

**CORPUS
JURIS CANONICI.**

POST

JUSTI HENNINGII BOEHMERI

CURAS

BREVI ADNOTATIONE CRITICA INSTRUCTUM

AD EXEMPLAR ROMANUM

DENUO EDIDIT

AEMILIUS LUDOVICUS RICHTER

JURIS UTRISQUE DOCTOR ET IN ACADEMIA MARBURGENSI PROFESSOR PUBLICUS ORDINARIUS.

OPUS UNO VOLUMINE ABSOLUTUM.

PARS I.

DECRETUM GRATIANI.

**S. REVERENDI CONSISTORII CATHOLICI PER REGNUM SAXONIAM
APPROBATIONE EDITUM.**

B. J.

LIPSIÆ

SUMTIBUS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

MDCGCCXXXIX.

**DECRETUM
GRATIANI**

EMENDATUM ET NOTATIONIBUS ILLUSTRATUM

GREGORII XIII. P. M.

IUSSU EDITUM.

POST

JUSTI HENNINGII BOEHMERI

CURAS

BREVI ADNOTATIONE CRITICA INSTRUCTUM

AD EXEMPLAR ROMANUM

DENUO EDIDIT

AEMILIUS LUDOVICUS RICHTER

JURIS UTRIVSQUE DOCTOR ET IN ACADEMIA MARBURGENSI PROFESSOR PUBLICUS ORDINARIUS.

**S. REVERENDI CONSISTORII CATHOLICI PER REGNUM SAXONIAE
APPROBATIONE EDITUM.**

B. Jr.

LIPSIÆ

SUMTIBUS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

MDCCCXXXIX.

G U S T A V O H U G O N I

**JURIS UTRISQUE DOCTORI, AUGUSTISSIMI REGIS HANNOVERAE
A SANCTIORIBUS JUSTITIAE CONSILIIS, PROFESSORI IN ACADEMIA
GEORGIA AUGUSTA ORDINARIO, ORDINIS LEONIS ZAERING.
COMMENDATORI, EQUI TI GUELPHICO
CET.**

D. D. D.

EDITOR.

PRAEFATIO EDITORIS AD LECTOREM.

Miram, ne dicam fatalem sortem expertam esse Gregorianam Decretalium collectionem, satis constat inter iuris canonici interpretes. Hanc enim tam negligenter tamque libidinoſe in lucem emisit Raymundus, ut verissime de eo perscripserit Antonius Contius (Epist. Decretales SS. Pontificum a Gregorio IX. P. M. collectae, Antverp. MDLXX. 8. p. 3.): „multo iustius de Raymundo isto dici posse, quod de Triboniano, multas illum utilissimas constitutiones misere laniasse et lacerasse, ut plerumque divinare necesse sit, quid esset in controversia positum, quidve iuris rescriptum vel responsum.“⁶ Accedunt multa locorum personarumque nomina corrupta, inscriptiones depravatae plurimae, denique interpolationes et *εμβλήματα* fere innumera, quibus ita est hic Decretalium liber refertus, ut infeliciorem vix ullum invenias. Post tot tamque miseras verborum ac sententiarum depravationes contigit, ut clarissimus ille Contius ad hunc librum edendum tempus operamque conferret. Nec vero tantam hoc labore laudem consecutus est, qua editis iuris civilis libris verissime ornatur. Quanquam enim bene meritus est de reponendis quae dicuntur *partibus decisis* a Raymundo plerumque praetermissis, tamen eum neque inscriptionibus neque ipsius decretalibus emendandis ullum adiuventum attulisse tam manifestum atque apertum est, ut mirandum sit, quod editionis Romanae auctores, si levem aliquam verborum correctionem exceperis, unum Contium secuti videantur. Exstitit tandem post audaces magis quam felices Immanuelis Gonzalezii curas Iustus Henningius Böhmerus, cuius editio nostra etiam aetate gravissima optimaque habebatur. Sed licet Böhmerum omnino omnes antecessores superasse concedamus, nec quicquam habeamus antiquius, quam ut summi huius viri memoriam propter egregia in ius

canonicum merita iustis laudibus prosequamur, permulta tamen in eius editione desiderari profiteamur. Quod si qui paullo durius dictum existimaverint, non solum in singulorum capitum lectione a Romano libro Böhmerum saepissime recedere, sed in restituendi etiam et emendandi opere Contio et Gonzalezio confisum iusto levius aliquoties versatum esse perpendant, quum nec Registri Innocentiani libros a Stephano Baluzio editos, nec Registrum Gregorii I., neque Appendicem, quae nunc dici solet, Lateranensis concilii, nec denique Collectionem Cassellanam ab ipso publici iuris factam ea qua debuit diligentia adhibuerit.

Quae quum ita essent, laborandum in hac nostra editione in primis fuit, ut genuina Romanae editionis lectio ubique a nobis exhiberetur.

Porro restituendis in pristinum statum Decretalibus quantam maximam curam adhibuimus, in quo quidem ita versati sumus, ut quae vel nunc tandem vel emendata post Böhmerum ex ipsis RR. PP. Registris vel ex antiquis Decretalium collectionibus petita adicerentur, diverso a reliquis caractere expressa asteriscis signanda curarem.

Additae deinde sunt omissis annorum rationibus a Böhmero paullo incautius appositis, subscriptiones ex Registris deductae.

Inscriptiones vero vel verae vel certe meliores in adnotationibus sunt indicatae, quod et ipsum factum est de variis lectionibus ex codicibus Decretalium manuscriptis a Böhmero iam olim collatis, vel ex antiquis compilationibus vel ex ipsis capitum fontibus derivatis.

Denique quae sint singulae Decretalium particulae, quove illae se ordine excipiant, vel in ipso textu vel in adnotationibus accuratius nunc indicatum est. Subsidia autem, quibus in hoc opere usi sumus, haec sunt:

- I. Collectio decretalium inedita Lipsiensis (*Bibl. Paull. No. 975. fol.*), in libello nostro: De inedita decretalium collectione Lipsiensi, Lips. MDCCCXXXVI., descripta.
- II. Appendix, quae fertur, Lateranensis concilii a Mansio denuo edita, (cf. Theineri Comment. de RR. PP. epist. decr. antiq. coll. Lips. MDCCCXXIX. p. 5. et libell. nostr. modo alleg. p. 14.)
- III. Collectio decretalium ex libro manuscripto Cassellano a Boehmero publici iuris facta in Corp. iur. can. Tom. II. App. p. 185. seqq., (cf. Theiner. l. l. p. 6. et lib. nostr. all. p. 19.)
- IV. Collectio decretalium ex codice Lucensi a Mansio promulgata, (Stephani Baluzii Miscellanea novo ordine digesta, Lucae MDCCLXII. Tom. III. p. 368. seqq. cf. Mansii praef. ib. p. 367., Theineri Recherches sur plusieurs collections inédites de décrétales du moyen

age, Paris, MDCCXXXII. p. 46., et Walteri Sehrbuch des Kirchenrechts, Ed. VII., Bonn. 1836. p. 205.)

V. Compilationes quinque, quae dicantur, antiquae, quatuor priores ab Antonio Augustino editae (Paris. MDCIX.), quinta ab Innocentio Cironio promulgata (Tolosae, MDCXLV.) Accesserunt

- a. Compilationis primae, secundae, tertiae codex optimus Lipsiensis, saec. XIII., ut videtur, non admodum adalto scriptus. (Bibl. Paull. Cod. Perg. N. 983. Fol.)
- b. Compilationis quartae et quintae codex idem Lipsiensis, saec. XIV. exeunte satis negliger exaratus. (Bibl. Paull. Cod. Perg. N. 968. Fol.)
- c. Codicis Marburgensis, quo secunda et quarta compilatio continentur, (saec. XIII. scripti) collatio, quam Bickellus, rerum nostrarum fautor ac patronus clementissimus, utendam transmisit.

VI. Rainerii Pomposiani Decretalium Innocentianarum collectio, edita a Baluzio in Epp. Innoc. III. (Paris. MDCLXXXIII.) Tom. I. p. 543. seqq., quam tamen, ne in immensam molem adnotationes excrescerent, in his tantum capitibus adhibuimus, quae in Registro non inveniuntur.

VII. Ipsarum decretalium Gregorianarum codices (Berolinenses duo, Cassellanus et Ludovicianus) a Böhmero collati et in Diss. de decretal. RR. PP. variis coll. et fort. (Corp. iur. can. Tom. II. Praef. p. XXXIII.) descripti.

VIII. Registrum Leonis M. a Balleriniis editum (Opp. Leonis M. Venet. MDCCLIII. Tom. I.)

IX. Registrum Gregorii M. (Opp. Greg. M. ed. Maur. Paris. MDCCV. Tom. II.)

X. Registrum Innocentii III. partim (L. I. II. V. X — XVI.) a Baluzio (Paris. MDCLXXXIII. Tom. II.), partim (L. V. — IX.) a duumviris clarissimis L. G. O. Feudrix de Brequigny et F. I. G. La Porte du Theil editum inter Diplomata etc. res Francicas spectantia, Tom. II. III., Paris. MDCCXCI.

XI. Collectio conciliorum Mansiana, et in conciliis vel Africanis, vel Graecis, vel Gallicis, vel Hispanicis: Collectio canonum ecclesiae Hispanae, Matrili A. MDCCGVIII, et MDCCCXXI. edita; in concilio Lat. IV. cod. Bibl. Paull. Lips., saec. XIII. exeunte scriptus.

XII. Raynaldi Annales ecclesiastici (Tom. I. sive totius op. Tom. XIII. Colon. MDCXCIII.) et Registri Gregorii IX. fragmenta a Mansio edita (Misc. Baluz. Ed. Luc. Tom. III.)

Horum itaque subsidiorum ope quid praestitum sit, quot nunc demum fragmenta ad ipsas RR. PP. sententias illustrandas utilissima sint reposita, quot inscriptiones vel recens allatae vel emendatae, quot denique subscriptiones vera singulorum capitum tempora indicantes in medium prolatae, operis nostri cum Böhmeriano vel leviter facta comparatio docebit.

Alia sane edendi libri quem vocant *Sexti* ratio fuit. Quum enim SS. Pontificum, quorum in illo constitutiones continentur, Registra non essent edita, in eo subsistendum erat, ut Romanae editionis lectio fideliter exhiberetur, et in adnota-

tionibus indicaretur, quae vel in Cod. Ms. Lipsiensi (Perg. No. 972. fol. saec. XIV.), vel in Collectione Decretalium Innocentii IV., cuius praeter Mansianam editionem liber manuscriptus item Lipsiensis (Perg. No. 980. fol. saec. XIV.) ad manus fuit, vel in concilio Lugdunensi II., quod apud Mansium et in eodem Cod. Lipsiensi existat, variae lectiones essent repertae. Eodem fere modo in Clementinis edendis versati sumus, quas ad editionem Romanam correctas cum Cod. Lips. (Perg. No. 972. fol. script. Ao. Dom. MCCCXXVI.) contulimus. Denique in Extravagantium, quae post Sextum emanaverunt, editione adhibiti sunt libri manu scripti duo, alter *Marburgensis*, cap. *Execrabilis* (c. un. de praeb. in Extr. loc. XXII. 3.) ille exhibens, alter *Lipsiensis* (Perg. No. 980. fol. saec. XV.), quo quae capita contineantur, suis locis indicatum est. Translatae quoque in hunc nostrum librum sunt variae lectiones a Böhnero propositae, quas ex Ed. vetustissima Basileensi collectas esse evidentissimis probationibus a Bickello, viro harum rerum peritissimo, ostensum est. (Ueber die Entstehung und den heutigen Gebrauch der beiden Extravagantensammlungen. Marburg 1825. p. 17.).

His itaque de editionis nostrae ratione expositis, nihil restat, quam ut Viris Clarissimis, quorum benigna iudicia nostram ad susceptum opus perficiendam mentem incenderunt, Illustri in primis *Ordini Iureconsultorum Göttingensi*, cuius tanta erga nos benevolentia fuit, ut quicquid nobis prosperi acciderit, illi debeamus referre acceptum, ex intimo animo gratias agamus lectoresque rogamus, ut si quid vel omissum vel commissum a nobis intellexerint, clementer ignore, si quid vero rectius allatum invenerint, aequi bonique iudicare velint.

Dat. Marburgi d. XXVII. mens. Mart. A. MDCCCXXXIX.

PRAEFATIO EDITORIS AD LECTOREM.

Ex quo ius canonicum, contemptum diu et quasi inutile reiectum, diligentius iterum tractari coepit, nova eaque emendatio Corporis canonum editio in dies magis flagitabatur, quoniam et priorum editionum exempla nonnisi rarius prostabant, et in ipsis melioribus abunde erant quae emendatione etiamnum indigere viderentur. Itaque rem hoc consilio sumus aggressi, ut editionem pararem ab operarum erroribus quam maxime liberam, et quae quomodo singuli canones ex ipsis fontibus et variis VV. DD. scriptis emendari possent breviter indicaret. Et videbatur quidem ab initio, quum de editione Romae quondam iussu Gregorii XIII. P. M. publici iuris facta recedendum non esse ipsa ratio suaderet, Boehmeriana lectio sufficere posse, quippe quae et ipsa Gregorii nomen prae se ferret, et ab omnibus tanquam praestantissima unanimo fere consensu laudaretur. Attamen mutandum hoc esse consilium ex eo tempore apparuit, quo re accuratius perspecta totiens a reliquis editoribus Boehmerum recedere cognovimus¹⁾, ut de eius fide vel maxime dubitandum esse non sine nostro iure censeremus. Quare fausto sane die contigit, ut Vir Celeberrimus GUSTAVUS HAENEL, quo est ad liberalia studia promovenda propenso animo, ipsum illum Romanum librum, etiam atque etiam incassum a nobis quaesitum, benevole nobiscum communicaret, cuius tandem ope lectio, quam illaesam semper manere Gregorius iusserat, integritati suae innumeris locis est restituta. Eandem in Correctorum notationibus operam collocavimus, quae pristino statui redditae, et, quum antea inter canones et Gratiani sententias interiectae essent, nunc primum utrisque subiectae sunt²⁾. Nec tamen in ea acquiescendum erat; etenim quum Correctores, quos non ad veteres Gratiani libros, sed ad fontes ipsos, nonnunquam etiam, licet rarius, ad collectiones Burchardi, Anselmi et Ivonis textum ita emendasse constat, ut fere novus factus videri possit, saepissime quid mutatum sit, non indicaverint, in eo potissimum elaborandum erat, ut ostenderetur quid vel in melius mutatum, quid detractum, quid additum esset. Contulimus ergo editiones Romana antiquiores³⁾ Argentinensem, Basileensem,

1) Insignis haec Boehmerianae et reliquarum editionum varietas inde orta est, quod Boehmerus neque Romanam, neque Pelleterii editionem, sed unam ex illis secutus est, quae operarum mendis vel maxime inquinatae Coloniae Munatianae prodierant. Altera causa est, quod Boehmerus, quicquid in contrariam partem testatus est, librorum manuscriptorum et Turrecrematae auctoritate fretus lectionem passim emendam esse censuit. Varietatis exempla, ex Distinctionibus XXV. prioribus collecta haec sunt: D. I. c. 5. §. 1. *quoniam*: Boehm.; *quando*: Ed. Rom. — c. 6. *suscipio*: Boehm.; *successio*: Ed. Rom. — *commodatas*: Boehm.; *commendatas*: Ed. Rom. — D. IV. c. 1. *refrenetur audacia et nocendi facultas*: Boehm.; *refrenetur nocendi facultas*: Ed. Rom. — D. V. c. 4. §. 1. *debet*: Boehm.; *valet*: Ed. Rom. — §. 2. *quoque*: Boehm.; *autem*: Ed. Rom. — §. ead. extr.: *osuriamus*: Boehm.; *esuriamus*: Ed. Rom. — Dist. VI. c. 1. §. 3. *etsi dormienti*: Boehm.; *etsi dormienti corpore*: Ed. Rom. — Dist. VIII. c. 5. *quantumvis vulgata*: Boehm.; *quantumvis vulgata, quantumvis vetusta*: Ed. Rom. — Dist. X. c. 1. §. 2. *quibus ecclesia*: Boehm.; *quibus saepe ecclesia*: Ed. Rom. — Dist. XI. c. 5. *successores*: Boehm.; *successiones*: Ed. Rom. — c. 11. §. 1. *convenisse non dubium est*: Boehm.; *convenisse*: Ed. Rom. — *arbitraretur*: Boehm.; *arbitraremur*: Ed. Rom. — Dist. XIII. c. 2. §. 4. *declinaret*: Boehm.; *declinarent*: Ed. Rom. — D. XV. c. 6. *alia concilia*: Boehm.; *concilia*: Ed. Rom. — D. XVI. c. 4. *Primus*: Boehm.; *Primo*: Ed. Rom. — *canones*: Boehm.; *canonum*: Ed. Rom. — *est interpolatum*: Boehm.; *interpolatur*: Ed. Rom. — c. 6. *utpote*: Boehm.; *ut*: Ed. Rom. — c. 7. *two*: Boehm.; *two*: Ed. Rom. — Dist. XVII. 2 pars. §. 3. *subscript*: Boehm.; *subscripti*: Ed. Rom. — *episcopum*: Boehm.; *episcopus*: Ed. Rom. — D. XIX. c. 17. *agitur*: Boehm.; *agitatur*: Ed. Rom. — *referet*: Boehm.; *reeret*: Ed. Rom. — *ad resistendum potius,*

quam ad obediendum: Boehm.; *non ad obediendum potius, quam ad resistendum*: Ed. Rom. — D. XX. c. 1. *iudicant*: Boehm.; *iudicantur*: Ed. Rom. — Dist. XXI. c. 1. §. 15. *tam clara*: Boehm.; *tam clara erit*: Ed. Rom. — c. 6. extr.: *iudicandi coercendique sunt, si his*: Boehm.; *iudicandis coercendi sunt, si his*: Ed. Rom. — D. XXII. c. 5. extr.: *qui*: Boehm.; *quae*: Ed. Rom. — D. XXIII. c. 3. in pr.: *Hic igitur*: Boehm.; *Hic igitur*: Ed. Rom. — c. 10. *Sed qui ita*: Boehm.; *Sed quia ita*: Ed. Rom. — c. 13. 14. *presbyterum quendam*: Boehm.; *presbyter quidam*: Ed. Rom. — D. XXIV. c. 3. *supradicta*: Boehm.; *supradictae*: Ed. Rom. — D. XXV. c. 1. §. 7. *aures habere*: Boehm.; *aures haberi*: Ed. Rom. — §. 11. *epistolam*: Boehm.; *Apostolum*: Ed. Rom. et reliqua. Praeterea vero typhothetarum incuria haud raro accidit, ut integri versus exciderent, quod factum est in Correctorum admonitione pag. Ll., (*in impressis — quae*) in verbis Gratiani Dist. XLVII. par. 3. (*quorum — voluptuosam*) Dist. L. c. 41. (*clericus — aqua*) c. 41. C. I. qu. 1. (*sicut — sacramentum*), in rubrica deinde c. 12. C. III. qu. 4., et aliis locis a nobis indicatis.

2) Quod non exiguo lectoribus commodo fore, sperare licet. Accidit e. gr. omnibus, qui post Correctores exstiterunt, Gratiani editoribus, ut extrema notationis a Corr. ad c. 4. D. XCI. factae particula Gratiani nomine insigniretur.

3) I. Argent. per venerab. virum Henricum Eggesteys, 1471. fol. — II. Basileae per Michaëlem Wenzler, 1481. fol. — III. Venet., arte lu. Herbort de Siligenstadt Alamani. 1482. fol. — IV. Venet. per Georgium Arivabene. 1490. fol. — V. Norimberg., per Coberger. 1493. fol. — VI. Paris. per Ioannem Chappuis. 1506. 4. — VII. Lugd. ap. Francisc. Fradinum. 1515. fol. — VIII. Lugd. ap. Hug. a Porta. 1548. fol. — IX. Lugd. excud. Ioannes Pidaeus. 1554. 4.

Venetas duas, Norimbergensem, Parisinam et Lugdunenses tres, inter quas Basileensem propterea maximi habendam esse duximus, quod optimarum lectionum copia ad antiquissimos Gratiani codices eam expressam fuisse ostenderet⁴⁾. Itaque variae lectionis ex his editionibus congestae delectum in adnotationibus textui subiectis recensimus, hac tamen brevitate adhibita, ut ea, quae addita reperissemus, asteriscis signaremus. — Verum enim vero, quantacunque Correctorum diligentia fuit, non pauca tamen futurae emendationi ab eis relicta sunt, cuius rei haec potissimum causa exstitit, quod et glossae nimium tribuerunt, et in conciliorum et decretalium fragmentis recensendis, licet optimis subsidiis instructi⁵⁾, prae ceteris tamen Merlini, Crabbii et Surii conciliorum collectiones in auxilium vocaverunt. Quoniam vero quominus textus emendaretur (praeter interpunctiones tamen, quae ita comparatae erant, ut diutius ferri non possent) res ipsa impediabat, veram et canonum et reliquorum fragmentorum lectionem in adnotationibus certe indicare visum est, quare optimas quasque fontium editiones consulimus, in conciliorum canonibus Collectionem Hispanam Gonzalezii⁶⁾, quam Celeberrimus HAENEL pariter nobis utendam tradidit, codicem Dionysianum Iustelli⁷⁾ et Eusebii Amort⁸⁾, codicem Quesnelli Ballerini⁹⁾, (adiunctis ab his editis Statutis ecclesiae antiquae, quae concilii Carth. IV. nomine circumferri solent), collectionem denique conciliorum Galliae, editam a Dom Labat¹⁰⁾, et collectionem Mansianam¹¹⁾; in decretalium capitibus praeter eundem Gonzalezii librum egregium Coustantii opus¹²⁾, Gregorii M. Maurinorum¹³⁾, Leonis M. Ballerini¹⁴⁾, Mabillonii Vetera Analecta¹⁵⁾, Baluzii Miscellanea¹⁶⁾, Spicilégium D'Acherianum¹⁷⁾, Lucae Holstenii Romanam¹⁸⁾ monumentorum collectionem, rell.; in fragmentis denique ex SS. Patribus, Augustino potissimum et Gregorio petitis, editiones Maurinorum. Praeter haec subsidia vero Burghardi Wormatiensis¹⁹⁾, Anselmi Lucensis²⁰⁾, Ivonis Carnotensis²¹⁾, Algeri Magistri Leodiensis²²⁾ collectiones canonum, saepissime sunt adhibitae, quum tantum absit, ut ipsos sive Gregorii, sive Augustini sive aliorum libros Gratianus adierit, ut has in Decreto conficiendo fere solas sit secutus. Quum itaque in his vera lectio plerumque lateret, restituti sunt non sine summo nostro labore librorum et capitum numeri, quibus singuli ab illis canones referuntur, et indicatum est quod ad Gratianum emendandum et illustrandum facere posse videretur²²⁾. Singularem porro operam dedimus, ut verae capitum inscriptiones, quarum plurimas etiam post egre-

4) De editionibus Basileensi, Parisina, et Lugdunensi secunda et tertia nuper disseruimus, (*De emendationibus Gratiani Diss. Lips. 1835. 8.*) et probavimus quidem, Joannem Chappuis primum, licet leviter, emendandi officio functum esse, alteram deinde Lugdunensem ad primam Democharis editionem, quae Parisiis A. MDXLVII. forma octonaria prodiit, expressam videri; tertiam denique Lugdunensem a Carolo Molinaeo ita esse comparatam, ut, licet alteram Lugd. prae ceteris sit secutus, variam tamen haud ita raro lectionem reciperet. Ceterum Romanae sedis censuram haec Molinaei editio passa est tempore Clementis VIII. P. M., unde factum est, ut in exemplari, quo nos usi sumus, multa deleta et integra haud raro folia de industria remota sint. — Ab initio denique Antonii Contii quoque editionem, Antwerpiae A. MDLXX. forma octonaria publici iuris factam, passim allegavimus, a qua re desistendum putavimus, ex quo illam et ipsam ad Lugdunensem secundam vel proxime accedere apparuit.

5) Plurima, quibus Romanae Correctionis historia illustrari possit, Illustrium Virorum Savignii et Bieneri ope adiuti in libello, cuius modo mentio facta est, nuper protulimus. Nec tamen ea nunc repetere in animo est, quum de ipsius Decreti fortuna in ampliori dissertatione, huic nostrae editioni appendicis instar adicienda, verba aliquando facturi simus.

6) I. Collectio canonum ecclesiae Hispanae, ex probatissimis ac pervetustis codicibus nunc primum in lucem edita a publica Matritensi bibliotheca. Matriti, ex typographia regia, A. D. MDCCCVIII. (Continentur: Praefatio editoris Francisci Antonii Gonzalezii, fol. IX.; indiculus canonum, quem dicunt, decem libris comprehensus, p. LX.; praefatio collectoris, fol. I.; conciliorum denique canones, col. DCLXXX.) — II. Epistolae decretales ac rescripta RR. PP. Matriti, ex typographia haeredum D. Ioachimi de Ibarra A. D. MDCCCXXI. fol. (p. CLXVII.)

7) Bibliotheca iuris canonici veteris opera et studio G. Voëlli et H. Iustelli. Paris. 1661. T. I.

8) Eusebii Amortius canonicum vetus ac modernum. Ulm. 1757. 4. T. II.

9) Qui editus est in tertio Operum Leonis M. tomo. Venet. 1757. fol.

10) Conciliorum Galliae tam editorum quam ineditorum collectio. Opera et studio monach. Congr. S. Mauri. T. I. (et unic.) Paris. 1789. fol.

11) Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Flor. et Ven. 1759—98. T. I.—XXXI. fol.

12) Epistolae RR. PP. a S. Clemente I. usque ad Innocentium III. T. I. (et unic.) Paris. 1721. fol.

13) Operum Gregorii M. tomo II. Paris. 1705. fol.

14) Paris. 1723. fol.

15) Paris. 1678—1715. T. I.—VII. 8.

16) Paris. Ed. nov. 1723. T. I.—III. fol.

17) Romae 1662.

18) Cuius quidem progrediente demum opere eam editionem adhibere licuit, quae Colon. Agr. forma maxima prodiit anno 1560.

19) Usi sumus exemplo ad codicem Parisiensem (Cod. Chart. fol. Bibl. Reg. Supp. Lat. N. 1665., Bibl. S. Germ. a Pratis congr. S. Maur. N. 939. 2, 3. — cf. III. Savignii Geschichte des Röm. Rechts. T. II. p. 280. Ed. I. p. 295. Ed. II.) descripto, cuius itidem copiam Cel. Haenel benevole fecit. Monendum tamen est, non pauca hoc Parisiensi libro contineri, quae demum post Anselmum defunctum adiecta videantur, quod in reliquis etiam Anselmi codicibus factum fuisse, in optima dissertatione de antiquis collectionibus et collectoribus canonum P. IV. c. 13. testati sunt Ballerini (Opp. Leonis M. T. III. p. CCXCVII.). Accidit itaque, ut capitum numeri, quos ex codicibus Romanis, ut videtur, antiquioribus Correctores protulerunt, a numeris nostris haud raro longe aberrarent, quare utriusque de consilio a nobis indicati sunt.

20) Decreti ad manus fuit Frontonis editio, quae in primo Opp. Ivonis tomo exstat (Paris. 1647. fol.); Panormiae vero Brantiana, Basil. 1499. forma quaternaria in lucem emissa.

21) Algeri de misericordia et iustitia liber, quem a Gratiano saepissime in auxilium vocatum fuisse, satis, ut nostra fert opinio, et abunde probavimus (in libello, qui inscriptus est: Beiträge zur Kenntniss der Quellen des canon. Rechts. Leipzig 1834. p. 7. seqq.), typis expressus est in quinto Thesauri Marteniani volumine p. 1021. seqq.

22) Praeterea Reginonis quoque Prumiensis de disciplina ecclesiastica libros duos (Ed. Baluz. Paris. 1671. 8. et in

gia et nunquam satis laudanda Correctorum studia mirum quantum depravatas esse, omnes norunt, indicantur, in qua re insigne praeter Pelleterii et Boehmeri editiones adiumentum praestiterunt immortale Antonii Augustini opus, doctissimi Baluzii animadversionibus illustratum²³), et ipsius Baluzii notae ad Gratianum conscriptae, praeclarus Berardi²⁴) liber, in quo utrum diligentiam magis an doctrinam admireris fere nescias, et in Paleis restituendis optimus Ill. BICKELLI libellus²⁵), qui Diomedii Bravae, Rieggero et reliquis huius generis scriptoribus insigni et perspicacitate et doctrina communi omnium suffragio palmam longe praeripuit. Aliquando vero nobis et ipsis Anselmi potissimum, Algeri et librorum poenitentialium ope aut capitum origines investigare aut certe ad verum propius accedere licuit, quapropter alia vel scriptoribus, quorum nominibus referuntur, abiudicata, vel ab acriore quam veriore Berardi censura nunc demum vindicata sunt²⁶). In fragmentis denique ex Pseudoisidoro desumptis fontes, ex quibus hausit quisquis illarum epistolarum auctor est, praeceunte Knustio²⁷) recensuimus, in conciliorum autem graecorum canonibus interpretationis auctores ita indicavimus²⁸), ut errores in hac re a Correctoribus commissi nunc demum sublatis videri possint. — Superest, ut de temporum rationibus singulis canonibus a Boehmero additis dicamus. In his quidem ita sumus versati, ut quicquid certi vel ex ipsis capitum inscriptionibus vel subscriptionibus, et VV. DD. scriptis erui posset, in adnotationibus indicare non supersederemus, nec tamen Pithoeorum et Boehmeri vestigiis ingrediendum esse putarem, qui in omnibus fere capitibus, etiamsi originis vel maxime incertae essent, nihilo tamen minus temporum rationes adiecerunt. Omissae itaque sunt rationes illae incertissimae, nec nisi coniecturis nisae, et additae sunt earum loco Summorum Pontificum et SS. Patrum tabulae ad temporum ordinem compositae²⁹). Adlectus denique est emendatior canonum index, in quo quid praestitum sit in extrema pag. 1241. satis, ut arbitramur, exposuimus, et emendandorum et addendorum elenchus, quem ut aequi bonique consulant lectores etiam atque etiam rogatos volumus.

Haec itaque sunt, quae de hac nostra editione praemittenda esse videbantur, quae si legitimis harum rerum iudicibus non plane displicuerint, admodum nobis fortunati videbimur; si quae vero minus recte a nobis acta fuerint, aequum iudicem monentem aegre non feremus, neque enim ii sumus, qui in opere tam difficili et impedimentis undecunque implicato humani aliquid a nobis alienum putemus.

Ceterum viris doctissimis, quibus quicquid praestitimus referimus acceptum, BICKELLO et BIENERO, Viris Illustribus, qui suadendo et dissuadendo auxilium nobis praebere non dedignati sunt, Celeberrimo HAENEL, qui libros pretiosissimos largiendo eximie de rebus nostris meritis est, Clarissimo denique GERSDORFIO, qui ad Bibliothecam Paullinam Lipsiensem, cui cum maxima laude praest, insigni nobis liberalitate aditum patefecit, animum gratissimum nulla unquam oblivione periturum observantissime contestamur.

Coll. Conc. Germ. Harzhemiana T. II. Colon. 1760. fol.) saepius allegavimus, quorum in emendando potissimum Burchardo maximam utilitatem esse dudum in notis ad Augustinum et Gratianum a Baluzio probatum est; Collectionem Abbonis Floriacensis a Mabillonio inter Vetera analecta editam (p. 133. seqq. edit. Paris. supra allegatae), Collectionem deinde trium partium, cuius Theinerus nuper notitiam in medium protulit, (Ueber Ivo's vermeintliches Decret. Mainz 1832. 8.), et collectionem Anselmo dedicatam, quam et ipsam Burchardo plurima supeditasse post Theinerum in libello nostro supra citato fusius exposuimus p. 36. seqq. — Servatae denique sunt reiectiones, quas dicunt, Correctorum, quibus Deusdedit S. R. E. Cardinalis collectio, Gregorii Polycarpus, et Petri Lombardi Sententiarum Libri IV. allegantur.

23) De emendatione Gratiani dialogorum libri II. Duisburg. ad Rhen. 1677. 8.

24) Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti. Ed. Veneta II. T. I.—IV. 1783. 4.

25) De Paleis, quae in Gratiani Decreto inveniuntur, disquisitio. Marburg. 1827. 4. Adicere tamen nobis liceat, can. 3. D. XV. inde a §. 17. (cf. not. Corr. ad h. l. et quae ex tribus Gratiani codicibus Lips., Bibl. Paul. N. 966. Cod. Lips. A., N. 957. Cod. Lips. B., N. 958. Cod. Lips. C., a nobis prolata sunt) et c. 22. D. IV. de cons. (cf. Boehm. ad h. l.) et ipsos Paleis annumerandos videri. Ceterum vocem Paleae, ubi nunc demum capiti praefigenda erat, minus circumcludendam curavimus.

26) Cf. c. 11. D. XVIII., c. 4. D. XIX., c. 7. D. XXXVII.,

c. 12. D. XLV., c. 64. D. L., c. 12. D. LVI., c. 13. D. LVI., c. 12. D. LXXIII., c. 5. D. LXXXII., c. 1. C. I. qu. 1., c. 5. C. I. qu. 1., c. 11. C. I. qu. 1., c. 43. C. I. qu. 1., c. 47. C. I. qu. 1., c. 59. C. I. qu. 1. (c. 23. D. IV. de cons.), c. 1. C. I. qu. 3., c. 1. C. I. qu. 4., c. 15. C. II. qu. 5., c. 1. C. IV. qu. 4., c. 4. C. VI. qu. 4., c. 2. C. IX. qu. 2., c. 3. C. X. qu. 1., c. 24. C. XI. qu. 1., c. 91. C. XI. qu. 3., c. 41. C. XXIV. qu. 1., c. 6. C. XXIV. qu. 3., c. 12. C. XXVI. qu. 6., c. 86. D. I. de poen., c. fin. D. VI. de poen., c. 38. D. I. de cons., c. 21. D. II. de cons., c. 1. D. III. de cons., c. 123. D. IV. de cons. et alia, quorum ex parte rationes reddidimus in libello not. 21. allegato.

27) De fontibus et consilio Ps.-Isidorianae collectionis. Comm. in cert. liter. civ. Acad. Georg. Aug. ex decr. Venerab. Theolog. Ordinis praemio ornata. Goetting. 1832. 4.

28) Significatum ergo est, quae capita ex Dionysio Exiguo, quae ex prisca, quam dicunt, translatione desumpta sint. Canones vero, in quibus nihil eiusmodi indicatum reperitur, ex ea interpretatione petiti sunt, quam trito quidem, nec tamen probabili nomine Hispanicam vel Isidorianam nunc dicere solent.

29) In Pontificibus recensendis secuti sumus: L'Art de vérifier les dates de faits historiques, par un religieux de la congrégation de Saint-Maur. Réimprimé avec des corrections et annotations par M. de Saint-Allais. A Paris. 1818. 8. Tome troisième; in reliquis vero scriptoribus enumerandis adhibuimus tritissimum Cavii librum, qui inscriptus est: Scriptorum eccl. historia literaria. Basil. 1745. T. I. II. fol.

EXPLICATIO SIGNORUM QUIBUS IN ADNOTATIONIBUS LIBRI DESIGNATI SUNT.

- Abb. Flor.:** Abbonis Floriacensis Canonum Collectio.
Alg.: Algeri Leodiensis de misericordia et iustitia libri III.
Ans.: Anselmi Lucensis Canonum collectio.
Baller.: Balleriniurum editio Opp. Leonis M., et de antiquis collection. et collector. canonum Dissertatio.
Baluz.: Baluzii notae ad Gratianum.
Boehm.: Boehmeri Corporis iur. can. editio.
Burch.: Burchardi Wormatiensis Canonum conlectarium.
Cap. Reg. Fr.: Capitularia Regum Franc. a Baluzio edita.
Cap. Mart. Rrac.: Capitula Martini Bracarensis, Collectioni Hisp. inserta.
Cap. Theod.: Capitula Theodori Cantuar., a Petito Parisiis 1677. forma quaternaria edita.
Coll. Ans. ded.: Collectio canonum Anselmo dedicata.
Coll. Hisp.: Collectio Hispana Gonzalezii.
Coll. tr. p.: Collectio trium partium a Theinero descripta.
Constant.: Constantii Epistolarum RR. PP. editio.
Deused.: Deusededit S. R. E. Cardinalis collectio, a Correctoribus allegata.
Ed. Antw.: Gratiani Antwerpiensis editio a Contio facta.
Ed. Arg.: Editio Decreti Argentinensis, A. 1471.
Ed. Bas.: Editio Decreti Basileensis, A. 1481.
Ed. Lugd. I.: Editio Decreti Lugdunensis, A. 1515.
Ed. Lugd. II.: Editio Decreti Lugdunensis, A. 1548.
Ed. Lugd. III.: Editio Decreti Lugdunensis, A. 1554.
Ed. Maur.: Editiones Opp. Gregorii M., Augustini aliorumque, a monachis ex congr. S. Mauri publici iuris factae.
Ed. Nor.: Editio Decreti Norimbergensis, A. 1493.
Ed. Par.: Editio Decreti Parisina, A. 1506.
Ed. Ven. I.: Editio Decreti Veneta, A. 1482.
Ed. Ven. II.: Editio Decreti Veneta, A. 1490.
Interpr. Dionys.: Graecorum canonum interpretatio a Dionysio Exiguo facta.
Isid. Merl.: Pseudoisidorus in Merlini Conciliorum collectione editus.
Iv. Decr.: Ivonis Decretum.
Iv. Pan.: Ivonis Panormia.
Mans.: Mansii Maxima et amplissima conciliorum collectio.
Petr. Lomb.: Petri Lombardi Sententiarum libri IV.
Pith.: Corpus iuris canonici cum Pithoeorum notis a Pelleterio editum.
Poen. Rom.: Poenitentiale Romanum.
Polyc.: Gregorii presbyteri canonum collectio, quae Polycarpus vocatur.
Reg.: Reginonis de disciplina ecclesiastica libri II.
Statutt. eccl. ant.: Statuta ecclesiae antiquae, quae commentitio conc. Carth. IV. nomine circumferuntur.
-

GREGORIUS PAPA XIII.

Universis Christifidelibus praesentes literas inspecturis salutem
et Apostolicam benedictionem.

Emendationem decretorum locorumque a Gratiano collectorum (erat enim is liber mendis et testimoniorum depravationibus plenissimus), a nonnullis Romanis Pontificibus praedecessoribus nostris optimo consilio susceptam, selectisque ad id negotium sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalibus, et aliis eruditissimis viris adhibitis commissam, multis autem variisque impedimentis hactenus retardatam, nunc tandem, vetustissimis codicibus ubique conquisitis, auctoribusque ipsis, quorum testimoniis usus erat Gratianus, perlectis, quaeque perperam posita erant suis locis restitutis, magna cum diligentia absolutam atque perfectam edi mandavimus. In quo magna ratio habita est operis ipsius dignitatis et publicae, eorum praesertim, qui in hoc studio versantur, utilitatis. Iubemus igitur, ut quae emendata et reposita sunt, omnia quam diligentissime refineantur, ita ut nihil addatur, mutetur aut imminuatur. Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo Piscatoris, die secunda Iunii, M. D. LXXXII. Pontificatus nostri anno undecimo.

ANT. BUCCAPADULIUS.

·GREGORIUS PAPA XIII.

AD FUTURAM REI MEMORIAM.

Quum pro munere pastorali hinc nostris iniuncto id praecipue nobis propositum habeamus, ut omni studio diligentiaque omnes Christifideles his praesertim tam gravibus calamitosisque temporibus in recta et catholica fide continere curemus, ac propterea id in primis nobis agendum et providendum sit, ut omnem omnibus aberrandi ab ea occasionem subtrahamus: dudum ob huius rei executionem, adhibitis nonnullis ex fratribus nostris sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalibus, adiuncto etiam aliquorum doctrina et pietate insignium virorum studio, Decretum Gratiani nuncupatum absque glossis, necnon idem Gratiani Decretum cum Decretalibus Gregorii Papae IX. praedecessoris nostri, Sexto, Clementinis et Extravagantibus, non modo cum veteribus glossarum auctoribus, (quibus quum viri pii et catholici fuerint, ignoscendum videtur, si quid vel ob errorem in illis, vel quia nondum pleraque a sacris conciliis definita fuerant, liberius locuti sunt,) verum etiam cum his, quae ab impiis scriptoribus tam extra in marginibus, quam etiam intra aspersa fuerant catholicae veritati contraria, revidendi, corrigendi et expurgandi curam demandavimus. Quum autem ipsum Decretum absque glossis a praefatis a nobis deputatis iam totum emendatum et correctum ac nonnullis annotationibus illustratum existat, ipsiusque maior pars a dilecto filio Paulo Constabili, tunc sacri nostri Palatii Apostolici Magistro, una cum dictis Decretalibus felicis recordationis Gregorii IX. praedecessoris nostri iam impressis, recognita et approbata sit, reliquum vero eiusdem Decreti una cum annotationibus praedictis tam absque glossis, quam ipsum totum cum glossis, Sextumque et Clementinas simul et Extravagantes a dilecto filio Sixto Fabri, eiusdem Palatii nostri Apostolici Magistro, recognoscenda omnia et approbanda in officina populi Romani, quae ad hoc potissimum, ut libri sacri in ea fideliter et incorrupte imprimantur, erecta fuit, imprimi et impressa divulgari iusserimus, ac ut ad maiorem Christifidelium ubique tam intra quam extra Italiam, citra et ultra Montes commorantium commoditatem hoc Iuris Canonici Corpus fideliter et incorrupte iuxta exemplar hic Romae impressum a catholicis typographis, a Romano populo, sive ab eo deputatis vel pro tempore deputandis electis, imprimi possit: Nos opportune providere volentes, ut hoc Ius Canonicum sic expurgatum ad omnes ubique Christifideles sartum tectum perveniat, ac ne cuiquam liceat eidem operi quicquam addere, vel immutare, aut invertere, nullave interpretatione adiungere, sed prout in hac nostra Urbe Roma nunc impressum fuit, semper et perpetuo integrum et incorruptum conservetur: Motu proprio et ex certa nostra scientia, ac de Apostolicae potestatis plenitudine omnibus et singulis in nostro et sanctae Romanae Ecclesiae dominio nobis et eidem Romanae Ecclesiae mediate vel immediate subiecto commorantibus, vel ad illud quovis praetextu advenientibus, ac etiam extra dictum dominium abilibet existentibus typographis et librorum impressoribus ac bibliopolis, et quibuscunque aliis personis utriusque sexus, cuiuscunque dignitatis, status, gradus, ordinis vel conditionis existant, in virtute sanctae obedientiae ac sub excommunicationis maioris latae sententiae, et quoad nunc et pro tempore in dicto nostro et Romanae Ecclesiae dominio mediate vel immediate subiecto commorantes, etiam ultra praemissa sub amissionum librorum, ac mille ducatorum auri de Camera, pro una videlicet officio Inquisitionis haereticae pravitatis, et pro alia accusatori, et pro reliqua tertiis partibus iudici executori irremissibiliter applicandorum, aliisque arbitrii nostri poenis eo ipso si et quoties contrafactum fuerit, et per quemlibet contravenientem incurrendis, Apostolica auctoritate tenore praesentium inhibemus et interdiciamus, ne ipsius Gratiani Decretum cum annotationibus, et idem cum glossis, Decretalibus Gregorii IX. praedecessoris nostri, Sexto, Clementinis et Extravagantibus, ut praefertur, de cetero per decennium a data praesentium sub quovis titulo alibi quam in Urbe nostra, et in eadem officina impressoria dicti populi Romani, et iis, quibus ab eodem populo Romano et ab eo ad hoc pro ipso populo deputatis, tam in Italia quam extra Italiam ubilibet facultas et licentia per dictum tempus desuper concessa fuerit, prout nos eidem populo Romano et eisdem ab eo deputatis, ut huiusmodi licentiam et facultatem tam in Italia quam extra Italiam ubilibet cuicumque et quibuscunque ipsi populo

Romano seu eius pro eo deputatis pro tempore videbitur et placebit, ac pro tempore eidem populo et eius deputatis visum fuerit, significata prius nobis et approbata persona, concedere, illamque sic concessam, prout et quando sibi placuerit, revocare libere et licite valeant, indulgemus, impressum et imprimendum tenere, vendere, dare, donare, vel alias quomodolibet habere vel transferre; neque etiam ipsi absque expressa etiam in scriptis licentia eiusdem populi Romani et ab eo deputatorum dictum Gratiani Decretum eum ipsis annotationibus, et idem cum glossis, Gregorii IX. praedecessoris nostri Decretalibus, Sexto, Clementinis et Extravagantibus, ut dictum est, imprimere, nec per dictum decennium ab eis vel aliis, praeterquam a dicto populo Romano et ab eo deputatis, vel de eorum licentia, ut praefertur, impressum et imprimendum alias habere seu tenere, aut etiam vendere vel donare, seu imprimi, teneri, vendi, donari, aut alias transferri facere per se vel alium seu alios, publice vel occulte, directe seu indirecte quovis quaesito colore vel ingenio audeant seu praesumant: ita quod etiam nulli omnino hominum tam in Urbe et tota Italia, quam extra abivis terrarum, regnorum, regionum, et provinciarum totius orbis liceat huiusmodi libris dicti Iuris Canonici sic, ut praefertur, de mandato nostro recognitis, correctis et expurgatis quicquam addere, detrahere vel immutare aut invertere, nullave interpretamenta adiungere, sed prout opus huiusmodi nunc Romae impressum fuit, semper et perpetuo integrum et incorruptum conservetur, statuimus, sancimus et ordinamus: mandantes universis et singulis venerabilibus fratribus Patriarchis, Archiepiscopis et Episcopis ceterisque locorum Ordinariis et eorum Vicariis in spiritualibus et temporalibus, et in statu temporali sanctae Romanae Ecclesiae etiam Legatis, Vice-legatis Sedis Apostolicae, ac ipsius status Gubernatoribus, Prefectibus et Locumtenentibus, ut quoties pro parte dicti populi Romani et ab eo deputatorum, seu licentiam et facultatem ab ipsis, ut praefertur, pro tempore habentium, fuerit requisiti, vel eorum aliquis fuerit requisitus, eisdem populo et deputatis, ac ab ipsis licentiam et facultatem habentibus efficaci defensionis praesidio assistentes, praemissa ad omnem populi Romani et ab eo deputatorum praedictorum licentiam seu facultatem habentibus requisitionem contra inobedientes et rebelles, etiam per censuras ecclesiasticas, etiam saepius aggravandas et per alia iuris remedia auctoritate Apostolica exsequantur, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularis.

Et insuper quia difficile admodum esset praesentes literas ad quaelibet loca deferri: Volumus et eadem Apostolica auctoritate decernimus, illarum transumptis et exemplis manu Notarii publici subscriptis, et sigillo curiae vel personae in dignitate ecclesiastica constitutae munitis, et etiam in ipsis operibus impressis plenariam et eandem prorsus fidem ubique tam in iudicio quam extra iudicium haberi, quae praesentibus haberetur: non obstantibus constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, ac quorumcumque locorum, gymnasiorum et universitatum, etiam studiorum generalium iuramento, confirmatione Apostolica vel quavis firmitate alia roboratis statutis et consuetudinibus, privilegiis quoque iadultis, et literis Apostolicis etiam illis, et illorum, ac quibusvis aliis personis, sub quibuscumque tenoribus et formis, etiam motu, scientia et potestatis plenitudine similibus, ac alias in contrarium quomodolibet concessis et approbatis, ac in posterum concedendis et approbandis. Quibus omnibus, etiam si de illis specialis mentio habenda esset, eorum tenores praesentibus pro expressis habentes, illis alias in suo robore permansuris, hac vice dentaxat specialiter et expresse derogamus, contrariis quibuscumque. Aut si aliquibus communiter vel divisim ab eadem sit sede indultum, quod interdicti, suspendi vel excommunicari non possint per literas Apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem. Datum Romae apud S. Petrum sub anno Piscatoris, die I. Julii, M. D. LXXX. Pontificatus nostri anno nono.

CAE. GLORIERIUS.

EA, DE QUIBUS
LECTOREM PRINCIPIO VISUM
EST ADMONERE, HAEC SUNT:

In Ecclesia Romana, omnium ecclesiarum magistra, solites esse asservari conciliorum canones et Pontificum decreta, ac ceteris Ecclesiis communicari, plane compertum est.

Atque in usu praecipue videtur fuisse collectio illa, quam Nicolaus Papa *in c. si Romanorum, dist. 19.* Codicem canonum nominat, in quo continebantur canones et regulae illae, quae recensentur a Leone IV. *cap. de libellis, dist. 20.* Huius codicis tria manuscripta exemplaria Romae habentur in Vaticana bibliotheca. Exstat etiam impressus Maguntiae anno salutis M. D. XXV. Repertus est autem in vetustissimo Cardinalis Vercellensis codice Cresconii ad Episcopum Liberinum quidam quasi nomocanon, in quo, quum pluribus causarum titulis propositis exponatur deinde, quibus synodorum ac decretalium epistolarum locis causae illae tractentur, capita capitibus Maguntini codicis, et numeri numeris optime respondent. Quae quidem a Cresconio adhibita diligentia satis indicat, frequentissimum fuisse huius collectionis usum: et haec ea est, quae in notationibus, quae nunc eduntur, absolute *Codex canonum* vocatur.

Ceterum inter privatos collectores, qui multo plura congerere studuerunt, perantiquus est *Isidorus*, cuius collectio protenditur a canonibus Apostolorum usque ad concilium Hispalense secundum, habeturque in duobus codicibus Vaticanae bibliothecae, et uno monasterii Dominici sanctae Mariae supra Minervam; exstat autem impressa in editionibus conciliorum, in antiquioribus quidem purior, in recentioribus autem multis aliis conciliis scriptisque admixta. *Isidorum* hunc *Igmarus* Archiepiscopus Remensis in libro de Synodis celeberrimum illum Hispalensem fuisse affirmat, a quo testatur etiam *Tritemius* librum decretorum esse conscriptum; ac certe multa verba, quae in praefatione huius collectionis leguntur, sunt in libro quinto *Etymologiarum*. In codice autem *Dominicanae* bibliothecae initio praefationis ita legitur: *Isidorus mercator servus Christi lectori conseruo suo, etc.* nec multo secus in *Vaticanis*, quo loco in impressis est: *Isidorus peccator servus Christi, etc.*

Secutus deinde est (ut de iis primum, quorum opera typis excusa sunt, loquar) *Burchardus*, *Wormaciensis* Episcopus, *Othonis III* et *Henrici II*. *Bavari* Imperatorum aetate, qui non ordinem temporum et provinciarum, ut *Isidorus*, sed rerum et causarum sibi sequendum putavit.

Isidem vestigiis institit non ita multo post *Ivo*, *Carnotensis* Episcopus, sed exorta interim *Be rengarii* haeresi multa ad illam confutandam pertinentia addidit, ac multa etiam praeterea ex *Pandectis* et *Codice*, dum de laicorum quoque officiiis sibi agendum putat, quod *Burchardo* minus necessarium visum fuerat.

Exstant autem duo volumina *Ivonis* nomine inscripta eandemque habentia praefationem, quorum unum, quod *Pannormia*, alterius, quod absolute *Decretum* inscribitur, quasi epitome quaedam est. Verum in hoc eodem campo alii etiam gravissimi viri (quorum libri partim in publicis, partim in privatis bibliothecis manuscripti habentur) *Cresconius*, *Anselmus*, *Deusedit* Cardinalis, *Gregorius Presbyter*, qui volumen suum *Polycarpus* inscripsit, alique nonnulli praeclare se exercuerunt suamque operam probaverunt. Novissimus istorum omnium, praeter auctorem *Pannormiae* (nam is recentior fortasse est) *Gratianus*, *Monachus* *Benedictinus*, non tantum decretis colligendis (quod superiores fecerant) operam dedit, sed *Ivonis* fortasse praefatione excitatus eo potissimum incubuit, ut certis quaestionibus propositis, quid in utramque partem ex canonibus, qui inter se nonnunquam pugnare videbantur, dici posset, ipse et afferret, et explicaret, omninoque eorum varietatem, quae speciem dissensionis habebat, ad concordiam revocaret. Ceterum in longo ac perdifficili opere multa a parum aequis hominibus exagitabantur; nonnulla pii etiam et verecundi interdum desiderabant.

Quamobrem ne huiusce utilissimi et gravissimi codicis vacillaret auctoritas, placuit primum *Pio IV.* ac subinde *Pio V.* et *Gregorio XIII.* (apud quem etiam huius perfecti operis, quemadmodum et

aliarum maximarum rerum laus fuit) ut illi corrigendo summa opera daretur, menda libreriorum tollerentur, si qua etiam in re Gratianus ut homo minus vidisset, modeste notaretur, ipsaque omnia capita suis auctoribus quam diligentissime restituerentur. Itaque et Romae Vaticana bibliotheca et monasterii Dominici supra Minervam aliaeque non paucae excussae sunt, et ex aliis urbibus atque regionibus invitati doctissimi homines, qui idem facerent, et si quid invenissent, quod ad hanc rem pertineret, pro sua pietate libenter communicarent atque ad Pontificem mitterent. Qua diligentia illud factum est, ut quum iam magnam partem suum unicuique tributum sit, ac propterea intelligi plerumque possit, quae synodorum generalium, quae summorum Pontificum, quae provincialium conciliorum, quae Patrum decreta ac sententiae, atque inter haec, quae sanctae Romanae sedi probata sint, quae minime, vix quisquam errare, atque incerta pro certis sequi, certa vero pro incertis suspecta habere possit.

Quod ad citationes auctorum pertinet, ubi error evidens erat, aut nonnulla Gratiani exemplaria cum veriore atque ab aliis collectoribus allata citatione consentiebant, sublatis falsis inscriptionibus verae sunt restitutae; ubi vero, quamvis caput apud alium auctorem esset inventum, feri tamen poterat, ut illius quoque esset, quem Gratianus citaret (sunt enim haud raro decreta tralatitia et sententiae similes in bonis auctoribus), retenta Gratiani citatione, satis visum est locum, ubi hodie habeatur, indicare. Et quoniam interdum aut capitis aliqua quidem pars illius auctoris est, qui citatur, aliqua vero minime, aut verba valde sunt mutata, id quoque est indicatum adscriptumque praeterea in margine, quo loco idem caput in glossa Bibliorum ordinaria, in libris Sententiarum et apud ceteros collectores habeatur, eos praesertim, qui in huius operis emendatione magno usui fuerunt. Animadversum vero est, multa olim fuisse (quorum nonnulla hodie etiam habentur) homiliarum ex variis auctoribus collectarum volumina, quibus hominibus nomen quotiens aut non esset praepositum aut etiam mutatum, quod decretorum collectoribus, qui fontes adire in illa librorum penuria plerumque non poterant, errandi interdum dederit occasionem. Saepe etiam Gratianus multas Patrum sententias simul colligit atque in unum caput concludit (quamvis in vulgatis codicibus plerumque in diversa capita sint distractae, sed fere sine rubrica), idque quum facit, non ipsa prorsus auctorum verba affert, sed arbitrato suo mutat, addit, imminuit, summam complectitur, quod etiam Burchardus et Ivo faciunt, quum citant hoc modo: *ex dictis Augustini, ex dictis Hieronymi.*

In emendando textu primum initia capitum ob usitatas doctorum citationes non sunt mutata: sed ubi ab originali discrepabant, in margine aut in notatione est indicata germana lectio. Deinde haec glossae ipsius habita ratio est, ut nihil in textu sit mutatum, ubi mutatio ipsa impeditura erat, quo minus quid sibi auctor glossae voluisset animadverti posset: sed eodem modo aut in margine, aut in notatione mendum est indicatum. Ubi vero haec non obstabant, haec fere servata corrigendi ratio est, ut, si videretur voluisse Gratianus auctorum, quos citaret, ipsa prorsus verba referre, ea ex ipso originali emendarentur, et interdum etiam, non levi proposita utilitate, aliqua adderentur; nisi si ubi vulgata lectio visa est melior: nam tunc illa retenta notatum est, quomodo originale ipsum habeat. Si autem Gratianus non eadem prorsus verba afferre voluerat, sed aut in summam quandam ipse redigere, aut ab aliis redacta, ut ab auctore glossae ordinariae, ab Ivone et aliis collectoribus referre, tunc nihil fere emendatum vel additum est, nisi forte Patris illius, unde collector acceperat, restituta lectio magnam afferre visa esset utilitatem, multisque locis id notatum est, et verba ipsius originalis allata, ut lector identidem in memoriam huius adhibitae cautionis revocaretur et labore ad originalia adeundi, levaretur. Quod si idem caput ex pluribus vicinis alicuius Patris locis confectum est (nam quae multum distabant, satis plerumque fuit in margine indicare), adiectae sunt in textu particulae illae *et supra et infra*, sc. ubi seriem et nexum collectionis impediturae non erant; ubi vero Gratianus ipse loquitur, ex manuscriptis huius libri exemplaribus pura germanaque lectio est restituta.

In Codice canonum capita, quae ex graecis synodis recitantur, sunt a Dionysio Exiguo in linguam latinam conversa, cuius praefatio manuscriptis ipsius codicis exemplaribus praeposita legitur. Isidorus autem partim hac ipsa Dionysii versione, quamquam raro, partim fortasse prisca illa, cuius mentionem in praefatione sua Dionysius facit, usus est aut integris, aut aliquantulum immutatis; partim etiam aliis, quae tunc, ut ipsemet Isidorus testatur, exstant, hodie praeterquam apud istos decretorum collectores non exstant. Quocirca mirandum magnopere non est, si ceteri collectores et omnium fere postremus Gratianus, qui et Codicem illum canonum et Isidori collectionem et alias etiam habebant, eundem canonem non semper ex eadem versione recitent. Qua de re saepe in notationibus lector est admonitus, et ubi necessarium visum est, graeca canonis verba cum versione nova sunt allata, idemque in ceteris Patrum graecorum sententiis factum est.

De nomine *Palaes* sunt variae doctorum hominum sententiae. Multi ea capita, in quibus res

inanes ac leves continerentur, hoc nomine appellari censuerunt; alii quasi τὰ παλαιά, id est antiqua; alii quasi additiones quasdam, derivata aut potius depravata voce ab adverbio παλιν, id est rursus, quo scriptores etiam latini tempore Gratiani uterentur. Verum Ioannes Androae in additionibus ad Scalatorem, titulo de Disputationib. et allegationib. prope finem (quem Inola in rubrica de verborum obligationibus, Alexandrinus in prooemio decretalium, Iason in rubrica tituli de actionibus, et alii sunt secuti) putat, quendam Protopaleam, quem Iason addit Cardinalem fuisse, collectioni Gratiani capita haec adiunxisse. Atque ut in re tam incerta aliquid elici conjectura possit, exponetur, quid in collatis exemplaribus observatum fuerit. In tribus, quae sunt antiquissima et videntur scripta paulo post Gratiani aetatem, paucissima ex huiusmodi capitibus habentur. In uno valde emendato sunt apposita in margine sine ulla nota, sed non omnia, quae in impressis, quamvis vicissim in illo additiones aliquae sint, quae in his non habentur. In alio, literis perantiquis descripto, Paleae ipsae recentiori scriptura toti volumini praeposuntur. In ceteris habentur aut omnes, aut pleraeque, et partim quidem cum Paleae nomine, partim vero sine ullo a ceteris capitibus discrimine. Ex qua observatione illud videtur posse colligi, has Paleas esse additiones, non eodem tempore factas, ad primam collectionem Gratiani in margine primum adscriptas, ac nonnullas fortasse ab ipsomet Gratiano (ut fit) inter componendum aut relegendum, quas deinde librorum quidam emiserint, quidam in contextu posuerint, interdum coniuncte cum prioribus capitibus, interdum cum aliquo discrimine. Falsam vero esse illorum opinionem, qui eas contemnendas putant, ex eo constat, quod multae et in Decretalibus, et apud vetustiores Gratiani collectores habentur, quod suis locis indicabitur.

De titulo.

In plerisque vetustis huius collectionis exemplaribus haec tanquam inscriptio rubris literis posita est: *Concordantia discordantium canonum*, addita in quibusdam dictione, *Incipit*, sine ulla Gratiani mentione. Verum in Vaticano illo vetustissimo, cui voluminis ipsius initio recentiori scriptura Paleae esse praepositas dictum est, ante ipsas Paleas est hic titulus: *Decretum Gratiani Monachi sancti Felicis Bononiensis, ordinis sancti Benedicti, compilatum in dicto monasterio, Anno Domini millesimo centesimo quinquagesimo primo, tempore Eugenii Papae tertii*; in aliis vero duobus codicibus in extremo est: *Explicit Decretum compilatum a Gratiano Monacho monasterii sancti Felicis de Bononia*. In Chronico, quod inscribitur *Pomoerium Ecclesiae Ravennatis*, qui liber in Bibliotheca Vaticana servatur, haec de Gratiano leguntur: *Anno Christi millesimo centesimo quinquagesimo primo Gratianus Monachus, de Classa*) civitate Tusciae natus, Decretum composuit apud Bononiam in monasterio sancti Felicis*. Idem testatur Hugutio, vetustissimus huius codicis interpres, secunda, quaestione sexta, cap. *post appellationem*; — et Vincentius in libro *Historiarum* bis, semel libro vigesimo tertio, capit. trigesimo primo, loquens de Isidoro, et iterum libro vigesimo quinto, cap. octuagesimo quarto, agens de Ivone, et aliis decretorum collectoribus; — et sanctus Antoninus part. tertia hist. tit. decimo octavo, cap. sexto. Tritemius vero in libro de *Scriptorib. ecclesiasticis* Gratianum agnoscit huius collectionis auctorem, itemque in libro secundo de *Viris illustribus ordinis sancti Benedicti*: quo tamen loco addit (ipsam fortasse operis inceptionem spectans) fuisse ab eo compositum anno Domini millesimo centesimo vigesimo septimo. Hanc collectionem Innocentius tertius in epistola ad Archiepiscopum Compostellanum vocat *Corpus decretorum*. Ob has igitur auctoritates et receptam apud omnes opinionem in prima huius voluminis pagina praepositus est titulus nomine Gratiani.

De notationibus in Glossa.

Quod ad glossas pertinet, quae pios et catholicos auctores habuerunt, quae in illis errata paulo maioris ponderis pro humanae ingenii infirmitate obrepserunt, ea in margine sunt notata, et quid catholice sentiendum sit, ostensum est. Haec autem notae, quibus asteriscus affixus est, necessario posthaec in omnibus impressionibus apponendae erunt.

*) al. Clusio al. Ginsa.

I N D E X

LIBRORUM, QUI VARIIS EX LOCIS SUNT HABITI.

A.

Ambrosii Sermones aliquot, qui adhuc non exstant impressi, ex bibliotheca Vaticana et monasterii Mediolanensis S. Ambrosii.
Anselmi Collectio canonum, ex Vaticana et Hieronymi Parisetti.
Alexandri II. Epistolae aliquot, partim missae ab Antonio Augustino Archiepiscopo Tarraconensi, partim ex bibliotheca Vaticana, Nicolai Ormanetti Episcopi Patavini, Michaelis Thomasi Episcopi Ilerdensis.
Anastasio Bibliothecarii Chronicon et versio septimae synodi, et octavae sub Hadriano, ex Vaticana et Cardinalis Sirleti.

B.

Bonifacii Papae Concilium, ex Hispania, ex vetusto codice monasterii Populeti.
Bonifacii Martyris Epistola, ex bibliotheca monasterii B. Mariae supra Minervam.

C.

Cresconii Nomocanon, ex bibliotheca Cardinalis Vercellensis.
Capitula aliquot Pontificum, ex eodem codice monasterii Populeti.
Capitularium Liber VII. et Capitularia adiecta, missa a Iacobo Amoto Episcopo Antissiodorensi, ex bibliotheca ecclesiae Belvacensis.
Collectio decretorum Romanorum Pontificum, ab Augustino Archiepiscopo Tarraconensi.
Codex canonum, qui apud veteres Pontifices in usu fuit, ex Vaticana, Dominicana et Cardinalis Sirleti.
Collectio canonum incerti auctoris, ex Vaticana.
Collectio canonum, ex bibliotheca ecclesiae Mutinensis.
Collectio canonum poenitentialium incerti auctoris, ex bibliotheca Michaelis Thomasi Episcopi Ilerdensis.
Conciliorum Hispanensium et Carthaginensium varietates lectionis, ex bibliotheca Regis Catholici Lucensi, et Sorriensi a Cardinali Quiroga.
Cencil Camerarii Liber de formis iuramentorum, ex bibliotheca Achillis Stathii.
Concilii alicuius fragmenta quaedam post Anselmi collectionem, in codice Hieronymi Parisetti.
Cypriani operum exemplaria, ex Vaticana et monasterio S. Salvatoris Bononiensi.

D.

Decreti huius undeviginti exemplaria manuscripta, partim sine glossis, partim cum glossis, duodecim quidem ex Vaticana, reliqua vero ex bibliotheca Marcelli Papae II., Cardinalium Vercellensis et Sirleti, Michaelis Thomasi Ilerdensis, Achillis Stathii.
Decretorum excerpta, ex bibliotheca S. Trudonis, ab Alberto Leonino nomine universitatis Lovaniensis.
Deusdedit Cardinalis Collectio canonum et libri IV. de rebus ecclesiasticis, ex Vaticana.

E.

Eugenii II. Concilium, ex Vaticana, et III. ex Vaticana et ex Gallia.
Emeritense Concilium, a Cardinali Quiroga.
Ephesini Concilii I. antiqua versio, ex Vaticana.

F.

Fulberti Episcopi Epistola, ex vetusto codice ecclesiae Belvacensis, a Iacobo Amoto Episcopo Antissiodorensi.

G.

Gregorii III. Epistola, ex bibliotheca monasterii supra Minervam.
Gelasii Scripta quaedam et aliorum Pontificum epistolae, ex Vaticana.
Gelasii Epistola, ab Antonio Augustino Archiepiscopo Tarraconensi.
Gregorii I. Epistolae manuscriptae, ex Vaticana et Episcopi Ilerdensis.
Gregorii VII. Regestum, ex Vaticana et multis privatis.
Gregorii IV. Epistola ad universos Episcopos per Galliam etc., ex bibliotheca monasterii supra Minervam.
Gregorii X. Epistola ad Regem Armeniorum, ex bibliotheca Cardinalis Sirleti.
Graecorum Patrum Commentarii in S. Scripturam, allaque eorumdem scripta et concilia, ex Vaticana.

H.

Humberti Legati Leonis IX. ad libellum Nicetae contra Latinos responsio, ex monasterio S. Mariae Novae.

I.

Isidori Hispalensis operum codex, ex monasterio Neapolitano S. Augustini in Carbonaria.
Isidori Collectio canonum, ex Vaticana et Dominicana supra Minervam.
Ioannis VIII. Epistolae, ex Vaticana.
Isidori Collectionis canonum praefatio alia a vulgata, missa ab Archiepiscopo Tarraconensi et Alvaro Gomez ex bibliotheca ecclesiae Toletanae.
Isidori Epistola ad Lanfredum, ex bibliotheca supra Minervam.
Innocentii II. Concilium, ex Vaticana.
Isidori Hispalensis Regula monachorum, ex Hispania.

L.

Leonis IV. Epistolae duae, una ex bibliotheca M. Antonii Mureti, altera ex bibliotheca Francisci Turriani.
Leonis II. Epistolae, a Cardinali Quiroga, ex vetusto codice Regiae bibliothecae.
Leonis IV. Concilium, ex Vaticana.

N.

Nicolai I. plures epistolae, ex bibliotheca supra Minervam.
Nicolai Concilium adversus Joannem Ravennae Archiepiscopum, ex bibliotheca ecclesiae Mutinensis.
Nicolaus ad consulta Bulgarorum, ex Vaticana.

P.

Pontificalia manuscripta, ex Vaticana et Cardinalis Sirleti.
Polycarpus, i. e. Collectio canonum Gregorii Presbyteri, ex Vaticana.
Petri Damiani Oratio de privilegio sedis apostolicae, et disceptatio inter Regium advocatum et Romanae ecclesiae defensorem, ex bibliotheca Cardinalis Sirleti.
Paschalis I. Epistolae et decreta, ex bibliotheca Ormanetti Episcopi Patavini, et fragmentum concilii apud Guardastallum, ex Vaticana.

R.

Remense Concilium in pago Trolemano habitum, missum ab Episcopo Antissiodorensi.

S.

Scriptum de moribus, vita et morte Agapiti, ex Vaticana.

Stephani V. Epistola in collectione canonum incerti auctoris, ex Vaticana.
Sanctorum vitae, ex bibliotheca S. Mariae Maioris.
Stephani IV. Concilium in collectione Deusdedit Cardinalis, ex Vaticana.
Synodus VIII. ex bibliotheca Cardinalis Sirleti et Vaticana.

T.

Ticinense Concilium, a Iacobo Amiato Episcopo Antisiodorensi.
Theodulphi Capitula, ex bibliotheca M. Antonii Mureti.
Theophanis Chronicon, ex Vaticana.
Toletanae ecclesiae privilegiorum liber ex Hispania.
Toletana Cencia XIV. XV. XVI. XVII. a Cardinali Quiroga, et XVI. etiam a Petro Pontio Episcopo Placentino.

Haec sunt, quorum nunc memoria suppetit. Ceterum et alia aliunde habita, et omnium fere librorum, quorum in hoc opere mentio fit, editiones cum manuscriptis codicibus Vaticanae et aliarum bibliothecarum diligenter collatae sunt.

U.

Urbani II. Concilium Placentinum et fragmentum alterius concilii, et epistola L. Praeposito S. Iventii, ex Vaticana; Synodus apud Melphiam, ex Vaticana, et a Iacobo Pammelio Canonico Brugensi; et concilii Clarae montensis apud Alverniae summae capitulum, a Francisco Riccardotto Episcopo Atrebatensi ex vetusto codice Lamberti Episcopi Atrebatensis, ejusdemque concilii fragmentum, a Iacobo Pammelio.

Z.

Zosimi et Episcoporum Africanorum ad ipsum epistolae, ex Vaticana.
Zachariae Decreta, ex bibliotheca Ormanetti Episcopi Patavini; Synodus Romana, ex Vaticana; Francica, ex Dominicana supra Minervam.

N O M I N A C O R R E C T O R U M

(ex praefatione Iusti Fontanini praemissa operi Ioannis a Turrecremata: Gratiani Decretorum libri V. secundum Gregorianos decretalium libros titulosque distincti. Romae MDCCXXVII.)

V i r i .

a Pontificibus Maximis Pio IV. et V. et Gregorio XIII. emendationi Gratiani praefecti.

S. R. E. Cardinales.

- I. M. Antonius Columna Romanus.
- II. Hugo Boncampagnus (postea Gregorius XIII. P. M.).
- III. Alexander Sfortia Romanus.
- IV. Guilielmus Sirletus Calaber.
- V. Franciscus Alciatus Mediolanensis.

A d d i t i a P i o V .

- VI. Guido Ferrerius Vercellensis.
- VII. Antonius Carafa Neapolitanus.

D o c t o r e s .

- VIII. Franciscus Montaltus, Gen. O. S. Franc., dehn Card. et postea Sixtus V. P. M.
- IX. Christophorus Patavinus, Gen. O. S. Augustini Erem.
- X. Thomas Manricus Hispanus, O. S. Domin., Mag. S. Pal.
- XI. Eustachius Lucatellus Bononiensis, postea Regii Lepidi Ep.
- XII. Josephus Pamphilus Veronensis, postea Sacrista Palatii et Ep. Signinus in Latio.
- XIII. Franciscus Turrianus Hispanus, postea Soc. Ies.
- XIV. Marianus Victorius Reatinus, postea Ep. Amerinus.

- XV. Michael Thomasius Majoricensis, postea Ep. Herdensis.
- XVI. Hieronymus Parisettus Regionis.
- XVII. Antoninus Cuccus Mediolanensis.
- XVIII. Ioannes Marsa Hispanus.
- XIX. Franciscus Leo Hispanus, postea Soc. Ies.

A d d i t i .

- XX. Melchior Cornelius Lusitanus.
- XXI. Latinus Latinus Viterbiensis.
- XXII. Arnaldus Pontacus Gallus, postea Ep. Vasatensis.
- XXIII. Petrus Ciaconius Hispanus.
- XXIV. Franciscus Pegna Hispanus.
- XXV. Flaminus Nobilis Lucensis, adnotationum curator.
- XXVI. Lalenus Salemtus Viterbiensis.
- XXVII. Petrus Morinus Gallus, Card.
- XXVIII. Gabriel Palaeotus Bononiensis, Card.
- XXIX. Carolus Borremaeus Mediolanensis, Card.
- XXX. Philippus Boncampagnus Bononiensis, Card.
- XXXI. Paulus Constabilis Ferrariensis, Mag. S. P. post Manricum.
- XXXII. Ioannes Rodericus Hispanus.
- XXXIII. Ioannes Molinaeus Gandavensis.
- XXXIV. Simo Majolus Astensis, Ep. Vulturariensis.
- XXXV. Achilles Stathius Lusitanus.

BULLA INDICATIONIS
SACROSANCTI OECUMENICI
CONCILII TRIDENTINI
SUB PAULO III. PONT. MAX.

PAULUS EPISCOPUS, SERVUS SERVORUM DEI, AD FUTURAM REI MEMORIAM.

Initio nostri huius pontificatus, quem non ob merita nostra, sed propter suam magnam bonitatem Dei omnipotentis providentia nobis commisit, cernentes iam tum, in quas perturbationes temporum, quotque incommoda rerum fere omnium nostra pastoralis sollicitudo et vigilia esset vocata, supiebamus quidem mederi Christianae reipublicae malis, quibus illa iam dudum vexata, et propemodum oppressa est; sed ipsi etiam, ut homines circumdati infirmitate¹⁾, ad tantum onus tollendum impares vires nostras esse sentiebamus. Nam quum pace opus esse intelligeremus ad liberandam et conservandam a plurimis impendentibus periculis rempublicam, omnia invenimus odiis et dissensionibus plena, dissentientibus praesertim principibus iis inter se, quibus summa rerum paene omnis a Deo permessa est. Quum unum ovile²⁾ et unam pastorem dominici esse gregis ad integritatem Christianae religionis et ad coelestium honorum spem in nobis confirmandam necessarium duceremus, schismatis, dissidiis, haeresibus erat Christiani nominis divulsa iam paene et lacerata unitas. Quum tutam atque munitam ab infidelium armis atque insidiis rempublicam optaremus, nostris erratis nostraque cunctorum culpa, Dei videlicet ira peccatis nostris imminente, Rhodus fuerat amissa, Hungaria vexata, conceptum et meditatam contra Italiam, contraque Austriam et Illyricum terra marique bellum, quum impius et immitis hostis noster Turca nullo tempore requiesceret, nostrorumque inter se odia et dissensiones suam bene gerendae rei occasionem duceret. Igitur, ut dicebamus, in tanta haeresum, dissensionum bellorumque tempestate, tantisque excitatis fluctibus, quum essemus ad moderandam et gubernandam Petri naviculam vocati, nec viribus ipsi nostris satis fideremus, primum coniecimus in Domino cogitatus nostros³⁾, ut ipse nos nutriret, animumque nostrum firmitate et robore, mentem consilio sapientiaque instrueret. Deinde, animo repentes, maiores nostros, sapientia admirabili et sanctitate praeditos, saepe in summis Christianae reipublicae periculis remedium optimum atque opportunissimum oecumenica concilia et episcoporum generales conventus adhibuisse, ipsi quoque animum ad generale habendam concilium adiecimus; exquisitisque principum sententiis, quorum nobis videbatur utilis in primis et opportuna ad hanc rem esse consensus, quum eos tunc non alienos ab hoc tam sancto opere invenissemus, oecumenicum concilium, et generalem eorum episcoporum aliorumque Patrum, ad quos pertineret, conventum in civitate Mantuae indiximus, anno incarnationis Domini, sicut literis et monumentis nostris testatum est, millesimo quingentesimo trigesimo septimo, pontificatus nostri tertio, ad x. Kalend. Iun. inchoandum; spem prope certam habentes fore, ut, quum illic in nomine Domini essemus congregati, ipse, sicut promissit, Dominus in medio nostrum affuturus⁴⁾, et bonitate ac misericordia sua omnes temporum procellas omniaque pericula spiritu oris sui facile depulsurus esset. Sed, ut semper insidiatur piis actionibus humani generis hostis, primum contra omnem spem et expectationem nostram denegata fuit nobis Mantuana civitas, nisi aliquas conditiones subiremus ab institutis maiorum nostrorum, et conditione temporum, nostraque ac huius sanctae sedis ac nominis ecclesiastici dignitate libertateque prorsus alienas; quas in aliis nostris literis expressimus. Quapropter alium invenire locum aliamque deligere civitatem necesse habuimus, quae quum non statim nobis occurreret idonea et apta, ad sequentes Kal. Nov. prorogare concilii celebrationem fuimus coacti. Interim saevus et perpetuus hostis noster Turca, ingenti classe Italiam adortus, aliquot oppida in litoribus Apuliae cepit, vastavit, diripuit, praedas hominum abegit; nos in maximo timore et periculo omnium muniendis litoribus nostris, finitimisque auxilio iuvandis fuimus occupati; nec tamen interea destitimus consulere et hortari Christianos principes, ut de idoneo ad habendum concilium loco quid sentirent nobis exponerent, quorum quum essent incertae variaeque sententiae, tempusque diu-

1) Hebr. V. 2.

2) Ioan. X. 16.

3) Psalm. LIV. 23.

4) Matth. XVIII. 20.

tius, quam erat opus, videretur extrahi, nos optimo animo, atque, ut arbitramur, etiam consilio, Vincentiam elegimus, urbem copiosam, et Venetorum, qui eam nobis concedebant, virtute, auctoritate, potentia cum aditum patentem, tum stationem omnibus liberam atque tutam in primis in se habentem. Sed, quum iam tempus longius progressum esset, novaeque urbis electionem omnibus significari conveniret, iamque Kalendae Novembris appetentes facultatem huius divulgationis excluderent, hiemsque esset propinqua, rursus altera prorogatione tempus concilii differre in proximum sequens ver Maiique futuras Kalendas compulsi fuimus. Qua re firmiter constituta atque decreta, quum et nos ipsos, et cetera omnia ad eum bene agendum, Deo iuvante, celebrandumque conventum pararemus, plurimum reputantes interesse cum celebrationis concilii, tum universae Christianae reipublicae, Christianos principes pace inter se et concordia consentire, carissimos in Christo filios nostros, Carolum Romanorum imperatorem semper augustum, et Christianissimum regem Franciscum, duo praecipua Christiani nominis firmamenta atque subsidia, orare atque obsecrare institimus, ut ad colloquium inter se et nobiscum una convenirent; quorum quidem apud utrumque literis, nunciis, et a latere nostro missis ex venerabilium fratrum nostrorum numero legatis, saepissime egeramus, ut ex simultate et dissidiis ambo in unum foedus et piam amicitiam vellent convenire, labentibusque succurrere Christianis rebus; quarum servandarum quum esset illis potestas a Deo praecipue tributa, si id non agerent, et ad commune Christianorum bonum sua consilia non dirigerent, acris et severa ratio eidem Deo ab ipsis reddenda esset. Qui aliquando precibus nostris annuentes Nicaeam se contulere, quo nos quoque longum iter, et senili aetati nostrae vehementer contrarium, Dei et pacis conciliandae causa suscepimus; neque praetermissimus interea, quum tempus concilii praestitutum, Kalendae videlicet Maiiae, appropinquaret, tres legatos summae virtutis ac auctoritatis a latere nostro, de numero eorundem fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium, Vincentiam mittere, qui initium concilii facerent, praelatosque undique venientes exciperent, et ea, quae iudicaret esse opus, agerent et tractarent, quoad nos, ab itinere et negotio pacis reversi, omnia accuratius dirigere possemus. Interim vero in illud sanctum opus maximeque necessarium, tractationem videlicet pacis inter principes, incubuimus, et quidem omni animi studio, omni pietate ac diligentia. Testis est nobis Deus, cuius freti clementia nosmetipsos itineris et vitae periculo exposuimus; nostra testis conscientia, quae nihil habet in hac re quidem, in quo nos arguat aut praetermissae, aut non quaesitae ad pacificandum occasionis; principes ipsi testes, quos tam saepe tamque vehementer nunciis, literis, legatis, monitis, hortatu, precibusque omnibus obsecravimus, ut simultates deponerent, ut in societatem coirent, ut Christianae reipublicae in maximum et propinquum iam adductae discrimen communibus studiis et subsidiis opitularentur; iam vero testes illae vigiliae atque curae, illi diurni nocturnique animi nostri labores, gravesque sollicitudines, quas ob hanc rem et causam plurimas iam suscepimus. Nec tamen ad optatum exitum nostra consilia et acta adhuc perducta sunt. Ita enim visum Domino Deo est, quem tamen non desperamus aliquando optata nostra benignius respecturum. Ipsi quidem, quantum in nobis fuit, nihil, quod esset nostro pastorali officio debitum, in hac re omisimus. Quod si qui sunt, qui actiones pacis nostras in aliam interpretentur partem, dolemus quidem; sed tamen in dolore nostro gratias Deo omnipotenti agimus, qui ad exemplum et doctrinam patientiae nostrae suos voluit Apostolos haberi dignos, qui pro nomine Iesu, qui pax nostra est, contumeliam paterentur⁵⁾. Verum in illo congressu colloquioque nostro, quod Nicaeae habitum est, etsi, peccatis nostris impediens, inter duos principes vera et perpetua pax non potuit confici, induciae tamen decennales factae sunt, quarum opportunitate nos sperantes et sacrum concilium commodius celebratum iri, et deinde ex concilii auctoritate perfici posse pacem, apud principes institimus, ut et ipsi venirent ad concilium, et praelatos suos praesentes ducerent, absentesque accerserent. Qui quum de utroque se excusassent, quod et ipsis redire in regna sua tum necesse esset, et praelatos, quos secum habuissent, itinere atque impendiis fessos atque exhaustos recreari et refici oporteret, nos hortati sunt, ut aliam quoque prorogationem temporis habendi concilii decerneremus. Qua in re concedenda quum essemus aliquantum difficiles, literas interim a legatis nostris, qui Vincentiae erant, accepimus, transacto iam et longius praeterito concilii ineundi die, unum vix aut alterum ex externis nationibus praelatum Vincentiam se contulisse. Quo nuncio accepto, quum videremus eo tempore nulla iam ratione haberi concilium posse, ipsis principibus concessimus, ut differretur tempus agendi concilii usque ad sanctum Pascha, diemque festum futurae dominicae Resurrectionis. Cuius nostri praecepti expectationisque decretae literae Genuae anno incarnationis Domini MDCXXXVIII. IV. Kal. Iul. factae publicataeque sunt, atque hanc dilationem eo propensius fecimus, quod pollicitus est nobis uterque princeps, legatos suos Romam ad nos se missurum, ut ea, quae ad perfectionem pacis reliqua essent, neque Nicaeae ob brevitatem temporis potuerant omnia confici, Romae commodius coram nobis agerentur et tractarentur. Et ob hanc rationem etiam a nobis ambo petierunt, ut haec pacificationis procuratio concilii celebrationi praepo-neretur, quum ipsum concilium pace facta multo deinde utilius et salutaris Christianae reipublicae futurum esset. Semper enim haec pacis spes nobis iniecta principum nos voluntatibus assentiri hortata est; quam spem vehementer auxit post dis-

5) Act. V. 41.

cessum a Nicaea nostrum ipsorum duorum principum inter se benevola amicaque congressio, quae, maxima nostra cum laetitia a nobis intellecta, confirmavit nos in bona spe, ut tandem aliquando nostras preces apud Deum exauditas et vota pacis accepta esse crederemus. Hanc igitur pacis conclusionem quum et expeteremus, et urgeremus, nec solum duobus antedictis principibus, verum etiam carissimo in Christo filio nostro Ferdinando, regi Romanorum, videretur, actionem concilii, nisi pace facta, suscipi non oportere, cunctique a nobis per literas suosque oratores contenderent, ut alias rursus temporis prorogationes faceremus, praecipue autem instaret serenissimus caesar, promississe se demonstrans iis, qui a catholica unitate dissentiunt, se operam suam apud nos interpositurum, ut aliqua concordiae ratio iniretur, quod ante suam in Germaniam profectionem apte non posset fieri: Nos, eadem semper spe pacis, et tantorum principum voluntate adducti, quum praesertim cerneremus, ne ad dictum quidem Resurrectionis festum alios praelatos Vincentiam convenisse, prorogationis nomen iam fugientes, quod tam saepe frustra fuerat repetitum, celebrationem generalis concilii ad nostrum et sedis apostolicae beneplacitum suspendere maluimus; itaque fecimus, et de suspensione huiusmodi literas ad singulos supradictorum principum decima die Iun. MDXXXIX. dedimus, sicut ex illis perspicue potest intelligi. Ea itaque suspensione necessario per nos facta, dum tempus illud magis idoneum a nobis pacisque aliqua conclusio expectatur, quae et dignitatem postea frequentiamque concilio, et Christianae reipublicae praesentiorum salutem erat allatura, Christianae interea res in deterius quotidie prolapsae sunt, Hungaris, rege ipsorum mortuo, Turcam vocantibus; Ferdinando rege bellum in eos movente; Belgis ad defectionem a Caesare ex parte quadam incitatis; cuius defectionis comprimendae causa per Galliam amicissime, et cum rege Christianissimo concordissime magno benevolae inter eos voluntatis indicio transiens in Belgas serenissimus caesar, et illinc deinde in Germaniam profectus, conventus Germaniae principum et civitatum tractandae eius, quam dixerat, concordiae causa habere coepit. Sed quum spe pacis iam deficiente ille quoque modus curandae in conventibus tractandaeque concordiae ad maiores potius discordias concitandas aptus esse videretur, inducti fuimus ad pristinum concilii generalis remedium reverti, idque per legatos nostros S. R. E. cardinales ipsi caesari obtulimus; quod etiam postremo, et praecipue in Ratisponensi conventu egimus, quum illic dilectus filius noster Gaspar tit. S. Praxedis cardinalis Contarenus summa doctrina et integritate legatum nostrum ageret. Nam quum, id quod ne accideret antea veriti eramus, ex eius conventus sententia peteretur a nobis, ut ab ecclesia dissentientium quosdam articulos tolerandos declararem, quoad per oecumenicum concilium illi excuterentur et deciderentur, idque nobis ut concederemus neque Christiana et catholica veritas, neque nostra et sedis apostolicae dignitas permetteret, palam potius concilium, ut quam primum fieret, proponi mandavimus. Neque vero in alia unquam sententia et voluntate fuimus, quam ut primo quoque tempore concilium oecumenicum et generale congregaretur. Sperabamus enim ex eo et pacem populo Christiano, et Christianae religionis integritatem posse recuperari; verumtamen id cum bona gratia et voluntate Christianorum principum habere volebamus. Quam voluntatem dum expectamus, dum observamus tempus absconditum, tempus beneplaciti tui, o Deus⁶⁾; aliquando tandem decernere compulsi sumus, omne esse tempus beneplacitum Deo, quum de rebus sanctis et ad Christianam pietatem pertinentibus consilia ineuntur. Quapropter videntes, maximo quidem animi nostri cum dolore, rem Christianam quotidie in peius ruere, Hungaria a Turcis oppressa, Germanis periclitantibus, ceteris omnibus metu incoeroreque afflictis, nullius iam principis consensum expectare, sed tantum Dei omnipotentis voluntatem, et Christianae reipublicae utilitatem attendere constituimus. Itaque quum Vincentiam amplius non haberemus, cuperemusque cum universae Christianorum saluti, tum Germanicae nationis incommodis in eligendo per nos novi concilii habendi loco consulere, aliquotque locis propositis ipsam Tridentinam civitatem ab ipsis desiderari videremus: nos, etsi in citeriore Italia commodas omnia tractari posse iudicabamus, ad eorum tamen postulationes nostram voluntatem paterna caritate defleximus. Itaque Tridentum civitatem elegimus, qua in civitate oecumenicum concilium ad proxime venturas Kalend. Novemb. haberetur; idoneum locum illum statuentes, quo ex Germania quidem aliisque Germaniae finitimis nationibus facillime, ex Gallia, Hispania ceterisque provinciis remotioribus non difficiliter episcopi et praelati convenire possent. Dies autem concilii ea a nobis spectata est, quae spatium in se haberet et publicandi per Christianas nationes nostri huius decreti, et facultatis omnibus praelatis ad veniendum tribuendae. Quo minus autem annum tempus praefiniremus mutando concilii loco, sicut quibusdam constitutionibus alias praescriptum est⁷⁾, ea res fuit in causa, quod longius extrahi spem sanandae aliqua in parte Christianae reipublicae, quae tot detrimentis et calamitatibus affecta est, nolimus; et tamen videmus tempora, agnoscimus difficultates, quid sperari possit ex consiliis nostris incertum esse intelligimus. Sed quia scriptum est: *Revela Domino viam tuam, et spera in eo, et ipse faciet*⁸⁾: magis Dei clementiae et misericordiae confidere, quam nostrae imbecillitati diffidere constituimus. Saepe enim fit in bonis operibus incipiendis, ut quod humana consilia non valent divina virtus efficiat. Huius igitur ipsius Dei omnipotentis, Patris, et Filii et Spiritus sancti, ac beatorum eius Apostolorum, Petri et Pauli aucto-

6) Psalm. LXVIII. 14.

7) Conc. Constantiens. Sess. XXXIX.

8) Psalm. XXXVI. 5.

ritate, qua nos quoque in terris fungimur, freti atque subnixi, de venerabilium item fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, sublata amotaque suspensione, de qua supra commemoratum est, quam per praesentes tollimus et amovemus, sacrum oecumenicum et generale concilium in civitate Tridentina, loco commodo et libero omnibusque nationibus opportuno, ad Kalendas proximas Novembris anni praesentis ab incarnatione Domini MDXLII. incipiendum, prosequendum, et eodem Domino adjuvante, ad ipsius gloriam atque laudem, et Christiani totius populi salutem absolvendum perficiendumque indicimus, annunciamus, convocamus, statuimus atque decernimus; omnes omnibus ex locis tam venerabiles fratres nostros patriarchas, archiepiscopos, episcopos, et dilectos filios abbates, quam alios quoscunque, quibus iure aut privilegio in conciliis generalibus residendi et sententias in eis dicendi permissa potestas est, requirentes, hortantes, admonentes, ac nihilominus eis vi iurisiurandi, quod nobis et huic sanctae sedi praestiterunt, ac sanctae virtute obedientiae, aliisque sub poenis iure aut consuetudine in celebrationibus conciliorum adversus non accedentes ferri et proponi solitis, mandantes arteque praecipientes, ut ipsimet, nisi forte iusto detineantur impedimento, de quo tamen fidem facere compellantur, aut certe per suos legitimos procuratores et nuncios sacro huic concilio omnino adesse et interesse debeant; supra autem dictos, imperatorem, regemque Christianissimum, nec non ceteros reges, duces, principes, quorum praesentia, si alias unquam, hoc quidem tempore maxime sanctissimae Christi fidei et Christianorum omnium futura est salutaris, rogantes atque obsecrantes per viscera misericordiae Dei et Domini nostri Iesu Christi, cuius fidei veritas et religio et intus et extra graviter iam oppugnatur, ut, si salvam volunt Christianam esse rempublicam, si se Domino obstrictos et obligatos pro maximis illius erga se beneficiis intelligant, ne deserant ipsius Dei causam et negotium, ipsimet ad sacri concilii celebrationem veniant, in quo ipsorum pietas atque virtus communi utilitati, salutique suae ac ceterorum et temporali et aeternae plurimum est profutura. Sin autem, id quod nollemus, accedere ipsi non poterunt, at graves saltem viros legatos cum auctoritate mittant, qui personam principis sui quisque et cum prudentia et cum dignitate possint in concilio referre. In primis vero ut id curent, quod ipsis facillimum est, ut ex suis cuiusque regnis ac provinciis episcopi et praelati sine tergiversatione et mora ad concilium proficiscantur, quod maxime quidem a praelatis principibusque Germaniae Deum ipsum atque nos impetrare aequum est, ut, quum eorum praecipue causa ipsisque cupientibus concilium indictum sit, et in ea civitate indictum, quae ab eis est desiderata, non graventur ipsi sua cunctorum praesentia id celebrare et ornare, quo melius atque commodius quae ad integritatem et veritatem Christianae religionis, quae ad bonorum morum reductionem emendationemque malorum, quae ad Christianorum inter se tam principum quam populorum pacem, unitatem concordiamque pertineant, et quae ad repellendos impetus barbarorum et infidelium, quibus illi universam Christianitatem obruere moliantur, sint necessaria, Deo nostris consultationibus praeeunte, et lumen sapientiae suae ac veritatis mentibus nostris praefereunte, agi in dicto sacro oecumenico concilio, et conspirante omnium caritate consuli, tractari, confici, ad optatosque exitus deduci quamprimum et quam optime possint. Atque ut nostrae hae literae, et quae in eis continentur, ad notitiam cunctorum, quorum oportet, perveniant, neve quis illorum ignorantiae excusationem praetendat, quum praesertim etiam non ad omnes eos, quibus nominatim illae essent intimandae, tutus forsitan pateat accessus: volumus et mandamus, ut in basilica Vaticana principis Apostolorum, et in ecclesia Lateranensi, quum ibi multitudo populi ad audiendam rem divinam congregari solita est, palam clara voce per curiae nostrae cursores aut notarios aliquos publicos legantur, lectaeque in valvis dictarum ecclesiarum, itemque cancellariae apostolicae portis, et Campi Florae solito loco affigantur, ubi ad lectionem et notitiam cunctorum aliquamdiu expositae pendeant; quumque inde amovebuntur, earum nihilominus exempla in elsdem locis remaneant affixa. Nos enim per lectionem, publicationem affixionemque huiusmodi omnes et quoscunque, quos antedictae nostrae literae comprehendunt, post spatium duorum mensium a die literarum publicationis et affixionis ita volumus obligatos esse atque adstrictos, ac si ipsismet illae coram lectae et intimatae essent; transumptis quidem earum, quae manu publici notarii scripta aut subscripta, et sigillo personae alicuius ecclesiasticae in dignitate constitutae munita fuerint, ut fides certa et indubitata habeatur, mandamus atque decernimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae indicationis, annunciationis, convocationis, statuti, decreti, mandati, praecepti et obsecrationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Romae apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominicae MDXLII. XI. Kalend. Iun. pontificatus nostri anno VIII.

B L O S I U S.

HIER. DAND.

S E S S I O P R I M A
SACROSANCTI OECUMENICI ET GENERALIS
C O N C I L I I T R I D E N T I N I,
SUB PAULO III. PONTIFICE MAXIMO,
CELEBRATA

DIE XIII MENSIS DECEMBRIS ANNO DOM. MDXLV.

DECRETUM DE INCHOANDO CONCILIO.

Placetne vobis, ad laudem et gloriam sanctae et individuae Trinitatis, Patris, et Filii et Spiritus sancti, ad incrementum et exaltationem fidei et religionis Christianae, ad extirpationem haereseum, ad pacem et unionem ecclesiae, ad reformationem cleri et populi Christiani, ad depressionem et extinctionem hostium Christiani nominis, decernere et declarare, sacrum Tridentinum et generale concilium incipere, et inceptum esse? Responderunt: *Placet.*

Indictio futurae sessionis.

Et quum proxima sit celebritas Nativitatis Domini nostri Iesu Christi, et subsequantur aliae festivitates labentis et incipientis anni, placetne vobis, primam futuram sessionem habendam esse die Iovis post Epiphaniam, quae erit septima mensis Ian. anno Domini MDXLVI? Responderunt: *Placet.*

SESSIO SECUNDA,
CELEBRATA

DIE VII MENSIS IANUARIJ MDXLVI

DECRETUM DE MODO VIVENDI, ET ALIIS
IN CONCILIO SERVANDIS.

Sacrosancta Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, in ea praesidentibus eiusdem tribus apostolicae sedis legatis, agnoscens cum beato Jacobo Apostolo, quod omne datum optimum¹⁾ et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum, qui iis, qui postulant a se sapientiam, dat omnibus affluenter, et non improperat eis; et simul sciens, quod initium sapientiae est timor Domini²⁾: statuit et decrevit, omnes et singulos Christi fideles, in civitate Tridentina congregatos, exhortandos esse, prout exhortatur, ut se a malis et peccatis hactenus commissis emendare, ac de cetero in timore Domini ambulare, et desideria carnis non perficere³⁾, orationibus instare, saepius confiteri, eucharistiae sacramentum sumere, ecclesias frequentare, praecepta denique dominica, quantum quisque poterit, adimplere, nec non quotidie pro pace principum Christianorum et unitate ecclesiae privatim orare velint; episcopos vero, et quoscunque alios in ordine sacerdotali constitutos, oecumenicum concilium in ea civitate concelebrantes, ut assidue in dei laudibus incumbere, hostias, laudes et preces offerre, sacrificium missae quolibet saltem die dominico, in quo Deus lucem condidit, et a mortuis resurrexit, ac Spiritum sanctum in discipulos infudit⁴⁾, peragere satagant, facientes, sicut idem Spiritus sanctus per Apostolum praecipit⁵⁾, obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro sanctissimo domino nostro Papa, pro imperatore, pro regibus, et ceteris, qui in sublimitate constituti sunt, et pro omnibus hominibus, ut quietam et tranquillam vitam agamus, paco fruamur, et fidei incrementum videamus. Praeterea hortatur, ut ieiunent saltem singulis sextis feriis in memoriam passionis Domini, et eleemosynas pauperibus erogent. In ecclesia autem cathedrali singulis quin-

tis feriis celebretur missa de Spiritu sancto cum litanis et aliis orationibus ad hoc institutis; in aliis vero ecclesiis eadem die dicantur ad minus litaniae et orationes. Tempore autem, quo 16. sacra peraguntur, colloquutiones et confabulationes non fiant, sed ore et animo celebranti assistatur. Et quoniam oportet episcopos esse irreprehensibiles, sobrios, castos, domui suae bene praepositos⁶⁾, hortatur etiam, ut ante omnia quilibet in mensa servet sobrietatem moderationemque ciborum; deinde, quum in eo loco saepe otiosi sermones oriri soleant, ut in ipsorum episcoporum mensis divinarum scripturarum lectio admisceatur⁷⁾; familiares vero suos unusquisque instruat et erudiat, ne sint rixosi, vinosi, impudici, cupidi, elati, blasphemii et voluptatum amatores; vitia demum fugiant et virtutes amplectantur, et in vestitu, et cultu, et omnibus actibus honestatem prae se ferant, sicut debet ministros ministrorum Dei. Ad haec, quum huius sacrosancti concilii praecipua cura, sollicitudo et intentio sit, ut propulsatis haeresum tenebris, quae per tot annos operuerunt terram, catholicae veritatis lux, Iesu Christo, qui vera lux est⁸⁾, annuente, candor puritasque refulgeat, et ea, quae reformatione egent, reformentur: ipsa synodus hortatur omnes catholicos hic congregatos et congregandos, atque eos praesertim, qui sacrarum literarum peritiam habent, ut sedula meditatione diligenter secum ipsi cogitent, quibus potissimum viis et modis ipsius synodi intentio dirigi, et optatum effectum sortiri possit, quo maturius et consultius damari damanda, et probanda probari queant, ut per totum orbem omnes uno ore et eadem fidei confessione glorificent Deum et Patrem Domini nostri Iesu Christi.

In sententiis vero dicendis, iuxta Toletani concilii statutum⁹⁾, 17. in loco benedictionis consistentibus Domini sacerdotibus, nullus debeat aut immodestis vocibus perstrepere, aut tumultibus perturbare, nullis etiam falsis vanisve aut obstinatis disceptationibus contendere; sed quicquid dicatur sic mitissima verborum prolatione temperetur, ut nec audientes offendantur, nec recti iudicii acies perturbato animo inflectatur.

Insuper ipsa sacra synodus statuit ac decrevit, quod, si forte contigerit aliquos debito in loco non sedere, et sententiam, etiam sub verbo *Placet*, proferre, congregationibus interesse, et alios quoscunque actus facere concilio durante, nulli propterea praerudicium generetur, nullique novum ius acquiratur¹⁰⁾.

Deinde indicta fuit futura sessio ad diem Iovis quartam Mensis Feb. proxime venturi.

SESSIO TERTIA,
CELEBRATA

DIE IV. MENSIS FEBRUARIJ MDXLVI.

DECRETUM DE SYMBOLO FIDEI.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis, Patris, et Filii et Spiritus sancti.

Haec sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, in ea praesidentibus eiusdem tribus apostolicae sedis legatis, magnitudinem rerum tra-

Sess. II. 1) Iac. I. 17. — 2) Prov. I. 7. IX. 10. Psalm. CX. 10. Eccl. I. 16. — 3) Gal. V. 16. — 4) Act. II. — 5) 1 Tim. II. 1. seqq. —

6) 1 Tim. III. 2 seqq. — 7) c. 11. D. XLIV. (conc. Tol. III.) — 8) Ioan. I. 9. — 9) c. 2. C. V. qu. 4. (conc. Tol. XI.) — 10) repetitum Sess. XXV. extr.

ctandarum considerans, praesertim earum, quae duobus illis capitibus de extirpandis haeresibus et moribus reformandis continentur, quorum causa praecipue est congregata; agnoscens autem cum Apostolo¹⁾, non esse sibi collectationem adversus carnem et sanguinem, sed adversus spirituales nequitias in coelestibus, cum eodem omnes et singulos in primis hortatur, ut confortentur in Domino et in potentia virtutis eius, in omnibus sumentes scutum fidei²⁾, in quo possint omnia tela nequissimi ignea extinguere, atque galeam spei salutis accipiant cum gladio spiritus, quod est verbum Dei. Itaque, ut haec pia eius sollicitudo principium et progressum suum per Dei gratiam habeat, ante omnia statuit et decernit, praemittendam esse confessionem fidelium, Patrum exempla in hoc secuta, qui sacratoribus conciliis hoc scutum contra omnes haereses in principio suarum actionum apponere consueverunt, quo solo aliquando et infideles ad fidem traxerunt, haereticos expugnarunt, et fideles confirmarunt. Quare symbolum fidei, quo sancta Romana ecclesia utitur, tanquam principium illud, in quo omnes, qui fidem Christi profitentur, necessario conveniunt, ac fundamentum firmum et unicum, contra quod portae inferi nunquam praevalebunt³⁾, totidem verbis, quibus in omnibus ecclesiis legitur, exprimendum esse censuit. Quod quidem eiusmodi est⁴⁾:

Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium, et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula, Deum de Deo, lumen de lumine; Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri; per quem omnia facta sunt; qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis, et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine, et homo factus est; crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est; et resurrexit tertia die secundum scripturas, et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris, et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis; et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit; qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur; qui locutus est per Prophetas; et unam, sanctam, catholicam et apostolicam ecclesiam. Confitetur unum baptisma in remissionem peccatorum, et expectat resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi. Amen.

Indictio futurae sessionis.

Eadem sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, in ea praesidentibus eisdem tribus apostolicae sedis legatis, intelligens multos praefatos ex diversis partibus accinctos esse itineri, nonnullos etiam in via esse, quo huc veniant; cogitansque omnia ab ipsa sacra synodo decernenda eo maioris apud omnes existimationis et honoris videri posse, quo maiori fuerint et pleniori Patrum consilio et praesentia sancita et corroborata: statuit et decrevit, futuram sessionem post praesentem celebrandam esse die Iovis, quae subsequetur dominicam *Laetare* proxime futuram; interim tamen non differri discussionem et examinationem eorum, quae ipsi synodo discutienda et examinanda videbuntur.

SESSIO QUARTA,

CELEBRATA

DIE VIII. MENSIS APRILIS MDXLVI.

DECRETUM DE CANONICIS SCRIPTURIS.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem tribus apostolicae sedis legatis, hoc sibi perpetuo ante oculos proponens, ut sublatis erroribus puritas ipsa evangelii in ecclesia conservaretur, quod promissum ante per Prophetas in scripturis sanctis¹⁾ Dominus noster Iesus Christus Dei Filius proprio ore primum promulgavit, deinde per suos Apostolos tanquam fontem omnis et salutis veritatis et morum disciplinae omni creaturae praedicari iussit²⁾; perspiciensque hanc veritatem et disciplinam contineri in libris scriptis et sine scripto traditionibus, quae ipsius Christi ore ab Apostolis acceptae, aut ab ipsis Apostolis³⁾, Spi-

ritu sancto dictante, quasi per manus traditae ad nos usque pervenerunt; orthodoxorum Patrum exempla secuta, omnes libros tam veteris quam novi testamenti, quum utriusque unus Deus sit auctor, nec non traditiones ipsas, tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tanquam vel ore tenus a Christo, vel a Spiritu sancto dictatas, et continua successione in ecclesia catholica conservatas, pari pietatis affectu ac reverentia suscipit et veneratur. Sacrorum vero librorum iudicium huic decreto adscribendum censuit⁴⁾; ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint qui ab ipsa synodo suscipiuntur. Sunt vero infra scripti: Testamenti veteris: quinque Moysis, id est: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Iosuae, Iudicum, Ruth, quatuor Regum, duo Paralipomenon, Esdrae primus et secundus, qui dicitur Nehemias, Tobias, Iudith, Esther, Iob, Psalterium Davidicum centum quinquaginta psalmodum, Parabola, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Isaias, Ieremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel, duodecim Prophetarum minores, id est: Osea, Joel, Amos, Abdias, Ionas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias, duo Machabaeorum, primus et secundus. Testamenti novi: quatuor Evangelia, secundum Matthaeum, Marcum, Lucam, et Iohannem; Actus Apostolorum a Luca Evangelista conscripti; quatuordecim Epistolae Pauli Apostoli, ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duae ad Thessalonicenses, duae ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos; Petri Apostoli duae, Iohannis Apostoli tres, Iacobi Apostoli una, Iudae Apostoli una, et Apocalypsis Iohannis Apostoli. Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in ecclesia catholica legi consueverunt, et in veteri vulgata latina editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit, et traditiones praedictas sciens et prudens contempserit, anathema sit. Omnes itaque intelligant, quo ordine et via ipsa synodus post iactum fidei confessionis fundamentum sit progressura, et quibus potissimum testimoniis ac praesidiis in confirmandis dogmatibus et instaurandis in ecclesia moribus sit usura.

DECRETUM DE EDITIONE ET USU SACRORUM LIBRORUM.

Insuper eadem sacrosancta synodus considerans, non parum utilitatis accedere posse ecclesiae Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quae circumferuntur, sacrarum librorum, quancumque authentica habenda sit, innotescat, statuit et declarat, ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et ut nemo illam recitare quovis praetextu audeat vel praesumat.

Praeterea ad coercenda petulantia ingenia decernit, ut nemo, suae prudentiae innixus, in rebus fidei et morum ad aedificationem doctrinae Christianae pertinentium, sacram scripturam ad suos sensus contorqueat⁵⁾; contra eum sensum, quem tenuit et tenet sancta mater ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione scripturarum sanctarum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum ipsam scripturam sacram interpretari audeat, etiamsi huiusmodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edendae forent. Qui contraverint per ordinarios declarentur, et poenis a iure statutis puniantur.

Sed et impressoribus modum in hac parte, ut par est, imponere volens, qui iam sine modo, hoc est, putantes sibi licere quicquid libet, sine licentia superiorum ecclesiasticorum ipsos sacrae scripturae libros, et super illis annotationes et expositiones quorumlibet indifferenter, saepe tacito, saepe etiam ementio prelo, et, quod gravius est, sine nomine auctoris imprimunt, alibi etiam impressos libros huiusmodi temere venales habent, decernit et statuit, ut posthac sacra scriptura, potissimum vero haec ipsa vetus et vulgata editio, quam emendatissime imprimatur, nullique liceat imprimere vel imprimi facere quovis libris de rebus sacris sine nomine auctoris, neque illos in futurum vendere, aut etiam apud se retinere, nisi primum examinati probatique fuerint ab ordinario, sub poena anathematis et pecuniae in canone concilii novissimi Lateranensis apposita⁶⁾. Et, si regulares fuerint, ultra examinationem et probationem huiusmodi, licentiam quoque a suis superioribus impetrare teneantur, recognitis per eos libris iuxta formam suarum ordinationum. Qui autem scripto eos communicant vel evulgant, nisi antea examinati probatique fuerint, eisdem poenis subiacent, quibus impressores. Et qui eos habuerint vel

Sess. III. 1) Eph. VI. 12. — 2) Ibid. 16. — 3) Matth. XVI. 18. — 4) cf. conc. Constant. I. c. 4.

Sess. IV. 1) Ierem. XXXI. 22. — 2) Matth. XXVIII. 19. seq. Marc. XVI. 13. — 3) 2 Thess. II. 14. — 4) cf. conc. Laod. c. 59. Conc. Carth.

III. c. 47. Rom. sub Gelas. (c. 3. D. XV.) et ep. Eug. III. in conc. Flor. ad Armenos. — 5) c. 27. C. XXIV. qu. 3. (Hieron.) et c. 39. § 70. ead. (Ibid.) — 6) cf. c. 3. de libr. prohib. in VII. V. 4. (Leo X.) et infr. inter const. ex aut. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas.

legerint, nisi prodiderint auctores, pro auctoribus habeantur. Ipsa verp huiusmodi librorum probatio in scriptis detur, atque ideo in fronte libri, vel scripti vel impressi, authentice appareat, idque totum, hoc est, et probatio et examen, gratis fiat, ut probanda probentur, et reprobentur improbanda.

Post haec temeritatem illam reprimere volens, qua ad profana quaecque convertuntur et torquentur verba et sententiae sacrae scripturae, ad scurrilia scilicet, fabulosa, vana, adulationes, detractioes, superstitiones impias et diabolicas incantationes, divinationes, sortes, libellos etiam famosos, mandat et praecipit, ad tollendam huiusmodi irreverentiam et contemptum, ne de cetero quisquam quomodolibet verba scripturae sacrae ad haec et similia audeat usurpare, ut omnes huius generis homines temeratores et violatores verbi Dei iuris et arbitrii poenis per episcopos coerceantur.

Indictio futurae sessionis.

Item haec sacrosanta synodus statuit et decernit, proximam futuram sessionem tenendam et celebrandam esse feria quinta, post sacratissimum festum proximum Pentecostes.

SESSIO QUINTA.

CELEBRATA

DIE XVII MENSIS IUNII MDXLVI.

DECRETUM DE PECCATO ORIGINALI.

Ut fides nostra catholica, sine qua impossibile est placere Deo¹⁾, purgatis erroribus, in sua sinceritate integra et illibata permaneat, et ne populus Christianus omni vento doctrinae circumferatur²⁾, quum serpens ille antiquus³⁾, humani generis perpetuus hostis, inter plurima mala, quibus ecclesia Dei his nostris temporibus perturbatur, etiam de peccato originali eiusque remedio non solum nova, sed vetera etiam dissidia excitaverit: sacrosanta oecumenica et generalis Tridentina synodus in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem tribus apostolicae sedis legatis, iam ad revocandos errantes et nutantes confirmandos accedere volens, sacrarum scripturarum, et sanctorum Patrum, ac probatissimorum conciliorum testimonia et ipsius ecclesiae iudicium et consensum secuta, haec de ipso peccato originali statuit, fatetur ac declarat:

1. Si quis non confitetur, primum hominem Adam, quum mandatum Dei in paradiso fuisse transgressus, statim sanctitatem et iustitiam, in qua constitutus fuerat, amisisse, incurrisseque per offensam praevericationis huiusmodi iram et indignationem Dei, atque ideo mortem, quam antea illi comminatus fuerat Deus⁴⁾, et cum morte captivitatem sub eius potestate, qui mortis deinde habuit imperium⁵⁾, hoc est diaboli, totumque Adam, per illam praevericationis offensam, secundum corpus et animam in deterius commutatum fuisse: anathema sit.

2. Si quis Adae praevericationem sibi soli, et non eius propagationi asserit nocuisse, et acceptam a Deo sanctitatem et iustitiam, quam perdidit, sibi soli, et non nobis etiam eam perdidisse; aut inquinatum illum per inobedientiae peccatum, mortem et poenas corporis tantum in omne genus humanum transfudisse, non autem et peccatum, quod mors est animae: anathema sit, quum contradicat Apostolo dicenti⁶⁾: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.*

3. Si quis hoc Adae peccatum, quod origine unum est, et propagatione, non imitatione transfusum omnibus inest unicuique proprium, vel per humanae naturae vires, vel per aliud remedium asserit tolli, quam per meritum unius mediatoris Domini nostri Iesu Christi, qui nos Deo reconciliavit in sanguine suo⁷⁾, factus nobis iustitia, sanctificatio et redemptio⁸⁾, aut negat ipsam Christi Iesu meritum per baptismi sacramentum in forma ecclesiae rite collatum, tam adultis quam parvulis applicari: anathema sit, quia non est aliud nomen sub coelo datum hominibus, in quo oportet nos salvos fieri⁹⁾. Unde illa vox¹⁰⁾: *Ecce agnus Dei; ecce qui tollit peccata mundi;* et illa¹¹⁾: *Quicumque baptizati estis, Christum induistis.*

4. Si quis parvulos recentes ab uteris matrum baptizandos negat, etiam si fuerint a baptizatis parentibus orti, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati, quod regenerationis lavacro necesse sit expiari ad vitam aeternam consequendam, unde fit consequens, ut in eis forma baptismatis, in remissionem peccatorum, non vera, sed falsa intelligatur: anathema sit, quoniam non aliter intelligendum est id, quod dixit Apostolus¹²⁾: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt,* nisi quemadmodum ecclesia catholica ubique diffusa semper intellexit. Propter hanc enim regulam fidei ex traditione Apostolorum etiam parvuli, qui nihil peccatorum in semetipsis adhuc committere potuerunt, ideo in remissionem peccatorum veraciter baptizantur¹³⁾, ut in eis regeneratione mundetur quod generatione contraxerunt. *Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*¹⁴⁾.

5. Si quis per Iesu Christi Domini nostri gratiam, quae in baptismate confertur, reatum originalis peccati remitti negat, aut etiam asserit, non tolli totum id, quod veram et propriam peccati rationem habet, sed illud dicit tantum radi aut non imputari: anathema sit. In renatis enim nihil odit Deus, quia nihil est damnationis iis, qui vere consepulti sunt¹⁵⁾ cum Christo per baptismum in mortem; qui non secundum carnem ambulant¹⁶⁾, sed, veterem hominem exeutes, et novum, qui secundum Deum creatus est, induentes¹⁷⁾, innocentes, immaculati, puri, innoxii ac Deo dilecti effecti sunt, heredes quidem Dei, coheredes autem Christi, ita ut nihil prorsus eos ab ingressu coeli remoretur. Manere autem in baptizatis concupiscentiam vel fomitem, haec sancta synodus fatetur et sentit, quae quum ad agnitionem relicta sit, nocere non consentientibus, sed viriliter per Christi Iesu gratiam repugnantibus non valet; quinimmo qui legitime certaverit coronabitur¹⁸⁾. Hanc concupiscentiam, quam aliquando Apostolus peccatum appellat¹⁹⁾, sancta synodus declarat ecclesiam catholicam nunquam intellexisse peccatum appellari, quod vere et proprie in renatis peccatum sit, sed quia ex peccato est et ad peccatum inclinat. Si quis autem contrarium senserit: anathema sit.

Declarat tamen haec ipsa sancta synodus, non esse suae intentionis, comprehendere in hoc decreto, ubi de peccato originali agitur, beatam et immaculatam Virginem Mariam, Dei genitricem, sed observandas esse constitutiones fel. rec. Sixti Papae IV.²⁰⁾ sub poenis in eis constitutionibus contentis, quas innovat.

DECRETUM DE REFORMATIONE.

CAPUT I.

De instituenda lectione sacrae scripturae et liberalium artium.

Eadem sacrosanta synodus, piis summorum Pontificum et probatorum conciliorum²¹⁾ constitutionibus inhaerens, easque amplectens, et illis adiciens, ne coelestis ille sacrorum librorum thesaurus, quem Spiritus sanctus summa liberalitate hominibus tradidit, neglectus iaceat, statuit et decrevit, quod in illis ecclesiis, in quibus praebenda, aut praestimonium seu aliud quovis nomine nuncupatum stipendium pro lectoribus sacrae theologiae deputatum reperitur, episcopi, archiepiscopi, primates et alii locorum ordinarii, eos, qui praebendam, aut praestimonium seu stipendium huiusmodi obtinent, ad ipsius sacrae scripturae expositionem et interpretationem per se ipsos, si idonei fuerint, alioquin per idoneum substitutum, ab ipsis episcopis, archiepiscopis, primatibus et aliis locorum ordinariis eligendum, etiam per subtractionem fructuum cogant et compellant. De cetero vero praebenda, praestimonium aut stipendium huiusmodi non nisi personis idoneis, et quae per se ipsas id munus explicare possint, conferantur, et aliter facta provisio nulla sit et invalida. In ecclesiis autem metropolitanis vel cathedralibus, si civitas insignis vel populosa, ac etiam in collegiatis existentibus in aliquo insigni oppido, etiam nullius dioecesis, si ibi clerus numerosus fuerit, ubi nulla praebenda, aut praestimonium seu stipendium huiusmodi deputatum reperitur, praebenda quomodocunque, praeterquam ex causa resignationis, primo vacatura, cui aliud onus incompabile iniunctum non sit, ad eum usum ipso facto perpetuo constituta et deputata intelligatur. Et quatenus in ipsis ecclesiis nulla vel non sufficiens praebenda foret²²⁾, metropolitanus vel

Sess. V. 1) Hebr. XI. 6. — 2) Ephes. IV. 14. — 3) Gen. II. — 4) Gen. II. 17. III. 17. — 5) Hebr. II. 14. — 6) Rom. V. 12. — 7) Ephes. II. 13. Coloss. III. 13. 1 Tim. II. 5. seq. — 8) 1 Cor. I. 30. — 9) Act. IV. 12. — 10) Ioan. I. 29. — 11) Gal. III. 27. — 12) Rom. V. 12. — 13) c. 136. D. IV. de cons. (Aug.) c. 153. ead. (conc. Carth. A. 418.) — 14) Ioan. III. 5. — 15) Rom. VI. 4. — 16) ib. VIII. 1. — 17) Coloss. III. 9. 10. Eph.

IV. 24. Gal. III. 27. — 18) 2 Tim. II. 5. — 19) Rom. VI. 12. VII. 8. — 20) c. 1. 2. Extrav. comm. III. 12. et infra inter const. ex iur. ant. desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 21) cf. c. 12. D. XXXVII. (conc. Eug. II.) c. 4. X. de magistris V. 5. (conc. Lat. IV.) c. 5. ib. (Honor. III.) — infr. Sess. XXXIII. de ref. c. 18. — 22) infr. Sess. XXXIII. de ref. c. 15.

episcopus ipse per assignationem fructuum alicuius simplicis Beneficii, eiusdem tamen debitis supportatis oneribus, vel per contributionem beneficiorum suae civitatis et dioecesis, vel alias, prout commodius fieri poterit, de capituli consilio ita provideat, ut ipsa sacrae scripturae lectio habeatur, ita tamen, ut quaecunque aliae lectiones, vel consuetudine vel quavis alia ratione institutae, propter id minime praetermittantur. Ecclesiae vero, quarum annui proventus tenuerint, et ubi tam exigua est cleri et populi multitudo, ut theologiae lectio in eis commode haberi non possit, saltem magistrum habeant²³) ab episcopo cum consilio capituli eligendum, qui clericos aliosque scholares pauperes grammaticam gratis doceat, ut deinceps ad ipsa sacrae scripturae studia annuente Deo transire possint. Ideoque illi magistro grammaticae vel alicuius simplicis beneficii fructus, quos tamdiu percipiat, quamdiu in docendo perstitit, assignentur, (dum tamen beneficium ipsum suo debito non fraudetur obsequio), vel ex capitulari vel episcopali mensa condigna aliqua merces persolvatur, vel alias episcopus ipse aliquam rationem ineat suae ecclesiae et dioecesi accommodam, ne pia haec, utilis atque fructuosa ratio quovis quaesito colore negligatur: In monasteriis quoque monachorum ubi commode fieri queat, etiam lectio sacrae scripturae habeatur. Qua in re si abbates negligentes fuerint, episcopi locorum, in hoc ut sedis apostolicae delegati, eos ad id opportunis remediis compellant. In conventibus vero aliorum regularium, in quibus studia commode vigere possunt, sacrae scripturae lectio similiter habeatur, quae lectio a capitulis generalibus vel provincialibus assignari dignioribus magistris. In gymnasiis etiam publicis, ubi tam honorifica et ceterorum omnium maxime necessaria lectio hactenus instituta non fuerit, religiosissimorum principum ac rerumpublicarum pietate et caritate ad catholicae fidei defensionem et incrementum, sanaeque doctrinae conservationem et propagationem instituat, et, ubi instituta foret et negligetur, restituatur. Et, ne sub specie pietatis impietas disseminetur, statuit eadem sancta synodus, neminem ad huiusmodi lectionis officium tam publice quam privatim admittendum esse, qui prius ab episcopo loci de vita, moribus et scientia examinatus et approbatus non fuerit; quod tamen de lectoribus in claustris monachorum non intelligatur. Docentes vero ipsam sacram scripturam, dum publice in scholis docuerint, et scholares, qui in ipsis scholis student, privilegiis omnibus de perceptione fructuum, praebendarum et beneficiorum suorum in absentia a iure communi dioecesis plene gaudeant et fruuntur²⁴).

C A P U T I I.

De verbi Dei conclamationibus et quaestoribus eleemosynariis.

Quia vero Christianae reipublicae non minus necessaria est praedicatio evangelii²⁵) quam lectio, et hoc est praecipuum episcoporum munus²⁶), statuit et decrevit eadem sancta synodus, omnes episcopos, archiepiscopos, primates et omnes alios ecclesiarum praelatos teneri per se ipsos, si legitime impediti non fuerint, ad praedicandum sanctum Iesu Christi evangelium. Si vero contigerit episcopos et alios praedictos legitimo detineri impedimento, iuxta formam generalis concilii²⁷) viros idoneos assumere teneantur ad huiusmodi praedicationis officium salubriter exsequendum. Si quis autem hoc adimplere contempserit, districtae subiaceat ultioni. Archipresbyteri quoque, plebani, et quicumque parochiales vel alias curam animarum habentes ecclesias quocunque modo obtinent, per se, vel alios idoneos, si legitime impediti fuerint, diebus saltem dominicis²⁸) et festis solemnibus plebes sibi commissas pro sua et earum capacitate pascant salutaribus verbis; docendo quae scire omnibus necessarium est ad salutem, annuendoque eis cum brevitate et facilitate sermonis vitia, quae eos declinare, et virtutes, quas sectari oporteat, ut poenam aeternam evadere, et coelestem gloriam consequi valeant. Id vero si quis eorum praestare negligat, etiam si ab episcopi iurisdictione quavis ratione exemptum se esse praetenderit, etiam si ecclesiae quovis modo exemptae dicerentur, aut alicui monasterio, etiam extra dioecesim existentem, forsitan annexae vel unitae, modo re ipsa in dioecesi sint, provida pastoralis episcoporum sollicitudo non desit, ne illud impleatur. *Parruli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis*²⁹). Itaque ubi ab episcopo moniti trium mensium spatium suo deferunt, per censuras ecclesiasticas seu alias ad ipsius episcopi arbitrium cogantur, ita ut etiam, si ei sic epe-

dire visum fuerit, ex beneficiorum fructibus alteri, qui id praestet, honesta aliqua merces persolvatur, donec principalis ipse recipiens officium suum impleat.

Si quae vero parochiales ecclesiae reperiantur subiectae monasteriis in nulla dioecesi existentibus, si abbates et regulares praelati in praedictis negligentes fuerint, a metropolitano, in quorum provinciis dioeceses ipsae sitae sunt, tanquam quoad hoc sedis apostolicae delegatis, compellantur. Neque huius decreti executionem consuetudo, vel exemptio, aut appellatio, aut reclamatio sive recursus impedire valeat, quousque desuper a competentibus iudicibus, qui summarie et sola facti veritate procedat, cognitum et decisum fuerit. Regulares vero cuiuscunque ordinis, nisi a suis superioribus de vita, moribus et scientia examinati et approbati fuerint, ac de eorum licentia, etiam in ecclesiis suorum ordinum praedicare non possint, cum qua licentia personaliter se coram episcopis praesentare, et ab eis benedictionem petere teneantur, antequam praedicare incipiant. In ecclesiis vero, quae suorum ordinum non sunt, ultra licentiam suorum superiorum etiam episcopi licentiam habere teneantur, sine qua in ipsis ecclesiis non suorum ordinum nullo modo praedicare possint³⁰). Ipsam autem licentiam gratis episcopi concedant. Si vero, quod absit, praedicator errores aut scandala disseminaverit in populum, etiam si in monasterio sui vel alterius ordinis praedictet, episcopus ei praedicationem interdicit. Quod si haerese praedicaaverit, contra eum secundum iuris dispositionem aut loci consuetudinem procedat, etiamsi praedicator ipse generali vel speciali privilegio exemptum se esse praetenderit. Quo casu episcopus auctoritate apostolica et tanquam sedis apostolicae delegatus procedat. Curent autem episcopi, ne quis praedicator vel ex falsis informationibus, vel alias calumniose vexetur, iustitiam de eis conquerendi occasionem habeat. Caveant praeterea episcopi, ne alicuique vel eorum, qui, quum sint nomine regulares, extra claustra tamen et obedientiam religionum suarum vivunt, vel presbyterorum saecularium, nisi ipsis noti sint, et moribus atque doctrina probati, etiam quorumlibet privilegiorum praetextu, in sua civitate vel dioecesi praedicare permittant, donec ab ipsis episcopis super ea re sancta sedes apostolica consulatur, a qua privilegia huiusmodi nisi tacita veritate et expresso mendacio ab indignis extorqueri verisimile non est. Quaestores vero eleemosynarii³¹), qui etiam quaestuarii vulgo dicuntur, cuiuscunque conditionis existant, nullo modo nec per se nec per alium praedicare audent, et contra facientes ab episcopis et ordinariis locorum, privilegiis quibuscunque non obstantibus, opportunis remediis omnino arceantur.

Indictio futurae sessionis.

Item haec sacrosancta synodus statuit et decernit, primam futuram sessionem tenendam et celebrandam esse die Iovis, feria quinta post festum B. Iacobi Apostoli.

Prorogata deinde fuit sessio ad diem XIII. mensis Ianuarii, MDXLVII.

SESSIO SEXTA,

CELEBRATA

DIE XIII. MENSIS IANUARIJ MDXLVII.

DECRETUM DE IUSTIFICATIONE.

Prooemium.

Quum hoc tempore, non sine multarum animarum lactura et gravi ecclesiasticae unitatis detrimento erronea quaedam disseminata sit³². de iustificatione doctrina, ad laudem et gloriam omnipotentis Dei, ecclesiae tranquillitatem, et animarum salutem, sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea nomine sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Pauli, divina providentia Papae tertii, reverendissimis dominis, dominis Io. Maria episcopo Praenestino de Monte, et Marcello tit. S. Crucis in Ierusalem presbytero, sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus et apostolicis de latere locatis, exponere intendit omnibus Christi fidelibus veram sanamque doctrinam ipsius iustificationis, quam sol iustitiae¹) Christus Iesus, fidei nostrae auctor et consummator²), docuit, Apostoli tra-

Sess. V. 23) cf. c. 1. X. de magistr. V. 5. (conc. Lat. III.) et loc. cit. n. 21. — 24) c. 5. X. de magistr. V. 5. (Honor. III.) — 25) cf. Sess. XXIV. de ref. c. 4. — 26) c. 6. D. LXXXVIII. (conc. Carth. IV. seu Statt. eccl. ant.) — 27) c. 15. X. de off. iud. ord. l. 31. (conc. Lat. IV.) et infr. inter const. ex antiqu. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. —

28) cf. Sess. XXIV. de ref. c. 4. — 29) Jerem. Thren. IV. 4. — 30) c. 13. §. 6. X. de haer. V. 7. (conc. Lat. IV.) cf. infr. Sess. XXIV. de ref. c. 4. — 31) c. 14. X. de poen. et rem. V. 38. (conc. Lat. IV.) c. 11. §. 2. de haer. in Vito V. 2. (Clem. IV.) c. 2. de poen. et rem. in Clem. V. 9. (Clem. V.) Sess. VI. 1) Malach. IV. 2. — 2) Hebr. XII. 2.

diderunt, et catholica ecclesia Spiritu sancto suggerente perpetuo retinuit; districtius inhibendo, ne deinceps audeat quisquam aliter credere; praedicare aut docere, quam praesenti decreto statuitur ac declaratur.

C. I. De naturae et legis ad iustificandos homines imbecillitate.

Primum declarat sancta synodus, ad iustificationis doctrinam probe et sincere intelligendam oportere, ut unusquisque agnoscat et fateatur, quod quum omnes homines in praevacatione Adae innocentiam perdidissent³⁾, facti immundi⁴⁾, et, ut Apostolus inquit⁵⁾, natura filii irae, quemadmodum in decreto de peccato originali exposuit⁶⁾, usque adeo servi erant peccati⁷⁾, et sub potestate diaboli ac mortis, ut non modo gentes per vim naturae, sed ne Iudaei quidem per ipsam etiam literam legis Moysi inde liberari aut surgere possent, tametsi in eis liberum arbitrium minime extinctum esset, viribus licet attenuatum et inclinatum.

C. II. De dispensatione et mysterio adventus Christi.

Quo factum est, ut coelestis Pater, Pater misericordiarum et Deus totius consolationis⁸⁾, Christum Iesum, Filium suum et ante legem et legis tempore multis sanctis Patribus declaratum ac promissum⁹⁾, quum venit beata illa plenitudo temporis¹⁰⁾, ad homines miserit, ut et Iudaeos, qui sub lege erant, redimeret, et gentes¹¹⁾, quae non sectabantur iustitiam, iustitiam apprehenderent, atque omnes adoptionem filiorum reciperent. Hunc proposuit Deus propitiorem per fidem in sanguine ipsius pro peccatis nostris¹²⁾, non solum autem pro nostris, sed etiam pro totius mundi¹³⁾.

C. III. Qui per Christum iustificantur.

Verum, etsi ille pro omnibus mortuus est¹⁴⁾, non omnes tamen mortis eius beneficium recipiunt; sed ii duntaxat, quibus meritum passionis eius communicatur; nam, sicut revera homines, nisi ex semine Adae propagati nascerentur, non nascerentur iniusti, quum ea propagatione, per ipsum dum concipiuntur, propriam iniustitiam contrahant: ita, nisi in Christo renascerentur, nunquam iustificarentur, quum ea renascentia per meritum passionis eius gratia, qua iusti fiunt, illis tribuatur. Pro hoc beneficio Apostolus¹⁵⁾ gratias nos semper agere hortatur Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, et eripuit de potestate tenebrarum, transulitque in regnum Filii dilectionis suae, in quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum.

C. IV. Insinuat descriptio iustificationis impii, et modus eius in statu gratiae.

Quibus verbis iustificationis impii descriptio insinuat, ut sit translatio ab eo statu, in quo homo nascitur filius primi Adae, in statum gratiae, et adoptionis filiorum Dei per secundum Adam Iesum Christum, salvatorem nostrum. Quae quidem translatio post evangelium promulgatum sine lavacro regenerationis aut eius voto fieri non potest, sicut scriptum est¹⁶⁾: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.*

C. V. De necessitate praeparationis ad iustificationem in adultis, et unde sit.

Declarat praeterea, ipsius iustificationis exordium in adultis a Dei per Christum Iesum praeveniens gratia sumendum esse, hoc est, ab eius vocatione, qua nullis eorum existentibus meritis vocantur, ut, qui per peccata a Deo aversi erant, per eius excitantem atque adiuvantem gratiam ad convertendum se ad suam ipsorum iustificationem, eidem gratiae libere assentiendo et cooperando, disponantur ita, ut tangente Deo cor hominis per Spiritu sancti illuminationem neque homo ipse nihil omnino agat, inspirationem illam recipiens, quippe qui illam et abicere potest, neque tamen sine gratia Dei movere se ad iustitiam coram illo libera sua voluntate possit. Unde in sacris literis, quum dicitur¹⁷⁾: *Convertimini ad me, et ego concertar ad vos*, libertatis nostrae admonemur; quum respondemus¹⁸⁾: *Converte nos, Domine, ad te, et convertetur, Dei nos gratia praeveneri confitemur.*

C. VI. Modus praeparationis.

Disponuntur autem ad ipsam iustitiam, dum excitati divina gratia et adiuti, fidem ex auditu concipientes¹⁹⁾, libere moventur in Deum,

credentes vera esse, quae divinitus revelata et promissa sunt, atque illud in primis, a Deo iustificari impium per gratiam eius, per redemptionem, quae est in Christo Iesu²⁰⁾; et, dum peccatores se esse intelligentes, a divinae iustitiae timore, quo utiliter concutiuntur, ad considerandam Dei misericordiam se convertendo in spem eriguntur, fidentes Deum sibi propter Christum propitium fore, illumque tanquam omnium iustitiae fontem diligere incipiunt, ac propterea moventur adversus peccata per odium aliquod et detestationem, hoc est, per eam poenitentiam²¹⁾, quam ante baptismum agi oportet; denique dum proponunt suscipere baptismum, inchoare novam vitam, et servare divina mandata. De hac dispositione scriptum est²²⁾; *37. Accedentem ad Deum oportet credere, quia est, et quod inquirentibus se remunerator sit, et²³⁾: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua, et²⁴⁾: Timor Domini expellit peccatum, et²⁵⁾: Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritu sancti, et²⁶⁾: Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii et Spiritu sancti, docentes eos servare quaecumque mandavi vobis; denique²⁷⁾: Praeparate corda vestra Domino.*

C. VII. Quid sit iustificatio impii, et quae eius causae.

Hanc dispositionem seu praeparationem iustificatio ipsa consequitur, quae non est sola peccatorum remissio, sed et sanctificatio et renovatio interioris hominis per voluntariam susceptionem gratiae et donorum; unde homo ex iniusto fit iustus, et ex inimico amicus, ut sit heres secundum spem vitae aeternae²⁸⁾. Huius iustificationis causae sunt, finalis quidem, gloria Dei et Christi, ac vita aeterna; efficiens vero, misericors Deus, qui gratuito abluit²⁹⁾, et sanctificat signans et ungens³⁰⁾ Spiritu promissionis sancto³¹⁾; qui est pignus hereditatis nostrae; meritoria autem, dilectissimus unigenitus suus, Dominus noster Iesus Christus, qui, quum essemus inimici³²⁾, propter nimiam caritatem, qua dilexit nos³³⁾, sua sanctissima passione in ligno crucis nobis iustificationem meruit, et pro nobis Deo Patri satisfecit; instrumentalis item, sacramentum baptismi, quod est Sacramentum fidei³⁴⁾, sine qua nulli unquam contigit iustificatio; demum unica formalis causa est iustitia Dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit, qua videlicet ab eo donati, renovamur spiritu mentis nostrae, et non modo reputamur, sed vere iusti nominamur et sumus, iustitiam in nobis recipientes unusquisque suam secundum mensuram, quam Spiritus sanctus partitur singulis prout vult³⁵⁾, et secundum propriam cuiusque dispositionem et cooperationem. Quanquam enim nemo possit esse iustus, nisi cui merita passionis Domini nostri Iesu Christi³⁶⁾ communicantur, id tamen in hac impii iustificatione fit, dum eiusdem sanctissimae passionis merito per Spiritum sanctum caritas Dei diffunditur³⁷⁾ in cordibus eorum, qui iustificantur, atque ipsis inhaeret, unde in ipsa iustificatione cum remissione peccatorum haec omnia simul infusa accipit homo per Iesum Christum, cui inseritur, fidem, spem et caritatem. Nam fides³⁸⁾, nisi ad eam spes accedat et caritas, neque unit perfecte cum Christo, neque corporis eius vivum membrum efficit. Qua ratione verissime dicitur, fidem sine operibus mortuam et otiosam esse³⁹⁾, et in Christo Iesu neque circumcisionem aliquid valere, neque praeputium⁴⁰⁾, sed fidem, quae per caritatem operatur. Hanc fidem ante baptismi sacramentum ex Apostolorum traditione catechumeni ab ecclesia petunt, quum petunt fidem, vitam aeternam praestantem; quam sine spe et caritate praestare fides non potest. Unde et statim verbum Christi audiunt⁴¹⁾: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Itaque veram et christianam iustitiam accipientes, eam ceu primam stolam⁴²⁾ pro illa, quam Adam sua inobedientia sibi et nobis perdidit, per Christum Iesum illis donatam, candidam et immaculatam iubentur statim renati conservare, ut eam perferant ante tribunal Domini nostri Iesu Christi, et habeant vitam aeternam.

C. VIII. Quo modo intelligatur, impium per fidem et gratis iustificari.

Quum vero Apostolus dicit⁴³⁾, iustificari hominem per fidem et gratia, ea verba in eo sensu intelligenda sunt, quem perpetuus ecclesiae catholicae consensus tenuit et expressit; ut scilicet per fidem ideo iustificari dicamur, quia fides est humanae salutis initium, fundamentum et radix omnis iustificationis, sine qua impossibile est placere Deo⁴⁴⁾, et ad filiorum eius consortium pervenire; gratis

Sess. VI. 3) Rom. V. 12. 4) Cor. XV. 22. — 4) Isa. LXIV. 6. — 5) Eph. II. 3. — 6) cf. Sess. V. in pr. — 7) Rom. VI. 20. — 8) 2 Cor. I. 3. — 9) Gen. XLIX. 18. — 10) Gal. IV. 4. — 11) Rom. IX. 30. — 12) Rom. III. 25. — 13) 1 Ioan. II. 2. — 14) 2 Cor. V. 15. — 15) Coloss. I. 12 seq. — 16) Ioan. III. 5. — 17) Zachar. I. 3. — 18) Jerem. Thren. V. 21. — 19) Rom. X. 17. — 20) Rom. III. 24. — 21) cf. infra Sess. XIV. c. 4. de contritione. — 22) Hebr. XI. 6. — 23) Matth. IX. 2. Marc. II. 5.

— 24) Eccles. I. 27. — 25) Act. II. 38. — 26) Matth. XXVII. 49. seq. — 27) 1 Reg. VII. 3. — 28) Tit. III. 7. — 29) 1 Cor. VI. 11. — 30) Tit. III. 5. — 31) Eph. I. 13. — 32) Rom. V. 10. — 33) Eph. II. 4. — 34) cf. c. 76. D. IV. de cons. (Aug.) — 35) 1 Cor. XII. 11. — 36) Phil. III. 9. 10. — 37) Rom. V. 5. — 38) cf. infra c. 10. — 39) Iac. II. 17. 20. — 40) Gal. V. 6. VI. 15. — 41) Matth. XIX. 17. — 42) Luc. XV. 22. — 43) Rom. IV. — 44) Hebr. XI. 6.

autem iustificari ideo dicamur, quia nihil eorum, quae iustificationem praecedunt, sive fides sive opera, ipsam iustificationis gratiam promeretur. *Si enim gratia est* (43), *tam non ex operibus; alioquin*, ut idem Apostolus inquit, *gratia tam non est gratia.*

C. IX. *Contra inanem haereticorum fiduciam.*

Quamvis autem necessarium sit credere, neque remitti, neque remissa unquam fuisse peccata, nisi gratis divina misericordia propter Christum: nemini tamen fiduciam et certitudinem remissionis peccatorum suorum iactanti et in ea sola quiescenti peccata dimitti vel dimissa esse dicendum est, quum apud haereticos et schismaticos possit esse, immo nostra tempestate sit, et magna contra ecclesiam catholicam contentione praedicetur vana haec et ab omni pietate remota fiducia. Sed neque illud asserendum est, oportere eos, qui vere iustificati sunt, absque ulla omnino dubitatione apud semetipsos statuere, se esse iustificatos, neminemque a peccatis absolvi ac iustificari, nisi eum, qui certo credat se absolutum et iustificatum esse, atque hac sola fide absolutionem et iustificationem perfici, quasi qui hoc non credit, de Dei promissis, deque mortis et resurrectionis Christi efficacia dubitet. Nam, sicut nemo pius de Dei misericordia, de Christi merito deque sacramentorum virtute et efficacia dubitare debet: sic quilibet, dum se ipsum, suamque propriam infirmitatem et indispositionem respicit, de sua gratia formidare et timere potest, quum nullus scire valeat certitudine fidei, cui non potest subesse falsum, se gratiam Dei esse consecutum.

C. X. *De acceptae iustificationis incremento.*

Sic ergo iustificati, et amici Dei ac domestici facti (44), euntes de virtute in virtutem (47), renovantur, ut Apostolus inquit (48), de die in diem: hoc est, mortificando membra carnis suae (49), et exhibendo ea arma iustitiae in sanctificationem (50), per observationem mandatorum Dei et ecclesiae, in ipsa iustitia per Christi gratiam accepta, cooperante fide bonis operibus, crescunt atque magis iustificantur; sicut scriptum est: *Qui iustus est* (51) *iustificatur adhuc; et iterum* (52): *Ne verearis usque ad mortem iustificari; et rursus* (53): *Videtis, quoniam ex operibus iustificatur homo, et non ex fide tantum.* Hoc vero iustitiae incrementum petit sancta ecclesia, quum orat (54): *Da nobis, Domine, fidei spei, et caritatis augmentum.*

C. XI. *De observatione mandatorum, deque illius necessitate et possibilitate.*

Nemo autem, quantumvis iustificatus, liberum se esse ab observatione mandatorum putare debet; nemo temeraria illa et a Patribus sub anathemate prohibita voce uti, Dei praecepta homini iustificato ad observandum esse impossibilia. Nam Deus (55) impossibilia non iubet, sed iubendo monet, et facere quod possis, et petere quod non possis, et adiuvat, ut possis. Cuius mandata gravia non sunt (56), cuius iugum suave est et onus leve (57). Qui enim sunt filii Dei, Christum diligunt; qui autem diligunt eum (58), ut ipsemet testatur, servant sermonem eius. Quod utique cum divino auxilio praestare possunt. Licet enim in hac mortali vita quantumvis sancti et iusti in levibus saltem et quotidiana, quae etiam venialia dicuntur, peccata quandoque cadant, non propterea desinunt esse iusti; nam iustorum illa vox est et humilis et verax (59): *Dimitte nobis debita nostra*, quo fit, ut iusti ipsi eo magis se obligatos ad ambulandum in via iustitiae sentire debeant, quo liberati iam a peccato (60), servi autem facti Deo (61), sobrie, iuste et pie viventes proficere possint per Christum Iesum, per quem (62) quem accessum habuerunt in gratiam istam. Deus namque sua gratia semel iustificatos non deserit, nisi ab eis prius deseratur. Itaque nemo sibi in sola fide blandiri debet, putans fide sola se herodem esse constitutum, hereditatemque consequetur, etiamsi Christo non compatiatur, ut et conglorificetur (63). *Nam et Christus ipse*, ut inquit Apostolus (64), *quum esset filius Dei, didicit ex iis, quae passus est, obedientiam, et consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae.* Propterea Apostolus ipse monet iustificatos, dicens (65): *Nescitis, quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite, ut comprehendatis. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans; sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte, quum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.* Item princeps Apostolorum Petrus (66): *Satagite, ut per bona opera certam vo-*

stram vocationem et electionem faciatis. Haec enim facientes non peccabitur aliquando. Unde constat, eos orthodoxae religionis doctrinae adversari (67), qui dicunt, iustum in omni bono opere saltem venialiter peccare, aut, quod intolerabilius est, poenas aeternas mereri, atque etiam eos (68), qui statuunt in omnibus operibus iustos peccare, si in illis suam ipsorum socordiam excitando, et sese ad currendum in stadio cohortando, cum hoc, ut in primis glorificetur Deus, mercedem quoque intuentur aeternam, quum scriptum sit (69): *Inclinati cor meum ad faciendas iustificationes tuas propter retributionem*, et de Moyse dicat Apostolus (70), quod respiciebat in remunerationem.

C. XII. *Praedestinationis temerariam praesumptionem cavendam esse.*

Nemo quoque, quamdiu in hac mortalitate vivitur, de arcano divinae praedestinationis mysterio usque adeo praesumere debet, ut certo statuatur se omnino esse in numero praedestinatorum (71), quasi verum esset, quod iustificatus aut amplius peccare non possit, aut, si peccaverit, certam sibi respicientiam promittere debeat. Nam nisi ex speciali revelatione sciri non potest, quos Deus sibi elegerit.

C. XIII. *De perseverantiae munere.*

Similiter de perseverantiae munere, de quo scriptum est (72): *Qui perseveravit usque in finem, hic salvus erit*, quod quidem aliunde haberi non potest, nisi ab eo, qui potens est eum, qui stat (73), statuere ut perseveranter stet, et eum, qui cadit, restituere: nemo sibi certi aliquid absoluta certitudine polliceatur, tanetsi in Dei auxilio firmissimam spem collocare et reponere omnes debent. Deus enim, nisi ipsi illius gratiae defuerint, sicut coepit opus bonum (74), ita perficit, operans velle et perficere. Verumtamen qui se existimant stare, videant ne cadant (75), et cum timore ac tremore salutem suam operentur in laboribus (76), in vigiliis, in elemosynis, in orationibus, et oblationibus, in ieiuniis et castitate. Formidare enim debent, scientes, quod in spem gloriae (77), et nondum in gloriam renati sunt, de pugna, quae superest cum carne, cum mundo, cum diabolo, in qua victores esse non possunt, nisi cum Dei gratia Apostolo ostemperent, dicenti (78): *Debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus; si enim secundum carnem vixeritis, non vivemini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.*

C. XIV. *De lapsis et eorum reparatione.*

Qui verb ab accepta iustificationis gratia per peccatum exciderunt (79), rursus iustificari poterunt, quum, excitante Deo per poenitentiae sacramentum, merito Christi amissam gratiam recuperare procuraverint. Hic enim iustificationis modus est lapsis repositio, quam secundam post naufragium perditae gratiae tabulam sancti Patres apte iuncuparunt (80). Etenim pro iis, qui post baptismum in peccata labuntur, Christus Iesus sacramentum instituit poenitentiae, quum dixit (81): *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt.* Unde docendum est, Christiani hominis poenitentiam post lapsum multo aliam esse a baptismali, eaque contineri non modo cessationem a peccatis, et eorum detestationem, aut cor contritum et humiliatum (82), verum etiam eorundem sacramentalem confessionem saltem in voto et suo tempore faciendam, et sacerdotalem absolutionem; itemque satisfactionem per ieiunia, elemosynas, orationes, et alia pia spiritualis vitae exercitia; non quidem pro poena aeterna, quae vel sacramento vel sacramenti voto una cum culpa remittitur, sed pro poena temporali, quae, ut sacrae litterae docent, non tota semper, ut in baptismo fit, dimittitur illis, qui gratiae Dei, quam acceperunt, ingrati (83) Spiritum sanctum contristaverunt, et templum Dei violare non sunt veriti (84). De qua poenitentia scriptum est (85): *Memor esto unde excideris: age poenitentiam, et prima opera fac; et iterum* (86): *Quae secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur; et rursus* (87): *Poenitentiam agite, et facite fructum dignos poenitentiae.*

C. XV. *Quolibet mortali peccato amitti gratiam, sed non fidem.*

Adversus etiam hominum quorundam callida ingenia, qui per dulces sermones (88) et benedictiones seducunt corda innocentium, asserendum est, non modo infidelitatem, per quam et ipsa fides amittitur, sed etiam quocumque alio mortali peccato, quamvis non

Sess. VI. 45) Rom. XI. 6. — 46) Eph. II. 19. — 47) Psalm. LXXXIII. 8. — 48) 2 Cor. IV. 16. — 49) Coloss. III. 5. — 50) Rom. VI. 13. 19. — 51) Apoc. XXII. 11. — 52) Eccl. XVIII. 22. — 53) Iac. II. 24. — 54) Dominica XIII. post Pentecosten. — 55) ex Aug. libr. de nat. et grat. c. 43. — 56) 1 Ioan. V. 3. — 57) Matth. XI. 30. — 58) Ioan. XIV. 23. — 59) Matth. VI. 12. — 60) Rom. VI. 22. — 61) Tit. II. 12. — 62) Rom. V. 2. — 63) Rom. VIII. 17. — 64) Hebr. V. 8. seq. — 65) 1 Cor. IX. 24. 26. 27. — 66) II. Petr. I. 10. — 67) cf. infr. can. 25. — 68) cf. infra can. 31.

— 69) Psalm. CXVIII. 112. — 70) Hebr. XI. 26. — 71) cf. c. 17. C. XXIV. qu. 3. (August.) — 72) Matth. X. 22. XXIV. 13. — 73) Rom. XIV. 4. — 74) Phil. I. 6. — 75) 1 Cor. X. 12. — 76) Phil. II. 12. — 77) 1 Petr. I. 3. — 78) Rom. VIII. 12. 13. — 79) vid. infr. can. 23 et 29. — 80) cf. Hieron. in c. 72. D. II. de poen. — 81) Matth. XVI. 19. — 82) Psalm. L. 19. — 83) Eph. IV. 30. — 84) 1 Cor. III. 17. — 85) Apoc. II. 5. — 86) 2 Cor. VII. 10. — 87) Matth. III. 2. IV. 17. Luc. III. 8. — 88) Rom. XVI. 18. —

amittatur fides, acceptam iustificationis gratiam amitti, divinae legis doctrinam defendendo, quae a regno Dei non solum infideles excludit⁸⁹), sed et fideles quoque, fornicarios, adulteros, molles, masculorum concubitores, fures, avaros, ebriosos, maledicos, rapaces, ceterosque omnes, qui letalia committunt peccata, a quibus cum divinae gratiae adiumento abstinere possunt, et pro quibus a Christi gratia separantur.

46. C. XVI. De fructu iustificationis, hoc est, de merito bonorum operum, deque ipsius meriti ratione.

Hae igitur ratione iustificatis hominibus, sive acceptam gratiam perpetuo conservaverint, sive amissam recuperaverint, proponenda sunt Apostoli verba⁹⁰): *Abundate in omni opere bono, scientes, quod labor vester non est inanis in Domino. Non enim iniustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius. Et*⁹¹): *Nolite amittere confidentiam vestram, quae magnam habet remunerationem.* Atque ideo bene operantibus usque in finem⁹²), et in Deo sperantibus proponenda est vita aeterna, et tanquam gratia filii Dei per Christum Iesum misericorditer promissa, et tanquam merces ex ipsius Dei promissione bonis ipsorum operibus et meritis fideliter reddenda⁹³). Haec est enim illa corona iustitiae⁹⁴), quam post suum certamen et cursum repositam sibi esse aiebat Apostolus, a iusto iudice sibi reddendam; non solum autem sibi, sed et omnibus, qui diligenter advenentur eius. Quum enim ille ipse Christus Iesum tanquam caput in membra, et tanquam vitis in palmites⁹⁵), in ipsos iustificatos iugiter virtutum influat, quae virtus bona eorum opera semper antecedit et comitatur et subsequitur, et sine qua nullo pacto Deo grata et meritoria esse possent: nihil ipsis iustificatis amplius deesse credendum est, quo minus plene illis quidem operibus, quae in Deo sunt facta, divinae legi pro huius vitae statu satisfecerint⁹⁷), consequendam, vere promeruisse censeantur; quum Christus, salvator noster, dicat⁹⁸): *Si quis biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum; sed fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.* Ita neque propria nostra iustitia⁹⁹) tanquam ex nobis propria stultitur, neque ignoratur aut repudiatur iustitia Dei; quae enim iustitia nostra dicitur, quia per eam nobis inhaerentem iustificamur, illa eadem Dei est, quia a Deo nobis infunditur per Christi meritum. Neque vero illud omittendum est, quod, licet bonis operibus in sacris literis usque adeo tribuatur, ut etiam qui uni ex minimis suis potum aquae frigidae dederit¹⁰⁰), promittat Christus eum non esse sua mercede cariturum, et Apostolus testetur¹), id, quod in praesenti est momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operari in nobis: absit tamen, ut Christianus homo in se ipso vel confidat vel gloriatur²), et non in Domino, cuius tanta est erga omnes homines bonitas, ut eorum velit esse merita³), quae sunt ipsius dona. Et quia in multis offendimus omnes⁴), unusquisque sicut misericordiam et bonitatem, ita severitatem et iudicium ante oculos habere debet, neque se ipsum aliquis, etiam si nihil sibi conscius fuerit⁵), iudicare; quoniam omnis hominum vita non humano iudicio examinanda et iudicanda est, sed Dei, *qui illuminabit abscondita tenebrarum*⁶), et *manifestabit consilia cordium*: et tunc laus erit unicuique a Deo, qui, ut scriptum est⁷), *reddet unicuique secundum opera sua.*

Post hanc catholicam de iustificatione doctrinam, quam nisi quisque fideliter firmiterque receperit, iustificari non poterit, placuit sanctae synodo hos canones subiungere, ut omnes sciant, non solum quid tenere et sequi, sed etiam quid vitare et fugere debeant.

48. DE IUSTIFICATIONE.

CANON I. Si quis dixerit, hominem suis operibus⁸), quae vel per humanae naturae [vires] vel per legis doctrinam fiant, absque divina per Iesum Christum gratia posse iustificari coram Deo: anathema sit.

CAN. II. Si quis dixerit, ad hoc solum divinam gratiam per Christum Iesum dari, ut facilius homo iuste vivere ac vitam aeternam promereri possit, quasi per liberum arbitrium sine gratia utrumque, sed aegre tamen et difficulter possit: anathema sit.

CAN. III. Si quis dixerit⁹), sine praeviente Spiritus sancti inspiratione¹⁰) atque eius adiutorio hominem credere, sperare, diligere aut poenitere posse, sicut oportet; ut ei iustificationis gratia conferatur: anathema sit.

CAN. IV. Si quis dixerit, liberum hominis arbitrium a Deo

motum et excitatum nihil cooperari assentiendo Deo excitanti atque vocanti, quo ad obtinendam iustificationis gratiam se disponat ac praeparet, neque posse dissentire, si velit, sed veluti inanime quoddam nihil omnino agere, mereque passive se habere: anathema sit.

CAN. V. Si quis liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, immo titulum sine re, figmentum denique a satana inventum in ecclesiis: anathema sit,

CAN. VI. Si quis dixerit, non esse in potestate hominis vias suas malas facere, sed mala opera, ita ut bona, Deum operari, non permissive solum sed etiam proprie, et per se, adeo ut sit proprium eius opus non minus proditio Iudae, quam vocatio Pauli: anathema sit.

CAN. VII. Si quis dixerit, opera omnia, quae ante iustificationem fiunt, quacunque ratione facta sint, vere esse peccata, vel odium Dei mereri, aut, quanto vehementius quis nititur se disponere ad gratiam, tanto eum gravius peccare: anathema sit.

CAN. VIII. Si quis dixerit, gehennae metum¹¹), per quem ad misericordiam Dei de peccatis dolendo confugimus, vel a peccando abstinemus, peccatum esse, aut peccatores peiores facere: anathema sit.

CAN. IX. Si quis dixerit, sola fide impium iustificari¹²), ita ut intelligat nihil aliud requiri, quod ad iustificationis gratiam consequendam cooperetur, et nulla ex parte necesse esse eum suae voluntatis motu praeparari atque disponi: anathema sit.

CAN. X. Si quis dixerit, homines sine Christi iustitia¹³), per 30. quam nobis meruit, iustificari, aut per eam ipsam formaliter iustos esse: anathema sit.

CAN. XI. Si quis dixerit, homines iustificari vel sola imputatione iustitiae Christi, vel sola peccatorum remissione, exclusa gratia et caritate, quae in cordibus eorum per Spiritum sanctum diffundatur¹⁴), atque illis inhaereat, aut etiam gratiam, qua iustificamur, esse tantum favorem Dei: anathema sit.

CAN. XII. Si quis dixerit, fidem iustificantem nihil aliud esse quam fiduciam divinae misericordiae¹⁵), peccata remittentis propter Christum, vel eam fiduciam solam esse, qua iustificamur: anathema sit.

CAN. XIII. Si quis dixerit, omni homini ad remissionem peccatorum assequendam necessarium esse, ut credat certo et absque ulla haesitatione propriae infirmitatis et indispotionis peccata sibi esse remissa: anathema sit.

CAN. XIV. Si quis dixerit, hominem a peccatis absolvi¹⁶) ac iustificari ex eo, quod se absolvi ac iustificari certo credat, aut neminem vere esse iustificatum, nisi qui credat se esse iustificatum, et hac sola fide absolutionem et iustificationem perfici: anathema sit.

CAN. XV. Si quis dixerit, hominem renatum et iustificatum 51. teneri ex fide ad credendum¹⁷), se certo esse in numero praedestinatorum: anathema sit.

CAN. XVI. Si quis magnum illud usque in finem perseverantiae donum se certo habiturum¹⁸) absoluta et infallibili certitudine dixerit, nisi hoc ex speciali revelatione didicerit: anathema sit.

CAN. XVII. Si quis iustificationis gratiam non nisi praedestinationis ad vitam contingere dixerit, reliquos vero omnes, qui vocantur, vocari quidem, sed gratiam non accipere, utpote divina potestate praedestinos ad malum: anathema sit.

CAN. XVIII. Si quis dixerit, Dei praecepta homini etiam iustificato¹⁹) et sub gratia constituto, esse ad observandum impossibilia: anathema sit.

CAN. XIX. Si quis dixerit, nihil praeceptum esse in evangelio praeter fidem; cetera esse indifferentia, neque praecepta, neque prohibita, sed libera; aut decem praecepta nihil pertinere ad Christianos: anathema sit.

CAN. XX. Si quis hominem iustificatum et quantumlibet perfectum²⁰) dixerit non teneri ad observantiam mandatorum Dei et 52. ecclesiae, sed tantum ad credendum, quasi vero evangelium sit nuda et absoluta promissio vitae aeternae sine conditione observationis mandatorum: anathema sit.

CAN. XXI. Si quis dixerit, Christum Iesum a Deo hominibus datum fuisse ut redemptorem, cui fidant, non etiam ut legislatorem, cui obediant: anathema sit.

CAN. XXII. Si quis dixerit iustificatum²¹) vel sine speciali auxilio Dei in accepta iustitia perseverare posse, vel cum eo non posse: anathema sit.

Sess. VI. 89) 1 Cor. VI. 9. 10. 1 Tim. I. 9. 10. — 90) 1 Cor. XV. 58. — 91) Hebr. VI. 10. — 92) ib. X. 35. — 93) Matth. X. 22. — 94) Rom. V. 21. — 95) 2 Tim. IV. 8. — 96) Ioan. XV. 1. seq. — 97) Apoc. XIV. 13. — 98) Ioan. IV. 13. 14. — 99) Rom. X. 3. — 100) Matth. X. 42. Marc. IX. 40. — 1) 2 Cor. IV. 17. — 2) 1 Cor. I. 31. 2 Cor. X. 17. — 3) ex ep. Coelestini I. ad episc. Gall. c. 12. — 4) Iac. III. 2. — 5) 1 Cor. IV. 3. 4. — 6) ib.

IV. 5. — 7) Matth. XVI. 27. — 8) cf. supra c. 1. et 3. — 9) ib. c. 5. — 10) Rom. V. 5. — 11) Matth. X. 28. Luc. XII. 5. — 12) cf. supr. ead. c. 7. 8. — 13) Gal. II. 16. cf. supr. ead. c. 7. — 14) Rom. V. 5. — 15) cf. supra ead. c. 9. — 16) cf. cap. cit. — 17) cf. supra c. 12. — 18) cf. ib. c. 13. — 19) cf. ib. c. 11. — 20) cf. cap. cit. — 21) cf. supra ead. c. 13.

CAN. XXIII. Si quis hominem semel iustificatum dixerit amplius peccare non posse²³⁾, neque gratiam amittere, atque ideo eum, qui labitur et peccat, nunquam vere fuisse iustificatum; aut contra, posse in tota vita peccata omnia, etiam venialia, vitare, nisi ex speciali Dei privilegio, quemadmodum de beata Virgine tenet ecclesia: anathema sit.

CAN. XXIV. Si quis dixerit, iustitiam acceptam non conservari²⁴⁾, atque etiam non augeri coram Deo per bona opera; sed opera ipsa fructus solummodo et signa esse iustificationis adeptae, non autem ipsius augendae causam: anathema sit.

CAN. XXV. Si quis in quolibet bono opere iustum saltem venialiter peccare dixerit²⁵⁾, aut, quod intolerabilis est, mortaliter, atque ideo poenas aeternas mereri; tantumque ob id non damnari, quia Deus ea opera non imputet ad damnationem: anathema sit.

CAN. XXVI. Si quis dixerit, iustos non debere pro bonis operibus²⁶⁾, quae in Deo fuerint facta, expectare et sperare aeternam retributionem a Deo per eius misericordiam et Iesu Christi meritum, si bene agendo et divina mandata custodiendo usque in finem perseveraverint²⁶⁾: anathema sit.

CAN. XXVII. Si quis dixerit, nullum esse mortale peccatum²⁷⁾, nisi infidelitatis, aut nullo alio, quantumvis gravi et enormi, praeterquam infidelitatis peccato semel acceptam gratiam amitti: anathema sit.

CAN. XXVIII. Si quis dixerit, amissa per peccatum gratia simul et fidem semper amitti, aut fidem, quae remanet, non esse veram fidem, licet non sit viva; aut eum, qui fidem sine caritate habet, non esse Christianum: anathema sit.

CAN. XXIX. Si quis dixerit, eum, qui post baptismum lapsus est²⁸⁾, non posse per Dei gratiam resurgere; aut posse quidem, sed sola fide amissam iustitiam recuperare sine sacramento poenitentiae, prout sancta Romana et universalis ecclesia, a Christo Domino et eius Apostolis edocta, hucusque professus est, servavit et docuit: anathema sit.

CAN. XXX. Si quis post acceptam iustificationis gratiam cuiuslibet peccatori poenitenti ita culpam remitti et reatum aeternae poenae deleri dixerit, ut nullus remaneat reatus poenae temporalis exsolvendae²⁹⁾ vel in hoc saeculo, vel in futuro in purgatorio³⁰⁾, antequam ad regna coelorum aditus patere possit: anathema sit.

CAN. XXXI. Si quis dixerit, iustificatum peccare, dum in tantu aeternae mercedis bene operatur³¹⁾: anathema sit.

CAN. XXXII. Si quis dixerit, hominis iustificati bona opera ita esse dona Dei, ut non sint etiam bona ipsius iustificati merita: aut ipsum iustificatum bonis operibus, quae ab eo per Dei gratiam et Iesu Christi meritum, cuius vivum membrum est, fiunt, non vere mereri augmentum gratiae, vitam aeternam et ipsius vitae aeternae, si tamen in gratia decesserit, consecutionem, atque etiam gloriae augmentum: anathema sit.

CAN. XXXIII. Si quis dixerit, per hanc doctrinam catholicam de iustificatione, a sancta synodo hoc praesenti decreto expressam, aliqua ex parte gloriae Dei vel meritis Iesu Christi Domini nostri derogari, et non potius Veritatem fidei nostrae, Dei denique ac Christi Iesu gloriam illustrari: anathema sit.

55. DECRETUM DE REFORMATIONE.

C. I. *Praelatos convenit in ecclesiis suis residere; si secus fecerint, iuris antiqui poenae in eos innovantur, et novae decernuntur.*

Eadem sacrosanta synodus, eisdem praesidentibus apostolicae sedis legatis, ad restituendam collapsam admodum ecclesiasticam disciplinam, depravatoque in clero et populo Christiano mores emendandos se accingere volens, ab iis, qui maioribus ecclesiis praesunt, initium censuit esse sumendum; integritas enim praesidentium salus est subditorum³²⁾. Confidens itaque per Domini ac Dei nostri misericordiam providamque ipsius Dei in terris vicarii solertiam omnino futurum, ut ad ecclesiarum regimen, onus quippe angelicis humeris formidandum, qui maxime digni fuerint, quorumque prior vita ac omnis aetas, a puerilibus exordiis usque ad perfectiores annos per disciplinae stipendia ecclesiasticae laudabiliter acta, testimonium praebent; secundum venerabiles beatorum Patrum sanctiones³³⁾ assumantur: omnes patriarchalibus, primatialibus, metropolitanis et cathedralibus ecclesiis quibuscunque quovis nomine ac titulo praefectos monet ac monitos esse vult, ut attendentes sibi³⁴⁾ et universo gregi, in quo Spiritus sanctus posuit eos

regere ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo, vigilent, sicut Apostolus praecipit³⁵⁾, in omnibus laborent, et ministerium suum impleant. Implere autem illud se nequaquam posse sciant, si gregei sibi commissos³⁶⁾ mercenariorum more deserant, atque 56. ovium suarum, quarum sanguis de eorum est manibus a supremo iudice requirendus³⁷⁾, custodiam minime incumbant, quum certissimum sit, non admitti pastoris excusationem, si lupus oves comedit, et pastor nescit. Ac nihilominus, quia nonnulli, quod vehementer dolendum est, hoc tempore reperiuntur, qui propriae etiam salutis immemores, terrenaque coelestibus ac divinis humana praeferebant, in diversis curis vagantur, aut in negotiorum temporalium sollicitudine, ovis derelicto atque ovium sibi commissarum cura neglecta, se detinent occupatis: placuit sacrosanctae synodo, antiquos canones³⁸⁾, qui temporum atque hominum injuria paene in deuetudinem abierunt, adversus non residentes pronulgatos innovare, quemadmodum virtute praesentis decreti innovat; ac ulterius, pro firmiori eorundem residentia et reformanda in ecclesia moribus, in hunc, qui sequitur, modum statueri atque sanciri. Si quis a patriarchali, primatiali, metropolitana seu cathedrali ecclesia, sibi quocunque titulo, causa, nomine seu iure commissa, quacunque ille dignitate, gradu et praecedentia praefulgeat, legitimo impedimento seu iustis et rationabilibus causis³⁹⁾ cessantibus, sex mensibus⁴⁰⁾ continuis extra suam dioecesim morando absuerit, quartae partis fructuum unius anni, fabricae ecclesiae, pauperibus loci per superiorem ecclesiasticum applicandorum, poenam ipso iure incurrat. Quod si per alios sex⁴¹⁾ menses in huiusmodi absentia perseveraverit, aliam quartam partem fructuum similiter applicandam eo ipso amittat. Crescente vero contumacia, ut severiori sacrorum canonum censurae subiiciatur, metropolitanus suffraganeos episcopos absentes, metropolitanum vero absentem suffraganeus episcopus antiquior residens, sub poena interdicti ingressus ecclesiae eo ipso incurrenda, infra tres menses per literas seu nuncium Romano Pontifici denunciare teneatur, qui in ipsis absentes, prout cuiusque maior aut minor contumacia exegerit, suae supremae sedis auctoritate animadvertere, et ecclesiis ipsis de pastoribus utilioribus providere poterit, sicut in Domino noverit salubriter expedire.

C. II. *Nulli beneficium exigens personalem residentiam obtinere abesse licet, nisi iusta de causa ab episcopo approbanda, quantum etiam vicarium subducta parte fructuum substituat, ob curam animarum.*

Episcopis inferiores, quaevis beneficia ecclesiastica personalem residentiam de iure sive consuetudine exigentia in titulum sive commendam obtinentes, ab eorum ordinariis, quemadmodum eis pro bono ecclesiarum regimine et divini cultus augmento, locorum et personarum qualitate pensata, expediens videbitur, opportunitatis iuris remediis residere cogantur, nullique privilegio seu indulta perpetua de non residendo aut de fructibus in absentia percipiendis, suffragantur⁴²⁾. Indulgentiis vero et dispensationibus temporalibus, ex veris et rationalibus causis tantum concessis, et coram ordinario legitime probandis, in suo robore permanerunt; quibus casibus nihilominus officium sit episcoporum, tanquam in hac parte a sede apostolica delegatorum, providere, ut per deputationem idoneorum vicariorum⁴³⁾, et congruae portionis fructuum assignationem, cura animarum nullatenus negligatur; nemini quoad hoc privilegio seu exemptione quacunque suffragante.

C. III. *Excessus saecularium clericorum et regularium degentium extra monasteria ab ordinario loci corrigantur.*

Ecclesiarum praelati ad corrigendum subditorum excessus prudenter ac diligenter intendant, et nemo saecularis clericus cuiusvis personalis, vel regularis extra monasterium degens, etiam sui ordinis privilegii praetextu tutus censeatur⁴⁴⁾, quo minus, si deliquerit, ab ordinario loci, tanquam super hoc a sede apostolica delegato, secundum canonicas sanctiones visitari, puniri et corrigi valeat.

C. IV. *Ecclesias quascunque episcopi et alii maiores praelati, quoties opus fuerit, visitent; omnibus, quae huic decreto obstat, sublatis.*

Capitula cathedralium⁴⁵⁾ et aliarum maiorum ecclesiarum illorumque personae nullis exemptionibus, consuetudinibus, sententiis, iuramentis, concordiiis, quae tantum suos obligent auctores, non etiam successores, tueri se possunt, quo minus a suis episcopis et aliis maioribus praelatis per se ipsos solos, vel illis, quibus sibi vi-

Sess. VI. 22) cf. ib. c. 14. — 23) cf. ib. c. 10. — 24) cf. ib. c. 11. extr. — 25) cf. ib. c. 16. — 26) Matth. XXIV. 13. — 27) cf. supra ead. c. 15. — 28) cf. ib. c. 14. — 29) cf. Sess. XIV. de poenit. c. 8. — 30) cf. Sess. XXV. in pr. — 31) cf. supra ead. c. 11. extr. — 32) c. 5. D. LXI. (Leo I.) — 33) cf. ex. gr. 4. D. LIX. (Coelast. I.) c. 2. D. LXI. (Hormind.) c. 6. ead. (conc. Laodic.) — 34) Act. XX. 28. — 35) 2 Tim. IV. 5. — 36) Ioan. X. 12.

— 37) Ezech. XXXIII. 6. — 38) cf. c. 20. C. VII. qu. 1. (Gregor. I.) et seqq.; tot. tit. X. de cler. non res. III. 4. et in Vito III. 3. — 39) cf. infr. Sess. XXIII. de ref. c. 1. — 40) c. 11. X. de cler. non resid. (Innoc. III.) — 41) cf. Sess. XXIII. de ref. c. 1. — 42) cf. c. 15. de rescr. in Vito I. 3. (Bonif. VIII.) — 43) c. 24. de elect. in VI. l. 6. (Bonif. VIII.) — 44) cf. Sess. XIV. de ref. c. 4. seq. — 45) cf. Sess. XIV. l. c. Sess. XXV. de ref. c. 6.

debitur, adiunctis, iuxta canonicas sanctiones⁴⁶⁾, toties, quoties opus fuerit, visitari, corrigi et emendari, etiam auctoritate apostolica, possunt et valeant.

50. C. V. *Episcopi in aliena dioecesi nec pontificalia exercoant, nec ordines conferant.*

Nulli episcopo liceat cuiusvis privilegii praetextu pontificalia in alterius dioecesi exercere⁴⁷⁾, nisi de ordinarii loci expressa licentia, et in personas eidem ordinario subiectas tantum. Si secus factum fuerit, episcopus ab exercitio pontificalium, et sic ordinati ab executione ordinum sint ipso iure suspensi.

Indictio futurae sessionis.

Placetne vobis, proximam futuram sessionem celebrari die Iovis feria quinta post primam dominicam subsequentis Quadragesimae, quae erit dies tertia mensis Martii? Responderunt: *Placet.*

SESSIO SEPTIMA, CELEBRATA

DIE III MENSIS MARTII MDXLVII.

DECRETUM DE SACRAMENTIS:

Prooemium.

Ad consummationem salutaris de iustificatione doctrinae, quae in praecedenti proxima sessione uno omnium Patrum consensu promulgata fuit, consentaneum visum est de sanctissimis ecclesiae sacramentis agere, per quae omnis vera iustitia vel incipit, vel coepit augetur, vel amissa reparatur. Propterea sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, ad errores eliminandos, et extirpandas haereseas, quae circa sanctissima ipsa sacramenta hac nostra tempestate tum de damnatis olim a Patribus nostris haeresibus suscitatae, tum etiam de novo adinventae sunt, quae catholicae ecclesiae puritati et animarum salutis magnopere officunt, sanctorum scripturarum doctrinae, apostolicis traditionibus atque aliorum conciliorum et Patrum consensum inhaerendo, hos praesentes canones statuendos et decernendos censuit, reliquos, qui supersunt ad coepli operis perfectionem, deinceps divino Spiritu adiuvente editura.

DE SACRAMENTIS IN GENERE.

CAN. I. Si quis dixerit, sacramenta novae legis non fuisse omnia a Iesu Christo¹⁾ Domino nostro instituta; aut esse plura vel pauciora quam septem, videlicet: baptismum, confirmationem, eucharistiam²⁾, poenitentiam, extremam unctionem, ordinem, et matrimonium; aut etiam aliquod horum septem non esse vere et proprie sacramentum: anathema sit.

CAN. II. Si quis dixerit, ea ipsa novae legis sacramenta a sacramentis antiquae legis non differre, nisi quia caeremoniae sunt aliae, et alii ritus externi: anathema sit.

61. CAN. III. Si quis dixerit, haec septem sacramenta ita esse inter se paria, ut nulla ratione aliud sit alio dignius: anathema sit.

CAN. IV. Si quis dixerit, sacramenta novae legis non esse ad salutem necessaria, sed superflua, et sine eis aut eorum voto per solam fidem homines a Deo gratiam iustificationis adipisci³⁾, licet omnia singulis necessaria non sint: anathema sit.

CAN. V. Si quis dixerit, haec sacramenta propter solam fidem nutriendam instituta fuisse: anathema sit.

CAN. VI. Si quis dixerit, sacramenta novae legis non continere gratiam⁴⁾, quam significant, aut gratiam ipsam non ponentibus obicem non conferre, quasi signa tantum externa sint acceptae per fidem gratiae vel iustitiae, et notae quaedam Christianae professionis, quibus apud homines discernuntur fideles ab infidelibus: anathema sit.

CAN. VII. Si quis dixerit, non dari gratiam per huiusmodi sacramenta semper et omnibus, quantum est ex parte Dei, etiam si rite ea suscipiant, sed aliquando et aliquibus: anathema sit.

CAN. VIII. Si quis dixerit, per ipsa novae legis sacramenta ex opere operato non conferri gratiam, sed solam fidem divinae⁵⁾ promissionis ad gratiam consequendam sufficere: anathema sit.

CAN. IX. Si quis dixerit, in tribus sacramentis⁶⁾, baptismo scilicet, confirmatione, et ordine, non imprimi characterem in anima, hoc est, signum quoddam spirituale et indelebile, unde ea iterari non possunt: anathema sit.

CAN. X. Si quis dixerit, Christianos omnes in verbo⁷⁾ et omnibus sacramentis administrandis habere potestatem: anathema sit.

CAN. XI. Si quis dixerit, in ministris⁸⁾, dum sacramenta conficiunt et conferunt, non requiri intentionem saltem faciendi quod facit ecclesia: anathema sit.

CAN. XII. Si quis dixerit, ministrum in peccato mortali existentem, modo omnia essentialia, quae ad sacramentum conficiendum aut conferendum pertinent, servaverit, non conficere aut conferre sacramentum: anathema sit.

CAN. XIII. Si quis dixerit, receptos et approbatos ecclesiae catholicae ritus in solemnibus sacramentorum administratione adhiberi consuetos aut contemni, aut sine peccato a ministris pro libito⁹⁾ omitti, aut in novos alios per quemcumque ecclesiarum pastorem mutari posse: anathema sit.

DE BAPTISMO.

CAN. I. Si quis dixerit, baptismum Ioannis habuisse eandem vim cum baptismo Christi¹⁰⁾: anathema sit.

CAN. II. Si quis dixerit, aquam veram et naturalem non esse de necessitate baptismi¹¹⁾, atque ideo verba illa Domini nostri Iesu Christi¹²⁾: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*, ad metaphoram aliquam detorserit: anathema sit.

CAN. III. Si quis dixerit, in ecclesia Romana, quae omnium ecclesiarum mater est¹³⁾ et magistra, non esse veram de baptismi sacramento doctrinam: anathema sit.

CAN. IV. Si quis dixerit, baptismum¹⁴⁾, qui etiam datur ab haereticis in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti, cum intentione faciendi quod facit ecclesia, non esse verum baptismum: anathema sit.

CAN. V. Si quis dixerit, baptismum liberum esse¹⁵⁾, hoc est, non necessarium ad salutem: anathema sit.

CAN. VI. Si quis dixerit, baptismatum non posse, etiam si voluit, gratiam amittere, quantumcumque peccet, nisi nolit credere: anathema sit.

CAN. VII. Si quis dixerit, baptizatos per baptismum ipsum solius tantum fidei debitores fieri, non autem universae legis Christi servandae: anathema sit.

CAN. VIII. Si quis dixerit, baptizatos liberos esse ab omnibus sanctae ecclesiae praeceptis, quae vel scripta vel tradita sunt, ita ut ea observare non teneantur, nisi se sua sponte illis submittere voluerint: anathema sit.

CAN. IX. Si quis dixerit, ita revocandos esse homines ad baptismi suscepti memoriam, ut vota omnia, quae post baptismum sunt, vi promissionis in baptismo ipso iam factae irrita esse intelligant, quasi per ea et fidei, quam professi sunt, detrahatur, et ipsi baptismum: anathema sit.

CAN. X. Si quis dixerit, peccata omnia, quae post baptismum fiunt, sola recordatione et fide suscepti baptismi vel dimitti, vel venialia fieri: anathema sit.

CAN. XI. Si quis dixerit, verum et rite collatum baptismum iterandum esse illi, qui apud infideles fidem Christi negaverit, quum ad poenitentiam convertitur: anathema sit.

CAN. XII. Si quis dixerit, neminem esse baptizandum, nisi ea aetate, qua Christus baptizatus est, vel in ipso mortis articulo: anathema sit.

CAN. XIII. Si quis dixerit, parvulos¹⁶⁾ eo, quod actum credendi non habent, suscepto baptismo inter fideles computandos non esse, ac propterea, quum ad annos discretionis pervenerint, esse rebaptizandos; aut praestare omitti eorum baptismum, quam eos non actu proprio credentes baptizari in sola fide ecclesiae: anathema sit.

CAN. XIV. Si quis dixerit, huiusmodi parvulos baptizatos, quum adoleverint, interrogandos esse, an ratum habere velint quod patrini eorum nomine, dum baptizarentur, polliciti sunt; et, ubi se nulle responderint, suo esse arbitrio relinquendos; nec alia

Sess. VI. 46) cf. Sess. XXV. l. c. — 47) cf. Sess. XIV. de ref. c. 2. 3. 9.

Sess. VII. 1) conc. Flor. in decr. Eugen. IV. ad Armenos. — 2) c. 9. X. de haeret. V. 7. (Luc. III.) — 3) cf. supra Sess. VI. de iustif. c. 7. et can. 9. — 4) conc. Flor. in decr. Eugen. IV. ad Armenos. — 5) cf. infr. Sess. XXIII. can. 4. ex cit. decr. ad Armenos. — 6) cf. Sess. XIV. de poen.

c. 6. de sacr. unct. c. 2. — 7) conc. Flor. in decr. Eugen. — 8) cf. c. 39. D. IV. de cons. (Aug.) c. 149. ib. (Aug.) — 9) cf. c. 5. X. de bapt. III. 45. (Innoc. III.) — 10) Ioan. III. 5. — 11) cf. c. 9. X. de haer. V. 7. (Luc. III.) — 12) cf. c. 97. seq. C. I. qu. 1. (Aug.) — 13) Ioan. III. 5. — c. 142. D. IV. de cons. (Aug.) — 14) cf. 139. D. IV. de cons. (Aug.)

interim poena ad Christianam vitam cogendos, nisi ut ab eucharistiae aliorumque sacramentorum perceptione arceantur, donec recipiant: anathema sit.

DE CONFIRMATIONE.

CAN. I. Si quis dixerit, confirmationem baptizatorum otiosam ceremoniam esse¹³, et non potius verum et proprium sacramentum; aut olim nihil aliud fuisse quam catechesim quandam, qua adolescentiae proximi fidei suae rationem coram ecclesia exponebant: anathema sit.

66. CAN. II. Si quis dixerit, iniurios esse Spiritui sancto eos, qui sacro confirmationis chrismati virtutem aliquam tribuunt: anathema sit.

CAN. III. Si quis dixerit, sanctae confirmationis ordinarium ministrum non esse solum episcopum¹⁶, sed quemvis simplicem sacerdotem: anathema sit.

DECRETUM DE REFORMATIONE.

Eadem sacrosancta synodus, eisdem praesidentibus et legatis, inceptum residentiae et reformationis negotium¹⁷ ad Dei laudem et Christianae religionis incrementum prosequi intendens, ut sequitur, statuendum censuit, salva semper in omnibus sedis apostolicae auctoritate.

C. I. Quis capax regiminis ecclesiarum cathedralium.

Ad cathedralium ecclesiarum regimen nullus¹⁸, nisi ex legitimo matrimonio natus, et aetate matura, gravitate morum literarumque scientia, iuxta constitutionem Alexandri tertii¹⁹, quae incipit: *Quum in cunctis*, in concilio Lateranensi promulgatam, praeditus assumatur.

66. C. II. Tenentes plures cathedrales ecclesias iubentur omnes excepta una dimittere certo modo et tempore.

Nemo, quacunq[ue] etiam dignitate, gradu aut praeceminentia praefulgens, plures metropolitanas seu cathedrales ecclesias in titulum, sive commendam, aut alio quovis nomine contra sacrorum canonum instituta²⁰ recipere et simul retinere praesumat, quum valde felix sit ille censendus, cui unam ecclesiam bene ac fructuose et cum animarum sibi commissarum salute regere contigerit. Qui autem plures ecclesias contra praesentis decreti tenorem nunc detinet, una, quam maluerint, retenta, reliquas infra sex menses, si ad liberam sedis apostolicae dispositionem pertineant, alias infra annum dimittere teneantur; alioquin ecclesiae ipsae, ultimo obtenta duntaxat excepta, eo ipso vacare censeantur.

C. III. Habilibus duntaxat personis beneficia conferantur.

Inferiora beneficia ecclesiastica, praesertim curam animarum habentia, personis dignis et habilibus, et quae in loco reside ac per se ipsos curam ipsam exercere valeant, iuxta constitutionem Alexandri III. in Lateranensi, quae incipit: *Quia nonnulli*²¹, et aliam Gregorii X. in generali Lugdunensi concilio, quae incipit: *Licet canon*²², editam conferantur. Aliter autem facta collatio sive provisio omnino irritetur, et ordinarius collator poenas constitutionis concilii generalis, quae incipit: *Grave nimis*²³, se noverit incursum.

C. IV. Pluriam beneficiorum retentor contra canones suis privatur.

Quicumque de cetero plura curata aut alias incompatibilia beneficia ecclesiastica²⁴ sive per viam unionis ad vitam, seu commendae perpetuae, aut alio quocunq[ue] nomine et titulo, contra formam sacrorum canonum et praesertim constitutionis Innocentii III., quae incipit: *De multa*²⁵, recipere ac simul retinere praesumpserit, beneficiis ipsis iuxta ipsius constitutionis dispositionem ipso iure, etiam praesentis canonis vigore, privati existat.

C. V. Plura beneficia curata obtinentes ordinario suas dispensationes exhibeant, qui de vicario ecclesiis provideat, congrua portione fructuum assignata.

Ordinarii locorum quoscunq[ue] plura curata aut alias incompatibilia beneficia ecclesiastica obtinentes dispensationes suas exhibere

districte compellant, et alias procedant iuxta constitutionem Gregorii X. in generali Lugdunensi concilio editam, quae incipit: *Ordinarii*²⁶, quam eadem sancta synodus innovandam censet et innovat; addens insuper, quod ipsi ordinarii etiam per idoneorum vicariorum deputationem, et congruae portiones fructuum assignationem omnino provideant, ut animarum cura nullatenus negligatur, et beneficia ipsa debitis obsequiis minime defraudentur; appellationibus, privilegiis et exemptionibus quibuscunq[ue], etiam cum iudicum specialium deputatione, et illorum inhibitionibus in praemissis nemini suffragantibus.

C. VI. Quae beneficiorum uniones validae censeantur.

Uniones perpetuae²⁷, a quadraginta annis citra factae, examinari ab ordinariis tanquam a sede apostolica delegatis possint, et quae per subreptionem vel per obreptionem obtentae fuerint, irritae declarantur. Illae vero, quae a dicto tempore citra concessae nondum in toto vel in parte sortitae sunt effectum, et quae deinceps ad cuiusvis instantiam fient, nisi eas ex legitimis aut alias rationabilibus causis, coram loci ordinario, vocatis quorum interest, verificandis, factas fuisse constiterit, per subreptionem obtentae praesumantur, ac propterea, nisi aliter a sede apostolica declaratum fuerit, viribus omnino careant.

C. VII. Beneficia ecclesiastica unita visitentur; per vicarios etiam perpetuos cura animarum exerceatur; quorum deputatio fiat cum portione assignanda, etiam super re certa.

Beneficia ecclesiastica curata²⁸, quae cathedralibus, collegiatis, seu aliis ecclesiis vel monasteriis, beneficiis, seu collegiis aut piis locis quibuscunq[ue] perpetuo unita et annexa reperiuntur, ab ordinariis locorum annis singulis visitentur, qui sollicitè providere procurant²⁹, ut per idoneos vicarios, etiam perpetuos, nisi ipsis ordinariis pro honore ecclesiarum regimine aliter expedire videbitur, ab eis cum tertiae partis fructuum, aut maiori vel minori, arbitrio ipsorum ordinariorum, portione, etiam super certa re assignanda, ibidem deputandos animarum cura laudabiliter exerceatur; appellationibus, privilegiis, exemptionibus, etiam cum iudicum deputatione, et illorum inhibitionibus quibuscunq[ue] in praemissis minime suffragantibus.

C. VIII. Ecclesiae reparantur. Cura animarum sollicitè habeatur.

Locorum ordinarii ecclesias quascunq[ue] quomodolibet exemptas auctoritate apostolica singulis annis visitare teneantur³⁰, et opportunitatis iuris remediis provideat, ut quae reparatione indigent reparentur; et cura animarum, si qua illa imminet, aliisque debitis obsequiis minime defraudentur; appellationibus, privilegiis, consuetudinibus, etiam ab immemorabili tempore praescriptis, iudicum deputationibus, et illorum inhibitionibus penitus exclusis.

C. IX. Munus consecrationis non differendum.

Ad maiores ecclesias promoti munus consecrationis infra tempus a iure statutum suscipiant³¹, et prorogationes ultra sex menses concessae nulli suffragentur.

C. X. Sed vacante capitula nulli dent reverendas, nisi arctato occasione obtinendi aut obtenti beneficii; variae contravenientium poenae.

Non liceat capitulis ecclesiarum sede vacante infra annum a die vacationis ordinandi licentiam, aut literas dimissorias seu reverendas, ut aliqui vocant, tam ex iuris communis dispositione³², quam etiam cuiusvis privilegii aut consuetudinis vigore, alicui, qui beneficii ecclesiastici recepti sive recipiendi occasione arctatus non fuerit, concedere. Si secus fiat, capitulum contraveniens ecclesiastico subiaceat interdicto; et sic ordinati, si in minoribus ordinibus constituti fuerint, nullo privilegio clericali, praesertim in criminalibus, gaudeant. In maioribus vero ab executione ordinum ad beneplacitum futuri praelati sint ipso iure suspensi.

C. XI. Facultates de promovendo sine iusta causa nominis suffragentur.

Facultates de promovendo a quocunq[ue] non suffragentur, nisi habentibus legitimam causam, ob quam a propriis episcopis ordinari

Sess. VII. 15) cf. c. 125. ead. (conc. Araus.) — 16) cf. infr. Sess. XXIII. de ord. c. 4. — 17) cf. supra. Sess. VI. de ref. c. 2. — 18) cf. infr. Sess. XXII. de ref. c. 2. — 19) c. 1. X. de elect. l. 6. et infr. inter const. ex ant. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 20) c. 2. D. LXX. (conc. Plac.) c. 3. C. X. qu. 3. (conc. Tol. XVI.) c. 1. C. XXI. qu. 1. (conc. Nic. II.) ead. c. 2. (conc. Chalced.) c. 7. X. de elect. l. 6. (Innoc. III.) c. 5. et 13. X. de praeb. III. 5. (Alex. III.) c. 28. ib. (Innoc. III.) c. 32. de praeb. in Vlt. III. 4. (Bonif. VIII.) — 21) c. 3. X. de cler. non res. III. 4. et infr. l. c. — 22) c. 22. de elect. in Vlt. l. 6. et infr. l. c. — 23) c. 29. X. de praeb. III. 5. (conc. Lat. IV.) et infr. l. c. — 24) cf.

infr. Sess. XXIV. de ref. c. 17. — 25) c. 28. X. de praeb. III. 5. et infr. l. c. — 26) c. 3. de off. ord. in Vlt. l. 14. et infr. l. c. — cf. Sess. VI. de ref. c. 1. extr. et infr. c. 7. — 27) cf. Sess. XIV. de ref. c. 9. Sess. XXIV. de ref. c. 13. Sess. XXV. de ref. c. 9. — 28) cf. Sess. XIV. c. 9. — 29) cf. supr. c. 5. et infr. Sess. XXV. de ref. c. 16. — 30) cf. c. 10. C. X. qu. 1. (conc. Tarracon.) c. 11. ead. (conc. Tol. IV.) c. 12. ead. (conc. Brac. II.) — infr. Sess. XXI. de ref. c. 8. Sess. XXIV. de ref. c. 9. — 31) c. 2. D. LXXV. (conc. Chalced.) c. 1. D. C. (conc. Rav.) — 32) c. 3. de temp. ord. in Vlt. l. 9. (Bonif. VIII.) — cf. infr. Sess. XXIII. de ref. c. 10.

non possint, in literis exprimendam; et tunc non ordinentur, nisi ab episcopo³³) in sua dioecesi residente, aut pro eo pontificalia exercente, et diligentia praevio examine.

C. XII. *Facultas de non promovendo annum non excedat.*

Facultates de non promovendo, praeterquam in casibus a iure expressis³⁴) concessae, ad annum tantum suffragentur.

C. XIII. *A quocunque praesentati non instiluantur sine praevio examine ordinarii et approbatione, certis exceptis.*

Praesentati seu electi vel nominati a quibusvis ecclesiasticis personis, etiam sedis apostolicae nunciis, ad quaevis ecclesiastica beneficia non instituuntur, nec confirmantur³⁵), neque admittantur, etiam praetextu cuiusvis privilegii, seu consuetudinis, etiam ab immemorabili tempore praescriptae, nisi fuerint prius a locorum ordinariis examinati et idonei reperti. Et nullus appellationis remedium se tueri possit, quo minus examen subire teneatur. Praesentatis tamen³⁶), electis seu nominatis ab universitatibus seu collegiis generalium studiorum exceptis.

C. XIV. *Quenam causae civiles ab episcopis cognosci possint.*

In exemptionum causis constitutio Innocentii IV., quae incipit: *Volentes*³⁷), in generali concilio Lugdunensi edita, servetur, quam eadem sacrosancta synodus innovandam censuit et innovat, addendo insuper, quod in civilibus causis mercedum et miserabilium personarum clerici saeculares aut regulares, extra monasterium degentes, quomodolibet exempti, etiam si certum iudicem a sede apostolica deputatum in partibus habeant; in aliis vero, si ipsam iudicem non habuerint, eorum locorum ordinariis, tanquam in hoc ab ipsa sede delegatis, conveniri et iure medio ad solvendum debitum cogi et compelli possint; privilegii, exemptionibus, conservatorum deputationibus et eorum inhibitionibus adversus praemissa nequaquam valituris.

C. XV. *Ordinarii curent, ut hospitalia quaecunque, etiam exempta, a suis administrantibus fideliter gubernentur.*

Curent ordinarii, ut hospitalia quaecunque a suis administratoribus³⁸), quocunque illi nomine censeantur, etiam quomodolibet exemptis, fideliter et diligenter gubernentur, constitutionis concilii Viennensis, quae incipit: *Quia contingit*³⁹), forma servata.

14. Quam quidem constitutionem eadem sancta synodus innovandam duxit et innovat cum derogationibus in ea contentis.

Indictio futurae sessionis.

Item sacrosancta synodus statuit et decrevit, proximam futuram sessionem habendam et celebrandam esse die Iovis, feria quinta post sequentem dominicam in Albis, quae erit vigesima prima mensis Aprilis praesentis anni MDXLVII.

BULLA FACULTATIS TRANSFERENDI CONCILII.

Paulus Episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri, Joanni Mariae, episcopo Praenestino, et dilectis filiis, Marcello tit. S. Crucis in Ierusalem presbytero, ac Reginaldo S. Mariae in Cosmedin diacono, cardinalibus, nostris et apostolicae sedis legatis de latere salutem et apostolicam benedictionem.

Regimini universalis ecclesiae, meritis licet imparibus, disponente Domino praesidentes, nostri officii partes esse putamus, ut, si quid gravius causa reipublicae Christianae constituendum sit, id non modo tempore opportuno, verum etiam loco commode et idoneo perficiatur. Quum itaque nos nuper, postquam suspensionem celebrationis sacri oecumenici et universalis concilii, alias per nos in civitate Tridentina ex causis tunc expressis de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu indicti, ex certis aliis etiam tunc expressis causis usque ad aliud opportunius et commodius tempus per nos declarandum de simili consilio et assensu factam, audita pace inter carissimos in Christo filios nostros, Carolum Rom. imperatorem semper augustum, et Franciscum Francorum regem Christianissimum conciliata, pari consilio et assensu sustuleramus et amoveramus: nequeentes ipsi, tunc legitime impediti, ad dictam civitatem personaliter accedere, et eidem concilio interesse, vos nostros et apostolicae sedis legatos de latere, in eodem concilio de simili consilio constituerimus et deputaverimus, vosque ad eandem civitatem tanquam pacis angelos destinaverimus, prout in diversis nostris desuper confectis literis plenius continetur: Nos, ne tam sanctum celebrationis concilii huiusmodi opus ex incommoditate loci, aut alias quovis modo impediatur aut plus debito differatur, opportune providere volentes, motu proprio, et certa scientia, ac de apostolicae potestatis plenitudine, parique consilio et assensu, vobis insimul, aut duobus ex vobis, reliquo legitimo impedimento detento, seu inde forte absente, quandocunque vobis videbitur, concilium praedictum de eadem civitate Tridentina ad quamcunque aliam commodiorem et opportuniorem seu tutiorem civitatem, de qua vobis etiam videbitur, transferendi et mutandi; ac illud in ipsa civitate Tridentina supprimendi et dissolvendi; nec non praelatis et aliis personis concilii huiusmodi, ne in eo ad ulteriora in dicta civitate Tridentina procedant, etiam sub censuris et poenis ecclesiasticis inhibendi; ac idem concilium in alia civitate huiusmodi, ad quam illud transferri et mutari contigerit, continuandi, tenendi et celebrandi, et ad illud praelatos et alias personas concilii Tridentini huiusmodi, etiam sub periurii et aliis in literis indictionis concilii huiusmodi expressis poenis, evocandi; eidemque sic translato et mutato concilio, nomine et auctoritate praedictis praesidendi, ac in eo procedendi ceteraque in praemissis, et circa ea necessaria et opportuna, alias iuxta priorum vobis directarum literarum continentiam et tenorem, faciendi, statuendi, ordinandi et exsequendi, plenam et liberam apostolica auctoritate tenore praesentium concedimus potestatem et facultatem; ratum et gratum habituri quicquid per vos in praemissis factum, statutum, ordinatum executumve fuerit, idque facturi auctore Domino inviolabiliter observari; non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis, ceterisque contrariis quibuscunque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius, se noverit incursurum. Datum Romae apud S. Petrum anno incarnationis dominicae MDXLVII., VIII. Kalend. Mart. Pontificatus nostri anno XI.

FAB. EPISCOPUS SPOL.

B. MOTTA.

SESSIO OCTAVA, CELEBRATA

DIE XI MENSIS MARTII MDXLVII.

DECRETUM DE TRANSLATIONE CONCILII.

Piacetne vobis decernere et declarare, de huiusmodi morbo ex praemissis et aliis allegatis ita manifeste et notorie constare, ut praelati in hac civitate sine vitae discrimine commorari, et in ea idcirco invitè minime retineri possint et debeant? itemque attentio recessu multorum praelatorum post proxime praeteritam sessionem, et attentis protestationibus aliorum complurium praelatorum in congregationibus generalibus factis, hinc omnino timore ipsius morbi abire volentium, qui iuste detineri non possunt, et ex quorum diacessu concilium vel dissolveretur, vel ex paucitate praelatorum bonus eius progressus impidiretur, et attentio etiam imminente periculo vitae, et aliis causis per aliquos ex patribus in ipsis congregationibus allegatis, utpote notorie veris et legitimis; placetne vobis similiter decernere et declarare, pro conservatione et prosecutione ipsius concilii, securitate vitae ipsorum praelatorum, concilium ipsum ad civitatem Bononiae, veluti ad locum magis paratum, salubrem et idoneum, pro tempore transferendum esse, et ex nunc transferri, et ibidem sessionem iam indictam statuta die vigesima prima Aprilis celebrandam esse et celebrari; et successive ad ulteriora procedendum, donec sanctissimo Domino nostro et sacro concilio expedire videbitur, ut ad hunc seu alium locum, communicato etiam consilio cum invictissimo caesare, Christianissimo rege, et aliis regibus ac principibus Christianis, ipsum concilium reduci possit et debeat? Responderunt: *Piacet*.

Sess. VIII. 33) cf. Sess. VI. de ref. c. 5. Sess. XIV. de ref. c. 2. — 34) c. 14. 34. de elect. in Vltio I. 6. (Bonif. VIII.) — 35) cf. Sess. XXV. de ref. c. 9. — 36) cf. Sess. XXIV. de ref. c. 18. — 37) c. 1. de privil. in Vltio

V. 7. et infra inter const. ex ant. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — cf. Sess. XIV. de ref. c. 6. — 38) cf. Sess. XXV. de ref. c. 8. — 39) Clem. 2. de relig. dom. III. 11. (Clem. V.) et infr. l. c.

SESSIO NONA,
BONONIAE CELEBRATA

DIE XXI. MENSIS APRILIS MDXLVII

DECRETUM PROROGATIONIS SESSIONIS.

Haec sacrosancta oecumenica et generalis synodus, quae dudum in civitate Tridentina congregata erat, nunc Bononiae in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea nomine sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Pauli divina providentia Papae III., eisdem reverendissimis dominis D. Ioanne Maria episcopo Praenestino de Monte, et Marcello tit. S. Crucis in Ierusalem presbytero, S. R. E. cardinalibus et apostolicis de latere legatis, considerans, quod die undecima mensis Martii praesentis anni, in generali publica sessione, in eadem civitate Tridenti, et in loco consueto celebrata, omnibusque agendis de more peractis, ex causis tunc instantibus, urgentibus et legitimis, interveniente etiam auctoritate sanctae sedis apostolicae, eisdem reverendissimis praesidentibus etiam specialiter concessa, decrevit et ordinavit, concilium ex eo loco in hanc civitatem transferendum esse, sicuti transtulit, itemque sessionem pro praesenti die vigesima prima Aprilis illic indictam, ut de sacramentorum et reformationis materiis, de quibus tractandum proposuerat, canones sancirentur et promulgarentur, 78. in hac ipsa civitate Bononiae celebrari debere; consideransque, nonnullos ex patribus, qui in hoc concilio interesse consueverunt, his superioribus maioris hebdomadae et solennitatis paschalis diebus, in propriis ecclesiis occupatos, aliquos etiam aliis impedimentis detentos, huc nondum accessisse, quos tamen brevi adfuturos sperandum est, ac propterea factum esse, ut non ea, quam sancta synodus desiderabat, praelatorum frequentia potuerint materiae ipsae sacramentorum et reformationis examinari et discuti: ut omnia maturo consilio, cum dignitate et gravitate debita fiant, horum, opportunum et expediens censuit censetque, sessionem praedictam, quae hoc ipso die, ut praefertur, celebranda erat, ad diem Iovis infra octavam pentecostes proxime futuram quoad ipsas materias expediendas differendam et prorogandam esse, quemadmodum differt ac prorogat; quam diem et rei gerendae maxime opportunam, et Patribus praesertim absentibus percommendam iudicavit et iudicat: hoc tamen adiecto, quod terminum ipsum ipsa sancta synodus, pro eius arbitrio et voluntate, sicuti rebus concilii putaverit expedire, etiam in privata congregatione restringere et imminuere possit et valeat.

SESSIO DECIMA,
BONONIAE CELEBRATA
DIE II. MENSIS IUNII MDXLVII.

DECRETUM PROROGATIONIS SESSIONIS.

Quamvis haec sacrosancta oecumenica et generalis synodus sessionem, quae die vigesima prima mensis Aprilis proxime praeteriti super sacramentorum et reformationis materiis in hac inclita civitate Bononiae, ex decreto in urbe Tridentina, in publica sessione die undecima mensis Martii promulgato, celebranda erat, propter aliquas causas, ac praesertim propter absentiam nonnullorum Patrum, quos 79. brevi adfuturos sperabat, ad hunc praesentem diem differendam et prorogandam esse decreverit: volens tamen cum iis, qui non venerunt, etiam adhuc benigne agere, eadem sacrosancta synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus et apostolicae sedis legatis, statuit et decernit, sessionem ipsam, quam hac die secunda mensis Iunii praesentis anni millesimi quingentesimi quadragesimi septimi, celebrare decreverat, ad diem Iovis post festum Nativitatis beatae Mariae Virginis, quae erit decima quinta mensis Septembris proxime futuri, quoad praedictas et alias materias expediendas, differendam et prorogandam esse, quemadmodum differt et prorogat; ita tamen, quod prosecutio discussionis et examinationis tam eorum, quae ad dogmata, quam ad reformationem pertinent, interim non omittatur, et terminum ipsum ipsa sancta synodus pro eius libito et voluntate etiam in privata congregatione abbreviare et prorogare libere possit et valeat.

Die XIV. Septembris MDXLVII. in congregatione generali Bononiae prorogata fuit sessio, quae futura erat die sequenti, ad beneplacitum sacri concilii.

BULLA RESUMPTIONIS
CONCILII TRIDENTINI,
SUB IULIO III., PONT. MAX.

Iulius Episcopus, servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam. Quum ad tollenda religionis nostrae dissidia, quae in Germania longo tempore non sine totius Christiani orbis perturbatione et scandalo viguerunt, bonum, opportunum et expediens esse videatur, sicuti etiam carissimus in Christo filius noster Carolus Romanorum imperator semper augustus, nobis per suas literas et nuncios significari fecit, ut sacrum oecumenicum generale concilium per fel. rec. Paulum Papam III. praedecessorem nostrum indictum, et per nos, tunc cardinalatus honore fungentes, atque ipsius praedecessoris nomine, una cum duobus aliis sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus ipsi concilio praesidentes, inceptum, ordinatum et continuatum, in quo plures publicae et solennes habitae fuerunt sessiones, pluraque tam in causa fidei quam reformationis promulgata decreta, multaque etiam ad utramque causam pertinentia examinata et discussa, ad civitatem Tridentinam reduceretur: Nos, ad quos, ut summos pro tempore Pontifices, spectat generalia concilia indicere et dirigere, ut ecclesiae pacem et Christianae fidei atque orthodoxae religionis incrementum ad omnipotentis Dei laudem et gloriam procuremus, et, quantum in nobis est, tranquillitatem ipsius Germaniae, quae sane provincia retroactis temporibus in vera religione, ac sacrorum conciliorum et sanctorum Patrum doctrina excolenda, exhibendaque maximis Pontificibus Christi Redemptoris nostri in terra vicariis, debita obedientia et reverentia nulli Christianorum provinciae fuit unquam secunda, paterne consulamus; sperantes per ipsius Dei gratiam et benignitatem futurum, ut reges omnes ac principes Christiani iustis piisque nostris hac in re votis annuant, faveant atque assistant: venerabiles fratres patriarchas, archiepiscopos, episcopos, et dilectos filios abbates, omnesque alios et singulos, qui de iure, vel consuetudine, vel privilegio concilii generalibus interesse debent, quoque idem praedecessor noster in suis indictionibus et aliis quibuscumque desuper factis et publicatis literis concilio interesse voluit, pervisera misericordiae domini nostri Iesu Christi hortamur, requirimus et monemus, ut 81. proximis futuris Kal. Maii, quem diem ad ipsum concilium in eo, in quo nunc reperitur, statu resumendum et prosequendum, praevia matura deliberatione et ex certa nostra scientia, et de apostolica auctoritate plenitudine, ac venerabilium fratrum nostrorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio et assensu, statuimus, et declaramus in ipsa civitate Tridenti, legitimo cessante impedimento, convenire, et se congregare, ac ipsius concilii continuationi et prosecutioni omni mora postposita incumbere velint. Nos enim operam sedulo daturi sumus, ut eodem tempore in eadem civitate nostri omnino adsint legati, per quos, si per aetatem nostram valetudinemque et sedis apostolicae necessitates personam adesse nequiverimus, Spiritu sancto duce, ipsi concilio praesidebimus; quacumque ipsius concilii translatione et suspensione ceterisque contrariis non obstantibus quibuscumque, ac praesertim illis, quae idem praedecessor noster in suis literis praedictis, quas cum omnibus et singulis in eis contentis clausulis et decretis in suo robore permanere volumus atque decernimus, et, quatenus opus sit, innovamus, voluit non obstare; irritum nihilominus decernentes et inane, si secus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, contigerit attentari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrorum hortationis, requisitionis, monitionis, statuti, declarationis, innovationis, voluntatis et decretorum infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Romae apud sanctum Petrum anno Incarnationis dominicae MDL., XVIII. Kalendas Decembris Pontificatus nostri anno I.

M. CARDINALIS CRESCEN.

ROM. AMASABUS.

SESSIO XI.

CONCILII TRIDENTINI,

QUAE EST PRIMA

SUB IULIO III., PONT. MAX.

CELEBRATA KALENDIS MAII MDLI.

DECRETUM DE RESUMENDO CONCILIO.

Placete vobis, ad laudem et gloriam sanctae et individuae Trinitatis, Patris, et Filii et Spiritus sancti, ad incrementum et exaltationem fidei, et religionis Christianae, sacrum oecumenicum et generale concilium Tridentinum, iuxta formam et tenorem literarum sanctissimi domini nostri, resumii debere, et procedendum esse ad ulteriora? Responderunt: *Placet.*

Indictio futurae sessionis.

Placete vobis, proximam futuram sessionem habendam et celebrandam esse in futuris Kalend. Septembris? Responderunt: *Placet.*

SESSIO XII.

QUAE EST SECUNDA

SUB IULIO III., PONTIFICE MAXIMO,

CELEBRATA

DIE PRIMA SEPTEMBRIS MDLI.

DECRETUM PROROGATIONIS SESSIONIS.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem sanctae sedis apostolicae legato et nunciis, quae in proxime praeterita sessione sequentem hanc hodie habendam et ad ulteriora procedendum esse decreverat, quomodo ob ineluctae germanicae nationis, cuius praecipue causa agitur, absentiam, ac non magnam ceterorum Patrum frequentiam procedere haec distulerit, de venerabilium in Christo fratrum et filiorum suorum, Moguntini et Trevirensis archiepiscoporum, ac sacri Romani imperii principum electorum, et complurium ipsius aliarumque provinciarum episcoporum sub hanc ipsam diem adventu in Domino exultans, et dignas ipsi omnipotenti Deo agens gratias, firmamque spem concipiens, quamplurimos alios tamen ipsius Germaniae quam aliarum nationum praelatos, et sui officii debito, et hoc exemplo commotos, propediem esse venturos futuram sessionem ad quadragesimum diem, quae erit undecima mensis Octobris proxime sequentis, indicit, et concilium ipsum in statu, in quo reperitur, proseguendo, quomodo in praeteritis sessionibus de septem sacramentis novae legis in genere, et in specie de baptismate et confirmatione definitum fuerit, statuit et decernit, de sanctissimae eucharistiae sacramento, necnon, quod ad reformationem attinet, de reliquis, quae ad facilitatem et commodiorem praelatorum residentiam pertinent, agi et tractari debere; ac monet et hortatur omnes Patres, ut interim, Domini nostri Iesu Christi exemplo, quantum tamen humana fragilitas patietur, ieiuniis et orationibus vacent, ut tandem placatus, qui in saecula sit benedictus, Deus corda hominum ad verae suae fidei agnitionem, et sanctae matris ecclesiae unitatem, ac recte vivendi normam reducere dignetur.

SESSIO XIII.

QUAE EST TERTIA

SUB IULIO III., PONTIFICE MAXIMO,

CELEBRATA

DIE XI. OCTOBRIS MDLI.

DECRETUM DE SANCTISSIMO EUCHARISTIAE SACRAMENTO.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem sanctae sedis apostolicae legato et nunciis, etsi in eam finem non absque

peculiari Spiritus sancti ductu et gubernatione convenerit, ut veram et antiquam de fide et sacramentis doctrinam exponeret, et ut haeresibus omnibus, et aliis gravissimis incommodis, quibus Dei ecclesia misere nunc exagitur, et in multas ac varias partes scinditur, remedium afferret, hoc praesertim iam inde a principio in votis habuit, ut stirpitus convelleret zizania¹⁾ execrabilium errorum et schismatum, quae inimicus homo his nostris calamitosis temporibus in doctrinae fidei, usu et cultu sacrosanctae eucharistiae supereminavit, quam alioqui Salvator noster in ecclesia sua tanquam symbolum reliquit eius unitatis et caritatis, qua Christianos omnes inter se coniunctos et copulatos esse voluit. Itaque eadem sacrosancta synodus, sanam et sinceram illam de venerabili hoc et divino eucharistiae sacramento doctrinam tradens, quam semper catholica ecclesia, ab ipso Iesu Christo Domino nostro et eius Apostolis erudita, atque a Spiritu sancto illi omnem veritatem in dies suggerente²⁾ edocta, retinuit, et ad finem usque saeculi conservabit, omnibus Christi fidelibus interdicit, ne posthac de sanctissima eucharistia aliter credere, docere aut praedicare audeant, quam ut est hoc praesenti decreto explicatum atque definitum.

C. I. De reali praesentia Domini nostri Iesu Christi in sanctissimo eucharistiae sacramento.

Principio docet sancta synodus, et aperte ac simpliciter profitetur, in almo sanctae eucharistiae sacramento post panis et vini consecrationem Dominum nostrum Iesum Christum verum Deum atque hominem vere, realiter ac substantialiter sub specie illarum rerum sensibilium contineri. Neque enim haec inter se pugnant, ut ipse Salvator noster semper ad dexteram Patris in coelis assideat³⁾ iuxta modum existendi naturalem, et ut multis nihilominus aliis in locis sacramentaliter praesens sua substantia nobis adsit, ea existendi ratione, quam etsi verbis exprimere vix possumus, possibilem tamen esse Deo⁴⁾, cogitatione per fidem illustrata assequi possumus et constantissime credere debemus. Ita enim maiores nostri omnes, quotquot in vera Christi ecclesia fuerunt, qui de sanctissimo hoc sacramento disseruerunt, apertissime professi sunt, hoc tam admirabile sacramentum in ultima coena Redemptorem nostrum instituisse, quomodo post panis vini que benedictionem se suum ipsius corpus illis praebere ac suum sanguinem, disertis ac perspicuis verbis testatus est⁵⁾; quae verba a sanctis Evangelistis commemorata⁶⁾, et a divo Paulo postea repetita, quomodo propria illam et apertissimam significationem praeseferant, secundum quam a Patribus intellecta sunt, indignissimum sane flagitium est, ea a quibusdam contentiosis et pravis hominibus ad fictitios et imaginarios tropos, quibus veritas carnis et sanguinis Christi negatur, contra universum ecclesiae sensum detorqueri, quae, tanquam columna et firmamentum veritatis⁷⁾, haec ab impiis hominibus excogitata commenta velut satanica detestata est, grato semper et memore animo praesantissimum hoc Christi beneficium agnoscens.

C. II. De ratione institutionis sanctissimi huius sacramenti.

Ergo Salvator noster, discessurus ex hoc mundo ad Patrem, sacramentum hoc instituit, in quo divitias divini sui erga homines amoris velut effudit, memoriam faciens mirabilium suorum⁸⁾, et in illius sumptione colere nos sui memoriam praecipit⁹⁾ suamque annunciare mortem, donec ipse ad iudicandum mundum veniat. Sumi autem voluit sacramentum hoc¹⁰⁾ tanquam spirituale animarum cibum, quo alantur et confortentur viventes vita illius, qui dixit: *Qui manducat me*¹¹⁾, *et ipse vivet propter me*, et tanquam antidotum, quo liberemur a culpis quotidianis, et a peccatis mortalibus, praeservemur. Pignus praeterea id esse voluit futurae nostrae gloriae et perpetuae felicitatis, adeoque symbolum unius illius corporis, cuius ipse caput existit¹²⁾, cuique nos, tanquam membra, arctissima fidei, spei et caritatis connexionem adstrictos esse voluit, ut id ipsum omnes diceremus, nec essent in nobis schismata¹³⁾.

C. III. De excellentia sanctissimae eucharistiae super reliqua sacramenta.

Commune hoc quidem est sanctissimae eucharistiae cum ceteris sacramentis, symbolum esse rei sacrae et invisibilis gratiae formam visibilem¹⁴⁾; verum illud in ea excellens et singulare reperitur, quod reliqua sacramenta tunc primum sanctificandi vim habent, quomodo quis illis utitur: at in eucharistia ipse sanctitatis auctor ante usum est. Nondum enim eucharistiam de manu Domini Apostoli susceperant¹⁵⁾, quomodo vere tamen ipse affirmaret corpus suum esse quod praebat; et semper haec fides in ecclesia Dei fuit, statim

Sess. XIII. 1) Matth. XIII. 30. — 2) Luc. XII. 12. Ioan. XIV. 26. XVI. 13. — 3) cf. Sess. III. in symb. — 4) Matth. XIX. 26. Luc. XVIII. 27. — 5) Matth. XXVI. 26 — 28. Marc. XIV. 22 — 24. Luc. XXII. 19. seq. — 6) 1 Cor. XI. 24. seq. — 7) 1 Tim. III. 15. — 8) Psalm. CX. 4. — 9) Luc.

XXII. 19. 1 Cor. XI. 24 — 26. — 10) Matth. XXVI. 26. seq. — 11) Ioan. VI. 58. — 12) 1 Cor. XI. 3. Eph. V. 23. — 13) 1 Cor. I. 10. — 14) c. 32. D. II. de cons. (Aug.) — 15) Matth. XXVI. 26. Marc. XIV. 22.

post consecrationem verum Domini nostri corpus¹⁶), verumque eius sanguinem sub panis et vini specie una cum ipsius anima et divinitate existere; sed corpus quidem sub specie panis, et sanguinem sub vini specie, ex vi verborum, ipsum autem corpus sub specie vini, et sanguinem sub specie panis, animamque sub utraque, vi naturalis illius connexionis et concomitantiae, qua partes Christi Domini, qui iam ex mortuis resurrexit non amplius moriturus¹⁷), inter se copulantur¹⁸), divinitatem porro, propter admirabilem illam eius cum corpore et anima hypostaticam unionem. Quapropter verissimum est, tantundem sub alterutra specie¹⁹) atque sub utraque contineri. Totus enim et integer Christus sub panis specie et sub quavis ipsius speciei parte, totus item sub vini specie et sub eius partibus existit.

88.

C. IV. De transsubstantiatione.

Quoniam autem Christus redemptor noster corpus suum id, quod sub specie panis offerebat²⁰), vere esse dixit, ideo persuasum semper in ecclesia Dei fuit, idque nunc denuo sancta haec synodus declarat, per consecrationem panis et vini conversionem fieri totius substantiae panis in substantiam corporis Christi Domini nostri²¹), et totius substantiae vini in substantiam sanguinis eius. Quae conversio convenienter et proprie a sancta catholica ecclesia transsubstantiatio est appellata.

C. V. De cultu et veneratione huic sanctissimo sacramento exhibenda.

Nullus itaque dubitandi locus relinquitur, quin omnes Christi fideles pro more in catholica ecclesia semper recepto latriae cultum, qui vero Deo debetur, huic sanctissimo sacramento in veneratione exhibeant²²). Neque enim ideo minus est adorandum, quod fuerit a Christo Domino, ut sumatur, institutum²³). Nam illum eundem Deum praesentem in eo adesse credimus, quem Pater aeternus introducens in orbem terrarum, dicit²⁴): *Et adorant eum omnes angeli Dei*; quem magi proidentes adoraverunt²⁵); quem denique in Galilaea ab Apostolis adoratum fuisse²⁶), scriptura testatur.

89.

Declarat praeterea sancta synodus, pie et religiose admodum in Dei ecclesiam inductum fuisse hunc morem²⁷), ut singulis annis peculiari quodam et festo die praecelsum hoc et venerabile sacramentum singulari veneratione ac solennitate celebraretur, utque in processionibus reverenter et honorifice illud per vias et loca publica circumferretur²⁸). Aequissimum est enim sacros aliquos statutos esse dies, quum Christiani omnes singulari ac rara quadam significatione gratos et memores testentur animos erga commune Dominum et Redemptorem pro tam ineffabili et plane divino beneficio, quo mortis eius victoria et triumphus repraesentatur. Ac sic quidem oportuit victricem veritatem de mendacio et haeresi triumphum agere, ut eius adversarii in conspectu tanti splendoris, et in tanta universae ecclesiae laetitia positi vel debilitati et fracti tabescant, vel pudore affecti et confusi aliquando resipiscant.

C. VI. De asservando sacrae eucharistiae sacramento, et ad infirmos deferendo.

90.

Consuetudo asservandi in sacratio sanctam eucharistiam adeo antiqua est²⁹), ut eam saeculum etiam Nicaeni concilii agnoverit³⁰). Porro deferri ipsam sacram eucharistiam ad infirmos, et in hunc usum diligenter in ecclesiis conservari, praeterquam quod cum summa aequitate et ratione coniunctum est, tum multis in conciliis praecipuum invenitur³¹), et vetustissimo catholicae ecclesiae more est observatum. Quare sancta haec synodus retinendum omnino salutarem hunc et necessarium morem statuit.

C. VII. De praeparatione, quae adhibenda est, ut digne quis sacram eucharistiam percipiat.

Si non decet ad sacras ulla functiones quempiam accedere, nisi sancte, certe quo magis sanctitas et divinitas coelestis huius sacramenti viro Christiano comperta est, eo diligentius cavere ille debet, ne absque magna reverentia et sanctitate ad id percipiendum accedat, praesertim quum illa plena formidinis verba apud Apostolum legamus³²): *Qui manducat et bibit indigno, iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini*. Quare communicare volenti revocandum est in memoriam eius praecipuum³³): *Probet autem se ipsum homo, ecclesiastica autem consuetudo declarat, eam*

probationem necessariam esse, ut nullus sibi conscius peccati mortalis, quantumvis sibi contritus videatur³⁴), absque praemissa sacramentali confessione ad sacram eucharistiam accedere debeat. Quod a Christianis omnibus, etiam ab iis sacerdotibus, quibus ex officio incumbit celebrare, haec sancta synodus perpetuo servandum esse decrevit, modo non desit illis copia confessoris. Quod si necessitate urgente sacerdos absque praevia confessione celebraverit, quam primum confiteatur.

C. VIII. De usu admirabilis huius sacramenti.

91.

Quoad usum autem recte et sapienter Patres nostri tres rationes hoc sanctum sacramentum accipiendi distinxerunt: Quosdam enim docuerunt sacramentaliter duntaxat id sumere, ut peccatores alios tantum spiritualiter; illos nimirum, qui voto propositum illum coelestem panem edentes, fide viva, quae per dilectionem operatur³⁵), fructum eius et utilitatem sentiunt; tertios porro sacramentaliter simul et spiritualiter³⁶); hi autem sunt, qui ita se prius probant et instruunt, ut vestem nuptialem induti ad divinam hanc mensam accedant³⁷). In sacramentali autem sumptione semper in ecclesia Dei mos fuit, ut laici a sacerdotibus communionem acciperent; sacerdotes autem celebrantes se ipsos communicarent³⁸), qui mos, tanquam ex traditione apostolica descendens³⁹), iure ac merito retineri debet. Demum autem paterno affectu admonet sancta synodus, hortatur, rogat et obsecrat per viscera misericordiae Dei nostri, ut omnes et singuli, qui Christiano nomine censentur, in hoc unitatis signo, in hoc vinculo caritatis, in hoc concordiae simbolo iam tandem aliquando conveniant et concordent, memoresque tantae maiestatis et tam eximii amoris Iesu Christi Domini nostri, qui dilectam animam suam in nostrae salutis pretium⁴⁰), et carnem suam nobis dedit ad manducandum, haec sacra mysteria corporis et sanguinis eius ea fidei constantia et firmitate, ea animi devotione, ea pietate et cultu credant et venerentur, ut panem illum substantialiter frequenter suscipere possint, et is vere eis sit animae⁹² vita, et perpetua sanitas mentis, cuius vigore confortati ex huius miserae peregrinationis itinere ad coelestem patriam pervenire valeant, eundem panem angelorum⁴¹), quem modo sub sacris velaminibus edunt, absque ullo velamine manducaturi.

Quoniam autem non est satis veritatem dicere, nisi detegantur et refellantur errores: placuit sanctae synodo hos canones subiungere, ut omnes, iam agnita catholica doctrina, intelligant quoque, quae ab illis haereseos cavere vitarique debeant.

DE SANCTISSIMO EUCHARISTIAE SACRAMENTO.

CAN. I. Si quis negaverit⁴²), in sanctissimae eucharistiae sacramento contineri vere, realiter et substantialiter corpus et sanguinem una cum anima et divinitate Domini nostri Iesu Christi, ac proinde totum Christum; sed dixerit tantummodo esse in eo, ut in signo, vel figura, aut virtute: anathema sit.

CAN. II. Si quis dixerit, in sacrosancto eucharistiae sacramento remanere substantiam panis et vini una cum corpore et sanguine Domini nostri Iesu Christi, negaveritque mirabilem illam et singularem conversionem totius substantiae panis in corpus, et totius substantiae vini in sanguinem, manentibus duntaxat speciebus panis et vini, quam quidem conversionem catholica ecclesia aptissime⁹³ sive transsubstantiationem appellat⁴³): anathema sit.

CAN. III. Si quis negaverit, in venerabili sacramento eucharistiae sub utraque specie⁴⁴), et sub singulis cuiusque speciei partibus, separatione facta, totum Christum contineri: anathema sit.

CAN. IV. Si quis dixerit, peracta consecratione⁴⁵) in admirabili eucharistiae sacramento non esse corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi, sed tantum in usu, dum sumitur, non autem ante vel post, et in hostiis seu particulis consecratis, quae post communionem reservantur vel supersunt, non remanere verum corpus Domini: anathema sit.

CAN. V. Si quis dixerit, vel praecipuum fructum sanctissimae eucharistiae esse remissionem peccatorum⁴⁶), vel ex ea non alios effectus provenire: anathema sit.

CAN. VI. Si quis dixerit, in sancto eucharistiae sacramento Christum unigenitum Dei Filium non esse cultu latriae⁴⁷), etiam

Sess. XIII. 16) cf. infr. ead. can. 1. — 17) Rom. VI. 9. — 18) cf. c. 58. (Aug.) 71. (Paschas.) 78. (missal. Ambros.) D. II. de cons. — 19) c. 35. D. II. de cons. (Euseb. sive Eucher.) — cf. infr. can. 3. Sess. XXI. de comm. c. 3. — 20) Luc. XXII. 19. Ioan. VI. 48. seqq. 1 Cor. XI. 24. — 21) c. 55. D. II. de cons. (Ambros.) — cf. infr. can. 2. — 22) cf. infr. can. 6. — 23) Matth. XXVI. 26. — 24) Hebr. I. 6. — 25) Matth. II. 11. — 26) Matth. XXVIII. 17. Luc. XXIV. 52. — 27) cf. ep. Urbani IV. relatam in Clem. 1. de relig. dom. III. 16. — 28) cf. infr. can. 6. — 29) c. 93. D. II. de cons. (Cap. Franc.) c. 10. X. de celebr. miss. III. 41. (Honor. III.) —

cf. infr. can. 7. — 30) conc. Nic. I. c. 13. (c. 6. C. XXVI. qu. 6.) — 31) cf. e. gr. conc. Ancy. c. 5. Anath. c. 15. (D. I. c. 63.) Lat. IV. c. 29. — 32) 1 Cor. XI. 29. — 33) 1 Cor. ib. 28. — 34) cf. infr. c. 11. — 35) Gal. V. 6. — 36) cf. infr. c. 8. — 37) Matth. XXII. 11. — 38) cf. 11. D. II. de cons. (conc. Tol. XII.) — cf. infr. c. 10. — 39) Hebr. VII. 27. — 40) Ioan. VI. 56. seq. — 41) Psalm. LXXXVII. 25. — 42) cf. supr. c. 3. — 43) ib. c. 4. — 44) ib. c. 3. et infr. Sess. XXI. de comm. c. 1. — 45) cf. supr. c. 2. — 46) ib. c. 2. — 47) ib. c. 5.

externo, adorandum, atque ideo nec festiva peculiari celebritate venerandum, neque in processionibus secundum laudabilem et universalem ecclesiae sanctae ritum et consuetudinem solemniter circumgestandum, vel non publice, ut adoretur, populo proponendum, et eius adoratores esse idololatrias: anathema sit.

91. CAN. VII. Si quis dixerit, non licere sacram eucharistiam in sacrario reservari⁴⁸⁾, sed statim post consecrationem adstantibus necessario distribuendam; aut non licere, ut illa ad infirmos honorifice deferatur: anathema sit.

CAN. VIII. Si quis dixerit, Christum in eucharistia exhibitum spiritualiter tantum manducari, et non etiam sacramentaliter ac realiter⁴⁹⁾: anathema sit.

CAN. IX. Si quis negaverit, omnes et singulos Christi fideles ntriusque sexus⁵⁰⁾, quum ad annos discretionis pervenerint, teneri singulis annis saltem in paschate ad communicandum, iuxta praecceptum sanctae matris ecclesiae: anathema sit.

CAN. X. Si quis dixerit, non licere sacerdoti celebranti se ipsum communicare⁵¹⁾: anathema sit.

CAN. XI. Si quis dixerit, solam fidem esse sufficientem praeparationem ad sumendum sanctissimae eucharistiae sacramentum⁵²⁾: anathema sit. Et, ne tantum sacramentum indigne atque ideo in mortem et condemnationem sumatur, statuit atque declarat ipsa sancta synodus, illis, quos conscientia peccati mortalis gravat, quantumcunque etiam se contritos existiment, habita copia confessoris, necessario praemittendam esse confessionem sacramentalem. Si quis autem contrarium docere, praedicare vel pertinaciter asserere, seu etiam publice disputando defendere praesumpserit, eo ipso excommunicatus existat.

DECRETUM DE REFORMATIONE.

C. I. *Episcopi prudenter moribus subditorum reformandis invigilent; ab eorum correctione non appelletur.*

Eadem sacrosancta Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem sanctae sedis apostolicae legato et nunciis, intendens nonnulla statuere, quae ad iurisdictionem pertinent episcoporum, ut iuxta proximae sessionis decretum⁵³⁾ illi in commissis sibi ecclesiis eo libentius resideant, quo facilius et commodius sibi subiectos regere, et in vitae ac morum honestate continere poterint: illud primum eos admonendos censet, ut se pastores⁵⁴⁾, non percussores esse meminerint, atque ita praeesse sibi subditis oportere, ut non in eis dominantur; sed illos tanquam filios et fratres diligant, elaborentque, ut hortando et monendo ab illicitis deterreant, ne, ubi deliquerint, delictis eos poenis coercere cogantur. Quos tamen si quid per humanam fragilitatem peccare contigerit, illa Apostoli est ab eis servanda praecipio⁵⁵⁾, ut illos arguant, obsecrent, increpent in omni bonitate et patientia, quum⁵⁶⁾ saepe plus erga corrigendos agat benevolentia quam austeritas, plus exhortatio quam comminatio, plus caritas quam potestas. Sin autem ob delicti gravitatem virga opus fuerit, tunc cum mansuetudine 96. rigor, cum misericordia iudicium, cum lenitate severitas adhibenda est, ut sine asperitate disciplina populis salutaris ac necessaria conservetur, ei qui correcti fuerint emendantur, aut, si respicere noluerint, ceteri salubri in eos animadversionis exemplo a vitiis deterreantur, quum sit diligentis et pii simul pastoris officium, morbis ovium levia primum adhibere fomenta; post, ubi morbi gravitas ita postulet, ad acriora et graviora remedia descendere; sin autem nec ea quidem proficiant illis submovendis, ceteras saltem oves a contagionis periculo liberare⁵⁷⁾. Quum igitur rei criminum plerumque ad evitandas poenas et episcoporum subterfugienda iudicia querelas et gravamina simulent, et appellationis diffugio iudicis processum impediunt, ne remedio ad innocentiae praesidium instituto⁵⁸⁾ ad iniquitatis defensionem abutantur, atque ut huiusmodi eorum calliditati et tergiversationi occurratur, ita statuit et decrevit: In causis visitationis, et correctionis, sive habilitatis et inhabilitatis, nec non criminalibus, ab episcopo, seu illius in spiritualibus vicario generali, ante definitivam sententiam ab interlocutoria vel alio quocunque gravamine non appelletur, neque episcopus seu vicarius appellationis huiusmodi tanquam frivolae deferre teneatur, sed ea, ac quacunque inhibitione ab appellationis iudice emanata, nec non omni stylo et consuetudine, etiam immemorabili, contraria non obstante, ad ulteriora valeat procedere, nisi gravamen huiusmodi per definitivam sententiam reparari⁵⁹⁾ vel ab ipsa definitiva

appellari non possit, quibus casibus sacrorum et antiquorum canonum statuta illibata persistent.

C. II. *In criminalibus appellatio ab episcopo quando metropolitanano, aut uni ex vicinioribus committenda sit.* 97.

Absentia episcopi, vel ipsius in spiritualibus vicarii generalis, in criminalibus appellationis causa, ubi appellationi locus fuerit, si apostolica auctoritate in partibus eam committi contigerit, metropolitanano, seu illius etiam vicario in spiritualibus generali; aut, si ille aliqua de causa suspectus foret, vel ultra duas legales diaetas distet⁶⁰⁾, seu ab ipso appellatum fuerit, uni ex vicinioribus episcopis, seu illorum vicariis, non autem inferioribus iudicibus, committatur.

C. III. *Acta primae instantiae intra triginta dies dentur gratis red appellanti.*

Reus, ab episcopo aut eius vicario in spiritualibus generali in criminali causa appellans, coram iudice, ad quem appellavit, acta primae instantiae omnino producat, et fudeat; nisi illis visis, ad eius absolutionem minime procedat. Is autem, a quo appellatum fuerit, intra triginta dies acta ipsa postulanti gratis exhibeat; alioquin absque illis causa appellationis huiusmodi, prout iustitia suaserit, terminetur.

C. IV. *Qua ratione clerici ob gravia crimina sacris exauctorandi.* 98.

Quum vero tam gravia nonnunquam sint delicta ab ecclesiasticis commissis personis, ut ob eorum atrocitatem a sacris ordinibus deponendae, et curiae sint tradendae saeculari, in quo secundum sacros canones⁶¹⁾ certus episcoporum numerus requiritur, quos si omnes adhibere difficile esset, debita iuris executio differretur, si quando autem intervenire possent, eorum residentia intermitteretur: propterea statuit et decrevit: Episcopo per se, seu illius vicario in spiritualibus generali, contra clericum, in sacris etiam presbyteratus ordinibus constitutum, etiam ad illius condemnationem, nec non verbalem depositionem, et per se ipsum etiam ad actualem atque solemnem degradationem ab ipsis ordinibus et gradibus ecclesiasticis, in casibus, in quibus aliorum episcoporum praesentia in numero a canonibus definito requiritur, etiam absque illis procedere liceat; adhibitis tamen et in hoc sibi assistentibus totidem abbatibus, usum mitrae et baculi ex privilegio apostolico habentibus, si in civitate aut dioecesi reperiri, et commode interesse possint; alioquin aliis personis in ecclesiastica dignitate constitutis, quae aetate graves ac iuris scientia commendabiles existant.

C. V. *Summarie cognoscat episcopus de gratis aut absolutionem criminis aut remissionem poenae respicientibus.*

Et quoniam per fictas causas, quae tamen satis probabiles videntur, interdum accidit, ut nonnulli eiusmodi gratias extorqueant, per quas poenae illis episcoporum iusta severitate inflictae aut remittuntur omnino, aut minuuntur, quum non ferendum sit, ut mendacium, quod tantopere Deo displicet⁶²⁾, non modo ipsum impunitum sit, verum etiam alterius delicti veniam impetret mentienti: idcirco, ut sequitur, statuit et decrevit: Episcopus, apud ecclesiam suam residens, de subreptione et obreptione gratiae, quae super absolutione alicuius publici criminis vel delicti, de quo ipse inquirere coeperat, aut remissione poenae, ad quam criminisus per eum condemnatus fuerit, falsis precibus impetratur, per se ipsum, tanquam sedis apostolicae delegatus, etiam summarie cognoscat, ipsamque gratiam⁶³⁾, postquam per falsi narrationem aut veri taciturnitatem obtentam esse legitime constiterit, non admittat.

C. VI. *Non citetur personaliter episcopus, nisi depositionis aut privationis causa.*

Quoniam vero subditi episcopo, tametsi iure correpti fuerint⁶⁴⁾, magnopere tamen eum odisse, et, tanquam iniuria affecti sint, falsa illi crimina obicere solent, ut, quoquo pacto possint, ei molestiam exhibeant, cuius vexationis timor plerumque illum ad inquirenda et punienda eorum delicta segniorem reddit: idcirco, ne is magno suo et ecclesiae incommodo gregem sibi creditum relinquere, ac non sine episcopalis dignitatis diminutione vagari cogatur, ita statuit et decrevit: Episcopus, nisi ob causam⁶⁵⁾, ex qua deponendus sive privandus veniret, etiam si ex officio, aut per inquisitionem, seu 100.

Sess. XIII. 48) ib. c. 6. — 49) ib. c. 8. — 50) cf. Sess. XIV. de poen. can. 8. — 51) cf. supr. c. 8. — 52) ib. c. 7. — 53) Sess. XII. extr. — 54) 1 Petr. V. 2. seq. — 55) 2 Tim. IV. 2. — 56) verba Leonis III. in c. 6. D. XLV. — 57) sec. Hieron. in c. 16. C. XXIV. qu. 3. et Aug. in c. 17. ib. — 58) cf. c. 3. X. de appell. II. 28. (Alex. III.) — 59) cf. c. 59. X. ib. (Innoc. III.) — 60) cf. c. II. de rescr. in VIto l. 3. (Bonif. VIII.) —

61) c. 2. C. III. qu. 8. c. 4. C. XV. qu. 7. (conc. Carth. II.) c. 1. 7. ib. (conc. Hisp. II.) c. 5. ib. (conc. Carth. III.) c. 6. ib. (Statt. eccl. ant.) — 62) Exod. XXIII. 1. Levit. XIX. 11. al. — 63) cf. c. 20. 22. X. de rescr. I. 3. (Innoc. III.) — 64) sec. verb. Ps. Evaria c. 21. C. II. qu. 7. — 65) cf. Sess. XXIV. de ref. c. 5.

denunciationem vel accusationem, sive alio quovis modo procedatur, ut personaliter compareat, nequaquam citetur vel moneatur.

C. VII. *Qualitates testium contra episcopum describuntur.*

Testes in causa criminali ad informationem, vel indicia, seu alias in causa principali, contra episcopum, nisi contestes et bonae conversationis, existimationis et famae fuerint, non recipiantur; et si odio, temeritate aut cupiditate aliquid deposuerint, gravibus poenis mulcentur.

C. VIII. *Graves episcoporum causae a Pont. Max. cognoscantur.*

Causae episcoporum, quum pro criminis obiecti qualitate comparere debeant, coram Pontifice Max. referantur⁶⁵), ac per ipsum terminentur.

DECRETUM

Prorogationis definitionis quatuor articulorum de sacramento eucharistiae, et sacri conductus protestantibus dandi.

101. Eadem sancta synodus errores omnes, qui super hoc sanctissimo sacramento repullularunt, tanquam vepres ex agro dominico evelere, ac omnium fidei saluti prospicere cupiens, quotidianis precibus Deo omnipotenti pie oblati inter alios, ad hoc sacramentum pertinentes articulos diligentissima veritatis catholicae inquisitione tractatos, plurimis accuratissimisque pro rerum gravitate disputationibus habitis, cognitis quoque praestantissimorum theologorum sententiis, hos etiam tractabat: An necessarium sit ad salutem, et divino iure praecipuum, ut singuli Christi fideles sub utraque specie ipsam venerabile sacramentum accipiant; et: Num minus sumat, qui sub altera, quam qui sub utraque communicat; et: An erraverit sancta mater ecclesia, laicos et non celebrantes sacerdotes sub panis specie duntaxat communicando; et: An parvuli etiam communicandi sint. Sed quoniam ex nobilissima Germaniae provincia ii, qui se protestantes nominant, super his ipsis articulis, antequam definiantur, audiri a sancta synodo cupiunt, et eam ob causam fidem publicam ab illa postularunt, ut ipsis tuto hic venire, et in hac urbe commorari, ac libere coram synodo dicere atque proponere quae scuserint, et postea, quum libuerit, recedere liceat: sancta ipsa synodus, licet magno desiderio eorum adventum multos antea menses expectarit, tamen utq; pia mater, quae ingemiscit et parturit, summopere id desiderans ac laborans, ut in iis, qui Christiano nomine censentur, nulla sint schismata, sed, quemadmodum eundem omnes Deum et Redemptorem agnoscunt, ita idem dicant, idem credant, idem sapiant, confidens Dei misericordiae, et sperans fore, ut illi in sanctissimam et salutarem unius fidei, spei caritatisque concordiam redigantur, libenter eis in hac re morem gerens, securitatem et fidem, ut petierunt, publicam, quam salvum conductum vocant, quod ad se pertinet, eius, qui infra scriptus erit, tenoris dedit atque concessit, et eorum causa definitionem illorum articulorum ad secundam sessionem distulit; quam, ut illi commode ei interesse possint, in diem festum Conversionis D. Pauli, quae erit XXV. die mensis Ianuarii anni sequentis, indixit. Illudque praeterea statuit, ut in eadem sessione de sacrificio missae agatur, 102. propter magnam utriusque rei connexionem, intera sessione proxima de poenitentiae et extremae unctionis sacramentis tractandum. Illam autem die festo divae Catharinae virginis et martyris, qui erit XXV. Novembris, habendam esse decrevit, simulque, ut in utraque materiam reformationis prosequatur.

SALVUS CONDUCTUS
DATUS
PROTESTANTIBUS.

Sacrosancta et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem sanctae sedis apostolicae legato et nunciis, omnibus et singulis, sive ecclesiasticis sive saecularibus personis universae Germaniae, cuiuscunque gradus, status, conditionis et qualitatis sint, quae ad oecumenicum hoc et generale concilium accedere voluerint, ut de iis rebus, quae in ipsa synodo tractari debent, omni libertate conferre, proponere et tractare, ac ad ipsum oecumenicum concilium libere et tuto ve-

nire, et in eo manere et commorari, ac articulos, quot illis videbitur, tam scripto quam verbo offerre, proponere, et cum Patribus, sive iis, qui ab ipsa sancta synodo delecti fuerint, conferre et absque ullis conviciis et contumeliis disputare, necnon, quando illis placuerit, recedere possint et valeant, publicam fidem et plenam securitatem, quam salvum conductum appellant, cum omnibus et singulis clausulis et decretis necessariis et opportunis, etiamsi specialiter, et non per verba generalia exprimi deberent, quae pro expressis haberi voluit, quantum ad ipsam S. synodum spectat, concedit. Placuit praeterea sanctae synodo, ut, si pro maiori libertate ac securitate eorum, certos tam pro commissis, quam pro committendis per eos delictis, iudices eis deputari cupiant, illos sibi benevolos nominent, etiamsi delicta ipsa quantumcumque enormia ac haeresim sapientia fuerint.

SESSIO XIV.

QUAE EST QUARTA

SUB IULIO III., PONTIFICE MAXIMO,
CELEBRATA

DIE XXV. NOVEMBRIS MDLII

DOCTRINA DE SANCTISSIMIS POENITENTIAE ET EXTREMAE UNCTIONIS SACRAMENTIS.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem sanctae sedis apostolicae legato et nunciis, quamvis in decreto de iustificatione¹⁾ multus fuerit de poenitentiae sacramento propter locorum cognationem necessaria quadam ratione sermo interpositus: tanta nihilominus circa illud nostra hac aetate diversorum errorum est multitudo, ut non parum publicae utilitatis retulerit, de eo exactiorem et pleniorum definitionem tradidisse, in qua demonstratis et convulsis, Spiritus sancti praesidio, universis erroribus, catholica veritas perspicua et illustris fieret; quam nunc sancta haec synodus Christianis omnibus perpetuo servandam proponit.

C. I. *De necessitate et institutione sacramenti poenitentiae.*

Si ea in regeneratis omnibus gratitudo erga Deum esset, ut iustitiam in baptismo ipsius beneficio et gratia susceptam, constanter tuerentur, non fuisset opus, aliud ab ipso baptismo sacramentum ad peccatorum remissionem esse institutum. Quoniam autem Deus, 104. dives in misericordia²⁾, cognovit signum nostrum³⁾, illis etiam vitae remedium contulit, qui se postea in peccati servitute et daemone potestatem tradidissent, sacramentum videlicet poenitentiae, quo lapsi post baptismum beneficium mortis Christi applicatur. Fuit⁴⁾ quidem poenitentia universis hominibus, qui se mortali aliquo peccato inquinassent, quovis tempore ad gratiam et iustitiam assequendam necessaria, illis etiam, qui baptismi sacramento abluvi petivissent, ut perversione abiecta et emendata tantam Dei offensionem cum peccati odio et pio animi dolore detestarentur. Unde Propheta ait⁵⁾: *Convertimini, et agite poenitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, et non erit vobis in ruinam iniquitas.* Dominus etiam dixit⁶⁾: *Nisi poenitentiam egeritis, omnes similiter peribitis.* Et princeps Apostolorum Petrus peccatoribus baptismo initiandis poenitentiam commendans dicebat⁷⁾: *Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum.* Porro nec ante adventum Christi poenitentia erat sacramentum, nec est post adventum illius cuiquam ante baptismum. Dominus autem sacramentum poenitentiae tunc praecipue instituit, quum a mortuis excitatus insufflavit in discipulos suos, dicens⁸⁾: *Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt.* Quo tam insigni facto et verbis tam perspicuis potestatem remittendi et retinendi peccata, ad reconciliandos fideles post baptismum lapsos, Apostolis et eorum legitimis successoribus fuisse communicatum, universorum Patrum consensus semper intellexit, et Novatianus, remittendi potestatem olim pertinaciter negans⁹⁾, magna ratione ecclesia catholica tanquam haereticos exposcit at- 105. que condemnavit. Quare verissimum huic illorum verborum Do-

Sess. XIII. 66) conc. Sard. c. 4. (c. 7. C. VI. qu. 4.) — cf. Sess. XXIV. 5. Sess. XIV. 1) supr. Sess. VI. de iustific. 14. — 2) cf. infr. de poen. c. 3. — 3) Ephes. II. 4. — 4) Psal. CII. 14. — 5) supr. Sess. VI. de iusti-

fic. c. 14. — 6) Ezech. XVIII. 30. — 7) Luc. XIII. 3. — 8) Act. II. 38. — 9) Ioan. XX. 22. seq. — cf. infra de poen. can. 3. — 10) Euseb. Hist. eccl. VI. 8.

mini sensum sancta haec synodus, probans et recipiens, damnat eorum commentitias interpretationes, qui verba illa ad potestatem praedicandi verbum Dei, et Christi evangelium annunciandi contra huiusmodi sacramenti institutionem falso detorqueant.

C. II. De differentia sacramenti poenitentiae et baptismi.

Ceterum hoc sacramentum multis rationibus a baptismo differre dignoscitur¹¹⁾. Nam praeterquam quod materia et forma, quibus sacramenti essentia perficitur, longissime dissidet: constat certe, baptismi ministrum iudicem esse non oportere, quum ecclesia in neminem iudicium exerceat, qui non prius in ipsam per baptismi ianuam fuerit ingressus. *Quid enim mihi*, inquit Apostolus¹²⁾, *deus, qui foris sunt, iudicare?* Secus est de domesticis fidei, quos Christus Dominus lavacro baptismi sui corporis membra semel efficit¹³⁾. Nam hos, si se postea crimine aliquo contaminaverint, non iam repelito baptismo ablui, quum id in ecclesia catholica nulla ratione liceat, sed ante hoc tribunal tanquam reos sisti voluit, ut per sacerdotum sententiam non semel, sed quoties ab admissis peccatis ad ipsam poenitentem confugerint, possent liberari. Alius praeterea est baptismi, et alius poenitentiae fructus. Per baptismum enim Christum induentes¹⁴⁾ nova prorsus in illo effimur creatura, plenam et integram peccatorum omnium remissionem consequentes: ad quam tamen novitatem et integritatem per sacramentum poenitentiae, sine magnis nostris stilibus et laboribus, divina id exigente iustitia, pervenire nequaquam possumus, ut merito poenitentia laboriosius quidam baptismus¹⁵⁾ a sanctis Patribus dictus fuerit. Est autem hoc sacramentum poenitentiae lapsis post baptismum ad salutem necessarium, ut nondum regeneratis ipse baptismus.

C. III. De partibus et fructibus huius sacramenti.

Docet praeterea sancta synodus, sacramenti poenitentiae formam, in qua praecipue ipsius vis sita est, in illis ministri verbis positam esse: *Ego te absolvo etc.*, quibus quidem de ecclesiae sanctae more praecipua quaedam laudabiliter adiunguntur; ad ipsius tamen formae essentiam nequaquam spectant, neque ad ipsius sacramenti administrationem sunt necessariae. Sunt autem quasi materia huius sacramenti ipsius poenitentis actus, nempe contritio¹⁶⁾, confessio et satisfactio. Qui quatenus in poenitente ad integritatem sacramenti, ad plenamque et perfectam peccatorum remissionem ex Dei institutione requiruntur, hac ratione poenitentiae partes dicuntur. Sane vero res et effectus huius sacramenti, quantum ad eius vim et efficaciam pertinet, reconciliatio est cum Deo, quam interdum in viris piis et cum devotione hoc sacramentum percipientibus conscientiae pax ac serenitas cum vehementi spiritus consolatione consequi solet. Haec de partibus et effectu huius sacramenti sancta synodus tradens, simul eorum sententias damnat, qui poenitentiae partes incussos conscientiae terrores et fidem esse contendunt.

C. IV. De contritione.

Contritio¹⁷⁾, quae primum locum inter dictos poenitentis actus habet, animi dolor ac detestatio est de peccato commisso, cum proposito non peccandi de cetero. Fuit autem quorundam tempore ad impetrandam veniam peccatorum hic contritionis motus necessarius, et in homine post baptismum lapsio ita demum praeparat ad remissionem peccatorum, si cum fiducia divinae misericordiae et voto praestandi reliqua coniunctus sit, quae ad rite suscipiendum hoc sacramentum requiruntur. Declarat igitur sancta synodus, hanc contritionem, non solum cessationem a peccato¹⁸⁾ et vitae novae propositum et inchoationem, sed veteris etiam odium continere, iuxta illud¹⁹⁾: *Proiicite a vobis omnes iniquitates vestras, in quibus praevericati estis, et facite vobis cor novum et spiritum novum.* Et certe, qui illos sanctorum clamores consideraverit: *Tibi²⁰⁾ soli peccavi, et malum coram te feci. Laboravi²¹⁾ in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum. Recogitabo²²⁾ tibi omnes annos meus in amaritudine animae meae,* et alios huius generis, facile intelliget, eos ex vehementi quodam antea vitae odio et ingenti peccatorum detestatione manasse. Docet praeterea, etsi contritionem hanc aliquando caritate perfectam esse contingat, hominemque Deo reconciliare; priusquam hoc sacramentum actu suscipiatur, ipsam nihilominus reconciliationem ipsi contritioni sine sacramenti voto, quod in illa includitur, non esse adscribendam. Illam vero contritionem imperfectam, quae attritio dicitur, quoniam vel ex turpitudinis peccati consideratione, vel ex gehennae et poenarum metu communiter concipitur, si voluntatem pec-

candi excludat, cum spe veniae declarat, non solum non facere hominem hypocritam et magis peccatorem, verum etiam donum Dei esse et Spiritus sancti impulsu, non adhuc quidem inhabitantis, sed tantum moventis, quo poenitens adiutus viam sibi ad iustitiam parat. Et quamvis sine sacramento poenitentiae per se ad iustificationem perducere peccatorem nequeat, tamen cum ad Dei gratiam in sacramento poenitentiae impetrandam disponit. Hoc enim timore utiliter concussi Ninivitarum²³⁾ ad Ionae praedicationem plenam terroribus poenitentiam egerunt, et misericordiam a Domino impetrarunt. Quamobrem falso quidam calumniantur catholicos scriptores, quasi tradiderint sacramentum poenitentiae absque bono motu suscipientium gratiam conferre; quod nunquam ecclesia Dei docuit neque sensit. Sed et falso docent, contritionem esse extortam et coactam, non liberam et voluntariam.

C. V. De confessione.

Ex institutione sacramenti poenitentiae iam explicata universa ecclesia semper intellexit, institutam etiam esse a Domino integram peccatorum confessionem²⁴⁾, et omnibus post baptismum lapsis iure divino necessariam existere, quia Dominus noster Iesus Christus, e terris ascensus ad coelos, sacerdotes sui ipsius vicarios reliquit²⁵⁾ tanquam praesides et iudices²⁶⁾, ad quos omnia mortalia crimina deferantur, in quae Christi fideles ceciderint, quo pro potestate clavium remissionis aut retentionis peccatorum sententiam pronunciant. Constat enim, sacerdotum iudicium hoc incognita causa exercere non potuisse, nec aequitatem quidem illos in poenis iniungendis servare potuisse, si in genere duntaxat, et non potius in specie ac sigillatim sua ipsi peccata declarassent. Ex his colligitur²⁷⁾, oportere a poenitentibus omnia peccata mortalia, quorum post diligentem sui discussionem conscientiam habent, in confessione recenseri, etiamsi occultissima illa sint, et tantum adversus duo ultima decalogi praecepta commissa²⁸⁾, quae nonnunquam animum gravius sauciant, et periculosa sunt iis, quae in manifesto admittuntur. Nam venialia²⁹⁾, quibus a gratia Dei non excludimur, et in quae frequentius labimur, quanquam recte et utiliter citraque omnem praesumptionem in confessione dicantur, quod piorum hominum usus demonstrat; taceri tamen citra culpam, multisque aliis remediis expiari possunt. Verum, quum universa mortalia peccata, etiam cogitationis, homines irae filios³⁰⁾ et Dei inimicos reddant, necessum est, omnium etiam veniam cum aperta et verecunda confessione a Deo quaerere. Itaque dum omnia, quae memoriae occurrunt, peccata Christi fideles confiteri student, procul dubio omnia divinae misericordiae ignoscenda exponunt. Qui vero secus faciunt, et scienter aliqua retinent, nihil divinae bonitati per sacerdotem remittendum proponunt. Si enim erubescat aegrotus vulnus medico detegere, quod ignorat medicina non curat. Colligitur praeterea, etiam eas circumstantias in confessione explicandas esse, quae speciem peccati mutant, quod sine illis peccata ipsa neque a poenitentibus integre exponantur, nec iudicibus innotescant, et fieri nequeat, ut de gravitate criminum recte censere possint, et poenam, quam oportet, pro illis poenitentibus imponere. Unde alienum a ratione est docere, circumstantias has ab hominibus otiosis excogitatas fuisse, aut unam tantum circumstantiam confitendam esse, nempe peccasse in fratre. Sed et impium est, confessionem, quae hac ratione fieri praecipitur, impossibilem dicere, aut carnificinam illam conscientiarum appellare; constat enim, nihil aliud in ecclesia a poenitentibus exigi, quam ut, postquam quisque diligentius se excusserit, et conscientiae suae sinus omnes et latebras exploraverit, ea peccata confiteatur, quibus se Dominum et Deum suum mortaliter offendisse meminerit; reliqua autem peccata, quae diligenter cogitanti non occurrunt, in universum, eadem confessione inclusa esse intelliguntur; pro quibus fideliter cum Propheta dicimus³¹⁾: *Ab occultis meis munda me Domine.* Ipsa vero huiusmodi confessionis difficultas ac peccata detegendi verecundia gravis quidem videri posset, nisi tot tantisque commodis et consolationibus levaretur, quae omnibus, digne ad hoc sacramentum accedentibus, per absolutionem certissime conferuntur. Ceterum, quoad modum confitendi secreto apud solum sacerdotem, etsi Christus non vetuerit, quin aliquis in vindictam suorum scelorum et sui humiliationem, cum ob aliorum exemplum, tum ob ecclesiae offensionis aedificationem, delicta sua publice confiteri possit: non est tamen hoc divino praeecepto mandatum, nec satis consulte humana aliqua lege praecipere, ut delicta, praesertim secreta, publica essent confessione aperienda. Unde quum

Sess. XIV. 11) cf. infra de poen. can. 8. et supr. Sess. VI. de iust. c. 14. — 12) 1 Cor. V. 12. — 13) 1 Cor. XII. 13. — 14) Gal. III. 27. — 15) cf. Greg. Naz. Or. In sancta lumina (39), Ioan. Damasc. de fide orthodoxa IV. 14. — 16) cf. infr. de poen. c. 4. supr. Sess. VI. de iust. c. 14. — 17) cf. Sess. XIV. de iust. c. 8. et 14. — 18) cf. infr. de poen. can. 5. — 19) Ezech. XVIII. 31. — 20) Psalm. L. 6. — 21) Psalm. VI. 7. — 22) Isa. XXXVIII.

15. — 23) Ion. III. 5. — 24) Luc. V. 14. XVII. 14. Jac. V. 14. 1 Ioan. I. 9. — 25) Matth. XVI. 19. Ioan. XX. 23. — 26) cf. c. 51. D. I. de poen. (Ambros.) — 27) cf. infr. de poen. can. 7. — 28) Deut. V. 21. — 29) cf. supr. Sess. VI. can. 23. — c. 20. D. III. de poen. (Aug.) — 30) Ephes. II. 3. — 31) Psalm. XVIII. 13.

a sanctissimis et antiquissimis Patribus magno unanimique consensu secreta confessio sacramentalis, qua ab initio ecclesia sancta usata est, et modo etiam utitur, fuerit semper commendata, manifeste refellitur inanis eorum calumnia, qui eam a divino mandato alienam et inventum humanum esse, atque a Patribus³²) in concilio Lateranensi congregatis initium habuisse, docere non verentur; neque enim per Lateranense concilium ecclesia statuit³³), ut Christi fideles confiterentur, quod iure divino necessarium et institutum esse intellexerat; sed ut praeceptum confessionis saltem semel in anno ab omnibus et singulis, quum ad annos discretionis pervenisent, impleretur. Unde iam in universa ecclesia cum ingenti animarum fidelium fructu observatur mos ille salutaris confitendi sacro illo et maxime acceptabili tempore Quadragesimae, quem morem haec sancta synodus maxime probat et amplectitur tanquam pium et merito retinendum.

C. VI. De ministro huius sacramenti et absolute.

Circa ministrum autem huius sacramenti declarat sancta synodus, falsas esse et a veritate evangelii penitus alienas doctrinas omnes, quae ad alios quosvis homines³⁴) praeter episcopos et sacerdotes clavium ministerium perniciose extendunt, putantes verba illa Domini³⁵): *Quaecunque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo, et quaecunque solveritis super terram, erunt soluta et in caelo; et*³⁶): *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt* ad omnes Christi fideles indifferenter et promiscue contra institutionem huius sacramenti ita fuisse dicta³⁷), ut quisvis potestatem habeat remittendi peccata, publica quidem per correptionem, si corruptus acieverit; secreta vero per spontaneam confessionem cuiuscunque factam. Docet quoque, etiam sacerdotes, qui peccato mortali tenentur, per virtutem Spiritus sancti³⁸) in ordinatione collatam tanquam Christi ministros functionem remittendi peccata exercere, eosque prave sentire, qui in malis sacerdotibus hanc potestatem non esse contendunt. Quanvis autem absolutio sacerdotis alieni beneficii sit dispensatio, tamen non est solum nudum ministerium vel annunciandi evangelium, vel declarandi remissa esse peccata: sed ad instar actus iudicialis³⁹), quo ab ipso velut a iudice sententia pronunciat. Atque ideo non debet poenitens adeo sibi de sua ipsius fide blandiri, ut, etiamsi nulla illi adsit contritio, aut sacerdoti animus serio agendi et vere absolventi desit, putet tamen se propter suam solam fidem vere et coram Deo esse absolutum. Nec enim fides sine poenitentia remissionem ullam peccatorum praestaret, nec is esset nisi salutis suae negligentissimus, qui sacerdotem ioco se absolventem cognosceret, et non alium serio agentem sedulo requireret.

C. VII. De casuum reservatione.

Quoniam igitur natura et ratio iudicii illud exposcit, ut sententia in subditos duntaxat feratur, persuasum semper in ecclesia Dei fuit, et verissimum esse synodus haec confirmat; nullius momenti absoluteionem eam esse debere, quam sacerdos in eum profert, in quem ordinariam aut subdelegatam non habet iurisdictionem⁴⁰). Magnopere vero ad Christiani populi disciplinam pertinere sanctissimis Patribus⁴¹) nostris visum est, ut atrociora quaedam et graviora crimina non a quibusvis, sed a summis duntaxat sacerdotibus absolventur, unde merito Pontifices maximi pro suprema potestate sibi in ecclesia universa tradita causas aliquas criminum graviores suo potuerunt peculiari iudicio reservare⁴²). Neque dubitandum esset, quando omnia, quae a Deo sunt⁴³), ordinata sunt, quin hoc idem episcopis omnibus in sua cuique dioecesi⁴⁴), in aedificationem tamen, non in destructionem liceat pro illis in subditos tradita supra reliquos inferiores sacerdotes auctoritate, praesertim quoad illa, quibus excommunicationis censura annexa est. Hanc autem delictorum reservationem consonum est divinae auctoritati non tantum in externa politia, sed etiam coram Deo vim habere. Veruntamen pie admodum, ne hac ipsa occasione aliquis pereat, in eadem ecclesia Dei custoditum semper fuit, ut nulla sit reservatio in articulo mortis⁴⁵), atque ideo omnes sacerdotes quoslibet poenitentes a quibusvis peccatis et censuris absolvere possunt; ex-

tra quem articulum sacerdotes quum nihil possint in casibus reservationis, id unum poenitentibus persuadere nitantur, ut ad superiores et legitimos iudices pro beneficio absoluteionis accedant.

C. VIII. De satisfactionis necessitate et fructu.

Demum quoad satisfactionem, quae ex omnibus poenitentiae partibus, quemadmodum a Patribus nostris Christiano populo fuit perpetuo tempore commendata, ita una maxime nostra aetate summo pietatis praetextu impugnatur ab iis, qui speciem pietatis habent, virtutem autem eius abuegerunt, sancta synodus declarat, falsum omnino esse et a verbo Dei alienum, culpam a Domino nunquam remitti⁴⁶), quin universa etiam poena condonetur. Perspicua enin et illustria in sacris literis exempla reperiuntur⁴⁷), quibus, praeter divinam traditionem, hic error quam manifestissime revincitur. Sane et divinae iustitiae ratio exigere videtur, ut aliter ab eo in gratiam recipiantur qui ante baptismum perignorantiam deliquerint; aliter vero, qui semel a peccati et daemonis servitute liberati, et accepto Spiritus sancti dono, scientes templum Dei violare⁴⁸) et Spiritum sanctum contristare non formidaverint⁴⁹). Et divinam clementiam decet, ne ita nobis absque ulla satisfactione peccata dimittantur, ut, occasione accepta, peccata leviora putantes, velut iniurii et contumeliosi Spiritui sancto⁵⁰) in graviora labamur, thesaurizantes nobis iram in die irae⁵¹). Proculdubio enim magno opere a peccato revocant, et quasi freno quodam coercent hae satisfactoriae poenae, cautioreque et vigilantiores in futurum poenitentes efficiunt; medentur quoque peccatorum reliquiis, et vitiosum habitum male vivendo comparatos contrariis virtutum actionibus tollunt. Neque vero securior ulla via in ecclesia Dei unquam existimata fuit ad amovendam imminentem a Domino poenam, quam ut haec poenitentiae⁵²) opera homines cum vero animi dolore frequentent. Accedit ad haec, quod, dum satisfaciendo patimur pro peccatis, Christo Iesu, qui pro peccatis nostris satisfecit⁵³), ex quo omnis nostra sufficientia est⁵⁴), conformes efficiuntur, certissimam quoque inde arrham habentes, quod, si compatimur⁵⁵), et conglorificabimur. Neque vero ita nostra est satisfactio haec, quam pro peccatis nostris exsolvimus, ut non sit per Christum Iesum; nam qui ex nobis tanquam ex nobis nihil possumus, eo cooperante, qui nos confortat, omnia possumus⁵⁶). Ita non habet homo unde gloriatur; sed omnis gloriatio nostra in Christo est⁵⁷), in quo vivimus⁵⁸), in quo meremur, in quo satisfacimus, facientes fructus dignos poenitentiae⁵⁹), qui ex illo vim habent, ab illo offeruntur patri, et per illum acceptantur a Patre. Debent ergo sacerdotes Domini, quantum spiritus et prudentia suggererit, pro qualitate criminum et poenitentium facultate salutare et convenientes satisfactiones iniungere, ne, si forte peccatis conveiant et indulgentius cum poenitentibus agant, levissimam quaedam opera pro gravissimis delictis iniungendo, alienorum peccatorum participes efficiantur. Habeant autem prae oculis, ut satisfactio, quam imponunt, non sit tantum ad novae vitae custodiam, et infirmitatis medicamentum, sed etiam ad praeteritorum peccatorum vindictam et castigationem: nam claves sacerdotum non ad solvendum duntaxat, sed et ad ligandum concessas⁶⁰), etiam antiqui Patres et credunt et docent. Nec propterea existimarunt, sacramentum poenitentiae esse forum irae vel poenarum, sicut nemo unquam catholicus sensit, ex huiusmodi nostris satisfactionibus vim meriti et satisfactiois Domini nostri Iesu Christi vel obscurari⁶¹) vel aliqua ex parte imminui; quod dum novatores intelligere volunt, ita optimam poenitentiam novam vitam esse docent, ut omnem satisfactionis vim et usum tollant.

C. IX. De operibus satisfactionis.

Docet praeterea, tantam esse divinae munificentiae largitatem, ut non solum poenis sponte a nobis pro vindicando peccato susceptis, aut sacerdotis arbitrio pro mensura delicti impositis, sed etiam, quod maximum amoris argumentum est, temporalibus flagellis a Deo inflictis, et a nobis patienter toleratis, apud Deum Patrem per Christum Iesum satisfacere valeamus.

Sess. XIV. 32) cf. infr. de poen. c. 8. et 14. — 33) c. 12. X. de poenit. V. 38. — 34) cf. infr. de poen. c. 10. — 35) Matth. XVI. 19. XVIII. 18. — 36) Ioan. XX. 23. — 37) cf. Sess. VII. de sacr. can. 10. — 38) cf. c. 8. D. XIX. (Anast. II.) — 39) cf. infr. de poen. can. 9. — 40) c. 2. de poenit. in Vito V. 10. (Bonif. VIII.) — 41) cf. e. gr. c. 52. C. XVI. qu. 1. (Greg. I.) c. 29. C. XVII. qu. 4. (conc. Lat. II.) et al. — 42) cf. e. gr. c. 29. C. XVII. qu. 4. (conc. Lat. II.) c. 1. 3. X. de sent. exc. V. 39. (Alex. III.) c. 19. 22. 24. ib. (Clem. III.) c. 32. ib. (Innoc. III.) c. 11. h. t. in Vito V. 11. (Greg. X.) c. 18. ib. (Bonif. VIII.) c. 1. h. t. in Extr. comm. V. 10. (Bonif. VIII.) et al. — 43) Rom. XIII. 1. — 44) cf. Sess. XXIV. de ref. c. 6. — 45) cf. c. 5. de poenis in Vito V. 9. (Bonif. VIII.) Clem. 3. h. t. V. 8. (Clem.

V.) c. 1. de privil. in Extr. comm. V. 7. (Bened. XI.) — 46) cf. Sess. VI. c. 14. et c. 30. de iustif. ib. et huius Sess. de poen. can. 12. — 47) cf. Gen. III. 16. seqq. 2 Reg. XII. 13. seq. Num. XII. 14. seq. XX. 11. seq. — 48) 1 Cor. III. 17. — 49) Ephes. IV. 30. — 50) Hebr. X. 29. — 51) Rom. II. 5. Iac. V. 3. — 52) cf. Matth. III. 2 et 8. IV. 17. XI. 21. et al. — 53) Rom. V. 10. 1 Ioan. II. 1. seq. — 54) 2 Cor. III. 5. — 55) Rom. VIII. 17. — 56) 2 Cor. III. 5. Phil. IV. 13. — 57) 1 Cor. I. 31. 2 Cor. X. 17. Gal. VI. 14. — 58) Act. XVII. 28. — 59) Matth. III. 8. Luc. III. 8. — 60) Matth. XVI. 19. Ioan. XX. 23. cf. supr. c. 1. et infra ead. de poen. can. 3. et 15. — 61) cf. infr. l. c. can. 14.

DOCTRINA DE SACRAMENTO EXTREMAE UNCTIONIS.

Visum est autem sanctae synodo, praecedenti doctrinae de poenitentia adiungere ea, quae sequuntur de sacramento extremae unctionis, quod non modo poenitentiae, sed et totius Christianae vitae, quae perpetua poenitentia esse debet, consummativum existimatum est a Patribus. Primum itaque circa illius institutionem declarat⁶²⁾ et docet, quod clementissimus Redemptor noster, qui servis suis quovis tempore voluit de salutaribus remediis adversus omnia omnium hostium tela esse prospectum⁶³⁾, quemadmodum auxilia maxima in sacramentis aliis praeparavit, quibus Christiani conservare se integros, dum viverent, ab omni graviore spiritus incommodo possint: ita extremae unctionis sacramento finem vitae tanquam firmissimo quodam praesidio munivit. Nam etsi adversarius noster occasiones per omnem vitam quaerat⁶⁴⁾, et captet, ut devorare animas nostras quoquo modo possit: nullum tamen tempus est, quo vehementius ille omnes suae veritatis nervos intendat ad perdendos nos penitus, et a fiducia etiam, si possit, divinae misericordiae deturbandos⁶⁵⁾, quam quum impendere nobis exitum vitae prospicit.

C. I. De institutione sacramenti extremae unctionis.

Instituta est autem haec sacra unctio infirmorum tanquam vere et proprie sacramentum novi testamenti, a Christo Domino nostro, apud Marcum quidem insinuat⁶⁶⁾, per Iacobum autem apostolum⁶⁷⁾ ac Domini fratrem fidelibus commendatum ac promulgatum. *Infirmatur, inquit, quis in vobis? inducat presbyteros ecclesiae, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini; et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus, et, si in peccatis sit, dimittentur ei.* Quibus verbis, ut ex apostolica traditione per manus accepta ecclesia didicit, docet materiam, formam, proprium ministrum, et effectum huius salutaris sacramenti. Intellexit enim ecclesia, materiam esse oleum ab episcopo benedictum, nam unctio aptissime Spiritus sancti gratiam, qua invisibiliter anima aegrotantis inungitur, repraesentat; formam deinde esse illa verba: *Per istam unctionem etc.*

C. II. De effectu huius sacramenti.

Res porro et effectus huius sacramenti illis verbis explicatur⁶⁸⁾: *Et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus; et, si in peccatis sit, dimittentur ei.* Res etenim haec gratia est Spiritus sancti⁶⁹⁾, cuius unctio delicta, si quae sint adhuc expianda, ac peccati reliquias abstergit, et aegroti animam alleviat et confirmat, magnam in eo divinae misericordiae fiduciam excitando, qua infirmus sublevatus et morbi incommoda ac labores levius fert, et tentationibus daemonis⁷⁰⁾ calcaneo insidiantis facilius resistit, et sanitatem corporis interdum, ubi saluti animae expedierit, consequitur.

C. III. De ministro huius sacramenti, et tempore, quo dari debeat.

Iam vero, quod attinet ad praescriptionem eorum, qui et suscipere, et ministrare hoc sacramentum debent, haud obscure fuit illud etiam in verbis praedictis traditum. Nam et ostenditur illic, proprios huius sacramenti ministros esse ecclesiae presbyteros, quo nomine eo loco non aetate seniores, aut primores in populo intelligendi veniunt, sed ut episcopi, aut sacerdotes⁷¹⁾ ab ipsis rite ordinati⁷²⁾ per impositionem manuum presbyterii. Declaratur etiam, esse hanc unctionem infirmis adhibendam, illis vero praesertim, qui tam periculose decumbunt, ut in exitu vitae constituti videantur, unde et sacramentum executioni mancatur. Quod si infirmi post susceptam hanc unctionem convalescerint, iterum huius sacramenti subsidio invari poterunt, quum in aliud simile vitae discrimen inciderint. Quare nulla ratione audiendi sunt, qui contra tam apertam et dilucidam Apostoli Iacobi sententiam docent⁷³⁾, hanc unctionem vel signum esse humanum, vel ritum a Patribus acceptum, nec mandatum Dei, nec promissionem gratiae habentem; et qui illam iam cessasse asserunt, quasi ad gratiam curatio-
119. num duntaxat in primitiva ecclesia referenda esset; et qui dicunt, ritum et usum, quem sancta Romana ecclesia in huius sacramenti administratione observat, Iacobi Apostoli sententiae repugnare⁷⁴⁾, atque ideo in alium commutandum esse; et denique, qui hanc ex-

tremam unctionem a fidelibus sine peccato contemni posse affirmant. Haec enim omnia manifestissime pugnant cum perspicuis tanti Apostoli verbis. Nec profecto ecclesia Romana, aliarum omnium mater et magistra, aliud in hac administranda unctione, quantum ad ea, quae huius sacramenti substantiam persciunt, observat, quam quod beatus Iacobus praescripsit. Neque vero tanti sacramenti contemptus absque ingenti scelere et ipsius Spiritus sancti iniuria esse posset.

Haec sunt, quae de poenitentiae et extremae unctionis sacramentis sancta haec oecumenica synodus profitetur et docet, atque omnibus Christi fidelibus credenda et tenenda proponit. Sequentes autem canones inviolabiliter servandos esse tradit, et asserentes contrarium perpetuo damnat et anathematizat.

DE SANCTISSIMO POENITENTIAE SACRAMENTO.

CAN. I. Si quis dixerit⁷⁵⁾, in catholica ecclesia poenitentiam non esse vere et proprie sacramentum pro fidelibus, quoties post baptismum in peccata labuntur, ipsi Deo reconcilianda a Christo Domino nostro institutum: anathema sit.

CAN. II. Si quis sacramenta confundens⁷⁶⁾, ipsum baptismum poenitentiae sacramentum esse dixerit, quasi haec duo sacramenta distincta non sint, atque ideo poenitentiam non recte secundam post naufragium tabulam appellari⁷⁷⁾: anathema sit.

CAN. III. Si quis dixerit, verba illa Domini Salvatoris: *Aecipite Spiritum sanctum⁷⁸⁾, quorum remisistis peccata, remittantur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt*, non esse intelligenda de potestate remittendi et retinendi peccata in sacramento poenitentiae, sicut ecclesia catholica ab initio semper intellexit; detorsit autem contra institutionem huius sacramenti ad auctoritatem praedicandi evangelium: anathema sit.

CAN. IV. Si quis negaverit⁷⁹⁾, ad integram et perfectam peccatorum remissionem requiri tres actus in poenitente, quasi materiam sacramenti poenitentiae, videlicet contritionem, confessionem et satisfactionem, quae tres poenitentiae partes dicuntur; aut dixerit, duas tantum esse poenitentiae partes, terrores scilicet incusos conscientiae agnito peccato, et fidem conceptam ex evangelio vel absolute, qua credit quis sibi per Christum remissa peccata: anathema sit.

CAN. V. Si quis dixerit⁸⁰⁾, eam contritionem, quae paratur per discussionem, collectionem et detestationem peccatorum, qua quis recogitat annos suos in amaritudine animae suae⁸¹⁾, ponderando peccatorum suorum gravitatem, multitudinem, foeditatem, amissionem aeternae beatitudinis, et aeternae damnationis incursum, cum proposito melioris vitae non esse verum et utilem dolorem, nec praeparare ad gratiam, sed facere hominem hypocritam, et magis peccatorem; demum illum esse dolorem coactum, et non liberum ac voluntarium: anathema sit.

CAN. VI. Si quis negaverit⁸²⁾, confessionem sacramentalem vel institutam, vel ad salutem necessariam esse iure divino; aut dixerit, modum secretae confitendi soli sacerdoti, quem ecclesia catholica ab initio semper observavit et observat, alienum esse ab institutione et mandato Christi, et inventum esse humanum: anathema sit.

CAN. VII. Si quis dixerit⁸³⁾, in sacramento poenitentiae ad remissionem peccatorum necessariam non esse iure divino, confiteri omnia et singula peccata mortalia, quorum memoria cum debita et diligenti praemeditatione habeatur, etiam occulta, et quae sunt contra duo ultima decalogi praecepta⁸⁴⁾, et circumstantias, quae peccati speciem mutant; sed eam confessionem tantum esse utilem ad erudiendum et consolandum poenitentem, et olim observatam fuisse tantum ad satisfactionem canonicam imponendam; aut dixerit, eos, qui omnia peccata confiteri student, nihil relinquere velle divinae misericordiae ignoscendum; aut demum, non licere confiteri peccata venialia: anathema sit.

CAN. VIII. Si quis dixerit⁸⁵⁾, confessionem omnium peccatorum, qualem ecclesia servat, esse impossibilem, et traditionem humanam a piis abolendam; aut ad eam non teneri omnes et singulos utriusque sexus Christi fideles iuxta magni concilii Lateranensis constitutionem⁸⁶⁾ semel in anno, et ob id suadendum esse Christi fidelibus, ut non constentur tempore Quadragesimae: anathema sit.

CAN. IX. Si quis dixerit⁸⁷⁾, absolutionem sacramentalem sacerdotis non esse actum iudicalem, sed nudum ministerium pro-

Sess. XIV. 62) cf. infr. de sacr. extr. unct. can. 1. — 63) Ephes. VI. 10. seqq. — 64) 1 Petr. V. 8. — 65) cf. infr. c. 2. extr. — 66) Marc. VI. 13. — 67) Iac. V. 14. seq. — 68) Iac. ib. 15. — 69) cf. infr. de sacr. extr. unct. can. 2. — 70) Gen. III. 15. — 71) c. 3. D. XCV. (Innoc. I.) cf. infr. l. c. can. 4. — 72) 1 Tim. IV. 14. — 73) Iac. V. 14. seq. — 74) cf. infr. l. c. can. 3. — 75) cf. supr. de poen. c. 1. — 76) cf. cap. cit. — 77) cf. c. 72. D. I. de

poen. — 78) Matth. XVI. 19. Ioan. XX. 22. seq. — cf. Sess. VI. de iustif. c. 14. et hui. sess. c. 1. de poen. — 79) cf. supra de poen. c. 3. — 80) cf. ib. c. 4. — 81) Isa. XXXVIII. 15. — 82) cf. supr. de poen. c. 5. — 83) cf. cap. cit. — 84) Deut. V. 21. — 85) cf. supr. de poen. c. 5. — 86) c. 12. X. de poen. V. 38. et infra inter const. ex aut. iure desumpt. per conc. Triid. innovatas. — 87) cf. supr. de poen. c. 6. extr.

nunciandi et declarandi remissa esse peccata confitenti; modo tantum credat se esse absolutum; aut sacerdos non serio, sed ioco absolvat; aut dixerit non requiri confessionem poenitentis, ut sacerdos eum absolvere possit: anathema sit.

CAN. X. Si quis dixerit⁸⁸⁾, sacerdotes, qui in peccato mortali sunt, potestatem ligandi et solvendi non habere; aut non solos sacerdotes esse ministros absolutionis, sed omnibus et singulis Christi fidelibus esse dictum⁸⁹⁾: *Quaecunque ligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo, et quaecunque solveritis super terram, erunt soluta et in caelo*; et⁹⁰⁾: *Quorum remisistis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt*, quorum verborum virtute quilibet absolvi possit peccata, publica quidem per correptionem duntaxat, si correptus acieverit, secreta vero per spontaneam confessionem: anathema sit.

CAN. XI. Si quis dixerit⁹¹⁾, episcopos non habere ius reservandi sibi casus, nisi quoad externam politiam, atque ideo casuum reservationem non prohibere, quo minus sacerdos a reservatis vere absolvat: anathema sit.

CAN. XII. Si quis dixerit⁹²⁾, totam poenam simul cum culpa remitti semper a Deo, satisfactionemque poenitentium non esse aliam quam fidem, qua apprehendunt Christum pro eis satisfaciens: anathema sit.

CAN. XIII. Si quis dixerit⁹³⁾, pro peccatis, quoad poenam temporalem, minime Deo per Christi merita satisfieri poenis ab eo inflictis, et patienter toleratis vel a sacerdote iniunctis, sed neque sponte susceptis, ut ieiuniis, orationibus, elemosynis, vel aliis etiam pietatis operibus; atque ideo optimam poenitentiam esse tantum novam vitam: anathema sit.

CAN. XIV. Si quis dixerit⁹⁴⁾, satisfactiones, quibus poenitentes per Christum Iesum peccata redimunt, non esse cultus Dei, sed traditiones hominum, doctrinam de gratia, et verum Dei cultum, atque ipsum beneficium mortis Christi obscurantes: anathema sit.

CAN. XV. Si quis dixerit⁹⁵⁾, claves ecclesiae esse datas tantum ad solvendum, non etiam ad ligandum, et propterea sacerdotes, dum imponunt poenas confitentibus, agere contra finem clavium, et contra institutionem Christi; et fictionem esse, quod, virtute clavium sublata poena aeterna, poena temporalis plerumque exsolvenda remaneat: anathema sit.

124. DE SACRAMENTO EXTREMAE UNCTIONIS.

CAN. I. Si quis dixerit⁹⁶⁾, extremam unctionem non esse vere et proprie sacramentum a Christo Domino nostro institutum⁹⁷⁾ et a beato Iacobe Apostolo promulgatum, sed ritum tantum acceptum a Patribus, aut figmentum humanum: anathema sit.

CAN. II. Si quis dixerit⁹⁸⁾, sacram infirmorum unctionem non conferre gratiam, nec remittere peccata, nec alleviare infirmos, sed iam cessasse, quasi olim tantum fuerit gratia curationum: anathema sit.

CAN. III. Si quis dixerit, extremae unctionis ritum⁹⁹⁾ et nomen, quem observat sancta Romana ecclesia, repugnare sententiae beati Iacobi Apostoli¹⁰⁰⁾, ideoque eum mutandum, posseque a Christianis absque peccato contemni: anathema sit.

CAN. IV. Si quis dixerit¹⁾, presbyteros ecclesiae, quos beatus Iacobus²⁾ adducendos esse ad infirmum inungendum hortatur, non esse sacerdotes ab episcopo ordinatos, sed aetate seniores in quavis communitate; ob idque proprium extremae unctionis ministrum non esse solum sacerdotem: anathema sit.

125. DECRETUM DE REFORMATIONE.

Prooemium.

Episcoporum munus est subditos, praesertim ad animarum curam constitutos, admonere officii sui.

Quum proprie episcoporum munus sit, subditorum omnium vitia redarguere³⁾, hoc illis praecipue cavendum erit, ne clerici, praesertim ad animarum curam constituti, criminosi sint, neve inhonestam vitam ipsis conviventibus ducant. Nam si eos pravos et corruptis moribus esse permittant, quo pacto laicos de ipsorum vitiis redarguent⁴⁾, qui uno ab eis sermone convinci possent, quod clericos ipsis patiantur esse deteriores? Qua etiam libertate laicos

corripere poterunt sacerdotes; quum facile sibi ipsi respondeant, eadem se admisisse, quae corripunt⁵⁾? Monebant propterea episcopi suos clericos, in quocunque ordine fuerint⁶⁾, ut conversatione, sermone et scientia commissio sibi Dei populo praecant, memores eius, quod scriptum est⁷⁾: *Sancti estote, quia et ego sanctus sum*. Et iuxta Apostoli vocem nemini⁸⁾ dent ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium eorum; sed in omnibus exhibeant se sicut ministros Dei, ne illud Prophetiae dictum impleatur in eis⁹⁾: *Sacerdotes Dei contaminant sancta, et reproband legem*. Ut autem ipsi episcopi id liberius exsequi, ac quoquam praetextu deum per impediri nequeant, eadem sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legato et nunciis, hos, qui sequuntur, canones statuendos et de-
cernendos duxit.

C. I. *Si prohibiti ascendere ad ordines ascendant, si interdicti, si suspensi, puniantur.*

Quum honestius ac tutius sit subiecto, debitam praepositis obedientiam impendendo in inferiori ministerio deservire, quam cum praepositorum scandalo graduum altiorum appetere dignitatem ei, cui ascensus ad sacros ordines a suo praefato, ex quacunque causa, etiam ob occultum crimen quomodolibet, etiam extrajudicialiter, fuerit interdictus, aut qui a suis ordinibus, seu gradibus, vel dignitatibus ecclesiasticis fuerit suspensus, nulla contra ipsius praefati voluntatem concessa licentia de se promoveri faciendo, aut ad priorum ordines, gradus, dignitates, sive honores restitutio suffragetur.

C. II. *Si episcopus quoscunque ordines contulerit sibi non subdito, etiam familiari, sine expresso proprii praefati consensu, uterque decretae poenae subiacet.*

Et, quoniam nonnulli episcopi ecclesiarum, quae in partibus infidelium consistunt, clero carentes et populo Christiano, quum fere vagabundi sint et permanentem sedem non habeant, non quae Iesu Christi, sed alienas oves¹⁰⁾ inuicio proprio pastore quaerentes, dum per hanc sanctam synodum se pontificalia officia in alterius dioecesi, nisi de loci ordinarii expressa licentia, et in personas eidem ordinario subiectas tantum exercere prohibitos vident, in legis fraudem et contemptum quasi episcopalem cathedram in loco nullius dioecesis sua temeritate eligunt, et quoscunque ad se venientes, etiam si suorum episcoporum seu praelatorum literas commendatitias non habeant, clericali caractere insignire, et ad sacros etiam presbyteratus ordines promovere praesumunt; quo plerumque fit, ut minus idonei, et rudes, ac ignari, et qui a suo episcopo tanquam inhabiles et indigni reiecti fuerunt, ordinati nec divina officia peragere, nec ecclesiastica sacramenta recte valeant ministrare: nemo episcoporum, qui titulares vocantur, etiam si in loco nullius dioecesis, etiam exempto, aut aliquo monasterio cuiusvis ordinis resederint aut moram traxerint, vigore cuiusvis privilegii sibi de promovendo quoscunque ad se venientes pro tempore concessi, alterius subditum, etiam praetextu familiaritatis continuae commensalitatibus, aliisque sui proprii praefati expresso consensu aut literis dimissoriis¹¹⁾ ad aliquos sacros aut minores ordines vel primam tonsuram promovere seu ordinare valeat. Contra faciendum ab exercitio pontificalium per annum, taliter vero promotus ab executione ordinum sic susceptorum, donec suo praefato visum fuerit, ipso iure sint suspensi.

C. III. *Episcopus suos clericos ab alio male promotos suspendere potest, si minus idoneos repererit.*

Episcopus quoscunque suos clericos¹²⁾, praesertim in sacris constitutos, absque suo praecedenti examine et commendatitii literis quocunque auctoritate promotos, licet tanquam habiles ab eo, a 128. quo ordinati sunt, probatos, quos tamen ad divina officia celebranda seu ecclesiastica sacramenta ministranda minus idoneos et capaces repererit, a susceptorum ordinum exercitio ad tempus, de quo ei videbitur, suspendere, et illis, ne in altari aut aliquo ordine ministrent, interdicere possit.

C. IV. *Nullus clericus eximat a correctione episcopi, etiam extra visitationem.*

Omnes ecclesiarum praelati¹³⁾, qui ad corrigendos subditorum excessus diligenter intendere debent, et a quibus nullus clericus per

Sess. XIV. 88) cf. c. 5. 6. ib. — 89) Matth. XVI. 19. XVIII. 18. — 90) Ioan. XX. 23. — 91) cf. supr. de poen. c. 7. — 92) cf. ib. c. 8. — 93) cf. ib. c. 8. seq. — 94) cf. ib. c. 8. — 95) cf. ib. c. 4. extr. et c. 8. extr. — 96) cf. supr. de extr. unct. pr. et c. 1. — 97) Marc. VI. 13. Iac. V. 14. seq. — 98) cf. supr. l. c. c. 2. — 99) cf. ib. c. 3. — 100) Iac. V. 14. seq. — 1) cf. supra l. c. c. 3. — 2) Iac. V. 14. — 3) cf. c. 13. X. de off. iud. ord. l. 31. (conc. Lat. IV.) — 4) supr. Sess. VI. de ref. c. 3. — 4) I Cor. IX. 27. —

5) verba Hieronym. in c. 6. D. XXVI. — 6) cf. Sess. XXII. c. 1. de ref. — 7) Lev. XI. 44. XIX. 2. XX. 7. 1 Petr. I. 16. — 8) 2 Cor. VI. 3. seq. — 9) Ezech. XXII. 26. Sophon. III. 4. — 10) cf. infr. de ref. c. 8. et Sess. VI. de reform. c. 5. — 11) cf. Sess. VI. de ref. c. 5. Sess. XXIII. de ref. c. 3. 8. 10. — 12) cf. cap. prox. antec. et Sess. XXIII. de ref. c. 8. — 13) supra de ref. in pr. et Sess. VI. de ref. c. 3. — cf. c. 13. X. de off. iud. ord. l. 31. (conc. Lat. IV.)

huius sanctae synodi statuta cuiusvis privilegii praetextu tutus censetur, quo minus iuxta canonicas sanctiones visitari, puniri et corrigi possit, si in ecclesiis suis resederint, quoscunque saeculares clericos, qualitercunque exemptos, qui alias suae iurisdictioni subessent, de eorum excessibus, criminibus et delictis, quoties et quando opus fuerit, etiam extra visitationem, tanquam ad hoc apostolicae sedis delegati, corrigendi et castigandi facultatem habeant¹⁴): quibuscunque exemptionibus, declarationibus, consuetudinibus, sententiis, iuramentis, concordis, quae suos tantum obligent auctores, ipsis clericis, ac eorum consanguineis, capellanis, familiaribus, procuratoribus, et aliis quibuscumque, ipsorum exemptionum contemplatione et intuitu minime suffragantibus.

129. C. V. *Conservatorum iurisdictione certis finibus concluditur.*

Insuper, quum nonnulli, qui sub praetextu, quod super bonis et rebus ac iuribus suis diversae eis iniuriae ac molestiae inferantur, certos iudices per literas conservatorias deputari obtinent, qui illos a molestiis et iniuriis huiusmodi tueantur ac defendunt, et in possessione seu quasi honorum, rerum ac iurium suorum manu teneant et conservent, neque super illis eos molestari permittant, eiusmodi literas in plerisque contra concedentis mentem in reprobum sensum detorqueant: idcirco nemini omnino, cuiuscunque dignitatis et conditionis sit, etiam si capitulum fuerit, conservatoriae literae, cum quibuscunque clausulis aut decretis, et quoruscunque iudicum deputatione, quocunque etiam alio praetextu aut colore concessae, suffragentur ad hoc, ut coram suo episcopo, sive alio superiore ordinario, in criminalibus et mixtis causis accusari et conveniri, ac contra eum inquiri et procedi non possit; aut quo minus, si qua iura ei ex concessione competierint, super illis libere valeat apud iudicem ordinarium conveniri. In civilibus etiam causis, si ipse actor extiterit, aliquem ei apud suos conservatores iudices in iudicium trahere minime liceat. Quod si in iis causis, in quibus ipse reus fuerit, contigerit, ut electus ab eo conservator ab actore suspectus esse dicatur, aut si qua inter ipsos iudices, conservatorem et ordinarium, controversia super competentia iurisdictionis orta fuerit, nequaquam in causa procedatur, donec per arbitros in forma iuris electos super suspitione aut iurisdictionis competentia fuerit iudicatum. Familiaribus vero eius, qui huiusmodi literis conservatoriis tueri se solent, nihil illae prosint, praeterquam duobus duntaxat, si tamen illi propriis eius sumptibus vixerint. Nemo etiam similium literarum beneficio ultra quinquennium gaudere possit. Non liceat quoque conservatoribus iudicibus ullum habere tribunal erectum. In causis vero mercedum aut miserabilium personarum huius sanctae synodi super hoc decretum¹⁵ in suo robore permaneat. Universitates autem generales, ac collegia doctorum seu scholarium, et regularia loca, nec non hospitalia, actu hospitalitatem servantia, ac universitates, collegiorum, locorum et hospitalium huiusmodi personae in praesenti canone minime comprehensae, sed exemptae omnino sicut et esse intelligantur.

C. VI. *Poenae decernitur in clericis, qui in sacris constituti aut beneficia possidentes, ordini suo congruente veste non utuntur.*

Quia vero, etsi habitus¹⁶ non facit monachum, oportet tamen clericos vestes proprio congruentes ordini semper deferre, ut per decentiam habitus extrinseci morum honestatem intrinsecam ostendant; tanta autem hodie aliquorum inolevit temeritas religionisque contemptus, ut propriam dignitatem et honorem clericalem parvi pendentes vestes etiam publice deferant laicales, pedes in diversis ponentes, unum in divinis, alterum in carnalibus: propterea omnes ecclesiasticae personae quantumcunque exemptae, quae aut in sacris fuerint, aut dignitates, personatus, officia aut beneficia qualicunque ecclesiastica obtinuerint, si postea, quam ab episcopo suo, etiam per edictum publicum, moniti fuerint, honestum habitum clericalem, illorum ordini ac dignitati congruentem, et iuxta ipsius episcopi ordinationem et mandatum non detulerint, per suspensionem ab ordinibus ac officio, et beneficio ac fructibus, redditibus et provenientibus ipsorum beneficiorum, nec non, si semel correpti denuo in hoc deliquerint, etiam per privationem officiorum et beneficiorum huiusmodi coerceri possint et debeant, constitutionem Clementis V. in concilio Viennensi editam, quae incipit¹⁷: *Quoniam*, innovando et ampliando.

C. VII. *Voluntarii homicidae nunquam, casuales quomodo ordinandi.*

Quum etiam qui per industriam occiderit proximum suum et per insidias, ab altari avelli debeat¹⁸, qui sua voluntate homicidium per-

petraverit, etiam si crimen id nec ordine iudiciario probatum, nec alia ratione publicum, sed occultum fuerit, nullo tempore ad sacros ordines promoveri possit; nec illi aliqua ecclesiastica beneficia, etiam si curam non habeant animarum, conferri liceat, sed omni ordine, ac beneficio et officio ecclesiastico perpetuo careat. Si vero homicidium non ex proposito, sed casu, vel vim vi repellendo, ut quis se a morte defenderet, fuisse commissum narretur, quam ob causam etiam ad sacrorum ordinum, et altaris ministerium et beneficia quaecunque ac dignitates iure quodammodo dispensatio debeat, committatur loci ordinario, aut ex causa metropolitano seu viciniori episcopo, qui non nisi causa cognita et probatis precibus ac narratis, hec aliter, dispensare possit.

C. VIII. *Nullo alienos clericos ex privilegio punire liceat.*

Praeterea, quia nonnulli¹⁹, quorum etiam aliqui veri sunt pastores ac proprias oves habent, alienis etiam ovibus praesesse quaerunt, et ita alienis subditis quandoque intendunt, ut suorum curam negligant: quicunque, etiam episcopali praeditus dignitate, qui alienos subditos puniendi privilegium habuerit, contra clericos sibi non subiectos, praesertim in sacris constitutos, quoruscunque etiam atrocium criminum reos, nisi quum proprii ipsorum clericorum episcopi, si apud ecclesiam suam resederit, aut personae ab ipso episcopo deputandae interventu nequaquam procedere debeat; alias processus et inde secuta quaecunque viribus omnino careant.

C. IX. *Beneficia unius dioecesis nulla de causa uniantur beneficiis alterius.*

Et, quia iure optimo distinctae fuerunt dioeceses et parochiae²⁰, ac unicuique gregi proprii attributi pastores et inferiorum ecclesiarum rectores, qui suarum quisque ovium curam habeant, ut ordo ecclesiasticus non confundatur, aut una et eadem ecclesia quorundam quodammodo dioecesium fiat non sine gravi eorum incommodo, qui illi subditi fuerint: beneficia unius dioecesis, etiam si parochiales ecclesiae, vicariae perpetuae, aut simplicia beneficia, seu praestimonialia aut praestimonialia portiones fuerint, etiam ratione augendi cultum divinum aut numerum beneficiorum, aut alia quaecunque de causa, alterius dioecesis beneficio, aut monasterio, seu collegio vel loco etiam pio perpetuo non uniantur²¹; decretum huius sanctae synodi super huiusmodi unionibus in hoc declarando.

C. X. *Regularia beneficia regularibus conferantur.*

Regularia beneficia²², in titulum regularibus professis provideri consuevit, quum per obitum, aut resignationem vel alias illa in titulum obtinentis vacare contigerit, religionis tantum illius ordinis, vel iis, qui habitum omnino suscipere et professionem emittere teneantur, et non aliis, ne vestem lino lanaeque contextam induant²³, conferantur.

C. XI. *Translati ad alium ordinem in claustro sub obedientia manent, et beneficiorum saecularium incapaces existant.*

Quia vero regulares, de uno ad alium ordinem translati, facile a superiore licentiam standi extra monasterium obtinere solent, ex quo vagandi et apostatandi occasio tribuitur, nemo cuiuscunque ordinis praelatus vel superior vigore cuiusvis facultatis aliquem ad habitum et professionem admittere possit, nisi ut in ordine ipso, ad quem transfertur, sub sui superioris obedientia in claustro perpetuo maneat, ac taliter translatus, etiam si canonicorum regularium fuerit, ad beneficia saecularia, etiam curata, omnino incapax existat.

C. XII. *Nemo nisi ex fundatione vel dotatione ius patronatus obtineat.*

Nemo, etiam²⁴ cuiusvis dignitatis ecclesiasticae vel saecularis, quacunque ratione, nisi ecclesiam, beneficium aut capellam de novo fundaverit et construxerit, seu iam erectam, quae tamen sine sufficienti dote fuerit, de suis propriis et patrimonialibus bonis competentem dotaverit, ius patronatus impetrare aut obtinere possit aut debeat: In casu autem fundationis aut dotationis huiusmodi institutio episcopo, et non alteri inferiori reservetur.

C. XIII. *Praesentatio fiat ordinario; alius praesentatio et institutio sit nulla.*

Non liceat praeterea patrono cuiusvis privilegii praetextu aliquem ad beneficia sui iuris patronatus²⁵, nisi episcopo loci ordinario, ad quem provisio sui institutio ipsius beneficii, cessante privilegio,

Sess. XIV. 14) cf. Sess. VI. de ref. c. 4. Sess. XXIV. de ref. c. 5. — 15) cf. Sess. VII. c. 14. de ref. — 16) verba Innoc. III. in c. 13 X. de regular. III. 31. — 17) Clem. 2. de vit. et hon. cler. III. 1. et infr. inter const. ex ant. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 18) Exord. XXI. 14., velat. in c. 1. X. de hom. V. 12. — 19) cf. supr. ead. de ref. c. 2. et Sess. VI. de ref. c. 5. — 20) cf. c. 9. X. de his, quae fiunt a prael. III.

10. (Innoc. III.) — cf. Sess. XXIV. de ref. c. 13. extr. et c. 17. — 21) cf. Sess. VII. de ref. c. 6. seq. Sess. XXIV. de ref. c. 13. et 15. — 22) cf. Sess. XXV. de ref. c. 21. — cf. c. 5. de praeb. in Vito III. 4. (Bonif. VIII.) — 23) Deut. XXII. 11. — cf. c. 27. de elect. I. 6. (Innoc. III.) — 24) cf. Sess. XXV. de ref. c. 9. — 25) cf. Sess. et cap. cit. — cf. c. 8. 21. X. de iure patr. III. 38. (Alex. III.)

lute pertineret, quoquo modo praesentare; alias praesentatio ac institutio forsitan secutae nullae sint et esse intelligantur.

C. XIV.

Declarat praeterea sancta synodus, in futura sessione, quam ad XXV. diem Ian. subsequens anni MDLII. habendam esse iam decrevit, una cum sacrificio missae agendum et tractandum etiam esse de sacramento ordinis, et prosequendam esse materiam reformationis.

SESSIO XV.

QUAE EST QUINTA

SUB IULIO III., PONTIFICE MAXIMO,
CELEBRATA

DIE XXV. IANUAR MDLII.

DECRETUM PROROGATIONIS SESSIONIS.

Quum ex eo, quod proximis sessionibus decretum fuit, sancta haec et universalis synodus per hos dies accuratissime diligentissimeque tractaverit ea, quae ad sanctissimum missae sacrificium et ad sacramentum ordinis spectant, ut hodierna sessione, quemadmodum Spiritus sanctus suggessisset, decreta de his rebus, et quatuor praeterea articulos ad sanctissimum eucharistiae sacramentum pertinentes in hanc tandem sessionem dilatos publicaret; atque interim affuturos esse putaverit ad hoc sacrosanctum concilium eos, qui se protestantes vocant, quorum causa eorum publicationem articulo-
136 rum distulerat; et ut libere ac sine cunctatione ulla huc venirent, fidem eis publicam, sive saluum conductum concesserat*); tamen, quum illi nondum venerint, et eorum nomine supplicatum huic sanctae synodo fuerit, ut publicatio, quae hodierno die facienda fuerat, in sequentem sessionem differatur, certa spe allata, affuturos eos esse omnino multo ante illam sessionem, salvo conductu amplioris formae interim accepto, eadem sancta synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, iisdem legato et nunciis praesidentibus, nihil magis optans, quam ex praestantissima natione Germanica omnes de religione disensiones et schismata tollere, ac eius quieti, paci otioque consulere, parata ipsos, si venerint, et humaniter excipere, et benigne audire, confidensque, eos non fidei catholicae pertinaciter oppugnandae, sed veritatis cognoscendae studio esse venturos, et ut evangelicae veritatis studiosos decet, sanctae matris ecclesiae decretis et disciplinae ad extremum esse aquieturos, sequentem sessionem ad edenda et publicanda ea, quae supra commemorata sunt, in diem festum sancti Iosephi, qui erit die XIX. mensis Martii, distulit, ut illi satis temporis et spatii habeant non solum ad veniendum, verum etiam ad ea, quae voluerint, antequam is dies veniat, proponenda. Quibus ut omnem diutius cunctandi causam adimat, fidem publicam sive saluum conductum, eius, qui recitabitur, tenoris et sententiae, libenter dat et concedit. Interea vero de matrimonii sacramento agendum, et de eo, praeter superiorum decretorum publicationem, definiendum esse, eadem sessione statuit et decernit, et prosequendam esse materiam reformationis.

SALVUS CONDUCTUS

DATUS

PROTESTANTIBUS.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eadem sanctae sedis apostolicae legato et nunciis, inhaerendo salvo conductui in
137. penultima sessione dato, et illum iuxta tenorem infra scriptum ampliando, universis fidem facit, quod omnibus et singulis sacerdotibus, electoribus, principibus, ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus, nobilibus, militaribus, popularibus, et aliis quibuscunque viris, cuiuscunque status et conditionis aut qualitatis existant, Germaniae provinciae et nationis civitatibus, et aliis locis eiusdem, et omnibus aliis ecclesiasticis et saecularibus, praesertim Augustanae confessionis, personis, qui aut quae una eum ipsis ad hoc ge-

nerale Tridentinum concilium venient aut mittentur, ac profecturi sunt aut hucusque venerunt, quocunque nomine censeantur aut valeant nuncupari, tenore praesentium publicam fidem et plenissimam verissimamque securitatem, quam saluum conductum appellant, libere ad hanc civitatem Tridentinam veniendi, ibidemque manendi, standi, morandi, proponendi, loquendi, una cum ipsa synodo de quibuscunque negotiis tractandi, examinandi, discutendi, et omnia, quaecunque ipsis libuerit, ac articulos quoslibet tam scripto quam verbo libere offerendi, propalandi, eosque scripturis sacris, et beatorum Patrum verbis, sententiis et rationibus declarandi, adstruendi et persuadendi, et, si opus fuerit, etiam ad obiecta concilii generalis respondendi, et cum iis, qui a concilio delecti fuerint disputandi christiane, aut caritative absque omni impedimento conferendi, opprobriis, conviciis ac contumeliosis penitus semotis; et signanter, quod causae controversae secundum sacram scripturam, et Apostolorum traditiones, probata concilia et catholicae ecclesiae consensum, et sanctorum Patrum auctoritates in praedicto concilio Tridentino tractentur; illo etiam addito, ut religionis praetextu aut delictorum circa eam commissorum aut committendorum minime puniantur, impertitur ac omnino concedit, sic etiam, ut propter illorum praesentiam neque in itinere aut quocunque locorum eundo, manendo aut redeundo, nec in ipsa
139. civitate Tridentina a divinis officiiis quovis modo cessetur; et ut his peractis vel non peractis, quocunque ipsis libuerit, aut maiorum suorum mandato et assensu ad propria reverti optabunt, aut aliquis eorum optabit, mox absque ulla reuientia et occasione aut mora, salvis rebus eorum et suorum pariter honore et personis vice versa, possint iuxta beneplacitum libere et secure redire, de scientia tamen ab eadem synodo deputandorum, ut tunc opportune eorum securitati absque dolo et fraude provideatur. Vult etiam sancta synodus in hac publica fide salvoque conductu omnes quascunque clausulas includi et contineri ac pro inclusis haberi, quae pro plena, efficaci et sufficienti securitate in eundo, stando et redeundo necessariae et opportuna fuerint. Illud etiam ad maiorem securitatem et pacis ac conciliationis bonum exprimens, quod, si quisquam, aut illorum aliqui, sive in itinere Tridentum veniundo, sive ibidem morando aut redeundo, aliquid enorme, quod absit, egerint aut commiserint, quo posset huius fidei publicae et assecurationis beneficium eis concessum annullari aut cassari, vult et concedit, ut in huiusmodi facinore deprehensi ab ipsis duntaxat, et non ab aliis, condigna animadversione, cum emenda sufficienti per partem ipsius synodi merito approbata et laudanda mox puniantur; illorum assecurationis forma, conditionibus et modis omnino manentibus illibatis. Pariformiter etiam vult, ut, si quisquam vel aliqui ex ipsa synodo, sive in itinere, aut manendo aut redeundo aliquid enorme, quod absit, egerint aut commiserint, quo posset huius fidei publicae et assecurationis beneficium violari aut quoquo modo tolli, in huiusmodi facinore deprehensi ab ipsa synodo duntaxat, et non ab aliis, condigna animadversione, et emenda sufficienti, per partem dominorum Germanorum Augustanae confessionis, tunc hic praesentium, merito laudanda et approbata, mox puniantur, praesenti assecurationis forma, conditionibus et modis omnino manentibus illibatis. Vult praeterea ipsa synodus, quod
139. liceat ipsis ambasciatoribus omnibus et singulis toties, quotiescunque opportunum fuerit seu necessarium, ad aulam capiendam exire de civitate Tridentina, et reverti ad eandem, nec non nuncios vel nuncios suos ad quaecunque loca pro suis necessariis negotiis ordinandis libere mittere seu destinare, ac ipsos missos seu destinatos, seu missum et destinatum suscipere toties, quoties eis videbitur expedire; ita quod aliqui vel aliquis per deputandos concilii societatur, qui eorum securitati provideant vel provideat. Qui quidem salvus conductus et securitas stare ac durare debeat et a tempore, et per tempus, quo in ipsius synodi et suorum tuitionis curam ipsos suscipi contigerit et usque ad Tridentum perducatur, ac toto tempore mansionis eorum ibidem, et rursus post sufficientem audientiam habitam, spatio viginti dierum praemisso, quum ipsi petierint, aut concilium habita huiusmodi audientia ipsis recessum indixerit, a Tridento usque in quem quisque elegerit sibi locum tutum, Deo favente reatituet, dolo et fraude prorsus exclusa. Quae quidem omnia pro universis et singulis Christi fidelibus, pro omnibus principibus tam ecclesiasticis quam saecularibus quibuscunque, atque omnibus aliis ecclesiasticis et saecularibus personis, cuiuscunque status et conditionis existant, aut quocunque nomine censeantur, inviolabiliter observanda esse promittit et bona fide spondet. Insuper omni fraude et dolo exclusis vera et bona fide promittit, ipsam synodum nullam vel manifeste vel occulte occasionem quaesitaram, aut aliqua auctoritate, potentia, iure vel statuto, privilegio legum vel canonum, aut quorumcunque conciliorum, praesertim Constantiensis et Senensis, quacunque forma verborum expressa, in aliquod

*) Supra Sess. 13.

huius fidei publicae et plenissimae assecurationis, ac publicae et liberae audientiae, ipsi per ipsam synodum concessae, praecidium quovis modo usuram, aut quemquam uti permissuram: quibus in hac parte pro hac vice derogat. Quod si sancta synodus, aut aliquis ex ea vel suis, cuuscunque conditionis, vel status aut praeminentiae existens, praescriptae assecurationis et salvi conductus formam et modum in quocunque puncto vel clausula violaverit, quod tamen avertere dignetur Omnipotens, et sufficiens emenda non fuerit mox subsecuta, ipsorum arbitrio merito approbanda et laudanda, habeant ipsam synodum et habere poterunt incidisse in omnes poenas, quas iure divino et humano aut consuetudine huiusmodi salvi conductum violatores incurrere possunt, abaque omni excusatione, aut quavis in hac parte contradictione.

SESSIO XVI.

QUAE EST SEXTA ET ULTIMA
SUB IULIO III., PONTIFICE MAXIMO,
CELEBRATA
DIE XXVIII. APRILIS MDLII

DECRETUM SUSPENSIONIS CONCILII.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea reverendissimis dominis Sebastiano archiepiscopo Sipontino, et Aloysio episcopo Veronensi, apostolicis nunciis, tam eorum proprio, quam reverendissimi et illustrissimi domini Marcelli, tit. S. Marcelli sanctae Romanae ecclesiae cardinalis Crescentii, legati, ob adversam eius gravissimam valetudinem absentis, nomine, non dubitat Christianis omnibus patere, hoc concilium oecumenicum Tridentum primo a Paulo fel. rec. convocatum et collectum fuisse; deinde a sanctissimo domino nostro Iulio III., efflagitante Carolo quinto augustissimo imperatore ea praecipue de causa fuisse restitutum, ut religionem in multis orbis partibus, et praesertim in Germania in diversas opiniones miserabiliter distractam in statum pristinum revocaret, abusus et mores Christianorum corruptissimos emendaret, quumque ad hoc agendum quamplurimi Patres nulla laborum suorum periculorumque habita ratione et diversis regionibus alacriter confuissent, resque strenue, magno fidelium concursu feliciterque procederet, ac spes esset non levis, illos Germanos, qui eas novitates excitant, in concilio venturos, sic animatos, ut veris ecclesiae rationibus unanimiter acquiescerent, lux denique quaedam rebus affulsisse videretur, caputque attollere inciperet profugata antea et afflicta respublica Christiana: ii repente tumultus, ea bella hostis generis humani veruscia exarserunt, ut concilium velut haerere, ac suum cursum interrompere satis incommode cogeretur, spesque omnis ulterioris progressus hoc in tempore tolleretur; tantumque aberat, ut sancta synodus Christianorum malis et incommotis mederetur, ut multorum mentes, praeter sui animi sententiam, irritaret potius quam placaret. Quum igitur ipsa sancta synodus omnia et praecipue Germaniam armis ardere et discordiis videret, omnes fere episcopos Germanos, praesertim principes electores suis consultum ecclesiis et concilio abisae: decrevit tantae necessitati non reluctari, et ad meliora tempora relicere, ut Patres, quod eis nunc agere non licet, suis ovibus prospectum ad suas ecclesias regredi valerent, ne diutius utrobique inutili otio conterantur. Atque ita, quoniam sic temporum conditio tulit, huius oecumenici concilii Tridentini progressum per biennium suspendendum fore decernit, prout praesenti decreto suspendit; ea tamen lege, ut, si citius pacata res sit, ac tranquillitas pristina revertatur, quod sperat Dei Optimi Maximi beneficio non longo forsan spatio futurum, ipsius concilii progressus eodemmet tempore suam vim, firmitatem vigoremque habere censetur. Sin autem, quod Deus avertat, peracto biennio praedicta legitima impedimenta non fuerint submota, quum primum cessaverint, talis suspensio eo ipso sublata esse intelligatur, ac suus vigor et robur concilio sit restitutum et esse intelligatur sine alia nova concilii convocacione, accedente ad hoc decretum consensu et auctoritate Sanctitatis suae et sanctae sedis apostolicae.

Interea tamen eadem sancta synodus exhortatur omnes principes Christianos et omnes praelatos, ut observent, et respective, quatenus ad eos spectat, observare faciant in suis regnis, dominiis et ecclesiis omnia et singula, quae per hoc sacrum oecumenicum concilium fuerunt hactenus statuta et decreta.

BULLA CELEBRATIONIS CONCILII TRIDENTINI SUB PIO IV. PONT. MAX.

Pius Episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam. Ad ecclesiae regimen, licet tanto oneri impares, sola Dei dignatione vocati, statim circumferentes mentis oculos per omnes reipublicae Christianae partes, cernentesque non sine magno horrore, quam longe lateque pestis haeresum et schismatis pervasisset, et quanta Christiani populi mores correctione indigerent, in eam curam et cogitationem pro suscepti muneris officio incumbere coepimus, quemadmodum ipsas haereses extirpare, tantumque et tam perniciosum schisma tollere, moresque adeo corruptos et depravatos emendare possemus. Quum autem intelligeremus, ad haec sananda mala aptissimum esse remedium, quod sancta haec sedes adhibere consuevisset, oecumenici generalisque concilii, eius congregandi et Deo iuvante celebrandi consilium cepimus. Indictum illud quidem antea fuit a fel. rec. Paulo III. et eius successore Iulio, praedecessoribus nostris; sed variis de causis saepius impeditum et interpellatum perfici non potuit. Siquidem Paulus, quum id primo in urbem Mantuam¹⁾, deinde Vincentiam indixisset, quasdam ob^{143.} causas, in literis eius expressas, id primo suspendit, postea Tridentum transtulit; deinde quum quibusdam de causis ibi quoque eius celebrandi tempus dilatatum fuisset, tandem suspensione sublata, in eadem civitate Tridentina inchoatum fuit. Verum sessionibus aliquot habitis, et nonnullis decretis factis, ipsum se postea concilium, a quibus de causis, accedente etiam sedis apostolicae auctoritate, Bononiam transtulit²⁾. Iulius autem, qui ei successit, in eadem civitatem Tridentinam id revocavit, quo quidem tempore facta alia quaedam decreta sunt³⁾. Sed quum novi in propinquis Germaniae locis tumultus excitati fuissent, et bellum in Italia et Gallia gravissimum exarsisset, rursus concilium suspensum et dilatatum fuit, adnente nimirum humani generis hoste, aliasque ex aliis difficultates et impedimenta obiciente, ut tantum ecclesiae commodum, quod prorsus auferre non poterat, saltem quam diutissime retardaret. Quantopere vero interea auctae fuerint et multiplicatae ac propagatae haereses, quantopere schisma creverit, sine maximo animi dolore nec meminisse possumus nec referre. Sed tandem pius et misericors Dominus, qui nunquam ita irascitur⁴⁾, ut misericordiae obliviscatur; regibus et principibus Christianis pacem et unanimitem donare dignatus est. Qua nos occasione oblata maximam in spem venimus, ipsius misericordia freti; fore, ut his tantis quoque ecclesiae malis eadem concilii via finis imponatur. Nos itaque ad schisma haeresesque tollendas, ad corrigendos et reformandos mores, ad pacem inter Christianos principes conservandam, celebrationem eius non esse duximus diutius differendam. Habita igitur cum venerabilibus fratribus nostris sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus deliberatione matura, factis etiam consilii nostri certioribus carissimis in Christo filiis nostris Ferdinando Romanorum imperatore electo, et aliis regibus atque principibus, quos quidem, sicut de eorum summa pietate et sapientia nobis pollicebamur, paratissimos ad ipsius concilii celebrationem adiuvandam invenimus, ad Dei omnipotentis laudem, honorem et gloriam, atque universalis ecclesiae utilitatem, de eorundem fratrum nostrorum consilio et assensu sacrum oecumenicum et generale concilium ex auctoritate eiusdem Dei, et beatorum Petri et Pauli Apostolorum, qua nos quoque in terris fungimur, freti et subnixi, in civitate Tridentina ad sanctissimum diem Resurrectionis dominicae proxime futuram indicimus, et ibi celebrandum sublata suspensione quacunque statuimus atque decernimus. Quocirca venerabiles fratres nostros omnibus ex locis, patriarchas, archiepiscopos, episcopos, et dilectos filios abbates, ceterosque, quibus in concilio generali sedere et sententiam dicere iure communi vel ex privilegio, vel ex antiqua consuetudine licet, vehementer in Domino hortamur et monemus, atque etiam districte praecipiendo mandamus in virtute sanctae obedientiae, in vi quoque iuramenti, quod praestiterunt, et sub poenis, quas in eos, qui ad concilia generalia convenire neglexerint, sacris sciunt esse canonibus constitutas, ut ad concilium ibi celebrandum conveniant intra eam diem, nisi forte impedimento fuerint legitimo praepediti; quod tamen impedimentum per legitimos procuratores synodo probare debent. Monemus praeterea omnes et singulos, quorum interest interesse poterit, ut in concilio adesse ne negligant. Carissimos vero in Christo filios nostros, Romanorum imperatorem electum, ceterosque reges et principes, quos

optandum sane esset concilio interesse posse, hortamur et rogamus, ut, si ipsi concilio interesse non potuerint, at oratores suos, prudentes, graves et pios viros utique mittant, qui ipsorum nomine illi intersint, eurentque diligenter pro sua pietate, ut ex eorum regnis atque dominiis praelati sine recusatione ac mora tam necessario tempore Deo et ecclesiae officium suum praesent: eosdem etiam curaturos esse minime dubitantes, ut per ipsorum regna et dominia tutum ac liberum iter praelatis, eorumque familiaribus, comitibus, et aliis omnibus ad concilium euntibus et ab illo redeuntibus pateat, benigneque ea comiter omnibus in locis recipiantur atque tractentur, sicut, quod ad nos attinet, ipsi quoque curabimus; qui nihil omnino praetermittere decrevimus, quod ad tam pium et salutare opus perficiendum a nobis in hoc loco constitutis praestari possit, nihil, ut Deus scit, quaerentes aliud, nihil propositum habentes in hoc concilio celebrando, nisi honorem ipsius Dei, dispersarum ovium reductionem ac salutem, et perpetuam Christianae reipublicae tranquillitatem ac quietem. Ut vero hae literae et quae in eis continentur ad omnium, quorum oportet, notitiam perveniant, nec quiaquam ea excusatione uti possit, quod illa ignoraverit, praesertim quum non ad omnes, quos de his literis certiores fieri oporteret, tutus forsitan pateat aditus: volumus et mandamus, ut in basilica Vaticana principis Apostolorum, et in ecclesia Lateranensi tunc, quum in eis populus, ut missarum solennibus intersit, congregari solet, palam clara voce a curiae nostrae cursoribus seu notariis aliquibus publicis recitentur, et postquam recitatae fuerint, ad valvas earum ecclesiarum, itenque cancellariae apostolicae, et in loco solito Campi Florae affigantur, ibique, quo legi et omnibus innotescere possint, aliquamdiu relinquuntur. Quum autem inde amovebuntur, earum exempla in eisdem locis affixa remaneant. Nos enim per recitationem hanc, publicationem et affixionem omnes et singulos, qui his literis comprehenduntur, post duos menses a die publicationis et affixionis earum volumus perinde adstrictos et obligatos esse, ac si ipsismet illae coram editae et lectae fuissent. Transumptis quoque earum, quae manu publici alicuius notarii scripta subscriptave, et sigillo ac subscriptione alicuius personae in dignitate ecclesiastica constitutae munita fuerint, ut sine dubitatione ulla fides habeatur, mandamus atque decernimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae indictionis, statuti, decreti, praecepti, admonitionis et adhortationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Romae apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicae MDLX. III. Kal. Decembris, Pontificatus nostri anno primo.

ANTONIUS FLOREBELLUS LAVELLINUS.
BARENGUS.

SESSIO XVII.

SACROSANCTI, OECUMENICI ET GENERALIS
CONCILII TRIDENTINI

QUAE EST PRIMA

SUB PIO IV. PONTIFICE MAXIMO,
CELEBRATA

DIE XVIII IANUarii MDLXII.

DECRETUM DE CELEBRANDO CONCILIO.

Placetne vobis ad laudem et gloriam sanctae et individuae Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, ad incrementum et exaltationem fidei et religionis Christianae, sacrum oecumenicum et generale concilium Tridentinum, in Spiritu sancto legitime congregatum, ab hodierno die, qui est decimus octavus mensis Ian. anni a Nativitate Domini millesimi quingentesimi sexagesimi secundi, cathedrae Romanae B. Petri, Apostolorum principis, consecrato, sublata quacunq[ue] suspensione, iuxta formam et tenorem literarum sanctissimi Domini nostri Pii IV. Pont. Max. celebrari, et in eo ea debito servato ordine tractari, quae proponentibus legatis ac praesidentibus ad horum temporum levandas calamitates, sedandas de religione controversias, coecondas linguas doloas, depravorum vorum abusus corrigendos, ecclesiae veram atque Christianam pacem conciliandam apta et idonea ipsi sanctae synodo videbuntur? Responderunt: *Placet.*

Sess. XVIII. 1) Luc. XXI. 15. — 2) Luc. I. 17. — 3) cf. infr. Sess. XXV. extr. de indice libr. — 4) Matth. XIII. 30. — 5) Psalm. CXXI. 6.

Indictio futurae sessionis.

Placetne vobis, proximam futuram sessionem habendam et celebrandam esse feria quinta post secundam dominicam Quadragesimae, quae erit die vigesima sexta mensis Februarii? Responderunt: *Placet.*

SESSIO XVIII.

QUAE EST SECUNDA
SUB PIO IV. PONTIFICE MAXIMO,
CELEBRATA

DIE XXVI FEBRUarii MDLXII.

DECRETUM DE LIBRORUM DELECTU, ET OMNIBUS AD CONCILIIUM FIDE PUBLICA INVITANDIS.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, non humanis quidem viribus confisa, sed Domini nostri Iesu Christi, qui os et sapientiam ecclesiae suae daturum se 148. promisit¹⁾, ope et auxilio freta, illud praecipue cogitat, ut catholicae fidei doctrinam, multorum inter se dissidentium opinionibus pluribus locis inquinatam et obscuratam, in suam puritatem et splendorem aliquando restituat, et mores, qui a veteri instituto deflexerunt, ad meliorem vitae rationem revocet, corque patrum ad filios²⁾ et cor filiorum ad patres convertat. Quum itaque omnium primum animadverterit, hoc tempore suspectorum ac perniciosorum librorum, quibus doctrina impura continetur et longe lateque diffunditur, numerum nimis excrevisse, quod quidem in causa fuit, ut multae censurae in variis provinciis et praesertim in alma urbe Roma pio quodam zelo editae fuerint, neque tamen huic tam magno ac pernicioso morbo salutarem ullam profuisse medicinam: censuit³⁾, ut delecti ad hanc disquisitionem Patres de censuris librisque quid facto opus esset diligenter considerarent, atque etiam ad eandem sanctam synodum suo tempore referrent, quo facilius ipsa possit varias et peregrinas doctrinas tanquam zizania⁴⁾ a Christianae veritatis tritico separare, deque his commodius deliberare et statuere, quae ad scrupulum ex complurium animis eximendum et tollendas multarum querelarum causas magis opportuna videbuntur. Haec autem omnia ad notitiam quorumcunque deducta esse vult, prout etiam praesenti decreto deducit, ut, si quis ad se pertinere aliquo modo putaverit, quae vel de hoc librorum et censurarum negotio, vel de aliis, quae in hoc generali concilio tractanda praedixit, non dubitet a sancta synodo se benigne auditum iri.

Quoniam vero eadem sancta synodus ex corde optat, Deumque enixe rogat quae ad pacem⁵⁾ sunt ecclesiae, ut universi communem matrem in terris agnoscentes, quae quos peperit⁶⁾ oblivisci 149. non potest, unanimes uno ore⁷⁾ glorificemus Deum et Patrem Domini nostri Iesu Christi, per viscera misericordiae eiusdem Dei et Domini nostri omnes, qui nobiscum communionem non habent, ad concordiam et reconciliationem, et ut ad hanc sanctam synodum veniant, invitat atque hortatur, utque caritatem, quod est vinculum perfectionis⁸⁾, amplectantur, pacemque Christi exultantem in cordibus suis prae se ferant, in quam vocati sunt in uno corpore. Hanc ergo non humanam, sed Spiritus sancti vocem audientes, ne obdurent corda sua⁹⁾, sed in suo sensu non ambulantes¹⁰⁾, neque sibi placentes¹¹⁾, ad tam piam et salutarem matris suae admonitionem excitentur et convertantur. Omnibus enim caritatis officiis sancta synodus eos ut invitat, ita complectetur.

Insuper eadem sancta synodus decrevit, fidem publicam in congregatione generali concedi posse, et eandem vim habituram, eiusdemque roboris et momenti futuram, ac si in publica sessione data et decreta fuisset.

Indictio futurae sessionis.

Eadem sacrosancta Tridentina synodus, in spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, statuit et decernit, proximam futuram sessionem habendam et celebrandam esse feria quinta post sacratissimum festum Ascensionis Domini, quae erit die XIV. mensis Maii.

Sess. XVIII. 1) Luc. XXI. 15. — 2) Luc. I. 17. — 3) cf. infr. Sess. XXV. extr. de indice libr. — 4) Matth. XIII. 30. — 5) Psalm. CXXI. 6. — 6) Isa. XLIX. 15. — 7) Rom. XV. 6. — 8) Coloss. III. 14. seq. — 9) Psalm. XCIV. 8. Hebr. III. 8. — 10) Eph. IV. 17. — 11) Rom. XV. 1-3.

150.

**SALVUS CONDUCTUS
CONCESSUS
GERMANICAE NATIONI**

IN CONGREGATIONE GENERALI DIE IV. MARTII MDLXII.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, universis fidem facit, quod omnibus et singulis sacerdotibus, electoribus, principibus, ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus, nobilibus, militaribus, popularibus, et aliis quibuscunque viris, cuiuscunque status et conditionis aut qualitatis existant, Germanicae provinciae et nationis civitatibus, ac aliis locis eiusdem, et omnibus aliis ecclesiasticis et saecularibus, praesertim Augustanae confessionis, personis, qui aut quae una cum ipsis ad hoc generale Tridentinum concilium venient aut mittentur, ac profecturi sunt aut hucque venerunt, quocunque nomine censeantur aut valeant nuncupari, tenore praesentium publicam fidem et plenissimam verissimamque securitatem, quam salvum conductum appellat, libere ad hanc civitatem Tridentinam veniendi, ibidemque manendi, standi, morandi, proponendi, loquendi, una cum ipsa synodo de quibuscunque negotiis tractandi, examinandi, discutendi, et omnia, quaecunque ipsis libuerit, ac articulos quolibet tam scripto quam verbo libere offerendi, propalandi, eosque scripturis sacris, et beatorum Patrum verbis, sententiis et rationibus declarandi, adstruendi et persuadendi, et, si opus fuerit, etiam ad obiecta concilii generalis respondendi et cum iis, qui a concilio delecti fuerint, disputandi, aut caritative absque omni impedimento

151. conferendi, opprobriis, conviciis ac contumeliis penitus semotis; et signanter, quod causae controversae secundum sacram scripturam, et Apostolorum traditiones, proflata concilia, catholicae ecclesiae consensum, et sanctorum Patrum auctoritates in praedicto concilio Tridentino tractentur; illo etiam addito, ut religionis praetextu aut delictorum circa eam commissorum aut committendorum minime puniantur, impertitur ac omnino concedit; sic etiam, ut propter illorum praesentiam neque in itinere, aut quocunque locorum eundo, manendo aut redeundo, nec in ipsa civitate Tridentina a divinis officiis quovis modo cessetur; et ut, his peractis vel non peractis, quandocunque ipsis libuerit, aut maiorum suorum mandato et assensu ad propria reverti optabunt, aut aliquis eorum optabit, mox absque ulla renitentia et occasione aut mora, salvis rebus eorum et suorum pariter honore et personis vice versa, possint iuxta beneplacitum libere et secure redire, de scientia tamen ab eadem synodo deputandorum, ut tunc opportune eorum securitati absque dolo et fraude provideatur. Vult enim sancta synodus in hac publica fide atque conductu omnes quascunque clausulas includi et contineri ac pro inclusis haberi, quae pro plena, efficaci et sufficienti securitate in eundo, stando et redeundo necessariae et opportuna fuerint. Illud etiam ad maiorem securitatem et pacis ac conciliationis bonum exprimens, quod, si quispiam, aut illorum aliqui, sive in itinere Tridentinum veniendo, sive ibidem morando aut redeundo, aliquid enorme, quod absit, egerint aut commiserint, quo posset huius fidei publicae et assecurationis beneficium eis concessum annullari aut cassari, vult et concedit, ut in huiusmodi facinore deprehensi ab ipsis duntaxat, et non ab aliis, condigna animadversione, cum emenda sufficienti per partem ipsius synodi

152. merito approbata et laudanda, mox puniantur; illorum assecurationis forma, conditionibus et modis omnino manentibus illibatis. Pariformiter etiam vult, ut, si quisquam vel aliqui ex ipsa synodo, sive in itinere, aut manendo aut redeundo, aliquid enorme, quod absit, egerint aut commiserint, quo posset huius fidei publicae et assecurationis beneficium violari aut quoquo modo tolli, in huiusmodi facinore deprehensi ab ipsa synodo duntaxat, et non ab aliis, condigna animadversione et emenda sufficienti, per partem dominorum Germanorum Augustanae confessionis, tunc hic praesentium, merito laudanda et approbata, mox puniantur, praesenti assecurationis forma, conditionibus, et modis omnino manentibus illibatis. Vult praeterea ipsa synodus, quod liceat ipsis ambasciatoribus omnibus et singulis toties, quotiescunque opus fuerit seu necessarium, ad auram capiendam exire de civitate Tridentina, et reverti ad eandem, nec non nuncios vel nuncios suos ad quaecunque loca pro suis necessariis negotiis ordinandis libere mittere seu destinare, ac ipsos missos seu destinatos, seu missum et destinatum auscipere toties, quoties eis videbitur expedire; ita quod aliqui vel aliqui per deputandos concilii scientur, qui eorum securitati provideant vel provideat. Qui quidem salvus conductus et securitates stare ac durare debeant et a tempore, et per tempus, quo in ipsius

synodi et suorum tuitionis curam ipsos suscipi contigerit et usque ad Tridentum perducere, ac toto tempore mansionis eorum ibidem, et rursum post sufficientem audientiam habitam, spatio viginti dierum praemisso, quum ipsi petierint aut concilium habita huiusmodi audientia ipsis recessum indixerit, a Tridento usque in quem quisque elegerit sibi locum tutum, Eo favente restituit, dolo et fraude prorsus exclusis. Quae quidem omnia pro universis et singulis Christi fidelibus; pro omnibus principibus tam ecclesiasticis quam saecularibus quibuscunque, atque omnibus aliis ecclesiasticis et saecularibus personis, cuiuscunque status et conditionis existant, aut quocunque nomine censeantur, inviolabiliter observanda esse 153. promittit et bona fide spondet. Insuper omni fraude et dolo exclusis vera et bona fide promittit, ipsam synodum nullam vel manifeste vel occulte occasionem quaesituram, aut aliqua auctoritate, potentia, iure vel statuto, privilegio legum vel canonum, aut quorumcunque conciliorum, praesertim Constantiensis et Senensis, quacunque forma verborum expressa, in aliquod huius fidei publicae et plenissimae assecurationis, ac publicae et liberae audientiae, ipsis per ipsam synodum concessae, praedictum quovis modo usuram, aut quemquam uti permissuram, quibus in hac parte pro hac vice derogat. Quod si sancta synodus, aut aliquis ex ea vel suis, cuiuscunque conditionis vel status aut praeceminentiae existens, praescriptae assecurationis et salvi conductus formam et modum in quocunque puncto vel clausula violaverit, quod tamen avertere dignetur Omnipotens, et sufficiens emenda non fuerit mox subsecuta, ipsorum arbitrio merito approbata et laudanda, habeant ipsam synodum et habere poterunt incidisse in omnes poenas, quas iure divino et humano aut consuetudine huiusmodi salvorum conductum violatores incurrere possunt, absque omni excusatione aut quavis in hac parte contradictione.

Extensio ad alias nationes.

Eadem sacrosancta synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis de latere legatis, omnibus et singulis aliis, qui nobiscum in iis, quae sunt fidei, communionem non habent, ex quibuscunque regnis, nationibus, provinciis, civitatibus ac locis, in quibus publice et impune praedicatur vel docetur, sive creditur contrariam eius, quod sancta Romana sentit ecclesia, dat fidem publicam sive salvum conductum sub eadem forma et eisdem verbis, quibus datur Germanis.

SESSIO XIX.

QUAE EST TERTIA
SUB PIO IV. PONTIFICE MAXIMO
CELEBRATA
DIE XIV. MAII MDLXII.

DECRETUM PROROGATIONIS SESSIONIS.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, decreta ea, quae hodie in praesenti sessione statuenda ac sancienda erant, iustis nonnullis ac honestis causis in feriam quintam post proximam solennitatem Corporis Christi, quae erit pridie Nonas Iunii, proroganda esse censuit ac prorogavit, dictaque die sessionem habendam esse ac celebrandam omnibus indicit. Interea rogandus est Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, auctor pacis, ut sanctificet corda omnium, quo adiuvante sancta synodus et nunc et semper meditari atque peragere valeat quae ad eius laudem et gloriam pertineant.

SESSIO XX.

QUAE EST QUARTA
SUB PIO IV. PONTIFICE MAXIMO,
CELEBRATA
DIE IV. IUNII MDLXII.

DECRETUM PROROGATIONIS SESSIONIS.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, propter varias difficultates ex diversis causis

exortas, atque etiam ut congruentius notorique cum deliberatione omnia procedant, nempe ut dogmata cum iis, quae ad reformationem spectant, simul tractentur et sanciantur, ea, quae statuenda videbantur tam de reformatione quam de dogmatibus in proxima sessione, quam omnibus indicit in diem sextam decimam subsequenti mensis Iulii, definienda esse decrevit; hoc tamen adiecto, quod dictum terminum ipsa sancta synodus pro eius arbitrio et voluntate, sicuti rebus concilii putaverit expedire, etiam in generali congregatione, restringere et prorogare libere possit et valeat.

SESSIO XXI.
QUAE EST QUINTA
SUB PIO IV. PONTIFICE MAXIMO,
CELEBRATA
DIE XVI. MENSIS IULII MDLXII.

DOCTRINA DE COMMUNIONE SUB UTRAQUE SPECIE, ET PARVULORUM.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, quum de tremendo et sanctissimo eucharistiae sacramento varia diversis in locis errorum monstra nequissimi daemonis artibus circumferantur, ob quae in nonnullis provinciis multi a catholicae ecclesiae fide atque obedientia videantur discessisse, censuit ea, quae ad communionem sub utraque specie et parvulorum pertinent, hoc loco exponenda esse. Quapropter cunctis Christiani fidelibus interdicit, ne posthac de iis aliter vel credere, vel docere vel praedicare audeant, quam est his decretis explicatum atque definitum.

C. I. Laicos et clericos non conficientes non adstringi iure divino ad communionem sub utraque specie.

Itaque sancta ipsa synodus, a Spiritu sancto, qui spiritus est sapientiae¹⁾ et intellectus, spiritus consilii et pietatis, edocta, atque ipsius ecclesiae iudicium et consuetudinem secuta²⁾, declarat ac docet, nullo divino praecepto laicos et clericos non conficientes obligari ad eucharistiae sacramentum sub utraque specie sumendum, neque ullo pacto salva fide dabitari posse, quin illis alterius speciei communicatio ad salutem sufficiat. Nam, etsi Christus Dominus in ultima coena venerabile hoc sacramentum in panis et vini speciebus instituit³⁾ et Apostolis tradidit, non tamen illa institutio et traditio eo tendunt, ut omnes Christi fideles statuto Domini ad utramque speciem accipiendam adstringantur. Sed neque ex sermone illo apud Ioannem VI. recte colligitur, utriusque speciei communionem a Domino praeceptam esse, utcuque iuxta varias sanctorum Patrum et doctorum interpretationes intelligatur. Namque qui dixit⁴⁾: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, dixit quoque⁵⁾: *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum*. Et qui dixit⁶⁾: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam*, dixit etiam⁷⁾: *Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita*. Et denique, qui dixit⁸⁾: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo*, dixit nihilominus⁹⁾: *Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum*.

C. II. Ecclesiae potestas circa dispensationem sacramenti eucharistiae.

Praeterea declarat, hanc potestatem perpetuo in ecclesia fuisse, ut in sacramentorum dispensatione, salva illorum substantia, ea statueret vel mutaret, quae suscipientiam utilitati, seu ipsorum sacramentorum venerationi pro rerum, temporum et locorum varietate magis expedire iudicaret. Id autem Apostolus non obscure visus est innuisse, quum ait: *Sic nos existimet homo¹⁰⁾ ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei*, atque ipsum quidem hac potestate usum esse satis constat, cum in multis aliis, tum in hoc ipso sacramento, quum, ordinatis nonnullis circa eius usum: *Cetera, inquit¹¹⁾, quum venero, disponam*. Quare agnoscens sancta mater ecclesia hanc suam in administratione sacramentorum

auctoritatem, licet ab initio Christianae religionis non infrequens utriusque speciei usus fuisset, tamen progressu temporis latissime iam mutata illa consuetudine, gravibus et iustis causis adducta hanc consuetudinem sub altera specie communicandi approbavit¹²⁾, et pro lege habendam decrevit, quam reprobare aut siue ipsius ecclesiae auctoritate pro libito mutare non licet.

C. III. Totum et integrum Christum ac verum sacramentum sub qualibet specie sumi.

Insuper declarat, quamvis Redemptor noster, ut antea dictum est, in suprema illa coena hoc sacramentum in duabus speciebus instituerit¹³⁾ et Apostolis tradiderit, tamen fatendum esse, etiam sub altera tantum specie totum atque integrum Christum¹⁴⁾ verumque sacramentum sumi, ac propterea, quod ad fructum attinet, nulla gratia necessaria ad salutem eos defraudari, qui unam speciem solum accipiunt.

C. IV. Parvulos non obligari ad communionem sacramentalem.

Denique eadem sancta synodus docet¹⁵⁾, parvulos usu rationis carentes nulla obligari necessitate ad sacramentalem eucharistiae communionem, siquidem per baptismi lavacrum regenerati¹⁶⁾ et Christo incorporati adeptam iam filiorum Dei gratiam in illa aetate amittere non possunt. Neque ideo tamen damnanda est antiquitas, si eum morem in quibusdam locis aliquando servavit. Ut enim sanctissimi illi Patres sui facti probabilem causam pro illius temporis ratione habuerunt, ita certe eos nulla salutis necessitate id fecisse sine controversia credendum est.

DE COMMUNIONE SUB UTRAQUE SPECIE ET PARVULORUM.

CAN. I. Si quis dixerit¹⁷⁾, ex Dei praecepto vel necessitate salutis omnes et singulos Christi fideles utramque speciem sanctissimi eucharistiae sacramenti sumere debere: anathema sit.

CAN. II. Si quis dixerit¹⁸⁾, sanctam ecclesiam catholicam non iustis causis et rationibus adductam fuisse, ut laicos atque etiam clericos non conficientes sub panis tantummodo specie communicaret, aut in eo errasse: anathema sit.

CAN. III. Si quis negaverit¹⁹⁾, totum et integrum Christum omnium gratiarum fontem et auctorem sub una panis specie sumi, quia, ut quidam falso asserunt, non secundum ipsius Christi institutionem sub utraque specie sumatur: anathema sit.

CAN. IV. Si quis dixerit, parvulis²⁰⁾, antequam ad annos discretionis pervenerint, necessariam esse eucharistiae communionem: anathema sit.

Duos vero articulos alias propositos²¹⁾, nondum tamen excusos, videlicet: an rationes, quibus sancta catholica ecclesia adducta fuit, ut communicaret laicos atque etiam non celebrantes sacerdotes sub una tantum panis specie, ita sint rethendae, ut nulla ratione calicis usus cuiquam sit permittendus; et: an, si honesta et Christianae caritati consentanea rationibus concedendo alicui vel nationi vel regno calicis usus videatur, sub aliquibus conditionibus concedendus sit, et quatenam sint illae; eadem sancta synodus in aliud tempus, oblata sibi quamprimum occasione, examinandos atque definiendos reservat.

DECRETUM DE REFORMATIONE.

Eadem sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, ad Dei omnipotentis laudem et sanctae ecclesiae ornamentum ea, quae sequuntur, de reformationis negotio in praesenti statuenda esse censuit.

C. I. Episcopi gratis cum ordines conferant, tum dimissorias et testimoniales literas dent, pro quibus eorum ministri nihil prorsus, notarii autem quod in decreto praefinitum est accipiant.

Quoniam ab ecclesiastico ordine omnis avaritiae suspicio abesse debet, nihil pro collatione quoruncunque ordinum, etiam clericalis tonsurae, nec pro literis dimissoriis aut testimonialibus, nec pro sigillo, nec alia quacunque de causa, etiam sponte oblatum, episcopi, et alii ordinum collatores, aut eorum ministri quovis praetextu accipiant. Notarii vero in iis tantum locis, in quibus non viget laudabilis consuetudo nihil accipiendi, pro singulis literis dimiss-

Sess. XXI. 1) Isa. XI. 2. — 2) conc. Constantiens. Sess. XIII. — cf. infr. can. 2. — 3) Matth. XXVI. 26 — 28. Marc. XIV. 22 — 24. Luc. XXII. 19. seq. 1 Cor. XI. 24. seq. — 4) Ioan. VI. 54. — 5) ib. VI. 57. — 6) ib. VI. 55. — 7) ib. VI. 52. — 8) ib. VI. 57. — 9) ib. VI. 59. — 10) 1 Cor. IV. 1. — 11) 1 Cor. XI. 34. — 12) conc. Constantiens. Sess. XIII. —

13) cf. loc. alleg. not. 3. supr. — 14) cf. supr. Sess. XIII. de euch. c. 2. et can. 3. — 15) cf. infr. ead. can. 4. — 16) Tit. III. 5. — 17) cf. supr. ead. c. 1. — 18) cf. cap. cit. — 19) cf. supr. c. 3. Sess. XIII. de euch. c. 3. et can. 3. — 20) cf. supr. c. 4. — 21) cf. Sess. XIII. extr. et infr. Sess. XXII. in decr. fin.

soris aut testimonialibus decimam tantam unius aurei partem accipere possint, dummodo eis nullum salarium sit constitutum pro officio exercendo. Nec episcopo ex notarii commodis aliquod emolumentum ex eisdem ordinibus directe vel indirecte provenire possit. Tunc enim gratis operam suam eos praestare omnino teneri decernit, contrarias taxas, ac statuta et consuetudines, etiam immemorabiles, quorumcunque locorum, quae potius abusus et corruptelae simoniacae pravitati faventes nuncupari possunt, penitus cassando et interdicendo, et qui secus fecerint, tam dantes quam accipientes, ultra divinam ultionem poenas a iure²²⁾ inflictas ipso facto incurrant.

C. II. *Arcentur a sacris ordinibus qui non habent unde vivere possint.*

Quum non deceat eos, qui divino ministerio adscripti sunt, cum ordinis dedecore mendicare, aut sordidum aliquem quaestum exercere, compertumque sit, complures plerisque in locis ad sacros ordines nullo fere delecto admitti, qui variis artibus ac fallaciis consingunt se beneficium ecclesiasticum aut etiam idoneas facultates obtinere: statuit sancta synodus, ne quis deinceps clericus saecularis, quamvis alias sit idoneus moribus, scientia et aetate, ad sacros ordines promoveatur, nisi prius legitime constet, eum beneficium ecclesiasticum, quod sibi ad victum honeste sufficiat, pacifice possidere. Id vero beneficium resignare non possit, nisi facta mentione, quod ad illius beneficii titulum sit promotus; neque ea resignatio admittatur, nisi constato, quod aliunde vivere commode possit; et aliter facta resignatio nulla sit. Patrimonium vero vel pensionem obtinentes ordinari posthac non possunt, nisi illi, quos episcopus indicaverit assumendos pro necessitate vel commoditate ecclesiarum suarum; eo quoque prius perspecto, patrimonium illud vel pensionem vere ab eis obtineri, taliaque esse, quae eis ad vitam sustentandam satis sint. Atque illa deinceps sine licentia episcopi alienari aut exingui vel remitti nullatenus possint, donec beneficium ecclesiasticum sufficiens sint adepti, vel aliunde habeant, unde vivere possint; antiquorum canonum²³⁾ poenas super his innovando.

C. III. *Ratio distributiones quotidianas augendi praescribitur; quibus debeantur; non sercipientium contumacia punitur.*

Quum beneficia ad divinum cultum atque ecclesiastica munia obedienda sint constituta²⁴⁾, ne qua in parte minuatur divinus cultus, sed ei debitum omnibus in rebus obsequium praestetur: statuit sancta synodus in ecclesiis tam cathedralibus quam collegiatis, in quibus nullae sunt distributiones quotidianae²⁵⁾, vel ita tenues, ut verisimiliter negligantur, tertiam partem fructuum et quorumcumque proventuum et obventionum, tam dignitatum quam canonicatum, personatum, portionum et officiorum, separari debere, et in distributiones quotidianas converti, quae inter dignitates obtinentes et ceteros divinis interessentes proportionabiliter iuxta divisionem ab episcopo, etiam tanquam apostolicae sedis delegato, in ipsa prima fructuum deductione faciendam, dividantur, salvis tamen consuetudinibus earum ecclesiarum, in quibus non residentes seu non servientes nihil vel minus tertia parte percipiunt; non obstantibus exemptionibus, ac aliis consuetudinibus, etiam immemorabilibus, et appellationibus quibuscunque. Crescenteque²⁶⁾ non servientium contumacia, liceat contra eos procedere iuxta iuris ac sacrorum canonum dispositionem.

C. IV. *Coadiutores curae animarum quando sint assumendi. Ratio novas parochias erigendi traditur.*

Episcopi, etiam tanquam apostolicae sedis delegati, in omnibus ecclesiis parochialibus vel baptismalibus, in quibus populus ita numerosus sit, ut unus rector non possit sufficere ecclesiasticis sacramentis ministrandis et cultui divino peragendo, cogant rectores, vel alios, ad quos pertinet, sibi tot sacerdotes ad hoc munus adiungere, quot sufficient ad sacramenta exhibenda et cultum divinum celebrandum. In his vero, in quibus ob locorum distantiam sive difficultatem parochiani sine magno incommodo ad percipiendam sacramenta et divina officia audienda accedere non possunt, novas parochias, etiam invitatis rectoribus, iuxta formam constitutionis Alexandri III.²⁷⁾ quae incipit: *Ad audientiam*, constituere possint. Illis autem sacerdotibus, qui de novo erunt ecclesiis noviter erectis praeficiendi, competens assignetur portio arbitrio episcopi ex fructibus ad ecclesiam matricem quomodocunque pertinentibus; et, si ne-

cesse fuerit, compellere possit populum ea subministrare, quae sufficient ad vitam dictorum sacerdotum sustentandam; quacunque reservatione generali vel speciali vel affectione super dictis ecclesiis non obstantibus. Neque huiusmodi ordinationes et erectiones possint tolli nec impediri ex quibuscunque provisionibus, etiam vigore resignationis, aut quibusvis aliis derogationibus vel suspensionibus.

C. V. *Possunt episcopi facere uniones perpetuas in casibus a iure permissis.*

Ut etiam ecclesiarum status, ubi sacra Deo officia ministrantur, ex dignitate conserventur, possint episcopi, etiam tanquam apostolicae sedis delegati, iuxta formam iuris, sine tamen praedictio obtinentium, facere uniones²⁸⁾ perpetuas quarumcumque ecclesiarum parochialium et baptismalium, et aliorum beneficiorum curatorum vel non curatorum cum curatis, propter earum paupertatem et in ceteris casibus a iure permissis, etiam si dictae ecclesiae vel beneficia essent generaliter vel specialiter reservata aut qualitercumque affecta. Quae uniones etiam non possint revocari, nec quoque modo infringi vigore cuiuscunque provisionis, etiam ex causa resignationis, aut derogationis aut suspensionis.

C. VI. *Imperiti parochis vicarij assignata parte fructuum deputentur; in scandalo perseverantes privari beneficiis possint.*

Quia illiterati²⁹⁾ et imperiti parochialium ecclesiarum rectores sacris minus apti sunt officiis, et alii propter eorum vitae turpitudinem potius destruunt quam aedificant, episcopi, etiam tanquam apostolicae sedis delegati, eidem illiteratis et imperitis, si alias honestae vitae sint, coadiutores aut vicarios pro tempore deputare, partemque fructuum eidem pro sufficienti victu assignare, vel aliter providere possint, quacunque appellatione et exemptione remota. Eos vero³⁰⁾, qui turpiter et scandalose vivunt, postquam praemoniti fuerint, coerceant ac castigent, et, si adhuc incorrigibiles in sua nequitia perseverent, eos beneficia, iuxta sacrorum canonum constitutiones, exemptione et appellatione quacunque remota, privandi facultatem habeant.

C. VII. *Episcopi transferant beneficia ex ecclesiis, quae nequeunt restaurari; alias vero reparari curent; quid in hoc servandum sit.*

Quum illud quoque valde curandum sit, ne ea, quae sacris ministeriis dicata sunt, temporum iniuria obsolescant et ex hominum memoria excidant, episcopi, etiam tanquam apostolicae sedis delegati, transferre possint beneficia simplicia, etiam iuris patronatus, ex ecclesiis, quae vetustate vel alias collapsae sint, et ob eorum inopiam nequeant instaurari, vocatis iis, quorum interest, in matrices aut alias ecclesias locorum eorumdem seu viciniorum arbitrio suo; atque in eisdem ecclesiis erigant altaria vel capellas sub eisdem invocationibus; vel in loco erecta altaria vel capellas transferant cum omnibus emolumentis et oneribus prioribus ecclesiis impositis. Parochiales vero ecclesias, etiam si iuris patronatus sint, ita collapsas refici et instaurari procurent ex fructibus et proventibus quibuscunque³¹⁾, ad easdem ecclesias quomodocunque pertinentibus. Qui si non fuerint sufficientes, omnes patronos et alios, qui fructus aliquos ex dictis ecclesiis provenientes percipiunt, aut, in illorum defectum, parochianos omnibus remediis opportunis ad praedicta cogant, quacunque appellatione, exemptione et contradictione remota. Quod si nimia egestate omnes laborent, ad matrices seu viciniores ecclesias transferantur, cum facultate tam dictas parochiales quam alias ecclesias dirutas in profanos usus non sordidos, erecta tamen ibi cruce, convertendi.

C. VIII. *Monasteria commendata, in quibus non viget regularis observantia, et beneficia quaecunque quotannis ab episcopis visitentur.*

Quaecunque in dioecesi ad Dei cultum spectant, ab ordinario diligenter curari, atque iis, ubi oportet, provideri aequum est. Propterea commendata monasteria, etiam abbatiae, prioratus et praepositurae nuncupatae, in quibus non viget regularis observantia, nec non beneficia tam curata quam non curata, saecularia et regularia, qualitercumque commendata, etiam exempta, ab episcopis, etiam

Sess. XXI. 22) c. 6. C. I. qu. 1. (Gelas.) c. 8. ead. (conc. Chal.) c. 101. ib. (conc. Tol. XI.) c. 107. ib. (Nicol. II. in conc. Rom.) c. 113. ib. (Gregor. VII. in conc. Rom.) cf. c. 14. C. II. qu. 5. et c. 4. X. de sim. V. 3. (Gregor. I.) c. 5. X. ead. (id.) c. 11. 13. ead. (Alex. III.) c. 30. ib. (Innoc. III.) et al. — 22) cf. 2. X. de praeb. III. 5. (Epic. Nov. Jul.) c. 4. ib. (conc. Lat. III.) c. 16. et 23. ib. (Innoc. III.) c. 37. h. t. in Vlt. III. 4. (Bonif. VIII.) — 24) cf. c. 15. in Vlt. de reacr. l. 3. (Bonif. VIII.) — 25) cf. Sess. XXI. c. 3. de ref. — 26) cf. c. 10. 17. X. de cler. non res. III. 4. (Greg. IX.) et Sess.

XXIII. de ref. c. 1. — 27) c. 3. X. de eccl. aedif. III. 38. et infra. inter const. ex ant. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 28) cf. c. 8. X. de excess. prael. V. 33. (Alex. III.) et Sess. XIV. de ref. c. 9. Sess. XXIV. c. 12. — 29) cf. c. 1. D. XXXVI. (Gelas.) c. 1. D. XXXVIII. (conc. Tol. IV.) c. 18. X. de renunc. l. 9. (Innoc. III.) — 30) cf. c. 13. 11. 15. X. de vita et hon. cler. III. 1. (conc. Lat. IV.) — 31) c. 1. (conc. Mogunt.) c. 4. (Alex. III.) de eccl. aedif. III. 38.

tanquam apostolicae sedis delegatis, annis singulis visitentur³²); curentque iidem episcopi congruentibus remediis, etiam per sequestrationem fructuum, ut quae renovatione indigent aut restauratione reficiantur, et cura animarum, si qua illis vel eorum annexis imminet, aliaque debita obsequia recte exercentur; appellationibus quibuscunque, privilegiis, consuetudinibus, etiam immemorabili tempore praescriptis, conservatoriis, iudicum deputacionibus, et eorum inhibitionibus non obstantibus. Et, si in eis vigeret observantia regularis³³), provideant episcopi paternis admonitionibus, ut eorum regularium superiores iuxta eorum regularia instituta debitam vivendi rationem observent et observari faciant, et sibi subditos in officio contineant ac moderentur. Quod si admoniti intra sex menses eos non visitaverint vel correxerint, tunc iidem episcopi, etiam ut delegati sedis apostolicae, eos visitare possint et corrigere, prout ipsi superiores possent iuxta eorum instituta; quibuscunque appellationibus, privilegiis et exemptionibus penitus remotis et non obstantibus.

C. IX. Quaeſtorum eleemosynarum nomen et usus tollitur. Indulgentias et spirituales gratias ordinarii publicent. Duo de capitulo eleemosynas gratis accipiant.

168. Quum multa a diversis antea conciliis, tam Lateranensi³⁴) ac Lugdunensi, quam Viennensi³⁵), adversus pravos eleemosynarum quaeſtorum³⁶) abusus remedia tunc adhibita posterioribus temporibus reddita fuerint inutilia, potiusque eorum malitia ita quotidie magno fidelium omnium scandalo et querela excrescere deprehendatur, ut de eorum emendatione nulla spes amplius relicta videatur: statuit, ut posthac in quibuscunque Christianae religionis locis eorum nomen atque usus penitus aholeatur, nec ad officium huiusmodi exercendum ullatenus admittantur; non obstantibus privilegiis, ecclesiis, monasteriis, hospitalibus, piis locis et quibusvis cuiuscunque gradus, status et dignitatis personis concessis, aut consuetudinibus etiam immemorabilibus. Indulgentias vero aut alias spirituales gratias, quibus non ideo Christi fideles decet privari, deinceps per ordinarios locorum, adhibitis duobus de capitulo, debitis temporibus populo publicandas esse decernit. Quibus etiam eleemosynas atque oblata sibi caritatis subsidia, nulla prorsus mercede accepta, fideliter colligendi facultas datur, ut tandem coelestes hos ecclesiae thesauros non ad quaestum, sed ad pietatem exerceri omnes vere intelligant.

Indictio futurae sessionis.

- Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, statuit et decrevit, proximam futuram sessionem habendam et celebrandam esse feria quinta post octavam festi Nativitatis beatae Mariae Virginis, quae erit decima septima mensis Septembris proxime futuri; hoc tamen adiecto quod dictum terminum, ac unicuique sessioni in posterum praefigendum, ipsa
169. sancta synodus pro eius arbitrio et voluntate, sicuti rebus concilii putaverit expedire, etiam in generali congregatione restringere et prorogare libere possit et valeat.

SESSIO XXII.

QUAE EST SEXTA

**SUB PIO IV. PONTIFICE MAXIMO,
CELEBRATA**

DIE XVII. SEPTEMBRIS MDLXII.

DOCTRINA DE SACRIFICIO MISSAE.

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, ut vetus, absoluta atque omni ex parte perfecta de magno eucharistiae mysterio in sancta catholica ecclesia fides atque doctrina retineatur¹), et in sua puritate propulsatis erroribus atque haeresibus conservetur, de ea, quatenus verum et singulare sacrificium est, Spiritus sancti illustratione edocta, haec,

quae sequuntur, docet, declarat et fidelibus populis praedicanda decernit.

C. I. De institutione sacrosancti missae sacrificii.

Quoniam sub priori testamento, teste Apostolo Paulo, propter Levitici sacerdotii imbecillitatem consummatio non erat, oportuit, Deo patre misericordiarum ita ordinante, sacerdotem alium secundum ordinem Melchisedech surgere, Dominum nostrum Iesum Christum, qui posset omnes, quotquot sanctificandi essent, consummare et ad perfectum adducere. Is igitur Deus et Dominus noster, et si semel se ipsum in ara crucis, morte intercedente, Deo Patri oblatum erat, ut aeternam illic redemptionem operaretur, quia tamen per mortem sacerdotium eius exstinguendum non erat²), in coena novissima, qua nocte tradebatur, ut dilectae sponsae suae ecclesiae visibile, sicut hominum natura exigit, relinqueret sacrificium, quo cruentum illud semel in cruce peragendum repraesentaretur, eiusque memoria in finem usque saeculi permaneret³), atque illius salutaris virtus in remissionem eorum, quae a nobis quotidie committuntur, peccatorum applicaretur, sacerdotem secundum ordinem Melchisedech se in aeternum constitutum declarans⁴), corpus et sanguinem suum sub speciebus panis et vini Deo Patri obtulit, ac sub eandem rerum symbolis Apostolis, quos tunc novi testamenti sacerdotes constituebat, ut sumerent, tradidit, et eisdem, eorumque in sacerdotio successoribus, ut offerrent, praecepit per haec verba: *Hoc facite in meam commemorationem*⁵), uti semper catholica ecclesia intellexit et docuit. Nam celebrato veteri pascha, quod in memoriam exitus de Aegypto multitudine filiorum Israel immolabat⁶), novum instituit pascha se ipsum, ab ecclesia per sacerdotes sub signis visibilibus immolandum in memoriam transitus sui ex hoc mundo ad Patrem, quando per sui sanguinis effusionem nos redemit, eripuitque⁷) de potestate tenebrarum, et in regnum suum transtulit. Et haec quidem illa munda oblatio est, quae nulla indignitate aut malitia offerentium inquinari potest; quam Dominus per Malachiam⁸) nomini suo, quod magnum futurum esset in gentibus, in omni loco mundam offerendam praedixit, et quam non obscure innuit Apostolus Paulus Corinthiis scribens⁹), quum dicit, non posse eos, qui participatione mensae demoniorum polluti sint, mensae Domini participes fieri, per mensam altare utrobique intelligens. Haec denique illa est, quae per varias sacrificiorum¹⁰) naturae et legis tempore similitudines figurabatur, utpote quae bona omnia per illa significata velut illorum omnium consummatio et perfectio complectitur.

C. II. Sacrificium missae est propitiatorium tam pro vivis quam pro defunctis.

Et quoniam in divino hoc sacrificio, quod in missa peragitur, idem ille Christus continetur, et incurante immolatur, qui in ara crucis semel se ipsum cruento obtulit¹¹), docet sancta synodus, sacrificium istud vere propitiatorium esse, per ipsumque fieri, ut, si cum vero corde et recta fide, cum metu et reverentia, contriti ac poenitentes ad Deum accedamus, misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno. Huius quippe oblationis placatus Dominus gratiam et donum poenitentiae concedens, crimina et peccata etiam ingentia dimittit. Una enim eademque est hostia, idem nunc offerens sacerdotum ministerio, qui se ipsum tunc in cruce obtulit, sola offerendi ratione diversa. Cuius quidem oblationis cruentae, inquam, fructus per hanc incurantem uberrime percipiuntur, tantum abest, ut illi per hanc quovis modo derogetur. Quare non solum pro fidelium vivorum peccatis, poenis, satisfactionibus et aliis necessitatibus, sed pro defunctis in Christo nondum ad plenum purgatis¹²) rite iuxta Apostolorum traditionem offertur.

C. III. De missa in honorem sanctorum.

172.

Et quamvis in honorem et memoriam sanctorum nonnullas interdum missas ecclesia celebrare consueverit¹³), non tamen illis sacrificium offerri docet, sed Deo soli, qui illos coronavit; unde nec sacerdos dicere solet: Offero tibi sacrificium, Petre, vel Paule, sed Deo de illorum victoriis gratias agens, eorum patrocinia implorat, ut ipsi pro nobis intercedere dignentur in coelis, quorum memoriam facimus in terris.

C. XIV. De canone missae.

Et quum sancta sancte administrari conveniat, sitque hoc omnium sanctissimum sacrificium, ecclesiae catholicae, ut digne reverenterque offerretur ac perciperetur, sacrum canonem multis ante sae-

Sess. XXI. 32) cf. Sess. VII. de ref. c. 8. Sess. XXIV. de ref. c. 9. Sess. XXV. de regular. et mon. c. 20. — 33) cf. Sess. XXV. cap. cit. — 34) c. 62. X. de poenit. V. 38. — 35) Clem. 2. h. t. V. 9. — 36) cf. Sess. V. de ref. c. 2. Sess. XXV. de ref. de indulg. Sess. XXII. 1) Hebr. VII. 11. — 2) Hebr. VII. 24. — 3) Hebr. IX. 28

— 3) 1 Cor. XI. 24. seqq. — 4) Psalm. CIX. 4. — 5) Luc. XXII. 19. 1 Cor. I. c. — 6) Exod. XIII. — 7) Coloss. I. 13. — 8) Malach. I. 11. — 9) 1 Cor. X. 20. seq. — 10) Gen. IV. 4. XII. 8. et al. — 11) Hebr. IX. 28. — 12) cf. infr. can. 3. et Sess. XXV. in pr. — 13) cf. infr. can. 5. et Sess. XXV. de invoc. sanct.

culis instituit¹⁴), ita ab omni errore purum, ut nihil in eo contineatur, quod non maxime sanctitatem ac pietatem quandam redoleat, mentesque offerentium in Deum erigat. Is enim constat cum ex ipsis Domini verbis, tum ex Apostolorum traditionibus, ac sanctorum quoque Pontificum piis institutionibus.

173.

C. V. *De missae caeremoniis et ritibus.*

Quumque natura hominum ea sit, ut non facile queat sine administris exterioribus ad rerum divinarum meditationem sustolli, propterea pia mater ecclesia ritus quosdam, ut scilicet quaedam submissa voce, alia vero elatiore in missa pronuntiarentur, instituit, caeremonias item adhibuit¹⁵), ut mysticas benedictiones, lumina, thymianata, vestes, aliaque id genus multa ex apostolica disciplina et traditione, quo et maiestas tanti sacrificii commendaretur, et mentes fidelium per haec visibilia religionis et pietatis signa ad rem, altissimarum, quae in hoc sacrificio latent, contemplationem excitarentur.

C. VI. *De missa, in qua solus sacerdos communicat.*

Optaret quidem sacrosancta synodus, ut in singulis missis fideles adstantes non solum spirituali affectu, sed sacramentali etiam eucharistiae perceptione communicarent, quo ad eos sanctissimi huius sacrificii fructus uberius proveniret; nec tamen, si id non semper fiat, propterea missas illas, in quibus solus sacerdos sacramentaliter communicat, ut privatas et illicitas damnat, sed probat atque adeo commendat, siquidem illae quoque missae vere communes censeri debent; partim, quod in eis populus spiritualiter communice¹⁶); partim vero, quod a publico ecclesiae ministro non pro se tantum, sed pro omnibus fidelibus, qui ad corpus Christi pertinent, celebrantur.

174.

C. VII. *De aqua miscenda vino in calice offerendo.*

Monet deinde sancta synodus, praecceptum esse ab ecclesia sacerdotibus, ut aquam vino in calice offerendo miscerent¹⁶), tum quod Christum Dominum ita fecisse credatur, tum etiam quia e latere eius aqua simul cum sanguine exierit¹⁷); quod sacramentum hac mixtione recollitur et, quum aquae in Apocalypsi beati Iohannis populi dicantur¹⁸), ipsius populi fidelis cum capite Christo unio representantur.

C. VIII. *Missae vulgari lingua non celebretur. Eius mysteria populo explicentur.*

Etsi missa magnam contineat populi fidelis eruditionem, non tamen expedire visum est Patribus, ut vulgari passim lingua celebraretur. Quamobrem, retento ubique cuiusque ecclesiae antiquo et a sancta Romana ecclesia, omnium ecclesiarum matre et magistra, probato ritu, ne oves Christi esuriant, neve parvuli panem petant¹⁹), et non sit qui frangat eis, mandat sancta synodus pastoribus²⁰) et singulis curam animarum gerentibus, ut frequenter inter missarum celebrationem vel per se vel per alios ex iis, quae in missa leguntur, aliquid exponant, atque inter cetera sanctissimi huius sacrificii mysterium aliquod declarent, diebus praesertim dominicis et festis.

175.

C. IX. *Prolegomenon canonum sequentium.*

Quia vero adversus veterem hanc in sacrosancto evangelio, Apostolorum traditionibus sanctorumque Patrum doctrina fundatam fidem hoc tempore multi disseminati sunt errores, multaque a multis docentur et disputantur, sancta synodus, post multos gravesque his de rebus mature habitos tractatus, unanimi omnium consensu, quae huic purissimae fidei, sacraeque doctrinae adversantur, damnare et a sancta ecclesia eliminare per subiectos hos canones constituit.

DE SACRIFICIO MISSAE.

CAN. I. Si quis dixerit, in missa non offerri Deo verum et proprium sacrificium, aut quod offerri non sit aliud quam nobis Christum ad manducandum dari: anathema sit.

CAN. II. Si quis dixerit, illis verbis²¹): *Hoc facite in meam commemorationem*, Christum non instituisse Apostolos sacerdotes²²); aut non ordinasse, ut ipsi, alique sacerdotes offerrent corpus et sanguinem suum: anathema sit.

176. CAN. III. Si quis dixerit, missae sacrificium tantum esse

laudis et gratiarum actionis, aut nudam commemorationem sacrificii in cruce peracti, non autem propitiatorium²³); vel soli prodesse sumentis; neque pro vivis et defunctis pro peccatis, poenis, satisfactionibus et aliis necessitatibus offerri debere: anathema sit.

CAN. IV. Si quis dixerit, blasphemiam irrogari sanctissimo Christi sacrificio in cruce peracto per missae sacrificium, aut illi per hoc derogari: anathema sit.

CAN. V. Si quis dixerit, imposturam esse, missas celebrare in honorem sanctorum²⁴), et pro illorum intercessione apud Deum obtinenda, sicut ecclesia intendit: anathema sit.

CAN. VI. Si quis dixerit, canonem missae errores continere²⁵), ideoque abrogandum esse: anathema sit.

CAN. VII. Si quis dixerit²⁶), caeremonias, vestes et externa signa, quibus in missarum celebratione ecclesia catholica utitur, irritabilia impietatis esse magis quam officia pietatis: anathema sit.

CAN. VIII. Si quis dixerit, missas, in quibus solus sacerdos sacramentaliter communicat²⁷), illicitas esse ideoque abrogandas: 177. anathema sit.

CAN. IX. Si quis dixerit, ecclesiae Romanae ritum, quo submissa voce pars canonis et verba consecrationis proferuntur, damnandum esse²⁸); aut lingua tantum vulgari missam celebrari debere; aut aquam non miscendam esse vino in calice offerendo²⁹), eo quod sit contra Christi institutionem: anathema sit.

DECRETUM DE OBSERVANDIS ET EVITANDIS IN CELEBRATIONE MISSAE.

Quanta cura adhibenda sit, ut sacrosanctum missae sacrificium omni religionis cultu ac veneratione celebretur, quivis facile existimare poterit, qui cogitarit, maledictum in sacris literis³⁰) eum vocari, qui facit opus Dei negligenter. Quod si necessario fateatur, nullum aliud opus adeo sanctum ac divinum a Christi fidelibus tractari posse, quam hoc ipsum tremendum mysterium, quo vivifica illa hostia, qua Deo Patri reconciliati sumus, in altari per sacerdotes quotidie immolatur: satis etiam apparet, omnem operam et diligentiam in eo ponendam esse, ut quanta maxima fieri potest interiori cordis munditia et puritate³¹), atque exteriori devotionis ac pietatis specie peragatur. Quum igitur multa iam sive temporum vitio, sive hominum incuria et improbitate irrepisse videantur, quae a tanti sacrificii dignitate aliena sunt, ut ei debitus honor et cultus ad Dei gloriam et fidelis populi aedificationem restituantur, decernit sancta synodus, ut ordinarii locorum episcopi ea omnia prohibere atque e medio tollere sedulo curent ac teneantur, quae vel avaritia, idolorum servitus³²), vel irreverentia, quae ab impietate vix sejuncta esse potest, vel superstitione, verae pietatis falsa imitatrix, induxit.

Atque ut multa paucis comprehendantur, in primis, quod ad avaritiam pertinet, cuiusvis generis mercedum conditiones, pacta, et quicquid pro missis novis celebrandis datur, nec non importunas atque illiberales elemosinarum exactiones potius quam postulationes, aliaque huiusmodi, quae a simoniaca labe, vel certe a turpi quaestu non longe absunt, omnino prohibeantur.

Deinde, ut irreverentia vitetur, singuli in suis dioecibus interdiciant, ne cui vago et ignoto sacerdoti missas celebrare liceat. Neminem praeterea, qui publice et notorie criminosus sit, aut sancto altari ministrare, aut sacris interesse permittant; neve patientur privatis in domibus³³), atque omnino extra ecclesiam, et ad divinum tantum cultum dedicata oratoria, ab eisdem ordinariis designanda et visitanda, sanctum hoc sacrificium a saecularibus aut regularibus quibuscunque peragi, ac nisi prius qui intersint decenter composito corporis habitu declaraverint, se mente etiam ac devoto cordis affectu, non solum corpore, adesse. Ab ecclesiis vero musicas eas, ubi sive organo sive cantu lascivum aut impurum aliquid miscetur, item saeculares omnes actiones, vana atque adeo profana colloquia, deambulationes, strepitus, clamores arceant, ut domus Dei vere domus orationis³⁴) esse videatur ac dici possit.

Postremo, ne superstitionis locus aliquis detur, edicto et poenis propositis caveant, ne sacerdotes aliis, quam debitis horis celebrent, neve ritus alios aut alias caeremonias et preces in missarum celebratione adhibeant, praeter eas, quae ab ecclesia probatae ac frequenti et laudabili usu receptae fuerint. Quarundam vero missarum et candelarum certum numerum, qui magis a superstitionis cultu, quam a vera religione inventus est, omnino ab ecclesia removeant, doceantque populum, quis sit, et a quo potissimum proveniat sanctissimi huius sacrificii tam pretiosus ac coelestis fructus.

Sess. XXII. 14) cf. c. 1. D. c. XLVII. seqq. et c. 6. X. de celebr. miss. III. 41. (Innoc. III.) — 15) cf. infr. can. 7. — 16) cf. c. 4. 5. D. II. de cons. (conc. Carth. III.) c. 7. ead. (conc. Brac. III.) cit. c. 6. X. de celebr. miss. — 17) Ioan. XIX. 34. — 18) Apoc. XVII. 1. et 15. — 19) Thren. IV. 4. — 20) cf. Sess. V. de ref. c. 2. Sess. XXIV. de ref. c. 7. — 21) 1 Cor. XI.

25. — 22) cf. supr. c. 1. — 23) supr. c. 2. — 24) supr. c. 3. — 25) supr. c. 4. — 26) supr. c. 5. — 27) supr. c. 6. — 28) supr. c. 8. — 29) supr. c. 7. — 30) Ier. XLVIII. 10. — 31) cf. Sess. XIII. c. 7. de sacr. euch. — 32) c. Eph. V. 5. — 33) cf. c. 12. D. 1. de cons. (conc. Mog.) c. 34. ead. (conc. Trull.) et al. — 34) Isa. LVI. 7. Matth. XXI. 13.

Moneant etiam eundem populum, ut frequenter ad suas³⁵) parochias, saltem diebus dominicis et maioribus festis, accedant. Haec igitur omnia, quae summam enumerata sunt, omnibus locorum ordinariis ita proponuntur, ut non solum ea ipsa, sed quaecunque alia huc pertinere visa fuerint, ipsi pro data sibi a sacrosancta synodo potestate, ac etiam, ut delegati sedis apostolicae, prohibeant, mandent, corrigant, statuunt, atque ad ea inviolate servanda censuris ecclesiasticis aliisque poenis, quae illorum arbitrio constituentur, fidelem populum compellant; non obstantibus privilegiis, exemptionibus, appellationibus ac consuetudinibus quibuscunque.

DECRETUM DE REFORMATIONE.

Eadem sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, ut reformationis negotium prosequatur, haec in praesenti sessione statuenda censuit.

180. C. I. *Decreta de vita et honestate clericorum innovantur.*

Nihil est, quod alios magis ad pietatem et Dei cultum assidue instruat, quam eorum vita et exemplum³⁶), qui se divino ministerio dedicaverunt. Quum enim a rebus saeculi in altiore sublimi loco conspiciantur, in eos tanquam in speculum reliqui oculos concipiunt, ex iisque sumunt quod imitentur. Quapropter sic decet omnino clericos in sortem Domini vocatos³⁷) vitam moresque suos omne componere³⁸), ut habitu, gestu, incessu, sermone aliisque omnibus rebus nil, nisi grave, moderatum ac religione plenum praeseferant; levia etiam delicta, quae in ipsis maxima essent, effugiant, ut eorum actiones cunctis afferant venerationem. Quum igitur, quo maiore in ecclesia Dei et utilitate et ornamento haec sunt, ita etiam diligentius sint observanda, statuit sancta synodus, ut quae alias a summis Pontificibus et a sacris conciliis de clericorum vita, honestate, cultu doctrinaque retinenda, ac simul de luxu, comensationibus, choreis, aleis, laniis, ac quibuscunque criminibus, nec non saecularibus negotiis fugiendis copiose ac salubriter sancita fuerunt, eadem in posterum iisdem poenis, vel maioribus arbitrio ordinarii imponendis observentur; nec appellatio executionem hanc, quae ad morum correctionem pertinet, suspendat. Si qua vero ex his in desuetudinem abiisse compererint, ea quam primum in usum revocari et ab omnibus accurate custodiri studeant; non obstantibus consuetudinibus quibuscunque, ne subditorum neglectae emendationis ipsi condignas Deo vindice poenas persolvant.

C. II. *Quinam ad cathedrales ecclesias assumendi.*

Quicumque posthac ad ecclesias cathedrales erit assumendus, is non solum natalibus, aetate³⁹), moribus et vita ac aliis, quae a sacris canonibus requiruntur, plene sit praeditus, verum etiam in sacro ordine antea saltem sex mensium spatio constitutus. Quarum rerum instructio, si eius notitia nulla aut recens in curia fuerit, a sedis apostolicae legatis seu nunciis provinciarum, aut eius ordinario, eoque deficiente a vicinioribus ordinariis sumatur. Scientia vero praeter haec eiusmodi polleat, ut numeris sibi iniungendi necessitati possit satisfacere. Ideoque antea in universitate studiorum magister, sive doctor aut licenciatus in sacra theologia vel iure canonico merito sit promotus, aut publico alicuius academiae testimonio idoneus ad alios docendos ostendatur. Quod si regularis fuerit, a superioribus suae religionis similem fidem habeat. Praedicti autem omnes, unde instructio seu testificatio erit sumenda, haec fideliter et gratis referre teneantur; alioquin eorum conscientias graviter oneratas esse scient, ac Deum et superiores suos habebunt ullores.

182. C. III. *Creandae distributiones quotidianae ex tertia parte quorumcunque fructuum; portio absentium quibus cedat; certi casus excepti.*

Episcopi, etiam tanquam delegati apostolici, ex fructibus et proventus quibuscunque omnium dignitatum, personatum et officiorum, in ecclesiis cathedralibus vel collegiatis existentium, tertiam partem in distributiones⁴⁰), eorum arbitrio assignandas, dividere possint, ut scilicet, qui eas obtinent, si personaliter competens sibi servitium iuxta formam ab eisdem episcopis praescribendam quolibet die statuto non impleverint, illius diei distributionem amittant, nec eius quoque modo dominium acquirant, sed fa-

bricae ecclesiae, quatenus indigeat, aut alteri pio loco arbitrio ordinarii applicetur. Crescente vero contumacia contra eos iuxta sacrorum canonum constitutiones procedant⁴¹). Quod si alicui ex praedictis dignitatibus in ecclesiis cathedralibus vel collegiatis de iure seu consuetudine iurisdicatio, administratio vel officium non competat, sed extra civitatem in dioecesi cura animarum imminet, cui is, qui dignitatem obtinet, incumbere voluerit: tunc pro tempore, quo in curata ecclesia rexerit ac ministraverit, tanquam praesens sit ac divinis intersit, in ecclesiis cathedralibus ac collegiatis habeatur. Haec in iis tantum ecclesiis constituta intelligantur, in quibus nulla est consuetudo vel statutum, ut dictae dignitates non servientes aliquid amittant, quod ad tertiam partem dictorum fructuum et proventuum ascendat; non obstantibus consuetudinibus, etiam immemorabilibus, exemptionibus et constitutionibus, etiam iuramento et quavis auctoritate firmatis.

C. IV. *In ecclesia cathedrali vel collegiata sacro ordine non trahati vocem in capitulo non habeant. Qualitates et onera obtinentium beneficia in illis.*

Quicumque in cathedrali vel collegiata, saeculari vel regulari ecclesia, divinis mancipatus officii, in subdiaconatus ordine saltem constitutus non sit, vocem in huiusmodi ecclesiis in capitulo non habeat, etiamsi hoc sibi ab aliis libere fuerit concessum. Si vero, qui dignitates, personatus, officia, praebendas, portiones ac quaelibet alia beneficia in dictis ecclesiis obtinent, aut in posterum obtinebunt, quibus onera varia sunt annexa, videlicet, ut alii missas, alii evangelium, alii epistolas dicant seu cantent, quocunque ii privilegio, exemptione, praerogativa, generis nobilitate sint insigniti, teneantur iusto impedimento cessante infra annum ordines suscipere requisitos; alioquin poenas incurrant iuxta constitutionem concilii Viennensis⁴²), quae incipit: *Ut ii, qui*, quam praesenti decreto innovat. Cogantque episcopi eos diebus statutis dictos ordines per se ipsos exercere⁴³), ac cetera omnia officia, quae debent, in cultu divino praestare, sub eisdem et aliis etiam gravioribus poenis, arbitrio eorum imponendis. Nec alii in posterum fiat provisio, nisi iis, qui iam aetatem et ceteras habilitates integre habere dignoscantur; aliter irrita sit provisio.

C. V. *Dispensationes extra curiam episcopo committantur ab eo examinentur.*

Dispensationes, quacunque auctoritate concedendae, si extra Romanam curiam committendae erunt, committantur ordinariis illorum, qui eas impetraverint; eae vero, quae gratiose concedentur, suum non sortiantur effectum, nisi prius ab eisdem, tanquam delegatis apostolicis, summarie tantum et extrajudicialiter cognoscatur, expressas preces subreptionis vel obreptionis vitio non subiacere.

C. VI. *Circumspecte commutandae ultimae voluntates.*

In commutationibus ultimarum voluntatum, quae non nisi ex iusta et necessaria causa fieri debent⁴⁴), episcopi, tanquam delegati sedis apostolicae, summarie et extrajudicialiter cognoscant, nihil in precibus tacita veritate vel suggesta falsitate fuisse narratum, priusquam commutationes praedictae executioni demandentur.

C. VII. *Innovatur cap. Romana de appellationibus in Sexto.*

Legati et nuncii apostolici, patriarchae ac primates et metropolitani, in appellationibus ad eos interpositis in quibusvis causis, tam in admittendis appellationibus quam in concedendis inhibitionibus post appellationem, servare teneantur formam et tenorem sacrarum constitutionum, et praesertim Innocentii IV.⁴⁵), quae incipit: *Romana*; quacunque consuetudine, etiam immemorabili, aut stylo vel privilegio in contrarium non obstantibus. Aliter inhibitiones et processus et inde secuta quaecunque sint ipso iure nulla.

C. VIII. *Episcopi pias omnium dispositiones exsequantur; quaecunque pia loca visitent, dummodo non sub immediata regum protectione sint.*

Episcopi⁴⁶), etiam tanquam sedis apostolicae delegati, in casibus a iure concessis omnium piarum dispositionum tam in ultima voluntate quam inter vivos sint executores; habeant ius visitandi hospitalia, collegia quaecunque, ac confraternitates laicorum, etiam quas scholas sive quocunque alio nomine vocant, (non tamen quae sub regum immediata protectione sunt, sine eorum licentia,) eleemo-

Sess. XXII. 35) cf. c. 35. D. I. de cons. (conc. Agath.) c. 4. 5. C. IX. qu. 2. et c. 2. X. de paroch. III. 29. (conc. Nannet.) — 36) cf. infr. Sess. XXV. de ref. c. 1. — 37) cf. c. 1. D. XXI. (Ibid.) — 38) cf. tot. tit. de vita et hon. cler. apud Greg. in Vltro et in Clem. (III. 1.) Sess. XXV. de ref. in pr. — 39) c. 5. D. LI. (conc. Tol. IV.) c. 7. X. de elect. I. 6. (conc. Lat. III.) c. 19. ib. (Innoc. III.) Sess. VII. de ref. c. 1. Sess. XXIV. de

ref. c. 1. et 12. — 40) cf. Sess. XXI. de ref. c. 3. — 41) cf. Sess. XXI. c. cit. et loc. ibi alleg. n. 26. — 42) Clem. 2. de act. et qual. et ord. prof. l. 6. et infr. inter const. ex aut. iure deanupt. per conc. Trid. innovatas. — 43) cf. Sess. XXIV. de ref. c. 12. — 44) cf. Sess. XXV. de ref. c. 4. — 45) c. 3. de app. in Vltro II. 15. et infra l. c. — 46) cf. Clem. 2. de relig. dom. III. 11. (Clem. V.)

synas montis pietatis sive caritatis, et pia loca omnia, quomodocumque nuhcupentur, etiamsi praedictorum locorum cura ad laicos pertineat, atque eadem pia loca exemptionis-privilegio sint munita; ac omnia, quae ad Dei cultum aut animarum salutem seu pauperes sustentandos instituta sunt, ipsi ex officio suo iuxta sacrorum canonum statuta cognoscant¹⁷⁾ et exsequantur, non obstantibus quacumque consuetudine, etiam immemorabili, privilegio aut statuto.

186. C. IX. *Administratores quorumcumque piorum locorum reddant rationem ordinario, nisi aliter in fundatione sit cautum.*

Administratores tam ecclesiastici quam laici fabricae cuiusvis ecclesiae, etiam cathedralis, hospitalis¹⁸⁾, confraternitatis, elemosynae montis pietatis et quorumcumque piorum locorum¹⁹⁾, singulis annis teneantur reddere rationem administrationis ordinario; consuetudinibus et privilegiis quibuscumque in contrarium sublatis, nisi secus forte in institutione et ordinatione talis ecclesiae seu fabricae expresse cautum esset. Quod si ex consuetudine aut privilegio, aut ex constitutione aliqua loci alius ad id deputatis ratio reddenda esset, tunc cum iis adhibeatur etiam ordinarius, et aliter factae liberationes dictis administratoribus minime suffragentur.

C. X. *Notarii episcoporum examini et iudicio subiaceant.*

Quum ex notariorum imperitia plurima damna et multarum occasio litium oriatur, possit episcopus quoscumque notarios, etiamsi apostolica, imperiali aut regia auctoritate creati fuerint, etiam tanquam delegatus sedis apostolicae, examinatione adhibita eorum sufficientiam scrutari, illisque non idoneis repertiis, aut quandocumque in officio delinquentibus, officii eius in negotiis, litibus et causis ecclesiasticis ac spiritualibus exercendi usum perpetuo aut ad tempus prohibere. Neque eorum appellatio interdictionem ordinarii suspendat.

C. XI. *Honorum cuiuscumque ecclesiae aut pii loci occupatores puniuntur.*

Si quem clericorum vel laicorum, quacumque is dignitate, etiam imperiali aut regali, praefulgeat, in tantum malorum omnium radix cupiditas²⁰⁾ occupaverit, ut alicuius ecclesiae, seu cuiusvis saecularis vel regularis beneficii, montium pietatis, aliorumque piorum locorum iurisdictiones, bona, census ac iura, etiam feudalia et emphyteutica, fructus, emolumenta, seu quascumque obventiones, quae in ministrorum et pauperum necessitates converti debent, per se vel alios vi vel timore incusso, seu etiam per suppositas personas clericorum aut laicorum, seu quacumque arte aut quocumque quaesito colore in proprios usus convertere, illosque usurpare praesumpserit, seu impedire, ne ab iis, ad quos iure pertinent, percipiantur, is anathemati tamdiu subiaceat, quamdiu iurisdictiones, bona, res, iura, fructus et redditus, quos occupaverit, vel qui ad eum quomodocumque, etiam ex donatione suppositae personae, pervenerint, ecclesiae eiusque administratori sive beneficiato integre restituerit, ac deinde a Romano Pontifice absolutionem obtinuerit. Quod si eiusdem ecclesiae patronus fuerit, etiam iure patronatus ultra praedictas poenas eo ipso privatus existat. Clericus vero, qui nefandae fraudis et usurpationis huiusmodi fabricator seu consentiens fuerit, eisdem poenis subiaceat, nec non quibuscumque beneficiis privatus sit, et ad quaecumque alia beneficia inhabilis efficiatur, et a suorum ordinum executione etiam post integram satisfactionem et absolutionem sui ordinarii arbitrio suspendatur.

DECRETUM SUPER PETITIONE CONCESSI- ONIS CALICIS.

Insuper, quum eadem sacrosancta synodus superiori sessione duos articulos alias propositos²¹⁾, et tum nondum discussos, videlicet: An rationes, quibus sancta catholica ecclesia adducta fuit, ut communicaret laicos atque etiam non celebrantes sacerdotes sub una panis specie, ita sint retinendae, ut nulla ratione calicis usus cuiquam sit permittendus; et: an, si honestis et Christianae caritati consentaneis rationibus concedendus alicui vel nationi vel regno calicis usus videatur, sub aliquibus conditionibus concedendus sit, et quaenam illae sint, in aliud tempus, oblata sibi occasione, examinandos atque definiendos reservaverit; nunc, eorum, pro quibus petitur, saluti optime consultum volens, decrevit, integrum negotium ad sanctissimum dominum nostrum esse referendum, prout praesenti decreto refert, qui pro sua singulari prudentia id efficiat,

quod utile reipublicae Christianae, et salutare petentibus usum calicis fore iudicaverit.

Indictio futurae sessionis.

Insuper eadem sacrosancta Tridentina synodus diem futurae sessionis ad feriam quintam post octavam festivitatis omnium sanctorum, quae erit dies XII. mensis Novembris indicit, et in ea decernetur de sacramento ordinis, et de sacramento matrimonii etc.

Prorogata fuit sessio usque ad diem XV. Iulii MDLXIII.

SESSIO XXIII.

QUAE EST SEPTIMA
SUB PIO IV., PONTIFICE MAXIMO,
CELEBRATA
DIE XV. MENSIS IULII MDLXIII.

VERA ET CATHOLICA DOCTRINA DE SACRAMENTO ORDINIS,

AD CONDEMNANDOS ERRORES NOSTRI TEMPORIS
A SANCTA SYNODO TRIDENTINA DECRETA, ET
PUBLICATA SESSIONE SEPTIMA.

[C. I. *De institutione sacerdotii novae legis.*

Sacrificium et sacerdotium ita Dei ordinatione coniuncta sunt, ut utrumque in omni lege exstiterit. Quum igitur in novo testamento sanctum eucharistiae sacrificium visibile ex Domini institutione catholica ecclesia acceperit, fateri etiam oportet, in ea novum esse visibile et externum sacerdotium, in quod vetus translatum est¹⁾. Hoc autem ab eodem Domino Salvatore nostro institutum esse, atque Apostolis eorumque successoribus in sacerdotio potestatem traditam consecrandi, offerendi et ministrandi corpus et sanguinem eius, nec non et peccata dimittendi et retinendi, sacrae literae ostendunt, et catholicae ecclesiae traditio semper docuit.

C. II. *De septem ordinibus.*

190.

Quum autem divina res sit tam sancti sacerdotii ministerium, consentaneum fuit, quo dignius et maiori cum veneratione exerceri posset, ut in ecclesiae ordinatissima dispositione plures et diverae essent ministrorum ordines²⁾, qui sacerdotio ex officio deservirent, ita distributi, ut qui iam clericali tonsura insigniti essent per minores ad maiores adscenderent³⁾. Nam non solum de sacerdotibus, sed et de diaconis sacrae literae apertam mentionem faciunt⁴⁾, et quae maxime in illorum ordinatione attendenda sunt gravissimis verbis docent; et ab ipso ecclesiae initio sequentium ordinum nomina, atque uniuscuiusque eorum propria ministeria, subdiaconi scilicet, acolythi, exorcistae, lectoris et ostiarii in usu fuisse cognoscuntur, quamvis non pari gradu; nam subdiaconatus ad maiores ordines a Patribus⁵⁾ et sacris conciliis refertur, in quibus et de aliis inferioribus frequentissime legitur.

C. III. *Ordinem verè esse sacramentum.*

Quum scripturae testimonio, apostolica traditione et Patrum unanimi consensu perspicuum sit, per sacram ordinationem, quae verbis et signis exterioribus perficitur, gratiam conferri, dubitare nemo debet, ordinem esse vere et proprie unum ex septem sanctae ecclesiae sacramentis. Inquit enim Apostolus⁶⁾: *Admoneo te, ut resuscites gratiam Dei, quae est in te, per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis et sobrietatis.*

C. IV. *De ecclesiastica hierarchia et ordinatione.*

Quoniam vero in sacramento ordinis⁷⁾, sicut et in baptismo et confirmatione character imprimitur, qui nec deleri nec auferri potest, merito sancta synodus damnat eorum sententiam, qui asserunt, novi testamenti sacerdotes temporariam tantummodo potestatem habere, et semel rite ordinatos iterum laicos effici posse, si verbi Dei ministerium non exercent. Quod si quis omnes Christianos

Sess. XXII. 47) cf. c. 3. (Greg. I.) c. 6. (conc. Mog.) c. 17. 19. (Greg. IX.) X. de test. et ult. vol. III. 26. — 48) cf. Sess. VII. de ref. c. 15. — 49) cf. Clem. cit. not. 46. Sess. XXV. c. 8. de ref. — 50) 1 Tim. VI. 10. — 51) cf. Sess. XIII. in decr. prorog. et Sess. XXI. post can. 4.

Sess. XXIII. 1) Hebr. VII. 12. seqq. — 2) Matth. XVI. 19. Marc. XIV. 22 — 24. Luc. XXII. 19. seq. Ioan. XX. 22. seq. — 3) cf. infr. can.

2. — 4) Act. VI. 5. XXI. 8. 1 Tim. III. 8 — 10. — 5) cf. e. gr. Cyprian. ep. 55. Tertull. de praescr. I. 41. c. 11. D. XXXII. (Urban. II.) c. 12. lb. (id. in syn. Melph.) c. 4. D. LX. (id.) c. 9. X. de act. et qual. et ord. praefic. I. 14. (Innoc. III.) — 6) 2 Tim. I. 6. seq. — 7) cf. Sess. VII. de sacr. can. 9. et infr. can. 4.

promiscue novi testamenti sacerdotes esse, aut omnes pari inter se potestate spirituali praeditos affirmet, nihil aliud facere videtur, quam ecclesiasticam hierarchiam⁸⁾, quae est ut castrorum acies ordinata⁹⁾, confundere; perinde ac si contra beati Pauli¹⁰⁾ doctrinam omnes Apostoli, omnes Prophetae, omnes Evangelistae, omnes pastores, omnes sint doctores. Proinde sacrosancta synodus declarat, praeter ceteros ecclesiasticos gradus, episcopos, qui in Apostolorum locum successerunt, ad hunc hierarchicum ordinem praecipue pertinere, et positos, sicut idem Apostolus ait¹¹⁾, a Spiritu sancto regere ecclesiam Dei; eosque presbyteris superiores esse, ac sacramentum confirmationis¹²⁾ conferre, ministros ecclesiae ordinare, atque alia pleraque peragere ipsos posse, quarum functionum potestatem reliqui inferioris ordinis nullam habent. Docet insuper sacrosancta synodus, in ordinatione episcoporum, sacerdotum et ceterorum ordinum, nec populi, nec cuiusvis saecularis potestatis et magistratus consensum, sive vocationem, sive auctoritatem ita requiri, ut sine ea irrita sit ordinatio; quin potius decernit, eos, qui tantummodo a populo, aut saeculari potestate ac magistratu vocati et instituti, ad haec ministeria exercenda adaccendant, et qui ea propria temeritate sibi sumunt, omnes non ecclesiae ministros, sed fures et latrones¹³⁾ per ostium non ingressos habendos esse. Haec sunt, quae generatim sacrae synodo visum est Christi fideles de sacramento ordinis docere. His autem contraria certis et propriis canonibus in hunc, qui sequitur, modum damnare constituit, ut omnes adiuvante Christo fidei regula utentes in tot errorum tenebris catholicam veritatem facilius agnoscere et tenere possint.

DE SACRAMENTO ORDINIS.

CAN. I. Si quis dixerit¹⁴⁾, non esse in novo testamento sacerdotium visibile et externum, vel non esse potestatem aliquam consecrandi et offerendi verum corpus et sanguinem Domini, et peccata remittendi et retinendi¹⁵⁾, sed officium tantum et nudum ministerium praedicandi evangelium; vel eos, qui non praedicant, prorsus non esse sacerdotes: anathema sit.

CAN. II. Si quis dixerit, praeter sacerdotium non esse in ecclesia catholica alios ordines¹⁶⁾, et maiores et minores, per quos velut per gradus quosdam¹⁷⁾ in sacerdotium tendatur: anathema sit.

CAN. III. Si quis dixerit¹⁸⁾, ordinem sive sacram ordinationem non esse vere et proprie sacramentum a Christo Domino institutum, vel esse signum quoddam humanum, excogitatum a viris rerum ecclesiasticarum imperitiis, aut esse tantum ritum quandam eligendi ministros verbi Dei et sacramentorum: anathema sit.

CAN. IV. Si quis dixerit, per sacram ordinationem non dari Spiritum sanctum, ac proinde frustra episcopos dicere: Accipe Spiritum sanctum; aut per eam non imprimi characterem; vel eum, qui sacerdos semel fuit, laicum rursus fieri posse: anathema sit.

CAN. V. Si quis dixerit, sacram unctionem, qua ecclesia in sancta ordinatione utitur, non tantum non requiri, sed contemnendam et perniciosam esse, similiter et aliaq ordinis caeremonias: anathema sit.

CAN. VI. Si quis dixerit, in ecclesia catholica non esse hierarchiam divina ordinatione institutam, quae constat ex episcopis, presbyteris et ministris: anathema sit.

CAN. VII. Si quis dixerit, episcopos non esse presbyteris superiores, vel non habere potestatem confirmandi et ordinandi; vel eam, quam habent, illis esse cum presbyteris communem; vel ordines ab ipsis collatos sine populi vel potestatis saecularis consensu aut vocatione irritos esse; aut eos, qui nec ab ecclesiastica et canonica potestate rite ordinati, nec missisunt, sed aliunde veniunt, legitimos esse verbi et sacramentorum ministros: anathema sit.

CAN. VIII. Si quis dixerit, episcopos, qui auctoritate Romani Pontificis assumuntur, non esse legitimos et veros episcopos, sed signum humanum: anathema sit.

DECRETUM DE REFORMATIONE.

Eadem sacrosancta Tridentina synodus, reformationis materiam prosequens, haec, quae sequuntur, in praesenti decernenda esse statuit et decernit.

C. I. Rectorum ecclesiarum in residendo negligentia varie coercetur; animarum curae providetur.

Quum praeepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere¹⁹⁾, pro his sacrificium offerre, verbique divini praedicatione, sacramentorum administratione ac honorum omnium operum exemplo pascere, pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere, et^{19a)} in cetera munia pastoralia incumbere, quae omnia nequaquam ab iis praestari et impleri possunt, qui gregi suo non invigilant neque assistunt, sed mercenariorum more deserunt²⁰⁾: sacrosancta synodus eos admonet et hortatur, ut divinorum praeeptorum memores factique forma gregis²¹⁾ in iudicio et veritate pascant et regant. Ne vero ea, quae de residentia sancte et utiliter iam antea sub fel. rec. Paulo III. sancita fuerunt²²⁾, in sensus a sacrosanctae synodi mente alienos trahantur, ac si vigore illius decreti quinque mensibus continuus abesse liceat, illis inhaerendo declarat sacrosancta synodus, omnes patriarchalibus, primatialibus, metropolitans ac cathedralibus ecclesiis quibuscunque quocunque nomine et titulo praefectos, etiam si sanctae Romanae ecclesiae cardinales sint, obligari ad personalem in sua ecclesia vel dioecesi residentiam, ubi iniuncto sibi officio defungi teneantur, neque abesse posse, nisi ex causis et modis infra scriptis. Nam quum Christiana caritas, urgens necessitas, debita obedientia, ac evidens ecclesiae vel reipub. utilitas aliquos nonnunquam abesse postulent et exigant, decernit eadem sacrosancta synodus, has legitimae absentiae causas a beatissimo Romano Pontifice, aut metropolitano, vel eo absente, suffraganeo episcopo antiquiori residente, qui idem metropolitano absentiam probare debet, in scriptis esse approbandas; nisi quum absentia incidit propter aliquod munus et reipublicae officium episcopatus adiunctum, cuius quoniam causae sunt notoriae et interdum repentinae, ne eas quidem significari metropolitano necesse erit. Ad eundem tamen cum concilio provinciali spectabit, iudicare de licentia a se vel a suffraganeo datis, et videre, ne quis eo iure abutatur, et ut poenis canonicis errantes puniantur. Interea^{19b)} meminerint discessuri²³⁾, ita ovis suis providendum, ut, quantum fieri poterit, ex ipsorum absentia nullum damnum accipiant. Quoniam autem qui aliquantisper tantum absunt ex veterum canonum sententia non videntur abesse, quia statim reversuri sunt: sacrosancta synodus vult, illud absentiae spatium singulis annis, sive continuum sive interruptum, extra praedictas causas nullo pacto debere duos aut ad summum tres menses excedere, et haberi rationem, ut id aequa ex causa fiat et absque ullo gregis detrimento; quod an ita sit, abscedentium conscientiae relinquit, quam sperat religiosam et timoratum fore, quum Deo corda pateant²⁴⁾, cuius opus non fraudulenter agere²⁵⁾ suo periculo teneant. Eosdem interim admonet et in Domino hortatur, ne per illius temporis spatium, Dominici Adventus, Quadragesimae, Nativitatis, Resurrectionis Domini, Pentecostes item, et Corporis Christi diebus, quibus refici maxime et in Domino gaudere pastoris praesentia oves debeant, ipsi ab ecclesia sua cathedrali ullo pacto absint²⁶⁾, nisi episcopalia munia in sua dioecesi eos alio vocent.

Si quis autem, quod utinam nunquam eveniat, contra huius decreti dispositionem abfuerit, statuit sacrosancta synodus, praeter alias poenas adversus non residentes sub Paulo III. impositas et innovatas²⁷⁾, ac mortalis peccati reatum, quem incurrit, eum pro rata temporis absentiae fructus suos non facere, nec tuta conscientia, alia etiam declaratione non secuta, illos sibi definire posse, sed teneri, aut ipso cessante, per superiorem ecclesiasticum, illos fabricae ecclesiarum aut pauperibus loci erogare, prohibita quacunque conventionem vel compositione, quae pro fructibus male perceptis appellatur, ex qua etiam praedicti fructus in totum, aut pro parte ei remitterentur; non obstantibus quibuscunque privilegiis quicunque collegio aut fabricae concessis.

Eadem omnino, etiam quoad culpam, amissionem fructuum, et poenas de curatis inferioribus²⁸⁾ et aliis quibuscunque, qui beneficium aliquod ecclesiasticum curam animarum habens obtinent, sacrosancta synodus declarat et decernit; ita tamen, ut, quocunque eos causa prius per episcopum cognita et probata abesse contigerit, vicarium idoneum ab ipso ordinario approbandum cum debita mercedis assignatione relinquant. Discedendi autem licentiam in scriptis gratisque concedendam ultra bimestre tempus nisi ex gravi causa non obtineant. Quod si, per edictum citati etiam non personaliter, contumaces fuerint, liberum esse vult ordinariis, per censuras ecclesiasticas, et sequestrationem et subtractionem

Sess. XXIII. 8) cf. infr. can. 6. — 9) Cant. VI. 3. 9. — 10) 1 Cor. XII. 28. seqq. Eph. IV. 11. — 11) Act. XX. 28. — 12) cf. Sess. VII. de confirm. can. 3. — 13) Ioan. X. 1. — 14) cf. supr. c. 1. — 15) Matth. XVI. 19. Luc. XXII. 19. seqq. — 16) cf. supr. c. 2. — 17) c. 2. — 18) c. 2. (Zosim.) D. LXXVII. c. 3. ib. (Siric.) — infr. ead. de ref. c. 13. — 18) cf. supr. c. 3.

19) Ioan. X. 14. XXI. 15 — 17. — 20) Ioan. X. 42. 13. — 21) 1 Petr. V. 2. 3. — 22) cf. supr. Sess. VI. de ref. c. 1. — 23) cf. c. 34. de elect. in Vito I. 6. (Bonif. VIII.) — Sess. VI. de ref. c. 2. extr. — 24) Psalm. VII. 10. — 25) Ier. XLVIII. 10. — 26) cf. c. 29. C. VII. qu. 1. (conc. Agath.) — 27) cf. Sess. VI. de ref. c. 1. — 28) ib. c. 2.

fructuum, aliaque iuris remedia, etiam usque ad privationem, compellere, nec executionem hanc quolibet privilegio, licentia, familiaritate, exemptione, etiam ratione cuiuscunque beneficii, pactione, statuto, etiam iuramento vel quacunque auctoritate confirmato, consuetudine, etiam immemorabili, quae potius corruptela censenda est, sive appellatione aut inhibitione, etiam in Romana curia, vel vigore Eugenianae²⁹⁾ constitutionis suspendi posse. Postremo, tam decretum illud sub Paulo III.³⁰⁾, quam hoc ipsum in conciliis provincialibus et episcopalibus publicari sancta synodus praecipit; cupit enim quae adeo ex pastorum munere animarumque salute sunt frequenter omnium auribus mentibusque infigi, ut in posterum Deo iuvante nulla temporum iniuria aut hominum oblivione aut desuetudine aboleantur.

198. C. II. *Ecclesiis praefecti consecrationis munus intra tres menses suscipiant; consecratio quo loco peragenda.*

Ecclesiis cathedralibus seu superioribus quocunque nomine ac titulo praefecti, etiam si sanctae Romanae ecclesiae cardinales sint, si munus consecrationis intra tres menses³¹⁾ non susceperint, ad fructuum perceptorum restitutionem teneantur; si intra totidem menses postea id facere neglexerint, ecclesiis ipso iure sint privati. Consecratio vero, si extra curiam Romanam fiat, in ecclesia, ad quam promoti fuerint, aut in provincia, si commode fieri poterit, celebretur.

C. III. *Episcopi extra aegritudinem per se ordines conferant.*

Episcopi per semetipsos ordines conferant. Quod si aegritudine fuerint impediti, subditos suos non aliter, quam iam probatos³²⁾ et examinatos ad alium episcopum ordinandos dimittant.

C. IV. *Qui prima tonsura initiandi.*

199. Prima tonsura non initiatur³³⁾ qui sacramentum confirmationis non susceperint, et fidei rudimenta edocti non fuerint, quique legere et scribere nesciant, et de quibus probabilis coniectura non sit, eos non saecularis iudicii fugiendi fraude, sed, ut Deo fidelem cultum praestent, hoc vitae genus elegerint.

C. V. *Ordinandi quibus instructi esse debeant.*

Ad minores ordines promovendi bonum a parochia et a magistro scholae, in qua educantur, testimonium habeant. Hi vero, qui ad singulos maiores erunt assumendi, per mensem ante ordinationem episcopum aedeant, qui parochia aut alteri, cui magis expedire videbitur, committat, ut nominibus ac desiderio eorum, qui volent promoveri, publice in ecclesia propositis, de ipsorum ordinandorum natalibus³⁴⁾, aetate, moribus et vita a fide dignis diligenter inquirat, et literas testimoniales³⁵⁾, ipsam inquisitionem factam continentes, ad ipsum episcopum quam primum transmittat.

C. VI. *Aetas quatuordecim annorum ad beneficium ecclesiasticum requiritur; quis privilegio fori gaudere debeat.*

200. Nullus prima tonsura initiatus aut etiam in minoribus ordinibus constitutus ante decimum quartum annum beneficium possit obtinere³⁶⁾. Is etiam fori-privilegio non gaudeat³⁷⁾, nisi beneficium ecclesiasticum habeat, aut clericalem habitum et tonsuram deferens alicui ecclesiae ex mandato episcopi inserviat, vel in seminario clericorum, aut in aliqua schola vel universitate de licentia episcopi quasi in via ad maiores ordines suscipiendos versetur. In clericia vero coniugatis servetur constitutio Bonifacii VIII.³⁸⁾, quae incipit: *Clerici, qui cum uniceis*, modo hi clerici, alicuius ecclesiae servitio vel ministerio ab episcopo deputati, eidem ecclesiae serviant, vel ministrent, et clericali habitu et tonsura utantur; nemini quoad hoc privilegio vel consuetudine, etiam immemorabili, suffragante.

C. VII. *Examinandi sunt ordinandi a viris peritis iuris divini et humani.*

Sancta synodus antiquorum canonum³⁹⁾ vestigiis inhaerendo discernit, ut, quando episcopus ordinationem facere disposuerit, omnes, qui ad sacrum ministerium accedere voluerint, feria quarta ante ipsam ordinationem, vel quando episcopo videbitur, ad civitatem evocentur. Episcopus autem, sacerdotibus et aliis prudentibus viris peritis divinae legis ac in ecclesiasticis sanctionibus ex-

ercitatis sibi adscriptis, ordinandorum genus, personam, aetatem, institutionem, mores, doctrinam et fidem⁴⁰⁾ diligenter investiget et examinet.

C. VIII. *Quomodo et a quo unusquisque promoveri debeat.*

Ordinationes sacrorum ordinum statutis a iure temporibus⁴¹⁾ ac in cathedrali ecclesia, vocatis praesentibusque ad id ecclesiae ca-
201. nonicis, publice celebrentur; si autem in alio dioecesis loco, praesente clero loci, dignior, quantum fieri poterit, ecclesia semper aedeatur. Unusquisque autem a proprio episcopo ordinetur⁴²⁾. Quod si quis ab alio promoveri petat, nullatenus id ei, etiam cuiusvis generalis aut specialis rescripti vel privilegii praetextu, etiam statutis temporibus permittatur, nisi eius probitas ac mores ordinarii sui testimonio commendentur⁴³⁾. Si secus fiat, ordinans a collatione ordinum per annum, et ordinatus a susceptorum ordinum executione, quamdiu proprio ordinario videbitur expedire, sit suspensus.

C. IX. *Episcopus familiarem ordinans conferat statim beneficium re ipsa.*

Episcopus familiarem suum non subditum ordinare non possit, nisi per triennium secum fuerit commoratus, et beneficium⁴⁴⁾ quacunque fraude cessante statim re ipsa illi conferat; consuetudine quacunque, etiam immemorabili, in contrarium non obstante.

C. X. *Episcopis inferiores praelati tonsuram vel minores ordines ne conferant, nisi regularibus sibi subditis; nec ipsi, aut capitula quaecunque dimissorias concedant; gravius in decretum peccantibus poena statuta.*

Abbatibus ac aliis quibuscunque quantumvis exemptis non liceat
202. in posterum intra fines alicuius dioecesis consistentibus, etiam si nullius dioecesis vel exempti esse dicantur, cuiquam, qui regularis subditus sibi non sit, tonsuram vel minores ordines conferre; nec ipsi abbates et alii exempti, aut collegia vel capitula quaecunque, etiam ecclesiarum cathedralium, lteras dimissorias aliquibus clericis saecularibus, ut ab aliis ordinentur, concedant. Sed horum omnium ordinatio, servatis omnibus, quae in huius sanctae synodi decretis continentur⁴⁵⁾, ad episcopos, intra quorum dioecesis fines existant, pertineat; non obstantibus quibusvis privilegiis, praescriptionibus aut consuetudinibus etiam immemorabilibus. Poenam quoque impositam iis, qui contra huius sanctae synodi sub Paulo III. decretum⁴⁶⁾ a capitulo episcopali sede vacante lteras dimissorias impetrant, ad illos, qui easdem lteras non a capitulo, sed ab aliis quibusvis, in iurisdictione episcopi loco capituli sede vacante succedentibus, obtinerent; mandat extendi. Concedentes autem dimissorias contra formam decreti ab officio et beneficio per annum sint ipso iure suspensi.

C. XI. *Interstitia in susceptione minorum ordinum, et certa alia praecepta observanda.*

Minores ordines iis, qui saltem latinam linguam intelligant, per temporum interstitia⁴⁷⁾, nisi aliud episcopo expedire magis videretur, conferantur, ut eo accuratius quantum sit huius disciplinae pondus possint edoceri, ac in unoquoque munere iuxta praescriptum episcopi se exercent⁴⁸⁾, idque in ea, cui adscripti erunt, eccle-
203. sia, (nisi forte ex causa studiorum absint), atque ita de gradu in gradum ascendant, ut in iis cum aetate vitae meritum et doctrina maior accrescat, quod et bonorum morum exemplum, et assiduum in ecclesia ministerium, atque maior erga presbyteros et superiores ordines reverentia, et crebrior, quam antea, corporis Christi communio maxime comprobabunt. Quumque hinc ad altiores gradus et sacratissima mysteria sit ingressus, nemo iis initiatur, quem non scientiae spes maioribus ordinibus dignum ostendat⁴⁹⁾. Hi vero non nisi post annum a susceptione postremi gradus minorum ordinum ad sacros ordines promoveantur, nisi necessitas aut ecclesiae utilitas iudicio episcopi aliud exposcat.

C. XII. *Aetas ad maiores ordines requisita; digni duntaxat assumendi.*

Nullus in posterum ad subdiaconatus ordinem ante vigesimum secundum, ad diaconatus ante vigesimum tertium, ad presbyteratus ante vigesimum quintum aetatis suae annum promoveatur⁵⁰⁾. Sciant

Sess. XXIII. 29) c. 3. de priv. in Extr. com. V. 7. et infra inter const. ex antiquo iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 30) Sess. VI. de ref. c. 1. — 31) cf. c. 2. D. LXXV. (conc. Chalch.) c. 1. D. C. (conc. Ravenn.) supr. Sess. VII. de ref. c. 9. — 32) cf. infr. c. 8. et 10. — 33) cf. c. 4. de temp. ord. in Vltio I. 9. Bonif. VIII. — 194) cf. 5. D. XXIV. (conc. Nannet.) — 35) cf. infr. c. 7. — 36) cf. c. 3. X. de aet. et qual. et ord. praef. I. 24. (Alex. III.) — 37) c. 7. X. de cler. coniug. III. 3. (Innoc. III.) — 38) c. un. h. t. in Vltio II. 2. et infra inter const. ex ant. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 39) cf. c. 5. D. XXIV. (conc. Nannet.) — 40) cf. supr. c. 5. — 41) cf. c. 7. D. LXXV. (Gelas.) c. 1. 2. 3. X. de temp.

ord. I. 11. (Alex. III.) — 42) cf. c. 1. D. LXXI. (conc. Sard.) c. 2. ib. (Innoc. I.) c. 3. ib. (conc. Nic.) c. 4. ib. (conc. Chalch.) c. 2. D. LXXII. (conc. Carth. III.) c. 6. seq. C. IX. qu. 2. (conc. Antioch.) c. 9. ead. (conc. Const. I.) c. 10. ead. (Urb. II.) c. 1. de temp. ord. in Vltio I. 9. (Clem. IV.) c. 2. ib. (conc. Lugd. I.) — 43) cf. Sess. XIV. de ref. c. 2 et 3. — 44) cf. c. 2. X. de praeb. III. 5. (Epit. Nov. Jul.) — 45) cf. Sess. ead. c. 5. 6. 11. 12. — 46) Sess. VII. c. 10. de ref. — 47) cf. l. 1. n. 16. et infr. c. 13. — 48) cf. infr. c. 17. — c. 3. D. LIX. (Greg. I.) — 49) c. 1. 2. D. LIX. (Zozim.) c. 4. ib. (Coelst.) — 50) Clem. ult. de aet. et qual. et ord. praef. I. 6. (Clem. V.)

tamen episcopi, non singulos in ea aetate constitutos debere ad hos ordines assumi, sed dignos duntaxat, et quorum probata vita senectus sit. Regulares quoque nec in minori aetate, nec sine diligentis episcopi examine ordinentur; privilegiis quibuscumque quoad hoc penitus exclusis.

204. C. XIII. *Subdiaconi et diaconi ordinatio qualis, et eorum munus; nulli ordines sacri duo conferantur eodem die.*

Subdiaconi et diaconi ordinentur, habentes bonum testimonium⁵⁴), et in minoribus ordinibus iam probati, ac literis et iis, quae ad ordinem exercendum pertinent, instructi. Qui sperent Deo auctore se continere posse⁵⁵), ecclesiis, quibus adscribentur, inseruiant, scientique maxime decere, si saltem diebus dominicis et solemnibus, quum altari ministraverint, sacram communionem perceperint. Promoti ad sacrum subdiaconatus ordinem, si per annum saltem in eo non sint versati⁵⁶), ad altiore gradum, nisi aliud episcopo videatur, ascendere non permittantur. Duo sacri ordines non eodem die, etiam regularibus, conferantur⁵⁷); privilegiis ac indultis quibusvis concessis non obstantibus quibuscumque.

C. XIV. *Quinam ad presbyteratum assumendi; assumptorum munus.*

205. Qui pie et fideliter in ministeriis ante actis se gesserint, et ad presbyteratum ordinem assumuntur, bonum habeant testimonium⁵⁸), et hi sint, qui non modo la diacopam ad minus annum integrum, nisi ob ecclesiae utilitatem ac necessitatem aliud episcopo videretur, ministraverint, sed etiam ad populum docendum ea, quae scire omnibus necessarium est ad salutem ac administranda sacramenta, diligenti examine praecedente idonei comprobentur, atque ita pietate ac castis moribus conspicui, ut praeclarum honorum operum exemplum et vitae monita ab eis possint expectari. Curet episcopus, ut ii saltem diebus dominicis et festis solemnibus, si autem curam habuerint animarum, tam frequenter, ut suo muneri satisfaciant, missas celebrent. Cum promoti per saltum⁵⁹), si non ministraverint, episcopus ex legitima causa possit dispensare.

C. XV. *Nullus confessiones audiat, nisi ab ordinario approbatus.*

Quamvis presbyteri in sua ordinatione a peccatis absolvendi potestatem accipiant, decernit tamen sancta synodus, nullum, etiam regularem, posse confessiones saecularium, etiam sacerdotum, audire, nec ad id idoneum reputari, nisi aut parochiale beneficium, aut ab episcopis per examen, si illis videbitur esse necessarium, aut alias idoneis iudicetur⁶⁰), et approbationem, quae gratis datur, obtineat; privilegiis et consuetudine quacumque, etiam inmemorabili, non obstantibus.

C. XVI. *Arcentur ab ordinibus ecclesiis inutiles et vagi.*

206. Quum nullus debeat ordinari, qui iudicio sui episcopi non sit utilis aut necessarius suis ecclesiis, sancta synodus, vestigiis sexti canonis concilii Chalcedonensis inhaerendo⁶¹), statuit, ut nullus in posterum ordinetur, qui illi ecclesiae aut pio loco, pro cuius necessitate aut utilitate assumitur, non adscribatur, ubi suis fungatur muneribus, nec incertis vagetur sedibus⁶²). Quod si locum inconsulto episcopo deseruerit, ei sacrorum exercitium interdicitur. Nullus praeterea clericus peregrinus sine commendatitius sui ordinarii literis ab ullo episcopo ad divina celebranda et sacramenta administranda admittatur⁶³).

C. XVII. *Qua ratione exercitia minorum ordinum repetenda.*

207. Ut sanctorum ordinum a diaconatu ad ostiariatum functiones, ab Apostolorum temporibus in ecclesia laudabiliter receptae, et pluribus in locis aliquamdiu intermissae, in usum iuxta sacros canones revocentur⁶⁴), nec ab haereticis tanquam otiosae traducantur, illius pristini moris restituendi desiderio flagrans sancta synodus decernit, ut in posterum huiusmodi ministeria non nisi per constitutos in dictis ordinibus exercentur, omnesque et singulos praefatos ecclesiarum in Domino hortatur, et illis praecipit, ut quantum fieri commode poterit, in ecclesiis cathedralibus, collegiatis et parochialibus suae dioecesis, si populus frequens et ecclesiae proventus id ferre queant, huiusmodi functiones curent restituendas, et ex aliqua parte reddituum aliquorum simplicium beneficiorum vel fabricae ecclesiae, si proventus suppetant, aut utriusque illorum, eas functiones exercentibus stipendia assignent; quibus, si negli-

gentes fuerint, ordinarii iudicio aut ex parte mulctari aut in totum privari possint. Quod si ministeriis quatuor minorum ordinum exercendis clerici caelibes praesto non erunt, suffici possint etiam coniugati vitae probatae, dummodo non bigami⁶⁵), ad ea munia obeunda idonei, et qui tonsuram et habitum clericalem in ecclesia gestent.

C. XVIII. *Forma erigendi seminarium clericorum, praesertim tenentorum; in cuius erectione plurima observanda; de educatione promovendorum in cathedralibus et maioribus ecclesiis.*

Quum adolescentium aetas⁶⁶), nisi recte instituat, prona sit ad mundi voluptates sequendas, et, nisi a teneris annis ad pietatem et religionem informetur, antequam vitiorum habitus totos homines possident, nunquam perfecte ac sine maximo ac singulari propemodum Dei omnipotentis auxilio in disciplina ecclesiastica perseveret: sancta synodus statuit, ut singulae cathedrales⁶⁷), metropolitanae, atque his maiores ecclesiae, pro modo facultatum et dioecesis amplitudine certum puerorum ipsius civitatis et dioecesis, vel eius provinciae, si ibi non reperiantur, numerum in collegio ad hoc prope ipsas ecclesias vel alio in loco convenienti ab episcopo eligendo, alere, ac religiose educare et ecclesiasticis disciplinis instituire teneantur. In hoc vero collegio recipiantur qui ad minimum duodecim annos et ex legitimo matrimonio nati sint, ac legere et scribere competenter noverint, et quorum indoles et voluntas spem afferat, eos ecclesiasticis ministeriis perpetuo inservituros. Pauperum autem filios praecipue eligi vult; nec tamen ditiorum excludit, modo suo sumptu alantur, et studium prae se ferant Deo et ecclesiae inserviendi. Hos pueros episcopus in tot classes, quot ei videbitur, divisos iuxta eorum numerum, aetatem ac in disciplina ecclesiastica progressum, partim, quum ei opportunum videbitur, ecclesiarum ministerio addicit, partim in collegio erudandos retinebit; aliosque in locum eductorum sufficere, ita ut hoc collegium Dei ministrorum perpetuum seminarium sit. Ut vero in eadem disciplina ecclesiastica commodius instituantur, tonsura statim atque habitu clericali semper utentur; grammaticas, cautas, computi ecclesiastici, aliarumque bonarum artium disciplinam discant, sacram scripturam, libros ecclesiasticos, homilias sanctorum, atque sacramentorum tradentorum, maxime quae ad confessiones audiendas videbuntur opportuna, et rituum ac caeremoniarum formas ediscant. Curet episcopus, ut singulis diebus missae sacrificio intersint, ac saltem singulis mensibus confiteantur peccata, et iuxta confessoris iudicium sumant corpus Domini nostri Iesu Christi; cathedrali et aliis locis ecclesiarum diebus festis inseruiant. Quae omnia atque alia, ad hanc rem opportuna et necessaria, episcopi singuli cum consilio duorum canonicorum seniorum et graviorum, quos ipsi elegerint, prout Spiritus sanctus suggererit, constituent; eaque ut semper observentur saepe visitando operam dabunt. Dyscolos, et incorrigibiles ac malorum morum seminatores acriter punient, eos etiam, si opus fuerit, expellendo, omniaque impedimenta auferentes, quae cumque ad conservandum et augendum tam pium et sanctum institutum pertinere videbuntur diligenter curabunt. Et quia ad collegii fabricam instituentiam et ad mercedem praecceptoribus et ministris solvendam, et ad aleandam iuventutem, et ad alios sumptus certi redditus erunt necessarii, ultra ea, quae ad instituendos vel alendos pueros sunt in aliquibus ecclesiis et locis destinata, quae eo ipso huic seminario sub eadem episcopi cura applicata censeantur, iidem episcopi cum consilio duorum de capitulo, quorum alter ab episcopo, alter ab ipso capitulo eligatur, itemque duorum de clero civitatis, quorum quidem alterius electio similiter ad episcopum, alterius vero ad clerum pertineat, ex fructibus integris mensae episcopalis, et capituli, et quarumcumque dignitatum, personatum, officiorum, praebendarum, portionum, abbatiarum et prioratum, cuiuscumque ordinis, etiam regularis, aut qualitatis vel conditionis fuerint, et hospitalium, quae dantur in titulum vel administrationem, iuxta constitutionem concilii Viennensis⁶⁸), quae incipit: *Quia contingit*, et beneficiorum quorumcumque, etiam regularium, etiam si iuris patronatus cuiuscumque fuerint, etiam si exempta, etiam si nullius dioecesis, vel alius ecclesiarum, monasterii et hospitalium, et aliis quibusve locis piis, etiam exemptis, annexa, et ex fabricis ecclesiarum et aliorum locorum, etiam ex quibuscumque aliis ecclesiasticis redditibus seu proventibus, etiam aliorum collegiorum, in quibus tamen seminaria discentium vel docentium ad commune ecclesiae bonum promovendum actu non habentur (haec enim exempta

Sess. XXIII. 51) 1 Tim. III. 7. — cf. c. 3. D. LXXVII. (Siric.) — 52) cf. c. 1. D. XXVIII. (Greg. I.) — 53) sup. c. 11. — 54) cf. c. 11. 15. X. de temp. ord. I. 11. (Innoc. III.) — 55) 1 Tim. III. 7. — c. 3. D. LXXVII. (Siric.) — 56) cf. c. un. D. LII. (Alex. II.) — 57) cf. c. 2. de poenit. in Vlt. V. 10. (Bonif. VIII.) Clem. 2. de sepult. III. 7. (Bonif. VIII.) — 58) cf. c. 1. D. LXX. et infr. inter const. ex ant. iure desumpt.

per conc. Trid. innovatas. — 59) cf. c. ult. D. LXX. (conc. Placent.) — 60) cf. c. 6. D. LXXI. (conc. Carth. I.) c. 9. ib. (conc. Antioch.) et al. — 61) cf. c. 16 — 20. D. XXIII. (conc. Carth. IV. sine Stat. eccl. ant.) — sup. c. 11. — 62) cf. tot. tit. X. de big. non ord. l. 21. — 63) Gen. VIII. 21. — cf. c. 1. C. XII. qu. 1. (conc. Tol. IV.) — 64) cf. Sess. V. de ref. c. 4. — 65) Clem. 2. de relig. dom. III. 11. — cf. Sess. VII. c. 15. de ref.

esse voluit) praeterquam ratione redituum, qui superflui essent ultra convenientem ipsorum seminariorum sustentationem, seu corporum vel confraternitatum, quae in nonnullis locis scholae appellantur, et omnium monasteriorum, non tamen mendicantium, etiam ex decimis quacunque ratione ad laicos, ex quibus subsidia ecclesiastica solvi solent, et milites cuiuscunque militiae aut ordinis pertinentibus, fratribus S. Iohannis Hierosolymitani duntaxat exceptis, partem aliquam vel portionem detrahent; et eam portionem sic detractam, nec non beneficia aliquot simplicia, cuiuscunque qualitatis et dignitatis fuerint, vel etiam praestimonia vel praestimoniales portiones, etiam ante vacationem nuncupatas, sine cultus divini et illa obtinentium praedictio huic collegio applicabunt et incorporabunt. Quod locum habeat etiam si beneficia sint reservata vel affecta; nec per resignationem ipsorum beneficiorum uniones et applicationes suspendi vel ullo modo impediri possint, sed omnino quacunque vacatione, etiam si in curia effectum suum sortiantur, et quacunque constitutione non obstante. Ad hanc autem portionem solvendam beneficiorum, dignitatum, personatum, et omnium et singulorum supra commemoratorum possessores, non modo pro se, sed pro pensionibus, quas aliis forsitan ex dictis fructibus solverent, retinendo tamen pro rata quicquid pro dictis pensionibus illis erit solvendum, ab episcopo loci pro censuras ecclesiasticas ac alia iuris remedia compellantur, etiam vocato ad hoc, si videbitur, auxilio brachii saecularis; quibusvis, quoad omnia et singula supra dicta privilegiis, exemptionibus, etiam si specialem derogationem requirerent, consuetudine, etiam immemorabili, quavis appellatione et allegatione, quae executionem impediatur, non obstantibus. Succedente vere casu, quo per uniones effectum suum sortientes vel aliter seminarium ipsum in totum vel in partem dotatum reparatur, tunc portio ex singulis beneficiis, ut supra, detracta et incorporata ab episcopo, prout res ipsa exegerit, in totum vel pro parte remittatur. Quod si cathedralium et aliarum maiorum ecclesiarum praelati in hac seminarii erectione eiusque conservatione negligentes fuerint, ac suam portionem solvere detrectaverint,

211. episcopum archiepiscopus, archiepiscopum et superiores synodus provincialis acriter corripere, eosque ad omnia supra dicta cogere debeat, et ut quam primum hoc sanctum et pium opus, ubique fieri poterit, promoveatur, studiose curabit. Rationes autem reddituum huius seminarii episcopus annis singulis accipiat, praesentibus duobus a capitulo, et totidem a clero civitatis deputatis. Deinde, ut cum minori impensa huiusmodi scholis instituendis provideatur⁶⁶), statuit sancta synodus, ut episcopi, archiepiscopi, primates et alii locorum ordinarii, scholasteria obtinentes, et alios, quibus est lectio vel doctrinae munus annexum, ad docendum in ipsis scholis instituendos per se ipsos, si idonei fuerint, alioquin per idoneos substitutos ab eisdem scholasticis eligendos et ab ordinariis approbandos, etiam per subtractionem fructuum, cogant et compellant. Quod si iudicio episcopi digni non fuerint, alium, qui dignus sit, nomen, omni appellatione remota. Quod si neglexerint, episcopus ipse deputet. Docebunt autem praedicti quae videbuntur episcopo expedire. De cetero vero officia vel dignitates illae, quae scholasteriae dicuntur, non nisi doctoribus vel magistris aut licentiatibus in sacra pagina aut in iure canonico, et aliis personis idoneis, et qui per se ipsos id munus explere possint, conferantur, et aliter facta provisio nulla sit et invalida; non obstantibus quibusvis privilegiis et consuetudinibus, etiam immemorabilibus.

Si vero in aliqua provincia ecclesiae tanta paupertate laborent, ut collegium in aliquibus erigi non possit, synodus provincialis, vel metropolitanus cum duobus antiquioribus suffraganeis in ecclesia metropolitana, vel alia provinciae ecclesia commodiori, unum aut plura collegia, prout opportunum iudicabit, ex fructibus duarum aut plurium ecclesiarum, in quibus singulis collegium commode institui non potest, erigenda curabit, ubi pueri illarum ecclesiarum educantur.

212. In ecclesiis autem amplas dioeceses habentibus possit episcopus unum vel plura in dioecesi, prout sibi opportunum videbitur, habere seminaria; quae tamen ab illo uno, quod in civitate erectum et constitutum fuerit, in omnibus dependant.

Postremo, si vel pro unionibus, seu pro portionum taxatione, vel assignatione et incorporatione, aut qualibet alia ratione difficultatem aliquam oriri contigerit, ob quam huius seminarii institutio vel conservatio impediretur aut perturbaretur, episcopus cum supra deputatis, vel synodus provincialis, pro regionis more, pro ecclesiarum et beneficiorum qualitate, etiam supra scripta, si opus fuerit, moderando aut augendo, omnia et singula, quae ad felicem huius seminarii profectum necessaria et opportuna videbuntur, decernere ac providere valeat.

Sess. XXIII. 66) cf. Sess. V. c. 1. de ref.
Sess. XXIV. 1) Gen. II. 23. seq. Matth. XIX. 4. seqq. Marc. X. 6. seqq. Eph. V. 29 — 31. — 2) Matth. XIX. 6. et Marc. X. 8. — 3) Matth. ib. Marc. ib. 9. — 4) Eph. V. 25. — 5) Eph. ib. 32. — 6) cf. conc. Flor. decr.

Indictio futurae sessionis.

Insuper eadem sacrosancta Tridentina synodus proximam futuram sessionem in diem decimam sextam mensis Septembris indicit, in qua agetur de sacramento matrimonii, et de aliis, si qua erunt ad doctrinam fidei pertinentia, quae expediri possint; item de provisionibus episcopatum, dignitatum aliorumque beneficiorum ecclesiasticorum, ac de diversis reformationis articulis.

Prorogata fuit sessio usque ad diem XI. Nov. MDLXIII.

SESSIO XXIV.

QUAE EST OCTAVA

SUB PIO IV., PONTIFICE MAXIMO,

CELEBRATA

DIE XI MENSIS NOVEMBRIS MDLXIII.

213.

DOCTRINA DE SACRAMENTO MATRIMONII.

Matrimonii perpetuum indissolubilemque nexum primus humani generis parens divini Spiritus instinctu pronuntiavit, quum dixit¹): *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea: quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una.*

Hoc autem vinculo duos tantummodo copulari et coniungi, Christus Dominus apertius docuit, quum postrema illa verba (tanquam a Deo prolata referens dixit²): *Itaque iam non sunt duo, sed una caro*, statimque eiusdem nexum firmitatem ab Adamo tanto ante pronunciatam his verbis confirmavit³): *Quod ergo Deus coniunxit homo non separet.*

Gratiam vero, quae naturalem illum amorem perficeret, et indissolubilem unitatem confirmaret, coniugesque sanctificaret, ipse Christus, venerabilium sacramentorum institutor atque perfectior, sua nobis passione promeruit, quod Paulus Apostolus innuit dicens⁴): *Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea; mox subiungens⁵): Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, et in ecclesia.*

214. Quum igitur matrimonium in lege evangelica veteribus communibus per Christum gratia praestet, merito inter novae legis sacramenta annumerandum, sancti Patres nostri, concilia⁶) et universalis ecclesiae traditio semper docuerunt; adversus quam impii homines huius saeculi insanientes non solum perperam de hoc venerabili sacramento senserunt, sed de more suo praetextu evangelii libertatem carnis introducentes, multa ab ecclesiae catholicae sensu et ab Apostolorum temporibus probata consuetudine aliena scripto et verbo asseruerunt non sine magna Christi fidelium iactura; quorum temeritati sancta et universalis synodus cupiens occurrere, insigniores praedictorum schismaticorum haereses et errores, ne plures ad se trahat perniciose eorum contagio, exterminandos duxit, hos in ipsos haereticos eorumque errores discernens anathematizans.

DE SACRAMENTO MATRIMONII.

CAN. I. Si quis dixerit, matrimonium non esse vere et proprie unum ex septem legis evangelicae sacramentis a Christo Domino institutum⁷), sed ab hominibus in ecclesia inventum, neque gratiam conferre: anathema sit.

CAN. II. Si quis dixerit, licere Christianis plures simul habere uxores⁸), et hoc nulla lege divina esse prohibitum: anathema sit.

CAN. III. Si quis dixerit, eos tantum consanguinitatis et affinitatis gradus, qui Levitico exprimuntur⁹), posse impedire matrimonium contrahendum et dirimere contractum; nec posse ecclesiam in nonnullis illorum dispensare, aut constituere, ut plures impediant et dirimant: anathema sit.

CAN. IV. Si quis dixerit, ecclesiam non potuisse constituere impedimenta matrimonium dirimentia¹⁰), vel in iis constituendis errasse: anathema sit.

CAN. V. Si quis dixerit, propter haeresim¹¹), aut molestam cohabitationem, aut affectatam absentiam a coniuge dissolvi posse matrimonii vinculum: anathema sit.

Eugen. ad Armen. — 7) cf. I. I. not. 1. — 8) Matth. XIX. 4 — 6. 9. — 9) Levit. XVIII. 6. seqq. — 10) Matth. XVI. 19. — 11) cf. c. 6. (Urb. III.) c. 7. (Innoc. III.) X. de div. IV. 19. c. 4. X. de consang. IV. 14. (Innoc. III.)

CAN. VI. Si quis dixerit, matrimonium ratum¹²⁾ non consummatum per solemnem religionis professionem alterius coniugum non dirimi: anathema sit.

CAN. VII. Si quis dixerit, ecclesiam errare, quum docuit et docet iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam¹³⁾, propter adulterium alterius coniugum matrimonii vinculum non posse dissolvi; et utrumque, vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse altero coniuge vivente aliud matrimonium contrahere; moecharique eum, qui dimissa adultera aliam duxerit, et eam, quae dimisso adultero alii nupserit: anathema sit.

CAN. VIII. Si quis dixerit, ecclesiam errare, quum ob multas causas separationem inter coniuges quoad thorum seu quoad cohabitationem ad certum incertumve tempus fieri posse decernit: anathema sit.

CAN. IX. Si quis dixerit, clericos in sacris ordinibus constitutos, vel regulares castitatem solemniter professos, posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse non obstante lege ecclesiastica vel voto; et oppositum nil aliud esse quam damnare matrimonium, posseque omnes contrahere matrimonium, qui non sentiunt se castitatis, etiam si eam voverint, habere donum: anathema sit, quum Deus id recte petentibus non denegat, nec patitur nos supra id, quod possumus, tentari¹⁴⁾.

CAN. X. Si quis dixerit, statum conjugalem anteposendum esse statui virginitalis¹⁵⁾ vel caelibatus, et non esse melius ac beatius manere in virginitalitate aut caelibatu, quam iungi matrimonio: anathema sit.

CAN. XI. Si quis dixerit, prohibitionem solemnitatis nuptiarum certis anni temporibus superstitionem esse tyrannicam¹⁶⁾ ab ethnicorum superstitione profectam; aut benedictiones et alias caeremonias, quibus ecclesia in illis utitur, damnaverit: anathema sit.

CAN. XII. Si quis dixerit, causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos: anathema sit.

DECRETUM DE REFORMATIONE MATRIMONII.

C. I. *Matrimonii solemniter contrahendi forma in concilio Lateranensi praescripta innovatur; quoad proclamationes dispensare possit episcopus. Qui aliter quam praesentibus parochi et duobus vel tribus testibus contrahit, nihil agit.*

Tametsi dubitandum non est, clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta, rata et vera esse matrimonia¹⁷⁾, quamdiu ecclesia ea irrita non fecit; et proinde iure damnandi sunt illi, ut eos S. synodus anathemate damnet, qui ea vera ac rata esse negant, quique falso affirmant, matrimonia, a filiis familias sine consensu parentum contracta, irrita esse, et parentes ea rata vel irrita facere posse: nihilominus sancta Dei ecclesia ex iustissimis causis illa semper detestata est¹⁸⁾ atque prohibuit. Verum, quum sancta synodus animadvertat, prohibitiones illas propter hominum inobedientiam iam non prodesse, et gravia peccata perpendat, quae ex eisdem clandestinis coniugiis ortum habent, praesertim vero eorum, qui in statu damnationis permanent, dum, priore uxore, cum qua clam contraxerant, relicta cum alia palam contrahunt, et cum ea in perpetuo adulterio vivunt, cui malo quum ab ecclesia, quae de occultis non iudicat, succurri non possit, nisi efficacius aliquod remedium adhibeatur, idcirco sacri Lateranensis concilii¹⁹⁾ sub Innocentio III. celebrati vestigiis inhaerendo praecipit, ut in posterum, antequam matrimonium contrahatur, per a proprio contrahentium parochi tribus continuis diebus festis in ecclesia inter missarum solennia publice denunciatur, inter quos matrimonium sit contrahendum; quibus denunciationibus factis, si nullum legitimum opponatur impedimentum, ad celebrationem matrimonii in facie ecclesiae procedatur, ubi parochus, viro et muliere interrogatis, et eorum mutuo consensu intellecto, vel dicat: Ego vos in matrimonium coniungo in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti, vel aliis utatur verbis, iuxta receptum uniuscuiusque provinciae ritum. Quod si aliquando probabilis fuerit suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, si tot praecesserint denunciations, tunc vel una tantum denunciatio fiat, vel saltem parochi et duobus vel tribus testibus praesentibus matrimonium celebretur. Deinde ante illius consummationem denunciations in ecclesia fiant, ut, si aliqua subsunt

impedimenta, facilius detegantur, nisi ordinarius ipse expedire iudicaverit, ut praedictae denunciations remittantur, quod illius prudentiae et iudicio sancta synodus relinquit. Qui aliter, quam praesente parochi, vel alio sacerdote de ipsius parochi seu ordinarii licentia, et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere attentant, eos sancta synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit, prout eos praesenti decreto irritos facit et annullat. Insuper parochum vel alium sacerdotem, qui cum minore testium numero, et testes, qui sine parochi vel sacerdote huiusmodi contractui interfuerint, nec non ipsos contrahentes graviter arbitrio ordinarii puniri praecipit. Praeterea eadem sancta synodus hortatur, ut coniuges ante benedictionem²⁰⁾ sacerdotalem in templo auscipiendam in eadem domo non cohabitent; statuitque benedictionem a proprio parochi fieri, neque a quoquam, nisi ab ipso parochi vel ab ordinario licentiam ad praedictam benedictionem faciendam alii sacerdoti concedi posse; quacunquē consuetudine, etiam immemorabili, quae potius corruptela dicenda est, vel privilegio non obstante. Quod si quis parochus vel alius sacerdos, sive regularis sive saecularis sit, etiam si id sibi ex privilegio vel immemorabili consuetudine licere contendat, alterius parochiae sive illorum parochi licentia matrimonio coniungere aut benedicere ausus fuerit, ipso iure tandiu suspensus maneat, quamdiu ab ordinario eius parochi, qui matrimonio interesse debebat, seu a quo benedictio suscipienda erat, absolvetur. Habeat parochus librum, in quo coniugum et testium nomina, diemque et locum contracti matrimonii describat, quem diligenter apud se custodiat. Postremo sancta synodus coniuges hortatur, ut antequam contrahant, vel saltem triduo ante matrimonii consummationem, sua peccata diligenter confiteantur, et ad sanctissimum eucharistiae sacramentum pie accedant. Si quae provinciae alii ultra praedictas laudabilibus consuetudinibus et caeremoniis hac in re utantur, eas omnino retineri sancta synodus vehementer optat. Ne vero haec tam salubria praecpta quemquam lateant, ordinariis omnibus praecipit, ut, quum primum potuerint, curent hoc decretum populo publicari ac explicari in singulis suarum dioecesium parochialibus ecclesiis, idque in primo anno quam saepissime fiat, deinde vero quoties expedire viderint. Decernit insuper, ut huiusmodi decretum in unaquaque parochia suum robur post triginta dies habere incipiat, a die primae publicationis in eadem parochia factae numerandos.

C. II. *Inter quos cognatio spiritualis contrahatur.*

Docet experientia, propter multitudinem prohibitionum multoties in casibus prohibitis ignoranter contrahi matrimonia, in quibus vel non sine magno peccato perseveratur, vel ea non sine magno scandalo dirimuntur. Volens itaque sancta synodus huic incommodo providere, et a cognationis spiritualis impedimento incipiens, statuit, ut unus tantum, sive vir sive mulier, iuxta sacrarum canonum instituta²¹⁾, vel ad summum unus et una baptizatum de baptismo suscipiant, inter quos ac baptizatum ipsum, et illius patrem et matrem, nec non inter baptizantem et baptizatum, baptizatque patrem ac matrem tantum spiritualis cognatio contrahatur. Parochus, antequam ad baptismum conferendum accedat, diligenter ab eis, ad quos spectabit, sciocitetur, quem vel quos elegerint, ut baptizatum de sacro fonte suscipiant, et eum vel eos tantum ad illum suscipiendum admittat, et in libro eorum nomina describat, doceatque eos quam cognationem contraxerint, ne ignorantia ulla excusari valeant. Quod si alii ultra designatos baptizatum tetigerint, cognationem spiritualem nullo pacto contrahant, constitutionibus in contrarium facientibus non obstantibus. Si parochi culpa vel negligentia secus factum fuerit, arbitrio ordinarii puniatur. Ea quoque cognatio²²⁾, quae ex confirmatione contrahitur, confirmantem et confirmatum, illiusque patrem et matrem, ac tenentem non egrediatur; omnibus inter alias personas huius spiritualis cognationis impedimentis omnino sublatis.

C. III. *Publicae honestatis impedimentum cortis limitibus coercetur.*

Iustitiae publicae honestatis impedimentum²³⁾, ubi sponsalia quacunquē ratione valida non erunt, sancta synodus prorsus tollit. Ubi autem valida fuerint, primum gradum non excedant, quoniam

Sess. XXIV. 12) cf. c. 16. X. de spons. IV. 1. (Alex. III.) — 13) Matth. XIX. 9. Luc. XVI. 18. 1 Cor. VII. 11. — cf. e. gr. c. 5. (conc. Milev.) c. 6. (August.) c. 7. (Hieron.) c. 8. (conc. Elib.) c. 10. (Aug.) C. XXXII. qu. 7. — 14) 1 Cor. X. 13. — 15) Matth. XIX. 11. seq. 1 Cor. VII. 25. 26. 38. 40. — 16) cf. infr. c. 10. de ref. matr. — 17) cf. c. 2. X. de cland. desp. IV. 3. (Alex. III.) — 18) cf. c. 3. C. XXX. qu. 5. (Nicol. I.) c. 13. C. XXXII. qu. 2. (Ambros.) c. 2. C. XXXV. qu. 6. et c. 3. X. qui matr. accus. poss. IV. 18. (Coelest. III.) — 19) c. 2. X. de cland. desp. IV.

3. et infr. inter const. ex ant. iure desumpt. per conc. Trid. innovatus. — 20) cf. c. 2. (Cap. Reg. Fr.) c. 3. (Nicol. I.) c. 5. (Stat. eccl. ant.) C. XXX. qu. 5. c. 19. C. XXXV. qu. 2 et 3. (Cap. Reg. Fr.) — 21) cf. c. 101. D. IV. de cons. (cap. incert.) c. 3. de cogn. spir. in Vito IV. 3. (Bonif. VIII.) — 22) cf. c. 2. (Zachar.) c. 5. (Paschal. II.) c. XXX. qu. 3. c. 3. X. de cogn. spir. IV. 11. (Alex. III.) c. 1. h. t. in Vito IV. 3. (Bonif. VIII.) — 23) cf. c. 2. C. XXX. qu. 1. (conc. Comp.) c. 1. de cons. spir. in Vito Bonif. VIII.) — 23) c. un. de spons. in Vito IV. 1. (Bonif. VIII.)

in anterioribus gradibus iam non potest huiusmodi prohibitio absque dispendio observari.

C. IV. *Affinitas ex fornicatione ad secundum gradum restringitur.*

Præterea sancta synodus, eisdem et aliis gravissimis de causis adducta, impedimentum²⁴⁾, quod propter affinitatem ex fornicatione contractam inducitur, et matrimonium postea factum dirimit, ad eos tantum, qui in primo et secundo gradu coniunguntur, restringit; in ulterioribus vero gradibus statuit, huiusmodi affinitatem matrimonium postea contractum non dirimere.

222. C. V. *Ne quis intra gradus prohibitos contrahat; quare ratione in illis dispensandum.*

Si quis intra gradus prohibitos scienter matrimonium contrahere præsumperit²⁵⁾, separetur, et spe dispensationis consequenda careat; idque in eo multo magis locum habeat, qui non tantum matrimonium contrahere, sed etiam consummare ausus fuerit. Quod si ignoranter id fecerit, siquidem solemnitates requisitas in contrahendo matrimonio neglexerit, eisdem subiiciatur poenis; non enim dignus est qui ecclesiae benignitatem facile experiatur, cuius salubria præcepta temere contempnit. Si vero solemnitatibus adhibitis impedimentum aliquod postea subesse cognoscatur, cuius ille probabilem ignorantiam habuit, tunc facilius cum eo et gratis dispensari poterit. In contrahendis matrimoniis vel nullo omnino detur dispensatio, vel raro, idque ex causa et gratis concedatur. In secundo gradu nunquam dispensatur nisi inter magnos principes, et ob publicam causam.

C. VI. *De raptore animadvertitur.*

Decernit sancta synodus, inter raptorem et raptam, quamdiu ipsa in potestate raptoris manserit, nullum posse consistere matrimonium. Quod si rapta a raptore separata, et in loco tuto et libero constituta illum in virum habere consenserit, eam raptor in uxorem habeat²⁶⁾, et sibiominus raptor²⁷⁾ ipse ac omnes illi consilium, auxilium et favorem præbentes, sicut ipso iure excommunicati ac perpetuo infames, omnique dignitatum incapaces; et, si clerici fuerint, de proprio gradu decedant. Teneatur præterea raptor mulierem raptam, sive eam uxorem duxerit sive non duxerit, decenter arbitrio iudicis dotare²⁸⁾.

C. VII. *Fagi matrimonio caute iungendi.*

Multi sunt, qui vagantur et incertas habent sedes, et, ut improbi sunt ingenii, prima uxore relicta aliam et plerumque plures illa vivente diversis in locis ducunt. Cui morbo cupiens sancta synodus occurrere, omnes, ad quos spectat, paterne movet, ne hoc genus hominum vagantium ad matrimonium facile recipiant; magistratus etiam saeculares hortatur, ut eos severe coerceant. Parochis autem præcipit, ne illorum matrimoniis intersint, nisi prius diligentem inquisitionem fecerint, et se ad ordinarium delata ab eo licentiam id faciendi obtulerint.

C. VIII. *Concubinatus poenis gravissimis punitur.*

Grave peccatum est, homines solutos concubinas habere, gravissimum vero et in huius magni sacramenti singularem contemptum admissum, uxoratos quoque in hoc damnationis statu vivere, ac 223. audere eas quandoque domi etiam cum uxoribus alere et retinere. Quare, ut huic tanto malo sancta synodus opportunis remediis provideat, statuit huiusmodi concubinarios, tam solutos quam uxoratos, cuiuscunque status, dignitatis et conditionis existant, si, postquam ab ordinario, etiam ex officio, ter admoniti ea de re fuerint²⁹⁾, concubinas non eiecerint, seque ab earum consuetudine non seiuverint, excommunicatione feriendos esse, a qua non absolvantur, donec re ipsa admonitioni factae paruerint. Quod si in concubinato per annum censuris neglectis permanserint, contra eos ab ordinario severe pro qualitate criminis procedatur. Mulieres, sive conjugatae sive solutae, quae cum adulteris seu concubinariis publice vivant, si ter admonitae non paruerint, ab ordinariis locorum, nullo etiam requirente, ex officio graviter pro modo culpae puniantur, et extra oppidum vel dioecesim, si id eisdem ordinariis videbitur, invocato, si opus fuerit, brachio saeculari, efficiantur; aliis poenis contra adulteros et concubinarios inflictiis in suo robore permanentibus.

C. IX. *Ne domini temporales aut magistratus quidpiam libertati matrimonii contrarium moliantur.*

Ita plerumque temporalium dominorum ac magistratum mentis oculos terreni affectus atque cupiditates excaecant, ut viros et mulieres, sub eorum iurisdictione degentes, maxime divites vel spem magnae hereditatis habentes, minis et poenis adigant cum iis matrimonium invitos contrahere, quos ipsi domini vel magistratus illis 225. praescripserint. Quare, quum maxime nefarium sit, matrimonii libertatem³⁰⁾ violare, et ab eis iniurias nasci, a quibus iura expectantur, præcipit sancta synodus omnibus, cuiuscunque gradus, dignitatis et conditionis existant, sub anathematis poena, quam ipso facto incurrant, ne quovis modo directe vel indirecte subditos suos vel quoscunque alios cogant, quominus libere matrimonia contrahant³¹⁾.

C. X. *Nuptiarum solemnitates certis temporibus prohibentur.*

Ab adventu Domini nostri Iesu Christi usque in diem Epiphaniae, et a feria quarta Cinerum usque in octavam Paschatis inclusive, antiquas solemnium nuptiarum prohibitiones³²⁾ diligenter ab omnibus observari sancta synodus præcipit; in aliis vero temporibus nuptias solemniter celebrari permittit, quas episcopi, ut ea qua decet modestia et honestate fiant, curabunt. Sancta enim res est matrimonium et sancte tractandum.

DECRETUM DE REFORMATIONE.

Eadem sacrosancta synodus, reformationis materiam prosequens, haec in praesenti sessione statuenda decernit.

C. I. *Norma procedendi ad creationem episcoporum et cardinalium.* 226.

Si in quibuslibet ecclesiae gradibus providenter scienterque curandum est, ut in Domini domo nihil sit inordinatum nihilque praeposterum, multo magis elaborandum, ut in electione eius, qui supra omnes gradus constituitur, non erretur. Nam totius familiae Domini status et ordo nutabit, si quod requiritur in corpore non inveniatur in capite. Unde, etsi alias³³⁾ sancta synodus de promovendis ac cathedralibus et superiores ecclesiis nonnulla utiliter decrevit, hoc tamen munus huiusmodi esse censet, ut, si pro rei magnitudine expendatur, nunquam satis cautum de eo videri possit. Itaque statuit, ut, quum primum ecclesia vacaverit, supplicationes ac preces publice privatimque habeantur, atque a capitulo pro civitatem et dioecesim indicantur, quibus clerus populusque bonum a Deo pastorem valeat impetrare. Omnes vero et singulos, qui ad promotionem praeficiendorum quodcumque ius quacunque ratione a sede apostolica habent, aut alioquin operam suam praestant, nihil in iis pro praesenti temporum ratione innovando, hortatur et movet, ut in primis meminerint, nihil se ad Dei gloriam et populorum salutem utilius posse facere, quam si bonos pastores et ecclesiae gubernandae idoneos promoveri studeant, eosque alienis peccatis communicantes mortaliter peccare, nisi quos digniores et ecclesiae magis utiles ipsi iudicaverint, non quidem precibus vel humano affectu aut ambientium suggestionibus, sed eorum legitimum meritum, praefici diligenter curaverint; et quos ex legitimo matrimonio natos, et vita, aetate, doctrina atque aliis omnibus qua- 227. liatibus praeditos sciant, quae iuxta sacros canones et Tridentinae huius synodi decreta requiruntur³⁴⁾. Quoniam vero in sumendo de praedictis omnibus qualitatis gravi idoneoque honorum et doctorum virorum testimonio non uniformis ratio ubique ex rationum, populorum ac morum varietate potest adhiberi, mandat sancta synodus, ut in provinciali synodo per metropolitanum habenda praescribatur quibusque locis et provinciis propria examinis, seu inquisitionis, aut instructionis faciendae forma, sanctissimi Romani Pontificis arbitrio approbanda, quae magis eisdem locis utilis atque opportuna esse videbitur; ita tamen, ut, quum deinde hoc examen seu inquisitio de persona promovenda perfecta fuerit, ea in instrumentum publicum redacta cum toto testimonio ac professione fidei ab eo facta³⁵⁾ quamprimum ad sanctissimum Romanum Pontificem omnino transmittatur, ut ipse summus Pontifex, plena totius negotii ac personarum noticia habita, pro gregis dominici commode de illis, si idonei per examen seu per inquisitionem factam reperti fue-

Sess. XXIV. 24) cf. c. 19. (conc. Comp.) c. 20. (conc. Mog.) c. 21. (conc. Vermer.) c. 22. (cap. inc.) c. 23. (Barch. Worm.) c. 24. (conc. Vermer.) C. XXXII. qu. 7. et tot. tit. X. de eo, qui cognov. consang. IV. 43. — 25) cf. c. 3. X. de cland. desp. IV. 3. (conc. Lat. IV.) Clem. un. de consang. IV. un. (conc. Vienn.) — 26) cf. Grat. ad c. 7. et 11. C. XXXVI. qu. 2. — c. 7. X. de rapt. V. 17. (Innoc. III.) — 27) cf. c. 2. (Symmach.) c. 3. (conc. Aurel.) c. 4. (cap. Aquigr.) c. 5. (Gregor. II.) c. 6. (conc. Paris.) c. 10. (conc. Meld.) c. 11. (conc. Aquigr.) C. XXXVI. qu. 2. — 28) Exod. XXII. 16. seq.

cit. in c. 1. X. de adult. V. 16. — 29) cf. c. X. de cohab. cler. (III. 2.) (Eugen. II.) Sess. XXV. de ref. c. 14. — 20) cf. c. 14. 17. 29. X. de spons. IV. 1. (Innoc. III.) — 31) cf. c. 6. C. XXXVI. qu. 2. (conc. Paris.) — 32) cf. c. 8. 9. (conc. Laod.) c. 10. (conc. Salemas.) c. 11. (Nicol. I.) C. XXXIII. qu. 4. c. 4. X. de fer. II. 9. (Clem. III.) — 33) cf. Sess. VI. de ref. c. 1. Sess. VII. de ref. c. 1. et 3. Sess. XXII. de ref. c. 2. — 34) cf. ead. conc. Trid. cap. can. alleg. — 35) cf. bullam Pii IV. In sacrosancta, infra inter doc. ad conc. Trid. spect.

runt, ecclesiis possit utilius providere. Omnes vero inquisitiones, informationes, testimonia ac probationes quaecunque, de promovendi qualitatibus et ecclesiae statu a quibuscunque, etiam in Romana curia, habitae, per cardinalem, qui relationem facturus erit in consistorio, et alios tres cardinales diligenter examinentur, ac relatio ipsa cardinalis relatoris et trium cardinalium subscriptione roboretur, in qua ipsi singuli quatuor cardinales affirmant, se adhibita accurata diligentia invenisse promovendos qualitatibus a iure et ab hac sancta synodo requisitis³⁶) praeditos, ac certo existimare sub periculo salutis aeternae, idoneos esse qui ecclesiis praeficiantur; ita ut relatione in uno consistorio facta, quo maturius interea de ipsa inquisitione cognosci possit, in aliud consistorium iudicium differatur, nisi aliud beatissimo Pontifici videbitur expedire. Ea vero omnia et singula, quae de episcoporum praeficiendorum vita, aetate, doctrina et ceteris qualitatibus alias in eadem synodo constituta sunt, decernit eadem, etiam in creatione sanctae Romanae ecclesiae cardinalium, etiam si diaconi sint, exigenda, quos sanctissimus Romanus Pontifex ex omnibus Christianitatis nationibus, quantum commode fieri poterit, prout idoneos repererit, assumet. Postremo eadem sancta synodus, tot gravissimis ecclesiae incommodis commota, non potest non commemorare, nihil magis ecclesiae Dei esse necessarium, quam ut beatissimus Romanus Pontifex, quam sollicitudinem universae ecclesiae ex muneris sui officio debet, eam hic potissimum impendat, ut lectissimos tantum sibi cardinales adsciscat, et bonos maxime atque idoneos pastores singulis ecclesiis praeficiat, idque eo magis, quod vnum Christi sanguinem, quae ex malo negligentium et sui officii immemororum pastorum regimine peribunt, Dominus noster Iesus Christus de manibus eius sit requisiturus.

C. II. *Synodi provinciales quolibet triennio, dioecesanæ quotannis celebrentur; quae eas cogere, quibus illis interesse debeant.*

Provincialia concilia³⁷), sicubi ommissa sunt, pro moderandis moribus, corrigendis excessibus, controversiis componendis³⁸), aliisque ex sacris canonibus permissis renoventur. Quare metropolitani per se ipsos, seu, illis legitime impeditis, coepiscopus antiquior intra annum ad unius a fine praesentis concilii, et deinde quolibet saltem triennio post octavam Paschae Resurrectionis Domini nostri Iesu Christi, seu alio commodiori tempore pro more provinciae, non praetermittat synodum in provincia sua cogere; quo episcopi omnes, et alii, qui de iure vel consuetudine interesse debent, exceptis iis, quibus cum imminenti periculo transfretandum esset, convenire omnino teneantur. Nec episcopi comprovinciales praetextu cuiuslibet consuetudinis ad metropolitanam ecclesiam in posterum accedere inviti compellantur. Item episcopi, qui nulli archiepiscopo subiacent, aliquem vicinum metropolitanum semel eligant, in cuius synodo provinciali cum aliis interesse debeant, et quae ibi ordinata fuerint observent ac observari faciant. In reliquis omnibus eorum exemptio et privilegia salva atque integra maneanit. Synodi quoque dioecesanæ quotannis celebrentur³⁹); ad quas exempti etiam omnes, qui alias cessante exemptione interesse deberent, nec capitulis generalibus subduntur, accedere teneantur; ratione tamen parochialium aut aliarum saecularium ecclesiarum, etiam annexarum, debeant ii, qui illarum curam gerunt, quicumque illi sint, synodo interesse. Quod si in his tam metropolitani quam episcopi et alii supra scripti negligentes fuerint, poenas sacris canonibus sancitas⁴⁰) incurrant.

230. C. III. *Qua ratione visitatio per praelatos facienda.*

Patriarchae, primates, metropolitani et episcopi propriam dioecesim per se ipsos, aut, si legitime impediti fuerint⁴¹), per suum generale vicarium aut visitatorem, si quotannis totam propter eius latitudinem visitare non poterunt, saltem maiorem eius partem, ita tamen, ut tota biennio per se vel visitatores suos complectant, visitare non praetermittant. A metropolitanis vero, etiam post plene visitatam propriam dioecesim, non visitentur cathedrales ecclesiae, neque dioeceses suorum comprovincialium, nisi causa cognita et probata in concilio provinciali; archidiaconi autem, decani et alii inferiores in iis ecclesiis, ubi hactenus visitationem exercere legitime consueverunt, debeant quidem, assumpto notario, de consensu episcopi deinceps per se ipsos tantum ibidem visitare. Visitatores etiam a capitulo deputandi, ubi capitulum ius visitandi habet, prius ab episcopo approbentur; sed non ideo episcopus, vel, eo impedito, eius visitator easdem ecclesias seorsum ab his visitare prohibentur, cui ipsi archidiaconi vel alii inferiores visitationis factae

infra mensem rationem reddere, et depositiones testium ac integra acta ei exhibere teneantur; non obstantibus quacunque consuetudine, etiam immemorabili, atque exemptionibus et privilegiis quibuscunque. Visitationum autem omnium istarum praecipuus sit scopus⁴²), sanam orthodoxamque doctrinam expulsis haeresibus inducere, bonos mores tueri, pravos corrigere, populum cohortationibus et admonitionibus ad religionem, pacem innocentiamque accendere; cetera, prout locus, tempus et occasio feret, ex visitantium prudentia ad fidelium fructum constituere. Quae ut facilius felicisque succedant, monentur praedicti omnes et singuli, ad quos visitatio spectat, ut paterna caritate Christianoque zelo omnes amplectantur; ideoque modesto contenti equitatu famulatuque, studeant quam celerime, debita tamen cum diligentia, visitationem ipsam absolvere. Interimque caveant, ne inutilibus sumptibus cuiquam graves onerosive sint⁴³), neve ipsi, aut quisquam suorum quicquam procuratorum causa pro visitatione, etiam testamentorum ad pios usus, praeter id, quod ex relictis piis iure debetur aut alio quovis nomine, nec pecuniam, nec munus, quodcumque sit, etiam qualitercumque offeratur, accipiant, non obstante quacunque consuetudine, etiam immemorabili; exceptis tamen victualibus⁴⁴), quae sibi ac suis frugaliter moderateque pro temporis tantum necessitate, et non ultra, erunt ministranda. Sit tamen in optione eorum, qui visitantur, si malint solvere id, quod erat ab ipsis antea solvi certa pecunia taxata consuetum, an vero praedicta victualia subministrare; salvo item iure conventionum antiquarum cum monasteriis aliisque piis locis aut ecclesiis non parochialibus inito, quod illaesa permaneat. In iis vero locis seu provinciis, ubi consuetudo est, ut nec victualia, nec pecunia, nec quicquam aliud a visitatoribus accipiat, sed omnia gratis fiant, ibi id observetur. Quod si quispiam, quod absit, aliquid amplius in supra dictis omnibus casibus accipere praesumpserit, is, praeter dupli restitutionem intra mensem faciendam, aliis etiam poenis iuxta constitutionem concilii generalis Lugdunensis, quae incipit: *Exigit*⁴⁵), nec non et aliis poenis in synodo provinciali arbitrio synodi absque ulla spe veniae mulctetur. Patroni vero in iis, quae ad sacramentorum administrationem spectant, nullatenus se praesumant ingerere, neque visitationi ornamentorum ecclesiae, aut honorum stabilitium, seu fabricarum proventibus immisceant, nisi quatenus id eis ex institutione ac fundatione competat; sed episcopi ipsi haec faciant et fabricarum redditus in usus ecclesiae necessarios et utiles, prout sibi expedire magis visum fuerit, expendi curent.

C. IV. *Praedicationis munus a quibus et quando obeundum. Ecclesia parochialis ad audiendum verbum Dei advennda. Nullus contradicente episcopo praedicit.*

Praedicationis munus, quod episcoporum praecipuum est, cupiens sancta synodus, quo frequentius possit ad fidelium salutem exerceri, canones alias super hoc editos⁴⁶) sub fel. rec. Paulo III. aptius praesentium temporum usui accommodando, mandat, ut in ecclesia sua ipsi per se, aut, si legitime impediti fuerint, per eos, quos ad praedicationis munus assument, in aliis autem ecclesiis per parochos, sive; iis impeditis, per alios ab episcopo impensis eorum, qui eas praestare vel teneant vel solent, deputandos in civitate, aut in quacunque parte dioecesis censentur expedire, saltem omnibus dominicis et solemnibus diebus festis, tempore autem Ieiuniorum, Quadragesimae et Adventus Domini, quotidie, vel saltem tribus in hebdomada diebus, si illa oportere duxerint, sacras scripturas divinasque legem annunciant, et alias, quotiescunque id oportune fieri posse iudicaverint. Moneatur quoque episcopus populam diligenter, teneri unumquemque parochiae suae interesse, ubi commode id fieri potest, ad audiendum verbum Dei⁴⁷). Nullus autem saecularis sive regularis, etiam in ecclesiis suorum ordinum, contradicente episcopo praedicare praesumat. Idem etiam saltem dominicis et aliis festis diebus pueros in singulis parochiis fidei rudimenta et obedientiam erga Deum et parentes diligenter ab iis, ad quos spectabit, doceri curabunt, et, si opus sit, etiam per censuras ecclesiasticas compellent non obstantibus privilegiis et consuetudinibus. In reliquis ea, quae de praedicationis munere sub eodem Paulo III. decreta fuerunt⁴⁸), suum robur obtineant.

C. V. *Causae criminales contra episcopos maiores a solo sum. Pont., minores a concilio provinciali cognoscantur.*

Causae criminales graviores⁴⁹) contra episcopos, etiam haeresis, quod absit, quae depositione aut privatione dignae sunt, ab ipso

Sess. XXIV. 36) cf. supra not. 33. — 37) cf. c. 2. (Leo. I.) 3. (conc. Nic.) 4. (conc. Antioch.) 5. (conc. Laod.) 6. (conc. Chalc.) 7. (synod. Nic. II.) c. 9. (Stat. eccl. ant.) c. 10. (conc. Carth. V.) c. 12. (conc. Arel.) c. 13. (conc. Agath.) c. 14. (conc. Tarrac.) D. XVIII. et al. — 38) cf. c. 25. X. de accu. V. 1. (Innoc. III.) — 39) cf. conc. Basil. Sess. XV. — 40) cf. l. 1. n. 37. — 41) cf. c. 11. C. X. qu. 1. (conc. Tol. IV.) — 42) c. 1 §. 4. de cens. in Vlt. III. 20. (Innoc. IV.) — 43) cf. c. 1. C. X. qu. 1. (conc. Brac. II.) c. 7. ib. (Conc.

Cabil. II.) c. 8. ib. (conc. Tol. VII.) c. 6. X. de cens. III. 39. (conc. Lat. III.) — 44) cf. c. 1. de off. ord. in Vlt. I. 16. (Bonif. VIII.) — 45) cf. c. 2. de cens. in Vlt. III. 20. et infra inter const. ex ant. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 46) cf. Sess. V. c. 2. de ref. et capp. ib. alleg. — 47) cf. c. 62. D. I. de cons. (can. Ap.) c. 63. ib. (Statut. eccl. ant.) — 48) cf. Sess. V. c. 2. de ref. — 49) cf. Sess. XIII. de ref. c. 8. cum alleg.

tantum summo Romano Pontifice cognoscantur et terminentur. Quod si eiusmodi sit causa, quae necessario extra Romanam curiam sit committenda, nemini prorsus ea committatur, nisi metropolitani aut episcopis a beatissimo Papa eligendis. Haec vero commissio et specialis sit, et manu ipsius sanctiss. Pontificis signata, nec unquam plus his tribuat, quam ut solam facti instructionem sumant processumque conficiant, quem statim ad Romanum Pontificem transmittant, reservata eidem sanctissimo sententia definitiva. Cetera alias⁵⁰⁾ sub fel. rec. Iulio III. super his decreta, nec non et constitutio sub Innocentio III.⁵¹⁾ in concilio generali, quae incipit: *Qualiter et quando*, quam sancta synodus in praesenti innovat, ab omnibus observetur. Minores vero criminales causae episcoporum in concilio tantum provinciali cognoscantur et terminentur, vel a deputandis per concilium provinciale.

C. VI. *Datur episcopis potestas circa irregularitatem et suspensionum dispensationes et criminum absolutiones.*

Liceat episcopis in irregularitatibus omnibus et suspensionibus, ex delicto occulto provenientibus, excepta ea, quae oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis deductis ad forum contentiosum, dispensare, et in quibuscunque casibus occultis, etiam sedi apostolicae reservatis, delinquentes quoscunque sibi subditos in dioecesi sua per se ipsos aut Vicarium ad id specialiter deputandum in foro conscientiae gratis absolvere, imposita poenitentia salutari. Idem et in haereticis criminibus in eodem foro conscientiae eis tantum, non eorum vicariis, sit permissum.

235. C. VII. *Sacramentorum virtus, antequam populo administrantur, ab episcopis et parochiis explicetur. Inter missarum solennium sacrae paginae explanantur.*

Ut fidelis populus ad suscipienda sacramenta maiori cum reverentia atque animi devotione accedat, praecipit sancta synodus episcopis omnibus, ut non solum, quum haec per se ipsos erunt populo administranda, prius illorum vim et usum pro suscipientium captu explicent, sed etiam idem a singulis parochiis pie prudenterque, etiam lingua vernacula, si opus sit et commode fieri poterit, servari student, iuxta formam a sancta synodo in catechesi singulis sacramentis praescribendam, quam episcopi in vulgarem linguam fideliter vertant, atque a parochiis omnibus populo exponi curabunt; nec non ut inter missarum solennia⁵²⁾ aut divinorum celebrationem sacra eloquia et salutis monita eadem vernacula lingua singulis diebus festivis vel sollemnibus explanent, eademque in omnium cordibus, postpositis inutilibus quaestionibus, inserere, atque eos in lege Domini erudire studeant.

C. VIII. *Publice peccantes publice poeniteant, ut episcopo aliter videatur. Poenitentiarium in cathedralibus instituendum.*

Apostolus monet, publice peccantes palam esse corripiendos⁵³⁾. Quando igitur ab aliquo publice et in multorum conspectu crimen commissum fuerit, unde alios scandalo offensos commotosque fuisse non sit dubitandum, huic condignam pro modo culpae poenitentiam publice iniungi oportet, ut quos exemplo suo ad malos mores provocavit, suae emendationis testimonio ad rectam, revocet vitam. Episcopus tamen publicae hoc poenitentiae genus in aliud secretum poterit commutare, quando ita magis iudicaverit expedire. In omnibus etiam cathedralibus ecclesiis, ubi id commode fieri poterit, poenitentiarium aliquis cum unione praebendae proxime vacaturae ab episcopo instituitur, qui magister sit vel doctor, aut licentiatius in theologia vel iure canonico, et annorum quadraginta, seu alius, qui aptior pro loci qualitate reperitur, qui, dum confessiones in ecclesia audiet, interim praesens in choro censeatur.

C. IX. *A quo visitari debeant ecclesiae saeculares nullius dioecesis.*

Quae alias sub fel. rec. Paulo III.⁵⁴⁾ et nuper sub beatissimo domino nostro Pio IV.⁵⁵⁾ in hoc eodem concilio de adhibenda ab ordinariis diligentia in beneficiorum, etiam exemptorum, visitatione constituta sunt, eadem etiam in iis ecclesiis saecularibus observentur, quae in nullius dioecesi esse dicuntur, ut ab episcopo, cuius cathedralis ecclesia est proximior, si id constet, alioquin ab eo, qui semel in concilio provinciali a praelato loci illius electus fuerit, tanquam sedis apostolicae delegato, visitentur; non obstantibus privilegiis et consuetudinibus quibuscunque, etiam immemorabilibus.

C. X. *Executio visitationis a subditis ne suspendatur.* 237.

Episcopi, ut aptius quem regunt populum possint in officio atque obedientia continere, in omnibus iis, quae ad visitationem ac morum correctionem subditorum suorum spectant, ius et potestatem habeant, etiam tanquam apostolicae sedis delegati, ea ordinandi, moderandi, puniendi et exsequendi iuxta canonum sanctiones, quae illis ex prudentia sua pro subditorum emendatione ac dioecesis suae utilitate necessaria videbuntur. Nec in his, ubi de visitatione aut morum correctione agitur⁵⁶⁾, exemptio, aut ulla inhibitio, appellatio seu querela, etiam ad sedem apostolicam interposita, executionem eorum, quae ab his mandata, decreta aut iudicata fuerint, quoquo modo impediatur aut suspendatur.

C. XI. *Honorarii tituli aut privilegia particularia episcoporum iuri nihil detrahant. Cap. Quum capella, Extra de privilegiis; innovatur.*

Quoniam privilegia et exemptiones, quae variis titulis plerisque conceduntur, hodie perturbationem in episcoporum iurisdictione excitare et exemptis occasionem laxioris vitae praebere dignoscuntur, decernit sancta synodus, ut, si quando iustus, gravibus et fere necessariis suadentibus causis aliquos honorariis titulis protonotariatus, acolythatus, comitis palatii, capellani regii, aut alius huiusmodi in Romana curia vel extra insignibus deprecandos esse placuerit, nec non alios, quicumque monasterio oblatos, vel quomodocunque addictos, aut sub nomine servientium militis, seu monasterii, hospitalibus, collegiis, aut quocunque alio titulo assummi, nihil ex iis privilegiis detractum esse ordinariis intelligatur, quo minus ii, quibus ea iam concessa sunt, vel in posterum concedi contigerit, ipsis ordinariis, tanquam apostolicae sedis delegatis, plene in omnibus, et, quoad capellanos regios, iuxta constitutionem Innocentii III.⁵⁷⁾, quae incipit: *Quum capella*, subiecti existant; exceptis tamen iis, qui praedictis locis aut militis actu servant, et intra eorum septa ac domos resident, subque eorum obedientia vivunt, sive iis, qui legitime et secundum regulam earundem militiarum professionem fecerint, de qua ordinario constare debeat; non obstantibus privilegiis quibuscunque, etiam religionis sancti Ioannis Ierosolymitani, et aliarum militiarum. Quae vero privilegia residentibus in curia Romana vigore Eugenianae constitutionis⁵⁸⁾ aut familiaritatis cardinalium competere solent, ea in iis, qui beneficia ecclesiastica obtinent, ratione praedictorum beneficiorum minime intelligantur, sed ordinarii iurisdictioni subiecti permaneat; non obstantibus quibuscunque inhibitionibus.

C. XII. *Quales esse debeant promovendi ad dignitates et canonicatus cathedralium ecclesiarum, quidque promoti praestare teneantur.*

Quum dignitates in ecclesiis, praesertim cathedralibus, ad conservandam augendamque ecclesiasticam disciplinam fuerint institutae, 239. ut qui eas obtinerent pietate praecellerent, aliisque exemplo essent, atque episcopos opera et officio iuvarent, merito qui ad eas vocantur tales esse debent, qui suo muneri respondere possint. Nemo igitur deinceps ad dignitates quascunque⁵⁹⁾, quibus animarum cura subest, promoveatur, nisi qui saltem XXV. suae aetatis annum atigerit, et, in clericali ordine versatus, doctrina ad suum munus exsequendum necessaria ac morum integritate commendetur; iuxta constitutionem Alexandri tertii in concilio Lateranensi promulgatam⁶⁰⁾, quae incipit: *Quum in cunctis*. Archidiaconi etiam, qui oculi dicuntur episcopi⁶¹⁾, sint in omnibus ecclesiis, ubi fieri poterit; magistri in theologia, seu doctores aut licentiatii in iure canonico. Ad ceteras autem dignitates vel personatus, quibus animarum cura nulla subest, clerici alioquin idonei et XXII annis non minores adscendantur. Provisi etiam de beneficiis quibuscunque curam animarum habentibus teneantur a die adeptae possessionis ad minus intra duos menses in manibus ipsius episcopi, vel eo impedito coram generali eius vicario seu officiali, orthodoxae suae fidei publicam facere professionem, et in ecclesiae Romanae obedientia se permanuros spondeant ac iurent⁶²⁾. Provisi autem de canonicatibus et dignitatibus in ecclesiis cathedralibus, non solum coram episcopo seu eius officiali, sed etiam in capitulo idem facere teneantur; alioquin praedicti omnes provisi ut supra fructus non faciant suos, nec illis possessio suffragetur. Neminem etiam deinceps ad dignitatem, canonicatum aut portionem recipiant, nisi qui

Sess. XXIV. 50) cf. c. 6. 7. Sess. cit. — 51) c. 24. X. de accus. V. 1. et infra l. c. — 52) cf. Sess. XXII. de sacr. miss. c. 8. — 53) 1. Tim. V. 20. cf. c. 19. §. 1. C. II. q. 1. (August.) c. 1. X. de poenit. V. 38. (Gregor. I.) 54) Sess. VI. de ref. c. 4. Sess. VII. de ref. c. 8. — 55) Sess. XXI. de ref. c. 8. — 56) cf. Sess. XIII. de ref. c. 1. Sess. XIV. de ref. c. 4. Sess. XXII. de ref. c. 1. — 57) c. 16. X. de priv. V. 33. et infra inter const. ex

ant. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 58) c. 3. h. t. in Extr. comm. V. 7. et infr. l. c. — 59) cf. Sess. XXII. de ref. c. 2. — 60) c. 7. X. de elect. I. 6. et infr. inter const. ex antiq. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 61) cf. c. 7. X. de off. archid. I. 23. (Innoc. III.) — 62) cf. bull. Pii IV. in sacrosancta, infra inter doc. conc. Trid. spect.

eo ordine sacro aut sit initiatus, quem illa dignitas, praebenda aut portio requirit; aut in tali aetate, ut infra tempus a iure et ab hac sancta synodo statutum initiari valeat⁶³). In omnibus vero ecclesiis cathedralibus omnes canonicatus ac portiones habeant annexum ordinem presbyterii, diaconatus vel subdiaconatus; episcopus autem cum consilio capituli designet ac distribuatur, prout viderit expedire, quibus quisque ordo ex sacris annexus in posterum esse debeat; ita tamen, ut dimidia saltem pars presbyteri sint, ceteri vero diaconi aut subdiaconi. Ubi vero consuetudo laudabilior habet, ut plures vel omnes sint presbyteri, omnino observetur. Hortatur etiam sancta synodus, ut in provinciis, ubi id commode fieri potest, dignitates omnes, et saltem dimidia pars canonicatum, in cathedralibus ecclesiis et collegiatis insignibus conferantur tantum magistris vel doctoribus, aut etiam licentiatis in theologia vel iure canonico. Praeterea obtinentibus in eisdem cathedralibus aut collegiatis dignitates, canonicatus, praebendas aut portiones non liceat vigore cuiuslibet statuti aut consuetudinis ultra tres menses ab eisdem ecclesiis quolibet anno abesse⁶⁴); salvis nihilominus earum ecclesiarum constitutionibus, quae longius servitii tempus requirunt. Alioquin primo anno privetur unusquisque dimidia parte fructuum, quos ratione etiam praebendae ac residentiae fecit suos. Quod si iterum eadem fuerit usus negligentia, privetur omnibus fructibus, quos eodem anno lucratus fuerit. Crescente vero contumacia, contra eos iuxta sacrorum canonum constitutiones procedatur⁶⁵). Distributiones vero⁶⁶) qui statim horis interfuerint recipient; reliqui, quavis collusionem aut remissione exclusa, his careant iuxta Bonifacii VIII. decretum⁶⁷), quod incipit: *Consuetudinem*, quod sancta synodus in usum revocat, non obstantibus quibuscunque statutis et consuetudinibus. Omnes vero divina per se⁶⁸), et non per substitutos, compellantur obire officia, et episcopo celebranti aut alia pontificalia exercenti assistere et asservire, atque in choro ad psallendum instituto hymnis et canticis Dei nomen reverenter, distincte devoteque laudare. Vestitu⁶⁹) insuper decenti tam in ecclesia quam extra assidue utantur; ab illicitisque venationibus, aucupiiis, choreis, tabernis lusibusque abstineant, atque ea morum integritate polleant, ut merito ecclesiae senatus dici possit. Cetera, quae ad debitum in divinis officiis regimen spectant, deque congrua in his canendi seu modulandi ratione, de certa lege in choro conveniendi et permanendi, simulque de omnibus ecclesiae ministris, quae necessaria erunt, et si qua huiusmodi, synodus provincialis pro cuiusque provinciae utilitate et moribus certam cuique formulam praescribit. Interea vero episcopus non minus quam cum duobus canonicis, quorum unus ab episcopo, alter a capitulo eligatur, in iis, quae expedire videbuntur, poterit providere.

C. XIII. Quomodo tenuioribus cathedralibus ecclesiis et parochiis consulendum. Parochiae certis finibus distinguendae.

Quoniam pleraeque cathedrales ecclesiae tam tenuis redditus sunt et angustae, ut episcopali dignitati nullo modo respondeant, neque ecclesiarum necessitati sufficiant, examinet concilium provinciale, vocatis iis, quorum interest, et diligenter expendat, quas propter angustias tenuitatemque vicinis unire⁷⁰) vel novis proventibus augere expediat; confectaue de praemissis instrumenta ad summum Romanum Pontificem mittat, quibus instructus summus Pontifex ex prudentia sua, prout expedire iudicaverit, aut tenues invicem uniat, aut aliqua accessione ex fructibus augeat. Interim vero, donec praedicta effectum sortiantur, huiusmodi episcopis, qui fructuum subventionem pro dioecesi suae tenuitate indigent, poterit de beneficiis aliquibus, dum tamen curata non sint, nec dignitates, seu canonicatus, et praebendae, nec monasteria, in quibus viget regularis observantia, vel quae capitulis generalibus et certis visitatoribus subduntur, a summo Romano Pontifice provideri. In parochialibus etiam ecclesiis, quarum fructus aequae adeo exigui sunt, ut debita nequeant oneribus satisfacere, curabit episcopus, si per beneficiorum unionem, non tamen regularium, id fieri non possit, ut primitiarum vel decimarum assignatione, aut per parochianorum symbola ac collectas, aut qua commodiori ei videbitur ratione, tantum redigatur, quod pro rectoris ac parochiae necessitate decenter sufficiat. In unionibus vero quibuslibet, seu ex supradictis, seu aliis causis faciendis, ecclesiae parochiales monasteriis quibuscunque, aut abbatiis, seu dignitatibus sive praebendis ecclesiae cathedralis vel collegiatae, sive aliis beneficiis simplicibus, aut hospitalibus militiisve non uniantur, et quae unitae sunt revidentur ab ordinariis iuxta alias decretum in eadem synodo sub fel. rec. Paulo

III.⁷¹), quod etiam in unitis ab eo tempore citra aequae observetur; non obstantibus in iis quibuscunque verborum formis, quae hic pro sufficienter expressis habeantur. Ad haec in posterum omnes haec cathedrales ecclesiae, quarum redditus summam ducatorum mille, et parochiales, quae summam ducatorum centum secundum verum annum valorem non excedunt, nullis pensionibus aut reservationibus fructuum graventur. In iis quoque civitatibus ac locis, ubi parochiales ecclesiae certos non habent fines, nec earum rectores proprium populum, quem regant, sed promiscue petentibus sacramenta administrant, mandat sancta synodus episcopis pro tutiori animarum eis commissarum salute, ut distincto populo in certas propriasque parochias unicuique suum perpetuum peculiaremque parochum assignent⁷²), qui eas cognoscere valeat, et a quo solo licite sacramenta suscipiant, aut alio utiliori modo, prout loci qualitas exegerit, provideant. Idemque in iis civitatibus ac locis, ubi nullae sunt parochiales, quamprimum fieri curent; non obstantibus quibuscunque privilegiis et consuetudinibus, etiam immemorabilibus.

C. XIV. Ne quis admittatur ad possessionem beneficii aut distributionum cum fructuum distributione in usus non pios convertenda.

In pluribus ecclesiis, tam cathedralibus quam collegiatis et parochialibus, ex earum constitutionibus aut ex prava consuetudine observari intelligitur, ut in electione, presentatione, nominatione, institutione, confirmatione, collatione, vel alia provisione sive admissione ad possessionem alicujus cathedralis ecclesiae, vel beneficii, canonicatum, aut praebendam, vel partem proventus, seu ad distributiones quotidianas, certae conditiones, seu deductiones ex fructibus, solutiones, promissiones, compensationesve illicitae, aut etiam quae in aliquibus ecclesiis dicuntur turnorum lucra, interponantur. Haec quum sancta synodus detestetur, mandat episcopis, ut, quaecunque huiusmodi in usus pios non convertuntur, atque ingressus eos, qui simoniacae fabis aut sordidae avaritiae suspicionem habent, fieri non permittant, ipsique diligenter de eorum constitutionibus sive consuetudinibus super praedictis cognoscant, et illis tantum, quas ut laudabiles probaverint; exceptis, reliquas ut pravae ac scandalosas reiiciant et aboleant. Eoq; vero, qui adversus haec in praesenti decreto comprehensa quavis ratione commiserint, poenis contra simoniacos editis sacris canonibus⁷³) et variis summorum Pontificum constitutionibus, quas omnes innovat, teneri decernit; non obstantibus quibuscunque statutis, constitutionibus, consuetudinibus, etiam immemorabilibus, etiam apostolica auctoritate confirmatis, de quarum surreptione, obreptione et intentionis defectu episcopus, tanquam apostolicae sedis delegatus, cognoscere possit.

C. XV. Ratio augendi tenues praebendas ecclesiarum cathedralium et collegiarum insignium.

In ecclesiis cathedralibus⁷⁴) et collegiatis insignibus, ubi frequentes adeoque tenues sunt praebendae simul cum distributionibus quotidianis, ut sustinendo decenti canonicorum gradui pro loci et personarum qualitate non sufficiant, liceat episcopis cum consensu capituli⁷⁵) vel aliquot simplicia beneficia, non tamen regularia, iis unire, vel, si hac ratione providi non possit, aliquibus ex iis suppressis, cum patronorum consensu, si de iure patronatus laicorum sint, quarum fructus et proventus reliquarum praebendarum distributionibus quotidianis applicentur, eas ad pauciores numerum reducere; ita tamen, ut tot supersint, quae divino cultui celebrando ac dignitati ecclesiae commode valeant respondere⁷⁶); non obstantibus quibuscunque constitutionibus et privilegiis, aut quacunque reservatione generali vel speciali aut affectione. Neque praedictae uniones aut suppressiones tolli seu impediri possint ex quibuscunque provisionibus, etiam vigore resignationis, aut quibusvis aliis derogationibus vel suspensionibus.

C. XVI. Quid muneris incumbat capitulo sede vacante.

Capitulum sede vacante, ubi fructuum percipiendorum ei munus incumbit, oeconomum unum vel plures fideles ac diligentes decernat, qui rerum ecclesiasticarum et proventus curam gerant, quorum rationem ei, ad quem pertinebit, sint reddituri. Item officialem seu vicarium infra octo dies post mortem episcopi constituere, vel existentem confirmare omnino teneatur, qui saltem in iure canonico sit doctor vel licentiatus, vel alias, quantum fieri poterit,

Sess. XXIV. 63) cf. Sess. VII. de ref. c. 12. et loc. ibi alleg. n. 34. — 64) cf. Sess. XXVII. c. 1. de ref. — 65) cf. tot. tit. X. de cler. non resid. III. 4. — 66) cf. c. 32. X. de praeb. III. 5. (Honor. III.) — 67) cap. un. de cler. non resid. in VIto III. 3. et infra inter const. ex aut. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 68) cf. c. 3. X. de cler. non resid. III. 4. (Innoc. III.) c. 30. X. de praeb. III. 5. (Innoc. III.) Sess. XXII. de ref. c. 4. — 69) cf. tot. tit. X. de vita et hon. cler., et in VIto III. 4. in Clem. III. 1. et in Extrav.

comm. III. 1. et tit. X. de cleric. venat. V. 24. — 70) cf. Sess. VII. de ref. c. 6 et 7. Sess. XIV. de ref. c. 9. Sess. XXIV. de ref. c. 15. — 71) Sess. VII. de ref. c. 6. — 72) cf. Sess. XIV. de ref. c. 9. — 73) cf. C. I. qu. 1. fere per tot. et tot. tit. X. de sim. (III. 5.) et in Extr. comm. V. 1. — 74) cf. Sess. XXIV. de ref. c. 13. — 75) cf. Sess. V. de ref. c. 1. — 76) cf. c. 2. X. de instit. III. 7. (Eug. III.)

idoneus. Si secus factum fuerit, ad metropolitanam deputatio huiusmodi devolvatur⁷⁷). Et si ecclesia ipsa metropolitana fuerit aut exempta, capitulumque, ut praefertur, negligens fuerit, tunc antiquior episcopus ex suffraganeis in metropolitana, et propinquior episcopus in exempta oeconomum et vicarium idoneos possit constituere. Episcopus vero ad eandem ecclesiam vacantem promotus ex iis, quae ad eum spectant, ab eisdem oeconomo, vicario et aliis quibuscunque officialibus et administratoribus, qui sede vacante fuerunt a capitulo vel ab aliis in eius locum constituti, etiam si fuerint ex eodem capitulo, rationem exigat officiorum, iurisdictionis, administrationis aut cuiuscunque eorum muneris; possitque eos punire, qui in eorum officio seu administratione deliquerint, etiam si praedicti officiales redditus rationibus a capitulo vel a deputatis ab eodem absolutionem aut liberationem obtinuerint. Eadem quoque episcopo teneatur capitulum de scripturis ad ecclesiam pertinentibus, si quae ad capitulum pervenerunt, rationem reddere.

C. XVII. Beneficiorum collationi et plurium retentioni modus statuatur.

Quum ecclesiasticus ordo pervertatur, quando unus plurium officia occupat clericorum, sancte sacris canonibus cautum fuit⁷⁸), neminem oportere in duabus ecclesiis conscribi. Verum quoniam multi improbae cupiditatis affectu se ipsos, non Deum, decipientes, ea, quae bene constituta sunt, variis artibus eludere, et plura simul beneficia obtinere non erubescunt: sancta synodus debita regendis ecclesiis disciplinam restituere cupiens, praesenti decreto, quod in quibuscunque personis, quocunque titulo, etiam si cardinalatus honore fulgeant, mandat observari, statuit, ut in posterum unum tantum beneficium ecclesiasticum singulis conferatur. Quod quidem, si ad vitam eius, cui confertur, honeste sustentandam non sufficiat, liceat nihilominus aliud simplex sufficiens, dummodo utrumque personalem residentiam non requirat, eidem conferri.

247. Haecque non modo ad cathedrales ecclesias, sed etiam ad alia omnia beneficia, tam saecularia quam regularia quaecunque, etiam commendata, pertineant, cuiuscunque tituli ac qualitatis existant. Illi vero, qui in praesenti plures parochiales ecclesias, aut unam cathedralem et aliam parochialem obtinent, cogantur omnino⁷⁹), quibuscunque dispensationibus ac unionibus ad vitam non obstantibus, una tantum parochiali vel sola cathedrali retenta, alias parochiales infra spatium sex mensium dimittere. Alioquin tam parochiales quam beneficia omnia, quae obtinent, ipso iure vacare censeantur⁸⁰), ac tanquam vacantia libere aliis idoneis conferantur, nec ipsi antea illa obtinentes tuta conscientia fructus post dictum tempus retineant. Optat autem sancta synodus, ut resignantium necessitatibus commoda aliqua ratione, prout summo Pontifici videbitur, provideatur.

C. XVIII. Ecclesia parochiali vacante deputandus ab episcopo vicarius, donec illi provideatur de paroco. Nominati ad parochiales qua forma et a quibus examinari debent.

Expedi maxime animarum salutis, a dignis atque idoneis parochis gubernari. Id ut diligentius ac rectius perferatur, statuit sancta synodus, ut, quum parochialis ecclesiae vacatio, etiamsi cura ecclesiae vel episcopo incumbere dicatur, et per unum vel plures administraretur, etiam in ecclesiis patrimonialibus, seu receptivis nuncupatis, in quibus consuevit episcopus uni vel pluribus curam animarum dare, quos omnes ad infra scriptum examen teneri mandatur⁸¹), per obitum vel resignationem, etiam in curia, seu aliter quomodocunque contigerit, etiam si ipsa parochialis ecclesia reservata vel affecta fuerit generaliter vel specialiter, etiam vigore indulti seu privilegii in favorem sanctae Romanae ecclesiae cardinalium, seu abbatum vel capitulorum: debeat episcopus statim, habita notitia vacationis ecclesiae, si opus fuerit, idoneum in ea vicarium eum congrua eius arbitrio fructuum portionis assignatione constituere, qui onera ipsius ecclesiae sustineat, donec ei de rectore provideatur. Porro episcopus, et qui ius patronatus habet, intra decem dies, vel aliud tempus ab episcopo praescribendum, idoneos aliquot clericos ad regendam ecclesiam eorum deputandis examinantibus nominet. Liberum sit tamen etiam aliis, qui aliquos ad id aptos noverint, eorum nomina deferre, ut possit postea de cuiuscunque aetate, moribus et sufficientia fieri diligens inquisitio. Et si episcopo aut synodo provinciali pro regionis more videbitur magis expedire, per edictum etiam publicum vocentur qui volent

examinari. Transacto constituto tempore omnes, qui descripti fuerint, examinentur ab episcopo⁸²), sive eo impedito ab eius vicario generali, atque ab aliis examinantibus non paucioribus quam tribus, quorum votis, si pares aut singulares fuerint, accedere possit episcopus vel vicarius, quibus magis videbitur. Examinatores autem singulis annis in dioecesana synodo ab episcopo vel eius vicario ad minus sex proponantur, qui synodo satisfaciant, et ab ea probentur. Advenienteque vacatione cuiuscunque ecclesiae tres ex illis eligat episcopus, qui cum eo examen perficiant, indeque succedente alia vacatione aut eosdem, aut alios tres, quos maluerit, ex praedictis illis sex eligat. Sint vero hi examinatores magistri, seu doctores, aut licentii in theologia aut iure canonico, vel alii clerici seu regulares, etiam ex ordine mendicantium, aut etiam saeculares, qui ad id videbuntur magis idonei; iurentque⁸³), omnes ad sancta Dei evangelia, se quacunque humana affectione postposita fideliter munus exsecuturos. Caveantque, ne quicquam prorsus occasione huius examinis nec ante nec post accipiant⁸⁴); alioquin simoniae vitium tam ipsi quam alii dantes incurrant, a quo absolvi nequeant nisi dimissis beneficiis, quae quomodocunque etiam antea obtinebant, et ad alia in posterum inhabiles reddantur. Et de his omnibus non solum coram Deo, sed etiam in synodo provinciali, si opus erit, rationem reddere teneantur, a qua, si quid contra officium eos fecisse compertum fuerit, graviter eius arbitrio puniri possint. Peracto deinde examine renuncientur quocunque ab his idonei iudicati fuerint aetate, moribus, doctrina, prudentia, et aliis rebus ad vacantem ecclesiam gubernandam opportunis: Ex hisque episcopus eum eligat⁸⁵), quem ceteris magis idoneum iudicaverit, atque illi, et non alteri, collatio ecclesiae ab eo fiat, ad quem spectabit eam conferre. Si vero iuris patronatus ecclesiastici erit, ac institutio ad episcopum, et non ad alium pertineat, in quem patronus digniorem inter probatos ab examinantibus iudicabit, episcopo praesentare teneatur⁸⁶), ut ab eo instituitur. Quum vero institutio ab alio, quam ab episcopo, erit facienda, tunc episcopus solus ex dignis eligat digniorem, quem patronus ei praesentet, ad quem institutio spectat. Quod si iuris patronatus laicorum fuerit, debeat qui a patrono praesentatus fuerit ab eisdem deputatis ut supra examinari, et non nisi idoneus repertus fuerit admitti. In omnibusque supradictis casibus non cuiquam alteri, quam uni ex praedictis examinatis et ab examinantibus approbatis, iuxta supradictam regulam, de ecclesia provideatur, nec praedictorum examinantium relationem, quo minus executionem habeat, ulla devolutio aut appellatio, etiam ad sedem apostolicam, sive eiusdem sedis legatos aut vicelegatos, aut nuncios, seu episcopos, aut metropolitanos, primates vel patriarchas interposita impediatur aut suspendatur; alioquin vicarius, quem ecclesiae vacanti antea episcopus arbitrio suo ad tempus deputavit, vel forsam postea deputabit, ab eius ecclesiae custodia et administratione non amoveatur, donec aut eidem, aut alteri, qui probatus et electus fuerit, ut supra, sit provisum. Alias provisiones omnes seu institutiones, praeter supradictam formam factae, surreptitiae esse censeantur; non obstantibus huic decreto exemptionibus, indultis, privilegiis, praeventionibus, affectionibus, novis provisionibus, indultis concessis quibuscunque universitatibus⁸⁷), etiam ad certam summam, et aliis impedimentis quibuscunque. Si tamen adeo exigui redditus dictae parochiales fuerint, ut totius huius examinationis operam non ferant, aut nemo sit, qui se examini quaerant subicere, aut ob apertas factiones seu dissidia, quae in aliquibus locis reperiuntur, facile graviore rixae ac tumultus possint excitari: poterit ordinarius, si pro sua conscientia eum deputatorum consilio ita expedire arbitrabitur, hac forma omnia privatim aliud examen, ceteris tamen ut supra servatis, adhibere. Licebit etiam synodo provinciali, si qua in supradictis circa examinationis formam addenda remittenda esse censerit, providere.

C. XIX. Mandata de providendo, expectativae et alia id genus antiquantur.

Decernit sancta synodus, mandata de providendo, et gratias, quae expectativae dicuntur nemini amplius, etiam collegiis, universitatibus, senatoribus et aliis singularibus personis, etiam sub nomine indulti, aut ad certam summam, vel alio quovis colore concedi, nec hactenus concessis cuiquam uti licere⁸⁷). Sed nec reservationes mentales, nec aliae quaecunque gratiae ad vacatura, nec indulta ad alienas ecclesias vel monasteria alicui, etiam ex sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus, concedantur, et hactenus concessa abrogata esse censeantur.

Sess. XXIV. 77) cf. c. ult. de suppl. nepl. prael. in Vito I. 8. (Bonif. VIII.) — 78) cf. Sess. VII. de ref. c. 2. cum alleg. — 79) Sess. cit. c. 4. — 80) cf. c. 4. de praeb. in Extr. comm. III. 2. (Ioann. XXII.) — 81) cf. Sess. VII. de ref. c. 13. — 82) cf. Sess. XXV. de ref. c. 9. —

83) cf. c. 5 D. XXIV. (conc. Nannet.) — 84) cf. Sess. XXV. de ref. c. 9. — 85) cf. Sess. XIV. de ref. c. 13. — 86) cf. Sess. VII. de ref. c. 13. — 87) cf. Sess. XXV. de ref. c. 9. — tot. tit. X. de conc. praeb. non vac. III. 8. in Vito (III. 8.) in Clem. (III. 3.)

C. XX. *Ratio tractandi causas ad forum ecclesiasticum pertinentes praescribitur.*

Causae omnes, ad forum ecclesiasticum quomodolibet pertinentes, etiam si beneficiales sint, in prima instantia coram ordinariis locorum duntaxat cognoscantur, atque omnino saltem infra biennium a die motae litis terminentur alioquin post id spatium liberum sit partibus vel alteri illarum, iudices superiores, alias tamen competentes, adire, qui causam in eo statu, quo fuerit, assumant et quam primum terminari curent; nec antea aliis committantur, nec avocentur, neque appellationes ab eisdem interpositae per superiores quoscunque recipiantur, eorumve commissio aut inhibito fiat, nisi a definitiva vel a definitivae vim habente, et cuius gravamen per appellationem a definitiva reparari nequeat. Ab his excipiantur causae, quae iuxta canonicas sanctiones apud sedem apostolicam sunt tractandae⁸⁸), vel quas ex urgenti rationabilique causa iudicaverit summus Romanus Pontifex per speciale rescriptum signaturae sanctitatis suae manu propria subscribendum committere aut avocare. Ad haec causae matrimoniales et criminales non decant, archidiaconi aut aliorum inferiorum iudicio, etiam visitando, sed episcopi tantum examini et iurisdictioni relinquuntur, (etiam si in praesenti inter episcopum et decanum seu archidiaconum, aut alios inferiores super causarum istarum cognitione lis aliqua in quacunque instantia pendeat), coram quo, si pars vere pauperem probaverit, non cogatur extra provinciam, nec in secunda, nec in tertia instantia in eadem causa matrimoniali litigare, nisi pars altera et aliena et expensas litis velit subministrare. Legati quoque, etiam de latere, nuntii, gubernatores ecclesiastici, aut alii, quarumcunque facultatum vigore, non solum episcopos in praedictis causis impedire, aut aliquo modo eorum iurisdictionem eis praeripere aut turbare non praesumant; sed nec etiam contra clericos aliasve personas ecclesiasticas, nisi episcopo prius requisito eoque negligente, procedant. Alias eorum processus ordinationesve nullius momenti sint, atque ad damni satisfactionem partibus illati teneantur. Praeterea, si quis in casibus a iure⁸⁹) permissis appellaverit, aut de aliquo gravamine conqueus fuerit, seu alias ob lapsum biennii, de quo supra, ad alium iudicem recurrerit, teneatur acta omnia coram episcopo gesta ad iudicem appellationis expensis suis transferre, eodem tamen episcopo prius admonito, ut, si quid ei pro causae instructione videbitur, possit iudici appellationis significare. Quod si appellatus compareat, cogatur tunc in quoque actorum, quae translata sunt, expensas pro portione sua, si illis uti voluerit, subire; nisi aliter ex loci consuetudine servetur, ut scilicet ad appellentem integrum hoc onus pertineat. Porro ipsam actorum copiam teneatur notarius congrua mercede accepta appellanti quanto citius et ad minus intra mensem exhibere. Qui notarius si in differenda exhibitione fraudem fecerit, ab officii administratione arbitrio ordinarii suspendatur, et ad dupli poenam, quanti ea lis fuerit, inter appellentem et pauperes loci distribuendam compellatur. Iudex vero, si et ipse impedimenti huius conscius particepsve fuerit, aliterve obstiterit, ne appellanti integre acta intra tempus traderentur, ad eandem dupli poenam, prout supra, teneatur; non obstantibus, quoad omnia superscripta, privilegia, indultis, concordis, quae suos tantum teneant auctores, et aliis quibuscunque consuetudinibus.

C. XXI. *Declaratur, ex certis verbis supra positis non immutari solitam rationem tractandi negotia in generalibus conciliis.*

Cupiens sancta synodus, ut ex decretis ab ea editis nulla unquam futuris temporibus dubitandi occasio oriatur, verba illa, posita in decreto publicato sessione prima sub beatissimo domino nostro Pio IV.⁹⁰), videlicet: *Quae proponentibus legatis ac praesidentibus ad forum temporum levandas calamitates, sedandas de religione controversias, coercendas linguas dolosas, depravatorum morum abusus corrigendos, ecclesiae veram et Christianam pacem conciliandam, apta et idonea ipsi sanctae synodo videbuntur*, explicando declarat, mentis suae non fuisse, ut ex praedictis verbis solita ratio tractandi negotia in generalibus conciliis ulla ex parte immutaretur, neque novi quicquam, praeter id, quod a sacris canonibus vel generalium synodorum forma hactenus statutum est, cuiquam adderetur vel detraberetur.

254. Indictio futurae sessionis.

Insuper eadem sacrosancta synodus proximam futuram sessionem feria quinta post conceptionem beatae Mariae Virginis, quae

erit dies nona mensis Decembris proxime venturi, habendam esse statuit et decernit, cum potestate etiam abbreviandi. In qua sessione tractabitur de sexto nunc in eam dilato capite, et de reliquis reformationis capitibus iam exhibitis, deque aliis ad eam pertinentibus. Si vero opportunum videbitur, et tempus patietur, poterit etiam de nonnullis dogmatibus tractari, prout suo tempore in congregationibus proponentur.

Abbreviata est dies sessionis.

SESSIO XXV.

QUAE EST NONA ET ULTIMA
SUB PIO IV., PONTIFICE MAXIMO,
COEPTA DIE III.

ABSOLUTA DIE IV. DECEMBRIS MDLXIII.

DECRETUM DE PURGATORIO.

Quum catholica ecclesia, Spiritu sancto edocta ex sacris literis et antiqua Patrum traditione, in sacris conciliis et novissime in hac oecumenica synodo docuerit, purgatorium esse¹), animasque ibi detentas fidelium suffragiis, potissimum vero acceptabili altaris sacrificio iuvari, praecipit sancta synodus episcopis, ut sanam de purgatorio doctrinam a sanctis Patribus et sacris conciliis traditam²) a Christi fidelibus credi, teneri, doceri et ubique praedicari diligenter²⁵⁵ studeant. Apud rudem vero plebem difficiliore ac subtiliores quaestiones, quaeque ad aedificationem non faciunt³), et ex quibus plerumque nulla sit pietatis accessio, a popularibus concionibus secludantur. Incerta item vel quae speciei falsi laborant vulgari ac tractari non permittant. Ea vero, quae ad curiositatem quandam aut superstitionem spectant, vel turpe lucrum sapiunt, tanquam scandala et fidelium offendicula prohibeant. Curent autem episcopi⁴), ut fidelium vivorum suffragia, missarum scilicet sacrificia, orationes, eleemosynae, aliaeque pietatis opera, quae a fidelibus pro aliis fidelibus defunctis fieri consueverunt, secundum ecclesiae instituta pie et devote fiant, et quae pro illis ex testatorum fundationibus vel alia ratione debentur, non perfunctorie, sed a sacerdotibus, et ecclesiae ministris, et aliis, qui hoc praestare tenentur, diligenter et accurate persolvantur.

DE INVOCATIONE, VENERATIONE ET RELIQUIIS SANCTORUM, ET SACRIS IMAGINIBUS.

Mandat sancta synodus omnibus episcopis et ceteris docendi munus curamque sustinentibus, ut iuxta catholicae et apostolicae ecclesiae usum a primaevis Christianae religionis temporibus receptum, sanctorumque Patrum consensionem, et sacrorum conciliorum decreta, in primis de sanctorum intercessionem, invocationem, reliquiarum honore, et legitimo imaginum usu, fideles diligenter instruant, docentes eos, sanctos una cum Christo regnantes orationes suas pro hominibus Deo offerre, bonum atque utile esse suppliciter eos invocare, et ob beneficia impetranda a Deo per Filium eius Iesum Christum⁵) Dominum nostrum, qui solus noster redemptor et salvator est, ad eorum orationes, operam auxiliumque confugere; illos vero, qui negant, sanctos aeterna felicitate in caelo fruente invocandos esse, aut qui asserunt, vel illos pro hominibus non orare, vel eorum, ut pro nobis etiam singulis orent, invocationem esse idololatriam, vel pugnare cum verbo Dei, adversarique honori unius mediatoris Dei et hominum Iesu Christi⁶), vel stultum esse, in caelo regnantibus voce vel mente supplicare, impie sentire. Sanctorum quoque martyrum et aliorum cum Christo viventium sancta corpora, quae viva membra fuerunt Christi, et templum Spiritus sancti⁷), ab ipso ad aeternam vitam suscitanda et glorificanda a fidelibus veneranda esse⁸), per quae multa beneficia a Deo hominibus praestantur, ita ut affirmantes, sanctorum reliquiis venerationem atque honorem non deberi, vel eas aliaeque sacra monumenta a fidelibus inutiliter honorari, atque eorum opis impetrandae causa sanctorum memorias frustra frequentari, omnino damnandos esse, prout iam pridem eos damnavit et nunc etiam damnat ecclesia. Imagines porro Christi, deiparae Virginis et aliorum sanctorum in

Sess. XXIV. 88) cf. e. gr. c. 4. conc. Sard. (c. 7. C. VI. qn. 4.) — Sess. XXV. de ref. c. 10. — 89) cf. tot. tit. X. de appell. II. 28. in VIto II. 15. in Clem. II. 12. — 90) cf. Sess. XVII. in princ.

Sess. XXV. 1) cf. Sess. VI. can. 30. Sess. XXII. de sacrif. miss. c. 2. et can. 3. — 2) cf. Greg. Dial. IV. 39. (c. 4. D. XXV.) lib. de poen. qui

dic. Augustini c. 48. (c. 5. ib.) conc. Florentin. circa fin. — 3) 1 Tim. I. 4. — 4) cf. Sess. XXV. de ref. c. 4. — 5) cf. Sess. XXII. de sacr. miss. c. 3. — 6) 1 Tim. II. 5. — 7) 1 Cor. III. 16. VI. 19. 2 Cor. VI. 16. — 8) cf. conc. Nic. II. c. 7.

templis praesertim habendas et retinendas, eisque debitum honorem et venerationem impertiendam, non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas vel virtus, propter quam sint colendae, vel quod ab eis sit aliquid petendum, vel quod fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat a gentibus, quae in idolis spem suam collocabant⁹⁾: sed quoniam homines, qui eis exhibentur, refertur ad prototypa, quae illae repraesentant, ita ut per imagines, quas osculamur, et coram quibus caput apprimimus et procumbimus, Christum adoremus, et sanctos, quorum illae similitudinem gerunt, veneremur. Id quod conciliorum, praesertim vero secundae Nicaenae synodi¹⁰⁾ decretis contra imaginum oppugnatores est sancitum.

257. Illud vero diligenter doceant episcopi, per historias mysteriorum nostrae redemptionis, picturis vel aliis similitudinibus expressas, erudiri et confirmari populum in articulis fidei commemorandis et assidue recitandis; tum vero ex omnibus sacris imaginibus magnum fructum percipi, non solum quia admonetur populus beneficiorum et munerum, quae a Christo sibi collata sunt, sed etiam quia Dei per sanctos miracula et salutaria exempla oculis fidelium subiiciuntur, ut pro iis Deo gratias agant, ad sanctorumque imitationem vitam moresque componant, excitenturque ad adorandum ac diligendum Deum, et ad pietatem colendam. Si quis autem his decretis contraria docuerit aut senserit: anathema sit. In has autem sanctas et salutare observationes si qui abusus irrepererint, eos prorsus aboleri sancta synodus vehementer cupit, ita ut nullae falsi dogmatis imagines et rudibus periculosi erroris occasionem praebentes statuatur. Quod si aliquando historias et narrationes sacrae scripturae, quum id indoctae plebi expediet, exprimi et figurari contingerit, doceatur populus, non propterea divinitatem figurari, quasi corporeis oculis conspici vel coloribus ut figuris exprimi possit. Omnis porro superstitio in sanctorum invocatione¹¹⁾, reliquiarum veneratione, et imaginum sacro usu tollatur, omnis turpis quaestus eliminetur, omnis denique lascivia vitetur, ita ut procaci venustate imagines non pingantur nec ornentur, et sanctorum celebratione ac reliquiarum visitatione homines ad comessationes atque ebrietates non abutantur¹²⁾, quasi festi dies in honorem sanctorum per luxum ac lasciviam agantur. Postremo tanta circa haec diligentia et cura ab episcopis adhibeatur, ut nihil inordinatum aut praepostere et tumultuarie accommodatum, nihil profanum nihilque inhonestum appareat, quum domum Dei deceat sanctitudo¹³⁾. Haec ut fidelius observentur, statuit sancta synodus, nemini licere ullo in loco vel ecclesia, etiam quomodolibet exempta, ullam insolitam ponere vel ponendam curare imaginem, nisi ab episcopo approbata fuerit; nulla etiam admittenda esse nova miracula¹⁴⁾, nec novas reliquias recipiendas¹⁵⁾, nisi eodem recognoscente et approbante episcopo, qui, simul atque de iis aliquid compertum habuerit, adhibitis in consilium theologis et aliis piis viris ea faciat, quae veritati et pietati consentanea iudicaverit. Quod si aliquis dubius aut difficilis abusus sit extirpandus, vel omnino aliqua de iis rebus gravior quaestio incidat, episcopus, antequam controversiam dirimat, metropolitani et comprovincialium episcoporum in concilio provinciali sententiam exspectet; ita tamen, ut nihil inconsulto sanctissimo Romano Pontifice novum aut in ecclesia hactenus inusitatum decernatur.

DE REGULARIBUS ET MONIALIBUS.

Eadem sacrosancta synodus, reformationem prosequens, ea, quae sequuntur, statuenda esse censuit.

C. I. *Regulares omnes ad regulae, quam professi sunt, praescriptam vitam instituant; id ut fiat superiores sedulo curent.*

259. Quoniam non ignorat sancta synodus, quantum ex monasteriis pietatis instituta et recte administrata in ecclesia Dei splendoris atque utilitatis oriatur, necessarium esse censuit, quo facilius ac maturius, ubi collapsa est, vetus et regularis disciplina instauratur, et constantius, ubi conservata est, perseveret, praecipere, prout hoc decreto praecipit, ut omnes regulares, tam viri quam mulieres, ad regulae, quam professi sunt, praescriptam vitam instituant et componant, atque in primis quae ad suae professionis perfectionem, ut obedientiae¹⁶⁾, paupertatis et castitatis, ac si quae alia sunt alicuius regulae et ordinis peculiaris vota et praecepta, ad eorum respective essentiam, nec non ad commune vitam, victum et vestitum conservanda pertinentia fideliter observent. Omnisque cura et diligentia a superioribus adhibeatur tam in capitulis generalibus

et provincialibus, quam in eorum visitationibus, quae suis temporibus facere non praetermittant, ut ab illis non recedatur; quum compertum sit, ab eis non posse ea, quae ad substantiam regularis vitae pertinent, relaxari. Si enim illa, quae bases sunt et fundamenta totius regularis disciplinae, exacte non fuerint conservata, totum corruat aedificium necesse est.

C. II. *Proprietas regularibus omnino prohibetur.*

Nemini igitur regularium, tam virorum quam mulierum, liceat bona immobilia vel mobilia, cuiuscunque qualitatis fuerint, etiam quovis modo ab eis acquisita, tanquam propria¹⁷⁾ aut etiam nomine conventus possidere vel tenere; sed statim ea superiori tradantur, conventuique incorporentur. Nec deinceps liceat superioribus bona stabilia alicui regulari concedere, etiam ad usumfructum vel usum, administrationem aut commendam. Administratio autem honorum monasteriorum seu conventuum ad solos officiales eorundem ad nutum superiorum amovibiles pertineat. Mobilium vero usum ita superiores permittant, ut eorum suppellex statui paupertatis, quam professi sunt, conveniat, nihilque superflui in ea sit, nihil etiam, quod sit necessarium, eis deuegetur. Quod si quis aliter quicquam tenere deprehensus aut convictus fuerit, is biennio activa et passiva voce privatus sit, atque etiam iuxta suae regulae et ordinis constitutiones puniatur.

C. III. *Omnia monasteria, quae hic non prohibentur, possunt possidere bona immobilia. Numerus personarum in illis pro modo facultatum aut eleemosynarum constituendus. Nulla sine licentia episcopi erigenda.*

Concedit sancta synodus omnibus monasteriis et domibus, tam virorum quam mulierum, et mendicantium, exceptis domibus fratrum sancti Francisci¹⁸⁾, Capucinatorum et eorum, qui Minorum de observantia vocantur, etiam quibus aut ex constitutionibus suis erat prohibitum, aut ex privilegio apostolico non erat concessum, ut deinceps bona immobilia eis possidere liceat. Quod si aliqua loca ex praedictis, quibus auctoritate apostolica similia bona possidere permissum erat, eis spoliata sint, eadem omnia illis restituenda esse decernit. In praedictis autem monasteriis et domibus tam virorum quam mulierum, bona immobilia possidentibus vel non possidentibus, is tantum numerus constituatur¹⁹⁾ ac in posterum conservetur, qui vel ex redditibus propriis monasteriorum, vel ex consuetis eleemosynis commode possit sustentari; nec de cetero similia loca erigantur sine episcopi, in cuius dioecesi erigenda sunt, licentia prius obtenta.

C. IV. *Regularis sine superioris licentia nec se obsequio alterius loci aut personae subiiciat, nec a conventu commoretur.*

Prohibet sancta synodus, ne quis regularis sine sui superioris licentia praedicationis, vel lectionis aut cuiuscunque pii operis praetextu subiiciat se obsequio alicuius praelati, principis, vel universitatis vel communitatis, aut alterius cuiuscunque personae seu loci²⁰⁾, neque ei aliquando privilegium aut facultas ab aliis superioribus arbitrio superioris puniatur. Nec liceat regularibus a suis conventibus recedere, etiam praetextu ad superiores suos accedendi, nisi ab eisdem missi aut vocati fuerint. Qui vero sine praedicto mandato in scriptis obtento repertus fuerit, ab ordinariis locorum tanquam desertor sui instituti puniatur. Illi autem, qui studiorum causa ad universitates mittuntur, in conventibus tantum habitent; alioquin ab ordinariis contra eos procedatur.

C. V. *Clausurae monialium, praesertim quae extra urbes agunt, providetur.*

262. Bonifacii octavi constitutionem²¹⁾, quae incipit: *Periculoso*, renovans sancta synodus, universis episcopis sub obtestatione divini iudicii et interminatione maledictionis aeternae praecipit, ut in omnibus monasteriis sibi subiectis ordinaria, in aliis vero sedis apostolicae auctoritate, clausuram sanctimonialium, ubi violata fuerit, diligenter restitui, et ubi inviolata est, conservari maxime procurant, inobedientes atque contradictores per censuras ecclesiasticas aliasque poenas, quacunque appellatione postposita, compescant, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularis. Quod auxilium ut praebatur, omnes Christianos principes hortatur sancta synodus, et sub excommunicationis poena

Sess. XXV. 9) Psalm. CXXXIV. 18. — 10) act. 3. 4. 6. — 11) cf. a. nlt. X. de reliq. et ven. sanct. III. 45. (Innoc. III.) — 12) cf. e. 2. D. III. de cons. (conc. Tol. III.) — 13) Psalm. XCII. 5. — 14) cf. e. 1. h. t. (Alex. III.) — 15) cf. e. 2. X. de reliq. — 16) cf. e. 1. de V. S. in Clem. V. 41. (Clem. V.) — 17) cf. e. 11. (Aug. c. 13. (Aul. Pom.) C. XII. qu. 1. c. 2. X. de statu monach. III. 35. (conc. Lat. III.) c. 6. ib. (Innoc. III.) — 18) cf. Clem. cit. not. 16. — 19) cf. e. 1. X. de vit. et hon. cler. III. 1.

(Gregor. VIII.) c. 1. X. de instit. III. 7. (conc. Arel. VI.) c. un. de stat. regul. in Vito III. 16. (Bonif. VIII.) — 20) cf. e. 35. C. XVI. qu. 1. (conc. Tarrac.) c. 7. X. de off. ind. ord. l. 31. (Innoc. III.) c. 3. 4. X. ne cler. vel mon. III. 50. (Alex. III.) c. 1. §. 5. de statu mon. in Clem. III. 10. (Clem. V.) — 21) c. un. de statu regul. in Vito III. 16. et infr. inter const. ex aut. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas.

ipso facto incurrenda omnibus magistratibus saecularibus iniungit. Nemini autem sanctimonialium liceat post professionem exire a monasterio²²⁾, etiam ad breve tempus, quocumque praetextu, nisi ex aliqua legitima causa ab episcopo approbata, indultis quibuscumque et privilegiis non obstantibus. Ingredi autem intra septa monasterii nemini liceat²³⁾, cuiuscumque generis, aut conditionis, sexus vel aetatis fuerit, sine episcopi vel superioris licentia in scriptis obtenta, sub excommunicationis poena ipso facto incurrenda. Dare autem tantum episcopus vel superior licentiam debet in casibus necessariis, neque alius ullo modo possit, etiam vigore cuiuscumque facultatis vel indulti hactenus concessi vel in posterum concedendi. Et quia monasteria sanctimonialium extra moenia urbana vel oppidi constituta malorum hominum praedae et aliis facinoribus sine ulla saepe custodia sunt exposita, curent episcopi et alii superiores, si ita videbitur expedire, ut sanctimoniales ex iis ad nova vel antiqua monasteria intra urbes vel oppida frequentia reducantur, invocato etiam auxilio, si opus fuerit, brachii saecularis. Impedientes vero vel non obedientes per censura ecclesiastica parere compellant.

C. VI. Ratio eligendi superiores.

In electione superiorum quorumcumque, abbatum temporalium, et aliorum officialium ac generalium, et abbatissarum atque aliarum praepositarum, quo omnia recte et sine ulla fraude fiant, in primis sancta synodus districte praecipit, omnes supradictos eligi debere per vota secreta, ita ut singulorum eligentium nomina nunquam publicentur. Nec in posterum liceat provinciales, aut abbates, priores aut alios quoscumque titulares ad effectum electionis faciendae constituere, aut voces et suffragia absentium supplere. Si vero contra huius decreti constitutionem aliquis electus fuerit, electio irrita sit, et is, qui ad hunc effectum se in provincialem, abbatem aut priorem creari permiserit, deinceps ad omnia officia in religione obtinenda, inhabilis existat, facultatesque super his concessae eo ipso abrogatae censeantur, et, si in posterum aliae concedantur, tanquam surreptitiae habeantur.

C. VII. Quae et quomodo abbatissae et quocumque nomine praefectae eligendae. Duobus monasteriis nulla praeficiatur.

Abbatissa et priorissa, et quocumque alio nomine praefecta vel praeposita appelletur, eligatur non minor annis quadraginta²⁴⁾, et quae octo annis post expressam professionem laudabiliter vixerit. Quod si his qualitatibus non reperiatur in eodem monasterio, ex alio eiusdem ordinis eligi possit. Si hoc etiam incommodum superiori, qui electioni praest, videatur, ex iis, quae in eodem monasterio annum trigesimum excesserint²⁵⁾, et quinque saltem annis post professionem recte vixerint, episcopo vel alio superiore consentiente, eligatur. Duobus vero monasteriis nulla praeficiatur. Et, si qua duo vel plura quocumque modo obtinet, cogatur uno excepto intra sex menses cetera resignare. Post id vero tempus, nisi resignaverit, omnia ipso iure vacant. Is vero, qui electioni praest, episcopus sive alius superior claustra monasterii non ingrediat, sed ante cancellorum fenestellam vota singularum audiat vel accipiat. In reliquis serventur singulorum ordinum vel monasteriorum constitutiones.

C. VIII. Regimen monasteriorum non habentium ordinarios regulares visitatores quomodo instituendum.

Monasteria omnia, quae generalibus capitulis aut episcopis non subsunt, nec suos habent ordinarios regulares visitatores, sed sub immediata sedis apostolicae protectione ac directione regi consueverunt, teneantur infra annum a fine praesentis concilii, et deinde quolibet triennio sese in congregationes redigere, iuxta formam constitutionis Innocentii III.²⁶⁾, in concilio generali, quae incipit; *In singulis*, ibique certas regulares personas deputare, quae de modo et ordine, de praedictis congregationibus erigendis, ac statutis in eis exsequendis deliberent et statuunt. Quod si in his negligentes fuerint, liceat metropolitanis, in cuius provincia praedicta monasteria sunt, tanquam sedis apostolicae delegato, eos pro praedictis causis convocare. Quod si infra limites unius provinciae non sit sufficiens talium monasteriorum numerus ad erigendam congregationem, possint duarum vel trium provinciarum monasteria unam facere congregationem. Ipsis autem congregationibus constitutis, illarum generalia capitula, et ab illis electi praesides vel visitatores eandem habeant auctoritatem in suae congregationis monasteria ac regulares in eis commorantes, quam alii praesides ac visitatores in ceteris habent ordinibus, teneanturque suae congregationis mo-

nasteria frequenter visitare, et illorum reformationi incumbere, et ea observare, quae in sacris canonibus²⁷⁾ et in hoc sacro concilio sunt decreta. Quod si etiam, metropolitanis instante praedicta exsequi non curaverint, episcopis, in quorum dioecesibus loca praedicta sita sunt, tanquam sedis apostolicae delegatis subdantur.

C. IX. Monasteria monialium immediate subiecta sedi apostolicae ab episcopo regantur; alia vero a deputatis in capitulis generalibus, vel aliis regularibus.

Monasteria sanctimonialium sanctae sedi apostolicae immediate subiecta, etiam sub nomine capitulorum S. Petri, vel S. Iohannis, vel alias quomodocumque nuncupentur, ab episcopis tanquam dictae sedis delegatis gubernentur, non obstantibus quibuscumque. Quae vero a deputatis in capitulis generalibus vel ab aliis regularibus, reguntur, sub eorum cura et custodia relinquuntur.

C. X. Moniales unoquoque mense confiteantur et communiceent. De confessario extraordinario iis ab episcopo providentur. Apud illas extra publicam ecclesiam eucharistia non conservetur.

Attendat diligenter episcopi et ceteri superiores monasteriorum sanctimonialium, ut in constitutionibus earum admoneantur sanctimoniales, ut saltem semel singulis mensibus confessionem peccatorum faciant²⁸⁾, et sacrosanctam eucharistiam suscipiant, ut eo se salutari praesidio muniant ad omnes oppugnationes daemonis fortiter superandas. Praeter ordinarium autem confessorem alius extraordinarius ab episcopo et aliis superioribus bis aut ter in anno offeratur, qui omnium confessiones audire debeat. Quod vero sanctissimum Christi corpus intra chorum vel septa monasterii, et non in publica ecclesia conservetur, prohibet sancta synodus; non obstante quocumque indulto aut privilegio.

C. XI. In monasteriis, quibus imminet cura personarum saecularium, praeter eas, quae sunt de illorum familia, visitet episcopus, et eidem curae praeficiendas examinet, certis exceptis.

In monasteriis seu domibus virorum seu mulierum, quibus imminet animarum cura personarum saecularium, praeter eas, quae sunt de illorum monasteriorum seu locorum familia, personae tam regulares quam saeculares huiusmodi curam exercentes, subsint immediate in iis, quae ad dictam curam et sacramentorum administrationem pertinent, iurisdictioni, visitationi et correctioni episcopi, in cuius dioecesi sunt sita. Nec ibi aliqui etiam ad nutum amovibiles deputentur, nisi de eiusdem consensu²⁹⁾, ac praevio examine per eum aut eius vicarium faciendo; excepto monasterio Cluniacensi cum suis limitibus, et exceptis etiam iis monasteriis seu locis, in quibus abbates, generales aut capita ordinum sedem ordinariam principalem habent, atque aliis monasteriis seu domibus, in quibus abbates aut alii regularium superiores iurisdictionem episcopalem et temporalem in parochos et parochianos exercent; salvo tamen eorum episcoporum iure, qui maiorem in praedicta loca vel personas iurisdictionem exercent.

C. XII. Conformerentur regulares saecularibus in observatione censurarum episcopali, et festorum dioecesis.

Censurae et interdicta³⁰⁾, nedum a sede apostolica emanata, sed etiam ab ordinariis promulgata, mandante episcopo a regularibus in eorum ecclesiis publicentur atque serventur. Dies etiam festi, quos in dioecesi sua servandos idem episcopus praeeperit³¹⁾, ab exemptis omnibus, etiam regularibus, serventur.

C. XIII. Controversias de praecedentia e vestigio componat episcopus. Exempti non in strictiori clausura vicentes ad supplicationes publicas accedere compellantur.

Controversias omnes de praecedentia, quae persaepe maximo cum scandalo oriuntur inter ecclesiasticas personas tam saeculares quam regulares, cum in processionibus publicis, tum in iis, quae fiunt in tumulandis defunctorum corporibus, et in deferenda umbella et aliis similibus, episcopus amota omni appellatione et non obstantibus quibuscumque componat. Exempti autem omnes, tam clerici saeculares quam regulares quicunque, etiam monachi, ad publicas processiones vocati accedere compellantur; ipsi tantum exceptis, qui in strictiori clausura perpetuo vivunt.

C. XIV. Regulari publice delinquenti poena a quo irroganda.

Regularis, non subditus episcopo, qui intra claustra monasterii degit, et extra ea ita notorie deliquerit, ut populo scandalo sit, episcopo instante a suo superiore intra tempus ab episcopo prae-

Sess. XXV. 22) cf. cit. cap. un. in VIto. — 23) cf. c. 8. de vit. et hon. cler. III. 1. (conc. Lat. III.) — 24) cf. c. 12. C. XX. qu. 1. (Gregor. I.) 25) cf. c. 43. de cler. in VIto I. 6. (Bonifac. VIII.) — 26) c. 7. X. de statu mon. III. 35. et infr. inter const. ex aut. iure desumpt. per

conc. Trid. innovata. — 27) cf. tot. tit. X. de statu mon. III. 35. de statu reg. in VIto III. 16. de statu mon. in Clem. III. 16. — 28) cf. c. 1. l. c. in Clem. — 29) cf. c. 11. C. XVIII. qu. 2. (Statut. eccl. ant.) — 30) cf. Clem. 1. de sent. exc. V. 10. — 31) cf. c. 13. XII. (conc. Tolet. XI.)

sgendum severe puniatur, ac de punitione episcopum certiores faciat. Si minus, a suo superiore officio privetur³³), et delinquens ab episcopo puniri possit.

C. XV. *Professio non fiat nisi anno probationis exacto, et decimo sexto aetatis completo.*

In quacunq[ue] religione, tam virorum quam mulierum, professio non fiat ante decimum sextum annum expletum; nec qui minore tempore quam per annum³⁴) post susceptum habitum in probatione steterit, ad professionem admittatur. Professio autem antea facta sit nulla³⁵), nullamque inducat obligationem ad alicuius regulae vel religionis vel ordinis observationem, aut ad alios quoscuq[ue] effectus.

C. XVI. *Renunciatio aut obligatio facta ante duos menses proximos professioni sit nulla. Finita probatione novitii aut profiteantur, aut eiciantur. In pio clericorum societatis Iesu instituto nihil innotatur. Cavetur, ne quid ex bonis novitii monasterio tribuatur ante professionem.*

Nulla quoque renunciatio aut obligatio antea facta, etiam cum iuramento, vel in favorem cuiuscunq[ue] causae piae, valeat, nisi cum licentia episcopi sive eius vicarii fiat intra duos menses proximos ante professionem; ac non alias intelligatur effectum suum sortiri, nisi secuta professione; aliter vero facta, etiam si cum huius favoris expressa renunciatione, etiam iurata, sit irrita et nullius effectus. Finito tempore novitatus superiores novitios, quos habiles iuverint, ad profectum admittant, aut e monasterio eos eiciant. Per haec tamen sancta synodus non intendit aliquid innovare³⁶) aut prohibere, quin religio clericorum societatis Iesu iuxta pium eorum institutum a sancta sede apostolica approbatum Domino et eius ecclesiae inservire possit; sed neque ante professionem, excepto victu et vestitu, novitii vel novitiae illius temporis, quo in probatione est, quocunq[ue] praetextu, a parentibus, vel propinquis, aut curatoribus eius monasterio aliquid ex bonis eiusdem tribuatur, ne hac occasione discedere nequeat, quod totam vel maiorem partem substantiae suae monasterium possideat, nec facile, si discesserit, id recuperare possit. Quin potius praecipit sancta synodus sub anathematis poena dantibus et recipientibus, ne hoc ullo modo fiat, et ut abeuntibus ante professionem omnia restituantur, quae sua erant. Quod ut recte fiat, episcopus etiam per censuras ecclesiasticas, si opus fuerit, compellat.

C. XVII. *Puella maior duodecim annis si habitum regularem suscipere voluerit, exploretur ab ordinario, iterumque ante professionem.*

Libertati professionis virginum Deo dicandarum prospiciens sancta synodus statuit atq[ue] decernit, ut, si puella, quae habitum regularem suscipere voluerit, maior duodecim annis sit³⁷), non ante eam suscipiat, nec postea ipsa vel alia professionem emittat, quam exploraverit episcopus, vel eo absente vel impedito eius vicarius, aut aliquis eorum sumptibus ab eis deputatus, virginis voluntatem diligenter, an coacta³⁸), an seducta sit, an sciat quid agat, et si voluntas eius pia ac libera cognita fuerit, habueritq[ue] conditiones requisitas iuxta monasterii illius et ordinis regulam, nec non monasterium fuerit idoneum, libere ei profiteri liceat. Cuius professionis tempus ne episcopus ignoret, teneatur praefecta monasterium eum ante menam certiores facere. Quod si praefecta certiores episcopum non fecerit, quamdiu episcopo videbitur, ab officio suspensa sit.

270. C. XVIII. *Ne quis, praeterquam in casibus a iure expressis, cogat mulierem ad ingrediendum monasterium aut ingredi volentem prohibeat. Poenitentium seu convertitarum constitutiones serventur.*

Anathemati s. synodus subicit omnes et singulas personas, cuiuscunq[ue] qualitatis vel conditionis fuerint, tam clericos quam laicos, saeculares vel regulares, atq[ue] etiam qualibet dignitate fungentes, si quomodocunq[ue] coegerint aliquam virginem vel viduam, aut aliam quancunq[ue] mulierem invitam, praeterquam in casibus in iure expressis³⁹), ad ingrediendum monasterium, vel ad suscipiendum habitum cuiuscunq[ue] religionis, vel ad emittendam professionem; quique consilium, auxilium vel favorem dederint, quique scientes eam non sponte ingredi monasterium, aut habitum suscipere, aut professionem emittere, quoquo modo eidem actui vel

praesentiam vel consensum vel auctoritatem interposuerint. Simili quoque anathemati subicit eos⁴⁰), qui sanctam virginum vel aliorum mulierum voluntatem vel accipiendi vel voti emittendi quoquo modo sine iusta causa impederint. Eaque omnia et singula, quae autem professionem vel in ipsa professione fieri oportet, serventur non solum in monasteriis subiectis episcopo, sed et in aliis quibuscunq[ue]. Ab his tamen excipiuntur mulieres, quae poenitentiae aut convertitae appellantur; in quibus constitutiones earum serventur.

C. XIX. *Quomodo in causis deficientium a religione procedendum. 272.*

Quicumq[ue] regularis praetendat⁴¹), se per vim et metum ingressum esse religionem, aut etiam dicat, ante aetatem debitam professum fuisse, aut quid simile, vel itaq[ue] habitum dimittere quacunq[ue] de causa, aut etiam cum habitu discedere sine licentia superiorum, non audiat, nisi intra quinquennium tantum a die professionis; et tunc non aliter, nisi causas, quas praetenderit, deduxerit coram superiore suo et ordinario. Quod si antea habitum sponte dimiserit, nullatenus ad allegandam quancunq[ue] causam admittatur; sed ad monasterium redire cogatur, et tanquam apostata puniatur; interim vero nullo privilegio suae religionis iuvetur. Nemo etiam regularis cuiuscunq[ue] facultatis vigore transferatur ad laxiorem religionem⁴²), nec detur licentia cuiquam regulari occulte ferendi habitum suae religionis.

C. XX. *Superiores ordinum episcopis non subiecti inferiora monasteria visitent ac corrigant, etiam commendata.*

Abbatēs, qui sunt ordinum capita, ac ceteri praedictorum ordinum superiores episcopis non subiecti, quibus est in illa inferiora monasteria prioratusve legitima iurisdictio, eadem illa sibi subdita monasteria et prioratus suo quaque loco atq[ue] ordine ex officio visitent, etiam si commendata existant. Quae quum ordinum suorum capitibus subsint, declarat sancta synodus, in iis, quae alias²⁷³ de visitatione monasteriorum commendatarum definita sunt⁴³), non esse comprehensa; teneanturq[ue] quicumq[ue] praedictorum ordinum monasteriis praesunt, praedictos visitatores recipere, et illorum ordinationes exsequi. Ipsa quoque monasteria, quae sunt ordinum capita, iuxta sanctae sedis apostolicae et cuiusq[ue] ordinis constitutiones visitentur. Et quamdiu durabant huiusmodi commendae, priores claustrales, aut in prioratibus conventum habentibus superiores, qui correctiones et spirituale regimen exercent, a capitulis generalibus vel ipsorum ordinum visitatoribus instituantur. In ceteris omnibus praefatorum ordinum privilegia et facultates, quae ipsorum personas, loca et iura concernunt, firma sint et illaesa.

C. XXI. *Monasteria regularibus conferantur. Ordinum capita novitii in posterum commendantur.*

Quum pleraq[ue] monasteria, etiam abbatiae, prioratus et praepositurae, ex mala eorum, quibus commissa fuerint, administratione non levia passa fuerint tam in spiritualibus quam in temporalibus detrimenta, cupit sancta synodus ea ad congruam monasticae vitae disciplinam omnino revocare. Verum adeo dura difficultate est praesentium temporum conditio, ut neq[ue] statim omnibus, nec commune ubiq[ue], quod optaret, remedium possit adhiberi. Ut tamen nihil praetermittat, unde praedictis salubriter aliquando providi possit, primum quidem confidit, sanctissimum Romanum Pontificem pro sua pietate et prudentia curaturum, quantum haec tempora ferre posse viderit, ut iis, quae nunc commendata reperiuntur, et quae suos conventus habent, regulares personae, eiusdem²⁷⁴ ordinis expresse professae, et quae gregi praere et praeesse possint, praeficiantur. Quae vero in posterum vacabunt⁴⁴) non nisi regularibus spectatae virtutis et sanctitatis conferantur. Quoad ea vero monasteria, quae capita sunt ac primates ordinum, sive abbatiae sive prioratus filiae illorum capitum nuncupantur, teneantur illi, qui in praesenti ea in commendam obtinent, nisi sit eis de regulari successore provisum, infra sex menses religionem illorum ordinum propriam solenniter profiteri, aut iis cedere; alias commendae praedictae ipso iure vacare censeantur. Ne autem in praedictis omnibus et singulis fraus aliqua adhiberi possit, mandat sancta synodus, ut in provisionibus dictorum monasteriorum qualitas singulorum nominatim exprimat, aliterq[ue] facta provisio surreptitia esse censeatur, nullaq[ue] subsequenti possessione, etiam triennali, adiuvetur.

Sess. XXV. 32) cf. c. ult. X. de statu monach. III. 35. (Honor. III.) 33) cf. c. 1. C. XVII. qu. 2. (Alex. II.) c. 16. X. de regular. III. 31. (Innoc. III.) c. 2. h. t. in Vito III. 14. (Alex. III.) — 34) cf. c. 8. X. h. t. (Alex. III.) c. 12. ib. (Clem. III.) c. 1. h. t. in Vito (Innoc. IV.) — 35) cf. bull. Gregor. XIII. Adcendente Domino. A. 1584. — 36) cf. cit. c. 12. X. h. t. —

37) cf. c. 10. C. XX. qu. 1. (cap. incert.) — 38) cf. c. 18. X. de conv. coniug. III. 32. (Innoc. III.) c. 19. ib. (Greg. IX.) — 39) cf. c. 2. C. XX. qu. 2. (conc. Trib.) c. 16. C. XXXII. qu. 2. (conc. Tol. III.) — 40) cf. c. 8. C. XX. qu. 1. (Leo I.) c. cit. 12. X. de regul. — 41) cf. Sess. XIV. c. 11. de ref. — 42) cf. Sess. XXI. de ref. c. 8. — 43) cf. Sess. XIV. c. 10.

C. XXII. Prædicta de reformatione regularium nulla mora interposita observentur.

Haec omnia et singula in superioribus decretis contenta observari sancta synodus præcipit in omnibus coenobiis ac monasteriis, collegiis ac domibus quoruncunque monachorum ac regularium, nec non quoruncunque sanctimonialium virginum ac viduarum, etiam si illae sub gubernio militiarum, etiam Ierosolymitanae, vivant, et quocunque nomine appellentur, sub quacunque regula, vel constitutionibus, et sub custodia vel gubernatione, vel quavis subiectione, aut annexione vel dependentia cuiuscunque ordinis, mendicantium vel non mendicantium, vel aliorum regularium monachorum, aut canonicorum quoruncunque; non obstantibus eorum omnium et singulorum privilegiis sub quibuscunque formulis verborum conceptis ac mare magnum appellatis, etiam in fundatione obtentis, nec non constitutionibus et regulis, etiam iuratis, atque etiam consuetudinibus vel praescriptionibus, etiam immemorabilibus. Si qui vero regulares tam viri quam mulieres sunt, qui sub aetiori regula vel statutis vivunt, excepta facultate habendi bona stabilia in communi, eos ab eorum instituto et observantia sancta synodus amovere non intendit. Et quia sancta synodus desiderat, ut omnia et singula supra dicta quam primum executioni demandentur, præcipit omnibus episcopis, in monasteriis sibi subiectis, et in omnibus aliis ipsis in superioribus decretis specialiter commissis, atque omnibus abbatibus et generalibus, et aliis superioribus ordinum supradictorum, ut statim prædicta exsequantur. Et si quid executioni mandatum non sit, episcoporum negligentiam concilia provincialia suppleant et coercant. Regularium vero capitula provincialia et generalia, et in defectum capitulorum generalium concilia provincialia, per deputationem aliquorum eiusdem ordinis provideant. Hortatur etiam sancta synodus omnes reges, principes, republicas et magistratus, et in virtute sanctae obedientiae præcipit, ut velint prædictis episcopis, abbatibus ac generalibus, et ceteris praefectis in superioribus contentae reformationis executione suum auxilium et auctoritatem interponere, quoties fuerint requisiti, ut sine ullo impedimento praemissa recte exsequantur ad laudem Dei omnipotentis.

276.

DECRETUM DE REFORMATIONE.

C. I. Cardinales et omnes ecclesiarum praelati modestam suppellectilem et mensam habeant. Consanguineos familiaresve suos ex bonis ecclesiae non augeant.

Optandum est, ut ii, qui episcopale ministerium suscipiunt, quae suae sint partes agnoscaut, ac se non ad propria commoda, non ad divitias aut luxum, sed ad labores et sollicitudines pro Dei gloria vocatos esse intelligant. Nec enim dubitandum est, et fideles reliquos ad religionem innocentiamque facilius inflammandos, si praepositos suos viderint non ea, quae mundi sunt, sed animarum salutem ac coelestem patriam cogitantes. Haec quum ad restituendam ecclesiasticam disciplinam praecipua esse sancta synodus animadvertat, admonet episcopos omnes, ut secum ea saepe meditantes, factis etiam ipsis ac vitae actionibus, quod est veluti perpetuum quoddam praedicandi genus, se muneri suo conformes ostendant, in primis vero ita mores suos omnes componant, ut reliqui ab eis frugalitatis, modestiae, continentiae, ac, quae nos tantopere commendat Deo⁴⁴⁾, sanctae humilitatis exempla petere possint. Quapropter, exemplo Patrum nostrorum in concilio Carthaginensi⁴⁵⁾, non solum iubet, ut episcopi modesta suppellectili et mensa ac frugali victu contenti sint, verum etiam in reliquo vitae genere, ac tota eius domo caveant, ne quid appareat, quod a sancto hoc instituto sit alienum, quodque non simplicitatem, Dei zelum ac vilitatum contemptum prae se ferat. Omnino vero eis interdicit, ne ex redditibus ecclesiae consanguineos familiaresve suos augere studeant⁴⁶⁾, quum et Apostolorum canones prohibeant⁴⁷⁾, ne res ecclesiasticas, quae Dei sunt, consanguineis donent, sed, si pauperes sint, iis ut pauperibus distribuant; eas autem non distrahant nec dissipent illorum causa. Immo, quam maxime potest, eos sancta synodus monet, ut omnem humanum hunc erga fratres, nepotes propinquosque carnis affectum, unde multorum malorum in ecclesiam seminarium exstat, penitus deponant. Quae vero de episcopis dicta sunt, eadem non solum in quibuscunque beneficia ecclesiastica tam saecularia quam regularia obtinentibus pro gradus sui conditione observari, sed et ad sanctae Romanae ecclesiae cardinales pertinere decernit, quorum consilio apud sanctissimum Ro-

manum Pontificem quum universalis ecclesiae administratio nitatur, nefas videri potest, non iis etiam virtutum insignibus ac vivendi disciplina eos fulgere, quae merito omnium in se oculos convertant.

C. II. A quibus nominatim decreta concilii solenniter recipi et doceri debeant.

Cogit temporum calamitas et invalescentium haeresum malitia, ut nihil sit praetermittendum, quod ad populorum aedificationem et catholicae fidei praesidium videatur posse pertinere: Praecipit igitur sancta synodus⁴⁸⁾ patriarchis, primatibus, archiepiscopis, episcopis et omnibus aliis, qui de iure vel consuetudine in concilio provinciali interesse debent, ut in ipsa prima synodo provinciali, post finem praesentis concilii habenda, ea omnia et singula, quae ab hac sancta synodo definita et statuta sunt, palam recipiant; nec non veram obedientiam summo Romano Pontifici spondeant et profiteantur; simulque haereses omnes, a sacris canonibus et generalibus conciliis, praesertimque ab hac eadem synodo damnatas, publice detestentur et anathematizent. Idemque in posterum quicunque in patriarchas, primates, archiepiscopos episcoposque promovendi, in prima synodo provinciali, in qua ipsi interfuerint, omnino observent. Quod si quis ex supradictis omnibus, quod absit, renuerit, episcopi comprovinciales statim summum Romanum Pontificem admonere sub poena divinae indignationis teneantur, interimque ab eiusdem communione abstineant. Ceteri vero omnes, sive in praesenti sive in futurum beneficia ecclesiastica habituri, et qui in synodo dioecesana convenire debent, idem ut supra, in ea synodo, quae primo quoque tempore celebrabitur, faciant et observent; alias secundum formam sacrorum canonum puniantur. Ad haec omnes ii, ad quos universitatum et studiorum generalium cura, visitatio et reformatio pertinet, diligenter curent, ut ab eisdem universitatibus canones et decreta huius sanctae synodi integre recipiantur, ad eorumque normam magistri, doctores et alii in eisdem universitatibus ea, quae catholicae fidei sunt⁴⁹⁾, doceant et interpretentur, neque ad hoc institutum initio cuiuslibet anni solenni iuramento obstringant; sed et si aliqua alia in praedictis universitatibus correctione et reformatione digna fuerint, ab eisdem, ad quos spectat, pro religionis et disciplinae ecclesiasticae augmento emeantur et statuuntur. Quae vero universitates immediate summi Romani Pontificis protectioni et visitationi sunt subiectae, has sua Beatitudo pro eius delegatos eadem, qua supra, ratione, et prout ei utilius visum fuerit, salubriter visitari et reformari curabit.

C. III. Excommunicationis gladio temere non utendum. Ubi executio realis aut personalis fieri potest, a censuris abstinendum, iisque civili magistratui se immiscere nefas esto.

Quamvis excommunicationis gladius nervus sit ecclesiasticae disciplinae, et ad continendos in officio populos valde salutaris, sobrie tamen magnaue circumspectione exercendus est, quam experientia doceat, si temere aut levibus ex rebus incutiatur, magis contemni quam formidari, et perniciem potius parere quam salutem. Quapropter excommunicationes illae, quae monitionibus praemissis ad finem revelationis, ut aiunt, aut pro perditis seu subtractis rebus ferri solent, a nemine prorsus praeterquam ab episcopo decernantur, et tunc non alias, quam ex re non vulgari, causaque diligenter ac magna maturitate per episcopum examinata⁵⁰⁾, quae eius animum moveat. Nec ad eas concedendas cuiusvis saecularis, etiam magistratus, auctoritate adduceatur, sed totum hoc in eius arbitrio et conscientia sit positum, quando ipse pro re, loco, persona aut tempore eas decernendas esse iudicaverit. In causis vero iudicialibus mandatum omnibus iudicibus ecclesiasticis, cuiuscunque dignitatis existant, ut quandocunque executio realis vel personalis in qualibet parte iudicii propria auctoritate ab ipsis fieri poterit, abstineant se tam in procedendo quam definiendo a censuris ecclesiasticis seu interdicto; sed liceat eis, si expedire videbitur, in causis civilibus, ad forum ecclesiasticum quomodolibet pertinentibus, contra quoscunque, etiam laicos, per mulctas pecuniarias, quae locis piis ibi existentibus eo ipso, quod exactae fuerint, assignentur, seu per captionem pignorum, personarumque distractionem per suos proprios aut alienos executores faciendam, sive etiam per privationem beneficiorum, aliaque iuris remedia procedere et causas definire. Quod si executio realis vel personalis adversus reos hac ratione fieri non poterit, sitque erga iudicem contumacia, tunc eos etiam anathematis mucrone arbitrio suo praeter alias poenas ferre poterit. In causis quoque criminalibus, ubi executio realis vel personalis, ut supra, fieri poterit, erit a censuris abstinendum. Sed si dictae executioni facile locus

Sess. XXV. 46) cf. Psalm. Cl. 18. Eccles. III. 20. XXXV. 21. Matth. XVIII. 3. seq. — 45) c. 7. D. XXI. (conc. Carth. IV. sive Stat. eccl. ant.) cf. infr. inter const. ex ant. iure desumpt. per conc. Trid. innovatas. — 46) cf. c. 23. C. XII. qu. 1. (conc. Antioch.) — 47) can. Ap. 39. —

48) cf. Sess. XXIV. c. 2. de ref. — 49) Sess. V. de ref. c. 1. — 50) cf. c. 8. (conc. Agath.) c. 41. (conc. Meld.) c. 42. (conc. Arvern.) C. XI. qu. 3. c. 48. X. de sent. exc. V. 39. (Innoc. III.)

esse non possit, licet iudici hoc spiritali gladio in delinquentes nisi, si tamen delicti qualitas, praecedente bina saltem monitione, etiam per edictum, id postulet. Nefas autem sit saeculari cui libet magistratum prohibere ecclesiastico iudici, ne quem excommunicet, aut mandare, ut latam excommunicationem revocet, sub praetextu, quod contenta in praesenti decreto non sint observata; quum non ad saeculares, sed ad ecclesiasticos haec cognitio pertineat. Excommunicatus vero quicumque, si post legitimam monitionem non resipuerit, non solum ad sacramenta et communionem fidelium ac familiaritatem non recipiatur⁵¹⁾, sed, si obdurato animo censuris annexis in illis per annum insorduerit, etiam contra eum tanquam de haeresi suspectum procedi possit.

331. C. IV. *Ubi nimius missarum celebrandarum numerus, statuunt episcopi, abbates et generales ordinum, quod expedire indicaverint.*

Contingit saepe in quibusdam ecclesiis, vel tam magnum missarum celebrandarum numerum ex variis defunctorum relictis impositum esse, ut illis pro singulis diebus a testatoribus praescriptis nequeat satisfieri, vel elemosinam huiusmodi pro illis celebrandis adeo tenuem esse, ut non facile inveniantur qui velit huic se muneri subiacere; unde depereunt pie testantium voluntates, et eorum conscientias, ad quos praedicta spectant, onerandi occasio datur. Sancta synodus, cupiens haec ad pios usus relicta, quo plenius et utilius potest, impleri, facultatem dat episcopis, ut in synodo dioecesana, itemque abbatibus et generalibus ordinum, ut in suis capitulis generalibus re diligenter perspecta possint pro sua conscientia in praedictis ecclesiis, quas hac provisione indigere cognoverint, statuere circa haec⁵²⁾ quicquid magis ad Dei honorem et cultum atque ecclesiarum utilitatem viderint expedire; ita tamen, ut eorum semper defunctorum commemoratio fiat, qui pro suarum animarum salute legata ea ad pios usus reliquerunt.

C. V. *Rebus bene constitutis et annexum onus habentibus nihil detrahatur.*

Ratio postulat, ut illis, quae bene constituta sunt, contrariis ordinationibus non detrahatur. Quando igitur ex beneficiorum quorumcunque erectione seu fundatione aut aliis constitutionibus qualitates aliquae requiruntur, seu certa illis onera sunt iniuncta, in beneficiorum collatione, seu in quacunque alia dispositione eis non derogetur. Idem in praebendis theologalibus, magistralibus, doctoralibus aut presbyteralibus, diaconalibus ac subdiaconalibus, quandocunque ita constituta fuerint, observetur, ut eorum qualitatibus vel ordinibus nihil in ulla provisione detrahatur; et aliter facta provisio surreptitia censeatur.

C. VI. *Qui se gerere debeat episcopus quoad visitationem capitulorum exemptorum.*

Statuit sancta synodus, ut in omnibus ecclesiis cathedralibus et collegiatis decretum sub fel. rec. Paulo III.⁵³⁾, quod incipit, *Capitula cathedralium*, observetur, non solum quando episcopus visitaverit, sed et quoties ex officio, vel ad petitionem alicuius contra aliquem ex contentis in dicto decreto procedat; ita tamen, ut, quum extra visitationem processerit, infra scripta omnia locum habeant, videlicet, ut capitulum initio cuiuslibet anni eligat ex capitulo duos, de quorum consilio et assensu episcopus vel eius vicarius tam in formando processum quam in ceteris omnibus actibus usque ad finem causae inclusive, coram notario tamen ipsius episcopi, et in eius domo, aut consueto tribunali procedere teneatur. Unum autem tantum sit utriusque votum, possitque alter episcopo accedere. Quod si ambo ab episcopo discordes in aliquo actu seu interlocutoria vel definitiva sententia fuerint, tunc intra sex dierum spatium cum episcopo tertium eligant, et, si in electione tertii etiam discordent, ad viciniorum episcopum electio devolvatur, et iuxta eam partem, cum qua tertius conveniet, articulus, in quo erat discordia, terminetur. Alias processus et inde secuta nulla sint, nullusque producant iuris effectus. In criminibus⁵⁴⁾ tamen ex incontinentia provenientibus, de qua in decreto de concubinariis, et in atrocioribus delictis depositionem aut degradationem requirentibus, ubi de fuga timetur, ne iudicium eludatur, et ideo opus sit personali detentione, possit initio solus episcopus ad summariam informationem et necessariam detentionem procedere; servato tamen in reliquis ordine praemisso. In omnibus autem casibus ea ratio ha-

beat, ut iuxta qualitatem delicti ac personarum delinquentes ipsi in loco decenti custodiantur. Episcopis praeterea ubique in honor tribuatur, qui eorum dignitati par est, eisque in choro, et in capitulo, in processionibus et aliis actibus publicis sit prima sedes⁵⁵⁾, et locus, quem ipsi elegerint, et praecipua omnium rerum agenda auctoritas. Qui si aliquid canonice ad deliberandum proponant, nec de re ad suum vel suorum commodum spectante agatur, episcopi ipsi capitulum convocent⁵⁶⁾, vota exquirant, et iuxta ea concludant. Absente vero episcopo omnino hoc ab iis de capitulo, ad quos hoc de iure vel consuetudine spectat, perficiatur, nec ad id vicarius episcopi admittatur. Ceteris autem in rebus capituli iurisdictione et potestas, si qua eis competit, et bonorum administratio salva et intacta omnino relinquatur. Qui vero non obtinent dignitates, nec sunt de capitulo, ii omnes in causis ecclesiasticis episcopo subiacent; non obstantibus quoad supradicta privilegiis, etiam ex fundatione competentibus, nec non consuetudinibus, etiam immemorabilibus, sententiis, iuramentis, concordis, quae tantum suos obligent auctores; salvis tamen in omnibus privilegiis, quae universitatibus studiorum generalium seu earum personis sunt concessa. Haec autem omnia et singula in iis ecclesiis locum non²²⁴ habeant, in quibus episcopi aut eorum vicarii ex constitutionibus, vel privilegiis, aut consuetudinibus sive concordis, seu quocunque alio iure maiorem habent potestatem, auctoritatem ac iurisdictionem, quam praesenti decreto sit comprehensum. Quibus sancta synodus derogare non intendit.

C. VII. *Accessus et regressus ad beneficia tolluntur. Coadiutor quo modo, cui et ex qua causa concedendus.*

Quum in beneficiis ecclesiasticis ea, quae hereditariae successionis imaginem referunt, sacris constitutionibus sint odiosa⁵⁷⁾ et Patrum decretis contraria, nemini in posterum accessus aut regressus, etiam de consensu, ad beneficium ecclesiasticum cuiuscunque qualitatis concedatur; nec hactenus concessi suspendantur, extendantur aut transferantur. Hocque decretum in quibuscunque beneficiis ecclesiasticis, ac in quibuscunque personis, etiam cardinalatus honore fulgentibus, locum habeat. In coadiutoriis quoque cum futura successione idem posthac observetur, ut nemini in quibuscunque beneficiis ecclesiasticis permittantur. Quod si quando ecclesiae cathedralis aut monasterii urgens necessitas aut evidens utilitas postulet praelato dari coadiutorem⁵⁸⁾, is non alias cum futura successione detur, quam haec causa prius diligenter a sanctissimo Romano Pontifice sit cognita, et qualitates omnes in illo concurrere certum sit, quae a iure et decretis huius sanctae synodi²²⁵ in episcopis et praelatis requiruntur⁵⁹⁾. Alias concessionis super his factae surreptitiae esse censentur.

C. VIII. *Administratum hospitalium munus. Eorum negligentia a quibus et qua ratione coercenda.*

Admonet sancta synodus quoscunque ecclesiastica beneficia saecularia seu regularia obtinentes, ut hospitalitatis officium⁶⁰⁾, a sanctis Patribus frequenter commendatum, quantum per eorum proventus licebit, prompte benigneque exercere assueant, memores, eos, qui hospitalitatem amant, Christum in hospitibus recipere⁶¹⁾. Illis vero, qui hospitalia vulgo nuncupata, seu alia pia loca, ad peregrinorum, infirmorum, senum pauperumve usum praecipue instituta, in commendam, administrationem aut quocunque titulum, aut etiam ecclesiis suis unita obtinent, vel si ecclesiae parochiales, hospitalibus forte unitae aut in hospitalia erectae, earumque patronis in administrationem concessae sint, praecipit omnino, ut impositum illis onus officiumve administrent, atque hospitalitatem, quam debent, ex fructibus ad id deputatis actu exerceant iuxta constitutionem concilii Viennensis⁶²⁾, alias in hac eadem synodo sub fel. rec. Paulo III. innovatam, quae incipit: *Quia contingit*. Quod si hospitalia haec ad certum peregrinorum, aut infirmorum, aut aliarum personarum genus auspicandum fuerint instituta, nec in loco, ubi sunt dicta hospitalia, similes personae aut perpaucae reperiantur, mandat adhuc, ut fructus illorum in alium pium usum, qui eorum institutioni proximior sit, ac pro loco et tempore utilior, convertantur, prout ordinario cum duobus²²⁶ de capitulo, qui rerum usu peritiores sint, per ipsum deligenda, magis expedire visum fuerit; nisi aliter forte, etiam in hunc eventum, in eorum fundatione aut institutione fuerit expressum, quo casu quod ordinatum fuit observari curet episcopus, aut, si id non

Sess. XXV. 51) cf. e. gr. c. 18. (Isid.) 19. (Stat. eccl. ant.) 25. (Greg. I.) 26. (conc. Tol. I.) c. 8. (Alex. III.) c. 9. (Id.) c. 15. 18. 29. 30. 31. 38. 39. (Innoc. III.) X. de sent. exc. — 52) cf. Sess. XXII. c. 6. de ref. — 53) cf. supr. Sess. VI. c. 4. de ref. Sess. XIV. c. 4. de ref. — 54) cf. Sess. XXIV. c. 8. de ref. matr. et hui. Sess. c. 14. de ref. — 55) cf. c. 10. D. XCV. (Stat. eccl. ant.) — 56) cf. c. 4. 5. X. de his, quae sunt a prael. III. 10. (Alex. III.) — 57) cf. c. 5. (Hilar. in syn. Rom.) 7. (conc. Lat. II.) C. VIII. qu. 1.

c. 7. 10. 11. X. de fil. presb. I. 17. (Alex. III.) c. 13. ib. (Clem. III.) c. 6. 15. X. de iure patr. III. 38. (Alex. III.) — 58) cf. Sess. XXI. de ref. c. 6. cf. c. 1. 14. C. VII. qu. 1. (Gregor. I.) — 59) Sess. VII. de ref. c. 1. et 3. Sess. XXII. de ref. c. 2. — 60) cf. c. 2. D. XLII. (Chrysost.) c. un. D. LXXXV. (Greg. I.) c. 2. D. LXXXIX. (Id.) c. 30. C. XII. qu. 2. (Id.) — 61) Matth. XXV. 35. — 62) cf. Sess. VII. de ref. c. 15. — Clem. 2. de relig. dom. III. 11.

possit, ipse, prout supra, utiliter provideat. Itaque si praedicti omnes et singuli, cuiuscunque ordinis, et religionis et dignitatis, etiam si laici fuerint, qui administrationem hospitalium habent, non tamen regularibus subiecti, ubi viget regularis observantia, ab ordinario moniti hospitalitatis munus, adhibitis omnibus, ad quae tenentur, necessariis re ipsa obire cessaverint, non solum per ecclesiasticas censuras et alia iuris remedia ad id compelli possint, sed etiam hospitalis ipsius administratione curae perpetuo privari possint, aliique eorum loco ab iis, ad quos spectabit, substituantur. Et praedicti nihilominus etiam ad fructuum restitutionem, quos contra ipsorum hospitalium institutionem perceperunt, quae nulla eis remissione aut compositione indulgetur, in foro conscientiae teneantur; nec administratio seu gubernatio huiusmodi locorum uni et eidem personae ultra triennium deinceps committatur, nisi aliter in fundatione cautum reperitur; non obstante, quoad omnia supra dicta, quacunq[ue] unione, exemptione et consuetudine in contrarium, etiam immemorabili, seu privilegiis aut indultis quibuscunque.

C. IX. *Quomodo probandum ius patronatus. Cui deferendum munus patronorum. Accessiones volitae.*

Sicuti legitima patronatum iura tollere piasque fidei voluntates in eorum institutione violare aequum non est, sic etiam, ut hoc colore beneficia ecclesiastica in servitum, quod a multis impudenter fit, redigantur, non est permittendum. Ut igitur debita in omnibus ratio observetur, decernit sancta synodus, ut titulus iuris patronatus sit ex fundatione⁶² vel dotatione, qui ex authentico documento et aliis iure requisitis ostendatur; sive etiam ex multiplicatis praesentationibus per antiquissimum temporis cursum, qui hominum memoriam excedat, aliasve secundum iuris dispositionem. In iis vero personis, seu communitatibus vel universitatibus, in quibus id ius plerumque ex usurpatione potius quae situm praesumi solet, plenior et exactior probatio ad docendum verum titulum requiratur; nec immemorabilis temporis probatio aliter eis suffragetur, quam si praeter reliqua ad eam necessaria praesentationes etiam continuatae, non minori saltem quam quinquaginta annorum spatio, quae omnes effectum sortitae sint, authenticis scripturis probentur. Reliqui patronatus omnes in beneficiis, tam saecularibus quam regularibus, seu parochialibus, vel dignitatibus, aut quibuscunque aliis beneficiis, in cathedrali vel collegiata ecclesia, seu facultates et privilegia concessa tam in vim patronatus, quam alio quocunque iure nominandi, eligendi, praesentandi ad ea, quum vacent, exceptis patronatibus super cathedralibus ecclesiis competentibus, et exceptis aliis, quae ad imperatorem et reges seu regna possidentes, aliosque sublimes ac supremos principes, iura imperii in dominiis suis habentes, pertinent, et quae in favorem studiorum generalium concessa sunt⁶⁴, in totum prorsus abrogata et irrita cum quasi possessione iure secuta intelligantur; beneficiaque huiusmodi tanquam libera a suis collatoribus conferantur ac provisione huiusmodi plenum effectum consequantur. Ad haec liceat episcopo⁶⁵ praesentatos a patronis, si idonei non fuerint, repellere. Quod si ad inferiores institutio pertineat, ab episcopo tamen iuxta alias statuta ab hac sancta synodo examinentur; alioquin institutio ab inferioribus facta irrita sit et inanis. Patroni autem beneficiorum, cuiuscunque ordinis et dignitatis, etiam si communitates, universitates, collegia quaecunque clericorum vel laicorum existant, in perceptione fructuum⁶⁶, proventuum, obventionum quorumcunque beneficiorum, etiam si vere de iure patronatus ipsorum ex fundatione et dotatione essent, nullatenus nullae causa vel occasione se ingerant; sed illos libere rectori seu beneficiato, non obstante etiam quacunq[ue] consuetudine, distribuendos dimittant. Nec dictum ius patronatus venditionis⁶⁷ aut alio quocunque titulo in alios contra canonicas sanctiones transferre praesumant. Si secus fecerint, excommunicationis et interdicti poenis subiciantur, et dicto iure patronatus ipso iure privati existant. Insuper accessiones, per viam unionis factae de beneficiis liberis ad ecclesias iuri patronatus, etiam laicorum, subiectas, tam ad parochiales quam ad alia quaecunque beneficia, etiam simplicia, seu dignitates, vel hospitalia, ita ut praedicta beneficia libera eiusdem naturae cum iis, quibuscum uniantur, efficiantur, atque sub iure patronatus constituantur, haec si nondum plenarium sortitae sunt effectum, vel deinceps ad eulaviv instantiam fient, quacunq[ue] auctoritate, etiam apostolica, concessae fuerint, simul cum unionibus ipsis per sur-

reptionem obtentae intelligantur; non obstante quacunq[ue] in his verborum forma seu derogatione, quae habeatur pro expressa; nec executioni amplius demandentur, sed beneficia ipsa unita, quum vacaverint, libere ut antea conferantur. Quae vero a quadraginta annis citra factae⁶⁸ effectum et plenam incorporationem sunt consecutae, haec nihilominus ab ordinariis tanquam a sede apostolica delegatis revideantur et examinentur; ac quae per surreptionem vel obreptionem obtentae fuerint, simul cum unionibus irritae declarentur, ac beneficia ipsa separentur, et alii conferantur. Similiter quoque patronatus quicunque in ecclesiis, quibuscunque aliis beneficiis, etiam dignitatibus antea liberis acquisiti a quadraginta annis citra, et in futurum acquirendi, seu ex augmento dotis, seu ex nova constructione, vel alia simili causa, etiam auctoritate sedis apostolicae, ab iisdem ordinariis, uti delegatis, ut supra, qui nullius in his facultatibus aut privilegiis impediuntur, diligenter cognoscantur; et quos non repererint ob maxime evidentem ecclesiae, vel beneficii sequ dignitatis necessitatem legitime constitutos esse, in totum revocent, atque beneficia huiusmodi sine damno illa possidentium, et restituito patronis eo, quod ab eis idcirco datum est, in priatum libertatis statum reducant; non obstantibus privilegiis, constitutionibus et consuetudinibus, etiam immemorabilibus.

C. X. *Iudices a synodo designandi qui delegentur a sede apostolica; a quibus et ordinariis causae breviter terminandae.*

Quoniam ob malitiosam petentium suggestionem, et quandoque ob locorum longinquitatem, personarum notitia, quibus causae mandantur, usque adeo haberi non potest, hincque interdum iudicibus non undequaque idoneis causae in partibus delegantur, statuit sancta synodus, in singulis conciliis provincialibus aut dioecesanis aliquot personas, quae qualitates habeant iuxta constitutionem Bonifacii VIII.⁶⁹, quae incipit: *Statutum*, et alioquin ad id aptas designari, ut praeter ordinarios locorum iis etiam posthac causae ecclesiasticae ac spirituales et ad forum ecclesiasticum pertinentes in partibus delegandae committantur. Et si aliquem interim ex designatis mori contigerit, substituatur ordinarius loci cum consilio capituli alium in eius locum usque ad futuram provincialem aut dioecesanam synodum, ita ut habeat quaeque dioecesis quatuor saltem aut etiam plures probatas personas ac ut supra qualificatas, quibus huiusmodi causae a quolibet legato vel nuncio, atque etiam a sede apostolica committantur. Alioquin post designationem factam, quam statim episcopi ad summum Romanum Pontificem transmittant, delegationes quaecunque aliorum iudicum alius, quam his factae, surreptitiae censeantur. Admonet deinceps sancta synodus tam ordinarios quam alios quoscunque iudices, ut terminandis causis quanta fieri poterit brevitate⁷⁰ studeant, ac litigatorum artibus seu in litis contestatione seu alia parte iudicii differenda modis omnibus aut termini praefixione, aut competenti alia ratione occurrant.

C. XI. *Variae locationes bonorum ecclesiasticorum prohibentur; quaedam factae irritantur.*

Magnam ecclesiis perniciem afferre solet, quum earum bona representata pecunia in successorum praeiudicium aliis locantur. Omnes igitur hae locationes, si anticipatis solutionibus fient, nullatenus in praeiudicium successorum validae intelligantur⁷¹, quocunque indulto aut privilegio non obstante; nec huiusmodi locationes in Romana curia vel extra eam confirmantur. Non liceat etiam iurisdictiones⁷² ecclesiasticas seu facultates nominandi aut deputandi vicariis in spiritualibus locare, nec conductoribus per se aut alios eas exercere; aliterque concessionem, etiam a sede apostolica factae, surreptitiae censeantur. Locationes vero rerum ecclesiasticarum⁷³, etiam auctoritate apostolica confirmatas, sancta synodus irritas decernit; quas a triginta annis citra ad longum tempus, seu, ut in nonnullis partibus, ad viginti novem, seu bis viginti novem annos vocant factas synodus provincialis, vel deputandi ab ea, in damnum ecclesiae et contra canonicas sanctiones contractas fuisse iudicabunt.

C. XII. *Decimae, integre persolvendae. Eas subtrahentes excommunicandi. Rectoribus ecclesiarum tantum pie subveniendum.*

Non sunt ferendi qui variis artibus decimas ecclesiis obvenientes subtrahere moliantur, aut qui ab aliis solvendas temere occupant,

Sess. XXV. 62) cf. Sess. XIV. c. 12. c. 25. X. de iure patr. III. 28. (Alex. III.) — 64) Sess. XXIV. c. 19. de ref. — 65) cf. Sess. XIV. de ref. c. 13. Sess. XXIV. de ref. c. 18. — 66) cf. c. un. X. ut ecclies. benef. sine domin. confer. III. 12. (Innoc. III.) — 67) cf. c. 6. 46. X. de iure patr. III. 38. (Alex. III.) — 68) cf. Sess. VII. de ref. c. 6. — 69) c. 11. X. de reser. in Vital. 3. et infr. inter const. ex ant. iure desumptas per conc.

Trid. innovatas. — 70) cf. c. 5. X. de dolo et cont. II. 14. (Innoc. III.) c. 10. ib. (Greg. X.) c. 2. X. de sent. et re iud. II. 27. (Greg. I.) — supr. Sess. XXIV. c. 10. — 71) cf. c. 6. C. X. qu. 2. (leg. Langob.) — 72) cf. c. 1. X. ne praelati vices suas V. 4. (conc. Lat. III.) c. 2. ib. (conc. Turon.) — 73) cf. c. 1. de reb. eccl. non al. in Extr. comm. III. 4.

et in rem suam vertunt, quum decimarum solutio debita sit Deo⁷⁴⁾ et qui eas dare noluerint, aut dantes impediunt, res alienas invadunt. Praecipit igitur sancta synodus omnibus, cuiuscunque gradus et conditionis sint, ad quos decimarum solutio spectat, ut eas, ad quas de iure tenentur, in posterum cathedrali aut quibuscunque aliis ecclesiis vel personis, quibus legitime debentur, integre persolvant. Qui vero eas aut subtrahunt⁷⁵⁾ aut impediunt, excommunicantur, nec ab hoc crimine nisi plena restitutione secuta absolvantur. Hortatur dehinc omnes et singulos pro Christiana caritate, debitoque erga pastores suos munere, ut de bonis sibi a Deo collatis episcopis et parochis, qui tenuioribus praesent ecclesiis, large subvenire ad Dei laudem atque ad pastorum suorum, qui pro eis invigilant, dignitatem tuendam non graventur.

C. XIII. *Quartam funeralium cathedrales vel parochiales ecclesiae recipiant.*

Decernit sancta synodus, ut quibuscunque in locis iam ante annos quadraginta quarta⁷⁶⁾, quae funeralium dicitur, cathedrali aut parochiali ecclesiae solita esset persolvi, ac postea fuerit ex quoocunque privilegio aliis monasteriis, hospitalibus aut quibuscunque locis piis concessa, eadem posthac integro iure, et eadem portione, qua antea solebat, cathedrali seu parochiali ecclesiae persolvatur; non obstantibus concessionibus, gratiis, privilegiis, etiam mari magno nuncupatis, aut aliis quibuscunque.

C. XIV. *Præscribitur ratio procedendi in causis clericorum concubinariorum.*

Quam turpe ac clericorum nomine, qui se divino cultui addixerunt, sit indignum, in impudicitiae sordibus immundoque concubinato versari, satia res ipsa, communi fidelium omnium offensione summoque clericali militiae dedecore testatur. Ut igitur ad eam, quam⁷⁷⁾ decet, continentiam ac vitae integritatem ministri ecclesiae revocentur, populisque hinc eos magis discat revereri, quo illos vita honestiores cognoverit: prohibet sancta synodus quibuscunque clericis, ne concubinas aut alias mulieres, de quibus possit haberi suspicio, in domo vel extra detinere, aut cum iis ullam consuetudinem habere audeant; alioquin poenis a sacris canonibus vel statutis ecclesiarum impositis puniantur⁷⁷⁾. Quod si a superioribus moniti ab iis se non abstinerint, tertia parte fructuum, obventionum ac proventuum beneficiorum suorum quorumcunque et pensionum ipso facto sint privati⁷⁸⁾; quae fabricae ecclesiae aut alteri pio loco arbitrio episcopi applicetur. Sin vero in delicto eodem cum eadem vel alia femina perseverantes secundae monitioni adhuc non paruerint, non tantum fructus omnes ac proventus suorum beneficiorum et pensiones eo ipso amittant, qui praedictis locis applicentur, sed etiam a beneficiis ipsorum administratione, quoad ordinarius, etiam uti sedis apostolicae delegatus, arbitrabitur, suspendantur; et si ita suspensi nihilominus eas non expellant, aut cum iis etiam versentur, tunc beneficiis, portionibus, ac officiis et pensionibus quibuscunque ecclesiasticis perpetuo priventur⁷⁹⁾, atque inhabiles ac indigni quibuscunque honoribus, dignitatibus, beneficiis ac officiis in posterum reddantur, donec post manifestam vitae emendationem ab eorum superioribus cum iis ex causa visum fuerit dispensandum. Sed si, postquam eas semel dimiserint, intermissum consortium repetere aut alias huiusmodi scandalosas mulieres sibi adiungere ausi fuerint, praeter praedictas poenas excommunicationis gladio plectantur. Nec quaevis appellatio aut exemptio praedictam executionem impedit aut suspendat, supra-dictorumque omnium cognitio non ad archidiaconos, nec decanos aut alios inferiores, sed ad episcopos ipsos pertineat, qui sine strepitu et figura iudicii et sola facti veritate inspecta procedere possint. Clerici vero beneficia ecclesiastica aut pensiones non habentes iuxta delicti et contumaciae perseverantiam et qualitatem ab ipso episcopo carceris poena, suspensione ab ordine, ac inhabilitate ad beneficia obtinenda, aliave modis iuxta sacros canones puniantur. Episcopi⁸⁰⁾ quoque, quod absit, si ab huiusmodi crimine non abstinerint, et a synodo provinciali admoniti se non emendaverint, ipso facto sint suspensi, et, si perseverent, etiam ad sanctissimum Romanum Pontificem ab eadem synodo deferantur, qui pro qualitate culpae, etiam per privationem si opus erit, in eos animadvertat.

C. XV. *Filii clericorum illegitimi a quibusdam beneficiis arceantur.*

Ut paternae incantitiae memoria locis Deo consecratis, quos maxime puritas sanctitatisque decet, longissime arceantur, non li-

ceat filiis clericorum, qui non ex legitimo nati sunt matrimonio, in ecclesiis, ubi eorum patres beneficium aliquod ecclesiasticum habent aut habuerunt, quocunque, etiam dissimile, beneficium obtinere⁸¹⁾, nec in dictis ecclesiis quoquo modo ministrare, nec pensiones super fructibus beneficiorum, quae parentes eorum obtinent vel alias obtinuerunt, habere. Quod si in praesenti pater et filius in eadem ecclesia beneficia obtinere reperiantur, cogatur filius suum beneficium resignare, aut cum alio permutare extra eccle-²⁹⁶ siam intra trium mensium spatium; alias ipso iure eo privatus existat, et super iis quaecunque dispensatio surreptitia censeatur. Ad haec reciprocae resignationes, si quae posthac a parentibus clericis in favore filiorum fient, ut alter alterius beneficium consequatur, in fraudem huius decreti et canonicarum sanctionum factae omnino censeantur, nec collationes sequitae vigore huiusmodi resignationum, seu aliarum quarumcunque, quae in fraudem factae fuerint, ipsis clericorum filiis suffragentur.

C. XVI. *Beneficia curata non convertantur in simplicia. Eis, in quem translata fuerit cura animarum, assignetur congrua portio. Vicariae cessent, cura ad titulos revocata.*

Statuit sancta synodus, ut ecclesiastica beneficia saecularia, quocunque nomine appellentur, quae curam animarum ex primaeva eorum institutione aut aliter quomodocunque retinent, illa deinceps in simplex beneficium, etiam assignata vicario perpetuo congrua portione, non convertantur, non obstantibus quibuscunque gratiis, quae suum plenarium effectum non sunt consecutae. In iis vero, in quibus contra eorum institutionem seu fundationem cura animarum in vicarium perpetuum translata est, etiam si in hoc statu ab immemorabili tempore reperiantur, si congrua portio fructuum vicario ecclesiae, quocunque nomine is appelletur, non fuerit assignata, ea quam primum et ad minus intra annum a sine praesentis concilii arbitrio ordinarii iuxta formam decreti sub fel. rec. Paulo III.⁸²⁾ assignetur. Quod si id commode fieri non possit, aut intra dictum terminum factum non erit, quum primum per cessum vel decessum vicarii seu rectoris aut quomodolibet alterum eorum va-²⁹⁶ caverit, beneficium curam animarum recipiat, ac vicariae nomen cesset, et in antiquum statum restitatur.

C. XVII. *Episcopi dignitatem suam morum gravitate commendent; nec cum regum ministris, regulis aut baronibus indigna demissione se gerant.*

Non potest sancta synodus non graviter dolere, audiens episcopos aliquos sui status oblitos pontificiam dignitatem non leviter dehonestare, qui cum regum ministris, regulis et baronibus in ecclesia et extra indecenti quadam demissione se gerunt, et veluti inferiores ministri altaris nimis indigne non solum loco cedunt, sed etiam personaliter illis inserviunt. Quare haec et similia detestans S. synodus sacros canones omnes, conciliaque generalia atque alias apostolicas sanctiones ad dignitatis episcopalis decorem et gravitatem pertinentem renovando praecipit, ut ab huiusmodi in posterum episcopi se abstineant, mandans eisdem, ut, tam in ecclesia quam foris suum gradum et ordinem prae oculis habentes, ubique se patres et pastores esse meminerint; reliquis vero tam principibus quam ceteris omnibus, ut eos paterno honore ac debita reverentia prosequantur.

C. XVIII. *Canones ad amissionem servantur. Si quando in eis dispensandum, id valide, mature et gratis fiat.*

Sicuti publicae expedit legis vinculum quandoque relaxare, ut plenius eventibus casibus et necessitatibus pro communi utilitate satisfiat: sic frequentius legem solvere exemploque potius quam certo personarum rerumque delecta petentibus indulgere nihil aliud est, quam unicuique ad leges transgrediendas aditum aperire. Quapropter aciant universi, sacratissimos canones exacte ac omnibus, et, quoad eius fieri poterit, indistincte observandos. Quod si urgens iustaque ratio et maior quandoque utilitas postulaverit cum aliquibus dispensandum esse, id causa cognita ac summa maturitate atque gratia a quibuscunque, ad quos dispensatio pertinebit, erit praestandum, aliterque facta dispensatio surreptitia censeatur.

C. XIX. *Monomachia poenis gravissimis punitur.*

Detestabilis duellorum usus fabricante diabolo⁸³⁾ introductus, ut cruenta corporum morte animarum etiam pernicem lucratur, ex Christiano orbe penitus exterminetur. Imperator, reges, duces, principes, marchiones, comites, et⁸⁴⁾ quocunque alio nomine do-

Sess. XXV. 74) cf. Exod. XXII. 29. Levit. XXVII. 30. seq. Num. XVIII. 21. seqq. Tob. I. 6. Malach. III. 10. — e. 66. C. XVI. qu. 1. (Caesar. Arel.) c. 6. (cap. inc.) c. 1. (Cap. Franc.) C. ead. qu. 7. c. 14. X. de dec. et obl. III. 30. (Alex. III.) c. 23. Ib. (Coelost. III.) c. 28. Ib. (Innoc. III.) et al. — 75) cf. c. 5. C. XVI. qu. 7. (conc. Rothom.) c. 5. X. de dec. (Alex. III.) c. 22. Ib. (Coelost. III.) c. 25. 32. Ib. (Innoc. III.) Clem. 1. h. t. III. 2. — 76) cf. c. 8. X. de sepult. III. 28. (Luc. III.) c. 2. h. t. in. VII. 11. 12. (Bonif. VIII.) Clem. 2. h. t. III. 7. — 77) cf. inter cet. tot. tit. X. de cohab. cler. et mul. III. 2. — 78) cf. c. 4. 6. h. t. (Alex. III.) — 79) cf. c. 2. h. t. (Eugen. II.) c. 3. (Alex. III.) — 80) cf. c. 4. D. XXXIV. (Nic. I.) c. 13. (conc. Neocaes.) c. 16. (Alex. II.) D. LXXXI — 81) cf. tot. tit. X. de fil. presb. I. 17. — 82) Sess. VII. de ref. c. 7. — 83) cf. c. 22. C. II. qu. 5. (Nic. I.) tot. tit. X. de torneam. V. 13. de cler. pugn. in duello. V. 14. — 84) cf. tit. c. tit. et tot. tit. X. de homic. V. 12.

mini temporales, qui locum ad monomachiam in terris suis inter
 298. Christianos concesserint, eo ipso sint excommunicati, ac iurisdictione et dominio civitatis, castrorum aut loci, in quo vel apud quem duellum fieri permiserint, quod ab ecclesia obtinent, privati intelligantur, et, si feudalia sint, directis dominis statim acquirantur. Qui vero pugnam commiserint, et qui eorum patrum vocantur, excommunicationis, ac omnium honorum suorum proscriptionis, ac perpetuae infamiae poenam incurrant, et ut homicidae iuxta sacros canones puniri debeant, et, si in ipso conflictu decesserint, perpetuo careant ecclesiastica sepultura. Illi etiam, qui consilium in causa duelli tam in iure quam facto dederint aut alia quacunque ratione ad id quemquam suaserint, nec non spectatores, excommunicationis ac perpetuae maledictionis vinculo teneantur; non obstante quocunque privilegio, seu prava consuetudine, etiam immemorabili.

C. XX. *Quae sunt iuris ecclesiastici principibus saecularibus commendantur.*

Cupiens sancta synodus ecclesiasticam disciplinam in Christiano populo non solum restitui, sed etiam perpetuo sartam tectam a quibuscunque impedimentis conservari, praeter ea, quae de ecclesiasticis personis constituit, saeculares quoque principes officii sui admonendos esse censuit, confidens eos, ut catholicos, quos Deus sanctae fidei ecclesiaeque protectores esse voluit⁸⁵), ius suum ecclesiae restitui non tantum esse concessuros, sed etiam subditos suos omnes ad debitam erga clerum, parochos et superiores ordines reverentiam revocatos; nec permissuros, ut officiales aut inferiores magistratus ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitatem, Dei ordinatione et canonicis sanctionibus constitutam, aliquo cupiditatis studio seu inconsideratione aliqua violent; sed una cum ipsis principibus debitam sacris summorum Pontificum et conciliorum constitutionibus observantiam praestent. Decernit itaque et praecipit, sacros canones et concilia generalia omnia, nec non alias apostolicas sanctiones, in favorem ecclesiasticarum personarum, libertatis ecclesiasticae, et contra eius violatores editas, quae omnia praesenti etiam decreto innovat, exacte ab omnibus observari debere. Proptereaque admonet imperatorem, reges, resp. principes, et omnes et singulos, cuiuscunque status et dignitatis extiterint, ut, quo largius bonis temporalibus atque in alios potestate sunt ornati, eo sanctius quae ecclesiastici iuris sunt tanquam Dei praecepta eiusque patrocinio tecta venerentur, nec ab illis baronibus, domicellis, rectoribus, aliisque dominis temporalibus seu magistratibus, maximeque ministris ipsorum principum laedi patiantur; sed severe in eos, qui illius libertatem, immunitatem atque iurisdictionem impediunt, animadvertant. Quibus etiam ipsimet exemplo ad pietatem, religionem ecclesiarumque protectionem existant, imitantes anteriores optimos religiosissimosque principes, qui res ecclesiae sua in primis auctoritate ac munificentia auxerunt, nedum ab aliorum iniuria vindicaverunt. Adeo-
 299. que ea in re quisque officium suum sedulo praestet, quo cultus divinus devote exerceri, et praelati ceterique clerici in residentis et officii suis quieti, et sine impedimentis cum fructu et aedificatione populi permanere valeant.

C. XXI. *In omnibus salva sedis apost. auctoritas maneat.*

Postremo sancta synodus, omnia et singula, sub quibuscunque clausulis et verbis, quae de morum reformatione atque ecclesiastica disciplina tam sub fel. rec. Paulo III. ac Iulio III., quam sub beatissimo Pio IV., Pontificibus maximis, in hoc sacro concilio statuta sunt, declarat ita decreta fuisse, ut in his salva semper auctoritas sedis apostolicae⁸⁶) et sit, et esse intelligatur.

DECRETUM DE CONTINUANDA SESSIONE IN DIEM SEQUENTEM.

Quum ea omnia, quae in praesenti sessione tractanda erant, quia hora tarda est, commode expediri non possint, propterea iuxta id, quod in generali congregatione a Patribus statutum fuit, ea quae supersunt, in diem crastinam hanc eandem sessionem continuando differuntur.

Sess. XXV. 85) cf. c. 20. C. XXIII. qu. 5. (Isid.) — 86) cf. Sess. VII. de ref. in princ. — 87) cf. Matth. XVI. 19. Ioan. XX. 23. — 88) cf. Clem. 2. de poen. et remis. V. 9. — 89) cf. Sess. XXI. de ref. c. 9. — 90) Luc.

CONTINUATIO SESSIONIS

DIE IV. DECEMBRIS.

Decretum de Indulgentiis.

Quum potestas conferendi indulgentias a Christo ecclesiae concessa sit, atque huiusmodi potestate⁸⁷) divinitus sibi tradita antiquissimis etiam temporibus illa usa fuerit, sacrosancta synodus indulgentiarum usum, Christiano populo maxime salutarem et sacrorum conciliorum auctoritate probatum, in ecclesia retinendum esse docet et praecipit, eosque anathemate damnat, qui aut inutiles esse asserunt, vel eas concedendi in ecclesia potestatem esse negant. In his tamen concedendis moderationem iuxta veterem et probatam in ecclesia consuetudinem adhiberi cupit, ne nimia facilitate ecclesiastica disciplina enervetur. Abusus vero⁸⁸), qui in his irrepserunt, et quorum occasione insigne hoc indulgentiarum nomen ab haereticis blasphematur, emendatos et correctos cupiens, praesenti decreto generaliter statuit, praeceptis quae omnes pro his consequendis, unde plurima in Christiano populo abusuum causa fluxit, omnino abolendos esse. Ceteros vero, qui ex superstitione, ignorantia, irreverentia aut aliunde quomodocunque provenerint, quum ob multiplices locorum et provinciarum, apud quas hi committuntur, corruptelas commode nequeant specialiter prohiberi, mandat omnibus episcopis⁸⁹), ut diligenter quisque huiusmodi abusus ecclesiae suae colligat, eosque in prima synodo provinciali referat, ut, aliorum quoque episcoporum sententia cognita, statim ad summum Romanum Pontificem deferatur, cuius auctoritate et prudentia quod universali ecclesiae expediet statuatur, ut ita sanctarum indulgentiarum munus pie, sancte et incorrupte omnibus fidelibus dispensetur.

De delectu ciborum, ieiuniis et diebus festis.

Insuper hortatur sancta synodus, et per sanctissimum Domini nostri atque Salvatoris adventum pastores omnes obtestatur, ut tanquam boni milites illa omnia, quae sancta Romana ecclesia, omnium ecclesiarum mater et magistra, statuit, nec non ea, quae tam in hoc concilio quam in aliis oecumenicis statuta sunt, quibuscunque fidelibus sedulo commendent; omnique diligentia utantur, ut illis omnibus, et iis praecipue sint obsequentes, quae ad mortificandam carnem conducunt, ut ciborum delectus et ieiunia; vel etiam, quae faciunt ad pietatem augendam, ut dierum festorum devota et religiosa celebratio; admonentes populos crebro, obedire praepositis suis⁹⁰), quos qui audiunt Deum remuneratorem audient; qui vero contemnunt Deum ipsum ultorem sentiant.

De indice librorum et catechismo, breviario et missali.

Sacrosancta synodus in secunda sessione⁹¹), sub sanctissimo domino nostro Pio IV. celebrata, delectis quibusdam Patribus commisit, ut de variis censuris ac libris, vel superstitum vel perniciosis, quid facto opus esset considerarent atque ad ipsam sanctam synodum referrent. Audiens nunc, huic operi ab eis extremam manum impositam esse, nec tamen ob librorum varietatem et multitudinem possit distincte et commode a sancta synodo diiudicari, praecipit, ut quicquid ab illis praestitum est sanctissimo Romano Pontifici exhibeatur, ut eius iudicio atque auctoritate terminetur⁹²) et
 300. evulgetur. Idemque de catechismo a Patribus⁹³), quibus illud mandatum fuerat, et de missali et breviario fieri mandat.

De loco oratorum.

Declarat sancta synodus, ex loco assignato oratoribus⁹⁴), tam ecclesiasticis quam saecularibus, in sedendo, incedendo aut quibuscunque aliis actibus, nullum cuiquam eorum factum fuisse praedictum; sed omnia illorum, et imperatoris, regum, rerumpublicarum ac principum suorum iura et praerogativas illaeas et salvas esse, in eodemque statu permanere, prout ante praesens concilium reperiebantur.

De recipiendis et observandis decretis concilii.

Tanta fuit horum temporum calamitas et haereticorum inventa malitia, ut nihil tam clarum in fide nostra asserenda unquam fuerit, aut tam certo statutum, quod non humani generis hoste suadente illi errore aliquo contaminaverint. Ea propter sancta synodus id potissimum curavit, ut praecipuos haereticorum nostri

X. 16. Hebr. XIII. 17. — 91) cf. Sess. XVIII. in princ. — 92) cf. infr. regulas de libris prohib. — 93) cf. supr. Sess. XXIV. de ref. c. 7. — 94) cf. Sess. II. extr.

temporis errores damnaret et anathematizaret, voramque et catholicam doctrinam traderet et doceret, prout damnavit, anathematizavit et definiuit. Quumque tandem tot episcopi, ex variis Christiani orbis provinciis evocati, sine magna gregis sibi commissi iactura et universali periculo ab ecclesiis abesse non possint, nec ulla spes restet, haereticos, toties, fide etiam publica, quam desiderarunt²³), invitatos, et tam diu expectatos, huc amplius adventuros, ideoque tandem huic sacro concilio finem imponere necesse sit: superest

304. nunc, ut principes omnes, quod facit, in Domino moneat ad operam suam ita praestandam, ut quae ab ea decreta sunt ab haereticis depravari aut violari non permittant, sed ab his et omnibus devote recipiantur et fideliter observentur. Quod si in his recipiendis aliqua difficultas oriatur, aut aliqua incidere, quae declarationem, quod non credit, aut definitionem postulant, praeter alia remedia in hoc concilio instituta confidit sancta synodus, beatissimum Romanum Pontificem curaturum, ut vel evocatis ex illis praesertim provinciis, unde difficultas orta fuerit, iis, quos eidem negotio tractando viderit expedire, vel etiam concilii generalia celebratione, si necessarium iudicaverit, vel commodiore quacunque ratione ei visum fuerit, provinciarum necessitatibus pro Dei gloria et ecclesiae tranquillitate consulatur.

De recitandis decretis concilii sub Paulo III. et Julio III. in sessione.

Quoniam diversis temporibus tam sub fel. rec. Paulo III. quam Julio III.²⁴) multa in hoc sacro concilio quoad dogmata ac morum reformationem statuta et definita sunt, vult sancta synodus, ut illa nunc recitentur et legantur.

Recitata sunt.

De fine concilii et confirmatione petenda a sanctissimo domino nostro.

Illustrissimi domini reverendissimique Patres, placeat vobis, ut ad laudem Dei omnipotentis huic sacrae oecumenicae synodo finis imponatur, et omnium et singulorum, quae tam sub fel. rec. Paulo III. et Julio III., quam sub sanctissimo domino nostro Pio IV. Romanis Pontificibus in ea decreta et definita sunt, confirmatio nomine sanctae huius synodi per apostolicae sedis legatos et praesidentes a beatissimo Romano Pont. petatur? Responderunt: *Placet.*

Postmodum illustrissimus et reverendissimus cardinalis Morus, primus legatus et praesidens, benedicens sanctae synodo dixit: POST ORATIONES DEO ACTAS REVERENDISSIMI PATRES ITE IN PACE. Qui responderunt: AMEN.

306. ACCLAMATIONES PATRUM IN FINE CONCILII

CARDINALIS A LOTHARINGIA.

Beatissimo Pio Papae et domino nostro, sanctae universalis ecclesiae pontifici, multi anni et aeterna memoria.

RESPONSIO PATRUM. Domine Deus, sanctissimum Patrem divitissime ecclesiae tuae conserva multos annos.

CARD. Beatissimorum summorum Pontificum animabus, PAULI III. et JULII III., quorum auctoritate hoc sacrum generale concilium inchoatum est, pax a Domino, et aeterna gloria, atque felicitas in luce sanctorum.

RESP. Memoria in benedictione sit.

CARD. CAROLI V. imperatoris, et serenissimorum regum, qui hoc universale concilium promoverunt et protexerunt, memoria in benedictione sit.

RESP. Amen, Amen.

CARD. Serenissimo imperatori FERDINANDO semper augusti, orthodoxo et pacifico, et omnibus regibus, rebuspub. et principibus nostris multi anni.

RESP. Pium et Christianum imperatorem, Domine, conserva; Imperator coelestis, terrenos reges rectae fidei conservatores custodi.

307. CARD. Apostolicae Romanae sedis legatis et in hac synodo praesidentibus cum multis annis magnae gratiae.

RESP. Magnae gratiae; Dominus retribuat.

CARD. Reverendissimis cardinalibus et illustribus oratoribus.

RESP. Magnas gratias, multos annos.

CARD. Sanctissimis episcopis vita, et felix ad ecclesias suas reditus.

RESP. Praetoribus veritatis perpetua memoria; orthodoxo senatui multos annos.

CARD. Sacrosancta oecumenica Tridentina synodus, eius fidem confiteamur, eius decreta semper servemus.

RESP. Semper confiteamur, semper servemus.

CARD. Omnes ita credimus, omnes id ipsum sentimus, omnes consentientes et amplectentes subscribimus. Haec est fides beati Petri et Apostolorum; haec est fides Patrum; haec est fides orthodoxorum.

RESP. Ita credimus, ita sentimus, ita subscribimus.

CARD. His decretis inhaerentes digni reddamur misericordis et gratia primi et magni supremi sacerdotis, Iesu Christi Dei, in tercedente simul inviolata Domina nostra sancta deipara, et omnibus sanctis.

RESP. Fiat, fiat. Amen, Amen.

CARD. Anathema cunctis haereticis.

RESP. Anathema, Anathema.

Post haec mandatum fuit a legatis praesidentibus sub poena excommunicationis omnibus Patribus, ut, antequam discederent e civitate Tridentina, subscriberent manu propria decretis concilii; aut ea per publicum instrumentum approbarent; qui omnes deinde subscriperunt, et fuerunt numero CCLV., videlicet legati IV., cardinales II., patriarchae III., archiepiscopi XXV., episcopi CLXVIII., abbates VII., procuratores absentium cum legitimo mandato XXXIX., generales ordinum VII.

LAUS DEO.

CONCORDAT CUM ORIGINALI, IN CUIUS FIDEM SUBSCRIPSIMUS.

Ego Angelus MASSARELLUS, Episcopus Thelesinus, sacri concilii Tridentini secretarius.

Ego Marcus Antonius PEREGRINUS, Comensis, eiusdem concilii notarius.

Ego CYNTHIUS Pamphilius, clericus Camerinensis dioecesis, eiusdem concilii notarius.

ORATIO HABITA IN SESSIONE NONA ET ULTIMA SACRI CONCILII TRIDENTINI, CELEBRATA DUOBUS CONTINUIS DIEBUS, TER- TIA ET QUARTA DECEMB. MDLXIII. PIO IV. PONT. MAX.

A. R. P. D. HIERONYMO RAGASONO, VENETO, EPISCOPO NAZIANZENO ET COADIUTORE FAMAUGUSTANO.

Hic summam recensentur omnia in concilio Tridentino definita, quae ad pie credendum et ad bene vivendum pertinent.

Audite hoc omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis orbem. Tridentinum concilium iam diu coeptum, aliquando intermissum, distractum varie atque divisum, nunc demum, singulari Dei omnipotentis beneficio, summa atque incredibili omnium ordinum ac nationum voluntate connectitur atque perficitur. Dies haec quidem felicissima Christiano populo eluxit, in qua templum Domini disturbatum frequenter ac dissipatum reficitur et absolvitur, et navis haec una bonorum omnium ex maximis ac diuturnis turbibus atque fluctibus tuta in portu collocatur. Quam utinam ascendere nobiscum ii voluissent, quorum in prima gratia haec ipsa navigatio instituta fuit, atque aedificii huius construendi participes existerent, qui hoc nobis negotium exhibuerunt, maioria nunc profecto laetitiae causam haberemus. Sed nostra id certe culpa non accidit.

Nos urbem hanc in Germaniae faucibus, id est in domus illorum fere limine positam elegimus; nos custodiam nullam nobis, ne suspicionem illis aliquam minus liberi loci daremus, adhibuimus; nos eam fidem publicam illis concessimus, quam sibi ipsi composuerunt; nos hic illos per diu exspectavimus, neque hortari ac rogare unquam destitimus, ut ad veritatis lucem cognoscendam accederent. Verum illis etiam absentibus satis, ut puto, a nobis consultum est. Etenim quum duo essent, in quibus aegris atque infirmis illorum animis medicina fuit adhibenda, alterum fidei catholicae ac vere evangelicae,

illis in rebus, quae in dubium ab ipsis vocantur, quaeque opportuna his temporibus viderentur, explicata et confirmata disiectis omnibus ac dissipatis errorum tenebris doctrina; alterum disciplinae ecclesiasticae, cuius potissimum depravatione illi se a nobis defecisse affirmant, restitutio: utrumque, quantum in nobis fuit, pro temporum horum ratione cumulate praestitimus.

Principio enim sancta haec synodus (facta ex laudabili maiorum nostrorum consuetudine suae fidei professione) ut quoddam quasi fundamentum futuris actionibus poneret, et quibus testimoniis atque praesidiis in dogmatibus sancendis, nitendum esset ostenderet, veteris ac novi testamenti libros qui essent sine ulla dubitatione recipiendi, antiquorum conciliorum probatissimorum exemplo pie et prudenter enumeravit; ac, ne de verbis quidem ulla ex variis versionibus oriri posset difficultas, certam ac definitam de Graecis et Hebraeis translationem approbavit. Hinc omnium haeresum caput atque arcem aggrediens de humanae naturae corrupti iustitiam ea statuit, quae veritas ipsa, si loqui posset, exprimeret. De iustificatione deinceps (res magna, et cum ab antiquis tum a nostri temporis haereticis mirum in modum oppugnata) ea definit, quibus et perniciosissimis eo in genere opinionibus occurreretur; et recte sentiendi ratio miro quodam ordine atque admirabili sapientia (ut in illis Dei Spiritum facile agnoscas) demonstraretur. Praestantissimo hoc post hominum memoriam decreto haereses fero universae ingulgentur, et, quasi caligo sole, discutiantur ac dispelluntur; eaque claritas, inque splendor veritatis apparet, ut tantum lumen quin videat dissimulare iam nemo possit. Subsecuta est salutaris septem divinarum ecclesiae sacramentorum tractatio: primum simul de omnibus, post de unoquoque separatim. Hic vero quis non videt, quam distincte, explicate, abundanter, illuminate et (quod caput est) vere tota coelestium horum mysteriorum ratio continetur? Quis in tam magna multiplicique doctrina quid ut sequendum aut fugiendum sit potest ullo modo desiderare? Quis in illis omnibus errandi locum aut occasionem inveniet? Quis denique de sacramentorum horum vi atque virtute dubitare in posterum poterit, quam gratiam illam, quae illis ipsa quibusdam quasi stillicidiis in fidelium quotidie mentes illabitur, tunc nobis adfuisse tam copiose perspicitur? Accesserunt ad haec de sacrosanctae missae sacrificio, et de communionis sub utraque specie, et parvulorum decreta; quibus quidem nihil sanctius, nihil utilius, ut de coelo lapsa, non ab hominibus composita videantur. Adiugetur his hodie certa de indulgentiis, de purgatorio, de sanctorum veneratione, invocatione, imaginibus et reliquiis doctrina, qua non solum haereticorum fraudibus et calumniis obsistetur, sed piorum etiam catholicorum conscientias plane satisfiet.

Haec de rebus ad salutem nostram pertinentibus, quae dogmata appellantur, fauste ac feliciter fuerunt peracta; neque aliud quicquam praeterea eo in genere a nobis hoc tempore expectabitur.

In eorum autem quibusdam administrandis quum nonnulla essent, quae non rite omnino ac recte servarentur, accuratissime, Patres amplissimi, curastis, ut pure illa et caste, atque ex more institutoque maiorum tractarentur. Ita omnem superstitionem, omnem quaeatum, omnem (ut dicunt) irreverentiam a divina missae celebratione abstulistis, vagis, ignotis et criminosis sacerdotibus sanctum hoc offerre sacrificium interdixistis, rei huius sacratissimae usum a privatis domibus et profanis in sacra et religiosa loca revocastis, molliores cantus et symphonias, deambulationes, colloquia, negotiationes a templo Domini summovistis; ita ecclesiastico unicuique gradui leges illae a vobis praescriptae sunt, ut tradito illis divinitus ordine, abutendi nullus utique locus reliquatur. Ita nonnulla matrimonii impedimenta, quae ansam quasi quandam ad violanda ecclesiae praecepta dare videbantur, removistis, facilem veniae consequendae viam minus legitime connubii foedus ineuntibus interclusistis. Quid de furtivis tenebrosisque matrimoniis commemorem? Equidem ita sentio, si alia nulla causa convocandi concilium fuisset (quae multae et maximae fuerunt), propter unam hanc id omnino fuisse faciendum. Nam quum res haec ad omnes spectet, neque ullus in orbe terrarum universo angulus reperitur, quem laesae haec non invaserit, curandum merito fuisset, ut communi huic malo communi etiam consilio provideretur. Immemorabilem, Patres sanctissimi, et gravissimorum delictorum a scelere occasio, prudentissima ista vestra ac prope divina sanctione penitus ablata est, et Christianae reipublicae gubernationi sapientissime consultum. Accedet ad haec utilis in primis ac necessaria multorum in purgatorio, sanctorum venerationis, invocationis imaginum, et reliquiarum, atque etiam indulgentiarum ratione abusus interdictio, qui rerum ipsarum pulcherrimam faciem inquinare atque turpare mirum in modum videbantur.

Altera vero pars, in qua de labenti ac prope cadenti ecclesiastica disciplina fulcienda erat agendum, diligentissime etiam absoluta fuit atque perfecta. Kligerentur in posterum ad ecclesiastica munera obeunda qui virtute, non ambitione praesent, quique po-

puli commodis, non auis inserviant, et prosint potius quam praesint. Kaunciabitur atque explanabitur frequentius et studiosius verbum Domini, omni ancipiti gladio peperantius.

Aderunt suis gregibus et invigilabunt episcopi ceterique, quibus animarum cura commissa est, neque extra creditam sibi custodiam vagabuntur. Nihil cuiquam proderunt aut ad impure et flagitiose vivendum, aut ad male et perniciose docendum privilegia; nullum sine poena crimen, nulla sine praemio virtus relinquetur. Pauperum et mendicantium sacerdotum multitudini optime provisum est; certae unusquisque ecclesiae statutoque operi, unde ali possit, adscribetur.

Avaritia, quo nullum vitium est tetrius praesertim in domo Dei, ab ea omnino tolletur; gratia sacramenta omnia, ut par est, conferentur. Ex una ecclesia plures, ex pluribus una, ut populi commodum et ratio postulabit, constituetur. Eleemosynarum quaeestores (ut appellantur), qui sua, non quae Iesu Christi quaerentes magnum nostrae religioni damnum, magnam infamiam afferebant; ex omni hominum memoria (quod summae felicitatis loco ponendum est) penitus evellentur. Hinc nostra praesens calamitas sumptibus exordium: hinc serpere infinitum malum manareque in dies latius non desistebat, neque occurri illi adhuc multorum conciliorum cautionibus ac provisionibus potuit. Quamobrem quis non aisi sapientissime factum dixerit, ut membrum hoc, in quo sanando dia ac multum frustra laboratum est, ne reliquo corpori noceret, excideretur?

Porro Deo cultus tribuetur purius et accuratius, atque ita qui ferunt vasa Domini mundabuntur, ut ad sui imitationem alios trahant. In quo praeclare illud fuit excoctatum, ut qui sacris essent initiandi his moribus atque literis in unaquaque ecclesia a prima aetate instituerentur, ut quoddam quasi virtutum omnium seminarium illud existeret. Iam vero provincialibus synodis restituitur; visitationibus ad populorum utilitatem, non ad querelam et sumptum renovatis; tradita pastoribus regendi suis atque pascendi commodius facultate; poenitentia publica in usum revocata; hospitalitate tum ecclesiasticis hominibus, tum piis locis indicta; in curatis sacerdotibus conferendis memorabili ac paene coelesti ratione constituta; beneficiorum (ut aiunt) pluralitate sublata; hereditaria sanctorum Dei possessione prohibita; modo excommunicationibus imposito ac terminato; primis iudiciis iis in locis, ubi lites oriuntur, assignatis; singularibus certaminibus interdictis; omnium hominum ac sanctorum in primis luxuriae, cupiditatis, atque licentiae freno quasi quodam, quod excuti non facile possit, injecto; regibus ac principibus sui muneris diligenter admonitis; aliisque rebus huiusmodi prudentissime sancitis: quis non videt vestras vos, PP. optimi, hac etiam in re partes cumulatissime executos? Actum saepe est in superioribus conciliis de fide nostra explicanda moribusque corrigendis: sed nescio, an unquam diligentius atque distinctius. Hic praesertim hoc biennio, ex omnium populorum ac nationum, in quibus catholicae religionis veritas agnoscitur, non solum Patres, sed oratores habuimus. At quos viros? Si doctrinam spectemus, eruditissimos; si usum, peritissimos; si ingenia, perspicacissimos; si pietatem, religiosissimos; si vitam, innocuissimos. Numerus in quoque fuit, ut, si praesentes Christiani orbis considerentur angustiae, frequentissima haec omnium, quae antea fuerunt, synodus appareat. Hic singula omnium vulnera detecta, mores expositi fuere, nihil dissimulatum est. Nostrorum adversariorum argumenta et rationes ita tractatae, ut eorum tum causa, non nostra agi videretur. Tertium nonnulla atque etiam quartum discussa; summa saepe contentione certatum; eo scilicet consilio, ut, quemadmodum igne aurum, ita quibusdam quasi lactationibus veritatis vires ac nervi probarentur. Quae enim inter idem sentientes idemque spectantes discordia potuit existere?

Quae quum ita sint, licet optandum (ut initio dicebam) summo opere fuisset, ut una cum illis haec agerentur, quorum potissimum causa tractata sunt: absentium tamen etiam incolumitati atque salutis ita provisum est, ut alia ratione provideri, si adfuissent, non potuisse videatur. Legant illi quae de fide nostra statuimus, ut Christianum hominem doceret, humiliter, et, si lumen eis aliquod fulserit, ne faciem avertant, et, si vocem Domini audierint, corda sua non obdurent, ac si ad communem matris ecclesiae complexum, unde se illi diatraxerant, redire voluerint, clementiam sibi omnem ac misericordiam tribuendam non dubitent. Sed praecipua illa ratio est, P. A., dissentientes a nobis animos conciliandi, consentientes in fide atque officio retinendi, si quae hoc in loco verbis sancimus, re ipsi in nostra ecclesiae praesentibus. Leges etiam optime sunt, muta tamen res est. Quid Hebraeo populo Dei ipsius ore latae leges profuerunt? Quid Lycyrgi leges Lacedaemouii, Solouis Atheniensibus, ac libertatem retinendam, quam ob causam erant conscriptae, utilitatis attulere? Sed cur externa atque antiqua nimis commemoro? Quae ad bene beateque vivendum instituta atque praecepta ex unius Christi Domini nostri vita atque doctrina desi-

cerare aut possumus aut debemus! Quid item fuit a maioribus nostris omissum, quod cum ad recte sentiendum, tum ad praeclare agendum pertineret? Medicamentum quidem salutare compositum ac paratum iamdiu habemus; verum si morbum debet expellere, sumendum est ac per venas in omne corpus diffundendum. Poculo hoc salutis nos primum inebriemur, carissimi, et vivae atque loquentes leges sinus et norma quasi quaedam ac regula, ad quam aliorum actiones et studia dirigantur, atque ita sibi unusquisque persuadeat, nihil e Christianae reip. commodo ac dignitate succedurum, nisi quantum in se sit studiose praestiterit.

Id curandum nobis cum antea fuit, tum multo erit in posterum accuratius. Etenim, si magistri nostri ac salvatoris exemplo facere prius debeamus quam docere: postquam docuimus, quin faciamus, quae esse poterit excusatio? Quis ferre nos ac pati poterit, si, quum non furandum esse demonstravimus, ipsi furemur? si quum non moechandum, moechemur! Sanctos a sancto concilio, innocentes atque integros ab integritatis praeceptis et innocentiae, firmos in fide atque constantes a fidei nostrae firmata doctrina discedere minime convenit. Ac tales quidem expectant nos populi nostri, qui nostrum iamdiu reditum sustinentes ea se ipsi ratione consolabantur, fore, ut hanc temporis usuram maiori praesentis studio sarciremus. Sed fiet id a vobis, ut spero, Patres sanctissimi, diligenter, et, quemadmodum hoc in loco fecistis, ita etiam domi satis Deo atque hominibus facietis. Nunc (quod huius temporis est) Deo primum ipsi maximo atque immortalis maximas atque immortales gratias et agamus et habeamus, qui non secundum peccata, quae fecimus nos, neque secundum iniquitates nostras recitavit nobis, sed diem hunc laetissimum, quem videre multi concupiverunt, nobis non solum videndum, sed etiam celebrandum incredibilem cum totius Christiani populi assensu atque approbatione sua magna benignitate concessit. Pio deinde IV., summo nostro atque optimo Pontifici gratiae perpetuae ac singulares habendae sunt, qui, quum primum beati Petri sedem ascendit, tanto synodum hanc instaurandi desiderio exarsit, ut in eo suas omnes curas et cogitationes defigeret. Nuncios statim viros probatissimos ad indicendum illis nationibus atque provinciis concilium misit, pro quorum in primis salute convocabatur. Hi aequilonis partes prope omnes peragraverunt, rogarunt, obsecrarunt, obtentati sunt; tuta omnia atque amica promiserunt, atque id etiam egerunt, ut in Angliam traicerent. Legatos postmodum pietate ac doctrina praestantissimos, quum interesse ille synodo, ut mirum in modum cupiebat, non posset, huc misit, ex quibus duos (quorum memoria in benedictione est) statuta die, tametsi nulli fere episcopi convenissent, hic esse voluit. Hi, atque additus eis paulo post tertius, novem menses atque eo amplius iustum ad synodum instituendam episcoporum numerum hoc in loco nihil agentes expectaverunt, quum interea nihil aliud Pontifex ipse aut ageret aut meditaretur, quam ut Patres quam plurimi, quam optimi, et quamprimum huc accederent, et Christiani nominis reges omnes ac principes suos huc oratores mitterent, ut communi omnium voto atque consilio communis haec causa gravissima omnium atque maxima tractaretur. Quid vero postea omni cura, sollicitudine, sumptibus praetermisit, quod ad concilii huius amplitudinem, libertatem et commodum pertinere aliquo modo videretur? O singularem pastoris ac patriae nostrae pietatem atque prudentiam! O summam etiam eiusdem felicitatem, cuius auctoritate atque auspiciis iactatum hoc diu et agitatum concilium constitit et conqueasit! Te Paulum III., te Iulium mortuos appello; quamdiu quantoque studio videre quod nos videmus exoptastis? quot in eam rem sumptus, quot labores insumpistis?

317. Quamobrem vere tibi atque ex animo, PIE sanctissime ac beatissime, gratulamur, quod tantam tibi laetitiam, tantam tuo nomini laudem (id quod maximum divinae in te benevolentiae argumentum est) Dominus reservavit, quem nos precibus omnibus ac votis supplices oramus, ut te nobis incolumem pro ecclesiae suae sanctae commodo atque ornamento et quam citissime reddat, et quam diutissime conservet. Serenissimo etiam imperatori gratias agere, et gratulari iure optimo debemus. Ille potentissimorum caesarum, qui propagandae Christianae religionis miro quodam desiderio flagrarunt, animum, ut locum, referens, urbem hanc ab omni periculo liberam conservavit, et nos, ut tutam tranquillamque pacem traheremus, sua vigilantia perfecit, magnamque nostris animis securitatem assidua frum suorum legatorum summorum virorum praesentia ac prope pignore attulit. Ille de nostris his rebus pro sua eximia pietate sollicitus mirifice fuit.

Ille a se atque a nobis dissentientes homines ex obscurissimis, in quibus versantur, tenebris eruere, atque ad sanctae huius synodi clarissimam lucem aspiciendam adducere maximopere laboravit. Regum praeterea Christianorum ac principum in concilio hoc amplissimis suis legationibus ornando, et suos vestrae auctoritati fascas submittendo, pia maxime voluntas grata nobis memoria prosequenda est. Iam vero quis est, illustriss. legati et cardinales,

qui se vobis debere plurimum non fateatur! Vos nostrarum actionum duces optimi ac moderatores exististis. Vos, ne nostra aut in dicendo aut in decernendo libertas violari aliqua ex parte videretur, incredibili patientia ac diligentia curastis. Vos nulli corporis labori, nulli animi contentioni pepercistis, ut ad optatum res exitum, quod alii multi vestri similes frustra tentaverunt, quamprimum perduceretur. In quo praecipuum quandam ac propriam laetitiam habere tu, MORQUE illustriss. atque ornatissime, debes, qui, quum vigesimo ab hinc anno primum praeclaro huic aedificio lapidem posueris, extremam nunc manum post alios multos huic operi architectos adhibitos feliciter pro summa tua ac prope divina sapientia imponis. Factum hoc tuum egregium ac singulare omnium 318. sermone perpetuo celebrabitur, neque ulla unquam aetas de tuis his laudibus conticecet. Quid de vobis dicam, Patres sanctiss., quam bene de Christiana republ. vestris his praestantissimis actionibus meruistis? quanta vestrum uniuersumque nominis commendatio, quanta gloria a Christiano populo universo tribuetur? vos vere Patres, vere pastores et agnoscent omnes et praedicabunt, vobis suam unusquisque vitam atque salutem acceptam libentissime referet. O diem illam populis nostris iucundissimam atque laetissimam, in qua primum revisere illis nos atque amplecti a templi Domini aedificatione redeuntes contigerit.

Sed fac, tu Domine Deus noster, ut tam eximiae de nobis opinionum egregis factis respondeamus, et semen hoc, quod in agro tuo seminavimus, uberem fructum afferat, fluatque ut ros eloquium tuum, atque, quod fore aliquando pollicitus es, fiat temporibus nostris, ut unum sit omnium ovile, et unus pastor, atque in potissimum Pius IV., in tui nominis gloriam sempiternam. Amen.

CONFIRMATIO CONCILII.

Nos Alexander, sancti Laurentii in Damaso diaconus cardinalis de Farnesio, S. R. E. vicecancellarius, fidem facimus et attestamus, qualiter hodie, die Mercurii, xxvi. Ianuarii MDLXIV., Pontificatus sanctissimi D. nostri D. Pii, divina providentia Papae quarti, anno quinto, in consistorio secreto apud S. Petrum, reverendissimi DD. mei, cardinales Moronus et Simoneta, nuper reversi a sacro concilio Tridentino, cui uti sedis apostolicae legati praerant, petierunt ab eodem sanctissimo D. nostro ut infra:

Beatissime Pater, in decreto super fine concilii oecumenici Tridentini, pridie nonas Decembris praeriti publicato, statutum fuit, ut per Sanctitatis vestrae, et sanctae sedis apostolicae legatos et praesidentes peteretur nomine dicti concilii a Sanctitate vestra confirmatio omnium et singulorum, quae tam sub fel. rec. Paulo III., et Iulio III., quam sub Sanctitate vestra in eo decreta et definita sunt. Quapropter nos Ioannes cardinalis Moronus et Ludovicus cardinalis Simoneta, qui tunc legati et praesidentes eramus, volentes exsequi quod in dicto decreto stabilitum fuit, humiliter petimus nomine dicti concilii oecumenici Tridentini, ut Sanctitas vestra dignetur confirmare omnia et singula, quae tam sub fel. rec. Paulo III., et Iulio III., quam sub Sanctitate vestra in eo decreta et definita sunt.

Quibus auditis Sanctitas sua, viso et lecto tenore dicti decreti, et habitis votis reverendissimorum DD. meorum cardinalium, respondit per haec verba:

Petitioni nomine concilii oecumenici Tridentini super eius confirmatione per dictos legatos nobis factae annuentes, omnia et singula, quae in dicto concilio tam sub fel. rec. Paulo III. et Iulio III., praedecessoribus nostris, quam Pontificatus nostri tempore decreta et definita sunt, auctoritate apostolica, etiam de venerabilium fratrum nostrorum cardinalium consilio et assensu, matura cum illis deliberatione praehabita confirmamus, atque ab omnibus Christi fidelibus recipi et inviolabiliter observari mandamus, in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti. Amen.

Ita est.

A. Cardinalis FARNESIUS, Vicecancell.

BULLA S. D. N. PII, DIVINA PROVIDENTIA PAPAE QUARTI; SUPER CONFIRMATIONE OECUMENICI GENERALIS CONCILII TRIDENTINI.

Pius Episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui, respicere dignatus

ecclesiam suam sanctam, tot procellis et tempestatibus agitatum atque vexatam et gravius in dies laborantem, apto tandem ei sub-venit optatoque remedio. Ad plurimas et perniciosissimas haereseas extirpandas, ad corrigendos mores et restituendam ecclesiasticam disciplinam, ad pacem et concordiam Christiani populi procurandam, indictum iam pridem in civitate Tridentina oecumenicum et generale concilium a piae memoriae Paulo III., praedecessore nostro, et sessionibus aliquot habitis coeptum fuerat; ab eius autem successore Iulio in eandem urbem revocatum, post alias sessiones celebratas variis impedimentis et difficultatibus obiectis ne tum quidem peragi poterat, itaque diutius intermissum fuerat, non sine maximo moerore piorum omnium, quum quotidie magis ecclesia eiusmodi remedio imploraret. Nos autem post susceptum sedis apostolicae regimen, tam necessarium ac salutare opus, sicut pastoralis sollicitudo monebat, divinae misericordiae fiducia perficere aggressi, adiuti pio studio clarissimi in Christo filii nostri Ferdinandi Romanorum imperatoris electi, et aliorum Christianorum regum, ferumpublicarum et principum, tandem consecuti sumus quod nec diurnis nec nocturnis curis elaborare destitimus, quodque a Patre luminum assidue precati sumus. Quum enim eam in urbem undique ex Christiani nominis nationibus convenisset, nostris convocata literis, et sua etiam ipsorum pietate excitata, episcoporum et aliorum insignium praelatorum maxima et oecumenico concilio digna frequentia: praeter plurimos alios pios et sacrarum litterarum scientia divinique et humani iuris cognitione praestantes viros, praesidentibus ipsi synodo sedis apostolicae legatis, nobis adeo concilii libertati faventibus, ut etiam de rebus sedi apostolicae proprie reservatis liberum ipsi concilio arbitrium per literas ad legatos nostros scriptas ultro permiserimus, quae de sacramentis et aliis rebus, quae quidem necessariae visae sint, tractanda, definienda et statuenda restabant, ad confutandas haereseas, ad tollendos abusos, et emendandos mores, a sacrosancta synodo summa libertate diligentiaque tractata et accurate ac mature admodum definita, explicata, statuta sunt. Quibus rebus perfectis concilium tanta omnium, qui illi interfuerunt, concordia peractum fuit, ut consensus eum plane a Domino effectum fuisse constiterit, idque in nostris atque omnium oculis valde mirabile fuerit. Pro quo tam singulari Dei munere supplicationes statim in alma hac Urbe indiximus, quae magna cleri et populi pietate celebratae fuerunt, laudesque et gratias divinae maiestati merito persolvendas curavimus, quum eiusmodi concilii exitus spem magnam et prope certam attulerit, fore, ut maiores in dies fructus ad ecclesiam ex ipsius decretis et constitutionibus perveniant. Quum autem ipsa sancta synodus pro sua erga sedem apostolicam reverentia, antiquorum etiam conciliorum vestigiis inhaerens, decretorum suorum omnium, quae nostro et praedecessorum nostrorum tempore facta sunt, confirmationem a nobis petierit, decreto de ea re in publica sessione facto, Nos, ex legatorum literis prius, deinde post reditum eorum ex iis, quae synodi nomine diligenter retulerunt, postulatione ipsius synodi cognita, habita super hac re cum venerabilibus fratribus nostris sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus deliberatione matura, sanctique Spiritus in primis auxilio invocato, quum ea decreta omnia catholica et populo Christiano utilia ac salutaria esse cognovissemus, ad Dei omnipotentia laudem de eorundem fratrum nostrorum consilio et assensu in consistorio nostro secreto illa omnia et singula auctoritate apostolica hodie confirmavimus, et ab omnibus Christi fidelibus suscipienda ac servanda esse decrevimus, sicut harum quoque litterarum tenore ad clariorem omnium notitiam confirmamus, et suscipi observarique decernimus. Mandamus autem in virtute sanctae obedientiae, et sub poenis a sacris canonibus constitutis, aliisque gravioribus, etiam privationis, arbitrio nostro inflegendis, universis et singulis venerabilibus fratribus nostris, patriarchis, archiepiscopis, episcopis et aliis quibusvis ecclesiarum praelatis, cuiuscunque status, gradus, ordinis et dignitatis sint, et etiam cardinalatus honore praefulgeant, ut eadem decreta et statuta in ecclesiis suis, civitatibus et dioecesis in iudicio et extra iudicium diligenter observent, et a subditis quisque suis, ad quos quomodolibet pertinet, inviolabiliter faciant observari; contradictores quoslibet et contumaces per sententias, censuras et poenas ecclesiasticas etiam iis ipsis decretis contentas, appellatione postposita, compescendo; invocato etiam, si opus fuerit, brachii saecularis auxilio. Ipsum vero carissimum filium nostrum imperatorem electum, ceterosque reges, respublicas ac principes Christianos monemus, et per viscera misericordiae Domini nostri Iesu Christi obtestamur, ut, qua pietate concilio per oratores suos affuerunt, eadem pietate ac pari studio, divini honoris et populorum suorum salutis causa, pro sedis quoque apostolicae et sacrae synodi reverentia, ad eiusdem concilii exsequenda et observanda decreta praelatis, quum opus fuerit, auxilio et favore suo adsint, neque adversantes sanae ac salutari concilii doctrinae 321. ophiones a populis ditionis suae recipi permittant, sed eas penitus interdiciant. Ad vitandum praeterea perversionem et confusionem,

quae oriri posset, si unicuique liceret, prout et liberet, in decreta concilii commentarios et interpretationes suas edere, apostolica auctoritate inhibemus omnibus, tam ecclesiasticis personis, cuiuscunque sint ordinis, conditionis et gradus, quam laicis, quocunque honore ac potestate praeditis praelatis quidem sub interdicti ingressus ecclesiae, aliis vero, quicunque fuerint, sub excommunicationis latae sententiae poenis, ne quis sine auctoritate nostra audeat ullos commentarios, glossas, annotationes, scholia, ullumve omnino interpretationis genus super ipsius concilii decretis quocunque modo edere, aut quicquam quocunque nomine, etiam sub praetextu maioria decretorum corroborationis aut executionis, aliove quaesito colore statuere. Si cui vero in eis aliquid obscurius dictum et statutum fuisse, eamque ob causam interpretatione aut decisione aliqua egere visum fuerit, ascendat ad locum, quem Dominus elegit, ad sedem videlicet apostolicam, omnium fidelium magistratam, cuius auctoritatem etiam ipsa sancta synodus tam reverenter agnovit. Nos enim difficultates et controversias, si quae ex eis decretis ortae fuerint, nobis declarandas et decidendas, quemadmodum ipsa quoque sancta synodus decrevit, reservamus; parati, sicut ea de nobis merito confusa est, omnium provinciarum necessitatibus ea ratione, quae commodior nobis visa fuerit, providere; decernentes nihilominus irritum et inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari. Ut haec autem ad omnium notitiam perveniant, neve quis excusatione ignorantiae uti possit: volumus et mandamus, ut haec litterae per aliquos curiae nostrae cursores in basilica Vaticana principis Apostolorum et in ecclesia Lateranensi tunc, quum in eis populus, ut missarum solennibus intersit, congregari solet, palam 322. et clara voce recitentur, et, postquam recitatae fuerint, ad valvas earum ecclesiarum, itemque cancellariae apostolicae, et in loco solito Campi Florae affigantur; ibique, ut legi et omnibus innotescere possint, aliquantisper relinquantur; quum autem inde amovebuntur, relictis de more ibidem exemplis, in alma Urbe ad impressionem tradantur, quo commodius per Christianas provincias et regna devulgari possint. Transumptis quoque earum, quae manu alicuius publici notarii scripta subscriptave, et sigillo ac subscriptione alicuius personae in dignitate ecclesiastica constitutae munita fuerint, fidem sine ulla dubitatione haberi, mandamus atque decernimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae confirmationis, monitionis, inhibitionis, reservationis, voluntatis, mandatorum et decretorum infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum. Dat. Romae apud sanctum Petrum, anno Incarnationis dominicae millesimo quingentesimo sexagesimo quarto, septimo Kalend. Februarii, Pontificatus nostri anno quinto.

Ego Pius Catholicae Ecclesiae Episcopus.

Ego F. Card. Pisanus, Episcopus Ostiensi. Decanus.

Ego Fed. Card. Coesius, Episcopus Portuensis.

Ego Io. Card. Moronus, Episcopus Tusculanus.

Ego A. Card. Farnesius, Vicecan. Episcop. Sab.

Ego R. Card. S. Angeli, Maior Poenitent.

Ego Io. B. Cardinalis S. Vitalis.

Ego Io. Michael, Card. Saracenus.

Ego Io. B. Cicada, Card. S. Clementis

Ego Scipio, Card. Piarum.

Ego Io. Card. Roumanus.

Ego F. M. G. Card. Alexandrinus.

Ego F. Clemens, Card. Arae coeli.

Ego Io. Card. Sabellus.

Ego B. Card. Salviatus.

Ego Ph. Card. Aburd.

Ego Lud. Card. Simoneta.

Ego F. Card. Pacieccus y de To.

Ego M. A. Card. Amulius.

Ego Io. Franc. Card. de Gambarara.

Ego Carolus Card. Borromaeus.

Ego M. S. Card. Const.

Ego Alph. Card. Gesualdus.

Ego Hip. Card. Ferrar.

Ego Franciscus, Card. Gonzaga.

Ego Gui. Aso. Diacon. Card. Cam.
Ego Vitellocius, Card. Vitellius.

Ant. FLOREBELLUS Lavellinus.
H. CUMYN.

326.

**BULLA S. D. N. D. PII,
DIVINA PROVIDENTIA PAPAE QUARTI,
SUPER DECLARATIONE TEMPORIS**

**AD OBSERVANDA DECRETA SACRI, OECUMENICI
ET GENERALIS CONCILII TRIDENTINI.**

Pius Episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Sicut ad sacrorum conciliorum decreta ac canones auctoritas atque confirmatio apostolicae sedis et debet et solet accedere, ita, si quae super eis exorta sit dubitatio, eiusdem sedis iudicio et declaratione tollenda est. Ad aures nostras pervenit, multos esse, qui dubitent, ex quo tempore coeperint decreta sacri generalis concilii Tridentini, ad reformationem et ius positivum duntaxat spectantia, eos, ad quos pertinent, obligare, illa praesertim, quae tempora certa praestituunt ad provinciales dioecesanisque synodos celebrandas, ad sacros ordines suscipiendos, ad religionem profitendam, ad parochiales ecclesias aliaque beneficia ecclesiastica, quae eiusdem concilii decretis retineri prohibita sit, resignanda, et ad complures res huiusmodi exsequendas, ac alias omnes ad praedictam reformationem iusque positivum tantum spectantes, quae observari aut evitari debeant. Nos itaque, ut omnis controversia dubitatioque tollatur, motu proprio eam rem, prout rationi, iuri et aequitati convenire censuimus, duximus declarandam. Nam etsi ipsius concilii decreta etiam de venerabilium fratrum nostrorum sanctae

327. Romanae ecclesiae cardinalium consilio et assensu, in consistorio nostro secreto confirmata a nobis fuerunt sub finem mensis Ianuarii, et ab eo etiam tempore apud hanc sanctam sedem observari coeperunt, quia tamen non parum temporis in eis Romae diligenter emendateque imprimendis necessario consumptum fuit, et iure etiam communi sancitum est, ut constitutiones novae vim non nisi post certum tempus obtineant, aequum nobis et iustum visum est, praedicta decreta omnia ad dictam reformationem iusque positivum duntaxat spectantia, a Kalend. Maii proxime praeteriti omnes obligare coepisse, neque post eam diem excusationem cuiusquam, quod ea ignoraverit, admittendam, atque ita apostolica auctoritate declaramus ac definimus, et ab omnibus iudicari debere mandamus atque statuimus; decernentes irritum et inane, si quid secus a quoquam quacunque dignitate, auctoritate et potestate praedito contigerit iudicari; non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis, aliisque in contrarium facientibus quibuscunque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae declarationis, definitionis, mandati, statuti et decreti infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum. Dat. Romae apud sanctum Petrum, anno Incarnationis dominicae millesimo quingentesimo sexagesimo quarto, quatuordecimo Kal. Augusti, Pontificatus nostri anno quinto.

Fed. Card. CAESIUS.
Cae. GLOAERIUS.
H. CUMYN.

Registrata apud CAESAREM Secretarium.

328. Anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo sexagesimo quarto, indictione septima, die vero vigesima mensis Iulii, Pontificatus sanctissimi in Christo Patris, et Domini nostri Domini Pii, divina providentia PAPAE IV., anno quinto retroscriptae litterae affixae, lectae et publicatae fuerunt in valois basilicarum principis Apostolorum de Urbe, et sancti Ioannis Lateran. necnon Camerae apostolicae, et in acie Campi Florae. Per nos Iacobum Carra, et Iulium Parinum, praelibati S. D. N. PAPAE cursores.
Antonius CLERICI, Magister Cursorum.

MOTUS PROPRIUS

**S. D. N. D. PII, DIVINA PROVIDENTIA
PAPAE QUARTI.**

Deputantur octo cardinales, qui faciant observari constitutiones et ordinationes a Pio IV. editas, nec non decreta sacri oecumenici et generalis concilii Tridentini.

PIUS PAPA IV.

Motu proprio, etc. Alias nos nonnullas constitutiones et ordinationes, reformationem maioris poenitentiarum ac sacrae poenitentiarum nostrae, ac vicarii nostri, ac eius officii, nec non camerarii et camerae apostolicae, ac illius causarum auditoris, nec non palatii apostolici causarum auditorum, ac gubernatoris et capitoline curiarum, et contradictarum aliorumque almae Urbis nostrae ac Romanae curiae tribunalium et officiorum concernentes, edidimus, quae tamen (ut intelleximus) ab eorundem officiorum et tribunalium praefectis ac officialibus minus diligenter observantur. Quum autem exitae nostrae voluntatis sit, illa ut, et pariter decreta sacri concilii Tridentini, in his, quae ad eorum officia spectant, ab eisdem omnino observentur: Nos propterea considerantes, parum eas iura concedere, nisi sint qui ea executioni demandari faciant, et in praemissis, prout ex debito pastoralis officii nobis (meritis licet imparibus) iniuncti obligamur, salubriter et utiliter providere, praefatasque constitutiones et ordinationes ac decreta concilii, quas et quae hic haberi volumus pro expressis, inviolabiliter observari volentes; venerabili fratri nostro Joanni episcopo Tusculano. Morono, Io. Michaeli Sanctae Anastasiae Saraceno, ac Io. Baptistae S. Clementis Cicadae, nec non Michaeli S. Sabinae Alexandrino, Clementi S. Mariae in Ara coeli, Ludovico sancti Cyriaci in Thernis Simouetae, ac Carolo Sancti Martini in Montibus Borromaeo Presbyteris, necnon Vitellotio S. Mariae in porticu Vitellio puncupatis titularum, diacono, cardinalibus committimus et mandamus, quatenus ipsi, seu eorum maior pars, coniunctim vel divisim, eorum arbitrio, etiam tanquam executores dictarum litterarum, constitutionum et decretorum praedictorum, constitutiones et ordinationes ac decreta praefata, iuxta tenores eorum ac litterarum desuper contentarum, per quoscunque poenitentiarum, vicariae et camerae ac tribunalium praedictorum iudices et officiales, sub excommunicationis latae sententiae ac privationis officiorum, et aliis eisdem cardinalibus bene visis, etiam pecuniarum eo ipso incurrendis poenis, firmiter observari faciant et cum effectu, (nisi tam in executione dictorum decretorum concilii, quam dictarum litterarum nostrarum, aliqua dubietas aut difficultas emerit, quo casu ad nos referant), invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii saecularis, ac eos, qui literis et decretis praedictis, et eorundem cardinalium mandatis non paruerint, ex nunc, prout ex eodem die, et contra, illorum officiis privatos, nec non ad illa et alia Romanae curiae officia in posterum obtinenda inhabiles, ac ipsi ab eisdem officiis sic privatis, illa tanquam per privationem vacantia a datario nostro vendi, et a quibusvis personis idoneis pro pretio convenienti emi, libere et licite posse auctoritate nostra carent, nunciant, decernant ac declarent, prout nos harum serie nunciamus, decernimus 330. et declaramus; non obstantibus quibusvis constitutionibus et ordinationibus apostolicis, ac poenitentiarum, et curiarum, nec non tribunalium praedictorum statutis etc., etiam iuramento etc. roboratis, privilegiis quoque, indultis et literis apostolicis, illis ac dictis officialibus et tribunalibus sub quibuscunque tenoribus et formis, ac cum quibusvis clausulis et decretis, etiam motu simili et alias quomodocunque concessis, etc. Quibus omnibus etc. illorum tenores etc. hac vice latissime derogamus, eamque adversus praemissa nullatenus suffragari volumus, ceterisque contrariis quibuscunque.

Placet Motu Proprio I.

Dat. Romae apud Sanctum Marcum, quarto Nonas Augusti, anno quinto.

**BULLA S. D. N. D. PII,
DIVINA PROVIDENTIA PAPAE QUARTI,
SUPER FORMA IURAMENTI PROFESSIONIS
FIDEI.**

Pius Episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam. Iniunctum nobis apostolicae servitutis officium requirit, ut ea, quae Dominus omnipotens ad providam ecclesiae suae directionem

sanctis Patribus in nomine suo congregatis divinitus inspirare dignatus est, ad eius laudem et gloriam inunctanter exsequi properemus. Quum itaque iuxta concilii Tridentini dispositionem omnes, quos deinceps cathedralibus et superioribus ecclesiis praefici, vel quibus de illarum dignitatibus, canonicatibus et aliis quibuscunque beneficiis ecclesiasticis curam animarum habentibus provideri contingeret, publicam orthodoxae fidei professionem facere, seque in Romanae ecclesiae obedientia permansuros spondere et iurare teneantur: Nos volentes, etiam per quoscunque, quibus de monasteriis, conventibus, domibus et aliis quibuscunque locis regularium quorumcunque ordinum, etiam militarium, quocunque nomine vel titulo providebitur, idem item servari, et ad hoc, ut unius eiusdem fidei professio uniformiter ab omnibus exhibeatur, unicaque et certa illius forma cunctis innotescat, nostrae sollicitudinis partes, in hoc alicui minime desiderari, formam ipsam praesentibus annotatam publicari, et ubique gentium per eos, ad quos ex decretis ipsius concilii et alios praedictos spectat, recipi et observari, ac sub penis per concilium ipsum in contravenientes latis, iuxta hanc et non aliam formam, professionem praedictam solenniter fieri, auctoritate apostolica tenore praesentium districte praecipiendo mandamus, huiusmodi sub tenore:

Ego N. firma fide credo et profiteor omnia et singula, quae continentur in symbolo fidei, quo S. Romana ecclesia utitur, videlicet: „Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilem omnium et invisibilem; et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula, Deum de Deo, lumen de lumine; Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri; per quem omnia facta sunt; qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelo, et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine, et homo factus est; crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est; et resurrexit tertia die secundum scripturas, et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris, et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis; et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit; qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur; qui locutus est per Prophetas; et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam. Confiteor unum baptismam in remissionem peccatorum, et exspecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi. Amen.“ Apostolicas et ecclesiasticas traditiones, reliquiasque eiusdem ecclesiae observationes et constitutiones firmissime admitto et amplector. Item sacram scripturam iuxta eum sensum, quem tenuit et tenet sancta mater ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione sacrarum scripturarum, admitto, nec eam unquam nisi iuxta unanimem consensum Patrum accipiam et interpretabor. Profiteor quoque septem esse vera et proprie sacramenta novae legis a Iesu Christo Domino nostro instituta, atque ad salutem humani generis, licet non omnia singulis necessaria, scilicet baptismum, confirmationem, eucharistiam, poenitentiam, extremam unctionem, ordinem et matrimonium, illaque gratiam conferre, et ex his baptismum, confirmationem et ordinem sine sacrilegio reiterari non posse. Recipio quoque et approbos ecclesiae catholicae ritus in supra-dictorum omnium sacramentorum solenni administratione recipio et admitto. Omnia et singula, quae de peccato originali et de iustificatione in sacrosancta Tridentina synodo definita et declarata fuerunt, amplector et recipio. Profiteor pariter in missa offerri Deo verum, proprium et propitiatorium sacrificium pro vivis et defunctis, atque in sanctissimo eucharistiae sacramento esse vere, realiter et substantialiter corpus et sanguinem, una cum anima et divinitate Domini nostri Iesu Christi, fierique conversionem totius substantiae panis in corpus, et totius substantiae vini in sanguinem, quam conversionem catholica ecclesia transsubstantiationem appellat. Fateor etiam sub altera tantum specie totum atque integrum Christum verumque sacramentum sumi. Constantiter teneo purgatorium esse, animasque ibi detentas fidelium suffragiis iuvari; similiter et sanctos una cum Christo regnantes venerandos atque invocandos esse, eosque orationes Deo pro nobis offerre, atque eorum reliquias esse venerandas. Firmiter assero, imagines Christi ac deiparae semper Virginis, nec non aliorum sanctorum, habendas et retinendas esse, atque eis debitum honorem ac venerationem impertiendam; indulgentiarum etiam potestatem a Christo in ecclesia relictam fuisse, illarumque usum Christiano populo maxime salutarem esse affirmo. Sanctam catholicam et apostolicam Romanam ecclesiam omnium ecclesiarum matrem et magistratam agnosco; Romanoque Pontifici, beati Petri Apostolorum principis successori ac Iesu Christi vicario, veram obedientiam spondeo ac iuro. Cetera item omnia a sacris canonibus et oecumenicis conciliis, ac praecipue a sacrosancta Tridentina synodo tradita, definita et declarata, indubitanter recipio atque profiteor, simulque contraria omnia, atque haereses quascunque ab ecclesia damnatas

et reiectas reiicio, et anathematizatas ego pariter damno, reiicio et anathematizo. Hanc veram catholicam fidem, extra quam nemo salvus esse potest, quam in praesenti sponte profiteor et veraciter tenso, eandem integram et immaculatam, usque ad extremum vitae spiritum constantissime (Deo adiuvante) retinere et confiteri, atque a meis subditis, vel illis, quorum cura ad me in munere meo spectabit, teneri, doceri et praedicari, quantum in me erit, curaturum, ego idem N. spondeo, voveo ac iuro. Sic me Deus adjuvet et haec sancta Dei evangelia.

Volumus autem quod praesentes literae in cancellaria nostra apostolica de more legantur. Et ut omnibus facilius pateant, in eius quinterno describantur, ac etiam imprimantur.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae voluntatis et mandati infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Romae apud sanctum Petrum, anno Incarnationis dominicae millesimo quingentesimo sexagesimo quarto, Idibus Novemb., Pontificatus nostri anno quinto.

Fed. CARDINALIS Caesius.

Caes. GLORIERIUS.

Lectae et publicatae fuerunt suprascriptae literae Romae in 334. cancellaria apostolica, anno Incarnationis dominicae millesimo quingentesimo sexagesimo quarto, die vero sabbati, nona mensis Decembris, Pontificatus sanctissimi in Christo Patris et domini nostri, domini Pii Papae quarti, anno quinto.

A. LOMELLINUS Custos.

BULLA S. D. N. PII, DIVINA PROVIDENTIA PAPAE QUARTI.

Revocantur privilegia, exemptiones, immunitates, facultates, dispensationes, conservatoriae, indulta etc., quibuscunque locis et personis concessa, in his, in quibus statutis et decretis sacri concilii Tridentini contrariantur.

Pius Episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

In principis Apostolorum sede, meritis licet imparibus, divina dispositione constituti, nihil neque universali ecclesiae, curae et sollicitudini nostrae commissae, salubris, neque iniuncto nobis apostolicae servitutis officio decentius praestare possumus, quam quod providentiae nostrae ministerio oecumenicum concilium Tridentinum, sicut nostris potissimum auspiciis, summaque sanctorum Patrum concordia per Dei misericordiam feliciter absolutum fuit, ita per universos, qui Christiana pietate censentur, ubique suscipiatur, et remotis quibuscunque obstaculis ab omnibus aequaliter observetur. Quum itaque in eodem concilio quamplurima salubria et ad universalem morum reformationem valde utilia decreta atque statuta, maturo praesentium ipsorum examine praecedente, sint edita, quibus multa atque diversa privilegia, exemptiones, immunitates, dispensationes, facultates, conservatoriae, iudulta, et, ut vocant, concessionalia, et mare magnum, et aliae gratiae, quae variis, tam cathedralibus, etiam metropolitans, quam collegiatis ecclesiis, monasteriis, conventibus, et aliis religiosis, etiam fratrum mendicantium domibus et ordinibus, nec non sancti Spiritus in Saxia, sancti Iohannis Lateranensis, ac incurabili de Urbe, sancti Antonii Viennensis et sancti Bernardi Iurensis aliisque hospitalibus, militiis, eorumque capitulis et conventibus, ac universitatibus, etiam studiorum generalium collegiis, tam saecularibus quam ecclesiasticis, confraternitatibus, societatibus, et tam principis Apostolorum de Urbe, quam aliis fabricis, sanctae Cruciatas, aliisque piis locis et operibus, nec non patriarchis, archiepiscopis, episcopis, praelatis, abbatibus, abbatissis, prioribus, praepositis, et aliis ecclesiasticis, tam saecularibus quam diversorum ordinum et militiarum regularibus, ac etiam laicis cuiuscunque dignitatis, et status ac gradus, et excellentiae, ac etiam ducali, regia et imperiali dignitate fulgentibus utriusque sexus personis, nec non aliquibus notariis, et etiam de latere legatis atque nunciis, tam perpetuo quam ad tempus, per plures Romanos Pontifices praedecessores nostros, ac nos et sedem apostolicam eiusque legatos hactenus, etiam motu proprio, et ex certa scientia ac de apostolica potestate plenitudine, seu etiam imperatorum, regum, ducum, et aliorum principum contemplatione et intuitu, etiam de fratrum consilio, diversimode, variisque temporibus, in genere vel specie, ex quavis etiam honesta causa concessa, et etiam pluries confirmata et innovata fuerunt, in plerisque contrariantur: Nos, quibus in primis cordi est, tam sanctae et ecclesiae Dei saluberrima decreta suos, ut par est, effectus ubique consequi, et ab omnibus obedi-

ter observari, privilegiorum, exemptionum, immunitatum, facultatum, conservatoriarum, indultorum, confessionarium, maris
 336. magni, et aliarum gratiarum praedictarum, ac quarumcumque apostolicarum et aliarum literarum desuper confectarum, processuumque, decretorum et aliorum inde secutorum tenores, ac si de verbo ad verbum insererentur, praesentibus pro sufficienter expressis, et plene insertis habentes, motu proprio, et ex certa scientia, ac de apostolicae potestatis plenitudine, quod eadem omnia et singula privilegia, exemptiones, immunitates, facultates, dispensationes, conservatoriae, indulta, confessionalia, mare magnum, et aliae gratiae in his omnibus et singulis, in quibus illa statutis et decretis concilii huiusmodi contrariantur, ipso iure revocata, cassata et annullata, ac ad ipsius concilii terminos atque limites reducta sint et esse censeantur, nec quicquam adversus ipsa decreta et statuta, quo minus ubique et apud omnes observentur, in aliquo suffragari posse, sed ea perinde haberi et reputari debere, ac si nunquam emanassent, auctoritate apostolica tenore praesentium declaramus, ac etiam statuimus et ordinamus. Decernentes nihilominus omnia et singula, quae vigore privilegiorum, exemptionum, immunitatum et dispensationum, facultatum, conservatoriarum, indultorum, confessionarium et aliarum quarumcumque gratiarum huiusmodi, post id tempus, quo concilium obligare coepit, facta et gesta quomodolibet fuerunt et in posterum sent, in his, in quibus dicti concilii decretis adversantur, nulla, invalida et irrita esse et censeri, ac nemini, etiam quantumlibet, ut praefertur, qualificato, tam in foro (quod aiunt) fori, quam conscientiae, suffragari posse et debere. Et ita per quoscunque locorum ordinarios, aliosque iudices et commissarios quavis auctoritate fungentes, etiam sanctae Romanae ecclesiae cardinales, sublata eis et eorum cuilibet quavis aliter iudicandi facultate, in utroque foro iudicari et definiti debere, ac quicquid secus a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, attentari contigerit, irritum et inane decernimus. Non obstantibus praemissis, ac constitutionibus et ordinationibus apostolicis, ceterisque contrariis quibuscumque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae declarationis, statuti, ordinationis et decreti infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum.

Dat. Romae, apud sanctum Petrum, anno Incarnationis dominicae millesimo quingentesimo sexagesimo quinto, tertio decimo Kalend. Martii, Pontificatus nostri anno sexto.

Cae. GLORIERIUS.
 P. Episcopus NARNIEN.
 H. CUMYX.

Anno a Nativitate D. millesimo quingentesimo sexagesimo quinto, indictione sexta, die vero cigesima quarta mensis Februarii, Pontificatus sanctissimi in Christo Patris et D. nostri, domini PII, divina providentia PAPAE IV., anno eius sexto, retrospectae literae apostolicae affixas et publicatae fuerunt in aede Campi Florae, et valvis cancellariae apostolicae, per nos Nicolaum de Matthaeis, et Camillum Cherubinum S. D. N. Papae cursores. Philibertus PHAPUIS Magister Cursorum.

338.

DE LIBRIS PROHIBITIS REGULAE DECEM

PER PATRES A TRIDENTINA SYNODO DELECTOS
 CONCINNATAE, ET A PIO PAPA IV. COMPROBATAE.

REGULA I.

Libri omnes, quos ante annum MDXV. aut summi Pontifices, aut concilia oecumenica damnarunt, et in hoc indice non sunt, eodem modo damnati esse censeantur, sicut olim damnati fuerunt.

REGULA II.

Haeresiarum libri, tam eorum, qui post praedictum annum haereses invenerunt vel suscitaverunt, quam qui haereticorum capita aut duces sunt vel fuerunt, quales sunt Lutherus, Zuinglius, Calvinus, Balthasar Paeimontanus, Sweeneyfeldius, et his similes, cuiuscumque nominis, tituli aut argumenti existant, omnino prohibentur. Aliorum autem haereticorum libri, qui de religione quidem ex professo tractant, omnino damnantur. Qui vero de religione non tractant, a theologis catholicis iussu episcoporum et inquisitorum examinati et approbati permittuntur. Libri etiam ca-

tholici conscripti, tam ab illis, qui postea in haeresim lapsi sunt, quam ab illis, qui post lapsum ad ecclesiae gremium rediere, approbati a facultate theologica alicuius universitatis catholicae, vel ab inquisitione generali, permitti poterunt.

REGULA III.

339.

Versiones scriptorum etiam ecclesiasticorum, quae hactenus editae sunt a damnatis auctoribus, modo nihil contra sanam doctrinam contineant, permittuntur. Librorum autem veteris testamenti versiones viris tantum doctis et piis iudicio episcopi concedi poterunt, modo huiusmodi versionibus tanquam elucidationibus vulgatae editionis ad intelligendam sacram scripturam, non autem tanquam sano textu utantur. Versiones vero novi testamenti ab auctoribus primae classis huius indicis factae nemini concedantur, quia utilitatis parum, periculi vero plurimum lectoribus ex earum lectione manare solet. Si quae vero annotationes cum huiusmodi, quae permittuntur, versionibus, vel cum vulgata editione circumferuntur, expunctis locis suspectis a facultate theologica alicuius universitatis catholicae, aut inquisitione generali, permitti eisdem poterunt, quibus et versiones. Quibus conditionibus totum volumen bibliorum, quod vulgo biblia Vatabli dicitur, aut partes eius concedi viris piis et doctis poterunt. Ex bibliis vero Isidori Clarii Brixiani prologus et prolegomena praecedantur; eius vero textum nemo textum vulgatae editionis esse existimet.

REGULA IV.

Quum experimento manifestum sit, si sacra biblia vulgari lingua passim sine discrimine permittantur, plus inde, ob hominum temeritatem, detrimenti, quam utilitatis oriri, hac in parte iudicio episcopi aut inquisitoris stetur, ut cum consilio parochi vel confessorii bibliorum a catholicis auctoribus versorum lectionem in vulgari lingua eis concedere possint, quos intellexerint ex huiusmodi lectione non damnum, sed fidei atque pietatis augmentum capere posse; quam facultatem in scriptis habeant. Qui autem abque tali facultate ea legere seu habere praesumpserit, nisi prius bibliis ordinario redditus peccatorum absolutionem percipere non possit. Biblioplae vero, qui praedictam facultatem non habent, biblia idiomate vulgari conscripta vendiderint vel alio quovis modo concesserint, librorum pretium in usus pios ab episcopo convertendum amittant, aliaque poenis pro delicti qualitate eiusdem episcopi arbitrio subiacent. Regulares vero non nisi facultate a praelatis suis habita ea legere aut emere possint.

REGULA V.

Libri illi, qui haereticorum auctorum opera interdum prodeunt, in quibus nulla aut pauca de suo apponunt, sed aliorum dicta colligunt, cuiusmodi sunt lexica, concordantiae, apophthegmata, similitudines, indices et huiusmodi, si quae habeant admixta; quae expurgatione indigeant, illis episcopi et inquisitoris una cum theologorum catholicorum consilio sublatis aut emendatis, permittantur.

REGULA VI.

Libri vulgari idiomate de controversiis inter catholicos et haereticos nostri temporis disserentes non passim permittantur; sed idem de illis servetur, quod de bibliis vulgari lingua scriptis statutum est. Qui vero de ratione bene vivendi, contemplandi, confitendi ac similibus argumentis vulgari sermone conscripti sunt, si sanam doctrinam contineant, non est cur prohibeantur, sicut nec sermones populares vulgari lingua habiti. Quod si hactenus in aliquo regno vel provincia aliqui libri sunt prohibiti, quod nonnulla continerent, quae sine delectu ab omnibus legi non expediat, si eorum auctores catholici sunt, postquam emendati fuerunt, permitti ab episcopo et inquisitore poterunt.

REGULA VII.

Libri, qui res lascivas seu obscenas ex professo tractant, narrant aut docent, quum non solum fidei, sed et morum, qui huiusmodi librorum lectione facile corrumpi solent, ratio habenda sit, omnino prohibentur, et qui eos habuerint severe ab episcopis puniantur. Antiqui vero ab ethnicis conscripti propter sermonis elegantiam et proprietatem permittuntur; nulla tamen ratione pueris praelegendi erunt.

REGULA VIII.

Libri, quorum principale argumentum bonum est, in quibus tamen obiter aliqua inserta sunt, quae ad haeresim seu impietatem, divinationem seu superstitionem spectant, a catholicis theologis inquisitionis generalis auctoritate expurgati concedi possunt. Idem iudicium sit de prologis, summariis seu annotationibus, quae a damnatis auctoribus, libris non damnatis, appositae sunt. Sed posthac non nisi emendati excudantur.

342.

REGULA IX.

Libri omnes et scripta geomantiae, hydromantiae, aeromantiae, pyromantiae, oneiromantiae, chiromantiae, necromantiae, sive in quibus continentur sortilegia, veneficia, auguria, auspicia, incantationes artis magicae, prorsus reiciuntur. Episcopi vero diligenter provideant, ne astrologiae iudiciariae libri, tractatus, indices legantur vel habeantur, qui de futuris contingentibus, successibus, fortuitivae casibus, aut iis actionibus, quae ab humana voluntate pendent, certi aliquid eventurum affirmare audent. Permittantur autem iudicia et naturales observationes, quae navigationis, agriculturae sive medicae artis iuvandae gratia conscripta sunt.

REGULA X.

343. In librorum aliarumve scripturarum impressione servetur quod in concilio Lateranensi sub Leone X. Sess. 10. statutum est^{*)}. Quare, si in alma urbe Roma liber aliquis sit imprimendus, per vicarium summi Pontificis et sacri palatii magistrum, vel personas a sanctissimo domino nostro deputandas, prius examinetur. In aliis vero locis ad episcopum vel alium habentem scientiam libri vel scripturae imprimendae, ab eodem episcopo deputandum, ac inquisitorem haereticae pravitatis eius civitatis vel dioecesis, in qua impressio fiet, eius approbatio et exama pertineat, et per eorum manum propria subscriptione gratis et sine dilatione imponendam sub poenis et censuris in eodem decreto contentis approbetur, hac lege et conditione addita, ut exemplum libri imprimendi authenticum et manu auctoris subscriptum, apud examinatorem remaneat; eos vero, qui libellos manuscriptos vulgant, nisi ante examinati probatque fuerint, iisdem poenis subici debere iudicantur Patres deputati, quibus impressores; et qui eos habuerint et legerint, nisi auctores prodiderint, pro auctoribus habeantur. Ipsa vero huiusmodi librorum probatio in scriptis detur, et in fronte libri vel scripti vel impressi authentice appareat, probatque et exama, ac cetera gratis fiant. Praeterea in singulis civitatibus ac dioecibus domus vel loci, ubi ars impressoria exercetur, et bibliothecae librorum venalium saepius visitentur a personis ad id deputandis ab episcopo sive eius vicario, atque etiam ab inquisitore haereticae pravitatis, ut nihil eorum, quae prohibentur, aut imprimatur, aut vendatur, aut habeatur. Omnes vero librarii et quicumque librorum venditores habeant in suis bibliothecis indicem librorum venalium, quos habent, cum subscriptione dictarum personarum; nec alios libros habeant, aut vendant, aut quacunque ratione tradant sine licentia eorundem deputandorum, sub poena amissionis librorum, et aliis arbitrio episcoporum vel inquisitorum imponendis. Emptores vero, lectores vel impressores eorundem arbitrio puniantur. Quod si aliqui libros quoscunque in aliquam civitatem introducant, teneantur eisdem personis deputandis renunciare, vel, si locus publicus mercibus eiusmodi constitutus sit, ministri publici eius loci praedictis personis significant libros esse ad ductos. Nemo vero audeat librum, quem ipse vel alius in civitatem introduxit, alicui legendum tradere, vel aliqua ratione alienare aut commodare, nisi ostenso prius libro, et habita licentia a personis deputandis, aut nisi notorie constet, librum iam esse omnibus permissum. Idem quoque servetur ab heredibus et executoribus ultimarum voluntatum, ut libros a defunctis relictos sive eorum indicem illis personis deputandis offerant, et ab iis licentiam obtineant, priusquam eis utantur, aut in alias personas quacunque ratione transferant. In his autem omnibus et singulis poena statuatur vel amissionis librorum, vel alia, arbitrio eorundem episcoporum vel inquisitorum, pro qualitate contumaciae vel delicti.
345. Circa vero libros, quos Patres deputati examinarunt aut expurgarunt, aut expurgandos tradiderunt, aut certis conditionibus ut rursus excuderentur, concesserunt, quicquid illos statuisse constiterit, tam bibliopolae quam ceteri observent. Liberum tamen sit episcopis aut inquisitoribus generalibus, secundum facultatem, quam habent, eos etiam libros, qui his regulis permitti videntur, prohibere, si hoc in suis regnis aut provinciis vel dioecibus expedire iudicaverint. Ceterum nomina cum librorum, qui a Patribus deputatis purgati sunt, tum eorum, quibus illi hanc provinciam dederunt, eorundem deputatorum secretarius notario sacrae universalis inquisitionis Romanae descripta sanctissimi domini nostri iussu tradidit.
- Ad extremum vero omnibus fidelibus praecipitur, ne quis audeat contra harum regularum praescriptum, aut huius indicis prohibitionem libros aliquos legere aut habere. Quod si quis libros haereticorum vel cuiusvis auctoris scripta, ob haeresim vel ob falsi dogmatis suspicionem damnata atque prohibita, legerit sive habue-

rit, statim in excommunicationis sententiam incurrat. Qui vero libros alio nomine interdictos legerit, aut habuerit, praeter peccati mortalis reatum, quo afficitur, iudicio episcoporum severe puniatur.

BULLA S. D. N. PII DIVINA PROVIDENTIA PPAE QUARTI.

Approbatio indicis librorum prohibitorum, cum regulis firmatis per Patres a S. concilio Tridentino deputatos; et prohibitio hos libros habendi et legendi.

Pius Papa VI., ad futuram rei memoriam.

Dominici gregis custodiae Domino disponente praepositi, vigiliis more pastoris non desistimus ipsi gregi ab imminentibus periculis quanta maxima possumus cura et diligentia praecavere, ne 346. propter negligentiam nostram pereant oves, quae pretiosissimo Domino nostri Iesu Christi sanguine sunt redemptae. Ktsi autem quae ad fidei veritatem patefaciendam et ad horum temporum haereses confutandas pertinebant in oecumenico et generali concilio Tridentino sancti Spiritus assistente gratia nuper adeo enucleata ac definita fuerunt, ut facile iam sit unicuique sanam catholicamque doctrinam a falsa adulterinaque internoscere; tamen, quum librorum ab haereticis editorum lectio non modo simpliciores homines corrumpere soleat, verum saepe etiam doctos eruditosque in varios errores et a veritate fidei catholicae alienas opiniones inducere, huic quoque rei esse duximus providendum.

Quum autem aptissimum ei malo remedium esse sciremus, si componeretur atque ederetur index sive catalogus librorum, qui vel haeretici sint, vel de haeretica pravitae suspecti, vel certe moribus et pietati noceant, id negotium ad sacram Trident. synodum reieceramus; ea vero ex tanta episcoporum et aliorum doctissimorum virorum copia delegit ad eum conficiendum indicem multos cum doctrina tum iudicio insignes praelatos ex omnibus fere nationibus. Qui quidem non sine maximo labore plurimisque vigiliis eum indicem tandem Deo iuvante perfecerunt, adhibitis etiam in concilio lectissimis quibusdam theologis. Peracto autem concilio, quum ex ipsius synodi decreto is index nobis oblatus fuisset, ut ne aute ederetur, quam a nobis approbatus fuisset, nos doctissimis quibusdam probatissimisque praelatis eum accuratissime legendum examinandumque tradidimus, et ipsi etiam legimus.

Quum igitur eum magno studio, acri iudicio, diuturna cura confectum, et praeterea commodissime digestum esse cognoverimus: Nos saluti animarum consulere, eamque ob causam providere cupientes, ne libri et scripta cuiuscunque generis, quae in eo improbantur sive ut haeretica, sive ut de haeretica pravitae suspecta, sive ut pietati ac morum honestati inutilia, aut aliqua correctione saltem indigentia, posthac a Christi fidelibus legantur, ipsum indicem una cum regulis ei praepositis auctoritate apostolica tenore praesentium approbamus, imprimique ac divulgari, et ab omnibus universitatibus catholicis, ac quibuscunque aliis ubique suscipi, easque regulas observari mandamus atque determinamus; inhibentes omnibus et singulis, tam ecclesiasticis personis saecularibus et regularibus, cuiuscunque gradus, ordinis et dignitatis sint, quam laicis quocunque honore ac dignitate praeditis, ne quis contra eam regularum praescriptum aut ipsius prohibitionem indicis libros ullos legere habere audeat.

Si quis autem adversus eas regulas prohibitionemque fecerit, is quidem, qui haereticorum libros vel cuiusvis auctoris scripta propter haeresim vel falsi dogmatis suspicionem damnata atque prohibita legerit habueritque, ipso iure in excommunicationis poenam incidat, eamque ob causam in eum tanquam de haeresi suspectum inquiri et procedi liceat, praeter alias poenas super hoc ab apostolica sede sacrisque canonibus constitutas. Qui autem libros alia de causa prohibitos legerit habueritque, praeter peccati mortalis reatum episcoporum arbitrio severe se noverit puniendum; non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis contrariis quibuscunque, aut si aliquibus communiter vel divisim ab eadem sede sit indultum, ne excommunicari possint per literas apostolicas, non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem.

Et haec autem ad omnium notitiam perveniant, neve quis excusatione ignorantiae uti possit, volumus et mandamus, ut hae literae per aliquos nostrae curiae cursores in basilica Vaticana principis Apostolorum, et in ecclesia Lateranensi tunc, quum in eis po-

^{*)} cf. infr. inter doc. conc. Trid. spectantia.

348. pulus, ut missarum solennibus intersit, congregari solet, palam et clara voce recitentur, et postquam recitatae fuerint, ad valvas earum ecclesiarum, itemque cancellariae apostolicae, et in loco solito Campi Florae affigantur, ibique, ut legi et omnibus innotescere possint, aliquantisper relinquantur. Quum autem inde amovebuntur, earum exempla in iisdem locis affixa remaneant. Nos enim per recitationem hanc, publicationem et affixionem omnes et singulos, qui his literis comprehenduntur, post tres menses a die publicationis et affixionis earum numerandos, volumus perinde ad-

strictos et obligatos esse, ac si ipsismet illae editae lectaeque fuerint. Transumptis quoque earum, quae manu alicuius publici notarii scripta subscriptave, et sigillo ac suscriptione alicuius personae in dignitate ecclesiastica constitutae munita fuerint, fidem sine ulla dubitatione haberi mandamus atque decernimus.

Datum Romae apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris die 24. Martii 1564., Pontificatus nostri anno quinto.

Antonius FLOREBELLUS Lavellinus.

CONSTITUTIONES

EX ANTIQUO IURE DESUMPTAE

ET

PER CONCILIUM TRIDENTINUM MEMORATAE, VEL AB IP SO SPECIATIM INNOVATAE.

349.

CONCILIIUM CARTHAGINENSE.

Ex Decreti parte I., Dist. XLII., cap. 7.

(Sess. XXV. de ref. cap. 1.)

Episcopus vilem suppellectilem et mensam, ac victum pauperem habeat, et dignitatis suae auctoritatem fidei et vitae meritis quaerat. Hospitium quoque non longe ab ecclesia habeat.

CONCILIIUM CHALCEDONENSE.

Ex Decreti parte I., Dist. LXX., cap. 1.

(Sess. XXIII. de ref. cap. 16.)

350. Neminem absolute ordinari presbyterum, vel diaconum, vel quemlibet in ecclesiastica ordinatione constitutum, nisi manifeste in ecclesia civitatis sive possessionis, aut in martyrio, aut in monasterio, qui ordinatur, mereatur ordinationis publicatae vocabulum. Eos autem, qui absolute ordinantur, decrevit sancta synodus vacuum habere manus impositionem, et nullum tale factum valere ad iniuriam ipsius, qui eum ordinavit.

ALEXANDER III. IN CONCILIO LATERANENSI.

Ex lib. I. Decretalium, tit. VI. de electione et electi potestate, c. 7.

(Sess. VII. de ref. cap. 1.)

Quum in cunctis sacris ordinibus et ecclesiasticis ministeriis sint aetatis maturitas, gravitas morum et literarum scientia inquirendae, multo fortius in episcopo haec oportet inquiri, qui, ad aliorum curam positus, in se ipso debet ostendere, qualiter alios in domo Dei oporteat conversari. Ea propter, ne quod de quibusdam pro necessitate temporis factum est trahatur a posteris in exemplum, praesenti decreto statuimus, ut nullus in episcopum eligatur, nisi qui iam trigesimum annum aetatis exegerit, et de legitimo matrimonio sit natus; qui etiam vita et scientia commendabilis demonstratur.

ALEXANDER III.

Ibid. § Inferiora.

(Sess. XXIV. de reform. c. 12.)

351. Inferiora etiam ministeria, ut puta decanatum, archidiaconatum, et alia, quae curam animarum habent annexam, nullus omnino suscipiat, sed nec parochialis ecclesiae regimen, nisi qui iam vigesimum quintum annum aetatis attigerit, et scientia et moribus commendandus existat. Quum autem assumptus fuerit, si archidiaconus in diaconum, et decanus et reliqui admoniti non fuerint praefixo a canonibus tempore in presbyteros ordinati, et ab isto removeantur officio, et aliis conferatur, qui et velint et possint illud convenienter implere. Nec prosit eis appellationis refugium, si forte in constitutionis istius transgressionem per appellationem voluerint se tueri. Hoc sane non solum de promovendis, sed etiam de his,

qui iam promoti sunt, si canones non obstant, praecipimus observari.

ALEXANDER III. IN CONCILIO LATERANENSI.

Ex lib. III. Decretalium, tit. IV. de clericis non residentibus, c. 3.

(Sess. VII. de ref. cap. 3.)

Quia nonnulli, modum avaritiae non ponentes, dignitates diversas ecclesiasticas et plures ecclesias parochiales contra sacrorum canonum instituta nituntur accipere, ut, quum unum officium vix implere sufficiant, stipendia sibi vindicent plurimorum, ne id de cetero fiat districtius inhibemus. Quum igitur ecclesia vel ecclesiasticum ministerium committi debuerit, talis ad hoc persona quaeratur, quae residere in loco, et curam eius per se ipsam valeat exercere. Quodsi aliter actum fuerit, et qui receperit quod contra sacros canones accepit amittat, et qui dederit largiendi potestate privetur.

ALEXANDER III.

Ex lib. III. Decretal., tit. XLVIII. de ecclesiis aedificandis vel reparandis, c. 3.

(Sess. XXI. de reform. cap. 4.)

Ad audientiam nostram noveris pervenisse, quod villa, quae dicitur H., tantum perhibetur ab ecclesia parochiali distare, ut tempore hiemali, quum pluviae inundant, non possint parochiani sine magna difficultate ipsam adire; unde non valent congruo tempore 352. ecclesiasticis interesse officiis. Quia igitur dicta ecclesia ita dicitur redivitibus abundare, quod, praeter illius villae proventus, minister illius convenienter valet sustentationem habere, mandamus, quatenus, si res ita se habet, ecclesiam ibi aedifices, et in ea sacerdotem, sublato appellationis obstaculo, ad praesentationem rectoris ecclesiae maioris cum canonico fundatoris assensu instituas, ad sustentationem suam eiusdem villae obventiones ecclesiasticas percepturam; providens tamen, ut competens in ea honor pro facultate loci matri servetur, quod quidem fieri posse videtur, quum eiusdem villae dominus viginti acras terrae frugiferae velit ad usum sacerdotis conferre. Si vero persona matri ecclesiae virum idoneum praesentare distulerit, vel opus illud voluerit impedire, tu nihilominus facias idem opus ad perfectionem deduci, et virum bonum, appellationis cessante diffugio, instituere non omittas.

BONIFACIUS VIII.

Ex Sexto Decretalium lib. I., tit. III. de rescriptis, c. 11.

(Sess. XXV. de reform. cap. 10.)

Statutum, quod circa iudices a sede apostolica deputandos nuper edidimus, quum quaedam contenta in eo, quae pro communi utilitate credebantur inducta, (sicut experientia docuit), tendere dignoscuntur ad noxam, sanctione praesenti, quam irrefragabiliter

observari mandamus, suadente utilitate in melius duximus reformandum. Sancimus igitur, ut nullis, nisi dignitate praeditis, aut personatum obtinentibus, seu ecclesiarum cathedralium canonicis, causae auctoritate literarum sedis apostolicae vel legatorum eius
333. de cetero committantur; nec audiantur alibi, quam in civitatibus vel locis insignibus, ubi possit commode copia peritorum haberi.

BONIFACIUS VIII.

Ex Sexto Decretalium lib. III., tit. II. de clericis coniugatis, c. un.
(Sess. XXIII. de ref. c. 6.)

Clerici, qui cum unice et virginibus contraxerunt, si tonsuram et vestes deferant clericales, privilegium retineant canonis ab Innocentio secundo praedecessore nostro editi in favorem totius ordinis clericalis. [c. 29. C. XVII. qu. 4.] Et quum iuxta Parisiense concilium [c. 2. X. de foro comp. II. 2.] nullus clericus distringi debeat aut condemnari a iudice saeculari, praesenti declaramus edicto, huiusmodi clericos coniugatos pro commissis ab eis excessibus vel delictis trahi non posse criminaliter aut civiliter ad iudicium saeculare, nec ab ipsis saecularibus iudicibus eos debere personaliter vel etiam pecunialiter (ne per unam viam concedatur eisdem iudicibus quod per aliam denegatur) ullatenus condemnari. In ceteris autem, vel nisi, ut praenimitur, tonsuram vel vestem deferant clericales, etiam in praemissis eos gaudere volumus privilegio clericali.

BONIFACIUS VIII.

Ex Sexto Decretalium lib. III., tit. III. de clericis non residentibus in ecclesia vel praebenda, c. un.

(Sess. XXIV. de ref. c. 12.)

Consuetudinem, quae in quibusdam partibus inolevit, qua canonici et alii beneficiati seu clerici cathedralium et aliarum collegiarum ecclesiarum distributiones quotidianas (quae alias manualia beneficia seu vidualia nuncupantur, et tantum residentibus tribuuntur) qualitercumque in civitatibus seu aliis locis, in quibus ipsae consistunt ecclesiae, sint praesentes, licet divinis officiis non intersint, ex integro percipiunt, ac si continuo in ipsis ecclesiis in eisdem officiis deservirent, penitus improbant, statumus, ut distributiones ipsae quotidianae, in quibuscumque rebus consistant, canonicis ac aliis beneficiatis, et clericis ecclesiarum ipsarum, qui eisdem officiis in ipsis ecclesiis adfuerint, tribuantur iuxta ecclesiae cuiuslibet ordinationem rationabilem iam factam, seu etiam faciendam. Qui vero aliter de distributionibus ipsis quicquam receperit (exceptis illis, quos infirmitas seu iusta et rationalis corporalis necessitas, aut evidens ecclesiae utilitatis excusaret) rerum sic receptarum dominium non acquirat, nec faciat eas suas; immo ad omnium restitutionem, quae contra huiusmodi constitutionem nostram receperit, teneatur. De distributionibus etiam pro defunctorum anniversariis largiendis idem decernimus observandum.

BONIFACIUS VIII.

Ex Sexto Decretalium lib. III., tit. XVI. de statu regularium, c. un.
(Sess. XXV. de regul. et monial. cap. 5.)

Periculoso et detestabili quarundam monialium statui (quae honestatis laxatis habentis, et monachali modestia sexusque verecundia impudenter abiectis, extra sua monasteria nonnunquam per habitacula saecularium personarum discurrunt, et frequenter intra eadem monasteria personas suspectas admittunt, in illius, cui suam integritatem voluntate spontanea devoverunt, gravem offensam, religionis opprobrium et scandalum plurimorum) providere salubriter cupientes, praesenti constitutione perpetuo irrefragabiliter valitura sancimus, universas et singulas moniales praesentes atque futuras, cuiuscumque religionis sint vel ordinis, in quibuslibet mundi partibus existentes, sub perpetua in suis monasteriis debere de cetero permanere clausura, ita, quod nulli earum religionem tacite vel expresse professae sit vel esse valeat quacumque ratione vel causa (nisi forte tanto et tali morbo evidenter earum aliquam laborare constaret, quod non posset cum aliis absque gravi periculo seu scandalo commorari) monasteria ipsa deinceps egrediendi facultas, nullique aliquatenus inhonestae personae, nec etiam honestae (nisi rationalibus et manifesta causa exsistat, ac de illius, ad quem pertinet, speciali licentia) ingressus vel accessus pateat ad easdem; ut sic a publicis et mundanis conspectibus separatae, omnino serventur Deo valeant liberius, et (lasciendi opportunitate sublata) eisdem corda sua et corpora in omni sanctimonia diligentius custodire. Sane ut hoc salutare statutum commodius valeat observari, districtius inhibemus, ne in monasteriis ordinum non mendicantium aliqua recipiantur de cetero in sorores, nisi quot poterunt de ipsorum monasteriorum bonis sive proventibus absque penuria sustentari; si secus actum fuerit, irritum decernentes.

Verum quando abbatissa vel priorissa cuivis monasterii, pro feudo, quod monasterium ipsum tenet ab aliquo principe seu domino temporali, sibi debet homagium vel fidelitatis sacramentum praestare (nisi quod per procuratorem illud praestet, possit efficere apud eum) de monasterio cum honesta et decenti societate exire poterit eo casu licenter; homagio facto, quamprimum commode poterit, seu fidelitatis praestito sacramento, ad ipsum monasterium e vestigio reversura sic, quod in fraudem residentiae sive morae claustralis nihil fiat omnino.

Porro ne moniales causam seu occasionem habeant evagandi, principes saeculares ac alios dominos temporales rogamus, requiramus et obsecramus per viscera misericordiae Iesu Christi, eisdem in remissionem peccaminum nihilominus suadentes, quod abbatissae ipsas et priorissas, ac moniales quascumque, monasteriorum suorum curam, administrationem negotiarum gerentes, quibuscumque nominibus censeantur, per procuratores in suis tribunalibus seu curiis litigare permittant, ne pro constituendis procuratoribus (qui adornati in aliquibus partibus nuncupantur) seu aliis eiusmodi eadem oporteat evagari. Si qui vero contra praesumpserint, exhortationi huiusmodi rationabili atque sanctae obtemperare nolentes, quum sit iuri contrarium, quod mulieres (praesertim religiosae) per se ipsas litigare cogantur, et a via deviet honestatis, et periculum animarum inducant, ad hoc per suos ordinarios ecclesiasticos censura ecclesiastica compellantur. Episcopis autem et aliis praelatis superioribus et inferioribus quibuscumque iniungimus, quod et ipsi causas seu negotia, quae praefatae moniales habebunt agere, coram ipsis, aut in curiis eorundem, sive sint homagia, fidelitatis sacramenta, lites, vel quicquid aliud, ipsa per procuratores earum fieri faciant et tractari.

Et quoniam parum esset condere iura, nisi essent qui ea executioni debite demandarent, patriarchis, primatibus, archiepiscopis et episcopis universis districte in virtute sanctae obedientiae, sub obestatione divini iudicii et interminatione maledictionis aeternae praecipiendo mandamus, quatenus eorum quilibet in civitate ac dioecesi propria in monasteriis monialium sibi ordinario iure subiectis suis, in iis vero, quae ad Romanam immediate spectant ecclesiam, sedis apostolicae auctoritate; abbates vero et alii tam exempti quam non exempti praelati ecclesiarum, monasteriorum et ordinum quorumcumque, in monasteriis huiusmodi sibi subiectis de clausura convenienti, ubi non est, ipsorum monasteriorum expensis et fidelium eleemosynis, quas ad hoc procurant diligentius faciendas, et de ipsis monialibus includendis, quam primum commode poterunt providere, procurant; si divinae ac nostrae indignationis voluerint acrimoniam evitare; contraditores atque rebelles per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo, invocato ad hoc (si opus fuerit) auxilio brachii saecularis. Per hoc
337. autem in monasteriis exemptis ordinarii locorum quoad alia nullam sibi credant iurisdictionem vel potestatem aliquatenus attributam.

CLEMENS V. IN CONCILIO VIENNENSI.

Ex Clementinis lib. I., tit. VI. de aetate et qualitate et ordine praeficiendorum, cap. 2.

(Sess. XXIV. de reform. cap. 4.)

Ut ii, qui divinis in cathedralibus vel collegiatis, saecularibus vel regularibus ecclesiis sunt mancipati officiis, vel mancipabuntur in posterum, ad suscipiendos sacros ordines propensius inducantur, statuimus, ut nullus de cetero in huiusmodi ecclesiis vocem in capitulo habeat (etiamsi hoc sibi ab aliis libere concedatur), nisi saltem in subdiaconatus ordine fuerit constitutus. Illi vero, qui dignitates, personatus, officia vel praebendas, quibus certi ordines sunt annexi, pacifice nunc obtinent in eisdem ecclesiis, vel obtinuerint in futurum, nisi (iusto impedimento cessante) ad huiusmodi ordines se promoveri fecerint intra annum, ex tunc, donec ad eos promoti fuerint, nullo modo vocem in capitulo habeant earundem; ipsisque distributionum, quae dantur iis, qui certis horis intersunt, pars dimidia subtrahatur, non obstantibus quibuslibet consuetudinibus vel statutis. Poenis aliis, quae contra tales promoti ad ordines recusantes statuuntur in iure, nihilominus in suo robore permansuris.

CLEMENS V. IN CONCILIO VIENNENSI.

Ex Clementinis lib. III., tit. I. de vita et honestate clericorum, c. 2.

(Sessio XIV. de reform. cap. 6.)

Quoniam qui abiectis vestibus proprio congruentibus ordini alias assumere, et in publico portare rationabili causa cessante praesumit, professorum illius ordinis praerogativa se reddit indignum, praesenti constitutione sancimus, quod quicumque clericus virgata vel partita veste publice utetur (nisi causa rationalis subsit), si

beneficiatus extiterit, per sex menses a perceptione fructuum beneficiorum, quae obtinet, sit eo ipso suspensus; si vero beneficiatus non fuerit, in sacris tamen ordinibus citra sacerdotium constitutus, per idem tempus reddatur eo ipso inhabilis ad ecclesiasticum beneficium obtinendum.

Idem quoque censemus de clericis aliis, vestem talarem simul et tonsuram publice deferentibus clericalem. Dignitatem vero, personatum seu beneficium aliud obtinens, cui cura imminet animarum, nec non ceteri in sacerdotio constituti, ac religiosi quilibet, quos oportet per decentiam habitus extrinseci morum intrinsecam honestatem ostendere, si (praeterquam ex causa rationabili) publice vestem ferant huiusmodi, aut infulam seu pileum lineum publice portent in capite, sint eo ipso, beneficiati videlicet, a perceptione fructuum beneficiorum, quae obtinent, suspensi per annum. Ceteri vero sacerdotes et religiosi quilibet per idem tempus reddantur inhabiles ad quodcumque beneficium ecclesiasticum obtinendum. Sed et tales et ceteri quicumque clerici utentes epitogio seu tabardo foderato usque ad oram, et ita brevi, quod vestis inferior notabiliter videatur, epitogium ipsum saeculares clerici et religiosi administrationem habentes teneantur intra mensem dare pauperibus; ceteri vero religiosi administrationem habentes intra idem tempus illud teneantur suis superioribus assignare, in pios usus aliquos convertendum. Alioquin beneficiati suspensionis, ceteri vero inhabilitatis poenas praedictas per idem tempus se noverint incurrisse.

Huic insuper adiciamus sanctioni, ut clerici, praesertim beneficiati, caligis scacatis, rubeis aut viridibus publice non utantur.

CLEMENS V. IN CONCILIO VIENNENSIS

Ex Clementinis lib. III, tit. XI. de religiosis domibus, cap. 2.

(Sess. VII. de reform. cap. 15, et Sess. XXV. de reform. cap. 8.)

Quia contingit interdum, quod xenodochiorum, leprosariorum, eleemosynariorum seu hospitalium rectores, locorum ipsorum cura postposita, bona, res et iura ipsorum interdum ab occupatorum et usurpatorum manibus excutere negligunt, quinimmo ea collabi et deperdi, domos et aedificia ruinis deformari permittunt, et non attento, quod loca ipsa ad hoc fundata et fidelium erogationibus dotata fuerunt, ut pauperes infectique lepra reciperentur inibi, et ex proventibus sustentarentur illorum, id reuauit inhumaniter facere, proventus eisdem in usus suos damnabiliter convertentes; quam tamen ea, quae ad certum usum largitione sunt destinata fidelium, ad illum debeant, non ad alium (salua quidem sedis apostolicae auctoritate) converti: nos incuriam et abusum huiusmodi detestantes, hoc sacro concilio approbante sancimus, ut ii, ad quos id de iure vel statuto in ipsorum fundatione locorum appositum, aut ex consuetudine praescripta legitime, vel privilegio sedis apostolicae pertinet, loca ipsa studeant in praedictis omnibus salubriter reformare, ac occupata, deperdita et alienata indebite, in statum reduci debitum faciant, et ad ipsorum miserabilium personarum receptionem et sustentationem debitam, iuxta facultates et proventus locorum ipsorum, rectores praedictos compellere non omitant. In quo si forte commiserint negligentiam vel defectum, ordinariis locorum iniungimus, ut, etiamsi pia loca praedicta exemptionis privilegio munita consistant, per se ipsos vel alios impleant omnia praemissa et singula, et rectores eisdem utique non exemptos propria, exemptos vero et alios privilegiatos apostolica ad id auctoritate compellant; contradictores, cuiuscunque status aut conditionis existant, aut praebentes eisdem circa praemissa consilium, auxilium vel favorem, per censuram ecclesiasticam et aliis iuris remediis compeoendo; nullum tamen per hoc exemptionibus seu privilegiis ipsis quoad alia praedictum generando. Ut autem praemissa promptius observentur, nullus ex locis ipsis saecularibus clericis in beneficium conferatur, etiamsi de consuetudine (quam reprobamus penitus) hoc fuerit observatum, nisi in illorum fundatione secus fuerit constitutum, seu per electionem sit de rectore locis huiusmodi providendum. Sed eorum gubernatio viris providis, idoneis et boni testimonii committatur, qui sciant, velint et valeant loca ipsa, bona eorum ac iura utiliter regere, et eorum proventus et redditus in personarum usum miserabilium fideliter dispensare, et quos in usus alios bona praedicta convertere praesumptio verisimilis non existat; in quibus sub obstatione divini iudicii, illorum, ad quos dictorum locorum commissio pertinet, conscientias oneramus. Illi etiam, quibus dictorum locorum gubernatio seu administratio committitur, ad instar tutorum et curatorum iuramentum praestare, ac de locorum ipsorum bonis inventaria conficere, et ordinariis, seu aliis, quibus subsunt loca huiusmodi, vel deputandis ab eis, annis singulis de administratione sua teneantur reddere rationem. Quod si secus a quoquam fuerit attentatum, collationem, provisionem seu ordinationem ipsam carere decernimus omnino robore firmitatis. Praemissa vero ad hospitalia militarium ordi-

num aut religiosorum etiam aliorum extendi minime volumus. Quorum tamen hospitalium rectoribus in sanctae obedientiae virtute mandamus, ut in illis secundum suorum ordinum instituta et antiquas observantias providere pauperibus, et hospitalitatem debitam in illis tenere procurent; ad quod per superiores eorum arcta districtione cogantur, statutis aut consuetudinibus quibuslibet non obstantibus in praemissis. Ceterum nostrae intentionis existit, quod si quae hospitalia, altare vel altaria, et coemeterium ab antiquo habentia, et presbyteros celebrantes, et sacramenta ecclesiastica pauperibus ministrantes, seu in parochiales rectores consueverint in illis exercere, praemissa antiqua consuetudo servetur quoad exercenda et ministranda spiritualia supradicta.

EUGENIUS IV.

Ex lib. V. Extravagantium communium, tit. de privilegiis, cap. 3.

(Infirmitur Sess. XXIII. de reform. cap. 1, et Sess. XXIV. de reform. cap. 11.)

Divina in eminenti sedis apostolicae specula disponente clementia constituti, ad ea libenter intendimus, per quae officiales praedictae sedis obsequiis eius (ad quam veluti fidelium omnium matrem pro animarum salute quaerenda et institia prosequenda de diversis mundi partibus confluit multitudo) tutius et quietius se promptiores valeant exhibere. Hinc est, quod nos ex certis rationabilibus causis moti, etiam nonnullorum praedecessorum nostrorum vestigiis inhaerentes, districtius inhiemus locorum ordinariis, nec non commissariis et delegatis eorum, ceterisque universis et singulis, quacunque potestate et auctoritate praefulgeant, cuiuscunque dignitatis, gradus vel praecminentiae fuerint, ne contra officiales praefatos, quocunque nomine nuncupentur, in nostris et dictae sedis obsequiis nunc et pro tempore existentes, nec non quoscunque alios pro suis, et eorum causis vel negotiis prosequendis ad sedem praedictam venientes, ac in ea (durante negotiorum et causarum huiusmodi prosecutione) moram trahentes, et recedentes ab eadem, procedere, aut in eos excommunicationis, suspensionis vel interdicti, aut privationis officiorum aut beneficiorum, seu quamvis aliam sententiam promulgare praesumant.

Nos enim omnes et singulos processus et sententias contra fenorem et mentem nostrae inhibitionis huiusmodi latas et habitas, et in posterum habendas ac etiam promulgandas, et quacunque inde secuta, declaramus nulla, irrita et inania, nulliusque existitiae vel existere roboris vel momenti. Nec non quicquid in contrarium a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter attentatum forsitan est hactenus, vel in posterum contigerit attentari, etiam decernimus irritum et inane, et nihilominus in omnes et singulos ordinarios, et officiales, commissarios, delegatos eorum, qui se de dignitatibus ac beneficiis ecclesiasticis quibuscunque officialium aut negotia huiusmodi apud dictam sedem prosequentium praedictorum, eos illis forsitan privando, atque privatos decernendo seu declarando, vel cuiuscunque privato praetextu illa personis aliis conferendo, seu de illis in eos quomodolibet se intromittendo, tam in dantes quam in recipientes excommunicationis, suspensionis et interdicti latas sententias promulgamus, quas volumus eos ipso facto incurrere; a qua quidem excommunicationis sententia absolvi nequeant, nisi a nobis vel per nos deputandis, praeterquam in mortis articulo constituti.

Praemissa autem a die affixionis praesentium ad valvas basilicae principis Apostolorum de Urbe, ex certa scientia quoscunque ligare volumus et arctare. Non obstantibus apostolicis, et quibuscunque generalibus aut provincialibus aut synodalibus conciliis, edictis, constitutionibus, ordinationibus et apostolicis privilegiis, per quae effectus praesentium impediri posset quomodolibet vel differri, etiamsi de illis eorumque totis tenoribus habenda esset in praesentibus mentio specialis, et quae praesentibus volumus habere pro sufficienter expressis, ceterisque contrariis quibuscunque. Nulli ergo, etc. Datum Romae apud sanctum Petrum, anno Incarnationis dominicae 1432. octavo Idus Martii, Pontificatus nostri secundo.

GREGORIUS X. IN CONCILIO LUGDUNENSI.

Ex Sexto Decretalium lib. I, tit. VI. de electione et electi potestate, cap. 14.

(Sessio VII. de reform. cap. 3.)

Licet canon, a felix recordationis Alexandro Papa III. praedecessore nostro editus, inter cetera statuerit, ut nullus regimen ecclesiae parochialis suscipiat, nisi vigesimum quintum aetatis annum attigerit, ac scientia et moribus commendandus existat, quodque talis ad regimen assumptus huiusmodi, si monitus non fuerit, praefixo a canonibus tempore in presbyterum ordinatus, a regimine eiusdem amoveatur officio, et alii conferatur; quia tamen in observatione canonis memorati se multi exhibent negligentes, nos peri-

culosam illorum negligentiam volentes iuris executione supplere, praesenti decreto statuimus, ut nullus ad regimen parochialis ecclesiae assumatur, nisi si idoneus moribus, scientia et aetate; discernentes, collationes de parochialibus ecclesiis iis, qui non attigerint vigesimum quatuor annuum, de cetero faciendas viribus omnino carere. Is etiam, qui ad huiusmodi regimen assumetur, ut gregis sibi crediti diligentius curam quaerere possit, in parochiali ecclesia, cuius rector is exstiterit, residere personaliter teneatur, et intra annum, a sibi commissi regiminis tempore numerandum, se 364. faciat ad sacerdotium promovendi. Quod si intra idem tempus promotus non fuerit, ecclesia sibi commissi (nulla etiam praemissa monitione) sit praesentis constitutionis auctoritate privatus. Super residentia vero, ut praemittitur, facienda, possit ordinarius gratiam dispensationis ad tempus facere, prout causa rationalis id exposcit.

GREGORIUS X. IN CONCILIO LUGDUNENSI.

Ex Sexto Decretalium lib. I., tit. XVI. de officiis ordinarii, cap. 5.

(Sess. VII. de reform. cap. 5.)

Ordinarii locorum subditos suos plures dignitates vel ecclesias, quibus animarum cura imminet, obtinentes, seu personatum aut dignitatem cum alio beneficio, cui cura similis est annexa, districte compellant dispensationes, auctoritate quarum huiusmodi ecclesias, personatus seu dignitates canonice tenere se assenserunt, intra tempus pro facti qualitate ipsorum ordinariorum moderandum arbitrio exhibere. Quod si forte iusto impedimento cessante nullam dispensationem intra idem tempus contigerit exhiberi, ecclesiae beneficia, personatus seu dignitates, quae sine dispensatione aliqua eos ipsos illicite detineri constabit, per eos, ad quos eorum collatio pertinet, libere personis idoneis conferantur. Ceterum si dispensatio exhibita sufficiens evidenter appareat, exhibens nequaquam in beneficiis huiusmodi, quae canonice obtinet, molestetur. Provideat tamen ordinarius, qualiter nec animarum cura in eisdem ecclesiis, personatibus, seu dignitatibus negligatur, nec beneficia ipsa debitis obsequiis defraudentur. Si vero de dispensationis exhibitae sufficientia dubitetur, super hoc erit ad sedem apostolicam recurrendum, cuius est aestimare, quem modum sui beneficii esse velit. In conferendis insuper personatibus et dignitatibus et aliis beneficiis, curam habentibus animarum annexam, iidem ordinarii diligentiam illam observent, ut personatum, dignitatem vel aliud beneficium, similem curam habens animarum, alicui plura similia obtinenti non ante conferre praesumant, quam eis super obtentis dispensatio evidenter sufficiens ostendatur; qua etiam ostensa, ita demum ad collationem procedi volumus, si appareat per eandem, quod is, cui est collatio facienda, huiusmodi personatum, dignitatem vel beneficium retinere libere valeat cum obtentis, vel si ea, quae sic obtinet, libere ac sponte resiguet. Aliter autem de personatibus, dignitatibus et beneficiis talibus facta collatio nullius penitus sit momenti.

GREGORIUS X. IN CONCILIO LUGDUNENSI.

Ex Sexto Decretalium lib. III., tit. XX. de censibus, exactionibus et procuracionibus, cap. 2.

(Sess. XXIV. de reform. cap. 3.)

Exigit perversorum audacia, ut non simus sola delictorum prohibitionem contenti, sed etiam poenam delinquentibus imponamus. Constitutionem itaque felicis recordationis Innocentii Papae IV., praedecessoris nostri, editam super non recipiendis in pecunia procuracionibus, ac super receptione munerum visitantibus, eorumque familiaribus interdicta, quam multorum fertur temeritas praeterire, volentes impiovalabiliter observari, eam decernimus poenae adiectione iuvandam; statuentes, ut universi et singuli, qui ob procuracionem sibi ratione visitationis debitam exigere pecuniam, vel etiam a volente recipere, vel alias constitutionem ipsam recipiendo munera, sive visitationis officio non impenso, procuracionem in victualibus, aut aliquid aliud procuracionis occasione, violare praesumpserint, duplum eius, quod receperint ecclesiae, a qua id receptum fuerit, intra mensem reddere teneantur. Alioquin 366. ex tunc patriarchae, archiepiscopi, episcopi, duplum ipsum ultra praedictum tempus restituere differentes, ingressum sibi ecclesiae sentiant interdictum. Inferiores vero ab officio et beneficio noverrint se suspensos, quousque de duplo huiusmodi gravatis ecclesiis plenariam satisfactionem impendant, nulla eis in hoc dantium remissione, liberalitate, seu gratia valitura.

INNOCENTIUS III. IN CONCILIO LATERANENSI.

Ex lib. I. Decretalium, tit. XXXI. de officio iudicis, cap. 15.

(Sess. V. de reform. cap. 2.)

Inter cetera, quae spectant ad salutem populi Christiani, pabulum verbi Dei permaxime noscitur sibi esse necessarium, quia sicut

corpus materiali, sic anima spiritali cibo nutritur eo, quod non in solo pane vivat homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei. Unde, quum saepe contingat, quod episcopi propter occupationes multiplices, vel invaletudines corporales, aut hostiles incursiones, seu occasiones alias (ne dicamus defectum scientiae, quod in eis est reprobandum omnino, nec de cetero tolerandum) per se ipsos non sufficiunt ministrare populo verbum Dei, maxime per amplas dioeceses et diffusas: generali constitutione sancimus, ut episcopi viros idoneos ad sanctae praedicationis officium salubriter exsequendum assumant, potentes in opere et sermone, qui plures sibi commissas vice ipsorum, quum per se idem nequiverint, sollicitate visitantes, eas verbo aedificent et exemplo, quibus ipsi, quum indigerint, necessaria ministrent, ne pro necessariorum defectu compellantur desistere ab incepto. Unde praecipimus tam in cathedralibus quam in aliis conventualibus ecclesiis viros idoneos ordinari, quos episcopi possint coadiutores et cooperatores habere, non solum in praedicationis officio, verum etiam in audiendis confessionibus, et poenitentis iniungendis, ac ceteris, quae ad salutem 367. pertinent augurarum. Si quis autem hoc neglexerit adimplere, districtae subiaceat ultioni.

INNOCENTIUS III. IN CONCILIO LATERANENSI.

Ex lib. III. Decretalium, tit. V. de praebendis et dignitatibus, c. 28.

(Sess. VII. de reform. cap. 4.)

De multa providentia fuit in Lateranensi concilio prohibitum, ut nullus diversas dignitates ecclesiasticas, vel plures ecclesias parochiales recipere contra sacrorum canonum instituta; alioquin recipiens sic acceptam amitteret, et largiendi potestate conferens privaretur. Quia vero propter praesumptiones et quorundam cupiditates nullus hactenus aut rarus de praedicto, statuto fructus procepit, nos evidentius et expressius occurrere cupientes, praesenti decreto statuimus, ut quicumque receperit aliquod beneficium curam habens animarum annexam, si prius tale beneficium habebat, eo sit ipso iure privatus; et si forte illud retinere contenderit, etiam alio spoliatur. In quoque, ad quem prioris spectat donatio, illud post receptionem alterius libere conferat, cui merito viderit conferendum, et si ultra sex menses conferre distulerit, non solum ad alios secundum Lateranensis concilii statutum eius collatio devolvatur, verum etiam tantum de suis cogatur proventibus in utilitatem ecclesiae, cuius est illud beneficium, assignare, quantum a tempore vacationis ipsius constiterit esse perceptum. Hoc idem in personatibus esse decernimus observandum, addentes, ut in eadem ecclesia nullus plures dignitates aut personatus habere praesumat, etiam si curam non habeant animarum. Circa sublimes tamen et literatas personas, quae maioribus beneficiis sunt honorandae, quum ratio postulaverit, per sedem apostolicam poterit dispensari.

INNOCENTIUS III.

Ibid. cap. 29.

(Sess. VII. de reform. cap. 3.)

Grave nimis est et absurdum, quod quidam ecclesiarum praelati, quum possint viros idoneos ad ecclesiastica beneficia promovere, assumere non vereantur indignos, quibus nec morum honestas, nec literarum scientia suffragatur, carnalitate sequentes affectum, non iudicium rationis; unde quanta ecclesiis damna proveniant, nemo sanae mentis ignorat. Volentes igitur huic morbo mederi, praecipimus, ut, praetermissis indignis, idoneos assumant, qui Deo et ecclesiis velint et valeant gratum impendere famulatum, fiatque de hoc in provinciali concilio diligens inquisitio annuatim ita, ut qui post primam et secundam correctionem fuerit repertus culpabilis, a beneficiis conferendis per ipsum concilium suspendatur, instituta in eodem concilio persona provida et honesta, quae suspensum suppleat defectum in beneficiis conferendis. Et hoc ipsum circa capitula, quae in his deliquerint, observetur. Metropolitanus vero delictum superioris iudicio relinquatur ex parte concilii nunciandum. Ut autem haec salubris provisio pleniori consequatur effectu, huiusmodi suspensionis sententia praeter Romani Pontificis auctoritatem aut proprii patriarchae minime relaxetur, ut in hoc quoque quatuor patriarchales sedes specialiter honorentur.

INNOCENTIUS III. IN CONCILIO LATERANENSI.

Ex lib. III. Decretalium, tit. XXXV. de statu monachorum, c. 7.

(Sess. XXV. de regul. et monial. cap. 8.)

In singulis regnis sive provinciis fiat de triennio in triennium, salvo 369. iure dioecesanorum pontificum, commune capitulum abbatum atque priorum, abbates proprios non habentium, qui non consueverunt tale capitulum celebrare, ad quod universi conveniant praepositionem canonicam non habentes, apud unum de monasteriis ad

hoc aptam; hoc adhibito moderamine, ut nullus eorum plus quam sex erictiones et octo personas adducat. Advocent autem caritative in huius novitatis primordiis duos Cisterciensis ordinis abbates vicinos ad praestandum sibi consilium et auxilium opportunum, quem sint in huiusmodi capitulis celebrandis ex longa consuetudine plenius informati. Qui absque contradictione duos sibi de ipsis associant, quos viderint expedire. Ac ipsi quatuor praesint capitulo universo ita, quod ex hoc nullus eorum auctoritatem praelationis assumat, unde, quum expedierit, provida possint deliberatione mutari. Huiusmodi vero capitulum aliquot certis diebus continue iuxta morem Cisterciensis ordinis celebretur, in quo diligens habeatur tractatus de reformatione ordinis et observantia regulari; et quod statutum fuerit illis quatuor approbantibus, ab omnibus inviolabiliter observetur, omni excusatione et contradictione ac appellatione remotis, proviso nihilominus ubi sequenti termino debeat capitulum celebrari. Et qui convenerint vitam ducant communem, et faciant proportionabiliter simul omnes communes expensas ita, quod si non omnes potuerint in eisdem, saltem plures simul in diversis domibus commorentur. Ordinentur etiam in eodem capitulo religiosae ac circumspectae personae, quae singulas abbatias eiusdem regni sive provinciae non solum monachorum, sed etiam monialium, secundum formam sibi praefixam vice nostra studeant visitare, corrigentes et reformantes quae correctionis et reformationis officio viderint indigere, ita, quod si rectorem loci cognoverint ab administratione penitus amovendum, denuncient episcopo proprio, ut illum amovere procuret; quod si non fecerit, ipsi visitatores hoc referant ad apostolicae sedis examen. Hoc ipsum regulares canonicos secundum ordinem suum volumus et praecipimus 370. observare. Si vero in hac novitate quicquam difficultatis emeruerit, quod per praedictas personas nequeat expediri, ad apostolicae sedis iudicium absque scandalo referatur, ceteris irrefragabiliter observatis, quae concordati fuerint deliberatione provisae.

Porro dioecesani episcopi monasteria sibi subiecta ita studeant reformare, ut, quum ad ea praedicti visitatores accesserint, plus in illis inveniatur, quod commendatione, quam quod correctione sit dignum; attentissime praecavent, ne per eos dicta monasteria in debitis oneribus aggraventur, quia sic volumus superiorum iura servari, ut inferiorum nolimus iniurias sustinere. Ad hoc districtè praecipimus tam dioecesanis episcopis quam personis, quae praerunt capitulis celebrandis, ut per censuram ecclesiasticam, appellatione remota, compescant advocatos, patronos, vicedominos, rectores et conaues, magnates et milites, seu quoslibet alios, ne monasteria praesumant offendere in personis ac rebus. Et si forsitan offenderint, eos ad satisfactionem compellere non omittant, ut liberius et quietius omnipotenti Deo valeant famulari.

INNOCENTIUS III. IN CONCILIO LATERANENSI.

Ex lib. IV. Decretalium, tit. III. de clandestina desponsatione, c. 3.

(Sess. XXIV. Decret. de reform. matrimonii, cap. 1.)

Quum inhibiti copulae coniugalis sit ultimis tribus gradibus revocata, eam in aliis volumus districtè servari. Unde praecessorum nostrorum vestigiis inhaerendo, clandestina coniugia penitus inhibemus; prohibentes etiam, ne quis sacerdos talibus interesse praesumat. Quare speciale quorundam locorum consuetudinem ad alia generaliter prorogando statumus, ut, quum matrimonia fuerint contrahenda, in ecclesiis per presbyteros publice proponantur, competenti termino praesentato, ut infra illum qui voluerit et valuerit 371. legitimum impedimentum opponat, et ipsi presbyteri nihilominus investigent, utrum aliquid impedimentum obstat. Quum autem apparuerit probabilis coniectura contra copulam contrahendam, contractus interdicatur expressae, donec quid fieri debeat super eo manifestis constiterit documenta.

INNOCENTIUS III. IN CONCILIO LATERANENSI.

Ex lib. V. Decretalium, tit. I. de accusationibus et inquisitionibus et denunciationibus, c. 24.

(Sess. XXIV. de reform. cap. 5.)

Qualiter et quando debeat praelatus procedere ad inquirendum et puniendum subditorum excessus, ex auctoritatibus novi et veteris testamenti colligitur evidenter, ex quibus postea processerunt canonicae sanctiones, sicut olim aperte distinximus, et nunc sacri approbatione concilii confirmamus. Legitur enim in evangelio, quod villicus ille, qui diffamatus erat apud dominum suum, quasi dissil-

passet bona ipsius, audivit ab illo¹⁾: *Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuae; tam enim non poteris villicare.* Et in Genesi Dominus ait²⁾: *Descendam, et videbo, utrum clamorem, qui venit ad me, opere compleverint.* Ex quibus auctoritatibus manifeste comprobatur, quod non solum quum subditus, verum etiam quum praelatus excedit, si per clamorem et famam ad aures superioris pervenerit, non quidem a malevolis et maledicis, sed a providis et honestis, nec semel tantum, sed saepe (quod clamor innuit et diffamatio manifestat), debet coram ecclesiae senioribus veritatem diligentius perscrutari, ut, si rei poposcerit qualitas, canonica districtio culpam feriat delinquentis, non tanquam sit auctor et iudex, sed quasi deferente fama vel denunciante clamore officii sui debitum exsequatur. Licet autem hoc sit observandum in subditis, diligentius tamen observandum est in praelatis, qui quasi signum 372. sunt positi ad sagittam³⁾. Et quis non possunt omnibus complacere, quum ex officio teneantur non solum arguere, sed etiam increpare, quin etiam interdum suspendere, nonnunquam vero ligare, frequenter odium multorum incurrunt, et insidias patiuntur; ideo sancti Patres provide statuerunt, ut accusatio praelatorum non facile admittatur, ne concussis columnis corruat aedificium, nisi diligens adhibeatur cautela, per quam non solum falsae, sed etiam malignae criminationi ianna praecludatur. Verum ita voluerunt providere praelatis, ne criminarentur iniuste, ut tamen caverent, ne delinquerent insolenter, contra morbum utrumque invenientes congruam medicinam, videlicet ut criminalis accusatio, quae ad diminutionem capitis (id est degradationem) intenditur, nisi legitima praecedat inscriptio, nullatenus admittatur. Sed quum super excessibus suis quisquam fuerit infamatus ita, ut iam clamor ascendat, qui diutius sine scandalo dissimulari non possit vel sine periculo tolerari, absque dubitationis scrupulo ad inquirendum et puniendum eius excessus, non ex odii fomite, sed caritatis procedatur affectu, quatenus, si fuerit gravis excessus, etsi non degradetur ab ordine, ab administratione tamen amoveatur omnino, quod est, secundum evangelicam sententiam, a villicatione villicum amoveri, qui non potest villicationis suae dignam reddere rationem. Debet igitur esse praesens is, contra quem facienda est inquisitio, nisi se per contumaciam absentaverit; et exponenda sunt ei illa capitula, de quibus fuerit inquirendum, ut facultatem habeat defendendi se ipsum. Et non solum dicta, sed etiam nomina ipsa testium sunt ei, ut quid et a quo sit dictum appareat, publicanda; nec non exceptiones et replicationes legitima admittendae, ne per suppressionem nominum infamandi, per exceptionum vero exclusionem deponendi falsum audacia praebatur. Ad corrigendos itaque subditorum excessus tanto diligentius debet praelatus assurgere, quanto 373. damnabilis eorum offensas desereret incorrectas; contra quos, ut de nostris excessibus taceatur, etsi tribus modis possit procedi, per accusationem videlicet, denunciationem et inquisitionem eorum, ut tamen in omnibus diligens adhibeatur cautela, ne forte per leve pendendum ad grave dispendium veniatur, sicut accusationem legitime praecedere debet inscriptio, sic et denunciationem caritativa admonitio, et inquisitionem clamosa insinuatio praevenire; illo semper adhibito moderamine, ut iuxta formam iudicii sententiae quoque forma dicitur. Hunc tamen ordinem circa regulares personas non credimus usquequaque servandum, quae quum causa requirit, facilius et liberius a suis possunt administrationibus amoveri.

INNOCENTIUS III.

Ex lib. V. Decretalium, tit. XXXIII. de privilegiis et excess. privileg., c. 16.

(Sess. XXIV. de reform. cap. 11.)

Quum capella ducis Burgundiae gaudere dicatur huiusmodi privilegio, quod nullus archiepiscopus vel episcopus in personas canonicorum eiusdem capellae suspensionis vel excommunicationis aut interdicti, sententias audeat promulgare, quidam capellae supradictae canonici, qui parochiales ecclesias a te tenent, occasione privilegii praelibati in his etiam, quarum iurisdicatio ad te pertinet, ita se dicunt exemptos, ut quantumcumque graviter interdum excedant, tuae correctioni recusent et sententiae subiaceant. Quocirca mandamus, quatenus in quantum exempti sunt, eiusdem ratione capellae apostolicis privilegiis deferas reverterent, sed in quantum ratione parochialium ecclesiarum vel alias iurisdictionem tuam respicere dignoscantur, officii tui debitum in eisdem libere prosecuaris.

1) Luc. XVI. 2. — 2) Gen. XVIII. 21. — 3) Thren. III. 12.

374. INNOCENTIUS III. IN CONCILIO LATERANENSIS

Ex lib. V. Decretalium, tit. XXXVIII. de poenitentibus et remissionibus, c. 12.

(Sess. XIII. de sacr. euch. can. 9. et Sess. XIV. de sacr. poenit. can. 8.)

Omnia utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua solus peccata confiteatur fideliter saltem semel in anno proprio sacerdoti, et iniunctam sibi poenitentiam studeat pro viribus adimplere, suscipiens reverenter ad minus in Pascha eucharistiae sacramentum, nisi forte de consilio proprii sacerdotis ob aliquam rationabilem causam ad tempus ab eius perceptione duxerit abstinendum; alioquin et vivens ab ingressu ecclesiae arceatur, et moriens Christiana careat sepultura. Unde hoc salutare statutum frequenter in ecclesiis publicetur, ne quisquam ignorantiae caecitate velamen excusationis assumat. Si quis autem alieno sacerdoti voluerit iusta de causa sua confiteri peccata, licentiam prius postulet et obtineat a proprio sacerdote, quum aliter ille ipsum non possit solvere vel ligare.

INNOCENTIUS IV. IN CONCILIO LUGDUNENSIS.

Ex Sexto Decretalium lib. II., tit. XV. de appellationibus, c. 3.

(Sess. XXII. de reform. cap. 7.)

375. Romana ecclesia et infra. Quum suffraganeorum Remensis ecclesiae, suorumque officialium (qui generaliter de causis ad ipsorum forum pertinentibus eorum vices supplendo cognoscunt) unum et idem consistorium sive auditorium sit censendum, ab ipsis officialibus non ad dictos suffraganeos (ne ab eisdem ad se ipsos interponi appellatio videatur), sed de iure ad Remensem est curiam appellandum. Ab archidiacono vero aliisque inferioribus praelatis suffraganeis subiectis eisdem et eorum officialibus, ad suffraganeos ipsos debet, et non ad eandem curiam (omissis dictis suffraganeis) appellari, nisi aliud Remensi ecclesiae de consuetudine competat in hac parte. Quum autem ad praefatam curiam ob eorundem suffraganeorum vel suorum officialium audientia fuerit appellatum, Remensis archiepiscopus (qui pro tempore fuerit) vel officialis ipsius nullatenus in appellationis causa interpositae ante definitivam sententiam citent partes, nec etiam aliis illam committant, appellationis eiusdem causa probabili seu legitima non expressa.

Si vero vocatis partibus vel nullatenus, aut non intra decem dies post interlocutoriam vel definitivam sententiam appellatum fuisse, seu aliquid aliud simile, sicque non esse per appellationem ad eundem archiepiscopum vel eius officialem devolutum negotium, proponatur: iidem (nisi prius ipsis constiterit causam ipsam ad eos totaliter fuisse delatam) prohibere, ne in causa illa, vel ne ad executionem procedatur sententiae, non praesumant.

Quod si obiciatur ex iniusta causa seu minus legitima ante sententiam appellationem interpositam extitisse, et ex eo non esse appellationem huiusmodi admittendam: nequeunt praedicti archiepiscopus vel eius officialis prohibere, ne procedatur in causa, nisi prius appellatione recepta, velut emissa ex causa probabili, cognoscere incipiant de causa huiusmodi, an sit vera. Si autem post sententiam in casibus a iure prohibitis (utpote a sententia super manifesto et notorio crimine, vel de quo quis in iure confessus extitit, promulgata) vel consimilibus appellatum fuisse dicatur: possunt, ne sententia executioni mandetur (postquam cognoscere coeperint,

376. utrum sit recipienda, vel non appellatio ab eo interposita) inhibere. In alium quoque, qui circa rem, de qua inter appellatam et appellatum controversia vertitur, aliquid post eorum inhibitionem attentat, non valent occasione huiusmodi iurisdictionem aliquam vindicare. Quum vero his, qui ad Remensem curiam super aliqua causa vocem appellationis emittit, nihilominus in causis aliis ordinarii sui iurisdictioni subiciatur, Remensis archiepiscopus vel officialis ipsius nequaquam iurisdictionem ipsam in aliis impediatur, ut ab eisdem ordinarii potestate totaliter eximant taliter appellatam. Debent autem ad eos ab episcopis praefatae provinciae super causis, in quibus temporalem iurisdictionem exercent, nisi forte de consuetudine aut privilegio, sive iure alio speciali sit appellandum ad alium, appellari. Sententias quoque interdicti vel suspensionis seu excommunicationis in appellatam ab eo, a quo appellatum proponitur, promulgatas, nullatenus, nisi vocatis partibus, et de appellatione legitime cognita, revocent aut denuncient esse nullas. Quum autem ad Remensem archiepiscopum ab audientia suffraganei sui super aliqua causa fuerit ante sententiam appellatum, idem archiepiscopus (postquam de appellatione cognita constiterit eam minus rationabilem extitisse) causam ad eundem suffraganeum remittere non postponat.

INNOCENTIUS IV. IN CONCILIO LUGDUNENSIS

Ex Sexto Decretalium lib. V., tit. VII. de privilegiis, c. 1.
(Sess. VII. de reform. cap. 14.)

Volentes libertatem (quam nonnullis apostolica sedes privilegio exemptionis indulsit) sic integram observari, ut et illam alii non infringant, et ipsi eius limites non excedant, declaratione irrefragabili definimus, quod quantumcunque sic exempti gaudeant libertate, nihilominus tamen ratione delicti sive contractus aut rei, de qua contra ipsos agitur, rite possunt coram locorum ordinariis conveniri, et illi quoad hoc suam in ipsos iurisdictionem (prout ius exigit) exercere.

Numquid ergo carent omnino in his commodo libertatis? non utique, quia nec coram ordinariis ipsis, dummodo sit in loco exempto commissum delictum vel contractus inuitus, aut res litigiosa, nec ubi domicilium habent, si alibi delinquant vel contrahant, aut res ipsa consistat, conveniri possunt aliquatenus super istis; nec domiciliorum praetextu locorum dioecesanis (si ubi deliquerunt, vel contraxerunt, aut res ipsa consistit, illi conveniantur) remittendi eos illuc, vel ipsis, ut illic respondeant, iniungendi habeant aliquam potestatem; salvis nihilominus casibus aliis, in quibus eos episcoporum iurisdictioni subesse canonica praecipit instituta. Et id ipsum decernimus circa illos, quibus, ut non nisi sub uno iudice teneantur de se conquerebantur respondere, apostolico privilegio est concessum. In eos autem, quibus ne interdicti, suspendi vel excommunicari a quoquam valeant, a sede apostolica est indultum, sicut sunt religiosi quam plures, in quorum privilegiis continetur, ne quisquam episcopus vel archiepiscopus monasteriorum suorum monachos pro ulla causa ullo loco interdicere, suspendere vel excommunicare praesumat: iidem ordinarii iurisdictionem suam, quantum ad ista, ubicunque illi fuerint, penitus exercere non possint; nisi forsitan ipsi monachi ad monasteriorum suorum prioratus ordinariis iidem subiectos fuerint destinati. Tunc enim etsi libere possint ad eadem monasteria revocari, ac tam illorum quam ipsorum prioratum monachi reputentur (quum non sit inconveniens aliquem utrobique locum habere monachicum) unum alteri subesse monasterio, vel ab ipso noscitur dependere; ratione tamen eorundem prioratum dicti ordinarii sua iurisdictione in ipsis etiam quoad praemissa (quamdiu morantur in illis) licite uti possunt.

LEO X. IN CONCILIO LATERANENSIS.

378.

Sess. X. de impressione librorum.

(Sess. IV. Decret., de edit. et usu sacr. libror. et Reg. X. de libris prohibitis, supra.)

Nos, ne id, quod ad Dei gloriam, et fidei augmentum ac bonarum artium propagationem salubriter est inventum, in contrarium convertatur, ac Christi fidelium saluti detrimentum pariat, super librorum impressione curam nostram habendam fore duximus, ne de cetero cum bonis seminibus spinae coalescant, vel medicinis venena intermisceantur. Volentes igitur de opportuno super his remedio providere, hoc sacro approbante concilio, ut negotium impressionis librorum huiusmodi eo prosperetur felicius, quo deinceps indagatio solertior diligentius et cautius adhibeatur: statuimus et ordinamus, quod de cetero perpetuis futuris temporibus nullus librum aliquem seu aliam quamcunque scripturam tam in Urbe nostra quam aliis quibusvis civitatibus et dioecesibus imprimere seu imprimi facere praesumat, nisi prius in Urbe per vicarium nostrum et sacri palatii magistrum, in aliis vero civitatibus et dioecesibus per episcopum, vel alium habentem peritiam scientiae, libri seu scripturae huiusmodi imprimendae ab eodem episcopo ad id deputandum, ac inquisitorem haereticae pravitatis civitatis sive dioecesis, in quibus librorum impressio huiusmodi fieret, diligenter examinetur, et per eorum manu propria subscriptionem, sub excommunicationis sententia gratis et sine dilatione imponendam, approbentur. Qui autem secus praesumpserit, ultra librorum impressorum amissionem, et illorum publicam combustionem, ac centum ducatorum fabricae principis apostolorum de Urbe sine spe remissionis solutionem, ac anni continui exercitii impressionis suspensionem, excommunicationis sententia innodatus existat, ac demum ingravescente contumacia taliter per episcopum suum vel vicarium nostrum respective per omnia iuris remedia castigetur, quod alii eius exemplo similia minime attentare praesumant. Nulli ergo etc. Si quis autem etc. Datum Romae in publica basilica solenniter celebrata anno Incarnationis dominicae 1515., 4. Maii, Pontif. nostri anno tertio.

SIXTUS IV.

Ex lib. III. Extravagantium communium, tit. de reliquiis et veneratione sanctorum, c. 1.

(Sess. V. decret. de pecc. orig.)

Quum praeeccelsa meritorum insignia; quibus regina coelorum, Virgo Dei genitrix gloriosa, sedibus praelata aethereis, sideribus

390. quasi stella matutina perrutilans, devotae considerationis indagine perscrutamur, et infra pectoris arcana revolvimus, quod ipsa, utpote via misericordiae, mater gratiae et pietatis amica, humani generis consolatrix, pro salute fidelium, qui delictorum onere gravantur, sedula oratrix et pervigil ad regem, quem genuit, intercedit: dignum, quin potius debitum reputamus, universos Christi fideles, ut omnipotenti Deo (cuius providentia eiusdem Virginis humilitatem ab aeterno respiciens, pro concilianda suo auctori humana natura, lapsu primi hominis aeternae morti obnoxia eam sui Unigeniti habitaculum sancti Spiritus praeparatione constituit, ex qua carnem nostrae mortalitatis pro redemptione populi sui assumeret, et immaculata Virgo nihilominus post partum remaneret) de ipsius immaculatae Virginis mira conceptione gratias et laudes referant, et instituta propterea in ecclesia Dei missas et alia divina officia dicant, et illis intersint, indulgentiis et peccatorum remissionibus invitare, ut exinde sint eiusdem Virginis meritis et intercessionem divinae gratiae aptiores. Hac igitur consideratione inducti, eiusdem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, auctoritate apostolica hac in perpetuum valitura constitutione statuimus et ordinamus, quod omnes et singuli Christi fideles utriusque sexus, qui missam et officium conceptionis eiusdem Virginis gloriosae, iuxta piam, devotam et laudabilem ordinationem dilecti filii magistri Leonardi de Nogarolis, clerici Veronensis, notarii nostri, et, quae desuper a nobis emanavit, missae et officii huiusmodi institutionem in die festivitatis conceptionis eiusdem Virginis Mariae et per octavas eius devote celebraverint et dixerint, aut illis horis canonicis interfuerint, quoties id fecerint, eandem prorsus indulgentiam et peccatorum remissionem consequantur, quam iuxta felices recordationis Urbani IV. in concilio Viennensi approbatae, ac Martini V. et aliorum Romanorum Pontificum praedecessorum nostrorum constitutiones consequuntur illi, qui missam et horas canonicas in festo corporis et sanguinis Domini nostri Iesu Christi a primis vespere et per illius octavas iuxta Romanae ecclesiae constitutionem, celebrant, dicunt, aut missae, officio et horis huiusmodi intersunt; praesentibus perpetuis temporibus valituris. Datum Romae apud S. Petrum, anno Incarnationis dominicae 1476., 3 Kalend. Martii, Pontificatus nostri anno sexto.

SIXTUS V.

Ibid. c. 2.

(Sess. V. Decret. de peccato originali.)

391. Grave nimis gerimus et molestum, quum sinistra nobis de quibusdam ecclesiasticis personis referuntur. Sed in eorum, qui ad evangelizandum verbum Dei sunt deputati, excessibus praedicando commissis, eo gravius provocamur, quo illi periculosius remanent incorrecti, quum facile deleri nequeant qui multorum cordibus sic publice praedicando diffusius et damnabilibus imprimuntur errores. Sane, quum sancta Romana ecclesia de intemeratae semperque Virginis Mariae conceptione publice festum solenniter celebret et speciale ac proprium super hoc officium ordinaverit, nonnulli, ut accepimus, diversorum ordinum praedicatores, in suis sermonibus ad populum publice per diversas civitates et terras affirmare hactenus non erubuerant, et quotidie praedicare non cessant, omnes illos, qui tenent aut asserunt, eandem gloriosam et immaculatam Dei genitricem absque originali peccati macula fuisse conceptam, mortaliter peccare, vel esse haereticos; eiusdem immaculatae conce-

ptionis officium celebrantes, audientesque sermones illorum, qui eam sine huiusmodi macula conceptam esse affirmant, peccare graviter. Sed et praefatis praedicationibus non contenti confectos super his suis assertionibus libros in publicum ediderunt, ex quorum assertionibus et praedicationibus non levia scandala in mentibus fidelium exorta sunt, et maiora merito exoriri formidantur in dies. Nos igitur huiusmodi temerariis ausibus ac perversis assertionibus ac scandalosis, quae exinde in Dei ecclesia exoriri possunt, quantum nobis ex alto conceditur, obviare volentes, motu proprio, non ad alicuius nobis super hoc oblatae petitionis instantiam, sed de nostra mera deliberatione et certa scientia, huiusmodi assertiones 392. praedicatorum eorundem et aliorum quorumlibet, qui affirmare praesumerent, eos, qui crederent aut tenerent, eandem Dei genitricem ab originali peccati macula in sua conceptione praeservatam fuisse, propterea alicuius haeresis labe pollutos fore, vel mortaliter peccare, aut huiusmodi officium conceptionis celebrantes, seu huiusmodi sermones audientes, alicuius peccati reatum incurere, utpote falsas et erroneas, et a veritate penitus alienas, editasque desuper libros praedictos id continentes, quoad hoc, auctoritate apostolica tenore praesentium reprobamus et damnamus, ac motu, scientia et auctoritate praedictis statuimus et ordinamus, quod praedicatores verbi Dei, et quicumque alii, cuiuscunque status, gradus aut ordinis ac conditionis fuerint, qui de cetero ausu temerario praesumpserint in eorum sermonibus ad populum, seu alias quomodolibet affirmare, huiusmodi sic per nos improbatas et damnatas assertiones veras esse, aut dictos libros pro veris legere, tenere vel habere, postquam de praesentibus scientiam habuerint, excommunicationis sententiam eo ipso incurrant, a qua ab alio quam a Romano Pontifice (nisi in mortis articulo) nequeant absolutionis beneficium obtinere. Item motu, scientia et auctoritate similibus simili poenae ac censurae subicientes eos, qui ausi fuerint asserere, contrariam opinionem tenentes, videlicet gloriosam Virginem Mariam cum originali peccato fuisse conceptam, haeresis crimen vel peccatum incurere mortale, quum nondum sit a Romana ecclesia et apostolica sede decusum; non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis contrariis quibuscunque, quibus communiter vel divisim a sede apostolica indultum existat, quod interdicti, suspendi vel excommunicari non possint per literas apostolicas, non facientes plenam ac expressam, ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem. Et ne de praemissis aliquando valeant ignorantiam allegare, volumus, quod locorum ordinarii requisiti praesentes literas in ecclesiis consistentibus in eorum civitatibus, et suarum dioecesium locis insignibus, dum maior 393. ibi multitudo populi ad divina convenerit, sermonibus ad populum mandent et faciant publicari. Praeterea, quia difficile foret praesentes literas ad singula loca, in quibus expediens fuerit, deferre, etiam volumus et dicta auctoritate decernimus, quod earundem literarum transsumpto, manu publici notarii confecto, et authentico alicuius praelati ecclesiastici sigillo munito, ubique stetur, prout staretur eisdem originalibus literis, si forent exhibitae vel ostensae. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae reprobationis, damnationis, statuti, ordinationis, voluntatis et decreti infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursum. Datum Romae apud sanctum Petrum, anno Incarnationis dominicae 1483., pridie Nonas Septemb. Pontificatus nostri anno decimo tertio.

APPENDIX

ALIORUM QUORUNDAM DOCUMENTORUM, QUAE THEOLOGIAE CANDIDATIS UTILIA ESSE VIDENTUR.

I.

DAMNATIO ERRORUM WICLEFFI, HUS ET LUTHERI.

Sacrosancta Constantiensis synodus, generale concilium faciens, et ecclesiam catholicam representans etc. Ad perpetuam rei memoriam.

Fidem catholicam etc. Sequuntur articuli Ioannis Wicleffi.

1. Substantia panis materialis, et similiter substantia vini materialis remanent in sacramento altaris.
2. Accidentia panis non manent sine subiecto in eodem sacramento.
3. Christus non est in eodem sacramento identice et realiter propria praesentia corporali.
4. Si episcopus, vel sacerdos existat in peccato mortali, non ordinatur, non consecratur, non conficit, non baptizatur.
5. Non est fundatum in evangelio, quod Christus missam ordinaverit.
6. Deus debet obedire diabolo.
7. Si homo fuerit debite contritus, omnis confessio exterior est sibi superflua et inutilis.
8. Si Papa sit praescitus et malus, et per consequens membrum diaboli, non habet potestatem super fideles sibi ab aliquo datam, nisi forte a Caesare.
9. Post Urbanum VI non est aliquis recipiendus in Papam, sed vivendum est more Graecorum sub legibus propriis.
10. Contra scripturam sacram est, quod viri ecclesiastici habeant possessiones.
11. Nullus praelatus debet aliquem excommunicare, nisi prius sciat eum excommunicatum a Deo: et qui sic excommunicat, sit ex hoc haereticus vel excommunicatus.
12. Praelatus excommunicans clericum, qui appellavit ad regem vel concilium regni, eo ipso traditor est regis et regni.
13. Illi, qui dimittunt praedicare sive audire verbum Dei propter excommunicationem hominum, sunt
385. excommunicati, et in Dei iudicio traditores Christi habebuntur.
14. Licet alicui diacono vel presbytero praedicare verbum Dei absque auctoritate sedis apostolicae sive episcopi catholici.
15. Nullus est dominus civilis, nullus est praelatus, nullus est episcopus, dum est in peccato mortali.
16. Domini temporales possunt ad arbitrium suum auferre bona temporalia ab ecclesia, possessionatis habitualiter delinquentibus, id est, ex habitu, non solum actu delinquentibus.
17. Populares possunt ad suum arbitrium dominos delinquentes corrigere.
18. Decimae sunt purae eleemosynae, et possunt parochiani propter peccata suorum praelatorum ad libitum suum eas auferre.
19. Speciales orationes applicatae uni personae pro praelatos vel religiosos non plus prosunt eidem, quam generales, ceteris paribus.
20. Conferens eleemosynam fratribus est excommunicatus eo facto.
21. Si aliquis ingreditur religionem privatam qualemcunque, tam possessionatorum quam mendicantium, redditur ineptior et inhabilior ad observationem mandatorum Dei.
22. Sancti instituentes religiones privatas, sic instituendo peccaverunt.
23. Religiosi viventes in religionibus privatis non sunt de religione Christiana.
24. Fratres tenentur per laborem manuum victum acquirere, et non per mendicitatem.
25. Omnes sunt simoniaci, qui se obligant orare pro aliis eis in temporalibus subvenientibus.
26. Oratio praesciti nulli valet.
27. Omnia de necessitate absoluta eveniunt.
28. Confirmatio iuvenum, clericorum ordinatio, locorum consecratio reservantur Papae, et episcopis propter cupiditatem lucri temporalis et honoris.
29. Universitates, studia, collegia, graduationes et magisteria in eisdem sunt vana gentilitate introducta; tantum prosunt ecclesiae, sicut diabolus.
30. Excommunicatio Papae vel cuiuscunque praelati non est timenda, quia est censura antichristi.
31. Peccant fundantes claustra, et ingredienti sunt viri diabolici.
32. Ditare clerum est contra regulam Christi.
33. Silvester Papa et Constantinus imperator errarunt ecclesiam dotando.
34. Omnes de ordine mendicantium sunt haeretici, et dantes eis eleemosynas sunt excommunicati.
386. 35. Ingredientes religionem aut aliquem ordinem, eo ipso inhabiles sunt ad observanda divina praecepta, et per consequens ad perveniendum ad regnum coelorum, nisi apostataverint ab eisdem.
36. Papa cum omnibus clericis suis possessionem habentibus sunt

haeretici eo, quod possessiones habent, et consentientes eis, omnes videlicet domini saeculares, et ceteri laici.

37. Ecclesia Romana est synagoga satanae, nec papa est proximus et immediatus vicarius Christi et Apostolorum.
38. Decretales ecclesiae sunt apocryphae, et seducunt a fide Christi, et clerici sunt stulti, qui student eis.
39. Imperator et domini saeculares sunt seducti a diabolo, ut ecclesiam dotarent bonis temporalibus.
40. Electio Papae a cardinalibus a diabolo est introducta.
41. Non est de necessitate salutis, credere Romanam esse supremam inter alias ecclesias.
42. Fatuum est credere indulgentiis Papae et episcoporum.
43. Iuramenta illicita sunt, quae fiunt ad corroborandos humanos contractus et commercia civilia.
44. Augustinus, Benedictus et Bernardus damnati sunt, nisi poenituerit de hoc, quod habuerunt possessiones, et instituerunt et intraverunt religiones; et sic a Papa usque ad ultimum religiosum omnes sunt haeretici.
45. Omnes religiones indifferenter introductae sunt a diabolo. *Fin. art. Wicl.*

Idemque Ioannes Wicleff libros dialogum, et trialogum per ipsum nominatos, et plures alios tractatus, volumina et opuscula composuit, in quibus praescriptos et plures alios damnabiles inseruit et dogmatizavit articulos etc. Rursus his ad notitiam sedis apostolicae et generalia concilia deductis, Romanus Pontifex (in sua obedientia Ioannes XXIII.) in concilio Romano ultimo celebrato dictos libros, tractatus et opuscula condemnavit etc. Haec autem a synodus praefatos articulos XLV. examinari fecit, et saepius recenseri per plures reverendissimos patres ecclesiae Romanae cardinales, episcopos, abbates, magistros in theologia, doctores iuris utriusque, et plures notabiles in multitudine copiosa; quibus articulis examinatis fuit repertum, prout in veritate est, aliquos et plures ex ipsis fuisse et esse notorie haereticos, et a SS. PP. dudum reprobatos; alios non catholicos, sed erroneos; alios scan- 387. dalosos, et blasphemos; quosdam piarum aurium offensivos; nonnullos eorum temerarios et seditiosos. Compertum est etiam, libros eius plures alios articulos continere similibus qualitatibus, doctrinamque in ecclesia Dei vesanam (alii venenosam), et fidei ac moribus inimicam inducere. Propterea in nomine D. N. Iesu Christi haec a synodus sententias praedictorum archiepiscoporum ac concilii Romani ratificans et approbens, praedictos articulos et eorum quemlibet, libros eiusdem dialogum et trialogum per eundem Ioannem Wicleff nominatos, et alios eiusdem auctoris libros, volumina, tractatus et opuscula, quocunque nomine censeantur, quos hic haberi vult pro sufficienter expressis, hos perpetuo decreto reprobat et condemnat etc.

Quia vero libris praedictis diligenter examinatis per doctores et magistros universitatis studii Oxoniensis, ultra dictos XLV. articulos, ducentos sexaginta extra pendentes collegerunt (al. excerpando collegerunt), quorum aliqui cum supra dictis in sententia coincidunt, licet non eadem forma verborum, et sicut de aliis superius dictum est, quidam ipsorum erant et sunt haeretici, quidam seditiosi, quidam erronei, alii temerarii, nonnulli scandalosi, alii iurani, nec non omnes paene contra bonos mores et catholicam veritatem, fuerunt propterea per dictam universitatem scholasticae et debite reprobat. Haec igitur synodus sacrosancta, cum deliberatione qua supra, praedictos articulos et eorum quemlibet reprobat et condemnat, prohibens, iubens, mandans et decernens, prout de aliis XLV. eorundem ducentorum sexaginta articulorum tenores duximus inferius inserendos: *horum tamen articularum series in collectione conciliorum non apparet.*

Sacrosancta generalis Constantiensis synodus, ecclesiam catholicam representans, in Spiritu sancto legitime congregata. Ad perpetuam rei memoriam.

Quia teste veritate etc. Quapropter habita per prius plenaria
 288. informatione de praemissis, et diligenti deliberatione reverentissimorum in Christo Patrum dominorum s. Romanae ecclesiae cardinalium, patriarcharum, archiepiscoporum, episcoporum et ceterorum praelatorum, et doctorum sacrae paginae et iuris utriusque in multitudine copiosa, haec sacrosancta Constantiensis synodus declarat et diffinit, articulos infra scriptos, qui habita collatione per plures magistros in sacra pagina, reperti fuerunt contineri in eius libris, et opuscula manu propria scriptis, et quos etiam idem Ioannes Hus in publica audientia coram Patribus et praelatis huius sacri concilii confessus fuit in suis libris et opusculis contineri, non esse catholicos nec tanquam tales esse dogmatizandos, sed ex eis plures esse erroneos, alios scandalosos, aliquos piarum arium offensivos, pluresque eorum esse temerarios et seditiosos, et nonnullos eorumdem esse notorie haereticos, et iam dudum a sacris patribus, et generalibus conciliis reprobatos et damnatos...

Sed quum infrascripti articuli expresse contineantur in libris seu tractatibus suis, videlicet in libro, quem intulit de ecclesia, et aliis suis opusculis, ideo libros praedictos, et doctrinam, et singulos alios tractatus, et opuscula in latino seu vulgari bohémico per ipsum editos... haec sacrosancta synodus reprobat, atque condemnat, ipsos comburendos publice et solenniter in praesentia cleri et populi in civitate Constantiensis et alibi decernit et diffinit... prorsus iubet, per locorum ordinarios tractatus et opuscula huiusmodi per censuram ecclesiasticam, etiam si opus fuerit, cum adiectione poenae, et fautoriae haeresis, diligenter inquiri, et repertos publice ignibus concremari.

Vitis inasper actis, et actitatis in causa inquisitionis de et super haeresi contra praedictum Ioannem Hus habitis, et factis... Sacrosancta synodus pronunciat, decernit et declarat dictum Ioannem Hus fuisse et esse verum et manifestum haereticum...

360. ARTICULI DAMNATI IOANNIS HUS, DE QUIBUS SUPRA FIT MENTIO.

Unica est sancta universalis ecclesia, quae est praedestinatorum universitas. 2. Paulus nunquam fuit membrum diaboli, licet fecerit quosdam actus actibus ecclesiae malignantium consimiles. 3. Praesciti non sunt partes ecclesiae, quum nulla pars eius finaliter excidat ab ea, eo quod praedestinationis caritas, quae ipsam ligat, non excidat. 4. Duae naturae, divinitas et humanitas, sunt unus Christus. 5. Praescitus, etsi aliquando est in gratia secundum praesentem iustitiam, tamen nunquam est pars ecclesiae, et praedestinatus semper manet membrum ecclesiae, licet aliquando excidat a gratia adventitia, sed non a gratia praedestinationis. 6. Sumendo ecclesiam pro convocacione praedestinatorum, sive fuerint in gratia sive non secundum praesentem iustitiam, isto modo ecclesia est articulus fidei. 7. Petrus non est nec fuit caput ecclesiae a catholicae. 8. Sacerdotes quomolibet criminose viventes sacerdotii polluant potestatem, et sic ut filii infideles sentiant infideliter de septem sacramentis ecclesiae, de clavibus, officiis, censura, moribus, caeremoniis et sacris rebus ecclesiae, veneratione reliquiarum, indulgentiis et ordinibus. 9. Papalis dignitas a Caesare inolevit, et Papae perfectio et institutio a Caesaris potentia emanavit. 10. Nullus sine revelatione assereret ratioualiter de se vel alio, quod esset caput ecclesiae particularis. 11. Non oportet credere, quod iste, quicumque est Romanus Pontifex, sit caput cuiuscunque particularis ecclesiae sanctae, nisi Deus eum praedestinaverit. 12. Nemo gerit vicem Christi vel Petri, nisi sequatur eum in moribus, quam nulla alia sequela sit pertinentior, nec aliter recipiat a Deo procuratoriam potestatem, quia ad illud officium vicariatus requiritur, et morum conformitas, et Institutum auctoritas. 13. Papa non est verus et manifestus successor Apostolorum principis Petri, si vivit moribus contrariis Petro, et si quaerit avaritiam, tum est vicarius Iudae Scarioth. Et pari eadem 390. sententia cardinalis non sunt veri et manifesti successores collegii aliorum Apostolorum Christi, nisi vixerint more Apostolorum, servantes mandata et consilia Domini nostri Iesu Christi. 14. Doctores ponentes, quod aliquis per censuram ecclesiasticam emendandus, si corrigi noluerit, saeculari iudicio est tradendus, pro certo sequantur in hoc pontifices et scribas et pharisaeos, qui Christum, non volentem eis obedire in omnibus, dicentes: *vobis non licet interficere quemquam*, ipsum saeculari iudicio tradiderunt, et quod reales sint homicidae, graviore quam Pilato. 15. Obedientia ecclesiastica est obedientia secundum adinventionem sacerdotum ecclesiae, praeter expressam auctoritatem scriptam. 16. Divisio immediata humanorum operum est, quod sunt vel virtuosae vel vitiosae, quia, si homo est vitiosus, et agit quicquam, tum agit vitiose, et si est virtuosus, et agit quicquam, tum agit virtuose; quia sicut vitium, quod crimen dicitur, seu mortale peccatum, inficit universaliter actus hominis vitiosus, sic virtus vivificat omnes actus homi-

nis virtuosus. 17. Sacerdotes Christi viventes secundum legem eius, et habentes scripturae notitiam et affectum ad aedificandum populum, debent praedicare non obstante praetensa excommunicatione. Quodsi Papa vel aliquis praelatus mandat sacerdoti sic disposito non praedicare, non debet subditus obedire. 18. Quilibet praedicantis officium de mandato accipit, qui ad sacerdotium accedit, et illud mandatum debet exsequi praetensa excommunicatione non obstante. 19. Per censuras ecclesiasticas excommunicationis, suspensionis et interdicti ad sui exaltationem clerus populum laicalem sibi suppeditat, avaritiam multiplicat, malitiam protegit, et viam preparat antichristo. Signum evidens est, quod ab antichristo tales procedunt censurae, quas vocant in suis processibus fulminationes, quibus clerus principalissime procedit contra illos, qui denudant nequitiam antichristi, qui clerum pro se maxime usurpabit. 20. Si Papa est malus, et praesertim si est praescitus, tunc ut Iudas Apostolus est diaboli, fur et filius perditionis, et non est caput sanctae militantis ecclesiae, quum nec sit membrum eius. 21. Gratia praedestinationis est vinculum, quo corpus ecclesiae et quod- 391. libet eius membrum iungitur Christo capiti insolubiliter. 22. Papa vel praelatus, malus et praescitus, est aequivoce pastor, et velle fur et latro. 23. Papa non debet dici sanctissimus, etiam secundum officium, quia alias rex deberet etiam dici sanctissimus secundum officium; et tortores et praecones dicerentur sancti, immo etiam diabolus deberet dici sanctus, quum sit officarius Dei. 24. Si Papa vivat Christo contrarie, etiamsi ascenderet per ritum et legitimam electionem secundum constitutionem humanam vulgatam, tamen aliunde ascenderet quam per Christum, dato etiam quod iuraret per electionem a Deo principaliter factam: nam Iudas Scarioth rite et legitime est electus a Deo Christo Iesu ad episcopatum, et tamen ascendit aliunde ad ovile ovium. 25. Condemnatio XLV. art. Ioannis Wicleff per doctores facta est irrationabilis, et iniqua, et male facta, et facta est causa per eos allegata; videlicet ex eo, quod nullus eorum sit catholicus: sed quilibet eorum aut est haereticus, aut erroneus aut scandalosus. 26. Non eo ipso, quod electores vel maior pars eorum consenserit viva voce secundum ritus hominum in personam aliquam, eo ipso illa persona est legitime electa; vel eo ipso est verus et manifestus successor, vel vicarius Petri Apostoli, vel alterius Apostoli in officio ecclesiastico: unde sive electores bene vel male elegerint, operibus electi debemus credere; nam eo ipso, quo quis copiosius operatur meritorie ad profectum ecclesiae, habet a Deo ad hoc copiosius facultatem. 27. Non est scintilla apparentiae, quod oporteat esse unum caput in spiritalibus regens ecclesiam, quod semper cum ecclesia ipsa militante conversetur et conservetur. 28. Christus sine talibus monstruosis capitibus per suos veraces discipulos sparsos per orbem terrarum melius suam ecclesiam regulari. 29. Apostoli et fideles sacerdotes Domini strenue in necessariis ad salutem regularunt ecclesiam, antequam Papae officium foret introductum: sic facerent deficientem per summa possibile Papa usque ad diem iudicii. 30. Nullus est dominus civilis, nullus est praelatus, nullus est episcopus, dum est in peccato mortali.

Bullam Martini V. datam Constantiae VIII. Kal. Martii 1418. 392. quae insertos habet utrosque articulos Wicleff et Hus, eosdemque damnat sacro approbante concilio Constantiensis, vid. t. VIII. Concil. Harduini pag. 905. et seq.

Bulla Leonis X. contra Lutherum XVIII. Kal. Iulii 1520. Leo episcopus etc. Exsurge Domine etc. Eorum autem errorum (Lutheri) aliquos duximus praesentibus inserendos, quorum tenor sequitur, et est talis.

Haeretica sententia est, sed usitata, sacramenta novae legis iustificanti gratiam illis dare, qui non ponunt obicem. 2. In puero post baptismum negare remanens peccatum, est Paulum et Christum simul conculcare. 3. Fomes peccati, etiamsi nullum ad sit actuale peccatum, moratur exeuntem a corpore animam ab ingressu coeli. 4. Imperfecta caritas morituri fert secum necessarium magnum timorem, qui se solo satis est facere poenam purgatorii, et impedit introitum regni. 5. Tres esse partes poenitentiae, contritionem, confessionem et satisfactionem, non est fundatum in sacra scriptura, nec in antiquis sanctis Christianis doctoribus. 6. Contritio, quae paratur per discussionem, collationem et detestationem peccatorum, qua quis recogitat annos suos in amaritudine animae suae, ponderando peccatorum gravitatem, multitudinem, foeditatem, amissionem aeternae beatitudinis, ac aeternae damnationis acquisitionem, haec contritio facit hypocritam, imo magis peccatorem. 7. Verissimum est proverbium, et omnium doctrina de contritionibus huc usque data praestantius: de cetero non facere, summa poenitentia, optima poenitentia, nova vita. 8. Nullo modo praesumas confiteri peccata venialia, sed nec omnia mortalia, quia impossibile est, ut omnia mortalia cognoscas: unde in primitiva ecclesia solum manifesta mortalia confitebantur. 9. Dum volumus omnia pure confiteri, nihil aliud facimus, quam quod vi-

398. misericordiae Dei nihil volumus relinquere ignoscendum. 10. Peccata non sunt ulli remissa, nisi remissum crederet: non enim sufficit remissio peccati et gratiae donatio, sed oportet etiam credere esse remissum. 11. Nullo modo confidas absolvi propter tuam contritionem, sed propter verbum Christi: *quodcumque solveris etc.* (Math. XVI, 19.) Hic, inquam confide, si sacerdotis obtinueris absolutiorem, et crede fortiter te absolutum, et absolutus vere eris, quicquid sit de contritione. 12. Si per impossibile confessus non esset contritus, aut sacerdos non serio, sed ioco absolveret, si tamen credat se absolutum, verissime est absolutum. 15. In sacramento poenitentiae ac remissione culpae non plus facit Papa aut episcopus, quam infimus sacerdos; immo tibi non est sacerdos; aequae tantum quilibet Christianus, etiam mulier aut puer esset. 14. Nullus debet sacerdoti respondere, se esse contritum, nec sacerdos requirere. 15. Magnus est error eorum, qui ad sacramenta eucharistiae accedunt, huic innixi, quod non sint sibi consilii alicuius peccati mortalis, quod praemisissent orationes suas, et praeparatoria; omnes illi iudicium sibi manducant et bibunt. Sed si credant et confidant se gratiam ibi consecuturos, haec sola fides facit eos puros et dignos. 16. Consultum videtur, quod ecclesia in communi concilio statueret laicos sub utraque specie communicandos; nec Bohemi communicantes sub utraque specie sunt haeretici, sed schismatici. 17. Thesauri ecclesiae, unde Papa dat indulgentias, non sunt merita Christi et sanctorum. 18. Indulgentiae sunt piae fraudes fidelium, et remissiones bonorum operum, et sunt de numero eorum, quae licent, et non de numero eorum, quae expediunt. 19. Indulgentiae his, qui veraciter eas consequuntur, non valent ad remissionem poenae pro peccatis actualibus debita apud divinam iustitiam. 20. Seducuntur credentes indulgentias esse salutare, et ad fructus spiritus utiles. 21. Indulgentiae necessariae sunt solum publicis criminibus, et proprie conceduntur duris solummodo et impatientibus. 22. Sex generibus hominum indulgentiae nec sunt necessariae, nec utiles: videlicet mortuis seu morituris, infirmis, legitime impeditis, his, qui non commiserunt crimina; his, qui crimina commiserunt, sed non publica; his, qui meliora operantur. 23. Excommunicationes sunt tantum externae poenae, nec privant hominem communibus spiritualibus ecclesiae orationibus. 24. Docendi sunt Christiani plus diligere excommunicationem quam timere. 25. Romanus Pontifex Petri successor non est Christi vicarius super omnes totius mundi ecclesias ab ipso Christo in beato Petro institutus. 26. Verbum Christi ad Petrum: *Quodcumque solveris super terram etc.* (Math. XVI 19.) extenditur duntaxat ad ligata ab ipso Petro. 27. Certum est in manu ecclesiae aut Papae prorsus non esse statuere articulos fidei, immo nec leges morum seu bonorum operum. 28. Si Papa cum magna parte ecclesiae sic vel sic sentiret, nec etiam erraret, adhuc non est peccatum aut haeresis contrarium sentire, praesertim in re non necessaria ad salutem, donec fuerit per concilium universale alterum reprobatum, alterum approbatum. 29. Via nobis facta est enervandi auctoritatem conciliorum, et libere contradicendi eorum gestis, et iudicandi eorum decreta, et confidenter confitendi quicquid verum videtur, sive probatum fuerit, sive reprobatum a quocumque concilio. 30. Aliqui articuli Ioannis Hus condemnati in concilio Constantiensi sunt Christianissimi, verissimi et evangelici, quos nec universalis ecclesia posset damnare. 31. In omni opere bono iustus peccat. 32. Opus bonum optime factum, est veniale peccatum. 33. Haereticos comburi est contra voluntatem Spiritus. 34. Proeliari adversus Turcas, est repugnare Deo visitanti iniquitates nostras per illos. 35. Nemo est certus, se non semper peccare mortaliter, propter occultissimum superbiae vitium. 36. Liberum arbitrium post peccatum est res de solo titulo, et dum facit quod in se est, peccat mortaliter. 37. Purgatorio non potest probari ex sacra scriptura, quae sit in canone. 38. Animae in purgatorio non sunt securae de earum salute, saltem omnes, nec probatum est ullis aut rationibus aut scripturis, ipsas esse extra statum merendi aut augendi caritatis. 39. Animae in purgatorio peccant sine intermissione, quamdiu quaerant requiem, et horrent poenas. 40. Animae ex purgatorio liberatae suffragiis viventium minus beantur, quam si per se satisfecissent. 41. Praelati ecclesiastici et principes saeculares non malefacerent, si omnes saccos mendicitatis delerent.

Praefatos omnes et singulos articulos, seu errores, tanquam ut praemittitur, respective haereticos aut scandalosos, aut falsos, aut piarum aurium offensivos, vel simplicium mentium seductivos, et veritati catholicae obviantes damnamus, reprobamus atque omnino reiicimus etc.

II.

DAMNATIO ERRORUM BAIANORUM etc.

(Bulla S. Pii V. an. 1567.)

Pius episcopus servus servorum etc.: Ex omnibus afflictionibus, quas in hoc loco a Domino constituti tam luctuoso tempore sustine-

mus, ille animum nostrum praecipue excruciat dolor, quod religio Christiana, tantis iam pridem turbinationibus agitata, novis quotidie propositis opinionibus confictetur, Christianique populus, antiqui hostis suggestionem dissectus, in alios atque alios errores passim et promiscue deferatur. Quantum vero ad nos attinet, totis viribus conamur, ut illae, simul atque prosiliunt, penitus opprimantur; magno enim moerore afficimur, quod plerique, spectatae alioqui probitatis et doctrinae, in varias sententias, offensionis et periculi plenas, tum verbo tum scriptis prorumpunt, deque eis etiam in scholis invicem controversantur, cuiusmodi sunt sequentes.

1. Nec angeli, nec primi hominis adhuc integri merita recte vocantur gratia. 2. Sicut opus malum ex natura sua est mortis aeternae meritorium, sic bonum opus ex natura sua est vitae aeternae meritorium. 3. Et bonis angelis, et primo homini, si in statu illo perseverasset usque ad ultimum vitae, felicitas esset merces, et non gratia. 4. Vita aeterna homini integro et angelo promissa fuit intuitu bonorum operum, et bona opera ex lege naturae ad illam consequendam per se sufficientia. 5. In promissione facta angelo et primo homini continetur naturalis iustitiae constitutio, qua pro bonis operibus, sine alio respectu, vita aeterna iustus promittitur. 6. Naturali lege constitutum fuit homini, ut, si in obedientia perseveraret, ad eam vitam pertransiret, in qua mori non posset. 7. Primi hominis integri merita fuerunt primae creationis munera; sed iuxta modum loquendi scripturae sacrae non recte vocantur gratia, quo fit ut tantum merita, non etiam gratia debeant nuncupari. 8. In redemptis per gratiam Christi nullum inveniri potest bonum meritum, quod non sit gratis indigno collatum. 9. Dona concessa homini integro, et angelo forsitan, non improbanda ratione possunt dici gratia; sed quia secundum usum sacrae scripturae nomine gratiae ea tantum munera intelliguntur, quae per se ipsum Christum male merentibus et indignis conferuntur, ideo neque merita neque merces, quae illis redditur, gratia dici debet. 10. Solutio poenae temporalis, quae peccato dimissa saepe remanet, et corporis resurrectioni, proprie non nisi meritis Christi adscribenda est. 11. Quod pie et iuste in hac vita mortali usque in finem conservati vitam consequimur aeternam, id non proprie gratiae Dei, sed ordinationi naturali statim initio creationis constitutae, iusto Dei iudicio obedientiae mandatorum via aeterna reddatur. 12. Pelagii sententia est: opus bonum, citra gratiam adoptionis factum, non est regni caelestis meritorium. 13. Opera boni a filiis adoptionis facta non accipiunt rationem meriti ex eo, quod fiunt per spiritum adoptionis inhabitantem corda filiorum Dei, sed tantum ex eo, quod sunt conformia legi, quodque per ea praestatur obedientia legi. 14. Opera bona iustorum non accipiunt in die iudicii extremi amplio remcedem, quam iusto Dei iudicio mereantur accipere. 15. Ratio meriti non consistit in eo, quod qui bene operatur habeat gratiam et inhabitantem Spiritum sanctum, sed in eo solum, quod obedit divinae legi. 16. Non est vera legis obedientia, quae sit sine caritate. 17. Sentiant cum Pelagio qui dicunt, esse necessarium ad rationem meriti, ut homo per gratiam adoptionis sublimetur ad statum deificum. 18. Opera catechumenorum, ut fides et poenitentia ante remissionem peccatorum facta, sunt vitae aeternae meritoria, quam vitam ipsi non consequuntur, nisi prius praecedentium delictorum impedimenta tollantur. 19. Opera iustitiae et temperantiae, quae Christus fecit, ex dignitate personae operantis non traxerunt maiorem valorem. 20. Nullum est peccatum ex natura sua veniale, sed omne peccatum meretur poenam aeternam. 21. Humanae naturae sublimatio et exaltatio in consortium divinae naturae, debita fuit integritati primae conditionis, et proinde naturalis dicenda est, et non supernaturalis. 22. Cum Pelagio sentiant qui textum Apostoli ad Romanos II: *Gentes, quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt faciunt*, intelligant de gentibus, fidei gratiam non habentibus. 23. Absurda est eorum sententia, qui dicunt, hominem ab initio dono quodam supernaturali et gratuito supra conditionem naturae suae fuisse exaltatum, ut fide, et spe et caritate Deum supernaturaliter coleret. 24. A vanis et otiosis hominibus secundum insipientiam philosophorum excogitata est sententia, quae ad Pelagianismum reiicienda est, hominem ab initio sic constitutum, ut per dona naturae superaddita fuerit largitate conditoris sublimatus, et in Dei filium adoptatus. 25. Omnia opera infidelium sunt peccata, et philosophorum virtutes sunt vitia. 26. Integritas primae creationis non fuit delibita humanae naturae exaltatio, sed naturalis eius conditio. 27. Liberum arbitrium sine gratiae Dei adiutorio non nisi ad peccandum valet. 28. Pelagianus est error, dicere, quod liberum arbitrium valet ad ullum peccatum vitandum. 29. Non soli fures et latrones, qui Christum viam et ostium veritatis et vitae negant, sed etiam quicumque aliunde, quam per ipsum, in viam iustitiae, (hoc est aliquam iustitiam)

conscendi posse docent. 30. Aut tentationi ulli, sine gratiae ipsius adiutorio, resistere hominem posse, sicut in eam non inducatur, aut ab ea non superetur. 31. Caritas perfecta et sincera, quae est ex corde puro, et conscientia bona; et fide non facta, tam in catechumenis quam in poenitentibus potest esse sine remissione peccatorum. 32. Caritas illa, quae est pleatudo legis, non est semper coniuncta cum remissione peccatorum. 33. Catechumenus iuste, recte et sancte vivit, et mandata Dei observat, ac legem implet per caritatem ante obtentam remissionem peccatorum, quae in baptismi lavacro demum percipitur. 34. Distinctio illa duplicis amotis, naturalis videlicet, quo Deus amatur ut auctor naturae, et gratuiti, quo Deus amatur ut beatorum, vana est et commentitia, et ad illudendum sacris literis et plurimis veterum testimoniiis excogitata. 35. Omne, quod agit peccator vel servus peccati, peccatum est. 36. Amor naturalis, qui ex viribus naturae exoritur, ex sola philosophia per elationem praesumptionis humanae cum iniuria crucis Christi defenditur a nonnullis doctoribus. 37. Cum Pelagio sentit qui boni aliquid naturalis, hoc est, quod ex naturae solis viribus ortum ducit, agnoscit. 38. Omnis amor creaturae rationalis, aut vitiosa est cupiditas, qua mundus diligitur, quae a Ioanne prohibetur, aut laudabilis illa caritas, quae per Spiritum sanctum in corde diffusa Deus amatur. 39. Quod voluntarie fit, etiamsi necessario fiat, libere tamen fit. 40. In omnibus suis actibus peccator servit dominanti cupiditati. 41. Is libertatis modus, qui est a necessitate, sub libertatis nomine non reperitur in scripturis, sed solum nomen libertatis a peccato. 42. Iustitia, qua iustificatur per fidem impius, consistit formaliter in obedientia mandatorum, quae est operum iustitia, non autem in gratia aliqua animae infusa, qua adoptatur homo in filium Dei, et secundum interiorum hominem renovatur, ac divinae naturae consors efficitur, ut sic per Spiritum sanctum renovatus, deinceps bene vivere et Dei mandatis obedire possit. 43. In hominibus poenitentibus ante sacramentum absolutionis, et in catechumenis ante baptismum est vera iustificatio; separata tamen a remissione peccatorum. 44. Operibus plerisque, quae a fidelibus fiunt, solum ut Dei mandatis pareant, cuiusmodi sunt obedire parentibus, depositum reddere, ab homicidio, a furto, a fornicatione abstinere, iustificatur quidem homines, quia sunt legis obedientia et vera legis iustitia; non tamen illa obtinent incrementa virtutum. 45. Sacrificium missae non alia ratione est sacrificium, quam generalis illa, qua omne opus, quod fit, ut sancta societas Deo homo inhaereat. 46. Ad rationem et definitionem peccati non pertinet voluntarium; nec definitionis quaeatio est, sed causae et originis, utrum omne peccatum debeat esse voluntarium. 47. Unde peccatum originis vere habet rationem peccati, sine ulla ratione ac respectu ad voluntatem, a qua originem habuit. 48. Peccatum originis est habituali parvuli voluntate voluntarium, et habitualiter dominatur parvulo eo, quod non geritur contrarium voluntatis arbitrium. 49. Et ex habituali voluntate dominante fit, ut parvulus discedens sine regenerationis sacramento, quando usum rationis consecutus erit, actualiter Deum odio habeat, Deum blasphemet, et legi Dei repugnet. 50. Prava desideria, quibus ratio non consentit, et quae homo irritus patitur, sunt prohibita praecepto: *Non concupisces*. 51. Concupiscentia, sive lex membrorum, et prava eius desideria, quae inviti sentiunt homines, sunt vera legis inobedientia. 52. Omne scelus est eius conditionis, ut suum autorem et omnes posteros eo modo inficere possit, quo inficit prima transgressio. 53. Quantum est ex vi transgressiois, tantum meritorum malorum a generante contrahunt qui cum minoribus nascuntur vitium, quam qui cum maioribus. 54. Definitiva haec sententia, Deum homini nihil impossibile praecipuisse, falso tribuitur Augustino, quum Pelagii sit. 55. Deus non potuisset ab initio talem creare hominem, qualis nunc nascitur. 56. In peccato duo sunt actus et reatus; transeunte autem actu, nihil manet nisi reatus, sive obligatio ad poenam. 57. Unde in sacramento baptismi aut sacerdotis absolutione proprie reatus peccati duntaxat tollitur, et ministerium sacerdotum solum liberat a reatu. 58. Peccator poenitens non vivificatur ministerio sacerdotis absolutionis, sed a solo Deo, qui poenitentiam suggerens et inspirans vivificat eum et resuscitat: ministerio autem sacerdotis solum reatus tollitur. 59. Quando per elemosinas aliaque poenitentiae opera Deo satisfacimus pro poenis temporalibus, non dignum pretium Deo pro peccatis nostris offerimus, sicut quidam errantes autumant (nam alioqui essemus, saltem aliqua ex parte, redemptores), sed aliquid facimus, cuius intuitu Christi satisfactio nobis applicatur et communicatur. 60. Per passiones sanctorum in indulgentiis communicatas non proprie redimuntur nostra delicta; sed per communionem caritatis nobis eorum passiones impartiuntur, ut digni simus qui pretio sanguinis Christi a poenis pro peccatis debitibus liberemur. 61. Illa doctorum distinctio, divinae legis mandata bifariam impleri, altero modo quantum ad praeceptorum operum substantiam tantum, altero quantum ad certam quandam modum, vi-

delicet, secundum quem valeant operantem perducere ad regnum aeternum (hoc est ad modum meritorum), commentitia est et expiodenda. 62. Illa quoque distinctio, qua opus dicitur bifariam bonum, vel quia ex obiecto et omnibus circumstantiis rectum est bonum (quod moraliter bonum appellare consueverunt), vel quia est meritorium regni aeterni eo, quod sit a vivo Christi membro per spiritum caritatis, reicienda est. 93. Sed et illa distinctio duplicis iustitiae, alterius, quae fit per spiritum caritatis inhabitantem, alterius, quae fit ex inspiratione quidem Spiritus sancti, cor ad poenitentiam excitantis, sed nondum cor inhabitantis et in eo caritatem diffundentis, qua divinae legis iustificatio impleatur, similiter relicitur. 64. Item et illa distinctio duplicis vivificationis, alterius, qua vivificatur peccator, dum ei poenitentia et vitae novae propositum et inchoatio per Dei gratiam inspiratur; alterius, qua vivificatur qui vere iustificatur, et palmas in vite Christo efficitur, pariter commentitia est et scripturis minime congruens. 65. Non nisi Pelagianus errore admitti potest usus aliqui liberi arbitrii bonus, sive non malus; et gratiae Christi iniuriam facit qui ita sentit et docet. 66. Sola violentia repugnat libertati hominis naturali. 67. Homo peccat etiam damnabiliter in eo, quod necessario facit. 68. Infidelitas pure negativa in his, in quibus Christus non est praedicatus, peccatum est. 69. Iustificatio impij fit formaliter per obedientiam legis, non autem per occultam communicationem et inspirationem gratiae, quae per eam iustificatos faciat implere legem. 70. Homo existens in peccato mortali, sive in reatu aeternae damnationis, potest habere veram caritatem, et caritas etiam perfecta potest consistere cum reatu aeternae damnationis. 71. Per contritionem etiam cum caritate perfecta, et cum voto suscipiendi sacramentum coniunctam, non remittitur crimen, extra casum necessitatis aut martyrii, sine actuali susceptione sacramenti. 72. Omnes omnino iustorum afflictiones sunt ultiones peccatorum ipsorum; unde et Iob et martyres, quae passi sunt, propter peccata sua passi sunt. 73. Nemo praeter Christum est absque peccato originali; hinc beata Virgo mortua est propter peccatum ex Adam contractum; omnesque eius afflictiones in hac vita, sicut et aliorum iustorum, fuerunt ultiones peccati actualis vel originalis. 74. Concupiscentia in renatis relapsis in peccatum mortale, in quibus iam dominatur, peccatum est, sicut et alii habitus pravi. 75. Motus pravi concupiscentiae sunt pro statu hominis vitiosi, prohibiti praecepto: *Non concupisces*; unde homo eos sentiens, et non consentiens, transgreditur praeceptum: *Non concupisces*, quamvis transgressio in peccatum non deputetur. 76. Quamdiu aliquid concupiscentiae carnalis in diligente est, non facit praeceptum: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*. 77. Satisfactiones laboriosae iustorum non valent expiare de condigno poenam temporalem restantem post culpam condonatum. 78. Immortalitas primi hominis non erat gratiae beneficium, sed naturalis conditio. 79. Falsa est doctorum sententia, primum hominem potuisse a Deo creari, et institui sine iustitia naturali.

Quae quidem sententias stricto coram nobis examinae ponderatas, quamquam nonnullae aliquo pacto sustineri posseut, in rigore et proprio verborum sensu ab assertoribus intento haereticas, erroneas, suspectas, temerarias, scandalosas, et in plures aures offensionem immitteutes respective, ac quaecunque super iis verbo scriptoque emissa, praesentium auctoritate damnamus, circumscribimus et abolemus, deque eisdem et similibus posthac quoquo pacto loquendi, scribendi et disputandi facultatem quibuscunque interdiciamus. Qui secus fecerint etc. Datum Romae apud sanctum Petrum anno incarnationis dominicae 1567. Kal. Oct., Pontificatus an. secundo.

III.

DAMNATIO ERRORUM IANSENII.

Bulla Innocentii X. contra V. propositiones.

Innocentius Episcopus, servus servorum Dei, universis Christi fidelibus, salutem et apostolicam benedictionem. Quum occasione impressionis libri, cui titulus: *Augustinus Cornelii Iansenii, episcopi Yprensis*, inter alias eius opiniones orta fuerit, praesertim in Galliis, controversia super quinque ex illis: complures Galliarum episcopi apud nos institerunt, ut easdem propositiones nobis oblatas expenderemus, ac de unaquaque earum certam et perspicuam ferremus sententiam. Tenor vero praefatarum propositionum est prout sequitur:

I. Aliqua Dei praecepta hominibus iustis valentibus et conantibus, secundum praesentes quas habent vires, sunt impossibilia; deat quoque illis gratia, qua possibilia fiunt.

II. Interiori gratiae in statu naturae lapsae nunquam resistitur.

III. Ad merendum et demerendum in statu naturae lapsae non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione.

IV. Semipelagiani admitterant praevenientis gratiae interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei, et in hoc 403. erant haeretici, quod vellent eam gratiam talem esse, cui posset humana voluntas resistere vel obtemperare.

V. Semipelagianum est, dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse aut sanguinem fudisse.

Nos quibus inter multiplices curas, quae animum nostrum assidue pulsant, illa in primis cordi est, ut ecclesia Dei nobis ex alto commissa, purgatis pravaram opinionum erroribus, tuto militare, et tanquam navis in tranquillo mari sedatis omnium tempestatum fluctibus ac procellis secure navigare, et ad optatum salutis portum pervenire possit, pro rei gravitate, coram aliquibus sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus ad id specialiter saepius congregatis, ac pluribus in sacra theologia magistris, easdem quinque propositiones, ut supra, nobis oblatas fecimus singulatim diligenter examiniari, eorumque suffragia tum voce tum scripto relata mature consideravimus, eosdemque magistros, variis coram nobis actis congregationibus, prolixè super eisdem ac super earum qualibet disserentes audivimus.

Quum autem ab initio huiusmodi discussionis ad divinum implorandum auxilium multorum Christi fidelium preces, tum privatim, tum publice indixissemus, postmodum iteratis eisdem ferventius, ac per nos sollicitè implorata sancti Spiritus assistentia, tandem divino nomine favente ad infra scriptam devenimus declarationem et definitionem.

Primam praedictarum propositionum: Aliqua Dei praecepta hominibus iustis volentibus et conantibus, secundum praesentes quas habent vires, sunt impossibilia; deest quoque illis gratia, qua possibilia fiant: temerariam, impiam, blasphemam, anathemate damnatam et haeticam declaramus, et uti talem damnamus.

Secundam: Interiori gratiae in statu naturae lapsae nunquam resistitur: haeticam declaramus, et uti talem damnamus.

Tertiam: Ad merendum et demerendum in statu naturae lapsae non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione: haeticam declaramus, et uti talem damnamus.

404. Quartam: Semipelagiani admitterant praevenientis gratiae interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei, et in hoc erant haeretici, quod vellent eam gratiam talem esse, cui posset humana voluntas resistere vel obtemperare: falsam et haeticam declaramus, et uti talem damnamus.

Quintam: Semipelagianum est dicere, Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse aut sanguinem fudisse: falsam, temerariam, scandalosam, et intellectam eo sensu, ut Christus pro salute duntaxat praedestinatorum mortuus sit; impiam, blasphemam, contumeliosam, divinae pietati derogantem et haeticam declaramus, et uti talem damnamus.

Mandamus igitur omnibus Christi fidelibus utriusque sexus, ne de dictis propositionibus sentire, docere, praedicare aliter praesumant, quam in hac praesenti nostra declaratione et definitione continetur, sub censuris et poenis contra haeticos et eorum fautores in iure expressis.

Praecipimus pariter omnibus patriarchis, archiepiscopis, episcopis aliisque locorum ordinariis, nec non haeticae pravitatis inquisitoribus, ut contradictores et rebelles quoscunque per censuras et poenas praedictas ceteraque iuris et facti remedia opportuna, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii saecularis, omnino coerceant et compescant.

Non intendentes tamen per hanc declarationem et definitionem super praedictis quinque propositionibus factam approbare ullatenus alias opiniones, quae continentur in praedicto libro Cornelii Iansenii.

Datum Romae apud sanctam Mariam Maiorem, anno Incarnationis dominicae 1653. pridie Kaleud. Iunii, Pontificatus nostri anno nono.

405. DAMNATIO ERRORUM PASCHASII QUESNELLI.

Bulla Clementis XI.

Clemens Episcopus servus servorum Dei, universis Christi fidelibus salutem et apostolicam benedictionem.

Unigenitus Dei Filius, pro nostra et totius mundi salute filius hominis factus, dum discipulos suos doctrina veritatis instrueret, universamque ecclesiam suam in apostolis erudiret, praesentia disponens et futura prospiciens, praeclearo ac saluberrimo documento nos admonuit, ut attenderemus a falsis prophetis, qui veniunt ad nos in vestimentis ovium, quorum nomine potissimum demonstrantur magistri illi mendaces et in deceptione illusores, qui, splendida

pietatis specie prava dogmata latenter insinuantes, introducunt sectas perditionis sub imagine sanctitatis, utque facilius incautis obrepant, quasi deponentes lupinam pellem, et sese divinae legis sententias velut quibusdam ovium velleribus obvolventes, sanctorum scripturarum, adeoque etiam ipsius novi testamenti verbis, quae multipliciter in suam aliorumque perditionem depravant, nequiter abutuntur; antiqui scilicet, a quo progeniti sunt, mendacii parentis exemplo ac magisterio edocti, nullam omnino esse ad fallendum expeditiorem viam, quam ut nbi nefarii erroris subintroducitur fraudulentia, ibi divinorum verborum praetendatur auctoritas.

His nos vere divinis monitis instructi, ubi primum non sine intima cordis nostri amaritudine accepimus, librum quendam gallico idiomate olim impressum, et in plures tomos distributum, sub titulo „*Le nouveau testament en Francois, avec de reflexions morales sur chaque verset etc. à Paris 1699.* aliter vero: *Abregé de la morale de l'évangile, des actes des apôtres, des épîtres de S. Paul, des épîtres canoniques, et de l'apocalypse, ou Pensées chrétiennes sur le texte de ces livres sacres etc. à Paris 1693. et 1694.* tametsi alias a nobis damnatum, ac reuera catholicis veritatibus pravaram doctrinarum mendacia multifariam permiscentem, adhuc 405. tamen tanquam ab omni errore immunem a pluribus haberi, Christi fidelium manibus passim obtrudi, ac nonnullorum nova semper tentantium consilio et opera studiose nimis quaquaversum disseminari, etiam latine redditum, ut perniciosa institutionis contagium, si fieri possit, pertranseat de gente in gentem et de regno ad populum alterum, versutis huiusmodi seductionibus atque fallaciis creditum vobis dominicum gregem in viam perditionis sensim abduci summo pere doluimus, adeoque pastoralis non minus curae nostrae stimulis, quam frequentibus orthodoxae fidei zelatorum querelis, maxime vero complurium venerabilium fratrum, praesertim Galliae episcoporum, literis ac precibus excitati, gliscenti morbo, qui etiam aliquando posset in deteriora quaeque prorueret, validiori aliquo remedio obviam ire decrevimus.

Et quidem ad ipsam ingruentis mali causam providae nostrae considerationis intuitum convertentes, perspicuae novimur summam huiusmodi libri perniciem ideo potissimum progredi et invalescere, quod eadem intus lateat, et velut improba sanies non nisi secto ulcere foras erumpat, quum liber ipse primo aspectu legentes specie quadam pietatis illiciat; molliti enim sunt sermones eius super oleum, sed ipsi sunt iacula, et quidem intento arcu ita ad nocendum parata, ut sagittent in obscuro rectos corde. Nihil propterea opportunius aut salubrius praestari a nobis posse arbitrati sumus, quam si fallacem libri doctrinam generatim solummodo a nobis hactenus indicatam, pluribus singulatim ex eo excerptis propositionibus distinctius et apertius explicaremus, atque universis Christi fidelibus noxia zizaniorum semina et medio tritici, quo tegebantur, educta, velut ob oculos exponeremus. Ita nimirum denudatis et quae in propatulo positae non uno quidem aut altero, sed plurimis gravissimisque tum pridem damnatis tum etiam nove adinventis erroribus, plane confidimus, benedicente Domino fore, ut omnes tandem apertae iam manifestaeque veritati cedere compellantur.

Id ipsum maxime e re catholica futurum, et sedulo praesertim 407. in florentissimo Galliae regno exortis ingeniorum varie opinantium, iamque in acerbiore scissuras procedentium dissidiis aprinne proficuum, conscientiarum denique tranquillitati perutile et propemodum necessarium, non modo praefati episcopi, sed et ipse in primis carissimus in Christo filius noster Ludovicus Francorum rex Christianissimus, cuius eximium in tuenda catholicae fidei puritate extirpandis erroribus zelum satis laudare non possumus, saepius nobis est contestatus; repetitis propterea vere piis et Christianissimo rege dignis officiis, atque ardentibus votis a nobis efflagitans, ut instanti animarum necessitati prolata quantocius apostolici censura iudicii consuleremus.

Hinc adspirante Domino, eiusque coelesti ope confisi, salutare opus sedulo diligenterque, ut rei magnitudo postulabat, aggressi sumus, ac plurimas ex praedicto libro, iuxta supra recensitas respective editiones, fideliter extractas, et tum gallico tum latino idiomate expressas propositiones a compluribus in sacra theologia magistris, primo quidem coram duobus ex venerabilibus fratribus nostris sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus accurate discuti; deinde vero coram nobis, adhibito etiam aliorum plurium cardinalium consilio, quam maxima diligentia ac maturitate, singularum insuper propositionum cum ipsomet libri textu exactissime facta collatione, plures iteratis congregationibus, expendi et examinari mandavimus.

Sequuntur propositiones damnatae CI.

1. Prop. Quid aliud remanet animae, quae Deum atque ipsius gratiam amisit, nisi peccatum et peccati consecutiones, superba paupertas et segnis indigentia, hoc est generalis impotentia ad laborem, ad orationem et ad omne opus bonum? Exstat haec

- propositio in observationibus moralibus Quesnelli ad Lucae cap. XVI vers. 3.
408. 2. Iesu Christi gratia, principium efficax boni cuiuscunque generis, necessaria est ad omne opus bonum, absque illa non solum nihil fit, sed nec fieri potest. Ioan. XV. v. 5. Ed. 1693.
 3. In vanum Domine praecipis, si tu ipse non das quod praecipis. Act. XVI. 10.
 4. Ita, Domine, omnia possibilia sunt ei, cui omnia possibilia facis, eadem operando in illo. Marc. IX. 22.
 5. Quando Deus non emollit cor per interiorum unctionem gratiae suae, exhortationes et gratiae exteriores non iuserviunt, nisi ad illud magis obdurandum. Rom. IX. 18. Ed. 1693.
 6. Discrimen inter foedus Iudaicum et Christianum est, quod in illo Deus exigit fugam peccati et implementum legis a peccatore, relinquendo illum in sua impotentia; in isto vero Deus peccatori dat quod iubet, illum sua gratia purificando. Rom. XI. 27.
 7. Quae utilitas pro homine in veteri foedere, in quo Deus illum reliquit eius propriae infirmitati, imponendo ipsi suam legem? Quae vero felicitas non est admitti ad foedus, in quo Deus nobis donet quod petit a nobis? Hebr. VIII. 7.
 8. Nos non pertinemus ad novum foedus, nisi in quantum participamus sumus ipsius gratiae, quae operatur in nobis id, quod Deus nobis praecipit. Hebr. VIII. 10.
 9. Gratia Christi est gratia suprema, sine qua confiteri Christum nunquam possumus, et cum qua nunquam illum abnegamus. 1. Corinth. XII. 3. 1693.
 10. Gratia est operatio manus omnipotentis Dei, quam nihil impedire potest aut retardare. Matth. XX. 34.
 11. Gratia non est aliud, quam voluntas omnipotentis Dei, iubentis et facientis quod iubet. Marc. II. 11.
 12. Quando Deus vult salvare animam, quocunque tempore, quocunque loco effectus indubitabilis sequitur voluntatem Dei. Marc. II. 11.
 13. Quando Deus vult animam salvam facere, et eam tangit interiori gratiae suae manu, nulla voluntas humana ei resistit. Luc. V. 13. 1693.
 409. 14. Quantumcunque remotus a salute sit peccator obstinatus, quando Iesus se ei videndum exhibet lumine salutari suae gratiae, oportet ut se dedat, accurrat, sese humiliet, et adoret Salvatorem suum. Marc. V. 67. 1693.
 15. Quando Deus mandatum suum, et suam externam locutionem comitatur unctione sui Spiritus et interiori vi gratiae suae, operatur illam in corde obedientiam, quam petit. Luc. IX. 60.
 16. Nullae sunt illecebrae, quae non cedant illecebris gratiae, quia nihil resistit Omnipotentia. Act. VIII. 12.
 17. Gratia est vox illa Patris, quae homines interiori docet, ac eos venire facit ad Iesum Christum; quicunque ad eum non venit, postquam audivit vocem exteriori Filii, nullatenus est doctus a Patre. Ioan. VI. 45.
 18. Semea verbi, quod manus Dei irrigat, semper affert fructum suum. Act. XI. 21.
 19. Dei gratia nihil aliud est, quam eius omnipotens voluntas: haec est idea, quam Deus ipse nobis tradit in omnibus suis scripturis. Rom. XIV. 4. 1693.
 20. Vera gratiae idea est, quod Deus vult sibi a nobis obediri, et obediri; imperat, et omnia sunt; loquitur tanquam Dominus, et omnia sibi submissa sunt. Marc. IV. 39.
 21. Gratia Iesu Christi est gratia fortis, potens, suprema, invincibilis, utpote quae est operatio voluntatis omnipotentis, sequela et imitatio operationis Dei, incarnantis et resuscitantis Filium suum. 2. Cor. V. 21. 1693.
 22. Concordia omnipotentis operationis Dei in corde hominis, cum libero ipsius voluntatis consensu, demonstratur illico nobis in incarnatione, veluti fonte atque archetypo omnium aliarum operationum misericordiae et gratiae, quae omnes gratuitaae atque ita dependentes a Deo sunt, sicut ipsa originalis operatio. Luc. I. 48.
 23. Deus ipse nobis ideam tradidit omnipotentis operationis suae gratiae, eam significans per illam, quae creaturas e nihilo producit, et mortuis reddit vitam. Rom. IV. 17.
 410. 24. Iusta idea, quam centurio habet de omnipotentia Dei et Iesu Christi in sanandis corporibus solo motu suae voluntatis, est imago ideae, quae haberi debet de omnipotentia suae gratiae in sanandis animabus a cupiditate. Luc. VII. 7.
 25. Deus illuminat animam, et eam sanat aequae ac corpus sola sua voluntate; iubet, et ipsi obtemperatur. Luc. XVIII. 42.
 26. Nullae dantur gratiae, nisi per fidem. Luc. VIII. 48.
 27. Fides est prima gratia et fons omnium aliarum. 2. Pet. I. 3.
 28. Prima gratia, quam Deus concedit peccatori, est peccatorum remissio. Marc. XI. 25.
 29. Extra ecclesiam nulla conceditur gratia. Luc. X. 35, 36.
 30. Omnes, quos Deus vult salvare per Christum, salvantur infallibiliter. Ioan. VI. 40.
 31. Desideria Christi semper habent suum effectum; pacem intimo cordium infert, quando eis illam optat. Ioan. XX. 19.
 32. Iesus Christus se morti tradidit ad liberandum pro semper suo sanguine primogenitos, id est electos, de manu angeli exterminatoris. Gal. IV. 4, 5, 6, 7.
 33. Prohi! quantum oportet bonis terrenis et sibi met ipsi renunciassent ad hoc, ut quis fiduciam habeat sibi, ut ita dicam, approprandi Christum Iesum, eius amorem, mortem et mysteria, ut facit sanctus Paulus dicens: *qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me.* Gal. II. 20.
 34. Gratia Adami non producebat nisi merita humana. 2. Cor. V. 21. 1693.
 35. Gratia Adami est sequela creationis, et erat debita naturae suae et integrae. 2. Cor. V. 21.
 36. Differentia essentialis inter gratiam Adami, et status innocentiae ac gratiam Christianam est, quod primam uniusquisque in propria persona recepiisset; ista vero non recipitur, nisi in persona Iesu Christi resuscitati, cui nos uniti sumus. Rom. VII. 4.
 37. Gratia Adami, sanctificando illum in semetipso, erat illi proportionata; gratia Christiana, nos sanctificando in Iesu Christo, 411. est omnipotens, et digna Filio Dei. Eph. I. 6.
 38. Peccator non est liber, nisi ad malum, sine gratia liberatoris. Luc. VIII. 9.
 39. Voluntas, quam gratia non praevent, nihil habet luminis, nisi ad aberrandum; ardoris, nisi ad se praecipitandum; virium, nisi ad se vulnerandum; est capax omnia mali, et incapax ad omne bonum. Matth. XX. 3, 4.
 40. Sine gratia nihil amare possumus, nisi ad nostram condemnationem. 2. Thess. III. 18. 1693.
 41. Omnis cognitio Dei, etiam naturalis, etiam in philosophis ethnicis, non potest venire, nisi a Deo, et sine gratia non producit nisi praesumptionem, vanitatem et oppositionem ad ipsum Deum, loco affectuum adorationis, gratitudinis et amoris. Rom. I. 19.
 42. Sola gratia Christi reddit hominem aptum ad sacrificium fidei; sine hoc nihil, nisi impuritas; nihil, nisi indignitas. Act. XI. 9.
 43. Primus effectus gratiae baptismalis est, facere ut moriamur peccato adeo, ut spiritus, cor, sensus non habeant plus vitae pro peccato, quam homo mortuus habeat pro rebus mundi. Rom. VI. 2. 1693.
 44. Non sunt, nisi duo amores, unde volitiones et actiones omnes nostrae nascuntur; amor Dei, qui omnia agit propter Deum, quemque Deus remuneratur; et amor, quo nos ipsos ac mundum diligimus, qui quod ad Deum referendum est non refert, et propter hoc ipsum fit malus. Ioan. V. 29.
 45. Amore Dei in corde peccatorum non amplius regnante, necesse est, ut in eo carnalis regnet cupiditas, omnesque actiones eius corrumpat. Luc. XV. 13. 1693.
 46. Cupiditas aut caritas usum sensuum bonum vel malum faciat. Matth. V. 28.
 47. Obedientia legis profluere debet ex fonte, et hic fons est caritas. Quando Dei amor est illius principium interiori, et Dei gloria eius finis, tum purum est quod apparet exterius; alioquin non 412. est nisi hypocrisis aut falsa iustitia. Matt. XXV. 26. 1693.
 48. Quid aliud esse possumus, nisi tenebrae, nisi aberratio et nisi peccatum sine fidei luminis, sine Christo et sine caritate? Eph. V. 8.
 49. Ut nullum peccatum est sine amore nostri, ita nullum est opus bonum sine amore Dei. Marc. VII. 22, 23.
 50. Frustra clamamus ad Deum: *Pater mi*, si spiritus caritatis non est ille, qui clamat. Rom. VIII. 15.
 51. Fides iustificat, quando operatur; sed ipsa non operatur, nisi per caritatem. Act. XIII. 39.
 52. Omnia alia salutis media continentur in fide, tanquam in suo germine et semine; sed haec fides non est absque amore et fiducia. Act. X. 43.
 53. Sola caritas Christiano modo facit [actiones Christianas] per relationem ad Deum et Iesum Christum. Coloss. III. 14.
 54. Sola caritas est, quae Deo loquitur; eam solam Deus audit. 1. Cor. XIII. 1.
 55. Deus non coronat nisi caritatem; qui currit ex alio impulsu et ex alio motivo, in vanum currit. 1. Cor. IX. 24.
 56. Deus non remunerat nisi caritatem, quoniam caritas sola Deum honorat. Matt. XXV. 36.
 57. Totum deest peccatori, quando ei deest spes, et non est spes in Deo, ubi non est amor Dei. Matt. XXVII. 5.
 58. Nec Deus est, nec religio, ubi non est caritas. 1. Ioan. IV. 8.
 59. Oratio impiorum est novum peccatum, et quod Deus illis concedit, est novum in eos iudicium. Ioan. X. 25. 1693.

60. Si solus supplicii timor animat poenitentiam, quo haec est magis violenta, eo magis ducit ad desperationem. Matth. XXVII. 5.
61. Timor non nisi manum cohibet, cor autem tardia peccato adducitur, quamdiu ab amore iustitiae non ducitur. Luc. XX. 19.
62. Qui a malo non abstinere, nisi timore poenae, illud committit in corde suo, et iam est reus coram Deo. Matth. XXI. 46.
413. 63. Baptizatus adhuc est sub lege sicut Iudaeus, si legem non adimpleat, aut adimpleat ex solo timore. Rom. VI. 14.
64. Sub maledicto legis nunquam fit bonum, quia peccatur sive faciendo malum, sive illud non nisi ob timorem evitando. Gal. V. 28.
65. Moyses, prophetae, sacerdotes et doctores legis mortui sunt absque eo, quod ullum Deo dederint filium, quum non effecerint, nisi mancipia per timorem. Marc. XII. 19.
66. Qui vult Deo appropinquare, nec debet ad ipsum venire cum brutalibus passionibus, neque adduci per instinctum naturalem, aut per timorem, sicuti bestiae, sed per fidem et per amorem, sicuti filii. Hebr. XII. 26. 1693.
67. Timor servilis non sibi repraesentat Deum, nisi ut dominum durum, imperiosum, iniustum, intractabilem. Luc. XIX. 21. 1693.
68. Dei bonitas abbreviavit viam salutis claudendo totum in fide et precibus. Act. II. 21.
69. Fides, usus, augmentum et praemium fidei, totum est donum purae liberalitatis Dei. Marc. IX. 22.
70. Nunquam Deus affligit innocentes, et afflictiones semper serviunt vel ad puniendum peccatum, vel ad purificandum peccatorem. Ioan. IX. 3.
71. Homo ob sui conservationem potest sese dispensare ab ea lege, quam Deus condidit propter eius utilitatem. Marc. II. 28.
72. Nota ecclesiae Christianae est, quod sit catholica, comprehendens et omnes angelos coeli, et omnes electos, et iustos terrae et omnium saeculorum. Hebr. XII. 22, 23, 24.
73. Quid est ecclesia, nisi coetus filiorum Dei, manentium in eius sinu, adoptatorum in Christo, subsistentium in eius persona, redemptorum eius sanguine, viventium eius spiritu, agentium per eius gratiam, et expectantium gratiam futuri saeculi? 2. Thess. I. 1, 2. 1693.
74. Ecclesia sive integer Christus incarnatum verbum habet ut caput, omnes vero sanctos ut membra. 1. Tim. III. 16.
414. 75. Ecclesia est unus solus homo, compositus ex pluribus membris, quorum Christus est caput, vita, subsistentia et persona; unus solus Christus compositus ex pluribus sanctis, quorum est sanctificator. Eph. II. 14, 15, 16.
76. Nihil spatiosius ecclesia Dei, quia omnes electi et iusti omnium saeculorum illam componunt. Eph. II. 22.
77. Qui non ducit vitam dignam Filio Dei et membro Christi, cessat interius habere Deum pro Patre, et Christum pro capite. 1. Ioan. II. 24. 1693.
78. Separatur quis a populo electo, cuius figura fuit populus Iudaicus, et caput est Iesus Christus, tam non vivendo secundum evangelium, quam non credendo evangelio. Act. III. 23.
79. Utile et necessarium est omni tempore, omni loco et omni personarum generi, studere et cognoscere spiritum, pietatem, et mysteria sacrae scripturae. 1. Cor. XIV. 5.
80. Lectio sacrae scripturae est pro omnibus. Act. VIII. 28.
81. Obscuritas sancti verbi Dei non est laicis ratio dispensandi se ipsos ab eius lectione. Act. VIII. 31.
82. Dies dominicus a Christianis debet sanctificari lectionibus pietatis, et super omnia sanctorum scripturarum. Damnosum est velle Christianum ab hac lectione retrahere. Act. XV. 21.
83. Est illusio sibi persuadere, quod notitia mysteriorum religionis non debeat communicari feminis lectione sacrorum librorum. Non ex feminarum simplicitate, sed ex superba virorum scientia ortus est scripturarum abusus, et natae sunt haereses. Ioan. IV. 26.
84. Abripere e Christianorum manibus novum testamentum, seu eis illud clausum tenere, auferendo eis modum illud intelligendi, est illis Christi os obturare. Matth. V. 2.
85. Interdicere Christianis lectionem sacrae scripturae, praesertim evangelii, est interdicere usum luminis filii lucis, et facere, ut patiantur speciem quandam excommunicationis. Luc. XI. 33. 1593.
86. Eripere simplici populo hoc solatium, iungendi vocem suam voci totius ecclesiae, est usus contrarius praxi apostolicae et intentioni Dei. 1. Cor. XIV. 16.
87. Modus plenus sapientia, lumine et caritate est dare animabus tempus portandi cum humilitate, et sentiendi statum peccati, petendi spiritum poenitentiae et contritionis, et incipiendi ad minus satisfacere iustitiae Dei, antequam reconcilientur. Act. VIII. 9.
88. Ignoramus quid sit peccatum et vera poenitentia, quando volu-
- mus statim restitui possessioni bonorum illorum, quibus nos peccatum spoliavit, et detrectamus separationis istius ferre confusionem. Luc. XVII. 11, 12.
89. Quartus decimus gradus conversionis peccatoris est, quod, quum sit iam reconciliatus, habet ius assistendi sacrificio ecclesiae. Luc. XV. 23. 1693.
90. Ecclesia auctoritatem excommunicandi habet, ut eam exerceat per primos pastores de consensu saltem praesumpto totius corporis. Matth. XVIII. 17.
91. Excommunicationis iniustae metus nunquam debet nos impedire ab implendo debito nostro, nunquam eximus ab ecclesia, etiam quando hominum nequitia videmur ab ea expulsi, quando Deo, Iesu Christo atque ipsi ecclesiae per caritatem affixi sumus. Ioan. IX. 22, 23.
92. Pati potius in pace excommunicationem et anathema iniustum, quam prodere veritatem, est imitari sanctum Paulum; tantum adest, ut sit erigere se contra auctoritatem, aut sciudere unitatem. Rom. IX. 3.
93. Iesus quandoque sanat vulnera, quae praeepta primorum pastorum festinatio infligit sine ipsius mandato. Iesus restituit quod ipsi inconsiderato zelo reseceverunt. Ioan. XVIII. 11.
94. Nihil peiorem de ecclesia opinionem ingerit eius inimicis, quam videre illic dominatum exerceri supra fidem fidelium, et fieri divisiones propter res, quae nec fidem laedunt, nec mores. Rom. XIV. 16.
95. Veritates eo devenerunt, ut sint lingua quasi peregrina plerisque Christianis, et modus eas praedicandi est veluti idioma in-416. cognitum, adeo remotus est a simplicitate Apostolorum, et supra communem captum fidelium; neque satis advertitur, quod hic defectus sit unum ex signis maxime sensibilibus senectutis ecclesiae, et irae Dei in filios suos. 1. Cor. XIV. 21. 1693.
96. Deus permittit, ut omnes potestates sint contrariae praedicatoribus veritatis, ut eius victoria attribui non possit nisi divinae gratiae. Act. XVII. 8.
97. Nimis saepe contingit, membra illa, quae magis sancte ac magis stricte unita ecclesiae sunt, respici atque tractari tanquam indigna, ut sint in ecclesia vel tanquam ab ea separata; sed iustus vivit ex fide, et non ex opinione hominum. Act. IV. 11.
98. Status persecutionis et poenarum, quas quis tolerat tanquam haereticus flagitiosus et impius, ultima plerumque probatio est, et maxime meritoria, utpote quae facit hominem magis conformem Iesu Christo. Luc. XXII. 37.
99. Pervicacia, praeventio, obstinatio in nolendo aut aliquid examinare, aut cognoscere se fuisse deceptum, mutant quotidie quoad multos in odorem mortis id, quod Deus in sua ecclesia ponit, ut in ea esset odor vitae, v. g. bonos libros, instructiones, sancta exempla etc. 2. Cor. II. 16.
400. Tempus deplorabile, quo creditur honorari Deus, persequendo veritatem eiusque discipulos: tempus hoc advenit... Haberi et tractari a religionis ministris tanquam impium et indignum omni commercio cum Deo, tanquam membrum putridum, capax corrumpendi omnia in societate sanctorum, est hominibus piis morte corporis mors terribilior. Frustra quia sibi blanditur de suarum intentionum puritate, et zelo quodam religionis, persequendo flamma ferroque viros probos, si propria passione est excaecatus, aut abreptus aliena, propterea quod nihil vult examinare. Frequenter credimus sacrificare Deo impium, et sacrificium dialolo Dei servum. Ioan. XVI. 2.
401. Nihil spiritui Dei et doctrinae Iesu Christi magis opponitur, quam communia facere iuramenta in ecclesia, quia hoc est multiplicare occasiones peierandi, laqueos tendere infirmis et idiotis, et efficere, ut nomen et veritas Dei aliquando deserviant consilio impiorum. Matth. V. 37.
- Auditus itaque tum voce, tum scripto nobis exhibitis praefatorum cardinalium aliorumque theologorum suffragiis, diviniq; in primis luminis privatis ad eum finem publicaque etiam indictis precibus implorato praesidio, omnes et singulas propositiones praesertim tanquam falsas, captiosas, male sonantes, piarum aurium offensivas, scandalosas, perniciosas, temerarias, ecclesiae et eius praxi iniurias, neque in ecclesiam solum, sed etiam in potestates saeculi contumeliosas, seditiosas, impias, blasphemias, suspectas de haeresi, ac haeresim ipsam sapientes, nec non haereticis, et haeresibus, ac etiam schismati faventes, erroneas, haeresi proximas, pluries damnatas, ac demum etiam haereticas, variasque haereses, et potissimum illas, quae in famosissimis Iansenii propositionibus, et quidem in eo sensu, in quo haec damnatae fuerunt, acceptis, continentur, manifeste innovantes respective, hac nostra perpetua vilitate constitutione declaramus, damnamus et reprobamus.
- Mandamus omnibus utriusque sexus Christi fidelibus, ne de dictis propositionibus sentire, docere, praedicare aliter praesumant, quam in hac eadem nostra constitutione continetur, ita ut quicun-

que illas vel illarum aliquam coniunctim vel divisim docuerit, defenderit, ediderit, aut de eis, etiam disputative, publice aut privatim tractaverit, nisi forsitan impugando, ecclesiasticis censuris aliisque contra similia perpetrantes a iure statutis poenis ipso facto absque alia declaratione subiaceat.

Ceterum per expressam praefatarum propositionum reprobationem alia in eodem libro contenta nullatenus approbare intendimus, quum praesertim in decursu examinis complures alias in eo deprehenderimus propositiones istas, quae ut supra damnatae fuerunt, consimiles et affines, iisdemque erroribus imbutas, nec sane paucas sub imaginario quodam veluti grassantis hodie persecutionis 418. obtentu inobedientiam et pervicaciam nutriendas, easque falso Christianae patientiae nomine praedicantes; quas propterea singulatim recensere et nimis longum esse duximus et minime necessarium, ac demum, quod intolerabilius est, sacrum ipsum novi testamenti textum damnabiliter vitiatum comperimus, et alteri dudum reprobatae versioni gallicae Montensi in multis conformem: a vulgata vero editione, quae tot saeculorum usu in ecclesia probata est, atque ab orthodoxis omnibus pro authentica haberi debet, multipliciter discrepantem et aberrantem, pluriesque in alienos, exoticos ac saepe noxios sensus non sine maxima perversitate detortum.

Eundem propterea librum, utpote per dulces sermones et benedictiones, ut Apostolus loquitur, hoc est, sub falsa pia institutionis imagine, seducendis innocentium cordibus longe accommodatum, sive praemissis, sive alio quovis titulo inscriptum, ubicunque et quocunque alio idiomate, seu quavis editione, aut versione hactenus impressum, aut in posterum (quod absit) imprimendum, auctoritate apostolica tenore praesentium iterum prohibemus ac similiter damnamus, quemadmodum etiam alios omnes et singulos in eius defensionem tam scripto quam typis editos, seu forsitan (quod Deus avertat) edendos libros seu libellos, eorumque lectionem, descriptionem, retentionem et usum omnibus et singulis Christi fidelibus sub poena excommunicationis per contrafacientes ipso facto incurrendae prohibemus pariter et interdiciamus.

Praecipimus insuper venerabilibus fratribus patriarchis, archiepiscopis, et episcopis aliisque locorum ordinariis, nec non haereticae pravitatis inquisitoribus, ut contradictores et rebelles quocunque per censuras et poenas praefatas, aliaque iuris et facti remedia, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, brachii saecularis auxilio, omnino coercent et compellant.

Volamus autem etc. Nulli autem hominum liceat etc. Anno Incarnationis dominicae 1713. 6. Idus Septembris, Pontificatus nostri anno octavo.

419.

PIUS EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI

UNIVERSIS CHRISTIFIDELIBUS SALUTEM ET
APOSTOLICAM BENEDICTIONEM.

Auctorem fidei et consummatorem Iesum adspicientes nos iubet Apostolus¹⁾ sedulo recogitare, qualem quantumque ille sustinuit a peccatoribus adversum semetipsum contradictionem, ut ne laboribus et periculis defatigati desiciamus aliquando animis nostris, paeneque concidamus. Hac asuberrima cogitatione muniri nos ac refici tum maxime necessum est, quum adversus corpus ipsummet Christi, quod est ecclesia²⁾, dirae istius nec unquam desiturae coniurationis aestus acrius exardescit, ut a Domino confortati, et in potentia virtutis eius, scuto fidei protecti resistere possimus in die malo et omnia tela iniquissimi ignea exstinguere³⁾. In hoc sane motu temporum, in hac rerum perturbatissima conversione gravis est quidem bonis omnibus contra omnes cuiusque generis Christiani nominis hostes collectatio subeunda; gravior nobis, quibus pro credita pastorali nostrae sollicitudini gregis totius cura et moderatione maior curvetis Christianae religionis zelus incumbit⁴⁾. Verum in hac ipsa oneris gravitate, quae humeris nostris imposita est, portandi onera omnium, qui gravantur, quo magis conscii nobis sumus infirmitatis nostrae, eo firmiter in spem erigit nos et sublevat apostolici huiusce muneris in persona B. Petri divinitus instituta ratio, ut, qui semel tradita sibi a Christo ecclesiae gubernacula nunquam derelicturus erat, ipse apostolicae gubernationis onera in illis portare non desineret, quos ei Deus protegendos perpetua successione ac tuendos heredes dedisset.

Et in hisce quidem aerumnis, quae undique circumstant, ad ceterarum molestiarum velut cumulum accessit, ut unde oportuerat

nos gaudere, maiorem inde tristitiam hauriremus; quippe quum⁵⁾ aliquis sacrosanctae ecclesiae Dei praepositus sub sacerdotis nomine ipsum Christi populum a tramite veritatis in praepcepta deviae persuasionis avertit, et hoc in amplissima urbe, tum plane est geminanda lamentatio, et maior sollicitudo adhibenda.

Fuit sane non in ultimis terris, verum in media luce Italiae, sub oculis Urbis, et prope Apostolorum limina, fuit episcopus duplicitis sedis honore insignis (Scipio de Riccis antea episcopus Pistorien. et Praten.), quem ad nos pro pastoralimunere suscipiendo accedentem paternali caritate complexi sumus, qui vicissim nobis atque huic apostolicae sedi in ipso sacrae suae ordinationis ritu debitam fidem et obedientiam solennis iuramentum religione obstrinxit.

Atque is ipse, non longo intervallo postea, quam a complexu nostro cum osculo pacis dimissus ad commissas sibi plebes accessit, conservatorum perversae sapientiae magistrorum fraudibus circumventus eo coepit intendere, ut quam superiores antistites ex ecclesiastica regula laudabilem et pacatam Christianae institutionis formam iam pridem invexerant ac paene defixerant, non ille pro eo, ac debebat, tueretur, coleret, perficeret, sed contra per speciem fictae reformationis importunis inducendis novitatibus perturbaret, convelleret, funditus everteret.

Quin etiam quum⁶⁾ et hortatu nostro ad synodum dioecesanam animum adiunxisset, praefracta eius in suo sensu pertinacia effectum est, ut unde remedium aliquod vulnere petendum erat, inde gravior pernicies enascetur. Sane postquam synodus haec Pisto- 421. riensis e latebris erupit, in quibus aliquamdiu abdita delituit, nemo fuit de summa religione pie sapienterque sentiens, qui non continuo advertit, hoc fuisse auctorum consilium, ut quae antea per multiplices libellos pravaram doctrinarum semina sparserant, ea in unum velut corpus compingerent, proscriptos dudum errores exsuscitent, apostolicis, quibus proscripti sunt, decretis fidem auctoritatemque derogarent.

Quae quum cerneremus, quo graviora sunt per se, tanto impensis pastoralis nostrae sollicitudinis opem efflagitare, mentem convertere non distulimus ad ea capienda consilia, quae surgenti malo vel sanando, vel comprimendo accommodatiora viderentur.

Atque in primis sapientis moniti memores praedecessoris nostri B. Zosimi⁶⁾, ea, quae magna sunt, magnum pondus examinis desiderare, synodum ab episcopo editam primum quatuor episcopis, aliisque adiunctis et clero saeculari theologis examinandam commisimus; tum et plurium S. R. E. cardinalium, aliorumque episcoporum congregationem deputavimus, qui totam actorum seriem diligenter perpenderent, loca inter se dissita conferrent, excerptas sententias discuterent. Quorum suffragia coram nobis voce, et scripto edita excepimus; qui et synodum universe reprobendam, et plurimas inde collectas propositiones, alias quidem per sese, alias attenda sententiarum connectione plus minusve acribus censuris perstringendas censuerunt; quorum auditis perpensisque animadversionibus illud quoque nobis curae fuit, ut selecta ex tota synodo praecipua quaedam pravaram doctrinarum capita, ad quae potissimum fusae per synodum reprobatae sententiae directe vel indirecte referantur, in certum deinceps ordinem redigerentur, eisdemque sua cuique peculiaris censura subiicerentur.

Ne vero ex hac ipsa tametsi accuratissime peracta sive loco- 422. rum collatione, sive sententiarum disquisitione, pervicaces homines obtractandi occasionem arriperent, ut huic forte iam paratae calumniae obviam iretur, sapienti consilio uti statuimus, quod in emergentibus huiusmodi periculosis noxiisque novitatibus reprimendis plures nostri sanctissimi praedecessores, tum et gravissimi antistites, ac generales etiam synodi rite canteque adhibitum, illustribus exemplis testatum commendatumque reliquissent.

Norant illi versutam novatorum fallendi artem, qui catholice aurium offensionem veriti, captivum suarum laqueos persaepe student subdolis verborum involucris obtegere, ut inter discrimina sensuum⁷⁾ latens error lenius influat in animos, fiatque ut corrupta per brevissimam adiectionem aut commutationem veritate sententiae confessio, quae salutem operabatur, subtili quodam transitu vergat in mortem. Atque haec quidem involuta fallax disserendi ratio cum in omni orationis genere vitiosa est, tum in synodo minime ferenda, cuius est haec laus praecipua, eam in docendo dilucidam consecrari dicendi rationem, quae nullum offensionis periculum relinquat. Quo in genere proinde si quid peccatum sit, haec nequeat, quae afferri solet, subdola excusatione defendi, quod quae alicubi durius dicta exciderint, ea locis aliis planius explicata aut etiam correctae reperiantur, quasi procax isthaec affirmandi et negandi, ac secum pro libito pugnandi licentia, quae fraudulenta sem-

1) Ad Hebr. XII. 4. — 2) Ad Colos. I. 18. — 3) Ad Ephes. VI. 16. — 4) S. Siricius ad Himerium Tarrac. Epist. I. apud Coust. — 5) S. Coelesti-

nus I. ep. XII. apud Coust. — 6) S. Zosimus ep. II. apud Coust. — 7) S. Leo M. ep. CXXIX. edit. Baller.

per fuit novatorum astutia ad circumventionem erroris, non potius ad prodendum, quam ad excusandum errorem valeret, aut quasi rudibus praesertim, qui in hanc vel illam forte incidierint partem synodi vulgari lingua omnibus expositae, praesto semper essent alia, quae inspicienda forent, dispersa loca, aut his etiam inspectis satis
423. cuique facultatis suppeteret ad ea sic per se componenda, ut, quemadmodum perperam isti effutiunt, erroris omne periculum effugere valerent. Exitiosissimum profecto insinuandi erroris artificium, quod in Constantinopolitani antistitis Nestorii literis iam olim sapienter detectum gravissima reprehensione praedecessor noster Coelestinus⁸⁾ coarguit; quibus nempe in literis investigatus veterator ille, deprensus et tentus, suo se multiloquio labefaciens, dum vera involvens obscuris, rursus utraque confundens vel confiteretur negata, vel niteretur negare confessam. Ad quas depellendas insidias nimium saepe omni aetate renovatas non alia potior via inuita est, quam ut iis exponendis sententiis, quae sub latibulo ambiguitatis periculosam suspiciendamque involvunt discrepantiam sensuum, perversa significatio notaretur, cui subesset error, quem catholica sententia reprobarat.

Quam et nos moderationis plenam rationem eo libentius amplexi sumus, quo magis ad reconcilandos animos, et ad unitatem spiritus in vinculo pacis adducendos (quod favente Deo in pluribus gaudemus iure feliciter evenisse) magno fore adiumento prospeximus, providere primum, ne pertinacibus, si qui supererunt, quod Deus avertat, synodi auctoribus integrum sit posthac ad novas turbas ciendas iustae suae damnationis consortes veluti ac socias sibi adsciscere scholas catholicas, quas invitae plura ac repugnantes per detortam quandam affinium vocabulorum similitudinem in expressa, quam illae testantur sententiarum dissimilitudinem, in partes suas pertrahere nituntur. Deinde si quos imprudens aliqua fefellit adhuc praekoncepta mitior opinio de synodo, his etiam omnino conquerendi locus praeccludatur, qui si recte sapiunt, ut videri volunt, aegre ferre nequeant doctrinas damnari sic denotatas, quae errores prae se ferant, a quibus ipsi profitentur se longissime abesse.

424. Necdum tamen satis ex animo lenitati nostrae factum putavimus, seu verius caritati, quae urget nos erga fratrem nostrum, cui omne ope volumus, si adhuc possumus, subveniri⁹⁾. Caritas nempe illa urget nos, qua inductus praedecessor noster Coelestinus¹⁰⁾ etiam contra fas, seu maiori, quam fas esse videretur, patientia sacerdotum corrigendos expectare non abuebat. Magis enim cum Augustino¹¹⁾ Milevitanaeque Patribus volumus et optamus homines prava docentes pastoralis cura in ecclesia sanari, quam desperata salute ex illa rescari, si necessitas nulla compellat.

Quam ad rem, ne quod genus officii ad lucrandum fratrem praetermissum videretur, praefatum episcopum, antequam ad ulteriora progredieremur, amantissimis literis ad eum iussu nostro datis ad nos acciendum duximus, polliciti fore, ut benevolo animo a nobis exciperetur, nec vetaretur, quia quae in rem suam facere sibi viderentur libere aperteque expromeret. Nec vero apud nos omnis deseruerat fieri posse, ut, siquidem animum illum docibilem afferret, quem ex Apostoli sententia in episcopo maxime Augustinus¹²⁾ requirebat, quum simpliciter et candide, omni remota concertatione et acerbitate, recognoscenda ei proponerentur praecipua doctrinarum capita, quae visa essent maiori animadversione digna, tum facile sese ipse colligens non dubitaret, quae ambigue posita essent in saniore sensum exponere, quaeve manifestam pravitatem prae se ferrent aperte repudiare, atque ita magna cum sui nominis exultatione tum laetissima bonorum omnium gratulatione, pacatissima, qua fieri posset, ratione orti in ecclesia strepitus optatissima correctione comprimerentur¹³⁾.

Nunc vero, quum ille oblato beneficio incommodae valetudinis
425. nomine minus utendum sibi esse censuerit, differre iam non possumus, quin apostolico nostro muneri satisfaciamus. Non unius tantummodo alteriusve dioecesis periculum agitur: *universalis ecclesia quacunque novitate pulsatur*¹⁴⁾. Undique iam pridem non expectatur modo, verum assiduis repetitis precibus efflagitur supremae apostolicae sedis iudicium. Absit, ut vox Petri in illa unquam sede sua conticescat, in qua perpetuo vivens ille ac praesidens praestat quaerentibus fidei veritatem¹⁵⁾. Tuta non est in talibus longior conniventia, quia tantumdem paene criminis est connivere in talibus, quanti est tam irreligiosa praedicare¹⁶⁾. Abscindendum igitur tale vulnus, quo non unum membrum laeditur, sed totum corpus ecclesiae sauciatur¹⁷⁾, atque divina opitulante pietate providendum, ut amputatis dissensionibus fides catholica inviolata

servetur, et his, qui prava defraudant, ab errore revocatis, nostra auctoritate, quorum fides probata fuerit, muniantur¹⁸⁾.

Implorato itaque cum assiduis nostris tum et piorum Christiani-fidelium privatis publicisque precibus Spiritus sancti lumine, omnibus plene et mature consideratis, complures ex actis et decretis memoratae synodi propositiones, doctrinas, sententias, sive expresse traditas, sive per ambiguitatem insinuatam, suis, ut praefatum est, cuique appositis notis, et censuris damnandas et reprobandas censuimus, prout hac nostra perpetuo valitura constitutione damnamus et reprobamus.

Sunt autem quae sequuntur.

DE OBSCURATIONE VERITATUM IN ECCLESIA.

426.

Ex Decr. de grat. §. 1.

I. Propositio, quae assertit: „Postremis hinc saeculis sparsam esse generalem obscurationem super veritates gravioris momenti, spectantes ad religionem, et quae sunt basis fidei, et moralis doctrinae Iesu Christi“: — *Haeretica.*

DE POTESTATE COMMUNITATIS ECCLESIAE ATTRIBUTA, UT PER HANC PASTORIBUS COMMUNICETUR.

Epist. convoc.

II. Propositio, quae statuit: „Potestatem a Deo datam ecclesiae, ut communicaretur pastoribus, qui sunt eius ministri pro salute animarum,“ — sic intellecta, ut a communitate fidelium in pastores derivetur ecclesiastici ministerii ac regiminis potestas: *Haeretica.*

DE CAPITIS MINISTERIALIS DENOMINATIONE ROMANO PONTIFICI ATTRIBUTA.

Decret. de fide §. 8.

III. Insuper quae statuit: „Roman. Pontificem esse caput ministeriale,“ — sic explicata, ut Romanus Pontifex non a Christo in persona B. Petri, sed ab ecclesia potestatem ministerii accipiat, qua velut Petri successor, verus Christi vicarius, ac totius ecclesiae caput pollet in universa ecclesia: *Haeretica.*

DE POTESTATE ECCLESIAE QUOAD CONSTITUENDAM ET SANCIENDAM EXTERIOREM DISCIPLINAM.

Decr. de fide §§. 13. 14.

IV. Propositio affirmans: „Abusum fore auctoritatis ecclesiae transferendo illam ultra limites doctrinae ac morum, et eam extendendo ad res exteriores, et per vim exigendo id, quod pendet a persuasione et corde, tum etiam multo minus ad eam pertinere, exigere per vim exteriorum subiectionem suis decretis,“ — quatenus indeterminata illis verbis *extendendo ad res exteriores* notet velut abusum auctoritatis ecclesiae, usum eius potestatis acceptae a Deo, qua uni sunt et ipsimet Apostoli in disciplina exteriori constituenda et sancienda: *Haeretica.*

V. Qua parte, insinuat, ecclesiam non habere auctoritatem subiectionis suis decretis exigendae aliter quam per media, quae pendet a persuasione, — quatenus intendat ecclesiam „non habere collatam sibi a Deo potestatem non solum dirigendi per consilia et suasionem, sed etiam iubendi per leges, ac devios contumacesque exteriori iudicio ac salubribus poenis coercendi atque cogendi,“ (ex Bened. XIV. in brevi *Ad assiduas*, anni 1755. Primati, archiepiscopis, et episcopis regni Polon.): *Inducens in systema alias damnatum ut haeticum.*

IURA EPISCOPIS PRAETER FAS ATTRIBUTA.

Decr. de ord. §. 25.

VI. Doctrina synodi, qua profitetur: „Persuasum sibi esse, episcopum accepisse a Christo omnia iura necessaria pro bono regimine suae dioecesis,“ — perinde ac si ad bonum regimen cuiusque dioecesis necessariae non sint superiores ordinationes spectantes sive ad fidem et mores, sive ad generalem disciplinam, quarum ius est
428. penes summos Pontifices et concilia generalia pro universa ecclesia: *Schismatica, ad minus erronea.*

VII. Item in eo, quod hortatur episcopum „ad prosequendam naviter perfectiorem ecclesiasticae disciplinae constitutionem, id-

8) S. Coelestinus ep. XIII. n. 2. ap. Const. — 9) S. Coelest. ep. 14. ad populum C. P. n. 8. ap. Const. — 10) Ep. 13. ad Nestor. n. 9. — 11) Epist. 176. n. 4. — 12) L. 4. de bapt. cont. Donat. c. 5. — 13) S. Coelest. ep. 16. n. 2. apud. Const. 178. n. 2. edit. Maur. — 14) S. Coelest. ep.

21. ad episcopos Galliarum. — 15) Chrysol. ep. ad Eutychem. — 16) S. Coelest. ep. 12. n. 2. — 17) Idem ep. 11. Cyrillo n. 3. — 18) S. Leo M. ep. 23. Flaviano C. P. n. 2.

que, contra omnes contrarias consuetudines, exemptiones, reservationes, quae adversantur bono ordini dioecesis, maiori gloriae Dei et maiori aedificationi fidelium, — per id, quod supponit episcopo fas esse proprio suo iudicio, et arbitrato statuere et decernere contra consuetudines, exemptiones, reservationes, sive quae in universa ecclesia, sive etiam in unaquaque provincia locum habent, sine venia et intervena superioris hierarchicae potestatis, a qua inductae sunt aut probatae, et vim legis obtinent: *Inducens in schisma et subversionem hierarchici regiminis, erronea.*

VIII. Item quod et sibi persuasum esse ait, „Iura episcopi a Iesu Christo accepta pro gubernanda ecclesia nec alterari, nec impediri posse; et ubi contigerit horum iurium exercitium quavis de causa fuisse interruptum, posse semper episcopum ac debere in originaria sua iura regredi, quotiescunque id exigit maius bonum suae ecclesiae, — in eo, quod innuit iurium episcopatum exercitium nulla superiori potestate praepediri aut coerceri posse, quandoque episcopus proprio iudicio censuerit minus id expedire maiori bono suae ecclesiae: *Inducens in schisma et subversionem hierarchici regiminis, erronea.*

IUS PERPERAM TRIBUTUM INFERIORIS ORDINIS SACERDOTIBUS IN DECRETIS FIDEI ET DISCIPLINAE.

Epist. convoc.

IX. Doctrina, quae statuit: „Reformationem abusum circa ecclesiasticam disciplinam in synodis dioecesanis ab episcopo et parochiis aequaliter pendere ac stabiliri debere, ac sine libertate decisionis indebitam fore subiectionem suggestionibus et iussionibus episcoporum: *Falsa, temeraria, episcopalis auctoritatis laesiva, regiminis hierarchici subversiva, favens haeresi Arianae a Calvino innocentiae.*

Ex ep. convoc. Ex ep. ad vic. for. Ex orat. ad syn. §. 8. Ex sess. 3.

X. Item doctrina, qua parochi, aliive sacerdotes in synodo congregati pronunciantur una cum episcopo iudices fidei, et simul iunuit iudicium in causis fidei ipsis competere iure proprio, et quidem etiam per ordinationem accepto: *Falsa, temeraria, ordinis hierarchici subversiva, detrahens firmitati definitionum iudiciorumve dogmaticorum ecclesiae, ad minus erronea.*

Orat. synod. §. 8.

XI. Sententia enunctans, veteri maiorum instituto ab apostolicis usque temporibus ducto, per meliora ecclesiae saecula servato, receptum fuisse, „ut decreta, aut definitiones, aut sententiae etiam maiorum sedium non acceptarentur, nisi recognitae fuissent et approbatae ab synodo dioecesana: *Falsa, temeraria, derogans pro sua generalitate obedientiae debitas constitutionibus apostolicis, tum et sententiis ab hierarchica superiore legitima potestate manantibus, schisma fovens et haeresim.*

CALUMNIAE ADVERSUS ALIQUAS DECISIONES IN MATERIA FIDEI AB ALIQUOT SAECULIS EMANATAE.

De fide §. 12.

XII. Assertionem synodi complexive acceptae circa decisiones in materia fidei ab aliquot saeculis emanatas, quas prohibet velut decreta ab una particulari ecclesia vel paucis pastoribus profecta, nulla sufficienti auctoritate suffulta, nata corrumpendae puritati fidei, ac turbis excitandis, intrusa per vim, et quibus inflicta sunt vulnera nimium adhuc recentia: *Falsae, captiosae, temerariae, scandalosae, in Romanos Pontifices et ecclesiam iniuriosae, debita apostolicis constitutionibus obedientiae derogantes, schismatica, perniciosa, ad minus erroneae.*

DE PACE DICTA CLEMENTIS IX.

Or. synod. §. 2. in nota.

XIII. Propositio relata inter acta synodi, quae innuit Clementem IX. pacem ecclesiae reddidisse pro approbationem distinctionis iuris et facti in subscriptione formulari ab Alexandro VII. praescripti: *Falsa, temeraria, Clementi IX. iniuriosa.*

XIV. Quatenus vero ei distinctioni suffragatur, eiusdem fautores laudibus extollendo, et eorum adversarios vituperando: *Temeraria, perniciosa, summis pontificibus iniuriosa, schisma fovens et haeresim.*

DE COAGMENTATIONE CORPORIS ECCLESIAE.

Append. n. 28.

XV. Doctrina, quae proponit: „ecclesiam considerandam velut unum corpus mysticum coagmentatum ex Christo capite et m-

delibus, qui sunt eius membra per unionem infallibilem, qua mirabiliter evadimus cum ipso unus solus sacerdos, una sola victima, 431. unus solus adorator perfectus Dei Patris in Spiritu et veritate, — intellecta hoc sensu, ut ad corpus ecclesiae non pertineant nisi fideles, qui sunt perfecti adoratores in spiritu et veritate: *Haeretica.*

DE STATU INNOCENTIAE.

De grat. §§. 4. 7. de sacr. in gen. §. 1. de poenit. §. 4.

XVI. Doctrina synodi de statu felicitatis innocentiae, qualem eum representat in Adamo ante peccatum, complectente non modo integritatem, sed et iustitiam interiorum cum impulsu in Deum per amorem caritatis, atque primaeam sanctitatem aliqua ratione post lapsum restitutam, — quatenus complexive accepta innuit statum illum sequelam fuisse creationis, debitum ex naturali exigentia et conditione humanae naturae, non gratuitum Dei beneficium: *Falsa, atias damnata in Baio et Quenellio, erronea, favens haeresi Pelagianae.*

DE IMMORTALITATE SPECTATA UT NATURALI CONDITIONE HOMINIS.

De bapt. §. 2.

XVII. Propositio his verbis enuncta: „Edocti ab Apostolo spectamus mortem non iam ut naturalem conditionem hominis, sed revera ut iustam poenam culpae originalis. — quatenus sub nomine Apostoli subdole allegato insinuat, mortem, quae in praesenti statu inflicta est velut iusta poena peccati per iustam subtractionem immortalitatis, non fuisse naturalem conditionem hominis, quasi immortalitas non fuisset gratuitum beneficium, sed naturalis conditio: *Captiosa, temeraria, apostolo iniuriosa, alias damnata.*

DE CONDITIONE HOMINIS IN STATU NATURAE.

De grat. §. 10.

XVIII. Doctrina synodi enunctans: „Post lapsum Adami Deum annunciasse promissionem futuri liberatoris, et voluisse consolari genus humanum per spem salutis, quam Iesus Christus allaturus erat, tamen Deum voluisse ut genus humanum transiret per varios status, antequam veniret plenitudo temporum, ac primum, ut in statu naturae homo relictus propriis luminibus disceret de sua caeca ratione diffidere, et ex suis aberrationibus moveret se ad desiderandum auxilium superioris luminis, — doctrina, ut iacet captiosa, atque intellecta de desiderio adiutorii superioris luminis in ordine ad salutem promissam per Christum, ad quod concipiendum homo relictus suis propriis luminibus supponatur sese potuisse movere: *Suspecta, favens haeresi semipelagianae.*

DE CONDITIONE HOMINIS SUB LEGE.

Ibid.

XIX. Item quae subiungit, hominem sub lege, „quam esset impotens ad eam observandam, praeveritorem evasisse, non quidem culpa legis, quae sanctissima erat, sed culpa hominis, qui sub lege sine gratia magis magisque praeveritator evasit, — superadditque: „legem, si non sanavit cor hominis, effecisse, ut sua male cognosceret, et de sua infirmitate convictus desideraret gratiam mediatoris: — qua parte generaliter innuit hominem praeveritorem evasisse per inobservantiam legis, quam impotens esset observare, quasi impossibile aliquid potuerit imperare qui iustus est, aut damnaturus sit hominem pro eo, quod non potuit vitare, qui pius est, (ex S. Hieronymo serm. 73. in append. S. Augustini. Serm. 273. edit. Maur. — ex S. Aug. de nat. et gr. c. 43. — De grat. et lib. 432. arb. c. 16. — Enar. in psal. 56. n. 1.): *Falsa, scandalosa, impta, in Baio damnata.*

XX. Qua parte dator intelligi, hominem sub lege sine gratia potuisse concipere desiderium gratiae mediatoris ordinatum ad salutem promissam per Christum, quasi non ipsa gratia faciat ut invocetur a nobis, (ex concil. Araus. II. can. 3.): *Propositio, ut iacet, captiosa, suspecta, favens haeresi semipelagianae.*

DE GRATIA ILLUMINANTE ET EXCITANTE.

De grat. §. 11.

XXI. Propositio, quae asserit: „Lumen gratiae, quando sit solum, non praestare, nisi ut cognoscamus infelicitatem nostri status et gravitatem nostri mali; gratiam in tali casu producere eundem effectum, quem lex producebat; ideo necesse esse, ut Deus creet in corde nostro sanctum amorem, et inspiret sanctam delecta-

tionem contrariam amori in nobis dominantem, hunc amorem sanctum, hanc sanctam delectationem esse proprie gratiam Iesu Christi, inspirationem caritatis, qua cognita sancto amore faciamus; hanc esse illam radicem, e qua germinantur bona opera, hanc esse gratiam novi testamenti, quae nos liberat a servitute peccati, et constituit filios Dei, — quatenus intendat, eam solam esse proprie gratiam Iesu Christi, quae creet in corde sanctum amorem, et quae facit ut faciamus, sive etiam qua homo liberatus a servitute peccati constituitur filius Dei, et non sit etiam proprie gratia Christi ea gratia, qua cor hominis tangitur per illuminationem Spiritus sancti (Trid. sess. VI. cap. 5.), nec vera detur interior gratia Christi, cui

434. resistitur: *Falsa, captiosa, inducens in errorem in secunda propositione Iansenii damnatum ut haereticum, eumque renovans.*

DE FIDE VELUT PRIMA GRATIA.

De fide §. 1.

XXII. Propositio, quae inuit: „fidem, a qua incipit series gratiarum, et per quam velut primam vocem vocamur ad salutem et ecclesiam, esse ipsamet excellentem virtutem fidei, qua homines fideles nominantur, et sunt,“ — perinde ac prior non esset gratia illa, quae ut praeventit voluntatem, sic praeventit et fidem, (ex S. Aug. de dono persever. c. 16. n. 41.): *Suspecta de haeresi, eamque sapiens, alias in Quenellio damnata, erronea.*

DE DUPLICI AMORE.

De grat. §. 8.

XXIII. Doctrina synodi de duplici amore dominantis cupiditatis et caritatis dominantis, enuncians hominem sine gratia esse sub servitute peccati, ipsumque in eo statu per generalem cupiditatis dominantis influxum omnes suas actiones inficere et corrumpere, — quatenus insinuat in homine, dum est sub servitute sive in statu peccati, destitutus gratia illa, qua liberatur a servitute peccati et constituitur filius Dei, sic dominari cupiditatem, ut per generalem huius influxum omnes illius actiones in se inficiantur et corrumpantur, aut opera omnia, quae ante iustificationem fiunt, quaecumque ratione fiant, sint peccata, quasi in omnibus suis actibus peccator

435. serviat dominantis cupiditati: *Falsa, perniciosa, inducens in errorem a Tridentino damnatum ut haereticum, iterum in Baio damnatum art. 40.*

§. 12.

XXIV. Qua vero parte inter dominantem cupiditatem et caritatem dominantem nulli ponuntur affectus medii a natura ipsa inediti, suapteque natura laudabiles, qui una cum amore beatitudinis naturalique propensione ad bonum remanserunt velut extrema lineamenta, et reliquiae imaginis Dei, — (ex S. Aug. de spir. et lit. c. 28.) perinde ac si inter dilectionem divinam, quae nos perducit ad regnum, et dilectionem humanam illicitam, quae damnatur, non daretur dilectio humana licita, quae non reprehenditur, (ex S. Aug. serm. 349. de carit. edit. Maur.): *Falsa, alias damnata.*

DE TIMORE SERVILLI

De poenit. §. 3.

XXV. Doctrina, quae timorem poenarum generatim perhibet duntaxat non posse dici malum, si saltem pertingit ad cohibendam manum, — quasi timor ipse gehennae, quam fides docet peccato infligendam, non sit in se bonus et utilis, velut donum supernaturale, ac motus a Deo inspiratus praeparans ad amorem iustitiae: *Falsa, temeraria, perniciosa, divinis donis iniuriosa, alias damnata, contraria doctrinae concilii Tridentini, tum et communi patrum sententiae, opus esse iuxta consuetum ordinem praeparationis ad iustitiam, ut intret timor primo, per quem veniat caritas, timor medicamentum, caritas sanitas,* (ex S. Aug. in epist. Ioan. c. 4. tract. 9. n. 4. 5. — In Ioan. evang. tract. 41. n. 10. — Enarratione in psal. 127. n. 7. — Sermone 157. de verbis Apostoli c. 13. — Sermone 161. de verbis Apostoli u. 8. — Sermone 349. de caritate n. 7.)

DE POENA DECEDENTIUM CUM SOLO ORIGINALI

De bapt. §. 3.

XXVI. Doctrinam, quae velut fabulam Pelagianam explodit locum illum inferorum, (quem limbi puerorum nomine fideles passim designant,) in quo animae decedentium cum sola originali culpa poena damni citra poenam ignis puniantur, — perinde ac si hoc ipso, quod qui poenam ignis removerent inducerent locum illum et statum medium expertem culpae et poenae inter regnum Dei et damnationem aeternam, qualem fabulabantur Pelagiani: *Falsa, temeraria in scholas catholicas iniuriosa.*

DE SACRAMENTIS, AC PRIMUM DE FORMA SACRAMENTALI CUM ADIUNCTA CONDITIOE.

De bapt. §. 12.

XXVII. Deliberatio synodi, qua praetextu adhaesionis ad antiquos canones in casu dubii baptismatis propositum suum declarat de omittenda formae conditionalis mentione: *Temeraria, praxi, legi, auctoritati ecclesiae contraria.*

DE PARTICIPATIONE VICTIMAE IN SACRIFICIO MISSAE.

De euch. §. 6.

XXVIII. Propositio synodi, qua postquam statuit victimae participationem esse partem sacrificio essentiali, subiungit: „non tamen se damnare ut illicitas missas illas, in quibus adstantes sacramentaliter non communicant, ideo, quia isti participant, licet minus perfecte, de ipsa victima, spiritu illam recipiendo,“ — quatenus insinuat ad sacrificio essentiali deesse aliquid in eo sacrificio, quod peragatur sive nullo adstante, sive adstantibus qui nec sacramentaliter, nec spiritualiter de victima participant; et quasi damnandae essent ut illicitae missae illae, in quibus solo sacerdote communicante nemo adsit, qui sive sacramentaliter, sive spiritualiter communicet: *Falsa, erronea, de haeresi suspecta, eamque sapiens.*

DE RITUS CONSECRATIONIS EFFICACIA.

De euch. §. 2.

XXIX. Doctrina synodi, qua parte tradere instituens fidei doctrinam de ritu consecrationis, remotis quaestionibus scholasticis circa modum, quo Christus est in eucharistia, a quibus parochos docendi munere fungentes abstinere hortatur, duobus his tantum propositis: 1. Christum post consecrationem vere, realiter, substantialiter esse sub speciebus, 2. tunc omnem panis et vini substantiam cessare solis remanentibus speciebus, prorsus omittit ullam mentionem facere transubstantiationis, seu conversionis totius substantiae panis in corpus, et totius substantiae vini in sanguinem, quam velut articulum fidei Tridentinum concilium definivit, et quae in solenni fidei professione continetur, — quatenus per inconsultam istiusmodi suspiciosamque omissionem notitia subtrahitur tum articuli ad fidem pertinentis, tum etiam vocis ab ecclesia consecratae ad illius tuendam professionem adversus haereticos, tenditque adeo ad eius oblivionem inducendam, quasi ageretur de quaestione

438. mere scholastica: *Perniciosa, derogans expositioni veritatis catholicae circa dogma transubstantiationis, favens haereticis.*

DE APPLICATIONE FRUCTUS SACRIFICII.

De euch. §. 8.

XXX. Doctrina synodi, qua, dum proficitur: „credere sacrificii oblationem extendere se ad omnes, ita tamen, ut in liturgia fieri possit specialis commemoratio aliquorum tam vivorum quam defunctorum, precando Deum peculiariter pro ipsis,“ dein continuo subiicit: „non tamen quod credamus in arbitrio esse sacerdotis applicare fructus sacrificii cui vult; immo damnamus hunc errorem velut magnopere offendentem iura Dei, qui solus distribuit fructus sacrificii cui vult, et secundum mensuram, quae ipsi placet,“ unde et consequenter tradit velut „falsam opinionem inveciam in populum, quod illi, qui elemosinam subministrant sacerdoti sub conditione, quod celebret unam missam, specialem fructum ex ea percipiant,“ — sic intellecta, ut praeter peculiarem commemorationem, et orationem specialis ipsa oblatio seu applicatio sacrificii, quae fit a sacerdote, non magis prosit; ceteris paribus, illis, pro quibus applicatur, quam aliis quibusque, quasi nullus specialis fructus proveniret ex speciali applicatione, quam pro determinatis personis, aut personarum ordinibus faciendam commendat ac praecipit ecclesia speciatim a pastoribus pro suis ovibus: quod velut ex divino praeepto descendens a sacra Tridentina synodo diserte est expressum, (Sess. 23. cap. 1. de reform. — Bened. XIV. constit. *Quum semper oblatas*. §. 2.): *Falsa, temeraria, perniciosa, ecclesiae iniuriosa, inducens in errorem alias damnatum in Wicleffo.*

DE CONVENIENTE ORDINE IN CULTU SERVANDO.

De euch. §. 5.

XXXI. Propositio synodi, enuncians conveniens esse pro divinorum officiorum ordine et antiqua consuetudine, ut in unoquoque templo unum tantum sit altare, sibiique adeo placere morem illum restituere: *Temeraria, perantiquo, pio, multis abhinc saeculis in ecclesia praesertim latina vigenti et probato more iniuriosa.*

Ibid.

XXXII. Item praescriptio vetans, ne super altaria sacrarum reliquiarum thecae floresce adponantur: *Temeraria, pio ac probato ecclesiae mori iniuriosa.*

Ibid. §. 6.

XXXIII. Propositio synodi, qua cupere se ostendit, ut causae tollerentur, per quas ex parte inducta est oblivio principiorum ad liturgiae ordinem spectantium, revocando illam ad maiorem rituum simplicitatem, eam vulgari lingua exponendo, et elata voce proferendo, — quasi vicens ordo liturgiae ab ecclesia receptus, et probatus aliqua ex parte manasset ex oblivione principiorum, quibus illa regi debet: *Temeraria, piarum aurium offensiva, in ecclesiam contumeliosa, faciens haereticorum in eam concitium.*

DE ORDINE POENITENTIAE.

De poenit. §. 7.

XXXIV. Declaratio synodi, qua, postquam praemisit ordinem poenitentiae canonicae sic ad Apostolorum exemplum ab ecclesia statutum fuisse, ut esset communis omnibus, nec tantum pro punitione culpae, sed praecipue pro dispositione ad gratiam, subdit: „se in ordine illo mirabili et augusto totam agnoscere dignitatem sacramenti adeo necessarii, liberam a subtilitatibus, quae ipsi decursu temporis adiunctae sunt,“ — quasi per ordinem, quo sine peracto canonicae poenitentiae cursu hoc sacramentum per totam ecclesiam administrari consuevit, illius fuisse dignitatem immunita: *Temeraria, scandalosa, inducens in contemptum dignitatis sacramenti, prout per ecclesiam totam consuevit administrari, ecclesiae ipsi iniuriosa.*

De poenit. §. 10. n. 4.

XXXV. Propositio his verbis concepta: „Si caritas in principio semper debilis est, de via ordinaria ad obtinendum augmentum huius caritatis oportet, ut sacerdos praecedere faciat eos actus humiliationis et poenitentiae, qui fuerunt omni aetate ab ecclesia commendati; redigere hos actus ad paucas orationes, aut ad aliquod ieiunium post iam collatam absolutionem videtur potius materiale desiderium conservandi huic sacramento nudum nomen poenitentiae, quam medium illuminatum et aptum ad augendum illum servorum caritatis, qui debet praecedere absolutionem; longe quidem absurdum ab improbanda praxi imponendi poenitentias etiam post absolutionem adimplendas; si omnia nostra bona opera semper adiunctos habent nostros defectus, quanto magis vereri debemus, ne plurimas imperfectiones admiserimus in difficillimo et magni momenti opere nostrae reconciliationis,“ — quatenus innuit poenitentias, quae imponuntur adimplendae post absolutionem, spectandas potius esse velut supplementum pro defectibus admissis in opere nostrae reconciliationis, quam ut poenitentias vere sacramentales, et satisfactorias pro peccatis confessis: quasi, ut vera ratio sacramenti, non nudum nomen servetur oporteat de via ordinaria, ut actus humiliationis et poenitentiae, qui imponuntur per modum satisfactionis sacramentalis, praecedere debeant absolutionem: *Falsa, temeraria, communi praxi ecclesiae iniuriosa, inducens in errorem haereticali nota in Petro de Osma confixum.*

DE PRAEVIIS NECESSARIIS DISPOSITIONIBUS PRO ADMITTENDIS POENITENTIBUS AD RECONCILIATIONEM.

De grat. §. 15.

XXXVI. Doctrina synodi, qua postquam praemisit: „Quando habebuntur signa non aequivoca amoris Dei dominantis in corde hominis, posse illum merito iudicari dignum, qui admittatur ad participationem sanguinis Iesu Christi, quae fit in sacramentis,“ subdit: „Supposititias conversiones, quae fiunt per attritionem, nec efficaces esse solere, nec durabiles:“ consequenter „pastorem animarum debere insistere signis non aequivocis caritatis dominantis, antequam admittat suos poenitentes ad sacramenta,“ quae signa, ut deinde tradit (§. 17.), „pastor deducere poterit ex stabili cessatione a peccato et fervore in operibus bonis,“ quem insuper fervorem caritatis perhibet (de poenit. §. 10.) velut dispositionem, quae debet praecedere absolutionem, — sic intellecta, ut non solum contritio imperfecta, quae passim attritionis nomine donatur, etiam quae iuncta sit cum dilectione, qua homo incipit diligere Deum tanquam omnis iustitiae fontem, nec modo contritio caritate formata, sed et fervor caritatis dominantis, et ille quidem diuturno experimento pro fervore in operibus bonis probatus, generaliter et absolute requiratur, ut homo ad sacramenta, et speciatim poenitentes ad absolutionis beneficium admittantur: *Falsa, temeraria, quietis animarum perturbatrix, tutae ac probatae in ecclesia praxi contraria, sacramenti efficaciae detrahens et iniuriosa.*

DE AUCTORITATE ABSOLVENDI.

442.

De poenit. §. 10. n. 6.

XXXVII. Doctrina synodi, quae de auctoritate absolventi accepta per ordinationem enunciat: „Post institutionem dioecesium et parochiarum conveniens esse, ut quisque iudicium hoc exerceat super personas sibi subditas sive ratione territorii, sive iure quodam personali, propterea quod aliter confusio induceretur et perturbatio,“ — quatenus post institutas dioeceses et parochias enunciat tantummodo conveniens esse ad praecavendam confusionem, ut absolventi potestas exerceatur super subditos, sic intellecta, tanquam ad validum usum huius potestatis non sit necessaria ordinaria vel subdelegata illa iurisdictio, sine qua Tridentinum declarat nullius momenti esse absolutionem a sacerdote prolatam: *Falsa, temeraria, perniciose, Tridentino contraria et iniuriosa, erronea.*

Ibid. §. 11.

XXXVIII. Item doctrina, qua postquam synodus professus est, „se non posse non admirari illam adeo venerabilem disciplinam antiquitatis, quae,“ ut ait, „ad poenitentiam non ita facile et forte nunquam eum admittebat, qui post primum peccatum et primam reconciliationem relapsus esset in culpam,“ subiungit, „per timorem perpetuae exclusionis a communione et pace, etiam in articulo mortis magnum frænum illis iniectum iri, qui partem considerant malum peccati, et minus illud timent:“ *Contraria can. 13. concilii Nicaeni I., decretali Innocentii I. ad Exuperium Tolos., tum et decretali Coelestini I. ad episcopos Viennen. et Narbonen. provinciae, redolens praevitiam, quam in ea decretali sanctus Pontifex exhorret.*

DE PECCATORUM VENIALIUM CONFESIONE.

443.

De poenit. §. 12.

XXXIX. Declaratio synodi de peccatorum venialium confessione, quam optare se ait non tantopere frequentari, ne nimium contemptibiles reddantur eiusmodi confessiones: *Temeraria, perniciose, sanctorum ac piorum praxi a S. conc. Trid. probatae contraria.*

DE INDULGENTIIS.

De poenit. §. 16.

XL. Propositio asserens: „Indulgentiam secundum suam praecisam notionem aliud non esse quam remissionem partis eius poenitentiae, quae per canones statuta erat peccanti,“ — quasi indulgentia praeter nudam remissionem poenae canonicae non etiam valeat ad remissionem poenae temporalis pro peccatis actualibus debita apud divinam iustitiam: *Falsa, temeraria, Christi meritis iniuriosa, dudum in art. 19. Lutheri damnata.*

Ibid.

XLI. Item in eo, quod subditur: „Scholasticos suis subtilitatibus inflatos innoxisse thesaurum male intellectum meritorum Christi et sanctorum, et clarae notioni absolutionis a poena canonica substituisse confusam et falsam applicationis meritorum,“ — quasi thesauri ecclesiae, unde Papa dat indulgentias, non sint merita Christi et sanctorum: *Falsa, temeraria, Christi, et sanctorum meritis iniuriosa, dudum in art. 17. Lutheri damnata.*

Ibid.

XLII. Item in eo, quod superaddit: „Luctuosius adhuc esse, quod chimerica isthaec applicatio transferri volita sit in defunctos:“ *Falsa, temeraria, piarum aurium offensiva, in Romanos Pontifices, et in praxin et sensum universalem ecclesiae iniuriosa, inducens in errorem haereticali nota in Petro de Osma confixum, iterum damnatum in art. 12. Lutheri.*

Ibid.

XLIII. In eo demum, quod impudentissime invehitur in tabellas indulgentiarum, altaria privilegiata etc.: *Temeraria, piarum aurium offensiva, scandalosa, in summos Pontifices atque in praxin tota ecclesia frequentatam contumeliosa.*

DE RESERVATIONE CASUUM.

De poenit. §. 19.

XLIV. Propositio synodi assumens: „Reservationem casuum nunc temporis aliud non esse quam improvidum ligamen pro inferioribus sacerdotibus, et sonum sensu vacuum pro poenitentibus auctis non admodum curare hanc reservationem:“ *Falsa, teme-*

raria, male sonans, pernicioſa, concilio Tridentino contraria, ſuperioris hierarchicae poteſtatis laeſiva.

Ibid.

XLV. Item de ſpe, quam ostendit, fore: „ut reformato rituali et ordine poenitentiae nullum amplius locum habiturae ſint huiusmodi reservationes,“ — prout attenda generalitate verborum innuit, 445. per reformationem ritualis et ordinis poenitentiae factam ab episcopo vel ſynodo aboleri poſſe caſus, quos Tridentina ſynodus (Sess. XIV. c. 7.) declarat Pontifices maximos potuiſſe pro ſuprema poteſtate ſibi in univerſa eccleſia tradita peculiari ſuo iudicio reſervare: *Propoſitio falſa, temeraria, concilio Tridentino et ſummarum Pontificum auctoritati derogans, et iniurioſa.*

DE CENSURIS.

De poenit. §§. 20. 22.

XLVI. Propoſitio aſſerens: „Effectum excommunicationis exterioris duntaxat eſſe, quia tantummodo natura ſua excludit ab exteriori communicatione eccleſiae,“ — quaſi excommunicatione non ſit poena ſpiritualis, ligans in coelo, animas obligans, (ex S. Aug. ep. 250. Auxilio episcopo, Tract. 50. in Ioan. n. 12.): *Falſa, pernicioſa, in art. 23. Lutheri damnata, ad minus erronea.*

§§. 21. 23.

XLVII. Item, quae tradit, neceſſarium eſſe iuxta leges naturales et divinas, ut ſive ad excommunicationem ſive ad ſuſpenſionem praecedere debeat examen personale, atque adeo ſententias dictas ipſo facto non aliam vim habere, niſi ſeriae comminationis ſine ullo actuali effectū: *Falſa, temeraria, pernicioſa, eccleſiae poteſtati iniurioſa, erronea.*

§. 22.

XLVIII. Item, quae pronunciat: „Inutilem ac vanam eſſe formulam nonnullis abhinc ſaeculis inductam abſolvendi generaliter ab excommunicationibus, in quas fidelis incidere potuiſſet“: *Falſa, temeraria, praxi eccleſiae iniurioſa.*

§. 24.

XLIX. Item, quae damnat ut nullas et invalidas ſuſpenſiones ex informata conſcientia: *Falſa, pernicioſa, in Trid. iniurioſa.*

Ibid.

L. Item in eo, quod inſinuat, ſoli episcopo fas non eſſe uti poteſtate, quam tamen ei deſert Tridentinum (ſeſſ. XIV. c. 1. de ref.), ſuſpenſionis ex informata conſcientia legitime infligendae: *Iurisdictionis praelatorum eccleſiae laeſiva.*

DE ORDINE.

De ordine §. 4.

LI. Doctrina ſynodi, quae perhibet, in promovendis ad ordines hanc more et inſtituto veteris diſciplinæ rationem ſervari conſueviſſe, „ut, ſi quis clericorum diſtinguebatur ſanctitate vitae, et digna aſtimabatur, qui ad ordines ſacros aſcenderet, ille ſolitus erat promoveri ad diaconatum vel ſacerdotium, etiamſi inferiores ordines non ſuſcepisset, neque tum talis ordinatio dicebatur per ſaltum, ut poſtea dictum eſt“.

§. 5.

LII. Item, quae innuit, non alium titulum ordinationum fuiſſe, quam deputationem ad aliquod ſpeciale miniſterium, qualis praescripta eſt in concilio Chalcedonenſi, ſubiungens (§. 6.), quamdiu eccleſia ſeſe his principiis in defectu ſacrorum miniſtrorum conformavit, eccleſiaſticum ordinem floruiſſe, verum beatos illos dies 447. tranſiſſe, novaque principia ſubinde introducta, quibus corrupta fuit diſciplina in defectu miniſtrorum ſanctuarii.

§. 7.

LIII. Item, quod inter haec ipſa corruptionis principia refert, quod reſeſſum ſit a veteri inſtituto, quo, ut ait (§. 5.), eccleſia ſiſtens Apoſtoli veſtigiiſ nemiſem ad ſacerdotium admittendum ſtatuert, niſi qui conſervaveſſet innocentiam baptiſmalem, — quatenus innuit corruptam fuiſſe diſciplinam per decreta et inſtituta, 1) ſive quibus ordinationes per ſaltum vetitae ſunt, 2) ſive quibus pro eccleſiarum neceſſitate et commoditate probatae ſunt ordinationes ſine titulo ſpecialis officii, velut ſpecialim a Tridentino ordinatio ad titulum patrimoniſ, ſalva obedientia, qua ſic ordinati eccleſiarum neceſſitatibus deſervire debent iſs obeundis officiis, quibus pro loco ac tempore ab episcopo admoti fuerint, quemadmodum ab apoſtolicis temporibus in primitiva eccleſia fieri conſuevit, 3) ſive

quibus iure canonico facta eſt criminum diſtinctio, quae delinquentes reddunt irregulares, quaſi per hanc diſtinctionem eccleſia reſceſſerit a ſpiritu Apoſtoli, non excludendo generaliter et indiſtincte ab eccleſiaſtico miniſterio omnes quoscuſque, qui baptiſmalem innocentiam non conſervaveſſent: *Doctrina ſingulis ſuis partibus falſa, temeraria, ordinis pro eccleſiarum neceſſitate et commoditate inducti perturbativa, in diſciplinam per canones et ſpecialim per Trid. decreta probatam iniurioſa.*

§. 13.

LIV. Item, quae velut turpem abuſum notat nunquam praetendere eleemoſynam pro celebrandis miſſis et ſacramentis adminiſtrandis, ſicuti et accipere quemlibet proventum dictum ſtolae, et generatim quodecuſque ſtipendium et honorarium, quod ſuffragiorum aut cuiuſlibet parochialis functionis occasione offerretur, — quaſi turpis abuſus crimine notandi eſſent miniſtri eccleſiae, dam ſecundum receptum et probatum eccleſiae morem et inſtitutum utuntur iure promulgato ab Apoſtolo accipiendi temporalia ab hiſ, quibus ſpiritualia miniſtrantur: *Falſa, temeraria, eccleſiaſtici ac paſtoralis iuris laeſiva, in eccleſiam eiſque miniſtros iniurioſa.*

§. 14.

LV. Item, qua vehementer optare ſe profitetur, ut aliqua ratio inveniretur miniſtuli cleri (quo nomine inferiorum ordinum clericos designat) a cathedralibus et collegiatis ſubmovendi, providendo aliter, nempe per probos et provectoris aetatis laicos, congruo assignato ſtipendio, miniſterio inſerviendi miſſis et aliis officiis, velut acolythi etc., ut olim, inquit, fieri ſolebat, quando eiſ generis officia non ad meram ſpeciem pro maioribus ordinibus ſuſcipiendis redacta erant, — quatenus reprehendit inſtitutum, quo cavetur, ut minorum ordinum functiones per eos tantum praestentur exerceantur, qui in illis conſtituti adſcriptive ſunt (concil. prov. IV. Mediol.), idque ad mentem Tridentini (Sess. XXIII. c. 17.), ut ſanctorum ordinum a diaconatu ad oſtiarium functiones ab apoſtolicis temporibus in eccleſia laudabiliter receptae, et in pluribus locis aliquamdiu intermiſſae iuxta ſacros canones revo-centur, nec ab haereticis tanquam otioſae traducantur: *Suſſeſſio temeraria, piarum aurium offeſſiva, eccleſiaſtici miniſterii perturbativa, ſervandae, quoad fieri poteſt, in celebrandis myſteriiſ decentiae immunitiva, in minorum ordinum munera et functiones, tum in diſciplinam per canones et ſpecialim per Trid. probatam iniurioſa, favens haereticorum in eam conviciis et calumniis.*

§. 18.

LVI. Doctrina, quae ſtatuit conveniens videri in impedimentis canoniceis, quae proveniunt ex delictis in iure expreſſis, ullam nunquam nec concedendam, nec admittendam eſſe diſpenſationem: *Aequitatis et moderationis canoniceae a ſacro concilio Tridentino probatae laeſiva, auctoritati et iuribus eccleſiae derogans.*

Ibid. 22.

LVII. Praescriptio ſynodi, quae generaliter et indiſcriminate velut abuſum reiicit quacuncuſque diſpenſationem, ut plus quam unum reſidentiale beneficiuſ unſ eidemque conferatur; item in eo, quod ſubiungit, certum ſibi eſſe iuxta eccleſiae ſpirituſ plus quam uno beneficiuſ tametsi ſimplici neminem frui poſſe: *Pro ſua generalitate derogans moderationi Tridentini ſeſſ. VII. c. 5. et ſeſſ. XXIV. c. 17.*

DE SPONSALIBUS ET MATRIMONIO.

Libell. memor. circa ſponſalia etc. §. 2.

LVIII. Propoſitio, quae ſtatuit ſponſalia proprie dicta actum mere civilem continere, qui ad matrimoniuſ celebrandum diſponit, eademque civilium legum praescripto omnino ſubiacere, — quaſi actus diſponens ad ſacramentum non ſubiaceat ſub hac ratione iuri eccleſiae: *Falſa, iuris eccleſiae quoad effectus etiam e ſponſalibus vi canonicearum ſanctionum profluenteſ laeſiva, diſciplinæ ab eccleſia conſtitutae derogans.*

De matrim. §§. 7. 11. 12.

LIX. Doctrina ſynodi, aſſerens: „Ad ſupremam civilem poteſtatem duntaxat originarie ſpectare contractui matrimonii apponere impedimenta eiſ generis, quae ipſum nullum reddunt, dicunturque dirimentia,“ quod ius originarium praeterea dicitur cum iure diſpenſandi eſſentialiter connexum, ſubiungens: „ſuppoſito aſſenſu vel conſentientia principum potuiſſe eccleſiam iuſte conſtituere impedimenta dirimentia ipſum contractum matrimonii,“ — quaſi eccleſia non ſemper potuerit ac poſſit in Chriſtiauorum matrimoniis iure proprio impedimenta conſtituere, quae matrimoniuſ non ſolum impediunt, ſed et nullum reddant quoad vinculum,

quibus Christiani obstricti teneantur etiam in terris infidelium, in eisdemque dispensare: *Canonum 3. 4. 9. 12. sess. XXIV. concil. Trid. oersiva, haeretica.*

Cit. lib. et memor. circa sponsal. §. 10.

LX. Item rogatio synodi ad potestatem civilem, ut „e numero impedimentorum tollat cognationem spiritualem, atque illud, quod dicitur, publicae honestatis, quorum origo reperitur in collectione Iustiniani, tum, ut „restringat impedimentum affinitatis et cognationis ex quacunque licita aut illicita coniunctione provenientis ad quartum gradum iuxta civilem computationem per lineam lateralem et obliquam, ita tamen, ut spes nulla relinquatur dispensationis obtinendae,“ — quatenus civili potestati ius attribuit sive abolendi sive restringendi impedimenta ecclesiae auctoritate constituta vel comprobata; item qua parte supponit ecclesiam per potestatem civilem spoliari posse iure suo dispensandi super impedimentis ab ipsa constitutis vel comprobatis: *Libertatis, ac potestatis ecclesiae subversiva, Tridentino contraria, ex haereticali supra damnato principio profecta.*

451. DE OFFICIIS, EXERCITATIONIBUS, INSTITUTIONIBUS AD RELIGIOSUM CULTUM PERTINENTIBUS. ET PRIMUM DE ADORANDA HUMANITATE CHRISTI.

De fide §. 3.

LXI. Propositio, quae asserit: „Adorare directe humanitatem Christi, magis vero aliquam eius partem, fore semper honorem divinum datum creaturae,“ — quatenus per hoc verbum directe intendat reprobare adorationis cultum, quem fideles dirigunt ad humanitatem Christi, perinde ac si talis adoratio, qua humanitas ipsaque caro vivifica Christi adoratur non quidem propter se et tanquam huda caro, sed prout unita divinitati, foret honor divinus imperfectus creaturae, et non potius una eademque adoratio, qua Verbum incarnatum cum propria ipsius carne adoratur, (ex concil. CP. V. gen. can. 9.): *Falsa, captiosa, pio ac debito cultui humanitati Christi a fidelibus praestito ve praestando detrahens et iniuriosa.*

De orat. §. 17.

LXII. Doctrinae, quae devotionem erga sacratissimum cor Iesu reicit inter devotiones, quas notat velut novas, erroneas, aut saltem periculosas, — intellecta de hac devotione, qualis est ab apostolica sede probata: *Falsa, temeraria, perniciose, piarum variorum offensiva, in apostolicam sedem iniuriosa.*

De orat. §. 16. Et append. n. 32.

LXIII. Item in eo, quod cultores cordis Iesu hoc etiam nomine arguit, quod non advertant, sanctissimam carnem Christi, aut eius partem aliquam, aut etiam humanitatem totam cum separatione aut praecisione a divinitate adorari non posse cultu laetiae, — quasi fideles cor Iesu adorarent cum separatione vel praecisione a divinitate, dum illud adorant, ut est cor Iesu, cor nempe personae Verbi, cui inseparabiliter unitum est, ad eum modum, quo exsangue corpus Christi in triduo mortis sine separatione aut praecisione a divinitate adorabile fuit in sepulchro: *Captiosa, in fideles cordis Christi cultores iniuriosa.*

DE ORDINE PRAESCRIPTO IN PIIS EXERCITATIONIBUS OBEUNDIS.

De orat. §. 14. Append. n. 34.

LXIV. Doctrina, quae velut superstitiosam universae notat „quamcunque efficaciam, quae ponatur in determinato numero precum et piarum salutationum,“ — tanquam superstitiosa censenda esset efficacia, quae sumitur non ex numero in se spectato, sed ex praescripto ecclesiae, certum numerum precum vel externarum actionum praesentis pro indulgentiis consequendis, pro adimplendis poenitentis, et generatim pro sacro et religioso cultu rite et ex ordine peragendo: *Falsa, temeraria, scandalosa, perniciose, pietati fidelium iniuriosa, ecclesiae auctoritati derogans, erronea.*

De poenit. §. 10.

LXV. Propositio enuncians, „Irregularem strepitum novarum institutionum, quae dictae sunt exercitia vel missiones, forte nunquam aut saltem perraro eo pertingere, ut absolutam conversionem operentur, et exteriores illos commotionis actus, qui apparere, nil aliud fuisse, quam transeuntia naturalia concussionis fulgura“: *453. Temeraria, male sonans, perniciose, mori pie, salutariter per ecclesiam frequentato et in verbo Dei fundato iniuriosa.*

DE MODO IUNGENDAE VOCIS POPULI CUM VOCE ECCLESIAE IN PRECIBUS PUBLICIS.

De orat. §. 24.

LXVI. Propositio asserens: „Fore contra apostolicam praxin et Dei consilia, nisi populo faciliores viae pararentur vocem suam

iungendi cum voce totius ecclesiae,“ — intellecta de usu vulgaris linguae in liturgicas preces inducendae: *Falsa, temeraria, ordinis pro mysteriorum celebratione praescripti perturbativa, plurimum malorum facile productrix.*

DE LECTIONE SACRAE SCRIPTURAE.

Ex nota in fine decr. de gratia.

LXVII. Doctrina perhibens a lectione sacrarum scripturarum non nisi veram impotentiam excusare, subiungens ultro se prodere obscuracionem, quae ex huiusce praeccepti neglectu orta est super primarias veritates religionis: *Falsa, temeraria, quietis animarum perturbativa, alias in Quesnellio damnata.*

DE PROSCRIPTIS LIBRIS IN ECCLESIA PUBLICE LEGENDIS.

De orat. §. 29.

LXVIII. Laudatio, qua summopere synodus commendat Quesnellii commentationes in novum testamentum, aliaque aliorum Quesnellianis erroribus faventium opera, licet proscripta, eademque parochis proponit, ut ea tanquam solidis religionis principis 454. referta in suis quisque parochiis populo post reliquas functiones perlegant: *Falsa, scandalosa, temeraria, seditiosa, ecclesiae iniuriosa, schismata fovens et haeresin.*

DE SACRIS IMAGINIBUS.

De orat. §. 17.

LXIX. Praescriptio, quae generaliter et indistincte inter imagines ab ecclesia auferendas, velut rudibus erroris occasionem praebentes, notat imagines Trinitatis incomprehensibilis: *Propter sui generalitatem temeraria, ac pio per ecclesiam frequentato mori contraria, quasi nullas existant imagines sanctissimae Trinitatis communiter approbatas, ac tuto permittendae. (Ex brevi Sollicitudini nostrae, Benedicti. XIV. an 1745.)*

LXX. Item doctrina et praescriptio, generatim reprobandam omnem specialem cultum, quem alicui speciatim imagini solent fideles impendere, et ad ipsam potius quam ad aliam confugere: *Temeraria, perniciose, pio per ecclesiam frequentato mori, tum et illi providentiae ordini iniuriosa, quo ita Deus nec in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit, qui dividit propria unicuique prout vult. (Ex S. Aug. ep. 78. clero, senioribus et universae plebi ecclesiae Hipponen.)*

LXXI. Item, quae vetat, ne imagines praesertim B. Virginis ultiis titulis distinguantur, praeterquam denominationibus, quae sint analogae mysteriis, de quibus in sacra scriptura expressa fit mentio, — quasi nec adscribi possent imaginibus pie aliae denominationes, quas vel in ipsismet publicis precibus ecclesiae probat et commendat: *Temeraria, piarum avarum offensiva, venerationi B. 455. praesertim Virgini debitas iniuriosa.*

LXXII. Item, quae velut ab usum extirpari vult morem, quo velatae asservantur certae imagines: *Temeraria, frequentato in ecclesia et ad fidelium pietatem fovendam inducto mori contraria.*

DE FESTIS.

Libell. memor. pro fest. reform. §. 3.

LXXIII. Propositio enuncians novorum festorum institutionem ex neglectu in veteribus observandis, et ex falsis notionibus naturae et finis earundem solennitatum originem duxisse: *Falsa, temeraria, scandalosa, ecclesiae iniuriosa, favens haeticorum in dies festos per ecclesiam celebratos concivis.*

Ibid. §. 8.

LXXIV. Deliberatio synodi de transferendis in diem dominicum festis per annum institutis, idque pro iure, quod persuasum sibi esse ait episcopo competere super disciplinam ecclesiasticam in ordine ad res mere spirituales, ideoque et praecceptum missae audiendae abrogandi diebus, in quibus ex pristina ecclesiae lege viget etiamnum id praecceptum: tum etiam in eo, quod superaddit de transferendis in Adventum episcopali auctoritate ieiuniis per annum ex ecclesiae praeccepto servandis, — quatenus adstruit episcopo fas esse iure proprio transferre dies ab ecclesia praescriptos pro festis ieiuniave celebrandis, aut inductum missae audiendae praecceptum abrogare: *Propositio falsa, iuris conciliorum generalium et summorum Pontificum laesiva, scandalosa, schismati fovens.*

DE IURAMENTIS.

Libell. memor. pro iuram. reform. §. 2.

LXXV. Doctrina, quae perhibet, heatis temporibus nascentis ecclesiae iuramenta visa esse a documentis divini praecceptoris

atque ab aurea evangelica simplicitate adeo aliena, ut ipsummet irare sine extrema et ineluctabili necessitate reputatus fuisset actus irreligiosus, homine Christiano indignus; insuper continuatam patrum seriem demonstrare iuramenta communi sensu pro vetitis habita fuisse; indeque progreditur ad improbanda iuramenta, quae curia ecclesiastica, iurisprudentiae feudalis, ut ait, normam secuta in investituris et in sacris ipsis episcoporum ordinationibus adoptavit, statuitque adeo implorandam a saeculari potestate legem pro abolendis iuramentis, quae in curiis etiam ecclesiasticis exiguntur pro suscipiendis munitis et officiis, et generatim pro omni actu curiali: *Falsa, ecclesiae iniuriosa, iuris ecclesiastici laesiva, disciplinae per canones inductae et probatae subversiva.*

DE COLLATIONIBUS ECCLESIASTICIS.

De collat. ecclesiast. §. 1.

LXXVI. Insectatio, qua synodus scholasticam exagitat, velut eam, „quae vitam aperuit inveniendis novis, et inter se discordantibus systematibus, quoad veritates maioris pretii, ac demum adduxit ad probabilissimum et laxissimum,“ — quatenus in scholasticam reicit privatorum vitia, qui abuti ea poterunt, aut abusi sunt: *Falsa, temeraria, in sanctissimos viros et doctores, qui magno catholicae religionis homo scholasticam excoluere, iniuriosa, favens infestis in eam haereticorum conciliis.*

Ibid.

LXXVII. Item in eo, quod subdit: „Mutationem formae regiminis ecclesiastici, qua factum est, ut ministri ecclesiae in oblivionem venirent suorum iurium, quae simul sunt eorum obligationes, eo demum rem adduxisse, ut obliterari faceret primitivas notiones ministerii ecclesiastici et sollicitudinis pastoralis,“ — quasi per mutationem regiminis congruentem disciplinae in ecclesia constitutae et probatae obliterari unquam potuerit et amitti primitiva notio ecclesiastici ministerii, pastoralisve sollicitudinis: *Propositio falsa, temeraria, erronea.*

§. 4.

LXXVIII. Praescriptio synodi de ordine rerum tractandarum in collationibus, qua, posteaquam praemisit, „In quolibet articulo distinguendum id, quod pertinet ad fidem et ad essentiam religionis ab eo, quod est proprium disciplinae“ subiungit: „In hac ipsa (disciplina) distinguendum, quod est necessarium aut utile ad retinendos in spiritu fideles, ab eo, quod est inutile aut onerosius, quam libertas filiorum novi foederis patiat, magis vero ab eo, quod est periculosum aut noxium, utpote inducens ad superstitionem et materialismum“ — quatenus pro generalitate verborum comprehendat et praescripto examini subiiciat etiam disciplinam ab ecclesia constitutam et probatam, quasi ecclesia, quae spiritu Dei regitur, disciplinam constituere possit non solum inutilem et onerosiorem, quam libertas Christiana patiat, sed et periculosam, noxiam, inducentem in superstitionem et materialismum: *Falsa, temeraria, scandalosa, perniciosa, piarum aurium offensiva, ecclesiae ac spiritui Dei, quo ipsa regitur, iniuriosa, ad minus erronea.*

CONVICIA ADVERSUS ALIQUAS SENTENTIAS IN SCHOLIS CATHOLICIS USQUE AGITATAS.

Orat. ad synod. §. 1.

LXXIX. Assertio, quae conviciis et contumeliis insectatur sententias in scholis catholicis agitatas, et de quibus apostolica sedes nihil adhuc definiendum aut pronuntiandum censuit: *Falsa, temeraria, in scholis catholicas iniuriosa, debita apostolicis constitutionibus obedientiae derogans.*

DE TRIBUS REGULIS FUNDAMENTI LOCO A SYNODO POSITIS PRO REFORM. REGULARIUM.

Libell. memorial. pro reform. regular. §. 9.

LXXX. Regula 1., quae statuit universe et indiscriminatim: „Statum regularem aut monasticum natura sua componi non posse cum animarum cura, cumque vitae pastoralis muneribus, nec adeo in partem venire posse ecclesiasticae hierarchiae, quin ex adverso pugnet ipsiusmet vitae monasticae principiis“: *Falsa, perniciosa, in sanctissimos ecclesiae Patres et praesules, qui regularis vitae instituta cum clericalis ordinis muneribus consociarunt, iniuriosa, pio, vetusto, probato ecclesiae mori summorumque Pontificum sanctionibus contraria, quasi monachi, quos morum gravitas, et vitae ac fidei institutio sancta commendat, non rite, nec modo sine religionis offensione, sed et cum multa utilitate ecclesiae clericorum officii aggregentur.* (Ex S. Siricio epist. decret. ad Himerium Tarrac. c. 13.)

LXXXI. Item in eo, quod subiungit, sanctos Thomam et Bonaventuram sic in tuendis adversus summos homines mendicantium institutis versatos esse, ut in eorum defensionibus minor acutus, accuratio maior desideranda fuisset: *Scandalosa, in sanctissimos doctores iniuriosa, impiis damnatorum auctorum contumeliis favens.*

LXXXII. Regula 2.: „Multiplicationem ordinum ac diversitatem naturaliter inferre perturbationem et confusionem,“ item in eo, quod praemittit §. 4.: „Regularium fundatores, qui post monastica instituta prodierunt, ordines superaddentes ordinibus; reformationes reformationibus, nihil aliud effecisse, quam primariam mali causam magis magisque dilatare,“ — intellecta de ordinibus et institutis a sancta sede probatis, quasi distincta piorum munerum varietas, quibus distincti ordines addicti sunt, natura sua perturbationem et confusionem parere debeat: *Falsa, calumniosa in sanctos fundatores eorumque fideles alumnos, tum et in ipsos summos Pontifices iniuriosa.*

LXXXIII. Regula 3., qua, postquam praemisit: „Parvum corpus degens intra civilem societatem, quin fere sit pars eiusdem, parvamque monarchiam figit in statu, semper esse periculosum,“ subiinde hoc nomine criminatur privata monasteria, communis instituti vinculo sub uno praesertim capite consociata, velut speciales totidem monarchias civili reipublicae periculosas et noxias: *Falsa, temeraria, regularibus institutis a sancta sede ad religionis profectum approbatis iniuriosa, favens haereticorum in eadem instituta insectationibus et calumniis.*

DE SYSTEMATE SEU ORDINATIONUM COMPLEXIONE DUCTA EX ALLATIS REGULIS, ET OCTO SEQUENTIBUS ARTICULIS COMPREHENSA PRO REFORMATIONE REGULARIUM.

§. 10.

LXXXIV. Art. 1.: „De uno duntaxat ordine in ecclesia retinendo, ac de seligenda prae ceteris regula sancti Benedicti, cum ob sui praestantiam, tum ob praclara illius ordinis merita, sic tamen, ut in his, quae forte occurrunt temporum conditioni minus congrua, instituta vitae rati apud Portum regium lucem praeferat ad explorandum, quid addere, quid detrudere conveniat.“

2. „Ne computes fiant ecclesiasticae hierarchiae, qui se huic ordini adiunxerint, nec ad sacros ordines promoveantur, praeterquam ad summum unum vel duo, initiandi tanquam curati vel capellani monasterii, reliquis in simplici laicorum ordine remanentibus.“

3. „Unum tantum in uaqueque civitate admittendum monasterium, idque extra moenia civitatis in locis abditioribus et remotioribus collocandum.“

4. „Inter occupationes vitae monasticae pars sua labori manuum inviolata servanda, relicto tamen congruo tempore psalmodiae impendendo, aut etiam, si cui liberit, literarum studio. Psalmodia debet esse moderata, quia nimia eius prolixitas parit praecipitantiam, molestiam, evagationem. Quo plus auctae sunt psalmodiae, orationes, preces, tantumdem peraequa proportione omni tempore imminutus fervor est sanctitatisque regularium.“

5. „Nulla forte admittenda distinctio monachos inter se sive ministeriis addictos; inaequalitas isthaec gravissimas omni tempore lites excitavit ac discordias, et a communitatibus regularium spiritum caritatis expulit.“

6. „Votum perpetuae stabilitatis nunquam tolerandum. Non illud norant veteres monachi, qui tamen ecclesiae consolatio et Christianismi ornamentum existerunt. Vota castitatis, paupertatis et obedientiae non admittenda instar communis et stabilis regulae. Si quia ea vota, aut omnia, aut aliqua facere voluerit, consilium et veniam ab episcopo postulabit, qui tamen nunquam permittet, ut perpetua sint, nec anni fines excedent. Tantummodo facultas dabitur ea renovandi sub iisdem conditionibus.“

7. „Omnem episcopus habeat inspectionem in eorum vitam, studia, progressum in pietate; ad ipsum pertinebit monachosmittere et expellere, semper tamen accepto contubernali consilio.“

8. „Regulares ordinum, qui adhuc remanent, licet sacerdotes in hoc monasterium admitti etiam possent, modo in silentio et solitudine propriae sanctificationi vacare cuperent, quo casu dispensationi locus fieret in generali regula num. 2. statuta, sic tamen, ne vitae institutionem sequantur ab aliis discrepantem, adeo, ut non plus quam una aut ad summum duae in diem missae celebrentur, satisque ceteris sacerdotibus esse debeat una cum communitate celebrare.“

ITEM PRO REFORMATIONE MONIALIUM.

§. 11.

„Vota perpetua usque ad annum 40. aut 45. non admittenda. Moniales solidis exercitationibus, speciatim labori addicendae; a

caruali spiritualitate, qua pleraeque distinentur, avocandae; expendendam, utrum, quod ad ipsas attinet, satius foret nouasterium in civitate relinquere: *Systema vigentis atque iam antiquius probatae ac receptae disciplinae subversivum, perniciosum, constitutionibus apostolicis et plurimum conciliorum etiam generalium, tum speciatim Tridentinis sanctionibus oppositum et iniuriosum, favens haereticorum in monastica vota et regularia instituta stabiliori consiliorum ecangelicorum professioni addicta conviciis et calumniis.*

462.

DE NATIONALI CONCILIO CONVOCANDO.

Libell. memor. pro convoc. concil. nation. §. 1.

LXXXV. Propositio enuncians, qualemcunque cognitionem ecclesiasticam historiae sufficere, ut fateri quisque debeat convocacionem concilii nationalis unam esse ex viis canonicis, qua finiuntur in ecclesia respectivarum nationum controversiae spectantes ad religionem, — sic intellecta, ut controversiae ad fidem et mores spectantes, in ecclesia quacunque subortae, per nationale concilium irrefragabili iudicio finiiri valeant, quasi inerrantia in fidei et morum quaestionibus nationali concilio competeret: *Schismatica, haeretica.*

Mandamus igitur omnibus utriusque sexus Christifidelibus, ne de dictis propositionibus, et doctrinis sentire, docere, praedicare praesumant contra, quam in hac nostra constitutione declaratur, ita ut quicumque illas vel earum aliquam coniunctim vel divisim docuerit, defenderit, ediderit aut de eis etiam disputando publico vel privatim tractaverit, nisi forsitan impugando, ecclesiasticis censuris aliisque contra similia perpetrantes a iure statutis poenis ipso facto absque alia declaratione subiaceat.

Ceterum per hanc expressam praefatarum propositionum et doctrinarum reprobationem alia in eodem libro contenta nullatenus approbare intendimus, quum praesertim in eo complures deprehensae fuerint propositiones et doctrinae, sive illis, quae supra damnatae sunt, affines, sive quae communis ac probatae cum doctrinae et disciplinae temerarium contemptum, tum maxime infensum in Romanos Pontifices et apostolicam sedem animum prae se ferunt.

Duo vero speciatim notanda censemus, quae de augustissimo sanctissimae Trinitatis mysterio §. 2. Decreti de fide, si non pravo animo, imprudenter certe synodo exciderunt, quae facile rudes praesertim et incautos in fraudem impellere valeant. Primum, dum, posteaquam rite praemisit Deum in suo esse unum, et simplicissimum permanere, continuo subiungens, ipsum Deum in tribus personis distingui, perperam discedit a communi et probata in Christianae doctrinae institutionibus formula, qua Deus unus quidem in tribus personis distinctis dicitur, non in tribus personis distinctis; cuius formulae commutatione hoc vi verborum subrepat erroris periculum, ut essentia divina distincta in personis putetur, quam fides catholica sic unam in personis distinctis confitetur, ut eam simul profiteatur in se prorsus indistinctam.

Alterum, quod de ipsismet tribus divinis personis tradit, eas secundum earum proprietates personales et incommunicabiles exactius loquendo exprimi seu appellari Patrem, Verbum et Spiritum sanctum, quasi minus propria et exacta foret appellatio Filii tot scripturae locis consecrata, voce ipsa Patris et coelis et a nube delapsa, tum formula baptismi a Christo praescripta, tum et praecleara illa confessio, qua beatus ab ipsomet Christo Petrus est pronuntiatus; ac non potius retinendum esset quod edoctus ab Augustino angelicus praeceptor¹⁾ vicissim ipse docuit, „in nomine Verbi eandem proprietatem importari, quae in nomine Filii,“ dicente nimirum Augustino²⁾: *eo dicitur Verbum, quo Filius.*

Neque silentio praetereunda insignis ea fraudis plena synodi temeritas, quae pridem improbatam ab apostolica sede conventus Gallicani declarationem an. 1682. ausa sit non amplissimis modo laudibus exornare, sed, quo maiorem illi auctoritatem conciliaret, eam in decreto de fide inscriptum insidione includere, articulos in illa contentos palam adoptare, et quae sparsim per hoc ipsi decreto tradita sunt, horum articulorum publica et solenni professione obsignare. Quo sane non solum gravior longe se nobis offert de synodo, quam praedecessoribus nostris fuerit de comitiis illis postulandi ratio, sed et ipsimet Gallicanae ecclesiae non levis iniuria irrogandi, quam dignam synodus existimaverit, cuius auctoritas in patrocinium vocaretur errorum, quibus illud est contaminatum decretum.

Quamobrem quae acta conventus Gallicani, mox ut prodierunt, praedecessor noster ven. Innocentius XI. per literas in forma brevis

die 11. Aprilis an. 1682., post autem expressius Alexander VIII. constit. *Inter multiplices* die 4. Aug. an. 1699. pro apostolici sui numeris ratione improbatam, resciderunt, nulla et irrita declarant: multo fortius exigit a nobis pastoralis sollicitudo recentem horum factam in synodo tot vitis affectam adoptionem, velut temerariam, scandalosam, ac praesertim post edita praedecessorum nostrorum decreta huic apostolicae sedi summopere iniuriosam reprobare ac damnare, prout eam praesenti hac nostra constitutione reprobamus et damnamus, ac pro reprobata et damnata haberi volumus. Ad id genus fraudis pertinet, quod synodus in hoc ipso decreto de fide quamplures articulo: complexa, quos Lovaniensis facultatis theologi ad Innocentii XI. iudicium detulerunt, tum et alios duodecim a card. de Noailles Benedicto XIII. oblatos, non dubitaverit ex reprobato secundo Ultraiectensi concilio vanum vetusque commentum exauscitare, temereque his verbis iactare in vulgus, nempe universae Europae notissimum esse, eos articulos Romae severissimo examini subiectos fuisse, et non solum a qualicumque censura immunes exiisse, sed etiam a laudatis Romanis Pontificibus fuisse commendatos; cuius tamen assertae commendationis non modo nullum exstat authenticum documentum, quin potius eidem refragantur acta examinis, quae in nostrae supremae inquisitionis tabulis asservantur, e quibus id tantum apparet, nullum super iis prolatum fuisse iudicium.

Hinc propterea de causis librum hunc ipsum, cui titulus: „*Atti e decreti del concilio diocesano di Pistoia dell' a. 1786.*“ *In Pistoia, per Atto Bracali stampatore vescovile. Con approvazione.*“ sive praemisso sive quovis alio titulo inscriptum, ubicunque, et quocunque idiomate, quavis editione aut versione hactenus impressum aut imprimendum, auctoritate apostolica tenore praesentium prohibemus et damnamus, quemadmodum etiam alios omnes libros in eius sive eius doctrinae defensionem, tam scripto quam typis forsan iam editos, seu, quod Deus avertat, edendos, eorumque lectionem, descriptionem, retentionem et usum omnibus et singulis Christi fidelibus sub poena excommunicationis per contrafacientes ipso facto incurrendae prohibemus pariter et interdicimus.

Praecipimus insuper venerabilibus fratribus patriarchis, archiepiscopis, et episcopis aliisque locorum ordinariis, nec non haereticas pravitatis inquisitoribus, ut contradictories et rebelles quocunque per censuras et poenas praefatas, aliaque iuris et facti remedia, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, brachii saecularis auxilio, omnino coerceant et compellant.

Volumus autem, ut earundem praesentium transumptis, etiam impressis, manu alicuius notarii publici subscriptis, et sigillo personae in dignitate ecclesiasticae constitutae munitis, eadem fides prorsus adhibeatur, quae ipsis originalibus literis adhiberetur, si forent exhibitae vel ostensae.

Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostrae declarationis, damnationis, mandati, prohibitionis et interdictionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursum.

Datum Romae apud sanctam Mariam Maiorem anno Incarnationis dominicae millesimo septingentesimo nonagesimo quarto quinto Kalendas Septemb., Pontificatus nostri anno vigesimo.

Ph. Card. Prodaturus.

R. Card. Braschius de Honestia.

VISA

De curia L. Manassei.

Loco † Plumbi.

F. Livizzarius.

Registrata in secretaria brevium.

466.

Anno a Nativitate Domini nostri Iesu Christi millesimo septingentesimo nonagesimo quarto, indictione duodecima, die vero trigesima prima Augusti, Pontificatus sanctissimi in Christo Patris et domini nostri domini Pii divina providentia Papae sexti anno vigesimo, supradictae literae apostolicae affixae et publicatae fuerunt ad valvas basilicae Lateranen. et principis Apostolorum, Cancellariae apostolicae, curiae generalis in Monte citorio, in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis et consuetis Urbis, per me Ioannem Reuzoni apostolicum cursorem.

Felix Castellacci magister cursorum.

1) S. Th. 1. p. q. 24. art. 2. ad 3. — 2) Aug. de Trinit. l. 7. c. 2.

467.

PARS ALLOCUTIONIS

HABITA IN CONSISTORIO SECRETO DIE XXVI Iunii
MDCCCV.

A SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO

P I O

DIVINA PROVIDENTIA

P A P A VII.

Primo nostro in illam urbem (*Florentiam*) adventu iam praesense-ramus, ven. fratrem nostrum Scipionem Riccium, Pistoriensem olim et Pratensem episcopum, de se cum nobis et sancta catholica Romana ecclesia reconciliando, quod a longo nos tempore optabamus, bonique omnes avidissime operiebantur, graviter cogitare. Iam vera cogitationem hanc suam nobis in praefatam civitatem reversis egregio planeque imitando exemplo complevit. Filiali enim cum fiducia nobis significavit, se formulae, quam ipsi proponere nobis placuisset, sincero corde subscripturum. Nec fidei, quam nobis dederat, defuit. Formulam enim per ven. fratrem nostrum archiepiscopum Philippensem et missam legit, admisit, suaque manu sig-

navit. Hac ergo formula, quam reparando scandalo publicam in cognitionem deduci concupivit, declaravit, se pure et simpliciter, omninoque ex animo accipere et venerari constitutiones a sede apostolica factas, quibus errores Baii, Iansenii, Quesnellii et illorum, qui eos sectati sunt, proscribuntur, praesertim vero bullam dogmaticam *Auctorem fidei*, qua octoginta quinque propositiones damnantur e synodo Pistoriensi, quam ipse coegerat et publicari iusserat, excerptae; has propterea propositiones omnes et singulas se reprobare et damnare iis qualificationibus, iisque sensibus, qui in praefata bulla expressi sunt; denique in sanctae ecclesiae catholicae apostolicae Romanae fide, inque omnimoda subiectione veraque obedientia nobis nostrisque successoribus, tanquam in Petri cathedra sedentibus et Iesu Christi vicariis, velle se vivere et mori. Post solennem adeo declarationem eum ad nos accersivimus, formulamque se subscriptam nobis denuo asserentem, et suorum sensuum sinceritatem atque intimam dogmaticis sanct. mem. Pii sexti decisionibus submissionem iteratis verbis testantem, addictumque suum orthodoxae fidei sedique apostolicae mediis etiam in erroribus animi profitentem, paterne complexi sumus, meritoque ob actum, quem gessit, laude commendatam, omni caritatis affectu nobis catholicaeque ecclesiae reconciliavimus. Quam vero datis nuper ad nos literis, quibus de felici faustoque nostro in Urbem reditu nobis gratulatur, retractationem Florentiae factam ratam se habere confirmaverit, paterno cor nostram gaudio rursus affecit.

CATALOGUS

LEGATORUM, PATRUM, ORATORUM ET THEOLOGORUM,

460. QUI AD SACROSANCTAM OECUMENICAM TRIDENTINAM SYNODUM CONVENERUNT.

CARDINALES LEGATI.

Hercules Gonzaga S. R. E. Presb. Card. tituli S. Mariae novae, Mantuanus. Obiit Tridenti, 2. Martii, 1563.
Hieron. Seripandus S. R. E. Presb. Card. tituli S. Susannae, Neapolitanus Obiit Tridenti, 18. Martii, 1563.
Joan. Moronus S. R. E. Card. Episc. Praenestinus, postea Ostiensis, et sacri Collegii Decanus, Mediolanensis, in demortui Card. de Mantua locum successit.
Stanisl. Osius S. R. E. Presb. Card. tit. S. Laurentii in Pane et Perna, civis et Episc. Warmiensis, postea Poenitentiarum Maior.
Lud. Simoneta S. R. E. Presb. Card. tit. S. Cyriaci in Thernis, Mediolanensis, Episc. Pisarenensis. Obiit Romae 1563, prid. Kal. Maii.
Marc. Sitticus de Altaemps S. R. E. Diaconus Card. Basilicæ SS. duodecim Apostolorum, Germanus, Episc. Constantiensis.
Bern. Navagerius S. R. E. Presb. Card. tituli S. Nicolai inter imagines, Episc. Veronensis, Venetus, in demortui Card. Seripandus locum missus.

CARDINALES NON LEGATI.

Carol. a Lotharingia S. R. E. Presb. Card. tit. S. Apollinaris, Princeps et Archiep. Rhenensis, Abbas Cluniaci, Gallus.
Lud. Madrutius S. R. E. Diaconus Card. tit. S. Callisti, civis et electus Episc. Tridentinus, postea Episc. Tusulanus.

470. ORATORES ECCLESIASTICI.

Ant. de Muglittio, Moravus, Archiep. Pragensis, Orator Caesareus.
Georg. Drascovicus, Croatus, Ep. Quinqueecclesiensis, Orator caesareus pro Regno Hungariae, postea Archiep. Colocensis, et Card.
Valent. Herbutus, Polonus, Episc. Praemistensis, Orator Regis Poloniae.
Marc. Ant. Bobba, Casalensis, Episc. Augustensis in Pedemontio, Ducis Sabaudiae Orator, postea Card.
Hieron. de Gaddis, Florentinus, Episc. Crotoniensis, Orator Ducis Florentinae, missus in locum Io. Strozzi.
Fr. Mart. Royus Portatrubeo, Hispanus, Orator Religionis Ierosolymitanæ.

ORATORES SAECULARES.

Sigism. a Thun, Tridentinus, Orator Caesareus.
Lud. de S. Gelasio, Dom. de Lansac, Orator Regis Christianissimi.
Arnaldus de Ferrier, Praesidens in Parlamento Parisiensis, Orator Regis Christianissimi.
Guido du Faur, Dominus de Fibrack, Iudex maior Tolosae, postea Advocatus Regius, demum praeses in suprema Curia Parisiensis, Orator Regis Christianissimi.
Ferd. Martineus Maxcarenius, Orator regis Portugalliae.
Nic. de Ponte, Doctor et Eques, Orator Domini Venetorum.
Matthaeus Dandulus, Eques, Orator Domini Venetorum.
Melchior Lussi, Eques arotus, Orator septem Cantonum Helveticorum.
Aug. Baumgartner J. U. D. Monacensis, Orator Ducis Bavariae.
Cl. Fern. Yegil de Quinones, Comes Lunae, Orator Regis Catholici, in locum Ferdinandi de Aualos Marchionis Piscariae missus.

471. PATRIARCHAE.

Antonius Helius, Iustinopolitanus, Patriarcha Ierosolymitanus.
Daniel Barbarus, Venetus, electus Patriarcha Aquileiensis.
Io. Hieron. Trevisanus, Venetus, Patriarcha Veneticarum.

ARCHIEPISCOPI PAULI III.

Ferd. Annus Neapolitanus, Archiep. Amalphitan., postea Episc. Bovinus.
Petrus Landus, Venetus, Archiep. Cretensis.
Petrus Ant. de Capua, Neapolitanus, Archiep. Hydruntinus.
Marc. Cornelius, Venetus, electus Archiep. Spalatrensis.
Sebast. Leccavella, Graecus, Ord. Praed. Archiep. Nazienensis, postea Episc. Litteriensesis.
Petrus Guerrero, Hispanus, Archiep. Granatensis.
Ant. Alvoitius, Florentinus, Archiep. Florentinus.
Caesar Cibo, Genuensis, Archiep. Taurinensis. Obiit Tridenti die 26. Decembris, 1562.

ARCHIEPISCOPI IULII III.

Paulus Aemilius Verallus, Romanus, Archiep. Rossanensis, postea Episc. Caputaquensis.
Ioan. Brunus de Olchinio, Macedo, Regni Serviae Primas, Archiep. Antibarensis.
Ioan. Bapt. Castaneus, Romanus, Archiep. Rossanensis, postea S. R. E. Presb. Card. tit. sancti Marcelli, Bononiae Legatus, ac tandem Pont. Max. dictus Urbanus VII.
Ioan. Bapt. Ursinus, Romanus, Archiepiscop. S. Severinae.

ARCHIEPISCOPI PAULI IV.

Lud. Beccatellus, Bononiensis, Archiep. Ragusinus.
Mutius Calinus, Brixienensis, Archiep. Iaderensis.
Sigism. Saracenus, Neapolitanus, Archiepisc. Materanus.
Anton. Farragues de Castillegio, Hispanus, Archiep. Calaritanus.
Iulius Pavesius, Brixienensis, Ord. Praed., Archiep. Surrentinus.
Barth. de Martyribus, Lusitanus, Ord. Praed., Archiep. Braecarensis.
Aug. Salongo, Genuensis, Ord. Praed., Archiep. Genuensis.

ARCHIEPISCOPI PII IV.

472.

Phil. Mocenius, Venetus, Regni Cypri Primas et Legatus natus, Archiep. Mociensis.
Guil. d'Avançon, Gallus, Archiep. Ebrodumen. et Abbas Montis maioris prope Arclade.
Ant. Canus, Venetus, Archiep. Corycensis.
Germanicus Bandinus, Senensis, electus Archiep. Senarum.
Marc. Ant. Colonna, Romanus, Archiep. Tarentinus, postea Card. et Archiep. Salernitanus.
Gaspard de Fosso, Consentinus, Calaber, Ord. sancti Francisci de Paula, Archiep. Rheginus.
Ant. de Muglittio, Moravus, Orator Caesareus, Archiep. Pragensis.
Maximus de Maximis, Romanus, Archiep. Amalphitanus.
Gaspard Cervantes de Gaeta, Hispanus, Archiep. Messanensis, postea Salernitanus, et Card.
Leonardus Marinus, Genuensis, Ord. Praed. Archiep. Lancianensis.
Octavianus Praeconius, Messanenensis, Ord. Min. Convent. S. Francisci, Archiep. Panormitanus.
Nic. de Pelleve, Gallus, Archiep. Senonensis, postea Card. et Archiep. Rhemensis.
Ant. Iustinianus, Graecus, Chiensis, Ord. Praed., Archiep. Nazienensis.
Ant. Puteus, Niciensis, Archiep. Barenensis.

EPISCOPI LEONIS X.

Vinc. Nicosantius, de Fano, Episc. Arbensis.
Ioan. Franc. de Flisco, Genuensis, Episc. Andriensis.
Ioan. Thom. de S. Felicio, Neapolitanus, Episc. Cavensis senior.

EPISCOPI ADRIANI VI.

Quintius de Rusticis, Roman. Episc. Mileten.

EPISCOPI CLEMENTIS VII.

Lucas Byzantius, de Catharo, Episc. Catharensis.
Aloysius Pisanus, Venetus, Episc. Palatinus, postea Card.
Alex. Piccolomineus, Senensis, Episc. Piseninus.
Dionysius, Graecus, Ord. Min. sancti Francisci de Observ., Episc. 473
Milopotamensis senior.
Gabr. le Veneur, Gallus, Episc. Ebroicensis.
Guil. Barton de Monthus, Gallus, Episc. Lectorens.

EPISCOPI PAULI III.

Ant. a Camera, Sabaudus, Episc. Bellicensis.
Nicol. Mariu Carracciolus, Neapolitanus, Episcopus Catanensis.
Bernardus Boniouannes, Romanus, Episc. Camerinensis.
Fabius Mirtus, Neapolitanus, Episc. Civitatis Castellanae.
Scipio Bongallus, Romanus, Episc. civitatis Castellanae.
Georg. Cornelius, Venetus, Episc. Taurinus.
Vinc. Durantius, Brixienensis, Episc. Thernularum.
Maurit. de Petra, Papiensis, Episc. Vigivanens.
Mart. de Murtius, Medices, Florentinus, Episc. Marsicensis.
Ioan. Vinc. Michaelius, Barolitanus, Episc. Minerbinensis.
Gabr. de Huverii, Gallus, Episc. Andegavensis.
Leonar. Haller, Germanus, Episc. Philadelphiensis.
Lud. Vanminus de Theodolis, Foroliviensis, Episc. Britonoriensis.
Obiit Tridenti die 11. mensis Ianuarii, 1563.
Aegid. Falctus, Cingulanus, Episc. Caprulanus, postea Britonoriensis.
Iul. Contaremus, Venetus, Episc. civitatis Bellunenensis.
Thom. Casellus, Rossanensis, Ord. Praed., Episc. Cavensis junior.
Hippol. Aricubemus, Mantuanus, Episcopus Hierapetrensis.
Hieron. Marchabaeus, Romanus, Episcopus Castrensis.
Petrus Augustinus, Hispanus, Episc. Osicensis et Iacensis.
Iac. Naclantus, Florentinus, Ord. Praed., Episc. Clodiensis.
Barth. Sirigo, Cretens. Graecus, Episc. Castellatanensis.
Thom. Stella, Venetus, Ord. Praed., Episc. Iustinopolitanus.
Petrus de Val, Gallus, Parisinus, Episc. Sagiensis.
Ioan. Ant. Pantusa, Consentinus, Episc. Litteriensesis. Obiit Tridenti die 21. Octobris, 1562.
Ioan. Bapt. de Grossis, Mantuanus, Episc. Regiensesis.
Ioan. Xuares, Lusitanus, Ord. S. Aug., Episc. Cominbricensis.
Phil. Riccabella, Recanatensis, Episc. Recanatensis.
Io. Iac. Harbu, Neapolitanus, Ord. S. Aug., Episc. Interamnensis.
Mich. a Turre, Utinensis, Episc. Cenetensis, postea Presb. Card.

- Pompeius Zambecarius, Bohoniensis, Episc. Sulmonensis.
 Ioan. Beroaldus, Panormitanus, Episc. S. Agathae.
 Ant. Scarampus, Aqueensis, Episc. Nolanus.
 Ant. de Comitibus, Genuensis, Ord. Praed., Episc. Brugnatis.
 471. Caesar Foggia, Rossanensis, Episc. Ubraticensis.
 Caesar Comes a Gambara, Brindensis, Episc. Tortonenis.
 Io. Bapt. de Bernardis, Lucensis, Episc. Adiacensis.
 Mart. Perezus de Ayala, Hispanus, Episc. Segobiensis.
 Nic. Pizalme, Gallus, Episc. Verdunensis.
 Alph. Rosellus, Ferrariensis, Episc. Comacensis, postea Ferrariensis.
 Infus Parisianus, de Tolentino, Episc. Ariminensis.
 Barth. Sebastianus, Hispanus, Episc. Pactensis.
 Franc. Lambertus, Sabaudus, Episc. Niciensis.
 Maxim. Doris, Genuensis, Episc. Nautensis.
 Ernst. de Hellay, Gallus, Episc. Parisiensis.
 Barth. de Capranica, Romanus, Episc. Carinensis.
 Ennius Musariis, de Norcia, Episc. Feretransus.
 Achilles Brancia, Neapolitanus, Episc. Bovensis.
 Io. Franc. Verdura, Massanensis, Episc. Chironensis.
 Albertus Duinius de Gliricis, Catharensis, Ord. Praed., Episc. Vegliensis.
 Ioan. Antolines de Bricianos de la Ribera, Hispanus, Episc. Iuvenacensis.
 Tristanus de Bizet, Ord. Cisterc., Gallus, Episc. Xantonensis et Abbas S. Nicolai in Boco.

EPISCOPI IULII III.

- Arcaninus Gherardianus de Amelia, Episc. Cattacensis.
 Marc. Gonzaga, Mantuanus, Episc. Ausserensis.
 Baldianus de Buldoivis, Pisanus, Episc. Aocrsanus.
 Petrus Franc. Pallavicinus, Genuensis, Episc. Aleriensis.
 Aegid. Fuscarinus, Bononiensis, Ord. Praed., Episc. Mutinensis.
 Timoth. Iustinianus, de Chio, Graecus, Ord. Praed., Episc. Calamondensis.
 Didacus de Abanza, Hispanus, Episc. Caurien.
 Lactantius Roverella, Ferrariensis, Episc. Asculanus.
 Anbr. Monticula, Lunensis Sarzanensis, Episc. Signinus.
 Sebast. Gualterius, Urbevetanus, Episc. Viterbiensis.
 Honoratus Fascitellus, Neapolitanus, Monachus Ord. S. Benedicti, Episc. Insulanus.
 Petrus Camaianus, Aretinus, Episc. Faesulanus.
 Horatius Graecus, Troianensis Apulus, Episc. Lesinensis.
 Fabius Cuppulata, Placentinus, Episc. Luchedonensis.
 Gaspar de Casal, Lusitanus, Ord. S. Aug., Episc. Lairiensis, postea Comitricensis.
 Bernardinus de Cuppis, Romanus, Episc. Auximianus.
 475. Ioan. de Morvilliers, Blesensis, Gallus, Episc. Aurelianensis.
 Iulius Gentilius, Tortonenis, Episc. Vulturariensis.
 Ant. Fusconius, Romanus, Episc. Aquinas.
 Ant. de S. Michaelis, Hispanus, Ord. S. Franc. de Observ., Episc. Montis Mariani.
 Hieron. Melchiorius, Recanatis, Episc. Maceratanus.
 Petrus de Petris de Monte, Aretinus, Episc. Lucerinus.
 Caesar Iacomellus, Romanus, Episc. Bellucastren.
 Iulius Gritus, Venetus, Episc. Parentinus.
 Iac. Siloerius Piccolominus, de Caelano, Episc. Aprutinus.
 Lud. de Breze, Gallus, Episc. Meldensis.
 Iac. Mignanelus, Senensis, Episc. Grossetanus.
 Io. And. Cruevis, de Tibure, Episc. Tiburtinus.
 Franc. Richardotus, Burgundus, Ord. Eremit. S. Aug., Episc. Atrahatensis.
 Carolus Cicada, Genuensis, Episc. Albingaunensis.
 Fr. Maria Piccolominus, Senensis, Episc. Icinensis.
 Aristus Moy de Contreras, Hispanus, Episc. Vicensis.
 Gualterius Koscius, de Interamna, Episc. Assisiensis. Obiit Tridenti 16. Octob. 1563.
 Iac. Maria Sala, Bononiensis, Episc. Vigaricensis.
 Gabriel de monte S. Sabini, Episc. Aesinus.
 Marianus Sabellus, Romanus, Episc. Eugubinus.
 Agapitus Belluomo, Romanus, Episc. Casertanus.
 Iul. Cananus, Ferrariensis, Episcopus Hadriensis, postea Presb. Card. tit. S. Eusebii et Episc. Mutinensis.
 Iul. Gualtelus, Pisanus, Episc. Alessanensis.
 Hieron. Burgensis, Gallus, Episc. Catalaunen. et Abbas S. Petri de Monte.

EPISCOPI PAULI IV.

- Seipio Estensis, Ferrariensis, Episc. Casalensis.
 Didacus Sarmiento de Sotomayor, Hispanus, Episcopus Asturicensis.
 Thomas Godardus, Anglus, Episc. Asaphensis.
 Faustus Caffarellus, Romanus, Episc. Fundanus.
 Belisarius Baldinus, Neapolitanus, Episc. Larinensis.
 Urb. Vicarius de Ruere, Genuensis, Episc. Senogallensis.
 Iac. Suretus, Graecus, Episc. Milopotamensis iunior.
 Ioan. Bapt. Osius, Romanus, Episc. Reatinus.
 Marc. Laureus, Tropicensis, Ord. Praed., Episc. Campanien.
 Franc. Belcarius, Pegulio, Dominus de la Creste et Clomniens.
 Baro S. Desiderati, Gallus, Episc. Melensis, postea Abbas S. Germani Autissiodorensis, Regniaci, et Sigirani.
 476. Io. Franc. Cominondonus, Venetus, Episc. Zacynthensis, postea Card. Carolus de Grassis, Bononiensis, Episc. Montis Falisci, postea Card. Arias Gallego, Hispanus, Episc. Gerundensis.
 Hieron. Gallego, Hispanus, Episc. Ovetensis.
 Hercules Rellingger, Germanus, Episc. Laventinus.
 Iulius de Rubeis, Polonus, Episc. S. Leonis.
 Ioan. Magnatones, Hispanus, Ord. S. Aug., Episc. Segobriceps.)
 Franc. Blanco, Hispanus, Episc. Auriensis.
 Vinc. de Luchis, Bononiensis, Episc. Anconitanus.
 Pompeius Piccolominus, de Aragonia, Episc. Tropicensis.
 Petrus Barbaricus, Venetus, Episc. Cursulensis.
 Franc. Barthodius, Sabaudus, Episc. Gebennensis.
 Carolus d. Angennes à Rambouillet, Gallus, Episc. Cenomanensis, postea Card.
 Hieron. de Nichisola, Veronensis, Ord. Praed., Episc. Theanensis.
 Marc. Ant. Bobba, Casalensis, Episc. Augustensis, postea Card.
 Iac. Lomellinus, Messanensis, Episc. Mazariensis.

- Donatus de Laurentiis, de Asculo Apulus, Episc. Arianensis.
 Petrus Contareus, Venetus, Episc. Paphensis.
 Petrus Danesius, Gallus, Episc. Laurensis.
 Hieron. Saorgnanus, Foroiuliensis, Ep. Sibiricen.
 Phil. du Ber. Gallus, Episc. Venetensis, postea Nannetensis, deinde Archiep. Rhemensis.
 Carolus de Ronsay, Gallus, Episc. Svesionensis.
 Georg. Drascovicius, Croatus, Episc. Quinqueecclesiensis, postea Card.
 Franc. de Aguirre, Hispanus, Episc. Cotronensis.
 Ant. de Cuesta, Hispanus, Episc. Legionensis.
 Ant. Corrienero, Hispanus, Episc. Almeriensis.
 Ant. Augustinus, Hispanus, Episc. Herdensis, postea Archiep. Tarraconen.
 Angelus Masarellus, Septempedanus, Episc. Thesinus.
 Ant. Chireliu, Barenis, Episc. Rudunensis.
 Dominicus Casablanca, Messanensis, Ord. Praed., Episc. Vicensis.
 Petrus Faunus, Costacciaris, Episc. Aqueensis.
 Io. Carolus Bovius, Bononiensis, Episc. Astunen., postea Archiep. Brundisianus.

- Hugo Boncompagnus, Bononiensis, Episc. Vestanus, postea Card. tit. 477. S. Sixti, et Pont. Max. dictus Gregorius XIII.
 Salvator Pacinus, de Colle, Episc. Chusinus.
 Lupus Martinez, Hispanus, Episc. Eneensis.
 Carolus d'Espinau, Gallus, electus Episc. Dolensis.
 Aegid. Spifame, Gallus, Episc. Nivernensis et Abbas S. Pauli Senon.
 Ant. Sebast. Minturnus, de Truicet., Episc. Urentinus.
 Bern. del Bene, Florentinus, Episc. Nemausensis.
 Dominicus Rollanus, Venetus, Episc. Brixianus.
 Io. Ant. Vespilus, Comensis, Episc. Comensis.
 Lud. de Genoilhae, Gallus, Episc. Tutellensis et Abbas S. Romani de Bluvia.
 Philippus Maria Campesius, Bononiensis, Episc. Feltrensis.
 Ioan. de Guinones, Hispanus, Episc. Calagritanus.
 Didacus Covarrubias de Leyva, Hispanus Toleranus, Episc. Civitatis Roderici, postea Segoviensis, demum Concha designatus.
 Philip. Gerius, Pistoriensis, Episc. Iaculanensis, postea Assisiensis.
 Io. Ant. Puchinetus de Nuce, Bononiensis, Episc. Neocastren. postea Patriarcha Ierosol., S. R. E. Presb. Card. tit. SS. quatuor Coronatorum, ac tandem Pont. Max. dictus Innocentius IX.

EPISCOPI PII IV.

- Hippol. Capilupus, Mantuanus, Episc. Fanensis.
 Ioan. Fabricius Severinus, Neapolitanus, Episc. Acerensis.
 Mart. Baldini Rithovius, Brabantus, primus Episc. Iprensis.
 Ant. Haverlius, Flander, Ord. Praed., primus Episc. Namurcensis.
 Const. Bonella, Feretransus, Episc. Civitatis Castell.
 Iul. Superthius, Mantuanus, Ord. Carmel., Episc. Acciensis, postea Caprulanus.
 Mart. de Concinis, Florentinus, Episc. Cortonen.
 Nic. Sfondratus, Mediolanen., Episc. Cremonen., postea Presb. Card. tit. S. Caeciliae, demum Pont. Max. dictus Gregor. XII.
 Ventura Bufalino, Tiphernus, Episc. Massanensis.
 Lud. de Bueil, Gallus, Episc. Vencensis.
 Hieron. Galleratus, Mediolanensis, Episc. Satrinus.
 Io. Petrus Delphinus, Venetus, Ord. Canon. Regul., Episc. Zacynthii et Cephaloniae secundus.
 Io. Andr. Bellonus, Messanensis, Episc. Massalubrensis.
 Georg. Zifchovid, Hungarus, Ord. Min. S. Franc. de Observ., Episc. 478. Signinensis.
 F. Fredericus Cornelius, Venetus, Ord. S. Ioan. Ierosol., Episc. Bergomensis, postea Patavinus, et S. R. E. Presb. Card. tit. S. Stephani.
 Steph. Boucher, Gallus, Episc. Cortisopitensis.
 Io. Paul. Amanius, Cremonensis, Episc. Anthonensis.
 Alex. Sfortia ex Comitibus S. Florae, Episc. Parmensis, postea Card. tit. S. Mariae in Via.
 Ant. le Cirier, Gallus, Episc. Abrincensis.
 Andr. Mocerius, Venetus, Episc. Nimonensis.
 Bened. Salvinius, Firmanus, Episc. Verulanus.
 Guil. Casador, Hispanus, Episc. Barcinensis.
 Petrus Gonzalez de Mendoza, Hispanus, Episc. Salmantinenis.
 Mart. de Corduba de Mendoza, Hispanus, Ord. Praed., Episc. Derthonensis.
 Iulius Magnanus, Placentinus, Ord. Min. Conv. S. Franc., Episc. Calvensis.
 Valent. Herbutus, Polonus, Episc. Praemislensis, Orator Regis Poloniae.
 Simon Aleotus, Foroiuliensis, Episc. Foroiuliensis, Obiit Tridenti, 20. August 1562.
 Petrus de Xaque, Hispanus Ord. Praed., Episc. Niocensis.
 Prosper Rehiba, Messanensis, Episc. Troianus, postea Patriarcha Constantinopolit.
 Melchior a Vosmediano, Hispanus, Episc. Guadriensis.
 Hippolytus de Rubeis, Parmensis, Episc. Papiensis, postea S. R. E. Presb. Card. tit. S. Mariae in Porticu, deinde S. Blasii de Annulo.
 Did. de Leon, Hispanus, Ord. Carmel., Episc. Colombrien.
 Annibal Saracenus, Neapolitanus, Episc. Iacensis.
 Paulus Ionius, Comensis, electus Episc. Nucetensis.
 Hieron. Trivisanus, Venetus, Ord. Praed., Episc. Veronensis. Obiit Tridenti die 9. Septemb. 1562.
 Hieron. Ragazzonus, Venetus, Episc. Nazianzenus et Coadiutor Fa-manzustanus, postea Episc. Bergomensis.
 Romulus de Valentibus, de Trebia, Episc. Conversanus.
 Lucius Maranta, Venetus, Episc. Lavellinensis.
 Simon de Nigris, Genuensis, Episc. Sarzanensis.
 Theophilus Gabrippus, Tropicensis, Episc. Oppidensis.
 Iulius Simonetta, Mediolanensis, Episc. Paviaensis.
 Petrus d'Alhret, Navarrus, Episc. Concanarum.
 Iac. Guidius, Volaterranus, Episc. Pennensis et Adriensis.
 Did. Ramirez, Hispanus, Episc. Pampilonus.
 Franc. Delgado, Hispanus, Episc. Lucensis.
 Ioan. Clause, Gallus, Episc. Sanicensis.
 Iac. Gilbertus de Noguera, Hispanus, Episc. Alphanus.
 Ioan. Annius, Neapolitanus, Episc. Hipponensis et Coadiutor Bovinns.

Ant. Maria de Salvatis, Romanus, Episc. S. Pauli, postea S. R. E. Presb. Card. tit. S. Mariae in Aquiro, et Romaniae Legatus.
Matt. Priulus, Venetus, Episcopus Aemoniensis, postea Vicentinus.
Thom. Lilius, Bononiensis, Episc. Soranus.
Hieron. Guarinus, Feretrinus, Episcopus Imolensis.
Thom. Oyerlathie, Hibernus, Episc. Rossensis.
Franc. de la Valette, Gallus, Episc. Vabrensis.
Fabius Pignatellus, Neapolitanus, Episc. Monopolitanus.
Car. de Vicecomitibus, Mediolanensis, Episc. Vintimiliensis, postea Card. tit. SS. Martyrum Viti et Modesti in Marcello.
Joan. Colovarius, Hungarus, Ord. Praed., Episc. Camadiensis. Obiit Tridenti 24 Novembris 1562.
And. Dudilius Sbardellatus, Hungarus, Episc. Tiniensis, postea Quingueeclesiensis.
Spinellus Bentius, Politianus, Episc. Montispolitani.
Franc. Abontius, Castilionensis, Mediolanensis, Episc. Bobiensis, postea S. R. E. Presb. Card. tit. S. Nicolai inter Imagines.
Stan. Faleschi, Polonus, Episc. Theodosiensis.
Eug. Ohsart, Hibernus, Ord. Praed., Episc. Aegadensis.
Donaldus Magongial, Hibernus, Episc. Rapolensis.
Guido Ferrerus, Pedemontanus, Civis et Episc. Vercellensis, postea S. R. E. Presb. Card. tit. S. Euphemiae, deinde SS. Viti et Modesti Martyrum in Marcello, et Marci Romagnani.
Jo. Bapt. Sighicellus, Bononiensis, Episc. Faventinus.
Seb. Vantius, de Arimino, Episc. Urbevetanus.
Jo. Bapt. Lomellini, Messanensis, Episc. Gardiensis.
Jo. Bapt. Milaneus, Florentinus, Episc. Marsicanus.
August. Molignatus, Vercellensis, Episc. Trivincensis.
Car. Grimaldus, Genensis, Episc. Savonensis.
Fabriceus Landrianus, Mediolanensis, Episcopus S. Marci.
Barth. Ferratinus, Civis et Episc. Amerinus.
Petrus Fragus, Hispanus, Episc. Uscellensis, postea Algarensis.
Hieron. de Gaddis, Florentinus, Episc. Cortonenis.
Franc. Contarenus, Venetus, Episc. Paphensis.
Joan. Delphinus, Venetus, Episc. Torcellanus.
Alex. Molus, Comensis, Episc. Minorensis.
Hieron. Vielmus, Venetus, Ord. Praed., Episc. Argolicensis.
Franc. Raguseus, Ord. S. Franc. de Observ., Episc. Marcenensis.

ABBATES.

Lud. de Baissey, Abbas Gen. Cisterii.
Hieron. de Souhier, Gallus, Campanus, Monachus Ord. Cisterii.
Abbas Clarae Vallis, postea Abbas Gen. Cisterii, demum S. R. E. Presb. Card. tit. S. Matthaei in Merulana.
Simplicianus, Abb. S. Salvatoris Papiae, de Vultelina, Congregat. Cassinensis.
Steph. Catanius, Novariensis, Abb. S. Mariae Gratiarum, Placent. Dioec., Congregat. Cassinensis.
Aug. Loccus, Hispanus, Abb. S. Bened. de Ferraria, Congregat. Cassinensis.
Eutychius de Cordes, Antverpiensis, Abb. S. Fortunati apud Bazianum, Congregat. Cassinensis.
Claud. Sainctes, Gallus, Abb. Lynaeuillanus.
Cosmas Damianus, Hortulanus Hispanus, Abb. Villaerberandi.

GENERALES.

Finc. Iustinianus, Genuensis, Generalis Ord. Praed., postea Card. tit. S. Nicolai inter Imagines, deinde S. Sabinae.
Franc. a Zamora, Hispanus, Conchensis, Generalis Ord. Min. de Observ.
Ant. de Sapientibus, Augustanus, Generalis Ord. Min. Convent. Christoph. Patavinus, Prior Generalis Ord. Eremit. S. Aug.
Joan. Bapt. Mlgavaacca, Atensis, Generalis Ord. S. Mariae Seruorum.
Steph. Facinus, Cremonensis, Provincialis Lombardiae, pro Generali Carmelit.
Inc. Lainez, Hispanus, ex oppido Castellae Almazan, Praepositus Generalis Soc. Iesu.
Th. Tifernas, civitatis de Castello in Umbria, Generalis Capuciorum.

DOCTORES LEGUM PRO SACRO CONCILIO.

Gab. Palaecottus, Bononiensis, Auditor Rotae, postea S. R. E. Diaconus Card. tit. SS. Nerei et Achillei, mox SS. Iovannis et Pauli et Episc. Bonon., deinde tit. S. Martini in montibus, et primus Bononiae Archiep., demum tit. S. Laurentii in Lucina ac Episc. Albanus; postremo Episc. Card. Sabinus.
Scipio Lancellottus, Romanus, Advocatus Consistorialis, postea Auditor Rotae, et S. R. E. Presb. Card. tit. S. Simeonis.
Joan. Bapt. Castellus, Bononiensis, Promotor, postea Episc. Ariminensis.
Mich. Thomasius, Maioricensis, Doct. Decretorum, postea Episc. Herdensis.

THEOLOGI A S. PONTIFICE MISSI.

Frater Petrus de Soto, Hispanus, Ord. Praed. Obiit Tridenti, mense Aprilis, 1563.
Alph. Salmeron, Hispanus Toletanus, Soc. Iesu.
Franciscus Turrianus, Legionensis Hispanus, Doct. Theol., postea Soc. Iesu.
Ant. Solisius, Hispanus, Doct. Theol.
Frater Camillus Campegius, Papiensis, Inquisitor Ferrariae, Ord. Praed.
Frater Hieron. Bravo, Hispanus, Ord. Praed.
Frater Adr. Valentinus, Venetus, Ord. Praed. in demortui F. Petri de Soto locum missus; postea Dominus Veneti Inquisitor generalis.

DOCTORES THEOL. FACULTATIS PARIENSIS,

MISSI A CAROLO IX. GALLIARUM REGE CHRISTIANISSIMO.

Nic. Maillard, Decanus Facultatis Parisiensis.
Joan. Peletier, Praefectus Collegio Navarrae.
Ant. Demochares, Kessonaeus.
Nicol. de Bris.

F. Jac. Hugonis, Franciscanus, idem etiam Procurator R. Iovannis Ursini, Episc. Trecorensis.
Simon Vigor, Normannus, Canonicus Parisiensis, postea Archiep. Narbonensis.
Richardus de Pré.
Natalis Paillet. Obiit Tridenti, 1 Kal. Decemb. 1562.
Robertus Fournier.
Antonius Coquier.
Lazarus Broychot.
Claud. de Sainctes, Canonicus Reg. S. Augustini, postea Episc. Ebroicensis.

THEOLOGI MISSI A PHILIPPO II

REGE CATHOLICO.

Cosmas Damianus, Hortulanus, electus Abb. Villaerberandi.
Ferd. Tritius, D. Theol., Canonicus Cauriensis.
Ferd. Vellostillus, Doctor Theolog., Canonicus Seguntinus, postea Episc. Lucensis.
Thom. Dussio, J. U. D., Canonicus Valentinus.
Licentiat. Ant. Covarruvias, Didaci frater, Auditor Granatensis.
Ferd. Mincasensis, Decretorum Doctor.
Frater Ioan. Ramirez, Hispanus, Minister Provinc. S. Iacobi.
Fr. Alph. Contreras, Communis Ord. Min. in curia Regis Hisp.
Fr. Michael de Medina, Hispanus, Ord. Minor., S. Theol. Doct.
Fr. Ioan. Lobera, Hispanus, S. Theol. Lector Salamanticae, socius Minist. Provincialis S. Iacobi.
Cosmas Palma Fonteyus, S. Theol. Doctor, Hispanus, socius Hortulani Abbatis.
Fr. Ioan. Gallo, Hispanus, Ord. Praed.
Fr. Petrus Fernandez, Hispanus, Ord. Praed., in societate Magistri Gallo.
Fr. Desid. de S. Martino, Penormitanus, Ord. Carm.
Mich. Buis Hanno, Athenis, S. Th. Doct., postea Decanus Ecclesiae Colleg. S. Petri Lovanii, Academiae Cellularis et eiusdem Conservator.
Ioan. Hessels, Brabantus Lovaniensis, S. Th. Doct.
Cornelius Iovanius, Flander, Hulstensis, S. Th. Doct., postea primus Episc. Gandavensis.

THEOLOGI MISSI A REGE PORTUGALLIAE.

Fr. Franc. Foriero, Lusitanus, Ullisiponensis, Ord. Praed.
Jac. a Payou de Andrade, Lusitanus, D. Th.
Melchior Cornelius, Decretorum Doctor, Senator Regis Portugalliae.

A DUCE BAVARIAE.

Joan. Covillonius, Flander, Insulensis, ex Soc. Iesu.

PROCURATORES EPISCOPORUM ABSENTIUM.

Marchantus, D. Th., pro Illustr. Card. de Mendoza Episc. Burgensi.
Io. Gothardus, Clericus saecularis Germanus, pro Episc. Ratisbonensi.
Georg. Hochenvarter, Clericus saecul., D. Th., Suffraganeus pro Episc. Basiliensi.
Fr. Felicianus Ninguera, a Morbinio, Ord. Praed., pro Ill. Dom. Salisburgensi Orator.
Petrus Cunel, D. Th., Canonicus Malacitanus, pro Reverend. Malacitano.
J. Delgadus, D. Th., Canonicus Tudensis, pro D. I. de S. Aemiliano Ep. Tudensi.
Gaspard Cardillius, Villalpandus, Segobicensis, D. Th., pro Episc. Abulensi.
Fr. I. de Ludenna, D. Th., Ord. Praed., pro Episc. Seguntino.
Fr. Franc. Orantes, Lector Fullisoleti, Ord. Min., pro Episc. Palentino.
Cesar Ferrantius, Suesanus, Doctor Theol., pro Episcopo Suesano apud R. Herdensen.

PROCURATORES ORDINUM.

Io. Contignon, Doctor Gallus, Procurator Ord. Cluniensis, postea Prior Maior.
Nic. Boucherat, Gallus, Prior Monasterii de Recluso, Procurator Gen. Ord. Cisterii, postea eiusdem Ordinis Abbas Generalis.

THEOLOGI SAECULARES,

ET DOCTORES IURIS CANONICI.

Georg. Girard, Gallus, Doctor Theol., cum Reverend. Andegavensi.
Gentian. Hervetus, Gallus Aurelianensis, cum Illustriss. et R. Cardinale a Lotharingia. Fuit postea Canonicus Rhemensis.
Franc. Sancier, Decanus Facult. Theologiae, et Canonicus Salmanticensis, cum R. Salmanticensi.
Mart. Guerra, Consentinus Calaber, Presb. saecularis, cum Episc. S. Marci.
Fed. Pendasius, cum Ill. Card. de Mantua, Legato S. Concilii.
Jo. Franc. Lombardus, cum Ill. Card. Seripando, Legato S. Concilii.
Petrus Mercatus, Theol., cum R. Vicari.
Trigillus, Doctor Theol., Canonicus Legionensis, cum R. Legionensi.
Sobannus, Doctor Theol., cum R. Legionensi.
Ant. Leitonius, Doctor Theol., cum R. Conimbribensis.
Petrus Fontidonius, Segovicensis, Canonicus Salmantianus, Doctor Theol., cum R. Salmantino.
Io. Villetta, doctor Theol., cum R. Barcinonensi.
Io. Fonseca, Doct. Theol., cum R. Archiep. Granaten.
Mich. Oruncuspe, D. Th., cum R. Episc. Pamplonensi.
Alph. Fernandez de la Guerra, Hispanus, Doctor Theol. cum R. Guadicensi.
Mich. Ytero, D. I. U., cum Episcopo Pamplonensi.
Josephus Puebla, Doctor Theol., cum Episc. Civitateni.
J. Chacon, D. I. Canonici, cum Episc. Almeriensis.
Ant. Garsias, Doctor Theol., cum Episc. Ovettensi.
Benedictus Arias Montanus, Ord. S. Iacobi, Doct. Theol. cum R. Segobicensi.
Io. Barcellona, Theol., cum Episc. Uscellensi.

DOCTORES GALLI, ORDINIS S. BENEDICTI.

I. de Chartoune, Doctor Theol.
I. de Verdun, Doct. Theol.

THEOLOGI ORDINIS FRAT. PRAEDICATORUM.

Angelus Ciosus, Florentinus, cum Ill. Card. Mantuano, Leg. S. Concilii.
Seraphinus de Caballis, Brixiensis, Provincialis terrae sanctae, cum suo Generali, postea Ord. Generalis.
Helisaeus Cappy, Venetus, cum Archiep. Pragensi.
Petrus Ariadensis, Gallus, cum R. Cenomanensi.
Bern. Bernardi, Gallus, Inquisitor Avenionensis, Vicarius Congr. Franciae, cum R. Nemausensi.
Io. Matth. Valdina, cum R. Tarentino.
Petrus Martyr Coma, Hispanus, cum R. Gerundensi.
Petrus Zatores, Hisp., cum R. Dertusensi.
Ant. de Grosupto, cum R. Viglovaniensi.
Aurelius de Chio, cum R. Spalatrensi.
Adr. Valentinus, Venetus, cum R. Nicosiensi.
Marcus Medices, Veronensis, cum R. Cenetensi.
Benedictus Herba, Mantuanus, cum R. Brixiensi.
Mich. de Ast, Genuensis, Prior sancti Laurentii.
Constantinus Coccianus Isorella, cum R. Montispolitani.
Henr. de S. Hieronymo, cum R. Bracarensi.
Lud. de Soto-mayor, Lusitanus, cum R. Georgio Tudensi.
Bapt. de Lugo, cum R. Veronensi.
Hieron. Barotus, Papiensis.

THEOLOGI ORDINIS MINORUM

DE OBSERVANTIA.

Aloysius de Burgo-novo, Italus, S. Theol. Lector Bononiae, Commissarius Gen. postea Ord. Generalis.
Th. de Sogliano, Italus, Provin. Bononiae Minister.
Ant. de Padua, Lusitanus, Ord. Secretarius.
Bonifacius Ragubus, Apostolicus Praedicator, Terrae sanctae gubernator, postea Episcopus de Stagno in Dalmatia.
Angelus de Petriolo, Italus, Lector S. Theol. Perusiae.
Angelus Iustinianus, Italus, Lector S. Theol. Ianuae.
Vincentius de Messina, Italus, S. Theol. Lect. Neapoli.
Iulius Passiranus, Urceanus, Italus, S. Theol. Lector Bergomi.
Iacobus Alant, Gallus, Theologus, cum Episc. Venetensi.

THEOLOGI ORDINIS FRATRUM MINORUM

CONVENTUALIUM.

Marc. Ant. Gambaronus a Lugo, socius Religionis.
Barth. Golphus, de Pergula.
Io. Tertius, Bergomensis, Lector Theol. publicus in Gymnasio Papiensi.
Clemens Thomasinus, de Florentia, Regens in Conventu S. Crucis de Florentia.
Aug. Balbus, a Lugo.
Io. Bapt. Ghisulphus, Ordinis Scriba.
Ant. de Grignano, Regens S. Antonii de Patavio.
Lucius Augustiola, Placentinus, Regens S. Francisci Bononiae.
Maximilianus Benjaminus, Cremensis, Orator pro Religione, et Inquisitor Paduae, postea Episc. Clodiensis.
Octav. Charus, de Neapoli, Regens S. Laurentii de Neapoli.
Ant. Posius de Monte Ilcino, Regens in Conventu duodecim Apostolorum Romae.
Bonaventura, Meldulemsis, Regens in Conventu Parmae.
Martialis Peregrinus, Cababer, Regens in Conventu Ferrariae.
Ant. a Cubalo, Feltrensis.
And. Schynopius, de Amundula, cum R. Cathanzario.
Balth. Crispus, Neapolitanus, cum R. Tropiensi.

THEOLOGI ORDINIS FRATRUM EREMITARUM

S. AUGUSTINI.

Thaddaeus Perusinus, cum R. Salviano, postea Praepositus Gener.
Io. Paulus Recamatensis, cum R. D. Quinquesecclesiensi, Oratore pro Regno Hungariae.
Simon Florentinus, cum illustrissimo Card. Scipando Legato.
Cherubinus Lavosius, de Cassia, cum R. Vercellensi.

Gab. Duratelus, Anconitanus.
Amb. Veronensis, prior Conventus S. Marci in urbe Tridentina.
Io. Bapt. Burgos, Hispanus, Valentinus.
Ant. Mondulphensis, cum R. Pragensi Oratore.
Aeg. Volaterranus, cum Episcopo Tiniensi.
Eug. Pisaurensis, Concilii Praedicator, postea Episc. Smyrnensis, et Peliternorum Propraesul.
Adamant. Florentinus, cum Ill. Card. Madrutio. Orationem habuit nomine Oratoris septem pagorum Helvetior. catholicorum.
Aur. Corismallensis, cum oratore Helvetiorum.
Balth. Massanus, cum Episc. Cataniensi.
Seb. Fanensis, Ordinis Scriba.
Christ. de Sanctoris, Hispanus, Burgensis.
Simon de Brazzolis, Patavinus.
Angelus Ferrus, Venetus, cum R. de Orma.
Petrus Lusitanus, cum R. Leirienis.

THEOLOGI ORDINIS FRATR. CARMELITARUM.

Io. Iac. Cherecatus, Vicentinus, Provincialis Venetiarum, postea Procurator Gen. Ordinis.
Theod. Masius, Mantuanus, cum R. Cremonensi.
Silvester, Confessarius Ill. Card. Mantuani.
Luc. Asolanus, cum R. Patriarcha Venetiarum.
Nic. Gallus cum R. Patre Generali.
Laur. Laetius, Venetus, cum R. Patre Generali.
Ang. Ambrosianus, Venetus.

THEOLOGI ORDINIS FRATRUM SERVORUM.

B. MARIAE.

Steph. Bonucius, Tuscus, Aretinus, postea Episc. Alatrinus, deinde Aretinus, et S. R. E. Presb. Card. tit. SS. Petri et Marcellini.
Amans, pro Congregatione Servorum, cum R. Sibiriceni.

OFFICIALES SACRI CONCILII TRIDENTINI.

Episc. Cavensis, Commissarius.
Episc. Thelesinus, Secretarius.
Lud. Bondinus, Magister Caeemoniarum.
Ant. Marcellus, Depositarius.

CANTORES SACRI CONCILII.

Simon Bartholinus, Perusinus.
Io. Aloysius de Episcopis, Neapolitanus.
Barth. le Comte, Gallus.
Matthias Albo, de Fulgineo.
Franc. Bustamante, Hispanus.
Io. Ant. Latinus, Beneventanus.
Franc. Druda, Calliensis.
Lucas Longinquus, Gisonensis.
Petrus Scorteccius, Aretinus.

NOTARI.

Marc. Ant. Peregrinus et Cynthius Pamphilius, de S. Severino.
Hieron. Gambarus, Brixiensis, Forensis.

CURSORES SANCTISS. D. N. ET SACRI CONC.

Nic. de Matheis, et Iac. Carra, Allobroges.

NUMERUS PRAELATORUM CUIUSQUE NATIONIS, QUI AD OECUMENICAM TRIDENTINAM SYNODUM CONVENERUNT.

Itali, 187. per Procuratores, 2.
Galli, 26. per Procuratorem, 1.
Germani, 2. per Procuratores, 4.
Hispani, 31. per Procuratores, 4.
Lusitani, 3.
Graeci, 6.
Poloni, 2.
Hungari, 2.
Angli, 1.
Hiberni, 3.
Flandri, 2.
Croati, 1.
Moravi, 1.
Illyrici, 3.

APPENDIX ANALYTICA

AD CONCILIUM TRIDENTINUM

ORDINE ALPHABETICO DIGESTA.

A.

Abbatessae et abbatissae eligantur per vota secreta. Pag. 87. Abbatissa non eligatur minor annis quadraginta, et nisi octo annis post expressam professionem laudabiliter vixerit, 87. Duobus monasteriis nulla praeficiatur, ibid.

Abbatibus non liceat cuiquam, qui regularis subditus sibi non sit, tonsuram, vel minores ordines conferre, 66. Lectores s. scripturae in suis monasteriis instituantur, 6. Abbatissae commendatae ab episcopis singulis annis visitentur, 54.

Absentes a suis ecclesiis mortalibus peccati reatum incurrunt, 64. Contra eos canones antiqui innovantur, 16. Distributionem amittant, 59, et 64. Crescente vero contumacia contra eos procedatur, ibid. Nulli privilegia perpetua de fructibus in absentia percipiendis suffragentur, 16.

Absentes ab episcopis residere cogantur, ibid. et 64.

Absens per sex menses a patriarchali, primatiali, metropolitana, seu cathedrali ecclesia sibi commissa, cessantibus causis rationalibus, quarta parte fructuum unius anni privetur, 16 et 64. Et si per alios sex menses in huiusmodi absentia perseveraverit, aliam quartam partem fructuum eo ipso amittat, 16. Crescente vero contumacia severiori sacerdotum canonum censurae subiacitur, et Romano Pontifici denuncietur, ibid.

Absentes quando praesentes habendi, 60. Absentiae legitima causa a quibus approbanda, 64. Absentia, extra urgentes necessitates, nullo pacto debet singulis annis duos, aut ad summum tres menses excedere, 64, et 79. Et fiat absque ullo gregis detrimento, 64. Non vero Adventus, Quadragesimae, Nativitatis, Resurrectionis, Pentecostes et Corporis Christi diebus, ibid. Discensurii ita ovis suis provideant, ut quantum fieri poterit, ex ipsorum absentia nullum damnum accipiant, ibid.

Cetera quaere in verbo Residentia.

Absolutio. Peccata remittendi potestas Apostolis et eorum successoribus concessa, 32.

Absolutionis ministri sunt soli sacerdotes, 39.

Absolutio sacerdotis est alieni beneficii dispensatio, 35. Tamen non est solum nudum ministerium, sed ad instar actus iudicialis, ibidem et 38. Intentio necessaria in sacerdote, 35. Requiritur confessio poenitentis, ut eum sacerdos possit absolvere, 38.

Absolutio nullius momenti est, quam sacerdos in eum profert, in quem ordinarius aut subdelegatus non habet iurisdictionem, 35. Omnes sacerdotes a quibusvis peccatis et censuris quoslibet poenitentes possunt absolvere in articulo mortis, 35. Falsum est a peccatis tantummodo absolvi eum, qui certo credit se abso-

lutum esse, 34. Ex hac sola fide absolutio non perficitur, 14.

Cetera quaere in verbo Peccatum.

Adams mandati Dei transgressionem sanctitatem et iustitiam amisit, 5. Ipsius praevicatio eius propagari nocuit, ibid. et seq. Homines non nascerentur nisi ex eius semine propagati, 9. Ipsius filii, dum concipiuntur, propriam iniustitiam contrahunt, ibid. Et nisi in Christo renascerentur, nunquam iustificarentur, ibid. Eius peccatum solummodo tollitur per Jesu Christi meritum, 5.

Adae peccato liberum arbitrium non fuit amissum nec extinctum, 14.

Administratio bonorum monasteriorum, seu conventuum ad solos eorumdem officiales pertinet, 86.

Administratores tam ecclesiastici quam laici quoruncunque piorum locorum, singulis annis teneantur reddere rationem administrationis ordinario, nisi secus forte in institutione et ordinatione expresse sit cautum, 61.

Adulterio alterius coniugum matrimonii vinculum non potest dissolvi, 71.

Aleas clerici fugiant, 59.

Animarum cura ab idoneis exerceatur, 19. Sollicite habeatur, 15, 19, 55, 64, et seq.

Animae defunctorum vide defuncti.

Apostolos Christus constituit sacerdotes novi testamenti, 56 et 57. Ipsis communicata est potestas remittendi et retinendi peccata, 32 et 56. Eisdem potestas tradita consecrandi, offerendi et ministrandi corpus et sanguinem Christi Salvatoris 62. Illorum in locum successerunt episcopi, ib.

Appellatio remedium ad innocentiae praesidium institutum, 29.

Appellationes quomodo admittendae, 60. Appellans quid agere debeat, 83. Ab episcopis non appellatur in diversis causis, 29.

Appellans ab episcopo in causa criminali acta primae instantiae producat, 30. Is autem, a quo appellatum fuerit, intra XXX. dies acta ipsa postulanti gratis exhibeat, ibid. In criminalibus appellatio ab episcopo cui committatur, 30.

Appellanti auctorum copiam notarius exhibeat ad minus intra mensem, 83.

Appellatus quid et quando pro actis debeat solvere, 83.

Archidiaconi oculi dicuntur episcoporum, 76. Sint magistri in theologia, seu doctores, aut licentiatii in iure canonico, ibid. Per se ipsos visitent, ubi visitationem exercere legitime conseruerunt, 75. Visitationis factae infra mensem rationem episcopo reddere teneantur, 76. In causis matrimonialibus et criminalibus iudicium ad eos non pertinet, 83. Nec etiam in concubinariorum causis, 97.

Archiepiscopus vide Metropolitanus.

Atritio est verus et utilis dolor, 38. Donum Dei est et Spiritus sancti impulsus, quo poenitentiam sibi ad iustitiam parat, 34 et 38. Sine poenitentiae sacramentum

per se ad iustificationem perducere peccatorem nequit, 34.

Avaritiae suspicio ab ecclesiastico ordine abesse debet, 52, 80.

Aucupia a clericis vitetur, 79.

B.

Baptismus est necessarius ad salutem, 17. Est causa instrumentalis iustificationis, 10. Baptismo meritum Christi parvulis applicatur, 5. Per baptismum reatus originalis peccati remittitur, 6. Per baptismum etiam totum id tollitur, quod veram et propriam peccati rationem habet, ibid. In baptizatis manet tamen concupiscentia, quae nocere non valet non consentientibus, ibid. Baptismo character imprimitur in anima, unde iterari non potest, 18. Hic character nec deleri, nec auferri potest, 62.

Baptizandi sunt parvuli, 5. Non sunt iterum baptizandi, quum ad annos discretionis pervenerint, 18. Nec interrogandi, an ratum habere velint quod patris eorum nomine polliciti sunt, ibid. Baptismus non iterandus est illi, qui apud infideles fidem Christi negavit, quum ad poenitentiam converterit, ibidem. Illum repetere non licet, ibid. et 33.

Per baptismum plenam et integram peccatorum omnium remissionem consequimur, 22.

Baptismus Joannis non habuit eandem vim cum baptismo Christi, 18.

Baptismus, qui datur ab haereticis in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, cum intentione faciendi quod facit ecclesia, est verus baptismus, 18.

Baptismi de necessitate est aqua vera et naturalis, 18. In ecclesia Romana est vera de baptismi sacramento doctrina, ibidem. Canones de baptismis, ibid. et seq. Baptismus conferri potest omni aetate et tempore, 18. Parochus, antequam ad baptismum conferendum accedat, sciscitetur ab iis, ad quos spectabit, quem vel quos elegerint, ut baptismum de sacro fonte suscipiant, et eum vel eos tantum ad illum suscipiendum admittat, 72. In libro eorum nomina describat, ibid. Patrius unicus sit, vel sint duo tantum, ibid. Per baptismum inter quos spiritualis cognatio contrahatur, ibid. De hoc eos doceat parochus, ibid.

Baptizati universae legis servandae per baptismum ipsum sunt debitores, 18. Praecepta ecclesiae tenentur observare, ibidem. Qui post baptismum lapsus est potest per Dei gratiam resurgere, 15. Baptismi sola recordatione non dimittuntur peccata neque minuantur, 18.

Beneficia ad divinum cultum atque ecclesiastica munia abunda sunt constituta, 53. Personis dignis et habilibus conferantur, 19. Alter facta collatio sive provisio omnino irritetur, et collator poenas incurrat, ibid. Beneficium nullus possit obtinere ante decimum quartum annum, 45. Ad dignitates vero quascunque, quibus animarum cura subest, nullus promoveatur, nisi qui

saltem vigesimum quintum suae aetatis annum attigerit, 78.

Beneficium non obtineant clericorum filii, qui non ex legitimo nati sunt matrimonio, in ecclesiis, ubi eorum patres beneficium habent, aut habuerunt, 93. In beneficiorum collatione vel provisione nihil illorum qualitativum, vel ordinibus detrahatur, 93. In beneficiis ecclesiasticis ea, quae hereditariae successione imaginem referunt, sacris constitutionibus sunt odiosa, et patrum decretis contraria, 94.

Beneficium unum tantum singulis conferatur, 81. Liceat tamen aliud simul possidere simplex beneficium, dummodo utrumque personalem residentiam non requirat, ibid. Quicunque plura beneficia recipit aut retinet contra formam sacrorum canonum, ipsis privatus existat, 19. Ordinarii compellant obtinentes beneficia incompatibilia dispensationes suas exhibere ibid. Nemini accessus vel regressus concedatur, 94. Accessiones ad beneficia juris patronatus quando tollendae, 95.

Beneficia regularia religiosis tantum illius ordinis conferantur, 42. Qui turpiter et scandalose vivunt, et incorrigibiles in sua nequitia perseverant, beneficiis privari possunt, 54 et 97. Item in absentia contumaces, 64.

Quoad residentiam, vide Residentia, et Absentia.

Beneficia quascunque annis singulis ab episcopo visitentur, 54.

Item, beneficia curata unita, 20.

Beneficiorum uniones, vide Uniones.

Beneficia simplicia ex ecclesiis, quae nequeunt instaurari, transferri possunt ab episcopo cum omnibus emolumentis et oneribus, 54.

Beneficia curata in simplicia non convertantur, 98. In iis vero, in quibus cura animarum in vicarium perpetuum translata est, assignetur congrua portio, ibid. Aut beneficium curam animarum recipiat aut vicariae nomen cesset, ibid.

Vide etiam, si libet, Dignitates, Canoniciatus, Cathedralis, Parochiales.

Biblia, vide Scriptura sacra.

Bonorum ecclesiasticorum variae locationes prohibentur, 96. Quae ea usurpat, vel impedit, ne ab iis, ad quos iure pertinent, percipiantur, anathemati subjaceat, 61. Aliae poenae contra clericos usurpationis fabricatores, vel consentientes, ibid.

Bonorum monasterii administratione ad solos officiales pertinet, 86. Bona immobilia quibus possidere liceat, ib.

Breviarii reformatio aliquibus patribus concilii commissa, 100.

Bulla indictionis concilii Tridentini, sub Paulo III, V.

Bulla facultatis transferendi concilii, 21.

Bulla resumptionis concilii sub Julio III., 24.

Bulla celebrationis concilii sub Pio IV., 46.

C.

Caelibatus est beatorum matrimonii, 71.

Caeremoniarum utilitas, 56 et 57. In missarum celebratione aliae non adhibeantur praeter eas, quae ab ecclesia probatae, ac frequenti et laudabili usu sunt receptae, 58.

Caeremoniae ordinationis non temerandae, 63. Quae in nuptiis adhibentur non demandandae, 74. Cetera quae in verbo Ritus.

Calicis usus an cuiquam sit permittendus, 52. Ipsius concessio ad pontificem refertur, 61.

Canonibus de justificatione, 13. De sacramentis in genere, 17. De baptismo, 18. De confirmatione, 19. De ss. eucharistiae sacramento, 28. De poenitentiae sacramento, 39. De sacramento extremae unctionis, 39. De communione sub utraque specie et parvulorum, 52. De sacrificio missae, 57. De sacramento ordinis, 63. De sacramento matrimonii, 70.

Canonibus ab omnibus observentur, 98. Si cum aliquibus sit dispensandum, id causa cognita, ac summa maturitate, atque gratis erit praestandum, ibid.

Canonicatus quibus conferendi, 78 et seq.

Canonicatum saltem dimidia pars in cathedralibus ecclesiis et collegiis insignibus conferantur tantum magistris, vel doctoribus, aut etiam licentiatibus in theologia vel iure canonico, 79.

Provisi de canonicibus aetatem requisitam habeant, ibid. Non solum eorum episcopo fidei professionem faciant, sed etiam in capitulo ibid. Canonicatus ordinem annexum habeant, 79.

Canonici divina per se, et non per substitutos compellantur obire officia, 79. Eos cogant episcopi officium suum exercere, 89. Episcopo celebranti assistant, 79. Vocentur ad ordinationes, sique adstant, 66. Dei nomen reverenter, distincte devoteque laudent, 79. Vestita decenti utantur, ibid. Ab illicitis venationibus, aucupis, choris, tabernis lusuque abstineant, ibid. Ea morum integritate polleant, ut merito ecclesiae senatus dici possint, ibid.

Canonici non liceat ultra tres menses quolibet anno ab ecclesia abesse, 79.

Cetera quoad residentiam vide Residentiam et Absentiam.

Canonicorum capitula, vide Capitulum.

Cantus lascivi ab ecclesiis arceantur, 58.

Capitulum convocent episcopi, vota exquirant, et iuxta ea concludant, 94. Episcopo sit prima sedes in capitulo, et praesentia omnium rerum agendarum auctoritas, ibid. Episcopi possunt visitare capitula cathedralium, 93 et 10.

Capituli consilium necessarium ad magistrum eligendum, qui clericos deceat, 7. Ad designandum ordines canonicos, 78. Ad substituendum iudicem delegatum, 96. Ipsius consensus requisitus ad uniones beneficiorum simplicium, cum praebendis tenuioribus, 80.

Capitula ecclesiarum non liceat, sede vacante ordinandi licentiam, aut literas dimissorias alicui concedere, nisi beneficii recepti, sive recipiendi occasione arctatus fuerit, 20. Si secus fiat, capitulum contraveniens ecclesiae subiacet interdicto, ibid.

Capitulum, sede vacante, oeconomum decernat, et vicarium constituat, 80. Et episcopo promotore de scripturis ad ecclesiam pertinentibus, si quae ad capitulum pervenerint, rationem reddat, 81.

Capitulum inter non habet vocem quicunque saltem in subdiaconato ordine constitutus non sit, 60.

Capitula regularium hactenus sacrae scripturae assignent magistris dignioribus, 7. Ab hisdem instituantur priores, vel subpriors, 90. Per aliquorum deputacionem provident, ut quae de regularibus a concilio fuerint decreta executioni demandentur, 91.

Capicinis non licet possidere bona immobilia, 86.

Cardinales eligendi quibus qualitatibus praediti esse debeant, 74. Ex omnibus Christianitatis nationibus assumendi, 75. Ipsorum consilio universalis ecclesiae administratio nititur, 91. sq. Virtutum insignibus, ac vivendi disciplina fulgeant, 92.

Plura simul beneficia non obtineant, 81. Si ecclesiis cathedralibus praeficiantur, intra tres menses munus consecrationis suscipiant, 65. Ad residentiam personale in suis ecclesiis obligentur, 64. Accessus et regressus illis non concedantur, 94.

Caritas est necessaria ad perfectam unionem cum Christo, 10. Et ad vitam aeternam assequendam, ibid. Absque caritate homines non justificantur, 14. Fides valet quae per caritatem operatur, 10.

Casuum reservatio, 35 et 39. Nulla est in articulo mortis, 35.

Catechismus fieri oportet, 77 et 100.

Cathedralium ecclesiarum ad regimen idonei assumantur, 19 et 74. Quales esse debeant, 19, 59. Ipsorum obligationes, 15.

Cathedrales ecclesias plures tenentes, eas excepta una dimittant, 19. Item, qui unam cathedralem ecclesiam et aliam parochialem obtinent, 81. In cathedralibus officium peculiare quicunque per se ipsum exerceat, 60 et 64. Poenitentiarum in cathedralibus instituantur, 77.

Cathedrali ecclesiae quarta, quae funeralium dicitur, persolvenda, 97. Cathedrales ecclesias redditus tenuioris summus Pontifex vel alius faciat, vel noris proventibus auget, 79. Nulla pensionibus aut reservationibus fructuum graventur quarum redditus summum ducatorum mille non excedunt, 80. Ipsorum praebendis tenuioribus quomodo providendum, 79.

Cathedrali in ecclesia ordinationes celebrentur, quantum fieri poterit, 66.

Capitulum cathedralium, vide Capitulum.

Causae terminantur quanta fieri poterit brevitate, 96.

Causae omnes ad forum ecclesiasticum pertinentes in prima instantia coram ordinariis locorum duntaxat cognoscantur, et infra biennium terminentur, 83. Causae civiles exemptorum, mercedum et miserabilium personarum quo modo tractari debeant, 21. Causae matrimoniales ad indices ecclesiasticos spectant, 71.

Causae clericorum concubinariorum a solo episcopo cognoscantur, 97. et sine strepitu et figura iudicii, solaque facti veritate inspecta procedere possint, ibid.

Causis in diversis ab episcopis non appellatur, 29. In criminalibus appellatur ab episcopo cui committitur, 30.

Causae contra episcopos quae in verbo Episcopus.

Censuris ab ecclesiasticis se abstineant indices ecclesiastici, quotiescunque executio realis vel personalis ab ipsis fieri poterit, 92. Sed si dictae executioni facile locus esse non possit, licebit iudici hoc spirituali gladio in delinquentes uti, si tamen delicti qualitas, praecedente bina saltem mentione, etiam per edictum, id postulet, 93. Censuris annexus qui in illis per annum insarduierit de haereticis suspectus habeatur, et contra eum procedi possit, ibid.

Censurae ordinariorum a regularibus servandae, 88.

Choresae A choreis clericis se abstineant, 79.

Christus Salvator noster, 9 et 84. Vera lux est, 2. Sol iustitiae, 8. Fidei nostrae auctor et consummator, ibid. Sacerdos secundum ordinem Melchisedech, 56. Magnus supremus sacerdos, 102. Secundus Adam, 9. Mediator Dei et hominum, 84. Multa sancta patrius declaratus ac promissus, 9. Sacramentorum institutor atque perfectior, 70. Propitiator pro peccatis nostris et totius mundi, 6. Pro omnibus mortuus est; non omnes tamen mortis eius beneficium recipiunt, sed ii duntaxat, quibus meri-

tum passionis ejus communicatur, ibid. Nemo debet de Christi merito dubitare, 11.

Christi merito peccatum originale tollitur, 5. Christus est causa meritoria justificationis, 10. Nemo potest esse iustus, nisi eius merita passionis Christi communicentur, ibid. Homines nunquam justificarentur, nisi in Christo renascerentur, 9.

Meritum Christi baptismis parvulis applicatur, 5. Peccata non remittuntur nisi per Christum, 11. Sine Christi iustitia nemo iustus est, 14. Et per eam homo non est formaliter iustus, ibid. Absque divina per Jesum Christum gratia nemo potest justificari coram Deo, 13.

Christi per meritum infunditur nobis Dei iustitia, 13. Christus in iustificatis virtutem influit quae bona eorum opera semper antecedit et comitatur et subsequitur, ibid. Sine hoc Christi virtute nullo pacto grata Deo et meritoria esse possent bona opera, ibid. Sola Christi iustitia imputatione homines non iustificatur, 14.

Christus non solum ut redemptor a Deo datus est hominibus, sed etiam ut legislator, 14. Qui eum diligunt, servant sermonem eius, 11. Christus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae, ibid. Per sanguinis sui effusionem nos redemit in regnum suum transtulit, 56. Os et sapientiam ecclesiae suae daturum se promisit, 48. Sacerdotium instituit, 62.

Sacerdotes sui ipsius vicarios relligit, 24. Apostolos constituit sacerdotes novi testamenti, 56 et 57. Sacramenta instituit, 17. Novum instituit pascha se ipsum per sacerdotes immolandum, 56. Instituit poenitentiae sacramentum, 12.

Christus in eucharistia continetur, 26, 27, 28, 52 et 56.

Claves sacerdotum non solum ad solvendum, sed et ad ligandum concessae, 36 et 39. Illarum ministerium ad alios non extendatur quam episcopos et sacerdotes, 35.

Clausura saecularium, vide Moniales.

Clerici quum a rebus saeculi in altiore sublimi locum conspiciuntur, in eis tanquam in speculum reliqui oculos coniciunt, ex hisque sumunt quod imitentur, 59. Conversatione, sermone et scientia commisso sibi Dei populo praecant, 40. Clericos decet vitam moresque suos ita componere, ut habitu, gestu, incessu, sermone, aliisque omnibus rebus nil nisi grave, moderatum ac religionem plenum praeseferant, 59. Avaritiae suspicio ab ipsorum ordine abesse debet, 52 et 80. A luxu comestationibus, choreis, aleis, lusuque ab omni saecularibus negotiis se abstineant, 59. Vestes proprio congruentes ordini semper deferant, 41. Vestes non deferant laicales, ibid., et 59. Levia etiam delicta effugiant, quae in ipsis maxima essent, ibid. Eorum actiones cunctis afferant venerationem, ibid. Quae de ipsorum vita, honestate etc., alias sancita fuerint renovantur, ibid.

Clerici pauperes grammaticam gratis doceant, 7. Clericos non decet mendicare, aut sordidum aliquem quaestum exercere, 53.

Clerici in sacris ordinibus constituti matrimonium non possunt contrahere, 71. Ipsi prohibetur, ne cum concubinis, aut mulieribus aliis, de quibus possit haberi suspicio, ullam consuetudinem habere audeant, 97. Poenae contra eos, qui in hoc deliquerint, ibid. Super hoc cognitio ad solos episcopos pertinet, ibid. Clericorum filii, qui non ex legitimo nati sunt matrimonio, in ecclesiis, ubi eorum patres beneficium habent aut habuerunt, beneficium non obtineant, neque ministrent, 96. Clerici saeculares, qui deliquerint, ab ordinario loci vitari, panis ac cergri possunt, 16 et 41. Ad clericos condemnationem ob gravia delicta, nec non verbalem depositionem quomodo procedendum, 30 et 93.

Clerici ad publicas processiones vocati accedere compelluntur, 88.

Clericus peregrinus sine commende-

titius sui ordinarii literis ab ullo episcopo ad divina celebranda, et sacramenta administranda non admittatur, 58 et 67.

Clerici bona ecclesiastica usurpare non praesumant, 61.

Cuncta esse nse monasterium iurisdictioni episcopali non subest, 88.

Coadjutor praelato non detur sine urgenti necessitate, et nisi causa prius a summo Pontifice cognita, 94. Quenam in coadjutore qualitates requiruntur, ibid. Cognatio spiritualis inter quos contrahatur, 72.

Collegia exempta, 41. Ipsorum privilegia nihil detractum est ordinariis, 78.

Collegia puerorum, aut seminaria quomodo instituenda, 68.

Quibus sumptibus, ibid. Quam in eis recipiendi, ibid. Quid in eis observandum, ibid. Quid docendum ibid. Ab episcopo visitentur, 60 et 68. Lectores ab ordinario approbandi, 69. Officia idoneis conferantur, ibid.

Communio utriusque speciei a Domino non praecipitur, 51 et 52. Ipsius usus ab initio religionis Christianae non infrequens, sed progressu temporis iam mutatus, 52.

Communio alterius speciei laicis et clericis non conficiendis sufficit ad salutem, 51 et 52. Gravius et iustus causis approbatur, et pro lege habenda decernitur, 52. Sub altera tantum specie totus atque integer Christus sumitur, ibid. Nulla gratia necessaria ad salutem defraudantur qui unam speciem solum accipiunt, ibid. De usu calicis concedendo ad Pontificem refertur integrum negotium, 61.

Ad communicandum singulis annis in paschate tenentur omnes et singuli Christianifideles, quum ad annos discretionis pervenerint, 29. Ad communionem parvuli non obligantur, 52 et seq. Canonibus de communione sub utraque specie et parvulorum, ibid.

Ad communionem quomodo accedendum, 27. Ad communionis praeparationem fides sola non sufficit, 29. Communionem accipiant laici a sacerdotibus, 28. Ab adstantibus in singulis missis percipi optantur, 57. Nec tamen dampnantur, sed probantur atque commendantur missae illae, in quibus solus sacerdos sacramentaliter communicat, ibid., et 58.

Cetera quae in verbo Eucharistia.

Conciliorum constitutionibus debitam observantiam praesent principes, 99. In conciliis generalibus ratio tractandi negotia ulla ex parte immutetur, 83.

Concilii Tridentini inchoatio sub Paulo III. 1. Translatio, 22. Resumptio sub Julio III., 24. Suspendio sub Pio IV., 46. Eiusdem decretorum sub Paulo III. et Julio III. recitatio, 101. Eidem bina imposita, ibid. Eiusdem confirmatio petenda a Romano Pontifice, ibid.

Synodi Tridentinae exhortatio ad fideles in civitate Tridentina congregatos pro tempore concilii, 1 et seq. Invitat atque hortatur omnes, qui eadem communionem non habent, 48. Praesertim ad extirpandas haereses et mores reformandos fuit congregata, 3. Ad errores eliminandos, 17 et 101. Ad incrementum et exaltationem fidei et religionis Christianae, 25 et 47. Ad religionem in statu pristinum revocandum, et abusus moresque Christianorum corruptissimos emendandos, 45. Ad veram et catholicam doctrinam tradendam et docendam, 101. Tridentina synodus quocunque benigne audiat, 48. Laborans ut in his, qui Christiano nomine censentur, nulla sint schismata, 31. Parata Protestantes, si venerint, humaniter excipere, et benigne audire, 42 et seq. Tridentina synodus quid praecipue cogitet, 48. Cupit ecclesiasticam disciplinam in populo Christiano non solum restitui, sed etiam conservari, 99. In votis a principio habuit, errores et schismata convellere, 26. Nihil magis optat quam ex praestantissima natione Germanica omnes de religione dissonancias et schismata

tollere, ac ejus quieti, paci et iocunde consulere. 43 et seq. Adventum Protestantium magno desiderio expectavit, 31. Confidit eos non fidei catholicae pertinaciter oppugnandas, sed veritatis cognoscendae studio esse venturos, et sanctae matris ecclesiae decretis ac disciplinae ad extremum esse acquiescuros, 43. Salvum conductum ipsis concedit, 31, 43 et 49. Eorum causa definitionem aliquot articulorum distulit, 31, 43 et seq. Tempus datum est praelatis, qui veniebant ad concilium, ut accederent, 2 et seq.

Synodi Tridentinae doctrina de iustificatione non derogat gloriae Dei, vel Jesu Christi merito, imo fidei nostrae veritas; Dei denique ac Christi Jesu gloria illustratur, 15. Sanam et sinceram de eucharistiae sacramento tradit doctrinam, 26. Concilii Tridentini decreta palam recipienda, 92. Ab omnibus devote recipiantur, et fideliter observentur, 101. Ab haereticis depravari aut violari principes non permittant, ibid. Si in his recipiendis difficultas oriatur, aut aliqua incidit, quae declarationem aut definitionem postulet, Romanus Pontifex providebit, ibid. Concilii Tridentini decreta de monachis, regularibus et monialibus observentur, 91 et seq. Ipsius decreta de residentia in concilio provincialibus et episcopibus publicentur, 65. Quae de matrimonio sancivit populo publicentur ac explicentur, 72. Praejudicium nullum sit cuiquam, vel novum jus acquirat ex loco, quae sedit, vel quibuscunque aliis actibus concilio durante, 2 et 100.

Concilia provincialia renoventur, 75. Quolibet saltem triennio celebrentur, ibid. Ad ea convenire tenentur episcopi et alii, qui de jure vel consuetudine interesse debent, ibid. Synodus provincialis quae necessaria erunt praescribit, 69, 74, 79 et 82. Cognoscat de minoribus causis episcoporum, 77. Admonet episcopos concubinariorum, et si perseverent, ad Romanum Pontificem eos deferat, 97. Concilia provincialia quando episcoporum negligentiam suppleant et coercerent, 91. Concilium provinciale examinet quid sit agendum de cathedralibus ecclesiis, si tenuioris redditus sint, 79. Puniat visitatores, qui aliquid acceperint, quod iis non debetur, 76. Examinatores constituat electorum ad parochias, 81 et seq. Judices delegati in singulis conciliis provincialibus aut dioecesanis eligantur, 96. Episcopi abusus ecclesiarum suarum referant in prima synodo provinciali, 100.

Concubinariorum, postquam admoniti fuerint ab ordinario, excommunicatione feriendi, 73. Mulieres, quae cum illis publice vivant, puniantur, postquam ter admonitae fuerint, ibid. Et si ordinariis videbitur, extra oppidum vel dioecesim eliciantur, ibid. Episcopi soli cognoscant de causis clericorum concubinariorum, 97. Et sine strepitu et figura iudicii, salaque facti veritate inspecta, procedere possint, ibid. Poenae contra episcopos, qui a concubiniis non abstinerint, ibid.

Concupiscentia ideo peccatum appellatur ab Apostolo, quia ex peccato est, et ad peccatum inclinat, 6. Manet in baptizatis, sed nocere non valet non consentientibus, ibid. Confessio peccatorum a Domino instituta, 34. Non est impossibilis, ibid. et 38. Est necessaria omnibus post baptismum lapsis, 34 et 38. Est pars poenitentiae, 33 et 38. Confessionis ministri sunt soli sacerdotes, 35 et 39. Confiteri semel in anno fideles tenentur, 35, et 38.

Confessio est necessaria antequam accedatur ad sacram eucharistiam percipiendam, 28. Confitenda sunt peccata mortalia, 34. Venialia in confessione extra culpam taceri possunt, ibid. Peccata mortalia aliqua qui scienter in confessione retinent, nihil divinae bonitatis per sacerdotem remittendum proponunt, ibid. et 38. In confessione circumstantiae, quae speciem peccati mutant, sunt

explicandae, 34 et 38. Peccata, quae diligenter cogitanti non occurrunt, in universam confessionem inclusa esse intelliguntur, 34. Confessiones nullus audiat sine episcopi approbatione, 67. Haec approbatio gratis datur, ibid.

Cetera quaere in verbis Poenitentiae, Contritio, Absolutio, Satisfactio et Peccatum.

Confirmatio baptizatorum non est otiosa caeremonia, sed verum et proprium sacramentum, 19. Confirmationis chrismatis virtus merito tribuitur, ibid. Confirmatione imprimi character in anima, unde iterari non potest, 18. Hic character nec deleri potest, nec auferri, 62.

Confirmationis minister ordinarius est episcopus, 19, 63. Non vero quilibet sacerdos, 19. Per confirmationem inter quos spiritualis cognatio contrahatur, 72. Canones de confirmatione, 49.

Congregationes erigendae in monasteriis, quae generalibus capitulis aut episcopis non subsumunt, 87. Quae visitatores instituit, ibid.

Conjux quaere in verbo Matrimonium.

Consecratio. Per consecrationem panis et vini fit conversio totius substantiae panis in substantiam corporis Christi, et totius substantiae vini in substantiam sanguinis eius, 27 et seq. Consecratione peracta Corpus et Sanguis Domini nostri Jesu Christi sunt in eucharistia, 28. Cetera quaere in verbo Eucharistia. Consecrationis munus suscipiant ecclesiae praefecti, 29 et 65. Quo loco celebranda, 65.

Conservatorum literarum abusus tolluntur, 41.

Contritio est animi dolor ac detestatio de peccato commisso cum proposito non peccandi de cetero, 53. Continet non solum cessationem a peccato, et vitae novae propositum et intentionem, sed etiam veteris odium, ibid. Contritio est libera et voluntaria, 38. Est necessaria ad impetrandam veniam peccatorum, 38. Est pars sacramenti poenitentiae, ibid. et 38. Contritio caritate perfecta hominem Deo reconciliat, 33. Ipsa nihilominus reconciliatio ipsi contritioni sine sacramenti poenitentiae voto non est adscribenda, ibid.

Contritio imperfecta, vide Attritio.

Contumacia severe punienda, 16, 53, 59, 64, 79 et 92.

Conventuarum constitutiones serventur, 89.

Correctio quomodo ab episcopis faciendae, 29.

D.

Decimarum solutio Deo debita, 97. Qui eas aut impediunt aut subtrahunt excommunicantur, ibid.

Decreta concilii, vide Concilium.

Defuncti in purgatorio detenti iuvare possunt, 84. Pro illis offeritur missae sacrificium, 56 et 58. Quae pro illis fieri mos est, pie et devote fiant, 84. Et quae pro illis ex testatorum fundationibus, vel alia ratione debentur, diligenter et accurate persolvantur, ibid.

De gradatō ab ordinibus ecclesiasticis quomodo faciendae, 30.

Delinquentes iuxta qualitatem delicti ac personarum in loco decenti custodiantur, 94.

De e soli missae offerantur, 56. Dei mandata sunt observanda, 14. Deus impossibilia non iubet, sed iudicando monet et facere quod possis, et petere quod non possis, et adiuvat ut possis, 11.

Dei iustitia est iustificationis unica causa formalis, 10. Ipsius auxilium necessarium est ad perseverandum in iustitia, 14. Deus operatur in nobis velle et perficere, 12. Sua gratia semel iustificatos non deserit, nisi ab eis prius deseratur, 11. Non patitur nobis supra id, quod possumus, tentari, 11. Dei misericordia et bonitatem unusquisque ante oculos habere debet, sicut et severitatem et

inducium, 13. De misericordia Dei nemo debet dubitare, ibid. Tanta est erga homines bonitas Dei, ut eorum velit esse merita, quae sunt ipsius dona, ibid.

Diabolus calcaneo insidians, 37. In morte ad perdendos nos omnes suae veritatis nervos intendit, ibid. Est duellorum fabricator, 98.

Diaconatus. De diaconis sacrae literae apertam mentionem faciunt, 62.

Cetera quaere in verbo Ordines.

Dignitates in ecclesiis ad conservandam augendamque ecclesiasticam disciplinam fuerunt institutae, 78. Quibus conferendae, quidve in illis requiratur, ibid. et seq. Qui eas obtinent aliis exemplo esse debent, 78. Atque episcopos opera et officio iuvare, ib. Vestitu decenti utantur, 79. Ab illicitis abstineant, ibid. Divina per se et non per substitutos compellantur obire officia, 60 et 79. Non illis liceat ultra tres menses quilibet anno abesse, 79.

Dispensationes extra Romanam curiam ordinariis committantur, 60. Eae vero, quae gratiosae conceduntur, ab eisdem ordinariis examinentur, ibid. Episcopo quando liceat in irregularitatibus et suspensionsibus dispensare, 77. Dispensationes matrimoniales quaere in verbo Matrimonium.

Distributiones quotidianae creentur ex tertia parte fructuum, 59. Eas augendi et dividendi facultas episcopis conceditur, 53. Absentes distributionem amittant, 59 et 65.

Duellorum usus detestabilis fabricante diabolo introductus ex orbe Christiano penitus exterminatur, 98. Poenae contra dominos temporales, quilibet ad ea in terris suis concesserint, 99. Qui vero pugnam commiserint, qui et eorum patrini vocantur, excommunicationis, omnium bonorum suorum proscriptionis, ac perpetuae infamiae poenam incurrunt, et ut homicidae puniri debeant, ib. Qui in ipso conflictu decesserint perpetuo careant ecclesiastica sepultura, ibid. Susseres vero, nec non spectatores excommunicationis ac perpetuae maledictionis vinculo teneantur, ibid.

E.

Ecclesia catholica Christi dilecta sponsa, 56. Dei sanguine accipit, 16. Ab ipso Jesu Christo Domino nostro et Apostolis eius erudita, 15 et 29. A Spiritu sancto edocta, 84. Columna et firmamentum veritatis, 26. Communis mater in terris agnoscatur, 48. Christus os et sapientiam ecclesiae suae daturum se promisit, ib. In ecclesia catholica est hierarchia divina ordinatione instituta, 63.

Ecclesiae praecipua baptizati tenentur observare, 14 et 18.

Ecclesia in neminem indicium exercet, qui non prius in ipsam per baptismum ianuam fuerit ingressus, 33. Ecclesiae benignitatem non meretur qui eius salubria praecipua temere contempsit, 73. Ecclesia de occultis non iudicat, 71. Ecclesiae ritus et caeremonias quare instituit, 57. Ipsius thesauri coelestes sunt indulgentiae, 55. A Christo potestas ecclesiae concessa est conferendi indulgentias, atque huiusmodi potestate antiquissimis etiam temporibus usa fuit, 100.

Ecclesia potest in sacramentorum dispensatione, salva illorum substantia, ea statuere vel mutare, quae magis expedire iudicat, 51. In nonnullis impedimentis matrimonialibus potest dispensare, 40.

Ecclesiae immunitas nullo cupiditatis studio, seu inconsideratione aliqua violetur, 99.

Ecclesia Romana omnium ecclesiarum mater et magistra, 38 et 100. Ecclesiarum regimen, onus angelicis humeris formidandum quibus committendum, 15 et seq. 59.

Ecclesiae, quae reparatione indigent reparentur, 20. Ex ecclesiis, quae

nequeant instaurari, beneficia simplicia quomodo transferenda, 54. Ecclesiae dirutae, quae non possunt reparari, in profanos usus non sordidos converti possunt, erecta tamen ibi cruce, ibid. Ecclesiae nullius dioecesis a quo visitandae, 77.

Ab ecclesiis musicae lascivae, item saeculares omnes actiones, vana atque adeo profana colloquia, deambulationes, strepitus et clamores arceantur, 58. Ab ecclesia removeantur certus candelarum numerus, qui magis a superstitioso cultu, quam a vera religione inventus est, ibid.

Ecclesiae cathedrales vide Cathedralia.

Ecclesiae parochiales vide Parochiales.

Electio superiorum fiat per vota secreta, 87. Non liceat voces et vota absentium supplere, ibid. Is, qui electioni praefectus praestat, claustra monasterii non ingrediatur, sed ante cancellorum fenestellam vota singularum audiat vel accipiat, ib. Eligenda quibus qualitatibus praedita requiratur, ibid.

Eleemosynae quomodo colligendae, 55. Eleemosynarum quaestorum nomen atque usus aboletur, ibid.

Episcopi in Apostolorum locum successerunt, 63. Presbyteris superiores sunt, ibid. Episcopi, qui auctoritate Romani Pontificis assumuntur, sunt legitimi et veri episcopi, ibid.

Norma procedendi ad creationem episcoporum, 74 et seq. Quae in iis qualitates requirendae, ibid. In ipsorum qualitatibus inquirendis quae diligentia sit utendum, 75. Consecrationis munus intra tres menses suscipiunt, 65.

Episcopale ministerium qui suscipiunt non ad propria commoda vocatos se esse intelligant, nec ad divitias aut luxum, sed ad labores et sollicitudines pro Dei gloria, 91. Episcopi factis et actionibus vitae suae muneri suo conformes ostendant, ibid. Sui status non obliuiscantur, nec indecenti demissione se gerant, 98. Tam in ecclesia quam foris suum gradum et ordinem prae oculis habeant, ibid. Reliquis exempla praebent frugalitatis, modestiae, continentiae atque humilitatis, 91. Modesta suppellectili ac mensa et victu frugali sint contenti, ibid. Ex rebus ecclesiae consanguineos familiaresve suos augere non studeant, ibid. Sed si pauperes sint, iis ut pauperibus distribuant, ibid.

Episcopi vigilant, in omnibus laborant, et ministerium suum impleant, 16. Ovium suarum custodiam incumbant, ibid. Ad corrigendum subditorum excessus prudenter ac diligenter intendant, ib. Memineant ac pastores esse, non percussores, 29 et 98. Ita praecant suis subditis, ut non in eis dominantur, 29. Subditos diligant tanquam filios et fratres, ibid. Illos arguant, obsecrent, increpent in omni bonitate et patientia, ibid. Elaborent, ut eos hortando et monendo ab illicitis deterreat, ne, ubi deliquerint, debitis eos prius coercere cogantur, ibid.

Episcopus tam principes quam ceteri omnes paterno honore et debita reverentia prosequantur, 98.

Episcopis in choro, capitulo, processionalibus et aliis actibus publicis sit prima sedes et locus, quem ipsi elegerint, et praecipua omnium rerum agendarum auctoritas, 94. Ad eos pertinet sacramentorum confirmationis conferre, 19, 63. Item ministros ecclesiae ordinare, atque alia pleraque peragere, ibid. Ipsorum munus praecipuum est praedicatio, 76 et 7. Praedicare tenentur, si legitime impediti non fuerint, 7. Et si impediuntur, viros idoneos assumere debent ad officium praedicationis exsequendum, ibid. Sacramentorum vim et usum populo explicent, 77.

Episcopi curent, ut cura animarum recte et ab idoneis exerceatur, et non negligatur, 20 et 53. Curent, ut quicumque curam animarum habent, saltem diebus dominicis et festis sollempnibus plebes sibi commissas pascant verbis salutaribus, 7. Curent

ut fideles in lege domini a parochis erudiantur, 77. Non permittant predicare nisi his, qui ipsi noti sunt, et moribus atque doctrina probati, 8. Praedicationem interdicit eis, qui errores aut scandala disseminaverint, ibid. Episcopo contradicente nullus praedicare praesumat, 76. Episcopi benedictio est necessaria regularibus ad praedicandum, 8. Episcopi tolli carent abusus et superstitiones, 58 et seq. Sanam de purgatorio doctrinam a fidelibus credi, tenori, doceri et ubique praedicari studeant, 84. De sanctorum intercessione, invocatione, reliquiarum honore et legitimo imaginum usu fideles diligenter instruant, 84. De his, quid docere eos debeant, ibid. et seq. Et prohibeant quae superstitionem aut turpe lucrum sapiunt, 58, et seq. 84, et seq. Populum moneant, unumquemque teneri, parochiae suae interesse ad audiendum verbum Dei, 76. Pueros in singulis parochiis fidei rudimenta doceri curabunt, et obedientiam erga Deum et parentes, ibid. Episcopi curent, ut missae digne celebrarentur, 58, et seq. Quid super hoc praestare debeant, ibid. Non permittant, quod qui publice et notorie est criminosis sacro altari ministret aut sacris intersit, 58. Interdicant, ne cui vago et ignoto sacerdoti missas celebrare liceat, ibid. Non admittant clericum peregrinum ad divina celebranda et sacramenta administranda sine commendatione sui ordinarii literis, 67. Nullus confessiones audiat, nisi ab ordinario approbatus, ibid. Episcopi jus habent reservandi sibi causas, 35, et seq. Ab episcopo solo decernantur excommunicationes ad finem revelationis, 92. Excommunicationes non ferat, nisi causa diligenter examinata, ibid. et seq. Ordinariorum censuras et interdicta publicent regulares in eorum ecclesiis, eaque servent, 55. Episcopis licet in irregularitatibus et suspensionibus dispensare, et delinquentes sibi subditos absolvere, 77. Ordinarius potest dispensare a denunciationibus matrimonialibus, 72. Poenitentiam publicam in aliam secretam commutare potest, 77. Episcopus, si praecipit in sua dioecesi dies festos, ab exemptis omnibus etiam regularibus serventur, 38. Episcopo non liceat pontificalia in alterius dioecesi exercere, nisi de ordinarii loci licentia expressa, 17, 40. Si secus factum fuerit, episcopus ab exercitio pontificalium, et sic ordinati ab executione ordinum sint ipso iure suspensi, 17 et 40. Episcopi gratis concedant literas dimissorias aut testimoniales, 52. Per semetipsum ordines conferant, 66. Quod si aegritudine fuerint impediti, subditos suos non aliter, quam iam probatos et examinatos ad alium episcopum dimittant, ibid. Cetera quoad ordinationem, vide Ordinatione. Episcopi curent, ut nuptiae fiant ea qua decet modestia et honestate, 74. Curent, ut concilii decretum de matrimonio publicetur ac explicetur in singulis parochiis, 72. Episcopi curent, ut ea, quae de regularibus et monachis a concilio fuerunt decreta, exsequantur, 91. Sin minus episcoporum negligentiam concilia provincialia suppleant et coercerent, ib. Puniant regulares qui a conventu recedunt absque sui superioris licentia, 86. Puniant regularem extra monasterium delinquentem, nisi a suo superiore puniatur, 16, et 88, seq. Episcopi moneant suos clericos, ut conversatione, sermone et scientia commissio sibi Dei populo praecant, 40. Episcoporum munus est subditorum vitia redarguere, 39, et 58. Ad corrigendum excessus prudenter ac diligenter intendant, 16, et 40. Saeculares clericos, si deliquerint, visitare, punire et corrigere possunt, 16, et 41. Episcopus suos clericos absque suo praecedenti examine quacumque auctoritate promotus, quos tamen minus idoneos et capaces reperit, a susceptis ordinibus suspen-

dere et interdicare potest, 40. In sacris ordinibus constitutos potest condemnare, deponere et degradare, 30. Cogant episcopi beneficiatos cathedralium vel collegiarum officium suum exercere, 60. Pro tempore possint deputare coadiutores aut vicarios rectoribus parochialium ecclesiarum illiteratis et imperitis, 54. Eisdem vero rectores turpiter et scandalose viventes coercerent ac castigent, ibid. Et si adhuc incorrigibiles in sua nequitia perseverent, eos episcopi beneficiis privandi facultatem habeant, ibid. Provideant episcopi paternis admonitionibus, ut regularium superiores iuxta eorum regularium instituta debitam vivendi rationem observent et observari faciant, et sibi subditos in officio contineant ac moderentur, 55. Quod si admoniti intra sex menses eos non visitaverint ac correxerint, tunc fidem episcopi eos visitare et corrigere possint, prout ipsi superiores, ibid. Episcopi in omnibus iis, quae ad visitationem ac morum correctionem subditorum suorum spectant, ius et potestatem habeant ordinandi, moderandi, puniendi, et exsequendi, quae ipsi necessaria videntur, 78. Capitulum convocent, vota exquirant, et iuxta ea concludant, 94. Episcopus componat controversias omnes de praecedentia, quae inter ecclesiasticas personas oriuntur, 88. Ordinarius diligenter curet quaecumque in dioecesi ad Dei cultum spectant, atque iis, ubi oportet, provideat, 54. In iis, quae expedire videbuntur, provideat, 79. Nihil inconsulto Romano Pontifice novum aut in ecclesia inusitatum decernat, 35. Nulla insolita imago ponatur ullo loco vel ecclesia, nulla admittatur nova miracula, et novae reliquiae recipiantur, nisi approbante episcopo, ibid. Episcopi fieri non permittant, quae simoniacae labis, aut sordidae avaritiae suspicionem habent, 80. Curent, ut, quae pro fidelibus defunctis fieri mos est, pie et devote fiant, 84. Et ut, quae pro illis ex testatorum foundationibus, vel alia ratione debentur, diligenter et accurate persolvantur, ibid. Cognoscat de commutationibus ultimarum voluntatum, priusquam executioni demandentur, 60. Piarum dispositionum sint executores, ib. Curent, ut hospitalia a suis administratoribus fideliter ac diligenter gubernentur, 21, et 94. Episcopi propriam dioecesim quotannis aut saltem biennio visitare non praetermittant, 75. Quaecumque pia loca visitent, 61. Non tamen quae sub regum immediata protectione sunt sine eorum licentia, 60. Singulis annis visitent beneficia curata unita, 20. Ecclesias quacumque quomodolibet exemptas visitent singulis annis, ibid. Seminaria saepius visitent, 68. Et eorumdem seminariorum redditum rationem annis singulis accipiant, 69. Ea, quae ad seminarium spectant, constituere debent, 68. Lectores eligant, 7. Eos examinent et approbent, ibid., et 69. Eligant cum consilio capituli magistrum, qui clericos aliosque scholares pauperes grammaticam gratis doceat, 7, et seq. Beneficia quaecumque annis singulis ab episcopo visitentur, 54 seq. Item, monasteria commendata, in quibus non viget regularis observantia, 54. Exceptis iis, quae ordinum suorum capitulis substant, 90. Episcopi capitula cathedralium et aliarum majorum ecclesiarum, illorumque personas possint visitare, corrigere et emendare, toties, quoties opus fuerit, 17. Episcopus qui se gerere debent quoad visitationem capitulorum exemptorum, 93. Visitatione ecclesiae saeculares nullius dioecesis ab episcopo, cuius cathedralis ecclesia est proximior, 77. Monasteria, quibus imminet cura personarum saecularium, visitentur ab episcopo, aliquibus exceptis, 88. Episcopus approbet visitatores inferiores, et ipsi reddant infra mensem visitationis factae rationem, 76. Episcopi curent, ut quae renovatione indigent aut restauratione reficiantur, 20, et 56. Fabricarum reditus in usus ecclesiae necessarios et utiles expendi curent, 76. Distributiones quotidianas possunt augere et dividere, 53. Beneficia simplicia ex ecclesiis, quae nequeunt instaurari, transferre possint cum omnibus emolumentis et oneribus, 54. Parochias novas erigant, ubi necesse fuerit, 53. Uniones perpetuas ecclesiarum parochialium facere possint propter earum paupertatem, et in casibus a iure permissis, 54. In ecclesiis, ubi unus non potest sufficere ecclesiasticis sacramentis ministrandis et cultui divino peragendo, cogant rectores convenientem sacerdotum numerum sibi adhibere, 53. Quomodo provideant ecclesiis parochialibus fructus nimis exigui, 79. Parochias distinguant, ibid. Fieri curent ubi nulla sunt, 80. Quomodo provideant parochialibus ecclesiis, quae certos fines non habent, ibid. Quid gerere debeat episcopus ecclesiae parochiali vacante, 81, et seq. In eam in vicarium constituat, donec ei de rectore provideatur, 81, seq. Ordinarii locorum quoscumque plura curata aut alias incompatabilia beneficia ecclesiastica obtinentes dispensationes suas exhibere districte compellant, 19. Et quomodo debeant procedere, 20. Ordinarii quibus modis possunt contumaces ad residentiam compellere, 16, et 64. Episcopus antiquior probare debeat absentiam metropolitani, 64. Vel illum denunciare teneatur Romano Pontifici, 16. Dispensationes extra Romanam curiam ordinarias committantur, 60. Eae vero, quae gratiose conceduntur, ab iisdem ordinariis examinentur, ibid. Ordinarii locorum cognoscant in prima instantia de causis ad forum ecclesiasticum pertinentibus, 83. Cognoscat de causis exemptorum, 21. Episcopus possit initio solus procedere ad summariam informationem et necessariam detentionem, quum de atrocioribus delictis agitur, et de fuga timetur, 93. Ab episcopis non appelletur in diversis causis, 29. In criminalibus appellatio ab episcopo cui committatur, 30. Episcopus summarie cognoscat de subreptione et obreptione gratiae, quae super abolitione alicujus publici criminis vel delicti, de quo ipse inquirere coeperat, aut remissione poenae falsis precibus impetratur, ibid. Ordinarii diligenter cognoscat de patronatibus, et in totum revocent quos legitime constitutos non repererint, 96. Ordinarii soli cognoscat de causis clericorum concubinariorum, 97. Et sine strepitu et figura iudicii, et sola facti veritate inspecta procedere possint, ibid. Ordinarii et alii iudices terminandis causis studeant, quanta fieri poterit brevitate, ac litigatorum artibus occurrant, 96. Episcopus notariis minus idoneis vel delinquentibus usum officii ejus in negotiis ecclesiasticis potest prohibere, 61. Ordinario rationem administrationis reddere teneantur administratores tam ecclesiastici quam laici quorumque piorum locorum, ibid. Episcopus noviter promotus ab oeconomio et vicario vel ab aliis in eius locum sede vacante constitutis rationem exigat officiorum iurisdictionis, administrationis, aut cuiuscumque eorum muneris, 81. Et ens, qui deliquerint, potest punire ibid. Episcopi examinent praesentatos ad beneficia, 21. Et si idonei non fuerint episcopo liceat eos repellere, 95. Episcopus ante professionem diligenter exploret virginis voluntatem, an coacta, an selucta sit, an sciat quid agat, 89. Curent episcopi, ut clausura sanctimonialium diligenter restituantur et conserventur, 86. Episcopus in casibus necessariis tantum debet dare licentiam, ut quis ingrediat intra septa monasterii monialium, 87. Absque aliqua legitima causa ab episcopo approbata non licet sanctimoniali post professionem exire e monasterio, ibid.

Curent episcopi, ut sanctimonialium monasteria extra urbes constituta intra urbes reducantur, ibid. Episcopus praeter ordinarium confessionem alium extraordinarium sanctimonialibus offerat bis aut ter in anno, 88. Episcopi gubernent monasteria monialium immediata subiecta sanctae sedi apostolicae, ib. Episcopi licentia necessaria ad monasteriorum erectionem, 86. Episcopi licentia requisita, ut fiat benedictio matrimonialis ab alio quam a proprio paroco, 72. Ordinarii nihil detrahatur privilegia quibuslibet, 78. Episcopo coadiutor non detur sine urgenti necessitate, et nisi causa prius a summo Pontifice cognita, 94. Episcopi teneantur convenire ad concilia provincialia, 75. In ecclesiis suis resident, 15, et seq. Episcoporum absentiae a metropolitana approbatae, 64. Vel ab eo denunciandae Romano Pontifici, 16. Episcopi, qui a concubinis non abstinerint, a concilio provinciali admoventur, 97. Et si perseverent, ad Romanum Pontificem deferantur, ibid. Quam testes in causa criminali contra episcopum recipiendi, 31. Episcopus non citetur, ut personaliter compareat, nisi ob causam, ex qua dependens sive privandus veniret, 30. Episcoporum causae criminales graviore ab ipso tantum summo Pontifice cognoscantur et terminentur, 31, 76, et seq. Vel committantur metropolitanis aut episcopo a Papa eligendis, ut solam facti instructionem sumant, processumqueificent, 77. Causae vero minores criminales in concilio tantum provinciali cognoscantur et terminentur, vel a deputandis per concilium provincialia, ibid. Evangelium fons omnis et salutaris veritatis, et morum disciplinae, 3. Non est nuda et absoluta promissio vitae aeternae sine conditione observationis mandatorum, 14. Nemo dicit in illo nihil praecipuum esse praeter fidem, ceteraque esse indifferentia, neque prohibita, sed libera, ibid. Eucharistia panis angelorum, 28. Pignus futurae nostrae gloriae et perpetuae felicitatis, 26. Spiritualis animarum cibum, ibid. Antidotum, quo liberamus a culpis quotidianis, et a peccatis mortalibus praeservamur, ibid. Symbolum unitatis et caritatis, qua Christiani inter se conjuncti et copulati esse debent, 26, et 28. Eucharistiae sacramentum Redemptor noster instituit in ultima coena, 28, 52. Illius finis in instituendo hoc sacramento, ibid. Eucharistiae excellentia super reliqua sacramenta, 26. Continet ipsum sanctitatis auctorem, ibid. Totum et integrum Christum continet sub panis specie et sub quavis speciei parte, totum item sub vini specie et sub eius partibus, 26 et 28, 51, et seq. Eundem Dominum continet vere, realiter ac substantialiter, 26, et 28. Verum eius corpus et verus sanguis una cum ipsius anima et divinitate existunt in illa, 26, 28. Non remanet in eucharistia substantia panis et vini, 28. Manent solummodo species, ibid. Sacra mysteria corporis et sanguinis Jesu Christi Domini nostri credant et venerentur Christiani cum animi devotione ac pietate et cultu, 28. Eucharistiae debetur cultus laetiae 27, 28. Laudatur mos celebrandi hoc venerabile sacramentum peculiari festo, et illud honorifice pervias et loca publica circumferendi, 27, 29. Confirmatur consuetudo eucharistiam observandi in sacris, et illam deferendi ad infirmos, 27, et 29. Ad eucharistiam percipiendam accedat cum magna reverentia et sanctitate, 27. Prout se ipsum homo, et nullus sibi conscius mortalis peccati absque praemisissa confessione sacramentali ad eam accedat quantumcumque se contritum existimet, 28, et 29. Quod si sacerdos, necessitate urgente, absque praevia confessione celebraverit, quam primum confiteatur, 28. Tres rationes hoc sacramentum accipiendi, sacramenta-

titer, spiritualiter, et sacramentaliter simul ac spiritualiter, 28. Non tantum spiritualiter sumitur, sed etiam sacramentaliter ac realiter, 29. Eucharistiae praecipuus fructus non est remissio peccatorum, 28. Ex ea effectus alii proveniunt, ibid. De SS. eucharistiae sacramento canones, ib. seq. Eucharistia apud moniales non conservetur alio in loco, quam in publica ecclesia, 88. Cetera quae in verbis Consecrationis, Communionis et Missae.

Excommunicationis gradus sobrie magnaue circumspectione est exercendus, 92. Excommunicationes, quae ad finem revelationis ferri solent, a nemine prorsus praeterquam ab episcopo decernantur, ibid. Et tunc non alias, quam ex re non vulgari, causaque diligenter examinata, ibid. Nec ad eas concedendae cujusvis saecularis etiam magistratus auctoritate adducatur, ibid. Nefas sit saeculari cuilibet magistratu prohibere ecclesiastico iudici, ne quem excommunicet, 93.

Excommunicatus contumax qui censuris annexis in illis per annum insorduerit, de haeresi suspectus habeatur, et contra eum procedi possit, ibid. Vide etiam Censura. Exemptio causae ab episcopo cognoscatur, 21. Exempti omnes, etiam monachi, ad publicas processiones vocati accedere compellantur, exceptis tantum illis, qui in strictiori perpetuo vivunt clausura, 88. Exempti omnes, etiam regulares, servant dies festos, quos in sua dioecesi servandos episcopus praecipit, ibid.

Extrema unctio est vere et proprie sacramentum a Christo institutum, 37 et 39. Non modo poenitentiae, sed et totius Christianae vitae consummativum, 37. Firmissimum praesidium pro fine vitae, ibid.

Materia ejus est oleum ab episcopo benedictum, ib. Ipsius forma, ibid. Unctio Spiritus sancti gratiam repraesentat, qua invisibiliter anima aegrotantis inungitur, ibid. Res et effectus hujus sacramenti, ibid. Per hoc peccati reliquiae absteruntur, et anima aegroti alleviatur, ibid. et 39. Infirmus morbi incommoda et labores et levius fert, et tentationibus facilius resistit, 37. Sanitatem corporis interitum, ubi salutis animae expedierit, consequitur, ibid. Hujus sacramenti ministri sunt ecclesiae presbyteri, ibid. et 39.

Quare sacramentum excoimunicati nuncupatur, 37. Quando iterandum, ibid. Non potest contemni absque scelere, et Spiritus sancti injuria, 38, et 39. Canones de sacramento extremae unctiois, 39.

F.

Facultates de promovendo a quocunque non suffragentur, 20. Facultates de non promovendo ad annum tantum suffragentur, 21.

Festi dies in honorem sanctorum per luxum et lasciviam non agantur, 85. Devote et religiose celebrandi, 100. Festi dies, quos in dioecesi sua servandos episcopus praecipit, ab exemptis omnibus, etiam regularibus, servantur, 88. Festum Corporis Christi approbatur, 27, 64.

Festis majoribus saltem et diebus dominicis parochia est frequentanda, 59. Festis diebus parochi aliquid populo exponant ex his, quae in missa leguntur, 57. Festis solennibus et dominicis quicunque curam animarum habent, plebes sibi commissas pascant salutaribus verbis, 7.

Fides est dispositio ad iustitiam, 10. Est humanae salutis initium, fundamentum et radix omnis justificationis, 10. Sine fide impossibile est Deo placere et ad filiorum ejus consortium pervenire, ibid. Fides justificans aliud non est, quam fiducia divinae misericordiae, 14. Fides sine poenitentia non praestat peccatorum remissionem, 35. Ex operi-

bus justificatur homo, non ex fide tantum, 11. Fides sine operibus mortua est et otiosa, 11. Nemo sibi in sola fide blandiri debet, 11. Nisi ad eam spes accedat et caritas, neque unit perfecte cum Christo, neque corporis ejus vivum membrum efficit, 10. Fides valet, quae per caritatem operatur, ibid. Sine spe et caritate praestare non potest vitam aeternam, ibid. Fide sola impius non justificatur, 14, et 17. Fide sola amissa iustitia non potest recuperari, 15. Gratiam amittit peccator, etiamsi credat, 18. Qui fidem sine caritate habet non desinit esse Christianus, 15. Fides, quae remanet, amissa per peccatum gratia non desinit esse vera fides, licet non sit viva, ibid. Praeter fidem nihil praecipuum esse in evangelio nemo dicat, 14. Non satis est credere, sed etiam necessaria est mandatorum Dei et ecclesiae observantia, ib. Fidei symbolum, quo S. Romana ecclesia nititur, 3.

Fidei professionem publicam in manibus episcopi facere tenentur provisores de beneficiis quibuscumque curam animarum habentibus, 78. Provisi autem de canonicatibus et dignitatibus in ecclesiis cathedralibus, non solum coram episcopo fidei professionem faciant, sed etiam in capitulo, ibid.

Fiducia in Deum est dispositio ad iustitiam, 30. Christianus in Domino, non vero in se ipso debet confidere vel gloriarı, 13. Sola fiducia divinae misericordiae non justificatur, 14.

Fori privilegio quis gaudeat, 65. Fori ecclesiastici causae quomodo tractari debeant, 83.

Fructus ecclesiastici in usus illicitos non convertantur 80.

G.

Grammaticae magister eligatur, qui clericos aliosque scholares pauperes gratis doceat, 7.

Gratia Dei praeveniens, excitans atque adjuvans, 9. Absque divina gratia nemo potest justificari, 13, et 14. Liberum arbitrium sine gratia ad justificationem non valet, 13, et seq. Gratia justificationis non est tantum favor Dei, 14. Ad gratiam quae disponere se nituntur ante justificationem non peccant, 14. Sine praeveniens Spiritus sancti inspiratio, atque ejus adiutorio homo non potest facere quod oportet, ut ei justificationis gratia conferatur, 13. De gratia sua quilibet formidare et timere potest, 11. Nullus acire valet certitudinem fidei se gratiam Dei esse consecutum, ibid. Gratia Dei aemel justificatus non deserit, nisi ab eis prius deseratur, ib. Gratiam amittit peccator, etiamsi credat, 12, seq. et 15.

Gratiam conferunt sacramenta, 17.

Gratiae expectativae, et aliae ejusdem generis nemini concedantur, 82.

H.

Habitus clericorum sit honestus ac decens 41, et 58. Sit illorum ordinis et dignitati congruus, 41. Nullus fori gaudeat privilegio, nisi habitum clericalem deferat, 65.

Habitu regularem suscipere volens puella major duodecim annis sit, 89. Quicumque coegerit mulierem ad suscipiendum habitum, excommunicatur, ibid. Item qui ad id sine iusta causa eam impedit, 90. Habitu regularem qui vult dimittere non adiatur, nisi intra quinquennium tantum a die professionis, ibid.

Haeretici Vide Protestantes.

Homicida voluntarius omni ordine ac beneficio et officio ecclesiastico perpetuo caret, 41, et seq. Casualis vero quomodo possit dispensari, 42.

Hospitalia visitandi jus habe-

ant episcopi, 60. Ordinarii curent, ut hospitalia a suis administratoribus fideliter et diligenter gubernentur, 21.

Hospitalium administratores hospitalitatem quam debent, ex fructibus ad id deputatis actu exercent juxta illorum institutionem, 94. Et si id non possit, providat episcopus, et quomodo, 94, seq. Hospitalia actu hospitalitatem servantia et illorum personae sunt exempta, 41.

Hospitalitas exercenda, 94.

I.

Imagines quare et quomodo venerandae, 84, seq. Ex illis magnus percipitur fructus, 85. De imaginum legitimo usu fideles diligenter instruendi, 84. Circa illas abusus abolentur, et omnis superstitionis tollitur, omnis turpis quaestus eliminatur, omnis lasciviva vitetur, 85. Procaci venustate non pingantur imagines nec ornentur ibid. Imago insolita nulla ponatur in ullo loco vel ecclesia, nisi approbato episcopo, ibid.

Indigentiae coelestes ecclesiae thesauri non ad quaestum sed ad pietatem exercendae, 55. Per ordinarios publicandae, ibid. Eas conferendi potestas a Christo ecclesiae concessa est, 100. In his concedendis moderatio adhibenda, ibidem. Pravi quaestus pro his consequendis omnino abolendi, ibid. Alii abusus, qui in his irreperunt, emendandi, ibid.

Interdicta ordinariorum a regularibus servanda, 88. Interdicere potest episcopus suos clericos minus capaces et idoneos, 40. Ab interdicto se abstante iudices ecclesiastici in causis judicialibus, quotiescunque executio realis vel personalis ab ipsis fieri poterit, 92.

In irregularitatibus quando liceat episcopo dispensare, 77.

J.

Jejunia ad mortificandam carnem, 100.

Jesus Christus, Vide Christus.

Judices ecclesiastici terminandis causis quanta fieri poterit brevitate studeant, ac litigatorum artibus occurrant, 96. Cognoscant de causis matrimonialibus, 71. Se abstante censuris ecclesiasticis, quantum fieri poterit, 92. Judex impediens, ne acta appellanti tradantur, puniatur, 83. Iudices delegati in singulis conciliis provincialibus aut dioecesanis eligantur, 96. Et si aliquem mori contigerit, substituat ordinarius loci cum consilio capituli alium in ejus locum usque ad futuram synodum, ibid.

Judicio divino, non vero humana vita hominum examinanda et iudicanda, 13. Iudicium ante oculos uauquisque habere debet, ibid.

Jus patronatus quomodo probandum, 95. In alios non transferatur, ibid. In totum revocetur, si non legitime sit constitutum, 96. Jus patronatus nemo impetret, aut obtineat, nisi in casu fundationis aut dotationis, 42.

Justi debent sperare aeternam retributionem, 12, 13, et 15. Iustum in omni bono opere peccare negatur 12, et 15. Iusti non desinunt esse qui cadunt in peccata venialia, 11. Cetera quare inferius.

Justificatio quid sit, 10. Justificationis causae, ib. Justificationis impii descriptio insinuat, 9. Ipsius incrementum, 11. Absque divina per Jesum Christum gratia homo non potest justificari coram Deo, 13, et 14. Sine praeveniens Spiritus sancti inspiratio, atque ejus adiutorio homo non potest facere quod oportet, ut ei justificationis gratia conferatur, 13. Justificationis gratia non est tantum favor Dei, 14. Non justificamur sola divinae misericordiae fiducia ibid. Nec fide sola, 14, et 15. Nec sola iustitiae Christi imputatione, 14. Liberum arbitrium

a Deo motum et excitatum hominem disponit praeparat ad obtinendam justificationis gratiam, assentiendo Deo excitanti atque vocanti, 13. et seq.

Sine Christi iustitia, per quam nobis meruit justificari, homo non potest esse justus, 14. Neque per eam est formaliter justus, ibid. Per iustitiam Dei nobis inhaerentem justificamur, 13.

Fides justificationis fundamentum et radix, 10. Non tamen ex fide tantum, sed ex operibus homo justificatur, 11. Exclusa caritate homines non justificantur, 14. Justificationis gratiam non nisi praedestinatis ad vitam contingere nemo dicat, ib. Ad justificationem vana est certitudo justificationis, 11. Ideo non est necesse, ut quis se justificatum esse credat, 14. Nec justificatur ex eo, quod se justificari certo credat, ibid. Bona opera sunt causa justificationis augendae, 15.

Justificatus sine Dei auxilio non potest in accepta iustitia perseverare, 14. Sed potest cum illo, ibid. Semel justificatus Deus non deserit, nisi ab eis prius deseratur, 11. Justificatus potest iterum peccare, et gratiam amittere, 15. Et contra non valet in tota vita omnia vitare peccata venialia, nisi ex speciali Dei privilegio, ibid. Justificationis gratia amittitur peccato mortali, quamvis fides non amittatur, 12, 14, et 15. Qui ab accepta justificationis gratia per peccatum exciderunt, rursus justificari possunt, 12.

Christus in justificatis virtutem infuit, quae bona eorum opera semper antecedit et comitatur et subsequitur, 13. Justificatus non peccat dum intuitu aeternae mercedis bene operatur, 15. Justificati illis operibus, quae in Deo sunt, censentur divinae legi satisfecisse et vitam aeternam promeruisse, 13. Justificati bona opera non ita sunt dona Dei, ut non sint etiam bona ipsius justificati merita, 15. Et per ipsa vere meretur, ibid. Opera omnia, quae ante justificationem sunt, non sunt peccata, nec oñium Dei merentur, 14. Canones de justificatione 13.

Iustitia Dei per Christi meritum nobis infunditur, 13. Est justificationis unica causa formalis 10. Dispositio ad iustitiam, 9. Hanc justificationis ipsa consequitur, 10. Sine Christi iustitia nemo justus est, 14. Et per eam homo non est formaliter justus, ibid. Sola Christi iustitiae imputatione homines non justificantur, ib. Ad perseverandum in iustitia necessarium est Dei auxilium, 14. Iustitia accepta conservatur atque augetur per bona opera, 15. Iustitia amissa fide sola non potest recuperari, ibid.

L.

Lectio sacrae scripturae, expositio et interpretatio instituendae, et per idoneos fiat, 6, et seq. In monasteriis monachorum ejusmodi lectio habeatur, 7. Hac in re negligentes ab episcopis compellendi, ib. In conventibus aliorum regularium similis lectio habeatur dignioribus magistris assignanda, ibid. In gymnasiis etiam publicis instituat, vel restituantur, ibid.

Lectores ab episcopo loci eligendi, 6. Vel ab ipso examinandi et approbandi, 7. Hoc non intelligitur de lectoribus in claustris monachorum, ibid. Docentes sacram scripturam, item et scholares privilegii in absentia a jure communi concessis plene gaudent, ibid.

Liberum arbitrium Adae peccato non fuit amissum et extinctum, 14. Non est res de solo titulo, vel titulo sine re, ibid. Neque signum a Satana invectum in ecclesiam, ibid. Non est inanis, sed cooperatur et agit, ibid. Dat homini potestatem malum operari sicut et bonum, ibid.

Libertatis nostrae admodum in S. literis, 9. Per liberum arbitrium sine gratia homo non potest juste vivere et vitam aeternam promereri, 13.

Librorum suspectorum et perniciosorum non facile ad matrimonium recipiantur, 78.

Castitatis votum impedit, ne matrimonium contrahatur, 71. Nemo quovis modo directe vel indirecte subditos suos vel quoscunque alios cogat, quominus libere matrimonia contrahant, sub anathematis poena, 74. Ob multas causas separatio inter coniuges fieri potest quoad aliorum, seu quoad cohabitacionem, 71. Matrimonium contrahere non possunt clerici in sacris constituti, ibid.

Matrimonium quando non potest dissolvi, 70. Quando dirimi potest, 71. Matrimonium impediunt vel dirimunt consanguinitas et affinitatis gradus, 70. Potest ecclesia in nonnullis illorum dispensare, aut constituere, ut plures impediunt et dirimant, ibid. In his constituendis non erravit, ibid. Cognatio spiritualis inter quos contrahatur, 72. Impedimentum, quod propter affinitatem ex fornicatione contractam inducitur, ad primum et secundum gradum restringitur, 73. In contrahendis matrimoniis vel nulla omnino detur dispensatio vel raro, idque ex causa cognita et gratis concedatur, 73. In secundo gradu nunquam dispensatur, nisi inter magnos principes, et ob publicam causam, ibid. Si quis intra gradus prohibitos praeter matrimonium contrahere presumpserit, separatur, et spe dispensationis consequendae caret, ibid. Multo magis si illud consummare ausus fuerit, ibid. Si vero solennitibus adhibitis propter ignorantiam factum fuerit, tunc facilius et gratis dispensari poterit, ibid. Inter raptorem et raptam nullum consistat matrimonium, nisi rapta a raptore separata illum in virum habere consenserit, 73. Publice honestatis impedimentum certis limitibus coarctatur, 72. sq.

Quae de matrimonio sancta fuerunt populo publicentur ac explicentur, 72. Matrimoniales causae ad iudices ecclesiasticos spectant, 71. Merito Christi peccatum originale tollitur, 5. Merita hominum vult Deus esse quae sunt ipsius dona, 13. Ipsorum meritis merces a Deo promissa, ibid.

Metropolitani per se ipsos visitent propriam dioecesim, 75. Quolibet saltem triennio non praetermittant synodum in provincia sua cogere, ibid.

Collegia erigant, 69. Monasteriorum congregationes erigi curent, 87. Provideant, ut sacrae scripturae lectio habeatur, 6. seq.

Suffraganeos absentes Romano Pontifici denunciare tenentur, 16. A metropolitano sunt approbandae legitima episcoporum absentiae 64. Metropolitanus ad residentiam personalem obligatur, 15, et seq. 64. Eius absentiam probare debet suffraganeus episcopus antiquior, 64. Metropolitanus absentem suffraganeus episcopus antiquior Romano Pontifici denunciare tenetur, 16. Vide etiam Praelati.

Minister, etsi existat in peccato mortali, conficit aut confert sacramentum, 18. In ministris, dum sacramenta conficiunt et conferunt, requiritur intentio saltem faciendi quod facit ecclesia, ibid.

Minores Ordines, Vide Ordines.

Miracula nova non sunt admitenda, nisi approbante episcopo, 85. Misericordia de divina nemo dubitare debet, 11. Misericordia divina peccata remittuntur, ibid.

Missa est omnium sanctissimum sacrificium, 56. Missae sacrificium a Domino institutum, 62. Eiusdem institutum, 56. Ipsius caeremoniae quare institutae, 57. Non sunt damnandae, 58. Per missae sacrificium non derogatur Christi sacrificio in cruce peracto, ibid.

Missa magna continet ordinationem, 57. Tamen vulgari lingua passim non celebranda, ibid. et seq. In missa offertur Deo verum et proprium sacrificium, 57. Sacrificium istud vere propitiatorium est, 56, et 58. In divino missae sacrificio idem ille

Christus continetur, et in cruce immolatur, qui in ara crucis semel se ipsum cruento obtulit, 56. Missae canon ab ecclesia institutus ab omni errore purus, 56. seq. et 58. Quibus constat, 57. Aqua in calice vino miscenda, 57, et seq. Et quare, 57. Per hanc mixtionem populi fidelis cum capite Christo unio repraesentatur, ibid.

Missae offertur pro vivis et defunctis, 58. Missae in honorem sanctorum possunt celebrari, 56. Illis vero non offerendae, sed Deo soli, ibid. Missae sacrificium nulla offerentium indignitate, aut malitia potest inquinari, 56. Canones de sacrificio missae, 57.

Missae sacrificii pretiosus ac coelestis fructus quis sit, et a quo potissimum proveniat, populo doceatur, 58. Myteria eius populo explicanda, 57. Missis qui intersunt, decenter composito corporis habitu adsint, 58. Prae missis celebrandis prohibetur quicquid a simoniaca lae vel turpi quaestu non abest, ibid.

In missarum celebratione ritus et caeremoniae non adhibeantur, ac preces, praeter eas, quae ab ecclesia probatae ac receptae sunt, 58. Candelarum certus numerus, qui magis a superstitione cultu, quam a vera religione inventus est, omnino removeatur, ibid. Missa non celebratur aliis, quam debitis horis, ibid. Non celebratur in domibus privatis, atque omnino extra ecclesiam, et ad divinum cultum dedicata oratoria, 58. Missas celebrare non liceat sacerdoti vago et ignoto, ibid. Si sacerdos, necessitate urgente, absque praevia confessione celebraverit, quamprimum confiteatur, 28. Missarum celebrandarum numerus ex variis defunctorum relictis impositus, si nequeat satisfieri, episcopi in synodo dioecesana, itemque abbates et generales ordinum in suis capitulis generalibus, re diligenter perspecta, possint circa hoc statuere quicquid viderint magis expedire, 83.

Omnia quae in verbis Consecratio, et Eucharistiae.

Missalis reformatio quibusdam concilii Patribus commissa, 100.

Monachi ad processiones publicas vocati accedere compellantur, exceptis iis, qui in strictiori clausura perpetuo vivunt, 88. Quae de monachis decreta fuerunt a concilio executioni demandantur, 91. Et ut fiat, provideatur per aliquorum eiusdem ordinis deputationem, ibid.

Monasteria.

Monasteriis praeficiantur personae regulares, et spectatae virtutis atque sanctitatis 90. Et in provisionibus qualitas singulorum nominatum exprimitur, ibid.

In monasteriorum monasteriis, ubi commode fieri queat, lectio sacrae scripturae habeatur, 7.

Quibus monasteriis liceat possidere bona immobilia, 86. Monasterii bonorum administratio ad solos officiales pertinet, ibid.

Monasteria nulla erigantur sine episcopi licentia prius obtenta, 86. In illis in tantum numerus constituatur, qui vel ex redditibus propriis, vel ex consuetis elemosynis commode possit sustentari, ibid.

Monasteria commendata, in quibus non viget regularis observantia, ab episcopis annis singulis visitentur, 54. seq. Exceptis iis, quae ordinum suorum capitibus subsunt, 90. Monasteria omnia, quae generalibus capitulis aut episcopis non subsunt, sed immediata sedis apostolicae protectione ac directione regi conueverunt, in congregationes erigant, 87. Quae congregationes visitatores instant, ibid.

Monasteria monialium, quare inferior in verbo Moniales.

Monialis professio sit libera, 89. Qui eam coegerint excommunicantur, ibid. Item qui eam sine iusta causa impederint, 90. Habitum regularem suscipere volens puella maior duodecim annis sit, 89. Per annum post susceptum habitum in probatione stet, antequam ad professionem admittatur, ibid. Ante professionem exploretur an coacta, an seducta sit, an sciat quid agat, an

habeat conditiones requisitas, an monasterium sit idoneum, et libere ei profiteri liceat, 89. Professio non fiat ante decimum sextum annum expletum, 89. Moniales saltem semel singulis mensibus confessionem peccatorum faciant, et S. eucharistiam suscipiant, 88. Praeter ordinarius confessorum alius extraordinarius his aut ter in anno illis offeratur, qui omnium confessiones audire debeat, ibid. Apud illas S. Christi corpus non conservetur alio in loco, quam in publica ecclesia, ibid. Superiores vel praefectae quomodo eligantur, 87. Quales esse debeant, ibid. Qui electioni praestet claustra monialium non ingrediatur, sed ante cancellorum fenestellam vota singularum audiat vel accipiat, 87. Duobus monasteriis nulla praeficiatur, ibid. Monialibus non liceat bona immobilia vel mobilia tanquam propria possidere, sed statim superiorum tradantur, conventuique incorporentur, 86.

Monasteria monialium sanctae sedi apostolicae immediate subiecta ab episcopis gubernentur, 88. Quae vero a deputatis in capitulis generalibus, vel ab aliis regularibus reguntur, sub eorum cura et custodia relinquuntur, ibid. Monasteria monialia extra urbes constituta intra urbes reducuntur, 87.

Monialium clausura diligenter restituenda et conservanda, 86. Inobedientes compellantur invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii saecularis, ibid. Nemini eorum liceat post professionem exire et monasterio, nisi ex legitima causa ab episcopo approbata, 87. Ingressi septa monasterii nemini liceat sine scriptis obtenta, sub excommunicationis poena ipso facto incurrenda, ibid. Haec licentia non detur, nisi in casibus necessariis, ibid. Decreta de monialibus ab ipsis observentur, 87, et seq.

N.

Natura et lex imbecillae ad liberandum filios Adae de potestate diaboli, 9.

Notarii pro singulis literis dimissoriae decimam tantum minus auri partem accipiant, dummodo eis nullum sit salarium constitutum pro officio exercendo, 52. seq. Notarius actorum copiam exhibeat ad minus intra mensem, 83. Et si per fraudem secus fecerit, puniatur, ibid.

Notarius minus idoneus vel delinquentibus episcopus potest officii eius in negotiis, sitibus et causis ecclesiasticis ac spiritualibus exercendum perpetuo aut ad tempus prohibere, 61. Neque illorum appellatio interdictionem ordinarii suspendat, ibid.

Novitatus finito tempore superiores novitios, quos habiles invenerint, ad profectum admittant, aut eos e monasterio eiciant, 89. Novitius ad professionem non admittatur, nisi per annum post susceptum habitum in probatione steterit, ibid. Novitius abeuntibus ante professionem omnia restituantur quae sua erant, ibid.

Nuptiae, vide Matrimonium.

O.

Opera omnia, quae ante iustificationem sunt, non sunt peccata, nec odium Dei merentur, 14. Ex operibus iustificatur homo, 14. Bona opera sunt causa iustificationis augendae, 15.

Bona opera hominis iustificati non ita sunt dona Dei, ut non sint etiam bona ipsius iustificati merita, ib. Et per ipsa vere meretur, ibid. Falsum est iustum in quolibet bono peccare, et ideo poenas aeternas mereri, 12, et 15. Non peccat qui intuitu aeternae mercedis bene operatur, 15. Pro bonis operibus iusti debent sperare aeternam retributionem, 12, 13, et 15. Operibus bonis consentur lu-

M.

Magistri grammaticae eligantur, qui clericos aliosque scholares pauperes gratis doceant, 7.

Mandata Dei et ecclesiae, vide Praecepta.

Mandata de providendo nemini concedantur, 82.

Maria peccati originalis labe immunis, 6. Speciali privilegio omnia vitavit peccata, 15.

Matrimonium sanctum est et sancte tractandum, 74. Matrimonium in lege evangelica veteribus conubis praestat, 70. Est vero et proprie unum ex septem sacramentis, ibid. A Christo Domino institutum, ibid. Gratiam confert, ibid.

Status conubialis non est anteponendus statusi virginis et caelibatus, 71. Sunt beatorum matrimonium, ibid.

Matrimonium est nexu perpetuo et indissolubili, 70. Duos tantummodo coniungit, ibid. Non licet Christianis plures simul habere uxores, ibid. Canones de sacramento matrimonii, ibid.

Matrimonii caeremoniae non damnandae, 71. Si quae provinciae aliquot caeremonias peculiaribus utantur, eas retineant, 72. Nuptiarum solennitates certis anni temporibus prohibeant, 71, et 74. Ea qua decet modestia et honestate fiant, 74. Matrimonia clandestina damnantur, 71. Rata tamen et vera sunt matrimonia, quamvis ecclesia ea irrita non fecit, ibid. Antequam matrimonium contrahatur, ter a proprio contrahentium parochis tribus continuis diebus festis publice denunciatur, 71. Vel una tantum denunciatio fiat, si probabilis fuerit suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, ibid. A denunciationibus praedictis dispensare potest ordinarius, 72.

Coniuges ante benedictionem sacramentalem in eadem domo non cohabitent, 72. Benedictio ab alio sacerdote, quam a proprio parochi fieri non potest, nisi cum licentia parochi vel ordinarii, ibid. Praesentibus duobus vel tribus testibus celebretur matrimonium, 71. Habeat parochus librum, in quo coniugum et testium nomina, dieque et locum contracti matrimonii describat, 72. Interrogat parochus virum et mulierem, et eorum habeat mutuum consensum, 71. Quibus verbis utatur parochus ad celebrationem, ibid. Triduo ante matrimonii consummationem coniuges peccata confiteantur, et ad S. eucharistiae sacramentum accedant, 72.

stificati satisfacere legi divinae et vitam aeternam mereri, *ibid.* Christus in iustificatis virtutem influit, quae bona eorum opera semper antecedit et comitatur et subsequitur, 13. Sine hac Christi virtute nullo peccato grata Deo et meritoria esse possent bona opera, *ibid.*

Oratorum locus assignatus in concilio nullum cuiquam affert praedictum, 100.

Ordinariis, vide Episcopos. Ordo est vete et proprio unum ex septem sanctae ecclesiae sacramentis, 62, 63. In sacramento ordinis character imprimitur in anima, qui nec deleri nec auferri potest, 18, 63. Inde iterari non potest, 18. Ordinatione sacra gratia confertur, *ib.* et 63. Ordinationis caeremoniae non continentur, 63. De sacramento ordinis canones, *ibid.*

Ordinationes publice celebrantur, 66. Ac in cathedrali vel digniori, quantum fieri poterit, ecclesia, *ib.* Ad eas canonici vocantur, usque ad sint, *ibid.* Ordinatio pertinet ad episcopos 63. Ad eam non requiritur consensus cuiusvis saecularis, ut sine eo sit irrita, *ibid.* Ordines per se ipsos episcopi conferant, 65. Ordinatio pertinet ad episcopos, intra quorum fines ordinandi existunt, 66. Ordinatur unusquisque a proprio episcopo, *ibid.* Non culibet permittitur ab alio promoveri, nisi eius probitas ac mores ordinarii sui testimonio commendaverit, *ibid.* Poenae in contravenientes, *ibid.* Episcopi titulare quoslibet ordines non conferant absque proprii praelati consensu aut literis dimissoriis, 40.

Ordines diversi, per quos velut per gradus quosdam in sacerdotium tenditur, 62, seq. Quinam fuerint ab ipso ecclesiae initio, 62. Ordines gratia conferantur, 52. Ad ordines promovendi examinentur, 21, et 65, seq. Ante ordinationem inquirendum est de ordinandorum natalibus, aetate, moribus, vita, etc., 65. Nullus ordinatur, qui iudicio sui episcopi non sit utilis suis ecclesiae, 67. Ad ordines non promovendi qui non habent unde commode vivere possint, 53. Ordinare non possit episcopus familiarem suum non subditum, nisi per triennium secum fuerit commoratus, et beneficium statim re ipsa illi conferat, 66. Homicida voluntarius nullo tempore ad sacros ordines promoveri possit, 42. Abbatibus non liceat cuiquam, qui regularis sibi subditus non sit, tonsuram vel minores ordines conferre, 66. Nec literas dimissorias concedant, *ibid.* Ordinati per licentiam capituli, sede vacante, sint ipso iure suspensi, 20. Prima tonsura non initiatur qui sacramentum confirmationis non susceperint, et fidei rudimenta edocti non fuerint, 65. Quisque legere et scribere nesciant, *ibid.*

Minorum ordinum functiones qua ratione revocandae, 67. Ad minores ordines promovendi bonum a parocho et a magistro scholae, in qua educantur, testimonium habeant, 65. Per temporum interstitia minores ordines conferantur iis, qui saltem latinam linguam intelligant, nisi aliud episcopo expedire magis videatur, 66. Quid interim agendum, *ibid.* Quomodo hinc ad altiores gradus et sacratissima mysteria sit ingressus, nemo iis initiatur, quem non scientiae spei maioribus ordinibus dignum ostendat, *ibid.* Ab iis arcentur bigami, 68.

Qui ad singulos maiores ordines erunt assumendi episcopus adeat per mensem ante ordinationem, 65. Nullus nisi post annum a susceptione postremo gradus minorum ordinum ad sacros ordines promoveatur, nisi aliud episcopo videatur, 67. Ad sacros ordines digni tantum assumendi, 67. Ordines sacri duo non eodem die, etiam regularibus, conferantur, *ibid.* Subdiaconi et diaconi ordinantur et habentibus bonum testimonium, et in minoribus ordinibus iam probati, ac literis iis, quae ad ordinem exercendum pertinent, instructi, *ibid.* Eos diebus dominicis et solemnibus, quam altari

ministraverint, sacram communione percipere maxime decet, 67. Ad subdiaconatum nullus promoveatur ante vigesimum secundum aetatis suae annum, 66. Ad subdiaconatum ordinem promoti, si per annum saltem in eo non sint versati, ad altiorum gradum non ascendant, nisi aliud episcopo videatur, 67. Ad diaconatum nullus promoveatur ante vigesimum tertium aetatis suae annum, 66. Ad presbyteratum quinam assumendi, 67. Bonum habeant testimonium, *ibid.* Diligenter examinentur, *ibid.* Ad presbyteratum nullus promoveatur ante vigesimum quintum aetatis suae annum, 66.

Ordines requisitos infra annum suscipiendi qui beneficia obtinent in cathedralibus vel collegiatis ecclesiis, 60. Eoque per se ipsos diebus statutis exerceant, *ibid.* Degradatio ab ordinibus ecclesiasticis quomodo faciendae, 30.

P.

Papa, vide Pontifex Maximus.

Parochiae suae interesse unusquisque tenetur ad audiendum verbum Dei, 76. Parochias frequentandas esse saltem diebus dominicis et maioribus festis populus monetur, 59. Episcopi curent, ut pueri in singulis parochiis edoceantur, 76. Parochi praedicare debeant, 7, 64, 76. Populo explicent vim et usum sacramentorum, 77. Sacra eloquia salutisque monita singulis diebus festis vel solemnibus explant, *ibid.* Fideles in lege Domini erudire studeant, *ibid.* Fidelibus commendat ecclesiae statuta, ieiunia et festorum celebrationem, 100. Eos admodum obedire praescriptis suis, *ibid.* Frequenter inter missarum celebrationem aliquid exponant ex iis, quae in missa leguntur, 57. Oves suas agnoscat, et pro his sacrificium offerant, 61. Illis sacramenta admittant, et eas bono pascant exemplo, *ibid.* Pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerant, *ibid.*

Parochi officium quoad matrimonium, vide Matrimonium. Quoad baptismum, vide Baptismus. Parochi dioecesanæ synodo intersint, 75. Parochialis ecclesiarum rectores cogantur ab episcopo sibi tot sacerdotes adiungere, quot sufficiant ad sacramenta exhibenda, et cultum divinum celebrandum, 53. Parochialis ecclesiarum rectoribus illiteratis et imperitis coadiutores aut vicarios pro tempore deputare possint episcopi, 54. Eosdem vero rectores turpiter ac scandalose viventes coarceant episcopi ac castigant, *ibid.* Et, si adhuc incorrigibiles in sua nequitia perseverent, eos episcopi beneficiis privati facultate habeant, *ibid.* Parochialis ecclesia vacante, episcopus idoneum in ea vicarium constituat, donec ei de rectore provideatur, 81. Ad parochiales ecclesias nominati vel praesentati, si non idonei reperti fuerint, non admittantur, 82, 95. Qua forma, et a quibus examinandi, 83, seq. et 95. Examinatores quales esse debeant, et quid praestare teneantur, 82.

Parochiales ecclesiae plures ab uno non possint retineri, 81. Parochis, qui tenuioribus praesent ecclesiis, quisque de bonis sibi a Deo collatis subveniat, 97. Parochialis ecclesiae fructus nimis exigui quomodo providebit episcopus, 79. Ecclesiae parochiales, quarum redditus summam ducatorum centum non excedunt, nullis pensionibus aut reservationibus fructuum graventur, 80. Parochialis ecclesiae, quae certos fines non habeat, quomodo providendum ab episcopo, 80. Parochiae norae, ubi necesse fuerit, erigendae, 83, et 74, seq. Parochiales ecclesiae refici et instaurari procurant episcopi, 54. Ecclesiarum parochialium uniones perpetuas facere possint e-

piscope propter earum paupertatem, et in ceteris casibus a iure permisit, 54.

Parochiali ecclesiae quarta, quae funeralium dicitur, persolvenda, 97. Parvuli sunt baptizandi, 6. Parvuli per baptismi lavacrum regenerati adeptam filiorum Dei gratiam amittere non possunt, dum usu rationis carent, 52. Non sunt iterum baptizandi, quum ad annos discretionis pervenerint, 18. Nec interrogandi, an ratum habere velint quod patri eorum nomine polliciti sunt, *ibid.* Nulla obligatur necessitas ad sacramentalem eucharistiae communionem, 52.

Pascha novum instituit Christus, 56. Paschatis tempore tenentur fideles omnes singulis annis ad communicandum, quum ad annos discretionis pervenerint, 29.

Pastoris officium, 29, et 64. Pastores sint episcopi, non percussores, 29.

Pastores ex iis, quae in missa leguntur, populo frequenter aliquid exponant, et sacrificii huius mysterium aliquid declarant diebus praesertim dominicis et festis, 57.

Cetera quae in verbo Parochus.

Patres concilii hortantur ad orationes et ieiunia, 100. Patres delecti ad dispositionem de censuris et libris, 48. Patribus concilii quibusdam commissa missalis reformatio, 100. Patrum acclamationes in sine concilii, 101.

Patroni in iis, quae ad eos non pertinent, nullatenus se ingerere praesumant, 76, 95. A patronis praesentibus liceat episcopo repellere, si non fuerint idonei, 95.

Peccata mortalia etiam cogitationis homines irae filios et Dei inimicos reddunt, 34. Peccato mortali iustificationis gratia amittitur, quamvis fides non amittatur, 12, et seq. et 15. Peccatum mortale non impedit, quominus minister sacramentum conficiat aut conferat, 18. Peccare iustum in quolibet bono opere, falsum est, 12, et 15. Non peccat qui intuitu divinae mercedis bene operatur, *ibid.*

Peccata omnia venialia nemo vitare potest in tota vita, nisi ex speciali Dei privilegio, quemadmodum de Beata Virgine tenet ecclesia, 15. Iusti, licet in peccata venialia cadant, non propterea desunt esse iusti, 11. Non peccant qui ante iustificationem non disponere se nituntur ad gratiam, 14. Gehennae metus, per quem ad misericordiam Dei de peccatis dolendo confugiunt vel a peccato abstinemus, peccatum non est, *ibid.* Peccatorum odium et detestatio sunt dispositio ad iustitiam, 9, seq. Contritio necessaria est ad impetrandam veniam peccatorum, 33. Sine poenitentia peccata non remittuntur, 35. Peccata non remittuntur, nisi gratis divina misericordia propter Christum, 11. Baptismi sola recordatione non dimittuntur peccata, neque minuuntur, 18. Peccata remittendi et retinendi potestas Apostolis et eorum successoribus concessa, 32. Non ita remittuntur peccata, ut nullus remaneat reatus poenae temporalis exsolvendae vel in hoc saeculo vel in futuro in purgatorio, 15. Ad remissionem peccatorum asequendam, non est homini necessarium, ut certo credat peccata sibi esse remissa, 14. Nemini peccatorum remissionis fiduciam et certitudinem iactanti, et in ea soluscenti peccata dimitti, vel dimissa esse dicendum est, 11. Vana haec est et ab omni pietate remota fiducia, *ibid.* Nemo ita de se praesumere debet, ut credat, se amplius peccare non posse, 12. Quod confessionem peccatorum, vide Confessio.

Peccatorum sola remissione, exclusa gratia et caritate, homines non iustificatur, 14. Per baptismum plenam et integram peccatorum omnium remissionem consequimur, 33. Et per eum totum id tollitur, quod veram et propriam peccati rationem habet, 6.

Peccato originali liberum arbitrium non fuit amissum vel extinctum, 14. Peccatum originale per meritum

Christi tollitur, 5. Peccati originalis labor intacta Maria, 6.

Perseverantiae donum usque in finem de certo habiturus nemo dicit, 12. De perseverantiae munere nemo sibi certi aliquid absoluta certitudine pollicetur, *ibid.* Iustificatus sine Dei auxilio non potest in accepta iustitia perseverare, sed potest cum illo, 14.

Poenitentiae sacramentum ad salutem necessarium, 32. Et ad peccatorum remissionem, *ib.* Eiusdem sacramenti institutio, 32, et 38. Illud instituit Christus pro iis, qui post baptismum in peccata labuntur, 12. Per poenitentiae sacramentum peccatores rursus possunt iustificari, *ib.* Sine hoc qui lapsus est amissam iustitiam non potest recuperare, 15. Poenitentia laboriosius quidam baptismum nuncupatur, 33. Poenitentia Christiani hominis post lapsum multum differt a baptismali, 12, 33, et 38. Quid in ea contineatur, 12.

Poenitentiae sacramenti forma, 33. Eiusdem materia, seu partes, contritio, confessio et satisfactio, *ibid.* et 38. Ipsius effectus reconciliatio cum Deo, 33. Quis sit minister sacramenti poenitentiae, 35, et 39. Sacerdotes, etiam mortali peccato teneantur, per virtutem Spiritus sancti in ordinatione collatam, tanquam Christi ministri, functionem remittendi peccata exercent, 35, et 39. Prave sentiunt qui in malis sacerdotibus hanc potestatem non esse coadventum, 35.

Poenitentiae sacramentum non tota semper dimittitur poena temporalis, 12. Poenitentia culpa non ita remittitur, ut nullus remaneat reatus poenae temporalis exsolvendae, 15. Poenitentiae sacramentum non est forum irae vel poenarum, 36. Canones de poenitentiae sacramento, 38, et seq.

Cetera quae in verbo Contritio, Confessio et Satisfactio. Poenitentiam publicam oportet iungi publice peccantibus, 77. Episcopus tamen hanc in aliam secretam commutare poterit, *ibid.*

Poenitentiarum in cathedralibus institutio, *ibid.* Qualis esse debeat, *ibid.* Dum quales in ecclesia audiet, interim praesens in choro cessatur, *ibid.*

Pontifex maximus Dei in terris vicarius, 15. Ipsius suprema auctoritas, 16. Salva semper in omnibus, 19, et 99. Suprema ipsi potestas in ecclesia universa tradita, 35. Et veram obedientiam omnes spondeant, 92.

Pontifices maximi causas aliquas criminum graviore suo poterunt peculiari iudicio reservare, 35.

Pontifex maximus cognoscat de causis episcoporum graviore, 31, 76, et seq. Praelati absentes Romano Pontifici denunciandi, 16. Ab ipso puniendi contumaces in absentia, *ib.* Et episcopi concubinarij, 97.

Pontificum constitutionibus debitam praesentem principem observantiam, 99. Inconsulto summo Pontifice nihil novum aut in ecclesia inusitatum decernatur, 85. Goadiutor praelato non detur, nisi causa primo a summo Pontifice cognita, 94. Librorum suspectorum vel perniciosorum iudicium summo Pontifici reservatum, 100. Cathedralis ecclesiae redditus tenuioris vel alius uniet, vel novis proventibus augebit, 79. Pro ut ipsi videbitur, resignantium necessitatibus providebit, 81. Universitates immediate sibi subiectas salubriter visitari et reformari curabit, 92. Curabit, ut concilii dubia explicentur, 101.

Praecedentiarum controversias episcopus componat, 88. Praecedentis in concilio nulli generatum praedictum, 2, et 100.

Praecepta Dei ab omnibus observari debent, 11, et 14. Ad observandum non sunt impossibilia, 14. Qui affirmat ea nihil ad christianos pertinere, anathematizatur, 11, et 14. Baptizati tenentur observare praepcepta ecclesiae, 14, 18.

Praedestinatorum in numero se esse nemo certo statuere debet,

42. Justificatus non tenetur ad credendum se certo esse in numero praedestinatorum, 14. Nisi ex speciali revelatione sciri non potest, quos sibi Deus elegerit, 12. Non nisi praedestinitus ad vitam contingere gratiam iustificationis nemo dicat, ceterosque ad malum esse praedestinos, 14.

Praedicatio est episcoporum munus praecipuum, 76. Praedicare tenentur episcopi, archiepiscopi, primates et alii praefati, si legitime impediti non fuerint, 7. Si vero impediuntur, viros idoneos assumere debent ad officium praedicationis exsequendum, ibid. Praedicare debent parochi, ibid., 57, 64, 76, et 149. Quicumque alii curam animarum habentes diebus saltem dominicis et festis solemnibus plebes sibi commissas pascant salutaribus verbis, 7. Et ut id praestet, curent episcopi, ib. Quibus diebus praedicandum, 76. In praedicationibus quid vitandum, ib. Praedicationem interdicit episcopus ei, qui errores aut scandala disseminaverit, 8. Praedicare non permittant episcopi nisi his, qui ipsis noti sunt, et moribus atque doctrina probati, ibid. Praedicare nullus praesumat contradicente episcopo, 76. Praedicare non possunt regulares cuiuscunque ordinis in ecclesiis suorum ordinum, nisi cum approbatione et licentia superiorum, et episcoporum benedictione, 8. In ecclesiis vero, quae suorum ordinum non sunt, etiam episcopi licentiam habere tenentur, quae gratis est concedenda, ibid. Praedicare non praesumant quaeitores eleemosynarii, ibid.

Ad audiendum verbum Dei tenetur unusquisque parochiae suae interesse, 76.

Praefecta quomodo eligenda, 87. Dnohus monasterii nulla praeficiatur, ibid. Praefecta monasterii ante mensem certiorum faciat episcopum de professionis tempore, 89.

Praefati laorent, et ministerium suum impleant, 16. Ovium suorum custodiae incumbant, ibid. Greges sibi commissos mercenarium more non deserant, ibid. Cetera quoad residentiam quaere in verbis Residentia et Absentia. Praefati praedicare tenentur, 7. Praefati conduntur non detur sine urgenti necessitate, 94.

Praefati prudenter ac diligenter intendant ad corrigendum subditorum excessus, 16. Quilibet saeculares clericos de eorum excessibus, criminibus et delictis, quoties et quando opus fuerit, etiam extra visitationem corrigendi et castigandi facultatem habeant, 41. Contra clericos sibi non subditos nullus procedat, 42.

Cetera quaere in verbo Episcopus.

Praepositis suis obedire crebri fideles admonentur, 100.

Praesentare ad beneficia non liceat, nisi episcopo loci ordinario, 42, et seq. Ad quaevis beneficia praesentati non admittantur, nisi fuerint prius examinati et idonei reperti, 21. Liceat episcopos praesentatos a patronis repellere, si idonei non fuerint, 95.

Praebendis tenuioribus ecclesiarum cathedralium et collegiarum insignium quomodo providendum, 80.

Presbyter, vide Sacerdos.

Presbyteratus, quaere in verbo Ordines.

Principes catholicos Deus sanctae fidei ac ecclesiae protectores esse voluit, 99. Debitam sacris summorum Pontificum et conciliorum constitutionibus observantiam praestent, ibid. Decreta concilii ab haereticis depravari aut violari non permittant, 101. Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitatem violari non permittant, 99. Quae iuris ecclesiastici sunt venerentur, nec ab ullis laedi patiantur, ibid. Episcopus paterno honore ac debita reverentia prosequatur, 98. Locum ad monachiam in terris suis concedentes excommunicantur, 98, et seq.

Professionibus publicis interesse debent exemptiones ad eas vocati, his tantum exceptis, qui in

strictiori clausura perpetuo vivunt, 88. Mos circumferendi eucharistiam in processionebus pius et religiosus, 27, 29.

Professio in quacunque religione non fiat ante decimum sextum annum expletum, nec qui minori tempore, quam per annum post susceptum habitum in probatione steterit, ad professionem admittatur, 89. Professio autem antea facta sit nulla, ibid. Finito tempore novitatus, superiores novitatus, quos habiles invenerint, ad profitemdum admittant, aut e monasterio eos eiciant, ibid. Nihil ex novitii bonis monasterio tribuatur ante professionem, quin potius abeuntibus ante professionem omnia restituantur, quae sua erant, ibid. Nulla renunciatio aut obligatio facta valet, nisi cum licentia episcopi; fiat intra duos menses proximos ante professionem, nec sortiat effectum, nisi secuta professione, ibid. Regularis habitum volens dimittere non audiatur nisi intra quinquennium tantum a die professionis, 90.

Professionis virginum libertati providetur, 89. Ad professionem emittendam quicumque mulierem coegerint excommunicantur, ibid. Item qui eam sine iusta causa impederint, 90. Ante mensem praefecta certiorum faciat episcopum de professionis tempore, 89. Ante professionem virginis voluntas ab episcopo diligenter exploranda, ac coacta, an seducta sit, an sciat quid agat, ibid.

Promotos per saltum, si non ministraverint, episcopo ex legitima causa potest dispensare, 67. Promoti ad maiores ecclesiae munus consecrationis suscipiant, 20, et 65.

Protestantibus conceditur salvas conductus, 31. Ipsi conceditur salvas conductus amplioris formae, ut omnis cunctandi diutius causa ipsis adimatur, 43, et seq. Tertius illis conceditur salvas conductus et quibuscunque aliis, 49, et seq. Protestantium adventum magno desiderio expectavit Tridentina synodus, 31. Si venerint, humaniter excipiendi et benigne audiendi, 43. Eorum causa definitio aliquot articulorum differtur, 31, 48, et seq. Nulla spes restat illos amplius adventuros, 101.

Puella, volens habitum regularem suscipere, maior duodecim annis sit, 89. Exploretur ab episcopo ante professionem, ibid. Quicumque puellam coegerint ad ingrediendum monasterium excommunicantur, ib. Item qui eam sine iusta causa impederint, 90.

Pueri in singulis parochiis docendi, 76.

Purgatorii veritas, 84. De ipso sana ecclesiae doctrina teneatur et doceatur, ibid. Apud rudem vero plebem difficiliore ac subtiliores quaestiones, quaeque ad aedificationem non faciunt, a popularibus concionibus secludantur, ibid. In certa item vel quae falsi specie laborant non evulganda aut tractanda, ibid. Ea vero, quae ad curiositatem quandam aut superstitionem spectant, vel turpe lucrum sapiunt, tanquam scandala et delictum offensivula prohibentur, ibid.

Peccatori poenitenti culpa non ita remittitur, ut nullus remaneat reatus poenae temporalis exsolvendae vel in hoc saeculo, vel in futuro in purgatorio, 15. Anima in purgatorio detentae iuvare possunt, 84.

Q.

Quaestores eleemosynarii praedicare non praesumant, 8. Ipsorum nomen atque usus penitus aboleatur, 55.

Quarta, quae funeralium dicitur, cathedrali seu parochiali ecclesiae persolvatur, 97.

R.

Raptor ac omnes illi consilium, auxilium et favorem praebentes sint ipso iure excommunicati, ac perpe-

tuo infames, omniumque dignitatum incapaces, 75.

Raptor teneatur mulierem raptam dotare decenter iudicis arbitrio, 73. Raptorem inter raptam nullum potest consistere matrimonium, nisi raptam a raptore separata illum in virum habere consenserit, ibid.

Regularium suppellex statui paupertatis, quam professi sunt, conveniat, 86. Regularis bona immobilia vel mobilia non potest possidere, ibid.

Regulares omnes ad regulam, quam professi sunt, praescriptum vitam instituant et componant, 85. Id ut fiat omnis cura et diligentia a superioribus adhibeatur, ibid. Regularium superiores ab episcopo patere admonentur, ut debitam vivendi rationem observent et observari faciant, 55. Regulares ab episcopo visitentur, si eorum superiores non visitaverint, ibid.

Regularis extra monasterium delinquens a suo superiore puniatur episcopo instante, 88, et seq. Sin minus delinquens ab episcopo puniri possit, 89. Regularis sine sui superioris licentia nemini obsequio se subiciat, nec a conventu recedat, 86. Qui a conventu recedunt absque sui superioris licentia puniuntur, ibid. Absentes studiorum causa in conventibus tantum habitent, ib. Regulares degentes extra monasteria visitari, puniri et corrigi possint ab ordinario loci, 16.

Regulares non audiant confessiones saecularium nisi approbante episcopo, 67. Praedicare non possunt in ecclesiis suorum ordinum absque approbatione et licentia superiorum et episcopi benedictione, 8. In ecclesiis vero, quae suorum ordinum non sunt, etiam episcopi licentiam habere tenentur, quae gratis est concedenda, ibid.

Regularium superiores quomodo eligendi, 87. Regulares personae et spectatae virtutis atque sanctitatis monasteriis praeficiantur, 90. Et in provisionibus qualitas singulorum nominatim exprimitur, ibid. Regulares non ordinantur nisi in aetate requisita, nec sine diligenti episcopi examine, 67. Regularibus tantum conferantur beneficia regularia, 42. Regularis quicumque de causa volens habitum dimittere, non audiatur, nisi intra quinquennium tantum a die professionis; et tunc non aliter, nisi causam, quas praetenderit, deduxerit coram superiore suo et ordinario, 90. Quod si antea habitum sponte dimiserit, ad monasterium redire cogatur, et tanquam apostata puniatur, ibid. Nemo etiam regularis transferatur ad laxiorem religionem, ibid. Regularis ad alium ordinem translatus in ordine ipso, ad quem transferatur, sub sui superioris obedientia in claustrum maneat, et ad beneficia saecularia etiam curata omnino incapax existat, 90. Non detur licentia cuiquam regulari neculte ferendi habitum suae religionis, 90. Regulares publicent in suis ecclesiis atque servent censuras et interdicta ab ordinariis promulgata, 88. Servent dies festos, quos in sua dioecesi servandos episcopus praeeperit, ib. Regulares ab eorum instituto et observantia non censeantur amoveri, 91. Quae de regularibus decreta fuerunt a concilio executioni demandantur, ibid. Et ut fiat, provideatur per deputationem aliquorum eiusdem ordinis, ibid.

Regularium capitula, quaere in verbo Capitulum.

Reliquiae sunt venerandae, 85. In ipsarum veneratione omnis superstitionis tollatur, omnis turpis quaestus eliminetur, ibid. Reliquiarum visitatione homines ad comestiones atque ebrietates non abutuntur, ibid. De ipsarum honore fideles diligenter instruendi, ibid. Reliquiae novae non recipiendae, nisi approbante episcopo, iquid. Renunciatio aut obligatio non valet, nisi cum licentia episcopi fiat intra duos menses proximos ante professionem; nec sortiat effectum, nisi secuta professione, 89.

Reservatio casuum, 33, et 39.

Nulla est in articulo mortis, 113. Reservaciones mentales nemini concedendae, 82.

Reservacionibus fructuum non gravetur cathedralis ecclesiae, quorum redditus summam ducatorum mille, et parochiales, quae summam ducatorum centum non excedunt, 80.

Residentia, Praefati mercenarium more greges sibi commissos non deserant, 16. Ad residentiam personalem obligantur ecclesiae praefati, ibid. 64. Obtinentibus in cathedralibus ecclesiis aut collegiatis dignitates, canonicatus, praebendas aut portiones, non liceat ultra tres menses ab eisdem ecclesiis quolibet anno abesse, 79. Quod si secus fecerint puniantur, ib. Beneficium curam animarum habentes discendunt licentiam ultra bimestre tempus non obtineant, nisi ex gravi causa, 64. In scriptis, gratissime concedatur, ib. Et tunc vicarium idoneum ab ordinario approbandum cum debita mercedis assignatione relinquant, ibid. Consuetudo earum ecclesiarum, in quibus non residentes nihil vel minus tertia parte fructuum percipiunt, laudatur, 53.

Ordinarii quibus modis possunt contumaces ad residentiam compellere, 64, et seq. Nulli privilegia perpetua de non residendo suffragentur, 16. Dispensationes vero temporales ex veris et rationalibus causis tantum concessis et coram ordinario legitime probandis in suo robore permanent, ibid. Quibus casibus officium sit episcoporum de idoneis vicariis providere, ibid. Beneficia duo personalem residentiam requirentia eidem non possunt conferri, 81. Concilii decreta de residentia publicentur in conciliis provincialibus et episcopalibus, 65.

Cetera quaere in verbo Absentia.

Resignatio beneficii non admittatur, nisi constituto quod resignans aliunde vivere commode possit, 53. Resignantium necessitatem providebit summus Pontifex, prout ipsi videbitur, 81.

Ritus ecclesiae quare instituti, 57. Non sunt damnandi, 58. In sacramentorum administratione non possunt contemni, omitti, vel mutari, 18. Ritus non adhibeantur in missarum celebratione, nisi ab ecclesia probati ac recepti, 58.

S.

Sacerdos Christus est magnus supremus, 102. Est sacerdos secundum ordinem Melchisedech, 56. Apostolos Christus constituit sacerdotes novi testamenti, ibid., et 57.

Sacerdotes ab episcopi rite ordinati sunt soli ecclesiae presbyteri, 37, 62, et 63. Clavium ministerium habent, 35, et 39. Non ad solvendum duntaxat, sed et ad ligandum, 36, et 39. Christus e terris ascensus ad coelos sacerdotem sui ipsius vicarios reliquit tanquam praesides et iudices, 34. Sacerdotes a peccatis absolvendi potestatem habent, 39, et 67. Cetera quoad absolutio-nem, vide Absolutio.

Sacerdotes sunt sacramenti poenitentiae ministri, 35, et 39. Sunt ministri extremae unctionis, 37, et 39. Etiam si mortali peccato teneantur, tamen per virtutem Spiritus sancti in ordinatione collatam, functionem remittendi peccata exercent, 35, et 39. Praevertant qui in malis sacerdotibus hanc potestatem non esse contentendae, 35. Sacerdotes rite ordinati iterum laici effici non possunt, 62, et 63. A sacerdotibus laici communionem accipiunt, 28. Sacerdotes celebrantes se ipsos communicant, ib. et 29. Sacerdos, qui necessitate urgente absque praevia confessione celebraverit, quam primum confiteatur, 28. Sacerdoti vago et ignoto missas non liceat celebrare, 58.

Cetera quaere in verbo Clerici.

Sacerdotium a Domino Salva-

tore nostro institutum quid sit, 62, et 63. Divina res est, 62. Per Christi mortem sacerdotium eius non exstinctum, 56.

Cetera quære in verbo *Ordines*.

Sacramenta novae legis a Jesu Christo fuerunt instituta, 17. Quænam sint, ibid. A sacramentis antiquæ legis differunt, ibid. Non fuerunt instituta propter solam fidem nutriendam, ibid.

Continent et conferunt gratiam, ibid. Et ex opere operato illam conferunt, 18. De sacramentorum virtute et efficacia nemo dubitare debet, 11. Sacramenta non sunt signa tantum externa, 17. Sunt symbolum rei sacræ et invisibilis gratiæ forma visibilis, 26. Sacramentorum vis et usus populo explicetur, 77.

Sacramenta sunt ad salutem necessaria, 17. Non sunt adeo paria inter se, ut nulla ratione aliud sit alio dignius, ibid.

Christiani omnes non habent potestatem administrandi sacramenta, 18. Ad sacramenta conficienda et conferenda requiritur in ministris intentio saltem facienti quod facit ecclesiæ, ibid. Sacramentum conficit minister aut confert, etiam existat in peccato mortali, ibid. Ritus ecclesiæ in sacramentorum administratione non possunt contemni, omitti vel mutari, ibid. In sacramentorum dispensatione potest ecclesiæ statuere vel mutare quæ magis expedire iudicat, 51. De sacramentis in genere canones, 17.

Salvus conductus conceditur protestantibus, 31. Ipsi tenor, ibid. Alius amplioris formæ ipsis conceditur, 43. Cuius tenor, ibid., et seq. Tertius conceditur salvus conductus germanicæ nationi et aliis quibuscumque, 49, et seq. Ipsi tenor, ibid.

Sancti orationes suas Deo pro hominibus offerunt, 84. Bonum atque utile est suppliciter eos invocare, ibid. Qui aliter asserunt impio sentiunt, et ab ecclesiâ damnantur, ibid. Sanctorum reliquiæ et imagines venerandæ, ibid. Circa illas omnis superstitio tollatur, 85. Sanctorum celebratione ac reliquiarum visitatione homines ad comessationes atque ebrietates non abutantur, ibid. De sanctorum intercessione et invocatione fideles diligenter instruendi, 84. Missæ in honorem et memoriam sanctorum possunt celebrari, 56. Illis vero non offerendæ, sed Deo soli, ibid.

Sanctimonialia, vide *moniales*.

Satisfactio est Dei cultus, 39. Est pars poenitentiae, 33, et 38. Ipsi necessitas, 36, et 38. Eiusdem sunt plurimi fructus, 36.

Satisfactio, quam pro peccatis exsolvimus, non ita est nostra, ut non sit per Christum Jesum, 36. Debent sacerdotes, quantum spiritus et prudentia suggererint, pro qualitate criminum et poenitentium facilitate, salutare et convenientes satisfactiones iniungere, ibid. Non solum poenitentia a nobis sponte susceptis, aut sacerdotis arbitrio impositis, sed etiam temporalibus flagellis a Deo inflictis et a nobis patienter toleratis apud Deum Patrem per Christum satisfacere valeamus, 36, et 39.

Scholarium privilegia, 7, 41, 65, 94. Scholares pauperes grammaticam gratis doceantur, 7.

Scriptura sacra emendatissime imprimatur, 4. Editio vulgata pro authentica habetur, ibid.

Sacrorum librorum Index, ne cui dubitatio suboriri possit quinam sint, qui ab ipsa synodo suscipiuntur, 4. Sacræ scripturæ libri, sicut et super illis annotationes et expositiones non imprimantur sine nomine auctoris, 4. Sed antea examinentur, ibid. Quin contrario delinquant puniantur, ibid. Probatio in scriptis detur, gratis fiat, et in fronte libri appareat, 5. Sacrorum librorum interpretationes contra sensum, quem tenet ecclesiâ, prohibeantur, 4. Ipsorum auctores pro ordinariis declarandi et puniendi, 5. Sacræ scripturæ verba et sententiæ ad profana non convertantur, ibid. Sacræ scripturæ lectio vellectores, vide *lectio*.

Sedis apostolicæ auctoritas salva intelligitur, 16, et 99.

Seminaria, vide *Collegia*.

Simoniaca labe prohibetur, 53, 58, 80, 82.

Societatis Jesu instituto nihil innovatur quoad professiones clericorum, 89.

Spes est dispositio ad iustitiam, 9. Spes est necessaria ad perfectam unionem cum Christo, et ad vitam æternam assequendam, 10. Spem firmissimam in auxilio Dei omnes collocare et reponere debent, 12. Sperare debent iusti æternam retributionem, 12, 13, et 15.

Spiritus sanctus partitur singularis, prout vult, et secundum propriam cuiusque dispositionem et cooperationem, 10. Sine præveniente ipsius inspiratione et adiutorio homo non potest facere quod oportet, ut ei iustificationis gratia conferatur, 13.

Subdiaconatus necessarius est ut quis in capitulo vocem habeat, 60. Cetera quære in verbo *Ordines*. Superstitio veræ pietatis falsam imitatrix, 58. Superstitiones tollantur, ibid. 84, 85.

Suspensio. A susceptis ordinibus suspendere potest episcopus suos clericos, quos minus idoneos et capaces repererit, 40. Suspenditur ab ordinibus seu gradibus non restituitur contra prelati sui voluntatem, 40. Episcopo quando liceat in suspensionibus dispensare, 77.

Symbolum fidei, quo sancta Romana ecclesiâ utitur, 3.

Synodus, vide *Concilium*.

T.

Tabernæ. A tabernis clericis abstineant, 79.

Testes necessarii in celebratione matrimonii, 71, et seq.

Testes quinam recipiendi in causa criminali contra episcopum, 31. Gravioribus poenis mulctentur, si odio, temeritate, aut cupiditate aliquid deposuerint, ibid.

Tonsura, vide *Ordines*. Transsubstantiatio quid sit, 27, et 28.

Tridentina Synodus, vide *Concilium*.

U.

Uniones beneficiorum validæ quales sunt, 20. Ab ordinariis examinentur, ibid., et 95. Nulla causa fiat unio beneficii unius diocesis cum alterius diocesis beneficio, 42. Uniones perpetuas beneficiorum facere possunt episcopi propter earum paupertatem, et in ceteris casibus a iure permissis, 54. Uniones fiant ecclesiarum vicinarum redditus tenuioris, 79. In istis unionibus quid observandum, ibid.

Universitatum privilegia, 21, 44, 94. Si quæ in universitatibus correctione et reformatione digna fuerint, ab eisdem, ad quos spectat, emendantur et statuuntur, 92. Universitates vero immediate summi Romani Pontificis protectioni et visitationi subiectas, sua beatitudo salubriter per eius delegatos visitari et reformari curabit, ibid.

Ab universitatibus recipiantur decreta concilii Tridentini, 92. Et ad eorum normam magistri et doctores ea, quæ catholicæ fidei sunt, doceant et interpretentur, ibid.

Usurpator bonorum ecclesiasticorum anathemati subiacet, 61. Quod si ecclesiæ patronus fuerit, etiam iure patronatus eo ipso privatus existat, ibid.

Uxores plures habere non licet, 70.

V.

Venationes. A venationibus illicitis clerici abstineant, 79.

Vestis laicales non deferant clerici, 41, et 59. Illas deferant proprio congruentes ordini, 41. Vestitu decenti utantur canonici, 79.

Vicarius est Pontifex Maximus Dei in terris, 15. Sacerdotes sunt Christi vicarii, 34.

Vicarius episcopalis sit saltem in iure canonico doctor vel licentiat, 80. Episcopo noviter promoti rationem reddat administrationis, 81.

Vicarii idonei deputentur ut cura animarum nullatenus negligatur, 16, 20, 54, et 81. Discessuri vicarium idoneum relinquunt ab ordinario approbandum, 64.

Virginitas est beatorum matrimonio, 71.

Virgo Maria peccati originalis labe immunis, 6. Privilegio speciali omnia vitavit peccata, 15.

Visitatio quid sit finis, 75. Paterna caritate, Christianoque zelo fiant, 76. Quid in visitationibus sit observandum, quid accipiendum, ibid.

Visitari curabit summus Pontifex universitates immediate sibi subiectas per eius delegatos, 92. Metropolitanani per se ipsos visitent propriam diocesim, 75. Quæ ab episcopis visitantur, quære in verbo *Episcopus*.

In omnibus iis, quæ ad visitationem spectant, ius et potestatem habent episcopi ea ordinandi, moderandi, puniendi et exsequendi, quæ ipsa necessaria videntur, 78. Pia loca, quæ sub regum immediata protectione sunt, non visitantur sine eorum licentia, 60. Visitatores inferiores ab episcopo approbandi, 75, et seq. Visitatio facta infra mensem teneantur episcopo reddere rationem, ibid. Per se ipsos archidiaconi visitent ubi visitationem exercere legitime consueverunt, ibid. Superiores ordinum episcopis non subiecti, quibus est in aliâ inferiora monasteria prioratave legitima iurisdictione, ea visitent, etiam si commendata existant, 90. Visitentur ipsa monasteria, quæ sunt ordinum capita, ibid.

Voluntatum ultimarum sint exsecutores episcopi, 60. Commutationes ultimarum voluntatum non nisi ex iusta causa fieri debent, ibid. Examinentur ab episcopis, priusquam exsecutioni demandentur, ibid.

Vota facta post baptismum non sunt irrita, 18. Vota regularium ab eisdem fideliter observentur, 85. Votum castitatis impedit, ne matrimonium contrahatur, 71.

Cap. VI. Non citetur personaliter episcopus, nisi depositionis aut privationis causa.
 Cap. VII. Qualitates testium contra episcopum describuntur.
 Cap. VIII. Graves episcoporum causae a Pont. max. cognoscantur. Decretum prorogationis quatuor articulorum de sacramento eucharistiae, et salvi conductus protestantibus dandi.
 Salvus conductus datus protestantibus.

SESSIO XIV.

Doctrina de ss. poenitentiae et extremae unctionis sacramentis.
 Cap. I. De necessitate et institutione sacramenti poenitentiae.
 Cap. II. De differentia sacramenti poenitentiae et baptismi.
 Cap. III. De partibus et fructu huius sacramenti.
 Cap. IV. De contritione.
 Cap. V. De confessione.
 Cap. VI. De ministro huius sacramenti, et absolutione.
 Cap. VII. De casuum reservatione.
 Cap. VIII. De satisfactionis necessitate et fructu.
 Cap. IX. De operibus satisfactionis.
 Doctrina de sacram. extremae unctionis.
 Cap. I. De institutione sacramenti extremae unctionis.
 Cap. II. De effectu huius sacramenti.
 Cap. III. De ministro huius sacramenti, tempore quo dari debeat.
 Canones XV. De poenitentiae sacramento.
 Canones IV. De sacr. extremae unctionis.
 Decretum de reformatione.
 Prooemium. Episcoporum munus est subditos, praesertim ad animarum curam constitutos admonere officii sui.
 Cap. I. Si prohibiti ascendere ad ordines ascendunt, si interdicti, si suspensi, puniantur.
 Cap. II. Si episcopus quoscunque ordines contulerit sibi non subdito, etiam familiari, sine expresso proprii praelati consensu, uterque decretae poenae subiaceat.
 Cap. III. Episcopus suos clericos ab alio male promotos non admittat ad officia celebranda, nisi praevio examine.
 Cap. IV. Nullus clericus eximatur a correctione episcopi, etiam extra visitationem.
 Cap. V. Conservatorium iurisdictionis certis finibus concluditur.
 Cap. VI. Poena decernitur in clericis, qui in sacris constituti aut beneficia possidentes, decenti sui ordinis veste non utuntur.
 Cap. VII. Voluntarii homicidae nunquam, casuales quo modo ordinandi.
 Cap. VIII. Nulli alienos clericos ex privilegio punire liceat.
 Cap. IX. Beneficia unius dioecesis nullo praetextu uniantur beneficiis alterius.
 Cap. X. Regularia beneficia regularibus conferantur.
 Cap. XI. Translati ad alium ordinem in claustrum sub obedientia maneant, et beneficiorum secularium incapaces existant.
 Cap. XII. Nemo nisi ex fundatione vel detractione ius patronatus obtineat.
 Cap. XIII. Praesentatio fiat ordinario, alias institutio sit nulla.
 Cap. XIV. Tractandum deinceps de missa, ordine et reformatione.

SESSIO XV.

Decretum prorogationis sessionis.
 Salvus conductus datus protestantibus.

SESSIO XVI.

Decretum suspensionis concilii.
 Bulla celebrationis concilii Tridentini sub Pio IV. Pont. max.

SESSIO XVII.

Decretum de celebrando concilio.
 Indictio futurae sessionis.

SESSIO XVIII.

Decretum de librorum delectu, et omnibus concilium fide publica invitandis.
 Indictio futurae sessionis.
 Salvus conductus concessus germanicae nationi in congregatione generali die IV. Martii MDLXII.
 Extensio ad alias nationes.

SESSIO XIX.

Decretum prorogationis sessionis.

SESSIO XX.

Decretum prorogationis sessionis.

SESSIO XXI.

Doctrina de communione sub utraque specie, et parvulorum.
 Cap. I. Laicos et clericos non conscientias non adstringi iure divino ad communionem sub utraque specie.
 Cap. II. Ecclesiae potestas circa dispensationem sacramenti eucharistiae.
 Cap. III. Totum et integrum Christum, ac verum sacramentum sub qualibet specie sumi.
 Cap. IV. Parvulos non obligari ad communionem sacramentalem.
 Canones IV. De communione sub utraque specie et parvulorum.
 Decretum de reformatione.
 Cap. I. Episcopi gratis cum ordines conferant, tum dimissorias et testationales dent, pro quibus eorum ministri nihil prosum, notarii quod in decreto praesinitum est accipiant.
 Cap. II. Arcentur a sacris ordinibus qui non habent unde vivere possint.
 Cap. III. Ratio distributiones quotidianas agendi praescribitur: consuetudo, qua non residentes nihil vel minus tertia parte fructuum percipiunt, laudatur; absentium contumacia puniuntur.
 Cap. IV. Sacramenta per convenientem sacerdotum numerum exhibeantur. Ratio novas parochias erigendi traditur.
 Cap. V. Possint episcopi facere uniones perpetuas in casibus a iure permissis.
 Cap. VI. Imperitis rectoribus vicarii cum parte fructuum pro tempore deputentur; in scandalo perseverantes privati beneficiis possint.
 Cap. VII. Episcopi transferant una cum oneribus ecclesias, quae aequant instaurari, alias vero reparari procurent.
 Cap. VIII. Monasteria commendata, in quibus non viget regularis

observantia, et beneficia quaecunque quotannis ab ordinario visitentur.
 Cap. IX. Quaeorum elemosynarum nomen et usus tollitur. Indulgentias et spirituales gratias ordinarii publicent. Duo de capitulo elemosynas gratis accipiant.
 Indictio futurae sessionis.

SESSIO XXII.

Doctrina de sacrificio missae.
 Cap. I. De institutione sacrosancti missae sacrificii.
 Cap. II. Sacrificium visibile esse propitiatorium pro vivis et defunctis.
 Cap. III. De missis in honorem sanctorum.
 Cap. IV. De canone missae.
 Cap. V. De solennibus missae sacrificii caeremoniis.
 Cap. VI. De missa, in qua solus sacerdos communicat.
 Cap. VII. De aqua in calice offerendo vino miscenda.
 Cap. VIII. De missa vulgari lingua passim non celebranda, et mysteriis eius populo explicandis.
 Cap. IX. Prolegomenon canonum sequentium.
 Canones IX. De sacrificio missae.
 Decretum de observandis, et vitandis in celebratione missae.
 Decretum de reformatione.
 Cap. I. Canones de vita et honestate clericorum innovantur.
 Cap. II. Quinam ad cathedrales ecclesias assumendi.
 Cap. III. Creandae distributiones quotidianae ex tertia parte quotum fructuum; portio absentium quibus cedat; certi casus excepti.
 Cap. IV. In quacunque cathedrali vel collegiata ecclesia maioribus necdum initiati, vocem in capitulo non habeant; quid praestare teneantur ad eas promoti; quive deinceps promovendi.
 Cap. V. Dispensationes extra curiam episcopo committantur, et ab eo examinentur.
 Cap. VI. Circumspecte commutandae ultimae voluntates.
 Cap. VII. Innovatur Cap. Romana de appellationibus in Sexto.
 Cap. VIII. Episcopi pias omnium dispositiones exsequantur; quaecunque pia loca visitent, dummodo non sub immediata regum protectione sint.
 Cap. IX. Administratores quorumcumque piorum locorum reddant rationem ordinario, nisi aliter in fundatione sit cautum.
 Cap. X. Notarii episcoporum examini et iudicio subiaceant.
 Cap. XI. Honorum cuiuscunque ecclesiae, aut pii loci occupatores puniantur.
 Decretum super petitione concessionis calicis.
 Indictio futurae sessionis.

SESSIO XXIII.

Doctrina de sacramento ordinis vera et catholica ad condemnandos errores nostri temporis a sancta synodo Tridentina decreta et publicata.
 Cap. I. De institutione sacerdotii novae legis.
 Cap. II. De septem ordinibus.
 Cap. III. Ordinem vere esse sacramentum.
 Cap. IV. De ecclesiastica hierarchia et ordinatione.
 Canones VIII. De sacramento ordinis.
 Decretum de reformatione.
 Cap. I. Rectorum ecclesiarum in residendo negligentia varie coercetur; animarum curae providetur.
 Cap. II. Ecclesiarum praefecti consecrationis munus intra tres menses suscipiant; consecratio quo loco perageatur.
 Cap. III. Episcopi extra aegritudinem per se ordines conferant.
 Cap. IV. Qui prima tonsura initiandi.
 Cap. V. Ordinandi quibus instructi esse debeant.
 Cap. VI. Aetas quatuordecim annorum ad beneficium ecclesiasticum requiritur; quis privilegio fori gaudere debeat.
 Cap. VII. Examinandi suat ordinandi a viris peritis iuris divini et humani.
 Cap. VIII. Quomodo et a quo unusquisque promoveri debeat.
 Cap. IX. Episcopus familiarum ordinans, conferat statim beneficium re ipsa.
 Cap. X. Episcopis inferiores praelati tonsuram vel minores ordines ne conferant nisi regularibus sibi subditis; nec ipsi, aut capitula quaecunque dimissorias concedant, graviori in decretum peccantibus poena statuta.
 Cap. XI. Interstitia in susceptione minorum ordinum, et certa alia praecipua observanda.
 Cap. XII. Aetas ad maiores ordines requisita; digni dumtaxat assumendi.
 Cap. XIII. Subdiaconi et diaconi ordinatio qualis; eorum munus. Nulli ordines sacri duo conferantur eodem die.
 Cap. XIV. Quinam ad presbyteratum assumendi; assumptorum munus.
 Cap. XV. Nullus confessiones audiat, nisi ab ordinario approbatus.
 Cap. XVI. Arcentur ab ordinibus ecclesiis inutilis et vagi.
 Cap. XVII. Qua ratione exercitia minorum ordinum repetenda.
 Cap. XVIII. Forma erigendi seminarium clericorum, praesertim tenuiorum; in cuius erectione plurima observanda de educatione promovendorum in cathedralibus et maioribus ecclesiis.

SESSIO XXIV.

Doctrina de sacram. matrimonii.
 Canones XII. De sacramento matrimonii.
 Decretum de reformatione matrimonii.
 Cap. I. Matrimonii sollemniter contrahendi forma in conc. Lateran. praescripta innovatur; quoad proclamationes dispensare possit episcopus. Qui aliter, quam praesentibus parochis et duobus vel tribus testibus contrahit, nihil agit.
 Cap. II. Inter quos cognatio spiritualis contrahatur.
 Cap. III. Publicae honestatis impedimentum certis limitibus coarctatur.
 Cap. IV. Affinitas ex fornicatione ad secundum gradum restringitur.
 Cap. V. Ne quis intra gradus prohibitos contrahat; quae ratione in illis dispensandum.
 Cap. VI. In raptore animadvertitur.
 Cap. VII. Vagi matrimonio caute iungendi.
 Cap. VIII. Concubinatus poenis gravissimis puniuntur.
 Cap. IX. Ne domini temporales aut magistratus quidpiam libertati matrimonii contrarium moliantur.
 Cap. X. Nuptiarum sollemnitates certis temporibus prohibentur.

- Decretum de reformatione.
 Cap. I. Norma procedendi ad creationem episcoporum et cardinalium.
 Cap. II. Synodi provinciales quolibet triennio, dioecesanæ quotannis celebrentur; qui eas cogere, quive illis interesse debeant.
 Cap. III. Qua ratione visitatio per praelatos faciendâ.
 Cap. IV. Prædicationis munus a quibus quando obeundum. Ecclesia parochialis ad audiendum verbum Dei adenda. Nullus contradicente episcopo prædicet.
 Cap. V. Causæ criminales contra episcopos, maiores a solo summo Pont., minores a concilio provinciali cognoscantur.
 Cap. VI. Datur episcopis potestas circa irregularitatem et suspensionum dispensationes et criminum absolutiones.
 Cap. VII. Sacramentorum virtus, antequam populo administraretur, ab episcopis et parochis explicetur. Inter missarum solennia sacrae paginae explanentur.
 Cap. VIII. Publice peccantes publice poeniteant, nisi episcopo aliter videatur. Poenitentarius in cathedralibus instimendus.
 Cap. IX. A quo visitari debeant ecclesiae saeculares nullius dioecesis.
 Cap. X. Executio visitationis a subditis ne suspendatur.
 Cap. XI. Honorarii tituli, aut privilegia particularia, episcoporum iuri nihil detrahant. Cap. Quum capella de privilegiis, innovatur.
 Cap. XII. Quales esse debeant promovendi ad dignitates et canonicatus cathedralium ecclesiarum; quidve promoti præstare teneantur.
 Cap. XIII. Quomodo tenuioribus cathedralibus ecclesiis et parochiis consulendum. Parochiae certis finibus distinguendae.
 Cap. XIV. Ne quis admittatur ad possessionem beneficij aut distributionum, cum fructuum distributione in usus non pios convertenda.
 Cap. XV. Ratio augendi tenues præbendas ecclesiarum cathedralium et collegiatarum insignium.
 Cap. XVI. Quid muneris incumbat capitulo sede vacante.
 Cap. XVII. Beneficiorum collationi et plurium retentioni modus statuitur.
 Cap. XVIII. Ecclesia parochiali vacante deputandus ab episcopo vicarius, donec illi provideatur de paroco; nominati ad parochiales qua forma et a quibus examinari debent.
 Cap. XIX. Mandata de providendo, expectativæ, et aliæ huius generis antiquentur.
 Cap. XX. Ratio tractandi causas ad forum ecclesiasticum pertinentes præscribitur.
 Cap. XXI. Declaratur, ex certis verbis supra positis non immutari solitam rationem tractandi negotia in generalibus conciliis.
 Indictio futuræ sessionis.

SESSIO XXV. ET ULTIMA.

- Decretum de purgatorio.
 De invocatione, veneratione et reliquiis sanctorum et sacris imaginibus.
 De regularibus et monialibus.
 Cap. I. Regulares omnes ad regulæ, quam professi sunt, præscriptam vitam instituant; id ut fiat superiores sedulo curent.
 Cap. II. Proprietas regularibus omnino prohibetur.
 Cap. III. Omnia monasteria quæ hic non prohibentur, possunt possidere bona immobilia. Numerus personarum in illis pro modo facultatum aut elemosinarum constituendus. Nulla sine licentia episcopi erigenda.
 Cap. IV. Regularis sine superioris licentia nec se obsequio alterius loci aut personæ subiciat, nec a conventu recedat; absens studiorum causa in conventibus commoretur.
 Cap. V. Clausurae monialium, præsertim quæ extra urbes agunt, provideatur.
 Cap. VI. Ratio eligendi superiores.
 Cap. VII. Quæ et quomodo in abbatissas et quocunque nomine præfectas eligendæ; duobus monasteriis nulla præficiatur.
 Cap. VIII. Regime monasteriorum non habentium ordinarios regulares visitatores quomodo instituendum.
 Cap. IX. Monasteria monialium immediate subiecta sedi apost. ab episcopo regantur; alia vero a deputatis in capitulis generalibus vel aliis regularibus.
 Cap. X. Moniales unoquoque mense confiteantur et communiceant; de confessario extraordinario iis ab episcopo provideatur. Apud illas extra publicam ecclesiam eucharistia non conservetur.
 Cap. XI. In monasteriis, quibus imminet cura personarum saecularium, præter illas, quæ sunt de illorum familia, visitet episcopus, et eidem curæ præficiendas examinet, certis exceptis.
 Cap. XII. Conformentur regulares saecularibus in observatione censurarum episcopali et fastorum dioecesis.
 Cap. XIII. Controversias de præcedentia et vestigio componat episcopus. Exempti non in strictiori clausura viventes ad supplicationes publicas accedere compellantur.
 Cap. XIV. Regulari publice delinquenti poena a quo irroganda.
 Cap. XV. Professio non fiat nisi anno probationis exacto, et decimo sexto ætatis completo.

- ib. Cap. XVI. Renunciatio aut obligatio facta ante duos menses proximis professioni sit nulla. Finita probatione novitii aut profiteantur, aut eiciantur. In pio clericorum soc. Jesu instituto nihil innovatur. Cavetur, ne quid ex bonis novitii monasterio tribuatur ante professionem. ib.
 Cap. XVII. Puella maior duodecim annis, si habitum regularem suscipere voluerit, exploretur ab ordinario; iterumque ante professionem. ib.
 Cap. XVIII. Ne quis, præterquam in casibus a iure expressis, cogat mulierem ad ingrediendum monasterium, aut ingredi volenti prohibeat. Poenitentium seu convertitarum constitutio, nes serventur. ib.
 Cap. XIX. Quomodo in causis deficientium a religione procedendum. 90
 Cap. XX. Superiores ordinis episcopi non subiecti inferiora monasteria visitent ac corrigant, etiam commendata. ib.
 Cap. XXI. Monasteria regularibus conferantur. Ordinum capita nemini in posterum commendentur. ib.
 Cap. XXII. Prædicta de reformatione regularium nulla mora interposita observentur. 91
 Decretum de reformatione. ib.
 Cap. I. Cardinales et omnes ecclesiarum praelati modestam suppellectilem et mensam habeant; consanguineos familiaresque suos ex bonis ecclesiae non augeant. ib.
 Cap. II. A quibus nominatim decreta concilii solenniter recipi et doceri debeant. 92
 Cap. III. Excommunicationis gladio temere non utendum; ubi executio realis aut personalis fieri potest, a censuris abstinendum; iisque civili magistratui se immiscere nefas est. ib.
 Cap. IV. Ubi nimis est missarum faciendarum numerus, statuunt episcopi, abbates et generales ordinum, quod expedire iudicaverint. 93
 Cap. V. Rebus bene constitutis et annexum onus habentibus nihil detrahatur. ib.
 Cap. VI. Qui se gerere debeat episcopus quoad visitationem capitulorum exemptorum. ib.
 Cap. VII. Accessus et regressus ad beneficia tolluntur; coadiutor quomodo, cui et ex qua causa concedendus. 94
 Cap. VIII. Administratorum hospitalium munus; eorum negligentia a quibus et qua ratione coercenda. ib.
 Cap. IX. Quomodo probandum ius patronatus; cui deferendum munus patronorum; accessiones vitæ; quibus id iuris non acquiratur. 95
 Cap. X. Iudices a synodo designandi, qui delegentur a sede apostolica. A quibus et ordinariis causæ breviter terminandæ. 96
 Cap. XI. Variæ locationes bonorum ecclesiasticorum prohibentur; quaedam factæ irritantur. ib.
 Cap. XII. Decimæ integre persolvendæ; eas subtrahentes excommunicandi. Rectoribus ecclesiarum tenuium pie subveniendum. ib.
 Cap. XIII. Quartam funeralium cathedralium vel parochialium ecclesiarum recipientur. 97
 Cap. XIV. Præscribitur ratio procedendi in causis clericorum concubinariorum. ib.
 Cap. XV. Filii clericorum illegitimi a quibusdam beneficiis arcendi. ib.
 Cap. XVI. Beneficia curata non convertantur in simplicia, et in quem translata fuerit cura animarum, assignetur congrua portio. Vicariæ cessent, cura ad titulos revocata. 98
 Cap. XVII. Episcopi dignitatem suam morum gravitate commendent, nec cum regum ministris, regulis aut baronibus indigna demissione se gerant. ib.
 Cap. XVIII. Canones ad amussim serventur; si quando in eis dispensandum, id valide, mature et gratis fiat. ib.
 Cap. XIX. Monomachia poenis gravissimis punitur. ib.
 Cap. XX. Quæ sunt iuris ecclesiastici principibus saecularibus commendantur. 99
 Cap. XXI. In omnibus salva sedis apost. auctoritas maneat. ib.
 Decretum de continuanda sessione in diem sequentem. ib.
 Sessionis ultimæ continuatio.
 Decretum de indulgentiis. 100
 De mortificatione carnis, ieiuniis et diebus festis. ib.
 De libris vel suspectis, vel perniciosis. ib.
 Ex loco assignato oratoribus declaratur nullum cuiquam fieri præiudicium. ib.
 De decretis concilii recipiendis et observandis. ib.
 Recitatio decretorum concilii sub Paulo III., et Julio III. 101
 Finis datur concilio Tridentino. Confirmatio petenda a beatissimo Romano Pontifice. ib.
 Aclamationes Patrum in fine concilii. ib.
 Oratio habita in ultima sessione concilii Tridentini a R. P. D. Hieronymo Ragazono Veneto, episcopo Nazianzeno, et coadiutore Famaugustano. Hic summam recensentur omnia in concilio Tridentino definita, quæ ad pie credendum et ad bene vivendum pertinent. 102

P A R S A L T E R A
 COMPLECTENS VARIA
 AD CONCILIUM TRIDENTINUM
 SPECTANTIA.

Confirmatio concilii Tridentini.	106	Eugenius IV. Ex lib. V. Extravagantium communium tit. de privile- giis, cap. 3. Divina.	122
Bulla S. D. N. Pii, divina providentia Papae quarti, super confir- matione oecumenici concilii Tridentini.	ib.	Gregorius X. In concilio Lugdunensi. Ex Sexto Decretal. lib. I. tit. VI. de electione et electi potestate, cap. 14. Licet canon.	ib.
Bulla S. D. N. Pii, divina providentia Papae quarti, super declara- tione temporis ad observanda decreta sacri oecumenici concilii Tridentini.	109	Gregorius X. In concilio Lugdunensi. Ex Sexto Decretal. lib. I. tit. XVI. de officio ordinarii, cap. 3. Ordinarii.	123
Motus proprius S. D. N. Pii, divina providentia Papae quarti. Depu- tantur octo cardinales, qui faciant observari constitutiones et ordinationes a Pio IV. editas, nec non decreta sacri oecumenici concilii Tridentini.	110	Gregorius X. In concilio Lugdunensi, ex Sexto Decretal. lib. III. tit. XX. de censibus, exactionibus et procuracionibus, cap. 2. Exigit.	ib.
Bulla S. D. N. Pii, divina providentia Papae quarti, super forma iura- menti professionis fidei.	ib.	Innocentius III. In concilio Lateranensi. Ex lib. I. Decretal. tit. XXXI. de officio iudicis ord., cap. 15. Inter cetera.	ib.
Bulla S. D. N. Pii, divina providentia Papae quarti, quo revocantur privilegia, exemptiones, facultates, immunitates, dispensatio- nes, conservatoriae, indulta etc., quibuscumque locis et personis concessa in his, in quibus statutis et decretis sacri concilii Tridentini contrariantur.	ib.	Innocentius III. In concilio Lateranensi. Ex lib. III. Decretal. tit. V. de praebendis et dignitatibus, cap. 28. De multa.	124
Regulae decem de libris prohibitis per patres a Tridentina synodo delectos concinnatae, et a Pio Papa IV. comprobatae.	112	Innocentius III. Ibidem. cap. 29. Grave nimis.	ib.
Bulla S. D. N. Pii, divina providentia Papae quarti. Approbatio indicis librorum prohibitorum, cum regulis firmatis per Patres a s. concilio Tridentino deputatos; et prohibitio hos libros habendi et legendi.	113	Innocentius III. In concilio Lateranensi. Ex lib. III. Decretal. tit. XXXV. de statu monachorum, cap. 7. In singulis.	ib.
Constitutiones ex antiquo iure desumptae et per concilium Triden- tinum memoratae vel ab ipso speciatim innovatae.	114	Innocentius III. In concilio Lateranensi. Ex lib. IV. Decretal. tit. III. de clandestina desponsatione, cap. 3. Quum inhibito.	125
Concilium Carthaginense. Ex Decreti parte I. dist. XLI. cap. 7. Episcopus.	115	Innocentius III. In concilio Lateranensi. Ex lib. V. Decretal. tit. I. de accusationibus et inquisitionibus et denunciationibus, cap. 24. Qualiter et quando.	ib.
Concilium Chalcedonense. Ex Decreti parte I. dist. LXX. cap. 1. Neminem.	116	Innocentius III. Ex lib. V. Decretal. tit. XXXIII. de privilegiis et excessibus privilegiatorum, cap. 16. Quum capella.	126
Alexander III. In concilio Lateranensi. Ex lib. I. Decretal. tit. VI. de electione et electi potestate, cap. 7. Quum in cunctis.	117	Innocentius III. In concilio Lateranensi. Ex lib. V. Decretal. tit. XXXVIII. de poenitentis et remissionibus, cap. 12. Omnis.	127
Alexander III. Ibid. §. Inferiora.	ib.	Innocentius IV. In concilio Lugdunensi. Ex Sexto Decretal. lib. II. tit. XV. de appellationibus, cap. 3. Romana.	ib.
Alexander III. In concilio Lateranensi. Ex lib. III. Decretal. tit. IV. de clericis non residentibus, cap. 3. Quia nonnulli.	ib.	Innocentius IV. In concilio Lugdunensi, Ex Sexto Decretal. lib. V. tit. VII. de privilegiis, cap. 1. Volentes.	128
Alexander III. Ex lib. III. Decretal. tit. XLVIII. de ecclesiis aedi- ficandis vel reparandis, cap. 3. Ad audientiam.	ib.	Leo X. In concilio Lateranensi. Sess. X. de impressione librorum, Nos ne id.	ib.
Bonifacius VIII. Ex Sexto Decretal. lib. I. tit. II. de rescriptis, cap. 11. Statutum.	118	Sixtus IV. Ex lib. III. Extravagantium communium tit. de reliquiis et veneratione sanctorum, cap. 1. Quum praexcelsa.	129
Bonifacius VIII. Ex Sexto Decretal. lib. III. tit. II. de clericis comu- natis, cap. unic. Clerici, qui cum unicis.	ib.	Sixtus IV. Ibid. cap. 2. Grave nimis gerimus.	129
Bonifacius VIII. Ex Sexto Decretal. lib. III. tit. III. de clericis non residentibus in ecclesia vel praebenda, cap. unic. Consuetu- dinem.	119	Appendix aliorum quorundam documentorum, quae theologiae can- didatis utilis esse videntur.	131
Bonifacius VIII. Ex Sexto Decretal. lib. III. tit. XVI. de statu regu- larium, cap. unic. Periculoso.	ib.	Num. I. Damnatio errorum Wicleffi, Hus et Lutheri.	131
Clemens V. In concilio Viennensi. Ex Clementinis lib. I. tit. VI. de aetate et qualitate et ordine praeficiendorum, cap. 2. Ut il, qui,	120	Articuli damnati Joannis Hus, de quibus supra sit mentio.	133
Clemens V. In concilio Viennensi. Ex Clementinis lib. III. tit. I. de vita et honestate clericorum, cap. 2. Quoniam.	ib.	Bulla Leonis X. contra Lutherum 18. Kal. Julii 1520.	134
Clemens V. In concilio Viennensi. Ex Clementinis lib. III. tit. XI. de religiosis domibus, cap. 2. Quia contingit.	121	Num. II. Damnatio errorum Baianorum etc.	135
		Num. III. Damnatio errorum Jansenii.	138
		Damnatio errorum Paschasii Queshelli.	139
		Sequentium propositiones damnatae.	140
		Pius Episcopus Servus servorum Dei.	145
		Propositiones, doctrinae et sententiae damnatae synodi Pistoriensis.	148
		Pars allocutionis habitae in consistorio secreto die 26. Junii 1805.	163
		Catalogus legatorum, patrum, oratorum et theologorum, qui ad sanctam oecumenicam Tridentinam synodum convenerunt.	165
		Appendix analytica ad concilium Tridentinum.	173
		Index sessionum, decretorum, capitum et summariorum.	191

IMPRIMATUR.

F. Dom. Buttaoni Ord. Praedic. S. P. A. Magr

IMPRIMATUR.

A. Piatti Arch. Trap. Vicess.

Impressit Bernh. Tauchnitz jun.

C O N C O R D I A
DISCORDANTIUM CANONUM,
 AC PRIMUM *)
DE IURE
DIVINAE ET HUMANAЕ CONSTITUTIONIS.

DISTINCTIO PRIMA.
GRATIANUS.

HUMANUM genus duobus regitur, naturali videlicet iure et moribus. Ius naturale est, quod in lege et evangelio continetur, quo quisque iubetur alii facere, quod sibi vult fieri, et prohibetur alii inferre, quod sibi nolit fieri. Unde Christus in evangelio¹⁾: Omnia quaecumque vultis ut faciant vobis homines, et vos eadem facite illis. Haec est enim lex et prophetarum.

Hinc Isidorus in libro V. Etymologiarum c. 2. ait:

C. I. Divinae leges natura, humanae moribus constant.

Omnes leges aut divinae sunt, aut humanae. Divinae natura, humanae moribus constant, ideoque haec discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent. §. 1. Fas lex divina est: ius lex humana. Transire per agrum²⁾ alienum, fas est, ius non est.

Gratianus. Ex verbis huius auctoritatis evidenter datur intelligi, in quo differant inter se lex divina et humana, quum omne quod fas est, nomine divinae vel naturalis legis accipitur, nomine vero legis humanae mores iure conscripti et traditi intelligantur. §. 1. Est autem ius generale nomen, multas sub se continens species.

Unde in eodem lib. Etymolog. c. 3. Isidorus ait:

C. II. Ius genus, lex autem species est.

Ius generale nomen est; lex autem iuris est species. Ius autem est dictum, quia iustum est. Omne autem ius legibus et moribus constat.

C. III. Quid sit lex.
 [Isidor. eod. cap. 3.]

Lex est constitutio scripta.

C. IV. Quid sit mos.
 [Isidor. eod. cap. 3. et lib. II. c. 10.]

Mos^{b)} est longa consuetudo, de moribus tantummodo^{c)} tracta.

N O T A T I O N E S C O R R E C T O R U M .

a) Ac primum: Hoc loco in manuscriptis codicibus magna est varietas. Nam partim nulla est hoc loco inscriptio, partim vero legitur: De iure scripto et non scripto, et quod cui praeponatur, et legum auctoribus et duorum malorum electione, sive dispensatione. Aut: Ac primum de iure constitutionis naturae divinae et humanae^{d)}. Aut: De iure naturae et humanae constitutionis, quam Dominicus de Geminiario agnoscit, et exstat in nonnullis antiquioribus editionibus. Aut: De iure naturae et constitutionis, quae inscriptio maxime videtur convenire tractationi Gratiani, qui saepe ad haec capita revertitur, ut initio distinct. 5. 7. 8. 15. et 11. q. 1. c. si quae causas hunc totum locum indicans scribit: Require in principio, ubi differentia signatur

Dist. I. *) Ed. Bas. — de iure const. nat. et hum.: Edd. Ven. I. II. Nor. — de iure const. nat. hum.: Ed. Arg. 1) Matth. c. 7. v. 12. = C. I. 2) transire per alienum: Isidor. = C. IV. 3) iustitiam: Isidor. = C. V. 4) Secundum Fr. 32. D. de legibus et Tertullianum in libr. de corona militis. — Ivo Pan. l. 2. c. 161. Decr. p. 2.

C. V. Quid sit consuetudo.

[Isidor. *) eod. cap. 3. et lib. II. c. 10.]

Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, quum deficit lex. §. 1. Nec differt, an scriptura, an ratione consistat, quando⁵⁾ et legem ratio commendat. §. 2. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam, quod ratione constiterit, duntaxat quod religiam conveniat, quod disciplinae congruat, quod salutis proficiat. §. 3. Vocatur autem consuetudo, quia in communi est usu.

Gratianus. Quum itaque dicitur: non differt, utrum consuetudo scriptura, vel ratione consistat, apparet, quod consuetudo est partim redacta in scriptis, partim moribus tantum utentium est reservata. Quae in scriptis redacta est, constitutio sive ius vocatur; quae vero in scriptis redacta non est, generali nomine, consuetudo videlicet, appellatur.

§. 1. Est autem et alia divisio iuris, ut in eodem libro V. c. 4. testatur Isidorus ita dicens:

C. VI. Quae sint species iuris.
 [Isidor. eod. c. 4.]

Ius⁶⁾ autem aut naturale est, aut civile, aut gentium.

C. VII. Quid sit ius naturale.
 [Isidor. eod. c. 4.]

Ius naturale est commune omnium nationum, eo quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur, ut viri et feminae coniunctio, liberorum successio⁷⁾ et educatio, communis omnium possessio et omnium una libertas, acquisitio eorum, quae coelo, terra marique capiuntur; item depositae rei vel commendatae⁸⁾ pecuniae restitutio, violentiae per vim repulsio. §. 1. Nam hoc, aut si quid huius simile est, nunquam iniustum, sed naturale aequumque habetur.

C. VIII. Quid sit ius civile.
 [Isidor. eod. c. 5.]

Ius⁹⁾ civile, quod quisque populus vel quaeque civitas sibi proprium divina humanaque¹⁰⁾ causa constituit.

inter ius naturale et ius constitutionis. Veruntamen in hac tanta varietate, quae, ut aliae coniecturae mittantur, argumento esse potest, nullam hic a Gratiano ipso positam esse rubricam, satis visum est retenta vulgata lectione ceteras indicare.

C. IV. — b) Mos est: Apud Isidorum haec antecedunt: Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendis vocata est, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est, etc.

C. VII. — c) Successio: In tribus codicibus manuscriptis Isidori et aliquot Gratiani legitur: liberorum susceptio et educatio, quae lectio convenit cum l. 1. D. de iustit. et iure, versic. hinc descendit.

c. 200. — 5) quoniam: Böhm. = C. VI. 6) Ius aut naturale: Isidor. = C. VII. 7) Susceptio: Isidor. Edd. Grial. Madrid. 1591. et Areal. Rom. 1797. — Böhm. 8) Commodatae: Isidor. Edd. cit. — Böhm. = C. VIII. 9) cf. Fr. 9 D. de iust. et iure. — 10) d. h. inspecta causa: Böhm.

C. IX. *Quid sit ius gentium.*

[Isidor. eod. c. 6.]

Ius gentium est sedium occupatio, aedificatio, munitio, bella, captivitates, servitutes, postliminia, foedera, paces,¹⁾ induciae, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita. §. 1. Hoc inde²⁾ ius gentium appellatur, quia eo iure omnes fere gentes utuntur.

C. X. *Quid sit ius militare.*

[Isidor. eod. c. 7.]

Ius militare est belli inferendi solennitas, foederis faciendi nexus, signo dato egressio in hostem vel pugnae commissio; item signo dato receptio; item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur; item stipendiorum modus, dignitatum gradus, praemiorum honor, veluti quum corona vel torques donantur; item praedae decisio, et pro personarum qualitatibus et laboribus iusta divisio, ac principis portio.

C. XI. *Quid sit ius publicum.*

[Isidor. eod. c. 8.]

Ius³⁾ publicum est in sacris et in sacerdotibus et in magistratibus.

C. XII. *Quid sit ius Quiritum.*

[Isidor. eod. c. 9.]

Ius Quiritum est propria Romanorum, quod nulli tenent, nisi Quirites, id est Romani. §. 1. In quo agitur de legitimis hereditatibus, de cretionibus⁴⁾, de tutela, de usuca-pionibus, quae iura apud nullum alium populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum, et in eosdem solos constituta.

DISTINCTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. *Constat autem ius Quiritum ex legibus et plebiscitis et senatusconsultis et constitutionibus principum, et edictis¹⁾ sive responsis prudentum.*

C. I. *Quid sit lex.*

[Isidor. Etym. lib. V. c. 10. et l. II. c. 10.]

Lex est constitutio populi, qua maiores nata simul cum plebibus aliquid sanxerunt.

C. II. *Quid sit plebiscitum.*

[Isidor. eod. c. 11.]

Plebiscita²⁾ sunt, quae plebes tantum constituunt; et vocantur³⁾ plebiscita, quod ea plebs sciat, vel quod sciscitatur et rogat, ut fiant⁴⁾.

C. III. *Quid sit senatusconsultum.*

[Isidor. eod. c. 12.]

Senatusconsultum est, quod tantum senatores populis consulendo decernunt.

C. IV. *Quid sit constitutio vel edictum.*

[Isidor. eod. c. 13.]

Constitutio vel edictum est, quod rex⁵⁾ vel imperator constituit vel edicit⁶⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. — d) Cretionibus: Antea legebatur: *vel contractionibus*, vel *de contractibus*. Emendatum est ex codicibus Isidori tam impressis quam manuscriptis. Quid autem sit cretio, declarat Ulpianus in suis titulis c. 22. et ipsemet Isidorus eod. lib. V. Etymol. cap. 24.

Dist. II. C. IV. — a) Papius: Antea legebatur: *Papius et Pompeius* et paulo post: *Papia et Pompeia*. Emendatum est ex manuscriptis exemplaribus Isidori. Nam in impressis notaverat errorem Alciatus lib. III. dispunct. c. 3. In tabulis autem Capitolinis anno urbis DCCLXI. ex Calend. Jul. suffecti consules numerantur M. Papius et Q. Poppaeus.

Dist. I. C. IX. 11) *foedera pacts*: Edd. ant. coll. omni. 12) *et inde t. g. a., quia*: Isidor. — C. XI. 13) *ex Fr. 1. 2. D. de iust. et iure*.

Dist. II. 1) *edictis senatorum*: Edd. ante correctionem decreti editae excepta ed. Basil. — C. II. 2) *Scita sunt*: Isidor. 3) *vocata scita*: ib. 4) *vel quod aciscit, uti rogata fuit*: ib. — C. IV. 5) *quod tantum rex*: Edd. Romana priores praeter Basil. — Boehm. 6) *ante correctionem legebatur: edidit*. — C. V. 7) *constitutiones*: Ed. Bas.

C. V. *Quae sint responsa prudentum.*

[Isidor. eod. c. 14.]

Responsa prudentum sunt, quae iuriconsulti respondere dicuntur consulentibus: unde et responsa Pauli dicta. Fuerunt enim quidam prudentes et arbitri aequitatis, qui in institutionibus⁷⁾ civilis iuris compositas ediderunt, quibus dis-sidentium lites contentionesque sopirent.

C. VI. *Quae sint tribuniciae vel consulares leges.*

[Isidor. eod. c. 15.]

II. Pars. Quaedam etiam leges dicuntur ab iis, qui condiderunt, ut consulares, tribuniciae, Iuliae, Corneliae. Nam et sub Octaviano Caesare suffecti consules Papius⁸⁾ et Poppaeus legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur *Papia Poppaea*, continens patrum praemia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque imperatore Fal-cidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus extraneis⁹⁾ in testamento legaret, quam ut quarta pars superesset hereditibus, ex cuius nomine lex *Falcidia* nuncupata est.

C. VII. *Quae sit lex satira.*

[Isidor. eod. c. 16.]

Satira¹⁰⁾ vero lex est, quae de pluribus simul rebus loquitur¹¹⁾, dicta a copia rerum et quasi a saturitate: unde et satiram scribere est poemata varia condere, ut Horatii, Iuvenalis et Persii.

C. VIII. *Quae sint Rhodiae leges.*

[Isidor. eod. c. 17.]

Rhodiae leges navalium commerciorum sunt, ab insula Rhodo cognominatae, in qua antiquitus mercatorum usus fuit.

DISTINCTIO III.

GRATIANUS.

I. Pars. *Omnes hae species saecularium legum partes sunt. Sed quia constitutio alia est civilis, alia ecclesiastica: civilis vero forense vel civile ius appellatur, quo nomine ecclesiastica constitutio appelletur, videamus. §. 1. Ecclesiastica constitutio canonis nomine censetur. Quid autem sit canon, Isidorus¹⁾ in lib. VI. Etym. c. 16. declarat dicens:*

C. I. *Quid sit canon.*

Canon graece, latine regula nuncupatur.

C. II. *Unde dicatur regula.*

[Isidor. 2) eod. c. 16.]

Regula dicta est eo quod recte ducit, nec aliquando³⁾ aliquam trahit. Alii vero dixerunt regulam dictam, vel quod regat, vel quod normam recte vivendi praebeat, vel quod distortum pravumque⁴⁾ corrigat.

II. Pars. Gratian. *Porro canonum alii sunt decreta Pontificum, alii statuta conciliorum. Conciliorum vero alia sunt universalis, alia provincialia. Provincialium alia celebrantur auctoritate Pontificis Romani, praesente videlicet legato sanctae Romanae ecclesiae; alia vero auctoritate patriarcharum, vel primatum, vel metropolitanorum eiusdem provinciae. Haec quidem de generalibus regulis intelligenda sunt.*

b) *Extraneis*: Haec dictio non est in Chronico Eusebii a D. Hieronymo latinitate donato ac locupletato (unde haec videtur sumpsisse Isidorus) neque in leg. 1. §. 2. ad leg. Falc. ubi referuntur propria verba ipsius legis. Est tamen apud Isidorum etiam in codicibus manuscriptis.

C. VII. c) *Satira*: In aliquot Gratiani manuscriptis codicibus et uno Isidori legitur: *Satura*, de qua ita Festus: *Satura est cibi genus ex variis rebus conditum; et est lex multis aliis conferta legibus. Itaque in sanctione legum adscribitur: neque per satiram abrogato aut derogato, et alia quaedam in hanc sententiam.*

Böhm. — vulgatam servat ipse Isidorus. — C. VI. 8) *Dictio extraneis abest* ab Isidor. ed. Areval. — *in extremo testamento*: Ed. Ven. I. — C. VII. 9) *eloquitur*: Isid. et Ed. Bas.

Dist. III. C. I. 1) *Anselm. in proem.* — C. II. 2) *Anselm. ib.* 3) *aliquem*: Edd. Lugd. I. II. Paris. Antwerp. 4) *pravumque quid*: Isid. — p. *quicquid*: Anselm.

§. 1. Sunt autem quaedam privatae leges, tam ecclesiasticae quam saeculares, quae privilegia appellantur. De quibus in lib. V. Etym. cap. 18. Isidorus ait:

C. III. Quid sit privilegium.

Privilegia sunt leges privatorum, quasi privatae leges. Nam privilegium inde^{a)} dictum est, quod in privato feratur.

III. Pars. Gratianus. Officium vero saecularium, sive ecclesiasticarum legum est, praecipere quod necesse est fieri^{b)}, aut prohibere quod malum est fieri; vel permittere licita, ut praemium petere, vel etiam quaedam illicita, ut dare libellum repudii, ne fiant graviora. Unde in eod. lib. c. 19. Isidorus scribit dicens:

C. IV. Quod sit officium legis.

Omnis autem lex aut permittit aliquid, ut: vir fortis petat praemium; aut vetat, ut: sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat; aut punit, ut: qui caedem fecerit, capite plectatur; eius enim praemio aut poena vita moderatur humana; divina^{c)} autem praecipit^{d)}, ut: Diliges Dominum Deum tuum.

DISTINCTIO IV. GRATIANUS.

I. Pars. Causa vero constitutionis legum est humana. coercere audentiam et nocendi facultatem refrenare, sicut in eod. lib. V. c. 20. Isidorus^{e)} testatur dicens:

C. I. Quare leges factae sint.

Factae sunt autem leges, ut earum metu humana coerceretur audentia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi^{f)} facultas.

II. Pars. Gratianus. Praeterea in ipsa constitutione legum maxime qualitas constituendarum est observanda, ut contineant in se honestatem, iustitiam, possibilitatem, convenientiam, cetera, quae in eod. lib. Isidorus [c. 21.] enumerat dicens:

C. II. Qualis debeat esse lex.

Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum patriae consuetudinem, loco temporisque conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem^{g)} contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.

III. Pars. Gratianus. Ideo autem in ipsa constitutione ista consideranda sunt, quia quum leges institutae fuerint, non erit liberum iudicare de ipsis, sed oportebit iudicare secundum ipsas. Unde Augustinus ait in libro de vera religione, c. 31. ^{h)}:

C. III. De legibus tunc est iudicandum, quum instituantur, non quum institutae sunt.

In istis temporalibus legibus, quanquam de his homines iudicent, quum eas instituunt, tamen quum fuerint institutae et firmatae, non licebit iudici de ipsis iudicare, sed secundum ipsas.

Gratianus. Leges instituuntur, quum promulgantur, firman- tur, quum moribus utilitatem approbantur. Sicut enim moribus utilitatem in contrarium nonnullae leges hodie abrogatae sunt, ita moribus utilitatem ipsae leges confirmantur. Unde illud

Telesphori Pape (qui decrevit, ut generaliter clerici a quinquagesima^{b)} a carnibus et deliciis ieiunent) quia moribus utilitatem approbatum non est, aliter agentes transgressionis reos non arguit.

C. IV. Septem hebdomadibus a carne et deliciis ante pascha clerici abstinent.

Telesphorus^{c)} urbis Romae Episcopus omnibus Episcopis, epist. un.

Statuimus, ut septem^{d)} hebdomadas plenas ante sanctum pascha omnes clerici in sortem Domini vocati a carne ieiunent: quia sicut discreta debet esse vita clericorum a laicorum conversatione, ita et in ieiunio debet esse discretio. et infra. Has ergo septem hebdomadas omnes clerici a carne et deliciis ieiunent, et hymnis et vigiliis atque orationibus *Domino* inhaerere die noctuque studeant.

C. V. Septimam hebdomadam Telesphorus quadragesimae addidit.

Item Ambrosius in libro sermonum^{e)}.

Quadragesima sex septimanas habet, cui addidit Telesphorus Pontifex septimam hebdomadam, et vocatum est hoc tempus quinquagesima.

Gratianus. Quod similiter de eo capitulo est intelligendum, quod B. Gregorius [I.]^{f)} Augustino Anglorum Episcopo scribit dicens:

C. VI. A quinquagesima ieiunandi propositum sumant, quos ecclesiastici gradus dignitas exornat.

Denique sacerdotes et diaconi et reliqui omnes, quos dignitas ecclesiastici gradus exornat, a quinquagesima propositum ieiunandi suscipiant, quo et aliquid ad pensum sanctae institutionis adiciant, et eorum, qui in laicali ordine consistunt, observantiam sicut loco, ita religione praecellant. §. 1. De ipsa vero die dominica haesitamus, quidnam dicendum sit, quum omnes laici et saeculares illa die plus solito ceteris diebus accuratius cibos carum appetant, et nisi nova quadam aviditate usque ad medias noctes se ingurgitent, non aliter se huius sacri temporis observationem suscipere putant; quod utique non rationi, sed voluptati, imo euidam mentis caecitati adscribendum est, unde nec a tali consuetudine averti possunt; et ideo eum venia suo ingenio relinquendi sunt, ne forte peiores existant, si a tali consuetudine prohibeantur. Ut enim ait Salomon^{g)}: Qui multum exungit, elicit sanguinem. Et post pauca. §. 2. Par autem est, ut quibus diebus a carne animalium abstinemus, ab omnibus quoque, quae sementinam carnis trahunt originem, ieiunemus, a lacte videlicet, caseo et ovis. Et post pauca. §. 3. Ceterum piacium esus ita Christiano relinquatur, ut hoc ei infirmitatis solatium, non luxuriae pariat incendium. Denique qui a carne abstinere, nequaquam sumptuosiora marinarum beluaram convivia praeparet. §. 4. Vinum quoque ita bibere permittitur^{h)}, ut ebrietatem omnino fugiamus; alioqui restat, ut omnia, quae corpori libent, similiter faciamus.

IV. Pars. Gratianus. Haec etiam legibus constituta sunt, tamen quia communi usu approbata non sunt, ne non observantes transgressionis reos non arguant; alioquinⁱ⁾ his non obediunt proprio preicarentur honore, quum illi, qui sacris neciant obedire canonibus, penitus officio iubeantur carere suscepto; nisi forte quis dicat, haec non decernendo esse statuta,

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. III. C. III. a) Privilegium: Cicero l. 3. de legib. haec habet: Maiores nostri in privatos homines leges ferri voluerunt, id est enim privilegium. Verum non vempere eandem notionem hanc vocem usurpari solitam fuisse, Budaeus et alii notarunt.

b) Fieri: Quae sequuntur, in aliquot vetustis codicibus sic habentur: Prohibere quod malum est fieri; permittere vel licita, ut praemium petere, vel etiam quaedam, etc.

C. IV. c) Divina: Hinc usque ad finem non sunt in codicibus Isidori, neque in aliquot exemplaribus Vaticanis Gratiani. In aliis vero, ommissa voce divina, legitur: aut praecipit, ut diliges Dominum Deum tuum.

Dist. IV. C. II. a) In captionem: Antea legebatur: in cautum captionem. Restituta est vera lectio ex codi-

cibus Isidori manuscriptis lib. 5. cap. 21. et ex impressis etiam lib. 2. c. 10. ubi eadem scribuntur, partimque ex antiquis Gratiani exemplaribus, a quibus abest dictio, cautum. Simili vero locutione, utitur Paulus l. 5. sentent. tit. 33. c. 2. Ne quis, inquit, in captionem verborum in cavendo incidat.

C. III. b) Quinquagesima: Post hoc verbum in codicibus impressis aequabatur: ieiunandi propositum suscipiant et a carnibus et deliciis abstinere; sed omnes fere manuscripti habent eo modo, quo restitutum est.

C. V. c) Sermonum: Inventi sunt Romae in bibliotheca Vaticana et Mediolani in bibliotheca monasterii S. Ambrosii sermones aliquot manuscripti, Ambrosii nomen praeferentes, inter quos est sermo de Sexagesima, cuius initium est: Adest tempus, unde hoc caput sumptum est.

Dist. III. C. IV. 3) Deuter. c. 6. v. 5.
Dist. IV. C. I. 1) Ivo Pan. l. 2. c. 142. Decr. p. 4. c. 168. — 2) audentiam et nocendi facultas: ex Turrocremata Ed. Fontanini. Böhm. — C. II. 3) in captionem: Ed. Bas. — in cautione: Ivo D. l. 1. — C. III. 4) Ivo Pan. l. 2. c. 143. Decr. p. 4. c. 169. — C. IV. 5) Epist. Pseudoisidor. — Anselm. l. 7. c. 183. Ivo Pan. l. 2. c. 174.

Decr. p. 4. c. 25. *) ex lib. Pont. = C. V. 6) Abiudicant hunc can. ab Ambrosio. Opp. huius Edd. Fr. Benedictini ex congr. S. Mauri. Paris 1626. — Anselm. l. 7. c. 184. — C. VI. 7) S. Gregorius huius canonis auctor non esse contendunt Fratres ex congr. S. Mauri. Ed. Paris 1705. — Ivo Decr. p. 4. c. 29. — 8) Proverb. c. 30. v. 33. — 9) permittitur: Ivo. = IV. Pars. Grat. 10) verba S. Gregor. infr. C. 25. q. 1. c. 13.

sed exhortandis conscripta. Decretum vero necessitatem facit, exhortatio autem liberam voluntatem excitat.

DISTINCTIO V.

GRATIANUS.

I. Pars. Haec, quae de privilegiis et ceteris infra positae scriptae sunt, tam saecularibus quam ecclesiasticis legibus conveniunt. Nunc¹⁾ ad differentiam naturalis iuris et ceterorum revertamur. §. 1. Naturale ius inter omnia primatum obtinet tempore et dignitate. Coepit enim ab exordio rationalis creaturae, nec variatur tempore, sed immutabile permanet. §. 2. Sed quum naturale ius in lege et evangelio supra dicatur esse comprehensum, quaedam autem contraria his, quae in lege statuta sunt, nunc immutatur concessa, non videtur ius naturale immutabile permanere. In lege²⁾ namque praecipiebatur: ut mulier si masculinum pareret, quadraginta, si vero feminam, octuaginta diebus a templi cessaret ingressu; nunc autem statim post partum ecclesiam ingredi non prohibetur. Item³⁾ mulier, quae menstrua patitur, ex lege immunda esse reputabatur; nunc autem nec statim intrare ecclesiam, nec sacrae communionis mysteria percipere, sicut nec illa, quae parit, vel illud, quod gignitur, statim post partum baptizari prohibetur.

Unde eodem Augustino Anglorum Episcopo Gregorius [I.]⁴⁾ scribit, dicens:

C. I. P A L E A.)

„Quum enixa fuerit mulier, post quot dies intrare ecclesiam debeat, testamenti veteris praeeptione didicisti: quia pro masculo XXXIII., pro femina vero LXVI. diebus debet abstinere; quod tamen sciendum, quia in mysterio accipitur.“

C. II. Mulier enixa gratias actura ecclesiam intrare hora eadem non prohibetur.

[Gregorius ibidem continenter.*]

Si mulier eadem hora, qua genuerit, actura gratias intrat ecclesiam, nullo pondere peccati gravatur; voluptas etenim carnis, non dolor in culpa est. In carnis autem commixtione voluptas est, in⁵⁾ prolis vero partu dolor et gemitus. Unde ipsi primae matri omnium dicitur⁶⁾: In doloribus paries. Si itaque enixam mulierem prohibemus intrare ecclesiam, ipsam ei poenam suam in culpam deputamus⁷⁾.

C. III. Mulierem enixam, vel quod ab ea genitum fuerit, eadem hora nihil prohibet baptizari.

Idem ad eundem.**)

Baptizari autem vel enixam mulierem, vel hoc, quod genuerit, si periculo mortis urgetur, vel ipsa hora eadem, qua gignit, vel hoc, quod gignitur, eadem, qua natum est, nullo modo prohibetur: quia⁸⁾ sicut sancti mysterii gratia viventibus atque discernentibus cum magna discretione providenda est, ita quibus mors imminet, sine ulla dilatione offerenda est, ne, dum adhuc tempus ad praebendum redemptionis mysterium quaeritur, interveniente paululum mora, inveniri non valeat, qui redimatur.

C. IV. Antequam puer ablactetur, vel mater purificetur, ad eius concubitum vir non accedat.

Item. †) [Gregor. ibid. continenter.]

Ad eius vero concubitum vir suus accedere non debet, quousque qui gignitur ablactetur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. V. I. Pars. a) Nunc ad differentiam: In vulgatis legebatur: Nunc autem ad doctrinam. Emendatum est ex vetustis codicibus et ex principio dist. 15. ubi hoc reperitur.

C. I. b) Palea: De Paleis universe in praefatione dictum est. Haec vero, cui primum praepositum nomen Paleae, habetur etiam in manuscriptis exemplaribus (exceptis duobus Vaticanis) et in quatuor coniunctum est cum se-

[P A L E A.]

„Prava autem in coniugatorum moribus consuetudo surrexit, ut mulieres filios quos gignunt, nutrire contemnant, eosque alia mulieribus ad nutriendum tradant; quod videlicet ex sola causa⁹⁾ incontinentiae videtur inventum, quia dum se continere nolunt, despiciunt lactare quos gignunt.“

Haec itaque, quae filios suos ex prava consuetudine aliis ad nutriendum tradunt, nisi purgationis tempus prius transierit, viris suis non debent admisceri: quippe quum et sine partus causa, quum in consuetis menstruis detinentur, viris suis misceri prohibeantur, ita ut morte lex⁸⁾ sacra feriat, si quis vir ad menstruatam mulierem accedat. §. 1. Quae tamen mulier, dum ex consuetudine menstrua patitur, prohiberi ecclesiam intrare non debet, quia ei naturae superfluitas in culpam non valet imputari, et per hoc, quod invita patitur, iustum non est, ut ecclesiae ingressu privetur. Novimus⁹⁾ namque, quod mulier, quae sanguinis fluxum patiebatur, post tergum Domini veniens¹⁰⁾ vestimenti eius fimbriam tetigit, atque statim ab ea sua infirmitas recessit. Si ergo in fluxu sanguinis posita laudabiliter potuit Domini vestimentum tangere, cur, quae menstruum sanguinis patitur, ei non liceat Domini ecclesiam intrare? et infra. Si igitur bene praesumsit, quae vestimentum Domini in languore posita tetigit, quod uni personae infirmanti conceditur, cur non concedatur cunctis mulieribus, quae naturae suae vitio infirmantur? §. 2. Sanctae autem communionis mysterium in eisdem diebus percipere non debet prohiberi. Si autem ex veneratione magna percipere non praesumit, laudanda est; sed si percipiat, non iudicanda. Bonarum quippe mentium est, ibi etiam aliquo modo¹¹⁾ culpas suas agnoscere, ubi culpa non est; quia saepe sine culpa agitur, quod venit ex culpa. Unde etiam quum esurimus, sine culpa comedimus, quibus ex culpa primi hominis factum est, ut esuriremus¹¹⁾.

DISTINCTIO VI.

GRATIANUS.

Quia vero de naturae superfluitate sermo coepit haberi, quaeritur, an post illusionem, quae per somnium solet accidere, vel corpus Domini quilibet accipere valeat, vel si sacerdos sit, sacra mysteria celebrare.

De his ita scribit B. Gregorius [I.] Augustino Anglorum Episcopo, resp. 11.*)

C. I. De multiplici genere illusionis.

Testamentum veteris legis hunc pollutum Domino dicit, et nisi lotum aqua, etiam usque ad vesperam intrare ecclesiam non concedit. Quod¹⁾ tamen aliter intelligens populus spiritualis quasi per somnium eum illud reputat, qui tentatus immunditia veris²⁾ imaginibus³⁾ in cogitatione inquinatur. Sed lavandus est aqua, ut culpam cogitationis lacrimis abluit, et nisi prius ignis tentationis recesserit, reum se quasi usque ad vesperam cognoscat. §. 1. Sed est in eadem illusionem valde necessaria discretio, qua subtiliter pensari debet, ex qua re accidat menti dormientis. Aliquando³⁾ enim ex crapula, aliquando ex naturae superfluitate vel infirmitate, aliquando ex cogitatione contingit. §. 2. Et quidem quum ex naturae superfluitate vel infirmitate evenerit, omnimodo haec illusio non est timenda, quia hanc animus nasciens pertulisse magis dolendus est, quam fecisse. §. 3.

quenti capite: Si mulier, addita ad illius initium voce: Nam, quemadmodum est apud Gregorium.

C. III. c) Quia sicut: Hinc usque ad verba: Ne dum, addita sunt ex B. Gregorio.

Dist. VI. C. I. a) Veris: In plerisque codicibus B. Gregorii et apud Bedam et in collectione conciliorum Coloniae 1530. impressa legitur: raris, in aliquibus vero B. Gregorii codicibus: raris; sed ob glossam non est mutatum.

Dist. V. I. Pars. 1) Levit. c. 12. v. 5. — 2) Ibid. c. 15. v. 20. — 3) Ep. 64. lib. 11. Indict. IV. (Ao. 601.) (ad Interrog. Augustini 10.) Ed. Paris 1705. Epistola, admodum dubiae fidelitatis, integra habetur apud Bedam Hist. Angl. l. 1. c. 37. — C. II. *) Nicolaus P. ad consulta Bulgarorum (Coll. conc. Mansl. T. XV.) c. 65. Beda ib. Gratianus tamen sumit can. ex Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 70. — 4) Nam in proli prolatione genitus: Codd. Gregor. consentiente Beda. — 5) Genes. c. 3. v. 6. 6) Pertinus: Edd. priores omnes. — C. III. **) Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 71. Burch. l. 4. c. 32. Ivo Decr. p. 1. c. 62. — C. IV. †) Nicolaus P. l. l. Beda l. l. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 72. Ivo Decr. p. 8. c. 88. — 7) carnis incontinentia: Edd. Arg. Ven. I.

— 8) Levit. c. 15. — 9) Matth. c. 9. — 10) humiliter veniens: Gregor. — Edd. Arg. Venet. l. — 11) esurimus: Böhm. Dist. VI. C. I. *) ad Interrog. Augustini 11. (Ao. 601.) — Beda Hist. Angl. l. 1. c. 27. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 76. Burch. l. 5. c. 43. Ivo Pan. l. 1. c. 160. Decr. p. 2. c. 52. Polycarp. l. 3. t. 16. — 1) In his, quae a Gregorio paululum recedunt, magis videntur collect. tr. p. auctor et post illum Gratianus Bedam secuti. — 2) lectionem: certis in plerisque Gregorii et Bedae codd. mss. haberi, dissentientes a Corr. Rom. asserunt editores Gregorii Fr. Maurini. — 3) Ivo Decr. p. 9. c. 111.

Quum vero ultra modum appetitus gulae in sumendis alimentis rapitur, atque idcirco humorum receptacula gravantur, habet exinde animus aliquem reatum, non tamen usque ad prohibitionem percipiendi sacri mysterii, vel missarum solennia celebrandi, quum fortasse aut festus dies exigit, aut exhibere⁴⁾ mysterium pro eo, quod sacerdos alius in loco deest, ipsa necessitas compellit. Nam si advenit alii, qui implere mysterium valeant, illusio per crapulam facta a perceptione sacri mysterii prohibere non debet, sed ad immolationem sacri mysterii abstinere⁵⁾, ut arbitror, humiliter debet, si⁶⁾ tamen dormientem turpi imaginatione illusio non concusserit. Nam sunt, quibus ita plerumque illusio nascitur, ut eorum animus etiam in somno corporis positus non foedetur turpibus imaginationibus. Qua in re unum ibi ostenditur, quod ipsa mens rea non sit tunc⁷⁾, sed suo iudicio penitus libera⁸⁾, quum se, etsi dormienti corpore⁹⁾ nihil meminit vidisse, tamen in vigiliis corporis meminit in ingluviem incidisse. §. 4. Si vero ex turpi cogitatione vigilantis oritur illusio in mente dormientis, patet animo suis reatus. Videt enim, a qua radice inquinatio illa processerit, quia¹⁰⁾ quod cogitavit sciens, hoc pertulit nesciens; et⁴⁾ propter talem pollutionem a sacro mysterio ea die abstinere oportet.

P A L E A *)

C. II. Peccatum non dicitur perpetratum cogitatione solam, sed delectatione et consensu.

Sed pensandum est, ipsa cogitatio utrum in suggestione, an delectatione, vel (quod maius est) peccati consensu acciderit. Tribus enim modis impletur omne peccatum, videlicet suggestione, delectatione, consensu: suggestio quippe fit per diabolum, delectatio per carnem, consensus per spiritum; quia et¹¹⁾ primo culpam serpens suggestit, Eva velut caro delectata est, Adam velut spiritus consensit. §. 1. Et necessaria est magna discretio, ut inter suggestionem¹²⁾, delectationem et consensum iudex sui animus praesideat. Quum enim malignus spiritus peccatum suggerit in mente, si nulla peccati delectatio sequatur, peccatum omnimodo perpetratum non est; quum vero caro delectari coeperit, tunc peccatum incipit nasci; si autem etiam ad consensum ex deliberatione descendit, tunc peccatum cognoscitur perfici. In suggestione igitur peccati semen est, in delectatione fit nutrimentum, in consensu perfectio. §. 2. Et saepe contingit ut hoc, quod malignus spiritus seminat in cogitatione, caro in delectationem trahat, nec tamen animus eidem delectationi consentiat. Et quum caro sine anima delectari nequeat, ipsa tamen animus carnis voluptatibus relictans in delectatione carnali aliquo modo ligatur invitus, ut ei ex ratione contradicat, nec consentiat, et tamen delectatione ligatus sit, sed ligatum se vehementer ingemiscat. Unde et ille, celestis exercitus praecipuus miles gemebat dicens¹³⁾: *Video altam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivum me ducentem in lege*¹⁴⁾ peccati, quae est in membris meis. Si autem⁵⁾ captivus erat, minime

repugnabat: quapropter et captivus erat, et repugnabat¹⁵⁾. Igitur legi mentis eius lex, quae in membris est, repugnabat; si autem repugnabat, captivus non erat. Ecce itaque homo est (ut ita dixerim) captivus, et liber: liber ex iustitia, quam diligit; captivus ex delectatione, quam portat invitus.¹⁶⁾

C. III. Quando sit peccatum nocturnis imaginibus illudi. Item Isidorus libro III. Sententiarum, de summo bono, cap. 6. *)

Non est peccatum, quando nolentes imaginibus nocturnis illudimur; sed tunc est peccatum, si, antequam illudamur, cogitationis affectibus praevenimur. Luxuriae quippe imagines, quas in veritate gessimus, saepe dormientibus in animo apparent, sed innoxiae, si non concupiscendo occurrunt. §. 1. Qui nocturna illusionem polluitur, quamvis extra memoriam turpium cogitationum sese persentiat inquinatum, tamen hoc, ut tentaretur, culpae suae tribuat, suamque immunditiam statim fletibus tergat.

Gratian. *Hic itaque respondetur. In lege et in evangelio naturale ius continetur; non tamen quaecumque in lege et evangelio inveniuntur, naturali iuri cohaerere probantur. Sunt enim in lege quaedam moralia praeccepta; ut: non occides, quaedam mystica, utpote sacrificiorum praeccepta, ut de agno, et alia similia his. Moralibus mandata ad naturale ius spectant, atque ideo nullam mutabilitatem recipere monstrantur. Mystica vero, quantum ad superficiem, a naturali iure probantur aliena, quantum ad moralem intelligentiam, inveniuntur sibi annexa; ac per hoc, etsi secundum superficiem videantur esse mutata, tamen secundum moralem intelligentiam mutabilitatem nescire probantur. §. 1. Naturale ergo ius ab exordio rationalis creaturae incipiens, ut supra dictum est, manet immobile. Ius vero consuetudinis post naturalem legem exordium habuit, ex quo homines convenientes in unum coeperunt simul habitare; quod ex eo tempore factum creditur, ex quo Cain¹⁴⁾ civitatem aedificasse legitur, quod quum diluvia¹⁵⁾ propter hominum raritatem fere videatur extinctum, postea a tempore Nemroth reparatum sive potius immutatum existimatur, quum ipse simul cum aliis aliis coepit opprimere; alii sua imbecillitate eius ditiori coeperunt esse subiecti, unde in Genesi¹⁶⁾ legitur de eo: Coepit Nemroth robustus venator esse coram Domino, id est¹⁷⁾ hominum oppressor et extirpator; quos etiam ad turrim aedificandam allexit.*

DISTINCTIO VII.

GRATIANUS.

I. Pars. Ius autem constitutionis coepit a iustificationibus, quas Dominus tradidit Moyse¹⁾ dicens: Si emeris servum Hebraeum etc.

Unde Isidorus in libro V. Etym. c. 1. ait:

C. I. De conditoribus legum.

Moyse genti Hebraeae primus omnium divinas leges sacris

NOTATIONES CORRECTORUM.

b) Si tamen: In codicibus B. Gregorii et apud Bedam est: *si tamen dormientis mentem turpis imaginatio non concusserit*. In collectione vero Isidori etiam manuscripta: *si tamen animus dormientis turpes imaginationes concusserunt; quem sensum retinet etiam lectio Panormiae: nam Burchardus et Ivo parum ab originali discrepant.*

c) Non sit tunc, sed suo: Omnia fere Gratiani manuscripta exemplaria habent: *vel suo*²⁾. Ceterum magna hoc loco est inter ceteros collectores et Bedam et B. Gregorii codices varietas. In collectione Isidori etiam manuscripta est: *qua in re unum ibi ostenditur, ipsa mens non rea, nec tamen suo iudicio libera*. Verum ob codicum varietatem nihil est in contextu mutatum.

d) Et propter: Haec usque ad finem neque in codicibus B. Gregorii, neque apud Bedam, neque in tribus vetustis Gratiani exemplaribus habentur. Sunt tamen apud Burchardum et Ivonem et Panormiam et Polycarpum.

C. II. e) Palea: Abest haec Palea non solum a primo et decimo Vaticanis, verum et ab aliis, quae aliquot Paleas habent. Rubrica autem abest ab omnibus. In quibus enim

caput hoc reperitur, coniuncte ponitur cum superiore, quemadmodum etiam apud Burchardum et Ivonem.

f) Suggestionem: Sic emendatum est ex originali, a quo parum discrepat Ivo; antea legebatur: *et necessaria est magna discretio inter suggestionem et delectationem, et inter delectationem atque consensum; iudicem sui faciat animus praesidem*. Burchardus iudicem sui praesidere animum. Reliqua fere ut Gratianus. Apud Bedam vero: *et inter suggestionem atque delectationem, inter delectationem et consensum iudex sui animus praesideat*. In collectione Isidori: *et necessarium est magna discretione inter suggestionem et delectationem atque consensum iudicem sui proderet animum*.

g) Si autem: Magna etiam hoc loco codicum varietas est. Brevissima et satis integra lectio est in codice epistolarum B. Gregorii olim Lutetiae impresso: *Si autem captivus erat, minime pugnabat: sed pugnabat, quapropter captivus non erat*. Ecce itaque, etc.

C. III. h) Id est: Glossa ordinaria ad istum locum ex Alcuino ita habet: *id est hominum oppressor et extirpator; quos allexit, ut turrim contra Deum construerent*.

Dist. VI. C. I. 4) exhiberi: Gregor. — 5) abstinere: Gregor. — 6) ostenditur ipsa mens rea, non tunc vel suo iudicio libera: Ed. Greg. Maur. sec. Bedam. — *) Nihil tamen minus in Edd. antiquioribus collatis omnibus legitur sed suo. — 7) abest a Boehm. — 8) qui, quod: Gregor. — C. II. *) Greg. ib. Beda I. I. Burch. I. 5. c. 43. Ivo Decr. p. 2. c. 12. — 9) quia primam: Gregor. qui quam primam: Ivo.

10) lectionem a Corr. ex Beda laudatam servat Ed. Opp. Greg. Maur. — 11) Rom. c. 7. v. 23. — 12) in legem: Edd. Arg. Vener. I. — 13) lectionem a Corr. indicatam sequitur Ed. Opp. Greg. Maur. — in Chiffletiana est ut apud Gratianum. — C. III. *) Ivo Decr. I. 9. c. 112. — 14) Genes. c. 4. v. 17. — 15) Genes. c. 7. — 16) Genes. c. 10. v. 9. — Dist. VII. Pars I. 1) Exod. c. 31. v. 1.

litteris explicavit. Phoroneus rex Graecis primus leges iudiciae constituit. Mercurius Trismegistus primus leges Aegyptiis tradidit. Solon primus leges Atheniensibus dedit. Lycurgus primus Lacedaemoniis iura ex Apollinis auctoritate confinxit. Numa Pompilius, qui Romulo successit in regno, primus leges Romanas edidit. Deinde quum populus seditiosos²⁾ magistratus ferre non posset, decemviros legibus scribendis creavit, qui leges ex libris Solonis in latinum sermonem translatas XII. tabulis exposuerunt.

C. II. *Nomina eorum, qui leges XII. tabularum exposuerunt.*
[Isidor. ibidem continenter.]

Fuerunt autem hi App. Claudius, T. Genucius, P. Sextius, Sp. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, P. Curvius, T. Romilius, Sp. Posthumus. Hi decemviri legum conscribendarum electi sunt. Leges autem redigere in libris primus consul Pompeius instituit, sed non perseveravit obtreccatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est. Paulatim autem antiquae leges vetustate atque incuria obsoleverunt³⁾, quarum etsi nullus iam usus est, notitia tamen necessaria videtur. Novae leges a Constantino Caesare coeperunt et reliquis succedentibus, erantque permixtae et inordinatae. Postea⁴⁾ Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani et Hermogeniani codicum factum constitutionum a Constantino temporibus sub proprio cuiusque imperatoris titulo disposuit, quem a suo nomine Theodosianum vocavit.

DISTINCTIO VIII

GRATIANUS.

I. Pars. *Differt autem ius naturale¹⁾ a consuetudine et constitutione. Nam iure naturali omnia sunt communia omnibus, quod non solum inter eos servatum creditur, de quibus legitur²⁾: Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una, etc. verum etiam praecedenti tempore a philosophis traditum invenitur. Unde apud Platonem illa civitas iustissime ordinata traditur, in qua quisque propriis necesse affectus. Iure vero consuetudinis vel constitutionis hoc meum est, illud alterius.*

Unde Augustinus*) ait tract. VI. ad c. 1. [§. 25.] Ioannis:

C. I. *Iure dicuntur omnia sunt communia omnibus: iure vero constitutionis hoc meum, illud alterius est.*

Quo iure defendis villas ecclesiae³⁾, divino, an humano? Divinum ius in scripturis habemus, humanum ius in legibus regum. Unde quisque possidet, quod possidet? Nonne iure humano? Nam iure divino Domini⁴⁾ est terra et plenitudo eius. Pauperes et divites Deus de⁵⁾ uno limo fecit, et pauperes a divites una terra supportat. Iure tamen humano dicitur: haec villa mea est, haec domus mea, hic servus meus est. Iura⁶⁾ autem humana iura imperatorum sunt:

quare? Quia ipsa iura humana per imperatores et reges saeculi Deus distribuit generi humano. *Item ibidem paulo inferius. §. 1. Tolle^{b)} iura imperatorum, et quis audeat dicere: mea est illa villa, aut meus est ille servus, aut domus haec mea est? Si autem, ut teneantur ista ab hominibus, regum iura fecerunt, vultis ut reticemus⁷⁾ leges, ut gaudeatis? etc. Item ibidem paucis interiectis. §. 2. Legantur⁸⁾ leges⁹⁾, ubi manifeste praeceperunt imperatores, eos, qui praeter ecclesiae catholicae communionem usurpant sibi nomen Christianum, nec volunt in pace colere pacis auctorem, nihil nomine ecclesiae audeant possidere. §. 3. Sed quid nobis et imperatori? Sed iam dixi, de iure humano agitur. Et tamen Apostolus¹⁰⁾ voluit serviri regibus, voluit honorari reges, et dixit: Regem reveremini. Nolite dicere, quid mihi et regi? Quid tibi ergo et possessioni? Per iura regum possidentur possessiones. Dixisti, quid mihi et regi? Noli dicere possessiones tuas, quia ipsa¹¹⁾ iura humana renunciaisti, quibus possidentur possessiones.*

II. Pars. Gratianus. *Dignitate vero ius naturale simpliciter praevalet consuetudini et constitutioni. Quaecumque enim vel moribus recepta sunt, vel scriptis comprehensa, si naturali iuri fuerint adversa, vana et irrita habenda sunt. Unde Augustinus†) ait, lib. III. Confessionum c. 8:*

C. II. *Adversus naturale ius nulli quicquam agere licet.*

Quae contra mores hominum sunt flagitia, pro morum diversitate vitanda sunt, ut pactum inter se civitatis aut gentis consuetudine, vel lege firmatum, nulla civis aut peregrini libidine violetur. Turpis enim omnis pars est suo universo non congruens. §. 1. Quum autem Deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet iubet, etsi nunquam ibi factum est, faciendum est; et si omissum, instaurandum est; et si institutum non erat, instituendum est. §. 2. Si enim regi licet in civitate, cui regnat, iurare aliquid, quod neque ante illum quisquam, nec ipse unquam iusserat, et non contra societatem civitatis eius obtemperatur, imo contra societatem non obtemperatur: (generale quippe pactum est societatis humanae, obedire regibus suis,) quanto magis Deo regnatori universae creaturae suae, ad ea, quae inessent, sine dubitatione serviendum est? Sicut enim in potestatibus societatis humanae maior potestas minori ad obediendum praeponebatur, ita Deus omnibus.

C. III. *Radicitus est evellenda perniciose consuetudo.*

Item Nicolaus*) Papa Hincmaro Remensi Archiepiscopo.

Mala consuetudo, quae non minus quam perniciose corruptela vitanda¹²⁾ est, nisi citius radicitus evellatur, in privilegiorum ius ab improbis¹³⁾ assumitur, et incipiunt praevicationes et variae praesumptiones, celerrime non compressae, pro legibus venerari et privilegiorum more perpetuo celebrari.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. VIII. C. I. a) Ecclesiae: Haec dictio non est apud B. Augustinum. Nam ibi agit contra Donatistas, qui legibus imperatorum villas sibi ademtas et ecclesiae catholicae attributas esse querebantur. Quare, quum Donatistae dicerent: villas nostras tulerunt, fundos nostros tulerunt; ut eos ipse convincat, nullum ius in illis habuisse, aut habere, quibusdam praepositis, addit ista: Quo iure defendis villas? dicitur, etc. Et infra 11. q. 1. c. Si quae causae, ubi Gratianus citat initium huius capituli, ista dictio, ecclesiae, non habetur. Est tamen apud Anselmum, Ivonem et in Panormia locis indicatis.

b) Tolle: Quoniam glossa obstitit, ne omnia emendantur, aut adderentur, quaecumque addenda videbantur, placuit integrum apponere locum B. Augustini. Apud ipsum igitur post verb. humano, antecedentis paragraphi, haec sequuntur: *Vultis legamus leges iuris imperatorum⁷⁾, et secundum*

Dist. VII. C. I. 2) Ita legitur etiam apud Aurel. Victorem de viris illustr. quem Isidorus est secutus. = C. II. 3) exoleverunt: Isidor. = 4) Ivo Pan. l. 2. c. 144. Decr. p. 4. c. 170.

Dist. VIII. Pars I. 1) ius naturale: Ed. Bas. = 2) Act. c. 4. v. 38. = C. I. 3) Anselm. l. 12. c. 62. (56.). Ivo Pan. l. 2. c. 63. Decr. p. 3. c. 194. = 3) vox: ecclesiae, quam apud Anselmum praestare asserunt correctores, in codice Ans. coll. certe non est inventa. = 4) Panorm. 23. v. 1. = 5) Genes. c. 2. = 6) iure ergo humano, iure imperatorum, quare?: Augustin. Anselm. = 7) reticemus: Augustin.

Ivo. = 8) relegantur: edd. ant. collatae omnes. = 9) Theod. Cod. l. 16. t. 5. const. 43. 51. 54. = Iust. Cod. l. 1. t. 5. const. 4. = 10) l. Petr. c. 2. v. 17. = 11) ad ipsa: August. Ivo. = 12) imperatorum: August. Anselm. Boehm. = C. II. 7) Ivo Decr. p. 4. c. 178. = C. III. 8) Dat. A. 865. Inter acta synodi Sussionensis. Mansi Coll. Conc. Tom. 15. p. 752. = Ivo Pan. l. 2. c. 165. Decr. p. 4. c. 203. = 12) abicienda et vitanda: Edd. Venet. l. II. Paris. Lugd. l. II. = 13) impiis: Edd. ant. coll. omnes. = Ivo.

C. IV. *Veritati et rationi consuetudo est postponenda.*

Item Augustinus²⁰) *lib. III. de Baptismo, contra Donatistas, c. 6.*

„Veritate manifestata cedat consuetudo veritati²¹): plane respondeo, quis dubitet veritati manifestatae debere consuetudinem cedere? Item „Nemo consuetudinem rationi et veritati praeponat, quia consuetudinem ratio et veritas semper excludit²²).“

C. V. *Quaelibet consuetudo veritati est postponenda.*

Item Gregorius²³) *Wimundo Aversano Episcopo.*

Si consuetudinem fortassis opponas, advertendum est, quod Dominus dicit²⁴): „Ego sum veritas et vita. Non dixit: ego sum consuetudo, sed veritas²⁵).“ §. 1. Et certe (ut B. Cypriani²⁶) utamur sententia) quaelibet consuetudo, quantumvis vetusta, quantumvis vulgata, veritati omnino est postponenda, et usus, qui veritati est contrarius, abolendus.

C. VI. *Veritate revelata, consuetudinem sibi cedere oportet.*

Item Augustinus *lib. III. de Baptismo, contra Donatistas, cap. 5.*

Qui²⁰) contempta veritate praesumit consuetudinem sequi, aut circa fratres invidus est et malignus; quibus veritas revelatur, aut circa Deum ingratus est, cuius inspiratione ecclesia eius instruitur. et *infra*. In evangelio²¹) Dominus: *Ego sum*, inquit, *veritas*: non dixit: *ego sum consuetudo*. Itaque veritate manifestata cedat consuetudo veritati. et *infra*. Revelatione²²) facta veritatis cedat consuetudo²³) veritati, quia et Petrus²⁴), qui prius circumcidebat, cessit Paulo veritatem praedicanti. et *infra*. Quum Christus²⁵) veritas sit, magis veritatem, quam consuetudinem sequi debemus, quia²⁶) consuetudinem ratio et veritas semper excludit²⁷).“

C. VII. *Consuetudo rationi frustra opponitur.*

Item in *lib. IV. †) de Baptismo, contra Donatistas, cap. 5.*

„Frustra²⁸)“ inquit, „quidam, qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis obiciunt, quasi consuetudo maior sit veritate, aut non id sit in spiritualibus sequendum, quod in melius fuerit a Spiritu sancto revelatum.“ Hoc²⁹) plane verum est, quia ratio et veritas consuetudini praeponebantur. Sed quum consuetudini veritas suffragatur; nihil oportet firmiter retineri.

C. VIII. *Rationem consuetudo impedire non debet.*

Item Cyprianus in *epistola³⁰) ad Pompeium, contra epistolam Stephani.*

Consuetudo, quae apud quosdam obrepserat, impedire non debet, quo minus veritas praevaleat et vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est: propter quod relicto errore sequamur veritatem, scientes, quia et apud Eadram³¹) veritas vicit, sicut scriptum est: *Veritas manet et inaelescit in aeternum, et vivit et obtinet in saecula saeculorum.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. d) Guilmundo: In aliquot manuscriptis, et apud Ivonem est: *Gregorius VII.* In huius pontificatu Guilmundus Aversanus episcopus scripsit de corpore et sanguine Domini contra Berengarium, qui liber exstat.

C. VI. e) Cedat consuetudo: Apud B. Augustinum et Ivonem et in Panormia legitur: *cedat error*. Sed vere B. Augustinus ex ipsiusmet Zosimi verbis colligit, quod ille errorem appellabat, fuisse consuetudinem. Ita enim respondet: *Noluit quidem sibi dicere consuetudinem, sed errorem. Veruntamen, cum dicit: quia et Petrus, qui prius circumcidebat, cessit Paulo veritatem praedicanti, satis indicat, quod aliud etiam de baptismo fieri solebat.*

f) Quia consuetudinem: Verba haec usque ad finem apud Ivonem et Gratianum satis commode hic ad-

Dist. VIII. C. IV. *) Ivo Pan. l. 2. c. 165. Decr. p. 4. c. 206. — inf. ead. c. 6. — 14) verba Libosi a Vagis in Conc. Carth. Cypriani c. 30. A. 256. — 15) verba Felleis a Basiliens. lb. c. 63. — C. V. 16) canon incerti plane temporis. — Ivo Pan. l. 2. c. 166. Decr. p. 4. c. 218. — Greg. VII. *Wimundo Av. E.*: Ivo. — *Greg. VII. Guilmundo Av. E.*: Ed. Basil. — *Greg. Guilmundo Av. E.*: Ed. ant. coll. omnes cum Panorm. Ed. Basil. — *Greg. VII. Guilmundo adversario Ep.*: Derand. in praef. lib. 2. de modo gen. conc. celebr. — *Gregorium IV.* in vet. cod. Pan. laudari monuit Baluz. ad Ant. August. de emend. Grat. — 17) Ioan. c. 14. v. 6. — 18) verba Libosi a Vagis in Conc. Chart. c. 30. — 19) in Conc. Carth. modo laudato. — C. VI. 20) Ivo Decr. p. 4. c. 234. ab init. sunt verba Casti a Sica l. 1.

Idem in *epistola³⁰) ad Iubaianum, circa med.*

Ignosci³¹) potest simpliciter erranti, sicut de seipso dicit apostolus Paulus³²): *Qui primo, inquit, fui blasphemus, et persecutor et iniuriosus; sed misericordiam merui, quia ignorans feci.* Post inspirationem vero et revelationem factam, qui in eo, quod erraverat, perseverat, prudens et sciens sine venia ignorantiae peccat: praesumptione enim atque obstinatione quadam mititur, quum ratione superetur.

C. IX. *Dei veritatem, non hominum consuetudinem sequi oportet.*

Idem *lib. II. ep. 3. ad Caecilium³³).*

Si solus Christus audiendus est, non debemus attendere, quid aliquis ante nos faciendum putaverit, sed quid, qui ante omnes est, Christus prior fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem, quum per Esaiam³⁴) prophetam Deus loquatur et dicat: *Sine causa autem colum me, mandata et doctrinas hominum docentes.*

Gratianus. *Liquide igitur apparet, quod consuetudo naturali iuri postponitur.*

DISTINCTIO IX.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem et constitutio naturali iuri cedat, multiplici auctoritate probatur.*

Ait enim Augustinus ad Bonifacium Comitem, epist. 1) L.:

C. I. *Leges principum naturali iuri praevalere non debent.*

P A L E A *)

„Imperatores, quando pro falsitate contra veritatem constituent malas leges, probantur bene credentes et coronantur perseverantes; quando autem pro veritate contra falsitatem constituent bonas leges, terrentur saevientes et corriguntur intelligentes.“

§. 1. Quicumque^b)²) ergo legibus imperatorum, quae pro Dei veritate feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande supplicium. Quicumque vero legibus imperatorum, quae contra veritatem Dei feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande praemium.

§. 2. Nam et temporibus prophetarum omnes reges, qui in populo Dei non prohibuerunt, nec everterunt, quae contra Dei praecepta fuerant instituta, culpantur, et qui prohibuerunt et everterunt, super aliorum merita laudantur. Et rex³) Nabuchodonosor, quum servus esset idolorum, constituit sacrilegam legem, ut simulacrum adoraretur; sed eius impiae constitutioni qui obedire noluerunt, pie fide-literque fecerunt. Idem tamen rex, divino correctus miraculo, piam et laudabilem legem pro veritate constituit, ut quicumque diceret blasphemiam in Deum⁴) Sidrac, Misac et Abdenago, cum domo sua penitus interiret.“

nectuntur, repetita ex verbis Feliceis, quae referuntur supra, c. veritate.

C. VIII. g) Ignosci: Apud B. Cyprianum legitur: *ignosci enim potest*, et his antecedunt ea, quae leguntur supra c. frustra, usque ad verb. *revelatum*.

Dist. IX. C. I. a) Paleae: In exemplaribus antiquis Gratiani, in quibus aut nullae, aut paucae sunt Paleae, hoc loco habetur tantum a versic. *Quicumque*, usque ad vers. *Nam et temporibus*. In aliis autem, in quibus sunt, habetur integrum hoc caput et sine nota Paleae. Est autem totum in eodem B. Augustini loco.

b) Quicumque: Commutatus etiam apud Ivonem et in Panormia est ordo verborum B. Augustini, apud quem, qui meretur praemium, priore, qui supplicium, posteriore loco ponitur.

c. 28. — 21) cf. supr. not. 15. 16. — 22) verba Zosimi a Tharassa l. 1. — 23) Gal. c. 2. v. 7. — 24) verba Honorati a Tucca l. 1. c. 77. — 25) supr. ead. c. 4. — C. VII. †) Ivo Decr. p. 2. c. 94. cf. p. 4. c. 235. — 26) Verba Cypriani in Ep. ad Iubaianum. — 27) verba ipsius Augustini. — C. VIII. 28) Ep. 74. (sc. c. A. 256.) in Ed. Opp. Oxon. — 29) 3 Esdr. c. 4. v. 38. — 30) Ep. 73. ibid. — 31) 1 Tim. c. 1. v. 13. — C. IX. 32) Ep. 63. (A. 253.) Ed. Ox. — Anselm. l. 9. c. 8 (5). — 33) Esa. c. 29. v. 13.

Dist. IX. C. I. 1) Ep. 185. (scr. c. A. 417.) in Ed. Maurin. — 2) Ivo Pan. l. 2. c. 145. Decr. p. 4. c. 148. — 3) Dan. c. 3. v. 5. — 4) Deum verum: Augustin.

[P A L E A.]

C. II. *Principes tenentur et ipsi vivere legibus suis.*
Item ex verbis Isidori lib. III. *Sententiarum, de summo bono, c. 53.*)*

„Iustum est, principem legibus obtemperare suis. Tunc enim iura sua ab omnibus custodienda existimet, quando et ipse illis reverentiam praebet. Principes legibus teneri suis, nec in se convenit⁵⁾, posse damnae iura, quae in subiectis constituunt. Iusta est enim vocis eorum auctoritas, si quod populis prohibent, sibi licere non patiantur.“

C. III. *Scripturis canonicis tractatorum literae deserviunt.*
Item Augustinus †) in Prologo libri III. *de Trinitate.*

II. Pars. Noli meis literis quasi canonicis scripturis deservire. Sed in illis et quod non credebas quum inveneris, incunctanter crede: in istis autem, quod certum⁶⁾ non habebas, nisi certum intellexeris, noli firmum⁷⁾ tenere.

C. IV. *In tractatorum opusculis multa corrigenda inveniuntur.*

Idem ad Vincentium Victorem, lib. IV. *de anima et eius origine, cap. 1.**)*

Negare non possum, nec debeo, sicut in ipsis maioribus⁸⁾, ita multa esse in tam multis opusculis meis, quae possunt iusto iudicio et nulla temeritate daminari.

C. V. *In scriptis canonicis mendacia non admittuntur.*
Idem ad Hieronymum, epist. XIX. 9)

Ego solis eis scriptorum¹⁰⁾, qui iam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum¹¹⁾ scribendo errasse audeam credere, ac si aliquid in eis offendero, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quam vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assecutum esse, quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque polleant¹²⁾, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi¹³⁾ per alios auctores, vel canonicas vel probabiles rationes, quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt.

C. VI. *Libris veterum Hebraea volumina, novis graeca auctoritatem impendunt.*
Idem 9).

Ut veterum librorum fides de hebraeis voluminibus examinanda est, ita novorum graeci sermonis normam desiderat.

C. VII. *Nihil auctoritatis canonicis remanebit scripturis, si ad eas mendacia fuerint admissa.*

Item Augustinus ad Hieronymum, epist. IX. 13)

Si ad scripturas sanctas admissa fuerint vel¹⁴⁾ officiosa mendacia, quid in eis remanebit auctoritatis? Quae tandem de scripturis illis sententia proferetur, cuius pondere contentiosae falsitatis obteratur¹⁵⁾ improbitas?

C. VIII. *Literis omnium episcoporum sacra praeposuit scriptura.*

Item*) de Baptismo contra Donatistas, lib. II. c. 3.

Quis nesciat sanctam scripturam canonicam, tam veteris quam novi testamenti, certis suis terminis contineri, eamque omnibus posterioribus episcoporum literis ita praeponi,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. II. c) In aliquot vetustis exemplaribus caput hoc non habetur: in aliis vero coniunctum est superiori, et non habet rubricam.

C. V. d) Mihi per alios: Sic etiam in manuscriptis, et in glossa. Apud B. Augustinum est: *mihi vel per illos auctores canonicos, vel probabili ratione: nec multo secus apud Ivonem.* Alias vero nonnullas varietates satis visum est in margine indicare.

C. VI. e) Idem: Verba huius capituli sunt B. Hieronymi ad Lucinium Baeticum epist. 28. sed mutata non est inscriptio ob glossam in vers. Graeci.

Dist. IX. C. II. 5) Burch. l. 15. c. 42. Ivo Decr. p. 16. c. 43. — 5) convenit frustrari iura: Isid. Ed. Areval., textum Gratiani servat Isidori Ed. Breuliana. — C. III. †) Ivo Pan. l. 2. c. 120. Decr. p. 4. c. 71. — 6) certum habebas: Edd. Arg. Bas. Venet. I. — 7) firmiter retinere: Augustin. *firmis tenere.* Ed. Bas. Ivo. — C. IV. 6*) Ivo Decr. p. 4. c. 73. — 8) moribus: Augustin. Ivo. — C. V. 9) Ep. 82. §. 3. (scr. A. 405.) Ed. Maurin. — Ivo Pan. l. 2. c. 119. Decr. p. 4. c. 74. — 10) Scripturarum libris: Augustin. Ivo Pan. — 11) eorum auctorem in scribendo aliquot errasse, firmissime credam: Ibid. — 12) praeposuit: Augustin. — C. VII. 13) Ep. 40. c. 3. (scr. c. A. 397.) Ed.

ut de illa omnino dubitari et disceptari non possit, ntrum verum vel ntrum rectum sit, quicquid in ea scriptum esse constiterit? Episcoporum autem literas, quae post confirmatum canonem vel scriptae sunt vel scribuntur, et per sermonem forte sapienterem cuiuslibet in ea re peritioris, et per aliorum episcoporum graviolem auctoritatem doctoremque prudentiam, et per concilia licere reprehendi, si quid in eis forte a veritate deviatum est?

C. IX. *Ex dictis quorumlibet episcoporum contra divina mandata calumniae non colligantur.*

Idem ad Vincentium epist. XLVIII. 16) contra Donatistas.

Noli frater contra divina tam multa, tam clara, tam indubitata testimonia colligere velle calumnias ex episcoporum scriptis, sive nostrorum, sicut Hilarii, sive¹⁷⁾ (antequam pars Donati separaretur,) ipsius unitatis, sicut Cypriani et Agrippini; primo, quia hoc genus literarum ab auctoritate¹⁸⁾ canonis distinguendum est: non enim sic leguntur, tanquam ita ex eis testimonium proferatur, ut contra sentire non liceat, sicubi forte aliter sapuerint, quam veritas postulat. In eo quippe numero sumus, ut non dedignemur etiam nobis dictum ab Apostolo accipere¹⁹⁾: *Et si quid aliter sapitis, id quoque Deus vobis revelabit*²⁰⁾.

C. X. *Non debetur per auctoritas canonicis scripturis et expositionibus earum.*

Item ad Fortunatianum, epist. III. 21)

Neque quorumlibet disputationes, quamvis catholicorum et laudatorum hominum, velut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat salva honorificentia, quae illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere, si forte invenerimus, quod aliter senserint quam veritas habet, divino adiutorio vel ab aliis intellecta vel a nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, quales²²⁾ volo esse intellectores meorum.

C. XI. *Exemplis ratio sana praefertur.*

Idem ad Marcellinum de civitate Dei lib. I. c. 23. 23)
[c. 22. §. 2.]

Sana quippe ratio etiam exemplis anteposenda est: cui quidem et exempla concordant, sed illa, quae tanto digniora sunt imitatione, quanto excellentiora pietate.

Gratianus. *Quum ergo in naturali iure nihil aliud praecipitur, quam quod Deus vult fieri, nihilque vetetur, quam quod Deus prohibet fieri; denique quum in canonica scriptura nihil aliud, quam in divinis legibus invenitur, divinae vero leges natura consistant: patet, quod quaecumque divinae voluntati, seu canonicae scripturae contraria probantur, eadem et naturali iuri inveniuntur adversa. Unde quaecumque divinae voluntati, seu canonicae scripturae, seu divinis legibus postponenda censentur, eisdem naturale ius praefertur oportet. Constitutiones ergo vel ecclesiasticae vel saeculares, si naturali iuri contrariae probantur, penitus sunt excludendae.*

DISTINCTIO X.

GRATIANUS.

Constitutiones vero principum ecclesiasticis constitutionibus non praecedant, sed obsequantur.

C. IX. f) Sive antequam: Antea legebatur: *sive Cypriani et Agrippini, antequam pars Donati separaretur.* Restituta est vera lectio ex B. Augustino et aliquot exemplaribus Gratiani et Ivone. Cyprianus enim et Agrippinus multo ante Donati schisma in ecclesiae unitate decesserant: quia in re erravit auctor glossae.

g) Revelavit: Ita enim originale et Ivo et aliquot editiones novi testamenti. Sed idem B. Augustinus in Ioannem tract. 5. 45. 53. et 98. et alibi fere semper legit: *revelabit*, et explanat. Graece est ἀποκαλύψει.

Maur. — Ivo Decr. p. 4. c. 245. — 14) voluit officiosa: Augustin. — fuerint officiosa: Ed. Lugd. I. — 15) observetur: Edd. Arg. Venet. I. II. Norimb. Lugd. I. II. — C. VIII. 6) Ivo Decr. p. 4. c. 227. Polyc. l. 3. t. 21. — C. IX. 16) Epist. 93. c. 10. (A. 408.) — Anselm. l. 4. c. 56 (59). Deusedit p. 2. Ivo Decr. p. 4. c. 236. — 17) apud Anselmum legitur ut restitutum est a Corr. R. — 18) a canonicis auctoritate: Codd. August. — 19) Philipp. c. 3. v. 15. — 20) revelabit: Ed. Arg. Bas. — C. X. 21) Ep. 148. §. 15. (scr. ante A. 413.) Ivo Decr. p. 4. c. 237. — 22) tales: Augustin. — C. XI. 23) Coll. tr. p. 2. t. 50. c. 27. Polyc. l. 1. t. 26.

Unde Nicolaus Papa scribit episcopis in Concilio apud Convicinum congregatis¹⁾:

C. I. *Lex imperatorum ecclesiastica iura dissolvere non potest.* *Leges* imperatorum non in omnibus ecclesiasticis controversiis utendum est, praesertim quum inveniantur evangelicae ac canonicae sanctioni aliquoties obviare²⁾. *Item*³⁾: Lex imperatorum non est supra legem Dei, sed subius. Imperiali iudicio non possunt ecclesiastica iura dissolvi. §. 1. Ad quod ostendendum, duorum horum⁴⁾, scilicet Innocentii et Gregorii, satis sufficiunt testimonia. Sanctus⁵⁾ quidem Innocentius in decretali epistola sua ad Alexandrum Antiochenum episcopum ait: „Nam quod sciscitaris, utrum divisio imperiali iudicio provinciis, ut duae metropoles fiant, sic duo metropolitani episcopi debeant nominari: non visum⁶⁾ est ad mobilitatem necessitatem mundanarum Dei ecclesiam commutari, honoresque aut divisiones perpetui, quas pro suis causis faciendas duxerit imperator.“ Beatus⁷⁾ autem Gregorius scribens ad Theotistam patriciam inter cetera: „Si, inquit, religionis causa coniugia debere dissolvi dicantur, sciendum est, quia etsi hoc lex humana concessit, lex tamen divina prohibuit.“ Ecce⁸⁾ quemadmodum imperiali iudicio non possunt ecclesiastica iura dissolvi. Ecce qualiter, quod lex humana concessit, divina lex prohibuit. §. 2. Non quod imperatorum leges (quibus saepe ecclesia utitur contra haereticos, saepe contra tyrannos atque contra praves quosque defenditur) dicamus penitus renuendas, sed quod eas evangelicis, apostolicis atque canonicis decretis (quibus postponendae sunt) nullum posse inferre praeiudicium asseramus.

C. II. *Nihil quod evangelicis regulis obviet, imperatori agere licet.*

Item Symmachus Papa in sexta Synodo⁹⁾ Romana, tempore Theodorici Regis.

Non licet imperatori, vel cuiquam pietatem custodienti aliquid contra divina mandata praesumere, nec quocquam, quod evangelicis, prophetis aut apostolicis regulis obviet, agere.

C. III. *In ecclesiasticis causis regia voluntas sacerdotibus est postponenda.*

Item Felix¹⁰⁾ [III.] Papa.

Certum est, hoc rebus vestris esse salutare, ut quum de causis Dei agitur, iuxta ipsius constitutionem regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non praeferre, et sacrosancta per eorum praesules potius discere,

quam docere; ecclesiasticam formam sequi, non huic humanitas sequenda iura praefigere, neque eius sanctionibus velle dominari, cuius clementiae Deus voluit tuae piaevotionis colla submittere, ne, dum mensura coelestis dispositionis¹¹⁾ exceditur, eatur in contumeliam disponentis.

C. IV. *Bonis moribus et decretis Romanorum Pontificum constitutiones contrariae non possunt.*
*Item*¹²⁾.

Constitutiones contra canones et decreta Praesulum Romanorum, vel bonos mores, nullius sunt momenti.

C. V. *Quae sacerdotum sunt, regibus usurpare non licet.*
Item Nicolaus Papa I. in epistola¹³⁾ ad Michaelem Imperatorem, cuius initium est: „Proposueramus.“

Imperium vestrum suis publicae rei quotidianae administrationibus debet esse contentum, non usurpare quae sacerdotibus Domini solum conveniunt.

C. VI. *Tribunalia regum sacerdotali sunt potestati subiecta.*
Item Gregorius Nazianzenus in oratione ad cines Nazianzenos angoris plenos et magistratum iratum¹⁴⁾.

Suscipitis libertatem verbis libenter accipitis, quod lex Christi sacerdotali vos subiicit potestati atque istis tribunalibus subdit? Dedit enim et nobis potestatem, dedit et principatum multo perfectiorem principatibus vestris. Aut numquid iustum vobis videtur, si cedat spiritus carni, si a terrenis coelestia superentur, si divinis praeserantur humana?

II. Pars. Gratianus. *Ecce quod constitutiones principum ecclesiasticis legibus postponendae sunt. Ubi autem evangelicis atque canonicis decretis non obviaverint, omni reverentia dignae habeantur.*

Unde Augustinus ait in *Dialogo, id est lib. II. contra Iulianum Petilianum, c. 58.**

C. VII. *Leges imperatorum in adiutorium ecclesiae licet assumere.*

Si in adiutorium vestrum etiam terreni imperii leges assumendas putatis, non reprehendimus. Fecit hoc Paulus¹⁵⁾, quum adversus iniuriosos civem Romanum se esse testatus est.

C. VIII. *Reges pontificibus pro aeternis, et pontifices regibus pro temporalibus indigent.*

Item¹⁶⁾ Nicolaus Papa I. in epist. VII.¹⁷⁾ ad Michaelem Imperatorem.

Quoniam idem mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus, sic actibus propriis et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque discrevit propria¹⁸⁾, voleas medicinali

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. X. C. I. a) *Lege*: Caput hoc sumtum est ex epistola Nicolai, quae exstat in codice bibliothecae Dominicanae, de quo dictum est supra distinct. 8. c. mala. Titulus autem epistolae hic est: *Nicolaus servus servorum Dei Reverendissimis ac sanctissimis confratribus nostris Metropolitanis, Episcopis et ceteris diversarum provinciarum ac urbium Praesulibus, qui in Convicinum villam publicam secus civitatem Sibacnecis conveniatis.* Eadem epistola nuper impressa est in appendice Bibliothecae sanctorum Patrum.

b) *Obviare*: Apud Nicolaum sequitur continenter: *ad quod ostendendum, etc.* Quae autem apud Gratianum sunt interiecta, non sunt hoc loco in epistola, neque in Polycarpo, neque apud Anselmum; sed verba illa: *Lex imperatorum non est supra legem Dei, sed subius*, a Burchardo et Ivone citantur ex decretis Pii Papae c. 3., habentur autem in capitularibus adiectis c. 17., reliqua autem habentur infra in hoc eodem capite. §. *Ecce quemadmodum.*

C. VII. c) *Ecclesiae*: Auctor huius rubricae caput hoc ita accepit, quasi hic agatur de legibus imperatorum in favorem ecclesiae latis, quum ibi B. Augustinus Petiliano et Donatistis haereticis concedat, legibus imperatorum ipsos

in adiutorium suum uti posse, modo id fallaciter non facerent, quod eos fecisse convincit.

C. VIII. d) Huic capiti in codicibus impressis erat praepositus hic titulus: *Cyprianus Iuliano Imperatori*; quod est contra omnem temporum rationem. In manuscriptis omnibus, excepto undecimo Vaticano, abest dictio: *Imperatori*; quemadmodum et apud Ivonem. Nonum autem habet: *Iuliano Episcopo*. Aliud pervertit: *Iubiano*. Ceterum integrum hoc caput est in epistola Nicolai ad Michaelem imperatorem, quae incipit: „*Proposueramus*“; ex quo refertur infra distinct. 96. c. *quum ad verum*. una cum aliis verbis eiusdem epistolae, ex quibus haec pendunt. Et sumtum est ex Gelasio in tomo de anathematis vinculo.

e) *Propria*: In originali est: *propria volens medicinali humilitate sursum efferr*. Ivo habet, ut Gratianus hic in plerisque codicibus: In nonnullis tamen est: *propria volens medicinali humilitate sursum efferr*: quemadmodum etiam infra, dist. 96. c. *quum ad verum*. Apud Gelasium loco indicato legitur: *sic actionibus propriis dignitatibusque distinctis, officia potestatis utriusque discrevit, suos volens medicinali humilitate salvari, non humana superbia rursus intercepti, ut et Christiani, etc.*

Dist. X. C. I. 1) Ep. 32. scr. A. 863. — Anselm. I. 12. c. 34. Ivo Pan. I. 2. c. 138. Decr. p. 4. c. 86. Polyc. I. 1. t. 27. — 2) *Idem*: Ed. Bas. — 3) *seruus*: orig. et Anselm. — *hominum*: Ed. Bas. — 4) Innoc. Ep. 24. (scr. c. a. 415.) Ed. Coustant. — Burch. I. 15. c. 10. Ivo Pan. I. 2. c. 139. Decr. p. 16. c. 11. — 5) *non esse e re visum*: Innoc. — 6) Ep. 44. l. 11. cf. infr. C. 27. q. 2. c. 1. 7) Ivo Pan. I. 2. c. 140. Decr. p. 4. c. 187. — C. II. 8) Synodus, quam A. 502. habitam esse vulgo ferunt, supposititia est. Ipsa canonicis verba leguntur in Epp. Pseudoisid. Callxt. I. et Marcellin. II. — Ex Capitulis Hadriani citantur apud Burch. I. 15. c. 8. Anselm. in fine l. 3. Deusedit p. 1. c. 8. Ivo Pan. I. 2. c. 141. Decr. p. 4. c. 231. p. 16. c. 9. — C. III. 9) Ex Ep. ad Zenonem Aug. scr. A. 484. — Anselm. I. 4. c. 11. Polyc. I. 1. t. 18. — 10) *dispensationis*: Anselm. — C. IV.

11) *Idem*: Edd. coll. o. Desumptus canon est ex Capit. Hadriani c. 39. atque haec citant Anselm. ad fin. l. 3. cum Deusedit p. 1. c. 3. Ivone Decr. p. 5. c. 38. Polyc. I. 1. c. fin. — Burchardus contra l. 17. c. laudat Concilii Triburiensis cap. 1., et in hoc Ivonem p. 16. c. 11. nactus est imitorem. Ceterum ipsa verba habebis l. 7. c. 346. Capit. Ed. Baluz. — C. V. 12) Ep. VIII. ap. Mans. scr. A. 865. — Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 70. — (VI. 13) Coll. ur. p. 2. t. 14. c. 6. Greg. Naz. Inopp. Constantinopp.: Edd. coll. o. — C. VII. *) Ivo Pan. I. 2. c. 153. Decr. p. 4. c. 153. — 14) Act. c. 22. — C. VIII. 15) Ep. scr. A. 865. infr. D. 96. c. 6. — Ivo Decr. p. 4. c. 186. — Iuliano Episc. caput tribuitur: Edd. Arg. Ven. I. Nor. — Iuliano Imp.: Venet. II. Lugd. I. II. Antw. — Iuliano: Ed. Bas.

humilitate hominum corda sursum efferr¹⁶⁾, non humana superbia rursus in inferna demergi: ut et Christiani imperatores pro aeterna vita pontificibus indigerent, et pontificibus pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritualis actio a carnalibus distaret incursum, et ideo¹⁷⁾ „militans Deo minime se negotiis secularibus implicaret¹⁸⁾“; ac vicissim non¹⁹⁾ ille rebus divinis praesidere videretur, qui esset negotiis saecularibus implicatus.

C. IX. *Leges imperatorum custodiri oportet.*

Item Leo IV. Lothario Augusto²⁰⁾.

De capitulis vel praeceptis imperialibus vestris vestrorumque pontificum praedecessorum irrefragabiliter custodiendis et conservandis, quantum valuimus et valemus Christo propitio et nunc et in aevum nos conservaturos modis omnibus profitemur. Et si fortasse quilibet aliter vobis dixerit vel dicturus fuerit, sciatis eum pro certo mendacem.

C. X. *Legis auctoritate dissolvitur quod contra eam fit.*

Item Ioannes VIII. Ludovico Imperatori.

Vides, fili carissime, quia quod contra leges accipitur, per leges dissolvi mereatur.

C. XI. *Leges principum, aut regulas patrum contemni non licet.*

Item Gelasius Rufino et Aprili Episcopis²²⁾.

Quis autem²³⁾ leges principum, aut regulas patrum, aut admonitiones paternas²⁴⁾ dicat debere contemni, nisi qui impunito sibi tantum aestimet transire commissum?

C. XII. *Leges Romanorum principum servandae sunt ab omnibus.*

Item Theodorico Regi²⁵⁾.

Certum est magnificentiam vestram leges Romanorum principum, quas in negotiis hominum custodiendas esse praecepit, multo magis circa reverentiam beati Petri apostoli pro suae felicitatis augmento velle servari.

C. XIII. *Romana lex nullius temeritate debet corrumpi.*

Item Leo IV. Lothario Augusto²⁶⁾.

Vestram s) flagitamus clementiam, ut sicut hactenus Romana lex viguit absque universis procellis, et pro nullius persona hominis reminiscitur esse corrupta, ita nunc suum robur propriumque vigorem obtineat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. f) Vestrorumque: Epistola haec non est inventa: et in istis verbis videtur subesse mendum, ex quo auctor glossae errandam occasionem sumserit, qui Christianis imperatoribus, cuiusmodi fuerant praedecessores Lotharii, attribuat illud, quod Isidorus de ethnicis dicit: nimirum imperatores solitos fuisse appellari pontifices: de qua re optime Gelasius in tomo de anathematis vinculo, et infra distinct. 21. c. clerics. Apud Ivonem legitur: *vestris, nostrorumque etiam pontificum praedecessorum*; in Panormia: *nostris nostrorumque pontificum et praedecessorum*. Sed fortasse cetera quidem recte apud Gratianum habent: tantummodo ante dictionem: *praedecessorum*, est addeanda coniunctio et, quemadmodum est in Panormia. Nam hoc significabitur, imperatores illos solitos fuisse edere capitula, adhibitis in consilium pontificibus rogni, quod verissimum est. Omnino haec, quae a Leone scribuntur, spectare videntur ad capitula Caroli et Ludovici, quae Lotharius in universa Italia servari mandaverat. Nam in legibus Longobardicis, lib. III. tit. 35. Lotharius ita constituisse traditur: *Placuit nobis, ut capitula, quae excerpimus de capitulari bon. mem. gloriosissimi Domini nostri Caroli, et genitoris nostri Ludovici, imperat. invictissimi, his omnibus, et fidelibus nostris, et sanctae ecclesiae in regno Italiae consistentibus, per legem teneantur et serventur: et quicumque horum*

Dist. X. C. VIII. 16) *humilitate sursum efferr*: Ed. Arg. — 17) *et Deo militans*: Edd. coll. o. — 18) 2 Tim. c. 2. v. 4. — 19) *ne*: Edd. coll. o. — Ivo. — C. IX. 20) *Fragm. epistol. deperditae, scr. c. A. 847.* — Ivo Pan. l. 2. c. 149. Decr. p. 4. c. 176. — C. X. 21) *Ioannes VII.*: Edd. coll. o. praeter Bas. — caput incerti temporis. — Ivo Decr. p. 4. c. 250. cf. p. 6. c. 115. — C. XI. 22) *Fragm. epistol. scr. exeunte saec. V. infr. D. 54. c. 11.* — Ivo Pan. l. 2. c. 160. Decr. p. 4. c. 179. — 23) *quis aut*: Ivo. — 24) *modernas*: Ivo. — C. XII. 25) *Fragm. epistolae incerti temporis.* — Ivo Decr. p. 4. c. 180. — C. XIII. 26) *Fragm. epistolae deperditae, quam c. A. 847. scriptam esse suspicantur VV. DD.* — Ivo Pan. l. 2. c. 151. Decr. p. 4. c. 181. — *) *Capitulare, cuius hic recensio Langobard. refertur (existat enim*

DISTINCTIO XI.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod vero legibus consuetudo cedat, Isidorus testatur, dicens in Synonymis, lib. II. [c. 16.]* *):

C. I. *Pravus usus ratione superatur et lege.*

Usus auctoritati cedat; pravum usum lex et ratio vincat.

C. II. *Non potest statutis Pontificum consuetudo cuiusquam refragari.*

Item Nicolaus Papa I. Michaëli Imperatori¹⁾.

Consequens est, ut quod ab huius sedis rectoribus plena auctoritate sancitur, nullius consuetudinis praepediente occasione, proprias tantum sequendo voluntates removeatur, sed firmiter atque inconcusse teneatur.

C. III. *A consuetudine Romanae ecclesiae membris dissentire non licet.*

Item Iulius Papa I. ad Episcopos orientales, epistol. I. 2).

Nolite errare, fratres mei carissimi, doctrinis³⁾ variis et extraneis⁴⁾ nolite abduci. En, instituta apostolorum et apostolicorum virorum canonesque habetis: his fruimini, *his circumdamini⁵⁾, his delectamini, his armamini, * ut his freti, *circumdati, delectati, armati,* contra cuncta inimicorum iacula persistere valeatis. Satis⁵⁾ enim indignum est, quemquam vel pontificum vel ordinum subsequentium hanc regulam refutare, quam beati Petri sedem et sequi videat, et docere. Multum enim convenit, ut totum corpus ecclesiae in hac sibi observatione concordet, quae inde auctoritatem habet, ubi Dominus ecclesiae totius posuit principatum.

C. IV. *Non potest usus et consuetudo legem et rationem vincere.*

Item Imp. Constantinus A. ad Proculum, lib. VIII. Cod. tit. Quae sit longa consuetudo [t. 53. const. 2.] **)

Consuetudinis ususque longaevis non vilis auctoritas est: verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut legem.

II. Pars. Gratianus. *Quum vero nec sacris canonibus, nec humanis legibus consuetudo obviare monstratur, inconcussa servanda est.*

capitulorum contemptor extiterit, sexaginta solidis componatur. Id populo Romano, qui iure antiquo Romanorum uti prohiberetur, valde displicuit, sicut ex c. fin. infra ead. dist. colligi potest, disseminatusque etiam rumor fuit, eandem esse Pontificis ac populi sententiam. De qua re Leo hac se epistola videtur purgare voluisse; et tamen postea, pro conservando iure civili Romanorum, cum eodem Lothario iterum diligentius egit, quod apparet ex dicto c. finali.

C. XIII. g) Vestram: Videtur Lotharius populo Romano, quod hic Leo petit, concessisse. Nam in legibus Longobardicis lib. II. tit. 57. sic habetur: *ut interrogetur populus Romanus, qua lege vult vivere, et sequitur constitutio* *):

Lotharius Imperator.

Volumus ut cunctus populus Romanus interrogetur, qua lege vult vivere: ut tali lege, quali vivere professi sunt, vivant. Illisque denunciatur, ut hoc unusquisque, tam iudices quam duces, vel reliquus populus sciat. Quod si offensionem contra eandem legem fecerint, eidem legi, qua profitemur vivere per dispensationem [al. dispositionem]. Pontificis et nostram, subiacebunt.

Dist. XI. C. III. a) His circumdamini: Locupletatus est hic locus ex originali et Anselmo †).

Romana etiam, edita ex Coll. Card. Densdedit a Holstenio Coll. Rom. monum. Rom. 1662.) ante Leonis tempora (A. 824.) scriptum esse, dudum observavit Baluzius, Capit. praef. §. 24.

Dist. XI. C. I. *) Ivo Pan. l. 2. c. 165. Decr. p. 4. c. 207. — C. II. 1) Verba capituli existant in ep. Nicolai I. ad Photium scr. A. 862. Mansi T. 15. p. 175. — Ivo Decr. p. 4. c. 211. Coll. tr. p. p. 1. c. 62. c. 14. — C. III. 2) Ep. Pseudoisidoriana. Anselm. l. 1. c. 8. Polyc. l. 1. t. 17. — 3) Hehr. c. 13. v. 9. — 4) *peregrinus*: Vulg. — †) attamen verba asteriscis inclusa desunt in Cod. Anselm. coll. — 5) Verba Gelasii in Ep. ad Epp. Lucaniae c. 9. — Polyc. l. 8. c. 3. — C. IV. **) Ivo Pan. l. 2. c. 163. Decr. p. 4. c. 202.

Unde et dictis^{b)} Basilii†):

C. V. Inviolabilis est consuetudo, quae nec humanis legibus nec sacris canonibus obviare monstratur.

Ecclesiasticarum institutionum quasdam scripturis^{c)}, quasdam vero apostolica traditione per successiones⁷⁾ in ministerio confirmatas accepimus; quasdam vero consuetudine roboratas approbavit usus, quibus par ritus et idem utrisque pietatis debetur affectus; unde quis vel aliquantulum sacrarum expertus scripturarum haesitaverit? Si enim attentaverimus⁸⁾ consuetudines ecclesiae non per scripturas a Patribus traditas nihil aestimare, quantum religio detrimenti sit latura, intente⁹⁾ inspicientibus liquido constabit. §. 1. Quae enim (ut inde ordiamur) scriptura salutiferae crucis signaculo fideles docuit insigniri? vel quae trifariam digesta super panem et calicem prolaxae orationis vel consecrationis verba commendavit? Nam non modo, quod in evangelio continetur vel ab Apostolo¹⁰⁾ insertum est, in secretis dicimus, sed et alia plura adiicimus, magnam quasi vim commendantia¹¹⁾ mysteriis. Quae orientem versus nos orare literarum forma docuit? Benedicimus fontem baptismatis oleo¹²⁾ unctionis. Huc accedit, quod ter oleo inungimus¹³⁾ quos baptizamus, verbis abrenunciare satanae et angelis eius informamus. Unde haec et alia in hunc modum non pauca, nisi quia tacita et mystica traditione a Patribus ecclesiastico more reverentiori diligentia sunt in mysteriis¹⁴⁾ observata silentio, quam publicata scripto?

C. VI. Laudabilis est consuetudo, quae nihil fidei contrarium usurpat.

Item Pius Papa I. in decretis, decreto VII.¹⁵⁾

Consuetudinem laudamus, quae tamen contra fidem catholicam nihil usurpare dignoscitur.

C. VII. Ubi auctoritas deficit, mos populi et maiorum instituta pro lege servantur.

Item B. Augustinus ad Casulanum, epist. LXXXVI.¹⁶⁾

In his rebus, de quibus nihil certi statuit divina scriptura, mos populi Dei et instituta maiorum pro lege tenenda sunt. Et sicut⁴⁾ praevaricatores divinarum legum, ita contemtores ecclesiasticarum consuetudinum coercendi sunt.

C. VIII. Auctoritate et traditione generali vel speciali ecclesia regitur.

Idem in libro de fide christiana^{e)}.

Catholica ecclesia, per orbem terrarum diffusa, tribus modis probatur existere. Quicquid enim in ea tenetur, aut auctoritas est scripturarum, aut traditio universalis, aut certe propria et particularis institutio. Sed auctoritate tota constringitur, universali traditione maiorum nihilominus tuta; privatis vero constitutionibus et propriis informationibus unaqueque pro locorum varietate, prout cuique visum est, subsistit et regitur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. b) Ex dictis: Hoc caput antea citabatur ex Augustino in lib. ex dictis Basilii. In codice Vercellensi est: unde Augustinus ait, vel ex dictis Basilii: et retenta est posterior pars huius disiuncti, quoniam ita citant Burchardus et auctor Panormiae. Ivo autem citat ex lib. Basilii de Spiritu sancto, c. 27. quomodo in margine est indicatum. Ceterum, quoniam multis locis glossa obstitit, ne emendaretur, necessarium visum est integrum B. Basilii locum et graece et latine afferre: Τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογματικῶν καὶ κηρυγματικῶν, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχουσαν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα, ἅπερ ἀμφοτέρω τῆν αὐτῆν ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν, καὶ τοῦτοις οὐδέτις ἀντιρεῖ, ὅστις γὰρ κἂν κατὰ μικρὸν γούν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπειρηται. εἰ γὰρ ἐπιχειρήσῃμεν τὰ ἀγράφα τῶν ἐδῶν ὡς οὐ μεγάλην ἔχοντα τὴν δύναμιν παρακτεῖσθαι, λάθοιμεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καλοῖα ζημιούοντες τὸ εὐαγγέλιον, μᾶλλον δὲ εἰς ὄνομα ψιλοῦν περισσώντες τὸ κηρυγμα. οἶον, ἵνα τοῦ πρώτου καὶ κοινοτάτου πρώτου μνησθῶν τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ τοῖς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡλικιότας κατασημαίνεσθαι, τίς ὁ διὰ γραμματος διδάσας; τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετραπῆσαι κατὰ τὴν προσευχὴν, ποῖον εἰδίδαξεν ἡμᾶς γραμμα; τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ αὐτοῦ τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου τῆς εὐλογίας τῆς τῶν ἁγίων ἐργασίας ἡμῖν καταλείπον; οὐ γὰρ δὴ, τοῦτοις ἀκοινοῦμεθα, ἂν ὁ ἀπόστολος ἦ τὸ εὐαγγέλιον ἐπεμνησθῆ, ἀλλὰ δὲ προλέγομεν καὶ ἐπιλέγομεν ἕτερα, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὴν ἰσχύν, ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες. εὐλογοῦμεν δὲ τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὸ ἐλαίον τῆς χρίσεως, καὶ προσέτι αὐτὸν τὸν βαπτίζομενον, ἀπὸ ποτῶν ἐγγράφων; οὐκ ἀπὸ τῆς σιωπῶμενης καὶ μυστικῆς παραδόσεως; τί δὲ αὐτῆν τοῦ ἐλαίου τὴν χρίσιν τις λόγος γεγραμμένος εἰδίδαξ; τὸ δὲ τῶν βαπτίζεσθαι τὸν ἄνθρωπον πόθεν; ἄλλα δὲ ὅσα περὶ τὸ βάπτισμα, ἀποτάσσεσθαι τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐκ ποίας ἐστὶ γραφῆς; οὐκ ἐκ τοῦ ἀδημοσιεύτου ταύτης καὶ ἀπορήτου διδασκαλίας, ἣν ἐν ἀπολυπρωγμονίῳ καὶ ἀπερμερῶστίῳ σιγῇ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐφύλαξαν; καλῶς ἔκείνοι δεδιδαγμένοι τῶν μυστηρίων τὰ σεμνὰ σιωπῇ διασώζεσθαι. Id est: Dogmatum et institutorum, quae in ecclesia servata sunt, alia quidem habemus ex doctrina, quae literis consignata est, alia vero ex apostolorum traditione ad nos transmissa in mysterio recepitimus. Quae

utraque eandem vim ad pietatem habent, atque his nemo sane contradixerit, qui vel exigua legum ecclesiasticarum peritiam sit praeditus. Nam si aggrediamur ea, quae non scripto, sed tantum consuetudine constant, [tanquam non magnam habentia vim] repudiare, imprudentes evangelio, et quidem in principis ipsius partibus, officiemus, vel potius ipsam instituta ad inane quoddam nomen redigemus. Exempli causa (ut, quod primum maximeque commune est, primo loco commemorem) eos, qui in Domini nostri Iesu Christi nomine spem posuerunt, figura crucis signari equis scripto docuit? Dum oramus, ad orientem solem converti equae nos literae docuerunt? Verba invocationis, quum panis eucharistiae et calix benedictionis offertur, quis ex sanctis Patribus scripta nobis reliquit? Non enim iis contenti sumus, quorum Apostolus et evangelium mentionem fecerunt; sed alia quoque cum antea, tum post, dicimus, utpote quae magnum momentum ad ipsum mysterium habeant, doctrina non scripta, sed tradita eruditi. Benedicimus aquam baptismatis et oleum unctionis, atque illum ipsum praeterea, qui baptizatur, ex qua scriptura? nonne ex occultis et mysticis traditione? Quid? ipsam olei unctionem quis sermo scriptus docuit? Quod homo ter mergendus sit, unde accepimus? Abrenunciare satanae atque angelis eius, et reliqua omnia, quaecumque in baptismo observamus, quae scriptura iussit? Annon haec ipsa minime vulgata, sed secreta doctrina, quam quieto minimeque curioso ille patres nostri custodierant? probe quidem illi intelligentes, mysteriorum maiestatem taciturnitate servari.

C. VI. c) Verba huius capituli, quod antea tribuebatur B. Augustino, leguntur in editione conciliorum Coloniensi tribus tomis inter decreta Pii I. decreto septimo, et in epistola eiusdem Pii ex codice sexdecim librorum, lib. 3. c. 19. quam etiam citant Burchardus, Ivo et auctor Panormiae: cuius tamen epistolae omnia fere verba habentur lib. 1. regist. B. Gregorii (qui citatur in Polycarpo) epist. 75. et ea, quae ad hoc caput pertinent, referuntur infra dist. 12. c. nos consuetudinem.

C. VII. d) Et sicut: Hinc usque ad finem non sunt in epistola indicata, sed a Burchardo etiam et Ivone et in Panormia*) referuntur.

C. VIII. e) Hodie inter opera B. Augustini nullum exstat hoc titulo. In epistola vero ad Sannarium, quae est 118, c. 1. et 2. haec eadem sententia copiose exponitur.

Dist. XI. C. V. †) Regino in App. I. c. 53. Burch. 1. 3. c. 127. Ivo Pan. 1. 2. c. 159. Decr. p. 4. c. 69. — 6) in scriptis: Edd. ant. coll. omnes. — 7) successores: eadem. — Böhm. — 8) attendimus: Edd. coll. o. — 9) doest ap. Ivonem. — intentionem: Ed. Bas. intentione: Edd. coll. rel. — 10) Ap. quotibet: Edd. Arg. Venet. I. Norhnb. — Ap. quod: Edd. rel. — 11) commendantis accommodantia: Burch. — 12) oleum: Idem. — 13) ter immergimus q. d., oleo unguimus: id. — 14) in ministeriis (Ivo) observata magis: id.

— Edd. coll. o. — Böhm. — C. VI. 15) Canonis Pio male adscripti verba desumpta sunt ex ep. Greg. M. ad Epp. Numidiae scr. indict. IX. (Ep. 77. l. 1. Ed. Maurin.) Edd. ant. coll. auctorem laudant Augustinum ad Casulanum Presb. — Burch. 1. 3. c. 124. Anselm. 1. 4. c. 42. Ivo Pan. 1. 2. c. 157. Decr. p. 4. c. 66. Polyc. 1. 3. t. 27. — C. VII. 16) Ep. 36. (scr. A. 386.) Ed. Maurin. — Anselm. 1. 4. c. 43. Burch. 1. 3. c. 126. Ivo Pan. 1. 2. c. 158. Decr. p. 4. c. 68. Polyc. 1. 3. t. 23. c. fin. — *) Leguntur ea verba etiam apud Anselm. 1. c.

C. IX. *Valet ad fidem catholicae auctoritatis ecclesiae. Idem in libro contra Manichaeos¹⁾* 17).

Palam est, quod in re dubia ad fidem valet auctoritas ecclesiae catholicae, quae ab ipsis fundatissimis sedibus apostolorum usque ad hodiernum diem succedentium sibi met episcoporum serie et tot populorum consensione firmatur.

C. X. *Ab apostolicis institutis non licet recedere. Item Leo Papa ad Episcopos per Siciliam constitutos, epist. IV. c. 6.* 18)

Hoc vestrae indicimus caritati, ut ab apostolicis institutis nullo ulterius recedatur excessu, quia inultum post hoc esse non poterit, si quisquam apostolicas regulas in aliquo crediderit negligendas.

C. XI. *Ab omnibus servari debet, quod Romana servat Ecclesia.*

Item Innocentius I. ad Decentium Episcopum Eugubinum, epist. I. 19)

Quis nesciat aut non advertat, id quod a principe apostolorum Petro Romanae ecclesiae traditum est, ac nunc usque custoditur, ab omnibus debere servari? nec superiudici aut introduci aliquid, quod aut auctoritatem²⁰⁾ non habeat, aut aliunde accipere videatur exemplum? praesertim quum sit manifestum, in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam atque Siciliam insulasque interjacentes nullum instituisse ecclesias, nisi eos, quos venerabilis apostolus Petrus aut eius successores constituerunt sacerdotes; aut legant, si in istis provinciis alius apostolorum²¹⁾ invenitur, aut legitur docuisse. Quod si non legunt, quia nusquam invenitur, oportet eos hoc sequi, quod ecclesia Romana custodit, a qua eos principium accepisse non dubium est: ne dum peregrinis sermonibus²²⁾ student, caput institutionum videantur omittere²³⁾. §. 1. Saepe dilectionem tuam ad Urbem venisse ac nobiscum in ecclesia conveuisse, et quem morem vel in considerandis mysteriis, vel in ceteris agendis arcanis teneat, cognovisse²⁴⁾. Quod sufficere arbitraremur²⁵⁾ ad informationem ecclesiae tuae vel reformationem, si praedecessores tui minus aliquid aut aliter tenuerint, et satis certum haberemus²⁶⁾, nisi de aliquibus consulendos nos esse duxisset²⁷⁾; quibus idcirco respondeamus, non quod te aliqua²⁸⁾ ignorare credamus, sed ut maiori auctoritate tuos²⁹⁾ instituas, vel si qui a Romanae ecclesiae institutionibus errant, aut commoneas, aut nobis²⁹⁾ indicare non differas, ut scire valeamus, qui sint,

qui aut novitates inducunt, aut alterius ecclesiae quam Romanae existimant consuetudinem esse servandam.

DISTINCTIO XII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod absque discretionis iustitiae nulli agere licet. Unde Calixtus Papa I. omnibus Episcopis ait in Epistola I.* 1) ad Benedictum Episcopum:

C. I. *Nulli agere licet sine discretionis iustitiae contra disciplinam Romanae ecclesiae.*

Non²⁾ decet³⁾ a capite membra discedere⁴⁾, sed iuxta sacrae scripturae testimonium omnia membra caput sequantur. Nulli vero dubium est, quod apostolica ecclesia est mater omnium ecclesiarum, a cuius vos regulis nullatenus convenit deviare. Et sicut Dei filius venit facere voluntatem patris, sic et vos voluntatem vestrae impleatis matris, quae est ecclesia, cuius caput, ut praedictum est, Romana existit⁵⁾ ecclesia. Quicquid⁶⁾ ergo sine discretionis iustitiae contra huius disciplinam actum fuerit, ratum haberi ratio nulla permittit.

C. II. *Apostolicis praeceptis nullus superbo resistat. Item Gregorius⁷⁾ Papa IV.* 7)

Praeceptis apostolicis non dura superbia resistatur, sed per obedientiam, quae a sancta Romana ecclesia⁸⁾ et apostolica auctoritate iussa sunt, salutifere impleantur, si eiusdem sanctae Dei ecclesiae, quae est caput vestrum, communionem habere desideratis. *Et post nulla:* §. 1. Non novum aliquid praesenti iussione praecipimus, sed illa, quae olim videntur indulta, firmamus: quum nulli dubium sit, quod non solum pontificalis causatio, sed omnis sanctae⁹⁾ religionis relatio¹⁰⁾ ad sedem apostolicam quasi ad caput ecclesiarum debeat referri, et inde normam sumere¹¹⁾, unde sumis exordium, ne caput institutionis videatur omittere¹²⁾. Cuius auctoritatis sanctionem omnes teneant sacerdotes, qui nolunt ab apostolicae petrae, super quam Christus universalem fundavit ecclesiam, soliditate divelli¹³⁾. Si quis haec apostolicae sedis praecepta non observaverit, percepti honoris esse hostis non dubitetur.

C. III. *Non est resistendum consuetudini, cui canonica non obstat auctoritas.*

Item Leo IX. c) Michaeli Episcopo¹⁴⁾ Constantinopolitano, epist. I. c. 29. et Nicolaus I. epist. II. ad Photium.

Scit sancta Romana ecclesia, quod nihil obsunt saluti cre-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. f) Apud B. Augustinum lib. 11. contra Faustum Manichaeum c. 2. legitur: *Et vides in hac re (de fide exemplarium loquitur) quid ecclesiae catholicae valeat auctoritas, quae ab ipsis, etc.* Hanc vero episcoporum successione potissimum in sede Petri, et in libro contra epistolam Fundamenti, et in epist. 165. de schismate Donatistarum, merito certissimum putavit ecclesiae catholicae indicium.

C. XI. g) *Cognovisse*: Locus hic in originali concilii quatuor tomorum inserto sic habet: *cognovisse non dubium est. Quod sufficere ad informationem ecclesiae tuae vel reformationem (si praedecessores tui minus aliquid, aut aliter tenuerunt), satis certum haberem, nisi de aliquibus consulendos nos esse duxisses.* Sed ob glossam, praecipue in ver. *morem*, non est mutatum.

Dist. XII. C. II. a) Gregorius: Integrum hoc caput invenitur in epistola Gregorii quarti: „Universis Episcopis per Galliam, Germaniam, Europam et universas provincias constitutis,“ quae est in codice supra citato bibliothecae monasterii Dominicanorum. Initium vero est etiam in epistola Anastasii II. ad Anastasium Augustum, c. 6.

b) Sanctae religionis: Sic emendatum est ex ipsa epistola et aliquot manuscriptis Gratiani codicibus; inductis his vocibus: *spei Romanae ecclesiae.*

C. III. c) Caput hoc confectum est ex duobus longe diversis locis. Nam usque ad verb.: *si illis*, sumtum est ex prima epistola seu libello Leonis IX. adversus inauditas praesumptiones Michaelis Constantinopolitani et Leonis Acriani episcoporum, cap. 29., ubi loquens de Romana ecclesia ait: *Scit namque, quia nihil obsint saluti credentium diversae pro loco et tempore consuetudines; quando una fides per dilectionem operans bona, quae potest, uni Deo commendat omnes: et haec fere ab Ivone et in Panormia referuntur.* Altera vero pars accepta est ex epistola secunda Nicolai ad Photium, quae incipit: *Postquam beato Petro.* Ibi enim habentur haec: *De consuetudinibus, quas nobis opponere visi estis, scribentes, per diversas ecclesias auctoritas esse consuetudines, si illis canonica non obstat auctoritas, pro qua obviare debeamus, nihil indicamus vel eis resistimus.*

Dist. XI. C. IX. 17) contra Faustum Manich. I. 11. c. 2. = C. X. 18) Ep. 16. c. 6. (scr. A. 447.) Ed. Baller. — Anselm. I. 1. c. 45. Polyc. I. 1. t. 17. = C. XI. 19) Ep. 25. (scr. A. 416.) ap. Constant. — Burch. I. 3. c. 125. Anselm. I. 1. c. 41. Ivo Decr. p. 4. c. 67. Polyc. I. 1. t. 17. I. 3. t. 24. — 20) *auctoritatem generalem debeat aliunde accipere vel exemplum?* Edd. coll. omnes. Bas. ommissa voce: *generalem*. Apud Ivonem legitur, ut a Correct. ex ipso Innocentio est restitutum. — 21) *apostolus*: Edd. coll. omnes. — 22) *asseritioibus*: Coll. Dionys. et Hisp. — Ivo. — 23) *amittere*: Edd. ant. omnes. — 24) *agnovisse*: eadem. — 25) *arbitraver*: Coll. Hisp. — Ivo. — Böhm. — 26) *haberem*: Coll. Hisp. — Ivo — Ed. Bas. — 27) *duxisses*: ibid. — Ivo. — Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. — 28) *vel tuos*: Coll. Dionys. et Hisp. — Ivo. — Böhm. — 29) deest in Coll. Dionys. et Hisp. et apud Ivonem.

Dist. XII. C. I. 1) Epist. Pseudoisidoriana. — 2) Anselm.

I. 1. c. 12 (19). Polyc. I. 1. t. 17. — 3) *licet*: Edd. Lugd. H. III. — 4) in his et sequentibus auctor canonis limitatus est Leonem M. Ep. 14. c. 6. et 16. c. 1. Ed. Baller. — 5) *consistit*: Edd. coll. omnes. praeter Bas. — 6) cf. Cap. Hadriani (apud Harzhem. Coll. Conc. Germ. t. 1.) c. 3. = C. II. 7) Epistola non inoffensae fidei integra leg. apud Mabilon. Vet. Anal. p. 296. adiecta subscr.: *Dat. VIII. Id. Iul. Ind. XI. A. 833.* — Anselm. I. 1. c. 20 (21). Polyc. I. 1. t. 17. — 8) abest ab originali. — 9) *lectionem a Corr. indicatam servant*: Edd. Venett. I. II. Norimb. Lugd. I. II. — S. R. E. et religionis: Edd. Arg. Lugd. III. in sola Basl. legitur ut est restitutum. — 10) *assumere* et paulo post: *assumit*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 11) *omitti*: Edd. coll. o. — 12) *convelli*: eadem, praeter Bas. = C. III. 13) *Michaeli Imperatori*: Edd. coll. o. cum Ivone. — Ep. 2. in Coll. Conc. Mans. (A. 863.). — Ivo Pan. I. 2. c. 155. Decr. p. 4. c. 223. et p. 5. c. 44.

dentium diversae pro loco et tempore consuetudines, si illis canonica non obsistat auctoritas, pro qua eis obviare debeamus; unde nil iudicamus eis debere vel posse resistere¹⁴⁾.

C. IV. *Consuetudines, quae fidei non officiant, ut a maioribus traditae sunt, observentur.*

Item Hieronymus ad Lucinium, epist. XXVIII. †)

Illud breviter te admonendum puto, traditiones ecclesiasticas, praesertim quae fidei non officiant, ita observandas, ut a maioribus traditae sunt, nec aliorum consuetudinem aliorum contrario more subverti.

C. V. *Traditiones a patribus institutae, non sunt infringendae.*

Item Nicolaus Hincmaro^{d)} Archiepiscopo¹⁵⁾.

Ridiculum est, et satis abominabile dedecus, ut temporibus nostris vel falso insinulari sanctam Dei ecclesiam permittamus, vel eas^{e)} traditiones, quas antiquitus a patribus suscepimus, pro libitu semper errantium infringi patiamur.

C. VI. *Diuturni mores pro lege sunt habendi.*

Item Iustinianus Institutionum lib. I. tit. 2. [de iure nat. §. 9.]^{f)}

Diuturni mores consensu utentium approbati legem imitantur.

C. VII. *Quicquid contra longam consuetudinem fit, revocari oportet.*

Item Cod. lib. VIII. tit. [53.] *quae sit longa consuetudo, l. 1.*^{g)}

Consuetudo praecedens et ratio, quae consuetudinem suam tenenda est. Et quicquid^{h)} contra longam consuetudinem fiet, ad sollicitudinem suam revocabit praeses provinciae.

C. VIII. *Immota permaneat consuetudo, quae contra fidem catholicam nihil usurpare dignoscitur.*

Item Gregorius universis Episcopis Numidiae, lib. I. epist. LXXXV.¹⁶⁾

Nos consuetudinem, quae tamenⁱ⁾ contra fidem catholicam nihil usurpare dignoscitur, immotam permanere concedimus, sive de primatibus constituendis, sive de ceteris capitulis, exceptis iis, qui ex Donatistis ad episcopatum perveniunt, quos proveri ad primatus dignitatem (etiam quum ordo clericorum^{j)} eos ad locum eundem deferat) modis omnibus prohibemus. Sufficiat autem illis commissae sibi plebis curam gerere, non autem etiam^{k)} illos antistites, quos catholica fides in ecclesiae sinu et edocuit, et genuit, ad obtinendum culmen primatus anteire.

C. IX. *Non negantur quae consuetudinis sunt.*

Item Gregorius ad Maximum Salonitanum Episcopum, lib. VII. Regest. epist. 81.¹⁷⁾

Quemadmodum illiita perpetrari non patimur, sic quae sunt consuetudinis non negamus.

C. X. *Non locus consuetudinem, sed consuetudo locum commendat.*

Item Gregorius ad Augustinum Anglorum Episcopum, resp. [ad interrog.] 3.¹⁸⁾

Novit fraternitas tua Romanae ecclesiae consuetudinem, in qua se meminit enutritam. Sed mihi placet, ut sive in Romana, sive in Gallicorum¹⁹⁾, sive in qualibet ecclesia

aliquid invenisti, quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicitè eligas, et in Anglorum ecclesia, quae adhuc in fide nova est, institutione praecipua, quae de multis ecclesiis colligere poteris²⁰⁾, infundas. Non enim pro locis res, sed pro rebus²¹⁾ loca amanda sunt. Ex singulis ergo quibusque ecclesiis quae pia, quae religiosa, quae recta sunt, elige, et haec quasi in fasciculum collecta apud Anglorum mentes in consuetudinem depone.

C. XI. *Quod neque contra fidem, neque contra bonos mores esse convincitur, indifferenter est habendum.*

Item Augustinus ad Ianuarium, epist. CXVIII. cap. 1. [et 2.]²²⁾

Illam autem, quae non scripta, sed tradita custodimus, quae quidem toto terrarum orbe observantur, datur intelligi vel ab ipsis apostolis, vel plenariis conciliis, (quorum est in ecclesia saluberrima auctoritas), commendata atque statuta retineri: sicuti quod Domini passio et resurrectio et ascensio in coelum et adventus²³⁾ Spiritus sancti anniversaria solennitate celebrantur: et si quid aliud tale occurrerit, quod servatur ab universa, quacunque se diffundit, ecclesia. §. 1. Alia vero, quae per loca terrarum regionesque variantur, sicuti est quod alii ieiunant sabbato, alii vero non: alii quotidie communicant corpori et sanguini dominico, alii certis diebus accipiunt: alibi nullus dies intermittitur, quo non offeratur, alibi sabbato tantum et dominico, alibi tantum dominico. et si quid aliud huiusmodi animadverti potest, totum genus rerum liberas habet observationes; nec disciplina ulla est in his melior gravi prudentique Christiano, quam ut eo modo agat, quo agere viderit ecclesiam, ad quamcunque forte derenerit. Quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores iniungitur²⁴⁾, indifferenter est habendum, et pro eorum, inter quos vivitur, societate servandum est. Mater mea²⁵⁾ Mediolanum me consecuta²⁶⁾ invenit ecclesiam sabbato non ieiunantem; coeperat fluctuare quid ageret. Tunc ego consului de hac re beatissimae memoriae virum Ambrosium; at ille ait: quum Romam venio, ieiuno sabbato, quum Mediolani sum, non ieiuno. Sic etiam tu, ad quam forte ecclesiam veneris, eius morem serva, si cuiquam non vis esse scandalum, nec quemquam tibi. Hoc quum matri renunciasset, libenter amplexa est.

II. Pars. Gratianus. *Hoc autem de consuetudine illa intelligendum est, quae vel universalis ecclesiae usum, vel temporis prolixitate roboratur. Ceterum, si pro varietate temporum vel animorum vel locorum variae consuetudines introducuntur, inventa opportunitate, ressecandae sunt potius, quam observandae.*

Unde Augustinus scribit ad inquisitiones Ianuarii epist. CXIX. c. 19.²⁷⁾

C. XII. *Ressecandae sunt, quae neque auctoritate, neque moribus universalitatis comprobantur.*

Omnia talia, quae neque sanctarum scripturarum auctoritatibus continentur, nec in conciliis episcoporum statuta inveniuntur, nec consuetudine universalis²⁸⁾ ecclesiae roborata sunt, sed diversorum locorum diversis moribus innumerabiliter variantur, ita ut vix, aut omnino nunquam inveniri possint causae, quas in eis instituendis homines secuti sunt, ubi facultas tribuitur, sine ulla dubitatione ressecanda existimo. Quamvis enim neque hoc inveniri possit, quomodo contra fidem sint, ipsam tamen religionem,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. d) Habetur in epistola scripta Hincmaro et ceteris archiepiscopis et episcopis in regno Caroli ecclesiarum regentibus, quae exstat in codice iam memorato bibliothecae Dominicanorum, et ex ea caput hoc locupletatum est. Nam antea brevius erat, ut etiam apud Ivonem et in Panormia.

C. VII. e) Quicquid: In originali est: *et ne quid contra longam consuetudinem fiat*; sed quoniam rubrica videtur magis convenire lectioni Gratiani, quae est etiam apud Ivonem et in Panormia, non est mutatum.

C. VIII. f) Ordo clericorum: Sic etiam legitur

in aliquot vetustis Gratiani et in aliquibus B. Gregorii codicibus; sed auctor glossae non videtur habuisse verbum: clericorum, quemadmodum neque Ivo, neque pleraque Gratiani operum scriptura, neque aliquae etiam B. Gregorii operum editiones.

C. XI. g) Mater mea: In hoc capite, quemadmodum et in sequenti, multa sunt emendata ex B. Augustino, ac nonnulla etiam addita. Ab hoc tamen loco usque in finem, quoniam verba B. Augustini apte erant in epitomen redacta, nihil additum est.

Dist. XII. C. III. 14) restit. Edd. coll. o. = C. IV. †) Anselm. l. 4. c. 44. — Ivo Pan. l. 2. c. 156. Decr. p. 4. c. 212. = C. V. 15) Ep. 70. scr. A. 867. = C. VI. *) Coll. can. Aus. ded. l. 7. 2. Ivo Pan. l. 2. c. 160. Decr. p. 4. c. 194. = C. VII. **) Coll. Aus. ded. l. 7. 68. Ivo Pan. l. 2. c. 162. Decr. p. 4. c. 201. = C. VIII. 16) l. 1. ep. 77. (scr. A. 591.) Ed. Maur. cf. supr. D. 11. c. 6. — Ivo Decr. p. 4. c. 204. = C. IX. 17) Ep. 81. l. 9. (scr. A. 599.) Ed. Maur. = C. X. 18) Ep. 64. l. 11. (scr. A. 601. cf. ad

Dist. 5. c. 1.) Ed. Maur. — 19) Galliarum: Greg. Gallicana: Ivo. — 20) potuisse: Greg. — 21) rebus nobis: id. = C. XI. 22) Lib. 1. ad inquis. Ianuarii, s. Ep. 54. (scr. c. A. 400.) Ed. Maur. — 23) esse convincitur: Edd. coll. o. et Aug. Ed. Maur. — 24) ante correctionem legebatur: secula. = C. XII. 25) Ep. 55. (scr. proxime ineunte saec. V.) Ed. Maur. — Ivo Pan. l. 2. c. 168. Decr. p. 4. c. 206. — 26) universae: Ivo.

quam paucissimis et manifestissimis celebrationum sacramentis misericordia Dei esse liberam voluit, servilibus oneribus premunt²⁷⁾, ut tolerabilior sit conditio Iudaeorum, qui etiamsi tempus libertatis non agnovissent, legalibus tamen sacramentis²⁸⁾, non humanis praesumptionibus subiiciuntur.

C. XIII. *Omnes provinciae*²⁹⁾ eundem in psallendo modum teneant, quem metropolitana sedem habere cognoverint. Item ex Concilio Toletano XI.³⁰⁾ c. 3.

III. Pars. De iis, qui contra Apostoli³¹⁾ voluntatem circumferuntur omni vento doctrinae, placuit huic³²⁾ sancto concilio, ut metropolitanae sedis auctoritate coacti uniuscuiusque provinciae³³⁾ cives, rectoresque ecclesiarum unum eundemque in psallendo teneant modum, quem in³⁴⁾ metropolitana sede cognoverint institutum, nec aliqua diversitate cuiusque ordinis vel officii a metropolitana se patiantur sede disiungi. Sic enim iustum est, ut inde unusquisque sumat regulas magisterii, unde honoris consecrationem accipit³⁵⁾, ut iuxta maiorum decreta sedes, quae unicuique sacerdotalis dignitatis est mater, sit ecclesiasticae³⁶⁾ magistra rationis. Abbatibus sane indultis officiis, quae iuxta voluntatem sui episcopi regulariter illis implenda sunt, cetera officia publica, id est vespere, matutinum, sive missam, aliter quam in principali ecclesia celebrare non liceat. §. 1. Quisquis autem horum decretorum violator exstiterit, sex mensibus communione privatus apud metropolitana sub poenitentiae censura permaneat corrigendus: quatenus apud illum et praeteritae transgressionis culpam lacrimis diluat, et necessariam officiorum doctrinam studiose addiscat. §. 2. Sub ista ergo regula disciplinae non solum metropolitana totius suae provinciae pontifices vel sacerdotes adstringat, sed etiam ceteri episcopi subiectos sibi ecclesiarum rectores obtemperare his³⁷⁾ institutionibus cogant.

C. XIV. *Ordo servetur in matutinis et vespertinis officiis* unus et idem.

Item ex Concilio Bracarense I.³⁸⁾ cap. 1.

Placuit³⁹⁾ omnibus communi consensu, ut unus atque idem psallendi ordo in matutinis vel vespertinis officiis teneatur, et non diversae ac privatae⁴⁰⁾, neque⁴¹⁾ monasteriorum consuetudine cum ecclesiastica regula sint permixtae.

DISTINCTIO XIII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Item adversus naturale ius nulla dispensatio admittitur; nisi forte duo mala ita urgeant, ut alterum eorum necesse sit eligi.*

Unde in Concilio Toletano VIII.¹⁾ c. 2. legitur.

C. I. *Minus malum de duobus eligendum est.*

Duo²⁾ mala, licet sint omnino cautissime praecavenda, tamen si periculi necessitas ex his unum perpetrare³⁾ compulerit, id debemus resolvere, quod minori nexu noscitur obligare⁴⁾. Quid autem ex his levius, quidve sit gravius, purae⁵⁾ rationis acumine investigemus. Etenim dum pejorare compellimur, creatorem quidem offendimus, sed nos tantummodo maculamur. Quum vero noxia promissa com-

plenus et Dei iussa *superbe* contempnimus, et proximis impia crudelitate nocemus, et nos ipsos crudeliori gladio⁶⁾ trucidamus. Illic⁷⁾ enim duplici culparum telo perimimur⁸⁾, hic tripliciter iugulamur.

C. II. *De eodem.*

Item Gregorius in *Moralibus*, in c. 40. *Iob. l. XXXII.* c. 17. 18. 19. et 20.

Nervi testiculorum Leviathan⁹⁾ perplexi sunt, quia suggestionum illius argumenta implicatis inventis¹⁰⁾ illigantur¹¹⁾, ut plerosque ita peccare faciant, quatenus si fortasse fugere peccatum appetant, hoc sine aliquo¹²⁾ peccati laqueo non evadant, et culpam faciant, dum vitant¹³⁾, ac nequam se ab una valeant solvere¹⁴⁾, nisi in alia consentiant se ligari. Quod melius ostendimus, si qua ex conversatione hominum illigationis huius exempla proferamus¹⁵⁾. *Et nonnullis interiectis*: §. 1. Ecce quidam, dum mundi huius amicitias appetit, cuiuslibet alteri similem sibi vitam ducenti, quod secreta¹⁶⁾ illius omni silentio contegat, se iureiurando constringit. Sed is, cui iuratum est, adulterium perpetrare cognoscitur, ita ut etiam maritum adulterae occidere conetur. Is autem, qui iusiurandum praebuit, ad mentem revertitur et diversis hinc inde cogitationibus impugnatur, atque hoc silere formidat, ne silentio¹⁷⁾ adulterii simul et homicidii particeps fiat, et prodere trepidat, ne reatu se perituri obstringat. Perplexis ergo testiculorum nervis ligatus est, quia in quamlibet partem declinet, metuit, ne a transgressionis contagione liber non sit. §. 2. Alius cuncta, quae mundi sunt, deserens, atque per omnia frangere proprias voluntates quaerens, alieno se subdere regimini appetit, sed eum, qui sibi apud¹⁸⁾ Deum praeesse debeat, minus cauta inquisitione discernit: cui fortasse is, qui sine iudicio eligitur, quam praeesse iam coepit, agere¹⁹⁾ quae Dei sunt prohibet, quae mundi sunt iubet. Pensans itaque subditus, vel quae sit culpa inobedientiae, vel quod contagium saecularis vitae, et obedire trepidat, et non obedire formidat, ne aut obediens Deum in suis praeceptis deserat, aut rursus non obediens Deum in electo priore contemnat. *Et infra*: §. 3. Alius pensare pondus honoris²⁰⁾ ecclesiastici negligens ad locum regiminis praemissis ascendit. Sed quia omne, quod hic eminet, plus moribus afficitur, quam honoribus gaudet, dum cor tribulationibus²¹⁾ premitur, ad memoriam culpa²²⁾ revocatur, doletque se ad laborem cum culpa pervenisse, et quam sit iniquum, quod admiserit, ex ipsa fractus²³⁾ difficultate cognoscit. Reum igitur se cum impensis praemiis agnoscens, vult adeptae sublimitatis locum deserere, sed timet, ne gravius delictum sit suscepti gregis custodiam reliquisse; vult suscepti gregis curam gerere, sed formidat, ne deterior culpa sit, regimina pastoralis gratiae²⁴⁾ emta²⁵⁾ possidere. Per honoris ergo ambitum ligatum culpa hinc inde se conspicit. Esse quippe sine reatu criminis neutrum videt, si aut susceptus semel grex relinquatur, aut rursus sacra actio saeculariter emta teneatur. Undique metuit et suspectus latus omne pertimescit, ne aut dans in emto regimine non digne, luceat quod non etiam deserens²⁶⁾ emendat, aut certe regiem deserens, dum aliud flere nititur, rursus aliud de ipsa gregis destitutione committat. *Et infra*:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. b) *Provinciae cives*: In codice Lucensi perretusto bibliothecae Regis Catholici et in conciliis impressis in margine legitur: *provinciae pontifices*: quae dictio, in fine huius capituli repetita, ostendit hanc esse veram lectionem. Verum in omnibus conciliorum editionibus in textu, et duobus codicibus Vaticanis legitur: *cives*.

C. XIV. i) *Neque monasteriorum*: in concilio

ipso, postremo Coloniae excuso, abest vox: *neque*. In ceteris autem editionibus sic legitur: *privatae monasteriorum consuetudines contra ecclesiasticas regulas sint permixtae*.

Dist. XIII. C. I. a) In ipso concilii capite multa antecedunt et sequuntur, quae perlegenda sunt.

C. II. b) *Emendat*: Hoc loco in originali videtur constructio verborum perturbata et restituenda ex Gratiano.

Dist. XII. C. XII. 27) *premiunt adeo*: Edd. coll. o. — 28) *sar-*
cinis: August. — C. XIII. 29) *provinciales*: Edd. coll. o. — 30) hab. A. 675. — Coll. tr. p. 2. t. 42. c. 2. — 31) *Ephes. c. 4. v. 14.*
apostolicam: Edd. ant. coll. om. pr. Bas. — 32) a: ead. exc. Bas. — 33) *accepti*: Coll. Hisp. — praeterito etiam Edd. coll. ant. omnes utuntur. — 34) *ead. dignitatis vel rat. mag.*: Edd. coll. o. praeter Bas. — 35) *deest in Ed. Bas. — suis*: Edd. coll. o. — C. XIV. 36) *Conc. Brac. I. (II. ap. Mansi T. 9. p. 774.) hab. A. 561.*
— 37) cf. Conc. Tolet. 4. c. 2. — 38) diverse ac private: Coll. Hisp. Dist. XIII. C. I. 1) *Conc. Tol. VIII. hab. A. 653. Burch. l. 12. c. 29. et 84. — Ivo Paa. I. 8. c. 119. Decr. p. 12. c. 16. — 2) renouare*: in Conc. ap. Mansi. — *temerare*: Coll. Hisp. — *temperare*: Ivo Decr. — 3) *obligari*: Edd. ant. coll. om. cum Panorm. — 4) *pio*: Coll. Hisp. — *pro*: in Conc. ap. Mansi. — 5) *mortis gladio*: Coll. Hisp. — Conc. ap. Mansi. — Ivo. — Edd. ant. coll. om. — 6) *illuc*:

Edd. coll. om. exc. Bas. — 7) *percutimur*: Coll. Hisp. — in Conc. ap. Mansi. — *perimus, hinc*: Edd. coll. om. exc. Bas. — C. II. 8) *Et in c. 40. Iob. et ap. Greg. haec de Behemoth praedicantur.* — 9) *inventionibus*: Greg. — 10) *illigantur*, et paulo post: *alligantibus*: Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. Antw. — 11) *alto*: Greg. — Edd. coll. om. praeter Bas. — 12) *c. etiam f. d. aliqui vitant*: Edd. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 13) *absolvere*: Edd. Arg. Ven. II. Paris. Lugd. I. — 14) *conferamus*: Greg. — 15) *secreta scelerata*: Edd. coll. om. — 16) *silendo*: Edd. Lugd. II. III. Antw. — 17) *ad Deum*: Edd. omnes praet. citt. — 18) *agt*: Greg. — 19) *onertis*: Ed. Bas. — 20) *tribulatione*: Edd. coll. om. praeter Lugd. II. III. Antw. — 21) *culpa*: Edd. Venet. I. II. Nov. Paris. Lugd. I. — 22) *f. sine dubio diff.*: Ed. Bas. — 23) *gregis*: Edd. coll. omnes. — 24) *dimittere, quam emta poss.*: Edd. coll. om. praeter Bas.

II. Pars. §. 4. Est tamen, quod ad destruendas Behemoth versutias subtiliter²⁵⁾ fiat, ut dum mens inter minora et maxima peccata constringitur, si omnino nullus sine peccato *evadendi* aditus patet, minora semper eligantur; quia et qui murorum undique ambitu, ne fugiat, clauditur, ibi se in fugam praecipitat, ubi brevior murus invenitur²⁶⁾. Hinc Paulus²⁷⁾, quum quosdam in ecclesia incontinentes adapererit, concessit minima, ut malora declinarent, dicens: *Propter fornicationem autem unusquisque uxorem suam habeat*. Et quia tunc solum coniuges in admixtione sine culpa sunt, quum non pro explenda libidine, sed pro suscipienda prole miscentur, ut hoc etiam, quod concesserat, sine culpa (quanvis minima) non esse monstraret, illico adiunxit: *Hoc²⁸⁾ autem dico secundum indulgentiam²⁹⁾, non secundum imperium*. Non enim est sine vitio, quod ignoscitur, non praecipitur. Peccatum profecto vidit, quod posse³⁰⁾ indulgeri praevitit. Sed quum in dubiis constringimur, utiliter minimis subdimur, ne in magnis sine venia peccemus. §. 5. Itaque plerumque nervorum Behemoth istius perplexitas solvitur, dum ad virtutes maximas per commissa minora transitur.

DISTINCTIO XIV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Verum hoc in una eademque persona intelligitur. Ceterum an in diversis eadem dispensatio locum habeat, videlicet, ut committamus minora, ne alii gravioribus impliceantur, merito quaeritur.*

*De his ita scribit Augustinus in lib. Quae est, super Genes. cap. 42. *)*

C. I. *Non sunt a nobis aliqua committenda delicta, ne alii graviora committant.*

Quod ait Sodomitis Loth¹⁾: *Sunt mihi duae filiae, quas nondum noverunt viros; producam illas ad vos, utimini illis, quomodo placuerit vobis: tantum in viros istos ne faciatis iniquum: quoniam prostituere volebat filias suas hac compensatione, ut viri hospites eius nihil a Sodomitis tale paterent, utrum admittenda sit compensatio flagitiorum vel quorumcumque peccatorum, ut nos faciamus mali aliquid, ne alius gravior malum faciat; an potius perturbationi Loth, non consilio tribuendum sit, quia hoc dixerit, merito quaeritur. Et nimirum periculosissime admittitur haec compensatio. Si autem perturbationi humanae tributur et menti tanto malo permotae, nullo modo imitanda est.*

II. Pars. Gratianus. *Consuetudinis autem vel constitutionis rigor nonnunquam relaxatur.*

Unde Leo Papa ait ad Rusticum Narbonensem Episc. epist. XC. ante cap. 1. 2)

C. II. *Quae constitutiones valeant temperari, vel quas non.*

Sicut quaedam sunt, quae nulla possunt ratione convelli, ita multa sunt, quae aut pro necessitate temporum³⁾, aut pro consideratione aetatis oporteat temperari; illa consideratione⁴⁾ semper servata, ut in iis, quae vel dubia fuerint aut obscura, id noverimus sequendum, quod nec praecipis evangelicis contrarium, nec decretis sanctorum Patrum inveniat adversum.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XV. C. I. a) Caput hoc habetur etiam in conciliorum collectione Isidori ante ipsius praefationem, non autem in codice bibliothecae Dominicanae: in quo tamen usque ad versiculum, *inter cetera*, ponitur etiam (quemadmodum et in aliis) ante initium concilii Nicaeni.

b) Manere: In plerisque antiquis Gratiani exemplaribus et Isidori codice impresso legitur ut est emendatum. Sed in aliis eorundem manuscriptis et impressis Gratiani legitur: *manere in Christo duas naturas, et unam Domini nostri Iesu Christi personam* *).

c) Concilii vero: Apud Isidorum in lib. Etymol. locus hic mendose legitur. Verum in praefatione eiusdem

Dist. XIII. C. II. 25) *utiliter*: Greg. — 26) *ingeritur*: Edd. coll. om. exc. Lugd. II. III. Antw. — 27) *1 Cor. c. 7. v. 2.* — 28) *ib. v. 6.* — 29) *intelligentiam*: Edd. Bas. — 30) *possit*: Lugd. II. III. Bas. — *posset*: Edd. coll. rel.

Dist. XIV. C. I. *) Ivo Decr. p. 9. c. 117. — 1) Genes. c. 19. v. 7. — C. II. 2) Ep. 167. (ser. A. 458. vel 459.) Ed. Ball. — Coll. tr. p. p. 1. t. 43. c. 46. Anselm. l. 2. c. 73. Ivo in prol. c. 12. — 3) *rerum*: Leo. — Ans. — 4) *conditione*: Leo.

DISTINCTIO XV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quoniam de iure naturali et constitutione vel consuetudine hactenus disseruimus, differentiam, qua invicem discernuntur, assignantes: nunc ad ecclesiasticas constitutiones styllum vertamus, earum originem et auctoritatem, prout ex libris sanctorum Patrum colligere possumus, breviter assignantes.*

C. I. *Quo tempore coeperint canones generalium conciliorum.*

Canones *) generalium conciliorum (ut Isidorus ait lib. 6. Etymol. c. 16) *) a temporibus Constantini coeperunt. In praecedentibus namque annis persecutione fervente docendarum plebium minime dabatur facultas. Inde Christianitas in diversas haereses scissa est, quia non erat licentia episcopis in unum conveniendi¹⁾, nisi tempore supradicti imperatoris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregari. Sub hoc etiam sancti Patres in concilio Nicaeno de omni orbe terrarum convenientes iuxta fidem evangelicam et apostolicam secundum post apostolos symbolum tradiderunt. §. 1. Inter cetera autem concilia quatuor esse seimus venerabiles synodos²⁾, quae totam principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor evangelia, vel totidem paradisi flumina. §. 2. Harum prima³⁾ Nicaena synodus CCCXVIII. episcoporum Constantino Augusto imperante peracta est: in qua Arianæ perfidiae condemnata blasphemiam, quam de inaequalitate sanctae Trinitatis idem Arius assererat, consubstantiali Deo Patri Deum⁴⁾ Filium eadem sancta synodus per symbolum definivit. §. 3. Secunda synodus CL. Patrum sub Theodosio seniore Constantinopoli congregata est, quae Macedonium, Spiritum sanctum Deum esse negantem, condemnans, consubstantiali Patri et Filio Spiritum sanctum demonstravit, dans symboli formam, quam tota Graecorum et Latinorum confessio in ecclesiis praedicat. §. 4. Tertia synodus Ephesina prima CC. episcoporum sub iunior Theodosio Augusto edita est, quae Nestorium, duas personas in Christo asserentem, iusto anathemate condemnavit, ostendens manere⁵⁾ in duabus naturis unam Domini nostri Iesu Christi personam. §. 5. Quarta synodus Chalcedonenis DCXXX. sacerdotum sub Marciano principe habita est, in qua Eutychem Constantinopolitanum abbatem verbi Dei et carnis unam naturam pronunciantem, et eius defensorem Dioscorum, quondam Alexandrinum episcopum, et ipsum rursus Nestorium cum reliquis haereticis, una Patrum sententia damnavit; praedicans eadem synodus Christum Dominum de Virgine sic natum, ut in eo substantiam divinae et humanae confiteatur naturae. §. 6. Hae sunt quatuor synodi principales, fidei doctrinam plenissime praedicantes. Sed et si quae⁶⁾ sunt concilia, quae sancti Patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore: quorum gesta in hoc opere condita continentur⁶⁾.

§. 7. Synodus autem ex graeco interpretatur *comitatus* vel *coetus*. Concilii *) vero nomen tractum est ex more Romano. Tempore enim, quo causae agebantur, conveniebant omnes in unum, communique intentione tractabant. Unde concilium a communi intentione dictum quasi consilium;

Isidori, editioni Parisensi conciliorum praeposita, quae cum aliquot vetustis codicibus collata est, sic legitur: *Concilii vero nomen tractum ex communi intentione, eo quod in unum dirigant omnes mentis obtutum. Cilia enim oculorum sunt: unde et qui sibi dissentiant, non agunt concilium, quia non sentiunt unum. Coetus vero conventus est vel congregatio, a coeundo, id est conveniendo in unum: unde et conventus est nuncupatus, quod ibi homines conveniant. Sicut conventus, coetus vel concilium a societate dicitur multorum in unum. In Gratiani codicibus sunt multae varietates, ex quibus ea lectio retenta est, quae visa est melior, quamvis adhuc aliquid fortasse desideretur.*

Dist. XV. C. I. *) Anselm. in pr. Ivo Pan. l. 2. c. 104. — Apud Boehm. contra codd. et edd. fidem legitur inscriptio: *Leo Papa.* — 1) *convenire*: Isid. — 2) *quatuor sunt venerabiles synodi*: Edd. ant. coll. om. — 3) *prior*: eadem cum Ans. — 4) *Dei*: Edd. coll. om. — *) in Bas. tamen legitur, ut a Corr. ex Isid. est restitutum. — 5) *si qua sunt alia*: Edd. coll. om. — Böhm. — 6) *verba: quorum etc.* desumpta ex praef. Isid. in coll. ean., absunt ab Anselmo.

consilium quasi considium, d in l iteram transeunte: vel concilium dictum est a communi intentione, eo quod in unum dirigant omnem mentis obtutum: cilia⁷⁾ enim oculorum sunt; unde qui sibi met dissentiant, non agunt concilium, quia non consentiant in unum. Coetus vero conventus est vel congregatio, a coeundo, id est a conveniendo in unum. Hinc etiam conventus est nuacupatus, eo quod ibi homines conveniunt in unum; sicut a conventu coetus dicitur, sic et concilium a societate multorum in unum⁸⁾.

De quatuor vero conciliis scribit B. Gregorius, ita dicens, lib. I. Regesti Epist. 24. 9):

C. II. De auctoritate quatuor conciliorum.

Sicut sancti evangelii quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere et venerari me fateor. Nicaenum scilicet, in quo perversum Arii dogma destruitur: Constantinopolitanum quoque, in quo Eunomii et Macedonii error convincitur: Ephesinum etiam primum, in quo Nestorii impietas iudicatur: Chalcedonense vero, in quo Eutychis Dioscorique pravitas reprobat, tota devotione complector, integerrima approbatione custodio, quia in his velut in quadrato lapide sanctae fidei structura consurgit, et cuiuslibet¹⁰⁾ vitae atque actionis norma consistit. §. 1. Quantum quoque concilium pariter veneror, in quo epistola, quae Ibae¹¹⁾ dicitur, erroris plena reprobat; in quo Theodorus personam mediatoris Dei et hominum in duobus substantiis separans, ad impietatis perfidiam cecidisse convincitur, et in quo scripta quoque Theodoriti, per quae beati Cyrilli fides reprehenditur, ausu dementiae prolata, refutantur. Cunctas vero quas praefata veneranda concilia personas respuunt, respuo; quas venerantur, amplector: quia dum universali sunt consensu constituta, se et non illa destruit, quisquis praesumit aut solvere¹²⁾ quos religant¹³⁾, aut ligare¹⁴⁾ quos solvunt¹⁵⁾.

De iisdem etiam Gelasius¹⁶⁾ in concilio habito Romae cum LXX. Episcopis scribit dicens:

C. III. Quae concilia sancta Romana ecclesia suscipiat.

Sancta Romana ecclesia post illas veteris testamenti et novi scripturas, quas regulariter suscipimus, etiam has suscipi non prohibet: Sanctam synodum Nicaenam CCCXVIII. Patrum, mediante Constantino Maximo Augusto, in qua Arius haereticus condemnatus est; sanctam synodum Constantinopolitanam, mediante Theodosio seniore Augusto, in qua Macedonius haereticus debitam damnationem excepit; sanctam synodum Ephesinam¹⁷⁾, in qua Nestorius damnatus est consensu beatissimi Papae Coelestini, mediante Cyrillo Alexandrinae sedis antistite, et Arcadio episcopo ab Italia destinato; sanctam synodum Chalcedonensem, mediante Marciano Augusto et Anatolio Constantinopolitano episcopo,

in qua Nestoriana et Eutychiana haereses simul cum Dioscoro eiusque complicibus damnatae sunt; sed et si qua sunt concilia a sanctis Patribus hactenus instituta, post istorum quatuor auctoritatem et custodienda, et recipienda decernimus et mandamus¹⁸⁾.

§. 1. Iam nunc subiiciendum est de opusculis sanctorum Patrum, quae in ecclesia catholica recipiuntur. §. 2. Opuscula B. Cypriani martyris et Carthaginensis episcopi. §. 3. Item opuscula B. Athanasii Alexandrini episcopi. §. 4. Item opuscula B. Gregorii Nazianzeni episcopi. §. 5. Item opuscula B. Basilii Cappadociae episcopi. §. 6. Item opuscula B. Ioannis Constantinopolitani episcopi. §. 7. Item opuscula Theophili Alexandrii episcopi. §. 8. Item opuscula B. Cyrilli Alexandrini episcopi. §. 9. Item opuscula B. Hilarii Pictaviensis episcopi. §. 10. Item opuscula B. Ambrosii Mediolanensis episcopi. §. 11. Item opuscula B. Augustini Hipponensis episcopi. §. 12. Item opuscula B. Hieronymi presbyteri. §. 13. Item opuscula Prosperi viri religiosissimi. §. 14. Item epistolam B. Leonis Papae ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinata, cuius textum¹⁹⁾ quispiam, si usque ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema sit. §. 15. Item opuscula atque tractatus omnium Patrum orthodoxorum, qui in nullo a sanctae Romanae ecclesiae consortio deviarunt, nec ab eius fide²⁰⁾ praedicatione se iuncti sunt, sed communionis ipsius gratia Dei usque ad ultimum diem vitae suae participes fuerunt, legenda²⁰⁾ decernimus. §. 16. Item decretales epistolae, quas beatissimi Papae diversis temporibus ab urbe Romana pro diversorum Patrum consulatione dederunt, venerabiliter suscipiendae sunt. §. 17. Item gesta²¹⁾ sanctorum martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus et mirabilibus confessionum triumphis irradiant. Quis ita²¹⁾ esse catholicorum dubitet, et maiora eos in agonibus fuisse perpassos, nec suis viribus, sed gratia Dei et adiutorio universa tolerasse? Sed ideo secundum antiquam consuetudinem²²⁾ singulari cautela in sancta Romana ecclesia non leguntur, quia et eorum, qui conscripsere, nomina penitus ignorantur, et ab infidelibus aut idiotis²³⁾ superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, scripta esse putantur: sicut cuiusdam Quirici et Iulitae²⁴⁾, sicut Gregorii²⁵⁾ aliorumque huiusmodi passiones, quae ab haereticis perhibentur²⁶⁾ conscriptae. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis²⁷⁾ subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana ecclesia non leguntur. Nos tamen cum praedicta ecclesia omnes martyres et eorum gloriosos agones, qui Deo magis quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramus. §. 18. Item vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis et omnium eremitarum, quas tamen vir beatissimus scripsit Hieronymus,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. II. d) Cuiuslibet: Apud B. Gregorium legitur: *Et cuiuslibet vitae atque actionis existat, quisquis eorum soliditatem non tenet, etiam si lapis esse cernitur, tamen extra aedificium iacet. Quintum, etc.* et in sequentibus significantur tria illa capitula, quorum occasione nonnulli quintam synodum non recipiebant.

C. III. e) Mandamus: Post hoc verbum in decreto Gelasii sequitur continenter: *Item opuscula B. Cypriani, etc.* Sed Burchardus et Ivo et Panormia habent ut Gratianus. Ac certe in toto hoc capite tot modis discrepant collectiones ab originali, ut satis certo statui non possit, quae vera

et pura sit Gelasii lectio: nec magnopere sit mirandum, si nonnulla sint, quae difficultatem faciunt. Quamobrem, quae auxilio codicum tuto emendari poterant, ea sunt emendata: ceteris locis partim indicatae varietates, partim, quoniam omnes indicare infinitum fuisset, labor hic ad libros adeundum accurate lectori est relicto.

f) Item gesta: Hinc usque ad finem capituli omnia absunt a plerisque vetustis Gratiani codicibus; quod etiam Archidiaconus adnotavit. Sunt tamen eiusdem Gelasii usque ad vers. *Ceterum qui libri*, et apud Burchardum et Ivonem referuntur proxime post superiora.

Dist. XV. C. I. 7) *superflua*: Edd. coll. om. exc. Lugd. II. III. Antw. 8) *sicut conventus in unum dicitur coetus, sic et concilium. — appellatur: Bas. — sicut conv. vel coetus dicitur, sic et appellatur: Arg. Venet. I. II. Norimb. Paris. Lugd. I. — in Lugd. II. III. et Antw. legitur ut in textu. — sicut conventus coetus etc. Ans. — C. II. 9) I. 1. ep. 25. (scr. ad Ioannem Ep. Coust. et cett. Patr. A. 591.) Ed. Maur. — prior canonis pars usque ad §. 1. leg. ap. Ans. I. 6. c. 56. — 10) *vitas communis*: Edd. coll. om. exc. Bas. — 11) *ibi*: eadem exc. Lugd. I. II. III. Antw. 12) *absolvere*: Edd. coll. o. 13) *ligant*: ead. — 14) *religare*: ead. pr. Bas. — 15) *absolvant*: Edd. coll. o. — C. III. 16) Hoc decretum, quod Gelasio praesidenti Conc. Rom. (A. 494. vel 496.) vulgo tribuitur (non desunt enim, qui apocryphum totum putent) legitur ap. Burch. I. 3. c. 220. seq. Ivonem Pan. I. 2. c. 94. et 123. Decr. p. 4. c. 64. seq. in capital. Attonis Verceil. ap. D'Acherium c. 100. et ex parte (§. 15—48.) apud Anselm. I. 2. c. 193 (208). In coll. Hisp. Gonzalezii (ad fin. tom. 2.) haec inscriptio est: *Decretale in urbe Roma ab Hormisda P. editum de scripturis divinis, quid universaliter catholica recipiat ecclesia, vel posthaec quid vitare debeat, atque haec certe, quae apud Gratianum prostat, recensio, sane Hormisdæ esse videtur.* (cf. Baller. Ed. Opp. Leon. M. t. 3. p. CLL.) Tres*

recensiones leguntur in Coll. conc. Mansiana, quarum ultima, prolata ex Cod. Iurensi Chiffletii, cum collect. Hispana fere concordat, nisi quod in hac nonnulla sunt emendata, quod infra notabitur. — In Edd. coll. nonnullis (Venet. I. II. Bas. Nor.) ita profertur, ut post vers. *subdenda* (qui est finis cap. ap. Ivonem) sequatur: *Quidam in septuagesima decreto de libris apocryphis novo proemio praemisso: (Item) Quae vero opuscula vel qui libri sint inter apocryphos computandi, idem Gelasius ostendit dicens.* Eodem plane modo (mutata tamen voce: *subdenda* in: *damnanda*) habetur in Cod. Lips. A. — In Ed. Arg. eodem proemio servato, verba: *e quibus pauca* cet. ad calcem totius decreti sunt relecta, et sequitur vers.: *Quinquagesima.* — In Cod. Lips. C. non leguntur ea verba, retentum tamen est proemium; in cod. denique aequo Lips. B. omnia desunt inde a §. 17. — 17) *Eph. primum*: Edd. coll. o. — 18) *cuius textum aut unum tota si quis idola*: ead. exc. Bas. — 19) *iste vel*: Coll. Hisp. — Burch. — 20) *eligenda*: Ed. Lugd. III. — 21) *ista*: Ans. — 22) *auctoritatem et cons.*: Edd. coll. o. — 23) *dictis*: ead. cum Ans. et Iv. — 24) *Iulitae, matris eius*: Edd. Venet. I. II. Par. Lugd. I. II. III. Antw. — 25) *Georgii*: Edd. coll. o. praet. Antw. — 26) *probantur*: Edd. Par. Lugd. I. II. III. Antw. — 27) *levius*: Edd. coll. o.

eum omni honore suscipimus. §. 19. Item actus B. Silvestri, apostolicae sedis praesulis, licet eius, qui conscripsit, nomen ignoremus, a multis tamen in urbe Roma catholicae legi cognovimus, et pro antiquo usu multae hoc imitantur ecclesiae. §. 20. Item scripta de inventione S. crucis dominicae, et alia scripta de inventione capitis B. Ioannis Baptistae, novellae quidem revelationes²⁹⁾ sunt, et nonnulli eas catholici legunt, sed quum haec ad catholicorum manus pervenerint³⁰⁾, B. Pauli³¹⁾ apostoli sententia praecedat: *Omnia probate, quod bonum est tenete.* §. 21. Item Rufinus vir religiosus plurimos ecclesiastici operis edidit libros, nonnullas etiam scripturas interpretatus est; sed quoniam B. Hieronymus in aliquibus eum de arbitrii libertate notavit, illa sentimus, quae praedictum B. Hieronymum sentire cognoscimus: et non solum de Rufino, sed etiam de universis, quos vir saepius memoratus zelo Dei et fidei religione reprehendit. §. 22. Item Origenis nonnulla opuscula, quae vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus, reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus esse renuenda. §. 23. Item chronicon Eusebii Caesariensis, atque eiusdem historiae ecclesiasticae libros, quamvis in primo narrationis suae libro tepuerit, et postea³¹⁾ in laudibus atque excusatione Origenis schismatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen notitiam singularem, quae ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus renuendos. §. 24. Item Orosium virum eruditissimum collaudamus, quia valde nobis necessariam³²⁾ adversus paganorum calumnias ordinavit *historiam,* miraque brevitate contexit. §. 25. Item venerabilis viri Sedulii paschale opus, quod heroicis³³⁾ descripsit versibus, insigni laude proferimus³⁴⁾. §. 26. Item Iuvenici nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed miramur³⁵⁾. §. 27. Ceterum³⁶⁾, quae ab haereticis, sive schismaticis conscripta vel praedicata sunt, nullatenus recipit catholica et apostolica ecclesia Romana. E quibus pauca, quae ad memoriam venerunt, et a catholicis vitanda sunt, credimus³⁷⁾ esse subdenda. §. 28. Imprimis³⁸⁾ Ariminensem synodum, a Constantio Caesare Constantini filio congregatam mediante Tauro praefecto, ex tunc et *nunc et usque* in aeternum confitemur esse damnatam. §. 29. Item itinerarium nomine Petri apostoli, quod appellatur sancti Clementis lib. VIII.³⁹⁾, apocryphum. §. 30. Actus nomine Andree apostoli, apocryphi. §. 31. Actus nomine Philippi apostoli, apocryphi. §. 32. Actus nomine Petri apostoli, apocryphi. §. 33. Actus nomine Thomae apostoli, apocryphi⁴⁰⁾. §. 34. Evangelium nomine Thaddaei, apocryphum. §. 35. Evangelium nomine Thomae apostoli, quo utuntur Manichaei, apocryphum. §. 36. Evangelium nomine Barnabae, apocryphum. §. 37. Evangelium nomine Bartholomaei apostoli, apocryphum. §. 38. Evangelium nomine Andree apostoli, apocryphum. §. 39. Evangelia, quae falsavit Lucianus, apocrypha. §. 40. Evangelia, quae falsavit Hyrcius⁴¹⁾, apocrypha. §. 41. Liber de infantia Salvatoris, apocryphus. §. 42. Liber de nativitate Salvatoris, et de

S. Maria, et⁴²⁾ de obstetricae Salvatoris, apocryphus. §. 43. Liber, qui appellatur Pastoris, apocryphus. §. 44. Libri omnes, quos fecit Lenticus⁴³⁾, discipulus diaboli, apocryphi. §. 45. Liber, qui appellatur Fundamentum, apocryphus. §. 46. Liber, qui appellatur Thesaurus, apocryphus. §. 47. Liber, qui appellatur de filiabus Aadae, vel⁴⁴⁾ Geneseus, apocryphus. §. 48. Centimetrum⁴⁵⁾ de Christo Virgilianis compaginatam versibus, apocryphum. §. 49. Liber, qui appellatur Actus Teclae et Pauli apostoli, apocryphus. §. 50. Liber, qui appellatur Nepotis⁴⁶⁾, apocryphus. §. 51. Liber proverbiorum, qui ab haereticis conscriptus⁴⁷⁾ et S. Xisti nomine signatus est, apocryphus. §. 52. Revelatio, quae appellatur Pauli apostoli, apocrypha. §. 53. Revelatio, quae appellatur Thomae apostoli, apocrypha. §. 54. Revelatio, quae appellatur Stephani, apocrypha. §. 55. Liber, qui appellatur Transitus⁴⁸⁾ S. Mariae, apocryphus. §. 56. Liber, qui appellatur Poenitentia Aadae, apocryphus. §. 57. Liber Ogiae⁴⁹⁾ nomine Gigantis, qui ab haereticis cum dracone post diluvium pugnasse perhibetur, apocryphus. §. 58. Liber, qui appellatur Testamentum Iacob⁵⁰⁾, apocryphus. §. 59. Liber, qui appellatur Poenitentia Origenis, apocryphus. §. 60. Liber, qui appellatur Poenitentia *S. Cypriani, apocryphus. §. 61. Liber, qui appellatur Poenitentia Iamnis⁵¹⁾ et Mambrae, apocryphus. §. 62. Liber, qui appellatur Sortes⁵²⁾ apostolorum, apocryphus. §. 63. Liber Lusanae⁵³⁾, apocryphus. §. 64. Liber canonum Apostolorum, apocryphus. §. 65. Liber Physiologus, *qui* ab haereticis conscriptus *est* et B. Ambrosii nomine praesignatus, apocryphus. §. 66. Historia Eusebii Pamphili, apocrypha. §. 67. Opuscula Tertulliani⁵⁴⁾ sive Africani, apocrypha. §. 68. Opuscula Postumiani⁵⁵⁾ et Galli, apocrypha. §. 69. Opuscula Montani, Priscillae et Maximillae, apocrypha. §. 70. Opuscula omnia Fausti Manichaei, apocrypha⁵⁶⁾. §. 71. Opuscula alterius Clementis Alexandrini, apocrypha. §. 72. Opuscula Cassiani presbyteri Galliarum, apocrypha. §. 73. Opuscula Victorini⁵⁷⁾ Pictaviensis, apocrypha. §. 74. Opuscula Fausti Regiensis Galliarum, apocrypha. §. 75. Opuscula Frumentii⁵⁸⁾, apocrypha. §. 76. Epistola Iesu ad Agbarum⁵⁹⁾ *regem,* apocrypha⁶⁰⁾. §. 77. Passio Georgii⁶¹⁾, apocrypha. §. 78. Passio Cyrici et Iulitae⁶²⁾, apocrypha. §. 79. Scriptura, quae appellatur Contractio⁶³⁾ Salomonis, apocrypha. §. 80. Phylacteria omnia, quae non angelorum⁶⁴⁾, ut illi contingunt, sed daemonum magis arte conscripta sunt, apocrypha. §. 81. Haec et *omnia* his similia, quae Simon Magus, Nicolaus, Cerinthus⁶⁵⁾, Marcion, Basilides, Ebion, Paulus etiam Samosatenus, *Photinus* et Bonosus et qui simili errore defecerunt, Montanus quoque cum suis obscoehissimis sequacibus, Apollinaris⁶⁶⁾, Valentinus sive Manichaeus, Faustus⁶⁷⁾, Sabellius, Arius, Macedonius, Eunomius, Novatus, Sabbatius, Coelestius⁶⁸⁾, Donatus, Eustathius, Iovinianus, Pelagius, Iulianus et⁶⁹⁾ Latiensis, Coelestinus, Maximinus, Priscianus⁷⁰⁾ ab Hispania, Lampedius, Dioscorus, Eutyches, Petrus, et alius Petrus, e quibus unus Alexandriam,

NOTATIONES CORRECTORUM.

g) Iuvenici: Antea legebatur: *Item Vincentii: restituta est vera lectio ex Gelasio, Burchardo et Ivone. De quo Iuvenico meminit B. Hieronymus in catalogo.*
h) De S. Maria: In collectione Isidori legitur: *et de*

Maria et obstetricae. Apud Burchardum: et de Maria, vel obstetricae. Apud Ivonem vero: et de S. Maria, vel de obstetricae Salvatoris.

Dist. XV. C. III. 28) *relationes:* Coll. Hisp. — 29) *adventus:* Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 30) 1 Thess. c. 5. — 31) deest in Ven. I. H. Lugd. I. H. III. Par. Antw. — 32) *necessaria:* Edd. coll. o. — 33) *haereticis:* Venet. I. H. — 34) *praefertimus:* orig. — 35) *imitamur:* Edd. coll. o. — 36) *cetera:* Coll. Hisp. — 37) antea legebatur: *decrevimus.* — *decernimus:* Ed. Bas. — 38) Burch. I. S. c. 121. Ivo Pan. I. 2. c. 123. Decr. p. 4. c. 65. — 39) *nozem:* Coll. Hisp. — 40) In coll. Hisp. add.: *Ev. nom. Mathiae, ap.; Ev. nom. Barnabae, ap., Ev. nom. Iacobi minoris, ap., (et cum Bas.): Ev. nom. Petri, ap.* — 41) *Hesychius:* Coll. Hisp. — *Yactus:* Burch. — *Yatus:* Ivo. — *Ythus* et postea §. per errorem repetita: *Itichius:* Bas. *Frichus:* Arg. — 42) *vel:* Coll. Hisp. — Edd. coll. o. praeter Lugd. — 43) *Leucius:* Coll. Hisp. Burch. Ivo. — *Lucius:* Mansl. — *Eudichus:* Ed. Bas. — 44) *leptogenesis:* Mansl. — *adfectus genesi:* Coll. Hisp. — *Aadae genesi:* Burch. — *vel genesi:* Edd. coll. o. — 45) *Cento:* Coll. H. — *Pentandrum:* Edd. coll. o. — 46) antea legebatur: *Lepotus.* — *Nepotus:* Bas. — 47) *transcriptus:* Edd. coll. o. — 48) *Transitus I. e. assumpto:* Coll. Hisp. — Ed. Antw. — 49) *Uglae:* Coll. H. — Edd. ant. et Burch. *Dogenis* nomen laudant. — *Dioglas:* Bas. — *Diogentiae:* Ivo. — 50) *Iob:* Coll. H. — Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — Par. Antw. add. ex glossa: *alias est Iacob.* — 51) *Iamnae:* Edd. coll. o. — 52) *Sortes:* caed. — 53) *Laus apostolorum:* Mansl. — *Lusa ap.:* Burch. — *Ius apostolorum:* Coll. Hisp. Na ut de constitutionibus apostolorum, apocryphis et ipsis, canonis auctores

sensisse videantur. — 54) *Opp. Tertulliani apocrypha. Opp. Lactantii sive Africani apocrypha:* Coll. Hisp. — 55) *Geminiani:* Ed. Arg. — *Ioehant:* Edd. rel. pr. Bas. — 56) In Coll. Hisp. add.: *Op. Commodiani apocrypha;* et post §. 71. *opuscula Tasc. Cypriani, Arnoxi et Ticomii apocrypha.* — 57) antea legebatur *Victoris,* et postea §. 74.: *Faustini Regiensis.* Attamen de Victorino Pictaviensi non satis constat, et videtur legendum esse: *Pitabiensis (s. Petabionensis)* quod Mansio etiam placuit. Et ita legitur etiam in aucta illa Dionysii collect. ap. Amort. Elem. Tom. 2. Petavium vero ad Dravium flumen in Moravia situm est. — 58) *Frumentii caeci:* Coll. Hisp. — *Frumentii:* Edd. coll. o., pr. Bas. — 59) *Abagarum:* Edd. coll. o. — *vox regem* deest etiam in Hisp., est tamen ap. Ivonem et Burch. — 60) In Hisp. sequi: *Ep. Abgari ad Iesum apocr.* — 61) *Gregorii:* Ed. Par. — 62) *Vilitae:* Ed. Bas. — 63) *interdictio:* Coll. Hisp. — 64) *ab angelo, ut illi conf., sed a daemone:* Edd. coll. o. — 65) *Cheviridus:* Ed. Bas. — *Thervidus:* Edd. rel. Nomen Photini, quod ab Edd. coll. o. abest, promat apud Burch. — 66) *Apollinaris Valentinus:* Coll. Hisp. — 67) *Faustus Africanus:* ead. — 68) *Calixtus:* ead. — Edd. coll. o. in quibus paucis post: *Eustachus et Iubianus* laudantur. — 69) *Iulianus Edanensis:* Burch. — *Celanensis:* Coll. Hisp. — 70) *Priscillianus:* ead. et Edd. coll. o. in quibus paulo post leg.: *Lapedius.* — in illa sequitur: *Nestorius Constantimopolitani, Maximus Cynicus* etc.

alius Antiochiam maculavit, Acacius Constantinopolitanus, cum consortibus suis, nec non et omnes haereticos⁷¹⁾, quas ipsi eorumque discipuli, sive schismatici docuerunt vel conscripserunt, quorum nomina minime retinentur⁷²⁾, non solum repudiata, verum etiam ab omni Romana et apostolica ecclesia eliminata, atque cum suis auctoribus auctorumque sequacibus sub anathematis indissolubili vinculo, in aeternum confitemur esse damnata.

§. 82. *Ceterum*⁷³⁾, qui libri in ecclesiasticis officiis per anni⁷⁴⁾ circulum a nonnullis legantur (quod ritum illum apostolica non reprobatur, sed sequitur ecclesia) pro fidelium aedificatione adnotandum censuimus.

Quidam⁷⁵⁾, quod in septuagesima ponunt pentateuchum⁷⁶⁾ usque in XV. diem ante Pascha, XV. die ponunt Hieremiam usque in coenam Domini. In coena Domini legunt tres lectiones de lamentatione Hieremiae⁷⁶⁾: *Quomodo sedet sola civitas, etc.* et tres de tractatu S. Augustini in psalm. LIV. 1): *Exaudi Deus orationem meam*⁷⁷⁾ et ne despereris, et tres de Apostolo, ubi ait in epistola ad Corinthios⁷⁸⁾: *Convenientibus vobis in unum.* Secunda lectio sic incipit⁷⁹⁾: *Similiter *et calicem* postquam coenavit, etc.* Tertia⁸⁰⁾: *De spiritualibus autem nolimus⁸¹⁾ vos ignorare, fratres.* In parasceve tres lectiones de lamentatione Hieremiae, et tres de tractatu S. Augustini in psalmum LXIII.: *Exaudi Deus orationem meam, quum deprecor, et tres de Apostolo, ubi ait in epistola ad Hebraeos⁸²⁾: Festinemus ingredi in illam requiem, etc.* Secunda lectio⁸⁴⁾: *Omnis namque pontifex.* Tertia⁸⁵⁾: *De quo grandis nobis sermo.* In sabbato sancto tres lectiones de lamentatione Hieremiae prophetae, et tres de tractatu S. Augustini in eundem psalmum LXIII.: *Exaudi Deus orationem meam, quum deprecor, et tres de Apostolo, ubi ait in epistola ad Hebraeos⁸⁶⁾: Christus assistens pontifex futurorum bonorum.* Secunda lectio⁸⁷⁾: *Ubi enim testamentum est.* Tertia⁸⁸⁾: *Umbram enim habens lex futurorum bonorum.* In pascha Domini homiliae ad ipsum diem pertinentes, infra hebdomadam homiliae. In octavis⁸⁹⁾ paschae ponunt actus apostolorum et epistolas canonicas et apocalypsin, usque in octavas pentecostes. In octavis pentecostes ponunt libros regum et paralipomenon usque in calendis augusti. In dominica prima mensis augusti ponunt Salomonem usque in calendis septembris. In dominica prima septembris ponunt Iob, Tobiam⁹⁰⁾, Hester, Esdras usque in calendis

octobris. In dominica prima mensis octobris ponunt Ibrum⁹¹⁾ Machabaeorum usque in calendis novembris. In dominica prima mensis novembris ponunt Ezechielem et Danielelem et minores prophetas usque in calendis decembris. In dominica prima mensis decembris ponunt Esaiam prophetam usque ad nativitatem Domini. In natali⁹²⁾ Domini legunt primum de Esaia tres lectiones. Prima lectio⁹³⁾: *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, etc.* Secunda⁹⁴⁾: *Consolamini, consolamini.* Tertia⁹⁵⁾: *Consurge, consurge*⁹⁶⁾. Deinde leguntur sermones vel homiliae ad ipsum diem pertinentes. In natali S. Stephani homilia de ipso die. In natali S. Ioannis similiter. In natali innocentium similiter. In natali S. Silvestri similiter. In octava natalis Domini homilia de ipso die. In dominica prima post nativitatem Domini ponunt epistolas Pauli usque in septuagesimam. In epiphania lectiones tres de Esaia. Prima lectio incipit: *Omnes⁹⁷⁾ sitientes.* Secunda⁹⁸⁾: *Surge, illuminare Hierusalem.* Tertia⁹⁹⁾: *Gaudens gaudebo in Domino.* Deinde leguntur sermones vel homiliae ad ipsum diem pertinentes.

DISTINCTIO XVI.

GRATIANUS.

I. Pars. *Apostolorum vero canones*¹⁾, qui per Clementem Pontificem Romanum, sicut quidam asserunt, dicuntur esse translati²⁾, sunt quinquaginta.

Hos non recipiendos, sed inter apocrypha deputatos, Isidorus³⁾ scribit dicens:

C. I. *Apostolorum canones apostolica reiciuntur auctoritate.* Canones⁴⁾, qui dicuntur apostolorum, seu quia eosdem nec sedes apostolica recepit, nec sancti Patres illis assensum⁵⁾ praebuerunt, pro eo quod ab haereticis sub nomine apostolorum compositi dignoscuntur, quamvis in eis utilia inveniantur, tamen ab⁶⁾ auctoritate canonica atque apostolica eorum gesta constat esse remota atque inter apocrypha deputata⁵⁾.

Zepherinus autem contra scribit Episcopis per Siciliam constitutis, epist. I. 6)

C. II. *Apostolorum canones sunt recipiendi.*

Sexaginta⁷⁾ sententias apostoli praescripserunt⁷⁾ cum aliis⁸⁾ plurimis episcopis, et servandas censuerunt.

NOTATIONES CORRECTORUM.

i) *Ceterum*: Hinc usque ad finem neque in collectione Isidori, neque in ullo veteri codice Gratiani eorum, quae collata sunt, inveniuntur. A verbo tamen: *in Septuagesima ponunt*, referuntur a Burchardo et Ivone sine auctoris nomine, in Panormia ex Gelasio ipso cum LXX. Episcopis. Fere autem omnia habentur sparsim in libro, qui Ordo Romanus nuncupatur.

k) *Pentateuchum*: Apud Ivonem legitur: *Heptateuchum*, ut ultra quinque libros comprehendat librum Iosuae et Iudicum, qua voce ac librorum coniunctione B. Hieronymus ad Lucinum scribens utitur. Alii vero Heptaticum appellant, ut S. Gregorius libro 7. indicit. 2. epist. 48. et lib. 10. epist. 22. et alibi, et Rabanus in praefatione in Hieremiam, et Ordo Romanus cap. de septuagesima.

l) In Psalmum LIV.: Sic etiam apud Ivonem. In Ordine Romano, cap. de officiis divinis a coena Domini usque in octavas pentecostes, et apud Burchardum legitur: in psalmum 63. id est: *Exaudi Deus orationem meam, quum deprecor.* Itemque in cap. de ordine in nocte parasceves: Tres de tractatu S. Augustini de psalmo 63.

m) In Octavis: Ipsam diem octavam solitam fuisse proferri nomine multitudinis, id est, octavas, notabitur infra de consecratione, dist. 3. c. pronuncjandum.

n) In natali Domini: Burchardus et Ivo habent: in vigilia natalis Domini, et ita in Ordine Romano, cap. quod inscribitur: *In Christi nomine, incipit ordo catholicorum librorum, qui in ecclesia Romana ponuntur.* Panormia autem habet ut Gratianus.

Dist. XVI. I. Pars. a) *Translati*: In titulo qui praepositur canonibus Apostolorum in collectione Isidori et in concilio Stephani Papae IV. (cuius magnam partem Deusedit Cardinalis in sua canonum collectione refert) pro voce: *translati*, habetur *prolati*. Dionysius certo Exiguus nullam huius versionis mentionem facit, et aliqui scriptores solent epistolas Clementis hoc modo citare: *Ex dictis Petri Apostoli per Clementem prolatis*, ut auctor Polycarpi et alii.

C. I. b) *Caput hoc est in praefatione Isidori ad collectionem conciliorum*, quae ex bibliotheca ecclesiae Tolitanae descripta Romam missa est. Nam in illa, quae vulgatae Isidori collectioni, de qua initio dictum est, praepositur, contrarium potius videtur dici et refertur infra, c. *Placuit*, hac ead. dist., si modo idem est Isidorus.

C. II. c) *Sexaginta*: Ivo etiam et auctor Panormiae habent: *Sexaginta*. Itemque originale in margine. Sed in textu: *Septuaginta*. Polycarpus: *Quinquaginta*.

Dist. XV. C. III. 71) *haeresiarum*: Coll. Hisp. — 72) *retinuit*: Coll. Hisp. — *revertantur*: Arg. — *retinuit*: Edd. coll. rel. — 73) tota §. 82. abest, ut a Burchardo et Ivone, ita ab Edd. Arg. Venet. I. L. Nor. et eod. Lips. A. B. C. — De auctore huius canonis particulae non constat, licet Ant. Augustinus eam in libro Amilarij se invenisse testatus sit. Leguntur tamen similia in Micrologo de officio missae, quem manuscriptum servat bibl. Paul. Lips. (n. 606.), et tractatus quidam, inventus ad calcem codicis decreti abbrev. Ivonis: *Ordo legendorum per circulum in matutinali officio, et causis eorum* (bibl. Paul. 955.) excerptus ex micrologo, ut videtur, a Gratiano verbis proxime abest. — 74) Burch. I. 3. c. 222. Ivo Pan. I. 2. c. 90. Decr. p. 4. c. 63. — 75) X.: Bas. — XI.: Edd. coll. rel. — 76) Thren. c. 1. — 77) *deprecationem*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. I. — 78) Corinth. c. 11. v. 10. — 79) Luc. c. 22. v. 20. — 80) 1 Cor. c. 12. v. 1. — 81) *nolo*: Edd. coll. o. cum Vulg. — pr. Bas. —

82) *deprecationem*: Edd. coll. d. — 83) Hebr. c. 4. v. 11. — 84) Hebr. c. 5. v. 1. — 85) Ib. v. 11. — 86) Ib. c. 9. v. 11. — 87) Ib. v. 16. — 88) Ib. c. 10. v. 1. — 89) add. *Isid. Ivo*. — 90) *libros*: Id. — 91) Edd. c. 9. v. 1. — 92) Ib. c. 40. v. 1. — 93) Ib. c. 59. v. 1. — 94) add. *Hierusalem*: Ven. I. Par. Lugd. I. II. III. Antw. — 95) Edd. c. 55. v. 1. — 96) Ib. c. 60. v. 1. — 97) Ib. c. 61. v. 10.

Dist. XVI. Pars I. 1) Eadem leguntur in prooemio Coll. Anselm. — similia etiam habent in Bertholdi Constant. tract. de canonum auctoritate §. 28. (Ed. 1792.). — C. I. 2) in praefatione in can. Coll. Hisp. — 3) *consensus*: Coll. Hisp. — 4) *deest*: ib. et in Ed. Bas. — 5) *reputata*: Coll. Hisp. — C. II. 6) *Ep. Pseudo-Isidor.* — Ivo Pan. I. 2. c. 105. Decr. p. 4. c. 107. Polyc. I. 3. t. 10. — 7) *praescripserunt*: orig. — Ivo. — 8) *quam plurimis*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o.

C. III. *Exceptis quinquaginta capitulis canonum apostolorum inter apocrypha deputantur.*

Item Leo^{d)} Papa IX. contra epistolam Nicetae Abbatis^{e)}.

Clementis librum, id est Petri apostoli itinerarium, et apostolorum canones numerant Patres inter apocrypha, exceptis quinquaginta capitulis, quae decreverunt orthodoxae^{f)} fidei^{g)} adiungenda.

C. IV. Item VI. Synodus^{h)}, cap. 2.

Placuit huic sanctae synodo, ut amodo confirmata et rata sint canonum apostolorum LXXXV. capitula.

Epistola^{e)} Isidori in capite canonum.¹²⁾

Isidorus^{f)} servus Christi lectori suo conseruo¹³⁾ §. 1. Propter eorum auctoritatem ceteris conciliis praeposimus canones, qui dicuntur apostolorum, licet a quibusdam apocryphi dicantur, quoniam plures¹⁴⁾ eos recipiunt¹⁵⁾, et sancti Patres eorum sententias synodali auctoritate roboraverunt et inter canonicas posuerunt constitutiones. Item infra. §. 2. Primo¹⁶⁾ quidem ordo, ut praedictum est, de celebrando concilio insertum habetur, et postmodum canonum apostolorum, ac primorum¹⁷⁾ apostolicorum (id est, a S. Clemente usque ad S. Sylvestrum) decretorum atque diversorum conciliorum breviarium interpolatur¹⁸⁾, sequens ordinem suum.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. d) Item Leo: Hoc caput sumtum est ex responsione^{**)} Humberti, legati Leonis IX., ad libellum Nicetae presbyteri et monachi contra Latinos editum, quae Romae in monasterio sanctae Mariae novae et in multis privatis bibliothecis exstat manuscripta. Merito autem potuit citari Leo IX., quod eius auctoritate et iussione Humbertus legatus sedis apostolicae ea scripserit.

C. IV. e) Epistola: Haec epistola ab Ivone vocatur praefatio in opus canonum, et est ea, quae Isidori nomine est praeposita tomis conciliorum, licet in vetustiore editione, in qua prior est Isidori collectio, nonnulla verba desiderantur. Est autem confectum hoc caput ex duobus locis illius praefationis. Nam verba illa: *Propter eorum auctoritatem, etc.* usque ad verb. *constitutiones.* non longe absunt ab initio; reliqua vero sunt in extremo.

f) Isidorus servus: In Panormia est eodem modo atque apud Gratianum. Apud Ivonem et in manuscriptis collectionis illius codicibus est: *Isidorus Mercator servus Christi conseruo suo et parenti fidei [al. fidei] in Domino salutem.* In vulgatis autem conciliorum editionibus: *Isidorus peccator, servus, etc.*

C. V. g) Sextam: Hoc habetur in secunda actione septimae synodi in epistola Hadriani ad Tharasium. Sed eo in loco Hadrianus refert verba synodicae epistolae a Tharasio ad se missae. Et hic Gratianus non refert propria eius epistolae verba, in versione enim Anastasii Bibliothecarii sic legitur: *Invenimus autem in praedicta synodica epistola sanctitatis vestrae post plenitudinem fidei et confessionem sacri symboli, et omnium sanctarum sex synodorum, et de sacris et venerabilibus characteribus miraculum laude ac veneratione dignissimum contineri. Quare et eadem sanctas sex synodos suscipio cum omnibus regulis, quae iure ac divinitus ab ipsis promulgatae sunt.* Et haec quidem postrema verba sunt etiam in illa ipsa Tharasii epistola, quod ex concilio graeco et nova interpretatione clare apparat.

h) Sextae: In secundo et tertio Vaticanis est: *sextae, alias septimae.* Et vere septima est, sed ob glossam nihil est mutatum.

C. VI. i) Habeo librum: Verba sunt Petri episcopi Nicomediae, ac Tharasii patriarchae Constantinopolitani, actione quarta VII. synodi: quod quidem ipsi de centum ac duobus canonibus dixerunt, qui in Trullo tempore Iustiniani Rhinotmeti secundo anno suae revocationis ad imperium editi sunt. Verum ex his ipsis verbis Tharasii apparet, eos canones non esse proprios sextae

Gratianus. Item quum Hadrianus Papa sextam synodum recepisset cum omnibus canonibus suis; quum etiam sanctae octo universalia concilia professione Romani Pontificis sint roborata; in sexta¹⁹⁾ autem synodo, sive in septimo concilio, apostolorum canones sint recepti et approbati: patet, quod non sint inter apocrypha deputandi.

Unde scribit Hadrianus Papa Tharasio Patriarchae²⁰⁾:

C. V. Sexta synodus auctoritate Hadriani corroboratur. Sextam²¹⁾ synodum sanctam recipio cum omnibus canonibus suis.

Gratianus. Sed dubitatur de ea, an canones conscripserit, quod ex quarta actione sextae²²⁾ synodi facile absolvitur.

Ait enim Petrus²³⁾ Episcopus²⁴⁾ Nicomediae:

C. VI. Sexta synodus canones conscripsit.

Habeo²⁵⁾ librum continentem canones sanctae sextae synodi. Patriarcha dixit: §. 1. Quidam scandalizantur per ignorationem pro canonibus istis, dicentes: Numquid sexta synodus canones fecit? Sciant ergo, quoniam sancta synodus sexta sub Constantino congregata est contra eos, qui dicebant unam operationem et unam voluntatem esse in Christo, in qua sancti Patres illos ut haereticos²⁶⁾ anathematizaverunt, et orthodoxam fidem explanaverunt.

synodi, quia fatetur, post annos quatuor aut quinque, quam ea synodus fuerat absoluta, canones illos fuisse editos: quo tempore certissimum est, neque eundem Romanum Pontificem, neque eosdem episcopos fuisse. Quamquam in hac ratione temporis potius credendum est diligentissimis chronologis, Theophani, (cuius etiam verba, quae ad hunc locum pertinent, ex originali graeco, quod in bibliotheca Vaticana exstat, satis fideliter translata leguntur apud Franciscum Turrianum, lib. de VI, VII. et VIII. Synodo) et Anastasio, et Georgio Cedreno, quam Tharasio. Illi enim non quatuor aut quinque, ut Tharasio, sed viginti septem annos a fine sextae synodi tempore Agathonis habitae usque ad hanc huiusmodi decretorum editionem asserunt intercessisse. Episcopus vero, qui hos ediderunt, noluisse ipsos edere tanquam canones sextae synodi, sed voluisse supplere, quod videbatur in V. ac VI. synodo deesse, ipsamet illorum ad imperatorem allocutio testatur. Itaque nova dicenda est haec episcoporum coitio: ideoque Graeci illam, ut scribit Balsamon, *πενθ' ἔτην*, id est quintam sextam synodum appellant. Ceterum non fuisse omnes illos canones a Romana ecclesia receptos, duo viri rerum ecclesiasticarum peritissimi, Anastasius Bibliothecarius et Humbertus Leonis IX. legatus aperte testantur. Humbertus quidem his verbis: *Non autem miror, si Agathonis Papae et sanctis Patribus VI. synodi vestra imputetis delictamenta, et quas aut corruptis aut fluxis capitula; quum et ipsi Domino Iesu et apostolis eius imputetis figmenta. Unde nos scientes VI. synodum ad destruendam haeresein graecorum Monothelitarum, non autem ad tradendum Romanis novas constitutiones congregatam, capitula, quae nobis sub eius auctoritate apponitis, omnino refutamus; quia primum et apostolica sedes nec aliquando ea accepit, nec observat hactenus.* Anastasius vero in praefatione in septimam synodum ad Ioannem VIII. Romanum Pontificem ita scripsit: *Ergo regulas, quas Graeci in VI. synodo perhibent editas, ita in hac VII. synodo principalis sedes admittit, ut nullatenus ex his illae recipiantur, quae prioribus canonibus, vel decretis sanctorum sedis huius pontificum, aut certe bonis moribus inveniuntur aduersae; quamvis omnes hactenus ex toto maneant apud Latinos incognitae, quia nec interpretatae. Sed nec in ceterarum patriarchalium sedium, licet graeca ulantur lingua, reperiantur archivis: nimirum quia nulla earum, quum ederentur, aut promulgantur, aut consentient, aut saltem praesens inventa est, quamquam eosdem Patres illas Graeci promulgasse perhibeant, qui in VI. synodo sunt inventi; sed nullis certe probare possunt indicia.*

Dist. XVI. C. III. *) Ivo Pan. l. 2. c. 124. Decr. p. 4. c. 105. **) dat. A. 1054. — 9) *regulis orthodoxis*: Ivo. — 10) *add. tractores*: Ed. Lugd. l. *tractatores*: II. III. — C. IV. 11) *ex can. 2. Synod. Quinisext. hab. A. 692.* (mutata tamen in nonnullis sententia). — (cf. infr. ead. c. 7.) Ivo Pan. l. 2. c. 125. Decr. p. 4. c. 106. — 12) *ex praefatione collect. Pseudoisidori, cuius verba auctor ex praefationibus et Dionysii et Isidori Hisp. mutuatus est.* — Ivo Pan. l. 2. c. 125. Decr. p. 4. c. 107. — 13) *consortio*: Ivo Pan. — 14) *populares*: Ivo. — 15) *receptum*: Ed. Bas. — 16) *Item. Primus*: Ed.

coll. o., cum Ivone. — 17) *deest* in Edd. v. pr. Bas. — 18) *est interpolatum*: Edd. coll. o. — Böhm. — 19) *sept. synodo sive in sexto conc.*: Ed. Arg. — C. V. 20) Ep. Tharasii, ex qua canon desumptus est, et Hadriani, in qua ipsa canonis verba laudantur, prostant act. 3. conc. Nic. II. hab. A. 787. — Ivo Decr. p. 4. c. 122. — 21) Ed. Bas. add. ex glossa: *alias est septimae.* — C. VI. *) Ivo Decr. p. 4. c. 121. — 22) Edd. ant. coll. (exc. Bas.): *episcopo.* — 23) *utpote*: Edd. coll. o. — Boehm.

II. Pars. §. 2. Et soluta synodus est Constantini XIV. anno. Post quatuor vero aut quinque annos iidem sancti Patres congregati sunt sub Iustiniano, filio Constantini, et praedictos canones promulgaverunt, de quibus nullus dubitet. Qui enim sub Constantino in synodo fuerunt, iidem ipsi episcopi sub Iustiniano istis canonibus subscripserunt. Oportebat enim, ut synodus universalis canones ecclesiasticos promulgaret. *Item* 24): §. 3. Sancta sexta synodus post promulgatam ab ea definitionem contra Monothelitas, Constantino imperatore, qui eam congregaverat, non multo post defuncto, et Iustiniano eius filio regnante pro eo. §. 4. Eadem sancta synodus divinitus inspirata iterum Constantinopoli quarto aut quinto anno congregata est, et canones numero CH. 25) ad correctionem ecclesiae promulgavit.

Gratian. *Ex his ergo colligitur, quod sexta synodus bis congregata est: primo sub Constantino et nullos canones constituit; secundo sub Iustiniano filio eius, et praefatos canones promulgavit.*

Unde sancti Patres in eadem Synodo secundo congregati dixerunt:

C. VII. Constitutiones synodi sextae 26).

Quoniam 27) sanctae et universales 27) synodi, quinta sub Iustiniano Augusto, sexta sub Constantino patre tuo 28) Augusto, de mysterio 1) fidei plenissime disputantes, canones non fecerunt, sicut ceterae quatuor universales synodi: propterea nos convenientes in hanc imperialem urbem sacros canones conscripsimus. *Item* 29): §. 1. Placuit huic sanctae synodo, ut amodo confirmata et rata sint canonum apostolorum LXXXV. capitula. *Item*: §. 2. Confirmamus 30) et ceteros sanctorum canones et synodos, id est, Nicaenam 31), Ancyranam, Neocaesariensem, Gangrensem, Antiochenam, Laodicensem, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, Chalcedonensem, Sardicensem et Carthaginensem 32), et opuscula Theophili Alexandrini episcopi, et Dionysii 33) Alexandrini episcopi 34), et Petri Alexandrini episcopi et martyris, et Gregorii Thaumaturgi 35) Neocaesariensis episcopi, Athanasii episcopi Alexandrini, Basilii Caesareae Cappadociae episcopi, Gregorii Nyseni 36) episcopi, Gregorii Theologi, Amphilochoi Iconiensis episcopi,

Timothei Alexandrini episcopi, Gennadii 37) Constantinopolitani episcopi, Cyrilli Alexandrini episcopi, Cypriani Carthaginiensis episcopi et synodum 38) suam.

C. VIII. Auctoritate Romani Pontificis sancta octo concilia roborantur.

Item ex Diurno 39) 40) *Libro professio Romani Pontificis.*

Sancta octo universalis 41) concilia, id est primum Nicaenum, secundum Constantinopolitanum, tertium Ephesinum, quartum Chalcedonense, item quintum Constantinopolitanum et sextum; item Nicaenum septimum; octavum quoque Constantinopolitanum usque ad unum apicem immutata servare, et pari honore et veneratione digna habere, et quae praedicaverunt et statuerunt modis 42) omnibus sequi et praedicare, quaeque condemnaverunt ore et corde condemnare profiteor.

Quo autem tempore sexta synodus et prima, secunda, tertia, quarta et quinta congregatae sunt, Beda in libro de temporibus c. 65 39) scripsit, dicens:

C. IX. De temporibus conciliorum.

Sexta synodus universalis Constantinopoli celebrata est, et graeco sermone conscripta, temporibus Papae Agathonis, exsequente ac residente piissimo principe Constantino intra palatium suum, simulque legatis Apostolicae sedis, et episcopis CL. residentibus. §. 1. Prima enim universalis 40) synodus in Nicaea congregata est contra Arium CCCXVIII. Patrum, temporibus Iulii 41) Papae, sub Constantino principe. §. 2. Secunda in Constantinopoli CL. Patrum, contra Macedonium et Eudoxium, temporibus Damasi Papae et Gratiani principis, quando Nectarius eidem urbi 42) est ordinatus episcopus. §. 3. Tertia 43) in Epheso CC. Patrum, contra Nestorium augustae urbis episcopum, sub Theodosio magno principe et Papa Coelestino. §. 4. Quarta in Chalcedone DCXXX. Patrum, sub Leone Papa, temporibus Marciani principis, contra Eutychem nefandissimum praesulem monachorum. §. 5. Quinta 44) item Constantinopoli 45) temporibus Vigilii 46) Papae, sub Iustiniano principe, contra Theodorum et omnes haereticos.

C. X. 47).

Prima 48) autem synodus in Nicaea, CCCXVIII. Patrum,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. k) Quoniam: Emendata sunt multa in hoc capite ex canone secundo eorum, qui sextae synodo tribuuntur, in quo indicantur concilia et auctores canonum, quibus Graeci utebantur. Sunt autem verba illius canonis apud Gratianum et Ivonem in summam redacta.

l) De mysterio: Graece est: τὸ μυστήριον τῆς πίστεως πατρικῶς διατηρούμενον μυστήριον, id est: fidei mysterium paterne declarantes.

m) Confirmamus: Ivo habet: confirmamus sanctorum Patrum canones et synodos, etc. Graece est: ἐπισφραγίζομεν δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς πᾶσις ἱεροῦς κανόνας τοὺς ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων ἡμῶν ἐκτεθέντας, τοῦτ' ἔστι τῶν ἐν Νικαίᾳ συναδροισθέντων, etc. id est: obediendo autem confirmamus et ceteros omnes sacros canones, qui a sanctis et beatis Patribus nostris sunt editi, id est ab illis, qui Nicaeae convenerunt, etc.

n) Carthaginensem: Apud Ivonem sequitur: Constantinopolitanam sub Nectario, et opuscula Theodosii, (al. Theophili) etc. Graece autem est: καὶ τῶν αὐτῆς ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῃ καὶ βασιλίδι πόλει συνελθόντων ἐπὶ Νεκταρίου τοῦ τῆς βασιλίδος ταύτης πόλεως προέδρου, καὶ Θεοδορίου τοῦ γενομένου Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπου, id est: et eorum, qui rursus in hac a Deo custodita et imperiali urbe convenerunt sub Nectario, imperialis huius civitatis praeside, et Theophilo, qui Alexandriae fuit archiepiscopus.

o) Et Dionysii: In canone graeco vulgato fere est, quemadmodum antea apud Gratianum: Dionysii Alexandrini episcopi et martyris. Sed apud Balsamonem et Ivonem legitur, quemadmodum restitutum est: Dionysii archiepiscopi Alexandrinorum megalopolis, et Petri Alexandriae archiepiscopi et martyris. Reliquas varietates per se accuratus lector notabit.

p) Et synodum: In isto canonis loco est error, quia illa synodus Cypriani probatur, in qua ipse cum multis aliis Africae episcopis putavit, baptizatos ab haereticis verum baptismum non recepisse: quum tamen B. Augustinus asserat, aliam existisse traditionem apostolorum, et ipsam Cypriani sententiam plenario totius orbis concilio exclusam fuisse testetur.

q) Item ex Diurno: Integram professionem fidei, quando quis in Romanum Pontificem promovebatur, refert Deusdedit Cardinalis in collectione canonum, quae servatur in bibliotheca Vaticana.

r) Iulii: Certum est, synodum Nicaenam primam celebratam esse tempore Silvestri. Sed in illa temporum obscuritate mirandum non est, Bedam et alios errasse.

s) Prima: Caput hoc inventur et in recentioribus editionibus conciliorum, et in vetustiore Colonensi, Anno MDXXX, et in manuscripta collectione, quam dictum

Dist. XVI. C. VI. 24) Ex act. 6. conc. Nic. II. — 25) CCH. Edd. coll. o. = C. VII. 26) ex conc. Trull. hab. A. 692, et prior quidem pars: Quoniam etc. ex oratione episc. in Trullo congregatorum ad Iustinianum. (Ivo Decr. p. 4. c. 133.: ex epist. VII. syn. ad Iustinianum. Constant. fl.) — 27) verisimilis: Edd. Lugd. II. III. — 28) suo: Edd. coll., Ed. Rom. et posteriores omnes. Sed in Rom. in indice errorum ex Ivone est emendatum. — 29) of. sup. eod. c. 4. — 30) Ivo Pan. I. 2. c. 117. Decr. p. 4. c. 134. — 31) Nicaen. E.: Edd. coll. o. — 32) add.: et martyris: ead. — 33) Trismegisti: ead. — 34) Nicaeni: Edd. Bas. Misceni: Lugd. I. Misceni: Edd. coll. rel. — 35) Germani: Edd. coll. o. — Ivo. — C. VIII. 36) canon ipse legitur tit. 9. Libri diurni, facti haud multo post A. 714. — Ivo Pan. I. 2. c. 103. Decr. p. 4. c. 133. — In Edd. coll. o. (pr. Bas.) ipsa concilia sic enumerantur: Chalced. IV. et V. Item Constanti-

nop. VI. Item Nicaen. VII. VIII. — 37) verisimilis. Edd. Lugd. II. III. — 38) omnimodis: Ivo. — C. IX. 39) imo libro de sex mundi aetatibus ad A. 4639. — Ivo Pan. I. 2. c. 113. Decr. p. 4. c. 125. — 40) verisimilis: Edd. Lugd. I. II. — 41) Silvestri: Ed. Bas. — 42) eiusdem urbis: Edd. coll. o. — 43) in Ed. Bas. tota §. haec est: Tertia in Epheso contra Nestorium. — 44) Pan. I. 2. c. 111. — 45) in Constantinopolitanam: Ed. Arg. — in Const. civitate: Edd. coll. rel. — 46) Iulii: Edd. coll. o. — Panorm. — C. X. 47) Huic capiti in Merlino coll. conc., quae aucta Pseudoisidori collect. recensio est, sic inscribitur: „De synodis principibus, quibus in locis, quibus pro causis, quibus temporibus, quibus auctoribus celebratae sint.“ — In proemio Anselmi legitur post verba: „Apostolorum etc. (quae Gratiani nomine prostant in huius dist. fronte) praeposito titulo: Item ratio de causis app. et de VI. synodis princ.

contra Arium Alexandrinum presbyterum⁴⁴), qui tres gradus⁴⁵) in trinitate assererat, Patrem scilicet maiorem, Filium minorem, Spiritum sanctum creaturam⁴⁶), temporibus Constantini principis et Silvestri Papae Romani, Macarii Hierosolymitani, Alexandri⁴⁷) Alexandrini, qui condemnata eadem haeresi statuerunt canones XX., quorum auctor maxime praefatus⁴⁸) Alexander episcopus fuit. §. 1. Secunda in Constantinopoli⁴⁹), contra Macedonium Constantinopolitanum episcopum, qui negabat Spiritum sanctum Deum esse, temporibus Gratiani et Theodosii principum, Damasi Papae Romani, Cyrilli Hierosolymitani, Nectarii⁵⁰) Constantinopolitani, qui condemnata praefata⁵¹) haeresi statuerunt canones III., quorum maxime auctor Nectarius Constantinopolitanus⁵²) fuit. §. 2. Tertia in Epheso CC. 56). Patrum, contra Nestorium Constantinopolitanum episcopum, qui dicebat, beatam Virginem Mariam non Dei, sed hominis tantummodo genitricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis, temporibus Theodosii principis⁵⁷) iunioris, Coelestini Papae Romani, Iuvenalis Constantinopolitani episcopi, Cyrilli episcopi Alexandrini, qui XII.⁵⁸) capitula contra Nestorii blasphemiarum totidem capitula, auctore eodem sancto Cyrillo, anathematizando conscripserunt. §. 3. Quarta in Chalcedone DCXXX. Patrum, contra Eutychem Constantinopolitanum abbatem, qui assererat, Christum post humanam assumptionem non ex duabus naturis existere, sed solum in eo divinam naturam permanere, temporibus Marciani principis, Leonis Papae Romani, Iuvenalis Hierosolymitani, Anatolii Constantinopolitani, qui condemnata praescripta haeresi statuerunt canones XXVII.⁵⁹) quorum auctor maxime idem sanctus Anatolius Constantinopolitanus episcopus fuit. §. 4. Quinta in Constantinopoli, contra Theodorum Mopsuestenum⁶⁰) et omnes haereticos, qui Theodorus dicebat aliud

esse Dei verbum, et aliud Christum, et sacram Virginem Mariam negabat Dei genitricem fuisse, temporibus Iustiani principis, Vigili⁶¹) Papae Romani, Domini Antiocheni, Eutychie Constantinopolitani; qui XIV.⁶²) capitula anathematizando scripserunt contra Theodori et sociorum eius blasphemias. §. 5. Sexta in Constantinopoli CL. Patrum, contra Macarium Antiochenum episcopum et socios ejus, qui unam voluntatem et operationem in Christo falsa suspitione assererant⁶³), temporibus Constantini principis, Agathonis Papae Romani, Georgii Constantinopolitani; qui condemnata haeresi praefata anathematizando scripserunt novem⁶⁴) capitula inferius⁶⁴) annexa.

C. XI.⁶⁵).

Prima⁶⁶) adnotatio Ancyrae synodi, quae ante Nicaenam fertur fuisse, sed propter auctoritatem majorem postponitur; in qua Patres XVIII. statuerunt canones XXIV.⁶⁶) quorum auctor maxime Vitalis Antiochenus episcopus existit. §. 1. Secunda Neocaesariensis, quae post Ancyranam, et ante Nicaenam⁶⁷) legitur fuisse; in qua Patres XVI.⁶⁷) statuerunt canones XIV. quorum auctor maxime Vitalis episcopus Salaminius⁶⁸) existit. §. 2. Tertia Gangrensis, quae post Nicaenam legitur fuisse, in qua Patres XVI. statuerunt canones XX. propter quasdam necessitates ecclesiasticas, maxime contra Eustathium⁶⁹), qui dicebat, quod nullus in coniugali ordine positus, nec ullus fidelis, qui non omnibus renunciaret quae possideret, spem⁷⁰) apud Dominum haberet, et multa alia venenosa, quae enumerare longum est. §. 3. Quarta Sardicensis, in qua Patres LX.⁷¹) statuerunt canones XXI. quorum auctor maxime Osius Cordubensis episcopus, et Vincentius Capuanus episcopus, et Ianuarius⁷²) Beneventanus, et Calipodius Neapolitanus sanctae Romanae ecclesiae legati

NOTATIONES CORRECTORUM.

est asservari in bibliotheca Vaticana: sed non in collectione, quae est in bibliotheca monasterii Dominicanorum. Ponitur autem ante praefationem, quae nomen Isidori mercatoris quidem in manuscriptis, peccatoris autem in impressis praefert. Et sane in illa praefatione tantum quatuor generalium synodorum mentio fit, sexta vero post Isidori Hispalensis aetatem est habita.

t) Alexandri: Apud Anselmum est, ut apud Gratianum. In originali: *Alexandri Constantinopolitani*. Sed integra videtur lectio, si utraque conjungatur. Nam et episcopus Constantinopolis, et episcopus Alexandriae tempore illius synodi Alexandri nomine vocabantur.

u) Nectarii: Antea legebatur quemadmodum etiam apud Anselmum: *Nectarii Alexandrini*. Emendatum est ex originali. Sed fortasse et hoc loco integra lectio haec est: *Nectarii Constantinopolitani et Timothei Alexandrini*.

v) Novem: In loco citato ex collectione Isidori legitur: *scripserunt octo capitula*, et verba illa: *inferius annexa*, ibi non habentur. In conciliis deinde Coloniae impressis post actionem sextae synodi ex vetusto codice monasterii S. Bavonis referuntur novem capitula, et ante primum capitulum sunt haec verba: *scripserunt novem capitula inferius annexa*, quae apud Anselmum quoque habentur.

C. XI. w) Prima: Maior pars huius capitula, id est usque ad finem vers. *Nonadecima*, habetur in collectione Isidori impressa, ante praefationem ipsius Isidori; in Vaticana autem usque ad finem vers.: *Vigesimaprimum*. Deusedit et Anselmus integrum ante suas collectiones habent. Neque vero summula haec eiusdem Isidori esse potest: nam neque praefationi ipsius, neque collectioni respondet, in qua, ut ceterae mittantur varietates, multa referuntur concilia Hispaniae, quorum hic nulla mentio.

Dist. XVI. C. X. 48) *episcopum*: Edd. Bas. Arg. — 49) in Edd. coll. o. (pr. Bas.) add.: *inaequales*. — 50) add.: *vel servum*: ead. pr. Bas. — 51) in coll. conc. Merl. add.: *Sanctus*. — 52) ib. et in Edd. coll. o. add.: *CL. patrum*. — 53) *Nect. Alexandrini*: Edd. coll. o. — Anselm. — 54) deest in orig. — 55) add. *episcopus*: Edd. coll. o. — 56) CCC.: ead. — 57) *Magni principis*: Orig. — 58) XV.: Edd. coll. o. — 59) XXVI.: Ed. Nor. XXVIII. Edd. coll. rel. — 60) *Mosophenum*: Ed. Bas. *Mesochemum*: Edd. coll. rel. — 61) *Vigili*, et paucis post cum orig.: *Domini*: Edd. coll. o. — 62) XXIV.: Ed. Nor. XXVII. Edd. Lugd. I. II. XXVI.: Lugd. III. — 63) *adstruebant*: Ed. Bas. — 64) *inferius*: Edd. coll. o. — C. XI. 65) Apud Anselmum l. c. capituli huius titulus est: *Item annotatio de reliquis synodis*. — In collect. Pseudoisidori ex ed. Merl. XIX. tantum concilia exhibentur; in eiusd. codd. manuscr. nonnullis, collatis a V. C. *Comus* (cf. Notices et extraits etc. Paris.

x) Ante Nicaenam: Sic est emendatum ex Anselmo et Deusedit et Vaticana collectione. Nam ante legebatur: *Antiochenam*. In collectione autem Isidori impressa legitur quidem: *Nicaenam*, sed deest vox: *ante*. Sic autem legendum esse, quemadmodum est emendatum, ostendunt verba, quae ipsum Neocaesariense concilium antecedunt: *οἱ τινες δευτεροι μεν εἰσι τῶν ἐν Ἀγκύρῃ, τῶν δὲ ἐν Νικαίῃ προγενέστεροι*, id est: *qui canones posteriores quidem Ancyranis, anteriores autem Nicaenis sunt*, quo loco in collectione Isidori impressa mendose est: *Et hi quidem canones secundum sunt eorum, qui in Ancyra et Caesarea expositi sunt*. Redundat enim illud et Caesarea, quare in recentioribus editionibus conciliorum omissum est. Similis error est in codice canonum Moguntino.

y) Sexaginta: In codice canonum LX. episcopi reperiuntur subscripsisse: sed postea additur: *et ceteri, et subscripserunt omnes episcopi diversarum provinciarum vel civitatum, num. CXXXI*. Socrates lib. 2. cap. 16. in eo concilio ex occidentis partibus episcopos circiter CCC. convenisse dicit, ex orientis vero LXXXVI., qui etiam secessionem fecerunt. Idem Nicephorus lib. 9. cap. 12. et Triperita. Theodoretus autem lib. 2. cap. 7. docet ex antiquis narrationibus, episcopos CCL. convenisse. Omnino et in his et Patrum, et canonum numeris multa sunt emendata. Sed in multis etiam satis visum est indicare varietates; nonnulla autem lectoris diligentiae sunt reservata.

z) Et Ianuarius: Anselmus habet, ut Gratianus. In collectione indicata est: *Vincentius Capuanus episcopus, et S. R. E. legatus exstiterunt*. In concilio ipso cap. 18. nominatur Ianuarius episcopus. In subscriptione vero in codice canonum non nominatur, sed tantum Vincentius Capuanus S. R. E. legatus, et Calipodius Depolitanus legatus S. R. E.

an IX. t. VI.) tota series conc. Mat. II. non excedit, quod corr. Rom. dudum observaverunt. — Ceterum integrum prostat in collectione ed. a Petit. (Par. A. 1677) et apud D'Acherium, Spicil. T. I. p. 567., et plurima id genus excerpta, „ex Isidori Collectario de canonibus“ leguntur in Berthold. Constant. opus. de auctoritate canonum supra citato. — In numeris canonum et patrum in impressis magna varietas est, orta plerumque ex operarum vitis. — 66) in graeco vulg. et apud Balsamonem sunt XXVI. cuius numeri varietas exinde venit, quod in Dionys. Ex. collectione ex 4. et 5. canone unus factus est. — Propter eandem Dionys. computandi rationem Neocaes. concilii apud Latinos XIV., apud Graecos XV. canones numerantur. — 67) XIII.: D'Ach. — XVIII.: Berth. — 68) *Salonitanus*: Edd. coll. o. — 69) *Eustachium*: Merl. — Edd. coll. o. — *Eustasium*: D'Ach. Berth. — 70) *spem ullam ad Deum*: Edd. coll. o. — 71) XL.: Merl.

existenterunt †). §. 4. Quinta Antiochena, in qua Patres XXIX.⁷²⁾ statuerunt canones XXV. quorum maxime auctor Eusebius Palaestiniensis episcopus existit. §. 5. Sexta Laodicensis, in qua Patres XXXII.⁷³⁾ statuerunt canones LIX.⁷⁴⁾, quorum auctor maxime Theodosius episcopus existit. §. 6. Septima^{a)} Carthagenensis, in qua Patres CCXVII. statuerunt canones XXXIII., quorum auctor maxime Aurelius Carthagenensis episcopus existit. Etiam S. Augustinus Hipponensis episcopus in eadem synodo legitur fuisse, temporibus Honorii Augusti. §. 7. Octava Africana sub Theodosio minore Augusto, in qua Patres CCXVII.⁷⁵⁾ recitauerunt et firmaverunt canones CV., qui per diversa concilia Africanae provinciae temporibus Aurelii Carthagenensis episcopi leguntur esse conscripti. §. 8. Nona Arelatensis, in qua Patres CC.⁷⁶⁾ statuerunt canones LV., quorum auctores maxime Silvester urbis Romae episcopus, et S. Marinus⁷⁷⁾ Arelatensis episcopus existiterunt, temporibus Constantini Augusti, sicut quidam asserunt. §. 9. Decima item Arelatensis, in qua Patres XIX. statuerunt canones, quorum auctor maxime S. Caesarius Arelatensis episcopus existit⁷⁸⁾. §. 10. Undecima item Arelatensis, in qua Patres XVI.⁷⁹⁾ statuerunt canones. §. 11. Duodecima item Arelatensis in Vico Hortensii⁸⁰⁾, in qua Patres XI. statuerunt canones, quorum maxime auctor S. Caesarius Arelatensis episcopus existit. §. 12. Tertiadecima item Arelatensis, in qua Patres XIX. statuerunt canones, quorum auctor maxime Sarpidius⁸¹⁾ Arelatensis episcopus existit. §. 13. Quartadecima Arausicensis, in qua Patres XVI.⁸²⁾ statuerunt canones, quorum auctor maxime Hilarius episcopus existit. §. 14. Quintadecima Epaunensis^{b)} 83), in qua Patres XXVI.⁸⁴⁾ statuerunt canones XXXIX., quorum auctor maxime Caesarius Episcopus existit. §. 15. Sextadecima Agathensis, in qua Patres XXIX.⁸⁵⁾ statuerunt canones, quorum auctor maxime Caesarius⁸⁶⁾ episcopus existit. §. 16. Septimadecima^{c)} Aurelianensis, in qua Patres LXXII. statuerunt canones, quorum auctor maxime Aurelius⁸⁷⁾ Arelatensis episcopus existit, temporibus Clodovei regis. §. 17. Octavadecima item Aurelianensis, in qua Patres XXXI. statuerunt canones, quorum auctor maxime Melanius⁸⁸⁾ Redonensis episcopus existit. §. 18. Nonadecima item Aurelianensis, in qua Patres XXX.⁸⁹⁾ statuerunt canones, quorum auctor maxime S. Albinus Andegavensis episcopus existit. §. 19. Vigesima Arvernensis, in qua Patres XV. statuerunt canones, quorum auctor maxime Honoratus Breutensis⁹⁰⁾ episcopus existit. §. 20. Vigesima prima Maticensis, in qua Patres XXI. statuerunt

canones, quorum auctor maxime Priscus Lugdunensis episcopus existit. §. 21. Vigesima secunda item Maticensis, in qua Patres LXXXVI.⁹¹⁾ statuerunt canones, quorum auctor maxime idem Priscus Lugdunensis episcopus existit. §. 22. Vigesima tertia Lugdunensis, in qua Patres XXIII.⁹²⁾ statuerunt canones, quorum auctor maxime Philippus Viennensis⁹³⁾ episcopus existit. §. 23. Vigesima quarta item Lugdunensis, in qua Patres XX. constituerunt canones, quorum auctor maxime idem Priscus Lugdunensis episcopus existit.

Sed quod Nicaena synodus XX. canones supra statuisse dicitur, contrarium videtur ei, quod in epistola Athanasii invenitur. Scribit enim Athanasius⁹⁴⁾ Alexandrinus episcopus Marco Papae, ita dicens:

C. XII. *Epistola Athanasii postulantis capitula Nicaeni concilii.*

Septuaginta^{d)} Nicaeni concilii capitula, quae de praefata synodo, iubente domino meo Alexandro, decreto⁹⁵⁾ omnium episcoporum attuli, quae sunt igne combusta, optamus, ut a vestrae sanctae sedis auctoritate percipere per praesentes legatos mereamur. Item: §. 1. Praesentibus nobis octoginta⁹⁶⁾ capitula memorata synodo tractata sunt: quadraginta a Graecis, graeca edita lingua; et quadraginta a Latinis, similiter latina edita lingua. Sed visum est CCCXVIII. episcopis⁹⁷⁾ Spiritu sancto repletis, et maxime iam dicto Alexandro, et apostolicae sedis apocrisiariis, ut decem capitula adunarentur, aliis atque⁹⁸⁾ congruis locis insererentur, et ad formam LXX. discipulorum, vel totius orbis terrae linguarum, septuaginta tanti et tam excellentis concilii fierent capitula, quae omnem Christianorum informarent orbem.

Gratian. *Quomodo ergo viginti tantum capitula in Nicaena synodo statuta dicuntur, quum septuaginta capitula (ut Athanasius scribit) in ea statuta monstrantur? His ita respondetur: Capitulorum Nicaenae synodi quaedam in desuetudinem abierunt: viginti tantum in Romana ecclesia habentur.*

Unde Stephanus Papa scribit, dicens Luythobio Episcopo Moguntino⁹⁹⁾:

C. XIII. *Nicaeni concilii viginti tantum capitula habentur.*

Viginti^{e)} tantum capitula Nicaenae synodi in sancta Romana ecclesia habentur; sed quo neglecta alia defecerint, ambiguum est. Plurimi arbitrantur ea Antiocheno concilio esse inserta¹⁰⁰⁾.

Sardicense quoque concilium auctoritate Nicolai Papae recipitur. Unde idem scribit clero¹⁰¹⁾ Constantinopolitano:

NOTATIONES CORRECTORUM.

a) Septima: Hic numeratur tantummodo unica synodus Carthagenensis, quae habetur in codice canonum, de qua inferius XX. dist. c. de libellis dicitur.

b) Epaunensis: Ita emendatum est ex aliquot manuscriptis et collectione Isidori Vaticana. Nam antea legebatur: *Empanensis*. Veruntamen in concilio Epaunensi impresso nullus Caesarius nominatur, sed Aviti primum est mentio.

c) Septimadecima: Hic numerantur tria concilia Aurelianensia, quorum haec in conciliis impressis iudicia inveniuntur. In quinto Aurelianensi subscribit primo loco Aurelius Arelatensis. In primo inter alios legitur nomen Melanii Redonensis. In tertio subscribit quarto loco Albinus Episcopus Andegavensis.

C. XII. d) Septuaginta: Ex his Athanasii verbis constat, non omnes Nicaenae synodi canones aut graece, aut latine nunc haberi. Et Iulius Papa ad orientales, et Innocentius Victricio, et alii multos ex illa canones citant, qui non sunt in his viginti, qui in manibus omnium versantur. De qua re scribit Isidorus in praefatione concilio-

rum tomis inserta. Et ex epistola quadam Gregorii X. ad regem Armeniorum, quum concilium Lugdunense indixisset, (quam manuscriptam habet Cardinalis Sirletus) intelligitur integrum Nicaenum concilium in lingua Armeniorum eo tempore existisse. Sic enim scribit: *Quia vero multipliciter expedit, ut in eiusdem celebratione concilii antiquorum conciliorum copiam habeamus, celsitudinem regum rogamus et hortamur attente, quatenus integrum Nicaenum concilium et alia concilia, quae habere dixeris, in Armenica lingua, cum aliquibus peritis interpretibus, nobis cum ea qua poteris celeritate transmittas.* Tuneti quoque et Alexandriae inventi sunt octoginta canones Arabice scripti, sub nomine huius concilii, qui Romae in Arabica et Armenica lingua scripti penes eundem Cardinalem Sirletus sunt; et nuper etiam in latinam linguam conversi sunt et impressi.

C. XIII. e) Apud Ivonem p. 4. cap. 232. habetur magis integrum hoc caput: *Capitula Nicaeni concilii, testimonio Athanasii septuaginta, in figuram septuaginta discipulorum scripta non dubitamus, e quibus viginti tantum in ecclesia sancta Romana, et quae sequuntur.*

Dist. XVI. C. XL. †) *Iamarii* et *Colepodii* nomina apud Merlimum non leguntur; apud D'Acherium et Berth. unius *Osil* mentio fit. — 72) XXX.: Merl., D'Ach., Berth. — 73) XX.: ib. — 74) LVIII.: D'Ach. XLIX.: Merl. LX.: Böhm. — 75) CCXIV.: D'Ach. Merl. — 76) interque numerus abest ab Isidoro Merlino. — 77) *Maurinus*: Edd. coll. o. — 78) add.: *temp. Constant. Aug.*: ib. — 79) XVII.: D'Ach. — 80) *Hortensio*: Ed. Bas. *Hortensio*: Edd. coll. rel. — 81) *Supardus*: Merl. D'Ach. *Larpedius*: Ed. Arg. — *Lapidus*: Ed. Nor. — 82) XVII.: Berth. — 83) *Hypionensis*: Ed. Bas. *Konpanensis*: Edd. rel. — tota §. abest a Merlino. — 84) XXVII.: Berth. — 85) D'Ach. — 86) XXXIV.: Merl. D'Ach. XXIV.: Berth. — 87) *Arelatensis*: Edd. coll. o. — *Gozsius*: Berth. — 88) *Aurelianus*: Edd. coll. o. — Ed. Arg.: *Melanus Roman.*, *al. Aurel. Arel.* — 89) *Melanus*: ead. — 89) XXV.: D'Ach. — 90) *Brevi-*

tensis: D'Ach. — *Brellensis*: Edd. coll. pr. Par. — 91) LXIV.: D'Ach. — 92) XIV.: ib. — 93) *Menicis*: Edd. Arg. Par. — C. XII. 94) Ep. Pseudoisidoriana Anastasii et Episc. Aegypti ad Marcum P. — Ivo Pan. l. 2. c. 106. Decr. p. 4. c. 108. Ans. l. 1. c. 59. 60. Polye. l. 3. t. 20. — 95) *decreta*: Edd. coll. o. — 96) *septuaginta*, et paucis post, *triginta*: ead. — 97) *Patribus*: orig. — 98) add.: *alii*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XIII. 99) Auctor capituli, (quod frustra cum Böhm. inter acta conc. Rom. A. 765. quaesiveris) Stephanus V. esse videtur; eius tempore enim *Lullbertus* Mog. (sic enim pro *Humberli* nomine, quod in codd. est, videtur legendum esse) praefuit conc. Mog. A. 888. — Ivo Pan. l. 2. c. 107. Decr. p. 4. c. 232. — 100) *incerta*: Lugd. I. — C. XIV. 101) *Imo Pholis Constant.* (A. 862.) quem recte laudat Ivo Pan. l. 2. c. 117. Decr. p. 4. c. 136.

C. XIV. *Auctoritate apostolica Sardinense concilium recipitur.*

Quod dicitis, neque Sardinense concilium, neque decreta¹⁰²) alia vos habere sanctorum Pontificum¹⁰³), non facile nobis facultas credendi tribuitur, maxime quum Sardinense concilium, quod penes vos in vestris regionibus actum est, et omnis ecclesia recipit, qua ratione convenit¹⁰⁴), ut hoc sancta Constantinopolitana ecclesia abiret et ut dignum est non retineret¹⁰⁵)?

DISTINCTIO XVII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Generalia concilia quorum tempore celebrata sint, vel quorum auctoritas ceteris praecmineat sanctorum auctoritatibus, supra monstratum est. Auctoritas vero congregandarum conciliorum penes apostolicam sedem est.*

Unde Marcellus Papa scribit Maxentio¹⁰⁶);

C. I. *Absque Romani Pontificis auctoritate synodus congregari non debet.*

Synodum episcoporum absque huius sanctae sedis auctoritate (quanquam quosdam episcopos possitis congregare) non potestis regulariter facere.

[P A L E A.]

„Neque¹⁰⁷) ullum episcopum, qui hanc appellaverit apostolicam sedem, damnare, antequam hinc sententia definitiva procedat. Nam si saeculares in publicis iudiciis¹⁰⁸) libellis utuntur appellatoriis, quanto magis sacerdotibus haec eadem agere licet, qui super illos sunt? de quibus dictum est: *Ego dixi¹⁰⁹), *Dii estis!*“*

C. II. *Non est ratum concilium, quod auctoritate Romanae ecclesiae fultum non fuerit.*

Item Iulius Papa I. in rescripto contra orientales pro Athanasio. C. XXIX.¹¹⁰)

Regula vestra nulla habet vires, nec habere poterit, quoniam nec ab orthodoxis episcopis hoc concilium actum est, nec Romanae ecclesiae legatus¹¹¹) interfuit; canonibus praecipientibus, sine eius auctoritate concilia fieri non debere. Nec ullum¹¹²) ratum est, aut erit unquam concilium, quod non fultum fuerit eius auctoritate.

C. III. *Nullus usurpet concessa Romanae ecclesiae.*

Item Damasus Papa I. ad Stephanum epist. IV.¹¹³)

Huic soli¹¹⁴) sedi concessa nullus usurpare sine eius con-

sultu praesumat, qui non vult honore ecclesiastico indignus¹¹⁵) contemtor iudicari.

C. IV. *Absque apostolicae sedis auctoritate synodum * particularem contra universalem* aliquibus congregare non licet.*

Item Gregorius¹¹⁶).

Nec licuit alicui aliquando, nec licebit particularem synodum¹¹⁷) congregare; sed quoties aliqua de universali synodo aliquibus dubitatio nascitur, ad recipiendam de eo, quod non intelligunt, rationem, aut sponte ii, qui salutem animae suae desiderant, ad apostolicam¹¹⁸) sedem pro recipienda ratione conveniant, aut si forte (sicut de talibus scriptum est: *Peccator¹¹⁹), *quam venerit in profundum mariorum, contemnit*,) ita obstinati et contumaces exstiterint, ut deceri non velint, eos ab eisdem apostolicis sedibus aut attrahi ad salutem quoquomodo necesse est, aut (ne aliorum perditio esse possint) secundum canones per saeculares comprimi¹²⁰) potestates.*

C. V. *Non est concilium, sed conventiculum, quod sine sedi apostolicae auctoritate celebratur.*

Item Pelagius Papa II. Episcopis, qui convenerant ad illicitam vocationem Ioannis Constantinopolitani, epist. I. cap. 1.¹²¹)

Multis¹²²) denuo apostolicis et canonicis atque ecclesiasticis instrumitur regulis, non debere absque sententia Romani Pontificis concilia celebrari¹²³). §. 1. Quapropter, ut iam dictum est, recte non concilium, sed vestrum conventiculum vel conciliabulum cassatur¹²⁴), et quicquid in eo actum est, irritum habetur et vacuum. Vos quoque deinceps videte, ut nullius hortatu talia praesumatis, si apostolicae sedis communionem carere non vultis. *Et infra¹²⁵): §. 2. Si vero in qualibet provincia ortae fuerint quaestiones, et inter ipsius provinciae episcopos discrepare coeperit ratio, atque inter ipsos dissidentes non conveniat, ad maiorem tunc sedem referantur. Et si illic facile et iuste non discernantur, ubi fuerit synodus regulariter congregata, canonice et iuste iudicentur. Maiores vero et difficiliore quaestiones (ut sancta synodus statuit, et beata consuetudo exigit), ad sedem apostolicam semper referantur.*

C. VI. *Provincialia concilia sine Romani Pontificis praesentia pondere carent¹²⁶).*

Item Symmachus Papa¹²⁷).

Concilia sacerdotum ecclesiasticis legibus quotannis decreta per provincias, quia praesentiam Papae non habent, vale-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XVII. C. I. a) Maxentio: Antea legebatur, *Maxentio Episcopo*: in tomis autem conciliorum in epistola inscriptione est: *ad Maxentium tyrannum*, sed in principio epistolae ipsius est: *Marcellus Maxentio*, quae lectio visa est retinenda.

b) Neque: Hinc usque ad finem non habentur in aliquot manuscriptis Gratiani exemplaribus.

C. IV. c) Gregorius: Hoc proculdubio est Pelagii, sicut ab Anselmo et Ivone citatur. Sunt autem apud Gratianum multa capita ex Pelagio huius argumenti, ad apostolicam sedem recurrendum esse, quum inferiores episcopi, aut quivis alii cognoscere desiderant, quid in aliqua universali synodo esset constitutum, et valde illos condemnandos, qui apostolicis sedibus non communicant, ut C. 23. q. 5. c. *non vos*, et cap. *de Liguriis*. Ex hoc autem capite: *nee licuit*, et capite, *istud*. C. 11. q. 1. habetur integra epistola Pelagii, quemadmodum ab Anselmo refertur. Ve-

rum in Polycarpo citatur ex Gregorio, et in margine est additum: *ad Episcopos Mauritaniae*. Atque in summariis capitum dictatus ipsius Papae, qui habetur lib. 2. Reg. Gregorii septimi, inter cetera hoc est: *quod nulla synodus absque praecepto summi Pontificis debet generalis vocari*.

d) Synodum: Apud Anselmum, Ivonem et in Polycarpo adduntur haec: *ad iudicandum universalem synodum*. Hoc enim est, quod prohibetur hic a Pelagio. Multi enim eo tempore aut ignorantia, aut animi perversitate adducti, nolebant quantum concilium recipere, (qua de re B. Gregorius, lib. 7. epist. 53. et alibi saepe,) et particularem synodum universali, ac sedium apostolicarum auctoritati praeferebant. Itaque hoc capite non prohibet Pelagius, sive Gregorius, ne episcopi possint dioecesanis, et metropolitae provinciales synodos convocare, sed ne ipsas ad iudicandum universalem synodum congregent; atque ita est in rubrica emendatum.

Dist. XVI. C. XIV. 102) decretalia: Ivo. — 103) SS. Patrum vel recipere: Edd. coll. o. — Pontificum sacerdotum vel rec.: Pan. — Pontif. sacrorum vel rec.: Decr. — 104) conventat: Edd. coll. o. — 105) dictum: Edd. coll. o., cum Panorm. — 106) reciperet: Edd. coll. o.

Dist. XVII. C. I. 1) Ep. Pseudoisidoriana (II.) ad Maxentium tyrannum, cuius sensus hoc quidem capite est Historia tripart. l. 4. c. 9. l. 3. c. 34. — cf. Cone. Sardic. c. 5. — Ans. l. 2. c. 63. Ivo Decr. p. 4. c. 240. Polyc. l. 1. t. 13. — 2) deest in Edd. Arg. et Bas. — 3) Psalm. 81. — C. II. 4) Ep. Pseudoisidoriana. cf. Ennodii ep. 20. l. 1. Histor. trip. l. 10. c. 17. l. 4. c. 9. et 19. — Ans. l. 2. c. 47 (46). Polyc. l. 1. t. 13. — 5) legatio: orig. — Ans. — Ed. Bas. — 6) illum: Ed. Nor. — C. III. 7) Ep. supposititia, confecta tamen ante tempore Pseudoisidori. — Ans. l. 1. c. 55. Polyc. l. 1. t. 17. — 8) deest in coll. Anselm. et Edd. Arg. Bas. — 9) aut: Edd. coll. o., exc. Bas. — C. IV. 10) Ivo Pelagius I. Ep. ad Nar-

sen; eadem habentur in fragm. ep. Pelagii ad Valerianum Patricium, (ex collect. Holstenii ed. apud Mansi T. IX. p. 732.) atque haec capituli inscriptio apud Ivonem est. Decr. p. 4. c. 239. — Ap. Ans. l. 12. c. 43. laudatur Pelagii, ap. Polyc. contra l. 1. t. 14. Gregorii nomen. — In Ed. Bas. legitur: *Gregorius P. Constantinopolim*. — 11) apostolicas sedes: Ivo. — Holsten. — 12) Prov. c. 12. v. 2. — 13) opprimit: Ans. — opprimit oportet: Edd. coll. o. — C. V. 14) Ep. Pseudoisidoriana. — Ans. l. 2. c. 36. Polyc. l. 1. t. 14. — 15) add. modis: Ed. Bas. — 16) eadem verba leguntur in decretis Iulli c. 9. C. 3. q. 6., atque secutus in iis auctor videtur, quae in Histor. tripart. l. 4. c. 9. 19. ex Socratis Graeco translata leguntur. — 17) cassabitur: end. — 18) cap. 3. cf. Cone. Antioch. c. 14. Chalc. c. 9. et 17. — et Innoc. I. ep. 2. — C. VI. 19) carebunt: Edd. coll. o. — 20) Ivo ex Ennodii libello apolog. pro Synod. Rom. IV. hab. A. 501. — Ans. l. 2. c. 56 (55). — Ivo Decr. p. 4. c. 242. Polyc. l. 1. t. 7.

itudinem perdiderunt^o). Legistis²¹⁾ insanissimi, aliquando in illis praeter apostolici apicis sanctionem aliquid constitutum, et non de maioribus negotiis ad consultationem²²⁾, si quid occurrerit, praefatae sedis arbitrio fuisse servatum?

II. Pars. Gratianus. Hinc²³⁾ etiam quum auctoritas Theodorici regis ex diversis provinciis ad urbem Romam sacerdotes convenire praecepisset, ut sanctum concilium indicaret de iis, quae venerabili Papae Symmacho, praesuli apostolicae sedis, ab adversariis ipsius dicebantur impingi, Liguriae et Aemiliae, seu Venetiarum episcopi suggesserunt, ut ipsum, qui dicebatur²⁴⁾ impetitus, debere synodum convocare: scientes, quia eius sedis primum Petri apostoli meritum, deinde secuta iussione²⁵⁾ Domini conciliorum venerandarum auctoritas singulari in ecclesiis tradidit potestatem, nec antedictae sedis auctoritatem minorum subiacuisse iudicio. Et infra: §. 1. Ad haec serenissimus rex Deo aspirante respondit: Synodalia esse arbitrii in tanto negotio sequenda praescribere, nec aliquid ad se praeter reverentiam de ecclesiasticis negotiis pertinere, committens etiam potestati pontificum, ut sive propositum vellent audire negotium, sive nolent, quod magis putarent utile, deliberarent, dummodo venerandi provisione concilii pax in civitate Romana²⁶⁾ daretur. Episcopi vero in synodo residentes congregata auctoritate eiusdem Symmachii dixerunt: „Symmachus Papa sedis apostolicae praesul ab huiusmodi oppositionibus²⁷⁾ impetibus quantum ad homines respicit, sit immunis et liber, cuius causam totam Dei iudicio reservamus.“ Et infra: §. 2. „De clericis vero memorati Papae, qui ab episcopo suo ante tempus contra regulas discesserunt, et schisma fecerunt, hoc fieri decernimus, ut²⁸⁾ illi satisfaciens episcopo suo misericordiam consequantur et officii ecclesiastici se gaudeant restitui.“ Ibidem infra: §. 3. „Laurentius ecclesiae Mediolanensis episcopus huic statuto nostro, in quo totam causam Dei iudicio commisimus, subscripsi²⁹⁾.“ Petrus Ecclesiae Ravennatis episcopus sub eisdem verbis subscripsit, et post eum LXXV. episcopi. Illud de clericis pro pace in Urbe reformanda misericorditer et dispensative factum dignoscitur. §. 4. Hoc quoque notandum est, quod in hoc concilio et in alia synodo Symmachii Papae ante Ravennatem episcopus Mediolanensis subscripsisse et respondisse legitur: ex quo et sedis praerogativam ante eum habere colligitur.

C. VII. Ait enim Gregorius I., lib. VII. reg. epist. 112.²⁹⁾ Syagrio Episcopo Augustodunensi:

Episcopus secundum ordinationis suae tempus sive ad considerandum in concilio, sive ad subscribendum, vel in quolibet alia re, sua attendere loca decernimus, et suum sibi praerogativam ordinum vindicare.

Gratianus: Verum tempus ordinationis non ad ecclesias, sed ad personas refertur, sicut ex consuetudine Cardinalium sanctae Romanae ecclesiae, et episcoporum uniuscuiusque provinciae evidenter apparet.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VI. e) Perdiderunt: Hic in libello Ennodii in recentioribus editionibus est nota interrogationis. Sunt enim verba inimicorum Symmachii, hoc tanquam absurdum quidpiam obiectantium. Quibus Ennodius in sequentibus verbis respondet: *Legite, etc.*

Dist. XVIII. C. I. a) In pervetusto Gratiani codice Palea haec est in extremo praecedentis distinctionis, convenitque cum ultimo illius capite: *Episcopos*. Ex Cabilonensi autem citant etiam ceteri collectores; exstat vero in Bracarense I., c. 24. et concordat cum cap. 13. concilii Milevitani, et cap. 53. concilii Africani.

C. III. b) Mundum: Caput hoc est ex versione, qua usus est Isidorus. In ea tamen hoc loco est: *mundum solenne Deo munus*, quemadmodum et in Polycarpo, et in aliquibus Gratiani codicibus est: *mundum et solenne Deo munus*. Graece est: *ἕνα πάσης μικροψυχίας ἀναγομένης τὸ*

Dist. XVII. C. VI. 21) *legite*: orig. — Ivo. — Ed. Bas. — *legitis*: Edd. Ven. I. II. — 22) *collationem*: orig. — 23) Haec, quae inter acta Synodi Rom. IV. exhibet Isidorus Merlind (syn. III. est, hab. A. 501.) integra leguntur in coll. Anselm. I. 3. c. 105. — 24) *iudicabatur*: Merlind. — 25) *iussione*: orig. ap. Mansi. — 26) *add.*: Christianis omnibus ap. Merl. et Mans. — 27) *propositionibus*: lid. — 28) *eos satisfaciens a. s. misericordia consequatur*: lid. — 29) *subscripsit*: Boehm. — C. VII. Ep. 106. l. 9. (scr. A. 599.) Ed. Maur. — Anselm. I. 6. c. 134. (131.)

Dist. XVIII. C. I. 1) Imo ex conc. Bracar. I. (A. 561.) c. 6. — Burch. I. 1. c. 55. Ivo Pan. I. 4. c. 20. Decr. p. 5. c. 165. — 2) *add.*

DISTINCTIO XVIII.

GRATIANUS.

I. Pars. Episcoporum igitur concilia, ut ex praemissis apparet, sunt invalida ad definiendum et constituendum, non autem ad corrigendum. Sunt enim necessaria episcoporum concilia ad exhortationem et correctionem, quae etsi non habent vim constitutionis, habent tamen auctoritatem imponendi et indicendi, quod alias statutum est et generaliter seu specialiter observari praecipitur.

C. I. P A L E A²⁾.

Ex Cabilonensi Concilio, cap. 6.¹⁾

„Placuit, ut conservato metropolitani primatu ceteri episcopi, secundum suae ordinationis tempus, alius atii deferat³⁾ locum.“

Unde Leo I. epist. LXXXII. c. 7. Anastasio Thessalonicensi Episcopo²⁾:

C. II. Bini conventus per singulos annos ab episcopo celebrantur.

De conciliis autem episcopalibus non aliud indicimus, quam sancti Patres salubriter ordinarunt: ut scilicet bini conventus per annos singulos habeantur, in quibus de omnibus querelis, quae inter diversas ecclesiae ordines nasci assolent, iudicetur. At⁴⁾ si forte inter ipsos, qui praesunt, de maioribus (quod absit) peccatis causa nascatur, quae provinciali nequeat examine definiri, fraternitatem tuam de totius negotii qualitate metropolitanus curabit instruere, et si coram positis partibus nec tuo⁵⁾ fuerit res sopita iudicio, ad nostram cognitionem, quicquid illud est, transferatur.

C. III. Quo tempore concilia episcoporum sint celebranda. Item ex Nicaeno Concilio⁶⁾, cap. 5.

Habeatur semel concilium ante dies quadragesimae, ut omnibus, si quae sunt, simultatibus amputatis, mundum⁷⁾ ieiunium et solenne Deo possit offerri; secundum vero agatur circa tempora autumnii.

C. IV. Ad morum correctionem et controversiarum dissolutionem bis in anno episcopale concilium fiat.

Item ex Antiocheno Concilio⁷⁾, cap. 20.

Propter ecclesiasticas causas et quae existunt controversias dissolvendas, sufficere visum est, bis in anno per singulas provincias episcoporum concilium fieri: semel quidem post tertium hebdomadam paschalis festivitatis⁸⁾, ita ut in quarta hebdomada, quae consequitur, id est media⁹⁾ pentecoste, concilium compleatur⁴⁾. Admoneant autem conprovinciales episcopos ii, qui in amplioribus, id est in metropolitani civitatibus degunt. §. 1. Secundum vero concilium Idib. octobris habeatur, qui dies apud Graecos hyperberetai⁹⁾ mensis decimus^o) invenitur. In ipsis autem

δῶρον καθαρὸν προσφέρηται τῷ θεῷ, id est: ut omni sublata animi angustia munus purum Deo offeratur.

C. IV. c) Id est media: Antea legebatur: et in medio temporis inter pascha et pentecosten⁸⁾, nec multo aliter apud Ivenem: id est, medio temporis, etc. Sed reposita est haec lectio ex plerisque Gratiani exemplaribus et collectione Isidori, in qua est haec eadem versio. Nam ceteri collectores secuti potius videntur versionem Dionysii, quae est in codice canonum: quamvis et Burchardus et Panormia hoc loco habeant: id est, medio pentecostes, vel: in medio pentecoste, ubi in versione Dionysii est: ita ut quarta septimana pentecostes, verbum plane e verbo. Graece enim est: *ὡστε τῇ τετάρτῃ ἑβδομάδῃ τῆς πεντεκοστῆς*.

d) Compleatur: Vocem *ἐπιτελεῖσθαι* Dionysius vertit: *conveniat*.

e) Decimus: Proorsus ex Graeco. Dionysius autem,

sedendi: Coll. Hisp. — Ivo. — *sedenti*: Ed. Bas., in qua, quod rectius esse videtur, hoc caput in fine praecedentis dist. positum est. — C. II. 8) Ep. 14. c. 7. (scr. A. 446.) Ed. Balfer. — Burch. I. 1. c. 43. Ivo Pan. I. 4. c. 13. Decr. p. 4. c. 241. Polyc. I. 3. t. 15. — 4) ac: Coll. Hisp. — Ivo. — Edd. coll. o. — 5) *tua* et haud multo post: *agnitionem*: Ed. Bas. — C. III. 6) hab. A. 325. — Polyc. I. 3. t. 19. — C. IV. 7) hab. A. 332. (vulg. 341.) — Burch. I. 1. c. 44. — Ivo (ex vers. Dionys.) Pan. I. 4. c. 15. Decr. p. 5. c. 154. — Polyc. I. 3. t. 19. — 8) *solemnitatis*: Edd. coll. o. — 9) in Ed. Bas. tamen legitur, ut est restitutum. — 9) *hyperberici*: Ed. Bas., *hyperberiti*: Ven. I. II., *hyperberiti*: Nor.

conciliis et presbyteros et diaconos praesentes esse oportet, et omnes, quotquot se laesos existimant, et synodicam expectare sententiam. Nec liceat aliquibus apud semetipsos concilia sine metropolitanorum episcoporum conscientia¹⁰⁾ facere, quibus de omnibus causis constat permissum esse iudicium.

C. V. *Semetipsos accusant, qui vocati ad synodum venire contemnunt.*

Item ex Concilio Laodicensi¹¹⁾, cap. 40.

Non oportet vocatos episcopos ad synodum contemnere¹²⁾, sed adire¹³⁾ debere, et aut docere, aut doceri, quae sunt ad ecclesiae ceterorumque correctionem utilia; quod si contemserint, se ipsos videntur accusare, nisi forte pro infirmitate¹⁴⁾ ire non possint.

C. VI. *Corripiantur episcopi, qui ad concilium vocati venire contemnunt.*

Item ex Concilio Chalcedonensi¹⁴⁾, cap. 19.

Pervenit ad nostras aures, quod in provinciis constituta¹⁵⁾ episcoporum concilia minime celebrentur. Hoc¹⁶⁾ ex eo probatur, quod multae, quae correctionis opus habent, ecclesiasticae res negligantur. Statuit ergo haec sancta synodus, secundum regulas Patrum bis in anno in unum convenire per singulas provincias episcopos, ubi singula¹⁷⁾, quae emergerint, corrigantur. §. 1. Qui vero noluerint convenire episcopi constituti in suis civitatibus, et hoc maxime, quum sui corporis sanitate consistentes¹⁸⁾ etiam ab omnibus aliis urgentibus necessitatibus¹⁹⁾ et inexcusabilibus negotiis liberi sunt, licere eos fraternae caritatis admonitionibus corripi.

C. VII. *Canonicis subiaceat poenis metropolitanus, qui saltem semel in anno celebrare concilium negligit.*

Item ex Septima Synodo, cap. 6.¹⁸⁾

II. Pars. Quoniam quidem regula est, quae dicit, bis in anno per singulas provincias oportere fieri per conventum episcoporum regulares inquisitiones²⁰⁾, propter fatigationem²¹⁾ et ut opportune²²⁾ habeantur ad iter agendum hi, qui congregandi sunt, definierunt sextae synodi sancti Patres, omni excusatione remota, omnibus modis semel in

anno fieri, et depravata corrigi. Hunc ergo canonem et nos renovamus, et si quisquam princeps inventus fuerit hoc prohibere, communionem privetur. Si quis vero metropolitanorum hoc neglexerit agere absque necessitate, vel vi, seu aliqua rationabili occasione, canonicis poenis subiaceat. Dum autem synodus agitur super canonicis et evangelicis negotiis, oportet congregatos episcopos in meditatione et sollicitudine fieri custodiendorum divinarum et vivificorum Domini mandatorum. *Et post pauca*: §. 1. Porro non habeat metropolitanus licentiam ex his, quae defert episcopus secum, sive iumentum sive aliam²¹⁾ speciem expetendi. Quod²²⁾ si hoc egisse convictus fuerit, solvat quadruplum.

C. VIII. *Non cogantur presbyteri ad sacra concilia eulogias deferre.*

Item Leo IV. ad Episcopos Britanniae²³⁾, c. 3.

De eulogiis ad sacra concilia deferendis nihil invenimus a maioribus terminatum: sed sicut unicuique presbytero placuerit. Nam si constitutum fuerit, illo²⁴⁾ in tempore benedictiones afferri, forsitan minus libenter ad synodos occurrent, et magis venire obtrectabunt. Quae, ut arbitrator, non sunt rationabiliter quaerendae, nec ultro delatae re-
spiciendae.

C. IX. *Sine gravi necessitate episcopus ad synodum ire non tardet.*

Item ex Concilio Carthaginiensi IV.²⁵⁾, c. 21.

Episcopus ad synodum ire non tardet²⁶⁾, nisi satis gravi necessitate inhibeat: sic tamen, ut in persona sua legatum mittat, suscepturus salva fidei veritate quicquid synodus statuerit²⁷⁾.

C. X. *Excusatorias literas dirigant, qui gravati ad synodum ire non possunt.*

Item ex Concilio Carthaginiensi V.²⁷⁾, c. 10.

Placuit, ut quotiescunque congregandum est concilium, episcopi, qui neque aetate²⁸⁾, neque aegritudine, neque alia graviore necessitate impediuntur, competenter occurrant. *Et infra*: §. 1. Quod si non potuerint occurrere, excusationes suas literatorie²⁹⁾ conscribant; nisi au-

NOTATIONES CORRECTORUM.

quem Burchardus et Ivo sequuntur, habet: *Idibus octobris, id est, quindodecimo die mensis octobris, quem hyperberetaeum Graeci cognominant.* In canone autem apostolorum 37. legitur, secundam anni synodum celebrandam esse *ὑπερβερεταίου δωδεκάτην*, id est: *duodecimo die hyperberetaei.* Non convenire autem omnino Latinorum menses cum Graecorum, satis constat. Suidas quidem scribit, apud Macedonas hyperberetaeum eundem esse, qui october, Galenus autem Pergami eundem, qui september.

C. VI. f) Hoc ex eo: In collectione Isidori, ubi alioquin eadem videtur esse versio, legitur: *ex hoc probatur, quod nullae**, etc. Itemque apud Ivonem, addita tamen particula, et. Graece est: *καὶ ἐκ τούτου πολλὰ παραμελείται τῶν διορθώσεως δεουμένων ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων*: id est: *et propterea nullae ex rebus ecclesiasticis, quae correctionis egent, negliguntur.*

g) Ubi singula: Ita in collectione Isidori²⁴⁾ et apud Ivonem et Anselmum. Graece est: *ἐνθα ἂν ὁ τῆς μετροπόλεως ἐπίσκοπος δοκιμάσῃ, καὶ διορθῶν ἕκαστα τὰ ἀνακύπτουσα*, quae Dionysius sic vertit: *Quo metropolitanus antistes probaverit, et corrigere singula, si qua fortassis emergerint.*

C. VII. h) Et ut opportune: Graece est: *καὶ τὸ ἐνδεῶς ἔχειν πρὸς ὀδοπορίαν*, id est: *Et quod non bene parati sunt ad iter faciendum.*

C. VIII. i) Habetur haec epistola Romae manuscripta, ut in indice dictum est.

Dist. XVIII. C. IV. 10) add.: *et consensu*: Edd. coll. o. pr. Bas. — Böhm. — C. V. 11) Conc. Laod. hab. inter ann. 347. et 381. — Burch. l. 1. c. 47. Ivo Decr. p. 5. c. 157. ex vers. Dionys. — 12) add.: *venire*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 13) *abire*: Coll. Hisp. — C. VI. 14) Conc. Chalced. hab. A. 451. — Anselm. l. 6. c. 199. Ivo Decr. p. 4. c. 243. — 15) *statuta*: Coll. Hisp. — *) hoc modo sane legitur in Isidoro Merlino; in Coll. Hisp. tamen est: *celebrantur, et quod*. **) Collect. Hisp. ad verba Dionysii in his proxime accedit. — 16) *constant*: Coll. Hisp. — *consistentes sint*: Edd. coll. o. — 17) abest a Coll. Hisp., Isid. Merl., et Ivone. — C. VII. 18) Conc. Nic. II. (hab. A. 787.) — versio Anastasii Bihl. est. — Ivo Decr. p. 5. c. 373. — 19) cf. supr. ead. c. 4. infr. c. 15. — 20) *fatigationes*: Edd. coll. o. — 21) *aliqua*: ead. — 22) *Qui*: Ed. Bas. — C. VIII.

C. IX. k) Similem sententiam, et paene eadem verba referunt Burch. l. 1. c. 51. et Polyc. l. 2. tit. 16. ex Felice.

C. X. l) Literatorie: In conciliis impressis legitur: *in tractatoria**) . Dubitatum fuit, an legendum esset: *in tractoria*. Nam epistolae, quibus imperatores vel reges suos praesides vocabant, vel evocationem aliquam concedebant, tractoriae dicebantur. Sic in codice Theodosiano lib. 8. titulus 6. est: *de tractoriis et stativis*, et sic videtur emendandum in lib. Cod. 12. quamvis in impressis legatur: *de tractatoriis*, quam vocem, *tractoriam*, eadem significatione Carolus Magnus in suis capitularibus usurpavit, lib. 4. c. 30. et 69. et eadem notione est in concilio Meldensi, cap. 71. Sanctus quoque Augustinus in libro post collationem contra Donatistas c. 24. tractoriam pro epistola vocatoria usurpat, his verbis: *Sic autem a primato suo per tractoriam fuerunt vocati*. Atque in hoc canone, ubi de vocandis episcopis ad concilium agitur, vox ista esset aptissima. Nam in concilio Africano, inserto in codice canonum c. 43. ubi hoc idem reperitur, et c. 57. §. Lucianus, et §. Alypius in vetustis codicibus semper legitur: *tractoria*, ubi in impressis est: *tractatoria*, et in Carthaginiensi graeco c. 91. est: *ἡ συνοδική*. Verum idem B. Augustinus utitur dictione: *tractatoria*, in eam quae nunc subiicitur sententiam. Loquens enim de episcopis, si vocati noluisissent venire ad concilium et ibi obiecta crimina purgare, epist. 162. ait: *Quod si non fecerint, ibi etiam eorum pravitas et perversitas innotescet: missaque tractatoria super eorum no-*

23) Ep. scr. c. A. 850. — Coll. tr. p. p. 1. t. 60. c. 5. — 24) *ill* aliquid in temp. benedictionis afferre: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. IX. 25) Canones, qui Conc. Carth. IV. hab. A. 398. nomine Isidori collectione continentur, huc conc. nullo modo adscribi posse, uno nihil esse, nisi canonum antiqua. summas quaedam, monuerunt Ballerini. Inter statuta eccl. antiqua, ab his edita, caput nostrum legitur num. 9. — Coll. tr. p. p. 3. t. 18. c. 70. Ans. l. 7. c. 170. — 26) verba: *non tardet, nisi absent* a Coll. Hisp. et Statut. eccl. ant. — in Isid. Merlino legitur: *ire non sibi satis* etc. — C. X. 27) Conc. Carth. V. hab. A. 401. — Coll. tr. p. p. 2. t. 19. c. 10. Ans. l. 7. c. 188. — 28) *neque aetate*: desunt in Coll. Hisp., leguntur tamen in Isid. Merl. — *) in Coll. Hisp. tamen *tractoria* est in varietate lectionis.

tem^{m)} rationem impedimenti sui apud primatem suum reddiderint, ecclesiae suae communionem debent esse contenti.

C. XI. P A L E Aⁿ⁾.

Item ex Concilio Turonensi²⁹⁾, cap. 2.

„Episcopus non debet abbatem cogere ad synodum ire, nisi aliqua rationabilis causa existat.“

C. XII. A *communione sit alienus, qui synodo adesse contemserit.*

Item ex Concilio Arelatensi, c. 19.³⁰⁾

Si quis autem synodo³¹⁾ adesse neglexerit, vel coetum fratrum, antequam dissolvatur concilium, crediderit deserendum, alienum³²⁾ se a fratrum communionem cognoscat; nec eum recipi liceat, nisi in sequenti synodo fuerit absolutus.

C. XIII. Usque ad proximam synodum a *communione abstineat, qui a metropolitano vocatus absque gravi necessitate synodo adesse neglexerit.*

Item ex Concilio Agathensi³³⁾, cap. 35.

Si episcopus metropolitano ad comprovinciales episcopos epistolas direxerit, in quibus eos aut ad ordinationem summi pontificis, ut ad synodum invitet, postpositis omnibus (excepta gravi infirmitate corporis, aut praeeptione regia) ad constitutum diem adesse non differant. Quod si defuerint (sicut prisca canonum praeeptionis auctoritas³⁴⁾) usque ad proximam synodum a caritate fratrum et ecclesiae communionem priventur.

C. XIV. A *communione privetur episcopus, qui a metropolitano vocatus ad synodum venire contemnit.*

Item ex Concilio Tarracoenensi³⁵⁾, cap. 6.

Si quis episcoporum communio a metropolitano ad synodum, nulla gravi intercedente necessitate corporali, venire contemserit, sicut statuta Patrum sanxerunt, usque ad futurum concilium cunctorum episcoporum caritatis communionem privetur.

C. XV. Presbyteri et diaconi, et cuncti, qui se laesos existimant, ad metropolitana synodum conveniant.

Item ex Concilio Martini^{o)} Papae³⁶⁾.

Propter ecclesiasticas causas et altercationum solutiones bene placuit per singulas provincias bis in anno concilium fieri, convocante metropolitano episcopo omnes provincia-

les episcopos, ita ut ad concilium veniant³⁷⁾ omnes presbyteri et diaconi, vel hi³⁸⁾, qui se laesos existimant, ut in concilio causae examinatae ad iustum iudicium perducantur. Et si qui manifeste episcopi, vel presbyteri, aut diaconi inventi fuerint in offensa, secundum rationem excommunicentur, quamdiu communi consensu de his placuerit dare sententiam. Nulli autem episcopo liceat propria apud semetipsum concilia facere, praeter eos, quibus metropoles sunt creditae.

C. XVI. P A L E A^{q)}.

[Item ex Concilio Bylon³⁹⁾.]

„Annis singulis episcopus in sua dioecesi synodum faciat de suis clericis, nec non abbatibus, et discutiat alteros clericos et monachos.“

Gratian. *Singuli vero episcoporum suis ecclesiis notificare studeant, quae in conciliis statuuntur.*

Unde in Concilio Toletano XVI., cap. 6.⁴⁰⁾

C. XVII. Quae in conciliis statuuntur, *singuli episcoporum suis ecclesiis notificent.*

Decernimus, ut, dum in qualibet provincia concilium agitur⁴¹⁾, unusquisque episcoporum admonitionibus suis intra sex mensium spatia omnes abbates, presbyteros, diaconos atque clericos, seu etiam omnem conventum civitatis ipsius, ubi praeesse dignoscitur, nec non et cunctam dioecesis suae plebem aggregare nequaquam moretur: quatenus⁴²⁾ coram eis plenissime omnia reseret⁴³⁾, quae eodem anno in concilio acta vel definita esse noscuntur. Et infra: §. 1. Quod si quispiam haec parvipendenda crediderit, sententia excommunicationis duorum mensium curriculo persistat usquequaque multatus.

DISTINCTIO XIX.

GRATIANUS.

I. Pars. De epistolis vero decretalibus quaeritur, an vim auctoritatis obtineant, quum in corpore canonum non inveniantur. De his ita scribit Nicolaus Papa archiepiscopus et episcopus per Gallias constitutus¹⁾.

C. I. Decretales epistolae vim auctoritatis habent.

Si Romanorum Pontificum decreto ceterorum opuscula tractatorum approbantur vel reprobandur, ita ut, quod sedes apostolica²⁾ probavit, hodie teneatur acceptum, et quod

NOTATIONES CORRECTORUM.

mine per totum orbem terrarum, quaeunque iam Christi ecclesia dilatata est, ab omnibus ecclesiis, eorum communio praecidetur. In concione quoque secunda in Psalm. 36. eadem vox quater invenitur: et epistola Syriici, quae recitatur in concilio Teleptensi, ibi vocatur tractatoria. Cuius mentionem faciens Innocentius in epistola ad Exsuperium Tolosanum, cap. 1. ait: *De his et beatae recordationis viri Syriici episcopi monita evidentia commearunt*: quibus verbis videtur indicare, non ad solos Africae episcopos, sed ad omnes provincias missam fuisse illam Syriici tractatoriam. Ita Leo Papa II. postquam sextum universale concilium finem habuerat, brevem eius concilii summam ad Hispaniae episcopos, ut ei subscriberent, misit, quam tractatoriam vocat, quae Leonis II. epistolae manuscriptae ex Hispania Romam sunt missae.

m) Nisi autem: In originali est: *vel si post adventum tractatoriae aliquae necessitates repente forsitan ortae fuerint, nisi rationem impedimenti sui apud suum primatem reddiderint, ab ecclesiae communionem debere esse contentos⁴⁴⁾*. In Africano c. 43. reliqua eodem modo. Sed in extremo est fere ut apud Gratianum: *Ecclesiae suae communionem debere esse contentos*. Itemque in Carthaginensi graeco: *Ὁπέλειν τοὺς τοιοῦτους τῇ κοινῶν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀρχιεπίσκοποι ἐκκλησίας*. Similis quaedam poena imponitur in eodem concilio infra dist. 58. c. fin.

Dist. XVIII. C. X. ⁴⁵⁾ contentos: Coll. H. = C. XI. 29) Burch. 1. 8. c. 73. Ivo Decr. p. 7. c. 91. Inter conciliorum Turon. canones hoc caput non existat, et videtur Burch., cuius hic mos est, ex Poenitentiali Theodori c. 2. illud esse mutuatum. = C. XII. 30) hab. non verus A. 460. nisi sit privata quaedam ant. canonum collectio, quod Ballerini contendunt. — Coll. tr. p. p. 1. t. 47. c. 1. 2. Burch. 1. 1. c. 50. Ivo Decr. p. 5. c. 160. (ex conc. Hispal. c. 10.) Polyc. 1. 2. t. 15. — 31) abest ab orig. et Ed. Bas. — 32) alienatum: orig. — Ed. Bas. = C. XIII. 33) hab. A. 506. — Burch. 1. 1. c. 49. Ivo Pan. 1. 4. c. 17. Decr. p. 5. c. 159. — 34) cf. can. 12. ead. = C. XIV. 35) hab. A. 516. = C. XV. 36) Cap. Martini Brac. c. 18. (ex syn-

C. XI. n) Haec Palea abest ab illis tantum exemplaribus, in quibus paucissimae reperiuntur, et refertur infra 18. quaest. 2. post can. fin. a Gratiano ex eodem Turonico: quemadmodum et a Burchardo et Ivone.

C. XV. o) Martini: Gratianus hoc primum citat nomine Martini Papae, deinceps eodem nomine multa citaturus, quae omnia sumta sunt ex libro capitulorum graecorum synodorum Martini episcopi Bracarenensis. (Antiquitus enim episcopi Papae dicebantur.) Hic enim quum esset Graecus, ad utilitatem ecclesiarum Hispaniae, ubi episcopatum obtinebat, ea capitula latina fecit, et in nonnullis quaedam addidit, in aliis vero aliqua detraxit, quemadmodum in hoc capite, quod sumsit ex concilio Antiocheno, c. 20. sup. ead. c. propter. Aliqua etiam ex Toletanis conciliis in eum libellum retulit.

p) Vel hi: In aliquot conciliorum editionibus legitur: *ut eorum, qui se laesos existimant, in concilio causae, etc.*

C. XVI. q) Palea: In nullo collatorum exemplarium habetur, sed versiculus, *singuli, coniunctus est praecedenti capiti: Propter ecclesiasticas*. Suntque verba Gratiani.

C. XVII. r) Quatenus: In duobus exemplaribus⁴⁶⁾ huius decimi sexti concilii Toletani locus hic ita legitur: *quatenus coram eis publice omnia reserata, de his, quae eodem anno in concilio acta vel definita existierint, plenissime notiores efficiantur.*

od. Antioch. — Polyc. 1. 3. t. 17. — 37) in his procedant: Coll. Hisp. — 38) vel hi, qui in concilio eorum causae etc.: mendose, ut videtur, Coll. Hisp. = C. XVI. 39) Bylonense concilium plane non existat; imo suspicatur Berardus, canonem ad Conc. Hipponense (hab. A. 593.) pertinere, cuius summa quaedam legitur in codice canonum Quessnelli (Opp. Leon. M. ex ed. Baller. t. 3.). — Ceterum in Ed. Bas. haec palea non est. = C. XVII. 40) c. 7. (hab. A. 691.) — 41) agitur: Böhm. — 42) reseret: id. — 43) et Coll. Hisp.

Dist. XIX. C. I. 1) Ep. haec legitur inter acta Conc. Rom. hab. A. 865. — Ivo Decr. p. 5. c. 33. — 2) add.: vere: Edd. coll. o.

illa repulit, hactenus inefficax habeatur: quanto potius, quae ipsa pro catholica fide, pro sanis dogmatibus, pro variis et multifariis ecclesiae necessitatibus et fidelium moribus diverso tempore scripsit, omni debent honore praeferi, et ab omnibus prorsus in quibuslibet opportunitatibus discretionem vel dispensationem magistra reverenter assumi? Quamquam quidam vestrum scripserint, haud illa decretalia priscorum Pontificum in toto canonum codicis corpore contineri descripta³⁾, quum⁴⁾ ipsi, ubi haec suae intentioni suffragari conspiciunt, illis indifferenter utantur, et solum nunc ad imminutionem sedis apostolicae potestatis, et ad suorum augmentum privilegiorum minus accepta esse perhibeant. *Item infra*: §. 1. Si ideo non esse decretales epistolas priscorum Pontificum Romanorum admittendas dicunt, quia in codice canonum non habentur adscriptae, ergo nec S. Gregorii, nec ullius alterius, qui ante vel post ipsum fuit, est aliquid institutum vel scriptum recipiendum, eo quod in codice canonum non habeatur adscriptum. Ergo doctrinam eorum et sanctiones, quae ab omni lingua venerantur, quia in codice canonum non habentur adscriptae, de codicibus suis eradant. Ut quid vel membranas occupant, postquam non habentur acceptae? Sed quare multum immoramur, quum nec ipsas divinas scripturas veteris et novi testamenti iam recipimus, si istos duxerimus audiendos? Etenim neutrum horum in codice canonum ecclesiasticorum habetur insertum. Sed responsuri sunt isti, qui non ad obediendum potius, quam ad resistendum⁴⁾ semper sunt parati, dicentes⁵⁾, quod inter canones inveniatur capitulum S. Papae Innocentii⁶⁾, cuius auctoritate doceatur, a nobis utrumque testamentum esse recipiendum, quamquam in ipsis paternis canonibus nullum eorum ex toto continetur insertum. Quibus ad haec asserendum⁷⁾ est, quoniam si vetus novumque testamentum recipienda sunt, non quod codici canonum ex toto habeantur annexa, sed quod de his recipiendis S. Papae Innocentii prolata videatur esse sententia, restat nimirum, quod decretales epistolae Romanorum Pontificum sunt recipiendae, etiamsi non sint codici canonum compaginatae, quoniam inter ipsos canones urum B. Leonis capitulum constat esse permixtum, quo ita omnia decretalia constituta sedis apostolicae custodiri mandantur, ut si quis in illa commiserit, noverit sibi veniam denegari.

[P A L E A ⁸⁾]

„At enim c. 10. ⁹⁾ suarum decretalium: „*Ne quid vero sit, quod praetermissum a nobis forte credatur, omnia decretalia constituta, tam beatas recordationis Innocentii, quam omnium decessorum nostrorum, quae de ecclesiasticis ordinibus et canonum promulgata sunt disciplinis, ita a vestra dilectione custodiri mandamus, ut si quis in illa commiserit, veniam sibi deinceps noverit denegari.*“

Dicendo vero: omnia decretalia constituta, nullum de decretalibus constitutis praetermisit, quod non mandaverit esse custodiendum. Et rursus asserendo: omnium decessorum nostrorum, nullum Pontificum Romanorum, qui ante se fuerunt, excepit, cuius ita non praeeperit decretalia constituta ab omnibus custodiri, ut si quis in illa commiserit, veniam sibi deinceps noverit denegari. Itaque nihil refert¹⁰⁾, utrum sint omnia necne decretalia sedis apostolicae constituta inter canones conciliorum immixta, quum omnia in uno corpore compaginari non possint, et illa eis intersint, quae firmitatem his, quae desunt, et vigorem

suum assignent, praesertim quum synodalia gesta, inter quae ipsi canones statuti¹¹⁾ sunt, in codice canonum non habeantur, sed a nobis omni cultu debito venerentur. Consonat autem huic beatissimo Papae Leoni sanctus et facundissimus in decretis suis Papa Gelasius¹²⁾, ita inquit: *Decretales epistolas, quas beatissimi Papae diversis temporibus ab urbe Roma pro diversorum Patrum consultatione dederunt, venerabiliter suscipiendas decernimus.* In quo notandum est, quia non dixit: *Decretales epistolas, quae inter canones habentur, nec tantum¹³⁾: quas moderni Pontifices ediderunt; sed: quas beatissimi Papae diversis temporibus ab urbe Roma dederunt.* Dictis autem¹⁴⁾: *diversis temporibus etiam illa tempora vir sanctus comprehendit, quae crebrentibus paganorum persecutionibus ad sedem apostolicam deferri causis episcoporum difficillime permittebant.* His ita divina favente gratia praelibatis ostendimus, nullam differentiam esse inter illa decreta, quae in codice canonum habentur, sedis apostolicae praesulum, et ea, quae prae multitudine vix per singula voluminum corpora reperiuntur; quum omnia et omnium decessorum suorum decretalia constituta atque decretales epistolas, quas beatissimi Papae diversis temporibus ab urbe Roma dederunt, venerabiliter fore suscipiendas et custodiendas, eximios praesules, Leonem scilicet et Gelasium, mandasse probavimus.

C. II. *Omnes sanctiones apostolicae sedis irrefragabiliter sunt observandae.*

Item Agatho Papa omnibus Episcopis¹⁵⁾.

Sic omnes apostolicae sedis sanctiones accipiendae sunt, tanquam ipsius divini Petri voce firmatae sint.

C. III. *Tolerandum est iugum, quod a sancta sede imponitur, licet importabile videatur.*

Item ex Capitulis¹⁶⁾ Caroli Imperatoris¹⁶⁾.

In memoriam B. Petri apostoli honorem sanctam Romanam et apostolicam sedem, ut, quae nobis sacerdotalis mater est dignitatis, esse debeat ecclesiasticae magistra rationis. Quare servanda est cum mansuetudine humilitas¹⁷⁾, ut¹⁸⁾ licet vix ferendum ab illa sancta sede imponatur iugum, tamen feramus et pia devotione toleremus. §. 1. Si vero (quod non decet) quilibet, sive sit presbyter sive diaconus aliquam perturbationem machinando et nostro ministerio insidiando redarguatur falsam ab apostolica¹⁹⁾ sede detulisse epistolam, vel aliud quid, quod inde non venerit²⁰⁾, salva fide^{c)} et integra circa Apostolicum humilitate penes episcopum sit potestas, utrum eum in carcerem, aut aliam detrudat custodiam, usquequo per epistolam, aut per idoneus suae partis legatos apostolicam interpellat sublimitatem; ut potissimum sua sancta legatione dignetur decernere, quid de talibus iusto ordine lex Romana statuat delinere, ut et is corrigatur, et ceteris modus imponatur.

C. IV. *Quicquid Romana ecclesia statuit vel ordinat, ab omnibus observandum est.*

Item Stephanus Papa²¹⁾.

Enimvero, quia in speculum et exemplum sancta Romana ecclesia, cui nos Christus praeesse voluit, proposita²²⁾ est, ab omnibus, quicquid statuit, quicquid ordinat, perpetuo²³⁾ et irrefragabiliter observandum est.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XIX. C. I. a) Quum ipsi: Locus fuit emendatus ex ipsa epistola Nicolai, quae Romae manuscripta habetur, et nuper impressa est in appendice Bibliothecae SS. Patrum, ut dictum est supra dist. 10. c. *leges*. In qua epistola multa alia habentur, ad epistolas decretales etiam antiquissimas pertinentia.

C. III. b) Capitulis: Sic emendatum est ex aliquot

Dist. XIX. C. I. 3) add.: *et ideo inter canones non esse assumenda*: Edd. coll. o.; desunt tamen in orig. — 4) *ad resist. potius, quam ad obed.*: Edd. coll. o. — Böhm. — 5) *asserentes*: Ed. Bas. — *agentes*: Ivo. — 6) in epist. ad Exsuper. Tolos. c. ult. — 7) *respondendum*: Edd. coll. o. — *referendum*: Ivo. — 8) *abest* ab Ed. Bas. — 9) *quinto*: orig. — Ivo. (sumtus hic locus est ex ep. ad Epp. Campaniae (scr. A. 443. ep. 4. Ed. Baller.) — 10) *interest*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 11) *constituti*: Ivo. — *instituti*: Ed. Bas. — 12) cf. supr. dist. 15. c. 3. — 13) *rel*: Edd. coll. o. — 14) *diceris a*: Ed. Arg. — *dicens*: Edd. coll. rel. — C. II. 15) Videntur haec excerpta esse ex allocutoria Agathonis ad episc. in conc. Rom. A. 680.

manuscriptis et Ivone. At Nauclerus vol. 2. gen. 28. narrat, hoc esse unum ex viginti tribus legum capitulis, quae Carolus Magnus ad omnes suas provincias misit. Burchardus autem citat ex concilio Triburiensi c. 30. ubi etiam exstat.

c) *Salva fide*: Apud Burchardum est: *falsa fide et non integra*.

congregatos. — Deusedit p. 3. Ivo Decr. p. 4. c. 238. Polyc. l. 1. t. 17. — C. III. 16) cf. Baluz. Capit. Reg. Franc. ad A. 891. (T. I. p. 367.) et conc. Tribur. hab. A. 895. c. 30. — Burch. l. 1. c. 230. Ivo p. 5. c. 50. — 17) *humilitas*: Ivo. — 18) *et*: Edd. coll. o. — 19) *ab Apostolico*: conc. Trib. — 20) *comenerit*: lb. et in Cap. Baluz. — C. IV. 21) Leguntur haec in fine ep. Stephani V. ad episc. orient., quae ad calcem conc. Constant. IV. (gener. IX.) a Mansio edita est tom. 16. — *Stephanus V.* laudant etiam Edd. Arg. Bas. Ven. I. Nor. — 22) *posita est omnibus*: Ed. Bas. — *proposita*: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 23) *add. quidem*: Edd. coll. o. pr. Bas.

C. V. *A pontificalibus sit alienus officii, qui apostolicis non vult obedire praeceptis.*

Item Gregorius IV. d.)²⁴⁾

Nulli fas est vel velle, vel posse transgredi apostolicae sedis praecepta nec nostrae dispositionis ministerium, quod vestram sequi oportet caritatem.

II. Pars. §. 1. Sit²⁵⁾ ergo ruinae suae dolore prostratus, quisquis apostolicis voluerit contraire decretis, nec locum deinceps inter sacerdotes habeat, sed extorris²⁶⁾ a sancto ministerio fiat; nec de eius iudicio quisquam postea curam habeat, quoniam iam damnatus a sancta et apostolica ecclesia ac auctoritate sua de²⁷⁾ inobedientia atque praesumptione a quoquam esse non dubitatur: quia maioris excommunicationis deiectione est abiiciendus²⁸⁾, cui sanctae ecclesiae commissa fuerit disciplina, qui²⁹⁾ non solum praefatae sanctae ecclesiae iussionibus parere debuit, sed etiam aliis ne praeterirent insinuare. Sitque alienus a divinis et pontificalibus officii, qui noluit praeceptis apostolicis obtemperare³⁰⁾.

C. VI. *Inter canonicas scripturas decretales epistolas connumerantur.*

Item Augustinus de doctrina Christiana, lib. II. cap. 8. c.)³¹⁾

In canonibus scripturis ecclesiarum catholicarum quamplurimum divinarum scripturarum solertiissimus indagator auctoritatem sequatur, inter quas sane illae sint, quas apostolicas sedes habere et ab ea alii³¹⁾ meruerunt accipere epistolas. §. 1. Tenebit³²⁾ igitur hunc modum in scripturis canonicis³³⁾, ut eas, quae ab omnibus recipiuntur ecclesiis³⁴⁾, praeponat eis, quas quaedam non accipiunt. In eis vero, quae non accipiuntur ab omnibus, praeponat eas, quas plures graviioresque accipiunt, eis, quas pauciores minorisque auctoritatis ecclesiae tenent. §. 2. Si autem alias invenerit a pluribus, alias a graviioribus haberi (quantum³⁵⁾ hoc³⁶⁾ inveniri vix possit) aequalis tamen auctoritatis eas habendas puto.

C. VII. *Ministerii³⁷⁾ divini se exsortem intelligat, qui a soliditate Petri recedit.*

Item Leo Papa I. ad Episcopos Viennenses, epist. LXXXVII. c.)³⁸⁾

Ita Dominus noster Iesus Christus humani generis salvator instituit, ut veritas, quae antea legis et prophetarum praeconio continebatur, per apostolicam tubam in salutem universitatis exiret, sicut scriptum est³⁹⁾: *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum.* Sed huius muneris sacramentum ita Dominus ad omnium apostolorum officium pertinere voluit, ut in beatissimo Petro apostolorum omnium summo principaliter collocaret⁴⁰⁾, ut ab ipso quasi quodam capite dona sua velut in corpus omne diffunderet⁴¹⁾, ut exsortem⁴²⁾ se mysterii⁴³⁾ intellexeret esse divini, qui ausus fuisset a Petri soliditate re-

cedere. Hunc enim in consortium individuae unitatis assumptum, id quod ipse⁴⁴⁾ erat, voluit nominari, dicendo: *Tu⁴⁵⁾ es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam*: ut aeterni aedificatio templi mirabili munere gratiae Dei in Petri soliditate consisteret, hac⁴⁶⁾ ecclesiam suam firmitate corroborans, ut illam nec humana temeritas posset appetere, nec portae contra illam inferi praevalerent. Verum hanc petrae istius sacratissimam firmitatem, Domino, ut diximus, aedificante constructam, nimis impia vult praesumptione violare, quisquis eius potestatem tentat infringere, favendo cupiditatibus suis, et id, quod accepit a veteribus, non sequendo.

Gratian. *Hoc autem intelligendum est de illis sanctionibus vel decretalibus epistolis, in quibus nec praecedentium Patrum decretis, nec evangelicis praeceptis aliquid contrarium invenitur. Anastasius⁴⁷⁾ enim secundus favore Anastasii imperatoris, quos Acacius post sententiam in se prolatam sacerdotes vel Levitas ordinaverat, rite fungi acceptis officii debere decrevit, ita inquit:*

C. VIII. *Nulla laesionis portio attingit eum, qui ab haereticis iam damnatis ordinatur.*

Anastasius II. ad Anastasium Augustum, epist. I. c. 7. et 8. c.)⁴⁷⁾

Secundum ecclesiae catholicae consuetudinem sacratissimum serenitatis tuae pectus agnoscat, quod nullum de his, quos baptizavit Acacius, vel quos sacerdotes sive Levitas secundum canones ordinavit, ulla ex nomine Acacii portio laesionis attingat, quo forsitan per iniquum tradita sacramenti gratia minus firma videatur. §. 1. Nam et baptismum (quod procul sit⁴⁸⁾ ab ecclesia) sive ab adultero vel a fure datum fuerit, ad percipientem munus pervenit illibatam, quia vox illa, quae sonuit per columbam, omnem maculam humanae pollutionis exclusit, qua⁴⁹⁾ declaratur ac dicitur: *Hic est⁵⁰⁾, qui baptizat in Spiritu sancto et igne.* Nam si visibilis solis istius radii, quum per loca foetidissima transeunt, nulla contactus inquinazione maculantur, multo magis illius, qui istum visibilem fecit, virtus nulla ministri indignitate constringitur⁵¹⁾. Nam et ludas, quem fuerit sacrilegus atque fur, quicquid egit inter apostolos pro dignitate commissa, beneficia pro indignum data nulla ex hoc detrimenta senserunt, declarante hoc ipsum Domino manifestissima voce: *Scribae⁵²⁾, inquit, et Pharisaei super cathedram Moysi sedent; quae dicunt, facite: quae autem faciunt, facere nolite; dicunt enim et non faciunt.* §. 2. Quicquid ergo ad hominum profectum quilibet in ecclesia minister pro officio suo videtur⁵³⁾ operari, hoc totum contineri implente divinitatis effectu. Ita ille, per quem loquitur Christus, Paulus affirmat⁵⁴⁾: *Ego plantavi, Apollo rigavit: sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid neque qui rigat; sed qui incrementum dat, Deus.* §. 3. Adeo⁵⁵⁾ autem non quaeritur, quis, vel qualis praedicet, sed quid⁵⁶⁾ praedicet, ut invidos etiam bene Christum praedicare affirmet⁵⁷⁾; quo malo ipse diabolus deie-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. d) Caput hoc est in eadem epistola Gregorii IV. ex qua sumtum est c. *Decreto nostro*. Infra 2 q. 6. Exstat autem in codice saepe memorato bibliothecae Dominicanae.

C. VI. e) Caput hoc apud B. Augustinum loco indicato sic habet: *In canonicis autem scripturis ecclesiarum catholicarum quamplurimum auctoritatem sequatur: inter quas sane illae sunt, quae apostolicas sedes habere et epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in scripturis canonicis, ut eas, quae ab omnibus accipiuntur ecclesiis [catholicis], praeponat eis, quae quaedam non accipiunt. In eis vero, quae non accipiuntur ab omnibus, praeponat eas, quas plures graviioresque accipiunt, eis, quas pauciores minorisque auctoritatis ecclesiae tenent. Si autem alias invenerit a pluribus, alias a graviioribus haberi [quantum] hoc [facile] inveniri non possit), aequalis tamen auctoritatis eas habendas*

Dist. XIX. C. V. 24) ex ep., dat. A. 838. (cf. ad c. 2. dist. 12.) Ans. l. 2. c. 21. Ivo p. 5. e. 11. et 349. Polyc. l. 1. t. 17. — 25) sic: Ed. Bas. — 26) exsortis: Edd. coll. o. pr. Bas. — 27) deest in Edd. coll. o. — hac auctoritate suaque (pro sua: Ivo) inobed.: orig. — 28) exigendus: orig. — Ans. Ivo. — 29) quia: Edd. coll. o. — 30) obedire: Ans. — C. VI. c) Ans. l. 3. c. ult. (c. 123.) Polyc. l. 1. t. 25. — 31) ab ea alii: desunt ap. Ans. — 32) Ans. l. 6. c. 212. (c. 209.) Teneat: etc. — 33) add. indagator: Edd. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — 34) add. canonicis: Ans. — 35) quum: Ed. Arg. — 36) haec: Edd. Ven. l. II. — 37) mysterii, et postea: extorrem: Ed. Bas. — C. VII. 35) Ep. 10. (Ed. Ball.) scr. c. A. 445. — Ivo Decr. p. 5. c. 6. — 39) Psalm. 18. v. 5. — 40) collocavit: orig. — 41) vel-

puto. Quae quidem B. Augustini sententia non ad decretales Romanorum Pontificum, sed ad canonicas et sacras scripturas referenda est.

C. VII. f) Anastasius: Minime verum est sensisse Anastasium, ordinatos ab Acacio post latam in ipsum sententiam, rite fungi acceptis officii potuisse. Hoc enim duntaxat inquit in capite sequenti, firmam esse sacramenti gratiam ab Acacio traditam. Quod verissimum est, sicut et aliae omnes sententiae, quas in ea epistola ex B. Augustino Anastasius accipit, verae sunt. Habetur autem haec eadem Anastasii Papae II. epistola in corpore canonum, quod Romana ecclesia semper approbavit, ut infra distinct. 20. can. *de libellis*, est adnotatum. Itaque sine causa reprehenditur hoc loco Anastasius a Gratiano.

let in corp. omne manare: Coll. Hisp. — 42) extorrem: Ed. Bas. — 43) ministerii: Edd. coll. o. pr. Bas. et Nor. — 44) dominus: Edd. Bas. Nor. — ipse dominus: Edd. coll. rel. — 45) Matth. c. 16. v. 18. — 46) hanc: Ed. Bas. — hanc etiam: Edd. coll. rel. — C. VIII. 47) Ep. l. scr. c. A. 497. — Coll. tr. p. p. 1. t. 47. c. 1. 2. Ans. l. 9. c. 62. l. 13. c. 31. Ivo Decr. p. 1. c. 151. Polyc. l. 3. t. 10. — 48) fl.: orig. — Edd. coll. o. pr. Ven. II. Lugdd. II. III. — 49) quod decl. quum dicitur: Edd. coll. o. — 50) Luc. c. 3. v. 16. — 51) contingitur: Coll. Hisp. — 52) Matth. c. 23. v. 2. — 53) videntur: Edd. coll. o. — 54) 1 Cor. c. 3. v. 6. — 55) A Deo: orig. — Edd. Bas. Ven. II. — cf. Philipp. c. 1. v. 15. — 56) quae: Ed. Bas. — 57) confirmet: orig. — Edd. coll. o.

ctus⁵⁸) est, et hoc ipse praedicare non desinit. Ideo ergo et hic⁵⁹), cuius nomen dicimus reticendum⁶⁰), male bona ministrando sibi tantum nocuit. Nam inviolabile sacramentum, quod per illum datum est aliis⁶¹), perfectionem suae virtutis obtinuit. §. 4. Quod⁶²) quidem generaliter verum est, nisi aliquorum in tantum se extenderet⁶³); curiosa suspicio, ut imaginentur, prolato a Felice Papa iudicio, postea inefficaciter in sacramentis, quae Acacius usurpavit, egisse; ac proinde eos metnere, qui vel in consecrationibus, vel in baptismo mysteria⁶⁴) tradita susceperunt, ne irrita beneficia divina⁶⁵) videantur.

Gratian. *Quia ergo illicite et non canonice, sed contra decreta praedecessorum et successorum suorum haec rescripta dedit, (ut probat Felix et Gelasius, qui Acacium ante Anastasium excommunicaverunt, et Hormisda, qui ab ipso Anastasio tertius eundem Acacium postea damnavit), ideo ab ecclesia Romana repudiatur, et a Deo percussus legitur fuisse hoc modo:*

C. IX. Anastasius a Deo reprobatus, nutu divino percussus est.

Anastasius s) ⁶⁶) II., natione Romanus, fuit temporibus Theodorici regis. Eodem tempore multi clerici et presbyteri se a communione ipsius abegerunt⁶⁷), eo quod communicasset sine concilio episcoporum vel presbyterorum et cleri⁶⁸) cunctae ecclesiae catholicae diacono Thessalonicensi, nomine Photino, qui communicaverat Acacio; et quia voluit occulte revocare Acacium, et non potuit, nutu divino percussus est.

Hinc etiam de Maxim^o h) Episcopo in Constantinopolitana Synodo statutum est, sub Damaso Papa, c. 6.⁶⁹):

C. X. Quae circa indisciplinatos praelatos, vel ab eis geruntur, in irritum revocentur.

Propter totius indisciplineationis eius doctrinam, quae Constantinopoli orta est, statutum est, ne Maximus fuisse aut esse iam putetur episcopus, neque hi, qui ab eo sunt ordinati, qualemcumque gradum clericatus obtineant; omnibus scilicet, quae circa eum, vel ab eo gesta sunt, in irritum revocatis.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. g) Anastasius: Caput hoc habetur quidem tomo secundo conciliorum in vita Anastasii: sed esse omnino confictum, cum ex multis aliis argumentis, tum ex hoc manifeste ostenditur, quod Acacius (sicut Nicephorus lib. 16. c. 12. et Evagrius lib. 3. cap. 18. et seqq., et clarissime Anastasius Bibliothecarius in Chronologia testantur) tempore Felicis III. obiit, cui successit Gelasius, et Gelasio Anastasius, qui initio epistolae suae et c. 1. ad Anastasium imperatorem, Acacium mortuum iam et ante iudicem Christum una cum Felice adstare scripsit, ut Gelasius quoque ante ipsum scripserat, et habetur infra 24. q. 2. c. nec quisquam. Quomodo ergo potuit Anastasius de eo revocando tractare, qui iam obierat?

C. X. h) De Maximo: Ex verbis huius canonis, praesertim graecis et interpretatione Balsamonis, ac vita Gregorii Theologi per Gregorium Presbyterum descripta, et aliis ex locis (tametsi Theodoretus videtur parum diligenter hoc tractasse) apparet, hunc Maximum nunquam fuisse episcopum, ac propterea recte statui, nullum ab eo potuisse imprimi ordinis characterem, quod non erat de Acacio asserendum. Verba graeca huius canonis haec sunt: *Περὶ Μαξίμου τοῦ κληρικοῦ καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀταξίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένης. Ὅτι μὴτε Μαξίμον ἐπίσκοπον ἢ γενέσθαι ἢ εἶναι, μὴτε τοὺς παρ' αὐτοῦ χειροτονθέντας ἐν οὐκ ὀνόματι βαπτισμῶ κληρικοῦ, πάντων καὶ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ἀναρροθέντων, id est: De Maximo Cynico, deque iis rebus, quae nullo ordine circa ipsum Constantinopoli gestae sunt. „Neque Maximum aut fuisse aut esse episcopum, neque eos, qui ab ipso sunt*

Dist. XIX. C. VIII. 58) *deceptus est, et hoc ipso praecipitans:* Coll. Hisp. — 59) Ed. Bas. add. ex glossa: sc. Acacius. — 60) *dicitur reticendum:* Ed. Bas. — *dicitur retic.*: Edd. coll. rel. — 61) *in aliis:* Edd. coll. o., pr. Bas. et Ven. I. — *in perfectionem:* Ed. Bas. — 62) *Quod quum ita sit, aliquorum in tantum se extendit etc.:* orig. ap. Mansl. — *Quod si est aliquorum in tantum se extendens etc.:* Coll. Hisp. — 63) *extendat:* Ed. Bas. — 64) *mysteria:* orig. — Ed. Bas. — 65) *deest in Ed. Bas. — C. IX. 66) Ex Pontificali Romano recte laudatur ab Ivone Deo. p. 14. c. 40. — 67) eiecerunt.* Ivo. — *crexerunt:* orig. — 68) *clericorum:* Edd. coll. o. — ap. Ivonem est:

DISTINCTIO XX.

GRATIANUS.

I. Pars. *Decretales itaque epistolae canonibus conciliorum pari iure exaequantur. Nunc autem quaeritur de expositionibus¹) sacrae scripturae, an exaequantur, an subiciantur eis? Quo enim quisque magis ratione nititur, eo maioris auctoritatis eius verba esse videntur. Plurimi autem tractatorum, sicut pleniori gratia sancti Spiritus, ita ampliori scientia aliis praecellentes, rationi magis adhaesisse probantur. Unde nonnullorum Pontificum constitutus Augustini, Hieronymi atque aliorum tractatorum dicta videntur esse praefenda.*

II. Pars. §. 1. *Sed aliud est causis terminum imponere, aliud sacras scripturas diligenter exponere. In negotiis definiendis non solum est necessaria scientia, sed etiam potestas. Unde Christus dicturus Petro²): Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis, etc. prius dedit sibi claves regni coelorum: in altera dans ei scientiam discernendi inter lepram et lepram, in altera dans sibi potestatem eiciendi aliquos ab ecclesia, vel recipiendi. Quum ergo quaelibet negotia firmam accipiant vel in absolute innocentium, vel in condemnatione delinquentium, absolutio vero vel condemnatio non scientiam tantum, sed etiam potestatem praesidentium desideret: apparet, quod divinarum tractatores scripturarum, etsi scientia Pontificibus praevaleant, tamen, quia dignitatis eorum apicem non sunt adepti, in sacrarum quidem scripturarum expositionibus eis praeponuntur, in causis vero definiendis secundum post eos locum merentur.*

Unde Leo Papa IV. scribit Episcopis Britanniae³):

C. I. *Aliorum scripturae Romanarum Pontificum decretis non sunt praeponendae.*

De libellis et commentariis aliorum non convenit aliquem⁴) iudicare, et sanctorum conciliorum canones relinquere vel decretalium regulas, id est, quae habentur apud nos simul cum canonibus⁵). Quibus⁶) autem in omnibus ecclesiasticis utimur iudiciis, *sunt canones*⁷) apostolorum, Nicaenorum, Ancyranorum, Neocaesariensium, Gangrensiarum, *Antiochenium, Laodicensium, Constantinopolitanorum, Ephesinorum, Chalcedonensium,* Sardicensium, Africanensium, Carthaginensium⁸)⁹), et cum illis regulae praesulum

ordinati, in ullo cleri gradu censendos; omnibus, quae in ipso et ab ipso facta sunt, infirmatis.“ Ac de eodem Maximo, quod nunquam fuisse episcopus, est locupletissimum testimonium in epistola Hadriani Papae, scripta Basilio imperatori, quae habetur actione prima VIII. synodi manuscriptae, quae est penes Cardinalem Siretum. Citans enim Leonem primum ait: *Dicit enim altisona tuba, sanctus videlicet sedis apostolicae Papa Leo, cuius sententiam quisquid ubique catholicum est velut coeleste miraculum celebrat et veneratur oraculum: Quum saepe quaestio de male accepto honore nascatur, quis ambigat nequaquam istis esse tribuendum, quod non docetur fuisse collatum? Neque enim inter Photium moechum, et Maximum Cynicum a synodo II. damnatum, vel inter ordinationes huius et illius, distinctionis aliquid esse convicimus.*

a) Dist. XX. C. I. a) *Sunt canones:* Indicat canones et regulas, ex quibus constat corpus vel codex canonum, de quo in praefatione dictum est, quo Romani Pontifices praesertim in iudiciis utebantur; in quo codice sunt canones tantum, non synodalia gesta, ut superius Nicolaus in c. *Romanorum*, 19. distinct. scripsit.

b) *Carthaginensium:* In codice canonum unica est synodus Carthaginensis, continens canones triginta tres, qui ex variis conciliis Carthagini habitis collecti fuerunt. Eos canones sedes apostolica videtur probasse, et usa eis esse, quando in codicem canonum referendos curavit. Eisdem etiam Graeci, quo ordine apud Latinos habentur, cum aliis praeterea multis Africanarum synodorum coniunctos in linguam suam verterunt: et hi ipsi sunt, quos iis-

sive eorum. — C. IX. 69) Conc. Constant. I. hab. A. 384. — in Coll. Hisp. capituli initium hoc est: *De Maximo Cynico philosopho et tollis etc.*

Dist. XX. Pars I. 1) *expositionibus:* Ed. Bas. — 2) *Matth. c. 16. v. 18. — C. I. 3) Ep. II. c. 6. scr. A. 850. — Anselm. I. 3. c. 123. Ivo Pan. I. 2. c. 118. Decr. p. 4. c. 72. Deusedit p. 2. Polye. p. 3. t. 20. — 4) aliquos:* Edd. coll. o. — 5) *cum illis in canone:* orig. ap. Mansl. t. 14. p. 884. — Aus. Ivo. — 6) *id est:* Edd. coll. o., cum Ivone et orig. — *canones, qui dicuntur, app.:* Ans. — 7) *Concilii Constant., Eph., Chalc., Afr.* absunt ab Anselmo, neque pontificum quae sequuntur nomina apud illum leguntur.

Romanorum, Silvestri, Syrici, Innocentii, Zosimi, Coelestini, Leonis, Gelasii, Hilarii, Symmachi, Hormisdæ, Simplicii et Gregorii⁸⁾ iunioris. Isti omnino sunt, et per quos iudicantur episcopi, et per quos episcopi simul iudicantur⁹⁾ et clerici. Nam si tale emerit vel contigerit iusitatum negotium, quod minime possit per istos definiri, tunc si illorum quorum meministi dicta Hieronymi, Augustini, Isidori vel ceterorum similiter sanctorum doctorum similium reperta fuerint, magnanimitè sunt retinenda ac promulganda, vel ad apostolicam sedem referendum¹⁰⁾ de talibus. §. 1. Quam ob causam luculentius et magna voce pronunciare non timeo: quia, qui illa, quae diximus sanctorum Patrum statuta, quae apud nos canonem¹¹⁾ nomine praetulantur (sive sit ille episcopus, sive clericus, sive laicus), non indifferenter recipere convincitur, nec catholicam et apostolicam fidem, nec sancta quatuor evangelia utiliter et efficaciter ad effectum suum retinere vel credere probatur.

C. II. Corripiendi sunt, qui decreta Romanorum Pontificum non habent, vel non observant.

Item Nicolaus I. Photio, in epistola, cuius initium est: „Postquam B. Petro“¹²⁾:

Si decreta Romanorum Pontificum non habetis, de neglectu atque incuria estis arguendi. Si vero habetis et non observatis, de temeritate estis corripiendi et increpandi.

C. III. Ad quos sit recurrendum, quum sacrae scripturae auctoritas non occurrit.

Item Innocentius⁴⁾ Papa¹³⁾.

De quibus causis nulla solvendi ligandique auctoritas in libris veteris testamenti, quatuor evangeliorum cum totis scriptis apostolorum appareat, ad divina recurre¹⁴⁾ scripta graeca. (Si neque in illis, canones^{e)} apostolicae sedis in tuere. Si nec in illis, ad catholicae ecclesiae historiae catholicae, a doctoribus catholicis scriptas, manum mitte. Si nec in illis, sanctorum exempla perspicaciter recordare. Quod si omnibus his inspectis huius quaestionis qualitas non lucide investigatur, seniores provinciae congrega et eos interroga. Facilius namque invenitur, quod a pluribus senioribus quaeritur. Verus enim¹⁵⁾ re promissor Dominus ait¹⁶⁾: Si duo ex vobis vel tres conveniant super terram in nomine meo, de omni re, quaecumque petierint, fiet illis a patre meo.

DISTINCTIO XXI.

GRATIANUS.

I. Pars. Decretis ergo Romanorum Pontificum et sacris canonibus conciliorum ecclesiastica negotia, ut supra monstratum est, terminantur. Ministri vero sanctorum canonum et decretorum Pontificum sunt summi Pontifices et infra praesules ac reliqui sacerdotes, quorum institutio in veteri testamento est inchoata, et in novo plenius consummata. §. 1.

NOTATIONES CORRECTORUM.

dem numeris Anselmus, Burchardus et Ivo citant: quamvis Gratianus interdum quidem his utatur, interdum vero ex singulis Carthaginensibus conciliis canones accipiat, quod suis locis indicabitur. Et de hac unica Carthaginensi synodo intelligendum est, quod habetur supra dist. 16. c. prima adnotatio, vers. septima, quod hic declarandum dilatum fuit.

c) Non indifferenter: Anselmus, Deusdedit et Gregorius Presbyter in Polycarpo habent: qui eadem indifferenter non recipit, ipse se convincit, minime catholicam et apostolicam fidem ad effectum suae retinere salutis.

C. III. d) Innocentius: Caput hoc non est inter epistolas Innocentii primi, quae multae exstant: neque vero Innocentii secundi esse potest, quum ante ipsum scripserint Burchardus et Ivo, a quibus hoc ipsum citatur.

e) Canones: Verba haec, quae apud Gratianum de-

Dist. XX. C. I. 8) abest ab orig.; leguntur tamen de Gregorii decretalibus epp. nonnulla ead. epist. c. 5., ex quo ipsum nomen huc videtur esse translatum. — 9) iudicant: Böhm. — 10) referatur: Ivo. — Edd. coll. o. — 11) canones: Ivo. — Ed. Bas. — C. II. 12) ser. A. 862. In Edd. coll. inscribitur capiti: Clero Constantinopol. — Coll. tr. p. p. 1. t. 62. c. 16. — C. III. 13) Fragmentum incerti auctoris et temporis. — Burch. 1. 3. c. 128. Ivo Decr. p. 4. c. 70.

Summi enim Pontifices et minores sacerdotes a Deo sunt instituti per Moysen¹⁾, qui ex praecepto Domini Aaron in summum pontificem, filios vero eius unxit in minores sacerdotes. Postea vero David, quum ministeria domus Domini ampliaret, ianitores et cantores instituit. Porro Salomon quendam modum exorcizandi invenit, quo daemones adiurati ex obsessis corporibus pellebantur; huic officio mancipati exorcistae vocati sunt, de quibus Dominus in evangelio²⁾: Si ego in Beelzebub eiicio daemonia, filii vestri (videlicet exorcistae) in quo eiiciunt? Haec omnia in novo testamento ecclesia imitata habet ianitores suos, quos ostiarios appellamus. Pro cantoribus lectores et simul cantores instituit. Exorcistas autem nomine antiquo et officio permanente recepit. Pro filiis vero Aaron omnes infra summum pontificem sacerdotium administrantes sunt consecrati. §. 2. Inter eos quaedam discretio servata est, ut alii appellentur simpliciter sacerdotes, alii archipresbyteri, alii chorepiscopi, alii episcopi, alii archiepiscopi seu metropolitae, alii primates, alii patriarchae, alii summi Pontifices. §. 3. Horum discretio a gentilibus maxime introducta est, qui suos flamines alios simpliciter flamines, alios archiflamines, alios protoflamines appellabant. Simpliciter vero maiorum et minorum sacerdotum discretio in novo testamento ab ipso Christo sumis exordium, qui XII. apostolos tanquam maiores sacerdotes, et LXXII. discipulos quasi minores sacerdotes instituit. Petrum vero quasi in summum sacerdotem elegit, dum ei prae omnibus et pro omnibus claves regni coelorum tribuit, et a se petra Petri sibi nomen imposuit, atque pro eius fide se specialiter rogasse testatus est, et ut ceteros confirmaret sibi iniunxit dicens³⁾: Ego rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. Hanc eandem formam apostoli secuti in singulis civitatibus episcopos et presbyteros ordinaverunt. Levitas autem ab apostolis ordinatos legimus, quorum maximus fuit B. Stephanus⁴⁾; subdiaconos et acolythos procedente tempore ecclesia sibi constituit.

De his ita scribit B. Isidorus lib. VII. Etymol. 5) cap. 12. nomina illorum et nominum causas exponens, ita inquit:

C. I. Unde nomina ecclesiasticorum graduum sumantur.

Cleros⁶⁾ et clericos hinc appellatos credimus, quia Matthias⁷⁾ sorte electus est, quem primum per apostolos legimus ordinatum. Κληρος enim graece, sors latine⁸⁾ vel hereditas dicitur. Propterea ergo dicti sunt clerici, quia de sorte Domini sunt, vel quia Domini⁹⁾ partem habent. Generaliter autem clerici nuncupantur omnes, qui in ecclesia Christi deserviunt, quorum gradus et nomina sunt haec: Ostiarius, psalmista, lector, exorcista, acolythus, subdiaconus, diaconus, presbyter, episcopus. §. 1. Ordo episcoporum quadripartitus¹⁰⁾ est, id est in patriarchis, archiepiscopis, metropolitanis atque episcopis. §. 2. Patriarcha graeca lingua summum Patrum interpretatur: quia primum, id est apostolicum¹⁾ retinet locum, et ideo, quia summo honore fungitur, tali nomine censetur, sicut Romanus, Antiochenus et Alexandrinus. §. 3. Archiepiscopus

rant, sunt apud Burchardum et Ivonem et Polycarpum, in quo Polycarpo habentur hoc ipso loco, in quem sunt restituta.

Dist. XXI. C. I. a) Apostolicum: Antea legebatur: post apostolicum. Restituta est vera lectio non modo ex Isidori et veterum exemplarium Gratiani fide, sed ex ipsa ab Isidoro allata ratione, qui Romanus, Antiochenus et Alexandrinus patriarchas propterea vocat, quia apostolicum locum tenent. Hoc idem B. Gregorius lib. 6. epist. 37. scribens Eulogio Alexandrino declarat his verbis: Ita quo quum multi sunt apostoli, pro ipso tamen principatu sola apostolorum principis sedes in auctoritate convaluit, quae in tribus locis unius est. Ipse enim sublimavit sedem, in qua etiam quiescere et praesentem vitam finire dignatus est. Ipse decoravit sedem, in qua evangelistam discipulum misit. Ipse firmavit sedem, in qua septem annis, quamvis discessurus, sedit. Atque hoc idem ait Anacletus, c. sacrosancta. Infra dist. 22.

Polyc. 1. 7. t. 3. — 14) recurratur: Ed. Bas. — 15) etiam: Edd. coll. o. — 16) Matth. c. 18. v. 19.

Dist. XXI. Pars I. 1) Exod. c. 28. 1 Paral. c. 25. et 2. c. 23. — 2) Luc. c. 11. v. 19. — 3) Luc. c. 22. v. 32. — 4) Act. c. 6. — C. I. 5) cf. Isid. de offic. 1. 2. c. 1. — Raban. de instit. cler. l. 1. c. 2. — 6) ex Augustin. in Psalm. 67. — 7) Act. c. 1. — 8) abest ab Isid. — 9) Doussan: ib. — 10) tripartitus: Raban.

graeco dicitur¹¹⁾ vocabulo, quod sūt sammus episcoporum; tenet enim vicem apostolicam, et praesidet tam metropolitani quam ceteris episcopis. §. 4. Metropolitanus autem a mensura civitatum vocatur; singulis enim provinciis praeminent, quorum auctoritati et doctrinae ceteri sacerdotes subiecti sunt, sine quibus nihil reliquos agere licet episcopos; sollicitudo enim totius provinciae ipsis commissa est. §. 5. Omnes autem superius designati ordines uno eodemque vocabulo episcopi nominantur; sed ideo privato nomine quidam utuntur, propter distinctionem potestatum, quam singulariter acceperunt. §. 6. Patriarcha Patrum princeps: *Ἀρχιεπίσκοπος*¹²⁾ enim princeps: inde¹³⁾ archiepiscopus princeps episcoporum, *sicut* metropolitanus a mensura civitatum. §. 7. Episcopatus autem vocabulum inde ductum¹⁴⁾, quod ille, qui efficitur¹⁵⁾ episcopus, superintendat¹⁶⁾, scilicet curam gerens subditorum: *Σκοπεῖν* enim graece, latine intendere dicitur. Episcopi autem graece, latine speculatores interpretantur; nam speculator est praepositus in ecclesia dictus, eo quod speculetur, et perspiciat populorum infra se positorem mores et vitam. §. 8. Pontifex princeps sacerdotum est, quasi via sequentium. Ipse et summus sacerdos, ipse et pontifex maximus nuncupatur. Ipse enim efficit sacerdotes atque Levitas: ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit: ipse quid unusquisque facere debeat ostendit. Antea autem qui reges erant¹⁷⁾ et pontifices erant. Nam maiorum¹⁸⁾ haec erat consuetudo, ut rex esset etiam sacerdos et pontifex. Unde et Romani imperatores pontifices dicebantur. §. 9. Vates a vi mentis appellatus¹⁹⁾ est; cuius significatio multiplex est: nam modo sacerdotem, modo prophetam significat, modo poetam. §. 10. Antistes sacerdos dictus est²⁰⁾, quod antestat: primus est enim in ordine ecclesiae; supra se nullum habet²¹⁾. §. 11. Sacerdos autem nomen habet compositum ex graeco et latino, quasi sacrum dans; sicut enim rex a regendo, ita sacerdos a sacrificando²²⁾ vocatus est: consecrat enim et sacrificat²³⁾. Sacerdotes autem gentilium flamines dicebantur. Hi in capite habebant pileum, in quo erat brevis virga, desuper habens lanam aliquid, quod quum propter aestum ferre non possent, filo²⁴⁾ tantum cupita religare coeperunt; nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas erat. Unde a filo, quo utebantur, flamines dicti sunt, quasi filamines. Verum festis diebus filo deposito pileum imponebant pro sacerdotii eminentia. §. 12. Presbyter graece, latine senior interpretatur; non modo pro aetate vel decrepita senectute, sed etiam propter honorem et dignitatem, quam acceperunt, presbyteri nominantur: unde²⁵⁾ et apud veteres iidem episcopi et presbyteri fuerunt, quia illud nomen dignitatis est, et non²⁶⁾ aetatis. Ideo autem et presbyteri sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut et episcopi; qui licet sint sacerdotes²⁷⁾, tamen pontificatus apicem non habent, quia nec chrismate frontem signant, nec paracletum spiritum dant, quod solis debent episcopis, lectio actuum²⁸⁾ apostolorum demonstrat. §. 13. Levitae ex nomine auctoris vocati. De Levi enim Levitae exorti sunt, a quibus in templo Dei mystici sacramenti ministeria explebantur. Hi graece diaconi, latine ministri dicuntur, quia sicut²⁹⁾ in sacerdote consecratio, ita in diacono ministerium³⁰⁾ dispensatio habetur. §. 14. Hypodiaconos graece, quos nos subdiaconos dicimus, qui ideo sic appellantur, quia subiarent praeceptis et officiis Levitarum. Oblationes enim in templo Dei a fidelibus ipsi suscipiunt, et Levitis superponendas altaribus deferunt; hi apud Hebraeos Nathinaci³¹⁾ vocantur. §. 15. Lectores a legendo, psalmistae

a psalmis canendis vocati: illi enim praedicant populis, quibus sequantur; isti canunt, ut excitent ad compunctionem animos audientium; licet et quidam lectores ita miserabiliter pronuncient, ut quosdam ad luctum lamentationemque compellant. Iidem etiam et pronuntiatores vocantur, quod porro³²⁾ annuncient. Tanta enim et tam clara erit³³⁾ eorum vox, ut quamvis longe positorem aures adimpleant. §. 16. Cantor autem vocatus, quia vocem modulatur in cantu. Huius duo genera³⁴⁾ dicuntur in arte musica, sicut ea docti homines latine dicere potuerunt, praecentor et succentor: praecentor scilicet, qui vocem praemittit in cantu, succentor autem, qui subsequenter canendo respondet. Concenter autem dicitur, quia consonat; qui autem non consonat nec concinit, nec cantor nec concenter erit. §. 17. Acolythi³⁵⁾ graece, latine cereferarii dicuntur a deportandis cereis, quando³⁶⁾ legendum est evangelium, aut sacrificium offerendum; tunc enim accenduntur luminaria ab eis, et deportantur, non ad effugandas tenebras, dum sol eodem tempore rutilet, sed ad signum laetitiae demonstrandum, ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua in evangelio³⁷⁾ legitur: *Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* §. 18. Exoristae ex graeco in latinum adiurantes sive increpantes vocantur, invocant enim super catechumenos, vel super eos, qui habent spiritum immundum, nomen Domini Iesu, adiurantes per eum, ut egrediantur ab eis. §. 19. Ostiarii, iidem et ianitores, qui in veteri testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur in illud immundus³⁸⁾ in omni re. Dicti³⁹⁾ autem ostiarii, quod praesint ostiis templi. Ipsi⁴⁰⁾ enim tenentes clavem omnia intus, extraque custodiunt, atque inter bonos et malos habentes iudicium, fideles recipiunt et respuunt infideles.

C. II. Romana ecclesia a Christo primatum accepit.

Item Anacletus ad Episcopos Italiae, epist. II.⁴¹⁾

In novo testamento post Christum Dominum a Petro sacerdotalis coepit ordo, quia ipsi primo pontificatus in ecclesia Christi datus est, Domino dicente ad eum⁴²⁾: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalent adversus eam: et tibi dabo claves regni caelorum.* Hic ergo ligandi atque solvendi potestatem primus accepit a Domino, primusque ad fidem populum virtute suae praedicationis adduxit. Ceteri vero apostoli cum eodem pari consortio honorem et potestatem acceperunt, ipsi quoque principem eorum esse voluerunt, qui etiam, iubente Domino, in toto orbe dispersi evangelium praedicaverunt. §. 1. Ipsi quoque decedentibus in locum eorum successerunt episcopi, quorum ordinatio praetaxato⁴³⁾ debet fieri ordine et modo, quos qui recipit et verba eorum, Deum recipit; qui autem spernit⁴⁴⁾ eos, eum, a quo missi sunt et cuius legatione funguntur, spernit, et ipse indubitanter spernetur a Domino. §. 2. Videntes⁴⁵⁾ autem ipsi apostoli messem esse multam et operarios paucos, rogaverunt dominum messis, ut mitteret operarios in messem suam; inde ab eis electi sunt LXXII.⁴⁶⁾ discipuli, quorum typum gerunt presbyteri atque in eorum locum sunt constituti in ecclesia.

C. III. Primatum Romanae ecclesiae non aliqua synodus, sed Christus instituit.

Idem Gelasius urbis Romae Episcopus omnibus orthodoxis⁴⁷⁾.

Quamvis universae per orbem catholicae ecclesiae unus

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XXI. C. I. b) Unde et apud: Restituta haec sunt in locum suum, quo loco habentur apud S. Isidorum.

Dist. XXI. C. I. 11) interpretatur: Edd. coll. o. — 12) *ἄρχων* enim graece, latine princeps: caed. — 13) abest ab Isid. et Ed. Bas. — 14) dictum: Edd. coll. o. — 15) *superficatur*: Isid. — 16) ex August. de civ. Dei. l. 9. c. 19. — 17) *pontifices et reges erant*: Edd. coll. o. — 18) e. Serv. ad Aen. l. 3. v. *Hex Antus*. — 19) *dictus*: Ed. Bas. — 20) *ab eo quod*: Edd. coll. o. — Isid. — 21) Ed. Bas. add. ex glossa: *sive latine sacer dux*. — 22) *sancificando*: Isid. — 23) *sancificat*: Id. — 24) *filum in capite*: Edd. coll. o. — 25) in Edd. coll. o. haec in fine §. leguntur. — 26) ex epist. Innoc. I. ad Decentium c. 3. — 27) *ih. c. 8.* — 28) ex Hieronymi epist. ad Rusticum Narb. de septem gradibus. — 29) *mysterii*: Isid. — 30) *Nathinaci*: Ed. Bas. — *Nathanael*: Edd. rel. — 31) *populo*: Edd. coll. o. pr. Arg., Bas., Nor. — 32) abest a Boehm. — 33) ex Aug. in Psalm. 87. — 34) Ivo Decr. p. 6. c. 8. — 35) ex Hieron. ep. adv.

c) Et non aetatis: In originali est: *hoc aetatis*, et ita apud Hieronymum in epist. 83. ad Oceanum; sed ob glossam non est mutatum.

Vigilantium. — 36) add.: *Christi*: Ed. Bas. — 37) Ioan. c. 1. v. 9. — 38) add.: *spiritus*: Ed. Bas. — 39) add.: *sunt*, missa voce: *autem*: Edd. coll. o. — 40) ex dicta ep. Hieron. ad Rusticum. — C. II. 41) Ep. Pseudoisidori. et in hoc cap. quidem auctor potissimum innotuit esse Isidorum in lib. 2. de offic. c. 8. — Ans. l. 1. c. 1. et 7. Burch. l. 1. c. 1. Ivo Pan. l. 3. c. 82. Decr. p. 5. c. 1. — 42) Matth. c. 16. v. 18. — 43) *praetaxato*: orig. — 44) *respernit*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 45) Luc. c. 10. Matth. c. 9. — 46) LXX: Ivo. — C. III. 47) Pertinet hoc cap. ad decr. Gelasii (in Edd. coll. laudatur *Pelagius*) (dat. A. 494. vel 496.) de quo supra ad c. 2. dist. 15. nonnulla sunt notata. — Anselm. l. 1. c. 69. Burch. l. 3. c. 220. Ivo Pan. l. 4. c. 8. Polyc. l. 1. t. 2. Ceterum verba: *cui data* etc. in rem suam vertit Pseudoisidor. — infr. D. 22. c. 2. (Anaclet.)

thalamus Christi sint, sancta tamen Romana, catholica et apostolica ecclesia nullis synodicis constitutis ceteris ecclesiis praelata est, sed evangelica voce Domini et salvatoris nostri primatum obtinuit: *Tu es Petrus (inquiens) et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, *et portas inferi non praevalent adversus eam. Et tibi dabo claves regni coelorum; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis.** Cui data est etiam societas beatissimi Pauli, vasis electionis, qui non diverso (sicut haeretici garriunt) sed uno tempore, uno eodemque die, gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Caesare Nerone agonizans coronatus est, et pariter supradictam sanctam Romanam ecclesiam Christo Domino consecraverunt, eamque omnibus urbibus in universo mundo sua praesentia atque venerando triumpho praeulerunt. Est ergo prima Petri apostoli sedes Romana ecclesia, non habens maculam neque rugam, nec aliquid huiusmodi.

III. Pars. Gratianus. *In his omnibus, quanto gradus celsior, tanto maior auctoritas invenitur. In maioribus signidem est regendi et iubendi potestas, in minoribus obsequendi necessitas.*

Unde Nicolaus Papa I. ad Michazilem Imperatorem, in epistola, cuius initium est: „Proposueramus.“⁴⁸⁾

C. IV. Inferiorum facta superiorum sententis obnoxia sunt.

Inferior sedes superiorem⁴⁹⁾ absolvere non potest. Sola ergo⁵⁰⁾ potior inferiorem convenienter absolvit. Hinc siquid providetur, quia quem non potest absolvere, nec potest iudicio inferior potiorum ligare. Et infra: Unde Propheta⁵¹⁾ ait: *Nunquid gloriabitur securis contra eam, qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eum, qui trahit eam?* His ita ex divina scriptura *et probabilium Patrum doctrina* commemoratis, sole clarius exhibuimus, non posse quemquam, qui minoris auctoritatis est, eum, qui maioris potestatis est, iudiciis suis addicere, aut propriis definitionibus subiugare.

C. V. De eodem.

Idem eadem epistola⁵²⁾.

Nolite nos existimare facta cuiuscunque proximorum nostrorum, quae sunt digna reprehensione, velle defendere, sed quod ita velimus filios circa spiritualesm patrem, et discipulos erga magistrum devotos ac sobrios esse, ut nulla penitus temeritate ad eorum vitam, ut non dicam⁵³⁾ diiudicandam, sed nec saltem tenuiter reprehendam prosiliant.

C. VI. Inferiores maioribus nec benedicere, nec maledicere possunt.

Idem Nicolaus Papa eadem epistola⁵⁴⁾.

Denique si in epistola legimus ad Hebraeos, quod minor a maiore benedicatur, restat praefecto, ut exigente ratione etiam maledicatur. Siquidem haec *utique* praesentes periculosa tempora illi, qui ante nos fuerunt, providam in ecclesia consuetudinem tradiderunt, hodieque in Romana ecclesia, quae magistra est omnium ecclesiarum, impraetermissa⁵⁵⁾ servatur, ita ut nullus sacerdos, maiore suo non innuente consacerdotate, cuiuslibet rei benedictionem⁵⁶⁾ dare nitatur; sed et anterior stans ad pronuntiandam aliquam lectionem, benedictionem quidem postulat, sed ei quilibet inferior non audeat penitus benedicere. Cur hoc? numquid benedicere peccatum est? absit. De maledicis enim, non de benedicis dicit Apostolus⁵⁷⁾, *quia regnum Dei non possidebit; sed per hoc innuitur, quod censurae freno inferiores quique a⁵⁸⁾ suis praepositis iudicandis⁵⁹⁾ coercendi sunt, si his nec etiam benedicendi ius ullum penitus obtineant.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. d) In contumacia: Hinc usque ad verbum: *ponens. addita sunt ex originali*).*

Dist. XXI. C. IV. 48) dat. A. 865. — in Edd. coll. o. inscribitur: *Nicolaus Episcopo Constant.* — Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 68. — 49) potiorum: Edd. coll. o. — 50) enim: ead. — 51) Esa. c. 10. — C. V. 52) Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 69. — 53) dicimus: Edd. coll. o. — C. VI. 54) Ans. l. 7. c. 154. Ivo Decr. p. 5. c. 17. p. 6. c. 355. — 55) *impraetermissa*. orig. — Ans. Ivo. — Ed. Bas. — 56) benedicere: orig. — Ans. Ivo. — 57) Gal. c. 5. — 58) ad suos iudicandas praepositos: orig. — Ans. Ivo. — 59) iudicandi coercendique: Edd. coll. o. — Böh. — C. VII. 60) Ans. l. 2. c. 65. — Ivo Pan. l. 4. c. 6. Decr. p. 5. c. 8. Polyc. l. 1. t. 20. — (In Edd. coll. o. nunc demum inscribitur: *Michaeli Imp.*) — 61) dicerent:

C. VII. De eodem.

Idem eadem epistola⁶⁰⁾.

Nunc autem divina inspiratione non nos pigebit, nec nobis impossibile erit, ostendere vobis (si tamen audire velitis), non posse quemquam rite ab iis, qui inferioris dignitatis vel ordinis sunt, iudicialibus submitti definitionibus. Siquidem tempore Diocletiani et Maximiani Augustorum Marcellinus episcopus urbis Romae, qui postea insignis martyr effectus est, adeo compulsus est a paganis, ut in templum eorum ingressus grana thuris super prunas imponeret: cuius rei gratia collecto numerosorum concilio episcoporum, et inquisitione facta hoc idem Pontifex se egisse confessus est. Nullus tamen eorum proferre sententiam in eum ausus est, dum ei saepissime omnes perhiberent⁶¹⁾: *Tuo ore iudica causam tuam, non nostro iudicio.* Et iterum: *Noli, aiant, audiri in nostro iudicio, sed collige in sinu tuo causam tuam.* Et rursus: *Quoniam ex te, inquit, iustificaberis, aut ex ore tuo condemnaberis.* Et iterum dicunt: *Prima sedes non iudicabitur⁶²⁾ a quoquam.* Idem in eadem: §. 1. Sed et quum quidam tempore quodam contra Xistum Papam tentassent quaedam mali⁶³⁾ rumoris obicere, et in concilio, cui et Valentinianus Augustus intererat, dictum fuisset, non licere adversus Pontificem dare sententiam, surrexit idem protinus imperator, et in arbitrio praefati Pontificis tribuit iudicare iudicium suum. Etenim nullus Pontificum minorum vel inferiorum urbium subactus iudiciis⁶⁴⁾ invenitur.

C. VIII. Maiores a minoribus iudicari non possunt.

Idem Nicolaus eadem epistola⁶⁵⁾.

Submittitur Ignatius minorum, inferiorum et subiectorum deliberationibus, quum sacris canonibus praecipitibus et exemplis sanctorum Patrum, semper, ubi est maior auctoritas, sit eundum⁶⁶⁾, et in omnibus controversiis ad potioris sedis iudicia actio⁶⁷⁾ dirigatur. Quod non solum a catholicis, verum etiam ab ipsis constat observatum haeretis. Alioquin acephalum liquet esse concilium, ubi de tanta persona agitur, et maiorum non expectatur sententia, quum nec in causa clericorum inferioris gradus solent episcopi sui iudicium tantummodo postulandum⁶⁸⁾ sit.

C. IX. Minorum sententiae, maiores damnare non valent.

Idem Nicolaus eadem epistola⁶⁹⁾.

In tantum hanc praesumptionem sancti Patres apud Chalcedonem detestati sunt, ut Dioscorum Alexandrinum antistitem inter cetera idcirco potissimum sine ulla restitutione damnaverint, quia in contumacia⁷⁰⁾ permanens erga primae sedis Romanae privilegium, respicere a suis superstitionibus, ut servaretur a prima sede apostolica, noluit: et ponens⁷¹⁾ in coelo os suum, et lingua eius transeunte super terram, excommunicationem in S. Leonem Papam dictavit; ita ut in sententia contra ipsum prolata hoc videantur memorare praecipue, dicentes: „*Quoniam secundis excessibus⁷²⁾ priorem iniquitatem valde transcendit; praesumpsit enim et excommunicationem dicere adversus sanctissimum et beatissimum archiepiscopum magnae⁷³⁾ Romae Leonem.*“ Numquid ibi legitur inquisitionem fuisse factam, utrum iuste, an iniuste ipsam⁷⁴⁾ Dioscorus excommunicationem dicitasset? Non plane; sed absque omni controversia hoc in eo ulti sunt, quia quum esset inferior, potiorum quibuslibet conatus est lacessere contumeliis, teste Anatolio Constantinopolitano praesule, qui dicit⁷⁵⁾: „*Propter fidem non est damnatus Dioscorus, sed quia excommunicationem fecit domino archiepiscopo Leoni.*“

Edd. coll. o. — 62) iustificabitur: Edd. Bas. Nor. — 63) non boni: orig. — Ans. — 64) iudicio: Ed. Bas. — C. VIII. 65) Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 72. — 66) eundum esse: Edd. coll. o. pr. Arg. Par. et Antw., in quibus est: *eundem.* — 67) abest ab orig., pr. Edd. coll. o., pr. Arg. et Lugdd. II. III. Antw. — 68) praestolandum: Ed. Bas. — C. IX. 69) Ans. l. 2. c. 65. Ivo Pan. l. 4. c. 6. 7. Decr. p. 5. c. 8. Polyc. l. 1. t. 20. — 70) absunt etiam ab Ans. et Ivone. — Verba: *ponens* etc. sumta sunt ex Psal. 72. v. 9. — 71) secundus excessus: Ivo. — 72) add.: *ecclesiae:* Ed. Bas. — 73) in ipsam: ead. — 74) act. V. Conc. Chal.

DISTINCTIO XXII.

GRATIANUS.

I. Pars. Quia ergo mater a minori iudicari non debet, videndum est, quae inter ceteras ecclesias primum locum, quae secundum, vel tertium obtineat. Romana ecclesia (sicut supra dictum est) primum locum inter ceteras obtinet, Alexandrina secundum, Antiochena ecclesia tertium ab ea locum accepit.

Unde Nicolaus Papa II. scribit Mediolanensibus *per Petrum Damianum legatum suum*¹⁾: 10. 78

C. I. Romana ecclesia ceterarum primatum tenet.

Omnes sive patriarchil cuiuslibet apices, sive metropoleon primatus, aut episcopatum cathedras, vel ecclesiarum cuiuslibet ordinis dignitates instituit Romana ecclesia. Illam vero solus ille fundavit, et super petram fidei mox nascentis erexit, qui beato²⁾ aeternae vitae clavigero terreni simul et coelestis imperii iura commisit. Non ergo quaelibet terrena sententia, sed illud verbum, per quod³⁾ constructum est coelum et terra, per quod denique omnia condita sunt elementa, Romanam fundavit ecclesiam. Illius certe privilegio fungitur, illius auctoritate fulcitur. Unde non dubium, quia, quisquis cuilibet ecclesiae ius suum detrahit, iniustitiam facit. §. 1. Qui autem Romanae ecclesiae privilegium ab ipso summo omnium ecclesiarum capite traditum auferre conatur, hic proculdubio in haeresim labitur; et quum ille vocetur⁴⁾ iniustus, hic est *proculdubio* dicendus haereticus. Fidem quippe violat, qui adversus illam agit, quae mater est fidei: et illi contumax invenitur, qui eam cunctis ecclesiis praetulisse cognoscitur. Et infra: §. 2. Unde et ipse S. Ambrosius se in omnibus sequi magistratam sanctam Romanam profitetur ecclesiam.

C. II. Non ab apostolis, sed ab ipso Domino Romana ecclesia primatum accepit.

Item Anacletus Servus Christi Iesu ad omnes episcopos, epistola III. c. 3.⁵⁾

Sacrosancta Romana et apostolica ecclesia non ab apostolis, sed ab ipso Domino salvatore nostro primatum obtinuit, et eminentiam potestatis super universas ecclesias ac totum Christiani populi gregem assecuta est, sicut ipse⁶⁾ B. Petro apostolo dixit: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni coelorum, et quocumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis. §. 1. Adhibita⁶⁾ est etiam societas in eadem Romana urbe beatissimi apostoli Pauli, vasis electionis, qui uno die uno-

que tempore gloriosa morte cum Petro sub principe Nerone agonizans⁷⁾ coronatus est, et ambo sanctam ecclesiam Romanam consecraverunt, aliisque omnibus urbibus in universo mundo sua praesentia atque venerando triumpho praetulerunt. Et licet pro omnibus assidua apud Deum omnium sanctorum effundatur oratio, his tamen verbis Paulus beatissimus apostolus Romanis proprio chirographo pollicetur, dicens⁷⁾: Testis enim mihi est Deus, cui servio spiritu meo in evangelio Filii eius, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis. §. 2. Prima⁸⁾ ergo sedes est coelesti beneficio Romanae ecclesiae⁹⁾, quam (ut memoratum est) beatissimi Petrus et Paulus suo martyrio consecraverunt. §. 3. Secunda autem sedes apud Alexandriam B. Petri nomine a Marco, eius discipulo atque evangelista, consecrata est, quia¹⁰⁾ et ipse in Aegypto primum verbum veritatis, directus a Petro, praedicavit, et gloriosum suscepit martyrium; cui venerabilis successit Abilius. §. 4. Tertia vero sedes apud Antiochiam eiusdem, id est B. Petri apostoli nomine habetur honorabilis: quia¹⁰⁾ illic, priusquam Romam veniret, habitavit, et Ignatium episcopum constituit; et illic primum nomen Christianorum novellae gentis exortum est. Et post pauca¹¹⁾: §. 5. Inter beatos apostolos quaedam fuit discretio potestatis¹²⁾, et licet omnes essent apostoli, Petro tamen a Domino concessum est (et ipsi inter se id ipsum voluerunt), ut reliquis omnibus praesset apostolus, et Cephas¹³⁾, id est caput et principium teneret apostolatus; qui et eandem formam suis successoribus et reliquis¹⁴⁾ episcopis tenendam tradiderunt. Et non solum hoc in novo testamento est constitutum, sed etiam in veteri fuit; unde scriptum¹⁵⁾ est: Moyses et Aaron in sacerdotibus eius, id est primi inter eos fuerunt. Et post pauca: §. 6. Haec¹⁴⁾ vero apostolica sedes cardo et caput (ut praefatum est) omnium¹⁵⁾ ecclesiarum a Domino, et non ab alio est constituta; et sicut cardine ostium regitur, sic huius sanctae sedis auctoritate omnes ecclesiae (Domino disponente) reguntur.

Gratian. Haec auctoritate Alexandrina ecclesia secundum a prima locum habere censetur. Sed postea in Constantinopolitana synodo ecclesia Constantinopol. secundum a sede apostolica locum accepit.

Unde in eadem Synodo, [id est Constantinop. I.]¹⁶⁾ c. 5. ita constitutum est:

C. III. Secundum a Romano Pontifice Constantinopolitanus obtinet locum.

Constantinopolitanae¹⁷⁾ civitatis episcopum habere oportet primatus honorem post Romanum episcopum, propterea¹⁷⁾ quod sit nova Roma.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XXII. C. II. a) Quia: Hinc usque ad verb. Terra addita sunt ex originali: quemadmodum et alia nonnulla.

b) Cephas: In evangelio Ioannis c. 1. Cephas (quae vox syriaca est) exponitur πέτρος, quod graece petram significat: idque docet etiam B. Hieronymus in comm. epist. ad Galatas cap. 2.; neque credendum est ignorasse Anacletum, sed voluisse eam dictionem ad graecam linguam eo tempore notissimam referre. Quod fecit Cyrillus Hierosolymitanus, catechesi 10., in nomine Iesus, non modo hebraicam, sed etiam graecam illi etymologiam tribuens. Atqui hoc ipsum nomen Cephas Optatus Afer, antiquus et probatus auctor, quem Hieronymus et Augustinus magni faciunt, libro 2. eodem modo, quo Anacletus accepit, his utens verbis: Igitur negare non potes, scire te in urbe Roma Petro primo cathedram episcopalem esse collatam, in qua sederit omnium apostolorum caput Petrus: unde et Cephas appellatus est. Et Isidorus lib. 7. Etym. cap. 9. sic de Petro loquitur: Cephas dictus, eo quod in capite sit constitutus apostolorum. Κεφαλή enim graece caput dicitur. Verum apud

Burchardum et Ivonem sic habetur: ut reliquis omnibus praesset apostolis Cephas, id est, ut Petrus principatum teneret apostolatus.

c) Et reliquis: In originali est: et reliquis apostoli episcopis.

C. III. d) Canon hic ex iis est, quos apostolica Romana sedes a principio, et longo post tempore non recepit: quod ex epistola 51. alias 53. Leonis Papae I. ad Anatolium Constantinopolitanum, et aliis eiusdem epistolis facile est cuivis cognoscere; itemque ex duabus epistolis Leonis IX., una adversus praesumptiones Michaelis et Leonis, cap. 28., altera ad eundem Michaellem. Sed multo clarius ex B. Gregorii epistola 31. lib. 6. ad Eulogium Alexandrinum et Anastasium Antiochenum, atque ex epistola Nicolai I. ad Michaellem Imp., quae incipit: „Proposueramus.“ Quasquam Constantinopolitani episcopi, imperatorum potentia freti, secundum locum patriarchalium sedium sibi usurparunt, idque tandem pacis et tranquillitatis causa fuit ipsis concessum, sicut in cap. antiqua de privileg. Innocentius P. III. declaravit.

Dist. XXII. C. I. 1) Haec, quae apud Anselmum (L. I. c. 64.) Nicolai minoris nomen praese ferunt, habentur in epist. Petri Damiani ad Hildebrandum, quae inter acta conventus Mediolanensis (h. A. 1058.) extant ap. Mansi tom. 19. — 2) add.: Petro: Edd. coll. o. — 3) quo: Ans. — 4) notetur: id. — Ed. Bas. — C. II. 5) Ep. Pseudoisidoriana — Ans. l. I. c. 67. (apud quem verba asteriscis notata pariter desiderantur). Ivo Pan. l. 4. c. 2. (in qua initium et finis capituli leguntur). Decr. p. 5. c. 26. (ex praefatione Nicaeni conc. in codice Quenellii). Polyc. l. 1. t. 2. — 6) ex Gelasio supra dist. 21. c. 3. — 7) Rom. c. 1. v. 9. — 8) Pan. l. 1. c. 5. — 9) Romana

ecclesia: Edd. coll. o. — 10) quam, et paucis post, habuit: Edd. coll. o. — 11) Ans. l. 1. c. 7. Burch. l. 1. c. 159. Ivo Decr. p. 5. c. 269. — 12) abest ab Ivone. — 13) Psalm. 98. v. 6. — 14) Ans. l. 1. c. 67. Burch. l. 1. c. 178. Ivo Decr. p. 5. c. 294. Polyc. l. 1. t. 1. — 15) desunt etiam in decreto Ivonis. — C. III. 16) Rom. Corr. hunc Conc. Const. (h. A. 381.) canonem, qui Hisp. interpretationis est, ex prisca desumptum esse in margine asserunt. In illa tamen loco eius legitur can. 28. Conc. Chalced., de qua re vid. Baillet. ad c. c. in opp. Leon. t. 3. p. 555. — Polyc. l. 2. t. 22. — 17) propter: Coll. Hisp.

C. IV. Apostolicae sedi Constantinopolitanam constat esse subiectam.

Item Gregorius^o) Ioanni episcopo Syracusano, lib. VII. epist. 63.¹⁸⁾

De Constantinopolitana ecclesia quod dicunt, quis eam dubitet sedi apostolicae esse subiectam? quod et dominus piissimus imperator, et frater noster Eusebius¹⁹⁾ eiusdem civitatis episcopus assidue profitentur. Tamen si quid boni vel ipsa, vel altera ecclesia habet, ego et minores meos, quos ab illicitis prohibeo, in bono imitari paratus sum. Stultus est enim, qui in eo se primum existimat, ut bona, quae viderit, discernere contemnat. Idem eidem epist. 64.²⁰⁾ Nam quod primas Byzantenus sedi apostolicae dicit se subiici, si qua culpa in episcopis invenitur, nescio quis²¹⁾ ei subiectus non sit; quum vero culpa non exigit²²⁾, omnes secundum rationem humilitatis aequales sumus.

C. V. Constantinopolitanus episcopus auctoritate Romani Pontificis deponitur.

Item Gelasius Papa I. ad Faustum magistrum legationis²³⁾.

Qua traditione maiorum apostolicam sedem in iudicium vocant? An secundae sedis antistites et tertiae, ceterique bene sibi conscii sacerdotes depelli debuerunt, et qui religionis existit inimicus, depelli non debuit? Viderint²⁴⁾ ergo, si alios habent canones, quibus suas ineptias exsequantur. Ceterum isti, qui sacri, qui ecclesiastici, qui legitimi celebrantur, sedem apostolicam ad iudicium vocare non possunt, et²⁵⁾ Constantinopolitanae civitatis episcopus, quae²⁶⁾ utique per canones inter sedes nullum nomen accepit, in communionem recidens peritiorum non debuit submoventi?

C. VI. Constantinopolitana ecclesia secundum a Romanam obtinet locum.

Item ex VI. Synodo sub Iustiniano congregata, cap. 36.²⁷⁾ Renovantes^{f)} sancti Constantinopolitani decreta concilii, petimus²⁸⁾, ut Constantinopolitana sedes similia privilegia, quae superior^{s)} Roma habet, accipiat, nec non^{h)} in ecclesiasticis rebus magnificetur, ut illa; sed haec²⁹⁾ secunda post illam existens, prius quam Alexandrina sedes numeretur; deinde Antiochena, et post eam Hierosolymitana.

Gratian. Hinc datur intelligi, quod Alexandrina ecclesia de secunda facta sit tertia, et Antiochena de tertia sit quarta: nisi forte quis duas contendat esse secundas, ut Constantinopolitanam et Alexandrinam parem suae dignitatis velit locum obtinere.

Unde in VIII. Synodo, habita sub Hadriano Papa II., can. 21.³⁰⁾:

C. VII. Quae patriarchatum sedem primam vel deinceps teneat locum.

Diffinimus, neminem prorsus mundi potentem quenuam eorum, qui patriarchalibus praesunt sedibus, inhonorare,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. e) Hoc caput sumtum est ex duabus epistolis eidem Ioanni episcopo Syracusano scriptis: sed in epist. 63, ex qua accepta est prior pars, agitur de Constantinopolitana ecclesia; in sequenti vero 64, agitur de primatu Byzanteno provinciae Africae, non autem Constantinopolitano, quod videntur et Gratianus et Anselmus, apud quem eodem modo legitur, voluisse; adducti fortasse summula illa, quae praeposita est epistolae Gregorii. Auctor quidem glossae, quod Gratianum putavit sensisse, aperte exposuit.

C. VI. f) Renovantes: Hic agitur de 5. illo canone I. synodi Constantinopolitanae, de quo supra eod. c. Constantinopolitanae dictum fuit. Et quod attinet ad omnes hos canones, qui synodo VI. tribuuntur, videnda est notatio ad c. sextam supra 16. dist.

Dist. XXII. C. IV. 18) Ep. 12. l. 9. (scr. A. 599.) Ed. Maur. — Ans. l. 2. c. 65. — 19) In hoc nomine error Hibrariorum est; Eusebius enim tum temporis Const. Ep. non erat; quare nomen illud abest a codd. Gregor. melioribus et Anselmo. — 20) Ep. 59. Ed. Maur. scr. A. eod. — 21) add.: episcopus: orig. — 22) exigitur: Ed. Bas. — C. V. 23) scr. A. 493. — Ivo Decr. p. 5. c. 9. — 24) videat: Edd. coll. o. — 25) Const. vero: ead. — 26) quae: Böhm. — C. VI. 27) ex Syn. quinisexta hab. A. 692. — Coll. tr. p. 2. t. 11. c. 17. — 28) in orig. est: ὁπλοῦν l. e. decernimus. — 29) ut: Ed. Bas. — C. VII. 30) hab. A. 869. — Translatio canonis Anastasii Bibl. est. — Anselm. l. 2. c. 72 (70). Deusdedit p. 3.

aut movere a proprio throno tentare; sed omni reverentia et honore dignos iudicare, praecipue quidem sanctissimum Papam senioris Romae, deinceps autem Constantinopoleos patriarcham, deinde vero Alexandriae, ac Antiochiae, ac Hierosolymorum.

DISTINCTIO XXIII.

GRATIANUS.

I. Pars. Breviter quae inter ecclesiastica officia sit differentia monstravimus. Nunc a summo incipientes, et usque ad ultimum gradum descendentes, qualiter quisque eorum debeat ordinari, sanctorum auctoritatibus ostendamus. Unde Nicolaus Papa II. 1) in Concilio Lateranensi²⁾.

C. I. Decretum Nicolai Papae de electione summi Pontificis.

In nomine Domini nostri et salvatoris Iesu Christi. Anno ab incarnatione eiusdem MLIX. mense Aprili, indictione XII., propositis sacrosanctis evangelii, praesidente quoque reverendissimo ac beatissimo Nicolao apostolico Papa, in basilica Lateranensis patriarchii, quae cognominatur Constantiniana, consistentibus etiam reverendissimis episcopis, abbatibus, presbyteris, diaconis, idem venerabilis Pontifex auctoritate apostolica decernens de electione summi Pontificis, inquit: §. 1. Novit beatitudo vestra, dilectissimi fratres et coepiscopi, inferiora²⁾ quoque membra Christi non latuit, defuncto pia memoriae domino Stephano praedecessore nostro haec apostolica sedes, cui auctore Deo deservio, quot adversa pertulerit, quot denique per simoniaca haeresis trapezitas repetitis malleis crebrisque tusionibus³⁾ subiacerit⁴⁾, adeo ut columna Dei viventis iamiam⁵⁾ pene videretur concussa nutare, et sagena summi piscatoris procellis intumescens cogere in naufragii profunda submergi⁶⁾. Unde, si placet fraternitati vestrae, debemus auxiliante Deo futuris casibus prudenter occurrere, et ecclesiastico statui, ne recidiva⁷⁾ (quod ab sit) mala praevaleant⁸⁾, praecavere. §. 2. Quapropter instructi praedecessorum nostrorum aliorumque sanctorum Patrum auctoritate, decernimus atque statuimus, ut, obeunte huius Romanae universalis ecclesiae Pontifice, imprimis cardinales episcopi diligentissime⁹⁾ simul de electione tractantes, mox Christi¹⁰⁾ clericos cardinales adhibeant: sicque reliquis clerus et populus ad consensum novae electionis accedat, nimirum praecaventes, ne venalitatis morbus aliqua occasione subrepat. Et ideo¹¹⁾ religiosissimi viri praeduces sint in promovenda Pontificis electione, reliqui autem sequaces. §. 3. Certus vero atque legitimus hic¹²⁾ electionis ordo perpenditur, si, perspectis diversorum Patrum regulis sive gestis, etiam illa B. Leonis praedecessoris nostri sententia recolatur. „Nulla¹³⁾,“ inquit, „ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti, nec a comprovincialibus episcopis cum metropolitani iudicio consecrati.“ Quia vero¹⁴⁾ sedes apostolica cunctis in orbe terrarum praefertur eccle-

g) Superior: Ita habetur in aliquot vetustis exemplaribus: nam in vulgatis erat inferior. Graece est: τῆς προεβυτιέας πόλεως, id est, antiquioris vel senioris Romae, ut infra c. proximo. Omnino autem caput hoc longe brevius est in hac versione, quam in graeco exemplari, uno tantum loco copiosius, quod Antiochenam numerat sedem, cuius in graeco vulgato nulla mentio.

h) Nec non: Sic emendatum est ex aliquot manuscriptis, et graeco; antea enim legebatur: non tamen.

Dist. XXIII. C. I. a) Huius decreti integrum exemplum est in vetustissimo libro abbatis monasterii Farfensis, literis Longobardicis ante annos pene quingentos scripto, et alibi.

Dist. XXIII. C. I. 1) in conc. Rom. h. A. 1059. Nec tamen desunt, qui hoc decretum, quale apud Gratianum est, corruptum putent, de qua re vid. Baron. ad A. 1059. — Chronicon Farfense, in quo illud deprehenderunt Corr. Rom., legitur in Muratorii Rer. Ital. T. II. p. 2. p. 645. — 2) anteriora: Pan. l. 3. c. 1. — 3) tonsionibus: Edd. Ven. l. Lugd. I. — 4) subiacerit: Edd. coll. o. — 5) tan: Edd. coll. o., et Pan., in qua et ipsa sequens vox concussa deest. — 6) demergi: orig. sp. Mansl. — 7) redicita: Chron. Farf. — 8) add.: in posterum: ib. — 9) diligentissima: Ed. Bas. — 10) ipst: orig. — 11) abest ab eod. — 12) desunt in Ed. Bas. — 13) of. inf. D. 62. c. 1. — 14) sed quia: Edd. coll. o., pr. Bas., in qua non leguntur.

ais atque ideo super se metropolitanum habere non potest, cardinales episcopi proculdubio metropolitani vice funguntur, qui videlicet electum episcopum ad apostolicum culminis apicem provehant. §. 4. Eligatur autem de ipsius ecclesiae gremio, si reperitur idoneus; vel si de ipsa non invenitur, ex alia assumatur; salvo debito honore et reverentia dilecti filii nostri Henrici, qui in praesentiarum rex habetur, et futurus imperator Deo concedente speratur, sicut iam sibi concessimus et successoribus illius, qui ab hac apostolica sede personaliter hoc ius impetraverint. §. 5. Quod si pravorum atque iniquorum hominum ita perversitas invaluerit, ut pura, sincera atque gratuita fieri in Urbe non possit electio, cardinales episcopi cum religiosis clericis catholicisque laicis, licet paucis, ius potestatis obtineant, eligere¹⁵⁾ apostolicae sedis Pontificem, ubi congruere viderint¹⁶⁾. §. 6. Plane, postquam electio fuerit facta, si bellica tempestas vel qualiscunque hominum conatus malignitatis studio resistit, ut is, qui electus est, in apostolica sede iuxta consuetudinem inthronizari¹⁷⁾ non valeat, electus tamen, sicut verus Papa, obtineat auctoritatem regendi Romanam ecclesiam, et disponendi omnes facultates illius; quod beatum Gregorium ante suam consecrationem fecisse cognovimus. §. 7. Quod si quis contra hoc nostrum decretum synodali sententia promulgatum per seditionem, vel praesumptionem, aut quolibet ingenio electus, aut etiam ordinatus seu inthronizatus fuerit, auctoritate divina et sanctorum apostolorum Petri et Pauli, perpetuo anathemate cum suis auctoribus, fautoribus et sequacibus a liminibus sanctae Dei ecclesiae separatim abiciatur sicut antichristus, invasor et destructor totius Christianitatis; nec aliqua super hoc ei audientia¹⁸⁾ reservetur: sed ab omni ecclesiastico gradu, in quocunque fuerat prius, sine retractatione deponatur: cui quisquis adhaeserit, vel qualemcunque tanquam Pontifici reverentiam exhibuerit, aut in aliquo eum defendere praesumerit, pari sententia¹⁹⁾ sit mancipatus. §. 8. Quisquis²⁰⁾ autem huius nostrae²¹⁾ decretalis sententiae temerator exstiterit, et Romanam ecclesiam sua praesumptione confundere et conturbare contra hoc statutum²²⁾ tentaverit, perpetuo anathemate atque excommunicatione damnetur, et cum impiis, qui non resurgent in iudicio²³⁾, reputetur, omnipotentis iram contra se sentiat, et sanctorum apostolorum Petri et Pauli (quorum ecclesiam praesumit confundere), in hac vita et in futura furorem sentiat, fiat²⁴⁾ habitatio eius deserta, et in tabernaculis eius non sit, qui inhabitet, fiant²⁵⁾ filii eius orphani et uxor eius vidua, commotus amoveatur ipse et filii eius, et mendicent, et eiciantur de habitationibus suis, scrutetur foenerator omnem substantiam eius, et diripiant alieni labores²⁶⁾ eius, orbis²⁷⁾ terrarum pugnet contra eum, et cuncta elementa sint ei contraria, et omnium sanctorum quiescentium merita illum confundant, et in hac vita super eum apertam vindictam ostendant. §. 9. Observatores autem huius nostri decreti omnipotentis Dei gratia protegat, et auctoritas beatorum apostolorum Petri et Pauli ab omnium peccatorum vinculis absolvat.

II. Pars. Gratian. *Episcopi vero et ceteri ordines infra constituti qualiter ordinari debeant, ex auctoritate Carthaginensis concilii IV., cap. 1., cui interfuit Augustinus tempore Honorii Augusti, ostendamus, ab eorum examinatione incipientes.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. II. b) Caput hoc integrum exstat in Ordine Romano, additis ad initium his vocibus: *Statuta ecclesiastica: cui simile titulum toti Carthaginensi quarto concilio esse praepositum in aliquot vetustis codicibus, testantur illi, qui tomos conciliorum ediderunt.*

Dist. XXIII. C. I. 15) eligendi: Edd. coll. o. — 16) congruentius iudicaverint: Pan. — Chron. Farf. — congruerit: Edd. coll. o., pr. Bas. — Haec, licet aliis verbis, leguntur in Decreto Ivonis p. 3. c. 60. — 17) auctorizari: orig. ap. Mansi. — 18) add.: aliquando: ib. — Pan. et Ed. Bas. — 19) sententiae: Edd. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 20) quod si quis: Edd. coll. o., pr. Bas. — 21) add.: sanctae: Edd. coll. o., exc. Bas. — 22) decretum: Edd. Bas. Nor. — 23) Psalm. 1. v. 5. — 24) Psalm. 68. v. 26. — 25) Psalm. 108. v. 9. — 26) add.: omnes: Ed. Bas. — 27) Sap. c. 5. v. 21. — C. II. 28) cap. 1. Statutorum eccl. ant. ap. Baller., de quibus vide supr. ad c. 9. D. 18. — Regino l. 1. c. 448. Burch. l. 1. c. 8. Ivo Decr. p. 5. c. 62. Polyc. l. 2. t. 9. — 29) docilis: Ed. Bas. — Ivo. — In Edd. coll. o. add.: si pervigil. — 30) rancans: Statuta eccl. ant. — si semper suis negotiis, si hominibus affabilis: Coll. Hisp. — 31) castus vel acutus: Edd. coll. o. — 32) in trinitate: Ivo. — Baller. — add.: unitatem: Edd. coll. o. — 33) coaeternam: Ivo. — Edd. coll. o.

C. II. Quando sit examinandus, qui in episcopum eligitur.

Qui²⁸⁾ episcopus^{b)} ordinandus est, antea examinetur, si natura sit prudens, si docibilis²⁹⁾, si moribus temperatus, si vita castus, si sobrius, si semper suis negotiis cavens³⁰⁾, si humilis, si affabilis, si misericors, si literatus, si in lege Domini instructus, si in scripturarum sensibus cautus³¹⁾, si in dogmatibus ecclesiasticis exercitatus; et ante omnia, si fidei documenta verbis simplicibus asserat, id est Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum Deum esse confirmans, totamque trinitatem³²⁾ deitatem coessentialem et consubstantialiorem et coaeternalem³³⁾ et omnipotentem praedicans; si singulas³⁴⁾ quasque in trinitate personas plenum Deum, et totas tres personas unum Deum, si incarnationem divinam³⁵⁾ non in Patre, neque in Spiritu sancto factam, sed in Filio tantum credat, ut, qui erat in divinitate Dei Patris Filius, ipse fieret in homine hominis matris filius, Deus verus ex Patre, homo verus ex matre, carnem ex matris visceribus habens, et animam humanam rationalem, simulque in eo veritas utriusque³⁶⁾ naturae, idem Deus et homo, una persona, unus Filius, unus Christus, unus Dominus³⁷⁾, creator³⁸⁾ omnium quae sunt et auctor, Dominus et rector cum Patre et Sp̄itu sancto omnium creaturarum; qui passus sit vera carnis passione³⁹⁾, mortuus vera corporis morte, resurrexit vera carnis suae resurrectione⁴⁰⁾ et vera animae resurrectione, in qua venit iudicare vivos et mortuos. §. 1. Quarendum etiam ab eo, si novi et veteris testamenti, id est legis et prophetarum et apostolorum unum eundemque credat auctorem et Deum⁴¹⁾, si diabolus non per conditionem, sed per arbitrium⁴²⁾ factus sit malus. §. 2. Quarendum etiam ab eo, si credat huius⁴³⁾, quam gestamus, et non alterius carnis resurrectionem, si credat iudicium futurum, et recepturus singulos pro his, quae in carne gesserunt, vel poenas, vel praemia⁴⁴⁾, si nuptias non prohibeat⁴⁵⁾, si secunda matrimonia non damnet, si carniem perceptionem non culpet, si poenitentibus reconciliatis communicet, si in baptisate omnia peccata, id est tam illud originale contractum⁴⁶⁾, quam illa, quae voluntarie admissa sunt, dimittantur, si extra ecclesiam catholicam nullus salvetur. §. 3. Quum⁴⁷⁾ in his omnibus examinatus fuerit inventus plene instructus, tunc cum consensu clericorum et laicorum et⁴⁸⁾ conventu totius provinciae episcoporum, maximeque metropolitani vel auctoritate, vel praesentia ordinetur episcopus. Suscepto in nomine Christi episcopatu, non suae delectationi, nec suis motibus⁴⁹⁾, sed his Patrum definitionibus acquiescat^{c)}.

C. III. Qualis esse debeat clericorum conversatio.

Item Isidorus de ecclesiasticis officiis lib. 2. c. 2.⁵⁰⁾

III. Pars. His⁵¹⁾ igitur lege Patrum cavetur, ut a vulgari vita seclusi a mundi voluptatibus sese abstineant; non spectaculis, non pompis intersiat; convivia publica fugiant, privata non tantum pudica, sed et sobria colant; usuris nequaquam incumbant, neque turpium occupationes lucrorum, fraudisque⁵²⁾ cuiusquam studium appetant; amorem pecuniae quasi materiam cunctorum criminum fugiant, et saecularia officia negotiaque abiciant⁵³⁾; honoris gradus per ambitiones non subeant⁵⁴⁾; pro beneficiis me-

c) Acquiescat: Post hoc verbum tam in concilio, quam in Ordine sequitur⁵⁾: *In cuius ordinatione etiam actus requiratur, quam sancti Patres in praecoligendis episcopis constituerunt.*

exc. Bas. — 34) singulam quamque pers: Reg. — Ivo secundum Statuta eccl. ant. et Coll. Hisp. — 35) divinitatis: Ed. Bas. — 36) ambae: Baller. — 37) Deus: Edd. coll. o. — 38) creaturarum: Coll. Hisp. — Regino. — 39) pro salute nostra: Edd. coll. o. — 40) receptione: Edd. coll. o. — 41) In Edd. o. pr. Bas. add.: et Deum (denum): Ed. Lugd. II. vivos ac mortuos iudicaturum. — 42) add.: suus: Ivo. — 43) huiusmodi: Edd. — 44) gloriam: Baller. — 45) improbat: Regino, Ivo (apud quem deest vox: non), Statuta eccl. ant., Coll. Hisp. — 46) peccatum: Ed. Bas. — orig. pecc. contractum: Edd. coll. rel. — 47) Apud Reg., Burch. et Ivonem haec §. in epitomen est redacta. — 48) ex: Coll. Hisp. — 49) moribus: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 50) extrinsecus tamen adiectum, ut videtur. — C. III. 50) eadem leguntur in conc. Mogunt. l. c. 10. — in Edd. coll. o. illis inscribitur: *Isid. de vita clericorum.* — 51) Hic: Boehm. — 52) fraudibus: Edd. coll. o. — 53) abiciant: Edd. Bas. Lugd. l. II. III. Antw. Par. — 54) suscipiant: Edd. coll. o.

dicinae Dei munera non accipiant; dolos et coniurationes caveant; odium, aemulationem, obreccationem atque invidiam fugiant; non vagis⁵⁵⁾ oculis, non effreni lingua, aut petulanti⁵⁶⁾ fluidoque⁵⁷⁾ gestu incedant, sed pudorem et verecundiam mentis simplici habitu incessu ostendant; obscenitatem etiam⁵⁸⁾ verborum, sicut et operum, penitus exsecrentur; viduarum et virginum frequentationem⁵⁹⁾ fugiant; contubernia extraneorum feminarum nullatenus appetant; castimoniam quoque inviolati corporis perpetuo conservare studeant, aut certe unius matrimonii vinculo foederentur; senioribus quoque debitam obedientiam praebent, neque ullo iactantiae studio semetipsos attollant; postremo doctrinae lectionibus, psalmis, hymnis, canticis, exercitio iugiter⁶⁰⁾ incumbant. Tales enim debent esse, qui divinis cultibus se mancipandos student *exhibere*, scilicet ut, dum scientiae operam dant, doctrinae gratiam populis administrent.

C. IV. *Qui digne sacramenta tractare non possunt, ad ministerium non eligantur divinum.*

Item Clemens ad Iacobum fratrem Domini, epist. II. 61)
Tales ad ministerium eligantur clerici, qui digne possint dominica sacramenta tractare. Melius est enim Domini sacerdoti paucos habere ministros, qui possint digne opus Dei exercere, quam multos iuvenes, qui onus grave ordinari adducant.

C. V. *Si electo in episcopum aliqua obiciuntur, quinque vel sex episcopi ad eius purgationem conveniant.*

Item ex Concilio Carthaginensi III. c. 40. 62)

Illud statuendum est, ut, quando ad eligendum episcopum convenierimus, si qua contradictio fuerit oborta⁶³⁾ (quia saepe talia facta sunt apud nos), non praesumant ad purgandum eum, qui ordinandus est, tres tantum⁶⁴⁾, sed postulentur ad numerum supradictorum⁶⁵⁾ duo vel tres, et in eadem plebe, cui ordinandus est, discutiantur primo personae contradicentium, postremo illa etiam, quae obiciuntur, pertractentur, et, quum purgatus fuerit sub conspectu publico, ita demum ordinetur. Si hoc cum vestrae sanctitatis animo concordat, roboretur vestrae dignitatis responsione. Ab universis episcopis dictum est: *Satis placet.*

C. VI. *Vota suae promissionis spondeant, quos ecclesiastica promovet disciplina.*

Item ex Concilio Toletano XI. 64) c. 10.

Quamquam omnes, qui sacris mancipantur ordinibus, canonicis regulis teneantur adstricti, expedit tamen est, ut promissionis suae vota sub cautione spondeant, quos ad promotionis gradus ecclesiastica probat⁶⁷⁾ disciplina. Solent enim plus timeri, quod singulariter pollicetur, quam quod generali sponse⁶⁸⁾ concluditur. §. 1. Et ideo placuit huic sancto concilio⁶⁹⁾, ut unusquisque, qui ad ecclesiasticos gradus est ascensus⁷⁰⁾, non ante honoris consecrationem accipiat, quam placiti sui annotatione⁷¹⁾ promittat, ut fidem catholicam sincera cordis devotione custodiens iuste et pie vivere debeat, et in nullis operibus suis canonicis regulis contradicat, atque ut debitum per omnia honorem atque obsequii reverentiam praecipienti sibi unusquisque dependat, iuxta illud B. Leonis⁷²⁾ Papae edictum: „*Qui se scit aliquibus esse praepositum, non moleste ferat aliquem sibi esse praefatum, sed obedientiam, quam axigit, etiam ipse dependat.*“ Poena etiam⁷³⁾ iuxta ecclesiasticae consuetudinis morem et placitis talium inferenda⁷⁴⁾, et ab illis, qui transgressores fuerint, persolvenda est.

Delinque disponitur, qualiter ecclesiastica officia ordinantur, in Concilio Carthagin. IV. c. 2. 75)

C. VII. *Qualiter ordinetur episcopus.*

Episcopus quum ordinatur, duo episcopi ponant et teneant evangeliorum codicem super caput et cervicem eius, et uno super eum fundendo⁷⁶⁾ benedictionem, reliqui omnes episcopi, qui adsunt, manibus suis caput eius tangant.

C. VIII. *Qualiter ordinetur presbyter. [Ex eodem c. 3. 77)]*

Presbyter quum ordinatur, episcopo eum benedicente et manum super caput eius tenente, etiam omnes presbyteri, qui praesentes sunt, manus suas iuxta manum⁷⁸⁾ episcopi super caput illius teneant.

Sicut 79) autem in die suae ordinationis sacerdos orario utroque humero ambitur, ita tempore consecrationis eodem orario debet uti instanter.

Unde in Concilio Bracarense III. c. 3. 80) legitur:

C. IX. *Quod quisque accepit tempore consecrationis, ferat tempore oblationis.*

Ecclesiastica *et antiqua* institutione praefixum novimus, ut omnis sacerdos, quum ordinatur, orario utroque humero ambitur: scilicet, ut qui imperturbatus praecipitur consistere inter prospera et adversa virtutum semper ornamento, utroque⁸¹⁾ circumseptus appareat humero⁸²⁾. Qua ergo ratione tempore sacrificii non assumit, quod se in sacramento accepisse non dubitat? Proinde modis omnibus convenit, ut, quod quisque percepit in consecratione honoris, hoc retineat et in oblatione vel perceptione suae salutis: scilicet, ut, quum sacerdos ad solennia missarum accedit, aut per se Deo sacrificium oblaturus, aut sacramentum corporis et sanguinis Domini nostri Iesu Christi sumpturus, non aliter *accedat*, quam orario utroque humero circumseptus, sicut et tempore ordinationis suae dignoscitur consecratus, ita ut de uno eodemque orario cervicem pariter et utrumque humerum premens signum in suo pectore praeparet crucis. §. 1. Si quis autem aliter egerit, excommunicationi debita subiaceat⁸³⁾.

IV. Pars. Gratianus. *Dalmaticis autem nec episcopis, nec diaconis absque apostolica licentia uti permittitur.*

Unde Gregorius Aegio Episcopo Francorum, lib. VII. epist. 111. 84):

C. X. *Absque apostolica licentia dalmaticis nec episcopis nec diaconis uti licet.*

Communis filius Petrus diaconus nobis innotuit, quod fraternitas vestra tempore, quo hic fuit, poposcerit, ut sibi et archidiacono suo utendi dalmaticis licentiam praebere-mus. Sed quia *ita* hominum suorum infirmitate compulsus festinanter abscessit, ut nec ipse moeror incumbens diutius ut dignum erat et res desiderata posebat) sineret permanere⁸⁵⁾, et nos in multis implicitos ecclesiasticae⁸⁶⁾ rationis consideratio novum hoc inconsulte et subito non permitteret indulgere, idcirco postulatae rei prolongatus effectus est. Nunc vero, caritatis tuae bona revocantes ad animum, huius auctoritatis nostrae serie petita⁸⁷⁾ concedimus, atque te et archidiaconum tuum dalmaticarum usu decorandos esse concessimus, easdemque dalmaticas dilectissimo filio nostro Cyriaco abbate deferente transmisimus.

C. XI. *Qualiter ordinetur diaconus. [Ex Conc. Carth. IV. c. 4.] 88)*

Diaconus dum⁸⁹⁾ ordinatur, solus episcopus, qui eum benedicat, manum super caput illius ponat, quia non ad sacerdotium, sed ad ministerium consecratur.

V. Pars. Gratianus. *Quaeritur autem, an post benedictionem manus presbyterorum et diaconorum chris-matis liquere debeant perungi.*

Dist. XXIII. C. III. 55) vagi: ead. — 56) petulantia: Ed. Bas. — 57) tumidoque gressu: orig. — 58) add.: membrorum: Edd. coll. o. — 59) visitationes frequentissimas: Edd. coll. o. — 60) tugi: orig. — Ed. Bas. — C. IV. 61) Epist. supposita, quam et ipsam Rufinum iam latinitate donasse contenderunt quidem, nec tamen probaverunt Ballerini. — Polyc. I. 4. t. 3f. — C. V. 62) hab. A. 397. — in Edd. coll. o., pr. Arg., citatur Conc. Carth. IV. — Coll. tr. p. 2. t. 17. c. 28. Ans. I. 6. c. 65. Burch. I. 1. c. 6. Ivo Decr. p. 5. c. 60. — Polyc. I. 2. t. 8. — 63) suborta: Edd. coll. o., pr. Bas. — 64) add.: accedere: Edd. coll. o. tres tam: Coll. Hisp. — 65) supradictum: Ed. Bas. — C. VI. 66) hab. A. 675. — Coll. tr. p. 2. t. 42. c. 5. — Ans. I. 7. c. 68. — 67) procehit: Coll. Hisp. — 68) innoxione: Coll. Hisp. — 69) s. synodo: Ed. Bas. — 70) accessurus: ib. — Coll. Hisp. — 71) imodatione: Coll. Hisp. — 72) Ep. ad Anastasium Thessal. — 73) tamen: Edd. coll. o. — 74) inferenda: Coll. Hisp. — C. VII. 75) Haec et seqq. titulo: Recapitulatio ordinationis officialium eccl., leguntur inde a c. 90. Inter Statuta

eccl. ant., de quibus vide supr. dist. 18. c. 9. — Prostant etiam ex parte in sacramentario Gelasil. I. 1. n. 95. — Ans. I. 6. c. 53. Ivo Pan. I. 3. c. 18. Decr. p. 5. c. 124. Polyc. I. 2. t. 9. — 76) fundente: Coll. Hisp. — Statuta eccl. ant. — Ans. Ivo. — C. VIII. 77) c. 91. Statutorum eccl. ant. — Ans. I. 7. c. 53 (98). Ivo Pan. I. 3. c. 33. Decr. p. 6. c. 12. Polyc. I. 2. t. 32. — 78) manus: Edd. coll. o. — Statuta eccl. ant. — 79) Haec a Statutis eccl. ant. et Ans. et Ivone absunt, quare videntur Gratiani verba esse, cui sententiae Edd. coll. fere omnes suffragantur. — C. IX. 80) hab. A. 675. — Coll. tr. p. 1. t. 48. c. 1. — 81) utrobique: Coll. Hisp. — 82) abest ab ead. — 83) subiacebit: Edd. coll. o. — C. X. 84) Ep. 107. I. 9. (scr. A. 599.) Ed. Maur. — Ans. I. 6. c. 93. — 85) immunere: Ans. — 86) ut e. r. est c.: Ans. — Edd. coll. o. — Böhm. — 87) rem petitam: Ed. Bas. — C. XI. 88) c. 92. Statutorum eccl. ant. — Ans. I. 7. c. 52 (60). Ivo Pan. I. 3. c. 31. Decr. p. 6. c. 13. Polyc. I. 2. t. 32. — 89) quum: Stat. eccl. a. — Coll. Hisp. — Ed. Bas.

De his ita scribit Nicolaus Papa [I.] Radulpho Archiepiscopo Bituricensi⁹⁰⁾:

C. XII. *Nec presbyteris, nec diaconis in consecratione chrismate manus perungere solet.*

Praeterea sciscitaris, utrum solis presbyteris, an et diaconis debeant, quum ordinantur, manus chrismatis liquore perungi. Quod in sancta hac Romana ecclesia, cui Deo auctore deservimus, neutris⁹¹⁾ agitur. Sed et quia sit a novae legis ministris actum, nusquam (nisi nos fallat obli-
vio) legimus. Ergo ad B. Innocentii Papae canonica decreta sanctitatem tuam transmittimus, et quae tibi sint in consecrationibus et ordinibus⁹²⁾ observanda, principia paginae ad Decentium Eugubinum episcopum missae te affatim edocebunt.

C. XIII. P A L E A⁹³⁾.

[Ex Conc. Hispal. II. c. 5.⁹⁴⁾]

„*Ex*^{a)} epistola Simplicii Papae Severo et Florentino Episcopis directae. Ad cognitionem nostri examinis Gabrenensis⁹⁵⁾ diaconi relatu pervenit de quibusdam ipsius ecclesiae clericis, quorum quum unus ad presbyterium, duo ad Levitarum ministerium consecrarentur⁹⁶⁾, episcopus eorum, oculorum dolore detentus, fertur manus suam super eos tantum posuisse, et presbyter⁹⁷⁾ quidam illis contra ecclesiasticum ordinem benedictionem dedisse; qui propter tantam praesumptionis audaciam poterat accusatus iudicio praesenti damnari, si adhuc in corpore positus, non fuisset mortis vocatione praeventus. Sed quia iam ille examini divino relictus humano iudicio accusari non potest, ii, qui supersunt, et ab eo non consecrationis titulum, sed ignominiae potius elogium⁹⁸⁾ acceperunt, ne sibi licentiam talis *ultra* usurpatio faciat, decrevimus, ut a gradu sacerdotalis vel levitici ordinis, quem perverse adepti sunt, depositi aequo iudicio abiciantur⁹⁹⁾. Tales enim merito iudicati sunt removendi, quia prave inventi sunt constituti.

Gratian. *Item quaeritur, an eorum ordinatio sit rata habenda, quibus episcopus, oculorum langore detentus, manus imponit, et presbyter super eos orationem dicit.*

De his ita statutum est in Concilio Toletano:

C. XIV. *Et ordinator, et ordinatus damnationis subeat poenam, quum episcopus manum imponit, et alius orationem dicit.*

Quorundam clericorum, dum unus ad presbyterium, duo ad Levitarum ministerium sacraerentur, episcopus, oculorum dolore detentus, fertur manus suam super eos imposuisse¹⁰⁰⁾ tantum, et presbyter quidam illis contra ecclesiasticum ordinem benedictionem dedisse. Sed quia iam ille examini divino relictus humano iudicio accusari non potest, ii, qui supersunt, gradum sacerdotii vel levitici ordinis, quem perverse adepti sunt, amittant.

C. XV. *Qualiter subdiaconus ordinetur.*

Item ex Concilio Carthagin. IV. c. 5.¹⁰¹⁾

VI. Pars. Subdiaconus quum ordinatur, quia manus impositionem non accipit, patenam de manu episcopi accipiat vacuum et calicem vacuum; de manu vero archidiaconi accipiat urceolum cum aqua¹⁰²⁾, manile¹⁰³⁾ et manutergium.

C. XVI. *Qualiter acolythus ordinetur.*

Item ex eodem Concilio, c. 6.¹⁰⁴⁾

Acolythus quum ordinatur, ab episcopo quidem doceatur, qualiter in officio suo agere debeat: sed ab archidiacono accipiat ceroterarium¹⁰⁵⁾, cum cereo¹⁰⁶⁾, ut sciat se ad accendenda ecclesiae luminaria mancipari; accipiat et urceolum vacuum ad suggerendum vinum in eucharistiam sanguinis Christi.

C. XVII. *Qualiter exorcista ordinetur.*

Item ex eodem, c. 7.¹⁰⁷⁾

Exorcista quum ordinatur, accipiat de manu episcopi libellum, in quo scripti sunt exorcismi, dicente sibi episcopo: „*Accipe, et commenda memoriae*¹⁰⁸⁾, *et habeto potentiam imponendi manus super energumenum, sive baptizatum, sive catechumenum.*“

C. XVIII. *Qualiter lector ordinetur.*

Item ex eodem Concilio, c. 8.¹⁰⁹⁾

Lector quum ordinatur, faciat de illo episcopus verbum ad plebem, indicans eius fidem ac vitam atque ingenium; post haec¹¹⁰⁾ spectante plebe tradat ei codicem, de quo lecturus est, dicens *ad eum*: „*Accipe, et esto relator*¹¹¹⁾ *verbi Dei, habiturus, si fideliter et utiliter impleveris officium*¹¹²⁾, *partem cum eis, qui verbum Dei ministraverint*¹¹³⁾.“

C. XIX. *Qualiter ostiarius ordinetur.*

Item ex eodem, c. 9.¹¹⁴⁾

Ostiarius quum ordinatur, postquam ab archidiacono instructus fuerit, qualiter in domo Dei debeat conversari, ad suggestionem archidiaconi tradat ei episcopus claves ecclesiae de altario, dicens¹¹⁵⁾: „*Sic age, quasi redditurus Deo rationem pro his rebus, quae his clavibus recluduntur.*“

C. XX. *Qualiter psalmista ordinetur.*

Item ex eodem Concilio, c. 10.¹¹⁶⁾

Psalmista, id est cantor, potest absque licentia episcopi, sola iussione presbyteri officium suscipere cantandi, dicente sibi presbytero: „*Vide, ut, quod ore cantas, corde credas, et quod corde credis, operibus comprobas.*“

Gratian. *Clerici comam nutrire prohibentur, quorum caput desuper in modum sphaerae rasum esse debet.*

Unde Anicetus Papa Episcopis Galliae¹¹⁷⁾:

C. XXI. *Clerici comam nutrire prohibentur.*

Prohibeto¹¹⁸⁾, fratres, per universas regionum vestrarum ecclesias, ut clerici, iuxta apostolum, comam non nutriant, sed desuper caput in modum sphaerae radant.

C. XXII. *De eodem.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 20.¹¹⁹⁾

Clerici, qui comam nutriunt, ab archidiacono, etiamsi noluerint, inviti detondeantur¹²⁰⁾. Vestimenta etiam¹²¹⁾ vel calceamenta eis, nisi quae religionem deceant, uti aut habere non liceat.

C. XXIII. *De eodem.*

Item Gregorius II. in Concilio Romae habito in Basilica S. Petri, c. 17.¹²²⁾

Si quis ex clericis relaxaverit¹²³⁾ comam, sit anathema.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. d) Ex epistola: Haec Palea in nullo manuscripto exemplari est inventa. Burchardus et Ivo ante hoc caput, quod incipit: *Ad cognitionem*, referunt aliud quoddam caput, quod incipit: *Relatio*, ex epistola Simplicii missa Equitio Florentio (sive Florentino) et Severo

episcopis. Quamobrem inde potest huc esse translatus titulus. Ceterum caput hoc a Burchardo citatur ex concilio Bracar. ab Ivone in 5. quidem part. c. 213. ex Carthaginiensi, in 6. xero c. 102. ex Hispalensi 2. cap. 5. quo etiam loco exstat; et sequens canon: *Quorundam, est quasi huius summa.*

Dist. XXIII. C. XII. 90) scr. A. 964. Coll. tr. p. 1. t. 68. c. 51. Ivo Decr. p. 6. c. 121. — 91) *de neutris*: Edd. coll. o. — 92) *ordinationibus*: orig. ap. Mansl. — E. XIII. 98) abest haec Palea ab Ed. Bas. — 94) hab. A. 619. — Burch. l. 3. c. 3. Ivo Decr. p. 5. c. 213. et c. 102. — 95) *Gabrensis*: Coll. Hisp. — 96) *sacraerentur*: ib. — 97) *presbyterum quendam*: Edd. coll. o. — Buhm. — 98) *eulogium*: Edd. coll. o. — *eobquidum perceptorum*: Coll. Hisp. — 99) *admittantur*: Edd. Lugd. *gradus* — *arbitrantur*: Edd. rel. — C. XIV. 100) *posuisse*: Ed. Bas. — C. XV. 101) c. 93. Statutor. eccl. ant. ap. Baller. — Ans. l. 7. c. 59. Ivo Pan. l. 3. c. 35. Decr. p. 6. c. 14. Polyc. l. 2. t. 32. — 102) *aqua et aquamanili*: Coll. Hisp. et Sacramentarium Gelasil. — 103) *manile*: Edd. coll. o. pr. Bas., Lugd. — C. XVI. 104) c. 94. Statutor. eccl. ant. — Ans. l. 10. c. 58. Ivo Pan. ib. Decr. ib. c. 15. Polyc. ib. — 105) *cereusforatum*: Statuta eccl. ant. — 106) *cerets*: Coll. Hisp. — C. XVII. 107) c. 95. Statutor. eccl. ant. — Ans. l. 7. c. 57. Ivo Pan. l. 3. c.

37. Decr. p. 6. c. 16. Polyc. l. 2. t. 32. — 108) deest in sacram. Gelasil. — C. XVIII. 109) c. 96. Statutor. eccl. ant. — Ans. ib. c. 55. Ivo Pan. ib. c. 38. Decr. ib. c. 17. — Polyc. ib. — 110) *hoc*: Edd. coll. o. — 111) *lector*: Ed. Bas. — 112) *add.*: *inim*: Edd. coll. o. — 113) *add.*: *bene*: Ord. Rom. — C. XIX. 114) c. 97. Statutor. eccl. ant. — Ans. ib. c. 54. Ivo Pan. ib. c. 39. Decr. ib. c. 18. Polyc. ib. — 115) *add.*: *tu*: Ed. Bas., et: Edd. rel. — C. XX. 116) c. 89. Statutor. eccl. ant. — Ans. l. 7. c. 53. Ivo Pan. l. 3. c. 40. Decr. p. 6. c. 19. Polyc. ib. — C. XXI. 117) Ep. Pseudo-isidoriana. Ipsum caput derivatum est ex libro pontif. — Ivo Decr. p. 6. c. 46. — 118) *add.*: *vos*: Ed. Bas. — C. XXII. 119) hab. A. 506. — Coll. tr. p. 2. t. 28. c. 18. — 120) *tondantur*: Ed. Arg. — 121) v. *autem, vel etiam calce.*: Ed. Bas. — C. XXIII. 122) hab. A. 731. — Ans. l. 10. c. 53. — cf. comp. I. Decr. tit. *de vita et hon. cler.* c. 3. et X. h. t. c. 4. Eadem fere leguntur in conc. Rom. hab. A. 743. c. 8. — 123) *taxaverit*: Ed. Bas.

C. XXIV. *Quibus vestibus monialis sit induenda, quum consecratur.*

Item ex Concilio Carthagin. IV., c. 11. ¹²⁴⁾

Sanctimonialis virgo, quum ad consecrationem suo ¹²⁵⁾ episcopo offertur, in talibus vestibus applicetur, qualibus semper usura est, professioni et sanctimonialiae aptis.

Gratian. *Vasa quoque sacra et vestimenta altaris mulieres Deo dedicatae contingere, et incensum circa altaria deferre prohibentur.*

Unde Soter Papa omnibus Episcopis Italiae, epist. II. ¹²⁶⁾

C. XXV. *Vestimenta altaris et vasa sacra mulieres tangere prohibentur.*

Sacras Deo feminas vel monachas sacra vasa vel sacras pallas penes vos contingere, et incensum circa altaria deferre, perlatum est ad apostolicam sedem: quae omnia reprehensione plena esse et vituperatione, nulli recte sapientum dubium est. Quamobrem huius sanctae sedis auctoritate haec omnia vobis rescicare funditus, quanto citius poteritis, censemus. Et ne pestis haec ¹²⁷⁾ latius divulgetur, per omnes provincias abstergi citissime mandamus.

C. XXVI. *Sacrarium subdiaconis ingredi non licet.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 21. ¹²⁸⁾

Non oportet, subdiaconis ¹²⁹⁾ licentiam habere in sacrarium sive secretarium (quod Graeci diaconium appellant) ingredi, et contingere vasa dominica.

C. XXVII. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 22. ¹³⁰⁾

Ministrum non oportet uti orariis, nec hostias ¹³¹⁾ derelinquere.

C. XXVIII. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 23. ¹³²⁾

Non oportet lectores aut psalmistas orariis uti, et sic legere aut psallere.

C. XXIX. *Mulier in conventu viros docere non permittitur.*

Item ex Concilio Carthagin. IV., c. 99. et 98. ¹³³⁾

Mulier, quamvis docta et sancta, viros in conventu docere non praesumat. Laicus autem praesentibus clericis (nisi ipsis rogantibus) ¹³⁴⁾ docere non audeat.

C. XXX. *Ministris non sacris vasa dominica contingere non licet.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 66. ¹³⁵⁾

Non oportet insacros ministros licentiam habere in sacrarium (quod Graeci diaconium appellant) ingredi, et contingere vasa dominica.

C. XXXI. *Cuilibet ex lectoribus vasa sacra altaris portare non licet.*

Item ex Concilio Bracarense I., c. 10. ¹³⁶⁾

Non liceat cuilibet ex lectoribus sacra altaris vasa portare, nec aliis ¹³⁷⁾, nisi iis, qui ab episcopo subdiaconi fuerint ordinati.

C. XXXII. *De eodem, ut clerici comam non nutriant.*

Item ex Concilio Martini Papae, c. 41. ¹³⁸⁾

Non liceat cuilibet ministeria tangere, nisi subdiacono aut acolytho, in secretario ¹³⁹⁾ vasa dominica. §. 1. Nec ¹⁴⁰⁾ oportet clericos comam nutrire, et ¹⁴¹⁾ ministrare: sed attonso capite, patentibus auribus, et secundum ¹⁴²⁾ Aaron talarem vestem induere, ut sint in habitu ornatu.

C. XXXIII. *Qualiter sponsus et sponsa sint benedicendi.*

Item ex Concilio Carthagin. IV., c. 13. ¹⁴³⁾

Sponsus et sponsa quum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus suis vel a paranympis offerantur, qui, quum benedictionem acceperint, eadem nocte pro reverentia ipsius benedictionis in virginitate permaneant.

DISTINCTIO XXIV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Qualiter episcopus sit examinandus, et qualiter ipse simul cum reliquis infra ipsam constitutis sit ordinandus, breviter monstratum est. Nunc autem videndum est de sacerdotibus et reliquis, an sine examinatione sint promovendi. De his ita scribit Paulus ad Timotheum ¹⁾: Manus nemini cito imposueris, et nihil sine praeiudicio facias in alteram partem declinando.*

C. I. *De eodem.*

[P A L E A.]

Ex decretis Silvestri Papae in Synodo Rom. c. 9. ²⁾

„Nullus acolythorum vel subdiaconorum ³⁾ rem consecratam a presbytero aliis ⁴⁾ porrigat, (quia aliud est minister, aliud assistens), nisi tantum supportet, quod ei sacerdos imposuerit suo ore benedictum.“

C. II. *Ante probationem nullus ordinetur clericus.*

Item ex Concilio Carthagin. III. ⁵⁾, c. 22.

Nullus ordinetur clericus, nisi probatus fuerit vel episcoporum examine, vel populi ⁶⁾ testimonio.

C. III. *Ad ministerium alicuius ecclesiae clerici eiusdem promoveantur.*

Item Gelasius Papa Coelestino episcopo ⁶⁾.

Presbyteri, diaconi et universi clerici Stomensis ⁷⁾ civitatis petitorio nobis suggestere porrecto, in ecclesia beati martyris Eleutherii episcopi (quae in supradictae civitatis parochia ⁸⁾ probatur esse constructa) presbyterum, qui constitutus fuerat, defecisse, atque in eius locum Ianianum, diaconum ipsius ecclesiae ⁹⁾ pro celebritate ipsius loci quantocius debere ordinari. Et ideo, frater carissime, si de eius vita vel moribus nihil est, quod contra canonum veniat statuta, suprascriptum ²⁾ presbyterii honore decorabis, sciturus, eum visitatoris te nomine, non cardinalis creasse pontificis. Pariter etiam et Felicissimum diaconum in eius ecclesiae ministerio, si conversatio eius patitur, subrogabis, ut locus processionis celeberrimus ad mysterium ¹⁰⁾ consecrationem nec sacerdote indigeat, nec ministro.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVII. e) Hostias: Vera lectio, quae habetur etiam in aliquot manuscriptis, est *estia*, sed ob glossam non est restituta.

Dist. XXIV. C. I. a) Vel subdiaconorum: Verba haec non sunt in synodo Romana sub Silvestro; sed habentur apud Barchardum et Ivonem, et in iis Vaticanis Gratiani exemplaribus, in quibus est hoc caput. Nam in

antiquioribus non est, sed post versiculum: *declinando*, sequitur continenter: *Nullus ordinetur.*

C. III. b) Parochia: In omnibus antiquis codicibus, tam impressis quam manuscriptis, sic legitur; cuius vocis loco in recens impressis erat positum *parocia*. Sed visum est antiquam lectionem esse retinendam, praesertim quum diotio haec etiam graece aptissimam habeat etymologiam.

Dist. XXIII. C. XXIV. 124) c. 99. Statut. eccl. ant. — Burch. 1. 8. c. 23. Ivo p. 7. c. 43. Polyc. 1. 4. t. 35. — 125) *sub*: Statut. eccl. ant. — C. XXV. 126) Ep. Pseudo-Isidoriana, cuius fons hoc quidem capite liber pontif. est. — Ans. 1. 7. c. 240. Burch. 1. 3. c. 215. Ivo Decr. p. 2. c. 72. et 3. c. 265. Polyc. 1. 3. t. 9. — 127) *hismus*: Ed. Bas. — C. XXVI. 128) hab. inter A. 347 et 381. — Ans. 1. 7. c. 89. (ex Dionys. vers.). Ivo Decr. p. 3. c. 105. — 129) *ministris*: Coll. Hisp. — C. XXVII. 130) Ans. ib. c. 88. — 131) *ostia*: Coll. Hisp. — *ostias*: Eda. Lugd. II. III. — C. XXVIII. 132) Ans. ibid. — C. XXIX. 133) c. 36. et 37. Statut. eccl. ant. — Burch. 1. 8. c. 83. Ivo Decr. p. 7. c. 101. et p. 8. c. 324. — *infr.* de cons. D. 4. c. 20. — 134) *probantibus*: Statut. eccl. a. — C. XXX. 135) hoc caput, quod sane c. 25 et 26. Statut. eccl. ant. simillimum est, ad conc. Agath. non pertinet, et pariter additum est atque omnes illius canones post quadrag. septimum. — Coll. tr. p. p. 2. t. 28. c. 64. — C. XXXI. 136) hab. A. 561. — Coll. tr. p. p. 2. t. 45. c. 1. — 137) desunt in coll. Hisp. — C. XXXII. 138) c. 41. inter capitula

Martini Brac. — cf. can. 31. h. D. — Ivo Decr. p. 6. c. 377. — 139) *sacrarium*: Ed. Bas. — 140) c. 66. Martini. — Ivo p. 6. c. 378. — cf. c. 25 et 26. Statut. eccl. ant., c. Conc. Carth. IV. c. 41. 45. — 141) *add. sic*: Edd. coll. o. — 142) Exod. c. 41. — C. XXXIII. 143) c. 101. Statut. eccl. ant. — Coll. tr. p. p. 2. t. 18. c. 12. Burch. 1. 9. c. 5. Ivo Pan. I. 6. c. 20. Decr. p. 8. c. 6. et 143. (et hoc loco quidem ex conc. Valentino.) — cf. *infr.* c. 5. C. 30. q. 5. Dist. XXIV. I. Pars. 1) Ep. 1. c. 5. — C. I. 2) ex apocrypho constituto Silvestri. — Ans. 1. 7. c. 56. Burch. 1. 5. c. 34. Ivo Decr. p. 2. c. 43. — 3) *add. iam*: Ed. Bas. — C. II. 4) hab. A. 397. — Coll. tr. p. p. 2. t. 17. c. 14. Ans. 1. 7. c. 88. — 5) *populari*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. III. 6) De anno huius Gelasii epistolae non constat. Legitur ap. Anselm. 1. 7. c. 92. et, licet abbreviata, in coll. Deusdedit 1. 1. c. 141., ex qua edidit Holstenius. — 7) *Stomensis*: Ans. — *Histonensis*: Deusd. — 8) *basilicae*: Ans. — 9) *supradictum*: Ed. Bas. — 10) *ministeriorum*: Edd. coll. o.

C. IV. *Metropolitanorum et episcoporum examine promoteantur episcopi.*Item ex Concilio Laodicensi¹¹⁾ c. 12.

Episcopi iudicio metropolitanorum et eorum episcoporum, qui circumcirca sunt, provehantur ad ecclesiasticam dignitatem, id videlicet, qui plurimo tempore probantur tam verbo fidei quam rectae conversationis exemplo.

II. Pars. Gratianus. *Quum itaque sine examinatione nullus sit ordinandus, quemadmodum, et quo tempore sacerdotum et ceterorum infra positorum examinatio debeat fieri, considerandum est.*

De his in Concilio Nannetensi¹²⁾, c. 11. ita legitur:C. V. *Qui ordinandi sunt, feria quarta ad examinationem conveniant.*

Quando episcopus ordinationes facere disponit, omnes, qui ad sacrum ministerium accedere volunt, feria quarta ante ipsam ordinationem evocandi sunt ad civitatem, una cum archipresbyteris¹³⁾, qui eos representare debent; et tunc episcopus a latere suo eligere¹⁴⁾ debet sacerdotes et alios prudentes viros, gnaros divinae legis et exercitatos in ecclesiasticis sanctionibus, qui ordinandorum vitam, genus, patriam, aetatem, institutionem, locum, ubi educati sunt, si sint bene literati¹⁵⁾, si instructi in lege Domini, diligenter investigent; ante omnia, si fidem catholicam firmiter teneant et verbis simplicibus asserere queant. §. 1. Ipsi autem, quibus hoc committitur, cavere debent, ne aut favoris gratia, aut cuiuscunque muneris cupiditate illecti a vero deviant, ut indignum et minus idoneum ad sacros gradus suscipiendos episcopi manibus applicent. Quod si fecerint, et ille, qui indigne accessit, ab altari removebitur, et illi, qui donum sancti Spiritus vendere conati sunt, coram Deo iam condemnati, ecclesiastica dignitate carebunt. §. 2. Igitur per tres continuos dies diligenter examinentur, et sic sabbato qui probati *inveniuntur* sunt episcopo represententur.

Gratian. *Alias autem, sine clericorum videlicet concilio et populi testimonio, nullum episcopum ordinare praesumat.*

Unde in Concilio Carthagin. IV. c. 22. legitur¹⁶⁾:C. VI. *Sine clericorum suorum concilio episcopus clericos non ordinet.*

Episcopus sine concilio¹⁷⁾ clericorum suorum clericos non ordinet, ita ut civium conveniant et testimonium quaerat.

III. Pars. Gratian. *Quaeritur, quid fieri debeat de his, qui sine examinatione proventi sunt.*

De his ita legitur in Concilio Martini Papae¹⁸⁾:C. VII. *De iis, qui sine examinatione ordinantur, et postea peccata sua confitentur.*

Si quis presbyter aut diaconus sine aliqua examinatione ordinatus sunt, aut certe, quum discuterentur, criminosa peccata sua confessi¹⁹⁾ sunt²⁰⁾, aut post ordinationem ab aliis detecti sunt, abiciantur ex clero. §. 1. Similiter vero et de universo ordine clericorum servetur; nam hoc sibi, quod irreprehensibile est, sancta catholica defendit²⁰⁾ ecclesia.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. c) Confessi sunt: In originali est: *confessi non sunt, et post ordinationem, etc.* Verum in concilio Nicaeno, c. 9. unde hoc caput videtur sumtum, habetur sine negatione, quemadmodum hic; et infra dist. 81. c. si quis sine.

Dist. XXIV. C. IV. 11) hab. Inter A. 347 et 381. — Versio Dionysiana est. — Burch. l. 1. c. 9. Ivo Decr. p. 5. c. 63. — C. V. 12) Epoca huius concilii (quod in Ed. Bas. *Manetense*, in reliquis *Nacalense* dicitur) incerta est; vulgo quidem A. 895. tempore Formosi Papae habitum esse ferunt, quum vero c. 3. et 11. in lib. 7. Capit. legantur, antiquius esse Benedicto Levita contendendum erit. Nec desunt inter historiographos, qui de concilio quodam Nannetensi, hab. c. A. 660., loquantur. — Regim. l. 1. c. 441. Burch. l. 2. c. 1. Ivo Pan. l. 3. c. 21. Decr. p. 6. c. 21. Polyc. l. 2. t. 29. — 13) *presbyteris*: Edd. coll. o. — 14) *dirigere*: orig. — 15) ipsa verba can. 2. D. 29. — C. VI. 16) c. 10. *Strator*: ecl. antiqu. — Coll. tr. p. 2. t. 18. c. 21. — 17) *consilio* (Edd. Bas. Lugd. II. III.) *compresbyterorum*: Baller. — C. VII. 18) apud Mart. Brae. Inter capitula c. 24. — c. 9. conc. Nic. (nam hunc transtulit Martinus) legitur infr. D. 81. c. 4. et ex Dionys. vers. ap. Anselm. l. 8. c. 13. — 19) *cekerunt*: Coll. Hisp. — 20) *defendet*: lb. — *defendat*: Edd. coll. o.

Dist. XXV. Pars I. 1) Epistola haec ad Ludifredum (s. Leo-

DISTINCTIO XXV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod nullus sine examinatione ordinandus sit, breviter demonstratum est. Quid autem ad episcopum, quid ad unumquemque inferiorem pertineat, Isidorus Hispanensis episcopus in epistola ad Ludifredum¹⁾ scribit, ita dicens:*

C. I. *Quod episcopi et ceterorum sit officium in ecclesia.*

Perlectis sanctitatis tuae literis gavisus sum, quod optatam salutem tuam earum relatu cognovi. De his autem, quae in sequentibus insinuare eloquii tui sermo studuit, gratias ago Deo²⁾, quod sollicitudinem officii pastoralis impendis, qualiterque ecclesiastica officia ordinentur, perquiris; et licet omnia prudentiae tuae sint cognita, tamen, quia affectu fraterno me consulis, ex parte, qua valeo, expediam, et de omnibus ecclesiae gradibus quid ad quemque pertineat eloquar. §. 1. Ad ostiarium namque pertinent claves ecclesiae, ut claudat et aperiat templum Dei, et omnia, quae sunt intus extraque, custodiat; fideles recipiat, excommunicatos et infideles excipiat³⁾. §. 2. Ad exorcistam pertinet exorcismos memoriter retinere, manusque super energumenos et catechumenos in exorcizando imponere. §. 3. Ad acolythum pertinet praeparatio luminarium in sacratio; ipse cereum portat, ipse suggesta pro eucharistia, calices⁴⁾ subdiaconis praeparat. §. 4. Ad psalmistam pertinet officium canendi, dicere benedictiones, laudes, sacrificium⁵⁾, responsoria, et quicquid pertinet ad canendi peritiam. §. 5. Ad lectorem pertinet lectiones pronuntiare, et ea, quae prophetae vaticinarunt, populis praedicare. §. 6. Ad subdiaconum pertinet calicem et patenam ad altare Christi deferre et Levitis tradere, eisque ministrare; urceolum quoque et⁶⁾ aquam, manile et manutergium tenere; episcopoque et presbytero et Levitis pro lavandis ante altare manibus aquam praebere. §. 7. Ad diaconum pertinet assistere sacerdotibus, et ministrare in omnibus, quae aguntur in sacramentis Christi: in baptismo scilicet, in chrismate et patena et calice; oblationes quoque inferre et disponere in altario; componere etiam mensam Domini atque vestire, crucem ferre, et praedicare evangelium et Apostolum⁷⁾. Nam sicut lectoribus vetus testamentum, ita diaconis novum praedicare praecipitur est. Ad ipsum quoque pertinet officium precum et recitatio nominum; ipse praemonet⁸⁾ aures haberi ad Deum, ipse hortatur clamare⁹⁾, ipse donat pacem et ipse annunciat⁹⁾. §. 8. Ad presbyterum pertinet sacramentum corporis et sanguinis Domini in altario Dei conficere, orationes dicere, et benedicere dona Dei. §. 9. Ad episcopum pertinet basilicarum consecratio, unctio altaris et confectio chrismatis. Ipse praedicta officia et ordines ecclesiasticos distribuit, ipse sacras virgines benedicit, et, dum praecessit¹⁰⁾ unusquisque in singulis, ipse tamen est praecoordinator in cunctis. §. 10. Hi sunt ordines et ministeria clericorum, quae tamen auctoritate pontificali in archidiaconi cura, et primicerii ac thesaurarii¹¹⁾ sollicitudine dividuntur. §. 11. Archidiaconus enim imperat subdiaconis et Levitis; ad quem ista ministeria pertinent: ordinatio vestiendi altaris a Levitis, cura incensi¹²⁾ et sacrificii necessaria sollicitudo, quis

Dist. XXV. I. Pars. a) Integra haec epistola habetur in codice bibliothecae monasterii Dominicanorum.

C. I. b) *Clamare*: In epistola B. Isidori et apud Ivonem legitur: *ipse hortatur orare, ipse clamat et pacem ipse annunciat.*

fredum s. Leudefredum s. Laudefredum) ab Isidoro potissimum ex eo abudicatur, quod et in codicibus *Pseudoisidor.* plerumque circumferuntur et exemplaria admodum inter se differunt. Sane Leudefredus (al. sed male, *Leudeficus*) subscripsit conc. Tolet. IV. — Ipsa ep., sed posteriori manu addita, ut videtur, legitur in fine lib. 7. Anselm. tit. *Isid. Spal. ad Laudefredum Ep. Cordub. de omnibus ecl. gradibus*, deinde ap. Burch. l. 3. c. 50. Ivo Pan. l. 3. c. 41. Decr. p. 6. c. 20. et mutila in Gregorii Polycarpo. — 2) add.: Edd. Bas. — 3) *proietat*: Ans. — 4) *calicis*: Ans. Ivo. — 5) *sacrificium*: lid. — 6) *cum aqua*: Ivo. — vers. sequ.: *presbyteris*: Edd. coll. o. — 7) *add.: ad populum*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 8) *ipse praeparat aures ad Deum*, et cet. ut ap. Ivonem (cf. Corr.): Ans. — *clare*: Ed. Rom. operarum vitio. — 9) *festivitates*: add. Ed. Bas. — *annunciet*: Edd. Arg. Ven. l. — 10) *praecesserit*: Edd. coll. o. — 11) *thesaurarii*: Ed. Bas. — 12) *Ans. add.: et sacrificii deferendi ad altare; cura subdiaconorum de subinferendis ad altare.*

Levitarum ¹³ "Apostolum et" evangelium legat, quis preces dicat, seu responsoria ¹⁴) in dominicis diebus aut solennitatibus decantet. Sollicitudo quoque parochiarum ¹⁵) et ordinatio et iurgia ad eius pertinent curam, pro reparandis dioecesanis basilicis ipse suggerit sacerdoti; ipse inquirat parochias cum iussione episcopi et ornamenta vel ¹⁶) res basilicarum parochiarum, gesta libertatum ecclesiarum episcopo idem refert, collectam pecuniam de communione ipse accipit et episcopo defert, et clericis proprias partes idem distribuit. Ab archidiacono nunciantur episcopo excessus diaconorum, ipse denunciatur sacerdoti in sacrario ieiuniorum dies atque solennitatum, et ab ipso publice in ecclesia praedicatur ¹⁷); quando vero archidiaconus absens est, vicem eius diaconus sequens adimplet. §. 12. Archipresbyter ¹⁸) vero se esse sub archidiacono, eiusque praeceptis, sicut episcopi sui, sciat ¹⁹) obedire, et (quod specialiter ad eius ministerium pertinet) supra omnes presbyteros in ordine positos curam agere, et assidue in ecclesia stare, et, quando episcopi sui absentia contigerit, ipse vice eius missarum solennia celebret et collectas dicat, vel cui ipse ²⁰) iniunxerit. §. 13. Ad primicerium pertinent acolythi, exorcistae, psalmistae atque lectores; signum quoque dandum pro officio clericorum, pro vitae honestate, et officii meditandi ²¹) et peragendi sollicitudine, benedictiones, psalmum, laudes, offertorium ²²) et responsoria quis clericorum dicere debeat. Ordo quoque et modus psallendi ²³) in choro pro solennitate temporum ²⁴), ordinatio quoque pro luminaribus deportandis. Si quid etiam necessarium est ²⁵) pro reparatione basilicarum, quae sunt in urbe, ipse denunciatur ²⁶) sacerdoti; epistolas episcopi pro aëbus ieiuniorum parochianis ²⁷) per ostiarios ipse dirigat; clericos ²⁸), quos delinquere cognoscit, ipse dstringat, quos vero emendare non valet, eorum excessus ad agnitionem episcopi deferat; basilicanos ²⁹) ipse constituat, et matriculam ³⁰) ipse disponat. Quando autem primicerius absens est, ea, quae praedicta ³¹) sunt, ipse exquirat ³²), qui ei aut lege proximus est aut eruditione ³³). §. 14. Ad thesaurarium pertinet basilicarum et ³⁴) ostiarii ordinatio, incensi praeparatio, cura chrisimatis conficiendi, cura baptisterii ordinandi, praeparatio luminarium in sacrario et in sacrificiis ³⁵).

II. Pars. Gratian. Ex hac epistola liquet, quid cuiusque officii sit. Est etiam alia distinctio episcoporum, presbyterorum, diaconorum, quam fecit Clemens in epistola sua III. ³⁶) ita dicens:

C. II. Quid ab episcopis, quid a presbyteris, quid a diaconis audire oportet.

Audire episcopum attentius oportet, et ab ipso suscipere

NOTATIONES CORRECTORUM.

c) Parochiarum: In epistola legitur: *parochianorum*, quemadmodum et paulo inferius: et vox ista frequens est in antiquis exemplaribus conciliorum Toletanorum.

d) Praedicatur: Sic emendatum est ex manuscript. Grat. et originali. Antea legebatur: *praedicantur*.

e) Archipresbyter: Hinc usque ad vers.: *Ad primicerium* non sunt in ipsa epistola Isidori, neque in Pannormia, neque apud Burch. ³⁷) et X. cap. 1. *de offic. archipresbyt.* citatur ex concilio Toletano.

f) Clericos: In primo Vaticano est: *clericos urbis*, et post verbum: *deferat*, additur: *ceteri enim, qui sunt extra urbem, ad archidiaconi curam pertinent*, quemadmodum et in nonnullis aliis exemplaribus ³⁸).

g) Eruditione: In originali ³⁹) est: *eruditione his explendis certus*.

P. III. h) Res contra: Sic fere in glossa ordinaria ad vocem illam: *irreprehensibilem*; et est epitome quaedam verborum B. Hieronymi in epistola ad Oceanum, explanantis locum Apostoli ad Timotheum et ad Titum.

i) Unde: Id est non apud B. Paulum, sed in glossa ordinaria ad locum B. Pauli. Sumta autem sententia est

doctrinam fidei; monita autem vitae a presbyteris inquire, a diaconis vero ordinem disciplinae.

Gratian. *Sacerdos quoque utrumque humerum orario ambit; diaconus vero sinistrum tantum, ut ad ministerium expeditius discurrat.*

Unde in Concilio Toletano IV. c. 40. ⁴⁰)

C. III. Quare Levita unum tantum humerum orario ambit.

Unum orarium oportet Levitam gestare in sinistro humero, propter quod orat, id est praedicat; dexteram autem partem oportet habere liberam, ut expeditius ⁴¹) ad ministerium sacerdotale discurrat.

III. Pars. Gratian. Nunc autem per singulos gradus ordine recurremus; qui, ex quibus ordinibus, in quem gradum conscendere possint; qui post lapsum valeant reparari, vel qui non; quibus culpa a proprio gradu mereantur deici; quo accusante, quibus testificantibus possint convinci; cuius sententia sint absolvendi vel condemnandi, breviter consideremus. §. 1. Ac primum a pontificali gradu incipientes, qualem oportet eum esse, qui in episcopum est ordinandus, diligenter iarestemus, Apostoli regulam secuti, quam in huiusmodi re Timotheo et Tito scribit dicens: Oportet ⁴²) episcopum irreprehensibilem esse: id ⁴³) est, non obnoxium reprehensioni. Hoc ad Timotheum. Ad Titum ⁴⁴) autem: Oportet episcopum sine crimine esse: quod (ut Hieronymus scribit ad Oceanum) ⁴⁵) idem est. §. 2. Nomine autem criminis quodlibet peccatum intelligitur; unde in eadem epistola Hieronymus dicit: Res ⁴⁶) contra naturam paene est, ut sine peccato aliquis sit: sed talis eligatur, cuius comparatione ceteri grex dicantur. In epistola vero ad Titum ⁴⁷) crimen vocatur criminale peccatum vel criminalis infamia: unde ibi ⁴⁸) legitur: Crimen est querela, id est peccatum accusatione et damnatione dignum. §. 3. Quod autem sine criminatione ⁴⁹) iubetur esse qui in episcopum eligatur, non ante baptismum, sed post baptismum intelligendum est: ut a tempore videlicet baptismatis nullius criminis conscientia mentem eius remordeat ⁵⁰). §. 4. Criminis autem appellatio alias late patet, complectens omne peccatum, quod ex deliberatione procedit. Unde Beda ⁵¹) super epistolam Iacobi: Peccata, quae ex ignorantia vel infirmitate humana committuntur, dicit et praecipit alterutrum confiteri, quia facile dimittuntur: quaeque vero sunt ex deliberatione, non nisi pro poenitentiam. Hinc etiam Augustinus ait: Nullum peccatum ⁵²) est adeo veniale, quod non fiat criminale, dum placet. Alias ⁵³) autem ea demum significat, quae semel commissa ad damnationem sufficiunt. §. 5. Multa enim ex deliberatione procedunt, quae nisi saepius iterata et in consuetudinem fuerint deducta, quamvis graevae post mortem, non tamen aeternaliter perdunt: quia etsi quadam ratione crimina appellantur,

ex B. Augustino, ex tractatu 41. ad c. 8. Ioannis; eiusque verba habentur et apud Bedam ad eundem B. Pauli locum et infra D. 81. c. *Apostolus* 1.

k) Remordeat: Sequebatur in vulgatis: *Unde Hieronymus scribit in eadem epistola ad Titum*: quae verba sunt inducta, quoniam in nullo manuscripto sunt inventa: habentur autem infra ead. ante cap. 1.

l) Unde Beda: In commentariis ipsius ad c. 5. epistolae Iacobi, ad illa verba: *confitemini alterutrum*, sic legitur: *In hac autem sententia illa debet esse discretio, ut quotidiana levique peccata alterutrum coaequalibus confiteamur, eorumque quotidiana credamus oratione salvari; porro gravius leprae immunditiam iuxta legem sacerdoti pandamus, atque ad eius arbitrium, qualiter et quanto tempore iusserit, purificari curemus.*

m) Nullum peccatum: In glossa ordinaria in cap. 11. 1. Corinth. ad ea verba: *reus erit corporis et tangit Dominum*, citatur haec sententia ex B. August. homilia 24. in Ioannem, in haec verba: *Nullum peccatum veniale est, dum placet, quantumvis parvum: sicut mortale, si vere displicet, nullum iudicatur.*

Dist. XXV. C. I. 43) *responsorium* et postea: *solemnitatem*: Ivo. — 14) *parochianarum*: Ans. — 15) *et*: Edd. coll. o. — 16) *neque ap. Anselm.* — 17) *add. se. ead.* — 18) *Ed. Bas. ill.* — 19) *cantandi*: Ivo. — Edd. coll. o. — 20) *vox*: *offertorium*: deest in Edd. o. p. Bas. In Edd. Ven. I. II. Lugd. Par. legitur: *resp. offertorium*. — 21) *canendi*: Edd. o. exc. Bas. — 22) *et tempore*: Ans. Ivo. — Edd. coll. o. — 23) *fuert*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 24) *denunciet*: Ed. Bas. — Ivo. — 25) *parochianis*: Edd. coll. o. — 26) *et in Ed. Bas.* — 27) *basilicanos*: Ans. Ivo. — Ed. Bas. — 28) *ma-*

tricus: Ivo. — Ed. Bas. — 29) *dictae*: Edd. coll. o. — 30) *exequatur*: Ed. Bas. — 31) *et ap. Ans.* — 32) *et*: deest in Edd. coll. o. — 33) *praeparatio sacrificii*: Ans. — Pars II. 31) *Ep. apocrypha*; (Ans. I. 7. c. 81.) *Capitis huius verba ex Recognitionibus Clementis, et ipsis suppositis, deponenda sunt.* — C. III. 32) *hab. A. 633.* — Ans. I. 7. c. 86. — 33) *expeditius*: Coll. Hisp. — Ans. — Pars III. 34) *1 Tim. c. 3. v. 2.* — 35) *ex gloss. interm. ad hunc locum.* — 36) *cap. 1. v. 7.* — 37) *et infr. ead. c. 6.* — 38) *et in gloss. ordin. ad loc. c. epistol. ad Tim.* — 39) *crimine*: Edd. coll. o. — Böhm.

tamen mortifera, et capitalia non sunt. Unde Augustinus in *homilia* 42) de igne purgatorio, exponens verba Apostoli: Si quis super hoc fundamentum aedificaverit, ligna, foenum et stipulam, etc. ait: Multi sunt, qui lectionem istam male intelligentes falsa securitate decipiuntur, dum credunt, quod si supra fundamentum Christi capitalia crimina aedificent, peccata ipsa per ignem transitorium possint purgari, et ipsi postea ad vitam perpetuam pervenire. Intellectus iste, fratres carissimi, corrigendus est, quia ipsi se seducunt, qui taliter 41) sibi blandiuntur. Illi enim transitorio igne, de quo dicit Apostolus 42): *Ipsae autem solvuntur, sic tamen quasi per ignem, non capitalia, sed 43) minuta peccata purgantur: de quibus, etsi non omnia, vel aliqua commemoranda sunt, ne aliquis se inaniter excusare conetur, et dicat se nescire, quae sunt minora 44) peccata, vel quae crimina capitalia.* §. 6. Et quamvis Apostolus capitalia plura commemoraverit, nos tamen (ne desperationem facere videamur) breviter dicimus, quae sunt illa: sacrilegium, homicidium, adulterium, fornicatio 45), falsum testimonium, furtum, rapina, superbia, invidia, avaritia; et si longo tempore teneatur, iracundia, et ebrietas, si assidua sit, in eorum numerum computantur 46). Quicumque enim aliquid 47) de istis peccatis in se dominari cognoverit, nisi digne se emendaverit, et si habuerit spatium, longo tempore poenitentiam egerit, et largas elemosynas 48) erogaverit, et a peccatis ipsis abstinuerit, illo transitorio igne, de quo ait Apostolus, purgari non poterit, sed aeterna illum flamma sine ullo remedio cruciabit 49). §. 7. Quae autem sint minuta peccata, licet omnibus nota sint, tamen quia longum est, ut omnia replicentur, opus est, ut ex eis vel aliqua nominemus. Quoties aliquis in cibo aut 50) in potu plus accipit, quam necesse sit 51), ad minuta peccata noverit pertinere; quoties plus loquitur, quam oportet, aut 52) plus tacet, quam expedit; quoties pauperes importune petentes 53) exasperat; quoties quum sit sanus corpore, aliis ieiunantibus prandere voluerit, aut somno deditus tardius ad ecclesiam surgit; quoties, excepto desiderio filiorum, uxorem suam cognoverit; quoties in carcere 54) clausos, aut in vinculis 55) positos tardius requisierit; quoties 56) infirmos tardius visitaverit; si discordia ad concordiam revocare neglexerit; si plus aut proximum, aut uxorem, aut filium, aut servum exasperaverit, quam oportet; si amplius fuerit blanditus, quam expedit 57); si cuicumque maiori personae aut ex voluntate, aut ex necessitate adulari voluerit; si, pauperibus esurientibus, nimium deliciosa vel sumptuosa convivia 58) sibi praeparaverit; si se in ecclesia aut extra ecclesiam fabulis otiosis (de quibus in die iudicii ratio reddenda est) occupaverit; si dum incaute iuramus, et quum hoc per aliquam necessitatem 59) implere non poterimus, utique periuramus, et cum omni facilitate vel temeritate maledicimus, quum scriptum 60) sit: *Neque maledici regnum Dei possidebunt.*

C. IV. *Quae sunt venialia peccata, quae post hanc vitam purgantur.*

Item Gregorius *Dialog. lib. IV. 32) c. 39.*

Qualis hinc quisque egreditur, talis in iudicio praesentatur; sed tamen de quibusdam levibus culpis esse ante iudicium purgatorius ignis credendus est, pro eo, quod veritas dicit 61): *Quia si quis in spiritu sancto blasphemiam 62) dixerit, neque in hoc saeculo remittetur ei, neque in futuro. In qua sententia datur intelligi, quasdam culpas in hoc*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. n) Vel pati potest: Haec verba non sunt in originali, neque infra de poen. dist. 7. c. ult. §. fin. ubi hoc idem recitatur.

Dist. XXVI. C. I. a) Hieronymus: Sententiae quidem huius et sequentis capitis sunt Patrum, qui citan-

Dist. XXV. Pars I. 40) Serm. 41. de sanctis, sive de anim. defunctorum. — 41) sic: Edd. coll. o. — 42) 1 Cor. c. 3. — 43) add.: quasi: Ed. Bas. — 44) minuta: Edd. coll. o. — 45) abest ab orig. — 46) computabitur: Ed. Bas. — computatur: Edd. coll. o. — orig. — 47) aliqua: orig. — 48) add.: non: Edd. coll. o. — 49) trucidabit: Ed. Bas. — 50) et: Ed. Bas. — 51) est: Edd. coll. o. — 52) deest ib. — 53) paup. petentem: Ed. Bas. — Böhm. — 54) et: Edd. coll. o. — 55) oportet: ead. — 56) pro aliqu. nec.: Bas. — 57) 1 Cor. c. 6. v. 10. — C. IV. 58) Opus non inoffensae fidel. — Ans. l. 11. c. 159. — 59) Math. c. 13. v. 32. — 60) blasphemias: Edd. coll. o. — 61) add.: rei: Ed. Bas. — Böhm. — 62) est: Ed. Arg. — 63) add.: in morte: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. V. 64) Librum de vera et falsa poen. Augustini non esse, dudum monuerunt

saeculo, quasdam *vero* in fetore posse laxari. Quod enim de uno negatur, consequens intellectus patet, quia de quibusdam conceditur. Sed tamen, ut praedixi, hoc de parvis minimisque peccatis fieri posse credendum est, sicut est assiduus otiosus sermo, immoderatus risus, vel peccatum curae 61) familiaris, (quae vix sine culpa vel ab ipsis agitur, qui culpam qualiter declinare debeant sciunt,) aut in non gravibus rebus error ignorantiae, quae cuncta etiam post mortem gravant, si 62) adhuc in hac vita positae minime 63) fuerint relaxata.

C. V. De eodem. P A L E A.

[Item Augustinus 64) in libro de vera et falsa poenitentia c. 18.]

Qui in aliud saeculum distat fructum conversionis, prius purgabitur 65) igne purgationis. Hic autem ignis, est aeternus non sit, miro tamen modo gravis est. Excellet 66) enim omnem poenam, quam unquam aliquis passus est in hac vita, vel pati potest 67).

Gratian. *Alias autem ea tantum delicta significat, quorum est perpetua infamia.*

Unde Hieronymus 68) scribit in eadem epistola ad Titum, cap. 1.:

C. VI. *A die baptismi sine crimine debet inveniri, qui in episcopum est ordinandus.*

Primum itaque sine crimine iubetur esse episcopum, quod puto alio verbo ad Timotheum irreprensibilem nominatum: non quod eo tantum tempore, quo ordinandus est, sine ullo sit crimine, et praeteritas maculas nova conversatione 69) diluerit, sed quod ex eo tempore, quo in Christo renatus est, nulla peccati conscientia remordeatur 70). Quomodo enim potest praeses ecclesiae auferre malum de medio eius, qui in delicto simili 71) corruerit? aut qua libertate corripere peccantem potest, quum tacitus sibi ipse respondeat, eadem admisisse, quae corripit!

Gratian. *Ecce, qui ordinandus est in episcopum, non solum tempore suae ordinationis, sed etiam omni tempore post baptismum a crimine immunis esse debet.*

DISTINCTIO XXVI.

GRATIANUS.

I. Pars. *Sequitur in utraque epistola (unius 1) uxoris virum] post baptismum videlicet, non ante baptismum.*

Unde Hieronymus 2) scribit ad Oceanum, epist. 83.:

C. I. *Post baptismum debet esse monogamus, qui in episcopum est ordinandus.*

Unius uxoris virum, id est monogamus, post baptismum. Si enim et ante coniugem habuit, quae obierit, non ei imputatur 3), cui prorsus novo homini 4) nec stupra, nec alia, quae ante fuerunt, iam obsunt.

C. II. *Qui ante baptismum habuerit unam, et post baptismum aliam, ordinandus non est.*

Augustinus vero 5) contra testatur, scribens in epistolam ad Titum.

Acutus intelligant, qui nec eum, qui catechumenus vel paganus 6) habuit alteram, ordinandum censuerunt, quia de sacramento agitur, non de peccato 7). *Nam in ba-

tur, id est Hieronymi et Augustini: verba tamen ipsa potius videntur sumta ex collectaneis Bedae, et ex glossa ordinaria, huius quidem capitis in primam ad Timoth. c. 3., sequentia vero in epistolam ad Titum, cap. 1.

C. II. b) Peccato: Sequebatur, propter sanctitatem

VV. DD. — in Ed. Bas. huius Palaee nulla inscriptio est. — 65) purgandus est: Böhm. — 66) superat: ead. — 67) abest ab Ed. Bas. — C. VI. 68) in comment. ad v. 6. c. 1. Ep. Pauli ad Titum. — 69) conversatione: Ed. Bas. — 70) mordeatur: Edd. coll. o. — 71) delictum simile: Edd. coll. o.

Dist. XXVI. Pars I. 1) 1 Tim. c. 3. v. 2. et Tit. c. 1. v. 6. — C. I. 2) imputabitur: Ed. Bas. imputetur: Edd. coll. rel. — 3) abest a glossa ord. ad loc. c. Tim. et ab Ed. Bas. — C. II. 4) ex glossa ord. ad c. 1. Ep. ad Titum, sumta tamen sententia ex Aug. libro de bono coniugali c. 18. — Ans. l. 9. c. 59. Ivo Pan. l. 6. c. 66. Decr. p. 8. c. 294. Polyc. l. 2. t. 31. — infr. C. 28. q. 3. c. 2. — 5) paganus ante baptismum habuerat unam, et post bapt. alteram: Edd. coll. o.

ptismo peccata omnia dimittuntur, et qui dixit: Si⁶⁾ nupserit virgo, non peccat, satis declaravit, nuptias non esse peccatum*. Propter sanctitatem autem sacramenti sicut femina, si catechumena vitata est, non potest post baptismum inter Dei virgines consecrari, ita non absurde visum est bigamum non peccasse, sed normam sacramenti amisisse non ad vitae meritum, sed ad ordinationis ecclesiasticae⁷⁾ signaculum necessariam. Et sicut plures antiquorum Patrum uxores significaverunt futuras ex omnibus gentibus ecclesias, uni viro subditas, id est Christo, ita noster antistes, id est⁷⁾ episcopus unius uxoris vir, significat ex omnibus gentibus unitatem uni viro Christo subditam.

II. Pars. §. 1. Itaque sicut duobus dominis servire⁸⁾, sic ab uno Deo apostatari, et in alterius superstitionem ire non licet.

C. III. Bigamus⁹⁾ probatur, qui ante baptismum habuerit unam, et post baptismum alteram.

Item Innocentius [I.] Rufo et Eusebio, et ceteris Episcopis Macedoniae, epistol. XXII. c. 2.⁹⁾

Deinde¹⁰⁾ ponitur, non dici oportere bigamum eum, qui catechumenus habuerit atque amiserit uxorem¹¹⁾, si post baptismum fuerit aliam sortitus, eamque primam videri, quae novo homini copulata sit, quia illud coniugium per¹²⁾ baptismi sacramentum cum ceteris criminibus sit ablutum¹³⁾. Quod quum de una utique dicitur, certe, si tres habuerit in vetere positus homine uxores¹⁴⁾, erit ei, quae post baptismum quarta est, sic interpretantibus prima, et virginis¹⁵⁾ aequae nomen accipiet, quae quarto ducta est loco. Quis (oro) istud non videat contra Apostoli¹⁶⁾ esse praecceptum, qui ait, unius uxoris virum oportere fieri sacerdotem? Sed obicitur, quod in baptismo totum¹⁶⁾, quicquid in veteri homine gestum est, sit solum¹⁷⁾. Dicite mihi (cum¹⁸⁾ pace vestra loquor), crimina tantum dimittuntur in baptismo, an et illa, quae secundum Domini¹⁹⁾ praeccepta ac Dei instituta complentur? Uxorem ducere crimen est, an non est crimen? Si crimen est, ergo²⁰⁾ (praefata venia dixerim) erit auctor in culpa, qui, ut crimina committerentur, in²¹⁾ paradiso praecipit²²⁾, quum ipse eos benedixit. Si vero non est crimen, quia quod Deus instituit²²⁾ nefas sit²³⁾ crimina appellari, et Salomon²⁴⁾ addidit: *Stegit a Deo praeparatur viro uxor*, quomodo creditur inter crimina esse dimissum²⁵⁾, quod auctore Deo legitur consummatum? Quid de talium filiis percensetur? Numquid²⁶⁾ non erunt admittendi in hereditatis consortio, quia ex ea suscepti sunt; quae ante baptismum fuit²⁷⁾ uxor, eruntque appellandi vel naturales, vel spurii, quia non est legitimum matrimonium, nisi illud (ut vobis videtur), quod post baptismum assumitur? Ipse Dominus, quum interrogaretur a Iudaes, si liceret dimittere uxorem, atque exponeret fieri non debere, addidit²⁸⁾:

Quod ergo Deus iunxit, homo non separet. Ac²⁹⁾ ne de his locutus esse credatur, qui³⁰⁾ post baptismum sortiuntur, meminerint hoc et a Iudaeis interrogatum, et Iudaeis esse responsum. §. 2. Quaero, et sollicitus quaero, si uba eademque sit uxor eius, qui ante catechumenus, postea sit fidelis, filiosque ex ea, quum esset catechumenus, suscepit, ac postea alios³¹⁾, quum fidelis: utrum sint appellandi fratres, an non habeant postea defuncto patre eriscundas hereditatis consortium, quibus filiorum nomen regeneratio spiritualis creditur abtulisse? Quod quum ita sentire atque iudicare absurdum est, quae (malum³²⁾ ratio est³³⁾ hoc defendi, et vacua magis opinione iactari, quam aliqua auctoritate roborari, quum non possit inter peccata deputari, quod lex praecipit et Deus iunxit³³⁾? §. 3. Numquid si³⁴⁾ quis catechumenus virtutibus studuerit, humilitatem secutus fuerit, patientiam tenuerit, eleemosynas fecerit, morti destinatos qualibet ratione eriperit, adulteria exhorruerit, castitatem tenuerit, quaero, si haec, quum fuerit factus fidelis, amittit, quia per baptismum totum, quod vetus homo gesserat, putatur auferri? Aspiciamus gentilem hominem Cornelium³⁵⁾ orationibus atque eleemosynis vacantem, angelum audientem per revelationem, ipsumque³⁶⁾ Petrum videntem; numquid per baptismum haec illi³⁶⁾ ablata sunt, propter quae ei baptismus videtur esse concessus? Si ita creditur, mihi credite, non modicum erratur, quia quicquid bene gestum fuerit et secundum praeccepta legalia custoditum, non potest facientibus deperire. §. 4. Nuptiarum ergo copula, quia Dei mandato per³⁷⁾icitur, non potest dici peccatum, et quod peccatum non est, solvi inter peccata credi³⁷⁾ omnino non debet³⁸⁾, eritque, integrum aeternam aboleri³⁹⁾ non posse prioris nomen uxoris, quum non dimissum sit pro peccato, quod⁴⁰⁾ ex Dei sit voluntate completum.

C. IV. In baptisate culpa dimittitur, non lex coniugii aboletur.

Item Ambrosius lib. I. de officiis, c. ult.⁴¹⁾ [c. 80.]

Una tantum; nec repetita nobis copula permittitur, et in ipso coniugio lex est, non iterare coniugium, nec secundae coniugis sortiri conjunctionem. Quod plerisque mirum videtur, cur⁴²⁾ etiam ante baptismum iterata⁴³⁾ coniugii electioni⁴³⁾ muneris et praerogativae ordinationis impedimenta generent, quum etiam delicta obesse non soleant, si lavacri remissa fuerint sacramento. Sed intelligere debemus, quia in baptismo culpa dimitti potest, lex⁴⁴⁾ aboleri non potest. In coniugio non culpa, sed lex est. Quod culpae est igitur, in baptismo relaxatur: quod legis est, in coniugio non solvitur. Quomodo autem potest hortator esse viduitatis, qui ipse coniugia frequentaverit?

Gratian. Iohannes etiam Baptista, dum Herodem ab incestu prohiberet dicens: Non⁴⁵⁾ licet tibi habere uxorem

NOTATIONES CORRECTORUM.

sacramenti, sicut si femina, etc. Restitutus est totus hic locus ex glossa ordinaria. Nam apud B. Augustinum et reliquos collectores copiosior etiam est.

C. III. c) Bigamus: Rubrica huius capituli et sequentis, quae in codicibus impressis erant transposita, in suum locum ex aliquot manuscriptis sunt restituta.

d) Homine uxores: Sic in omnibus manuscriptis et apud Burchardum et Ivonem part. 1. c. 292. quamvis in originali et apud eundem Ivonem part. 8. cap. 303, paulo aliter et obscurius legitur.

e) Praecipit: In orig. et apud ceteros collect. legitur: in paradiso quum ipse eos iungeret, benedixit.

f) Qui post baptismum: Apud Burchardum et Ivonem in 1. parte legitur: quae post baptismum sortiuntur. Sed

in originali et apud Ivonem part. 8. et in Panormia, et infra 28. q. 1. c. numquid, hoc modo: qui post baptismum uxores sortiuntur. Verum ob glossam nihil est mutatum.

g) Ipsumque Petrum: Apud Innocentium in cod. can. et Burchardum est: atque eleemosynis revelationem Petrumque ipsum vidisse. Apud ipsum Innocentium in tomis conciliorum: per revelationem angelum Petrumque ipsum vidisse. Apud Ivonem: Petrum ipsum revelatione vidisse.

C. IV. h) Iterata: Apud B. Ambrosium locus hic varie legitur. Nam in antiquis impressionibus habetur: iterata coniugio; in recentioribus vero: iterati coniugii. Itemque in Panormia et apud Ivonem. In his tamen, quae sequuntur, concordant, sic legendo: ad electionem muneris, et praerogativam ordinationis impedimenta generentur.

Dist. XXVI. C. II. 6) 1 Cor. c. 7. v. 39. — 7) Sicut episc.: caed. — 8) Matth. c. 6. v. 24. — C. III. 9) ser. A. 414. Burch. l. 4 c. 96. Ivo Decr. p. 1. c. 292. et p. 8. c. 303. Polyc. l. 6. t. 4. — 10) oppositum: Edd. coll. o. — 11) add.: unam: Ed. Bas. — 12) per: Isid. Merl. — 13) ablutum: Edd. coll. o. — 14) virginisque: orig. ap. Constant. — 15) Tit. c. 1. v. 6. — 16) abest a coll. Hisp. — 17) totum: lb. et Isid. Merl. — 18) ut loquar: Edd. coll. o. — loquar: Ivo — ap. Böhm. sequi: an, quod abest ab orig. — 19) legi: orig. ap. Constant. — 20) add.: ut cum: Edd. coll. o. — 21) Gen. c. 1. v. 28. — 22) iunxit: orig. — 23) est: Edd. coll. o. — 24) Prov. c. 19. v. 14. — 25) commissum: Ed. Bas. — 26) cf. infra C. 28. q. 1. c. 1. — 27) fuerit: Ed. Bas. — fuerat: Edd. coll. rel. — 28) Matth. c. 19. v. 6. — in Edd. coll. o. est: quos contumax, missa voce ergo, quae legitur in sola Bas. — 29) At: Ed. Böhm. — an:

Edd. Arg. Ven. I. Nor. Lugd. Antw. — 30) quae: orig. ap. Const. — Edd. Arg. Par. — Ed. Bas. in seqq. add.: uxorem. — 31) add.: filios: Edd. coll. o. — 32) quae ratio est hoc matrem defendi (Ivo) et vacuam opinionem probari: Coll. Hisp. — 33) add.: et lex iunxit: Isid. Merl. — coniunxit: Ivo. — subiunxit: Ed. Bas. — adiunxit: Edd. rel. — iunxit: Böhm. — 34) qui: Edd. Arg. Bas. Ven. I. Nor. — quis: deest in Edd. coll. rel. — In seqq. omnes praeterito utuntur: stultit etc. — 35) Act. Ap. c. 10. — 36) et: Ed. Bas. — 37) abest ab orig. — eontra vox: solvi: abest ab Ivone. — 38) add.: dimissionem: Ivo, apud quem hic est finis cap. — 39) aboleri: Ed. Bas. — 40) quis: orig. — C. IV. 41) Ivo Pan. l. 6. c. 64. Decr. p. 8. c. 291. — 42) quum: Edd. coll. o. — 43) electionis: Ed. Bas. — 44) add.: coniugii: ibid. — 45) Matth. c. 14. v. 4.

fratris tui, evidenter ostendit, inter infideles coniugia esse. Unde datur intelligi, quod bigami dicuntur non solum qui post baptismum coniugia frequentant, sed etiam qui ante baptismum unam, et post baptismum alteram habuisse probantur. §. 1. Bigamus vero in sacerdotem ordinari non debet, non quia deliquerit eocundam accipiendo uxorem, sed quia praerogativa exutus est sacerdotis.

Unde Ambrosius ad Vercellenses, lib. X. epist. 82. 46) ait:

C. V. Non peccat bigamus, sed praerogativa sacerdotis exiit.

Qui sine crimine est unius uxoris vir, tenetur ad legem sacerdotii suscipiendi. Qui autem iteraverit coniugium, culpam quidem non habet coequinati, sed praerogativa exiit sacerdotis.

DISTINCTIO XXVII.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem unius uxoris vir episcopus esse iubetur, quaeritur, an de tempore ordinationis hoc sit accipiendum, ut tempore suae administrationis eius possit copula fungi, quam unicam et virginem sibi desponsavit.

Hoc Martinus Papa prohibet dicens 1):

C. I. Non ordinetur diaconus, nisi castitatem fuerit professus.

Diaconus qui eligitur, si contestatus fuerit pro accipiendo matrimonio, et dixerit 2) non posse in castitate permanere, hic non ordinetur. Quod si in ordinatione tacuerit et ordinatus fuerit, et postea matrimonium desideraverit, alienus sit a ministerio et vacet a clero.

Gratian. Haec auctoritate datur intelligi, quod illi, qui uxores habent vel accipere volunt, nec diaconi, nec sacerdotes fieri possunt, nisi continentiam profiteantur. §. 1. Si vero diaconus a ministerio cessare voluerit, et contracto matrimonio licite potest uti. Nam etsi in ordinatione sua castitatis votum obtulerit, tamen tanta est vis in sacramento coniugii, quod nec ex violatione voti potest dissolvi ipsum coniugium.

Unde Augustinus 3) in libro de bono viduitatis ad Iulianam viduam, cap. 10. 3):

C. II. Nubentes post votum non sunt adinvicem separandi.

II. Pars. Quidam nubentes post votum asserunt adulteros esse. Ego autem dico, quod graviter peccant, qui tales dividunt.

C. III. De eodem.

Item Theodorus in Poenitentiali 4).

Si vir simplex 5) 6) votum virginittatis habens adiungitur

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XXVII. C. II. a) Augustinus: Verba propria huius capituli non sunt inventa apud B. Augustinum. Sententia tamen habetur in libello de bono viduitatis. Omnino autem intelligendum hoc est de voto simplici, ut Gratianus in fine huius distinctionis exponit.

C. III. b) Simplex: Abest vox ista ab omnibus manuscriptis, et infra 27. q. 1. c. si quis volumi etiam ab impressis. In aliquot tamen pervetustis est glossa interlinearis.

C. IV. c) Hieronymus: Gratianus hic, et infra 17. q. 1. c. voventibus, et Magister sententiarum hoc tribuunt Hieronymo, apud quem non est inventum. In glossa

Dist. XXVI. C. V. 46) scr. post obitum I. Irenii Ep. Vercell., A. 371. — in Edd. coll. o. in Inscr. add.: in epistola. — Ivo Pan. l. 6. c. 63. Decr. p. 8. c. 290.

Dist. XXVII. C. I. 1) c. 10. Conc. Anc. ex vers. Martin. Braac, Inter cap. c. 39. — cf. D. 28. c. 8. — Ivo Pan. l. 3. c. 97. Decr. p. 6. c. 376. — 2) add.: se. Ivo. — C. II. 3) Non desunt, qui lib. de bon. vid. ab Augustino abluident. Ipsa canonis verba in eo non sunt reperta; legitur tamen simile aliquid, quod relatum est infr. C. 17. q. 1. c. 44. — Augustini nomine canon legitur etiam in Poenitentiali Ant. Aug. t. 8. c. 11. — C. III. 4) cap. 32. ap. D'Acherium. — Poenit. Rom. t. 8. c. 11. — cf. infr. C. 27. q. 1. c. fin. — Theodorus: Ed. Bas. — 5) abest a Theodoro et Ed. Bas. — C. IV. 6) Haec, quae in Poenit. Rom. t. 8., apud Petrum Lombardum Sentent. lib. 4. D. 38., et infr. C. 17. q. 1. c. 3. Hieronymi nomen ferunt, magis videntur ad libri de bon. vid., Augustino vulgo tributi, c. 9. pertinere. — C. V. 7) Ivo Pan. l. 3. c. 192. Decr. p. 7. c. 124. — Poen. Rom. t. 8. c. 10. — contra Lucianum: Edd. Arg. Nor. Ven. l. — 8) peccat: orig. — Ivo. — 9) se semet: ib. — 10) divino: Edd.

uxori, postea non dimittat uxorem, sed tribus annis poeniteat.

Hieronymus 8) vero econtra scribit 6):

C. IV. Damnabile est voventibus virginitatem, velle nubere. Voventibus virginitatem non solum nubere, sed etiam velle damnabile est.

C. V. Damnationem habebit, si nupserit, quae virginitatem vorit.

Idem contra Iovinianum, lib. I. 7)

Si nupserit virgo, non peccat 8): non illa virgo, quae semet 9) Dei 10) cultui dedicavit. Harum enim si qua nupserit, habebit damnationem, quia 11) primam fidem irriter fecit.

C. VI. Quae sanctimoniam se esse finxerat, nubere non valet.

Item Nicolaus Papa [I.] ad Albinum Viennens. ecclesiae Archiepiscopum 12).

Quod interrogasti de femina, quae post obitum 13) mariti sui sacrum velamen super caput suum imposuit, et finxit se sub eodem velamine sanctimoniam 14) esse, postea vero ad nuptias rediit: bonum mihi 15) videtur, quia per hypocrisim ecclesiasticam regulam conturbare voluit, et non legitime in voto suo permansit, ut poenitentiam agat de illusionem nefanda, et revertatur ad id, quod spondidit, et in sacro ministerio 16) permaneat, quod inchoavit.

C. VII. PALEA 17). [Idem ibid.]

Nam 4) si consenserimus, quod omnia sacramenta ecclesiastica quisque prout vult fingat et non vere faciat 18), omnis ordo ecclesiasticus turbabitur 19), nec catholicae fidei iura consistunt, nec canones sacri rite observantur. Quid enim profuit Simoni Magi baptismum sacrum fecte suscipere, et in Christianitate permansurum se finxisse, quum per Apostolum, fraude 20) eius detecta, quod sibi futurum esset pronuntiatum 21) fuit? Ait enim 22): Pecunia tua tecum sit in perditionem: cor enim tuum non est rectum coram 23) Deo. Poenitentiam itaque age ab hac nequitia tua 24), et roga Deum, si forte remittatur 25) tibi haec cogitatio cordis tui: in felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse. Ideo tales, nisi respiciant, spirituali gladio percutere censemus. Non 26) enim fas est Spiritui sancto mentiri, sicut Ananias et Saphira mentiti sunt, et statim perierunt.

C. VIII. In sacris ordinibus constituti, non ducant uxores: et si duxerint, separentur.

Item Calixtus Papa II. 27)

Presbyteris 8), diaconis, subdiaconis et monachis concu-

ordinaria 1. Tim. cap. 5. ad ea verba: habentes damnationem, refertur ex B. Augustino, cuius propria verba habentur infra c. nuptiarum. 27. q. 1. post principium.

C. VII. d) Caput hoc in multis Gratiani codicibus (in quibus habetur sine nomine Paleae,) est coniunctum superiori, quemadmodum et apud Burchardum et Ivonem. In Panormia autem est seiunctum.

C. VIII. e) Presbyteris: Hic canon inventus est in cod. Vatic. biblioth. in fragmento cuiusdam concilii ab Urbano II. habiti, c. 2. Ex eodem vero concilio sunt canones, Alienationes, 12. q. 2. et Paternarum. 24. q. 3.

coll. o. — 11) 1 Tim. c. 5. v. 12. — C. VI. 12) In hac inscriptione admodum inter se differunt collectores. Burch. l. 6. c. 47. et Ivo Decr. p. 7. c. 65. tribuunt Nicolao scr. Adalwino Vienna. Archiep. — Paa.: Adalwino Vicacensis exl. Ep. Contra ap. eundem Ivonem p. ead. c. 152. legitur: Aluino Iunariensi Ep. — in Ed. Bas. est: Ep. Aluino Iunariensi. Cum Reginone tamen in app. l. c. 57. legendum erit: Adalwino Iunariensi (i. e. Salisburgensi) Archiep., qui interfuit conc. Colon. h. A. 870. — 13) mortem: Ed. Bas. — 14) add.: feminam: Regino. — 15) abest ab eod. — 16) ministerio inchoavit: Reg. Ivo. — C. VII. 17) Burch. et Ivo. Decr. ib. Pan. ib. c. 206. — Paleae nomen abest ab Ed. Bas. — 18) fat: Reg. — 19) conturbatur: Reg. — conturbabitur, et postea: consistunt — observantur: Ivo. — 20) fraus: Reg. — 21) praenuntiatum est: Ivo. — 22) Act. Ap. c. 8. — 23) absunt ab Ed. Bas. — 24) ab hac iniquitate tua: Edd. o. pr. Bas., in qua omitta sunt. — 25) ut remittatur cogitatur: Ed. Bas. — cogitationes: Edd. coll. rel. — 26) Act. Ap. c. 5. v. 3. — C. VIII. 27) in conc. Remens. h. A. 1119. c. 5. et Lateran. l. h. A. 1123. c. 21.

binas habere, seu matrimonia contrahere penitus interdici-
mus; contracta quoque matrimonia ab huiusmodi personis
disiungi, et personas ad poenitentiam redigi debere, iuxta
sacrorum canonum distinctiones iudicamus.

Gratian. *Hic distinguendum est, quod voventium alii
sunt simpliciter voventes, de quibus Augustinus et Theodorus
locuti sunt, alii sunt, quibus post votum benedictio accedit
consecrationis, vel propositum religionis, de quibus Hierony-
mus et Nicolaus et Calixtus scripserunt.*

Unde idem Hieronymus²³⁾ contra eandem Iovinianum
lib. I. scribens, ait:

C. IX. *Incestae sunt virgines, quae post consecra-
tionem nubunt.*

Virgines, quae post consecrationem nupserunt, non tam
adulterae sunt, quam incestae.

DISTINCTIO XXVIII. GRATIANUS.

I. Pars. *Ecce ostensum est, quod nolentes vovere con-
tinentiam, nec ad subdiaconatum, nec ad superiores possunt
gradus conscendere. Unde ad subdiaconatum accedentes, non
sine voto castitatis iubentur admitti, auctoritate B. Grego-
rii, qui scribens Petro Subdiacono [lib. I. epistola 42.] in
fine] ait:*

C. I. *Non fiat subdiaconus, qui se caste victurum
non promiserit.*

Nullum facere subdiaconum praesumant episcopi, nisi qui
se victurum caste proniserit: (Et nonnullis interiectis:) quia
nullas ad ministerium altaris accedere debet, nisi cuius
castitas ante susceptum ministerium fuerit approbata.

C. II. *Subdiaconus et supra constituti incontinentes,
uxorem aut concubinam ducentes, ecclesiastico be-
neficio et officio careant.*

Item Innocentius II. in Concilio Romano²⁾ c. 6.

Discernimus, ut ii, qui in ordine subdiaconatus³⁾ et supra
uxores duxerint aut concubinas habuerint, officio atque
ecclesiastico beneficio careant. Quum enim ipsi templum,
vasa Domini et sacrarium Spiritus sancti debeant esse et
dici, indignum est, eos cubilibus et immunditiis deservire.

C. III. *Caste se victuros promittant in diaconos vel
presbyteros ordinandi.*

Item ex Concilio Toletano IV.⁴⁾ c. 27.

H. Pars. Quando presbyteri aut⁵⁾ diaconi per paro-
chias constituuntur, oportet eos *primum*⁶⁾ professionem
episcopo suo facere, ut caste et pure vivant sub Dei ti-
more, ut, dum eos talis professio obligaverit⁷⁾, vitae san-
ctae disciplinam⁸⁾ retineant.

C. IV. *Qui longam corporis sui continentiam non habet,
in episcopum eligi non debet.*

Item Gregorius *Clero et* nobilibus civibus Neapo-
litanis, lib. VIII. epist. 40.⁹⁾

III. Pars. Priusquam ad nos scripta vestra discor-

rent, Ioannem diaconum, qui ab altera parte electus est,
parvulam habere filiam, *ex*¹⁰⁾ quorundam relatione cogno-
vimus; unde, si rationem voluissent attendere, nec alii¹⁰⁾
eum eligere, nec ipse debuerat consentire. Nam qua praes-
umptione ad episcopatum audet¹¹⁾ accedere, qui adhuc
longam corporis sui continentiam, filiola¹²⁾ teste, convin-
citur non habere?

C. V. *Ad subdiaconatum accessuri continentiam profiteantur.*

Item ex Concilio Toletano II. c. 1.¹³⁾

IV. Pars. De iis, quos voluntas parentum a primis
infantiae annis clericatus^{b)} officio mancipavit¹³⁾, statui-
mus observandum, ut mox detonsi, vel ministerio^{c)} lecto-
rum¹⁴⁾ traditi¹⁵⁾, in domo ecclesiae sub episcopali prae-
sentia a praeposito sibi debeant erudiri. At ubi octavum
decimum aetatis suae compleverint annum, coram totius
cleri plebisque conspectu voluntas eorum de expetendo
coniugio ab episcopo perscrutetur; quibus si gratia casti-
tatis (Deo inspirante) placuerit, et promissionem¹⁶⁾ casti-
moniae suae absque coniugali necessitate sponderint¹⁷⁾
servaturos, hi tanquam appetitores arctissimae viae¹⁸⁾ le-
vissimum Domini iugo subdantur, ac primo subdiaconatus¹⁹⁾
ministerium, habita probatione professionis suae, a vige-
simo anno suscipiant. Quod si inculpabiliter ac inoffense
vigesimalium quintum annum²⁰⁾ aetatis suae^{*} peregerint,
ad diaconatus²¹⁾ officium, (si²²⁾ *scienter* implere posse
ab episcopo comprobantur, promoveri debent²³⁾. Cavend-
um tamen est his, ne quando suae sponsonis immemorae
ad²⁴⁾ terrenas nuptias aut ad furtivos concubitus ultra²⁵⁾
recurrant. Quod si forte fecerint, ut sacrilegii rei²⁶⁾ ab
ecclesia habeantur extranei. Quibus autem voluntas prop-
ria interrogationis tempore desiderium nubendi persuaserit,
concessam ab Apostolo licentiam auferre non possu-
mus, ita ut, quum protractae aetatis²⁷⁾ in coniugio positi,
renunciaturos se pari consensu operibus carnis sponde-
rint, ad sacros ordines adspirent.

C. VI. *In coniugio constitutus ad sacerdotium assumi
non debet.*

Item ex Concilio Arelatensi II.²⁸⁾ c. 2.

V. Pars. Assumi aliquem ad sacerdotium in coniugii
vinculo constitutum non oportet²⁹⁾, nisi fuerit promissa³⁰⁾
conversio.

C. VII. *Non ordinentur Diaconi, qui castitatem non
profiterentur.*

Item ex eodem III.³¹⁾

Praeterea⁴⁾ placuit, ut deinceps non ordinentur diaconi³²⁾,
nisi qui prius conversionis proposito professi fuerint ca-
stitatem.

Gratian. *Verum illa priori auctoritate diaconis videtur
permitti coniugium, quum ad sacerdotium tantum coniugati
prohibeantur assumi. Porro sequenti auctoritate videtur per-
mitti subdiaconis, quum de diaconis specialiter praecipitur, ut
sine probatione castitatis non ordinentur.*

Hoc idem in Ancyrana Synodo³³⁾ videtur esse permittum,
in qua c. 10. sic statutum est:

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XXVIII. C. IV. a) Filiola: Sic emendatum
est ex originali, Anselmo et Polycarpo, quum antea legere-
tur: *filia*. Superius etiam dixerat: *parvulam filiam*, qui-
bus vocibus recens incontinentia manifeste exprimitur.

C. V. b) Clericatus: In omnibus editionibus et
duobus codicibus Vaticanis conciliorum legitur: *in clericatus
officio, vel monachali* [al. *monachi*] *posuit*. Sed in
codice Lucensi regio habetur eodem modo, atque apud
Gratianum.

Dist. XXVII. C. IX. 28) Ivo Pan. l. 3. c. 193. Decr. p. 7.
c. 124.

Dist. XXVIII. C. I. 1) Ep. 44. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur.
— cf. infr. D. 31. c. 1. Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 60. = C. II. 2)
hab. A. 1139. Eadem fere habebis in Conc. Remens. h. A. 1131. c. 4.
— Ivo Pan. l. 8. c. 142. — 3) *diaconatus*: Ivo. = C. III. 4) hab.
A. 633. — Ans. l. 7. c. 143. Burch. l. 2. c. 153. Ivo Pan. l. 3. c. 22.
Decr. p. 3. c. 130. p. 6. c. 248. — 5) *et*: Edd. coll. o. — 6) *abest*
a Coll. Hisp. et Ivone. — 7) *alligat*: Coll. Hisp. — *obligat*: Edd.
coll. o. — 8) *disciplina retineat*: Coll. Hisp. = C. IV. 9) Ep. 62.
(scr. A. 600.) l. 10. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 13. — 10) *illi*: Ed.
Bas. — 11) *audet*: ead. *auderet*: Edd. coll. rel. = C. V. 12) hab.
A. 527. — Ans. l. 7. c. 42. (50.) — 13) *mancipaverit*, *id*: Edd. coll.
o. — 14) *electorum*: Coll. Hisp. — 15) *quam t. fuerit*: ib. — Ans.
— 16) *promissione*: Edd. coll. o. — 17) *add. se*: Coll. Hisp. —

c) Ministerio lectorum: In omnibus codicibus
conciliorum ante citatis (etiam Lucensi) legitur: *ministerio
electorum*. Verum in epistola 1. Siricii ad Himerium c. 9.
et Innocentii 24. c. 5. (ubi de eadem fere re agitur) est:
Lectorum ministerio seu officio.

C. VII. d) Praeterea: In Arelatensibus, quae ex-
stant, hic ipse penitus canon non invenitur. Sed sententia
habetur in tertio c. 2. in fine.

18) *illas, lenissimo*: Coll. Hisp. — 19) *subdiaconit*: Ed. Bas. — *sub-
diaconit*: Edd. coll. rel. — 20) *XXV. annos*: Ed. Bas. — 21) *dia-
conit*: Edd. Arg. Bas. Nor. — *diaconi*: Edd. coll. rel. — 22) *add.*:
id: Edd. coll. o. — 23) *abest* a Coll. Hisp. — 24) *aut ad*: Edd.
coll. o. — 25) *utro*: Edd. coll. o. — 26) *rei damnetur et ab*: Coll.
Hisp. — 27) *add. suae*: Ed. Bas. = C. VI. 28) hab. non serius
A. 461. cf. tamen quae monuimus ad c. 12. D. 18. — Coll. tr. p. p. 2.
t. 24. c. 2. In Edd. coll. o. pr. Bas. laud. Conc. Arel. III., et in se-
quenti capite IV. — 29) *non posse*: Coll. Hisp. — 30) *praemissa*:
ib. = C. VII. 31) Pertinet hoc cap. ad c. 43. conc. Arel. II., ex
quo can. praecedens desumtus est, et plane respondet c. 22. conc.
Arausic. I. — 32) *add. coniugati*: orig. — Edd. coll. o. — *coniug-
rati*: Ed. Bas. = C. VIII. 33) hab. A. 314. — Pan. l. 3. c. 87.
Polyc. l. 4. t. 31.

C. VIII. *Diaconi non prohibeantur a ministerio, si in ordinatione dicunt, se continere non posse.*

Diaconi quicumque, quum ordinantur, si in ipsa ordinatione protestati sunt, dicentes, velle se habere uxores, nec posse se continere, hi, si postea ad nuptias venerint³⁴⁾, maneat in ministerio, propterea quod his episcopus licentiam dederit. Quicumque sane tacuerunt, et susceperunt manus impositionem professi continentiam, si postea ad nuptias venerint³⁵⁾, a ministerio³⁶⁾ cessare debebunt.

C. IX. *Presbyter ducens uxorem, ab ordine deponatur.*

Item ex Concilio Neocaesariensi³⁷⁾, c. 1.

VI. Pars. Presbyter si uxorem duxerit, ab ordine suo³⁸⁾ illum deponi debere. Quod si fornicatus fuerit, vel adulterium commiserit, extra ecclesiam abiici et ad poenitentiam inter laicos³⁹⁾ redigi oportet.

C. X. *De eo, qui relictam cuiusdam diaconi duxit uxorem.*

Item Gregorius lib. XI. epist. 59.⁴⁰⁾

VII. Pars. Quia sunt culpae, in quibus culpa est relaxare vindictam, quaerenda semper est veritas, ut inquiri debeat, utrum accusatum noxa⁴¹⁾ condemnet, an a poena⁴²⁾ innocentia patefacta subducatur. Itaque pervenit ad nos, Fantinum⁴³⁾ defensorem ultionem exercere in Petrum latorem praesentium voluisse, pro eo, quod⁴⁴⁾ (quantum dicitur) relictam cuiusdam diaconi, tempore quo conductor fuit, marito tradiderit. Sed quoniam iste coniugem diaconi asserit non fuisse, dicens, nec eam⁴⁵⁾ virginem ad eum venisse, denique⁴⁶⁾ nec religiofas mutasse vestem, postquam illa in sacro ordine promotus est, adiciens etiam, priusquam ad diaconum perveniret⁴⁷⁾ et postea, prava illam opinione vixisse: Ideo fraternitatem tuam his hortamur affatibus, ut cum Dei, sicut decet, timore causam hanc subtili omnino⁴⁸⁾ investigatione perquirat⁴⁹⁾, ut, si in coniugio diaconi mulierem, de qua agitur, fuisse constiterit, et suprascriptus lator memorato defensori et rectori patrimonii ad vindictam modis omnibus tradatur, et cum competenti emendatione ii, qui male sociati sunt, disjungantur. Si vero in eius coniugio non fuit, memoratum Fantinum ex nostro mandato commoneare te volumus, ut ei facere nil praesumat, nec falsa⁴⁸⁾ illum accusatio apud eum in aliquo praegravet.

C. XI. *De uxore presbyteri vel diaconi, si alius se coniunxerit.*

Item ex Concilio Aurelianensi I.⁴⁹⁾ c. 13.

Si se cuiquam⁵⁰⁾ mulier duplici coniugio presbyteri vel diaconi relictam coniunxerit, aut⁵¹⁾ separentur, aut certe, si in criminis⁵²⁾ intentione persistierint, pari excommunicatione plectantur.

C. XII. *De eodem.*

Item ex Concilio Martini Papae⁵³⁾.

Si qua vidua episcopi vel presbyteri aut diaconi maritum

acceperit, nullus clericus, nulla religiosa persona⁵⁴⁾ cum ea convivium sumat, nunquam communicet; morienti tamen⁵⁵⁾ ei sacramenta subveniant⁵⁶⁾.

C. XIII. *Cuiusdam episcopi ordinatio differtur, quia uxorem habet et filios.*

Item Pelagius⁵⁷⁾ Cethego Patricio⁵⁷⁾.

VIII. Pars. De Syracusanae urbis antistite optaveramus in ipso initio gloriae vestrae desideriis obedire, nisi nos multiplex ratio ipsius non paucis temporibus ordinationem differre sacerdotii coegisset, ob hoc, quod vel personae qualitas (sicut et vos melius nostis), vel superstes uxor aut filii (per quos ecclesiastica solet periclitari substantia)⁵⁸⁾ nostros animos diutius ab eius ordinatione suspenderent⁵⁹⁾. Et quantum ad cautelam humanam pertinet, integro paene anno distulimus, opinantes, quod in melius Syracusanorum provenire posset electio. Sed quia in voluntatis suae proposito irrevocabiler persistierunt, et nullus est alius in eadem repertus ecclesia, nisi longioribus adhuc temporum differretur spatium; ne paulo amplius insanirent (sicut filii nostri magnifici viri praetoris testificatione didicimus), inter huiusmodi ambiguitates illud consultius iudicavimus faciendum, ut congrua providentia causam, propter quam principalis constitutio habentem filios et uxorem ad episcopatus ordinem promoveri prohibet, salva dispositione consilii⁶⁰⁾ muniremus. Quae de re summo studio ab eodem Syracusanae urbis episcopo, priusquam a nobis contingeret ordinari, huiusmodi exegimus cautionem, per quam et suam fateretur, quantula esset, praesentis temporis habita rerum descriptione substantiam, et nihil unquam per se, aut per filios et uxorem, sive quamlibet propinquam aut domesticam vel extraneam forte personam de rebus usurparet ecclesiae, et universa sui episcopatus quaesita tempore ecclesiae suae dominio sociaret, nihil ultra id, quod modo descriptum est, filiis suis vel hereditibus relicturus.

Gratian. *Ecce hac auctoritate electus in episcopatum non prohibetur habere uxorem et filios. Eligi autem ad episcopatum non debet, nisi aut sacerdos aut diaconus; subdiaconus vero non, nisi necessitate cogente. Sive ergo presbyter sive diaconus sive subdiaconus fuerit, apparet, quod in praefatis ordinibus constituti licite matrimonio uti possunt. §. 1. Quia ergo auctoritate Gregorii, qui relictam diaconi maritum tradidit, puniendus est; item in Neocaesariensi concilio presbyter ducens uxorem, non diaconus, iubetur deponi; item in Ancyrana synodo diaconi, qui in ordinatione sua dicunt, se velle habere uxores, si postea venerint ad nuptias, non prohibentur a ministerio: patet, quod nec diaconi, nec subdiaconi sunt prohibendi a coniugio. Sed quod de electione obtinetur, verum quidem est in episcopatum non eligendum, nisi in sacris ordinibus constitutum; sed ipsum uxorem habere et filios, non repugnat praemissis auctoritatibus de continentia clericorum. §. 2. Laicali enim habitu, vel in minoribus or-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. e) Inter laicos: Graece legitur: *ἐξωθεῖσθαι τῆλον, καὶ ἄνεσθαι αὐτὸν εἰς μετάνοιαν*: quae Dionysius Exiguus vertit: *amplius pelli debet et ad poenitentiam redigi*. Ubi nulla mentio sit poenitentiae inter laicos agenda, de qua re copiosius dicetur infra 30. dist. c. fin.

C. XIII. f) Item Pelagius: Anselmus et auctor Polycarpi ex eadem epistola referunt haec, quae caput istud antecedunt: *Quod de ordinando ecclesiae Catinensis episcopo salubris electione iudicii fieri desiderastis, agnovimus, confestim sequenti die eum iuxta morem discentem, tertio, quo venit, die episcopum consecravimus: simili quidem modo de Syracusanae, et quae sequuntur. In Polycarpo tamen inscriptio est: Gelasius Paps Ceto. Ivo autem in*

epistola ad Hugonem archiepiscopum Lugdanensem, quae incipit: *Causam Belvacensis etc.* ita scribit: *Si enim Papa Gelasius quosdam Syracusanae urbis electum, uxorem habentem et filios, interveniente Cethego patricio, etc.*

g) Non prohibetur: A plerisque vetustis exemplaribus*) abest dictio: *non*; retenta tamen est, quoniam hic Gratianus in alteram partem disputando ex canonibus prius citatis prae se fert hoc probare, subdiaconis, diaconis atque etiam presbyteris non fuisse prohibitum usum coniugii. Quod tamen qualiter accipiendum sit, ipse postea declarat a vers.: *Sed quod, usque ad vers. illud autem. Hac de re agetur etiam infra in notatione ad principium dist. 31.*

Dist. XXVIII. C. VIII. 34) *convenierint*: Coll. Hisp. 2. pervenerint: Edd. coll. o. exc. Bas. — Proxime sequentia, quae cum Coll. Hisp. plane consonant, in cod. Can. Quesnellii a Baller. in hunc modum sunt emendata: *maneat in clero tantum, et a ministerio abiciantur*. — 35) *convenierint*: orig. — Ed. Bas. — *pervenerint*: Edd. coll. rel. — 36) ap. Quesnell. add.: *vel clero*. — C. IX. 37) hab. A. 314. Reg. l. 1. c. 84. Burch. l. 2. c. 108. Ivo Pan. l. 3. c. 91. Decr. p. 6. c. 185. (ex vers. Dionys.) — C. X. 38) Ep. 5. (scr. A. 664.) lib. 14. — Ed. Maur. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 68. — Ivo Decr. p. 9. c. 126. p. 6. c. 184. — 39) add.: *debita*: Ed. Bas. — 40) *poenae*: ib. — 41) *Paulinum*: Edd. coll. o. — 42) add.: *in*: ib. — 43) *illam*: orig. — Ivo. — 44) *denique ut nec religiofas mutare vestem praesterneret*: orig. — 45) *venisset*: Ed. Bas. — *pervenisset*: Edd. coll. rel. — 46) *animo*: Ed. Nor. — 47) *perquirere*: Edd. Arg. Ven. I. Nor. — *per-*

quas: Edd. coll. rel. — In omn. pro sequ. ut leg. et. — 48) *abest* ab Edd. Greg. Maurina prioribus. — C. XI. 49) hab. A. 511. — In Coll. Hisp. hic est can. 9. — Coll. tr. p. 2. t. 29. c. 12. — 50) *cuiusque*: orig. — 51) *aut castitate fruuntur, aut sep.*: Edd. coll. o. — *castigant separentur*: orig. — 52) *criminitum*: orig. — C. XII. 53) Cap. Martini Brac. c. 29. desumptum ex conc. Tolet. l. c. 18., ex quo descriptum est ap. Ans. l. 10. c. 6. — 54) *abest* a Coll. Hisp. et Ans. — 55) *tantum*: Coll. Hisp. — 56) *sacramento subvenitur*: Ans. — C. XIII. 57) *Fragn. ep. Pelagii I., ex collect. Deusdedit in monumentis edidit Holstenius.* — Coll. tr. p. 1. t. 54. c. 12. — Ans. l. 6. c. 46. Poly. l. 2. t. 1. — 58) *et Novell. Iustin. 6. c. 1. §. 3. et 4. et Nov. 123. c. 1.* — 59) *suspenderent*: Edd. coll. o., pr. Ven. l. — 60) *consilii*: Holst. ex Deusdedit. — Ans. — Edd. coll. o. pr. Bas. — *) Arg. Ven. I. II. Nor. Par. Lugd. I.

hinc constitutus potuit habere uxorem et filios: et si postea ex consensu uxoris continentiam professus subdiaconatum vel diaconatum vel presbyterii gradum adeptus fuerat, attamen uxori et filiis ipsius necessaria ministrare oportebat. §. 3. Illud autem Gregorii duobus modis soluitur: vel quia ecclesia illa, cui diaconus ille ministraverat⁶¹⁾, nondum continentiae votum susceperat in diaconis et reliquis ministris; vel quia (sicut de electo in episcopum antea scriptum est) ante subdiaconatum memoratus diaconus eam in uxorem duxerat. §. 4. Illud autem Neocaesariensis et Ancyranas synodi vel ex tempore, vel ex loco intelligitur: ex tempore, quia nondum erat introducta continentia ministrorum altaris; ex loco, quia utraque synodus orientalis est, et orientalis ecclesia non suscipit generale votum castitatis. Hoc tamen diligenter observatione custodit, ut post adeptum sacerdotium, defuncta priore uxore, cum qua sacerdos factus fuerat, si alteram duxerit, deponatur.

Item opponitur illud, quod legitur in canone Apostolorum⁶²⁾, c. 6. al. 5.

C. XIV. Presbyter causa religionis non contemnat propriam uxorem.

IX. Pars. Si^{h)} quis docuerit, sacerdotem sub obtentu religionis propriam uxorem contemnere, anathema sit.

C. XV. Anathema sit, qui presbyterum coniugatum discernit a communione nuptiarum occasione.

Item ex Concilio Gangrensi⁶³⁾, c. 4.

Siⁱ⁾ quis discernit presbyterum coniugatum, tanquam occasione nuptiarum quod offerre non debeat, et ab eius oblatione ideo se⁶⁴⁾ abstinere, anathema sit.

C. XVI. Ab officio absteat presbyter non legalibus nuptiis detentus.

Item ex VI. Synodo in Trullo⁶⁵⁾, c. 26.

X. Pars. Presbyterum, *per ignorantiam* non legalibus nuptiis detentum, cathedram quidem habere, sed ab officio^{h)} abstinere praecipimus. Sufficit enim huiusmodi indulgentia ei, quia benedicere aliis eum, qui vulnera sua debet curare, consequens non est. Benedictio enim sanctificationis traditio est. Qui vero hanc non habet propter delictum ignorantiae, quomodo aliis tradet? Non igitur⁶⁶⁾ publice neque private benedicat, nec corpus Domini dispensat aliis, nec alio modo ministret; sed sufficiat ei, quod praesidet, et imploret a Deo, ut dimittatur ei iniquitas ignorantiae suae. Manifestum est autem, quod⁶⁷⁾ huiusmodi non legitima nuptiae solentur, et nullatenus⁶⁸⁾ vir accessum habebit ad eam, propter quam sacro ministerio privatus est.

C. XVII. De presbyteris non est laicis iudicandum.

Item Nicolaus ad consulta Bulgarorum⁶⁹⁾, c. 70.

XL. Pars. Consulendum decernitis, utrum presbyterum^{l)} habentem uxorem debeatis sustentare et honorare, an a vobis proicere. Ad quod respondemus: Quoniam li-

cet ipsi valde sint reprehensibiles, vos tamen Deum convenit imitari, qui⁷⁰⁾ solem suum oriri facit super bonos et malos. Delicere vero⁷¹⁾ eam a vobis ideo non debetis, quoniam nec Iudam Dominus, quum esset mendax discipulus, de⁷²⁾ numero apostolorum eiecit. Verum⁷³⁾ de presbyteris vobis, qui laici estis, nec iudicandum est, nec de eorum vita quidpiam⁷⁴⁾ investigandum; sed episcoporum iudicio, quicquid⁷⁵⁾ est, per omnia reservandum.

DISTINCTIO XXIX.

GRATIANUS.

Sed notandum est, quod secundum Isidorum pleraque capitula ex causa, ex loco, ex tempore, ex persona consideranda sunt.

Aut enim Isidorus¹⁾:

C. I. Ex tempore, loco et persona et causa regulae canonum intelliguntur.

Sciendum est, quod pleraque capitula ex causa, ex persona, ex loco, ex tempore consideranda sunt, quorum modi, quia medullitus non indagantur, in erroris labyrinthum nonnulli intricando impinguntur, quum ante iudicant, quam intelligant; ante inculpant, quam iterando lecta perquirant.

Hinc etiam Gregorius ait²⁾:

C. II. Pro diversitate rerum temperantur regulae sanctorum.

Regulae sanctorum Patrum pro tempore, loco et persona et negotio instante necessitate traditae sunt.

C. III. Pro diversitate locorum, temporum et hominum scripturae intelligendae sunt.

Item Hieronymus in prooemio epistolae ad Ephesios.

Necesse est, ut iuxta diversitates locorum et temporum et hominum, quibus³⁾ scriptae sunt, diversas et causas et argumenta et origines habeant. Et quomodo B. Ioannes in apocalypsi sua ad septem⁴⁾ scribens ecclesias in unaquaque earum specialia vel vitia reprehendit, vel virtutes probat, ita et S. apostolus Paulus⁵⁾ pro singulis ecclesiis vulneribus medetur illatis, nec ad instar imperiti medici uno collyrio omnium oculos sult curare.

DISTINCTIO XXX.

GRATIANUS.

I. Pars. Illud autem, quod in canone apostolorum, et in Gangrensi concilio, et in VI. synodo legitur, ex causa consideratur et ex tempore. Causa fuit haeresis Manichaeorum⁶⁾, quia coniugium detestabantur, sicut etiam quorundam superstitione multa in Catholicorum detestationem introduxisse invenitur, contra quos in Gangrensi⁷⁾ Concilio capitibus sexdecim statutum legitur:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIV. h) Gratianus refert sensum canonis, ceteri collectores ipsa etiam fere verba.

C. XV. i) Graece est: *Εἰ τις διακρίνοιστο παρὰ πρεσβυτέρου γεγαμηκότος, αἰς μὴ χοῦναι, λειποροῦσαντος αὐτοῦ, προσφορὰς μεταλαμβάνειν, ἀνάθεμα ἔστω.* Id est: Si quis discernat se a presbytero, qui uxorem duxit, tanquam non oporteat illo liturgiam peragente de oblatione percipere, anathema sit, quae versio non multum discrepat a versione Dionysii Exigui.

C. XVI. k) Ab officio: Graece est: *τῶν δὲ λογίων ἐνεργειῶν*, id est, a ceteris officiis.

C. XVII. l) Presbyterum: In ultimo cap. harum responsionum referuntur Bulgarorum verba, dicentium: multos apud se esse Graecos et Armenos et alios, qui diversa docerent. Nondum enim a Romana sede episcopum

aut presbyterum acceperunt. Quamobrem nihil mirandum, si presbyter, de quo in hoc capite agitur, coniugatus erat.

Dist. XXIX. C. III. a) Quibus scriptae: Antea legebatur: quibus diversae scripturae factae sunt. Emendatum hoc est ex manuscriptis et originali, quemadmodum et nonnulla alia.

Dist. XXX. Pars I. a) Manichaeorum: Proprie Gangrensis synodus statuit contra Eustathianos, ut supra dist. 16. c. prima adnotatio. Sed hunc errorem Eustathiani hauserant a Manichaeis.

b) In aliquot vetustis exemplaribus haec omnia, quae hic citantur ex concilio Gangrensi, unico capite et coniuncta oratione leguntur. Sunt autem ex prisca versione⁸⁾. Sed ea, quae est Dionysii Exigui, longe magis respondet originali graeco, quamvis neque ipsa usquequaque.

Dist. XXVIII. C. XIII. 61) ministraverat: Edd. coll. o. exc. Bas. et Nor. = C. XV. 62) Burch. l. 1. c. 78. — Ivo Pan. l. 3. c. 113. Decr. p. 5. c. 184. = C. XV. 63) hab. c. A. 355. — Burch. l. 3. c. 75. Ivo Decr. p. 2. c. 128. p. 3. c. 158. — 64) abest ab Edd. coll. o. = C. XVI. 65) hab. A. 692. — Verba canonis patres mutati sunt ex canonibus S. Basilii ad Amphilocho. c. 27. — 66) enim: Edd. coll. o. — 67) add.: ab: Ed. Bas. — 68) nullo modo: Ib. = C. XVII. 69) Epist. scr. A. 866. — Ivo Pan. l. 3. c. 12. Decr. p. 3. c. 82. — 70) Matth. c. 5. v. 15. — 71) enim: Edd. coll. o. — 72) a: ead. — 73) add.: et: ead. — sic et: Ed.

Bas. — 74) quicquam: Edd. coll. o. — 75) add.: id: ead. — illud: Ed. Bas.

Dist. XXIX. C. I. 1) De huius canonis auctore non satis constat; apud Isid. Hisp. enim libro de norma vivendi (quem supposititium nonnulli putant) similia tantum leguntur. Notatio Corr., quae in ipsa Ed. Rom., et ex ea in Ed. Pollerelli et Boehm. legitur, inducta est, nam id ipsi in indice errorum voluerunt correctores. = C. II. 2) canon aequae incertus. Ans. l. 4. c. 52. = C. III. 3) septem ecclesiis: Edd. coll. o. — 4) abest a Böhm.

Dist. XXX. Pars I. 8) imo ex versione Hisp.

C. I. *De multitudine superstitioe haereticorum, quos Gangrense concilium anathematizavit.*

[Conc. Gangr. c. 16. ¹⁾]

Si qui filii parentes, maxime fideles, deseruerint occasione Dei cultus, hoc iustum esse iudicantes, et non potius debitum honorem parentibus reddiderint, ut hoc ipsum ²⁾ in eis venerentur, quod fideles sunt, anathema sint ³⁾.

C. II. *De eodem. — Item ex eodem, c. 17. ⁴⁾*

Quaecumque mulier, religioni ⁵⁾ iudicans convenire, comam sibi amputaverit, quam Deus ad velamen eius ⁶⁾ et ad memoriam subiectionis illi dedit, tanquam resolvens ius subiectionis, anathema sit.

C. III. *De eodem. — Item ex eodem, c. 14. ⁴⁾*

Si qua mulier derelicto ⁵⁾ viro diacedere voluerit, soluto vinculo coniugali, nuptias condemnando ⁶⁾, anathema sit.

C. IV. *De eodem. — Item ex eodem, c. 10. ⁷⁾*

Si quis propter Deum virginitatem ⁸⁾ professus in coniugio positos per arrogantiam vituperavit ⁹⁾, anathema sit.

C. V. *De eodem. — Item ex eodem, c. 9. ¹⁰⁾*

Si quis vel ¹¹⁾ virginitatem, vel continentiam professus ¹²⁾, tanquam abominabiles nuptias iudicat, et non propter hoc solum, quod continentiae ¹³⁾ et virginitatis bonum sanctum propositum est, anathema sit.

C. VI. *De eodem. — Item ex eodem, c. 13. ¹³⁾*

Si qua mulier suo ¹⁴⁾ proposito utile iudicans, ut ¹⁵⁾ virili veste utatur, propter ¹⁶⁾ hoc virilem habitum imitetur ¹⁷⁾, anathema sit.

C. VII. *De eodem. — Item ex eodem, c. 18. ¹⁷⁾*

Si quis, tanquam hoc continentiae convenire iudicans, die

dominico ieiunaverit in eiusdem ¹⁸⁾ diei contentum, anathema sit.

C. VIII. *De eodem.*

Item ex eodem Conc. Gangrensi, c. 19. ¹⁸⁾

Si quis eorum, qui in proposito sunt continentiae, propter necessitatem ¹⁹⁾ corporalem superbiat, et ieiunia communia putaverit contemnenda, totius ecclesiae perfectam in sua conscientia iudicans rationem, anathema sit.

C. IX. *De eodem. — Item ex eodem, c. 20. ¹⁹⁾*

Si quis per superbiam, tanquam perfectum se existimans ²⁰⁾, conventus, qui per loca et basilicas sanctorum martyrum sunt, vel accusaverit, vel etiam oblationes, quae ibidem celebrantur, spernendas esse crediderit, memoriasque sanctorum contemnendas, anathema sit.

C. X. *De eodem. — Item ex eodem, c. 5. ²¹⁾*

Si quis docet, domum Dei contemtibilem esse debere, et congregaciones, quae in ea fiunt ²²⁾, anathema sit.

C. XI. *De eodem. — Item ex eodem, c. 6. ²³⁾*

Si quis extra ecclesiam privatim populos congregans contemnat ²⁴⁾ ecclesiasticas sanctiones ²⁵⁾, ipsamque ecclesiam apud se sine concilio ²⁶⁾, episcopi cum presbytero agat, anathema sit.

C. XII. *De eodem. — Item ex eodem, c. 1. ²⁶⁾*

Si quis nuptias in accusationem duxerit ²⁷⁾, et mulierem fidelem ac religiosam cum viro suo dormientem abominandam crediderit aut etiam accusandam, tanquam non posse coniugatos in regnum Dei ingredi, anathema sit.

C. XIII. *De eodem. — Item ex eodem, c. 2. ²⁸⁾*

Si quis carnem ²⁹⁾ manducantem ex fide cum religione, praeter sanguinem et idolo ³⁰⁾ immolatum et suffocatum,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. I. c) Ut hoc ipsum: Graece est: Προτιμωτένης δηλονότι παρ' αυτοίς της θείας βίβλος. Id est: quod scilicet divinus cultus apud ipsos omnibus rebus praeseratur.

C. II. d) Religioni: Graece est: Διά νομιζομένην άσχημιν, id est: Ob eam, quae existimatur pietatis exercitatio: quod Dionysius vertit: propter divinum cultum, ut existimat. Graeci enim religiosorum, quos nos dicimus, vitam proprie άσχημιν nominabant. Burchardus et Ivo in part. 6. secuti sunt versionem Dionysii, in octava autem Ivo priscam.

e) Ad velamen eius: Haec non sunt in graeco originali, neque in versione Dionysii. Videntur autem sumpta ex epist. 1. ad Corinth. c. 11.

C. V. f) Professus: Hic erat additum: in coniugio, quod neque est in canone graeco, neque etiam in latino, qui citatur infra dist. 31. c. quicumque, neque in multis manuscriptis Gratiani codicibus.

C. VI. g) Imitetur: Graece legitur: Καλ άντλ του ειδότος γυναικελου άμφιάσματος άνδρείον άνάλαβοι, quae Dionysius Exiguus apte vertit: et pro solito muliebri amictu virilem sumit; sicque habet Burchardus et fere etiam Ivo.

C. VII. h) In eiusdem: In originali huius priscae ⁷⁾ versionis est, aut in eiusdem diei contentum: quod in versione Dionysii, quam attulerunt Burchardus et Ivo, istis vocibus videtur exprimi: aut contumaciam (al. propter contumaciam), sed in graeco vulgato nihil est, quod istis respondeat.

C. VIII. i) Propter necessitatem: Nihil mutatum est ob glossas; ceterum multis modis discrepat a prisca versione et a Dionysiana, quam secuti Burchardus et Ivo. Prisca sic habet: Si quis eorum, qui in proposito sunt

continentiae, praeter necessitatem corporalem, et superbiens ieiunia communia totius ecclesiae putaverit contemnenda, perfectam in sua scientia vindicans rationem, anathema sit.

Dionysiana autem hoc modo: Si quis eorum, qui continentiae student, et absque necessitate corporea, tradita in commune ieiunia et ab ecclesia custodita superbiendo dissolvit, stimulo suae cogitationis impulsus, anathema sit. Quae versio in ceteris quidem partibus originali graeco, etiam vulgato, satis respondet; sed in postrema insignis est varietas. Nam ubi Dionysius habet: stimulo suae cogitationis impulsus, in graeco vulgato est: άποκυρουντος εν αυτη τελειου λογισμου, id est: nimirum perfecta, quae in ipso est, ratioinatione, illa abrogante. In manuscriptis autem huius canonis exemplaribus partim est: ύποικουρουντος, id est: perfecta in eo residente ratione; partim: ενικουρουντος, id est: perfecta, quae in ipso est, ratione sibi auxilium ferente. Notantur vero Eustathiani (quos postea Bogomilici sectati sunt), qui ita stantebant, peracto certo quodam ieiunio ad eam se perfectae vitae rationem pervenisse, ut postea omnia sibi essent indifferentia, nullisque praeceptis obligarentur, sed soluti omnino essent, ac nec peccare quidem possent; quae de re Balsamon in capitis huius interpretatione.

C. XI. k) Sanctiones: Post hoc verbum in prisca versione ista sunt interiecta; aliterque ea, quae sunt ecclesiae, voluerit usurpare, non conveniente presbytero iuxta decretum episcopi, ipsamque et cetera, quae hic sequuntur. Dionysii autem versio, quae optime respondet verbis graecis, et refertur a Burchardo, haec est: Si quis extra ecclesiam seorsum conventus celebrat, et despiciens ecclesiam, ea, quae sunt ecclesiae, voluerit usurpare, non conveniente presbytero iuxta decretum episcopi, anathema sit.

Dist. XXX. C. I. 1) hab. e. A. 355. Ivo Decr. p. 8. c. 319. — 2) sit: orig. — C. II. 3) Burch. l. 8. c. 62. Ivo Decr. p. 8. c. 320. et (ex vers. Dionys.) p. 7. c. 80. — C. III. 4) Ivo Decr. p. 8. c. 229. (ex vers. Dionys.) et ead. 317. — 5) relicto: Ed. Bas. — 6) contemnendo: Ivo l. 1. c. 317. — Edd. coll. o., pr. Bas. — C. IV. 7) Burch. l. 8. c. 64. Ivo Decr. p. 8. c. 316. et p. 7. c. 82. et hoc loco quidem ex vers. Dionys., quae legitur D. 31. c. 9. — 8) virg. propriam vel continentiam fuerit professus et tanquam abominabiles etc.: Ed. Bas. — 9) vituperaverit: Coll. Hisp. — Ivo. — C. V. 10) Burch. l. 8. c. 61. Ivo Decr. p. 7. c. 79. (ex vers. Dion.) — 11) abest ab Ed. Bas. — 12) continentia et virginitas bonum sanctumque etc.: Coll. Hisp. — bonum et sanctum: Ed. Bas. — C. VI. 13) Burch. l. 8. c. 60. Ivo Decr. p. 7. c. 78. (ex vers. Dion.) — 14) hoc: Coll. Hisp. — 15) abest ib. — 16) ad hoc ut: ib. — et propter: Edd. coll. o. — C. VII. 17) Burch. l. 13. c. 219. Ivo Decr. p. 4.

c. 51. (vers. Dion.) — *) haec, ut monuimus, Hisp. versio est, in qua tamen vox aut pariter atque in prisca versio non legitur. — C. VIII. 18) Regn. l. 1. c. 280. Burch. l. 13. c. 5. Ivo Decr. p. 4. c. 38. (vers. Dion.) — Ceteram vers. Hisp. a Gratiani canone in nonnullis discrepat, quod ex notatione Correctorum, (quibus illa priscae vers. nomine venit) apparet. — C. IX. 19) Ivo Pan. l. 2. c. 8. — 20) aestimans: Coll. Hisp. — Ed. Par. — C. X. 21) Burch. l. 3. c. 94. Ivo Decr. p. 8. c. 84. (vers. Dion.) — 22) fuerint: Ed. Arg. — C. XI. 23) Burch. l. 3. c. 95. — 24) condemnat: Ed. Bas. — 25) consilio: orig. — Edd. Bas. Ven. Il. Lugd. I. — Graece est: μη συνόντος του προεβυτερου κατά γνώμη του επισκοπου. — C. XII. 26) Burch. l. 8. c. 61. Ivo Decr. p. 7. c. 79. — infr. D. 34. c. 8. (ex vers. Dionys.) — 27) deduxerit: Coll. Hisp. — C. XIII. 28) Ivo Decr. p. 4. c. 30. — 29) carnes: Coll. Hisp. — 30) idolls: Ivo. — immolatum et suffocatum: Ed. Bas.

crediderit condemnandum, tanquam spem non habentem, qui²¹⁾ eam manducat, anathema sit.

C. XIV. De eodem. — Item ex eodem, c. 15.³²⁾

Si quis dereliquerit³³⁾ proprios filios suos³⁴⁾, et non eos aluerit et³⁵⁾ (quod pietatis est) h) necessaria non praebuerit, sed sub³⁶⁾ occasione continentiae negligendus putaverit, anathema sit.

C. XV. De eodem. — Item ex eodem, c. 12.³⁷⁾

Si quis virorum putaverit sancto proposito (id est continentiae) convenire, ut pallio utatur, tanquam ex eo iustitiam habiturus, et reprehendat vel iudicet alios, qui cum reverentia birris utuntur et alia veste communi, quae in usu est, anathema sit.

C. XVI. De eodem. — Item ex eodem, c. ultimo³⁸⁾.

II. Pars. Haec autem scripsimus, non abscidentes eos, qui in ecclesia Dei secundum scripturas sanctum propositum continentiae eligunt, sed eos, qui suscipiunt habitum³⁹⁾ eius, et in superbiam efferuntur adversus eos, qui simplicius vivunt⁴⁰⁾. Sed et hos condemnamus, qui se extollunt adversus scripturas et ecclesiasticos canones, et nova introducunt⁴¹⁾ praeccepta. Nos autem et virginitatem cum humilitate admiramur, et continentiam cum castitate et religione⁴²⁾ Deo acceptissimam dicimus, et renunciationem saecularium negotiorum atque actuum cum humilitate⁴³⁾ approbando laudamus, et nuptiarum vinculum⁴⁴⁾, quod secundum castitatem⁴⁵⁾ perdurat, honoramus, et divites cum iustitia et operibus bonis non abiicimus⁴⁶⁾.

C. XVII. Anathematizatur, qui Manichaeorum superstitiones sequitur.

Item ex Concilio Martini Papae⁴⁷⁾.

Si quis presbyter⁴⁸⁾ propter publicam poenitentiam a sacerdote acceptam absque⁴⁹⁾ aliqua necessitate die dominica pro quadam religione ieiunaverit, sicut Manichaei, anathema sit. §. 1. Similiter quia⁵⁰⁾ quod ab apostolis

traditum est canon tenet antiquus, placuit, ut⁴⁸⁾ per omnes dominicas et⁴⁹⁾ per omnes dies paschae usque ad pentecosten non prosternant⁵⁰⁾ se in oratione causa humilitatis, sed recto vultu ad Dominum fungantur orationis officio, quia in his diebus gaudium resurrectionis Domini⁵¹⁾ celebramus. Si quis etiam⁵²⁾ non pro abstinentia⁵³⁾, sed pro execratione escarum⁵⁴⁾ a carne absteineat⁵⁵⁾, placuit sancto concilio, ut praegustet, et sic, si vult abstinere, absteineat. Si autem spernit, ita ut olera cocta cum carnibus non degustet⁵⁶⁾, iste non obediens, nec suspicionem haeresis a se removens, deponatur de ordine clericatus.

DISTINCTIO XXXI.

GRATIANUS.

I. Pars. Tempus quoque, quia nondum⁵⁷⁾ erat institutum, ut sacerdotes continentiam servarent.

Unde Gregorius scribit Petro Subdiacono Siciliae, lib. I. epist. 42.⁵⁸⁾

C. I. Qui castitatem non promisit, ab uxore sua separari non cogatur.

Ante triennium subdiaconi omnium ecclesiarum Siciliae prohibiti fuerant⁵⁹⁾, ut more Romanae ecclesiae nullatenus suis uxoribus miscerentur⁶⁰⁾. Quod mihi durum atque incompetentem videtur, ut, qui usum⁶¹⁾ eiusdem⁶²⁾ continentiae non invenit, neque castitatem ante⁶³⁾ promisit, compellatur a sua uxore separari, atque per hoc (quod absit⁶⁴⁾) deterius cadat. Unde videtur mihi, ut a praesenti die episcopis omnibus dicatur, ut nullum subdiaconum facere praesumant, nisi qui se victurum caste promiserit, quatenus et praeterita mala⁶⁵⁾, quae⁶⁶⁾ per propositum mentis appetita non sunt, violenter non exigantur et futura caute caveantur. §. 1. Qui vero post eandem prohibitionem, quae ante triennium facta est, continenter cum suis uxoribus vixerunt, laudandi atque remunerandi sunt, et ut in bono suo⁶⁷⁾ permaneant exhortandi. §. 2. Eos autem, qui post

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIV. h) Quod pietatis est: Longe fidelius Dionysius: et quod ad se pertinet, non ad pietatem divini cultus informat. Graece est enim: καὶ τὸ ὄσον ἐν' αὐτῷ [al. ἐαυτῷ] πρὸς θεοσέβειαν τὴν προσήκουσαν ἀνάγκη. Subintelligitur autem particula negans, id est, μή, ex superiore membro.

C. XVI. m) Eos, qui: Graece est: τοὺς λαμβάνοντας τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀσκήσεως εἰς ὑπερηγάνειαν κατὰ τῶν ἀπελάσσετον βιοτήτων ἐπαρουμένους ἰε καὶ παρὰ τὰς γραφὰς καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικῶν κειμένων κανόνων ἐς ἀγνοίας; id est: qui ex instituto exercitationis huiusmodi capiunt occasionem sese offerendi, neque extollunt adversus eos, qui simplicius vivunt, et adversus scripturas et ecclesiasticos canones introducunt novitates.

n) Et nuptiarum vinculum: Graeco: καὶ γάμου συνολήσιν ἀμνήν, quae Dionysius vertit: et nuptiarum castum vinculum.

o) Non abiicimus: Post haec verba in concilio ipso proxime sequuntur, quae habentur infra cap. parsimoniam, dist. 41.

C. XVII. p) Presbyter: Sequebatur: vel diaconus. Quae sublata sunt, quoniam absunt a plerisque manuscriptis et originali. Ceterum Burchardus et Ivo similem canonem citant ex concilio Turonensi, atque ita habet: Si quis propter publicam poenitentiam a sacerdote acceptam, aut pro aliqua necessitate etc. In aliquot Gratiani manuscriptis est: si quis praeter publicam poenitentiam a sacerdote acceptam, absque aliqua necessitate, etc. quae optima videtur lectio. Nam in c. 18. concilii Gangrensis, unde hoc videtur Martinus sumsisse, nulla presbyteri sit mentio, sed univarse pronuntiatur, ut sup. ead. c. si quis tanquam: Si quis ob pietatis, quemadmodum putatur, exercitationem, die dominico ieiunet, anathema sit: et verba illa, absque aliqua

necessitate, videntur huc importata ex cap. 19. eiusdem concilii. Neque vero presbyteris huiusmodi poenitentiae more laicorum imponebantur, c. Illud, cum sequent. dist. 50. et c. fin. vers. nec enim. 82. dist. Sed quando in gravissima crimina publice incurrebant, depositi peregrinari iuebantur, c. si quis sacerdos, 39. q. 1., c. sacerdos. de poen. dist. 6.

g) Similiter quia: Hoc sumtum est ex canone ultimo concilii Nicaeni.

r) Non prosternant: In codice Lucensi regio legitur: non prostrati, sed erecto vultu ad dominum fungantur orationis officio.

s) Si quis etiam: Hoc sumtum est ex concilio Ancyrano, c. 13. (al. 14.) et in eo mentio fit presbyteri ac diaconi.

Dist. XXXI. Pars I. a) Nondum: Quod ait hic Gratianus, fuisse tempus, quo nondum erat institutum, ut sacerdotes continentiam servarent, in subdiaconis (nam et hi sacerdotum nomine interdum comprehenduntur, valetque idem sacerdotis nomen, atque in sacris constitutus, ut infra ad initium dist. 33. notaturque in gl. c. 1. q. 1. Qui per pecuniam) locum habere potest. Fuit enim tempus, quum subdiaconi in aliquibus provinciis, ut in Sicilia, continentiae legibus non adstringebantur: quod Gregorii locus, qui solus ad hanc rem confirmandam proxime a Gratiano citabitur, manifeste probat. Diaconis autem et presbyteris in latina ecclesia nunquam fuisse uxoribus, quas ante sacros ordines duxerant, uti, ex canonibus, qui post primum in hac eadem dist. citantur, et aliis multis, praesertim ep. 2. Siricii ad Himerium Tarraconensem, clare demonstratur.

C. I. b) Mala: Vox ista abest a Polycarpo et aliquot vetustis Gratiani codicibus.

Dist. XXX. C. XII. 31) quod eos manducet: Coll. Hisp. — C. XIV. 32) Ivo Decr. p. 8. c. 318. — 33) reliquerit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 34) abest a Coll. Hisp. — 35) et secundum quod: Ib. — 36) deest Ib. — C. XV. 37) Burch. l. 8. c. 63. Ivo Decr. p. 7. c. 61. (ex vers. Dion.) — C. XVI. 38) Ivo Decr. p. 8. c. 321. — 39) simpliciter: Ed. Bas. — 40) introducunt: Edd. coll. o. — 41) religionem: ead. — 42) add.: discessum: Coll. Hisp. — 43) add.: secum: Ib. — C. XVII. 44) Cap. Mart. Brac. c. 57. et 58. — Burch. l. 18. c. 20. Ivo Decr. p. 4. c. 52. (ex conc. Turonico c. 57.) — 45) vel diaconus: add. in Edd. coll. o., pr. Bas. — 46) aut: Coll. Hisp. — 47) et quod — traditum, canon: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. —

traditum: Ed. Bas. — 48) tam: Coll. Hisp. — 49) quam: Ib. — 50) non prostrati, neque humilitati, sed erecto vultu ad Dom. fungantur orationum off.: Ib. — 51) dominicus: Edd. coll. o. — 52) abstinentiae disciplina: Coll. Hisp. — 53) ab esca carniem: Ib. — 54) se abstinet: Ib. — abstinet: Edd. coll. o. — 55) gustet: Ed. Bas.

Dist. XXXI. C. I. 1) Ep. 44. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — Pan. l. 3. c. 69. Polyc. l. 4. t. 31. — 2) fuerunt: Ed. Bas. — 3) niscantur: Ivo. — Edd. coll. o. exc. Bas. — 4) add.: in: Ivo. — Edd. coll. o. — 5) verba: quae — exigantur absunt ab Ed. Bas. — cf. D. 28. c. 1. — 6) abest ab Ivone.

prohibitionem factam se a suis uxoribus continere noluerint, ad sacrum ordinem nolumus promoveri, quia nullus debet ad ministerium altaris accedere, nisi culus castitas ante susceptum ministerium fuerit approbata.

II. Pars. Gratian. *Causa vero huius institutionis munditia sacerdotalis fuit, ut libere cunctis diebus orationi possint vacare. Si enim (ut Paulus⁷⁾ ait) ab uxoribus est cessandum, ut expeditius orationi vacemus, ministris utique altaris, quibus quotidiana necessitas orandi incumbit, nunquam conjugali officio vacare permittitur.*

Unde Beda in comment. super. *Lucam, ad cap. 1. ait* 8):

C. II. *Sacerdotibus semper castitas observanda praecipitur. Sacerdotibus, ut semper altari queant⁹⁾ assistere, semper ab uxoribus continendum, semper¹⁰⁾ castitas observanda praecipitur.*

C. III. *Qui divinis sacramentis inserviunt, continentes esse oportet.*

Item in Concilio Carthaginensi II.¹¹⁾ cap. 2.

Episcopos, presbyteros et diaconos ita¹²⁾ placuit, ut decet sacros antistites ac Dei sacerdotes, nec non et Levitas, vel qui sacramentis divinis inserviunt, continentes esse¹³⁾ in omnibus.

C. IV. *Sacerdotes et Levitae cum uxoribus suis misceri non debent.*

Item Innocentius I. Victricis Rothomag. Episcopo, epist. II. cap. 9.¹⁴⁾

Tenere debet *omnino* ecclesia, ut¹⁵⁾ sacerdotes et Levitae cum uxoribus suis non miscantur¹⁶⁾, quia ministerii quotidiani necessitatibus occupantur. Scriptum est enim¹⁷⁾: *Sancti estote, quoniam et ego sanctus sum, Dominus Deus vester.* Nam si¹⁸⁾ prisca temporibus anno vicis suae de templo Dei sacerdotes non discedebant (sicut de Zacharia legimus)¹⁹⁾, nec domum suam omnino tangebant, quibus utique propter sobolis successionem uxoris²⁰⁾ usus fuerat relaxatus, quia²¹⁾ ex alia tribu et praeterquam²²⁾ ex semine Aaron ad sacerdotium nullus accedere praecipiebatur²³⁾: quanto magis hi sacerdotes vel Levitae pudicitiam ex die ordinationis suae servare²⁴⁾ debent, quibus vel sacerdotium, vel ministerium sine successione est, nec praeterit dies, quae vel a sacrificiis divinis, vel a baptismatis officio vacent?

C. V. P A L E A.

[*Idem ibidem.*]

„Nam²⁵⁾ sicut²⁶⁾ Paulus ad Corinthios²⁶⁾ scribit, dicens: *Abstinete vos ad tempus, ut vacetis orationi, et hoc utique laicis praecipit: multo magis sacerdotes, quibus orandi et sacrificandi iuge sacrificium²⁷⁾ est, semper debebant ab huiusmodi consortio abstinere.*“

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. c) Haec Palea in duobus Vaticanis* (in quibus solis reperitur) est coniuncta cum superiori capite, quemadmodum etiam in epistola Innocentii, et legitur: *Nam si Paulus.* Sed non est mutatum, quoniam est initium capitis.

C. VI. d) Eos: Apud Innocentium, et infr. dist. 82. cap. *Proposuiti*, ubi hoc idem est repetitum, legitur: *neque eos ad sacrificia fas sit admitti, qui exercent vel cum uxore carnale consortium.*

C. VII. e) De coniugio: Sequentem canonem Gratianus restringit ad coniugia sacerdotum, quum tamen in eo damnentur illi, qui omnino nuptias vituperabant, nec volebant aliquem Christianum, etiam laicum, liberis operam

C. VI. *Qui ab uxoribus suis abstinent, ad sacrificia admittantur.*

Idem Bresserto Tolobano Episcopo, epist. III.²⁸⁾ c. 1. Eos²⁹⁾ ad sacrificia fas sit²⁹⁾ admitti, qui vel³⁰⁾ cum uxore non exercent³¹⁾ carnale officium.

C. VII. *Sacerdoti, cui est semper orandum, matrimonio semper est carendum.*

Item Hieronymus contra Iovinianum, lib. I.³²⁾

Si laicus et quicumque fidelis orare non potest, nisi careat officio conjugali, sacerdoti³³⁾, cui semper pro populo offerenda sunt sacrificia, semper orandum est; si semper orandum est, ergo³⁴⁾ semper matrimonio carendum.

Gratian. *Quod autem Manichaeorum causa de coniugio³⁵⁾ sacerdotum illud supra dictum sit, ex Gangrensi Concilio³⁶⁾ apparet, in quo cap. 1. sic statutum legitur:*

C. VIII. *Anathema sit, qui nuptias vituperat.*

Si quis vituperat nuptias, et dormientem cum viro suo fidelem ac religiosam detestatur aut culpabilem aestimat, velut quae regnum Dei introire non possit, anathema sit.

C. IX. *De eodem.*

Item ex eodem, cap. 9.³⁶⁾

Quicumque virginitatem custodiens aut continentiae studens, velut horrescens nuptias³⁷⁾, nec propter hoc, quod bonum et sanctum est, nomen virginitatis assumit, anathema sit.

III. Pars. Gratian. *Potest et aliter intelligi illud, quod in canone apostolorum legitur, ut iste sit sensus capituli: Si quis docet sacerdotem uxorem suam contemnere, non quam uxorem in sacerdotio accepit, sed quam, dum adhuc esset laicus vel in minoribus ordinibus constitutus, sibi copulavit, cum qua continentiam professus est, quum ad sacros ordines ascenderet, quam nullus debet contemnere, hoc est, ab animo et cura sua abicere, quib³⁸⁾ ei necessaria provident. Probatur autem haec interpretatio auctoritate Leonis Papae³⁹⁾, qui epist. XC. cap. 3. scribens Rustico Narbonensi Episcopo ait:*

C. X. *Ministris altaris cum episcopis et presbyteris eadem est lex continentiae.*

Lex continentiae eadem est altaris ministris, quae episcopis atque presbyteris, qui quum essent laici sive lectores, licite et uxores ducere, et filios procreare poterunt; sed quum ad praedictos pervenerunt⁴⁰⁾ gradus, coepit eis non licere quod licuit. Unde, ut⁴¹⁾ de carnali fiat spirituale coniugium, oportet eos nec dimittere uxores, et⁴²⁾ quasi non habeant sic habere, quo et salva sit caritas⁴³⁾, et cessent opera nuptiarum.

C. XI. *Episcopus vel presbyter uxorem propriam a cura sua non abiciat.*

Item Leo IX. f) contra epistolam Nicetae Abbatis.

Omnino confitemur, non licere episcopo, presbytero, dia-

dare. Nec fuit editus proprie contra Manichaeos, sed contra quendam Eustathium, qui hunc errorem cum aliis multis in Armenia disseminaverat. Est autem caput hoc idem cum capite: *si quis nuptias*, sup. dist. 30. sed ex alia versione.

C. XI. f) Leo IX.: Habetur in responsione Humberti* ad libellum Nicetae presbyteri et monachi adversus Latinos editum; quam responsionem quum nomine Leonis IX., cuius erat legatus, scripserit, potest recte nomine ipsius citari, sicut multa ex Ennodii libro nomine Symmachi citata inveniuntur, sup. dist. 17. c. *conclia*, et infr. 40. dist. c. *non nos*. et 81. dist. c. *nemo recte* 8. quaest. 4. c.

Dist. XXXI. C. I. 7) i Cor. c. 7. = C. II. 8) Pan. I. 3. c. 92. — 9) *valeant*: Edd. coll. o. — 10) non legitur ap. Iv. = C. III. 11) hab. A. 390. cf. infr. D. 84. c. 4. — Pan. I. 3. c. 95. Raban. poemt. c. 29. — 12) abest a Böhm. — In Edd. coll. o. hoc modo haec leguntur: *ita ut placuit et decet, sacrosancti antistites aut sacerdotes, aut Levitae.* — 13) add.: *decet*: Ivo. — Edd. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — In Edd. rel.: *debet*: C. IV. 14) scr. A. 404. — Reg. I. 1. c. 88. — Ans. I. 7. c. 134. (144.) Burch. I. 2. c. 118. Ivo Pan. I. 3. c. 94. Decr. p. 6. c. 94. et c. 194. Eadem fere leguntur in Ep. Innoc. ad Exsuperium c. 1. — cf. infr. D. 82. c. 2. — 15) add.: *omnimodo*: Edd. coll. o. — 16) *cohabit*: orig. ap. Constant. — 17) Levit. c. 11. v. 14. — 18) abest ab Edd. coll. o. — 19) Lev. c. 21. v. 12. — 20) *uxoribus*: orig. ap. Constant. — abest ab Ed. Bas. — 21) Num. c. 18. v. 7. — 22) *praeter*: orig. ap. Coust. et Merlin. — 23) *fuerat praecipit*: Coll. Hisp. — Merl. — Ans. Ivo. — *nulli fuerat praecipit*: orig. ap. Coust. — *permittebatur*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 24) *conservare*: Ed. Bas. — C. V. 25) *si*: orig. — *sic*: Ed. Bas. — 26) i Cor. c. 7. v. 5. — 27) *officiam*: orig. — *) et Ed. Bas. = C. VI.

28) scr. A. 405. — Ivo Pan. I. 3. c. 95. infr. D. 82. c. 3. — 29) *est*: Edd. Nor. Par. Lugdd. II. III. Antw. — 30) add.: *etiam*: Edd. Arg. Ven. I. II. Nor. Par. Lugd. I. — 31) *exercent*: Edd. coll. o. = C. VII. 32) Ivo Pan. I. 3. c. 96. — 33) add.: *ergo*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — *vero*: Edd. coll. rel. — 34) abest ab Ed. Bas. = C. VIII. 35) Hab. o. A. 355. — Versio Dionys., quae etiam in sequenti est. — cf. supr. D. 30. c. 12. ex vers. Hisp. = C. IX. 36) supr. D. 30. c. 5. ex vers. Hisp. — Burch. I. 8. c. 61. Ivo Decr. p. 7. c. 79. — 37) add.: *temerat*: orig. — Ivo. = C. X. 38) Ep. 167. (scr. A. 458 vel 459). Ed. Baller. — Reg. I. 1. c. 96. Ans. I. 6. c. 201. Burch. I. 2. c. 114. Ivo Pan. I. 3. c. 106. Decr. p. 6. c. 68. Polyc. I. 4. t. 31. — 39) *pervenerunt*: Coll. Hisp. — 40) add.: *tam*: Edd. coll. o. — *ut id*: Coll. Hisp. — 41) *sed qui habent, sic habere videantur*: Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. Nor. — *licet qui etc.*: Edd. rel. 42) *caritas coniugiorum*: orig. — Ans. Ivo Decr. — Ed. Bas. — *castitas coniug.*: Edd. rel. — Ivo Pan. — in orig. pro sequ.: *cessent leg. cesset*. = C. XI. *) scr. A. 1054. — Ivo Pan. I. 3. c. 115.

cono, *subdiacono* propriam uxorem causa religionis abire a cura sua, scilicet⁴³⁾ ut ei victum et vestitum largiatur⁴⁴⁾, non ut cum illa ex more carnaliter iaceat. Sic⁴⁵⁾ et sanctos apostolos legitimus egisse, B. Paulo apostolo⁴⁶⁾ dicente: *Numquid non habemus?* potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut⁴⁷⁾ fratres Domini et Cephas? Vide insipientem, quia non dixit: numquid non habemus potestatem sororem mulierem⁴⁸⁾ amplectendi? sed: circumducendi, scilicet ut de mercede praedicationis sustentaretur ab eis, nec tamen foret deinceps inter eos carnale coniugium.

Gratian. *Hiuc et illud Gregorii: Presbyter quidam quod require infr. dist. seq. cap. penult. §. 1. Ut igitur ex his auctoritatibus apparet, sacerdotes uxoribus, quas in laicali habitu vel in minoribus ordinibus constituti sibi legitime copularunt, necessaria ministrare, debita vero reddere non valent.*

IV. Pars. §. 2. *Sed obicitur illud Tripartitae historiae⁴⁹⁾, libro II. capite 14.*

C. XII. *Dissuasus Paphnutii Nicaena synodus non constituit, quod presbyteri cum suis uxoribus non dormirent.*

Nicaena synodus corrigere volens hominum vitam in ecclesiis commemorantem, posuit leges, quas canones vocamus, in quorum tractatu videbatur aliquibus introducere legem, ut episcopi, presbyteri, diaconi et subdiaconi^{h)} cum coniugibus, quas ante consecrationem duxerant, non dormirent. Surgens autem *in medio* Paphnutius⁵⁰⁾ confessor contradixit, honorabilis confessus⁵¹⁾ nuptias, et castitatem esse dicens cum propria coniuge concubitum, suasitque⁵²⁾ concilio, ne talem poneret legem, gravem esse asserens causam⁵³⁾, quae in ipsis⁵⁴⁾ aut eorum coniugibus occasio fornicationis existeret. Et haec⁵⁵⁾ quidem Paphnutius (licet nuptiarum esset inexpertus) exposuit, synodusque laudavit sententiam eius, et nihil ex hac parte sancivit, sed hoc in uniuersumque voluntate, non in necessitate dimisit.

C. XIII. *Non in perpetuum, sed tempore oblationis a complexu suarum uxorum sacerdotes abstanteant.*
Item Synodus VI., cap. 13.⁵⁶⁾

Quoniamⁱ⁾ in Romani ordine canonis esse cognovimus traditum, eos, qui ordinati⁵⁷⁾ sunt diaconi vel presbyteri, *debere* confiteri, quod iam suis⁵⁸⁾ non copulenter uxoribus: nos antiquum sequentes canonem apostolicae diligentiae et constitutiones⁵⁹⁾, sacrorum virorum legales nuptias amodo valere volumus, nullo modo cum uxoribus suis eorum connubia dissolventes, aut privantes eos familiaritate ad invicem in tempore opportuno. Quicumque ergo diligens⁶⁰⁾ inventus fuerit in subdiaconali ordinatione, aut diaconali, aut sacerdotali, hic⁶¹⁾ nullo modo prohibeatur ad talem ascendere gradum pro uxoris suae *legitimae* cohabitatione; nec etiam⁶²⁾ tempore ordinationis suae profiteri⁶³⁾ cogatur, quod abstinere debeat a legalis⁶⁴⁾ *propriae* uxoris familiaritate. *Item infra: §. 1. Oportet eos, qui altari ministrant, in tempore oblationis sanctorum continententes esse in omnibus, ut a Deo possint consequi quae*

simpliciter⁶⁵⁾ postulant. §. 2. Si quis igitur⁶⁶⁾ praesumerit contra apostolicos canones aliquos presbyterorum et diaconorum privare contactu⁶⁷⁾ et communione legalis uxoris⁶⁸⁾, deponatur. §. 3. Similiter et presbyter aut diaconus, qui religionis causa uxorem suam expellit, excommunicatur; si vero in hoc permanserit, deponatur.

Gratian. *Hoc autem ex loco intelligendum est. Orientalis enim ecclesia, cui VI. synodus regulam vivendi praescripsit, votum castitatis in ministris altaris non suscepit.*

Unde Stephanus Papa IV.⁶⁹⁾ ait in I. actione Synodi, ob ipso in basilica Lateranensi congregatae:

C. XIV. *Occidentalis, non orientalis ecclesia castitatis obtulit votum.*

V. Pars. Aliter se orientalia traditio habet ecclesiarum, aliter huius sanctae Romanae ecclesiae. Nam earum sacerdotes, diaconi atque⁷⁰⁾ subdiaconi matrimonio^{k)} copulantur; istius autem ecclesiae vel occidentalis nullus sacerdotum a subdiacono usque ad episcopum licentiam habet coniugium sortiendi.

VI. Pars. Gratian. *Similiter et capitulum Nicolai ex loco consideratur, quia gens Bulgarorum noviter ad fidem conversa propositum sacrae religionis ex integro assumere nondum didicerat. §. 1. Quod autem in c. VI. synodi⁷¹⁾ presbyteri non legitimis nuptiis detentus punitur, non legales nuptias secundas intelligendae sunt, a quibus auctoritate canonica sacerdos quilibet debet esse immunis. Illud autem Gangrensis concilii⁷²⁾: Si quis discernit presbyterum coniugatum, etc. similiter intelligendum est vel localiter traditum, vel coniugatum ab ea appellatum, quam ante tempus ordinationis suae duxerat. §. 2. Illud quoque Martini Papae⁷³⁾: Si subdiaconus secundam duxerit uxorem, non dissimiliter intelligendum est. Primam enim uxorem ante subdiaconatum habere permittitur, qua defuncta vel castitatem professam promovetur iste ad subdiaconatum. Promotus autem, si secundas desideraverit nuptias, sententia Martini Papae subiacebit.*

DISTINCTIO XXXII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Servanda est ergo continentia ab omnibus in sacris ordinibus constitutis.*

Unde Leo Papa¹⁾ ad Anastasium episc. LXXXII. cap. 3. et 4. ait:

C. I. *Neque etiam subdiaconis connubium conceditur.*

Omnium²⁾ sacerdotum tam excellens est electio, ut haec, quae in aliis membris ecclesiae vacant a culpa, in illis tamen habeantur illicita. Nam quum³⁾ extra clericorum ordinem constitutis nuptiarum societati et procreationi filiorum studere sit liberum⁴⁾, ad exhibendam tamen perfectae continentiae puritatem nec subdiaconis quidem connubium carnale conceditur, ut et qui habent sint tanquam non habentes, et qui non habent permanent singulares⁵⁾. Quod si in hoc ordine, qui quartus est⁶⁾ a capite, dignum

NOTATIONES CORRECTORUM.

nonne. et 9. q. 3. c. aliorum. Ac supra dist. 22. nomine Nicolai citatur caput: omnes, quod habetur in oratione Petri Damiani.

g) Numquid non habemus: Varias sunt huius loci interpretationes, quod inter alios B. Hieronymus in 1. libro contra Iovinianum ostendit.

C. XII. h) Et subdiaconi: In aliquot vetustis codicibus et in originali Socratis non sunt duae istae voces. Sozomenus tamen lib. 1. cap. 22. habet tam graeco, quam in latina veteri et nova versione, ut etiam Nicephorus.

C. XIII. i) Quoniam: Graeco sic habetur: επειδή εν τη βασιλει εκκλησιε εν ταυτη κανονος παραδεδοθαι διεγγνω-

μεν, id est: Quoniam in Romana ecclesia loco canonis traditum esse cognovimus, etc. Hanc vero ecclesiae Romanae traditionem non solum B. Hieronymus contra Iovinianum, Humbertus supra citatus, et alii latini scriptores defendunt, sed etiam Balsamon in explanatione huius canonis satis aperte probat. Verum de omnibus huiusmodi canonibus, qui VI. synodo adscribuntur, quid sit sciendum, ad c. habeo librum dist. 16. satis explicatum fuit.

C. XIV. k) Matrimonio: Id est, possunt simul esse in sacris ordinibus et matrimonio iuncti. Nam neque illis, postquam ad sacros ordines ascendissent, licebat contrahere matrimonium.

Dist. XXXI. C. XI. 43) sed: Edd. coll. o. — 44) add.: sed: ib. — 45) sicut et: ib. — sicut: Ed. Bas. — 46) i Cor. c. 9. — 47) frater Domini Iacobus: Ed. Bas. — sicut et frater Domini: Edd. coll. rel. — 48) mulieris: Ed. Arg. — C. XII. 49) cf. Socr. l. 1. c. 11. Sozem. l. 1. c. 23. — Ivo Pan. l. 3. c. 85. — 50) Paphnutius: Edd. coll. o. pr. Bas., quae habet: Paphnutius. — 51) add.: est: Ed. Bas. — 52) suasit utque: Edd. coll. o. exc. Bas. — 53) legem: Ed. Bas. — 54) aut ipsi — conjugibus: Edd. coll. o. — 55) hoc: Edd. coll. o. — C. XIII. 56) Imo c. 13. synod. quinisext. hab. A. 693. — Ivo Pan. l. 3. c. 86. — 57) ordinandi: (μελλοντας δευοδοθαι): orig. — 58) abest ab Ed. Bas. — 59) constitutis: Ivo. — 60) dignus (δξιος): orig. — Ivo. — 61) hi — prohibentur: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — 62) abest ab Ed. Bas. — 63) add.: castitatem: ib. Lugdd. II. III. Antw. — 64) legali: Ed. Bas. — Bohm. — 65) simpliciter: Edd. coll. o. pr. Arg.

Bas. — 66) ergo: Ed. Bas. — 67) contractu: Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. — 68) add.: suae: Edd. coll. o. — C. XIV. 69) In conc. Lat., hab. A. 769., haec non leguntur, licet etiam ab Ivone Pan. l. 3. c. 84. ex cap. 4. act. 1. allegentur. Nobis quidem de Stephano IX. sciendum videtur, quem de coelatu sacerdotum Rom. eccl. (fortassis in conc. Rom. h. A. 1058. culus fragm. est apud Mansium) nonnulla sanxisse, testatur Petrus Damiani et post illum in Chron. Bertholdus Const. — 70) aut: Edd. coll. o. pr. Bas. — 71) supr. D. 28. c. 16. — 72) ib. c. 15. — 73) infr. D. 34. c. 17.

Dist. XXXII. C. I. 1) Ep. 14. (scr. 446.) Ed. Haller. — Ans. l. 7. c. 147. Burch. l. 1. c. 5. l. 2. c. 148. Ivo Pan. l. 3. c. 100. Decr. p. 5. c. 59. p. 6. c. 98. et 221. — 2) abest ab orig. — 3) quum enim: Edd. coll. o. — 4) add.: arbitrium: Coll. Hisp. — Ans. Ivo. — 5) add.: et (vel: Ed. Bas.) inapti: Edd. coll. o. exc. Nov. — 6) existat: Edd. coll. o.

est custodiri, quanto magis in primo, vel in secundo tertio servandum est, ne aut levitico ministerio, aut presbyterali honore, aut episcopali excellentia quisquam idoneus aestimetur, qui se a voluptate uxoria nec dum frenasse detegitur.

C. II. PALEA.

Item Gregorius Leoni Episcopo Catinensi, lib. III. epist. 34. 10)

Multorum relatione comperimus, hanc apud vos olim consuetudinem tenuisse, ut subdiaconi suis licite miscerentur uxoris. Quod ne denuo quisquam praesumeret, a Servodei sedis nostrae diacono ex auctoritate nostri decessoris est isto modo prohibitum, ut eodem tempore ii, qui iam uxoris fuerant copulati, unum e duobus eligerent, id est, aut a suis uxoris abstinere, aut certe ministrare nulla ratione praesumerent. Et quantum dicitur, Speciosus tunc subdiaconus pro hac re ab administratione se suspendit officio, et usque in obitus sui tempore notarii quidem gessit officium, et a ministerio, quod subdiaconum oportuerat exhibere, cessavit. Et post aliqua: §. 1. De cetero vero fraternitas tua sit omnino sollicita, ut quos ad officium contigerit promovere, hoc quam maxime diligenter inspiciat, ne si uxores habent, miscendi se cum eis licentia potiantur, sed ad similitudinem sedis apostolicae eos cuncta observare sua nihilominus districtione constituat.

C. III. Extra sacros ordines constituti ducant uxores et ab ecclesia stipendia accipiant.

Item Gregorius Augustino Anglorum Episcopo, cap. 2. ad secundam interrogationem 19).

Si qui vero sunt clerici extra sacros ordines constituti, qui se continere non possunt, sortiri uxores debeant, et stipendia sua exterius accipere, quia et de eisdem Patribus, de quibus praefati sumus, novimus scriptum, quod dividebatur singulis, prout cuique opus erat. De eorum ergo stipendio cogitandum atque providendum est, et sub ecclesiastica regula sunt tenendi, ut bonis moribus vivant, et canendis psalmis invigilent, et ab omnibus illicitis cor et linguam et corpus Deo auctore conservent.

C. IV. Subdiacono uxorem ducere non licet.

Item Nicolaus Papa [I.] Odoni Viennensi Archiepiscopo 21).

De illo clerico Alverico nomine, quem per ordines ecclesiasticos usque ad subdiaconatum caste vixisse dicitis, cur vestra auctoritate uxorem duxerit, miramur, eo quod nulli unquam (exceptis illis, quibus ecclesiastica regula habere permittit) uxorem ducendi licentiam damus.

C. V. Non audiat missa presbyteri concubinam habentis.

Item Nicolaus Papa [II.] omnibus Episcopis 27).

II. Pars. Nullus missam audiat presbyteri, quem scit concubinam indubitanter habere aut subintroductam mulierem. Unde etiam ipsa sancta synodus hoc capitulum sub excommunicatione statuit, dicens: Quicumque sacerdotum et diaconorum etc., sicut in subsequenti cap. Alexandri II. continetur 28).

C. VI. Non est audienda missa presbyteri, qui concubinam habet.

Item Alexander II. 29)

Praeter hoc autem praecipiendo mandamus, ut nullus missam audiat presbyteri, quem scit concubinam habere indubitanter vel subintroductam mulierem. Unde etiam sancta synodus hoc capitulum sub excommunicatione statuit, dicens: §. 1. Quicumque sacerdos, diaconus, subdiaconus post constitutum beatae memoriae praedecessoris nostri sanctissimi Papae Leonis ac Nicolai de castitate clericorum, concubinam palam duxerit, vel ductam non reliquerit, ex parte omnipotentis Dei et auctoritate beatorum apostolorum Petri et Pauli praecipimus et omnino contradicimus, ut missas non cantet, nec evangelium aut epistolam ad missam legat, neque in presbyterio ad divina officia cum his, qui praefatae constitutioni obedientes fuerint, maneat, neque partem ab ecclesia suscipiat. §. 2. Praecipientes etiam statuimus, ut hi praedictorum ordinum, qui eisdem praedecessoribus nostris obedientes castitatem servaverint, iuxta ecclesias, quibus ordinati sunt, (sicut oportet religiosos clericos) simul manducant et dormiant, et quicquid eis ab ecclesiis competit, communiter habeant. Et rogantes monemus, ut ad apostolicam, communem scilicet vitam summo opere pervenire studeant, quatenus perfectionem cum his consecuti, qui centesimo fructu ditantur, in coelesti patria mereantur ascribi. Deinde, ut decimae et primitiae seu oblationes vivorum et mortuorum ecclesiis Dei fideliter reddantur a laicis, et ut in dispositione episcoporum sint, quas qui retinuerint, a sanctae ecclesiae communionem separentur.

III. Pars. Gratian. Verum principia harum auctoritatum contrae videntur Hieronymo et Augustino et ceteris, qui Christi sacramenta neque in bono, neque in malo homine fugienda ostendunt, sicut subsequens causa simoniacorum plenius demonstrat. Sed Urbanus II. in epist. destinata praeposito S. Iventii hanc contrarietatem determinat dicens:

§. 1. Ad hoc vero, quod subiungitur in eadem epistola, id est, utrum sit utendum ordinationibus et reliquis sacramentis a criminosis exhibitis, ut ab adulteris vel sanctionum violatoribus vel huiusmodi ad hoc, inquam,

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XXXII. C. I. a) Uxoriam: Sic emendatum est ex epistola Leonis et ceteris collectoribus, praeterquam Ivone in p. 6. c. 98. nam ibi est, ut antea apud Gratianum: luxuriae. Ex isto autem epistolae loco ostenditur, eo quoque tempore in multis ecclesiis eam fuisse consuetudinem, ut subdiaconi a propriis uxoris abstinere. Quod tamen ante B. Gregorium non erat generatum omnibus ecclesiis praecipuum, quippe quum in Sicilia aliter observaretur, c. nullum, sup. dist. 28. et c. ante triennium, dist. 31.

C. V. b) Sicut in subsequenti: Haec clausula est Gratiani omittentis referre ex capite Nicolai ea, quae proxime ex Alexandro relaturus erat. Sunt enim eadem verba. Nam Nicolaus II. in epist. quae exstat, omnibus episcopis catholicis scripsit, se in concilio, quod Romae habuit CXIII. episcoporum, hunc canonem edidisse, quem

postea Alexander II. (ut ipse etiam testatur in epist. manuscripta) in concilio a se habito iisdem verbis repetivit. Quare in Panormia appellatur decretum Nicolai iunioris et Alexandri.

C. VI. c) Et rogantes: Haec usque ad vets. deinde, addita sunt ex epistola manuscripta Alexandri, quorum aliqua etiam sunt in concilio Nicolai, in quo est praetera sequens versic. deinde, qui in epist. Alexandri non est.

Pars III. d) Ad hoc: Hinc usque ad finem capituli omnia accepta sunt ex epistola Urbani II. [Lucio] praeposito S. Iventii apud Ticinum, quae habetur in vetusto codice bibliothecae Vaticanae, cuius epistolae initium et magna pars habetur infra, c. salvator. 1. q. 3. atque in aliquot vetustis Gratiani codicibus est caput distinctum cum rubrica: De eodem.

Dist. XXXII. C. I. 7) abest ab orig. et Ans. et Iv. — 6) extimetur: Edd. coll. o. — 9) refrenasse: ead. — C. II. 10) Ep. 36. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 148. Polyc. l. 4. t. 31. — cf. infr. c. 27. q. 3. c. 20. — 11) cognovimus: Ed. Bas. — 12) miscantur: Edd. coll. o. — 13) coniugibus: orig. — Ans. — 14) praesumat: Ed. Bas. — 15) obitum sui temporis: Edd. coll. o. exc. Bas. in qua tamen pro: tempus, leg.: tempora. — 16) ab hoc off. venore: Ed. Bas. — 17) habeant: ib. — 18) distinctione: ib. — C. III. 19) Ep. 64. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. cf. not. ad c. 1. D. 5. — Ivo Pan. l. 3. c. 106. Decr. p. 6. c. 86. — 20) Act. Ap. c. 2. — 21) dividebant singulis: Edd. coll. o. — 22) quoque: Ivo. — 23) add.: et: Edd. coll. o. — C. IV. 24) Ep. I. ad Adonem Vienn. (scr. A. 864.) — Ivo p. 6. c. 119. — 25) Alvero: orig. ap. Mansi T. 15. — Ivo. — Ed. Arg. Ven. I. II. Nor. — Alvero: Böhm. — 26) habendi: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. V. 27) in conc. Rom. (h. A. 1059.)

c. 8. — Ans. l. 8. c. 40. — Ap. Ivonem Pan. l. 3. c. 135. hinc cap. inscr.: Decreta Nicolai iunioris et Alexandri. — 28) add.: dicens omnibus Epp.: Ed. Bas. — C. VI. 29) in conc. Rom. h. A. 1068. c. 2. 4. 5. — Ivo Pan. l. 3. c. 125. l. 6. c. 142. — 30) a capite: orig. ap. Mansi. — 31) constituit: Ed. Bas. — 32) sacerdotum: Edd. coll. o. — 33) abest ab orig. — 34) sancti: Edd. coll. o. — Inuit canonis auctor constituta Leonis IX. in conc. Rom. — 35) aut orig. — Ed. Bas. — 36) abest ab orig. — praecipimus App.: Edd. coll. o. — 37) add.: legat: Ed. Bas. — 38) dicit: ib. — 39) add.: hoc: Edd. coll. o. — 40) abest ab orig. — 41) Matth. c. 13. — 42) add.: ipse: Edd. coll. o. — 43) si: Ed. Bas. — 44) demonstrant: Edd. coll. o. — 45) Ep. Urbani (17. ap. Mansi) ad Lucium Praep. S. Iventii ap. Ticinum. — 46) Vincentii: Edd. Bas. Arg. Lugd. — Innocentii: Edd. coll. o.

ita respondemus: Si schismate vel haeresi ab ecclesia non separantur, eorundem ordinationes et reliqua sacramenta sancta et veneranda non negamus, sequentes B. Augustinum⁴⁷⁾, qui super Ioannem de huiusmodi tam copiose quam veraciter disserit. Ait enim: *Baptizat servus bonus, sive servus malus: non sciat se ille, qui baptizatur, baptizari, nisi ab illo, qui sibi tenuit baptizandi potestatem.* Et paulo post: *Non horreat columba ministerium malorum, respiciat Domini potestatem.* Et infra: §. 2. Attamen decessores nostri Nicolaus et Gregorius a missis sacerdotum, quos tales revera esse constiterit, fideles abstinere decreverunt, ut et peccandi licentiam ceteris auferrent, et huiusmodi ad dignae poenitentiae lamenta revocarent. Scribit hoc praedecessor noster Gregorius⁴⁸⁾ Rudolpho *duci Sueriae* et Bertulpho duci *Carentanorum* inter cetera: *Officium simoniacorum et in fornicatione iacentium scienter nullo modo recipiatis, et quantum potestis tales a sanctis ministeriis⁴⁹⁾, ut⁵⁰⁾ oportuerit, prohibeatis, etc.* §. 4. Porro ad haec, quae tibi syllogistice in eadem epistola obiciuntur, id est, si corpus et sanguis Christi non sunt, et alia, quae praediximus, proprias⁵¹⁾ non habent virtutis dignitates, quid agentibus obsunt? quod si habent, cur spernuntur, si⁵²⁾ ab indigno praesumuntur? Ad haec, inquam, ita respondemus: proprias quidem habent virtutis⁵³⁾ dignitates, ut praefatus Augustinus ait super Ioannem contra Donatistas; sed agentibus vel suscipientibus eadem sacramenta contra praefatorum Pontificum instituta, (nisi forte sola morte interveniente, utpote ne sine baptismo vel communione quilibet humanis rebus excedat), eis, inquam, in tantum obsunt, ut vere⁵⁴⁾ idololatrae sint, quum talibus et ordinationum, et sacramentorum confectio, et aliter quam praemissum est scienter susceptio vehementer a sanctis canonibus prohibeantur. Ait enim Samuel⁵⁵⁾ propheta: *Quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriae nolle acquiescere.* Haec de malis catholicis, qui intra ecclesiam sunt. §. 4. Ceterum schismaticorum et haereticorum sacramenta, quoniam extra ecclesiam sunt, iuxta sanctorum Patrum traditiones, scilicet Pelagii, Gregorii, Cypriani, Augustini et Hieronymi, formam quidem sacramentorum, non autem virtutis effectum habere profitemur, nisi quum ipsi vel eorum sacramentis iniuncti per manus impositionem ad catholicam redierint unitatem. Sciendum vero, quod canones apostolorum⁵⁶⁾ (quorum auctoritate orientalis et ex parte Romana utitur ecclesia), et insignis Cyprianus martyr, et LXXX. episcopi cum eodem baptisma haereticorum lavacrum diaboli appellant. Stephanus vero et Cornelius martyres et Pontifices Romani, et venerabilis Augustinus in libro de baptismo, eundem Cyprianum et praefatos episcopos ob hanc causam vehementer redarguunt, affirmantes baptismum sive ab haeretico sive schismatico ecclesiastico more celebratum ratum esse; et merito, quia alia in baptismo, et alia in reliquis sacramentis consideratio est, quippe quum et ordine prior, et necessarius sit. Subito enim morituro prius baptismo, quam domici corporis communione vel aliis sacramentis consulitur, et dum forte catholicus non invenitur, satius⁵⁷⁾ est ab haeretico baptismi sacramentum sumere, quam in aeternum perire. Et hanc sententiam praescriptorum Pontificum Cornelii, Stephani et Augustini, secuti sunt Innocentius⁵⁸⁾,

Siricius⁵⁹⁾, Leo⁶⁰⁾, Anastasius⁶¹⁾ et M. Gregorius⁶²⁾ et omnis catholica ecclesia.

IV. Pars. §. 5. *Prohibentur ergo de manibus talium sacerdotum sacramenta suscipi, non quin sint vera quantum ad formam et effectum, sed quia, dum huiusmodi sacerdotes se a populo contemptos viderint, rubore verecundiae facilius ad poenitentiam provocentur.*

C. VII. *Qui uxorem ducere voluerit, ante ordinem subdiaconatus hoc faciat.*

Item ex VI. Synodo⁶³⁾, cap. 6.

Si quis eorum, qui ad clerum accedunt, voluerit nuptiali iure mulieri copulari, hoc ante ordinem⁶⁴⁾ subdiaconatus faciat.

C. VIII. *Lectores aut uxores ducant, aut continentiam profiteantur.*

Item ex Concil. Carthag. III. cap. 19.⁶⁵⁾

Lectores quum ad annos pubertatis venerint⁶⁶⁾, cogantur aut uxores ducere, aut continentiam profiteri.

C. IX. *Subdiaconos continentiam servare oportet.*

Item Gregorius Bonifacio Episcopo Regno, lib. III. epist. 5.⁶⁷⁾

Subdiaconis tuis hoc, quod de Siculis⁶⁸⁾ statuimus, decernimus observari, nec illam definitionem nostram cuiusquam sinas contumacia aut temeritate corrumpi.

C. X. *Beneficio et officio careant, qui post diaconatum uxoribus vacant.*

Item Urbanus II. in Synodo apud Melphiam, cap. 12.⁶⁹⁾

Eos, qui post subdiaconatum⁷⁰⁾ uxoribus vacare volunt, ab omni sacro ordine removemus, officioque atque beneficio ecclesiae carere decernimus. Quod si ab episcopo communiti non se correxerint, principibus indulgentiam licentiam, ut eorum feminas mancipent servituti. Si vero episcopi consenserint eorum pravitatibus, ipsi⁷⁰⁾ officii interdictione mulcentur.

C. XI. *Excludendi sunt a suorum graduum dignitate subdiaconi, et deinceps, si continentem esse nolunt.*

Item⁷¹⁾ Dominico Patriarchae Grandeni⁷²⁾.

Erubescant impii, et aperte intelligant iudicio Spiritus sancti eos, qui in sacris ordinibus⁷³⁾, presbyteratu, diaconatu, subdiaconatu sunt positi, nisi mulieres abiecerint et caste vixerint, excludendos ab omni⁷⁴⁾ eorundem graduum dignitate. De manifestis quidem loquimur: secretorum autem et cognitor Deus, et iudex est.

Idem in Melphensi Synodo praesidens dixit, cap. 3.⁷⁴⁾

C. XII. *Ad sacros ordines non accedat, nisi virgo, aut probatae castitatis.*

Nemo ad sacrum ordinem permittatur accedere, nisi aut virgo, aut probatae⁷⁵⁾ castitatis, et qui usque ad subdiaconatum unicam et virginem uxorem habuerit⁷⁶⁾.

C. XIII. *In tribus gradibus constituti etiam ab uxoribus abstineant.*

Item in Concilio Carthaginensi V., c. 3.⁷⁶⁾

Placuit episcopos, presbyteros, diaconos⁷⁷⁾ secundum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. X. e) Subdiaconatum: Antea*) legebatur: *diaconatum*. Sed emendatum est ex aliquot vetustis Gratiani exemplaribus, et ex ipso concilio, cuius unum exemplar est in bibliotheca Vaticana, et alterum missum est et Galia. Diaconis enim nuaquam in latina ecclesia legitur permissum fuisse coniugium, aut usum ipsius, quos Siricius et Innocentius semper eadem continentiae lege cum episcopis et presbyteris coniunxerunt. Subdiaconis quoque

post B. Gregorium et prohibitionem illam, quae continentur in c. *ante triennium*, sup. dist. 31. eadem lex fuit constituta, quam Urbanus II. hic innovandam statuit.

C. XIII. f) Diaconos: Sequebatur: *subdiaconos*: quae vox sublata est, quoniam abest ab originali, et ab Africano, cap. 37. et a Carthaginensi graeco, cap. 71. et dist. 84. c. *quum de quorundam*: quamvis habeatur in Carthaginensi, codicis canonum c. 5.

Dist. XXXII. C. VI. 47) Tract. 5. ad c. 1. — 48) Lib. 2. Reg. ep. 45. — verba asteriscis inclusa abeunt ab orig. ap. Mausi. — 49) *mysteris*: orig. — 50) *ubi*: Edd. coll. o. — *et, si*: orig. — 51) *suae virtutis effectum non habeant*: Edd. coll. o. — 52) *scubi*: orig. — 53) *virtutes et*: Edd. coll. o. — 54) *veri*: orig. — Ed. Bas. — 55) 1 Reg. c. 15. — 56) *can. 45. 46. 47. — 57) sanctius*: Edd. coll. o. — 58) *Ep. ad Vitorium c. 15. — 59) Ep. ad Mimerium c. 1. — 60) Ep. ad Rusticum Narh. c. 16. — 61) Ep. ad Anast. Aug. c. 7. et 8. — 62) Dialog. 1. 2. c. 13. — C. VII. 63) Ex syn. quinisexta h. A. 692. Pan. 1. 3. c. 102. — cf. 1. 1. X. t. 14. c. 9. (Innoc. III.) — 64) *ordinationem*: Edd. coll. o. — C. VIII. 65) h. A. 397. — Ans. 1. 7. c. 61. et 152. Pan. 1. 3. c. 111. — 66) *veniunt*: Edd. coll. o.*

— C. IX. 67) Ep. 5. (scr. A. 594.) 1. 4. Ed. Maur. — Pan. 1. 8. c. 90. — 68) *singulis*: Ivo. — Edd. coll. o. — C. X. 69) hab. A. 1089. — Pan. 1. 3. c. 101. — *) excepta tamen Ed. Arg. — 70) *ipsius*: Edd. coll. o. — C. XI. 71) *Idem*: Böhm. — Rectius tamen, ut videtur, a concillorum collectoribus post Labbeum Alexandro II. haec tribuuntur, cuius temporibus Dominicus vixit. — Ivo Pan. 1. 3. c. 103. — cf. 1. 1. X. t. 14. c. 9. ubi eadem Urbani II. nomine profertur. — 72) *Grandeni*: Böhm. — *Gangrensi*: Ed. Bas. — 73) *tribus sacris gradibus*: Ivo. — Edd. coll. o. — C. XII. 74) hab. A. 1089. — Pan. 1. 3. c. 104. — 1. 1. X. t. 14. c. 9. Ap. Iv. et in Edd. coll. o. laudatur conc. *Meldense*. — 75) *habuit*: Ed. Bas. — C. XIII. 76) hab. A. 401. — Pan. 1. 3. c. 105. — 77) *add. subdiaconos*: Edd. coll. o.

priora statuta⁸⁾ etiam ab uxoribus abstinere: quod nisi fecerint, ab ecclesiastico removeantur officio, ceteros vero clericos ad hoc non cogi, sed secundum uniuscuiusque ecclesiae⁹⁾ consuetudinem observari debere.

C. XIV. *In minoribus ordinibus constituti uxorem ducant, nisi voto aut religioso habitu prohibeantur.*

Item Leo IX. contra epistolam Nicetae Abbatis⁷⁹⁾.

Seriatim et aperte prosequemur, quid sancta Romana ecclesia in⁸⁰⁾ gradibus clericorum agat⁸¹⁾. Clericos tantum⁸²⁾ ostiarios, lectores, exorcistas, acolythos, si extra votum et habitum monachi inveniuntur et continentiam profiteri noluerint, uxorem ducere virginem cum benedictione sacerdotali permittit⁸³⁾, non autem viduam ad repudiatam, quia propter hoc deinceps nec ad subdiaconatum provehi poterunt, quia nec laicus non⁸⁴⁾ virginem sortitus uxorem aut bigamus ad clericatum potest ascendere. Quod⁸⁵⁾ si quis ex praefatis ordinibus desiderat ad subdiaconatum ascendere, nequibit⁸⁶⁾ hoc sine consensu uxoris suae, ut fiat de carnali deinceps spirituale coniugium, nemine eos⁸⁷⁾ ad hoc⁸⁸⁾ cogente. Neque permittitur postea uxor iungi eidem marito suo carnaliter, nec cuiquam nubere in vita aut post mortem illius.

C. XV. *Non liceat clericis alterius sectae uxorem accipere.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, cap. 14.⁸⁹⁾

Quoniam in quibusdam provinciis concessum est lectoribus et psalmistis uxores ducere, statuit sancta synodus, non licere cuiquam ex his accipere sectae alterius uxorem.

C. XVI. *Non habitent cum clericis mulieres, nisi quae naturalis foedere omnem suspicionem excludunt.*

Item in Nicaeno Concilio, c. 3.⁸⁷⁾

V. Pars. Interdixit per omnia sancta⁸⁹⁾ synodus, non episcopo, non presbytero, non diacono⁹⁰⁾, vel alicui omnino, qui in clero est, licere subintroductam habere mulierem, nisi forte aut⁹¹⁾ matrem, aut sororem, aut amitam, aut etiam⁹²⁾ eas idoneas⁹³⁾ personas, quae fugiant⁹⁴⁾ suspensiones.

C. XVII. P A L E A.

*Item Hieronymus⁹⁵⁾ ad Nepotianum de vita clericorum, et alibi.**

Hospitulum¹⁾ tuum aut raro, aut nunquam mulierum pedes terant. §. 1. Quia non potest²⁾ toto corde cum Deo habitare, qui feminarum accessibus copulatur. §. 2. Femina³⁾ conscientiam secum pariter habitantis exurit. §. 3. Nunquam de formis mulierum dispuet. §. 4. Feminae nomen tuum⁴⁾ noverint, vultum⁵⁾ nesciant. §. 5. Feminam, quam bene verideris conversantem, mente dilige, non cor-

porali frequentia⁶⁾. §. 6. Si bonum est mulierem non tangere, malum est ergo tangere.⁶⁾

C. XVIII. *Presbyter uxorem suam quasi sororem diligit et quasi hostem fugiat.*

Item Gregorius in Dialog. lib. IV. cap. 2.⁹²⁾

Presbyter quidam sibi commissam regebat ecclesiam cum magno timore Domini, qui ex tempore accepti ordinis presbyteram suam ut sororem diligens, sed quasi hostem cavens, ad se propius accedere non sinebat, eamque sibi appropinquare nulla occasione permittens⁹⁴⁾, ab ea sibi communionem funditus familiaritatis abscedit⁹⁵⁾.

Gratianus. *Presbyteram vero quam debeamus accipere, Laodicense Concilium, c. 11.⁹⁶⁾ ostendit, dicens:*

C. XIX. *Viduae vel seniores presbyterae appellantur.*

Mulieres⁹⁷⁾, quae apud Graecos presbyterae appellantur, apud nos⁹⁷⁾ viduae, seniores, univiras et matricuriae⁹⁸⁾ appellantur, in ecclesia tanquam ordiatae constituti non debere.

DISTINCTIO XXXIII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Ecce, quod in sacris ordinibus constituti uxores habere non possunt, vel si bigami aliqui fuerint inventi, ad sacros ordines ascendere non valent. Sed quaeritur, si quis praeter uxorem concubinam habuerit, utrum in sacerdotem promoveri valeat? Talis a sacris ordinibus auctoritate canonum Apostolorum¹⁾ prohibetur, in quibus cap. 17. sic statutum legitur:*

C. I. *Secundis nuptiis post baptismum copulatus, aut concubinam habens, ad sacrum ordinem conscendere non valet.*

Si quis post acceptum baptismum²⁾ secundis nuptiis fuerit copulatus aut concubinam habuerit, non potest fieri³⁾ episcopus, non presbyter, aut diaconus, aut prorsus⁴⁾ eorum, qui ministerio⁴⁾ sacro deserviunt.

Gratian. *Deservientes sacro ministerio intelliguntur subdiaconi, qui calicem diacono offerunt, et acolythi, qui cum cereis diaconos praecedunt, unde et ceriferarii dicuntur, qui etiam vinum et aquam praeparando calici subministrant. Concubina intelligenda est praeter uxorem, ut iste sit sensus capituli: Si quis post acceptum sacrum baptismum secundis nuptiis fuerit copulatus, aut concubinam duxerit: distinguendum est, antequam uxorem duxerit, sive post mortem uxoris. Unde B. Gregorius⁵⁾ ait⁵⁾:*

C. II. *Duarum matronarum maritus post baptismum clericus non ordinetur.*

Maritum duarum post baptismum matronarum clericum non

NOTATIONES CORRECTORUM.

g) Secundum priora statuta: Graece est: *κατὰ τοὺς ἰδίους ὄρους*, et Balsamon interpretatur: *tempore vicis suae*, quod ab originali sententia alienum est.

C. XVI. h) Aut etiam: Graece est: *ἢ ἢ μόνῃ πρόσωπα πάσαν ὑπόψιν διαπέφυγεν*, id est: *vel eas tantum personas, quae omnem fugerint suspensionem.*

C. XVII. i) Hospitulum: Caput hoc habetur in multis manuscriptis, et sine Paleae nomine. Est autem collectum ex variis B. Hieronymi locis, in quibus de vitanda mulierum consuetudine agitur.

k) Non potest: In epistola ad Oceanum, quae non putatur esse B. Hieronymi, legitur: *Mihi crede, non toto corde cum Domino habitare, etc.*

l) Femina: Ibidem paulo superius: *flammigero igne percussit femina conscientiam pariter habitantis, exuritque fundamenta mentium.*

m) Noverint: Antea legebatur: *feminae nomen tuum nesciant*. Emendatum est ex aliquot manuscriptis, et ex epistola Hieronymi ad Rusticum monachum.

n) Frequentia: In epistola ad Oceanum est: *frequentibus ornatu.*

C. XIX. o) Mulieres: Sic habet prisca⁶⁾ versio. Graece: *περὶ τοῦ μὴ δεῖν τὰς λεγομένας πρεσβυτέρας, ἢτοι προκαθημένας ἐν ἐκκλησίᾳ καθίστασθαι*. Id est: *Quod non oporteat eas, quae presbyterae vel praesidentes dicuntur, in ecclesia collocari, quae est Dionysii versio, praeterquam in ultimis verbis. Ille enim habet: ecclesis ordinari.* Et videndum est Balsamon ad eum locum.

Dist. XXXIII. C. I. a) Ministerio: Graece: *τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ*, id est: *qui sunt in catalogo sacerdotali.*

C. II. b) Gregorius: Hoc caput sumtum est ex cap. 72. libelli de ecclesiasticis dogmatibus, qui inter opera B. Augustini editus est, atque ex eo alibi saepissime ab ipso Gratiano citatur. A Trithemio autem adscribitur Alcuino, ab aliis Isidoro. Sed plures et maioris auctoritatis Gennadio tribuunt, ut Valfridus Strabo lib. de reg. eccl. cap. 20., Petrus Lombardus sent. 2. dist. 8., S. Thomas quodlib. 12. art. 10., Platina in Symmacho, et alii.

Dist. XXXII. C. XIII. 78) abest a coll. Hisp. = C. XIV. 79) Imo ex resp. Humberti legati Leonis IX. contra Nicetam, ser. A. 1064. — Pan. 1. 3. c. 107. — 80) de: Edd. coll. o. pr. Bas. — 81) ait: Edd. coll. o. — 82) permittimus: Ed. Bas. — permittuntur: Edd. coll. rel. — Ivo. — 83) nisi: Ivo. — Edd. coll. o. — 84) vel: ead. — 85) non potest: ead. — C. XV. 86) hab. A. 451. — Versio Dionys. — Ivo Pan. 1. 3. c. 110. — C. XVI. 87) hab. A. 325. — Versio Dionys. — Reg. 1. 1. c. 9. Burch. 1. 2. c. 109. Ans. 1. 6. c. 202 (199). Ivo Pan. 1. 3. c. 112. Decr. p. 6. c. 186. — 88) magna: orig. — Ivo Decr. Burch. — 89) add.: non subdiacono: Edd. coll. o. exc. Arg. — 90) abest ab orig. et coll. cilt. — 91) vel eas tantum: orig.

et coll. cilt. pr. Pan., in qua est ut ap. Grat. — 92) effugiat: orig. — suffugiat: Regino. — C. XVIII. 93) Ivo Pan. 1. 3. c. 114. — 94) permittit: Edd. coll. o. exc. Bas. — 95) abscedat: Ivo. — C. XIX. 96) hab. inter A. 347 et 381. — 97) add.: autem: Edd. coll. o. — 98) matricuriae: Coll. Hisp. — Böh. — *) imo Hispanica.

Dist. XXXIII. C. I. 1) Ans. 1. 6. c. 148. Ivo Decr. p. 8. c. 287. — 2) add.: sanctum: Ed. Bas. — sacrum: Edd. coll. rel. — 3) esse: Dionys. — 4) add.: ex numero: Edd. coll. o. — C. II. 5) Augustini nomine haec ap. Ans. 1. 7. c. 26. Ivo. Decr. p. 8. c. 295. Polyc. 1. 2. c. 81. proferuntur.

ordinandum⁶⁾; neque eum⁷⁾, qui unam quidem, sed concubinam, non matronam habuit; nec illum, qui viduam aut repudiatam* vel meretricem in matrimonium assumserit; nec eum, qui semetipsum⁸⁾ quolibet *corporis sui* membro indignatione aliqua vel iusto, vel iniusto timore superatus truncaverit; nec illum⁹⁾, qui usuras accepisse convincitur, aut in scena lusisse dignoscitur; nec eum, qui publica poenitentia mortalia crimina deservit¹⁰⁾; neque illum, qui in furiam aliquando versus insanivit, vel afflictione diaboli vexatus est; neque eum, qui per ambitionem¹¹⁾ ad¹²⁾ imitationem Simonis Magi pecuniam obtulerit¹³⁾.

C. III. *Arrepti vel epileptici sacris altaribus non ministrent.*

Item Pius Papa¹⁴⁾.

II. Pars. Communiter diffinimus, ut nullus de fidei, qui aut in terram¹⁵⁾ arrepti a daemonibus eliduntur, aut quolibet modo¹⁶⁾ vexationis incursum efferuntur, vel sacris audeant¹⁷⁾ altaribus ministrare, vel indiscusse se ingerant sacramentis divinis, exceptis illis, qui corporis incommoditatis¹⁸⁾ dediti sine huiusmodi passionibus in terram¹⁹⁾ probantur elisi: qui tamen et ipsi tamdiu erunt ab officio²⁰⁾ sui ordine et loco suspensi, quousque unius anni spatio per discretionem episcopi inveniantur ab incursum daemonum liberati²¹⁾.

C. IV. *De eodem.*

Item Nicolaus Papa²²⁾.

Clerici, qui in adolescentia a daemonibus cognoscuntur obsessi, ad superiorem sacri regiminis gradum ascendere²³⁾ non possunt.

C. V. *De eodem.*

Item Gelasius Papa [I.] epist. ad universos Episcopos per Lucaniam constitutos, c. 19.²⁴⁾

Usque adeo sane comperimus²⁵⁾ illicita quaeque prorumpere, ut daemonibus²⁶⁾ similibusque passionibus irretitis ministeria sacrosancta tractare tribuatur²⁷⁾. Quibus si in hoc opere positus aliquid propriae necessitatis occurrat, quis fidelium²⁸⁾ de sua salute confidat, ubi ministros ipsos curationis humanae tanta prospexerit calamitate vexari? Atque ideo necessario removendi sunt, ne quibuslibet, pro quibus Christus est mortuus, scandalum generetur infirmis. Postremo, si corpore sauciatum fortassis aut debilem nequamquam sancta contingere lex²⁹⁾ divina permisit, quanto magis doni coelestis dispensatores esse non convenit (quod est deterius) mente percussos?

C. VI. *Qui tempore baptismi uxores habent, si postea religiose vixerint, clerici fieri non prohibentur.*

Item Innocentius Papa I. Felici Episcopo Nucerino, epist. IV. c. 4.³⁰⁾

III. Pars. Laici, qui habentes uxores baptizati sunt, ac sic se instituerunt, ut opinio eorum in nullo vacillet, *ut* aut clericis iuncti sint³¹⁾, aut monasteriis, ex quo baptizati sunt, adhaeserint³²⁾, si non concubinam, non³³⁾

pellicem noverint, si in omnibus bonis operibus vigilaverint, non prohibentur huiusmodi ad clericatus sortem assumi.

IV. Pars. Gratian. *Ceterum ante susceptum sacrum ordinem quosdam legimus concubinam habuisse, quos tamen sacri³⁴⁾ canones non reiciunt, si post sacrum ordinem ab eius commixtione sese immaculatos custodiunt.*

Unde Gregorius Andreae Tarentino Episcopo, lib. II. epist. 44.³⁵⁾

C. VII. *De quodam episcopo, qui ante sui episcopatus apicem concubinam habuit.*

Habuisse te concubinam manifesta veritate comperimus³⁶⁾, de qua etiam contraria est quibusdam nata suspicio. Sed quia in rebus ambiguis absolutum non debet esse iudicium, hoc tuae conscientiae eligimus³⁶⁾ committendum. Quia de re, si in sacro ordine constitutus eius te permutatione *esse* recolis maculatum, sacerdotii honore deposito ad ministrandum nullo modo praesumas accedere: sciturus in animae tuae periculo te ministrare, et Deo nostro te sine dubio reddere rationem, si huius³⁷⁾ sceleris conscius in eo quo es ordine celans veritatem permanere volueris.

DISTINCTIO XXXIV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Domesticarum quoque personarum immoderatam familiaritatem episcopum vitare oportet.*

Unde Nicolaus Papa ad Albinum¹⁾ Archiepiscopum:

C. I. *Etiam consanguinearum immoderatam familiaritatem episcopum vitare oportet.*

Quorundam relatione fidelium nostris auribus intimatum est, quod Lanfredus²⁾ episcopus, qui et iuvenis esse³⁾ dicitur, venationi sit deditus, quod vitium plurimos etiam⁴⁾ de clericali catalogo⁵⁾, genere duntaxat Germanos et Gallos, irreverenter⁶⁾ implicat. Verum iste (si ita est, ut audivimus) merito iuvenis dicitur, qui iuvenilibus desideriis occupatus nulla⁷⁾ gravitate constringitur. *Et infra:* Nam (ut B. dicit Hieronymus⁸⁾) venatore nunquam legimus sanctum⁹⁾. *Et infra:* Nihilominus autem de hoc episcopo relatum est apostolatu nostro, quod cum quadam filia sua immoderatam teneat familiaritatem, et ob id mala fama ei orta sit, pro qua re a sanctitate tua ceterisque coepiscopis suis commonitus¹⁰⁾ atque correptus est, sed nullatenus emendatus; quae res in hoc maxime displicet, et magis ac magis deteriorem de se reddit opinionem, in quo beatitudinis¹¹⁾ tuae et ceterorum coepiscoporum suorum rationibus non obedit, et per inobedientiam in culpam protoplasti relabitur. §. 1. Oportet ergo fraternitatem tuam synodale cum episcopis et suffraganeis tuis¹²⁾ convocare concilium, et hunc salutaribus eloquiis episcopum convenire, atque illi pastoralis¹³⁾ auctoritate praecipere, quatenus ab omnium bestiarum vel volucrum venatione penitus alienus existat, atque ab immoderata filiae suae familiaritate semet omnino coerceat. Quod si parere contemserit, et tam pro vena-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. c) Simile quiddam habetur in concilio Arausico. 1. c. 16. Ivo citat Nicolaum Aluvino^{*)} Iovanensi archiepiscopo, ad quem etiam fortasse scribitur c. quorundam, infr. dist. 34.

C. VII. d) Comperimus: Sequebatur: et te illius

Dist. XXXIII. C. II. 6) add.: censuimus: Ed. Bas. — censemus: Edd. coll. rel. — 7) eum quidem, qui unam concub. vel meretr. in matrimonium assumsit (assumsit: Ed. Bas.) Edd. coll. o. — 8) obscens quodlibet membrum: ex Anselm. ead. — 9) illos, et eodem numero plurali deinceps: Edd. coll. o. — 10) deflet: orig. — Ans. Ivo. — 11) emulionem: Edd. coll. o. — 12) ac: Ed. Bas. — 13) offert: orig. — Ans. Ivo, apud quem in fine add.: expetendo honorem. — C. III. 14) add.: Felici Ep. c. 3.: Ed. Bas. Desumptum tamen caput est ex eonc. Tolet. XI. c. 13. qui error debetur Burcardo l. 3. c. 72. — Ivo Decr. p. 2. c. 125. Polyc. l. 4. t. 31. — 15) terra: Coll. citt. — Edd. coll. o. — 16) quibuslibet vex.: Edd. Bas. — 17) audeat — ingerat: lb. — 18) incommoditati: Edd. coll. o. — add.: caris: Coll. Hisp. — 19) terra: Edd. coll. o. — 20) officio suo: Ed. Bas. — 21) alieni: orig. — Ivo. Burch. — C. IV. 22) Ivo Decr. p. 11. c. 104. — 23) accedere: Ed. Bas. — *) fortassis legenda est: Adalvino Iuvav. Ep., cuius supra mentio facta est ad a. 6. D. 27. — 24) scr. A. 494. — Burch. l. 2. c. 20. Ivo Decr. p. 2. c. 98. p. 6. c. 40. Polyc. l. 3. t. 9. — 25) in ill.: Ed. Bas. — 26) daemoniis: orig. ap. Mansl. — 27) tribuantur: Edd. Bas. Par. —

criminiis participationem habere^{*)}, quae verba sunt etiam in editione operum B. Gregorii Frobeniana. Verum sublata sunt, quoniam absunt et ab aliis editionibus, et a ceteris collectoribus, et a Ioanne Diacono, lib. 3. num. 43. vitae eiusdem Gregorii, omninoque sententiam perturbant.

28) de sua ac fidelium: Ivo. — d. s. fideliumque: Edd. coll. o. — 29) Levit. c. 21. — C. VI. 30) Ep. incerti temp. — Ans. l. 7. c. 34. Ivo Pan. l. 3. c. 45. Decr. p. 6. c. 95. — In Edd. Bas. Lagdd. Antv. inser. Felici Ep. Caputano, quod ex eo venisse videtur, quod in codd. Grat. manuscr. et Pamora. legitur: Felici Ep. cup. IV. — In Ivonia Decr. profertur ex ep. ad Exuperium. — 31) sunt — adhaeserunt: Edd. coll. o. — 32) haeserunt: Coll. Hisp. — Ivo Pan. — 33) si non: Edd. coll. o. — 34) sacris: Böhm. — C. VII. 35) Ep. 45. (scr. A. 590.) l. 3. Ed. Maur. — Burch. l. 1. c. 195. Ans. l. 8. c. 12. Ivo Decr. p. 5. c. 310. Polyc. l. 4. t. 39. — *) add.: cognovimus: Ed. Bas. — 36) elegimus: Böhm. — 37) huiusmodi: Ed. Bas. Dist. XXXIV. C. I. 1) Alduimus: Ed. Bas. — Aluimus: Edd. coll. rel. — Ivo. — Videtur tamen legendum esse: Adalvino Iuvav. Ep., cf. ad c. 6. D. 27. — Ivo Decr. p. 5. c. 353. — 2) Leufredus: Ed. Bas. — 3) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 4) abest ab Ed. Bas. — 5) add.: vel: lb. — 6) irreverenter: Edd. coll. o. exc. Bas. — 7) add.: sentum: Ivo. — 8) ad c. 5. Micheae et in Ps. 90. — 9) add.: esse: Ed. Bas. — 10) admonitus: Edd. coll. o. — 11) beatitudinis: Ed. Bas. — 12) suis: lb. — 13) add.: dignitate vel: lb.

tionis declinatione quam pro immoderata filiae suae conversatione vitanda vobis admonitionibus obedire distulerit, a vestro collegio excommunicatus abscedat. Quod si in hoc contumax adhuc apparuerit, a ministerio cessare debet.

C. II. P A L E A *).

[Ex Concilio Aurelianensi IV. 14)]

„Episcopum, presbyterum aut diaconum canes ad venandum, aut accipitres, aut huiusmodi res habere non licet. Quod si quis talium personarum in hac voluptate 15) saepius detentus 16) fuerit, si episcopus est, tribus mensibus a communione 17) suspendatur 17); diaconus vero ab omni officio et communione suspendatur.“

C. III. P A L E A *).

„Omnibus servis Dei venationes et silvaticas vagationes cum canibus, et ut accipitres aut falcones habeant interdicitur.“

II. Pars. Gratian. *Concubina autem hic ea intelligitur, quae cessantibus legalibus instrumentis unita est, et conjugali affectu adscitur; hanc coniugem facit affectus, concubinam vero lex nominat. De hac dicitur in Concilio Tolitano I. c. 17. 18)*

C. IV. *Qui non habet uxorem, sed loco illius concubinam, a communione non repellitur.*

Is, qui 4) non habet uxorem, et pro uxore concubinam habet, a communione non repellatur: tamen ut unius

mulieris, aut 20) uxoris aut concubinae, sit conjunctione contentus.

C. V. De eodem.

„Item Isidorus de distantia novi et veteris testamenti 21). Christiano non dicam plurimas, sed nec duas simul habere licitum est, nisi unam tantum aut uxorem, aut certe loco uxoris (si coniux deest) concubinam.“

C. VI. P A L E A.

[Ex dictis Augustini in lib. VII. homiliarum, hom. 49. 22)]

„Audite carissimi, membra Christi et matris catholicae ecclesiae filii! Quod dico competentibus 23) et fidelibus, audiant poenitentes. Quod dico fidelibus, dico et competentibus, et poenitentibus. Audiant catechumeni, audiant omnes, omnes timeant, nemo contemnat; sit mihi in consolationem vester auditus, ne vobis sit in testimonium dolor meus. Competentibus dico, fornicari vobis non licet, sufficiant vobis uxores 1); audiat Deus, si vos surdi estis, audiant angeli, si vos contemnitis. Concubinas vobis habere non licet; et si non habetis 24) uxores, tamen non licebit vobis habere concubinas, quas postea 25) dimittatis, et ducatis uxores, tanto magis damnatio 26) vobis erit, si volueritis habere uxores et concubinas.“

III. Pars. Gratian. *Ceterum, si non talis concubina fuerit, et aetas illius, de quo agitur, futurae incontinentiae suspicionem auferre dignoscitur, apostolica concessione ad ordinem diaconatus provehi potest.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XXXIV. C. II. a) Aurelianensi: Haec Palea etiam in decretalibus tit. de cleric. ven. cap. 1. citatur ex concilio Aurelianensi, et in Panormia ex cap. 8. Sed in Aurelianensibus, quae exstant, non est inventa. Burchardus et Ivo part. 6. cap. 288. citant ex Meldensi. Eadem vero sententia est in Agathensi, cap. 55. (quod etiam citat Ivo p. 5. c. 366. et p. 13. c. 30.) et in Epaunensi, cap. 3.

b) A communione: In decretalibus legitur: a communione, si presbyter, duobus, si diaconus, ab omni officio suspendatur. Apud Burchardum est: se a communione suspendat presbyter duobus, diaconus vero ab omni officio et communione suspendatur: neque multo aliter apud Ivonem part. 6. et in concilio Epaunensi. In Agathensi autem et apud Ivonem part. 5.: Se a communione suspendat; presbyter duobus mensibus se absteat: diaconus vero *) ab omni officio et communione cessabit. Verum apud eundem Ivonem, part. 13. ex concilio item Agathensi hoc modo legitur: se a communione absteat, presbyter duobus mensibus se absteat **), diaconus uno ***) ab omni officio vel communione cesset.

C. III. c) Haec etiam Palea habetur eod. tit. de cleric. ven. c. 2. ubi ex eodem concilio Aurelianensi citatur, quemadmodum et apud Burchardum et Ivonem. Sententia iisdem paene verbis est in synodo Francica sub Zacharia papa, quae et conciliorum tomis est inserta et habetur lib. 5. Capit. cap. 2. et manuscripta etiam inter epistolas Zachariae, in codice saepe memorato monasterii Dominicanorum.

C. IV. d) Is, qui non: Integer concilii canon, qui apud Ivonem quoque et in Panormia refertur, est hic: Si quis, habens uxorem fidelis, concubinam habeat, non communicet. Ceterum is, qui non habet uxorem, et pro uxore concubinam habet †), a communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris aut concubinae (ut ei placuerit), sit conjunctione contentus. Alias ††) vivens abiciatur, donec desinat et ad poenitentiam revertatur. Neque vero omne concubinarum genus eo etiam tempore permittebatur. De quibus quid in legibus gentilium imperatorum legatur, nihil opus est referre. Certe Iustinianus nov. 18. c. 5. (ut est apud Iulianum antecessorem) quasdam concubinas comparat quodammodo uxoris, quae sine dotalium tabularum

solemnitate ductae fuerant. Ad quod concubinarum genus referendum est, quod scripsit B. Augustinus in lib. de bono coniugali, et refertur infra 32. q. 2. c. solet. In quibus haec tria erant necessaria: primum, ut uterque esset solutus; deinde fides mutua, quod alteri non iungerentur, neque a procreatione filiorum abhorrerent; tertium, ut usque ad mortem in ea vitae conjunctione manendum sibi proponerent. Et in his quidem scribit B. Augustinus posse aliquo modo dici nuptias esse et connubium, quamvis sic habitari non audeat appellare uxorem, quia non intervenerant instrumenta dotalia et alia, quae iure civili et canonico requirebantur, ut esset legitima uxor: quod habetur in praedicta nov. 18. et infra 30. q. 5. c. aliter. Itaque huiusmodi mulieres, quum non essent uxores, vocabantur concubinae; sed ob illa tria, ac praecipue, quod in affectu maritali permanere statuerant, mittebatur ipsis communicare, habebanturque tanquam uxores minus solemniter ductae. Et hoc est, quod hic et in sequenti capite dicitur pro uxore et loco uxoris habere concubinam; idque Gratianus ipse ad finem capituli antecedentis §. concubina. indicavit. Nam concubinarum ad tempus adhibitaram, etiam si filiorum procreandorum causa haberentur, plane illicitus erat concubinatus, quod asserit idem B. Augustinus c. audite, infra ead. et in eodem lib. de bono coniugali, cap. concubina, infra 32. quaest. 2.

C. VI. e) Competentibus: Hoc loco verba sunt ex originali in suum ordinem restituta. Qui aeterni vocarentur competentes, declarat B. Augustinus in sermone ad competentes, atque intelligi etiam potest ex eodem B. Augustino alibi, et ex aliis.

f) Uxores: In hac praecipue parte non sunt relata propria verba B. Augustini; sed nonnulla ommissa ac mutata. Nam ipse †) ita scribit: sufficiant vobis uxores, aut nec uxores, concubinas vobis habere non licet. Audiat Deus, si vos surdi estis; audiant angeli eius, si vos contemnitis: concubinas vobis habere non licet: si * audiant competentes, quod dico fidelibus, * non habetis uxores, non licet vobis habere concubinas, quas postea [dimittatis, ut] ducatis uxores; quanto magis damnatio vobis erit, si habere volueritis, et concubinas et uxores * dimittatis? *

Dist. XXXIV. C. II. 14) ex conc. Epaun. h. A. 517. — Reg. l. 1. c. 176. Burch. l. 2. c. 213. Ivo Pan. l. 3. c. 167. Decr. p. 5. c. 366. p. 6. c. 288. p. 13. c. 30. — c. 1. Comp. I. de cleric. ven., c. 1. X. h. 1. — 15) voluntate: orig. — Ivo. — 16) delectus: lb. — Comp. I. l. 1. — Ivo, apud quem tamen p. 5. c. 366. est: repertus. — 17) add.: si presbyter, duobus: Ed. Bas. — *) uno. — **) absteat: et in fine, cessabit: Coll. Hisp. — ***) vero: Böhm. — C. III. 18) Ex Syn. sub Bonifac. h. A. 742. — Burch. l. 2. c. 214. Ivo Decr. p. 6. c. 289. — c. 2. Comp. I. de cleric. ven., c. 2. X. h. t. — C. IV. 19) hab. A. 400. — Ivo Pan. l. 6. c. 49. Decr. p. 8. c. 64. — 20) add.: scilicet: Ed. Bas. — †) habeat: Coll. Hisp. — ††) add.: vero: lb. — C. V. 21) Ivo Pan. l. 6. c. 50. Decr. p. 8. c. 66. (ex

libr. de consonantia nov. et vet. test.) Ceterum liber istiusmodi inter opera Isidori non exstat; similia tamen sunt l. 2. de differentiis spir., n. 28.; de offic. eccl. l. 2. c. 19., et lib. 1. Sentent. c. 20. cuius titulus est: de differentia testamentorum. — C. VI. 22) Serm. 392. Ed. Maur., compaginatus ex varis August. locis, et suppositus, ut videtur. — Burch. l. 9. c. 15. Ivo Pan. l. 6. c. 43. Decr. p. 8. c. 183. Polye. l. 6. t. 8. — 23) quod dico competentibus, audiant fideles, quod dico fidelibus, audiant et competentes, quod dico fidelibus et competentibus et poenitentibus (haec duo verba absunt ab Ed. Bas.) audiant catechumeni, et omnes etc.: Edd. coll. o. — 24) habeatis: Ed. Bas. — 25) propterea: lb. — 26) damnatio: lb. — †) Verba asteriscis inclusa in Ed. Maurinorum non leguntur.

Unde Pelagius Papa scribit Florentino Episcopo²⁷⁾:

C. VII. Qui post mortem uxoris habuerit de ancilla filios diaconus fieri permittitur.

Fraternitatis tuae relatione suscepta, eius latorem secundas quidem nuptias expertum non fuisse didicimus, castitatem tamen eum²⁸⁾ priori non servasse coniugio designasti. Et quamvis multa sint, quae in huiusmodi casibus observari canonicae iubeat sublimitatis²⁹⁾ auctoritas: tamen quia defectus nostrorum³⁰⁾ temporum, quibus non solum merita, sed corpora ipsa hominum defecerunt, distractionis illius non patitur in omnibus manere censuram, et aetas istius, de quo agitur, futurae incontinentiae suspicionem auferre dignoscitur, ut ad diaconatum³¹⁾ possit provehi, temporum, ut dictum est, condenses defectus, concessisse nos noveris. Et infra: §. 1. Micenam³²⁾ vero ancillam eius, de qua se post transitum uxoris filios habere confessus est, iubemus, ut tua dispositione cuiquam³³⁾ monasterio continentiam persura tradatur.

Gratian. Hoc ex dispensatione misericordiae; ceterum ex rigore disciplinae intelligitur illud Aurelianensis³⁴⁾ Concilii:

C. VIII. Non admittatur ad clerum, qui praeter uxorem aliam cognoverit.

Si quis de laicis post uxorem aliam cuiuscumque conditionis cognoverit mulierem, in clericum³⁴⁾ nullatenus admittatur.

IV. Pars. Gratian. Quod ergo de pellice et meretrice apud Gregorium et Innocentium scribitur, propter spem futurae incontinentiae constitutum creditur, quia difficile continentiam servat, qui se illicito concubitu maculare non metuit. Vel prohibetur ordinari, qui pellicem vel meretricem cognoverit maritali affectu, vel quia corrupta florem virginitatis amiserit, vel quia meretricari non desinit, licet in uxorem ducatur. Utrumque enim impedimentum cuilibet praestat, quo minus ad sacros ordines pertingere valeat.

Unde Hilarius Papa in Synodo Romana, cap. 2. scribit, dicens³⁵⁾:

C. IX. Qui virginem non duxit uxorem, ad sacros ordines non accedat.

Curandum³⁶⁾ ergo imprimis est, ne ad sacros ordines³⁷⁾ (sicut gestis prioribus ante praescriptum est) quisquam³⁸⁾, qui uxorem non virginem duxit³⁹⁾, aspiret.

C. X. Bigamus, vel poenitens, corpore vitiatum, literas ignorans, curiae vel conditioni obnoxius, clericus non fiat.

Item Gregorius⁴⁰⁾ urbis Romanae Praeaeul Squillatino⁴¹⁾ Episc. lib. II. epist. 25.

Praecipimus, ne unquam illicitas ordinationes facias, nec bigamum aut qui virginem non est sortitus uxorem, aut ignorantem literas, vel in qualibet parte corporis vitiatum, vel poenitentiae⁴²⁾, vel curiae aut cuilibet conditioni obnoxium, ad sacros ordines permittas accedere: sed si quos huiusmodi repereris⁴³⁾, non audeas promovere.

C. XI. Non fiat sacerdos, cuius uxorem evidenter constat adulterium admisisse.

Item in Neocaesariensi Concilio⁴⁴⁾, cap. 8.

Si cuius uxorem adulterium commisisse, quum esset laicus, evidenter fuerit comprobatum, hic ad ministerium ecclesiasticum admitti non potest. Quod si in clericatu iam eo constituto adulteravit, dato repudio dimittere eam debet.

Si vero retinere eius consortium velit, non potest suscepto ministerio perfrui.

C. XII. De eodem.

Item ex Concilio Martini Papae⁴⁵⁾.

Si laici⁴⁶⁾ uxor in adulterio fuerit deprehensa, hic talis ad ministerium ecclesiasticum nullo modo adducatur. Si autem post ordinationem alicuius clerici uxor adulterata fuerit, dimittat eam⁴⁷⁾. Si autem cum ipsa voluerit permanere, a ministerio alienus sit.

Gratian. Praemissis auctoritatibus bigami et qui virgines non sunt sortiti uxores a sacris ordinibus prohibentur. Sed quaeritur, si quis ante baptismum viduam duxit uxorem, an propterea sit prohibendus a sacris ordinibus?

De his ita scribit Innocentius⁴⁸⁾ Papa Victorio⁴⁹⁾ Rothomagensi Episcopo, epist. II. cap. 5. [et 6.]

C. XIII. Qui ante baptismum, seu post baptismum viduam duxit uxorem, non admittatur ad clerum.

Si quis viduam (licet laicus) duxerit uxorem, sive ante baptismum⁵⁰⁾, sive post baptismum, non admittatur ad clerum, quia eodem vitio videtur exclusus. In baptismum enim crimina dimittuntur, non acceptae uxoris consortium relaxatur. Et infra: §. 1. Quod si non putatur uxor esse computanda, quae ante baptismum ducta est, ergo esse filii, qui ante baptismum geniti sunt, pro filiis habeantur.

Gratian. Prohibentur etiam bigami a quolibet ordine clericatus, iuxta illud Ambrosii, epist. LXXXII.⁵¹⁾ ad Vercellensem⁵²⁾ ecclesiam:

C. XIV. Qui secunda coniugia sortitur, clericus non fiat.

Cognoscamus⁵³⁾, non solum hoc de episcopo et presbytero Apostolum statuisse, sed etiam Patres in concilio Nicaeni tractatu⁵⁴⁾ addidisse, neque clericum quenquam debere esse, qui secunda coniugia sortitus sit.

V. Pars. Gratian. Similiter etiam viduarum mariti, vel ancillarum, vel meretricum, clerici fieri non possunt.

Unde in canonibus Apostolorum, c. 18. legitur⁵⁵⁾:

C. XV. Spectaculis publicis mancipatam, vel eiectam, vel ancillam ducens uxorem, diaconus non fiat.

Si quis viduam aut⁵⁶⁾ eiectam acceperit, aut meretricem, aut ancillam, vel aliquam de iis, quae publicis spectaculis mancipantur, non potest esse episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut ex eorum numero, qui ministerio sacro deserviunt.

VI. Pars. Gratian. Quae autem sit vidua, quae eiecta, vel meretrix, Hieronymus epist. CXXVIII. ad Fabiolam de veste sacerdotali, ostendit dicens:

C. XVI. Quae sit vidua, vel eiecta, vel meretrix.

Vidua est, cuius maritus est mortuus. Eiecta est, quae a marito vivente prolicitur. Meretrix, quae multorum libidini patet.

VII. Pars. Gratian. Sed postea temporum defectui condescens Papa Martinus in minoribus ordinibus eos constitui permisit, non regulam⁵⁷⁾ praefigendo, dicens:

C. XVII. Inter lectores vel ostiarios deputetur subdiaconus, secundam ducens uxorem.

Si⁵⁸⁾ subdiaconus secundam uxorem duxerit, inter lectores vel ostiarios habeatur, ita ut Apostolum⁵⁹⁾ non legatur.

Gratian. Necessitate tamen exigente bigamus usque ad subdiaconatum potest promoveri.

Unde Martinus Papa ait⁶⁰⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. g) Tradatur: Apud Anselmum sequitur: ut meliori sorte ad quod promovetur officium sub bonae possit famae merito ministrare, nec aliqua opinionis eius maculandae relinquatur occasio: neque multo aliter in Polycarpo.
h) Aurelianensis: Haec ad verbum habentur in concil. Gerundensi⁴⁾, cap. 8.

Dist. XXXIV. C. VII. 27) Haec Pelagii II., ut videtur, epistola integra legitur ap. Anselm; eisdem plane verbis eam ex msc. Colberfno L. E. Miscellaneorum protalk Baluzius. — Polyc. I. 2. t. 1. — 28) cum: Edd. Par. Lugd. Antv. — Böhm. — 29) sublimitatis: Ans. — 30) nostri temp.: Edd. coll. o. — 31) diaconatus ordinem: ead. — 32) Nicenam: Ed. Bas. — 33) cuiuscumque: ib. — C. VIII. 34) hab. A. 517. — Burch. I. 2. c. 38. Ivo Decr. p. 6. c. 139. — 34) clero: orig. — clerum: Edd. coll. o. — C. IX. 35) hab. A. 465. — Ans. I. 7. c. 15. Ivo Pan. I. 3. c. 50. — 36) cavendum: orig. — Ivo. — 37) gradus: orig. — Ans. Ivo. — 38) quisquis: orig. — 39) duxerit: Ed. Bas. — C. X. 40) Ep. 37. (scr. A. 592.) I. 2. Ed. Maur. — Ans. I. 7. c. 35 (42). Ivo Decr. p. 8. c. 288. — Polyc. I. 2. t. 31. — 41) Salernitano: Ed. Bas. — Sittano: Edd. coll. rel. — 42) poenitentem: Greg. — Ans. Ivo., a quibus verba duo proxime se-

quentia pariter absunt. — 43) reperis: Ed. Par. — C. XI. 44) hab. A. 314. — Interpretatio huius cap. in coll. Ans. I. 7. c. 19. nec prius, neque Hisp., nec Dion. vers. respondet. — C. XII. 45) c. 28. Cap. Mart. Brae. ex c. 8. Conc. Neocaes. — 46) alicuius: Coll. Hisp. — 47) add.: a cura: Ed. Bas. — C. XIII. 48) sor. A. 404. — Ans. I. 7. c. 11. Ivo Decr. p. 6. c. 55. — 49) Victori: Edd. coll. o. — 50) abest ab Ed. Bas. — C. XIV. 51) c. A. 396. — Ivo Pan. p. 6. c. 63. Decr. p. 8. c. 290. — 52) ad Vercellensem: Edd. coll. o. — 53) cognoscimus: Ed. Bas. — 54) concilio Nic. tractatus: orig. — C. XV. 55) Ivo Pan. I. 6. c. 68. Decr. p. 8. c. 297. — 56) vel abiectam: Ed. Bas. — et et.: Edd. coll. rel. — C. XVI. 57) haec tria verba absunt ab Edd. Arg. Nor. — C. XVII. 58) c. 44. Cap. Mart. Brae., ex conc. Tolet. I. c. 4. — 59) epistolam: Edd. Lugd. II. III. — C. XVIII. 60) c. 43. Cap. Mart. Brae., ex eod. conc. Tol. c. 3.

C. XVIII. *Vidua ducens uxorem, subdiaconus, si necessitas exigit, fieri potest.*

Lector, si viduam alterius uxorem accepit, in lectoratu permaneat, aut si forte necessitas sit⁶¹⁾, subdiaconus fiat, nihil autem supra. Similiter et si bigamus fuerit.

VIII. Pars. Gratian. *Quibus autem propria coniugia prohibentur, interdicatur etiam nuptialibus conviviis interesse.*
Unde in Agathensi Concilio, cap. 39. legitur⁶²⁾:

C. XIX. *Nuptiarum conviviis presbyteri interesse non debent.*

Presbyteri, diaconi, subdiaconi vel deinceps, quibus ducendi uxores licentia⁶³⁾ non est⁶⁴⁾, etiam alienarum nuptiarum evitent convivia, nec his coetibus misceantur⁶⁵⁾, ubi amatoria cantantur et turpia, aut obsceni motus corporum choreis⁶⁶⁾ et saltationibus efferuntur⁶⁷⁾, ne additus aut⁶⁸⁾ obtutus sacris mysteriis⁶⁹⁾ deputati⁷⁰⁾ turpium spectaculorum atque verborum contagione polluantur.

IX. Pars. Gratian. *Vidua vero intelligenda est, si post solenne foedus nuptiarum morte interveniente a viro suo divisa fuerit. Ceterum si antequam conveniant fatali necessitate ab alterutro divisi fuerint, licet ex sponsalibus uxor sit appellata, non tamen post mortem sponsi, etiamsi in propria sit ducta, et cum eo velata, vidua appellatur, nec ex eius copula a sacris ordinibus aliquis prohibetur.*
Unde Pelagius Papa scribit⁷⁰⁾:

C. XX. *Qui cum alio velatam, non tamen illi nuptam, uxorem duxit, sacerdos fieri non prohibetur.*

Valentino clerico, cui mulier cum alio ante velata, non tamen ei nupta, sed virgo permanens, post mortem eius, cum quo velata erat sponsa⁷¹⁾, coniugali est copula sociata, quia iterum⁷²⁾ velamen accepit, nullum in promovendo generetur⁷³⁾ obstaculum, quia nihil est (quantum ad hunc articulum pertinet) quod ei de canonicis obviet institutis⁷⁴⁾.

DISTINCTIO XXXV.

GRATIANUS.

I. Pars. *A quibus ordinibus bigami prohibeantur, et utrum reputentur bigami, qui ante baptismum habuerunt unam, et post baptismum alteram, et an liceat sortiri uxores in saceris ordinibus constitutis, multorum auctoritatibus breviter monstratum est.* §. 1. *Sequitur autem in descriptione illa apostolica¹⁾: ut sit sobrius, qui ordinandus est, non vinolentus, quod ex auctoritate veteris testamenti introductum est. Ministri²⁾ enim templi prohibentur vinum et siceram bibere, ne ebrietate graventur corda eorum, et ut sensus eorum vigeat semper, et tenuis sit, vel quia venter mero aestuans facile despumat in libidinem. Unde Noë in ebrietate nudavit femora; Loth autem, quem Sodoma non vicit, vina vicerunt.* §. 2. *Quod³⁾ tamen⁴⁾ vinolentus esse prohibetur, non semel, sed frequenter vino repletus debet intelligi.*

Hinc etiam in canonibus Apostolorum, can. 43. et 42. legitur⁵⁾:

C. I. *Diaconus, presbyter et episcopus ebrietati et aleae deservientes, nisi desierint, deponantur^{†)}.*

Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aleae atque⁶⁾ ebrietati deserviens, aut desinat, aut certe damnetur⁷⁾. Sub-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIX. i) Licentia non est: In codicibus impressis^{*)} legebatur: *licentia modo non est*. Expuncta est dictio, modo, quae neque in originali, neque in vetustis exemplaribus Gratiani, aut Burch., Ivone, concilio Venetico, c. 11.

Dist. XXXIV. C. XVIII. 61) fuerit: Edd. coll. o. = C. XIX. 62) hab. A. 506. — Reg. I. 1. c. 325. Burch. I. 2. c. 134. Ivo Decr. p. 6. c. 208. Polyc. I. 4. c. 31. — 63) licitum: Ivo. — 64) admisceatur: Coll. Hisp. — Ivo. — 65) choris: ib. — 66) offeruntur: Ed. Bas. — 67) et: Edd. coll. o. — Ivo. — 68) ministeris: Edd. coll. o. pr. Bas. Arg. — 69) deputatus — polluat: Coll. Hisp. — *) excepta tamen Ed. Bas. = C. XX. 70) Hanc ep. Ivo Decr. p. 6. c. 113. Pelagii nomine profert, scribens ad Marcellum Atoniensem Ep. (Senoniensis. Ep.: Baluz. in Misc. I. 5.) Nec tamen desunt inter VV. DD., quibus supposititia esse videatur. — 71) sponso: Baluz. I. 1. — Ed. Bas. — fuerat sponsa: Edd. coll. o. — 72) interim: Ivo. — Baluz. — 73) generatur: Böhm. — 74) constitutis: Baluz. I. 1. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. Autv.

Dist. XXXV. Pars I. 1) i Tim. c. 3. v. 2. — 2) infr. ead. c. 6. — 3) gloss. interlinea ad Tim. I. c. — 4) autem: Edd. coll. o. = C. I. 5) Reg. I. c. 144. Burch. I. 14. c. 5. Ivo Pan. I. 3. c. 179.

diaconus, aut lector, aut cantor similia faciens, aut desinat, aut communione privetur. Similiter etiam laicus.

C. II. *Esus carnis et vini potus post diluvium concessus legitur, post Christi adventum inhibitus.*

Item Hieronymus lib. I. contra Iovinianum.

Ab exordio conditionis humanae nec carnibus vescemur, nec dabamus repudium, nec praepudia nobis eripiebantur in signum. Hoc cursu ad diluvium usque pervenimus. Post diluvium autem cum datione legis, quam implere nullus potuit, carnes ingestae sunt ad vescendum, et repudia⁸⁾ concessa duritiae, et cultellus circumcisionis appositus, quasi Dei manus⁹⁾ plus in nobis creaverit quam necesse est. Postquam autem Christus venit in fine temporum¹⁰⁾, et Ω revolvit¹¹⁾ ad A, et¹²⁾ extremitatem retraxit ad principium, nec repudium nobis dare permittitur, nec circumcidimur, nec comedimus carnes, dicente Apostolo¹³⁾: *Bonum est vinum non bibere, et carnes non comedere*. Et vinum enim cum carnibus post diluvium dedicatum est.

C. III. *Alienum est a sapiente potationibus et ebrietatibus vescere.*

Idem lib. II. contra Iovinianum.

Luxuriosa¹⁴⁾ res vinum, et tumultuosa¹⁵⁾ ebrietas; omnis¹⁶⁾, qui cum his miscetur, non erit sapiens.

C. IV. *Ignominiosum est sacerdoti affluere deliciis, epulis atque lasciviis.*

Idem in Michaeam ad c. 2.

Ecclesiae principes, qui deliciis affluunt, et inter epulas atque lascivias pudicitiam servare se credunt, propheticus¹⁷⁾ sermo describit, quod eiciendi sint de spatiosis domibus iustisque conviviis et multo labore epulis conquisitis, et eiciendi propter¹⁸⁾ malas cogitationes et opera sua. Et si vis scire, quo eiciendi sunt, evangelium¹⁹⁾ lege: *in tenebras scilicet exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium*. Annon confusio et ignominia est Iesum crucifixum, *magistrum* pauperem atque esurientem, fartis praedicare corporibus? iuniorumque doctrinam rubentes²⁰⁾ buccas tumentiaque ora proferre? Si in apostolorum loco sumus, non solum sermonem eorum imitemur, sed conversationem quoque²¹⁾ et abstinentiam amplectamur.

C. V. *De eodem. P A L E A.*

Idem ad Oceanum, epist. 83.

„Venter mero aestuans cito despumat²²⁾ in libidines. Ubi ebrietas, ibi libido dominatur et furor.“

C. VI. *De eodem. P A L E A.*

[Idem ad Nepotianum, de vita clericorum.]

„Vinolentum sacerdotem et Apostolus damnat, et vetus²³⁾ lex prohibet. Sacerdotes, qui ministrant²⁴⁾ in templo Dei, prohibentur vinum et siceram bibere, ne in²⁵⁾ crapula et ebrietate aggraventur²⁶⁾ corda eorum. Siceram hebrato²⁷⁾ sermone omnis potio nuncupatur, quae²⁸⁾ inebriare potest. Et infra: Quicquid inebriat et²⁹⁾ statum mentis evertit, fuge similiter ut³⁰⁾ vinum. Nolite³¹⁾, ait Apostolus, *inebriari vino, in quo est luxuria*. Et supra: Qui altario³²⁾ deserviant, vinum et siceram non bibant. Sponsa Christi³³⁾ vinum fugiat ut venenum. Vinum et ebrietas incendium est.“

(ubi hoc idem repetitur) habetur. Ac presbyteris quidem nunquam, ne apud Graecos quidem, licuit ducere uxores.

Dist. XXXV. C. VI. a) Sponsa Christi: In epistola ad Eustochium sic habetur: *Hoc primum moneo, hoc ob-*

Decr. p. 13. c. 73. Polyc. I. 6. t. 17. Raban. de poen. c. 28. — †) *communione privetur*: Edd. coll. o. — 6) *aut*: Ed. Bas. — 7) *deponatur*: orig. = C. II. 8) *repudit* — duritia: Edd. coll. o. — 9) *manus*: ead. — 10) *saeculorum*: Ed. Bas. — 11) *revolvit etiam*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 12) *id est*: Edd. coll. o. — 13) Rom. c. 14. v. 21. = C. III. 14) Prov. c. 20. v. 1. — 15) *contumeliosa*: Edd. coll. o. — 16) *add.*: enim: Ed. Bas. = C. IV. 17) Michaeae c. 2. — 18) In Edd. coll. o. haec verba leguntur vers. seq. post verb.: *eiciendi sunt*. — 19) Matth. c. 23. v. 13. — 20) *add.*: *genas* et: Ed. Bas. — 21) *abest* ab Ed. Bas. = C. V. 22) *spumat*: Edd. coll. o. exc. Bas. = C. VI. 23) Levit. c. 10. v. 9. Num. c. 6. v. 3. — 24) *deserviant altario*: orig. — 25) *a*: Ed. Bas. — 26) *graventur*: ib. — 27) *graeco*: ib. — 28) *qua quis inebriari*: Edd. coll. o. — 29) *abest* ab Edd. coll. o. — 30) *et vitum, in quo est lux.*: ib. — 31) *Non licet*: Ed. Bas. — Ephes. c. 5. v. 18. — 32) cf. Hieron. comm. ad Gal. c. 5. et ep. ad Eustochium.

C. VII. De eodem. [P A L E A.]

Item Prosper³³⁾ de vita contemplationis, lib. II. cap. 22. „Luxuriam facit et nutrit vini perceptio nimia, non natura.“

C. VIII. In paradiso abstinentia, post paradysum edendi lascivia inceptit.

Item Ambrosius in lib. de Elia et ieiunio, cap. 4. et 5. Sexto die bestiae sunt creatae, et cum bestiis orta edendi potestas est et usus escarum. Ubi cibus coepit, ibi finis factus est mundi: ibi³⁴⁾ coepit sua incrementa nescire, ubi coeperunt divina opera³⁵⁾ circa eum ferri. Quo iudicio³⁶⁾ declaratum est, quod per cibos mundus haberet imminui, per quos desiit augeri. Et infra: §. 1. Et ut sciamus, non esse novum³⁷⁾ ieiunium, primam illic legem constituit de ieiunio. Et infra: Eousque nemo praevaricari noverat, ut³⁸⁾ adhuc orta non esset, quae prima est praevaricatio. Indictum ieiunium, abstinentiae³⁹⁾ lex a Domino Deo: praevaricatio legis a diabolo; culpa per cibum, laetitia post cibum; cognitio infirmitatis in cibo, virtus firmitatis in ieiunio. Et infra: Serpens gulae persuadet⁴⁰⁾, Dominus ieiunare decernit. Itaque gula de⁴¹⁾ paradiso regnantem expulit, abstinentia ad paradysum revocavit errantem. Et infra: §. 2. In principio generis humani ignorabatur ebrietas; primus Noë vineam plantavit, dedit naturam, sed ignoravit potentiam. Itaque vinum nec suo peperit auctori. Et infra: Sed illius ebrietas nobis suadet sobrietatem. Semel enim inebriatus est Noë. Ubi *enim* nualum ebrietatis agnovit, iumentum⁴²⁾ suum ad remedium temperavit, non effudit ad vitium. §. 3. Manebat⁴³⁾, antequam vinum inveniretur, omnibus inconcussa libertas; nemo sciebat a consorte naturae suae obsequia servitutis exigere. Non esset hodie servitus, si ebrietas non fuisset. Obreperat quidem iam fraternae praelationis invidia, manebat tamen adhuc paternae pietatis reverentia. Laesa pietas est, dum ridetur⁴⁴⁾ ebrietas. Non illis itaque solis nocent vina, quos tentant; sed et illis amplius, quorum oculis temulenta ebriorum membra nudantur. §. 4. Legimus etiam, quod patrem Loth inebriaverint filiae in monte, ad quem timentes incendium Sodomitarum confugerant, et habitabant in spelunca. Et infra: §. 5. Fuit itaque ebrietas origo⁴⁵⁾ incesti, pessimae regenerationis⁴⁶⁾ partus deterior. §. 6. At non Abraham vina in suo convivio ministrabat, sed immobilabat vitulum; butyrum et lae etiam angelis hospitibus exhibebat. *Coeli dominum mundi agnoscebat auctorem. Vinum ergo exhibere non poterat.* Sed recte⁴⁷⁾ illic deerat materia peccati, ubi erat remissio peccatorum. Denique annuavit eum⁴⁸⁾ Ioannes, non manducans panem, neque bibens vinum. Qui enim Christum annuavit⁴⁹⁾, ab omni vitiorum incentivo praestare se debet alienum.

C. IX. Triginta diebus a communione abtineat clericus, quem ebrium fuisse constiterit.

Item ex Concilio Agathensi⁵⁰⁾, cap. 41.

Ante omnia clericis vitetur⁵¹⁾ ebrietas, quae omnium vitiorum fomes ac nutritrix est. Itaque eum, quem ebrium fuisse constiterit, (ut ordo patitur) aut triginta dierum spatio a communione statuius submovendum⁵²⁾, aut corporali subdendum supplicio.

DISTINCTIO XXXVI.

GRATIANUS.

I. Pars. Oportet etiam ordinandum esse prudentem. Quod contra eos notandum, qui sub nomine simplicitatis ex-

cusant stultitiam sacerdotum. Prudentem¹⁾ autem episcopum oportet intelligi non solum literarum peritia, verum etiam saecularium negotiorum dispositione²⁾.

Unde in epistola Gelasii Papae ad Episcopos per Lucaniam, cap. 18. 3):

C. I. Illiterati et corpore vitiatum non promoveantur ad clerum. Illiteratos, aut aliqua parte corporis vitiatos⁴⁾ vel immixtos, nullus praesumat ad clericatus⁵⁾ ordinem promoveri⁶⁾, quia literis carens sacris non potest esse aptus officii, et vitiosum nihil Deo prorsus offerri⁷⁾ legalia⁸⁾ praecepta sanxerunt. §. 1. Similiter⁹⁾ qui se ipsos abscindunt.

C. II. Ad summum sacerdotium non aspiret, qui dicinis stipendiis vel disciplinis non est eruditus.

Item Zosimus Papa epist. ad Herychium Episcopum Salonitanum⁹⁾.

Qui ecclesiasticis disciplinis per ordinem non est imbutus, et temporum approbatione divinis stipendiis eruditus, nequam ad summum ecclesiae sacerdotium aspirare praesumat; et non solum in eo ambitio inefficax habeatur, verum etiam ordinatorum eius careant eo ordine, quem *sine ordine¹⁰⁾ contra praecepta Patrum crediderant praesumendum.

Gratian. Ecce, quod sacrarum literarum oportet episcopum habere peritiam: unde in veteri testamento¹¹⁾ inter cetera ornamenta pontifex rationale ferebat in pectore, in quo scribebatur manifestatio et veritas, quia in pectore pontificis manifesta debet esse cognitio veritatis. §. 1. Hinc etiam veteres¹²⁾, quibus arca portabatur, iugiter annulis erant inserti, ut, quum arca esset portanda, nulla fieret mora de intromittendis veteribus, quia praedicatorum, per quos ecclesia circumfertur, sacris literis semper debent insistere, ne tunc quaerant disscere, quum ex officio alios debeant docere. §. 2. Hinc etiam David¹³⁾ prius ex gratia Spiritus sancti donum scientiae percepit, et postea administrationem regni assecutus est. §. 3. Salomon¹⁴⁾ quoque non divitias, non longa tempora huius vitae, sed sapientiam a Deo petit et impetravit. §. 4. Hinc etiam Dominus prius ponit verba sua in ore prophetarum, et postea constituit eum super gentes et regna, dicens ad Hieremiam¹⁵⁾: Ecce, dedi verba mea in ore tuo. Ecce, constitui te hodie super gentes et super regna. §. 5. Hinc etiam Malachius¹⁶⁾ ait: Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent de ore eius, quia angelus Domini exercituum est. §. 6. Hinc etiam salvator¹⁷⁾ noster prius in medio doctorum sedit, audiens illos et interrogans, et postea praedicare coepit, quia prius quisque discere, et postea praedicandi officium usurpare debet. §. 7. Hinc etiam Salomon prius¹⁸⁾ ait: tempus tacendi, et postea: tempus loquendi, quia veritas prius tacendo discitur, et postea loquendo praedicatur. §. 8. Hinc idem Dominus ait¹⁹⁾: Qui audit, dicat, veni. §. 9. Hinc etiam prius apostolos docuit, deinde eos ad praedicandum misit, dicens²⁰⁾: Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae. Sic etiam post resurrectionem prius illis sensum aperuit et scripturas explanavit, et postea dixit²¹⁾ eis: Euntes in mundum universum, etc. Unde quum²²⁾ de quinque panibus quinque millia hominum vellet reficere, prius panes accipiens fregit, et postea discipulis dedit, et per eos demum turhis apposuit, quia sacramenta legis et prophetarum prius disserendo exposuit, et postea eorum scientiam discipulis dedit, et per eos tandem illam fidelibus dispensavit. §. 10. Hinc et Petrus, quum rectorem ecclesiae scriberet, ait²³⁾: Parati esse debetis reddere rationem omni poscenti vos satisfactionem de ea fide et

NOTATIONES CORRECTORUM.

testor, ut sponsa Christi vinum fugiat pro veneno. Et paulo post: vinum et adolescentia duplex est incendium voluptatis.

Dist. XXXVI. C. I. a) Vitiatos, vel: Istae duae

voces absunt a plerisque vetustis exemplaribus Gratiani et originali^{*)}, cuius expressa est potius sententia, quam verba relata.

Dist. XXXV. C. VII. 33) Imo Iulianus Pomerius, cuius hic liber est. — C. VIII. 34) ubi — ibi: orig. — 35) tempora: Ed. Bas. — 36) iudicio: Edd. coll. o. — 37) novellam: eaed. — 38) quum: eaed. pr. Arg. — 39) add.: scilicet: Ed. Bas. — 40) suavit: Edd. coll. o. — 41) a: eaed. — 42) invenium: orig. — 43) add.: autem: Edd. coll. o. — 44) deridetur: Ed. Bas. — 45) add.: coll. rel. — 46) add.: concubitus: Edd. coll. o. exc. Arg. Nor. — 47) regeneratrix: Edd. coll. o. pr. Bas. — 48) Recte enim: Edd. coll. o. — 49) Dominum: eaed. — cf. Matth. c. 11. v. 18. — 49) annuavit: Ed. Bas. — C. IX. 50) hab. A. 506. — Burch. l. 14. c. 11. Ivo Decr. p. 13. c. 79. — 51) refertur: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — In coll. conc. Gall. ed. a Dom Labat: a clericis vitetur. — 52) submovetur — subdatur: Edd. coll. o.

Dist. XXXVI. Pars I. 1) Gloss. Interlin. ad 1 Tim. c. 3. v. 2.

— 2) dispensatione: Edd. coll. o. — C. I. 3) scr. A. 494. — Numerus can. Merliani est; in coll. conc. rel. est c. 16. — Reg. l. 1. c. 411. Burch. l. 2. c. 18. Ivo Pan. l. 3. c. 46. Decr. p. 6. c. 37. — 9) et Regim. et Ivone. — 4) clericorum: Ed. Bas. — 5) procedere: Reg. — Ivo. — 6) offerre: Ed. Bas. — 7) Levit. c. 22. — 8) haec capit. 17. (19: Merl.) ap. Gelas. summa est. — C. II. 9) ser. A. 418. — Ans. l. 6. c. 26. Ivo Decr. p. 5. c. 102. — 10) absunt etiam ab Ans. et Ivone; leguntur tamen in orig. In hoc et ap. Ans. praecedentia hoc modo habentur: verum etiam in ord. eius, ut careret etc. — 11) Exod. c. 28. ex Interpr. LXX. — 12) Exod. c. 25. — 13) 2 Reg. c. 5. — 14) 2 Reg. c. 3. — Paral. c. 1. — 15) Hierem. c. 1. v. 9. — 16) Malach. c. 2. v. 7. — 17) Luc. c. 2. — 18) Eccles. c. 3. v. 7. — 19) Apoc. c. 22. v. 17. — 20) Matth. c. 10. v. 16. — 21) Marci c. 16. v. 15. — 22) Matth. c. 14. — 23) 1 Petr. c. 3. v. 15.

spo, quae in vobis est. §. 11. *Hinc etiam Paulus*²⁴⁾ scribens ad Timotheum ait: Attende lectioni, exhortationi et doctrinae. §. 12. *Ex quibus omnibus liquido colligitur, quod non sufficit praelatis bona conversatio et morum honestas, nisi addatur scientia doctrinae.* §. 13. *Unde sacerdotes*²⁵⁾ ingressuri tabernaculum prius lavabantur in labro aeneo, quod fecerat Moyses ex speculis mulierum. §. 14. *Hinc etiam in Cantico Canticorum*²⁶⁾ oculi, per quos praelati ecclesiae intelliguntur, assimilantur columbis, quae resident iuxta fluentia plenissima.

Hinc etiam Hieronymus^{b)} in Leviticum [c. 8.]²⁷⁾:

C. III. *Sacerdotis est legis scientiam habere, non bellis, sed orationibus vacare.*

Si quis vult pontifex non tam vocabulo esse quam merito, imitetur Moysen, imitetur Aaron. Quid enim dicitur de eis? quod non descedunt de tabernaculo Domini²⁸⁾. Erat²⁹⁾ ergo Moyses indesinenter in tabernaculo Domini. Quod³⁰⁾ autem opus eius erat? ut aut a Deo aliquid disceret, aut ipse populum doceret. Haec duo sunt pontificis opera, ut aut³¹⁾ a Deo discat legendo scripturas divinas et saepius meditando, aut populum doceat. Sed illa doceat, quae a Deo ipse³²⁾ didicerit³³⁾, non ex proprio corde vel humano sensu, sed quae Spiritus sanctus docet. §. 1. Est et aliud opus, quod facit Moyses: ad bella non vadit, non pugnat contra inimicos. Sed quid facit? orat, et donec ille³⁴⁾ orat, vincit populus eius; si relaxaverit et demiserit³⁵⁾ manus, populus eius vincitur et fugatur. Oret ergo et sacerdos ecclesiae indesinenter, ut vincat populus, qui sub ipso est, hostes invisibiles³⁶⁾ Amalechitas, qui sunt daemones impugnantes eos, qui volunt pie vivere in Christo³⁶⁾.

DISTINCTIO XXXVII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Sed quaeritur, an saecularibus literis oporteat eos esse eruditos? De his ita scribitur in Concilio Carthagini. IV. cap. 16. 2):*

C. I. *Libros gentilium non legat episcopus.*

Episcopus gentilium libros non legat, haereticorum autem³⁾ pro necessitate³⁾ aut tempore.

C. II. *Reprehendantur sacerdotes, qui omissis evangeliiis comedias legunt.*

Item Hieronymus ad Damasum Papam de filio prodigo, epist. CXLVI. 4)

Sacerdotes Dei omissis evangeliiis et prophetis videmus comedias legere, amatoriam bucolicorum versuum verba canere, Virgilium tenere⁵⁾, et id, quod in pueris necessitas est⁶⁾, crimen in se facere voluptatis.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. b) Hieronymus: Citatur ex B. Hieronymo, et exstat in homilia 6. Origenis in Leviticum, quas quidem homilias cum aliis multis B. Hieronymus latinas fecit, sed ita, ut noxia quaeque detruncaret, utilia transtulerit. Quod ipsemet ad Theophilum epist. 62., ad Vigilantium epist. 75. et in prologo lib. 2. in Michaeam professus est. Ac frequenter Gratianus ea, quae sunt Origenis, Hieronymi nomine citat, vel quia praecipui ecclesiae doctoris auctoritas maius pondus habet, vel quia Hieronymus eo quo dictum est modo illa vertendo paene sua fecerat.

Dist. XXXVII. C. III. a) Ferit: Antea legebatur: *iambum ferret*. In originali auctum impresso est: *iambus*

Dist. XXXVI. C. II. 24) 1 Tim. c. 4. v. 13. — 25) Exod. c. 38. — 26) c. 5. v. 13. — C. III. 27) lmo ex homil. 6. Origenis in Levit., interprete Rufino. — 28) abest ab Ed. Bas. — 29) orat: Ed. Arg. — 30) quid — et: Edd. coll. o. — 31) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. Antw. — 32) abest ab Ed. Bas. — 33) didicerat: Edd. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — 34) dimiserit: Edd. coll. o. — 35) add.: et: Ed. Bas. — 36) add.: Iesu: lb.

Dist. XXXVII. C. I. 1) cap. 5. Statut. eccl. ant. ap. Baller. cf. supra ad c. 9. D. 18. — Burch. l. 1. c. 95. Ivo Pan. l. 2. c. 130. Decr. p. 4. c. 160. et p. 5. c. 197. Polyc. l. 4. t. 7. — 2) add.: perlegat: Edd. coll. o. — 3) necess. temporis: orig. ap. Baller. — C. II. 4) scr. c. A. 208. — Ivo Pan. l. 2. c. 131. Decr. p. 4. c. 162. — 5) add.: in manibus: Ivo. — Edd. coll. o. exc. Bas. — 6) causa est: Edd. Bas. Arg. — causa adest: Edd. coll. rel. — C. III. 7) add.:

C. III. *In vanitate et obscuritate sensus ambulant, qui saecularibus disciplinis occupantur.*

Idem ad cap. 4. epist. ad Ephesios, lib. II. comment.

Nonne vobis videtur in vanitate sensus et obscuritate mentis ingredi⁷⁾, qui diebus ac noctibus in dialectica arte torquetur? qui physicus perscrutator oculos trans coelum levat, et ultra profundum terrarum et abyssi in⁸⁾ quoddam inane demergitur? qui iambam ferit⁹⁾? qui tantam metrorum silvam in suo studioso corde distinguit et congerit? et (ut ad alteram partem transeam) qui divitias per fas et nefas quaerit? qui adulatur regibus, hereditas captat alienas, et opes congregat, quas in momento cui sit relicturus ignorat?

C. IV. *Qui scripturas sacras male intelligit, vel saeculari sapientia abutitur, vino inebriatur et sicera.*

Idem Hieronymus lib. IX. ad cap. 28. Esaias.

Vino inebriantur, quando scripturas sanctas male intelligunt atque pervertunt: sicera, quando⁹⁾ saeculari abutuntur sapientia et dialecticorum tendiculis, quae non tam vincula sunt appellanda quam phasmata¹⁰⁾, id est umbrae quaedam et imagines, quae cito pereunt atque solvuntur¹¹⁾. Idem¹²⁾: §. 1. Secundum tropologiam pseudoprophetas eos debemus accipere, qui aliter scripturarum verba accipiunt, quam Spiritus sanctus sonat, et divinos eos, qui coniectura mentis suae incerta futurorum quasi vera pronuntiant absque divinatorum auctoritate verborum. Idem¹³⁾: §. 2. Quicumque scripturas non¹⁴⁾ ita intelligit¹⁵⁾, ut rei veritas habet, uvam acerbam comedit.

C. V. *Reprehendantur episcopi, qui filios suos saecularibus erudiunt literis.*

Idem lib. III. ad cap. 6. epist. ad Ephes. 16)

Legant episcopi atque presbyteri, qui filios suos saecularibus literis erudiunt, et faciunt illos comedias legere et mimorum turpia scripta cantare, de ecclesiasticis forsitan sumptibus eruditos. Et quod in carbonam pro peccato virgo vel vidua, vel totam substantiam suam effundens quilibet pauper obtulerat, hoc in calendariam¹⁷⁾ strenam, et saturnalia sportulam, et minervale munus grammaticus et orator, aut in sumtus domesticos¹⁸⁾ templi stipes, aut in sordida¹⁹⁾ scorta convertit. Heli²⁰⁾ sacerdos ipse sanctus fuit; sed quia filios suos non erudit in omni disciplina et correptione²¹⁾, supinus cecidit et mortuus est.

C. VI. P A L E A.

[*Item ex responsione Hadriani*^{b)} Papae ad Carolum, cap. 49.]²²⁾

„Omni vim venenorum²³⁾ suorum in dialectica disputatione²⁴⁾ constituunt²⁵⁾ haeretici, quae philosophorum sententia definitur non adstruendi vim habere, sed studium destruendi. Sed non in dialectica complacuit Deo²⁶⁾ saluum facere populum suum. Regnum enim²⁷⁾ Dei in simplicitate fidei est, non in contentione sermonis.“

struit. Emendatum vero est ex antiquo Gratiani exemplari. Nam Terentianus de iambo sic scribit:

*Iambus ipse sex enim locis manet,
Et inde nomen inditum est senariis;
Sed ter feritur, hinc trimetrus dicitur,
Scandendo binas quod pedes coniungimus.*

Ac de iisdem senariis Isidorus lib. 1. Etymolog. cap. 38. ait: *hos Graeci, quia geminos ferunt, trimetros dicunt.*

C. VI. b) Hadriani: Hoc caput antea tribuebatur Urbano. Sed est in scripto Hadriani de imaginibus ad Carolum M. c. 49. et inde emendatum est. Eadem vero habentur apud B. Ambrosium lib. 1. de fide ad Gratianum Imp. cap. 3.

illum: Ed. Bas. — 8) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Par. — C. IV. 9) qui: Edd. coll. o. — 10) phasmata: Edd. coll. o. — Böhm. — 11) resoluntur: Edd. coll. o. — 12) ex l. 5. comm. Hier. ad Hierem. c. 29. v. 8. — 13) ib. l. 6. ad c. 31. v. 29. — 14) abest ab Ed. Bas. — 15) intelligunt — comedunt: Edd. coll. o. — C. V. 16) Ivo Decr. p. 4. c. 166. — 17) calendarum — saturnatum: Ivo. — Edd. coll. o. — 18) aut in templi: Ivo. — Edd. coll. o. — 19) sordidam turram. caed. — 20) l. Reg. c. 2. — 21) correptione: Böhm. — Edd. coll. o. pr. Arg. — C. VI. 22) scr. A. 787. — Ivo p. 4. c. 229. — in Edd. coll. o. citatur ex: *responsibus Urbani P.* — 23) tuncorum: Ivo. — Edd. coll. o. — 24) disputantes: caed. exc. Bas. — Ivo. — 25) ponunt: Ivo. — Edd. coll. o. — 26) missis sequentibus in Edd. coll. o. exc. Bas. legitur: *placuit Deo Patri, Filio et Spiritui S.* — 27) abest ab Ed. Bas.

C. VII. B. Hieronymus ab angelo verberatur, quia Ciceronis libros legebat.

Item Rabanus de pressuris ecclesiasticis²⁸⁾.

Legimus de B. Hieronymo, quod, quum libros²⁹⁾ legeret Ciceronis, ab angelo est correptus, eo quod vir³⁰⁾ Christianus paganorum figmentis intenderet.

Gratian. Hinc etiam filius ille prodigus in evangelio³¹⁾ reprehenditur, qui de siliquis, quas porci manducabant, ventrem suum replere cupiebat. §. 1. Hinc etiam Origenes³²⁾ cyniphes et ranas, quibus Aegyptii sunt percussi, vanam dialecticorum garrulitatem et sophisticam argumenta intelligit. Ex quibus omnibus colligitur, quod non est ab ecclesiasticis saecularium literarum quaerenda peritia. §. 2. Sed contra legitur, quod Moyses et Daniel³³⁾ omni scientia Aegyptiorum et Chaldaeorum eruditi fuerunt. Legitur³⁴⁾ etiam, quod praecepit Dominus filiis Israël, ut exspoliarent Aegyptios auro et argento, moraliter iustruens, ut sive aurum sapientiae, sive argentum eloquentiae apud poetas invenerimus, in usum salutiferæ eruditionis vertamus. §. 3. In Levitico³⁵⁾ etiam primitias³⁶⁾ mellis, id est dulcedinem humanae eloquentiae Domino iubemur offerre. §. 4. Magi³⁷⁾ quoque tria munera obtulerunt Domino, in quibus nonnulli tres partes philosophiae volunt intelligi. §. 5. Denique, ut in expositione Psalterii Cassiodorus³⁸⁾ testatur, omnis splendor rhetoricae eloquentiae, omnis modus poeticae locutionis, quaelibet varietas decorae pronuntiationis a divinis scripturis sumsit exordium. §. 6. Hinc et Ambrosius³⁹⁾ ait super epistol. Colossensium: Omnis ratio scientiae supernae vel terrena creaturae in eo est, qui eat caput eorum et auctor, ut, qui hunc novit, nihil ultra quaerat, quia hic est perfecta virtus et sapientia; quicquid alibi quaeritur, hic perfecte invenitur. In Daniele et Salomone ostendit infidelibus se totius auctorem sapientiae. Quod infideles non potant, quia non legunt in evangeliiis et prophetis astrologiam, geometriam et alia huiusmodi, quae ideo despecta sunt a nostris, quia nihil valent ad salutem, sed mittunt in errorem, et, dum his student, curam animae non habent. Qui vero Christum novit, thesaurum sapientiae et scientiae invenit, quia id novit, quod utile est.

Hinc etiam Beda lib. II. Regum, c. 9. in Samuelis allegoricis expositionibus⁴⁰⁾:

C. VIII. Non prohibentur clerici saeculares literas legere.

Turbat acumen legentium et deficere cogit, qui eos a legendis saecularibus literis⁴¹⁾ omnimodo aestimat prohibendos, in quibus si qua inventa⁴²⁾ sunt utilia, quasi sua sumere licet. Alioquin nec Moyses et Daniel sapientia vel literis Aegyptiorum⁴³⁾ paterentur erudiri, quorum tamen superstitiones simul et delicias horrebant. Nec ipse magister gentium aliquot versus poetarum suis vel scriptis⁴⁴⁾ indidisset, vel dictis.

II. Pars. Gratian. Cur ergo legi prohibentur, quae tam

rationabiliter legenda probantur? Sed saeculares literas quidam legunt ad voluptatem, poetarum figmentis et verborum ornatu delectati; quidam vero ad eruditionem eas addiscunt, ut errores gentilium legendo detestentur, et utilia, quae in eis invenerint, ad usum sacrae eruditionis devote convertant. Tales laudabiliter saeculares literas addiscunt. Unde B. Gregorius⁴⁵⁾ quendam episcopum non reprehendit, quia eas dixerat, sed quia contra episcopale officium pro lectione evangelicae grammaticae populo exponerebat.

Hinc etiam Ambrosius scribit super Lucam, in explanatione proemii⁴⁶⁾:

C. IX. Saeculares literae legendae sunt, ne ignorentur.

Legimus aliqua, ne negligantur⁴⁷⁾; legimus, ne ignoremus; legimus, non ut teneamus, sed ut repudiemus.

C. X. Grammatica legenda est, ut per eam sacrae scripturae intelligantur.

Item Hieronymus ad cap. 1. epistolae ad Titum⁴⁸⁾.

Si quis artem grammaticam noverit vel dialecticam, ut rationem recte loquendi habeat, et inter falsa et vera diiudicet⁴⁹⁾, non improbamus⁵⁰⁾. §. 1. Geometria quoque⁵¹⁾ et arithmetica et musica habent in sua scientia veritatem, sed non est scientia illa scientia pietatis. Scientia pietatis est nosse legem⁵²⁾, intelligere prophetas, evangelio credere, apostolos non ignorare. §. 2. Grammaticorum⁵³⁾ autem doctrina etiam potest proficere ad vitam, dum fuerit in meliores usus assumpta.

C. XI. Exemplo Danielis probatur, non esse peccatum saecularibus literis erudiri.

Item Hieronymus in cap. 1. Danielis⁵⁴⁾.

Qui de mensa regis et de vino⁵⁵⁾ potus⁵⁶⁾ eius nolunt⁵⁷⁾ comedere, ne polluantur, utique si⁵⁸⁾ ipsam⁵⁹⁾ sapientiam atque doctrinam Babyloniorum scirent esse peccatum, nunquam acquiescerent discere quod non licebat. Discunt autem, non ut sequantur, sed ut iudicent atque convincant, quomodo si quispiam adversus mathematicos velit scribere⁶⁰⁾ imperitum mathematicis⁶¹⁾, risui⁶²⁾ pateat, et adversus philosophos disputans, si ignoret dogmata philosophorum. Discunt⁶³⁾ ergo ea mente⁶⁴⁾ doctrinam Chaldaeorum, qua et Moyses omnem sapientiam Aegyptiorum didicerat. Idem⁶⁵⁾: §. 1. Si quando cogimur literarum saecularium recordari, et aliqua ex his discere⁶⁶⁾, quae olim omisimus, non nostrae est voluntatis, sed, ut ita dicam, gravissimae necessitatis, ut probemus ea, quae a sanctis prophetis ante saecula multa praedicta sunt, tam Graecorum, quam Latino- rum et aliarum gentium literis contineri⁶⁷⁾.

C. XII. Magistros et doctores episcopi congruis locis constituent.

Item ex Synodo Eugenii⁶⁸⁾ Papae II. [c. 34.]⁶⁹⁾

De quibusdam locis ad nos refertur, neque magistros, ne-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. c) Origenes: In homil. 4. ad cap. 7. Exodi ranas quidem comparat poetis, cyniphes autem dialecticis.

d) Primitias: Levitici c. 2. prohibetur fermentum ac mel adoleri in sacrificio Domini; primitiae tamen eorum iubentur offerri, sed non super altare imponi. Ubi in glossa ordinaria mel exponitur gentilis eloquentia, ab Isycho autem paganorum doctrina, cuius primitiae ad imitationem B. apostoli Pauli possunt Deo offerri.

e) Cassiodorus: In prologo Psalterii c. 15. et seq. multis verbis Cassiodorus divinae scripturae eloquentiam explicat et commendat. Sed quae affert in principio explanationis Psal. 6. valde videntur his, quae nunc referuntur, convenire.

f) Ambrosius: Ex B. Ambrosii principio expositionis o. 2. epist. ad Coloss. haec summatim collecta sunt, referunturque in glossa ordinaria, et ab Anselmo ad idem caput 2., cuius Anselmi verbis Gratiani verba magnopere sunt similia.

C. IX. g) Negligantur: Sic etiam in Panormia,

sed in originali, et in uno Gratiani manusc.: ne legantur. Ibi enim agitur de pseudoevangeliiis. Sed non est mutatum ob glossam.

C. X. h) Non improbamus: Absunt istae duae voces ab originali. Exponens enim B. Hieronymus verba illa ex principio epistolae ad Titum: Et cognitionem veritatis, quae est iuxta pietatem, ita scripsit: Est plane veritas, quae non habet pietatem, si quis grammaticam, etc.

i) Grammaticorum: Haec non sunt B. Hieronymi, sed Isidori lib. 3. de summo bono, c. 13. ex quo citat Ivo⁴³⁾.

C. XII. k) Eugenii: Apud Anselmum citatur: Ex synodo habita Romae in consist. Lateran. a Beato⁶⁸⁾. In Polycarpo eodem modo, et additur nomen Eugenii, ex quo etiam citat Ivo. Inventum vero est in synodo Eugenii Papae II. et in synodo Leonis IV., quarum synodorum, ut alibi dictum est, exemplaria sunt in Vaticana bibliotheca. In indice etiam synodi a Gregorio VII. Romae habitae talis cuiusdam capituli haec ponitur summa: Ut omnes episcopi artes literarum in suis ecclesiis docere faciant.

Dist. XXXVII. C. VII. 28) In libro de press. eccles. Atonis Vercell. (nam Rabani non est) ed. a D'Acherio in Spicilegio, haec non leguntur. — Ivo Pan. I. 2. c. 132. Decr. p. 4. c. 164. (ex parte II. Rab. de eccl. press.) — 29) librum: Ivo. — 30) viz: Ed. Bas. — 31) Luc. c. 15. — 32) Dan. c. 1. — 33) Exod. c. 3. v. 22. — 34) Levit. c. 2. v. 14. — 35) Matth. c. 2. Raban. ad h. l. — C. VIII. 36) Ivo Pan. I. 1. c. 133. Decr. p. 4. c. 85. — 37) libris: Edd. coll. o. — 38) invenitur: Ed. Bas. — quibus ubilibet inventa utilia: Ivo. — 39) add.: Chaldaeorumque: Edd. coll. o. — 40) scripturis: caed. — 41) infr. D. 86. c. 5. — C. IX. 42) Ivo Pan. I. 2. c. 134. — C. X.

43) Ivo Pan. I. 2. c. 135. — 44) tudicet: Böhm. — 45) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. in qua leg.: autem. — 46) legere scripturas: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. Antw. — *) Pan. I. 2. c. 136. Decr. p. 4. c. 167. — C. XI. 47) Polyc. I. 4. t. 7. — 48) non cult. et sic num. sing. deinceps: orig. — Polyc. — 49) describere: Ed. Bas. — 50) matheseos: Edd. coll. o. — 51) add.: non: Edd. Lugd. II. III. — 52) discant: Edd. coll. o. pr. Bas. Par. — 53) add.: dogmata et: Ed. Bas. — 54) in proem. in Daniel. — 55) docere: Ed. Rom. operarum vitio. — 56) continere: Ed. Bas. — C. XII. 57) hab. A. 826. — Ans. I. 7. c. 2. Ivo Decr. p. 4. c. 214. Polyc. I. 4. t. 32.

que curam inveniri pro studio literarum. Idcirco in⁵⁹) universis episcopis subiectisque plebibus, et aliis locis, in quibus necessitas occurrerit, omnino cura et diligentia adhibeatur⁶⁰), ut magistri et doctores constituantur⁶¹), qui studia literarum liberaliumque artium dogmata assidue doceant, quia in his maxime divina manifestantur atque declarantur mandata.

C. XIII. *Auctoritatibus gentilium eorum vanitas retunditur atque vincitur.*

Item Augustinus contra Faustum Manichaeum, lib. XIII. cap. 15. 61)

Si quid veri de Deo Sibylla, vel Orpheus, aliiue gentium vates aut philosophi praedixisse perhibentur, valet quidem aliquid ad paganorum vanitatem revincendam, non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam. Quantum⁶²) enim distat de Christi adventu inter praedicationem angelorum, et confessionem daemoniorum⁶³), tantum inter auctoritatem prophetarum, et curiositatem sacrilegorum.

C. XIV. *Ad intelligentiam sacrarum scripturarum saecularium peritia necessaria ostenditur.*

Item Clemens Papa I. epist. V. ad suos discipulos 64).

III. Pars. Relatum est nobis, quod quidam in vestris partibus commorantes adversantur sacris⁶⁵) doctrinis, et prout eis videtur non secundum traditionem patris⁶⁶), sed iuxta sensum suum docere videntur. Multas enim quidam, ut audivimus, vestrarum partium ingeniosi⁶⁷) homines ex iis, quae legunt, verisimilitudines capiunt. Et ideo diligenter observandum est, ut lex Dei quum legitur, non secundum propriam ingenii⁶⁸) intelligentiam legatur vel doceatur. Sunt enim multa verba in scripturis divinis, quae possunt trahi⁶⁹) ad eum sensum, quem sibi unusquisque sponte praesumpsit⁷⁰); sed fieri non oportet. Non enim sensum, quem extrinsecus adulteretis⁷¹), alienum et extraneum debetis quaerere, aut⁷²) quoquo modo ipsum scripturarum auctoritatem confirmare, sed ex ipsis scripturis⁷³) sensum capere veritatis⁷⁴). Et ideo oportet ab eo intelligentiam⁷⁵) discere scripturarum, qui eam a maioribus secundum veritatem sibi traditam servavit⁷⁶), ut ipse possit ea, quae recte suscepit, competenter asserere. Quum enim ex divinis scripturis integram quis⁷⁷) et firmam regulam veritatis susceperit, absurdum non erit, si aliquid etiam ex eruditione communi ac liberalibus studiis, quae forte in pueritia attigit, ad assertionem veri dogmatis conferat, ita tamen, ut, ubi vera didicerit⁷⁸), falsa et simulata declinet.

C. XV. *Quare prohibeatur Christianis poetica figmenta legere.*

Item Isidorus in lib. III. Sententiarum, de summo bono, cap. 13. 79)

IV. Pars. Ideo prohibetur Christianis⁸⁰) figmenta legere poetarum, quia per oblectamenta inanium⁸¹) fabularum mentem excitant ad incentiva libidinum. Non enim solum thura offerendo daemonibus immolatur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo.

V. Pars. Gratian. *Ut itaque ex praemissis apparet,*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVI. f) Caput hoc in plerisque vetustis Gratiani exemplaribus coniunctum est superiori. Est autem responsio ad quaestionem, quam praemisit B. Augustinus his verbis: *Quid est, quod in cruce positus salvator**) ait: Pater ignosce illis, non enim sciunt, quid faciunt. *Si enim ne-*

imperitum sacerdotibus semper esse debet advertere, quia, quum per ignorantiam caecati aliis ducatum praestare coeperint, ambo in foveam cadunt; unde dicitur in Psalmo 82): Obscurerent oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum semper incurva. *Quum enim obscurantur illi, qui praecunt, ad ferenda onera peccatorum facile sequentes inclinantur. Elaborandum est itaque sacerdotibus, ut ignorantiam a se quasi quandam pestem abiciant. Licet enim servus 83) nesciens voluntatem domini sui, et non faciens, dicatur vapulare paucis, non tamen hoc de omnibus generaliter intelligitur. Ait enim Apostolus 84). Qui ignorat, ignorabitur. Quod de eo intelligendum est, qui noluisset intelligere, ut bene ageret 85).*

Unde Augustinus ait in libro Quaest. veteris ac novi testamenti, quaest. 67. 86).

C. XVI.

Non¹⁾) omnis ignorans immunis est a poena. Ille enim ignorans potest excusari a poena, qui a quo⁸⁷) disceret non invenit. Istis⁸⁸) autem hoc ignosci petit, qui, habentes a quo discerent, operam non dederunt. ⁸⁹Huiusmodi non licet ignorare; accipient ergo veniam, si convertantur.⁹⁰

DISTINCTIO XXXVIII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quum itaque voluntaria ignorantia omnibus noxia sit, sacerdotibus est periculosa.*

Unde in Concilio Toletano IV., cap. 24. legitur 1):

C. I. *Sacerdotibus maxime ignorantia vitanda est.*

Ignorantia mater cunctorum errorum maxime in sacerdotibus Dei vitanda est, qui docendi officium in populis²⁾) susceperunt. Sacerdotes enim legere sanctas scripturas ³⁾admonet* admonet³⁾) Paulus apostolus⁴⁾), dicens ad Timotheum: *Attende lectioni, exhortationi et doctrinae, et: semper permane in his.* Sciant igitur sacerdotes scripturas sanctas et canones⁵⁾), ut omne opus eorum in praedicatione et doctrina consistat, atque aedificent cunctos tam fidei scientia quam operum disciplina.

C. II. *Officium libellum ab episcopo accipiant presbyteri, quum ordinantur.*

Item ex eodem Toletano IV. c. 25. 6)

Quando presbyteri in parochiis ordinantur, libellum officialem a suo sacerdote accipiant, ut ad ecclesias sibi deputatas instructi succedant⁷⁾), ne per ignorantiam etiam in ipsis divinis sacramentis⁸⁾) offendant⁹⁾). Quum vero ad litanias vel ad concilium venerint, rationem episcopo suo reddant, qualiter susceptum officium celebrent¹⁰⁾), vel baptizent.

C. III. *Inscitia sacerdotum nec excusatione digna est, nec venia.*

Item Leo Episcopus ad Clerum et plebem Constantinopolitanae urbis, epist. XXII. 11)

Si in laicis vix¹²⁾) tolerabilis videtur inscitia, quanto magis in iis, qui praesunt, nec excusatione digna est, nec venia!

Dist. XXXVII. C. XII. 58) ab univ. episcopis subiectis: Edd. coll. o. — Böh. — 59) habeatur: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — 60) instituantur: Ed. Bas. — C. XIII. 61) sed ibi fastius. — 62) ib. post pauca. — 63) daemonum: Edd. coll. o. — C. XIV. 64) Ep. Pseudoisidoriana. Eadem fere, Petro Ap. tributa, leguntur in l. 18. Recogn. Clementis. — Coll. tr. p. p. 1. t. 1. c. 25. — 65) vatis: Isid. Merl. — 66) patrum: Edd. coll. o. — 67) secundum hominum ingenium: Isid. Merl. — 68) add.: virtutem vel: Edd. coll. o. — 69) retrahit: Ed. Bas. — 70) praesumpsit: Edd. coll. o. — 71) adulteris: Isid. Merl. — sens. extrinsecus alienum: Edd. coll. o. — 72) ut — confirmetis: Edd. coll. o. — Böh. — 73) scriptis: Ed. Bas. — 74) add.: oportet: Edd. coll. o. — 75) scientiam: Edd. coll. o. — sc. addicere: Ed. Bas. — 76) servat: Isid. Merl. — Edd. coll. o. — 77) quisque: Edd. coll. o. — 78) didicit: Isid. Merl. — C. XV. 79) Ivo Pan. l. 2. c. 137. Decr. p. 4. c. 167. — 80) Christianis: Ed. Böh. — 81) inanium: Edd. coll. o. — 82) Ps. 68. v. 24. — 83) ex Greg. M. pastor. l. 1. c. 1. — 84) 1 Cor. c. 14. v. 36. —

85) Ps. 35. v. 4. — C. XVI. 86) Liber apocryphus. — Ans. l. 8. cap. fin. — 87) quod disc.: Edd. coll. o. — 88) istis non poterit ignosci: Edd. coll. o. — *) Luc. c. 23. v. 34. — **) Gen. c. 26. v. 4. Dist. XXXVIII. C. I. 1) hab. A. 633. — Coll. tr. p. p. 2. t. 37. c. 6. Burch. l. 1. c. 104. Ans. l. 7. c. 114 (118). Ivo Decr. p. 5. c. 202. — 2) populo Dei: Edd. coll. o. — 3) sancta scriptura admonet: Coll. Hisp. — Ivo. — admonetur: Ans. — Edd. coll. o. — 4) Paulo Ap. dicente: Coll. Hisp. — Ans. Ivo. — Edd. coll. o. — 5) 1 Tim. c. 4. v. 13. — 6) cf. Cons. Areh. IV. c. 3. — C. II 6) Coll. Hisp. c. 26. — Coll. tr. p. p. 2. t. 37. c. 7. — Burch. l. 2. c. 157. Ans. l. 7. c. 113 (117). Ivo Pan. l. 3. c. 23. Decr. p. 3. c. 129. — 7) accedant: Ans. — Ed. Böh. — 8) add.: Christianis: Böh. — Edd. coll. o. (pr. Bas., in qua legitur: scriptis offendant). — 9) offendant, ita ut quando: Coll. Hisp. — Ans., et missa voce: ita: Ivo. — 10) celebrant — baptizant: Coll. Hisp. — C. III. 11) Ep. 59. (scr. A. 450.) Ed. Balic. — Ans. l. 7. c. 119. Polyc. l. 4. t. 4. — 12) intolerabilis: Ans. — Edd. coll. o.

C. IV. *Canones non licet sacerdotibus ignorare.*

Item Coelestinus universis Episcopis per Apuliam et Calabriam constitutis, *epist. III.*¹³⁾

Nulli sacerdotum liceat canones¹⁴⁾ ignorare, nec quicquam facere, quod Patrum possit regulis obviare. Quae enim a nobis res digne¹⁵⁾ servabitur, si decretalium norma constitutorum pro aliquorum libitu licentia populis permessa frangatur?

C. V. *Quae sint sacerdotibus necessaria ad discendum.*

Item ex dictis Augustini¹⁶⁾.

Quae¹⁷⁾ ipsis sacerdotibus necessaria sunt ad discendum, id est liber sacramentorum¹⁷⁾, lectionarius, antiphonarius, baptisterium, computus, canon poenitentialis, psalterium, homiliae per circulum¹⁸⁾ anni dominicis¹⁹⁾ diebus et singulis festivitibus aptae. Ex quibus omnibus si unum defuerit, sacerdotis nomen²⁰⁾ vix in eo constabit²¹⁾, quia valde periculosae sunt evangelicae minae, quibus dicitur²²⁾: *Si caecus caeco ducatur praestet, ambo in fossam cadunt.*

C. VI. *Quae oportet scire eum, qui episcopus est ordinandus.*

Item ex VII. Synodo, cap. 2.²³⁾

Omnes psallentes repromittimus Deo: *In*²⁴⁾ *iustificationibus tuis meditabor, non obliviscar sermones tuos.* Quod omnes quidem Christianos observare saluberrimum est, sed praecipue hos, qui hierarchicam²⁵⁾ consecuti sunt dignitatem. Unde definimus omnem, qui ad episcopatus provehendus est gradum, modis omnibus psalterium nosse, ut ex hoc et omnis clerus, qui sub ipso fuerit, ita moneatur et imbuatur. Inquiratur autem diligenter a metropolitano, si in promptu habeat²⁶⁾ legem scrutabiliter et non transitorie tam sacros canones et sanctum evangelium, quam divini Apostoli librum et omnem divinam scripturam, atque secundum mandata Dei²⁷⁾ conversari²⁸⁾, et docere populum sibi commissum. Substantia enim summi sacerdotii nostri sunt eloquia divinitus tradita, id est vera divinarum scripturarum disciplina, quemadmodum magnus perhibet Dionysius²⁹⁾. Quod si discrepaverit, et ita libenter facere et docere minime sponderit, nullatenus consecratur. *Sit enim propheticus*³⁰⁾ *Deus: Tu scientiam repulisti, et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.*

C. VII. *De eodem.*

Item ex Concilio Carthaginensi III, c. 3.³¹⁾

Placuit, ut ordinandis episcopis vel clericis prius ab ordinandis suis decreta conciliorum auribus³²⁾ eorum inculcentur, ne ac aliquid contra statuta concilii fecisse poeniteat³³⁾.

C. VIII. *Sacrae scripturae inhaerentes non obscurantur iniquitate mundana.*

Item Zephyrinus Papa, *epist. I. ad Episcopos Siciliae*³⁴⁾. Sicut stellas coeli non exstinguit nux, sic mentes fidelium firmamento³⁵⁾ inhaerentes sanctae scripturae non obscurantur mundana iniquitas.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XXXVIII. C. V. a) Ceteri etiam collectores Augustinum citant. Fere autem omnia haec habentur in poenitentiali Bedae, et in libro de officiis ecclesiasticis, et alibi.

C. X. b) Dei sunt: In loco indicato legitur: *Qui ea, quae sunt Domini, nequunt, a Domino nesciuntur, Paulo attestante etc.*

C. XII. c) Scholastici: Vox ista adest ab origi-

C. IX. *Ignorantia scripturarum est ignorantia Christi.*

Item Hieronymus ad Eustochium in proemio comment. in *Esaiam*.

Si iuxta apostolum Paulum³⁶⁾ Christus Dei virtus est Deique sapientia, et qui nescit scripturas nescit Dei virtutem eiusque sapientiam, ignorantio³⁷⁾ scripturarum ignorantio Christi est.

C. X. *A Domino sciuntur, vel ignorantur, qui ea, quae Dei sunt, sciunt, vel ignorant.*

Item Gregorius in *Pastorali*³⁸⁾, part. I. cap. 1.

Qui ea, quae Dei sunt³⁹⁾, sciunt, a Domino sciuntur, et qui ea, quae Dei sunt, nesciunt, a Deo³⁹⁾ nesciuntur, Paulo attestante, qui ait⁴⁰⁾: *Si quis ignorat, ignorabitur.* Idem⁴¹⁾. Quicumque stultus est in culpa, erit sapiens in poena.

C. XI. *Non qui aliquid nescit, sed qui putat se scire quod nescit, errare probatur.*

Item Augustinus in *Inchiridio ad Laurentium*, cap. 17.⁴²⁾

II. Pars. Quamvis errare⁴³⁾ quanta possumus cura cavendum sit, non solum in maioribus, verum etiam in minoribus rebus, nec nisi rerum ignorantia possit errari, non tamen est consequens, ut continuo erret quisquis aliquid nescit, sed quisquis⁴⁴⁾ se existimat scire quod nescit. Pro vero quippe approbat falsum, quod est erroris proprium. Veruntamen in qua re quisque erret, interest plurimum. Nam in una eademque re et nescienti sciens, et erranti non errans recta ratione praepositur. In diversis autem rebus, id est quum iste scit alia, ille alia, et isto utiliora, ille minus utilia vel etiam noxia: quis non in eis, quae ille scit, ei praeferat nescientem? Sunt enim quaedam, quae nescire quam scire sit melius.

III. Pars. Gratian. *Sed licet per ignorantiam grammaticae artis aliquid vitiosum proferant episcopi vel presbyteri, non tamen ideo a scholasticis sunt despicendi, quia morum vitia magis quam verborum sunt praecavenda.*

Unde Augustinus in libro de catechizandis rudibus, cap. 9.⁴⁵⁾

C. XII. *Non contemnunt scholastici ecclesiasticam simplicitatem.*

Sedulo monendi sunt scholastici⁴⁶⁾, ut, humilitate induti⁴⁶⁾ Christiana, discant non contemnere quos cognoverint morum vitia quam verborum amplius⁴⁷⁾ devitare, et cordi⁴⁸⁾ casto linguam exercitatum nec conferre audeant, quam etiam praefere consueverant. *Et infra*: His etiam⁴⁹⁾ maxime utile est nosse, ita esse praeponeudas verbis sententias, ut praepositur animus corpori. Ex quo fit, ut ita malle debeant veriores quam disertiores⁵⁰⁾ audire sermones, sicut malle debent prudentiores quam formosiores habere amicos. Noverint etiam, non esse vocem ad aures Dei, nisi animi affectum. Ita enim non irridebunt, si aliquos antistites et ministros ecclesiae forte animadvertent vel cum barbaris et soloecismis Deum invocare, vel eadem verba, quae pronunciant, non intelligere, perturbateque distinguere, non quia ista minime corrigenda sunt, ut

Dist. XXXVIII. C. IV. 13) ser. A. 429. — Burch. l. 2. c. 160. Ans. l. 7. c. 108 (120). Ivo Decr. p. 6. c. 251. Polyc. l. 4. t. 4. — 14) add.: suos: orig. — Ivo. — 15) digna: orig. — Ed. Bas. — C. V. 16) apud Bedam, quem canonicum auctorem esse voluerunt Corr. Rom., similia tantum leguntur. Integer canon prostat in Capitulari Abytonis Basil., ed. in Coll. conc. Mansiana. — Burch. l. 2. c. 2. l. 19. c. 8. Ans. l. 7. c. 109 (121). Ivo Pan. l. 3. c. 24. Decr. p. 6. c. 22. Polyc. l. 4. t. 31. — 17) sacrorum: Edd. Bas. Nor. Ven. l. — 18) add.: totius: Ed. Bas. — 19) in dom.: Böhm. — Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 20) domino: Edd. Arg. Bas. — 21) stare poterit: Ed. Bas. — 22) Matth. c. 15. v. 14. — C. VI. 23) hab. A. 787. — Interpretatio Anastasii Bibliothecarii. — Ivo Decr. p. 5. c. 372. — 24) Psal. 118. v. 16. — 25) ecclesiasticam: Ivo. — Edd. coll. o. — 26) hanc legem: Ed. Bas. — habet legem: Ivo. — 27) adest ab Edd. coll. o. — mand. eorum: Ed. Bas. — 28) conservari: Ed. Bas. — conservari vel conservare:

Ed. Arg. — conservare: Edd. coll. rel. — 29) Dionys. Areop. 118r. (suppos.) de eccl. hierarch. c. 1. — 30) Oseeo c. 4. v. 6. — C. VII. 31) hab. A. 397. — Ans. l. 7. c. 61. Coll. tr. p. 2. t. 17. c. 1. — 32) in auribus: Ed. Bas. — 33) poeniteant: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — C. VIII. 34) Ep. Pseudoisidoriana, cf. Prosper Aquit. Sent. 220., ex qua caput mutatus est impostor. — 35) et firm.: Edd. coll. o. exc. Bas. — C. IX. 36) 1 Cor. c. 1. v. 18. — 37) ignorantia: Edd. coll. o. — C. X. 38) in Moralibus: Edd. coll. o. — 39) Domino: Edd. coll. o. — 40) 1 Cor. c. 14. v. 38. — 41) ex Moral. l. 3. dist. 38. — 42) Petr. Lomb. Sentent. l. 3. dist. 38. — 43) error: Edd. coll. o. — 44) si quis: Edd. coll. o. — C. XII. 45) Ivo Decr. p. 6. c. 383. — 46) inducti: Ed. Bas. — 47) magis: Edd. coll. o. — 48) corde: Ed. Par. — 49) adest ab Edd. coll. o. — hinc enim: Ed. Bas. — 50) discretiores: Ed. Bas.

populus ad id, quod plane intelligit, dicat Amen; sed quia⁵¹⁾ pie toleranda sunt ab eis, qui didicerunt⁵²⁾ ut sono in foro, sic voto in ecclesia benedici. Itaque forensis illa nonnunquam forte bona dictio nunquam tamen benedictio dici potest.

C. XIII. De eodem. [PALEA.]

Item Gregorius ad *Leandrum*⁵³⁾ Episcopum Hispanensem, in praefat. Moral. ad fin. d).

„Indignum vehementer existimo, ut verba ecclestis oraculi restringam sub regulis Donati.“

C. XIV. PALEA.

[Item Augustinus de vera religione, cap. 49. et 50.]

„Locutio divinarum scripturarum secundum cuiusque linguae proprietatem accipienda est. Habet enim omnis lingua sua* quaedam propria genera locutionum, quae quum in aliam⁵⁴⁾ *linguam* transferuntur, videntur absurda.“

C. XV. PALEA.

[Item Hieronymus ad *Pammachium*, epist. LII. cuius initium est: Christiani interdum pudoris est.]

„Ecclesiastica interpretatio etiam habet eloquii venustatem, dissimulare eam debet⁵⁵⁾ et fugere⁵⁶⁾, ut non otiosis philosophorum scholis paucisque discipulis⁵⁷⁾, sed universo⁵⁸⁾ loquatur hominum generi.“

C. XVI. Propter opprobrium senectutis a parvulis et a minimis non erubescat discere episcopus.

Item Clemens Papa, epist. III.⁵⁹⁾

Nullus episcopus⁶⁰⁾ propter opprobrium senectutis vel nobilitate generis a parvulis vel minimis eruditus, si quid forte est utilitatis aut salutis, inquirere negligat. Qui enim rebelliter vivit, et discere atque⁶¹⁾ agere bona recusat, magis diaboli quam Christi membrum esse ostenditur, et potius infidelis quam fidelis monstratur.

DISTINCTIO XXXIX.

GRATIANUS.

Eccis plenarie monstratum est, quod sacerdotes oportet literarum iam sacrarum quam saecularium esse peritos. Nunc quaeritur, an saecularium negotiorum oporteat eos habere peritiam? Hanc praelatis esse necessariam, multis rationibus probatur. Debent namque praelati subditis non solum spiritualia, sed etiam carnalia subsidia ministrare, exemplo Christi, qui turbas sequentes non solum verbo docebat, sed etiam virtute sanabat et corporalibus alimentis reficiebat. Ut autem praelati haec omnia plene possint perficere, saecularium negotiorum oportet eos habere solertiam, ut eorum cautela et ecclesiae serventur indemnes, et cuique necessaria pro suo modo ministrentur. Unde quidam in episcopum electus a B. Gregorio pro sua simplicitate repellit, ne eius occasione res ecclesiae dilapidarentur.

Sic enim scribit Gregorius Clero et nobilibus Neapol. lib. VIII. epist. 40.¹⁾

C. I. Saecularium negotiorum imperiti non sunt in episcopos ordinandi.

Petrus diaconus, quem a vobis²⁾ electum asseritis, omnino (ut dicitur) simplex est, et nostis, quia talis hoc tempore in regiminis debet arce constitui, qui non solum de salute

animarum, verum etiam de extrinseca *subiectorum* utilitate et cautela sciat esse sollicitus.

DISTINCTIO XL.

GRATIANUS.

I. Pars. Oportet¹⁾ quoque episcopum esse ornatum et hospitalem. Ornamenta episcopalia virtutes debent intelligi, quae a Domino eis repromittuntur, quum dicitur: Sacerdotes²⁾ eius induam salutari. Unde in veteri³⁾ testamento variis vestibus ex praecepto Domini sacerdotes ornati leguntur, quia multimodis virtutibus debet splendere vita pontificis, ut gradus conferat decorem, quem ab eo non accipit. Non enim loca, sed vita et mores sanctum faciunt sacerdotem. Unde ex suscepto officio non licentiam peccandi, sed necessitatem bene vivendi se noverint assecutos.

Unde Symmachus⁴⁾ Papa ait⁵⁾.

C. I. Officium sacerdotii non confert, sed adimit peccandi licentiam.

Non nos beatum Petrum (sicut dicitis) a Domino cum sedis privilegiis, vel successoribus eius, peccandi iudicamus licentiam suscepisse. Ille perennem meritum dotem cum hereditate innocentiae misit⁶⁾ ad posterum. Quod illi concessum est pro⁷⁾ actum luce, ad illos pertinet, quos par conversationis splendor illuminat. Quis enim sanctum dubitet esse, quem apex tantae dignitatis attollit? In quo si desunt bona acquisita per meritum, sufficient, quae a loci decessore⁷⁾ praestantur⁸⁾. Aut enim claros ad haec fastigia erigit, aut qui eriguntur, illustrat.

C. II. Filii sanctorum sunt, qui exercent opera eorum.

Item Hieronymus ad *Heliodorum*, epist. I.⁹⁾

Nos, qui praesumus, non ex locorum vel generis dignitate; sed morum nobilitate innotescere debemus, nec urbium claritate, sed fidei puritate.

C. III. Morum nobilitas, non loci vel generis, sacerdotes notificet.

Item Gregorius¹¹⁾.

Nos, qui praesumus, non ex locorum vel generis dignitate; sed morum nobilitate innotescere debemus, nec urbium claritate, sed fidei puritate.

C. IV. Non loca vel ordines, sed merita nos Deo iungunt.

Item Gregorius ad *Anastassium Presbyterum*, lib. VI. epist. 29.¹²⁾

Non loca vel ordines creatori nostro nos proximos faciunt, sed ei¹³⁾ nos merita bona iungunt¹⁴⁾, aut mala disiungunt.

C. V. Magnitudo peccati vel dignitatis quidem fortiter delicti.

Item Ioannes Chrysostomus, [sic est, auctor operis imperfecti in *Matthaeum*, homilia 40. ad e. 24.]¹⁵⁾

II. Pars. Homo Christianus fortiter cadit in peccato¹⁶⁾ propter duas causas: aut propter magnitudinem peccati, aut propter altitudinem dignitatis.

C. VI. Damnatur Apostolicus, qui suae et fraternae salutis est negligens.

Item ex dictis Bonifacii¹⁷⁾ Martyris¹⁷⁾.

III. Pars. Si Papa suae et fraternae salutis negligens deprehenditur inutilis et remissus in operibus suis, et in-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. d) Hoc et duo sequentia capita abeunt a multis antiquis exemplaribus, neque glossam habent.

Dist. XL. C. I. a) Caput hoc, quod citatur ex Symmacho, est in libro, quem pro Symmacho Ennodius diaconus scripsit: iureque Symmachi nomine citatur, quod eum librum Symmachus et universa V. synodus pro causa Sym-

machi habita sic approbant, ut parem ei cum synodis et apostolicis decretis auctoritatem tribuerint.

C. II. b) Quia hinc: Haec usque ad finem non sunt inventa apud B. Hieronymum, ex quo tamen, aut ex eius dictis, citant etiam ceteri collectores.

C. VI. e) Dictis Bonifacii: Naucerus Gen. 26.

Dist. XXXVIII. C. XII. 51) (tamen: orig. — 52) didicerint: Ed. Bas. — C. XIII. 53) Item ad *Alexandrium Ep.*: Ed. Nor. — *Alexandrium*: Edd. coll. rel. — C. XIV. 54) in alia: Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. Antw. — C. XV. 55) debetis: Ed. Bas. — debes: Edd. coll. rel. — 56) non fugere: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 57) disciplinis: ead. — 58) universa loqu. hom. genera: Edd. coll. o. — C. XVI. 59) Ep. Pseudoisidori, qui h. l. secutus est I. I. Recogn. Clem. c. 67. — 60) abest ab orig. — 61) aut: Ed. Bas.

Dist. XXXIX. C. I. 1) Ep. 63. (scr. A. 600.) l. 10. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 13. (Nobilitas ceteris Neapolim). Polyc. l. 2. t. 1. — 2) omnibus: Ed. Bas.

Dist. XL. Pars I. 1) 1 Tim. c. 3. v. 2. — 2) Pral. 131. v. 16. — 3) Exod. c. 28. — C. I. 4) ex lib. apolog. Ennodii pro Syn. IV.

(hab. A. 501.) — Polyc. l. 3. t. 7. — 5) transmisit: Edd. coll. o. — 6) per lucem: ead. — 7) praedecessore: ead. — 8) testatur: ead. pr. Lugd. II. III. Antw. — C. II. 9) Burch. l. 1. c. 207. Ivo Decr. p. 5. c. 321. Polyc. l. 3. l. 8. — Inf. C. 2. q. 7. c. 29. — 10) Pauli et Petri, et scilicet: Edd. Bas. Lugd. Antw.) tenere cathedram: Edd. coll. o. — Ivo. — C. III. 11) caput incertum auctoritas. — Burch. l. 1. c. 208. Ivo Decr. p. 5. c. 322. Polyc. l. 3. t. 7. — C. IV. 12) Ep. 33. (scr. A. 597.) l. 7. Ed. Maur. — Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 109. — 13) abest ab Edd. coll. o., pr. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 14) coniungunt: Edd. coll. o. exc. Bas. — C. V. 15) Polyc. lib. — 16) peccatum: Edd. coll. o. — C. VI. 17) Caput non inoffense fidei. — Deusdedit de rebus eccles. l. 1. c. 231. Ivo Decr. p. 5. c. 23. ex gestis Bonifacii. Eodem modo inser. in Ed. Bas.

super a bono taciturnus, quod magis efficit sibi et omnibus, nihilominus innumerabiles populos catervatim secum ducit, primo mancipio gehennae cum ipso plagis multis in aeternum vapulaturus¹⁸⁾. Huius¹⁹⁾ culpas istis redarguere praesumit mortalium nullus, quia cunctos ipse iudicaturus a nemine est iudicandus, nisi deprehendatur a fide devius²⁰⁾; pro cuius perpetuo statu universitas fidelium tanto instantius orat, quanto suam salutem post Deum ex illius incolumitate animadvertit²¹⁾ propensius pendere.

C. VII. *Non ordines, sed vitae merita nos Deo commendant.*

Item Augustinus ad Valerium, epist. CXLVIII. 22)

IV. Pars. Ante omnia peto, ut cogitet religiosa prudentia tua, nihil esse in hac vita et maxime hoc tempore facilius et laetius²³⁾ et hominibus acceptabilis episcopi, aut presbyteri, aut diaconi officio, si perfunctorie atque adulatorie res agatur, sed nihil apud Deum miserius et tristius et damnabilius. §. I. Item²⁴⁾ nihil esse²⁵⁾ in hac vita et²⁶⁾ maxime hoc tempore difficilius, laboriosius et periculosius episcopi, aut presbyteri, aut diaconi officio, sed apud Deum nihil beatius, si eo modo militetur, quo noster imperator lubet. Quis autem **ister** sit modus, nec a pueritia, nec ab adolescentia mea didici, et eo tempore, quo²⁷⁾ discere coeperam, vis mihi facta est merito peccatorum meorum. Nam quid aliud existimem nescio, ut secundus locus gubernaculorum mihi traderetur²⁸⁾, qui remum²⁹⁾ tenere non noveram.

C. VIII. *Corrumpitur et ad terram sacerdotium trahitur, nisi legaliter et iuste servetur.*

Item Isidorus 30).

Sicut viri et mulieris digna coniunctio unum facit matrimonium, et sicut duorum copulatio unum perficit³¹⁾ corpus, ita clericatus et sacerdotium unum faciunt presbyterum, et electio et consecratio unum faciunt episcopum: quae omnia unam efficiunt corpus, quod citius corrumpitur et ad

terram trahitur, nisi legaliter servetur, nisi iuste vivendo laudetur.

C. IX. *Gratia, non locus salvat animam.*

Item Ambrosius, lib. de paradiso, c. 4.

V. Pars. Illud autem animadvertit³²⁾, quia extra paradisum vir factus est, et mulier intra paradisum, ut advertas, quod non loci, non generis nobilitate, sed virtute unusquisque gratiam sibi comparat. Denique extra paradisum factus, hoc est in inferiore loco, vir melior invenitur, et illa, quae in meliore loco, hoc est in paradiso, facta est, inferior reperitur³³⁾.

C. X. *De eodem.*

Item Gregorius lib. VII. Reg. epist. 5. 34)

Quaelibet occulta loca sine gratia Dei animam salvare non possunt, quod aliquando in ipsis quoque conspicimus erraticibus electorum. Nam Loth³⁵⁾ in ipsa perversa civitate fuit iustus: in monte peccavit. Sed ista cur dicimus, quum maiora moverimus? Quid enim paradiso iucundius? quid coelo securius? et tamen homo ex paradiso, et angelus de³⁶⁾ coelo peccando cecidit.

C. XI. *De eodem.*

Idem 37).

Adam³⁸⁾ primus homo pro peccato de paradiso eiectionis: hoc est, quia Dei nobilitatem a se deiecit³⁹⁾, nobilitate loci privatus est⁴⁰⁾.

C. XII. *Non est verus sacerdos omnis, qui nominatur sacerdos.*

Item Ioannes Chrysostomus, [id est, auctor operis imperfecti in Matth. hom. 43. ad c. 23.] 41)

VI. Pars. Multi sacerdotes, et pauci sacerdotes; multi nomine, pauci opere. Videte ergo⁴²⁾ quomodo sedetis⁴³⁾ super cathedram, quia non cathedra facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram; non locus sanctificat homi-

NOTATIONES CORRECTORUM.

testatur hoc fuisse dictum Bonifacii Martyris. Verum Deus dedit presbyter cardinalis tit. Apostolorum in Eudoxia, tempore Victoris Papae III. libros IV. de rebus ecclesiasticis composuit, qui in bibliotheca Vaticana servantur. Et in libro I. cap. 231. ex gestis (sic habent etiam multi Gratiani codices, et Ivo) Bonifacii martyris et archiepiscopi Moguntini, sed. ap. legati, haec sanctissimi illius viri de Romano Pontificae ac sede apostolica verba refert, in quibus est hoc caput, et quidem ex antecedentibus et sequentibus valde illustratur. Sancti Romanae ecclesiae, privilegio specialis auctoritatis divinitus et humanitus caput omnium ecclesiarum post Christum Iesum effecta, secundum antilitis vel rectoris sui qualitatem et valetudinem afficit totius Christianitatis membra, ut illius incolumitati sua respondeant incolumitate et congaudeant, et nihilominus eius languoribus suo languore consentiant, et sicut eius gloria iuxta Apostolum⁴⁴⁾ glorificancantur, sic eius deiectione deficiantur, ut illud propheticum in eo praecipue compleri deprehendatur: Omne⁴⁵⁾ caput languidum, et omne cor moerens; a planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas. Et reuera tanta reverentia apicem praefatae apostolicae sedis omnes suscipiunt, ut nonnullam sanctorum canonum disciplinam et antiquam Christianae religionis institutionem magis ab ore praecessoris eius, quam a sacris paginis et paternis traditionibus expectant; illius velle, illius nolle tantum explorant, ut ad eius arbitrium suam conversationem et ipsi remittant, aut intendant. Quod⁴⁶⁾ ut summopere sibi et omnibus expedit, zelo domus Dei sine intermissione tabescens, fidelis dispensator et prudens existens, Deo et hominibus opere et sermone irreprehensibilem sese conservare studuerit, ut vere fatear, universum paene mundum secum attonitum et sollicitum post Deum currere facit, ex utroque sexu populos diversae professionis, conditionis et aetatis catervatim Domino suo super omnia bona

ipsius constituendus ducit. Si vero sumus et fraternas salutis negligens deprehenditur, inutilis et remissus in operibus suis, et insuper a bono taciturnus (quod magis efficit sibi et omnibus), nihilominus innumerabiles populos catervatim secum ducit, primo mancipio gehennae cum ipso plagis multis in aeternum vapulaturus; cuius culpas istis redarguere praesumit mortalium nullus, quia cunctos ipse iudicaturus a nemine est iudicandus, nisi forte deprehendatur a fide devius; pro cuius perpetuo statu universitas fidelium tanto instantius orat, quanto suam salutem post Deum ex illius incolumitate animadvertit propensius pendere. Salvo enim divinae omnipotentiae mysterio, ut dignum est, loco ab ipsa secundo, illud B. Job †) non incongrue aptari S. Romanae ecclesiae potest: Si destruxerit, nemo est, qui aedificet, et si includerit hominem, nullus est, qui aperiat ei; si continuerit aquas, omnia siccabuntur, et si emisit eas, subvertent terram; nec immerito, quum ipsa specialiter in Petro coeli terraeque retentae habenas. Haec quum omnium fidelium in Christo spiritalis sit mater, nemo debet renuere illius ferri disciplina vel emendari censura, iuxta illa proverbium ††) Salomonis: Ne dimittas legem matris tuae, liga eam in corde tuo iugiter; qui enim abiicit disciplinam, infelix est, et stultus homo despiciat matrem suam; et rursus*: Est maledictus a Deo, qui exasperat matrem, et maledictio matris eradicat fundamenta; illa utique quae arrogat⁴⁷⁾, divisa a sede illius, cui dictum est: Tu⁴⁸⁾ es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam; et super arenam concupiscentiae carnalis sex humanae praesumptionis probantur posita; cursus rivi minime prosperatur, si a suo fonte dividatur.

C. XI. d) Primo libro B. Gregorii in Ezechielem, homil. 9. leguntur haec verba, quae nonnihil ad hanc rem facere videntur: Quia autem loca mentem non muniunt, ipse humani generis primus testatur parens, qui et in paradiso cecidit.

Dist. XL. C. VI. 18) vapulaturus: Ivo. — 19) huiusmodi: Ed. Bas. — 20) In ep. Clem. I. ad Iac. eadem formula legitur, cf. etiam Isid. Hisp. sent. I. 3. c. 39. — 21) animadvertunt: Ivo. — *) 2 Cor. c. 1. — **) Esa. c. 1. v. 5. — †) Job. c. 12. v. 14. — ††) Prov. c. 1. v. 8. et 6. v. 21. — *) Deut. c. 29. v. 16. — **) fortassis leg. est: arroganter divisa. — ***) Matth. c. 16. v. 18. — C. VII. 22) Ep. 21. (scr. A. 391.) Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 6. c. 369. — 23) laetius: Ivo. — Edd. coll. o. — 24) Idem: Edd. coll. o. pr. Bas. — Ans. I. 6. c. 193. — 25) est: Edd. coll. o. ex Ans. — 26) etiam hoc: Ed. Bas. — 27) add.: tempore: Ed. Bas. — 28) tradidit est:

Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 29) postremum: Ans. — C. VIII. 30) Fragmentum omnino incertum. — 31) facit: Ed. Bas. — C. IX. 32) advertas: Ed. Bas. — 33) invenitur: Edd. coll. o. — C. X. 34) Ep. ad Cyriacum Ep. Const., ep. 4. (scr. A. 597.) l. 7. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 4. — 35) Genes. c. 19. — 36) ex: Ed. Bas. — C. XI. 37) Burch. l. 1. c. 206. Ivo Decr. p. 5. c. 320. — 38) eiecit: Ed. Bas. — 39) privatur: Ivo. — privatur: Edd. Arg. Bas. — C. XII. 40) Fragm. apocryphum. — 41) add.: fratres: Edd. coll. o. pr. Bas. — 42) sedetis: orig. — Edd. Arg. Bas. Nor. — Böhm.

nom, sed homo locum; non omnis sacerdos sanctus, sed omnis sanctus sacerdos. Qui bene sederit super cathedram, honorem accipit ab illa⁴³⁾; qui male sederit, iniuriam facit cathedrae; ideoque malus sacerdos de sacerdotio suo crimen acquirit, non dignitatem. In iudicio enim sedens, si quidem bene vixeris et bene docueris⁴⁴⁾, omnium iudex es; si autem bene docueris et male vixeris, tui solius condemnator eris. Nam bene vivendo et bene docendo populum instruis, quomodo debeat vivere; bene autem docendo et male vivendo Deum instruis, quomodo te debeat condemnare. *Idem*⁴⁵⁾: §. 1. Quicumque desideraverit primatum in terra, inveniet confusionem in coelo, nec^{e)} inter servos Christi computabitur, qui de primatu tractaverit, nec unusquisque eorum festinet, quomodo aliis maior appareat, sed quomodo omnibus inferior videatur, quoniam non qui maior fuerit in honore, ille est iustior, sed qui fuerit iustior, ille maior. *Conversatio ergo melior est desideranda, non dignior gradus.*

DISTINCTIO XLI. GRATIANUS.

I. Pars. *Ecce, quibus oporteat sacerdotem esse ornatum moribus. Sed praeterea oportet illum esse ornatum in exterioribus, habitu videlicet et incessu: habitu, ut nec fulgidis, nec sordidus se vestibus ornet. Ut enim ait Hieronymus⁴⁾, nec affectatae sordes, nec exquisitae deliciae laudem pariunt, quod tam de vestibus, quam de cibis intelligendum est.*

Unde Augustinus ait lib. III. de doctrina Christiana, cap. 12.¹⁾:

C. I. *Pro moribus eorum, cum quibus vivimus, etiam uti debemus alimentis.*

Quisquis rebus praetereuntibus restrictius utitur, quam sese habent²⁾ mores eorum, cum quibus vivit, aut intemperans^{b)}, aut superstitiosus est. Quisquis³⁾ vero sic eis utitur, ut metas consuetudinis bonorum, inter quos versatur, excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus non usus rerum, sed libido utentis in culpa est. *Et infra: §. 1. Quid igitur locis, et temporibus, et personis conveniat, diligenter attendendum est, ne temere flagitia reprehendamus. Fieri enim potest, ut sine aliquo vitio cupidinis⁴⁾ vel voracitatis pretiosissimo cibo sapiens utatur, insipiens autem foedissima, gulae flamma in vilissimum olus⁵⁾ ardeat, et sanius⁶⁾ quisque maluerit more Domini⁷⁾ pisce vesci, quam lenticula more Esau⁸⁾, nepotis Abrahamae, aut hordeo more iumentorum. Non enim propterea continentiores nobis sunt pleraeque bestiae, quia vilioribus aluntur escis. Nam in omnibus huiusmodi rebus non ex earum natura, quibus utimur, sed ex causa utendi et modo appetendi vel probandum est, vel improbandum quod facimus.*

C. II. *Non cibis, sed appetitus in culpa est. Idem super epistolam Ioannis.*

Deliciae quaelibet, si absque desiderio percipiuntur, non

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. e) Nec inter: In loco indicato legitur: *ut inter seruos Christi non sit de primatu certamen, nec unusquisque etc.* Sed obstitit glossa, ne mutaretur.

Dist. XLI. Pars I. a) Hieronymus: Ad Eustochium de custodia virg. sic scribit: *nec affectatae sordes, nec exquisitae munditiae conveniunt Christiano.* Ad Nepotianum quoque in eandem fere sententiam: *vestes pullas aequae devitae ut candidas, ornatus ut sordes pari modo fugiendae sunt, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet.*

C. I. b) Intemperans: Apud S. August. et Ivo nem legitur: *temperans.* Sed ob glossam non est mutatum.

C. II. c) In operibus beati Augustini aut impressis, aut manuscriptis, quae bacteris ad manus venerunt, haec

officiunt, et viles cibi appetenter accepti impediunt perfectum abstinentiae. David⁹⁾ enim aquam male concupitam effudit, et Helias¹⁰⁾ carnes comedit^{e)}.

C. III. *Contra suae infirmitatis consuetudinem aliquibus cibis divites uti non cogantur.*

Idem de verbis Domini secundum Matthaeum, [c. 7.] serm. V.¹¹⁾

Non cogantur divites pauperum cibis vesci, utantur consuetudinae infirmitatis suae; sed doleant aliter se non posse¹²⁾: si consuetudinem mutant, aegrotant. Utantur superfluis, dent inopibus necessaria; utantur pretiosis, dent pauperibus vilia.

C. IV. *Aequanimitas tolerandi, non usus, vel abstinentia cibi iustitiam facit.*

Idem lib. II. quaest. evang. c. 11.¹³⁾

Quod dicit Dominus in evangelio¹⁴⁾: *Iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis*, ostendit filios sapientiae intelligere, nec in abstinentia, nec in manducando esse iustitiam, sed in aequanimitate tolerandi inopiam, et in temperantia per abundantiam non se corrumpendi, atque opportune sumendi vel non sumendi ea, quorum non usus, sed concupiscentia reprehendenda est. Non enim interest omnino, quid alimentorum sumas, ut succurras necessitati corporis, dummodo congruas¹⁵⁾ in generibus alimentorum his, cum quibus tibi vendendum est. Neque quantum sumas interest multum, quum videamus aliorum stomachum citius saturari¹⁶⁾, et eos tamen illi ipsi parvo, quo satiantur, ardentem et intolerabiliter et omnino turpiter inhiare; alios autem pluscule¹⁷⁾ quidem satiari, sed tolerabilius¹⁸⁾ inopiam perpeti, et vel ante ora¹⁹⁾ positas epulas, si id in tempore opus sit, cum tranquillitate aspicere, neque tangere. Magis ergo interest, non quid vel quantum alimentorum pro congruentia hominum atque personae suae, et pro suae valetudinis necessitate quis capiat, sed quanta facilitate atque serenitate animi careat, quum his vel oportet²⁰⁾, vel²¹⁾ necesse est carere; ut illud in animo Christiani compleretur, quod Apostolus²²⁾ dicit: *Scio et minus habere, scio et abundare; ubique²³⁾ et in omnibus inebatus sum: et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati, omnia possum in eo, qui me confortat.*

C. V. *Temperantia ciborum et vestium, non dissolutio eorum laudatur.*

Item ex Concilio Gangrensi²⁴⁾, c. ultimo.

Parsimoniam cum veste humili non reprobamus, sicut etiam ornatum praeter corporis⁴⁾ diligentiam infucatum laudamus. Dissolutos autem et fractos in vestibus incensus²⁵⁾ non recipimus; *et domos Dei honoramus, et conventus, qui in his fiunt, tanquam sanctos et utiles recipimus,* pietatem in privatis domibus non concludentes, sed omnem locum in nomine Dei aedificatum honorantes²⁶⁾; et congregationem in ecclesia factam ad utilitatem com-

non sunt inventa. Ceterum apud Prosperum de vita contemplativa, l. 2. cap. 22. eadem fere leguntur: *Nec deliciae quaelibet, si absque desiderio percipiuntur, efficiunt, et viles cibi plerumque abstinentiae profectum, si appetenter accipiuntur, impediunt. Hinc est, quod sanctus David aquae in se concupiscentiam castigavit, atque eam sibi a suis oblatam, ne desiderio suo ex ea satisfacere videretur, effudit, et sancto Heliae perceptio carnis non concupita non nocuit.*

C. V. d) Praeter corporis: Kat ex prisca^{*)} versione. Graece est: *δι' ἐπιμέλειαν μόνον τοῦ σώματος ἀνεργασίαν*: id est: *propter corporis tantum curam minime supererogantem atque operosam*; sed ob glossam non est mutatum.

Dist. XL. C. XII. 43) cathedrae: Edd. coll. o. — 44) docuoris, populum instruis: Edd. coll. o. — 45) Ibid. hom. 35. ad c. 20.

Dist. XLI. C. I. 1) Ivo Pan. l. 2. c. 195. Decr. p. 4. c. 24. — 2) habeant: Ed. Bas. — 3) Si quis: ib. — 4) cupidiae: August. — 5) abest ab August. et Ivone. — cibum: Ed. Bas. — 6) carnis: August. — 7) Luc. c. 24. — 8) Gen. c. 25. — C. II. 9) 2 Reg. c. 23. — 10) ib. c. 17. — C. III. 11) Serm. 61. Ed. Maur. — 12) add.: sustentari: Edd. Bas. Lugd. II. III. Antw. — sustentare: Edd. coll. rel. — C. IV. 13) Ivo Decr. p. 4. c. 23. — 14) Math. c. 11. Luc. c. 7. — 15) congruat: Edd. coll. o. — 16) add.: cibus: Edd. coll. o. exc. Arg. — 17) paulo plus poculo: Edd. coll. o. — 18) tolerabiliter: Edd. coll. o. — 19) horam: Codd. Aug. — Ivo. — Edd. coll. o. —

20) oporteat: Ed. Bas. — 21) add.: etiam: Böh. — 22) Philipp. c. 4. v. 12. — 23) add.: inaequalitatem: Ed. Bas. — C. V. 24) hab. c. A. 355. — Ivo Decr. p. 8. c. 321. — 25) et incensus: Ivo. — Edd. coll. o. — 26) honoramus: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — e) Ivo ex versione, quae apud Isid. Merl. est. In Coll. Hisp. et in cod. Quenellii, quem Ballerini ediderunt, legitur: *propter*. In notatione sequenti maior etiam confusio apparuit. Etenim etiam hoc loco Gratianus post Ivonem vulgato Isidori textu usus est. Dionysii vero interpretatio longe diversa est; legitur quippe in ea: *incredibili liberalitate* (*καὶ ὑπερβολῆς*). Contra in Coll. Hisp. legitur: *inusta*, ut a Corr. est indicatum.

munem recipimus, et bona opera, quae supra vires *) 27) in fratres pauperes exercentur, secundum ecclesiasticas traditiones beatificamus, et omnia, quae convenient traditionibus apostolicis et sanctorum scripturarum praeceptis, in ecclesia fieri exoptamus.

C. VI. *Sub specie virtutis saepe se vitia ingerunt.*

Item Gregorius I. *in Constantino*, lib. I. Reg. epist. 24. 26)

Saepe se vitia 29) esse virtutes mentiuntur, ut tenacitas 30) parsimonia, effusio largitas, crudelitas zelus iustitiae, remissio pietas velit videri.

C. VII. *Merita fidei et vitae, non divitiis episcopalis auctoritas quaeritur.*

Item ex Concilio Carthagin. IV. c. 15. 31)

Episcopus vilem suppellectilem, et mensam ac victum pauperem habeat, et dignitatis suae auctoritatem fidei et vitae meritis quaerat. §. 1. Hospitium 32) quoque non longe ab ecclesia habeat.

C. VIII. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 45. 33)

Clericus professionem suam et habitu et incesso probet, et ideo nec vestibus, nec calceamentis decorem quaerat.

Gratian. *Sicut ergo in cibis mores eorum, cum quibus vivimus, observare monentur, sic et de indumentis intelligendum est. Ut enim alibi 34) dicitur: Quisquis contemtit his, cum quibus vivit, lautiora sibi vel austeriora prae ceteris indumenta vel alimenta quaerit, aut intemperans sui, aut superstitiosus est. In incesso autem debet esse sacerdos ornatus, ut gravitate itineris mentis maturitatem ostendat. Incompositio enim corporis (ut Augustinus 35) ait) inaequalitatem indicat mentis. Unde historiographus 36) ille, quum eius mobilitatem describeret, cuius conscientia excita 37) curis mentem vastabat, inter cetera hoc etiam notabile iudicavit, dicens: Citus modo, et modo tardus incessus.*

DISTINCTIO XLII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Hospitalem vero sacerdotem esse oportet, ne sit in numero eorum, quibus in iudicio dicitur: Hesperus 1) eram, et non suscepistis me. Qui enim Apostolum secutus alios ad hospitalitatem debet invitare, quomodo hospitalitatis exhortator poterit esse, qui domum propriam hospitibus claudit? Si enim sacerdos primum a se ipso et a domestica ecclesia sua debet erigere quod postea populis imperet; si primum, invitando Christum, ipse debet facere quae postea populum doceat: necesse est, ut pauperes hospitio recipiat, quo ad hospitalitatem facilius suo exemplo subditos attrahat. §. 1. Ordinandus itaque sacerdos ad memoriam revocet, quomodo Abraham 2) et Loth per hospitalitatis opera Deo placuere, et angelos hospitio meruerunt recipere; quomodo angeli, Sodomis hospitalem domum ingressi, Loth cum familia sua liberaverunt; quomodo clausas domos cum hospitibus ignis ingressus perdidit; quomodo etiam secundum Hieronymum 3) aliena rapere convincitur, qui ultra necessaria sibi retinere probatur; ac sic per opera pietatis se instruat, ut et praesentis vitae subsidia, et aeternae claritatis praemia a Deo*

percipiat: utrumque enim pietati promittitur. §. 2. Unde Apostolus scribens ad Timotheum 4) ait: Exerce te ipsum ad pietatem. Nam corporalis quidem exercitatio ad medicum utilis est; pietas autem est utilis ad omnia, habens promissionem vitae, quae nunc est, et futurae. Ab hac quidquam alienus fuerit, in sacerdotem ordinari non poterit. §. 3. Si enim vidua 5) in ecclesia recipi prohibetur, quae pauperes non recepit hospitio, quae pedes sanctorum non lavit, quae omne opus bonum non est exsecuta: multo magis sunt prohibendi a sacerdotio, qui ab opere pietatis probantur alieni. §. 4. Unde 6) hospitalitatis opera despicientes in Gangrensi 7) Concilio excommunicantur. Sic enim in eo statutum est c. 11.:

C. I. *Non sunt despiciendi, qui convivia pauperibus exhibent.*

Si quis despicit eos, qui fideliter agapas, id est convivia, pauperibus exhibent et propter honorem Dei 8) convocant fratres, et noluerit communicare huiuscemodi vocationibus, parvipendens quod geritur, anathema sit.

Gratian. *Hinc etiam Ioannes Evangelista in epistola sua quendam Diotrophem excommunicat, qui nec pauperes recipiebat, et recipientes de ecclesia eiiciebat. In hospitalitate autem non est habendus delectus personarum, sed indifferenter quibuscunque sufficimus hospitales nos exhibere debemus.*

Unde Ioannes Chrysostomus in epist. ad Hobaros, hom. XI. ad c. 6. [circ. fin.]

C. II. *In recipiendis hospitibus nulla debet esse distinctio.*

II. Pars. Quiescamus ab hac absurda curiositate, et diabolica, et peremptoria 9). Si enim in clero se electum esse dicat, si sacerdotem se nominet, scrutare: non enim sine periculo in talibus indiscussa communicatio est; circa maiora periculum vertitur: non enim das, sed accipis. Si vero pro nutrimento postulat, nihil 10) in his examines. *Inquire,* quomodo Abraham hospitalem se circa omnes ostendebat. Si scrutator fuisset 11) circa repugantes ad se, nunquam angelos hospitio recepisset. Fortassis enim non putans 12) eos angelos esse, cum 13) reliquis et hos repulisset; sed quoniam omnes recipiebat, suscepit et angelos. Non enim ex vita eorum, quos accipis, mercedem tibi retributurus est Deus, sed ex voluntate *tua, ex liberalitate,* ex honorificentia multa, ex misericordia, ex bonitate.

III. Pars. Gratian. *Sed licet ipsa convivia despicienda non sint, non tamen in ecclesiis celebrari, nec clericos ad ea convocatos ex eis partes sibi tollere oportet.*

Unde in Laodicensi Concilio 14), c. 27.:

C. III. *Clerici ad agapem vocati partes sibi non tollant.*

Non oportet ministros altaris vel quoslibet clericos *) ad agapem vocatos partes tollere, propter iniuriam b), quae ex hac occasione ecclesiastico ordini possit 15) deputari.

C. IV. *In locis Deo sacratis nec comedere, nec accubitus sternere liceat.*

Item ex eodem, c. 28. 16)

IV. Pars. Non oportet in basilicis 17) seu in ecclesiis agapem facere et intus *) manducare, vel accubitus sternere.

NOTATIONES CORRECTORUM.

e) *Supra vires:* In prisca illa versione est: *ταρτα vires.* Dionysius habet, ut Gratianus. Graece autem: *τάς καί ὑπερβολήν εὐποιίας τῶν ἀδελφῶν τὰς κατὰ τὰς παραδόσεις διὰ τῆς ἐκκλησίας εἰς τοὺς πτωχοὺς γινόμενες;* id est: *eximias atque excellentes fratrum beneficentias, quae secundum traditiones per ecclesiam in pauperes fiunt.*

Dist. XLI. C. V. 27) abest ab Ed. Bas. — C. VI. 28) Ep. 25. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 3. — 29) add.: *ingerunt* et: Edd. coll. o. — 30) *tenacia*: ead. — orig. — C. VII. 31) Statutt. eccl. ant. c. 4. (cf. ad c. 9. D. 18.) — Coll. tr. p. 2. t. 18. c. 14. — 32) c. 14. conc. vulg. — c. 1. Statutt. eccl. ant. — Regino l. 1. c. 82. — In his omnibus et Ed. Bas. legitur: *hospitiosum.* — C. VIII. 33) Statutt. eccl. ant. c. 26. — Burch. l. 2. c. 209. Ans. l. 7. c. 202. Ivo Decr. p. 6. c. 284. — 34) supra ead. c. 1. — 35) Ep. 109. ad monachos. — 36) Sallust. Catilina. c. 15. — 37) Ita Sallustius. — *excitata*: Edd. coll. o. — Böhm. Dist. XLII. Pars I. 1) Matth. c. 25. v. 35. — 2) Gen. c. 18 et 19. — 3) In regula monachorum perperam et adscripta. — 4) 1 Tim.

Dist. XLII. C. III. a) Clericos: In concilio graeco et prisca *) etiam versione additur: *vel laicos.*

b) Propter iniuriam: Graece est: *διὰ τὸ τὴν ἕβριν τῇ τάξει προστρέψασθαι τῇ ἐκκλησιαστικῇ;* id est: *eo quod ecclesiastico ordini iniuratur contumelia.*

C. IV. c) Et intus: Graece est: *καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ*

c. 4. v. 8. — 5) lb. c. 5. — 6) add.: *quidam*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. I. 7) hab. c. A. 355. — Interpr. Dionys. — Burch. l. 19. c. 124. Ans. l. 5. c. 76. Ivo Decr. p. 15. c. 77. — 8) *Domini*: Edd. coll. o. — C. II. 9) *perniciosa*: orig. — 10) *nec in his*: Ed. Bas. — *ne in his*: Edd. coll. rel. — 11) *esset*: Edd. coll. o. — 12) *putasset*: ead. — 13) *sed cum rel. repelleret*: ead. — C. III. 14) hab. inter A. 347 et 361. — Ivo Decr. p. 3. c. 128. et ex translat. Dionys. Ans. l. 5. c. 77. — 9) Hispanica potius. — 15) *poterit*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — Ivo. — C. IV. 16) Reg. l. 1. c. 57. — ex interpr. Dionys. Burch. l. 3. c. 82. Ans. l. 5. c. 77. Ivo Decr. p. 3. c. 78. — 17) *in dominiis eccles.*: Coll. Hisp. — *dominiis dno. sive eccl.*: Reg.

C. V. *Nisi necessitate coacti clerici in ecclesia non convivuntur.*

Item ex Concilio Carthaginensi III. c. 30.¹⁸⁾

Nulli episcopi vel clerici in ecclesia convivuntur, nisi forte transeuntes hospitiorum necessitate illic reficiantur¹⁹⁾. Populi etiam ab huiusmodi conviviis quantum potest fieri prohibeantur.¹⁶⁾

C. VI. *De eodem. PALEA²⁰⁾.*

Item ex dictis B. Benedicti Abbatis c.

Oratorium hoc sit, quod dicitur; nec ibi quicquam aliud geratur vel condatur, quam²¹⁾ quod divinis²²⁾ ministeriis²³⁾ conveniat.¹⁶⁾

C. VII. *De eodem. [PALEA.]*

Item Augustinus epist. CIX. de regula monachorum²⁴⁾.

In oratorio praeter orandi et psallendi cultum penitus nihil agatur, ut nomini huic et opera iugiter impensa concordent.

DISTINCTIO XLIII. GRATIANUS.

I. Pars. *Pudicus quoque debet esse sacerdos, ut et moribus, et verbis pudorem indesinenter exhibeat. Unde in Canticis Canticorum¹⁾ genae sponsae, id est praedicatorum, turtur comparantur. §. 1. Debet etiam gratiam docendi habere, quia, ut Hieronymus²⁾ ait: Innocens et absque sermone conversatio, quantum exemplo prodest, tantum silentio nocet. Nam latratu canum et baculo³⁾ pastorum lupi sunt arcendi. In ipsa autem doctrina discretum oportet esse reatorem, ne aut tacenda proferat, aut proferenda taceat.*

Unde Gregorius part. II. sui Pastoralis, c. 4. ait:

C. I. *De discretione praedicationis, et silentii.*

Sit rector discretus in silentio, utilis⁴⁾ in verbo, ne aut tacenda proferat, aut proferenda reticescat. Nam sicut incauta locutio in errorem pertrahit, ita indiscretum silentium eos, qui erudiri poterant, in errore derelinquit. Saepe namque rectores improvidi, humanam amittere gratiam formidantes, loqui libere recta pertimescunt, et iuxta veritatis vocem⁵⁾ nequaquam iam⁶⁾ gregis custodiae pastorum studio, sed mercenariorum vice deserviunt, quia veniente lupo fugiunt, dum se sub silentio abscondunt. Hinc namque eos per Prophetam⁶⁾ Dominus increpat⁷⁾ dicens: *Canes muti, non valentes latrare.* Hinc rursus⁸⁾ queritur dicens⁹⁾: *Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis¹⁰⁾ murum pro domo Israel, ut staretis in proelio in die Domini.* Ex adverso quippe ascendere est pro defensione gregis voce libera huius¹¹⁾ mundi potestatibus contraire. Et in die Domini in proelio stare est pravis decertantibus¹²⁾ ex iustitiae amore resistere. Pastorem¹³⁾ enim recta timuisse dicere, quid est aliud quam tacendo terga praebuisse? qui nimirum, si pro grege se obicit, murum pro domo Israel hostibus opponit. Hinc rursus delinquenti populo dicitur¹⁴⁾: *Prophetae tuae¹⁵⁾ viderunt tibi falsa et stulta, nec aperiebant¹⁶⁾ iniquitatem tuam, ut te ad poenitentiam provocarent.* Prophetarum quippe in sacro eloquio nonnunquam doctores vocantur, qui dum fugitiva esse praesentia indicant¹⁷⁾, quae sunt ventura manifestant; quos divinus sermo falsa videre redarguit, quia, dum culpas corripere metuunt, in-

casum delinquentibus promissa securitate blandiuntur, qui iniquitatem peccantium nequaquam aperiunt, quia ab increpationis voce conticescunt. Clavis quippe apertionis est sermo correctionis¹⁸⁾ quia increpatione culpam detegit, quam saepe nescit ipse etiam qui perpetravit. Hinc Paulus ait¹⁹⁾: *Ut potens sis in doctrina sana exhortari, et eos, qui contradicunt, redarguere.* Hinc per Malachiam²⁰⁾ dicitur: *Labia sacerdotum custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est.* Hinc per Esaiam²¹⁾ Dominus admonet dicens: *Clama, ne cesses, quasi²²⁾ tuba exalta vocem tuam.* Praeconis quippe officium suscipit²³⁾, quisquis ad sacerdotium accedit, ut ante adventum iudicis, qui terribiliter sequitur, ipse scilicet clamando²⁴⁾ gradiatur. Sacerdos ergo, si praedicationis est nescius, quam²⁵⁾ clamoris vocem daturus est praeco mutus? Hinc est enim²⁶⁾, quod super pastores primos in linguarum specie Spiritus sanctus insedit, quia nimirum, quos repleverit, de se protinus loquentes facit. Hinc Moysi praecipitur²⁷⁾, ut tabernaculum sacerdos ingrediens tintinnabulis ambiatur, ut videlicet voces praedicationis habeat, ne superni inspectoris iudicium ex silentio offendant. Scriptum quippe est: *Ut audiatur sonitus, quando ingreditur²⁸⁾ vel egreditur sanctuarium in conspectu Domini, et non moriatur.* Sacerdos namque ingrediens vel egrediens moritur²⁹⁾, si de eo sonitus non auditur, quia iram contra se occulti iudicis exigit³⁰⁾, si sine praedicationis sonitu incedit. Apte autem tintinnabula vestimentis illius describuntur inserta. Vestimenta etenim sacerdotis quid aliud quam recta opera debemus accipere? Propheta testante, qui ait³¹⁾: *Sacerdotes tui induantur iustitia.* Vestimentis itaque illius tintinnabula inhaerent, ut vitae viam cum linguae sonitu ipsa quoque bona³²⁾ opera sacerdotis clament. Sed quum rector se ad loquendum praeparat, sub quanto cautela studio loquatur, attendat, ne, si inordinate ad loquendum rapitur, erroris vulnere audientium corda feriantur, et quum fortasse sapiens³³⁾ videri desiderat, unitatis compagem insipienter abscondat. Hinc namque veritas dicit³⁴⁾: *Habete sal³⁵⁾ in vobis, et pacem habete inter vos.* Per sal quippe verbi sapientia designatur. Qui ergo loqui sapienter nititur, magnopere metuat, ne eius eloquio audientium unitas confandatur. Hinc Paulus³⁶⁾ ait: *Non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem.* Hinc in sacerdotis veste iuxta divinam³⁷⁾ vocem tintinnabulis mala Punica coniunguntur. Quid enim per mala Punica nisi fidei unitas designatur? Nam sicut in malo Punico uno exterius cortice multa interioris grana muniuntur³⁸⁾, sic innumeros sanctae ecclesiae populus unitas fidei contegit, quos intus diversitas meritum tenet. Ne igitur rector incautus ad loquendum proruat, hoc, quod iam praemisimus, per semetipsam veritas discipulis clamat³⁹⁾: *Habete sal in vobis, et pacem habete inter vos:* ac si figurate per habitum sacerdotis dicat: Mala Punica tintinnabulis iungite, ut per omnes, quod dicitis, unitatem fidei cauta observatione teneatis. §. 1: Providendum quoque est sollicita intentione rectoribus, ut ab eis non solum prava nullo modo, sed ne recta quidem nimie et inordinate proferantur, quia saepe dicatorum virtus perditur, quum apud corda audientium loquacitatis⁴⁰⁾ incauta importunitate levigatur, et auctorem suum haec eadem loquacitas inquinat, quae servare auditoribus ad usum profectus ignorat. Unde bene per Moysen dicitur⁴⁰⁾: *Vir,*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Seoū, quod Dionysius vertit: nec intra domum Dei, sed apud Balsamonem abest vox, Dei.

Dist. XLIII. Pars I. a) Baculo: In epistola B.

Dist. XLII. C. V. 18) hab. A. 397. — Reg. I. I. c. 56. Burch. I. 3. c. 63. Coll. tr. p. p. 2. t. 17. c. 20: Ivo Decr. p. 3. c. 74. — 19) reficiant: Coll. Hisp. — resident: Reg. — C. VI. 20) Regula S. Bened. (A. 515.) c. 53. — Reg. I. I. c. 55. Burch. I. 3. c. 81. Ivo Decr. p. 3. c. 71. — 21) haec ultima verba abstrahunt ab orig. et Reg. — 22) abest ab Ivone. — 23) laudibus: Ed. Arg. — mysteriis: Ed. Ven. I. II. Nor. Lugd. I. Par. — C. VII. 24) In Augustini Ep. 211. ad sanctimonialia (scr. A. 413.) similia quaedam leguntur. Eadem in regula Tarnatensis monast. se invenisse testatus est Baluzius. — Reg. I. I. c. 54. Burch. I. 3. c. 80. Ivo Decr. p. 3. c. 72.

Dist. XLIII. Pars I. 1) Cant. c. 5. gloss. laterl. ib. — 2) Ep. ad Oceanum, et gloss. ord. in I Tim. c. 3. — C. I. 3) add.: et cautus: Ed. Ven. I. II. Bas. Lugd. Antw. — 4) Ioann. c. 10. — 5) abest ab Edd. coll. o. exc. Bas. — 6) Esa. c. 56. v. 10. — 7) increpans ait: Ed. Bas. — 8) add.: dominus, missa voce seq.: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 9) Ezech. c. 13. v. 5. — 10) po-

Hieronymi legitur: *baculoque pastoris luporum rabies deterrenda est.* Sed glossa ordinaria cum Gratiano concordat.

sulatis: Edd. coll. o. pr. Bas.; in omn. add.: vos. — 11) huiusmodi: Edd. coll. o. exc. Bas. — 12) decertantibus: Ed. Bas. — 13) pastor: orig. — 14) Hierem. c. 2. v. 8. — 15) add.: quippe: Ed. Bas. — 16) add.: tibi: Edd. coll. o. — 17) iustitiam: Ed. Bas. — 18) corruptionis: Ed. Böhm. — 19) ad Tit. c. 1. v. 9. — hinc etiam: Edd. coll. o. — 20) Mal. c. 2. v. 7. — 21) Esa. c. 58. v. 1. — 22) stultus: Ed. Bas. — 23) suscepit: Böhm. — 24) declamando: caed. exc. Bas. — 25) add.: tibi: Edd. coll. o. — 26) add.: quod in act. App. legitur: caed. — 27) Exod. c. 28. v. 35. — 28) desunt in Ed. Bas. — et egr.: Edd. coll. rel. — 29) moriatur: Ed. Nor. — 30) erigit: Edd. Nor. Par. — 31) Psalm. 131. v. 9. — 32) sapientem se virtutis: Edd. coll. o. — 33) Marc. c. 9. v. 50. — 34) saltem: Edd. coll. o. exc. Arg. — 35) Rom. c. 12. v. 3. — 36) Exod. c. 26. — 37) muniuntur: Ed. Bas. — 38) Marc. c. 9. v. 50. — 39) loquacitas: Edd. coll. o. — 40) Levit. c. 15. v. 2.

qui fluxum seminis patitur, immundus est. In mente quippe audientium semen securitatis cogitationis est qualitas⁴¹⁾ auditae locutionis, quia, dum per aurem sermo concipitur, cogitatio in mente generatur. Unde et ab huius⁴²⁾ mundi sapientibus praedicator egregius seminiverbus⁴³⁾ est vocatus. Qui ergo fluxum seminis patitur⁴⁴⁾, immundus asseritur, quia multiloquio subditus ex eo se inquinat; quod si ordinate promeret, prolem rectae cogitationis edere in audientium corda⁴⁵⁾ potuisset, dumque incautus per loquacitatem desluit, non ad usum generis⁴⁶⁾, sed ad immuniditiam semen effundit. Unde Paulus quoque, quum discipulum de instantia praedicationis admoneret, dixit⁴⁷⁾: *Testificor coram Deo et Christo Iesu, qui iudicaturus est vivos et mortuos per adventum ipsius et regnum eius, praedica verbum, instat oportune, importune.* Dicturus: *importune*, praemisit: *oportune*, quia scilicet apud auditoris mentem ipsa sua utilitate⁴⁸⁾ se destruit, si habere importunitas opportunitatem nescit.

C. II. Porcis et canibus sacra non sunt committenda.

Item Clemens epist. III. in extremo⁴⁹⁾.

II. Pars. In mandatis habemus, ut venientes ad civitatem discamus prius, quis in ea dignus sit, ut apud eum cibum sumamus⁵⁰⁾; quanto magis nosse convenit⁵¹⁾, quis qualisve sit is, cui immortalitatis verba credenda sunt? Soliciti enim *et valde solliciti* esse debemus, ne margaritas nostras mittamus ante porcos⁵²⁾. Sed et ob alias causas utile est viri huius⁵³⁾ habere *me* notitiam. Si enim sciam⁵⁴⁾, quia in his, de quibus non potest dubitari quod bona sint, emendatus est et inculpabilis, (hoc est, si sobrius, si misericors, si iustus, si mitis, et humanus, quae utique bona esse nullus ambigit,) tunc consequens videbitur, ut ei, qui obtinet bona virtutum, etiam quod deest fidei et scientiae conferatur, et in quibus maculari eius vita videtur⁵⁵⁾, quae est in reliquis probabilis, emendetur. Si vero in iis, quae palam sunt, peccatis involutus permanet et inquinatus, non me oportet *ei* aliquid de secretioribus⁵⁶⁾ et remotis divinae sententiae proloqui, sed magis protestari, et convenire eum, ut peccare desinat et actus suos a vitiis emendet. Quod si ingesserit se, et provocaverit⁵⁷⁾ nos dicere, quae eum minus recte agentem non oportet⁵⁸⁾ audire, prudenter eum debemus eludere. Nam nihil omnino respondere auditorum causa utile non videtur, ne forte existiment, nos responsionis penuria declinare certamen, et fides eorum laedatur non intelligentium propositum nostrum.

C. III. Verba praedicationis persecutoribus suis praelati non subtrahant.

Item Anacletus, epist. I. omnibus Episcopis⁵⁹⁾.

III. Pars. Scimus autem, multos ob id infestare doctores⁶⁰⁾, ut eos perdant, ut placita propriae voluntatis adimpleant. Non propterea tamen doctores (in quantum vires suppetunt) a recta aemulatione et bona intentione⁶¹⁾ recedere debent, scientes, quia beati⁶²⁾, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.

C. IV. Non est mundus a sanguine subiectorum, qui Dei consilium illis non annunciat.

Item Gregorius Venantio, lib. I. epist. 33. 63)

Ephesii Paulus dicit⁶⁴⁾: *Mundae sunt manus meae a sanguine omnium vestrum: non enim subterfugi, quominus annuncietem omne consilium Dei vobis.* Mundus ergo a sanguine eorum non esset, si eis Dei consilium annunciare⁶⁵⁾ noluisset, quia, quum increpare delinquentes noluerit, eos proculdubio tacendo pastor occidit.

C. V. Aeternae damnationis poenam incurrit praedicator, qui semen divini verbi non spargit.

Item Nicolaus ad Michaelem Imperatorem in epistola, cuius initium est: „Proposueramus“⁶⁶⁾.

Dispensatio est nobis coelestis seminis iniuncta; *vae*⁶⁷⁾ si non sparserimus, *vae* si tacuerimus. Quod quum electionis vas formidet et clamet, quanto magis cuilibet exiguo metuendum est? Proinde, sicut non leve diacrimen incumbit pontificibus, siluisse *pro divinitatis cultu et ecclesiae correctione* quod congruit, ita his (quod absit) non mediocre periculum est, qui, quum debeant parere, despiciunt.

IV. Pars. Gratian. *Pariter quoque observare debet sacerdos, ne indignis et non intelligentibus secreta mysteria sua praedicatione reservare incipiat. Qui enim ea docet, quae ad auditoribus non valent intelligi, non ad eorum utilitatem, sed ad sui ostentationem facit. Unde in expositione: Beati immaculati, dicitur*⁶⁸⁾: Vitium est, secreta mysteria vulgare indignis, quod fit vel loquacitate incauta, dum sine iudicio volat irrevocabile verbum, vel adulatione, ut ei placeat, cui secreta revelat, vel iactatione scientiae, ut plura scire videatur. *In quibus omnibus profecto datur intelligi, quanta debeat esse discretio in praedicatione sacerdotis, qua si forte caruerit, tanquam torto naso, sacerdotatus officii iudicatur indignus.*

DISTINCTIO XLIV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quum autem vinolentus esse prohibetur, gulae intemperantiam nequaquam habere permittitur; neque enim ebrietas prohibetur, et voracitas permittitur. Utrumque enim inter opera tenebrarum Apostolus cognoverat, scribens Romanis*¹⁾: Non in comessationibus et ebrietatibus. *Ventris namque ingluvis ad luxuriam provocat facile, et omne opus bonum dissolvit. Unde*²⁾ *venter et genitalia sibi metipsis vicina sunt, ut ex vicinitate membrorum confederatio intelligatur vitiorum. Hinc etiam Nabusardam*³⁾ *princeps coenarum muros Hierusalem destruxisse legitur, quia venter, cui multitudo coenarum deservit, aedificia virtutum ad solum redigit. Sacerdos itaque de altari vivere, non luxuriari quaerat, ut ait Hieronymus*⁴⁾: Tibi o sacerdos de altario vivere, non luxuriari permittitur. §. 1. *Sunt autem comessationes non solum sacerdotibus, sed etiam laicis noxiae, qui festivos et solennes dies non aliter se digne celebrare putant*⁵⁾, nisi comessationibus deserviant.

Unde Augustinus scribit ad Aurelium Episcopum, epist. LXIV. 6):

C. I. Non est vacandum comessationibus et ebrietatibus.

Comessationes et ebrietates ita concessae et licitae putantur, ut in honorem *etiam* beatissimorum martyrum non solum per dies solennes, (quod⁷⁾ ipsum quis non lugendum videat, qui haec non carnis oculis inspicit?), sed etiam quotidie celebrentur. *Et post pauca*: Non ergo aspere, quantum existimo⁸⁾, non duriter, non modo imperioso⁹⁾ ista tolluntur: magis docendo quam iubendo, magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudo peccantium¹⁰⁾. Severitas autem¹¹⁾ exercenda est in peccata paucorum. Et si quid minamur, cum dolore fiat, de scripturis comminando vindictam futuram, ne nos ipsi in nostra potestate¹²⁾, sed Deus in nostro sermone timeatur. Itaque prius movebuntur spirituales aut spirituales proximi, quorum auctoritate et lenissimis¹³⁾ quidem, sed instantissimis admonitionibus cetera multitudo frangatur.

Dist. XLIII. C. I. 41) *aequalitas*: Edd. coll. o. — 42) *antemod*: Edd. coll. o. (exc. Arg.) — 43) *Act. c. 17. v. 18. — semivertibus*: Edd. coll. o. exc. Par. Lugd. Antw. — 44) *sustinet*: Edd. coll. o. — 45) *corde*: ead. — 46) *generationis*: Ed. Bas. — 47) 2 Tim. c. 4. v. 1. — 48) *sentit*: Ed. Bas. — *vilitate*: Edd. Arg. Ven. I. II. — orig. — C. II. 49) Ep. Pseudoisidori. Eadem fere leg. in l. 2. *Recognit. Clementis*. In Edd. coll. o. nomine Origenis proferuntur. — 50) *Matth. c. 10. v. 11.* — 51) *oportet*: Edd. coll. o. — 52) *Matth. c. 7. v. 6.* — 53) *huiusmodi*: Edd. coll. o. — 54) *scientia*: Ed. Bas. — 55) *videbatur*: Edd. coll. o. — 56) *add.*: *mysteris*: Ed. Bas. — 57) *provocavit*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. — 58) *oportet*: Edd. coll. o. — C. III. 59) Ep. Pseudoisidori. — Coll. tr. p. 2. t. 11. c. 4. Ivo Decr. p. 5. c. 237. — 60) *add.*: *suos*: Edd. coll. o. — 61) haec tria verba absunt ab Ed. Bas. — 62) *Matth. c. 5. v. 10.* — C. IV. 63) Ep. 34. (scr. A. 591.) l. i. Ed. Maur. —

Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 59. — 64) *Act. c. 20. v. 26.* — 65) *pronuntiare*: Ed. Bas. — C. V. 66) *dat. A. 865. — Ans. l. 1. c. 75.* Imitatus in his est Nicolaus Gelasianus ep. ad Anastas. Aug. — 67) 1 Cor. c. 9. v. 16. — 68) *Gloss. ord. ex Ambros. Serm. 2. in Ps. 118. verb.*: *Abcondi eloquia tua.*

Dist. XLIV. Pars I. 1) Rom. c. 13. v. 13. — 2) cf. Hieron. in ep. ad Amandum. August. *Serm. de temp. 65.*, et Gregor. Pastor. p. 3. c. 20. — 3) Reg. c. 25. sec. LXX. — 4) In Michaelem c. 3. in fine. — 5) cf. Gregor. ad Augustin. *supr. D. 4. c. 6.* — C. I. 6) Ep. 22. (scr. A. 391.) Ed. Maur. Ivo Decr. p. 13. c. 68. — 7) *quod unusquisque lugendum*: Edd. coll. o. — *add.*: *non*: Ed. Bas. — 8) *existimo*: Edd. Ven. I. II. Nor. Lugd. I. — *Pro seq. operarum vitio* in Ed. Arg. leg.: *non duxit.* — 9) *imperioso*: Edd. Arg. Bas. — 10) *absit* ab orig. et Ivone. — 11) *quoque*: Ed. Bas. — 12) *add.*: *meamur*: Ed. Bas. — 13) *lenissimis*: Edd. coll. o.

C. II. *Nulli clericorum aut continentium licet tabernam intrare.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 24.²⁴⁾

Non oportet clericos¹⁵⁾ servientes¹⁶⁾ a presbyteris usque ad diaconos¹⁷⁾ et deinceps ordinis ecclesiastici omnes usque ad ministros, aut lectores, aut exorcistas, aut ostiarios, aut psalmistas, aut etiam eos, qui in proposito continentiae sunt, tabernam¹⁸⁾ intrare.

C. III. *Deponatur clericus, qui tabernam aut ergasterium habere voluerit.*

Item ex VI. Synodo, cap. 9.¹⁹⁾

Nulli clerico licet tabernam¹⁹⁾ aut ergasterium habere. Si enim huiusmodi tabernam ingredi prohibetur, quanto magis alii ministrare in ea? Si quis vero tale quid fecerit, aut cesset, aut deponatur.

C. IV. *Nisi necessitate compulsi clerici tabernam non ingrediantur.*

Item ex Concilio Carthag. III. c. 27.²⁰⁾

Clerici edendi vel bibendi causa tabernam non ingrediantur, nisi peregrinationis necessitate compulsi.

C. V. *Corrumpendus est episcopus, qui convivio occupatur.*

Item Gregorius Natali Episcopo, lib. II. Reg. Indict. X. epist. 14.²⁰⁾

H. Pars. Multis ab urbe tua venientibus, frater carissime, didici, pastorali cura derelicta solis te convivio occupatum. Quae audita non crederem, nisi haec actionum tuarum experimentis approbarem. Nam quia nequaquam lectioni studeas, nequaquam exhortationi invigiles, sed ipsum quoque usum ecclesiastici ordinis ignores, hoc est in testimonium, quod eis, sub quibus es positus, reverentiam servare nescis.

C. VI. *De eodem.*

Idem ad eundem lib. II. epist. 37.²¹⁾

Convivia²²⁾, quae ex intentione impendendae caritatis sunt, recte vestra fraternitas²³⁾ in suis epistolis laudat. Sed tamen sciendum est, quia tunc ex caritate veraciter procedunt, quum in eis nulla absentium vita mordetur, nullus ex irrisione reprehenditur, nec in eis inanes saecularium negotiorum fabulae, sed verba sacrae lectionis audiuntur; quam non plus, quam necesse est, servitus corpori, sed sola eius infirmitas reficitur, ut ad usum²⁴⁾ exercendae virtutis habeatur. Haec itaque si vos in vestris convivio agitis, abstinentium, fateor, magistri estis.

C. VII. P A L E A²⁵⁾.

[Item ex Concilio Nanetensi]

Nullus presbyterorum, quando ad anniversarium diem, trigesimum, aut septimum, vel tertium alicuius defuncti, aut quacunque vocatione ad collectam presbyteri convenerit, se inebriare²⁶⁾ ullatenus praesumat, nec precatus amore²⁷⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XLIV. C. II. a) Clericos servientes: Graece est: *λεγαίσιμος*, quod Dionysius vertit: *sacro ministerio deditor*; quam versionem concilium Aquisgranense, Burchardus et Ivo attulerunt.

b) Tabernam: Sequebatur in impressis: *sibi causa necessitatis*, quae sunt expuncta, quia neque in plerisque manuscriptorum, neque in Burchardo et Ivone, neque in ipso

sanctorum vel ipsius animae habere, aut alios ad bibendum cogere, vel se aliena precectione²⁸⁾ iugurgitare; nec plausus et risus inconditos, et fabulas inanes ibi referre, aut cantare praesumat, aut turpia ioca vel urso²⁹⁾, vel ternatricibus ante se fieri³⁰⁾ patiat, nec larvas daemonum³¹⁾ ante se ferri consentiat, quia hoc diabolicum est et a sacris canonibus prohibitum.

C. VIII. *De eodem. P A L E A.*

[Item ex eodem³¹⁾.]

Quando autem convenerint³²⁾ presbyteri ad aliquod convivium, aliquis³³⁾ prior illorum versum ante mensam incipiat et cibum benedicat. Et tunc secundum ordinem sedeat alter alteri³⁴⁾ honorem praebentes; et per vicem³⁵⁾ cibum et potum benedicant, et aliqui de illorum clericis aliquid de sancta scriptura legat. Et post refectionem similiter sanctum hymnum dicant³⁶⁾ ad exemplum³⁷⁾ Domini, sicut in coena fecisse legitur, et *sic* se contineant omnes presbyteri, maxime in talibus locis, ut non vituperetur ministerium illorum³⁸⁾.

C. IX. *De eodem. P A L E A.*

[Item ex eodem³⁷⁾.]

Quando presbyteri per calendae simul³⁸⁾ conveniunt post peractum divinum mysterium³⁹⁾ ad⁴⁰⁾ necessariam collationem⁴¹⁾, non⁴²⁾ quasi ad plenam refectionem, sed quasi ad prandium ibi ad tabulas⁴³⁾ resideant, ne per talia inhonesta convivia se invicem gravent, quia indecens est et onerosum. Saepe etiam tarde ad ecclesiam redeuntis maius damnum de reprehensione consequuntur, quod⁴⁴⁾ de gravedine mutua contrahunt, quam lucrum ibi⁴⁵⁾ faciant. Nam de huiusmodi conventu Paulus⁴⁶⁾ Corinthios reprehendit, qui inconvenienter coenam dominicam manducare conveniebant. Sic et qui ad coenam dominicam, id est ad collationem⁴⁷⁾ verbi, sub occasione conveniunt, et ex veritate⁴⁸⁾ ventris causa conjunguntur, reprehensibiles coram Deo et hominibus habentur. Et ideo peractis omnibus, qui voluerint, panem cum caritate in domo fratris sui simul cum fratribus frangant, et singuli singulos bibere faciant, et maxime ultra tertiam vicem poculum non contingant⁴⁹⁾, et sic ad ecclesias redeant.

C. X. *Christiani ex symbolis convivia non celebrent.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 55.⁵⁰⁾

III. Pars. Non oportet ministros altaris vel quolibet clericos, aut etiam laicos Christianos ex symbolis, quae vulgus comessalia⁵¹⁾ appellat, convivia celebrare.

C. XI. *Sacrarum scripturarum lectio sacerdotibus semper convivio miscetur.*

Item ex Concilio Toletano III. c. 7.⁵²⁾

Pro reverentia Dei et⁵³⁾ sacerdotum id universa sancta constituit synodus, ut (quia solent crebro mensis⁵⁴⁾ otiosae fabulae interponi) in quavis sacerdotali convivio lectio

Dist. XLIV. C. II. 14) hab. inter A. 347 et 361. — Reg. l. i. c. 178. Burch. l. 2. t. 131. Ans. l. 7. c. 91. Ivo Decr. p. 6. c. 205. referunt ex vers. Dionys. — cf. Conc. Aquisgr. c. 60. — 15) abest a Coll. Hisp. — 16) add.: *altario*: ib. — 17) *subdiaconos*: conc. Aquisgr. = C. III. 16) Ivo ex syn. quinisexta hab. A. 609. — Vers. Anast. Bihl. = C. IV. 19) hab. A. 397. — Reg. l. i. c. 177. — Coll. tr. p. p. 2. t. 17. c. 17. Burch. l. 2. c. 130. Ivo Decr. p. 6. c. 204. = C. V. 20) Ep. 18. (ser. A. 502.) l. 2. Ed. Maur. — Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 97. = C. VI. 21) Ep. 52. (ser. A. eod.) l. 2. — Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 98. — 22) add.: *convivium* contra Mscrpt. idem: Edd. Greg. recentiores, exc. Maur. — eodem modo leg. in Edd. coll. o. (pr. Bas.) et apud Böhm. — 23) *sanctus*: orig. — 24) *usus*: Edd. coll. o. = C. VII. 25) Ad conc. Nanetense (*Malicense*: Ed. Bas.), de cuius epocha supra ad c. 5. D. 24. nonnulla sunt notata, haec non pertinent. Imo desumpta sunt ex *Capitul. Hincmari Remensis* (A. 852.) c. 14., quorum nomine apud Reg. l. i. c. 212. prostant. Erroris auctorem etiam hoc loco cognoscet Burch. l. 2. c. 161. — Ivo Decr. p. 6. c. 252. cf. Infr. de cons. D. 5. c. 35. — 26) *inebriari*: Ed. Bas. — *nullatenus*: Ivo. — Edd. coll. o. exc. Par. Lugd. Antw. — 27) *in amore*: orig. — Reg. Ivo. — *praerariari amore*: Ed. Bas.

— 28) *praedicatione*: Ed. Bas. — 29) *viso*: Ed. Bas. — 30) *facere praesumat*: orig. — *f. perullat*: Reg. Ivo. — 31) *cum* orig. et Reg. = C. VIII. 31) *Cap. Hincmari* ibid. — Reg. l. i. c. 215. Burch. l. 2. c. 162. Ivo Decr. p. 6. c. 253. — 32) *convenerint*: Ed. Lugd. II. III. Antw. — *veniunt*: Edd. Arg. Nor. Par. Ven. I. II. — 33) *decanus*, aut *aliquis*: orig. — Reg. Burch. — 34) *alterius* — *portantes*: orig. — *portantes*: Reg. — 35) *vicissitudines*: orig. — 36) *nostrum*: orig. — Reg. = C. IX. 37) *Hincmar. c. 15.* — Reg. l. i. c. 216. Burch. l. 2. c. 164. Ivo Decr. p. 6. c. 255. — 38) *in usum*: Ed. Bas. — 39) *ministerium*: Reg. Ivo. — Edd. coll. o. — 40) *et*: Ed. Bas. — 41) *collectionem*: Edd. coll. o. — 42) *verba*: non — *sed non leg. ap. Reg.* — 43) *add.*: *sibi*: Ed. Bas. — 44) *et*: Reg. — *us*: Ed. Bas. — 45) *cibi*: ib. — 46) *1 Cor. c. 11.* — 47) *collectionem*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. — 48) *astate*: Reg. — *ingurgitate*: Ivo. — Edd. coll. o., exc. Bas. in qua legitur: *ingurgitate*. — 49) *contingat*: Ed. Bas. = C. X. 50) hab. inter A. 347 et 361. — Eodem leguntur in Conc. Aquisgr. c. 63. — Rab. Poen. c. 27. — 51) *comessalia*: Coll. Hisp. = C. XI. 52) hab. A. 509. — Burch. l. 2. c. 169. Ivo Decr. p. 6. c. 260. Rab. Poen. c. 28. — 53) *Dei sacerdotum*: Coll. Hisp. — 54) *in mensis*: Ed. Bas.

divinarum scripturarum misceatur. Per hoc enim et animae aedificantur ad bonum, et fabulae non necessariae prohibentur.

C. XII. *De confertis nec convivia facere, nec ante horam diei tertiam clericis comedere licet.*

Item ex Concilio Martini Papae, c. 61. et 66. 55)

Non liceat sacerdotibus vel clericis, sed nec religiosos laicos convivia facere de confertis. §. 1. Nec oportet clericos vel laicos religiosos ante sacram horam diei tertiam inire convivia, nec aliquando clericos, nisi hymno dicto, comedere 56) panem, et post cibos gratias auctori Deo referre.

Gratian. *Si ergo laicis comestiones damnabiles sunt, multo magis sacerdotibus imputantur ad gehennam. Venter enim pinguis (ut Hieronymus 57) ait) crassum sensum generat, quum sacerdotalis sensus contra vigil esse debeat et tenuis; atque ideo edacitatis vitio obnoxii in sacerdotes ungi non debent. Hi enim (ut ait Gregorius in Moralibus) 58), qui adhuc vitiorum bello subsistant, nequaquam per praedicationis usum praeesse magisterio ceterorum debent.*

DISTINCTIO XLV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Sequitur: non percussorem 1). Non enim oportet episcopum ita esse irascibilem et perturbati sensus, ut percutiatur, qui debet esse patiens: sed sequatur eum, qui dorsum posuit ad flagella.*

Unde Gregorius scribit Iohanni Episcopo Constantinopol. lib. I. epist. 52. 2)

C. I. *Verborum correptione, non verberibus timeri debet episcopus.*

Quid autem de episcopis, qui verberibus timeri volunt, canones dicant, bene fraternitas vestra novit. Pastores etenim facti sumus, non percussores 3), et egregius praedicator 4) dicit: *Argue, obsecra 5), increpa in 6) omni patientia et doctrina.* Nova vero atque inaudita est ista praedicatione, quae verberibus exigit fidem.

C. II. *De eodem.*

Item in Concilio Romano sub Silvestro, c. 17. 7)

Neminem 8) quisquam peccantem clericum caede 9) attingat, non presbyter 10), non diaconus, non episcopus clericum vel servitorem ecclesiae ad caedem perducatur. Sed si ita causa exigit clerici, triduo privetur honore, ut poenitens redeat ad matrem ecclesiam.

C. III. *Non asperis, sed blandis verbis ad fidem sunt aliqui provocandi.*

Item Gregorius Paschasio Episcopo Neapol. lib. XI. epist. 15. 11)

Qui sincera intentione extraneos a Christiana religione ad fidem cupiunt rectam perducere 12), blandimentis, non asperitatibus debent studere, ne quorum mentem reddita ad 13) planum ratio poterat revocare 14), pellat procul adversitas. Nam quicumque aliter agunt, et eos sub hoc velamine a consueta ritus sui volunt cultura suspendere 15), suas illi 16) magis, quam Dei causas probantur attendere. §. 1. Iudaei 17) siquidem Neapol. consistentes 18) questi nobis sunt asserentes, quod quidam eos a quibusdam feriarum suarum solennitatibus irrationabiliter nitantur arcere, ne illis sit licitum festivitatum suarum solennia colere, sicut eis aunc

usque et parentibus eorum longis retro temporibus licuit observare. Quod si ita se veritas habet, supervacuae rei videntur operam dare 19). Nam quid utilitatis est, quando, etsi contra longum usum fuerint vetiti, ad fidem illis 20) et conversionem nihil proficit? Aut cur Iudaeis qualiter ceremonias suas colere debeant regulas ponimus, si per hoc eos lucrari non possumus? Agendum ergo est, ut ratione potius et mansuetudine provocati aequi nos velint, non fugere, ut eos, ex eorum codicibus ostendentes quae dicimus, ad sinum matris ecclesiae Deo possimus adiuvante convertere. Itaque fraternitas tua eos monitis quidem, prout potuerit, Deo adiuvante ad conventendum accendat, et de suis illos solennitatibus inquietari denuo non permittat, sed omnes festivitates feriasque suas, sicut hactenus tam ipsi quam parentes eorum per longa colentes retro tempora tenuerunt, liberam habeant observandi celebrandique licentiam.

C. IV. *Non severitate, sed benevolentia subditos praedati corripiant.*

Item Gregorius IV. 21) in epistola Episcopis per Galliam 22) et Germaniam constituta.

Licet plerumque accidant in sacerdotibus, quae sunt reprehendenda, plus tamen erga corrigendos agat benevolentia quam severitas, plus cohortatio quam comminatio 23), plus caritas quam potestas, quum nemo nostrum sine reprehensione aut sine peccato vivat. Nam si Dominus 24) statim post trinam negationem B. Petrum apostolum praedictorem nostrum iudicasset, non tantum ex eo fructum, sicut fecit, recepisset. Expectandi ergo atque corrigendi magis sunt rectores ecclesiae, quam statim iudicandi 25), quum maiora negotia et difficiliore causarum exitus sanctorum Patrum canones spiritu Dei conditi et totius mundi reverentia consecrati iubeant sub nostrae sententiae expectatione suspendi nostroque moderamine finiri. Unde necesse est haec et alia ecclesiastica quaeque negotia post multarum experimenta causarum sollicitius perspicere 26), et diligentius praecaveri, quatenus per spiritum caritatis et pacis omnis materies scandalorum et praesumptio invidiarum atque oppressio simplicium fratrum de ecclesiis Domini auferantur. Et sicut non vult quisquam fratrum se aliorum iudicio praegravari, ita non audeat alii inferre quod sibi non vult fieri.

Iudaei 27) non sunt cogendi ad fidem, quam tamen si inviti susceperint, cogendi sunt retinere.

Unde in Concilio Toletano IV. c. 56. statutum est 28):

C. V. *Sicut non sunt Iudaei ad fidem cogendi, ita nec conversi ab ea recedere permittuntur.*

De Iudaeis autem praecipit 29) sancta synodus, nemini deinceps ad credendum vim inferri 30). Cui 31) enim vult Deus miseretur, et quem vult indurat. Non enim tales inviti salvandi sunt, sed volentes, ut integra sit forma iustitiae. Sicut enim homo proprii arbitrii voluntate serpenti obediens perit, sic vocante se 32) gratia Dei propriae mentis conversione homo quisque credendo salvatur. Ergo non vi, sed liberi arbitrii facultate 33) et convertantur suadendi sunt, non potius impellendi. Qui autem iampridem ad Christianitatem coacti sunt venire, (sicut factum est temporibus religiosissimi principis Sisebuti), quia iam constat eos sacramentis divinis sociatos 34) baptismi gratiam suscepisse, et chrismate unctos esse, et corporis et sanguinis Domini exstitisse participes, oportet, ut fidem, quam etiam

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XLV. C. IV. a) Invidiorum: In epistola Gregorii IV. *) (quae est in saepe memorato codice bibliothecae

caae Dominicanae,) et aliquot vetustis exemplaribus Gratiani legitur: *Iudaeorum.*

Dist. XLIV. C. XII. 55) Cap. Mart. Brac. c. 61. et 66. Burch. 1. 2. c. 165. — Prior cap. pars interpretatio est c. 55. conc. Laod.; posterior ap. Iyoneum Decr. p. 6. c. 256. ex conc. Carthag. c. 12. de prompta esse dicitur, ubi frustra, quantum scimus, eam quaesieris. Inventa etiam est in coll. Regim. l. 1. c. 187. et Burch. l. 2. c. 165. — 56) *adere*: Coll. Hisp. — 57) ep. ad Nepotianum. — 58) l. 23. c. 12. Dist. XLV. C. I. 1) 1 Tim. c. 3. v. 2. — 2) Ep. 53. (scr. A. 594.) l. 3. Ed. Maur. — Polyc. l. 4. t. 9. — 3) *persecutores*: Greg. — 4) 2 Tim. c. 4. v. 2. — 5) *obscura*: Ed. Bas. — 6) *cum*: Ib. — C. II. 7) Ex apocrypho constituto Silvestri. Edd. coll. o.: *Item in quodam concilio.* — 8) *nemo*: orig. — 9) *verberibus*: Ed. Bas. — 10) *presbyter diaconum*: Edd. coll. o. — C. III. 11) Ep. 12. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 16. — 12) *adducere*: orig. — Ed. Bas. — 13) *a plano*: Edd. coll. o., exc. Lugdd. II. III. Antw. — 14) *provocare*: Ed. Bas. — 15) *removere*: Edd.

coll. o. — 16) *illis*: ead. — 17) Ivo Decr. p. 13. c. 105. — 18) *Neap. habitantes*: Edd. coll. o. ex Iv. — 19) *adhuc*: orig. — Ivo. — 20) *fidem illius conversionem*: Edd. coll. o. — C. IV. 21) A. 832. cf. ad c. 2. D. 12. — Ivo Decr. p. 5. c. 368. — Pleraque capitula verba sunt Leonis M., infr. ead. c. 6. — 22) *add.*: et *Europam*: Edd. coll. o. ex Ivone. — 23) *commotio*: Ivo. — Ed. Bas. — 24) *Matth.* c. 26. — 25) *add.*: *absque nostro consilio*: Ivo. — 26) *prospici*: orig. — *) In orig. ap. Mabillon Anal. p. 298. recte, ut videtur, legitur: *invidiorum.* — 27) Haec sunt verba Gratiani, quare litterarum characteribus a reliquis sunt distincta. — C. V. 28) hab. A. 633. — Burch. l. 4. c. 89. Ivo Pan. l. 1. c. 72. Decr. p. 1. c. 276. et p. 13. c. 94. — 29) *hoc praecipit*: Coll. Hisp. — 30) *inferre*: ib. — Edd. coll. o. — 31) *Bom.* c. 9. v. 18. — 32) *abest* a Coll. Hisp. — 33) *add.*: et *facultate*: Edd. coll. o. — 34) *associatos*: ead. cum Coll. Hisp.

vi vel necessitate susceperunt, tenere cogantur, ne nomen Domini blasphemetur, et fides, quam susceperunt, vilis et contemptibilis habeatur.

C. VI. *Benevolentia plus quam severitas erga corrigendos agat.*

Item Leo Papa, epist. LXXXII. ad Anastasium Episcopum Thessalonicensem, c. 1.³⁵⁾

Licet nonnunquam accidant, quae in sacerdotibus sunt reprehendenda personis, plus tamen erga corrigendos agat benevolentia quam severitas, plus cohortatio³⁶⁾ quam comminatio³⁷⁾, plus caritas quam potestas. Sed hi³⁸⁾, qui quae sua sunt quaerunt, non quae Iesu Christi, facile ab hac lege discernuntur; et dum dominari magis quam consulere subditis quaerunt, placet honor³⁹⁾, inflat superbia, et quod provium est ad concordiam, tendit ad noxam.

C. VII. *Deiciatur ab officio presbyter et diaconus et episcopus verberibus timeri quaerens.*

Item ex canone Apostolorum, can. 28. (juxta priscam versionem)⁴⁰⁾

Episcopum, aut presbyterum, aut diaconum percutientem fideles delinquentes aut infideles inique agentes, et per huiusmodi volentem⁴¹⁾ timeri, deici ab officio suo praecipimus, quia musquam⁴²⁾ nos docuit hoc Dominus. E contrario vero ipse⁴³⁾, quum percuteretur, non repercutiebat, quum malediceretur, non remaledicebat⁴⁴⁾, quum pateretur, non comminabatur.

C. VIII. *Non verberibus, sed verbis subditos episcopi corripiant.*

Item ex Concilio Bracarense III. c. 7.⁴⁵⁾

Quum beatus Apostolus⁴⁶⁾ arguere, obsecrare vel increpare in omni patientia⁴⁷⁾ praecipiat, extra hanc doctrinam novimus quosdam ex fratribus tantis caedibus in honoratos⁴⁸⁾ subditos effervescente, quantas⁴⁹⁾ poterant latrocinantium promereri personae. Et ideo, qui gradus iam ecclesiasticos meruerunt, id est presbyteri, abbates et⁵⁰⁾ levitae, qui, exceptis gravius et mortalibus culpis, nullis debent verberibus subiacere, non est dignum, ut passim unusquisque praelatus honorabiliora⁵¹⁾ membra sua prout voluerit et ei placuerit verberibus subiiciat et delori, ne dum incaute subdita percutit⁵²⁾ membra, ipse⁵³⁾ quoque debitam sibi subditorum reverentiam subtrahat, iuxta illud, quod quidam sapiens dixit: *Leviter castigatus reverentiam exhibet castiganti, asperitatis⁵⁴⁾ autem nimiae increpatione nec correctionem⁵⁵⁾ recipit, nec salutem.* Et ideo, si quis aliter, quam dictum est, praedictos honorabiles subditos, licentia perceptae potestatis elatus, malitia animi⁵⁶⁾ tantum crediderit verberandum, iuxta modum verberum, quae intulerit, excommunicationis pariter et exsilii sententiam sustinebit.

II. Pars. Gratian. Salomon⁵⁷⁾ vero contra admonet, dicens: Percute filium tuum virga, et liberabis animam eius a morte. Hinc etiam B. Gregorius⁵⁸⁾ scribit in Dialogo, B. Benedictum quendam monachum virga percutiendo sanasse, quem crebra admonitione curare non poterat. Hinc etiam Dominus⁵⁹⁾ flagello facto de funiculis male versantes in templo flagellavit et de orationis domo eiecit. Hinc etiam Apostolus⁶⁰⁾ fornicatorem illum satanae corporaliter verandum tradidit, et magum⁶¹⁾ illum corporali caecitate damnavit. Hinc etiam in canonicis⁶²⁾ pueri, qui ante rationales annos

irrationabiliter versantur, verberibus castigari iubentur. Virgines quoque, si religionis veste deposita alius se copulaverint, ergastulis retrudi praecipuntur.

Hinc etiam Gregorius in Moralibus lib. XX. p. 4. c. 6.⁶³⁾:

C. IX. *Disciplina non est servanda sine misericordia, nec misericordia sine disciplina.*

Disciplina vel misericordia multum destituitur, si una sine altera teneatur. Sed circa subditos suos inesse rectoribus debet et iuste consolans⁶⁴⁾ misericordia, et pie saeviens⁶⁵⁾ disciplina. Hinc est, quod semivivi illius vulneribus, qui a Samaritano⁶⁶⁾ in stabulum ductus est, et vinum adhibetur et⁶⁷⁾ oleum, ut per vinum mordeantur⁶⁸⁾ vulnera, per oleum foveantur: quatenus unusquisque, qui sanandis vulneribus praestet, in vino morsum distractionis adhibeat, in oleo mollitiem pietatis; per vinum mundeatur⁶⁹⁾ putrida, per oleum sananda foveantur. Miscenda est ergo lenitas cum severitate, faciendumque⁷⁰⁾ quoddam ex utraque temperamentum, ut neque multa asperitate exulcerentur subditi, neque nimia benignitate solvantur. Hoc nimirum illa tabernaculi⁷¹⁾ arca significat, in qua cum tabulis virga simul et manna est, quia cum scripturae sacrae scientia in boni rectoris pectore⁷²⁾ si est virga distractionis, sit et manna dulcedinis. Hinc etiam David⁷³⁾ ait: *Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Virga etenim⁷⁴⁾ percutimur, et baculo sustentamur. Si⁷⁵⁾ ergo est districtio virgae, quae feriat, sit et consolatio baculi, quae sustentet. Sit itaque amor, sed non emolliens; sit rigor, sed non exasperans; sit zelus, sed non immoderate saeviens; sit pietas, sed non plus quam expediat parcens. Intueri libet in Moysi pectore misericordiam⁷⁶⁾ cum severitate sociatam. Videamus amantem pie et districte saevientem. §. 1. Certe quum Israeliticus populus ante Dei oculos paene inveniabilem contraxisset offensam, ita ut eius rector audiret⁷⁷⁾: *Descende, peccavit populus tuus, ac si ei divina vox diceret: qui in tali peccato lapsus est, iam meus non est, atque subiungeret: Dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos, et deleam eos, faciamque te in gentem magnam, ille semel et iterum pro⁷⁸⁾ populo, cui praeerat, obicem se ad impetum Dei irascentis opponens ait: Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti.* Pensemus ergo, quibus visceribus eundem populum amavit, pro cuius vita de libro vitae deleri se petiit. Sed tamen iste, qui tanto eius populi amore constringitur, contra eius culpas pensemus quanto zelo rectitudinis accendatur. Mox enim, ut⁷⁹⁾ petitione prima, ne deleterentur, culpae veniam obtinuit, ad eundem populum veniens, ait⁸⁰⁾: *Ponat vir gladium suum super femur suum, ite et rodite de porta usque ad portam per medium castrorum, et occidat unusquisque fratrem⁸¹⁾ et amicum et proximum suum; cecideruntque in die illo quasi viginti⁸²⁾ tria milia hominum.* Ecce, qui vitam omnium⁸³⁾ etiam eum sua morte petiit, paucorum vitam gladio extinxit. Intus arsit ignibus⁸⁴⁾ amoris: foris accensus est zelo severitatis. Tanta fuit pietas, ut se pro illis coram Domino morti offerre non dubitaret; tanta severitas, ut eos, quos divinitus⁸⁵⁾ feriri timuerat⁸⁶⁾, ipse iudicii gladio feriret. Sic amavit eos, quibus praefuit, ut pro eis nec sibi parceret, et tamen delinquentes sic persecutus est, quos amavit, ut eos etiam Domino parcente prosterneret. Utrobique legatus fortis, utrobique mediator admirabilis, causam populi apud Deum precibus, causam Dei apud populum gladiis allegavit. Intus amans divinae irae supplicando obtitit:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. d) Viginti tria: Sic etiam legitur in codicibus B. Gregorii; sed in hebraeis, paraphrasi chaldaica, versione Septuaginta, et vulgata est: *tria milia.*

Dist. XLV. C. VI. 35) Ep. 14. (ser. A. 446.) Ed. Baeder. — Polyc. 1. 4. t. 29. — 36) exhortatio: Edd. coll. o. ex. Bas. — 37) commotio: orig. — 38) ab his — disceditur: orig. — Edd. coll. o. — 39) honor inflat superbia: orig. — Edd. coll. o., addito tamen (ex. Bas.): ita. — C. VII. 40) Imo ex interpretatione Dionysii Ex. — Ans. 1. 6. c. 159. Polyc. t. 4. c. 9. — 41) volentes: Ed. Par. — 42) nunquam: Edd. coll. o. — 43) I Petr. c. 2. v. 23. — 44) maledicebat: Edd. coll. o. — C. VIII. 45) hab. A. 675. — Coll. tr. p. 2. t. 48. c. 2. — 46) add: Paulus (2 Tim. c. 4. v. 3.) Edd. coll. o. — 47) add: et bonitate: Edd. Par. Nor. Lugd. II. III. Antw. — patientia — et doctrina: Coll. Hisp. — 48) inhonoratores: Ed. Bas. — inhonoratos: Edd. coll. o. — 49) quanto: Ed. Bas. — 50) stes: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 51) honorabilia: Coll. Hisp. — 52) percutiant: Edd. coll. o. — 53) ipsi: ead. ex. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 54) asperitate autem nimiae increpationis: Coll. Hisp. — 55) increpationem: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 56) abest a Coll.

Hisp. — 57) Prov. c. 23. v. 14. — 58) Lib. 2. Dial. c. 4. — 59) Ioan. c. 2. — 60) 1 Cor. c. 5. — 61) Act. c. 13. — 62) Siricius P. ep. 1. c. 6. — C. IX. 63) ad c. 29. Iob. — cf. Paster. p. 2. c. 6. — 64) consulens: Edd. coll. o. — 65) serviens: Ed. Antw. — 66) Luc. c. 10. — 67) ad: Ed. Böhm. — 68) moderentur — foveantur: Ed. Bas. — 69) mundantur — foveantur: Edd. coll. o. — 70) facit: Edd. coll. o. — Lugd. II. III. Antw. — 71) Hebr. c. 9. — 72) add: est: Edd. coll. o. — 73) Psal. c. 22. v. 4. — 74) abest ab Ed. Bas. — 75) sit ergo districtio (discretio: Ed. Nor.) iustitiae: Edd. coll. o. — 76) add: simul: ead. — 77) audisset: ead. — cf. Exod. c. 32. v. 7. — 78) abest ab Edd. Ven. I. II. Par. — 79) ut culpae veniam, ne deleterentur (damnarentur: Ed. Bas.) obtinuit, zelo rectitudinis succensus inquit (ad: Ed. Bas.): Edd. coll. o. — 80) ibidem. — 81) add: uxorem: Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. II. III. Antw. — 82) hominum: Edd. coll. o. — 83) igne: ead. cum orig. — 84) distinctus: Ed. Bas. — 85) timuerit: Ed. Ang.

foris saeviens culpam feriendo consumsit. *Succurrit citius omnibus, ostensa morte paucorum. Et idcirco omnipotens Deus fidelem famulum suum citius exaudivit agentem pro populo, quia vidit, quid super populum acturus esset ipse pro Deo.* In regimine ergo *populi* utrumque Moyses miscuit, ut nec disciplina deesset misericordiae, nec misericordia disciplinae. Unde hic⁸⁶⁾ quoque iuxta utramque virtutem dicitur: *Quamque sederem quasi rex circumstante exercitu, eram tamen moerentium consolator.* Sedere quippe circumstante exercitu vigor⁸⁷⁾ est ac disciplina regiminis: moerentium vero corda consolari ministerium pietatis.

C. X. *Iuste iudicans misericordiam cum iustitia servat.*

Item Isidorus Kb. III. Sententiarum, de summo bono, c. 54.⁸⁸⁾

Omnis, qui iuste iudicat, stateram in manu gestat, et in utroque penso iustitiam et misericordiam portat; sed per iustitiam reddit peccanti⁸⁹⁾ sententiam, per misericordiam peccati⁹⁰⁾ temperat poenam, ut iusto libramine quaedam per aequitatem corrigit, quaedam vero per miserationem⁹¹⁾ indulgeat. Qui Dei iudicia⁹²⁾ oculis suis proponit⁹³⁾, semper timens et tremens in omni negotio formidat, ne de iustitiae tramite devians cadat, et unde non iustificatur, inde potius condemnatur.

C. XI. *Qui remittit, et qui corripit, uterque miseratur.*

Item Augustinus in Enchiridio, c. 72.⁹⁴⁾

Et qui emendat verbere, in quem potestas datur, vel coercet aliqua disciplina, et tamen peccatum eius, quo ab illo laesus aut offensus est, dimittit ex corde, vel orat ut ei dimittatur, non solum in eo, quod dimittit atque orat, verum etiam in eo, quod corripit et aliqua emendatoria⁹⁵⁾ poena plectit, eleemosynam dat, quia misericordiam praestat. Multa enim bona praestantur invitis, quando eorum consulitur utilitati, non voluntati, quia ipsi sibi inveniuntur esse inimici.

Gratian. *Sunt enim multa genera eleemosynarum, de quibus Albinus⁹⁶⁾ ait:*

C. XII. *De multiplici genere eleemosynarum.*

Tria sunt genera eleemosynarum: una corporalis, egentis dare quicquid poteris: altera spiritualis, dimittere a quo laesus fueris: tertia, delinquentes⁹⁷⁾ corrigere, et errantes in viam reducere veritatis.

C. XIII. *Eleemosynae pecuniae praefertur eleemosyna cordis.*

Item Augustinus, Kb. L. homiliarum, hom. 6.⁹⁸⁾

Duae sunt eleemosynae, una cordis, altera⁹⁹⁾ pecuniae. Eleemosyna oordis est dimittere ei, a quo laesus es. Nam dare aliqui indigenti aliquando quaeris, et non habes; indulgere peccanti quantum volueris redundat tibi. Et infra: §. 1. Eleemosyna cordis multo maior est quam eleemosyna corporis. Et infra: §. 2. Caritatis eleemosyna sine substantia terrena sufficit sibi: illa vera, quae corporaliter datur, si non benigne corde tribuitur, omnino non sufficit.

III. Pars. Gratian. *Ex his omnibus apparet, quod nec lenitas mansuetudinis sine rectitudine severitatis, nec zelus rectitudinis sine mansuetudine in praelatis debet inveniri. Percussores ergo, qui praemissis auctoritatibus ab episcopali officio remouentur, non quibus corporaliter flagellantes, sed praetermissa mansuetudine ad verbera semper parati intelligendi sunt, qui per flagella non vitia corrigere, sed timori appetunt; quibus Petrus scribit¹⁰⁰⁾: Ne sitis dominantes in clero, sed forma facti gregis ex animo.*

Hinc etiam Gregorius scribit in Moralibus, Kb. XIX. p. 4. c. 23.¹⁰¹⁾

C. XIV. *Mansuetudo et districtio ad invicem non separentur. Sunt namque nonnulli ita districti, ut omnem etiam man-*

suetudinem benignitatis amittant; et sunt nonnulli ita mansueti, ut perdant districti iura regiminis. Unde cunctis rectoribus utraque summopere sunt tenenda, ut nec in disciplinae vigore benignitatem mansuetudinis, nec rursus mansuetudine districtiorem deserant disciplinae, quatenus nec a¹⁰²⁾ compassione pietatis obduerant, quum contumaces corrigunt, nec disciplinae vigorem molliant, quum infirmorum animos consolantur. Regat ergo disciplinae vigor mansuetudinem, et mansuetudo ornet¹⁰³⁾ vigorem, et sic alterum commendetur ex altero, ut nec vigor sit rigidus, nec mansuetudo dissoluta.

C. XV. *Vera iustitia miseris compatitur, delinquentibus indignatur.*

Idem homil. XXXIV. in evangel. (circa init.)¹⁰⁴⁾

Vera iustitia compassionem habet, falsa vero dedignationem, quamvis et iusti soleant recte peccatoribus dedignari¹⁰⁵⁾. Sed aliud est, quod agitur typho¹⁰⁶⁾ superbiae, aliud, quod zelo¹⁰⁷⁾ disciplinae. Dedignantur¹⁰⁸⁾ etenim, sed non dedignantur¹⁰⁹⁾. Et post pauca: §. 1. At contra hi, qui de falsa iustitia superbire solent, ceteros quoque despiciunt, nulla infirmantibus misericordia condescendunt, et quo se peccatores esse non credunt, eo¹¹⁰⁾ deterius peccatores fiunt.

C. XVI. *Peccantes mansuetudine provocentur, non austeritate abiciantur.*

Item Hieronymus, ad c. 4. Threnorum¹¹¹⁾.

Recedite (inquit) polluti, recedite, abite, nolite nos tangere, nolite in aliquo nobis¹¹²⁾ communicare. Talis¹¹³⁾ loquela non illuminat caecum, non sanat aegrotum, non curat infirmum, sed magis occidit, atque in desperationem periclitantem mittit¹¹⁴⁾. Boni etenim rectores ex sua infirmitate aliorum infirmitates pensantes magis per humilitatis et mansuetudinis levamentum student peccantes ab erroris laqueo eruere, quam per austeritatem in foveam perditionis nutantes propellere. Unde doctor gentium¹¹⁵⁾: *Factus sum, inquit, infirmus infirmis.*

C. XVII. *In populum ira Dei desavit, quum praedicator delinquentes palpat, non corripit.*

Item ex Origene, homilia VII. in Iosua¹¹⁶⁾.

Sed illud non otiose transmittendum¹¹⁷⁾ est, quod uno peccante ira Dei super omnem populum venit. Hoc quando accidit? quando sacerdotes, qui populo praesunt, erga delinquentes benigni¹¹⁸⁾ videri volunt, et verentes¹¹⁹⁾ peccantium linguas, ne forte male de eis loquantur, sacerdotalis severitatis immemores nolunt complere quod scriptum¹²⁰⁾ est: *Peccantem coram omnibus argue, ut¹²¹⁾ et ceteri timorem habeant; et iterum¹²²⁾: Auferte malum ex vobis ipsis.* Nec zelo Dei successi imitantur Apostolum dicentem¹²³⁾: *Tradidi huiusmodi hominem satanae in interitum carnis, ut spiritus saluus fiat.* Neque illud evangelii¹²⁴⁾ implere student, ut si viderint peccantem, primo secrete¹²⁵⁾ conveniant, post etiam duobus vel tribus adhibitis¹²⁶⁾; quod si contemserit, et post¹²⁷⁾ haec ecclesiae correctione non fuerit emendatus, de ecclesia expulsum velut gentilem habeant ac publicanum; et dum uni parcunt, universae ecclesiae molliuntur interitum. Quae ista bonitas, quae ista misericordia¹²⁸⁾, uni parcere, et omnes in discrimen adducere? Polluitur enim ex uno peccatore populus. Sicut ex una morbida universus grex incititur, sic etiam uno¹²⁹⁾ fornicante vel aliud quodcumque scelus committente plebs universa polluitur.

Gratian. *Hinc etiam alibi¹³⁰⁾ dicitur: Rectorem subditis pietas matrem, disciplina vero patrem exhibeat.*

IV. Pars. *Percussor quaque dicitur, qui sermone inuultu infirmorum conscientiam vulnerat.*

Dist. XLV. C. IX. 86) Unde in Job (c. 29. v. 25.) iuxta: Edd. coll. o. — 87) vigor disciplinae (add.: maioris: Ed. Bas.): Edd. coll. o. — C. X. 88) Burch. 1. 16. c. 25. — 89) peccatis: Ed. Bas. — peccati: Edd. rel. — 90) peccanti: Böhm. — 91) misericordiam: Böhm. — 92) iustitiam: Edd. coll. o. exc. Arg. Bas. — 93) praeposuit: Ed. Bas. — C. XI. 94) Petr. Lomb. Sent. 1. 4. D. 15. — 95) emendatoria: Ed. Bas. — C. XII. 96) Apud Alcuinum (nam sic videtur legendum esse) Ep. ad Eanbaldum (scr. saeculo saec. 8. — ed. a Basnagio) similia quaedam sunt. Magis vero congruunt, quae ex Eligii Noviomens. septimi saec. scriptoris hom. 11. (Bibl. Patr. t. 12.) de eleemosynis leguntur. — Pan. 1. 2. c. 192. — 97) delinquentem: Ed. Bas. — C. XIII. 98) Sermo apocryphus. — Pan. 1. 2. c. 193. — 99) alia: orig. — Edd. coll. o. — 100) 1 Petr. c. 5. v. 3. — C. XIV. 101) c. 12. n. 16. in c. 29. Job. — 102) ad compassionem: Ed. Bas. — 103) add.: sermonem: Edd. coll. o. — C. XV. 104) in ev. Luc.

c. 13. — 105) indignari: orig. — 106) typho: Edd. coll. o. — 107) add.: geritur: Ed. Bas. — 108) indignatur: Edd. coll. o. — 109) add.: sunt: ead. exc. Bas. — 110) add.: quidem: Ed. Bas. — C. XVI. 111) Rahani potius esse videntur, inter ceteros opera circumferuntur. — 112) nobiscum: Edd. coll. o. — 113) Sed talis: Ed. Bas. — 114) cadere permittit: ibid. — 115) add.: ait: Ed. Bas. — cf. 1 Cor. c. 9. v. 22. — C. XVII. 116) ex interpretatione Rufini. — 117) transcurrendum: orig. — Edd. coll. o. — 118) benevoli: ead. — 119) verentes: Ed. Bas. — 120) 1 Tim. c. 5. v. 20. — 121) ut ceteri metum: orig. — Edd. coll. o. — 122) 1 Cor. c. 5. v. 13. — 123) ibidem. — 124) evangelicum: Ed. Bas. cum orig. — 125) add.: eum: Edd. coll. o. — 126) add.: arbitris: orig. — testibus: Edd. coll. o. — 127) post eod. correctionem: Edd. coll. o. — corruptio: orig. — 128) add.: est: Edd. coll. o. — 129) add.: vel: Ed. Bas. — 130) Greg. Past. p. 2. c. 6.

Unde Anacletus Papa epist. II. ad Episcopos Italiae¹³¹):

C. XVIII. *Qui sermone incauto conscientiam percudit infirmorum, percussor vocatur.*

Sane percussor ille dicitur doctor, qui sermone¹³²) inutili conscientiam percudit infirmorum. Ideo tenere vos et omnes fideles oportet eum, qui secundum doctrinam est, fidelem¹³³) sermonem, ut potens sit consolari¹³⁴) in doctrina sancta¹³⁵), et contradicentes redarguere, et recte viventes atque rectam fidem tuentes¹³⁶) consolidare.

DISTINCTIO XLVI.

GRATIANUS.

I. Pars. *Sequitur*¹): Non litigiosum. *Nihil est enim impudentius arrogantium rusticorum, qui garrulitatem auctoritatem putant, et parati ad lites in subiectos tumidi intonant, quod ex arrogantia et superbia provenire manifestum est. Unde Gregorius scribit in Moralibus, lib. XXIII. p. 5. cap. 12. [c. 13. §. 23. et 24.] ad c. 33. Iob.:*

C. I. *Arrogantes nesciunt inferre humiliter quae docent.* Hoc habet proprium doctrina arrogantium²), ut humiliter nesciant inferre quod³) docent, et recta, quae sapient, recte⁴) ministrare non possint. In verbis enim eorum proditur, quod, quum docent, quasi in quodam sibi videntur sublimitatis⁵) culmine residere, eosque, quos docent, ut longe infra se positos veluti in imo respiciunt, quibus non consulendo loqui, sed vix dominando dignantur. Recte autem his per Prophetam Dominus dicit⁶): *Vos autem cum austeritate imperabatis eis et cum potentia. Cum austeritate enim et potentia imperant, qui subditos suos non tranquille⁷) ratiocinando corrigere, sed aspere inflectere dominando festinant. At contra vera doctrina tanto vehementius hoc elationis vitium fugit per cogitationem⁸), quanto ardentius verborum suorum iaculis ipsum magistrum elationis insequitur. Cavet enim, ne eum "magis" elatis moribus praedicet, quem in corde audientium sacris sermonibus insectatur.*

II. Pars. Gratian. *Eccc, quare litigiosi prohibentur in episcopos ordinari. Est et alia causa huius prohibitionis. Litigiosi namque vel adulationibus animos principum sibi conciliant, vel fratribus suis detrahendo infamiae notam ingerunt, vel inter fratres discordiam seminando seditionem nunquam facere cessant; quae omnia in praelatis damnabilia esse probantur.*

Unde Gregorius scribit in Moralibus, lib. XVIII. p. 4. c. 3. ad cap. 27. Iob.:

C. II. *De iis, qui peccatoribus adulantur.*

Sunt nonnulli, qui, dum malefacta hominum laudibus efferrunt, augent quae increpare debuerunt⁹). Hinc enim per Prophetam¹⁰) dicitur: *Vae*¹¹) *qui consunt pulvillus sub omni cubito manus, et faciunt cervicalia sub capite universae aetatis. Ad hoc quippe¹²) pulvillus ponitur, ut mollius quiescat¹³). Quisquis ergo male agentibus adulatur, pulvillum¹⁴) sub capite vel cubito iacentis ponit, ut qui corripitur ex culpa debuerat, in ea fultus laudibus mollior quiescat. §. 1: Hinc rursum scriptum est¹⁵): *Ipsae aedificabant parietem, illi autem lineabant eum.* Parietis quippe nomine peccati duritia designatur. Aedificare ergo parietem est*

contra se quempiam obstacula peccati construere. Sed parietem liniunt, qui peccata perpetrantibus adulantur, ut, quod illi perverse agentes aedificant, ipsi adulantes quasi nitidum reddant. §. 2. Sed sanctus vir sicut mala de bonis non aestimat, ita iudicare bona de malis recusat, dicens¹⁶): *Absit*¹⁷) *a me, ut iustos vos iudicem; donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.*

Hinc etiam in Concilio Carthaginensi IV. c. 56. legitur¹⁸):

C. III. *Adulator vel proditor clericus ab officio degradetur.* Clericus, qui adulationibus et proditiionibus vacare deprehenditur, ab officio degradetur.

C. IV. *Excommunicentur ab episcopo, qui fratribus non probanda obiciunt.*

Item ex eodem Concilio, c. 55.¹⁹)

Accusatores fratrum episcopus excommunicat, qui non probanda fratribus obiciunt²⁰); et si emendaverint vitium, recipiat eos ad communionem, non ad clerum.

C. V. *Removeatur*^b) *ab officio clericus maledicus; scurrus et fratrum profectibus invidens non promoveatur.*

Item ex eodem Concilio, c. 57.²⁰)

Clericus maledicus (maxime²¹) in sacerdotibus) cogatur ad postulandam veniam. Si noluerit, degradetur, nec unquam ad officium absque satisfactione revocetur.

C. VI. *De eodem.*

Item ex eodem Concilio, c. 60.²²)

Clericum scurrilem et verbis turpibus ioculatorem²³) ab officio retrahendum censemus²⁴).

C. VII. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 54.²⁵)

Clericus invidens fratrum profectibus²⁶), donec in vitio est, non promoveatur.

C. VIII. *Non sunt ordinandi, qui seditionibus vacant.*

Item ex eodem, c. 67.²⁷)

Seditionarios statimur nunquam ordinandos clericos, sicut nec usurarios, nec²⁸) iniuriarum suarum ultores.

C. IX. *Usuras exigere clericis minime licet.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 5.²⁹)

III. Pars. Non licet foenerari ministris altaris, vel in sacerdotali ordine constitutis vel usuras, vel lucra, quae aescupla dicuntur, accipere.

C. X. *Nec suum nomine, nec alieno clericus foenerator existat.*

Item Leo Papa Episcopus per Campaniam, epist. I. c. 4.³⁰)

Sicut non suo, ita nec alieno nomine aliquis clericorum exercere foenus attentet. Indecens est enim crimen suum commodis alienis impendere³¹). Foenus autem hoc solum accipere et exercere debemus, ut quod hic misericorditer tribuimus, ab "eo" Domino, (qui multipliciter et in perpetuum mansura tribuit,) recipere valeamus.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XLVI. C. IV. a) Qui non probanda fratribus obiciunt: Verba ista neque in originali, neque in multis Gratiani antiquis codicibus habentur.

C. V. b) Removeatur: Rubrica haec pertinet simul ad hoc caput, et ad duo sequentia.

Dist. XLV. C. XVIII. 131) Ep. Pseudoisidoriana. — Coll. tr. p. 1. t. 2. c. 18. — 132) ex Hieronymo ad c. 1. Tit. — 133) *fidelis sermo*: Edd. Par. Ven. I. II. — *fidelis et sermonem*: Ed. Nor. — *cum serm.*, qui sec. doctrinam est: Ed. Arg. — 134) *exhortari*: Ed. Bas. — 135) *sacra*: Ib. — *sana*: Ed. Böhm. — 136) *tenentes*: Ed. Bas.

Dist. XLVI. Pars I. 1) ad Tim. c. 3. v. 3. — C. I. 2) *arrogantiam*: Ed. Bas. — 3) *quae*: Edd. coll. o. pr. Bas. Nor. — 4) *etiam recte*: ead. exc. Bas. — 5) *summitatis*: orig. — Edd. coll. o. — 6) *Ezech. c. 34. v. 4.* — 7) *cum tranquillitate*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 8) *cognitionem*: Edd. coll. o. — C. II. 9) *debuerant*: Edd. coll. o. — 10) *Ezech. c. 13. v. 18.* — 11) *vae his*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 12) *sub cubito pulvillus, vel cervical sub capite iacentis ponitur, ut mollior*: Edd. coll. o. — 13) *quiescat*: Edd. coll. o. exc. Arg. — 14) *add.*: *vel cervical*: Ed. Bas. — *pulvillum sub cubito, vel cervical sub capite*: Edd. coll. rel. — 15) *Ezech. c. 13. v. 10.* — 16) *Iob. c. 27. v. 5.* — 17) *add.*: *Acc*: Edd. coll. o. exc. Bas. — C. III.

18) *Statut. eccl. ant. c. 48. (cf. ad c. 9. D. 18.)* Burch. I. 2. c. 176. Ivo Pan. I. 3. c. 173. Decr. p. 6. c. 267. — C. IV. 19) *Ib. c. 17.* — C. V. 20) *Ib. c. 44.* — Reg. I. 1. c. 153. Burch. I. 10. c. 66. Ivo Decr. p. 11. c. 11. et p. 13. c. 66. — 21) *maximeque*: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — C. VI. 22) *Ib. c. 73. (cf. conc. Tolet. IV. c. 23. Agath. c. 70.)* — Reg. I. 1. c. 152. Burch. I. 3. c. 172. Ans. I. 7. c. 163. (177. ex Agath. c. 70.) Ivo Pan. I. 3. c. 172. Decr. p. 6. c. 263. p. 11. c. 79. — 23) *ioculatorem*: Coll. Hisp. — 24) *abest* ab Edd. coll. o. exc. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — C. VII. 25) *Ib. c. 42.* — Burch. I. 2. c. 16. Ivo Decr. p. 6. c. 35. — 26) *profectibus*: Ivo. — C. VIII. 27) *Ib. c. 55.* — Agath. conc. c. 69. — Reg. I. 1. c. 171. Burch. I. 2. c. 17. Ivo Decr. p. 6. c. 36. — 28) *vel*: Coll. Hisp. — C. IX. 29) *hab. inter A. 347. et 381.* — Cap. Ahytonis Bas. c. 17. — Reg. I. 1. c. 223. ex interpr. Dionys. — C. X. 30) *scr. A. 443.* — Burch. I. 2. c. 121. Ans. I. 7. c. 150 (160). Ivo Decr. p. 6. c. 66. — 31) *add.*: *impendere*: Edd. coll. o. exc. Arg.

DISTINCTIO XLVII.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem in fine huius capituli usurarii ordinari prohibentur, inde est, quod usuram exercentes cupiditati deservire probantur; cupidi autem ab Apostolo¹⁾ ordinari prohibentur, quia tales facile a iusto deviantur.

Unde in canonibus Apostolorum, c. 44. legitur²⁾:

C. I. Diaconus, presbyter et episcopus usuras, nisi desierit, deponatur.

Episcopus aut presbyter aut diaconus usuras a debitoribus exigens, aut desinat, aut certe deponatur³⁾.

C. II. Usuras exigens sive clericus, sive subiectus regulae, deiciatur.

Item ex Concilio Nicaeno, c. 17. 4)

Quoniam multi sub regula constituti avaritiam et turpia lucra sectantur, oblitique divinae scripturae, dicentes⁵⁾: Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, mutuum dantes centesimas⁶⁾ exigunt: iuste censuit sancta et magna synodus, ut, si quis inventus fuerit post hanc definitionem usuras accipiens, aut ex adinventione⁷⁾ aliqua vel quolibet modo negotium transigens, aut hemiolia, id est sescupla⁸⁾ exigens, vel aliquid tale prorsus excogitans turpis lucri gratia, deiciatur a clero et alienus existat a regula.

Hinc etiam Gregorius in Nb. XIX. Moralium, c. [16. n.] 25. in 29. cap. Iob. scribit, dicens:

C. III. Temporalibus lucris deservientes Deo nequaquam militare probantur.

Omnes huius saeculi dilectores in terrenis rebus fortes sunt, in coelestibus debiles. Nam pro temporalis gloria usque ad mortem desudare appetunt, et pro spe perpetuae ne parum quidem in labore subsistunt; pro terrenis lucris quaslibet iniurias tolerant, et pro coelesti mercede vel tenuissimi verbi ferre contumelias recusant; terreno iudicio⁹⁾ toto etiam die assistere fortes sunt, in oratione vero coram Domino vel unius horae momento lassantur; saepe nuditatem, deiectionem, famem pro acquirendis divitiis atque honoribus tolerant, et earum rerum¹⁰⁾ se abstinentia¹¹⁾ cruciant, ad quas adipiscendas festinant; superna autem laboriose quaerere tanto magis dissimulant, quanto¹²⁾ ea retribui tardius putant. §. 1. Hi itaque quasi aliarum¹³⁾ arborum more deorsum vasti sunt, sursum angusti, quia fortes in inferiora subsistunt, sed ad superiora deficiunt. At contra ex qualitate palmarum designatur proficiens vita iustorum, qui nequaquam aunt in terrenis studiosi¹⁴⁾ fortes et in coelestibus debiles, sed longius atque distantius studiosos se Deo exhibent, quam saeculo fuisse meminerunt¹⁵⁾. §. 2. Nam quum quibusdam per praedicatorum nostrum dicitur¹⁶⁾: Humanam dico propter infirmitatem carnis vestrae. Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiae et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire iustitiae in sanctificationem, eorum proculdubio in iurmitati¹⁶⁾ condescenditur; ac si eis apertius diceretur:

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XLVII. C. II. a) Sescupla: Hoc sesquialterarum usurarum genus, quamvis gravissimum, in frugibus humidis vel arenis Constantinus lege permisit, quae nunc exstat in codice Theod. lib. 2. tit. ult. de usur. l. 1. Eodem pertinet, quod scribit B. Hieronymus in commentariis in Ezech. lib. 6. c. 18. his verbis: Solent in agris frumenti et milii, vini et olei ceterarumque specierum usurae exigi, sive, ut appellat sermo divinus, superabundantiae: verbi gratia, ut hiemis tempore demus decem modios, et in messe recipiamus quindecim, hoc est amplius partem mediam. Quamobrem hoc canone, quo Patres illi omnes pecuniarias usuras clericis interdicerent, voluerunt etiam sescuplam frugum expresse iisdem interdicerent. Postea vero in aliis con-

Si nequaquam amplius potestis, saltem tales estote in fructu bonorum operum, quales fuistis dudum in actione vitiorum, ne debiliores vos habeat sancta libertas aëris^{b)}, quos in carne validos habuit usus terrenae voluptatis.

C. IV. Ad sacros ordines usurarii promovendi non debent.

Item Gregorius Clero et civibus Neapolitanis, lib. VIII. epist. 40.¹⁷⁾

De Petro insuper ad nos pervenisse cognoscite, quod solidos dedit ad usuram. Quod vos oportet cum omni subtilitate perquirere, et si ita constiterit, alium eligite, et ab huius persona sine mora suspendite. Nam nos amatoribus usurarum nulla ratione manus imponimus. Si vero subtili habita inquisitione hoc falsum esse patuerit¹⁸⁾, (quia persona eius nobis ignota est, et utrum ita sit de simplicitate eius, quod ad nos perlatum est, ignoramus), cum decreto a vobis facto ad nos eum venire necesse est, ut vitam moresque illius sollicitius inquirentes¹⁹⁾ sensum quoque pariter agnoscamus, ut, si huic iudicio aptus extiterit, vestra in eo²⁰⁾ (adiuvante Domino) desideria compleamus.

C. V. Degradetur clericus, qui usuras accipere detegitur.

Item ex Concilio Eliberitano, c. 20.²¹⁾

Si quis clericorum detectus fuerit usuras accipere, placuit²²⁾ degradari et abstinere.

C. VI. Nec implicari errore, nec cupiditate violari sacerdotem oportet.

Item Leo Anatolio Episcopo Constantinopol. epist. LI.²³⁾

II. Pars. Virum catholicum et praecipue Domini sacerdotem sicut nullo errore implicari, ita nulla oportet cupiditate violari, dicente sancta scriptura²⁴⁾. Post concupiscentias tuas non eas. Mens enim potentiae avida nec abstinere novit a vetitis, nec gaudere concessis, nec^{c)} pietati adhibere consensum.

C. VII. Qui cupiditatem a se non abscindit, bonorum auctori inhaerere non valet.

Item Gregorius, l. VII. epist. 100.²⁵⁾

Bonorum auctori inhaerere aliter non valemus, nisi cupiditatem²⁶⁾ a nobis (quae²⁷⁾ omnium malorum radix est) abscindamus.

C. VIII. Avari est hominum bona invadere, quorum necessitatibus subvenire valet.

Item Ambrosius Serm. LXXXI. de eo, quod scriptum est in evangelio: Hominis cuiusdam divitis fructus uberes ager attulit²⁸⁾.

Sicut ii, qui per insaniam mente translati sunt, non iam res ipsas, sed passionis suae phantasias vident, ita etiam mens avari semel vinculis cupiditatis adstricta semper aurum, semper argentum videt, semper redditus computat, gratius aurum intuetur quam solem²⁹⁾; ipsa eius oratio et supplicatio ad Dominum³⁰⁾ aurum quaerit. Et post pauca: §. 1. Interdum etiam usurae arte nequissima ex-

ciliis et a Romanis Pontificibus genus omne usurarum, tanquam iuri naturali ac divino contrarium, tam clericis quam laicis fuit interdictum, quemadmodum apparet in Decretalibus, tit. de usur.

C. III. b) Aëris: Apud B. Gregorium legitur: sancta libertas heredes, vel: sancta libertas caritatis, quam in carne. In uno autem exemplari Gratiani Vaticano: coelestis conversationis, quod in glossa ad explanandam dictionem: aëris, affertur.

C. VI. c) Nec pietati: Hoc postremum orationis membrum abest ab originali; sed habetur etiam apud Anselmum.

Dist. XLVII. Pars I. 1) 1 Tim. c. 3. v. 3. = C. I. 2) Reg. l. 1. c. 231. Burch. l. 2. c. 119. Ivo Pan. l. 3. c. 157. Decr. p. 6. c. 195. et p. 13. c. 15. — 3) damnatur: orig. et coll. eitt. = C. II. 4) hab. A. 325. — interpretatio Dionys. — Reg. l. 1. c. 222. Burch. l. 2. c. 120. Ans. l. 7. c. 163. Ivo Decr. p. 6. c. 196. p. 13. c. 8. Rab. poenit. c. 32. — inf. C. 14. q. 4. c. 8. ex vers. Hisp. — 5) Psalm. 14. v. 5. — 6) add.: usuras: Edd. coll. o. — 7) aliquam adinventionem: Edd. coll. o. — add.: faciens: caed. pr. Arg., Bas. Verba: aut — transigens abest a coll. Reg. = C. III. 8) iudicio: Ed. Bas. — 9) add.: spe: Edd. coll. o. exc. Bas. — 10) per abstinentiam: Edd. coll. o. — 11) add.: magis: caed. — 12) malorum: caed. exc. Lugd. II. III. Antw. — 13) desideris: caed. — 14) meminertit: caed. —

15) Rom. c. 6. v. 19. — 16) add.: cordis: Ed. Bas. = C. IV. 17) Ep. 62. (scr. A. 600.) l. 10. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 9. (13.: Nobil. civibus Neapolim, quod et ipsum in Edd. coll. legitur) Polyc. l. 2. t. 1. — 18) putaveritis: Ans. — Edd. coll. o. — 19) requirentes: Ed. Bas. — 20) eum: Ed. Bas. = C. V. 21) hab. non serius A. 310. — Ivo Pan. l. 3. c. 156. Decr. p. 13. c. 12. — 22) add.: eum: orig. = C. VI. 23) Ep. 106. (scr. A. 452.) Ed. Baller. — Ans. l. 7. c. 140. (159.) — 24) Eccl. c. 18. v. 30. = C. VII. 25) Ep. 106. (scr. A. 509. ad Syagrium etc.) l. 9. Ed. Maur. — Coll. tr. p. p. 1. t. 55. a. 5. — 26) add.: rerum: Ed. Bas. — 27) 1 Tim. c. 6. v. 10. = C. VIII. 28) ex Basilii homilia ad ev. Luc. c. 12. v. 16. — 29) add.: videt: orig. — 30) Deum: Edd. coll. o.

ipso auro aurum nascitur. Sed *quid agis? nec satietas unquam, nec finis aderit cupiditati. Et infra: §. 2. Sed ais³¹): quid iniustum est, si quum aliena non invadam, propria diligentius servo? O impudens dictum³²)! Propria³³) dicis? quae? ex quibus reconditis in hunc mundum detulisti? Quando in hanc ingressus es lucem, quando de ventre matris existi, quibus quaeso facultatibus quibusque subsidiis stipatus ingressus es? Et post pauca: §. 3. Proprium nemo dicat, quod est commune³⁴), quod plus quam sufficeret sumtum³⁵) etiam violenter obtentum est. Et infra: §. 4. Numquid iniquus est Deus, ut nobis non aequaliter distribuatur vitae subsidia, ut tu quidem esses affluens et abundans, aliis vero deesset et egerent? an idcirco magis, quia et tibi voluit benignitatis suae experimenta conferre, et alium per virtutem patientiae coronare? Tu vero susceptis Dei muneribus, etsi³⁵) in sinum tuum redactis, nihil te putas³⁶) agere iniquum, si tam multorum vitae subsidia solus obtineas? Quis enim tam iniustus, tam avidus, tam avarus, quam qui³⁷) multorum alimentum suum non usum, sed abundantiam et delicias facit? Neque enim minus est criminis habenti tollere, quam, quum possis et abundes³⁸), indigentibus denegare. Esurientium panis est, quem tu detines; nudorum indumentum est, quod tu recludis; et miserorum redemptio est et absolutio pecunia, quam tu in terram³⁹) defodis. Tot⁴⁰) te ergo scias invadere bona, quot possis praestare quod velis.

III. Pars. Gratian. *Necesse⁴¹) est etiam, ut ille, qui ordinandus est, suae domui sit bene praepositus, id est, si in laicali habitu uxorem habuit vel filios, a vitiis ad virtutum studia et verbo et exemplo provocet, ut quod postea praecipitur est populis, prius exigit a domesticis. Unde Apostolus Ephesius⁴²) scribit, ut uxores suas sicut sua corpora diligant, et filios suos non ad iracundiam provocent, sed enutrient illos in omni disciplina et correctione Domini. Unde quum Paulus ad Timotheum⁴³) scribens, dixisset: suae domui bene praepositum, statim subiunxit: habentem filios sibi subditos in omni castitate, non⁴⁴) in accusatione luxuriae. Non enim talium cohabitator frontem habet alios redarguendi. Unde de B. Job⁴⁵) legitur, quod pro filiis suis quotidiana offerebat Deo sacrificia, offerens holocausta per singulos, quos tanta caritatis perfectione in unum constrinxit, et ad epulandum secum tres sorores suas pariter invitaret. Quod quia Heli facere dissimulavit, ac falsa pietate superatus delinquentes filios ferre noluit, (sicut in libro Regum legitur) apud districtum iudicem semetipsum cum filiis crudeli damnatione percussit, unde ei divina voce dicitur⁴⁶): Honorasti filios tuos magis, quam me. Hinc etiam David erga filios benignitatem, non disciplinae severitatem exercens, eorum iuventutem experimento didicit perniciosam, quorum⁴⁷) pueritiam vaga licentia permisit esse voluptuosam. Unus quippe eorum sororem suam stupro corrumpens, a fratre eius, Absalone⁴⁸) videlicet, inter epulas, quas fratribus suis fraudulenter paraverat, obruncavit est. Absalon vero, postquam veniam a patre obtinuit, de regno illum expulit, et ad concubinas eius ingressus est; deum per invidia deserti patrem persequens, quercui inhaesit, atque ita suspensus interit. Hinc etiam Paulus ad Timotheum⁴⁹) scribit, dicens: Qui suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit et est infidelis deterior. Iure ergo, qui domui suae nescit praeesse, in episcopum ordinari prohibetur, quia qui in re minima, de qua sibi familiarior debet cura inesse, fidelis non est, quomodo in ecclesia Dei (ubi tot sunt et alieni) sollicitam diligentiam adhibebit? Unde Hieronymus⁵⁰): Non enim⁵¹) iustus polluitur ex vitiis filiorum, sed libertas ab Apostolo ecclesiae principi*

reservatur, ut talis fiat, qui non timeat propter vitia liberorum extraneos reprehendere.

IV. Pars. §. 1. *Quod tunc fiet, si non erit quod sibi imputetur. Quum enim gressus hominis a Domino dirigantur⁵²) nec sint⁵³) in homine eius viae, corrigere quidem potest, corrigere autem non valet; pulsare potest, non aperire, manus comprimere, non animum mutare.*

Unde Augustinus Clero et populo Hipponensi, epist. CXXXVII. ⁵⁴):

C. IX. *Bonorum hominum disciplina mores immutare non valet.*

Quantumlibet vigilet disciplina domus meae, homo sum et inter homines vivo; nec mihi arrogare audeo, ut domus mea melior sit quam arca Noë, ubi tamen⁵⁵) inter octo homines unus reprobus inventus est, aut melior sit quam domus Abrahae, ubi⁵⁶) dictum est: *Elicie ancillam et filium eius, aut melior sit quam domus Isaac, cui⁵⁷) de duobus geminis dictum est⁵⁸):* *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Et infra: §. 1. *Simpliciter autem fateor caritatis vestrae coram Domino Deo nostro, qui testis⁵⁹) est super animam meam, ex quo Deo servire coepi, quo⁶⁰) modo difficile sum expertus meliores quam qui in monasteriis⁶¹) profecerunt, ita non sum expertus peiores⁶²) quam qui in monasteriis ceciderunt⁶³), ita⁶⁴) ut hinc arbitrer in Apocalypsi⁶⁵) scriptum: *Iustus iustior⁶⁶) fiat, et sordidus sordescat adhuc.**

C. X. *Convicia perditorum a via rectitudinis nos movere non debent.*

Hinc Cyprianus, lib. I. epist. 3. Cornelio Papae⁶⁷).

Quod ad nos attinet, conscientiae nostrae convenit, frater⁶⁸), dare operam, ne quis culpa nostra de ecclesia peat; si quis autem ultro et criminis suo perierit, et poenitentiam agere atque ad ecclesiam redire noluerit, nos in die iudicii inculpato futuros credimus, qui consulimus⁶⁹) sanitati; illos solos in poenis remansuros, qui noluerint consilii nostri salubritate sanari⁷⁰). Nec movere nos debent convicia perditorum, quo minus a via recta, et a certa regula non recedamus, quando⁷¹) et Apostolus instruat⁷²), dicens⁷³): *Si hominibus placerem, Christi servus non essem.*

DISTINCTIO XLVIII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Prohibentur etiam neophyti¹) in episcopos ordinari, ut qui heri²) erat catechumenus, hodie non fiat episcopus, qui heri erat in theatro, hodie non sedeat in ecclesia, qui vespere erat in circo, hodie non ministret altario, qui dudum fuerat fautor histrionum, hodie non sit consecrator virginum. Causa autem huius prohibitionis est secundum Apostolum, ne elatus in superbiam, tanquam religio Christiana plurimum eo egeret, incidat in ruinam diaboli. Momentaneus namque sacerdos nescit habere humilitatem, observare modos personarum, vel se contemnere; non ieiunavit, non flevit, non se correxit, non pauperibus erogavit. In arrogantiam (quae est ruina diaboli) incidunt, qui puncto horae necdum discipuli fiunt magistri, et sicut Innocentius³) ait, miserum est, eum fieri magistrum, qui necdum didicit esse discipulus.*

Unde in Nicaeno Concilio, c. 2. legitur⁴):

C. I. *Neophytus in episcopum non est ordinandus, Quoniam multa sive per necessitatem, sive ex quacun-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. d) *Commune: Apud B. Ambrosium legitur: Proprium nemo dicat quod e communi plus quam sufficeret*

Dist. XLVII. C. VIII. §1) *ait ararus: Ed. Bas. — ait aliquis: Edd. coll. rel. — 32) dicit: Edd. coll. o. — 33) Quid propria: ead. exc. Bas. — 34) summi: Edd. coll. o. — 35) et: ead. — 36) reputas: ead. — 37) add.: tam: ead. exc. Bas. — 38) abundans sis: ead. exc. Bas. — 39) terra: Edd. coll. o. — 40) tantum — quantis: ead. — 41) Hier. ad Ocean. 1 Tim. c. 3. v. 3. et ibi gloss. — 42) Ephes. c. 5. v. 28. — 43) 1 Tim. c. 3. v. 2. — 44) Tit. c. 1. v. 6. — 45) Ioh. c. 1. — 46) 1 Reg. c. 2. v. 29. — 47) abest haec ultima pars periodi ab Ed. Bohm. — 48) 2 Reg. c. 13. — 49) 1 Tim. c. 5. v. 8. — 50) in comm. ad c. 1. Tit. — 51) itaque: orig. — 52) Psalm. 36. v. 5. — 53) Hierem. c. 37. v. 23. — C. IX. §4) scr. A. 404. — Coll. tr. p. 2. t. 59. c. 3. 10. — 55) tantum: Edd. coll. o. — 56) cui: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. Genes.*

sumtum et violenter obtentum est. Sed ob glossam non est mutatum.

c. 31. — 57) cuius: orig. — ubi: Ed. Bas. — 58) add.: in Malachia primo: Edd. coll. o. — 59) add.: mihi: ead. pr. Bas. — 60) quoniam: Edd. coll. o. — add.: sicut: ead. exc. Bas. — 61) monasterio, et infr. eod. modo: Edd. coll. o. — 62) deteriores: ead. exc. Bas. — 63) defecerunt: Edd. coll. o. — 64) unde: Ed. Bas. — 65) Apocal. c. 22. v. 11. — 66) iustificetur, et qui sordidus est: Edd. coll. o. — C. X. §7) scr. c. A. 252. — 68) semper: Edd. coll. o. — 69) add.: eorum: ead. — 70) add.: aut consolari: Ed. Bas. — 71) quam: Edd. coll. o. — Sequ.: et: abest ab Edd. Bas. Ven. I. II. Lugd. II. III. Antw. — 72) instituit: Edd. coll. o. exc. Bas. — 73) Galat. c. 1.

Dist. XLVIII. Pars. I. §1) 1 Tim. c. 3. v. 2., glossa ord. ib. et Hieron. ad Oceanum. — 2) ex Leone Ans. 1. 6. c. 34 (35). — 3) Ep. ad Aurelium. — C. I. §4) hab. A. 325.

que^a) causa, contra regulam gesta sunt, ita ut homines ex vita gentili^b) nuper adhuc catechizati vel instructi^c) statim ad spirituale baptismum venissent, et continuo, quum baptizati^d), etiam ad episcopatum vel presbyterium pro- vecti sunt: recte igitur visum est, de cetero nihil tale *de- bere* fieri. Nam et tempore opus est, ut sit^e) catechu- menus, et post baptismum multa probatione indiget. Evi- dens namque est apostolicum praeceptum, dicens^f): *Non neophytum, ne forte elatus^g) in iudicium incidat et laqueum diaboli*. Si vero praecedente^h) tempore aliquod mortaleⁱ) peccatum admisit, et convictus duobus vel tribus testibus fuerit, cesset^j) a clero qui huiusmodi est. Si quis vero praeter haec^k) fecerit^l), tanquam contraria^m), statutis sancti concilii gerens, ipse praecipiturⁿ) de statu aui cleri.

Gratian. *Neophyti vero hodie appellantur propositum sa- erae religionis noviter assumentes.*

Unde R. Gregorius scribit Syagrio Episcopo et aliis Episcopis, lib. VII. epist. 110.¹⁶):

C. II. *Quis dicatur neophytus.*

Sicut neophytus *tunc* dicebatur, qui initio^o)¹⁷) sanctae fidei erat eruditione plantatus, sic modo neophytus habendus est, qui repente in religionis habitu plantatus ad ambiendos^p) honores sacros irreperit. §. 1. Ordinate ergo ad ordines accedendum est^q). Nam casum appetit, qui ad summi^r) loci fastigia postpositis gradibus per abrupta quaerit ascensum. Scimus autem, quod aedificati parietes non prius tignorum pondus accipiunt, nisi a^s) novitatis suae humore siccentur, ne, si ante pondera, quam soliden- tur, accipiant, cunctam simul fabricam ad terram deponant.

DISTINCTIO XLIX.

GRATIANUS.

Ecce, a quibus vitis debeant esse immunes, qui in episcopum sunt ordinandi. Qui enim intercessores pro populo ad Deum parantur, necesse est ut eius gratiam bene vivendo mereantur. Unde Gregorius ait in Pastoralibus: §. 1. Sollicite formidandum, ne, qui placare posse iram Dei creditur, hanc ipse ex proprio reatu mereatur. Cuncti enim liquido novimus, quia, quum is, qui displicet, ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora provocatur. Qui ergo adhuc desideris terrenis adstringitur, caveat, ne districti iram iudicii gravius accendens, dum loco delectatur gloriae, fiat subditus auctor ruinae. Solerter^t) ergo se quisque metiat, nec locum regiminis assumere audeat, si in se adhuc vitium damnabiliter regnat; nec is, quem erimen depravat proprium, intercessor fieri appetat pro culpis aliorum.

C. I. *Sacrificium Deo non offerat qui vitis est maculatus.*

Idem in eod. Pastoralibus eod. c. 11. continenter.

Hinc etenim superna voce ad Moysen dicitur^u): *Loquere ad Aaron: homo de semine tuo per familias, qui habuerit maculam, non offerat panes Domino Deo suo, nec accedat ad ministerium eius. Ubi et repente subiungitur: Si caecus fuerit, si claudus, si vel parvo, vel grandi et^v) torta naso,*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XLVIII. C. I. a) Quaecunque causa: Graece est: *ἡ ἄλλος ἐπιγομένων τῶν ἀνθρώπων*: quod Dionysius vertit: *aut alias cogentibus hominibus*.

b) Praecedente: *προϊόντος*, id est: *procedente*, sed ob glossam non est mutatum.

c) Mortale: Abest vox ista a prisca^o) versione. Graece est: *ψυχικόν τι ἀμάχημα*: quod Dionysius vertit, *delictum animae*.

Dist. XLVIII. C. I. 5) *gentilium*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 6) *instituti*: Coll. Hisp. — 7) *add. sunt*: Edd. coll. o. — 8) *sic*: Ed. Bas. — 9) i Tim. c. 3. v. 6. — 10) *add. in superbia*: Edd. coll. o. — 11) *immo Hisp.* — 11) *cessabit*: Coll. Hisp. — 12) *haec*: Edd. coll. o. — 13) *facit*: Coll. Hisp. — 14) *contra statuta*: Edd. coll. o. — 15) *etiam ipse periclitabitur*: Coll. Hisp. — C. II. 16) Ep. 106. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — cf. ep. ad Virgillum Arelat. l. 5. ep. 53. — Ans. l. 6. c. 26 (30). Ivo Decr. p. 5. c. 131. (ex epist. ad Virgillum). Polyc. l. 2. t. 1. — 17) *in initio*: orig. — Edd. coll. o. — 18) *ambigendos*: Ed. Bas. — 19) *ascendendum*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — 20) *summa*: orig. — 21) *abest ab orig.*

Dist. XLIX. 1) Parte 1. c. 10. — 2) *ib. c. 11.* — C. I. 3) Levit. c. 21. v. 1. — In Edd. coll. o. exc. Lugdd. II. III. Antw. et hic et in seqq. S. S. libri in ipso textu laudantur. — 4) *vel*: Edd. coll. o. — 5) *si mancus, si gibbosus*: caed. — 6) *si etiam*: Ed. Bas. — 7) *dirigat*: Edd. Lugdd. II. III. Antw. — 8) i Reg. c. 2. v. 9. — 9) *per-*

si fracto pede vel manu^b), si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem seabiem, si^c) impetiginem in corpore, vel ponderosus. §. 1. Caecus quippe est, qui supernae contemplationis lumen ignorat, qui praesentis vitae tenebris pressus, dum venturam lucem nequaquam diligendo conspicit, quo gressus operis porrigat^d) nescit. Hinc etenim prophetante Anna^e) dicitur: *Pedes sanctorum suorum servabit, et impii in tenebris conticescent*. §. 2. Claudus vero est, qui quidem quo pergere debeat aspicit, sed per infirmitatem mentis vitae viam perfectae^f) non valet tenere quam videt; quia^g) ad virtutis statum dum fluxa consuetudine non erigitur, quo^h) perⁱ) desiderium innititur^j), illuc gressus operis efficaciter non sequuntur. Hinc etenim Paulus^k) dicit: *Remissas manus et dissoluta genua erigite, at gressus^l) rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, sed magis^m) sanetur*. §. 3. Parvo autem naso est, qui ad tenendam mensuram discretionis idoneus non est. Naso quippe odores foetoresque discernimus. Recte ergo per nasum discretio exprimitur, per quam virtutes eligimus, delicta reprobamus. Unde et in laudeⁿ) sponsae dicitur^o): *Nasus tuus sicut turris, quae est in Libano, quia nimirum sancta ecclesia quae ex causis singulis tentamenta prodeant per discretionem conspicit, et ventura vitiorum bella ex alto deprehendit. Sed sunt nonnulli, qui, dum aestimari^p) hebetes nolunt, saepe se^q) quibusdam acquisitionibus plus quam necesse est exercentes ex nimia subtilitate falluntur. Unde hic quoque subditur: *vel grandi et^r) torta naso*. Nasus enim grandis et tortus est discretionis subtilitas immoderata, quae, dum plus quam decet excreverit, actionis suae rectitudinem ipsa confundit. §. 4. Fracto autem pede vel manu est, qui viam Dei^s) pergere omnino^t) non valet, atque a bonis actibus funditus exors vacat, quatenus haec non ut claudus saltem cum infirmitate teneat, sed ab his omnimodo alienus existat. §. 5. Gibbus^u) vero est, quem terrenae sollicitudinis pondus deprimit, ne unquam ad superna respiciat, sed solis his, quae in infimis calcantur, intendat, qui et si quando aliquid ex bono patriae coelestis audierit, ad hoc^v), nimirum perversae consuetudinis pondere praegravatus, cordis faciem non attollit, quia cogitationis^w) statum erigere non valet, quem terrenae sollicitudinis usus curvum tenet. Ex horum quippe specie Psalmista^x) dicit: *Incurvatus sum et humiliatus usquequaque. Quorum culpam quoque per semetipsam veritas reprobanda ait^y): Semen autem, quod in spinis^z) cecidit, hi sunt, qui audiunt^{aa}) verbum, et a sollicitudinibus et divitiis et voluptatibus vitae cunctis suffocantur, et non referunt fructum*. §. 6. Lippus vero^{ab}) est, cuius quidem ingenium ad cognitionem veritatis emicat, sed tamen hoc^{ac}) carnalia opera obscurant. In lippis quippe oculis pupillae sanae sunt, sed humore defluente infirmatae^{ad}) palpebrae grossescunt^{ae}), quae^{af}) quia infusione crebra atteruntur, etiam acies pupillae vitiantur. Et sunt nonnulli, quorum sensum carnalis vitae operatio sauciat, qui videre^{ag}) recta subtiliter per ingenium poterant, sed usu pravorum actuum caligant^{ah}). Lippus itaque est, cuius sensum natura exacuit, sed conversationis pravitas confundit, cui bene per Angelum dicitur^{ai}): *Collyrio in-**

C. II. d) *Initio sanctae*: In lib. 7. epist. 110. ubi habetur prior pars huius capituli usque ad vers. *Scimus autem, legitur, in sanctae fidei erat conversatione plantatus*. Lib. autem 5. ep. 51. sive c. 95. (ubi et eadem fere iisdem verbis habentur, ac praeterea sequens pars usque ad finem) legitur hoc loco: *qui adhuc noviter erat eruditione plantatus in fide*.

fecto: orig. — Edd. coll. o. — 10) *quia videlicet quis*: caed. — 11) *abest etiam ab orig.* — 12) *nulitur*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 13) Hebr. c. 12. v. 12. — 14) *egressus*: Ed. Bas. — 15) *magis autem*: orig. — Edd. coll. o. — 16) *laudibus*: caed. exc. Bas. — 17) Cant. c. 7. v. 4. — 18) *aestimari*: Edd. coll. o. — *add. se*: caed. exc. Bas. — 19) *abest ab orig.* — exc. Lugdd. II. III. Antw. — 20) *vel*: Edd. coll. o. — 21) *Domini*: caed. — 22) *omnimodo*: Ed. Bas. — 23) *Gibbosus*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 24) *haec*: Ed. Bas. — 25) *cognitionis*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 26) Psalm. 118. v. 107. — Luc. c. 8. v. 14. — 28) *spinis*: Ed. Bas. — 29) *audierunt*: orig. — Edd. coll. o. — 30) *quippe*: Ed. Bas. — 31) *haec*: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — 32) *infirmatae*: Edd. Arg. — Böhm. — *infirmantes*: Edd. coll. rel. — 33) *aegrotescunt*: Ed. Arg. — 34) *quorum quia*: orig. — Ed. Bas. — *quorum quidem (quidam)*: Ed. Bas. — *quia*: Edd. coll. rel. exc. Lugdd. II. III. Antw. — 35) *add. et studere*: Ed. Bas. — 36) *caligantur*: Edd. coll. o. — 37) Apocal. c. 8. v. 18.

ange³⁸⁾ oculos tuos, ut³⁹⁾ videas. Collyrio quippe oculos ut videamus inungimus⁴⁰⁾, quum ad cognoscendam veri luminis claritatem intellectus nostri aciem medicamine bonae operationis adiuvamus. §. 7. Albuginem vero habet in oculo, qui veritatis lucem videre non sinitur, quia arrogantia sapientiae seu iustitiae caecatur. Pupilla namque oculi nigra videt, albuginem tolerans nihil videt, quia videlicet sensus humanae cogitationis, si stultum se peccatoremque intelligit, cognitionem intimae claritatis apprehendit. Si autem candorem sibi iustitiae sive sapientiae tribuit, a luce se supernae cognitionis excludit, et eo claritatem veri luminis nequaquam penetrat, quo se apud se per arrogantiam exultat, sicut de quibusdam dicitur⁴¹⁾: *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.* §. 8. Iugem vero habet scabiem, cui carnis petulantia sine cessatione dominatur. In scabie etenim fervor viscerum ad cutem trahitur, per quam recte luxuria designatur, quia⁴²⁾ si cordis tentatio usque ad operationem prosilit, nimirum fervor intimus usque ad cutis scabiem prorumpit, et foris iam corpus sauciat, quia dum in cogitatione voluptas non reprimitur, etiam in actione dominatur. Quasi enim cutis pruriginem Paulus curabat abstergere, quum dicebat⁴³⁾: *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana, ac si aperte diceret: Humanum quidem est tentationem in corde perpeti, daemonicum vero est in⁴⁴⁾ tentationis certamine in⁴⁵⁾ operatione superari.* §. 9. Impetiginem quoque habet in corpore quisquis avaritia vastatur in mente, quae si in parvis non compescitur, nimirum⁴⁶⁾ sine mensura dilatatur. Impetigo quippe sine dolore corpus occupat, et absque occupati taedio excrescens membrorum decorem foedat, quia et avaritia captivam animam, dum quasi delectat, exulcerat, dum adipiscenda⁴⁷⁾ quaeque⁴⁸⁾ cogitationi obicit, ad inimicitias accendit, et dolorem in vulnere non facit, quia aestuanti animo ex culpa abundantiam promittit. Sed decorem membrorum perditur, quia aliarum quoque virtutum per hanc pulchritudinem depravatur, et quasi totum corpus exasperat, quia per universa vitia animus supplantat, Paulo attestante, qui ait⁴⁹⁾: *Radix omnium malorum est cupiditas.* §. 10. Ponderosus vero est, qui turpitudinem non exerceat opere, sed tamen ab hac cogitatione continua sine moderamine gravatur in mente; qui nequaquam quidem usque ad opus nefarium rapitur, sed eius animus voluptate luxuriae sine ullo repugnationis obstaculo⁵⁰⁾ delectatur. Vitium quippe est ponderis, quum humor viscerum ad virilia labitur, quae profecto cum molestia dedecoris intumescunt. Ponderosus ergo est, qui totis cogitationibus ad lasciviam defluens, pondus turpitudinis gestat in corde; et quamvis prava non exerceat opere⁵¹⁾, ab his tamen non evellitur⁵²⁾ mente, nec ad usum boni operis in aperto valet assurgere, quia gravat hunc in abditis pondus turpe. §. 11. Quisquis ergo quolibet⁵³⁾ horum vitio subigitur, panes Domino offerre prohibetur, ne profecto⁵⁴⁾ diluere aliena delicta non valeat is⁵⁵⁾, quem adhuc propria devastant. §. 12. Quia igitur paucis ad magisterium pastorale dignus qualiter veniat, atque hoc indignus qualiter pertimescat, ostendimus, nunc is, qui ad illud digne pervenerit, in eo qualiter vivere debeat, demonstramus.

C. II. *Indoctus, terrena lucra sectans, vitiosus ordinari non debet.*

Item Hieronymus super Malachiam, ad c. 1.
[v. 7. 8.]⁵⁵⁾

Sacerdotes nomen Domini despiciunt, et, quantum ad se,

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XLIX. C. I. a) Ne profecto: Sic etiam in originali impresso^{*)}. In aliquot Gratiani manuscriptis legitur: *Nec profecto diluere aliena delicta valet is, quem adhuc propria devastant.*

Dist. XLIX. C. I. 38) *tunge*: Ed. Bas. — 39) *et: ib.* — 40) *inungimus*: Ed. Arg. Nor. Ven. I. II. — *inungimus*: Ed. Bas. — 41) Rom. c. 1. v. 22. — 42) *quia etsi*: Edd. coll. o. exc. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 43) 1 Cor. c. 10. v. 13. — 44) *abest ab* Edd. coll. o. 45) *et: caed.* — orig. — 46) *vitium*: Ed. Arg. Ven. I. II. — 47) *add.*: *negotia*: Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. Antw. — 48) *quisque*: Ed. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 49) 1 Tim. c. 6. v. 10. — 50) *stimulo*: Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. Antw. — 51) *opera*: Edd. coll. o. — 52) *elevatur*: Ed. Bas. — *evellitur*: Edd. rel. — 53) *quolibet* (quolibet): Ed. Bas.) *h. vitiorum subicitur*: Edd. coll. o. — *) et Edd. coll. o. exc. Bas. — 54) *his*: Ed. Arg. — C. II. 55) *Apud Hier.* multo latius haec habentur. — 56) *add.*: *animal*: Edd. coll. o. — 57) *add.*: *autem*: Ed. Bas. — 58) *add.*: *in*: Edd. coll. o. — 59)

panem pollutum offerunt, qui ad altare indigne accedunt, quique dato munere sacerdotum praesument. Panem quoque polluit, qui doctrinam Domini in populo male dispergit, et qui honorat potentem et despiciit pauperem. *Et infra: §. 1. Si offeratis caecum⁵⁶⁾ ad immolandum, nonne malum est?* etc. Superius accusati de panibus nunc⁵⁷⁾ accusantur de victimis. Caecum animal offert, qui ordinarium in doctum⁵⁸⁾ loco docti, magistrumque facit, qui vix discipulus esse poterat. Claudum offert, qui lucra terrena quaerentem locat, utpote pedem in diversa ponentem, unum in divinis, alterum in carnalibus, cui potest inferri illud de libro Regum⁵⁹⁾: *Usquequo claudicatis⁶⁰⁾ in duas partes?* Languidum offert, qui vitiosum habet pro religioso, quique tardum et pigrum probat⁶¹⁾ patientem⁶¹⁾, dicens illum negligentiae redarguendum. Indignum est enim dare Deo quod dedignatur homo.

DISTINCTIO L.

GRATIANUS.

I. Pars. *Ex praemissis auctoritatibus liquido monstratum est, quod variis criminibus irretiti in sacerdotes ordinari non possunt. Nunc autem de eisdem quaeritur, utrum post peccatam poenitentiam, vel in propriis ordinibus remanere, aut ad maiore gradus conscendere valeant? Multorum auctoritatibus variis criminibus irretiti a propriis ordinibus deiciuntur, et ab accessu maiorum prohibentur.*

Unde Gregorius ait Constantio Mediolanensi Episcopo, lib. IV. epist. 17. 1):

C. I. *Lapsi in suum ordinem reparari non possunt.*

Si lapsis ad suum ordinem revertendi licentia concedatur, vigor canonicae proculdubio frangitur disciplinae, dum pro²⁾ reversionis spe pravae actionis desideria quisque³⁾ concipere non formidat. *Et post pausa: §. 1. Illud igitur⁴⁾ prae omnibus studete, ut lapsos in sacrum ordinem nullius vobis supplicatio aliquo modo revocare suadeat⁵⁾, ne huiusmodi non statuta, sed temporaliter dilata credatur eis esse vindicta.*

C. II. *Qui post suam ordinationem labitur, depositus permanebit.*

Item Martinus Papa I. Amando Episcopo⁶⁾.

Qui semel post suam ordinationem in lapsum ceciderit, deinceps iam depositus erit, nullumque gradum sacerdotii poterit adipisci.

C. III. *Presbyter post lapsum nulla ratione in sacro ordine reparari valet.*

Item Gregorius Papa Sabiniense Episcopo lib. VII. epist. 25. 7)

Presbyterum, de quo nos fraternitas tua latoris praesentium legatione⁸⁾ consuluit, nulla ratione in sacro ordine post lapsum aut permanere, aut revocari posse cognoscas⁹⁾. Circa quem tamen mitius agendum est, quia commissum facinus facili dicitur professione confessus.

C. IV. *Post perpetratum homicidium sacerdotale officium ministrari non potest.*

Item Ioannes VIII. Cenomantico Uticensi Episcopo¹⁰⁾.

Miror minus doctam scientiam¹¹⁾ tuam sacerdotem putare post perpetratum homicidium posse in sacerdotio ministrare, imo (quod est ineptius) nobis suadere velle, ut

C. I. b) *Probat patientem*: Sic interpungitur etiam in manuscriptis et in glossa, quum tamen ita posset etiam distingui, *et pigrum probat, patientem dicens illum, etc.*

3 Reg. c. 18. v. 21. — 60) *claudicatis*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 61) *pro patiente*: Ed. Bas.

Dist. L. C. I. 1) Ep. 4. (scr. A. 595.) l. 5. Ed. Maur. — Ans. l. 8. c. 25 (35). Ivo Pan. l. 3. c. 145. Decr. p. 6. c. 80. — *Constantino*: Edd. coll. o. — 2) *per — spem*: orig. — 3) *quis*: Edd. coll. o. — 4) *autem*: caed. — 5) *studeat*: caed. — C. II. 6) Ep. ad Amandum Traiectinum, scr. A. 649. — Ivo Pan. l. 3. c. 141. — C. III. 7) Ep. ad Sabiniensem (Sabiniense) Episcopo: Ed. Bas. — *Pabianum*: Edd. coll. rel. Iadertinum. Ep. 24. (scr. A. 598.) l. 8. Ed. Maur. — Ans. l. 8. c. 26. Pan. l. 3. c. 146. — 8) *relatione*: orig. — Ans. — 9) *cognoscas*: Edd. coll. o. — C. IV. 10) *Fragm. epist. deperditae*. — Ivo Pan. l. 3. c. 153. Decr. p. 6. c. 114. p. 10. c. 51. — *Caenomaco Venet. Ep.* — 11) *sententiam*: Ed. Bas. — Ivo p. 10. c. 51.

ipsi tali praesumptioni praebere assensum. Quis enim tam demens tamque perversi sensus tale quid aestimaret vel post quantamcunque poenitentiam concedendum, quum omnino¹²⁾ sit canonicae disciplinae contrarium? Debet ergo sacerdotio privatus lacrimarum fonte flagitium tam immane diluere, ut talibus saltem remediis curatus salutis possit invenire suffragium.

C. V. *Ad maiorem gradum clericus proveli non potest, qui paganum occidit.*

Item Nicolaus Papa¹³⁾.

Clericum, qui paganum occiderit, non oportet ad gradum maiorem proveli, qui carere etiam debet acquisito, homicida enim est. Nam quum discreti sint milites saeculi a militibus ecclesiae, non convenit militibus ecclesiae militare saeculo, per quod ad effusionem sanguinis necesse sit pervenire.

C. VI. *Qui defendendo se paganum occiderit, sacerdotali careat officio.*

Item Osbaldo Chorepiscopo Quadrantino¹⁴⁾.

De his clericis, pro quibus consulisti, scilicet, qui se defendendo paganum occiderunt, si postea per poenitentiam emendati possint ad gradum pristinum redire, aut ad altiore consendere, scito, nos nullam occasionem dare nec ullam tribuere eis licentiam quemlibet hominem quolibet modo occidendi. Verum si contigerit, ut clericus sacerdotalis ordinis saltem paganum occiderit, multum sibi consulit, si ab officio sacerdotali recesserit; satiusque est illi in hac vita Domino sub inferiori habitu irreprehensibiliter famulari, quam alta indebite appetendo damnabiliter in profundum¹⁵⁾ demergi.

C. VII. *Cadat ab officio episcopus, presbyter, aut diaconus capitale committens crimen.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 50.¹⁶⁾

Si episcopus, presbyter, aut diaconus capitale crimen commiserit, aut chartam falsaverit¹⁷⁾, aut falsum testimonium dixerit, ab officii honore depositus in monasterium¹⁸⁾ retrudatur¹⁹⁾, et ibi quamdiu vixerit laicam tantummodo communionem accipiat.

C. VIII. *Qui homicidii facto aut praeepto, aut consilio post baptismum conscius fuerit, clericus non ordinetur.*

Item ex Concilio Martini Papae, c. 26.²⁰⁾

Si quis viduam aut ab alio dimissam²¹⁾ duxerit, non admittatur ad clericatum²²⁾. Quod si irreperit²³⁾, deiciatur. Similiter si homicidii facto, aut praeepto, aut consilio, aut defensione²⁴⁾ post baptismum conscius fuerit, et per aliquam subreptionem ad clericatum venerit, deiciatur, et in fine vitae suae laicam²⁵⁾ communionem tantummodo recipiat²⁵⁾.

C. IX. *De sacris ordinibus lapsi reparari non possunt.*

Item Gregorius Ianuario Episcopo Caralitano, lib. III. epist. 28.²⁶⁾

Pervenit ad nos, quosdam de sacris ordinibus lapsos vel post poenitentiam, vel ante ad ministerii sui officium revo-

cari; quod omnino prohibemus, et in hac re sacratissimi quoque canones contradicunt. Qui igitur post acceptum sacrum ordinem lapsus in peccatum carnis fuerit, sacro ordine *ita* careat, ut ad altaris ministerium *ulterius* non accedat.

C. X. *De eodem.*

Idem Venantio Lunensi Episcopo, lib. IV. epist. 5.²⁷⁾

Accedens ad Gorgonam insulam fraternitas vestra discutiat id, quod ad nos de Saturnino presbytero²⁸⁾ perlatum est²⁹⁾. Pervenit namque ad nos, quia postquam pro crimine lapsus sui a sacerdotii ordine est deiectus, ad explendum ministerium sacerdotii³⁰⁾ praesumpsit accedere, et omnipotenti Deo hostias immolare. Quod si ita factum fraternitas vestra repererit, eum sacri corporis et sanguinis dominici³¹⁾ participatione privatum in poenitentiam redigat, ita ut usque ad diem³²⁾ obitus sui in eadem excommunicatione permaneat et viaticum tantummodo exitus sui tempore recipiat. Sin autem eum fraternitas tua talem poenitentiam agere cognoverit, ut ei iuste ad recipiendam inter laicos communionem etiam ante exitum debeat misereri, hoc in tuae fraternitatis ponimus potestate. *Et infra: §. 1. Praeterea³³⁾ ad fraternitatis tuae consulta respondentes statuimus, diaconum et abbatem de portu Veneris, quem indicas cecidisse³⁴⁾, ad sacrum ordinem non debere vel posse ullo³⁵⁾ modo revocari. Quem quidem sacro ordine privatum in poenitentiam deputare te convenit; cuius si postea actus conversatioque meruerit, primum inter alios monachos, ubi tu tamen decreveris, standi locum³⁶⁾ obtineat. Subdiaconi quoque, quos similis culpa constringit, ab officio suo irrevocabiliter depositi, inter laicos communionem accipiant. In portu autem Veneris loco lapsi diaconi alium, qui hoc officium implere debeat, ordinabis. Saturninum vero presbyterum³⁷⁾, ut nunquam ad sacri ordinis ministerium praesumat accedere, scriptis cavere decrevimus; sed eum in insula Gorgona atque Capraria solitudinem de monasterio gerere, et in eo in quo est statu sine cuiusquam adversitate manere permittimus³⁷⁾.*

C. XI. *Loco lapsi alius ordinandus est.*

Idem Marignano Episcopo Ravennae, lib. VI. epist. 39.³⁸⁾

Postquam quenuam criminaliter abecedentem in locum, *de* quo lapsus est, nulla permittit ratio revocari, et ultra tres menses ecclesiam vacare pontifice statuta sacrorum canonum non permittunt, ne cadente³⁹⁾ pastore dominicum gregem antiquus (quod absit) hostis insidiando dilaniet, fraternitas vestra deprecationi eorum consentire et in loco lapsi debet episcopum ordinare.

C. XII. *Qui post ordinationem suam in lapsum ceciderit, sacra mysteria non debet tractare.*

Item Martinus Papa I. in epistola ad Amanandum⁴⁰⁾.

Si post ordinationem suam quispian in lapsum ceciderit, et praevaricationis peccato fuerit deprehensus obnoxius, omnimodo prohibendum⁴¹⁾ est, eum manibus lutulentis atque pollutis mysteria nostrae salutis tractare.

II. Pars Gratian. *Econtra exemplis et auctoritatibus probatur, post actam poenitentiam propriis gradus licite posse administrare, et ad maiores consendere. Maria⁴²⁾ enim, soror*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. L. C. VIII. a) Defensione: In codice Lucensi regio (in quo sunt etiam haec capitula a Martino Bracarense episcopo collecta) et apud Anselmum et in editione conciliorum tribus tomis, in margine legitur: *assensione* *): cui lectioni convenit, quod legitur in concilio Triburiensi, c. 11. circa finem.

C. X. b) Presbytero: In vetusto codice epistola B. Gregorii, et aliquot antiquis exemplaribus Gra-

tiani*) legitur; *expresbytero*, itemque inferius in hoc eodem capite: *Saturninum vero expresbyterum*, sive ut in impressis B. Gregorii, *expresbytero*. Depositos enim presbyteros expresbyteros, et eos, qui monasteria deseruerant, ex-monachos appellabant; sicut illi, qui consulum aut quaesturam gesserant, exconsules aut exquaestores vocari soliti fuerant.

Dist. L. C. IV. 12) omni: Ivo. = C. V. 13) Fragn. Edm. deperdit. ad Wilfredum (s. Hunifredum. s. Hunifredum. s. Guifredum) Morlaensem episc. — Ivo Decr. p. 6. c. 120. = C. VI. 14) Fragn. epist. deperditae. — Coll. tr. p. p. 1. t. 62. c. 64. — 15) add.: *inferri*: Edd. coll. o. = C. VII. 16) hab. A. 506. cf. tamen, quae monita sunt ad c. 30. D. 23. — Coll. tr. p. p. 2. t. 28. c. 48. — 17) *falsacerit*, et sic numero plurali deinceps: Coll. Hisp. — 18) *monasterio*: Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. Amw. — 19) *detrudatur*: Edd. coll. o. — Böhm. = C. VIII. 20) Martini Brac. interpretatio can. Apost. 17. et can. 21. conc. Ancyr. — 21) *relictum*: Edd. coll. o. — 22) ita apud Merila. — *clerum*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 23) *aut si obrepit*: Coll. Hisp. — *) eandem lectionem servat Coll. Hisp. — 24) *abest* a Coll. Hisp. et Isid. Merl. pariter ac sequens: *tantummodo*. — 25) *accipiat*: Edd. coll. o. = C. IX. 26) Ep. 28. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Ans. l. 8. c. 20. Ivo Pan. l. 3. c. 133.

Decr. p. 6. c. 76. Polyc. l. 4. t. 39. = C. X. 27) Ep. 7. (scr. A. 595.) l. 5. Ed. Maur. — Ans. l. 8. c. 21. Ivo Decr. p. 6. c. 83. Polyc. ib. — *) et apud Anselm. — 28) *relatum*: Edd. coll. o. — 29) *presbyterii*: orig. — Ans. Ivo. — Edd. coll. o. — 30) *Dominici*: Edd. coll. o. — 31) *diem ultimam*: ead. — 32) ex Ep. 3. ad eundem Venantium, scr. A. eod. — Ans. l. 8. c. 22. Ivo Pan. l. 3. c. 132. — 33) add.: *in crimen*: Edd. coll. o. — 34) *aliquo*: ead. — 35) add.: *non ordinem*: ead. — 36) *expresbyterum*: orig. — Ans. — 37) *permittimus*: Ed. Bas. = C. XI. 38) Ep. 42. (scr. A. 597.) l. 7. Ed. Maur. — *Mariano*: Ed. Böhm. — In Edd. coll. o. inscriptionis loco est: *Idem*. — Anselm. l. 8. c. 25. — 39) *cadentem*: Ans. — Edd. coll. o. = C. XII. 40) scr. A. 649. ad Amanandum Ep. Traiect. in concilio Martini P.: Ed. Bas. — 41) *prohibendum* — *cum*: Edd. coll. o. — 42) Num. c. 12. — cf. C. 33. q. 2. c. 11.

Aaron, postquam lepra percussa est, quia in Moysen murmuraverat, acta poenitentia a peccato mandata et sanata est, et pristinam gratiam prophetandi recepit. Aaron⁴³) autem post conflatum vitulum etiam in summum sacerdotem consecratus est. David⁴⁴) post adulterium et homicidium spiritum prophetiae recepit, et in proprio gradu permansit. Achab⁴⁵) quoque post mortem Nabuthae viri sanctissimi per poenitentiam humiliatus in regia sede remansit. Et, ut praeterea multa exempla veteris testamenti, Petrus⁴⁶) negavit Christum, et tamen postea princeps apostolorum factus est; Paulus⁴⁷) Stephanum lapidavit, et tamen a Deo in apostolum electus est. Multi quoque ab haeresi ad unitatem catholicae fidei revertentes in suis ordinibus sunt recepti, alii vero ad episcopalem etiam gradum sunt promoti, utpote Augustinus et alii complures.

C. XIII. De eodem. PALEA *)⁴⁸).

Joannes Chrysostomus *a* duabus synodis orthodoxorum episcoporum fuit diiudicatus, sed iterum fuit restitutus. Marcellus episcopus Ancyrae Galatae depositus fuit, sed postmodum proprium recepit episcopatum. Asclepius diiudicatus a synodo ecclesiam suam postea recepit. Lucius⁴⁹) episcopus Adrianopolites⁵⁰) damnatus a Papa Julio recepit ecclesiam sui episcopatus. Cyrillus episcopus Hierosolymitanus depositus fuit, postea reconciliatus est ecclesiae suae. Simili modo Polychronium⁵¹) eiusdem ecclesiae Hierosolymitanae pontificem Sixtus Papa damnavit et iterum ipse eum reconciliavit. Innocentius Papa Photinum⁵²) episcopum damnavit, sed postea eum in proprium locum restituit ecclesiae suae. Misenum⁴) episcopum a Felice Papa damnatum Gelasius Papa successor illius reconciliavit⁵³) et ecclesiae suae restituit. Leontius⁵⁴) dum esset presbyter, depositus fuit, sed postea in Antiochia patriarcha existit. Gregorius vero quartus Papa Theodosium, quem Eugenius eius antecessor presbyterii honore privaverat, sanctae ecclesiae Signinae⁵⁵) consecravit episcopum. Ibas⁵⁶) namque episcopus diiudicatus fuit, sed sancta synodus canonica suam illi restituit ecclesiam. Rothadam⁵⁷) vero episcopum sanctae Suesionensis⁵⁸) ecclesiae, a synodo, cui Carolus interfuit, condemnatum, et Sophronium †) Placentinum episcopum merito reprobatur, Nicolaus Papa ambos reconciliavit.

Præterea Calixtus Papa I. de huiusmodi scribit ita, epist. II. ad Episcopos Galliarum⁵⁹):

C. XIV. Clerici post lapsum in suis ordinibus reparari possunt. Ponderet unusquisque sermones suos, et quod sibi loqui non vult alteri non loquatur. Unde bene sacra ait scriptura⁶⁰): Quod tibi non vis fieri, alteri ne facias. Nos⁶¹) enim tempore indigemus, ut aliquid maturius agamus, nec⁶²) praecipitemus consilia⁶³) et opera nostra, neque ordinem⁶⁴) corrumpamus. §. 1. Sed⁶⁵) si aliquis lapsus quo-

unque⁶⁶) modo fuerit, portemus⁶⁷) eum et fraterno corporis affectu, sicut ait B. Apostolus⁶⁸): Si praecoepatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne et tu tenteris. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi. §. 2. Porro S.⁶⁹) David de criminibus mortiferis egit poenitentiam, et tamen in honore permansit. §. 3. B. quoque Petrus amarissimas lacrimas fudit, quando Dominum negasse poenituit, sed tamen apostolus permansit. Et Dominus per Prophetam⁷⁰) *peccantibus* pollicetur, dicens: Peccator in quacunque die⁷¹) conversus ingruerit, omnium iniquitatum illius non recordabor amplius. Errant⁷²) enim⁷³), qui putant, *Domini* sacerdotes post lapsum, si condignam egerint poenitentiam, Domino ministrare non posse, et suis honoribus frui, si bonam deinceps vitam duxerint, et suum sacerdotium condigne⁷⁴) custodierint. Et ipsi, qui hoc putant, non solum errant, sed etiam contra traditas ecclesiae claves disputant⁷⁵) et agere videntur, de quibus dictum est⁷⁶): Quaecunque solveritis in terra, erunt soluta et in coelo. Alioquin haec sententia aut Domini non est, aut vera est. §. 4. Nos⁷⁷) vero indubitanter tam Domini sacerdotes quam reliquos fideles post dignam satisfactionem posse redire ad honores credimus, testante Domino per Prophetam⁷⁸): Numquid⁷⁹) qui dormit, non adiciet, ut resurgat? Et propheta⁷⁹) David poenitentiam agens dixit: Redde mihi laetitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me. Ipse namque post poenitentiam et alios docuit, et sacrificium Deo obtulit, dans exemplum doctoribus sanctae ecclesiae, si lapsi fuerint et condignam poenitentiam Deo gesserint, utrumque facere posse. Docuit enim, quando dixit: Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur. *Et* sacrificium Deo *pro se* obtulit, dum dicebat: Sacrificium Deo spiritus contribulatus. Videns enim Propheta scelera sua mandata per poenitentiam, non dubitavit praedicando et Domino libando curare⁸⁰) aliena. Et infra: §. 5. Mundatur ergo homo a peccato et resurgit gratia Dei lapsus⁸¹), et in pristino manet officio iuxta praedictas auctoritates. Videat, ne amplius peccet⁸²), ut⁸³) sententia evangelii maneat in eo: Vade et amplius noli peccare. Unde ait Apostolus⁸⁴): Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediat concupiscentiis eius. Et infra: §. 6. Sententiam, fratres, quae misericordiam vetat, non solum tenere, sed et audire refugite⁸⁵), quia potior est misericordia omnibus holocaustis et sacrificiis.

C. XV. In pristinum gradum post poenitentiam revocari possunt sacerdotes.

Item Hieronymus ad cap. 3. Malachiae.

Et⁸⁶) purgabit filios Levi; tempus⁸⁷) est enim, ut iudicium incipiat a domo Dei, et alibi scribitur⁸⁸): A sanctis meis incipite. In filiis autem Levi omnem sacerdotalem intellige⁸⁹) dignitatem. Si autem sacerdotes purgandi sunt et

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. c) Palea: Caput hoc a vetustioribus codicibus abest; in vulgatis inscribebatur: Item ex epistola Cyrilli ad Joannem Antiochenum: quae inscriptio sublata est, quoniam quae in hoc capite tractantur, ex variis historiis sunt collecta, et alia longe post Cyrillum et Hierosolymitanum et Alexandrinum contigerunt. Neque apud Burchardum et Ivonem ulla talis inscriptio est, sed tantum in Panormia.

d) Misenum: Antea legebatur *); Nicaenum. Emendatum est ex Burchardo, Ivone et c. Gregorius 35. quaest. 9. Atque in Pontificali Romano manuscripto in vita

Nicolai I. haec leguntur: Sicut B. Papa Felix Vitalem et Misenum episcopos, qui in Petro Alexandrino haeretica faece coinquato coacti consenserant, sacerdotali gradu, ecclesiastica imo communionis privavit.

C. XIV. e) Numquid: In epistola Calixti et apud collectores indicatos legitur: Numquid, qui cadit, non adiciet, ut resurgat, et qui aversus est, non revertetur? et alibi: Nolo, inquit Dominus, mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. Quae duae sententiae habentur Hierem. 8. et Ezech. 33. Sed ob glossam nihil est mutatum.

Dist. L. C. XII. 48) Exod. c. 32. — 44) 3 Reg. c. 1. et 12. — 45) 3 Reg. c. 21. — 46) Matth. c. 26. Ioann. c. 21. — 47) Act. Ap. 7. et 9. — C. XIII. 48) Inter fontes huius capituli Pontificale Romanum primarium locum tenere videtur; quid quod infr. C. 35. q. 9. c. 8. verba: Misenum etc. ex Pontific. dicuntur excerpta, licet ipsa verba ibidem non existant. — Burch. l. 1. c. 233. Ivo in prologo Panormiae et Decret. — 49) Marcellus: Edd. coll. o. — 50) Andronopolites: Edd. Lugd. II. III. Antw. — Andrinopolites: Edd. coll. rel. — 51) Polochronium: Edd. Bas. Lugd. II. III. — Polycronium: Edd. Antw. — Polochronium: Edd. coll. rel. — 52) Fortunatum: Edd. coll. o. — *) Ita in Edd. Par. Lugd. Antw. — 53) et communicavit: Ivo. — 54) Leuctus: Edd. Arg. Ven. I. — Leuctus: Edd. Nor. Ven. II. Lugd. I. — 55) Sequinas: Edd. coll. o. exc. Bas. — 56) Abbas: Edd. coll. o. — 57) Bucardum: Edd. Nor. — Rocardum: Edd. Arg. Ven. I. II. Lugd. I. — 58) Suesionensis: Edd. Nor. — Suesovienensis: Edd. Arg. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — †) Sofremum: Ivo. — Sophidinum: Edd. coll. o. exc. Bas. — C. XIV. 59) Ep. Pseudoisidorianae. — 60) Tob. c. 4. v. 46. — 61) ex Ambros. ep. 39. — 62)

ne: Edd. Bas. — non: Edd. coll. rel. — 63) concilia: Edd. coll. o. exc. Nor. Ven. I. II. Lugd. II. III. Antw. — 64) add.: eorum: Edd. coll. o. — 65) Burch. l. 19. c. 42. Ivo Decr. p. 6. c. 48. — 66) quoque: Ivo. — Edd. coll. o. — 67) non perdamus — sed: orig. — 68) Gal. c. 6. v. 1. — 69) ex August. ep. 50. — 70) Ezech. c. 16. v. 22. — 71) hora conversus fuerit et ing.: Edd. coll. o. — 72) Ivo Pan. l. 3. c. 148. Polyc. l. 4. t. 38. — 73) itaque: Edd. coll. o. — 74) digne: ead. — 75) traditas eccl. cl. despiciere: Ivo. — Edd. coll. o. — ex Augustin. ep. 50. — 76) Matth. c. 16. v. 19. — 77) cf. Gregor. l. 9. ep. 52. fragm. suppositum de lapsis ep. ad Secundinum insertum. — 78) Psalm. 40. v. 9. — 79) Psalm. 50. v. 14. — 80) add.: etiam: Edd. coll. o. — 81) a lapsu: ead. — 82) sed ceat: Edd. Arg. Ven. I. II. Nor. — calat: Edd. coll. rel. — 83) sed sent. evangelica — quae ait: Edd. coll. o. — cf. Ioann. c. 8. v. 11. — 84) Rom. c. 6. v. 12. — 85) fugite: Edd. coll. o. — C. XV. 86) Malach. c. 3. v. 3. — 87) 1 Petr. c. 4. v. 17. — 88) Ezech. c. 9. v. 6. — 89) intelligens: Edd. coll. o. (exc. Lugd. II. III. Antw. in quibus est: intelligit) add.: esse, exc. Bas.

colandi, ut purum aurum remaneat et argentum, quid de ceteris est dicendum? Qui quum emundati fuerint et colati, tunc offerent Domino⁹⁰) iusta⁹²) sacrificia, et placebit sacrificium eorum, quod offerunt⁹²) pro Iuda et Hierusalem. (hoc est, pro iis, qui Domium confitentur et pacem eius mente⁹³) conspiciunt⁹⁴), sicut dies saeculi et sicut⁹⁵) anni antiqui⁹⁶), ut quomodo in principio placuerat Deo, sic post peccatum et poenitentiam placere incipiant, quum omni⁹⁷) fuerint peccatorum sorde purgati.

C. XVI. *Lapsi reparari possunt.*

Item Gregorius *Secundino lib. VII. epist. 53. 98*).

Quia sanctitas tua hoc a nobis⁹⁹) requisivit, ut sibi⁹⁹) de sacerdotali officio post lapsum resurgendi auctoritates¹⁰⁰) scriberemus, dum se dicit¹⁰¹) de hoc canones legisse et diversas sententias invenisse¹⁰²), alias resurgendi, alias nequaquam posse: ideo nos¹⁰³) generales¹⁰³) synodos, a Nicaena incipientes, hanc¹⁰⁴) cum reliquis quatuor¹⁰⁵) veneramus, quia ipsam sequentes ceterae in cunctis canonicis sententiis unanimiter concordant. Nos vero praecedentes Patres sequi debemus¹⁰⁶), qui (auctore Deo) a sacra doctrina illorum non discordamus. A capite itaque incipientes usque ad¹⁰⁷) quartum altaris ministrum¹⁰⁸), hanc formam servandam cognoscimus¹⁰⁹), ut sicut maiorem maior praecedit in honore, ita et in¹¹⁰) crimine, et quem maior sequitur culpa, maiore plectatur¹¹¹) vindicta, et sic postea poenitentia credatur esse fructuosa. §. 1. Quid enim prodest triticum seminare, et fructum illius¹¹²) non colligere? aut domum construere, et non illic habitare? Post dignam igitur¹¹³) satisfactionem credimus posse rediri¹¹³) ad honorem. Et infra: §. 2. Ad fontem misericordiae recurrentes evangelii¹¹⁴) proferamus sententiam: *Gaudeo, inquit, super uno peccatore poenitentiam agente magis quam super nonaginta novem iustis, qui non indigent poenitentia.* Et ovem perditam, nonaginta novem non errantibus relictis in¹¹⁵) deserto, humero pii pastoris ad ovile reportatam¹¹⁶) Dominus ipse testatur. Si ovis perditam errans post inventionem ad ovile humero reportatur¹¹⁷), cur¹¹⁸) post poenitentiam ad ecclesiae ministerium lapsus non revocetur? Sicut in Apocalypsi¹¹⁹) dicitur de ministro¹²⁰) ecclesiae: *Memento unde excideris, et age poenitentiam, et prima opera fac.* Quid enim est gravius, aut carnale delictum admittere, sine quo pauci inveniuntur, aut Dei filium iureiurando negare? In quo¹²¹) *tamen* hunc ipsum B. Petrum apostolorum principem, ad cuius sacrum corpus indigni sedemus, lapsum esse cognoscimus. Sed post negationem poenitentia secuta est, et post poenitentiam misericordia data est, quia *postea* ab apostolatu eum non expulit¹²²), qui¹²³) ante quidem¹²⁴) ipsum se negare praedixit.

C. XVII. *Post acerrimam poenitentiam lapsi reparantur.*

Idem super *Ezechielem, hom. IX. ad c. 2.*

Quid est hoc, quod Prophetae iacenti dicitur: *Sta supra pedes tuos, et loqueris tecum?* Qui enim iacenti loquebatur, cur *non se nisi* stanti¹²⁵) promittit esse locuturum? sed

sciendum, quia alia sunt, quae iacentes, alia quae stantes audire debeamus¹²⁶). Iacenti enim dicitur, ut surgat; stanti autem praecipitur, ut ad praedicationem proficisci debeat. Adhuc enim nobis in infirmitatis confusione iacentibus praebere non debet auctoritas praedicationis. Sed quum iam in bono opere surgimus, quum iam recti stare coeperimus, dignum est, ut ad lucrandos alios in praedicationem mitti debeamus. Stans ergo Propheta visionem spiritalem vidit, et cecidit; cadens vero *iam* monitionis¹²⁷) verbum suscepit, ut surgeret; surgens autem praecceptum audivit, ut praedicaret. Nam qui adhuc ex superbiae vertice stamus, quum iam de aeternitatis timore aliquid sentire coeperimus, dignum est, ut ad¹²⁸) poenitentiam cadamus¹²⁹). Et quum¹³⁰) insignitatem nostram subtiliter cognoscentes¹³¹) humiliter iacemus, per divini verbi consolationem surgere¹³²) ad fortiora opera *iubemur.*

C. XVIII. *De eodem.*

Idem *lib. XVIII. Moral. c. 16. ad cap. 28. Iob.*

Ferrum de terra tollitur, quum fortis propugnator ecclesiae a terrana, quam prius tenuit, actione separatur. Non ergo in eo debet despici, quod fuit, quia¹³³) iam incipit esse, quod non fuit.

C. XIX. *Post condignam poenitentiam pristina recipiuntur officia.*

Item Hieronymus *ad cap. 3. Michaeae*¹³⁴).

Quum exaudiero eos, dabo eis virtutem spiritus mei, et implebo eos iudicio meo et fortitudine. Animadverte¹³⁵), in praesenti loco posse docere aliquem post peccatum, si tamen vitia pristina poenitentia digna diluerit. Unde David post adulterium et homicidium loquitur in Psalmo¹³⁶): *Asperges me hyssopo, et mundabor; lavabis me, et super nivem dealabor.* Nec sua tantum puritate contentus est, sed infert: *Redde mihi laetitiam salutaris tui, et spiritus principali confirma me, quumque hoc feceris, docebo, ait, iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur.*

C. XX. *De eodem.*

Item Hieronymus *lib. II. contra Iovinianum.*

Iesus¹³⁷) filius Iosedech sacerdos magnus quanquam in typo¹³⁸) praecesserit salvatoris, qui nostra peccata portavit et alienigenam sibi ex gentibus copulavit ecclesiam, tamen secundum literam post sacerdotium sordidatus inducitur, et stat¹³⁹) diabolus a dextris eius, et candida illi deinceps vestimenta redduntur.

C. XXI. *Per poenitentiam clerici correcti gradum suum et dignitatem recipiant.*

Item ex Concilio Agathensi, *cap. 2.*¹⁴⁰).

Contumaces clerici, prout dignitatis ordo permiserit, ab episcopis¹⁴¹) corrigantur¹⁴²), et si qui prioris gradus elati superbia communionem fortasse contemserint¹⁴³), aut ecclesiam frequentare vel officium suum implere neglexerint, peregrina eis communio tribuatur; ita, ut quum eos poenitentia correxerit, rescripti in matricula gradum suum dignitatemque recipiant.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVI. f) Ideo nos: In duabus editionibus epistolarum B. Gregorii legitur: *ideo generalissima, quae a Nicaeno concilio incipiunt, cum reliquis quatuor invenimus concordantia. Nam et nos praecedentes, etc.* In uno manuscripto codice est, *generalissime*; reliqua eodem modo.

Dist. L. C. XV. 90) Deo: Edd. coll. o. — 91) iuxta: Ed. Lugd. II. — 92) offerent: Ed. Bas. — offertur: Edd. coll. rel. — 93) recte: Ed. Bas. — 94) concipiunt: Edd. Lugd. II. III. — 95) sic: Ed. Bas. — 96) add.: hoc est: Edd. coll. o. — 97) omnium: ead. exc. Bas. — C. XVI. 98) Hoc fragmentum, insertum ep. Gregorii ad Secundinum inclusum (ep. 52. ser. A. 599. l. 9.) apocryphum esse, dudum iudicaverunt VV. DD.; videtur tamen ante tempora Pseudoisidori esse confectum. — Rahan. poenit. c. 1. Burch. l. 19. c. 43. Ivo Pan. l. 3. c. 147. Decr. p. 6. c. 85. — 99) tibi: Ivo. — Edd. coll. o. — 100) auctoritatem: Ed. Bas. — abest ab Ivone. — 101) dicit: Ivo. — Edd. coll. o. — 102) abest ab Ivone; in Edd. coll. o. legitur: *causam diversorum te legisse diversas sententias.* — 103) add.: *sanctas*: orig. — 104) abest ab orig. — 105) add.: *post factis*: orig. — 106) sequitur, quia: Ivo. — Edd. coll. o. — 107) in: ib. — 108) ministerium: orig. — Ed. Bas. — 109) cognovimus: Edd. coll. o. — 110) implicetur: Coll. Pauli Diaconi. — Edd. Arg. Bas. 111) eius (illius: Ed. Bas.) non tollere: Edd. coll. o. — 112) enim: Ivo. — 113) redire: Edd. coll. o. — Ivo. — add.: *lapsum*: Ivo. — 114) evangelicam: Ivo. — Edd. coll. o. — cf. Luc. 15. v. 7. — 115) haec duo verba ap. Ivonem et Ed. Bas. non leguntur. — 116) re-

portandam: Edd. coll. o. — 117) deportatur, praedictis IX. non errantibus in deserto relictis: Edd. coll. o. — 118) add.: *iste*: orig. — Edd. coll. o. exc. Arg. — 119) Apocal. c. 2. v. 4. — C. XX. ministerio: Ed. Bas. — 121) add.: *verbo*: orig. — Edd. coll. o. — 122) distulit: Ed. Bas. — detect: Ivo. — 123) quem — negaturum esse: Ivo. — 124) abest ab Ed. Bas. — C. XVII. 125) statim: Edd. Arg. Ven. I. H. Nor. Lugd. II. — 126) debemus: Edd. coll. o. — 127) admonitionis verba: ead. — 128) per: Edd. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 129) accedamus: Edd. coll. o. exc. Arg. Lugd. II. III. Antw. — 130) cum infirmitates nostras: Edd. coll. o. — 131) agnoscentes: Ed. Bas. — 132) surgamus: Edd. Arg. Bas. — *resurgamus*: Edd. coll. rel. — C. XVIII. 133) qui: orig. — C. XIX. 134) In coll. Anselmi tribuitur Augustino, quod Edd. coll. o. sunt imitatae. — 135) Animadverte: Edd. coll. o. — 136) Psalm. 50. v. 9. — C. XX. 137) Zach. c. 3. — cf. infr. D. 2. de poen. c. 40. — 138) add.: *adventum*: Edd. coll. o. — 139) astat: Edd. coll. o. exc. Bas. — C. XXI. 140) hab. A. 506. — Ivo Decr. p. 6. c. 966. — Capit. l. 7. c. 311. — 141) episcopo: Edd. coll. o. pr. Bas. et Arg. — 142) corrigantur: Ed. Bas. — 143) contemserit, et sic num. sing. deinceps: Ed. Bas.

C. XXII. De eodem.

Item ex Concilio Martini Papae, c. 17.¹⁴⁴⁾

Si quis presbyter aut diaconus h) inventus fuerit aliquid de ministeriis ecclesiae venundasse, quia sacrilegium commisit, placuit eum in ordinatione ecclesiastica non haberi. In iudicio tamen episcopi dimittendum¹⁴⁵⁾ est, sive¹⁴⁶⁾ dignus sit, sive indignus in suo recipi ut debeat gradu, quia multoties hoc¹⁴⁷⁾ ipsum, quod de sacrosancto altario contaminatum est, in episcopi potestate dimissum est.

C. XXIII. PALEA¹⁴⁸⁾.

[Item Augustinus ad Bonifacium.]

„Bene valet sacerdos restitui ad honorem suum post peractam poenitentiam, licet in hoc diversi diversa sentiant, dicentes, non posse restitui ad honorem. Sed sic dictum est propter simulatas poenitentias quorundam, et propter affectatas honorum dignitates.“

C. XXIV. PALEA¹⁴⁹⁾.

„Sacerdos quidem si cadit, valet, et habet restitutionis locum post dignam¹⁵⁰⁾ peractam poenitentiam in honorem suum, Propheta attestante¹⁵¹⁾, qui ait: *Numquid qui cecidit¹⁵²⁾ non adiciet, ut resurgat?* Et B. Gregorius hoc dicit ad Secundinum inclusum, amicum suum: Etiam ab ipso Propheta in hoc argumentum habemus, qui, quum post peractum adulterium et homicidium perpetravit¹⁵³⁾, tamen postea peracta digna poenitentia per Dei gratiam ad pristinum officium restituitur.“

III. Pars. Gratian. *Quomodo igitur huiusmodi auctoritatum dissonantia ad concordiam revocari valeat, breviter inspicimus. Sunt quidam, quos non odium criminis, sed timor vilitatis et amissio proprii gradus et ambitio celsioris ad poenitentiam cogit. Hos sacri canones irrecuperabiliter¹⁵⁴⁾ deticiunt, quia qui simulatione poenitentiae vel affectatione honoris a Deo non consequitur veniam, nec ab ecclesia reparationem meretur.*

Unde Augustinus scribit ad Bonifacium, epist. L.¹⁵⁵⁾C. XXV. *Quare constitutum est in ecclesia, ne post poenitentiam quis ad clericatum redeat.*

Ut constitueretur in ecclesia, ne quisquam post alicuius criminis poenitentiam clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat, non desperatione indulgentiae, sed rigore factum est disciplinae. Alioquin contra claves datas ecclesiae disputabitur, de quibus dictum est: *Quas solveritis in terra, solvata erunt et in coelo.* Sed ne forte etiam de ceteris¹⁵⁶⁾ criminibus spe honoris ecclesiastici animus intumescens superbe ageret poenitentiam, severissime placuit, ut post actam de crimine damnabili poenitentiam nemo sit clericus, ut desperatione temporalis altitudinis medicina maior et verior esset humilitatis¹⁵⁷⁾. Nam et S. David de criminibus mortiferis poenitentiam egit, et tamen in honore suo perstitit, et B. Petrum¹⁵⁸⁾, quando amarissimas lacrimas fudit, utique Dominum ne-

gasse poenituit, et tamen apostolus mansit. Sed non ideo supervacua putanda¹⁵⁹⁾ est posteriorum diligentia, qui¹⁶⁰⁾, ubi saluti nihil detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt, quo salus totius¹⁶¹⁾ muniretur, experti¹⁶²⁾, credo, aliorum fictas poenitentias per affectatas honorum potentias. Cogunt enim multas invenire medicinas multorum experimenta morborum. Verum¹⁶³⁾ in huiusmodi causis, ubi per graves dissensionum scissuras non huius aut illius hominis est¹⁶⁴⁾ periculum, sed populorum¹⁶⁴⁾ strages iacent¹⁶⁵⁾, detrahendum est aliquid severitati, ut maioribus malis sanandis caritas sincera subveniat.

C. XXVI. *Reparationis beneficium non nisi post poenitentiam potest concedi.*Item ex epistola Cleri Romani, missa Papae Cypriano h)¹⁶⁶⁾.

Absit a Romana ecclesia vigorem suum tam profana facilitate dimittere, et nervos severitatis eversa fidei maiestate dissolvere, ut, quum adhuc non tantum iaceant, sed et cadant everrorum fratrum ruinae, properata nimis remedia communicationum utique non profutura praestentur, et nova per misericordiam falsam vulnera veteribus transgressionis vulneribus imprimantur, ut miseris ad eversionem maiorem eripiantur et poenitentia. Ubi enim poterit indulgentiae¹⁶⁷⁾ medicina proficere¹⁶⁸⁾, si etiam ipse medicus intercepta poenitentia indulget periculis? si tantummodo operit vulnus, nec sinit necessaria temporis remedia conducere cicatricem? Hoc non est curare, sed (si verum dicere volumus) occidere.

C. XXVII. *Impoenitentibus venia concedi non potest.*Item Cyprianus in sermone de lapsis¹⁶⁹⁾.

Si quis praepropera¹⁷⁰⁾ festinatione temerarius remissionem peccatorum dare se cunctis putat posse, aut audent Domini praecepta rescindere, non tantum nihil prodest, sed obest lapsis. Provocasse est iram, non servasse sententiam, nec misericordiam prius¹⁷¹⁾ Dei deprecandam putare, sed contento Domino de sua facilitate praesumere. Et infra: §. 1. Mandant¹⁷²⁾ aliqua martyres fieri, si iusta, si licita, si non contra ipsum Dominum a¹⁷³⁾ Dei sacerdote facienda; sit¹⁷⁴⁾ obtemperantis facilis et prona consensus, si petentis fuerit religiosa moderatio. Mandant aliquid¹⁷⁵⁾ martyres fieri; sed si scripta non sunt in Domini lege, quae mandant, ante est, ut sciamus illos de Deo impetrasse quod postulant, et tunc facere quod mandant. Neque enim statim videri potest de¹⁷⁶⁾ divina maiestate concessum, quod fuerit¹⁷⁷⁾ humana pollicitatione promissum. Nam et Moyses pro peccatis populi petiit, nec tamen peccantibus veniam¹⁷⁸⁾, quum petiisset, accepit.

C. XXVIII. *Qui sunt reparandi post lapsum, vel qui non.*Item Isidorus ad Massanum Episcopum¹⁷⁹⁾.

Domino sancto meritisque beato fratri Massano episcopo salutem¹⁸⁰⁾. Quod in epistolis venerabilis fraternitas tua innotuit¹⁸¹⁾, videlicet quod in canone Ancyrano¹⁾, cap.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXII. h) Diaconus: Sequebatur^{*)}: aut subdiaconus, quae duae dictiones expunctae sunt, quia neque apud Martinum aut Burchardum aut Ivonem, neque in antiquis Gratiani codicibus habentur.

C. XXIII. i) Palea: In aliquot vetustis exemplaribus Gratiani hae duae Paleae non habentur, sed post finem capituli si quis presbyter, sequitur continenter: *Quomodo igitur*; sunt tamen in multis, atque in his quidem, a quibus plerumque Pa-

lae absunt. Ac videntur summae quaedam partim praecedentium capitulum: *Ponderet*, et: *Quia sanctitas*, partim sequentis: *Ut constitueretur*, quod refertur ex Augustino ad Bonifacium. Atque inde potuit in has Paleas haec eadem irreperere citatio.

C. XXVI. k) Locupletatum est caput hoc ex originali.

C. XXVIII. l) Ancyranus: Sic habet hoc caput in epistola, quae nuper una cum aliis Isidori operibus est impressa Parisiis, et ita inscribitur: *Isidori Hispanensis ar-*

Dist. L. C. XXII. 144) c. 21. conc. Ancy. ex interpr. Martini Brac., Cap. c. 17. — Regino l. 1. c. 342. Burch. l. 3. c. 179. Ivo Decr. p. 3. c. 240. *ex conc. Bracar. II.* — Ivo ead. c. 173. *ex Martino.* — *) nec tamen Edd. Arg. et Bas. — 145) *dimittendus est*: Ivo. — Edd. coll. o. — 146) *si in suo recipi debeat gradu, quia etc.*: Edd. coll. o. ex Ivone. — verba: *ut debeat*: a Coll. Hisp. absunt. — 147) *in hoc ipso, quod de sacr. all. intaminaverint, id cum episcopi*: Coll. Hisp. — C. XXIII. 148) Ep. 185. (scr. A. 417.) Ed. Maur. — C. XXIV. 149) cf. Ep. Pseudo-Callist. I. et spurium fragm. *de lapsis* apud Greg. *ad Secund.* (supr. c. 16.) unde haec sunt excerpta. — In Edd. coll. o. nomine *Augustini* circumferuntur. — 150) *add.*: et: Ed. Bas. — 151) Hieron. c. 8. — 152) *dormit*: Ed. Bas. — 153) *perpetrat*: lb. — 154) *irreparabiliter*: Ed. Bas. — C. XXV. 155) Ep. 185. (scr. A. 417.) Ed. Maur. — Ans. l. 8. c. 3. Ivo Decr. p. 6. c. 386. et in prologo. Polyc. l. 6. t. 20. — Cap. adi. c. 132. — 156) *detectis*: orig. — 157) *humilitas*: Böhme. — 158) *Petrus*: Ed. Bas. — 159) *optinanda*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 160) *quia sicut in depositione, ubi*: Ed. Bas. — 161) *tutus*: Edd. coll. o. — 162) *invenitur, expertus*: ead. exc. Bas. — 163) cf. infr. C. 23. q. 4. c. 24.

164) *plurimorum*: Ed. Bas. — *plurim. pop.*: Edd. coll. rel. — 165) *tacet*: Edd. coll. o. — C. XXVI. 166) Ep. 30. (scr. A. 250.) Ed. Feil. — Ans. l. 8. c. 20 (30). — 167) *poenitentiae*: Ans. — 168) *praecedere*: Edd. Lugd. II. III. — *procedere*: Edd. coll. rel. — C. XXVII. 169) Ans. l. 8. c. 32. — 170) *praepostera*: Edd. coll. o. — 171) *piissimi Dei deprecari*: Edd. coll. o. — 172) *add.*: *enim*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 173) *ac Dei sacerdotes sunt, facienda sunt*: Edd. coll. o. — 174) *si ead.*: — 175) *aliqua*: ead. — 176) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Arg. — 177) *ful*: Ed. Bas. — *fuerat*: Edd. coll. rel. — 178) *add.*: *a Deo*: Edd. coll. o. — C. XXVIII. 179) Non desunt qui hanc Isidori ep., scriptam *Massanae* (haec enim vera lectio est) Ep. Tolet., pro supposititia habeant; contra eos eius aed. defensor existit operum Isidori editor postremus Arealus. Codd. mss. plerique eam Ao. 606. assignant. — Rab. poen. l. 1. c. 1. Burch. l. 19. c. 43. et 73. Ans. l. 8. c. 37. Ivo Pan. l. 3. c. 149. Decr. p. 6. c. 397. p. 15. c. 57. et 86. — cf. etiam Algeri praef. in libr. *de miseric.* et *lust.* in Mabillonii *Analectis*. — 180) *add.*: *Isid. Ep.*: Edd. coll. o. — 181) *innotuit*: Böhme.

XIX. legitur, post lapsum corporalem restaurandum honoris gradum post poenitentiam, alibi vero legitur, post huiusmodi delictum nequaquam reparandum antiqui ordinis meritum: haec diversitas hoc modo solvitur¹⁸²). Illos enim ad pristinos¹⁸³) gradus redire canones praecipunt, quos poenitentiae praecessit satisfactio vel condigna peccatorum confessio. At contra hi, qui neque a vitio corruptionis¹⁸⁴) emendantur, atque hoc ipsum carnale delictum, quod admittunt, vendicare quadam superstitione temeritate nituntur, nec gradum utique honoris, nec gratiam communionis recipiunt. Ergo ita est determinanda sententia, ut necesse sit illos restaurari in locum honoris, qui per poenitentiam reconciliationem recepisse¹⁸⁵) merentur divinae pietatis. Hi enim non immerito consequuntur ademptae¹⁸⁶) dignitatis statum, qui per emendationem poenitentiae recepisse noscuntur remedium vitae. Id autem, ne forte magis sit ambiguum, divinae auctoritatis sententia confirmetur¹⁸⁷). Ezechiel¹⁸⁸) quidem propheta sub typo praevaticitricis Hierusalem ostendit, post poenitentiae satisfactionem pristinum posse¹⁸⁹) restaurari honorem: *Confandere, inquit, o Iuda, et porta ignominiam tuam. Et post paululum: Et tu, inquit, et filiae tuae revertimini ad antiquitatem tuam.* §. 1. Quod dixit, *confundere*, ostendit, post¹⁹⁰) peccati opus debere quemque erubescere, et post confessionem pro admissis sceleribus¹⁹¹) verecundam frontem humi¹⁹²) prostratam demergere, pro eo quod dignum confusione perpetraverit¹⁹³) opus. Deinde praecipit, ut post ignominiam et¹⁹⁴) deiectionem nominis sui sive dignitatis revertatur ad suam antiquitatem. Ergo dum quisque post opus confessionis suae confunditur, atque ignominiam portans deiectionem suam cum humilitate luget, revocari secundum Prophetam ad priorem statum poterit. Item Ioannes¹⁹⁵) evangelista Angelo Ephesi ecclesiae inter cetera quaedam similia scribit: *Memor esto unde cecideris, et age poenitentiam, et prima opera fac; alioqui veniam tibi, et morebo candelabrum tuum de loco eius*¹⁹⁶). §. 2. Ecce¹⁹⁷) in quantum valui concilii Ancyranum antiquam plane et plenam auctoritatem¹⁹⁷) sacris testimoniis explanavi, ostendens, eum posse restaurari in proprio gradu, qui per poenitentiae satisfactionem noverit propria delicta deslere. Qui vero negligit, nec luget quae gessit, et lugenda sine ullo pudore religionis vel timore iudicii divini committit, eum nullo modo posse ad pristinum gradum restaurari cognoscas. §. 3. In fine¹⁹⁸) autem huius epistolae hoc addendum putavi, ut quotiescunque in gestis conciliorum discors sententia invenitur, illius concilii magis teneatur sententia, cuius aut antiquior, aut potior exstat¹⁹⁹) auctoritas.

Gratian. *Quicumque igitur pro criminibus suis digne Deo poenitentiam obtulerint, auctoritate Gregorii et Augustini et Hieronymi et Isidori gradum pristinae dignitatis recipere possunt. Qui autem non odio criminis, sed timore utilitatis vel*

NOTATIONES CORRECTORUM.

chiepiscopi epistola ad Massanum episcopum. Domino sancto, meritisque beato, etc. In epistola autem longiore, eodem argumento et iisdem paene verbis, (quae et ibidem, et antea Antverpiae, cum libris de summo bono impressa est) non fit hoc loco mentio concilii Ancyranum; sed tamen in editione Parisiensi titulus hic est: *Isidori Hispanensis archiepiscopi epistola de restituendis in pristinam dignitatem clericis poenitentibus.* seu: *Explanatio canonum aliquot Ancyranum concilii.* Veruntamen in canone illo 19. versionis Dionysii (qui apud Graecos et in aliis versionibus XX. est) ubi legitur, *perfectionem consequi secundum pristinos gradus*, graece est: *κατά τοὺς βαθμοὺς τοῦ προέγοντος*, id est: *secundum gradus, qui eo deducunt.* Et Balsamon longe aliam sententiam elicit, quam Isidorus.

Dist. L. C. XXVIII. 182) *distinguitur*: orig. — Ans. Ivo. — loquitur: Ed. Bas. — 183) *add.*: officit: Ivo. — *pristinum statum*: Ed. Bas. — 184) *corrupti*: orig. — *corporis*: Ivo p. 15. — 185) *abest ab orig.*, Ivone et Ed. Bas. — 186) *adeptae*: Ivo. — Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. Antw. — 187) *confirmatur*: Ed. Bas. — 188) Ezech. c. 16. v. 62. — 189) *abest ab orig.* et Ed. Bas. — 190) *confusionis, id est*: Ivo. — 191) *sordibus*. Ed. Bas. — 192) *humo*: Edd. coll. o. — 193) *perpetravit*: Ed. Bas. — 194) *id est*: ibid. — 195) Apoc. c. 2. v. 4. — 196) *add.*: *nisi poenitentiam egeris*: Ed. Bas. — 197) *add.*: *sententiam*: Ed. Bas., in qua pro *gradu* (vers. seq.) leg.: *ordine*. — 198) cf. infr. C. 39. q. 2. c. 11. — 199) *existat*: Ed. Bas. — C. XXIX. 200) Prior canonis pars ad conc. Araus. I. (hab. A. 441.) c. 23. pertinet; de alterius vero eiusque longioris auctore haud sane constat; ab Hormisda certe ex eo abluenda erit, quod tum in orig., tum apud Anselm. et in canon. collect. Iacobi Pe-

ambitione honoris falsas Deo poenitentias offerunt, in pristini honoris gradum reparari minime poterunt.

Sed obicitur illud Hormisdae Papae²⁰⁰), qui scribit omnibus Episcopis per universas provincias:

C. XXIX. *Diaconus aut presbyter in adulterio deprehensus reparari non possunt.*

Si quis^o) diaconus aut presbyter post acceptam benedictionem Leviticam cum uxore sua incontinens invenitur²⁰¹), ab officio suo deiiciatur²⁰²). §. 1. Ecce manifeste constat, quia secundum titulos antiquorum Patrum sancto Spiritu^p) suggerente conscriptos, et secundum sententias CCCXVIII. episcoporum, (quas etiam Gallicani canones continere videntur), clerici in adulterio deprehensi, aut ipsi confessi, aut ab aliis convicti²⁰³), ad honorem redire non possunt. Sed quia forte non desunt²⁰⁴), quibus pro nimia pietate suprascripta sanctorum Patrum severitas minime placeat, sciant, se CCCXVIII. episcoporum, qui²⁰⁵) fuerunt congregati in concilio Nicaeno et reliquos statuerunt canones, sententias reprehendere vel damnare. Sed forte maior est in illis pietas, quam in suprascriptis CCCXVIII. episcopis? maior est in illis misericordia, quam in S. Ioanne apostolico Papa? maior caritas, quam in reliquis sanctis sacerdotibus, qui hoc²⁰⁶) exemplo remedia ecclesiarum suis definitionibus deliberaverunt? Et ideo aut promta²⁰⁷) voluntate praecipitis illorum consentiant, aut si non fecerint, omnibus illis contrarios se et inimicos esse cognoscant. Quae est ista iustitiae inimica benignitas²⁰⁸), palpare criminosos, et vulnera eorum usque in diem iudicii incurata servare? §. 2. Quod si eos durissimam poenitentiam per plures annos vidcremus agere, tunc nos et salutem eorum posse nos consulere, et statuta canonum deberemus temperare²⁰⁹). Quum vero in aliquibus nec compunctio humilitatis, nec instantia orandi vel plangendi appareat, nec beatum David imitentur, qui dicit: *Lavabo²¹⁰) per singulas noctes lectum meum; lacrimis meis stratum meum rigabo*; et illud: *Cinerem²¹¹) tanquam panem manducabam, et potum meum cum fletu miscebam*; nec eos ieiuniis vel²¹²) lectionibus²¹³) vacare videamus, possumus agnoscere, si ad pristinos²¹⁴) honores redirent, cum quanta negligentia et cum quanto torpore²¹⁵) et animae suae inimica securitate permanerent, credentes, quod sic eis non acta poenitentia digna²¹⁶) dimiserit Deus, quomodo sacerdotes indulsisse videntur. Vere dico, quia illi ipsi, quibus cum periculosa et falsa misericordia indulgere videmur, quum ante tribunal Christi pro tantis peccatis damnandi advenerint, contra nos causam dicturi sunt, dicentes, quod dum aut asperitatem linguae eorum expavimus, aut falsa blandimenta et periculosas adulationes ipsorum libenter accepimus, in eisdem permanere peccatis eis inutiliter indulgemus, aut ipsa peccata augere permittimus, non recolentes²¹⁷) illud,

C. XXVIII. m) Ecce: Hic in epistola longiore multa intericiuntur.

n) In fine: Haec nunc leguntur in longiore epistola, non autem in alia, quam ceteroqui Gratianus videtur secutus.

C. XXIX. o) Si quis: Hinc usque ad versic.: Ecce, sunt ex cap. 23. concilii Arausici, quod videtur citatum fuisse ab Hormisda, sive alio quisquis fuerit huius capituli auctor. Anselmus quidem et ipse Hormisdam citat.

p) Sancto Spiritu: Apud Anselmum legitur: *a S. Ioanne Papa transmissos, et CCCXVIII. episcoporum sententias*, quod videtur convenire cum his, quae paulo inferius habentur: *Maior est in illis misericordia, quam in S. Ioanne apostolico Papa?*

tit (Paris 1676) mentio fit Ioannis P. II. Sirmundus, conciliorum Gall. editor, Caesarium Arelatensem canonis auctorem esse, non sine suo iure suspicatus est, quod Balleriniis etiam placuit. — Ans. I. 11. c. 87. Ivo Pan. I. 3. c. 98. — 201) *invenitur*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 202) *abicitur*: Edd. coll. o. — 203) *reverti*: orig. — 204) *deerunt*: ib. — 205) In orig. legitur: *episc. praecipit, et S. Papae (i.e. Ioannis II.) auctoritatem, et illorum Pontificum qui ordinantibus 318 epp. reliquos etc.* — 206) *pro exemplo et remedio*: orig. — 207) *plena*: orig. — bona: Ed. Lugd. II. — *prona*: Edd. coll. rel. — 208) *bonitas*: Edd. coll. o. — 209) *servare*: orig. — 210) Psalmi. 6. v. 7. — 211) Psalmi. 101. v. 10. — 212) *nec*: Ed. Bas. — 213) *lectioni*: orig. — 214) *add.*: *gradus et*: Edd. coll. o. — 215) *tepore*: orig. — *corpore*: Ed. Arg. — 216) *digne*: orig. — 217) *recordantes*: orig. — Edd. coll. o.

quod in veteri testamento scriptum est²¹⁸): quia uno peccante contra omnes ira Dei desaevit †).

C. XXX. *Difficile est post lapsum ad pristinum gradum redire.*

Item Hieronymus 9) ²¹⁹).

Quicumque dignitatem divini gradus non custodiunt, contenti fiant animam salvare. Reverti enim in pristinum gradum post²²⁰) lapsum difficile est.

C. XXXI. *Lapsus post poenitentiam altario tantum ministret.*

Item Basilium 2) ²²¹).

Qui sub gradu ceciderit post poenitentiam, contentus fiat baptizare, communionem infirmis dare, et altario tantummodo ministrare.

C. XXXII. *De sacerdotibus, diaconis et laicis, qui idolis thurificant.*

Item ex Concilio Ancyrano, c. 1. et seqq. ²²²)

Presbyteros, qui immolaverunt, et postea certamen iterum inierunt, si ex fide²²³) luctati sunt, et non ex compacto²²³) ad ostentationem ut caperentur²²⁴) ipsi fecerunt, hoc placuit honorem quidem sedis propriae retinere, offerre autem illis et sermonem ad populum facere, aut aliquibus sacerdotalibus officiis fungi non liceat. §. 1. Diaconi similiter, qui immolaverunt, postea vero iterum reluctati sunt, alias quidem honorem habere oportet; cessare autem debent ab omni sacro ministerio, ita ut nec panem, nec calicem offerant, nec evangelium pronuncient²²⁵), nisi forte aliqui episcoporum consensu²²⁶) laboris eorum et humilitatis et mansuetudinis, *et* voluerint eis aliquid amplius tribuere vel adimere²²⁷). Penes ipsos ergo erit de his potestas. §. 2. Qui²²⁸) autem fugientes comprehensi sunt, vel a domesticis traditi, vel ademptis facultatibus sustinuerunt tormenta, aut in custodiam trusi proclamaverunt se Christianos esse, et eosque adstricti sunt, ut manus eorum comprehendentes violenter attraherent et funestis sacrificiis admovent, aut aliquid polluti cibi per necessitatem sumere cogentur, *confitentibus iugiter se Christianos esse, et luctum rei, quae contigit, incessabiliter ostendentes* omni deiectione et habitu et humilitate vitae²²⁷), hos²²⁸) velut extra delictum constitutos a communionis gratia non prohiberi²²⁹) decernimus. §. 3. Si vero prohibiti sunt ab aliquibus propter ampliorem cautelam, vel propter quorundam ignorantiam, statim recipiantur. §. 4. Hoc autem similiter et de clericis et de laicis ceteris observari²³⁰) convenit. §. 5. Perquisitum est autem et illud, si possunt etiam laici²³¹), qui in hac necessitate angustias inciderunt, ad clericatus ordinem promoveri. Placuit ergo et hos tantquam qui nihil peccaverunt, si et praecedens eorum vita probabilis sit²³²), ad hoc officium provehi. §. 6. De²³³)

his autem, qui²³⁴) negaverunt praeter necessitatem, aut praeter ablationem facultatum, aut praeter periculum, vel aliquid huiusmodi (quod factum est sub tyranside Lici-
nii), placuit sanctae synodo, quamvis humanitate probentur indigni, tamen eis benevolentiam commodari.

Gratian. *Sed illud Hormisdæ Papae desidiosos et negligentes, non vere poenitentes reparari prohibet.* §. 1. *Illud autem Hieronymi fatetur hoc esse difficile, non impossibile.* §. 2. *Basilium autem circa delinquentes rigorem iustitiae servandum ostendit, quem circa poenitentes alii relaxandum misericorditer affirmant.* §. 3. *Possunt et aliter distingui praemissae auctoritates. Quorum enim²³⁵) crimina manifesta sunt ante vel post ordinationem, a sacris ordinibus deiciendi sunt; quorum autem peccata occulta sunt et satisfactione secreta secundum sacerdotis edictum purgata, in propriis ordinibus remanere possunt.*

Unde Nicolaus Papa Carolo Archiepiscopo, et eius suffraganeis ²³⁶):

C. XXXIII. *Non potest restitui in sacerdotem, cuius crimen fuerit manifestum.*

Sacerdotes, si in fornicationis laqueum ceciderint, et criminis manifestus sive ostensus fuerit actus, sacerdotis non possunt habere honorem secundum canonicae institutionis auctoritatem.

Item Rabanus Archiepiscopus scribit ad Hartaldum ²³⁷):

C. XXXIV. *Qui valeant reparari post lapsum, vel non.*

De his vero visum est nobis scribendum, qui sacros ordines habentes²³⁸) ante vel post ordinationem contaminatos se esse in capitalibus criminibus confitentur²³⁹). In quibus, ut mihi videtur, haec distantia esse debet, ut hi, qui deprehensi vel capti fuerint publice in periurio, furto atque fornicatione et ceteris huiusmodi criminibus, secundum canonum sacrorum instituta a proprio gradu decendant, quia scandalum est populo Dei tales personas supra²⁴⁰) se scandala habere, quas ultra modum vitiosas esse constat. Neque inde retrahuntur homines a sacrificio Dei (sicut quondam, Heli filii peccantibus²⁴¹), fecisse leguntur), et rebelles hinc atque contrarii existentes eorum pravis exemplis quotidie peiores fiunt. Qui autem de praedictis peccatis abscondite²⁴²) a se admissis per occultam confessionem coram oculis²⁴³) Dei, praesente etiam sacerdote, qui eis indicturus est poenitentiam, confitentur²⁴⁴), et semetipsos graviter deliquisse queruntur²⁴⁵), si se per ieiunia²⁴⁶) et elemosynas vigiliisque et sacras orationes purgare certaverint, his etiam gradu servato spes veniae de misericordia Dei promittenda est.

IV. Pars. Gratian. *De lapsis etiam in haeresein hoc observandum est, ut ante sententiam concilii nullus eis communicet.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXX. q) Simile quiddam priori parti huius capituli habetur in can. 27. *Basilii* ad Amphilochoium, et in can. 26. synodi in Trullo.

C. XXXI. r) *Basilium*: Ivo citat ex dictis Augustini. Habetur nonnihil ad hanc rem faciens in epist. *Basilii* ad Amphilochoium, c. 27. Sed propius etiam ad hanc sententiam accedit c. 14. conc. Aurelianensis I., et c. 9. conc. Neocaesariensis (qui habetur infr. 15. quaest. 8. c. *qui admisit.*) praecipue si hic legatur, quemadmodum in plerisque *Gratiani* codicibus²⁴⁷): *communione infirmis dare, non autem sacrificare et altario ministrare.* Similem quandam sententiam refert ex novella Leonis Balsamon ad c. 21. synodi in Trullo.

C. XXXII. s) Si ex fide: Hic verba concilii sunt in compendium redacta; omnino autem versio Dionysii, quam attulerunt Burchardus et Ivo, propius accedit ad verba graeca. Sunt tamen nonnulla in hoc capite emendata et locupletata ex versionibus, quas Gratianus videtur secutus.

t) *Nec evangelium pronunciant*: In versione²⁴⁸) antiquiore est: *nec pronunciant*; in alia, quam Burchardus attulit: *vel praedicando*, graece *κηρύττων*, quod proprie significat evangelium et fidei doctrinam praedicare.

C. XXXIV. u) Si se per ieiunia: Sic etiam in manuscriptis, et apud Ivonem et Panormiam. In originali autem legitur: *si veraciter poenituerint, et se per ieiunia.* Itemque Burchardus, qui cap. hoc citat ex concilio Herdensi.

Dist. L. C. XXIX. 216) Num. c. 16. v. 22. — †) *desaevit*: orig. — Edd. coll. o. exc. Lugdd. II. III. Antw. — C. XXX. 219) Caput incerti auctoris. — Burch. I. 19. c. 78. Ivo Decr. p. 15. c. 91.: *ex dictis Hieronymi.* — Polyc. I. 4. t. 39. — 220) ap. Ivonem et Edd. Arg. Bas. Nor. haec duo verba non leguntur. — C. XXXI. 221) Burch. I. 19. c. 80. Ivo Decr. p. 15. c. 19. — *) et Edd. Arg. et Bas. — C. XXXII. 222) hab. A. 314. — Prior capituli pars (usque ad §. 2.) Hispanicae, altera Dionysii versionis est. — §. 6. est c. 11. conc. Nic. eodem Dionysio interprete — Burch. I. 5. c. 40. 41. Ivo Decr. p. 2. c. 49. 50. Polyc. I. 6. t. 12. c. 2. et ipsa priori parte eadem translatione usi sunt. — 223) *pacto*: Ed. Bas. — 224) *offeruntur*: orig. — *offerunt*: Edd. coll. o. — **) l. e. apud Merlimum; in Coll. Hisp. vero haec tria verba ommissa sunt, licet etiam in hac sit varietas lectionis. — 225) *adhuc*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — *vocem*: *admittere* invenies apud Dionys. et laud. Merlimum. In prisca versione leg.: *mittere*. — 226) Ans. I. 2. c. 31. — 227) *add.*: *con-*

fidentes: Ed. Bas. — *vittae fidei constantes*: Edd. coll. rel. — 228) *add.*: *vero*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — 229) *certari*, missa voce: *decernimus*: orig. — Ans. — 230) *observare convenit*: Edd. coll. o. — 231) *add.*: *illi*: Ed. Bas. — 232) *prohibetur*: Ed. Bas. — *probaverit*: Edd. coll. rel. — 233) Ans. I. 11. c. 134. — 234) *add.*: *sponte*: Ed. Bas. — 235) Raban. poen. c. 1. — C. XXXIII. 236) Imo c. 11. conc. Wormat. h. A. 868. — Ivo Pan. I. 3. c. 136. Decr. p. 10. c. 188. — C. XXXIV. 237) Ep. ad Heribald. Ep. Autissiodorensis scr. A. 853. — cf. Rab. poenit. c. 1. — Ipsa verba leguntur in cap. 49. Theodori Cant., unde sunt depraemta. — Burch. I. 19. c. 150. Ivo Pan. I. 3. c. 152. Decr. p. 6. c. 400. — 238) *habent et*: orig. — Ivo. — Ed. Bas. — *habentes et*: Edd. coll. rel. — 239) *profitentur*: Ed. Bas. cum orig. et Ivone. — 240) *superpositas*: Ivo. — 241) I Reg. c. 2. — 242) *abscondite*: Edd. coll. o. — 243) *angelis*: Edd. coll. o. — 244) *add.*: *peccata*: caed. 245) *accusant*: orig.

Unde Cyprianus Papa Antoniano ait inter cetera, lib. IV. epist. 2.²⁴⁶):

C. XXXV. A communione absterneant, qui lapsis ante restitutionem communicant.

De eo autem²⁴⁷), quod statuendum esset circa causam lapsorum, distuli, ut quum quies et tranquillitas data esset, et episcopis²⁴⁸) in unum convenire indulgentia divina permetteret, tunc communicato et librato²⁴⁹) de omnium collatione consilio²⁵⁰) statureremus²⁵¹) quid fieri oporteret. Si quis vero ante consilium²⁵²) nostrum et ante sententiam de omnium consilio²⁵³) statutam lapsis temere communicare voluisset, ipse a communicatione absterneatur²⁵⁴).

V. Pars. Gratian. Quod vgro supra de homicidiis statutum legitur, intelligendum est, quando facultas effugiendi datur, nec necessitate clauduntur obsidionis. Ceterum, quum necessitate angustati effugere non possunt, si tunc homicidium admiserint, purgati per poenitentiam et officio, et communioni reddentur.

Unde in Concilio Herdensi, cap. 1. legitur²⁵⁵):

C. XXXVI. Post duorum annorum poenitentiam officio et communioni restituantur clerici, qui in obsidionis positi necessitate sanguinem fuderunt.

De his clericis, qui in obsessionis²⁵⁶) necessitate positi fuerint, id statutum est, ut qui altario ministrant et Christi corpus et²⁵⁷) sanguinem tradunt, vel vasa sacro officio deputata contractant²⁵⁸), ab omni humano sanguine, etiam hostili, se absterneant. Quod si in hoc inciderint²⁵⁹), duobus annis tam officio quam communione²⁶⁰) corporis Domini priventur, ita ut his²⁶¹) duobus annis vigiliis, ieiuniis, orationibus et elemosynis pro viribus, quas Dominus donaverit, expientur; et ita demum officio vel communioni reddantur, ea tamen ratione, ne ulterius ad officia potiora provehantur²⁶²). Quod si in²⁶³) definito tempore negligentiores circa salutem suam exstiterint, protelandae ipsius poenitentiae tempus in potestate maneat sacerdotis.

Gratian. Casu quoque si clericus homicidium fecerit, in proprio gradu ex dispensatione remanere permittitur.

Unde Urbanus II. scribit Guernerio Narbonensi Episcopo²⁴⁴):

C. XXXVII. Qui casu homicidium facit, ex dispensatione in ordine suo permaneat.

Clerico iacente lapidem puer dicitur interemitus. Nos pro amore tuo in suo ordine eum permanere permittimus, ut tamen semper in poenitentia et timore permaneat.

C. XXXVIII. De eodem.

Item Stephanus V. Sichiberto Corsicae Episcopo²⁶⁵). Quia te quasi obnoxium indicas, eo quod a Sarracenis captus homines²⁶⁶) interfecisse videris, bene facis. Sed quoniam non tua sponte id fecisse cognosceris, inde canonice nullo modo iudicaris.

Gratian. Si vero ira presbyter commotus aliquem inter-

fecerit, etsi animum occidendi non habuerit, perpetuo tamen depositus erit.

Unde Nicolaus Papa scribit Osbaldo Chorepiscopo²⁶⁷) Quadrantino²⁶⁷).

C. XXXIX. Perpetuo careat officio presbyter, qui ira commotus, licet extra animum, aliquem interfecerit.

Studeat sanctitas tua persuadere episcopo tuo, sibi canonicum sociare²⁶⁸) numerum collegarum, id est sex ex vicinis provinciis fratres et coepiscopos suos, quibus tecum iunctis²⁶⁹) et decernentibus diligenter investigate et omni nisu²⁷⁰) scrutari procurate, quatenus invenire valeatis, utrum percussione²⁷¹) iam nominati presbyteri²⁷²), an cervicis fractione idem diaconus, ut fertur, exstinctus est. Et²⁷³) siquidem a saepe fato presbytero non ad mortem percussus est, sed ex equo cadens cervice fracta interiit, secundum arbitrium vestrum pro percussione incaute agenti presbytero poenitentiam competentem indicite, et aliquanto tempore a missarum solenniis suspendatur, denuo post haec ad sacerdotale rediturus officium. Quod si veraciter qualicumque percussione *istius* presbyteri ille mortuus est diaconus, nulla hunc ratione ministrare sacerdotis more decernimus, quoniam, etsi voluntatem occidendi non habuit, furor tamen et indignatio, ex quibus motio illa mortifera prodiit, in omnibus, sed praecipue in Dei ministris, multipliciter inhibetur²⁷⁴) atque ubique damnatur. Verum si presbyter adeo vestro studio obnoxius²⁷⁵) forte claruerit, praecipimus, ut tale beneficium sibi²⁷⁶) ecclesiae suae concedatur, quo et ipse et sui sufficienter possint habere suae sustentationis solatium.

C. XL. De eodem. PALEA.

Item ex Concilio Maticensi^w), c. 6.²⁷⁷)

„Qui vero odii meditatione vel propter cupiditatem Iudaeum vel paganum occiderit, quia imaginem Dei et spem futurae conversionis²⁷⁸) exterminat²⁷⁹), quadraginta dies in pane et aqua poeniteat.“

C. XLI. De eodem. PALEA²⁸⁰).

„Si quis homicidium fecerit, si episcopus est, XV. annos poeniteat, et deponatur; cunctos quoque²⁸¹) dies vitae suae peregrinando finiat. Presbyter XII. annis poeniteat, tres²⁸²) ex his in pane et aqua, et deponatur superioris²⁸³) sententia. Diaconus X. annis poeniteat, tres ex his in pane et aqua. Clericus et laicus VII. annis poeniteat, tres ex his in pane et aqua²⁸⁴), et ad gradum cuiuslibet sacerdotii accedere non praesumat.“

C. XLII. Quinquennio a communione absterneant, qui casu homicidium faciunt.

Item ex Concilio Ancyrano, c. 22. §. Eos vero²⁸⁵).

Eos vero, qui non voluntate, sed casu homicidium fecerint, prior quidem regula post septem²⁸⁶) annorum poenitentiam communioni sociavit secundum²⁸⁷) gradus constitutos; haec vero^x) humana²⁸⁸) quinquennii tempus tribuit.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXIX. v) Chorepiscopo: Antea legebatur: Coepiscopo^{*)}: emendatum est ex omnibus, quae collata sunt, vetustis Gratiani exemplaribus, optimeque convenit verbis Nicolai.

C. XL. w) Maticensi: Burchardus et Ivo citant ex concilio Moguntino: in nullo tamen eorum, quae exstant,

habetur. Simile vero aliquod legitur in concilio Vormaciensi, c. 27.^{*)}

C. XLII. x) Haec vero: Graece: ὁ δὲ δεύτερος τὸν πενταετὴ χρόνον πληρώσει; id est: Secunda vero quinquennii tempus explebit. Atque ita fere Burchardus et Ivo ex Dionysii versione, et infr. e ad. cap. Si quis voluntate.

Dist. L. C. XXXV. 246) ser. c. A. 254. — Ans. l. 8. c. 28. — 247) abest ab Ed. Arg. — tamen: Edd. Bas. Ven. I. II. Nor. — 248) episcopos: Edd. coll. o. — 249) deliberato: Ans. — 250) concilio: Edd. Bas. Ven. I. Par. Lugd. I. Antw. — 251) staturerem: Edd. coll. o. — 252) concilium: Edd. Bas. Ven. II. Par. Lugd. I. Antw. — 253) concilio: ead. et Lugd. II. III. — 254) absterneat: Edd. coll. o. — absterneat: Böhm. — C. XXXVI. 255) hab. A. 546. — Coll. tr. p. 2. t. 34. c. 1. — 256) obsidionibus: Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. Nor. — obsidionis: Edd. coll. rel. — 257) haec duo verba in Coll. Hisp. non leguntur. — 258) ut ab: Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. Antw. — 259) occiderint: ead. exc. Arg. Böh. — 260) communione priventur: Coll. Hisp. — Isid. Merl. — 261) in duobus: Edd. coll. o. exc. Bas. — 262) promoveantur: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 263) infra praefuitur tempus: Coll. Hisp. — infinito temp.: Isid. Merl. — C. XXXVII. 264) Videtur legendum esse cum Baluzio: Guarnerio Merseburg. Episc. († 1098) suffragantibus Panormiae (l. 3. c. 154.) aliquot codicibus. — C. XXXVIII. 265) Fragn. incerti temporis. Ivo Pan. l. 3. c. 155. — 266) hominem: Ed. Bas. — C. XXXIX. *) nec tamen Ed. Arg. — 267) Fragn. incertum. — Ivo Decr. p. 10. c. 24. —

268) consociare: Edd. coll. o. — 269) coniunctis: ead. — 270) anisu: Ivo. — 271) ex perc.: Ed. Bas. — pro perc.: Edd. coll. rel. — 272) add.: incaute agentis: Ed. Bas. — 273) ut: ib. — qui: Edd. Ven. II. Par. Lugd. Antw. — 274) inhibetur — damnatur: Edd. coll. o. — 275) noxius: Ivo. — 276) sibi et: Böhm. — C. XL. **) In conc. Wormatiensis (hab. A. 568.) c. 27. de Iudaeis nihil constituitur; verum enim vero apud Regionem (l. 2. c. 95.) ubi cap. illud tanquam ex Moguntino profertur, Iudaeorum pariter ac paganorum caedes prohibita leguntur. — 277) Burch. l. 6. c. 33. Ivo Decr. p. 10. c. 162. — 278) conversionis: Ed. Bas. — 279) exterminat: Ivo. — C. XLI. 280) cf. Poen. Rom. t. 1. c. 16. — Ans. l. 11. c. 34. — 281) abest ab Ed. Arg. Bas. — 282) quatuor: Poen. Rom. — 283) superiori: Ed. Bas. — 284) verba: Clericus — aqua inducta sunt a Böhm, refragante tamen et ipsius fontis et cod. Gratiani auctoritate. — C. XLII. 285) hab. A. 314. — cf. Triburiensis conc. c. 52. — Burch. l. 6. c. 15. Ans. l. 11. c. 45. 46. Ivo Decr. p. 10. c. 25. et 144. Polyc. l. 6. t. 10. — 286) add.: tantum: Edd. coll. o. — 287) add.: poenitentiae: Ed. Bas. — 288) humanior: Coll. Hisp. et Isid. Merl. — add.: definitio: Isid. Merl. et Edd. coll. o.

C. XLIII. *Quibus temporum spatii a communione abtineat quae voluntate vel casu ancillam suam interfecerit.*

Item ex Concilio Eliberitano, c. 4.²⁸⁹⁾

Si qua femina²⁹⁰⁾ zeli furore accensa flagellis²⁹¹⁾ verberaverit ancillam suam, ita ut intra²⁹²⁾ tertium diem animam cum cruciatu effundat²⁹³⁾, eo quod incertum sit, voluntate, an casu occiderit: si voluntate, post septem annos, si casu, post quinque²⁹⁴⁾ annorum tempora²⁹⁵⁾ (acta legitima poenitentia) ad communionem placuit admitti. Quod si intra²⁹⁶⁾ tempora constituta fuerit infirmata, accipiat communionem.

C. XLIV. *De his, qui voluntate vel casu homicidium faciunt.*

Item ex capitulis Martini Bracarenensis Episc. c. 78.²⁹⁷⁾

Si quis voluntarie²⁹⁸⁾ homicidium fecerit, ad ianuam ecclesiae catholicae semper subiaceat²⁹⁹⁾, et communionem in exitu vitae suae recipiat. Si autem non voluntarie³⁰⁰⁾, sed casu aliquod homicidium fecerit, prior canon septem annis agere³⁰¹⁾ poenitentiam iussit, secundus canon quinque mandavit.

C. XLV. *De eodem.*

Item Dig. tit. de furtis. l. Qui saccum. [fr. 77. t. 2. l. 4.]

Qui saccum habentem pecuniam surripuerit³⁰²⁾, furti actione³⁰³⁾ etiam sacci nomine tenetur, quamvis non sit ei animus sacci surripienti.

Contra animum, non opus puniri, lib. IX. Cod. tit. ad leg.

Cornel. de sicar. [l. 5.] exemplo sacrarum literarum

Diocletiani et Maximiani³⁰⁴⁾ colligitur:

C. XLVI. *De eodem.*

Eum, qui asseverat homicidium se non voluntate, sed casu fortuito fecisse, quum calcis ictu mortis occasio praebita videatur, si hoc ita est, nec super hoc ambigi poterit, omni metu ac suspitione, quam ex admissae rei discrimine sustinet, secundum id, quod adnotatione nostra comprehensum est, volumus liberari.

C. XLVII. P A L E A.

[Item Imperator Antoninus C. ad leg. Cornel. de sicar. l. 1.]³⁰⁵⁾

„Frater vester rectius fecerit, si se praesidi provinciae obtulerit, qui³⁰⁶⁾, si probaverit, non occidendi animo hominem a se esse percussum, remissa homicidii poena secundum militarem disciplinam sententiam proferet³⁰⁷⁾. Crimen enim contrahitur, si et voluntas nocendi intercedat. Ceterum ea, quae ex improvise casu potius quam fraude accidit, fato plerumque, non noxae imputantur³⁰⁸⁾.“

Hinc et Gelasius³⁰⁹⁾ Papa:

C. XLVIII. *De eodem.*

Quantum dicit iste Placidus³¹⁰⁾, anno praeterito dictum est de uxore illius, quia subito inter caballos inventa est, et dum traherentur caballi, collisa est illa, et abortum fecit. Quod si ita est, forte si caballos alienos³¹¹⁾ tulerit, inde est culpabilis. Nam de muliere, quae casu inter caballos contracta est, ubi voluntas illius non agnoscitur³¹²⁾ perniciose fuisse, non potest nec debet addici per leges.

C. XLIX. *De eodem.*

Item Nicolaus Papa³¹³⁾.

Hi, qui arbores³¹⁴⁾ incidere videntur, si contigerit, ut

cadens arbor occiderit hominem, inculpabiles sunt atque innoxii, quia nec voluntate eorum, nec desiderio homicidium perpetratum est. Si vero aliqua culpa eorum vel neglectu morientis hominis interitus cognoscitur advenisse, abiiciendi sunt a gradu, et in sacro ordine nullatenus suscipiendi.

C. L. *De eodem.*

Item ex Concilio Vormaciensi, c. 29.³¹⁵⁾

Saepe contingit, dum quis operi necessario insistens arborem incidit, ut aliquis subitus ipsam veniens deprimitur. Et idcirco, si voluntate vel negligentia incidentis arborem factum est, ut homicida poenitentiae debet omnino submitti. Quod si non voto, non³¹⁶⁾ incuria illius, non denique scientia contigit, sed, dum ille operi necessario fortassis incumberet, iste insperatus occurrens sub arbore imprevise devenit et sub ipsa oppressus est, incisor arboris non tenetur pro homicida.

C. LI. *De eodem.*

Item ex Concilio Triburiensi, cap. 36.³¹⁷⁾ [Sed ibi copiosius.]

Si duo fratres in silva arbores succiderint, et appropinquante casura³¹⁸⁾ ipsius³¹⁹⁾ arboris frater dixerit fratri, cave, et ille fugiens in pressuram arboris incidit †), et mortuus fuerit, vivens frater innocens de sanguine germani diiudicetur.

Gratian. *Praemissis auctoritatibus, lapsis permittitur, ut post poenitentiam in suis ordinibus reparari valeant; ad maiorem autem conscendere post lapsum nulla eis auctoritate permittitur, imo penitus prohibetur.*

Unde in Ilerdensi Concilio, c. 5. legitur³²⁰⁾.

C. LII. *Lapsi in suis ordinibus reparari possunt, sed non ad maiora conscendere.*

Hi³²¹⁾, qui altario Dei³²²⁾ deserviunt, si subito in³²³⁾ flenda carnis fragilitate corruerint, et Domino respiciente digne poeniterint, ita ut mortificato corpore cordis contriti sacrificium Deo offerant, maneat in potestate pontificis vel veraciter afflictos non diu suspendere, vel desidiosos prolixiore tempore ab ecclesiae corpore segregare; ita tamen, ut sic officiorum suorum loca recipiant, ne possint ad altiora officia ulterius promoveri.

[P A L E A.]

§. 1. „Quodsi iterato) velut canes ad vomitum reversi fuerint, et veluti sues in volutabris luti³²⁴⁾ iacuerint), non solum dignitate officii careant, sed etiam sanctam communionem nisi in exitu non percipiant.“

Gratian. *Sed exemplo B. Petri (qui postquam trinae negationis maculas confessione diluit amoris, non solum in gradu sui apostolatus remansit, verum etiam in pastorem totius ecclesiae a Christo institui meruit,) probantur lapsi post dignam poenitentiam non solum propria officia retinere, sed etiam ad maiora posse conscendere. Quod autem B. Petrus post negationem pastor ecclesiae a Domino sit institutus, probatur auctoritate B. Gregorii³²⁵⁾, qui in homilia dominicae resurrectionis de eodem principe apostolorum scribit, dicens:*

C. LIII. *Petrus post culpam negationis princeps apostolorum a Domino est institutus.*

Considerandum nobis est, cur omnipotens Deus eum, quem

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LII. y) Quod si iterato: Haec usque ad finem absunt in codicibus illis Gratiani, a quibus Paleae abesse solent. In alio autem hic praepositum est nomen Paleae.

z) Et veluti sues in volutabris luti iacue-

rint. Haec non leguntur in antiquis editionibus concilio-
rum Coloniensi ac Parisiensi, duobus codicibus Vaticanis,
Lucensi regio*), neque infr. 15. q. 8. c. *Hi qui*. Sunt ta-
men apud Ivonem, et in editione Colon. 4. volum.

DIST. L. C. XLIII. 289) hab. non serius Ao. 310. — cf. conc. Worm. (h. A. 868.) c. 39. — Rab. poen. c. 14. Burch. 1. 6. c. 19. Ans. l. 11. c. 36. Ivo Decr. p. 10. c. 22. et 148. — 290) domina: Ivo. — 291) flagris: orig. — Ans. — 292) infra: Edd. coll. o. exc. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — 293) emittat: Edd. coll. o. — 294) quinquenti: Coll. Hisp. — 295) spatia: Ed. Bas. — 296) infra: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — C. XLIV. 297) e. 28. conc. Ancyr. ex Martini Brac. interpret. — Ivo Decr. p. 10. c. 39. — 298) voluntate: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. pr. Bas. 299) taceat: Edd. coll. o. — 300) voluntate: ead. — 301) agit: Coll. Hisp. — C. XLV. 302) surripit: orig. — surripuit: Edd. coll. o. — 303) abest ab orig. et Edd. coll. o. exc. Arg. — C. XLVI. 304) Dat. A. 290. — C. XLVII. 305) Dat. A. 216. — abest haec Paleae ab Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. Nor. — Item Anton. in conc.: Ed. Par. — 306) Quod: Edd. Lugdd. II. III. Antw. — 307) proferri: Edd. Par. Lugdd. Antw. — proferat: Böh. — 308) imputanda sunt: Ead. — C. XLVIII. 309) Pelagius: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II.; ad neu-

trum tamen hoc cap. pertinere ipsa scribendi ratio docet. — 310) Placidus: Edd. rel. — 311) add.: furatos: Edd. coll. o. exc. Bas. — 312) cognoscitur: Ed. Bas. — C. XLIX. 313) Fragm. aequo incertum. — Coll. tr. p. p. 1. t. 62. c. 21. — 314) arborem: Ed. Bas. — C. L. 315) hab. A. 868. — Reg. 1. 2. c. 17. Burch. 1. 6. c. 21. Ivo Decr. p. 10. c. 150. — cf. Leg. Sax. c. 11. et Leg. Langob. l. 1. t. 9. c. 5. — 316) sed incuria illius (add. Bas.: qui) mortuus est, non haec eum sententia contingit (contigit: Edd. Arg. Ven. I. II. Nor.). Si enim dum — occurrerit sub arbore, et sub ipsa etc.: Edd. coll. o. — C. LI. 317) hab. A. 895. — Reg. 1. 2. c. 19. Burch. 1. 6. c. 22. Ivo Decr. p. 10. c. 151. — 318) casu: Reg. — 319) uoluit: id. — Ivo. — Ed. Bas. — †) ceciderit: Edd. coll. o. — C. LII. 320) hab. A. 546. — Rab. poen. c. 1. Burch. 1. 19. c. 74. Ivo Decr. p. 15. c. 87. — infr. C. 15. q. 8. c. 2. — 321) Si qui: Edd. Nor. Ven. I. — 322) add.: sancto: Edd. coll. o. — 323) abest ab Edd. Bas. Nor. Par. et Coll. Hisp. — 324) eversis: Edd. Par. Lugdd. Antw. — immersis: Edd. rel. et Ivo. — *) nec Coll. Hisp. — 325) Hom. 21. in ev. Marc. c. 16.

cunctae ecclesiae praefere disposuerat, ancillae vocem pertimescere et se ipsam negare permisit. Quod nimirum magnae actum esse pietatis dispensatione cognoscimus, ut is, qui futurus erat pastor ecclesiae, in sua culpa disceret, qualiter alii misereri debuisset. Prius itaque eum ostendit sibi, et tunc praeposuit ceteris, ut ex sua infirmitate cognosceret, quam misericorditer aliena³²⁶) infirma tolleraret.

C. LIV. *Post negationem in fide et gradu Petrus profecit.*

Item Ambrosius in serm. XLVII. de fide Petri³²⁷).

Fideliter factus est Petrus, postquam fidem se perdidisse desievit; atque ideo maiorem gratiam reperit quam amisit. Tanquam enim bonus pastor tuendum gregem accepit, ut qui sibi antea infirmus fuerat, fieret omnibus firmamentum, et qui ipse interrogationis tentatione nutaverat, ceteros fidei stabilitate fundaret. Denique pro soliditate devotionis ecclesiarum petra dicitur, sicut ait³²⁸) Dominus: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.* Petra enim dicitur, eo quod primus in nationibus fidei fundamenta posuerit, et tanquam saxum immobile totius corporis³²⁹) Christianitatis³³⁰) compagem molemque contineat.

VI. Pars. Gratian. *Item obicitur, poenitentes ad sacros ordines promoveri non debent: non ergo lapsi post poenitentiam ad maiora pertingere possunt.*

Unde in Concilio Carthaginiensi IV. cap. 68. et 69. legitur³³¹):

C. LV. *Non ardinetur clericus ex poenitentibus.*

Ex poenitentibus, quamvis sit bonus, clericus³³²) non ordinatur. Si per ignorantiam episcopi factum fuerit, depunatur a clero, quia se ordinationis tempore non prodidit fuisse poenitentem. Si autem sciens episcopus ordinaverit talem, etiam ipse ab⁴) episcopatu suo ordinandi duntaxat potestate privetur. Simili sententiae subiacebit episcopus, si sciens ordinaverit clericum eum, qui viduam aut repudiatam uxorem habuit³³³), aut secundam.

C. LVI. *Bigamus, poenitens, viduae maritus, sacrae militiae se ingerens, sine spe promotionis in suo ordine permaneat.*

Item Siricius Papa Himerio Episcopo, epist. I. c. 15.³³⁴)

Quicumque poenitens, quicumque bigamus, quicumque viduae maritus ad sacram militiam indebite et incompetenter irrepserit, hac sibi conditione a nobis veniam intelligat relaxatam, ut in³³⁵) magno debeat computare beneficio, si ad eam sibi omni spe promotionis³³⁶) in hoc quo invenitur ordine perpetua stabilitate permaneat.

C. LVII. *Non prohibeatur a clero, qui pressus languore per communionem poenitentiae benedictionem accepit.*

Item ex Concilio Gerundensi, c. 9.³³⁷)

Si³³⁸) vero, qui aegritudinis languore depressus poenitentiae benedictionem, quam viaticum deputamus³³⁹), per communionem acceperit, et postmodum reconvalescens³⁴⁰) caput poenitentiae in ecclesia publice non subdidit, si prohibitis vitiis non detinetur obnoxius, admittatur ad clerum.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LV. a) Ipse ab: In originali legitur: *ipse ab episcopatus sui ordinandi duntaxat potestate privetur.* al: *ipse episcopatus sui,* quemadmodum et apud Ivonem p. 15. c. 5.

C. LXI. b) Reprehenduntur: Legebatur: *reperiuntur.* Emendatum est hic ex originali, quod tamen fieri non potuit infr. c. *reperiuntur,* de poen. dist. 3. quia vox: *reperiuntur,* ibi est initium capituli.

Dist. L. C. LIII. 326) *alienam infirmitatem:* Ed. Bas. — *alienas infirm.:* Edd. coll. rel. — C. LIV. 327) *Alias hic sermo tribuitur Maximo Taurinensi (Bibl. Patr. t. 6.) Adscribitur etiam Augustino (in App. Ed. Maur.). — Ans. l. 1. c. 71. — 328) Matth. c. 16. v. 18. — 329) operis Christiani: orig. — Ans. — 330) Christiani: Ed. Bas. — C. LV. 331) Statut. eccl. ant. c. 84. 85. (cf. ad c. 9. D. 18.) Burch. l. 2. c. 35. — Ans. l. 7. c. 20. Ivo Pan. l. 3. c. 160. Decr. p. 6. c. 136. et p. 15. c. 23. Polyc. l. 2. t. 31. — 332) add.: *tamen:* Edd. coll. o. — 333) *habuerit:* ead. — C. LVI. 334) *scr. A. 365. — Ans. l. 7. c. 21. — 335) id:* Coll. Hisp. — 336) *promotionis:* orig. ap. Constant. — C. LVII. 337) *hab. A. 517. — Coll. tr. p. p. 2. t. 32. c. 4. — 338) is vero:* Coll. Hisp. — Edd. coll. o.*

C. LVIII. *Qui ad poenitentiam agendam in monasterio recluditur, presbyter non ordinatur.*

Item Hormisda Papa omnibus Episcopis per universas provincias constitutis³⁴¹).

Si ille, qui ultro petit poenitentiam, quamvis eam perfecte agat, non potest episcopus aut presbyter ordinari, ita ut, etiamsi per ignorantiam ordinatus fuerit et postea convincitur poenitentiam accepisse, deliciatur: ille ergo, qui invitatus ad poenitentiam agendam mittitur in monasterium³⁴²), (qui utique nihil aliud, quam poenitens dicendus est,) qua conscientia ad sacerdotium venire³⁴³) permittitur? Nemo mihi alia quaelibet contra auctoritatem sedis apostolicae, vel CCCXVIII. episcoporum, vel³⁴⁴) reliquorum canonum constituta obiciat; quia quicquid contra illorum definitivum (in quibus Spiritum sanctum credimus locutum) dictum fuerit, recipere non solum temerarium, sed etiam periculosum esse non dubito.

C. LIX. *Bigamus, vel quilibet post poenitentiam sacris non applicetur ministeriis.*

Item Gelasius Urbis Romae Episc. omnibus Episcopis per Lucaniam, etc. cap. 5.³⁴⁵).

Non confidat quisquam pontificum bigamos³⁴⁶) aut coniugia sortientes ab aliis derelicta³⁴⁷), sive quoslibet post poenitentiam, vel siue literis, vel corpore vitiatos, vel conditionarios, aut curiae publicarumque rerum nexibus implicatos, aut passim nulla temporis congruentis expectatione discussos, divinis servituros applicare ministeriis.

C. LX. *Poenitentes nec etiam clerici fieri possunt.*

Item Innocentius Agapito et ceteris, epist. VI.³⁴⁸)

Canones apud Nicaeam³⁴⁹) constituti poenitentes etiam ab infimis officiis clericorum excludunt.

Gratian. *Hoc non de quibuslibet poenitentibus intelligitur, sed de illis tantum, qui post actam poenitentiam saecularis militiae cingulum accipiunt. De quibus Innocentius Episcopus scribit Victricio Rothomagensi Episcopo, epist. II. c. 2.³⁵⁰)*

C. LXI. *Non debet fieri clericus, qui post remissionem peccatorum militiae cingulum habuit.*

Si quis post remissionem peccatorum cingulum militiae saecularis habuerit, ad clericatum admitti omnino non debet.

Gratian. *Potest et aliter intelligi. Est quaedam poenitentia, quae solennis appellatur, quae semel tantum in ecclesia conceditur, de qua Ambrosius³⁵¹) ait: Sicut unum est baptisma, ita unica est poenitentia. Item: Non est secundus locus poenitentiae. Merito reprehenduntur^b), qui saepius agendam poenitentiam putant, quia luxuriant in Christo. Nam si vere agerent poenitentiam, iterandam postea non putarent.*

C. LXII. *De eodem.*

Item Augustinus ad Macedonium, epist. LIV.³⁵²)

Quamvis caute et salubriter provisum sit, ut locus illius^a) humillimae poenitentiae semel tantum in ecclesia concedatur, ne medicina^c) nimis utilis viki³⁵³) habeatur, tamen quotidie peccantibus nunquam per poenitentiam venia negatur.

C. LXII. c) *Ne medicina:* In aliquot vetustis exemplaribus Gratiani caput hoc est coniunctum superiori. Locum enim Augustini suo modo aptat. Apud illum quidem hoc loco ita legitur: *Ne medicina vilis minus utilis esset aegrotis, quae tanto magis salubris est, quanto minus contemtilibis fuerit. Quis tamen audeat dicere Deo: Quare huic homini, qui post primam poenitentiam rursus se loquitis iniquitatis obstrangit, adhuc iterum parcis? etc.*

— 339) *dicturus:* Edd. coll. o. — 340) *si caput:* ead. — C. LVIII. 341) *Non pertinet ad Hormisdam; cf. ad c. 39. supra ead. — Ans. l. 7. c. 22. et l. 11. c. 87. Polyc. l. 2. t. 31. — 342) monasterio:* Ans. — Edd. coll. o. — 343) *pervenire:* ead. — 344) *et:* ead. — C. LIX. 345) *scr. A. 494. — Ans. l. 7. c. 18. — 346) add.: fas esse:* Ans. — Edd. coll. a. — 347) *relicta:* ead. — C. LX. 348) *Ep. incerti temporis. — 349) cf. conc. Nic. c. 9. — C. LXI. 350) scr. A. 404. — Coll. tr. p. p. 1. t. 38. c. 19. Ans. l. 7. c. 18. — 351) libr. 2. de poen. c. 10. — cf. c. 2. et 49. D. 3. de poen. — C. LXII. 352) *scr. A. 414. — Ivo Decr. p. 15. c. 24. Petr. Lomb. Sent. l. 4. dist. 14. c. 3. — Infr. D. 3. de poen. c. 22. — 353) nimis vilis haberetur:* Ed. Bas.*

Gratian. *Hanc autem poenitentia quomodo imponenda sit, in Agathensi Concilio legitur, in quo sic statutum est c. 15.*³⁵⁴⁾:

C. LXIII. *Quomodo poenitentes ad poenitentiam accedunt.*

Poenitentes tempore, quo poenitentiam petunt, impositionem manuum et cilicium super caput³⁵⁵⁾ a sacerdote (sicut ubique constitutum³⁵⁶⁾ est) consequantur³⁵⁷⁾. Si autem comas non deposuerint, aut vestimenta non mutaverint, abiciantur, et nisi digne poenituerint, non recipiantur. Iuvenibus etiam³⁵⁸⁾ poenitentia non facili committenda est propter aetatis fragilitatem. Viaticum tamen omnibus in morte positus non est negandum.

C. LXIV. *Quae sint servanda in solenni poenitentia.*

*Item ex eodem d)*³⁵⁹⁾.

In capite quadragesimae omnes poenitentes, qui publicam suscipiunt aut susceperunt poenitentiam, ante fores ecclesiae se repraesentent episcopo civitatis, sacco induti, nudis³⁶⁰⁾ pedibus, vultibus in terram demissis³⁶¹⁾, reos se esse ipso habitu et vultu protestantes. Ibi adesse debent³⁶²⁾ decani, id est archipresbyteri parochiarum³⁶³⁾ et presbyteri³⁶⁴⁾ qui eorum³⁶⁴⁾ conversationem diligenter inspicere debent, et secundum modum culpae poenitentiam per praefatos³⁶⁵⁾ gradus iniungere. Post haec eos in ecclesiam introducant³⁶⁶⁾, et cum omni clero septem poenitentiales³⁶⁷⁾ psalmos in terra³⁶⁸⁾ prostratus episcopus cum lacrimis pro eorum absolutione decantet; tunc resurgens³⁶⁹⁾ ab oratione, iuxta quod canones iubent, manus eis imponat, aquam benedictam super eos spargat, cinerem prius mittat, deinde cilicio capita eorum operiat, et cum gemitu et crebris suspiriis denunciaret eis, quod sicut Adam proiectus est de paradiso, ita ipsi³⁷⁰⁾ pro peccatis ab ecclesia abiciuntur³⁷¹⁾; post haec iubet ministris, ut eos extra ianuam³⁷²⁾ ecclesiae expellant, clerus vero prosequatur eos cum responsorio³⁷³⁾: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo, etc. ut, videntes sanctam ecclesiam pro³⁷⁴⁾ facinoribus suis tremefactam atque commotam, non parvipendant poenitentiam. In sacra autem Domini coena rursus ab eorum decanis³⁷⁵⁾ et eorum presbyteris ecclesiae liminibus repraesententur.*

Gratian. *Hanc poenitentiam nulli unquam clericorum agere conceditur, atque ideo huiusmodi poenitentes ad clerum admitti prohibentur.*

*Unde in Carthaginensi Concilio V. cap. 11. statutum est*³⁷⁶⁾:

C. LXV. *Clericis non imponatur manus tanquam poenitentibus.*

Confirmandum³⁷⁷⁾ est, ut, si quando presbyteri vel diaconi in aliqua graviore culpa convicti fuerint, qua eos a mini-

sterio necesse sit removeri, non eis manus tanquam poenitentibus vel tanquam fidelibus laicis imponatur, neque unquam permittendum, ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur.

*Unde Siricius Papa Himerio, epist. I. c. 14.*³⁷⁸⁾:

C. LXVI. *Nec clerico poenitentiam agere, nec poenitenti ad clericatum accedere permittitur.*

Illud quoque nos par fuit providere, ut sicut poenitentiam agere cuiquam³⁷⁹⁾ non conceditur clericorum, ita *et* post poenitudinem ac reconciliationem nulli³⁸⁰⁾ unquam laico liceat honorem clericatus adipisci, quia quamvis sint omnium peccatorum contagione mundati, nulla tamen debent gerendorum sacramentorum instrumenta suscipere³⁸¹⁾, qui dum fuerunt³⁸²⁾ vasa vitiorum.

C. LXVII. *Presbyteris et diaconis tanquam poenitentibus non debent manus imponi.*

*Item Leo Papa Rustico Narbonensi, epist. XC. cap. 2.*³⁸³⁾

Alienum est a consuetudine ecclesiastica, ut qui in presbyterali honore aut *in* diaconii gradu fuerint consecrati, si pro crimine aliquo suo per manus impositionem remedium accipiant poenitendi; quod sine dubio ex apostolica traditione descendit, secundum quod scriptum est: *Sacerdos si peccaverit, quis orabit pro eo?* Unde huiusmodi lapsis ad promerendum misericordiam Dei privata est expetenda secessio³⁸⁴⁾, ubi illis satisfactio, si fuerit digna, sit etiam fructuosa.

Gratian. *Probantur etiam auctoritate Toletani Concilii I.*³⁸⁴⁾ *huiusmodi poenitentes ad clerum non admittendi, in quo c. 2. sic statutum est:*

C. LXVIII. *Causa necessitatis ad clerum poenitentes admittantur.*

Placuit, ut poenitentes³⁸⁵⁾ non admittantur ad clerum, nisi tantum si necessitas aut usus exegerit; *et* tunc inter ostiarios deputentur³⁸⁶⁾ vel inter lectores, ita ut evangelia aut epistolam³⁸⁷⁾ non legant. §. 1. Si qui autem *ante* ordinati sunt diaconi³⁸⁸⁾, inter subdiaconos habeantur, ita ut manum non imponant, nec sacra contingant. §. 2. Eum³⁸⁹⁾ vero poenitentem dicimus, qui post baptismum, aut pro homicidio, aut pro diversis criminibus gravissimisque peccatis publicam poenitentiam gerens sub cilicio³⁹⁰⁾ divino fuerit reconciliatus altario.

VII. Pars. Gratian. *Apostatas quoque ad clericatus officium admitti non debent.*

*Unde in Concilio Arelatensi II. cap. 25.*³⁹¹⁾:

C. LXIX. *Ad clericatus officium non admittantur apostatae.*

Hi, qui post sanctam religionis professionem apostatant et ad saecularem³⁹²⁾ redeunt conversationem, et postmodum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXIV. d) Ex eodem: Ex Agathensi etiam citant Burchardus et Ivo, et Rhabaldus Cardinalis (qui tempore Paschalis P. claruit) in libro suo *de poenitentia publice non iteranda*. In uno tamen manuscripto Burchardi exemplari citatur ex Poenitentiali Romano. Sententia vero huius capituli magna ex parte habetur in Pontificali, et Ordine Romano a pag. 24. usque ad 30.

e) Et presbyteri: Apud Burchardum legitur: *id est presbyteri.*

C. LXVII. f) Sacerdos: Vulgo saepe indicatur in margine locus iste ex 1. Reg. 2. ut infr. de poen. dist. 1. c.

Dist. L. C. LXIII. 354) hab. A. 506. — Capit. 1. 5. c. 58. 1. 7. c. 310. Reg. 1. 1. c. 290. Burch. 1. 19. c. 27. Ivo Decr. p. 15. c. 17. — 355) capita: Reg. Ivo. — c. sua: Edd. coll. o. — 356) statutum: ead. — 357) consequantur: Ed. Bas. — 358) enim: Ed. Bas. — C. LXIV. 359) Repertum est inter Capitula Theodori c. 40., ex quibus transit in coll. Reginonis 1. 1. t. 291., inscriptione: *Unde supra*. Et inde factum est, ut Burch. 1. 19. c. 26. et post eum Ivo Decr. p. 15. c. 45. rem minus recte intelligentes, conc. Agath. capitulis fontem laudarent. — 360) absent ab Theod. — 361) prostratis: Theod. — Reg. Burch. Ivo. — 362) adesse debent archipresbyteri parochiarum, i. e. presbyteri poenitentium: Theod. — 363) add.: cum testibus, id est: Reg. — In Edd. coll. o., exc. Bas., sic legitur: *dec., i. e. archipresbyteri, presbyteri paroch. et presbyteri (presbyteri: Ed. Antw.) poenitentium.* — 364) add.: poenitentiam et: Edd. coll. o. exc. Bas. — 365) praefatos: Theod. — Coll. cilt. — 366) introducat: Iid. — Ed. Bas. — 367) poenitentiae: Coll. cilt. — Ed. Bas. — 368) terram: Theod. — Coll. cilt. — Ed. Bas. — 369) consurgens: Reg. — 370) et ipsi: Theod. — Coll. cilt. — Ed. Bas. — 371) delictantur: Reg. — 372) ianuam: Theod. — Ed. Bas. — 373) Genes. c. 3. v. 19. — 374) ob fac.: Reg. — praec: Lugdd. II. III. — 375) dec., et cor.:

Si sacerdos, quum tamen in eo scripturae loco in vulgata legatur: Si autem in Deum peccaverit, quis orabit pro eo? Verum B. etiam Gregorius ad illum locum in morali interpretatione talem sententiam elicit: Quis ei intercessor remanet, quum ille se transgrediendo praecipit, qui ad intercedendum pro aliis ordinatus est?

g) Seccatio: Sic emendatum est ex antiquis codicibus et epistola ipsa; et hanc lectionem habuit auctor glossae, quod ex manuscriptis glossis constat: idcirco et in ea emendandum. Antea legebatur*): *est expetenda secessio.*

abs. a Theod. — *rursus eccl. lim. se repraesentent*: Reg. — C. LXV. 376) hab. A. 401. — Reg. 1. 1. c. 310. Coll. tr. p. 2. t. 19. c. 11. Burch. 1. 19. c. 72. Ivo Decr. p. 15. c. 65. — Capit. 1. 5. c. 66. — 377) Confirmatum: orig. — C. LXVI. 378) scr. A. 385. — Coll. tr. p. 1. t. 26. c. 9. Burch. 1. 19. c. 49. Ans. 1. 7. c. 20. Ivo Decr. p. 6. c. 54. p. 15. c. 65. — 379) nulli unquam: Edd. coll. o. — 380) cuiquam non: ead. — 381) accipere: ead. pr. Bas. — 382) fuerant: Ed. Bas. — C. LXVII. 383) Ep. 167. (scr. A. 458 vel 459). Ed. Baller. — Ans. 1. 11. c. 28. Burch. 1. 19. c. 71. Ivo Decr. p. 6. c. 67. Polyc. t. 4. c. 39. — *) nec tamen Ed. Bas. — C. LXVIII. 384) hab. A. 400. — Burch. 1. 2. c. 37. Ans. 1. 7. c. 34. Ivo Pan. 1. 3. c. 61. Decr. p. 6. c. 138. Polyc. 1. 2. t. 31. — cf. Cap. Mart. Brae. c. 23. — 385) add.: sollemniter: Ed. Bas. — *de poenitente*: Coll. Hisp. — 386) deputantur: Iid. — 387) Apostolum: orig. — Coll. cilt. — 388) subdiaconi: Coll. Hisp. — Ans. — *in diaconos*: Edd. coll. o. — 389) *Ex poenitente*: Coll. Hisp. — 390) concilio: Ans. — C. LXIX. 391) hab. non serius A. 460. — Coll. tr. p. 2. t. 24. c. 8. Burch. 1. 19. c. 67. Ivo Decr. p. 15. c. 81. — 392) ad saeculum redeunt: orig. — Ivo. — Ed. Bas.

poenitentiae³³³) remedia non requirunt, sine poenitentia communionem penitus non accipiant. Quos etiam iubemus ad clericatus officium non admitti. Et quicumque³³⁴) ille sit, post poenitentiam saecularem habitum accipere non praesumat. Quod si praesumerit, ab ecclesia alienus habeatur.

DISTINCTIO LI.

GRATIANUS.

I. Pars. Ecce, quod criminosi, vel non vere poenitentes, vel publicam poenitentiam agentes, a sacris prohibentur ordinibus. Adiecit quoque sancta mater ecclesia, ut curiales, aut post baptismum militantes, aut in foro decertantes, a sacris prohiberentur ordinibus.

Unde ait Innocentius Papa *Episcopis in Toletana*¹⁾.
*Synodo constitutis, epist. XXIV. c. 2.*²⁾

C. I. Post baptismum militantes, vel in foro decertantes, a sacris prohibentur ordinibus.

Aliquantos³⁾ ex his, qui post acceptam baptismi gratiam in forensi exercitatione versati sunt et obtinendi pertinaciam susceperunt, accitis ad sacerdotium esse comperimus, o quorum numero⁴⁾ Rufinus et Gregorius perhibentur; aliquantos ex militia, qui quum potestatibus obedierunt, saeva⁵⁾ necessario praecepta sunt exsecuti; aliquantos ex curialibus, qui, dum parent⁶⁾ potestatibus, quae sibi sunt imperata fecerunt; aliquantos, qui voluptates et editiones populo celebrarunt, ad honorem summi sacerdotii pervenisse, quorum omnium neminem *ne* ad societatem quidem ordinis clericorum oportuerat pervenisse⁷⁾. Quae si singula discutienda mandemus⁸⁾, non modicos motus aut scandala Hispaniensibus provinciis, quibus mederi cupimus, de studio emendationis⁹⁾ inducemus¹⁰⁾; idcirco remittenda potius haec putamus. Sed ne deinceps similia committantur, dilectionis vestrae maturitas providere debet, ut tantae usurpationi saltem nunc finis necessarius imponatur, eo¹¹⁾ videlicet constituto, ut, quicumque tales ordinati fuerint, cum ordinatoribus suis deponantur.

C. II. De quibus laicis aliqui ad clericatum non possunt pervenire.⁴

Idem *Felici Episcopo Nucetano, epist. IV. c. 3.*¹²⁾

Designata sunt genera laicorum, de quibus ad clericatum pervenire¹³⁾ non possunt, id est, si quis fidelis *militaverit¹⁴⁾, si quis fidelis causas egerit, hoc est postulaverit, si quis fidelis *administraverit. De curialibus autem manifesta ratio est, quoniam etsi inveniantur huiusmodi viri, qui debeant clerici fieri, tamen quoniam saepius a curia¹⁵⁾ repetuntur, cavendum ab his est propter tribulationem, quae saepe de his ecclesiae provenit.

C. III. Non admittantur curiales ad clericale officium.

Idem *Victricio Episcopo Rothomagensi, epist. II. cap. 11.*¹⁶⁾

Praeterea frequenter quidam ex fratribus nostris curiales vel quibuslibet publicis functionibus occupatos, clericos facere contendunt, quibus¹⁷⁾ postea maior tristitia¹⁸⁾, quam¹⁹⁾ de revocandis eis aliquid ab imperatore praecipitur, quam gratia nascitur de accito²⁰⁾. Constat enim eos in ipsis muneribus etiam voluptates exhibere, quas a diabolo inventas esse non dubium est, et ludorum et mimo-

rum²¹⁾ apparatus aut praesse, aut forsitan interesse. Sit certe in exemplum sollicitudo et tristitia fratrum, quam saepe pertulimus imperatore praesente, quum pro his saepius rogaeremus, quam ipse nobiscum positus cognovisti, quibus non solum inferiores clerici ex curialibus, verum etiam in sacerdotio constituti ingens molestia ut redderentur instabat.

C. IV. Non promoveatur ad diaconatum, qui post baptismum ad fidelem necandum accinctus fuerit.

Item ex Concilio Toletano I. cap. 8.²²⁾

Si quis post baptismum²³⁾ militaverit, et chlamydem sumserit aut²⁴⁾ cingulum ad necandos²⁵⁾ fideles²⁶⁾, etiam si gravia non admisserit, si ad clerum admissus fuerit, diaconii non accipiat dignitatem.

C. V. A quibus debet esse immunis, qui in episcopum ordinatur.²⁶⁾

Item ex Concilio Toletano IV. cap. 19.²⁷⁾

Qui in aliquo crimine detecti²⁸⁾ sunt, qui infamiae nota aspersi sunt, qui scelera aliqua per publicam poenitentiam se admisisse confessi sunt, qui in haeresin lapsi sunt vel qui in haeresi baptizati aut rebaptizati esse noscuntur, qui semetipsos absciderunt aut naturali defectu membrorum *aut decisione*²⁹⁾ aliquid³⁰⁾ minus habere noscuntur, qui secundae uxoris conjunctionem sortiti sunt aut numerosa coniugia frequentaverunt, qui viduum vel a marito relictam duxerunt aut corruptarum mariti fuerunt, qui concubinas aut fornicarias³¹⁾ habuerunt, qui servili conditioni obnoxii sunt, qui ignoti sunt, qui neophyti vel laici sunt, qui saeculari militiae dediti sunt, qui curiae nexibus obligati sunt, qui inscii literarum sunt, qui nondum ad triginta annos pervenerunt, qui per gradus ecclesiasticos non ascenderunt³²⁾, qui ambitu honorem quaerunt, qui numeribus honorem obtinere moliantur, qui a decessoribus³³⁾ in sacerdotium eliguntur. §. 1. Sed nec ille deinceps sacerdos erit, quem nec clerus, nec populus propriae civitatis elegit, vel auctoritas metropolitani, vel comprovincialium sacerdotum assensus non exquisivit. Quicumque ergo deinceps ad ordinem sacerdotii postulatus³⁴⁾, et in his, quae praedicta sunt, exquisitus, in nullo horum deprehensus fuerit, et examinatus probabili³⁵⁾ vita et doctrina exstiterit, tunc secundum synodalia vel decretalia constituta cum omnium clericorum vel civium voluntate ab universis comprovincialibus episcopis, aut certe a tribus, in sacerdotem die dominica consecrabitur, convenientibus³⁶⁾ ceteris, qui absentes sunt, literis suis, et magis auctoritate vel praesentia eius, qui est in metropoli³⁵⁾ constitutus. Episcopus autem comprovincialis ibi consecrandus est, ubi metropolitanus elegerit; metropolitanus autem non nisi in civitate metropoli, comprovincialibus³⁶⁾ ibidem convenientibus. §. 2. Si quis autem deinceps contra praedicta vetita canonum ad gradum sacerdotii indignus aspirare contenderit, cum ordinatoribus suis adepti honoris periculo subiacebit.

DISTINCTIO LII.

GRATIANUS.

Qui vero praetermissis aliquibus gradibus non superbia, sed negligentia ad maiorem ascenderit, tandiu a maioribus absteineat, quousque congruo tempore praetermissos accipiat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LI. C. IV. a) Ad necandos fideles: Verba haec non sunt in codice Lucensi regio²⁾.

C. V. b) Aut decisione: Addita haec sunt ex conciliis olim Coloniae ac Lutetiae impressis. In novissima vero Coloniensi editione legitur: *vel defectione, pro: vel desectione.*

c) Aut fornicarias: In codice Lucensi regio²⁾ legitur: *ad fornicationes*; quod videtur intelligendum de concubinis ad tempus adhibitibus, ut supr. distinct. 34. c. 1s qui, est annotatum.

Dist. L. C. LXIX. 393) poenitentium: Edd. coll. o. exc. Bas. — 394) qui: Ed. Bas.

Dist. LI. C. I. 1) Tolosana: Coll. Hisp. et Isid. Merl. — 2) scr. c. A. 404. — 3) Quantos, et sic per exclamationem deinceps: orig. — 4) numero aliqui prohibentur ad ministerium assumunt: Ed. Bas. — 5) saecera: Coll. Hisp. et Isid. Merl. — desideratur apud Constantium. — 6) parerent: Edd. coll. o. — 7) pervenire: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 8) mandarem: Edd. coll. o. — 9) emendationes: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 10) indicemus: Ed. Lugd. I. — induceremus: Edd. coll. rel. — inducimus: Coll. Hisp. — indicemus: Isid. Merl. — 11) sequentia ex margine in textum Isid. Merl. irrepserunt. — C. II. 12) Ep. incerti temporis. — Ans. I. 7. c. 10. Ivo Decr. p. 6. c. 95. Polyc. I. 2. t. 31. — Miceriano Ep.: Edd. coll. o. — 13) aliqui venire: ead. — 14) si quis f. mil.: desiderantur in Coll. Hisp. — 15) ad curiam: Coll. Hisp. — Isid. Merl. — Ans. Ivo. — Edd. Arg. Bas. —

C. III. 16) scr. A. 404. — Ivo Decr. p. 6. c. 349. — 17) pro quibus: Edd. coll. o. — 18) add. est: ead. — 19) tunc, quia iam: ead., Arg. et Nor. missa voce: tunc. — 20) de acc.: non sunt in Coll. Hisp. — 21) numerum: Constant. — Coll. Hisp. — minorum: Ed. Bas. — C. IV. 22) hab. A. 400. — Coll. tr. p. 2. t. 35. c. 4. — 23) add. acceptum: Edd. coll. o. — 24) ac: ead. — 25) uccidant: ead. — 26) neque Coll. Hisp.; sunt tamen ap. Merl. — C. V. 26) est ordinandus: Edd. Arg. Bas. — 27) hab. A. 633. — Coll. tr. p. 2. t. 37. c. 3. — 28) delenti: Edd. coll. o. — 29) al.: desider. in Edd. coll. o. exc. Arg. Bas. — 30) et Coll. Hisp. — 30) accesserunt: Coll. Hisp. — 31) praedecess.: Ed. Bas. — 32) postularunt: Coll. Hisp. — 33) probabilis: ib. — 34) convenientibus: Coll. Hisp. — Bohm. — 35) metropolitanus: Edd. coll. o. add. vere: ead. exc. Bas. — 36) a compr.: ead. exc. Bas. — add.: omnibus: Ed. Bas.

Unde Alexander¹⁾ H. scribit Grimaldo Constantinensi Episcopo¹⁾:

C. I. De eo, qui subdiaconatus ordine postposito diaconus et presbyter est ordinatus.

Solicitude dilectionis tuae studuit consulere, utrum portator istarum literarum diaconatus et presbyteratus officium idoneus sit peragere nec ne, quum ad id praeposito²⁾ cursu, subdiaconatus ordine postposito, negligentia potius quam superbia cognoscatur ascendisse. Unde nos consulendo caritati tuae mandamus, ut ab officio sacerdotali eum prohibeas, donec proximo quatuor temporum ieiunio subdiaconatus ministerium sibi rite imponas, et sic deinceps ad maiora officia eum redire concedas.

DISTINCTIO LIII.

GRATIANUS.

Curiales autem, ut supra scriptum est, ideo ordinari prohibentur, quia frequenter, dum ab ecclesia repetuntur, plurima incommoda ecclesiae consequuntur, vel quia iidem curiales non voto religionis, sed ut officiorum suorum ratiocinia fugiant, ad ecclesiam se transferunt.

Unde Gregorius Papa scribit lib. VII. Reg. Indict. I. epist. 11. omnibus Episcopis Siciliae de lege Mauriti Augusti¹⁾:

C. I. Quare sit constitutum, ne curiales ordinentur.

Legem, quam pissimus imperator dedit, ne fortasse hi, qui militiae vel rationibus sunt publicis obligati, dum causarum suarum periculum fugiunt, ad ecclesiasticum habitum veniant vel in monasteriis convertantur, vestrae studii fraternitati transmittere, hoc maxime²⁾ exhortans, quod hi, qui saeculi actionibus implicati sunt, in clero ecclesiae praepropere suscipiendi non sunt, quia, dum in ecclesiastico habitu non dissimiliter quam³⁾ vixerant vivunt, nequaquam student saeculum fugere, sed mutare. Quod si etiam tales quoque⁴⁾ monasterium petunt, suscipiendi nullo modo sunt, nisi prius a ratiociniis⁵⁾ publicis absoluti fuerint. §. 1. Si qui vero ex militaribus viris⁶⁾ in monasteriis converti⁶⁾ festinant, non sunt temere suscipiendi, nisi eorum vita fuerit subtiliter inquisita. Et iuxta normam regularem debent in suo habitu per triennium probari⁷⁾, et tunc monachicum habitum Deo auctore suscipere.

DISTINCTIO LIV.

GRATIANUS.

I. Pars. Servi autem ordinari prohibentur, nisi a propriis dominis libertatem legitimam consequantur.

Unde Leo Episcopus scribit epist. I. omnibus Episcopis per Campaniam, etc.¹⁾:

C. I. Servus ad clericatus officium non promoveatur.

Nullus²⁾ episcoporum servum alterius ad clericatus officium promovere praesumat, nisi forte eorum petitio aut volun-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LII. C. I. a) In libro pervetusto est epistola eiusdem Alexandri ad Gervasium Remensem archiep., cui hoc idem consilium dat, quod Rinaldo Constantiensi ep. se dedisse narrat.

Dist. LIII. C. I. a) Viris: In aliquot vetustis Gratiani exemplaribus et apud Ivonem legitur: *numeris*, ut significanter milites in breviculo seu matricula descripti.

Dist. LIV. C. I. a) Nullus: Caput hoc videtur confectum ex titulo, qui in codice canonum praepositur primo decreto Leonis I., et ex parte posteriore ipsius decreti, in qua exceptio eorum, quae prius statuit, continetur; prior autem pars, quae hic deest, habetur infr. ead. c. admittuntur.

Dist. LII. C. I. 1) Ep. ad Rumboldum Constantiensem, scr. A. 1065. — Ivo Decr. p. 6. c. 409. — 2) praepropere: Ivo. — Ed. Bas.

Dist. LIII. C. I. 1) Ep. 5. (scr. A. 596.) l. 6. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 10. c. 124. — 2) ob hanc maxime causam: Edd. coll. o. — hoc max. excitat: Ivo. — 3) add.: prius: Edd. coll. o. — 4) quique: ead. — 5) ratiociniis: orig. — 6) ingredi: Ed. Bas. — annuuntur: Edd. coll. rel. — 7) probati — suscipiant: Edd. coll. o.

Dist. LIV. C. I. 1) scr. A. 443. — Ans. l. 7. t. 28. Polyc. l. 2. t. 31. — 2) Burch. l. 2. c. 23. Ivo Decr. p. 6. c. 64. — 3) necessitatibus observ.: Ans. — C. II. 4) hab. A. 895. — Reg. l. 1. c. 407. Burch. l. 2. c. 21. Ivo Pan. l. 3. c. 48. Decr. p. 6. c. 41. — 5) consecrabitur: Reg. — Ed. Bas. — C. III. 6) hab. A. 348 vel 349. — Burch. l. 2. c. 36. Ivo Decr. p. 6. c. 137. — cf. c. 1. Decr. Comp. l. et c. 1. X. de ob.

tas accesserit, qui aliquid sibi in eo vendicant potestatis. Debet²⁾ enim esse immunis ab aliis, qui divinae militiae est aggregandus, ut a castris dominicis, quibus nomen eius adscribitur, nullis necessitatis³⁾ vinculis abstrahatur.

C. II. De servili conditione nullus ad sacros ordines devianat.

Item ex Concilio Triburiensi⁴⁾.

Nulli de servili conditione ad sacros ordines promoveantur, nisi prius a propriis dominis legitimam libertatem consequantur; cuius libertatis charta ante ordinationem in ambone publice legatur, et, si nullus contradixerit, rite consecrabitur⁵⁾. Porro servus non canonicè consecratus, postquam de gradu ceciderit, eius conditionis sit, cuius fuerat ante gradum.

C. III. P A L E A.

[Ex Concilio Carthaginiensi I.⁶⁾, c. 8.⁶⁾]

„Magnus episcopus Astiagensis⁷⁾ dixit, quid dilectioni⁸⁾ vestrae videtur, procuratores, actores et executores⁹⁾, seu¹⁰⁾ curatores pupillorum si debeant ordinari? Gratus episcopus dixit: si post deposita universa et reddita ratiocinia actus vitae ipsorum fuerint comprobati in omnibus, debent¹¹⁾ et cum laude cleri, si postulati fuerint, honore munerari¹²⁾. Si enim ante libertatem negotiorum vel officiorum¹³⁾ ab¹³⁾ aliquo sine consideratione fuerint ordinati, ecclesia infamatur¹⁴⁾. Universi dixerunt: Recte omnia statuit sanctitas tua, ideoque¹⁴⁾ ita est *et* nostra ista quoque sententia.“

C. IV. Post donum libertatis famuli ecclesiae revocentur in clerum.

Item ex Concilio Toletano IX. c. 11.¹⁵⁾

Qui ex familiis¹⁶⁾ ecclesiae servituri devocantur in clerum ab episcopis suis, necesse est, ut libertatis percipiant donum, et si honestae vitae claruerint meritis¹⁷⁾, tunc demum maioribus fungantur officiis. Quos vero flagitii sordidaverit incorrigibilis noxa, perpetua servitus conditionis religit in catenam¹⁸⁾.

Gratian. Qui autem ordinandi a dominis suis libertatem consequantur, ab eorum patrocinio penitus debent esse alieni, ut in nullo eorum obsequiis inveniantur obnoxii.

Unde in Concilio Toletano IV. c. 73. legitur¹⁹⁾:

C. V. Ad clericatum suscipiantur qui nullo obsequio retento a dominis suis libertatem percipiunt.

Quicumque libertatem a dominis suis ita percipiunt, ut nullum sibi in eis obsequium patronus retentent²⁰⁾, isti, si sine crimine²¹⁾ sunt, ad clericatus ordinem liberi²²⁾ suscipiantur, quia directa manumissione absoluti noscuntur. Qui vero retento obsequio manumissi sunt, pro eo, quod adhuc patroni²³⁾ servitute tenentur obnoxii, nullatenus sunt ad ecclesiasticum ordinem promovendi, ne, quando voluerint eorum domini, fiant ex clericis servi.

C. II. b) Concilio Triburiensi: Huius capituli in conc. Tribur. c. 29. sententia potius habetur, quam verba, quae aliqua ex parte videntur convenire cum iis, quae scribuntur lib. 1. Capitul. c. 83. de ordinatione servorum, vers. Et quodcumque.

C. III. c) Carthaginiensi: In codicibus impressis citatur ex Meguntinensi. Emendatum vero est ex Burchardo, Ivone, Decretal. in c. un. de oblig. ad raticos.

d) Ecclesia infamatur: Sic emendatum est ex concilio et decretal. et Burchardo et Ivone. Antea legebatur: ab ecclesia infirmentur.

ad rat. (l. 19.) — 7) Astiagensis: Coll. Hisp. — Ivo. — Augustensis: Decretal. l. c. — Ed. Bas. — Augustudinensis: Edd. coll. rel. — Aptorigensis: Mansi. — 8) dilectionis: Edd. coll. o. — 9) tutores etiam: Coll. Hisp. — excusatores: Ed. Arg. — 10) seu cur.: desiderantur ap. Iv. — 11) debere: Edd. coll. o. — 12) numerari: Ed. Bas. — 13) et ab: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. Antw. — 14) ideoque quae tua est nostra est quoque sent.: Coll. Hisp. — C. IV. 15) hab. A. 655. — Coll. tr. p. p. 2. t. 35. c. 4. Ivo Decr. p. 6. c. 373. — 16) famulis: Edd. coll. o. — 17) add.: adiuti: ead. — 18) catena: Ed. Bas. — C. V. 19) hab. A. 633. — Reg. l. 1. c. 394. Burch. l. 2. c. 25. Coll. tr. p. p. 2. t. 37. c. 3. Ivo Pan. l. 3. c. 46. Decr. p. 6. c. 126. Polyc. l. 2. t. 31. — 20) retineat: Ed. Bas. — 21) add.: capituli: Ivo. — 22) libere: Coll. Hisp. — 23) a patrono: lb. — patronis: Ed. Bas.

C. VI. P A L E A.

[Ex Concilio Toletano⁴⁾, c. 82.²⁴⁾]

„De servorum ordinatione, qui passim ad gradus ecclesiasticos²⁵⁾ promovuntur²⁶⁾, placuit omnibus cum sacris canonibus concordari debere, et statutum est, ut nullus episcoporum deinceps eos ad sacros ordines promovere praesumat, nisi prius a dominis propriis libertatem consecuti fuerint. §. 1. Et²⁷⁾ si quilibet servus dominum *suum* fugiens aut per literas²⁸⁾, aut adhibitis testibus munere conductis vel corruptis, aut qualibet calliditate vel fraude ad gradus ecclesiasticos pervenerit, decretum est, ut deponatur, et dominus eius eum recipiat. §. 2. Si vero avus vel pater ab alia patria in aliam migrans in eadem provincia filium genuerit, et ipse filius ibidem educatus²⁹⁾ et ad gradus ecclesiasticos promotus fuerit, et utrum servus sit ignotum³⁰⁾ sit, et postea veniens dominus illius legibus eum acquisierit, sancitum est, ut, si dominus eius illi libertatem dare voluerit, in gradu suo permaneat. §. 3. Si vero eum catena servitutis a castris dominicis abstrahere voluerit, gradum amittat, quia iuxta sacros canones vilis persona manens sacerdotii dignitate fungi non potest.“

C. VII. *Sine patroni consensu non ordinetur, qui patrocinio cuiuslibet est obligatus.*

Item ex Concilio Martini Papae³¹⁾.

Si quis obligatus est tributo servili, vel aliqua conditione, vel patrocinio cuiuslibet domus³²⁾, non est ordinandus clericus, nisi probatae vitae fuerit, et patroni consensus³³⁾ accesserit.

C. VIII. P A L E A.

[Ex Concilio Toletano⁵⁾, c. 2.³⁴⁾]

„De rebus vero illorum vel peculiari, qui a propriis dominis libertate³⁵⁾ donantur, ut ad gradus ecclesiasticos iure promoveantur³⁶⁾, statutum est, ut in potestate dominorum consistat, quicquid ante libertatem habuerunt utrum illis concedere, an sibi retinere voluerint.“

Gratian. *Ceterum, si a dominis suis libertatem consecuti non fuerint, et ad ecclesiasticos ordines aliquo modo irrepserint, presbyter peculii amissione mulctetur, diaconus vero aut vicarius pro se praestabit, aut in servitum revocabitur; ceteri vero gradus non possunt quemquam a naru servitutis absolvere.*

Unde Gelasius scribit Martino et Iusto Episcopis³⁷⁾:

C. IX. *Servus si latenter irrepserit ad sacerdotium, peculii amissione mulctetur.*

Ex antiquis regulis et novella synodali explanatione comprehensum est, personas obnoxias servituti cingulo coelestis militiae non praecingi. Sed nescio utrum ignorantia an voluntate rapiamini, ita ut ex hac causa³⁸⁾ nullus paene episcoporum videatur extorris. Ita enim nos frequens et plurimorum querela circumstrepit, ut ex hac parte nihil penitus putetur constitutum. §. 1. Actores³⁹⁾ siquidem illustri viri filii nostri Amandi⁴⁰⁾ graviter conqueruntur, homines suo iuri debitos⁴¹⁾ alios iam clericos, alios iam diaconos ordinatos, quum non solum post modernum con-

cilium (quod tantorum collectione pontificum sub omnium saluberrimae provisionis⁴²⁾ assensu constat esse perfectum) huiusmodi personae suscipi non deberent⁴³⁾, verum etiam, si qui forte in divinae cultu militiae ante fuerint ignorantia faciente suscepti, eliminati prorsus et exuti religioso privilegio, ad dominorum suorum possessiones iusta debuerint⁴⁴⁾ admonitione compelli. Et ideo, fratres carissimi, eos, quos supradicti viri actores in clericatus officio monstraverint detineri, discussos et obnoxios approbatos, custodito⁴⁵⁾ legum tramite sine intermissione restituite, ita ut si quis iam ex his presbyter reperitur, in eodem gradu peculii sui⁴⁶⁾ amissione mulctatus⁴⁷⁾ maneat. Diaconus vero aut vicarius praestet, aut, si non habuerit, ipse reddatur. Reliqua⁴⁸⁾ vero officia sciant, neminem posse ab hac obnoxietate⁴⁹⁾, si convincitur, vendicari, quatenus hoc ordine custodito nec dominorum iura, nec privilegia ulla ratione turbentur.

C. X. *Servus clericus factus servituti obnoxius maneat.*

Idem *Herculento, Stephano et Iusto Episcopis*⁵⁰⁾. Frequens equidem et assidua nos querela circumstrepit de his pontificibus, qui nec antiquas regulas, nec decreta nostra noviter directa cogitantes, obnoxias possessionibus⁵¹⁾ obligatasque personas venientes ad clericales⁵²⁾ officii cingulum non refutant. §. 1. Nuper⁵³⁾ enim actores illustris feminae Placidiae⁵⁴⁾ petitorii oblatione conquesti sunt, Sabinum Marcellanensis⁵⁵⁾ sive Clusitanae⁵⁶⁾ urbis antistitem Antiochum servum iuris⁵⁷⁾ patronae suae (absentis dominae occasione captata) ad presbyterii honorem usque perduxisse⁵⁸⁾, eiusque fratrem Leontium clericalis officii privilegio decorasse. Et ideo, fratres carissimi, inter supradictos actores, et eos, qui extremae conditionis reputantur obiectu⁵⁹⁾, cognitionem vobis nostra auctoritate deputamus, ut omni veritate discussa, si revera obiectam sibi maculam iustae refectionis non poterunt⁶⁰⁾ ratione diluere, Leontium clericum, quem gradus praefinitus legibus non defendit, ad sequendam conditionis suae necessitatem modis omnibus reddi iubeatis⁶¹⁾. Antiochum vero, quia propter sacerdotium reconciliari⁶²⁾ non potest, si in sua ecclesia in hoc in quo est honore collocare desiderat domina⁶³⁾, non velut redditum sibi habeat, sed pro mysteriorum⁶⁴⁾ celebratione susceptum.

C. XI. *De eodem.*Idem *Rufino et Aprili Episcopis*⁶⁵⁾.

Quis aut leges principum, aut patrum regulas, aut admonitiones modernas dicat debere contemni, nisi qui impunitum sibi tantum aestimet transire commissum? Actores siquidem filiae nostrae illustris et magnificae feminae Maximae petitorii nobis insinuatione conquesti sunt, Sil vestrum atque Candidum, originarios suos, contra constitutiones, quae supra dictae sunt, et contradictione praeeunte a Lucerino⁶⁶⁾ pontifice diaconos⁶⁷⁾ ordinatos. Ideo⁶⁸⁾, fratres carissimi, tantae praeveraricationis excessum noveritis sagacius inquirendos, et, si constiterit querelam veritate fulciri, continuo, qui contradictione praeeunte non legitime sunt creati, a sacris officiis repellantur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VI. e) Toletano: Sic etiam citatur apud Burchardum et Ivonem. In Panormia vero a vers. *si quilibet*. citatur ex lib. 1. Capitularium, ubi integrum exstat hoc caput, atque etiam caput post hoc secundum, *De rebus*.

C. VIII. f) Toletano: Haec Palea in Capitularibus habetur coniuncte cum Palea antecedente *De servorum*,

sed apud Burchardum et Ivonem ex eodem Toletano separatim referuntur.

C. X. g) *Reddi iubeatis*: In plerisque vetustis exemplaribus Gratiani, Anselmo, Ivone et Polycarpo legitur: *redhibete*; sed ob glossam non est mutatum.

Dist. LIV. C. VI. 24) Imo ex Cap. Reg. Franc. l. 1. c. 82., unde recte recitat Regino. l. 1. c. 396. — Burch. l. 2. c. 31. Ivo l. 6. c. 132. — cf. c. 2. Decretal. Comp. l. et c. 2. X. *de serv. non ord.* (l. 18.) — 25) add.: *inditecre*: Cap. — Coll. cit. — 26) *promovebantur*: Cap. — 27) Ivo Pan. l. 3. c. 163. — 28) *aut latitans*: Cap. — Coll. cit. — 29) add.: *est*: Edd. coll. o. — 30) *ignoraverit*: Cap. — C. VII. 31) c. 46. inter Cap. Martini Brac., ex conc. Tolet. l. (h. A. 400.) c. 10. — 32) *domini*: Ed. Bas. — 33) *concessus*: Coll. Hisp. — C. VIII. 34) Reg. l. 1. c. 397. Burch. l. 2. c. 23. Ivo Decr. p. 6. c. 38. — 35) *libertati*: Ed. Bas. — 36) *promoveri debeant*: Edd. coll. o. ex Ivone. — C. IX. 37) De fide huius epist. non est quod dubitemus, Martyrius enim (sic legas cum Ans. l. 7. c. 29) episcopus fuit Tarracinensis, et Iustum praefuisse legimus ecclesiae Acherontinae in Lucania. De epocha non constat, videtur tamen scripta paulo post epistolam ad Epp. Lucaniae etc. (A. 494.), cuius initio novella synodalis explanatio vocatur. — 38) *culpa*: Ans. — 39) Ivo Pan. l. 3. c. 164. Decr. p. 6. c. 353. — 40) *Amandi*: Ans. Ivo. — 41) add.: *adhuc*: lb. — 42) *professionis*: Ed.

Bas. — 43) *debeat*: lb. — 44) *debuerant*: Ed. Bas. — *debuerunt*: Edd. rel. — 45) *custoditos*: lb. — 46) *sola*: Ans. Ivo. — Ed. Bas. — 47) *abest* ab Ans. et Ivone. — 48) *Residua*: Ans. Ivo. — 49) *noxietate*: lid. — Edd. coll. o. exc. Bas. — C. X. 50) Dat. haud multo post A. 494. (cf. cap. 9. end.) Anselm. l. 7. c. 50. Polyc. l. 2. t. 31. — 51) *possessoribus*: Ans. — Ed. Bas. — 52) *clericale cingulum*: Ans. — Edd. coll. o. — 53) Ivo Pan. l. 3. c. 165. Decr. p. 6. c. 354. — 54) *Placidiae*: Ans. Ivo. — Ed. Bas. — 55) *Marcellanensis*: lid. — Edd. coll. o. — 56) *Cusiditatis*: Ans. Ivo. — *sive Clus.*: abest ab Ed. Arg. — 57) *iure*: Ed. Bas. — 58) *perduotum*: Ans. Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. Antw. — 59) *reputantur obiectam*: Ivo. — 60) *potuerit*: Ans. Ivo. — 61) *iubeatis*: Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. Antw. — 62) *per sacerdotium vetolli*: Ans. Ivo. — 63) *abest* ab Ans. et Ivone. — 64) *ministerium*: Ans. Ivo. — C. XI. 65) Ep. non satis certi temporis, genuina tamen ut videtur. — cf. D. 10. c. 11. — Ivo Pan. l. 2. c. 150. Decr. p. 4. c. 179. p. 6. c. 104. Deusdedit p. 4. — 66) *legas*: Nucerno. — 67) add.: *non legitime*: Edd. coll. o. — 68) *Et ideo*: Ivo. — Ed. Bas.

C. XII. *Nec ad religiosas vitae propositum, nec ad clericatus officium servi sine dominorum consensu admittantur.*

Idem *Episcopis per Lucaniam, etc. epist. I. c. 16.*⁶⁹⁾
 Generalis etiam querelae vitanda praesumptio est, qua prope modum causantur universi, passim servos et originarios dominorum iura possessionumque^{h)} fugientes, sub religiosae conversationis obtentu vel ad monasteria sese conferre, vel ad ecclesiasticum famulatum conviventibus quoque⁷⁰⁾ praesulibus indifferenter admitti. Quae modis omnibus est amovenda perniciosa, ne per Christiani nominis institutum aut aliena⁷¹⁾ pervadi, aut publica videatur disciplina subverti; praecipue quum nec ipsam ministerii clericalis hac obligatione fuscari conveniat dignitatem, cogaturque pro statu militantium sibi conditioneque⁷²⁾ iurgari, aut videri (quod absit) obnoxia. Quibus sollicita competenter interdictione prohibitis, quisquis⁷³⁾ episcopus, presbyter aut diaconus, vel eorum, qui monasteriis praeesse noscuntur, huiusmodi personas apud se tenentes non restituendas patronis, aut deinceps vel ecclesiasticae⁷⁴⁾ servituti, vel religiosae congregationibus putaverint applicandas, nisi voluntate forsitan dominorum sub scripturae⁷⁵⁾ testimonio primitus absolutas vel legitima transactione concessas, periculum se proprii honoris non ambigant communionisque⁷⁶⁾ subituros, si super hac re cuiusquam verax nos querela pulsaverit. §. 1. Magnis quippe studiis secundum B. Apostolum⁷⁷⁾ praecavendum est, ne fides et disciplina Domini blasphemetur. Idemⁱ⁾: §. 2. Nihil perire credimus ecclesiasticis utilitatibus, si quae sunt aliena reddantur.

II. Pars. Gratian. *Hoc tunc observandum est, quum dominus et servus eiusdem professionem inveniuntur. Ceterum si Iudaeus mancipium Christianum emerit, iudicis vel episcopi auctoritate, etiam eo invito, ad libertatem debet perducere.*

Unde Gregorius *Libertino Praefecto Siciliae, lib. II. epist. 37.*⁷⁸⁾:

C. XIII. *Ad libertatem perducantur mancipia Christiana a Iudaeis comparata.*

Mancipia Christiana, quaecumque Iudaeum comparasse patuerit, ad libertatem iuxta legum praeccepta sine omni⁷⁹⁾ ambiguitate perducite, ne, quod absit, Christiana religio Iudaeis subdita⁸⁰⁾ polluat.

C. XIV. *Officia publica Iudaeis non sunt committenda.*

Item ex Concilio Toletano III. c. 14.⁸¹⁾

Nulla officia publica Iudaeis⁸²⁾ iniungantur, per quae eis occasio tribuatur Christianam poenam inferre. Si qui⁸³⁾ vero Christiani ab eis Iudaismi⁸⁴⁾ ritu sunt maculati vel etiam circumcisi, non reddito pretio ad libertatem et religionem redeant Christianam.

Gratian. *De his autem, qui in infidelitate emti ad gratiam baptismi venire desiderant, quid fieri debeat, Gregorius Papa scribit Fortunato Neapolitano Episcopo, lib. V. epist. 31.*⁸⁵⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. h) Possessionumque: Emendatum sic est ex decreto Gelasii, quum antea legeretur: *possessionemque*. Nam originarii non solum dominis, sed fundis ac possessionibus addicti erant l. *quemadmodum*. l. *originarios*. lib. XI. Cod. tit. *de agricol.* Ac propterea supra in c. *frequens* non est mutata vox: *possessionibus*, quamvis in plerisque vetustis codicibus legatur: *possessoribus*.

i) Idem: Haec non sunt inventa apud Gelasium*), neque apud ceteros collectores habentur.

Dist. LIV. C. XII. 69) scr. A. 494. — Aus. I. 7. c. 196 (198). Ivo Decr. p. 6. c. 109. Polyc. I. 4. c. 34. — 70) *quippe*: Böhm. — 71) *add.*: *iura*: Edd. coll. o. exc. Arg. — 72) *conditione*: Ed. Bas. — 73) Ivo Decr. p. 16. c. 47. — 74) *ecclesiae*: Edd. coll. o. — 75) *subscriptionis*: ead. — 76) *add.*: *nostrae*: Ans. — 77) *add.*: *Petrus*: Edd. coll. o. — cf. I Tim. c. 6. — 2 Petr. c. 2. — *) In op. Gelasii ad Maximum et Clerum se ea invenisse testantur Pithoei. — C. XIII. 78) Ep. 38. (scr. A. 598.) l. 3. Ed. Maur. — Coll. tr. p. p. 1. t. 54. c. 64. — 79) *absent* ab Ed. Bas. — 80) *subdita*: Edd. coll. o. — C. XIV. 81) hab. A. 599. — Coll. tr. p. p. 2. t. 36. c. 7. — 82) *eos* (l. e. Iudaeos) *opus est agere*: Coll. Hsp. — 83) *absent* ab Edd. coll. o. exc. Bas. — 84) *in Iudaismo*: Ed. Bas. — C. XV. 85) Ep. 32. (scr. A. 598.) l. 6. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 13. c. 106. Polyc. I. 7. t. 14. — 86) *add.*: *primo*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 87) *ingenio arguto*: Ed. Bas. — 88) *existiment*: Ivo. — Edd. coll. o.

C. XV. *In libertatem vendicentur servi, qui ab infidelitate ad fidem accedunt.*

Fraternitatem vestram *de his* oportet esse⁸⁶⁾ sollicitam, *et* si de Iudaeorum servitio non solum Iudaeus, sed etiam quisquam paganorum fieri voluerit Christianus, postquam voluntas eius fuerit patefacta, ne hunc sub quolibet ingenio vel argumento⁸⁷⁾ cuiquam Iudaeorum venundandi facultas sit; sed is, qui ad Christianam converti fidem desiderat, defensione vestra in libertatem modis omnibus vendicetur. §. 1. Hi vero, quos huiusmodi oportet servos amittere, ne forsitan utilitates suas irrationabiliter aestiment⁸⁸⁾ impediri, sollicita vos haec convenit consideratione servare, ut, si paganos, quos mercimonii causa de externis⁸⁹⁾ finibus emerint, intra⁹⁰⁾ tres menses, dum emtor, cui venditi fuerint⁹¹⁾, non invenitur, fugere ad ecclesiam forte contigerit, et velle se fieri dixerint Christianos, vel etiam extra ecclesiam hanc talem voluntatem prodiderint, pretium eorum⁹²⁾ a Christiano scilicet⁹³⁾ emtore percipiant⁹⁴⁾. Si autem post praefinitos tres menses quisquam huiusmodi servorum⁹⁵⁾ velle suum edixerit⁹⁶⁾, et fieri voluerit Christianus, nec aliquis eum convenit emerit⁹⁷⁾, nec dominus qualibet occasionis specie audeat venundare, sed ad libertatis proculdubio praemia perducatur, quia hunc non ad vendendum, sed ad serviendum sibi dicitur⁹⁸⁾ comparasse.

C. XVI. P A L E A.

[Idem *Ianuario Caralitano Episcopo, lib. III. epist. 9.*⁹⁹⁾]

„Si quilibet Iudaeorum servus ad venerabilia loca confugerit causa fidei, nullatenus eum patiamini praeiudicium sustinere; sed sive olim Christianus, sive nunc fuerit baptizatus, sine ullo Christianorum¹⁾ pauperum damno religioso ecclesiasticae pietatis patrocinio in libertatem modis omnibus defendatur.“

C. XVII. P A L E A.

[Item ex Concilio Toletano XII. c. 9.¹⁰⁰⁾]

„Et¹⁰¹⁾ si Iudaeorum servi, nec dum¹⁰²⁾ adhuc conversi, ad Christi gratiam convolaverint, libertate¹⁰³⁾ donentur.“

C. XVIII. P A L E A.

[Item ex Concilio Matisconensi I. c. 16.¹⁰⁴⁾]

„Praesenti¹⁾ concilio Deo auctore sancimus, ut¹⁰⁵⁾ nullum Christianum mancipium Iudaeo deinceps serviat; sed datis pro quolibet bono mancipio duodecim solidis ipsum mancipium quicumque Christianus¹⁰⁶⁾ *seu* ad ingenuitatem, seu ad servitium licentiam habeat redimendi. Et⁷⁾ si Christianus fieri desiderat, et non permittitur, similiter faciat, quia nefas est, quem Christus Dominus sanguinis sui effusione redemit, blasphemum¹⁰⁸⁾ Christianae religionis^{in*} vinculis tenere. Quod si acquiescere his, quae¹⁰⁹⁾ statuimus, quicumque Iudaeus noluerit, quamdiu ad pecuniam constitutam venire distulerit, liceat mancipium¹¹⁰⁾ ipsum cum Christianis ubicumque voluerit habitare.“

C. XVI. k) Christianorum: Ioannes Diaconus in vita S. Gregorii, lib. 4. num. 46. referens hanc epistolam, et Ivo part. 13. cap. 102. habent hanc vocem, quae tamen abest a codicibus epistolarum S. Gregorii tam impressis quam manuscriptis, qui sunt collati.

C. XVIII. l) Praesenti: Caput hoc eodem modo refertur a Burchardo et Ivone; in concilio tamen ipso paulo aliter habetur, et nonnulla desunt.

— 89) *extraneis*: Edd. coll. o. — 90) *infra*: ead. — 91) *cul vendi debeat*: orig. — 92) *add.*: *104*: Edd. coll. o. pr. Bas. — Böhm. — 93) *absent* ab Edd. coll. o. exc. Bas. — 94) *percipiant*: Ed. Bas. — 95) *add.*: *Iudaeorum*: Edd. coll. o. — 96) *dixerit*: ead. — 97) *emere*: orig. — 98) *intelligitur reservasse*: lb. — C. XVI. 99) Ep. 9. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 13. c. 102. — C. XVII. 100) hab. A. 681. — Burch. l. 4. c. 86. Ivo Decr. p. 1. c. 280. — 101) *Ut*: orig. — 102) *in ecclesiis*: Edd. coll. o. — 103) *libertati*: orig. — Edd. coll. o. — C. XVIII. 104) hab. 581. — Burch. l. 4. c. 88. Ivo Decr. p. 1. c. 282. — 105) *nullus Christianus* — *debeat deservire*: orig. — 106) *Christianorum*: Edd. coll. o. — 107) *haec usque ad verbum: factat*: desid. in orig. — 108) *persecutorum vinculis manent irretiti*: orig. — 109) *statutis nostris*: Edd. coll. o. — 110) *mancipio ipsi*: orig.

C. XIX. *De eodem.*

*Item ex Concilio Aurelianensi l. c. 5.*¹¹¹⁾

III. Pars. Si servus, absente vel nesciente domino, episcopo tamen sciente quod servus sit, diaconus aut presbyter fuerit ordinatus, ipso in clericatus officio permanente, episcopus eum domino¹¹²⁾ duplici satisfactione compenset¹¹³⁾. Si vero episcopus eum servum nescierit, qui testimonium perhibent¹¹⁴⁾, aut eum supplicaverint ordinari, simili redditioni¹¹⁵⁾ teneantur obnoxii.

C. XX. *De eodem.*

Item Constitutio nova.^{m)}

Si¹¹⁶⁾ servus, sciente et non contradicente domino, in clero fuerit ordinatus, ex hoc ipso, quod constitutus est, liber et ingenuus erit. Sed si ignorante domino¹¹⁷⁾, licet ei intra spatium unius anni et servilem fortunam probare, et servum suum accipere. Verum¹¹⁸⁾ etiam, si legitimo probato¹¹⁹⁾ experimento monachus efficiatur, evadit iugum servitutis. Debent enim per triennium antequam monachi efficiantur in monasterio permanere, postea vero si monachi effecti fuerint, liberi efficiuntur. Episcopalis¹²⁰⁾ enim ordo liberat a fortuna servili vel adscriptitia, sed non a curiali sive officiali, nam et post ordinationem durat. Sed et ius¹²¹⁾ patriae potestatis solvit episcopalis dignitas. Adscriptitios¹²²⁾ vero in ipsis possessionibus clericos etiam praeter voluntatem dominorum fieri permittimus, ita tamen, ut clerici facti impositam sibi agriculturam adimpleant.

C. XXI. *De eodem.*

*Item Leo Papa omnibus Episcopis, epist. l. c. 1.*¹²³⁾

Admittuntur passim ad ordinem sacrum, quibus nulla natalium, nulla morum dignitas suffragatur, et qui a dominis suis libertatem consequi minime potuerunt, ad fastigium sacerdotii (tanquam servilis vilitas hunc honorem iure¹²⁴⁾ capiunt) provehantur. Et infra: Ab his itaque, fratres carissimi, omnes vestrae provinciae abstineant sacerdotes, et non tantum ab his, sed etiam¹²⁵⁾ ab aliis originariis, vel qui alicui conditioni obligati sunt, volumus temperari, nisi forte eorum petitio aut voluntas accesserit, qui aliquid sibi in eos rendicant potestatis.

IV. Pars. Gratian. *De servis monasterii quaeritur, an ecclesiasticis officiis possint aggregari, an non. Sed famuli ecclesiarum non sunt ordinandi, sicut supra dictum est, nisi a propriis episcopis libertatem consequantur. Porro servus monasterii libertatem consequi non valetⁿ⁾, non ergo ad clericatum sibi accedere licet. Quod autem liber fieri non possit, probatur auctoritate octavae Synodi, in qua sic statutum legitur:*

C. XXII. *Monasterii servum abbati vel monacho non licet liberum facere.*

Abbati¹²⁶⁾ vel monacho monasterii servum non licebit facere liberum. Qui enim nihil proprium habet, libertatem rei alienae dare non potest, nam¹²⁷⁾, sicut etiam saeculi leges sanxerunt, non potest possessio alienari, nisi a proprio domino.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XX. m) Exstat haec caput ad verbum in epitomis novellarum constitutionum ab Irnerio descriptis, quae post Codicem poni solent, itemque in Novella 123. c. 26. per Iulianum antecessorem. Verba autem, quae addita erant in titulo: *Leo imperator omnibus episcopis*, videntur illum irrepsisse ex sequenti titulo.

IV. Pars. n) Non valet: In primo Vaticano post haec verba sequitur: *qui enim sunt monasterii, in nullius ius*

Dist. XLVI. C. XIX. 111) hab. A. 511. — Reg. l. i. c. 392. Burch. l. 2. c. 24. Ivo Decr. p. 6. c. 125. Polyc. l. 2. t. 31. — 112) add.: *suo*: Edd. coll. o. — 113) *recompenset*: ead. — 114) *perhibuerint*: Ed. Bas. — 115) *redditione*: Edd. coll. o. — C. XX. 116) Iul. Epit. Nov. const. 123. c. 17. et Auth. *Si servus* Cod. de Epp. et cler. (1. 3.) — 117) add.: *suo*: Edd. coll. o. — 118) Ep. Iul. const. 5. c. 2. — Auth. *Verum* Cod. de Epp. et cler. (1. 3.) — Coll. Ans. ded. 5. 194. — 119) *probatus*: orig. — Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. — 120) Ep. Iul. const. 123. c. 4. Auth. *Episcopalis* Cod. de Epp. et cler. (1. 3.) — 121) Ep. Iul. const. 81. Auth. *Sed episc.* Cod. l. c. — 122) Ep. Iul. const. 123. c. 17. Auth. *Adscriptitios* Cod. l. c. — C. XXI. 123) Ep. 4. (scr. A. 443.) Ed. Baller. — Reg. l. i. c. 391. Burch. l. 2. c. 22. Ivo Decr. p. 6. c. 64. — 124) *sed ab aliis etiam, qui originali aut alicui*: orig. — C. XXII. 125) Isidori

Gratian. *Hac auctoritate prohibentur servi adipisci libertatem recedendi ab obsequiis monasterii, sed non prohibentur nancisci libertatem promovendi ad sacros ordines. Potest enim in sacris ordinibus constitutus monasterii obsequiis perpetuo deservire, ac sic servus monasterii et libertatem adipisci et sacris officiis associari valet. Unde in alio capitulo praefatae constitutionis haec causa redditur: Iniustum^{o)} est enim, ut monachus rurale opus facientibus servi eorum otio torpeant ac deliciis affluant.*

V. Pars. Gratian. *Quod autem servi ecclesiarum (quo nomine etiam monasterii servos significari intelligimus) ad sacrae religionis propositum debeant assumi, auctoritate Gregorii probatur, qui in generali Synodo residens¹²⁷⁾ dixit:*

C. XXIII. *Si conversationis probatus fuerit famulus ecclesiae, potest ordinari.*

Multos de ecclesiastica familia *seu saeculari militia*¹²⁸⁾ novimus ad omnipotentis Dei¹²⁹⁾ servitium festinare, ut ab humana servitute liberi in divino servitio valeant *familiaribus*¹³⁰⁾ in monasteriis conversari. Quos si passim dimittimus¹³¹⁾, omnibus fugiendi ecclesiastici iuris dominium occasionem praebemus. Si vero festinantes ad omnipotentis Dei servitium incaute retinemus, illi invenimur negare quaedam, qui dedit omnia. Unde necesse est, ut quisquis ex iuris¹³²⁾ ecclesiastici servitute vel saecularis militiae ad Dei servitium converti desiderat, probetur prius in laico¹³³⁾ habitu constitutus. Et si mores illius atque conversatio bono desiderio illius testimonium ferunt, absque ulla retractatione servire in monasterio omnipotentis Deo¹³⁴⁾ permittatur, ut a servitio humano liber recedat, qui divino amore districtiorem subire appetit servitutum. Si¹³⁵⁾ autem et in monastico¹³⁶⁾ habitu secundum Patrum regulas irreprehensibiliter fuerit conversatus, post praefixa¹³⁷⁾ sacris¹³⁸⁾ canonibus tempora *licenter*¹³⁹⁾ iam ad quodlibet ecclesiasticum officium provehatur, si tamen illis non fuerit criminibus maculatus, quae in testamento veteri morte mulctantur.

Gratian. *Ecce, quomodo servi ad clericatum assumi valeant, vel quomodo non admittantur. Liberti quoque non sunt promovendi ad clerum, nisi ab obsequiis sui patroni fuerint absoluti.*

*Unde in Concilio Eliberitano, c. 80.*¹³⁹⁾

C. XXIV. *Absque patroni assensu liberti non promoventur ad clerum.*

Prohibendum est, ut liberti, quorum patroni in saeculo fuerint, ad clerum non provehantur.

DISTINCTIO LV.
GRATIANUS.

I. Pars. *Corpore vero vitiatu similiter a sacris officiis prohibentur.*

Unde Gelasius Papa Episcopis per Lucaniam et Brutios constitutis, epist. l. c. 2. et 3. scribit, dicens¹⁾:

C. I. *Qui de monasterialibus disciplinis ad clericale munus accedit et de laicis, antea eius vita examinetur.*

Priscis igitur pro sui²⁾ reverentia manentibus constitu-

transire possunt. Unde nec abbas potest dicere, hoc meum est, non ergo, etc. Caput autem, quod nunc a Gratiano citatur, alibi repertum non est, quam apud Isidorum Hispanensem in reg. monach. c. de famil. vita.

C. XXII. o) *Iniustum*: Infra 17. quaest. 4. c. *In venditionibus*. vers. *iniustura*. hoc ipsum citatur ex concilio Agathensi, ubi etiam exstat, c. 56.

Reg. mon. c. 19. — Coll. tr. p. p. 2. t. 14. c. 29. — 126) add.: *et*: Edd. coll. o. — C. XXIII. 127) A. 595. — Ans. l. 7. c. 184 (193). Polyc. l. 6. t. 16. — cf. conc. Tribur. c. 29. — 128) absunt haec ab Ans. — *eccl. seu saec. familia*: orig. — 129) desideratur in Edd. coll. exc. Bas. — 130) abest ab Ans. — 131) *dimittimus*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 132) *vis ecclesiasticis vel*: Edd. coll. o. — 133) *laicali*: ead. — 134) *Domino*: ead. — 135) Sequentia in ipso concilio non leguntur; sunt tamen apud Ans. — 136) *monachali*: Edd. coll. o. pr. Bas., in qua leg. *monachico*. — 137) *fixa*: Ans. — 138) *a sacris*: Edd. coll. o. — C. XXIV. 139) *hab. non serius* A. 310. — Coll. tr. p. p. 2. t. 30. c. 16.

Dist. LV. C. l. 1) scr. A. 494. — Ans. l. 7. c. 46. Ivo Decr. p. 2. c. 142. 143. Polyc. l. 2. t. 31. — 2) *sua*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. exc. Arg. et Bas., in quibus omissum est.

tis³⁾, (quae⁴⁾; ubi nulla⁵⁾ vel rerum vel temporum perurget angustia, regulariter convenit custodiri, eatenus⁶⁾ ecclesiis⁷⁾, quae vel cunctis sunt privatae ministris, vel sufficientibus⁸⁾ usque adeo despoliatae servitiis, ut plebibus ad se pertinentibus divina munera supplere non valeant, tam instituendi quam promovendi⁹⁾ clericali obsequii sic spatia dispensanda¹⁰⁾ concedimus, ut, si quis monasterialibus¹¹⁾ disciplinis eruditus ad clericale munus accedit, etiam de laicis, antea eius vita requiratur, §. 1. ne sit aliquo facinore infectus, vel illiteratus, vel bigamus, vel ab adolescentia sordidatus, vel corpore vitiatum, vel servilis vel originariae conditionis, vel curiae vel publicarum rerum nexibus implicatus, vel publica poenitentia notatus, vel nulla congruentis temporis expectatione discussus.

C. II. *Annuae suspensioni subiaceat, qui praeter canonum formam aliquem ordinat.*

Item ex Concilio Arelatensi III. c. 3.⁸⁾

Nullus poenitentem, nullus bigamum, nullus viduarum⁹⁾ maritus in praedictis honoribus audeat ordinare. Et licet hoc iam prope omnium canonum instituta contineant, tamen ne cuiquam sacerdotum supplicantium (sicut iam diximus) importunitas vel suggestio iniqua subrepat¹⁰⁾, necesse fuit, ut nunc severiorem regulam sibi velint Domini sacerdotes imponere. Et ideo, quicumque ab hac die contra ea, quae superius sunt comprehensa, clericum ordinare praesumerit, ab ea die, qua ei potuerit hoc approbari, anno integro missas facere¹¹⁾ non praesumat. Quam rem si quis observare noluerit, et contra constitutum¹²⁾ fratrum faciens missas celebrare praesumerit, ecclesiae communionem privetur¹³⁾, et ab omnium fratrum communione noverit se alienum, quia dignum est, ut severitatem ecclesiasticae disciplinae sentiat, qui toties¹⁴⁾ salubriter a sanctis Patribus instituta observare contemnit.

C. III. *Non ordinentur poenitentes, vel illiterati.*

Item Hilarius ex Concilio Romano ab ipso habito, cap. 3.¹⁴⁾

Poenitentes¹⁵⁾ vel inscii literarum, aut aliqua membrorum damna perpessi¹⁶⁾, ad sacros ordines aspirare non audeant. Quisquis autem talium consecrator extiterit, factum suum ipse dissolvat.

Gratian. *Corpore autem vitiatum intelliguntur non casu, sed propria voluntate abscissi.*

Unde in canonibus Apostolorum, [c. 22. et 23.] legitur¹⁷⁾:

C. IV. *Qui semetipsum absciderit, non ordinetur.*

Si quis abscidit semetipsum, (id est, si quis amputavit sibi virilia), non fiat clericus, quia sui¹⁸⁾ est homicida, et Dei conditionis¹⁹⁾ inimicus. §. 1. Si quis, quum clericus fuerit, absciderit semetipsum, omnino damnatur, quia sui²⁰⁾ est homicida.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LV. C. I. a) Eatenus ecclesiis: Restitutus est hic locus ex epistola Gelasii et Ivone.

b) Monasterialibus: Hic de industria videntur Gelasii verba mutata et in compendium redacta, integra autem referuntur infr. dist. 77. c. Si quis. et ibi legenda.

C. II. c) Ecclesiae communionem privetur: Haec verba non sunt in ipso concilio, et videtur idem significare ac sequentia, sunt tamen in vetustis quoque Gratiani codicibus.

Dist. LV. C. I. 9) *instituti*: Edd. coll. o. ex Ivone. — *conditio*: Böhm. — 4) *add.*: quidem: Edd. coll. o. — 5) *quatenus*: Coll. Hisp. — *quia eatenus ecclesiae vel cunctis vel sufficientibus sunt privatae ministris*: Edd. coll. o. — 6) *providendi*: orig. — 7) *ib. c. 3.* — cf. infr. D. 77. c. 8. — C. II. 8) *imo IV. sec. Sirmondum*, hab. A. 524. — Coll. tr. p. 1. t. 25. c. 1. — 9) *interuptarum*: Coll. Hisp. — 10) *subripit*: ib. — 11) *celebrare*: Edd. coll. o. — 12) *statuta*: ead. — 13) *ahest* a Coll. Hisp. et Isid. Merl. — C. III. 14) hab. A. 465. — Ans. l. 7. c. 16. — 15) Verba: *Poenitentes vel in coll. Ans. desiderantur, et videtur irrepsisse ex rubrica coll. Isidori*. — 16) *add.*: *vel hi, qui ex poenitentibus sunt*: Coll. Hisp. — C. IV. 17) *Ans. l. 7. c. 37. 38.* — 18) *suis*: orig. — Ans. — 19) *conditio*: Edd. coll. o. — 20) *suis*: orig. — Ans. — C. V. 21) hab. non serius A. 460. — cf. ad c. 12. D. 18. — Coll. tr. p. 2. t. 24. c. 4. — 22) *Hos, qui non posse*: Coll. Hisp. — 23) *add.*: *debere*: Ed. Bas. — C. VI. 24) *Ep. incerti temporis*. — Heg. l. 1. c. 410. (ex Ep. Felici

C. V. *Non producantur ad clerum, qui se ipso abscidunt.*

Item ex Concilio Arelatensi II. c. 7.²¹⁾

Hi²²⁾, qui se carnali vitio repugnare²³⁾ nescientes abscidunt, ad clerum pervenire non possunt.

Item Innocentius scribit Felici Nucorianae Episcopo epist. IV. cap. 1.²⁴⁾:

C. VI. *Non est ordinandus, qui partem digiti volens sibi abscidit.*

Qui partem cuiuslibet digiti sibi ipsi volens abscidit, hunc ad clerum canones non admittunt. Cui vero casu aliquo contigit²⁵⁾, dum aut operi rustico curam impendit, aut aliquid faciens se non sponte percussit²⁶⁾, hos canones praecipiant et clericos fieri, et, si in clero fuerint reperti, non abici. In illis enim voluntas est iudicata²⁷⁾, quae sibi ausa²⁸⁾ fuit ferrum iniicere²⁹⁾; in istis vero casus veniam meruit.

Gratian. *Similiter vero intelligendum est de iis, qui per languorem a medicis secantur, aut a barbaris absciduntur, aut a dominis castrantur.*

Unde in Nicaeno Concilio, c. 1. legitur³⁰⁾:

C. VII. *Qui per languorem a medicis desecatur, ad clerum valet admitti.*

Si quis a medicis propter languorem desectus est aut a barbaris excisus³¹⁾, hic in clero permaneat. Si quis autem se ipsum³²⁾ sanus abscidit, hunc et in clero constitutum abstinere convenit, et deinceps³³⁾ nullum debere talium promoveri. Sicut autem hoc claret, quod de his, qui hanc rem affectant³⁴⁾ audentque semetipsos abscindere, dictum sit³⁵⁾, sic eos, quos aut barbari, aut domini castraverunt, si inveniuntur alias dignissimi, tales ad clerum suscipit³⁶⁾ regula³⁶⁾.

C. VIII. *Licite ordinetur episcopus, qui per hominum insidias eunuchizatur.*

Item ex canone Apostolorum 21.

Eunuchus, si per insidias³⁷⁾ hominum factus est, vel si in persecutione eius sunt amputata virilia, vel si ita natus est, et est dignus, fiat episcopus³⁸⁾.

C. IX. *Non excluduntur a clero, qui a medicis, vel barbaris, vel a dominis suis castrantur.*

Item ex Martino Bracarense episcopo in capitulis synod. graec., c. 21.³⁷⁾

Si quis pro aegritudine³⁹⁾ naturalia a medicis secta habuerit, similiter et qui a barbaris aut dominis suis³⁹⁾ fuerint castrati, et moribus digni fuerint⁴⁰⁾ visi, hos canon⁴¹⁾ admittit⁴²⁾ ad clericatus⁴³⁾ officium promoveri. Si quis autem sanus non per disciplinam religionis et abstinence, sed per abscissionem plasmatis a Deo corporis, existimas⁴⁴⁾ posse a se carnales concupiscentias amputari, castraverit se, non eum admitti decernimus ad aliquod clericatus officium. Quod si iam ante fuerit promotus ad clerum, prohibitus a suo ministerio deponatur.

C. VI. d) *Iniicere*: In originali sequitur, *quod scilicet et alii id facere dubitari⁴⁵⁾ non possit, in istis etc.*

C. VII. e) *Et deinceps*: His verbis nihil respondet in graeco vulgato codice, sed optime apud Balsamonem, quemadmodum et in Carthaginensi 6., in capitulis Nicaenae synodi a Teilone et Thearisto versis.

C. VIII. f) *Per insidias*: *ἐξ ἐπιτηλας*, id est: *ex insultu et iniuria.*

g) *Episcopus*: In graecis exemplaribus non habetur vox ista, et videtur subintelligi *κληρικος*.

P.) Burch. l. 2. c. 14. Ans. l. 7. c. 35. Ivo Pan. l. 3. c. 43. Deer. p. 6. c. 58. Polyc. l. 2. t. 81. — 25) *contigerit*: Edd. coll. o. — 26) *percussit*: Edd. coll. o. — 27) *vindicanda*: ead. — 28) *causa*: Coll. Hisp. — Ans. — 29) *ferro incidere*: Coll. Hisp. — 30) *dubitare non possunt*: Coll. Hisp. — C. VII. 30) hab. A. 325. — Interpretatio Dionysiana. — Ans. l. 7. c. 36. Polyc. ib. — 31) *abscisus*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — 32) *quam sanus esset*: Edd. coll. o. — 33) *hanc rem affectaverint*: Edd. Nor. Ven. l. II., Arg. et Bas. ommissa voce: *rem*. — 34) *haec quae dix. sunt statuta*: Edd. coll. o., pr. Arg. Bas., ubi legitur: *decretum sit*. — 35) *suscipiat*: Böhm. — 36) *ecclesia*: Ans. — *eccl. regula*: Edd. coll. o. — C. IX. 37) *Ex cap. Martini Papae*: Edd. coll. o. — Ivo Pan. l. 3. c. 56. Deer. p. 6. c. 374. — 38) *pro causa aegritudinis*: Coll. Hisp. — 39) *hominibus stultis*: ib. — 40) *inveniuntur*: Edd. coll. o. — 41) *canones permittunt*: Ed. Bas. — 42) *admittat*: Ed. Arg. — 43) *clerum*: Edd. coll. o. — 44) *existimas* et ideo: ead.

C. X. *Non prohibetur a sacris ordinibus, qui a medicorum incisione claudus efficitur.*

Item ex Concilio Ilerdensi⁴⁵⁾.

Si quis in infirmitate positus clericus medicorum incisione claudus efficitur, promoveri ad sacros ordines eum non denegamus⁴⁶⁾.

C. XI. *Non prohibetur a clero, qui digitum sibi casu abscidit.*

Item Stephanus [V.] Roberto⁴⁷⁾ Metensi⁴⁸⁾ Episcopo. Lator praesentium, Flavius⁴⁹⁾ scilicet clericus, ad sanctam sedem apostolicam veniens, detulit a te nobis directam epistolam, qua indagare studuisti, eum a Normannis nuperime captum sinistrae manus digitum habere abscissum, sciscitans⁵⁰⁾, si ob hoc ad ecclesiasticum ordinem valeat promoveri, an non. Quod et nos reperientes⁵¹⁾, quia solertia tua, magis super hoc sollicita, a sede apostolica doceri flagitat, normam iustitiae semper sequi exoptans⁵²⁾, studium tuae sanctitatis merito collaudamus, reverentiam tuam scire volentes, quoniam si ita est, quod a Normannis digitum ipsum habeat abscissum, ad promovendum (si alias dignus fuerit) nil ei nocebit, eo quod quid de his, qui a dominis, vel medicis, sive a paganis non sponte tale quid patiuntur, sacri censeant canones, dilectionem tuam latere non credimus.

C. XII. *Tempore sinceritatis dignitas accepta sequente debilitate non amittitur.*

Item Gelasius Papa Palladio Episcopo⁵³⁾.

Praecepta canonum, quibus ecclesiastica regitur disciplina, sicut ad sacerdotium debiles corpore non patiuntur venire, ita *et* si quis in⁵⁴⁾ eo fuerit constitutus, ac tunc fuerit sauciatus, amittere non potest quod tempore suae sinceritatis accepit. §. 1. Stephanus siquidem presbyter petitorio nobis deflevit oblato, quod habetur⁵⁵⁾ in subditia, olim sibi ante⁵⁶⁾ annos plurimos collatam presbyterii dignitatem, quam revera immaculati corporis iudicio suscepisset; sed nuper propter provinciae vastitatem (quam Thusaeciae prae omnibus⁵⁶⁾ barbarorum feritas diversa sectantium, et ambiguitas invexit animorum), dum imminentes gladios evadere fugae praesidio niteretur, acutis sudibus occurrentia sibi septa transsilens, inferiores partes corporis inseruisse suggestit, quae vix adhibita curatione biennio potuissent abatergi. Et ideo, frater carissime, suprascripto locum suum dignitatemque restitue, quatenus sacrosancta mysteria, sicut consuevit, exercent. Neque enim convenit ob hoc auferri ante susceptum ordinem, in quo postmodum in invaletudinem⁵⁷⁾ corporis casu probatur faciente collapsus.

II. Pars. Gratian. *Hoc autem non de omnibus membris intelligendum est. Qui enim oculum casu amisit, licet desit voluntas, tamen sacerdotium adipisci non potest.*

Unde Gelasius scribit Rufino Episcopo⁵⁸⁾:

C. XIII. *Non sunt praestanda iura sacerdotii, cui oculus erutus est.*

Si evangelica admonitio iracundiam nec usque ad verbum furentem prosilire permittit, ne, si Racha fratri suo quis dixerit, reus sit gehennae ignis: quali putamus poena plectendum esse, qui non solum pugno impie percussit hominem in Levitici officii ministerio servientem, sed quasi non sufficeret ad caedem manus, ita (instigante se diabolo) raptus est ad iracundiam, ut fuste non solum percuteret, sed etiam erueret oculum fratris⁵⁹⁾? Et quamvis huiusmodi excessus graviore esset poena plectendus, bene tamen fraternitas tua fecit ab officio eum presbyterii remove⁶⁰⁾. Hoc tamen sollicitudinis tuae sit, ut locum ei poenitentiae constituas, et in aliquo eum monasterio retrudas, laica tantummodo sibi communione concessa. In loco autem illius alium te necesse est ordinare presbyterum, nam illi, cui erutus est oculus, non possunt secundum⁶¹⁾ canones sacerdotii iura concedi. Neque enim aliquid ei prodest, quod⁶²⁾ oculum invitus amisit⁶³⁾, quam nec volens quicumque oculum amisisse credendus est, nec sacratissimos canones aliquem casum in amissione oculi⁶⁴⁾, qui *ad* sacerdotium adipiscendum non impediret, suis excepisse regulis invenimus; sed hoc tantummodo ad prohibitionem sufficere⁶⁵⁾ videmus Patribus, ut qui careret⁶⁶⁾ oculo, sacerdotii officium adipisci non possit. Sed nec illi ullatenus quasi in compensationem⁶⁷⁾ iniuriae sacratus ordo concedi poterit, qui ad tantam sacerdotem proprium potuit iracundiam provocare, ut et ille officium, in quo erat, amitteret, et iste proventus⁶⁸⁾ sui perderet facultatem.

DISTINCTIO LVI GRATIANUS.

I. Pars. *Presbyterorum etiam filii ad sacra officia non sunt admittendi.*

Unde Urbanus Papa II. ait¹⁾:

C. I. *Filii presbyterorum a sacris prohibentur officiis.*

Presbyterorum filios a sacris *altaris* ministeriis removeamus, nisi aut in coenobiis, aut in canoniis²⁾ religiose probati fuerint conversati³⁾.

II. Pars. Gratian. *Sed hoc intelligendum est de illis, qui paternae incontinentiae imitatores fuerint. Verum si morum honestas eos commendabiles fecerit, exemplis et auctoritatibus non solum sacerdotes, sed etiam summi sacerdotes fieri possunt.*

[Unde Damasus Papa scribit⁴⁾]:

C. II. P A L E A.

„Osus Papa fuit filius Stepbaani subdiaconi. Bonifacius

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. h) Quod habetur: Sic est emendatum ex Anselmo et antiquis codicibus Gratiani. Nam haec est usitata forma in epistolis Romanorum Pontificum, ubi propria verba petitionum subiungunt. Antea legebatur: *quod haberet.*

Dist. LVI. C. I. a) In nullo vetusto Gratiani codice adscribitur hic nomen Paleae. In decimo Vaticano et aliis quibusdam habetur coniuncte cum verbis superioribus Gratiani, a vers. *Felix enim tertius*, usque ad finem. In alio autem satis etiam emendato ista eadem cohaerent cum superioribus: sed post illa verba: *ex patre Gordiano presbytero originem duxit*, sequitur: *Unde Damasus Papa scribit: Dedit Papa filius Stephani subdiaconi, Bonifacius Papa filius Iacundi presbyteri, Felix Papa filius Felicis presbyteri de titulo Fasciolae, Agapitus Papa filius Gordiani presbyteri, Theodorus Papa filius Theodori episcopi de civitate Hieroso-*

lyma, Silverius Papa filius Hormisdas episcopi Romae. Complures etiam, etc. Nec vero magnopere mirandum est haec omnia ex Damaso citari, qui vixit ante istos, qui hic enumerantur. Liber enim, qui Pontificalis dicitur, ubi haec scripta suis locis leguntur, a Damaso coeptus est scribi, ideoque, licet ab aliis multa deinde sint addita, retinuit tamen primi auctoris nomen. Ivo quidem eadem fere ista refert ex gestis Romanorum Pontificum. Omnino partem aliquam huius capituli, saltem illam, quae in decimo Vaticano habetur, ab ipso Gratiano scriptam esse constat ex verbis Gratiani in extremo praecedente capite, et capite penultimo huius distinctionis. Auctor vero Paleae, dum unum per se caput conficere voluit, ordinem perturbavit, praesertim in repetitione Felicis III., et illud de Osio temere adiunxit, quod nulli Romanorum Pontificum nomen fuit.

Dist. LV. C. X. 45) Pertinet ad conc. Tribur. h. A. 895. — Burch. l. 2. c. 15. Ivo Pan. l. 3. c. 42. Decr. p. 6. c. 34. — 46) *denegamus*: Ed. Bas. — C. XI. 47) scr. c. A. 887. — Ivo Pan. l. 3. c. 44. Decr. p. 6. c. 118. — 48) *Mareni*: Ed. coll. o. exc. Bas. — 49) *Flavinus*: Ivo. — 50) *sciscitans*: Ed. coll. o. — 51) *add.*: *verum esse*: Ed. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 52) *desiderans*: Ed. coll. o. — C. XII. 53) De epocha huius epist. non satis constat. Scripta est ad Palladium (*Palladinum*: Ed. Par.) Ep. Sulmontinae ecclesiae in Aprutio. — Ans. l. 7. c. 39. Ivo Pan. l. 3. c. 55. Decr. p. 6. c. 107. Polyc. l. 2. t. 31. — 54) *add.*: *actu*: Ivo. — 55) *et ante*: Ed. coll. o. — 56) *add.*: *provinciis*: Ed. coll. o. — 57) *in saletudinem*: Ivo. — C. XIII. 58) Apud Ans. l. 11. c. 169. et Ivo-nem Decr. p. 6. c. 111. hoc caput Pelagii nomine profertur, nec videtur Gelasio tribui posse, cuius quippe temporibus necdum mos erat, ut clerici in monasteria detruderentur. — 59) *add.*: *est*: Ed. Bas. — 60) *remove*: Ed. coll. o. — 61) *tuxta*: Ivo. — Ed. Bas.

— 62) *qui*: Ed. coll. o. — 63) *amisit*: Ed. Bas. — 64) *add.*: *etis*: Ed. Bas. — *et*: Ed. coll. rel. — 65) *fecisse*: Ivo. — Ed. coll. o. — 66) *caret*: ead. — 67) *compensatione*: ead. — 68) *proventus*: Ed. Bas.

Dist. LVI. C. I. 1) Ex conc. Neiphitano hab. A. 1089; eadem fere leguntur in Urbani ep. ad Pibonem Tulensom (ep. 17. ap. Mansi) scripta eodem anno, ut videtur. — Ans. l. 6. c. 150 (147). Ivo Pan. l. 3. c. 51. Decr. p. 6. c. 410. (ex decretis Gregorii II. et Urbani II.) — 2) *canonicis*: Ed. coll. o. exc. Lugd. II. III. Antw. — *canonicis regularibus*: Ivo Decr. — *monasteriis regularibus*: Pan. — 3) *conversari*: Ans. — C. II. 4) In Ed. coll. o. *add.*: *Hieronymo Presb.*, quod exinde venit, quod epist. spuria Damasi ad Hieronymum praemissa invenitur libro pontificali, quem Damaso nonnulli perperam adscriperunt. Quae post verb. *Felix* etc. sequuntur, depraesta sunt ex prologo et c. 54. l. 3. Panormiae, nec videntur caput singulare effecisse ante tempora auctoris Palearum.

Papa fuit filius Iocundus presbyteri. Felix⁶⁾ Papa filius Felicia presbyteri de titulo Fasciolae. Agapitus Papa filius Gordiani presbyteri. Theodorus Papa filius Theodori episcopi de civitate Hierosolyma. Silverius Papa filius Silverii⁶⁾ episcopi Romae. Deusdedit Papa filius Stephani⁷⁾ subdiaconi.

„Felix enim tertius, natione Romanus, ex patre Felice presbytero fuit. Item Gelasius, natione Afer, ex patre episcopo Valerio natus est. Item Agapitus, natione Romanus, ex patre Gordiano presbytero originem duxit. Complures etiam alii inveniuntur, qui de sacerdotibus nati apostolicae sedi praefuerunt.“

Hinc Augustinus ait libro de bono coniug. c. 16.⁶⁾:

C. III. *Vitia parentum filiis non imputantur.*

Undecumque homines nascentur, si parentum vitia non sectentur⁹⁾ et Deum recte colant, si honesti et salvi erunt. Semen enim hominis ex qualicumque homine Dei creatura est, et eo male utentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit. Sicut autem boni filii adulterorum nulla est defensio adulterii¹⁰⁾, sic mali filii coniugatorum nullum est crimen nuptiarum.

C. IV. *De eodem.*

Item Ioannes Chrysostomus homilia III. in Matthaeum [c. 1.]¹¹⁾.

Nunquam de vitii erubescamus parentum, sed unum illud quaeramus^{b)} et¹²⁾ amplectamur, virtutem videlicet. Huiusmodi enim, etiam si alienigenam quis¹³⁾ habeat¹⁴⁾ matrem, etiam si fornicatione pollutam vel quolibet eiusmodi dedecore sordidatam, nihil tamen de eius aut vitiatate fuscabitur, aut crimine polluetur. Quod si fornicatorem ipsum ad meliora conversum nequaquam prior vita conmaculat, multo magis ex meretrice natus et adultera, si propria virtute decoretur, parentum suorum non dedecoratur¹⁵⁾ opprobriis. Item infra: §. 1. Non est omnino nec de virtute, nec de vitio parentum aut laudandus aliquis, aut culpandus, nemo inde vere¹⁶⁾ aut obscurus, aut clarus est, imo etiam (si quiddam^{c)} a communi opinione abhorrens dicendum est) nescio, quomodo ille magis resplendet, qui ex parentibus a virtutibus prorsus alienis, ipse tamen fuerit de virtute mirabilis.

C. V. *Non parentum, sed propria culpa quemque condemnat.*

Item Hieronymus in epistola ad Pammachium, contra errores Ioannis Hierosolymitani¹⁷⁾.

Nasci de adulterio non est eius culpa, qui nascitur, sed illius, qui generat. Quomodo in seminibus non peccat terra, quae fovet¹⁸⁾, non semen, quod in sulcis iacitur, non humor et¹⁹⁾ calor, quibus temperata frumenta in germen pullulant, sed, verbi gratia, fur et latro, qui fraude et vi eripit semina: sic²⁰⁾ in generatione hominum recipit terra, id est vulva, quod suum est, receptum confovet, confotum corporat, corporatum in membra distinguit, et inter illas secretas²¹⁾ ventris angustias Dei manus semper operatur, idemque est corporis creator et animae. Noli despiciere bonitatem figuli²²⁾, qui te plasmavit et fecit ut vo-

luit. Ipse est Dei virtus et Dei sapientia, qui in utero virginis²³⁾ aedificavit sibi domum. Iephtha²⁴⁾, inter viros sanctos Apostoli voce numeratus, meretricis est filius. „Sed audi“, Esau de Rebecca et Isaac „genitus“, hispidus tam mente quam corpore, quasi bonum triticum in²⁵⁾ lolium avenasque degenerat, quia non in seminibus, sed in voluntate nascentis causa vitiorum est atque virtutum.

C. VI. *Iniquitates parentum filiis obesse non possunt.*

Item Augustinus^{d)} contra Faustum, lib. XXII. c. 64. Sponsus²⁶⁾ ille, qui vocaturus erat ad nuptias bonus et malus, „suis“ congruens invitatis, nasci etiam voluit de bonis et malis, quo exemplo discant fideles²⁷⁾, parentum suorum iniquitates sibi obesse non posse.

C. VII. *Non aliena culpa, sed propria aliquem ab eo, quo fungitur, deicit gradu.*

Item Gregorius ad Columbum Episcopum Numidiae, lib. X. epist. 8.²⁸⁾

Satis perversum et contra ecclesiasticam probatur esse censuram, ut frustra pro quorundam²⁹⁾ voluntatibus quis privetur, quem sua culpa vel facinus ab officii, quo fungitur, gradu non deicit.

C. VIII. *Ex adulterinis nati confunctionibus a sacerdote non prohibentur.*

Item Hieronymus³⁰⁾.

Dominus noster Iesus Christus voluit, non solum de alienigenis, sed etiam de adulterinis commixtionibus nasci, nobis magnam fiduciam praestans, ut qualicumque modo nasceremur, dum³¹⁾ tamen eius vestigia imitemur, ab ipsius corpore non separemur, cuius per fidem membra effecti sumus. Et sicut ille verus est pontifex ex³²⁾ adulterinis natus coniunctionibus, ita, qualicumque ordine natus sit aliquis, tantum³³⁾ ut perfectam fidem habeat, et quod fide tenet operibus impleat, sitque literatus, et vir unius uxoris, nequaquam a sacerdotio repellitur. Iudas³⁴⁾ enim patriarcha concubuit cum Thamar nura sua, et ex illo concubitu nati sunt Phares et Zaran, inde postea Salmon, qui fuit dux in deserto, inde Obeth³⁵⁾, inde quoque Booz³⁶⁾, inde postea Isai, qui fuit pater David. Ex illa ergo³⁶⁾ progenie origo ducitur Christi, qui verus sacerdos est; ideoque si filii eius sumus, quae ipse fecit nos imitari debemus.

C. IX. *A populo Dei non separatur aliquem materna conditio, sed propria culpa.*

Item Augustinus de unico baptismo contra Donatistas, lib. I. c. 15.³⁷⁾

Ismael ut separaretur a populo Dei, non obtulit mater ancilla³⁸⁾, sed obtulit fraterna discordia; nec profuit potestas uxoris, cuius magis filius erat, quia per ipsius iura coniugalitatis et in ancilla seminatus erat, et ex ancilla susceptus³⁹⁾.

III. Pars. Gratian. Contra Bonifacium Martyr scribens Echeldobaldo Regi Anglorum⁴⁰⁾:

C. X. *Vitia parentum etiam ad posteros transferuntur.*

Si gens Anglorum (sicut per istas provincias divulgatum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. b) Quaeramus: In versione, quae nunc vulgata est, legitur: atque omnibus studiis assequamur nobilitari propriarum honore virtutum. Graece integer locus ita habet: παιδείων καὶ ἡμᾶς διὰ τοῦτων μηδέποτε ἐγκαλύπτεισθαι ἐπὶ τῇ τῶν προγόνων κακίᾳ. ἀλλ' ἐν μόνον ἐπιζητεῖν τὴν ἀρετὴν.

c) Si quiddam a communi: Sic est emendatum ex Graeco: εἰ δὲ γὰρ τι καὶ παράδοξον εἴπω. Antes legabatur, quemadmodum fere et in vulgata versione et apud Ivonem: ut⁴¹⁾ considerantius aliquid dicamus aut expressius.

C. VI. d) Apud B. Augustinum I. 22. contra Faustum, c. 64. sic legitur: Fideles enim eius venturi ex omnibus gentibus etiam exemplo carnis ipsius discere debuerunt, parentum suorum iniquitates sibi obesse non posse. Proinde sponsus ille suis congruens invitatis, qui vocaturus erat ad nuptias bonus et malus, etiam nasci voluit de bonis et malis. Et ex his compositum est hoc caput.

C. VIII. e) Inde Obeth: In primo capite evangelii S. Matthaei Booz dicitur genuisse Obeth.

Dist. LVI. C. II. 5) verba: Felix — presbyteri desiderantur in Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 6) Hormisdas: Pan. — 7) Iocundus presbyteri: Edd. coll. o. — C. III. 8) Ivo in prologo Pan., et Decr. p. 6. c. 415. — 9) sectantur: Edd. coll. o. — 10) adulteriorum: orig. — C. IV. 11) Ivo Decr. p. 6. c. 414. — 12) add.: semper: Edd. coll. o. ex Ivone. — 13) abest ab Ivone et Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. Antw. — 14) habet: ead. — 15) decoratur: Ivo. — 16) vero: Ed. Bas. — 17) add.: et: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. V. 17) scr. A. 393. — Hieron. ep. contra Rufinum: Edd. coll. o. et Ivo Decr. p. 6. c. 413. — 18) confovet: Ivo. — Edd. coll. o. — 19) vel: ead. — 20) Sic genus Adamantum: Ivo. — ead. — 21) sacri: Ibd. — 22) add.: t. e. Dei: Edd. coll. o. ex. Bas. — 23) add.: Martiae: Edd. coll. o. — 24) Iudic. c. 11. v. 1. Hebr. c. 11. v. 33. — 25) inter: Edd. coll. o. — C. VI. 26) cf. Matth. c. 22. — 27) illi: Edd. coll. o. — C. VII. 28)

Ep. 8. (scr. A. 602.) I. 12. Ed. Maur. — 29) quor. parentum voluptatibus suis quis privetur officio: Edd. coll. o. — volupt.: Böhm. — C. VIII. 30) Apud Hieronymum in cap. 1. ev. Matth. et in proemio comment. in Oseam similia quaedam leguntur. Ipsa eadem verba ex expositione generationis Iesu Christi referuntur in epistola Novimontium clericorum ad Cameracenses, quae prostat in Mabillon Museum Italic. t. 1. p. 2. p. 128. — Ans. I. 6. c. 149. Polyc. I. 2. t. 31. — 31) tantum ut: Ed. Bas. — 32) et ex: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. Antw. — 33) tamen: Edd. coll. o. — 34) Genes. v. 38. — 35) Ruth. c. 4. — 36) autem: Ed. Bas. — C. IX. 37) Ivo Pan. I. 6. c. 47. Decr. p. 8. c. 61. — 38) add.: Agor: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 39) add.: est: Edd. coll. o. — C. X. 40) scr. C. A. 750. — Ivo Decr. p. 8. c. 224.: Bonifac. Hiltibaldo Reg. Angl.

est, et nobis in Francia et in Italia impropertur, et ab ipsis paganis impropertur⁴¹⁾ est) spretis legalibus conubiis adulterando et luxuriando ad instar Sodomiticae gentis foedam vitam duxerit, de tali commixtione meretricum aestimandum est degeneres populos et ignobiles, et furentes libidine fore procreandos, et ad extremum universam plebem ad deteriora et ignobiliora vergentem, et novissime nec in bello saeculari fortem, nec in fide stabilem, et nec honorabilem hominibus, nec Deo amabilem esse venturam, sicut aliis gentibus Hispaniae et Provinciae et Burgundionum⁴²⁾ populis contigit, quae sic a Deo recedentes fornicatae sunt, donec iudex⁴³⁾ omnipotens taliam criminum ultrices poenas per ignorantem legem Dei, id est⁴⁴⁾ per Saracenos, venire et saevire permisit.

Unde Urbanus⁴⁵⁾ in fine superioris capituli distinguendo subiunxit:

C. XI. Si religiosi inventi fuerint filii sacerdotum, ordinentur⁴⁶⁾. Nisi aut in coenobii, aut in canoniis⁴⁶⁾ religiose probati fuerint conversari⁴⁷⁾.

C. XII. De eodem.

Item Alexander II.⁴⁸⁾

Apostolica auctoritate praecipimus vobis, ut si eum, qui ab ecclesia electus est, altero digniorem esse, canonicamque eius electionem probaveritis, fulti nostra auctoritate consecratis. Nam pro eo, quod filius sacerdotis dicitur, si ceterae virtutes in eum conveniant, non reiciimus, sed suffragantibus meritis cannivendo eum recipimus.

Gratian. Hoc autem, quod de filiis sacerdotum dicitur, ex dispensatione ecclesiae introductum videtur, et quod ex dispensatione introducit, ad consequentiam regulas trahi non poterit.

Unde Urbanus Papa II. scribit Bartholomaeo Turon. Archiepiscopo⁴⁹⁾:

C. XIII. Filii sacerdotum non prohibentur ab episcopatu, si ceterae virtutes in eis inveniantur.

Coenomanensem electum, pro eo, quod filius sacerdotis dicitur, si ceterae virtutes in eum conveniant, non reiciimus, sed suffragantibus meritis patienter⁵⁰⁾ suscipimus: non tamen, ut hoc pro regula in posterum assumatur, sed ad tempus ecclesiae periculo consulitur.

Gratian. Quum ergo ex sacerdotibus nati in summos Pontifices supra legantur esse promoti, non sunt intelligendi de fornicatione, sed de legitimis coniugiis nati, quae sacerdotibus⁵¹⁾ ante prohibitionem ubique licita erant, et in orientali ecclesia usque hodie eis licere probatur. §. 1. Quod autem vitium originis semini imputari negatur, videtur esse contrarium illi sen-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. X. f) Per ignorantes: In epistola B. Bonifacii Martyris (quae una cum multis aliis exstat manuscripta in codice saepe memorato bibliothecae Dominicanae) legitur: per ignorantiam legis Dei, et per Saracenos, etc. cum qua lectione concordant aliquot vetusta Gratiani exemplaria⁵²⁾, et fere etiam Ivo.

C. XI. g) Rubrica huius capituli abest ab aliquot vetustis (neque enim est ulla capituli distinctio) et praepositur sequenti capiti: Apostolica.

C. XIII. h) Sacerdotibus ante: Hic ostendit aperte Gratianus se in ea fuisse opinione, aliquando in latina ecclesia presbyteris etiam licuisse uti coniugio, quod in ecclesia Graecorum et olim et nunc permissum est. Id vero minime ita esse, superius initio dist. 31. est annotatum. De illis vero, quos antea narravit creatos fuisse summos Pontifices, dicendum est, eos, antequam patres ipsorum ullo sacro ordine essent decorati, fuisse generatos.

Dist. LVII. C. X. 41) impropertur obicitur: Ed. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — vox: impropertur. abest ab Edd. coll. rel. — improperturum est: Böhm. — 42) Burgundionum: Böhm. — 43) iudex: Edd. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — 44) etiam: Edd. coll. o. exc. Bas. Lugdd. II. III. Antw. — C. XI. 45) cf. supra ead. c. 1. — 46) canonicis: Edd. coll. o. exc. Lugdd. II. III. Antw. — 47) conversati: Edd. Arg. Bas. — add.: filii sacerdotum non admittuntur ad clerum: Edd. coll. o. exc. Nor. — C. XII. 48) De huius capituli fide multum, sed immerito dubitavit Berardus. Legimus enim Alex. P. II., quum de electione Arnaldi Cenomanensis questio mota esset, benigne in hunc modum respondisse. (cf. Acta Epp. Cenomanens. ap. Mabillon Anal. p. 307.). Apud Anselmum I. 6. c. 19. in fine leguntur quae in exitu c. sequi prostant. — C. XIII. 49) Hoc fragmentum contra rectius ab Urbano abiudicaveris, istius enim tempore iam dudum vita defunctus erat Bartholomaeus. Ac-

testiae⁵¹⁾: Adulterorum filii abominatio sunt Domino. Sed sicut supra dictum est de presbyterorum filiis, ita et hoc de filiis adulterorum intelligendum videtur, ut illi dicantur esse abominatio Domino, ad quos paterna flagitia hereditaria successione descendunt. Similiter et illud Urbani intelligendum est, quod ipse scribit Petronio⁵²⁾ Legionensi Episcopo:

C. XIV. De eodem.

Quia simpliciter ad sedem apostolicam veniens humiliter peccatum confessus es, quod⁵³⁾ pontifici tui videbatur officium impedire, videlicet quod ex matre non legitima procreatus sis, quam vivente propria uxore pater tuus cognovisse dignoscitur⁵⁴⁾, nos apostolicae mansuetudinis gratia admonente a ceteris quae sacerdotium impediunt criminibus tam tui professione quam fratrum testimonio, qui tecum⁵⁵⁾ sunt, immunem te agnoscentes, et vitam tuam religiosam audientes, ab huius⁵⁶⁾ te peccati vinculo absolutum in suscepto sacerdotali officio confirmamus.

DISTINCTIO LVII

GRATIANUS.

Item, qui in aegritudine constitutus baptizatur, presbyter ordinari non debet.

Unde in Neocaesariensi Concilio, c. 12. legitur¹⁾:

C. I. Non ordinetur presbyter, qui in aegritudine constitutus baptizatur.

Si²⁾ quis in aegritudine constitutus fuerit baptizatus, presbyter ordinari non debet, (non enim fides illius voluntaria, sed ex necessitate est), nisi forte postea ipsius studium et fides probabilis fuerit, aut hominum raritas exegerit³⁾.

DISTINCTIO LVIII

GRATIANUS.

Item ex monachali habitu nullus assumitur ad ecclesiasticum officium, nisi fuerit oblati voluntate proprii abbatis.

Unde Gregorius scribit Martino Episcopo Ravennati, lib. VII. epist. 18.¹⁾:

C. I. Monachus non ordinatur clericus, nisi voluntate abbatis episcopo fuerit oblati.

Nullus ad ecclesiasticum officium ex monasterio producatur monachus²⁾, nisi quem abbas loci admonitio propria voluntate obtulerit episcopo.

C. II. De eodem.

Item ex Concilio Carthaginensi V. c. 13.³⁾

Si quis de alterius monasterio⁴⁾ repertum⁵⁾ vel ad cleri-

Dist. LVII. C. I. a) Quod canon hic statuit, videtur multo ante in Romana ecclesia observatum, quemadmodum ex epistola Cornelii Papae de Novatiano patet, cuius verba, relata ab Eusebio Historiae eccles. lib. 6. c. 35., istuc spectantia haec sunt: Qui quidem, ubi exorcistarum praesidio spiritu illo malo esset liberatus, et post in tam gravem morbum, ut iam ferme mori putaretur, incidisset, in lecto, in quo decumbebat, aqua circumfusus baptismum accepit, et paulo post, quam de ipsius ordinatione agit, adiungit: Qui quidem episcopus, non solum ab universo clero, sed etiam a multis laicis vetitus, quoniam minime licebat quemquam in lecto propter morbum baptizatum, sicut huic contigerat, in clerum assumi, magnopere postulabat, sibi potestatem dari, huic soli manus in sortem presbyterii imponendi.

Dist. LVIII. C. II. a) Repertum: Graece legitur: εἶν τις ἀπ' ἀλλοτρίου μοναστηρίου ὑποδέχεται τινά, id est: si quis ab alieno monasterio receperit aliquem.

cedit etiam, quod constat esse videatur ex epistola Alex. II., qualiter ab Anselmo profertur. — Ivo Pan. I. 3. c. 53. — 50) add.: eum: Edd. coll. o. — 51) Sap. c. 3. — C. XIV. 52) Videtur legendum esse: Petro Leg. Ep., quemadmodum est in Edd. coll. o. exc. Bas. Lugdd. II. III. Antw. Petri enim Legionensis mentio fit inter acta conc. Fusselensis, hab. A. 1088. in Hisp. — Apud Ivoem Pan. I. 3. c. 54. ipsum nomen desideratur. — 53) ex eo, quod: Ed. Bas. — 54) cognoscitur: Ivo. — Ed. Bas. — 55) secum: Ed. Arg. — 56) add.: modt: Ed. Bas.

Dist. LVII. C. I. 1) hab. A. 314. — Burch. I. 4. c. 43. Ivo Decr. p. 1. c. 227. p. 6. c. 101. Polyc. I. 2. t. 31. — 2) cogit: orig. — Ivo. Dist. LVIII. C. I. 1) Ep. 15. (scr. A. 598.) I. 8. Ed. Maur. — 2) abest ab orig. pariter atque verb. episcopo, quod in fine est. — C. II. 3) hab. A. 398. — Coll. tr. p. 2. t. 19. c. 3. — 4) monasterii conventu: Edd. coll. o.

catum promovere voluerit, vel in suo monasterio maiorem monasterii⁵⁾ constituitur⁶⁾, episcopus, qui hoc fecerit, a ceterorum communione seiunctus, suae tantum⁶⁾ plebis communione contentus sit, et ille neque clericus⁶⁾, neque praepositus perseveret.

DISTINCTIO LIX.

GRATIANUS.

Item qui ecclesiasticis disciplinis imbuti, et temporum approbatione discussi non sunt, ad summum sacerdotium non aspirant.

Unde ait Zosimus Papa, ad Hesygium Salonitanum Episcopum, epist. I. 1):

C. I. *Non aspiret ad summum sacerdotium qui ecclesiasticis disciplinis non est imbutus.*

Qui ecclesiasticis disciplinis imbutus per ordinem non est et²⁾ temporum approbatione divinis stipendiis eruditus, nequaquam ad summum ecclesiae sacerdotium aspirare praesumat, et³⁾ non solum in eo ambitio inefficax habeatur, verum etiam in⁴⁾ ordinatorum eius, *ut* careant eo ordine, quem sine ordine contra praecipua Patrum crediderant praesumendum.

C. II. *Ad sacerdotale officium nullus, nisi per singulos gradus probatus, accedat.*

*Idem *) eadem epistola 4).*

Si officia saecularia principum⁵⁾ locum non vestibulum actionis ingressis, sed per singulos⁶⁾ gradus examinatis *temporibus* deferunt, quis *ille* tam arrogans, tam impudens invenitur, ut⁷⁾ in coelesti militia, quae propensius ponderanda est, et sicut aurum repetitis ignibus exploranda, statim dux esse desideret, quum tiro ante non fuerit, et prius velit docere quam discere? Assuescat in Domini castris in lectorum⁸⁾ primitus gradu divini rudimenta⁹⁾ servitii, nec illi vile¹⁰⁾ sit exorcistam, acolythum, subdiaconum, diaconum per ordinem fieri, nec hoc saltu, sed statutus maiorum ordinatione temporibus. Iam vero ad presbyterii fastigium talis necedat, ut et nomen aetas impleat, et meritum probitatis stipendia antea testentur. Iure inde summi pontificis locum sperare debet. Facit hoc nimia remissio consacerdotum¹¹⁾ nostrorum, qui pompam multitudinis quaerunt, et putant ex hac turba aliquid sibi dignitatis acquiri. Hinc passim numerosa popularitas¹²⁾ etiam his¹³⁾ locis, ubi solitudo est, talium reperitur, dum¹⁴⁾ parochias extendi cupiunt, aut quibus aliud praestare non possunt divinos ordines largiuntur. Quod oportet districti semper esse iudicii. Rarum¹⁵⁾ est enim omne, quod magnum est.

C. III. *Cuiuslibet meriti laicus ad summum non aspiret sacerdotium.*

Item Gregorius lib. VII. Reg. epist. 110. 16)

Hoc ad nos pervenisse¹⁷⁾ non dissimili dignum detestatione complectimur, quod quidam desiderio honoris inflati¹⁸⁾ defunctis episcopis tonsurantur, et fiunt repente ex

NOTATIONES CORRECTORUM.

b) Constitueret: Antea sequebatur, *sine licentia abbas et monachorum* *), quae verba sunt expuncta, quia ab sunt a concilio Carthagina. et Africano, et plerisque vetustis Gratiani codicibus.

c) Clericus: Sequebatur: *neque canonicus* **), quae ob eandem causas sunt sublata.

Dist. LIX. C. II. a) Idem: Caput hoc antea tribuebatur Urbano. Emendata est inscriptio ex plerisque vetustis Gratiani exemplaribus; habetur enim in eadem epistola.

Dist. LVIII. C. II. 5) add.: *personam: caed. — *) add.: suorum: Ed. Bas. — 6) tantummodo: Edd. coll. o. — **) nec tamen Ed. Arg.*

Dist. LIX. C. I. 1) ser. A. 418. — Ans. l. 6. c. 26. Ivo Decr. p. 5. c. 102. — supra Dist. 36. c. 2. — In Ed. Bas. hoc caput ad calcem Dist. est reiectum. — 2) nec: Edd. coll. o. — 3) ut: Coll. Hisp. — C. II. 4) Anx. ibid. — 5) principalem: Edd. coll. o. ex orig. et Ans. — 6) plurimos: orig. — Ans. — 7) qui: Edd. coll. o. — 8) electorum: Ed. Bas. — 9) rudimenta: Edd. Merl. — 10) vivescat: Edd. coll. o. — 11) sacerdotum: Ed. Bas. — 12) popularitas: Edd. coll. o. — 13) add.: in: caed. — 14) add.: per: caed. — 15) add.: semper: Ed. Bas. — C. III. 16) Ep. 106. (ser. ad Syagrium Augustodunensium A. 499.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 32. Polyc. l. 2. t. 1. — 17) quod — dignum est complecti: Edd. coll. o. — 18) in-

laicis sacerdotes, atque inverecunde¹⁹⁾ religiosi propositi ducatum arripiunt, qui nec esse adhuc milites didicerunt. Quid putamus quod isti subiectis praestaturi sunt, qui antequam discipulatus limen attingant tenere magisterii²⁰⁾ locum non formidant? Qua de re necesse est, ut, quamvis incalpati quisque sit meriti, ante tamen per distinctos²¹⁾ ordines ecclesiasticis exerceatur officis.

C. IV. *Non aspiret ad summum sacerdotium qui ecclesiasticis disciplinis non est imbutus.*

Item Coelestinus Episcopis Galliarum, epist. II. c. 3. 22) Ordinato vero quosdam, fratres carissimi, episcopos, qui nullis ecclesiasticis ordinibus ad tantae dignitatis fastigium fuerint instituti²³⁾ contra Patrum decreta, huius usurpatione, qui se hoc recognoscit fecisse, didicimus, quum ad episcopatum his gradibus, quibus frequentissime cautum est, debeat perveniri²⁴⁾, ut minoribus²⁵⁾ initiati officis ad maiora sumentur. Debet enim ante esse discipulus, quisquis doctor esse desiderat, ut possit docere quod didicit: omnis vitae institutio hac²⁶⁾, ad id que²⁷⁾ tendit, se ratione confirmat. Qui minime literis operam dederit praceptor non potest esse literarum. Qui non per singula stipendia creverit ad meritum²⁸⁾ ordinem stipendii non potest pervenire. Solum sacerdotium inter ista, rogo, vilis est, quod facilius tribuitur, quam²⁹⁾ difficilius impleatur?

DISTINCTIO LX.

GRATIANUS.

Ecce, ostensum ex parte est, qui possint ad sacerdotii ordinem promoveri, et qui non. Nunc autem considerandum est, ex quibus ordinibus in archipresbyterum, vel praepositum, vel episcopum, vel archiepiscopum sint eligendi.

*De his ita statutum est in Concilio *) Urbani Papae, celebrato Alvernac 4):*

C. I. *Archipresbyter, vel decanus, aut archidiaconus non nisi diaconus aut presbyter ordinetur.*

Nullus episcopus in ecclesia sua, nisi diaconus sit, archidiaconum instituere, nec archipresbyterum aut decanum, nisi presbyteri sint, ordinare praesumat. Quod, ut districtius teneatur, apostolica auctoritate prohibemus et interdiciamus.

C. II. *Nullus in praepositum vel archipresbyterum nisi presbyter, nullus in archidiaconum nisi diaconus ordinetur.*

*Item Calixtus *) Papa [II.] 5)*

Nullus in praepositum⁶⁾, nullus in archipresbyterum, nullus in decanum nisi presbyter⁴⁾, nullus in archidiaconum nisi diaconus ordinetur.

C. III. *De eodem.*

Item Innocentius II. in Concilio Romano, c. 10. 5)

Innovamus autem et praecipimus, ut nullus in archidiaconum vel decanum nisi diaconus vel presbyter ordinetur. Archidiaconi vero, vel decani, vel praepositi, qui infra

Dist. LX. C. I. a) In capitibus manuscriptis concilii Claraemontensis habiti ab Urbano II. (quae non sunt decreta ipsius concilii, sed summae quaedam ipsorum) in tertio haec leguntur, quae ad praesentem canonem faciunt: *ut nullus fiat decanus in ecclesia nisi presbyter; nullus archidiaconus nisi Levita* *).

C. II. b) Et rubrica et caput emendata sunt ex manuscriptis codicibus.

flammati: caed. — 19) add.: *et repente: caed. — 20) regiminti: caed. ex Ans. — 21) per distincta ecclesiasticis ordinibus officia exerceatur: Ans. — se exerceat: Edd. coll. o. — C. IV. 22) ser. A. 428. — Burch. l. 1. c. 18. Ivo Decr. p. 5. c. 72. — 23) constituit: Edd. coll. o. — 24) pervenire: caed. — 25) in min.: Edd. coll. o. — a min.: Coll. Hisp. — 26) abest ab Ed. Par. Lugd. — 27) quod: Edd. coll. o. pr. Bas. — 28) add.: *et: Coll. Hisp. — 29) cui: Ed. Bas. — cur: Edd. coll. rel.**

Dist. LX. C. I. 1) Conc. Claromont. hab. A. 1099. — *) Integri editi sunt canones Clarom. conc. ex Concilio Camerarii volumine MS. in coll. conc. Manus. t. 20. — C. II. 2) In conc. Lat. I. hab. A. 1123. — 3) add.: *nullus in archiepiscopum: Edd. coll. o. — 4) add.: vel diaconus: caed. — C. III. 5) Conc. Lat. II. hab. A. 1139. Concordat e. 8. conc. Remensis ap. IV. Pan. l. 8. c. 140.*

ordines praenominatos existant, si inobedientes ordinari contempserint, honore suscepto priventur. Prohibemus autem, ne adolescentibus, vel infra sacros ordines constitutis, sed qui prudentia et merito vitae clarescunt, praedicti concedantur honores.

Gratian. *Horum unum propter procacitatem quorundam statutum est, qui nomen praepositurae adepti officium contemnunt, nolentes fieri sacerdotes; alias enim inane esset, quum etiam in episcopum eligi possint in subdiaconatu constituti, iuxta illud Urbani⁶⁾ Papae:*

C. IV. *Non eligatur in episcopum nisi in sacris ordinibus constitutus.*

Nullus⁶⁾ in episcopum eligatur, nisi in sacris ordinibus religiose viveas fuerit inventus. Sacros autem ordines dicimus diaconatum et presbyteratum. Hos siquidem solos primitiva legitur habuisse ecclesia, subdiaconos vero, quia et ipsi altaribus ministrant, opportunitate exigente concedimus, si tamen spectatae sint⁷⁾ religionis et scientiae. Quod ipsum non sine Romani Pontificis⁸⁾ vel metropolitani licentia⁹⁾ fieri⁹⁾ permittimus.

Gratian. *Alterum vero, ut in episcopum vel archiepiscopum nisi in sacris ordinibus constitutus non eligatur, propter dignitatem ordinis statutum est.*

DISTINCTIO LXI.

GRATIANUS.

I. Pars. *Item laici non sunt in episcopos eligendi, sed per singulos ordines prius sunt probandi.*

Unde Gregorius Brunichildae Reginae Francorum, lib. VII. Reg. epist. 113. 1):

C. I. *Sacerdotes ex laicis non sunt ordinandi.*

Sacerdotale officium vestrum in partibus in tantam²⁾ (sicut didicimus) ambitionem perductum est, ut sacerdotes subito, quod grave nimis est, ex laicis ordinentur.

C. II. *De eodem.*

Item Hormisdas Papa *Episcopis per Hispaniam constitutis, epist. III. c. 1. 3)*

In sacerdotibus eligendis⁴⁾ curam oportet esse perspicuam. Irreprehensibiles enim esse convenit, quos praesae necesse est corrigendis. Et infra: §. 1. Longa debet⁵⁾ vitam suam probatione monstrare, cui gubernacula committuntur ecclesiae.

C. III. *De eodem.*

Idem⁶⁾ eodem loco continenter⁶⁾.

Non negamus esse in laicis Deo placitos mores, sed milites suos probatos sibi quaerunt instituta fidelium⁷⁾. Discere prius⁸⁾ quisque debet antequam doceat, et exemplum religiosae conversationis de se potius aliis praestare quam sumere. Emendatiorem esse convenit populo, quem necesse

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. c) Urbani: In c. *A multis*. X. de aetate et qualitate^{*)} tanquam decretum Urbani I. citatur; apud Ivonem vero et in Panormia ex synodo Beneventana, quae tempore Victoris III., cui Urbanus II. successit, habita fuit. Nam Urbanus I. centum plus minus annis Nicaenam synodum antecessit.

C. IV. d) Licentia: Sic mutatum est ex dicto cap. *A multis*, Ivone et Panormia, quamvis etiam in vetustis Gratiani codicibus^{**)} legatur: *scientia*.

Dist. LXI. C. III. a) In plerisque vetustis Gratiani

est orare pro populo. Longa observatione religiosus cultus tradatur, ut luceat, et⁹⁾ clericalibus obsequiis erudiendus inserviat, ut, ad venerandi gradus summam perductus, quis sit fructus humilitatis ostendat. Et infra: §. 1. Nec tantum de laicis consecrari¹⁰⁾ inhibemus, sed nec¹¹⁾ de poenitentibus quidem quisquam ad huiusmodi gradum profanus temeratur aspiret. Satis illi postulanti sit venia¹²⁾; qua conscientia absolvat reum, qui se peccata sua¹³⁾ populo scit teste confessum? Quis enim quem paulo ante vidit¹⁴⁾ iacentem veneretur autistitem? Praeferens¹⁵⁾ memorandi¹⁶⁾ criminis labem non habet lucidam sacerdotii dignitatem.

C. IV. *De eodem.*

Item Innocentius Papa ad Aurelium Carthaginensem Episcopum, epist. XII. 11)

Miserum est, eum magistrum fieri, qui nunquam discipulus fuit; eum summum fieri sacerdotem, qui nunquam in ullo gradu obsecutus fuerit¹²⁾ sacerdoti.

C. V. *De eodem.*

Item Leo Episcopus ad Episcopos Africanos, epist. LXXXV. al. LXXXVII. c. 1. 19)

Miramur tantum apud vos per occasionem temporis impati aut ambientium praesumptionem aut tumultum valuisse popularem, ut indignis quibusque²⁰⁾ et longe extra sacerdotale meritum constitutis pastorale fastigium et gubernatio ecclesiae crederetur. Non²¹⁾ est hoc consulere populis²²⁾, sed nocere, nec praestare regimen, sed augere²³⁾ discrimen. Integritas enim praesidentium salus est subditorum, et ubi est incolumitas obedientiae, ibi sana est forma doctrinae. §. 1 Principatus^{b) 24)} autem, quem aut seditio extorsit, aut ambitus occupavit, etiam moribus atque actibus non offendit²⁵⁾, ipsius tamen initii sui est perniciosus exemplo. Et difficile est, ut bono peragantur exitu quae malo sunt inchoata principio. §. 2. Quod si in quibuslibet ecclesiae gradibus providenter scienterque curandum est, ut in Domini domo nihil sit inordinatum nihilque praeposterum, quanto magis elaborandum est, ut in electione eius, qui supra omnes gradus constituitur, non erretur? Nam totius familiae Domini²⁶⁾ status et ordo nutabit, si quod requiritur in corpore non invenitur²⁷⁾ in capite. Ubi²⁸⁾ est illa B. Pauli apostoli per Spiritum Dei emissa praecipio? qua in persona Timothei omnium sacerdotum Christi numerus eruditur, et proinde²⁹⁾ unicuique nostrum dicitur³⁰⁾: *Manus cito nemini imponeris, neque communicaveris³¹⁾ peccatis alienis*. Quid³²⁾ est cito manus imponere, nisi ante maturitatem³³⁾ aetatis, ante tempus examinis, ante meritum³⁴⁾ laboris, ante experientiam disciplinae sacerdotalem honorem tribuere non probatis? Et quid est communicare peccatis alienis, nisi talem effici ordinantem, qualis ille est, qui non meruit ordinari? §. 3. Sicut³⁵⁾ enim boni operis sibi comparat fructum, qui rectum tenet³⁶⁾ in eligendo

codicibus caput hoc coniunctum est superiori, quemadmodum est in ipsa Hormisdas epistola.

C. V. b) Principatus: In plerisque manuscriptis Gratiani codicibus legitur: *Principatus etc.*^{*)}. Et infra: *Quod si, etc.* Id autem factum videtur, quia infra 1. q. 1. c. *Principatus*, citatur hic versiculum, prout notatur in glossa, quae in illis etiam vetustis exemplaribus est, in quibus aliae glossae non habentur.

c) Quid est: Sic in iisdem manuscriptis legitur: *Quid est cito manus imponere, etc.* Et infra: *Sicut enim, et in margine citatur, infra dist. 78. c. Quid est manus.*

Dist. LX. C. III. *) et c. 3. Comp. III. h. t. = C. IV. 6) c. 1. conc. Beneventani, hab. sub Urbano II. A. 1091. — Ivo Pan. I. 3. c. 5. Decr. p. 5. c. 72. — 7) add.: *vitalis*: Edd. coll. o. — 8) add.: *cara*: Ed. Bas. — *Pontificis, vel cum*: Edd. coll. rel. — 9) add.: *fructus*: Edd. coll. o. — **) et Edd. coll. o.

Dist. LXI. C. I. 1) Ep. 109. (scr. A. 599.) I. 9. Ed. Maur. — Ans. I. 6. c. 77 (75). Polyc. I. 2. t. 1. — 2) *tanta ambitione*: Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. Antw. = C. II. 3) scr. A. 517. — Ans. I. 6. c. 22. Polyc. Ib. — 4) add.: *vel consecrandis*: Edd. coll. o. — 5) *debet*: Coll. Hisp. = C. III. 6) Ans. Polyc. Ib. — 7) *adelta*: Coll. Hisp. — Ans. — 8) abest ab hisdem. — 9) add.: *diu*: Coll. Hisp. — 10) *consecrare*: Edd. coll. o. — 11) *ne*: Coll. Hisp. — Ans. — 12) *veniam concedi*: Edd. coll. o. — Böhm. — 13) *sua suo*: Ed. Bas. — suo: Edd. coll. rel. — 14) *videat*: Edd. Par. Lugd. I. — *viderat*: Edd. coll. rel. — 15) *perferens*: Edd. coll. o. — 16) *miserandi*: Coll.

Hisp. — Ans. = C. IV. 17) scr. A. 416. — Ans. I. 6. c. 34. Polyc. Ib. — In Ed. Bas. quarti c. loco interiecta est §. 4. c. sequ. — 18) *fuerat*: Edd. Arg. Bas. = C. V. 19) Ep. 12. (scr. A. 446.) Ed. Baller. — Coll. tr. p. p. I. t. 43. c. 34. Ivo Decr. p. 5. c. 105. — 20) *quibuslibet*: Edd. coll. o. — 21) add.: *enim*: ead. — 22) *populo*: ead. cum Ivone. — 23) *agere*: Ed. Bas. — 24) quapropter in Ed. Bas. haec §. Palaeae nomine est insignita. — 25) Ans. I. 6. c. 20. — cf. C. I. q. 1. c. 25. — 26) *ostendit*: Ed. Bas. — 27) abest a Coll. Hisp. — 28) *invenitur*: Edd. coll. o. ex Ivone. — *sit*: Ans. — 29) Ans. I. 6. c. 35. — 30) *inde*: Edd. coll. o. — abest ab Ans. et orig. apud Baller. — 31) *i Tim. c. 5. v. 22.* — 32) *communicas*: Edd. coll. o. — 33) cf. Dist. 78. c. 3. — 34) *aetatem maturitatis*: orig. — Ivo. — 35) *tempus obedientiae*: Ed. Bas. — *temp. emeritum obedientiae*: Edd. coll. rel. — *meritum obedientiae*: orig. — 36) Ans. I. 6. c. 21. — 36) *scrutatur*: Coll. Hisp.

sacerdote³⁷⁾ iudicium, ita gravi semetipsum afficit damno, qui ad suae dignitatis collegium sublimat indignum. Non enim in cuiusquam persona praetermittendum est quod institutis generalibus continetur, nec putandus est honor ille legitimus, qui fuerit contra³⁸⁾ divinae legis praecepta collatus. *Et infra: §. 4. Merito sanctorum³⁹⁾ Patrum venerabiles sactiones, quum de sacerdotum⁴⁰⁾ electione loquerentur, eos demum idoneos sacris administrationibus censuere, quorum omnis aetas a puerilibus exordiis usque ad perfectiores⁴¹⁾ annos per disciplinae ecclesiasticae stipendia cucurrisset, ut unicuique testimonium prior vita praebere, nec posset de eius profectione dubitari, cui pro laboribus multis, pro moribus castis, pro actibus⁴²⁾ strenuis celsioris loci praemium deberetur. §. 5. Si enim ad honores mundi sine suffragio temporis, sine merito laboris indignum est pervenire, et notari ambitus solent, quos prohibitatis documenta non adiuvant, quam diligens et quam prudens habenda est dispensatio divinatorum munerum et coelestium dignitatum?*

C. VI. *Non sunt eligendi ad episcopatum, nisi quos probabilis vita commendat.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 12.⁴³⁾

Episcopum non oportet praeter iudicium metropolitanorum et finitimum episcoporum constitui ad ecclesiae principatum. Nec eligantur nisi hi, quos multo ante⁴⁴⁾ nota probabilisque vita commendat, et nihilominus si in sermone fidei et recta operatione⁴⁵⁾ per suam conversationem⁴⁶⁾ fuerint probati.

C. VII. *De eodem.*

Item Coelestinus ad Episcopos Apuliae et Calabriae, epist. III. cap. 2.⁴⁷⁾

Quid proderit per singula clericos stipendia militasse et omnem egisse in dominicis castris aetatem, si hi, qui⁴⁸⁾ praefuturi sunt, ex laicis requirantur, qui vacantes saeculo et omnem ecclesiasticum ordinem nescientes saltu praepropero⁴⁹⁾ in alienum honorem ambiunt immoderata cupiditate transcendere, et in aliud vitae genus (calcata reverentia ecclesiasticae disciplinae) transire? Talibus itaque, fratres carissimi, qui iuris nostri, id est canonum gubernacula, custodimus, necesse est obviamus⁵⁰⁾, hisque fraternitatem vestram epistolis⁵¹⁾ commonemus, ne quis laicum ad ordinem clericatus admittat, et sinat fieri unde et illum decipiat, et sibi causas generet, quibus reus constitutorum⁵²⁾ decretalium fiat.

C. VIII. *Rudibus et imperitis gubernacula ecclesiae non sunt committenda.*

Item Leo I., epist. LXXXV. ad Episcopos Africanos⁵³⁾. c. 1.

Statuimus⁵⁴⁾, ne in aliquo apostolica et canonica decreta violentur, et ne his ecclesiae Domini regenda credatur, qui legitimarum institutionum nescii, et totius humilitatis ignari, non ab infimis⁵⁵⁾ sumere incrementum, sed a summis volunt habere principium, quum valde iniquum sit et absurdum, ut imperiti magistris, novi antiquis, et rudes praeferrantur emeritis.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. d) Statuimus: In epistola ipsa coniunguntur verba huius capituli cum extremis verbis capituli *Miramur supra eadem*, hoc modo: *quam diligens et quam prudens habenda est dispensatio divinatorum munerum et coelestium dignitatum, ne in aliquo apostolica et canonica decreta violentur, et his ecclesiae Domini etc.* totaque oratio per interrogationem profertur.

C. IX. e) In aliquot vetustis exemplaribus caput hoc coniunctum est superiori. Nam Gratianus (quod saepe facit) sententiam potius B. Ambrosii afferre voluit, quam ipsa omnino atque eodem servato ordine verba referre. Locus enim integer sic habet: *Quam resistebam, ne ordinarer, postremo quam cogerer, saltem ordinatio protedaretur. Sed non valuit praescriptio, valuit impressio. Tamen ordina-*

Dist. LXI. C. V. 37) sacerdotem: Edd. coll. o. — 38) praerogatione collatus: Coll. Hisp. — 39) beatorum: ibid. — Ivo. — Edd. coll. o. — 40) sacerdotis: Ed. Bas. — 41) protectores: Coll. Hisp. — 42) actionibus: Edd. coll. o. — C. VI. 43) hab. inter A. 347. et 381. — supra Dist. 24. c. 4. ex interpretatione Dionysii. — 44) multo ante probatis: Coll. Hisp. — 45) ratione: ib. — Edd. coll. o. — 46) pro sua conversatione: Edd. coll. o. — C. VII. 47) scr. A. 429. — Ans. l. 7. c. 83. Polyc. l. 2. t. 1. — 48) qui futuri sunt sacerdotes: Edd. coll. o. — et qui his praefuturi sunt: orig. — 49) praeposito: Edd. coll. o. ex Arg. Bas. — 50) obviamus: Ed. Lugd. II. — 51) decretis: Edd. coll. o. ex Anselmo. — 52) con-

Gratian. *His omnibus auctoritatibus laici prohibentur in episcopatum eligi.*

II. Pars. §. 1. *Econtra B. Nicolaus ex laico electus est in episcopum, B. Severus ex lanificio assumptus est in archiepiscopum, B. Ambrosius, quum nondum esset baptizatus, in archiepiscopum est electus. §. 2. Sed sciendum est, quod ecclesiasticae prohibitiones proprias habent causas, quibus cessantibus cessant et ipsae. Ut enim laicus in episcopum non eligeretur, haec causa fuit, quia vita laicalis ecclesiasticis disciplinis per ordinem non erudita nescit exempla religionis de se praestare aliis, quae in se ipsa experimento non didicit. Quum ergo quilibet laicus merito suae perfectionis clericalem vitam transcendit, exemplo B. Nicolai et Severi et Ambrosii eius electio potest rata haberi.*

C. IX. *Unde idem Ambrosius⁵⁶⁾ in epistola LXXXII. ad Vercellenses ait de se ipso⁵⁵⁾:*

Neophytus prohibetur ordinari, ne extollatur in superbiam. Sed si non deest humilitas competens sacerdotio, ubi causa non haeret⁵⁶⁾, vitium non imputatur. Itaque ordinationem meam occidentales episcopi iudicio, orientales etiam exemplo probarunt.

C. X. *Scholasticus ex foro aut ex administratione postulari potest episcopus.*

Item obicitur illud Sardicensis Concilii, c. 13.⁵⁷⁾

Osius episcopus dixit: Et hoc necessarium arbitror, ut diligentissime tractetur, si forte aut dives laicus⁵⁸⁾, aut scholasticus (de foro) aut de⁵⁹⁾ administratione episcopus fuerit postulatus, ut non prius ordinetur, nisi ante et lectoris munere, et officio diaconi⁶⁰⁾ aut presbyteri⁶⁰⁾ fuerit perfunctus, et ita per singulos gradus (si dignus fuerit) ascendat ad culmen episcopatus.

III. Pars. Gratian. *Sed aliud est postulari, aliud eligi. Postulatur nexibus curiae adstrictus ab imperatore, clericus alterius civitatis a suo episcopo; sed non eligitur aliquis nisi in sacris ordinibus constitutus. Fit enim electio cum solennitate decreti omnium subscriptionibus roborati; postulatio vero simpliciter petitione. Quam distinctionem B. Gregorius iussit in regesto, lib. II. epist. 19. scribens Benenato Episcopo⁶¹⁾:*

C. XI. *Electio episcopi debet fieri cum solennitate decreti omnium subscriptionibus roborati.*

Episcopus, dum fuerit postulatus, cum solennitate decreti subscriptionibus omnium roborati, et dilectionis tuae testimonio literarum ad nos sacrandus⁶²⁾ occurrit.

Gratian. *Sic B. Ambrosius⁶³⁾ ante susceptum baptismum ab imperatore est postulatus, non electus.*

IV. Pars. Gratian. *Item clerici alterius ecclesiae non sunt praeferrandi in electione iis, qui bene militant in propria ecclesia.*

Unde Coelestinus Papa ad Episcopos Galliae, epist. II. c. 4.⁶⁴⁾:

C. XII. *Extranei emeritis in suis ecclesiis non praeposantur. Nec emeritis in suis ecclesiis clericis⁶⁴⁾ peregrini et extranei, et qui ante ignorati⁶⁵⁾ sunt, ad exclusionem eo-*

tionem meam occidentales episcopi iudicio, orientales etiam exemplo probarunt. Et tamen neophytus prohibetur ordinari, ne extollatur superbia. Si dilatio ordinationi defuit, vis cogentis est; si non deest humilitas competens sacerdotio, ubi causa non haeret, vitium non imputatur.

C. X. f) Laicus: Absert vox ista a concilio, sed ob glossam non est inducta.

g) De foro, aut de administratione: Graece tantummodo est ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς.

C. XI. h) Ambrosius: Quod synodus elegerit Ambrosium et non imperator, ostenditur in c. *Valentinianus*. infra dist. 63. Ac de sua electione ipsemet Ambrosius refert aliqua lib. 1. offic. c. 1., et de poen. lib. 2. c. 8., et in epistola ad Vercellenses.

stituti decretalibus: orig. — C. VIII. 53) Ep. 12. (scr. c. A. 446.) Ed. Baller. — Coll. tr. p. 1. t. 43. c. 35. Ans. l. 6. c. 138 (136.) Ivo Decr. p. 5. c. 105. — 54) infirmis: Böhm. — C. IX. 55) scr. c. A. 396. — 56) adhaeret: Edd. coll. o. — C. X. 57) hab. A. 344. — Burch. l. 1. c. 27. Ivo Decr. p. 5. c. 71. — 58) ex administratore: orig. — 59) diaconis: Edd. Arg. Bas. — 60) presbyterii: Edd. Arg. Bas. Par. Lugd. I. — C. XI. 61) Ep. 28. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — 62) consecrandus: Edd. coll. o. — C. XII. 63) scr. A. 428. — Ans. l. 6. c. 11. Deusdedit p. 1. Polyc. l. 2. t. 1. — 64) desideratur etiam in coll. Ans. — 65) ignoti: Edd. coll. o.

rum, qui bene de suorum civium merentur testimonio⁶⁶), praepouantur.

C. XIII. *De eodem.*

Idem eadem epist. c. 5. 67).

Nullas invitias detur episcopus. Cleri⁷), plebis et ordinis consensus et desiderium requiratur. Tunc autem altar de altera eligatur ecclesia, si de civitatis ipsius clero⁶⁸), cui⁶⁹) est episcopus ordinandus, nullus dignus (quod evenire non credimus) poterit reperiri. Primum enim illi reprobandi sunt, at aliqui de alienis ecclesiis merito praeferrantur. Habeat unusquisque fructum suae militiae in ecclesia, in qua suam per omnia officia transegit⁷⁰) aetatem. In aliena stipendia minime alter obrepit, nec alii debitam alter sibi vindicare audeat mercedem. Sit facultas clericis retinendi⁷¹), si se viderint praegravari, et quos⁷²) sibi ingeri ex transverso⁷³) agnoverint non timeant refutare. Qui etsi non debitum praemium⁷⁴), vel liberum de eo, qui eos rector est, debent habere iudicium.

C. XIV. PALEA⁷⁵).

In ordinatione praepositi⁷⁶) illa semper consideretur ratio, ut hic constituatur, quem sibi⁷⁷) omnis concors congregatio secundum timorem Dei, sive etiam pars congregationis (quamvis parva) saniori consilio elegerit. Vitae autem merito et sapientia eligatur qui ordinandus est, etiam si ultimus⁷⁷) fuerit in ordine congregationis. Quod si etiam⁷⁸) omnis congregatio vitis suis (quod absit)⁷⁹) conventientem personam pari consilio elegerit, et vitia ipsa aliquatenus in notitiam episcopi, ad cuius dioecesim pertinet locus ipse, vel⁷⁸) ad alios vicinos praepositos vel Christianos claruerint, prohibeant pravorum praevaleat consensus, et⁷⁹) domui Dei constituant dignum dispensatorem.⁸⁰

C. XV. *De eodem.*

Item Gregorius Clero et nobilibus civibus Neapolitanis, l. VIII. Reg. epist. 40. 80)

Studii vestri sit, etiam alium, qui aptus sit, providere, ut, si forte Petrus, quem a vobis electum asseritis, huic ordini non videatur idoneus, sic⁸¹), in⁸²) quem se vestra declinare possit electio. Nam grave cleri illius erit opprobrium, ut, si hic fortasse approbatus non fuerit, alium se dicant qui eligi debeat non habere.

C. XVI. *De eodem.*

Item Gregorius Barbaro Episcopo, l. XI. epist. 16. 83)

Obitum Victoris Panormitanas civitatis antistitis directa relatio patefecit⁸⁴). Quapropter visitationis destitutae ecclesiae fraternitati⁸⁵) tuae operam solenniter delegamus, quam ita te convenit exhibere, ut nihil de profectionibus⁸⁶) clericorum, reditu, ornatu ministeriisque, vel quicquid est in patrimonio eiusdem, a quoquam praesumatur ecclesiae. Et ideo dilectio⁸⁷) tua ad praedictam ecclesiam properabit⁸⁸), et assiduis adhortationibus clerum plebemque eiusdem ecclesiae admonere festinet, ut, remoto studio, uno eodemque consensu talem sibi praeficiendum expectant sacerdotem, qui et tanto ministerio dignus valeat reperiri, et a venerandis canonibus nullatenus respuatur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. i) Cleri: Hinc usque ad vers. Tunc. sunt addita ex orig. et referuntur infra 63. cap. Cleri.

C. XIV. k) Palea: Haec Palea abest ab omnibus vetustis exemplaribus Gratiani, quae sunt collata. Exstat autem in regula S. Benedicti, ex qua nonnulla sunt emendata.

C. XVI. l) Ne ad hoc: Similis clausula est etiam eodem lib. proxima epist. 17. et lib. 2. indict. 10. epist. 19.

Dist. LXI. C. XII. 66) testimonium: ead. = C. XIII. 67) Burch. l. 1. c. 7. Ans. l. 6. c. 25. Ivo Pan. l. 3. c. 7. Decr. p. 5. c. 61. Deusedit, Polyc. lb. — 68) clericis: orig. — 69) cuius: Edd. coll. o. — 70) transigit: Ed. Arg. — transegerit: Ed. Bas. — 71) reitendi: orig. ap. Constant et Isid. Merl. — Ivo. — Edd. coll. o. exc. Lugdd. II. III. — Böhm. — restitendi: Coll. Hlsp. — 72) quem viderint: Edd. coll. o. ex Anselmo. — 73) extraneorum: Coll. Hlsp. — 74) add.: episcopus: Edd. coll. o. = C. XIV. 75) Ex Reg. Benedicti c. 64. — In Ed. Bas. haec Palea non legitur. — 76) abbas: orig. — 77) ultimus est in congregatione: Edd. coll. o. — 78) vel abbas vel Christianis vicinis claruerint: orig. — 79) et episcopus constituit cum aliis: Edd. coll. o. = C. XV. 80) Ep. 62. (scr. A. 600.) l. 10. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 13. — 81) add.: aliquis: Ed. Bas. — 82) in quo vestra — declinat etc.: Edd. coll. o. exc. Lugdd. II. III. Antw. = C. XVI. 83) Ep. 13. (scr. A. 603.) l. 3. Ed. Maur. —

Qui, dum fuerit postulatus, cum solemnitate decreti omnium subscriptionibus roborati, et dilectionis tuae testimonio litterarum ad nos sacrandus occurrat. §. 1. Commonemus⁸⁹) etiam fraternitatem tuam, ut nullum de altera eligi permittas ecclesia, nisi forte inter clericos ipsius civitatis, in qua visitationis impendis officium, nullus ad episcopatum dignus (quod evenire non credimus) potuerit⁹⁰) inveniri, provisurus ante omnia, ne ad⁹¹) hoc¹) cuiuslibet conversationis vel meriti laicae personae aspirare praesumant, ne⁹²) et conatus eorum habeatur inefficax, et in⁹³) periculum ordinis tui (quod absit) incurras. Monasteria autem, si qua sunt in ipsius constituta parochia, sub tua cura dispositioneque, quousque illic proprius fuerit ordinatus episcopus, esse concedimus.

C. XVII. *De eodem.*

Item Pelagius Papa [II.] Encarpo Meqsanensi Episc. 94)

Catinensis ecclesiae visitationem tibi iniungimus, cuius episcopum de hac luce transiisse suscepta cleri relatione didicimus. Impossibile enim est, ut nos in provincia illa dumtaxat in Syracusanis partibus alii cuilibet causas, quae ad Deum⁹⁵) pertinent, committamus, nisi forte talem per te Deus nunc in Catinensi ecclesia eligere voluerit, de cuius conscientia possimus esse securi, ut a te labores istos paululum removere possimus. Mox ergo dilectio tua ad supradictam Catinensem ecclesiam pergat, et hominem de clero, qui nec uxorem habeat, nec filios, nec crimen aliquod canonibus inimicum, eligi cum auxilio Dei compellat atque suadeat; et statim eum ad urbem Romam cum decreto et testificatione relationis tuae transmittit.

C. XVIII. *Qui in episcopum eligitur, non sit reus criminum, quae sacra lex morte punit.*

Item Gregorius Passivo Episcopo, lib. X. epist. 13. 96)

Bene novit fraternitas vestra⁹⁷), quam longo sit tempore Aprutium pastoralis sollicitudine destitutum; ubi diu quaesivimus, quis ordinari debuisset, et nequaquam potuimus invenire. Sed quia Opportunus mihi in moribus suis, in psalmodiae studio, in amore orationis valde laudatur⁹⁸), et religiosam vitam omnimodo agere dicitur, hunc volumus ut fraternitas vestra ad se faciat venire, et de anima sua admonere, quatenus in bonis studiis crescat. Et si nulla ei crimina, quae per legis sacrae regulam morte mulctanda sunt, obviant⁹⁹), tunc hortandus est, ut vel monachus, vel a vobis subdiaconus fiat; et post aliquantum temporis, si Deo placuerit, ipse ad pastorem curam debeat promoveri.

Gratian. Cui autem visitatio iniungitur, nihil de rebus eiusdem ecclesiae a quoquam praesumi patiat.

Unde Gregorius Gaudensio Episc., l. IV. epist. 12. 100):

C. XIX. *Non patiar a quoquam praesumi de rebus ecclesiae, cui eius fuerit iniuncta visitatio.*

Quoniam Festus¹⁰¹) Capuanae ecclesiae episcopus in Romana civitate positus de hac luce migravit, curae nobis fuit (quae universis ecclesiis a nobis impenditur) ad fraternitatem¹⁰²) tuam praesentia scripta dirigere, ut memoratae ecclesiae visitator accedas, sic tamen, ut nihil de

Benenato Episcopo, et epist. 28. Ioanni Episcopo Scythaceno, et lib. 7. indict. 2. epist. 25. Fortunato Episcopo Neapolitano. Ex quibus locis, collatis veteribus codicibus harum epistolularum, emendatus est hic locus, ut non multum discrepet ab antiqua lectione Gratiani. Verum in recentioribus editionibus epistolularum B. Gregorii in epistola hic citata legitur: ne ad id cuiuslibet conversationis vel meriti laicam personam aspirare permittas.

Ans. l. 6. c. 26. Deusedit p. 1. — 84) patefacti: Ed. Arg. — 85) libi: Ed. Bas. — 86) profectionibus: Böhm. — 87) fraternitas — tre properet: Edd. coll. o. — 88) add.: tre: Ans. — 89) commonentes: orig. — Ans. — 90) poterit: Edd. coll. o. — 91) ad cuiuslibet conversationis meritum: Edd. coll. o. ex Ans. — 92) ne et illae personae (abest a Arg. Bas.) voluntatis affectum (effectum: Bas.) non tentent: Edd. coll. o. ex Ans. — 93) tu: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — Böhm. = C. XVII. 94) Epistolam hanc (scr. inter A. 589 et 590) inter Miscellanea edidit Baluz. t. 5. p. 467. — Ans. l. 6. c. 44 (41). — 95) Dominum: Ed. Bas. = C. XVIII. 96) Ep. 13. (scr. A. 602. ad Passivum (Passinum: Edd. coll. o.) Ep. Firmianum.) l. 12. Ed. Maur. — 97) tua: Edd. coll. o. — 98) laudatur, religiosam: orig. — Edd. coll. o. — 99) obviant: Edd. coll. o. exc. Arg. Bas. Nor. = C. XIX. 100) Ep. 13. (scr. A. 595.) l. 5. Ed. Maur. — Ans. l. 5. c. 12 (13). — 101) Fuscus: orig. — 102) fraternitati tuae: Edd. coll. o. ex Ans.

proventionibus¹⁰²) clericorum, redditu, oratu ministerialique, vel quicquid praefati loci esse patuerit¹⁰⁴), a quoquam praesumi patiaris; sed omnem vigilantiam atque cautelam circa clerum plebemque eiusdem ecclesiae exhibere convenit, ut in vigiliis obsequioque ecclesiastico sedulo ac devote debeant deservire.

DISTINCTIO LXII.

GRATIANUS.

I. Pars. Breviter monstratum est, ex quibus ordinibus in quos gradus sunt eligendi. Nunc videndum est, a quibus sunt eligendi et consecrandi. Electio clericorum est¹), petitio plebis.

Unde Leo Papa Rustica Narbonensi Episcopo, epist. XC. et XCII. c. 1.¹):

C. I. Non sunt habendi inter episcopos, qui nec a clericis eliguntur, nec a plebibus expetuntur.

Nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti, nec a provincialibus²) episcopis cum metropolitani iudicio consecrati. Unde quum saepe quaestio de male accepto honore nascatur³), quis ambigat nequaquam istis⁴) esse tribuendum quod nec⁵) docetur fuisse collatum? Si qui autem clerici ab istis pseudoepiscopis in eis ecclesiis ordinati sunt, etc. ut infra in causa simoniacorum. [C. I. q. 1. c. 40.]

C. II. Populus non debet praesire, sed subsequi.

Item Coelestinus Papa ad Episcopos Apuliae et Calabriae, epist. III. c. 3.⁶)

Docendus est populus, non sequendus, nosque⁷), si nesciunt, eos quid liceat quidve non liceat commonere, non his consensum praebere debemus. Quisquis vero⁸) conatus fuerit tentare prohibita, sentiet censuram sedis apostolicae minime defuturam⁹). Quae enim sola admonitionis auctoritate non corrigimus, necesse est, ut per severitatem congruentem regulis vindicemus. Per totas ergo¹⁰), quae propriis rectoribus carent, ecclesias volumus innotescat¹¹), ut nullus sibi aliqua spe forsitan blanditus¹²) illudat.

Gratian. Nisi autem canonice electus fuerit, consecrari non debet.

Unde Calixtus Papa II.¹³):

C. III. Non consecratur in episcopum nisi canonice electus.

Nullus in episcopum nisi canonice electum consecrat. Quod si praesumptum fuerit, et¹⁴) consecrans, et consecratus absque recuperationis spe deponatur.

DISTINCTIO LXIII.

GRATIANUS.

I. Pars. Laici vero nullo modo se debent intromittere electioni.

Unde Hadrianus¹⁵) Papa in VIII. Synodo Constanti-nopoli sub ipsa celebrata [c. 22.]¹⁶):

C. I. Laici electioni pontificum non se inserant.

Nullus laicorum principum vel potentum semet¹⁷) inserat electioni aut promotioni patriarchae, metropolitae, aut cuiuslibet episcopi, ne videlicet inordinata¹⁸) hinc et incon-

grua fiat¹⁹) confusio vel contentio, praesertim quum nullam in talibus potestatem quemquam potestativorum vel ceterorum laicorum habere conveniat. Et infra²⁰): Quisquis autem²¹) saecularium principum et potentum, vel alterius dignitatis laicis adversus communem et consonantem atque canonicam electionem ecclesiastici ordinis agere tentaverit, anathema sit, donec obediat et consentiat, quicquid ecclesiae de electione et ordinatione proprii praesulis se velle monstraverit.

C. II. De eodem.

Item ex VIII. Synodo, actione I.²²)

Hadrianus Papa secundus (quod Nicolaus praedecessor eius disposuerat) missos suos, Donatum scilicet Hostiensem episcopum, et Stephanum Nepesinum episcopum, et Marinum diaconum sanctae Romanae ecclesiae, ad Basilium imperatorem et ad filios eius Constantinum et Leonem Augustos Constantinopolim direxit, cum quibus et Anastasius bibliothecarius Romanae sedis, utriusque linguae, graecae et latinae, peritus, perrexit, et synodo congregata (quam octavam universalem synodum illic convenientes appellarunt) exortum schisma de Iguatii depositione et Photii²³) ordinatione sedaverunt, Photium anathematizantes et Ignatium restituentes. In qua sic statutum est: Consecrationes et promotiones episcoporum, concordans prioribus conciliis, clericorum²⁴) electione ac decreto²⁵) episcoporum collegii fieri sancta haec et universalis synodus diffinit²⁶), et²⁷) statuit atque iure promulgat, neminem laicorum principum vel potentum semet inserere electioni vel promotioni patriarchae, vel metropolitae, aut cuiuslibet episcopi, ne videlicet inordinata hinc et incongrua fiat²⁸) confusio vel contentio²⁹), praesertim quum in talibus nullam potestatem quemquam potestativorum vel ceterorum laicorum habere conveniat, sed silere et attendere sibi, usquequo regulariter a collegio ecclesiae suscipiat finem electio futuri pontificis. Si vero quisquam laicorum ad contraetandum³⁰) et cooperandum invitatur ab ecclesia, licet huiusmodi³¹) cum reverentia, si forte voluerit, obtemperare se adsistentibus. Taliter enim dignum pastorem sibi regulariter ad suam ecclesiam³²) salutem promovet³³)³⁴).

C. III. Electioni episcoporum imperator interesse non debet.

Item ex Historia tripartita, lib. VII. c. [7.] 8.

Valentinianus imperator veniens ab oriente ad hesperias partes (ut refert historia ecclesiastica) mortuo Auxentio, Arianae perfidiae magistro, qui Mediolanensem ecclesiam ut lupus dilaniaverat, quum vellet³⁵) catholicum, Deo ordinante, ibi consecrare³⁶) episcopum, evocans episcopos, haec eis locutus est: Nostis aperte, eruditi³⁷) divipis eloquiis, qualem oporteat esse pontificem, et quod³⁸) non deceat eum verbo solo, sed etiam conversatione gubernare subiectos, et totius semetipsum imitatore virtutis ostendere, testemque doctrinae conversationem bonam habere. Talem itaque in pontificali constituite sede, cui et nos, qui gubernamus imperium, sincere nostra capita submittamus, et eius monita, dum tanquam³⁹) homines deliquerimus⁴⁰), necessario velut curantis medicamenta suscipiamus. Haec⁴¹) quum dixisset imperator, petiit synodus, ut magis ipse decerneret sapiens et pius existens. At ille, super⁴²) vos est, inquit, talis electio. Vos enim gratia divina petiti et

NOTATIONES CORRECTOREM.

Dist. LXII. Pars I. a) Est: In vulgatis codicibus sequebatur: *consensus principis*. In manuscriptis vero partim legitur: *consensus plebis*¹), partim: *petitio plebis*, atque ita est emendatum.

Dist. LXIII. C. I. a) Hic citantur partes quaedam canonis 22. synodi VIII., sub Hadriano Papa II. habitae, et ab Anastasio Bibliothecario latinitate donatae.

Dist. LXI. C. XIX. 103) *provectionibus*: caed. — 104) *potestant*: caed. ex Aus.

Dist. LXII. *) Ed. Bas. = C. I. 1) Ep. 167. (scr. A. 458 vel 459.) Ed. Baller. — Burch. l. 1. c. 2. Ann. l. 6. c. 75 (73). Ivo Decr. p. 5. c. 65. Polyc. l. 2. t. 1. — 2) *comprovincialibus*: Ed. coll. o. — 3) *nasitur*: caed. — 4) *ab istis*: caed. — 5) *non deconatur*: Coll. Hesp. — C. II. 6) scr. A. 439. — Burch. l. 15. c. 13. Ivo Decr. p. 16. c. 14. Deusedit p. 1. Polyc. l. 6. t. 1. — 7) *nos quoque*: Ed. coll. e. — 8) *deserturam*: Ed. Bas. — 9) *hic*: Ed. Bas. — 10) *innotescere*: Ed. Bas. Lugd. II. — 11) *blanditus*: Ed. coll. o. — C. III. 12) c. 40. conc. Lat. I. hab. A. 1123. — 13) *absent* ab Ed. coll. o. pr. Lugd. II. III. Antw.

Dist. LXIII. C. I. 1) hab. A. 870. — Ann. l. 6. c. 23. Ivo

C. II. b) *Promovet*: Si hic addatur vers. *Quisquis* ex capite antecedente, erit integer canon. 22. synodi VIII. In vulgatis sequebatur vox: *clerus*, quae in vetustioribus est glossa interlinparis.

C. III. c) *Super vos*: Vera lectio est: *supra nos*, *μειζον ἢ καὶ ἡμῶν*. Sed ob glossam non est restituta.

Par. l. 3. c. 8. Decr. p. 5. c. 222. Deusedit p. 2. — 2) *add.*: *spem*: Ed. Bas. — 3) *add.*: *electio vel*: Ed. coll. e. et Pan. — 4) *cf. c. sequens*. — Polyc. l. 2. t. 1. — C. I. 5) Coll. tr. p. 2. t. 23. c. 2. et Collect. cit. l. 1. — 6) *Photius et infra: Fotinus*: Ed. coll. e. — 7) *absent* ab orig. et Aus. — 8) *et episcop. collegio*: Ivo. — Ed. coll. o. — 9) *diffinit* — *promulgavit*: ib. — 10) *desiderantur* in Ed. Arg. — 11) *add.*: *electio vel*: Ed. coll. o. et Pan. — 12) *contentio*: caed. exc. Bas. Lugd. III. — 13) *consecrandum*: Ivo Decr. — Ed. Bas. — 14) *add.*: *laico*: Ed. coll. e. et Pan. — 15) *ecclesiae*: Panorm. — *et eod.*: Ed. coll. e. — 16) *add.*: *clerus*: Ed. coll. e. — C. III. 17) *add.*: *imperator*: Ed. coll. o. — 18) *consecrari*: caed. — 19) *quia*: caed. — 20) *tanquam*: Ed. Lugd. II. III. — 21) *delinquentibus*: Ed. coll. e. — 22) *hic*: Ed. Arg. — *add.*: *autem*: Ed. coll. e.

illo splendore fulgentes, melius poteritis eligere. Tunc sacerdotes egressi de episcopali sede tractabant. *Et infra:* §. 1. Quum autem ordinatione divina Ambrosius nondum baptizatus electus fuisset, exultans imperator ait: Gratias ago tibi Domine Deus omnipotens et salvator noster, quoniam huic viro²³) ego quidem commiseram corpora, tu autem animas, et meam sententiam ostendisti tuae iustitiae convenire. Quumque sanctus Ambrosius contristaretur de hoc, quod acciderat, (ut idem ipse in suis epistolis²⁴) scribit, confortavit eum imperator et ait: Noli timere, quia²⁵) Deus, qui te elegit, semper te adiuvaabit, et ego adiutor et defensor tuus (ut meum ordinem decet) semper existam.

C. IV. *Auctoritate apostolica, non regio favore episcopus est eligendus.*

Item Nicolaus Papa I. Lothario Regi²⁶).

Porro scias²⁷), quia relatum est nobis, quod, quicumque ad episcopatum in regno tuo provehendus est, non nisi faventem tibi permittas eligi. Ideo apostolica auctoritate sub divini iudicii obtestatione iniungimus tibi, ut in Treverensi urbe et in Agrippina Colonia nullum eligi patiaris, antequam relatum super hoc nostro apostolatu fiat.

C. V. *Non recipiatur a comprouincialibus qui regia ordinatione episcopato culmen est adeptus.*

Item ex Concilio Parisiensi I. cap. 8.²⁸)

Si per ordinationem regiam honoris istius culmen pervadere aliquis nimia temeritate praesumserit, a comprouincialibus loci ipsius episcopis²⁹) recipi nullatenus mereatur, quem³⁰) indebit ordinatum cognoscunt³¹). Si quis de comprouincialibus recipere eum contra interdicta³²) praesumserit, sit a fratribus omnibus segregatus et ab ipsorum omnium³³) caritate semotus³⁴).

C. VI. *De eodem.*

Item ex Concilio Laedicensi, c. 13.³⁵)

Non est permittendum turbis electionem eorum facere, qui sunt ad sacerdotium promovendi.

C. VII. *Irrita sit electio episcopi, vel presbyteri, vel diaconi a principibus facta.*

Item ex Septima⁴) Synodo, quae est secunda Nicaena, CCCL. Episcoporum, c. 3.³⁶).

Omnis electio episcopi, vel presbyteri, vel diaconi a principibus facta irrita maneat secundum regulam, quae dicit: „Si³⁷) quis episcopus, saecularibus potestatibus usus, ecclesiam³⁸) per ipsos obtinuerit, deponatur, et segregentur⁴) ab³⁹) ecclesia omnes, qui illi communicant.“

C. VIII. *Non eligantur a populo, qui sunt promovendi ad clerum.*

Item ex Concilio Martini Papae, c. 4.⁴⁰)

Non licet populo electionem facere eorum, qui ad sacerdotium promoventur⁴¹), sed in iudicio⁴²) episcoporum sit, ut ipsi⁴³) eum⁴⁴) probent, si in sermone et fide et spiritali vita adoctus sit⁴⁵).

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. d) Ex septima: Citabatur ante ex actione 2. Synodi VI.⁴). Restitutus est locus ex Ivone.

e) Et segregentur: In aliquot vetustis Gratiani exemplaribus est: *segregatur*, sed plerisque cum vulgata lectione convenit. In canone 31. apostolorum graece sic legitur: *καθαριζόμενοι, καὶ ἀποριζόμενοι καὶ κοινωνοῦντες αὐτῷ*

Dist. LVI. C. III. 23) add.: *ca:* Ed. Bas. — 24) in epistola ad Vercellenses. — 25) add.: *et:* Ed. Bas. — C. IV. 26) Integra epistola, cuius hoc fragmentum est, non exstat. — Ivo Decr. p. 5. c. 357. — 27) abest ab Ivone. — C. V. 28) hab. c. A. 557. — Ivo Pan. l. 3. c. 9. Decr. p. 5. c. 123. — 29) *episcopus:* orig. — 30) add.: *vere:* Ed. Arg. — *vero:* Edd. coll. rel. — 31) *agnoscunt:* Edd. coll. o. — 32) *interdictum:* Ed. Bas. — 33) *omni:* Edd. coll. o. — 34) *submotus:* Ed. Bas. — C. VI. 35) hab. inter A. 347 et 381. — Burch. l. 2. c. 6. Ans. l. 6. c. 38 (45). Ivo Decr. p. 6. c. 28. Deusedit p. 1. 4. — C. VII. 36) Eadem capituli inscriptio apud Anselmum est. In nonnullis tamen eius codd. Mss. legitur: *Ex VII. synodo unio., habita e V. patriarchis cum 160 epp. sub primo Adriano c. 3. — 36)* hab. A. 787. — Burch. l. 3. c. 109. Ans. l. 6. c. 8. Ivo Decr. p. 5. c. 120. Deusedit ib. — 37) can. App. c. 31. — cf. C. 16. g. 7. c. 14. — 38) *ecclesiam:* Edd. coll. o. — 39) desiderantur in orig., sp. Ans. et Iv. et in Edd. Arg. Bas. Nor. — C. VIII. 40) c. 12. 13. conc. Laod. ex interpret. Martini Brac. — Burch. l. 1. c. 10. Ans. l. 6. c. 12. Ivo Decr. p. 5. c. 64. — 41) *provocantur:* orig. — Ans. — *provocantur:* Ivo. — 42) *iudicium:*

Gratian. *His omnibus auctoritatibus laici excluduntur ab electione sacerdotum, atque iniungitur eis necessitas obediendi, non libertas imperandi.*

II. Para. *Contra vero scribit B. Gregorius Ioanni Episcopo primae Iustinianae Illyricas, lib. IV. epist. 15.⁴⁶).*

C. IX. *Voluntas principis in ordinatione pontificis desideratur.*

Quia igitur suscepta patrum et coepiscoporum *nostrorum* relatio ad locum vos sacerdotii totius concilii unito⁴⁷) consensu et serenissimi principis voluntate declarat accersari, gratias *omnipotenti Deo* creatori⁴⁸) nostro magna cum exultatione retulimus, *qui vitam actusque vestros ita de praeteritis fecit esse probabiles, ut omnium vos, quod est valde laudabile, faceret placere iudicio. Quibus* nos quoque in personam fraternitatis tuae per omnia consentimus, atque omnipotentem Dominum deprecamur, ut caritatem vestram sicut sua gratia⁴⁹) elegit, ita in omnibus sua protectione custodiat.

C. X. *Clerus et populus pontificis electioni intersint.*

Item Gregorius Ioanni Subdiacono, lib. II. Indict. 11. epist. 30. †)

Quanto apostolica sedes Deo⁵⁰) auctore cunctis praelata constat ecclesiis, tanto inter multiplices curas et illa nos valde sollicitat, ubi ad consecrandum antistitem nostrum expectatur⁵¹) arbitrium. Defuncto igitur⁵²) Laurentio, ecclesiae Mediolanensis episcopo⁵³), sua nobis relatione clerus innotuit, in electione se filii nostri Constantii, diaconi sui, unanimiter consensisse. Sed quoniam eadem non fuit subscripta relatio, ne quid, quod ad cautelam pertinet, omitteremus, huius idcirco praeccepti auctoritate suffultum Genuam⁵⁴) te proficisci necesse est. Et quia multi illic Mediolanensium coacti barbarica feritate consistunt, eorum te voluntates oportet eis⁵⁵) convocatis in communem⁵⁶) perscrutari. Et si nulla eos diversitas ab electionis unitate determinat, siquidem in praedicto filio nostro Constantino omnium voluntates atque consensum perdurare cognoscis, tunc eum a propriis episcopis, sicut antiquitatis mos exigit, cum nostrae auctoritatis assensu, solatiante et⁵⁷) auxiliante Domino, facias consecrari, quatenus huiusmodi servata consuetudine et apostolica sedes proprium vigorem retineat, et a se concessa aliis iura non minuatur.

C. XI. *In electione episcopi populus debet adesse.*

Item Gelasius⁵⁸) Papa Philippo et Garuntino⁵⁹) Episcopis.

Plebs Diotrensis⁶⁰) data nobis petitione deflevit, diu se sine rectoris proprii gubernatione dispergi. Ac, sicut asseritur, is qui a vobis iam probatus dicitur, a paucis et tenuibus⁶¹) putatur electus, quum ad vos pertineat, universos assidua admonitione compellere, ut omnes in unum, quem dignum sacerdotio viderint et sine aliqua reprehensione, consentiant. Et ideo, fratres carissimos, diversos ex omnibus saepe dicti loci parochiis presbyteros⁶²), diaconos et universam turbam vos oportet saepius convocare, qua-

πάπτες. Et infra 16. q. 7. c. Si quis episcopus, ubi hic idem canon ex alia refertur versione, legitur: *et segregetur, omnesque, qui illi communicant, eodemque modo est apud Anselmum.* Verum in versione Anastasii Bibliothecarii legitur quemadmodum apud Gratianum, et convenit cum versione pisica ac Dionysiana.

orig. — 43) *episcopi:* Edd. coll. o. — 44) add.: *qui ordinandus est:* orig. — Ans. Ivo. — 45) *doctus:* orig. in Coll. Hisp. — Ans. — C. IX. 46) Ep. 23. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 95 (96). — 47) *quico:* Ed. Bas. — 48) *salvatori:* Edd. coll. o. — 49) add.: *te:* ead. exc. Lugd. II. III. Antw. — C. X. †) Ep. 30. (scr. A. 593.) l. 3. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 26 (27). Polyc. l. 1. t. 5. — 50) *sua auctoritate:* Edd. coll. o. — 51) *operatur:* Edd. Par. Ven. I. II. Lugd. I. — *spectatur:* Edd. Arg. Bas. Nor. — 52) add.: *antistite:* Edd. coll. o. — 53) *archiepiscopo:* ead. — 54) *Ianuum* (quod idem est): ead. exc. Lugd. II. III. Antw. — 55) *clericis:* Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — Böhm. — 56) *in concione:* Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. Antw. — 57) desiderantur haec duo verba apud Greg. et Ans., et in Edd. Arg. Bas. Nor. — C. XI. 58) Nec de tempore huius epistolae, nec de episcopis, quibus directia est, constat. — Ans. l. 6. c. 48. — 59) *Gerentino:* Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — *Gerontio:* Ans. — 60) Böhmerus ex cod. Reg. I. legendum esse censuit: *Diostrensis*, quod nomen oppidi fuit in Moesia secunda, alias Durostoli vocati. — Apud Ans. legitur: *Cilentensis.* — 61) add.: *tam:* Ed. Bas. — 62) *et presb.*, et: Edd. coll. o.

tenuis non potest cuiuslibet liberit, sed concordantibus animis talem, vobis admonentibus⁶³), sibi quaerant sola divinitatis attentione personam, quam nulla contrarietas a constitutis possit revocare praescriptis⁶⁴).

C. XII. *De eodem.*

Item Stephanus Episcopus servus servorum Dei, Romano Archiepiscopo Ravennati⁶⁵).

Nosse tuam fraternitatem volumus, ad nostras⁶⁶) aures fore perventum, Imolensem episcopum ab hac luce migrasse; in cuius successoris electione populi divisionem provenisse audivimus. Quod quia saepe contingere solet, quarentibus singulis quae sua sunt, non quae Iesu Christi, non adeo miramur. Veruntamen in hoc tuam plurimum oportet adhiberi sollicitudinem, ut convocato clero et populo talis ibi⁶⁷) eligatur per Dei misericordiam, cui sacri non obviat canones. Sacerdotum quippe est electio⁶⁸), et fidelis populi consensus adhibendus est; quia⁶⁹) docendus est populus, non sequendus.

C. XIII. *De eodem.*

Item Nicolaus^f) Papa Ioanni Ravennati Archiepisc.⁷⁰). Episcopos per Aemiliam non consecras, nisi post electionem cleri et populi.

C. XIV. *De eodem.*

Item Pelagius Papa⁷¹) Iuliano⁷²) Episcopo Grumentino.

Literas caritatis tuae suscepimus, quibus significas, Latium diaconum tuum ad episcopatum ecclesiae Marcellianensis a clero et omnibus, qui illic conveniunt, postulari. *Et infra:* Sed⁷³) nunc et hoc dicimus, ut si eum omnes eligunt, et via eum concedere, gratum nobis esse cognosce; et si potest, ante diem sanctum⁷⁴) festinet occurrere, ut vel sabbato ipso noctis magnae post baptismum cum Dei gratia valeat ordinari.

C. XV. *Ex sacra^t) principis quis ordinatur⁷⁵).*

Idem Laurentio Episcopo Centuncellensi⁷⁶).

Principali devotissimorum militum⁷⁷) illic in civitate Centuncellensi consistunt, relatione ad nos directa, sacra⁷⁶) insinuant se clementissimi principis impetrasse, quae eis presbyterum, diaconum et subdiaconum fieri debere praecipit. Ideo hortamur dilectionem tuam, ut personas ipsas videas, et diligenter inquiras⁷⁷), ne aliquid contra canones commississent; et si eos inculpabiles repereris, et vitae ipsorum laudabile testimonium videris, veniente mediana septimana⁷⁸) paschae, (si Dominus voluerit, et vixerimus) unumquemque per officia, quae praediximus, non differas promovere.

C. XVI. *Papa rogat Augustos, ut Reatinam ecclesiam cuidam electo dignentur concedere.*

Item Leo IV. Lothario et Ludovico Augustis⁷⁹).

Reatina ecclesia, quae per tot temporum spatia pastoralibus curis destituta consistit⁸⁰), dignum est, ut brachio amplitudinis vestrae sublevetur, ac gubernationis tegmine⁸¹) protegatur. Unde salutationis alloquio praemisso vestram mansuetudinem deprecamur, quatenus Colono humili diacono eandem ecclesiam ad regendum concedere dignemini, ut, vestra licentia accepta, ibidem eum Deo adiuvante con-

secrare valeamus episcopum. Sicut autem in praedicta ecclesia volueritis ut praeficiatur episcopus, Tusulanam ecclesiam, quae viduata existit, illi vestra serenitas⁸²) dignetur concedere, ut consecratus a nostro praesulatu Deo omnipotenti vestroque imperio grates peragere valeat.

C. XVII. *Regis praeepto ab Apostolico Colonus Reatinae ecclesiae ordinatur episcopus.*

Item Rita e Comitibus⁸³).

Nobis dominus imperator et imperatrix per suas epistolas dixerunt, ut Colonom in Reatina ecclesia, quae pastoris officio per longa iam tempora destituta videbatur, episcopum facere deberemus, sicut et fecimus.

C. XVIII. *Imperatoris epistola in electionis confirmatione desideratur.*

Item Stephanus Guidoni Comiti⁸⁴).

Lectis sagacitatis vestrae apicibus, qui defuncto ecclesiae Reatinae antistite clerum et plebem eiusdem ecclesiae elegisse sibi futurum antistitem, nobisque⁸⁵) consecrandum vestro studio directum esse, ne ipsa ecclesia diu sine proprio constet pastore, fatēbantur; nos, de obitu prioris dolentes, nunc ipsum electum unanimitate et canonica ipsius ecclesiae electione, ut mandastis, tam citissime⁸⁶) ordinare omisimus, eo quod imperialem nobis, ut mos est, absolutionis minime detulit⁸⁷) epistolam. Pro qua scilicet re ambiguum est nobis; ideo⁸⁸) voluntati vestrae in hoc parere distulimus, ne augustalis animus durissime hoc quocumque modo perciperet. Sed scientes, ecclesiam Dei sine proprio diu pastore non debere consistere, gloriae vestrae mandamus, quoniam aliter nos agere non debuimus, ut vestra⁸⁹) solertia imperiali (ut prisca consuetudo dicitur) percepta mentia, et nobis, quemadmodum vos scire credimus, imperatoria directa epistola, tunc voluntati vestrae de hoc parebimus, eundemque electum Domino adiuvante consecrabimus; quod, carissime filii, moleste nullo modo suscipias⁹⁰).

C. XIX. *Clericorum et civium voluntate metropolitanus est ordinandus.*

Item Leo Papa I. ad Anastasium Thessalonicensem Episcopum, epist. LXXXII. al. LXXXIV. c. 6.⁹¹)

Metropolitano defuncto, quum in loco eius alius fuerit subrogandus, provinciales episcopi ad civitatem metropolitani convenire debeant⁹²), ut omnium clericorum atque civium voluntate discussa ex presbyteris eiusdem ecclesiae vel diaconis optimus ordinatur⁹³).

C. XX. *Cum clero et populo archipresbyteri fiat electio.*

Item Isidorus in libro Officiorum⁹⁴).

Si in plebibus archipresbyteri officium aut pro aliquo reatu exinde eieci fuerint, archidiaconus quanto ocius proficiscatur illuc, et cum clerico et populis ipsius plebis electionem faciat, quatenus dignus pastor domus Dei constituatur, et, dum ordinatur, eius providentia ipsa plebs custodiatur.

C. XXI. *Electus in Romanum Pontificem non ordinatur, nisi eius decretum imperatori primum presentetur.*

Item ex gestis Romanorum Pontificum⁹⁵).

Agatho natione Siculus, cuius legatione fungens Iohannes

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. f) In vetusto codice Mutinensi sex concilii Romae habitus referuntur capitula, quorum secundum est hoc. Et de hac eadem re habentur multa in Pontificali manuscripto in gestis Nicolai I.

Dist. LXVI. C. XI. 63) *imminentibus*: Ans. — 64) *praeeptis*: Ans. — *rescriptis*: Edd. coll. o. — C. XII. 65) In hac rubrica mendum latere videtur; etenim Romanus Ravennas vltia defunctus est Ioanne VIII. adhuc superstitē (cf. Ioannis Ep. 304. ap. Mansi). Nec tamen de fide ipsius epistolae (quae apud Anselmum l. 6. c. 86. solum prostat), dubitandum erit. Nobis quidem, si divinare licet, legendum esse videtur: *Dom.* (l. e. Dominalco) quem Romani successorem fuisse constat. — 66) *add.*: *apostolicas*: Ans. — 67) *inibi*: Ans. — 68) *add.*: *vel consensus*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 69) cf. supr. D. 62. c. 2. — C. XIII. 70) Imo ex conc. Rom. hab. A. 861. in causa Ioannis Ravennatis. — C. XIV. 71) Epistola incerti temporis — cf. Dist. 76. c. fin. — Ans. l. 6. c. 60 (58). Ivo Decr. p. 6. c. 112. P. hyc. l. 2. t. 29. — 72) *Iuliano*: Ans. — *Tulliano*: Ivo. — 73) *Hoc itaque*: Ans. — Edd. coll. o. — 74) *paschae*: Ed. Bas. — C. XV. *) antea legebatur: *Sacra principis auctoritas necessaria est ordinan-*

C. XV. g) *Ex sacra*: Emendata est haec rubrica, ut indicet illum, de quo agitur, fuisse ad petitionem imperatoris ordinatum; sacra enim epistolam imperatoris significat.

dis. — 75) Epistola incerti temporis. — Ans. l. 7. c. 94. — 76) *add.*: *epistolam*: Edd. coll. o. — 77) *requiras*: ead. ex Ans. — 78) *hedomada*: Ed. Bas. — C. XVI. 79) scr. ante A. 853., quo *Colo Reatinus* subscripsit conc. Rom. — Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 10. — 80) *constitit*: Edd. coll. o. — 81) *regimine*: Edd. coll. o. — Böhms. — 82) *serenitas*: ead. — C. XVII. 83) Ep. scripta paulo post antecedentem, ut videtur. — Coll. tr. p. 1b. — C. XVIII. 84) Ep. ad Guidonem s. Widonem comitem Spoletanum. — Coll. tr. p. 1. t. 64. c. 7. — 85) *et a nobis*: Edd. coll. o. — 86) *certissime*: Ed. Bas. — 87) *detulerint*: Ed. Bas. — *detulerit*: Edd. coll. rel. — 88) *in Deo*: Ed. Bas. — 89) *a vestra*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 90) *suscriptis*: Ed. Bas. — C. XIX. 91) Ep. 14. (scr. A. 446.) Ed. Baller. — Ans. l. 6. c. 19. Ivo Decr. p. 5. c. 348. Deusedit p. 1. — 92) *debet*: Edd. coll. o. — 93) *eligatur*: orig. — Ans. Ivo. — C. XX. 94) *Auctor capituli non est inventus.* — C. XXI. 95) ex Anastasii Bibl. vltis RR. PP.

episcopus Pertuensis dominico die octavarum⁹⁶) paschae in ecclesia S. Sophiae publicas missas coram principe et patriarcha latine celebravit, hic suscepit ab illo divalem⁹⁷) secundum suam postulationem, per quam relecta⁹⁸) est quantitas, quae solita erat dari pro ordinatione pontificis faciendae, sic tamen, ut, si contingerit post eius transitum electionem fieri, non debeat ordinari qui electus fuerit, nisi prius decretum generale introducat in regiam urbem secundum antiquam consuetudinem, ut cum eius scientia⁹⁹) et iussione debeat ordinatio provenire⁹⁹). §. 1. Item Vitalianus natione Signinensis direxit responsales suos cum synodica epistola iuxta consuetudinem in regiam urbem ad¹⁰⁰) piissimos principes, significans de ordinatione sua.

C. XXII. Imperator ius habet eligendi Pontificem.

Item in Historia ecclesiastica¹⁰¹).

Hadrianus Papa Romam venire Carolum regem ad defendendas res ecclesiae postulavit. Carolus vero Romam veniens Papiam obsedit, ibique relicto exercitu in sancta resurrectione ab Hadriano Papa Romae honorifice susceptus est. Post sanctam vero resurrectionem reversus Papiam, cepit Desiderium regem; deinde Romam reversus, constituit ibi synodum cum Hadriano Papa in patriarchio¹⁰²) Lateranensi in ecclesia S. Salvatoris, quae synodus celebrata est a CLIII. episcopis religionis et abbatibus. Hadrianus autem Papa cum universa synodo traderunt¹⁰³) Carolo ius et potestatem eligendi Pontificem, et ordinandi apostolicam sedem. Dignitatem quoque patriarchatus ei concesserunt¹⁰⁴). Insuper archiepiscopos et episcopos per singulas provincias ab eo investituram accipere definivit, et ut, nisi a rege laudetur et investiat episcopus, a nemine consecratur, et quicumque contra hoc decretum ageret, anathematis vinculo eum iamodavit, et nisi resipisceret¹⁰⁵), bona eius publicari praecepit.

C. XXIII. Electio Romani Pontificis ad ius pertinet imperatoris.

Item Leo Papa¹⁰⁶).

In synodo¹⁰⁷) congregata Romae in ecclesia S. Salvatoris. Ad exemplum B. Hadriani apostolicae sedis antistitis¹⁰⁷), qui domino Carolo, victoriosissimo regi Francorum et Longobardorum, patriatus dignitatem, ac ordinationem apostolicae sedis, et investituram episcoporum concessit, ego quoque Leo episcopus servus servorum Dei, cum toto¹⁰⁸) clero ac Romano populo constituimus et confirmamus et corroboramus, et per nostram apostolicam auctoritatem concedimus atque largimur domino Othoni primo, regi Teutonicorum, eiusque successoribus huius regni Italiae, in perpetuum facultatem¹⁰⁹) eligendi successorem, atque summae sedis apostolicae Pontificem ordinandi, ac per hoc archiepiscopos seu episcopos, ut ipsi ab eo investituram accipiant et consecrationem, unde debent, exceptis his, quos imperator pontificibus¹¹⁰) et archiepiscopis concessit; et ut nemo detraheas cuiusque dignitatis vel religionis¹¹¹) eligendi vel patriatum vel Pontificem summae sedis apostolicae, aut quemcumque episcopum ordinandi habeat facultatem absque consensu ipsius imperatoris, (quod tamen fiat absque omni pecunia), et ut ipse sit patrius et rex. Quod si a clero et populo quis eligatur episcopus, nisi a supradicto rege laudetur et investiat, non consecratur. Si quis contra hanc regulam et apostolicam auctoritatem aliquid molietur, hunc excommunica-

tionem subiacere decernimus, et, nisi resipuerit, irrevocabili exilio puniri, vel ultimis suppliciis affici¹¹²).

C. XXIV. Praecepto principum Maximo remittitur, quod absque auctoritate apostolica ordinatur. Item Gregorius lib. IV. Reg. epist. 34. ad Constantiam Augustam¹¹³).

Salonitanae civitatis episcopus me ac responsali meo nesciente ordinatus est, et facta res est, quae sub nullis anterioribus principibus evenit. Quod ego audiens, ad eundem praevicatorum, qui inordinate ordinatus est, protinus misi, ut omnino missarum solennia celebrare nullo modo praesumeret, nisi prius a serenissimis dominis cognoscerem, si hoc fieri ipsi¹¹⁴) iussissent; quod ei sub excommunicationis interpositione mandavi. Qui¹¹⁵) contento me atque despecto, in audaciam quorundam saecularium hominum, quibus denudata sua ecclesia praemia multa praebere dicitur, nunc usque missas facere praesumit, atque ad me venire secundum iussionem dominorum noluit. Ego autem praeceptioni pietatis¹¹⁶) eorum obediens, eidem Maximo, qui me nesciente ordinatus est, hoc, quod in ordinatione sua me vel responsalem meum praetermittere praesumpsit, ita ex corde laxavi, ac si me auctore fuisset¹¹⁷) ordinatus. Alia vero perversa illius, scilicet mala corporalia, quae cognovi, vel quia cum pecuniis¹¹⁸) est electus, vel quia excommunicatus missas facere praesumpsit, propter Deum irrequisita relinquere¹¹⁹) non possum. Et infra: Et si ad me diu¹²⁰) venire distulerit, in eo exercere distractionem canonicam nullo modo cessabo.

C. XXV. In electione episcoporum principis desideratur assensus. Item ex Concilio Toletano XII. c. 6.¹²¹)

Quum¹²²) longe lateque diffuso tractu terrarum commeanium impeditur celeritas nunciorum, quo aut non queat regis¹²³) auribus decedentis praesulis transitus innotesci¹²⁴), aut de successore morientis episcopi libera principis electio praestolari¹²⁵), nascitur saepe et¹²⁶) nostro ordini de relatione talium difficultas, et regiae potestati, dum consultum nostrum pro subrogandis pontificibus sustinet, innumerosa¹²⁷) necessitas. Unde placuit omnibus pontificibus Hispaniae atque Gallitiae¹²⁸), ut, salvo privilegio uniuscuiusque provinciae, licitum maneat deinceps Toletano pontifici, quoscunque regalis potestas elegerit, et iam dicti Toletani episcopi iudicium dignos esse probaverit, in quibuslibet provinciis et in praecedentium sedibus praeficere praesules, et decedentibus episcopis eligere successores, sic¹²⁹) tamen, ut, quisquis ille fuerit ordinatus, post ordinationis suae tempus infra trium mensium spatium proprii metropolitani praesentiam viurus accedat.

Gratiam. Electiones quoque summorum Pontificum atque aliorum infra praesulum quondam imperatoribus repraesentantur, sicut de electione B. Ambrosii et B. Gregorii legitur. Quibus exemplis et praemissis auctoritatibus liquido colligitur, laicos non esse excludendos ab electione, neque principes recedendos ab ordinatione ecclesiarum. Sed quod populus¹³⁰) iubetur electioni interesse, non praecipitur adesse ad electionem faciendam, sed ad consensum electioni adhibendum. Sacerdotium enim (ut in fine superioris capituli Stephani Papae legitur) est electio, et fidelis populi est humiliter consentire. Desiderium ergo plebis requiritur ut clericorum electioni concordet. Tunc enim in ecclesia Dei rite praeficitur antistes, quum populus pariter in eum adclamaverit, quem clerus communi voto elegerit.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIII. In synodo: Initium huius capituli videtur esse istud: Ad exemplum etc. verba autem, quae antecedunt, ipsa quoque pertinere ad titulum, ut integer titulus ita habeat: Leo Papa in synodo congregata Romae

in ecclesia S. Salvatoris. Est autem Leo VIII, de quo multa scribit Luitprandus in fine libri 6., et S. Antoninus part. 2. tit. 16. c. 16.

Dist. LXVI. C. XXI. 96) octavo: Edd. coll. o. — 97) add.: i. e. regiam epistolam: Edd. coll. o. — †) revelata: Böhm. — 98) conscientia: Edd. coll. o. — 99) prosperari: ead. — 100) apud: ead. — C. XXII. 101) Auctor huius capituli inventus est Sieghertus Gemblacensis (A. 1112.) ad A. 774. De eius fide vehementer disputatum est Inter VV. DD.; summum tamen eius defensor existit A. C. Ernesti D. de conc. Lat. A. C. 774. auctoritate. Lips. 1761. 4. — Apud Ivonem Pan. l. 3. c. 134. capituli titulus hic est: Ex VIII. synodo historia ecclesiastica. Ex antiquissimo libro Florentino protulit illud Theodoricus de Nien Tract. de prio. et tur. imp. in Schaschl coll. operum de iurisdictione etc. imperiali. Bas. 1566. fol. — 102) patriarchatu: Ivo. — Edd. coll. o. — 103) tradidit: Edd. Bas. — 104) concessit: ib. — 105) resipisceret: ib. — C. XXIII. 106) Primus, quantum scimus, integram Leonis VIII. constitutionem (assign. A. 963.), unde haec sunt excerpta, ex libro Flo-

rentino pro nimia vetustate paene consumto edidit Theodoricus de Niem l. 1. De fide eius pariter non convenit inter historiographos. — Ivo Pap. l. 8. c. 135. — 107) episcopi: Ivo. — 108) cuncta clericis: id. — 109) add.: sibi: Ed. Bas. ex Ivone. — 110) Pontifici: Ivo. — Edd. coll. o. — 111) religionis: Edd. coll. o. — 112) ferri: Ivo. — C. XXIV. 113) Ep. 21. (scr. A. 595.) l. 5. Ed. Maur. — Polyc. l. 1. t. 5. — 114) abest ab Ed. Bas. — 115) sit: orig. — 116) add.: causa: Ed. Bas. — 117) fuerit: Edd. coll. o. — 118) pecunia: ead. — 119) praeterire: ead. — 120) abest ab Ed. Bas. — C. XXV. 121) hab. A. 681. — 122) Dum: orig. — 123) regis audilibus: orig. — regibus audientibus: Edd. coll. o. — 124) moliscant: Edd. coll. o. — 125) expectari: ead. — 126) aut — aut: ead. — 127) trauriosa: Coll. Hisp. — 128) Galliae: ib. — 129) ita: ib. — Edd. coll. o. — 130) add.: aut princeps: Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. — Böhm.

Unde Coelestinus Papa ait ad Episcopos Galliae, epist. II. c. 5. ¹³¹);

C. XXVI. Plebis non est eligere, sed electioni consentire. Cleri, plebis et ordinis consensus et desiderium requiratur.

C. XXVII. De eodem.

Item Leo I. ad Episcopos Viennensis provinciae, epist. LXXXVII. al. LXXXIX. ¹³²)

Vota civium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electio clericorum in ordinationibus sacerdotum expectantur ¹³³). Et infra: Per pacem et quietem sacerdotes, qui praefuturi ¹³⁴) sunt, postulentur ¹³⁵), teneatur subscriptio clericorum, honoratorum testimonium, ordinis consensus ¹³⁶) et plebis.

III. Pars. Gratian. Principibus vero atque imperatoribus electiones Romanorum Pontificum atque aliorum episcoporum referendas usus et constitutio tradidit pro schismaticorum atque haeticorum dissensionibus, quibus nonnunquam ecclesia Dei concussa periclitabatur, contra quos legibus fidelissimorum imperatorum frequenter ecclesia munita legitur. Repraesentabatur ergo electio Pontificum catholicorum principibus, ut eorum auctoritate roborata nullus haeticorum vel schismaticorum auderet contraire, et ut ipsi principes tanquam devotissimi filii in eum consentirent, quem sibi in patrem eligi viderent, ut ei in omnibus suffragatores existerent, sicut Valentinianus B. Ambrosio supra legitur dixisse: Noli timere, quia et Deus, qui te elegit, semper te adiuvabit, et ego adiutor et defensor tuus, ut meum ordinem decet, semper existam.

Unde Stephanus Papa statuit dicens ¹³⁷):

C. XXVIII. Praesentibus legatis imperatoris ordinetur Pontifex Romanus.

Quia sancta Romana ecclesia, cui auctore Deo praesidemus, a pluribus patitur violentias Pontifice obeunte, quae ob hoc inferuntur, quia absque imperiali notitia Pontificis fit ¹³⁸) consecratio, nec canonico ritu et consuetudine ab imperatore directi intersunt ¹³⁹) nuntii, qui scandala fieri volunt: volumus, ut, quum instituendus est Pontifex, convenientibus episcopis et universo clero eligatur praesente senatu et populo qui ordinandus est, et sic ab omnibus electus praesentibus legatis imperialibus consecratur, nullusque sine periculo sui iuramenta vel promissiones aliquas nova adinventione audeat extorquere, nisi quae antiqua exigit ¹⁴⁰) consuetudo, ne vel ecclesia scandalizetur, et imperialis honorificentia minuatur.

IV. Pars. Gratian. Verum, quia imperatores quandoque modum suum ignorantes non in numero consentientium, sed primi distribuentium, imo exterminantium esse voluerunt, frequenter etiam in haeticorum perfidiam prolapsi catholicae matris ecclesiae unitatem impugnavere conati sunt, ideo sanctorum Patrum statuta adversus eos prodierunt, ut semet electioni non inserebant, et quisquis eorum suffragio ecclesiam obtineret anathematis vinculo innodaretur, sicut scriptura quoque divina dicit, quod Ezechielis ¹⁴¹) dissipavit excelsa, et contrivit statuas, et succidit lucos, et fregit serpentem aeneum, quem fecit Moyses; videlicet, quia illum serpentem Deus fieri iusserat, ne serpentina morte populus interiret,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIX. i) Gregorius: Hoc antea citabatur ex Gregorio IV., cuius esse non potest, quum Hadrianus II, de quo hic mentio fit, posterior sit Gregorio IV. In Pontificalibus vero manuscriptis inter gesta Hadriani II., itemque in collectione manuscriptorum decretorum Romanorum Pontificum in decretis eiusdem Hadriani II. habetur.

k) Accesserunt: In iisdem Pontificalibus haec continentur sequuntur: Audiens hoc Ludovicus imperator Chri-

ideo ipse populus colere et venerari eum coeperat, et idcirco destruxit iste, quem iubente Deo fecerat ille. Ac per hoc magna auctoritas ista est habenda in ecclesia, ut, si nonnulli ex praedecessoribus et maioribus nostris fecerunt aliqua, quae illo tempore potuerunt esse sine culpa, et postea vertuntur in errorem et superstitionem, sine tarditate aliqua et cum magna auctoritate a posteris destruantur. Postremo praesentibus legatis imperatorum et inconsultis electiones Romanorum Pontificum leguntur celebratae, et tandem iidem imperatores religioso mentis affectu praefatis privilegiis renunciaverunt, nulla insuper donaria ecclesiae conferentes.

Unde Gregorius ¹) scribit ¹⁴²):

C. XXIX. Inconsultis legatis imperatoris Hadrianus II. ad Pontificatum eligitur.

Quum Hadrianus secundus ad Romanum Pontificatum ab ecclesia Dei genitricis dominae nostrae, quae dicitur ad praesepe, traheretur ad Lateranense patriarchium, certatim a clero et proceribus et plebe ¹⁴³) deportatus est. Quod audientes missi Ludovici imperatoris moleste tulerunt, indignati ¹⁴⁴) scilicet, quod, dum praesentes essent, non fuerunt ¹⁴⁵) invitati, nec optatae a se futuri praesulis electioni interesse meruerunt. Qui accepta ratione, quod non causa contemptus Augusti, sed futuri temporis prospectu onis ¹⁴⁶) hoc fuerit (ne videlicet legatos principum in electione Romanorum praesulum expectandi mos per huiusmodi fomitem inoleceret), omnem indignationem medullitus sedaverunt, et ad salutandum electum etiam ipsi humiliter accesserunt ¹).

C. XXX. Electio Romanorum Pontificum a Ludovico conceditur Romanis.

Item pactum constitutionis Imperatoris primi Ludovici cum Romanis Pontificibus ¹⁴⁷).

Ego Ludovicus Imperator Augustus statuo et concedo per hoc pactum confirmationis nostrae tibi B. Petro principi apostolorum, et per te vicario tuo domino Paschali summo Pontifici et universali Papae et successoribus eius ¹⁴⁸) in perpetuum, sicut a praedecessoribus nostris ¹⁴⁹) usque nunc in vestra potestate et ditione tenuistis et disposuistis, Romanam civitatem cum ducatu suo, et suburbaniis atque viculis ¹⁵⁰) omnibus, et territoriis eius montanis, et maritimis litoribus, et portibus, seu cunctis civitatibus, castellis, oppidis, ac villis in Tusciae partibus. Item infra: §. 1. Quando divina vocatione huius sacratissimae sedis Pontifex de hoc mundo migraverit, nullus ex regno nostro aut Francus, aut Longobardus, aut de qualibet gente homo sub nostra potestate constitutus, licentiam habeat contra Romanos aut publice, aut privatim veniendi, aut electionem faciendi, nullusque in civitatibus aut in territoriis ad ecclesiam B. Petri apostoli potestatem pertinentibus aliquid malum propter hoc facere praesumat; sed liceat Romanis cum omni veneratione et sine qualibet perturbatione honorificam suo Pontifici exhibere sepulturam, et eum, quem divina inspiratione et B. Petri intercessione omnes Romani uno consilio ¹⁵¹) atque concordia ¹⁵²) sine qualibet ¹⁵³) promissione ad Pontificatus ordinem elegerint, sine aliqua ambiguitate vel ¹⁵⁴) contradictione more ¹⁵⁵) canonico consecrare, et, dum consecratus fuerit, legati ad nos, vel ad nostros successores reges Francorum dirigant

Dist. LXIII. C. XXVI. 131) cf. supr. D. 61. c. 13. = C. XXVII. 132) Ep. 10. (scr. A. 445.) Ed. Baller. sed ibi paulo aliter, et copiosius. — 133) constituuntur: Edd. coll. o. — 134) futuri: ead. — 135) postulantur: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 136) conventus: Edd. coll. o. = C. XXVIII. 137) Fidem huius capituli acriter impugnaverunt Baronius, Papebrochius, Natalis Alexander et reliqui huius generis scriptores. Pagius (ad Baronium) e contra Stephano VI. (al. VII.) illud tribuendum esse censuit; Muratorius vero tribuit Stephano IV. ad A. 816., quod nos et ipsi amplectimur. Commentitium certe non esse, vel inde liquet, quod Ioannes IX. A. 896. in conc. Rom. filium ad verbum retulit et confirmavit. — Ivo Pan. l. 3. c. 1. §. Stephanus. — 138) add.: Edd. coll. o. — Böhm. — 139)

stianissimus, mox imperialem scribens epistolam, cunctos Romanos, qui dignum tanto peregrissent officio praesulem, collaudavit; per quam epistolam videlicet innotuit, nulli quidpiam praemii fore pro consecratione Romani Pontificis quoquo modo pollicendum, quum ipse hanc non suorum suggestionem, sed Romanorum potius unanimitate ardentissime cuperet provenire; maxime, quum reddi quae ablata fuerant, non auferri a Romana ecclesia, vel deperire quicquam se diceret anhelare. sunt: Edd. coll. o. — 140) exegit: Ed. Bas. — 141) 4 Reg. c. 18. = C. XXIX. 142) Ex addit. ad Anastasii vitas RR. PP., quae perperam Guillelmo Bibliothecario tribui solent. — Ivo Decr. p. 3. c. 16. — 143) populo: Edd. coll. o. — 144) et indignati sunt: ead. pr. Bas. — 145) fuerint: Ed. Bas. — 146) commissum fuerat: Edd. coll. o. = C. XXX. 147) Integra constitutio (supposita, ut videtur, saec. XI, et confecta ex constitutione Ottonis infr. c. 39.) prolati apud Baluz. Capit. T. I. p. 591. — Ans. l. 4. c. 35. Ivo Decr. p. 3. c. 51. — 148) ius: Ed. Bas. — 149) vestris: Ivo. — Edd. coll. o. — 150) viculis: Edd. Lugd. Antw. — 151) concilio: Edd. Arg. Bas. — 152) add.: una: ead. — 153) aliqua: ead. — 154) atque: ead. — 155) canonice: Ans.

tor, qui inter nos et ¹⁵⁶⁾ illum amicitiam et caritatem ac pacem societ.

C. XXXI. *Electio et consecratio Romani Pontificis non nisi iusto et canonice fiat.*

[Item Leo IV. Lothario et Ludovici Augustis.]

P A L E A ¹⁵⁷⁾.

„Inter nos et vos pacti serie statutum est et confirmatum, quod electio et consecratio futuri Romani Pontificis non nisi iuste et canonice fieri debeat.“

C. XXXII. *Ab imperatore vel nunciis eius electioni Romani Pontificis nullum obstaculum generetur.*

[Item Constitutio ¹⁾ primi Henrici et primi Othonis cum Romanis Pontificibus.] ¹⁵⁸⁾

P A L E A.

„Constitutio primi Henrici et primi Othonis cum Romanis Pontificibus. Ut nullus missorum nostrorum cuiuscunque impeditio argumentum in electione Romani Pontificis componere audeat, omnino prohibemus. Item: §. 1. In ¹⁵⁹⁾ electione Romanorum Pontificum neque liber, neque servus ad hoc venire praesumat, ut illis Romanis, quos ad hanc electionem per constitutionem sanctorum Patrum antiqua admisit consuetudo, faciat aliquid impedimentum. Quod si quis contra hanc nostram constitutionem facere ¹⁶⁰⁾ praesumerit, exsilio tradatur.“

C. XXXIII. *Iuramentum Othonis, quod fecit domino Papae Ioanni.*

Item Constitutio Othonis ¹⁶¹⁾.

Tibi domino Ioanni Papae ego rex Otho promittere ¹⁶²⁾ et iurare facio per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per lignum hoc vivificae crucis, et per has reliquias Sanctorum, quod, si (permittente Domino) ¹⁶³⁾ Romam venero, sanctam Romanam ecclesiam et te rectorem ipsius exaltabo secundum posse meum, et nunquam vitam, aut membra, et ipsum honorem quem habes, mea voluntate, aut meo consilio, aut meo consensu, aut mea exhortatione perdes, et in Romana ¹⁶⁴⁾ urbe nullum placitum aut ordinationem faciam de omnibus, quae ad Te aut ad Romanos pertinent, sine tuo consilio, et quicquid de terra S. Petri ad nostram potestatem pervenerit, tibi reddam, et cuiunque Italicum regnum commiserit, iurare faciam illum, ut adiutor tui sit ad defendendam ¹⁶⁵⁾ terram S. Petri secundum suum posse. *Sic me Deus ¹⁶⁶⁾ adiuvet et haec sancta Dei evangelia.*

C. XXXIV. *Liberum sit clero et populo de propria dioecesi episcopum eligere.*

Item ex primo libro Capitulum Caroli et Ludovici Imperatorum c. 84. ¹⁶⁶⁾.

Sacrorum canonum non ignari, ut in Dei nomine sancta ecclesia suo liberius potiretur ¹⁶⁷⁾ honore, assensum ordini ecclesiastico praebuimus ¹⁶⁸⁾, ut scilicet episcopi per electionem cleri et populi secundum statuta canonum de pro-

pria dioecesi, remota personarum et munerum acceptione, ob vitae meritum et sapientiae donum eligantur, ut exemplo et verbis ¹⁶⁹⁾ sibi subiectis usquequaque prodesse valeant.

Gratian. *Ex constitutionibus his et pacto Ludovici imperatoris deprehenditur, imperatores illis renunsiasse privilegia, quae de electione summi Pontificis Hadrianus Papa Carolo imperatori, et ad imitationem eius Leo Papa Othoni I. regi Teutonicorum fecerat. Quum ergo praemissis auctoritatibus cunctis liqueat electionem clericorum tantummodo esse, quaeritur, quorum sit ipsa electio, an clericorum maioris ecclesiae tantum, an etiam aliorum religiosorum, qui in eadem civitate fuerint? Sed (sicut in breviatione canonum Fulgentii, Carthaginensis ecclesiae diaconi, invenitur) in septimo capitulo ¹⁷⁰⁾ Niceni concilii et in Gangrensi statutum est, ut ad eligendum episcopum sufficiat ecclesiae matricis arbitrium. Nunc autem sicut electio summi Pontificis non a Cardinalibus tantum, verum etiam ab aliis religiosis clericis (consecrate Nicolai ¹⁷¹⁾) Papae est facienda, ita et episcoporum electio non a canonicis tantum, sed etiam ab aliis religiosissimis clericis, sicut in generali synodo Innocentii ¹⁷²⁾ Papae Romae habita constitutum est. Ait enim:*

C. XXXV. *Absque religiosorum virorum consilio canonici maioris ecclesiae episcopum non eligant.*

Obeuntibus sane episcopis, quoniam ultra tres menses vacare ecclesiam sanctorum Patrum prohibent sanctiones, sub anathematis vinculo interdicimus, ne canonici de sede episcopali ab electione episcoporum excludant religiosissimos ¹⁷³⁾ viros, sed eorum consilio honesta ¹⁷⁴⁾ et idonea persona in episcopum eligatur. Quod si exclusis *eisdem* religiosis electio fuerit celebrata ¹⁷⁵⁾, quod absque assensu ¹⁷⁶⁾ eorum et coniventia factum fuerit, irritum habeatur et vacuum.

Gratian. *Nunc ergo quaeritur, si vota eligentium in duas se dividerint partes, quis eorum alteri sit praefendus? De his ita scribit Leo Episcopus ad Anastasium Thessalonicensem Episcopum, epist. LXXXII. al. LXXXIV. cap. 5. ¹⁷⁷⁾.*

C. XXXVI. *Quum vota eligentium in duas se dividerint partes, quis sit praefendus alteri.*

Si ¹⁷⁸⁾ forte [quod ¹⁷⁹⁾ nec reprehensibile, nec irreligiosum iudicamus] vota eligentium in duas se dividerint partes, metropolitani iudicio is alteri praefatur, qui maioribus *et* studiis iuvatur et meritis; tantum ut nullus invitis et non petentibus ¹⁷⁹⁾ ordinetur ¹⁸⁰⁾, ne ¹⁸¹⁾ civitas ¹⁸²⁾ episcopum non optatum *aut* contemnat, aut oderit.

DISTINCTIO LXIV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Hinc considerandum est, a quibus vel quo tempore sacri ordines sunt tribuendi, vel quibus in locis patriarchae, primates, archiepiscopi, episcopi, chorepiscopi et*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXII. l) Constitutio: Ex antiquo exemplari Gratiani restitutus est hic titulus, in quo exemplari post titulum istum, interposita rubrica, incipit caput: *Ut nullus, etc.* ut etiam apud Ivonem. Verum, quia receptum est, ut initium huius capituli sit a dictione *Constitutio*, relicta sunt haec verba etiam in principio ipsius. Exstat vero hoc capitulum in vetustis quoque exemplaribus, in quibus *Paleae* esse non solent.

Dist. I. XIII. C. XXX. 156) *inter*: ead. = C. XXXI. 157) *inter* epp. Leonis IV. haec non sunt inventa; videntur tamen omnimodo genuina esse. — Ivo Decr. p. 5. c. 14. = C. XXXII. 158) Diploma authenticum et genuinum, dat. 13. Febr. A. 962. Apud Anselm. l. 4. c. 37. haec adiecta est subscriptio: *Et subscriperunt ambo Imp. quisque suis temporibus. Et sub Othone quidem subscriperunt Epp. X. Comes V. Optimates VIII. Ao. Dom. Incarn. DCCCCLXII. Ind. V. — Sub Henrico (in quo error videtur latere) vero subscriperunt Epp. XIII. Abbates III. Duces III. Comes IX. Optimates VIII. — Ans. l. 6. t. 37. Ivo Decr. p. 5. c. 52. — 159) Apud Anselmum l. 6. c. 7. recte haec *ex capit. Lotharii* citantur. cf. Leg. Langob. l. 3. t. 11. n. 3. — 160) *abest* ab Ans. l. 6. c. 37. et Edd. coll. o. pr. Bas. = C. XXXIII. 161) *Fecit hulus iurilurandi mentionem Luitprandus ad A. 961. — Contra vero in anonymi scriptoris fragmento quodam (quod legere est Notices et extraits T. VII. p. 45.) corporaliter illud Romae ab Othone praestitum esse, minus recte, ut videtur, assertur. — Ans. l. 1. t. 90. — 162) *promitto et iuro*: Notic. — *promitto*: Ed. Bas. — 163) *Deo*: Ans. Ms.**

Vatic. — Ed. Bas. — 164) *Romae*: orig. II. cc. — Edd. coll. o. — 165) *defendendum*: Edd. coll. o. — *) *male*, ut optamur, quoniam neque in orig. leguntur. = C. XXXIV. 166) *dat. A. 803.* — Ans. l. 6. c. 6. — 167) *potitur*: Ans. — Edd. coll. o. — 168) *praebemus*: lb. — 169) *verbo*: Edd. coll. o. = 170) *septimo Niceni concilio*: Ed. Arg. — s. *Niceno c.*: Edd. coll. rel. Legendum tamen est cum ipso Ferrando c. 11.: *Septimanicensi concilio*, et pro *Gangrensi*: *Macriantensi*. — 171) *Nicol. II. in conc. Rom. A. 1059.* — cf. Dist. 23. c. 1. — 172) *in conc. Lat. II. hab. A. 1130. c. 28.* = C. XXXV. 173) *religiosos*: Edd. coll. o. — 174) *honestam* — *eligant*: Ed. Bas. — 175) *facta*: Edd. coll. o. — 176) *consensu*: ead. = C. XXXVI. 177) *Ep. 14. (scr. A. 446.)* Ed. Baller. — Ans. l. 6. c. 19. Ivo Pan. l. 3. c. 6. Decr. p. 5. c. 347. Polyc. l. 2. t. 1. — 178) *In orig. et apud coll. citt. hoc capituli initium est: Si in altam fortasse personam (in altum: Ivo Pan.) partim vota se dividerint. — 179) *poenitentibus*: Ed. Arg. — 180) *detur*: Edd. coll. o. — 181) *nec*: Ed. Arg. — 182) *plebs*: Edd. coll. o.*

reliqui sacerdotes sint ordinandi. A quibus ordinentur episcopi, in Nicaeno primo Concilio definitum est, in quo sic legitur, c. 4.¹⁾:

C. I. Ab omnibus comprovincialibus episcopi ordinentur.

Episcopi ab omnibus, qui sunt in provincia sua, debent ordinari. Si vero hoc difficile fuerit, vel aliqua urgente necessitate, vel itineris longitudine, certe tres episcopi debent in unum congregari, ita ut etiam ceterorum, qui absentes sunt, consensum in literis teneant, et ita faciant ordinationem. Potestas sane vel confirmatio pertinebit per singulas provincias ad metropolitanum episcopum.

C. II. De eodem.

Item Anacletus ad Episcopos Italiae, epist. II.²⁾

Ordinationes episcoporum auctoritate apostolica ab omnibus, qui in eadem fuerint³⁾ provincia, episcopi sunt celebrandae. Et infra: §. 1. Quod si simul omnes convenire minime poterunt, assensum tamen suis⁴⁾ apicibus⁵⁾ praebeant, ut ab ipsa ordinatione animo non desint.

C. III. P A L E A.

[Ex Concilio Arausicano I. c. 21.⁶⁾

„De^{b)} abiectio^{c)} eius, quem duo praesumerint ordinare episcopi in nostris⁷⁾ provinciis, placuit de praesumptibus⁸⁾, ut sicubi contigerit duos episcopos tertium ordinare⁹⁾, et ipse^{e)}, et auctores¹⁰⁾ damnabuntur, quo cautius ea, quae sunt antiquitus instituta¹¹⁾, serventur.⁴⁾

C. IV. Ceteris assentientibus cum tribus provincialibus ordinatur episcopus.

Item Anicetus in epistola ad Episcopos Galliae¹²⁾.

Comprovinciales episcopi, si necesse fuerit, ceteris consentientibus a tribus iussu archiepiscopi consecrari possunt episcopis.

C. V. Non ordinetur episcopus extra conscientiam metropolitanam.

Item Innocentius Papa ad Victricium Episcopum Rothomagensem epist. II. c. 1.¹³⁾

Extra conscientiam metropolitanam episcopi nullus audeat ordinare episcopum. Integrum enim est iudicium, quod plurimorum sententia confirmatur. Nec unus episcopus ordinare praesumat episcopum, ne furtivum praestitum beneficium videatur. Hoc enim et synodus Nicaena constituit atque¹⁴⁾ definit.

C. VI. Episcopi a suo metropolitanano, et ipse ab eisdem consecratur.

Item Gelasius universis per Dardaniam constitutis¹⁵⁾.

II. Pars. Quia per ambitiones illicitas non pudet quosdam ecclesiarum iura turbare, ac privilegia, quae metropolitanis vel provincialibus episcopis decrevit antiquitas, teneraria praesumptione pervadere, propter quod etiam communionis apostolicae desiderant dissidium tenere, quo scilicet ab eius auctoritate divisi vel¹⁶⁾ impune proprias usurpationes exercent, non respicientes, quia aeterno iudici rationem tam de catholicae sinceritatis iniuria, quam

de traditionum praedictis paternarum non sine perpetua sint damnationis interitu redditori, si in hac obstinatione permanserint, caritatem vestram duximus instruendam, ut vos omnes in commune¹⁷⁾ fratres, sive per Dardaniam, sive per quamque contiguam provinciam constituti, qui vos sub metropolitanis vestris esse memineritis, et ab eisdem substitui decernerent¹⁸⁾, sicut vetus consuetudo deposcit, unanimiti statuatis antistites, et vicissim, si metropolitanus humanae conditionis sorte decesserit, a comprovincialibus episcopis, sicut forma transmisit, sacri modis omnibus censeatis, nec quemquam sibi quod vobis antiqua dispositione concessum est patiamini vindicare; quatenus et inter ipsas adversantium voluntatum procellas veterum regulas nullatenus custodire cessetis, sicut persecutorum tempore diversarum Patres nostros constanter fecisse non dubium est.

C. VII. De eodem.

Item ex Concilio Martini Papae¹⁹⁾.

III. Pars. Episcopum oportet maxime quidem ab omni concilio constitui. Sed si hoc²⁰⁾ pro necessitate, aut pro longinquitate itineris difficile fuerit, ex omnibus tres eligantur²¹⁾, et omnium praesentium vel absentium subscriptiones teneantur, et sic postea ordinatio fiat. §. 1. Huius autem rei potestas in omni provincia ad metropolitanum pertineat²²⁾ episcopum.

C. VIII. Non erit episcopus, qui praeter metropolitanam sententiam fuerit ordinatus.

Item ex Concilio Nicaeno I. cap. 6.²³⁾

Illud generaliter est clarum, quod, si quis praeter sententiam²⁴⁾ metropolitanam fuerit factus episcopus, hunc magna synodus diffinivit episcopum esse non oportere.

DISTINCTIO LXV.

GRATIANUS.

I. Pars. Comprovincialium episcoporum universaliter desideratur consensus in ordinatione episcopi. Quod si aliqui animositate ducti contradicere voluerint, obtineat sententia plurimorum.

Unde in Nicaeno Concilio, c. 6.¹⁾:

C. I. Si ceteris consentientibus ordinationi episcoporum duo vel tres contradicant, obtineat sententia plurimorum.

Sane, si communi omnium consensu²⁾ rationabiliter probato secundum ecclesiasticam regulam, duo vel tres animositate ducti per contentionem contradicant, obtineat plurimorum sententia sacerdotum.

C. II. De eodem.

Item ex Concilio Martini Papae³⁾.

Non debet ordinari episcopus absque consilio⁴⁾ et praesentia metropolitani episcopi. Adesse autem oportet omnes, qui sunt in provincia sacerdotes, quos per suam debet epistolam metropolitanus convocare. Et quidem si omnes occurrerint⁵⁾, bene⁶⁾; si autem hoc difficile fuerit, plures oportet occurrere⁶⁾. Qui autem non conrenerint⁷⁾, praesentiam

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXIV. C. II. a) Apicibus: In epistola est: *precibus*; apud Ivonem et Burchardum: *precibus et scriptis*.

C. III. b) In concilio¹⁾ ipso hoc est initium huius capituli: *Duo si praesumerint ordinare episcopum, etc.* ac deinde tota res plenius exponitur. Apud ceteros vero collectores eodem fere modo habet atque hic, et in multis vetustis Gratiani codicibus abest.

c) Et ipse: Sic emendatum est ex originali, et ceteris collectoribus; antea legebatur: *et episcopi, et auctores*.

Dist. LXV. C. I. a) Consensu Graece legitur: *ὄγκον εὐλόγου οὔσης, καὶ κατὰ κανόνα ἐκκλησιαστικόν*, quod Dionysius vertit: *decreto rationabili et secundum ecclesiasticam regulam comprobato*.

Dist. LXIV. C. I. 1) hab. A. 325. — Burch. I. 1. c. 27. Ans. I. 6. c. 59. et ex Interpr. Dionysii ib. c. 52. Ivo Decr. p. 5. c. 117. — C. II. 2) Ep. Pseudoisidoriana. — Burch. I. 1. c. 15. Ans. I. 6. c. 53 (51). Ivo Pan. I. 3. c. 12. et 17. Decr. p. 5. c. 69. Polyc. I. 2. t. 16. — cf. infr. D. 75. c. 1. — 3) sunt: Edd. coll. o. — 4) sicut: Ed. Bas. — C. III. 5) hab. A. 441. — Burch. I. 1. c. 30. Ivo Pan. I. 3. c. 20. Decr. p. 5. c. 141. — In Ed. Bas. haec Palaea desideratur. — 6) Ex ed. Merlini; in Coll. Hisp. initium hoc est: *In nostris provinciis etc.* — 6) add.: *et ambitione*: Edd. coll. o. — 7) vestris: ead. — 8) praesumptioibus: ead. — 9) consecrare: Ivo. — 10) actores: Edd. coll. o. exc. Lugd. Antw. — 11) statuta: Edd. coll. o. — C. IV. 12) Ep. Pseudoisidoriana. — Burch. I. 1. c. 28. Ans. I. 6. c. 39. Ivo Pan. I. 3. c. 10. Decr. p. 5. c. 139. Polyc. I. 2. t. 8. — C. V. 13) scr. A. 409. — Ans. I. 6. c. 56 (54). Ivo Decr. p. 5. c. 113. Polyc. ib. — 14) add.: *constituendo*: Edd. coll. o. — C. VI. 15) In epp. Gelasii ad Epp. Dardaniae haec in-

cassum quaeeris; quae apud Anselmum I. 6. c. 41. ex ep. Gelasii ad Natalium presbyterum a Corr. referuntur, prius tantum parti consonant, unde videtur Gratianus Coll. tr. p. 1. t. 46. c. 35. esse secutus. — 16) add.: *quia*: Edd. coll. o. pr. Lugd. Antw. — 17) *conunitione*: Bas. — 18) videtur legendum esse: *decedentes*. — C. VII. 19) c. 2. Mart. Brac. ex conc. Nic. c. 4. — 20) add.: *aut*: orig. — Edd. coll. o. — 21) *colligantur*: orig. — Edd. Arg. Bas. — 22) *perinet*: Edd. coll. o. — C. VIII. 23) hab. A. 325. — Translatio Dionysii Ex. — Ans. I. 6. c. 42. Deussedit p. 1. — 24) add.: *vel conscientiam*: Edd. coll. o.

Dist. LXV. C. I. 1) hab. A. 325. — C. II. 2) c. 3. Mart. Brac. ex conc. Antioch. c. 19. — 3) *concilio*: Ed. Par. — 4) *occurrunt*: Edd. Bas. Arg. — *occurrunt*: Edd. rel. — 5) *melius*: Coll. Hisp. — 6) *concurrere*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 7) *conveniant*: Ed. Bas. — *conveniunt*: Edd. rel.

sui per epistolas⁹⁾ faciant, et sic omnium facto consensu ordinationem episcopi fieri oportet. Si autem aliter, praeter quod terminatum est a nobis, fuerit factum, talem ordinationem nihil valere⁹⁾ decernimus.

II. Pars. §. 1. Si autem secundum canones ordinatio episcopi fuerit facta, et aliquis cum malitia¹⁰⁾ in aliquo contradixerit, plurimorum consensus obtineat.

C. III. De eodem.

Item ex Concilio Antiocheno, c. 19. b)¹¹⁾

Episcopus non est ordinandus sine consilio¹²⁾ et praesentia metropolitani episcopi, cui melius erit, si ex omni provincia congregentur episcopi. Quod si fieri non potest, hi, qui adesse non possunt, propriis literis consensum suum de ipso designent, et tunc demum post plurimorum¹³⁾ sive per¹⁴⁾ praesentiam sive per literas¹⁵⁾ consensum sententia consona ordinetur. Quod si aliter, quam statutum est, fiat, nihil valere huiusmodi ordinationem¹⁶⁾. §. 1. Si vero etiam secundum definitas¹⁷⁾ regulas ordinatio celebratur, contradicant autem aliqui propter proprias et domesticas similitudines, his contentis sententia de eo obtineat plurimorum.

Gratian. Si autem provinciam primatem habere constituerit, nec etiam a metropolitanis absque eius conscientia episcopum consecrare licebit.

Unde Leo Papa Anastasio Episcopo, epist. LXXXII. al. LXXXIV. c. 6.¹⁸⁾

C. IV. Absque primatis consensu metropolitanus episcopum non ordinet.

De persona autem consecrandi episcopi, et de cleri plebisque consensu metropolitanus episcopus ad fraternitatem tuam referat, quoadque in provincia bene placuit scire te faciat, ut ordinationem rite celebrandam tua quoque confirmet auctoritas. Quae rectis dispositionibus nihil morae aut difficultatis debet¹⁹⁾ afferre, ne gregibus Domini diu desit cura pastorum.

C. V. De eodem.

Item ex Concilio Carthaginensi II. c. 12.²⁰⁾

Placet omnibus, ut inconsulto primato cuiuslibet provinciae tam facile nemo praesumat, licet cum multis episcopis²¹⁾, in quocunque loco sine eius (ut dictum est) praeecepto episcopum ordinare. §. 1. Si autem necessitas fuerit, tres episcopi, in quocunque loco sint, cum primatis praeecepto ordinare debeant²²⁾ episcopum²³⁾.

C. VI. Unicuique ecclesiae proprius honor servetur.

Item ex Concilio Nicaeno, c. 6.²⁴⁾

Mos antiquus perdurat²⁵⁾ in Aegypto, vel Lybia, et Pen-

tapoli, ut Alexandrinus episcopus horam omnium habeat potestatem, quandoquidem²⁶⁾ et episcopo Romano parilis²⁷⁾ mos est²⁷⁾. §. 1. Similiter autem et apud Antiochiam ceterasque provincias honor suus unicuique servetur ecclesiae.

C. VII. De eodem.

Item ex eodem, cap. 7.

Quoniam mos antiquus obtinuit et vetusta traditio, ut Aeliae, id est Hierosolymorum episcopo, honor deferatur, habeat consequenter honorem, manente tamen metropolitanae civitati²⁸⁾ propria dignitate²⁹⁾.

Gratian. Qui vero a comprovincialibus suis cum metropolitana licentia fuerit ordinatus, infra constituta tempora eius se repraesentet aspectibus.

Unde in Tarraconensi Concilio, c. 5. legitur³⁰⁾:

C. VIII. Metropolitanus se repraesentet nuper factus episcopus.

Si quis in metropolitana civitate non fuerit episcopus ordinatus, postquam suscepta benedictione per metropolitani literas honorem fuerit episcopi adeptus, id optimum esse decrevimus³¹⁾, ut postmodum statuto tempore, id est impletis duobus mensibus, se metropolitani sui repraesentet³²⁾ aspectibus, ut ab illo monitis ecclesiasticis instructus plenius quid observare debeat recognoscat. Quod si forte hoc implere neglexerit, in synodo increpatus a fratribus corrigatur. Et si forte infirmitate aliqua ne hoc impleat fuerit praepeditus³³⁾, hoc suis literis metropolitanis indicare procuret.

III. Pars. Gratian. His auctoritatibus datur intelligi, quod episcopi a comprovincialibus suis debeant ordinari. Sed quaeritur, si in provincia plurimi episcopi fuerint³⁴⁾, et contigerit forte unam remanere episcopum, quid fieri debeat? Ille, quia solus est, ordinare non potest episcopum; comprovinciales enim non habet, cum quibus episcopum consecrare valeat. Quum ergo talis necessitas fuerit, quid faciendum sit, in Sardicensi Concilio³⁵⁾ definitur, in quo cap. 5. sic statutum legitur:

C. IX. Si forte unus tantum in provincia remanserit episcopus, ad consecrationem episcopi de vicina provincia convocentur.

Si⁴⁾ forte in provincia unum tantum contigerit remanere episcopum, superstes episcopus convocet episcopos vicinae provinciae, et cum eis ordinet comprovinciales sibi episcopos. Quod si facere neglexerit, populi conveniant episcopos provinciae vicinae, et illi prius commoneant episcopum; qui in eadem provincia commoratur; et ostendant, quod populi petant sibi episcopum rectorem, et doceant iustum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. b) Verbis graecis multo melius respondet altera versio, quae Dionysii est, ideoque illa consulenda.

C. VI. c) Parilis: Graece legitur: ἕξειδὴν καὶ τῷ ἐν τῇ Ρώμῃ ἐπισκόπῳ τοῦτο συνήδης ἐστίν, id est: quoniam et Romae Pontifici hoc usitatum est. Quibus verbis nulla paritas Romani et Alexandrini patriarchatus inducitur, ut quidam male interpretati sunt. De qua re optime Nicolaus I. in epistola ad Michaëlem imperatorem, quae incipit: Proposueramus, sic scripsit: Nicaena synodus noverat Romanae ecclesiae omnia Domini sermone concessa. Si omnia, ergo defuit nihil, quod non illi concesserit. Denique, si instituta Nicaenae synodi diligenter inspiciantur, invenietur profecto, quia Romanae ecclesiae nullum eadem synodus contulit incrementum; sed potius ex eius forma, quod Alexandrinae ecclesiae tribueret, particulariter sumsit exemplum. Hactenus Nicolaus. Statutum igitur fuit, ita in Alexandrina ecclesia observandum, quia sic fieret in Romana.

C. II. d) Capitulum hoc, quomodo refertur a Gratiano, praecipue in priora parte, cum latino, quod geminum est

in tomis conciliorum, multoque minus cum graeco canone convenit, quin etiam apud Burchardum et Ivonem varie legitur. Huius vero concilii canones a Latinis latine, et a Graecis graece a principio scriptos fuisse, Nicolaus Papa Photio scribens in epistola, quae incipit: Innumerabilem, his verbis indicat: Quomodo autem non esse apud vos Sardicenses canones tu solus astruere poteris, quando non solum a latinis, verum etiam cum aliis a graecae linguae hominibus statuti sunt et promulgati? Quae de re credibile non est, quod ibi definitum est unumquemque ipsorum minime propriae linguae tradidisse. Dionysius quoque Exiguus in epistola ad Stephanum episcopum, qua ei suam graecorum canonum interpretationem obtulit, Sardicense concilium a principio inter Latinos latine editum fuisse his verbis significat: Tunc sancti Chalcedonensis concilii decreta subdentes, in his graecorum canonum finem esse declaramus, ne quid praeterea notitiae vestrae credamur velle subtrahere. Statuta quoque Sardicensis concilii, atque Africani, quae latine sunt edita, suis a se numeris cernuntur esse distincta.

Dist. LXV. C. II. 8) add.: suas: Edd. coll. o. — 9) praerolere: Coll. Hisp. et Isid. Merl. — 10) contra suam malitiam: ib. — cum sua mal.: Edd. coll. o. — C. III. 11) hab. A. 332. (vulgo A. 341.) — 12) praeter consilium et praesentia: Coll. Hisp. — legendum tamen esse: concilium graeca verba δὲ καὶ συνόδου demonstrant. — 13) add.: episcoporum: Edd. coll. o. — 14) abest a Coll. Hisp. — 15) add.: literas sententiam consonam: Coll. Hisp. et Isid. Merl. — 16) add.: sciat: Edd. coll. o. — 17) ordinatus: Edd. Arg. Bas. — C. IV. 18) Ep. 14. (scr. A. 446.) Ed. Baller. — Ivo Decr. p. 5. c. 348. Deusdedit p. 1. — 19) debent: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — C. V. 20) hab. A. 390. — 21) abest ab orig. — 22) debent: Ed. Bas. — debent:

Edd. rel. — 23) abest ab orig. — C. VI. 24) hab. A. 325. — Ans. l. 4. c. 46. Polyc. l. 2. t. 22. — 25) perduret: orig. — 26) quoniam quidem: Edd. coll. o. — 27) haec verba ex Dionysio in collectionem Isidori, quemadmodum in Gallia habebatur, videntur irrepsisse. In Coll. Hisp. ita legitur: quoniam quidem et Ep. Rom. hoc idem moris est. — C. VII. 28) civitatis: Edd. coll. o. — 29) proprio honore: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. VIII. 30) hab. A. 516. — Coll. tr. p. 2. t. 31. c. 4. — 31) decernimus: Edd. coll. o. — Böhm. — 32) praesentet: Edd. coll. o. — 33) impeditus: ead. — 34) non fuerint: Ed. Bas. — C. IX. 35) hab. A. 344. — Burch. l. 1. c. 26. Ivo Decr. p. 5. c. 197.

esse, ut veniat ipse³⁶), et cum eis ordinet episcopum. Quod³⁶) si literis conventus tacuerit et dissimulaverit, nihilque rescripserit, tunc satisfaciendum est populis, ut conveniant ex vicina provincia *episcopi,* et ordinent episcopum.

DISTINCTIO LXVI.

GRATIANUS.

I. Pars. *Archiepiscopus autem ab omnibus suae provinciae episcopis debet ordinari.*

Unde Anicetus Papa in epist. ad Episcopos Galliae¹):

C. I. *Ab omnibus suffraganeis suis archiepiscopus ordinetur.* Archiepiscopus⁴) ab omnibus suae provinciae episcopis ordinetur. Et infra⁵): §. 1. Illud²) tamen, quod de archiepiscopi consecratione praedictum est atque³) praecceptum, id est⁴) ut omnes suffraganei eum ordinent, nullatenus immutari licet, quia qui illis³) praest ab omnibus episcopis, quibus praest debet constitui. Sin⁴) aliter praesumptum fuerit, viribus carere non dubium est, quia irrita erit eius⁵) secus acta ordinatio.

II. Pars. Gratian. *De episcopis autem non ordinandis a paucioribus quam tribus episcopis, Anacletus ep. II. 6) ad episcopos Italiae scribit, dicens:*

C. II. *Episcopus non minus quam a tribus episcopis ordinetur.*

Porro et Hierosolymitarum⁷) primus archiepiscopus B. Iacobus, qui iustus dicebatur, et secundum carnem Domini nuncupatus est frater, a Petro, Iacobo et Ioanne apostolis est ordinatus, successoribus⁸) videlicet⁹) suis dantibus formam, ut non minus quam a tribus episcopis¹⁰), reliquisque omnibus assensum praebentibus, ullatenus episcopo ordinetur, et communi voto ordinatio celebretur.

DISTINCTIO LXVII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Presbyteri vero et chorepiscopi ab uno episcopo ordinari possunt.*

Unde Anacletus epist. II. ad Episcopos Italiae¹):

C. I. *Sacerdotes ab uno episcopo possunt ordinari.*

Reliqui sacerdotes a proprio ordinentur episcopo, ita ut cives et alii sacerdotes assensum praebant, et ieiunantes ordinationem celebrent. Similiter et diaconi ordinentur. Ceterorum autem graduum distributioni triam veracium

NOTATIONES CORRECTORUM.

e) Ut veniat ipse: Tam in concilio, quod est in codice canonum, quam quod in collectione Isidori³⁶), et apud Burchardum et Ivonem legitur: *ut et ipsi veniant, et cum ipso ordinent episcopum.* Graecus autem canon ita habet: *Ὅσιος ἐπίσκοπος εἶπεν. ἐὰν συμβῆ ἐν μιᾷ ἐπαρχίᾳ, ἐν ἣ ἡ πλείστοι ἐπίσκοποι τῆς γῆς ὄντων, ἕνα ἐπίσκοπον ἀπομεῖναι, κατέλιπον κατὰ τινὰ ἀμέλειαν μὴ βουλευθῆσιν ἀνελεῖν καὶ συναίνεσαι τῇ καταστάσει τῶν ἐπισκόπων, τὰ δὲ πλήθη συναθοροσθέντα παρακαλοῦντες γίνεσθαι τὴν κατάστασιν τοῦ πατρῴου αὐτῶν ἐπιζητούμενον ἐπισκόπου, καὶ προτέρων ἐκείνων τὸν ἐναπομείναντα ἐπίσκοπον ὀπομιμνησθεσθαι διὰ γραμμάτων τοῦ ἐξάρχου τῆς ἐπαρχίας (λέγω δὲ τοῦ ἐπισκόπου τῆς μητροπόλεως) οὗ ἀξίον τὰ πλήθη ποιμένα αὐτοῖς δοθῆναι, ἡγοῦμαι καλῶς ἔχειν καὶ τοῦτον ἐδέχεσθαι, ἵνα παραγένηται. Ἐὰν δὲ μὴ διὰ γραμμάτων ἀξιώθῃς παραγένηται, μὴ μὲν ἀντιγράφοι, τὸ ἑκάστου τῆ βουλήσει τοῦ πλήθους καὶ γένεσθαι. καὶ δὲ καὶ μετακαλεῖσθαι καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς πληθωροῦ ἐπαρχίας ἐπισκόπους πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ τῆς*

Dist. LXV. C. IX. 3) in collectione Hisp. nihil tamen minus est: *veniat et ipse*, cui graecus textus respondet. — 36) *Et si*: Edd. coll. o.

Dist. LXVI. C. I. 1) Ep. Pseudoisidori, cuius fontem hoc loco cognoscens Conc. Carth. A. 409. c. 12. Nic. c. 4. Antioch. c. 19. — Burch. l. 1. c. 28. Ans. l. 6. c. 39. Ivo Pan. l. 3. c. 10. Decr. p. 5. c. 139. — cf. c. 9. Comp. I. de elect. et c. 5. X. de temp. ord. (1. 11.) — 2) *Hoc autem*: Edd. coll. o. — 3) *omnibus*: Ed. Bas. — 4) *add. autem*: Edd. coll. o. — 5) *archiepiscopi*: ead. — C. II. 6) Ep. Pseudoisidori, cuius haec particula ex praefatione conc. Nic. apud Quesselum, et Isid. Hisp. de offic. l. 2. c. 5. confata est. — Burch. l. 1. c. 15. Ans. l. 6. c. 53 (51). Ivo Pan. l. 3. c. 17. Decr. p. 5. c. 139. Polyc. l. 2. t. 8. — 7) *Hierosolymitanorum*: Ed. Bas. — *Hierosolymitanus*: Edd. rel. — 8) *add. autem*: Edd. Arg. Bas. — 9) *scilicet*: Ed. Bas. — 10) *abest* ab Edd. Arg. Bas.

testimonium cum²) episcopi scilicet approbatione sufficere potest.

Item in Hispalensi³) Concilio II., c. 6. legitur:

C. II. *De eodem.*

II. Pars. Episcopus sacerdotibus ac ministris solus honorem dare potest, solus⁴) auferre non potest.

DISTINCTIO LXVIII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quaeritur de illis, qui ordinantur ab his, quos non constat fuisse episcopos, an sint iterum consecrandi, an non? Quod vero consecrandi non sint, probatur auctoritate Gregorii, qui scribens Iovanni Ravennati Episcopo, lib. II. epist. 32. 1) ait:*

C. I. *Semel consecratus iterum consecrari non debet.*

Sicut semel baptizatus iterum baptizari non debet, ita²) qui consecratus est semel, in eodem³) iterum⁴) ordine⁵) non debet⁶) consecrari. Sed si quis⁷) forsitan⁸) cum levi culpa ad sacerdotium venit⁹), pro culpa poenitentia indici debet, et tamen ordo servari¹⁰).

Contra Gregorius III. 7) ad Bonifacium Episcopum⁸), epist. II. scribens testatur:

C. II. *De presbyteris, qui ordinantur ab eis, quos constat episcopos non fuisse.*

Presbyteri⁹), quos¹⁰) ibidem¹¹) reperisti, si incogniti fuerint illi¹²), qui¹³) ordinant, et dubium est, eos episcopos fuisse, an¹⁴) non¹⁵), qui eos ordinaverunt, si bonae actionis et catholici viri sunt ipsi presbyteri, et in ministerio Christi omnique lege sancta edocti, ab episcopo suo benedictionem presbyteratus suscipiant et consecrentur, et sic ministerio sacro¹⁶) fungantur.

Gratian. *Quod ergo consecratus in eodem ordine iterum consecrari prohibetur, de eo intelligendum est, qui consecratus est ab illo, quem certum erat consecrandi ius habere. Qui autem ab illo consecratur, quem non constat ius consecrandi habuisse, iterum consecrandus est, quia si ille consecrandi ius non habuit, iste ex olei effusione nil consecrationis accepit. Et quia in ipso ordine consecratus non erat, nunc quasi primum ad consecrationem veniens ab episcopo sacerdotalem benedictionem et consecrationem consequitur. Si autem ius consecrandi habuit, in prima unctione consecutus est consecrationem; in secunda vero non reiteratur consecratio, sed sola unctio, sicut de quo dubium est, an sit baptizatus, vel*

μητροπόλεως ἐπισκόπου. Id est: *Osus episcopus dixit: Si qua in provincia, in qua plurimi sunt episcopi, contigerit unum episcopum morari adventem, neque is propter negligentiam quandam convenire voluerit, neque episcoporum creationi consentire, populi vero congregati postulent eum, quem ipsi expetunt, episcopum constitui, primum oportet episcopum illum, qui absens moratur, admoneri literis primatis provinciae (nimirum episcopi metropolitani) de populorum postulate, pastorem sibi dari petentium; recte autem se habere puto, cum quoque ut intersit expectari. Quod si neque per literas rogatus adfuerit, ac ne rescripserit quidem, satisfaciendum populi voluntati est. Convocari autem oportet ex vicina etiam provincia episcopos ad metropolitanum episcopi creationem.*

Dist. LXVI. C. I. a) Archiepiscopus: Haec prior pars in epistola ipsa et apud ceteros collectores fuisit exponitur.

b) Hic in epistola cum multa alia sunt interiecta, tum c. *Comprovinciales*. sup. dist. 64.

Dist. LXVII. C. I. 1) Caput Pseudoisidorianum, confectum ex Isid. Hisp. de offic. l. 2. c. 6. — Ans. Polyc. II. cc. — 2) *abest* ab Ed. Bas. — C. II. 3) *hab.* A. 619. — cf. C. 15. q. 7. c. 7. — 4) *add. autem*: Ed. Bas.

Dist. LXVIII. C. I. 1) Ep. 46. (scr. A. 592.) Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 104. Ivo Pan. l. 3. c. 76. Decr. p. 6. c. 82. Polyc. l. 2. t. 36. Petr. Lomb. Sent. l. 4. D. 25. — 2) *sic et semel ordinatus iterum non potest c.*: Edd. coll. o. — 3) *valeat*: Ans. — 4) *abest* ab Ans. — 5) *venit*: Edd. coll. o. — 6) *servetur*: ead. — C. II. 7) *scr. A. 740.* — Ans. l. 7. c. 110. (ex *Getasio*) Ivo p. 6. c. 117. — 8) *cuidam episcopo*: Edd. coll. o. — 9) *Presbyteris*: Ed. Rom. sed correctum est in indice erratum. — 10) *add. viri*: Edd. coll. o. — 11) *a quibus fuerint ordinati*: orig. — 12) *aut*: Ed. Bas. — 13) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 14) *abest* ab Ed. Böhm.

non, debet baptizari; qui si prius baptizatus non fuerat, consequitur gratiam baptismi, si autem baptizatus erat, nihil accipit in secunda unctione, nec pertinet hoc ad reiterationem baptismi, sed ad cautelam salutis. Hoc et de ecclesiis consecrandis similiter observandum est.

Unde in Nicaeno Concilio legitur¹⁵⁾:

C. III. Non debet iterum consecrari ecclesia semel consecrata.

Ecclesiis semel consecratis Deo non iterum debet consecratio adhiberi, nisi aut ab igne exustae, aut sanguinis effusione, aut cuiuscunque semine fuerint pollutae: quia sicut infans a qualicunque sacerdote in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti semel baptizatus, non debet iterum baptizari, ita nec locus Deo dicatus¹⁶⁾ est iterum consecrandus, nisi propter eas causas, quas superius nominavimus, si tamen fidem sanctae Trinitatis tenuerunt¹⁷⁾, qui eum consecraverunt.

II. Pars. Gratian. Inter episcopos et chorepiscopos autem haec est differentia, quod episcopi non nisi in civitatibus, chorepiscopi etiam in vicis ordinari possunt. Episcopi formatas tribuunt, chorepiscopi non nisi commendatitias et pacificas dare valent. Episcopi ius consecrandi habent, chorepiscopi tantum minores ordines tribuunt, Leviticam autem et sacerdotalem benedictionem non valent praestare.

De his ita scribit Leo I.¹⁸⁾ ad Episcopos Germaniae et Galliae¹⁹⁾, epist. LXXXVI. at LXXXVIII.

C. IV. In quibus chorepiscopi ab episcopis differant.

Quamvis chorepiscopi et presbyteris plurima cum episcopis ministeriorum communis sit dispensatio, quaedam tamen²⁰⁾ auctoritate veteris legis, quaedam novellis et ecclesiasticis regulis sibi prohibita noverint, sicut est presbyterorum et diaconorum, aut virginum consecratio, sicut constitutio altaris, ac benedictio vel unctio. Siquidem nec erigere eis altaria, nec ecclesias vel altaria consecrare licet²¹⁾, nec per impositionem manuum fidelibus baptizatis²²⁾ vel conversis haereticis²³⁾ paraclatum Spiritum sanctum tradere, nec chrisma conficere, nec chrismate baptizatorum frontes signare, nec publice quidem in missa quemquam poenitentem reconciliare, nec formatas cuilibet²⁴⁾ epistolas mittere.

[P A L E A.]

„Haec²⁵⁾ enim omnia illicita sunt chorepiscopis, qui ad exemplum et formam LXXII. discipulorum esse noscuntur, vel presbyteris, qui eandem gestant figuram, quoniam, quanquam consecrationem habeant, pontificatus tamen apicem non habent.“

III. Pars. Gratian. Hi vero propter insolentiam suam, qua officia episcoporum sibi usurpabant, ab ecclesia hodie prohibiti sunt.

Unde Damasus Papa ait ad Episc. Africae, epist. V.²⁶⁾:

C. V. Ordo chorepiscoporum a sacra sede reprobatur.

Chorepiscopi tam ab hac sacra sede, quam a totius orbis fuerant²⁷⁾ episcopis prohibiti. Nimis²⁸⁾ ergo eorum institutio improba, nimis est prava, quia, ut²⁹⁾ hi de summo sacerdotis ministerio aliquid praesumant, omni auctoritate caret³⁰⁾. Et infra: §. 1. Nam non amplius, quam duos ordines inter discipulos Domini esse cognovimus, id est duodecim apostolorum, et LXX.³¹⁾ discipulorum. Unde iste tertius processerit, funditus³²⁾ ignoramus. Et quod ratione caret extirpari³³⁾ necesse est.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXX. C. I. a) Nisi manifeste: Graece legitur: *εἰ μὴ ἰδιῶς ἐν ἐκκλησίᾳ πόλεως, ἢ κωμῆς, ἢ μαρ-*

Dist. LXVIII. C. III. 15) Auctor capitis, conc. Nic. perperam tribuit, non est inventus. — cf. Infr. D. 1. de cons. c. 20. — 16) *dedicatus*: Edd. coll. o. — 17) *tenuerit* — *consecraverit*: Ed. Bas. — C. IV. 18) Ep. suppositiva. — Integer fere hic locus sumtus est ex conc. Hisp. II. c. 6. — Ans. I. 7. c. 123 (125). Ivo Decr. p. 6. c. 72. Polyc. I. 4. t. 26. — 19) *omnibus* *ep.*: Ans. — Edd. coll. o. — add.: *et presbyteris*: Ed. Bas. — 20) verba asteriscis inclusa neque apud Anselmum reperiuntur. — 21) *permissus*: Ivo. — *licitum* est: Ans. — 22) *baptizandis*: orig. — Ivo. — 23) *ex haeresi*: orig. — Ans. — *de haer.*: Ivo. — 24) add.: *clerico*: Ed. Bas. — 25) eadem verba reperies in ep. Damasi, cuius sequens canon particula est. — C. V. 26) Ep. Pseudoisidoriana. — Ans. I. 7. c. 123 (126). Polyc. I. 4. t. 26. — 27) *sunt*: Edd. coll. o. — *fuerunt*: Böhm. — 28) *Nimis enim* — *et prava*: Edd. coll. o. — 29) *et si*: ead. — 30) *caret*: ead. — 31) *LXXII.*: ead. — Ans. — 32) *extirpandum* est: Ed. Bas. — 33) add.: *anim*: Edd. coll. o. — 34) add.: *anim*:

IV. Pars. §. 2. Quod autem episcopi non sint, qui minus quam a tribus sunt ordinati episcopis, omnibus patet, quoniam, ut bene nostis, prohibitum³⁴⁾ a sanctis est Patribus, ut qui ab uno vel a duobus sunt ordinati episcopis nec nominentur episcopi. Si nomen³⁵⁾ non habent, qualiter officium habebunt?

Unde Urbanus Papa II.³⁶⁾:

C. VI. Apostolorum in ecclesia locum episcopi teneant.

Quorum vices in ecclesia habeant episcopi, et quis eis hanc dignitatem dare debeat, S. Augustinus³⁶⁾ ostendit, inquiens: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii. Quid est, pro patribus tuis nati sunt tibi filii? Patres missi sunt apostoli: pro apostolis filii nati sunt tibi, constituti sunt episcopi. Hodie enim episcopi, qui sunt per totum mundum, unde nati sunt? Ipsa ecclesia patres illos appellat, ipsa illos genuit, et ipsa illos constituit in sedibus patrum. Non ergo te putes desertam, quia non vides Petrum, quia non vides Paulum, quia non vides illos, per quos nata es: de prole tua tibi crevit paternitas. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constituit eos principes super omnem terram. Et infra: Filius genuit ecclesia, constituit eos pro patribus suis principes super omnem terram.*

DISTINCTIO LXIX.

GRATIANUS.

I. Pars. Tonsura vero clerici de manu abbatis suscipi potest, si eidem abbati manus impositio ab episcopo facta noscatur. Unde in Septima Synodo c. 14.¹⁾ legitur:

C. I. Abbates, quibus ab episcopo manus imponitur, aliquos tonsurare possunt.

Quoniam videmus sine manus impositione a parvula aetate tonsuram cleri²⁾ quosdam³⁾ accipientes, nondumque ab episcopo manus impositione percepta super ambonem irregulariter in collecta legentes, praecipimus amodo id minime fieri. Id ipsum quoque observandum est etiam inter monachos.

II. Pars. §. 1. Lectoris⁴⁾ autem manus impositione⁵⁾ licentia est abbati⁶⁾ solummodo in proprio monasterio faciendi, si duntaxat eidem abbati manus impositio facta noscatur ab episcopo [secundum⁷⁾ morem praeficiendorum abbatum], dum constet illum esse presbyterum. §. 2. Simili⁸⁾ etiam⁹⁾ modo secundum antiquam consuetudinem chorepiscopos⁹⁾ praereptione oportet episcopi promovere lectores.

C. II. Non exorcizant qui ab episcopo protecti non sunt.

Item ex Concilio Laodicensi, c. 26.¹⁰⁾

Non oportet exorcizare eos, qui necdum ab episcopis¹⁰⁾ sunt promoti¹¹⁾, neque in ecclesiis, neque in domibus¹²⁾.

DISTINCTIO LXX.

GRATIANUS.

Ab episcopis alterius civitatis clericus ordinari non poterit, nec etiam a proprio absolute ordinandus est: absoluta enim ordinatio Chalcedonensi Concilio prohibetur, et vacuum habere manus impositionem praecipitur; in quo sic statutum est, can. 6.¹⁾:

C. I. Nemo ordinandus est absolute.

Neminem absolute ordinari presbyterum, vel²⁾ diaconum, vel quemlibet in ecclesiastica ordinatione constitutum, nisi³⁾

τηνῶν, ἢ μοναστηρίῳ ὁ χειροτονοῦμενος ἐκκληρητύτοτο, hoc est: nisi proprie in ecclesia civitatis, vel pagi, aut martyrio,

eaed. = C. VI. 35) Caput incertum. — Item Urbanus: Edd. coll. o. — 36) in comment. ad Psalm. 44. in fine. — 37) *universam*: Edd. coll. o.

Dist. LXIX. C. I. 1) Conc. Nic. II. A. 787. ex interpretatione Anastasii. — Ivo Decr. p. 5 c. 376. — 2) *clerici*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 3) *nullos*: Edd. coll. o. — 4) *lectores*: Edd. Lugdd. II. III. — 5) *impositionem*: orig. — 6) add.: *unicuique*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 7) haec non sunt in graeco canone. — 8) *chorepiscopum*: Ivo. — Edd. coll. o. — C. II. 9) hab. inter A. 347. et 381. — 10) add.: *suis*: Edd. coll. o. — 11) *protecti*: orig. — Ed. Bas. — 12) *inter domos*: Coll. Hsp.

Dist. LXX. C. I. 1) hab. A. 451. — Apud Ivenem Pan. I. 3. c. 27. prior tantum huius canonis pars ex vers. Hisp. (quae apud Gratianum est) desumpta est; in altera et in Decr. p. 6. c. 26. cum Reg. I. 1. c. 386. Burch. I. 2. c. 6. Ans. I. 7. c. 106. secutus est Dionysium. — 2) *nec* — *nec*: Edd. coll. o.

manifesto in ecclesia civitatis³⁾, sive possessionis, aut in martyrio, aut in monasterio⁴⁾, qui ordinatur, mereatur ordinationis publicatae⁵⁾ vocabulum. Eos autem, qui absolute ordinantur, decrevit sancta synodus vacuum habere manus impositionem, et nullum tale factum⁶⁾ valere ad iniuriam ipsius, qui eum ordinavit.

C. II. *Irrita sit ordinatio sine titulo facta.*

Item ex Concilio Urbani II. habito Placentias [c. 15.]⁶⁾.

Sanctorum canonum statutis consona sanctione decernimus, ut sine titulo facta ordinatio irrita habeatur, et in qua ecclesia quilibet titulatus⁷⁾ est, in ea perpetuo perseveret. §. 1. Omnino autem in duabus aliquem titulari⁸⁾ non liceat, sed unusquisque, in qua titulatus est, in ea tantum canonicus habeatur. Licet enim episcopi dispositione unus diversis praesens possit ecclesiis, canonicus tamen praebendarius, nisi unius ecclesiae, in qua conscriptus est, esse non debet. §. 2. Si quae tamen capellae sunt, quae suis redditibus clericis sustentare non possunt, ea⁹⁾ cura ac dispositio praeposito maioris ecclesiae, cui capellae subditae esse videntur, imminet, et tam de possessionibus quam de ecclesiasticis capellarum officiis ipse provideat.

Gratian. *In eodem etiam concilio antiquis novem praefationibus decima addita est, quae ita se habet:* Aequum et salutare, et te in veneratione vel assumptione B. Mariae collaudare, benedicere et praedicare, quae et unigenitum tuum S. Spiritus obumbratione concepit, et virginitatis gloria permanente lumen aeternum mundo effudit, Iesum Christum Dominum nostrum.

DISTINCTIO LXXI.

GRATIANUS.

De clericis vero non ordinandis ab episcopo alterius civitatis, in Sardicensi Concilio¹⁾, c. 18. et 19. statutum est, in quo Iuanarius Episcopus dixisse legitur:

C. I. *Clerici ab episcopo alterius civitatis non ordinantur.*

Illud quoque sanctitas vestra statuatur, ut nulli episcopo liceat alterius civitatis ecclesiasticum hominem²⁾ sollicitare et in sua dioecesi clericum ordinare. *Universi³⁾ dixerunt: Placet, quia ex his contentionibus solent nasci discordiae, et ideo prohibet⁴⁾ omnium⁵⁾ sententia, ne quis hoc facere audeat. §. 1. Osius episcopus dixit: Et hoc universi constituimus, ut quicumque ex alia parochia voluerit alienum ministrum sine consensu episcopi ipsius⁶⁾ et sine voluntate ordinare, non sit rata ordinatio eius.

NOTATIONES CORRECTORUM.

aut monasterio, qui ordinatur, pronuncietur. In Ordine autem Romano sit mentio talis pronunciationis, episcopi nomine per archidiaconum factae: *De titulo S. Stephani eligimus Petrum ad lectorem ad eundem titulum.*

b) Nullum tale factum: Graece: μηδαμὸν δύνασθαι ἐνεργεῖν, id est: nunquam posse operari.

Dist. LXXI. C. I. a) Hominem: In concilio latino legitur: *Ecclesiasticum ministrum sollicitare et in suis parochiis clericum, etc.* Inf. ead. cap. *Primatus.* (ubi huius canonis sententia videtur referri) legitur: *ut nemo alterius plebis hominem usurpet.* Graece autem caput istud, quod in latino decimum octavum est, non habetur.

C. II. b) Cardinandum: Antea legebatur: *ordinandum.* Emendatum est ex ipsa epistola. Cardinare vero, seu cardinalem constituere (quod est in sine huius capituli), ita videtur B. Gregorius accepisse, ut canonicam transla-

C. II. *De eodem.*

Item Innocentius ad Victorium Rothomagensem Episcopum, epist. II. c. 7.⁷⁾

De aliena ecclesia ordinare clericum nullus praesumat⁸⁾, nisi eius episcopus precibus exoratus concedere voluerit.

C. III. *Qui sine episcopi consensu ordinatur, irrita sit eius ordinatio.*

Item ex Nicaeno Concilio, c. 16. in fin.⁹⁾

Si quis ausus fuerit aliquem, qui ad alterum pertinet, in sua¹⁰⁾ ecclesia ordinare, quum non habeat consensum illius episcopi, a quo recessit clericus, irrita sit huiusmodi ordinatio.

C. IV. *Clericus unius ecclesiae in alia non ordinatur.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 20.¹⁰⁾

Clericos in suis¹¹⁾ ecclesiis constitutos, sicut iam diffinitivum¹²⁾, non liceat¹³⁾ in alterius civitatis ecclesiis ordinari; sed quiescant in ea, in qua ab initio ministrare¹⁴⁾ meruerunt, exceptis illis, qui proprias civitates perdidierunt, et ex necessitate ad alias ecclesias migraverunt. Si vero quicumque episcopus post definitionem istam ad alium episcopum pertinentem clericum susceperit, placuit sanctae synodo, et eum¹⁵⁾, qui suscepit, et eum, qui susceptus est, tandiu excommunicatos manere, quamdiu ipse clericus revertatur ad propriam ecclesiam.

C. V. *Apostolica permissione unius ecclesiae clericus in altera valeat ordinari.*

Item Gregorius Fortunato Episcopo Neapolitano lib. V. epist. 11.¹⁶⁾

Fraternitatem tuam a nobis petiisse recolimus, ut Gratianum ecclesiae Benafranae¹⁷⁾ diaconum tuae concederemus ecclesiae cardinandum¹⁸⁾. Et quoniam nec episcopum, cui obsecundare¹⁹⁾, nec propriam habet ecclesiam, hoste scilicet prohibente, quo suum debeat ministerium exhibere, petitionem tuam non praevimus differendam. Idcirco scriptis tibi praesentibus eum necessario duximus concedendum, habituro²⁰⁾ licentiam diaconum illum nostra interveniente auctoritate ecclesiae tuae, Deo propitio, constituere cardinalem.

C. VI. *Sine literis episcopi sui in aliqua ecclesia clericus non suscipiatur.*

Item ex Concilio Carthaginiensi I. c. 5.²⁰⁾

Primatus²¹⁾ episcopus Vegesitanus dixit: Suggesto sanctitati vestrae, ut statuatis, non licere clericum alienum ab aliquo²²⁾ suscipi sine literis episcopi sui, neque apud se retinere, nec laicum usurpare sibi de plebe aliena, ut eum obtineat²³⁾ sine conscientia eius episcopi, de cuius plebe

Dist. LXX. C. I. 3) add.: suae: ead. ex Ivone. — 4) add.: sic: ead. ex eod. — 5) publicae: ead. ex eod. — C. II. 6) hab. A. 1096. — 7) intitulatus: Edd. coll. o. — 8) intitulari, et paulo post: intitulatus: ead. pr. Arg. Bas. Ven. I. II. — 9) eorum: Edd. Bas. Lugd. II. III. Antw.

Dist. LXXI. C. I. 1) hab. A. 344. Reg. I. f. c. 432. 433. — 2) abest ab orig. et Ed. Bas. — 3) verba asteriscis inclusa desiderantur in interpret. Hispanica, ad quam ceteroquin hoc caput pertinet; leguntur tamen apud Dionysium, ex quo a Corr. Gratiano sunt obtrusa. — 4) prohibetur: Edd. Arg. Bas. — prohibetur: Edd. rel. — 5) omni: Edd. coll. o. — 6) sui: ead. — C. II. 7) scr. A. 404. — Ivo Pan. I. 3. c. 64. — 8) usurpet: orig. — C. III. 9) hab. A. 325. — ex Dionys. ap. Reg. I. f. c. 384. Burch. I. f. c. 109. — C. IV. 10) hab. A. 451. — Ivo Decr. p. 6. c. 361. — ex Dionys.:

Ans. I. 7. c. 109. — 11) singulis: Coll. Hisp. — Ivo. — Edd. coll. o. — 12) decrevimus: Coll. Hisp. — 13) licere, et post ea: acquiescere: Coll. Hisp. — Isid. Merl. Ivo. — 14) haec videntur ex Dionysio in collect. Isidori, quatenus a Merlino edita est, irrepsisse; in Coll. Hisp. genuina enim legitur: *fecit principum ministrandi.* — 15) hunc: Coll. Hisp. — Isid. Merl. — Ivo. — Edd. coll. o. — C. V. 16) Ep. 11. (scr. A. 596.) I. 6. Ed. Maur. — Ans. I. 7. c. 80. Polyc. I. f. t. 7. — 17) Venefranae: orig. — Edd. Bas. Lugd. Antw. — 18) obsec. debeat, propria ecclesia habeat: Ans. — Edd. coll. o. — 19) habiturus: ib. — C. VI. 20) hab. A. 348. — Burch. I. 2. c. 43. Ans. I. 6. c. 124. Ivo Decr. p. 6. c. 144. — 21) Priculus ep. Beieselitanus: Coll. Hisp. — 22) add.: episcopo: Edd. coll. o. — 23) ordinet: Coll. Hisp. et Isid. Merl.

est. Gratus episcopus dixit: Haec observantia pacem custodit; nam et memini in sanctissimo²⁴⁾ concilio Sardicensi statutum, ut nemo alterius plebis hominem usurpet²⁵⁾; sed si forte erit necessarius, petat a collega suo, et per consensum²⁶⁾ habeat.

C. VII. *Sine literis commendatiis clericus extra suam ecclesiam non ministret.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 13.²⁷⁾

Extraneo clerico et lectori extra civitatem suam sine commendatiis literis proprii episcopi nusquam penitus liceat ministrare.

C. VIII. *De eodem.*

Item ex sermone S. Augustini ad populum²⁸⁾.

Hortamur Christianitatem vestram iuxta sanctorum canonum instituta, ut in ecclesiis a vobis fundatis aliunde veniens presbyter non suscipiatur, nisi a vestrae fuerit ecclesiae consecratus episcopo, aut ab eo per commendatiis literas suscipiatur.

C. IX. *Absque formata clerici peregrini non suscipiantur.*

Item ex Concilio Antiocheno, c. 7.²⁹⁾

Nullum absque formata^{e)}, quam Graeci epistolam dicunt, peregrinorum clericorum suscipi oportet.

DISTINCTIO LXXII

GRATIANUS.

Dimissorias vero literas episcopus nisi rogatus non tribuat, sicut statutum est in Synodo habita Romae.

Unde Leo Papa ait¹⁾:

C. I. *Nisi eodem petente, nulli dimissoriae literas praestentur.*

Episcopus subiecto sibi sacerdoti, vel alii clerico, nisi ab ipso postulatus, dimissorias non faciat, ne ovis quasi perditus aut errans inveniatur.

C. II. *De eodem.*

Item ex Concilio Carthaginensi III. c. 21.²⁾

Clericum alienum, nisi concedente eius episcopo, nemo audeat vel retinere, vel promovere in ecclesia sibi credita. Clericorum autem nomen etiam lectores et psalmistae et ostiarii retinent³⁾.

C. III. *In una ecclesia ordinatus in alia non suscipiatur.*

Item ex Concilio Milevitano II. c. 15.⁴⁾

Placuit, ut quicumque in una ecclesia *vel* semel eligatur⁵⁾, ab alia ecclesia ad clericatum non teneatur.

DISTINCTIO LXXIII

GRATIANUS.

Qualiter vero commendatiis, vel dimissoria seu formata epistola faciendae sit, videndum est. Debent namque literae graecae interponi in ea epistola, et non sine causa. Graeca¹⁾ enim elementa literarum numeros etiam exprinere, nullus, qui vel tenuiter graeci sermonis notitiam habet, ignorat. Ne igitur in faciendis epistolis canonicis, quas mos latinus Formatas

vocat, aliqua fraus falsitatis temere praesumeretur, hoc a Patribus CCCXVIII. Nicaeae congregatis saluberrime inventum est et constitutum, ut formatae epistolae hanc calculationis seu supputationis habeant rationem, id est, ut assumantur in supputationem prima graeca elementa Patris, et Filii, et Spiritus sancti, hoc est, II. Y. A. quae elementa octogenarium et quadringentesimum et primum significant numerum. Petri quoque apostoli prima litera, id est II., quae²⁾ numerum octoginta significat; eius quoque, qui scribit, episcopi prima litera; cui scribitur, secunda litera; accipientis, tertia litera; civitatis quoque, de qua scribitur, quarta, et indictionis, quaecumque est illius³⁾ temporis, numerus assumatur. Atque ita his omnibus graecis literis, quae, ut diximus, numeros exprimunt, in unum ductis, unam, quaecumque fuerit collecta, summam epistola teneat; hanc qui suscipit, omnium cautela requirat expresse⁴⁾. Addat praeterea separatim in epistola etiam nonagenarium et nonum numerum, qui secundum graeca elementa significat Διήν.

C. I. *Exemplar formatae epistolae, quae in Nicaena Synodo a CCCXVIII. Patribus facta est⁵⁾.*

In nomine Patris II., et Filii Y., et Spiritus sancti A. *II.*⁶⁾ Walterio Spirensi episcopo ego Burchardus sanctae Wormaciensis ecclesiae devotus gregis Christi famulus, in Deo *vero* summae felicitatis beatitudinem. Quum sancta catholica ecclesia prompta sit sequi documenta evangelica, quae dicunt: Qui⁶⁾ recipit prophetam in nomine prophetae, accipiet mercedem prophetae, et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet, etc. et Apostolus iubet hospitalitatem sectari, et necessitatibus sanctorum virorum communicare; tamen propter eos, qui cauteriatam habent suam conscientiam, dicentes se esse simplices, quum sint astutia diabolica repleti, et pro opere pietatis dicunt se de loco ad locum transire, quum sint sua malitia faciente fugitivi, et dicunt se esse ministerio sacro insertos, quum non sint: statutum est a sanctis Patribus, neminem clericum alienum et ignotum recipi ab aliquo episcopo, et inthronizari in sua ecclesia, nisi habeat a proprio episcopo epistolam, quae in canonibus nominatur Formata. Ideo notum facimus fraternitati vestrae, quod praesens frater noster, harum literarum portitor, nomine Hermannus⁷⁾, non pro sua nequitia expulsus est a nobis, sed postulantiibus fratribus, eo quod ex familia nostra fuit et noster baptizatus, fecimus ei libertatem receptam in⁸⁾ coram altaris canonice, et ordinavimus eum ad gradum presbyterii. Cui etiam has dimissorias sive commendatiis literas facimus, et eum ad vestram dilectam fraternitatem dirigimus, ut in vestra parochia sub vestro sacro regimine et defensione consistere valeat. Ego, inquam, Burchardus humilis episcopus, in nomine Patris⁹⁾, et Filii, et Spiritus sancti, et in unitate sanctae ecclesiae, in qua Petro datum est ius ligandi atque solvendi, absolvo Hermannum presbyterum de civitate Wormaciensi indictione X., et licentiam do vobis inthronizandi eum in quacumque ecclesia vultis vestrae parochiae. Hanc ergo epistolam graecis literis hinc inde munire decrevimus, et annulo nostrae ecclesiae firmare censuimus. Fraternitatem vestram Christus nobis incolu mem conservet¹⁰⁾. II. Y. A. II. B. E. Z. Z. Διήν. Data Wormaciae Idibus Martii, anno Dominicae incarnationis MXII.¹⁰⁾ Indictione X.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. c) Formata: Graeco est: μηδὲνα ἄνευ ἐπιγραφῶν δέχεται τῶν ἐξῆρων, quod Dionysius vertit: nullus peregrinorum sine pacificis, id est commendatiis suscipiatur epistolis. Atque ita Burch. et Ivo habeat.

Dist. LXXII. C. III. a) Eligitur: In Concilio Milevitano est, vel semel legerit¹⁾; itaque in concilio Carthaginensi graeco, cap. 91. καὶ ἅπαξ ἀγαγῶ. In Africano autem cap. 57.: vel semel suscepto officio legerit.

Dist. LXXIII. C. I. a) Conservet: In hoc et sequenti capite ea tantum sunt emendata, quae exemplarium auxilio

restitui poterant. Ceterum quae hoc loco sequuntur etiam apud Burchardum sunt depravata. Facile autem restitui possunt ex regulis initio distinctionis traditis. Quibus quidem regulis optime respondet exemplum ab Ivone collatum p. 6. c. 435., si literae, in extremo 434. capitis positae, ponantur loco earum, quae in ipso 435. afferuntur. Addita enim illa dictione Διήν, resultat numerus ibi notatus, id est, IOCLXXVIII. Bene etiam procedet exemplum c. 434. si ubi nunc summa est 1539. fiat 1439. Satis sit locum indicasse.

Dist. LXXI. C. VI. 24) sancto: Ed. Bas. — 25) sibi usurpet: Coll. Hisp. — Edd. Bas. Lugd. II. III. Antw. — 26) add.: episcopi sut: Edd. coll. o. — Böhm. — C. VII. 27) hab. A. 451. — ex Dionysio: Burch. I. 2. c. 139. Ans. I. 7. c. 162 (176). Polyc. I. 4. t. 31. — C. VIII. 28) Desideratur inter sermones Augustini. — Burch. I. 15. c. 30. Ans. I. 7. c. 181. Ivo Decr. p. 16. c. 31.: ex dictis Augustini. — C. IX. 29) hab. A. 332. (vulgo 341.)

Dist. LXXII. C. I. 1) Ex syn. Eugen. II. hab. A. 826. c. 18. confirmata per Leonem IV. — C. II. 2) hab. A. 397. — Burch. I. 2. c. 42. Ivo Decr. p. 6. c. 143. — 3) retineant: Ivo. — C. III. 4)

hab. post A. 416. — Reg. I. I. c. 385. — Coll. tr. p. 2. t. 22. c. 6. — 5) primum vel semel legerit: Coll. Hisp.

Dist. LXXIII. 1) Haec est regula formatarum, quae Attico Constantinopolitano constanter tribui solet. Integra legitur ap. Reg. I. I. c. 438. Ans. I. 6. c. 121 (122). Ivonem Decr. p. 6. c. 433. — 2) qui numerus: orig. — Reg. — Ans. — 3) id: orig. — Ans. — 4) expressam: ib. — C. I. 5) Burch. I. 2. c. 227. — 6) Matth. c. 10. — 7) Eomanus: Burch. — 8) a: Ed. Bas. — 9) Patris II., et Filii Y. et Sp. S. A.: Edd. coll. o. — 10) III. mense XII.: Edd. coll. o.

C. II. *Incipit epistola formata a CCCXVIII. Episcopis et ab Attico b) Constantinopolitanae urbis Episcopo edita:*

Sanctissimo in Christo fratri summa dulcedine caritatis amplectendo A., illius civitatis episcopo, Y., illius ecclesiae praesul, perpetuae beatitudinis¹¹⁾ optat in Christo salutem. Ω. Y. A. Ω. De cetero noverit sancta fraternitas vestra, quod iste clericus, Hermannus¹²⁾ nomine, nostra in parochia instructus ac detonsus, parvitatem nostram rogavit, quatenus illi commendatitias literas conscriberemus, quibus vestrae celsitudini commendatus sub tuitione vestri regiminis degere posset; cuius voluntati consentientes secundum canonicam auctoritatem literas ei dimissorias dedimus, per quas et ipsi concedimus, ut sub vestro magisterio divinae servituti insistens suae deserviat utilitati, et vobis licentiam tribuimus, ut, si dignum eum iudicaveritis, ad sacros ordines promoveatis. Commendatum ergo eum curae vestrae suscipite, et nostris ex partibus absolutum in vestrarum ovium numero custodite. Quas literas, ut vigore veritatis firmatae indubitanter a vobis suscipiantur, literis graecis, ut canonica doceat auctoritas, confirmare satagemus. Sancta Trinitas vestram beatitudinem ad regimen sanctae suae ecclesiae perpetuaret bene valere concedat, Ἀμήν¹³⁾. [vel sic: Et. Θ.¹³⁾ (quae eandem summam exprimit) indictione X. Continet haec formata epistola summam¹⁴⁾ numeri MCCCXV. Y. graecam in nomine illius primam ponimus, quia Graeci eam in quibusdam locis pro Y. consonante ponunt, sicut est Δαυίδ et εὐαγγέλιον¹⁵⁾.]

DISTINCTIO LXXIV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Queritur de his qui ab episcopis suis promoveri contemnunt, an invitati sint sublimandi, an non?*

De his ita statutum invenitur in Concilio Aurelianiensi III. cap. 7.¹⁾:

C. I. *Annuae suspensioni subiaceat episcopus, qui invitum ordinare praesumat.*

Episcopus, qui invitum aut reclamantem praesumerit ordinare, annuali poenitentiae subditus missas facere non praesumat.

C. II. *Nullus promoveatur invitus.*

Item Gregorius Natali Episcopo Salonitano, in lib. I. Reg. epist. 19.²⁾

Gesta, quae nobis in concilio³⁾ vestri confecta secretario direxistis, in quibus⁴⁾ archidiaconus Honoratus addicitur⁵⁾, plena esse cognovimus semine iurgiorum, quam uno eodemque tempore una persona nolens ad sacerdotii ordinem provehitur⁶⁾, quae tanquam immerita a diaconatus officio removeretur⁷⁾. Et sicut iustum est, ut nemo crescere compellatur invitus, ita censendum puto "similiter," ne quisquam insons ab ordinis sui ministerio deiciatur iniuste.

Contra invenitur in Concilio Carthaginiensi c. 31.⁸⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. II. b) Ab Attico: Antea legebatur: *abbatibus*. Restitutus est locus ex coniectura (quod perrare factum est), quoniam evidenti ratione nitetur.

c) Ἀμήν, vel sic: Et. Θ.: Addita sunt haec ex aliquot vetustis exemplaribus, et utrisque istis notis idem numerus XCIX. significatur. In codicibus vero impressis vel nihil erat, vel dictio: *Amen*, latine scripta, in qua nulla est numeri significatio.

Dist. LXXIV. C. III. d) Si qui: Verba huius capituli sunt titulus sequentis capituli: *Placuit*. qui est proprius

C. III. *Qui ab episcopis suis promoveri contemnunt, a locis suis deticiantur.*

Si qui⁴⁾ clerici ab episcopis suis promoveri contemserint, nec illic maneant, unde recedere noluerunt.

C. IV. *De eodem.*

Placuit, ut quicumque clerici vel diaconi pro necessitatibus⁵⁾ ecclesiasticarum⁶⁾ rerum non obtemperaverint episcopis suis, volentibus eos ad honorem ampliorem in ecclesia sua promovere, nec illic ministrent in suo gradu, unde noluerunt recedere.

C. V. *Postiores prioribus episcopi non praeponant.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 23.¹⁰⁾

Episcoporum¹¹⁾ etiam, quorum vita non reprehenditur, posteriorem priori nullus praeponat, nisi forte superbia elatus quod pro necessitate ecclesiae episcopus iusserit implere contemnat.

II. Pars. §. 1. Sane si officium archidiaconatus¹²⁾ propter simpliciorum¹³⁾ naturam implere aut expedire nequiverit, ille loci sui nomen teneat et ordinationem¹⁴⁾ ecclesiae, quem elegerit episcopus praeponendum.

C. VI. *In quo loco quisque ordinatus est invitus teneri non debet.*

Item Gregorius Iohanni Episcopo Syracusano, lib. XI. epist. 34.¹⁴⁾

Quorundam ad nos relatione pervenit, Cosmam, qui ex monacho monasterii S. Luciae a decessore vestro¹⁵⁾ memorandae¹⁶⁾ memoriae Maximiano in ecclesia Syracusana factus subdiaconus, atque a vobis postea in possessione, quae Iuliana dicitur, presbyter est ordinatus, ita nimia tristitia et loci qualitate vehementer afflictum, ut vitam sibi poenam existimet, et contritionis¹⁷⁾ suae fugam quaerat auxilium. Et ideo, quia tales erga subiectos nostros debemus existere, quales nobis, si subiecti fuissimus, nostros volueramus¹⁸⁾ esse praepositos, magna benignitatis est, si eum in ecclesiam¹⁹⁾, ubi subdiaconi est functus officio, sanctitas vestra reducere atque illic "presbyterum" voluerit²⁰⁾ constituere cardinalem. Quod et facere, quantum arbitramur, debetis, si tamen nihil est, quod iuste contra ipsum animos²¹⁾ vestros exasperet. Si vero aliqua culpa est, suis nobis hoc epistolia vestra fraternitas, ut scire possimus, insinuet.

III. Pars. Gratian. *Verum illud Gregorii de his intelligendum est, qui non causa necessitatis, sed causa ingratitude²²⁾ ab episcopis suis promoveri queruntur. Illud autem Carthaginiensis concilii de his intelligitur, qui nolunt obtemperare episcopis suis propter necessitatem ecclesiae volentibus eos ad altiora promovere. Hanc distinctionem ex decreto Simplicii²³⁾ Papae quilibet corroborare valet, qui scribens Iohanni Episc. Ravennati, epist. II. ait inter cetera:*

C. VII. *Non est aliquis invitus ad episcopatum pertrahendus. Ubi ista didicisti, quae in fratrem²⁴⁾ et coepiscopum²⁵⁾ nostrum Gregorium non dilectione, sed invidia perpetrasti quem inexcusabili violentia pertrahi ad²⁶⁾ te passus es at-*

caenon 31. concilii Carthaginiensis in codice canonum et apud Graecos.

C. IV. e) Pro necessitatibus: Graecè est: *διὰ τινὰς ἀναγκαστικὰς αἰτίας τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν*; id est: *ob quasdam cogentes causas suarum ecclesiarum.*

C. V. f) Et ordinationem: Quamvis in recentioribus conciliorum editionibus Coloniensibus legatur: *et ordinationi ecclesiae, quem elegerit episcopus, praeponatur**; tamen in veteri Coloniensi, duobus Parisiensibus et duobus codicibus conciliorum Vaticanis est eodem modo atque apud Gratianum.

Dist. LXXIII. C. II. 11) add.: *obsequium*: Ed. Bas. — 12) B.: Edd. Arg. Bas. — Ber.: Edd. Nor. Ven. II. — Her.: Ven. I. — 13) YE: Edd. coll. o. — 14) *epistolam summi*: Ed. Böhm. — 15) haec in impressis mirum quantum depravata esse, haec te exempla docebunt; leg. in Ed. Bas.: a. JJ. yo. id. — in Ed. Arg.: a. n. y. s. id. — Exinde tamen videtur factum esse, quod in Edd. Par. Lugd. M. III. est: *ἀπουσία τ. e. absentia*, quod sen-u omnimodo caret.

Dist. LXXIV. C. I. 1) hab. A. 538. — C. II. 2) Ep. 19. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 6. c. 379. Polyc. l. 2. t. 33. — 3) *consili*: Ed. Bas. — 4) *quo*: ib. — 5) *adducitur*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 6) *promoveatur*: Ed. Bas. — 7) *removeatur*: Edd. coll. o. — C. III. 8) Ex syn. Carth. hab. A. 419., apud Dionysium. — Burch. l. 2. c. 178. Ans. l. 7. c. 103. Ivo Decr. p. 6.

c. 42. — C. IV. 9) *ecclesiarum*: orig. — Ans. Burch. — C. V. 10) hab. A. 506. — Coll. tr. p. 2. t. 28. c. 21. — 11) *Episcopus*: orig. — 12) *archidiaconus*: Edd. Ven. I. II. Lugd. — 13) *simplicem*: Ed. Bas. — eodem modo legitur in Coll. Hisp. — ad ordinationem: Ed. Bas. — C. VI. 14) Ep. 28. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — 15) *tu*, et sic numero sing. *deinceps*: Edd. coll. o. — 16) *venerandus*: orig. — Edd. coll. o. — 17) *contritioni*: Ed. Bas. — 18) *vellemus*: Edd. coll. o. — 19) *ecclesiae*: caed. — 20) *stulerit*: caed. — 21) *animam* (num): caed. — C. VII. 22) scr. A. 488. — Burch. l. 1. c. 29. Ans. l. 6. c. 66. 67. (64. 65.) Ivo Decr. p. 5. c. 140. Polyc. l. 2. t. 33. — 23) *confratrem*: Ed. Bas. — 24) *episcopum*: Edd. coll. o. — 25) a: caed.

que vexari, ut ei honorem tantum non per animi²⁶⁾ tranquillitatem, sed per amentiam, sicut dicendum²⁷⁾ est, irrogares? Neque enim talia potuissent fieri sanitate consilii. Nolumus exaggerare quod gestum est, ne cogamur iudicare quod dignum est; nam privilegium²⁸⁾ meretur amittere, qui permissa sibi abutitur potestate. *Et infra*²⁹⁾: Denunciamus autem, quod, si posthac quicquam³⁰⁾ tale praesumeris, et aliquem³¹⁾ seu episcopum, seu presbyterum, seu diaconum invitum facere³²⁾ forte credideris, ordinationes tibi Ravennatis ecclesiae vel Aemiliensis noveris auferendas.

C. VIII. *De eodem.*

*Item Gregorius Antonino Subdiacono, lib. II. epist. 16. Indict. 10.*³³⁾

Honoratus, archidiaconus ecclesiae Salonitanae a sanctae memoriae decessore meo missa supplicatione poposcerat, ut ab antistite suo invitum provehi ad fortioris gradus ordinem contra morem nullatenus³⁴⁾ cogere. Hoc enim fieri sibi non provehendi gratia³⁵⁾, sed causa ingratitude perhibebat. Pro qua re tunc iam³⁶⁾ sanctae memoriae decessor³⁷⁾ noster scriptis suis Natali fratri coepiscopoque nostro interdixerat, ne praedictum Honoratum archidiaconum invitum proveheret, neve dolorem conceptae ingratitude³⁸⁾ diutius in corde retineret. Quumque et a nobis³⁹⁾ haec eidem summopere fuerint⁴⁰⁾ interdicta, non solum mandata Dei negligens, sed et scripta⁴¹⁾ nostra⁴²⁾ contemmens, praefatum archidiaconum quasi ad fortiore honorem provehens conatus est arte callida⁴³⁾ degradare. Unde actum est, ut, eo de⁴⁴⁾ archidiaconatus loco summo, alium adscisceret, qui eius obtemperare moribus⁴⁵⁾ potuisset. Quem Honoratum archidiaconum arbitramur antistiti suo aliunde displicere non potuisse⁴⁶⁾, nisi quod eum vasa sacra suis dare parentibus prohibebat⁴⁷⁾. Quam causam subtili volumus et tunc sanctae memoriae decessor meus, et nunc ego indagatione discutere⁴⁸⁾, sed ipse⁴⁹⁾ suorum sibi actuum conscius personam ad iudicium postposuit destinare. Proinde⁵⁰⁾ experientiam tuam praesentis praecepti auctoritate duximus fulciendam, quatenus, conveniens in Salona⁵¹⁾, Natalem fratrem coepiscopumque nostrum saltem tot scriptis admonitum studeat⁵²⁾ adhortari, ut supra memoratum archidiaconum in suo⁵³⁾ statim loco suscipiat. Quod si facere hoc contumaciter, ut consuevit, forte distulerit, usum ei pallii, qui ab hac sede concessus est⁵⁴⁾, ex auctoritate sedis apostolicae contradices⁵⁵⁾. Quem si etiam amisso pallio adhuc in eadem pertinacia perseverare perspexeris, dominici quoque corporis et sanguinis eundem antistitem participatione privabis.

Gratian. *Adhibenda est etiam disciplina, qua nolentes promoveri ad sacros ordines ad obediendum episcopis suis provocentur. In minoribus siquidem ordinibus constituti paulatim per singulos gradus sunt provehendi, ut contemnentis suis obedire episcopis doleant sibi illos esse praelatos, quos prius habebant subiectos.*

*Unde Gelasius scribit Victori Episcopo*⁵⁶⁾:

C. IX. *Quum maiores ordinari contemserint, de minoribus promoveantur ordinibus.*

Consuluit⁵⁶⁾ dilectio tua de suorum promotione clericorum, perhibens, quod diaconi ad presbyterii gradum (quo ecclesiam tuam memoras indigere) venire detrectant. Qua-

propter, quia invitos fieri ecclesiastica moderatio gravitasque non patitur, ut ex nolentibus fiant volentes ordinatio illa potest perficere⁵⁷⁾, si quos habes *vel* in acolythis, vel subdiaconis maturiores aetate, et quorum sit vita probabilis, hos in presbyteratum studeas promovere, ut, qui⁵⁸⁾ in suis ordinibus⁵⁹⁾ proficere noluerint, reddantur suis inferioribus post minores⁶⁰⁾, ipsaque commoda presbyteri propensius quam diaconi consequantur, ut hac saltem ratione constricti et honorem, quem refugerant, appetere nitantur, et quaestum.

DISTINCTIO LXXV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Tempus autem consecrationis, sicut in Ordine Romano habetur, ad episcopi benedictionem non eligitur. Omnis enim tempore benedicuntur, dummodo ieiuni et hora tertia benedictionem accipiant.*

*Unde Anacletus*¹⁾ *Papa scribit ad Episcopos*²⁾ *Italiae, epist. II. in princ.:*

C. I. *Ordinationes episcoporum qua hora fieri debeant.*

Ordinationes³⁾ episcoporum auctoritate apostolica ab omnibus, qui in eadem fuerint provincia, episcopis sunt celebrandae. Qui simul convenientes scrutinium⁴⁾ diligenter agant, ieiuniumque cum omnibus⁵⁾ celebrent precibus, et⁶⁾ manus in⁷⁾ sanctis evangeliiis, quae praedicantur sunt, imponentes, dominica die, hora tertia orantes, sacraque unctione, exemplo prophetarum et regum⁸⁾, capita eorum more apostolorum et Moysis ungentes; quia omnis sanctificatio constat⁹⁾ in Spiritu sancto, cuius virtus invisibilis sancto chrismati est permixta, et hoc ritu solemnem celebrent ordinationem.

II. Pars. Gratian. *Tempus autem consecrationis trium mensium spatium clauditur, ultra quod, nisi necessitate cogente, episcoporum consecrationes post electionem differri non licet.*

*Unde in Chalcedonensi Concilio, c. 25. legitur*¹⁰⁾:

C. II. *Ultra tres menses non differatur episcoporum ordinatio.*

Quoniam quidam metropolitanorum, sicut ad nos perlatum est, negligunt creditos sibi greges, et differunt ordinationes facere episcoporum, placuit sanctae synodo, intra⁹⁾ tres menses fieri ordinationes episcoporum, nisi forte inexcusabilis necessitas coegerit tempus ordinationis amplius protelari¹⁰⁾. Si autem quis¹¹⁾ episcoporum haec¹²⁾ non observaverit, ipsum debere ecclesiasticae condemnationi subiacere, redivis vero eiusdem viduatae ecclesiae integros reservari apud oeconomum eiusdem ecclesiae placuit¹³⁾.

III. Pars. Gratian. *Ceterorum vero ordinationes non nisi in temporibus certis et diebus, maxime sacerdotum et Levitarum, fieri debent, vespera videlicet sabbati, vel mane diei dominicae continuato ieiunio.*

*Unde Zephyrinus*¹²⁾ *Papa scribit ad Episcopos*¹³⁾ *Aegypti, epist. II.:*

C. III. *Ordinationes presbyterorum vel Levitarum qua hora fieri debeant.*

Ordinationes presbyterorum Levitarumque tempore congruo, multis coram adstantibus, solenniter agite, et probabiles ac doctos viros ad hoc opus provehite, ut de eorum societate et adiumento plurimum gaudeatis.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXXV. C. II. a) Si autem quis: Sic etiam in prisca⁴⁾ versione. Graece est: *εἰ δὲ μὴ τοῦτο ποιήσῃ, ἀποκείσθαι αὐτὸν* (al. αὐτῶ) *ἐκκλησιαστικῶ ἐπιπέλω;* quae

aliter interpres vertit: *Quod si hoc minime fecerit, correctioni ecclesiasticae subiacebit.* De metropolitano enim loquitur.

Dist. LXXIV. C. VII. 26) *amī*: Ed. Bas. — 27) *dictum*: Edd. coll. o. — 28) *add. dignitatis*: Edd. coll. o. — 29) *cf. C. 25. q. 2. c. 23. — 30) aliquid*: Edd. coll. o. — 31) *add. talen*: ead. — 32) *add. posse*: ead. — C. VIII. 33) *Ep. 20. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 75. — 34) nullo modo*: Edd. coll. o. — 35) *causa*: ead. — 36) *etiam*: ead. — 37) *praedecessor*: ead. — 38) *me*: ead. ex Ans. — 39) *fuerant*: ead. — 40) *scripturam*: ead. — 41) *meam*: ead. pr. Bas. — 42) *callide*: ead. ex Ans. — 43) *eodem*: ead. — 44) *add. in omnibus*: Ed. Bas. — 45) *posse*: Edd. coll. o. ex Ans. — 46) *prohibuerat*: ead. pr. Arg. Nor. — 47) *perquirere*: ead. — 48) *sui suorumque*: ead. ex Ans. — 49) *Unde*: ead. ex eod. — 50) *veniens in Saloniā*: ead. ex eod. — 51) *studeat*: ead. — 52) *in statu suo*: ead. — 53) *sibi fuerat*: ead. — 54) *contradictio*: orig. et Ans. — C. IX. 55) *Caput incertum. — ex Pelagio*: Ans. l. 7. c. 102. — *ex Gelasio*: Ivo Decr. p. 6. c. 106. Polyc. l. 2. t. 31. — 56) *add. nos*: Ed. Bas. — 57) *proficere*: Ivo. —

58) Ivo l. 1. c. 43. — 59) *in suis ord.*: absunt ab Ans. — 60) *posteriores*: Ivo.

Dist. LXXV. C. I. 1) *Caput Pseudoisidorianum. — Burch. l. 1. c. 15. Ans. l. 6. c. 53 (51). Ivo Pan. l. 3. c. 12. Decr. p. 5. c. 69. Polyc. l. 2. t. 6. — cf. supra D. 64. c. 2. — 2) omnibus Epp.*: Edd. coll. o. — 3) *ex conc. Nic. c. 4. — 4) ex statutis ecl. antiqu. c. 96. Ed. Baller. — 5) cum*: orig. — Ans. Ivo. — Edd. coll. o. — 6) *regum capita perungentium, eos more*: Edd. coll. o. — 7) *add. esse*: ead. — C. II. 8) *hab. A. 451. — ex Dionysio*: Burch. l. 1. c. 24. Ans. l. 6. c. 40. Ivo Decr. p. 5. c. 135. — 9) *infra*: Edd. Bas. Par. — 10) *propagari*: Coll. Hisp. — *) *imo Hispanica. — 11) hoc*: Edd. coll. o. — †) *censusus*: Edd. coll. o. — C. III. 12) *Caput Pseudoisidorianum, desumptum ex libro pontificali. — Burch. l. 2. c. 3. Ans. l. 7. c. 43. Ivo Decr. p. 6. c. 23. et 47. Polyc. l. 2. t. 28. — 13) omnibus Epp.*: Edd. coll. o.

C. IV. *Presbyteri et Levitae qua hora ordinandi sunt.*

Item Leo Episcopus *Dioscuro Alexandrino Episcopo, epist. LXXIX. cap. 1.*¹⁴⁾

Quod a Patribus nostris propensiore cura novimus esse servatum. a vobis¹⁵⁾ quoque volumus custodiri, ut non passim diebus omnibus sacerdotalis vel levitica ordinatio celebretur, sed post diem sabbati eius noctis, quae luceat in prima sabbati, exordia consecrandi¹⁶⁾ eligantur, in quibus his, qui consecrandi sunt, ieiunium et a ieiunantibus sacra benedictio conferatur. Quod eiusdem observantiae erit, si mane ipso dominico die, continuato ieiunio sabbati, celebretur¹⁷⁾, a quo tempore praecedentis noctis initia non recedunt, quod¹⁸⁾ ad diem resurrectionis (sicut etiam in pascha Domini declaratur) pertinere non dubium est.

C. V. *Quare die dominico sacerdotum ordinationes celebrentur.*

Idem eodem cap.¹⁹⁾

IV. Pars. Quod²⁰⁾ die^{b)} dominico ordinationes sacerdotum celebrentur, non tantum ex consuetudine, sed etiam ex apostolica novimus venire doctrina, scriptura manifestante, quod, quum apostoli Paulum et Barnabam ex praeccepto Spiritus sancti ad evangelium gentibus²¹⁾ mitterent praedicandum, ieiunantes et orantes imposuerunt eis manus, ut intelligamus, quanta et dantium, et accipientium devotione curandum sit, ne tantae benedictionis sacramentum negligenter videatur impletum. Et ideo pie et laudabiliter apostolicis morem gesseris institutis, si hanc ordinationum sacerdotum formam per ecclesias, quibus Dominus praeesse te voluit, etiam ipse servaveris, ut his, qui consecrandi sunt, nunquam benedictio, nisi in die dominicae resurrectionis tribuatur, cui a vespera sabbati initium constat adscribi, et²²⁾ tantis divinarum dispensationum²³⁾ mysteriis est consecrata, ut, quicquid est a Domino insignius²⁴⁾ constitutum, in huius diei dignitate sit gestum. In hac mundus sumisit exordium; in hac per resurrectionem Christi et mors interitum, et vita accepit initium²⁵⁾. In hac etc.

C. VI. *De eodem. PALEA.*

[Item in Ordine Romano, cap. de gradibus ecclesiae²⁶⁾.]

Quando et ubi libitum fuerit usque ad subdiaconatus officium ordinantur clerici, diaconi vero atque presbyteri nunquam, nisi in publica ordinatione.²⁷⁾

C. VII. *De temporibus ordinationis.*

Item Gelasius ad Episcopos per Lucaniam, epist. I. cap. 13.²⁷⁾

V. Pars. Ordinationes presbyterorum et diaconorum nisi certis temporibus et diebus exerceri non debent, id est quarti mensis ieiunio, septimi et decimi; sed et etiam quadragesimalis initium, ac medianae²⁸⁾ hebdomadae, et sabbati ieiunio circa vesperam noverint²⁹⁾ celebrandas, nec

cuiuslibet utilitatis causa seu presbyterum, seu diaconum his praeferre, qui ante ipsos fuerint ordinati.

DISTINCTIO LXXVI.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quibus temporibus ieiunia celebranda sint, Callixtus Papa determinat, scribens Benedicto Episcopo epist. I.*¹⁾

C. I. *Quibus temporibus ieiunia celebrentur.*

Ieiunium, quod ter in anno apud nos celebrare didicisti, convenientius nunc per quatuor tempora fieri decernimus, ut, sicut annus per quatuor volvit tempora, sic et nos quaternum solenne agamus ieiunium per anni quatuor tempora.

C. II. *De eodem.*

Item ex Concilio Moguntino I.²⁾ cap. 34.²⁾

Constituimus³⁾, ut quatuor tempora anni ab omnibus⁴⁾ communi ieiunio observentur, id est in mense Martio, hebdomada prima; in Iunio, secunda; in septembri, tertia; in decembri, quarta.

C. III. *De eodem.*

Item ex Concilio Saleguntinae habito, cap. 2.⁵⁾

De ieiunio autem *incerto* quatuor temporum hanc certitudinem statuimus, ut si calendae Martiae in quarta feria sive antea evenerint, eadem hebdomada ieiunium celebretur. §. 1. Si autem calendae Martiae in quinta feria, aut sexta, aut sabbato distendantur, in sequentem⁶⁾ hebdomadam ieiunium differatur. Simili quoque modo, si calendae Iunii in quarta feria aut antea evenerint, in subsequenti hebdomada ieiunium celebretur; et si in quinta, aut sexta feria, aut sabbato contigerint⁷⁾, ieiunium in tertiam⁸⁾ hebdomadam reservetur. §. 2. Et hoc sciendum est, quod, si quando ieiunium mensis Iunii in vigilia pentecostes secundum praedictam regulam evenerit, non ibi celebrandum erit, sed in ipsa hebdomada solenni pentecostes, [quia vigilia⁹⁾ simul et ieiunium celebrari non debent,] et tunc propter solennitatem Spiritus sancti diaconi dalmaticis induantur, et Alleluia cantetur, et Flectamus genua non dicatur. §. 3. Eodem modo de septembris¹⁰⁾ ieiunio constitutum est, ut, si calendae septembris in quarta feria evenerint aut antea, ieiunium in tertia hebdomada celebretur, et si in quinta, aut sexta, aut sabbato contigerint¹¹⁾, in quarta hebdomada ieiunandum erit. §. 4. In decembri vero illud observandum erit, ut in proximo sabbato ante vigiliam natalis Domini celebretur ieiunium, quia, si vigilia in sabbato evenerit, simul vigiliam et ieiunium celebrare¹²⁾ non convenit.

Contra Urbanus II. in Concilio Placentino, c. 14.¹²⁾

C. IV. *De eodem.*

Statuimus etiam, ut ieiunia quatuor temporum hoc ordine

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. b) Quod die: Sumtum est caput hoc ex eodem loco, unde et antecedens, mutato tamen verborum ordine, et nonnullis initio adiectis. In ipsa enim epistola post ultima verba praecedentis capituli sequitur continenter: *Nam praeter auctoritatem consuetudinis, quam ex apostolica novimus venire doctrina, etiam sacra scriptura manifestat, quod quum apostoli, etc.*

Dist. LXXVI. C. II. a) Auctor Micrologi c. 24. et 25. de hoc ipso Moguntini concilii canone disputans, aperte ait, hoc ex ignorantia traditionis ecclesiasticae fuisse profectum. Unde Leo Papa ait: *Huius observantiae etc. quod refertur infra ead. dist. c. 6.* Et ne quis occasione horum conciliorum Germanicorum deciperetur, Gregorius VII. (quod in eodem Micrologo narratur) veterem Romanae ecclesiae

consuetudinem renovavit. De qua re in concilio Claramontensi Urbani II. c. 1. sic statuitur: *Primum ieiunium quatuor temporum semper fiet prima hebdomada quadragesimae; secundum in hebdomada pentecostes absque genuum flexione cum Alleluia et Gloria in excelsis Deo, et vestibus solennibus fiet; tertium plena hebdomada ante aequinoctium autumnale; quartum plena hebdomada ante natalem Domini, vigilia eiusdem accepta.* Et idem repetitur in altero concilio Placentinae postea habito, quod est in bibliotheca Vaticana, et citatur infra ead. cap. *Statuimus.*

C. III. b) Quia vigilia: Haec usque ad verbum: *debent*, non sunt in ipso concilio impresso ex Burchardo, eadem vero sententia repetitur in fine capituli.

Dist. LXXV. C. IV. 14) Ep. 9. (scr. A. 445.) Ed. Baller. — Ans. l. 7. c. 44. Ivo Decr. p. 6. c. 31. Polyc. l. 1. — 15) nobis: Edd. coll. o. — 16) abest ab orig. — 17) add.: *ordinatio*: Edd. coll. o. — 18) *quam*: orig. — C. V. 19) Ivo Pan. l. 3. c. 13. Decr. p. 6. c. 70. — 20) *in die*: Ed. Bas. — 21) add.: *omnibus*: ib. — 22) *quae tantis*: orig. — Edd. coll. o. — *et — consecratam*: Coll. Hisp. — 23) *dispositionum*: orig. — 24) *insigne*: Edd. coll. o. — 25) *principium*: ead. — C. VI. 26) Hoc caput prostat in Ordine Rom. (vide ad c. 2. D. 23.) quem num. IX. in Museo Ital. publici iuris fecit Mabillonius. — Ans. l. 7. c. 61 (51). — C. VII. 27) scr. A. 494. — Ans. l. 7. c. 45. Ivo Pan. l. 3. c. 25. Decr. p. 6. c. 74. Polyc. l. 2. t. 28. — 28) *mediana quadragesimae die*: orig. — Ans. Ivo. — 29) add.: *ipsas ordinationes*: Edd. coll. o. ex Ans. — 30) add.: *audiam*: ead.

Dist. LXXVI. C. I. 1) Cap. Pseudoisidorianum, desumptum ex libro Pontif. — cf. Ord. Rom. apud Hittorp. p. 83. — Ivo Pan. l. 2. c. 175. Decr. p. 4. c. 27. Polyc. l. 3. t. 25. — C. II. 2) cap. 34. Conc. Mog. hab. A. 813. in epitomen redactum. — Cap. l. 5. c. 86. Reg. l. 1. c. 277. Burch. l. 13. c. 2. Ivo Pan. l. 2. c. 180. Decr. p. 4. c. 35. — 3) *Statuimus*: Ed. Bas. — 4) add.: *omnibus*: Edd. coll. o. — C. III. 5) hab. A. 1029. — Burch. in fine. Ivo Pan. l. 2. c. 181. Decr. p. 4. c. 33. — 6) *sequenti hebdomada*: Edd. coll. o. — 7) *contigerit*: ead. — 8) *tertia hebdomada*: ead. pr. Lugd. II. III. — 9) *septimi mensis*: ead. — *septembris mens*: Ed. Bas. — 10) *contigerit*: ead. — 11) *celebrari*: ead. — C. IV. 12) hab. A. 1096. — Polyc. l. 3. t. 25.

celebrentur: primum in initio quadragesimae, secundum in hebdomada pentecostes, tertium vero in septembri, quartum in decembri more solito fiat.

C. V. De eodem.

Item Leo Papa I. sermone I. de ieiunio pentecostes¹³⁾.

Igitur post sanctae laetitiae dies, quos in honorem Domini a mortuis resurgentis ac deinde in¹⁴⁾ coelos ascendentis exegimus, postque acceptum sancti Spiritus donum, salubriter et necessario consuetudo est ordinata ieiunii, ut, si quid forte inter ipsa festivitatum¹⁵⁾ gaudia negligens libertas et licentia inordinata¹⁶⁾ praesumsit, hoc religiosae abstinentiae censura castiget.

C. VI. De eodem.

Idem sermone VIII. de ieiunio decimi mensis¹⁷⁾.

Huius observantiae utilitas, dilectissimi¹⁸⁾, in ecclesiasticis praecipue est constituta ieiuniis, quae ex doctrina sancti Spiritus ita per totius anni circulum distributa sunt, ut lex abstinentiae omnibus sit adscripta temporibus. Siquidem ieiunium vernum in quadragesima, aestivum in pentecoste, autumnale in mense septimo¹⁹⁾, hiemale *autem* in hoc, qui est decimus, celebramus²⁰⁾, intelligentes divinis nihil vacuum esse praecipitis, et verbo Dei ad eruditionem nostram omnia elementa servire, dum per ipsius mundi cardines quasi per quatuor evangelia incessabili²¹⁾ tuba discimus quod et praedicemus, et agamus.

II. Pars. Gratian. *Primum vero mensem, quartum, septimum, et decimum, non Hebraeorum ratione, sed nostra debemus accipere. Primum enim mensis apud illos est Aprilis, quartus Iulius, septimus october, decimus Ianuarius. In quibus, et praeterea in quinto mense, qui est Augustus, quae fuerit eius causa ieiunii, Hieronymus in commentariis ad cap. 8. Zachariae exponit, dicens²²⁾:*

C. VII. Quare in supradictis mensibus ieiunia lex imperavit.

Ieiunium quarti, et ieiunium quinti, et ieiunium septimi, et ieiunium decimi (*ἀπὸ κοίτου enim* subauditur mensis)²³⁾ domui Iudaeae et Hierusalem in dies festos vertetur et gaudium: *veritatem tantum Deus quaerit et pacem.*²⁴⁾ In hoc loco nostrorum²⁴⁾ multi multa dixerunt, et inter se dissonantia. Et *paucis interiectis*: §. 1. Cogitur igitur ad Hebraeos recurrere, et scientiae veritatem de fonte magis quam de rivulis quaerere. Et paulo post: §. 2. Ieiunium quarti mensis, qui apud Latinos vocatur Iulius, die septima et decima eiusdem mensis illud arbitrantur²⁵⁾, quando descendens Moyses²⁶⁾ de monte Sina tabulas legis abiecit atque confregit, et iuxta Hieremiam²⁷⁾ muri primum rupti sunt civitatis. In quinto²⁸⁾ mense, qui apud Latinos²⁹⁾ appellatur Augustus, quum propter exploratores terrae sanctae seditio orta esset in populo, iussi sunt montem non ascendere, sed per quadraginta annos longis³⁰⁾ a terra sancta³¹⁾ circumire dispendiis, ut exceptis duobus, Chaleb³²⁾, et Iosue, omnes in solitudine caderent. In hoc mense et a Nabuchodonosor³³⁾, et multa post saecula a Tito et Vespasiano templum Hierosolymis incensum est atque destructum; capta urbs³⁴⁾ Bethel, ad quam multa millia confugerant Iudaeorum; aratum³⁵⁾ templum in ignominiam gentis oppressae a Tito Anno Rufo. In septimo

vero, qui apud nos appellatur october, *sicut supra diximus,* occisus est Godolias, et Iudaei tribus, ac Hierusalem reliquiae dissipatae. *Legamus Hieremiam*³⁶⁾. Mense decimo (qui apud nos Ianuarius dicitur, eo quod ianua anni sit atque principium), Ezechiel³⁷⁾ in captivitate positus audivit et cunctus populus captivorum, quinto mense templum esse subversum, quod plenissime in eodem propheta cognoscimus. Hoc est igitur omne, quod dicitur, dies plactus et ieiuniorum, quos hactenus habuistis in luctum, sciatis vobis (quia cogitavi, ut benefaciam Hierusalem³⁸⁾ et domui Iuda) in laetitiam et gaudium et solennitates esse vertendos; ita duntaxat, si veritatem diligatis et pacem. Iuxta anagogem, quia tunc ieiunamus, quando³⁹⁾ sponsus aufertur a nobis, et non mereremur eius habere praesentiam, quum reversus fuerit Dominus ad nos, et cogitaverit, ut benefaciat nobis, omnis tristitia vertetur in gaudium, et fames pristina sermonis Dei praesentia doctrinarum eius et celestis panis saturitate pensabitur⁴⁰⁾.

III. Pars. Gratian. *Non autem videntur ieiunia quarti mensis posse celebrari ante diem pentecostes. A die enim dominicae resurrectionis usque in diem pentecostes non inducuntur observanda ieiunia.*

Unde Ambrosius in eiusdem diei sermone LXI., qui sic incipit⁴¹⁾:

C. VIII. De eodem.

Scire debet sanctitas vestra. Per hos quinquaginta dies nobis est⁴²⁾ iugis et continuata festivitas, ita ut hoc omni tempore neque ad observandum indicamus ieiunia, neque ad exorandum Deum⁴³⁾ genibus succedamus⁴⁴⁾. Et infra: §. 1. Instar⁴⁵⁾ ergo dominicae⁴⁶⁾ tota quinquaginta dierum curricula celebrantur, et omnes isti dies velut dominici deputantur. Resurrectio enim dominica⁴⁷⁾ est. Nam in dominica resurgens salvator reversus ad homines est, et post resurrectionem tota quinquagesima cum hominibus commoratus est. Aequalis⁴⁸⁾ ergo eorum⁴⁹⁾ necessarium ut esset festivitas, quorum aequalis esset⁵⁰⁾ et sanctitas. Sic enim disposuit Dominus, ut, sicut eius passione in quadragesimae ieiuniis contristaremur, ita eius resurrectione in quinquagesimae feriis laetaremur. Non igitur ieiunamus in⁵¹⁾ quinquagesima, quia in his diebus nobiscum Dominus commoratur⁵²⁾. Item in apologia David⁵³⁾: Hunc numerum (quinquagesimum videlicet) laeti celebramus post Domini passionem, remisso culpa totius debito, chirographo⁵⁴⁾ quoque evacuato, ab omni nexu liberi, et suscipimus advenientem in nos gratiam Spiritus sancti; die pentecostes vacante⁵⁵⁾ ieiunio laus dicitur Deo⁵⁶⁾, Alleluia cantatur.

Gratian. *Necessario ergo ecclesia constituit, ut post diem pentecostes ieiunia celebrentur. Sed quod in illis quinquaginta diebus ieiunandum esse negatur, ex observantiae necessitate intelligitur.*

Unde idem Ambrosius in eiusdem diei sermone LX., qui sic incipit⁵⁷⁾:

C. IX. De eodem.

Nosse credo vos fratres. Non⁵⁸⁾ minore laetitia celebramus diem pentecostes, quam sanctum⁵⁹⁾ pascha curavimus. Tunc enim, sicut modo fecimus, ieiunavimus sabbato, vi-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. c) Scire debet: In multis manuscriptis exemplaribus a capite *Ieiunium*. usque ad cap. *Post Pascha*, in aliquot etiam usque ad ultimum, nulla est distinctio capitum. Tanquam enim unico contextu continentur multae auctoritates a Gratiano citatae. Ideo verba ista: *Scire debet sanctitas vestra*, cohaerent cum extremis verbis Gratiani ad finem praecedentis capituli, atque ita legendum: *Unde Ambrosius in eiusdem diei sermone LXI. qui incipit: Scire*

debet sanctitas vestra, ac deinde subiungendum, *Per hos quinquaginta, etc.* Suo enim modo aptavit hunc locum Gratianus. Nam apud B. Ambrosium paulo aliter habetur.

C. IX. d) Nosse credo: Idem evenit in hoc capite, quod in superiore evenisse notatum est. Cohaeret enim cum superioribus, prima sermonis periodo quasi in summam redacta.

Dist. LXXVI. C. V. 13) Serm. 78. Ed. Baller. — Polyc. ibid. — 14) absent ab Edd. Lugd. — *coelum ascendentis*: Edd. coll. rei. — 15) *festivitates*: Edd. coll. o. — 16) *immoderata praesumsit*: ead. — C. VI. 17) Serm. 19. Ed. Baller. — Polyc. ibid. — 18) add.: *fratres*: Edd. coll. o. — 19) *septembri*: Ed. Bas. — 20) *celebrenus*: Edd. coll. o. — 21) *incessabiliter*: orig. — attamen in homillis Pauli diaconi et in ed. prima opp. Leonis M. legitur ut apud Gratianum. — C. VII. 22) Polyc. ib. — 23) absent ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 24) *vestrorum*: Edd. Arg. Bas. — 25) *arbitramur*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. Antw. — 26) Exod. c. 32. — 27) Hier. c. 53. — 28) add.: *vero*: Edd. coll. o. — 29) *nos*: ead. — 30) *longius*: ead. pr. Lugd. II. Antw. — 31) *ad terram s.*: orig. — 32) Num. c. 14. — 33) 4 Reg. c. 25. Hier. c. 39. et 41. — 34) *capta urbe*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. Antw. — 35) *sequentia* in Edd. coll. o. pr. Lugd. II.

Antw. desiderantur. — 36) c. 52. — 37) Ezech. c. 33. — 38) *Israet*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. Antw. — 39) Ioan. c. 16. — 40) *compensabitur*: Edd. coll. o. — C. VIII. 41) Tributur sermo iste Maximo Taurinensi, Bibl. Patr. (Ed. Lugd.) t. 6. p. 29. — 42) *esse*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. Antw. — 43) *Dominum*: Edd. coll. o. — 44) *succidamus*: orig. — Edd. Lugd. II. Antw. — 45) add.: *Ad*: Edd. coll. o. — 46) add.: *resurrectionis*: ead. — 47) add.: *dies*: ib. — 48) *aequalis eorum*: orig. — Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 49) add.: *dierum*: Ed. Lugd. II. — 50) *est*: Edd. coll. o. — 51) add.: *hac*: Edd. Bas. Lugd. II. — 52) *commoratus est*: Edd. coll. o. — 53) c. 8. — 54) *chirographoque*: Edd. coll. o. — cf. Coloss. c. 2. — 55) *vacant ieiunia*: Edd. coll. o. — 56) add.: *et oratio*: ead. pr. Arg. — C. IX. 57) *Ambrosii nomen* in Edd. coll. o. omissum est. — 58) *quia non*: Ed. Bas. — 59) *diem s. p. celebrare c.*: Edd. coll. o.

gias celebravimus, orationibus pernoctantes⁶⁰) institimus: unde necesse est, similem observantiam⁶¹) similis laetitiae subsequatur.

Gratian. *Observantia vero similis dicitur quoad factum, non quoad necessitatem.*

Unde Isidorus *lib. I. de ecclesiasticis officiis, cap. 42.:*

C. X. *De eodem.*

Post pascha usque ad pentecosten, licet traditio ecclesiarum abstinentiae rigorem prandii relaxaverit, tamen si qui⁶²) monachorum vel clericorum⁶³) ieiunare cupiunt, non sunt prohibendi, quia Antonius et Paulus et ceteri Patres antiqui etiam his diebus in eremo leguntur abstinentiae, neque solvissae abstinentiam, nisi tantum die dominico.

C. XI. *De eodem.*

Item Hieronymus *ad Lucinum⁶⁴), ep. XXVIII.⁶⁵)* Utinam omni tempore ieiunare possemus, quod in Actibus apostolorum diebus⁶⁶) pentecostes et die dominico apostolum Paulum et cum eo credentes fecisse legimus. *Et infra:* Nec hoc dico, quod dominicis⁶⁷) diebus ieiunandum putem, et contextas quinquaginta⁶⁸) diebus ieiunandum aufferam; sed unaquaqueque provincia abunde in suo sensu, et praecepta maiorum⁷⁰) leges apostolicas arbitretur⁷¹).

C. XII. *Sabbato magno post horam baptismi episcopus valet ordinari.*

Item Pelagius *Papa Petro Episcopo Potentino⁷²).*

Dilectionis tuae scripta suscepimus, quibus significas, Latinum ecclesiae Grumentinae diaconum ad episcopatum Marcellianensis ecclesiae sive Clusitanae⁷³) ab omnibus fuisse electum, quod iam ante hoc tempus retulisti; et iussimus, ut veniret, credentes eos de persona eiusdem ab episcopo suo dimissorias accepisse. Quod⁷⁴) si modo fecerunt, facite eum velociter ad urbem Romam occurrere, ut, si Deus iusserit, in sabbato magno post horam baptismi ordinetur. Quod si ante memoratum diem non occurrerit, cogetur usque ad quarti mensis ieiunia sustinere⁷⁵).

DISTINCTIO LXXVII.

GRATIANUS.

His temporibus secundum Anaclatum, Zephyrinum, Gelastum et Pelagium episcopi, presbyteri et diaconi sunt ordinandi. Metropolitanus autem iuxta Leonem ex presbyteris eiusdem ecclesiae vel ex diaconis optimus ordinetur. Ex monachis autem vel laicis nullus nisi per gradus ecclesiae debet ad summum sacerdotium pervenire.

Unde Caius *Papa Felici Episcopo, ep. un. in extr.¹):*

C. I. *Non nisi per distinctos gradus quisquam ad sacerdotium aspiret.*

Illud nos statuentes vobis et omnibus servare mandamus, ut²) ad ordines ecclesiasticos sic ascendant in ecclesia, qui ordinari merentur: id est, si quis episcopus esse meretur,

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXXVII. C. II. a) Si ab infantia: Prior haec huius capituli pars summam refertur. Integer locus sic habet: *Si ab infantia ecclesiasticis ministeriis nomen dederit, inter lectores usque ad vigesimum aetatis annum continuata observatione perduret. Si maior iam et grandaevo accesserit, ita tamen, ut post baptismum statim se divinae militiae desideret mancipari, sive inter lectores, sive inter exorcistas quinquennio teneatur, exinde acolythus vel subdiaconus quatuor annis, et sic ad benedictionem, etc.* Ac sane in uno etiam pervetusto Gratiani codice, et apud Rabanum,

Dist. LXXVI. C. IX. 60) pernoctantes: Ed. Bas. cum orig. — 61) similis obs. similem laet. subsequ.: orig. — C. X. 62) si quis — cupit: Edd. coll. o. — 63) add.: vel laicorum: B. — C. XI. 64) scr. A. 385. — Ans. I. 4. c. 44. Polyc. I. 3. t. 23. — 65) Lucianus: Böhm. — 66) die: Ed. Bas. — 67) festis: Edd. coll. o. — 68) sexaginta: orig. — 69) add.: et solemnitates: Edd. coll. o. — 70) add.: et: Ed. Bas. — 71) arbitrarum: Ed. Nor. — arbitrarum: Edd. Ven. I. II. Lugd. Par. — C. XII. 72) Ep. incertis temporibus. — Ans. I. 6. c. 59 (61). Polyc. I. 2. t. 25. — cf. D. 63. c. 14. — Pontino: Edd. Lugd. II. — Böhm. — 73) Clusitanus: Ed. Arg. — Castillanus: Ed. Bas. — Clusitanus: Ans. — 74) Unde vel nunc, sicut dicit eum concorditer ab omnibus electum, et nihil ei sacri canones contradicunt, et ab episcopo eius dimissorias accipiunt, facile etc.: Ans. — 75) subsistere: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — Böhm.

Dist. LXXVII. C. I. 1) Caput Pseudoisidorianum, con-

sit primum ostiarius, deinde lector, postea exorcista, inde³) sacretur acolythus, demum⁴) vero subdiaconus, deinde⁵) diaconus, et postea presbyter, et exinde, si meretur, episcopus ordinetur.

Unde Zosimus *Episc. urbis Romae ait ad Hesychium, epist. I. cap. 3.⁶):*

C. II. *Quae intervalla temporis in singulis gradibus servanda sint.*

In singulis gradibus haec tempora sunt observanda, si ab infantia⁷) ecclesiasticis ministeriis nomen dederit, ut inter lectores et exorcistas quinquennio teneatur, exinde acolythus vel subdiaconus quatuordecim⁷) annis fiat, et sic ad benedictionem diaconatus, si meretur, accedat, in quo ordine quinque annis, si inculpate se gesserit, haerere⁸) debet. Exinde⁹) suffragantibus stipendiis, per tot gradus datis propriae fidei documentis, presbyterii⁹) sacerdotium poterit promereri, de quo loco, si eum exactior ad bonos mores vita perduxerit, summum pontificatum sperare debet. *Et infra:* §. 1. Defensores etiam ecclesiae, qui ex laicis fiunt, supradicta observatione teneantur, si meruerunt¹⁰) esse in ordine clericatus.

C. III. *De eodem.*

Item Siricius *Papa ad Himerium Tarraconensem, epist. I. cap. 9.¹¹).*

Quicumque itaque se ecclesiae¹²) obsequiis a sua infantia, ante pubertatis annos baptizari et lectorum debet ministerio¹³) sociari; qui ab accessu adolescentiae usque ad vigesimum¹⁴) aetatis annum si probabiliter vixerit, una tantum, et ea, quam virginem communi per sacerdotem benedictione percepit, uxore contentus, acolythus et subdiaconus esse debet, posteaque ad diaconi gradum (si se ipsum primitus, continentia praeunte, dignum probaverit) accedat. Ubi si ultra¹⁵) quinque annos laudabiliter ministraverit, congrue presbyterium consequatur. Exinde post decennium episcopalem cathedram poterit adipisci, si tamen per haec tempora integritas vitae¹⁵) ac fidei eius fuerit approbata. Qui vero iam aetate grandaevo, melioris propositi conversatione provocatus, ex laico ad sacram militiam pervenire festinat, desiderii sui fructum non aliter obtinebit, nisi eo quo baptizatur tempore statim lectorum aut exorcistarum numero societur, si tamen eum unam habuisse vel habere, et hanc virginem accepisse constet uxorem. Qui, dum initiatus fuerit, expleto biennio, per quinquennium aliud acolythus et subdiaconus fiat, et sic ad diaconatum¹⁶), si per haec tempora dignus iudicatus fuerit, provehatur. Exinde iam accessu temporum presbyterio vel episcopatu, si eum cleri ac¹⁷) plebis evocaverit¹⁸) electio, non immerito societur.

C. IV. *De eodem.*

Item ex Sexta Synodo, c. 15.¹⁹)

Subdiaconus non minor viginti annorum ordinetur. §. 1. Si quis vero in aliquo ordine²⁰) sacerdotali praeter constituta tempora ordinatus fuerit, deponatur.

lib. I. cap. 13. de institut. cleric. legitur: *quatuor annis, non: quatuordecim.* Sed ob glossam nihil mutatum additum est.

C. III. b) Vigesimal: In plerisque vetustis exemplaribus et Gratiani, et epistolae, atque apud Ivonem legitur: *trigesimum*; sed in epistola Zosimi, quae relata est in antecedente notatione: *vigesimum*.

c) Ultra: Sic legitur in omnibus manuscriptis et in originali ipso. In vulgatis erat: *intra*.

cinatum secundum libr. pontificalem. — Coll. tr. p. p. I. t. 26. c. 7. — 2) add.: omnes: Edd. coll. o. — 3) deinde: Ed. Bas. — 4) deinde: Edd. coll. o. — 5) desunt in Ed. Arg. — C. II. 6) scr. A. 418. — Ans. I. 7. c. 49. — 7) quatuor: orig. — Ans. — 8) adhaerens: Edd. coll. o. — 9) add.: vero: Ed. Bas. — 10) meruerint: Edd. coll. o. — C. III. 11) scr. A. 385. — Coll. tr. p. p. I. t. 36. c. 10. 11. Ivo Decr. p. 6. c. 91. seq. — 12) vocit: orig. — Ivo. — Ed. Bas. — voluerit: Edd. Par. Lugd. — 13) officio: Ed. Bas. — 14) trigessimus: orig. — Ivo. — add.: suae: Edd. coll. o. — 15) add.: suae: ead. — 16) diaconi officium — promovetur: Coll. Hisp. — 17) aut: Edd. coll. o. — aut clerici: Ed. Lugd. II. — 18) edecimaverit: Constant. ex codice Pith. et vetere Coliberto literis Langobardicis exarato. — C. IV. 19) ex synod. *περὸ ἕξτη* hab. A. 692. — Coll. tr. p. p. 2. t. 11. c. 6. — 20) add.: sacro: Edd. coll. o.

C. V. De eodem.

Item ex Concilio Carthaginensi III. c. 4.²¹⁾
Placuit, ut ante viginti quinque annos actatis nec diaconi ordinentur, nec virgines consecrentur, et ut lectores populum non salutent.

C. VI. Minoribus XXV. annis levitica non praestetur benedictio.

Item ex Concilio Agathensi, c. 16. et 17.²²⁾
Episcopus benedictionem diaconatus minoribus quam viginti quinque annorum penitus non committat. §. 1. Sane si coniugati iuvenes consenserint²³⁾ ordinari, etiam uxorum voluntas ita requirenda est, ut sequestrato mansionis cubiculo, religione promissa, posteaquam pariter conversi fuerint, ordinentur. §. 2. Presbyterum²⁴⁾ vero vel episcopum ante triginta annos, id est antequam ad viri perfecti aetatem perveniat²⁵⁾, et diaconos ante viginti quinque, nullus metropolitanorum ordinare praesumat, ne per aetatem (quod aliquoties evenit) aliquo errore culpentur.

C. VII. De eodem.

Item ex Concilio Toletano IV. c. 20.²⁶⁾
In veteri lege ab anno vigesimo quinto Levitae in tabernaculo servire mandantur²⁷⁾, cuius auctoritatem in canonibus et sancti Patres secuti sunt. Nos et divinae legis, et conciliorum²⁸⁾ praecepti immemores, infantes et pueros Levitae facimus ante legitimam aetatem, ante experientiam vitae; ideoque ne ulterius fiat a nobis, et divina²⁹⁾ lege, et canonicis admonemur sententiis, ut³⁰⁾ a vigintiquinque annis aetatis³¹⁾ Levitae consecrentur, et a triginta presbyteri ordinentur.

C. VIII. Per quae intervalla temporum ordinetur qui de monachis in clericatum eligitur.

Item Gelasius Papa ad Episcopos per Lucaniam, epist. I. cap. 3.³²⁾

Si quis de religioso proposito et³³⁾ disciplinis monasterialibus eruditus ad clericale munus accedat³⁴⁾, imprimis eius vita praeteritis acta³⁵⁾ temporibus inquiratur, si nullo gravi facinore probatur infectus; si secundam non habuit³⁶⁾ fortassis uxorem, nec a marito relictam sortitus ostenditur; si poenitentiam³⁷⁾ publicam fortassis non gessit, nec ulla corporis parte vitiatus apparet; si servili aut originariae non est conditioni obnoxius; si curiae iam probatur nexibus absolutus; si assecutus est literas, sine quibus vix fortassis ostiarii possit implere ministerium.*

C. IX. De eodem.

Item eodem capite et sequenti³⁷⁾.

Monachus^{e)} vero novitius morum honestate fulcitur³⁸⁾, continuo lector, vel notarius, aut certe defensor effectus, post tres menses existat³⁹⁾ acolythus, maxime si huic aetas etiam suffragatur; sexto mense subdiaconi nomen accipiat, ac si modestae conversationis honestaeque voluntatis existit⁴⁰⁾, nono mense diaconus, completoque anno sit presbyter; cui tamen, quod⁴¹⁾ annorum interstitia fue-

C. VIII. d) Si poenitentiam: Hinc usque ad finem addita sunt ex epistola ipsa, ut melius percipiatur nexus sequentis capituli. Nam post verbum: ministerium, continenter apud Gelasium sequitur: ut si his omnibus, quae sunt praedicta, fulcitur, continuo lector etc.

C. IX. e) Monachus: Quomodo hic locus in originali habeat, proxima superiore notatione indicatum est.

f) Ecclesiis: Haec multo plenius a Gelasio exponuntur: Ut illis, inquit, ecclesiis, quibus infestatione bellorum vel nulla penitus, vel exigua remanserunt ministeria, re-

rant collatura, sancti propositi sponte suscepta doceatur praestitisse devotio. §. 1. Si vero laicus quispiam ecclesiasticis est aggregandus officiis, tanto sollicitius in singulis, quae superius comprehensa sunt, huiusmodi decet examinari⁴²⁾ personam, quantum inter mundanam religionemque vitam constat esse discriminis, quia utique convenientia ecclesiae ministeria reparanda⁴³⁾ sunt, non inconvenientibus meritis ingerenda, tantoque magis quod sacris aptum possit esse servitium in eorum quaerendum est institutis, quantum de tempore, quo fuerant⁴⁴⁾ haec assequenda, decerpitur, ut morum habere doceatur hoc probitas, quod prolixior consuetudo non contulit, ne per occasionem supplendae penuriae clericalis⁴⁵⁾ vitia potius divinis cultibus intulisse, non legitima familiae Domini computentur⁴⁶⁾ procurasse compendia. Quorum promotionibus super anni metas sex menses nihilominus subrogamus, quoniam, sicut dictum est, distare convenit⁴⁷⁾ inter personam divino cultui deditam⁴⁸⁾, et de laicorum conversatione venientem. Quae tamen eatenus indulgenda credidimus⁴⁹⁾, ut ecclesiis⁵⁰⁾ ab hac occasione cessantibus canonum paternorum vetus forma servetur.

DISTINCTIO LXXVIII.

GRATIANUS.

Qua vero aetate sacerdotes ordinari debeant, Bonifacius⁵¹⁾ Papa¹⁾ diffinivit, dicens:

C. I. Ante annos XXX. presbyter non ordinetur.

Si quis triginta aetatis suae annos non impleverit, nullo modo presbyter ordinetur, etiamsi valde sit dignus.

C. II. De eodem. PALEA.

[Item in Novellis in Authentica de sanctiss. episcopis §. Clericos. apud Iulian. Antec. constit. CXV. c. 19.]²⁾

„Nemo presbyter consecratur, qui minor triginta annis sit; nemo diaconus vel subdiaconus fiat, qui minor vigintiquinque annis sit; nemo lectoribus connumeretur, qui minor decem et octo annis fuerit; nemo inter diaconissas consecratur sacrosanctae ecclesiae, quae minor sit quadraginta annis, vel ad secundum matrimonium pervenerit³⁾.“

C. III. Non est ordinandus sacerdos, nisi longo sit probatus examine.

Item Leo Papa ad Episcopos Africanos, epist. LXXXV. cap. 1.⁴⁾

Quid est manus cito imponere, nisi ante aetatem⁵⁾ maturitatis, ante tempus examinis, ante meritum obedientiae⁶⁾, ante experientiam disciplinae sacerdotalem honorem tribuere non probatis? Et quid est communicare peccatis alienis, nisi talem effici ordinantem, qualis ille est, qui non meruit ordinari.

C. IV. Ante XXX. annorum aetatem presbyter non ordinetur.

Item ex Concilio Neocaesariensi, c. 11.⁷⁾

Presbyter ante triginta annorum aetatem non ordinetur,

NOTATIONES CORRECTORUM.

noventur, quatenus his Deo propitio restitutis, in ecclesiasticis gradibus subrogandis canonum paternorum vetus forma servetur, nec contra eos ulla ratione praevalcat, quod pro accidentis defectus remedio providetur, non adversus scita maiorum nova lege proponitur, ceteris ecclesiis ab hac occasione cessantibus, quas non simili clade vastatas pristinam faciendū ordinationibus convenit tenere sententiam.

Dist. LXXVIII. a) Bonifacius: Ceteri collectores citant ex decretis Fabiani. Exstat apud Martinum Bracaraensem episcopum, in capital. graec. synod. c. 20. ex Neocaesariens. c. 11.

Dist. LXXVII. C. V. 21) hab. A. 397. — Burch. I. 2. c. 11. Ans. I. 7. c. 95. Ivo Pan. I. 3. c. 30. Decr. p. 6. c. 31. Polyc. I. 2. t. 27. = C. VI. 22) hab. A. 506. — Ivo Decr. p. 6. c. 365. — 23) add. se: Edd. coll. o. — 24) Burch. I. 2. c. 9. Ivo Pan. I. 3. c. 28. Decr. p. 6. c. 29. — 25) perveniant: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. = C. VII. 26) hab. A. 633. — Burch. I. 2. c. 12. Ivo Pan. I. 3. c. 31. Decr. p. 6. c. 32. Polyc. I. 2. t. 27. — 27) praecipiantur: Ivo. — Inventur: Edd. coll. o. — 28) praeceptorum canonum: eaed. — 29) divinae legis: orig. — Ivo. — 30) sed: lb. — 31) add. suae: Edd. coll. o. = C. VIII. 32) scr. A. 494. — Ivo Decr. p. 3. c. 143. — 33) add. de: Edd. coll. o. — 34) accedit: eaed. — 35) ante acta: Edd. Lugd. II. Antw. — acta temporibus: Edd. coll. rel. — 36) habuerit: Edd. coll. o. = C. IX. 37) Coll. tr. p. p. I. t. 46. c. 12. — 38) si — fulcitur: Böhm. — 39) fiat: Ed. Bas. — 40) existat: Edd.

coll. o. — 41) quot: eaed. — 42) examinare: eaed. — 43) deputanda: eaed. — 44) fuerint: eaed. — 45) clericatus: eaed. — 46) computentur: Edd. Arg. Bas. — 47) creditus: Ed. Bas. — debet: Edd. coll. rel. — 48) deditam: Edd. coll. o. — 49) credimus: eaed. Dist. LXXVIII. C. I. 1) Regino in app. 1. c. 39. (: ex can. orient. antiqu. Patrum). — Burch. I. 2. t. 10. Ivo Pan. I. 3. c. 29. Decr. p. 6. c. 30. Polyc. I. 2. t. 20. (: ex decretis Fabiani). = C. II. 2) Polyc. I. 2. t. 27. — 3) pervenit: orig. — Ed. Bas. = C. III. 4) Ep. 12. (scr. A. 446.) Ed. Baller. — Ans. I. 6. c. 34 (35). Ivo Decr. p. 5. c. 105. — cf. D. 61. c. 5. — 5) aetatis maturitatem: Edd. coll. o. — 6) laboris: orig. — Ivo. = C. IV. 7) hab. A. 314. — ex interpr. Dionys.: Ans. I. 7. t. 95. et Ivo Pan. I. 3. c. 29. (: ex decretis Fabiani P. orientalibus missis in conc. Neocae. —) Polyc. I. 2. t. 27.

quamvis sit probabilis vitae; sed observet⁸⁾ usque ad praefinitum⁹⁾ tempus. Dominus enim *noster Iesus Christus* trigesimo anno baptizatus est, et tunc praedicavit.

Gratian. Hoc¹⁰⁾ regulare est, unde et Christus, et Ioannes Baptista, et Ezechiel, et nonnulli prophetarum non leguntur ante hoc tempus prophetasse vel praedicasse. Verum, quia Hieremias¹¹⁾ et Daniel¹²⁾ ante iuvenilem aetatem spiritum prophetiae accepisse leguntur, David et Salomon in adolescentia uncti inveniuntur, Ioannes etiam Evangelista¹³⁾, quum adhuc esset adolescens, a Domino in apostolum electus et cum alijs ad praedicandum missus invenitur; Paulus¹⁴⁾ quoque apostolus in adolescentia a Domino electus, et ad praedicandum missus asseritur: ecclesia similiter necessitate exigente nonnullos ante triginta annos ordinare consuevit.

Unde Zacharias Papa Bonifacio Episcopo, epist. VI. cuius initium: „Benedictus Deus¹⁵⁾“

C. V. Necessitate exigente XXV. annorum presbyteri ordinantur.

Si triginta annorum non reperiuntur, et necessitas exposcit, a viginti quinque annis *et supra Levitae et* sacerdotes ordinantur.

DISTINCTIO LXXIX.

GRATIANUS.

I. Pars. Apostolicus autem non nisi a Cardinalibus et religiosis clericis est inthronizandus.

Unde Nicolaus Papa II. ait in epistola, qua synodum a se Romae habitam refert, cap. 1.¹⁾:

C. I. De eo, qui sine concordia Cardinalium electione inthronizatur.

Si quis²⁾ apostolicae sedi sine concordia³⁾ et canonica electione Cardinalium eiusdem ecclesiae ac deinde sequentium religiosorum⁴⁾ clericorum inthronizatur, non Papa vel Apostolicus, sed apostaticus habeatur.

C. II. Papa superstitie, eo inconsulto de electione futuri Pontificis nemo audeat loqui.

Item Symmachus Papa, in Synodo Romana I. cap. 3. et 5.⁵⁾

Si quis Papa⁶⁾ superstitie pro Romano Pontificatu cuiquam⁷⁾ quolibet modo favorem praestare convincitur, loci sui honore *vel communione* privetur⁶⁾. Si quis presbyter⁶⁾, aut diaconus, aut clericus, Papa incolum et eo inconsulto, aut subscriptionem pro Romano Pontificatu commodare, aut pycracia promittere, aut sacramentum praebere tentaverit, aut aliquod certe suffragium polliceri, vel de hac causa privatis conventiculis factis deliberare⁷⁾ atque decernere, loci sui dignitate, atque⁶⁾ communione privetur. Et infra: Propter occultas fraudes et coniurationum secretas insidias, quas huius sententia districtio consequitur, si quis ad ecclesiasticam

pertulerit notitiam⁹⁾ consilia eorum, qui contra hanc synodum de pontificali egerint ambitu, et rationabili probatione convicerit, particeps actionis huiusmodi non solum purgatus ab omni culpa sit, sed etiam remuneratione, quae non indigna sit, sublevetur. *Universa synodus etc.*⁸⁾

C. III. In apostolatus culmen nullus nisi ex Cardinalibus promoveatur.

Item ex Concilio¹⁰⁾ Stephani Papae III.¹¹⁾

Oportebat, ut haec sacrosancta domina nostra Romana ecclesia (iuxta quod a B. Petro et eius successoribus institutum est) rite ordinaretur, et in apostolatus culmen unus de cardinalibus presbyteris aut diaconis consecraretur.

C. IV. De eodem.

Item ex eodem¹²⁾.

Nullus unquam laicorum neque ex alio ordine praesumat, nisi per distinctos gradus ascendens diaconus aut presbyter cardinalis factus fuerit, ad sacri¹³⁾ Pontificatus honorem promoveri.

C. V. Anathematizetur episcopus, monachus, vel laicus Romanam ecclesiam invadens, et in gradum filiorum eius prorumpens.

Item ex eodem¹⁴⁾.

Si quis ex episcopis, *vel presbyteris,* vel monachis, vel laicis contra canonum et sanctorum Patrum statuta¹⁵⁾ prorumpens in gradum filiorum sanctae Romanae ecclesiae, id est presbyterorum cardinalium et diaconorum ire praesumerit, et hanc apostolicam sedem invadere quilibet ex supradictis tentaverit, et ad summum pontificalem honorem ascendere voluerit, ipsi et sibi faventibus fiat perpetuum anathema. Et infra: §. 1. Si quis resistere praesumerit sacerdotibus atque primatibus ecclesiae, vel cuncto clero ad eligendum sibi Romanum Pontificem secundum canonice traditionem, anathema sit.

C. VI. Anathema sit, qui canonice electioni Romani Pontificis contradicere praesumerit.

Item ex Concilio Leonis Papae IV.¹⁶⁾

Si quis ex sacerdotibus, seu primatibus nobiles, seu cuncto clero¹⁷⁾ sanctae Romanae ecclesiae, electioni Romani Pontificis contradicere praesumerit, sicut in concilio¹⁸⁾ Bonifacii et Stephani Papae legitur statutum, anathema sit.

C. VII. Nullus episcopi fiat electio, nisi post diem tertium depositionis alterius.

Item ex Concilio Bonifacii Papae III.¹⁹⁾

II. Pars. Nullus Pontifice Romano vivente aut episcopo civitatis suae praesumat loqui, aut partes sibi facere, nisi tertio die depositionis eius, adunato clero et filiis ecclesiae, et tunc electio fiat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXXIX. C. I. a) Si quis: Verba Nicolai in epistola, quae in voluminibus conciliorum impressis post decreta Nicolai I. habentur, haec sunt: *Primo namque in spectore Deo est statutum, ut electio Romani Pontificis in potestate cardinalium episcoporum sit, ita ut, si quis apostolicae sedis sine praemissa concordia et canonica electione eorum, ac deinde sequentium ordinum religiosorum clericorum et laicorum consensu inthronizatur etc.* Idem fere habetur ad finem illius synodi, et refertur infra c. Si quis pecunia.

C. II. b) Si quis Papa: Initium hoc usque ad versiculum: *Si quis presbyter*, est caput 2. suggestionis Fulgentii archidiaconi Romanae ecclesiae, quod una cum tribus alijs capitulis in tomis conciliorum praecedit I. vel II. synodum sub Symmacho, cum hac inscriptione: *Capitula synodi I. Romanae sub Symmacho Papa.* In codice vero canonum prae-notantur his verbis: *Tituli decretorum Papae Symmachi numero quatuor.*

Dist. LXXVIII. C. IV. 8) observetur: Edd. coll. o. — 9) primum: Edd. Arg. Bas. — 10) Gregor. M. in Ezech. Hom. 2. — 11) Hier. c. 1. — 12) Dan. c. 1. — 13) Matth. c. 4. — 14) Act. c. 7. — C. V. 15) scr. A. 761.

Dist. LXXIX. C. I. 1) A. 1069. — Ans. l. 6. c. 15. Polyc. l. 1. t. 4. — 2) concordia: Edd. Arg. Bas. — 3) add.: ac: eaed. — C. II. 4) hab. A. 499. — Burch. l. 1. c. 223. Ans. l. 6. c. 1. Ivo Decr. p. 5. c. 336. Polyc. l. 1. t. 4. — 5) cuiusque: Ed. Bas. — 6) loci sui ordine privetur: Ans. — 7) add.: aliquid: Edd. coll. o. —

c) Si quis Presbyter: Haec sunt propria verba c. 3. ipsius synodi, quod est secundum in codice canonum.

C. IV. d) In Pontificalibus manuscriptis, uno Vaticano et altero Cardinalis Sirlleti in vita Stephani Papae III., referendo synodum ipsius tempore habitam, haec leguntur ad caput hoc pertinentia: *Tunc allatis sacratissimis canonibus, eisque liquido perscrutatis, prolata est sententia ab eodem sacerdotali concilio, sub anathemate interdicens, ne nullus unquam praesumat laicorum, neque ex alio ordine, nisi per distinctos gradus ascendens diaconus aut presbyter cardinalis factus fuerit, ad sacri Pontificatus honorem promoveri; et alia plura, quae canonice indigebant correctione, in eodem concilio statuerunt emendanda.*

C. V. e) Deusdedit presbyter cardinalis tit. Apostolorum in Eudoxia part. 2. cap. 131. refert multa ex synodo habitata a Stephano III., in quibus caput hoc integrum continetur.

8) vel: eaed. — 9) add.: vel: eaed. — C. III. 10) hab. A. 769. — Polyc. l. 1. t. 4. — Deusdedit p. 1. addit: habito in basilica Constantiniana, act. 3. — 11) Apud Anselmum l. 6. c. 25 sequi, unde allegant Corr., neque hoc cap.; neque sequi, sunt inventa. — C. IV. 12) hab. A. 769. — Collect. cit. — 13) sacra p. ordinem: Edd. coll. o. — C. V. 14) hab. A. 769. — Deusdedit l. 1. — 15) instituta: Edd. coll. o. — C. VI. 16) Inter acta conc. Leonis IV. haec non leguntur. — 17) add.: huius: Edd. coll. o. — 18) add.: beatissimi: eaed. — C. VII. 19) ex Pontificali Romano. — Deusdedit p. 1.

III. Pars. Gratian. *Sed quaeritur, si duo concertantium temeritate electi fuerint, quis eorum alteri praefereendus sit? De his ita scribit Honorius Augustus ad Bonifacium Papam* 20):

C. VIII. *Si temeritate concertantium duo fuerint ordinati.*

Si duo forte contra fas temeritate concertantium 21) fuerint ordinati, nullum ex his futurum penitus 22) sacerdotem, sed illum solum in sede apostolica permansurum, quem ex numero clericorum nova ordinatione divinum iudicium et universitatis consensus elegerit.

IV. Pars. Gratian. *Hoc autem capitulum non de eo intelligendum est, qui uno per apostasiam ordinato a Cardinalibus et religiosis clericis apostolicae sedi inthronizatur, etiamsi ille apostaticus ita cathedram B. Petri violenter tenuerit, ut canonica electio intra Urbem fieri non valeat.*

Unde Nicolaus Papa II. *in Concilio Romano statuit, dicens* 23):

C. IX. *De eo, qui per pecuniam vel populari tumultu, non canonica electione ordinatur.*

Si quis pecunia vel gratia humana, vel populari seu militari tumultu, sine concordii et canonica electione ac benedictione cardinalium *episcoporum* 24), ac *deinde* sequentium ordinum religiosorum clericorum fuerit apostolicae sedi inthronizatus, non Apostolicus, sed apostaticus habeatur, liceatque cardinalibus *episcopis* 25) cum 26) religiosis et Deum timentibus clericis et laicis invasorem etiam 27) cum anathemate et humano auxilio et studio a sede apostolica repellere, *et quem dignum iudicaverint praeponere* 28). Quod si hoc intra Urbem perficere nequiverint, nostra 29) auctoritate apostolica congregati in loco 30), qui 31) eis placuerit, eligant 32) *quem digniorem et utiliorem apostolicae sedi perspexerint*, concessa ei auctoritate regendi et disponendi res et utilitatem sanctae Romanae ecclesiae, *secundum quod ei melius videbitur*, iuxta qualitatem temporis, quasi *iam omnino* inthronizatus sit.

V. Pars. Gratian. *Electio vero Romani Pontificis etiam cum deliberatione praedecessoris fieri debet.*

Unde Symmachus Papa. *ait in Synodo Romana I. cap. 4.* 33):

C. X. *Si Papa de electione sui successoris ante decernere non potuerit.*

Si transitus Papae (*quod absit*) inopinatus evenerit, ut de sui electione successoris, ut supra placuit, non possit ante decernere, siquidem in unum totius inclinaverit 34) ecclesiastici ordinis electio, consecratur electus episcopus. Si autem, ut fieri solet, studia coeperint esse diversa eorum, de quibus certamen emergerit, vincat 35) sententia plurimorum: sic tamen, ut sacerdotio careat, qui captus promissione non recto iudicio de electione decreverit, *Synodus dixit: Placet etc.*

VI. Pars. Gratian. *Sicut supra monstratum est, electio summorum sacerdotum a Cardinalibus et religiosis clericis fieri debet: electio vero eorum iudicio divino reservata est.*

Unde Anacletus Papa *ait ad Episcopos Italiae, epist. II. cap. 2.* 36):

C. XI. *Summorum Pontificum electionem sibi Dominus reservavit.*

Electio vero 37) summorum 3) sacerdotum sibi Dominus

reservavit, licet electionem eorum bonis sacerdotibus et spiritualibus populis concessisset.

DISTINCTIO LXXX.

GRATIANUS.

I. Pars. *Loca vero, in quibus primates, patriarchae, archiepiscopi, episcopi, presbyteri sunt ordinandi, haec sunt secundum Lucium Papam, et Clementem, atque Anacletum. Ait enim Lucius Papa* 1):

C. I. *In quibus locis primates vel patriarchae debeant ordinari.*

Urbes et loca, quibus primates praesidere debent, non a modernis, sed *etiam* multis ante adventum Christi sunt statuae temporibus, quarum primates etiam gentiles pro maioribus *etiam* negotiis appellabant. §. 1. In ipsis vero urbibus post Christi adventum apostoli et successores eorum patriarchas vel primates posuerunt, ad 2) quos episcoporum negotia, salva in omnibus apostolica auctoritate, et maiores causae post apostolicam sedem sunt referendae.

C. II. *De eodem.*

Item Clemens Papa ad Iacobum epist. I. 3)

In illis vero civitatibus, in quibus olim apud ethnices primi flamines eorum atque primi legis doctores erant, episcoporum primates poni vel patriarchas B. Petrus praecepit, qui reliquorum episcoporum causas et maiora, *quoties necesse foret*, negotia in fide agitent. *Et paulo post: §. 1. In illis autem *civitatibus*, in quibus dudum apud praedictos 4), erant archiflamines, quos tamen minores 5) tenebant quam memoratos primates, archiepiscopos institui praecepit. Et infra: §. 2. In singulis 6) vero reliquis civitatibus singulos, et non *binos, vel ternos aut* plures episcopos constitui praecepit, qui *non primatum 7), aut archiepiscoporum, aut metropolitanorum nomine, quia matres civitatum non tenent, sed* episcoporum tantum vocabulo potirentur; quoniam nec inter ipsos 8) apostolos par institutio fuit, sed unus omnibus praefuit.*

C. III. *De eodem.*

Item Anacletus epist. III. cap. 2. 9)

Episcopi non in castellis aut modicis civitatibus debent constitui, sed presbyteri per castella et modicas civitates atque villas debent ab episcopis ordinari et poni, singuli tamen per singulos titulos suos. Et 10) episcopus non ab uno, sed a pluribus debet episcopis ordinari, et, ut dictum est, non ad modicam civitatem, ne vilescat nomen episcopi, sed ad honorabilem *urbem* titulandum et denominandum est. Presbyter vero ad qualemcumque locum vel 11) ecclesiam in eo constitutum est praeficiendus.

C. IV. *De eodem.*

Item Leo Papa ad Episc. Africae, epist. LXXXV. c. 2. 12)

Illud sane, quod ad sacerdotalem pertinet dignitatem, inter omnia volumus canonum statuta servari, ut non in quibuslibet locis, neque quibuslibet castellis, et ubi ante non fuerunt, episcopi consecrentur, quum, ubi minores sunt 13) plebes minoresque conventus, presbyterorum cura sufficiat; episcopalia autem gubernacula non nisi 14) maioribus populis et frequentioribus civitatibus oporteat praesidere, ne, quod sanctorum Patrum divinitus inspirata decreta vetuerunt, viculis et possessionibus, vel obscuris et solitariis municipiis tribuatur sacerdotale fastigium.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. f) Summorum: Sequebatur: *Pontificum vel sacerdotum.* Sublatæ sunt duæ priores voces, quia neque

in originali, neque apud Ivonem, neque in vetustis Gratiani exemplaribus leguntur.

Dist. LXXIX. C. VIII. 80) dat. A. 490. — Ans. l. 6. c. 17. — cf. Dist. 97. c. 2. — 21) Ita apud Dionysium; *certantes*: Coll. Hisp. — 22) *permittimus*: Edd. coll. o. — C. IX. 23) hab. A. 1059. — Ans. l. 6. c. 16. (: Nic. in concilio XIII. ep.) Ivo Decr. p. 5. c. 80. Polyc. l. 1. t. 4. — 24) abest ab Ans. — 25) desideratur apud Ans. — 26) *cum aliis Deum timentibus*: Ans. — Edd. coll. o. — 27) *illum anathematizare et hum. auxilio a sede ap. pellere*: lb. — 28) *reponere*: Ans. — 29) abest ab Ans. — 30) add.: *extra urbem*: Ans. — Edd. coll. o. — 31) *quo*: lb. — 32) *electionem faciant, concessa electio*: lb. — C. X. 33) hab. A. 499. — Ans. l. 6. c. 1. Ivo Pan. l. 3. c. 2. Deusd. p. 1. Polyc. l. 1. t. 4. — 34) *convenerit*: Ivo. — Edd. coll. o. — 35) *convincat*: lb. et ap. Ans. — C. XI. 36) Cap. Pseudoisidorianum. — Ivo Decr. p. 5. c. 138. — 37) abest ab Ed. Bas. Dist. LXXX. C. I. 1) in ep. 2. (Pseudoisidoriana) Ste-

phani eadem habentur. — Ans. l. 6. c. 115. — 2) ex ep. Sixti III. ad synod. Thessalon. — C. II. 3) Desumptum est hoc caput ex his, quae Pseudoisidorus ep. Clementis a Rufino latinitate donatae cognoscitur adiecisse. — Burch. l. 1. c. 155. Ans. l. 6. c. 110. Polyc. l. 2. t. 22. — 4) add.: *ethnicos*: Edd. coll. o. — 5) add.: *esse*: ead. — 6) cf. conc. Nic. c. 8. — 7) verba asteriscis inclusa apud Ans. pariter non leguntur. — 8) secundum Isid. Hisp. in ep. (spuria) ad Eugenium Tolosanum. — C. III. 9) Cap. Pseudoisidorianum, cuius fons Zachariae P. ep. ad Bonifacium repertus est. — cf. conc. Nic. c. 4. — Burch. l. 1. c. 4. Ivo Decr. p. 5. c. 58. 59. — 10) *Episc.*: C. IV. Edd. coll. o. — 11) *in eo constitutæ ecclesiae*: Edd. coll. o. — C. IV. 12) Ep. 12. (scr. A. 446.) Ed. Baller. — Burch. l. 1. c. 32. Ivo Decr. p. 5. c. 107. et 143. Polyc. l. 2. t. 23. — 13) *sint*: Edd. coll. o. — 14) add.: *in*: ead.

C. V. *De eodem.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 57.¹⁵⁾

Non debere in vicis et villis episcopos ordinari, sed visitatores¹⁶⁾, id est qui circumeant, constitui; hos autem, qui antehac¹⁶⁾ ordinati sunt, nihil agere censem sine conscientia episcopi civitatis. Similiter etiam¹⁷⁾ presbyteri nihil sine praecepto et consilio episcopi agant.

II. Pars. Gratian. *Sedes autem episcoporum non longo intervallo debent disiungi, ut ad consecrationem sui provincialis sine difficultate possint occurrere.*

Unde Gregorius Augustinus Anglorum Episcopo, resp. 8.¹⁸⁾

C. VI. *Episcopales sedes non longo intervallo a se debent disiungi.*

Fraternitatem tuam ita volumus *in Anglia* episcopos ordinare, ut ipsi sibi episcopi longo intervallo minime disiungantur, quatenus nulla sit necessitas, ut in ordinatione *alicuius* episcopi convenire non possint. Nam episcoporum ordinatio sine aggregatis tribus vel quatuor episcopis fieri non¹⁹⁾ debet.

DISTINCTIO LXXXI

GRATIANUS.

I. Pars. *Haec de ordinandis et ordinatoribus atque de singulorum graduum distinctionibus et officiis dixisse nos sufficiat. Verum quia aliquantulum diffusius in his immorati sumus, quaedam praecedentibus cohaerentia sub epilogo ad memoriam subiiciamus. Debet ordinandus in episcopum (ut Apostolus¹⁾ scribit) esse sine crimine, id est sine peccato mortali, quod non solum de episcopo, sed etiam de quolibet electo ad aliquam praepositorum ecclesiarum oportet intelligi.*

Unde Augustinus scribit tractatu XLII. ad cap. 8. Ioannis²⁾:

C. I. *Sine crimine et gravi peccato debet esse qui ordinatur episcopus.*

Apostolus Paulus, quando elegit ordinandos vel presbyteros, vel diaconos, et quicumque ordinandus est ad praepositorum ecclesiae, non ait: *Si quis sine peccato est*, (hoc enim si diceret, omnis homo reprobareretur, nullus ordinaretur,) sed ait: *Si quis sine crimine est*: sicut est homicidium, adulterium³⁾, aliqua immunditia fornicationis, furtum, fraus, sacrilegium et cetera huiusmodi. *Item⁴⁾: §. 1. Crimen autem est peccatum grave, accusatione et damnatione dignissimum.*

II. Pars. Gratian. *Quolibet itaque horum implicatus ordinari non debet; vel si iam ordinatus ante tempus vel post tempus suae ordinationis aliquid eorum admisisset convincitur, suscepti gradus officio privabitur.*

Unde Symmachus Papa ait⁵⁾:

C. II. *Monitoris personam non recto suscipit, qui verbis, non operibus docet.*

Nemo recte monitoris personam suscipit, nisi qui actibus suis errata condemnat, et amorem innocentiae conversatione demonstrat.

C. III. *Careat ordine, quem praestat, qui indignum sublimare non metuit.*

Item Coelestinus ad Episcopos Gallias, epist. II. c. 3.⁶⁾
Tantis Daniel gravatus testimoniis, tanta facinorum accu-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXXX. C. V. a) Sed visitatores: In codice graeco impresso legitur: *ἢ περιουεὶάς*, in tribus autem manuscriptis: *ἀλλὰ περιουεὶάς*.

Dist. LXXXI. C. V. a) Contemptu: Graece est in concilio vulgato: *ἢ καὶ προειδῶτων τῶν προχειρισμένων*, id est: *vel etiam iis antea scientibus, qui ordinarunt.*

Dist. LXXX. C. V. 15) hab. inter A. 347 et 381. — 16) *ante hoc*: Edd. coll. o. — 17) *autem*: ened. = C. VI. 19) Ep. 64. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — cf. c. 1. D. 5. — Pan. l. 3. c. 16. — 19) *nullatenus*: Edd. coll. o.

Dist. LXXXI. 1) ad Tit. c. 1. v. 7. = C. I. 2) Beda ad Tit. l. 1. — 3) *add.*: aut. Ed. Bas. — 4) cf. supr. D. 25. P. III. = C. II. 5) ex libello apolog. Ennodii pro syn. Rom. IV. h. A. 501. = Coll. tr. p. p. 1. t. 48. c. 6. = C. III. 6) ex ep. scr. ad Epp. Vienn. et Narb. prov. (scr. A. 428.) — Coll. tr. p. p. 1. t. 41. c. 6. — 7) *et ut*: absunt ab orig. — 8) *vocabitur*: Ed. Arg. — 9) *est enim*: Edd. coll. o. = C. IV. 10) hab. A. 325. — Burch. l. 2. c. 13. Ivo Decr. p. 6. c. 33. Ans. l. 8. c. 13. ex interpr. Dionys. — 11) *add.*: te-

statione pulsatus, sacrarum, ut dicitur, virginum pollutus incestu, episcopus asseritur ordinatus. Et⁷⁾, ut in nostri libellis scriptis continetur, quorum ad vos quoque exemplaria direximus, in pontifici dignitatem hoc tempore, quo ad causam dicendam missis ad nobis literis vocabatur⁸⁾, obrepsit. Sacro nomini absit iniuria. Facilius est⁹⁾, ut hanc dignitatem tali dando *ipse* amiserit ordinatur, quam eam obtineat ordinatus; cui convicto sociabitur, qui sibi eum credidit largiendo pontificium sociandum. Qualis enim ipse sit, quisquis tales ordinarit, ostendit.

C. IV. *Non recipit ordo ecclesiasticus eum, qui sine examinatione, vel postea confessus ordinatur.*

Item ex Concilio Nicaeno, cap. 9.¹⁰⁾

Si qui sine examinatione promoti presbyteri sunt, et postea examinati confessi sunt peccata sua, et, quum confessi fuissent, contra regulam venientes¹¹⁾ homines eis manus imposuerunt, hos ecclesiasticus ordo non recipit¹²⁾. In omnibus enim quod irreprehensibile est sancta¹³⁾ defendit ecclesia.

C. V. *Lapsi, per ignorantiam aut contemptu ordinantium ordinati, deiciantur.*

Item eiusdem Concilii cap. 10.¹⁴⁾

Quicumque ex his, qui lapsi sunt, per ignorantiam¹⁵⁾ sunt ordinati, vel contemptu¹⁶⁾ eorum, qui eos ordinarunt, hoc non praedicit regulae ecclesiasticae. Quum enim comperit fuerit, deponuntur¹⁶⁾.

C. VI. *Alienus fiat a ministerio, qui illud vivendo illicite polluit.*

Item Innocentius ad Maximum et Severum, epist. V.¹⁷⁾

Maximianus¹⁸⁾ filius noster, *agens in rebus¹⁹⁾ huiusmodi,* qualem querelam detulerit, libelli eius series annexa declarat. Qui zelo fidei et disciplinae ductus, non patitur ecclesiam pollui ab indignis presbyteris, quos in presbyterio filios asserit procreasse, *quod non licere²⁰⁾ exponerem, nisi nossem vestram prudentiam legis totius habere notitiam.* Et ideo, fratres *carissimi,* libelli, qui subiectus est, tenore perspecto, eos, qui talia perpetrasse dicuntur, iubebitis²¹⁾ in medio collocari, discussisque obiectionibus, quae ipsis presbyteris impinguntur, si convicti²²⁾ fuerint, a sacerdotali removeantur officio, (quia qui sancti non sunt sancta tractare non possunt,) atque alieni efficiantur a ministerio, quod vivendo illicite polluerunt.

C. VII. *Cuilibet ab ordine deposite episcopi providentia locus poenitentiae deputatur.*

Item Eugenius Papa [II.]²³⁾

Sacerdos, aut quisvis alius in ordine ecclesiastico proventus, si in eo scelere invenitur, quo abiiciendus comprobatur, depositus providentia episcopi bene proviso loco constituitur, ubi peccata²⁴⁾ luceat et ulterius non committat.

C. VIII. *Retrudantur in monasterium presbyteri, qui poenitentiam agere contemnunt.*

Item ex Concilio Moguntino²⁵⁾

Dictum est nobis, presbyteros propter suam negligentiam canonicè degradatos et saeculariter gradu amisso vivere, et poenitentiae agendaè bonum negligere. Unde statumus, ut gradu amisso agendaè poenitentiae gratia in monasterium^{b)} aut in canosiam²⁶⁾ regularem mittantur. Si vero

C. VIII. b) In monasterium: In concilio Cabilonensi, ubi hic canon habetur (licet Burchardus etiam et Ivo ex Moguntino citent), et apud ceteros collectores legitur: *in monasterio, aut canonico, aut regulari*; in uno autem pervetusto Gratiani codice: *in monasterio iuxta canonicam regulam.*

more: orig. — 12) *recepti*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. — 13) *abest ab orig.* = C. V. 14) hab. A. 325. — 15) *add.*: tam: Edd. coll. o. — 16) *deponuntur*: ead. cum orig. = C. VI. 17) Ep. incertae epochae. — Ans. l. 8. c. 15 (14). Ivo Decr. p. 6. c. 96. Polyc. l. 4. t. 39. — 18) *Maximianus*: orig. — Ans. — Edd. Arg. Bas. — 19) *agens in rebus, qualem*: orig. — 20) *liceret exponere*: Ans. — 21) *debent collocare*: Edd. coll. o. — 22) *convincti potuerint*: Edd. coll. o. cum orig. = C. VII. 23) in conc. Rom. hab. A. 826. c. 14. — 24) *peccatum*: Ed. Bas. = C. VIII. 25) c. 40. conc. Cabilon. hab. A. 813. — Burch. l. 2. c. 191. Ivo Decr. p. 6. c. 236. — 26) *canonicam*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III.

hoc fieri causa quaelibet prohibuerit, ubicunque sint, poenitentiam agere non desistant. Si autem amisso gradu saeculariter vivere voluerint, et poenitentiam agere neglexerint, ab ecclesiae communione separentur.

C. IX. *Mutatio loci aliquando valet conversis ad poenitentiam.*

Item Isidorus *Sententiarum, de summo bono, lib. II. c. 10.* Valet interdum conversis pro animae²⁷⁾ salute mutatio loci; plerumque enim, dum mutatur locus, mutatur et mentis affectus. Congruum est enim²⁸⁾, inde etiam corporaliter avelli²⁹⁾, ubi quisque³⁰⁾ illecebris deservivit. Nam locus, ubi quisque prave vixit, hoc in aspectu mentis apponit, quod saepe³¹⁾ ibi vel cogitavit³²⁾, vel gessit.

C. X. *Clericus adulterasse convictus vel confessus in monasterio detrudatur.*

Item ex III. Synodo Aurelianensi, c. 7.³³⁾

Si quis clericus adulterasse aut confessus, aut convictus fuerit, depositus ab officio communione concessa in monasteria toto vitae suae tempore detrudatur³⁴⁾.

C. XI. *De eodem.*

Item Pelagius³⁵⁾. Papa Constantino Defensori.

Romanus ecclesiae Thaeanaensis³⁶⁾ clericus pro crimine adulterii, quod admisisse perhibetur, a clericatus ordine depositus in monasterio³⁷⁾ hic in urbe Romana ad agendam poenitentiam ex nostra iussione detrudatur est.

C. XII. *In crimine captus presbyter vel diaconus deponatur, non tamen communione privetur.*

Item ex canone Apostolorum 25.³⁸⁾

Presbyter aut diaconus, qui in fornicatione, aut periurio, aut furto, aut homicidio³⁹⁾ captus est, deponatur, non tamen communione privetur⁴⁰⁾; dicit enim scriptura: *Non vindicabit³⁹⁾ Dominus bis in id ipsum.*

C. XIII. *De eodem.*

Item⁴⁰⁾.

Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus post diaconii gradum acceptum fuerit fornicatus aut moechatus, deponatur, et ab ecclesia proiectus inter laicos⁴¹⁾ agat poenitentiam.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. c) Aut homicidio: Haec dictio non est in canone 25. Apostolorum³⁸⁾, sed in concilio Triburiensi, quum Patres illi ita dixissent: *legimus in canonibus Apostolorum, quod episcopus, presbyter et diaconus, qui in fornicatione, aut periurio, aut furto captus est, deponatur*, hinc argumentantur; idem multo magis statuendum esse de homicida: quae fortasse causa fuit, quamobrem a Gratiano et aliis collectoribus ea dictio huic canoni adiecta sit. In canone autem 32. Basilii idem statuitur de clericis peccantibus peccatum ad mortem, quod etiam de fornicatoribus expositum erat in canone 3.

d) Privetur: In codicibus impressis sequebatur⁴²⁾: *si paruerit sententiae*, quae verba sunt expuncta, quia neque in originali, neque in vetustis Gratiani exemplaribus leguntur.

C. XIII. e) Proprius auctor huius capituli non est inventus; sed simile habetur in concilio Neocaesariensi, c. 1. et in capitulis Martini Bracarenensis, cap. 27.

f) Inter laicos: Hae duae dictiones non leguntur

Dist. LXXXI. C. IX. 27) add. *suas*: Edd. coH. o. — 28) ergo: caed. — 29) evelli: caed. pr. Bas. — 30) add. *prave vixerit et*: Ed. Bas. — 31) semper: orig. — 32) add. *quisque*: Edd. coll. o. — C. X. 33) hab. A. 538. (in Coll. Hisp. est Aurel. II.) In Edd. coll. o. citatur conc. Aurel. V., pr. Lugdd. II. III., in quibus Aurel. VI. laudatur. — Ivo Pan. I. 3. c. 143. Decr. p. 8. c. 285. — 34) retrudatur: orig. — C. XI. 35) Utrum ad Pelagium I. an II. pertineat, haud sane liquet. — Ivo Pan. I. 3. c. 144. — 36) Thaeanaensis: Edd. coll. o., videtur tamen recte a Corr. esse emendatum; ecclesia enim Thaeanaensis in Apulia sita erat. — 37) add. *toto tempore*: Ed. Bas. — C. XII. 38) Reg. I. 1. c. 86. Burch. I. 2. c. 189. Ans. I. 11. c. 29. Ivo Decr. p. 6. c. 234. Polyg. I. 4. t. 31. — cf. conc. Tribur. c. 11. Rahani poen. c. 1. — 39) neque ap. Ans. — 40) excepta tamen Ed. Bas. — 39) *iudicat Deus*: Edd. coll. o. — C. XIII. 40) c. 1. conc. Neocaes. h. A. 314. Ex interpretatione Martini Brae. protulit Ans. I. 11. c. 31. — 41) apud Dionysium ea verba non reperiuntur, sunt tamen apud Isidorum. — C. XIV. 41) hab. A. 511. — Ivo Decr. p. 6. c. 368. et p. 15. c. 18. — 42) sic: orig. — ts: Edd.

C. XIV. *De eodem.*

Item ex Concilio Aurelianensi l. c. 9. et 12.⁴¹⁾

Si diaconus aut presbyter crimina capitale commiserit, simul et ab officio, et a communione pellatur. Si vero pro reatu suo se ad altaris communione sub poenitentis professione submoverit, his⁴²⁾ quoque, si alii defuerint, et causa certa⁴³⁾ necessitatis exoritur, poscentem baptismum liceat baptizare.

C. XV. *Non ingrediantur ecclesiam presbyteri, diaconi, subdiaconi, qui in fornicationis crimine iacent.*

Item Gregorius VII. *omnibus per regnum Italicum et Teutonicorum debitam S. Petro obedientiam exhibentibus*⁴⁴⁾.

Si qui sunt presbyteri, diaconi, vel subdiaconi, qui in crimine fornicationis iaceant, interdicimus eis ex parte Dei⁴⁵⁾ omnipotentis et S. Petri auctoritate ecclesiae introitum, usque dum poeniteant et emendent. Si qui vero in suo peccato perseverare maluerint, nullus vestrum officium eorum audire praesumat, quia benedictio eorum vertitur⁴⁶⁾ in maledictionem, et oratio in peccatum, testante Domino per Prophetam⁴⁷⁾: *Maledicam, inquit, benedictionibus vestris.* Qui⁴⁸⁾ vero huic saluberrimo praecepto obedire noluerit⁴⁹⁾, idololatriae peccatum incurrit, Samuele⁵⁰⁾ testante, et B. Gregorio⁵¹⁾ adstruente⁵²⁾: *Peccatum ariolandi est non obedire, et quasi⁵³⁾ scelus idololatriae non acquiescere.* Peccatum igitur paganitatis incurrit, quisquis, dum Christianum se asserit, sedi apostolicae obedire contemnit.

C. XVI. *Officio et beneficio privetur episcopus, presbyter, vel diaconus feminam accipiens, vel acceptam retinens.*

Item Alexander II. *Episcopis et Regi Dalmatarum*⁵⁴⁾.

Si quis amodo episcopus, presbyter, aut diaconus feminam acceperit vel acceptam retinuerit, proprio⁵⁵⁾ gradu decidat, usque dum ad satisfactionem veniat, nec in choro psallentium maneat, nec aliquam portionem de rebus ecclesiasticis habeat.

C. XVII. *De eodem.*

Idem Clero Mediolanensi⁵⁶⁾:

Si quis sacerdotum, vel diaconorum, vel subdiaconorum officium contumaciter deserens, feminam sibi potius eligit⁵⁷⁾, sicut sponte ob fornicationem dimittit officium, ita

in c. 1. concilii Neocaesariensis†, citato supr. dist. 28. c. Presbyter (ut ibi notatum est), neque in capitulo Martini Bracarenensis.

C. XV. g) In regesto epistolarum Gregorii VII. non est inventa haec epistola, in qua sint omnia prorsus verba huius capituli. Sunt tamen in eo multa, quae huius decreti faciunt mentionem. Lib. 1. epist. 30. episcopo Salzburgerensi, et lib. 2. epist. 61. Leodiensi episcopo, et sequenti epistola Sicardo Aquilegiensi. De quo decreto, ut ipsum exsequi omnino curarent; eodem lib. 2. epist. 66. Burchardo Halberstatensi episcopo, et epist. sequ. Amaoni Coloniensi archiepiscopo diligentissime scribit, et lib. 3. epist. 4. Sigifredo archiepiscopo Moguntino idem mandat, et lib. 4. epist. 10. comitissae Flandriensi, et sequ. comiti de eadem re scribit. Inter decreta etiam Innocentii II. fit istius decreti mentio. Verum propria verba huius capituli usque ad versic. *Qui vero huic saluberrimo*, Marianus Scottus refert in fine suorum chronicorum. Sequentia autem verba valde sunt ipsi Gregorio VII. familiaria.

Arg. Bas. — 48) certe: Edd. Nor. Ven. I. II. Lugd. I. Par. — C. XV. 41) Haec tanquam fragmentum conc. Rom. hab. A. 1074. ex Gerhoo Reicherspergensis edidit Mansius. — Contra eadem, quae nunc apud Gratianum est, inscriptione ad A. 1079. retulit Bertholdus Const. in chronico. — Ivo Pan. I. 3. c. 134. — 45) add. *patris*: Edd. coll. o. 46) vertetur: Edd. coll. o. — orig. ap. Berth. — 47) Malach. c. 2. v. 2. — 48) Ivo Decr. p. 5. c. 36. — 49) noluerint — incurrit: Edd. coll. o. — 50) Reg. c. 15. v. 23. — 51) cf. C. 8. q. 1. c. 10. — 52) instruente: Edd. coll. o. — 53) abest ab eisd. pr. Bas. — C. XVI. 54) Etsi epist. ipsa pro genuina usquequaque habenda sit, videtur tamen in inscriptione mendum latere; etenim Dalmatiae duces demum sub Gregorio VII. reges vocatos esse, Baronius testatus est. — Ivo Pan. I. 3. c. 138. — 55) a prop.: Edd. coll. o. — C. XVII. 56) Hoc caput forsitan sumtum est ex constitutionibus Maynardi et Ioannis. A. S. Legatorum, Mediolanensibus praescriptis. — Ivo Pan. I. 3. c. 139. — In Ed. Bas. laudatur ex concilio Mediol., in Ed. Arg. ex Meldensi. — 57) elegerit: Ed. Bas. — elegit: Edd. Lugd. II. III. — Bohm.

ob praeviaricationem dimittere cogatur etiam invitus beneficium.

C. XVIII. *De eodem.*

Idem *populo Mediolanensi* 58).

Eos etiam, qui, ut fornicari eis liceat, divinum officium derelinquunt, et a Deo recedentes diabolo et operibus eius serviunt, sicut se iustissime ab officio alienos faciunt, ita beneficium ecclesiarum privatos esse adiudicamus 59).

C. XIX. *De eodem.*

Nem Lucius Papa 60).

Ministri altaris presbyteri sive diaconi ad dominica tales eligantur officia, qui continentiam servant. §. 1. Si vero post ordinationem suam ministros contigisset propriae uxoris invadere cubile, sacrarii non intrent limina, neque sacrarii h) portitores fiant, neque altaria contingant, neque ab offerentibus holocausti oblationem 61) suscipiant, neque ad dominici corporis portionem 62) accedant, neque propinent 63), neque sine maioris natu auctoritate minora gerant 64) officia; urceum sane ad altara vel calicem ne 65) suggerant.

C. XX. *Clericus matronarum domicilia frequentans deponatur.*
Idem 66).

III. Pars. Clericus solas ad sepinae tabernaculum non accedat, nec properet 67) sine maioris natu sacerdotis 68) iussione k); nec 69) solus presbyter cum sola femina fabulas misceat, nec archidiaconus sub praetextu humilitatis aut officii frequenter intret domicilia matronarum, aut forte per clericos ad domesticos matronae mandet aliquid secretae 70). Si agnitum fuerit, et ille deponatur, et illa a liminibus arceatur ecclesiae.

C. XXI. *De eodem. PALEA.*

Idem 71).

„Sed si forte aliqua intercessio fuerit, episcopo suggeratur. Et si talis est, ad quam debeat ire pio interventu, ipse pergat: sin autem, de latere suo dirigat m) cum duobus aut tribus testibus. Nemo tamen cum extranea habitet femina, nisi proxima aut soror fuerit. Et hoc n) cum magna sollicitudine fiat. Non enim ignoramus malitias 72) satanae.“

C. XXII. *De eodem. PALEA.*

[*Ex decreto* n) Eugenii Papae] 73).

„Si quispiam sacerdotum, id est presbyter, vel diaconus, vel subdiaconus, de quacunque femina crimine fornicationis suspectus post primam, secundam et tertiam admonitionem o) inveniatu fabulari cum ea vel aliquo modo conversari, excommunicetur, femina vero canonice iudicetur.“

NOTATIONES CORRECTORUM

C. XIX. h) Sacrarii: In epist. 2. Clementis (unde caput hoc sumtum videri potest, et unde citat Ivo) legitur: *sacrificii*. In uno autem vetusto Gratiani codice: *sacri*.

i) Neque propinent: In epistola Clementis est: *nequam sacerdotibus porrigat ad manus, ostia forinsecus claudat, minora gerat officia, urceum sive calicem ad altare non sufferat*. Apud Ivonem vero: *Sed aquam tantum sacerdotum manibus porrigat, ostia forinsecus claudat, minora gestet officia, urceum sane ad altare suggerat*.

C. XX. k) Iussione: In epistola Clementis sequitur: *Nec presbyter solus cum sola adiungatur, sed duobus adductis testibus visitet infirmam; nec solus cum sola femina fabulas misceat, nec archidiaconus aut diaconus sub praetextu officii humilitatis frequentet, etc.*

C. XXI. l) Haec Palea in plerisque vetustis exemplaribus habetur coniuncta capiti antecedenti.

Dist. LXXXI. C. XVIII. 58) cf. ad cap. praec. — Ivo Pan. I. 3. c. 140. — 59) *iudicamus*: Ed. coll. o. — C. XIX. 60) ex ep. II. apocrypha Clementis I. — Ans. I. 8. c. 2. Ivo Decr. p. 5. c. 87. Polyc. I. 4. t. 41. — 61) add.: *et hostia*: Ed. Bas. — 62) *portationem*: orig. — 63) *propinent*: Ed. Bas. — 64) *gestet*: lb. — 65) *non*: Ed. coll. o. — abest ab orig., edito a Balleriniis tit.: *Praecepta S. Petri de sacramentis conservandis*. — C. XX. 66) *Ibid.* paulo inferius. — Ans. I. 7. c. 147 (149). I. 8. c. 42. Ivo Decr. p. 6. c. 99. Polyc. I. 4. t. 31. — 67) add.: *frequentet*: Ed. Bas. — 68) abest ab Ivone. — *et sacerdotis*: Ans. I. 7. — Ed. Bas. — *principis*: Ans. I. 8. — 69) haec videtur Ps. — Isidorus epistolae, ante ipsum confectae, inseruilese. — cf. Isid. Hisp. de offic. I. 2. c. 2. — conc. Tur. III. c. 29. — 70) *secreti*: Ans. I. 7. — C. XXI. 71) lb. continenter. — Ans. Polyc. lb. — 72) *insidias*: Ed. Bas. — C. XXII. 73) c. 15. conc. Rom. hab. A. 896. — Ans. I. 8. c. 9. Polyc. I. 4.

C. XXIII. *Simul cum mulieribus sacerdotes habitare non licet.*

Item Gregorius 74).

IV. Pars. Oportet sacerdotes, quibus Domini populus commissus est, cum magna animi constantia vigilare super dominicas oves, ne lupinis morsibus, id est diaboli stimulis laevitentur. §. 1. Neque enim hoc silere debeo, quod cum gravi animi tristitia 75) dico: sacerdotes cum feminis habitare conspicio; quod nefarium est dicere vel audire, et contra sanctorum canonum sancita. Ubi enim talis fuerit commorantium cohabitatio, antiqui hostia stimuli non desunt. Ideoque admonendi sunt, ut non antiqui hostis decipiantur fraude, quatenus iuxta Apostoli 76) vocem non vituperetur ministerium nostrum. Cavere enim nos oportet, fratres, ab illicitis, ut mundas valeamus ad Dominum levare manus. Scriptum 77) est enim: *Sancti estote, quoniam sanctus ego sum Dominus Deus vester*. Si quis vero praesumerit aliter agere, sacerdotii sui honore privetur. Unde omnimodo cavendum est, fratres, ne fallamus populum, et illud Prophetiae 78) dictum impleatur in nobis: *Sacerdotes mei contaminant sancta et reprobant legem, quos et alius Propheta 79) increpat, dicens: O vos sacerdotes, qui fallitis nomen meum, et dixistis, in qua re fallimus nomen tuum? quibus responsum est: offerentes ad altare meum panes pollutos. Nam 80) est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus, et sacrificium non accipiam de manibus vestris, quia polluti estis*.

C. XXIV. *De eodem.*

Idem *Symmacho Defensori, lib. I. Reg. Indict. IX. epist. 50.* 81)

Volumus, ut sacerdotes prohiberi debeant, ne cum mulieribus conversentur: excepta duntaxat matre, sorore, vel uxore, quae caste regenda est 82).

C. XXV. *De eodem.*

Idem *lib. VII. epist. 39.* 83).

Legitur, quod B. Augustinus 84) nec cum sorore habitare consenserit, dicens: Quae cum sorore meae sunt sorores meae non sunt. Docti ergo viri cautela magna nobis debet esse instructio.

C. XXVI. *De eodem.*

Item ex VII. Synodo 85).

In omnibus observare convenit, ut certus quis, et certo tempore, et certo loco, et certis personis vel apparere clericis, vel loqui debeat mulieribus, ut excludatur omnis nefanda suspicio. Certe solum *et* ad solam accedere nulla religionis ratio permittit. *Melius 86) est enim duos 87) esse simul, quam unum*. Simul 88) enim et fidelius, et tutius res

m) Dirigat: In epistola S. Clementis sequitur: *cum duobus ac tribus, qui hoc sanare debeant. Sane ad visitandum mulierem infirmam nullus clericus ingredatur, nisi cum duobus aut tribus. Nemo tamen etc.*

C. XXII. n) Ex decreto: Hic canon in concilio Romano primum ab Eugenio II. editus, et postea a Leone IV. etiam in concilio fuit repetitus, et citatur in Decretal. tit. de cohabit. cleric. et mul. Et in plerisque vetustis exemplaribus est sine nomine.

o) Admonitionem: In eodem canone sequitur: *Metropolitani vel alterius episcopi, aut eius, cui subiacere videatur*.

C. XXVI. p) Caput hoc etiam in aliquot manuscriptis citatur ex synodo VII., in cuius sane postremo capite aliqua huc spectantia habentur. Ceterum in plerisque citatur ex VIII., et sententia videtur sumpta ex cap. 83. Asceticorum B. Basilii, cuius regulas sub nomine synodi VIII. saepe citari alibi notatum est.

t. 31. — cf. c. 3. de cohab. cler. et mul. in Comp. I. — C. XXIII. 74) Auctor canonis inventus est Zacharias P. in conc. Rom. hab. A. 749. — Ivo Decr. p. 6. c. 76. (: *Gregorius civibus Romae*). Polyc. I. 4. t. 31. — 75) add.: *et amaritudine*: Ed. coll. o. — 76) 2 Cor. c. 6. v. 3. — 77) Levit. c. 20. v. 7. — 78) Soph. c. 3. v. 4. — *prophetiam*: Ed. Bas. — 79) Malach. c. 1. v. 6. — 80) *ibid.* — C. XXIV. 81) Ep. 62. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 6. c. 81. — 82) *regenda*: Ed. Bas. — C. XXV. 83) ex epist. ad Romanum defensorem scr. A. 599. l. 9. ep. 60. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 6. c. 77. — *Idem in registro*: Ed. coll. o. — 84) ex Possidio in vita Augustini c. 26., non eisdem verbis, sed eodem sensu. Protulit ea etiam Regia. l. 1. c. 98. — C. XXVI. 85) Coll. tr. p. 2. t. 14. c. 15. — 86) et Ed. Bas. — 86) Eccl. c. 4. v. 9. — 87) *duo quam unus*: Ed. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 88) *similiter*: ead. exc. lisdem et Nor.

geritur. *Vas enim uni, quia si ceciderit, non est qui erigat eum.*

C. XXVII. *De eodem.*

Item ex Concilio Carthaginensi III. c. 17.⁸⁹⁾

Cum omnibus omnino clericis extraneae feminae non cohabitent, sed solae matres, aviae et matererae, amitae, sorores et filiae fratrum aut sororum, et quaecunque⁹⁰⁾ ex familia domestica necessitate, etiam⁹¹⁾ antequam ordinarentur, iam cum eis habitabant, vel si filii eorum iam ordinatis parentibus uxores acceperunt, aut servis, non habentibus in domo quas ducant, aliunde ducere necessitas fuerit.

C. XXVIII. *De eodem.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 30.⁹²⁾

Non oportet ministros altaris, vel etiam clericos quoslibet, aut continentales se, aut omnem omnino Christianum cum mulieribus lavacra habere communia. Haec est enim apud gentiles prima reprehensio.

C. XXIX. *De eodem.*

Item Gregorius ad Ianuarium Episcopum Caralitimum, lib. III. epist. 26.⁹³⁾

Archidiaconum tuum, ut audio, habitare cum mulieribus prohibuisti, et nunc usque in ea prohibitionem despiceris; qui nisi iussioni tuae paruerit, cum sacro ordine volumus esse privatum.

C. XXX. *Venundentur ab episcopo quas appetunt consortia clericorum illicita.*

Item ex Concilio Toletano IV. c. 42.⁹⁴⁾

Quidam clerici, legitimum non habentes coniugium, extraneam mulierum vel ancillarum suarum interdicta⁹⁵⁾ sibi consortia appetunt. Ideo, quas⁹⁶⁾ coniunctae⁹⁷⁾ taliter cum clericis sunt, ab episcopo auferantur et venundentur, illis pro tempore relegatis⁹⁸⁾ ad poenitentiam, quos sua libidine infecerunt.

C. XXXI. *Non habitent feminae cum clericis, nisi quas necessitudo excusat.*

Item Siricius Papa Himerio Episcopo, ep. I. c. 12.⁹⁹⁾

Feminas non alias esse patitur in domibus¹⁰⁰⁾ clericorum, nisi eas tantum, quas propter solas necessitudinum causas habitare cum iisdem synodus Nicaena permisit.

C. XXXII. *Nisi maiorum iussione ad feminarum domicilia clerici non accedant.*

Item ex Concilio Africano, c. 5.¹⁰¹⁾

Clerici vel¹⁰²⁾ continentales ad viduas vel virgines nisi ex iussu vel permisso episcoporum aut presbyterorum non accedant. Et hoc non soli faciant, sed cum conclericis, vel cum quibus episcopus aut presbyter iusserit. Nec ipsi episcopi et presbyteri soli habeant accessum ad huiusmodi feminas, sed ubi aut clerici praesentes sunt, aut graves aliqui Christiani.

C. XXXIII. *Episcopi provideant, ne occasione temporalium clericorum familiaritatibus virgines societentur.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV. c. 102.¹⁰³⁾

Ad reatum episcopi pertinet vel presbyteri, qui parochiae

praestet, si sustentandae vitae praesentis causa adolescentiores viduae vel sanctimoniales clericorum familiaritatibus subiiciantur.

C. XXXIV. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 103.¹⁰⁴⁾

Viduae, quae stipendio ecclesiae sustentantur, tam assidue in Dei opere esse debent, ut et meritis, et orationibus suis ecclesiam adiuvent.

DISTINCTIO LXXXII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Generaliter etiam pauperibus et iis, qui suis manibus laborare non possunt, episcopus necessaria providet.*

Unde in Concilio Aurelianensi I. c. 18. legitur¹⁾:

C. I. *De eodem.*

Episcopus pauperibus vel infirmis, qui debilitate faciente non possunt suis manibus laborare, victum et vestitum²⁾ (in quantum sibi possibile³⁾) fuerit largiatur.

C. II. *Qui voluptatem officio praeposuerit, modis omnibus submoveatur.*

Item Innocentius⁴⁾ Exsuperio Tolosano⁵⁾, epist. III. c. 1.

II. Pars. Proposuisti, quid de his observari debeat, quos in diaconii ministerio aut in officio presbyterii positos incontinentes esse aut fuisse generati filii prodiderunt. De his et divinarum legum manifesta est disciplina, et beatae recordationis viri Siricii episcopi monita evidentia commearunt, ut incontinentes in officiis talibus positi omni ecclesiastico honore privarentur, nec admittantur ad tale ministerium, quod sola continentia oportet impleri. Est enim vetus admodum sacrae legis auctoritas iam inde ab initio custodita, quod in templo anno vicis suae habitare praecipit sunt sacerdotes, ut servientes sacris oblationibus puros et ab omni labe purgatos⁶⁾ sibi vendicent divina ministeria, neque eos ad sacra⁷⁾ officia fas sit admitti, qui exereant vel⁸⁾ cum uxore carnale consortium⁹⁾, quia scriptum est¹⁰⁾: *Sancti estote, quia et ego sanctus sum¹¹⁾ Dominus Deus vester.* Quibus utique propter sobolis successionem¹²⁾ uxoris¹³⁾ usus fuerat¹⁴⁾ relaxatus, quia ex alia tribu, et¹⁵⁾ praeterquam ex semine Aaron, et sacerdotium nullus fuerat praecipit¹⁶⁾ accedere. Quo¹⁷⁾ magis hi¹⁸⁾ sacerdotes vel Levitae pudicitiam ex die ordinationis suae servare debent, quibus vel¹⁹⁾ sacerdotium, vel ministerium sine successione est, nec praeterit dies, qua vel a sacrificiis divinis, vel baptismatis officio vacent? Nam si *B.* Paulus *apostolus* ad Corinthios scribit, dicens²⁰⁾: *Abstinete vos ad tempus, ut²¹⁾ vacetis orationi, et hoc utique laicis praecipit, multo magis²²⁾ sacerdotes, quibus et orandi et sacrificandi iuge officium est, semper debent ab huiusmodi consortio abstinere; qui²³⁾, si contaminatus fuerit carnali concupiscentia, quo pudore vel sacrificare usurpabit, aut qua conscientia quove merito exaudiri²⁴⁾ se credit, quum dictum sit²⁵⁾: *Omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil mundum²⁶⁾*? Sed fortasse*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXXXII. C. II. a) Concupiscentia: Emandatus et locupletatus est hic locus ex ipsa epistola Innocentii, quemadmodum et multa alia in hoc capite, ubi per glossam licuit. In epistola autem Siricii quae refertur in

concilio Teleptensi (ita enim pro Tellensi*) legendum videtur sic legitur: *Quid faciet? excusabit? quo pudore? qua mente usurpabit? qua conscientia? quo merito hic exaudiri se credit?*

Dist. LXXXI. C. XXVII. 89) hab. A. 397. — Coll. tr. p. 2. t. 17. c. 10. — 90) quicumque: Edd. Lugdd. II. III. — 91) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXVIII. 92) hab. Inter A. 347. et 381. — C. XXXIX. 93) Ep. 26. (scr. A. 594.) I. 4. Ed. Maur. — Ans. I. 7. c. 146. — C. XXX. 94) hab. A. 638. — Ans. I. 7. c. 148 (150). Polyc. I. 4. t. 39. — 95) quae interd. sunt: Edd. coll. o. — 96) quaecunque: ead. — Coll. Hisp. — Ans. — 97) adiunctae: Coll. Hisp. — 98) relegatis: Coll. Hisp. et Isid. Merl. — Ans. — C. XXXI. 99) scr. A. 365. — Burch. I. 2. c. 110. Ans. I. 7. c. 149 (151). Ivo Decr. p. 6. c. 52. et 187. Polyc. I. 4. t. 31. — 100) domo: Edd. coll. o. — C. XXXII. 101) c. 25. Conc. Carth. III. hab. A. 397. ex Dionysio. — Ans. I. 7. c. 151 (153). — 102) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — C. XXXIII. 103) c. 68. Statut. eccl. ant. (vid. ad c. 9. D. 18.) Burch. I. 8. c. 55. Ivo Decr. p. 7. c. 73. Polyc. I. 4. t. 37. — C. XXXIV. 104) c. 103. Statut. eccl. ant. — Ivo Decr. p. 8. c. 387. Polyc. Ib.

Dist. LXXXII. C. I. 1) hab. A. 511. — Coll. tr. p. 2. t. 29.

c. 11. — 2) vestimentum: Edd. coll. o. pr. Bas. — 3) possibilitas: Ed. Bas. — possibilitas habuerit: orig. — C. II. 4) scr. A. 405. — Ans. I. 8. c. 8. Ivo Pan. I. 3. c. 137. Decr. p. 6. c. 57. Polyc. I. 4. t. 31. — 5) Toletano: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. — 6) mundatos: Coll. Hisp. et Isid. Merl. — 7) sacrificia: Ib. — Ans. — 8) etiam: Edd. coll. o. — 9) commercium: Ed. Bas. — 10) Lev. c. 11. v. 44. c. 20. v. 7. — 11) add.: dixit: Ed. Par. — dicti: Edd. coll. rel. — 12) add.: propterea: Edd. coll. o. cum orig. — 13) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 14) fuerit: ead. pr. Lugdd. II. III. — 15) in orig. haec non leguntur. — 16) passus: Ed. Bas. — ausus: Edd. coll. rel. — 17) quanto: Ans. ex orig. — 18) episcopi: Ed. Arg. — ipsi: Edd. coll. rel. — 19) et: Edd. coll. o. — 20) I Cor. c. 7. v. 5. — 21) add.: expeditius: Edd. coll. o. — 22) add.: igitur: ead. — 23) quia: ead. pr. Bas. — *) ex Ballerhiorum sententia Tellense seu potius Zellense legendum est. — 24) add.: posse: ead. — 25) Tit. c. 1. v. 15. — 26) add.: sed coinquinata est eorum mens et conscientia: Edd. coll. o.

hoc²⁷⁾ licere credit, quia scriptum est²⁸⁾: *Unius uxoris virum*. Non dixit hoc²⁹⁾, ut permaneret in concupiscentia generandi, sed propter incontinentiam futuram. *Neque enim integro corpore non admisit, qui ait³⁰⁾: *Vellem autem omnes sic esse, sicut et ego*. *Quod³¹⁾ et³²⁾ apertius declarat, dicens³³⁾: *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem iam non estis in carne, sed in spiritu*. *Et habentem³⁴⁾ filios, non generantem dixit. *Sed ea plane dispar et diversa sententia est. Nam si ad aliquos forma illa³⁵⁾ ecclesiasticae vitae pariter et disciplinae, quae ab episcopo Siricio ad provincias³⁶⁾ commovit, non probatur³⁷⁾ pervenisse, his ignorantibus³⁸⁾ venia non³⁹⁾ negabitur, ita ut de cetero penitus incipiant abstinere et ab gradus suos, in quibus inventi fuerint, retentent, ut eis non liceat ad potiora conscendere⁴⁰⁾; quibus in beneficio esse debet, quod hunc ipsum locum, quem retinent, non amittunt. §. 1. Si qui autem scisse⁴¹⁾ formam vivendi nisam a Siricio deteguntur, neque statim cupiditates libidinis abiecerint, illi sunt modis omnibus submovendi, quia post admonitionem cognitam praeponendam arbitrati sunt voluptatem.

C. III. De eodem.

Item Siricii Papa ad Himertum Tarracensem Episcopum, epist. I. cap. 7.³⁹⁾

Plurimos sacerdotes Christi atque Levitas post longa consecrationis suae tempora tam de coniugibus⁴²⁾ propriis, quam etiam de turpi coitu sobolem didicimus procreasse, et crimen suum hac praescriptione defendere, quia in veteri testamento sacerdotibus ac ministris generandi facultas legitur attributa. Dicit mihi nunc, quisquis ille est sectator libidinum praeceptorque vitiorum, si aestimat⁴³⁾, quod in lege Moysis passim sacris ordinibus a Deo nostro laxata sunt frena luxuriae, cur eos, quibus committebantur sancta sanctorum, praemonet, dicens⁴⁴⁾: *Sancti estote, quia et ego sanctus sum Dominus Deus vester*. Cur etiam procul a suis domibus anno vicis suae in templo habitare iussi sunt sacerdotes? Hac videlicet ratione, ne vel cum uxoribus⁴⁵⁾ possint carnale exercere commercium, ut conscientiae integritate fulgentes acceptabile Deo munus offerrent. Quibus etiam⁴⁶⁾ expleto deservitionis suae tempore uxorius⁴⁷⁾ usus solius successionis causa fuerat relaxatus, quia non ex alia, nisi ex tribu Levi, quisquam ad Dei ministerium fuerat praeceptus admitti.

C. IV. De eodem.

Idem⁴⁸⁾ paulo inferius⁴⁹⁾.

Quia aliquantulum, de quibus loquimur, (ut tua sanctitas retulit), ignorantia⁵⁰⁾ se lapsos esse desunt, his hac conditione misericordiam dicimus non negandam, ut sine ullo honoris augmento, in hoc, quo⁵¹⁾ deiectionis⁵²⁾ sunt, quamdiu vixerint, officio perseverent: si tamen posthac continentibus se studuerint exhibere. Hi vero, qui illiciti privilegii excusatione nituntur, et⁵³⁾ sibi asserunt veteri hoc lege concessum, noverint se ab omni ecclesiastico honore,

NOTATIONES CORRECTORUM.

b) Non dixit hoc: In originali sic legitur: *non ad permanentem* *) in concupiscentia generandi hoc dixit.

c) Caput hoc in aliquot manuscriptis Gratiani exemplaribus coniunctum est superiori.

d) Hibernensi: Caput hoc citabatur ex concilio Gangrensi, in quo non legitur. Emendatum est ex

quo indigne usi sunt, apostolicae sedis auctoritate deiectionis, nec unquam posse veneranda attrahere⁵⁴⁾ mysteria⁵⁵⁾, quibus⁵⁶⁾ se ipsi⁵⁷⁾, dum obscuro cupiditatibus inhiant, privaverunt. Et quia exempla praesentia cavere nos praemonent in futurum, si quilibet episcopus, presbyter atque⁵⁸⁾ diaconus (quod non optamus) *) deinceps fuerit talis inventus, iam nunc sibi omnem per nos indulgentiae aditum intelligat obseratum, quia ferro necesse est ut abscondantur vulnera, quae fomentorum non senserint⁵⁹⁾ medicinam.

III. Pars. Gratian. Qui autem propter peccata tubentur deponi, post condignam poenitentiam in suo ordine poterunt reparari.

Unde in Concilio Hibernensi⁶⁰⁾:

C. V. Quas poenitentia sit imponenda sacerdoti, qui de fornicatione convictus fuerit.

Presbyter, si fornicationem fecerit, quanquam secundum canones Apostolorum debeat deponi, tamen iuxta auctoritatem B. Papae Silvestri, si in vitio non perduraverit, sed⁶¹⁾ sua sponte confessus adiecit, ut resurgat, decem annis in hunc modum poeniteat: tribus quidem mensibus *privato loco* a ceteris remotus pane et aqua a vespera in vesperam utatur, tantum⁶²⁾ autem diebus dominicis et praecipuis festis modico vino et pisciculis atque leguminibus recreetur, sine carne et sagimine⁶³⁾, ovis et caseo⁶⁴⁾; sacco indutus humi adhaereat, die ac nocte iugiter misericordiam Dei omnipotentis imploret. Finitis tribus mensibus continuus exeat⁶⁵⁾: tamen in publicum non procedat, ne grex fidelis in eo scandalum patiarit; nec enim debet sacerdos publice poenitere, sicut laicus. Postea aliquantisper resumptis viribus, unum annum et dimidium in pane et aqua expleat, exceptis dominicis⁶⁶⁾ et praecipuis festis⁶⁷⁾, in quibus vino et sagimine⁶⁸⁾, ovis et caseo iuxta canonicam mensuram uti poterit. Finito primo anno et dimidio, corporis et sanguinis Domini, ne indurescat, particulae fiat, et ad pacem veniat, psalmos cum fratribus in choro ultimus canat, ad cornu altaris non accedat, iuxta B. Clementis⁶⁹⁾ vocem minora gerat officia. Deinde vero usque ad impletionem septimi anni omni tempore, exceptis paschalibus diebus, tres legitimas ferias in unaquaque hebdomada in pane et aqua ieiunet. Expleto septimo anni circulo, si *sui* confratres⁷⁰⁾, apud quos poenituit, eius condignam poenitentiam collaudaverint⁷¹⁾, episcopus in pristinum honorem iuxta B. Calixti Papae⁷²⁾ auctoritatem eum revocare poterit. Sane sciendum *est*, quod secundam feriam unum psalterium canendo, aut unum denarium pauperibus dando, si opus est⁷³⁾, redimere poterit. Finitis autem septem annis, deinde usque ad finem decimi anni sextam feriam (nulla interveniente redemptione) observet in pane et aqua. §. 1. Eadem quoque poenitentia erit sacerdoti de omnibus aliis peccatis et criminibus, quae eum in depositionem inducunt. Neque hoc culibet videatur onerosum, si sacerdos post lapsum digne, ut supra dictum est, poenitens ad pristinos redeat honores.

Polycarpo, et alio libro manuscripto pervetusto, in quo libro sunt multi canones poenitentiales, et hic refertur ex Theodoro archiepiscopo Hibernensi.

e) Et caseo: In vulgatis sequebatur⁷⁴⁾: *utatur*, quae vox sublata est auctoritate omnium fere exemplarium Gratiani manuscriptorum, et Polycarpi, et libri manuscripti in superiore notatione indicati.

Dist. LXXXII. C. II. 27) add: sibi: ead. — 28) 1 Tim. c. 3. v. 2. — *) permanenti. Ans. — 29) 1 Cor. c. 7. v. 7. — 30) Rom. c. 8. v. 9. — 31) 1 Tim. c. 3. v. 4. — ad habentem: Coll. Hisp. — 32) add: omnes: Edd. coll. o. — 33) probabitur: Ans. ex orig. — 34) ignorantis: id. — 35) remittetur: orig. — 36) ascendere: Ed. Bas. — 37) scribe: Coll. Hisp. — C. III. 38) scr. A. 385. — Coll. tr. p. 1. t. 26. c. 3. Ivo Decr. p. 60. c. 50. Polyc. l. 4. t. 31. — 39) coniugis: Edd. coll. o. — 40) existimat: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 41) Lev. c. 11. v. 44. — 42) add: suis: Edd. coll. o. — 43) abest ab orig. — 44) uxoris: orig. — Edd. coll. o. — add: suae: ead. — C. IV. 45) Coll. tr. p. Polyc. Ivo lb. — 46) ignorantia: Coll. Hisp. — ignorantem: Isid. Merl. — 47) quod: Böh. — 48) deiectionis: orig. — 49) ut asserant: Coll. Hisp. — 50) tractare: Edd. coll. o. pr. Bas. — 51) ministeria: Ed. Bas. — 52) a quibus: Edd. coll. o. — 53) ipsos: Ed. Bas. — 54) ad: Edd. coll. o. — 55) sentiant: ead. — C. V. 56) Certissimum est, haec ad synodum Hibernensem non pertinere, et videtur Anselmus causam erroris Gregorio Polycarpi auctori (l. 4. t. 39.), praebuisse. Apud illum enim in fine l. 8., post c. 2. C. 9. q. 2. et Dist. 6. de poen. c. 8., quae ex Hibernensi allegantur, praemisso proemio: *Inter ce-*

tera, quae de ordine sanctorum ecclesiarum sancta sunt, S. Ibernensis synodus, cui praefuit Leo S. R. E. Ep. tempore Caroli regis Francorum cum Theoderico Anglorum et Ibernensium episcopo multisque aliis Illorum regionum episcopis, de lapsu sacerdotum sic ait, haec sequuntur: *Sed et hoc in omni poenitentia etc. Ac proinde considerata humana fragilitatis infirmitate, sacerdos, si suggerente diabolo in fornicationem ceciderit, si deo miserante ad poenitentiam venientiam confugerit, quatuor annis in hunc modum expiabitur etc.* quibus absolutis sub inscriptione: *Item, caput, de quo agimus, demum profertur.* Attamen tempore syn. Hibernensis Pseudaisidori collecto, qua capitis auctoritas est, in lucem necdum evaserat, nec verisimile est eandem synodum sacerdotibus l. e. presbyteris varium poenitendi modum propter idem crimen proposuisse; quapropter nobis et ipsis ex poenitentia quodam caput sumtum esse videtur. — 57) si sua: Edd. coll. o. — 58) abest ab Ed. Bas. — 59) sanguine: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. II. III. — *) ex. tamen Edd. Arg. Bas. — 60) add: coram: Ed. Bas. — 61) add: diebus: Edd. coll. o. — 62) festivitibus: ead. — 63) sanguine: Edd. Arg. Ven. I. II. Nor. Lugd. I. — 64) cf. B. St. s. 19. — 65) fratres: Edd. coll. o. — 66) laudaverunt: ead. — 67) Ep. 2. — 68) operarius: Polyc. — Ed. Arg.

DISTINCTIO LXXXIII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Providendum quoque est, no ta, qui ad ordinandum eligitur, etsi a proprio vitio videatur alienus, consentiendo alienis inquinetur. Ut enim Symmachus Papa¹⁾ ait: Non est grandis differentia, an lethum inferas, an admittas. Mortem enim languentibus probatur infligere, qui hanc, quum possit, non excludit.*

Hinc Gregorius VII. ait in Reg. No. VI. c. 12. Romanae Synodi, celebratae Anno Domini 1080.²⁾ et 1078.:

C. I. *Suspendatur episcopus ab officio, clericorum suorum fornicationi consentiens.*

Si quis episcopus fornicationem³⁾ presbyterorum, diaconorum, *subdiaconorum⁴⁾, vel crimen incestus in sua parochia pretio interveniente vel precibus consenserit, vel commissum *sibi⁵⁾ compertum⁶⁾ auctoritate officii sui non impugnaverit, ab officio suspendatur.

C. II. *Maximo ecclesiam laedit, qui sub nomine sanctitatis delinquit.*

Item Gregorius prima parte Pastoralis, c. 2.⁵⁾

Nemo quippe in ecclesia⁶⁾ nocet amplius, quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis⁷⁾ habet. Delinquentem namque hunc nemo redarguere praesumit, et in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reverentia ordinis peccator honoratur. Episcopus⁸⁾ itaque⁹⁾, qui talium crimina non corrigit, magis dicendus est canis impudicus quam episcopus.

C. III. *Qui non resistit erroribus, consentit.*

Item Innocentius⁹⁾.

Error, cui non resistitur, approbatur, et veritas, quum minime defensatur, opprimitur. Negligere quippe, quum possis deturbare¹⁰⁾ perversos, nihil aliud est quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occultae, qui manifesto facinori desinit obviare.

C. IV. *Non prodest suo errore non pollui, qui alieno consentit.*

Item Pius, epist. I. ad omnes Christi fideles¹¹⁾.

Quid enim prodest illi suo errore non pollui, qui consensum praestat erranti?

C. V. *Qui non occurrit, consentit erranti.*

Item Gregorius¹²⁾.

Consentire videtur erranti, qui ad resecanda, quae corrigi debent, non occurrit.

Gratian. Sicut autem aliorum vitia palpares non debet, ita nec malorum laudibus delectari.

Unde Anacletus Papa, epist. I. Episcopis omnibus¹³⁾:

C. VI. *Miserrimus est episcopus, qui malorum laudibus gloriatur.*

Nihil illo *est* pastore miserius, qui luporum laudibus glo-

riatur. Quibus si placere voluerit, atque ab his amari delegerit, erit hinc ovibus magna pernicies. Nullus ergo pastorum placere lupis et gregibus ovium potest. Perdit enim laborum⁴⁾ memoriam mens terrenis obligata carceribus. Sicut¹⁴⁾ artium in suo quoque opere invenitur mater instantia, ita noverca eruditionis est negligentia.

II. Pars. Gratian. *Quaquam sacerdotem tam a suis, quam ab alienis criminibus oportet esse immunem, tamen si aliorum sese habuerit, non ideo verba suas praedicationis debent contemni. Sicut enim Hieronymus ait¹⁵⁾: ut lixivium per cinerem humidum fluens lavat, et non lavatur, ita bona doctrina per malum doctorem animas credentium lavat a sordibus peccatorum.*

DISTINCTIO LXXXIV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Solicitem quoque et vigilantem oportet esse episcopum circa defensionem pauperum, relevationem oppressorum, tuitionem monasteriorum. Quod si facere neglexerit, aspere corripendus est.*

Unde Gregorius Anthemio Subdiacono Campaniae, lib. XI. epist. 29.¹⁾:

C. I. *Corripiatur episcopus, qui circa officium suum negligens exstiterit.*

Pervenit ad nos, fratrem et coepiscopum nostrum Paschasium ita desidem negligentemque in cunctis existere, ut in nullo quia est episcopus agnoscat, adeo ut neque ecclesia ipsius, neque monasteria, sive filii ecclesiae²⁾ vel oppressi³⁾ pauperes eius erga se dilectionis studium sentiant, nec aliquam supplicantibus sibi⁴⁾ in quibus iustum est opem defensionis accomodet, et (quod adhuc⁵⁾ dici est gravius) consilia sapientum et recta suadentium nulla patiatur ratione suscipere, ut quod per se nequit attendere ab altero saltem possit addiscere. *Et infra: Quod si ita est, non sine culpa tua esse cognoscas, qui eum obiurgare atque coercere, ut dignum est, distulisti. Quia ergo hoc totum non solum ipsum reprobatur, sed etiam ad sacerdotalis officii pertinere probatur opprobrium⁶⁾, volunus⁷⁾, ut eum coram aliis sacerdotibus et quibusdam de filiis suis nobilibus contestari pro hac re debeas et hortari. Si vero (quod non credimus) post hanc adhortationem nostram⁸⁾ solito adhuc more negligens esse tentaverit, ad nos est modis omnibus transmittendus, ut hic positus discere possit, quid vel qualiter secundum Dei timorem agere conveniat sacerdotem.*

C. II. *De eodem.*

Idem ad eundem eod. lib. epist. 33.⁹⁾

Nunciatum est nobis, Campaniae episcopos ita negligentes existere, ut immemores honoris sui neque erga ecclesias, neque erga filios *suos* paternae vigilantiae curam exhibeant, vel monasteriorum solitudinem gerant, seu in oppressorum et¹⁰⁾ pauperum se tuitionem impendant. Ideo

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXXXIII. C. I. a) Subdiaconorum: Additum hoc est ex originali et Anselmo, quemadmodum et paulo post verba illa: *sibi⁵⁾ compertum*. Notum autem est, a tempore Gregorii I. subdiaconos eadem lege continentiae, qua presbyteros, adstrictos fuisse.

C. II. b) Episcopus: Haec non sunt ibi apud B. Gregorium. Similia citantur infra 2. q. 7. c. *Qui nec regimini* ex Augustino (cui etiam reliqua huius capituli antea tribuebantur) et ex eodem a Burchardo et Ivone citantur. Ceterum iidem collectores, Burchardus quidem l. 1. c. 13. Ivo autem p. 5. c. 67. referunt aliqua ex Origene, quae cum his aliquantulum conveniunt.

Dist. LXXXIII. 1) Ex libello Ennodii pro Symmacho. — C. I. 2) Refertur hoc concilium integrum ad A. 1078. a Bertholdo Constantiensi. — Ans. l. 6. c. 177 (174). — 3) *fornicationi — criminali*: orig. l. 1. — Böhm. — 4) haec non sunt ap. Bertholdum. — C. II. 5) In Edd. coll. o. haec citantur ex Augustino. — Burch. l. 1. c. 209. Ivo Decr. p. 5. c. 323. Polyc. l. 4. t. 31. — 6) *add. Del*: Edd. coll. o. — 7) *add. et sacerdotis*: ead. — 8) Burch. l. 1. c. 203. Ivo Decr. p. 5. c. 317. (: ex Gregorio.) Integer canon legitur etiam ap. Alger. (de mis. et iust. Martene Thes. T. V. c. 20.) — C. III. 9) Eadem fere leguntur in fine ep. Pseudoisidorianae Eleutherii, cf. c. 55. C. 2. q. 7. desumpta ex Felicio III. ep. l. — 10) *perturbare*: Edd. coll. o. — C. IV. 11) Caput Pseudoisidorianum, repetitum ex Hormisdæ ep. 25. — C. V. 12) Ex ep. ad Syagrium scr. A. 549. ep. 113. l. 9.

C. V. c) Gregorius: In epistolis impressis B. Gregorii non habentur. Verum lib. 7. epist. 117. Syagrio Episcopo Augustodunensi post ea verba, *qui non restiterit*, in regesto manuscripto pervetusto, et in Polycarpo, ubi ipsa epistola integra refertur, haec sequuntur: *Nam consentire videtur erranti, qui corrigenda ut resecari debeant non occurrit*. *Quia vero, etc.*

C. VI. d) Laborum: In epistola Anacleti legitur: *laboris*; apud Anselmum, et in uno ex vetustis codicibus Gratiani: *laborum*: unde potuit irrepisse mendam, quod tamen ob glossam non est sublatum.

Ed. Maur. — Polyc. l. 4. t. 31. — *) *concurrit*: Ed. Maur. — C. VI. 13) Caput Pseudoisidorianum, cuius fontes epist. Epp. Turon. (Mansi t. 9. p. 808.), ep. 73. Bonifacii (ex ed. Wurdwein.) et Ennodii dict. l. 8. c. 11. sunt repert. — Ans. l. 6. c. 154 (151). Ivo Decr. p. 5. c. 237. — 14) *add. autem*: Edd. coll. o. — 15) cf. Burch. l. 1. c. 204. Ivo Decr. p. 5. c. 318.

Dist. LXXXIV. 1) Ep. 26. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 168. — C. I. 2) *abest* ab Ans. et melioribus Greg. codicibus. — 3) *vel paup.*: Edd. coll. o. — 4) *his*: orig. — 5) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 6) verba asteriscis inclusa ap. Ans. pariter desiderantur. — 7) *add. itaque*: Edd. coll. o. ex Ans. — 8) *vestram*: Edd. coll. o. — C. II. 9) Ep. 27. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 189. — 10) *sive*: Edd. coll. o.

hac tibi auctoritate praecipimus, ut, eis a¹¹⁾ te convocatis, ex nostro illos mandato districte commoneas, quatenus *desides¹²⁾ ulterius esse non debeant, sed sacerdotalem se habere zelum et sollicitudinem opere doceant, atque ita in his, quae iuste secundum Deum agere convenit, vigilantes existant, ut nullum nos de eis denuo murmur exasperet. Si quem vero eorum post haec negligentem esse cognoveris, ad nos eum sine aliqua excusatione transmittes, ut quam sit grave nolle ab his, quae reprehensibilia et valde vituperanda sunt, corrigi, regulari in se valeat distractione sentire.

H. Pars. Gratian. *Quod autem de munditia castitatis sacerdotibus imperatur, hoc etiam de quibuslibet altari servientibus intelligendum est.*

Unde in Carthaginensi Concilio II. cap. 2. *Aurelius Episcopus dixisse legitur¹³⁾:*

C. III. *Qui sacramentis divinis inserviunt, continentiam in omnibus servant.*

Quum in praeterito concilio de continentiae et castitatis moderamine tractaretur, gradus isti tres conscriptione quadam castitati per consecrationes annexi sunt; episcopos, inquam, presbyteros et diaconos ita placuit, ut condiceret sacrosanctos¹⁴⁾ antistites et Dei sacerdotes, nec non et Levitas, vel qui sacramentis divinis inserviunt, continentes esse in omnibus, quo possint simpliciter quod a Deo¹⁵⁾ postulant impetrare, ut quod apostoli docuerunt¹⁶⁾ et ipsa servavit antiquitas nos quoque custodiamus¹⁷⁾. Ab universis episcopis dictum est¹⁷⁾: Omnibus placet, ut episcopi, presbyteri et diaconi, vel¹⁸⁾ qui sacramenta contrectant, pudicitiae custodes etiam ab uxoribus abstineant. Ab omnibus dictum est: Placet, ut in omnibus et ab omnibus pudicitia custodiatur, qui altario deserviunt.

C. IV. *De eodem.*

Item ex Concilio Carthaginensi V.¹⁹⁾ cap. 3.

Quum de quorundam clericorum, quamvis erga uxores proprias, incontinentia referretur²⁰⁾, placuit episcopos et presbyteros et diaconos secundum priora²¹⁾ statuta etiam ab uxoribus continere: quod nisi fecerint, ab ecclesiastico removeantur officio; ceteros autem clericos ad hoc non cogi, sed secundum uniuscuiusque ecclesiae²²⁾ consuetudinem observari debere²³⁾.

III. Pars. Gratian. *Similiter, quod monogamus episcopus esse iubetur, etiam ad reliquos ordines ecclesiasticos derivari oportet.*

Unde Siricius Papa *Himerio Tarraconensi Episcopo, epist. I. c. 11.²⁴⁾:*

C. V. *Laica sit tantum communionis contentus clericus, viduam aut secundam ducens uxorem.*

Quisquis clericus aut viduam, aut certe secundam coniugem²⁴⁾ duxerit, omni ecclesiasticae dignitatis privilegio mox nudetur²⁵⁾, laica sibi tantum communionis concessa. Quam ita demum poterit possidere, si nihil postea, propter quod hanc²⁶⁾ perdat, admittat.

IV. Pars. Gratian. *Presbyterorum vero nomen quam a senectute sit sumentum, magis tamen maturitatem indicat sapientiae, quam canicem corporis.*

Unde Anacletus ad Episcopos Italiae, epist. II.²⁷⁾:

C. VI. *Presbyteri seniores dicuntur, non tam aetate, quam sapientia.*

Porro Moysi praecipitur, ut eligat presbyteros [id est²⁸⁾ seniores]: Unde et in Proverbiis²⁹⁾ dicitur: *Gloria senum canicies.* Haec³⁰⁾ vero canicies sapientiam designat, de qua scriptum est³¹⁾: *Canicies hominum prudentia est.* Quumque nongentos³²⁾ et amplius annos ab Adam usque ad Abraham visisse homines legerimus³³⁾, nullus alius prius appellatus est presbyter, id est senior, nisi Abraham, qui multo paucioribus visisse annis convincitur. Non ergo propter decrepitam senectutem³⁴⁾, sed propter sapientiam presbyteri nominantur.

DISTINCTIO LXXXV.

GRATIANUS.

Hospitalitas vero usque adeo episcopis est necessaria, ut, si ab ea inveniantur alieni, iure prohibeantur ordinari.

Unde Gregorius scribit *Ioanni Episcopo, lib. XII. epist. 6.¹⁾:*

C. I. *Hospitalitatem nesciens non fiat episcopus.*

Archidiaconum Florentinum ecclesiae Anconitanae, qui ad episcopatum fuerat electus, scripturae quidem sacrae scientiam habere, sed ita aetatis senio iam confectum²⁾ accepimus, ut ad regiminis officium non possit assurgere; adicientes etiam, ita illum tenacem existere, ut in domo eius amicus ad caritatem nunquam introeat. Rusticus autem diaconus eiusdem ecclesiae, qui similiter electus fuerat, vigilans quidem homo dicitur, sed, quantum asseritur, psalmos ignorat. Florentium³⁾ vero diaconum ecclesiae Ravennatis, qui ab omnibus electus dicitur, sollicitum esse novimus, sed qualis sit interius omnino non scimus. Ideoque fraternitas tua una cum fratre et coepiscopo nostro Armenio, suprascriptae ecclesiae Anconitanae visitatore, illuc festinet⁴⁾ accedere, et diligenter de moribus⁵⁾ singulorum requirere; si *de* nullo *sibi* sunt crimine consci, quod eos ad hoc officium vetet accedere. Pariter etiam requirendum est, si hoc, quod de praefato archidiacono dictum est, quia nunquam amicus domum eius ingressus est, si ita se veritas habeat, et utrum ex necessitate, an ex tenacia⁶⁾ talis sit; aut si ita senex est, ut ad regendum non possit assurgere, vel si tactis sacrosanctis⁷⁾ evangeliiis (sicut nobis nuntiata est) iusiurandum praebuerit; nunquam se ad episcopatum accedere. Sed et de Rustico diacono quantos psalmos minus teneat perscrutandum est. Florentio⁸⁾ autem diacono Ravennati, si nullum, sicut diximus, crimen est, quod obstat, apud episcopum eius agi⁹⁾ necesse est, ut ei debeat cessionem concedere; non tamen ex nostro mandato vel edicto¹⁰⁾, ne contra suam voluntatem eum cedere¹¹⁾ videatur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXXXIV. C. III. a) Docuerunt: In vulgatis codicibus*) sequebatur: *exemplo*, quod est sublatum, quia neque in ipso secundo Carthaginensi aut impresso, aut manuscripto, neque in unico codice canonum, eum quo graecus canon convenit, neque in vetustis Gratiani exemplaribus habetur, et ex glossa videtur translatum in textum.

b) Custodiamus: In codice canonum cap. 5. unici Carthaginensis sequuntur haec: *Faustinus**)* episcopus ecclesiae Potentinae provinciae Piceni, legatus ecclesiae Romanae, dixit: *Placet, ut episcopi; etc.* quae in recentioribus Colo-

niensibus conciliorum editionibus adscripta sunt aliis characteribus. Verum in prisca Coloniensi, duabus Parisiensibus et codicibus Vaticanis legitur quemadmodum apud Gratianum.

C. IV. c) Debere: In codicibus impressis***) haec sequebantur: *Contra Martinus Papa, si lector viduam duxerit, ut supra legitur. Sed illud ubi necessitas, hoc, ubi nulla necessitas urget.* Quae sunt expuncta, quia in vetustis codicibus aut non habentur, aut sunt adscripta in margine.

Dist. LXXXIV. C. II. 11) ad: ead. — 12) desiderantur etiam in coll. Ans. — C. III. 13) hab. A. 390. — Desumptus canon est ex Dionysio, apud quem inter eos profertur, qui A. 419. sub Aurelio dicuntur esse constituti. — Coll. (r. p. p. 2. t. 19. c. 3. — 14) sanctos: Edd. coll. o. — 15) cf. Dist. 31. c. 3. — 16) Domino: Edd. coll. o. — 17) nec tamen Ed. Bas. — 18) apud Dionysium: in Coll. Hisp. vero recte legitur: *Generius*, qui ipsi conc. hab. A. 390. praefuit. — 17) add.: *sepius*: Ed. Bas. — 18) et: Edd. coll. o. — C. IV. 19) hab. A. 401. — cf. Dist. 32. c. 13. — Ivo Pan. I. 3. c. 105. — 20) refertur: Ed. Lugd. I. — refertur: Edd. coll. rel. pr. Lugd. II. — 21) priorem: Coll. Hisp. — 22) abest ab ead. — 23) praeter Ed. Bas. — C. V. 23) ser. A. 385. — Ans. I. 8. c. 5. Ivo Decr. p. 6. c. 51. — 24) uxorem: Edd. coll. o. — 25) denudetur: ead. ex Ans.

— 26) hac curere debeat: ead. — C. VI. 27) Caput Pseudodionysiorum, derivatum ex Isid. de offic. l. 2. c. 5. — Burch. I. 2. c. 5. Ans. I. 7. c. 96 (100). Ivo Decr. p. 6. c. 25. — 28) haec non sunt in orig. — 29) c. 20. v. 29. — 30) hic: Edd. coll. o. pr. Ven. II. Nor. — 31) Sap. c. 4. v. 8. — 32) nongentis — annis: Edd. coll. o. — 33) legimus: ead. — 34) aetatem: ead.

Dist. LXXXV. C. I. 1) Ep. 11. (scr. A. 604.) l. 14. Ed. Maur. — 2) contractum: orig. — 3) Florentinum: orig. — Edd. coll. o. — 4) festines: Edd. coll. o. pr. Lugd. — 5) vita ac moribus: Edd. coll. o. ex orig. — 6) tenacitate: ead. — 7) sanctis: ead. — 8) Florentino: ead. ex orig. — 9) agere: ead. — 10) dicto: orig. — 11) concedere: ead.

DISTINCTIO LXXXVI.

GRATIANUS.

I. Pars. *Doctorem autem episcopum oportet esse, ne inferiorum culpa in eum refundantur, qui docendi officium accepit, quod exequi nescit vel negligit.*

Unde Leo Episcopus scribit Aquilegensi Episcopo, *epist. III. et LXXXIV. seu LXXXVI. 1)*:

C. I. *Negligentiae rectorum imputantur culpa inferiorum.*
Inferiorum culpa ordinum ad nullos magis referendae sunt, quam ad desides negligentesque rectores, qui multam saepe nutriunt pestilentiam, dum austeriorem²⁾ dissimulant adhibere medicinam.

C. II. *Homines sunt diligendi, peccata odio habenda.*

Item Leo Episcopus Rustico Narbonensi Episcopo, *epist. XC. seu XCII. in princip. 2)*:

Odio habeantur peccata, non homines; corripiantur tumidi, tolerantur infirmi; et quod in peccatis³⁾ severius castigari necesse est non saevientis plectatur animo, sed medentis.

C. III. *Qui negligit emendare quod valet, facientis culpam habet.*

Item Ioannes VIII. 4) 3)

Facientis culpam proculdubio habet, qui quod potest corrigere negligit emendare. Scriptum quippe est⁴⁾: *Non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, participes iudicantur.* §. 1. Et libat⁵⁾ Domino prospera, qui ab afflictis pellit adversa. Et negligere, quum possis deturbare perversos, nihil aliud est quam fovere. Nec caret scrupulo consensionis occultae, qui manifesto facinori desinit obviare. Et probat odisse se vitia, qui condemnat errantes. Nec relinquit sibi locum deviandi, qui non pepercit excedenti. Et primus innocentiae gradus est odisse nefanda. Et latum pandit delinquentibus aditum, qui iungit cum pravitate consensum. Et nihil prodest alicui non pueri proprio, qui puniendus est alieno peccato.

II. Pars. Gratian. *Si autem in corripiendo quis modum excesserit, non a subditis, sed a Domino veniam petat.*

Unde Augustinus de vita⁶⁾ clericorum⁶⁾:

C. IV. *Veniam a subditis non petat qui in corripiendo modum excesserit.*

Quando necessitas disciplinae minoribus⁷⁾ coercendum dicere vos verba dura compellit, si etiam ipsi⁸⁾ modum vos excessisse sentitis, non a vobis exigitur, ut ab⁹⁾ eis veniam postuletis, ne apud eos, quos oportet esse subiectos¹⁰⁾, dum nimia¹¹⁾ servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas. Sed¹²⁾ tamen petenda est venia ab omnium Domino, qui novit etiam eos, quos plus iusto forte corripitis, quanta benevolentia diligatis.

III. Pars. Gratian. *In doctrina vero sacrae scripturae auctoritatem debet episcopus praeferre, non saecularium literarum peritiam ostentare. Non enim episcopalis officii est grammaticam exponere, ne laudes Iovis personent ore pontificis.*
Unde Gregorius scribit Desiderio Episcopo, *lib. IX. epist. 48. 13)*:

C. V. *Sacram scripturam, non grammaticam debet episcopus exponere.*

Quum multa nobis bona de vestris fuissent studiis nun-

ciata, ita cordi nostro nata¹⁴⁾ est laetitia, ut negare ea, quae sibi fraternitas vestra concedenda poposcit¹⁵⁾, minime valeremus. Sed post hoc pervenit ad nos, (quod sine verecundia memorare non possumus), fraternitatem tuam¹⁶⁾ grammaticam quibusdam exponere. Quam rem ita moleste suscepimus, ac sumus vehementius aspernati, ut ea, quae prius dicta fuerint¹⁷⁾, in gemitum et tristitiam verteremus, quia in uno se ore cum Iovis laudibus Christi laudes non capiant. Et quam grave nefandumque sit episcopis canere, quod nec laico religioso conveniat, ipse considera.

IV. Pars. Gratian. *Liberaliter quoque patientibus sacerdotem esse oportet; alias autem vacuum portabit nomen episcopi.*

Unde Gregorius scribit lib. V. epist. 29. *Secundum servo Dei inter cetera¹⁸⁾*:

C. VI. *Sine liberalitate inane portatur nomen episcopi.*

Fratrem nostrum Marinianum¹⁹⁾ episcopum verbis, quibus vales, excita, quia obdormisse eum suspicor. *Et infra*: Dic ergo ei²⁰⁾, cum loco mutet et mentem. Non²¹⁾ sibi credat solam lectionem et orationem sufficere, ut remotus studeat²²⁾ sedere, et de manu minime fructificare: sed largam manum habeat, necessitatem patientibus concurrat, alienam inopiam suam credat, quia, si haec²³⁾ non habet, vacuum episcopi nomen tenet.

V. Pars. Gratian. *In ipsa autem liberalitate modus adhibendus est rerum et personarum: rerum, ut non omnia uni, sed singulis quaedam praestentur, ut pluribus proficere possimus, iuxta illud Prophetarum: Dispersit, dedit pauperibus; personarum, ut primum iustis, deinde peccatoribus: quibus tamen dare prohibemur, non quia homines sunt, sed quia peccatores.*

Unde Augustinus tract. C. ad c. 16. *Ioannis 24)*:

C. VII. *Immane peccatum est res suas donare histrionibus.*

Donare res suas histrionibus vitium est immane, non virtus. Et²⁵⁾ scitis de talibus, quam sit frequens fama cum laude, quia, sicut scriptum est, laudatur²⁶⁾ peccator in desideriis animae suae, et qui iniqua gerit benedicitur.

C. VIII. *Graviter delinquent qui venatori aliquid donant.*

Idem in Psalmo CII. ad vers. Faciens misericordias²⁷⁾.

Qui venatoribus donant, quare donant? dicant mihi, quare donant venatori? Hoc in illo amant, in quo nequissimus est, hoc in illo pascunt, hoc in illo vestiunt, ipsam nequitiam publicam²⁸⁾ spectaculis omnium²⁹⁾. Qui donant histrionibus, qui donant aurigis, qui donant meretricibus, quare donant? numquid non et ipsi³⁰⁾ hominibus donant³¹⁾: Non tamen ibi attendunt naturam operis Dei, sed nequitiam operis humani.

C. IX. *De eodem.*

Idem ibidem paulo inferius³²⁾.

Qui venatoribus donant³³⁾, non homini donant, sed arti nequissimae. Nam si homo tantum esset, et venator non esset, non³⁴⁾ donares: honoras in eo vitium, non naturam.

C. X. *De eodem.*

Idem in Psalmo CXLVII. 35)

Vident homines venatorem³⁶⁾, et delectantur: vae miseris, si non se correxerint. Qui enim vident venatorem et delectantur, videbunt Salvatorem et contristabuntur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXXXVI. C. I. a) Austeriorem: Sic legitur in epistola 84. Verum in epistola 3. eiusdem Leonis legitur: *necessariam*. Reliqua utrobique eadem sunt.

C. III. b) Caput hoc ex variis sententiis hinc inde collectis confectum est, quarum prima usque ad vers. *emendare*, sumpta est ex epistola B. Gregorii 114. lib. 7. indict. 2. Theodorico et Theoberto regibus Francorum.

C. IV. c) De vita: Inter opuscula B. Augustini, A.

Dist. LXXXVI. C. I. 1) Ep. ad Septimum Aquileg. scr. A. 442. Ed. Ball. ep. 1. — Ans. l. 6. c. 155 (152). — Eadem leguntur in ep. ad Ianuarium, ep. 18. Ed. Baller. — C. II. 2) Ep. 167. (scr. A. 458. vel 459.) Ed. Baller. — C. III. 3) Fragmentum incertum. — Ivo Decr. p. 6. c. 115. — cf. Dist. 83. c. 3. 4. 5. — 4) Rom. c. 1. v. 32. — 5) *libet*: Ed. Bas. — C. IV. 6) Ivo ex Augustini ep. ad Seleucianum. — Ivo Decr. p. 6. c. 384. — 7) *in moribus*: Ed. coll. o. ex Ivone. — 8) *in ipsis*: orig. — Ivone. — 9) *vos a subditis*: Ed. coll. o. — a vobis subditis: Ivo. — 10) *subditos*: Ed. Bas. — 11) *nimium*: Ed. coll. o. ex Ivone. — 12) *et tamen*: Ed. coll. o. — C. V. 13) Ep. 54. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — Burch. l. 1. c. 97. Ivo Decr. p. 4. c. 161. p. 6. c. 199. — 14) *innata*: Ed. coll. o. pr. Bas.

— 15) *deposcit*: Edd. coll. o. — *poposcerat*: Ivo cum orig. — 16) *verstram*: Edd. coll. o. — 17) *fuerant*: ead. cum orig. et Ivone. — C. VI. 18) Ep. 30. (scr. A. 596.) l. 6. Ed. Maur. — 19) *Maurianum*: Ed. Bas. — *Marianum*: Edd. coll. rel. — 20) *illi, ut cum*: Edd. coll. o. — 21) *nec*: ead. — 22) *nihil studeat de manu fructificare*: ead. — 23) *hoc*: ead. — C. VII. 24) Ivo Decr. p. 11. c. 84. — 25) *sed*: Edd. Arg. Bas. — 26) *Psalm. 9. v. 3.* — C. VIII. 27) Ivo Decr. p. 13. c. 31. — 28) *publicam*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 29) *hominum*: Edd. coll. o. — 30) *ipsa*: ead. — 31) *donantur*: Edd. Lugdd. II. III. — C. IX. 32) Ivo ibid. — 33) *tribuit — donat*: Ed. Bas. — 34) *add.*: Edd. coll. o. — C. X. 35) Ivo Decr. p. 13. c. 34. — 36) *venatores*: Edd. coll. o.

C. XI. De eodem.

Item Hieronymus in *Psalm. XC. ad vers. Sperabo in Domino*³⁷⁾.

Esau venator erat, quoniam peccator erat. Et penitus non invenimus in scripturis sanctis sanctum aliquem venatorem: piscatores invenimus sanctos.

C. XII. De eodem.

Item Ambrosius in *homilia XXXIII. de Quadragesima*³⁸⁾. Quid prodest ieiunare visceribus, et luxuriare³⁹⁾ venatibus? abstinere cibis⁴⁰⁾, errare peccatis?

C. XIII. De eodem.

Idem *ibidem paulo inferius*⁴¹⁾.

An putatis illum ieiunare, fratres, qui primo diluculo non ad ecclesiam vigilat, non beatorum martyrum loca sancta perquirat, sed surgens congregat servulos, disponit retia, caves producit, saltus silvasque perlustrat? Servulos, inquam, secum pertrahit, fortasse magis ad ecclesiam festinantes, et voluptatis suis peccata accumulata aliena, nesciens reum se futurum tam de suo delicto, quam de perditione servorum.

C. XIV. Quae sint in liberalitate servanda.

Item Ambrosius *lib. I. de officiis, c. 30.*⁴²⁾.

Non satis⁴³⁾ est bene velle, sed etiam bene facere. Nec satis est iterum bene facere, nisi id ex bono fonte⁴⁴⁾, hoc est ex bona voluntate proficiatur. Et *infra*: §. 1. Perfecta liberalitas fide, causa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris⁴⁵⁾ circa domesticos fidei. Grandis culpa, si sciente te fidelis egeat, si acias eum sine sumtu esse, fame⁴⁶⁾ laborare, aerumnam perpeti, qui praesertim egere erubescat⁴⁷⁾, si in causam ceciderit aut captivitatis⁴⁸⁾ suorum, aut calumniae, et non adiuvet, si sit in carcere⁴⁹⁾, et poenis et suppliciis propter debitum aliquid iustus excrucietur, (nam etsi omnibus debetur misericordia, tamen iusto amplius, si tempore afflictionis suae nihil a te impetret, si tempore periculi⁵⁰⁾, quo rapitur ad mortem, plus apud te pecunia tua valeat quam vita morituri, non est leve peccatum⁵¹⁾.)

C. XV. De eodem.

Idem *ibidem paulo inferius*⁵⁰⁾.

Dominus non vult simul effundi opes, sed dispensari, nisi forte, ut Helisaeus⁵²⁾, qui boves suos occidit, et pavit pauperes ex eo, quod habuit, ut nulla cura teneretur domestica, sed relictis omnibus in disciplinam se prophetica daret.

C. XVI. De eodem.

Idem *ibidem continenter*⁵²⁾.

Est probanda illa⁵³⁾ etiam liberalitas, ut proximos seminis tui non⁵⁴⁾ despicias, si egere cognoscas. Melius est enim, ut ipse subvenias tuis, quibus pudor est ab aliis sumtum deprecere⁵⁵⁾, aut alicui postulare subsidium necessitati⁵⁶⁾; non tamen ut illi ditiores eo⁵⁷⁾ fieri velint, quod tu posses^{†)} conferre inopibus: causam enim natura praestat, non gratia. Neque enim propterea te Domino⁵⁸⁾ dicasti, ut tuos⁵⁹⁾ divites facias, sed ut vitam tibi perpetuum fructu

boni operis acquiras, et pretio miserationis peccata redimas tua. Putant se parum poscere pretium⁶⁰⁾ tuum quaerunt, vitae tuae fructum adimere contendunt⁶¹⁾, et accusant, quod eos divites non feceris, quum te illi velint aeternae vitae fraudare mercede?

C. XVII. De eodem.

Idem *ibidem paulo inferius*⁶²⁾.

Consideranda est etiam in largiendo aetas atque debilitas, nonnunquam etiam verecundia, quae ingenios prodit natales, ut senibus plus largiaris, qui sibi labore iam non queunt victum quaerere. Similiter et debilitas corporis, et haec iuvanda⁶³⁾ promptius; tum⁶⁴⁾ si quis ex divitiis cecidit in egestatem, et maxime, si⁶⁵⁾ non vitio suo, sed aut latrocinis, aut proscriptio⁶⁶⁾, aut calumniis quae habebat amisit.

C. XVIII. De eodem.

Idem *libro II. officiorum, cap. 21.*⁶⁷⁾.

Pulchra^{†)} etiam liberalitas est, in ipso quoque pauperis dato mensuram tenere, ut abunde pluribus, non⁶⁸⁾ conciliandi favoris gratia ultra modum fluere. Quicquid⁶⁹⁾ ex affectu puro et sincero promittitur⁷⁰⁾, hoc est decorum: non superfluas aedificationes aggredi, nec praetermittere necessarias. Et maxime sacerdoti⁷¹⁾ hoc convenit, ornare Dei templum honore congruo, ut etiam hoc cultu aula Domini resplendeat, impensas misericordiae convenientes^{†)} frequentare, quantum oporteat largiri peregrinis, non superflua⁷²⁾, sed competentia, etc. Idem: §. 1. Compatiamur⁷³⁾ alienis calamitatibus, necessitates aliorum quantum possumus iuvemus, et plus interdum quam possumus. Melius est enim pro misericordia causas praestare vel invidiam perpeti, quam praetendere inclementiam; ut⁷⁴⁾ nos aliquando⁷⁵⁾ in invidiam incidimus, qui confregerimus vasa mystica, ut captivos redimeremus.

C. XIX. De eodem.

Idem *ad c. 3. Lucae, in vers. Generatio viperarum.*

In singulis quoque generibus hominum conveniens tribuit S. Baptista Ioannes responsum unum omnibus ita: publicanis, ne ultra praescriptum exigant, militibus, ne calumniam⁷⁶⁾ faciant, ne praedam requirant; docens idcirco stipendia constituta militiae, ne, dum sumtus quaeritur, praedo grassetur. Sed haec et alia officiorum praecepta propria⁷⁷⁾ singulorum, misericordia⁷⁸⁾ communis est usus. Ideo commune praeceptum omnibus officiis, omnibus aetatibus necessaria, et ab omnibus deferenda. Nea publicanus, non miles excipitur, non agricola, vel urbanus, dives et pauper, omnes in commune admonentur, ut conferant non habenti. Misericordia enim plenitudo virtutum est, et ideo omnibus est proposita perfectae forma virtutis, ne vestimentis alimentisque suis parcant. Misericordiae tamen ipsius pro possibilitate conditionis humanae mensura servetur, ut non sibi unusquisque totum eripiat, sed quod habet cum paupere partiatur.

C. XX. De eodem.

Idem *ad cap. 18. Lucae.*

Ceterum Dei traditio est, ut prius pascas parentes. Nam

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIV. d) Non satis: Hinc usque ad c. *Si quid vero* in aliquot vetustis Gratiani exemplaribus et apud Anselmum est unicum caput.

e) Non est leve peccatum: Verba haec non sunt ibi apud Ambrosium, sed tamen apud Anselmum et in Polycarpo.

C. XVI. f) Causam enim: Apud B. Ambrosium le-

gitur: *causa enim praestat, non gratia*, itemque apud Anselmum et in Polycarpo. Sed vetusti codices Gratiani et glossa cum impressis concordant. Alia autem nonnulla ex ipso Ambrosio sunt emendata.

C. XVIII. g) Pulchra etiam: Apud B. Ambrosium legitur: *pulchra liberalitas, erga ipsos quoque pauperes mensuram tenere*. Sed apud Anselmum et in Polycarpo habetur ut apud Gratianum, et adest glossa in voce: *dato*.

Dist. LXXXVI. C. XI. 37) Haec ad Hieronymum non pertinet. — Ivo Decr. p. 13. c. 33. — C. XII. 38) Canonem hunc et sequentem Caesario Arelatensi assignant Fr. Maurini in ed. opp. Augustini — Ivo Decr. p. 13. c. 34. — 39) *luxuriari*: ead. — 40) *a cibis et*: ead. — C. XIII. 41) Ivo *ib.* — C. XIV. 42) Ans. l. 13. c. 28. Polyc. l. 6. t. 20. — 43) *add.*: *procedat*: Edd. coll. o. — 44) *operetur*: ead. — 45) *et famem tolerare*: ead. — 46) *erubescit*: ead. — 47) *capt. suae vel suorum filiorum*: ead. — 48) *add.*: *positus*: ead. — 49) *add.*: *sui*: Ed. Bas. — C. XV. 50) Ans. Polyc. *ib.* — 51) cf. l. 3. Reg. c. 19. — C. XVI. 52) Ans. Polyc. *ib.* — 53) *et alia*: Edd. coll. o. — 54) *ne*: ead. pr. Lugd. II. III. — 55) *petere*: Ed. Bas. — 56) *necessitatis*: Edd. coll. o. — 57) *ex eo*: ead.

— †) *potes*: Böhm. — 58) *Deo dedicasti*: ead. — 59) *illos*: ead. — 60) *praenium*: ead. pr. Bas. — 61) Böhm. *add.* *invisis cod. msc. et impressis: et se iuste facere putant*. — C. XVII. 62) Ans. Polyc. *ib.* — 63) *promptius est alivanda*: Edd. coll. o. — 64) *quum*: Ed. Bas. — 65) *si sine*: Edd. coll. o. — 66) *proscriptio*: Edd. coll. o. — C. XVIII. 67) Ans. Polyc. *ib.* — 68) *nec*: Edd. coll. o. — 69) *add.*: *entim*: ead. — 70) *promittitur*: ead. pr. Lugd. II. III. — 71) *sacerdotibus*: Edd. coll. o. — 72) *superfluis — competentes*: ead. — 73) *add.*: *itaque*: ead. — 74) *abest ab Ed. Bas. — et nos*: Edd. coll. rel. — 75) *abest ab Ed. Arg. — C. XIX. 76) calumnias*: Edd. coll. o. — 77) *add.*: *sunt*: ead. — 78) *misericordiae*: ead.

si iuxta divinum oraculum⁷⁹⁾ contumelia parentis morte luitur, quanto magis fames, quae morte gravior est? Quo loco insolentem Dominus infreuat iactantiam, etc.

C. XXI. De eodem.

Idem in libro de officiis^{h)} 80).

Pasce fame morientem. Quisquis enim pascendo hominem servare poterat⁸¹⁾, si non pavisti⁸²⁾, occidisti⁸³⁾.

C. XXII. De eodem.

Rem Hieronymus in commentariis ad Galatas, c. 6. in vers. Alter alterius:

Qui clementiam non habet, nec indutus est viscera misericordiae et lacrimarum, quamvis spiritualis sit, non adimplet⁸⁴⁾ legem Christi.

VI. Pars. Gratian. Similiter etiam oportet episcopum non esse percussorem, id est non ad vindictam facilem.

Unde Gregorius⁸⁵⁾ scribit Iohanni Episcopo Panormitano⁸⁶⁾ libro XI., epist. 49.:

C. XXIII. Ad vindictam episcopus facilius esse non debet.

Si quid vero de quocunque clerico ad aures tuas pervenerit, quod te iuste possit offendere, facile non credas, nec ad vindictam te res accendat ineognita; sed praesentibus senioribus ecclesiae tuae diligenter est veritas perscrutanda, et tunc, si qualitas rei poposcerit, canonica districtio culpam feriat delinquentis..

C. XXIV. De quodam episcopo, qui antequam missarum solennia celebraret, die dominico ad exarandam messem cuiusdam profectus est.

Idem Ianuario Episcopo, lib. VII. Indict. 2. epist. 1. 87)

Tanta nequitia ad aures meas de tua senectute pervenit, ut eam, nisi adhuc humanitus pensarem, fixa iam maledictione ferirem. Dictum quippe mihi est, quod dominico die, priusquam missarum solennia celebrares, ad exarandam messem latoris praesentium perrexisti, et post exarationem eius missarum solennia celebrasti; post missarum solennia etiam terminos possessionis illius eradicare minime timuisti. Quod factum quae poena debeat insequi⁸⁸⁾, omnes, qui audiunt, sciunt. Dubii autem de tanta hac perversitate fueramus, sed filius noster Cyriacus abbas a nobis requisitus, dum esset Caralis⁸⁹⁾, ita se cognovisse perhibuit. Et quia adhuc carnis tuis parcimus, hortamur, ut aliquando resipiscas⁹⁰⁾ miser senex, atque a tanta te levitate morum et operum perversitate compescas⁹¹⁾. Quanto morti vicinior efficeris, tanto fieri⁹²⁾ sollicitior atque timidior debes. Et quidem poenae sententia in te fuerat iacuenda; sed quia simplicitatem tuam cum senectute movimus, interim tacemus. Eos vero, quorum consilio haec egisti, in duobus mensibus excommunicatos esse decernimus⁹³⁾: ita tamen, ut, si quid eis intra duorum mensium spatium humanitus⁹⁴⁾ advenerit, benedictione viatici non priventur. Deinceps autem ab eorum consilio cautus existeris; te⁹⁵⁾ quoque sollicite custodi, ne, si eis in malo discipulus fueris, quibus in bono magister esse debuisti, nec simplicitati tuae ulterius, nec senectuti parcamus.

NOTATIONES CORRECTORUM:

C. XXI. h) De officiis: Caput hoc non est inventum apud B. Ambrosium, sed apud Anselmum et in Polycarpo ex eodem citatur, et Bartholomaeus Urbinae Eremita in Milileloquio, quod collegit ex dictis B. Ambrosii, affert hanc locum ex eodem Ambrosio in libro de alendis pauperibus, qui liber hactenus desideratur.

C. XXV. i) Agathensi: Hoc caput non habetur in Agathensi, quod exstat. Burchardus et Ivo citant ex de-

Dist. LXXXVI. C. XX. 79) Levit. c. 20. Exod. c. 21. Matth. c. 15. — C. XXI. 80) Ans. l. 13. c. 28. — 81) poteris: Edd. coll. o. — 82) paveris: caed. — 83) add.: fame: caed. pr. Bas. — C. XXII. 84) adimplebit: orig. — C. XXIII. 85) Ep. 44. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — Coll. tr. p. 1. t. 58. c. 15. — cf. U. 15. g. 7. c. 2. — 86) Cortinthorum: Edd. coll. o. — C. XXIV. 87) Ep. 1. (scr. A. 699.) l. 9. Ed. Maur. — Burch. l. 1. c. 197. Ivo Decr. p. 2. c. 78. et p. 8. c. 312. — 88) sequi: Edd. coll. o. — 89) chorialis, t. e. regionalis: Ivo. — 90) hortamur resipiscere: Ivo et Burch. ex orig. — 91) compescas: orig. — compescere: Ivo. Burch. — Edd. coll. o. — 92) esse: Edd. coll. o. — 93) decrevimus: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 94) humanitatis: Edd. coll. o. pr. Bas. — 95) omnia sunt, quae sequuntur, in Edd. Arg. Nor. Ven. II. — C. XXV. 96) ex Nov. Iust. 123. c. 11. — Burch. l. 1. c. 202. Ivo Decr. p. 5. c. 316. — 97) licet: Edd. coll. o. — C. XXVI. 98) hab. A. 451. — Burch. l. 2. c. 148. Ivo Decr. p. 6. c. 218. (ex Dionysio). — 99) in: Coll. Hisp.

VII. Pars. Gratian. Vel percussor esse prohibetur, ne videlicet propriis manibus aliquem caedat.

Unde in Agathensi Concilio legitur⁹⁶⁾:

C. XXV. Non licet episcopo propriis manibus aliquem caedere.

Non licet⁹⁷⁾ episcopo manibus suis aliquem caedere. Hoc enim alienum a sacerdote esse debet.

VIII. Pars. Gratian. Prohibetur etiam episcopus turpis lucri esse cupidus, ne aliquo inhonesto negotio victum vel cetera sibi necessaria quaerat. Quod generaliter de omnibus divino cultui mancipatis, id est clericis et monachis, intelligi oportet.

Unde in Chalcedonensi Concilio, cap. 3. legitur⁹⁸⁾:

C. XXVI. Qui connumerantur in clero, turpibus lucris non inserviant.

Pervenit ad⁹⁹⁾ sanctam synodum, quia de iis, qui in clero connumerantur, quidam propter turpis lucri gratiam alienarum¹⁰⁰⁾ possessionum conductiones, et causas saeculares¹⁰¹⁾ suscipiunt, et a sacris¹⁰²⁾ quidem officiis se per desidia separant, ad domos autem saecularium concurrunt, et substantiarum eorum gubernationes avaritiae causa suscipiunt. Decrevit ergo sancta¹⁰³⁾ et magna synodus, neminem horum deinceps, hoc est episcopum, sive clericum, aut monachum, conducere possessiones, aut misceri¹⁰⁴⁾ saecularibus procurationibus¹⁰⁵⁾, nisi forte, qui legibus ad minorum aetatum tutelam sive curationes inexcusabiles attrahuntur, aut cui civitatis ipsius episcopus ecclesiasticarum rerum commiserit gubernacula, vel orphanorum ac viduarum, quae indefensae sunt, et earum personarum, quae maxime ecclesiastico indigent adminiculo propter timorem Dei. Si quis vero transgressus fuerit haec praecepta, correctioni ecclesiasticae subiaceat.

DISTINCTIO LXXXVII.

GRATIANUS.

I. Pars. Viduis autem et orphanis ecclesiae praesidium implorantibus episcopi debent adesse, et contra improborum violentias protectionis patrocinium eis negare non debent.

Unde Gelasius Gerantio et Petro Episcopis¹⁾:

C. I. Implorantibus patrocinium episcopi debent adesse.

Licet omnibus de nobis sperantibus non debeamus in quantum possumus nos negare²⁾, plus tamen viduarum et orphanorum causas et impensius ducimus exsequendas, quas tueri a nobis vel ab omnibus divina manifestat assertio.

C. II. De eodem.

Idem Anastasio Episcopo³⁾:

Defensionis propriae desolatis auxiliis, et qui suis actibus adesse⁴⁾ pro aetatis infirmitate non possunt, exoratum pontificem decet subvenire, quia pupillis⁵⁾ tuitionem etiam divinitus iussit impendi. Et ideo Maximo et Ianuario clericali officii (qui se solatio⁶⁾ parentum vel propinquorum, asserunt destitutos) auxilium ex nostra delegatione praestabis, ut adversus improbitates adversariorum suorum protecti tuae executionis annisu⁶⁾ noxia commenta non sentiant.

cretis Bonifacii Papae. Habetur autem in novellis constit. 123. cap. 16. apud Iulianum Antecess. Non dissimilis etiam canon 28. Apostolorum, quem interpretatur synodus Constantinopolitana, quae prima et secunda dicta est, cap. 9.

Dist. LXXXVII. C. II. a) Pupillis: In codicibus impressis sequebatur: et viduis, quae voces expunctae sunt, quia absunt a plerisque vetustis. Et quae antecedunt ac sequuntur, ostendunt agi hic tantum de pupillis.

et Isid. Merl. — 100) aliorum: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — majorum: Isid. Merl. — 101) saecularium: Edd. coll. o. — add.: negotiorum: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 102) sanctis ministris: Coll. Hisp. Isid. Merl. — 103) add.: et universalis: Edd. coll. o. — 104) miscere — posse: Coll. Hisp. — misceri — posse: Edd. coll. o. — 105) possessionibus: Edd. Lugd. II. III.

Dist. LXXXVII. C. I. 1) Fragmentum incerti temporis. Gerontium et Petrum tempore Gelasii episcopos in Latium fuisse, illum Fidenatem, hunc Laurensium, comperimus. — Coll. tr. p. 1. t. 46. c. 32. — 2) denegare: Edd. coll. o. — C. II. 3) De epocha huius epist. pariter non constat; videtur tamen scripta esse ad Anastasium, Luceriae eccl. in Beneventana Neapolitanorum provincia episcopum, cuius mentio fit ab ipso Gelasio ap. Baluzium Miscell. t. 5. — Coll. tr. p. 1. t. 46. c. 40. — 4) sibi prodesset: Ed. Bas. — 5) solatis: ib. — 6) adminiculo: ib.

C. III. *De eodem.*Idem *Leontio et Petro Episcopis* 7).

Quisquis in negotiis suis nostri nominis intercessione sperat sibi remedia posse conferri, prona nos convenit animositate praestare.

C. IV. *De eodem.*Idem *Honorio Episcopo* 8).

Divinae retributionis memor ad pontificalem conscientiam non ambigas pertinere, egentium commodis piam sollicitudinem non negare.

C. V. *Tueatur ecclesia, quos in sui defensione suscepit.*Idem *Fortunato Episcopo* 9).

Irreligiosum prorsus et execrabile iudicamus, si quisquam^{b)} vel extraneos in sua tuitione susceptos non omni fide et tota animi sui educaverit sanctitate. Ac†) quum Olympius diaconus dilectionis tuae Felicis et Olympii suggeratur avunculus, eosque parvulos tutelae vice suscepit nutriendos, ultra latrocinium esse iudicamus, quod eos bonisculis parentum (sicut asserunt) reliquit extorres, alia retinendo, alia contra leges et iura vendendo.

C. VI. *Confugientes ad ecclesiam extrahere non licet.*

Item ex Concilio Arausicano I. c. 5. et seqq. 10)

Eos, qui ad ecclesiam confugerint, tradi non oportere¹¹⁾, sed loci sancti reverentia et intercessione defendi. §. 1. Si quis autem mancipia clericorum pro suis mancipiis ad ecclesiam confugientibus crediderit occupanda, per omnes ecclesias districtissima damnatione feriatur. §. 2. In ecclesia¹²⁾ quoque manumissos, et per testamentum ecclesiae commendatos si quis in servitutum vel obsequium, vel ad colonariam conditionem revocare¹³⁾ tentaverit, animadversione ecclesiastica coercetur¹⁴⁾.

C. VII. *In libertate ecclesia tueatur libertos.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 29. 15)

II. Pars. Libertos legitime a dominis suis factos, ecclesia, si necessitas exegerit¹⁶⁾, tueatur; quos si quis ante audientiam aut pervadere, aut expoliare praesumserit, ab ecclesia repellatur.

C. VIII. *A sacerdotibus defendantur liberti, ne in servitutem revocentur.*

Item ex Concilio Toletano IV. c. 72. 17)

Liberti, qui a quibuscunque manumissi sunt, et ecclesiae patrocinio commendati existunt, sicut regulae antiquorum Patrum constituerunt, sacerdotali defensione a cuiuslibet insolentia protegantur, sive in statu libertatis eorum; sive in peculio, quod habere noscuntur.

C. IX. *Expositos defendit ecclesia, si quis eorum calumniator exstiterit.*

Item ex Concilio Arelatensi II. c. 32. 18)

III. Pars. Si expositus ante ecclesiam cuiuscunque fuerit¹⁹⁾ miseratione collectus, contestationis ponat²⁰⁾ epistolam, ut si is, qui collectus est, intra decem dies quaesitus agnitusque non fuerit, securus habeat²¹⁾ qui

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. b) Quisquam: In vulgatis codicibus sequitur vox: *clericos* 7), quae in aliquot manuscriptis, et apud Ivo non habetur, ideoque sublata est. Non enim hic clericos cum laicis, sed extraneos cum sanguine iunctis comparat.

Dist. LXXXVIII. C. I. a) Melchias: Caput hoc habetur in scripto de primitiva ecclesia et munificentia Constantini, quod in antiquis conciliorum voluminibus con-

collegit. Sane, qui post praedictum tempus calumniator exstiterit, ut homicida ecclesiastica districtione damnabitur, sicut Patrum sanxit auctoritas.

DISTINCTIO LXXXVIII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Prohibentur ergo clerici cupiditatis negotia suscipere, non pietatis curam viduis et orphanis impendere.*
Unde Melchias^{a)} Papa 1):

C. I. *De eodem.*

Decrevit sancta synodus, nullum deinceps clericum aut possessiones conducere, aut negotiis saecularibus se miscere²⁾, nisi propter curam pupillarum³⁾ [et orphanorum] ac viduarum, aut si forte episcopus civitatis ecclesiasticorum rerum sollicitudinem habere⁴⁾ praecipiat. Ubi⁵⁾ liquidus patet, quia alia sunt negotia saecularia, alia ecclesiastica. Nonne Moyses in saeculo erat, quum crebro tabernaculum intraret, et exiret, qui intus contemplatione raptus⁶⁾, foris infirmantium negotiis⁶⁾ urgebatur? Et infra: Sic⁷⁾ et labo ascendentes et descendentes angelos vidit, quia⁸⁾ videlicet⁸⁾ rectores ecclesiae non solum⁸⁾ Deo⁸⁾ contemplando⁸⁾ superna appetunt, sed deorsum quoque ad membra illius miserando descendunt. Et⁹⁾ Domini sacerdotes horum facta imitantur, et se custodiunt, et subditorum onera portant.

C. II. *De eodem.*

Item Gelasius Papa ad Episcopos per Lucaniam, cap. 17. 10)

Consequens est, ut illa quoque, quae de Picensi¹¹⁾ partibus nuper ad nos missa relatio nunciavit, non praetereunda putaremus, id est, plurimos clericorum negotiationibus inhonestis et lucris turpibus imminere¹²⁾, nullo pudore cernentes¹³⁾ evangelicam lectionem, qua ipse Dominus negotiatores e templo verberatos¹⁴⁾ flagellis¹⁴⁾ asserit expulisse, nec Apostoli¹⁴⁾ verba recolentes, quibus ait¹⁵⁾: *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus*; psalmistam quoque David surda dissimulantes¹⁶⁾ auro, cantantem¹⁶⁾: *Quoniam non cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini*. Proinde huiusmodi aut ab indignis posthac quaestibus noverint abstinendum, et ab omni cuiuslibet negotiationis ingenio vel cupiditate¹⁷⁾ cessandum, aut, in quocunque gradu sint positi, mox a clericalibus officiis abstinere cogantur, quoniam domus Dei domus orationis et esse debet et dici, ne per¹⁸⁾ officia negotiationis potius sit latro-num spelunca.

C. III. *In sacris ordinibus constitutus, saeculares curas assumere non debet.*

Item ex Septimo canone Apostolorum 19).

Episcopus, aut presbyter²⁰⁾, aut diaconus nequaquam saeculares²¹⁾ curas assumat²²⁾; sin aliter, deiciatur.

C. IV. *Episcopus saecularibus causis occupari non debet.*

Item Gregorius Romano Defensori, l. VIII. ep. 11. 23)
Perlatum est ad nos, reverendissimum fratrem nostrum Basilium episcopum velut²⁴⁾ unum de laicis in causis sae-

tinenter sequitur post decreta Melchias, (quamvis in recentioribus concilio Neocaesariense sit interpositum), et ex illa coniunctione fortasse factum est, ut hoc quoque scriptum olim decretis Melchias adnumerari solitum esset, quum tamen in eo de Nicaeno concilio, et aliis, quae post Melchiam gesta sunt, mentio fiat, quod ex capite *Ad futuram*. infra 12. quaest. 1. apparet.

Dist. LXXXVIII. C. I. 1) Caput Pseudoisidorianum, confutum ex conc. Chalch. c. 3. et Greg. M. ep. 24. l. 1. et Pastor. l. 2. c. 5. — 2) *immiscere*: Edd. coll. o. — 3) *aut pup.*, *aut orph.*, *aut vid.*: ead. — 4) *add.*: ead. — 5) *rapiebatur*: ead. — 6) *negotio*: ead. — 7) *sed*: ead. — 8) *contemplando ascendunt*: ead. — 9) *Et dum sacerdotes*: ead. — C. II. 10) ser. A. 494. — Polyc. l. 4. t. 31. — 11) *Picensis*: Edd. coll. o. — Böhm. — 12) *inhitare*: Edd. coll. o. — 13) *cernentes*: ead. — 14) *apostolica*: ead. pr. Bas. — 15) 2 Tim. c. 2. v. 4. — 16) Psalm. 70. v. 16. — 17) *cupiditateque*: Edd. coll. o. — 18) *ne officina negotiationis, et potius sit spelunca latronum*: orig. — C. III. 19) Ans. l. 6. c. 153. — 20) *sacerdos*: Edd. coll. o. — 21) *saeculi*: ead. pr. Bas. — 22) *assumant* — *deiciantur*: ead. ex Ans. — C. IV. 23) Ep. 10. (ser. A. 600.) l. 10. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 179 (180). — 24) *velut unum de ulthuis occupari*: orig.

Dist. LXXXVII. C. III. 7) Videntur haec de prompta esse ex eadem ep. ad Gerontium et Petrum, cuius modo mentio facta est. — Coll. tr. p. 1. t. 46. c. 44. — C. IV. 8) Fragmentum aequae incerti temporis. — Coll. tr. p. 1. t. 46. c. 53. — C. V. 9) Fragmentum pariter incertum. — Ivo Decr. p. 6. c. 109. — 10) *clericus*: Edd. Arg. Bas. — 11) Ac: Böhm. — C. VI. 10) hab. A. 441. — Burch. l. 3. c. 195. Ivo Decr. p. 3. c. 113. Rab. poen. c. 22. — 11) *oportet*: Edd. coll. o. — Böhm. — 12) Ivo Pan. l. 2. c. 84. Decr. p. 3. c. 154. — 13) *imprimere*: Ivo ex orig. — 14) *coercebitur*: lb. — C. VII. 15) hab. A. 506. — Ivo Pan. l. 2. c. 82. Decr. p. 3. c. 159. p. 16. c. 51. — 16) *fuerit vel exegerit*: Ed. Bas. — C. VIII. 17) hab. A. 633. — Burch. l. 3. c. 186. Ivo Pan. l. 3. c. 83. Decr. p. 6. c. 246. p. 16. c. 52. — C. IX. 18) hab. A. 452. vide tamen supra ad c. 6. D. 28. — Burch. l. 3. p. 201. Ivo Decr. p. 3. c. 253. Polyc. l. 3. t. 13. — cf. conc. Vasens. (h. A. 442.) c. 9. 10. — 19) *sil*: Edd. coll. o. — 20) *ponatur epistola*: ead. — 21) *add.*: ead. — Ed. Bas.

cularibus occupari, et praetoriis inutiliter deservire. Quae res quoniam et ipsum vilem reddit, et reverentiam sacerdotalem annihilat, statim ut experientia tua hoc praecceptum susceperit, eum *ita* ad revertendum districta executione compellat, quatenus et illic²⁵⁾ te insistente quinque diebus sub qualibet excusatione immorari non liceat, ne, si quolibet modo, eum ibidem amplius moram habere permiseris, cum ipso apud nos graviter incipias esse culpabilis.

C. V. *Testamentorum tuitionem et curam nei familiaris episcopus non suscipiat.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV. c. 18.²⁶⁾
Episcopus tuitionem testamentorum non suscipiat.

C. VI. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 20.²⁷⁾

Episcopus nullam rei familiaris curam ad se revocet, sed lectioni et orationi, verbi²⁸⁾ Dei praedicationi tantummodo vacet.

C. VII. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 17.²⁹⁾

Episcopus gubernationem viduarum et pupillorum ac peregrinorum non per se ipsum, sed per archipresbyterum aut per archidiaconum agat.

C. VIII. *Ratiociniorum causas clericis suscipere non debet.*

Item Gregorius *Quertino Expraefecto, epist. 30. lib. X.*³⁰⁾

Inutile et valde laboriosum est, hominem literatum ratiociniorum causas assumere, et in eis se, quod non expedit, obligare.

C. IX. *Fugiendus est clericus negotiator.*

Item Hieronymus *ad Nepotianum de vita clericorum*³¹⁾.

Negotiatorem clericum, et ex inope divitem, ex ignobili gloriosum, quasi quandam pestem fuge.

C. X. *Clerico negotiari non licet.*

Item Augustinus *in libro quaestionum veteris et novi testamenti, cap. 127.*³²⁾

Fornicari omnibus³³⁾ semper non licet, negotiari vero aliquando licet, aliquando non licet; antequam³⁴⁾ enim ecclesiasticus quis sit, licet ei negotiari; facto iam non licet.

C. XI. *De eodem. PALEA.*

Item Ioannes Chrysostomus *super Matthaeum, [id est auctor operis imperfecti, hom. XXXVIII. ad e. 21. Matth. b.]*³⁵⁾

„Eiciens Dominus vendentes et ementes de templo, significavit, quia *homo* mercator *vix* aut *nunquam* potest Deo placere. Et ideo nullus Christianus debet esse mercator, aut, si voluerit esse, proiciatur de ecclesia Dei, dicente Propheta³⁶⁾: *Quia non cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini.* Quemadmodum enim qui ambulat inter duos inimicos, ambobus placere volens *et se commendare*, sine makloquio³⁷⁾ esse non potest (necesso est enim, ut isti male loquatur de illo, et illi male de isto), sic³⁸⁾ qui emit et vendit sine mendacio et periurio esse non potest. *Et paucis interiectis: §. 1. Sed*³⁹⁾ est nec stabilis substantia eorum, neque ad bonum proficit, quod de malo congregatur. Quemadmodum enim, si triticum aut aliud⁴⁰⁾ tale cernas in cribro, dum huc et illuc iactatur, grana

omnia paulatim deorsum cadunt, et tandem in cribro nihil remanet, nisi stercus *solum*: sic de substantia negotiatorum novissime nil remanet, nisi solum peccatum. §. 2. Sed omnes *homines* videntur esse mercatores; ostendam ergo, quis non est negotiator, ut qui talis non fuerit, eum intelligas esse negotiatorem. Quicumque rem comparat, non ut ipsam rem integram⁴¹⁾ et immutatam vendat, sed ut materia sibi sit iade aliquid operandi, ille non est negotiator; qui autem comparat rem, ut illam ipsam integram et immutatam dando⁴²⁾ lucretur, ille est mercator, qui de templo Dei eiicitur. §. 3. Unde super omnes mercatores plus maledictus est usurarius; ipse namque rem datam a Deo vendit, non comparatam, ut mercator, et post foenus rem suam repetit, tollens aliena cum suis, mercator autem non repetit rem venditam. §. 4. *Adhuc* dicit aliquis: Qui agrum locat, ut agrariam recipiat⁴³⁾, aut domum⁴⁴⁾, ut pensiones recipiat⁴⁵⁾, nonne est similis ei, qui pecuniam dat ad usuram? Absit. Primum quidem, quoniam pecunia non *ad aliquem usum* disposita est, nisi ad emendum; secundo, quoniam agrum habens, arando accipit ex eo fructum, habens domum, usum mansionis⁴⁶⁾ capit ex ea. Ideo qui locat agrum vel domum, suum usum dare videtur, *et pecuniam accipere*, et quodammodo quasi commutare videtur cum lucro lucrum; ex pecunia reposita nullum usum capis. Tertio ager vel domus *utendo* veterascit. *Pecunia autem quum fuerit mutuata*, nec minuitur, nec veterascit. §. 5. *Et mensas nummulariorum subvertit.* Pecunia spiritualiter homines intelliguntur, quia sicut nummus habet charagma Caesaris, sic homo *habet* charagma Dei. Et quemadmodum⁴⁷⁾ solidus, qui non habet charagma Caesaris, reprobus est, ita *et* homo, qui non ostendit *in se* imaginem Dei, *reprobus aestimatur.* Unde Esaias⁴⁸⁾ dicebat⁴⁹⁾ ad Hierusalem: *Pecunia tua reproba est, *caupones tui miscent vinum cum aqua, etc.* Ideo ergo mensas nummulariorum evertit, significans, quia in templo Dei non debent esse nummi, nisi spirituales, id est, qui Dei imaginem, non diaboli, portant. Aut certe mensas nummulariorum⁵⁰⁾ sacerdotum dicit scripturas. Novo enim testamento succedente priori, eversae sunt scripturae illorum.⁵¹⁾

C. XII. *De eodem. PALEA.*

Item ex verbis Augustini, [*sine inde collectis, et in summam redactis ad Psal. LXX. vers. Quoniam non cognovi.*]

„Quoniam non cognovi literaturam: Aliqui codices habent negotiationes: in quo diversitas interpretum sensum ostendit, non errorem inducit. Ergo si propterea iste⁵¹⁾ tota die laudem Dei dicit, quia non cognovit⁵²⁾ negotiationes, *corrigant se* Christiani, non negotiantur. Sed ait mihi⁵³⁾ negotiator: Affero ex longinquo merces, mercedem laboris mei, unde vivam, peto: *dignus*⁵⁴⁾ *est operarius*⁵⁵⁾ *mercede sua.* De mendacio, de periurio agitur, non de negotio. Ego enim mentior, non negotium. Possem enim dicere, tanto emi, tanto vendam: si placet, eme. Quomodo ergo revocas⁵⁶⁾ a negotiatione? omnes artifices mentiuntur, auctores, agricolae. Vis, ut optem carum tempus, ut possim vendere annonam, quam servavi? sed non hoc faciunt, inquis⁵⁷⁾, agricolae boni, nec illa negotiatores boni. Quid enim? etiam⁵⁸⁾ et filios habere malum est, quia, quando eis caput dolet, *mafae et* infideles matres ligaturas sacrilegas et incantationes quaerunt? Omnia ista hominum, non rerum peccata sunt. Quaere ergo, *episcope,* (dicit⁵⁹⁾ mihi negotiator)

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. b) Haec Palea (quemadmodum et Paleas) est in aliquot vetustis exemplaribus, in quibus Paleae raro habentur. Est autem sumta ex auctore operis imperfecti (cuius multae sententiae partim reiciendae, partim in bonam partem interpretandae sunt) et quidem multis locis de

industria, quod ibi plenius, hic in summam redactum est, incoli in fere sententia. Quamobrem ea tantum mutata aut locupletata sunt, quae valde conducere visum est. Quod etiam in sequenti capite est observatum.

Dist. LXXXVIII. C. IV. 25) *illicite insistenti*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — C. V. 26) c. 6 Statut. evel. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — Coll. tr. p. 2. t. 18. c. 17. Polyc. I. 4. t. 5. — C. VI. 27) c. 3. ib. — Coll. tr. p. 1b. c. 19. — 28) *verbo praedicationis*: Edd. coll. o. — C. VII. 29) c. 7. ib. — Coll. tr. p. 1b. c. 16. Polyc. I. 4. t. 5. — C. VIII. 30) Ep. 27. (ser. A. 602.) l. 12. Ed. Maur. — C. IX. 31) ser. A. 392. — C. X. 32) Ivo Pan. l. 7. c. 26. Decr. p. 8. c. 89. — 33) *hominibus*: Edd. coll. o. — 34) add.: *auctem*: Ed. Bas. — C. XI. 35) *Opus apocryphum.* — 36) Psal. 70. v. 56. — 37) *aliquo mali*: Edd. coll. o. — 38) *sic mercator*: caed. — 39) *Sed* (Et: Edd. Arg. Bas.) *substantia talium stabilis esse*

non potest: caed. — 40) *aliquid*: Ed. Bas. — 41) *ita integram*: Edd. coll. o. — 42) *vendendo*: caed. — 43) *accipiat*: caed. — 44) *domum*: Ed. Arg. — 45) *accipiat*: Ed. Bas. — 46) *pensionis*: ib. — 47) *mutata*: Böhm. — 48) *sicut nummus*: Edd. coll. o. — 49) *Es. c. 1. v. 22.* — 50) *ait*: Edd. Arg. Bas. Nor. — 51) *add.: id est*: Edd. coll. o. — C. XII. 51) *propterea assidue*: Edd. Bas. Nor. Ven. I. II. — *propter assiduum laudem*: Edd. coll. rel., pr. Arg., in qua verba: *ergo — dicit ommissa sunt.* — 52) *cognovi*: Edd. coll. o. — 53) *ipse*: caed. ex. Bas. — 54) *Luc. c. 10. v. 7.* — 55) *mercenarius*: Edd. coll. o. — 56) *add.: me*: caed. — 57) *inquit*: caed. — 58) *Est peccatum habere filios*: caed. — 59) *add.: ipse*: caed. pr. Lugd. III.

quomodo Psalmistam intelligas, et nos me prohibere a negotiatione: negotiatio enim me non facit malum, sed iniquitas mea et mendacium meum. Quaeramus ergo negotiatores, qui praesumunt gloriari ex suis operibus, si sunt contra illam gratiam, quam hic Psalmista commendat, ut nemo de suis operibus gloriatur. Et sicut contra medicos superbos⁶²⁾ salutis pollicitatores vigilat hoc⁶¹⁾, quod dictum est⁶³⁾: *Tota die salutem⁶³⁾ tuam*, sic contra negotiatores *de* operibus suis gloriantes vigilat hoc, quod dictum est⁶⁴⁾: *Os meum annuntiabit iustitiam⁶⁵⁾ tuam*. Unde et Dominus expulit⁶⁶⁾ illos de templo, volentes suam iustitiam statuere et ignorantem iustitiam Dei. Merito dictum negotium, quia negat otium, quod malum est, neque quaerit veram quietem, quae est Deus.⁶⁴⁾

C. XIII. *De eodem.* [PALEA.]

Item Cassiodorus in eundem Psalmum LXX. in eundem versiculum⁶⁷⁾.

„Quid est aliud negotium, nisi quae possint vilius comparari carius velle distrahere? Et infra: Negotiatores ergo iam abominabiles existimantur, qui iustitiam Dei minime considerantes per immoderatum pecuniae ambitum polluunt, merces suas plus periuriis onerando quam pretiis. Tales eiecit Dominus de templo, dicens: Nolite⁶⁸⁾ facere domum patris mei domum negotiationis.“

C. XIV. *Nomine sacerdotis careat, qui Dei ministros a suis avocet officii.*

Item Cyprianus ad Clerum et plebem Furnitanorum, lib. I. epist. 9.⁶⁹⁾

II. Pars. Neque apud altare Dei meretur⁷⁰⁾ nominari in sacerdotum prece, qui ab altari sacerdotes et ministros voluit⁷¹⁾ avocare. Et ideo Victor, quum contra formam nuper in concilio a sacerdotibus datam Geminium⁷²⁾ Faustinum presbyterum ausus sit tutorem constituere; non est, quod pro dormitione eius apud vos fiat oblatio⁷³⁾, aut deprecatio aliqua nomine eius in ecclesia frequentetur, ut sacerdotum decretum religiose et⁷⁴⁾ necessarie factum servetur a nobis.

DISTINCTIO LXXXIX.

GRATIANUS.

I. Pars. *Domus quoque suas oportet episcopum¹⁾ bene esse praepositum, ut quaedam inde quodammodo futurae dispensationis argumenta sumantur. In dispensatione vero ecclesiae hanc regulam observandam noverit, ut nulli quantumlibet exercitatae personae duo simul officia committat, neque saecularibus viris res ecclesiasticas gubernandas committat.*

Unde Gregorius²⁾ scribit omnibus Episcopis³⁾:

C. I. *Unae personae duo non committantur officia.*

Singula ecclesiastici iuris officia singulis quibusque personis singulatim committi iubemus. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita in³⁾ ecclesiae corpore secundum veridicam⁴⁾ Pauli sententiam in uno eodemque spi-

ritu⁵⁾ alii conferendum est hoc officium⁶⁾, alii committendum est illud, neque⁷⁾ uni quantumlibet exercitatae personae uno tempore duarum rerum officia committenda sunt: quia si totum corpus est oculus, ubi auditus? Sicut enim varietas membrorum per diversa officia et robur corporis servat, et pulchritudinem repraesentat, ita varietas personarum per diversa nihilominus officia distributa⁸⁾ et fortitudinem et venustatem sanctae Dei ecclesiae manifestat. Et sicut indecorum est, ut in corpore humano alterum membrum alterius fungatur officio, ita nimirum noxium simulque turpissimum, si singula rerum ministeria personis totidem non fuerint distributa.

C. II. *Quilibet episcopus vicedominum et oeconomum habeat.*

Item Gregorius Anthemio Subdiacono, lib. IX. ep. 66.⁹⁾

II. Pars. Volumus, ut frater noster Paschasius et vicedominum sibi ordinet et maiorem domus, quatenus possit vel hospitibus supervenientibus, vel causis, quae eveniunt, idoneus et paratus existere. Si vero *et* negligentem eum prospicias, et ea, quae diximus, implere differentem, omnis clerus eius adhiberi debet, ut communi consilio ipsi¹⁰⁾ eligant, quorum personae ad ea, quae praediximus, valeant¹¹⁾ ordinari.

Gratian. *Hinc^{b)} colligi potest archidiaconi electionem a cuncto clero, si episcopus negligens vel differens fuerit, canonice fieri posse. Officium vicedomini est episcopatum disponere.*

Unde Gregorius Clementinae Patriciae, lib. I. epist. 11. post alia¹²⁾:

C. III. *Quod sit officium vicedomini.*

Diaconum vero Anatolium, quem ad vos dirigi¹³⁾ poposcistis, hoc nos facere non posse, causae magis modus quam rigoris austeritas¹⁴⁾ facit. Vicedominum enim eum constituimus, cuius arbitrio episcopium¹⁵⁾ commisimus disponendum.

C. IV. *De eodem.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 26.¹⁶⁾

Quia in quibusdam ecclesiis, sicut ad nos pervenit, sine oeconomo episcopi res ecclesiasticas tractant, placuit, omnes ecclesias habentes episcopos etiam oeconomum¹⁷⁾ habere de proprio clero, qui gubernet ecclesiae res cum arbitrio sui episcopi, ut non sine testimonio sit gubernatio ipsarum rerum ecclesiasticarum, et¹⁸⁾ ex hoc eveniat res eiusdem ecclesiae dispergi, et sacerdotali dignitati obtrectatio generetur. Si vero quis hoc non observaverit, divinis subiaceat¹⁹⁾ regulis.

C. V. *Saecularibus viris res ecclesiasticas non committantur.*

Item Gregorius Ianuario Caralitano Episcopo, lib. VII. epist. 66.²⁰⁾

Indicatum est nobis, quod laicis quibusdam curam vestri patrimonii²¹⁾ commiseritis, qui postmodum in rusticorum vestrorum depraedationibus atque fatigationibus²²⁾ fuerint deprehensi, *et reddere res, quas indecenter retinent habitas quasi suae dittonis, quippe vestrae non suppositi curationi, postponant, vobisque despiciant actuum suorum reddere

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. LXXXIX. C. I. a) Gregorius: Caput hoc a collectoribus ita citatur, quasi sint verba alicuius epistolae B. Gregorii. Verum a Ioanne Diacono l. 2. vitae eiusdem S. Pontificis, num. 54. sic referuntur: *Singula ecclesiastici iuris officia singulis quibusque personis singulatim committi debere dicebat; asserens, quia sicut in uno, etc.* Ex eo autem nonnulla sunt emendata.

C. II. b) Hinc: Verba haec usque ad vers. *Officium*, absunt a plerisque vetustis exemplaribus^{*)}.

Dist. LXXXVIII. C. XII. 60) *superbe pollicitantes salutem*: ead. — 61) *hic*: Ed. Bas. — 62) *Psalm. 70. v. 15.* — 63) *salutem tuam*: Edd. coll. o. — 64) *Psalm. 70. v. 15.* — 65) *laudem*: Edd. coll. o. — 66) *eiecit*: ead. — C. XIII. 67) *negotari*: orig. — 68) *Ioan. c. 2. v. 16.* — C. XIV. 69) *scr. c. A. 249.* — Ivo Decr. p. 6. c. 393. — 70) *merentur*: Edd. coll. o. — 71) *voluerint*: Ed. Bas. — *voluit*: Edd. coll. rel. — 72) *Geminum*: Edd. coll. o. — 73) *ob dormitionem eius apud vos non fiat oblatio*: ead. — 74) *aut*: ead.

Dist. LXXXIX. Pars I. 1) *Tim. c. 3. v. 2.* — C. I. 2) *Ex Ioannis Diaconi vita Greg. M. c. 54.* — Ans. l. 7. c. 108 (111). Ivo Decr. p. 6. c. 344. Polyc. l. 4. t. 23. — 3) *in ecclesia*: Ans. — 4) *Rom. c. 12.* — 5) *spirituali corpore*: Edd. coll. o. — 6) *add.*: uni: ead. — 7) *add.*: *enim*: ead. — 8) *constituta*: Ed. Bas. —

C. IV. c) Hic idem canon refertur infra 16. quaest. 7. c. *Quoniam in quibusdam ex versione Dionysii. Hic enim est ex prisca²³⁾*, quae exstat in collectione Isidori.

C. V. d) Atque fatigationibus: In plerisque manuscriptis legitur: *atque exfatigationibus* †); in editionibus epistolarum B. Gregorii: *atque per hoc et fatigationibus*: in uno autem vetusto earundem epistolarum codice: *atque per hoc exfatigationibus*.

C. II. 9) Ep. 77. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 145 (143). Polyc. l. 4. t. 22. — 10) *episcopi eligantur*: Edd. coll. o. — 11) *valent*: Böhm — *) et Ed. Bas. — C. III. 12) Ep. 11. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 77. — 13) *dirigere*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 14) *ancloritas*: Edd. coll. o. — 15) *episcopum*: Edd. Arg. Nor. Verr. F. II. Lugd. — Böhm. — C. IV. *) Imo Hispanica. — 16) *hab. A. 451.* — Ans. l. 6. c. 143 (140). (ex versione prisca). Deusedit. p. 4. Polyc. l. 4. t. 22. — cf. C. 16. q. 7. c. 21. — 17) *oconomos — qui gubernent*: Edd. coll. o. ex orig. — 18) *neque ex hoc*: ead. — Ed. Bas. add.: *enim*. — 19) *subiacebit*: ead. — C. V. 20) Ep. 65. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 146 (143). — 21) *patrocinii*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — †) *atque per hoc ex fatigationibus*: Ans.

rationem²²). Quod si ita est, districte a vobis discuti convenit, atque inter eos ecclesiaeque vestrae rusticos causam examinare subtilius. Et quicquid *in eis* fuerit fraudis inventum, cum poena legibus statuta reddere compellantur. De cetero vero cavendum a fraternitate vestra est, ne saecularibus viris atque non sub regula nostra degentibus res ecclesiasticae²³) committantur, sed probatis de vestro officio clericis, in quibus, si quid reperiri poterit pravitas²⁴), ut in subditis emendare quod illicite gestum fuerit valeatis: quo^e) videlicet apud vos habitus sui officium magis convenienter administrent, quam accusent²⁴).

III. Pars. Gratian. *Propinquus etiam, vel favore sibi coniunctis, ecclesiastica officia episcopus committere non audeat.* Unde in Concilio Toletano X. c. 3. legitur²⁵):

C. VI. *Ecclesiastica officia non committat episcopus propinquus vel favore coniunctis.*

Decenter omnibus placet, *et* in praesenti tale rescindere factum, et non esse de cetero faciendum. Quicumque igitur pontificum deinceps aut sanguine propinquus, aut favore personis²⁶) quibuscunque sibi coniunctis²⁷) talia lucra commendare tentaverit, ad²⁸) suum nefandae praesumptionis excidium et quod iussum fuerit devocetur in irritum, et qui ordinaverit annuae excommunicationi subiaceat. Quae vero ablata fortasse fuerint, ab eo, qui tulerit²⁹), reddantur in duplum.

Gratian. *Porro ipsa officia quare ita sint distinguenda, et non uni personae omnia committenda, ex auctoritate Gregorii et Bonifacii³⁰) Papae datur intelligi, qui sic aiunt:*

C. VII. *Graduum et ordinum distributio ecclesiasticam unitatem conservat^d).*

Ad hoc dispensationis *divinae* provisio gradus diversos et ordines constituit esse distinctos, ut, dum reverentiam minores potioribus exhibent, et potiores minoribus dilectionem impenderent, vera³¹) concordia fieret et ex diversitate contextio, et recte officiorum gereretur administratio singulorum. Neque enim universitas alia poterat ratione subsistere, nisi huiusmodi magnus eam differentiae ordo servaret. Quia vero quaeque creatura in una eademque qualitate³²) gubernari vel vivere non potest, coelestium militiarum exemplar nos instruit, quia dum sunt angeli, et³³) sunt archangeli, liquet, quia non sunt aequales, sed in potestate et ordine (sicut nostis) differt³⁴) alter ab altero.

DISTINCTIO XC.

GRATIANUS.

I. Pars. *Litigiosus quoque prohibetur ordinari, quia qui sua potestate discordantes ad concordiam debet attrahere, qui*

NOTATIONES CORRECTORUM.

e) Quo videlicet: Apud B. Gregorium legitur: *quos apud vos habitus sui magis officium commendat, quam excuset.*

C. VII. f) Caput hoc paene iisdem verbis legitur in epistola Bonifacii II. ad Eulalium, et Gregorii I. ad episcopos Galliarum, l. 4. epist. 52. Sic quoque in aliis epistolis B. Gregorii multa leguntur, quae in scriptis superiorum Pontificum habentur.

Dist. XC. C. IV. a) In libello B. Basilii de institutis monachorum Rufino interprete (qui nuper Coloniae cum regula B. Benedicti est impressus) cap. 42. in ultima responsione habetur prima pars huius capituli usque ad vers. *abiiciatur.*

b) Qui murmurans: Eiusdem libelli cap. 50. penultima interrogatio sic habet: *Si vero etiam quis murmuret propter escam, quae erga eum sententia servabitur? Resp.*

Dist. LXXXIX. C. V. 22) verba asteriscis inclusa et infra verba: *in eis apud Ans. pariter non leguntur.* — 23) *cuilibet res ecclesiae:* Edd. coll. o. — 9) *privatis:* Böhm. — 24) *magis conveniat, quam accuset:* Ans. = C. VI. 25) hab. A. 656. — Coll. tr. p. p. 2. t. 41. c. 1. — 26) *personae:* Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 27) *devinctis:* orig. — 28) *ausu nefandae praesumptionis:* Coll. Hisp. — 29) *tulit:* ib. — Edd. Arg. Bas. = C. VII. 30) Bonifacii II. ep. ad Eulalium Pseudoisidoro debetur; ipsa verba a Gratiano relata habebis in ep. Greg. M. ad Epp. Galliarum, ep. 54. (scr. A. 695.) Ed. Maur. — 31) *una concordiae ferret ex diversitate contextio:* orig. — 32) *aequalitate:* ib. — 33) et: abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 34) *differtur:* Edd. coll. o.

Dist. XC. C. I. 1) c. 48. Statut. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — Burch. l. 2. c. 215. Ivo Decr. p. 6. c. 290. — 2) *add.: eos:* Ed. Bas. = C. II. 3) c. 49. et 69. Statut. eccl. ant. — Burch. l. 4. c. 38. et 39. Ivo Decr. p. 2. c. 47. et 48. — 4) *cf. infr. c. 8. =*

oblationes dissidentium prohibetur recipere, nequaquam litigandi facilitate alios ad dissidium debet provocare.

Unde in Concilio Carthaginensi IV. c. 59. legitur¹):

C. I. *Clerici discordes desiciantur vel revocentur ad concordiam.*

Discordantes clericos episcopus vel ratiōne, vel potestate ad concordiam trahat; inobedientes²) synodus per audientiam damnet.

C. II. *Dissidentium fratrum in ecclesia oblationum dona non recipiantur.*

Item ex eodem, c. 93. et 94.²)

Oblationes dissidentium fratrum neque in sacrario, neque in gazophylacio recipiantur. Similiter: §. 1. Dona⁴) eorum, qui pauperes opprimunt, a sacerdotibus refutanda sunt.

C. III. *Extra ecclesiam esse probatur, qui pacem cum proximo non habet.*

Item Cyprianus de unitate ecclesiae.

Neque⁵) ad Cain munera respexit Deus; neque enim pacatum⁶) habere Deum poterat, qui cum fratre⁷) pacem per zeli discordiam non habebat. Cum sibi igitur pacem promittunt inimici fratrum? quae sacrificia celebrare se credunt aemuli sacerdotum? *An* secum esse Christum, quum collecti fuerint, opinantur, qui extra Christi ecclesiam colliguntur? Tales etiamsi occisi⁸) in confessione nominis⁹) fuerint, macula ista nec¹⁰) sanguine abluuntur. Inexpiabilis¹¹) et gravis culpa discordiae nec passione purgatur.

C. IV. *Murmurantes a fratrum unitate alieni efficiantur.*

Item ex Octava Synodo^a)¹²).

Alienus sit a fratrum unitate, qui murmurat, et opus eius abiiciatur, qui murmurans^b) exstiterit, ne poenam murmurantium incurrat, de qua Apostolus¹³) dicit: *Neque murmuraveritis, sicut quidam murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore.* Iuxta^c) mensuram itaque¹⁴) operis peccator (quod in hac sententia Apostoli plenius declaratur) sacerdotis iudicio poeniteat.

C. V. *Corripiantur, qui rixas et contentiones amant.*

Item ex eodem¹⁵).

Si quis monachus^d)¹⁶) contentiones vel rixas amaverit, vel manifestum convicium fratri intulerit, iuxta arbitrium rectoris modumque peccati diuturna expietur poenitentia. Item¹⁷): §. 1. Qui contentiosus aut murmurans exstiterit, secundum arbitrium prioris tamdiu^e) poeniteat, quamdiu culpae qualitas exstat¹⁸).

Ea, quae circa eos, qui murmuraverunt in deserto; dicit enim Apostolus: Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore.

c) Iuxta: Haec pars non habetur in eo Basilii loco. Apud Burchardum vero et Ivonem (a quibus citatur ex concilio Mogunt.) sic legitur: *iuxta mensuram operisque peccati, quia in hoc sententia, etc.*

C. V. d) Si quis monachus: Hanc priorem partem Burchardus et Ivo citant ex concilio Agathensi, in quo etiam habetur ex codice librorum sexdecim, lib. 5. cap. 22. Abest autem fere ubique, etiam in multis Gratiani exemplaribus, vox *monachus*.

e) Tamdiu: Apud Burchardum et Ivonem (qui citant hanc partem posteriorem ex Moguntino; habetur autem in libro sententiarum Patrum, c. 96. ex statutis seniorum) legitur: *ita poeniteat, qualiter culpae qualitas exstat.*

C. III. 5) *neque ad Cain, neque ad munera eius:* Edd. coll. o. — 6) *placatum:* ead. pr. Bas., in qua legitur: *neque enim pacem cum Deo habere.* — 7) *non pacem, sed zeli discordiam:* Edd. coll. o. — 8) *otiosi:* Ed. Bas. — 9) *add.: Christi:* Edd. coll. o. — 10) *non:* Edd. Arg. Bas. — 11) *add.: enim:* Edd. coll. o. = C. IV. 12) Haec desumpta sunt ex libello de institutis monachorum, Basilio tributo, c. 71. et 93. — Posterior vero canonis particula pertinet ad primum eiusdem Basilii sermonem de institutione monachorum. — Regino l. 1. c. 164. 165. — Poenit. Rom. t. 6. c. 9. Burch. l. 10. c. 54. et Ivo Decr. p. 13. c. 53. citant ex conc. Moguntino. — 13) l. Cor. c. 10. — 14) *opusque peccati:* coll. o. = C. V. 15) In conc. Agathensi, unde citant Burch. l. 10. c. 62., et Ivo Decr. p. 13. c. 63., similia tantum habentur; integra prima pars ex Isidori Hisp. regula monachorum desumpta legitur in Poen. Rom. t. 6. c. 10. — Regino l. 1. c. 159. — Coll. tr. p. p. 2. t. 14. c. 23. 24. — 17) Reg. l. 1. c. 160. Burch. l. 10. c. 53. Ivo Decr. p. 13. c. 54. — 18) *exstat:* Ed. Bas.

C. VI. *Dissidentes episcopi ad concordiam redire cogantur.*

Item ex Concilio Carthaginiensi IV. 19) c. 25.

Dissidentes episcopos, si non timor Dei, synodus reconciliet.

C. VII. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 26. 20)

Studendum est episcopis, ut dissidentes fratres, sive clericos, sive laicos, ad pacem magis quam ad iudicium coercent 21).

C. VIII. *Non recipiantur dona eorum, qui pauperes opprimunt.*

Item ex eodem, c. 94. 22).

Eorum, qui pauperes opprimunt, dona a sacerdotibus sunt refutanda.

C. IX. *A coetu alienentur fidelium, qui ad concordiam redire contemnunt.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 31. 23)

Placuit etiam, ut (sicut plerumque fit) quicumque odio aut longinqua inter se lite dissenserint, et ad pacem revocari diuturna 24) obstinatione nequiverint, a sacerdotibus civitatis primitus arguantur. Qui si inimicitias deponere perniciose intentione noluerint, de ecclesiae coetu iustissima excommunicatione pellantur.

C. X. *Inediis maceretur acerrimis, qui fratri suo reconciliari noluerit.*

Item Fabianus Papa 25).

Si quis contristatus noluerit reconciliari fratri suo, satisfaciendo eo qui contristavit, acerrimis maceretur inediis, usque dum gratanti animo satisfactionem recipiat.

C. XI. *Episcopi ad pacem firmiter tenendam vicissim sibi consilium et auxilium praestent.*

Item Innocentius II. 26)

H. Pars. Praecipimus 27), ut episcopi, ad solum Deum et salutem populi habentes respectum, omni tepiditate remota 28), ad pacem firmiter tenendam mutuum sibi consilium et auxilium praebant, neque hoc alicuius amore vel odio praetermittant. Quod si quis in hoc Dei opere tepidus inventus fuerit, damnum propriae dignitatis incurrat.

C. XII. *Expellendi sunt a communione fidelium, qui sibi invicem reconciliari noluerint.*

Item Victor Papa ad Afros, epist. II. 29)

Perlatum est ad sedem apostolicam, aliquos vestrum nocere fratribus velle, et ut cadant decertare, similiter in sacramentis discrepare, et ob id contentiones et aemulationes fieri inter vos, a quibus dissensionibus vos avertere, et in his omnibus concordare, et opem ferre vicissim mandamus. Nam si hoc agere cito neglexeritis, et vicissim reconciliari non studueritis, ab apostolicae sedis et totius ecclesiae communiione vos pelli non dubitatis.

DISTINCTIO XCI
GRATIANUS.

I. Pars. *Qui autem turpi lucro vel inhonesto negotio victum sibi quaerere prohibentur, de oblationibus ecclesiae sti-*

pendia consequantur. Quod si ecclesia ei sufficere non poterit, proprio artificio vel agricultura (exemplo Apostoli 1), qui de labore manuum vivebat) sibi necessaria inveniat, ita tamen, ut occasione sui operis vigiliis ecclesiae non desit, quod absque inaequalitate sui corporis nulli impune conceditur.

Unde Pelagius Papa 2):

C. I. *Corripiantur clerici, qui officiis matutinis vel vespertinis se subtrahunt.*

Eleutherius frater et coepiscopus noster queritur, clericos suos sibi contra canones superbire, et id, quod nobis iubentibus facta in scrinio cautione promisit, ut quotidianis diebus vigiliae in eius celebrarentur ecclesia, illis contemnuntibus implere non posse, sed magis unumquemque suis (postposito ecclesiae servitio) vacare negotiis. Et ideo experientia tua eos, quos tibi esse ostenderit contumaces, debita obiurgatione compece, et modis omnibus vigiliis vacare compelle.

C. II. *De eodem. PALEA.*

[Item ex Concilio Nannetensi 3).]

Presbyter mane, matutinali officio expleto, pensum servitutis suae canendo primam, tertiam, sextam nonamque 4) persolvat, ita tamen, ut postea horis competentibus et 5) signis designantibus iuxta possibilitatem aut a se, aut a scholaribus publice compleantur. Deinde peractis horis, infirmis visitatis, si voluerit, ad opus rurale exeat ieiunus, ut iterum necessitatibus peregrinorum et hospitem sive defunctorum succurrere possit usque ad statutam horam pro qualitate temporis et opportunitate 6). *Item ex dictis S. Benedicti 7):* §. 1. Propheta dicente: *Septies in die laudem dixi tibi 8)*, qui septenarius sacratus numerus a nobis sic implebitur 9), si matutinae 10), primae, tertiae, sextae, nonae, vesperae completoriique tempore nostrae servitutis officia persolvamus, quia de his dixit Propheta: *Septies in die laudem dixi tibi*. Nam de nocturnis vigiliis idem ipse Propheta ait: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi*. Ergo his temporibus referamus laudes creatori nostro super iudicia iustitiae suae. 11)

C. III. *Sine officii detrimento artificio sibi clericus necessaria quaerat.*

Item in Concilio Carthaginiensi [IV.], c. 52. et 49. 12) Clericus victum et vestimentum 13) sibi artificio vel agricultura, absque officii sui duntaxat detrimento, parat 14). *Item: §. 1. Clericus 15), qui absque corpusculi sui inaequalitate vigiliis deest, stipendio privatus 16) excommunicatur.*

C. IV. *De eodem 17).*

Item ex eodem, c. 51. 53. et 48. et 50. 18)

Clericus quantumlibet 19) verbo Dei eruditus artificio 20) victum quaerat. *Item: §. 1. Omnes clerici, qui ad operandum validi 21) sunt, et artificio, et literas discant. Qui vero non pro emendo aliquid in nudinis vel in foro deambulant, ab officio suo degradentur. Interemptores 22) autem ab officio declinantes vel negligentius agentes ab officio suo removeantur.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XCI. C. III. a) Privatus: In postrema Coloniensi conciliorum editione legitur: *privetur*. Sed in veterioribus Coloniensibus, duabus Parisiensibus, exemplaribus duobus huius concilii manuscriptis Vaticanis, et uno Sorrensi regio legitur quemadmodum apud Gratianum.

Dist. XC. C. VI. 19) c. 47. Statut. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — Burch. I. 1. c. 62. Ivo Decr. p. 5. c. 172. — C. VII. 20) c. 54. Statut. eccl. ant. — Burch. I. 1. c. 101. Ivo Decr. p. 5. c. 206. — 21) *cohortentur*: vera lectio. — C. VIII. 22) cf. supra c. 2. — C. IX. 23) hab. A. 506. — Burch. I. 10. c. 61. Ivo Decr. p. 19. c. 62. — 24) *diutina intentione*: orig. — C. X. 25) Auctor huius capituli incassum quaesitus est; priora tantum verba reperita sunt inter dicta Basilii c. 4. — Burch. I. 10. c. 59. Ivo Decr. p. 13. c. 68. — C. XI. 26) hab. A. 1139. — cf. conc. Remens. c. 11. — cf. comp. I. de treuga et pace c. 1. et X. h. t. c. 1. — Ivo Pan. I. 8. c. 147. — 27) add.: *enim*: Edd. coll. o. — 28) *seposita*: ead. — C. XII. 29) Caput Pseudoisidorianum. — Polyc. I. 4. t. 13.

Dist. XCI. Pars. I. 1) Act. c. 2. — C. I. 2) Fragmentum incertum. — Ans. I. 7. c. 165 (169). — C. II. 3) Auctor huius cap.

C. IV. b) Caput hoc confectum est ex multis capitibus Carthaginiensis IV., non suo ordine dispositis.

c) Interemptores: In exemplaribus concilii etiam manuscriptis legitur: *Clericum inter tentationes ab officio suo declinantem vel negligentius agentem ab officio suo remo-*

inventus est Hincmarus Remensis, inter capitula c. 9. — Regino I. 1. c. 208. Burch. I. 2. c. 104. Ivo Decr. p. 6. c. 181. — X. de celebr. miss. c. 1. citatur ex Agathensi. — 4) add.: *vesperumque*: Edd. coll. o. — 5) *et sign. des.*: desiderantur ap. Reg. et in Ed. Arg. — in Ed. Bas. omissum est verb.: *signis*. — 6) *opportunitatis*: Edd. coll. o. — 7) c. 16. — Burch. I. 2. c. 105. Ivo Decr. p. 6. c. 182. — 8) Psalm. 118. v. 164. — 9) *impletur*: Edd. coll. o. — 10) *matutini*: ead. — C. III. 11) c. 29. et 35. Statut. eccl. ant. — vid. ad c. 9. D. 18. — Burch. I. 2. c. 103. Ivo Decr. p. 6. c. 179. 180. — 12) *vestitum*: Edd. coll. o. — 13) *praeparet*: orig. — Coll. citt. — Edd. coll. o. — 14) add.: *enim*: Edd. coll. o. — C. IV. 15) c. 79. 45. 34. 72. Statut. eccl. ant. — Burch. I. 2. c. 51. 102. 210. Ivo I. 1. et c. 285. ex Dionys. — 16) *quolibet*: Edd. Arg. Bas. — 17) *artificio*: ead. — 18) videtur legendum esse: *invalidi*.

C. V. De eodem.

Item ex Concilio Aurelianensi l. c. 28. ¹⁹⁾

Clerici vero, qui ad opus sanctum adesse contemserint, secundum arbitrium episcopi ecclesiasticam suscipiant disciplinam.

DISTINCTIO XCII.

GRATIANUS.

I. Pars. Quum autem ad ecclesiam venerint, corde magis quam voce Deo cantandum meminerint.

Unde Hieronymus lib. III. comment. ad cap. 5. epistolae ad Ephesios. [v. 19.]:

C. I. Corde, non voce tantum Deum laudare debemus.

Cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino. Audiant haec adolescentuli ²⁾, audiant ii, quibus psallendi in ecclesia officium est: Deo non voce, sed corde cantandum, nec in tragoediarum ³⁾ modum guttur et fauces "dulci" ⁴⁾ medicamine liniendae ⁵⁾ sunt, ut in ecclesia theatrales moduli audiantur et cantica; *sed in timore, in opere, in scientia scripturarum.*

Gratian. Ab officio autem cantandi et psallendi diaconi inveniuntur exempti, ne, dum vocis modulationi student, altaris ministeria negligant.

Unde Gregorius (lib. IV. epist. 44. et l. XII. post finem epistolarum, in Concilio ab ipso habito) ⁶⁾:

C. II. Cantandi officium diaconi sibi non usurpent.

La sancta Romana ecclesia dudum consuetudo est valde reprehensibilis exorta, ut quidam ad sacri ⁷⁾ altaris ministerium ⁸⁾ cantores eligantur, et in diaconatus ordine constituti modulationi vocis inserviant, quos ad praedicationis officium et eleemosynarum studium vacare congruebat. Unde fit plerumque, ut ad ⁹⁾ sacrum ministerium, dum blanda vox quaeritur, "quaerit" congrua vita negligatur, et cantor minister Deum moribus stimulet, quum populum vocibus delectat. Qua in ¹⁰⁾ re praesenti decreto constituo ¹⁰⁾, ut in hac sede sacri altaris ministri cantare non debeant, solumque evangelicæ lectionis officium inter missarum solennia exsolvant; psalmos vero ac reliquas lectiones censeo per subdiaconos vel, si necessitas exigit, per minores ordines exhiberi. Si quis autem contra hoc decretum meum venire tentaverit, anathema sit.

II. Pars. Gratian. A quibus ordinandos oporteat esse immunes, breviter monstratum est. De quorum vero manibus ordines suscipere debeant, facile patet. Sacerdos enim et cuncti infra ipsum constituti ab episcopis suis debent ordinari. Unde in Concilio Martini Papae legitur ¹¹⁾:

C. III. Qui non sunt ordinati ab episcopo, in pulpito non psallant neque legant.

Non liceat in pulpito psallere aut legere, nisi qui ab episcopo lectores sunt ordinati.

NOTATIONES CORRECTORUM.

vendum. Contra enim in canone 42. iubet: Clericum inter tentationes officio suo incubantem gradibus sublimandum. Sed ob glossam non est mutatum. De ^{*} tentationibus vero, ob quas (praeter tyrannorum persecutionem) aliqui clerici officium suum desererant, agit B. Ambrosius, epist. 17.

Dist. XCII. C. II. a) Ministerium: In impressis sequebatur ^{**}): constituti, quae vox expuncta est, quoniam neque in vetustis Gratiani exemplaribus est, neque apud B. Gregorium, neque apud alios collectores, et videtur addi in glossa ad versic. ministerium, quae etiam glossa non est inter vetustiores.

C. IV. b) Episcopus: In vulgatis sequebatur: ad parochiam, cuius est electus, quae inducta sunt auctoritate manuscriptorum et originalis, ac ceterorum collectorum.

c) Contentione: In duobus vetustis exemplaribus

Gratian. De episcopis autem, a quibus vel in quibus locis ordinari debeant, supra definitum est.

III. Pars. §. 1. Nunc autem quaeritur de his, qui ordinati a parochiis suis non recipiuntur, vel pro aliqua causa eas adire noluerint, an in alterius parochia episcopale possint officium celebrare? De his in Concilio Martini Papae sic statutum est ¹²⁾:

C. IV. Sacerdotis tantum officium gerat episcopus, quem sua parochia non recipit.

Si quis ordinatus episcopus ^{b)} pro ¹³⁾ contentione ^{c)} populi aut pro aliqua ratione, non pro sua culpa, in parochiam, quae ei fuerit data, non ¹⁴⁾ ierit, hunc oportet honorem sacerdotii tantummodo contingere, ita ¹⁵⁾ ut de rebus ecclesiae, in quam venit ¹⁶⁾, nihil "sibi" praesumat, sustineat autem, quod ¹⁷⁾ de eo sanctum concilium iudicare voluerit ¹⁸⁾.

C. V. De episcopo ordinato, quem sua parochia non recipit.

Item ex Concilio Antiocheno, c. 18. ¹⁹⁾

Si quis episcopus ordinatus ad parochiam, cuius ²⁰⁾ est electus, minime accesserit, non suo vitio, sed quod eum aut populus vetet ²¹⁾, aut propter aliam causam, non tamen eius vitio perpetrata, hic et honoris sit et ministerii particeps, dummodo rebus ecclesiae, ubi ministrare cognoscitur, in nullo ²²⁾ molestus existat. Quem etiam observare ²³⁾ convenit ²⁴⁾, quicquid synodus perfecta ²⁵⁾ provinciae iudicando decreverit.

C. VI. A sua parochia non recepti aliis molestiam non inferant.

Item ex Concilio Ancyrano, c. 28. ²⁴⁾

Si qui episcopi ordinati sunt, nec recepti ab illa parochia, in qua fuerant ²⁵⁾ denominati, voluerintque alias occupare parochias, et vim praesulibus earum inferre, seditiones adversus eos excitando, hos abici placuit. Quod si voluerint in presbyterii ordine, ubi prius fuerant, ut presbyteri residere, non abiciantur a propria dignitate. Si autem seditiones commovent ²⁶⁾ ibidem constitutis episcopis, presbyterii quoque honor talibus auferatur, fiantque damnatione notabiles.

C. VII. Communionem privetur episcopus, qui sibi commissam ecclesiam adire neglexerit.

Item ex Concilio Antiocheno, c. 17. ²⁷⁾

Si quis episcopus per manus impositionem episcopatum acceperit, et sibi ²⁸⁾ commissum ministerium subire neglexerit, nec acieverit ire ad ecclesiam sibi commissam, hunc oportet communionem privari, donec susceperit ²⁹⁾ coactus officium, aut certe de eo aliquid integra decreverit eiusdem provinciae synodus sacerdotum.

Gratiani et uno conciliorum regis catholici legitur: contentione.

C. V. d) Vetet: διὰ τὴν τοῦ λαοῦ παρατήρησιν: eo quod populus recuset.

e) Observare: ἐκδέχασθαι, id est: expectare et suscipere.

f) Perfecta: Antea legebatur: perfectas. Restituta est vera lectio ex originali et Burchardo et Ivone. Quid autem sit synodus, quae hic perfecta, et in paulo post sequentibus capitibus integra dicitur, exponitur infra ead. c. Si quis episcopus, 3.

C. VII. g) Et sibi: Ita etiam Burchardus et Ivo. Sed in versione Dionysii, quam in ceteris partibus referunt, legitur: et praeesse populo constitutus ministerium subire, etc. quod ad verbum de graeco expressum est.

Dist. XCI. ^{*)} Haec male in Edd. Pelleterii, Freiesleb. et Boehmeri tanquam dictum Gratiani proferuntur. = C. V. 19) hab. A. 511.

Dist. XCI. C. I. 1) Aus. l. 7. c. 70 (71). — 2) adolescentes: Ed. Bas. — 3) tragoediarum: Edd. coll. o. — 4) ahest ab eisd. pr. Lugdd. II. III. — 5) colliniendas: Edd. Lugdd. II. III. = C. II. 6) hab. A. 603. — Aus. l. 7. c. 70. (inscriptione: Greg. generali synodo praesidens dixit:) Ivo Decr. p. 2. c. 79. Polyc. l. 4. t. 31. — 7) sacrum: Ed. Bas. — ⁸⁾ exc. Ed. Bas. — 8) in sacro nra.: Edd. coll. o. — 9) de re: ead. — 10) constituto: Ed. Bas. = C. III. 11) c. 15. conc. Laodiceae ex interpr. Martini Brac. c. 45. = C. IV. 12) c. 18. conc. Antioch. (h. A. 332.) ex interpr. Martini Brac. c. 10. — Burch. l. 1. c. 40. Ivo Decr. p. 3. c. 151. (ex conc. Aurelianensi).

Polyc. l. 2. t. 13. — 13) per cont.: Ivo. — 14) receptus non fuerit: id. — 15) et: Coll. Hisp. — 16) convenit: Ed. Bas. — 17) quid: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 18) iudicaverit: Ivo. = C. V. 19) hab. A. 332. — Interpretatio Dionysiana est. — Burch. l. 1. c. 141. Ivo Decr. p. 5. c. 152. Polyc. ib. — 20) cui: orig. — Ivo. — 21) nihil molestus: ib. — 22) conveniet: Ed. Bas. — 23) perfecta: Edd. Lugdd. II. III. = C. VI. 24) hab. A. 314. — ex translatione Dionysiana. — Burch. l. 1. c. 36. Ivo Decr. p. 6. c. 147. Polyc. ib. — 25) fuerunt: Böhm. — 26) commoverit: ib. = C. VII. 27) hab. A. 332. — ex interpr. Dionysii Ex. — Burch. l. 1. c. 37. Ivo Decr. p. 5. c. 148. Polyc. l. 2. t. 12. — 28) acceperit: Ivo.

C. VIII. *Sine concilio integri ordinis vacantem episcopus vacans ecclesiam non aseat.*

Item ex eodem, c. 16. b) 29)

Si quis episcopus vacans in ecclesiam non habentem episcopum, surripiens populos, sine concilio integri ordinis irruerit, etiamsi populos, quem seduxit, desideret illum, alienum³⁰⁾ eum ab ecclesia esse oportet. Integrum autem et perfectum concilium dicimus illud, cui metropolitanus³¹⁾ episcopus interfuit³²⁾.

IV. Pars. Gratian. *Quod autem supra clerici se vigiliis subtrahentes excommunicari iubentur, de his intelligendum est, qui ab episcopo frequenter admoniti, negligentiam suam corrigere contemnunt.*

Unde in Concilio Martini Papae legitur³³⁾:

C. IX. *Excommunicatur clericus, qui ab episcopo commonitus matutinis vel vespertinis horis adesse neglexerit.*

Si quis presbyter aut diaconus vel quilibet clericus ecclesiae deputatus, si intra civitatem fuerit aut in quolibet loco, in quo ecclesia est, et ad quotidianum psallendi officium³⁴⁾ matutinis vel vespertinis horis ad ecclesiam non convenerit³⁵⁾, deponatur a clero, si tamen castigatus veniam ab episcopo per satisfactionem voluerit promereri.

DISTINCTIO XCIII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Obedientiam autem inferiores ordines superioribus debent. Summo enim Pontifici ea debetur ab omnibus obedientia, ut nulli liceat ei communicare, cui pro actibus suis inimicus ipse exstiterit, nec in ecclesia esse poterit, qui eius cathedram deserit.*

Unde B. apostolorum princeps Petrus in ordinatione Clementis populum alloquens, inter cetera ait¹⁾:

C. I. *Cui pro actibus suis Apostolicus inimicatur, ei communicare non debemus.*

Si inimicus est iste Clemens alicui pro actibus suis, vos nolite expectare, ut ipse vobis dicat: cum illo nolite amici esse, sed prudenter observare debetis, et voluntati eius absque²⁾ commotione obsecundare, et avertere vos ab eo, cui ipsum sentitis adversum; sed³⁾ nec loqui his, quibus ipse non loquitur, ut⁴⁾ unusquisque, qui in culpa est, dum cupit omnium vestrum amicitias ferre⁵⁾, festinet citius reconciliari ei, qui omnibus praeest, et per hoc redeat ad salutem, quum obedire coeperit monitis praesidentia. Si vero quis amicus fuerit his, quibus ipse amicus non est, et locutus fuerit his, quibus ipse non loquitur, unus est et ipse ex illis, qui exterminare Dei ecclesiam volunt, et⁶⁾ quum corpore vobiscum esse videatur, mente⁷⁾ et animo contra vos est. Et est multo nequior hostis hic, quam

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. h) Haec versio, quam et Gratianus, et Burchardus, et Ivo sequuntur, eadem fere est atque illa Martini Bracarenensis. Dionysianae vero longe magis accedit ad verba graeca.

i) Metropolitanus: Addendum est *etiam*. Sic enim graece: καὶ ὁ τῆς μητροπόλεως.

Dist. XCIII. C. I. a) Ideoque: Hinc usque ad finem sunt in Fabiani tantummodo epistola. Quamobrem ex ipso potissimum videtur Gratianus cetera etiam sumsisse.

C. III. b) Apud Cyprianum Romae impressum haec leguntur: *Hanc ecclesiae unitatem qui non tenet, tenere se fidem credit? Qui ecclesiae renititur et resistit, in ecclesia se esse confidit?* Verum in Vaticana bibliotheca, praeter octo integra Cypriani exemplaria, est etiam aliud, in quo tantum opuscula quaedam continentur, et inter ea hic tractatus. Atque in eo codice, itemque in altero integro monasterii S. Salvatoris Bononiae, sunt verba haec, quae a

Dist. XCII. C. VIII. 29) ex interpretatione Martini Bracarenensis c. 9. — Burch. l. 1. c. 39. Ivo Decr. p. 5. c. 150. — 30) add.: *tamen*: Edd. coll. o. — 31) *interfuerit*: Ed. Bas. — Burch. Ivo. — C. IX. 32) ex conc. Tolet. l. hab. A. 400. — 33) *sacrificium*: orig. — 34) *convenit*: lb.

Dist. XCIII. C. I. 1) Caput hoc desumptum est ex illa parte apocryphae ep. Clementis, quam Rufinus e graeco latinam fecit. — Coll. tr. p. 1. t. 18. c. 2. Ans. l. 1. c. 6. Ivo Decr. p. 14. c. 22. Polyc. l. 1. t. 6. — 2) *etiam monitiones*: Ed. Bas. — 3) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 4) *unde*: Edd. coll. o. — 5) *habere*: ead. — 6) *add.: si*: Ed. Bas. — 7) *add.: tamen*: Edd. coll. o. — 8) *hu-*

illi, qui foris sunt, et evidenter inimici sunt; hic enim per amicitiarum speciem quae sunt inimica gerit, et ecclesiam dispergit ac vastat. Ideoque⁴⁾, carissimi, his⁵⁾ apostolicis institutis vos monentes instruimus, ut effecta certior caritas vestra sollicitus deinceps agere studeat et cautius, nec⁶⁾ perversi et infideles homines laedendi fideles ac benevolos habeant facultatem.

C. II. *A nullo debet suscipi, quem Romana depellit ecclesia.*
Item Gregorius l. V. epist. 26. 10)

Miratus valde sum, quia in tanto Salomitanae ecclesiae clero vel populo vix duo ex¹¹⁾ sacris ordinibus inventi sunt, frater scilicet et coepiscopus noster Paulinus, et dilectissimus filius meus Honoratus archidiaconus eiusdem ecclesiae, qui communicare Maximo sacerdotium rapientissime minime consentirent, et se Christianos esse cognoscerent. Debuit enim, filii carissimi, pensare ordines vestros, et quem sedes apostolica repellebat repulsum cognoscere, ut prius, si posset, ab illatis criminibus mundaretur, et tunc ei vestra dilectio communicaret, ne particeps obligationis eius existeret.

C. III. *Non est in ecclesia, qui cathedram Petri non sequitur.*
Item Cyprianus de unitate ecclesiae b) 12).

Qui cathedram Petri, super quam fundata est ecclesia, deserit, in ecclesia se esse non confidat.

Gratian. *Episcopi vero, qui apostolicae ordinationi subiaccant, etiam hanc reverentiam debent, ut sese singulis annis apostolorum liminibus repraesentent.*

Unde Anacletus et Zacharias Papa¹³⁾:

C. IV. *Singulis annis apostolorum limina visitent episcopi, qui ordinationibus apostolicis subiaccant⁴⁾.*

Iuxta sanctorum Patrum et canonum instituta omnes episcopi, qui huius apostolicae sedis ordinationi subiaccant, qui propinqui sunt, annue circa¹⁴⁾ idus maii sanctorum principum¹⁵⁾ apostolorum Petri et Pauli liminibus praesententur omni occasione seposita. Qui vero de longinquo¹⁶⁾, iuxta chirographum suum impleant. Qui autem huius¹⁷⁾ constitutionis contemtor exstiterit, praeterquam si aegritudine fuerit detentus, sciat se canonicis subiaccare sententiis.

II. Pars. Gratian. *Reliqui vero in ecclesia minores semper debent maioribus subesse, sicut in Synodo Romana⁴⁾ S. Silvestri¹⁸⁾, c. VII. legitur:*

C. V. *Minores maioribus obedientiam exhibeant.*

A subdiacono usque ad lectores omnes subditi sint diacono cardinali¹⁹⁾ urbis Romae, in ecclesia repraesentantes ei honorem. Porro pontifici presbyter, presbytero diaconus, diacono subdiaconus, subdiacono acolythus, acolytho exorcista, exorcistae lector, lectori ostiarius, ostiario abbas²⁰⁾, abbati monachus in omni loco repraesentent obsequium, sive in publico, sive in gremio ecclesiae.

Gratiano et Ivone afferuntur. Ac sane paulo ante Cyprianus hanc ipsam Petri cathedram esse ostenderat, unde unitas ecclesiae penderet.

C. IV. c) Hic est canon 4. synodi Romae habitae sub Zacharia Papa, quae exstat in bibliotheca Vaticana, ex qua nonnulla sunt in hoc capite emendata.

C. V. d) Caput hoc et apud Gratianum, et in ipsius synodi editionibus videtur valde mendosum. Burchardus et Ivo²¹⁾ sic habent: *A subdiacono usque ad lectorem omnes subditi sint diacono cardinali urbis Romae, in ecclesia honorem repraesentantes tantum. Pontifici vero presbyter, diaconus, subdiaconus, acolythus, exorcista, lector, abbas, monachus in omni loco repraesentent obsequium, sive in publico, sive in gremio ecclesiae.* Verum ob magnam codicum varietatem, et propter glossas ac doctorum dicta nihil fere in textu mutatum est.

e) Abbas: De abbate et monacho in synodi editionibus nulla mentio est.

tuusmodi: ead. — 9) *ne*: ead. — C. II. 10) Ep. 26. (scr. A. 596.) l. 6. Ed. Maur. — Ans. l. 12. c. 11. — 11) *in*: Edd. coll. o. — C. III. 12) Ivo Decr. p. 5. c. 361. — C. IV. 13) ex conc. Rom. hab. A. 743. — Ans. l. 6. c. 164 (161). Polyc. l. 4. t. 25. — 14) *idibus*: orig. — 15) *add.: patrum*: Edd. Arg. Bas. — 16) *add.: sunt*: Edd. coll. o. — 17) *huusmodi*: ead. — C. V. 18) ex apocrypho constituto Silvestri. c. 7. — Burch. l. 2. c. 224. Ans. l. 7. c. 65 (67). Ivo Decr. p. 6. c. 299. — *) et Anselmus — 19) *add.: viro reverentissimo*: Edd. coll. o. ex Ans. — *vir. rev. et religiosissimo*: Ed. Arg.

C. VI. *Quod sit officium diaconorum.*

Item ex epist. I. Clementis ad Iacobum fratrem Domini²⁰⁾:

Diaconi ecclesiae tanquam oculi sint episcopi, oberrantes et circumlustrantes cum verecundia actus totius ecclesiae, et perscrutantes diligentius, si quem videant vicinum fieri praecipitio et proximum esse peccato, ut referant haec ad episcopum. *Et infra* ²¹⁾: §. 1. Sed et de peregrinis similiter episcopo suggerant refovendis, et cetera his similia, quae ad cultum ecclesiae et disciplinam eius pertinent, diaconis curae sint.

C. VII. *De eodem.*

Item ex eodem, eadem epistola²²⁾.

Sacerdotes vero B. Petrus sal²³⁾ terrae et mundi lumen docens²⁴⁾ praecepit in splendore bonorum operum patrem glorificare Deum, de quibus Dominus ait²⁵⁾: *Beati estis, quum maledixerint vobis homines etc.* et iterum: *Vos estis sal terrae.*

C. VIII. *Hi non sunt habendi clerici, qui episcopati providentia non gubernantur.*

Item ex Concilio Parisiensi²⁶⁾.

Nulla ratione clerici aut sacerdotes habendi sunt, qui sub nullius episcopi disciplina et providentia gubernantur. Tales enim acephalos, id est sine capite, prisca ecclesiae consuetudo nominavit.

C. IX. *De eodem.*

Item ex epist. III. Clementis²⁷⁾.

Qui suis episcopis non obediunt, indubitanter rei et reprobi existunt. Porro ipsi a Deo donum summi muneris consequuntur, qui per iustitiae et praeceptorum eius semitas incidentes doctoribus suis, qui recte episcopi intelliguntur, libenter obediunt.

C. X. *Illi in Deum scandalizantur, qui suo non obediunt episcopo.*

Item Anaclethus, epist. I.²⁸⁾

Ille proculdubio scandalizatur in Deum, qui recte non docet, et qui eius scandalizat episcopum vel sacerdotem.

C. XI. *Septem debent esse diaconi in unaquaque civitate.*

Item Evaristus ad Episcopos Africanos, epist. I.²⁹⁾

Diaconi (qui quasi oculi videntur esse episcopi) in unaquaque civitate iuxta apostolorum constituta³⁰⁾ septem debent esse, qui custodiant episcopum praedicantem, ne aut ipse episcopus ab insidiatoribus quoquo modo infestetur, aut laedatur a suis, aut verba divina detrahendo aut insidiando polluantur vel despiciantur; sed veritas spiritali redolet fervore, et pax praedicata labiis animi cum voluntate concordet.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VI. f) Et infra: Sic legitur in plerisque manuscriptis. In vulgatis legebatur: *et ita*; alia vero nonnulla verba restituta sunt ex originali.

C. XII. g) Quamvis magna: Antea legebatur, *quamvis non magna*. Emendatum est ex canone graeco (qui etiam recitatur in synodo VI. c. 16.) et ex vulgatis etiam versionibus. In canonibus Nicaenae synodi I., qui ex Arabico in latinum conversi nuper editi sunt, c. 62. multa habentur ad hanc rem pertinentia, quem fortasse canonem significavit Andreas Colossensis actione 7. synodi Florentinae.

C. XIII. h) Gelasius: Sic est in plerisque manu-

Dist. XCIII. C. VI. 20) ex priori parte eius a Rufino latinitate donata. — Ans. I. 7. c. 68. — 21) *et ita episcopo suggerere, quae ad cultum etc.*: Edd. coll. o. — C. VII. 22) ex additamentis Pseudoisidori ad ep. Clementis; secundum Greg. M. ep. 18. l. 5. — Ans. ib. — 23) *add. dicebat*: Edd. coll. o. — 24) *add. eos*: ead. — 25) Matth. c. 5. — C. VIII. 26) ex synodo Regiaticina (i. e. Ticinensi hab. A. 850.) c. 18. — Similia habebis in conc. Mogunt. h. A. 813. c. 22. — Burch. l. 2. c. 226. Ivo Decr. p. 6. c. 301. — C. IX. 27) Caput Pseudoisidorianum, sumtum ex Recogn. Clementis l. 2. c. 20. — C. X. 28) Caput Pseudoisidorianum. — cf. Ambros. de dign. sacerdot. et Bonif. Mogunt. ep. 73. ex ed. Würdwein. — Ivo Decr. p. 6. c. 245. — C. XI. 29) Caput Pseudoisidorianum. — Verba: *qui — episcopo*, ex Clementina I., reliqua ex Pontificali mutuata sunt impostor. — Ans. I. 7. c. 69. Polyc. l. 2. t. 38. — *Evaristus omnibus Epp.*: Edd. coll. o. — C. XII. 30) hab.

C. XII. *De eodem.*

Item ex Concilio Neocaesariensi, c. 14.³⁰⁾

Diaconi septem esse debent secundum regulam, quamvis magna sit civitas. Regulae autem auctoritas ista est, quod et liber actuum apostolorum idem insinuat.

III. Pars. Gratian. *Ut igitur ex praemissis apparet, diaconi debent obedientiam presbyteris, sicut presbyteri episcopis. Sed diaconi superbientes sacerdotibus aequari, vel potius praeferrri quaerebant, contra quorum insolentiam multorum auctoritates manaverunt, eorum supercilium reprimentes, atque ut sacerdotibus condignam obedientiam exhibeant decernentes.*

Unde Gelasius^{h)} Papa, in epist. ad Episcopos per Lucaniam, c. 9. et 10. ait³¹⁾:

C. XIII. *Nihil eorum, quae sunt decreta primis ordinibus, vendicent diaconi.*

Diaconos propriam constituimus servare³²⁾ mensuram, nec ultra tenorem paternis canonibus deputatum quidpiam tentare permitimus, nihil eorum suo³³⁾ ministerio penitus applicare, quae primis ordinibus proprie decrevit antiquitas. Absque episcopo vel presbytero baptizari non audeant, nisi praedictis fortassis ordinibus³⁴⁾ longius constitutis necessitas extrema compellat. Quod et laici Christianis facere plerumque conceditur. *Et infra*: §. 1. Sacri corporis praerogationem³⁵⁾ sub conspectu pontificis³⁶⁾ seu presbyteri (nisi his absentibus) ius non habeant exercendi.

C. XIV. *Inferiores presbyteris se diaconi cognoscant.*

Item ex Concilio Nicaeno, c. 14. seu 18. i)³⁷⁾

Pervenit ad sanctum concilium, quod in locis quibusdam et civitatibus presbyteris sacramenta diaconi porrigant. Hoc neque regula, neque consuetudo tradidit, ut hi, qui offerendi sacrificii non habent potestatem, his, qui offerunt, corpus Christi porrigant. Sed et illud innotuit, quod quidam diaconi etiam ante episcopos sacramenta sumunt^{k)}. Haec ergo omnia amputentur³⁸⁾, et in sua diaconi mensura permaneant, scientes, quod³⁹⁾ episcoporum quidem ministri sunt, inferiores autem⁴⁰⁾ presbyteris habentur. Per ordinem ergo post presbyteros gratiam sacrae communionis accipiant, aut episcopo, aut presbytero porrigente. Sed nec sedere in medio presbyterorum diaconis⁴¹⁾ liceat, quia si hoc fiat, praeter regulam et ordinem⁴²⁾ probatur existere. Si quis autem etiam post has definitiones obedi-
re noluerit, a ministerio cessare debet.

C. XV. *Diaconus honorem exhibeat presbytero, et ipse ab inferioribus honoretur.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 20.⁴³⁾

Non oportet diaconum coram presbytero sedere, sed iussione presbyteri sedeat. Similiter autem diaconus⁴⁴⁾ honorem habeat a sequentibus, id est a subdiaconis et omnibus clericis.

scriptis, et apud Burch. et Ivonem. Nam in impressis erat: *Pelagius*.

C. XIV. i) Prior pars huius capituli usque ad vers. *amputentur*, est ex prisca⁴⁵⁾ versione in canone 14. Reliqua vero pars est ex versione Dionysii in canone 18., quam quidem totam afferunt et codex canonum et Burchardus et Ivo.

k) Sacramenta sumunt: Graece est: *τῆς εὐχαριστίας ἄπρονται*, quod Dionysius vertit: *oblata contingant*: quanquam Burchardus et Ivo, hoc uno fere loco discrepantes, habent, ille quidem: *sacra oblata contingant*, hic vero: *sacram oblationem contingant*.

A. 314. — Conflatum est hoc caput ex interpretationibus Isidori et Dionysii. — Burch. l. 2. c. 119. Ivo Decr. p. 6. c. 294. 295. — C. XIII. 31) scr. A. 494. — Burch. l. 4. c. 57. Ans. l. 7. c. 63. Ivo Decr. p. 1. c. 252. et p. 6. c. 99. Polyc. l. 3. t. 10. — 32) *observare*: Edd. coll. o. ex Ivone. — 33) *in suo*: ead. — 34) *officiis*: orig. — 35) *praerogationem*: Ivo. — Ed. Bas. — *erogationem*: Edd. coll. rel. — 36) *episcopi*: Edd. coll. o. — C. XIV. 37) hab. A. 325. — Burch. l. 5. c. 26. Ans. l. 7. c. 64. Ivo Decr. p. 2. c. 36. (ex Dionysio). — *) imo Hispanica. — 38) *add. et excidentur*: Edd. coll. o. — 39) *quod*, quia Epp. ministri sunt: ead. — 40) *add. a*: ead. — 41) *diacono*: ead. — 42) verba asteriscis inclusa desider. ap. Ans. — C. XV. 43) hab. Inter A. 347. et 361. — ex Interpr. Dionysii. — Burch. l. 2. c. 224. Ans. l. 7. c. 65. Ivo Decr. p. 6. c. 296. — 44) *diaconis honor habeatur ab obsequentibus*: orig. — Burch. Ivo.

C. XVI. *Calicem benedicere et panem dare diaconis non licet.*

Item ex eodem, c. 25. 45)

Non oportet diaconos⁴⁶⁾ panem dare, nec calicem benedicere.

C. XVII. *Sicut episcopis, ita et presbyteris diaconi ministrent.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV. m), c. 37. 47)

Diaconi⁴⁸⁾ ita se presbyteri, sicut⁴⁹⁾ episcopi ministros esse cognoscant⁵⁰⁾.

C. XVIII. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 38. 51)

Praesente presbytero diaconus eucharistiam corporis Christi populo, si necessitas cogat, iussus eroget.

C. XIX. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 39. 40. et 41. 52)

Diaconus sedeat⁵³⁾ quolibet loco iubente presbytero. Item diaconus in conventu presbyterorum interrogatus loquatur. Alba⁵⁴⁾ vero tempore oblationis tantum vel⁵⁵⁾ lectionis utatur⁵⁶⁾.

C. XX. *Diaconi presbyteris se superiores non cognoscant.*

Item ex Concilio Toletano IV. c. 39. 57)

Nonnulli diaconi in tantam erumpunt superbiam, ut sese presbyteris anteponant, atque in primo choro ipsi⁵⁸⁾ priores stare praesumant, presbyteris in secundo choro constitutis. Ergo, ut sublimiores se presbyteros agnoscant, tam hi quam illi in utroque⁵⁹⁾ consistant.

IV. Pars. Gratian. *Compagis vero calceari absque apostolici licentia diaconis non permittitur, sicut nec mappulis uti absque eiusdem auctoritate quibuslibet clericis conceditur. Unde Gregorius Ioanni Episcopo Syracusano, lib. VII. epist. 28. indict. I. 59):*

C. XXI. *Absque apostolica licentia diaconi compagis uti non praesumant.*

Pervenit ad nos, diaconus⁶⁰⁾ ecclesiae Catinensis calceatos compagis⁶¹⁾ procedere praesumsisse, quod quia nulli hactenus per totam Siciliam licuit, nisi solis tantummodo diaconis ecclesiae Messanensis, quibus olim a praedecessoribus nostris non dubitatur esse concessum, bene recolitis. Quia ergo tantae temeritatis ausus non est leviter attendendus, cum omni hoc fraternitas vestra subtilitate perquirat⁶²⁾, et si ita⁶³⁾ sicut ad nos pervenit invenit verum⁶⁴⁾ esse, et utrum⁶⁵⁾ vel a se, vel alicuius hoc auctoritate praesumerint, nobis subtiliter innotescat, ut cognita veritate quid fieri debeat disponamus. Nam si ne-

gligenter ea, quae male usurpantur, omittimus, excessus viam aliis aperimus.

C. XXII. *Mappulis clerici sine apostolici licentia uti non debent.*

Idem Ioanni Ravennati Episcopo, lib. II. epist. 54. circa finem 65).

Illud autem, quod pro utendis a clero vestro mappulis scripsistis, a nostris est clericis fortiter obviatum, dicentibus, nulli hoc unquam alii cuilibet ecclesiae concessum fuisse, nec Ravennates clericos illic, vel in Romana civitate tale aliquid⁶⁶⁾ cum sua conscientia praesumsisse, nec, si tentatum esset, ex furtiva usurpatione sibi praedudicium generari, sed etiam si in qualibet ecclesia hoc praesumptum fuerit, asserunt emendandum, quod non concessione Romani Pontificis, sed sola⁶⁷⁾ surreptione praesumitur.

C. XXIII. *Sicut in ministerio, ita in dispensatione sine diacono episcopus non vivat.*

Item Hieronymus de septem ordinibus ecclesiae, c. 5. 68)

V. Pars. Diaconi sunt, quos in Apocalypsi⁶⁹⁾ legimus, septem angeli ecclesiarum, hi sunt septem candelabra aurea, hi voces tonitruorum. Et infra: §. 1. Virtutum operatione praelari, humilitate praediti, quieti, humiles, evangelizantes pacem, annunciantes bona, dissensiones et rixas et scandala resecantes, docentes⁷⁰⁾, soli Deo colloquentes, in templo nihil de mundo penitus cogitantes, dicentes patri et matri: non novi⁷¹⁾ vos, et filios suos non agnoscentes. Et paulo post: §. 2. Sine hoc sacerdos nomen non habet⁷²⁾, ortum non habet, officium non habet. Hic minister Dei dicitur, quia scriptum est: *Quis maior est, qui ministrat, an⁷³⁾ cui ministratur? Et sicut in sacerdotio ministratio⁷⁴⁾, ita in ministro est sacramenti dispensatio⁷⁵⁾. Et paulo post: §. 3. Sacerdotibus etiam propter praesumptionem non licet de mensa Domini tollere calicem, nisi eis traditus fuerit a diacono⁷⁶⁾. Et paucis interiectis: §. 4. Ita enim Deus noster omnipotens universa disposuit, ut qui maiorem se esse crediderit minor sit⁷⁶⁾, et qui videretur minor maior existeret. Denique quam hoc verum sit ipse perpende. *Levitae inferunt oblationes in altari, Levitae componunt mensam Domini, Levitae *cum* sacerdotibus, dum sacramenta benedicunt, assistunt, Levitae ante sacerdotes orant, ut⁷⁷⁾ si distinctio locorum creditur⁷⁸⁾, etiam in altari Dei videant sibi episcopi, si⁷⁹⁾ superbi sunt, diaconos ateponi. Si humilitatem diligunt⁸⁰⁾, maiores se esse in eo, quod sunt humiles, cognoscant⁸¹⁾. Tunc demum⁸²⁾, ut aures habeamus ad Dominum, diaconus acclamat⁸³⁾, ipse praedicat, ipse

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVI. l) Diaconos: In vetustioribus priscae versionis editionibus est: *diaconum*. Graece est: *ὑπηρέτας*, quod Dionysius vertit: *subdiaconos*, et sic habetur in concilio Aquisgranensi.

C. XVII. m) Quarto: Caput hoc cum duobus sequentibus habetur in concilio IV. Carthaginensi, et in codicibus Gratiani etiam manuscriptis *) itemque apud Anselmum titulo huius capituli erat additum: *Carthaginensi IV., cui Papa Zosimus interfuit per Vicarios*, quod minime convenire ostendunt acta synodi VI. Carthaginensis, ad quam Zosimus Faustinum Potentinae ecclesiae episcopum, Philippum, et Asellum legatos misit. Nam quarta habitata est Honorio IV. et Eutychiano Coss., sexta vero Honorio XII. et Theodosio VIII. Coss. i. e. anno vigesimo post. Quo anno (prout ex Africano concilio can. 76. et sequentibus apparet) contra Pelagii et Caelestii haeresin quaedam sunt definita, quum Caelestius ad Zosimum Papam appellasset,

quod ex nonnullis manuscriptis Zosimi, et episcoporum Africae ad ipsum epistolae, quae in bibliotheca Vaticana servantur, demonstratur. Quare quum Zosimus in Pontificatu duos tantum annos et menses aliquot vixerit, necessarium est, multo ante ipsius Pontificatum synodum IV. Carthaginensem habitam fuisse.

C. XX. n) In utroque: Licet in vulgatis Gratiani codicibus †) legatur: *in utroque ordine*, et in tomis conciliorum impressis ††): *in utroque choro*: tamen in vetusto codice conciliorum regis catholici, et plerisque vetustis Gratiani, etiam impressis, neutra vox habetur.

C. XXI. o) Et si ita: Hic et paulo inferius addita sunt aliquot verba ex originali.

C. XXIII. p) Nomen non habet: Sic etiam in originali, sed in multis Gratiani manuscriptis*), et apud Anselmum est: *nomen habet, officium non habet*.

Dist. XCIII. C. XVI. 45) ex vers. Isidori. — Ans. I. 7. c. 90. ex Dionysio. — 46) *diaconum*: Isid. Merl. — *ministros*: Coll. Hisp. — C. XVII. *) et Edd. coll. o. — 47) c. 37. Statut. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — Ans. I. 7. c. 63 (66). Polyc. I. 2. t. 39. — 48) *diaconus*: Coll. Hisp. et Baller. — 49) *ut* — *ministerium*: ib. — 50) *cognoscant*: Coll. Hisp. — *cognoverit*: Baller. — C. XVIII. 51) c. 38. Statut. eccl. ant. — Burch. I. 5. c. 13. Ans. I. 7. c. 66. Ivo Decr. p. 2. c. 23. Polyc. ib. — C. XIX. 52) c. 59. 60. 61. ib. — Ans. ib. — 53) *add.*: in: Edd. coll. o. — 54) *Orario*: Baller. — 55) *et*: Edd. coll. o. — 56) *indatur*: Isid. Merl. — C. XX. 57) *hab.* A. 633. — Burch. I. 2. c. 222. Ivo Decr. p. 6. c. 297. — 58) *et* *psi*: Edd. coll. o. — †) et Edd. Bas. Lugdd. II. III. — ††) *et* *apud Ivonem et Burch.* — C. XXI. 59) *Ep. 27.* (scr. A. 598.) I. 8. Ed. Maur. — Ans. I. 7. c. 74. — 60) *quod diaconus* — *praesumisset*: Edd. coll. o. — 61) *legendum est: compagis*, quod calceamen-

torum genus a *καμπή*, *flexura*, nomen tulit. — 62) *requirat*: Ed. Bas. — 63) *ut an per se*: Edd. coll. o. — 64) *absunt ab orig.* — C. XXII. 65) *Ep. 57.* (scr. A. 593.) I. 3. Ed. Maur. — Ans. I. 7. c. 168 (174). — 66) *aliud*: Edd. Arg. Bas. — 67) *add.*: *usurpatione vel*: Edd. coll. o. — C. XXIII. 68) *Ep. Hieronymi ad Rusticum (s. libellum de septem ecclesiae gradibus)*, spuriam esse conc. — Ans. I. 7. c. 72. Polyc. I. 2. t. 39. — 69) *Ap. c. 1.* — *stat.* — Ans. I. 7. c. 72. — 70) *noctimus*: Ed. Bas. — *) et Edd. 70) *abest ab orig.* et Ans. — 71) *quam*: Edd. coll. o. — 72) *con-* coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 73) *quam*: Edd. coll. o. — 74) *con-* *secretio*: vera lectio. — 75) *add.*: *administratio*: Edd. Arg. Bas. — 76) *diacombus*: Edd. coll. o. — 76) *esset*: ead. — 77) *Et si* *credatur*: ead. pr. Lugdd. II. III. — 78) *add.*: *in mundo*: ead. ex Ans. — 79) *qui*: ead. — 80) *add.*: *et diaconi*: ead. — 81) *re-* *cognoscant*: ead. — 82) *deinde*: orig. — Ans. — 83) *clamat*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III.

hortatur, ipse ⁸⁴⁾ commonet adstantibus sacerdotibus, ne ⁸⁵⁾ leuiter hanc uocem, quae ⁸⁶⁾ loquitur haec et pacem annunciat, aut negligenter aspicias, aut contemnendam putes. Sufficit huic ordini tantum per Dominum fuisse concessum, ut non solus ⁸⁷⁾ sacerdos in templo ⁸⁸⁾ totum agere et implere uideatur. *Et infra*: §. 5. Nunc autem ex quo in ecclesiis, sicut in Romano imperio, creuit avaritia, periit lex de ⁸⁹⁾ sacerdote et visio de propheta; singuli quique per ⁹⁰⁾ potentiam episcopalis ⁹¹⁾ nominis, quam sibi ipsi illicite absque ecclesia uendicarunt, totum, quod Levitarum est, in usus suos redigunt, nec hoc ⁹²⁾ sibi, quod scriptum est, uendicant, sed cunctis auferunt uersa. Mendicat infelix clericus in plateis, et civili ⁹³⁾ operi mancipatus publicam a quolibet deponit ⁹⁴⁾ alimoniam ⁹⁵⁾. Et ⁹⁶⁾ quidem ex eo despicitur cunctis sacerdotale officium, dum misericordiam ⁹⁷⁾ desolatus iuste putatur ad hanc ignominiam deuenisse. *Et infra*: §. 6. Solus incubat bonis ⁹⁸⁾, solus ministerio ⁹⁹⁾ utitur, solus uersa sibi uendicat, solus partes invadit alienas, solus occidit uersos. *Et paulo post*: §. 7. Hinc propter sacerdotum avaritiam odia ¹⁰⁰⁾ consurgunt, hinc episcopi accusantur a clericis, hinc principum ¹⁰¹⁾ lites, hinc detractio ¹⁰²⁾ causa, hinc ¹⁰³⁾ origo criminis. Et enim si ¹⁰⁴⁾ unusquisque ita in hoc mundo visibili aliquid possidere iubetur, ut sua tantum possessione contentus sit, ac res non invadat alienas, non agrum pauperi ¹⁰⁵⁾ tollat, non vineam, non subvectorium aliquod, non famulos, non fructus ¹⁰⁶⁾; quanto magis qui ecclesiae Dei praeest debet ita in omnibus servare iustitiam, ut sibi hoc tantum ¹⁰⁷⁾ vindicet, quod sui iuris esse cognoscit, aliena non rapiat, aliena non contingat, aequalem se ceteris faciat, et sicut sine his ¹⁰⁸⁾ in ministerio non vivit, ita in dispensatione non vivat? §. 8. Certe, ut ipse nosti, qui visibiliter in hoc mundo ius invadit alienum, accusatur a paupere, damnatur a iudice, ita et in ecclesia Dei, quum unusquisque stipendia sua ¹⁰⁹⁾ perdit, clamat ad Deum, exauditur a Christo, nec differtur ⁱⁿ ¹¹⁰⁾ hac parte ^{ultionis} sententia, si non redduntur ¹¹¹⁾ uersa. Moderatio enim Dei ac pietas solum nostrum reditum quaerit, ac nos cupit sua longa ¹¹²⁾ bonitate salvari. Sed si non convertimur, si duri ¹¹³⁾ corde sumus, si in peccatis usque ad mortem illicite perduramus, assidue peccanti ¹¹⁴⁾, ^{sicut} scriptum est, ^{Deus} non miseretur.

VI. Pars. Gratian. *Hoc capitulo sacerdotum avaritia reprehenditur, diaconorum dignitas sive officium commendatur. Sed quia (ut supra dictum est) diaconi insolescentes etiam presbyteris se praeferebant arbitrati sunt, contra eorum supercilium scribit Hieronymus ¹¹⁵⁾ ad Evagrium ¹¹⁶⁾ Episcopum, epist. LXXXV.*

C. XXIV. Diaconi presbyteris debent subesse.

Legimus in Esaia: *Fatus fatua loquetur* ¹¹⁷⁾. Audio quendam in tantam erupisse recordiam, ut diaconos presbyteris id est episcopis anteferet. Nam quum Apostolus perspicue doceat, eosdem esse presbyteros, quos episcopos, quid patitur mensarum et viduarum minister, ut supra eos se tumidus efferat, ad quorum preces Christi corpus sanguisque conficitur? Quaeris auctoritatem? Audi testimonium ¹¹⁸⁾: *Paulus et Timotheus servi Christi Iesu omnibus*

*sanctis *in Christo Iesu,* qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconis. Vis et aliud exemplum? In Actibus apostolorum ad unius ecclesiae sacerdotes ita Paulus loquitur ¹¹⁹⁾: Attendite vobis, et cuncto gregi, in quo vos ¹²⁰⁾ Spiritus sanctus posuit episcopos, ut regeatis ecclesiam Domini, quam acquisivistis sanguine suo. Ac ne quis contentiose in una ecclesia plures episcopos fuisse contendant, audi ¹²¹⁾ et aliud testimonium, in quo manifestissime ¹²²⁾ comprobatur, eundem esse episcopum atque presbyterum: *Propter* ¹²³⁾ *hoc reliqui te in Creta* ¹²⁴⁾, *ut quae* ¹²⁵⁾ *deerant corrigeres, et constitueres presbyteros per civitates, sicut *et* ego tibi mandavi: si quis est sine crimine, unius uxoris vir, filios habens ¹²⁶⁾ fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos. Oportet enim episcopum sine crimine esse, quasi Dei dispensatorem. Et ad Timotheum ¹²⁷⁾: *Noli negligere gratiam, quae in te est, quae tibi data est per prophetiam* ⁹⁾, *per impositionem manuum presbyterii. Sed et Petrus* ¹²⁸⁾ *in prima epistola: Presbyteros, inquit, in* ¹²⁹⁾ *vobis precor* ¹³⁰⁾ *compresbyter, et testis passionum Christi, et futurae gloriae, quae revelanda est, particeps, regite* ¹³¹⁾ *gregem Christi, et inspicite non ex necessitate, sed voluntarie* ¹³²⁾ *iuxta Deum. Quod quidem graece significantius dicitur ἐπισκοπούμετες* ¹³³⁾, id ^{†)} est superintendentes, unde et nomen episcopi tractum est. Parva tibi videntur tantorum virorum testimoniam? Clangat tuba evangelica, filius tonitruum, quem Iesus amavit plurimum, qui de pectore salvatoris doctrinarum fluentia potavit: *Presbyter* ¹³⁴⁾ *Electae dominae, et filii eius, quos ego in veritate diligo. Et in alia epistola* ¹³⁵⁾ *Presbyter Caio carissimo, quem ego diligo in veritate. §. 1. Quod autem postea unus electus est, qui ceteris praeponeretur, in schismatis remedium factum est, ne unusquisque ad se trahens Christi ecclesiam rumperet. Nam et Alexandriae a Marco evangelista usque ad Heraclium ¹³⁶⁾ et Dionysium episcopos, presbyteri semper unum ex se electum ¹³⁷⁾, in excelsiori gradu collocatum, episcopum nominabant, quomodo si exercitus imperatorem ¹³⁸⁾ faciat, aut diaconi ¹³⁹⁾ eligant de se quem industrium noverint, et archidiaconum vocent ¹⁴⁰⁾. Quid enim facit excepta ordinatione episcopus, quod presbyter non faciat ¹⁴¹⁾? Nec altera Romanae urbis ecclesiae, altera totius orbis existimanda est; et Galliae, et Britanniae, et Africa, et Persis, et ¹⁴²⁾ oriens, et India, et omnes barbarae nationes unum Christum adorant, unam observant regulam veritatis. Si ¹⁴³⁾ auctoritas quaeritur ¹⁴⁴⁾, orbis maior est urbe. Ubi quique fuerit episcopus, sive Romae, sive Eugubii ¹⁴⁵⁾, sive Constantino- poli ¹⁴⁶⁾, sive Rhegii ¹⁴⁷⁾, sive Alexandriae, sive Tanis ¹⁴⁸⁾, eiusdem meriti, eiusdem est et sacerdotii. Potentia divitiarum et paupertatis humilitas vel sublimiorem, vel inferiorem episcopum non facit; ceterum omnes apostolorum successores sunt. §. 2. Sed dicis ¹⁴⁹⁾, quomodo Romae ad testimonium diaconi presbyter ordinatur? Quid mihi praefers ¹⁵⁰⁾ unius urbis consuetudinem? Quid paucitatem, de qua ortum est supercilium, in leges ecclesiae vendicas? Omne quod rarum est plus appetitur. Pulegium apud Indos pipere pretiosius est. Diaconos paucitas honorabiles, presbyteros turba contentibiles facit. Ceterum etiam in ecclesia Romae presbyteri sedent, et stant diaconi, licet paulatim increbrescentibus vitiis inter presbyteros absente***

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIV. q) Per prophetiam: Sic in vulgata editione, et graece: διὰ προφητείας. Sed hic apud B. Hieronymum *): prophetiae.

Dist. XCIII. C. XXIII. 84) add.: etiam: ead. — 85) nec: Ans. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 86) qua: Edd. coll. o. — 87) solum: Ed. Bas. — 88) templo Dei: Edd. coll. o. ex Ans. — 89) a: Ed. Bas. — 90) pro potentia: orig. — 91) coepiscopalis: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 92) hoc solum, quod sibi adscriptum est: ead. — 93) servili: ead. — 94) possit: ead. — 95) elemosynam: ead. — 96) qui ex eo magis despicitur: ead. ex Ans. — 97) miser et desolatus: Edd. coll. o. — miseria desolatus: Ans. — 98) divitiis: orig. — donis: Ans. — 99) ministris: Ed. Bas. — 100) add.: semper: Ans. — saepe: Edd. coll. o. — 101) principum illis: Ans. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 102) desolationum causae: orig. — 103) add.: sit: Edd. coll. o. — 104) adest a Böhm. — 105) pauperis: ead. — 106) fructum: ead. — 107) solum: ead. — 108) sine his ecclesia non fuit, ita et sine his in ministerii dispensatione non vivat: Ans. — 109) adest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 110) haec desider. in coll. Ans. — 111) sedantur: Ans. — Edd. Arg. Bas. — 112) adest ab orig. — 113) duri colli: Edd. coll. o. ex Ans. — 114) peccantium: Edd. coll. o. — Böhm. — C. XXIV. 115) Ans. l. 7. c. 87 (92). — 116) Euangelium: Ans. — 117) loquitur: lb. — Edd. coll. o. — cf. Esa. c. 32. v. 6. — 118) Philipp. c. 1. v. 1. — 119) Act. c. 20. v. 28. — 120) add.: fratres: Edd. coll. o.

— 121) audiat: ead. — 122) add.: declaratur vel: ead. — 123) ad Tit. c. 1. v. 5. — 124) Cretae: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 125) qui: Edd. Arg. Bas. — 126) habeat: Böhm. — 127) c. 4. v. 14. — *) et Anselmum. — 128) 1 Petr. c. 5. v. 1. — 129) qui in vobis sunt: Edd. coll. o. — 130) add.: ego: ead. — 131) regere — inspicere: Ans. — 132) voluntate: Ed. Bas. — 133) Episcopus: Ed. Bas. — Epithus: Edd. coll. rel. pr. Par. Lugdd. II. III. — †) haec desiderantur ap. Ans. et in Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 134) 2 Ioann. v. 1. — 135) 3 Ioann. v. 1. — Verba: Et — veritate omnia sunt ab Anselmo. — 136) Esdras: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 137) egebant — collocabant — quem: ead. pr. Lugdd. II. III. — 138) add.: sibi: ead. pr. Lugdd. II. III. — 139) Diaconi autem: ead. pr. Lugdd. II. III. — 140) nuncupent: Edd. coll. o. — 141) facit: ead. — 142) et Oriens, et India: desider. ap. Ans. — 143) add.: autem: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 144) quaereretur: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 145) Eugubio: Edd. Arg. Bas. — 146) Constantinopolim: ead. — 147) Regio: ead. — 148) Thebanis: Ed. Arg. — Thebis: Edd. coll. rel. pr. Bas. — add.: sive Guarnaciae: Edd. coll. o. pr. Arg. — 149) dices: Edd. coll. o. — 150) praefers: ead.

episcopo sedere diaconum viderim, et in domesticis conviviis benedictiones¹⁵¹⁾ presbyteris dare. Discant, qui hoc faciunt, non se recte facere, et audiant Apostolos¹⁵²⁾: *Non est dignum, ut relinquentes verbum Dei ministremus mensis.* Sciant quare diaconi constituti sint. Legant Acta apostolorum, recordentur conditionis suae. Presbyter et episcopus aliud aetatis, aliud dignitatis est nomen. Unde et ad Titum et ad Timotheum de ordinatione episcopi et diaconi dicitur; de presbyteris omnino reticetur, quia in episcopo et presbyter continetur. Qui provehitur, de minori ad maius provehitur. Aut igitur ex presbytero ordinetur diaconus, ut presbyter¹⁵³⁾ minor diacono comprobetur, in quem crescit¹⁵⁴⁾ ex parvo, aut si ex diacono ordinetur presbyter, noverit se¹⁵⁵⁾ laicis maiorem, sacerdotibus esse minorem.

C. XXV. De eodem.

Item Cyprianus, lib. III. epist. 9. 155)

Dominus noster *ipse* Iesus Christus, rex et iudex et deus noster, usque ad passionis diem servavit honorem pontificibus et sacerdotibus, quamvis illi nec timorem Dei, nec agnitionem Christi servassent. Nam quum leprosum emundasset, dixit illi¹⁵⁶⁾: *Vade, et monstra te sacerdoti¹⁵⁷⁾, et offer donum.* Humilitate¹⁵⁸⁾ ea, qua nos quoque esse humiles docuit, sacerdotem adhuc appellabat, quem sciebat esse sacrilegum. Item sub¹⁵⁹⁾ ictu passionis quum alapam accepisset, et ei diceretur¹⁶⁰⁾: *Sic respondes pontifici? nihil ille contumeliose locutus est in personam pontificis, sed magis innocentiam suam tutatus est, dicens¹⁶⁰⁾: Si male locutus sum, exprobra de malo: si autem bene, quid me caedis? Quae omnia ab eo ideo facta sunt humiliter atque patienter, ut nos humilitatis ac patientiae haberemus exemplum. Docuit enim sacerdotes veros legitime et plene honorari, dum circa falsos sacerdotes ipse talis existit. §. 1. Meminisse autem diaconi debent, quoniam apostolos, id est episcopos et praepositos¹⁶¹⁾, Dominus elegit, diaconus autem post ascensum Domini in coelos apostoli sibi constituerunt episcopatus sui et ecclesiae ministros. Quod si nos aliquid audere contra Deum possumus, qui episcopos facit, possunt et contra nos audere diaconi, a quibus fiunt.*

VII. Pars. Gratian. *Hoc autem, quod de diaconorum minoritate dicitur, ubique servandum est, nisi quum locum diaconus habuerit aut proprii patriarchae, aut sui metropolitani.*

Unde in VI. Synodo, c. 7. legitur¹⁶²⁾:C. XXVI. *Diaconus sacerdotibus non praeferatur, nisi locum metropolitani sui obtineat.*

Praecipimus, ne diaconus (quamvis etiam in dignitate, hoc est in officio quolibet ecclesiastico sit) ante presbyterum sedeat, nisi quum locum habuerit proprii patriarchae aut metropolitani¹⁶³⁾ sui pro aliquo capitulo; tunc enim sicut filius locum tenens honorabitur. Si quis vero praesumerit hoc tyrannice facere, a proprio gradu repulsus ultimus omnium fiat in ordine suo.

DISTINCTIO XCIV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Subdiacono etiam summus patriarcha vices suas committere valet.*Unde Gregorius¹⁶⁴⁾ ad Episc. Siciliae libro I. ep. 1. ait¹⁶⁵⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

r) Noverit se: In originali est*), noverit se lucris minorem, sacerdotio esse maiorem. Quo etiam pertinet, quod idem Hieronymus ad caput ultimum Ezechielis scribit: *Levitarum multitudinem intelligere se a sacerdotali gradu esse distinctam, et ad decutiendam superbiam ministrorum, qui ignorantes humilitatem status sui, ultra sacerdotes, hoc est, presbyteros, intumescunt, et dignitatem non merito, sed divitiis aestimant.* Verum ob glossam non est mutata.

Dist. XCIII. C. XXIV. 151) benedictionem coram presbyteris: caed. — 152) Act. c. 6. v. 2. — 153) presbytero maior: Edd. coll. o. — 154) concreverit: caed. pr. Bas. — *) et apud Ans. = C. XXV. 155) Ep. ad Rogatianum ser. c. A. 266. — Ivo Decr. p. 5. c. 355. — 156) Luc. c. 5. v. 14. — 157) ostende te sacerdotibus: Edd. coll. o. — 158) Humilitatem nos humilis (humiliter: Ed. Bas.) docuit, appellatus: Edd. coll. o. — 159) subditus passioni: caed. — 160) Ioanna. c. 18. v. 23. — 161) presbyteros: Edd. coll. o. = C. XXVI. 162) Ivo synodo πένθ' ἔτη, hab. A. 602. Ivo Decr. p. 6. c. 123. — 163) metropolitae: Edd. Arg. Bas. — 164) Dist. XCIV. C. I. †) qui error ex eo venisse videtur, quod apud

C. I. *Etiam subdiaconi vices suas apostolica committit ecclesia.* Valde necessarium esse perspeximus, ut sicut praedecessorum nostrorum fuit iudicium, ita uni eidemque personae omnia committamus, ut²⁾ ubi nos praesentes esse non possumus, nostra per eum, cui praecipimus, repraesentetur auctoritas. Quamobrem Petro subdiacono sedis nostrae intra provinciam Siciliam vices nostras Deo auxiliante commisimus. Nec enim de eius actibus dubitare possumus, cui Deo auxiliante totum nostrae ecclesiae noscimus patrocinium³⁾ commisisse.

II. Pars. Gratian. *Legatum vero apostolicae sedis quicumque impediit, usque ad satisfactionem excommunicatur.* Unde Alexander Papa I. epist. II. omnibus Episcopis⁴⁾:

C. II. *Excommunicetur, qui legatum sedis apostolicae impedire tentaverit.*

Si quis autem legationem⁵⁾ impedit, non unius, sed multorum profectum avertit, et sicut multis nocet, ita a multis arguendus est, et honorum societate privandus⁶⁾. Et quia Dei causam impedit, et statum conturbat ecclesiae, ideo ab eius liminibus arceatur. Ab omnibus itaque⁶⁾ talis est cavendus, et non in communionem fidelium usque ad satisfactionem recipiendus.

III. Pars. Gratian. *Archidiaconus vero, quamvis ex officio suo clericorum vitam diligenti examinatione debeat inquirere, et quas corrigenda invenit episcopo nunciare, tamen dominationem super eos exercere, et censum ab eis exigere prohibetur.*

Unde in Cabilonensi Concilio, c. 15. legitur⁷⁾:C. III. *Archidiaconi super presbyteros iurisdictionem⁸⁾ non exercent.*

Dictum est, quod in plerisque locis archidiaconi super presbyteros parochianos quandam exercent dominationem, et ab eis censum exigunt, quod magis ad tyrannidem, quam ad rectitudinis pertinet ordinem⁹⁾. §. 1. Si enim iuxta Apostoli¹⁰⁾ sententiam episcopi non debent esse dominantes in clero, sed forma facti gregis ex animo, multo minus facere isti hoc debent, sed¹¹⁾ contenti sint regularibus disciplinis, et teneant propriam mensuram, et quod ab episcopis eis iniungitur, hoc per parochias suas exercere studeant, nihil per cupiditatem et avaritiam praesumentes.

DISTINCTIO XCV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem sacerdotes supra iubentur episcopis tanquam subditi obedire, non ita intelligendum est, quasi non liceat eis praesentibus episcopis sacra mysteria celebrare, (sicut episcopali supercilio quidam ab his volebant presbyteros prohibere), sed quia presbyteri pontificibus, tanquam filii parentibus, debent obedire. Baptizatos etiam chrismate eis tangere conceditur.*

Unde Gregorius scribit Ianuario Episcopo Caralitano, lib. III. epist. 26. Indict. XII. 1):

C. I. *Ubi episcopi desunt, baptizatos in frontibus presbyteri chrismate tangant.*

Pervenit quoque ad nos, quosdam scandalizatos fuisse, quod presbyteros chrismate tangere *in fronte* eos, qui baptizati²⁾ sunt, prohibuimus. Et nos quidem secundum

Dist. XCIV. C. I. a) Gregorius: Restituta est inscriptio ex Polycarpo; nam antea legebatur: *Symmachus Papa †*.

C. II. b) Legationem: In epistola ipsa, concilio Tribuniensi [c. 9.], et apud Burchardum additur: *vestram.* Ea enim legatio videtur significari, qua apostolos et episcopos pro Christo fungi docuit B. Paulus 2. Corinth. c. 5.

Ans. fragmentum quoddam ad Symmachum pertinens praecedit. — 1) Ep. 4. (ser. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — Ans. l. 1. c. 26. Polyc. l. 1. t. 14. — 2) et quia: Edd. coll. o. — 3) patrimonium: orig. — Edd. Arg. Bas. Nor. = C. II. 4) Caput Pseudoisidorianum. — Burch. l. 15. c. 37. — 5) arcendus: orig. — 6) quoque: ib. = C. III. 7) hab. A. 813. — Ivo Decr. p. 3. c. 134. — 8) dominationem: Edd. Arg. Bas. — 9) fortitudinem: Ivo. — ordinem: Edd. coll. o. — 10) 1 Petr. c. 5. c. 3. — 11) Sicut itaque contenti: Edd. coll. o.

Dist. XCV. C. I. 1) Ep. 28. (ser. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 129. Polyc. l. 3. t. 10. — Petr. Lomb. Sent. l. 4. Dist. 7. c. 1. — 2) baptizandi: orig.

usum veterem ecclesiae nostrae fecimus. Sed si omnino hac de re aliqui contristantur, ubi episcopi desunt, ut presbyteri etiam in frontibus baptizatos³⁾ chrismate tangere debeant, concedimus.

Gratian. *Supra Leo episcopus contra: Quamvis chor-episcopis, etc. [Dist. LXVIII.]*

C. II. *Ultra suum modum presbyteri tendere non praesumant.*

Item Gelasius Papa Episcopis per Lucaniam, etc. epist. V. c. 8.⁴⁾

Presbyteros ultra suum modum tendere⁵⁾ prohibemus, nec episcopali fastigio debita sibi audacter assumere, non conficiendi chrismatis, non consignationis pontificalis adhibendae sibi arripere⁶⁾ facultatem.

Gratian. *Sed istud Gregorii pro scandalo sedando semel concessum legitur. Illud autem Leonis Papae et Gelasii usu approbante praevaluit, nisi forte ubi aliquorum consuetudo hoc admisit, ut in absentia episcopi extrema necessitate cogente ex concessione Gregorii presbyteri baptizatos in fronte liniant. Prohibitio vero Leonis et Gelasii in eo casu intelligatur, quam episcopi praesentes sunt, vel quum non cogit ultima necessitas. Oleo vero sanctificato permittitur eis ungere infirmos. Unde Iacobus ait: Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros ecclesiae, qui orent super eum ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum.*

II. Pars, §. 1. *Sed quaeritur, an episcopis liceat eodem oleo ungere infirmos? vel si impenitentibus huiusmodi unctio sit concedenda?*

De his vero ita scribit Innocentius Papa ad Decentium Eugubinum Episcopum, epist. I. c. ult.⁷⁾:

C. III. *Oleo sanctificato non prohibetur episcopus infirmos tangere.*

Illud superfluum videmus adiectum, ut de episcopo ambigatur, quod presbyteris licere non dubium est. Nam idcirco de⁸⁾ presbyteris dictum est, quia episcopi occupationibus⁹⁾ aliis impediti ad omnes languidos ire non possunt. Ceterum si episcopus aut potest, aut dignum ducit aliquem a se visitandum, et benedicere, et tangere chrismate sine cunctatione potest, cuius est ipsum chrismata conficere. Nam non poenitentibus¹⁰⁾ istud infundi¹⁰⁾ non potest, quia genus est sacramenti. Nam quibus reliqua sacramenta negantur, quomodo¹¹⁾ unum genus putatur posse concedi? His ergo; frater carissime, omnibus, quae tua dilectio voluit a nobis exponi, prout potuimus respondere¹²⁾ curavimus.

III. Pars. Gratian. *Chrisma vero a suis episcopis ad baptismi sanctificationem presbyteri petant.*

Unde in Concilio Carthaginensi IV. c. 36.¹³⁾:

C. IV. *Chrisma singulis annis a proprio petatur episcopo¹⁴⁾. Presbyteri, qui per dioeceses ecclesias regunt, non a quibuslibet episcopis, sed a suis, nec per iuniorem¹⁵⁾ cleri-*

cum, sed omni anno⁶⁾ aut per se ipsos, aut per illum, qui¹⁵⁾ sacrarium tenet, ante paschae solennitatem chrismata petant.

C. V. *Presbyter idem est qui episcopus, ac sola consuetudine praesunt episcopi presbyteris.*

Item Hieronymus ad caput I. epistolae ad Titum, ad ea verba: Et constituas¹⁶⁾.

Olim¹⁷⁾ idem erat presbyter, qui et episcopus, et antequam diaboli instinctu studia in religione fierent, et diceretur in populis¹⁸⁾: *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego autem Cephae*, communi presbyterorum consilio ecclesiae gubernabantur. Postquam vero unusquisque eos, quos baptizaverat, suos putabat esse, non Christi, in toto orbe decretum est, ut unus de presbyteris *electus* superponeretur ceteris¹⁹⁾, ad quem omnis ecclesiae cura pertineret, et schismatum semina tollerentur. *Et paulo post: §. 1. Sicut ergo presbyteri sciunt, se ex ecclesiae consuetudine ei, qui sibi praepositus fuerit, esse subiectos, ita episcopi novint, se magis consuetudine quam dispensationis²⁰⁾ dominicae veritate presbyteris esse maiores, et in commune debere ecclesiam regere.*

C. VI. *Coram episcopis presbyteris docere licet²¹⁾.*

Idem ad Rusticum Narbonensem Episcopum, de septem gradibus ecclesiae²²⁾:

Ecce ego²³⁾ dico, praesentibus episcopis suis atque adstantibus in altari presbyteros posse sacramenta conficere. *Et infra: §. 1. Sed quia scriptum est²⁴⁾: Presbyteri duplici honore honorentur, maxime qui laborant in verbo Domini, praedicare eos decet, utile²⁴⁾ est benedicere, congruum confirmare, convenit reddere communionem, necesse est visitare infirmos, orare pro invalidis, atque omnia Dei sacramenta complere. Et infra: §. 2. Nemo hinc episcopo invidia diabolicae tentationis inflatus²⁵⁾ irascatur in templo, si presbyteri interdum exhortentur plebem, si in ecclesis praedicent, si plebibus²⁶⁾, ut scriptum est, benedicant. Ktenim abnuenti²⁷⁾ mihi ista sic dicam: qui non vult presbyteros facere quae iubentur a Deo, dicat, quis maior est Christo? aut quid corpori eius aut²⁸⁾ sanguini poterit anteponi? Si presbyter Christum consecrat, quum in altario Dei sacramenta²⁹⁾ benedicit, benedicere populo³⁰⁾ non debet, qui Christum *etiam* meruit³¹⁾ consecrare? *Et paulo post: §. 3. Circa laicos³²⁾ ac mulieres iubentibus vobis, o iniustissimi sacerdotes, presbyter Dei benedictionis perdit officium³²⁾ amittit linguae opus, non habet confidentiam praedicandi, truncatus est omni parte virtutum, solum presbyteri nomen habet, plenitudinem ac³³⁾ perfectionem, quae consecrationi eius competit, non retentat. §. 4. Quis³⁴⁾ hic, rogo, o sacerdotes, honor veter est, ut damnum gibbi³⁵⁾ inferatis? Quoniam quum pastoribus per potentiam vestram auferitur Deo digna diligentia, contagium quoddam et calamitas crescit in gregibus, ac dominici³⁶⁾ patrimonii damna conquiritis, dum soli**

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XCV. C. III. a) Non poenitentibus: In epistolis Innocentii tam impressis quam manuscriptis (licet aliter testetur auctor glossae), in concilio Wormaciensi, in quo hoc idem reperitur, apud Alcuinum et Ivonem, et in aliquot Gratiani codicibus legitur sine negatione. Et in glossa (ut est in antiquis exemplaribus) utraque lectio exponitur.

C. IV. b) Huic capiti rubrica est praeposita ex aliquot vetustis exemplaribus.

c) Omni anno: Verba haec non sunt in editionibus conciliorum Coloniensibus duobus, et quatuor tomis impressorum, neque infra de consecr. dist. 4. ubi hoc idem, sed ex concilio apud Valentias refertur. Verum et in Coloniensi prisca, ac trium tomorum, et duobus Parisiensibus, duobusque codicibus Vaticanis habentur. Et in c. *Literis* de consecr. dist. 3. a Fabiano Papa singulis annis novum chrisma fieri praecipitur.

Dist. XCV. C. I. 3) baptizandos: lh. = C. II. 4) scr. A. 494. Ans. l. 7. c. 127. — 5) contendere: Edd. coll. o. — 6) accipere: Böhm. = C. III. 7) scr. A. 416. — Coll. tr. p. p. 1. t. 98. c. 5. Ivo Decr. p. 12. c. 75. — 8) abest ab orig. et Iv. — 9) praecurpationibus: Edd. coll. o. — 10) fundi: caed. — 11) add. hoc: caed. pr. Arg. Nor. — 12) exponere: Ed. Bas. = C. IV. 13) Statut. eccl. ant. c. 87. — cf. ad c. 9. D. 18. — Burch. l. 4. c. 76. Ivo Pan. l. 1. c. 101. Decr. p. 1. c. 270. ex conc. apud Valentias. — 14) minorem: Edd. coll. o. — 15) qui eiusdem ordinis est: Burch. Ivo. = C. V. 16) Ans. l. 7. c. 127 (130). — 17) Idem ergo est presbyter: orig. —

C. VI. d) Ecce ego: Principium huius capituli longe aliter legitur in libello de septem gradibus, et additur negatio: *Nec ego dico praesentibus episcopis atque adstantibus altari presbyteros posse sacramenta conficere; sed si forte usus exegerit, ut venientes ad ecclesiam sacerdotes eisdem horis, quibus aut oblatio parata non sit, aut non possit offerri, non debere episcopum repudiare eucharistiam presbyterorum, etc.*

e) Circa laicos: In libello sic legitur: *tamen credendum est summi sacerdotis iudicio, et hoc faciendum, quod iusserit circa laicos et mulieres. Iubentibus vobis iniustissime sacerdotibus non recte presbyter Dei benedictionis, etc.*

f) Ac dominici: Ibidem est: *ac Deo nostro non patrimonii sui damna conquiritis, dum soli vultis in ecclesiis potentari?*

18) 1 Cor. c. 1. v. 12. — 19) omnibus: Edd. coll. o. — 20) dispositionis: orig. — Ans. = C. VI. 21) non liceat: Ed. Bas. — 22) Ep. ad Rusticum Hieronymi non esse, supra monuimus. — Ans. l. 7. c. 128 (131). — 23) 1 Tim. c. 5. v. 17. — 24) Utile est enim: Edd. coll. o. — 25) infertur: Ans. — Ed. Bas. — 26) plebi: Ans. — Edd. coll. o. — 27) abnuentibus: caed. — 28) et: caed. pr. Bas. — 29) add. Christi: Edd. Arg. Bas. — 30) populum: Edd. coll. o. — 31) non melius: caed. — 32) officia: caed. — 33) ad: Ed. Lugd. II. — 34) add. igitur: Edd. coll. o. — 35) gregibus: vera lectio.

vultis in ecclesia potentari. *Et paucis interiectis*: §. 5. Presbyteri ab initio, *ut³⁶⁾ legimus,* negotiorum iudices esse mandati sunt, presbyteri interesse sacerdotum concilio³⁷⁾, quoniam et ipsi presbyteri, ut legimus, episcopi nuncupantur, secundum quod scriptum est ad episcopum s³⁸⁾: *Noli negligere gratiam, quae data est tibi per impositionem manuum presbyterii³⁹⁾* et alibi⁴⁰⁾ ad maiores natu: *Qui vos posuit episcopos regere ecclesiam Dei⁴¹⁾*. *Et infra*: §. 6. Sed oderunt hoc sacerdotes superbi in presbyteris⁴²⁾ nomen, qui nolunt esse hoc, quod Christus, qui discipulorum pedes lavit, qui baptizatus est a Ioanne, licet baptizandum se Ioannes⁴³⁾ a Domino proclamaret. Propterea⁴⁴⁾ haec scribo, ut, si praeteriti temporis error non potest iam revocari, vel ad praesens in ecclesiis *servetur⁴⁵⁾ humilitas, ut presbyteri hoc in ecclesiis suis⁴⁶⁾ faciant, quod Romae, sive quod in oriente, quod in Italia *quod in Creta, quod in Cypro,* quod in Africa *quod in Illyrico,* quod in Hispania, quod in Britannia, quod *etiam ex parte* per⁴⁶⁾ Gallias⁴⁷⁾, quod in omnibus locis, ubi humilitas perseverat, quod⁴⁸⁾ in coelis fit (quod maius est), ubi sedes angelorum⁴⁹⁾ legis⁵⁰⁾ esse dispositas.

C. VII. *Episcopi et clerici invicem sibi honorem exhibeant.*
Item ad Nepotianum, epist. II. 51)

Eato subiectus pontifici tuo, et quasi animae parentem suscipe⁵²⁾. *Et paulo post*: §. 1. Sed episcopi sacerdotes se esse noverint⁵³⁾, non dominos, honorent clericos quasi clericos, ut *et⁵⁴⁾ ipsis⁵⁴⁾ a clericis⁵⁵⁾ quasi episcopis honor deferatur. §. 2. Scitum est illud oratoris Domitii: *Cur ego te, inquit, habeam ut principem, quum tu me non habeas ut senatorem?* §. 3. Quod⁵⁶⁾ Aaron et filios eius, hoc episcopum et presbyteros esse noverimus. §. 4. Unus Dominus, unum templum⁵⁷⁾, unum sit *etiam* ministerium. §. 5. Recordemur semper, quid apostolus Petrus⁵⁸⁾ praecipiat⁵⁹⁾ sacerdotibus: *Pascite eum, qui in vobis est, gregem Domini, providentes non coacti⁶⁰⁾, sed spontaneae, secundum Deum⁶¹⁾, neque *ut⁶²⁾ turpis lucri gratia, sed voluntarie, neque ut dominantes in clerum, sed forma facti gregi⁶²⁾ ex animo, ut quum apparuerit princeps pastorum, percipiatis immarcescibilem gloriae coronam.* §. 6. Pessimae consuetudinis est in quibusdam ecclesiis, tacere presbyteros et praesentibus episcopis non loqui quasi aut inuideant, aut non⁶³⁾ dignentur audire. *Et⁶⁴⁾ si alii, inquit⁶⁵⁾ apostolus Paulus, fuerit revelatum sedenti, prior taceat.* (*Et paulo post*: *Gloria⁶⁶⁾ patris est filius sapiens.* Gaudeat episcopus iudicio⁶⁷⁾ suo, quum tales *Christo* elegerit sacerdotes.

C. VIII. *Presbyteri episcopos non praecedant, sed comitentur vel subsequantur.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 56. 68)

Non oportet presbyteros ante ingressum episcopi ingredi, et sedere in tribunalibus, sed cum episcopo ingredi, nisi forte aut aegrotet episcopus, aut in peregrinationis commo⁶⁸⁾ eum abesse constitierit.

NOTATIONES CORRECTORUM.

g) Ad episcopum: Hoc loco longe plenior est ratio in libello, et pro hac auctoritate Apostoli ad Timotheum multa alia afferuntur.

C. VIII. h) In peregrinationis commo: Sic prisca versio⁶⁹⁾; sed Dionysius longe propius ad verba graeca: *nisi forsitan infirmitate detineatur, aut proficiscatur episcopus.* (*πλήν εἰ μὴ ἀνωμαλοῦν, ἢ ἀποδημῆ ὁ ἐπίσκοπος.*)

C. XII. i) Neocaesariensi: Antea citabatur ex

Dist. XCV. C. VI. 36) absunt ab Ans. — 37) *consilio*: orig. — add.: *debet*: Edd. coll. o. — 38) 1 Tim. c. 4. v. 14. — 39) *presbyteri*: Edd. coll. o. — Böhm. — 40) Act. Ap. c. 60. v. 28. — 41) *suam*: Edd. coll. o. — 42) *in presbyterii nomine*: Edd. coll. o. ex Ans. — 43) *ille*: Edd. Lugd. II. III. — abest ab Edd. coll. rel. — 44) *Quod propterea scribo vobis*: Edd. coll. o. — 45) verba asteriscis inclusa neque apud Ans. leguntur. — 46) *in Gallia*: Edd. coll. o. ex Ans. — 47) add.: *in Vasconia*: Ed. Bas. — 48) add.: *etiam*: Edd. coll. o. — 49) *eorum*: orig. — Ans. — 50) *legitur disposita*: Edd. coll. o. — C. VII. 51) scr. A. 392. — Ans. I. 7. c. 121 (131). — 52) *ama*: ead. ex Ans. — 53) *sciunt*: ead. ex eod. — 54) add.: *episcopis*: ead. ex eod. — 55) *a cl.*: absunt ab Edd. Arg. Bas. — 56) add.: *autem*: Edd. coll. o. — 57) add.: *unus baptisimus*: ead. — 58) 1 Petr. c. 5. v. 2. — 59) *praecipit*: Edd. Lugd. Par. — *praecipit*: Edd. coll. rel. — 60) *coacte*: Edd. coll. o. — 61) *Domini praecipitum*: ead. — 62) *gregis*: ead. — 63) *dediguntur*: ead. — 64) *Sed si aliquid*: Ed. Lugd. II. — s. s. *alud*: Edd.

C. IX. *Episcopus non dominum, sed collegam se presbyterorum cognoscat.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV. c. 34. 70)

Episcopus in quolibet loco sedens stare⁷¹⁾ presbyterum non patiatur.

C. X. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 35. 72)

Episcopus in ecclesia *et⁷³⁾ in consensu presbyterorum sublimior sedeat. Intra domum vero collegam se presbyterorum esse cognoscat.

C. XI. *Sine praecepto episcopi presbyter non signet infantes.*

Item ex Concilio Martini Papae 74).

Presbyter praesente episcopo non signet infantes, nisi ab episcopo fuerit illi praeceptum.

C. XII. *De eodem. PALEA.*

[*Item ex Concilio Neocaesariensi, c. 13. 75)*]

Presbyteri ruris in ecclesia civitatis, episcopo praesente vel presbyteris ipsius urbis, offerre non possunt, nec panem sacrificatum⁷⁶⁾ dare, calicemque porrigere. Si vero absentes hi fuerint, et ad dandam orationem⁷⁷⁾ vocentur soli, dare debebunt⁷⁶⁾.

DISTINCTIO XCVI.

GRATIANUS.

Illud⁷⁸⁾ autem Honorii Augusti, quod de electione summi Pontificis supra constituisse legitur, nullius esse momenti probatur, quum non solum de ordinibus, sed nec etiam de rebus ecclesiasticis legatur aliquando laicis attributa disponendi facultas. Unde quaecumque a principibus in ordinibus vel ecclesiasticis rebus decreta inveniuntur, nullius auctoritatis esse monstrantur.

Unde Symmachus Episcopus catholicae ecclesiae urbis Romae Synodo praesidens dixit⁷⁹⁾:

C. I. *De rebus ecclesiasticis disponendi laicis nulla facultas relinquatur.*

Bene quidem fraternitas vestra ecclesiasticis legibus obsecuta⁸⁰⁾, sub divini timore iudicii quae erant statuenda definit, et ad iustitiae cumulum pervenit, dum⁸¹⁾ sufficienter universa complectitur, nec adiectione indiget plenitudo, maxime de clericis, quos amor dominationis invasit, et iugum disciplinae ecclesiasticae fecit respere. *Et paulo post*: §. 1. Quorum excessus enarrare difficile est: unum tamen, quod occurrit, venerando ordini vestro intimare non differo. Dixerunt⁸²⁾ inter alia, scripturam quandam illustris memoriae Basilium quasi pro ecclesiasticae amore substantiae conscripsisse, in qua nullus Romanae ecclesiae *nec⁸³⁾ interfuit, nec⁸⁴⁾ subscripsit antistes, per quem potuisset sortiri legitimam firmitatem. Ne *vero⁸⁵⁾ ego⁸⁶⁾ inde disputem, unde potest vestrum iudicare concilium requiratur, et deferatur⁸⁷⁾ in medium, ut ex lectione cognosca-

Genuesi⁸⁸⁾). Restituta est in scriptis ex ceteris collectoribus. Est autem haec fere Dionysii versio.

k) *Sacrificatum*: Alibi ubique legitur: *sanctificationem*. Graece est in concilio impresso: *ἁγίον διδοῦναι ἐν εὐχῇ*; sed apud Balsamonem *ἁγίον εὐχῆς*, id est: *panem mysticae precationis*.

l) *Ad dandam orationem*: *καὶ εἰς εὐχὴν κληθῆναι μόνος, διδωσιν*, id est: *et solus ad mysticam precationem vocatus fuerit, dat*.

coll. rel. — 65) *ut inquit*: ead. — cf. 1 Cor. c. 14. v. 30. — 66) *Prov.* c. 10. v. 1. — 67) *in iudicio*: Edd. coll. o. — Böhm. — C. VIII. 68) hab. inter A. 347. et 381. — *) Imo vulgata Isidori. — In Coll. Hisp.: *est peregrinis*. — 69) *incommo*: Ed. Arg. — C. IX. 70) c. 12. Statut. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — 71) add.: *ditu*: orig. ap. Baller. — C. X. 72) c. 2. lh. — Ivo Decr. p. 5. c. 337. — 73) abest ab orig. ap. Baller. — *in ecclesiae consensu*: Coll. Hisp. — C. XI. 74) c. 57. Inter capitula Martini Braec. ex conc. Tolet. I. hab. A. 400. — cf. D. 4. de cons. c. 124. — C. XII. *) *Genitensi*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — *Iantensi*: Edd. coll. rel. pr. Lugd. II. III. — 75) hab. A. 314. — Burch. I. 5. t. 44. Ivo Decr. p. 2. c. 53. — 76) *debet*: Edd. coll. o.

Dist. LXVI. 1) Dist. 79. c. 8. — C. I. 2) *synod. Rom. III.* hab. A. 502. — 3) *assueti*: Edd. coll. o. — 4) *quam omnia*: ead. — 5) *Refero*: ead. — 6) *vel*: ead. — 7) *ergo*: ead. pr. Bas. — 8) *referatur*: Edd. coll. o.

tis⁹⁾, cuiusmodi possit habere substantiam. Sancta synodus respondit: „Deferatur in medium, ut cuiusmodi sit possit agnosci.“ Et¹⁰⁾ dum diceret, Hormisda diaconus recitavit: „Quum in Mausoleo⁴⁾, quod est apud B. Petrum¹¹⁾ apostolum, resideret sublimis et eminentissimus vir praefectus praetorio atque patricius, agens etiam vices praecellentissimi regis Odoacris, Basilius, dixit: „Quamquam studii vestri et religionis intersit, ut in episcopatus electione concordia principaliter servetur ecclesiae, ne tamen¹²⁾ per occasionem seditionis¹³⁾ status civitatis vocetur¹⁴⁾ in dubium¹⁵⁾, admonitione¹⁶⁾ beatissimi viri Papae nostri Symmachi¹⁷⁾ Simplicii, quam¹⁸⁾ ante oculos semper habere debemus, hoc nobis meministis sub obtestatione fuisse mandatum, ut propter illum strepitum et venerabilis ecclesiae detrimentum, si eum de hac luce transire contingerit, non sine nostra consultatione cuiuslibet celebretur electio.“ Haec quum legerentur, Cresconius episcopus „civitatis“ Tudertinae ecclesiae surgens e consensu¹⁹⁾ dixit: „Ilic²⁰⁾ perpendat sancta synodus, uti²¹⁾ praetermissis personis religiosis, quibus maxime curae²²⁾ est de tanto Pontifice, electionem laici in suam redegerint²³⁾ potestatem, quod contra canones esse manifestum est.“ Item Hormisda diaconus legit²⁴⁾: „Nam et quum quid confusionis atque dispensionis venerabilis ecclesia sustineret, miramur, praetermissis nobis quicquam de²⁵⁾ rebus ecclesiae fuisse tentatum, quum „etiam“ sacerdote nostro superstitie nihil sine nobis debuisset assumi. Quare si amplitudini vestrae vel sanctitati placet, incolumia omnia, quae ad futuri antistitis electionem reapiunt, religiosa veneratione servemus, hanc legem specialiter praefidentes, quam nobis hereditibusque nostris Christianae mentis devotione sancimus: ne unquam praedium, seu rusticum, seu urbanum, vel ornamenta, aut ministeria ecclesiarum, quae nunc sunt, vel quae ex quibuslibet titulis ad ecclesiarum iura pervenerint, ab eo, qui nunc antistes sub electione communi fuerit ordinandus, et illis, qui futuris saeculis sequentur²⁶⁾, quocunque titulo atque commento alienari liceat. Si²⁷⁾ quis vero aliquid eorum alienare voluerit, inefficax atque irritum iudicetur, sitque facientis, vel consentientis²⁸⁾ accipientique anathema.“ §. 2. Maximus episcopus Bleranae ecclesiae dixit: „Modo sancta synodus dignetur edicere, si licuit laico homini anathema in ordinem ecclesiasticum dictare, aut si potuit laicus sacerdoti anathema dicere, et contra canones quod ei non competeat constituere? Dicite, vobis quid videtur? De me licuit laico legem dare? Sancta synodus dixit: „Non licuit,“ et adiecit: „Lege sequentia.“ Hormisda diaconus legit: „Et is, qui praedium rusticum vel urbanum iuris ecclesiastici fuerit consecutus, noverit se nulla lege vel praescriptione munitum; sed sive is, qui alienaverit, sive qui eum sequetur²⁹⁾, voluntate contraria praedium huiusmodi alienatum reoccare³⁰⁾ voluerit³¹⁾, id cum fructibus restituat, quos³²⁾ illic fuerit consecutus.“ §. 3. Haec quum legeret, Stephanus episcopus Venusinae ecclesiae surgens e consensu³³⁾ dixit: „Perlegatur.“ Hormisda diaconus legit: „Qua poena³⁴⁾ placuit accipientis etiam heredes afficere. In qua re cuiuslibet clericorum contradicendi libera³⁵⁾ sit facultas. Iniquum est enim et sacrilegium instar, ut quae vel pro salute, vel „pro“ requie animarum suarum unusquisque ve-

merabili ecclesiae pauperum causa contulerit aut certe reliquerit, ab his, quos haec maxime servare convenerat, in alterum transferantur. Plane quaecunque in gemmis, vel auro atque argento, nec non et vestibus minus apta uibus vel ornatu videbuntur ecclesiae, quae servari ac diu manere non possunt, sub iusta aestimatione vendantur, et erogationi³⁶⁾ religiosae proficiant.“ §. 4. Quumque lecta fuisset, Laurentius episcopus Mediolanensis ecclesiae dixit: „Ista scriptura nullum Romanae civitatis potuit obligare Pontificem, quia non licuit laicos statuendi in ecclesia praeter Romanum Pontificem³⁷⁾ habere aliquam potestatem: quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi, maxime quum nec Papa Romanus subscripserit, nec alicuius secundum canones metropolitani legatur assensus.“ §. 5. Petrus episcopus Ravennatis ecclesiae dixit: „Scripturam, quae in nostra congregatione vulgata est, nullis³⁸⁾ eam viribus subsistere manifestum est, quia nec canonibus convenit, et a laica³⁹⁾ persona concepta videtur, maxime quia in ea nullus praesul sedis apostolicae interfuisse, vel propria subscriptione⁴⁰⁾ firmasse monstratur.“ §. 6. Eulalius episcopus Syracusanae ecclesiae dixit: „Scripturam, quae in sacerdotali concilio recitata est, evidentissimis documentis constat esse invalidam: primum, quod contra Patrum regulas a laicis, quamvis religiosis (quibus nulla de ecclesiasticis facultatibus aliquid⁴¹⁾ disponendi legitur unquam attributa facultas), facta videtur; deinde quod nullius praesulis apostolicae sedis subscriptione firmata docetur. Quod si cuiuslibet provinciae sacerdotes intra terminos suos concilio habito quicquid sine metropolitani sui auctoritate tentaverint⁴²⁾, irritum esse debere sancti Patres sanxerunt, quanto magis quod in apostolica sede, non⁴³⁾ existente praesule (qui, merito⁴⁴⁾ B. Petri apostoli per univrsam orbem primatum obtinens sacerdotii, statutis synodalibus consuevit tribuere firmitatem) a laicis (licet consentientibus aliquantibus episcopis, qui tamen Pontifici, a quo consecrati probantur, praedictum inferre non poterunt) praesentum fuisse cognoscitur, viribus carere non dubium est, nec posse inter ecclesiastica ullo modo statuta censeri.“ §. 7. Sancta synodus dixit: „Licet⁴⁵⁾ secundum prosecutionem venerabilium fratrum nostrorum⁴⁶⁾, Laurentii, Petri, Eulalii, Cresconii, Maximi, vel Stephani, nec apud nos incertum habetur, hanc ipsam scripturam nullius esse momenti, veruntamen⁴⁷⁾ etiamsi aliqua posset ratione subsistere, modis omnibus in synodali conventu provida beatitudinis vestrae sententia enervari conveniat et in irritum deduci, ne in exemplum remaneret praesumendi quibuslibet laicis, quamvis religiosis, vel potentibus, in quacunque civitate quolibet modo aliquid decernere de ecclesiasticis facultatibus, quarum solis⁴⁸⁾ sacerdotibus disponendi indiscusse a Deo cura commissa docetur.“

Unde in sexta actione Chalcedonensis Concilii Marcianus Imperator dixit inter cetera⁴⁹⁾:

C. II. Imperatores ad fidem confirmandam, non ad potentiam ostendendam synodo interesse debent.

Nos ad fidem confirmandam, non ad potentiam ostendendam exemplo religiosissimi principis Constantini synodo interesse volumus, ut inventa veritate non ultra multitudo pravis doctrinis attracta discordat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. XCVI. C. I. a) Quum in Mausoleo: Hoc initium scripturae Basili in tomis conciliorum et codice canonum sic habet: *Quum in unum apud B. Petrum apostolum resedissent, sublimis, etc.* 4). Omnino autem multae sunt huius capituli varietates in exemplaribus Gratiani, in variis conciliorum editionibus, et in codice canonum, ex quibus eae tantum partim indicatae, partim notatae sunt, quae maioris ponderis sunt visae.

Dist. XCVI. C. I. 9) *agnoscatis*: orig. — Ed. Bas. — 10) *Quum hoc*: Edd. coll. o. — *) in collectione ap. Eus. Amort, quae Dionysiana esse cognoscitur, legitur ut in textu. — 11) *Paulum*: Edd. coll. o. — 12) *abest ab orig.* — 13) *electionis*: Edd. coll. o. — 14) *reocetur*: ead. — 15) *bitium*: orig. ap. Amort. — 16) *add.*: *tamen*: orig. — 17) *prius nomen abest ab orig.* ap. Mansium, alterum desideratur in collect. Amort. — 18) *quem*: Edd. Arg. Bas. — 19) *conventu*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 20) *Hoc*: Edd. coll. o. — 21) *utrum*: ead. — 22) *cura*: ead. cum orig. — 23) *redigere possunt*: ead. — 24) *legitur dixisse*: ead. — 25) *de reb. eccl.*: desiderantur in orig. — 26) *sequuntur*: Edd. coll. o. — 27) *Et quicumque hoc facere voluerit*: ead. — 28) *add.*: *danti*: ead. — 29)

b) *Revocare*: Sic est emendatum ex omnibus concilii exemplaribus et impressis et manuscriptis, quum antea legeretur: *retinere*.

c) *Qua poena*: In omnibus editionibus conciliorum legitur: *Quam poenam placuit accipientis heredes proheredesque respicere*. In codice vero canonum manuscripto non est dictio: *proheredesque*.

qui eum sequens: ead. — *qui consequenter*: orig. ap. Mans. et Amort. — *quae frequenter*: orig. ap. Merlin. — 30) *tentaverit*: Ed. Bas. ex orig. — 31) *qui illud*: orig. — 32) *consensu*: Edd. Arg. Lugd. — 33) *add.*: *nulla*: Edd. coll. o. — 34) *erogatio religioni*: ead. — 35) *Papam*: Edd. Arg. Bas. cum orig. — 36) *nullas vires habere*: Edd. coll. o. — 37) *laicali*: Edd. coll. o. — 38) *add.*: *eam*: ead. — 39) *aliud*: Edd. Arg. Bas. — 40) *tractaverint*: Edd. coll. o. — *institerint*: orig. ap. Amort. — 41) *nunc exstant*: Edd. coll. o. — 42) *praerogativa meritis*: orig. ap. Mansi. — *praer. meriti*: orig. ap. Amort. — 43) *Liquet*: orig. ap. Mansi. — 44) *abest ab Edd. Arg. Bas.* — 45) *quam, etiamsi*: orig. — 46) *solum*: Ed. Bas. — C. II. 47) *hab. A. 451. — Ans. I. 3. c. 107.*

C. III. De eodem.

Item ex eadem VI. actione, in fine⁴⁸).

Quaedam capitula sunt, quae ad honorem vestrae reverentiae vobis servavimus⁴⁹), decorum esse iudicantes, a vobis haec regulariter potius firmari per synodum, quam nostra lege sanciri.

C. IV. Synodali conventui imperatores interesse non convenit, nisi ubi de fide agitur.

Item Nicolaus Papa in epistola ad Michaëlem Imp. quae incipit: „Proposueramus.“⁵⁰)

Ubinam legistis, imperatores antecessores vestros⁵¹) synodaliibus conventibus interfuisse, nisi forsitan in quibus⁵²) de fide tractatum est, quae universalis est, quae omnium communis est, quae non solum ad clericos, verum etiam ad laicos et ad omnes omnino pertinet Christianos!

C. V. De praesulibus divinarum rerum, qui humanis rebus praesunt iudicare non possunt.

Idem in eadem epistola⁵³).

Denique hi, quibus tantum humanis rebus, et non divinis praesse permissum est, quomodo de his, per quos divina ministrantur, iudicare praesumant, penitus ignoramus.

C. VI. Nec etiam imperator iura Pontificis, nec Pontifex iura regia usurpet.

Idem paulo inferius⁵⁴).

Quum ad verum^d) ventum est, ultra sibi nec imperator iura Pontificatus arripuit, nec Pontifex nomen imperatorium usurpavit⁵⁵), quoniam idem mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus, sic^e) actibus propriis et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque discrevit, propria volens medicinali humilitate sursum efferri, non humana superbia rursus in infernum⁵⁶) demergi, ut⁵⁷) et Christiani imperatores pro aeterna vita Pontificibus indigerent, et Pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritualis actio carnalibus⁵⁸) distaret incursum, et ideo^e) militans Deo minime se negotiis saecularibus implicaret, ac vicissim non ille rebus divinis praesidere videretur, qui esset negotiis saecularibus implicatus.

C. VII. A saeculari potestate Pontifex prorsus nec solvi nec ligari valet.

Idem in eadem, paucis interiectis⁵⁹).

Satis evidenter ostenditur, a saeculari potestate nec ligari prorsus, nec solvi posse^e) Pontificem, quem constat a pio principe Constantino (quod⁶⁰) longe superius memoravimus) Deum appellatum, nec⁶¹) posse Deum ab hominibus⁶²) iudicari manifestum est. Sed et Theodosius minor^e) sanctae synodo scribens Ephesinae primae, dixit: Deputatus est igitur Candidianus, magnificentissimus comes strenuorum domesticorum, transire usque ad sanctissimam synodum vestram, et in nullo quidem eis, quae faciendae sunt de piis⁶³) dogmatibus quaestiones seu potius expositiones, communicare. Il-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VI. d) Ad verum: Post ultima verba capitis antecedentis sequitur continenter in eadem Nicolai epistola: Fuerunt haec ante adventum Christi, ut quidam typice reges simul et sacerdotes existerent. Quod S. Melchisedech fuisse sancta prodit historia, quodque in membris suis diabolus imitatus (utpote qui semper quae divino cultui conveniunt sibi tyrannico spiritu vendicare contendit), ut pagani imperatores iidem et maximi pontifices dicerentur. Sed quum ad verum ventum est, eundem regem atque Pontificem ultra sibi, etc. Nihil autem mutatum est, et ob glossam, et quoniam est initium capitis. Nonnulla vero alia huc pertinentia notata sunt, supra distinct. 10. cap. Quoniam.

C. VII. e) Theodosius minor: Verba haec sunt accepta ex epistola Theodosii ac Valentiniani Imperato-

licitum namque est eum, qui non sit ex⁶⁴) ordine sanctissimorum episcoporum, ecclesiasticis intermisceri tractatibus. (Et post pauca:) §. 1. His itaque manifeste repertis, apparet comministrum nostrum Ignatium per imperialem tantummodo sententiam nullo modo potuisse prorsus expelli. In cuius damnatione quia praesulum quoque assensus est subsecutus, apparet id causa fuisse patratum adulationis, non legitimae sanctionis.

C. VIII. Facta Pontificum imperator iudicare non debet. Idem Ludovico Imperatori⁶⁵).

In scripturis narratur Constantinus imperator dixisse: Vere si propriis oculis vidissem sacerdotem Dei, aut aliquem eorum, qui monachico⁶⁶) habitu circummacti sunt, peccantem, chlamydem meam exspoliarem⁶⁷) et cooperirem eum, ne ab aliquo videretur. In quibus⁶⁸), desideratissime⁶⁹) fili, necessario commonemini, ut quemadmodum fide et religione ac honoris paritate ei aequari viderimi, ita quoque humilitate atque devotione aequiparari nihilominus anheletis, ita ut in nullo inferior eo, sed potior inveniamini post illius exempla, qui talem se exhibuit ante alia⁷⁰) prorsus exempla. Sed hoc quidem diximus, cautos vos reddere cupientes, ut si de Domini⁷¹) sacerdotibus, qui iure patres⁷²) dicuntur, aliquid contigerit vos audire, quod confusionem piis mentibus ingerat, non infrunitum, sed pudoratos filios Noë imitantes, paternam de reliquo verecundiam contegatis, ut affluentem, quemadmodum et illi, benedictione repleri moderante Domino mereamini.

C. IX. Regum et principum patres et magistris sacerdotes esse censentur.

Item ex epistola Gregorii VII. ad Hermannum Metensem Episcopum, lib. VIII. epist. 21.⁷³)

Quis dubitet sacerdotes Christi regum et principum omniumque fidelium patres et magistris censeri? Nonne miserabilis insaniam esse cognoscitur, si filius patrem, discipulus magistrum sibi conetur subiugare, et iniquis obligationibus illum suae potestati subiicere, a quo credit non solum in terra, sed etiam in coelis se ligari posse et solvi?

C. X. Auctoritas sacra Pontificum et regalis potestas huius mundi gubernacula regunt.

Item Gelasius Papa Anastasio Imperatori⁷⁴).

Duo sunt^d) quippe, imperator auguste, quibus principaliter hic mundus regitur: auctoritas sacra Pontificum, et regalis potestas. In quibus tanto gravius pondus est sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus⁷⁵) hominum in divino sunt reddituri examine rationem. Et post pauca: §. 1. Nosti itaque inter haec ex illorum te pendere iudicio, non illos ad tuam redigi posse⁷⁶) voluntatem. §. 2. Talibus igitur institutis, talibusque fulti auctoritatibus plerique Pontificum, alii reges, alii imperatores excommunicaverunt. Nam si speciale aliquod de personis principum requiratur exemplum, B. Innocentius Papa Arcadium imperatorem (quia consensit, ut S. Ioannes Chrysostomus a sua sede pelleretur), excommunicavit. B. etiam Ambrosius, licet

rum, synodo Ephesinae per Candidianum missa, quae est in extremo primae actionis ipsius synodi. In versione antiqua, quae servatur in bibliotheca Vaticana, et quae Lutetiae edita est, eadem plane hoc loco habentur verba cum his, quae refert Nicolaus, et optime conveniunt cum graecis.

C. X. f) Duo sunt: Caput hoc sumtum est ex eadem epistola Gregorii VII. ex qua antecedens, et ab hoc initio usque ad verbum: voluntatem, sunt verba ipsius Gelasii ex epistola, quae habetur impressa, citata a Gregorio VII.

g) Excommunicavit: Si hic interponatur caput, Alius item, infr. 15. q. 6. haec pars epistolae integra habebitur.

Dist. XCVI. C. III. 48) hab. A. 451. — Ans. lb. — Deusdedit p. 8. — 49) observavimus. Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — C. IV. 50) scr. A. 865. — Coll. tr. p. p. 1. t. 62. c. 6. seqq. — 51) nostros: Edd. Arg. Bas. — 52) in quibusdam, ubi: Edd. coll. o. — C. V. 53) Coll. tr. p. lb. — C. VI. 54) Ipsa tamen verba desumpta sunt ex Gelasii tomo de anathematis vinculo. — Coll. tr. p. lb. — cf. supra Dist. 10. c. 8. — 55) usurpet: Ed. Bas. — 56) inferno: Edd. coll. o. — 57) et ut: ead. — 58) a carnalibus: ead. — C. VII. 59) Coll. tr. p. lb. — Ans. I. 1. c. 71 (75). — 60) quem: Edd. coll. o. — 61) quum nec posse manifestum sit: ead. — 62) add.: omnibus: Ed. Bas. — 63) his: Edd. Lugd. II. III. — 64) in or-

dine: Edd. coll. o. — C. VIII. 65) Imo ex eadem epistola Nicolai P. ad Michaelen. — Coll. tr. p. lb. — 66) in monachi: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 67) explicassem et cooperissem: orig. — 68) add.: igitur: Edd. coll. o. — 69) desideratissime: Ed. Bas. — 70) talia: Edd. coll. o. — 71) dominis: Edd. Arg. Bas. — 72) add.: animum: Edd. coll. o. — C. IX. 73) scr. A. 1080. — Ans. I. 1. c. 84. Ivo Pan. I. 5. c. 108. Decr. p. 5. c. 378. — C. X. 74) potius ex eadem ep. Gregorii VII. — Ans. I. 1. c. 73 (84). — Pan. I. 5. c. 109. Polyc. I. 1. t. 27. — 75) regiminibus: Edd. Lugd. II. III. — regibus vel legibus: Edd. coll. rel. — 76) velle: Ans.

sanctus, non tamen universalis ecclesiae episcopus, pro culpa, quae aliis⁷⁷⁾ sacerdotibus non adeo gravis videbatur, Theodosium Magnum imperatorem excommunicans ab ecclesia exclusit; qui etiam in suis scriptis ostendit, quod aurum non tam pretiosius sit plumbo, quam regia potestate sit altior dignitas⁷⁸⁾ sacerdotalis, hoc modo circa principium sui pastoralis scribens: *Honor, fratres, et sublimitas episcopalis nullis poterit comparationibus adaequari. Si regum fulgore compares et principum diademati, longe erit inferius, quam si plumbi metallum ad auri fulgorem compares, quippe quum videas regum colla et principum submitti genibus sacerdotum, et osculata eorum dextera, orationibus eorum credant se communiti⁷⁹⁾.*

C. XI. *Imperatores debent Pontificibus subdesse, non praeesse.*
Item Ioannes Papa⁸⁰⁾.

Si imperator catholicus est (quod salva pace ipsius dixerimus) filius est, non praesul ecclesiae; quod ad religionem competit discere ei convenit, non docere; habet privilegia suae potestatis, quae administrandis legibus publicis divinitus consecutus est, ut eius beneficiis non ingratus contra dispositionem coelestis ordinis nil usurpet. Ad sacerdotes enim Deus voluit quae ecclesiae disponenda sunt pertinere, non ad saeculi potestates, quas, si fideles sunt, ecclesiae suae sacerdotibus voluit esse subiectas. Non sibi vendicet alienum ius, et ministerium, quod alteri deputatum est, ne contra eum tendat⁸¹⁾ abrupti, a quo omnia constituta sunt, et⁸²⁾ contra illius beneficia pugnare videatur, a quo propriam consecutus est potestatem. Non a legibus publicis, non a potestatibus saeculi, sed a pontificibus et sacer-

dotibus omnipotens Deus Christianae religionis clericos et sacerdotes voluit ordinari, et discuti recipique de errore remeantes. Imperatores Christiani subdere debent executiones suas ecclesiasticis praesulibus, non praeferre.

C. XII. *De eodem.* [PALEA.]

Item Gelasius ad Episcopos orientales⁸³⁾.

„Nunquam de pontificibus nisi ecclesiam iudicasse⁸⁴⁾; non esse humanarum legum de talibus ferre sententiam absque ecclesiae principaliter constitutis pontificibus; obsequi solere principes Christianos decretis ecclesiae, non suam praeponeere potestatem; episcopis caput subdere principem solitum, non de eorum capitibus iudicare.“

C. XIII. *De eodem.* PALEA⁸⁵⁾.

„Constantinus imperator coronam, et omnem regiam dignitatem in urbe Romana, et in Italia, et in partibus occidentalibus Apostolico concessit. Nam in gestis B. Silvestri (quae B. Papa Gelasius in concilio LXX. episcoporum a catholici legi commemorat, et pro antiquo usu multas hoc imitari dicit ecclesias) ita legitur:“

C. XIV. *De eodem.* PALEA⁸⁵⁾.

„Constantinus^{k)} imperator quarta die sui baptismi privilegium Romanae ecclesiae Pontifici contulit, ut in toto orbe Romano sacerdotes⁸⁶⁾ ita hunc caput habeant, sicut iudices regem. In eo privilegio ita inter cetera legitur: „Utile^{l)} iudicavimus una eum omnibus satrapis nostris, et universo senatu optimatibusque^{m)} meis⁸⁷⁾, etiam* et cuncto populo Romanae gloriae⁸⁸⁾ imperio subiacti, ut sicut B.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. h) Apud Anselmum lib. 4. pro rubrica capitis 32. haec habentur: *Quod Constantinus imperator Papae concessit coronam et omnem regiam dignitatem in urbe Romana, et Italia, et in partibus occidentalibus.* In principio vero eiusdem capitis 32. haec leguntur: *In gestis B. Silvestri, etc.* usque ad finem huius et seq. Paleae, quemadmodum etiam in collectione Deusedit.

C. XIV. i) Haec Palea in multis habetur exemplaribus, in quibus aliae Paleae esse non solent.

k) Constantinus: Verba haec usque ad vers. *In eo privilegio*, non solum habentur apud Anselmum et Deusedit, sed etiam in gestis B. Silvestri in his, quae a Constantino pro octo dies post baptismum acta referuntur.

l) Utile: Hinc usque ad finem sumpta sunt ex gestis seu actis S. Silvestri, in quibus multa praecedunt, ac multa deinceps plenius narrantur. Sed hic ea tantum videntur relata, quae in collectionibus Anselmi et Deusedit habentur. Titulus proprius huius partis in gestis ipsis est huiusmodi: *Privilegium sanctae Romanae ecclesiae, quod constituit D. Constantinus Augustus S. Silvestro episcopo urbis Romae, et omnibus successoribus eius usque in perpetuum, et obtulit super corpus B. Petri apostoli.* De quo item privilegio Leo IX. in epistola I., seu libello adversus inauditas praesumptiones Michaelis Constantinopolitani et Leonis Acri-dani episcoporum, cap. 13. sic loquitur: *Pauca ex privilegio eiusdem Constantini manu cum cruce aurea super coelestis clavigeri venerabile corpus posito ad medium proferemus.* De iisdem gestis sive actis Gelasius in concilio LXX. episcoporum (et refertur sup. distinct. 15. in cap. *Sancta Romana*) sic loquitur, ut ea videatur approbare. Et in martyrologio Romano, et Usuardi in festo S. Silvestri legitur: *cuius actus clari habentur.* Inventiuntur vero etiam hodie pervetustis literis descripta in bibliotheca Vaticana, et abbatiae Nonantulae, quorum interpretes in prooemio haec ait: *Historiographus noster Eusebius Caesareae Palaestinae urbis episcopus, quum historiam ecclesiasticam scriberet, praetermisit ea, quae in aliis opusculis sunt, vel quae se meminit retulisse. Nam viginti libros omnium paene provinciarum, passionum martyrum, episcoporum et confessorum, et sacrarum virginum ac mulierum continere fecit. Deinde secutus et ab apostolo Petro omnium episcoporum nomina et gesta concri-*

psit, et earum urbium, quae arcem pontificatus per apostolicas sedes tenere noscuntur, ut urbs Roma, Antiochia, Hierosolyma, Ephesus et Alexandria. Harum urbium episcoporum omnium praeteritorum nomina usque ad tempus suum et gestz graeco sermone conscripsit. Ex quo numero unum episcoporum urbis Romae S. Silvestrum me de graeco in latinum transferre praecipisti, domine sanete ac beate pater. Quibus verbis, quicumque sit auctor istius proemii, eadem gesta ab Eusebio graeco scripta fuisse clare profitetur. Quae etiam in vetustissimis pontificalibus et codicibus, in quibus sanctorum vitae sunt descriptae, in vita B. Silvestri referuntur. Partem horum actorum (quod ad baptismum Constantini, et imagines SS. Petri et Pauli spectat) refert Hadrianus Papa in epistola Constantino imperatori et matri Irenae scripta, quae in actione 2. septimae universalis synodi habetur. Ipsum autem privilegium fere integrum refert Leo IX. loco superius indicato, et Theodorus Balsamon in Photii nomocanonem, titul. 9. cap. 1., quanquam aliis in rebus (quod Graeci plerumque solent) Romanae ecclesiae non satis aequus. Hanc eandem donationem ante Gratianum recitavit Anselmus, Deusedit, Ivo locis notatis. Quo ea pertinent, quae Petrus Damianus in disceptatione synodali inter regium advocatum et Romanae ecclesiae defensorem scripsit: *Lege, inquit, Constantini imperatoris edictum, ubi sedis apostolicae constituit super omnes in orbe terrarum ecclesias principatum. Num postquam supra corpus B. Petri basilicam fundator erexit, postquam patriarchium Lateranense in B. Salvatoris honore construxit, mox per imperialis rescripti seriem Romanae ecclesiae constituit dignitatem, ubi nimirum B. Silvestro suisque successoribus obtulit, ut regali more et aurea corona plecterentur in capite, et ceteras regii cultus infulas usurparent. Verum B. Silvester ornamenta, quae sacerdotali congruere iudicabat officio, in proprios usus assumpsit; coronam vero, vel cetera, quae magis ambitiosa quam mystica videbantur, omisit. Cui etiam Constantinus Lateranense palatium, quod eatenus aula regalis exstiterat, perpetuo iure concessit, regnum Italiae iudicandum tradidit. Nam et ipsius regis haec verba sunt: „Unde congruum,“ inquit, „prospeximus nostrum imperium, et regni potestatem orientalibus transferri ac mutari regionibus, et in Byzantina provincia in optimo loco nomini nostro civitatem*

Dist. XCVI. C. X. 77) ab aliis: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 78) ordo: Edd. coll. o. — 79) communicari vel communiti: Edd. Lugd. II. III. — comm. vel uniti: Edd. coll. rel. — C. XI. 80) Auctor huius capitis non est inventus, nec videtur Ioanni VIII. adscribi posse. — Ans. l. 4. c. 12. Polyc. l. 1. t. 19. — 81) contendat: Edd. coll. o. — 82) neque: ead. pr. Lugd. II. III. — C. XII. 83) scr. c. A. 494. — Ans. l. 6. t. 157 (155). Polyc. l. 1. t. 19. — 84) iudicare debere: Edd. coll. o. ex Ans. — C. XIII. 85) De au-

ctore huius capitis, utrum Graecus an Romanus fuerit, non satis constat; videtur tamen multo ante Pseudoisidorum, in cuius collectione praestat, confecta esse ex gestis B. Silvestri, quae de graeco libro Eusebii conversa sunt. Sumit canonem Gratianum ex Anselmo l. 4. c. 32., unde male fecerunt Correctores, qui illum ad textum Isidori, qui depravatissimus est, redigerunt. — Deusedit l. 4. c. 1. — 86) pontifices vel sacerdotes: Edd. coll. o. — 87) optimatibus etiam: Ans. — 88) ecclesias: Edd. coll. o.

Petrus in terris vicarius Filii Dei esse videtur constitutus, ita et Pontifices, *qui* ipsius principis apostolorum⁸⁹⁾ *gerunt vices*, principatus potestatem amplius quam terrena imperialis nostrae serenitatis mansuetudo habere videtur, concessam a nobis nostroque imperio obtineant, eligentes nobis ipsum principem apostolorum vel eius vicarios firmos apud Deum esse patronos. Et sicut⁹⁰⁾ nostram terrenam imperialem potentiam, sic eius sacrosanctam Romanam ecclesiam decrevimus veneranter honorari⁹¹⁾, et amplius quam nostrum imperium et terrenum thronum sedem sacratissimam B. Petri gloriose exaltari, tribuentes ei potestatem, et gloriae⁹²⁾ dignitatem atque vigorem, et honorificentiam imperialem. Atque decernentes sancimus, ut principatum teneat tam super quatuor *praecipuas* sedes, Alexandrinam, Antiochenam, Hierosolymitanam, Constantinopolitanam, quam etiam super omnes in universo orbe terrarum ecclesias Dei, et Pontifex, qui pro⁹³⁾ tempore ipsius sacrosanctae Romanae ecclesiae exstiterit, celsior et princeps cunctis sacerdotibus totius⁹⁴⁾ mundi existat, et eius iudicio quaeque ad cultum Dei vel fidei⁹⁵⁾ Christianorum stabilitatem procuranda fuerint disponantur. *Et infra*: §. 1. Ecclesiis beatorum apostolorum Petri et Pauli pro continuatione⁹⁶⁾ luminariorum possessionum praedia contulimus, et rebus⁹⁷⁾ diversis eas ditavimus, et per nostram imperialem iussionem sacram tam in oriente, quam in occidente, vel etiam septentrionali et meridiana plaga, videlicet in Iudaea, Graecia, Asia, Thracia, Africa et Italia, vel diversis insulis, nostra largitate ei concessimus, ea prorsus ratione, ut per manus beatissimi patris nostri Silvestri summi Pontificis successorumque eius omnia disponantur. *Et infra*: §. 2. Beato⁹⁸⁾ Silvestro *Patri nostro, summo Pontifici et universalis urbis Romae Papae,* et omnibus eius successoribus *Pontificibus, qui usque in finem mundi in sede B. Petri erunt sessuri,* de praesenti contradimus⁹⁹⁾ palatium imperii nostri¹⁰⁰⁾ Lateranense, deinde diadema, videlicet coronam capitis nostri, simulque phrygium, nec non et superhumera, videlicet lorum, quod imperiale circumdare assolet collum; verum etiam *et* chlamydem purpuream, atque tunicam coccineam, et omnia imperialia indumenta; sed et dignitatem imperialium¹⁰¹⁾ praesidentium equitum^{m)}, conferentes etiam¹⁰²⁾ et imperialia sceptrata, simulque cuncta signa, atque banda¹⁰³⁾, et diversa ornamenta imperialia, et omnem processionem imperialis culminis et gloriam potestatis nostrae. §. 3. Viris autem reverendissimis clericis in diversis¹⁰⁴⁾ ordinibus *eisdem* sacrosanctae¹⁰⁵⁾ Romanae ecclesiae servientibus illud culmen¹⁰⁶⁾ singularitate, potentia et praecellentia habere sancimus, cuius amplissimus noster senatus videtur gloria adornari, id est patriciosⁿ⁾ atque consules effici,

nec non et ceteris dignitatibus imperialibus eos promulgamus decorari. Et sicut imperialis¹⁰⁷⁾ militia ornari¹⁰⁸⁾, ita et clerum sanctae Romanae ecclesiae ornari¹⁰⁹⁾ decernimus¹¹⁰⁾. Et quemadmodum imperialis potentia officii diversis, cubiculariorum nempe, et ostiariorum, atque omnium excubitorum^{m)} ornatur, ita et sanctam Romanam ecclesiam decorari volumus. Et ut amplissime pontificale decus praefulgrat, decernimus et hoc, clericorum eiusdem sanctae Romanae ecclesiae manipulis¹¹²⁾ et linteaminibus, id est candidissimo colore, decorari¹¹³⁾ equos, ita et equitare. Et sicut noster senatus calceamentis utitur cum udonibus^{o)}, id est candido linteamine illustratis¹¹⁴⁾, *sic utantur et clerici,* ut¹¹⁵⁾ sicut coelestia, ita et terrena ad laudem Dei decorentur. §. 4. Prae omnibus autem licentiam tribuimus *ipsi sanctissimo Patri nostro* Silvestro et successoribus eius ex nostro indicto, ut quem placatus^{p)} proprio consilio clericare¹¹⁶⁾ voluerit, et in religiosorum numero clericorum connumerare, nullus ex omnibus praesumat superbe agere. §. 5. Decrevimus¹¹⁷⁾ itaque et hoc, ut ipse et successores eius diademate, videlicet corona, quam ex capite nostro illi concessimus, ex auro purissimo et gemmis pretiosis uti debeant, *et in capite ad laudem Dei* pro honore B. Petri *gestare*. Ipse vero beatissimus Papa, quia¹¹⁸⁾ super coronam clericatus, quam gerit ad gloriam B. Petri, *omnino* ipsa ex auro non est passus uti corona, nos¹¹⁹⁾ phrygium candido nitore splendidum, resurrectionem dominicam designans, eius sacratissimo vertici manibus nostris imposuimus, et tenentes frenum equi ipsius pro reverentia B. Petri stratoris officium illi exhibuimus, statuentes eodem phrygio omnes eius successores singulariter uti in processionibus ad imitationem imperii nostri. §. 6. Unde ut¹²⁰⁾ pontificalis apex non vilescat, sed magis quam terreni imperii dignitas gloria et potentia decoretur, eae tam palatium nostrum, *ut praedictum¹²¹⁾ est,* quam Romanam urbem, et omnes Italiae seu occidentalis¹²²⁾ regionum provincias, loca et civitates praefato beatissimo Pontifici *nostro* Silvestro universali Papae contradimus¹²³⁾ atque relinquimus, et ab eo et a successoribus eius per *hanc divalem nostram et* pragmaticum constitutum decernimus disponenda, atque iuri sanctae Romanae ecclesiae concedimus permansura¹²⁴⁾. §. 7. Unde congruum perspeximus nostrum imperium et regni potestatem in¹²⁵⁾ orientalibus transferri regionibus, et in Byzantiae provinciae optimo loco nomini nostro civitatem aedificari, et nostrum illic constitui imperium, quoniam ubi principatus sacerdotum et Christianae religionis caput ab imperatore coelesti constitutum est, iustum non est, ut illic imperator terrenus habeat potestatem. §. 8. Haec vero omnia^{q)}, quae per hanc *nostram* imperialem sacram, et

NOTATIONES CORRECTORUM.

aedificari, et nostrum illic constitui imperium, quoniam, ubi principatus sacerdotum et Christianae religionis caput ab imperatore coelesti constitutum est, iustum non est, ut illic imperator terrenus habeat potestatem. De hac eadem re scribit Ado Viennensis in commentario aetatis sextae, et Godtfredus Viterbiensis in chronico, part. 6. cap. 2.

m) Praesidentium equitum: Graece est apud Balsamonem: καὶ ἀξιωματῶν βασιλικῶν ἀλόγων, id est: et dignitatum imperialium equorum.

n) Id est patricios: Locus hic graece sic habet: καὶ ἔχειν ἐξέλιγν τὴν ὑψηλότητα καὶ μεγαλοσύνην, ἣν κεχόσμηται ἡ μεγάλη συγκλήτος ἡμῶν, ἧτοι οἱ πατριῶται, καὶ οἱ κόμισσοι, ἧτοι οἱ ὑπᾶτοι, καὶ λοιπὰ ἀξιωματῶν; id est: et illam habere celsitatem atque amplitudinem, qua ornatus est magnus noster senatus, sive patricii et consules, sive hypati et reliquae dignitates.

o) Cum udonibus: Graece totus hic locus habet paulo aliter: καὶ ὡς ἡ ἡμετέρα συγκλήτος φέροι ὑποδήματα, ἧτοι σανδάλια λευκὰ διὰ ὀδονίων, οὕτως καὶ τὰ οὐράνια, ὡς καὶ τὰ γῆνα πρὸς αἰνεσὶν τοῦ Θεοῦ. Id est: Et quemadmodum senatus noster fert calceos, seu sandalia cum linteis albis, ita etiam coelestia, sicut terrestria ad Dei laudem.

p) Quem placatus: Ἴνα εἴν τις τῆς συγκλήτου βουλῆς μετὰ ἰδίου θελήματος, καὶ εὐφρέτου γενέσθαι κληρικὸς, καὶ ἐν τῷ αἰσθητῶ τῶν ἀγίων κληρικῶν συναριθμῆσθαι, μή τις τοῖμα ἀπὸ παντῶν ἐμποδίσῃν τοῖσι. Id est: Ut si quis ex sematu sponte sua, quodque ita ipsi libeat, voluerit fieri clericus, et in sanctorum clericorum numerum adscribi, ne quis ex omnibus hoc audeat impedire.

q) Haec vero omnia: Hic quoque est magna verborum varietas, sed eadem fere sententia.

Dist. XCVI. C. XIV. 89) add.: in terris: Edd. coll. o. pr. Bas. — ipsius principis apostolorum vice: Ans. — 90) et sicut nostra est terrena etc.: Edd. coll. o. ex Ans. et Isid. Merl. — 91) honorare: Isid. Merl. — Ans. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 92) et gloriam: Edd. coll. o. — 93) per tempora: Edd. coll. o. ex Ans. — 94) et totius: ead. pr. Lugd. II. III. — 95) vel fidem Christi vel stabilitatem: ead. ex Ans. — 96) connumeratione: Isid. Merl. — Ans. — 97) apud Ans. haec ita leguntur: et per nostram imp. iussionem in occidente rebus diversis eas ditavimus, vel etiam a septentrionali etc. — 98) Ivo Pan. l. 4. c. 1. Decr. p. 5. 49. — (Ex testamento constituti nostri concedimus etc.) — 99) tradidimus: Edd. Ven. I. II. Lugd. I. — tradimus: Edd. coll. rel. — 100) nostri: abest ab Edd. Arg. Bas. — 101) imperialium praesidentium, equum etiam: Ivo Decr. — imperialium praes. et praecedentium equitum: Edd. Arg. Bas. — 102) ei: Edd. coll. o. — 103) banna: Ans. — Edd. coll. o. — 104) diversi ordinis: Edd. coll. o. — 105) sanctae:

ead. — 106) culmen singularis potentiae et praecellentiae: Edd. coll. o. — Ans. — Ivo. — 107) imperialibus: Edd. coll. o. — 108) exstat decorata: ead. cum Ans. et Ivone. — 109) adornari: ead. — 110) decernimus: ead. pr. Lugd. II. III. — 111) concubitorum ordinatum: ead. — 112) mappulis: Edd. coll. o. ex Ans. — 113) decoratos equos equitent: ead. ex eod. — 114) illustrentur: ead. ex eod. — 115) et ita coelestia sicut terrena etc.: Ans. — Edd. coll. o. pr. Arg., in qua leg.: ut coelestia sicut etc. — 116) clericali concilio voluerit in religiosorum etc.: Edd. Bas. Lugd. I. — 117) Decernimus: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 118) abest ab Ans. et Iv. et Edd. coll. o. — 119) add.: vero: ib. — 120) et: Edd. Arg. Bas. — 121) praetatum: Ans. Ivo. — 122) occidentalis: Edd. Ven. I. II. — 123) concedimus: Isid. Merl. — Edd. coll. o. — 124) permanenda: ead. ex Ans. — 125) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III., ubi legitur: ab orientalis.

per alia divalia decreta statuimus atque confirmavimus¹²⁶⁾, usque in finem mundi illibata et inconcussa permanere decernimus¹²⁷⁾. Unde coram¹²⁸⁾ Deo vivo, qui nos regnare praecepit, et coram terribili eius iudicio obtestamur *per¹²⁹⁾ hoc nostrum imperiale constitutum* omnes nostros successores imperatores, vel cunctos optimates, satrapas etiam, amplissimum senatum, et universum populum in toto orbe terrarum nunc et in posterum cunctis retro temporibus imperio nostro subiacentem, nulli eorum quoquo modo licere haec aut infringere¹³⁰⁾, aut in quoquam convellere¹³¹⁾. Si quis autem, quod non credimus, in hoc temerator aut contemtor existiterit, aeternis condemnationibus subiaceat innodatus, et sanctos Dei, principes apostolorum Petrum et Paulum sibi in praesenti et in futura vita sentiat contrarios, atque in inferno inferiori concrematus cum diabolo et omnibus deficiat impiis. Huius vero imperialis decreti nostri paginam propriis manibus roborantes, super venerandum corpus B. Petri principis apostolorum posuimus. Datum Romae 3. Calend. Aprilis, *Domino nostro Flavio* Constantino Augusto quater¹³²⁾, et Gallicano *V. C.* Coss.¹³³⁾.“

C. XV. *Imperialis auctoritas religiosae dispensationis mensuram non mutat.*

*Item Gelasius ad Episcopos Dardaniae*¹³⁴⁾.

Sicut quamvis parva civitas praerogativam praesentis regni non minuit, sic imperialis praesentia mensuram dispensationis religiosae non mutat. *Et infra: §. 1. Semper*^{r)} est effectum in sacerdotali concilio de sacerdotibus iudicia provenire. Nam qualescunque pontifices sint; etsi errore humanitas accidente, non tamen contra religionem ultratenus excedentes, nullatenus videantur¹³⁵⁾ a saeculari potestate posse percelli.

C. XVI. *Ecclesias restaurare contritas, non pontifices persequi, boni principis est.*

*Item Marcellus Papa Maxentio*¹³⁶⁾.

Boni principis est ac religiosi ecclesias contritas atque concissas¹³⁷⁾ restaurare, novas aedificare, et Dei sacerdotes honorare atque tueri. Unde sanctos apostolos eorumque successores sub divina contestatione constituisse¹³⁸⁾ legimus, non debere fieri persecutiones, nec inferri fluctuationes, nec invidere laborantibus in agro dominico, neque expellere¹³⁹⁾ aeterni regis dispensatores.

DISTINCTIO XCVII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Hoc capitulo patenter ostenditur, quod nec imperatori, nec cuilibet laico licet decernere vel de electione Pontificis, vel de rebus ecclesiasticis. Quaecunque autem ab eis constituta fuerint, pro infectis habenda sunt, nisi subscriptione Romani Pontificis fuerint roborata. Unde illud Honorii Augusti*¹⁾, *ut supra dictum est, vanum esse videtur, quod contra auctoritatem sacrorum canonum de electione summi Pontificis decernere tentaverit. Sed sicut ex eodem capitulo habetur, ecclesiae precibus imperator in praesumptores valet decernere, sicut*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XV. r) *Semper*: Mutatus est a collectore orationis ductus, ne quae antecedunt recitanda essent.

C. XVI. s) *Maxentio*: In impressis*) addebatur: *episcopo*, quae vox abest ab omnibus manuscriptis.

Dist. XCVII. C. I. a) *Id est, ut licita*: In epistola ipsa legitur: *id est, ut fidens utar licitis*.

pro defensione fidei quondam decrevisse leguntur, ne haeretici aliquid nomine ecclesiae possiderent. Ab ea autem non invitati de rebus ecclesiasticis aliquid disponendi non habent facultatem. Honorius vero Augustus non sua auctoritate, sed B. Bonifacio supplicante, ecclesiasticas quieti consulere et concertantium ambitionem punire curavit.

*Unde idem Bonifacius Episcopus supplicationis epistolam Honorio Augusto destinavit, dicens*²⁾:

C. I. *Epistola Bonifacii ad Honorium Augustum.*

Ecclesiae meae, cui Deus noster meum sacerdotium vobis res humanas regentibus deputavit, nos cura constringit, ne causis eius, quamvis adhuc corporis incommoditate detinear, propter conventus, qui a sacerdotibus universis et clericis³⁾ et Christianae plebis perturbationibus agitantur, apud aures Christianissimi principis desim⁴⁾. Si enim seculum quam oporteat eveniat, non vos id facere, qui cuncta aequa moderatione componitis, sed nos per nostram tacentem⁵⁾ desidiam videbimur quod civitatis quietem et ecclesiae pacem pervertere valeat admisisse. Quum enim humanae rebus divinae cultor religionis Domino favente provideas⁶⁾, nostra culpa erit, si non id sub vestra gloria, quam certum est divinis semper rebus animo promtore fuisse, firmo et stabili iure custodiatur, quod per tot annorum seriem et sub illis etiam principibus obtinuit, quos nulla nostrae religionis cura constrinxit, id est, ut licita⁷⁾ serventur, et sub vestrae imperio clementiae minime quae sunt illicita formidentur. §. 1. Ipsa enim ecclesia devotionem tuam, Christianissime imperator, meo⁸⁾ quidem sermone, sed suo⁹⁾ venerabili appellat affectu, quam Christus Deus noster, vestri¹⁰⁾ fidus rector et gubernator imperii, uni desponsata sibi et intactam virginem servat, ne in eam aliquos patiamini insidiantium procellarum fluctus illidi, et quietam faciem tempestatis insolitae¹¹⁾ timore¹²⁾ turbari, gloriosissime et tranquillissime imperator auguste¹³⁾. Ipsa ergo (quae uni desponsata, nostra¹⁴⁾ tamen mater est) ecclesia hac pietatem vestram legatione, quam suis sacerdotibus commisit, appellat, praeterita praesentiaque¹⁵⁾ repetit. Vobis, inquit, religiose¹⁶⁾ imperantibus^{b)} crevit meus, qui modo tuus est, populus, tam fidus¹⁸⁾ Deo quam tibi, qui es princeps Christianus. Ecce enim inter *ipsa* mysteria, inter preces suas, quas pro vestri felicitate¹⁹⁾ dependit imperii, teste, apud quem et de cuius sede agitur, sancto Petro, sollicitis pro religionis observantia vocibus clamat²⁰⁾, cum sollicitate²¹⁾ petitione miscetur oratio, ne humanas^{e)} res solito tentatore occulte sollicitante semel evulsa discordia distrahat. Ageretur²²⁾ pluribus, princeps Christianissime, mater²³⁾ ecclesia, nisi apud te suarum esset cura²⁴⁾ causarum, et nisi in oppressionibus idolorum, in haereticorum correctionibus, fide tua, divino cultu pariter cum imperio²⁵⁾ semper florente, vicisset. §. 2. Habet refugium pium tuae mansuetudinis animum, cum suae religionis veneratione coniunctum, quum, quicquid huic²⁶⁾ proficiat, vos agatis, et conferatis fratribus et consecratoribus meis, probatissimis viris, a me et ab omnibus (qui ecclesiam faciunt²⁷⁾ legatis; quibus (precamur) sacrae causam religionis prosequentibus, in urbe vestrae mansuetudinis hoc

b) *Imperantibus*: Additis aliquot ex epistola vocibus, emendatus est hic locus: *crevit meus, qui modo tuus est, populus*.

c) *Ne humanas*: In plerisque vetustis legitur^{f)}: *ne hos in varias res solito, etc.* In originali vero, *ne nos* [alias: *vos*] *in varias res semel evulsa distrahat a cultu solito, tentatore sollicitante, discordia*.

Dist. XCVI. C. XIV. 126) *confirmamus*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 127) *decrevisse*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 128) *coram te Deo*: Edd. Arg. Bas. — 129) *Verba asteriscis signata ap. Ans. non leguntur.* — 130) *confringere*: Edd. coll. o. ex Ans. — 131) *convelli*: ead. pr. Lugdd. II. III. — 132) *quarto consule*: Edd. coll. o. — 133) *quarto concilio*: ead. pr. Lugdd. II. III. — C. XV. 134) *scr. A. 495.* — Ans. I. 12. c. 68. — 135) *videntur*: Edd. coll. o. — C. XVI. *) *praeter* Ed. Bas. — 136) *Ep. Pseudoisidoriana.* — Ans. I. 6. c. 192 (194). — 137) *et concussas*: Ed. Bas. absunt ab Ed. Arg. — 138) *constitutos, praecepisse*: Edd. coll. o. ex Ans. — 139) *expelli*: Edd. coll. o.

Dist. XCVII. Pars I. 1) e. 8. D. 97. — C. I. 2) *scr. A. 420.* — 3) *add. et laicis*: Ed. Bas. — 4) *existimemur deesse*: Edd. coll. o. — 5) *tacentes*: orig. ap. Dionys. — 6) *praesideas*: ib. — Ed. Bas. — 7) *in est ethnicis*: Constantius ex coniectura. — *id est licita*: Dionys.

ap. Amort.; ap. Voellum contra Gratiani lectio reperitur. In coll. Hisp. legitur ut a Corr. est notatum. — 8) *non meo*: Edd. coll. o. — 9) *add. quidem*: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. II. III. — 10) *cevae fidei*: Edd. coll. o. — 11) *insolito*: ead. — 12) *timore*: Edd. Arg. Bas. — 13) *semper auguste*: Ed. Bas. — 14) *vestra*: Ed. Bas. cum orig. — 15) *add. auxilia*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 16) *religiosissime*: Edd. coll. o. — 17) *modo tutus est populus*: ead. — orig. ap. Dionys. — *meus, modo tuus, populus*: Coll. Hisp. — 18) *tam fidelis Deo, quam tibi, principi Christiano*: Edd. coll. o. — Dionys. ap. Amort. — 19) *add. ecclesia*: Edd. coll. o. — 20) *clamat ad vos*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 21) *add. obsecrantis*: Ed. Bas. — *) *haec in sola Ed. Bas. leguntur* — 22) *Ageret*: Dionys. — 23) *absunt ab orig.* — 24) *secura*: orig. — 25) *add. nostro*: Edd. coll. o. — 26) *add. ecclesiae*: Edd. coll. o. — 27) *add. istiusmodi*: Dionys. ap. Voell. — *ita, quae mandat legatio*: Dionys.

animo, quo postulatis annuitis²⁸⁾, in perpetuum statui universalis ecclesiae consulatis.

C. II. *Rescriptum Honorii ad Bonifacium Papam*²⁹⁾.

Victor Honorius, inclytus, triumphator, semper augustus, sancto et venerabili Bonifacio Papae urbis aeternae³⁰⁾. Scripta beatitudinis tuae debita reverentiae gratulatione³¹⁾ suscepimus, quibus recensitis egimus omnipotenti Deo maximas gratias, quod sanctimoniam tuam post longum incommodum optatae redditam didicimus sanitati. Et ideo revertentibus venerabilibus viris gaudium nostrum sacrorum³²⁾ apicum attestazione signamus, ac petimus, uti quotidianis orationibus apostolatus tuus³³⁾ studium ac votum suum circa salutem atque imperium nostrum dignetur impendere. Illud autem pietati nostrae³⁴⁾ satis placitum³⁵⁾ esse cognosce, quod sanctimonia tua de ecclesiarum aut³⁶⁾ populi perturbatione sollicita est. Quae ne aliqua ratione possit evenire, satis clementia nostra credidit esse provsum. Denique beatitudine tua praedicante id ad cunctorum clericorum notitiam volumus pervenire, ut, si quid forte religioni tuae (quod non optamus) humana sorte contigerit³⁷⁾, sciant omnes ab ambitionibus esse cessandum. Ac si duo³⁸⁾, ut supra. — *Et infra*: §. 1. Unde id observandum³⁹⁾ est, ut omnes tranquillam mentem et pacificos animos ex serenitatis nostrae admonitione custodiant, nec aliquid seditiosis⁴⁰⁾ conspirationibus tentare conentur, quum certum sit, nulli partium sua studia profutura.

II. Pars. Gratian. *Sine signatis apicibus non est mos Romanae ecclesiae undecunq[ue] legationem suscipere*^{d)}.
Unde Nicolaus Papa⁴¹⁾:

C. III. *Romana non consuevit ecclesia sine signatis apicibus legationem undecunq[ue] suscipere.*

Nobilissimus vir atque strenuus vestrae sublimitatis legatus, licet nullam epistolam iuxta consuetudinem a vobis nostro Pontificio detulisset, licet nunquam apostolicae sedis modus⁴²⁾ fuerit absque signatis apicibus undecunq[ue] legationem suscipere, nos tamen vos in illo honorantes, eiusque gravitatem et eloquiorum illius veridicas cognoscentes assertiones, nihilominus eum et sicut decuit suscepimus, et ei, sicut honestum fuit, credidimus.

DISTINCTIO XCVIII.

GRATIANUS.

Quae circa ordinandos sint observanda, quae in eorum electione diligenter sint consideranda, multorum auctoritatibus monstrata sunt. Sed quia veritas rei nonnunquam obscuretur mutatione provinciae, decretum est sacris canonibus, ut peregrini, nisi quinque vel eo amplius suorum episcoporum fuerint commendati chirographis, non ordinentur.
Unde Silvester Papa generali Concilio praesidens dixit⁴⁾:

C. I. *Nisi quinque episcoporum literis designatum, transmarinum hominem ad clericatum nullus suscipiat.*

Nullus aliqua ratione transmarinum hominem penes vos²⁾ in clericatus gradum suscipiat, nisi quinque [aut³⁾ eo amplius] episcoporum designatus sit chirographis.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. II. d) Suscipere: In vulgatis sequebatur: *neque mittere*, quae absunt a vetustis, neque conveniunt cum his, quae sequenti capite afferuntur.

Dist. XCVIII. C. III. a) Fortiores: Sic legitur in vetustis Gratiani et B. Gregorii eodibus: *verum in Fro-*

Dist. XCVII. C. I. 28) et annuitis: Edd. coll. o. — *admittis*: Coll. Hisp. = C. II. 29) *scr. A. 420.* — 30) *Romae*: Edd. coll. o. — 31) *congratulatione*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 32) *sanctorum*: Edd. coll. o. — *nostrorum*: Dionys. ap. Amort. — 33) *tuum*: Böhm. — 34) *vestrae*: Edd. Arg. Bas. — 35) *placuisse*: Edd. coll. o. — orig. — 36) *ac*: ib. — 37) *contingit*: Ed. Arg. — 38) *cf. Dist. 79. c. 8.* — 39) *servandum*: Edd. coll. o. — 40) *seditiosis*: ead. — *seditiosis ac conspir.*: Dionys. ap. Amort. = C. III. 41) Cochlaeus in collectione decretorum Nicolai I. ap. Mansi t. 15. epistolam Nicolai ad Ludovicum imp. fontem capitis laudavit, quam tamen non contigit investigare. — Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 31. — 42) *moris*: Edd. coll. o.

Dist. XCVIII. C. I. 1) Haec desumpta sunt ex decerptionibus ex decretis S. Silvestri P. apud Pseudoisidorum. Fontem habebis vitam Anastasii in lib. pontif. Rom. — cf. etiam Greg. M. l. 2. ep. 37. Ed. Maur. et Greg. II. ep. ad Bonif., ep. 10. apud Würdtwein.

C. II. *De eodem.*

Item Anastasius I. urbis Romae Episcopus ad omnes Germaniae ac Burgundiae Episcopos, ep. F. cap. 2. 4)

Transmarinos homines in clericatus honorem nemo suscipiat, nisi quinque aut eo amplius episcoporum chirographis sint⁵⁾ designati, quia multa per subreptionem solent evenire.

C. III. *De eodem.*

Item Gregorius Romanae Ecclesiae Praesul Squillatino Episcopo, lib. II. epist. 25. 6)

Afros passim, vel⁷⁾ incognitos peregrinos, ad ecclesiasticos ordines tendentes⁸⁾, nulla ratione suscipias, quia Afri⁹⁾ quidem aliqui Manichaei, aliqui rebaptizati; peregrini vero plurimi **etiam** in minoribus ordinibus constituti fortiores¹⁰⁾ de se praetendisse¹¹⁾ honores saepe probati sunt.

C. IV. *Non sunt promovendi ad clerum, qui peregre fuerint baptizati.*

Item ex Concilio Eliberitano c. 24. 12)

Omnes, qui peregre¹³⁾ fuerint baptizati, eo quod eorum minime sit cognita vita, placuit ad clerum non esse promovendos in alienis provinciis.

DISTINCTIO XCIX.

GRATIANUS.

I. Pars. *De primatibus autem (quorum supra mentionem fecimus) quaeritur, quem gradum in ecclesia obtineant? an in aliquo a patriarchis differant? quam obedientiam archiepiscopi eis debeant? Primates et patriarchae diversorum sunt nominum, sed eiusdem officii. Ab archiepiscopis autem, quoties necesse fuerit, episcopi ad primates appellant, sed a primatibus ad archiepiscopos appellare non licet. Debent ergo obedientiam primatibus archiepiscopi in omnibus, quae sibi ab eis iuste fuerint imperata.*

Unde Anacletus Papa ait ad Episcopos Italiae, ep. II. 4) 1):

C. I. *Quae obedientia sit exhibenda primatibus et patriarchis.* Provinciae multo ante Christi adventum tempore divise sunt maxima ex parte, et postea ab apostolis et B. Clemente praedecessore nostro ipsa divisio est renovata. Et in capite provinciarum²⁾, ubi dudum primates legis³⁾ saeculi erant ac prima iudiciaria potestas, ad quos, qui per reliquas civitates commorabantur, quando eis necesse erat, qui ad aulam imperatoris⁴⁾ vel regum confugere non poterant vel quibus permissum non erat, confugiebant pro oppressionibus⁵⁾ vel iniustitiis suis, ipsosque appellabant quoties opus erat, sicut in lege eorum praeceptum⁶⁾ erat, ipsi quoque in civitatibus vel locis nostros patriarchas vel primates, qui unam formam tenent, licet diversa sint nomina, leges divinae et ecclesiasticae poni et esse iusserunt, ad quos episcopi, si necesse fuerit, confugerent eosque appellarent, et ipsi primatum nomine fruerentur, **et non alii**. Reliquae vero metropolitanae civitates, quae minores iudices habebant (licet maiores comitibus⁷⁾ essent) haberent metropolitanos suos, qui praedictis iuste⁸⁾ obedi-

beniana ac Lugdunensi eiusdem B. Gregorii operum editione⁹⁾: *ad fortiores praetendisse honores.*

Dist. XCIX. C. I. a) Hoc caput integrum repetitur a Gregorio VII. lib. 6. reg. epist. 35. Rothomagensi, Turonensi ac Senonensi archiepiscopis scripta, ex qua et originali nonnulla sunt restituta.

— Ans. l. 7. c. 23. Polyc. l. 2. t. 3f. — 2) *nos*: Edd. Arg. Bas. — 3) haec desiderantur in orig. et ap. Ans. = C. II. 4) Caput Pseudoisidori, confectum ad lib. pontif. Rom. — Ans. l. 7. c. 24. Polyc. lib. — 5) *fuerint*: Edd. coll. o. = C. III. 6) Ep. 37. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 25. — 7) *et ignaros peregrinos*: Edd. coll. o. — 8) *accidentes*: ead. — 9) *Afrorum alii* — alii: ead. — 10) et ap. Ans. — 11) *ad fortiores de se honorem praetendisse*: Ed. Maur. — 12) *praetendisse*: Ed. Arg. = C. IV. 13) hab. non serius A. 310. — Ivo Decr. p. 6. c. 352. — 13) *in peregrinatione*: Edd. coll. o.

Dist. XCIX. C. I. 1) Caput Pseudoisidori. — Ans. l. 6. c. 111. Ivo Pan. l. 4. c. 23. Decr. p. 5. c. 52. — 2) *add.*: omnium: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 3) *leges*: Ivo. — 4) *imperatorum*: Edd. coll. o. ex Iv. — 5) *add.*: eorum: Edd. coll. o. — 6) *scriptum*: ead. pr. Bas. — 7) *add.*: *vel comitatibus*: Edd. Arg. Bas. — 8) *add.*: *suis*: Ed. Bas.

rent primatibus, sicut et in legibus saeculi olim ordinatum erat, qui non primatum, sed aut metropolitanorum, aut archiepiscoporum nomine fruerentur.

C. II. *Non vocentur primates, nisi qui primas sedes tenent.*
Item Anicetus ad Episcopos Gallias 9).

II. Pars. Nulli archiepiscopi primates vocentur, nisi illi, qui primas tenent civitates 10), quarum episcopos apostoli et successores apostolorum 11) regulariter patriarchas et 12) primates esse constituerunt, nisi aliqua gens deinceps ad fidem convertatur, cui necesse sit propter 13) multitudinem eorum primatum constitui. Reliqui 14) vero, qui alias metropolitanas sedes adepti sunt, non primates, sed metropolitani nominentur.

C. III. *Primae sedis episcopus non appelletur princeps sacerdotum vel summus sacerdos.*

Item ex Concilio Africano, c. 6. 15)

Primae sedis episcopus non appelletur princeps sacerdotum, vel summus sacerdos, aut aliquid huiusmodi, sed tantum primae sedis episcopus.

II. Pars. *Universalis autem nec etiam Romanus Pontifex appelletur.*

Unde Pelagius II. epist. omnibus Episcopis illicite a Ioanne Constantinopolitano convocatis, etc. 16):

C. IV. *Nec etiam Romanus Pontifex universalis est appellandus.*

Nullus patriarcharum universalitatis 17) vocabulo unquam utatur, quia, si unus patriarcha universalis dicitur, patriarcharum nomen ceteris derogatur. Sed absit hoc 18), absit a fidelis cuiusquam mente, hoc sibi vel 19) velle quempiam arripere, unde honorem fratrum suorum iniuriare ex quantulacunque parte videatur. Quapropter caritas vestra neminem unquam suis in epistolis universalem nominet, ne sibi debitum subtrahat, quum alteri honorem defert 20) indebitum.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. b) Apud B. Gregorium haec sequuntur: *Et quidem in S. Chalcedonensi synodo atque post a subsequentibus Patribus hoc praedecessoribus meis oblatum vestra sanctitas novit. Sed tamen nullus eorum uti hoc unquam vocabulo voluit, ut dum in hoc mundo honorem sacerdotum diligenter omnium, apud omnipotentem Deum custodirent suum. Quam rem etiam plenius exponit, lib. 4. epist. 32. Refert autem B. Thomas in opusculo contra errores Graecorum, totam illam synodum S. Leoni sic acclamasse: Leo sanctissimus apostolicus et oecumenicus, id est universalis, patriarcha per multos annos vivat. Et Leo IX. Michaëli Constantinopolitano archiepiscopo de hac eadem appellatione scribens, ait: Licet magno Leoni praedecessori nostro et successoribus ipsius hoc S. decrevit Chalcedonensis synodus. Sed in multis quoque libellis, qui actione 3. eiusdem synodi habentur, haec est inscriptio: Sanctissimo ac beatissimo universali patriarchae magnae Romae Leoni. Et in codicibus multarum epistolarum ad Romanos Pontifices, quae manuscriptae in Vaticana bibliotheca servantur (quarum multa exempla sunt penes privatos) ad Hormisdam Papam plus quam trecenti archimandritae ac monachi secundae Syriae sic scribunt: Sanctissimo ac beatissimo orbis terrae patriarchae Hormisdas, continenti sedem principis apostolorum Petri, deprecatio et supplicatio miniorum archimandritarum, et ceterorum monachorum secundae Syriae. Et in media fere epistola: Quoniam Christus Deus noster principem pastorem, et doctorem et medicum animarum constituit vos nostrum sanctum angelum, dignum est passiones, quae nobis contigerunt, exponere, etc. Avitus quoque Galliae episcopus ad eundem Hormisdam sic scribit: Dum religionis statui et plenae catholicae fidei regulis perspicuis convenire, ut gregem per tota vobis universalis ecclesiae membra commissum, pervigil cura me adhortationis informat. Et Ioannes episcopus Nicopoli-*

Dist. XCIX. C. II. 9) Caput Pseudosidori. — Ans. I. 2. c. 13. Ivo Pan. I. 4. c. 25. Decr. p. 5. c. 54. Polyc. I. 2. t. 21. — 10) sedes: Edd. coll. o. — 11) eorum: ead. — 12) vel: ead. — 13) prae multitudine: ead. — 14) Reliqui metropolitani nominentur, qui alias metropoles tenent: ead. — C. III. 15) c. 26. conc. Carth. III. hab. A. 397. — c. 37. apud Dionys. Ex. — Burch. I. 1. c. 3. Ivo Decr. p. 5. c. 57. Polyc. I. 2. t. 26. — C. IV. 16) Ep. Pseudosidoriana. Ipsa fere verba leguntur ap. Gregorium M. I. 4. ep. 36. — Ans. I. 6. c. 130 (128). Polyc. I. 2. t. 25. — 17) universalis: Ed.

C. V. De eodem.

Item Gregorius Exlogio Patriarchae Alexandrino, lib. VII. epist. 30. Indict. 1. 3) 21)

Ecce in praefatione epistolae, quam ad me ipsum, qui prohibui, direxistis, superbae appellationis verbum, universalem me Papam dicentes, imprimere curastis. Quod peto dulcissima mihi sanctitas vestra ultra non faciat, quia vobis subtrahitur, quod alteri plus quam ratio exigit praebetur. Ego enim non verbis quaero prosperari, sed moribus, nec honorem esse deputo, in quo fratres meos honorem suum perdere cognosco. Meus namque honor est honor universalis ecclesiae, meus honor est fratrum meorum solidus vigor. Tunc ego vere 22) honoratus sum, quum singulis quibusque honor debitus non negatur. Si enim universalem me Papam vestra sanctitas dicit, negat se hoc esse, quod me fatetur universum. Sed absit hoc, recedant verba, quae vanitatem 23) inflant et caritatem vulnerant.

DISTINCTIO C.

GRATIANUS.

I. Pars. *Episcopus autem ordinare ante pallium accipit nec archiepiscopo, nec primati, nec patriarchae licet, quod ex auctoritate Pelagii Papae (licet minus evidenter) datur intelligi.*

Ait enim Pelagius Papa 4) 1):

C. I. *Intra tres menses fidem suam exponere et pallium postulare a Romana ecclesia quisque metropolitanus studeat.*

Quoniam quidam metropolitanorum fidem suam secundum priscam consuetudinem sanctae sedi 2) apostolicae exponere detrectantes usum pallii neque expetunt, neque percipiunt, ac per hoc episcoporum consecratio viduatis ecclesiis non sine periculo protelatur, placuit, ut quisquis metropolitanus ultra tres menses consecrationis suae ad fidem suam exponendam palliumque suscipiendum ad apo-

tanus ad eundem: *Decenter ad vestras orationes concurre, ut iuxta consuetudinem apostolicae sedis vestrae cunctarum ecclesiarum curam et Nicopolitanorum habere dignemini, secundum antiquam specialem dispositionem vestram. Et in breviario Liberati cap. 22. episcopos Paterae haec imperatori de Silverio Papa ait: multos esse in hoc mundo reges, et non esse unum, sicut ille Papa est super ecclesiam mundi totius. Et Regino Germanus lib. 11. Chronicorum, de Nicolao I. loquens, saepe illum vocat universalem Pontificem. Sed istius dictionis: universalis, duae sunt notiones, quod Innocentius III. lib. 2. ep. 206. (quae incipit: Apostolicae sedis) patriarchae Constantinop. scribens, exponit his verbis: Dicitur enim universalis ecclesia, quae de universis constat ecclesiis, quae graeco sermone catholica nominatur, et secundum hanc acceptionem vocabuli ecclesia Romana non est universalis ecclesia, sed pars universalis ecclesiae, prima videlicet et praecipua, veluti caput in corpore, quoniam in ea plenitudo potestatis existit, ad ceteras autem pars aliqua plenitudinis derivatur. Et dicitur universalis ecclesia illa una, quae sub se continet ecclesias universas. Et secundum hanc nominis rationem Romana tantum ecclesia universalis nuncupatur, quoniam ipsa sola singularis privilegio dignitatis ceteris est praelata, sicut et Deus universalis Dominus appellatur, (non quasi iam divinus in species aut specialissimas, aut etiam subalternas, quoniam omnia sub eius dominio continentur. Est enim una generalis ecclesia, de qua veritas inquit ad Petrum: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.*

Dist. C. C. I. a) Burchardus, Anselmus et auctor Panormiae citant ex decretis Damasi: Ivo vero citat ut Gratianus; itemque Innocentius III. lib. 1. epist. 117. Bituricensi archiepiscopo (quae incipit: Ne si univrsi) refert paragraphum: Si vero consecrandi, ex eodem Pelagio.

Bas. — universalis: Ed. Arg. — 16) absit hoc a fidelibus: Edd. coll. o. ex Ans. — 19) abest ab Ans. — 20) offert. Ed. Bas. — infert: Edd. coll. rel. pr. Arg. — C. V. 21) Ep. 30. (scr. A. 698.) I. 8. Ed. Maur. — Ans. I. 6. c. 131 (129). Polyc. I. 2. t. 26. — 22) vero: Böhm. — 23) unitatem: Ed. Bas. — veritatem: Edd. coll. rel. pr. Arg.

Dist. C. C. I. 4) Imo c. 1. conc. Ravennat. h. A. 878. — Burch. I. 1. c. 25. Ans. I. 6. c. 92 (98). Ivo Pan. I. 3. c. 11. Decr. p. 5. c. 136. Polyc. I. 2. t. 10. — 2) fidei: Böhm.

stolicam sedem non miserit, commissa sibi careat dignitate, sitque metropolitanis aliis licentia, post secundam et tertiam communionem viduatis ecclesiis cum consilio Romani Pontificis ordinando episcopos subvenire. §. 1. Si vero consecrandi episcopi negligentia provenierit, ut ultra tres menses ecclesia viduata consistat, communione privetur, quousque aut loco cedat, aut se consecrandum offerre³⁾ non differat. Quod si ultra quinque menses per suam negligentiam retinuerit viduatam ecclesiam, neque ibi, neque alibi consecrationis donum percipiat, imo metropolitani sui iudicio cedat.

C. II. *Honor pallii non detur nisi meritis exigentibus et fortiter postulanti.*

Item Gregorius Papa *Braxichildae Reginae, lib. VII. epist. 5. 4)*

II. Pars. Prisca consuetudo obtinuit, ut honor pallii nisi exigentibus causarum meritis et fortiter postulanti dari non debeat.

C. III. *De eodem. PALEA^{b)}.*

Idem *Joanni Corinthiorum Episcopo, lib. 4. epist. 55. 5)*

„Novit sanctitas⁶⁾ tua, quia prius pallium nisi dato commo non dabatur. Quod quoniam incongruum erat, facto concilio ante corpus B. Petri apostolorum principis, tam de hoc quam de ordinationibus⁷⁾ aliquid accipere sub districta interdictione vetuimus. Oportet ergo, ut neque per commodum, neque per gratiam aut quorundam supplicationem aliquos ad sacros ordines consentatis vel⁸⁾ permittatis adduci.“

III. Pars. Gratian. *Causarum vero merita accipienda sunt; ut et is, qui postulat, mereatur accipere, et fidei suae professionem prius iuramento confirmet, et apostolicis decretis atque synodalibus statutis se obediturum nihilominus caveat. Pallio autem non nisi certis diebus et intra ecclesiam ad missarum solennia cuiquam metropolitanano uti licebit.*

Unde *Ioannes⁹⁾ Episcopus Vuliberto¹⁰⁾ Agrippinensi Episcopo:*

C. IV. *Nisi post consuetam fidei professionem pallium dari non debet.*

Optatum tibi pallium nunc conferre nequivimus, quia fidei tuae paginam minus quam oporteat continere reperimus, quum videlicet in ea nullam sanctarum universalium synodorum, in quibus fidei nostrae symbolum continetur, nec decretalium Pontificum Romanorum constitutorum secundum morem feceris mentionem, sed nec illam propria subscriptione munieris¹¹⁾, nec aliquem, qui¹²⁾ hanc iureiurando firmaret, miseris¹³⁾.

C. V. *Qui pallium desiderat accipere, prius a se removere illicita promittat.*

Item Gregorius¹⁴⁾ *Aregio¹⁵⁾ Episcopo Francorum, lib. VII. epist. 111.*

In ea synodo, quam contra simoniacam haeresim per fratrem et coepiscopum nostrum Syagrium decrevimus congregari, sanctitatem vestram volumus interesse, atque eidem fratri ita pallium, quod transmisimus, tribui, si prius se promiserit illicita, quae prohibuimus, per definitionem synodicam¹⁶⁾ a sancta ecclesia removere. De qua synodo omnem nobis subtiliter ordinem tuam fraternitatem volumus scriptis discurrentibus nunciare, ut ipse, cuius

nobis sanctitas valde experta est, nos reddas¹⁷⁾ de omnibus certiores.

C. VI. *Non nisi ad missarum solennia archiepiscopo uti pallio licet.*

Idem¹⁸⁾ *Virgilio¹⁹⁾ Episc. Arelatensi, lib. IV. epist. 51.*

IV. Pars. Pallium tibi transmisimus, quo fraternitas tua intra ecclesiam ad sola missarum solennia utatur.

C. VII. *De eodem. PALEA.*

[Idem *Joanni Ravennati Episcopo, lib. II. epist. 54. Indict. 11. 20)]*

„Non multum temporis intervallum est, quod quaedam nobis de tua fraternitate fuerunt nunciata, de quibus vobis, veniente illuc Castorio, notario sanctae, cui Deo auctore praesidemus, ecclesiae, subtiliter nos indicasse meminimus. Pervenerat namque ad nos quaedam in ecclesia vestra contra consuetudinis²¹⁾ atque humilitatis²²⁾ tramitem geri, quae sola (ut bene nostis) est officii sacerdotalis erectio²³⁾. Quae si sapientia vestra mansuete²⁴⁾, vel cum episcopali suscepisset studio, non de illis accendi debuerat, sed oportuerat²⁵⁾ haec eadem cum gratiarum actione corrigere.

C. VIII. *De eodem.*

Idem *Joanni Episcopo Ravennati, in eadem epistola²⁴⁾.*

Contra morem quippe ecclesiasticum est, si non patientissime toleratur (quod a vobis²⁵⁾ absit) etiam iniusta correctio. *Et infra: §. 1.* Illud, frater carissime, tibi non putamus ignotum, quod paene de nullo metropolitanano in quibuslibet mundi partibus sit auditum, extra missarum tempus usum sibi pallii vendicasse. Et quod bene hanc consuetudinem generalis ecclesiae noveritis, vestris nobis manifestissime²⁶⁾ significastis epistolis, quibus praeceptum beatae memoriae praedecessoris nostri Ioannis Papae nobis in subditis transmisistis annexum, continens omnes consuetudines ex privilegio praedecessorum nostrorum concessas vobis ecclesiaeque vestrae debere servari. Confitemini igitur aliam esse generalis ecclesiae consuetudinem, postquam ea, quae vos geritis, vobis ex privilegio vendicatis. Nulla ergo vobis²⁷⁾ in hac re, ut arbitramur, poterit remanere dubietas. Aut enim mos omnium metropolitanorum etiam a tua est fraternitate servandus, aut, si tuae ecclesiae aliquid specialiter dicitur esse concessum praeceptumve²⁸⁾ a prioribus Romanae urbis Pontificibus, quod haec Ravennati ecclesiae sunt concessa, a vobis oportet ostendi. Quod si hoc non ostenditur, restat, postquam talia agere neque consuetudine generali neque privilegio vendicatis, ut usurpasse²⁹⁾ te comprobos quod fecisti. *Et infra: §. 2.* Decorari pallio volumus³⁰⁾ forsitan moribus indecori, dum nihil in episcopali cervice splendidius fulget quam humilitas. Oportet igitur fraternitatem tuam, si honores suos sibi quibuslibet argumentis stabili proposuit mente defendere, aut generalitatis usum ex non scripto sequi, aut ex scriptis³¹⁾ privilegiis se tueri. Quod si postremo nihil horum est, aliis metropolitanis huius te praebere nolumus praesumptionis exemplum.

V. Pars. Gratian. *Privilegia quoque cum usu pallii semper debent concedi.*

Unde idem Gregorius *Syagrio Episcopo Augustodunensi, lib. VII. epist. 112. 32)*:

C. IX. *Cum usu pallii aliqua privilegia debent concedi.*

Rationis ordo omnino nos admonet, ut cum usu pallii ali-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. b) Haec Palea habetur in plerisque vetustis exemplaribus.

C. IV. c) Vuliberto: Restitutum est hoc nomen ex Anselmo. Nam antea erat: *Gilberto*; nam Regino in ea aetate, qua Ioannes VIII. Romanae ecclesiae praefuit, meminit Vuliberti episcopi Agrippinensis, et inter epistolas Ioannis Papae VIII., quae in bibliotheca Vaticana servan-

tur, est epistola alterius arg. ad eundem, et Deusdedit refert integram eiusdem Ioannis epistolam ad eundem Vulibertum.

C. VII. d) Humilitatis: Restitutus est hic locus ex ipsa epistola. Antea enim legebatur: *contra utilitatem ecclesiae et consuetudinis tramitem geri, quae sola (ut bene nostis) est officii sacerdotalis erectio.*

Dist. C. C. I. 3) praebere: orig. — Coll. cift. = C. II. 4) Ep. 11. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 93 (90). Polyc. l. 2. t. 24. = C. III. 5) Ep. 57. (scr. A. 595.) l. 5. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 90 (87). Polyc. l. 2. t. 1. — cf. C. l. q. 1. c. 116. — 6) fraternitas vestra: orig. — 7) add.: eorum: Edd. coll. o. — 8) absunt ab orig. = C. IV. 9) scr. A. 872. vel 873. — Ans. l. 6. c. 92 (98). — 10) Vuliberto: Ans. — 11) nunieras: Edd. coll. o. — 12) ad hanc iureiurando firmandam: Ans. — 13) miseris: Edd. coll. o. = C. V. 14) Ep. 107. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 90 (93). — 15) Renugio: Ed. Bas. — 16) synodi: Ans. — Edd. coll. o. — 17) reddat: ead. = C. VI. 18) Ep. 53.

(scr. A. 595.) l. 5. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 98 (95). — 19) Virgilio: Ans. — Edd. coll. o. = C. VII. 20) Ep. 56. (scr. A. 593.) l. 3. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 87 (92). — 21) consuetudines: orig. — consuetudinem: Böhm. — 22) ereptio: Edd. coll. o. — 23) vel mansuete: ead. = C. VIII. 24) Ans. l. 6. c. 95 (92). — Polyc. l. 2. t. 20. — 25) nobis: orig. — Edd. coll. o. — 26) manifestissimus: ead. — 27) nobis: orig. — Edd. coll. o. — 28) concessum, praeceptum: orig. — 29) usurpare: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 30) nolumus: Edd. coll. o. — 31) scripto: orig. = C. IX. 32) Ep. 108. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 86 (91). Polyc. l. 2. t. 21.

qua *simul, sicut diximus*, largiri privilegia debeamus. Sed quoniam cum honoris augmento cura quoque sollicitudinis debet accrescere³³⁾, ut cultui vestium actionis quoque ornamenta conveniant, oportet, ut enixius in cunctis se studiis vestra fraternitas exerceat, et circa³⁴⁾ subiectorum actus sit cura †) vigilans, *ut³⁴⁾ vestrum illis exemplum instructio, et vita magistra sit.*

C. X. *Usus pallii conceditur, et antiqua privilegia innovantur.*

Idem Iohanni Episcopo primae Iustinianae Illyricae, lib. IV. epist. 15.³⁵⁾

Pallium vobis ex more transmisimus, et vices vos apostolicae sedis agere iterata innovatione decernimus³⁶⁾.

C. XI. *De eodem.*

Idem Episcopis Epiri, lib. V. epist. 7. Indict. 14.³⁷⁾

Scriptorum vestrorum insinuatio, fratres carissimi, patefecit, Andream *fratrem nostrum* Nicomedianae civitatis episcopum Deo propitio solenniter ordinatum³⁸⁾. Et infra: *Suprascripto igitur Andreae fratri et coepiscopo nostro* pallium nos direxisse agnoscite³⁹⁾, atque privilegia *atque* cuncta concessisse, quae praedecessores nostri eius praedecessoribus contulere.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. e) Et circa: Locupletatus est hic locus ex originali. Dist. CI. C. I. a) Pragmaticum sacrum: Versiones priscae *) et Dionysiana habent: *per pragmaticam for-*

Dist. C. C. IX. 33) *exrescere*: orig. — Edd. coll. o. — †) abest ab Anselmo. — 34) verba asteriscis signata non sunt ap. Ans. = C. X. 35) Ep. 23. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 99 (96). — 36) *decrevimus*: Edd. coll. o. = C. XI. 37) Ep. 8. (scr. A. 596.) l. 8. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 100 (97). —

DISTINCTIO CI.

GRATIANUS.

In una autem provincia duo metropolitani esse non debent, sicut in Chalcedonensi Concilio¹⁾, cap. 12. statutum est.

C. I. *Duo metropolitani in una et eadem provincia esse non debent.*

Pervenit ad nos, quod quidam praeter ecclesiasticas ordinationes affectantes potentiam per pragmaticum sacrum *) unam provinciam in duas dividant, ita²⁾ ut ex hoc inveniantur duo metropolitani episcopi in una eademque provincia esse. Statuit ergo sancta synodus deinceps nihil tale attentari a quolibet episcopo, eos vero, qui aliquid tale attentaverint³⁾, cadere de proprio gradu.

Gratian. *Hactenus de electione et ordinatione clericorum tractavimus. Nunc ad simoniacorum ordinationes transeamus, et ut facile liqueat, quid super hac haeresi sanctorum Patrum decrevit auctoritas, causa deducatur in medium, casus negotium et de scienter a simoniacis ordinatis, et de ignoranter a simoniacis consecratis, et de ordinationibus, quae per pecunias sunt, contineat.*

mam. Graece autem est: *διὰ πραγματικῶν*, quod in eodem capite paulo post dicitur: *διὰ γραμματικῶν βασιλικῶν*, id est: *per literas imperiales.*

38) *ordinatum, cui pallium*: Ans. — Edd. coll. o. — 39) *cognoscite*: orig. — ead.

Dist. CI. C. I. 1) hab. A. 451. — Barch. l. f. c. 35. Ivo Decr. p. 5. c. 146. ex Dionysio. — *) imo interpretatio Isidori. — 2) et ex hoc: Edd. coll. o. — 3) *tentaverint*: Coll. Hisp.

D E C R E T I

P A R S S E C U N D A.

C A U S A I.

G R A T I A N U S.

Quidam habens filium obtulit eum ditissimo coenobio; exactus ab abbate et a fratribus decem libras solvit, ut filius susciperetur, ipso tamen beneficio aetatis hoc ignorante. Crevit puer, et per incrementa temporum et officiorum ad virilem aetatem et sacerdotii gradum pervenit. Exinde suffraganeus meritis in episcopum eligitur, interveniente obsequio et patris precibus; data quoque pecunia eidam ex consiliariis archiepiscopi, consecratur iste in antistitem, nescius paterni obsequii et oblatas pecunias. Procedente vero tempore nonnullos per pecuniam ordinavit, quibusdam vero gratis benedictionem sacerdotalem dedit; tandem apud metropolitanum suum accusatus et convictus sententiam in se damnationis accepit. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an sit peccatum emere spiritualia? (Qu. II.) Secundo, an pro ingressu ecclesiae sit exigenda pecunia, vel si exacta fuerit, an sit persolvenda? (Qu. III.) Tertio, an ingressum vel praebendas ecclesiae emere sit simoniacum? (Qu. IV.) Quarto, an iste sit reus criminis, quod eo ignorante pater admisit? (Qu. V.) Quinto, an liceat ei esse in ecclesia, vel fungi ea ordinatione, quam paterna pecunia est assecutus? (Qu. VI.) Sexto, an illi, qui ab eo iam simoniaco ignoranter ordinati sunt, abiciendi sint, an non? (Qu. VII.) Septimo, si renuncians suae haeresi sit recipiendus in episcopali dignitate, vel non?

Q U A E S T I O I.

G R A T I A N U S.

I. Pars. *Quod autem spiritualia emere peccatum sit, probatur multorum auctoritate¹⁾.*

Ait enim Leo Papa:

C. I. *Simoniaci gratiam non praestant, quam vendere quaerunt.*

Gratia²⁾ si non gratis datur vel accipitur, gratia non est. Simoniaci²⁾ autem non gratis accipiunt: igitur gratiam,

N O T A T I O N E S C O R R E C T O R U M.

Quaest. I. C. I. a) Gratia: Simillima primis verbis huius capituli habentur in epistola Leonis I. Nicetae Aquilegiensi episcopo scripta, quae est 84. Loquens enim de gratia ait: *quae nisi gratis detur, non est gratia, sed merces.* Reliqua apud ipsum non sunt inventa.

C. II. b) Caput hoc ex originali est emendatum et locupletatum.

C. III. c) Non est inventum in regesto B. Gregorii, unde videtur citari. Similia habentur apud Gregorium VII. lib. 6. reg. in indice concilii eo anno habiti, et in concilio Turonensi sub Carolo M., c. 15., in Remensi c. 21., Moguntino sub Rabano c. 12., et altero Moguntino sub Arnulpho cap. 5. et infra eadem quaest. 3. cap. *Altare.* quod ibi citatur ex Paschali.

Quaest. I. C. I. 1) auctoritatibus: Edd. coll. o. — 2) De summo caput est ex responsione Humberti Cardinalis de simoniaco, c. 4., quae est apud Martenium Thes. t. IV. — 3) Matth. c. 10. — 4) add.: *vel datur*: Edd. coll. o. — C. II. 5) Ep. 106. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 77 (79). — 6) *per dationem*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. (in qua leg.: *donatione*) Ven. l. Nor. — 7) *percipere*: Ed. Bas. — *accipere*: Edd. coll. rel. — C. III. 5) Apud Bertholdum Constant. in apologetico pro Gregorio VII. haec citatur ex epistola Gregorii M. ad Clementem Bizantium (l. 4. ep. 13.) ubi tamen paulo aliter habentur. Ulterior capituli pars infra quaest. 8.

quae maxime in ecclesiasticis ordinibus operatur, non accipiunt. Si autem non accipiunt, non habent; si autem non habent, nec gratis, nec non gratis cuiquam dare possunt. Quid ergo dant? profecto quod habent; quid autem habent? spiritum utique mendacii. Quomodo hoc probamus? quia si spiritus veritatis (testante ipsa veritate³⁾, de qua procedit) gratis accipitur, proculdubio spiritus mendacii esse convincitur, qui non gratis accipitur⁴⁾.

C. II. *Inaniter sacerdos dicitur, quicumque simoniace ordinatur.*

Item Gregorius Syagrio Episcopo Augustodunensi, lib. VII. epist. 110. b) 2)

Quicumque studet pretii datione⁵⁾ sacrum ordinem mercari⁷⁾, dum non officium, sed nomen attendit, sacerdos non esse, sed dici tantummodo inaniter concupiscit.

C. III. *Spolietur honore, qui ecclesiam per pecuniam obtinet. Item ex Regesto⁶⁾.*

Presbyter si per pecuniam ecclesiam obtinuerit, non solum ecclesia privetur, sed etiam sacerdotii honore spoliatur, quia altare, et decimas, et Spiritum sanctum emere vel vendere, simoniacam haeresim esse, nullus fidelium ignorat.

C. IV. *De eodem.*

Item Gregorius I. dicta epist. 110. lib. VII. d) 9)

Benedictio illi in maledictionem convertitur¹⁰⁾, qui ad hoc, ut fiat haereticus, promovetur.

C. V. *Partem habebit cum Simone, qui contra simoniacos vehementer non exarserit.*

Idem in eodem¹¹⁾.

Quisquis per pecuniam ordinaatur, ad hoc, ut fiat haereticus, promovetur. Quisquis ergo contra simoniacam et neophytorum haeresim pro officii sui loco vehementer non exarserit, cum eo se non dubitet habiturum portionem, qui prius commisit hoc piaculare flagitium.

C. IV. d) In aliquot vetustis exemplaribus caput hoc coniunctum est superiori, et praeter epistolam 110. indicatam, eadem sententia habetur l. 4. epist. 55. et lib. 5. epist. 107. episcopis Epiri.

C. V. e) Verba prorsus ipsa huius capituli non sunt inventa in epistolis B. Gregorii. Verum Paschalis Papa II. (ut est apud Ivonem ac Polycarpum) citat haec ex ipso B. Gregorio, ac simillima prioris partis huius capituli sunt lib. 4. epist. 55. et 56., posterioris vero partis lib. 10. epist. 33. Victori episcopo. Et Ioannes Diaconus lib. 3. cap. 4. scribit, generalem sententiam a B. Gregorio contra simoniaca et neophytorum haeresim prolatam in epistola Victori scripta contineri Cap. 42. conc. Meldensis est. — Burch. l. 1. c. 21. Deusedit p. 2. Ivo Decr. p. 2. c. 84. et p. 5. c. 75. Polyc. l. 2. t. 1.

c. 14. citatur ex Paschali I., apud quem non est inventa. — C. IV. 9) cf. ad c. 2. — Burch. l. 1. c. 21. Ans. l. 6. c. 80. Ivo Decr. p. 5. c. 75. et 112. — cf. Conc. Meldense c. 42. — 10) *vertitur*: Ed. Bas. — C. V. 11) Fontem huius capituli invenimus epistolam ad Mediol. eccl. quam Paschali I. supposuit Wido musicus quidam (fortassis Guido Aretinus Camaldulensis monachus), de qua re videtur Berthold. Const. (ed. Martin. Gerbert A. 1792.) p. 204. — Apud Anselm. l. 6. c. 77 (81). laudatur Gregorius ad Victorem (Ep. 29. l. 12. Ed. Maur.), cuius verba epistolae auctor imitatus est. — Burch. l. 1. c. 21. Deusedit p. 2. Ivo Decr. p. 2. c. 84. et p. 5. c. 75. Polyc. l. 2. t. 1.

C. VI. *Simonis damnatio dantem et accipientem pariter involvit. Item Gelasius Papa ad Episcopos per Lucaniam constitutus, epist. I. cap. 26.*¹²⁾

Quos constiterit indignos meritis, sacram¹³⁾ mercato esse pretio dignitatem, convictos¹⁴⁾ oportet arceri, non¹⁵⁾ sine periculo facinus tale perpetrantes, quia dantem pariter et accipientem damnatio Simonis, quam sacra lectio testatur, involvit.

C. VII. *Anathematis sententia damnatur, qui simoniace ordinatur.*

*Item Ambrosius f) in libro pastorali*¹⁶⁾.

Reperiantur quamplurimi, negotio¹⁷⁾ muneris perituri, mercari velle gratiam Spiritus sancti, dum vite¹⁸⁾ pretium donant, ut pontificalis ordinis sublime¹⁹⁾ culmen accipiant, obliiti verborum Petri, qui dixit ad Simonem²⁰⁾: *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti per pecuniam possideri*²¹⁾. Proinde quia et usitatum est tantum malum, et maiorum frequenter constat²²⁾ mucrone succisum, nos quoque huic vulnere caneroso ignitum (quod superest adhuc) iniicimus ferrum, decernentes omnino, ut, quicumque deinceps propter accipiendam sacerdotii²³⁾ dignitatem quodlibet praemium fuerit detectus obtulisse, ex eodem tempore se noverit anathematis opprobrio condemnatum, atque a participatione²⁴⁾ Christi corporis et sanguinis alienum, ex quo illum constat execrabile Christo perpetrasse flagitium. Quod si aliquis exstiterit, qui²⁵⁾ accuset, ille, qui hunc ordinem munerum fuerat²⁶⁾ datione²⁷⁾ lucratus, et suscepto²⁸⁾ honoris gradu privetur, et in monasterio sub perenni poenitentia retrudatur²⁹⁾. Illi vero, qui hac³⁰⁾ causa munerum acceptores exstiterint, si clerici fuerint, honoris³¹⁾ amissione mulcentur, si vero laici, anathemate perpetuo condemnentur.

C. VIII. *Damnatur episcopus, qui per pecuniam ordinationem facit.*

*Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 2.*³²⁾

Si quis episcopus per pecuniam ordinationem fecerit, et sub pretio redegerit gratiam³³⁾, quae vendi non potest, ordinaveritque per pecuniam episcopum, chorepiscopum, presbyterum, aut diaconum, vel quemlibet de his, qui connumerantur in clero, aut³⁴⁾ promoverit per pecunias dispensatorem, aut defensorem, vel mansionarium³⁵⁾, vel quenquam omnino, qui subiectus est regulae, pro suo turpissimi lucris commodo, is, qui³⁶⁾ hoc attentasse probatus fuerit, proprii gradus periculo subiacebit, et qui ordinatus est, nihil ex hac ordinatione vel promotione, quae est per negotiationem facta, proficiat, sed sit alienus a dignitate vel sollicitudine, quam pecuniis acquisivit. Si

quis vero mediator tam turpibus et nefandis datis vel acceptis exstiterit, et ipse³⁷⁾, siquidem clericus fuerit, proprio gradu decidat, si vero laicus aut monachus, anathematizetur.

C. IX. *A sacerdotio est alienus, qui per pecunias ordinatur vel ordinatur.*

*Item ex VIII. e) Synodo*³⁸⁾.

Qui per pecunias quenquam consecraverit, vel ab alio consecratus est, alienus a sacerdotio fiat.

C. X. *Nec ordinari, nec promoveri in ecclesia Dei per pecuniam aliquis valet.*

Item Calixtus Papa II. b) 39)

Sanctorum Patrum exempla sequentes et officii nostri debito innovantes, ordinari quenquam per pecuniam in ecclesia Dei vel promoveri, auctoritate sedis apostolicae modis omnibus prohibemus. Si quis vero in ecclesia ordinationem vel promotionem taliter adquisierit, acquisita prorsus careat dignitate.

C. XI. *De eodem.*

Item Gregorius Nazianzenus i) 40).

Qui studet donum⁴¹⁾ Dei pretio mercari, in sacro ordine nulla ratione de cetero permanere aut revocari posse dubium non est. Talis a communione omnibus modis abscondatur. Nam Spiritus sancti donum pretio comparari quid aliud est quam capitale crimen et simoniaca haeresis? quod quam detestabiliter in utroque testamento vindicatum sit, multorum exemplis facile apparet. Giezi gratiam sanitatis Naaman⁴²⁾ Syro vendidit; eandem gratiam sanitatis Helisaeo vindicante leprosus factus amisit. Iudas⁴³⁾ omnium redemptorem vendidit, mox laqueo suspensus eandem redemptoris gratiam non obtinuit, et merito, quia nemo potest retinere quod vendidit. Simon⁴⁴⁾ etiam magus quum eandem Spiritus sancti gratiam emere vellet, damnationis⁴⁵⁾ sententiam a Petro audivit: *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quia donum Dei existimasti pecuniam possideri*⁴⁶⁾. Dominus etiam, ut vendentes et ementes huius gratiae expertes ostenderet, cunctos peccatores per gratiam in templo dimisit, singulariter vendentes et ementes increpans et flagellans de templo eiecit, in quo venditores et emtores suos gratia Spiritus sancti constat destitutos esse et vacuos. Quos enim Christus eiecit de templo numquid Spiritus Christi faciet sibi templum?

C. XII. *Simoniaci sacerdotes esse non possunt.*

Item Gregorius k) 47).

Quicumque sacros ordines vendunt aut emunt, sacerdotes esse non possunt. Unde scriptum est: „*Anathema danti*⁴⁸⁾,

NOTATIONES CORRECTORUM.

scripta, et partim cum his, quae Ivo et Polycarpus citant ex Paschali, et cum his, quae hoc loco refert Gratianus. De qua haeresi et Gallia efficienda Gregorius lib. 4. epist. 51. scribit Virgilio Arelatensi, et hb. 7. epist. 110. Syagrio et aliis episcopis Galliae.

C. VII. f) Ambrosius: Caput hoc in libro pastorali B. Ambrosii, unde citatur, non est inventum. Habetur tamen in conc. Toletano VIII. cap. 3., quem canonem integrum Anselmus lib. 6. c. 85., partem vero ipsius Ivo p. 5. c. 83. ex dicto concilio citant.

C. IX. g) Octava: In aliquot vetustis exemplaribus caput hoc citatur ex VII. synodo, in qua cap. 5. refertur canon 30. apostolorum ad hanc rem faciens. In epistola autem Tarasii ad Hadrianum Papam (quae in exemplaribus bibliothecae Vaticanae, et aliis, est in fine ipsius VII. synodi) refertur canon 22. synodi, quae in Trullo, his

verbis: *Eos, qui per pecunias ordinati sunt sive episcopi, sive quicumque clerici, et non secundum probationem et vitae optionem, deponi praecipimus; sed et illos, qui hoc ordinasse noscuntur.* Exstat etiam hac de re epistola Basilii ad episcopos sibi subiectos.

C. X. h) Est Calixti II., qui paulo ante Gratianum vixit, et aliquot conciliis a se habitis contra simoniam et investituras ecclesiarum, quas Germanici imperatores usurpaverant, multa decrevit: de quibus abbas Urspergensis ab A. D. MCXVIII., in quo electus est Pontifex, usque ad A. MCXXIV. accurate scribit.

C. XI. i) In operibus B. Gregorii Nazianzeni, quae multa graece et latine exstant, nihil tale reperitur. Habentur autem similia in epistola Tarasii ad Hadrianum.

C. XII. k) Deusdedit in tractatu contra simoniacos refert hoc ex epistola Paschalis P. II. ad Mediolanenses.

Quaest. I. C. VI. 12) scr. A. 494. — Deusdedit p. 2. Burch. l. 1. c. 22. Ivo Decr. p. 5. c. 76. — 13) sacramenta: Ed. Bas. — 14) add.: illos: Ed. Bas. — 15) verba: non — perpetrantes, absunt ab Ivone. — C. VII. 16) imo c. 3. conc. Tol. VIII. (hab. A. 653.) quod recte laudat Anselmus l. 6. c. 85. — 17) negotiatione: Edd. coll. o. — 18) illi: ead. ex Ans. — 19) sublimitate: ead. ex eod. — 20) Act. c. 8. v. 20. — 21) posse possideri: Edd. Lugd. II. III. — possideri: Edd. rel. et orig. — 22) exstat: Edd. coll. o. — 23) accip. dignitate divini doni: ead. ex Ans. — 24) perceptione: Coll. Hisp. — 25) eius accusator: Edd. coll. o. — 26) fuerit: ead. — 27) acceptio: Coll. Hisp. — Ans. — 28) suscepti: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 29) religetur: Coll. Hisp. — 30) add.: de: Ed. Bas. — 31) add.: sui: Edd. coll. o. — C. VIII. 32) hab. A. 451. — Interpretatio Dionysii. — Abbo Floriacensis c. 13. Burch. l. 1. c. 112. Ans. l. 6. c. 88 (85). Ivo Pau. l. 3. c. 148. Decr. p. 5. a. 118. Polyc. l. 2. t. 37. — 33) add.: Spiritus sancti: Edd. coll. o. — 34) promoverit et: ead. — 35) haec neque ap. Dionys. ex Ed. Amort. neque

apud Ans. et Burch. leguntur. — 36) cui attentanti probatum fuerit: Ans. — Ed. Bas. — 37) absunt ab orig. cit. et Anselmo. — C. IX. 38) Pertinent haec ad Basilium c. 91. apud Bevereg. Pandect. canonum. — Ivo Decr. p. 5. c. 121. — C. X. 39) ex conc. Lat. I. hab. A. 1123. — C. XI. 40) Epistola Tharasii, quam capitis fontem esse voluerunt Correctores, integra legitur inter acta conc. Nic. II. hab. A. 767. Eadem fere leguntur apud Algerum Schol. libr. de miser. et iust., in Thesuro Martenii T. IV. c. 32. p. 3., et videntur quidem inde a \$ Giezi ab ipso Algero confecta esse. — 41) donum: Ed. Arg. — 42) 4 Reg. c. 5. — 43) add.: qui: Edd. Lugd. II. III. — 44) Act. c. 8. — 45) add.: suae: Ed. Bas. — 46) possideri: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — C. XII. 47) Haec olim ad Paschalis I. ep. ad Mediolanenses, quam supposititiam esse monuimus (cf. ad c. 5. ead.), suspicamus pertinuisse; ad Paschalem II., quem laudavit Deusdedit p. 4., ea pertinere non posse, ipsa verba Urbani, qui ante Paschalem II. vixit, in ep. ad Lucium (cf. C. I. q. 3. c. 6.) aperte demonstrant. — 48) danti — accipiendi: Ed. Arg. Bas.

anathema accipienti, hoc est simoniacae haeresis. Quomodo ergo, si anathema⁴⁹⁾ sunt et sancti non sunt, sanctificare alios possunt? Et quum in Christi corpore non sint, quomodo Christi corpus tradere vel accipere possunt? Qui maledictus est benedicere quomodo potest?

C. XIII. De eodem.

Item Gregorius Syagrio, et aliis Episcopis, lib. VII. epist. 110.⁵⁰⁾

Quum liqueat hanc haeresim ante omnes¹⁾ radice pestifera surrepsisse, atque in ipsa origine sua apostolica esse detestatione damnata, cur non cavetur? cur non perpenditur, quia benedictio⁵¹⁾ illi in maledictionem convertitur, qui ad hoc, ut fiat haereticus, promovetur?

C. XIV. Qui pretio ordinat, lepram, non officium confert.

Item Ambrosius de ministeriis, seu de dignitate sacerdotali, cap. 5.⁵²⁾

Quum ordinaretur episcopus, quod dedit aurum fuit, quod perdidit anima fuit; quum alium ordinaret, quod accepit pecunia⁵³⁾ fuit, quod dedit lepra fuit.

C. XV. De eodem.

Idem ibidem⁵⁴⁾.

Gratiam, quum ordinaberis, non suscepisti, quia gratuito eam non meruisti.

C. XVI. De eodem.

Idem lib. IV. ad cap. 4. Lucae [v. 27.]⁵⁵⁾.

Cito turpem sequitur lepra mercedem, et pecunia corpus animumque male quaesita⁵⁶⁾ commaculat. Et paulo post: §. 1. Vides, quia facta auctoris successio damnatur heredis. Inexpiabilis est enim venditi culpa mysterii⁵⁷⁾, et gratiae vindicta coelestis transit ad⁵⁸⁾ posteros. Denique Moabitae et ceteri non intrabant ecclesiam usque ad⁵⁹⁾ tertiam et quartam generationem, tamdiu videlicet, (ut simplicius interpretemur), donec culpam auctorum multiplici successio generationis aboleret. Sed quum illi, qui in Deum idololatriae errore deliquerunt, in quartam⁶⁰⁾ generationem videantur esse mulctati, profecto durius videtur esse sententia, qua Giezi semen usque in aeternum pro cupiditate habendi prophetica⁶¹⁾ auctoritate damnatur, praesertim quum Dominus noster Iesus Christus per lavacri regenerationem omnibus remissionem dederit peccatorum⁶²⁾, nisi⁶³⁾ vitiorum magis quam generis semen intelligas. Sicut enim qui filii promissionis⁶⁴⁾ sunt aestimantur in semen bonum, ita etiam qui *filii* erroris sunt aestimantur in semen malum. Nam et Iudaei ex patre diabolo⁶⁵⁾, non utique carnis successione, sed criminis. Ergo omnes cupidi, omnes avari Giezi lepram⁶⁶⁾ cum divitiis suis possident, et male quaesita mercede non tam patrimonium⁶⁷⁾ facultatum, quam thesaurum criminum congregarunt aeterno supplicio et brevi fructu.

H. Pars. Gratian. Quia ergo auctoritate Leonis Papae simoniaci non nisi spiritu mendacii accipiunt; secundum Gregorium apud simoniacos sacerdotium non subsistit⁶⁸⁾, benedictio eorum in maledictionem convertitur, apud eos manet anathema danti et accipienti, quum sancti non sint nec in Christi corpore constituti, quum sint maledicti, nec sanctifi-

care alios possunt, nec corpus Christi tradere vel accipere, nec benedicere aliis valent; secundum Ambrosium vero anathematis opprobrio condemnantur, atque a participatione corporis et sanguinis Christi alienantur, quum accipiantur aurum et lepra detur, quum inexpiable sit culpa venditi mysterii; secundum Chalcedonense concilium ex tali ordinatione nihil proficere iudicantur; secundum Gelasium Simonis damnatione involvuntur; secundum Gregorium Nazianzenum in sacro ordine permanere aut renovari nulla ratione possunt, ab Holi-saeo lepra perfunduntur, a Petro in perditionem damnantur, a Christo vero de templo eiciuntur: quid aliud simoniacus simoniacus in sua ordinatione potest conferre, nisi quod Innocentius de ceteris haereticis testatur, dicens epist. XVIII. ad Alexandrum, cap. 3.⁶⁹⁾

C. XVII. Qui Spiritus perfectionem non habent, ipsam dare non possunt⁷⁰⁾.

Qui perfectionem Spiritus, quam acceperant, perdiderunt, non eius dare plenitudinem possunt, quae maxime operatur in ordinationibus, quam per suam perditionem perdidit. Et iterum⁷¹⁾: §. 1. Qui⁶⁸⁾ honorem non habuit, honorem dare non potuit, nec aliquid ille accepit, quia nihil erat in dante, sed damnationem, quam habuit, per pravam manus impositionem dedit.

C. XVIII. Simoniacus per pravam manus impositionem non benedictionem, sed damnationem praestat.

Idem Rufo, et aliis Episcopis, epist. XXII. c. 3.⁷²⁾

Ventum est ad tertiam quaestionem, quae pro sui difficultate longiorem exigit disputationem. Quum nos dicamus⁷⁰⁾ ab hereticis ordinatos vulneratum per illam manus impositionem habere caput, ubi vulnus infixum est, medicina est adhibenda, qua⁷¹⁾ possit recipere sanitatem. Quae sanitas post vulnus secuta sine cicatrice esse non poterit, atque ubi poenitentiae remedium necessarium est, illic ordinationis honorem locum habere non posse decernimus⁷²⁾. Nam si⁷³⁾, ut legitur⁷⁴⁾, quod⁷⁵⁾ tetigerit immundus immundus erit, quomodo ei⁷⁶⁾ tribuetur quod munditia ac puritas consuevit accipere? §. 1. Sed e contrario⁷⁷⁾ asseritur, eum, qui honorem⁷⁸⁾ amisit, honorem dare non posse, nec illum aliquid accepisse, quia nihil in dante erat, quod ille posset accipere. Acquiescimus, et verum est certe, quia quod non habuit dare non potuit. Damnationem utique, quam habuit, per pravam manus impositionem dedit, et qui particeps effectus⁷⁹⁾ est damnato⁸⁰⁾, quomodo debeat honorem accipere invenire non possum. §. 2. Sed dicitur vera ac iusta legitimi sacerdotis benedictio auferre omne vitium, quod a vitioso fuerat iniectum. Ergo si ita est, applicentur ad ordinationem sacrilegi, *adulteri,* atque omnium criminum rei, quia benedictione⁸¹⁾ ordinationis crimina vel vitia putantur auferri; nullus sit poenitentiae locus, quia id potest praestare ordinatio, quod longa satisfactio praestare consuevit. Sed nostrae lex ecclesiae est, venientibus ab haereticis, qui tamen illic baptizati sunt, per manus impositionem laicam tantum tribuere communionem, nec ex his aliquem in clericatus honorem vel exiguum subrogare.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. l) Omnes: Antea legebatur: *omnia*, sed glossa videtur magis convenire lectioni restituta, quae est in aliquot manuscriptis et ipso originali.

C. XVI. m) In quartam: Antea legebatur: *in tertiam et quartam*. Sed et a B. Ambrosio, et ab uno vetusto Gratiani codice abest vox: *tertiam*. Deuteronomii autem c. 23. Idumaeorum quidem et Aegyptiorum filii permittuntur tertia generatione intrare in ecclesiam Domini, sed de Moabitibus sic scribitur: *Ammonites et Moabites etiam post decimam generationem non intrabunt ecclesiam Domini in aeternum*.

n) Peccatorum: Sequebatur: *cur ergo Giezi semen*

in aeternum damnatur? quae apud B. Ambrosium non habentur.

o) Non subsistit: Simoniaci recipiunt quidem characterem, sed sunt ipso facto suspensi. Ita ratione habita usus vere dici potest ipsorum sacerdotium non subsistere, ac propterea rectissime B. Gregorius l. 10. epist. 33. Victori episcopo scribens, simoniacam ordinationem vocat illicitam et effectu carentem.

C. XVII. p) In hoc capite non referuntur ipsa prorsus verba Innocentii, quae tamen habentur partim infra. ead. c. Arianos. partim in capite nunc sequenti: *Ventum est*, in versiculo: *Sed e contrario*.

Quaest. I. C. XII. 49) *anathematizati*: Edd. Bas. Lugd. II. III. = C. XIII. 50) Ep. 106. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Burch. l. 1. c. 121. Ivo Decr. p. 5. c. 75. Deusdedit p. 2. Polyc. l. 2. c. 1. — 51) cf. supra c. 4. = C. XIV. 52) Hunc librum apocryphum esse, constat. — Deusdedit p. 2. Ivo Decr. p. 5. c. 95. — 53) *aurum*: Edd. coll. o. = C. XV. 54) cf. ad c. 14. = C. XVI. 55) Ivo Decr. p. 5. c. 132. Deusd. p. 2. — 56) *acquisita*: Ed. Bas. — 57) *ministerii*: Edd. coll. o. pr. Arg. Ven. I. II. — 58) *in*: Edd. coll. ex Ivo. — 59) *in*: ead. ex eod. — 60) *prophetae*: Ed. Bas. — 61) *nisi ut*: Ivo. — Edd. coll. o. — 62) *promissionum*: ead. — 63) *add.*: ead. — 64) *add.*: *spiritualium*: Ed. Bas. — 65) *facultatem patrimonii*: Edd. coll. o. = C. XVII. 66) scr. c. A. 415. — Ann. l. 6. c. 73 (76). — 67) ex ep. ad Ru-

fum cf. c. sequ. — 68) cf. c. 73. 97. et 98. infra ead. = C. XVIII. 69) scr. A. 414. — Coll. tr. p. p. 1. t. 38. c. 12. 13. Ans. l. 1. Ivo Pan. l. 3. c. 190. Decr. p. 6. c. 59 (60). Polyc. l. 2. t. 31. et l. 7. t. 7. — 70) *dicimus*: Edd. coll. o. — 71) *quo*: Coll. Hisp. — ut: Constant. — 72) *abest a Constant.* — *posse constat*: Ans. — 73) *Nam si sicut*: Edd. Lugd. II. III. — *Nam sicut*: Edd. coll. rel. — Coll. Hisp. — Ans. — 74) *Num. c. 19. c. 22.* — 75) *qui tetigerit immundum immundus erit*: Edd. coll. o. — 76) *agi*: Ed. Bas. — 77) *contra*: Edd. coll. o. — orig. — Ans. Ivo. — 78) *honores*: Ed. Bas. — 79) *factus est*: Ed. Bas. — *factus sit*: Edd. coll. rel. — 80) *damnati*: Ed. Bas. — *damnationis*: Edd. coll. rel. — Böhm. — Constant. — 81) *per benedictionem*: orig.

III. Pars. Gratian. Sed obicitur: *Atti haeretici a fide exorbitant, simoniaci autem, etsi gratiam Spiritus sancti venalem putant, tamen a fide alieni non sunt, atque ideo, quod ab Innocentio de ceteris haereticis decernitur, non valet de his consequenter intelligi. His ita respondetur: Simoniaci, etsi fidem tenere videantur, infidelitatis tamen perditioni subiiciuntur. Unde B. Ambrosius in lib. II. de poenit. cap. 4. adversus Novatianum scribit, dicens:*

C. XIX. *Simoniaci fidei integritatem non habent.*

Petrus Simoni⁸²⁾, qui magicae artis consuetudine depravatus putasset, quod gratiam Christi per impositionem manus atque infusionem Spiritus sancti compararet pecunia, ait⁸³⁾: *Non est tibi pars, neque sors⁸⁴⁾ in hac fide⁸⁵⁾, quia cor tuum non est rectum apud Deum, etc. Vides, quod hunc*

magica vanitate⁸⁶⁾ blasphemantem in Spiritum⁸⁶⁾ sanctum apostolica auctoritate condemnet, et eo magis, quia puram conscientiam fidei non habebat.

C. XX. *Simoniacus infidelis esse probatur.*

Item Gregorius l. IX. ep. 53. ad Theodoricum Regem⁸⁷⁾. *Quum omnis avaritia idolorum sit servitus, quiaquis hanc et maxime in dandis ecclesiasticis honoribus vigilanter non praecavet, infidelitatis perditioni subiicitur, etiamsi tenere fidem, quam negligit⁸⁸⁾, videatur.*

C. XXI. *Simoniacorum haeresis damnabilior esse probatur.*

Item ex epist. Tarasii Constantinopolitani Episcopi, missa Papae Hadriano⁸⁹⁾.

Eos, qui per pecunias manus imposuerunt vel imponunt,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIX. q) In hac fide: Vulgata editio habet: *in sermone isto.* Graece est: *ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ.*

C. XX. r) Quam negligit: Sic est emendatum ex manuscriptis exemplaribus et originali. In vulgatis enim legebatur: *fidem verbis, quam negat facto, videatur⁹⁰⁾.*

C. XXI. s) Caput hoc est pars epistolae Tarasii ad Hadrianum. Sed immutata est aliquot locis series verborum, et epitome quaedam adhibita, quemadmodum et apud Anselmum. Integra habetur manuscripta post VII. synodum in Vaticana bibliotheca, et in graecis eius synodi codicibus, et in latina ex versione Anastasii Bibliothecarii. Exstat etiam latine impressa apud Balsamonem. Sed in ea versione aut interpretis, aut exemplaris, quod secutus est, vitio flagitiosum mendum inest. Nam ubi Tarasius Hadrianum mirifice laudat, interpres reprehendentem inducit his verbis: *Fraterna ergo vestra sacerdotalis sanctitas, quae non iure, nec ex Dei voluntate pontificale munus administrat, magna laborat infamia: quamvis cum alia multa, tum proximae sequentia verba manifeste repugnent, in quibus eum vocat virum desideriorum Spiritus, et aliis praeclaris titulis ornat. Exemplaria quidem graeca Vaticana, et VII. synodi, et ipsius Balsamonis optime habent. Quare necessarium visum est, priorem epistolae partem cum graece, tum nova cum versione afferre; reliqua ex Balsamone impresso peti poterunt.*

Τῷ τὰ πάντα ἀγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ κυρίῳ Ἀδριανῷ Πάπῃ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης, Ταράσιος ἀνάξιος Ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἐν κυρίῳ χαίρειν. Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως εὐαγγελικῶς καὶ ἀποστολικῶς τε καὶ πατρικῶς διδασκόμεθα ἀρκετοῦρον τὸν τρόπον ἔχειν ἐν τῇ τῆς ἱερωσύνης ἀγιστείας, καὶ μὴ χρυσίζεσθαι, ἢ ἀγοραζέσθαι ἢ σφετερίζεσθαι ἐπὶ χειροτονεῖα παντὸς ἱερατικοῦ ἀνδρός, ὡς ὑποδείξομεν ἐν ταῖς καθ' ὑποκειταμέναις χρήσεσιν ἀπὸ τῆς γραμμικῶν θεηγοικῶν καὶ πατρικῶν διδασκαλιῶν. Ὁ γὰρ ἐπιτιθέντες τὰς χεῖρας ὑπὲρ αὐτῶν τοῦ πνεύματος εἶσιν, οὐχ ἄρα τῶν πνεύματος. Λαβεῖν γὰρ λαβόντες τὴν χάριν τοῦ πνεύματος, θωρεῖν ἴδουσαι τοῖς καθ' αὐτῶν μεταλαμβάνουσιν ἀπεφραγμένον ἐκ τῆς κυριακῆς φωνῆς ταύτην τὴν ἐλευθεριότητα εἰλημότες. Εἰ δὲ τις ἐλεγχθεὶς χρυσῶν ταύτην ἀνησυχόμενος, ἀποκηρυχθὼν διαγορεύουσι τὸν τοιοῦτον τῆς ἱερατικῆς τάξεως [al. ἀξίας]. Καὶ εἰ καὶ ὀνόματι τὴν ἱερωσύνην πεκληρωται, ἀλλ' οὐκ ἀναμείβεται ὁ λόγος, ἐπὶ τῷ πράγματι. οὐδεὶς γὰρ θεῷ δουλεύειν δύναται καὶ μαμμονῆ, ὡς εὐαγγελικῶς ἐμάθομεν. Καὶ ἐπεὶ ἠκούσαμεν προφητικῶς τοῦ θεοῦ βοῶντος: ἱερεῖς λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ, αὐθὶς τε ἐπαπειλοῦντος καὶ λέγοντος: ὁ σκοπὸς ἐὼν ἰδὴ τὴν ἡμιφάλαν ἐρχομένην, καὶ μὴ σημάνη τὴν σάλπιγγι, καὶ ὁ λαὸς μὴ φυλάξῃται, καὶ ἐλθούσα ἡ ἡμιφάλα λάβῃ ἐξ αὐτῶν ψυχῆν, τὸ αἷμα ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ σκοποῦ ἐκζητήσω, φόβῳ τοῦ τῆς σιωπῆς κατακρίματος ἀναγγέλλομεν τοῖς προέδροις πάσι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιῶν, ἵνα μετὰ παθήσεως κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον ἐπιωμεν⁹¹⁾ καθαρὸν ἐσμὲν ἀπὸ τοῦ αἵματος τῶν παραβαινόντων τὰς κανονικὰς διατάξεις, καὶ πάντως μᾶλλον τῶν ἐπὶ χρημασι χειροτονησάντων ἢ χειροτονηθέντων, Πέτρον τοῦ θεοῦ ἀποστόλου, οὗ καὶ τὴν καθέδραν ἐκκληρωσάτο ἡ ἀδελφικῆ ὑμῶν ἀγιότης, ὡς Σίμων τὸν μάγον, τοῦτους καθελόντος. Τοῦτου ἕνεκεν οὐχ ὑποστελλόμεθα τοῦ ἀναγγέλλειν τὴν ἀλήθειαν, φυλάττοντες καὶ κρατοῦντες τὰ παρὰ τῶν ἁγίων καὶ πανευφημῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν ἀοιδμῶν πατρῶν ἡμῶν κανονικῶς ἐκδοθέντα. καὶ εἰ τι τούτων παρεβῆθ' ὑπὸ τινῶν,

βδελυτιόμεθα. Ἡ οὖν ἀδελφικῆ ὑμῶν ἀρχιεροπρεπὴς ἀγιωσύνη ἐνθέσμως καὶ κατὰ θεοῦ βούλησιν προτιανέουσα τὴν ἱεραρχικὴν ἀγιστείαν, διαβόητον ἔχει τὴν δόξαν. Ἐφαρκε γὰρ διὰ τοῦ προφήτου ὁ πρώτος καὶ μέγας ἀρχιερεὺς ὁ Χριστὸς ὁ θεὸς ἡμῶν: Ὡς ἐγώ, ἀλλ' ἢ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω. Ὁ δὲ γὰρ, ἀνερο ἐπιθυμῶν τῶν τοῦ πνεύματος, ὅτι φρονητοτέρα μᾶλλον ἐστὶ Μακεδονίου καὶ τῶν ἁγίων αὐτὸν πνευματομαχῶν ἢ δυσσεβῆς ἀφροσύνης. Ἐκείνων γὰρ κτίσμα καὶ δοῦλον τοῦ θεοῦ καὶ πατρός τοῦ ἁγίου πνεύματος λαροδούτων, οὗτοι ἐαυτῶν, ὡς δοκοῦσι, δοῦλον αὐτὸ ποιοῦσι. πᾶς γὰρ δεσπότης εἴ ἂν ἔχοι, εἰ βούλοιο, πιπράσκει, εἴτε οὐκ ἔχει, εἴτε ἕτερον, ὧν κέκτηται. ὡσαύτως καὶ ὁ ἀγοραζόμενος δεσπότης βουλόμενος εἶναι τοῦ ἡγοραζομένου, διὰ τὴν ἀγοράσαν τοῦτο κτῆται. οὕτως οὐ ταύτην τὴν ἀδεσμον πράξιν ἐργαζόμενοι καταβιβάζουσι τὸ πνεῦμα τοῦ ἁγίου, ἴσα ἀμαρτανόντες τοῖς βλασφημοῦσιν ἐν βελζεβούλ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια τὸν Χριστὸν, ἢ τόγε ἀληθέστερον εἰπεῖν, παρεστῆσαν Ἰουδα τῷ προδότη, ὃς τοῖς θεοκτόνοις Ἰουδαίοις τιμῆς ἀγοροῦτον τὸν κύριον ἀπημπαλίψατο. Ὡς οὖν τὸ ἁγιον πνεῦμα οὐνοσποῖον ἐστὶ Χριστῷ τῷ θεῷ ἡμῶν, τῆς αὐτῆς παντίπου δόξης ἐσονται μερίδος, ὡς ἀποδέδεικται. εἰ δὲ οὐ πιπράσκειται, πρόδηλον γάρ, οὐδ' αὐτῶς, ἀναμειλίχτως οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἡ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἧτοι [al. εἰ οὖν] ἢ τῆς ἱερωσύνης ἀγιστείας, καὶ ὁ οὐκ ἔλαβον οὐδὲ ἔχουσι. Ἀνησυχῆσαν τοῦ ἁγίου Πέτρον πρὸς τὸν τοῦτο ἐπιτιθεύσαντα οὕτως λέγοντος: οὐκ ἐστὶ σοι μέρος, οὐδὲ κλήρος ἐν τῷ λόγῳ. Εἰ γὰρ ἀπεμπολεῖται ἡ τῆς ἱερωσύνης ἀξία, ἅσα [al. ἅρα] περιττὴ παρ' αὐτοῖς ἢ κατὰ τὸν βλον σεμνὴ πολιτεία, καὶ ἢ ἐν ἀγνεῖα καὶ ἀρετῇ ἀναστροφῆ, περιττός καὶ αὐτοῦ καὶ Παύλου ὁ θεὸς ἀπόστολος, διδάσκων, δεῖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπλήρητον εἶναι, σώφρονα, κόσμιον, διδασκαλικόν, ἐγκρατῆ, νηφάλιον, ἀνεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου, ἵνα δυνατὸς ἦ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. Ὁλεῖται τοίνυν ταῦτα πάντα ἐκ τοῦ πόντου, καὶ ἀγοραστοῦ τῆς ἱερωσύνης. αἱ οὖν υποκείμεναι ἀγίολεκτοι χρήσεις ἀλλότριον πάντῃ τῆς ἱερωσύνης ἀπομαίνονται, τὸν ποτὲ δόνα τὴν λαβόντα ἐν αἰψὲς δήμεν χρόνῳ, εἴτε καὶ πρὸ τῆς χειροτονίας, εἴτε καὶ ἐν τῇ χειροτονίᾳ, εἴτε καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν. λαβεῖν γὰρ ἐστὶ τὸ λαβεῖν ὅτε δήποτε. ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς προβολὰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀφορροῦσιν [al. ἀφαιροῦσιν] ἐπὶ τῇ τῶν χρημάτων δόσει.

Fratri et comministro usquequaque sanctissimo et beatissimo Domino Hadriano Papae veteris Romae. Tarasius indignus episcopus Constantinopolis novae Romae in Domino S. Multipliciter multisque modis ex evangelio et apostolorum Patrumque praeceptis docemur, in sanctificatione sacerdotii mores ab avaritia longe alienos praestare, neque in ullius sacerdotalis viri ordinatione aurum argentumve accipere, aut aliud quippiam nobis vendicare, quod sententiae divinis scripturis et Patrum doctrinis infra subiectae demonstrabunt. Qui enim manus imponunt, ministri sunt Spiritus, non venditores Spiritus, nam quum gratis gratiam Spiritus acciperint, gratis etiam eis, qui ab ipsis accipiunt, dare iussi sunt ex voce Domini, hac ipsa libertate potestateque accepta. Quod si quis eam auro emisse convictus fuerit, hunc ex sacerdotali ordine excidisse pronunciant, quancum nomine sacerdotium sortitus est, sed in eum falso nomen istud conferrī se ipsa comprobatur. Nemo enim potest Deo et mammonae servire, prout ex evangelio didicimus. Et quancum audivimus Deum per os Prophetarum⁹²⁾ clamantem: Sa-

Quaest. I. C. XIX. 82) quam Simon: Edd. coll. o. — 83) Act. c. 8. — 84) add.: aliqua: Ed. Bas. — 85) arte: lb. — 86) Spiritu sancto: Edd. coll. o. pr. Lugd. B. III. = C. XX. 87) Ep.

59) (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — *) Edd. coll. o. pr. Bas., in qua legitur ut est restitutum. = C. XXI. 88) scr. A. 787. — Ans. l. 6. c. 86 (83). Deusd. p. 2. — **) Matth. c. 6. v. 24. — ***) Esa. c. 49. v. 2.

Petrus divinus apostolus (cuius cathedram sortita est sanctitas vestra) tanquam Simonem magum deponit. *Et infra*: §. 1. Tolerabilior est enim Macedonii et eorum, qui circa ipsum sunt, Spiritus sancti impugnationum impia haeresis. Illi enim creaturam et servum Dei Patris et Filii Spiritum sanctum delirando fatentur, isti vero eundem Spiritum⁸²⁾ efficiunt suum servum. Omnis enim dominus quod habet, si vult, vendit, sive servum sive aliquid aliud eorum, quae possidet. Similiter et qui emit, dominus eius volens esse quod emerit, per pretium pecuniae illud acquirit. Ita et qui hanc iniquam actionem operantur, detrahunt Spiritui sancto, aequaliter peccantes his, qui blasphemaverunt, dicentes⁹⁰⁾, Christum in Beelzebub eicere daemonia⁹¹⁾, atque, ut verius dicamus, Iudae comparantur proditori, qui Iudaeis Dei⁹²⁾ occisoribus Christum vendidit. Quum ergo Spiritus sanctus consubstantialis sit Christo, eiusdem omnino et ipsi portionis erunt. Et proculdubio in eis non est gratia Spiritus sancti, id est sacerdotii sanctitatis. Nam quod non acceperunt non habent. Ait enim Petrus Simon⁹³⁾: *Non est tibi pars neque sors in sermone isto, quia existimasti donum Dei pecunia possideri. Et supra*: §. 2. Nam et vicesimus nonus canon sanctorum apostolorum, et Actus eorundem, et tertius et quartus liber Regnorum, alienum omnino a sacerdotio pronunciant eum, qui aliquando dederit vel acceperit pecuniam in aliquo tempore, sive ante manus impositionem, sive in ipsa manus impositione, sive post⁹⁴⁾. Accipere enim est quandocunque accipere.

C. XXII. *Et qui dat, et qui accipit, ut ordines sacri praestentur, anathema sit.*

Item ex Concilio Bracarenensi II. c. 3.⁹⁵⁾

Placuit, ut de ordinatione clericorum episcopi munera nulla accipiant, sed, sicut scriptum est⁹⁶⁾, quod gratis donante Deo accipiunt gratis dent. Non aliquo pretio gratia Dei⁹⁷⁾ et impositio manuum venundetur, quia antiqua definitio Patrum ita de ecclesiasticis ordinationibus statuit, dicens⁹⁷⁾: *Anathema sit danti et accipienti*. Propterea, quia aliquanti multis sceleribus obruti, sancto altario indignè ministrantes, non hoc⁹⁹⁾ testimonio bonorum actuum¹⁰⁰⁾, sed profusione munerum obtinent, oportet¹⁰¹⁾

non per gratiam munerum, sed per diligentem prius discussionem, deinde per multorum testimonium clericos ordinare.

Gratian. *Ex illa auctoritate B. Ambrosii et Gregorii patet, quod simoniaci (sicut et alii haeretici) a fide exorbitant, et ideo consequenter de illis intelligitur, quod de aliis decernitur.*

IV. Pars. §. 1. *Item opponitur, quod prophetia donum Spiritus sancti est, haec autem in veteri testamento a sanctis prophetis vendi consueverat. Unde Saul ad Samuelem pro vaticinio expetendo non nisi cum munere ire praesumpsit. Uxor etiam Hieroboam ad hominem Dei non nisi cum munere accessit. Item Christus a Iuda venditus auriculam serri sanavit. Exemplo itaque Saulis et uxoris Hieroboam patet, quod donum Spiritus sancti emere vel vendere non est peccatum. Exemplo Christi liquet, quod Spiritus sanctus, etsi iniuste a simoniaciis venalis putetur, virtutis tamen suae non obliviscitur, nec desinit effectum suae gratiae etiam venditus praestare. Sed de prophetia B. Hieronymus in c. 3.¹⁰²⁾ Michaeae competenter solvit, malos tantum accepisse, non bonos denuncians:*

C. XXIII. *Mali prophetae, non boni prophetiam vendebant.*

„Iudices,“ inquit, „eius in muneribus iudicabant, *et* sacerdotes eius in mercede respondebant, et prophetae eius in pecunia divinabant, et super Dominum requiescebant, dicentes: Nonne Dominus in nobis est? non venient super nos¹⁰³⁾ mala. Idcirco propter vos¹⁰⁴⁾ Sion quasi ager arabitur, et Hierusalem ut custodia pomarii¹⁰⁵⁾ erit.“ Nemo ambigit¹⁰⁶⁾, Hierusalem propter scelera, quae in hoc capitulo describuntur¹⁰⁷⁾, fuisse subversam. *Et infra*: §. 1. Poterat *utique* Petrus Simoni mago vendere quod petebat; imo poterat simulare¹⁰⁸⁾ vendentem, (Spiritus enim sanctus nec venundari¹⁰⁹⁾, nec emi potest); sed oblatam pecuniam cum offerente damnavit. *Et paulo post*: §. 2. Nec quenquam moveat illud, quod in primo Regum¹¹⁰⁾ libro legitur, Saulem volentem ire ad Samuelem dixisse puero suo, ad eum se ire non posse, quia pretium¹¹¹⁾, quod offerret pro vaticinio, non haberet, et puerum respondisse: *Ecce inventa est in manu mea quarta pars sicli pecuniae, et dabo viro Dei, et annuntiabit nobis viam nostram*. Non enim scriptum est, quod Samuel acceperit,

NOTATIONES CORRECTORUM.

cerdotes loquimini ad cor Hierusalem, rursusque minantem ac dicentem*): Si speculator viderit gladium venientem, et non insonuerit buccina, et populus se non custodierit, veneritque gladius, et tulerit de eis animam, ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram: huius igitur, quae ex silentio imminet, condemnationis metu, omnibus earum, quae apud nos sunt, ecclesiarum praefectis annunciamus, ut id fidenter dicimus Apostolum**): inuitantes dicamus, mundi sumus a sanguine eorum, qui transgrediuntur canonicas constitutiones, et multo magis eorum, qui ob pecunias ordinaverunt qui ordinati sunt, quippe quum Petrus, dicens ille apostolus, cuius et cathedram sortita est fraterna vestra sanctitas, hos deposuerit, ut Simonem magum. Propterea non refugimus, quin veritatem praedicemus, servantes ac retinentes ea, quae a sanctis et omnique benedictis apostolis et ab inclitis Patribus nostris canonicè sunt tradita. Et si quid horum ab aliquibus violatum est, aversamur. Fraternaliter vestra summo sacerdotio congruens sanctitas, legitime et apte ad voluntatem Dei sacerdotalem sanctificationem administrans, celebrem adeptam est gloriam. Dixit enim per Prophetam***) primus et magnus pontifex Christus: Vivo ego, nisi eos, qui me glorificant, glorificabo. Nosti enim, o vir eorum desideriorum, quae Spiritus sunt, longe tolerabiliorum esse Macedonii et eorum, qui ab illo, sancti Spiritus impugnationum haeresim. Nam quum illi sanctum Spiritum Dei et Patris creaturam et servum nungent, hi suum ipsorum, quantum putant, servum ipsum faciunt. Omnis enim Dominus quicquid habet, quum libuerit, vendit, sive famulum, sive aliquid aliud ex his, quae possidet. Similiter et qui emit, volens emtas rei dominus ferri, argenti pretio eam acquirit. Ita qui hoc nefarium fa-

cius admittunt, sanctum deprimunt Spiritum, aequè peccantes atque illi, qui Christum in Beelzebub eicere daemonia ore blasphemò dicebant, vel, ut verius dicam, Iudae proditori sunt similes, qui Dei interfectoribus Iudaeis argenti pretio Dominum vendidit. Quando igitur Spiritus sanctus consubstantialis est Christo Deo nostro, perpicuum omnino est, eos in eadem parte ac sorte numerandos esse, ut demonstravimus. Quod si non venditur, quemadmodum certe non venditur, competentissimum quoque est, in istis sancti Spiritus gratiam non esse aut sacerdotii sanctificationem, et quod non acceperunt non habent. Meminerint S. Petri ad eum, qui id procurarat, hoc modo dicentis †): Non est tibi pars, neque sors in sermone isto. Nam si venditur sacerdotii dignitas, supervacua igitur apud ipsos est honesta vitae institutio et puritatis virtutisque cultus; supervacua opud ipsos et Paulus divinus apostolus ††), docens, oportere episcopum esse sine crimine, temperantem, modestum, aptum ad docendum, continentem, sobrium, insistentem fideli secundum doctrinam sermoni, ut potens sit et exhortari in doctrina sana, et contradicentes refellere. Perunt igitur haec omnia ex eo, quod sacerdotium venditur et emitur. Subiectae igitur sententiae ex sanctis collectae alienum omnino a sacerdotio pronunciant eum, qui quocunque tempore dederit vel acceperit, sive ante ordinationem, sive in ordinatione, sive post ordinationem. Accipere enim est quandocunque accipere. Sed et omnes ecclesiasticas promotiones, in quibus pecunia intervenit, irritas esse iubent.

C. XXIII. †) Caput hoc in uno vetusto exemplari coniunctum est superiori, et loco primae dictionis: *Iudices, legitur: Duces; quemadmodum est apud B. Hieronymum in versione LXX.*

Quaest. I. C. XXI. *) Ezech. c. 39. v. 6. — **) Act. c. 20. — ***) 1 Reg. c. 2. v. 30. — †) Act. c. 8. v. 21. — ††) 1 Tim. c. 3. v. 1. — 89) add.: *sanctum*: Edd. coll. o. — 90) Matth. c. 12. — 91) *daemoneum*. Edd. Bas. — 92) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 93) Act. c. 8. — 94) add.: *manus impositionem*: Edd. Bas. ex Ans. — C. XXII. 95) hab. A. 572. — Ivo Decr. p. 5. c. 128. — 96) Matth. c. 10. v. 8. — 97) abest ab Ivone. — 98) ib. supra c. 2. — 99) *ob testimonium*: Ivo. — 100) *operum*: Edd. coll. o. — 101) add.: *ergo*: Coll. Elsp.

— Ivo. — C. XXIII. 102) *pecuniis*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 103) *vos*: Edd. Bas. — 104) *nos*: Edd. Arg. — 105) *potenti*: Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. — 106) *ambigat*: Edd. coll. o. — 107) *leguntur*: ead. — 108) *simulare vendere*: Edd. Bas. Ven. II. Par. Lugd. I. — *simulare vendere*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 109) *vendi*: Edd. coll. o. — 110) *Regnorum*: Edd. Arg. Bas. — cf. 1 Reg. c. 9. — 111) *quia pretium non est in manu mea, et adiecit: Quarta pars est in manu mea, hanc dabo, etc.*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III.

aut quod illi obtulerint, quin potius a propheta pascuntur, *et iritantur ad prandium.* Sed fac eum accepisse: stipes magis aestimandae sunt tabernaculi quam munera prophetiae¹¹²⁾, siclus enim viginti obolos habet, et quarta¹¹³⁾ pars sicli quinque sunt oboli. Et¹¹⁴⁾ nostri igitur sacerdotes, si volunt vendere prophetiam, et columbas in cathedris suis proponere, quas Dominus flagello subvertit, quinque tantum obolorum sint mercede contenti, qui¹¹⁵⁾ utinam non pretia¹¹⁵⁾ villarum, sed quinque obolos acciperent. §. 3. Hoc ipsum sonat et in tertio¹¹⁶⁾ Regnorum libro, quod¹¹⁷⁾ uxor Hieroboam infirmante filio pergit ad Achiam hominem Dei, et defert ei decem panes^{v)} et crustolam et vas mellis, quia haec magis^{w)} in sumtum prophetiae, quam muneri¹¹⁸⁾ prophetiae reputanda sunt, licet potuerint¹¹⁹⁾ hi, qui ad ariolos ire consueverant *(quia multi divini et arioli erant in Israël)* mala¹²⁰⁾ consuetudine aestimasse¹²¹⁾ id ipsum etiam de prophetis, et voluisse¹²²⁾ sanctis viris offerre quod divinis offerre consueverant. §. 4. Unde¹²³⁾ in quarto^{x)} libro Regum legitur: quod Helisaeus venit Damascum, et Benadad rex Syriae aegrotabat, annuncioveruntque ei, dicentes: Venit vir Dei hic, *et* ait rex ad Azaëlem: Tolle tecum munera, et vade in occursum viri Dei, et consule Dominum per eum, dicens, si evadere de infirmitate hac potero. Igitur ergo Azaël in occursum eius, habens secum munera, et omnia bona Damasci, onera quadraginta camelorum. Sed non est credendum accepisse, sicut de eodem Helisaeo legitur, quod Naaman mundatus a lepra obtulit ei munera, dicens: Obsecro, ut accipias benedictionem a servo tuo. At ille respondit: Vivit Dominus, ante quem sto, quia non accipiam. Quumque vim faceret, penitus non acquievit.

C. XXIV. Quod divinitio in bonum non accipitur.
Idem in eodem capite y).

Nunquam divinitio *in scripturis* in bonam partem accipitur. *Non¹²⁵⁾ est augurium in Iacob, neque divinitio in Israël.* Videbantur sibi quidem esse prophetae, sed quia pecunia accipiebant, prophetia ipsorum facta est divinitio. Gratian. Quum ergo secundum Hieronymum boni prophetae non munera prophetiae accipiebant, sed stipes tabernaculi, malis autem, qui accipiebant, prophetia, quae Dei erat donum, in divinationem, quae diabolica est, convertebatur, quid aliud colligitur, nisi quod simoniacis (quod superius dictum est) nulla spiritualis gratia cooperatur? Quum enim in sacramentis¹²⁶⁾ neque qui plantat, neque qui rigat, sit aliquid, sed qui incrementum dat, Deus, quis operatur in eis, si Dominus, qui incrementum dat, in eis non lucet, sed est otiosus? Item, quod dicitur de Christo, quod sicut Christus vendit auriculam restituit Malcho, et fecit miracula, sic et Spiritus sanctus possit vendi, et in ipsu venditione suam gratiam operari, non valet haec similitudo. Non enim hoc operatur Spiritus sanctus spiritualiter in perfidis mercimoniis avaritiae, quod Christus gessit corporaliter certi mysterii causa ad exemplum patientiae. Si enim omnifaria est similitudo, quum credatur posse vendi, sicut Christus, credatur etiam

Spiritus sanctus posse crucifigi, quod impossibile est. Potest etiam intelligi (ut a similitudine non recedamus), quod sicut Christus venditus non venditori vel ementi, sed eis, qui nescientes aderant, dona suae gratiae contulit, pro quibus etiam in cruce supplicavit, sic et Spiritus sanctus non vendenti vel ementi, sed his, qui de manibus eorum ignorantia ducti sacramenta dominica accipiunt, suae gratiae effectum largiri probatur. §. 1. Item obiicitur, quod etsi malum sit ecclesiastica emere, tamen saepe sinistra principia ad felices perveniunt exitus. Ut Iacob per supplantationem pervenit ad benedictionem, ut seges, quae leprosa manu seritur, munda tamen metitur, ut ex adulterino concubitu pulchra soboles nascitur: sic et pecunia, quae per simoniam acquiritur, felicitatem habet exitum, quum pauperibus profutura erogatur. Sed nihil horum simoniacis patrocinator.

Ait enim Leo Episcopus ad Maurus Episcopos, epist. LXXXV. al. LXXXVII.¹²⁷⁾:

C. XXV. Quae malo inchoantur principio, non peraguntur bono exitu.

Principio, quem aut seditio extorsit, aut ambitus occupavit, etiamsi moribus atque actibus non offendit¹²³⁾, ipsius tamen initii sui est perniciosus exemplo. Et difficile est, ut bono peragantur exitu, quae malo sunt inchoata principio.

C. XXVI. Non superaedificatur bonum opus, ubi Christus fundamentum non est.

Item Gregorius [Anastasio], Antiocheno Episcopo, lib. VII. epist. 47. Indict. 2.¹²⁸⁾

Quum Paulus dicat¹³⁰⁾: Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id, quod positum est, quod est Christus Iesus, consequenter probatur, quia ubi Christus non est fundamentum, nullum boni operis est superaedificium.

C. XXVII. Non potest fieri elemosyna ex pecunia simoniace acquisita.

Idem Syagrio et aliis Episcopis, lib. VII. epist. 110.¹³¹⁾

Non est putanda elemosyna, si pauperibus dispensetur, quod ex illicitis rebus accipitur, quia qui hac intentione male accipit, ut *quasi* bene dispenset, gravatur potius quam iuvatur¹³²⁾. Et paulo post: §. 1. Unde etiam *illud* certum est, quia etsi monasteria aut xenodochia, vel quid aliud de¹³³⁾ pecunia, quae pro sacris ordinibus datur, construantur, mercedi non proficit. Et paulo post: §. 1. Ne ergo sub obtentu elemosynae cum peccato aliquid studeamus accipere, *aperte* sacra scriptura *nos* prohibet, dicens¹³⁴⁾: Hostiae impiorum abominabiles¹³⁵⁾, quae offeruntur ex scelere. Quicquid enim in Dei sacrificio ex scelere offertur, omnipotentis Dei non placet iracundiam, sed irritat. Hinc rursus scriptum est¹³⁶⁾: Honora Dominum de tuis iustis laboribus. Qui ergo male tollit, ut quasi bene praebeat, constat sine dubio, quia Dominum non honorat. Hinc quoque per Salomonem¹³⁷⁾ dicitur: Qui offert sacrificium de substantia pauperum, quasi¹³⁸⁾ victimat filium in conspectu patris. *Quantus autem dolor

NOTATIONES CORRECTORUM.

u) Quinque tantum obolorum sint mercede contenti, qui: Ista omnia absunt a recentioribus editionibus B. Hieronymi, atque etiam a vetustioribus, praeter dictionem: qui. Sed non sunt expuncta, quia sententiae non offiunt.

v) Decem panes: Sic in vulgata latina B. Hieronymus habet: panes et uvae passae et vasculum mellis. In graeca autem vulgata et crustula, et uvae passae commemorantur: ὄψιους, inquit, καὶ κόλλυρια τοῖς τέλει τοῖς αὐτοῦ, καὶ σταγύλις.

w) Quia haec magis: Ista usque ad vers. Licet, non habentur hic apud B. Hieronymum, sed loco eorum haec: Dicitur enim, quid secum illa portaverit, et tamen propheta non scribitur accepisse, quippe quum et corripuerit eam, et venturum lactum praedixerit, licet, etc.

Quaest. I. C. XXIII. 112) prophetae: Edd. coll. o. — 113) quarta ergo: ead. pr. Lugdd. II. III. — 114) abest ab eisdem. — 115) pretium: ead. — 116) 3 Reg. c. 14. — Regum: Edd. coll. o. pr. Bas. — 117) de uxore Ieroboam ad hominem Dei pergentem, quae nominis decem panes obtulit et crustulum et vas mellis: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 118) in munera: Edd. Bas. — 119) potuerunt: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 120) ex mala eorum: Edd. coll. o. — 121) existimasse: ead. — 122) noluisse: Edd. Bas. — 123) Haec videntur Gratiani verba esse. — 124) 4 Reg. c. 5. —

x) Unde in quarto: Haec usque ad finem non sunt inventa apud B. Hieronymum.

C. XXIV. y) Hoc etiam caput in aliquot vetustis est coniunctum superiori, et legitur ut in originali: Nunquam enim.

C. XXVI. z) Apud B. Gregorium sic legitur: Praedicator autem egregius dicit: Fundamentum; etc. Quisquis ergo cum dilectione Dei et proximi fidei, quae in Christo est, firmitatem tenet, eundem Iesum Christum, Dei et hominis filium, apud se posuit fundamentum. Sperandum ergo est, quod ubi Christus fundamentum est, bonorum quoque operum sequatur aedificium.

C. XXVII. a) Iuvatur: Si hic interponatur caput, Elemosyna. infra 14. q. 5. erit integer hic locus.

C. XXIV. 125) Num. c. 23. v. 23. — 126) 1 Cor. c. 3. v. 7. — C. XXV. 127) ser. c. A. 446. — Ans. 1. 6. c. 20. — 128) offenderit: Edd. Bas. — C. XXVI. 129) Ep. 49. (ser. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — 130) 1 Cor. c. 3. v. 11. — C. XXVII. 131) Ep. 106. (ser. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. 1. 5. c. 30 (31). Ivo Pan. l. 2. c. 194. Decr. p. 5. c. 112. Polyc. l. 2. t. 1. — 132) iuvetur: Edd. coll. o. — 133) ex: Edd. coll. o. — 134) Prov. c. 21. v. 27. — 135) add.: sunt Domino: Edd. coll. o. pr. Bas. — 136) Prov. c. 3. v. 9. — 137) Eccl. c. 34. v. 24. — 138) idem est, ac si: Edd. Bas. Lugdd. — ac si: Edd. coll. rel. ex orig.

patris sit, perpendamus, si in eius conspectu filius victimetur,* et hinc facile cognoscimus¹³⁹), quantum¹⁴⁰) apud Deum dolor exasperatur, quando ei sacrificium ex rapina tribuitur. Nimis ergo declinandum est, *dilectissimi fratres,* sub obtentu eleemosynae peccata simoniacae haereseos perpetrare. Nam aliud est propter peccata eleemosynas facere, aliud propter eleemosynas peccata committere^b)¹⁴¹). *Et post pauca:* §. 3. Quisquis ergo sacerdotium non ad elationis pompam, sed ad utilitatem adipisci desiderat, prius vires suas cum hoc, quod est subiturus, onere metiatur, ut si impar est, absteineat, et ad id cum metu etiam, cui¹⁴²) se sufficere existimat, accedat.

C. XXVIII. *Pastor simoniacus nullam ovis praebet medicinam.*

Idem¹⁴³) *Theodorico et Theoberto*¹⁴⁴) *Regibus Francorum, libro VII., ep. 114.*

Fertur simoniaca haeresis (quae¹⁴⁵) prima contra Dei ecclesiam diabolica plantatione¹⁴⁶) subrepsit, et in ipso ortu suo zelo apostolicae ultionis percussa atque damnata est) in regni vestri finibus dominari, quum in sacerdotibus fides sit eligenda cum vita. Si enim vita deest, fides meritum non habet, B. Iacobo attestante, qui ait †): *Fides sine operibus mortua est.* Quae enim opera esse valeant sacerdotibus, qui honorem¹⁴⁷) tanti sacramenti convincitur obtinere per praemium? *Et post pauca:* §. 1. Hinc igitur non solum in ordinatoris et ordinati animam lethale vulnus infligitur, verum etiam excellentiae vestrae regnum¹⁴⁸) episcoporum culpa (quorum magis intercessionibus iuvare debuerat) praerogatur. Si enim dignus is sacerdotio creditur, cui non actionis¹⁴⁹) merita, sed praemiorum copia suffragatur, restat, ut nihil sibi in ecclesiasticis honoribus gravitas, nihil defendat industria, sed totum auri profanus amor obtineat. Et, dum vitia remunerantur¹⁵⁰) honore, in locum ultoris is, qui fortasse fuerat ulciscendus, adducitur, atque hinc sacerdotes non proficere, sed perire potius iudicantur. Vulnerato namque pastore quis curandis ovis adhibeat medicinam? aut quomodo populum orationis clypeo taeatur, qui iaculis se hostilibus¹⁵¹) feriendum exponit? aut qualem de se fructum producturus est, cuius gravi peste radix infecta est? Maior ergo¹⁵²) metuenda est locis illis *fore* calamitas, ubi tales intercessores ad locum regiminis adducuntur, qui Dei in se magis iracundiam provocant, quam per semetipsos placare debuerant.

Gratian. *Quum ergo secundum Leonem simonia non bono peragatur exitu, secundum Gregorium nullum boni operis sequatur aedificium, nec sit putanda eleemosyna, quae ex pretio simoniae erogatur pauperibus, vulnerato pastore medicina non adhibeatur curandis ovis, de infecta radice fructus non producat, maior etiam calamitas in futuro metuetur, de tam sinistra principio quis felix exitus speratur?*

*Hinc etiam Augustinus ait*¹⁵³):

C. XXIX. *Simoniacorum sacramenta effectus gratiae carent.*

Sicut eunuchus fuit, qui¹⁵⁴) Ioseph comparavit, ita qui gratiam mercatur, vivum semen non habet siccis genitalibus. Sic quoque ignis¹⁵⁵) sacrificii, qui per septuaginta

annos Babylonicae captivitatis sub aqua vixerat, extinctus est, Antiocho Iasoni vendente sacerdotium, quod significavit Spiritus sancti ignem non lucere in simoniaci sacramentis.

Gratian. *Quid in his similitudinibus B. Augustinus notare voluit, nisi quia sacramenta simoniacorum (sicut et ceterorum haereticorum) licet sint vera quantum ad formam, inania tamen et falsa sunt quantum ad effectum, quum non possint in cordibus hominum gignere vel accendere coelestem gratiam?*

V. Pars. §. 1. *Sed obiicitur illud Augustini contra haereticos tractatu V. super evangelium Ioannis*¹⁵⁶):

C. XXX. *Sive bonus, sive malus sit minister, per utrumque effectus gratiae confertur*^c).

Si iustus fuerit minister, computo eum cum Paulo, qui gloriam suam non quaerit, dicens: *Ego*¹⁵⁷) *plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit.* Qui vero fuerit superbus minister, cum diabolo¹⁵⁸) computatur¹⁵⁹); sed non contaminatur donum Christi, quia per illum d) purus fluvius transit, et venit ad fertilem terram. Scio, quia lapis ex aqua fructum ferre non potest, et si per lapideos canales transit aqua ad areolas, in canali lapideo nihil generatur; sed *tamen* hortus¹⁶⁰) plurimum fructum affert. Spiritualis enim virtus sacramenti ut lux pura ab illuminandis excipitur; sed per immundos transiens non inquinatur.

C. XXXI. *De eodem.*

Idem ad *Vincendum Donatistam, ep. XLVIII.*¹⁶¹)

Ex catholica ecclesia sunt omnia dominica sacramenta, quae sic¹⁶²) habentur et dantur, quemadmodum¹⁶³) habebantur et dabantur *etiam* prius, quam inde exiretis.

C. XXXII. *De eodem.*

Idem de *baptismo contra Donatistas, lib. V. c. 19.*¹⁶⁴)

Sic¹⁶⁵) autem Deus adest sacramentis et verbis suis, per qualeslibet¹⁶⁶) administrantur, et¹⁶⁷) sacramenta Dei ubique recta sunt, sicut mali homines, quibus nihil prosunt, ubique perversi sunt¹⁶⁸).

C. XXXIII. *De eodem.*

Idem *lib. IV. de bapt. contr. Donatistas, c. 12.*¹⁶⁹)

Nec foris ergo, sicut nec intus quisquam, qui ex parte diaboli¹⁷⁰) est, potest vel in se, vel in-quoquam maculare sacramentum, quod Christi est.

C. XXXIV. *Sacramenta, quae non mutantur, catholicis et haereticis communia probantur.*

Idem Augustinus ad *Emeritum, epist. CLXIV.*¹⁷¹) Sacramenta, quae non mutantur, sicut habentur approbantur a nobis, ne forte, quum vestram pravitate corrigere volumus, illis mysteriis *Christi*, quae in vestra pravitate depravata non sunt, sacrilegam faciamus iniuriam. Neque *enim* et Saul¹⁷²) depravaverat unctionem, quam acceperat, cui unctioni tantum honorem *rex* David, pius¹⁷³) *Dei servus*, exhibuit.

NOTATIONES CORRECTORUM.

b) Committere: Hic apud B. Gregorium intericiuntur c. *Hoc quoque.* dist. 59. et c. *Sicut Neophytus.* dist. 48.

C. XXX. c) Ab initio huius capituli usque ad vers. *donum Christi*, Aigerus lib. 3. citat ex B. Augustino, cuius tamen propria verba habentur infra de consecr. dist. 4. c. *Aliud* §. *Si fuerit.*

d) Quia per illum: Apud B. Augustinum tractatu

5. legitur*): *Quod per illum fluit purum est, quod per illum transit liquidum venit ad fertilem terram, puta, quia ipse lapideus est, quia ex aqua fructum ferre non potest. Per lapideum canalem transit aqua ad areolas, in canali lapideo nihil generans, sed tamen hortis plurimum fructum affert. Spiritualis enim virtus sacramenti ita est ut lux, et ab illuminandis pura excipitur, et si per immundum transeat, non inquinatur.*

Quaest. I. C. XXVII. 139) cognoscitur: Edd. coll. o. — 140) quantum: Edd. coll. o. ex orig. — 141) perpetrare: ead. — 142) qui: orig. — C. XXVIII. 143) Ep. 110. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 78 (76). Ivo Decr. p. 5. c. 111. Polyc. lb. — 144) Theoberto: orig. — 145) verba in parentesi posita desiderantur ap. Ans. — 146) supplantatione: Edd. coll. o. — Ivo. — †) lac. c. 2. v. 17. — 147) honores: Ed. Bas. — Ivo. — 148) regimen vestrorum: Edd. coll. o. — excellentia regia vestra: Ans. — 149) arcuationis: Ed. Bas. — 150) munerantur: orig. — honor remunerat: Ivo. — Edd. Bas. Lugd. II. III. — honore remunerat: Ed. Lugd. I. — honore numerat: Edd. coll. rel. — 151) hostium: Ivo. — Edd. coll. o. — 152) enim: Ed. Bas. — C. XXIX. 153) Caput incertum; eadem Augustini nomine citantur apud Algerum l. 3. c. 47. — 154) Gen. c. 39. — 155) 2 Mach. c. 1. et 4. — C. XXX. 156) Ans. l. 9. c. 30 (43).

Polyc. l. 3. t. 10. — cf. infr. de cons. Dist. 4. c. 39. §. 4. — 157) 1 Cor. c. 3. v. 7. — 158) Zabulo: Edd. coll. o. — 159) computabitur: Edd. Ven. l. II. Nor. Lugd. — *) et apud Anselm. — 160) ortus: Edd. Arg. Bas. Nor. Lugd. II. III. — hortis: Böhm. — C. XXXI. 161) scr. c. A. 418. Polyc. l. 3. t. 10. — 162) sicut: Edd. coll. o. pr. Bas. — 163) sicut: Ed. Bas. — sic: Edd. coll. o. — C. XXXII. 164) Ans. l. 9. c. 49. Ivo Decr. p. 1. c. 117. — 165) St: orig. — Ivo. Ans. — 166) quoscunque: Edd. coll. o. — 167) quorum sac. et verba: ead. — 168) add. i. e. foris et intus: ead. — C. XXXIII. 169) Ans. l. 9. c. 48. Polyc. lb. — 170) patre diabolo: orig. — C. XXXIV. 171) scr. A. 406. Ep. 57. Ed. Maur. — Polyc. l. 7. t. 10. — 172) i Reg. c. 24. — 173) prius: Ed. Lugd. II. — add.: saepe: Ed. Bas. — saepius: Edd. coll. rel.

C. XXXV. *De eodem.*
Idem ad Donatistas *).

Sicut ficti veraciter non¹⁷⁴⁾ fide recipiunt, nec eorum baptismus reprobat, sic et illa, quae schismatici vel haeretici, *si* non aliter habent, nec aliter agunt quam vera ecclesia, quum ad nos veniunt, non emendamus, sed potius approbanus.

C. XXXVI. *Non fugiantur sacramenta Dei, a quocunque ministrantur.*

Idem contra literas Petiliani, lib. III. c. 9. f) ¹⁷⁵⁾

Neque in homine bono aliquis Dei sacramenta fugiat, neque in homine malo.

C. XXXVII. *Hominum malitia sacramenta non profanat.*

Idem de baptismo contra Donatistas, l. VI. c. 44.

Nonne Sodomitae ethnici¹⁷⁶⁾ erant, id est gentiles? Peiores ergo *erant* Iudaei, quibus Dominus dicit¹⁷⁷⁾: *Tolerabilis erit Sodomus in die iudicii quam vobis*, et quibus Propheta¹⁷⁸⁾ dicit: *Iustificastis Sodomam*, id est, *in* comparatione vestri¹⁷⁹⁾ iusta facta est. Numquid tamen ideo sacramenta divina, quae apud Iudaeos erant, talia erant, quales ipsi †) erant? quae Dominus ipse quoque praecepit, et ad ea celebranda leprosos¹⁸⁰⁾, quos mundaverat, misit, et ea Zachariae †) ministranti angelus adstitit, eumque in templo sacrificantem exauditum esse nunciavit. Haec eadem sacramenta et in bonis hominibus illius temporis erant, et in malis peioribus quam sint ethnici, quandoquidem Sodomitis in malitia praelati sunt, et tamen illa sacramenta erant in utrisque integra atque divina. Nam et ipsi gentiles, si quid divinum et rectum in doctrinis suis habere potuerunt, non improbaverunt sancti nostri¹⁸¹⁾, quamvis illi per suas superstitiones, et idololatriam, et superbiam, ceterosque perditos mores detestandi essent, et, nisi corrigerentur, divino iudicio puniendi.

C. XXXVIII. *Sacramenta mali habere possunt, licet virtutem Spiritus sancti habere non possint.*

Idem lib. III. cap. 16. ¹⁸²⁾

Multae autem operationes sunt Spiritus sancti, quas Apostolus¹⁸³⁾ quum quodam loco, *quantum¹⁸⁴⁾ sufficere arbitratus est,* commemorasset, ita conclusit¹⁸⁵⁾: *Omnia autem haec operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis¹⁸⁶⁾ prout vult.* Quum ergo aliud sit sacramentum, quod habere etiam Simon magus potuit, aliud prophetia, quae in malis hominibus etiam fieri solet, ut¹⁸⁷⁾ in Saul, aliud operatio eiusdem Spiritus, quam nisi boni habere non possunt, sicut¹⁸⁸⁾ est *finis praecepti* caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta; *quodlibet¹⁸⁹⁾ haeretici et schismatici accipiant¹⁹⁰⁾, caritas¹⁹¹⁾, quae cooperit¹⁹²⁾ multitudinem peccatorum, proprium donum est catholicae unitatis et pacis, nec est in omnibus¹⁹³⁾, quia nec eius sunt omnes.

C. XXXIX. *Licet sacramenta mali ministrent, remissionem peccatorum non praestant.*

Idem eodem libro, c. 18. ¹⁹⁴⁾

Remissionem¹⁹⁵⁾ peccatorum avari non dabant¹⁹⁶⁾, quae per orationes †) *sanctorum*, id est per columbae genatus,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXV. e) Verba ipsa prioris partis huius capituli usque ad vers. *Reprobatur*, non sunt inventa apud R. Augustinum, sed habetur sententia lib. 1. de baptismo contra Donatistas c. 12. Reliqua autem huius capituli pars est in eodem lib. c. 13.

C. XXXVI. f) Libro 3. contra literas Petiliani, unde videtur sumtum esse hoc caput, sic legitur: *Nemo gloriatur nec in homine bono; nemo bona Dei fugiat nec in homine*

Quaest. I. C. XXXV. 174) et non: Ed. Bas. = C. XXXVI. 175) Ivo Decr. p. 10. c. 75. = C. XXXVII. 176) et ethnici: Ed. Bas. — 177) Matth. c. 10. v. 15. — 178) Ezech. c. 16. v. 51. — 179) vestra: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — †) et ipsi: Edd. coll. o. — †) Luc. c. 17. — 180) Zach. c. 1. — 181) ruri: Edd. coll. o. pr. Bas. = C. XXXVIII. 182) Ans. l. 9. c. 39 (41). Polyc. l. 3. t. 10. — 183) add.: idem: Ed. Bas. — 184) absunt ab Ans. — 185) I Cor. c. 12. v. 11. — 186) propria unicuique: ib. — 187) sicut Saul habuit: orig. — 188) id est: Ans. — Edd. coll. o. — Verba, quae sequuntur, desiderantur ap. Ans. — cf. I Tim. c. 1. v. 5. — 189) quilibet: Ed. Arg. — quodlibet horum: Edd. coll. rel. — 190) accipiunt: Edd. coll. o. pr. Arg. Ven. l. II. Nor. — 191) I Petr. c. 4. v. 8. — 192) operit: Edd. coll. o. ex Ans. — 193) add.: domum eius: ead. = C. XXXIX. 194) Ans. l. 9. c. 33 (45). — 195) Remissionem: orig. —

datur, quicumque baptizet¹⁹⁷⁾, si¹⁹⁸⁾ ad eius pacem illi pertinet, quibus datur. Non enim raptoribus et foeneratoribus diceret¹⁹⁹⁾ Dominus²⁰⁰⁾: *Si cui dimiseritis peccata, remittuntur²⁰¹⁾ illi; si cui tenueritis, tenebuntur.* Foris quidem nec ligari aliquid²⁰²⁾ potest, nec solvi, ubi non sit qui aut ligare²⁰³⁾ possit, aut solvere²⁰⁴⁾, sed solvitur qui cum columba fecerit pacem, et ligatur qui cum columba non habet pacem, sive aperte foris sit, sive intus esse videatur.

Gratian. *Si ergo sacramenta in modum lucis ab immundis coquinari non possunt, si in modum puri fluvii per lapideos canales ad fertiles areolas perveniunt, patet quod simoniaci sacramentum unctionis sibi quidem inutiliter et perniciose habent, aliis autem utiliter et salubriter eandem unctionem administrant. Sicut ergo sunt vera sacramenta haeticorum quantum ad formam, ita sunt vera et non inania quantum ad effectum.*

VI. Pars. *Sed notandum est, quod sacramentorum alia sunt necessitatis, alia dignitatis. Quia enim necessitas non habet legem, sed ipsa sibi facit legem, illa sacramenta, quae salutis sunt necessaria, quia iterari non possunt, quum sint vera, auferri vel amitti non debent, sed cum poenitentia rata esse permittuntur. Illa vero sacramenta, quae sunt dignitatis, nisi digne fuerint administrata, ita ut digne a dignis probeantur, dignitates esse desinant, non ut minuat veritas sacramenti, sed ut cesset officium administrandi, vel loco, vel tempore, vel promotione.*

Loco, ut ait Leo ad Rusticum Narbonensem Episcopum, epistola XC. al. XCII. cap. 1. e) ²⁰⁵⁾:

C. XI. *De his, qui a pseudoepiscopis ordinantur.*

Si qui *clerici* ab *istis* pseudoepiscopis in eis ecclesiis ordinati sunt²⁰⁶⁾, quae²⁰⁷⁾ ad proprios episcopos pertinebant, et ordinatio eorum cum consensu et iudicio praesidentium facta est, potest rata haberi, ita ut in ipsis ecclesiis perseverent. Aliter *autem* vana est habenda ordinatio, quae²⁰⁸⁾ nec loco fundata est, nec auctoritate munita.

Gratian. *Ecce aliquis a pseudoepiscopis ordinatus, si locum suae ordinationis mutaverit, vana est et sine administratione erit talis ordinatio.*

Tempore, ut ait Innocentius epist. XXII. c. 5. de ordinatis a Bonoso²⁰⁹⁾:

C. XLI. *Quae pro necessitate conceduntur, eadem cessante cessabunt.*

Quod pro necessitate temporis statutum est, cessante necessitate debet *utique* cessare pariter quod urgebat, quia alius²¹⁰⁾ est ordo legitimus, alia usurpatio, *quam ad praesens h) fieri tempus impellit.*

Gratian. *Ergo aliquis alio tempore ab eo, qui Bonoso similis sit, ordinatus, cessabit ab administratione, quae pro necessitate illius temporis fuit permissa.*

Item promotione, ut ait Leo epistola III. ad Iulianum Aquileiensem²¹¹⁾:

C. XLII. *Qui ab haereticis redeunt, sine spe promotionis in suis ordinibus recipi possunt.*

Si quis haereticae communionis contagione se macula-

malo. Hoc autem caput significatur supra dist. 32. c. *Praeter §. Verum principia.*

C. XL. g) Caput hoc emendatum est ac locupletatum ex ipsa epistola, et refertur supra dist. 62. c. 1. §. *Si qui.*

C. XLI. h) Quam ad praesens: Haec sunt addita ex Innocentio, cuius verba in hoc capite in summam redacta, infra autem q. 7. c. *Quod pro remedio*, plenius referuntur.

Ans. — 196) dant: Edd. coll. o. — †) orationem: ead. — 197) baptizat: ead. pr. Bas. — 198) add.: tamen. Edd. coll. o. — 199) dixit: Edd. Lugdd. II. III. — dicit: Edd. rel. — 200) Ioan. c. 20. v. 23. — 201) dimittuntur: Edd. coll. o. — 202) aliquis: ead. — 203) add.: illum: ead. — 204) absolvere: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. = C. XL. 205) Ep. 167. (scr. A. 458. vel 459.) Ed. Baller. — Burch. l. 1. c. 11. Ivo Decr. p. 5. c. 65. — cf. supra Dist. 62. c. 1. — 206) fuerint: Edd. coll. o. — 207) verba: quae — facta est: desiderantur in Edd. coll. o. pr. Bas. — 208) quae ab hinc usque ad finem leguntur, absunt ab Edd. coll. o. pr. Bas. = C. XLII. 209) scr. A. 414. — Ivo in prologo. — cf. infr. q. 7. c. 7. — 210) illud: Ed. Bas. = C. XLII. 211) Ep. 17. (scr. A. 447.) Ed. Baller. — Ita apud Merlimum, legendum tamen erit: *Ianuario.* — cf. C. 1. q. 1. c. 112. C. 1. q. 7. c. 21.

riti), hoc in magno habeat beneficio, si adempta *sibi* omni ape promotionis in quo invenitur ordine permaneat.

Gratian. *Ecce si clericus vel ordinatione, vel quolibet sacramento haereticis communicat, cessans a promotione vix in suo ordine perseverat. Non est enim de sacramento hoc ut de ceteris, cetera enim vel ad culpas abluendas dantur, ut baptismus et poenitentia, vel pro culpis non in aeternum, sed ad horam negantur, ut eucharistia, quae in articulo mortis poenitenti etiam de nefariis peccatis conceditur: hoc solum non solum pro culpa, sed etiam pro infamia interdicitur, et pro imminuta munditiae suae, vel extrinsecae, vel intrinsecae perfectionis praerogativa, ut bigamis, vel viduae maritis, vel illiteratis, vel corporis qualibet parte vitiatis denegatur, quibus tamen baptismus vel eucharistia non negatur. Potest etiam talis cetera sacramenta sacerdotally administrare, qui istud solum non valet conferre.*

Unde Leo ait ad Episcopos Africae, epist. LXXXV. al. LXXXVII. cap. 2. ²¹³):

C. XLIII. De episcopis, qui talem consecrant, qualem consecrare non licet.

Si qui episcopi talem consecraverint sacerdotem, qualem non liceat ²¹³), etiam aliquo modo dampnum proprii honoris evaserint, ordinationis tamen ius ulterius non habebunt, nec illi unquam sacramento intererunt, quod, *neglecto divino iudicio,* immerito praestiterunt.

Gratian. *Ecce quum honoris periculum evadant, ut cetera sacramenta sacerdotally administrare permittantur, ab hoc solo non modo pro haeresi vel pro qualibet maiori culpa, sed etiam pro negligentia removentur. In quibus omnibus sollicite notandum est, quod sacramentum sacerdotally promotionis praeceteris omnibus magis accurate et digne dandum vel accipiendum est, quia nisi ita collatum fuerit, eo desinet esse ratum, quo non fuerit rite perfectum. Cetera enim sacramenta unicuique propter se dantur, et unicuique talia sunt, quali corde vel conscientia accipiuntur. Istud solum non propter se solum, sed propter alios datur, et ideo necesse est, ut vero corde mundaque conscientia, quantum ad se, sumatur, quantum ad alios vero non solum sine omni culpa, sed etiam sine omni infamia, propter scandalum fratrum, ad quorum utilitatem, non solum ut praesint, sed etiam ut prosint, sacerdotium datur.*

Unde Hieronymus ad c. 3. Michaeae:

C. XLIV. Simoniaci rei sunt infidelitatis eorum, qui a se scandalizantur.

Hi, quoscumque de asseculis suis ordinant ²¹⁴) *clericos,* et vitam eorum in scandalum populis exponentes, rei sunt infidelitatis eorum, qui scandalizantur.

Gratian. *Revera enim, qui ad hoc eliguntur, ut ceteris praesint, sicut praerogantur dignitate, sic praeminere debent sanctitate. Alioquin cur ceteris praeferebantur, qui nulla meritorum gratia a ceteris assumuntur? Hinc etiam Symmachus Laurentio Mediolanensi Episcopo post sextam Synodum Romanam ²¹⁵):*

C. XLV. Sicut honore, ita et scientia quisque praecellere debet.

Vilissimus ²¹⁶) computandus est, nisi praecellat scientia et sanctitate, qui est honore praestantior.

VII. Pars. Gratian. *Patet ergo illud Augustini (sacramenta videlicet Christi per haereticos ministrata suo non cavere effectum) non de omnibus intelligi generaliter, sed de sacramento baptismi.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLIII. j) Macularit: Hic apud B. Leonem cum alia verba sunt interiecta, tum c. *Saluberrimum*, infra q. 7. Caput enim hoc est quasi summa quaedam, quemadmodum et c. *Omnis*. infra eadem, tametsi illud paulo plenius sit.

C. XLVI. k) Ebrius: Addita, sublata, et emendata sunt nonnulla in hoc capite ex originali, non tamen vox ista ob glossam. Legendum est enim: *ebriosus*.

C. XLVII. l) Ut si cuius: Verba haec usque ad

Quaest. I. C. XLIII. ²¹³) In ipsa epistola (ep. 12. scr. A. 448. Ed. Ball.) haec non leguntur, noque ad Leonem pertinere videntur; habentur enim in ep. de chorepiscopis, quam Leoni ante tempora Pseudoisidori suppositam esse constat. — Ans. l. 6. c. 35. et 74 (72). Ivo Decr. p. 5. c. 107. — cf. C. 25. q. 2. c. 24. — ²¹³) add.: *esse*. Edd. coll. o. = C. XLIV. ²¹⁴) *ordinantes*: Edd. coll. o. — add.: *episcopi*: Ed. Bas. = C. XLV. ²¹⁵) scr. c. A. 500. — ²¹⁶) *Vilissimis comparandus*: orig. = C. XLVI. ²¹⁷) *est*: Edd.

Unde idem Augustinus ait tract. V. in Ioannem:

C. XLVI. *Baptismus sive per bonum, sive per malum ministratur, reiterari non debet.*

Dedit baptismum Iudas, et non baptizatum est post Iudam, dedit Ioannes, et baptizatum est post Ioannem, quia qui datus est a Iuda, baptismus Christi erat ²¹⁷), qui *autem* a Ioanne *datus*, Ioannis erat. Non Iudam Ioanni, sed baptismum Christi, etiam per Iudae manus datum, baptismum Ioannis, *etiam per manus Ioannis dato,* recte praeposimus. *Et paulo post: §. 1. Quos baptizavit Ioannes, Ioannes baptizavit, quos autem baptizavit Iudas, Christus baptizavit, sic ergo quos baptizavit ebrius^k), *quos baptizavit* homicida, *quos baptizavit* adulter, *si baptismus Christi erat,* Christus baptizavit. Item paucis interiectis: §. 2. *Quod* sacramentum tam sanctum est, ut nec homicida ministrante polluat.*

C. XLVII. De eodem.

Idem de baptismo contra Donatistas, lib. IV. c. 4. ²¹⁸)

Sicut urgeri videor, quum mihi dicitur: ergo haereticus dimittit peccata? sic et ego urgeo, quum dico: ergo *qui coelestia mandata non servat*, avarus ²¹⁹), *raptor, foenerator, invidus, verbis, non factis saeculo renuncians,* dimittit peccata? Si per vim sacramenti Dei, sicut et ille, ita et ille ²²⁰); si per meritum suum, nec ille, nec ille. Illud enim sacramentum et in malis hominibus Christi esse cognoscitur, in corpore autem unice columbae, incorruptae, *sanctae, pudicae, non habentis maculam aut rugam,* nec ille, nec ille invenitur. [Ut si cuius^l) manus esset arida, verum quidem esset membrum, quamvis sine sanguine et inefficax esset, et mortuum, sic et fides, quum sit vera, tamen sine operibus mortua est.] *Item paulo post: §. 1. Sic *ergo* in haeresi baptizatus in nomine sanctae²²¹) Trinitatis tamen non fit templum Dei, si ab haeresi non recesserit, quomodo neque in avaritia in eodem nomine baptizatus fit templum Dei, si ab avaritia non recedat, quae est idolorum servitus.*

VIII. Pars. Gratian. *Ex his itaque verbis apparet, baptismum, quod ab haereticis tribuitur, virtute sua remissionem conferre peccatorum.*

Sed idem Augustinus econtra testatur libro VI. de baptismo contra Donatistas, c. 1. dicens:

C. XLVIII. *Baptisma Christi, etsi nulla perversitate violetur, apud haereticos tamen caret effectu.*

Etiam corde tardiores, *quantum existimo,* intelligunt baptismum Christi nulla perversitate *hominis, sive* dantis, sive accipientis posse violari. Sed quia aliud ^m) est sacramentum ab effectu sacramenti, quum eos, qui in ipsa unitate ecclesiae perditae vivunt, constat remissionem peccatorum nec dare, nec habere posse, quia non malignis, sed bonis finis dictum est ²²²): *Si cui dimiseritis peccata, dimittantur²²³) *ei, si* cui tenueritis, tenebuntur;* patet ergo haereticos tantum dare vel accipere sacramentum baptismi, et non dare remissionem peccatorum.

C. XLIX. De eodem.

Idem in sermone XI. de verbis Domini, de blasphemia in Spiritum sanctum ⁿ) ²²⁴).

Corporalia sacramenta, quae portant et celebrant etiam segregati ab unitate corporis Christi, formam possunt exhibere ²²⁵) pietatis. Virtus vero *pietatis* invisibilis et spi-

vers. *Item*, in vulgatis B. Augustini codicibus, eo loco non leguntur, neque apud ceteros collectores *).

C. XLVIII. m) Sed quia aliud: Hinc usque ad finem verbis B. Augustini in summam redactis sententia tamen manet incolumis. Integer locus habetur de cons. dist. 4. *Quomodo*. §. *Non ob aliud*.

C. XLIX. n) In aliquot vetustis codicibus hoc et sequens caput sunt coniuncta superiori.

coll. o. = C. XLVII. ²¹⁶) Ans. l. 9. c. 35 (47). Ivo Decr. p. 1. c. 165. p. 2. c. 94. Polyc. l. 3. t. 10. — ²¹⁹) add.: *religionis annullator*: Edd. coll. o. ex Ans. — ²²⁰) apud Böhm. operarum vitio integer fere versus excidit. — *) Auctor inventus est Algerus Scholasticus in libro de misericordia et iustitia p. 3. — ²²¹) add.: *et individuae*: Ed. Bas. = C. XLVIII. ²²²) Ioan. c. 20. v. 23. — ²²³) *dimittentur*: Ed. Bas. = C. XLIX. ²²⁴) Serm. 71. c. 19. Ed. Maur. — ²²⁵) *habere*: Edd. coll. o.

ritualis ita in eis non potest esse, quemadmodum sensus non sequitur *hominis* membrum, quando amputatur a corpore.

C. L. De eodem.

Item Ambrosius in libro de initiandis rudibus²²⁶).

Non sanat baptismus perfidorum, non mundat, sed pollut^o), quia in diluvio aquarum multarum ad Dominum non approximatur²²⁷), quia, ut per Apostolum dicitur²²⁸), quicquid non est ex fide, peccatum est, et ipsis, qui faciunt, et quibus faciunt non solum non prodest, sed et ad iudicium est.

C. LI. Per manus impositionem confirmentur qui ab haereticis baptismum accipiunt.

Item Leo ad Nicetam Aquileiensem Episcopum, epist. LXXVII. al. LXXIX. c. 7.²²⁹)

Hi, qui baptismum ab haereticis acceperunt, quum baptizati antea non fuissent, sola invocatione Spiritus sancti per impositionem manuum²³⁰) confirmandi sunt, quia formam tantum baptismi sine sanctificationis virtute sumserunt. Et²³¹) hanc regulam, ut scitis, servandam omnibus²³²) ecclesiis praedicamus, ut lavacrum semel in initum nulla iteratione violetur, dicente Apostolo²³³): Unus Dominus²³⁴), una fides, unum baptismum, cuius ablutio nulla iteratione temeranda est, sed, ut diximus, sola sanctificatio sancti Spiritus invocanda est, ut quod ab haereticis nemo accipit a catholicis sacerdotibus consequatur.

IX. Pars. Gratian. Sed notandum est, quod haeretici, ut Ariani et Sabelliani, quorum alii inaequalitatem, alii indiscretionem personarum confitebantur, baptismum non in forma ecclesiae, sed suae perversitatis ministrabant. §. 1. De his specialiter Ambrosius locutus est, dicens: Non sanat baptismus perfidorum, etc. sed etiam, ut rebaptizentur et reordinentur, in Concilio Nicaeno²³⁵), c. 19. statutum est:

C. LII. Rebaptizentur et reordinentur qui de Paulianistis et Cataphrygis ad ecclesiam redeunt.

Si quis confugerit ad ecclesiam catholicam de Paulianistis et Cataphrygis^p), statutum est²³⁶), rebaptizari eos omnino debere. Si qui vero clerici erant apud eos, siquidem inculpato fuerint et irreprehensibiles, rebaptizandi sunt²³⁷), et rursus etiam ab episcopo²³⁸) ecclesiae catholicae ordinentur. Si vero examinati minus fuerint apti deprehensi, deponi eos oportet. Similiter autem et circa diaconos^q), et de omnibus, qui in eodem clero inveniuntur, eadem forma servabitur.

C. LIII. De eodem.

Item Innocentius ad Episcopos Macedoniae, epist. XXII. c. 5.²³⁹)

Paulianistae in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti minime baptizabant, et²⁴⁰) Novatiani iisdem tremendis *venerandisque* nominibus baptizabant, nec apud istos de unitate potestatis divinae, hoc est Patris, Filii et Spiritus sancti, quaestio aliquando mota²⁴¹) est.

Gratian. Alii formam ecclesiae in baptizando servant. Sed dum ab eis baptizantur, qui in haeresi vel schismate eis communicant, sacramentum quidem baptismi ab eis accipiunt, virtutem vero non consequuntur, quam sine fide nullus consequi potest. Unde de Domino dicitur, quod in patria sua non poterat facere signum propter incredulitatem eorum.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. L. o) Polluit: Hucusque Ambrosius. Sed Algerus libro 3. c. 1. referens hunc locum, addit usque ad vers. approximatur. ac deinde c. 13. citans etiam eundem librum B. Ambrosii, adiungit reliqua huius capituli usque ad finem.

C. LII. p) Cataphrygis: Legitur haec dictio in prisca versione, quae est in variis exemplaribus collectionis Isidori impressis, ac manuscriptis, sed non est in ca-

Quaest. I. C. L. 226) Algerus in libro de misericordia et iustitia. — 227) approximabit: Edd. coll. o. — 228) Rom. c. 14. v. 23. — C. LI. 229) Ep. 159. (scr. A. 458.) Ed. Baller. — Coll. tr. p. p. 1. t. 43. c. 33. Ans. l. 9. c. 36. Polyc. l. 3. t. 10. — 230) manus: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — 231) cf. infr. c. 57. — 232) add.: in: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — 233) Ephes. c. 4. v. 6. — 234) Deus: Edd. coll. o. — C. LII. 235) hab. A. 325. — 236) sit: Coll. Hisp. — 237) sunt, et: desid. lb. — 238) add.: catholico: Ed. Bas. — C. LIII. 239) ser. A. 414. — 240) verba: et — baptizabant: desiderantur in Coll. Hisp. — 241) commota: Edd. coll. o. — C. LIV. 242) add.: ad aqua: Edd. coll. o.

Unde Augustinus tract. LXXX. ad c. 15. Ioannis, et sermone de cataclysmo, c. 3. initio:

C. LIV. Dum verbum accedit ad elementum, fit sacramentum.

Detrahe verbum²⁴²), et quid est²⁴³) *aqua* nisi aqua? accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum. Et infra: §. 1. Unde ista tanta virtus aquae, ut corpus tangat et cor abluat, nisi faciente verbo? non quia dicitur, sed quia creditur. Nam et in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus manens.

Gratian. De his etiam, qui in haeresi vel schismate baptizantur, scribit Augustinus²⁴⁴) libro de fide, ad Petrum Diaconum, c. 36. dicens:

C. LV. Extra ecclesiam baptizati perniciem sibi cumulant, si ad ecclesiam non redierint.

Firmissime tene et nullatenus dubites, extra ecclesiam baptizatis, si ad ecclesiam non redierint, baptismum cumulari perniciem. Tantum enim valet ecclesiasticae societatis communio²⁴⁵) ad salutem, ut baptismum non salvetur cui non ibi datur, ubi oportet ut detur.

C. LVI. Infirma sunt dona, quae praeter unitatem ecclesiae habentur.

Idem tractatus XIII. ad c. 3. Ioannis.

Teneamus, fratres mei, unitatem. Praeter unitatem et qui facit miracula nihil est; in unitate *enim* erat populus Israel, et non faciebat miracula; praeter unitatem erant magi Pharaonis²⁴⁶), et faciebat similia Moysi. Populus Israel, ut dixi, non faciebat miracula. Qui erant salvi²⁴⁷) apud Deum, qui faciebant, an qui non faciebant? Petrus²⁴⁸) apostolus resuscitavit mortuum. Simon magus fecit multa. Erant *ibi* multi²⁴⁹) Christiani, qui non poterant facere nec quod faciebat Petrus, nec quod faciebat Simon. Sed unde²⁵⁰) gaudebant? quia²⁵¹) nomina eorum erant scripta in coelo.

C. LVII. Baptisma semel traditum non est reiterandum.

Item Leo ad Nicetam Episcopum, epist. LXXVII. al. LXXIX. c. 7.²⁵²)

Hanc regulam, *ut scitis,* servandam²⁵³) omnibus ecclesiis praedicamus, ut lavacrum semel in initum nulla iteratione violetur, dicente Apostolo²⁵⁴): Unus Dominus²⁵⁵), una fides, unum baptismum, cuius ablutio nulla iteratione temeranda est, sed, *ut diximus,* sola sanctificatio sancti Spiritus invocanda *est*, ut quod ab haereticis nemo accipit a catholicis sacerdotibus consequatur.

X. Pars. Gratian. Nemo in haeresi vel schismate constitutus intelligendus est. Ceterum, si cum fidei integritate et animi puritate de manu haeticorum in forma ecclesiae aliquis baptismum acceperit, tunc impletur illud Augustini²⁵⁶): Per lapideum canalem aqua transit ad areolas. Et iterum: Spiritualis virtus sacramenti, etc.

C. LVIII. Etiam per malos boni colliguntur.

Idem [Augustinus] sermone XI. de verbis Domini, de blasphemia in Spiritum sanctum²⁵⁷).

Spiritus sanctus in sancta ecclesia etiam isto tempore, quo velut granum²⁵⁸) cum palea tritatur²⁵⁹), sic operatur, ut nullius veram confessionem aspernetur, nullius simula-

none graeco, neque in versione Dionysii, aut aliis recentioribus. Quod autem et isti baptizandi sint, traditum est in concilio Laodicensi c. 8., in synodo VII. seu Nicaena II., c. 7., et infra de cons. dist. 4. c. Hi vero, quod est Gregorii.

q) Diaconos: Graece est: *περὶ τῶν διακονιστῶν, καὶ ὄλων; περὶ τῶν ἐν τῇ κανόνι ἐξεταζομένων;* id est: De diaconis, et de his omnino, qui in canone connumerantur.

pr. Arg. Nor. — 243) erit: Edd. coll. o. — C. LV. 244) Librum istum Augustini non esse, sed ad Fulgentium pertinere monuerunt Maurini in Ed. operum Augustini. — 245) unitas: orig. — C. LVI. 246) Exod. c. 7. — 247) salvandi: Edd. coll. o. — 248) Act. c. 8. v. — 249) quidam: Edd. coll. o. — 250) tamen: Ed. Bas. — inde: Edd. coll. rel. — 251) Luc. c. 10. v. 20. — C. LVII. 252) Ep. 159. (scr. A. 458.) Ed. Maur. — 253) conservandam in: Edd. coll. o. — 254) Eph. c. 4. v. 5. — 255) Deus: Edd. coll. o. — X. Pars. 256) cf. supra c. 90. — C. LVIII. 257) Serm. 71. Ed. Maur. — vo Decr. p. 2. c. 104. — cf. infr. e. 81. — 258) arca: orig. — 259) alteritur: Edd. coll. o.

tione fallatur, atque ita reprobos fugiat, ut etiam per eorum ministerium probos colligat.

Gratian. *Ecce quando ab haereticis baptismum cum sua virtute accipitur, cuius tam necessaria administratio est, ut nec etiam a paganis datum possit veterari. Unde in ecclesiastica historia²⁶⁹⁾ legitur, quod Alexander episcopus Alexandriae, quum Petri Martyris solennia celebraret, post expleta missarum sacramenta vidit super oram maris puerorum ludum, imitantium, ut fieri solet, episcopum, et gorentium ea, quae in ecclesia geri mos est. Mox eos ad se perducit iubet, et quid egissent percunctatur. Illi rei ordinem pandunt, baptizatos a se esse quosdam catechumenos confitentur per Athanasium puerum, qui illis fuerat episcopus simulatus. Ubi ex responsis eorum vidit secundum religionis nostrae ritum cuncta constare, statuit illis, quibus integris interrogationibus et responsionibus aqua fuerat infusa, iterari baptismum non debere, sed adimplere ea, quae sacerdotibus mos est.*

Hinc etiam Isidorus ait²⁷⁰⁾:

C. LIX. De his, qui per ignorantiam ordinantur antequam baptizentur.

Si quis per ignorantiam ordinatur antequam baptizetur, debent ab eo baptizati iterum baptizari, et ipse ulterius non ordinetur. Sed Romanus Pontifex non hominem iudicat, qui baptizat, sed Spiritum Dei subministrare²⁶²⁾ gratiam baptismi, licet paganus sit, qui baptizat.

C. LX. P A L E A²⁶³⁾.

[Ex Concilio apud Compendium²⁶⁴⁾.]

„Si presbyter ordinatus deprehenderit se non esse baptizatum, baptizetur et ordinetur iterum.“

Gratian. *Quod autem cetera sacramenta ab haereticis ministrari non possint, testatur Hieronymus in Aggaeum Prophetam, cap. 2.:*

C. LXI. Non placent Deo quae ab haereticis offeruntur.

Sic populus^{a)} iste haereticorum omnium est in conspectu meo, dicit Dominus, omne, quod fecerint, quod mihi obtulerint, vel vota^{v)}, vel pro salute, vel pacifica, vel pro peccato, *vel pro delicto*, vel in holocaustum²⁶⁵⁾, sive²⁶⁶⁾ eleemosynas, sive ieiunia, *sive victus continentiam* et²⁶⁷⁾ corporis castitatem, contaminata erunt in conspectu meo. Quamvis enim sancta videantur specie sui quae offeruntur *a talibus*, tamen, quia tacta²⁶⁸⁾ sunt ab eo, qui pollutus in anima est, omnia polluentur.

C. LXII. De eodem.

Idem Hieronymus in Amos Prophetam, c. 5.²⁶⁹⁾

Odit Deus sacrificia haereticorum et a se proicit, et quotiescunque sub²⁷⁰⁾ nomine Domini fuerint²⁷¹⁾ congregati, detestatur foetorem eorum et claudit nares suas.

C. LXIII. De eodem.

Idem in Osee cap. 6.

Illi offerunt panem sacrilegum, et dant eleemosynas, et sectari videntur humilitatem. Quae ego, si vere fiant, holocausta interpretor. Quam autem scientiam Dei relique-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LIX. r) Caput hoc Burchardus et Ivo citant ex dictis Isidori, ex qua citandi formula solet indicari, non esse propria auctoris verba. Videtur autem in priorie parte vel proponi quaestio, vel falsa alicuius opinio recitari, cui deinde in posteriore parte opponatur vera: *Sed Romanus etc.* quae iuxta etiam de consecrat. dist. 4. c. Romanus, citatur ex Isidoro. Idque clarius lib. 5. Capitularium c. 4. exponitur his verbis: *Si quis baptizatus est a presbytero non baptizato, et sancta Trinitas in ipso baptismo invocata fuit, baptizatus est, sicut Sergius Papa dixit, inpositione vero manus indiget. Gregorius Episcopus Romanus et Ioannes Sacellarius sic senserunt.*

C. LX. s) Haec Palea et locis indicatis, et in colle-

Quaest. I. C. LVIII. 260) Burch. I. 10. c. 14. = C. LIX. 261) Auctor capituli inventus est Eghertus Eboracensis, sive quibus auctor libri poenit. est, qui legitur apud Mansium t. 12. p. 435. — Burch. I. 4. c. 100. Ivo Pan. I. 1. c. 97. Decr. p. 1. c. 294. Petr. Lomb. Sent. I. 4. dist. 5. pr. Alger. I. 3. c. 6. — 262) add.: credit: Edd. coll. o. = C. LX. 263) totum caput abest ab Ed. Bas. — 264) Imo ex capitulis Theodori Cant. — cf. Capit. I. 6. c. 93. Burch. I. 4. c. 74. Ivo Pan. I. 1. c. 96. Decr. p. 1. c. 268. — c. 1. Comp. I. de presb. non bapt. — c. 1. X. h. t. — *) et in orig. ap. Theodorum. = C. LXI. 265) vel holocaustum: Ed. Arg. — vel holocausta: Edd. coll. rel. — 266) per elem., sive per rei.: Ed. Arg. — 267) vel: Edd. coll. o. — 268) tractata: ead. = C. LXII.

rint, frustra truncato capite fidei cetera membra habere se iactant.

C. LXIV. Sine fide et caritate nec evangelium habetur, nec prosunt aliqua bona.

Idem in epistol. ad Galat. c. 1. [v. 11.]

Marcion et Basilides, et ceterae haereticorum pestes non habent Dei evangelium, quia non habent Spiritum sanctum, sine quo humanum fit evangelium quod docetur. Nec putemus in verbis scripturarum esse evangelium, sed in sensu; non in superficie, sed in medulla; non in sermone foliis, sed in radice rationis.

C. LXV. De eodem.

Idem ad cap. 5. eiusdem epistolae [v. 14.].

Vide, quantum bonum sit caritatis²⁷²⁾. Si ita martyrium fecerimus, ut nostras velimus ab hominibus²⁷³⁾ reliquias honorari, si²⁷⁴⁾ opinionem vulgi sectantes intrepidi sanguinem fuderimus, et substantiam nostram usque ad mendicitatem propriam dederimus, huic operi non tam praemium quam poena debetur, et perfidiae magis tormenta sunt quam corona victoriae.

C. LXVI. Haereticorum benedictio maledictio est.

Item ex Concilio Laodicensi, c. 32.²⁷⁵⁾

Non oportet²⁷⁶⁾ haereticorum benedictiones accipere, quoniam magis sunt maledictiones quam benedictiones.

C. LXVII. Neque cum haereticis, neque cum schismaticis licet orare.

Item ex Concilio Martini Papae, c. 70.²⁷⁷⁾

Non liceat clericis vel laicis²⁷⁸⁾ ab haereticis eulogias accipere, quia maledictiones sunt magis quam benedictiones, neque liceat aut cum haereticis, aut cum schismaticis orare.

C. LXVIII. Extra ecclesiam non sunt vera sacrificia.

Item Leo ad Anatoliam Constantinopolitanum Episcopum, epist. XLVIII. cap. 2.²⁷⁹⁾

In ecclesia Dei, quae corpus Christi est, aliter nec rata sunt sacerdotia, nec vera sacrificia, nisi in nostrae²⁸⁰⁾ proprietate naturae verus mos pontifex reconciliat, *verus immaculati agni sanguis emundet.*

C. LXIX. Impiorum manibus divina sacramenta se subducunt.

Idem Leonis Augusto, epist. LXXIII.²⁸¹⁾

Manifestum est, per crudelissimam insanissimamque saevitiam²⁸²⁾ in Alexandrina sede omne celestium sacramentorum lumen extinctum. Intercepta est sacrificii oblatio, defecit chrismatis sanctificatio, et parricidalibus manibus impiorum omnia se subtraxere mysteria.

C. LXX. Sacramenta extra ecclesiam ministrari possunt, salutem vero conferre non possunt.

Item B. Martyr Cyprianus in epistola contra haereticos^{w)}.

Si quis²⁸³⁾, inquit, de ecclesia haeretica praesumptione exierit, a semetipso damnatus est. Cum huiusmodi secun-

ctione, quae est in tomo 3. Conciliorum post decreta Alexandri III., et cap. 1. de presbytero non baptizato, citatur ex concilio apud Compendium.

t) Iterum: Sequatur: *et omnes, quos prius baptizavit, quae sunt expuncta, quia non habentur in dicto c. 1. de presbytero non baptizato, neque in cap. Veniens. eod. tit. ubi refertur, licet habeantur in aliis locis indicatis*).*

C. LXI. u) Sic populus: In originali legitur: *Sic populus iste, et sic gens ista, Iudaeorum videlicet atque gentilium et haereticorum omnium, etc.*

v) Vota: Ibidem habetur: *vel vota pro salute, sed ob glossam non est mutatum.*

C. LXX. w) Caput hoc collectum est ex variis locis

269) Ans. I. 9. c. 48 (60). Alger. I. 3. c. 12. Deusdedit p. 2. — 270) in nomine eius: Edd. coll. o. — 271) sunt: ead. pr. Bas. = C. LXV. 272) est caritas: Edd. coll. o. — 273) omnibus: Edd. coll. o. pr. Bas. — 274) quia si: Ed. Lugd. II. — et si: Edd. coll. rel. = C. LXVI. 275) hab. inter A. 347. et 381. — Burch. I. 3. c. 259. Ivo Decr. p. 3. c. 260. — 276) oporteret: Ed. Lugd. II. = C. LXVII. 277) c. 32. et 38. conc. Laod. ex interpr. Martini Brac. — 278) add.: catholicis: orig. = C. LXVIII. 279) Ep. 81. (scr. A. 451.) Ed. Baller. — Ivo Decr. p. 2. c. 9. ex Lanfranco in lib. de eucharistia. — 280) suae: Edd. coll. o. = C. LXIX. 281) Ep. 156. (scr. A. 457.) Ed. Baller. — Ans. I. 9. c. 40 (52). — 282) ceantiam: Ans. = C. LXX. 283) Prior capituli pars excerpta est ex Cypriani ep. ad Magnum.

dum Apostolum, nec cibum quidem sumere debemus. Declaratur hoc in libro Regnorum²⁸⁴), ubi, quum homo Dei ad Hieroboam missus esset, qui²⁸⁵) *ci* peccata sua exprobraret atque ultionem futuram praediceret, panem *quoque* apud illum edere et aquam bibere vetaretur²⁸⁶). Quod quum non custodisset, divina sententia inde rediens, morsu leonis in itinere interiit. §. 1. Et audet²⁸⁷) quisquam dicere, aquam²⁸⁸) baptismi salutarem, et gratiam coelestem communem cum haereticis esse posse, cum quibus nec terrestris cibus, nec saecularis potus debet esse communis? Constat²⁸⁹) autem²⁹⁰) oleum, unde baptizati unguuntur, sanctificari, et eucharistiam fieri apud illos omnino non posse, ubi spes nulla est et fides falsa, ubi omnia per mendacium geruntur. Nam haereticus simiarum more, quae quum homines non sint, humana²⁹¹) *tamen* imitantur, vult²⁹²) ecclesiae catholicae auctoritatem sibi et veritatem vendicare, quando ipse in ecclesia non sit. Benedicit a Deo maledictus²⁹³), vitam pollicetur mortuos, Deum invocat blasphemus, sacerdotium administrat profanus, ponit²⁹⁴) altare sacrilegus. Ad²⁹⁵) haec omnia accedit et illud malum, ut antistes diaboli audeat eucharistiam facere, quando²⁹⁶) nec sanctificari oblatio illic possit, ubi Spiritus sanctus non sit, nec cuiquam Dominus per eius orationes et preces prosit, qui Dominum²⁹⁷) ipse violavit. Si enim²⁹⁸) qui ecclesiam contemnunt²⁹⁹) *et* ethnici, et publicani habentur, multo magis *utique* rebelles et hostes, falsa altaria, et illicita sacerdotia, et sacrificia sacrilega, et nomina³⁰⁰) adulterata³⁰¹) fingentes, inter ethnicos et publicanos necesse est computentur, quos omnes constat a caritate atque *ab* unitate ecclesiae³⁰²) recessisse. Ergo³⁰³) omnia, quaecumque faciunt haeretici, carnalia sunt, et inania, et falsa, ita³⁰⁴) ut nihil eorum, quae illi gesserint, a nobis probari debeat. Non³⁰⁵) statim suscipienda sunt et assumenda quae iactantur in Christi nomine, sed quae geruntur in Christi veritate. Quomodo³⁰⁶) enim perficere³⁰⁷) quae agunt aut impetrare aliquid illicitis conatibus de Deo possunt, qui contra Deum quod eis non licet moluntur? §. 2. Quare, qui haereticis et schismaticis patrocinantur, censura^x) divina in eorum probantur facinore et poenis non solum duces et auctores, sed etiam participes destinari, nisi se a communione malorum separaverint, praecipiente per Moysen Domino, *ac dicente*³⁰⁸) : *Separamini a tabernaculis hominum istorum durissimorum, et nolite tangere ab³⁰⁹) omnibus, quae sunt eis³¹⁰), ne simul pereatis in peccatis eorum.* Et quod comminatus per Moysen Dominus fuerat implevit, ut, quisque³¹¹) se a Chore, et Dathan, et Abiron non separasset, poenas statim pro impia communione persolveret³¹²). Sicut etiam per Osee prophetam Spiritus sanctus contestatur³¹³) et dicit: *Sacrificia eorum tanquam panis luctus; omnes, qui manducant ea, contaminabuntur; docens scilicet et ostendens omnes omnino cum auctoribus³¹⁴) supplicio coniungi, qui fuerint eorum peccato contaminati.*

C. LXXI. *Vera sacrificia non nisi in fide ecclesiae celebrantur.* Item Augustinus lib. Sententiarum [per Prosperum Aquitanicum Episcopum Reg. collectarum] c. 15: ³¹⁵)

Extra catholicam ecclesiam non est locus veri sacrificii.

NOTATIONES CORRECTORUM.

epistolarum B. Cypriani et concilii ab ipso habiti, interdum immutatis et in summam redactis, quae in margine sunt indicata.

x) Censura: In epistola ipsa sic habetur: *Frustra contendunt baptizari et sanctificari illic aliquem salutare baptismi posse, ubi constat baptizantem baptizandi licentiam non habere; atque, ut magis intelligi posset, contra eiusmodi audaciam quae sit censura divina, invenimus in tali facinore non solum duces et auctores, sed et participes poenis destinari, etc.*

Quaest. I. C. LXX. 284) *Regum*: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. 3 Reg. c. 18. — 285) *quod*: Edd. Lugd. II. III. — 286) *prohibitus est*: Edd. coll. o. — 287) *An debet*: ead. — 288) *sacramentum salutare*: ead. — 289) ex ep. ad Ianuarium (ep. 70. ed. Baluz.). — Eadem fere leguntur in conc. Carth. h. A. 256. — 290) *ergo*: Ed. Bas. — 291) *formam humanam*: Edd. coll. o. — 292) *vultum* — et auctor. — *vendicat*, quum: Edd. coll. o. — 293) *quum sit maledictus*: Edd. coll. o. — 294) *componit altare*: Ed. Bas. — *munus ponit ante altare*: Edd. rek. — 295) ex ep. ad Epictetum (ep. 64. Ed. Baluz.) — 296) *quum nec sacrificari*: Edd. coll. o. — 297) *Deum*: ead. — 298) ex memorata ep. ad Magnum. 299) *violant*: Edd. coll. o. — 300) *omnia*: ead. — 301) *adulterina*: ead. — Böhm. — 302) *add.*: catholicae: ead. — 303) verba Nemesiani ex eod. conc. — 304) ex dicta ep. ad Ianuarium. — 305) ex ep. ad Iubaianum. — 306) ex dicta ep. ad Magnum. — 307)

Item Gregorius in III. lib. Dialog. cap. 31. ait de Ervigildo³¹⁶) Rege Leovigili filio:

C. LXXII. *De manu haereticorum communio non est recipienda.*

Superveniente³¹⁷) paschalis festivitatis die intempestae noctis silentio ad eum perfidus pater Arianum episcopum misit, ut ex eius manu sacrilegae consecrationis communionem perciperet, atque per hoc ad patris gratiam redire mereretur. Sed vir Deo deditus Ariano episcopo venienti exprobravit ut debuit, eiusque a se perfidiam dignis increpationibus repulit.

C. LXXIII. *Sacerdotes haereticorum Christi honoribus non habentur digni.*

Item Innocentius ad Alexandrum Episcopum, epist. LVIII. c. 3: ³¹⁸)

Arianos praeterea ceterasque huiusmodi pestes³¹⁹), quia eorum laicos conversos ad Dominum sub imagine poenitentiae ac sancti Spiritus sanctificatione per manus impositionem suscipimus, non videtur³²⁰) clericos eorum cum sacerdotii aut ministerii cuiuspiam suscipi³²⁰) debere dignitate. Quoniam quibus solum baptismum ratum esse permittimus (quod utique in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti perficitur³²¹), nec Spiritum sanctum eos habere ex illo baptismo illisque mysteriis³²²) arbitramur, quoniam, quum a catholica fide eorum auctores desciscerent, perfectionem Spiritus, quam³²³) acceperant, amiserunt, nec dare eius plenitudinem possunt, quae maxime in ordinationibus operatur, quam per impietatis suae perfidiam *potius, quam per* fidem³²⁴) *dixerim*, perdiderunt. Propter³²⁵) quod fieri non potest, ut eorum profanos sacerdotes dignos Christi honoribus arbitremur, quorum laicos imperfectos, ut dixi, ad sancti Spiritus percipiendam gratiam cum poenitentiae imagine recipimus. Item³²⁶) §. 1. *Si, ut* legitur³²⁷): *Qui tetigerit^x) immundum immundus erit*, quomodo ei tribuetur quod munditia³²⁸) ac puritas consuevit accipere? Et infra: §. 2. Qui participes effectus³²⁹) est damnati, quomodo debeat honorem accipere, invenire non possum³³⁰).

Gratian. *Ex eo autem, quod manus impositio iterari praecipitur, sacramentum non esse ostenditur.*

Unde Augustinus lib. III. de baptismo contra Donatistas, c. 16: ³³¹)

C. LXXIV. *Manus impositio non est sacramenti iteratio.*

Manus impositio non, sicut baptismus, repeti non potest. Quod enim est aliud, nisi oratio super hominem?

Gratian. *Quum ergo Innocentius solum baptismum haereticis ratum esse permittat; quum Gregorius sacrilegam vocet consecrationem Arianorum; quum Cyprianus quaecumque ab haereticis fiunt carnalia, et inania, et falsa iudicet; quum Hieronymus omnia, quae ab eis offeruntur, contaminata in conspectu Dei asserat; quum Leo extra ecclesiam nec rata sacerdotia, nec vera sacrificia esse testetur: patet, quod sacramenta ecclesiastica praeter baptismum (ut supra dictum est) ab haereticis ministrari non possunt.*

C. LXXIII. y) Pestes: Antea sequebatur: *detestamur*,

quod est sublatum, quia neque est in vetustis codicibus, neque in ipsa epistola, neque apud Anselmum, aut in Pannonia habetur.

z) Qui tetigerit: In epistola est: *quod tetigerit immundus*, sed ob glossam non est mutatum, atque huius etiam lectionis sententia habetur iisdem indicatis scripturae locis.

perf. aliqua, quae aguntur: Ed. Bas. — 308) Num. c. 16. v. 26. — 309) *de*: Edd. coll. o. — 310) *in eis*: ead. — 311) *quisquis*: ead. — 312) *solvetur*: ead. — 313) *testatur dicens*: ead. — cf. Os. c. 9. v. 4. — 314) *add.*: *favoribus*: ead. — C. LXXI. 315) Liber iste apocryphus est. — C. LXXII. 316) leg.: *Hermingildo*, et postea: *Leovigildo*. — 317) cf. C. 24. q. 1. c. 42. — *Deusdedit* p. 2. — C. LXXIII. 318) scr. c. A. 415. — Ans. l. 9. c. 16 (17). Ivo Pan. l. 3. c. 129. — 319) *videntur* — *suscipiendi esse*: Edd. coll. o. — 320) *suscipere*: Coll. Hisp. — Ans. — 321) *percipitur*: Edd. coll. o. — 322) *ministeris*: ead. — 323) *qui*: ead. — 324) *add.*: *Domini*: ead. — 325) *Quomodo fieri potest*: Coll. Hisp. — 326) cf. supra c. 18. — 327) Num. c. 19. v. 22. — 328) *quod immunditas et spurcitas consuevit accipere*: Edd. coll. o. — 329) *factus*: ead. — 330) *possumus*: ead. — C. LXXIV. 331) Ans. l. 9. c. 24 (34). Polyc. l. 3. t. 10.

Item obicitur illud Hieronymi adversus Luciferianos a) 332):

C. LXXV. *Qui in baptismo sanctus est, ad altare peccator non erit.*

Sicut Christus est qui baptizat, ita Christus 333) est qui sanctificat. Unde oro te, ut aut sacrificandi licentiam ei tribuas, cuius baptisma probas 334), aut reprobes eius baptisma, quem non putas esse sacerdotem. Neque enim potest fieri, ut qui in baptismo sanctus est sit ad altare peccator.

Gratian. *Sed* 335) *hoc de peccatore* b) *tantum catholico, non de haeretico intelligendum est. Quicquid enim cum fide catholica pro officio suo facit licet indignus, tamen divina gratia cooperante rectum esse creditur. Alioquin si de haeretico dictum intelligeretur, ipse sibi contrarius esset, quum dicat ad c. 5. Amos: Sacrificia eorum odit Dominus. Et alibi in persona Domini* 336):

C. LXXVI. *Benedictionibus haereticorum Deus maledicit. Maledicam* e) *benedictionibus vestris* 337): hoc est, quicquid a vobis benedicitur 338) a 339) me erit maledictum.

XI. Pars. Gratian. *Hoc ergo intelligentium de haeretico, illud autem adversus Luciferianos de ecclesiastico peccatore. De quo Augustinus* d) *ait in libro de corpore Domini* 340):

C. LXXVII. *Boni et mali sacerdotes aequae corporis Christi conficiunt.*

Intra catholicam ecclesiam in mysterio 341) corporis et sanguinis Domini nihil a bono maius, nihil a malo minus perficitur sacerdote, quia non in merito consecrantis 342), sed in verbo perficitur creatoris et virtute Spiritus sancti. *Et infra: Si enim in merito esset sacerdotis, nequaquam ad Christum pertineret. Nunc autem sicut ipse* 343) *est qui baptizat, ita ipse est qui per Spiritum sanctum hanc suam efficit carnem et transfundit in sanguinem. Credendum* e) *est enim, quod in verbis Christi sacramenta conficiantur. Cuius prius creantur imperio, eius utique verbo recreantur ad melius.*

C. LXXVIII. *De eodem.*

Item Augustinus lib. II. contra epistolam Parmeniani, c. 10. †)

Omnia sacramenta quum obsint indigne tractantibus, pro sunt tamen per eos digne sumentibus, sicut et verbum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXV. a) Initium huius capituli usque ad vers. oro te, non est eo loco apud B. Hieronymum. Est tamen apud Algerum, lib. 3. c. 10., apud quem etiam nonnulla verba ex iis, quae sequuntur, eodem modo habentur atque apud Gratianum, licet apud B. Hieronymum aliter legantur.

b) Peccatore: B. Hieronymus eo loco argumentatur, ut solent dialectici dicere, ad hominem, neque id agit, ut constituat ac sanciat aliquid, sed tantum, ut adversarium modestum reddat. Nam postquam illum eo adduxit, ut se non amplius adversarium, sed discipulum profiteatur, tunc verissimam ei rationem exponit, cur ecclesia episcopos recipiat, qui in Ariminensi concilio imprudentes haereticis consenserant.

C. LXXVI. c) Haec sunt in glossa interlineari ad eum Malachiae locum ex Hieronymo.

C. LXXVII. d) Augustinus: Caput hoc etiam ab Algero lib. 3. cap. 8. citatur ex Augustino in libro de corpore Domini: sed Possidius in indiculo operum B. Augustini nullam huius libri mentionem facit, et ad verbum (excepto ultimo versiculo) haec leguntur in libro Paschasii abbatis de corpore et sanguine Domini, cap. 12., ex quo etiam libro sunt c. *Iteratur*, cum seqq., infra de consecrat. dist. 2.

e) Credendum: Haec eodem modo leguntur apud Algerum. Sed Paschasii verba c. 15. haec sunt: *Cuius*

Quaest. I. C. LXXV. 332) Alger. I. 3. c. 23. — 333) ipse: Edd. coll. o. — *Mc*: Alg. — 334) approbas: Edd. coll. o. — 335) hoc Gratiani dictum ad verbum legitur ap. Algerum. — C. LXXVI. 336) Alger. I. 1. — 337) Malach. c. 2. v. 2. — 338) benedicitur: Alger. — Edd. Bas. Lugd. II. III. — 339) per: Edd. coll. o. — Alg. — C. LXXVII. 340) Alger. I. 1. c. 56. — 341) ministerio: Edd. Arg. Bas. — Alger. — 342) add.: *est*: Ed. Bas. — Alger. — 343) add.: *Christus*: Edd. coll. o. — C. LXXVIII. †) Alger. I. 1. c. 73. — 344) add.: *testatur*: orig. — 345) Matth. c. 23. — C. LXXIX. 346) Haec citantur ex tractatu Augustini in ep. Ioannis ab Algero

Dei 344). Unde dictum est 345): *Quae dicunt facite, quae autem faciunt facere nolite.*

C. LXXIX. *De iis, qui sanctis male utuntur.*

Idem in Psalmum CIII. vers. Qui tegis 346).

Prophetavit *et* Saul malus rex, *et tunc prophetavit,* quum 347) David sanctum persequeretur. *Et infra: Non ergo se iactent qui forte sine caritate habuerint* 348) *hoc* munus Dei sanctum, sed videant, qualem rationem habituri sunt cum Deo, qui sanctis non sancte utuntur. Ex his erunt, qui dicturi sunt *): In nomine tuo prophetavimus, Non ***) illis dicitur: Mentimini, sed dicitur: *Non novi vos, etc.*

Gratian. *Spiritum ergo prophetiae dicendi sunt habuisse, non meritum.*

C. LXXX. *Quisque non tam sanctificatur ex hostiis, quam pro peccato polluitur.*

Item Hieronymus in cap. 2. Aggaei 349).

O 350) propheta 351), qui altari tantum exstructo et domo mea diruta hostias mihi offers in altari, et victimis eius sanctificari te putas, scito, quoniam sanctum quidem est quod offertur in altari, sed non tam sanctificaris ex hostiis, quam ex 352) mortuis operibus pollueris.

C. LXXXI. *Contra Spiritum sanctum verbum dicitur, quum ex dispersione nunquam reditur.*

Item Augustinus in lib. de verbis Domini, serm. XI. circ. fin. 353).

Ita fit 354) verbum contra Spiritum sanctum, quum ex dispersione ad congregationem nunquam venit, quae ad remittenda peccata accipit 355) Spiritum sanctum. Ad quam congregationem etiam per malum clericum, sed tamen catholicum ministrum, reprobum et fictum, aliquis accesserit corde non ficto, in ipso Spiritu sancto b) 356) operatur remissionem peccatorum, qui in sancta ecclesia ita operatur, ut reprobos fugiat, et tamen per eorum ministerium probos colligat.

C. LXXXII. *Non meritis hominum, sed virtute Spiritus sancti peccata remittuntur.*

Idem in sermone de remissione peccatorum 357).

Ut evidenter *hoc* ostenderet Dominus, a Spiritu sancto, quem donavit fidelibus suis, dimitti peccata, non meritis

ergo potentia creata sunt prius, eius utique verbo ad melius recreantur, quia nemo creator alicuius rei aut recreator nisi unus Deus catholice praedicatur. Propterea veniendum est ad verba Christi, et credendum, quod in eiusdem verbis ista conficiantur.

C. LXXIX. f) In tractatu VII. in epistolam Ioannis sunt aliqua, quae ad sententiam huius capituli referri possunt, atque inde antea citabatur. Sed ipsa prorsus verba sunt loco indicato.

C. LXXX. g) Apud B. Hieronymum sic legitur: *o popule, qui altari tantum exstructo et diruta domo mea hostias mihi offers in altari, et victimis eius et carnibus te sanctificari putas, scito, non tam sanctificari te ex hostiis, quae templo diruto tibi prodesse non poterunt, quam contaminari omnia opera tua et cuncta, quae agis, ex eo quod negligis, et tuam magis domum quam meam exstruere conatus es. Sanctum quidem est quod offertur in altari; sed non tam sanctificaris ex hostiis, quam ex eo, quod in convallibus habitas et interea mortuis operibus, pollueris. In duobus etiam Gratiani vetustis codicibus legitur: *o popule*; verum idem Hieronymus continuo ista eadem per anagogen aptat ecclesiastico viro.*

C. LXXXI. h) Spiritus sanctus: Hoc loco concise refertur sententia B. Augustini, plenius autem supra ead. c. *Spiritus sanctus.*

I. 1. c. 58. et in Edd. coll. o. pr. Lugd. III. — 347) add.: *etiam*: Alg. — Edd. coll. o. — 348) habent: ib. — *) add.: *in tuicio*: Edd. coll. o. — cf. Matth. c. 7. v. 22. — **) *quibus non*: Edd. coll. o. — C. LXXX. 349) Alger. I. 1. c. 59. — 350) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. Par. — 351) *populo*: Alger. ex orig. — 352) *ex eo, quod interea mortuis operibus, pollueris*: ib. — C. LXXXI. 353) Ivo Decr. p. 2. c. 104. — 354) *dicitur*: orig. — Ivo. — 355) *accept*: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 356) cf. supra c. 58. — C. LXXXII. 357) Serm. 49. Ed. Maur. — Alger. I. 1. c. 66.

hominum, quodam loco sic ait³⁵⁸), *resurgens a mortuis*³⁵⁹: *Accipite Spiritum sanctum*; et continuo subiicit: *Si cui dimiseritis peccata, dimittuntur ei*: hoc est, Spiritus dimittit, non vos. Proinde³⁶⁰) sicut is³⁵⁹), quem sacerdos tolerat in ecclesia, est tamen extra ecclesiam, et extra corpus, cuius caput est Christus, si ei ostiarius non aperuerit³⁶⁰), ita non ideo³⁶¹) extra ecclesiam est, et non est de corpore, si quis pastoris praeiudicio compellitur foris esse.

C. LXXXIII. *Domini non merita personarum, sed sacerdotum officia considerat.*

Item Ambrosius de iis, qui initiantur mysteriis, c. 5.³⁶²) Quum scriptura *tibi³⁶³) testetur, quod ad Hieroboam preces ignis descenderet³⁶³) de coelo, et rursus precante Helia ignis est missus, qui sacrificia consumeret, datur intelligi³⁶⁴), quod Deus non merita personarum considerat, sed officia sacerdotum. Et paulo post: §. 1. Ignis illis visibilis mittebatur, ut crederent: nobis invisibilis operatur, qui³⁶⁴) credimus. Et paucis interiectis: §. 2. Crede ergo, adesse Dominum Iesum invocatum precibus sacerdotum, qui ait³⁶⁵): *Ubi³⁶⁶) fuerint duo vel tres, ibi et ego sum.*

C. LXXXIV. *Non merita sacerdotum, sed virtus divina sacramenta sanctificat.*

Item Gregorius³⁶⁷).

Multi saecularium hominum, quum plus sacerdotum vitam quam suam discutunt, in magnum contemtionis divinarum sacramentorum crimen incurrunt. Magna enim trabe vulneratos habentes oculos, eamque negligentes festucam tenent in aliorum conspiciendo oculis, quam dum incaute festinant avellere³⁶⁸), erroris in foveam delabuntur, minus quidem considerantes, quod non eos sacerdotum vita laederet, si ipsi humiliter bonis sacerdotum admonitionibus aurem accommodarent. Sed dum hypocritarum more plus illorum famam quam propriam vitam vel vitae negligentias³⁶⁹) diiudicant, spernant sancta monita et spiritalia dona. Unde fit, ut non solum ab eis dicta respuant, sed (quod est deterius) divina etiam mysteria contemnant, ut nec corporis communionem aut sanguinis Domini nostri Iesu Christi eorum ministerio confectam assument, putantes, hanc minus esse sanctificatam, si illorum fiat officio, quorum vita eorum oculis videtur ignobilis. §. 1. Heu in quam magnum laqueum incidunt, ut divina et occulta mysteria plus ab aliis sanctificata posse fieri credant, quum unus idemque Spiritus sanctus in ecclesia diffusa³⁷⁰) per totum orbem terrarum incomprehensibiliter ea mysteria et occulte atque invisibiliter³⁷¹) et operando sanctificet et benedicens benedicat. §. 2. Mysterium itaque³⁷²), fratres, ob hoc dicitur, quod secretam et reconditam habeat dispensationem; sacrificium autem, quasi sacrum factum, quia prece mystica consecratur pro nobis in memoriam

dominicæ passionis. Et infra: §. 3. Sacramentum vero est in aliqua celebratione, quum res gesta ita sit, ut aliquid significare³⁷³) intelligatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autem sacramenta: baptismum, chrisma, corpus et sanguis Christi, quae ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorumdem sacramentorum operatur. Unde et a secretis virtutibus vel sacris sacramenta dicuntur. Quae ideo fructuose penes ecclesiam fiunt, quia sanctus in ea manens Spiritus eorumdem sacramentorum latenter operatur effectum. Cuius panis et calicis sacramentum graece eucharistia dicitur, latine bona gratia interpretatur. Et quid melius corpore et sanguine Christi? §. 4. Unde³⁷⁴) sive per bonos, sive per malos ministros intra *Dei* ecclesiam dispensetur, sacramentum tamen est, quia Spiritus sanctus mystice illud vivificat, qui quondam apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus. Nec bonorum meritis³⁷⁵) dispensationum amplificatur³⁷⁶), nec malorum attenuatur³⁷⁷), quia neque³⁷⁸) qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus³⁷⁹). Hoc de corpore et sanguine Domini nostri Iesu Christi, hoc etiam de baptismo et chrismate sentiendum³⁸⁰) est et tenendum, quia virtus divina secretius operatur in eis, et³⁸¹) divina solummodo haec est virtus sive potestas, non humanae efficaciae. Polluimus³⁸²) itaque panem, id est corpus Christi, quando indigni³⁸³) accedimus ad altare et sordidi mundum sanguinem bibimus. Et infra: §. 5. Maledicam³⁸⁴) inquit, benedictionibus vestris, hoc est, iis, quae nunc meis benedictionibus possidetis, seu quicquid a vobis benedicuntur maledicam, vel quoniam³⁸⁵) non benedicunt sanctis ex vero corde, vel quia qui inique agunt benedicuntur ab eis, adulanturque peccatoribus, dummodo divites sint.

C. LXXXV. *Non sacerdotum vitam, sed quae docent et ministrant considerare debemus.*

Item Fabianus Papa Episcopus Orientalibus, epist. II.³⁸³)

Significatis insuper plerosque attendere, multos in ipsis honoribus ecclesiasticis non congruenter vivere sermonibus et sacramentis, quae per eos populis ministrantur. O miseros homines, qui hos intuendo Christum obliviscuntur! qui et multo ante praedixit, ut legi Dei totius obtemperetur, quam imitandi videantur illi, qui ea, quae dicunt, non faciunt, et traditorem suum tolerans usque in finem etiam ad³⁸⁴) evangelizandum cum ceteris misit. Nam apostoli talem consuetudinem non habuerunt, nec habendam docuerunt.

C. LXXXVI. *De eodem.*

Item Nicolaus Papa Michaele Imperatori, in epist. quae incipit: „Proposueramus“³⁸⁵).

Non quales sacerdotes Domini sint, sed quid de Domino loquantur, est vobis magnopere praevidendum, nec in vi-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXXII. f) Proinde: Verba ipsa huius partis non sunt inventa apud B. Augustinum. Simillima habentur apud Origenem hom. 14. ad c. 24. Levitici, et referuntur infra 24. q. 3. c. Quum aliquis. et c. Si quis non recto.

k) Aperuerit: In nonnullis vetustis codicibus legitur: *aperuit*, in aliis: *aperiat*; ab uno autem abest negatio.

C. LXXXIII. l) Datur intelligi: In originali non sunt haec verba. Sed quum antecedentia pendeant ex superioribus, hic nova incipit periodus: *Non merita personarum consideres, sed officia sacerdotum*. Nonnullae autem aliae varietates, et quidem non minimi ponderis in margine sunt indicatae.

C. LXXXIV. m) Caput hoc collectum est partim ex sententiis B. Gregorii, partim ex verbis ipsis BB. Isidori atque Hieronymi.

n) Mysterium itaque: Haec usque ad vers. *Hoc de corpore*, sunt apud Isidorum, non tamen eodem prorsus ordine.

e) Polluimus: Sumtum est ex B. Hieronymo in commentariis ad cap. 1. Malachiae, in illis verbis: *Et dicitis, in quo polluimus, etc.*

p) Maledicam: Apud eundem ad c. 2. sic habetur: *Et maledicam (inquit) benedictionibus vestris, hoc est, quae nunc meis benedictionibus possidetis, sive quicquid a vobis benedicuntur a me maledictum erit, et maledicam illis, subaudi, benedictionibus vestris, quoniam nolistis intelligere quae dicuntur; hoc est enim, quod dicitur: non posuistis super cor.*

q) Quoniam: Sumtum est ex eodem loco paulo inferius, ubi haec leguntur: *Vel certe, quia ad sacerdotes propriis mandatum est, vertuntur benedictiones eorum in maledictionem, quando non benedicunt sanctis ex vero cordis affectu, sicut Isaac Jacob, et Jacob patriarchis, et Moyses duodecim tribubus, sed per dulces sermones et benedictiones decipiunt corda innocentium, et qui inique agunt benedicuntur ab eis, adulanturque peccatoribus, dummodo divites sint, atque eorum vitis blandiuntur.*

Quaest. I. C. LXXXII. 358) Ioan. c. 20. v. 22. — 359) apud Algerum haec sunt in epitomen redacta. — 360) aperit: Ed. Bas. — 361) abest ab Ed. Bas. — C. LXXXIII. 362) Alger. l. i. c. 67. — In Edd. coll. o. haec citantur ex: *Ambrosio de sacramentis*. — 363) descendit: Edd. coll. o. — 364) quod: eaed. exc. Arg. — 365) Matth. c. 18. v. 20. — 366) Ubi sunt — congregati, ibi sum in medio eorum: Edd. coll. o. pr. Bas., in qua vox: *congregati* desideratur. — C. LXXXIV. 367) Auctor capituli, quem investigare non contigit, in priori parte usque ad §. 2. Gregorium M. in Past. p. 3. adm. 5. et Mor. p. 15. c. 16. imitatus est. — 368) erellere: Ed. Bas. — 369) negligentiam: ib. — 370) diffusus: ib. — 371) operetur et operando:

ib. — 372) Isidor. Etymolog. l. 6. c. 19. — 373) significatae rei: Ed. Bas. — significatae: Edd. rel. — add.: *ad significatae*: Ed. Arg. — 374) Sive ergo: Edd. coll. o. — 375) nec bon. meritis, nec bon. operibus: Ed. Bas. — 376) ampliantur: Ed. Bas. — ampliat: Edd. rel. — 377) attenuantur: Ed. Bas. — 378) 1 Cor. c. 3. v. 7. — 379) Hucusque Isidorus. — 380) sciendum: Ed. Bas. — 381) et dirinus etiam: ib. — 382) indigne: Edd. coll. o. — C. LXXXV. 383) Caput Pseudoisidorianum, confectum ex August. lib. 50. hom. ult. — 384) eum evangelizatum: Ed. Bas. — eum evangelizare: Edd. coll. rel. — C. LXXXVI. 385) Ep. 8. ap. Mansi, scr. A. 865. — Aus. l. i. c. 75. Ivo Decr. p. 5. c. 18.

caris B. Petri apostoli vobis est attendendum qui³⁸⁶) sint, sed quid pro correctione ecclesiarum, quid pro salute vestra³⁸⁷) satagant. Nec enim illos inferiores dicetis scribis et pharisaeis sedentibus super cathedram Moysi, de quibus Dominus praecepit, dicens³⁸⁸): *Quaecumque dixerint vobis observate et facite, secundum opera vero eorum nolite facere*. Ergo, imperator, considera³⁸⁹), si illos dixit audiendos, qui super cathedram Moysi sedebant, quanto potius *his*, qui super cathedram Petri resident, esse existimatis³⁹⁰) obaudiendum?

C. LXXXVII. *Sacerdotum immunditia sacramenta non polluit.*
Item Augustinus contra literas Petilianus, lib. II.
c. 22.³⁹¹)

Dominus declaravit in uno coetu hominum eadem sacramenta sumentium, aliquorum immunditiam mundis obesse non posse³⁹²). Et infra†): §. 1. Petilianus dixit: Aut³⁹³) si quisquam carmina sacerdotis memoriter teneat, numquid inde sacerdos est, quod ore sacrilego carmen publicat sacerdotis? Augustinus respondit: Ita istud dicis, quasi modo quaeramus, quis sit verus sacerdos, et non quid sit verum baptisma. Ut enim sit quisque verus sacerdos, oportet, ut non solo sacramento, sed iustitia quoque induatur, sicut scriptum est³⁹⁴): *Sacerdotes tui induantur iustitia*. Qui autem solo sacramento sacerdos est, sicut fuit pontifex Caiphas, persecutor unius et verissimi sacerdotis, quamvis ipse non sit verax, quod dat tamen verum est, si non det suum, sed Dei. Item paulo inferius: §. 2. *Dixit³⁹⁵) quidam ex ipsis proprius eorum propheta³⁹⁶): Cretenses *semper mendaces*, malas bestiae, ventres³⁹⁷) pigri. *Testimonium hoc verum est.* Si ergo apostolus nescio cuius alienigenae testimonium, quia verum comperit, etiam ipse attestatus est, cur nos, apud quemlibet³⁹⁸) invenimus quod Christi est et verum est, etiamsi ille, apud quem invenitur, perversus et fallax est, non discernimus vitium³⁹⁹), quod homo habet, et veritatem, quam non suam, sed Dei⁴⁰⁰) habet, et dicimus, sacramentum hoc verum est, sicut ille ait: *Testimonium hoc verum est?* Numquid ideo dicimus: etiam ipse homo verax est, quia dicimus: sacramentum hoc verum est? Et paulo post: §. 3. Vos⁴⁰¹) autem necesse est ut semper erretis, quamdiu propter hominum vitia Dei sacramenta violatis, aut nos propter Dei sacramenta, quae in nobis⁴⁰²) violare volumus, etiam vestri schismatis sacrilegium assumere putatis. Item†): §. 4. Baptismi ergo puritas a puritate⁴⁰³) vel immunditia conscientiae sive dantis accipientis⁴⁰⁴) omnino distincta est. Item⁴⁰⁵): §. 5. Memento *ergo* sacramentis Dei nihil obesse mores malorum hominum, quo illa vel *omnino* non sint, vel minus sancta sint. Item⁴⁰⁶): §. 6. *Quaero*, si non habebat Saul sacramenti sanctitatem, quid in eo David veneratur? Si autem habebat innocentiam, quare innocentem persequatur? Nam eum propter sacrosanctam⁴⁰⁷) unctionem et honoravit vivum, et vindicavit occisum. Et quia vel panniculum ex eius veste praescidit⁴⁰⁸), percusso corde trepidavit. Ecce Saul non habebat innocentiam, et tamen habebat sanctitatem, non⁴⁰⁹) vitae suae⁴¹⁰) (nam hoc⁴¹¹) sine innocentia nemo potest), sed sacramenti⁴¹²) Dei, quod et in malis hominibus sanctum est. Item⁴¹³): §. 7. Nos dicimus tale cuique sacrificium fieri, qualis accedit ut offerat, et qualis accedit ut sumat, et eos de sacrificiis talium manducare, qui ad illa⁴¹⁴) tales accedunt, quales et illi sunt. Itaque si offerat Deo malus, et accipiat inde bonus, tale cuique esse⁴¹⁵), qualis quisque fuerit, quia et illud scriptum est⁴¹⁶): *Omnia**

munda mundis. Per hanc sententiam veridicam et catholicam etiam vos. Optati sacrificio non estis polluti, si facta eius displicebant vobis. Nam⁴¹⁷) utique panis illius panis luctus erat, sub cuius iniquitatibus Africa tota lugebat, sed panem luctus omnibus vobis communem esse omnium vestrum malum schismatis facit. Item⁴¹⁸): §. 8. Gratias Deo, quia tandem confessus es, posse valere invocatum nomen Christi ad aliorum salutem, etiam si a peccatoribus invocetur. Hinc ergo intellige⁴¹⁹), quum Christi nomen invocatur, non obesse aliorum salutem aliena peccata.

C. LXXXVIII. *Etiam per malum ministrum dona Dei ad eos perveniunt, qui cum fide accipiunt.*

Idem in Psalm. X. in vers. Iustus autem quid fecit⁴²⁰)
Christus quid fecit vobis⁴²¹), qui traditorem suum tanta patientia pertulit, ut ei primam eucharistiam confectam manibus suis et ore suo commendatam, sicut ceteris apostolis, traderet? Quid vobis⁴²²) fecit Christus⁴²³), qui eundem traditorem suum, quem diabolus nominavit, qui ante traditionem Domini nec loculis dominicis fidem potuit exhibere, cum ceteris discipulis⁴²⁴) ad praedicandum regnum coelorum misit, ut demonstraret⁴²⁵), dona Dei pervenire ad eos, qui cum fide accipiunt, etiam si talis sit, per quem accipiunt, qualis Iudas fuit?

C. LXXXIX. *Sacramentis episcopi malitia non nocet.*
Item Gregorius⁴²⁶).

Non nocet malitia episcopi, neque ad baptismum infantis, neque ad ecclesiae consecrationem, quia baptisma a Deo datur, non ab homine venit; sic et eucharistia, et omnia⁴²⁷), quaecumque in altari ponuntur, non ab homine, sed a Deo sanctificationem accipiunt.

Gratian. *Sed obiicitur illud Hieronymi in Sophoniam, c. 3.*⁴²⁸):

C. XC. *Non verba, sed merita sacerdotum eucharistiam faciunt.*

Sacerdotes, qui eucharistiae serviunt, et sanguinem Domini populus eius dividunt, impie agunt in legem Christi, putantes eucharistiam imprecantis facere verba, non vitam, et necessariam esse tantum solennem orationem, et non sacerdotum merita, de quibus dicitur: **Et* sacerdos, in quo⁴²⁹) fuerit macula, non accedet offerre oblationes Domino*.

C. XCI. *Tanto facilius sacerdotes exaudiuntur, quanto apud Deum sunt digniores.*
Item Alexander, epist. II.⁴³⁰)

Ipsi sacerdotes pro populo interpellant et peccata populi comedunt, quia suis precibus *et oblationibus* ea delent atque consumunt; qui, quanto digniores fuerint, tanto facilius pro⁴³¹) necessitatibus, pro quibus clamant, exaudiuntur.

C. XCII. *Non adest sacramentis Spiritus sanctus, quae per erininosos ministrantur.*
Item Gelasius Elpidio Episcopo⁴³²).

Sacrosancta religio, quae catholicam continet disciplinam, tantam sibi reverentiam vindicat, ut ad eam quilibet nisi pura conscientia non audeat pervenire. Nam quomodo ad divini mysterii consecrationem coelestis Spiritus invocatus adveniet, si sacerdos, et qui eum adesse deprecatur, criminosis plenus actionibus reprobetur?

C. XCIII. *Manus immunda tacta inquinat, non mundat.*
Item Gregorius in Regesto, lib. I. epist. 24.⁴³³)

Necesse est, ut esse munda studeat manus, quae diluere

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXXVII. r) Vitae suae: Sequebatur: *sed unctionis*; quae voces absunt ab omnibus vetustis Gratiani

exemplaribus, licet in codicibus etiam B. Augustini impressis legantur.

Quaest. I. C. LXXXVI. 386) *quid*: Edd. coll. o. — 387) *nostra*: Ed. Bas. — 388) Matth. c. 23. v. 3. — 389) *add. intente*: Ed. Bas. — 390) *esse existimas (existimes*: Edd. Lugdd. II. III.) *obediendos*: Edd. coll. o. — C. LXXXVII. 391) Ivo Decr. p. 2. c. 98. 99. — 392) *non obesse*: Edd. coll. o. — †) lb. c. 30. — 393) *At*: Edd. coll. o. — Böhm. — 394) Psalm. c. 131. v. 9. — 395) *haec usque ad verb. : verum est, desider. ap. Ivonem. — 396) ad Tit. c. 1. — 397) pigri corde*: Edd. coll. o. — 398) *quemcumque*: ead. — 399) *propter vitium*: ead. — 400) *Christi*: ead. — 401) *Vobis*: ead. — 402) *vobis*: Edd. Bas. Ven. I. Lugdd. II. III. ex Ivone. — †) lb. c. 35. — 403) *impunitate*: Edd. coll. o. — 404) *accipientis*: Ed. Bas. — 405) lb. c. 47. — 406) lb. c. 48. — 407) *sacramentum unctionis*: Edd. coll. o. — 408) *abscedit*: ead. — 409) *merito vitae suae*: Ed. Bas. — 410) *add. : sed unctionis*: Edd. coll. o. — 411) *haec*: ead. — 412) *sacramentum*: ead. pr. Bas. — 413) lb. c. 52.

— 414) *illud*: Edd. coll. o. — 415) *est*: ead. — 416) *Tit. c. 1. v. 15. — 417) Non*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 418) lb. c. 54. — 419) *intelligite*: Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. — C. LXXXVIII. 420) Ivo Decr. p. 2. c. 105. — 421) *nobis*: Edd. coll. o. — cf. Ioan. c. 1. v. 3. — 422) *nobis*: ead. — 423) *Deus*: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 424) *Matth. c. 10. — 425) monstraret*: Edd. coll. o. — C. LXXXIX. 426) *Caput incertum. — 427) alia*: Ed. Bas. — C. XC. 428) Ivo Decr. p. 2. c. 110. — 429) *in quocumque*: Edd. coll. o. ex Ivone. — *add. : deprehensus*: Ed. Bas. — cf. Levit. c. 21. v. 21. — C. XCI. 430) *Caput Pseudoisidorianum. — Ivo Decr. p. 2. c. 69. et p. 6. c. 45. — 431) in*: Edd. coll. o. ex Ivone. — C. XCII. 432) *De epocha huius ep. non constat; Elpidius episcopus fuit Volaterranus. — Ivo Decr. p. 2. c. 90. et p. 6. c. 110. — C. XCIII. 433) Ep. 25. (scr. A. 591. ad Ioannem Ep. Const. et rell. patriarchas) l. 1. Ed. Maur. — cf. Past. p. 2. c. 2.*

sordes curat, ne tacta quaeque deterius inquinet, si sordida ipsa stercoris⁴³⁴) lutum tenet: scriptum namque est⁴³⁵): *Mundamini, qui fertis vasa Domini. Domini etenim vasa ferunt*⁴³⁶), qui proximorum animas ad interiora⁴³⁷) perducendas in conversationis suae exemplo suscipiunt.

C. XCIV. *Aequè servandum est verbum Christi et corpus Christi.*
Item Augustinus lib. L. homiliarum, homil. 26.⁴³⁸)

Interrogo vos, fratres vel sorores, dicite mihi, quid vobis plus esse videtur, verbum Dei⁴³⁹), an corpus Christi? Si verum vultis respondere, hoc *utique* dicere debetis, quod non sit minus verbum Dei⁴⁴⁰) quam corpus Christi. Et ideo, quanta solitudine observamus, quando nobis corpus Christi ministratur, ut nihil ex ipso de nostris manibus in terram cadat, tanta solitudine observemus, ne verbum Dei, quod nobis erogatur⁴⁴¹), dum aliud aut cogitamus, aut loquimur, de corde nostro⁴⁴²) pereat, quia non minus reus erit qui verbum Dei negligenter audierit, quam ille, qui corpus Christi in terram cadere negligentia sua permiserit.

C. XCV. *De eodem.*

Idem lib. IV. de Trinitate, c. 14.⁴⁴³)

Neque⁴⁴⁴) potest id rite offerri nisi per sacerdotem iustum et sanctum, nec nisi ab eis accipiatur quod offertur, pro quibus offertur⁴⁴⁵), atque id sine vitio sit, ut pro vitiosis mundandis possit offerri. Hoc certe omnes cupiunt, qui pro se offerri sacrificium Deo volunt.

Gratian. *Quum vita sacerdotum eucharistiae necessaria esse dicitur, non consecrationi, sed effectui intelligendum est; non enim effectum salutis confert ei, quem merita faciunt indignum; potius complectur in eo illud Apostoli⁴⁴⁶): Qui manducat corpus Domini et eius sanguinem bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit. Ergo contra eos, qui crebra oblatione sacrificii se putant posse mundari, non cessantes impie agere in legem Dei, intelligitur illud esse dictum Hieronymi⁴⁴⁷). Quod vero sacerdos, etiamsi malus sit, tamen pro officio suae dignitatis gratiam transfundat hominibus, testatur Augustinus in lib.⁴⁴⁸) quaestionum veteris test. c. 11.:*

C. XCVI. *Sacerdotes nomen Domini invocant, Dominus autem benedictionem praestat.*

Dictum est a Deo in Numeris ad Moysen et Aaron *sacerdotes*⁴⁴⁹): *Vos ponite nomen meum super filios Israel, ego Dominus benedicam eos, ut gratiam traditio*⁴⁵⁰) per ministerium ordinantis⁴⁵¹) transfundat hominibus, nec voluntas sacerdotis obesse aut prodesse possit, sed meritum benedictionem poscentis. §. 1. Quanta autem sit dignitas ordinis⁴⁵²) sacerdotalis, hinc advertamus. Dictum est enim⁴⁵³) de nequissimo Caipha, interfectore Salvatoris, inter cetera⁴⁵⁴): *Hoc autem a semetipso non dixit, sed, quum esset princeps*⁴⁵⁵) sacerdotum anni illius, prophetavit. Per quod ostenditur, Spiritum⁴⁵⁶) gratiarum non personam sequi *aut* digni, aut indigni, sed ordinationem traditionis, ut, quamvis aliquis boni meriti sit, non tamen possit benedicere, nisi fuerit ordinatus, ut⁴⁵⁷) officium ministerii exhibeat. Dei autem est effectum tribuere benedictionis.

Gratian. *Quod vero per haereticos sacramenta dignitatis ministrata dicuntur carere effectu, improbat auctoritate Anastasii Papae, qui ordinationem Acacii, quamvis haeretici, ita ratam approbat, ut etiam eis, quos post damnationem*

*suam baptizavit vel ordinavit, in nullo ream personam no-cuisse asserat. Sed hoc eum*⁴⁵⁸) *illicite, et non canonice, imo contra decreta suorum praedecessorum fecisse, probant Felix et Gelasius, qui Acacium ante Anastasium excommunicaverunt, et Hormisda, qui ab ipso Anastasio tertius eundem Acacium damnavit. Unde etiam ab ecclesia Romana repudiatur, et a Deo fuisse percussus legitur in gestis Romanorum Pontificum hoc modo: Anastasius †) secundus natione Romanus, etc. Requirit retro in tractatu decretalium epistolarum.*

Item obiicitur illud Augustini lib. II. contra epist. Parmeniani, c. 13.⁴⁵⁹):

C. XCVII. *Qui recedit ab ecclesia, nec baptismum, nec ius dandi amittit.*

Quod quidam dicunt, baptismum, quod accepit⁴⁶⁰), non amittit qui recedit ab ecclesia, *sed*⁴⁶¹) ius tamen dandi, quod accepit, amittit, multis modis apparet frustra et inaviter dici. §. 1. Primo, quia nulla ostenditur causa, cur ille, qui ipsum baptismum amittere non potest, ius dandi amittere possit. Utrumque⁴⁶²) enim sacramentum est, et quamdam consecratione utrumque homini datur, illud, quum baptizatur, istud, quum ordinatur, ideoque in⁴⁶³) catholica utrumque non licet iterari. §. 2. Nam si quando⁴⁶⁴) ex ipsa parte venientes etiam praepositi⁴⁶⁵) pro bono pacis, correcto schismatis⁴⁶⁶) errore, suscepti sunt, etsi visum est opus esse, ut eadem officia gererent, quae gerabant⁴⁶⁷), non sunt rursus ordinandi⁴⁶⁸), sed sicut baptismus in eis, ita ordinatio mansit integra, quia in praecisione fuerat vitium (quod unitate pacis est correctum), non in sacramentis, quae ubicunque sunt ipsa vera sunt. Et quum expedire hoc videatur⁴⁶⁹) ecclesiae, ut praepositi eorum, venientes ad catholicam societatem, honores suos ibi non administrant, non eis tamen ipsa ordinationis sacramenta detrahuntur, sed manent⁴⁷⁰) super eos. Ideoque non eis in populo manus imponitur, ne non homini, sed ipsi sacramento fiat iniuria. Et infra: §. 3. Sicut autem habent in⁴⁷¹) baptismo quod per eos dari possit, sic in ordinatione ius dandi; utrumque quidem ad perniciem suam, quamdiu caritatem non habent unitatis; sed tamen aliud est prorsus non habere, aliud perniciose habere, aliud salubriter habere. Quicquid non habetur dandum est, quum opus est dari, quod vero perniciose habetur, per correctionem⁴⁷²) depulsa pernicie agendum est, ut salubriter habeatur. Quamquam⁴⁷³), etsi laicus aliqua⁴⁷⁴) perentis dederit necessitate compulsus, quod, quum ipse acciperet⁴⁷⁵), dandum esse⁴⁷⁶) addidit⁴⁷⁷), nescio, an pie quisquam dixerit esse repetendum. Nulla enim cogente necessitate si fiat, alieni muneris usurpatio est. Si autem necessitas urgeat, aut nullum, aut veniale delictum est. Sed⁴⁷⁸) et si nulla⁴⁷⁹) necessitate usurpetur, et a quolibet cui libet detur, quod datum fuerit non potest dici non datum, quamvis recte dici possit illicite datum. Illicitum ergo usurpationem corrigit remissio et poenitentis affectus. Quod si non correxerit, manebit ad poenam usurpatoris⁴⁸⁰) quod datum est, vel eius, qui illicite dedit, vel eius, qui illicite accepit: non tamen pro non dato habebitur. *Neque ullo modo*⁴⁸¹) per devotum militem, quod a privatis usurpatum est, signum regale violabitur. §. 4. Si enim aliqui furtim et extraordinarie, non in monetis publicis, aurum vel argentum⁴⁸²) percutiendo signaverint, quum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XCVI. a) Sed hoc eum: Supra dist. 19. c. Anastasius, ostensum est, immerito reprehensum esse Anastasium, et verissimum esse, quae ipse de Acacio scripsit et decrevit.

C. XCVII. t) Quod accepit: Sic etiam Algerus, licet paulo aliter habeat originale.

u) Neque ullo modo: Haec usque ad verbum: *violabitur*, addita sunt ex originali, ex quo etiam aliis locis caput hoc locupletatum est.

v) Vel argentum: In codicibus B. Augustini impressis sequitur: *sed aes*; in duobus autem manuscriptis Vaticanis: *vel aes*.

Quaest. I. C. XCIII. 434) *sordida sequens lutum*: Edd. coll. o. — s. *insequens l.*: orig. — 435) *Esa. c. 52. v. 11.* — 436) *fuerunt*: Ed. Bas. — 437) *interna sacra*: orig. — C. XCIV. 438) Sermo, unde haec sunt deponita, suppositius est. — Pithoei fratres canonem citant ex Origenis hom. XIII. in Exodum. — Ivo Decr. p. 2. c. 106. — 439) *Christi*: Edd. coll. o. — Ivo. — 440) *Domini*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 441) *irrogatur*: Ed. Bas. — 442) *puro*: Edd. coll. o. — C. XCV. 443) Ivo Decr. p. 2. c. 107. — 444) *add.*: enim: Ivo. — Ed. Bas. — 445) *offers*: Ed. Bas. — 446) *1 Cor. c. 11. v. 27.* — 447) supra c. 90. — C. XCVI. 448) Liber apocryphus. — Ivo Pan. l. 3. c. 79. Decr. p. 2. c. 100. — 449) c. 6. — 450) *traditam*: Edd. coll. o. — 451) *ordinati*: ead. cum Ivone. — 452) *add.*: *vel offuit*: ead. — 453) *autem*: ead. ex Ivone. — 454) *Joan. c. 11. v. 51.* — 455) *pontifex*: Ed. Bas. — *pontif. et princeps*: Edd. rel. — 456) *add.*: *sanctum*: Edd. coll. o. ex Ivone.

— 457) *vel*: Edd. Lugd. — †) cf. Dist. 19. c. 9. — C. XCVII. 458) Alger. l. 3. c. 83. — 459) Ivo Pan. l. 3. c. 77. Decr. p. 2. c. 97. — 460) *a catholica*: Alg. ex orig. — 461) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 462) *propositi*: Ed. Bas. — 463) *schismaticorum*: Edd. coll. o. — 464) *agebant*: ead. — 465) *ordinati*: orig. — Alger. — 466) *videtur ipsa eccl.*: Ed. Bas. — *vid. ipsi eccl.*: Edd. rel. — 467) *ibi remanent*: Edd. Arg. Nor. — *add.*: *etiam*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 468) *est*: Edd. coll. o. ex Alg. — 469) *corruptionem*: ead. pr. Bas. Lugd. — 470) *Quod si*: Ed. Bas. — *Quod etiam*: Edd. rel. — 471) *aliquid perentis*: Alg. — *aliquid perentis baptismi*: Edd. coll. o. — 472) *accepit*: ead. pr. Bas. Lugd. II. III. — 473) *add.*: *alicui*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 474) *addidit*: Ed. Par. — 475) *Sed si*: Edd. coll. o. — 476) *in nulla*: Edd. Ven. II. Lugd. Par. — 477) *usurpationis*: Edd. coll. o.

fuerit deprehensum, nonne illis punitis aut indulgentia liberatis cognitum regale signum thesauris regalibus cogitur inferri⁴⁷⁸⁾. Et paulo post: §. 5. Si forte 'illum' militiae characterem in corpore suo non militans parvidus exhorruerit, et ad clementiam imperatoris confugerit, *ac prece fusa* et impetrata iam venia militare coeperit, numquid homine liberato atque correcto character ille, repetitur, ac non potius agnitus approbatur? An forte minus haerent⁴⁷⁹⁾ sacramenta Christiana quam corporalis haec nota, quum videamus, nec apostatas carere baptismate, quibus utique per poenitentiam redeuntibus non restituitur, et ideo amitti non posse iudicatur? Et paulo post: §. 6. De iis⁴⁸⁰⁾, qui ab ecclesiae⁴⁸¹⁾ unitate separati sunt, nulla iam quaestio est, quin *et* habeant, et dare possint⁴⁸²⁾, et⁴⁸³⁾ quin perniciose habeant pernicioseque tradant extra vinculum pacis. Et infra: §. 7. Neutri sacramento iniuria facienda est. Et infra: §. 8. Sicut non recte habent⁴⁸⁴⁾ qui ab unitate discedunt, sed tamen habent, et ideo redeunt non redditur, sic etiam non recte dat qui ab unitate discedit, sed tamen dat, et ideo quod ab eo accipit venienti ad unitatem non⁴⁸⁵⁾ iteratur. Et infra: §. 1. Sicut redeunt non redditur quod et foris habebat, sic venienti repetendum non est quod *etiam* foris accepit⁴⁸⁶⁾. Unde consequenter intelligitur perveritatem hominum esse corrigendam, sanctitatem autem sacramentorum in nullo perverso esse violandam. Constat enim, eam in perversis et sceleratis hominibus, sive in eis, qui intus sunt, sive in eis, qui foris sunt, impollutam atque inviolabilem permanere, et quia dicuntur ea⁴⁸⁷⁾ mali pollueri, quantum in ipsis est dicuntur, quum illa impolluta permaneant⁴⁸⁸⁾; sed in bonis permanent⁴⁸⁹⁾ ad praemium, in malis permanent⁴⁹⁰⁾ ad iudicium. Et infra: §. 10. Quomodo catholici non clarificant Deum⁴⁹¹⁾, *qui promissa eius nullis hominum sceleribus quo minus implerentur impediri posse confidunt*, qui sacramenta eius tam debita veneratione prosequuntur, ut *ea*, si etiam ab indignis tractata fuerint, illis⁴⁹²⁾ sua perversitate damnatis, illa intemerata sanctitate permanere demonstrantur⁴⁹³⁾?

XII. Pars. Gratian. Ex⁴⁹⁴⁾ his verbis Augustini constat, in omnibus tam apostatis quam haereticis vel damnatis permanere Christi sacramenta vera, quantum ad se, et sancta, et nisi poenitentia vel indulgentia subventum fuerit, ad damnationem usurpatoris perveniant, vel habentis, vel dantis, vel accipientis. Quid ergo prodest, quod vera et sancta sunt, quum usurpatores suos aequae perimant, ac si essent mala et noxia? Crassus aurum sitivit et aurum bibit; aequae perit vero auro, sicut vero veneno. §. 1. Item aurum aequae verum est in arca furis, sicut in thesauris regis. Sed a fure, quia illicite habetur, illicite datur vel accipitur; a rege autem licite habetur, licite datur et accipitur; ideo ipse fur et communicator furti (nisi forte de conscientia furti se purgaverint), ut perhibet Gelasius ad Anastasium imperatorem, uterque iusto et digne damnabitur. §. 2. Opponitur autem huic sententiae Augustini: Potestas dandi baptismum, et ius consecrandi dominicum corpus, et largiendi sacros ordines, plurimum inter se differunt. Suspensio enim vel deposito sacerdote, nulla ei relinquitur potestas sacrificandi. Sacramentum tamen baptismi non solum a sacerdote deposito vel laico catholico, verum etiam ab haeretico vel pagano si ministratum fuerit, nulla reiteratione violabitur; nulla autem ratio sinit, ut inter sacerdotes habeantur, qui de manibus laici vel pagani oleum sacrae (ino exsecratae) unctionis assumunt. Non ergo consequenter colligitur, ut, si recedentibus a fide ius baptizandi relinquatur, potestas etiam distribuendi sacros ordines eis relinquatur, quamvis utrumque a consecratione proveniat. Degradatus enim episcopus potestatem largiendi sacros ordines non habet, facultatem tamen baptizandi non amisit. §. 3. Sed ne Augustinum^{w)} in hac sententia penitus reprobemus, intel-

ligamus aliud esse potestatem distribuendi ordines sacros, aliud esse executionem illius potestatis. Qui enim intra unitatem catholicae ecclesiae constituti sacerdotalem vel episcopalem unctionem accipiunt, officium et executionem sui officii ex consecratione adipiscuntur. Recedentes vero ab integritate fidei, potestatem acceptam sacramento tenus retinent, effectu suae potestatis penitus privantur, sicut coniugati ab invicem discedentes coniugium semel initum non dissolvunt, ab opere tamen coniugali inveniuntur alieni. §. 4. De his ergo, qui accepta sacerdotali potestate ab unitate catholicae ecclesiae recedunt, loquitur Augustinus, non de illis, qui in schismate vel in haeresi positi sacerdotalem unctionem accipiunt, effectu esset contrarius Chalcedonensi⁴⁹⁵⁾ concilio, in quo ordinati a simoniaco in nullo proficere iudicantur, et Innocentio⁴⁹⁶⁾, qui ordinatos a ceteris haereticis per pravam manus impositionem solam damnationem et capitis vulnus assecutos testatur. §. 5. Quamvis possit generaliter dici, sacramenta, quae apud haereticos non aliter quam in ecclesia Dei celebrantur, vera et rata esse quantum ad se, falsa vero et inania quantum ad effectum, et in iis, a quibus male tractantur, et in illis, a quibus male suscipiuntur. Nec mirum, ipsa enim salus nostra bucellam⁴⁹⁷⁾ Iudae dedit; statim cum bucella non bonus, sed malignus spiritus intravit: quare? non quia bonus non daret bonum, sed quia malus male accepit bonum; sicque bonum effectum bonum non habuit, quia ubi illud faceret non invenit. §. 6. Item Dominus⁴⁹⁸⁾ in patria sua praesens et verus affuit; non per malum ministrum, sed per se ipsum nihil potuit, quia fidem non invenit; pro perfidia aliorum non caruit sua veritate, sed effectus boni virtutis. §. 7. Quod ut plane in omnibus sacramentis ostenderet, bis est transfiguratus, quam esset in carne. In una transfiguratione⁴⁹⁹⁾ sicut sol apparuit mirabilis, ut fides credentium augetur ad contemplandam coelestem gloriam super se elevatam. In altera ut peregrinus⁵⁰⁰⁾ et incognoscibilis de se dubitantibus ira longius se finxit, et, ne agnosceretur, oculos eorum tenuit: ad quid aliud, nisi ut, quia per fidem non erat in cordibus eorum, longius se ab iis recedere ostenderet, et quia ipsius non credebant esse quod erat, viderent et eum alium quam erat? Ecce in utraque visione sua erat praesentia et veritas: sed in una exercebatur fides, ut magis crederent quam credebant, in altera tenebatur incredulitas, ne etiam agnoscerent quod videbant. Sacramentum ergo corporis et sanguinis sui aliis est ad salutem, aliis ad iudicium. Fides etiam, quamvis sit vera, tamen sine⁵⁰¹⁾ operibus mortua est. Sic et omnes decem virgines⁵⁰²⁾ aequaliter erant virgines, sed ex his quinque erant fatuae et quinque prudentes. Aequa erat virginitatis veritas, sed pro eiusdem virginitatis intentione non omnibus aequa meriti identitas. Sic etiam est aes⁵⁰³⁾ sonans nec cymbalum linniensium vel eleemosyna, quam visus caritas. Si vero caecus caeco lucernae ministret veritatem, neuter tamen ideo magis suam illuminat caecitatem. Sic et malus ministrat malo vera sacramenta, sed non ideo dona spiritualia, quia malis eorum meritis Spiritus sanctus impeditur, ne in eis quod suum est operetur. Unde Innocentius⁵⁰⁴⁾, quum haereticorum baptismum concedat esse ratum, non tamen ex illo baptismate concedit haberi Spiritum sanctum. Et Leo⁵⁰⁵⁾ hos, qui formam baptismatis acceperunt, non sinit rebaptizari, sed iubet Spiritum sanctum, quem ab haereticis nemo accipit, per eius invocationem et manus impositionem a catholicis sacerdotibus consequi. Sciendum vero est, quod sacramenta haereticorum dicuntur irrita, vel etiam damnanda, falsa et inania, non quantum ad se, quum sint sancta et vera etiam ab haereticis celebrata, sed quia, quum illicite dantibus perfidis sint ad iudicium, illicite ab eis accipientibus non conferunt Spiritum sanctum. Irrita et non vera dicuntur, quia quod promittunt et conferre creduntur non tribuunt, et ideo damnanda, ut ea dari vel recipi ab haereticis non approbetur, sed interdicatur. Non enim quantum ad se polluta sunt,

NOTATIONES CORRECTORUM.

w) Sed ne Augustinum: Hic Gratianus ita videtur loqui de B. Augustino, quasi ipsius hac in re sit dubia aut incerta sententia, quum tamen nemo ipso melius

ac fusius in libro contra Donatistas rem hanc exposuerit, omninoque cum Chalcedonensi concilio et Innocentio concordet.

Quaest. I. C. XC VII. 478) cogere tur: orig. — congregetur: Edd. coll. o. — 479) habent: Alger. — Edd. Lugd. II. III. — habet: Ed. Bas. — habent: Edd. rel. — 480) add.: vero: Ed. Bas. — 481) add.: catholicae: Edd. coll. o. — 482) add.: sacramenta: ead. pr. Bas. — 483) sed perniciose habent, quia sunt extra etc.: Edd. coll. o. — 484) habet qui — recedit: ead. — 485) item iteratur: Ed. Lugd. II. — 486) acceperat: Edd. coll. o. — 487) eam: ead. pr. Bas. — 488) permaneat: ead. pr. Arg. Bas. — 489) permane-

ret: Ed. Nor. — permanet: Edd. rel. pr. Bas. — 490) permanet: lb. — 491) Dominum: Edd. coll. o. — 492) vel: ead. pr. Bas. — 493) demonstrantur: ead. — 494) Haec usque ad §. 2. ad verbum leguntur ap. Algerum. — 495) cf. supra c. 8. — 496) supra c. 17. — 497) Ioan. c. 13. — 498) Math. c. 13. — 499) Math. c. 17. — 500) Luc. c. 24. — 501) Iac. c. 2. — 502) Math. c. 25. — 503) I Cor. c. 13. — 504) supra c. 73. — 505) supra c. 51.

quamvis ab haereticis pollui dicantur. Unde Gregorius⁵⁰⁶ communionem Arii vocat execrationem, et Innocentius⁵⁰⁷ vocat Bonosi ordinationem damnationem, non quod ita in se sint, sed quia male dantibus vel accipientibus id efficiunt. Sic etiam Hieronymus in Osce⁵⁰⁸ sacrificia eorum panem luctus vocat, non quantum ad se, sed quantum ad effectum, quod ipsemet ostendit, subiungens: Quicumque comederit ex eo, contaminabitur, quia sibi ad iudicium sumet. Hinc etiam Augustinus lib. II. contra epist. Parmeniani, cap. 5.⁵⁰⁹:

C. XCVIII. Sacramenta quamvis obsint indigne tractantibus, prosunt tamen digne sumentibus.

Per Esaiam⁵¹⁰ Dominus dicit: Facinorosus, qui sacrificat mihi vitulum, quasi qui canem⁵¹¹ occidat, et qui coquit⁵¹² similaginem, quasi sanguinem porcinum, et qui offert thus in memoriam, quasi blasphemus. (Et paucis interiectis:) §. 1. Quilibet ubilibet offert sacrificium tali⁵¹² corde vel factis, hoc⁵¹³ ut mereatur audire, perniciem sibi infert, non illis bonis, qui accipiunt ab eis sacramenta eadem, qui secundum prophetam Ezechielem⁵¹⁴ gemunt et moerent peccata⁵¹⁵, quae fiunt in medio eorum, quamvis non se inde corporaliter separent. Et infra⁵¹⁶: §. 2. Sacrificia impiorum eis *ipsis* oberunt, qui offerunt impie. Nam unum atque idem sacrificium⁵¹⁷ propter nomen Domini, quod⁵¹⁸ invocatur, et semper sanctum est, et tale cuique sit, quali corde ad accipiendum accesserit. Qui⁵¹⁹ enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit; non *ait*, aliis, sed sibi. Et infra⁵²⁰: §. 3. Hoc paene in omnibus talibus quaestionibus intelligendum admonemus, scilicet quia⁵²¹ omnia sacramenta, quum obsint indigne tractantibus, prosunt tamen per eos digne sumentibus. Et infra⁵²²: §. 4. Spiritus sanctus in ecclesiae praeposito vel ministro sic inest, ut, si fictus non est, operetur per eum *Spiritus sanctus*, et *ad* eius mercedem in salutem sempiternam et eorum regenerationem vel aedificationem, qui per eum sive consecrantur sive evangelizantur. Si autem fictus est, quoniam verissime scriptum est⁵²³: Spiritus *enim* sanctus disciplinae effugiet fictum, deest⁵²⁴ quidem saluti eius, ut⁵²⁵ auferat se a cogitationibus, quae sunt sine intellectu, ministerium tamen eius non deserit⁵²⁶, quo per eum salutem operatur aliorum.

Gratian. Constat ergo, ut Innocentius⁵²⁷ ait, de ceteris haereticis, ordinales a simoniaceis per pravam manus simoniaceae impositionem vulneratum habere caput. §. 1. Sed obicitur, quod in ordinatione simoniacorum hoc solum reprehensibile invenitur, quod gratia Spiritus sancti sub pretio redigi putetur, aliorum autem in omnibus integra forma sacramentorum servetur. Quum ergo illicita sacramenti usurpatio per poenitentiam correctae fuerit, ut gratia Spiritus sancti gra-

tuita et non renalis existimetur, integer debet adesse unctionis effectus; imo etiam, si non sequatur poenitentia, licet simoniace, tamen revera consecratus reputetur, sicut illi, qui quondam non nisi pretio dato, nec ad sacri baptismi regenerationem, nec ad sanctae communionis participationem admittentur, licet simoniace, tamen non ideo minus baptizati, vel sacrae communionis participes reputati sunt. Sed hoc tantum sacris canonibus constitutum est, ne de cetero sacramenta Christi simoniace distribuantur.

Unde Gelasius ad Episcopos per Lucaniam, epist. I., c. 7.⁵²⁸:

C. XCIX. A baptizandis vel consignandis pretia non exigantur.

Baptizandis consignandisque fidelibus sacerdotes pretia nulla praefigant, nec illationibus quibuslibet impositis exagitare cupiant renascentes, quoniam quod⁵²⁹ gratis accipimus⁵³⁰ gratis dare mandatur. Et ideo nihil a praedictis prorsus exigere moliantur, quo vel paupertate cogente deterriti, vel indignatione revocati redemptionis suae causas adire⁵³¹ despiciant, certum habentes, quod qui prohibita comprehensi fuerint admisisse, vel commissa non potius sua sponte correxerint, periculum subituri⁵³² proprii sint honoris.

C. C. A percipiente gratiam communionis pretium exigi non debet.

Item ex Sexta Synodo, c. 23.⁵³³

Nullus episcopus, aut presbyter, aut diaconus, qui sacram dispensat communionem, a percipiente gratiam⁵³⁴ communionis aliquod pretium exigit. Neque enim venditur gratia, neque pro pretio gratiam Spiritus sancti damus, sed dignis munere⁵³⁵ sine defraudatione participare⁵³⁶ concedimus. Si quis vero eorum, qui communerantur in clero, ab eo, cui sacram communionem dispensat, aliquod pretium exegerit, deponatur, sicut imitator simoniace fraudis.

C. CI. Munera invisibilis gratiae quaestibus non sunt comparanda.

Item ex Concilio Toletano XI., c. 8.⁵³⁶

Quicquid invisibilis gratiae consolatione⁵³⁷ tribuitur, nunquam quaestibus⁵³⁸ vel quibuslibet praemiis venditari potest, debet, dicente Domino: Quod gratis accepistis gratis date. Et ideo quicumque deinceps in ecclesiastico ordine constitutus aut pro baptizandis consignandisque fidelibus, aut collatione⁵³⁹ chrismatis, vel promotionibus graduum pretia quaelibet vel praemia (nisi⁵⁴⁰ voluntarie oblata⁵⁴¹) pro huiusmodi ambitione susceperit, equidem, si sciente loci episcopo tale quicquam a subditis perpetratum fuerit, idem episcopus duobus mensibus excommunicationi subiaceat pro eo, quod scita⁵⁴² mala contexit et correptionem⁵⁴³

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XCVIII. x) Et qui coquit: Apud B. Augustinum legitur: et qui similaginem, quasi sanguinem porcinum, et qui offert thus, quasi benedicat idolo. Et sic etiam Ivo, nisi quod habet: et qui ponit similaginem, sicut etiam B. Augustinus contra literas Petiliani lib. 2. cap. 52. Lektionem graecae vulgatae optime respondet versio B. Hieronymi sequendum LXX.: Iniquus autem, qui immolat vitulum, quasi percussit virum; sacrificans de grege, quasi qui occidat canem; qui offert simulam, quasi qui sanguinem suillum; qui dat thus in memoriale, quasi blasphemus. Vulgata autem latina ex Hieronymo secundum hebraeum exemplar sic habet: Qui immolat bovem, quasi qui interficiat hominem; qui maclat pecus, quasi qui excerebret canem; qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat; qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolum.

C. C. y) Gratiam: Sic etiam Ivo. In uno vetusto Gratiani codice est: gratia communionis, quod graecae lectioni magis convenit: παρά του μετχοριος ελπορταειν ιδς τοιαυτης μεταληψεως χριον οβολους η ειδος το ολονου; id est: ab eo, qui percipit communionem, eiusmodi participatio-

nis gratia obolo vel aliam quamvis speciem exigit. Sunt etiam aliae nonnullae varietates non magni ponderis.

C. CI. z) Consolatione: In conciliis olim Coloniae ac Lutetiae impressis, duobus ipsorum codicibus Vaticanis, uno regis catholici⁵⁴⁴, et apud Ivonem legitur: collatione; sed ob glossam non est emendatum.

a) Nunquam quaestibus: In eodem codice regio⁵⁴⁵) legitur: nummorum quaestu vel quibuslibet praemiis venditari penitus non debet; in aliis vero supra citatis: nunquam quaestu.

b) Nisi: Ab eodem codice regio⁵⁴⁶) abest dictio ista: nisi, ita ut in his casibus voluntarias etiam oblationes prohibeat, sicut de baptismo in concilio Eliberitano est constitutum, infra ead. c. Emendari. et de sacris ordinationibus in concilio Tridentino sess. 21. c. 1. In aliis tamen codicibus est ipsa dictio: nisi.

e) Quod scita: Antea legebatur: in conscientia mala. Emendatum est ex codice regio et Ivone; in conciliis vero impressis varie legitur⁵⁴⁷).

Quaest. I. C. XCVIII. 506) supra c. 72. — 507) supra c. 17. 18. — 508) e. 9. — C. XCVIII. 509) Ivo Decr. p. 2. c. 97. — 510) c. 66. v. 3. — 511) add.: rium: Ed. Bas. — 512) tale: Ivo. — 513) haec: id. — 514) Ezech. c. 9. — 515) add.: et iniquitates: Edd. coll. o. — 516) eodem libro c. 6. — 517) add.: est: Edd. coll. o. — 518) add.: ibi: caed. — 519) 1 Cor. c. 11. v. 27. — 520) eod. libro c. 10. — 521) et supra c. 78. — 522) eodem libro c. 11. — 523) Sapient. c. 1. v. 5. — 524) deest: Edd. coll. o. — 525) et auferat: Edd. Lugd. M. III. — et auferat: Edd. Arg. Bas. — 526) deserat: Ed. Bas. — 527) supra c. 17. — C. XCIX. 528) scr.

A. 494. — Reg. l. 1. c. 121. Burch. l. 4. c. 71. Ivo Decr. p. 1. c. 72. et 265. — 529) Matth. c. 10. v. 8. — 530) accepimus: orig. — Coll. cit. — 531) here: Edd. coll. o. — 532) subeant: caed. — C. C. 533) hab. A. 692. — Ivo Decr. p. 2. c. 92. — 534) muneribus: Edd. coll. o. — 535) participamus: Ivo. — C. CI. 536) hab. A. 675. — Ivo Decr. p. 1. c. 37. et p. 5. c. 126. — *) et Coll. Hisp. — **) et Coll. Hisp. — 537) pro chrismate: Edd. coll. o. — †) et Coll. Hisp. — 538) ornata: Ed. Bas. — ††) quod et scita mala: Coll. Hisp. — in conscientia: Ed. Lugd. I. — in conscientia: Edd. Lugd. II. III. — in scientia: Edd. rell. — 539) correctionem: Coll. Hisp. — Ivo. — Böhm.

necessariam non adhibuit⁵⁴⁰). Sin autem suorum quispiam, eodem nesciente, pro⁵⁴¹) supradictis quocumque capitulis accipiendum esse sibi crediderit, si presbyter est, quatuor⁵⁴²) mensium excommunicatione plectatur; si diaconus, trium⁵⁴³); subdiaconus vero vel clericus his cupiditatibus serviens et competenti⁵⁴⁴) poena⁵⁴⁵), et debita excommunicatione plectendus est.

C. CII. *Nihil a sacerdotibus exigatur pro balsamo, quod in chrismate ponitur.*

Item ex Concilio Bracarense II. e) c. 4. 546)

Placuit⁵⁴⁶), ut nullus episcoporum pro modico balsami, quod benedictum pro baptismi sacramento per ecclesias datur, quia⁵⁴⁷) singuli⁵⁴⁸) tremissem pro ipso exigere solent, nihil⁵⁴⁹) ulterius exigit, ne forte quod pro salute animarum per invocationem sancti Spiritus consecratur, sicut Simon magus donum Dei pecunia voluit emere, ita nos venundantes damnabiliter venundemur⁵⁵⁰).

C. CIII. *Non est aliquid exigendum ab iis, qui infantes suos ad baptizandum adducunt.*

Item ex eodem, c. 7. 551)

Placuit, ut unusquisque episcopus per ecclesias suas hoc præcipiat⁵⁵²), ut hi, qui infantes suos ad baptismum offerunt, si quid voluntarie pro suo offerunt voto, suscipiantur ab eis. Si vero per⁵⁵³) necessitatem paupertatis aliquid non habeant quod offerant, nullum eis pignus violententer tollatur a clericis. Nam multi pauperes, hoc timentes, filios a baptismo retrahunt⁵⁵⁴), qui si forte, dum differuntur⁵⁵⁵), sine gratia baptismi de hac vita recesserint, necesse est, ut ab illis eorum perditio requiratur, quorum spolia⁵⁵⁶) pertimescentes a baptismi gratia se retraxerunt⁵⁵⁷).

C. CIV. *Qui baptizatur nullus nummos in concham mittat.*

Item ex Concilio Eliberitano, c. 48. 558)

Emendari placuit, ut qui baptizantur (ut fieri solebat) nummos in concham non mittant, ne sacerdos quod gratis accepit pretio distrahere videatur. Neque⁵⁵⁹) pedes eorum lavandi sunt a sacerdotibus vel clericis.

C. CV. *Pro perceptione baptismi vel chrismatis aliquid exigi non debet.*

Item ex Concilio Triburiensi⁵⁶⁰).

Dictum est, solere in quibusdam locis pro perceptione chrismatis nummos dari, similiter pro baptismi et communionis. Hoc simoniace hæresis⁵⁶¹) *semen* detestata est sancta synodus et anathematizavit, et ut de cetero nec pro ordinatione, nec pro chrismate, vel baptismi, vel pro balsamo, nec pro sepultura, vel communionis quicquam exigatur, statuit; sed gratis dona Christi gratuita dispensatione donentur.

C. CVI. *Non pro dedicandis basilicis vel pro ceteris sacramentis ecclesiae conferendis aliquid exigi debet.*

Item ex Concilio Cabilonensi, tempore Caroli M. c. 16. 562)

Statuimus, ut, sicut pro dedicandis basilicis et dandis or-

dinibus nihil accipiendum est, ita etiam pro balsamo sive luminariibus emendis nihil presbyteri chrisma accepturi dent. Episcopi itaque de facultatibus ecclesiae balsamum emant, et luminaria singuli in ecclesiis suis *concinnanda provideant*.

XIII. Pars. Gratian. *Sicut ergo hæc sacramenta, licet simoniace ministrentur, tamen benedictionis effectum conferunt accipienti, sic et sacerdotis unctio, licet simoniace ministretur, suo tamen non debet carere effectu. Sed, sicut supra †) dictum est, illa sacramenta sunt necessitatis, hæc dignitatis, et ideo privilegia illorum non possunt generare communem legem istorum. Habent ergo simoniaci vulneratum caput per simoniace manus pravam impositionem. Hoc autem de illis intelligitur, quos nec excusat ignorantia, nec attractionis violentia, qui ab illis ordinantur, quos indubitanter sciunt esse simoniacos, sive simoniace sive non simoniace ordinantur ab eis. Ut enim distinguit Nicolaus Papa, alii simoniace ordinantur a simoniacis, alii simoniace a non simoniacis, alii non simoniace a simoniacis. Hanc distinctionem innuit Nicolaus Papa II., scribens omnibus Episcopis⁵⁶³):*

C. CVII. *De triplici genere simoniacorum.*

Statuimus decretum *de simoniacis tripartita hæresi, id est* de simoniacis simoniace ordinatoribus vel ordinatis, et de simoniacis simoniace a non simoniacis, et de simoniacis non simoniace a simoniacis. §. 1. Simoniaci simoniace ordinati vel ordinatores secundum ecclesiasticos canones a proprio gradu decedant. Simoniaci quoque simoniace a non simoniacis ordinati similiter ab officio male accepto removeantur. §. 2. Simoniacos autem non simoniace a simoniacis ordinatos misericorditer per manus impositionem pro temporis necessitate in officio concedimus permanere.

Gratian. *Sed hoc intelligendum est de iis, qui ordinantur a simoniacis, quos ignorabant esse simoniacos. Hos facit simoniacos non reatus criminis, sed ordinatio simoniaci.*

De quibus Urbanus Papa II. in Concilio Placentino, c. 3. et 4. ait⁵⁶⁴):

C. CVIII. *De iis, qui non simoniace a simoniacis ordinantur.*

Si qui a simoniacis non simoniace ordinati sunt, siquidem probare potuerint se, quum ordinarentur, nescisse eos simoniacos esse, et si tunc⁵⁶⁵) pro catholicis habebantur in ecclesia, talium ordinationes misericorditer sustinemus, si tamen eos laudabilis vita commendat. Qui vero scienter se a simoniacis consecrari (imo execrari) permiserint, eorum consecrationem omnino irritam esse decernimus.

C. CIX. *De eo, qui ordinatur ab illo, quem scit simoniacum esse.*

Idem Nicolaus iunior. Hoc idem Alexander II. e)⁵⁶⁶) De cetero statuimus, ut, si quis in posterum ab eo, quem simoniacum esse non dubitat, se consecrari permiserit, et consecratus non disparem damnationis sententiam subeat; sed uterque depositus poenitentiam agat, et privatus propria dignitate persistat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

d) Et competenti: In vulgatis legebatur: *pro arbitrio competenti poena*; sublatae sunt voces: *pro arbitrio*, quia in vetustis exemplaribus, in conciliis impressis et manuscriptis, et apud Ivonem non habentur, neque auctor glossae eas agnoscit.

C. CII. e) Bracarense: Emendata est inscriptio ex aliquot vetustis codicibus. Nam in vulgatis erat: *ex Carthaginensi IV.*, in quo non habetur.

C. CVIII. f) Et si tunc: Antea legebatur: *et quod*

Quæst. I. C. CI. 540) *acquisierit*: Ed. Bas. — *acquisivit*: Edd. rel. — 541) *quicquam de supradictis*: Edd. coll. o. — 542) *trium*: Coll. Hisp. — 543) *quatuor*: ib. — 544) *verberare*: ib. — C. CII. 545) hab. A. 572. — Coll. tr. p. 2. t. 46. c. 4. — In Edd. coll. o. pr. Bas. citatur Conc. Carth. IV. — 546) *Placuit, ut modicum balsami etc.*: Coll. Hisp. — 547) *quicquam*: Coll. Hisp. — 548) *aliquid*: Edd. coll. o. — 549) *venundare videamur*: Coll. Hisp. — C. CIII. 551) coll. o. — 550) *venundare videamur*: Coll. Hisp. — C. CIII. 551) coll. tr. p. 2. t. 46. c. 7. — 552) *faciat*: Edd. coll. o. — 553) *pro necessitate*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 554) *retraherent*: Ed. Bas. — 555) *differunt*: Coll. Hisp. — 556) *exspolia*: ib. — 557) *subtraxerunt*: Edd. coll. o. — C. CIV. 558) hab. non serius A. 310. — Coll.

tunc, quasi onus id probandi incumberet volenti se purgare. Emendatum vero est ex duobus manuscriptis istius concilii exemplaribus.

C. CIX. g) Verba huius et sequentis cap. *Ergo simoniacos*, sunt in epistola Nicolai II., in qua concilium a se habitum refert, atque ea repetivit Alexander II. in epistola omnibus catholicis episcopis directa, quae habetur Romae manuscripta in tribus pervetustis codicibus.

tr. p. 2. t. 90. c. 9. — 559) add.: *entis*: Edd. coll. o. — C. CV. 560) In conc. Tribur. (hab. A. 895.) unde citant Regino I. 1. c. 147. Burch. I. 4. c. 101. Ivo Decr. p. 1. c. 295., hæc non leguntur. — Bertholdus Constant. huius decreti mentionem fecit in tract. de emptione ecclesiarum (in ed. A. 1792. p. 377.). — 561) *hæresis esse*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — C. CVI. 562) hab. A. 813. — Burch. I. 4. c. 93. Ivo Pan. I. 1. c. 98. Decr. p. 1. c. 287. — †) cf. supra c. 39. — C. CVII. 563) Ex epist. Nicolai, qua concilium hab. A. 1059. refert. — Gratianus tamen magis sensum retulit quam verba. — Ivo Pan. I. 3. c. 127. — C. CVIII. 564) hab. A. 1095. — 565) *et tunc*: Ed. Bas. — C. CIX. 566) cf. ad C. CVII. — Ivo Pan. I. 3. c. 126. Decr. p. 5. c. 79.

C. CX. *Simoniacis in dignitate servanda nulla est impendenda misericordia.*

Idem paulo inferius 567).

Erga simoniacos nullam misericordiam in dignitate servanda habendam esse decernimus 568), sed iuxta canonum sanctiones 569) et decreta sanctorum Patrum eos omnino damnamus ac deponendos *esse* apostolica auctoritate sancimus.

Gratian. *Subaudiendum est, nisi violenter attracti fuerint. De his enim et a quibuslibet haereticis violenter ordinatis ait Innocentius ad Episcopos Macedoniae, epist. XXII. c. 5.* 570):

C. CXI. *De iis, qui invitati ad haereticorum ordinationem trahuntur.*

Constat multos vim passos, atque invitos attractos, repugnantesque ab haereticis ordinatos; sed huiusmodi aliquis, si post ordinationem talem non interfuit, quum illi conficerent sacramenta, si communioni eorum participatus non esset, si statim discedentibus illis^b) pessimo conciliabulo eorum abrenunciavit et ad ecclesiam rediit, iste talis potest habere colorem aliquem excusationis. Ceterum, qui post mensem aut amplius redierunt, quum se considerarent ab haereticis ordinatos, quamvis 571) nihil ab eis acceperunt 572), rei 573) sunt usurpatae dignitatis.

Gratian. *Tales plerumque ex intuitu pietatis reformat catholicae manus impositio cum satisfactione et medicina poenitentiae; sed damnationem simoniacorum et eorum, qui eis consenserunt, legimus, medicinam vero authenticam ex hac haeresi nominatim non legimus, nisi quod, sicut usurpatum est in Novatianis vel Donatistis, minoribus utique haereticis, non canonice, sed ex intuitu pietatis, ita etiam ex his posse fieri colligimus, ideo etiam, quia aliorum per omnia orthodoxam habent fidem, nisi quod Spiritum sanctum credunt esse venalem. Et, ut ait B. Augustinus †), haeretici quum redierint, qua parte se absciderint ab ecclesia, curentur, qua vero parte adhaeserint, cognoscantur.*

Hinc et Leo I. anuario¹) Aquilegiensi, epist. III. 574):

C. CXII. *Qui ab haeresi ad ecclesiam redeunt, in quo inveniantur ordine ex beneficio perseverent.*

Omnis cuiuslibet ordinis clericus, qui catholicam deserens unitatem, haereticae vel schismaticae conjunctionis contagione se maculaverit, si ad ecclesiam redierit cum legitima satisfactione et erroris sui damnatione, hoc in magno beneficio habeat, si, ademta sibi omni 575) spe promotionis, in quo invenitur ordine permaneat.

Gratian. *De his autem, qui ordinantur simoniace a non simoniaciis (utpote illi, qui data pecunia archidiacono vel consiliariis episcopi, episcopo ignorante, hoc efficiunt, ut de manu eius sacros ordines accipiant) ita scribit Gregorius VII. [ib. 6. Reg. in Synodo Romae habita, A. D. 1078. die 19. Nov., cap. 5. 576):*

C. CXIII. *Ordinationes, quae simoniace fiunt, falsas iudicantur.*

Ordinationes, quae interveniente pretio 577) vel precibus, vel obsequio alicui personae ea intentione impenso, vel quae non communi consensu cleri et populi secundum canonicas sanctiones fiunt, et ab iis, ad quos consecratio pertinet, non comprobantur, falsas 578) esse diiudicamus,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. CXI. h) Illis: In editione trium tomorum legitur: *discedens de eius pessimo.* Sed editio quatuor tomorum et codex canonum habet ut Gratianus; multa autem in hoc capite collector arbitrato suo aptavit.

C. CXII. i) Ianuario: Sic etiam citatur infra ead. q. 7. c. *Saluberrimum*, et sic habetur in manuscriptis Leo-

noniam qui taliter ordinantur non per ostium, id est per Christum, intrant, sed, ut ipsa veritas 579) testatur, furcos sunt et latrones.

XIV. Pars. Gratian. *Quia ergo simonia tripliciter in capitulo notatur, videndum est, quot modis pretium in hac haeresi detur.*

Hoc B. Gregorius in evangeliorum tractatu hom. 4. in fine exponit, dicens 580):

C. CXIV. *De multiplici genere simoniacorum.*

Sunt nonnulli, qui quidem nummorum praemia ex ordinatione non accipiunt, et tamen sacros ordines pro humana gratia 581) largiuntur, atque de largitate 582) eadem laudis solummodo retributionem quaerunt. Hi nimirum quod gratis acceptum 583) est gratis non tribuunt, quia de impenso officio sanctitatis nummum expetunt favoris. Unde bene, quum iustum virum describeret Propheta, ait 584): *Qui 585) excutit manus suas ab omni munere.* Neque enim dicit 586), **qui excutit manus suas* a munere, sed *adiunxit* ad omni, quia aliud est munus ab obsequio, aliud *munus* a manu, aliud *munus* a lingua. Munus *quippe* ab obsequio est subiectio 587) indebite impensa. Munus a manu pecunia est; munus a lingua favor. Qui ergo sacros ordines tribuit, tunc ab omni munere manus excutit, quando in divinis rebus non solum nullam pecuniam, sed etiam humanam gratiam non requirit.*

C. CXV. *Aeternam damnationem inveniet qui quolibet munere ad sacros ordines accedit.*

Idem in Regesto 588).

Si quis neque sanctis pollens moribus, vel neque a clero populoque vocatus vel pulsatione coactus, impudenter Christi sacerdotium, iam quolibet facinore pollutus, iniusto cordis amore, vel sordidis precibus oris, sive comitatu, sive manuali servitio, sive fraudulento munusculo episcopalem seu sacerdotalem, non lucro animarum, sed inanis gloriae avaritia fultus, dignitatem acceperit, et in vita sua non sponte reliquerit, eumque insperata^k) mors poenitentem non inveniet, proculdubio in aeternum peribit.

Hinc idem Gregorius I. anuario¹) Iohanni Corinthiorum Episcopo, lib. IV. ep. 55. scribit 589):

C. CXVI. *Pro ordinationibus nihil omnino accipiatur.*

De ordinationibus aliquid accipere sub districta interdictione vetuimus 590). Oportet ergo, ut neque per commodum 591), neque per gratiam aut quorundam supplicationem aliquos ad sacros ordines consentiat 592) vel permittatis adduci.

C. CXVII. *Nec pretio, nec prece, nec gratia, nec supplicatione alicui ad sacros ordines accedant.*

Idem 593) *universis Episcopis per Helladem* 594) *provinciam constitutis, ead. lib. epist. 56.*

Quibusdam narrantibus agnovi, quod in illis partibus nullus ad sacrum ordinem sine commodi datione perveniat. Quod si ita est, flens dico, gemens denuncio, quia, quum sacerdotalis ordo intus 595) cecidit, foris quoque diu stare non poterit. Scimus quippe ex evangelio, quid redemptor noster per semetipsum fecerit, quia ingressus *in* templum cathedras vendentium columbas evertit. Columbas quippe vendere est de sancto Spiritu (quem sibi consubstantialem

Quaest. I. C. CX. 567) cf. ad c. CVII. — Ivo Pan. I. 3. c. 125. Decr. p. 5. c. 79. Deusdedit p. 2. — 568) *decrevitimus*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 569) *sanctionem*: Edd. coll. o. — C. CXI. 570) scr. A. 414. — Etiam hoc loco ipsa fontis verba non sunt relata. — 571) *certe quamvis*: Ed. Bas. — 572) *repperunt*: ib. — 573) *add. : lamem*: ib. — †) supra c. 97. — C. CXII. 574) Ep. 12. (scr. A. 446.) Ed. Baller. — Ivo Pan. I. 3. c. 131. Polyc. I. 7. t. 5. Ans. I. 5. c. 19. — cf. supra c. 42. et infra q. 7. c. 21. — 575) *omnis*: Edd. coll. o. — C. CXIII. 576) Ivo Decr. p. 5. c. 81. Polyc. I. 2. t. 88. — 577) *peccato*: Ed. Bas. — 578) *infirmas et irritas*: orig. — 579) Ioan. c. 10. — C. CXIV. 580) Reg. I. 1. c. 239. Burch. I. 1. c. 113. Ans. I. 6. c. 83 (80). Ivo Pan. I. 3. c. 121. Decr. p. 5. c. 86. — 581) *add. : vel laude*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 582) *de*

ipsa largitate: Edd. coll. o. — 583) *accipiunt*: ead. — *acceperunt*: Ans. — 584) Esa. c. 33. — 585) *Beatus qui*: Edd. coll. o. — 586) *dixit solum*: ead. — 587) *servitus*: ead. — C. CXV. 588) Haec neque apud Gregor. M. neque in epp. Gregor. VII. sunt inventa. — *) et Ed. Bas. — C. CXVI. 589) Ep. 57. (scr. A. 585.) I. 5. Ed. Maur. — Ans. I. 6. c. 90 (87). Polyc. I. 2. t. 1. — cf. Dist. 100. c. 3. — 590) *decrevitimus*: Ed. Nor. — *decrevitimus*. Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — 591) *donum*: Edd. coll. o. — 592) *consentias* — *permittas*: ead. — C. CXVII. 593) Ep. 58. (scr. A. 595.) I. 5. Ed. Maur. — Eadem leguntur in ep. 53. I. 5. et ep. 8. I. 6. — Burch. I. 1. c. 21. Ivo Decr. p. 5. c. 108. — 594) *Helladum*: orig. — Ivo. — *Etendam*: Ed. Arg. — *Helladam*: Edd. rell. — 595) *add. : ortus*: Edd. coll. o.

Deus omnipotens per impositionem manuum hominibus tribuit) commodum temporale percipere. Ex⁶⁹⁶) quo, ut praedixi, innuitur quid sequatur, quia, qui in templo Dei columbas vendere praesumerunt, eorum, Deo iudice, cathedrae ceciderunt. §. 1. Qui videlicet error in subditis cum augmento propagatur. Nam ipse⁵⁹⁷) quoque, qui ad sacrum ordinem perducitur, iam in ipsa proventus sui radice vitiatus, paratior est aliis vendere⁵⁹⁸) quod emit. Et ubi est quod scriptum est⁵⁹⁹): *Gratia accepistis, gratis date?* Et quum primo contra sanetam ecclesiam simoniaca haeresis sit exorta, cur non perpenditur, cur non videatur⁶⁰⁰), quia eum, quem quis cum pretio ordinat, provehendo agit, ut haereticus fiat? Ideoque hortamur, ut nullus vestram denuo hoc fieri patiatur, sed neque gratia alicuius neque supplicatione aliquos ad sacros ordines audeat promovere, nisi eum, quem vitae⁶⁰¹) et actionis qualitas ad hoc dignum esse monstraverit. Nam si aliter factum denuo senserimus, districta ac canonica illud noveritis ultione compesci.

C. CXVIII. *Ad episcopalem honorem nullus per ambitum accedat.*

Item Symmachus ad Caesarium, epist. I. c. 5.⁶⁰²) Nullus itaque per ambitum ad episcopalem honorem permittatur accedere. Nam quum hic excessus in laica conversatione culpetur, quis dubitat, quin religiosus et Deo servientibus inculciat⁶⁰³) opprobrium?

C. CXIX. *De eodem.*

Item Gregorius Adeodato Episcopo, lib. II. Indict. XI. epist. 48. 1)⁶⁰⁴)

Estote ergo praecipue in ordinatione solliciti, et ad sacros ordines⁶⁰⁵) nisi provectiores aetate et mundos opere nullatenus admittatis, *ne forte semper esse desinant quod immature esse festinant.* Eorum enim, qui in sacro sunt ordine collocandi, prius vitam moresque discutite, et ut dignos huic officio adhibere possitis, non vobis potentia, aut supplicatio quarumlibet subrepat personarum. *Ante omnia autem cautos vos esse oportet, ut nulla proveniat in ordinatione venalitas, ne (quod absit) et ordinatis, et ordinantibus periculum maius immineat. Si quando igitur de his tractari necesse est, graves expertosque viros consiliis⁶⁰⁶) vestris adhibete participes, et cum eis communi de hoc deliberatione pensate.

C. CXX. *Neque favore, neque venalitate ad sacros ordines quisquam promoveatur.*

Item Columbo Episcopo, lib. II. Indict. XI. ep. 47.⁶⁰⁷)

Pueri ad sacros ordines nullatenus admittantur, ne tanto periculosius cadant⁶⁰⁸), quanto citius conscendere ad altiora festinant. Nulla sit in ordinatione venalitas; potentia vel supplicatio personarum nihil adversus haec, quae prohibemus, obtineat. Nam proculdubio Deus offenditur, si ad sacros ordines quisquam non ex merito, sed ex favore (quod absit) aut ex venalitate provehitur.

Gratian. *Econtra idem Gregorius quibusdam supplicantiibus unum acolythum, et alterum diaconum legitur ordinasse, sicut ipse scribit lib. VII. Indict. I. ep. 2. Petro* Episcopo Corsicae inter cetera⁶⁰⁹):

C. CXXI. *Episcopo interveniente Papa quendam acolythum ordinavit.*

Latorem praesentium per⁶¹⁰) intercessionem sanctitatis vestrae acolythum fecimus, quem ad obsequia vestra⁶¹¹)

transmisimus⁶¹²), ut, si in lucrandis animabus amplius servierit, proficere amplius possit.

C. CXXII. *Quisquis in Romana ecclesia sacrum ordinem decesserit, ab ea ulterius egredi non poterit.*

Item Heliae Presbytero et Abbati, lib. IV. epist. 30.⁶¹³) Filium vestrum Epiphanium mandastis ut ad sacrum ordinem provehere deberemus vobisque transmittere⁶¹⁴). Sed in uno vos audivimus, in alio *autem* minime audire potuimus. Diaconus quidem factus est; sed quisquis semel in hac ecclesia ordinem⁶¹⁵) acceperit, egrediendi ex ea ulterius licentiam non habet. Si ergo⁶¹⁶) vos videre non potui, hac ex re consolationem habeo, quia in filio vestro requiesco.

Gratian. *Non itaque quorumlibet precibus ordinationes factae falsae diiudicantur, sed haec demum, quae precibus ordinandi vel eius amici, non spirituali, sed carnali affectu porrectis sunt, quum alias futurae non essent; quas non caritas interveniens, sed ambitio supplicans extorquet. Non solum autem clericos cuiuslibet episcopi summus Pontifex in ecclesia Romana valet ordinare, verum etiam opportunitate exigente monachos et quoslibet clericos convocare potest et invitare.*

Unde Nicolaus Papa Michæli Imperatori in epist., quae incipit: „Proposueramus⁶¹⁷)“:

C. CXXIII. *De eodem.*

Per principalem beatorum apostolorum Petri et Pauli potestatem ius⁶¹⁸) habemus non solum monachos⁶¹⁹), verum etiam quoslibet clericos de quacunque dioecesi, quum necesse fuerit, ad nos convocare atque ecclesiasticis exigentibus opportunitatibus invitare.

XV. Pars. Gratian. *Quolibet ergo munere interveniente falsa diiudicatur ordinatio. Sicut autem pretio interveniente sacri ordines non sunt tribuendi, ita nec restituendi. Ut enim ait B. Ambrosius, sacri ordines nec pretio sunt emendi, nec redimendi.*

Hinc etiam Gregorius VII. ait [lib. VI. Reg. in Concilio habito A. D. 1078. Pontificatus sui VI. c. 9.]⁶²⁰):

C. CXXIV. *Pretio interveniente sacerdotale officium non restituatur.*

Nullus episcopus gravamen seu servile servitium ex usu contra ecclesiasticam normam abbatibus seu clericis suis imponat, vel interdictum sacerdotale officium pretio interveniente restituat. Quod si fecerit, officii sui periculum subeat.

Gratian. *Qui autem pecuniam accipiunt, ut ordinandis sacros ordines non tribuant, vel canonicae electioni assensum non praebent, aut ecclesiis aedificandis vel consecrandis lapidem benedictum vel consecrationem subtrahant, multis argumentis acceptas pecunias rei et infames esse probantur.*

Ait enim Paschalis II.⁶²¹):

C. CXXV. *Sacrilegi sunt iudicandi qui ecclesiam Dei non permittunt regulariter ordinari.*

Sunt quidam, qui vel violentia, vel favore non permittunt ecclesias regulariter ordinari. Hos etiam decrevimus⁶²²) ut sacrilegos iudicandos.

C. CXXVI. *De eodem.*

Codicis lib. IX. ad legem Juliam repetundarum, Imp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius⁶²³).

Iubemus et hortamur, ut, si quis forte honoratorum, decurionum, possessorum, postremo etiam colonorum, a cuiuslibet ordinis iudice fuerit aliqua ratione concussus, si

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. CXIX. l) Caput hoc duobus locis, ubi visum est expedire, locupletatum est ex originali.

C. CXXI. m) Petro: In codicibus impressis epistola, unde caput hoc sumtum est, inscribitur *Chrysanto Episcopo*. Verum in codice pervetusto Vaticano earundem epistola-

rum inscribitur: *Petro Episcopo per Corsicam*. Anselmus autem eodem modo habet ac Gratianus. Ad Petrum episcopum Alexandriae de Corsica legitur epistola alia libro V. cap. 122. quamvis sit fortasse mendum in voce *Alexandrias*, et scribendum videatur: *Alerias*.

Quaest. I. C. CXVII. 596) ex quo — malo tam evenire creditur: ead. — malo tam innuitur: orig. l. 6. ep. 8. — Ivo. — 597) nam eo ipso, quod quisque ad sacrum ordinem (add.: vel honorem: Edd. coll. o. pr. Bas.) perducitur: orig. l. 6. ep. 8. — Edd. coll. o. — 598) vendicare: Edd. coll. o. — 599) Matth. c. 10. v. 8. — 600) cavetur: Ed. Bas. — 601) add.: meritum: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. CXVIII. 602) scr. A. 502. — 603) initiali vel incudat: Edd. coll. o. pr. Bas. — Inural: Coll. Hisp. — C. CXIX. 604) Ep. 49. (scr. A. 593.) l. 3. Ed. Maur. — 605) ad sacros ordines aspirare, nisi: orig. — 606) consilia vestri: Edd. coll. o. — C. CXX. 607) Ep. 48. (scr. A. 598.) l. 3. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 46. — 608) cedant: Ed. Bas. — C. CXXI. 609) Ep. 1. (scr. A. 598.) l. 8. Ed.

Maur. — Ans. l. 7. c. 79. — 610) pro intercessione: orig. — 611) huius: Edd. Arg. Bas. — 612) retransmisimus: Edd. coll. o. — C. CXXII. 613) Ep. 38. (scr. A. 595.) l. 5. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 78. — 614) retransmittere: orig. — 615) add.: sacrum: lb. — Edd. coll. o. — 616) vero: Edd. coll. o. — C. CXXIII. 617) scr. A. 865. — Ans. l. 1. c. 75. l. 2. c. 14. — infra C. 9. q. 3. c. 21. — 618) et tua: orig. — Ed. Bas. — 619) in monachos — in clericos: Edd. coll. o. — C. CXXIV. 620) Conc. Rom. V. — Polyc. l. 4. t. 21. — C. CXXV. 621) Ipsa verba in epp. Paschalis P. non sunt reperta. — 622) decernimus: Ed. Bas. — C. CXXVI. 623) c. 4. t. 27. — dat. A. 386.

quis scit de iure venalem fuisse sententiam, si quis poenam vel pretio remissam vel vitio cupiditatis ingestam, si quis postremo quacunq[ue] de causa improbum iudicem potuerit approbare, is vel administrante eo, vel post administrationem depositam in publicum prodeat, crimen deferat, delatum approbet; quum probaverit *et* victoriam reportaturus, et gloriam.

C. CXXVII. De eodem.

Idem in Digestis lib. III. titulo de calumniatoribus, l. 1. ^a) [Ulpianus lib. X. ad edictum.]

In eum, qui, ut calumniae causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam dicitur ⁶²⁴) accepisse, intra annum utilem ^o) in quadruplum eius pecuniae, quam accepisse dicitur, post annum simpli ⁶²⁵) in factum actio competit.

C. CXXVIII.

Ibidem lib. XLVII. tit. 13. l. 2. de concussionione. [Macer ⁶²⁶) lib. I. publicorum iudic.]

Concussionis iudicium publicum non est. Sed si ideo pecuniam quis accepit, quod crimen minatus sit, potest iudicium publicum esse ex senatusconsultis, quibus poena legis Corneliae teneri iubentur qui in accusationem innocentium coierint, quive ob accusandum vel non accusandum, denunciandum vel non denunciandum testimonium pecuniam acceperint.

C. CXXIX.

Ibidem lib. XLVIII. tit. 11. ad legem Iuliam repetundarum, l. 3. [Macer ⁶²⁷) lib. I. publ. iud.]

Lege Iulia repetundarum tenetur, qui, quum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum vel non iudicandum ^p) decernendumve acceperit, [Venuleius Saturninus l. Vel quo. eod. tit.] vel quo magis aut minus quid ex officio suo faceret.

C. CXXX. De eod.

Idem eod. tit. l. 6.

Eadem lege tenetur ⁶²⁸), qui ob denunciandum vel non denunciandum testimonium pecuniam acceperit ^q). Et post pauca: §. 1. Lege Iulia repetundarum cavetur, ne quis ob militem legendum mittendumve aes accipiat, neve quis ob sententiam in senatu consiliove publico dicendam pecuniam accipiat, vel ob accusandum vel non accusandum. §. 2. Macer ⁶²⁹) lib. I. public. iudic. l. 7. Lex Iulia de repetundis praecipit, ne quis ob iudicem arbitrumve dandum, mutandum, iubendumve ut ⁶³⁰) iudicet, neve ob non dandum, non mutandum, non iubendum, *etc.*^a, neve ob litem aestimandam, iudiciumve capitis pecuniaeve faciendum vel non faciendum aliquid accipiat ⁶³¹). Et infra: §. 3. Hodie ex lege Iulia ⁶³²) repetundarum extra ordinem puniuntur, et plerumque vel exilio puniuntur, vel etiam durius, prout admiserint. §. 4. *Venuleius eod. tit. l. 6.*^a Hac lege damnatus testimonium publice dicere ⁶³³), aut iudex esse postulareve prohibetur.

QUAESTIO II. GRATIANUS.

I. Pars. Sequitur secunda quaestio, qua quaeritur, an pro ingressu monasterii pecunia sit exigenda, vel exacta per-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVII. n) In hac et sequentibus legibus, quae ex ff. citantur, repositi sunt tituli ex vetustis exemplaribus Gratiani, quae cum Pandectis Florentinis valde conveniunt. o) Utilem: Haec dictio non est in antiquis codicibus Gratiani, neque in Pandectis; sed ob glossam non est sublata.

C. CXXIX. p) Vel non iudicandum: Sic etiam in Digestis vulgatis; sed a Pandectis Florentinis absunt istae voces. Est autem Palea ista fere in omnibus vetustis

solvenda? Hoc utrumque Nelta fieri, utriusque testamenti serie comprobatur. Legitur ¹) enim in primo libro Regum, quod Anna detulit secum Samuelem, postquam ablactatus fuerat, in tribus vitulis, et tribus modis farinae, et amphora vini ad domum Domini in Silo. §. 1. In Actibus vero apostolorum ²) legitur, quod multitudinis credentium erat cor unum et anima una, nec aliquid eorum, quae possidebant, quicquam proprium esse dicebat; sed erant illis omnia communia, et singuli vendebant praedia sua, et ponebant pretia eorum ante pedes apostolorum, quorum unus, Ananias ³) nomine, dum partem sibi reservaret, eum uxore sua Sapphira, sententia maledictionis accepta, ante pedes apostoli cecidit mortuus. §. 2. Hinc liquido apparet, quod ingressuri monasterium sua debent offerre rectoribus, nec aliter sunt recipiendi, nisi sua obtulerint. Sed aliud est sua sponte offerre, aliud exacta persolvere. Anna mater Samuelis non exacta neque petita, sed sponte munera sacerdotibus obtulit. Credentes etiam sua sponte offerebant apostolis, ut indignitum necessitatibus deservirent, quae instante persecutione infidelium eis possidere non licebat. Ananias quoque non ideo damnatus est, quia sua nollet offerre, sed quia, Spiritui sancto mentitus, pretia eorum, quae apostolis obtulerat, ex parte fraudabat. Non ergo his auctoritatibus permittitur rectoribus ab ingressuris aliquid exigere, sed sponte oblata suscipere, quia illud damnabile est, hoc vero minime.

Unde in Concilio Bracaraensi II. cap. 5. ⁴) legitur:

C. I. Pro dedicandis ecclesiis nihil exigatur.

Placuit, ut, quoties ab aliquo fidelium ad consecrandas ecclesias episcopi invitantur, non quasi ex debito munus aliquod a ⁵) fundatore requirant ⁶); sed si ipse ⁷) quidem aliquid ex suo voto obtulerit, non respuat, si vero aut paupertas illum, aut necessitas retinet, nihil exigatur ab illo. Hoc tamen ⁸) unusquisque episcoporum meminerit, ut non prius dedecet ecclesiam ⁹), nisi antea dotem basilicae et obsequium ipsius per donationem chartulae confirmatum ¹⁰) accipiat. Nam non levis culpa ¹¹) est ista temeritas, si sine luminariis vel sine substantiali ¹²) sustentatione eorum, qui ibidem servituri sunt, tanquam domus privata consecretur ecclesia.

Item Bonifacius ¹³) urbis Romae Episcopus scribit omnibus ¹⁴) Caralitanae ecclesiae Coenobitis:

C. II. Ab iis, qui ad conversionem accedunt, nihil est exigendum, nec pretio aliquis ad conversionem est invitandus ¹⁵).

Quam pio mentis affectu, fratres carissimi, vestrae ¹⁵) destitutioni Romana compatiatur ecclesia, vobis fortassis est incognitum, sed cognitori omnium non incognitum habetur. Dubitationi autem vestrae quod idoneum demus responsum, Deum testificor, ipsa quoque me dubitatio reddidit anxium et ineptum. Nusquam ¹⁶) enim legimus Domini discipulos vel eorum ministerio conversos quempiam ad Dei cultum aliquo muneris interventu provocasse, nisi forte de pauperum alimento quis inconcinne proponat, quorum nulli, cuiuscunque professionis esset, victualia negabantur. Scimus ¹⁷) equidem, quod omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est descendens a patre luminum, a ¹⁸) quo bonae voluntatis donum accipit qui sancto deliberationis arbitrio gratis Deo servire disponit. Restat ergo, ut qui pro aliqua ecclesiastica ¹⁹) susceptione munus accipit, donum Dei, quod a patre luminum descendere debuit,

exemplaribus Gratiani, et a cap. Sunt quidam usque ad finem quaestionis multa est distinctio capitum.

C. CXXX. q) Acceperit: In Pandectis sequitur versiculus: Hac lege damnatus, qui reponitur in fine huius capituli.

Quaest. II. C. II. a) B. Thomas citat hoc cap. 2. quaest. 100. in fine articuli 3., et rem, quam ibi tractat, sola huius capituli auctoritate constituit.

Quaest. I. C. CXXVII. 624) dicitur: Edd. Arg. Bas. — deigitur: Edd. rel. — 625) in simplum: Edd. coll. o. — C. CXXVIII. 626) Marcellus: Edd. Arg. Bas. — C. CXXIX. 627) Marcellus: Edd. Arg. Bas. Nor. Lugdd. II. III. — C. CXXX. 628) tenentur — acceperint: Böhm. — 629) Marcellus: Edd. coll. o. — 630) desunt in Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 631) acceperit: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 632) ahest ab Ed. Bas. — 633) dare: Edd. coll. o.

Quaest. II. Pars I. 1) 1 Reg. c. 1. — 2) Act. c. 4. v. 32. — 3) Act. c. 5. — C. I. 4) hab. A. 572. — Burch. l. 3. c. 37. et

Ivo Decr. p. 3. c. 42. ex conc. Wormaciensi, ubi eadem fere leguntur. — 5) e: Coll. Hisp. — 6) exigatur: Ed. Bas. — 7) add.: fundatur: Edd. coll. o. — 8) tantum: Coll. Hisp. — 9) add.: aut basilicam: ib. — 10) confirmatum: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 11) ahest a Coll. Hisp. — 12) ahest ab ead. — C. II. 13) Ad Bonifacium hoc caput non pertinere, tum ipsa scribendi ratio, tum Dionysii Ex. silentium docet. — 14) universis: Ed. Bas. — 15) vestri: ib. — 16) Nunquam: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 17) lac. c. 1. v. 17. — 18) apud quem et a quo: Edd. coll. o. pr. Bas. — 19) ecclesiae: Edd. coll. o.

vendat; munus autem largiens importunus emat. Quid autem de divini doni venditoribus vel emtoribus consequatur, concludi necesse non est. §. 1. Cavete ergo, fratres, quam sit ambiguum quod petistis²⁰⁾ consilium, quod quidem secundum vestrae voluntatis propositum nulla invenimus ratione confirmatum. Veruntamen, si vestrae necessitati²¹⁾ adeo est oportunus quem reperistis²²⁾, dum tamen omnis absit partio, omnis cesset conventio, nullaque vestrae ecclesiae fiat distractio, accedat, gratis Deo servire incipiat, sui que regimini devote²³⁾ gestet obsequium, et postmodum vos, quasi subsidii gratia, aliqua suae ecclesiae munera largiri fratri solatio Romana permittit ecclesia.

[Unde Urbanus Papa in Concilio apud Melfian, c. 12.]²⁴⁾:

C. III. De eodem. PALEA^{b)}.

„Nullus abbas pretium sumere vel exigere ab eis, qui ad conversionem veniunt, aliqua pacti²⁵⁾ occasione²⁶⁾ praesumat. Regulari²⁷⁾ antiquam sequens, nulli unquam de ordinationibus aliquid omnino accipiendum esse constituit, neque ex datione pallii, neque ex traditione²⁸⁾ chartarum, neque ex ea, quam nova²⁹⁾ per ambitionem simulatio invenit, appellatione pastelli. Quia enim^{c)} ordinando³⁰⁾ episcopo Pontifex manum imponit, evangelicam lectionem minister legit, confirmationis autem eius epistolam notarius scribit.“

C. IV. Ab ordinando non debet aliquid exigi, sed nec voluntarie oblata respici oportet.

Item Gregorius in Regesti lib. IV. epist. 44. sive cap. 88. in Synodo Romae habita³¹⁾.

Sicut episcopum non decet manum, quam imponit, vendere, ita minister vel notarius non debet in ordinatione eius vocem suam vel calamum vendicare. Et paulo post: §. 1. Is autem, qui ordinatus fuerit, si non ex placito³²⁾, neque exactus neque petitus, post acceptas chartas et pallium aliquid cuilibet ex clero gratiae tantummodo causa dare³³⁾ voluerit, hoc accipi nullo modo prohibemus, quia eius oblatio nullam culpae maculam ingerit, quae non ex ambiguitate³⁴⁾ petitione processit³⁵⁾.

Gratian. Auctoritate Bonifacii patenter ostenditur, quod, sicut nullus pretio est invitandus ad conversionem, ita nulli pecuniae intereunt ecclesiae largiri oportet ingressum. Auctoritate vero Gregorii datur intelligi, quod pro ingressu ecclesiae non licet pecuniam exigere, sed spontaneae oblatam licet suscipere.

II. Pars. Item opponitur illud Apostoli 1. ad Timotheum, cap. 5. [v. 2.]

C. V. d)³⁶⁾

Viduas honora, quae vere viduae sunt. Quae autem non sunt vere viduae, id est quae suis vel parentum opibus sustentari possunt, non recipiantur, ut ecclesiae sufficiat iis, quae vere viduae sunt.

C. VI. Qui sumptibus propriis sustentari potest, ab ecclesia stipendia non accipiat.

Item Hieronymus ad Damasum Papam³⁷⁾.

Clericos autem illos convenit ecclesiae stipendiis sustentari, quibus parentum et propinquorum nulla suffragantur

bona. Qui autem bonis parentum et opibus suis sustentari possunt, si quod pauperum est accipiunt, sacrilegium profecto committunt, et per abusionem talium iudicium sibi manducant et bibunt.

C. VII. Quibus sua sufficiunt ecclesiae alimentis non sustententur.

Item Prosper de contemplativa vita, lib. II. cap. 9. et 10.³⁸⁾

Pastor ecclesiae iis, quibus sua sufficiunt, non debet aliquid erogare, quando³⁹⁾ nihil aliud sit habentibus dare quam perdere. Nec illi, qui sua possidentes dari sibi aliquid volunt, sine grandi peccato suo unde pauper victurus erat accipiunt. De clericis quidem dicit per Prophetam Spiritus sanctus⁴⁰⁾: Peccata populi mei comedunt. Sed sicut nihil habentes proprium⁴¹⁾, non peccata, sed alimenta, quibus indigere videntur, accipiunt, ita possessores non alimenta, quibus abundant, sed aliena peccata suscipiunt.

Gratian. Verum his auctoritatibus prohibentur ab ecclesia suscipi non illi, qui quondam fuerunt divites, postea vero omnia reliquerunt, ut⁴²⁾ Petrus et Mattheus et Paulus, aut pauperibus distribuerunt, ut Zachaeus, aut ecclesiae rebus adiunxerunt, sicut illi, qui praedia sua vendentes ponebant pretia ante pedes apostolorum, ut essent illis omnia communia: sed illi, qui in domibus parentum residentes vel sua relinquere nolentes ecclesiasticis facultatibus pasci desiderant.

De quibus in eodem libro Prosperi, c. 10. subinfertur⁴³⁾:

C. VIII. Qui sua relinquere non vult non debet sumptibus ecclesiae sustentari.

Si quis propter hoc non vult sua relinquere, ut habeat unde vivat, ut quid accipit, unde rationem reddat? ut quid peccatis alienis sua multiplicat? Idem ibidem paulo superius: §. 1. Non est meum dicere, quali⁴⁴⁾ peccato cibos pauperum praesumendo suscipiant, qui ecclesiam, quam iuvare de propriis facultatibus debuerant, suis expensis insuper gravant, propter hoc fortassis in congregatione viventes, ne aliquos pauperes pascant, ne advenientes excipiant, aut ne suum censum expensis quotidianis imminuant. §. 2. Quod⁴⁵⁾ si aliquid de fructibus suis ecclesiae velut pro ipsa expensa sua contulerint, non se praeferant inani iactantia illis, quos nihil habentes pascit et vescit ecclesia, quia perfectior⁴⁶⁾ est ille, qui se mundi rebus exspoliavit, aut qui, quom nihil habuerit, nec habere desiderat, quam ille, qui ex multis, quae possidet, ecclesiae aliquid praestat⁴⁷⁾, ac se de eo, quod praestiterit, forsitan iactat.

Gratian. Ecce, qui prohibentur ab ecclesia suscipi. Illi vero, qui omnia sua relinquunt, vel pauperibus distribuunt, vel ecclesiae rebus adiungunt, et ab ecclesia laudabiliter suscipiendi sunt, et eius opibus sustentandi.

Unde in eodem libro, cap. 11. legitur⁴⁸⁾:

C. IX. Qui sua relinquunt, vel pauperibus distribuunt, vel ecclesiae rebus adiungunt, laudabiliter ecclesiastica dispensant.

Sacerdos, cui dispensationis cura commissam est, non solum sine cupiditate, sed etiam cum laude pietatis accipit a populo dispensanda, et fideliter dispensat accepta, quia⁴⁹⁾ omnia sua aut parentibus⁵⁰⁾ reliquit, aut pauperibus distribuit, aut ecclesiae rebus adiunxit, et se in numero pau-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. b) In nonnullis vetustis exemplaribus, in quibus paucae sunt Paleae, habetur caput hoc usque ad vers. Regulam. Reliqua vero sunt B. Gregorii locis indicatis.

c) Quia enim: In plerisque exemplaribus, quae habent hanc Paleam, non sunt istae duae voces. Verum apud B. Gregorium leguntur, quoniam pendet adhuc oratio et coniungitur cum iis, quae in sequenti capite afferuntur, hoc modo: Quia enim ordinando episcopo Pontifex manum imponit, evangelicam lectionem minister legit confirmationis

autem eius epistolam notarius scribit, sicut Pontificem non decet, etc.

C. V. d) Caput hoc in multis vetustis codicibus est coniunctum superiori.

C. VI. e) Infra etiam 10. quaest. 1. cap. fin. citatur ex Hieronymo. Ac similia habentur in regula monachorum ex dictis Hieronymi, in c. De paupertate, et in glossa ordinaria ad c. 5. primae ad Timoth. ex Hieronymo.

C. IX. f) Aut parentibus: In aliquot manuscriptis

Quaest. II. C. II. 20) expetistis: Ed. Bas. — 21) voluntati: ib. — 22) petistis: ib. — 23) devotum: ib. — C. III. 24) hab. A. 1089. — 25) placiti: orig. — 26) add.: obsecratione vel: Ed. Bas. — conversatione vel: Edd. rel. — 27) haec desumpta sunt ex concilio hab. sub Gregorio M., Romae A. 595. — Ans. I. 6. c. 91 (88). Ivo Deer. p. 5. c. 109. Polya. I. 2. t. 1. — 28) donatione: Edd. coll. o. — 29) per noram: Ed. Bas. — 30) in ordinando: Edd. coll. o. — C. IV. 31) Greg. ibidem continenter. — Ans. Ivo ib. — cf. c. 1. X. de simon. — 32) pacto: Edd. coll. o. — 33) offerre: ead. — 34) ambiguitis: Ed. Bas. — 35) quae ex accipiens ambitu non processit: orig. — Ans. — C. V. 36) Haec in ipsa sacra

scriptura paulo aliter proferuntur. — C. VI. 37) Caput incertum. — cf. C. 16. q. 1. c. 68. — C. VII. 38) Imo Iulianus Pomerius, cuius hic liber est. — cf. conc. Aquisgr. c. 107. — 39) quandoquidem: Edd. coll. o. — 40) Os. c. 4. v. 8. — 41) proprii: Ed. Bas. — 42) cf. Matth. c. 5. Luc. c. 19. Act. c. 4. — C. VIII. 43) Concil. Aquisgr. ib. — 44) quale pecc. faciunt: Ed. Bas. — quale peccatum sit illis: Edd. Lugd. II. III. — quale pecc. est: Edd. rel. — 45) Qui: Ed. Bas. — 46) add.: profecto: Edd. coll. o. — 47) praestiterit: ead. exc. Arg. — C. IX. 48) cf. conc. Aquisgr. c. 108. et 111. — 49) qui: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. Ven. I. II.

perum paupertatis amore constituit, *ita* ut unde pauperibus subministrat, inde et ipse tanquam pauper voluntarius vivat. Clerici quoque, quos pauperes *aut voluntas, aut* nativitas fecit, cum perfectione virtutis vitae necessaria sive in domibus suis, sive in congregatione viventes accipiunt, quia ad ea accipienda non eos *habendi* ducit cupiditas, sed cogit vivendi necessitas. *Et infra cap. 14.:* §. 1. De talibus dicere videtur Apostolus: *Qui in sacrario operantur quae de sacrario sunt edunt, et qui *in* altario deserviunt cum 50) altario participant 51).* Qui, nisi hoc de contentoribus facultatum suarum vellet intelligi, nunquam secutus adiungeret: *Ita et Deus ordinavit his, qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere.* De evangelio vivunt 52) qui nihil proprium habere volunt; qui nec habent, nec habere aliquid concupiscunt, non suorum, sed communium possessores. Quid est aliud de evangelio vivere, nisi laborantem inde, ubi laborat, necessaria vitae percipere? Apostolus tamen, qui 53) sic evangelium praedicavit, ut *nec de evangelio viveret, sed* necessaria sibi suis manibus ministraret, de se confidenter eloquitur: *Ego autem nullo horum usus sum.* Et quare 54) *hoc* dixerit, secutus aperuit, dicens: *Expedi mihi mori magis quam ut gloriam meam quis evacuet.* Evacuari dicit gloriam suam, si ab eis, quibus praedicabat, voluisset accipere vitae temporalis expensam. Nolebat quippe in *re* praesenti laboris sui fructum, sed in futuro recipere.

C. X. *Iuxta meritum laboris ecclesiastica stipendia sacerdotibus distribuunt.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 36. 55).

Clerici omnes, qui ecclesiae fideliter vigilanterque deserviunt, stipendia sanctorum laboribus debita secundum servitium sui meritum per 56) ordinationem canonum a sacerdotibus consequantur.

Gratian. *Multorum g) auctoritatibus luce clarius constat, quod ab ingressuris monasterium non licet pecuniam exigere, ne et ille, qui exigit, et ille, qui solvit, simoniae crimen incurrat.*

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

Sed adhuc obicitur, quod qui ingressuri monasterium pecunias tribuunt, non propositum religionis, sed participationem stipendiorum ecclesiae emunt. Temporalia ergo, non spiritualia ementes, nequaquam simoniaci habendi sunt. §. 1. *His itaque respondetur: Non solum qui spiritualia, sed etiam qui temporalia eis annexa pretio accipiunt vel tribuunt, simoniaci iudicantur. Unde Malachias 1) loquens ex persona Domini: Quis est, inquit, in vobis, qui claudat ostia et incendat altare meum gratuito? Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra. Ostia claudere non est sacri muneris officium, sed tantum sibi adiunctum.*

Item Gregorius scribit universis Episcopis Hispanis 2):

C. I. *De iis, qui sacros ordines munerum acceptione dispensant.* Audivimus, dilectissimi, quod nos audisse 3) oportuit, sed audisse profecto non libuit, quosdam scilicet esse sacrorum ordinum professores, qui sub munerum datione vel acceptione Dei ecclesias vel earum sibi beneficia usurpant.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Gratiani legitur: *aut pauperibus reliquit.* In vetusto autem Prosperi codice, et in concilio Aquisgranensi legitur: *quia omnia sua aut reliquit, aut ecclesiae rebus adiunxit.* Sed quoniam multa exemplaria Gratiani et Prosperi habent vulgatam lectionem, nihil est mutatum.

C. X. g) *Multorum:* In vulgatis codicibus *) huic §. *Multorum,* praeponebatur hic titulus: *Item ex Concilio Urbani Papae habito Alverniae,* qui sublatus est, quoniam abest ab omnibus vetustis exemplaribus collatis, et in plerisque hic §. est initium sequentis tertiae quaestionis.

Quaest. II. C. IX. 50) *de:* ead. pr. Bas. — 51) *participentur:* Ed. Bas. — *participent:* Edd. rel. — cf. 1 Cor. c. 9. v. 13. — 52) *vivunt:* Ed. Arg. — 53) *abest ab:* Edd. Arg. Nor. Ven. I. — *sic:* abest a Bühn. — 54) *verba: quare dicens:* desid. in Ed. Bas. — C. X. 55) *hab. A. 506.* — 56) *vel:* Coll. Hisp. — *) et Edd. coll. o. pr. Bas.

Quaest. III. 1) *Malach. c. 1. v. 16.* — C. I. 2) *Caput incertum.* — 3) *audire:* Edd. coll. o. pr. Bas. — 4) *hos:* Ed. Arg. — 5) *revelate:* Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 6) *De huius capituli auctore non constat, videtur*

Quod quidem scelus vos †) non iam dudum acriter correxisse vehementer admiramur; iuste enim uterque corripiendus est et a sanctae liminibus ecclesiae submovendus, et qui pro ecclesiae ambitu munera largitur 4); et qui ut ecclesiam adeat quicquam praesumat accipere. Iste quippe donum Dei emere, hic autem praesumat vendere. A sacrilegio quoque hoc facinus non dispar dixerim, quum id, quod sponte et sacro deliberationis arbitrio gratis fieri debuit, sub pecuniae pactione causatur. Quare, fratres carissimi, quae taliter facta sunt curiose refellite 5), infecta prohibete, vestrisque iussionibus resistentes digno anathematis vinculo percudere non dabitare.

C. II. *De iis, qui ecclesias vel ecclesiastica beneficia vendunt.* Idem *Rothomagensi Episcopo et Gallio omnibus 6).*

Si quis dator vel acceptor Dei ecclesias vel ecclesiastica beneficia (quae quidam 7) praebendas vocant) sub pecuniae interventu susceperit, sive dando emerit, sive accipiendo vendiderit, a Simonis 8) non excluditur perditione. Sed si perseverans fuerit, perpetua mulctetur damnatione. Nam qui sub religionis obtentu Deo famulari voluerit, si quid accipit 9), et meritum perdit, et beneficio accepto frustratur. Rationis ergo vigore cogitur quod iniuste receperit 10) restituere, et quicquid turpis lucri gratia receperat 11) non tenere.

C. III. *Ab officio suspendatur episcopus beneficia vel ecclesiastica officia vendens.*

Item Gregorius VII. Papa, lib. VI. Reg. in Synodo, cap. 4. 12)

Si quis episcopus praebendas, archidiaconatus, praepositorum vel aliqua ecclesiastica officia venderit, vel aliter, quam statuta sanctorum Patrum praecipuit, ordinaverit, ab ecclesiae officio suspendatur. Dignum est enim, ut, sicut gratis episcopatum accepit 13), ita membra eiusdem episcopatus gratis distribuatur.

C. IV. *Nec altaria, nec praebendas episcopis vendere licet.*

Item ex Concilio Urbani Papae II. habito Alverniae 14) ††).

Quaesitum est de episcopis, qui altaria monasteriis data frequenter redimi compellebant pecunia, quia quidam 14) simoniace pravitatis usus in Galliarum partibus iam diutius inolevit, ut ecclesiae vel decimae (quae vulgari vocabulo apud eos altaria nuncupantur) monasteriis datae saepius ab episcopis sub palliata avaritia vendantur 15), mortuis nimirum seu mutatis clericis, quos personas vocant. Nos 16) auctore Deo venalitate omnem tam ex rebus quam ex ministeriis ecclesiasticis propellentes hoc ulterius fieri auctoritate apostolica prohibemus, sicut 17) etiam praebendas omnes venundandas interdicimus. Porro quaecunq; altaria vel decimae ab 18) annis triginta et supra sub huiusmodi redemptione possessis monasteria noscuntur, quiete deinceps et sine molestia qualibet eis possideuda firmamus. §. 1. Salvo utique episcoporum censu annuo, quem ex eisdem altaribus habere soliti sunt.

C. V. *Quicquid data vel promissa pecunia in sacris ordinibus acquiritur irritum habeatur.*

Item b) in Concilio Placentino, c. 1. et 2. 19)

Ea, quae a sanctis Patribus de simoniacis statuta sunt,

Quaest. III. C. IV. a) In summis capitulorum concilii Claromontensis habito Alverniae (de quibus supra ad c. 1. Distinct. 60. dictum est) cap. 6. haec leguntur, quae ad caput hoc videntur spectare: *Ut altaria congregationibus canonicorum vel monachorum per personas data, mortuis personis libera redeant in manus episcoporum, nisi fuerint illis per eorum scripta vel privilegia confirmata.*

C. V. b) *Item:* Antea legebatur: *Item Gregorius.* Sed in aliquot vetustis recte est: *Idem,* nimirum Urbanus II., in cuius synodo haec habentur.

tamen pariter atque antecedens ad Gregorii VII. tempora pertinere. — Polyc. 1. 2. t. 4. — 7) *quidem:* Edd. Bas. Ven. II. — 8) *simoniaca:* Ed. Bas. — 9) *acceperit:* Ed. Bas. — 10) *receptit:* Edd. Arg. Bas. — 11) *acceperat:* Ed. Bas. — C. III. 12) *Conc. Rom. V. hab. A. 1078.* — 13) *accipit:* Ed. Bas. — C. IV. ††) *hab. A. 1095.* Eadem leguntur in concilio Nemausensi, habito sub Urbano. — 14) *quidem:* Ed. Bas. — 15) *venduntur:* Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 16) *add. autem:* Edd. coll. o. — 17) *sic:* Ed. Bas. — 18) *sub:* ib. — C. V. 19) *hab. A. 1095.*

nos quoque et iudicio *sancti Spiritus*, et apostolica auctoritate firmamus. Quicquid ergo *vel* in sacris ordinibus, vel in ecclesiasticis rebus vel data vel promissa pecunia acquisita est, nos irritum esse et nullas unquam vires habere²⁰⁾ censemus.

C. VI. *Quicquid possidetur nomine pecuniae intelligitur.*

Item Augustinus de disciplina Christiana, vel de dono disciplinae, cap. 1.²¹⁾

Totum, quicquid homines possident²²⁾ in terra, omnia, quorum Domini sunt, pecunia vocatur, servus *sit*, vas, ager, arbor, pecus; quicquid horum est pecunia dicitur. *Et infra: §. 1. Ideo autem pecunia vocata est, quia antiqui *totum*, quod habebant, in pecoribus habebant.*

C. VII. *Qui ecclesiastica beneficia emerit, ecclesias quoque emere probatur.*

Item Paschalis Papa²³⁾.

Si quis obiecerit, non consecrationes emi²⁴⁾, sed res *ipsas*, quae ex consecratione proveniunt, penitus²⁵⁾ desipere probatur. Nam quum corporalis ecclesia²⁶⁾, aut episcopus, aut abbas, aut tale aliquid sine rebus corporalibus in nullo proficiat, sicut nec anima sine corpore corporaliter vivit, quisquis horum alterum vendit, sine quo nec alterum provenit, neutrum inventum derelinquit. Nullus igitur²⁷⁾ emat ecclesiam vel praebendam, vel aliquid ecclesiasticum, nec pastellum, nec pastum antea vel postea²⁸⁾ pro huiusmodi solvat.

C. VIII. *De eodem.*

Item Urbanus II. Episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio L. Praeposito ecclesiae sancti Iulianii apud Ticinum, salutem et apostolicam benedictionem²⁹⁾.

Salvator praedicit³⁰⁾ in evangelio, circa finem saeculi pseudochristos³¹⁾ et pseudoprophetas surgere et multos seducere, et fideles suos in mundo multas habituros pressuras, sed tamen portas inferi *adversus ecclesiam* non praevalituras. Proinde (*quia*, ut ait Apostolus³²⁾), oportet haereres esse, ut qui probati sunt manifesti fiant) oportet nos cum Propheta³³⁾ ex adverso consurgere, et murum opponere pro domo Israël, et cum *eodem* Apostolo³⁴⁾ per multas tribulationes intrare in regnum Dei, quoniam non †) sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis. §. 1. Igitur, quia innotuisti nobis, quod tibi obiicitur, utrum vendere ecclesiasticam rem simoniacum sit, hoc simoniacum esse patenter colligitur ex hoc, quod B. apostolus Petrus ait³⁵⁾ Simoni: *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quia existimasti*

donum Dei pecunia possideri. Donum quippe Dei est Spiritus sanctus, et donum Dei est res ipsi ecclesiae oblata. Et, si bene animadvertis, Simon magus, qui ad fidem fecte accessit, non Spiritum sanctum *propter Spiritum sanctum*³⁶⁾, quo ipse erat indignus (quoniam³⁷⁾), ut scriptum est, Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum³⁸⁾; sed³⁹⁾ ideo, quantum in ipso erat, emere voluit, ut ex venditione signorum, quae per eundem fierent, multiplicatam pecuniam lucraretur. Nec Apostolus emtionem Spiritus sancti (quam bene fieri non posse noverat), sed ambitionem quaestus talis et avaritiam, quae est idolorum servitus, in eodem Simone exhorruit et maledictionis iaculo percussit⁴⁰⁾. Quisquis⁴¹⁾ igitur res ecclesiasticas (quae⁴²⁾ dona Dei sunt, quoniam⁴³⁾ a Deo fidelibus, et a fidelibus Deo donantur, quae ab eodem gratis accipiuntur, et ideo gratis dari debent) propter sua lucra vendit vel emit, cum eodem Simone donum Dei possideri pecunia existimat. Ideo, qui easdem res non ad hoc, ad quod institutae sunt, sed ad propria lucra munere⁴⁴⁾ linguae, vel indebiti obsequii, vel pecuniae largitur vel adipiscitur, simoniacus est, quum principalis intentio Simonis fuerit sola pecunia⁴⁵⁾ avaritia, id est idololatria, ut ait apostolus Paulus. Alioquin cur sancta synodus Chalcedonensis DCXXX. episcoporum procuratorem vel defensorem ecclesiae, vel quenquam regulae subiectum adeo per pecuniam ordinari prohibet, ut inventores quoque tanti sceleris anathematizet, nisi quod eosdem simoniacos iudicet? Quod si praefati milites ecclesiae ob huiusmodi scelus taliter perculluntur, nemo sapiens negabit, non militantes ecclesiae multo damnabilius ob hanc causam, id est emtionis vel venditionis, debere percelli. Sed *et* beatus praedecessor noster Paschalis⁴⁶⁾ de consecratione affirmat, quod quisquis eorum alterum vendiderit, sine quo alterum non provenit, neutrum inventum⁴⁷⁾ derelinquit, ac per hoc eum, qui rem ecclesiae vendit vel emit, simoniacum esse intelligitur⁴⁸⁾. §. 2. Nomine⁴⁹⁾ vero procuratoris intelligit praefata synodus quemlibet ecclesiasticarum rerum administratorem, ut, verbi gratia, praepositum, oeconomum, vicedominum; defensoris nomine advocatum sive castaldum, et iudicem; in subiecto vero regulae archipresbyterum, archidiaconum⁵⁰⁾, canonicum, monachum vel quemlibet ecclesiastico mancipatum officio. §. 3. Quod vero Spiritum sanctum, quantum in se est, vendat vel emat qui praeposituram vel aliquid huiusmodi vendit vel emit, audi Augustinum super Ioannem: *O quot praepositoras fecerunt⁵¹⁾! Alterum⁵²⁾ praepositum habet Carthagine⁵³⁾ Primitivus⁵⁴⁾, *alterum habet Maximianus*, alterum *habet* in Mauritania Rogatus, alterum habent⁵⁵⁾ in Numidia illi et illi, quos iam nec nominare sufficimus. Circuit⁵⁶⁾ ergo aliquis emere columbam; unas-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. c) Penitus: Deuseddit et Anselmus legunt*): videtur quidem aliquid dicere, nihil autem penitus sapere.

d) Corporalis ecclesia: Deuseddit sic habet**): *quum corporalis ecclesiae episcopus vel abbas sine rebus etc.* Reliqui collectores et vetusti codices Gratiani concordant cum vulgata lectione.

e) Nullus igitur: Deuseddit, Polycarpus, Ivo et codex manuscriptorum decretorum Pontificum (in quo integra fere Paschalis epistola, unde caput hoc acceptum est, refertur) non habent haec verba; sed post verbum: *derelinquit*, continenter subiungunt: *Quam tamen obiectionem sacer Chalcedonensis canon penitus exterminat, etc.* Auctor vero huius capituli ac totius huius epistolae est Paschalis I. Nam in eo decretorum codice haec epistola Paschalis est post decreta Hadriani II., quum decreta Paschalis II. sint post

Urbanum II., eo plane ordine, quo sibi successerunt; quod etiam ex sequenti capite indicatur.

C. VIII. f) Integram epistolam Urbani II. dilecto filio L. praeposito ecclesiae B. Iuventii apud Ticinum refert Deuseddit in sua collectione.

g) Propter Spiritum sanctum: Additae sunt haec duae voces, et totus hic locus emendatus est ex ipsa epistola, quemadmodum et alia nonnulla.

h) Paschalis: Antea legebatur: *Paschasius libro de consecratione*. Restitutus autem est locus ex vetustis codicibus et originali. Citatur enim hic quod habetur in capite antecedente ex epistola Paschalis Papae.

i) O quot praepositoras: Apud B. Augustinum (cuius multi vetusti codices hoc loco collati sunt) legitur: *o quot proposita fecerunt! alterum propositum, etc.* Apud Urbanum vero ubique est: *proposita et propositum.*

Quaest. III. C. V. 20) *obtinere*: Ed. Bas. = C. VI. 21) *Augustinus de doctrina Christiana*: Edd. coll. o. — legendum est: *de disciplina Christiana*; etenim liber de dono disciplinae apocryphus est. — 22) *habent*: Edd. coll. o. = C. VII. 23) *Caput apocryphum*; cf. ad C. 1. q. 1. c. 12. — Ans. I. 13. c. 33. Ivo Pan. I. 3. c. 123. Decr. p. 2. c. 84. Deuseddit, p. 2. Polyc. I. 7. t. 6. — Eadem leguntur apud Bertholdum Constant., in op. de damnatione schismaticorum. — 24) *vendit*: Ans. Berthold. — *) et Bertholdus. — **) et Berth. et Ans. — 25) haec magis videntur ad conc. Pictaviense sub Urbano P. hab. pertinere. In coll. Ans. pariter non leguntur, sunt tamen apud Algerum lib. 3. c. 39. — 26) *add.*: ex pacto. Ed. Arg. = C. VIII. 27) Ep. ad Lucium praeep. S. Iuventii (Vincentii: Edd. coll. o.) scr. A. 1089. — Deuseddit p. 2. — 28) *praedixit*: orig. — cf. Matth. c. 24. — 29) *Pseudoapostolos*: Edd. Bas. Par. Lugdd. II. III. — 30) I Cor. c. 11. v. 13. — 31) Ezech. c. 13. — 32) Act. c. 14. — †) Rom. c. 8. — 33) Act. c. 8. v. 20. — 34) *Sap.* c. 1. v. 8. — 35) *sed*

donum Dei (eius: Edd. Arg. Bas. Nor.) emere voluit: Edd. coll. o. — 36) *eum percussit*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 37) cf. infra c. 12. — 38) *et dona Dei*: Edd. coll. o. exc. Bas. — 39) *et a Deo*: Ed. Bas. — *quae a Deo*: Edd. rel. — 40) *numera*: Edd. Lugdd. II. III. — 41) *pecuniae causa videlicet, id est*: Edd. coll. o. — Coloss. c. 3. v. 5. — 42) *antecessor Paschasius libro de consecr. affirmavit*: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. caput antecedens. — 43) *non venditum*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *venditum*: Edd. rel. — 44) *intelligimus*: Ed. Arg. — *intelligit*: Edd. rel. cum orig. — 45) *In nomine*: Edd. coll. o. cum orig. — 46) *add.*: *diacorum*: caed. pr. Bas. — 47) *secernunt*: Ed. Bas. — *sec. vel sequuntur*: Edd. rel. pr. Lugdd. II. III. — 48) *illum*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 49) *Carthagini*: Ed. Bas. — *Carthagine*: Ed. Lugd. I. — *Carthaginensis*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 50) *principatus*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 51) *habet ille vel (et: Edd. Lugdd. II. III.) ille*: Edd. coll. o. — 52) *Ioan. c. 2.*

quisque laudat praepositum suum^{k)}, quod vendit, etc. Ecce venerabilis Augustinus, de praepositurae distractione agens, nomine⁵³⁾ columbae sancti Spiritus venditionem vel emtionem accipit, sicut et omnes huius evangelii capituli tractatores. §. 4. Pensandum vero est, qua poena mulcentur qui iam Deo et ecclesiae suae⁵⁴⁾ oblata vendunt vel emunt, si cum flagellis a Dei templo⁵⁵⁾ eiecti sunt qui quae Deo erant offerenda vendebant vel emebant. Si de offerendorum venditoribus vel emtoribus dictum est⁵⁶⁾: *Vos fecistis domum patris mei domum negotiationis et speluncam latronum*: quid dicitur de ecclesiae iam oblaturum venditoribus vel emtoribus? §. 5. Et ne quis insanus obiciat, merito hoc Dominum tam acerbè vindicasse, quia tunc illa in Dei templo vendebantur, ecclesiasticas vero res modo extra templum distrahantur⁵⁷⁾, attende superius Augustinum non determinantem locum venditionis vel emtionis praepositorum, sed tantum indefinite dicentem: *Circauit aliquis emere columbam; unusquisque praepositum suum laudat, quod vendit*; non adiciens, in templo, vel extra templum. Haec circa venditores vel emtores rerum sacram sufficient⁵⁸⁾.

C. IX. *Ministri et servitores ecclesiae absque ulla venalitate ab episcopis ordinentur.*

*Item Alexander II.*⁵⁹⁾ *Episcopus, servus servorum Dei, Lucensis ecclesiae clero et populo salutem perpetuam*⁶⁰⁾.

Ex multis temporibus hoc detestabile malum intra vestram ecclesiam inolevisse cognovimus, ut nulli unquam clerico, quanvis religioso, quamvis scientia et moribus praedito, ecclesiasticum beneficium concederetur, nisi ei, qui profano pecuniae munere illud emere studuisset, fiebatque ecclesia et res eius ita venalis, veluti quaedam terrena et vilis merx⁶¹⁾ a negotiatoribus ad vendendum exposita. Quod malum quam detestabile, quantum Deo sanctisque⁶²⁾ sit contrarium, et sacri canones docent, et fere omnibus manifestum existit. §. 1. Chalcedonense⁶³⁾ namque concilium, unum ex principalibus, simili poena condemnat eos, qui ecclesiae beneficium interventu pecuniae acquirunt, et eos, qui sacram manus impositionem (per quam Spiritus sanctus confertur) mercari dignoscuntur. Utrosque enim auctoritate inexpugnabili, illos a beneficio, istos a sacro ordine iubet expelli. Unde humani generis redemptor omnes ementes et vendentes de templo eiiciens cathedras vendentium columbas evertit, nummulariorum effudit aë, praeccepti sui auctoritate denunciavit et dicens⁶⁴⁾: *Nolite facere domum patris mei domum negotiationis*. §. 2. Illud quoque in eodem facto sollicite considerate, quod per totum textum sancti evangelii nusquam reperitur, Dominum tanta severitate, tam districta censura iustitiae peccantes corripuisse, quum non solum eloquio increpans, verum etiam facto flagello de funiculis verberans omnes eliminavit de templo, aperte demonstrans, quod tales negotiatores non sicut ceteri peccatores sunt corripiendi, sed a templo Dei, id est a sancta ecclesia, longius sunt proiciendi. Nam sicut per eolumbarum venditores illi denotantur, qui sacram manus impositionem vendere conantur, sic per nummularios ecclesiastici beneficii venditores designantur, qui domum Dei teste evangelio speluncam latronum efficiunt. §. 3. Quapropter ego Alexander, sanctae Romanae ecclesiae et apostolicae sedis episcopus, imo minister indignus, tot et tanta mala in multis ecclesiis et maxime in Lucensi ecclesia ex iniqua concupiscentia fieri conspiciens, ne sanguis iniquorum a districto iudice de manu nostra requiratur, illa ex-

stirpare et penitus eradicare decrevimus. Constituimus itaque et praesenti decreto firmamus (sicut olim nostri decessores⁶⁵⁾ fecisse noscuntur), ut nullus deinceps episcoporum beneficium ecclesiae (quod quidam canonicam⁶⁶⁾, vel praebendam, seu etiam ordines vocant) pro aliquo pretio vel munere clericis audeat unquam conferre, sed omnes ministros et servitores ecclesiae gratis et absque ulla⁶⁷⁾ venalitate in sancta ecclesia studeant ordinare. Nec eligant⁶⁸⁾ in domo Domini qui maiores sacculos pecuniae conferant, sed eos, qui moribus et disciplina atque scientia divites pro officio suo ipsam valeant sustentare ecclesiam. Constituimus et eodem modo firmamus, ut nullus cuiuscunque gradus clericus pro ecclesiae beneficio aliquid audeat conferre aut fabricae ecclesiarum vel donariis ecclesiarum, seu etiam quod pauperibus sit tribuendum, quia (teste scriptura⁶⁹⁾) qui aliquid male accipit, ut *quasi* bene dispenset, potius gravatur quam iuvatur⁶⁹⁾. Quod si aliquis, divinarum praeceptorum et animarum salutis immemor, praefatum beneficium ecclesiae iniqua cupiditate ductus vendere vel emere temerario ausu praesumerit, sicut in Chalcedonensi concilio definitum est, gradus sui periculo eum subiacere decernimus, nec ministrare possit ecclesiae, quam pecunia⁷⁰⁾ venalem fieri concupivit, et insuper terribili anathematis mucrone perfoassus, nisi resipuerit, ab ecclesia Dei, quam laesit, modis omnibus abscindatur.

C. X. *Qui dana Dei vendunt vel emunt, pariter a Deo damnantur.*

*Item Gregorius homilia XXXIX.*⁷¹⁾

Vendentes et ementes e⁷²⁾ templo eliminat Christus, qui vel eos, qui pro munere impositionem manuum tribuunt, vel eos, qui donum⁷³⁾ Spiritus⁷⁴⁾ emere nituntur, damnat. *Item infra*: §. 1. Vendentes in templo sunt, qui hoc, quod quibusdam iure competit, ad praemium largiuntur. Iustitiam enim vendere est hanc pro praemii⁷⁵⁾ acceptatione⁷⁶⁾ servare. Ementes vero in templo sunt, qui, dum hoc persolvere proximo, quod iustum est, nolunt, dumque rem iure debitam facere contemnunt, dato patronis pretio⁷⁷⁾ emunt⁷⁸⁾ peccatum.

C. XI. *Qui gratiam, quam a Deo accipiunt, non gratis exercent, venditores columbarum sunt.*

*Item Beda ad cap. 2. Ioannis*⁷⁹⁾.

Non solum venditores sunt columbarum, et domum Dei faciunt domum negotiationis, qui sacros ordines, largiendo pretium pecuniae, vel laudis, vel etiam honoris inquirunt; verum et quoque, qui gradum vel gratiam in ecclesia spiritualem, quam Domino largiente perceperunt, non simplici intentione, sed cuiuslibet humanae causa retributionis exercent contra illud Petri†) apostoli: *Qui loquitur, quasi sermones Dei; qui ministrat, tanquam ex virtute, quam administrat Deus*⁸⁰⁾, ut in omnibus honorificetur Deus *per Iesum Christum*. Quicumque ergo tales sunt, si nolunt veniente Domino de ecclesia auferri, auferant ista de actibus suis, ne faciant domum Dei domum negotiationis.

C. XII. *Quae ex consecratione proveniunt, in suum ius vi vel munere nemo convertat.*

*Item ex epistola Urbani Papae*⁸¹⁾.

Res ecclesiae, quae ex consecratione proveniunt, in suum ius vel vi, vel aliquo munere aliquem convertere non debere, docens sanctus Urbanus ait: *Quisquis n) res ecclesiae-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

k) Praepositum suum: Apud B. Augustinum legitur: *unusquisque ad propositum suum laudat quod vendit*. In epistola vero Urbani: *unusquisque propositum suum laudat, quod vendit*. Nominis autem propositi apud B. Augustinum interdum significari sectam quandam constat ex 2. lib. contra Cresconium, cap. 56.

Quaest. III. C. VIII. 53) in nomine: Edd. coll. o. ex orig. — 54) abest ab Ed. Bas. — 55) domo: Ed. Bas. — 56) Matth. c. 21. — 57) distrahantur: Edd. Arg. Nor. Ven. I. cum orig. — 58) abest ab orig. — C. IX. 59) huius epistolae (scr. A. 1068.) duplex forma est, una brevior, quae apud Grat. profertur, altera multo longior, quae a Mansio publici iuris facta est. — 60) Clero Luc. eccl. in perpetuum: Ed. Bas. — 61) merces: Ed. Bas. — 62) add. : suis: Ed. Lugdd. II. III. — etus: Ed. Bas. — 63) cf. supra q. 1. c. 8. — In Edd. coll. o. ex Glossa haec huius §. praemissa leguntur: *Isa sententia (scientia: Edd. Lugdd. II. III.) invenitur in secundo canone Chalc.*

C. IX. l) Exstat integra haec epistola in bibliotheca Vaticana post librum Anselmi Lucensis.

m) Teste scriptura: Hic referuntur verba ipsa B. Gregorii ex epistola ad Syagrium, quae habentur sup. eadem quaest. 1. c. Non est putanda.

C. XII. n) Quisquis: Haec sunt ex epistola Urbani II.

concll. — 64) Ioan. c. 2. v. 16. — 65) praedecessores: Böhm. — 66) canonicatum: Edd. Arg. Nor. — 67) abest ab Ed. Bas. — 68) eligantur: Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. Nor. — 69) iuvetur: Edd. coll. o. — 70) pecuniam: Ed. Bas. — C. X. 71) Ivo Pan. I. 3. c. 119. Decr. p. 5. c. 88. — 72) de: Edd. coll. o. ex Ivone. — 73) domum: Ed. Bas. — 74) Dei: Edd. coll. o. ex Ivone. — 75) pretii: orig. — 76) acceptio: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. pr. Nor. Ven. I. — 77) praemio: orig. — 78) emitur: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XI. 79) Ivo Pan. I. 3. c. 124. Decr. p. 5. c. 97. — †) 1 Petr. c. 4. v. 11. — 80) Deo: Böhm. — C. XII. 81) cf. supra c. 8.

sticus (quae dona Dei sunt, quoniam a Deo fidelibus, et a fidelibus Deo donantur, quaeque ab eodem gratis accipiuntur, et ideo gratis dari debent) propter sua lucra vendit vel emit, cum eodem Simone donum Dei pecunia possideri existimat.

C. XIII. Simoniacus est episcopus, qui decimas et oblationes laicis, non clericis distribuit.

Item Gregorius VII. o) ⁸²⁾.

Peruenit ad nos fama sinistra, quod quidam episcoporum non sacerdotibus propriae dioecesis decimas atque Christianorum oblationes conferant, sed potius laicalibus personis, militum videlicet sive servitorum, vel (quod gravius est) consanguineis. Unde si quis amodo episcopus inventus fuerit huius divini praeccepti transgressor, inter maximos haereticos et inter antichristos non minimus habeatur, et, sicut Nicaena synodus de simoniaco censuit, et qui dat episcopus, et qui recipiunt ab eo laici, sive pretio, sive beneficio, aeterni incendii ignibus deputentur.

C. XIV. Spiritum sanctum vendit, qui decimas pro pecunia tribuit.

Item Paschalis II. p) ⁸³⁾

Altare et decimas per pecuniam dare, et Spiritum sanctum vendere simoniacam haeresim esse, nullus fidelium ignorat.

C. XV. Careat honore male acquisito, qui ecclesiastica beneficia pro pecunia invenire tentaverit.

Item Innocentius II. in Synodo Romana, cap. 2. ⁸⁴⁾

Si quis praebendas, vel prioratum, seu decanatum, aut honorem, vel promotionem aliquam ecclesiasticam, seu quodlibet sacramentum ecclesiasticum, utpote ⁸⁵⁾ chrisma, vel oleum sanctum ⁸⁶⁾, et consecrationes altarium vel ecclesiarum, interveniente execrabili ardore avaritiae per pecuniam comparaverit ⁸⁷⁾, honore male acquisito careat, et emtor atque venditor, et interventor tota infamiae percillantur, et nec pro pastu, nec sub obtentu alicuius consuetudinis ante vel post *a quoquam* aliquid exigatur, vel ipse dare praesumat, quoniam simoniacum est; sed libere *et* absque diminutione aliqua collata sibi dignitate atque beneficio ⁸⁸⁾ perfruatur.

Gratian. De secunda et tertia quaestione quid sacri canones diffiniant, auctoritatibus hinc inde in medium deductis patefactum est.

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

I. Pars. Nunc ergo de quarta quaestione est pertractandum, an paternum crimen huic imputetur, quod eo ignorante constat admissum? Quod ignorantia hunc excuset, multorum auctoritatibus probatur.

Ait enim Augustinus, ep. XLVIII. ad ¹⁾ Vincentium:

NOTATIONES CORRECTORUM.

quae refertur supr. c. Salvator. Verba autem antecedentia nusquam reperta sunt*), quamvis similia quaedam, dissimili tamen sententia, legantur in epistola B. Urbani I. In aliquot vetustis Gratiani exemplaribus caput hoc sic citatur: Item Beda ex epistola Urbani Papae, quod non cohaeret.

C. XIII. o) Infra etiam 16. quaest. 7. c. Peruenit. citatur caput hoc ex Gregorio. Ac sane Lambertus Schafneburgensis narrat, episcopum quendam Bambergensem ecclesiam illam contra excommunicationem et privationem Gregorii VII. favore militum, quibus multa largiebatur, per aliquod tempus retinuisse, et in ipsius Gregorii regesto

Quaest. III. *) Videntur nobis Gratiani verba esse. = C. XIII. ⁸²⁾ Similis sententia habetur in conc. Rom. V. hab. A. 1078. c. 1. et 6. — Polyc. I. 3. t. 11. — cf. infra C. 16. q. 7. c. 3. — In Edd. Lugdd. II. citatur nomine Paschalis II. = C. XVI. ⁸³⁾ Desumptum esse canonem ex conc. Pictav. (hab. A. 1100.) putamus. — **) et Alger. I. 1. c. 49. = C. XV. ⁸⁴⁾ hab. A. 1139. — Eadem leguntur in conc. Remensi hab. A. 1181. — Ivo Pan. I. 8. c. 138. (: ex concilio Romanae sedis. — 85) uputa: Edd. coll. o. — 86) sanctification: Edd. Bas. — 87) acquisiverit: Edd. Bas. — acquisivit: Edd. rel. cum orig. — comparavit: Böhm.

Quaest. IV. C. I. II. 1) Ep. 93. (scr. A. 400.) Ed. Maur. — Coll. tr. p. p. 2. t. 50. c. 31. ⁹²⁾ = C. III. 2) c. 48. Conc. Carth. III. hab. A. 397. apud Isid. — c. 14. apud Dionys. — Alger. I. 3. c. 27. — 3) Placuit et: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 4) neque suo:

C. I. Alienum crimen nescientem non maculat. Nullius crimen maculat nescientem.

C. II. De eodem.

Idem in eadem epistola ⁹¹⁾.

Quis locus innocentiae relinquatur, si alienum crimen maculat nescientem?

C. III. De infantibus, qui ab haereticis baptizantur.

Item in Africano Concilio, c. 14. legitur ⁹²⁾:

Placuit ⁹³⁾ de infantibus, qui ab haereticis baptizantur, ne ⁹⁴⁾, quod non suo fecerunt iudicio, quam ad ecclesiam Dei salubri proposito fuerint conversi ⁹⁵⁾, parentum illos error impediatur, quo minus promoveantur sacri altaris ministri ⁹⁶⁾.

C. IV. De eodem.

Item in eodem, c. 24. ⁹⁷⁾

Qui apud Donatistas parvuli baptizati sunt, nondum scire valentes erroris eorum ⁹⁸⁾ interitum, et postea, quam ad aetatem rationis capacem pervenerunt ⁹⁹⁾, agnita veritate falsitatem eorum abhorrentes, ad ¹⁰⁰⁾ ecclesiam ¹⁰¹⁾ Dei catholicam per universum mundum diffusam* ordine antiquo per manus impositionem recepti sunt, tales ad suscipiendum munus clericatus non debet impedire nomen erroris.

C. V. Consanguineorum maleficia in nullo clericis obsunt, nisi conscii fuerint.

Item Leo IV. Ebrunio et Adelfredo Episcopis ¹⁰²⁾.

Quia praesulatus nostri (quod bene nostis) magisterium non solum de sacerdotum, verum etiam de saecularium utilitatibus debet esse sollicitum, propterea fraternitatem vestram scire volumus, hunc praesentem presbyterum ad sedem apostolicam venisse, nobisque violentiam et excommunicationem suam per ordinem retulisse; quod etiam sine iusto legis tramite illi sua fuisset ablata ecclesia, similiter indicavit, quam alius dato munere sacerdos zelo ductus invidiae usurpare praesumpsit. Inde parentes eius magno dolore compulsi presbyterum illum, qui suam tenebat ecclesiam, mox comprehenderunt, et ei ¹⁰³⁾ oculos eruerunt. Tamen ipse saepe dictus sacerdos dicit, quod absque sua voluntate et sine eius consilio hoc sit peractum. Quod si ita est, ut ipse nobis suo ore testatus est, vobis [†] magnopere providendum est, ut, si canonice ipse excommunicatus non est, canonica super eum fiat remissio.

C. VI.

Digestis tit. de poenis, l. crimen ¹⁰⁴⁾.

Crimen vel poena paterna nullam maculam filio infligere potest. Namque unusquisque ex suo admissio sorti subicitur, nec alieni criminis successor constituitur. Idque ¹⁰⁵⁾ divi fratres Hierapolitanis rescripserunt.

C. VII. Perfidia parentum filiis obesse non debet.

Item ex Concilio Toletano IV. c. 60. ¹⁰⁶⁾

Iudaei baptizati, si postea praevicantes in ¹⁰⁷⁾ Christum

lib. 6. epist. 5. simile quiddam reprehenditur in Herimanno episcopo Metensi.

C. XIV. p) Supra ead. q. 1. c. Presbyter. ¹⁰⁸⁾ hoc idem tribuitur Gregorio, quod hic Paschali II. Et fortasse Paschalis hoc, ut multa alia, accepit a Gregorio VII. quae ipse innovavit. In Polycarpo lib. 3. tit. 11. citatur ex concilio Toletano.

C. XV. q) Beneficio: Ex duobus manuscriptis huius concilii exemplaribus in uno sic legitur, in altero vero: officio.

Quaest. IV. C. II. a) Verba B. Augustini sunt haec: Quis locus innocentiae reservatur, si crimen est proprium nescire crimen alienum?

Edd. coll. o. — 5) reversi: Edd. coll. o. — Alger. — 6) ministerio: Edd. Bas. — Alg. — ad ministerium: Edd. coll. rel. = C. IV. 7) Ex conc. Carth. V. (hab. A. 401. c. 2.) cuius decreta integra apud Dionysium, mutila apud Isidorum exstant. — Deusdedit p. 2. Alger. I. 3. c. 27. — 8) sui: Edd. coll. o. pr. Bas. — 9) pervenerint: Edd. Bas. — proveniunt: Edd. Lugd. II. — perveniunt: Edd. rel. — 10) ab ecclesia: Edd. coll. o. — 11) Verba asteriscis signata neque apud Algerum leguntur. = C. V. 12) Suspiciatur Berardus, hanc Leonis IV. epistolam directam fuisse Erpuno Silvanectensi et Hermenfrido Bellovaconci epp. — Coll. tr. p. p. 1. t. 60. c. 18. — 13) eius: Edd. coll. o. pr. Bas. — †) nobis: Böhm. = C. VI. 14) D. I. 48. t. 19. fr. 26. — In Ed. Bas. add.: Gratianus et Theodosius Augusti. — 15) add.: etiam: Edd. coll. o. = C. VII. 16) hab. A. 683. — Coll. tr. p. p. 1. t. 37. c. 20. — 17) verba: in — damna: desid. in Ed. Bas.

qualibet poena damnati existerint, a rebus eorum fideles filios excludi non oportebit, quia scriptum est¹⁸⁾: *Filius non portabit iniquitatem patris*¹⁹⁾.

C. VIII. *Non imputantur peccata parentum iis, qui ab eis personaliter divisi probantur.*

Item Augustinus ad Bonifacium, epist. XXIII.²⁰⁾ Iam itaque, quum homo in se ipso est, ab eo, qui genuit eum, alter effectus, peccato alterius sine sua consensione non tenetur obnoxius. Traxit ergo reatum, quia unus erat cum illo et in illo, a quo traxit, quando quod traxit²¹⁾ admissum est. Non autem trahit alter ab altero, quando sua unoquoque propria vita vivente iam est, unde²²⁾ dicitur²³⁾: *Anima, quae peccaverit, ipsa morietur.* Ut autem possit regenerari per officium voluntatis alienae, quum offertur consecrandus, facit hoc unus spiritus, ex quo regeneratur oblatus.

Hinc etiam Gregorius in lib. XXVI. Moralium c. 8, in cap. 35. Iob.:

C. IX. *Ei, qui imitatur, impietas alterius nocet.*

Homini²⁴⁾, qui similis tui est, nocebit impietas tua, et filium hominis adiuvabit iustitia tua. Humana impietas ei nocet, quem pervertendo inquinat²⁵⁾, et rursus eum adiuvat nostra iustitia, quem a pravus actionibus mutat²⁶⁾. Nocere enim vel iuvare²⁷⁾ nesciunt ea, quae vel a bono corrumpere, vel a malo permutare non possunt.

Gratian. *Contra Dominum ad Moysen*²⁸⁾: Ego sum Deus zelotes, qui visito peccata patrum in filios usque in tertiam et quartam generationem, licet non inaequalitate iudicii, sed magnitudine clementiae Augustinus asserit hoc dictum, ita dicens: In tertia et quarta generatione peccatum patrum se Dominus comminatur in lege filiis redditurum, non inaequalitate iudicii, ut alii peccent et alii puniantur, sed magnitudine clementiae, dum semper expectat ad poenitentiam, et quod in prima generatione delinquitur non prius corrigit et emendat, nisi et tertia et quarta generatio venerit. Quum ergo de baptizatis ab haereticis Innocentius²⁹⁾ scribat: Lex est ecclesiae iis, qui ab haereticis baptizati sunt, per manus impositionem laicam tantum communionem praebere, nec ex his aliquem in clericatus honorem vel exiguum subrogare: patet, quod infantes, qui ab haereticis baptizati sunt, sola excusat ignorantia, ut iuxta illud Africani concilii ad suscipiendum clericatus officium non eos impediatur nomen erroris.

Item sicut Augustinus³⁰⁾ scribit ad Auxilium³¹⁾ Episcopum, epist. 75.:

C. X. *De eodem.*

Non imputantur filiis peccata parentum, quae post eorum nativitatem a parentibus committuntur; nec pro peccatis parentum spirituali poena filii sunt plectendi.

Gratian. *Officio autem vel beneficio ecclesiae privari, spiritualis poena est: non igitur hanc ex peccato patris promeretur filius. Item si excusatur, qui ignoranter a simoniaci ordinatur, ut sup. in cap. Urbani legitur, et iste excusandus est, qui per ignorantiam simoniaci ordinatur.*

II. Pars. Sed obicitur illud Gregorii³²⁾:

C. XI. *De ecclesia, quae pactione consecratur.*

Ecclesia, quae pactione consecrata fuerit, potius exsecrata quam consecrata dici debet.

Gratian. *Item peccato civium thesauri Hiericho anathematizati leguntur. Unde Achan*³³⁾, qui regulam auream et quaedam alia pretiosa furatus est, de anathemate dicitur iussisse. §. 1. *Item peccato Amalechitarum animalia eorum iussa sunt interfici, quibus quia Saul pepercit, audivit a Samuele*³⁴⁾:

Nescis, quia peccatum ariofandi est repugnare, et quasi scelus idololatriae nolle acquiescere? §. 2. *Item peccato Aegyptiorum*³⁵⁾ possessiones eorum grandini traditae, immentis et primogenita eorum morte consumpta sunt. §. 3. *Item peccato Israelitarum arca*³⁶⁾ Domini Philistaeis tradita est. Si ergo quae sensu carent, ut ecclesia, altare, arca Domini, lapides Hiericho, vel exsecrantur, vel peccatoribus traduntur, vel anathematizantur, vel grandine devastantur; si ea, quae vim intelligendi non habent, ut animalia Aegyptiorum et Amalechitarum, peccatis hominum perdantur morte: patet, quod nullum excusat ignorantia criminis, maxime quum ex eo utilitas defertur ignorantia; veluti si quispiam de latrocinio et rapina filio suo ignoranti divitias congreget, non excusat filium ignorantia, quin post mortem patris cogatur reddere male acquista. §. 4. *Item peccato Achan*³⁷⁾ plebs Israelitica in manibus hostium tradita est. §. 5. *Item peccato filiorum Heli*³⁸⁾ populus in manu Philistinorum corrui. §. 6. *Peccato quoque plebis*³⁹⁾ electi eorum saepe sunt impediti, et tandem cum eis prophetae ducti sunt captivi.

III. Pars. §. 7. *His ita respondetur. Insensibilia et irrationabilia peccato hominum vel exsecrantur, vel anathematizantur, vel morte perduntur, non participatione peccati, sed causa sacramenti, vel detestatione peccati, vel flagello delinquentium. Causa sacramenti, ut thesauri Hiericho et animalia Amalechitarum. Hiericho enim luna interpretatur, et significat mundum istum. Amalechitas interpretantur lingentes sanguinem, et significant cupidos, et araros, et daemones. Israelitae interpretantur viri videntes Deum, et significant multitudinem sanctorum. Lapides ergo et thesauri Hiericho anathematizantur, animalia Amalechitarum interfici iabentur ad examinandam cupiditatem Israeliticae plebis, et ut significaretur, quod muri vitiorum, et hufus mundi thesauri, qui per lapides et thesauros Hiericho designantur, irrationabiles quoque vitiorum motus, qui per animalia Amalechitarum intelliguntur, non debent transire in sortem sanctorum. Animalia vero Aegyptiorum, et possessiones eorum, et primogenita, grandine et morte consumpta sunt, ut in illis punirentur, quorum felicitate luebantur, et ut daretur intelligi, quod mundus peribit et concupiscentia eius. Sed et terra*⁴⁰⁾ *Israelitarum in sanguinem versa est, et segetibus eorum imbres adversi sunt, animalia eorum sterilitate et morbo confecta sunt, ut auctorem suum, quem per beneficia cognoscere noluerunt, saltem inter supplicia sentirent. In detestationem vero peccati pecunia Simonis damnata est, cui dictum*⁴¹⁾ *est: Pecunia tua tecum sit in perditionem, qui existimasti donum Dei pecunia possideri. In detestationem quoque eiusdem criminis altare per ecclesia, quae per simoniam consecratur, non tam consecrari quam exsecrari dicuntur, quia qui interventus pecuniae oleum consecrationis effundit non consecratur, sed exsecratur dicendus est. Hinc est, quod B. Gregorius*⁴²⁾ *ecclesias ab Arianis consecratas iterum consecrari praecipit, quia sanctificationem consecrationis, quae non nisi in fide Trinitatis perficitur, praestare non poterant qui fide carebant. Arca vero et prophetae peccato suorum civium hostibus traditi sunt. Electi quoque, qui murmure eorum impediti sunt, non in poenam criminis, sed in experimentum et exemplum patientiae haec passi sunt. §. 8. Item populus, qui peccato Achan et filiorum Heli in manibus hostium traditus est, significat, subditos corporaliter flagellari, ut inter ipsa flagella peccata praelatorum feriuntur, sicut Achan sorte deprehensus lapidibus obrutus est. §. 9. Sic et navicula*⁴³⁾ *Ionae periclitatur, ut fugitivus sorte deprehensus, fluctibus immergeretur. Aliquando pro meritis praelatorum depravatur vita subditorum, ut praelatis suis subditi faventes ad malum cum eis simul corrumpant, sicut filii Israel, diu portantes peccata sacerdotum, tandem cum eis ceciderunt in manibus ho-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. X. b) In aliquot vetustis exemplaribus et caput hoc et sequentia usque ad finem quaestiois, coniuncta sunt superiori. Nam sententiis hinc inde acceptis, verba fere de suo (quod saepe facit) in his Gratianus affert. Et huius quidem partis sententia est apud B. Augustinum

loco indicato. Verba autem ipsa referuntur infra 24. q. 3. c. Si habes.

C. XI. c) Gregorii: In aliquot vetustis codicibus legitur: *Augustini*. Anselmus vero citat ex Alexandro secundo.

Quaest. IV. C. VII. 18) Ezech. c. 18. — 19) add.: *et pater non portabit iniquitatem filii*: Edd. coll. o. pf. Arg. = C. VII. 20) Ep. 98. (scr. c. A. 408.) Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 6. c. 417. — 21) *contraxit*: Edd. coll. o. — 22) *ut vers.*: ead. — 23) Ezech. c. 18. v. 4. = C. IX. 24) Iob. c. 35. v. 8. — 25) *coliquinat*: Edd. coll. o. — 26) *innuat*: ead. — 27) *aducare*: ead. — 28) Exod. c. 20. v. 5. — 29) *Supra q. 1. c. 18.* = C. X. 30) Ep. 250. Ed. Maur. — 31) *Auxilium*: Böhm. = C. XI. 32) Apud Ans. l. 5. c. 20 (21).

et Gerhohm Reicherspergensem (in tract. de simonia ap. Martenium T. V.) haec ex Alexandro II. ita proferunt: *Ecclesia, quae pactione claustrum esse consecrata, et, ut verus dicam, exsecrata, nullo modo pro ecclesia habetur.* — 33) Ios. c. 6. — 34) 1 Reg. c. 15. v. 23. — 35) Exod. c. 9. — 36) 1 Reg. c. 4. — 37) Ios. c. 7. — 38) 1 Reg. c. 4. — 39) Psalm. 77. — 40) Psalm. 106. — 41) Act. c. 8. v. 20. — 42) Dist. 1. de cons. c. 21. — 43) Ion. c. 1.

stium. Item David⁴⁴⁾ populum numeravit, quo peccato gladius Domini desecuit in populum. Sed⁴⁵⁾ in lata gente gloria regis est, in diminutione plebis contritio principis. Qui ergo de numerositate suae gentis superbiuit, iure in eius diminutione punitus est. §. 10. Item parvulos Sodomitarum⁴⁶⁾ non excusavit ignorantia, quin pro paterno scelere coelesti igne consumerentur; sed igne hoc poena illis diminuta est, quibus successio paterni sceleris est adempta. Pariter etiam demonstratum est, peccatis parentum parvulos aliquando corporaliter flagellari. Illud idem intelligendum est de parvulis, qui peccato Dathan⁴⁷⁾ et Abiron vivi descenderunt ad inferos. §. 11. Item Cham⁴⁸⁾ peccante Chanaan filius eius maledicitur; Giezi⁴⁹⁾ delinquente lepra transmittitur ad posterum. Iudaeis⁵⁰⁾ clamantibus: Sanguis eius super nos et super filios nostros, etiam reliquiae eorum poenae mortis Christi addictae sunt. Achab⁵¹⁾ quoque peccante posteri eius regni solium auiserunt, et qui de eius semine in regno Iudae nati sunt, usque ad purgatum labem illius familiae a genealogia Domini sunt exclusi. Oidium quoque Esau (ut Malachias⁵²⁾ testatur) transiit ad Idumaeos. Ex quibus omnibus colligitur, quod ignorantia peccati non excusat aliquem. §. 12. Sed his exemplis non probantur teneri peccato aliorum nisi imitatores nequitiae eorum. Quicumque enim de semine Esau et daeterorum ad Deum conversi paternam malitiam detestati sunt, non odium, sed Dei clementiam experti sunt.

Item ut Ambrosius ait sermone XI. d) †):

C. XII.

Turbatur navicula Petri, in qua erat Iudas, quia, qui suis meritis erat firmus, turbatus est alienis.

Gratian. Ignorabat autem Petrus peccatum Iudae. Non ergo ignorantia excusavit illum, sed turbatio haec non peccati coinquinatio, sed corporalis persecutio intelligitur, quia meritis malorum nonnunquam adeo premuntur boni, ut eorum turbetur firmitas. Non itaque his auctoritatibus simoniaci probantur, pro quibus ignorantibus pecunia data est. Non ergo potest probari iste reus criminis, cuius non habuit conscientiam.

IV. Pars. §. 1. Notandum quoque est, quod non omnis ignorantia aliquem excusat. Est enim ignorantia alia facti, alia iuris. Facti alia est eius facti, quod oportuit eum scire, alia, quod non oportuit eum scire. Quod non oportuit eum scire, sicut Apostolus⁵³⁾ ait: Si quis infidelium vocaverit vos ad coenam, et vultis ire, quicquid vobis appositum fuerit comedite, nihil interrogantes. Si quis vobis dixerit, hoc idolis immolatum est, nolite comedere. Ecce quod vocatum ad coenam non oportuit scire, carnes sibi appositae fuisse idolis immolatas. Quod oportuit eum scire, sicut ignorantia Iudaeorum et reliquorum infidelium, qui ea, quae a prophetis de Christo fuerunt praenunciata, adhuc ignorant esse completa, unde a Iudaeis adhuc expectatur venturus. Haec neminem excusat. §. 2. Item ignorantia iuris alia naturalis, alia civilis. Naturalis omnibus adultis damnabilis est; ius vero civile aliis permittitur ignorare, aliis non. Iuris civilis ignorantia nemini obest in damno vitando, si negotium inde contigerit, ut, si minor pecuniam dederit filiofamilias, repetit; in maiore vero quasi delictum est. §. 3. Item si successionem etiam tibi maiori delatam cum alio sine iudice dividas, putans testamentum iure subnixum, quum non esset, solidam successionem obtinebis; vel si id, quod nullo iure debuisti, aut iure naturali non debuisti, sed civili, tanquam ex chirographo soloas aut promittas, repetis; non ita, si delictum. Nam si putat rem suam sibi per legem licere rapere, incidit in constitutionem⁵⁴⁾ illam Codicis L. VIII. titulo: unde vi.

C. XIII. PALEA⁵⁴⁾.

[Imperator Valentinianus⁵⁵⁾ Augustus.]

„Si quis in tantam furoris audaciam pervenerit, ut posses-

sionem rerum apud fiscum vel apud quoslibet homines constitutarum ante eventum⁵⁶⁾ iudicialis arbitrii violenter invaserit, dominus quidem constitutus possessionem, quam abstulit, restituat possessori, et dominium eius⁵⁷⁾ rei amittat. Sin vero alienarum rerum possessionem invasit, non solum eam possidentibus reddat, verum etiam aestimationem earundem rerum restituere compellatur.“

Gratian. In hoc autem non fuit ignorantia iuris, sed facti, et illius, quod non oportuit eum scire. A reatu ergo criminis eum ignorantia excusat paterni delicti, quod etsi oportuisset eum scire; infirmitate tamen actus deprehendere non poterat.

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod vero quinto loco quaeritur, an liceat esse in ecclesia, vel fungi ordinatione, quam paterna pecunia est assecutus, auctoritate Urbani definitur, qui scribens de simoniacis ait inter cetera in Concilio Placentino¹⁾, c. 5. et sequentibus, itaque in Concilio Romano:

I. De parvulis, qui cupiditate parentum ecclesias emunt.

Quicumque sane cupiditate parentum, quum adhuc parvuli essent, ecclesias vel ecclesiarum partes²⁾ per pecunias adepti sunt, postquam eas³⁾ omnino dimiserint, si canonicè in eis vivere voluerint, pro magna misericordia ibidem eos esse concedimus, neque pro hoc facto a sacris ordinibus³⁾ removemus, si alias digni inveniantur. §. 1. Illi vero, qui per se ipsos, quum iam⁴⁾ maioris essent aetatis, nefanda ducti cupiditate eas emerunt⁴⁾, si in aliis ecclesiis canonicè vivere voluerint, servatis propriis ordinibus pro magna misericordia ibi eos ministrare permittimus. Quod si ad alias⁵⁾ fortassis transferri non potuerint, et in eis canonicè vivere promiserint, minoribus ordinibus contenti ad sacros ordines non accedant, salva tamen in omnibus apostolicae sedis auctoritate. §. 2. Si qui tamen ante emtionem catholice ordinati sunt, quum ea, quae emerunt, dimiserint, et vitam canonicam egerint, in suis gradibus permittantur, nisi forte eiusmodi ecclesia sit, ut ibi primum locum debeant obtinere. Primum enim, vel singularem, vel praeposituram⁶⁾ locum in emtis ecclesiis eos habere non patimur.

II. Pars. Gratian. Hoc autem eum non in praedictum canonum, sed ex misericordiae dispensatione dixisse, ex epistola eiusdem colligitur, missa Vitali Presbytero⁶⁾ in haec verba:

C. II. In dignitate servanda simoniacis misericordia potest impendi, si eos vita commendat.

Eos, qui ecclesiam emerunt, si persona talis fuerit, quam vita commendat, videlicet ut in canonis vel monasteriis regulariter vivat, in sui honoris officio misericorditer descendendo ministrare concedimus, absque tamen sanctorum canonum praedictio.

III. Pars. Gratian. Ex hac itaque auctoritate colligitur, quod ignorantia tales excusat a reatu criminis, ut supra dictum est, non a fructu emtionis, quum in ecclesiis, quas parentum pecunia adepti sunt, non nisi postquam eas omnino dimiserint et ex misericordia ibidem eis esse conceditur. In quo patet, quod etsi illis ignorantibus simoniacae peccatum sit admissum, fructum tamen paterna emtionis reportare non possunt. Quod vero a crimine excusentur, hinc patet, quia pro hoc facto a sacris ordinibus non remouentur. Si enim illius criminis participes essent, ad sacros ordines conscendere non possent. Illud idem intelligendum est de eo, qui per pe-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. d) Huius etiam capituli sententia sumpta est ex sermone 11. Ambrosii, et lib. 5. c. 1. comment. ad c. 5. Lucae. Ipsa autem verba habentur infra 24. q. 1. c. Non turbatur.

e) Constitutionem: In plerisque vetustis codicibus legitur: incidit in constitutionem, si quis in tantam. reliqua vacant.

Quaest. V. C. I. a) Partes: In concilio ipso legitur: beneficia, sed ob glossam non est emendatum.

b) Praepositurae: In concilio subiungitur: vel officii.

C. II. c) In libro manuscripto decretorum Pontificum hic canon citatur ex Nicolao ad Vitalem presbyterum Pruviensem.

Quaest. I. 44) 1 Reg. c. ult. — 45) Prov. c. 14. v. 28. — 46) Gen. c. 19. — 47) Num. c. 16. — 48) Gen. c. 9. — 49) 4 Reg. c. 5. — 50) Matth. c. 27. v. 25. — 51) 3 Reg. c. 21. — 52) Mal. c. 1. — C. XII. †) cf. C. 24. q. 7. c. 7. — 53) 1 Cor. c. 10. v. 27. — C. XIII. 54) t. 4. c. 7. — Desideratur in Ed. Bas. — 55) Valerius: Edd. coll. o. — 56) adventum: orig. — 57) eiusdem: ib.

Quaest. V. C. I. †) hab. A. 1095. — Ans. t. 7. c. 109. — 2) add.: ecclesias: Ed. Bas. — 3) add.: illos: Edd. coll. o. — 4) emerunt: Ed. Bas. — 5) add.: ecclesias: ib. — C. II. 6) Fragm. epist. ad Vitalem presb. Brixiensem, quam in codice Rivipullensi integram se invenisse testatus est Baluzius. — Coll. tr. p. p. 2. t. 50. c. 24.

cuniam est adeptus sacerdotii dignitatem, non episcopo, sed cuidam ex principibus eius datam; utroque tamen, ordinatore videlicet et ordinato, hoc ignorante.

Unde Urbanus II. scribit Alberto Metensi Episcopo 7):

C. III. De quodam, pro quo incuria parentum pecuniam de-
dit non episcopo, sed uni principum eius.

Praesentium portitorem, quem parentum incuria, per pecuniam non episcopo, sed cuidam principum eius datam, invitum 8) sacerdotii dignitatem obtinuisse significasti, licet sancti canones deponendum esse testentur, tamen, quia culpam istam nesciens et coactus commisit, et quia ab eodem ordine ut deponeretur supplicavit ultroneus, ex consideratione discretionis (quae 9) mater est omnium virtutum) magis quam ex rigore canonum, misericordiae viscera adhibendo, ipsum in eodem ordine esse fraternitati tuae consulimus; ita tamen, ut, si ecclesia illa, cui deservit, sacerdotum penuriam non patitur 10), suspensus a sacerdotali officio permaneat. Quod si fortasse ecclesiae utilitas exegerit, ut curam regiminis assumat, liceat ei ex concessione sui episcopi fratrumque obedientia sacerdotali officio fungi.

QUAESTIO VI.

GRATIANUS.

Quid vero de his fieri debeat, qui ignorantem a simoniaco ordinati sunt (quod sexto loco quaesitum est), supra, in capitulo videlicet Urbani 1), quod sic incipit: Si qui a simoniaco etc. requiratur. Nunc autem de illis quaeritur, qui non pro ordinatione pecunias offerunt, sed pro electione, vel ut decretum electionis fiat, vel ut subscriptione firmetur, vel ut electioni non resistatur, aliquibus praemia largiantur, an eorum electio vitiosa sit iudicanda? Non enim videntur Spiritus sancti donum emere qui non pro consecratione, sed pro electione munera largiuntur, quum nullius spiritualis gratiae aliquos faciat electio participes. Sed sicut ecclesiasticarum rerum emtores simoniaci iudicantur, quia ecclesiasticis officiis ita adiunctae sunt, ut alterum sine altero alicui non proveniat, ita, quia per electionem venit ad consecrationem, perinde simoniaco habetur, qui pro electione praemia largitur, ac si pro consecratione munera dedisset.

Unde Symmachus scribit Caesario Episcopo, epist. I. c. 5. 2):

C. I. De iis, qui munera ordinationem faciunt.

Si quis autem episcopatum desiderat, data pecunia potentes personas minime suffragatrices adhibeat 3), nec ad decretum sibi faciendum clericos, vel cives ad subscribendum 4) adhibito cuiuslibet generis timore compellat, vel praemiis quibuslibet 5) exhortetur.

C. II. Simoniacus est, qui ut eligatur praemia largitur.

Item Gregorius Salonae consistentibus, lib. V. epist. 26. 6) Ego autem et vestrae dilectioni providens, et meae animae omnipotentis Dei iudicium pertimescens, eiusdem Maximi causam 7) subtiliter exquiri desidero, si nullis 8) criminibus pressus, quae sacro ordini contradicunt, si non per simo-

niacum haeresim, id est praemia quibusdam se eligentibus praebendo, ad sacerdotale pertingere officium conatur. Tunc enim liber pro vobis 9) apud Dominum intercessor erit, si non obligatus de suis ad locum intercessionis venerit.

C. III. Sicut ordinatio, sic electio vel consensus sine venalitate debet praeferrri.

Item Gregorius Syagrio Episcopo Augustodunensi et aliis Episcopis, lib. VII. epist. 110. 10)

Sicut is, qui invitatus renuit, quaesitus refugit, sacris est altaribus admovendus, sic qui ultra ambit vel importune se ingerit est proculdubio repellendus. Nam qui sic nititur ad altiora conscendere, quid 11) agit, nisi ut crescendo decrescat, et ascendendo exterius inferius ad profunda 12) descendat? Itaque, fratres 13) carissimi, in sacerdotibus ordinandis sinceritas vigeat; sit simplex sine 14) venalitate consensus; pura praeferratur electio, ut ad summa 15) sacerdotii non suffragio venditorum proventus, sed Dei credatur esse iudicio.

Gratian. Si autem pecunia promissa fuerit vel soluta, electo vel ordinato penitus ignorante, nec eo modo ad electionem vel ordinationem pervenerit, ei nullatenus obesse videtur, nec ad reatum criminis pertinet cuius conscientiam non habuit, nec ad electionis vel ordinationis cassationem, ad quam alias non per pravam illorum cupiditatem pervenisse docetur.

QUAESTIO VII.

GRATIANUS.

I. Pars. Nunc autem de septima quaestione tractandum est, an renuncians suae haeresi sit recipiendus in episcopati dignitate?

De his ita scribit Cyprianus, lib. II. epist. 1. 1):

C. I. Qui redeuntes ab haeresi in suis ordinibus recipiantur. Si qui presbyteri aut diaconi, qui vel in ecclesia catholica prius ordinati fuerint, et postmodum perituri ac rebelles contra ecclesiam steterint 2), vel apud haereticos a pseudoepiscopis et antichristis contra Christi dispositionem profana ordinatione promoti sint, et contra altare unum atque divinum 3) sacrificia foris falsa ac sacrilega offerre conati sint, eos quoque hae conditione suscipi convenit 4), quum revertuntur, ut communicent laici 4), et satis habeant, quod admittuntur ad pacem, qui hostes pacis exstiterint 5); nec debere eos revertentes ea apud nos ordinationis et honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverint.

C. II. De iis, qui pro munera ordinationem faciunt, et qui redeuntes ab haeresi in suis ordinibus recipiantur.

Item ex Synodo VII.

Si 6) quis 7) omnem traditionem ecclesiasticam scriptam vel non scriptam violat, anathema sit. §. 1. Omnis 7) episcopus 8), vel presbyter, aut diaconus, convictus quod pro munera ordinationem dederit vel acceperit, a sacerdotio cadat. §. 2. Sed dicunt fortasse quidam, quia poenitentiam agimus pro peccato, et Deus indulget illud; ita et ego dico, quia omnem poenitentiam recipit Deus, et in-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. VI. C. III. a) Summa: In vulgatis codicibus legebatur: ad summum sacerdotii vel pontificii. Emendatus vero est hic locus ex originali, Anselmo, Polycarpo, et plerisque vetustis Gratiani exemplaribus.

Quaest. VII. C. I. a) Convenit: In originali non est verbum istud, sed loco ipsius haec huic capiti antecedunt: Addimus plane et adiungimus, frater carissime, consensu et auctoritate communi, ut etiam si qui presbyteri etc. Multa vero in hoc capite ex ipso B. Cypriano sunt emendata.

Quaest. V. C. III. 7) Etsi haec epist. Urbani II. esse videri possit, inscriptio tamen mendo laborat. Adalbero enim, quem Metensi, Tullensi et Verdunensi eccles. intrusit imperator, a Metensibus reiectus est, quo facto Popponem sibi canonicum elegerunt, quem Gehardus Constant. A. S. L., consecravit (ut testatur in Chronico Bertholdus ad A. 1093.), vel Hugo Lugd. archiep. (ut refert Hugo Flaviniacensis). — 8) et invitum: Edd. coll. o. pr. Bas. — 9) add.: discretio: Edd. Bas. — 10) patitur: ib.

Quaest. VI. 1) supra q. 1. c. 108. — C. I. 2) ser. A. 502. Ans. I. 6. c. 69 (74). Polyc. I. 2. t. 1. — 3) add.: sibi: Edd. coll. o. — 4) subscribere: Coll. Hisp. — Ans. — 5) aliquibus: ib. — C. II. 6) Ep. 26. (scr. A. 596.) I. 6. Ed. Maur. Polyc. I. 2. t. 3. — 7) causas: orig. — Edd. coll. o. — 8) in illis: Ed. Bas. — 9) nobis: ib.

C. II. b) Si quis: Caput hoc ex magna parte collectum est ex variis locis VII. synodi, sed non ex versione Anastasii Bibliothecarii, qua aliqui saepe uti solet Gratianus. Initium quidem est in actione 1., anathematismo 7.

c) Omnis episcopus: Hinc usque ad vers.: Tarasius patriarcha, sumta sunt ex epistola Tarasii ad Ioannem presbyterum, (omissis tamen interdum nonnullis verbis), quae quidem epistola in versione Anastasii est post actiones et canones VII. synodi; sed in nova versione impressa in tomis conciliorum est ante ipsam synodum.

— C. III. 10) Ep. 106. (scr. A. 599.) I. 9. Ed. Maur. — Ans. I. 6. c. 79 (77). Polyc. I. 2. t. 1. — 11) add.: aliud: Edd. coll. o. — 12) in profundo: Edd. Bas. Lugd. — in profundo: Edd. rel. — 13) frater carissime: Edd. coll. o. — 14) et sine: ead. — 15) summum: orig. — Ed. Bas. — summum: Edd. rel.

Quaest. VII. C. I. 1) ser. A. 256. — Ans. I. 8. c. 39. — 2) exstiterunt: Ans. — Edd. coll. o. — 3) atque individuum: Codd. Cypriani. — atque divinum verbum: Edd. coll. o. — 4) laici: ead. — 5) exstiterunt, et in fine: rebellaverunt: ead. — C. II. 6) haec sunt verba Basilii in prima actione conc. Nic. II. hab. A. 787. — Ivo Decr. p. 4. c. 198. Deud. p. 2. — 7) ex epistola Tarasii ad Ioannem presb. et anachoretam. scr. A. eod. — Ans. I. 6. c. 87. Ivo Decr. p. 5. c. 121. magis ad Anastasii interpretis verba accedunt.

dulget per poenitentiam peccata, quae iam facta sunt. Novi enim, quod David fornicatorem et homicidam per poenitentiam receperit Deus, et quod dixerit de eo: *Inveni virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas*. Novi rursus eundem audientem a Deo: *Non edificabis mihi domum, quia vir sanguinum es*. Scio Manassem¹⁰) per confessionem dimissam impietatem suam. Scio meretrices¹¹) et telonarios per poenitentiam receptos, nullum tamen eorum, qui ante baptismum⁴) peccavit, sacerdotibus connumeratum. Scio quosdam, dum essent in mundo, in multa fornicatione mansisse, monachos vero factos quasi luminaria mundi resplenduisse; nullum tamen ad sacerdotium ascendisse. Quod, etsi raro⁹) contigit, nulla tamen lex ecclesiae fuit. Novimus peccatricem prius¹²) Mariam; post conversionem, quamvis sancta et casta, tamen inter diaconissas non est computata. Sed quid hoc⁷) dico? Sequens sanctos apostolos et venerabiles Patres cum omni fiducia clamo¹³): Qui per simoniam ordinatus est, sive episcopus, sive presbyter, sive diaconus, alienus est a sacerdotio, neque enim venalis est gratia Spiritus sancti; Caiphae¹⁴) traditio et adinventio Simonis¹⁵) a sancto sacerdotio est aliena. §. 3. Et¹⁶) si in fornicationem lapsus est aliquis post baptismum, in sacerdotium non recipitur; canones¹⁷) enim hoc prohibent. Si quis vero cum hoc peccato ad sacerdotium proventus est, cognitus degradetur. *Item paulo post*: §. 4. Episcopum, qui per pecuniam ordinatus est, confiteor, quia per poenitentiam recipitur¹⁸). Deus enim bonus est in omnibus, et aperta viscera eius omni homini¹⁹) poenitenti. Sed quoniam iuxta Apostolum²⁰) oportet episcopum irreprehensibilem esse, quicumque per pecuniam vel ordinaverit aliquem vel ordinatus est, ab omni sacerdotio alienus sit. §. 5. Tarasius¹) patriarcha²¹) dixit: Quicumque per pecuniam⁸) vel ordinant, vel ordinaverunt^{††}), vel ordinati sunt episcopi, vel presbyteri, vel diaconi, vel quilibet de numero sacerdotum²²), repellantur omnino a sacerdotali²³) honore, sicut Simon magus a Petro. Quicumque per pecuniam⁸) vel dispensationem vel curam sortiti sunt monasteriorum vel ecclesiarum, vel religiosarum domorum, gerontocomiorum²⁵), xenodochiorum, orphanotrophiorum, cum depositione expellantur a dispensatione illa et cura. Qui²⁶) post baptismum cadens in fornicationem ordinatus est, si postmodum confessus fuerit, cesset a ministerio; si vero convictus ab aliquo, deponatur omnino. §. 6. Similiter²⁷) percussor epi-

scopus, aut presbyter, aut diaconus per se vel per aliquem alium, quasi per hoc timeri volens, deponatur. *Item*²⁸): §. 7. Qui per saeculares potestates ordinatus fuerit aut ecclesiam obtinuerit, deponatur; si vero religiosam^h) domum, expellatur.

C. III. De codem. PALEA.

[*Item ex Concilio Meldensi, c. 43.*]²⁹)

„Cavendum est et summopere studendum, ac per virtutem Christi sanguinis interdicendum *et* episcopis et regibus, et omnibus sublimioribus potestatibus, atque cunctis fautoribus et electoribus quorumcumque *atque* consensoribus, seu ordinatoribus in gradu ecclesiastico, ut nemo per simoniacam haeresim *regimini* locum obtineat quacunque factione³⁰), calliditate, promissione, seu commoditate aut datione per se aut per submissam³¹) personam.“

C. IV. *Qui redeunt ab haereticis recipi possunt vel non. Item in eadem Synodo VII., actione 1.*³²)

II. Pars. Convenientibus apud Nicaeam Bithyniae, et consentibus Petro archiepiscopo³³), et Petro presbytero et abbate monasterii sancti Sabae, locum tenentibus Hadriani Papae, et Tarasio archiepiscopo Constantinopolis, et Ioanne et Thoma apocrisariis apostolicarum sedium orientaliarum, et ceteris episcopis, episcopi Siciliae dixerunt: Dignum est³⁴), ut de futuris inquiramus. §. 1. Item Basilius episcopus Ancyrae dixit: Constitutio¹) ecclesiastica habet canonice tradita ab antiquo a sanctis apostolis et successoribus eorum, sanctis Patribus nostris³⁴) et magistris, et sanctis universalibus sex synodis, et localibus synodis orthodoxis, ut qui ab aliqua haeresi revertuntur ad orthodoxam fidem et traditionem catholicae ecclesiae, scripto negare debeant haeresim suam et confiteri catholicam fidem. §. 2. Item Tarasius patriarcha dixit: Videtur vobis, ut sedes suas recipiant qui ab haeresi revertuntur? §. 3. Religiosissimi monachi dixerunt: Sicut receperunt universales sex synodi ab haeresi revertentes, ita et nos recipimus³⁵). §. 4. Sancta synodus dixit: Placet omnibus nobis. Et iussi sunt Basilius episcopus Ancyrae, et Theodorus episcopus Myrorum³⁶) civitatis, et Theodosius episcopus *Amorii* sedere in gradibus et in sedibus suis. §. 5. Item Constantinus^m) episcopus Cyprum dixit: Non oportet nos, qui episcopi sumus, indigere doctrina, sed aliorum esse doctores. §. 6. Item Tarasius episcopus dixit: Malorumⁿ) doctorum mala est doctrina. Ecclesia de malis do-

NOTATIONES CORRECTORUM.

d) Ante baptismum: Hoc quidem loco perspicuum erratum est, quod auctori glossae negotium exhibuit: *οὐδένα δὲ τούτων εἰς ἱεροσύνην ἀριθμηθέντα, εἰ μήπω πρὸ τοῦ βαπτισματος τοῦτο πέπραχεν*; id est: *neminem vero horum in sacerdotio adnumeratum, nisi si forte ante baptismum hoc admisit.*

e) Etsi raro: Longe plenius in nova versione: *Quod si autem id semel atque iterum factum est, non tamen confestim legem in ecclesia praescribit.* Graece est: *εἰ δὲ καὶ σπανίως γέγονε, οὐ νόμος ἐκκλησίας τοῦτο.*

f) Tarasius: Haec videntur sumta ex epistola Tarasii ad Hadrianum (de qua dictum est supr. q. 1. ad c. Eos, qui) aut ex 5. capite VII. synodi, quibus locis referatur canon 30. Apostolorum.

g) Quicumque per pecuniam: Haec habentur etiam novella 123. c. 24. apud Iulianum antecessorem.

h) Si vero religiosam: Haec non sunt in canone Apost.

C. IV. i) Hoc etiam caput collectum est ex variis locis 1. actionis eiusdem VII. synodi, omninoque operae pretium est integram illam actionem perlegere; nonnulla tamen notabuntur.

k) Dignum est: Locus hic est post recitationem nominum episcoporum, qui convenerant; sed valde concise refertur, quod in aliis etiam locis huius capituli evenit.

l) Constitutio: Verba, quae proxime huic parti antecedunt, sunt haec: *ἀπὸ λιβέλλου ἀνέγνω οὕτως*: id est,

ut interpretatur Anastasius: *ex libello legit ita*. Non enim sententiam dicit nunc Basilius, sed abiurat haeresim, in quam cum aliis lapsus fuerat, quam abiurationem una cum professione catholicae fidei oportuit ipsum ex libello, quod nunc etiam in more positum est, recitare. Libellus vero hic incipit: *Constitutio, etc.*

m) Constantinus: Post receptionem Basilii, Theodori et Theodosii, accesserunt alii episcopi, qui, in eandem haeresim lapsi, admitti se a sancta synodo eodem modo postulabant, et quum unus ipsorum excusationis gratia dixisset, se a malis magistris seductum fuisse, Constantinus episcopus Constantiae, quae in Cypro est, hoc ei exprobravit. Exprobratio graece sic habet: *Ἰδεὶ ὑμᾶς ἐπισκόπους ὄντας μὴ διδασκαλίας δεῖσθαι, ἀλλὰ διδασκάλους εἶναι ἑτέρων*; quae sic Anastasius vertit: *Oportebat vos, quum essetis episcopi, discendi nullam necessitatem habere, sed magistros esse potius aliorum.*

n) Malorum: Quum Hypatius et alii episcopi, qui a sancta synodo admitti petebant, dixissent, a malis magistris malas se doctrinas accepisse, respondens eis Tarasius patriarcha inquit: *ἐπειδήπερ εἶπατε, κακῶν διδασκάλων κατὰ τὰ μαθήματα, ἢ ἐκκλησία ἐκ κακῶν διδασκάλων ἕρξεις δεχέσθαι οὐ προσεται*. Id est: *Quandoquidem dixistis, malorum doctorum malas disciplinas, ecclesia, ut ex malis doctoribus sacerdotes admittat, non facile adducitur*. Ex quo apparet, Tarasium non contradicere Constantino, ut auctor glossae putavit:

Quaest. VII. C. II. 8) Act. c. 13. v. 22. — 9) 1 Paral. c. 22. v. 8. — 10) 2 Paral. c. 33. — 11) Matth. c. 21. — 12) *primum*: Ed. Bas. — †) *hic*: Ed. Bas. — 13) c. 28. Apost. — 14) Ioan. c. 11. — 15) Act. c. 8. — 16) can. 16. et 24. Apost. — 17) c. 9. conc. Neocaes. c. C. 15. q. 8. c. 1. — 18) *recipit Deus*: Ed. Arg. Bas. Nor. — 19) Abest ab Ed. Bas. — 20) 1 Tim. c. 3. — 21) ex ep. Tarasii ad Hadrianum (cf. c. 21. C. 1. q. 1.) et c. 5. conc. Nic. II. — ††) *add.*: *ret ordinantur*: Ed. Arg. Bas. — 22) *sacerdotum*: Ed. Bas. — 23) *a sacerdotio*: ib. — 24) cf. conc. Chalch. c. 2. — Nov. 123. c. 24.

— 25) *hierocomiorum*: Ed. Bas. — *Merontorum*: Edd. rell. pr. Lugdd. — 26) Conc. Neocaes. c. 9. — 27) c. 28. Apost. — vox: *snhiller*: abest ab Ed. Bas. — 28) c. 3. Nic. II. ex c. 31. Apost. — of. c. 7. D. 63. — C. III. 29) hab. A. 845. — Burch. l. 1. c. 21. Ivo Decr. p. 5. c. 75. — 30) *factione*: Ivo. — *functione*: Ed. coll. o. — 31) *emissam*: orig. — Burch. — Ed. Bas. — C. IV. 32) hab. A. 787. — 33) *archiepiscopo*: Edd. coll. o. — 34) *add.*: *et apostolicis viris*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 35) *receptimus*: Ed. Bas. — 36) *Emireae*: Ed. Bas. — *Mireae*: Edd. rell.

ctoribus sacerdotes non recipit. §. 7. Item Ioannes ^{o)} apocrisarius orientalium sedium dixit: Haeresis separat omnem hominem ab ecclesia. §. 8. Item Tarasius episcopus dixit: Ecce multi canonici libri, et synodici, et paterni lecti sunt, et ab haeresi revertentes docuerunt nos recipere, si aliqua alia causa ^{r)} non est in eis. §. 9. Item Petrus ^{q)} apocrisarius Papae dixit: Romae exsulatus est Macarius haereticus a sancta sexta synodo, et quadraginta dierum inducias dedit illi pater noster Benedictus Papa, et quotidie mittebat ad eum Bonifacium consiliarium suum, et instruebat eum communitatis verbis ex divina scriptura, et nullatenus voluit emendari. Hoc autem faciebat ^{s)}, ut eum reciperet in ordine suo. §. 10. Item Tarasius episcopus ^{s)} dixit: Quid dicitis de Anatolio? Nonne etiam in quarta synodo factus est princeps? et ecce ab ipso Dioscuro ordinatus est. Et nos igitur ita ^{s)} recipiamus eos, qui ab haereticis ordinati sunt, sicut et Anatolius receptus est. §. 11. *Item:* Vere vox Dei est ^{s)}, quoniam non moriuntur filii pro patribus, sed unusquisque in peccato suo morietur ^{s)}; *addatur* quoniam ex Deo est ordinatio. §. 12. Item Tarasius patriarcha dixit: Audivimus paterna mandata. Quid igitur oportet recipere ab haereticis ordinatos? §. 13. Sancta synodus dixit: Audivimus, domine, et oportet nos recipere. §. 14. Tarasius patriarcha dixit: Plures eorum, qui in sexta synodo convenerunt, a Sergio, Pyrrho, Paulo et Petro ordinati sunt, qui fuerunt principes haereseos Monothelitarum ^{s)}, quoniam isti continuati in Constantinopolitana sede sederunt, et ab ultimo eorum, Petro scilicet, usque ad sextam ^{r)} synodum non fuerunt plures quam duodecim anni. Thomas vero, et Ioannes, et Constantinus ab haereticis illis archiepiscopi facti sunt, et tamen propter hoc non sunt reprobat. §. 15. Sancta synodus dixit: Hoc manifestum est. §. 16. Constantinus episcopus Cypri dixit: Sufficenter ostensum est, quod ab haereticis venientes recipiendi sunt. Si vero quis sponte ad haereticum vadit et accipit ordinationem, non recipiatur. §. 17. Item Tarasius patriarcha dixit: Et ego refuto eos, qui ob huiusmodi causam ad fidei subversionem ordinati sunt, et maxime, quum praesentes essent orthodoxi episcopi, a quibus poterant ordinari. Sic est ^{s)} *enim* paternus intellectus. Si vero synodalis ^{s)} consonantia fuerit, et unitas ecclesiarum de orthodoxis, qui praesumerint ab immundis haereticis ordinari, depositioni subiaceant. Sancta synodus dixit: Hoc est iustum iudicium.

III. Pars. Gratian. *Ex hac auctoritate datur intelligi, quod qui ab unitate catholicae fidei in haereticorum societatem transierit, ut de manibus eorum ecclesiasticae dignitatis sacramenta percipiat, vel qui contemptis orthodoxis ab haereticis ordinari desideraverit, etsi postea suae abrenuntiationis ad ecclesiam redierit, officio tamen accepto fungi non poterit. Auctoritate vero Cypriani ^{s)} prohibentur ab administratione ecclesiastica, qui intra catholicam ecclesiam ordinati ad fidei impugnationem dilabuntur. Porro simoniaci nec ab haereticis ordinantur ad fidei subversionem, nec intra ecclesiam catho-*

licam ordinati adversus fidem armantur. Quomodo enim nonnullos per pecuniam ordinent, non tamen fidem impugnant, nec gratiam Spiritus sancti venalem praedicant. Unde veraci poenitentia quum haeresim suam detestati fuerint, praemissis auctoritatibus non prohibentur recipi in suis gradibus. Veruntamen capitulo illo Nicaenae synodi ^{s)}: Si quis per pecuniam etc. et illo alio septimae synodi, Si quis omnem traditionem etc. et Innocentii ^{s)}, et aliorum multorum auctoritatibus irreparabiliter damnari iubentur.

Hinc etiam Leo IV. Episcopis Britanniae ^{s)} 47):

C. V. *In ordine male accepto simoniaci poenitentiam agere non possunt.*

Requiritis de iis, qui turpissimo lucro columbas in templo Domini vendere non pertimescunt, et sua facta ^{s)} improba tenentate Simonis haeresi coniungunt, utrum possint in ordine poenitentiam agere, an tantummodo extra ordinem et sacerdotalem fieri ^{s)} gradum? Quod ^{s)} nos quidem convictis et iis, qui tam detestabile nefas (quod iam multis est damnatum conciliis) peregrisse noscuntur, nulla possumus poenitentia subvenire, et tot spiritualibus Patribus obviare, sed in illorum Patrum me sententia convenire omnibus certum sit.

IV. Pars. Gratian. *Nisi rigor disciplinae quandoque relaxetur ex dispensatione misericordiae. Multorum enim crimina sunt damnabilia, quas tamen ecclesia tolerat pro tempore, pro persona, intuitu pietatis, vel necessitatis, sive utilitatis, et pro eventu rei. Pro tempore: sicut Gelasius, qui, quum necessitate temporis videret Italianam ecclesiam propter belli famisque incursionem fere omnium clericorum officio destitutam, adeo ut plerisque populis subsidia regendarum deessent animarum, concessit de monachis vel de laicis clericos assumi, ita dicens Episcopis per Lucaniam, epist. I. c. 1. ^{s)}:*

C. VI. *Pro temporum necessitate apostolicas sedis decreta temperantur.*

Necessaria rerum dispensatione ^{s)} constringimur, et apostolicae sedis moderamine convenimur sic canonum paternorum decreta librare, et retro Praesulum decessorumque ^{s)} nostrorum praecepta metiri, ut quae praesentium necessitas temporum in ^{s)} restaurandis ecclesiis relaxanda decessit, *adhuc* diligenti consideratione (quantum potest fieri) temperemus.

Gratian. *Item: Priscis igitur, etc. [Require supr. in tractatu ordinandorum.] Item Innocentius Papa, quum pro necessitate temporis, ne nimium scandalum esset in ecclesia, ordinatos a Bonoso haeretico susciperet, ait in decretis suis, epist. XXII. ad Episcopos Macedoniae, c. 5. †):*

C. VII. *Cessante necessitate, debet cessare, quod urgebat.*

Quod pro remedio ac necessitate temporis statutum est constat primitum non fuisse. *Et infra: Quod ergo necessitas pro remedio reperit, cessante necessitate debet utique cessare pariter quod urgebat, quia aliud ^{s)} est ordo*

NOTATIONES CORRECTORUM.

o) Item Ioannes: Post recitata verba Tarasii, quum in synodo dubitaretur, an etiam hi, sicuti tres priores recepti erant, statim essent recipiendi, Ioannes apocrisarius patriarchae Antiochiae, et Constantinus episcopus Constantiae Cypri petierunt, ut canones et sanctorum Patrum libri eo spectantes legerentur, ut maturius posset constitui, quomodo redeuntes ab haeresi ad ecclesiam catholicam essent recipiendi, et quum de 8. canone I. Nicaenae synodi (in quo de catharis recipiendis agitur) dissereretur, Ioannes haec est interlocutus.

p) Si aliqua alia causa: Graeco est: καὶ ἐὰν τις αἷτις ποινὴ ὅτι ἐστὶν ἐν αὐτοῖς; quae Anastasius vertit: nisi forte in eis maligna fuerit noxa reperta; et paulo post: si non est in illis aliqua causa nefaria.

q) Petrus: Post multos canones lectos et multas sanctorum Patrum auctoritates recitatas, quum Tarasius ex illis collegisset, ab haeresi revertentes esse recipiendos in catholica ecclesia, Petrus legatus Hadriani Papae exemplo Benedicti Papae id confirmat.

r) Usque ad sextam: Graeco est: ἕως τῆς ἕκτης συνόδου εἴη πλέον οὐ διήλθον ἢ δεκαπέντε; id est: usque ad sextam synodum non intercesserunt anni plures quam quindecim.

s) Si vero synodalis: Graeco legitur: ἐὰν δὲ συν-
οδικὴ ἐκφώνησις γένηται καὶ ὁμόνοια τῶν ἐκκλησιῶν ἐπ' ὁρθοδοξίᾳ, ὁ τοιούτων ἀπὸ τῶν βιβλικῶν αἰρετικῶν χειροτονει-
σθαι τῆ καθαιρέσει ὑποπεσεύται; quae Anastasius vertit: Si autem synodica promulgatio et concordia ecclesiarum causa orthodoxiae facta fuerit, qui praesumerit a profanis haereticis ordinari, depositioni succumbet.

C. V. t) Epistolae huius Leonis IV. ad episcopos Britanniae magna pars (in qua etiam est hoc caput) habetur in codice pervetusto.

C. VII. u) Quia aliud: In originali, et apud Ivonem, et in multis manuscriptis Gratiani legitur: alius est ordo legitimus, alia usurpatio, quam ad praesens fieri tempus impellit.

Quaest. VII. C. IV. 37) *flebat*: Ed. Bas. — 38) *patriarcha*: Edd. coll. o. — 39) *abest* ab Ed. Bas. — 40) *Ezech.* c. 18. — 41) *moritur*: Edd. Arg. Bas. — 42) *Monothelitarum*: Edd. Arg. Ven. I. Nor. — *Monothelitarum*: Edd. rel. — 43) *et*: Ed. Bas. — 44) *supra* c. 1. — 45) *supra* q. 1. c. 9. et ead. q. 7. c. 2. — 46) *supra* q. 1. c. 78. — C. V. 47) *scr.* A. 850. — Ivo *Deor.* p. 5. c. 115. —

48) *acta*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 49) *abest* ab Ed. Bas. — 50) *Quibus nos*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. pr. Bas. — C. VI. 51) *scr.* A. 494. — *Ans.* l. 1. c. 75. Ivo *Deor.* p. 3. c. 141. *Polyc.* l. 7. t. 15. *Alger.* l. 1. c. 10. — 52) *dispositione*: Coll. Hisp. — *Ans.* Ivo. *Alg.* — 53) *praedecessorumque*: *Böhm.* — 54) *deest* in Coll. Hisp. — C. VII. †) *scr.* A. 414. — *cf.* *supra* q. 1. c. 41. *Alger.* l. 1. c. 9.

legitimus, aliud, quod usurpatio ad praesens fieri tempus impellit.

Gratian. *Similiter ex dispensatione etiam in Nicaeno Concilio c. 8. 55) de Novatianis statutum est, ut ad ecclesiam redeuntes ordinentur:*

C. VIII. *Iterum ordinentur, qui ex Novatianis ad ecclesiam redierint.*

Si qui voluerint venire ad ecclesiam catholicam *et 56) apostolicam* ex Novatianis, placuit sancto concilio, ut ordinentur *) et sic maneant in clero. Ante omnia autem hanc ab eis confessionem per scripturam exigi oportet, ut fateantur se communi consensu ecclesiae catholicae *et 57) apostolicae* statuta observaturos.

C. IX. *Iuramentum a schismate redeuntium.*

Item Gregorius lib. X. Reg. ep. 31. 58)

Quoties cordis oculus nube erroris obductus supernae illustrationis lumine fit serenus, magna cautela nitendum est, ne latenter auctor schismatis irruat, et ab unitatis radice eos, qui ad eam reversi fuerant 59), telo iterum erroris abscondat. Et ideo postquam ego 60) ille 61) civitatis illius episcopus, comperto divisionis laqueo, quo tenebar, diutina mecum cogitatione 62) pertractans, prona et spontanea voluntate ad unitatem seclis apostolicae divina gratia duce reversus sum, et ne non pura mente, sed simulata 63) reversus existimer, spondeo sub ordinis mei casu et anathematis obligatione, atque promitto tibi et per te sancto Petro, apostolorum principi, atque eius vicario beatissimo Gregorio vel successoribus ipsius, me nunquam quorumlibet suasionibus vel quocunque alio modo ad schisma, de quo redemptoris nostri misericordia 64) liberante ereptus sum, reversurum; sed semper me in unitate sanctae ecclesiae catholicae et communione Romani Pontificis per omnia permansurum 65). Unde iurans 66) dico per Deum omnipotentem, et haec sancta quatuor evangelia, quae in manibus meis teneo, et salutem 67) dominorum nostrorum rempublicam gubernantium, me in unitate, sicut dixi, ecclesiae *catholicae* et 68) communione Romani Pontificis semper et sine dubio permanere. Quod si (quod absit) aliqua excusatione vel argumento ab hac me unitate divisero, periurii reatum incurrans aeternae poenae obligatus inveniar, et cum auctore schismatis habeam in futuro saeculo portionem. Hanc autem professionis 69) promissionis meae chartulam notario illi 70) cum consensu presbyterorum et diaconorum atque clericorum, qui me in hac unitate obligantes in 71) suprascriptis omnibus prona simul 72) voluntate secuti atque propriis manibus subscripturi 73) sunt, scribendam dictavi, et propria manu subscribens tibi tradidi. Acta in loco illo, die illo, et conscribentibus suprascriptis. Subscriptio 74) episcopi illius. Ego ille, episcopus civitatis illius, huic confessioni promissionique meae praestitit de conservandis suprascriptis omnibus sacramento subscripsi.

Gratian. *Ceterum ex canonum rigore contra scribit Felix Papa III. omnibus Episcopis, epist. I. c. 5. 75):*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. v) Ut ordinentur: Graece est: *ὡστε χειροθετούμενοις αὐτοῖς μένειν οὕτως ἐν τῇ κλήρῳ*, quod Dionysius vertit: *ut impositionem manus accipientes sic in clero permaneant*. At Tarasius patriarcha Constantinopolitanus in actione 1. synodi VII. post recitationem istius canonis istam vocem: *χειροθεσία*, interpretatur: *benedictionem*, non *ordinationem*.

C. IX. w) Ego ille: Reposita est antiqua nota: *ille*, ex codicibus epistolarum B. Gregorii impressis ac manu-

Quaest. VII. C. VIII. 55) hab. A. 395. — 56) verba: et ap. neque apud Isidorum leguntur. Sunt tamen in interpretatione Dionysii. — 57) conf. not. anteq. — C. IX. 58) Videtur hoc iuramentum praestitum esse A. 602. per Firminum episc. ad quem exstat ep. 33. c. 12. Ed. Mans. — Ans. I. 6. c. 161 (158). Polyc. c. 7. l. 6. — 59) fuerint: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 60) et hic et infra pro verbo: *ille* a Corr. ex orig. restituito legitur N. — 61) talis: Ed. Bas. — 62) deliberatione: Edd. coll. o. — 63) simulate: orig. — Ans. — Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 64) gratia: Ans. — Edd. coll. o. — 65) permanere: Ans. — 66) iuratus: Edd. coll. o. — 67) salutem gentium atque illustrium dominorum: Corr. ex Anselmo. — salutem gentiumque illius, atque dominorum: Ans. recens collatus. — salutem gentiumque illustrium dom.: orig. — 68) add. ad quam Deo propitio sum reversus: Edd. coll. o. ex orig. et Ans. — 69) confessionis: orig. — Ed. Bas. — 70) notario meo: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — 71) se (add. etiam: Ed. Bas.) in suprascriptis:

C. X. *Qui extra ecclesiam baptizati fuerint vel rebaptizati, ad ecclesiasticam militiam non admittantur.*

Qui in qualibet aetate alibi quam in ecclesia catholica aut baptizati, aut rebaptizati sunt, ad ecclesiasticam militiam prorsus non 76) permittantur accedere. Quibus satis esse debet, quod in catholicorum numero sunt recepti. Quoniam de suo ordine et communione videbitur ferre iudicium quisquis hoc violaverit institutum 77), vel qui non removerit eum, quem ex 78) eius coetu ad ministerium clericale obrepsisse cognoverit.

Gratian. *Pro persona: sicut B. Gregorius scribens Ianuario Episcopo, lib. VII. Indict. 2. epist. 1. ait 79):*

C. XI. *Rigor canonum pro persona aliquando relaxatur.*

Tanta nequitia ad aures meas de tua senectute pervenit, ut eam, nisi adhuc humanitus pensarem, fixa iam maledictione ferirem: *Et infra: §. 1. Et quidem poenae 80) sententia in te fuerat iaculanda; sed quia simplicitatem tuam cum senectute novimus 81), interim tacemus.*

Gratian. *Pietatis intuitu: sicut de illiteratis et corpore vitiatis Gelasius ait Episcopis per Lucaniam, epist. I. c. 18. 82):*

C. XII. *Canonum decreta pietatis intuitu nonnunquam relaxantur.*

Si 83) qui vel temeritate propria vel incuria praesidentium tales *ante* suscepti sunt, *in his, in quibus constituti sunt, locis eatenus perseverent, ut nihil unquam promotionis 84) accipiant 85), satisque habeant, hoc *ipsum* sibi pro nimia miseratione concessum 86).

Gratian. *Necessitatis intuitu: sicut Hilarius Papa, qui, quum de quodam episcopo praeter notitiam atque consensum metropolitani ordinato loqueretur, ne in utroque grave scandalum fieret, ait in epistola sua ad Ascanium et universos Episcopos Tarraconensis provinciae 87):*

C. XIII. *Necessitatis causa quaedam in ecclesia tolerantur.*

Quoniam quicquid ab alterutra parte est indicatum 88) omni 89) videmus perversitate confusum, temporum necessitate perspecta hac ratione decernimus ad veniam pertinere quod gestum est, ut nullus *) deinceps praeter notitiam atque 90) consensum metropolitani ordinetur antistes.

C. XIV. *De eodem.*

Item Innocentius Episc. Macedoniae, ep. XXII. c. 6. 91)

Quoties a populis aut a turba peccatur, quia in omnes propter multitudinem non potest vindicari, inultum solet transire. Priora ergo dimittenda dico Dei iudicio, et de reliquo maxima sollicitudine praecavendum 92).

C. XV. *Ex dispensatione quaedam tolerantur, quas canonum rigor condemnat.*

Item ex epistola Cyrilli missa Maximo Diacono Antiocheno 93).

Didici a diligendo mihi Paulo monacho, quia recusat pietas tua usque hodie communionem reverendissimi episcopi

scriptis, quae quidem nota in hoc capite multoties repetitur. Pro ea in vulgatis Gratiani exemplaribus erat N. Aliqua vero alia, quae parum ab originali discrepabant, nihil causae visum est cur mutarentur.

C. XIII. x) Nullus: Hoc loco verba Hilarii summam referuntur.

C. XV. y) Haec epistola B. Cyrilli refertur in actione 1. synodi VII. Et quoniam in magni ponderis argumento versatur, ac prudentissime scripta est, multa autem in hac

Edd. coll. o. — 72) similiter: ead. — 73) subscripti: Ed. Bas. — 74) abest ab Ans. et Edd. coll. o. pr. Arg. Bas., et videtur rubrica esse. — C. X. 75) scr. A. 488. — Ans. I. 7. c. 17. Burch. I. 4. c. 99. Ivo Decr. p. 1. c. 293. — 76) ne unquam: orig. — Coll. citt. — 77) autistitum: ib. — 78) ex his: ib. — C. XI. 79) Ep. 1. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Burch. I. 1. c. 197. Ivo Decr. p. 2. c. 76. et p. 5. c. 312. Alger. I. 1. c. 8. — 80) poenae: Edd. Lugd. II. III. — 81) cognovimus: Edd. coll. o. — C. XII. 82) scr. A. 494. — Alger. I. 1. c. 11. — 83) Hi qui: Edd. Arg. Bas. Ner. — 84) promotionem: Edd. Ven. I. Par. Lugd. — 85) arripiant: Coll. Hisp. — 86) permissum: ib. — C. XIII. 87) scr. A. 465. — Alg. I. 1. c. 12. — 88) indicatum: Edd. coll. o. — 89) omne: Coll. Hisp. — 90) vel: Edd. coll. o. — C. XIV. 91) scr. A. 414. — Alger. I. 1. c. 15. — 92) praecavenda: Edd. coll. o. — Alger. — C. XV. 93) in prima actione septimae synodi hab. A. 787. — Ivo in prologo. Coll. tr. p. p. 2. t. 24. c. 3.

Ioannis amplecti, pro eo, quod quidam in Antiochena ecclesia male adhuc cum Nestorio vel sentiant, vel iam senserint quidem⁹⁵⁾, sed forsitan resipuerint. Probet igitur tua modestia, utrum aliquando *hi⁹⁶⁾, qui dicuntur* colligi, nude ac irreverenter cum Nestorio sentiant ei, et invicem colloquantur; licet aliquando cauteriatam habuerint conscientiam, colligantur autem nunc, acta poenitentia super iis, in quibus subrepti sunt, quamvis confiteri fortassis revereantur excessum. *Et infra: § 1.* Ut autem non aestimemus⁹⁶⁾ amare contentionem, amplectamur episcopi reverendissimi Ioannis communionem, indulgentes ei, et causa dispensationis eius negotium non subtilius vel districtius sive vehementius erga se recognoscat agitari. Dispensationis enim gratia (sicut dixi) eget negotium multum⁹⁷⁾.

C. XVI. *De eodem.*

Idem⁹⁸⁾ ad Gennadium⁹⁹⁾ Presbyterum et Archimandritam.

Dispensationes rerum nonnunquam cogunt parum quidem a debito quosdam foras exire, ut maius aliquid lucri faciant. Sicut enim hi, qui mare navigant, tempestate urgente navique periclitante anxii quaedam exonerant, ut cetera salva permaneant, ita et nos, quum non habemus salvandorum omnium negotiorum²⁾ penitus certitudinem, despiciamus ex iis quaedam, ne cunctorum patiamur dispendia³⁾.

Gratian. *Utilitatis intuitu: sicut in Meldensi Concilio, c. 64. perhibetur de filiis virginum vi raptarum et sic ad coniugium raptorum applicatarum¹⁰⁰⁾:*

C. XVII. *Utilitatis intuitu quaedam in ecclesia tolerantur.*

Tali coniugio generati ecclesiasticis ordinibus non applicantur, nisi forte eos aut maxima ecclesiae utilitas vel necessitas postulet, vel evidens meritorum praerogativa commendat.

Gratian. *Huic Petrus¹⁰¹⁾ concordans ait: In veritate comperi, quia non est acceptor personarum Deus, etc. §. 1. Pro eventu etiam rei quaedam in ecclesia tolerantur, sicut Leo in decretis suis de laicis subito contra decreta canonum ordinatis episcopis ait, ep. LXXXV. ad LXXXVII. c. 1. Episcopis Africae¹⁰²⁾:*

C. XVIII. *Laicis, qui contra decreta canonum ad episcopatum promoventur, ex misericordia susceptum officium relinquuntur.*

Exigunt causae^{b)}, ut non solum in tales praesules, sed etiam in ordinatorum eorum ultio¹⁰³⁾ competens proferatur. Sed circumstant nos hinc mansuetudo¹⁰⁴⁾ clementiae, hinc censura iustitiae, ut credamus¹⁰⁵⁾ quaedam delicta utcumque toleranda, quaedam vero penitus amputanda. Illos¹⁰⁶⁾ ergo, quorum provectionio hoc tantum reprehensionis incurrit, quod ex laicis ad officium episcopale delecti¹⁰⁷⁾ sunt, locum¹⁰⁸⁾ suum tenere permittimus, non praedudicantes apostolicae sedis statutis, nec beatorum Patrum regulas solventes, quia remissio peccati non dat licentiam delinquendi, nec quod potuit aliqua ratione concedi fas erit amplius impune committi, ne quod ad tempus^{c)} pia lenitate concessimus iusta post^{†)} haec ultione plectamus.

NOTATIONES CORRECTORUM.

versione corrigenda fuissent, placuit graecam ipsam epistolam cum interpretatione nova afferre. Τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ἡμῶν Κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας Μαξίμου διακόνου Ἀντιοχείας ὑπομνηστικόν. Ἐμαθὸν παρὰ τοῦ ἀγαλλητοῦ μονάζοντος Παύλου, οὗ παραίτηται ἡ σὴ θεοσέβεια μέχρι σήμερον τὴν κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸν εὐσεβέστατον Ἰωάννην, διὰ τὸ τινὰς ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίᾳ ἢ φρονούστας εἶναι τοῦ Νεστορίου, ἢ φρονοῦσας μὲν, ἀποσχόμενους δὲ ἰσως εἶναι. Δοκίμασάτω τὸν τὸν σὸν ἐπιεικὲς, πότερον ποτε οἱ λεγόμενοι συνάγεσθαι γυνῶσ καὶ ἀναισχύντως τὰ τοῦ Νεστορίου καὶ φρονοῦσιν, καὶ λαλοῦσιν ἑτέροις, ἢ κεκατηρημένην μὲν ἐσχέσασιν ποτε τὴν συνέδησιν, συνάγονται δὲ νῦν μεταμεληθέντες ἐφ' οἷς συναρπάγησαν, ἀισχυνομένοι δὲ ἰσως ὁμολογῶν τὸ πταίσμα. συμβαίνει γὰρ τινὰ τοιαῦτα περὶ τοὺς ἀπαθηθέντας γίνεσθαι. καὶ εἰδὼς συντρέχοντος νῦν τῇ ὁρῇ πᾶσι, ἀμνηστικῶς περὶ τῶν παρελθόντων, βουλομένη γὰρ μάλλον ἀρνούμενους αὐτοὺς ὁρῶν, ἢ ἀναισχύντῃ γνῶμῃ συναγορεύσας τὰς Νεστορίου κακίας. Ἦνα δὲ μὴ δοκῶμεν τιμῶν τὸ φιλόθεον, ἀσπασώμεθα τὴν πρὸς τὸν εὐλαβεστάτον ἐπίσκοπον Ἰωάννην κοινωνίαν, συγχωροῦντες αὐτῷ, καὶ οἰκονομίας ἕνεκα μὴ ἀκριβολογούμενοι σφόδρα περὶ τοὺς μεταγινώσκοντας. οἰκονομίας γὰρ, ὡς ἔφη, δεῖται τὸ πρᾶγμα πολλῆς. — Sancti patris nostri Cyrilli archiepiscopi Alexandrini ad Marimum diaconum Antiochenum admonitio. Cognovi ex dilecto monacho Paulo pietatem tuam usque ad hunc diem recusare communionem religiosissimi episcopi Ioannis, eo quod aliqui sunt in ecclesia Antiochena, qui vel adhuc cum Nestorio sentiunt, vel senserunt quidem, nunc autem ab eo fortasse abstinunt. Perpendat igitur aequitas tua, utrum tandem qui dicuntur convenire palam atque impudenter Nestoriana et sentiant, et cum aliis etiam loquantur, an aliquando quidem cauteriatam habuerint conscientiam, nunc autem ideo convenient, quod ipsos poenituerit errorum, quibus simul abrepti fuerant, pudeat autem fortasse lapsum suum fateri. Solet enim fere tale quiddam iis, qui decipi sunt, usu venire. Quod si illos nunc ad rectam fidem conversos videas, malorum praeteritorum memoriam deponere. Malumus enim eos videre negantes quam defendentes Nestorii vitia. Ceterum, ne videamur contentionis cupidi, religiosissimi Ioannis communionem amplectamur, indulgentes ei, atque, ut conveniens in his rebus moderatio teneatur, non nimium diligenter in eos, qui resipiscunt, inquirentes. Res enim, ut dixi, magnae eget moderationis.

In eadem sententiam scribit Ioanni Antiocheno patriarchae, in epistola, quae habetur tomo 5. act. conc.

Quaest. VII. C. XV. 94) quidam: Edd. Arg. Bas. Par. Lugd. I. — 95) haec neque apud Ivonem leguntur. — 96) existimemus: Edd. Arg. Bas. — 97) inultum: Ed. Bas. — C. XVI. 98) eadem prima actione syn. VII. ex interp. Anastasii. — Ivo in prologo. Coll. tr. p. 1b. — 99) Iamartum: Edd. coll. o. — C. XVII. 100) hab. A. 845. — Alg. l. 1. c. 16. — 101) Act. c. 10. — C. XVIII. 102) Ep. 12. (scr.

A. 446.) Ed. Maur. — Alger. l. 1. c. 7. — 103) digna districtio moveatur: Coll. Hisp. — in orig. ap. Baller. est ut ap. Gratianum. — 104) consuetudo misericordiae: Ed. Bas. — mans. misericordiae: Edd. rel. — Alger. — 105) destinamus: Coll. Hisp. — credamus: Baller. 106) Ceteros vero: Coll. Hisp. — Baller. — 107) electi: Edd. coll. o. 108) susceptum sacerdotium: orig. — †) postmodum: Edd. coll. o. — Alg.

C. XIX. *Donatistas et Novatiani, quamvis reprehensibiliter ordinati, tamen ex necessitate tolerantur.*

Idem in eadem epist. c. 3.¹⁰⁹⁾

Maximum quoque ex laico, licet reprehensibiliter ordinatum, tamen si Donatista iam non est et a spiritu schismatice pravitate alienus, ab episcopali, quam quoque modo adeptus est, non repellamus †) *dignitate, ita ut* et ipse libello ad nos directo catholicum se esse manifestet.

C. XX. *De eodem.*

Idem ibidem initio c. 3.

Donatum autem Salicinensem¹¹⁰⁾ ex Novatiano cum sua (ut comperimus) plebe conversum ita dominico volumus gregi praesidere, ut libellum fidei suae ad nos meminerit dirigendum, quo et Novatiani dogmatis damnet errorem, et plenissime confiteatur catholicam veritatem. Quae enim nunc certarum remisimus consideratione causarum, antiquis deinceps custodienda sunt regulis, ne quod ad tempus pia lenitate concessimus iusta post haec ultione plectamus.

C. XXI. *Redeuntes ab haeresi post publicam professionem in suis ordinibus recipi possunt.*

Idem Ianuario Episcopo Aquilegiensi, epist. III.¹¹¹⁾

Saluberrimum enim et spiritualis medicinae utilitate plenissimum est, ut sive presbyteri, sive diaconi¹¹²⁾ aut cuiuslibet ordinis clerici, qui se correctos videri volunt atque ad catholicam fidem, quam iam pridem amiserant, rursus reverti ambiunt, prius errores suos et ipsos auctores errorum damnari¹¹³⁾ a se sine ambiguitate fateantur, ut¹¹⁴⁾ sensibus pravis etiam peremptis nulla sperandi¹¹⁵⁾ supersit occasio, ne ullum membrum talium possit societate violari, quam per omnia illis professio propria coeperit obviare. Circa quos etiam illam canonum constitutionem praecipimus custodiri, ut in magno habeant beneficio, si adempta sibi omni spe promotionis in quo inveniuntur ordine stabilitate perpetua maneant, si tamen iterata tinctione¹¹⁶⁾ non fuerint maculati.

C. XXII. *Ab haeresi redeuntes haeresim et eius auctores publice detestentur.*

Item ex Concilio Martini Papae, c. 36.¹¹⁷⁾

Si quis episcopus, sive alicuius episcopi presbyter aut diaconus in alicuius haeresis opinionem offenderit, et ob hanc causam fuerit excommunicatus, nullus episcopus eum in communionem recipiat, nisi prius in communi concilio porrecto fidei suae libello satisfaciatur omnibus, et ita liberam suam teneat purgationem. Hoc idem et de fidelibus laicis sit decretum, si in aliqua¹¹⁸⁾ haeresis opinione fuerint nominati.

V. Pars. Gratian. *Ecce, quibus de causis quaedam in ecclesia tolerantur, quae eisdem cessantibus pia severitate vindicantur. Quando autem toleranda sint, quando rescandenda, Gelasius Papa distinguit, dicens Episcopis per Lucaniam, epist. I. c. 11.¹¹⁹⁾*

C. XXIII. *Quando in ecclesia aliqua sint toleranda.*

Etsi illa nonnunquam sinenda sunt, quae, si ceterorum constet¹²⁰⁾ integritas, nocere sola non valeant¹²¹⁾, illa tamen sunt magnopere praecavenda, quae recipi nisi¹²²⁾ manifesta decoloratione non possunt. Ac si ea ipsa, quae nullo detrimento aliquoties indulgenda creduntur, vel rerum temporumque¹²³⁾ cogit intuitus, vel acceleratae provisionis respectus excusat, quanto magis illa nullatenus

mutilanda sunt, quae nec ulla necessitas, nec ecclesiastica prorsus extorquet utilitas?

Gratian. *Aliquando enim pro necessitate vel utilitate ecclesiae mutilantur et laxantur praecepta canonica.*

VI. Pars. §. 1. *Breviter ostendimus, qui revertentes ab haeresi in suis ordinibus valeant recipi, vel qui non. Nunc autem quaeritur de iis, qui ab haereticis ordinati sunt, si ad unitatem catholicam matris ecclesiae redierint, utrum in eodem ordine iterum valeant ordinari? Semel enim consecratus (ut ait B. Gregorius)¹²⁴⁾ iterum consecrari non debet. §. 2. Item sacramenta, quae ab haereticis in forma ecclesiae ministrantur (sicut Augustinus¹²⁵⁾ testatur) reiterari non debent, ne non homini, sed sacramento videatur iniuria fieri. §. 3. Sed illud Gregorii de his intelligitur, qui consecrationem sacerdotalem vel episcopalem acceperunt, qui aut per manus impositionem, quam ad ecclesiam redeunt, effectum suas unctionis accipiunt, aut ab eius administratione perpetuo cessare iubentur. Similiter illud Augustini de eadem mystica unctione et de sacramento baptismatis intelligitur. §. 4. Sunt autem in ecclesia alii ordines, qui sine sacramentali unctione, sola episcopi benedictione, cum quadam vasorum vel indumentorum distributione praestantur; ut sunt Levitae et ceteri infra eos constituti. Hi quamvis ab haereticis ordinentur, tamen ad ecclesiam redeuntes in eodem ordine (si alias digni fuerint) ab ecclesia ordinentur, nec fiet in eis reiteratio muneris, quam ab haereticis nihil doceatur eis fuisse collatum.*

Unde Urbanus II. scribit Petro Pistoriensi Episcopo et Rustico Abbati Vallis umbrosae¹²⁶⁾:

C. XXIV. *Redeuntes ab haereticis sunt ordinandi.*

Daibertum a Nezelone¹²⁷⁾, licet simoniaco, non simoniace eiusdem confessione reperimus in diaconum ordinatum; et B. Innocentii Papae sententia constat declaratum, quod Nezelon¹²⁷⁾ (quem constat ab haereticis ordinatum) quia nihil habuit, nihil dare potuit ei, cui manus imposuit. Nos igitur tanti Pontificis auctoritate firmati, et Damasi¹²⁸⁾ Papae testimonio roborati, qui ait: *Reiterari oportet*¹²⁹⁾ quod male actum est, Daibertum, ab haereticis corpore et spiritu digressum atque utilitatibus¹³⁰⁾ ecclesiae pro viribus insudantem, ex integro (ecclesiae necessitate ingruente)¹³¹⁾ diaconum¹³²⁾ constituimus. Quod non reiterationem existimari censemus, sed tantum integram diaconii dationem, quoniam, ut praediximus, qui nihil habuit nihil dare potuit.

C. XXV. *De eodem.*

Item Damasus Papa, epist. IV. de chorepiscopis¹³³⁾.

Per illicitam manus impositionem vulneratum caput illi, qui videbantur aliquid accepisse, habebant, et ubi vulnus infixum est, necesse est medicinam adhibere, qua infixa sanetur macula; id est, reiterari¹³⁴⁾ necesse est quod legitime actum¹³⁵⁾ aut collatum minime probatur. Nam quomodo honorem possit retinere qui ab illo acceperit, qui potestatem dare legitime non habuit, invenire non possum.

C. XXVI. *Item lib. 9. Cod. tit. ad legem Iuliam repetundarum*¹³⁶⁾. Imp. Theodosius ac Valentinianus¹³⁷⁾ AA. *Florentino.*

VII. Pars. Sancimus eiusmodi vires ad provincias regendas accedere, qui ad honoris insignia non ambitione vel pretio, sed probatae vitae et amplitudinis tuae solent testimonio promoveri, ita sane, ut quibus hi honores per sedis tuae vel *per* nostram fuerint electionem commissi,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIV. d) Nezelone: Marianus Scotus in vita Gregorii VII. mentionem facit archiepiscopi Magdeburgensis hoc nomine appellati.

C. XXV. e) Probatur: In originali haec adduntur: *si perfectum esse debet.*

Quaest. VII. C. XIX. 109) c. 6. Ed. Baller. — c. 2. Coll. Hisp. — †) *repellimus*: Edd. coll. o. — C. XX. 110) *Salactianensem*: Coll. Hisp. — *Seninacensem*: Edd. Lugd. — *Seiacensem*: Edd. coll. rel. — C. XXI. 111) Ep. 18. (scr. A. 447.) Ed. Baller. — Ans. 1. 12. c. 39. Ivo Decr. p. 6. c. 97. — cf. supra q. 1. c. 112. — 112) add.: *sive subdiaconi*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 113) *damnatos*: Ivo. — Edd. coll. o. — 114) et. ib. — 115) *desperandi*: Edd. coll. o. — 116) *unctione*: ib. — C. XXII. 117) c. 8. conc. Nic. ex interpr. Martini Bracaronsis. — 118) *in aliquam* — *opinionem*: orig. — C. XXIII. 119) scr. A. 494. — Alger. 1. 1. c. 14. — 120) *constat*: Edd. coll. o. — 121) *valeat*: Edd. Arg. Bas. — 122) *sine*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — Alger. — 123) *vel temporum*, quae: Edd. coll. o. — 124) sup. D. 68. c. 1. — 125) supra q. 1. c. 97. — C. XXIV. 126) De epocha huius ep. (quae ap.

Ivo Pan. 1. 3. c. 51. legitur) non satis constat. *Guexilo Moganthus*, cuius mentio fit, intrusus ab Henrico imp., depositus fuit ab Urbano. — *Daibertus* (sive: *Lambertus*, quod protulit Berardus ex codice Pannoniae Taurinensi, sive: *Elabertus*, ut legitur in append. ad epp. Urbani II. ap. Mans., post ep. 36.) ab ipso consecratus, fuit episcopus Pisanus. — cf. Urbani ep. 19., directam illdem Petro et Rustico. — 127) add.: *haereticus*: Edd. coll. o. — Ivo. — 128) cf. supra q. 1. c. 18. et cap. sequens. — 129) *oportere*: Ed. Bas. — Ivo. — 130) *utilitati*: Edd. coll. o. — Ivo. — 131) *congruente*: Edd. Ven. I. Nor. — 132) *in diacon.*: Edd. coll. o. pr. Ven. II. Lugd. — C. XXV. 133) Caput Pseudoisidorianum, confectum ex Innoc. ep. ad Rufinum supra q. 1. c. 18. — Ans. 1. 7. c. 128. — 134) *reiterare*: Edd. coll. o. pr. Bas. Ven. I. — 135) add.: *non est*: Edd. coll. o. pr. Arg. — et Ans. — C. XXVI. 136) dat. A. 439. — 137) *Valerius*: Edd. coll. o.

jurati inter gesta depromant, se pro administrationibus sortiendis neque dedisse quidpiam, neque datos unquam postmodum fore, sive per se, sive per interpositam personam in fraudem legis sacramentique, aut donationis venditionisve titulo, aut alio velamento cuiusque contractus, et ob hoc (exceptis¹³⁹) salariis) nihil penitus tam in administratione positos quam post depositum officium pro aliquo praestito beneficio tempore administrationis, quam gratuito meruerint¹³⁹) accepturos. Et licet neminem divini timoris, contemnendo iusiurandum, arbitremur immemorem, ut salutis propriae ullum commodum anteponat, tamen ut ad salutis timorem etiam necessitas¹⁴⁰) periculi subiungatur, si quis ausus fuerit praebita sacramenta negligere, non modo adversus accipientem, sed etiam adversus dantem accusandi cunctis tanquam publicum crimen concedimus facultatem, quadrupli poena eo¹⁴¹), qui convictus fuerit, modis omnibus feriendo.

C. XXVII. De eodem.

Item Paschalis Papa[†] 142).

Patet simoniacos, veluti primos et praecipuos haereticos, ab omnibus fidelibus respuendos, et si comoniti non resipuerint, ab exteris¹⁴³) potestatis opprimendos¹⁴⁴). Omnia enim crimina ad comparationem simoniaca haeresis quasi pro nihilo reputantur¹⁴⁵).

Gratian. His breviter praemissis ad ea veniamus, quae ecclesia severitate disciplinae parata est ulcisci, ostendentes, quibus accusantibus vel testificantibus quilibet sint convincendi; quo iudice quisque debeat condemnari vel absolvi; si causa viliata fuit, quo remedio possit sublevari; si accusatores defecerint, an reus sit cogendus ad purgationem. Et ut facilius pateat quod dicturi sumus, exemplum ponatur sub oculis, in quo auctoritates hinc inde controversantes distinguantur, et quid sanctorum Patrum sentiat auctoritas liquido intimetur.

CAUSA II.

GRATIANUS.

Quidam episcopus de lapsu carnis a laico impetitur; duo monachi, unus subdiaconus, et duo Levitae adversus ipsum testimonium ferunt; a metropolitano suo sentit se praegravari; in ipsa ventilatione causae tres ex testibus deficiunt; ex promissione decepti, sive canonica examinatione reprobati; ex spoliatur tamen episcopus, quia crimen eius notorium erat. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an in manifestis iudiciarius ordo sit requirendus? (Qu. II.) Secundo, an exspoliatus ab aliquo sit iudicandus? (Qu. III.) Tertio, qua poena sint ferendi qui in accusatione vel testificatione defecerint? (Qu. IV.) Quarto, an duorum testimonio sit condemnandus? (Qu. V.) Quinto, si deficientibus accusatoribus sit cogendus ad purgationem? (Qu. VI.) Sexto, si remedium sit dandum ei, qui causa dilationis vocem appellationis exhibuerit? (Qu. VII.) Septimo, si laici, monachi vel quilibet inferiorum ordinum in accusatione notorum sint audiendi? (Qu. VIII.) Octavo, quomodo debeat fieri accusatio, an in scriptis, an sine scriptis?

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVII. f) In tribus vetustis exemplaribus post caput Sancimus, omissa inscriptione Paschalis, et capite isto: Patet, sequuntur continenter subiecta Gratian verba: His breviter, etc.

Causa II. Quaest. I. C. II. a) Habetur caput hoc Cod. Theod. lib. 9. tit. 40. in legis interpretatione, itemque in capitulis Hadriani c. 57. et Cap. 5. c. 156.

b) Hoc: Absunt ista ab uno ex pervetustis exemplaribus.

C. III. c) Iuste: Abest vox ista ab originali. In uno

Quaest. VII. C. XXVI. 198) add.: solts: Böhm. — 199) meruerunt: orig. — 140) ex necessitate periculi subiugetur: Edd. coll. o. — 141) eum: ead. — C. XXVII. 142) haec videntur margini a nescio quo glossographo primum adscripta fuisse, et post Gratiani tempora demum textui esse inserta. — 143) add.: etiam: Edd. coll. o. pr. Arg. — 144) reprimendos: Edd. Arg. Bas. — 145) reputantur: Ed. Bas.

Causa II. Quaest. I. C. I. 1) Sermo 351. Ed. Maur. — cf. infra c. 18. — C. II. 2) In capitulis a Hadriano Angilramno traditis (Ap. Ans. in fine l. 3.) c. 57. — Burch. l. 16. c. 6. Ans. l. 3. c. 82. (ex Augustino). Ivo Pan. l. 4. c. 111. — 8) add.: definitam: Ed. Bas. — 4) idoneos: Burch. Ans. — C. III. 5) Ep. 50. (scr. ad Domitianum metropolitanum A. 600.) l. 19. Ed. Maur. —

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem nullus sine iudiciario ordine damnari valeat, auctoritatibus multis probatur.

De eo namque ait Augustinus hom. L. de utilitate poenitentiae¹):

C. I. Damnari non valeat nisi aut convictus aut sponte confessus.

Nos in quenquam sententiam ferre non possumus, nisi aut convictum, aut sponte confessum.

C. II. De eodem.

Item Constantinus Imperator²).

Iudex criminorum discutiens non ante sententiam³) profert capitalem, quam aut reum se ipse confiteatur, aut per innocentes⁴) testes convincatur.

Gratian. Hoc^b) idem testatur Augustinus, et eisdem verbis.

C. III. De eodem.

Item Gregorius lib. VIII. epist. 50.⁵)

Sicut sine iudicio quenquam nolumus condemnari, ita quae iuste^c) diffinita fuerint^d) nulla patimur excusatione differri.

C. IV. De eodem.

Item Eleutherius Episcopus Galliae⁷).

Nihil⁸) [contra⁹) quemlibet accusatum] absque legitimo et idoneo accusatore fiat. Nam et Dominus noster Iesus Christus Iudam furem esse sciebat; sed quia non est accusatus, ideo non est eiectus.

C. V. De eodem.

Item Felix Papa I. ad Paternum Episcopum¹⁰).

Primates accusatum discutiens episcopus non ante sententiam profert damnationis, quam apostolica freti auctoritate^d), aut reum se ipse confiteatur, aut per innocentes et canonicè examinatos regulariter testes convincatur. Aliter irritam esse censemus et iniustam episcoporum damnationem, et idcirco a synodo¹¹) retractandam, ita ut oppressis ab omnibus in cunctis subveniatur causis.

Gratian. Idem decrevit Zephyrinus Papa[†]).

C. VI. Multi per tolerantiam sustinendi sunt, quomodo sententia divini iudicii sint condemnati.

Item Augustinus¹²).

Unus ex vobis me traditurus est. Bene dixit: ex vobis, et non: ex nobis. Ex vobis enim est, a quibus per iudiciariam potestatem confessus aut convictus exclusus non est. A me vero, qui nullis indigeo argumentis, et omnia certissime novi, separatus et divisus est. Tale enim est, ac si diceret: Etsi ego eum per occulti iudicii sententiam damnatum habeo, vos tamen adhuc illum per tolerantiam sustinete.

C. VII. Nullum servetur iudicium, nisi rationabiliter habitum.

Item Gregorius Iohanni Defensori, eunti in Hispaniam, lib. XI. epist. 50.¹³)

Imprimis requirendum est de persona presbyteri, dilectis-

autem manuscripto Gratiani est: iusta sunt diffinita sententia.

C. V. d) Apostolica freti auctoritate: Haec addita sunt ex epistola Felicis et Zephyri. Nam damnari episcopi sine consensu et auctoritate Romani Pontificis nec tunc poterant, nec nunc possunt. 3. q. 6. c. Discutere. et alibi.

C. VI. e) Augustinus: Sic in multis vetustis exemplaribus, quamvis verba huius capituli apud S. Augustinum non sint inventa.

Ans l. 3. c. 30. — 6) sunt: Edd. coll. o. — C. IV. 7) Caput Pseudoisidorianum, compositum ex conc. Tol. VI. c. 12. et Ambrosiastro ad I Cor. c. 5. — 8) Ans. l. 3. c. 54. Ivo Pan. l. 4. c. 115. Polyc. l. 5. t. 1. — 9) haec non sunt in orig. — C. V. 10) Caput Pseudoisidorianum, confectum ad Aniani inter. Theod. Cod. l. 9. t. 40. c. 1. et conc. Carth. IV. c. 28. — Burch. l. 1. c. 157. Ans. l. 3. c. 68. Ivo Decr. p. 5. c. 247. — cf. C. 9. q. 6. c. 11. — C. 11. q. 3. c. 35. — 11) add.: sancta: Edd. coll. o. — 12) Haec minus recte apud Böhmorum tanquam capituli sequentis inscripto proferuntur. — C. VI. 12) Augustini nomen (apud quem hoc caput frustra quaesitum est) in sola Ed. Bas. capituli imponitur. — C. VII. 13) Ep. 45. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — Ans. l. 3. c. 93.

simi fratris et coepiscopi nostri Ianuarii, et si ita se veritas habet, sicut eiusdem episcopi petitio continet, in ecclesia atque in loco suo modis omnibus idem presbyter revocetur. Si autem dictum fuerit, quia contra ipsam causam mota sive probata est, subtiliter ipso praesente et pro se rationem reddente quaerendum est et genus causae, et modus probationis, ut ex hoc colligere valeas, utrum adhuc in exilio demorari, an certe in ecclesia sua et officio suo debeat revocari. §. 1. De episcopi supradicti persona hoc statuendum est, ut, si nulla contra eum criminalis causa, quae exilio vel depositione digna est, mota sive probata est, is qui eo superstitie episcopus perverse ac contra canones in ecclesia eius ordinari praesumpsit, sacerdotio privatus ab omni ecclesiastico ministerio repellatur. Qui etiam eidem dilectissimo Ianuario fratri et coepiscopo nostro tradendus est, ut ab ipso in custodia habeatur, aut certe ab eo ad nos per omnia transmittatur. Episcopi vero, qui eum ordinarunt, vel ordinationi eius consentientes interfuerunt, sex mensibus dominici corporis et sanguinis communionem privati agere poenitentiam decernantur in monasterio, et superscriptus Ianuarius loco et ordini suo modis omnibus reformetur. Si vero communionem privatis mortis contingerit imminere periculum, benedictio eis viatici non negetur. Si autem episcopi in praeiudicium condemnationis vel depositionis memorati episcopi se metu iudicis consensisse, ac talia fecisse non sua sponte fassi fuerint, et tempus eis abbreviandum est, et modus poenitentiae temperandus. Si vero ille, qui locum eius invasit, de hac fortasse luce migravit et alter est ordinatus, quia levioris culpae defuncto (quum non quasi isti superstiti, sed successisse defuncto videatur), episcopatus illi officium in illa ecclesia tantummodo interdicitur, ut in alia ecclesia, quae sacerdote vacaverit, si electus fuerit, possit esse episcopus, ad Malachitanam tamen ecclesiam nunquam aliquo modo reversurus. §. 2. Gloriosus autem comitiolus quicquid praedictus episcopus per violentiam atque insecutionem ipsius expendisse vel damnum pertulisse dato sacramento firmaverit, eidem episcopo restituere compellatur. Si autem aliter, quam antefati episcopi petitio continet, actum esse forsitan perhibetur, subtiliter quaerendum est, et veritate cognita cum Dei timore quod iustitiae ordo suaserit iudicandum. §. 3. Quia ergo Stephanus episcopus odium sui quaedam ficta, et de falsis se capitulis accusatum, neque aliquid ordinabiliter factum, sed iniuste se asserit condemnatum, diligenter quaerendum est primo, si iudicium ordinabiliter est habitum, id est, si alii accusatores atque alii testes fuerunt. Deinde causarum qualitas est examinanda, si digna exilio vel depositione fuerit; si vero eo praesente, qui accusatus est, sub iureiurando contra eum testimonium dictum est; si scriptis actum est, vel si ipse licentiam respondendi et defendendi se habuit. Sed et de personis accusantium ac testificantium subtiliter quaerendum est, cuius conditionis, cuiusve opinionis, aut ne inopes sint, aut ne forte aliquas contra praedictum episcopum inimicitias habuissent, et utrum testimonium ex auditu dixerunt, aut certe se scire specialiter testati sunt; si scriptis iudicatum est, et partibus praesentibus sententia

recitata est. Quod si forte haec solenniter acta non sunt, nec causa probata est, quae exilio vel depositione digna sit, in ecclesiam suam modis omnibus revocetur. Illi vero, qui eum contra Dei timorem et canonem statuta condemnauerunt, excommunicati in monasterium ad agenda poenitentiam sex mensibus mittendi sunt, ita sane, ut, si cuiquam eorum mortis contingerit imminere periculum, viatici benedictio non negetur. Ipse autem, qui eo vivente locum eius temerarie ambivit, privatus sacerdotio ab omni ministerio ecclesiastico repellatur, atque eidem dilectissimo fratri et coepiscopo nostro tradatur, ut eum aut ipse ad nos transmittat, aut apud se in custodia habeat. Episcopi vero, qui eum ordinare praesumpserunt, vel perversae ipsius ordinationi praebuere consensum, eidem communionem privati sex mensibus ad agenda poenitentiam in monasterio deputentur. Si autem episcopi in praeiudicium condemnationis vel depositionis memorati Stephani se metu iudicis consensisse, ac talia fecisse non sua sponte professi fuerint, tempus eis abbreviandum est et modus poenitentiae temperandus. Si igitur is, qui praedicti Stephani locum invasit, fortasse defunctus est, atque alius in ecclesia eius episcopus ordinatus est, illud de eo statuendum est, quod superius de causa fratris et coepiscopi nostri Ianuarii diximus. §. 4. Quod si forte aliqua de obiectis contra memoratum Stephanum episcopum probata sunt, aliqua vero doceri minime poterunt, cauta omnino consideratione pensandum est, utrum leviora capitula, an certe graviora probata sint, ut ex eis qualiter definitionem tuam formare debeas possis scire. §. 5. Gloriosus vero comitiolus, si superscriptus episcopus innocens esse claruerit, quicquid de rebus eius vel ecclesiae ipsius tulit ei sine aliqua restituat dilationem. Sed et quaeque se in persecutionem ac violentiam eius expendisse, vel damnum idem episcopus pertulisse iuraverit, idem memoratus Gloriosus comitiolus reddat ac satisfaciat. Si autem episcopum antedictum talem culpam commisisse constiterit (quod absit) etc. ut infra [C. XVI. q. 6. c. 3.] in causa monachorum. De persona presbyteri, etc. ut infra [C. XI. q. 1. c. 38.] in causa: Clericus adversus clericum. Et infra in eadem epistola 54. undecimi libri. §. 6. De persona Ianuarii episcopi sciendum est, graviter omnino et contra leges esse actum, ut violenter de ecclesia traheretur; dum si quamlibet altam iniuriam a quocunque episcopus passus fuerit in ecclesia, iniuriantem lex capitali poena percutiat, et sicut maiestatis reum omnibus det accusandi illum licentiam, ut huius legis series loquitur codicis lib. I. tit. III. constitut. 10. Si quis in hoc genus sacrilegii proruperit, ut in ecclesiis catholicis irruens sacerdotibus et ministris, vel ipsi cultui locoque aliqui importet iniuriae, etc. Et infra in eadem epistola. §. 8. De persona Stephani episcopi ad attendendum est, quia nec invidus ad iudicium trahi, nec ab episcopis alieni concilii debuit iudicari. Et infra: §. 9. Contra haec si dictum fuerit, quia nec metropolitanum habuit, nec patriarcham, dicendum est, quia a sede apostolica (quae omnium ecclesiarum caput est) haec causa audienda ac dirimenda fuerat, sicut et praedictus episcopus petiisse dignoscitur, qui episcopus alieni concilii iudices habuit omnino suspectos. Quia ergo sententia non a suo

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. f) Exilio: In vulgatis sequebatur: vel deportatione, quae voces sublatae sunt, quia neque in vetustis Gratiani, neque apud B. Gregorium leguntur.

g) Si autem episcopi in praeiudicium: Haec usque ad vers. Quod si forte, addita sunt ex epistola: quemadmodum et paulo inferius a verbo, dilatione, usque ad vers. Si autem episcopum, ut orationis cursus sit expe-

ditior. Nam Gratianus referebat se ad superiora, in quibus habentur similia, hoc modo etc. ut supra de causa Ianuarii episcopi. Quorum autem capitum initia citantur ex inferioribus causis, ea sic relicta sunt, quemadmodum antea se habebant, ut modus citandi Gratiano usitatus agnoscat.

Quaest. I. C. VII. 14) in locum suum: orig. — §) et Edd. coll. o. pr. Bas. — **) neque ap. Ans. — 15) faciendum: Edd. coll. o. — 16) praesumpsit: ib. — 17) add.: aut: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — Böhm. — 18) contingit: Ed. Arg. — 19) praeiudicio: Ed. Bas. — 20) damnationis: Edd. coll. o. pr. Bas. — 21) abest ab Ans. et Ed. Bas. — 22) confessi: Ans. — Edd. coll. o. — 23) migraverit: Edd. coll. o. — orig. — 24) levior culpa: Ans. cum orig. — 25) verba: quum et videatur vers. sequi non sunt ap. Ans. et in Ed. Bas. — 26) ab illa: orig. — ab ea: Ans. — Edd. coll. o. — 27) condemnatur: orig. — Ans. — Edd. coll. o. exc. Arg. — 28) Ivo Pan. l. 4. c. 82. Decr. p. 6. c. 840. — 29) in odio suo: orig. — Ans. — Edd. Arg. Ven. I. H. Nor. Lugd. I. — 30) requirendum: Ed. Bas. — 31) aut si: orig. — 32) fuerint: Ed. Bas. — 33) fuerit: Edd. coll. o. — 34) aut si: orig. — 35) qui accus. est: desid.

ap. Ans. — 36) habuerit: Edd. coll. o. — 37) add.: cultus vitae: Böhm. — 38) add.: patrimonii: Edd. coll. o. — Böhm. — 39) pastoris: Edd. coll. o. — 40) add.: verum: Ed. Bas. — 41) dixerint: Edd. coll. o. — 42) sit: ib. exc. Bas. — 43) monasterio: ib. — 44) septem: Ed. Bas. — 45) discrimen: Edd. coll. o. — 46) assensum: ib. — †) leguntur etiam ap. Ans. — 47) abest ab Ans. — 48) quaecunque: Edd. coll. o. — Ans. — 49) haec excerpta sunt ex capitulari legum imperialium, quod in Ed. Maur. legitur post finem ep. 45. l. 13. — 50) episcopo: Böhm. male. — 51) Theod. cod. lib. 16. t. 2. c. 31. — Cod. Iust. l. 1. t. 3. c. 10. — 52) irruerit: Edd. coll. o. — 53) ecclesia catholica: ead. pr. Lugd. II. III. — ††) add.: vel cultoribus ipsi: Böhm. — 54) Quid ergo episcopos. — sententia etc.: Ans. — Edd. coll. o.

iudice dicta nihil firmitatis obtineat, *lectionis huius tenor ostendit libro codicis VII. etc.* *Et infra*: §. 10. Quod autem dicitur a servis suis accusatus, sciendum est, quia audiri⁵⁵) minime debuerunt. *Et infra*: §. 11. Si vero⁵⁶) de crimine maiestatis dicitur accusatus, nec⁵⁷) ipsum de eo credendum fuit, si vita vel opinio eius talis ante non exstitit. *Et infra*: §. 12. Quod autem dicit idem episcopus, quia se absente aliqui sint vilissimi testes exhibiti, hoc si verum est, nullius *essae* momenti *lege noscendum* est⁵⁸). *Et infra*: §. 13. Testes autem quales vel cuius opinionis ad testimonium admittendi sunt, plurimae leges ostendunt, quae paene nulli habentur incognitae, quae etiam sancunt⁵⁹), ut vilissimis testibus sine corporali discussione credi non debeat. §. 14. Quod autem dicitur, quia nihil scriptis⁶⁰) iudicatum est, legendus est titulus XLIV. libri VII. codicis⁶¹), quia scriptis debuit iudicari. Nam ibi inter alia *dicitur atque* praecipitur, ut sententia, quae sine scripto dicta fuerit, ne⁶²) nomen *quidem* sententiae habere mereatur.

C. VIII. *Ultima sententia debet de scripto proferrī.*

*Item Codicis libro VII. h.)*⁶³), titulo de sententiis ex breviculo⁶⁴) recitandis, Imppp. Valentinianus, Valens et Gratianus AAA. [PALEA.]

„Statutis generalibus iussimus, ut universi iudices, quibus reddendi iuris in provinciis permixta facultatem, cognitionis causis ultimas definitiones de scripti recitatione proferrant. Huic adiicimus⁶⁵) sanctioni, ut sententia, quae dicta fuerit, quum scripta non esset, nec nomen quidem sententiae habere mereatur, nec ad rescissionem perperam decretorum appellationis sollemnitas requiratur.“

*Item ex Concilio apud S. Medardum Hincmarus Remorum Archiepiscopus dixit*⁶⁶):

C. IX. *De eodem.* [PALEA.]

„Legum ecclesiasticarum *consuetudo et* auctoritas talis est, ut in causis gestorum semper scripturam requirant⁶⁷), adeo, ut qui ad sacrum sententiam accedit, suum dare nomen praecipitur. Qui ad summum sacerdotum provehitur, decreto manibus omnium roborato eligitur⁶⁸). Ordinatus autem a suis ordinatoribus literas accipere iubetur. Qui etiam ab ecclesiastica societate quolibet excessu discinditur, libelli⁶⁹) inscriptione aut recipitur, aut eicitur. Sed et qui⁷⁰) accusatur aut excommunicatur, seu reconciliatur, per scripturam accusari vel reconciliari iubetur. Et sic in ceteris huiusmodi in tantum scriptura deponitur, ut sicut B. Gregorius in communitorio ad Ioannem defensorem ex Romanis legibus sumens scribit⁷¹): *Sententia, quae sine scripto*⁷²) *profertur, nec nomen sententiae habere mereatur*.“

C. X. *Restituendus est, quem neque convictum, neque confessum constat esse eiectionem.*

*Item Nicolaus Papa Girardo*⁷³) *Turonensi Archiepiscopo.*

Notum sit tuae fraternae caritati, quod iste presbyter pauper, nomine Christophorus, de sua angustia ad nostram clementiam lacrimabiliter sit conqueatus, dicens, se falsis criminibus impetitum, et ab ecclesia sua non convictum neque confessum irrationabiliter fuisse eiectionem. Nam, ut

ipse refert, tua⁷⁴) diligentia per tres vices inquisitione facta, nulla in se neque de fornicationis crimine, neque de homicidii consensione⁷⁵) (de quibus impetebatur) reperiri potuit culpa, nisi quia suae paupertatis causa quae petebantur aut consentire noluisset, aut implere⁷⁶) non potuit. Quae⁷⁷) suus tamen aemulus ultroneus egit, qui iniuste illius ecclesiam praeripuit. Idcirco magnopere moneamus reverentiam tuam, ut *etiam* quae, te forte ignorante, Gieziaca cupiditate peracta esse videntur, tuae fraternitatis censura celeri emendatione corrigantur, scilicet restituendo ecclesiae propriae iam dictum sacerdotem, atque ei reddendo tua pietate pristinum, quem perdidit, honorem, et nullatenus canonica instituta alicuius temeritate contemni permittas, quia facientem et consentientem par poena constringit.

C. XI. *Antequam causa probetur, aliquis excommunicari non debet.*

*Item de libro constitutionum*⁷⁸).

Nemo episcopus, nemo presbyter excommunicet aliquem, antequam causa probetur, propter quam ecclesiastici canones hoc fieri iubent. Si quis autem adversus eam⁷⁹) excommunicaverit aliquem, ille *quidem*, qui excommunicatus est, maioris sacerdotis auctoritate ad gratiam sanctae communionis redeat; is autem, qui non legitime⁸⁰) excommunicavit⁸¹), in tantum absteineat tempus *sacro-sancta communione*, quantum maiori sacerdoti visum fuerit, ut quod iniuste fecit⁸²) ipse iuste patiatur.

C. XII. *Incerta et dubia iudicari non possunt.*

*Item Augustinus in epistola CXXXVII. ad clerum et universam plebem Hipponensem*⁸³).

Nomen presbyteri propterea non ausus sum de numero collegarum eius vel suppressere, vel delere, ne divinae potestati⁸⁴), sub cuius examine causa adhuc pendet, facere viderer⁸⁵) iniuriam, si illius iudicium meo vellem iudicio praevincere; quod nec in negotiis saecularibus iudices faciunt, quando *causae* dubitatio ad maiorem potestatem refertur⁸⁶), ut pendente relatione aliquid audeant commutare. Et⁸⁷) in episcoporum concilio constitutum⁸⁸) est, nullum clericum, qui nondum convictus sit, suspendi a communione debere, nisi ad causam suam examinandam se non praesentaverit.

C. XIII. *Nec suspicionis arbitrio, nec ante verum et iustum iudicium aliquis condemnatur.*

*Item Melchiodorus Papa Episcopus Hispaniae*⁸⁹).

Primo semper ante omnia diligenter inquirent, ut cum iustitia et veritate⁹⁰) definitis; neminem condemnent ante verum et iustum iudicium; nullum suspicionis arbitrio iudicentis; sed primum probate, et postea caritativam proferte sententiam, et quod vobis non vultis fieri alteri nolite facere.

C. XIV. *Qui ab accusatione prohibeantur, et qui recipiantur.*

*Item Dig. lib. XLVIII. tit. de accusationibus et inscriptionibus, l. qui accusare*⁹¹).

Prohibentur accusare alii propter sexum vel aetatem, ut mulier et pupillus. Alii propter sacramentum, ut qui sti-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. h) In duobus vetustis codicibus hoc et sequens caput non habentur, et hanc legem codicis B. Gregorius in praecedenti capite manifeste indicaverat.

C. IX. i) Sed et qui: In originali est: *Sed qui accusatur, vel qui excommunicatur, reconciliatus per scri-*

pturam accusari, vel reconciliatus commendari iubetur. Et sic, etc.

C. X. k) Consensione: Sic est emendatum ex plerisque vetustis exemplaribus. Nam antea legebatur: *confessione*. Ivo autem habet: *consensu*.

Quaest. I. C. XVII. 55) *audire debuerant*: Ed. Bas. — 56) *si vero dictum fuerit, quia de hoc accusatus est, quod ad maiestatis crimen attendit*: orig. — 57) *nec ipsis*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 58) *nullius momenti est: legitur etiam ap. Ans. — 59) sciunt*: Ed. Bas. — *faciunt*: Ed. Par. — 60) *in scriptis iudicatum*: Ed. Arg. — *sine scriptis iudicatum*: Ed. Bas. — *in scriptis iudicandum*: Ed. Ven. I. — *sine scr. iudicandum*: Edd. rel. — 61) *add. const. ultima*: Edd. coll. o. — 62) *nec*: ead. — orig. — C. VIII. 63) *Dat. A. 374 l. 7. Cod. t. 44. const. 9. — cf. Greg. M. ep. l. 3. ep. 45. — 64) periculo*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 65) *addimus*: Ed. Bas. — *addimus*: Ed. Arg. — C. IX. 66) *hab. A. 863. — Burch. l. 2. c. 197. Ivo Decr. p. 6. c. 269. — 67) scriptura requiratur*: Edd. coll. o. — 68) *eligatur*: ib. — 69) *libellari scriptione*: orig. — Burch. — Ed. Bas. — *lib. inscriptione*: Ivo. — Ed. Lugd. III. — *lib. descriptione*: Edd. coll. rel. — 70) *cf. c. antec. in fine. — 71) scriptura*: Burch. — Ivo. — Ed. Bas. — *scriptis*: Edd. rell. — 72) *meretur*: Ivo. — Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — C. X. 73) *legendum est: Herardo,*

qui episc. Turonensis fuit tempore Nicolai I. — in Ed. Bas. inscribitur: *Artaldo*. — ap. Ivonem (p. 6. c. 429.): *Airardo*. — Epoca epistolae incerta est. — 74) *a tua*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. — 75) *confessione*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 76) *adimplere*: Edd. coll. o. — 77) *quod*: ib. — Ivo. — C. XI. 78) *Idiani ep. nov. 115. c. 15. — Coll. can. Aus. ded. l. 2. c. 309. Abbo Flor. (sp. Mabillon Anal.) c. 36. Ivo Pan. l. 5. c. 124. Decr. p. 5. c. 371. p. 14. c. 42. — cf. infra C. 24. q. 3. c. 6. — 79) add. constitutionem*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 80) *add. eum*: ead. pr. Arg. Bas. — 81) *excommunicaverit*: Ed. Bas. — 82) *fecerit*: ib. — *add. eum excommunicando*: Edd. coll. o. — C. XIII. 83) *scr. A. 404. — Ans. l. 3. c. 80. Ivo Decr. p. 6. c. 358. — 84) pietatis*: Ed. Bas. — *pietatis potestati*: Edd. coll. rell. exc. Arg. — 85) *videat*: Ed. Bas. — 86) *defertur*: ib. — 87) *in episcoporum quoque*: Edd. coll. o. — *Sentit Augustinus de conc. Carth. III. hab. A. 397. — 88) statutum*: Ed. Bas. — C. XIII. 89) *Caput Pseudoisidori. Coll. fr. p. p. 1. t. 31. c. 1. — 90) caritate*: Edd. coll. o. — C. XIV. 91) *Macer l. 3. de publ. iud.*

pendium merent. Alii propter magistratum potestatemve, in qua agentes sine fraude in ius vocari⁹²⁾ non possunt. Alii propter delictum proprium, ut infames. Alii propter turpem quaestum, ut qui duo iudicia adversus duos reos subscripserunt, nummosve ob accusandum vel non accusandum acceperint⁹³⁾. Alii propter conditionem suam, ut⁹⁴⁾ libertini⁹⁵⁾ contra patronos⁹⁶⁾. Alii⁹⁷⁾ propter suspicionem calumniae, ut illi, qui falsum testimonium subornati dixerunt. Nonnulli⁹⁸⁾ propter paupertatem, ut sunt qui minus quam quinquaginta aureos habent. Hi⁹⁹⁾ tamen omnes, si suam iniuriam exsequantur, mortemve propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur¹⁰⁰⁾. Liberi libertique non sunt prohibendi suarum rerum defendendarum¹⁰¹⁾ gratia de facto parentum patronorumve queri¹⁰²⁾, puta¹⁰³⁾ si dicant, vi se de possessione ab his expulsos, scilicet non ut crimen vis¹⁰⁴⁾ eis intendant, sed ut¹⁰⁵⁾ possessionem recipiant. Nam et filii quidem non prohibitus est de facto matris queri¹⁰⁶⁾, si dicat suppositum ab ea partum, quo magis eoheredem haberet; sed eam ream lege Cornelia facere permissum ei non est. §. 1. Ab alio delatum alius deferre non potest: sed eum, qui abolitione publica vel privata interveniente, aut desistente accusatore de reis exemptus est, alius¹⁰⁷⁾ deferre non prohibetur. §. 2. Mulierem¹⁰⁸⁾ propter publicam utilitatem ad annonam pertinentem audiri a praefecto annonae deferentem divi Verus¹⁰⁹⁾ et Antoninus rescripserunt. Famosi quoque accusantes sine ulla dubitatione admittuntur. Milites quoque, qui causas alienas deferre non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. Servi quoque deferentes audiuntur.

H. Pars. Gratian. *His omnibus auctoritatibus datur intelligi, quod nullus est condemnandus, nisi iudicio ordinabiliter habito aut convinctus, aut reum se ipse confiteatur. Verum haec de illis intelligenda sunt, quorum crimina sunt occulta; ceterum quae manifesta sunt iudicium ordinem non requirunt.*

Unde Ambrosius¹⁾ 110):

C. XV. Sine accusatione manifesta iudicentur.

Manifesta accusatione non indigent.

C. XVI. De eodem.

Item¹¹¹⁾ Nicolaus Papa Ludovico¹¹²⁾ Regi in epistola, quae incipit: Syllabarum^{m)}.

Quae Lotharius rex nepos vester facit accusatore non indigent. Manifesta¹¹³⁾ quippe sunt (teste Apostolo) opera carnis, fornicatio, immunditia, etc.

Gratian. *In manifestis enim calliditate accusantium non opprimitur reus, nec tergiversatione proprium crimen celatur, quum culpa sua oculis omnium sponte se ingerat, utque ideo in talibus iudicariis ordo non requiritur, qui ideo institutus est, ut nec innocentia invidiis pateret adversantium, nec culpa delinquentium sententiam effugeret iusti examinis.*

Unde Stephanus¹¹⁴⁾ Papa V. Leoni Episcopo Theanensiⁿ⁾ 115):

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XV. l) Ivo in epistola ad Hugonem, quae incipit: *Litteras V. P. sic ait: Manifesta autem accusatione non indigere, testatur B. Ambrosius super epistolam ad Corinthios, ita dicens de eo, qui cum nocera: iudicis non est, etc. ut infra. c. De manifesta.*

C. XVI. m) Sumtum est ex epistola, quae habetur in codice saepe memorato monasterii Dominicanorum, in qua

C. XVII. *Ordinem iudicarium manifestam non desiderat causa.*

De manifesta et nota pluribus¹¹⁶⁾ causa non sunt quaerendi testes, ut S. Ambrosius in epistola ad Corinthios dixit¹¹⁷⁾, de fornicatione¹¹⁸⁾ sententiam exponens Apostoli: *Iudicis, inquit, non est sine accusatore damnare, quia *et Dominus Iudam, quum fur esset¹¹⁹⁾, *sciebat¹²⁰⁾: sed quia non est accusatus, minime abiecit¹²¹⁾. *Ut tolleretur de medio vestrum qui hoc opus fecit.* Cognito¹²²⁾ opere isto¹²³⁾ pellendum illum *fuisse* de coetu fraternitatis¹²⁴⁾ Apostolus censuit. Omnes enim brimen eius sciebant, et non arguebant. Publice enim noceram suam loco uxoris habebat, in qua re neque testibus opus erat, neque tergiversatione aliqua poterat tegi crimen. Et paulo post: *Absens facie, praesens autem auctoritate Spiritus¹²⁵⁾, qui nusquam abest, iam iudicavit ut praesens eum, qui hoc admisit, tradi satanae in interitum carnis.**

III. Pars. Gratian. *Sed sciendum est, quod eorum, quae manifesta sunt, alia sunt nota iudici, et incognita aliis; alia sunt manifesta aliis, et occulta iudici; quaedam vero sunt nota iudici, et aliis. Quae iudici tantum nota sunt, sine examinatione ferri non possunt, quia, dum accusatoris persona assumitur, iudiciaria potestas amittitur. In una enim eademque causa nullus simul potest esse accusator et iudex.*

Unde Augustinus in homilia de poenitentia (quae est L.) c. 12. 126):

C. XVIII. *Quando aliqui sunt corrigendi, quando tolerandi.*

Multi corrigitur ut Petrus; multi tolerantur, ut Iudas; multi nesciuntur, donec¹²⁷⁾ veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum. Et infra: §. 1. Nos vero a communionem prohibere quoniam non possumus (quamvis haec prohibitio nondum sit mortalis, sed medicinalis) nisi aut sponte confessum, aut in aliquo sive saeculari, sive ecclesiastico iudicio nominatum atque¹²⁸⁾ convictum. Quis enim sibi utrumque audeat¹²⁹⁾ assumere, ut cuiquam¹³⁰⁾ ipse sit et accusator, et iudex? Cuiusmodi regulam etiam Paulus apostolus in *eadem* ad Corinthios epistola¹³¹⁾ breviter insinuasse intelligitur, quum quibusdam commemoratis criminibus ecclesiastici†) *iudicium* formam ad omnia similia ex quibusdam daret. Ait¹³²⁾ enim: *Scripti vobis in epistola non¹³³⁾ commiseri fornicariis. Non utique fornicariis huius mundi, aut avaris, aut raptoribus, aut idolis serviensibus, alioquin debueratis de hoc mundo exisse¹³⁴⁾. Non enim possunt homines in hoc mundo vivere nisi cum talibus vivere, nec¹³⁵⁾ eos possunt lucrificare Christo, si eorum colloquium¹³⁶⁾ convictumque vitaverint. Unde et¹³⁷⁾ Dominus eum publicanis et peccatoribus comedens: *Non¹³⁸⁾ est opus¹³⁹⁾, inquit, sanis medicus, sed male habentibus. Non enim vani vocare iustos, sed peccatores¹⁴⁰⁾. Et ideo sequitur¹⁴¹⁾ Apostolus, et adiungit¹⁴²⁾: *Nunc scripsi vobis non¹⁴³⁾ commiseri. Si quis frater nominatur *in vobis* aut fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi nec *quidem* cibum *sumit* sumere. Quid enim mihi de his, qui foris sunt, iudicare? Nonne de his, qui intus sunt, vos iudicatis? De his autem, qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum a vobis ipsis.***

haec praecedunt: *Accusatorem autem habere Lotharium non nisi illum, qui accusator fratrum in Apocalypsi appellatur, et opera eius, quae et ipsa eiusdem antiqui hostis instinctu patrantur, profecto comperimus, quae vero Lotharius rex, etc.*

C. XVII. n) Exstat integra haec epistola in collectione canonum sine auctoris nomine in Vaticana bibliotheca.

Quaest. I. C. XIV. 92) *evocari*: orig. — 93) *acceperunt*: Ed. Bas. — 94) *add. filii contra parentes et*: Edd. Lugdd. II. III. — 95) *liberti*: Ed. Bas. — 96) *add. suos*: ib. — 97) *fr. 9. ex Paulo 1. 6. Sent.* — 98) *fr. 10. ex Hermogeniano 1. 6. epist.* — 99) *fr. 11. ex Macro 1. 2. de publ. iudic.* — 100) *excluduntur*: Ed. Bas. — 101) *deferentium*: ib. — 102) *conqueri*: ib. — 103) *veluti*: Edd. coll. o. ex orig. — 104) *in eos*: Ed. Bas. — *in eis*: Edd. rell. exc. Lugdd. II. III. — 105) *add. tantum*: Ed. Bas. — 106) *conqueri*: Edd. coll. o. — 107) *alios*: Ed. Bas. — 108) *fr. 13. ex Marciano 1. 1. de publ. iud.* — 109) *Severus*: Edd. coll. o. — C. XV. 110) *Sententia sumta est ex comm. in ep. 1. ad Cor.*, qui Ambrosio suppositus est. — C. XVI. 111) *scr. A. 867.* — *Ans. 1. 12. c. 35.* — 112) *Carolo*: Edd. coll. o. — 113) *manifesta enim sunt opera eius*: Ed. Arg. reliquis omisissis. — *manif. sunt op. eius, teste Ap. opera carnis, quae sunt*: Ed. Bas. — *cf. Gal. c. 5. v. 19.* — C. XVII. 114) *Fragm. epist. de perditae, scr. A. 867.* — Ivo Pan. 1. 4. c. 117. *Decr. p. 6. c. 431.* — *Eadem leguntur apud Gerhoum de aedif. Dei in Anecdotis Pezili t. 2. p. 2. p. 374.* — 115) *Turonensi*: Ed. Bas. — *Leontianensi*: Ivo Pan.

— 116) *plurimae*: Edd. coll. o. — Ivo. — 117) *dicit*: ead. pr. Par. Lugdd. — *cf. Cor. c. 5.* — 118) *fornicatore*: Edd. coll. o. ex Ivone. — 119) *fuisse*: ead. ex eod. — 120) *haec neque ap. Iv. neque apud Gerhoum leguntur.* — 121) *elicti*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 122) *add. autem*: Ivo. Gerhoum. — Edd. coll. o. — 123) *testis*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 124) *add. apostolicae*: Ed. Bas. — 125) *add. sanctus*: Ed. Arg. — C. XVIII. 126) *Serm. 351. Ed. Maur.* — *Ans. 1. 3. c. 70. Polyc. 1. 7. t. 7.* — 127) *1 Cor. c. 4. v. 5.* — 128) *ut*: Edd. coll. o. — 129) *auderet*: Edd. coll. o. — 130) *cuiusquam*: ead. — 131) *add. sua*: Edd. coll. o. pr. Bas. — †) *ecclesiasticis*: Edd. coll. o. — 132) *1 Cor. c. 5. v. 8.* — 133) *ne commisceamini*: Edd. coll. o. — 134) *exire*: ead. pr. Bas. — 135) *cf. C. 23. q. 4. c. 17.* — 136) *colloqu. sive collegium concitiumque*: Ed. Bas. — 137) *abest ab*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 138) *Matth. c. 9. v. 12.* — 139) *necessarius*: Edd. coll. o. — 140) *add. ad poenitentiam*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 141) *consequentes*: Edd. coll. o. — 142) *1 Cor. c. 5. v. 11.* — 143) *non commisceamini*: Edd. coll. o. pr. Bas. — *add. fornicariis*: Edd. coll. o.

Quibus verbis satis ostendit, non temere, aut quomodo libet, sed per iudicium auferendos esse malos ab ecclesiae communione, ut, si per iudicium auferri non possunt, tollerentur potius, ne perverse malos quisque evitando ab ecclesia ipse discedens, eos, quos fugere videtur, vinciat¹⁴⁴) ad gehennam. Quia et¹⁴⁵) ad hoc nobis sunt in scripturis *sanctis* exempla proposita, velut in¹⁴⁶) messe, ut palea sufferatur usque ad ultimum ventilabrum, vel intra illa retia, ubi pisces boni cum malis usque ad segregationem¹⁴⁷), quae futura est in litore, id est in line saeculi, aequo animo tolerantur. §. 2. Non enim contrarium est huic loco id, quod *alio loco* dicit Apostolus¹⁴⁸): *Tu, qui es, qui iudicas alienum servum? suo domino stat aut cadit*. Nōluit enim hominem ab homine iudicari ex arbitrio suspicionis vel etiam extraordinario usurpato iudicio, sed potius ex lege Dei secundum ordinem ecclesiae, sive ultro confessum, sive accusatum atque convictum. Alioquin illud¹⁴⁹) cur dixit: *Si quis frater nominatur aut fornicator, aut idolis serviens etc.* nisi quia eam nominationem intelligi voluit¹⁵⁰), quae fit in quemquam, quum sententia ordine iudicario atque integritate profertur? Nam si nominatio *sola* sufficit, multi damnandi sunt innocentes, quia saepe falso in quoquam crimina nominantur. §. 3. Non ergo illi, quos movemus agere poenitentiam, quaerant sibi comites ad supplicium¹⁵¹), nec gaudeant, quia plures invenerint¹⁵²). Non enim propterea minus ardebant, quia cum multis ardebant.

C. XIX. *Peccatum, quod tantum iudici notum est, ab eo damnari non valet.*

Idem sermone XVI. de verbis Domini¹⁵³).

Si peccaverit, *inquit*, in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum solum. Quare? quia peccavit in te. Quid est: *In te peccavit?* Tu scis, quia¹⁵⁴) peccavit. Quia enim secretum fuit, quando in te peccavit, secretum quaere, quum corrigis quod in te peccavit. Nam si solus nosti, quia¹⁵⁵) peccavit in te, et eum vis coram omnibus arguere, non¹⁵⁶) es¹⁵⁷) corceptor¹⁵⁸), sed proditor. Attende, quemadmodum vir iustus Ioseph tanto flagitio, quod de uxore fuerat suspicatus, tanta benignitate pepercit, antequam sciret unde illa conceperat, quam gravidam senserat, et se ad illam non accessisse noverat. Restabat itaque certa adulterii suspicio, et tamen, quia¹⁵⁹) ipse solus senserat, ipse solus sciebat, quid de illo ait evangelium? *Ioseph autem, quum esset vir iustus, et nollet eam divulgare*¹⁶⁰). *Mariti dolor non vindictam quaesivit: voluit prodesse peccanti, non punire peccantem. Quum, inquit, nollet eam divulgare, voluit eam occulte dimittere. Et infra: §. 1. Ergo ipsa corripienda sunt coram omnibus quae peccantur coram omnibus. Ipsa vero corripienda sunt secretis quae peccantur secretis. Distribuite¹⁶¹) tempora, et concordat¹⁶²) scriptura. Sic agamus, et sic agendum est, non solum quando in nos peccatur, sed etiam quando peccatur ab aliquo, ut¹⁶³) ab altero nesciatur, in secreto debemus corripere. Et paulo post: §. 2. Novit¹⁶⁴) enim nescio quem homicidam episcopus, et alius illum nemo novit. Ego nolo illum publice corripere, et tu quaeris inscribere? Prorsus nec prodo, nec¹⁶⁵) negligo: corripio¹⁶⁶) in secreto, pono ante oculos eius¹⁶⁷) Dei iudicium, terreo cruentam conscientiam, persuadeo poenitentiam. Hac caritate praediti esse debemus. Unde aliquando homines reprehendunt nos, quod quasi non corripiamus, aut putant nos scire quod nescimus, aut putant nos tacere quod¹⁶⁸) scimus. Sed¹⁶⁹) forte quod scis et ego scio: sed non coram te corripio, quia curare volo, non accusare. §. 3. Sunt*

Quaest. I. C. XVIII. 144) vincat: Ed. Bas. — vel vincat: Edd. Nor. Ven. I. — vel tungat vel mittat: Ed. Arg. — mittat: Edd. Par. Lugdd. — 145) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 146) Matth. c. 3. et 13. — 147) separationem: Edd. coll. o. pr. Bas. — 148) Rom. c. 14. v. 4. — 149) illis: Ed. Bas. — 150) vult: ib. — 151) supplicia: Edd. coll. o. — 152) inveniant sibi similes: ead. — C. XIX. 153) Sermo 82. Ed. Maur. — Ans. I. 11. c. 26. — 154) add.: in te: Ed. Bas. — 155) quanto: ib. — 156) iam non: ib. — 157) eris: Edd. coll. o. — 158) corceptor: ead. — add.: erroris: ead. pr. Bas. — 159) et tamen ipse qui non noverat, quod dicit: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III., in quibus legitur: et tamen, qui ipse solus noverat, ipse solus sciebat; quid dicit evangelium? — cf. Matth. c. 1. v. 19. — 160) traducere: Edd. Lugdd. II. III. — divulgare et traducere: Edd. rel. — 161) distingue: Edd. Ven. I. Par. Lugdd. — 162) concordabit: Edd. Bas. — concordabit: Edd. rel. — 163) et: Edd. Par. Lugd. I. — verba seqq.: i. s. d. c.: desid. in Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 164) Nescio quem noverit: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 165) add.: tamen: ead. pr. ead. et Arg. — 166) add.: tamen: ead. pr. Lugdd. — 167) ei: Ed. Bas. — 168) add.: si quid: Ed. Arg. —

homines adulteri in domibus suis, in secreto peccant¹⁷⁰), aliquando¹⁷¹) nobis produntur ab uxoribus suis, plerumque zelantibus, aliquando maritorum salutem quaerentibus. Nos non prodimus palam¹⁷²), sed in secreto arguimus¹⁷³). Ubi¹⁷⁴) contigit malum ibi moriatur *malum*. Non tamen vulnus illud negligimus, ante omnia ostendentes, homini in tali peccato constituto, sauciamque gerenti conscientiam, illud vulnus esse mortiferum.

IV. Pars. Gratian. *Quando vero crimen est notum aliis, et non iudici, nec tunc sine examinatione feriendum est, quia in crimen sibi occultum iudex sententiam ferre non debet. Unde Evaristus Papa ait epist. II.*¹⁷⁵):

C. XX. *Sententia non praecipitater ferenda est.*

Deus omnipotens, ut nos a praecipitater¹⁷⁶) sententiae prolatione compesceret, quum omnia¹⁷⁷) nuda et aperta sint oculis eius, mala tamen Sodomae noluit audita iudicare prius, quam manifeste agnosceret¹⁷⁸) quae dicebantur, unde ipse ait¹⁷⁹): *Descendam, et videbo, utrum clamorem, qui venit ad me, opere compleverint, an non est ita, ut sciam*. Deus omnipotens, cui nihil est absconditum, sed omnia ei manifesta sunt etiam antequam fiant, non¹⁸⁰) ob aliud haec et alia multa (quae hic¹⁸¹) prolixitatem vitantes non inseruimus) per se inquirere dignatus est, nisi¹⁸²) ut nobis exemplum daret, ne praecipites in discutiendis et iudicandis negotiis essemus, et ne mala quorumque¹⁸³) prius quisquam praesumat credere quam probare. Cuius exemplo monemur, ne ad proferendam sententiam unquam praecipites simus, aut temere indiligenterque indiscussa¹⁸⁴) *quaeque* quoquo modo iudicemus, dicente veritatis voce: *Nolite iudicare, ut non iudicemini*¹⁸⁵): *in quo enim iudicio iudicaveritis iudicabimini*, et reliqua. Nam mala audita nullum moveant, nec passim dicta absque certa probatione quisquam unquam credat, sed ante audita diligenter inquirat, ne¹⁸⁶) praecipitando quicquam aliquis agat. Si enim Dominus¹⁸⁷) omnium Sodomorum mala, quorum clamor ad coelum usque pervenerat, omnia sciens prius, nec credere, nec iudicare voluit, quam ipse ea cum fidelibus testibus diligenter investigans, quae audierat, opere *veraciter* cognosceret¹⁸⁸), multo magis nos¹⁸⁹) humani et peccatores homines, quibus incognita sunt occulta iudicia Dei, et¹⁹⁰) haec praecavere, et nullum¹⁹¹) ante veram iustamque probationem iudicare aut damnare debemus, manifeste apostolo dicente Paulo¹⁹²): *Tu, qui es, qui iudicas servum alienum? suo enim domino stat aut cadit.*

V. Pars. Gratian. *Quando autem crimen notum est iudici et aliis, aliquando reus inficiatur factum, veluti si quis negaret interfecisse eum, quem sub oculis iudicis in conspectu multorum interfecit. Hic, quia se reum negat, sine examinatione ferri non potest. Aliquando evidenter ipsa operis reum esse testatur, quando opere publico crimen suum confitetur, tunc post secundam et tertiam correctionem sine examinatione damnandus est vel puniendus, si incorrigibilis exstiterit. In hac itaque ultimo casu intelligenda est auctoritas illa Ambrosii¹⁹³) et Nicolai: Manifesta accusatione non indiget. Fornicator enim ille, in quem sine examinatione sententia apostolica processerat, publice coram omnibus novercam suam pro uxore habebat. Lotharius quoque, de quo Nicolaus scribit, similiter publice uxorem suam dimiserat, et aliam superduxerat.*

Unde idem Nicolaus Papa scribit Archiepiscopis et Episcopis per Galliam, Italiam et Germaniam constitutis¹⁹⁴):

C. XXI. *Sine accusatione manifesta ferienda sunt.*

Scelus, quod Lotharius rex (si tamen rex veraciter dici

169) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 170) peccantes: Edd. coll. o. — 171) qui al.: Ed. Bas. — 172) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 173) corripimus: Ed. Bas. — 174) ut ubi: Edd. coll. o. — C. XX. 175) Caput Pseudoisidorianum, desumptum ex c. 14. Gregor. Moral. I. 19. — Eadem leguntur in conc. Tribur. c. 22. — Burch. I. 11. c. 9. Ans. I. 3. c. 67. Ivo Pan. I. 4. c. 116. Decr. p. 5. c. 240. Polyc. I. 7. t. 1. — 176) praecipitandae: Edd. coll. o. — 177) Hebr. c. 4. — 178) cognosceret: ead. — 179) Genes. c. 18. — 180) ideo: Ed. Bas. — non ideo: Edd. rel. — verba: et alia — inseruimus: non sunt ab Ivo Pan. — 181) ob prolixitatem capitulo non inseruimus: Edd. coll. o. — 182) non quod ea ignoraverit, sed ut: ead. — 183) proximorum: ead. — 184) add.: probata: Edd. Bas. Par. Lugdd. — improbat: Edd. rel. ex Iv. Pan. — 185) et non iudicabimini: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Arg. — cf. Matth. c. 7. v. 1. — 186) nec praecipitater: Edd. coll. o. — 187) add.: cognitor: ead. ex Iv. — 188) comprobaret: ead. — 189) nos qui homines sumus et pecc.: ead. — 190) haec praecaverit: ead. — Ans. — 191) cf. C. 30. q. 5. c. 10. — 192) Rom. c. 14. v. 4. — 193) supra c. 15. 16. — C. XXI. 194) scr. A. 863. Ivo Decr. p. 8. c. 226.

possit, qui nullo salubri regimine corporis appetitus refrinat, sed lubrica enervatione magis illicitis eius motibus cedit) in duabus feminis, Thietberga¹⁹⁵) scilicet et Gualdrada, commisit, omnibus manifestum est. Sed et dudum episcopos Thietgandum¹⁹⁶) et Gunterium in tali facto eum habuisse tutores atque fautores, paene totus nobis orbis undique ad limina seu sedem confluens apostolicam referebat. *Et infra:* Igitur decernente nobiscum¹⁹⁷) sancta synodo, in praesentia depositi, et ab officio sacerdotali excommunicati, atque a regimine episcopatus alienati indubitanter existunt.¹⁹⁸)

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

Quod autem expoliatus ante iudicem stare non possit, multis auctoritatibus probatur.

Ait enim Ioannes Papa I. ad Zachariam Archiepisc. 1):

C. I. *Ante litem contestatam possessori cuncta sunt restituenda.*

Antiquitus decretum est, ut omnes possessiones, et omnia sibi sublata, atque fructus cunctos ante litem contestatam perceptos¹) episcopus vel primas²) possessori restituat.

C. II. *De eodem.*

Item Nicolaus Papa 4).

Omnes leges tam ecclesiasticae, quam vulgares et publicae praecipiant, ut omnia sibi ablata restituantur ei, qui suis est rebus expoliatus.

C. III. *Nullus debet accusari, dum suis rebus fuerit spoliatus.*

Item Stephanus Papa, epistola II. b) 5)

Nullus episcoporum, dum suis fuerit rebus expoliatus, *aut a sede propria qualibet occasione pulsus,* debet accusari, *aut a quoquam potest ei crimen obici,* priusquam *integerrime restauraret, et* omnia, quae illi ablata quocunque ingenio fuerant⁶), legibus redintegrentur, *et ipse propriae sedi et pristino statui regulariter reddatur*: ita ut omnes possessiones, *et cuncta⁷) sibi iniuste ablata,* atque fructus⁸) omnes ante coeptam⁹) accusationem primates et synodus episcopo, de quo¹⁰) agitur, funditus restituant.

C. IV. *Nec convocari ad synodum, nec in aliquo debet iudicari spoliatus.*

Item Eusebius fratribus constitutis per Alexandriam et Aegyptum, epist. II. 11)

In scripturis vestris reperimus, quosdam episcopos vestris in partibus a propriis oribus accusatos, aliquos videlicet ex suspitione, et aliquos ex certa ratione, et idcirco quosdam suis esse rebus expoliatus, quosdam vero a propria

sede pulsos¹²). Quos sciat¹³) nec ad synodum comprovincialem, nec ad generalem posse vocari¹³), nec in aliquo iudicari, antequam cuncta, quae eis sublata¹⁴) sunt, legibus potestati eorum redintegrentur.

C. V. *De eodem.*

Item Iulius Papa, in epistola ad Orientales, c. 35. et 8. 15)

Nullus potest convocari¹⁶) aut iudicari, antequam omnia sibi ablata et omnia iura ei in integrum restituantur, quia non habet privilegium, quo possit exui iam nudatus.

C. VI. *De eodem.*

Item Zephyrinus Papa ad Episcopos Aegypti, ep. II. 17)

Praeceptum ergo est in antiquis statutis, episcopos eiectos atque suis rebus expoliatos ecclesiae proprias recipere, et primo sua omnia eis reddi, et demum, si quis eos iuste accusare voluerit, aequo periculo facere; iudices esse decernentes episcopos recta sapientes, et in ecclesia convenientes, ubi testes essent singulorum, qui oppressi videbantur, nec prius eos responderi *debere*, quam omnia sua eis et ecclesiis eorum legibus integerrime restituantur.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

I. Pars. *Qua autem poena ferendi sint qui in accusatione deficiunt, canonum censura definit. Poenam enim illati criminis cum dispendio existimationis accipiunt.*

Unde Caius 4) Papa 1):

C. I. *De iis, qui non probanda obiciunt.*

Si quis circa huiusmodi personas non probanda detulerit, auctoritate huius sanctionis intelligat se iacturam infamiae sustinere, ut damno pudoris et existimationis²) dispendio discat, sibi alienae verecundiae impune insidiari saltem de cetero non licere.

C. II. *Si accusator in accusatione defecerit, talionem recipiat.*

Item Damasus Papa ad Stephanum Archiepiscopum, epist. III. b) 3)

Calumniator, si in accusatione defecerit, talionem recipiat.

C. III. *De eodem.*

Item ex decreto Hadriani Papae in capitulis ab ipso collectis, c. 52. in medio 4).

Qui non probaverit quod obiecit⁵), poenam, quam intulerit, ipse patiat.

C. IV. *De his, qui falsis criminibus aliquem impetunt.*

Item 6).

Si quis episcopum, aut presbyterum, aut diaconum falsis

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. II. C. I. a) Perceptos: In vetustis exemplaribus et epistola Ioannis, itemque Eusebii est¹⁾: *perceptor vel primas possessori restituat.*

C. III. b) Caput hoc suae integritati ex originali est restitutum.

C. V. c) Caput hoc confectum est ex decretis Iulii trigesimoquinto et octavo, verbis tamen mutatis et alio modo dispositis.

Quaest. III. C. I. a) Caius: Sic est in plerisque vetustis, et habetur hoc caput in epistola unica ipsius, in

qua proxime his antecedunt verba capituli: *Si quis episcopus, infra ead. quaest. 7. In vulgatis autem hic citabatur Gelasius.*

C. II. b) Verba ipsa Damasi referuntur infra 4. q. 4. c. *Nullus introducatur.*

C. IV. c) Item: Sic est in plerisque vetustis codicibus. In vulgatis autem legebatur: *Item Damasus Papa. Exstat autem caput hoc in capitulis Hadriani c. 62. et in concilio Eliberitano cap. 75. Ivo citat ex Carthaginensi. Et in tomis conciliorum adiungitur Carthaginensi III.*

Quaest. I. C. XXI. 195) *Teberga*: Edd. coll. o. — *Theiberga*: Ivo. — 196) *Teugaldum*: Ed. Bas. — *Teugaldum*: Edd. rel. cum Ivone. — 197) *vobiscum*: Ed. Bas. — 198) *existant*: lb.

Quaest. II. C. I. 1) Caput Pseudoisidorianum, desumptum ex Theod. cod. l. 9. t. 10. c. 3. cf. Breviar. Alar. l. 8. t. 1. c. 2. — Ans. l. 3. c. 44. et in fine l. 7. Ivo Pan. l. 4. c. 47. — *) et ap. Ans. et Ivon. l. 1. — 2) *praepositor, vel ep., vel primas*: Ed. Bas. — 3) videtur legendum esse: *primo*. — C. II. 4) ex praefatione Pseudoisidori. — cf. C. 33. q. 2. c. 3. — C. III. 5) Caput Pseudoisidorianum, confectum secundum histor. trip. l. 8. c. 12. et syn. 3. sub Symmacho. Coll. tr. p. 1. t. 21. c. 3. — Burch. l. 1. c. 142. Ans. l. 3. c. 52. Ivo Decr. p. 5. c. 255. — 6) *sunt*: Ivo. — Edd. coll. o. — 7) add.: *praedia*: Ivo. — 8) add.: *eius*: Ed. Bas. — 9) *inceptam*: Edd. Bas. Lugd. — *acceptam*: Edd. rel. — *conceptam*: Ivo. Burch. — 10) add.: *supra*: Ed. Bas. — C. IV. 11) Caput Pseudoisidorianum; cf. (spuriam) syn. V. Symmacho. — Ans. l. 3. c. 44. Ivo Pan. l. 4. c. 45. Decr. p. 5. c. 249. — 12)

electos: Ed. Bas. — *depulsos*: Edd. rel. — 13) *convocari*: Edd. coll. o. — Ivo. — 14) *oblata*: Ed. Par. — *ablata*: Edd. rel. pr. Bas. — C. V. 15) Caput Pseudoisidorianum, confectum ad Ennodii apolog. pro Symmacho. — Burch. l. 1. c. 144. Ivo Pan. l. 4. c. 46. Decr. p. 5. c. 257. — 16) *vocari*: Ed. Bas. — C. VI. 17) Caput Pseudoisidori, haustum ex histor. tripart. l. 7. c. 12. — Ivo Pan. l. 4. c. 43. Decr. p. 5. c. 246.

Quaest. III. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, cuius fons est c. 41. Theod. cod. l. 16. t. 2. — Ans. l. 3. c. 46. Alger. p. 2. c. 57. — 2) *existimationis*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — C. II. 3) Caput Pseudoisidori, repetitum ex Theod. cod. l. 9. t. 1. — C. III. 4) Caput Pseudoisidori, cf. ep. Fabiani ep. 3. cf. C. 3. q. 6. c. 1. — Fons capituli est interpr. ad c. 10. Theod. cod. l. 9. c. 1. — Alger. l. 2. c. 47. — 5) *obtecerit*: Edd. coll. o. — C. IV. 6) ex conc. Eliberitano (hab. non serius A. 310.) c. 75. — cf. conc. Arel. II. c. 24. et cap. Hadriani c. 62. — Regino l. 2. c. 336. Burch. l. 2. c. 196. (ex Carthaginensi) Ans. in fine l. 3. Ivo Decr. p. 6. c. 240.

criminihus appetierit⁷⁾, et probare non potuerit⁸⁾, nec in fine d⁹⁾ dandam ei communionem censemus¹⁰⁾.

II. Pars. Gratian. *Aliud est accusationem non implere, et aliud est convicium non probare. Illud enim nulli sine abolitione, hoc omnibus licet.*

Unde Fabianus Papa ad Hilarium Episcopum, epist. III. 11):

C. V. Convicium non est pro accusatione habendum.

Si quis iratus crimen aliquod cui libet temere obiecerit, convicium non est pro accusatione habendum, sed permissio tractandi spatio id¹²⁾, quod iratus dixit, per scripturam se probaturum esse fateatur, ut, si fortasse respiciens quae prae¹³⁾ iracundia dixit¹⁴⁾ iterare aut scribere¹⁵⁾ noluerit, non ut reus criminis teneatur.

III. Pars. Gratian. *Sed aliud est crimen illatum non posse probare⁶⁾, aliud aliqua promissione accusationem deserere. Huic enim, qui promissione^{f)} deceptus accusationem deserit, venia datur; illi vero, qui crimen illatum probare non valuerit, infamia irrogatur.*

Unde B. Gregorius scribit Joanni Episcopo Corinthiorum, lib. IV. epist. 50. 16):

C. VI. De eo, qui promissione illectus accusationem deserit. Paulum itaque diaconum quamvis culpa sua vehementer confundat¹⁷⁾, quod deceptus promissione ab accusatione nuper depositi quondam^{g)} episcopi sui destiterit, tamen hanc ei culpam ignoscimus.

[P A L E A]

„Omnis^{e)} igitur¹⁸⁾, qui crimen obicit, scribat se probaturum. Revera ibi semper causa agitur¹⁹⁾, ubi crimen admittitur; et qui non probaverit quod obiecit²⁰⁾, poenam, quam intulerit, ipse patiatur.“

C. VII. De iis, qui accusationem deserunt, ut ecclesiasticos ordines accipiant.

Item Gregorius eadem epistola²¹⁾.

Euphemium atque Thomam, qui pro deserenda accusatione episcopi sui^{h)} sacros ordines acceperunt, eisdem²²⁾ sacris²³⁾ privatos ordinibus esse²³⁾, atque ita, sicuti sunt depositi, volumus permanere.

Gratian. *Hinc colligitur clericorum infamiam per Romanum Pontificem aboliri posse, contra illud Gelasii²⁴⁾: Quamquam animas per poenitentiam salvare possimus, infamiam tamen abolere non possumus, contra illud Stephani, qui, quam causam enumerasset, ex quibus infamia irrogatur: Hos omnes, inquit, sub nota perpetuae infamiae ad poenitentiam suscipimus. Vel non sunt infames lege canonum omnes, quos*

leges saeculi infames pronunciant, quum Paulus diaconus, qui non impetrata abolitione ab accusatione destiterat, hanc auctoritate dignitatem officii sui recuperavit, quem senatus-consultum Thyrpilianum infamem pronunciat. Quod etiam de ea fateri cogimur, quae intra tempus luctus nubit, quum matrimonio hodie regantur iure poli, non iure fori, et iure poli mortuo viro mulier soluta est a lege viri: nubat cui vult.

§. 1. Sed idem Stephanus econtra scribit, dicens: Infames dicimus quoscunque leges saeculi infames pronunciant. Sed illud Gelasii et Stephani²⁵⁾: Quamquam animas, etc. et: Sub nota perpetuae infamiae, etc. de illis intelligitur, quibus per iudicem civilem infamia irrogatur, quorum sicut examinatio et castigatio, ita et in integrum restitutio non nisi ad civilem iudicem spectat. De ea vero, quae intra tempus luctus nubit, non est contrarium ei, quod Stephanus ait: Infames dicimus, etc. Quum enim leges saeculi praecipue in matrimonio sacros canones sequi non dedignentur, non videntur pronunciare infamem, quae apostolica et canonica auctoritate non illicite nubit.

IV. Pars. §. 2. Notandum est quoque, quod aliud est, quum aliquem poenituerit criminaliter accusasse et inscriptionem fecisse, si ab innocente fuerit absolutus: aliud, et pecuniam a nocens acceperit, ut a probatione eius, quod obiecerat, desistat.

Unde in Libro Capitularium, c. 175. legitur²⁶⁾:

C. VIII. De eo, quem poenitet criminaliter accusasse.

Si quem poenituerit accusasse criminaliter, et inscriptionem fecisse de eo, quod probare non potuerit, si ei²⁷⁾ cum accusato innocente convenerit, invicem se absolvant. Si vero iudex eum, qui accusatus est, criminis esse cognoverit, et inter reum et accusatorem per obreptionemⁱ⁾ convenerit de colludio, poenam accipiat²⁸⁾ legibus constitutam.

V. Pars. Gratian. *Notandum quoque est, quod, sicut Digest. 29) l. XLVIII. tit. de abolit. criminum, l. 1., legitur: Accusatorum temeritas tribus modis detegitur, et tribus poenis subiicitur.* Aut enim calumniantur, aut praevaricantur, aut tergiversantur. Calumniari est falsa crimina intendere; praevaricari vera crimina abscondere; tergiversari in universum ab accusatione desistere. §. 1. Calumniatoribus poena legitime³⁰⁾ irrogatur³¹⁾. Sed non utique qui non probat quod intendit protinus calumniari videtur. Nam eius rei inquisitio arbitrio cognoscentis committitur, qui, reo absoluto, de accusatoris incipit consilio quaerere, qua mente ductus ad accusationem processerit, et si quidem iustum eius errorem reperit, absolvit eum: si vero in evidenti calumnia eum deprehendit, legitimam poenam ei irrogat. Quorum alterutrum ipsis verbis pronunciationis*

NOTATIONES CORRECTORUM.

d) Nec in fine: Sic legitur in concilio Eliberitano, non in hoc tantum canone, sed etiam in aliis, quam ob causam, atque etiam ob glossam nihil est mutatum: Apud Hadrianum tamen est: nisi in fine dandam ei non esse communionem. Apud Ivonem: non nisi in fine dandam ei esse communionem.

C. V. e) Probare: In plerisque exemplaribus sequitur: quia falsum est, aliud, etc. Sed in emendatioribus ea verba vel non habentur, vel alia manu sunt addita.

f) Promissione: Non est simpliciter dicendum illis, qui pro aliqua promissione deserunt accusationem, semper veniam dari. Nam in Paulo, de quo in subiecto capite loquitur B. Gregorius, aliae aderant causae, quae in ipsa epistola exponuntur, his verbis: tamen quia plus esse convenit nos misericordes quam districtos, hanc ei culpam ignoscimus, atque eum in ordine locoque suo recipiendum esse censemus. Nam ei a tempore prolatae sententiae afflictionem, quam pertulit, credimus ad vindictam huius posse culpae sufficere. Et inferius in eadem epistola refert aliquid a praedicto Paulo in utilitatem ecclesiae facta, quae etiam movere B. Gregorium potuerunt, ut erga eum esset clemention

Erant autem in ipso capite multa B. Gregorii verba omissa, quorum nonnulla visa sunt addenda.

C. VI. g) Omnis: Hinc usque ad finem in vetustioribus ac melioribus Gratiani codicibus non leguntur, nec sunt Gregorii, sed Fabiani et Hadriani Pontificum, quae infra q. 8. c. Qui crimen. et 3. q. 6. c. 1. citantur ex Fabiano, et c. fin. ex capitulis Hadriani.

C. VII. h) Episcopi sui: Haec verba in eo epistolae loco non sunt, sed ex iis, quae antecedunt, innuitur, eum, a quo Euphemius et Thomas ideo ordinati fuerunt, ut ab ipsius accusatione desisterent, fuisse proprium illorum episcopum.

C. VIII. i) Per obreptionem: Apud Ivonem legitur: factum per corruptionem consensum, de colludio poenam excipiat legibus constitutam. Sed in interpretatione legis 1., quae est in Cod. Theodos., hoc modo: per corruptionem de absolutione reatus convenerit, is, qui reus probatur, remoto colludio poenam excipiat legibus constitutam.

k) Calumniatoribus poena legitime irrogatur: Haec verba, licet in collatis Gratiani manuscriptis exemplaribus non habeantur, tamen, quia sunt etiam in Pandectis, non sunt expuncta.

Quaest. III. C. IV. 7) impetierit: Edd. coll. o. — add.: vel accusaverit: ead. ex. Bas. — 8) poterit: ead. — 9) finem: Coll. Hisp. — 10) abest a Coll. Hisp. et Ans. Iv. Burh. — C. V. 11) Caput Pseudoisidori, desumptum ex interpr. ad Theod. cod. l. 9. t. 1. c. 15. — cf. Capit. Hadriani c. 54. — Ans. l. 8. c. 89 (87). Ivo Pan. l. 4. c. 74. Decr. p. 6. c. 394. — 12) si id: Edd. coll. o. pr. Bas. — 13) per tractandam: Edd. coll. o. — 14) dixerit: ead. pr. Bas. — 15) inscribere: ead. — C. VI. 16) Ep. 53. (scr. A. 505.) l. 5. Ed. Maur. — Ans. l. 3. c. 113. Polyc. l. 1. t. 6. — 17) add.:

atque redarguat: orig. — Ans. — 18) Ivo Decr. p. 6. c. 544. — cf. ad C. 3. q. 6. c. 1. et 18. et C. 6. q. 1. c. 6. — 19) agatur: Edd. coll. o. — 20) obiecerit: Edd. coll. o. — C. VII. 21) Ans. l. 8. c. 36. — 22) ep. sui: desid. ap. Ans. — 23) add.: censemus: Böhms. — 24) imo Calixti ep. 3. (Pseudoisid.) — Ivo Decr. p. 9. c. 28. — 25) C. 6. q. 1. c. 17. — C. VIII. 26) Imo in interpretatione ad Theod. cod. l. 9. t. 37. c. 1. Ivo Decr. p. 16. c. 251. — 27) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 28) excipiat: Edd. Arg. Bas. — 29) fr. 1. seqq. de SC. Turp. et de abol. crim. 48. 16. — 30) lege Remmia: orig.

manifestatur. Nam si quidem ita pronunciauerit: *Non probasti*, pepercit ei: sin autem pronunciauerit: *Calumniatus es*, condemnauit eum. Et quamvis nihil de poena subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum exercet. Nam (ut Papinianus respondit)* facti quidem quaestio in arbitrio est iudicantis: poenae uero persecutio non eius uoluntati mandatur, sed legis auctoritati reservatur. Si autem interloquendo¹⁾ dixerit: *Titius temere accusasse uidetur, non calumniatorem pronunciauit. Temeritas enim facilitatis²⁾ ueniam continet, et inconsultus calor calumniae uitio caret, et ob hoc nullam poenam huic irrogari oportet. Ulpian. lib. XLVII. tit. de praeruaricatorib. l. 1.³⁾*: §. 2. Praeruaricator est quasi uaricator, qui diuersam partem adiuuat prodita causa sua. Quod nomen Labeo a varia certatione³⁾ tractum ait. Nam qui praeruaricatur ex utraque parte constitit⁴⁾, quinimo ex altera. Is autem praeruaricator proprie dicitur, qui publico iudicio accusauerit. Ceterum advocatus non proprie praeruaricator dicitur. Quid igitur de eo fiet? Sive privato iudicio, sive publico praeruaricatus est, hoc est prodiderit causam, hic extra ordinem solet puniri. §. 3. Sciendum est, quod hodie iis, qui praeruaricati sunt, poena iniungitur extraordinaria. Et infra: §. 4. Accusator⁵⁾ de praeruaricatione conuictus, poenae ex lege non accusat. §. 5. In omnibus uicis (praeterquam in sanguine) qui delatorem corrumpit pro victo habetur⁶⁾. Et infra lib. XLVIII. tit. de abolitionibus criminum: §. 6. Praeruaricatorem esse eum ostendimus, qui colludit cum reo, *et translaticio munere accusandi defungitur,* eo quod proprias quidem probationes dissimularet, falsas uero rei excusationes⁷⁾ admitteret. §. 7. Si quis autem ab accusatione citra abolitionem destiterit, punitur. Abolitio privatim a praesidibus postulari ac impetrari solet; item pro tribunali, non de plano, nec praesens hanc cognitionem alteri demandare potest. Si plura crimina eidem intulerit, singulorum abolitionem debet petere, alioqui, prout quid admiserit⁸⁾, eius nomine senatusconsulti poenam patietur. Et titulo eodem: Destitisse⁹⁾ eum accipimus, qui in¹⁰⁾ totum animum agendi deposuit, non qui distulit¹¹⁾ accusationem, sed qui permissu imperatoris ab accusatione destitit¹²⁾, impunitus est. §. 8. Abolitio enim poenam remittit, infamiam non tollit. Unde Imppp. Valentinianus, Valens, et Gratianus AAA. lib. IX. C. eod. titulo de generali abolitione dixisse leguntur¹³⁾: Indulgentia, patres conscripti, quos liberat¹⁴⁾ notat, nec infamiam criminis tollit, sed poenae gratiam facit. Si autem: restituo te in integrum, princeps dixerit, infamiam tollit. Unde in eodem lib. tit. de sententiam passis et restitutis, euidam deportato in insulam imperator Antoninus dixisse legitur¹⁵⁾: Restituo te in integrum provinciae tuae, et adiecit: Ut autem scias, quid sit in integrum restituere, restituo te honoribus et ordini tuo, et omnibus ceteris.

QUAESTIO V.º)

GRATIANUS.

I. Pars. Deficientibus uero accusatoribus reus non uideatur esse cogendus ad purgationem. Sicut enim rei possessor deficiente actore titulum suae possessionis probare non cogitur,

NOTATIONES CORRECTORUM.

1) Si autem interloquendo: Hactenus retulerat Gratianus uerba iurisconsulti. Hinc autem usque ad uers. Oportet, refert tantummodo sententiam.

Quaest. V. a) Quintam ponit post tertiam, quia harum quaestionum simillimum est argumentum.

C. I. b) In uetustis codicibus caput hoc coniunctum est cum duobus sequentibus, quae sunt ex ead. epistola Cornelii Papae.

c) Summis: Sic habet originale. Sed Burchardus et

Quaest. III. V. Pars. 31) felicitatis: Ed. Bas. — 32) l. 47. t. 18. fr. 1. seqq. — 33) concertatione: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 34) constitit: Edd. coll. o. — 35) fr. 5. seqq. h. t. — 36) add.: ex SC. — Ed. Arg. — ex SC. Turpilliano: Edd. rell. — 37) accusatores: Ed. Bas. — 38) omiserit: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 39) fr. 13. de SC. Turp. — 40) abest ab Ed. Bas. — 41) distulerit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 42) destiterit: Ed. Bas. — 43) c. 3. t. 49. — 44) add.: a poena: Edd. coll. o. pr. Bas. — 45) c. 1. t. 51. Quaest. V. C. I. 1) Caput Pseudoisidorianum, haustum ex act. 1. conc. Constant. hab. A. 448. — Coll. tr. p. p. 1. t. 19. c. 1. — Burch. l. 1. c. 193. Ivo Decr. p. 5. c. 308. p. 12. c. 77. — 2) sac. uel reliquis exigi: Edd. coll. o. — C. II. 3) Coll. tr. p. ib. — Burch. l. 1. Ivo p. 12. c. 77. — C. III. 4) Coll. cit. — C. IV.

ita qui impetitur ad innocentiam suam probandam cogendus esse non creditur. Auctoritate quoque Papae Cornelii, et Triburiensis concilii sacerdotes iurare prohibentur, nisi pro recta fide.

Ait enim Cornelius, epist. II. ad Rufum, Episcopum orientalem^{b)} 1):

C. I. Iuramentum a sacerdotibus non est exigendum.

Sacramentum hactenus a summis^{c)} sacerdotibus^{d)} vel Dei ministris exigi, nisi pro fide recta, minime cognouimus, nec sponte eos iurasse reperimus.

C. II. De eodem.

Idem paulo inferius^{e)}.

Nos, sanctorum *exempla* sequentes, *sanctorum* apostolorum eorumque successorum iura firmamus, et sacramenta incauta fieri prohibemus.

C. III. De eodem.

Idem ibidem^{f)}.

Nos sacramentum episcopis nescimus oblatum, nec unquam fieri debet^{g)}.

C. IV. Si quis presbyter contra laicum, uel laicus contra presbyterum querimoniam habeat, episcopo praecipiente terminetur.

Item ex Concilio Triburiensi, c. 21.^{h)}

Si quis presbyter contra laicum, uel laicus contra presbyterum aliquam habet querimoniam controuersiam, episcopo praecipiente sine personarum acceptione finiatur, *et* laicus perⁱ⁾ iuramentum (si necesse sit) se expurget; presbyter uero uice iuramenti^{j)} per sanctam consecrationem interrogetur, quia sacerdotes ex leui causa iurare non debent. Manus^{k)} enim, per quam corpus et sanguis Christi conficitur, iuramento polluetur? Absit, quomodo Dominus in euangelio discipulis suis (quorum uicem nos indigni in sancta gerimus ecclesia) dicat: *Notite^{l)} omnino iurare; sit autem sermo uester: est, est; non, non. Quod autem his abundantius est a^{m)} malo est.*

II. Pars. Gratian. Verum his auctoritatibus non omnimoda iuramenta prohibentur fieri a sacerdotibus, sed tantum incauta et ea, quae pro qualibet causa temporali iudicio offeruntur. Quomodo autem populari infamia sacerdotes opprimuntur, tunc ad innocentiae suae assertionem iuramenta debent offerri.

Unde Gregorius Papa III.¹⁰⁾ ad Bonifacium, ep. I.:

C. V. Sacerdos a populo accusatus iuramento innocentiam suam asserat.

Presbyter uel quilibet sacerdos si a populo accusatus fuerit, et certi non fuerint testes¹¹⁾, qui crimini¹²⁾ illato approbet ueritatem, iusiurandum in medio¹³⁾ erit, et illum testem proferat de innocentiae suae puritate, cui nuda et aperta sunt omnia.

C. VI. De Leone episcopo, quem B. Gregorius purgationem praebere fecit.

Item ex Regesto Gregorii, lib. II. Indict. 10. epist. 23.¹⁴⁾ ad Iustinum Praetorem¹⁵⁾.

Habet hoc proprium antiqui hostis inuidia, ut quos in pra-

iuo in quata parte: ab episcopis et reliquis ordinibus exigi. Idem uero Ivo in parte 12.: a summis sacerdotibus uel reliquis Dei ministris.

C. III. d) Debet: Sequebatur: nisi pro recta fide, quae sublata sunt, quia neque in optimis manuscriptis, neque in ipsa epistola hoc loco habentur, sed sup. ead. cap. 1.

C. VI. e) Praeterea: In codicibus Gratiani est: Imperatorem. In epistola excusa legitur: Iustino Presby-

5) hab. A. 895. Burch. l. 2. c. 182. Ivo Pan. l. 5. c. 10. Decr. p. 6. c. 227. — f) praeruaricato: orig. — 6) praeruaricanti: ib. — 7) ne manus: Ed. Bas. — manus uero: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — 8) Matth. c. 5. v. 34. — 9) ex: Burch. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — C. V. 10) Ivo Gregorius II. A. 726. — Burch. l. 2. t. 186. Ans. l. 3. c. 79. Ivo Pan. l. 5. c. 9. Decr. p. 6. c. 231. — 11) add.: ingenti: Edd. coll. o. — 12) crimini illato ueritatem dicant: Coll. cit. — crimini illati v. d.: Edd. coll. o. — 13) faciat in medium: Ivo Pan. — fac. in medio: Edd. coll. o. — C. VI. 14) Ep. 33. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Burch. l. 1. c. 194. Ans. l. 6. c. 162. Ivo Pan. l. 5. c. 5. Decr. p. 5. c. 309. Polyc. l. 6. t. 11. — 15) Imperatorem: Coll. cit. — Edd. coll. o.

vorum¹⁶⁾ actum perpetrations (Deo sibi resistente) deicere non valet, opinionibus eorum, falsa ad praesens simulando, dilaceret. Quoniam igitur quaedam contra sacerdotale propositum de Leone fratre et coepiscopo nostro sinister rumor aspersit¹⁷⁾, utrum vera essent districta diutius fecimus inquisitione perquiri, et nullam in eo de his, quae dicta fuerant, culpam invenimus. Sed ne quid videretur omissum¹⁸⁾, quod nostro potuisset dubium cordi remanere, ad B. Petri sacratissimum corpus districta eum¹⁹⁾ ex abundantia fecimus sacramenta praebere. Quibus praestitis magna sumus exultatione gavisi, quod huiuscemodi experimento innocentia eius evidenter enituit. Pro qua re gloria vestra praedictum virum cum omni caritate suscipiat, et reverentiam ei, qualem sacerdoti²⁰⁾ decet, exhibeat, ne qua²¹⁾ in cordibus remaneat de his, quae sunt iam purgata, dubietas. Sed²²⁾ ita suprascripto vos episcopo devotissime oportet in omnibus adhaerere, ut congrue decenterque Deum in eius persona, cuius minister est, videamini honorare.

C. VII. *Quomodo B. Gregorius Mennam episcopum iuramento purgari fecit.*

Item ex eodem ad Brunichildam Reginam Francorum, lib. XI. epist. 8. 23)

Mennam vero reverendissimum²⁴⁾ fratrem et coepiscopum nostrum, postquam ea, quae de eo dicta fuerant²⁵⁾, requirentes, in nullo invenimus culpabilem esse, qui insuper ad sacratissimum corpus B. Petri apostoli sub iureiurando satisfaciens, ab his, quae obiecta eius opinioni fuerant²⁶⁾, se demonstravit alienum, reverti illuc purgatum absolutumque permisimus, quia, sicut dignum erat, ut, si in aliquo reus existeret, culpam in eo canonicè puniremus, ita dignum non fuit, ut eum adiuvante innocentia diutius retinere vel affligere in aliquo deberemus. §. 1. Purgationem²⁷⁾ tamen ante te duobus sibi sacerdotibus iunctis, ubi accusator cessaverit, eundem²⁸⁾ ex se praebere tuo committimus²⁹⁾ arbitrio. Vulgarem denique, ac nulla canonica sanctione fultam legem, ferventis scilicet sive frigidae aquae, ignitque ferri contactum, aut cuiuslibet popularis inventionis (quia fabricante haec sunt omnino³⁰⁾ ficta invidia), nec ipsum exhibere, nec aliquo modo te volumus postulare, imo apostolica auctoritate prohibemus firmissime.

C. VIII. *De Maximo Salonitano episcopo, qui sacramento se ipsum purgavit.*

Item Gregorius Castorio Notario Ravennae lib. VII. Indict. 2. epist. 80. 31)

Quanto a nobis credi³²⁾ tibi*, et necessarias vides causas iniungi, tanto te strenuum debes³³⁾ et sollicitum exhibere. Proinde, si Maximus Salonitanus praestito sacramento firmaverit se simoniaca haeresi non teneri, atque de aliis ante corpus sancti³⁴⁾ Apollinaris tantummodo requisitus, innoxium se esse responderit, et de inobedientia sua poenitentiam (sicut deputavimus) egerit, volumus, ut ad con-

solandum³⁵⁾ illum epistolam, quam ad eum scripsimus, (ubi³⁶⁾ ei gratiam nostram, et communionem nos reddidisse signavimus), experientia tua dare debeat; quia sicut in contumacia persistentibus severos nos esse convenit, sic iterum humiliatis³⁷⁾ et poenitentibus negare locum veniae non debemus.

C. IX. *De eodem.*

Idem Mariniano Episcopo Ravennae, lib. VII. ep. 79. 38)

Quae de causa Maximi sint³⁹⁾ agenda, ex epistolis, quas ad vos *ante* transmisimus, agnovistis. Sed quia, qualis de hac re fraternitatis vestrae voluntas sit *ac* magis *petitio*, a praesentium latore Castorio chartulario nostro renunciante cognovimus, ideo, si idem Maximus coram vobis et praedicto chartulario nostro de simoniaca haeresi *praestito* se sacramento purgaverit, atque de aliis ante corpus sancti⁴⁰⁾ Apollinaris (ut scripsimus) tantummodo requisitus, liberum se esse responderit, causam ipsius fraternitatis vestrae, de eo, quod excommunicatus missarum solennia agere praesumerit, iudicio committimus, qua debeat poenitentia talis culpa purgari. Et ideo quicquid vobis secundum Deum placet securi disponite, nec aliquid de nobis dubium habeatis. Nam quicquid a vobis de hac causa fuerit ordinatum nos et grate⁴¹⁾ suscipimus, et libenter admittimus.

C. X. *Qualiter Sixtus semetipsum purgavit.*

Item Sixtus Papa III. epist. ad orientales Episc., c. 1. 42)

Mandastis, ut scriberem vobis, qualiter instans iurgium contra me suscitatum sit, vel a quo, ut vestro adminiculo pelleretur, et causa mea firmaretur. Scitote me criminari a quodam Basso, et iniuste persequi. Quod audiens Valentinianus Augustus nostra auctoritate synodum congregari iussit. Et facta concilio, cum magna examinatione satisfaciens omnibus, (licet evadere satis aliter potuissem, suspensionem tamen fugiens,) coram omnibus me purgavi, me scilicet a suspicione et aemulatione liberans; sed non aliis, qui noluerint aut sponte hoc⁴³⁾ non elegerint, faciendo⁴⁴⁾ formam *exemplumque* dans.

C. XI. *De causa Guillandi presbyteri.*

Item Alexander 45) Raynaldo 46) Cumano Episcopo.

Super causa Guillandi⁴⁷⁾ presbyteri tui de morte episcopi sui, praedecessoris tui, infamati, in medium consulimus. Itaque circumstantium fratrum unanimi assensu tuae dilectioni rescribimus⁴⁸⁾, praefatum Guilandum presbyterum ante te praesentandum⁴⁹⁾, ubi, si certi accusatores defuerint, tunc dictante iustitia sine omni controversia presbyter quaecumque ob hoc iniuste amisit⁵⁰⁾ ac sacerdotium accipiat et integra beneficia t).

C. XII. *De purgatione clericorum, si convinci non potuerint.*

Item ex Concilio Agathensi 51).

Si legitimi accusatores crimina⁵²⁾ sacerdotis probare non

NOTATIONES CORRECTORUM.

tero, emendatum vero est ex duobus vetustis codicibus epistolarum et Polycarpo; estque idem Iustinus, ad quem scripta est epistola 2. libri I., in libris etiam impressis incorrupta inscriptione.

C. VII. f) Purgationem: Hic erat gravissimus error. Coniuncte enim haec legebantur cum superioribus, quae Brunichildae sunt scripta, quasi purgatio presbyteri a B. Gregorio mulieri committeretur. Sed nil tale legitur in epistola B. Gregorii, ex qua prior pars huius capituli est accepta. Verum Ivo p. 10. c. 15. et Pan. I. 5. c. 8. citant hoc ex epistola Alexandri II. Raynaldo Cumano episcopo, cuius epistolae initium est infra eadem c. *Super causa*. Et

hic versiculus: *Purgationem*, continenter legendus est post extrema verba illius capituli. Ac propter citationes doctorum hinc quidem motus non est; sed additum est in margine nomen Alexandri II. Ita nihil loci relinquitur admirationi auctoris glossae, nusquam enim Rom. Pontifices huiusmodi causas m⁵³⁾teribus leguntur commisisse.

C. XI. g) Beneficia: In epistola hoc loco sequitur *versic. Purgationem*, supra ead. c. *Mennam*, ut ibi notatum est.

C. XII. h) Crimina: Apud ceteros collectores legitur: *si autem accusatores legitimi non fuerint, qui eius crimina manifestis iudiciis probare contenderint, et ipse etc.*

Quaest. V. C. VI. 16) *improborum*: Edd. coll. o. — 17) *aspererat*: orig. — Coll. cit. — Edd. coll. o. — 18) *ambiguum*: Edd. coll. o. — 19) *eorum*: Böhm. invito fonte. — 20) *sacerdotem*: ead. — Ivo Pan. — 21) *nec aliqua*: Böhm. — *nec quaedam*: orig. — 22) *Et*: Edd. coll. o. — C. VII. 23) Ep. 7. (scr. A. 603.) l. 3. Ed. Maur. — Burch. l. 1. c. 196. Ivo Pan. l. 5. c. 6. Decr. p. 5. c. 311. Polye. l. 1. — 24) *reverentissimum*: Ivo Pan. — Ed. Bas. — 25) *sunt*: Edd. coll. o. pr. Bas. — *fuerint*: Ivo Pan. — 26) *sunt*: Ed. Bas. — 27) ex epist. Alexandri II. ad Raynaldum Cumano. — cf. c. 11. hui. quaest. — Ivo Pan. l. 5. c. 8. Decr. p. 10. c. 15. — 28) *add.*: hic: Ed. Bas. — 29) *committimus*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 30) *omnia*: Ed. Bas. — C. VIII. 31) Ep. 80. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 10. — 32) *creditur*: Edd. coll. o. — 33) *deberes*: ead. — 34) *sanctissimi*: Ed. Bas. — 35) *consulendum*: Edd. Bas. Ven. I. II. Nor. — 36) *qua et et*: Edd. coll. o. — 37) *hu-*

militalis: Ed. Lugd. II. — C. IX. 38) Ep. 81. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Coll. tr. p. lb. c. 11. — Polye. l. 2. t. 37. — 39) *sunt*: Edd. coll. o. — 40) *sanctissimi*: Ed. Bas. — 41) *gratis*: Ed. Arg. — *gratuler*: Edd. rell. — C. X. 42) *Caput Pseudoisidorianum*, confectum ad librum pontif. — Coll. tr. p. p. 3. t. 10. c. 10. — 43) *add.*: hic: Ed. Bas. — 44) *faciendi*: Edd. coll. o. — C. XI. 45) Ep. incerti temporis. — Ivo Pan. l. 5. c. 8. Decr. p. 10. c. 15. — 46) *Rinaldo*: Ivo Pan. — *Rinaldo*: Ed. Bas. — *Rinaldo*: Edd. rell. — 47) *Guiland*: Edd. coll. o. — 48) *referimus*: ead. — 49) *repraesentandum*: ead. — 50) *amiserit*: ead. pr. Bas. — C. XII. 51) Haec ad conc. Agath. non pertinet, constat. In poenitentiali, quod apud Canisium Lect. ant. t. 2. prostat, laudatur *ex concilio magno sub Ludovico rege*. — cf. Capit. l. 5. c. 34. — Burch. l. 2. c. 181. Ivo Pan. l. 5. c. 1. Decr. p. 6. c. 226. — c. 1. Comp. I. de purg. can. et c. 2. X. h. t.

potuerint, et ipse negaverit, *tunc ipse* cum septem⁵²⁾ sociis sui ordinis (si valet) a crimine semetipsum expurget. Diaconus vero si eodem crimine accusatus fuerit, eum tribus semetipsum excuset.

C. XIII. *De eodem.*

*Item ex Concilio Herdensi*⁵³⁾.

Presbyter si a plebe sibi commissa mala opinione infamatus fuerit, et⁵⁴⁾ episcopus legitimis testibus approbare non potuerit, suspendatur usque ad dignam satisfactionem, ne populus fidelium in eo scandalum patiatur. Digna vero satisfactio est (sicut a maioribus constitutum⁵⁾) esse docetur, quando sive secundum canones, sive ad arbitrium episcopi septem sibi collegas adiungit, et iurat in sacrosancto⁶⁾ evangelio coramposito, quod crimen sibi illatum non perpetravit. Et hac satisfactione purgatus secure deinceps suum exsequatur officium.

C. XIV. *De eodem. PALEA.*

*[Item Silvester Papa]*⁵⁵⁾.

„Accusatum simoniacum necesse habuimus summopere per scripturam prohibere, ne missarum solennia celebrare debuisset, donec quid esset verius⁵⁶⁾ potuissemus cognoscere.“

C. XV. *PALEA.*

*[Item ex Concilio Triburiensi]*⁵⁷⁾.

„Nobilis homo vel ingenuus si in synodo accusatur et negaverit, si eum constiterit fidelem esse, cum duodecim ingenuis se expurget; si antea deprehensus fuerit in furto, aut periurio, aut falso testimonio, ad iuramentum non admittatur, sed (sicut qui ingenuus non est) ferventi aqua vel candenti ferro se expurget⁵⁸⁾.“

C. XVI. *De eodem.*

*Item Hincmarus Remorum Episcopus*⁵⁹⁾.

Si mala fama de presbytero exierit, et accusatores ac testes legales defuerint⁶⁰⁾, ne, contra Apostolum, infirmorum corda de mala fama presbyteri percutiantur, et ne vituperetur ministerium nostrum, neve securiores presbyteri existentes licentius in peccatum prolabantur, secundum decreta⁶¹⁾ maiorum cum denominatis sibi vicinis presbyteris, quos scimus se nolle peierare, sacramento famam suam purget.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. i) Sicut a maioribus constitutum: Hoc loco, sicut et paulo inferius, plura sunt verba apud ceteros collectores.

k) Sacrosancto: Apud eosdem legitur: *in sacro coramposito evangelio*, quo facit cap. *Testimonium*. in vers. *Nemo clericum*, infra 11. q. 1.

C. XIV. l) Citatur hic ex Silvestro; fere idem est in decret. tit. de simon. c. *Accusatum*. et ibi tribuitur Deodato Pontifici. Sed in nullis horum duorum Pontificum scriptis, quae exstant, tale aliquid est inventum. In regesto B. Gregorii lib. 5. epist. 3. Maximo praesumptori ecclesiae Salonitanae, haec leguntur: *Peruenit itaque ad nos, quod per simoniacam haeresim fueris ordinatus. Sed et alia de te multa hic dicta sunt, de quibus unum quam maxime fuit, propter quod necesse habuimus te summopere per scripta nostra prohibere, ne missarum solennia celebrare debuisses, donec quid esset vere potuissemus addiscere.* Et ex hac epistola videri potest accepta haec Palea, et c. *Accusatum*. et c. *Quoties*. X. de simon. Nam initium ipsius epistolae est: *Quoties contra, etc.*

C. XV. m) Burchardus etiam citat ex concilio Triburiensi cap. 10., et in Triburiensi illo, quod exstat impressum, habentur nonnulla ad hanc rem facientia.

Quaest. V. C. XII. 52) *sex*: Canis. I. I., quod conc. Carth. (cap. 20. apud Dionys.), quod capituli auctores secuti sunt, egregie convenit. — C. XIII. 53) Caput aequae incertum. — cf. tamen cap. 1. 5. c. 96. et Isaaci Lingon. capitula apud Baluz. t. 2. c. 3. — Burch. l. 2. c. 184. Ivo Pan. l. 5. c. 9. Decr. p. 6. c. 229. — 54) et si: Ed. Bas. — C. XIV. 55) Imo ex ep. Greg. M. ad Maximum l. 6. ep. 13. scr. A. 596. — 56) abest ab Ed. Arg. — C. XV. 57) In conc. Tribur. (hab. A. 895.) quod Burch. l. 16. c. 19. laudat, sensus tantum habetur. Regino l. 2. c. 43. et Burch. l. 6. c. 7. ex conc. Mogunt. hab. sub Rahano similia quaedam proferunt. Videtur tamen capituli auctor esse Theodorus Cant., inter cuius capitula est reperiuntur. — cf. c. 1. de purg. vulg. Comp. I. c. 1. X. de purg. can. — In Ed. Bas. haec Palea non legitur. — 58) *expurgat*: Ed. Arg. —

C. XVII. *De eodem. [PALEA.]*

*Item Innocentius Aquileiensi Patriarchae et Mantuano Episcopo*⁶¹⁾.

„Quoties frater noster Tridentinus episcopus in nostra⁶²⁾ praesentia de simonia sit impetitus, prudentiam vestram latere non credimus, cuius causa tandem in nostra praesentia ventilata producti sunt adversus eum accusatores, viva⁶³⁾ voce et⁶⁴⁾ scripto asserentes, quod ecclesiam S. Petri de Pado⁶⁵⁾ presbytero Paulo dederit pro quatuor modis frumenti, quos ab eiusdem ecclesiae laicis acceperit. Verum quoniam nec accusatores, nec testes secundum formam canonum et sanctorum Patrum statuta in causa ipsa procedere potuerunt, communi fratrum nostrorum concilio⁶⁶⁾ iudicamus, ut tertia manu sui ordinis et quatuor⁶⁷⁾ abbatum et religiosorum sacerdotum de supra dicta simonia in vestra praesentia se debeat expurgare. Porro purgationis⁶⁸⁾ tenor erit huiusmodi. Idem episcopus super sancta evangelia primum iurabit, quod pro ecclesia S. Petri de Pado, presbytero Paulo danda, neque ipse per se, neque per submissam personam, neque alius pro eo, se sciente, pretium receperit. Deinde *vero* purgatores⁶⁹⁾ super sancta Dei evangelia iurabunt⁷⁰⁾, quod, sicut ipsi credunt, verum iuravit⁷¹⁾. Nos itaque causae huius seriem committentes prudentiae vestrae, mandamus vobis, ut congruo loco in unum convenire curetis, et ita⁷²⁾ causam ipsam iuxta praesentium tenorem praestante Domino restauretis, quatenus et omnis de cetero huius quaestionis scrupulus auferatur, et utrique parti sua iustitia conservetur. Si quis vero de vobis, certa praepediente causa, interesse non poterit, vos, qui†) adesse poteritis, idem iudicium⁷³⁾ terminate. Quod si praedictus frater noster A. praedictam purgationem fecerit, vos ei auctoritate nostra praedictum officium et Tridentinam ecclesiam restituite. Hanc autem purgationem ante proximam purificationem B. Mariae virginis adimplere iubemus.“

Gratian. *In praemissis auctoritatibus subintelligitur, si reus se purgare voluerit, ut sacri canones modum, non necessitatem purgandi accusato imponant, sicut apparet ex fine capituli Sixti Papae, et auctoritate Leonis, qui data purgatione ait de se ipso:*

C. XVIII. *De Leone, qualiter se purgavit*⁷⁴⁾.

Auditum⁷⁴⁾ est, fratres carissimi, qualiter mali homines in me gravia crimina confinxerunt. Quamobrem ego Leo

C. XVI. n) In concilio Remensi Troseiano 9. c. refertur synodus ab Hincmaro Remorum archiepiscopo habita, in qua habetur hoc caput.

o) Secundum decreta: In synodo legitur: *secundum decretum Gregorii iunioris sit iusiurandum in medio, et habeat malae famae presbyter in sacramento purgationis suae eum testem, quem habebit et iudicem.*

C. XVII. p) Caput hoc exstat in decret. tit. de purg. canon. et tribuitur Innocentio III. Sed visum est ibi esse mendum, ut III. sit positum pro II. Nam collector decretalium solet in Pontificibus hunc ordinem observare, ut eos, qui antecesserunt, prius citet. Ita quum ibi hoc caput habeatur ante aliquot canones Alexandri ac Lucii III., qui praecesserunt Innocentium III., non videtur huic posse tribui, quanquam habeatur etiam eidem adscriptum inter opera ipsius post sermones, et in conciliis, quae in quatuor tomos sunt divisa, tomo 3. A plerisque autem manuscriptis Gratiani codicibus etiam iis, in quibus Paleae esse solent, totum istud caput abest. A versiculo autem: *Nos itaque*, usque ad finem, abest ab omnibus.

C. XVIII. q) Caput hoc est Leonis III. Tota vero historia falsae accusationis et purgationis ipsius refertur in vetustis pontificalibus, ex quibus magnam partem accepit

C. XVI. 59) c. 24. Cap. Hincmari Remensis (Mansi t. 15.). Ivo Decr. p. 6. c. 420. — 60) *defecerint*: Ed. Bas. — C. XVII. 61) epistola Innocentii III. incerti temporis. — cf. c. 4. Comp. I. c. 5. X. de purg. can. — Omissa est in Ed. Bas. — 62) *nostra et vestra*: Edd. coll. o. — Comp. I. — 63) *una*: Comp. I. — 64) *in*: Edd. coll. o. — 65) *de Pasorum*: Comp. I. — 66) *constitio*: Edd. Arg. Lugd. — Comp. I. 67) *quarta*: Decretal. — 68) *expurgationis*: Edd. coll. o. — 69) *expurgatores*: ead. — 70) *add.*: *similiter*: Edd. Arg. — *scilicet*: Edd. rel. — 71) *iuraverit*: Ed. Arg. — 72) *in causam*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — †) *vosque*: Ed. Rom. operarum vitio. — 73) *negotium*: Ed. Arg. — C. XVIII. 74) Confectum caput est ex libro Romani ordinis. — Burch. l. 1. c. 198. Ivo Pan. l. 5. c. 4. Decr. p. 5. c. 313.

Pontifex sanctae Romanae ecclesiae purifico me in conspectu vestro coram Deo et angelis eius, quia istas criminosas et sceleratas res, quas illi mihi obiciunt, nec perpetravi, nec perpetrari iussi. Hoc autem faciens non legem praescribo ceteris, qua id facere cogantur.

Gratian. *Ecce qualiter summus Pontifex semetipsum purgat, nec tamen ceteris necessitatem purgandi praescribit. Unde datur intelligi, quod satisfactio purgationis in voluntate consistit accusati, non in arbitrio iudicis. Sed quum in Ilerdensi concilio presbyter iubeatur suspendi usque ad dignam satisfactionem, quum etiam in decreto Leonis in arbitrio ponatur episcopi, quata manu sacerdos purgare se debeat, patet, quod ad purgationem cogendus est, nec in sua voluntate, sed in arbitrio iudicis consistit.*

Unde Leo Papa scribens ad Carolum Regem ait⁷⁵):

C. XIX. Qualiter sacerdotes se purgare debeant.

Omnibus vobis visu aut auditu notum esse non dubitamus, quod saepissime suadente antiquo hoste sacerdotibus crimina diversa obiciuntur⁷⁶). Sed qualiter⁷⁷) ex eis ab his rationabilis⁷⁸) examinatio et satisfactio fiat, licet tempore bonae⁷⁹) memoriae domni genitoris vestri⁸⁰) Pipini, sive priscis temporibus a sanctis Patribus et reliquis bonae⁸¹) devotionis hominibus saepissime ventilatum fuerit, nos tamen pleniter et⁸²) ad liquidum definitum reperire minime quivimus. Nostris quippe temporibus id ipsum a sanctis episcopis, et reliquis sacerdotibus, et ceteris ecclesiasticae dignitatis ministris, vestris⁸³) in regnis, seu in aliis Deo degentibus, nobisque⁸⁴) una cum eis agentibus, saepissime propter multas et nimias reclamaciones, quae ex hoc ad nos ex⁸⁵) diversis partibus venerunt, ventilatum est. Sed qualiter consulto domni et patris nostri Leonis Apostolici, ceterorumque Romanae ecclesiae episcoporum, et reliquorum sacerdotum, sive orientalium et graecorum patriarcharum, et multorum sanctorum episcoporum et sacerdotum, nec non et nostrorum episcoporum⁸⁶), omniumque ceterorum sacerdotum ac Levitarum auctoritate et consensu, atque reliquorum fidelium et cunctorum consiliatorum nostrorum consulto definitum est, vos⁸⁷) omnes utriusque ordinis ministros scire volumus. Statutum est namque ratione et necessitate⁸⁸) auctoritate praedicta consulto omnium, ut quotiescunque cuiquam sacerdoti crimen imponitur, si ipse accusator talis fuerit, ut recipi debeat, (quia quales ad accusationem sacerdotum admitti debeant,

in canonibus pleniter expressum est;) si autem (ut dictum est) ille accusator, qui canonicè est recipiendus, eum cum legitimo numero verorum⁸⁹) et bonorum testium approbare in conspectu episcoporum poterit, tunc canonicè diiudicetur, et si culpabilis inventus fuerit, canonicè damnetur. Si vero eum suprascripto praetextu approbare ipse accusator minime poterit, et hoc canonicè definiatur⁸⁷). Ipse ergo sacerdos, si suspiciosus aut incredibilis suo episcopo aut reliquis suis consacerdotibus, sive bonis et iustis de suo populo vel de sua plebe hominibus fuerit, ne in crimine aut in praedicta suspitione remaneat, cum tribus, aut quinque, vel septem bonis ac vicinis sacerdotibus, exemplo Leonis Papae (qui duodecim⁹⁰) episcopos in sua purgatione habuit) vel eo amplius, si suo episcopo visum fuerit, aut necesse propter tumultum populi inesse⁸⁸) prospexerit, et cum aliis bonis et iustis hominibus se sacramento coram populo super quatuor evangelia dato purgatum ecclesiae reddat. Si quis autem scire desiderat, quales testes ad accusationem sacerdotum recipi debeant, et quicquid⁸⁹) de accusatore faciendum sit, pleniter in canonibus reperire⁹⁰) poterit.

III. Pars. Gratian. *Iuramento vero candentis ferri vel ferventis aquae purgatio non est adicienda.*

Unde Stephanus V.⁹¹) Humberto⁹²) Episc. Moguntino:

C. XX. Candentis ferri et ferventis aquae iudicium in ecclesia fieri prohibetur.

Consulisti de infantibus, qui in uno lecto dormientes cum parentibus mortui reperiuntur, utrum ferro candente, aut aqua fervente, seu alio quolibet examine parentes se purificare debeant eos non oppressisse. Monendi sunt namque et protestandi parentes, ne tam tenellos secum in uno lecto collocent, ne negligentia quolibet proveniente suffocentur vel opprimantur, unde ipsi homicidii rei inveniantur. Nam ferri candentis vel aquae ferventis examinatione confessionem extorqueri a quolibet sacri non censent canones, et quod sanctorum Patrum documento sancitum non est superstitiosa adinventio non est praesumendum. Spontanea enim confessione vel testium approbatione publicata delicta, habito prae oculis Dei timore, commissae sunt regimini nostro⁹³) iudicare. Occulta vero et incognita illi sunt relinquenda, qui solus novit corda filiorum hominum. Hi autem, qui probantur, vel contingunt talis⁹⁴) reatus se noxios, tua eos castiget moderatio, quia si ille, qui

NOTATIONES CORRECTORUM.

S. Antoninus p. 2. histor. tit. 14. cap. 1. §. 8. de qua etiam re meminit Marianus Scotus, et Aymoinus lib. 4. c. 90. Apud Burchardum et Ivonem plenus est hoc caput, atque haec visa sunt notatu digna: *Quamobrem ego Leo Pontifex S. R. E. a nemine indicatus neque coactus, sed spontanea mea voluntate purifico me in conspectu vestro, coram Deo et angelis eius, qui conscientium meam novit, et B. Petro, principe apostolorum, in cuius conspectu consistimus, quia istas criminosas et sceleratas res, quas illi mihi obiciunt, nec perpetravi, nec perpetrari iussi. Testis est mihi Deus, in cuius iudicium venturi sumus, et in cuius conspectu consistimus. Et hoc propter suspiciones malas tollendas mea spontanea voluntate facio, non quasi in canonibus inventum sit, aut quasi ego hanc consuetudinem aut decretum in sancta ecclesia successoribus meis, nec non et fratribus et coepiscopis nostris imponam, sed ut melius a vobis abscindatis rebelles cogitationes.*

C. XIX. r) Apud collectores caput hoc ita refertur, quasi acceptum sit ex aliqua decretali epistola Leonis ad Carolum. Verum ex libro 5. Capitularium (ubi hoc ipsum est caput 34.), atque ex ipsa etiam orationis forma satis constat, editum fuisse hoc capitulare nomine Caroli M., ipso Leone III. consulto, et cum consilio multorum episcoporum. Quod tamen pius princeps, quia sibi iurisdictionem in presbyteros arrogasse videbatur, libro 7. Capitularium c. 281. emendavit, ita scribens: *Omnibus vobis tam praesentibus quam et futuris scire cupimus, quia de consulto sedis apostolicae, et omnium nostrorum episcoporum, ac reli-*

quorum sacerdotum, atque maxime cunctorum fidelium nostrorum, de criminorum purgatione sacerdotum causam tractavimus, eamque cum testibus (sicut in anteriori capitulari nostro continetur) fieri decrevimus, quoniam nesciebamus eandem causam a B. Gregorio Papa esse definitam. Nam quum Wormaciacae generalem conventum habuissemus, allata est nobis a Riculfo Magontiatensi metropolitano epistola B. Gregorii Papae, in qua inter cetera continebantur haec: „De presbytero vero, vel quolibet sacerdote, a populo accusato, si certis non fuerint testes, qui criminis illato approbent veritatem, iurandum erit in medio, et illum testem proferat de innocentiae suae puritate, cui nuda et aperta sunt omnia, sicut maneat in proprio gradu.“ Ita vero omnia, quia vires nostras excedunt, in iudicio episcoporum iuxta canonicam sanctionem definienda relinquimus, ut haec, quando orta fuerint, ita definire satagant, ut nec secundum saeculum iustam reprehensionem, nec penes Dominum (quod absit) damnationem, sed aeternae beatitudinis, ipso auxiliante qui omnia infusate praestat, praemia consequantur.

s) Nostrorum episcoporum: In vulgatis legebatur⁹⁵): *nostrorum Romanorum episcoporum*: sed vox: *Romanorum*, abest non modo a capitulari, sed etiam a vetustioribus Gratiani codicibus, et ab Ivone. Panormia autem habet: *nostrorum episcoporum omniumque Romanorum sacerdotum*.

t) Qui duodecim: Haec usque ad vers. *Habuit*, sunt etiam apud ceteros collectores, sed non in Capitulari.

Quaest. V. C. XVIII. 75) perpetrare: Edd. coll. o. — †) Ex Capitul. Caroli M. A. 803. cf. Capitul. Reg. Franc. 1. 5. c. 36. — Ivo Pan. 1. 5. c. 3. (: Decretalis et responsio Leonis ad Carolum) Decr. p. 6. c. 419. (: Decretum et resp. Leonis P. ad Carol. Imp.) — 76) obiciuntur: Edd. coll. o. — 77) quoniam qualiter: orig. — Ivo. — 78) rationabiliter: ead. — ††) beatae: Ed. Bas. — 79) nostri: orig. — 80) add.: fides et: Edd. coll. o. — 81) pleniter inde aliquid: ead. — 82) nostris: orig. — 83) vobisque: Ed. Bas. — 84) de: Edd.

coll. o. — *) et Edd. coll. o. pr. Bas. — 85) vobis omnibus: orig. — 86) virorum: Ivo. — Edd. coll. o. — 87) diiudicetur: ib. — 88) abest ab Ivone. — esse: Edd. coll. o. — 89) quid: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 90) reperiri: Ivo. — Edd. coll. o. — C. XX. 91) Epistola non satis certi temporis. — Ivo Decr. p. 10. c. 27. — 92) videtur legendum esse: Lullperto (cf. ad c. 13. D. 16.) — Lamperto: Ed. Bas. — Humberto: Edd. coll. o. — 93) abest ab Ivone. — 94) tali reatu: Ed. Bas.

conceptum in utero per abortum deleverit, homicida est, quanto magis, qui unius saltem diei puerulum peremerit, homicidam se esse excusare⁹⁵⁾ nequibit?

Gratian. Hoc autem utrum ad omnia genera purgationis, an ad haec duo tantum, quae hic prohibita esse videntur, pertineat, non immerito dubitatur propter sacrificium zelotypiae, et illud Gregorii⁹⁶⁾: Si vir, qui frigidae naturae esse dicitur, per verum iudicium probare potuerit, uxorem suam nunquam se cognovisse, separetur ab ea.

C. XXI. v)⁹⁷⁾

In libro namque Numerorum⁹⁸⁾ legitur, Dominum praecipisse Moysi, ut loqueretur filiis Israel et diceret eis: Vir, cuius uxor erraverit, maritumque contemnens dormierit cum altero viro, et id⁹⁹⁾ maritus deprehendere nequiverit, sed latet adulterium, et testibus argui non potest¹⁰⁰⁾, quia non est inventa in stupro, si spiritus zelotypiae concitaverit virum contra uxorem suam, quae vel polluta est, vel falsa suspicione appetitur, adducet eam ad sacerdotem, et offeret oblationem pro illa decimam partem sati¹⁰¹⁾ farinae hordeaceae; non fundet super eam oleum, nec imponet thus, quia sacrificium zelotypiae est et oblatio investigans adulterium. Offeret igitur eam sacerdos, et statuet coram Domino, assumetque aquam sanctam in vase fictili, et pauxillum terrae de pavimento tabernaculi mittet in eam. Quumque steterit mulier in conspectu Domini, discooperiet caput eius, et ponet super manus illius sacrificium recordationis et oblationem zelotypiae. Ipse autem tenebit aquas amarissimas, in quibus cum execratione maledicta congressit, adiurabitque eam, et dicit: Si non dormivit vir alienus tecum, et si non polluta es deserto mariti thoro, non nocebunt¹⁰²⁾ tibi aquae istae amarissimae, in quas maledicta congressi. Si autem declinasti a viro tuo, atque polluta es, et concubuisti cum altero viro, his maledictionibus subiacebis: det te Dominus in maledictionem et exemplum cunctorum in populo suo; putrescere faciat femur tuum, et tumens uterus tuus dirumpatur; ingrediantur aquae maledictae in ventrem tuum, et utero tumescente putrescat fremur tuum. Et respondebit mulier: Amen, Amen. Scribetque sacerdos ista maledicta in libello, et delebit ea aquis amarissimis, in quas maledicta congressit, et dabit ei bibere; quas quum exhausserit, tollet sacerdos de manu eius sacrificium zelotypiae, et elevabit¹⁰³⁾ illud coram Domino, imponetque illud super altare, ita duntaxat, ut prius pugillum sacrificii tollat de eo, quod offerretur et incendat super altare, et sic potum det mulieri aquas amarissimas. Quas quum biberit, si polluta est et contempto viro adulterii rea, pertransibunt eam aquae maledictionis, et inflato ventre computrescet femur, eritque mulier in maledictionem et in exemplum omni populo.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXI. v) Capiti huic in vulgatis erat praepositum nomen Paleae; sed in omnibus, quae collata sunt, manuscriptis habetur sine ullo nomine Paleae, et quidem coniunctum cum praecedenti capite. Ac certe versiculus: *Sed quaelibet*, videtur indicare, locum hunc Numerorum ab ipso Gratiano recitatum fuisse.

v) Maritus vero: Haec usque ad vers. *Quod si*, sunt huc transposita ex extremo eiusdem quinti capitis Numerorum.

C. XXII. w) Epistola scripta Carolo regi patris Lotharii (ex qua caput hoc est acceptum) exstat Romae in codice saepe citato monasterii Dominicanorum. In qua inter alia refertur, Lotharium, quum scire vellet, an Theuperga, sive Thietperga (ut vocat Regino), ipsius uxori, adulterium patrasset, voluisse duos homines monomachiam committere, ita, ut si ille, qui partes Theupergae tueretur, caderet, ipsa plane adulterii convicta censeretur. Haecque valde reprehendit Nicolaus, docens, hanc non esse legitimam rationem probandi crimina (quamvis in Longo-

Maritus vero) absque culpa erit, et illa recipiet iniquitatem suam. Quod si polluta non fuerit, innoxia erit et faciet liberos.

IV. Pars. Gratian. *Sed quaelibet huiusmodi purgatio videtur esse inhibita, quum in praemissa auctoritate Stephani Papae dicatur: Spontanea confessio, etc.*

C. XXII. In novo testamento monomachia non recipitur. Item ex decretis Nicolai Papae w)¹⁰⁴⁾.

Monomachiam vero in lege non assumimus, quam praecceptum¹⁰⁵⁾ fuisse non reperimus, quia¹⁰⁶⁾, licet quosdam iniisse legimus¹⁰⁷⁾, sicut sanctum David et Goliath sacra prodit historia¹⁰⁸⁾, nusquam tamen ut pro lege teneatur alicubi¹⁰⁹⁾ divina sanxit auctoritas, quum hoc et huiusmodi sectantes Deum solummodo tentare videantur.

V. Pars. Gratian. *Contra in Concilio Wormaciensi, c. 15.*¹¹⁰⁾

C. XXIII. Si furta in monasterio fiunt, iudicio monachi se expurgent.

Saepe contingit, ut in monasteriis furta perpetrentur, *et qui haec committant ignorentur.* Idcirco statuimus, ut quando ipsi fratres de talibus se expurgare debuerint¹¹¹⁾, missa ab abbate celebretur vel ab aliquo, *cui ipse abbas praeceperit,* praesentibus¹¹²⁾ fratribus, et sic expleta *missa omnes communicent in haec verba: Corpus Domini sit mihi¹¹³⁾ ad probationem hodie.

C. XXIV. Quicumque de adulterio accusatur, probabili iudicio se expurget.

Item in Salegustadiensi Concilio, c. 7.¹¹⁴⁾

Interrogatum est, si duo de¹¹⁵⁾ adulterio inculpati fuerint¹¹⁶⁾, et unus profiteretur, et alter negat, quid inde agendum sit¹¹⁷⁾. Decretum est a sancto concilio, ut ille, qui negaverit, probabili se iudicio expurget, et qui confessus fuerit dignam¹¹⁸⁾ poenitentiam agat.

C. XXV. Quum plures de adulterio accusantur, et unus ceteros purgare voluerit, omnes rei habeantur, si ipse in iudicio ceciderit.

Item in eodem, c. 14.¹¹⁹⁾

Statuit quoque sancta synodus, ut, si duo de adulterio accusati fuerint, et ambo negaverint, et orant sibi concedi, ut alter illorum utrosque divino purget iudicio, si unus in hoc ceciderit¹²⁰⁾, ambo rei habeantur.

C. XXVI. Pro singulis missa celebretur, qui de aliquo crimine accusantur.

Item in Concilio Wormaciensi, c. 10.¹²¹⁾

Si episcopo aut presbytero causa criminalis, hoc est homicidium, adulterium, furtum, et maleficium¹²²⁾ imputatum¹²³⁾ fuerit, pro¹²⁴⁾ singulis missam celebrare¹²⁵⁾

bardicis constitutionibus et in Capitularibus habeatur) sed potius nihil aliud esse quam Deum tentare. Addit vero denegatam fuisse a Lothario Theupergae iustam purgationem, his verbis: *Sed de adulterio illa coram missi nostri praesentia purgare se voluit, sed ipse non annuit.* Totam hanc historiam describit Regino lib. 2. Chronic. Ex his vero ostenditur, rubricam huius capitis apud Gratianum nimis esse generalem, quippe quum Nicolaus hoc tantum velit demonstrare, non esse utendum monomachia ad purgationem.

C. XXIII. x) Sic expleta: In hoc capite addita sunt nonnulla verba ex concilio, quae a collectoribus videbantur ommissa; sed hoc loco satis visum est varietatem indicare. Nam in concilio ipso sic legitur: *et sic in ultima missae celebratione pro expurgatione sua corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi percipiant, quatenus ita inde innocentes se esse ostendant.*

C. XXVI. y) Celebrare: In concilio et apud Burcharum et Ironem*) sequitur: *et secretam publice dicere.*

Quaest. V. C. XX. 95) accusare: ib. — 96) cf. C. 33. q. 1. c. 1. — C. XXI. 97) haec ipsius Gratiani verba sunt. — 98) Numeri: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — cf. Num. c. 5. — 99) hic: Ed. Bas. — 100) poterit: Ed. Arg. Bas. — 101) salti e. mensurae: Ed. Arg. — sacct: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — 102) tenebunt te: Edd. coll. o. pr. Bas. — 103) levabit. Ed. Bas. — C. XXII. 104) scr. A. 867. — Reg. l. 2. c. 77. Burch. l. 9. c. 51. Ivo Decr. p. 8. c. 187. — 105) praecceptum: Coll. cit. — Edd. coll. o. — Böhm. — 106) quam: Coll. cit. — Edd. coll. o. — 107) legimus: Ivo. — Burch. — Edd. coll. o. — 108) i Reg. c. 17. — 109) alicui: Edd. Arg. Bas. — C. XXIII. 110) hab. A. 868. — Reg. l. 2. c. 276. Burch. l. 11.

c. 66. — 111) debeant: orig. — debent: Reg. — Edd. coll. o. — 112) ex praes.: Edd. coll. o. — 113) tibi: ead. — Reg. — C. XXIV. 114) hab. A. 1122. — Burch. in fine operis. — Ivo Decr. p. 15. c. 179. — 115) in: orig. — Burch. — Ivo. — 116) fuerint: Burch. — Ivo. — 117) esset: ib. — orig. — 118) digne: ib. — C. XXV. 119) Burch. lib. — Ivo ib. c. 150. — 120) deciderit: orig. — Coll. cit. — C. XXVI. 121) hab. A. 868. — Reg. l. 2. c. 277. Burch. l. 2. c. 199. Ivo Decr. p. 6. c. 272. — 122) maleficium aliquod: Edd. coll. o. — 123) reputatum: Reg. — 124) in: orig. — Reg. Burch. — *) et ap. Reg. — 125) tractare: Coll. cit.

debet, et communicare, et de singulis sibi imputatis innocentem se ostendere¹²⁶). Quod si non fecerit, quinquennio a liminibus ecclesiae extraneus habeatur.

Gratian. *Illud vero, quod Sixtus et Leo in fine suae purgationis addiderunt, ex eorum exemplo intelligendum est; exemplo enim suae satisfactionis noluerunt ceteris praescribere legem purgandi.*

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod vero quarto loco quaerebatur: An duorum testimonio episcopus sit condemnandus? multorum auctoritate probatur. Sicut enim in evangelio Ioannis¹) legitur, ad Christum ad Iudaeos: In lege²) vestra scriptum est, quoniam duorum hominum testimonium verum est. Hinc consequenter contra eos argumentatur, dicens: Si duorum hominum testimonium verum est, quare testimonium meum et Patris non accipitis? Item Paulus in epistola ad Corinthios³): In ore duorum vel trium stabit omne verbum. Item in epistola ad Hebraeos⁴): Quis praevaricans legem Moysi, duobus vel tribus testibus convictus, sine miseratione lapidabitur.

C. I. Quot testibus quisque clericorum convinci debeat.

Item ex Concilio Bracaraensi II. c. 8.⁵)

Placuit, ut si quis aliquem clericorum in accusatione⁶) fornicationis impetit, secundum praecceptum Pauli apostoli duo vel tria testimonia requirantur ab illo. Quod si non potuerit datis testimoniis approbare quod⁷) dixit⁸), excommunicationem accusati accipiat⁹).

II. Pars. Gratian. Ex praemissis itaque colligitur, quod duorum vel trium testimonio episcopus convinci et damnari potest. Porro Silvester Papa in generali synodo residens contra dixit¹⁰):

C. II. Quot testibus episcopus, vel presbyter, vel reliqui clerici sint convincendi.

Praesul non damnabitur¹¹) nisi cum LXXII. testibus, *nec praesul summus*¹²) a quoquam iudicabitur, quoniam scriptum est¹³): *Non est discipulus super magistrum.*¹⁴) Presbyter autem cardinalis¹⁵) nisi cum XLIV.¹⁶) testibus non damnabitur¹⁷); diaconus vero cardinalis urbis Romae nisi cum XXVII. testibus non condemnabitur. Subdiaconus, acolythus, exorcista, lector, ostiarius non nisi septem testibus non¹⁸) condemnabitur. Testes autem et accusatores sine aliqua sint infamia.

C. III. Episcopi non nisi LXXII. testibus condemnandi sunt.

Item Leo IV. in epistola Episcopis Britanniae¹⁷).

Nullam damnationem episcoporum unquam esse censemus, nisi aut ante legitimum numerum episcoporum (qui fit per duodecim episcopos), aut certe probata sententia per LXXII. testes idoneos, qui tales sint qui *et* accusare possint. §. 1. Et prius ad sacra Christi quatuor evangelia sacra-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. C. II. a) Nec praesul summus: Ex concilio Romano sub Silvestro et ceteris locis indicatis (excepta Panormia) addita sunt haec usque ad vers. *Presbyter*. Ac mirandum est de auctore glossae, qui putavit Pontificem maximum minore numero testium posse condemnari quam diaconum cardinalem atque ostiarium, quum tamen ipse Pontifex a generali saltem praesulis nomine minime esset excludendus.

C. III. b) Sicut nobis: Hinc usque ad dictionem

Quaest. V. C. XXVI. 126) reddere: orig.

Quaest. IV. 1) Ioan. c. 8. v. 17. — 2) Deut. c. 17. v. 6. — 3) 2 Cor. c. 13. v. 1. — 4) Hebr. c. 10. v. 28. — C. I. 5) hab. A. 573. — Coll. tr. p. 2. t. 46. c. 8. — Burch. l. 2. c. 202. Ivo Pan. l. 4. c. 97. Decr. p. 6. c. 276. — cf. Capit. l. 5. c. 240. — 6) nunciatio: Edd. Bas. — *macula*: Edd. rell. — 7) quae: Coll. Hisp. — 8) dicit: Edd. Lugd. II. III. — 9) excipiat: Coll. Hisp. — C. II. 10) ex apocrypho canone Silvestri c. 3. — cf. Capit. Hadr. c. 72. — Conc. Mog. hab. A. 588. c. 12. Deusedit p. 3. Ivo Pan. l. 4. c. 91. Decr. p. 6. c. 334. Polyc. l. 5. t. 1. — In Ed. Arg. huic capiti canon quidam, sub nomine Deusedit P. laudatus, praemittitur. — 11) damnatur: Edd. Bas. Lugd. II. III. — *damnat*: Edd. rell. — 12) Matth. c. 10. — 13) abest ab orig. — 14) LXIV: Edd. coll. o. — 15) deponatur: lb. — 16) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. et Böhm. — C. III. 17) scr. c. A. 850. — Ivo Decr. p. 5. c. 116. — *) et

menta praesent, quod nihil falsum depromant, sicut nobis^b) B. Silvester tradidit, et Romana sancta videtur tenere ecclesia. Et si inter eos, quos damnandos esse dixerint homines, fuerit episcopus, qui suam causam in praesentia Romanae sedis episcopi petierit audiri, nullus super illum definitivam praesumat dare sententiam, sed omnino eum audiri decernimus.

Gratian. *Sed hoc vel speciali privilegio de clericis Romanae ecclesiae intelligitur, vel propter improbitatem quorundam, qui, quum non sint spectatae vitae et scientiae, in accusationem ministrorum Dei repente prosiliunt. Quorum vero vita adeo laudabilis est, ut omnibus imitanda appareat, de quorum assertione nulla dubitatio nasci poterit, eorum testimonio duorum vel trium testium quilibet iure convinci et damnari poterit.*

QUAESTIO VI.

GRATIANUS.

I. Pars. Sequitur sexta quaestio, qua quaeritur: Quo remedio causa vitata sublevetur, et si remedium illud sit dandum ei, qui causa dilationis vocem appellationis exhibuerit? Causa vero vitata remedio appellationis sublevari poterit.

Unde Fabianus Papa ait ad Hilarium Episcopum, epist. III. c. 3.¹):

C. I. Causae vitatae remedium appellationis subveniat.

Liceat appellatori vitatam causam remedio appellationis sublevari.

C. II. De eodem. PALEA.

[Idem paulo ante²).]

„Appellatorem non debet afflictio ulla³), aut detentionis iniuriare custodia.“

C. III. De eodem.

Item Anacletus Papa, epist. I. in fine⁴).

Omnis oppressus libere sacerdotum (si voluerit) appellet iudicium, et a nullo prohibeatur, sed ad his fulciatur et liberetur⁵). Si autem difficiles causae aut maiora negotia orta fuerint, ad maiorem sedem referantur. Et si illic facile discerni⁶) non poterunt⁷) aut iuste terminari, ubi fuerit summorum congregata congregatio⁸) (quae per singulos annos *bis* fieri solet et debet), iuste et Deo placite coram patriarcha aut primatu ecclesiastica negotia^b)⁹), et coram patricio saecularia iudicentur⁹) negotia in commune¹⁰).

Item Sixtus Papa epist. II. omnibus rectoribus ecclesiae scribit, dicens¹¹):

C. IV. Quisquis pulsatus fuerit, apostolicam sedem appellet. Si quis vestrum pulsatus fuerit in aliqua adversitate, licenter hanc sanctam et apostolicam sedem appellet, et ad eam quasi ad caput suffugium¹²) habeat, ne ipse innocens damnatur, aut ecclesia sua detrimentum patiatur.

Ecclesia, non leguntur in epist. Leonis manuscripta, habentur tamen apud Ivonem^{*)}.

Quaest. VI. C. III. a) Congregatio: In vulgatis^{**) sequebatur: sub metropolitano, quae sublata sunt, quia in nullo manuscripto neque in originali habentur, et in sequentibus verbis exponitur, coram quibus sit habendum concilium.}

b) Ecclesiastica negotia: In epistola legitur: *primatu ecclesiastico, et coram patricio saecularia, etc.*

apud Nicolaum I. ep. ad Salmonem Brittonum regem, ubi Leonis ep. refertur.

Quaest. VI. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, desumptum ex Aniano ad Theod. cod. l. 11. t. 30. c. 20. — Cap. l. 7. c. 333. Burch. l. 1. c. 148. Ans. l. 2. c. 11. et inter capitula Hadriani ad finem l. 3. Ivo Pan. l. 4. c. 121. — C. II. 2) Caput Pseudoisidori, haustum ex Aniano ad Theod. cod. l. 11. t. 30. c. 2. et 15. — Burch. ib. Ans. ib. Ivo ib. — 3) add.: *aut carceris*: Ans. — Cap. l. 1. — Edd. coll. o. — Böhm. — C. III. 4) Caput Pseudoisidori, confectum ad ep. Innoc. I. ad Victricium c. 3. et Leonis M. ep. 5. (Ed. Baller.) c. 6. — Coll. tr. p. 1. t. 2. c. 5. Ans. l. 3. c. 21. — 5) add.: *et audiatur*: Edd. coll. o. — 6) *decerni*: Edd. Lugd. II. III. — 7) *potuerint*: Edd. coll. o. — **) Edd. coll. o. pr. Bas. — 8) abest ab Ans. — 9) *iudicentur*: Ed. Bas. — 10) *communi*: Edd. coll. o. — C. IV. 11) Caput Pseudoisidori. — Ans. l. 2. c. 8. Ivo Decr. p. 5. c. 3. — 12) *suffragium*: Edd. coll. o.

C. V. *In gravioribus causis pulsati apostolicam sedem appellent.*

Item Grato¹⁹) epistola I. 13)

Omnes episcopi, qui in quibusdam gravioribus¹⁴⁾ pulsantur vel criminantur causis, quoties necesse fuerit libere apostolicam appellent sedem, atque ad eam quasi ad matrem confugiant.

C. VI. *Ab omnibus appelletur ad Romanam ecclesiam.*

Item Marcellus Papa, epist. I. ad Episcopos Antiochenae provinciae¹⁵⁾.

Ad Romanam ecclesiam omnes episcopi, qui voluerint vel quibus necesse fuerit, quasi ad caput suffugere, eamque appellare debent, ut inde accipiant tuitionem atque consecrationem⁴⁾. Quod omnibus minime convenit denegare¹⁶⁾ episcopis; sed absque ulla custodia, aut excommunicatione, vel damnatione, vel expolatione libere ire concedatur¹⁷⁾.

C. VII. *Qui a proprio metropolitano se gravari putaverit, maiorem sedem appellet.*

Item Victor ad Theophilum Alexandrinum, epist. I. c. 3. 18)

Si quis putaverit se a proprio metropolitano gravari, apud patriarcham vel primatem dioeceseos, aut penes universalia apostolicae ecclesiae iudicetur sedem.

C. VIII. *Ad Romanam ecclesiam quasi ad matrem appelletur ab omnibus.*

Item Zephyrinus urbis Romae Episcopus, epist. I. 19)

Ad Romanam ecclesiam ab omnibus, maxime tamen ab oppressis appellandum est, et concurrendum quasi ad matrem, ut eius uberibus nutriantur, auctoritate defendantur, et a suis oppressionibus releventur, quia non potest nec debet mater oblivisci filium suum.

C. IX. *Quoties aliquis appellaverit, audientia sibi non denegetur.*

Item Iulius Papa in decretis, sive in rescripto ad Orientales, c. 22. 20)

Placuit, ut a quibuscunque iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos (ubi est auctoritas maior) fuerit provocatum, audientia non negetur²¹⁾.

C. X. *Iniuste damnati restitutionem, et oppressi auxilium a Romana ecclesia debent habere.*

Item cap. 30. 22)

Ideo huic sanctae sedi praefata privilegia specialiter sunt concessa tam de congregandis conciliis et iudiciis ac restitutionibus episcoporum, quam etiam de summis ecclesiarum negotiis, ut ab ea omnes oppressi auxilium, et iniuste damnati restitutionem sumant, et talia ab improbis ne²³⁾ praesumantur absque ultione, nec exercentur absque damnatione²⁴⁾.

II. Pars. Gratian. *Quum ergo Zephyrinus dicat, ab*

omnibus esse appellandum, maxime tamen ab oppressis, et Marcellus scribat: Omnes episcopi, qui voluerint vel quibus necesse fuerit, appellare debent: patet, quod accusato (sive gravetur, sive non) vox appellationis non est deneganda. Quidam tamen ita distinguunt, ut volentes ad consecrandos, necessitatem patientes ad oppressos referant, ut sit sensus: Omnes, qui voluerint a Romana ecclesia consecrationem accipere, et ab aliquibus impediuntur, eam debent appellare; quibuscunque in suis oppressionibus necesse fuerit ad eam suffugere, similiter vocem appellationis exhibeant, ut isti tuitionem, et illi consecrationem ab ea accipiant. Similiter et illud Zephyrini distinguitur: Ab omnibus est appellandum ad Romanam ecclesiam: intelligendum est, qui ab ea consecrationem voluerint accipere, vel qui a praelatis suis aliquam iniuriam passi fuerint, maxime tamen ab oppressis. Secundum primam interpretationem oppressi intelliguntur aliqua iniuria affecti; iuxta secundam vero oppressi dicuntur a iudice iniuste condemnati. Secundum hanc distinctionem qui in aliquibus negotiis non ad relevandum, sed ad differendum vocem appellationis exhibuerint, appellandi auctoritatem non habent.

Sed quum Gregorius scribat omnibus per diversas provincias²⁵⁾:

C. XI. *De causa appellationis cognoscere non licet nisi ei, ad quem appellatur.*

Decreto nostro vestram rogantes caritatem mandamus, ut si aliquis (quod non optamus) suorum aemulorum Aldricum, Coenomanensis ecclesiae episcopum, accusare damnablem attentaverit²⁶⁾, ut honoretur²⁷⁾ B. Petri apostolorum principis memoria, ecclesiaeque Romanae, cui praesedit, privilegium, et nostri nominis auctoritas, liceat illi post additionem primatum dioeceseos, si necesse fuerit, nos appellare, et nostra auctoritate aut ante nos²⁷⁾, aut ante legatos nostros²⁸⁾ ex latere missos iuxta Patrum decreta suas exercere atque diffinire actiones, nullusque illum ante haec iudicet aut iudicare praesumat. Sed si quid (quod absit) grave intolerandumque ei obiectum fuerit, nostra erit expectanda censura, ut nihil prius de eo, qui ad sinum sanctae ecclesiae Romanae confugit²⁹⁾ et eius implorat auxilium, decernatur, quam ab eiusdem ecclesiae auctoritate fuerit praecipuum, quae vices suas ita aliis impertivit ecclesiis, ut in partem sint vocatae sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. *Et infra: §. 1. Si autem (quod non arbitramur) a quoquam secus praesumptum fuerit, ab officio cleri submotus auctoritatis³⁰⁾ apostolicae reus ab omnibus iudicetur, ne lupi, qui sub specie ovium subintraverunt, bestiali saevitia quosque audeant lacerare, et quod sibi fieri nolunt aliis inferre praesumant.*

Item quum Vigilus Papa in epistola ad Eleutherium, c. ult. dicat³¹⁾:

C. XII. *Iudicia appellantium ab eis sunt audienda, ad quos appellatur.*

Quid se scit aliis esse praepositum, non moleste ferat aliquem esse sibi praelatum. Ipsa namque ecclesia, quae

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. c) Grato: Sic est restitutum ex plerisque vetustis, (nam in vulgatis erat: *Item Gregorius.*), quanquam in tomis conciliorum haec epistola tribuitur Sixto II., illa vero, ex qua caput antecedens, Sixto I.

C. VI. d) Atque consecrationem: In originali est^{*)}: *ut inde accipiant tuitionem et liberationem, unde acceperunt informationem atque consecrationem; sed ob glossam non est mutatum.*

C. XI. e) Ut honoretur: Hinc usque ad versic. auctoritas, addita sunt ex ipsa epistola, quae exstat in bibliotheca Dominicana, et videtur esse Gregorii IV., ex qua etiam sumuntur est caput *Nulli fas. distinct. 19.*, et apud

Ivonem utrumque caput simul habetur. Istius autem Aldrici (ut ex catalogo episcoporum ecclesiae Coenomanensis colligitur) mentio est in concilio apud S. Medardum, quod paulo post Gregorium IV. habitum fuit. Itaque defensio ipsi a Gregorio praestita profuit.

C. XII. f) Restitutum est caput hoc Vigilii antiquorum exemplarium auctoritate. Antea vero tribuebatur Iulio^{**)}, in cuius etiam epistola prima habetur prior pars huius capituli usque ad vers. *Ipsa namque.* (quemadmodum et apud Leonem epist. 84., quod refertur supra distinct. 23. c. *Quanquam.* et in c. sequ. *Qui sunt.*), et etiam sententia ceterarum partium.

Quaest. VI. C. V. 15) Caput Pseudoisidori, pertinens ad op. I. Sixti II. — Burch. I. 1. c. 144. Ivo Pan. I. 4. c. 124. (ex Gregorio) Decr. p. 5. c. 257. (ex Iulio), quod in Edd. coll. o. pr. Bas. et ipsis legitur. — Ans. I. 2. c. 12. — 14) *aliquibus*: Edd. coll. o. — C. VI. 15) Caput Pseudoisidori, confect. ex Innoc. I. ep. 4. c. 1. 2. — Ans. I. 2. c. 7. Polyc. I. 1. t. 7. — 5) In Ms. Anselmi collato eadem legitur; in Ms. vero Vaticano quodam legi ut apud Gratianum in margine invenimus indicatum. — 16) *denegari*: Edd. coll. o. — 17) *concedantur*: Ed. Bas. — C. VII. 18) Caput Pseudoisidori, confectum sec. conc. Chalc. c. 17. — Ans. inter cap. Hadriani in fine I. 3. c. 5. et Burch. I. 1. c. 144. Ivo Decr. p. 5. c. 257. (ex Iulio). Pan. I. 4. c. 126. — C. VIII. 19) Caput Pseudoisidori. — Ans. I. 2. c. 6. — C. IX. 20) Caput Pseudoisidori, confectum ad conc. Carth. III. c. 10. — Coll. tr. p. 1. t. 32.

c. 6. Ans. I. 2. c. 9. et ex Iulio I. 3. c. 123. et inter cap. Hadr. c. 48. ad fin. I. 3. Ivo Decr. p. 6. c. 326. — 21) *denegatur*: Ed. Bas. — C. X. 22) Ans. I. 2. c. 47. — 23) *non*: Edd. coll. o. — 24) *add.*: qua: lb. — C. XI. 25) scr. A. 832. — cf. ad D. 42. c. 2. — Ivo Decr. p. 5. c. 349. Ans. I. 2. c. 19 (22). Polyc. I. 1. t. 7. — 26) *tenuerunt*: Edd. coll. o. — 27) *eos*: Bohm. — 28) *nostros*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. exc. Bas. — 29) *confugerit*: Edd. coll. o. — 30) *inturiam reus*: orig. — C. XII. 31) Edd. coll. o. pr. Bas. — 31) ex cap. 7. ep. Vigilii ad Profuturum, quod pariter atque sextum Pseudoisidorianum est. — Coll. tr. p. 1. t. 52. c. 2. Ans. I. 2. c. 22 (20). (adiecta subscriptione: *Pat. Rom. Mart. Bellisario et Joanne Coss.*) — Capituli initium sumtum est ex Leonis M. op. ad Anastasium infr. c. 4.

prima est, ita reliquis ecclesiis vices suas credidit largiendas, ut in partem sint vocatae sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Unde omnium appellantium apostolicam sedem episcoporum iudicia, et cunctarum³²⁾ maiorum negotia causarum eidem sanctae sedi reservata esse liquet; praesertim quum in his omnibus eius semper sit expectandum consultum, cuius tramiti si quis obviare tentaverit sacerdotum, causas se non sine honoris sui periculo apud eandem sanctam³³⁾ sedem noverit redditurum.

Gratian. *Item quum Nicolaus Papa in Hincmarum Remensem Archiepiscopum invehatur, qui Rotandum episcopum appellentem apostolicam sedem damnare ausus est, ita dicens³⁴⁾:*

C. XIII. *De Remensi archiepiscopo, qui appellentem Romanam sedem iudicare est ausus.*

Arguta sapientia tua, utinam in bono accepta, fomitem iudicii et materiam depositionis adversus Rotandum assumsit, et ab itinere apostolicae sedis removit³⁵⁾, et continuatim apostolicam sedem appellentem damnavit et carcerali custodiae mancipavit. *Et infra³⁶⁾: §. 1. Privilegia tamen apostolicae sedis vos oblivioni tradere nullatenus debuistis³⁷⁾, quibus venerandi canones iudicia totius ecclesiae ad hanc deferri iubent. Et infra: §. 2. Haec quippe nos in Rotando idcirco noveritis operatos, ut privilegia sedis apostolicae, quae male a vobis violata videbantur, et³⁸⁾ a nobis tot impensis laboribus vestra resistente contumacia recuperari non poterant, auctoritate apostolica et cana³⁹⁾ Patrum deliberatione pristino tandem genio³⁹⁾ et proprio decorarentur honore.*

C. XIV. *Quisque eam obedientiam maioribus exhibeat, quam ab inferioribus desiderat.*

Item Leo Papa ad Anastasium Thessalonicensem Episcopum, epist. LXXXII. al. LXXXIV.⁴⁰⁾

Qui scit se quibusdam esse praepositum, non moleste ferat aliquem sibi esse praelatum, sed obedientiam, quam exigit⁴¹⁾, etiam ipse dependat, et sicut non vult gravis oneris sarcinam ferre, ita non audeat alii⁴²⁾ importabile pondus imponere. Discipuli enim sumus humilis et mitis⁴³⁾ magistri, dicentis⁴⁴⁾: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.*

Gratian. *Patet ergo, quod nulli appellanti sunt induciae denegandae. Ceterum, si causa frustratoriae dilationis appellaverit, a iudice, ad quem provocatum fuerit, condemnabitur. Tempus vero appellationis est ante datam vel post datam sententiam. Quoties enim quis se gravari senserit, libere potest appellare.*

Unde Sixtus Papa II. epist. 1. ad Gratium Episc. ait⁴⁵⁾:

C. XV. *Qui gravatur a proprio metropolitano, primatem aut universalis ecclesiae sedem appellet.*

Si quis putaverit se a proprio metropolitano gravari, apud primatem dioeceseos aut penes universalis apostolicae ecclesiae Papam iudicetur.

C. XVI. *Romanam sedem appellet qui iudicem suspectum habet. Item Felix II. ad Episcopos in Alexandrina synodo congregatos, cap. 19.⁴⁶⁾*

Quoties episcopi se a suis provincialibus vel a metro-

politano putaverint praegravari, aut eos suspectos habuerint, mox Romanam appellent sedem, ad quam⁴⁷⁾ eos absque ulla detentione aut suarum rerum ablatione⁴⁸⁾ libere liceat ire; et dum praedictam Romanam matrem appellaverint ecclesiam⁴⁹⁾, aut ab ea se audiri poposcerint⁴⁹⁾, nullus eos aut excommunicare, aut eorum sedes surripere, aut res eorum auferre, aut aliquam eis vim inferre praesumat ante, quam eorum⁵⁰⁾ causa Romani Pontificis auctoritate finiatur. Quod si aliter a quoquam praesumptum fuerit, nihil erit, sed viribus carebit.

C. XVII. *De eodem. PALEA.*

Item Iulius Papa in rescripto ad Episcopos orientales, cap. 30. b)⁵¹⁾

„Ideo huic sanctae sedi praefata privilegia specialiter concessa sunt, ut ab ea omnes auxilium oppressi, et iniuste damnati restitutionem sumant.“

Gratian. *Oppressi et se praegravari putantes intelliguntur ante datam sententiam, iniuste vero damnati post datam sententiam.*

Unde Eutychianus urbis Romanae Episcopus scribit Episcopis per Siciliam, epist. II. c. 1.⁵²⁾:

C. XVIII. *Ante exitum causae per appellationem recedere licet. Non ita in ecclesiasticis agendum est negotiis, sicut in saecularibus. Nam in saecularibus⁵³⁾ legibus, postquam vocatus quis⁵⁴⁾ venerit et in foro decertare coeperit, non licet ei ante peractam causam recedere. In ecclesiasticis vero dicta causa recedere licet, si necesse fuerit aut si se praegravari viderit.*

III. Pars. Gratian. *Qui vero ex contumacia iudicibus obtemperare noluerit, communionem privetur.*

Unde in Concilio Milevitano, c. 24.⁵⁵⁾:

C. XIX. *Excommunicetur, qui iudicibus suis obtemperare non vult.*

Quisquis probatus fuerit per contumaciam nolle obtemperare iudicibus, quum hoc primae sedis episcopo fuerit probatum^{†)}, det literas, ut nullus ei communicet episcoporum, donec obtemperet.

Gratian. *Item quod post datam sententiam appellari possit, Fabianus Papa testatur, dicens Hilario Episcopo, epist. III. c. 2.⁵⁶⁾:*

C. XX. *Non denegetur appellatio ei, quem in supplicium sententia destinavit.*

Liceat etiam in criminalibus causis appellare, nec appellandi vox denegetur ei, quem supplicio⁵⁷⁾ sententia destinavit⁵⁸⁾.

Gratian. *Quod paulo ante idem affirmat eod. cap.⁵⁹⁾:*

C. XXI. *Ante datam sententiam licet alicui appellare.*

Si quis iudicem adversum sibi senserit, vocem appellationis exhibeat.

IV. Pars. Gratian. *Post datam vero sententiam qui appellare voluerit, intra quinque dies appellet, et intra eodem a quo provocavit literas dimissorias accipiat, et intra eodem ad quem appellavit iter arripiat.*

Unde in Theodosianis^{†)} legibus sic statutum invenitur⁶⁰⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. g) *Can a*: Quum antea legeretur: *canonica* *), emendatum sic est ex epistola ipsa, quae habetur manuscripta, et nuper est impressa in appendice bibliothecae, et in lib. Ennodii pro Symmacho legitur: *cana miracula et canum genium*, iuxta illud Virgilio:

Quaest. VI. C. XII. 33) *cuncta*: Edd. coll. o. — 33) abest ab hsdem pr. Bas. — C. XIII. 34) *scr. A. 865.* — Ans. l. 2. c. 67 (64). — 35) *revocavit*: orig. — 36) Ans. in fine l. 2. — 37) *denegavit*: orig. — Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 38) verba asteriscis inclusa non sunt ap. Ans. — 39) in orig. ap. Mansi et ap. Anselmum legitur: *canonica.* — 39) abest ab orig. — *ingenio*: Edd. coll. o. — C. XIV. 40) *scr. A. 446. ep. 14. Ed. Baller.* — Coll. tr. p. p. 1. t. 43. c. 17. — 41) *exegerit*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 42) *adit*: Edd. coll. o. — 43) *mitissimi*: Ed. Bas. — 44) *Matth. c. 23. v. 4.* — C. XV. 45) *Caput Pseudoisidori, confectum ex conc. Chalch. c. 9. et 17.* — Ans. l. 2. c. 9. Ivo Pan. l. 4. c. 126. Polyc. l. 1. t. 6. — C. XVI. 46) *Caput Pseudoisidori, compositum ad conc. Sardic. c. 4. et 7.* — Ans. l. 2. c. 60 (58). — 47) *atque eos*: Edd. coll. o. — 48) *sedem*: Ed. Bas. — 49) *expoposcerint*: orig. — Ans. — 50) *amborum*: Ans. — Edd. coll. o. — C. XVII. 51) *Caput Pseudoisidori.* — Ans. l. 2. c. 47. — C. XVIII. 52) *Caput Pseu-*

Cana fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus Iura dabant. — — —

C. XVII. h) Est summa quaedam capitis recitati supra ead. c. *Ideo.* et habetur in vetustis exemplaribus, in quibus Paleae esse non solent.

C. XXII. i) *Theodosianis*: Hoc et quatuor se-

doisidori. — cf. excerpt. canon. Egberti. (Mansi t. 12.) c. 8. ubi haec ex Gregorio laudantur. — Ans. l. 3. c. 73. Ivo Pan. l. 4. c. 100. Decr. p. 6. c. 336. Polyc. l. 5. t. 1. — 53) *nam in succ. postquam legibus*: Edd. coll. o. — 54) *quisque*: Edd. Lugdd. II. III. — *quisquis*: Edd. rel. — C. XIX. 55) *hab. post A. 416.* — Coll. tr. p. p. 2. t. 22. c. 11. — Ivo Pan. l. 4. c. 182. (*ex conc. Spalensi*). — †) *prolatum*: Coll. Hisp. — C. XX. 56) *Caput Pseudoisidori, desumptum ex interpr. ad Theod. cod. l. 11. t. 30. c. 20.* — Burch. l. 1. c. 148. Ans. l. 2. c. 11. Ivo Pan. l. 4. c. 122. Decr. p. 5. c. 261. — 57) *in supplicium*: Burch. Ivo Decr. — Edd. Lugdd. II. III. — *in supplicio*: Ivo Pan. — Edd. coll. rel. — 58) *destinaverit*: Edd. coll. o. — C. XXI. 59) *Caput Pseudoisidori.* — Burch. Ans. lb. Coll. tr. p. p. 1. t. 18. c. 9. Ivo Pan. l. 4. c. 120. Decr. p. 5. c. 248. — C. XXII. 60) *Ex interpretatione ad Paulum Sent. rec. l. 5. t. 33. §. 1.* — Ivo Pan. l. 4. c. 127. Decr. p. 5. c. 261.

C. XXII. *Post latam sententiam intra quod tempus quisque appellare debeat.*

Propter superfluum appellatorum licentiam, ne in retractandis vel revocandis sententiis liberum habere arbitrium videantur⁶¹⁾, et tempora appellationis, et poenae constitutae sunt, ut quicunque apud iudicem, qui causam eius audivit, appellare, et ad alium iudicem appellare⁶²⁾ voluerit, intra quinque dies appellet, et his ipsis quinque diebus ad iudicem, ad quem provocaverit, sine aliqua dissimulatione⁶³⁾ perveniat, et ipse dies, quo⁶⁴⁾ accepit literas, in his quinque diebus specialiter computetur. Quod si longius iter sit, exceptis *his* quinque diebus spatium dierum, quo iter agi possit, computetur.

C. XXIII. [P A L E A.]⁶⁵⁾

Habita dinumeratione XX. millium diurnorum per singulos dies computetur.⁶⁶⁾

C. XXIV. *A quo appellatur ad quem appellatum fuerit dimissoriae literae dirigantur.*

Item ibidem tit. XXXIV.⁶⁶⁾

Ab eo, quo⁶⁷⁾ appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, dimissoriae literae dirigantur, quae vulgo apostoli⁶⁸⁾ appellantur, quarum⁶⁹⁾ postulatio et acceptio intra quinque dies ex officio finienda[†] est. *Ista*⁷⁰⁾ iam superius sub titulo de cautionibus et poenis appellationum interpretata sunt. §. 1. Qui intra statuta tempora dimissorias non postulaverit⁷¹⁾, vel acceperit, vel reddiderit, praescriptione ab agendo submovetur⁷²⁾, et poenam appellationis ferre⁷³⁾ cogitur.

C. XXV. *De his, qui causa dilationis appellant.*

Item ibidem tit. XXXV. c. 2.⁷⁴⁾

Quicumque non confidentia iustae causae, sed causa afferendae⁷⁵⁾ morae, ne contra eum sententia proferatur, appellaverit, vel si de facto suo confessus, ne addicatur⁷⁶⁾, appellare voluerit, huiusmodi appellationes non recipiuntur⁷⁷⁾.

C. XXVI. *Quum possessor appellat, dum eventus causae dubius est, possessionis fructus sequestrantur.*

Item ibidem, tit. XXXVI. c. 1.⁷⁸⁾

Quoties post auditam causam iudicii⁷⁹⁾ possessor appellat, fructus possessionis, de qua agitur, dum secundae⁸⁰⁾ audientiae eventus dubius est, merito sequestrantur. Nam si petitor appellaverit, hoc ab eo postulari non potest, quia non potest sequestrari quod non habet. §. 1. Si⁸¹⁾ propter praedia urbana vel mancipia⁸²⁾ appellatur, pensiones⁸³⁾ eorum vel mercedes, vecturae⁸⁴⁾ etiam, si de navi⁸⁵⁾ agatur, deponi solent.

C. XXVII. *Iniuste appellans omnino puniendus est.*

Item ibidem, tit. XXXVII. c. 1.⁸⁶⁾

Omnino puniendus⁸⁷⁾ est, *ut*, quoties iniuste appellatio pronuntiatur, sumtus, quos, dum sequeretur, adversarius impendit, reddere cogatur non simpliciter, sed quadruplos.

NOTATIONES CORRECTORUM.

quentia capita, quae citantur ex legibus Theodos., habentur lib. 5. sent. Iulii Pauli cum interpretatione. Ex quo apparet, Gratiani etiam tempore habere sententias coniunctas fuisse cum codice Theodos. seu breviario Alarici. Alaricus autem in praefatione proficitur, se volumen illud non ex solo Theodos. codice, sed ex variis libris collegisse, et in legum collectione atque interpretatione episcoporum praecipue opera usum fuisse.

C. XXIII. k) Caput hoc abest a vetustioribus Gratiani

Gratian. *Praemissis auctoritatibus intra quinque dies post datam sententiam cuique appellare permittitur. Quod postea Iustinianus in constitutionibus suis corrigens, intra decem dies appellationis remedium cuique dandum decrevit, dicens:*

C. XXVIII. *Intra decem dies remedium appellationis conceditur.*

Imperator Iustinianus Augustus⁸⁸⁾.

Anteriorum legum acerbitati plurima remedia imponentes⁸⁹⁾, et maxime haec circa appellationes facientes⁹⁰⁾, et⁹¹⁾ in praesenti ad huiusmodi beneficium pervenire duximus esse necessarium. Antiquitate⁹²⁾ etenim cautum erat, ut, si qui per se litem exercuerit et fuerit condemnatus, intra duos dies tantummodo licentiam appellationis haberet; sin autem per procuratorem causa ventilata sit, et in triduum proximum eam extendi. Ex rerum autem experientia invenimus hoc satis esse damnosum; plures enim homines ignaros legum subtilitatis, et putantes in triduum esse provocaciones porrigendas, in promptum periculum incidisse, et biduo transacto causas perdidisse. Unde necessarium duximus huiusmodi rei competenter mederi. Et sancimus omnes appellationes, sive per se, sive per procuratores, seu per defensores, vel curatores et tutores ventilentur, posse intra decem dierum spatium a recitatione sententiae enumerandum⁹³⁾ iudicibus ab his, quorum interest, offerri, sive magni sive minores sunt (excepta videlicet sublimissima praetoriana praefectura, ut liceat homini intra id spatium plenissime deliberare, sive appellandum ei sit, sive quiescendum; ne timore instante opus appellatorum frequentetur, sed sit omnibus inspectionis copia, quae et indiscussos hominum calores potest refricare. §. 1. Ad haec sancimus, si quando lis speratur in nostrum inferri consistorium, si forte contigerit imperatoriam⁹⁴⁾ maiestatem occupatam publicis causis ex mundanis provisionibus non posse convocare patres, quatenus causa agitur⁹⁵⁾, non ex hoc litem periclitari. Quod enim vitium est litigantium, si culmen imperatorium occupetur vel quis tantae auctoritatis, ut nolentem principem possit ad convocandos patres ceterosque proceres coartare? Sed si quid tale evenerit, causa intacta permaneat, donec imperator sua sponte motus et convocari proceres⁹⁶⁾ iusserit, et litem inferri patiat, et omnia secundum morem procedere. §. 2. Illud etiam in tertio capitulo disponentium est, quod antiquitas bene statuit, novitas autem neglexit. Quum enim veneranda vetustatis auctoritas ita magistratus digesserit⁹⁷⁾, ut alii maiores, alii medii, alii minores sint, et appellationes a minoribus iudicibus non solum ad maximos⁹⁸⁾ iudices remitterentur⁹⁹⁾, sed ad spectabilem iudicum tribunal, quatenus et ipsi¹⁰⁰⁾ sacro auditorio adhibito litem exercerent¹⁰¹⁾, novitas autem hoc dereliquerit¹⁰²⁾, evenit, ut super minimis causis maximi nostri iudices inquietentur, et homines propter minimas causas magnis fatigentur dispendiis, ut forsitan totius litis aestimatio ad sumtus iudiciales non sufficeret. Ideoque sancimus, si quando ex Aegyptiaco tractu vel adiuncta ei utraque Lybia provocatio speratur usque ad decem libra-

codicibus, et ab originali, et Ivone, et Panormia. In uno autem Gratiani valde emendato est in margine superioris capituli tantquam glossa quaedam.

C. XXVII. l) Omnino puniendus: In sententiis Pauli legitur: *omnimodo probandum est, etc.* Sed quia est initium capituli, et de huiusmodi punitione multa sunt a doctoribus adnotata, non est mutatum; tantummodo ductus orationis est emendatus addita particula: *ut.*

Quaest. VI. C. XXII. 61) *viderentur*: Ed. Bas. — 62) *provocare*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 63) *simulatione*: Ivo Pan. — 64) *in quo*: ib. — Edd. coll. o. — C. XXIII. 65) *ex fr. 1. D. si quis cautionibus 2. 11. — abest ab Ed. Bas. — C. XXIV. 66) ex Pauli Sent. rec. 1. 5. t. 34. — Ivo Pan. 1. 4. c. 128. Decr. p. 5. c. 282. — 67) a quo: orig. — Ivo. — 68) *epistola*: Ivo Pan. — 69) *quorum*: orig. — †) *facienda*: Ivo. — orig. — 70) Haec est interpretatio ad Paulum 1. c. — 71) *postulaverint*, et sic deinceps: Ivo. — Edd. coll. o. — 72) *submoveantur* — *cogantur*: ib. — 73) *inferre*: orig. — C. XXV. 74) *ex interpr.* ad Paul. Sent. rec. 1. 5. t. 35. — Ivo Pan. 1. 4. c. 129. Decr. p. 5. c. 283. — 75) *differendae*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 76) *abdicatur*: Ivo Pan. — *abdicatur*: Edd. coll. o. — 77) *recipiuntur*: ead. — C. XXVI. 78) *ex interpr.* ad Paul. Sent. rec. 1. 5. t. 36. — Ivo Pan. 1. 4. c. 130. Decr. p. 5. c. 284. — 79) *iudicem*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — *abest in Ed. Bas. — 80) sequentis*: Ed. Bas. — *sequentiae*: Edd. coll. rel. ex Iv. Pan. —*

81) *ex Paulo* ib. §. 2. — 82) *add. vel iumenta*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 83) *possessiones*: Edd. coll. o. ex Iv. Pan. — 84) *vecturarum*: Ivo Decr. — *vectura*: Edd. coll. o. — 85) *si de navis nautico*: ead. ex Iv. Pan. — C. XXVII. 86) *Paulo 1. l. t. 37. — Ivo Pan. 1. 4. c. 131. Decr. p. 5. c. 285. — 87) ponendum*: orig. Ed. Arndts. — C. XXVIII. 88) haec est integra novella 23. data A. 526. — 89) *interponentes*: Edd. coll. o. — 90) *facienda*: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 91) *abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 92) antiquitati*: orig. — Edd. coll. o. — Böhm. — 93) *numerandorum*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 94) *imperatoris*: ead. pr. Bas. Nor. — 95) *exagitatur*: Ed. Bas. — 96) *et ceteros proceres*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 97) *digessit*: Edd. Lugdd. II. III. — 98) *maiores*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 99) *remittantur*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 100) *ipso*: Böhm. — 101) *exerceant*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 102) *dereliquit*: ead. pr. Lugdd. II. III.

rum auri quantitatem, non in hanc regiam urbem eam venire, sed ad praefectum augustalem, qui audiat et causam dirimat vice sacri cognitoris, nulla ei¹⁰³⁾ penitus¹⁰⁴⁾ post diffinitivam sententiam appellatione porrigenda. Similique modo quoties in Asiana dioecesi vel Pontica tale aliquid emergerit, usque ad praedictam quantitatem decem librarum auri appellationes ad viros spectabiles, comites forte, vel proconsules, vel praetores, vel moderatores, quibus specialiter easdem lites peragendas deputavimus, remittantur, quatenus et hi ad similitudinem praefecti augustalis vice sacri cognitoris intercedant, et causas sine spe quidem appellationis, Dei tamen et legum timore perferant decidendas. Orientalem¹⁰⁵⁾ autem tractum causas appellatione suspensas, et usque ad decem librarum auri quantitatem limitatas, ad virum spectabilem comitem orientis mittere, simili modo audientiam et finem eis impositurum¹⁰⁶⁾. Illo videlicet observando¹⁰⁷⁾, ut viri¹⁰⁸⁾ spectabiles duces¹⁰⁹⁾ vel alii spectabiles iudices non ad alios eadem spectabilitate decoratos iudices suas transmittant appellationes in litibus, quantaecumque sint quantitatis (quum non oporteat ad comparas iudices appellationes referri, sed a minori iudicio in maius tribunal ascendere), sed ad illustrissimam praefecturam illorum appellationes, cuiuscumque sint¹¹⁰⁾ quantitatis, (ut dictum est) dirigantur, quae una cum viro¹¹¹⁾ excelso pro tempore quaestore eas dirimat, utroque officio subministrante, id est tam ex sacris scriniis more solito quam praefectorio. Ita tamen haec sancimus, ut nec a duobus vel aliis spectabilibus iudicibus (quibus forte, et si privati sint, imperialis maiestas causas iniunxerit) appellatio ad memoratos spectabiles iudices currat, ne causa non gradatim procedere, sed perperam videatur; sed a praesidibus quidem provinciarum, et iudicibus a nobis datis, si non sint spectabiles iudices, intra memoratam quantitatem referretur. Si autem vel illustres sint dati a nobis iudices (quibus apices dignitatum super spectabilitatem sunt) vel duces, qui omnimode spectabilitate sunt decorati, vel hi, qui a principe delegati sunt, spectabilem habeant dignitatem, eorum appellationes sub quacumque quantitate in hanc regiam urbem ad competentes antiquo more iudices referuntur¹¹²⁾, omnibus aliis, quae in appellationibus statuta sunt vel ab antiqua prosapia, vel ab auctoritate anteriorum constitutionum, vel a nostra humanitate, intactis illibatique custodiendia.

C. XXIX. Quando appellandum sit primo vel secundo.

Item lib. XLIX. Digest. tit. Quando appellandum sit. lege 1. §. Biduum¹¹³⁾.

Biduum vel triduum appellationis ex die sententiae latae computandum erit. §. 1. Quid ergo, si sententia fuerit sub conditione dicta, utrum ex die sententiae *latae* tempus computamus ad appellandum, an vero ex die, quo conditio sententiae existit¹¹⁴⁾? Sane quidem non est sub conditione sententia dicenda; sed si fuerit dicta, quid fiet? Et est utile statim tempora ad appellandum computari debere. §. 2. Quod¹¹⁵⁾ in sententiis receptum¹¹⁶⁾ est, ut vel altera¹¹⁷⁾ die, vel tertia provocetur, hoc etiam in ceteris observandum est, ex quibus sententia quidem non profertur, appellari tamen oportere¹¹⁸⁾ et posse *supra relatum est,* ut quum¹¹⁹⁾ quis^{m)} ad tutelam vel ad alia civica munera nominatur, et eius excusatio non ad-

mittitur. §. 3. Dies autem istos, in quibus appellandum est, ad aliquid utiles esse, oratio divi Marci voluit, si forte seius, a quo provocatur, copia non fuerit, ut *ei* libelli dentur. Ait enim: Is dies servabitur, quo primo facultas adeundi erit. Quare si forte post sententiam statim dictam copiam sui non fecerit is, qui pronunciat (ut fieri assolet), dicendum est nihil nocere appellatori. Nam ubi primum copiam eius habuerit, poterit provocare. Ergo si statim se subduxit¹²⁰⁾, simili¹²¹⁾ modo subveniendum est. §. 4. Quid igitur, si conditio horae effectus¹²²⁾, ut se reciperet? Si forte dicta sit sententia iam supra hora, utique non videbitur¹²³⁾ se subtraxisse. §. 5. Adeundi autem facultatem semper accipimus, si in publico sui copiam fecit¹²⁴⁾. Ceterum, si non fecerit¹²⁵⁾, an imputetur alicui quod ad domum eius non venerit, quodque¹²⁶⁾ in hortos non accesserit, et ulterius quod ad villam suburbanam? Magisque est ut non debeat imputari. Quare si in publico eius adeundi facultas non fuit, melius dicitur facultatem non fuisse adeundi. §. 6. Si quis ipsius quidem¹²⁷⁾, a quo appellavit, adeundi facultatem non habuerit¹²⁸⁾, ut ei libellos daret^{m)}, eius autem, quem¹²⁹⁾ appellavit, habeat copiam, videndum est, ut¹³⁰⁾ ei praescribi possit quod eum non adierit. Et hoc iure utimur, ut, si alterutrius adeundi fuerit copia, praescriptio locum habeat. §. 7. *In propria causa biduum accipitur. Propriam causam ab aliena quemadmodum discernimus? Et palam est, eam propriam esse causam, cuius emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. Et infra: §. 8. Si adversus absentem fuerit pronunciatum, biduum vel triduum ex quo quis scit computandum est, non ex quo pronunciatum est. Quod autem dicitur absentem posse provocare ex quo scit, sic accipit¹³¹⁾, si non in causa per procuratorem defensus est. Nam si ille non provocavit, difficile est ut hic audiatur. §. 9. Si¹³²⁾ quem¹³³⁾ in insulam deportandum adnotaverit praeses provinciae, et imperatori scripserit^{o)} ut deportetur, videamus quando sit provocandum, utrum quum imperator rescripserit¹³⁴⁾ ut deportetur, an quum ei scribitur? Et putem¹³⁵⁾, tunc esse appellandum, quum recipi eum praeses iubet, *sententia prolata*, imperatori scribendum ut deportetur. Ceterum verendum est, ne sero sit, ut tunc provocetur, quum imperator insulam ei assignaverit; comprobata¹³⁶⁾ enim sententia praesidis¹³⁷⁾ tunc solet¹³⁸⁾ insulam assignare. Rursus illud verendum est, si mendacis apud principem oneravit eum, quem deportandum laborabat¹³⁹⁾, intercludi¹⁴⁰⁾ illi viam provocandi. Quid ergo est? Recte dicitur humanitate suggerente ut et hoc, et illo tempore non frustra provocaretur, quia non adversus principem, sed adversus iudicis calliditatem provocavit. Et infra¹⁴¹⁾: §. 10. Illud quoque videamus¹⁴²⁾, si, quum imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatorum editum sit, neque is appellaverit, et postea contra eum rescriptum sit, an appellare a literis pridem¹⁴³⁾ sibi editis possit? quia qui tunc non appellavit vera esse quae scripta sunt consensisse videtur, nec est audiendus, si dicat eventum *sacri rescripti se sustinuisse.

C. XXX.

Item Ulpianus lib. XLIX. in tit. De recipiendis appellationibus vel non, lege 1.¹⁴⁴⁾

V. Pars. Non solent audiri appellantes, nisi hi, quo-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIX. m) Ut quum quis: Hinc usque ad verba: non admittitur, non sunt in Pandectis; sed quia superius in eadem lege sententia ipsorum exprimitur, non sunt expuncta, sed descripta aliis characteribus.

n) Ut ei libellos daret: Verba haec non sunt in Pandectis, sed ob glossam non sunt inducta.

o) Imperatori scripserit: Sic est emen-

datum ex Pandectis. Antea legebatur: Imperator rescripserit*).

p) Sententia prolata: Haec usque ad vers. Ceterum, sunt addita ex Pandectis.

q) Possit: In vulgatis codicibus**) sequebatur: certo non potest, quae neque in vetustis, neque in Pandectis habentur:

Quaest. VI. C. XXVIII. 102) eis: ead. — 104) abest ab eisdem. — 105) orientales tractus: Edd. Arg. Lugd. I. — orientalis tractus: Edd. rel. pr. Lugd. II. III. — 106) add.: sancimus: Edd. coll. o. pr. Bas. — 107) observato: Edd. coll. o. — 108) ut viri spectabiles non ad etc.: Ed. Arg. — ut viri spectabiles iudices non ad etc.: Ed. Ven. II. — 109) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 110) add.: dignitatis vel: ead. — 111) add.: uno: Edd. Bas. Ven. II. Par. Lugd. I. — 112) referantur: orig. — Edd. coll. o. pr. Bas. — Böhm. — C. XXIX. 113) ex l. 49. D. t. 1. fr. 1. §. 5. seqq. — Rubrica capituli superimposita abest ab Edd. Arg. Bas. — 114) extiterit: Edd. coll. o. — 115) add.: autem: Edd. coll. o. pr. Bas. — 116) praecipitur: orig. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 117) alia: Ed. Bas. — 118) oportet et potest: Edd. coll. o. — 119) cf. §. 1. 3. eiusdem fragmenti. — 120) subtraxerit: Edd. coll. o. — 121)

similitur: ead. ex orig. — 122) effectus: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 123) videbatur: Ed. Bas. — 124) fecerit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 125) fecit: Ed. Bas. — 126) add.: ad eum: ib. — 127) add.: iudicia: ib. — 128) habuit: Edd. coll. o. ex orig. — 129) ad quem: Edd. coll. o. — 130) an: orig. — Edd. coll. o. — 131) accipitur: Ed. Bas. — accipimus: Edd. pell. — 132) in principio eiusdem fragmenti. — 133) quidem: orig. — Edd. coll. o. pr. Arg. Lugd. II. III. — 134) rescripsit: ead. pr. Bas. — 135) puto: Edd. coll. o. — 136) add.: post X. dies: Ed. Arg. — 137) add.: vel praetoris: Edd. coll. o. pr. Bas. — 138) add.: eis: Ed. Bas. — ei: Edd. Lugd. II. III. — 139) laborat: Edd. coll. o. — 140) intercludit: Ed. Bas. — 141) fr. 3. eiusdem tit. — 142) videndum est: Edd. coll. o. pr. Bas. — 143) quidem: Böhm. — **) et Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXX. 144) fr. 1. tit. 5. l. 49.

rum interest, vel quibus mandatum est, vel qui negotium alienum gerunt, quod mox¹⁴⁵⁾ ratum habetur. Sed et si mater¹⁾, *quum filii rem sententia versam†) animadvertet*, provocaverit pietati dans, dicendum est et hanc audiri debere, et si litem præparandam curare maluerit, intercedere non videtur, licet ab initio defendere non potest. §. 1. *Scaevola libro IV. regularum*¹⁴⁶⁾; Ante sententiam¹⁴⁷⁾ appellari potest, si quaestionem in civili negotio habendam iudex interlocutus sit, vel in criminali, si contra leges hoc faciat. §. 2. *Macer libro I. de appellationibus, lege 4.*¹⁴⁸⁾ Eius, qui ideo causam agere frustratur, quod dicit se libellam principi dedisse, et sacrum rescriptum expectare, audiri desiderium prohibetur, et si ob eam causam provocaverit, appellatio eius recipi sacris constitutionibus vetatur.

C. XXXI. De dimissoriis libellis.

Item Marcianus l. 2. De appellationibus, tit. De libellis dimissoriis, l. unica¹⁴⁹⁾.

Post appellationem interpositam literae dandae sunt ab eo, a quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est sive principem, sive quem¹⁵⁰⁾ alium, quas literas dimissorias sive apostolos appellant. Sensus autem literarum talis est: appellasse (puta) Lucium Titium a sententia illius¹⁵¹⁾, quae inter illos¹⁵²⁾ dicta est. Sufficit autem petiisse intra tempus dimissorias instanter et saepius, *ut*, et si non accipiat, id ipsum contestetur. Nam instantiam repetentis¹⁵³⁾ dimissorias constitutiones desiderant. Aequum est igitur, si per eum steterit¹⁵⁴⁾, qui debebat¹⁵⁵⁾ dare literas, quo minus det, ne hoc accipienti noceat. §. 1. *Ulpianus libro IV. de appellationibus titulo: Nihil innovari appellatione interposita, lege unica*¹⁵⁶⁾. Appellatione interposita, sive ea recepta fuerit¹⁵⁷⁾ sive non, medio tempore nihil novari oportet. Et infra¹⁵⁸⁾: §. 2. Si quis ex pluribus facinoribus condemnatus propter quaedam appellaverit, propter quaedam non, utrum differenda poena eius sit, an non, quaeritur. Et si quidem graviora sunt crimina, ob quae appellatio interposita est, levius autem id, propter quod non appellavit, recipienda est omnino appellatio, et differenda poena. Si vero graviolem sententiam meruit ex ea specie, ex qua non est appellatum, omnimodo¹⁵⁹⁾ poena imponenda est.

Gratian. *Forma apostolorum haec est: „Ego illo¹⁶⁰⁾ sanctae Bonontensis ecclesiae episcopus, te presbyterum Rolandum, capellanum S. Apollinaris, ad apostolicam sedem, quam appellasti, ab observatione mei iudicii his apostolis dimitto.“ Forma vero appellantis ante sententiam haec est: „Ego Adelinus S. Reginae ecclesiae minister licet indignus sentiens me praegravari a domino Gualterio S. Ravennatis ecclesiae archiepiscopo Romanam sedem appello, et apostolos peto.“ §. 1. Si vero post datam sententiam appellare voluerit, hio erit ei modus appellandi: „Ego A. sanctae Reginae ecclesiae minister licet indignus contra sententiam domini G. sanctae Rav. ecclesiae archiepiscopi iniuste in me latam pridie Kal. Maii A. Domini incarnationis MCXLI. s. ¹⁶¹⁾ indictione quarta, Romanam sedem appello, et apostolos peto.“ §. 2. Si autem unus, vel duo pro pluribus appellare voluerint, sic appellabunt: „Ego*

P. et G. syndici canonicorum S. B. E. sentientes nos praegravari, vel contra sententiam, etc. Romanam sedem appellamus, et apostolos postulamus.“ Et huiusmodi appellationes in scriptis fieri debent.

*Ad iudicium autem alterius fidei catholico appellare non licet. Unde in Concilio Carthaginensi IV. c. 7.*¹⁶²⁾:

C. XXXII. *Excommunicetur catholicus, qui committit causam suam iudicio alterius fidei.*

Catholicus, qui causam suam, sive iustam sive iniustam, ad iudicium alterius fidei iudicis¹⁶³⁾ provocat, excommunicatur.

VI. Pars. Gratian. *Notandum vero est, quod quidam iudices sunt, a quibus appellari non oportet.*

*Unde in Concilio Milevitano, c. 24. legitur*¹⁶⁴⁾:

C. XXXIII. *A quibus iudicibus provocari non licet.*

A iudicibus, quos communis consensus elegerit¹⁶⁵⁾, non liceat provocare¹⁶⁶⁾.

Gratian. *Quod de arbitris intelligendum est. Iudicum enim alii sunt ordinarii, alii arbitrarii. Ordinarii vero sunt, qui ab apostolico, ut ecclesiastici, vel ab imperatore, utpote saeculares, legitimam potestatem accipiunt. Arbitrarii sunt, qui nullam potestatem habentes cum consensu litigantium in iudices eliguntur, in quos compromittitur, ut eorum sententiae stetur. Horum alii sunt ordinarii et arbitrarii, alii arbitrarii tantum. Ordinarii et arbitrarii sunt, qui legitimam potestatem habentes ab eis eliguntur ad arbitrandum, qui non sunt suae ditionis suppositi. Ab his, etsi in arbitrarii sedeant, et non ut ordinarii, privilegio tamen ordinariae dignitatis, gravatus aliquis appellare valebit.*

*Unde in Concilio Carthaginensi III. c. 10.*¹⁶⁷⁾:

C. XXXIV. *A iudicibus, qui eliguntur communi consensu, provocare licet.*

Sane, si ex consensu partium iudices electi fuerint, etiam a pauciori numero, quam constitutum est, liceat¹⁾ provocari.

C. XXXV. *Qui de episcoporum iudiciis queruntur, a vicinis episcopis audiantur, vel ab aliis ex consensu eorum adhibitis.*

*Item ex Concilio Milevitano, c. 22.*¹⁶⁸⁾

Placuit, ut presbyteri, diaconi, vel ceteri inferiores clerici in causis, quas habuerint, si de iudiciis episcoporum suorum questi fuerint, vicini episcopi eos audiant, et inter eos quicquid est finiant¹⁶⁹⁾, adhibiti ab eis ex consensu episcoporum suorum. Quod si *et* ab eis provocandum putaverint, non provocent¹⁷⁰⁾, nisi ad Africana concilia vel ad primates¹⁷¹⁾ provinciarum suarum. Ad transmarinam autem qui putaverit¹⁷²⁾ appellandum, a nullo intra Africam in communione suscipiatur.

Gratian. *Nisi forte*) Romanam sedem appellaverint: Is autem, qui appellaverit, ad eum, a quo appellavit, remitti non debet.*

*Unde in Sardicensi Concilio, c. 7.*¹⁷³⁾:

C. XXXVI. *De eadem.*

Si quis episcopus accusatus fuerit, et¹⁷⁴⁾ iudicaverint con-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXX. r) Mater: Antea brevius legebatur: *sed et si mater ex pietate provocaverit, dicendum, etc.* Multa vero alia in hoc et sequenti capitulo ex ipsis Pandectis sunt emendata.

C. XXXI. s) MCXLI.: In vulgatis erat: MCLXI. qui numerus, et recte in glossa dicitur, constare non potest. Quod hinc etiam confirmatur, quia quarta indictio, de qua hic, est mentio, non convenit cum anno illo. In manuscriptis autem quum varia sit lectio, haec visa est melior, quae notarum tantum transpositione restitui potuit, et quarta indictio cum hoc anno concurrat.

C. XXXIV. t) Liceat: Hunc canonem citat Gratianus (quod ipsemet aperte profitetur) ut ostendat ab huius-

modi iudicibus licere appellari. Verum in concilio Carthaginensi tam impresso quam manuscripto, cum variis exemplaribus collato, et unico codicis canonum etiam impresso ac manuscripto, et Graeco, quod cum ipso concordat, et Africano, ubi hoc repetitur, et apud Ivonem legitur: *non liceat*. Et quae in ipso canone antecedunt et referuntur infra ead. c. *Hoc etiam*. ostendunt omnino cum negotiatione legendum esse.

C. XXXV. u) Nisi forte: Haec in antiquis codicibus scribuntur tanquam Gratiani verba. Et ad hanc sententiam demonstrandam affert sequens caput ex concilio Sardicensi.

Quaest. VI. C. XXX. 145) quod mox rous ratum habet: Edd. coll. o. — †) eversum: orig. — Böhm. — 146) fr. 2. lb. — 147) add.: datam: Ed. Bas. — 148) fr. 4. lb. — C. XXXI. 149) Dig. l. 49. t. 6. — 150) quemlibet: Edd. coll. o. — 151) Ulium N.: Ed. Bas. — talis iudicis: Edd. rell. — 152) illum et Maerium: Edd. coll. o. — 153) petentis: ead. — 154) stetit: ead. pr. Bas. — 155) debeat: Edd. coll. o. pr. Arg. — Böhm. — 156) t. 7. l. 49. Dig. in princ. — 157) sit: orig. — Ed. Bas. — 158) fr. 5. ibid. — 159) omnino: Edd. coll. o. — 160) Ego N.: Edd. coll. o. pr. Bas., ubi: Ego, et Arg., in qua: Ego Menricus legitur. — 161) MCLXI.: Edd. Bas. Lugd. — MCV.: Edd. rell. — C. XXXII. 162) c. 30. Statut.

eccl. ant. ap. Baller. cf. ad. c. 9. D. 18. — 163) abest ab orig. — C. XXXIII. 164) hab. post A. 416. — Ivo Pan. l. 19. c. 482. (ex conc. Spalensi) Decr. p. 6. c. 365. — 165) elegit: Edd. Nor. Ven. II. — 166) provocari: Edd. coll. o. — C. XXXIV. 167) hab. A. 397. — Ans. l. 3. c. 123. Ivo Decr. p. 6. c. 363. — C. XXXV. 168) hab. post A. 416. — Coll. tr. p. 2. t. 22. c. 10. — cf. infra C. 11. q. 3. c. 34. — 169) deficiant: Edd. coll. o. — 170) provocetur: Ed. Bas. — 171) primatus: Coll. Hisp. — 172) putaverint — suscipiantur: lb. — Edd. coll. o. — C. XXXVI. 173) hab. A. 347. — Ans. l. 2. c. 78. Ivo Decr. p. 5. c. 27. — 174) add.: omnes: Isid. Mexl. — Ivo. — Edd. coll. o.

gregati episcopi regionis ipsius, et de gradu suo eum deiecerint, si appellaverit qui¹⁷⁵⁾ deiectus fuerit¹⁷⁶⁾, et confugerit ad beatissimum Romanæ ecclesiæ episcopum, et voluerit se audiri¹⁷⁷⁾, si iustum putaverit ut revocetur vel w) renovetur examen, scribere episcopis dignetur¹⁷⁷⁾ his, qui in finitima et propinqua¹⁷⁸⁾ provincia sunt, ut ipsi¹⁷⁹⁾ diligenter omnia requirant¹⁸⁰⁾ et iuxta fidem veritatis definiant. Quod si is, qui rogat¹⁸¹⁾ causam suam iterum audiri, deprecatione sua moverit¹⁸¹⁾ episcopum Romanum, ut de¹⁸²⁾ latere suo presbyteros mittat, erit in potestate eius *et*¹⁸³⁾ quid velit, et quid aestimet. Et si decreverit¹⁸⁴⁾ mittendos esse qui praesentes cum episcopis iudicent, ut etiam habeant auctoritatem personae illius, a quo destinati sunt, erit in eius arbitrio. Si vero crediderit sufficere episcopos¹⁸⁵⁾, ut negotio terminum imponant, faciat¹⁸⁵⁾ quod sapientissimo consilio¹⁸⁶⁾ suo iudicaverit.

Gratian. *Arbitrarii tantum sunt qui nullam legitimam potestatem acceperunt, a quibus appellari non licet, quia eis impetandum est quod sibi tales elegerunt. Si vero sententia eorum, a quibus appellatur, soluta fuerit¹⁸⁷⁾, nihil eis oberit, nisi forte vel inimicitia vel pecunia depravati iniustam probentur tulisse sententiam.*

Unde in Concilio Carthaginensi III. c. 10. legitur¹⁸⁷⁾:

C. XXXVII. *Quum per appellationem sententia solvitur, non debet obesse ei, qui non iniquo animo iudicavit.*

VII. Pars. Hoc etiam placuit, ut a quibuscunque iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est maior auctoritas, fuerit provocatum, non eis obsit, quom fuerit soluta sententia, si convinci non potuerint vel iniquo¹⁸⁸⁾ animo iudicasse, vel aliqua cupiditate aut gratia depravati.

Gratian. *Quaeritur autem de eo, a quo appellatur, an sit evocandus in testimonium apud eum, ad quem appellatur, super negotio, cuius cognitionem suscepit.*

De hoc ita statutum est in Concilio Carthaginensi V. c. 1. 189):

C. XXXVIII. *Clericum non devocetur in testimonium illius causae, cuius primum cognitionem suscepit.*

Statutum¹⁹⁰⁾ est, ut qui *forte* in ecclesia quamlibet causam iure apostolico ecclesiis imposito agere voluerit, et fortasse decisio clericorum uni parti displicuerit, non liceat clericum in iudicium ad testimonium devocari eum, qui praeses¹⁹¹⁾ vel cognitor fuit, et nulla ad testimonium dicendum ecclesiastici¹⁹²⁾ cuiuslibet persona pulsetur.

Gratian. *Ab eis quoque, ad quos provocatum fuerit (si est in Africano Concilio c. 63. 193) legitur) ulterius provocare non licet:*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXVI. v) Se audiri: Graece est: καὶ βουλῆ-
δὲν αὐτοῦ διακοῦσαι, id est: si Romanus episcopus voluerit
ipsum audire*).

w) Revocetur, vel: Haec absunt a concilio tam impresso quam manuscripto**), cum variis exemplaribus collati, et legitur tantummodo: renovetur, quemadmodum graece est: ἀνανεώσασθαι, et sic refertur a Nicolao et Ivone; sed ob glossam non sunt inducta.

x) Quod si is, qui rogat: Graece est: εἰ δὲ τις ἀξίων καὶ πάλιν αὐτοῦ τὸ πρῶτον ἀκουσθῆναι, id est: Si quis autem postulet et rursum negotium suum audiri, ut sit secunda appellatio, quae etiam significatur in capite Gaudentius, quod apud Graecos proxime antecedit huic capiti.

Quaest. VI. C. XXXVI. 175) quum: ead. pr. Bas. — 176) videtur: orig. — Coll. cit. — Ed. Bas. — *) voluerit audiri: Coll. Hisp. — Ans. — **) et Ans. et Ivone et Ed. Bas. — 177) add.: Romanus episcopus: orig. — Coll. cit. — Edd. coll. o. — 178) add.: altera: orig. — Edd. coll. o. — 179) ibi: Ans. — 180) perquirant: Ed. Bas. — 181) momerit: Edd. coll. o. ex Ivone — 182) e: Coll. Hisp. — Ans. — 183) abest ab orig. et Coll. cit. — 184) decrevit: Ed. Böhlm. — †) est tamen apud Isidor. Merl. et Ivonem. — In Coll. Hisp. et apud Ans. legitur: prouociales. — 185) faciant: Edd. Lugd. II. III. — factet. Edd. rel. pr. Bas. — Ivo. — Isidor. Merl. — 186) concilio: Edd. Bas. Ven. II. Nor. Par. Lugd. I. — ††) et Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXXVII. 187) hab. A. 397. — Ivo Pan. I. 4. c. 193. Decr. p. 6. c. 363. — 188) iniquo: orig. — Ivo. — Ed. Arg. — C. XXXVIII. 189) hab. A. 401. — Coll. tr. p. 2. t. 19. c. 1. — Ivo Decr. p. 6. c. 230. ex Dionysio. — 190) sta-

C. XXXIX. *Non liceat provocare ab his, ad quos provocatum fuerit.*

Si autem provocatum fuerit, eligat qui provocaverit iudices, et cum eo *et* ille, contra quem provocaverit, ut ab ipsis deinceps nulli liceat provocare.

Gratian. *Post secundam provocationem intelligendum est: tertio enim in una eademque causa super eisdem capitulis provocare non licet. Unde in VII. libro Codicis¹⁹⁴⁾, titulo ne liceat in una eademque causa tertio provocare, lege unica, imperator Iustinianus scribit: Si quis in quacunque lite iterum provocaverit, non liceat ei tertio in eadem lite super eisdem capitulis provocatione uti, vel sententias excellentissimorum praefectorum praetorio retractare, licentia danda¹⁹⁵⁾ litigatoribus, arbitro dato, ipsius audientiam, qui eum dedit, ante litis contestationem invocare, et huiusmodi petitione¹⁹⁶⁾ minime provocationis vim obtinente. §. 1. Quum autem in causa capitali vel status interpellatum fuerit, non per procuratores, sed per se ipsos appellantes causam suam agere oportet.*

Unde Hadrianus Papa ait in capitulis a se collectis, c. 44. 197):

C. XL. *Appellationem in causa capitali vel status interpositam per procuratorem exsequi non licet.*

Si quando in causa capitali vel causa status interpellatum fuerit, non per exploratores¹⁹⁸⁾, sed per se ipsos¹⁹⁹⁾ est agendum.

Gratian. *Tempus autem exsequendae appellationis annus est, vel, si iusta causa intercesserit, biennium.*

Unde in Authenticis constitut. 11. collat. V. legitur:

C. XLI. *De eodem* 200).

Ei, qui appellat, impertitur annus, intra quem secundum se communiter²⁰¹⁾ *cum adversario* litem exsequatur, aut, si iusta²⁰²⁾ causa intercesserit, alius annus indulgetur²⁰³⁾, quo transacto lite non completa rata manet sententia. §. 1. Appellatore cessante, quum unus mensis superest ex biennio, licet victori ingredi ut reus quaeratur, quo sive invento sive non, suas afferat allegationes, et²⁰⁴⁾ vel confirmetur vel rescindatur sententia, omni casu absente²⁰⁵⁾ impensis²⁰⁶⁾ condemnando *secundum tempora fatalium dierum*. Neutro *vero* concurrente²⁰⁷⁾ post secundum²⁰⁸⁾ fatalem permaneat²⁰⁹⁾ sententia *rata*. *Constitutio secunda, in collatione IV. 210): §. 2. Sed lit, quae speratur in consistorium principis inferri, absque damno morae manet intacta, donec ipse faciat eam introduci, et a proceribus secundum morem dirimi.*

Gratian. *Si vero is, qui appellavit, poenitentia ductus ab appellatione desistere voluerit, non prohibetur, sicut in 7. libr. Codicis, tit. de appellationibus, l. 28. Imp. Arcadius et Honorius statuissse leguntur: Si quis libellos*)*

y) Episcopus: Sequebatur in codicibus Gratiani, etiam in manuscriptis, quemadmodum et apud Ivonem: *comprovinciales*, quae vox non est in concilio, neque apud Nicolaum †). Graece legitur: καὶ ἀπόφασιν τοῦ ἐπισκόπου, id est: et ipsius episcopi sententiam. Balsamon tamen videtur legisse: τῶν ἐπισκόπων, et primum interpretatur de episcopis provincialibus, deinde de aliis.

z) Fuerit: Sequebatur in vulgatis ††): *per eum, ad quem appellatum est*, quae sunt expuncta, quia in vetustis codicibus non habentur.

C. XLII. a) Si quis libellos: Hinc usque ad finem huius capituli varias leges Codicis Gratianus refert, quarum non retulit eadem omnino verba, sed quae ad quaestionem suam facere iudicavit.

tuendum: orig. — Edd. Arg. Bas. — 191) praesens: orig. — Ed. Bas. — 192) add.: ordinis: lb. — C. XXXIX. 193) c. 5. conc. Carth. V. — c. 61. apud Dionys. — 194) Cod. Iust. l. 7. t. 70. — 195) data: Edd. coll. o. pr. Arg. — 196) petitionem — obtinere: Ed. Bas. — C. XL. 197) ex interpr. ad Paul. Sent. rec. t. 35. l. 5. — Ans. In fine l. 3. c. 42. — 198) procuratore: orig. — 199) ipsis praesentibus: orig. — C. XLII. 200) ex Nov. 47. Auth. *Ei, qui Cod. t. 63. l. 7. — 201) commun. vel: Ed. Bas. — communiterve: Edd. rell. ex orig. — 202) iusta: Ed. Bas. — 203) indugetur: Edd. coll. o. — 204) ut: ead. — 205) absentem: ead. pr. Par. Lugd. II. III. — 206) in expensis: orig. — Edd. coll. o. — 207) curanti: Ed. Arg. — occurrente: Ed. Bas. — 208) add.: annus: Edd. coll. o. pr. Bas. — 209) permanet: Edd. coll. o. — 210) ex Nov. 23. Auth. *Sed et ei Cod. l. 7. t. 63.**

appellatorios ingesserit, sciat se habere licentiam arbitrium commutandi et suos libellos recuperandi, ne iustae poenitentiae humanitas amputetur. §. 1. Est autem quando appellacionem interponi non est necesse. In eodem namque libro, et eod. tit. l. 27. *idem Imp. decreverunt: Nominaciones vero libellis vel edictis factas, citra concilium publicum non valent, de quibus nec appellare necesse est, si solennitas deest.*

VIII. Pars. §. 2. *Diffinitio* ²¹¹⁾ quoque sententia, quae condemnationem vel absolutionem non continet, pro nulla habetur. §. 3. *Item sententia* ²¹²⁾ citra solitum ordinem iudiciorum a praeside prolata auctoritatem rei iudicatae non obtinet. §. 4. *Item si* ²¹³⁾ sententia lata fuerit contra res prius iudicatae, a quibus provocatum non est, sententiae auctoritatem non obtinebit, et ideo appellare non est necesse. §. 5. *Item si* ²¹⁴⁾ sententia contra ius scriptum feratur, veluti dum defunctus et minor XIV. annis fuisse, et testamentum iure fecisse dicitur, nullas vires obtinet, nec contra eam est necessarium auxilium provocationis. §. 6. Si vero contra ius litigatoris sententia dicatur, veluti dum minor XIV. annis, annum XIV. implevisse, ac per hoc testamentum iure fecisse pronunciat, ad provocationis remedium oportet confugere. §. 7. *Item si* ²¹⁵⁾ plures iudices dati sunt, et unus tantum ex eis pronunciasse proponitur, non videtur appellandi necessitas fuisse, quum sententia firmitatem iure non obtineat. §. 8. *Item* ²¹⁶⁾ quum certa *ratione et sine* ²¹⁷⁾ iudices multare possunt, si aliter contra statutum legis modum multam irrogaverint, quod contra ius gestum videtur firmitatem non tenet, et sine appellatione potest rescindi. §. 9. *Venales* ²¹⁸⁾ quoque sententias, quae in mercedem a corruptis iudicibus proferuntur, etiam citra interpositas provocationis auxilium infirmas esse decretum est. §. 10. *Item si* ²¹⁹⁾ propter infirmitatem aetatis ad honorem, ad quam nominatus ea, inhabilem se esse probaveris, praetermissa appellacione iniqua nominatio removebitur. §. 11. Sunt etiam, quorum appellaciones non recipiuntur. Non ²²⁰⁾ enim potest recipi eius appellatio, qui per contumaciam absens, quum ad agendam causam vocatus esset, negotio prius summam persequuto condemnandus est. §. 12. Nullus ²²¹⁾ etiam homicidarum, veneficorum, maleficorum, adulterorum, itemque eorum, qui manifestam violentiam commiserunt, argumentis convictus, testibus superatus, voce etiam propria vitium scelusque confessus audiatur appellans. Et hoc in notoriis. §. 13. *In occultis autem: Si* ²²²⁾ testibus productis instrumentis prolati, aliisque argumentis praestitis sententia contra eum lata sit, et ipse, qui condemnatus est ²²³⁾, aut minime voce sua confessus sit, aut formidine tormentorum territus contra se aliquid dixerit, provocandi licentia ei non denegatur. §. 14. Nulli ²²⁴⁾ quoque officialium a sententia proprii iudicis provocatio tribuatur, nisi in eo tantum negotio, quod civili ratione super patrimonio forte apud proprium iudicem inchoaverit. §. 15. *Quoties* ²²⁵⁾ etiam fiscalis calculi satisfactio postulat aut tributum exposcit, aut publici, vel etiam privati debiti evidentis et convicti reddibitio flagitatur, appellacione exclusa necessario in contumacem vigor iudicarius exercetur. §. 16. Ab ²²⁶⁾ executione sententiae appellari non potest, nisi forte executor sententiae modum iudicationis excedat. §. 17. Si quis etiam ausus fuerit provocare, ne ²²⁷⁾ voluntas defuncti testamento scripta reseretur, vel ne ii, quos scriptos patuerit heredes, in possessionem mittantur, et is, cuius de ea re notio erit, appellacionem receperit, et iudex, qui tam ignavam convicentiam adhibuerit, et litigator, qui tam importune appellaverit, viginti libris argenti mulctentur. §. 18. De ²²⁸⁾ possessione etiam et eius momento si causa dicatur, quae sententia interlocutoria appellatur, quamvis provocatio interposita fuerit, tamen lata sententia sortitur effectum. §. 19. *Quandoque* ²²⁹⁾ unam et eandem plures simul reportant condemnationem, nec diversitas factorum separationem accipit, quo casu, si omnes appellaverint, et uno ex his agente eorum appellatio iusta pronunciat fuerit, emolumentum victoriae etiam ad alios pertinebit.

Si ²³⁰⁾ autem unus tantum appellavit eiusque appellatio iusta pronunciat est, et quoque prodest, qui non appellavit. §. 20. *Quod si aetatis auxilio unus contra sententiam restitutionem impetraverit, maiori, qui suo iure non appellaverit, hoc rescriptum non prodest.* §. 21. *Iudicibus* ²³¹⁾ autem non solum suscipiendae appellacionis necessitas videtur imposita, verum etiam XXX. dierum spatia ex die sententiae definita sunt, intra quae gesta una cum relatione litigatoribus convenit praestari. §. 22. *Similiter* ²³²⁾ arbiter appellacionem suscipere et relationem dare compellitur, si delegatus fuerit. §. 23. *Litigatoribus* ²³³⁾ vero copia est etiam non scriptis libellis illico voce appellare, quum res iudicata poposcerit, tam in civilibus quam in criminalibus causis. §. 24. Ab ²³⁴⁾ eo autem, qui de appellacione cognoscit, non potest fieri recursus ad iudicem, a quo fuerit provocatum. Quapropter remittendis litigatores ad provincias remotam sibi occasionem atque exclusam penitus intelligant, quum super omni causa interpositam provocationem vel iniustam tantum liceat pronunciare, vel iustam. §. 25. *Haec omnia in VII. lib. Codicis invenies, a tit. de appellacionibus, usque ad tit. ne liceat in una eademque causa.*

QUAESTIO VII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod vero laici in accusatione episcoporum non sint audiendi, Evaristus Papa testatur, dicens Episcopis per Aegyptum, epist. II. 1):*

C. I. *Laici in episcoporum accusationem non sunt recipiendi. Non est a plebe aut vulgaribus hominibus arguendus vel accusandus episcopus, licet sit inordinatus, quia pro meritis subditorum disponitur a Deo vita rectorum. Et infra: Ideo ista dico, quia insidiator bona saepissime solet convertere in malum, et in electis ponit 2) maculam.*

C. II. *Laicus clericum non accuset.*

Item Silvester Papa in epilogo Concilii Romani. Nullus laicus audeat clerico crimen inferre 3)

C. III. *De eodem.*

Item Marcellinus Papa ad Episcopos orientales, ep. II. Laico non licet quemlibet clericum accusare 4).

C. IV. *Anathematizatus sacerdotes accusare non potest.*

Item Iulius Papa in decretis, c. 36. 5)

In sancta Nicaena synodo statutum est, ut nemo anathematizatus 6) in nostra suscipiatur accusatione 7), nec illi, qui nos in sua nolunt recipere querela vel accusatione 8), quum nos super illos sciamus a Domino constitutos, non illos super nos, et sicut maior non potest a minore iudicari, ita nec obligari 9), quia rarum est omne quod magnum est. Portamus 10) onera omnium 11), qui gravantur, quinimo haec portat in nobis B. apostolus Petrus, cuius vice fungimur legatione, et cuius regula informamur, quatenus eius fulti auxilio ab omnibus nunc et in perpetuum tueamur adversis.

C. V. *De eodem.*

Item Eusebius ad Episcopos Galliae, epist. I. 11)

Laicos non accusare episcopos hactenus observatum et constitutum est, quia eiusdem non sunt conversationis, et oppido eis quidam infesti existunt, quippe quum vitam eorum et conversatio debeat esse secreta et a laicorum actibus remota, nec ab eis impeti debeant, qui 12) eorum castitatem et gravitatem nolunt 13) imitari, maxime quum 14) nec hi eos in suis volunt recipere accusationibus.

C. VI. *Nec clerici in accusatione laicorum, nec laici in accusatione clericorum sunt suscipiendi.*

Item Fabianus Papa ad Episcopos Orientales, epist. II. 15) Sicut sacerdotes vel reliqui clerici a saecularium laicorum

Quaest. VI. C. XLI. 211) c. 3. C. l. 7. t. 45. — 212) c. 4. lb. — 213) c. 1. C. l. 7. t. 64. — 214) c. 2. lb. — 215) c. 4. lb. — 216) c. 5. lb. — 217) sententia: Ed. Bas. — *Aut certo*: Edd. red. — Böhm. — 218) c. 7. lb. — 219) c. 8. lb. — 220) c. 1. C. l. 7. t. 65. — 221) c. 2. lb. — 222) const. ead. — 223) condemnandus: Böhm. — 224) c. 3. lb. — 225) c. 4. lb. — 226) c. 5. lb. — 227) c. 6. lb. — 228) c. un. C. l. 7. t. 69. — 229) c. 1. C. l. 7. t. 68. — 230) c. 2. lb. — 231) c. 24. C. l. 7. t. 63. — 232) c. 31. lb. in fine. — 233) c. 14. lb. — 234) c. 6. lb.

Quaest. VII. C. l. 1) Caput Pseudoisidori, sumtum ex Ildor. Himp. Sent. l. 3. c. 39. — Ans. l. 3. c. 11. Ivo Pan. l. 4. t. 37. — 2) ponere: Edd. coll. o. — C. II. 8) Caput Pseudoisidori, confectum ad Ibr. pontif. — Burch. l. 1. c. 151. Ans. l. 3. c. 23.

Ivo Decr. p. 5. c. 264. — C. III. 4) Caput Pseudoisidori, sumtum ex vita Silvestri in Ibr. pont. — Ans. l. 3. c. 32. — cf. C. 11. q. 1. c. 3. — C. IV. 5) Caput Pseudoisidori, confectum ex cone. Carth. VII. c. 1., constituto Silvestri, ep. 1. Zosimi et ep. 1. Sircilii. — Coll. tr. p. p. f. t. 32. c. 7. — 6) anathema: orig. — 7) nostram accusationem: Edd. coll. o. pr. Bas. — 8) suam accusationem: Edd. coll. o. — 9) colligari: orig. — 10) Portemus: ead. pr. Bas. — 11) hominum: Ed. Bas. — C. V. 11) Caput Pseudoisidori, confectum ex constituto Silvestri. — Ans. l. 3. c. 25. — 12) quorum: Ans. — 13) noluerint: Ed. Bas. — 14) quoniam eos nolunt: Edd. coll. o. — C. VI. 15) Caput Pseudoisidori, confectum ex vita Silvestri in libro pontif., et constituto Silvestri. — Ivo Pan. l. 4. c. 61. Decr. p. 6. c. 320.

excluduntur accusatione, ita illi ab istorum sunt excludendi†) et alienandi criminatione, et sicut isti ab illis, ita illi ab istis non recipiantur, quoniam sicut Domini sacerdotum segregata debet esse conversatio ab eorum conversatione, ita litigatio, quia servum Domini non oportet litigare¹⁶⁾.

C. VII. De eodem. [PALEA]

Item ex Concilio Maguntino¹⁷⁾.

„Decretum est, ut presbyteri suos plebeios et accusare et attestari possint. Si autem neglexerint, sui gradus periculo subiacebant.“

C. VIII. Laici clericos accusare non debent.

Item Clemens ad Iacobum, epist. I. b)¹⁸⁾

Sacerdotes et reliqui ecclesiae ministri omnesque plebes episcopos suos diligere debent, et eorum praeceptis obedire, etiam si ipsi aliter¹⁹⁾ (quod absit) agant, nisi in fide erraverint.

C. IX. De eodem.

Item ad eundem, epist. II.²⁰⁾

Qualis condemnatio eis imineat, qui in patres peccant, scriptura divina ostendit. Si enim Cham, quia non operuit pudenda patris, maledictus est, multo ampliori condemnatione digni sunt qui patribus legatione Dei fungentibus contumeliam inferunt.

Gratian. Personae inferiorum ordinum in superiorum accusationem recipiendae non sunt.

Unde Silvester Papa in epologo Concilii Romani²¹⁾:

C. X. Minores non debent accusare maiores.

Clericus adversus exorcistam, exorcista adversus acolythum, acolythus adversus subdiaconum, subdiaconus adversus diaconum, diaconus adversus presbyterum, presbyter adversus episcopum accusationem dare aut testimonium ferre²²⁾ non valet.

C. XI. De eodem.

Item Zephyrinus Papa ad Episcopos Siciliae, ep. I. d)²³⁾
Maiorum quispiam minorum accusationibus non impetatur.

C. XII. De eodem.

Item Anacletus Papa, epist. III.²⁴⁾

Sententia Cham filii Noë damnatur qui suorum doctorum vel praepositorum culpam produnt, ceu Cham, qui patris pudenda²⁵⁾ non operuit, sed *magis*²⁵⁾ deridenda²⁶⁾ monstravit.

C. XIII. Oves pastorem suum, nisi a fide exorbitaverit, non possunt accusare.

Item Eusebius Papa ad Episcopos Alexandriae, ep. II.²⁷⁾

Oves, quae pastori suo commissae sunt, eum nec reprehendere (nisi a recta fide exorbitaverit)²⁸⁾ debent, nec ultatenus accusare possunt, quia facta pastorum oris²⁹⁾ gladio ferienda non sunt, quanquam recte reprehendenda videantur.

II. Pars. Gratian. His auctoritatibus probatur, quod subditi, sive sint laici sive clerici, praelatos suos accusare

non possunt. Verum de criminosis et de infamibus hoc intelligendum est, qui vitam suorum praelatorum parati sunt reprehendere, non imitari: quod ex verbis Anacleti datur intelligi, qui ait³⁰⁾:

C. XIV. Quare laici in accusatione episcoporum non audiantur.

Laici³¹⁾ in accusatione episcoporum audiendi non sunt, quia oppido eis quidam infesti sunt, et indignum est ut ab eis accusentur, qui eorum gravitatem nolunt imitari.

C. XV. Sacerdotes non nisi a viris idoneis et probatis accusari possunt.

Item Anacletus ad Episcopos Italiae, epist. II.³²⁾

Accusatio quoque eorum, super qua nos consulere voluistis, non nisi ab idoneis³³⁾ et probatissimis viris, qui et auspicionibus et sceleribus carent, fieri debet, quia Dominus sacri sui corporis tractatores a vilibus et reprobis ac non idoneis personis infamari noluit, nec calumniari *permisit*, sed ipse proprio flagello peccantes sacerdotes a templo eiecit. Unde liquet, quod summi sacerdotes, id est episcopi, a Deo sunt iudicandi, non ab humanis, aut pravae vitae hominibus lacerandi, sed potius ab omnibus fidelibus portandi, ipso Domino exemplum dante, quando per se ipsum, et non per alium vendentes et ementes eiecit de templo. Et paulo post: §. 1. Nullus enim (ut reor) invenitur inter nos, qui velit suum servum ab alio quam a se iudicari. Quod si praesumptum fuerit, aut multa ipse indignatione irascitur, aut potius ultionem³⁴⁾ quaerit super eum. Et infra: §. 2. Unde et Dominus per Prophetam³⁵⁾ inquit: Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei. Et paulo post: §. 3. Si detractores quorumcumque graviter iudicantur, et in perditionis laqueum cadunt, multo magis laceratores et detractores atque accusatores *memoratorum* Dei famulorum atque persecutores damnantur, et in barathrum (nisi se correxerint, et per³⁶⁾ eorum satisfactionem condignam egerint poenitentiam) indubitanter cadunt³⁷⁾, et vindicibus flammis³⁸⁾ exuruntur. Et infra: §. 4. Haec et alia periculosa considerantes apostoli statuerunt, ne facile commoverentur, aut lacerarentur, vel accusarentur columnae³⁹⁾ sanctae Dei ecclesiae, quae apostoli et successores eorum non immerito dieuntur. Sed si⁴⁰⁾ quis adversus eos vel ecclesias eorum commotus fuerit aut causas⁴¹⁾ habuerit, prius ad eos recurrat caritatis studio, ut famiari colloquio commoniti ea sanent, quae sananda sunt, et caritative emendent quae iuste emendanda agnoverint. Si autem aliqui eos prius, quam hoc egerint, lacerare, accusare aut infestare praesumerint, excommunicentur et miame absolvantur, antequam per satisfactionem (ut iam dictum est) condignam egerint poenitentiam, quoniam iniuria eorum ad Christum pertinet⁴²⁾, cuius legatione funguntur.

C. XVI. Communionem privetur, qui publice adversus episcopum congeritur prius, quam familiariter eum convenerit.

Item Alexander, epist. I. c. 3.⁴³⁾

Si quis erga episcopum vel actores ecclesiae quamlibet

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. VII. C. VII. a) Caput hoc abest a plerisque antiquis exemplaribus Gratiani, neque hic recte collocatur, sed exstat apud Burchardum, qui pro voce: plebeios, habet: plebeanos.

C. VIII. b) In hoc et sequenti capite non referuntur ipsa prorsus verba S. Clementis.

C. X. c) Aut testimonium ferre: Haec non sunt in originali, neque in aliis locis indicatis, ac totus etiam ordo in enumeratione est immutatus: ita enim in

concilio et apud ceteros: Fecit hos gradus in gremio synodi, ut non presbyter adversus episcopum, etc.

C. XI. d) In originali, quemadmodum et apud Irenaeum⁴⁴⁾, est: nec summorum quispiam minorum accusationibus impetatur aut dispareat.

C. XIV. e) Apud Anacletum, ex quo citatur, non exstat. Eadem tamen fere verba habentur in epist. Eusebii, supra ead. c. Laicos.

Quaest. VII. C. VI. †) add.: *accusatione et*: Ed. Bas. — 16) add.: *sed miter esse ad (quoad: Ed. Bas.) omnes*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Arg. — cf. 2 Tim. c. 2. — C. VII. 17) in conciliis Maguntinis, quae exstant, haec non leguntur. — Burch. I. 16. c. 7. — abest haec Palea ab Edd. Arg. Ven. I. II. Nor. Par. — C. VIII. 18) Caput Pseudoisidori, desumptum ex regula Benedicti c. 4. et 5. — 19) add.: *quam debent*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — C. IX. 20) Caput Pseudoisidori, sumtum ex confessione Iustiniani adversus tria capitula (Mansi t. 9. p. 576.) — C. X. 21) Caput Pseudoisidori, haustum ex constituto Silvestri. — Burch. I. I. c. 151. Ivo Decr. p. 5. c. 262. — C. XI. 22) et Ans. — 23) Caput Pseudoisidori, desumptum ex eodem. — Ans. I. 3. c. 62. Ivo Decr. p. 5. c. 245. — C. XII. 23) Caput Pseudoisidori, confectum ex Isid. Hisp. Sent. I. 3. t. 39. — Ans. I. 3. c. 37. Ivo Decr. p. 5. c. 239. Deusdedit p. 3. — 24) *verenda*: Edd. coll. o. — 25) abest ab Ans. et Iv. — 26) *irridenda*: Edd. coll. o. — C. XIII.

27) Caput Pseudoisidori, sumtum ex Isid. I. I. et Greg. M. past. I. 3. c. 5. — Ans. I. 3. c. 44. Burch. I. 1. c. 139. Ivo Pan. I. 4. c. 139. Polyc. I. 5. t. 1. — 28) *oris vel oris*: Ed. Arg. — *ovis*: Ed. Bas. — *eorum*: Burch. — C. XIV. 29) cf. supra c. 5. — C. XV. 30) Caput Pseudoisidori. Ans. I. 3. c. 31. et ex parte Ivo Pan. I. 4. c. 58. Decr. p. 5. c. 238. — 31) verba Const. M. in ep. ad Ablavium et conc. Carth. (hab. A. 421.) c. 6. et Isidor. Hisp. Sent. I. 3. c. 39. — 32) *vindictam*: Ivo. — Edd. coll. o. — 33) Zach. c. 2. v. 8. — 34) *per satisfactionem*: Ed. Bas. — 35) *vadunt*: orig. — Ivo. — 36) *fluminis*: Ed. Bas. — 37) phrasis conc. Paris. hab. A. 829. c. 3. — 38) haec confecta sunt sec. conc. Aurel. V. c. 17. — 39) *causam*: Edd. coll. o. — 40) ex ep. I. Anastas. II. — cf. Conc. Aquisgr. hab. A. 836. c. 3. c. 7. — C. XVI. 41) Caput Pseudoisidori, sumtum ex conc. Aurel. V. c. 17. — Burch. I. 1. c. 132. Ans. I. 3. c. 65 (86). Ivo Pan. I. 4. c. 35. Decr. p. 5. c. 249. Alger. I. 2. c. 31.

querelam iustam se habere crediderit, non prius primates aut alios iudices adeat, quam ipsos, a quibus se laesum aestimat⁴²⁾, conveniat familiariter, et non semel, sed saepissime, ut ab eis aut suam iustitiam accipiat, aut iustam excusationem. Et infra: Si autem oecus egerit, ab ipsis et ab aliis communione privetur tanquam apostolorum Patrumque aliorum contemtor.

C. XVII. *Nisi opinione discussa non audiantur accusatores episcoporum.*

Item Evaristus Papa *Episcopis per Aegyptum, ep. II.*⁴³⁾ Si qui sunt vituperatores aut accusatores episcoporum vel⁴⁴⁾ reliquorum sacerdotum, non oportet eos a iudicibus ecclesiae audiri, antequam eorum discutiatur aestimationis⁴⁵⁾ suspicio vel opinio, qua intentione, qua fide, qua temeritate, qua vita, qua conscientia, quove merito, si pro Deo, aut pro vana gloria, aut inimicitia, vel odio, aut cupiditate ista praesumerint *nec ne*.

C. XVIII. *Maiores natu non accusent nisi qui sint rectae fidei et conversationis.*

Item Calixtus Papa *ad Episcopos Galliae, ep. II.*⁴⁶⁾ Quarendum est in iudicio, cuius sit conversationis et fidei is, qui accusat, et is, qui accusatur, quoniam hi, qui non sunt rectae conversationis ac fidei, et quorum vita est accusabilis⁴⁷⁾, et quorum fides, vita⁴⁸⁾ et libertas nescitur, non permittuntur maiores natu accusare. Neque viles personae in eorum recipiantur accusatione.

C. XIX. *Absque duobus vel tribus testibus non recipiantur episcoporum accusationes.*

Item Sixtus Papa II. *ad Episcopos Hispaniae, ep. II.*⁴⁹⁾ Accusatio episcoporum non est facile recipienda, dicente Domino⁵⁰⁾: *Non suscipies*⁵¹⁾ *voce mendacii*. Et Apostolus inquit⁵²⁾, adversus presbyterum inscriptionem non recipiendam absque duobus vel tribus idoneis testibus. Si haec de presbyteris vel ceteris fidelibus sunt praecavenda, quanto magis de episcopis?

C. XX. *Pro sola conventionione episcopi non submoveatur aliquis a communione.*

Item ex Concilio Aurelianensi I. c. 8.⁵³⁾

Si quis ab episcopo *suo*, vel de ecclesia, vel de proprio iure aliquid crediderit repetendum, si nihil convicii aut criminacionis obiecerit, eum pro sola conventionione a communione ecclesiae non liceat submoventi.

C. XXI. *Quare subditi praelatos suos reprehendere non possunt.*

Item Evaristus Papa, *epist. II.*⁵⁴⁾

Sunt nonnulli, qui praepositos suos perverse reprehendunt, si vel parum ipsis molesti exstiterint.

Gratian. *Ex his omnibus datur intelligi, quod illi ab accusatione removeantur, qui non affectione caritatis, sed pravitate suae actionis vilam eorum diffamare et reprehendere quaerunt.* §. 1. *Quod vero praemisissis auctoritatibus criminosi prohibeantur ab accusatione praelatorum, testatur Augustinus in lib. Soliloquiorum, ita dicens:*

C. XXII. *Non omnes subditi, sed criminosi tantum prohibentur accusare praelatos.*

Praesumunt⁵⁵⁾ praelati non debere se reprehendi vel accusari, pro eo, quod canones non eos passim constituunt accusandos. Quod tamen negatur solis criminosis, quum de reprehendendo veritas ipsa constituat⁵⁶⁾: *Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo, etc.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIII. f) In multis vetustis exemplaribus rubrica huius capituli sic habet: *Infames accusare possunt haereticos**. In aliis vero nonnullis: *Infames non possunt accusare catholicos.*

Quaest. VII. c. XVI. 42) existimat: Ivo Decr. — Edd. coll. o. — C. XVII. 43) Caput Pseudoisidori. — cf. conc. Carth. III. c. 8. — Ans. I. 3. c. 51. Ivo Pan. I. 4. c. 59. 44) aut aliorum: Ed. Bas. — 45) existimationis: Edd. Arg. Bas. Lugd. II. III. — Alger. — C. XVIII. 46) Caput Pseudoisidori, confectum ad c. 53. Statut. eccl. ant. — Ans. I. 3. c. 8. Coll. tr. p. p. I. t. 14. c. 13. Burch. I. I. c. 171. Ivo Pan. I. 4. c. 57. Decr. p. 5. c. 289. — 47) culpabilis: Edd. coll. o. exc. Arg. Bas. — 48) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — C. XIX. 49) Caput Pseudoisidori. — 50) Exod. c. 50. v. 1. — 51) suscipias: Ed. Bas. — accipias: Edd. rell. — 52) I Tim. c. 5. v. 19. — C. XX. 53) hab. A. 511. — Coll. tr. p. 2. t. 29. c. 4. — C. XXI. 54) Cap. Pseudoisidori. — Ans. I. 3.

Gratian. *Opponitur huc distinctioni: Ipsi sacri canones distinguunt, in quo casu pastores sint accusandi a subditis, dicentes: Oves†) pastores suos non accusent nec reprehendant, nisi a fide exorbitaverint. Ecce in quo casu sunt accusandi a subditis: in aliis autem minime.*

III. Pars. §. 1. *Huic oppositioni respondetur sic: Distinctio illa canonum de criminosis et infamibus intelligitur. Oves enim criminosae et infames pastorem suum accusare vel reprehendere non possunt, nisi a fide exorbitaverint. Ceterum si a fide exorbitaverint, tanta est labes illius criminis, quod ad eius accusationem et servi adversus dominum, et quilibet criminosi et infames adversus quemlibet admittuntur.*

Unde Dionysius Papa *ad Severum Episcopum, epist. II.*⁵⁷⁾:

C. XXIII. *Infames et haeretici homines bonae famae accusare non possunt.*

Alieni erroris socium, vel a sui voluntarie propositi tramite recedentem, aut sacris Patrum regulis et constitutionibus non obedientem suscipere non possumus nec debemus, nec impetere recte credentes vel sanctorum Patrum sanctionibus obtemperantes permittimus, quia infames omnes esse censemus, qui suam⁵⁸⁾ aut Christianam praevaticantur legem, aut apostolicam vel regularem libenter postponunt auctoritatem.

C. XXIV. *Christianos accusare vel in eos testificari non possunt qui fidem acceptam deseruerunt.*

Item ex Concilio Toletano IV. c. 63.⁵⁹⁾

Non potest erga homines esse fidelis qui Deo exstiterit infidus⁶⁰⁾. Iudaei ergo, qui dudum Christiani effecti sunt, et nunc⁶¹⁾ Christi fidem⁶²⁾ praevaticati sunt, ad testimonium dicendum admitti non debent, quamvis esse⁶³⁾ se Christianos annunciant, quia, sicut in fide Christi suspecti sunt, ita et in testimonio humano dubii habentur. Infirmitati *ergo* oportet eorum testimonium, qui in fide falsi docentur, nec eis est credendum, qui veritatis a se fidem abiecerunt⁶⁴⁾.

C. XXV. *Haeretici, Iudaei vel pagani Christianos accusare non possunt.*

Item Caius Papa *Felici Episcopo*⁶⁵⁾.

Pagani, vel haeretici, sive Iudaei non possunt Christianos accusare, aut vocem eis infamationis inferre.

Gratian. *In hoc capite decernitur, ut haeretici non impetant recte credentes. Unde e contra intelligitur, quod haeretici ab haereticis impeti possunt. Item a tramite sui propositi voluntarie recedentes non possunt impetere servantes limitem suae professionis. Ex hoc datur intelligi, quod recedentes a suo proposito similiter recedentes criminari possunt. Item non obedientes sanctionibus sanctorum Patrum non possunt accusare obtemperantes sacris constitutionibus. In quo similiter intelligitur, quod inobedientibus inobedientes accusare licet. Unde generaliter colligitur, quod in accusatione aequalitas fidei et conversationis inter accusantem et accusatum semper consideranda est, ut is, qui accusat, vel par, vel superior inveniat.*

C. XXVI. *Haereticus haereticum accusare et contra eum testificari potest.*

Item Novellarum constit. novella 45. in fine⁶⁶⁾.

Si haereticus contra haereticum litiget, liceat cuivis eorum haereticum testem adducere. Sin autem orthodoxus contra haereticum litiget, pro orthodoxo quidem *etiam* haeretici testimonium valeat: contra orthodoxum autem solius or-

C. XXV. g) Verba epistolae sunt: *Primo quidem scias, paganos et haereticos non posse Christianos accusare, etc.*

c. 11. — C. XXII. 55) Caput incertum. — Alg. I. 2. c. 16. — 56) Ioan. c. 18. v. 23. — †) supra cap. 13. — C. XXIII. 57) Caput Pseudoisidori. — cf. C. 3. q. 4. c. 1. — Ans. I. 3. c. 65. — 58) ita n. Ed. Bas. — contra in Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. I. legitur: *Infames non possunt acc. haereticos*; in Ed. Nor.: *infames acc. non possunt*. — 59) add.: *idem*: Edd. coll. o. — C. XXIV. 59) hab. A. 633. — Ivo Decr. p. 13. c. 96. — 60) infidelis: Edd. coll. o. pr. Bas. — 61) abest ab Edd. Lugd. Venet. Par. — 62) in fide: Edd. coll. o. — 63) quamvis sese Christianos: Coll. Hisp. — 64) abiciunt: Coll. Hisp. — C. XXV. 65) Caput Pseudoisidori, sumunt ex conc. Carth. VII. c. 2. — Ans. I. 3. c. 46. Ivo Pan. I. 4. c. 63. — C. XXVI. 66) Iulian. Nov. 41. c. 2. — Ivo Pan. I. 5. c. 28. Decr. p. 16. c. 131.

thodoxi testimonium valeat. §. 1. Orthodoxis autem liti-
gratiani ad testimonium nulli haeretico pateat aditus.

Gratian. Sed quaeritur, si flagitiosissimus catholicus
possit convenire haereticum de alio crimine, quam de haeresi?
Huic quaestioni ita respondetur: In quo haereticus inferior
est, videlicet in regula fidei, in eo a malo catholico accusari
potest. In quo autem superior fuerit, videlicet in conversa-
tione vitae, in eo a flagitiosissimo conveniri non potest. §. 1.
Item quod dicitur, pastores pro suis actibus magis sunt tole-
randi quam corripiendi, dupliciter intelligitur, vel quia a
criminoso tolerandi sunt et non corrigendi, unde ibi subin-
fertur, quia saepe pro meritis subditorum depravatur vita
rectorum. Quorum ergo merito (Deo permittente) vita recto-
rum depravatur, ab eis potius sunt tolerandi, quam corri-
gendi. Vel quia sunt quidam, qui saepe deseruntur publicis
documentis, et crimen, quod intendunt, probare non valent.

De quibus in homilia de poenitentia c. 12. Augustinus
ait⁶⁷⁾:

C. XXVII. Quae publicis documentis probari non
possunt toleranda sunt.

Plerumque^{h)} boni viri propterea sufferunt aliorum pec-
cata, et tacent, quia saepe deseruntur publicis documentis,
quibus ea, quae ipsi sciunt, iudicibus probare non possunt.

IV. Pars. Gratian. De his etiam illud Anacleti intel-
ligitur⁶⁸⁾: Sententia Cham filii Noë damnatur, qui suo-
rum doctorum vel praepositorum culpam productum ceu
Cham, qui patris pudenda non operuit, sed magis deridenda
monstravit. Hac enim auctoritate subditi non prohibentur ab
accusatione, sed a proditorum. Aliud est enim prodere, aliud
accusare. Prodit qui non probanda defert: accusat qui reo
praesente crimen iudici offert, probaturus quod intendit. Cham
solum vidit pudenda patris, et ideo per eum intelliguntur, qui,
quum soli sint conscii criminum suorum praelatorum, atque
ideo accusare non possunt, vitam tamen eorum infamando
aliis ridendam offerunt. §. 1. Item obicitur, quod subditi
etiam religiosi praelatos suos accusare non possunt. Legitur
enim in Exodo⁶⁹⁾, quod Maria soror Aaron, quae prima
post transitum maris rubri sumto tympano hynnium cantare
meruit, postea murmurans in Moysen, eo⁷⁰⁾ quod Aethio-
pissam duxerat in uxorem, a Domino lepra percussa est.
§. 2. Item in lib.⁷¹⁾ Regum legitur, quod quum David fuge-
ret a facie Saul, latuit in spelunca, in quam quum Saul di-
vertisset ad purgandum ventrem, David praecidit oram chla-
mydis eius, quod se fecisse postea graviter doluit et vehe-
menter poenituit. Saul⁷²⁾ a Domino erat reprobatus, et ex
invidia David persequabatur, ut eum morti traderet. David
erat vir humilis et mitis, Sauli a Domino substitutus, per
Samuelem unctus in regem, sed tamen, quia praecidit oram
chlamydis Sauli, graviter flevit, quum a Saule sola admini-
stratione unctionis superaretur. Unde datur intelligi, quod
subditi, quamvis religiosi sint, praelatos suos criminosos ac-
cusare non possunt. Nam⁷³⁾ per Saulem, qui ventrem pur-
gabatur, praelati intelliguntur, qui malitiam suam corde
conceptam in opus producant. Item legitur in libro⁷⁴⁾ Regum,
quod quum arca Domini reduceretur de Gabaa in Hierusalem,
boves recalcitrantibus arca inclinata est, cui dum Oza Levita
manum adhiberet, ut eam erigeret, a Domino percussus inte-
ruit. Per arcam praelati intelliguntur, per Ozam subditi, per
inclinationem arcae casus intelligitur praelatorum, per illum,
qui manum adhibuit, intelliguntur reprehendentes vel accu-
santes vitam doctorum, qui a Domino percussi intereunt.
§. 3. His ita respondetur: Verum est per arcam significari
praelatos, et per Ozam subditos. Illud vero falsum est, quod
per inclinationem arcae casus significetur praelatorum. Aliud
enim est inclinari vel descendere, aliud cadere. Legitur⁷⁵⁾
enim quod salvator noster se inclinaverit, sicut quando digito
scribebat in terra; et de montibus frequenter descenderit, in
quos ascendebat, vel ut pernoctaret in oratione, vel ut disci-
pulos in monte altiora doceret praecepta, vel ut turbas fugiens

ex altitudine montis eas respicere et libero posset docere. In-
clinatio vel descensio humilitatem significat, quae spirituales
nonnunquam carnalibus condescendunt, et eorum infirmitati
compatiuntur, iuxta illud Apostoli⁷⁶⁾: Quis infirmatur, et
ego non infirmor? Hos etiam significaverunt angeli, quos⁷⁷⁾
Iacob vidit in scala descendentes. De his etiam per Prophe-
tam⁷⁸⁾ dicitur: inclinavit caelos, et descendit. Per arcam
ergo inclinatum intelliguntur praelati, qui subditorum culpam
misericorditer portant, et eorum infirmitati humiliter compa-
tiuntur. Unde bene dicitur, quod boves recalcitrantibus arca
inclinata est. Boves quippe recalcitrantes subditos significat
suis doctoribus non obedientes, quibus dum praelati compa-
tiuntur, quasi boves recalcitrantibus arca inclinatur. Levita,
qui manum adhibuit, significat illos, qui misericordiae com-
passionem in praelatis suis reprehendunt, eosque in severitatis
amaritudinem erigere volunt. Unde bene Levita iste Oza di-
citur; Oza quippe robustus dicitur. Illi enim robusti dicuntur,
qui quum de sua iustitia praesumunt, misericordiam pen-
dentes negandam putant, et impendentes reprehendunt. Unde
a Domino percussus intereunt, quia⁷⁹⁾ iudicium sine miseri-
cordia erit illis, qui nolunt facere misericordiam delinquenti-
bus. Cui per Salomonem dicitur⁸⁰⁾: Noli esse nimis iustus,
quia est iustus qui perit in iustitia sua. Sic et illud Moysis
intelligitur. Per Moysen enim praelati intelliguntur, per Ae-
thiopiissam peccatores designantur. Moyses Aethiopiissam uxore
duxit, quum quilibet praedicator peccatorem sibi copulat,
ut ex eo sobolem bonorum operum Deo gignere valeat. Hanc
copulam dum Maria, id est subditi, reprehendunt, lepra pec-
cati inficitur. Vel per Matiam synagoga intelligitur, quae
in Moysen, id est in Christum, murmuravit, quia Aethiopi-
issam, id est ecclesiam, de gentibus sibi copulavit, quos lepra
perfidiae et erroris sordidos fecit. Non⁸¹⁾ ergo his auctori-
tatibus subditi prohibentur ab accusatione suorum praelatorum,
sed monentur, ne reprehendant misericordem compassionem
eorum. §. 4. Item per Saulem praelati intelliguntur, et per
David subditi. Saul purgans ventrem eos significat, qui ma-
litiis corde conceptam foras in opus producant. Sed in praec-
tione chlamydis non significaturⁱ⁾ nisi reprehensio peccati.
Per chlamydem enim regni potestas intelligitur. Hanc praeci-
dit, qui praelatum sententia damnationis ferit, quod nulli
subditorum licet. Facta enim⁸²⁾ pastoris oris gladio, id
est sententia damnationis, a subditis ferienda non sunt. Hinc
est, quod Hieronymus ait super Marcum⁸³⁾ de pontifice, qui
scidit vestimenta sua. Scissio vestis scissionem significat sa-
cerdotii, quod in proximo erat scindendum, et auferendum
Iudaeis. Vel per David significantur, qui, nequitiam suorum
praelatorum videntes, maiora eorum peccata contemnunt, mi-
nima vero et levia, quasi extremam oram chlamydis praeci-
dentes, reprehendere et lacerare satagunt. Vel quia Saul
solum divertit in speluncam, in qua David solus⁸⁴⁾ latebat.
§. 5. Item super hoc potest intelligi, quod de⁸⁵⁾ Cham dictum
est, qui solus vidit pudenda patris, quae non cooperuit, sed
ridenda monstravit. Hae itaque auctoritate non inhibetur sub-
diti accusare praelatos, si accusabiles fuerint. §. 6. Item
probat, quod subditi praelatos suos accusare non possunt,
etiam si religiosi fuerint. Infames enim sunt eo ipso, quod
suorum doctorum vitam reprehendentes conantur. Infames etiam
fiunt (ut canonum tradit auctoritas) omnes, qui in patres
armantur, et qui doctorum suorum vitam reprehendunt vel
accusant. Nullus autem infamis in accusatione praelatorum
est audiendus, nisi forte a fide exorbitaverit, ut supra dictum
est. Quum ergo subditi eo ipso, quod in accusationem prae-
latorum prosiliunt, infames efficiantur, infamibus autem copia
accusandi denegatur, patet, quod subditi praelatos suos ac-
cusare non possunt. §. 7. His ita respondetur: Non omnes
praelati pro praelatis habentur; nomen enim non facit epi-
scopum, sed vita.

Unde Gregorius Ianuario Episcopo scribit, lib. VII.
Indict. 2. epist. 1.:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVII. h) Plerumque: In aliquot vetustis codi-
cibus legitur: plerique, quemadmodum et apud Bedam, et
in originali, cuius tamen non ipsa prorsus verba hic re-
feruntur.

i) Non significatur: In aliquot vetustis exempla-

ribus legitur: non significatur reprehensio peccati; in aliis
vero nonnullis: significatur reprehensio peccati.

k) David solus: Primo Regum cap. 24. legitur:
Porro David et viri eius in interiore parte speluncae la-
tebant.

Quaest. VII. C. XXVII. 67) Serm. 351. Ed. Maur. — Beda
in 1 Cor. c. 5. — 68) supra ead. c. 12. — 69) Exod. c. 15. —
70) Num. c. 12. — 71) 1 Reg. c. 21. — 72) ib. c. 16. — 73) glossa
ordin. in 1 Reg. c. 24. — 74) 2 Reg. c. 6. — 75) Ioan. c. 8. —

76) 2 Cor. c. 11. — 77) Gen. c. 28. — 78) Psalm. 17. — 79) Iac.
c. 2. — 80) Eccles. c. 7. v. 16. — 81) Greg. past. p. 3. c. 5. —
82) sup. c. 13. — 83) ad c. 14. — 84) supra c. 12.

C. XXVIII. *Quem aetas, non vita seniore[m] facit, graviter est increpandus.*

Paulus⁸⁵) dicit: *Seniorem ne increpaveris. Sed haec eius regula in eo⁸⁶) servanda est, quum culpa senioris exemplo suo non trahit ad interitum corda iuniorum. Ubi autem senior iuvenibus exemplum ad interitum praebet, ibi districta⁸⁷) increpatione ferendus est. Nam scriptum est⁸⁸): *Laqueus iuvenum omnes vos, et rursus "Propheta dicit⁸⁹): Maledictus puer¹) centum annorum.**

C. XXIX. *Dignitas non facit episcopum, sed vita.*

Item Hieronymus ad Heliodorum, *epist. I. de laude vitae solitariae* †).

Non omnes episcopi sunt episcopi. Attendis⁹⁰) Petrum, sed⁹¹) et⁹²) Iudam considera. Stephanum suspicis⁹³), sed et⁹⁴) Nicolaum respice⁹⁵). *Et infra: §. 1. Non facit ecclesiastica dignitas Christianum. Cornelius⁹⁶) centurio adhuc ethnicus dono sancti Spiritus mundatur, presbyteros Daniel⁹⁷) puer⁹⁸) iudicat. Et infra: §. 2. Non est⁹⁹) facile stare loco Pauli¹⁰⁰), tenere gradum¹⁰¹) Petri, iam cum Christo regnantium. Et infra: §. 3. Infatuatum¹⁰²) sal ad nihilum prodest, nisi ut proiciatur foras et a porcis conculetur.*

C. XXX. *Non episcopi nomen, sed vita reverentiam meretur.*

Item Augustinus tractatu VI. in c. 1. Ioannis ††).

Non omnis, qui dicit: Pax vobiscum †††), quasi columba est audiendus. *Et infra: Corvi de morte pascentur. Hoc columba non habet; de frugibus terrae vivit, innocens eius victus est.*

C. XXXI. *Docti ab indoctis, clerici a laicis quandoque merito reprehenduntur.*

Item Beda ad c. 2. epistolas II. Petri*).

Secuti sunt viam Balaam et Bosor, qui mercedem iniquitatis amavit, correptionem vero habuit suae vesaniae. Subiugale mutum *in* hominis voce loquens prohibuit¹⁰³) prophetae insipientiam. Plerumque haeretici tam stulta dogmata, tam execranda proferunt sacramenta, ut etiam hebetem sensus et paganorum¹⁰⁴), et qui ratione divinae agnitionis omnimodis carent, illorum detestetur¹⁰⁵) insaniam, et illorum distorta et deo contraria itinera sanius sapiendo redarguat¹⁰⁶). Et (quod peius, *quia frequentius* est) nonnunquam multi catholicorum in tantum mercedem amant iniquitatis, ut etiam docti ab indoctis, a laicis clerici merito redarguantur¹⁰⁷), qui iure¹⁰⁸) comparantur prophetae, qui verbis asinae contra naturam loquentis corripitur, nec tamen a proposito pravi itineris retardatur. Quibus etiam aptissime¹⁰⁹) nomen congruit civitatis, de qua Balaam venisse perhibetur. Bosor namque carnes sive in tribulatione^m) interpretatur. Neque enim alia maior¹¹⁰) causa luxuriosae existit, verbum veritatis amore pecuniae vel desiderio rerum¹¹¹) tempora-

rum adulterare, quam quod¹¹²) carnis se concupiscentiae mancipaverunt. *Et infra: Sed et nomen ipsius Balaam, qui vanus populus, sive praecipitans eos, interpretatur, talibus convenit. Qui enim agnitam veritatis viam sponte¹¹³) *ipsi* deserunt, quid nisi vanus sunt populus? Quid¹¹⁴), nisi in praecipitium suos mergunt¹¹⁵) auditores, quibus non salutaria, quae corrigant, sed quae illos delectent erronea praedicant? De quibus bene¹¹⁶) subditur: *Hi sunt fontes sine aqua, et nebulae turbidissimae, quibus caligo tenebrarum reservatur.**

Gratian. *Quia ergo non omnes episcopi sunt episcopi, presbyteri a Daniele puero iudicantur, sal infatuatum a porcis conculeatur, et qui dicit: Pax vobiscum, plerumque non columba, sed corvus reputatur: patet, quod non semper pro officio atque auctoritate personae ab accusatione est cessandum, imo contra pravos est agendum, quum omnis persona criminaliter peccans alteretur, et (ut ita dicam) legibus capite minor censeatur. Qui enim facit peccatum sercus est peccati tam in poena quam in culpa.*

Unde Augustinus ait¹¹⁷):

C. XXXII. *Qui susceptum officium non administrat, non est episcopus, sed canis impudicus.*

Qui nec regiminis in se rationem habuit, nec sua delicta detersit, nec filiorum crimen correxit, canis impudicus dicens est magis, quam episcopus.

Gratian. *Quibus ergo¹¹⁸) Hieronymus, Augustinus, Gregorius auferunt nomen columbae, episcopi, senioris, nonne et privilegium est auferendum dignitatis, ut possit a subditis reprehendi? Unde scriptura dissimulans privilegium pravae senectutis ait: Maledictus¹¹⁹), non senior, sed puer centum annorum. Apparet ergo, quod hi ex accusatione praesalutorum infames sunt, qui eorum vitam reprehendere et lacerare conantur, qui locum sui regiminis non nomine tantum, sed vita et moribus tenent. Alii autem potius laudabiles sunt ex accusatione praesalutorum suorum, quam infames. Item, quod dicitur: Maiorum¹²⁰) quispiam minorum accusationibus non impetatur, minores intelligendi sunt non dignitate, sed vita.*

Unde Hieronymus ait de Paulo super epistolam ad Galatas^o):

C. XXXIII. *Maiores et minores non dignitate, sed vita intelligi oportet.*

Paulus¹²¹) Petrum reprehendit, quod non auderet, nisi se non imparem sciret.

Gratian. *Hoc non de officio ecclesiasticae dignitatis, sed de puritate vitae et sanctitate conversationis intelligitur. Solus enim Petrus inter apostolos primatum gerebat.*

Hinc Augustinus ait ad Hieronymum, *epist. XIX. prope finem¹²²):*

C. XXXIV. *Non episcopi nomen, sed vita maiorem facit. Quanquam secundum *honorum* vocabula, quae *iam ec-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVIII. d) Maledictus puer: In codicibus B. Gregorii partim isto fere modo legitur, partim vero *et peccator centum annorum maledictus est*, quemadmodum et apud Ioannem diaconum, et in vulgata, nisi quod haec habet non: *est, sed erit*. Septuaginta autem, ut est apud B. Hieronymum, habuerunt: *et qui moritur peccator centenarius, maledictus erit*.

C. XXXI. m) Tribulatione: Sequebatur: *positus* **); quae dictio sublata est, quia neque apud Bedam, neque apud B. Hieronymum in nominum Hebraeorum interpretatione habetur.

C. XXXII. n) Caput hoc apud B. Augustinum, ex quo citatur, non est inventum. Burchardus et Ivo citant ex Gregorio, et eadem fere verba ipse quoque Gratianus sup-

dist. 83. subnectit capiti *Nemo quippe*. quod est Gregorii: Simile quiddam Burchardus l. 1. c. 13. et Ivo p. 5. c. 67. afferunt ex Origene.

C. XXXIII. o) Caput hoc, quod citatur in plerisque exemplaribus ex B. Hieronymo, et in aliquot ex B. Augustino, in neutrius libris inventum est, sed in glossa ordinaria ad ea verba ipsius epistolae ad Galatas: *In faciem eius restiti*, additur haec interlinearis explanatio: *quod non auderet, nisi se non imparem sentiret*. Et in commentariis B. Ambrosii in illum eundem locum haec leguntur: *Nam quis eorum auderet Petro primo apostolo, cui claves regni caelorum Dominus dedit, resistere, nisi alius talis, qui fiducia electionis suae sciens se non imparem, constanter improbare, quod ille sine consilio fecerat*.

Quaest. VII. C. XXVIII. 85) Ep. 1. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. Alg. l. 2. c. 18. — cf. 1 Tim. c. 5. v. 1. — 86) *tunc in eo est observ.*: Ed. Bas. — *tunc est observ.*: Edd. rell. — 87) *stricta*: Ed. Bas. — 88) Es. c. 42. — 89) Es. c. 65. — C. XXIX. †) Alger. l. 2. c. 19 — 90) *Attende*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 91) *abest* ab Ed. Bas. — 92) *abest* ab Alg. et Edd. coll. o. pr. Bas. — 93) *suscipe*: Edd. coll. o. pr. Arg. Lugdd. II. III. — 94) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 95) *respie*: Ed. Bas. — 96) Act. c. 10. — 97) Dan. c. 13. — 98) *adhuc puer*: Ed. Bas. — 99) cf. Dist. 40. c. 2. — 100) *Petri et Pauli*: Alger. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 101) *locum*: ead. — 102) Luc. c. 14. v. 34. — C. XXX. ††) Alg. ib. — †††) *vobis*: Edd. coll. o. — C. XXXI. *) Coll. tr. p. p. 2. t. 50. c. 15. 16. — 103) *probat*: orig. — 104) *add.*: *Iudaeorum*:

Ed. Bas. — 105) *detestantur*: Ed. Bas. — *detestentur*: Edd. coll. rell. — orig. — 106) *redarguant*: orig. — Edd. coll. o. — 107) *lacerantur*: orig. — 108) *vero et tunc*: Edd. Par. Lugd. I. — *vere et tunc*: Edd. rell. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 109) *apertissime*: Edd. coll. o. — **) et Edd. coll. o. — 110) *magis*: orig. — Edd. coll. o. — 111) *desideriorum*: orig. — 112) *qui*: Edd. Bas. Ven. II. Par. — 113) *abest* ab Ed. Bas. — 114) *qui etiam in*: Edd. coll. o. — 115) *nullum*: orig. — 116) *aperte*: Edd. coll. o. — C. XXXII. 117) cf. ad. Dist. 83. c. 2. — Burch. l. 1. c. 203. Ivo Decr. p. 5. c. 317. Alger. l. 2. c. 20. — 118) haec ad verbum apud Algerum leguntur. — 119) cf. supra c. 28. — 120) cf. supra c. 11. — C. XXXIII. 121) Gal. c. 2. — C. XXXIV. 122) Ep. 40. Ed. Maur. scr. c. A. 397. — Alger. ib. c. 21.

eclesiae⁹ usus obtinuit, episcopatus maior presbyterio sit, tamen Augustinus *in multis rebus* Hieronymo minor est.

C. XXXV. *Episcopi licet pares sint meritis, gradu tamen differunt dignitatis.*

Idem lib. II. de baptismo contra Donatistas, c. 1. 123)

Puto, quod sine ulla sui contumelia Cyprianus episcopus Petro apostolo comparatur, quantum attinet ad martyrii coronam. Ceterum magis vereri debeo, ne in Petrum contumeliosus existam. Quis enim nescit illum apostolatus principatum cuilibet episcopatu praefendum? Sed etsi distat cathedrarum gratia, una tamen est martyrum gloria. Item infra: Quum Petrus a Paulo posteriore corrigitur, et pacis atque unitatis¹²⁴) vinculo custodito ad martyrium promovetur¹²⁵), quanto facilius et fortius quod per universae ecclesiae statuta firmatum est vel unius episcopi auctoritati, vel unius provinciae concilio praefendum est?

C. XXXVI. *Non in honore, sed in veritate filius aequatur vel praeponitur patri.*

Idem tractatu XXX. in Ioannem, in fine.

Queritur pater de malo filio, *aut* queritur filius de duro patre. Servamus honorificentiam, quae debetur patri a filio, *quae deficit a filio*. Non aequamus filium patri in honore, sed praeponimus, *si bonam causam habet*: filium *aequamus* patri in veritate, et sic tribuimus honorem debitum, ut non perdat aequalitas¹²⁶) meritum.

C. XXXVII. *Aequales fuerunt meritis, licet gradu differentes, Petrus et Paulus.*

Item Ambrosius sermone LXXVI. de natali Petri et Pauli P) 127).

Beati Petrus et Paulus eminent inter universos apostolos, et peculiari quadam praerogativa praecellunt; verum inter ipsos quis cui praeponatur incertum est. Puto enim illos aequales esse meritis, quia aequales sunt passione, et simili eos fidei devotione vixisse, quos simul videmus ad martyrii gloriam pervenisse. §. 1. Non enim sine causa factum putemus¹²⁸), quod una die, uno *in* loco, unius¹²⁹) tyranni tolerare sententiam. Una die passi sunt¹³⁰), ut ad Christum pariter pervenirent; uno in loco, ne alteri Roma deesset; sub uno persecutore, ut aequalis crudelitas utrumque constringeret. Dies ergo pro merito, locus pro gloria, persecutor decretus est pro virtute. Et in quo tandem loco idem martyrium pertulerunt? In urbe Roma, quae principatum¹³¹) et caput obtinet nationum, scilicet ut ubi caput superstitionis erat, illic caput quiesceret sanctitatis, et ubi gentium principes habitabant, illic ecclesiarum principes morarentur¹³²).

V. Pars. Gratian. Item poenitentes, bigami, sacerdotes accusare non possunt. Unde generaliter colligitur, quod quicumque sacerdotes non sunt vel esse sacerdotes non possunt, in sacerdotes accusationem vel testificationem proferre non possunt. Unde Fabianus ait epist. II. ad Episcopos orientales¹³³):

C. XXXVIII. *Qui sacerdotes esse non possunt, sacerdotes accusare non valent.*

Ipsi apostoli, et eorum successores *olim* statuerunt, ut sacerdotes Domini non accusent, nec in eos testificentur, qui sui ordinis non sunt nec esse possunt.

C. XXXIX. *Sacerdotes accusare vel in eos testificari non valent, qui ad sacerdotium prohibentur eligi.*

Item Damasus Papa ad Stephanum Archiepiscopum, epist. III. c. 3. 134)

Testes⁹) absque ulla infamia, aut suspitione, vel mani-

C. XXXVII. p) Sermo, unde hoc caput sumunt est, inter sermones B. Ambrosii est 66., inter sermones B. Augustini de sanctis 27. et apud Maximum Taurinensem 5. in festo eodem, qui num. 54. est.

C. XXXIX. q) Festes: Damasi verba haec sunt: *Accusatores autem episcoporum, et testes, super quibus rogatastis, absque ulla infamia aut suspitione, etc.* sicque refe-

Quaest. VII. C. XXXV. 123) Ivo Decr. p. 5. c. 24. — 124) veritatis: Ed. Bas. — 125) provehitur: orig. — C. XXXVI. 126) aequitas: Edd. coll. o. — C. XXXVII. 127) Non desunt, qui hunc sermonem vel Augustino vel Maximo Taurinensi tribuant. — Ans. l. 1. c. 71. — 128) putamus: Edd. coll. o. ex Ans. — 129) sub uno persecutore passi sunt: ead. ex eod. — 130) passi sunt: desid. in eisd. pr. Bas. — 131) add. tantum: Ed. Bas. — 132) morarentur: Edd. coll. o. — Böhm. — C. XXXVIII. 133) Hoc caput, quod Pseu-

fecta macula, et verae fidei plenitudine⁹) instructi esse debent, et tales, quales ad sacerdotium eligere iubet divina auctoritas. Quoniam sacerdotes (ut antiqua¹³⁵) tradit auctoritas) criminari¹³⁶) non possunt, nec in eos testificari, qui ad eundem non debent, nec possunt provehi honorem.

Gratian. Sic et illud Silvestri intelligitur: Laicus¹³⁷) non accuset clericum, etc. id est, qui in inferiori gradu constituti ad superiorem ascendere non possunt, in superioribus agentes accusare non debent. §. 1. Ecce, ostensum est, quid respondeatur auctoritatibus et argumentis, quibus subditi ab accusatione praelatorum videbantur repellendi. Nunc demonstrandum est, quibus rationibus probentur recipiendi, et quid contra respondeatur a praelatis. Christus, qui erat pastor pastorum, ovibus suis, de quibus ait¹³⁸): Non sum missus, nisi ad oves, quae perierunt, domus Israel, etc. inter opprobria et verbera, quae ab eis patiebatur, ait¹³⁹): Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo, etc. Item¹⁴⁰): Quis ex vobis arguet me de peccato? At quicumque ad testificandum in aliquem vel ad arguendum admittuntur, ad eundem accusandum admitti possunt. Quum ergo oves, ut adversus pastorem suum testimonium ferant, et ut ipsum (si possunt) reprehendant, admittantur, patet, quod subditi possunt accusare praelatos suos. §. 2. His ita respondetur: Christus, quomodo esset pastor suarum ovium, quas verbo et exemplo pascibat, tamen quantum ad officiorum distributionem (ex qua hodie in ecclesia alii praesunt aliis, unde quidam praelati, quidam subditi vocantur) in populo suo pastorale officium non gerebat. Mystica enim et visibili unctione nec in regem, nec in sacerdotem unctus erat, quae solae duae personae in populo illo praelaturae nomen sibi vendicabant. Non ergo ex hac auctoritate subditi probantur admittendi in accusatione praelatorum, sed tantum ostenditur, quod auditores eos reprehendere possunt, et in eos testificari, qui quum officia ecclesiastica non habeant, verbo tamen et exemplo quoscunque valent lucrari Deo satagunt. §. 3. Respondetur et aliter. Aliud est, quod de rigore cogimur servare disciplinae, aliud, quod admittitur ex perfectionis consideratione. Christus ad se arguendum Iudaeos admisit perfectione humilitatis, non severitate iuris. Si enim legis rigore essent admissi, hac auctoritate criminosi et infames in accusatione religiosorum essent recipiendi, quum essent sceleratissimi, qui, de Christi nec tractantes, innocentem condemnare volebant. Hoc ergo exemplo praelati non coguntur recipere subditos in accusatione sui, sed permittuntur. §. 4. Item Paulus¹⁴¹) Petrum reprehendit, qui princeps apostolorum erat. Unde datur intelligi, quod subditi possunt reprehendere praelatos suos, si reprehensibiles fuerint. Sed hoc facile refellitur, si, unde sit reprehensus, advertitur. Petrus cogebat gentes iudaizare, et a veritate evangelii recedere, cum Iudaeis gregem faciens, et a cibis gentium latenter se subtrahens. Par autem in se est a fide exorbitare, et alios exemplo vel verbo a fide devovere. Ergo hoc exemplo non probantur praelati accusandi a subditis, nisi forte a fide exorbitaverint, vel alios exorbitare coegerint. §. 5. Item quum¹⁴²) Petrus intrasset ad Cornelium, conquesti fratres sunt, qui erant in Iudaea, et reprehenderunt eum, quod ad gentilem divertisset. Ecce, quod praelati iure possunt reprehendi a subditis.

Sed huic oppositioni B. Gregorius respondit, dicens

Theoctistae Patriciae, lib. IX. epist. 39. s) 143):

C. XI. Petrus a fidelibus interrogatus, cur ad gentes intrasset non ex potestate respondit, sed humiliter rationem reddidit.

Petrus potestatem regni¹⁴⁴) acceperat, et tamen idem apostolorum primus querimoniae contra eum a fidelibus

NOTATIONES CORRECTORUM.

runtur a Burchardo et Ivone; Panormia autem habet ut Gratianus.

r) Plenitudine: In epistola ipsa legitur: pleniter. Burchardus vero et Ivo*) habent: vera fide pleniter.

C. XI. s) Operae pretium fuerit ad ipsum B. Gregorium adire; copiose enim exponit quae hic a Gratiano concise referuntur.

doisidori est, in orig. paulo aliter legitur. — Ans. l. 3. c. 47 (14). Polye. l. 5. t. 1. — C. XXXIX. 134) Cap. Pseudoisidori, confectum ad conc. Carth. VII. c. 2. — Burch. l. 1. c. 172. Ans. l. 3. c. 41 (17). Ivo Pan. l. 4. c. 186. Polye. ib. — *) In Decreto, nec tamen Panorm. — 135) antiquorum: Coll. citt. — Edd. coll. o. — 136) cf. cap. 38. — 137) cf. supra c. 2. — 138) Matth. c. 15. v. 24. — 139) Ioan. c. 18. v. 23. — 140) Ioan. c. 8. v. 46. — 141) Gal. c. 2. — 142) Act. c. 11. — C. XL. 143) Ep. 45. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — 144) regendi: Ed. Bas.

factae, cur ad gentes intrasset, non ex potestate officii, (qua posset dicere, oves pastorem suum non accussent nec reprehendant,) sed ex ratione¹⁴⁵) divinae virtutis, qua gentiles acceptant Spiritum sanctum, respondit.

Gratian. *Quam ergo Petrus potuit ex officio repellere querelas, sed noluit, non hoc exemplo praelati coguntur suscipere reprehensionem subditorum. Ex hac etiam humilitatis dispensatione intelligitur illud Leonis IV.¹⁴⁶) Ludovico Augusto dictum:*

C. XLI. *Imperiali iudicio Apostolicus se emendare promittit, si quid erga subditos iniuste commisit.*

Nos, si incompetentem aliquid egimus, et in subditis iustae legis tramitem non conservavimus, vestro ac missorum vestrorum cuncta volumus emendare iudicio, quoniam si nos, qui aliena debemus corrigere peccata, peiora committimus, certe non veritatis discipuli, sed (quod dolentes dicimus) erimus prae ceteris erroris magistri. Inde magnitudinis vestrae magnopere clementiam imploramus, ut tales ad haec, quae diximus, perquirenda missos in his partibus dirigatis, qui Deum per omnia timeant, et cuncta (quemadmodum si vestra praesens fuisset imperialis gloria) diligenter exquirant, et non tantum haec sola, quae superius diximus, quaerimus ut examissimi exagitant, sed sive minora, sive etiam maiora illis sint de nobis indicata negotia, ita eorum cuncta legitimo terminentur examine, quatenus in posterum nihil sit, quod ex eis indiscussum vel indiffinitum remaneat.

VI. Pars. Gratian. *Item, quum¹⁴⁷) Balaam ariolus iret ad maledicendum populum, angelus Domini asinae, cui insidebat, in via se opposuit, evaginatoque gladio eam ab itinere compescuit, quam dum ille verberibus affligeret, in vocem prorupit, et prophetae vesanian redarguit. Si ergo animal mutum angelico virtute prophetiae insipientiam reprehendit, nullo magis subditi possunt accusare praelatos suos. §. 1. Illis ita respondetur. Verum est, quod per asinam subditi significantur, et per Balaam praelati; non tamen hoc exemplo probantur praelati accusandi a subditis, sed subditi tantum forma datur humiliter renitendi praelatis, si forte eos ad malum cogere voluerint; Balaam namque asinam urgens, ut ad maledicendum populo Dei eum verberet, significat eos, qui verberibus et cruciatibus a subditis exigunt, ut eis in malo fautores et coadiutores existant. Sed quia angelus, quilibet videlicet praedicator, evaginato gladio, aperte scilicet praedicatione timore et horrore futurae vindictae, a consensu alienae malitiae illos revocat, licet eis in huiusmodi vocem conquestionis prorumpere et praelatis suis dicere: Cur nos verberibus affligitis? cur nobis iniuste irascimini? numquid vobis inobedientes aliquando fuimus, nisi nunc, quum ad malum cogimur? Videte illum, qui prohibet ab inepto. Non ergo hinc praelati probantur accusandi a subditis. §. 2. Item quum David¹⁴⁸) adulterium et homicidium commisisset, missus est a Deo Nathan propheta, ut eum redargueret. Ecce, quod praelati sunt arguendi et reprehendendi a subditis. §. 3. Sed notandum est, quod duae sunt personae, quibus mundus iste regitur, regalis videlicet et sacerdotalis. Sicut reges praesunt in causis saecularibus, ita sacerdotes in causis Dei. Regum est corporalem irrogare poenam, sacerdotum spirituales inferre vindictam. David ergo, etsi ex regali unctione sacerdotibus et prophetis praerat in causis saecularibus, tamen suberat eis in causis Dei. Unde¹⁴⁹) reges a prophetis et sacerdotibus ungebantur et eorum oblatione peccata regum expiabantur. §. 4. Sicut¹⁵⁰) ergo Ozias a Domino lepra percussus est, quia sacerdotum officia usurpare voluit, sic sacerdotibus et prophetis regum usurpare officia non licuit. Nathan ergo propheta, quum regem redarguit, suum est executus officium, in quo erat rege superior, non usurpavit regis officium, in quo*

erat rege inferior; monuit eum, ut per poenitentiam peccata sua expiaret, non tulit in eum sententiam, qua tanquam adulter et homicida morti addiceretur. §. 5. Sic et B. Ambrosius Theodosium, et B. Innocentius imperatorem Arcadium excommunicavit, et ab ecclesiae ingressu prohibuit. §. 6. Sicut enim non sine causa iudex gladium portat, ita non sine causa claves ecclesiae sacerdotes accipiunt. Ille¹⁵¹) portat gladium ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, isti habent claves ad exclusionem excommunicandorum et reconciliationem poenitentium. Hoc ergo exemplo subditi probantur reprehendendi a praelatis, non praelati a subditis. §. 7. Item Daniel¹⁵²) nulla legitima potestate functus iudices a populo constitutos de falso testimonio convicit, et convictos damnavit. Constat ergo, quod nullam potestatem habentes possunt redarguere dignitatibus sublimatos. §. 8. Illis ita respondetur. Miracula (et maxime veteris testamenti) sunt admiranda, non in exemplum nostrae actionis trahenda. Multa enim concedebantur tunc, quae nunc penitus prohibentur. Tunc enim Samuel Agag¹⁵³) pinguisimum regem Amalech in frusta diducendo conscidit; nunc nulli ecclesiasticorum iudicium sanguinis agitare licet. Tunc Phinees¹⁵⁴) Iudaeum coentem cum Madianita interfecit, et reputatum est ei ad iustitiam; hodie sacerdotibus huiusmodi actus in perniciem sui officii verteretur. Exemplo ergo Danielis non solum accusandi vel redarguendi, sed etiam iudicandi potestatem subditi sibi in praelatos vendicarent, si illud in argumentum nostrae actionis liceret assumi, quod nulla unquam auctoritate permittitur. Magis ergo ex hoc facto datur intelligi, quod in novissimis temporibus suscitaret Deus spiritum pueri iunioris, illius videlicet, de quo per Prophetam¹⁵⁵) dicitur: Puer natus est nobis, et iterum: Ecce puer meus, qui iudices iniquitatis, scribas scilicet et Pharisaeos, falsis criminibus Susannam, id est ecclesiam, accusantes et ream adulterii pronunciantes, eo quod Christum sequeretur, convinceret et condemnaret. §. 9. Item Hieronymus¹⁵⁶) refert in libro virorum illustrium†, quod Damasus Papa a subditis de adulterio accusatus cum quadraginta duobus episcopis se purgavit. §. 10. Item Symmachus Papa, in Romana synodo dignitate sua exspoliatus, prius status sui reddi decernitur, ut tunc veniret ad causam, et si ita recte videretur, accusantium propositionibus responderet. Digna res visa est maximo numero sacerdotum, quae mereretur effectum, et quum postmodum ordinaretur, quomodo esset accusandus, praefatus Papa, ut causam diceret, occurrebat; sed ab aemulis est impeditus.

Item Gregorius ait de se ipso¹⁵⁶):

C. XLII. *Redarguendi se licentiam B. Gregorius altis praestat.*

Si quis super his nos arguere voluerit, vel extra auctoritatem nos facere contenderit, veniat ad sedem apostolicam, *quo omnia ecclesiastica negotia, de quibus quaestio habetur, confluere iussa sunt,* ut ibi ante confessionem S. Petri mecum iuste decertet, quatenus inibi¹⁵⁷) unus ex nobis¹⁵⁸) sententiam suscipiat suam.

Gratian. *Ex his omnibus colligitur, quod subditi possunt reprehendere et accusare praelatos suos. Sed sicut de Christo dictum est, quando Iudaeis dixit: Si male locutus sum, etc. ita de istis intelligendum est, quod suo exemplo praelatis dederunt facultatem recipiendi subditos in accusationem sui, sed non coegerunt.*

C. XLIII. *De eodem. Item^w).*

Paudus¹⁵⁹) Dyacinae¹⁶⁰) civitatis episcopus accusatur a subditis de lapsu carnis, convincitur, deponitur, alius loco eius substituitur. Hoc an ex dispensatione accusati, an ex rigore iuris sit factum, ex regesto Gregorii ad Iohannem Episcopum primae Iustinianae, l. X. epist. 36., potest deprehendi, ubi ait¹⁶¹):

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLI. t) Apud Ivonem huius capituli haec est inscriptio: *Quod in praesentia legatorum imperatoris Leo Papa causam suam examinari voluerit. Idem Nicolaus Imperatori.*

u) Hieronymus: In catalogo B. Hieronymi, aut aliis ipsius libris nihil tale legitur; in vetustis tamen Pontificalibus in vita Damasi hoc refertur.

C. XLII. v) Est Gregorii IV. in epistola citata sup.

Quaest. VII. C. XL. 145) auctoritate: Edd. coll. o. = C. XLI. 146) Videtur legendum esse: *Leonis III.*, etenim hunc inter et Ludovicum Piam simulatas intercessisse constat. — Ivo Decr. p. 5. c. 22. = 147) Num. c. 22. — 148) 2 Reg. c. 12. — 149) 2 Reg. e. 8. — 150) 2 Paral. c. 26. — 151) 1 Petr. e. 2. — 152) Dan. c. 13. — 153) 1 Reg. c. 15. — 154) Num. c. 25. — 155) Es. c. 9. v. 6. —

ead. q. 6. c. *Decreto nostro.* et dist. 19. *Nulli fas.* in qua epistola quum multa dixisset de privilegiis et primatu Romanae ecclesiae, ista adiungit.

C. XLIII. w) Verba sunt Gratiani, qui proponit summam sequentis capituli, quod saepe facere solitum esse multis locis est notatum.

C. XLIV. x) In hoc capite non referuntur ipsa omnino

†) Alger. l. 2. c. 13. = C. XLII. 156) scr. A. 682. — cf. ad Dist. 12. c. 2. — Ans. l. 2. c. 20 (22). Polyc. l. 1. t. 18. — 157) ibi: Edd. coll. o. — 158) vobis: Ed. Bas. = C. XLIII. 159) Alg. l. 2. c. 13. — 160) Dyacinae: Edd. coll. o. = C. XLIV. 161) Ep. 31. (scr. A. 608.) l. 12. Ed. Maur. — Burch. l. 1. c. 192. Ivo Decr. p. 5. c. 298.

C. XLIV. *Paulus Dyacinae civitatis episcopus subditorum accusatione convictus deponitur.*

Lator Nemesion ad nos veniens indicavit, quod Paulus Dyacinae¹⁶²) civitatis episcopus, inter alia mala in corporali crimine lapsus, a suis clericis accusatus et convictus, episcopali sententia depositus est; postea, cum auxilio saecularium veniens, episcopatum more praedonis ingressus est, ablatisque rebus ecclesiae dilectissimum Nemesion latorem praesentium sibi substitutum ab eo episcopatu profecit, et ad summam iniuriam ac necem paene perduxit. Fraternitas itaque vestra haec omnia curet addiscere, et quaecunque ecclesiae abstulit omni mora vel excusatione cessante reddere compellat. Si vero nihil ecclesiae, sed proprium se dixerit abstulisse, (quamvis grave et iniquum fuerit, ut non a vobis¹⁶³), vel a metropolitano eius hoc poterit, sed temerario ausu agere praesumerit,) verumtamen si quid proprium tulit, sub fraternitatis vestrae debet examine constare si verum est. Sed et illud diligenter quaerendum est, si quid male de rebus dilapidavit ecclesiae, ut ex eo, quod nunc abstulit, illud reformare ac satisfacere modis omnibus compellatur.

Gratian. *Hoc edicto non in accusatores vel depositores ulciscitur, sed in depositum ulterius prosequitur, ut si ultra ad episcopatum aspirare tentaverit, modis omnibus repellatur, et ad agendam poenitentiam perennem in monasterium deturdat. Quem ergo Gregorius ad episcopatum aspirantem omnibus modis repellit, quam gravi poenitentiae subicit, patet, non sua dispensatione, sed canonum censura a subditis esse accusatum et convictum. Et ut iam non exemplis, sed legibus agamus, videndum est, quid Gregorius scribat Innocentio⁷) et reliquis Episcopis Sardiniae, lib. VII. Indict. 2. epist. 8. ita dicens¹⁶⁴):*

C. XLV. *Quod subditi praelatos suos accusare possint.*

Metropolitanum vestrum in aliquo postponere non praesumatis, excepto si (quod non optamus) contra eundem habere vos aliquid causae contingat, ut ob hoc sedis apostolicae iudicium¹⁶⁵) petere debeatis.

C. XLVI. *Vitam praelatorum subditi nulla dissimulatione negligant.*

Item idem universis Episcopis Concilii Bizacii, lib. X. epist. 37.¹⁶⁶)

Sicut (inquit) laudabile discretumque est reverentiam et honorem debitum exhibere prioribus, ita rectitudinis et Dei timoris est, si qua inter¹⁶⁷) eos correctione iudigent, nulla dissimulatione postponere, ne tetum (quod absit) corpus incipiat¹⁶⁸) morbus invadere, si languor non fuerit curatus in capite. Quaedam²) enim ad nos de Clementio¹⁶⁹) primatate vestro perlata sunt, quae quoniam ita gravia sunt, ut transire indiscussa ullo modo non debeant, fraternitatem vestram hortamur, ut cum omni sollicitudine ac vivacitate mentis indagare multis modis debeatis illata, et si

sunt ut audita sunt, ultione canonica resecentur. §. 1. Admonemus autem, ut non cuiusquam personae gratia, non favor, non quodlibet blandimentum quoniam vestrum *vel ad discutiendum* quae nobis nunciata sunt molliat¹⁷⁰), vel a veritate excutiat, sed sacerdotaliter ad investigandam vos propter Deum veritatem accingite. Nam si quis in hoc piger aut negligens esse praesumerit, dictis criminibus apud Deum se noverit esse participem, cuius zelo ad perscrutandas subtiliter nefandi causas facinoris non movetur.

Gratian. *Haec si quis specialia, et ex his generalem regulam colligi non oportere contendit, audiat, quid Gelasius c. XXVIII.²) dicat, omnibus clericis cuiuscunque ordinis ita scribens¹⁷¹):*

C. XLVII. *Clerici excessus sui episcopi auribus deferant Romani Pontificis.*

Quapropter nec clericorum quisquam se apostolicae¹⁷²) offensae futurum condidat immunem, si in his, quae salubriter sequenda apostolica depromsit¹⁷³) auctoritas, sive episcopum, sive presbyterum, sive diaconum viderit¹⁷⁴) excedentem, non¹⁷⁵) protinus ad aures¹⁷⁶) Romani Pontificis deferre curaverit, probationibus duntaxat competenter exhibitis, ut transgressionis¹⁷⁷) ultio fiat *et* ceteris interdictio delinquendi. Sin¹⁷⁸) vero, modis omnibus erit unusquisque pontificum ordinis et honoris sui elisor, si cuiquam clericorum¹⁷⁹) vel ecclesiae totius auditui haec putaverit suppressenda.

C. XLVIII. *De eodem.*

Idem¹⁸⁰).

Si quid in ecclesia damni, aut in his, quae sunt praecipionis nostrae auctoritate^b) prohibita, pontificem vestrum videritis admittere, mox nostris auribus relatione signate, ut quid fieri debeat censeamus.

C. XLIX. *Clerici aut laici sine examinatione ad episcoporum accusationem non admittantur.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 21.¹⁸¹)

Clericos aut laicos accusantes episcopos aut clericos passim^a) et sine probatione ad accusationem non recipiendos decernimus, nisi prius eorum discutiatur existimationis¹⁸²) opinio^d).

C. L. *Quaelibet persona episcopos aut alios accusans, monstranda documentis inferat.*

Item ex Synodo Romana¹⁸³).

Si quis episcopus, *presbyter,* aut diaconus, vel quilibet clericus¹⁸⁴) apud episcopos (quia alibi non oportet) a quolibet persona fuerint accusati, quicumque fuerit ille, sive sublimis vir honoris, sive *ullius* alterius dignitatis, qui hoc genus illaudabilis intentionis arripuerit, noverit docenda^e)¹⁸⁵) probationibus, monstranda documentis se debere inferre.

NOTATIONES CORRECTORUM.

verba Gregorii (quod a Burchardo et Ivone fit), sententia tamen satis expressa est.

C. XLV. y) Innocentio: In originali impresso est: *Vincenzio atque quamplurimis episcopis.* In vetusto autem exemplari Vaticano exprimuntur nomina episcoporum, ad quos haec epistola scribitur, hoc ordine: *Vincenzio, Innocentio, Mariniano, Libertino, Agathoni, et Victori Episcopis Sardiniae.*

C. XLVI. z) Quaedam: Et hic summam referunt verba B. Gregorii. Quare pauca tantum quaedam sunt addita, quae necessaria videbantur.

C. XLVII. a) C. XXVIII.: Hic citatur numerus capitum, ut est in codice canonum, de quo in praefatione dictum est.

Quaest. VII. C. XLIV. 162) *Declanense*: Ivo. — *Doctavenae*: Burch. — legendum tamen est: *Docteatinae*, Doctea enim urbs in Illyrico sita est, vulgo *Antivari* vocata. — 163) *nobis*: Edd. Arg. Bas. — C. XLV. 164) Ep. 8. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Alger. l. 2. c. 19. — 165) *iudicium ei, qui petere festinant, habeant licentiam*: orig. — C. XLVI. 166) Ep. 32. (scr. A. 692.) l. 12. Ed. Maur. — Alger. l. 2. c. 19. — 167) *in eis*: orig. — Alger. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. — *si qua in eis sunt, quae*: Edd. rell. — 168) *invadat*: Alg. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 169) *Clementio*: orig. — 170) *emolliat*: Ed. Bas. — C. XLVII. 171) Ep. ad epp. Lucaniae scr. A. 494. — Coll. tr. p. p. l. 46. c. 9. — Ans. l. 7. c. 147. Alger. l. 2. c. 15. — 172) *ausus*: orig. — Alger. — 173) *depromissus*: ib. — 174) *videt*: Ed. Bas. — 175) *et non*: Edd. coll. o. — 176) *causes nostras*:

C. XLVIII. b) *Auctoritate*: Abest ista dictio a plerisque vetustis exemplaribus^a), et ab aliis collectoribus, qui etiam Gelasium citant.

C. XLIX. c) *Passim*: ἀπλῶς καὶ ἀδοκιμάστως, quae Dionysius²) vertit: *temere atque indifferenter*, possuntque etiam coniungi cum sequenti membro. Id vero copiose exponitur in concilio Constant. l. cap. 6.

d) *Existimationis opinio*: ἡ ὑπόληψις, id est: *existimatio*.

C. L. e) *Docenda*: Sic apud Sixtum III., et in Capitulari; apud Caium vero et Hadrianum paulo aliter, quemadmodum et aliis locis huius capitula nonnullae, sed non magni ponderis, sunt varietates.

orig. — Alger. — 177) *transgressoris*: orig. — Ans. Alger. — 178) *Sic*: orig. — *Sui*: Ans. Alg. — 179) *cui*: Edd. coll. o. — C. XLVIII. 180) Haec est ultima pars ep. ad Bespectum et Leoninum, quam ex coll. card. Deuseddit l. 3. c. 99. protulit Holstenius. — Ans. l. 7. c. 164. Ivo Decr. p. 3. c. 15. (ex ep. ad Iustinum et Faustum). Polyc. l. 3. t. 12. l. 4. t. 18. — ^a) et Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — C. XLIX. 181) hab. A. 451. — interpret. Dionysii. — Alger. l. 3. c. 17. — 182) *existimationis*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — Alger. — ^a) imo Isidorus. — C. L. 183) ex ep. (Pseudo-Isidori) Sixti III. — cf. cap. Hadriani c. 24. et Capit. l. 7. c. 438. — Suam fecit canonis auctor Honorii const., quae legitur in Theod. Cod. c. 41. de epp. et cler. — Ans. in fine l. 3. c. 22. — 184) *clericus*: Edd. coll. o. — 185) *dicenda*: ib.

C. LI. *Sacerdotes non accusent qui ad eundem ordinem provehi non possunt.*

Item Damasus Papa Stephano Archiepiscopo, epist. III. cap. 3.¹⁸⁶)

Sacerdotes (ut antiqua tradit auctoritas) criminari non possunt, nec in eos testificari, qui ad eundem non debent nec possunt provehi honorem.

C. LII. *Nisi irreprehensibiles in maiorum accusatione non recipiantur.*

Item Hyginus Papa, epist. I.¹⁸⁷)

Criminationes maiorum natu per alios non fiant, nisi per ipsos, qui crimina intendunt, si tamen ipsi digni et irreprehensibiles apparuerint, et actis publicis docuerint omni se auspicione carere et inimicitia, atque irreprehensibilem fidem habere¹⁸⁸) ac conversationem ducere.

Gratian. *Colligitur itaque ex his omnibus, quod subditi in accusatione praelatorum sunt admittendi. Nunc videndum est, an monachi in accusatione episcoporum sint audiendi?* Hadrianus Papa in capitulis c. 31. videtur eos ab accusatione removere, ita dicens:

C. LIII. *Monachi sacerdotes accusare vel in eos testificari non possunt.*

Placuit¹⁸⁹) eorum accusandi sacerdotes et testificandi in eos vocem obstruere, quos non humanis¹⁹⁰), sed divinis vocibus mortuos esse scimus, quia vocem funestam interdici¹⁹¹) potius quam audiri oportet.

Gratian. *Item Concilio Chalcedonensi, c. 4.¹⁹²) praecipitur, ut ecclesiasticas actiones monachi utrectare non praesumant.*

C. LIV. *Monachi in accusatione non sunt audiendi.*

Item Pelagius II. Episcopis Italiae¹⁹³).

Nullus monachus tabia unquam arripiat, nec saecularia aut ecclesiastica negotia perturbare praesumat, quia mortua in talibus vox est eorum.

Gratian. *Sed aliud est, quod ex praesumptione assumitur temeritatis: aliud, quod ex necessitate geritur caritatis. Monachi enim ex praesumptione episcopos accusare non possunt: ex caritate possunt. Unde et in canonibus praecipitur, ut cubicularii episcopi sint vel religiosi clerici, vel electi monachi, ut de eius vita testimonium dicere possint.*

VII. Pars. §. 1. *Item illud Eleutherii Papae in epist. ad Galliae provincias omnibus generaliter dicitur¹⁹⁴):*

C. LV. *Consentire convincitur, qui, quum possit, perveris negligit obviare.*

Negligere, quum possis deturbare¹⁹⁵) perversos, nihil aliud est quam fovere¹⁹⁶). Nec caret serupulo societatis occultae qui manifesto facinori desinit obviare.

Item Hieronymus tam de se, quam de aliis monachis in primo prologo bibliae¹⁹⁷) scribit, dicens:

C. LVI. *Quantum ex vitae merito quis ecclesiam aedificat, tantum nocet, si destruentibus non resistat.*

Sancta quippe rusticitas solum¹⁹⁷) sibi prodest, et quan-

tum aedificat ex vitae merito ecclesiam Christi, tantum nocet, si destruentibus non resistat.

C. LVII. *Subditi vitia praelatorum reprehendere studeant.*

Item Gregorius¹⁹⁸) †).

Admonendi sunt subditi, ne plus quam expedit sint subiecti, ne, quum student plus quam necesse est hominibus subiecti, compellantur vitia eorum venerari.

Item generali Synodo praesidens dixit, c. 2.¹⁹⁸):

C. LVIII. *Clerici sive electi monachi sint cubicularii episcopi.*

Quum pastoris vita esse discipulis *semper* debeat in exemplo¹⁹⁹), plerumque clerici qualis in secreto sit vita sui pontificis nesciunt, quam²⁰⁰), *ut dictum est*, saeculares pueri sciunt. De qua re praesenti decreto constituo²⁰¹), ut quidam ex clericis, vel etiam ex monachis electi, ministerio²⁰²) cubiculii pontificalis obsequantur, ut is, qui in loco regimini est, tales habeat testes, qui vitam²⁰³) eius in secreta conversatione videant, qui²⁰⁴) ex visione sedula exemplum profectus sumant.

Item Virgilio Episcopo Arelatensi, lib. IX. ep. 49.²⁰⁵):

C. LIX. *Pravos in sua societate episcopus habere non debet.*

Pervenit ad nos, fratrem et coepiscopum nostrum Serenum Massiliensem pravos homines omnino in societate sua recipere²⁰⁶), ita denique, ut presbyterum quendam, qui post lapsum²⁰⁷) in suis adhuc dicitur iniquitatibus volutari, familiarem habeat. Quod a vobis subtiliter requirendum est, et si ita constiterit, curae vobis sit nostra hoc²⁰⁸) sic vice corrigere, ut et qui talem recipit non familiaritate fovere, sed discat²⁰⁹) potius ultione comprimere, et qui receptus est *idem* discat *cum* lacrimis peccata diluere, non iniquitatem immunditatis maculare²¹⁰).

C. LX. *Viros boni testimonii semper episcopi secum habeant.*

Item Paschalis Papa²¹¹).

Episcopi lectioni et orationi vacent, et semper secum presbyteros et diaconos, aut alios boni testimonii clericos habeant, ut secundum apostolum²¹²) et sanctorum Patrum instituta possint irreprehensibiles inveniri.

Gratian. *Item Ioannes Baptista, quum duceret eremiticam vitam, scribas et Phariseos, sacerdotes et Levitas Iudaeorum ad se venientes aspera increpatione redarguit. §. 1. Item ex canonibus definitur²¹³):* Illi sacerdotes accusare possunt, qui ad eundem gradum conscendere valent. *Quum ergo monachi ad sacerdotii gradum laudabiliter pertingere valeant, patet, quod et ipsi sacerdotes libere accusare possunt.*

QUAESTIO VIII.

GRATIANUS.

I. Pars. *De accusatione vero, qualiter fieri valeat, in canonibus aperte decernitur.*

Ait enim Calixtus Papa ad Episcopos Galliae, ep. II. a)¹):

C. I. *Accusatio semper fiat in scriptis.*

Accusatorum personae nunquam recipiantur sine scripto

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LIII. f) Non humanis: In epistola Stephani est: quos humanis et divinis vocibus damnatos vel mortuos esse cognoscimus. In epistola autem Melchiadis est quemadmodum hic restitutum est ex vetustis exemplaribus Gratiani, et capitulo Hadriani; sed subiungitur: *Quoniam infidelis homo mortuus est in corpore vivo*, et fortasse significatur locus Matthaei 8.: *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*; aut locus Pauli 1. Tim. 5.: *vivens mortua est*. Quamobrem quod proprie pertinet ad homines infames, maximeque flagitiis obnoxios (ut est infra 3. q. 5. c. Canonica.)

Quaest. VII. C. II. 186) Caput Pseudoisidori. — Burch. I. 1. c. 172. Ivo Decr. p. 5. c. 290. — cf. supra c. 38. 39. — C. LII. 187) Caput Pseudoisidori. — cf. interpr. ad c. 15. t. 1. 1. 9. Theod. cod. — Capit. I. 7. c. 322. — Coll. tr. p. p. 1. t. 32. c. 5. Ivo Decr. p. 6. c. 326. — 188) abest ab Ivone. — C. LIII. 189) cf. Cap. I. 7. c. 440. et Theod. Cod. const. 3. tit. *ne praetor crimen mal.*, ex qua caput confectum est. — Ans. I. 3. c. 88. (in fine l. 3. c. 21.) Ivo Pan. I. 5. c. 45. Decr. p. 16. c. 352. — 190) ab humanis: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — *hum. voc. tantum, sed et*: Edd. Lugdd. II. III. — 191) interdicti: orig. — 192) C. 16. q. 1. c. 12. — C. LIV. 193) Caput Pseudoisidori. — Ans. I. 3. c. 63. — C. LV. 194) Caput Pseudoisidori, sumtum ex Felice III. c. 1. — cf. Theod. 83. c. 3. et 86. c. 3. Alger. I. 1. c. 29. — 195) perturbare: Edd. coll. o. — 196) fovere: Edd. Par. Lugdd. II. III. — C. LVI. *) et Edd.

Arg. Bas. — 197) *solummodo*: Ed. Bas. — C. LVII. †) Alger. I. 1. c. 31. — C. LVIII. 198) hab. A. 595. — Ans. I. 6. c. 134 (140). Polyc. I. 4. t. 5. — 199) *exemplum*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 200) add.: *tamen*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — 201) *constitutus*: Edd. coll. o. — 202) *in minist.*: ib. — 203) *veram in serceto conversationem*: ib. — 204) *et*: ib. — C. LIX. 205) Ep. 55. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — Ans. I. 6. c. 141. — 206) *in soc. sua habere*: Edd. coll. o. — 207) add.: *carnis*: ib. — 208) *etiam*: ib. — 209) add.: *se*: ib. — 210) *circulare*: ib. — orig. — C. LX. 211) haec videntur ex syn. Regiaticinae (hab. A. 850.) c. 1. excerpta esse. — 212) 1 Tim. c. 3. — 213) cf. supra c. 51.

Quaest. VIII. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, cf. interpr. ad Theod. cod. I. 9. t. 1. c. 15. — Burch. I. 1. c. 171. Ans. I. 3. c. 55. Ivo Decr. p. 5. c. 296.

nec absente eo, quem accusare voluerint, quibuslibet accusare permittatur.

C. II. De eodem.

Cod. lib. IV. tit. De probationibus, l. fin. 2)

Sciunt cuncti accusatores, eam se rem deferre debere in publicam notionem, quae munita sit idoneis testibus, vel instructa apertissimis documentis, vel iudiciis ad probationem indubitatis et luce clarioribus expedita.

C. III. Accusatio semper debet fieri in scriptis.

Item Eutychanus Papa Episcopis Siciliae, ep. II. 4)

Quisquis ille est, qui crimen intendit⁴⁾, in iudicium veniat, nomen rei indicet, vinculum inscriptionis arripiat, custodiae similitudinem⁵⁾ (habita tamen dignitatis aestimatione) patiat⁶⁾, nec impunitur fore sibi noverit licentiam mentendi, quam calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii. Et infra⁷⁾: §. 1. Qui vero ad sortilegos magosque concurrerint⁷⁾, nullatenus ad accusationem sunt admittendi.

C. IV. De eodem.

Item Sixtus III. in ep. ad Episcopos orientales, c. 4. 8)

Qui crimen obiicit, scribat⁹⁾ se probaturum. *Revera⁹⁾ ibi semper causa agatur, ubi crimen admittitur.* Et qui¹⁰⁾ non probaverit¹¹⁾ quod obiecit, poenam, quam intulerit, ipse patiat¹²⁾.

Sed Stephanus Papa contra videtur scribere, dicens ep. II. c. 4. 12):

C. V. De eodem.

Per scripta nullius accusatio suscipiatur, sed propria voce (si legitima et condigna accusatoris persona fuerit) praesente videlicet eo, quem accusare desiderat, quia nullus absens¹³⁾ aut accusari potest, aut accusare.

Gratian. *Sed Calixtus Papa praecipit, ut accusator praesente eo, quem accusat, in scriptis iudici accusationem offerat, et propria voce literas suae accusationis legat. Stephanus autem prohibet, ne absens aliquem per epistolam accusare audeat.*

II. Pars. §. 1. Quae vero sit forma accusationis, et quis modus concipiendorum libellorum, Paulus in Digestis, libro¹⁴⁾ de publicis iudiciis, titulo de accusationibus et inscriptionibus, lege 3. ostendit, dicens: §. 2. Libellorum inscriptionis conceptio talis est: Consul et dies. Apud illum praetorem vel proconsulem¹⁵⁾ Lucius Titius professus est, se Maeviam lege Iulia de adulteriis ream deferre, quod dicat eam cum Caio Seio in civitate illa, domo illius, mense illo, consulibus illis, adulterium commisisse. Utique enim et locus designandus est, in quo adulterium commissum est, et persona, cum qua admissum dicitur, et mensis. Hoc enim lege Iulia publicorum iudiciorum¹⁶⁾ cavetur, et generaliter praecipitur omnibus, qui aliquem reum deferunt. Neque autem diem, neque horam invitum comprehendet. Quod si libelli inscriptionum legitime ordinati non fuerint, rei nomen aboletur, et ex integro repetendi reum potestas fiet. §. 3. Item subscribere debet is, qui dat libellum¹⁷⁾, se professum esse, vel alius pro eo, si literas nesciat¹⁸⁾. Sed *et* si aliud¹⁹⁾ crimen obiiciat, veluti quod domum suam praebuit, ut stuprum materfamilias pa-

teretur, quod adulterum deprehensum dimiserit, quod pretium pro comperto stupro acceperit, et si quid simile, id ipsum libello comprehendendum erit. Si accusator decesserit, aliave *quae* causa eum impederit, quo minus accusare possit, et si quid simile est, nomen rei aboletur postulante reo, idque et lege Iulia de vi, et senatusconsultis cautum est, ita ut liceat alii ex integro repetere reum. Sed intra quod tempus, videbimus; et utique XXX. dies utiles observandi sunt.

C A U S A III.

GRATIANUS.

Quidam episcopus a propria sede deiectus est, petit restitui; post restitutionem ducitur in causam, inducias postulat, tandem ad eius accusationem procedit quidam non legitime coniunctus, et duo infames, et tres religiosi; accusatores testes de domo sua producant, et alios sibi inimicos extra suam provinciam; reus criminoso iudici offertur ab uno tantum audiendus et iudicandus. Quidam de accusatoribus et testibus absentes per epistolam illum accusare, et in eum testificari contendunt; quum nulla capitula ei obicerentur, in primo accusatores deficiunt; demum accusatio in accusatorem vertitur. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an restitutio danda sit quibuslibet exspoliatis? (Qu. II.) Secundo, de induciis, an post restitutionem tantum, an etiam post vocationem ad causam quibuslibet concedendae sint? (Qu. III.) Tertio, quo spatio mensium utrique sint concedendae? (Qu. IV.) Quarto, an infames et non legitime coniuncti ad accusationem sint admittendi. (Qu. V.) Quinto, an testes de domo accusatorum sint producendi, vel inimicorum vox sit audienda? (Qu. VI.) Sexto, an extra provinciam reus sit producendus? (Qu. VII.) Septimo, an sit audienda eius sententia, quem cum reo par inficit malitia? (Qu. VIII.) Octavo, an ab uno tantum episcopus sit audiendus vel iudicandus? (Qu. IX.) Nono, an accusatores vel testes in absentem vocem accusationis vel testificationis exhibere valeant? (Qu. X.) Decimo, an deficientes in primo capitulo sint admittendi ad sequentia? (Qu. XI.) Undecimo, an accusato liceat accusationem in accusatorem vertere?

Q U A E S T I O I.

GRATIANUS.

Quod restitutio quibuslibet danda sit, multis auctoritatibus probatur.

Ait enim Caius Papa, epist. unica ad Felicem Episcopum, cap. 3. 1):

C. I. *Exspoliatis vel eiectis omnia sunt redintegranda. Episcopis suis rebus exspoliatis vel a propriis sedibus eiectis omnia, quae eis ablata sunt, legibus sunt redintegranda, quia priusquam hoc fuerit factum, nullum crimen eis obiici potest.*

C. II. De eodem.

Item Fabianus Papa, ep. II. Episcopis orientibus 2). Episcopi, si a propriis sedibus aut ecclesiis 3) sine aucto-

N O T A T I O N E S C O R R E C T O R U M.

per scriptum autem nunquam recipiantur, quia per scripturam nullus accusare vel accusari potest, sed propria voce et praesente eo, quem accusare voluerit, cuiusque accusatori credatur. Quorum verborum bona pars refertur infra, 3. q. 9. c. Absente, quod sumtum est ex hoc eodem epistolae loco.

C. III. b) Custodiae similitudinem: In originali impresso est: *custodiat similitudinem, habita tamen dignitatis aestimatione patiat⁶⁾, nec forte sibi noverit etc.*

Quaest. VIII. C. II. 2) Cod. Iust. l. 4. t. 19. = C. III. 3) Caput Pseudoisidori, sumtum ex Theod. Cod. l. 9. t. 1. const. ult. — Ans. inter cap. Hadriani in fine l. 3. c. 6. Ivo Pan. l. 4. c. 76. Decr. p. 6. c. 332. — 4) add.: *probare*: Ed. Bas. — 5) *similitudine patiat⁶⁾*: Ed. Bas. — 6) *sortilegos magosque consulerint*: Ivo. = C. IV. 8) Caput Pseudoisidori, cf. Fabian. ep. 3. (C. 3. q. 6. c. 18.), et Anian. ad c. 10. l. 9. t. 1. Theod. cod. ex quo caput desuntum est. — Coll. tr. p. p. 1. t. 42. c. 4. Burch. l. 16. c. 3. (: *ex conc. Arausico*). Ans. l. 3. c. 87. Ivo Pan. l. 3. c. 75. — 9) *sciat*: Ed. Arg. — 10) cf. C. 3. q. 6. c. 1. — 11) add.: *crimen*: Ed. Bas. = C. V. 12) Caput Pseudoisidori, haustum ex Statut. eccl. ant. et

itemque apud Hadrianum, nisi quod habet: *nec sibi fore noverit*. Itemque apud Ivonem, et in aliquot vetustis Gratiani codicibus, in quorum uno est: *habita tamen dignitatis*. In Panormia autem legitur: *custodiat similitudinem supplicii, habita tamen dignitatis aestimatione. Nec forte sibi noverit, etc.* In codice est eadem lectio, quae hic retenta est.

C. IV. c) *Revera*: Addita est haec clausula ex originali, quae est etiam apud Fabianum, infra 3. q. 6. c. 1.

interpr. ad c. 15. l. 9. t. 1. Theod. cod. — cf. Calixti ep. 2. — Burch. l. 1. c. 177. Ans. l. 3. c. 55 (56). Polyc. l. 5. t. 1. Ivo Pan. l. 4. c. 53. 55. Decr. p. 5. c. 293. et p. 6. c. 328. — 13) *accusare potest, nec ab alio accusari*: Edd. coll. o. = 14) l. 48. t. 3. fr. 3. — 15) *consulem*: Edd. coll. o. — 16) *abest ab orig.* — 17) *libellos*: orig. — 18) add.: *profiteatur*: Ed. Bas. — 19) add.: *atiquid*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I.

Causa III. Quaest. f. C. I. 1) Caput Pseudoisidori. — Ans. l. 3. c. 46. — ex Hygino: Ed. Bas. = C. II. 2) Caput Pseudoisidori, confectum secundum Hist. trip. l. 7. c. 12. — Ans. l. 3. c. 50. — 3) *ecclesia*: Ed. Bas.

ritate Romani Pontificis⁴⁾ expulsi⁴⁾ fuerint, antequam ad synodum vocentur, proprius locus et sua omnia eis redintegranda sunt. Nulla enim permittit ratio, dum ad tempus eorum bona, vel ecclesiae, atque res ab aemulis aut a quibuscunque detinentur, ut aliquid illis obici debeat. Nec quicquam potest eis *quoque modo* quilibet maiorum vel minorum obicere, dum ecclesiis, rebus aut potestatibus carent suis.

Gratian. *Sed notandum est, quod restitutionis sententia sola non sufficit, nisi praesentialiter omnia iudicis officio restituantur, ut eiectus vel spoliatus etiam naturalem possessionem recipiat, sive animo suo et corpore alieno, veluti per procuratorem, sive animo et corpore suo. Cuncta quoque, quae sibi ablata fuerant quacunque conditione, in eodem loco, unde surrepta fuerant, revocanda sunt.*

Unde Ioannes urbis Romae Episcopus scribit Zachariae Archiepiscopo, epist. I.⁵⁾:

C. III. De eodem.

Redintegrandi sunt omnia exspoliatis vel eiectis episcopis praesentialiter ordinatione pontificum⁶⁾, et in eo loco⁷⁾, unde abscesserant, funditus revocanda, quacunque conditione temporis, aut captivitate, aut dolo, aut violentia⁷⁾ maiorum, aut⁸⁾ per quascunque iniustas causas res ecclesiae, vel proprias, aut⁹⁾ substantias suas perdidisse noscuntur *ante accusationem⁴⁾ aut regularem ad synodum vocationem eorum, et reliqua⁴⁾.

C. IV. De eodem.

Item Eusebius apostolicae sedis Episcopus, epist. II. ad Aegyptios¹⁰⁾.

Redintegrandi sunt omnia exspoliatis¹¹⁾ vel eiectis episcopis, etc. usque funditus revocanda, eodem modo, ut supra.

C. V. Non est sacerdos, sed schismaticus, qui fratrum se subtrahit obsequiis.

Item Alexander Papa, epist. II. in princip.¹²⁾

Nulli dubium est, quia boni a malis semper persequuntur et tribulantur. Propter quod humiliemur¹³⁾ sub potenti manu Dei, ut liberet¹⁴⁾ nos in tempore tribulationis. Nam *sicut leo rugiens circuit, quaerens quem devoret, sic diabolus non cessat circumire, et quaerere quos ex fidelibus perdat, et maxime illos, quos ardentes in servitio salvatoris eique familiares invenerit. Familiares dico eos, quos *sibi* sacrari, et in ordine apostolatus constitui¹⁵⁾ voluit. Ipsi¹⁶⁾ enim pro populo interpellant, et populi¹⁷⁾ peccata comedunt, quia precibus suis et oblationibus ea delent atque consumunt. Et infra¹⁸⁾: Qui autem ex vestro collegio fuerit¹⁹⁾, et ab auxilio vestro se subtraxerit, magis schismaticus quam sacerdos esse probabitur. Ecce (inquit Propheta)²⁰⁾ quam bonum et quam incundum habitare fratres in unum. Illi vero in unum non habitant, qui *a* fratrum solatio se subtrahunt, aut (quod deterius est) fratribus insidias *praeparant*, aut laqueos ponunt. Et in fine epist. III.: Dominum crucifigunt, qui eum in sacerdotibus suis persequuntur, quia²¹⁾ crux a cruciatu dicitur. Magni vero cruciatum sustinet qui vim patitur.

C. VI. Excommunicantur qui opprobrium et calumniam inferunt sacerdotibus.

Item Fabianus Papa ep. II. ad Episcopos orientales²²⁾.

Deus ergo, fratres, ad hoc praeordinavit vos et omnes,

qui summo sacerdotio funguntur, ut iniustitias removeatis, et praesumptiones abacindatis, et in sacerdotum laborantibus succurratis, opprobriis et calamitatibus eorum locum non praebatis, sed ei, qui calumniam et opprobrium patitur, adiutorium feratis; illum vero, qui calumniam vel opprobrium facit, abscindatis, et Domino in suis sacerdotibus opem feratis.

Gratian. *Patet ergo, quod exspoliati prius sunt praesentialiter restituendi, antequam ad causam sint vocandi. Sed obicitur, ubi non fuit legitima institutio, ibi non potest esse restitutio. Non enim probatur destitutus qui prius non fuit institutus, ac per hoc nec restorationem postulare potest. Illi ergo, quorum electio vitiosa est, vel qui a clero non sunt electi, vel a populo expulsi, vel qui per simoniam irrepserunt, non sunt habendi inter episcopos, et ideo, si a sedibus, quas tenere videbantur, expulsi fuerint, non possunt restitutionem petere ante, quam vocentur ad causam. Unde supra²³⁾ in tractatu ordinandorum: Si quis pecunia vel gratia humana, seu populari vel militari tumultu, etc. Sed hoc in eo tantum casu intelligitur, quo apostolica sedes per violentiam occupatur, quo casu iudex non invenitur, cuius officio ille apostolicus possit excludi. In aliis autem locum non habet, quum violenta possessio, nisi per iudicis sententiam, violento detentori detrahi non possit. Si autem verus dominus, bello non continuato, sed renovato, vi illum de possessione eiecerit, iudicis auctoritate praedoni possessionem restituet. Si ergo episcopi a sedibus, quas quocumque modo tenere videbantur, non per iudicem, sed violenter eiecti fuerint, post electionem restituendi sunt ante regularem ad synodum vocationem*

QUAESTIO II.

GERMANUS.

I. Pars. De induciis, quae post restitutionem praestandis, et quo spatio temporis concedendae sint, scribit Ioannes Papa epist. I. ad Zachariam Archiepiscopum¹⁾, dicens:

C. I. Secundum tempus exspoliationis conceduntur induciae restitutionis.

Quanto tempore exspoliati vel expulsi esse videbuntur²⁾ ante, quam ad synodum convocentur, sub eodem spatio temporis eis induciae indulgentur.

C. II. Dum possessiones vel res episcopi delinentur, aliquid sibi obici non potest.

Item Pelagius Papa II. Episcopis Italiae³⁾.

Quum ecclesiae alicuius episcopi, aut possessiones vel res ab aemulis eius vel a quibuscunque aliis non sua sponte detinentur, aliquid illi non debet aut potest a quoquam ante redintegrationem omnium rerum suarum obici. Sed prius illi legibus redintegrandae sunt omnia, et postea tempore a Patribus definito⁴⁾ sunt negotia⁵⁾ ventilanda.

C. III. Ante litem contestatam violenter ablata restituuntur.

Item Stephanus Papa V.⁶⁾ Girardo Leodiensi⁶⁾.

Oportet, ut primum vos tam de invasis civitatibus, et monasteriis, et mansis, quam de reliquis generaliter rebus redinvestiri⁷⁾ faciatis, quia nec nudi contendere, nec inermes inimicis nos debemus opponere.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa III. Quaest. I. C. II. a) Sine auctoritate Romani Pontificis: Sunt haec verba etiam apud Anselmum, licet non sint expressa in originali, cuius hic sententia potius, quam ipsamet verba referuntur usque ad vers. Nulla.

C. III. b) In eo loco: Apud Ioannem et Symmachum legitur: *et in eorum, unde abscesserunt, potestatem funditus revocanda.* Apud Eusebium vero: *in eorum, unde abscesserunt, loca funditus revocanda.*

Quaest. I. C. II. 4) add.: *vel eiecti*: lb. = C. III. 5) Caput Pseudoisidori, confectum ad Theod. cod. I. 9. t. 10. c. 3. et Brev. Alar. I. 8. t. 1. c. 2. — Ans. I. 3. c. 44. — 6) pontificis: Ed. Bas. — 7) virtute: Ans. — 8) et: Edd. coll. o. — 9) i. e.: lb. = C. IV. 10) Caput Pseudoisidori, cf. c. antec. — 11) spoliatis: Ed. Bas. = C. V. 12) Caput Pseudoisidori. — 13) oportet humiliari: Edd. coll. o. — cf. I. Petri c. 5. v. 6. — 14) exaltet: Ed. Arg. — 15) add.: Deus: Edd. Bas. Lugd. — 16) cf. C. I. q. 1. c. 91. — 17) cf. Osea c. 4. v. 8. — 18) Burch. I. 1. c. 129. Ivo Decr. p. 5. c. 229. — 19) fugerit: Ivo. — 20) Ps. 132. v. 1. — 21) phrasis, ex Greg. M. hom. 37. in evang. petita. = C. VI. 22) Caput Pseu-

c) Ante accusationem: Haec usque ad finem addita sunt ex originali, quibus oratio absolvitur, et quorum pars in fine huius quaestionis a Gratiano repetitur.

Quaest. II. C. III. a) Quintus: Addita est haec vox ex vetustis codicibus, et restituta vox: *Leodiensi*, quum antea legeretur: *Laodicensi*. Nam mansi, de quibus in subiecto capite agitur, ostendunt non ad Graecum episcopum, sed Germanum, vel Gallum haec fuisse scripta.

doisidori, petium ex Procli ep. ad Dominum Antiochenum (vid. act. 14. conc. Chalch.). — 23) cf. Dist. 79. c. 9.

Quaest. II. C. I. 1) Caput Pseudoisidori. — cf. infra c. 6. — Ans. I. 3. c. 44. — 2) videbantur: Edd. coll. o. = C. II. 3) Caput Pseudoisidori, confectum ex hist. trip. I. 7. c. 12. — Ans. I. 3. c. 63. — 4) praefinito: Edd. coll. o. ex orig. — 5) add.: praedicta: Ed. Bas. = C. III. 6) Suspicatur Berardus, legendum esse: *Girardo Laudensi*, qui suffraganeus fuit archiep. Mediolanensis, et concillii Ticinensis et Ravennensi sub Stephano V. habitis subscripsit. — Coll. tr. p. 1. t. 64. c. 2. — 7) reinvestire: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III.

C. IV. *Deiciantur a clero et infames fiant, qui loca expul-
sorum adulterina foeditate invaserunt.*

Item Evaristus Papa, epist. II. 8)

Audivimus quosdam a vobis infamatos et dilaceratos episco-
pos *ac* e civitatibus propriis pulsos⁹⁾ (quia alibi episcopi
constitui non possunt, nisi in civitatibus non minimis), et
alios *in eis* ipsis¹⁰⁾ viventibus¹¹⁾ constitutos. Ideo haec
vobis scribimus, ut sciatis hoc fieri non licere, sed pro-
prios revocari et integerrime restitui debere. Illos vero,
qui adulterina foeditate¹²⁾ sponsas suas¹³⁾ (quas et¹⁴⁾
uxores eorum praefixo tenore esse intelligimus) tenent,
eiis ut¹⁵⁾ adulteros, atque infames fieri, eosque ab ec-
clesiasticis honoribus arceri iubemus. Si autem adversus
eos aliquam querelam habueritis, his peractis inquirendum
erit et auctoritate huius sanctae sedis terminandum.

C. V. *Inductae sex mensium electis vel exspoliatis
praestentur.*

Item Caius epist. I. ad Felicem¹⁶⁾.

Eiectis vel exspoliatis post integram restitutionem anni-
versariae induciae vel sex mensium indulgentiae sunt.

C. VI. *Post restitutionem induciae praestandae sunt.*

Item Eusebius Papa, epist. II. 17)

Prius ergo oportet omnia *illis* exspoliatis legibus redin-
tegrari, et ecclesias, quae eis¹⁹⁾ sublatae sunt, cum omni
privilegio sibi²⁰⁾ restitui, et postmodum non sub²⁰⁾ an-
gusti temporis spatio, sed tantum temporis spatium eis
indulgeatur, quantum exspoliati vel expulsi *esse* viden-
tur²¹⁾ ante, quam ad synodum convocentur.

C. VII. *Idem.*

Item Felix Papa II. in cap. ad Episcopos Aegypti,

Tandiu in sede propria pacifice et potestative cuncta²²⁾
disponens resideat, quamdiu expulsus²⁴⁾ vel exspoliatus
suis carere visus est rebus.

C. VIII. *Ante restitutionem aliquis ad causam vocari
non debet.*

Item Felix Papa I. epist. II. ad Episcopos Galliae²⁵⁾.

Si episcopus suis fuerit aut ecclesiae sibi commissae rebus
exspoliatus, aut (quod alienum ab omnibus
esse debet fidelibus) a sede propria eiectus aut in deten-
tione aliqua a²⁶⁾ suis ovibus fuerit sequestratus, tunc cano-
nicè ante in pristinum statum restituatur cum omni
privilegio sui honoris, et sua omnia, quae insidiis inimi-
corum²⁷⁾ suorum ei ablata fuerant, legibus redintegrentur.
Non enim convocari poterit vel praediudicari, nisi ipse pro
sua necessitate (minime tamen iudicandus) advenire sponte
elegerit. Nullatenus ergo a quoquam *respondere* cogatur
ante, quam integerrime omnia, quae per suggestiones ini-
micorum suorum amiserat, potestati eius ab honorabili
concilio legali ordine redintegrentur. §. 1. Praesul²⁸⁾
vero²⁹⁾ cum omni honore statui pristino reddatur, et ipse
dispositis ordinatisque libere ac secure diu suis rebus, tunc

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. b) Tunc canonice: In originali sic legi-
tur: *tunc canonice (antequam in pristino statu*) restituitur
eum omni privilegio sui honoris, et sua omnia, quae insidiis
inimicorum suorum ei ablata fuerunt, legibus redintegrentur
nec convocari, nec iudicari poterit, nisi ipse etc.* Nec multo
secus habent Ivo et Panormia, nisi quod loco: *antequam*,
legunt ut Gratianus: *ante*.

Quaest. II. C. IV. 8) Caput Pseudoisidori, confectum ad
conc. Sardic. c. 4-6. et Aurel. V. c. 12. — Burch. l. 1. c. 140. Ans.
l. 3. c. 45. Ivo Decr. p. 5. c. 254. Polyc. l. 2. t. 11. — 9) *expul-
sos*: Edd. coll. o. — 10) *episcopis*: Ed. Bas. — 11) *add.*: *ibidem*:
ib. — 12) *feritate*: ib. — 13) *sponsas i. e. ecclesias tenent*: Ans. —
14) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 15) *et*: Edd. coll. o. — C. V.
16) Caput Pseudoisidori: — In Edd. coll. o. exc. Bas. citatur
nomine Gelasii Papae. — C. VI. 17) Caput Pseudoisidori, con-
fectum ex hist. trip. l. 7. c. 12. — Ans. l. 3. c. 44. Ivo Pan. l. 4.
c. 50. Decr. p. 5. c. 249. — 18) *sibi*: Edd. coll. o. — 19) *suo*: ib.
— Coll. ctt. — 20) *non sub angusto temp. spatium eis indulgetur
(indulgebat: Ed. Par.), sed quantum*: Edd. coll. o. — 21) *vide-
bantur*: ib. — C. VII. 22) Caput Pseudoisidori. — Ans. l. 3.
c. 53. Ivo Pan. l. 4. c. 52. — 23) *add.*: *acta*: Edd. coll. o. — 24)
vel repulsus: Ed. Bas. — C. VIII. 25) Caput Pseudoisidori. —
cf. hist. trip. l. 7. c. 12. — Ans. l. 3. c. 84. (in fine l. 3. post c. 123.)
Ivo Pan. l. 4. c. 44. Decr. p. 5. c. 248. — 26) *de*: Edd. Arg. Nor.
Ven. I. — 27) *honore*: Ans. — 27) *add.*: *omnium*: Ed. Bas. —

regulariter intra quatuor, vel quinque, vel sex, aut septem
menses, iuxta quod possibilitas ei fuerit, et non ante con-
vocatus, ad tempus in concilio legitimo et canonico ven-
niat³⁰⁾ ad causam, et si ita iuste videtur, accusantium
propositionibus respondeat.

II. Pars. Gratian. *Quod si male vivendo facultates ec-
clesiae dispersit episcopus, ab eius patrimonio, quousque de
dilatatione rerum ecclesiasticarum cognoscatur, submovendus
est, exemplo tutorum et curatorum, qui, dum fuerint suspecti,
a tutela, vel cura removeantur, donec de suspecto cognoscatur.*

Unde Pelagius Papa Petro Presbytero³¹⁾.

C. IX. *Ab administratione removeantur qui res ecclesiae
male vivendo dispergunt.*

Quia ea, quae de fraudibus Maximiliani³²⁾ flebili ad aures
nostras supplicum relatione venerunt, non facile secundum
veritatem agnoscere poterunt, nisi facultas ecclesiae, quam
in usus suos male convertendo dispersit, ab eius potestate,
donec causa³³⁾ cognoscatur, seponatur: idcirco nos³³⁾
eum a supradictae ecclesiae patrimonio volumus interim
submovere³⁴⁾, et in vestro, discussionis ipsius tempore³⁵⁾,
moderamine detineri.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod vero post vocationem venienti ad iudi-
cium induciae negandae non sint, Felix Papa II. in epistola
ad fratres Aegypti cap. 8. testatur, dicens¹⁾:*

C. I. *Venienti ad iudicium induciae non negentur.*

Quum accusatus ad iudicium venerit, si voluerit *et necesse
fuerit*²⁾, induciae ei petenti a Patribus constitutae absque
impedimento concedantur, et iudices a se electi sibi tri-
buantur³⁾.

C. II. *Quot mensium induciae episcopis praestandae sint.*

Item ex eadem epist. ad fratres Aegypti, c. 20.³⁾

De induciis vero episcoporum, super quibus consuluistis,
diversas a Patribus regulas invenimus institutas. Quidam
enim ad repellenda impetitorum⁴⁾ machinamenta, et suas
praeparandas⁵⁾ responsiones, et testes confirmandos, et
consilia episcoporum atque amicorum quaerenda, annum
et⁶⁾ sex mandaverunt menses concedi. Quidam autem
annum, in quo plurimi concordant. Minus vero quam sex
menses non reperi, quia et laici haec indulta sunt, quanto
magis Domini sacerdotibus? *Et infra*: §. 1. Induciae nam-
que⁷⁾ non sub angusto tempore, sed sub longo spatio
concedendae sunt, ut accusati se praeparare, et universos
communicatores in provinciis positos convenire, et testes
praeparare, atque contra insidiatores se pleniter armare
valeant.

C. III. *De induciis praestandis.*

Item Eleutherius Papa in epist. ad Galliae provincias⁸⁾.
Induciae non modicae ad inquirendum dandae sunt, ne

C. IX. c) Maximiliani: In vulgatis***) sequebatur:
presbyteri, quae vox inducta est, quia in nullo vetusto co-
dice Gratiani ex iis, qui collati sunt, habetur. Gratianus
autem caput hoc de episcopo, non de presbytero accepit.

Quaest. III. C. I. a) Et necesse fuerit: Haec
addita sunt ex epistola ipsa, Ivone et Panormia, habentur-
que infra eadem cap. *Induciae*.

28) Ivo Pan. l. 4. c. 48. — 29) *idem*: Ed. Bas. — 30) *conveniat*:
Edd. coll. o. — C. IX. 31) Ep. Pelagii I., non satis certi temporis,
genuina tamen ut videtur, cf. c. 44. C. 23. q. 5. — ***) et Edd.
coll. o. pr. Bas. — 32) *de causa*: Ed. Bas. — 33) *vos*: ib. —
34) *submovere*: Edd. coll. o. — 35) *tempora*: Edd. Arg. Bas. Nor.
Ven. I. II.

Quaest. III. C. I. 1) Caput Pseudoisidori. — Ans. l. 3.
c. 55 (53). Ivo Pan. l. 4. c. 95. Decr. p. 6. c. 335. — 2) *attri-
buantur*: Ed. Bas. — C. II. 3) Caput Pseudoisidori. — cf. conc.
Carth. III. c. 7., hist. trip. l. 7. c. 9., Theod. cod. l. 2. t. 7. c. 1. 2. —
Burch. l. 1. c. 180. Ans. l. 3. c. 118. 119. Ivo Pan. l. 4. c. 102.
Decr. p. 5. c. 296. Alger. l. 1. c. 52. — 4) *impedimentorum*: Ivo.
— *inimicorum*: Ed. Bas. — *imperatorum*: Ed. Lugd. II. — Alger. —
imperatorum: Edd. rell. — Burch. — 5) *sperandis*: Ed. Bas. —
6) *aut*: orig. — 7) *vero*: Edd. coll. o. — C. III. 8) Caput Pseu-
doisidori. — Burch. l. 16. c. 30. Ans. l. 3. c. 56 (54). Ivo Pan.
l. 4. c. 103. Decr. p. 6. c. 317. Alg. l. 2. c. 60.

aliquid praeproperè agi a quacunq[ue] parte videatur, quia⁹⁾ per subreptionem multa proveniunt.

C. IV. De eodem. PALEA.

Item Damasus Papa epist. III. ad Stephanum Archiepiscopum¹⁰⁾.

„Induciae accusatis in criminalibus causis sex mensium, vel eo amplius, si necesse fuerit, concedendae sunt.“

II. Pars. Gratian. Spatium vero dilationum, sicut in lib. III. Cod. tit. 11. de dilationibus invenitur¹¹⁾, hac ratione moderandum est, ut, si ex ea provincia, ubi his agitur, vel persona, vel instrumenta poscantur, non amplius quam tres menses indulgeantur. Si vero ex continentibus provinciis, sex menses custodiri iustitia¹²⁾ est. In transmarina autem dilatione novem menses computari oportebit. Iudicantes autem^{b)} hac ratione non sibi concessum intelligant dandae dilationis arbitrium, sed eandem dilationem (si rerum urgentissima ratio flagitaverit, et necessitas desideratae instructionis exegerit) non facile amplius quam semel, nec ulla trahendi arte sciant esse tribuendam. §. 1. Et autem¹³⁾ dilatio penitus est deneganda, qui rescriptum ad extraordinarium iudicium deportaverit¹⁴⁾. Illi autem, qui in iudicium vocatur, danda est ad probanda¹⁵⁾ precum mendacia, vel proferenda aliqua instrumenta vel testes, quoniam instructus esse non potuit qui praeter spem ad alienum iudicium trahitur. §. 2. Quum¹⁶⁾ vero ad appellationem consultationemve a principe rescriptum fuerit, sicut sit primo iudicio petita dilatio et¹⁷⁾ ea tributa non sit, sive nec petita quidem, eam dari cuiquam non licebit eadem ratione, quia ne in iudiciis quidem cognitionum imperialium dilatio tribui solet. §. 3. A iudice¹⁸⁾ procedente dilationem non convenit postulari, etiam si utraque parte praesente tribuatur, quum non alias, nisi causa cognita, indulgeri queat, et cognitio causae non interpellatione planaria¹⁹⁾, sed considerante²⁰⁾ magis iudice legitime colligatur, ut si forte dilationis petitio fuerit improbat, suscepta quaestio per sententiam iudicis dirimatur. Constitutione septima, in collatione VII. §. 4. Libellum²¹⁾ vero non alias actor dirigat, nisi prius et in ipsum, quem dicit obnoxium, et in negotii executorem exponat cautionem, se vel intra duos menses litem contestaturum, vel omne damnum ei, qui convenitur, contingens restitaturum in duplum²²⁾. In coll. V. const. 6.:

III. Pars. §. 5. Offeratur²³⁾ ei, qui vocatur ad iudicium, libellus, et exinde praebitis sportulis, data²⁴⁾ fideiussione, XX. dierum gaudeat induciis, quibus deliberet²⁵⁾, cedatna, an contendat, atque iudici ne alium sociari velit, an recusat eum, nisi ille sit is, quem ipse²⁶⁾ alio recusato iam petierit. Denique praesens interrogetur, an hoc tempus litis transierit? Quod non modo ex²⁷⁾ ipsius responsione, sed etiam ex²⁸⁾ libelli subscriptione manifestetur, quam in initio facere debet. Litis ergo^{†)} contestatio contra hoc indultum²⁷⁾ habita pro nihilo est. Ibidem: §. 6. Quod²⁸⁾ fieri non debet, nisi actor satisfactionem, certam promittens quantitatem se daturum, si litem non exsequatur, aut exsequens non vincat causam. Si igitur post tempus a se²⁹⁾ constitutum²⁹⁾ intra decem dies reo praesente non occurrat, dimittatur reus exacto eo, quod promissum est, et si quid circa litem plus impendisse cum taxatione iudicis iuraverit. [§. 7. Exceptio fori³⁰⁾ dilatoria est, atque ideo in initio litis debet opponi et probari. Peremptoriae autem exceptiones, ut sunt praescriptiones longi temporis, sufficit in initio litis contestari.]

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. b) Iudicantes autem: In codice Iustiniani legitur: Quod ita constitutum iudicantes sentire debebant, ut in hac ratione etc.

c) Exceptio fori: Postrema haec pars abest a ple-

Quaest. III. C. III. 9) phrasis ex c. 34. Apost. desumpta. C. IV. 10) Caput Pseudoisidorii. — Ans. I. 2. c. 76. Ivo Pan. I. 4. c. 101. Decr. p. 6. c. 287. — 11) c. 1. Cod. I. 3. t. 11. — 12) iustitia: Edd. coll. o. pr. Lugd. — 13) ib. c. 5., sed mutata verborum serie. — 14) reportaverit: Ed. Bas. — 15) improbanda: orig. — 16) ib. c. 5. — 17) nec tributa: Edd. coll. o. — 18) ib. c. 4. — 19) plenaria: Böhm. — 20) considente: orig. — Glossa. — Edd. coll. o. — 21) Nov. 96. c. 1. — Cod. tit. de litis contest. Auth. Libellum. — 22) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. — 23) Nov. 53. c. 3. — Cod. ib. Auth. Offeratur. — 24) dato fideiussore: Ed. Bas. — 25) an cedat: Edd. coll. o. — 26) et ipse — petit: Edd. coll. o. — †) vero: ead. pr. Bas. — 27) privilegium: orig. — 28) Nov. 53. c. 1. Cod. tit. de dilat. Auth. Quod fieri. — 29) praestitutum: Edd. coll. o. Quaest. IV. C. I. 1) Caput Pseudoisidorii. — cf. supra

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

Quod vero infames et non legitime conuncti ad accusationem admitti non debeant, et quod generaliter ab accusatione removendi sint, multorum auctoritatibus claret.

Ait enim Hyginus Papa, epist. II. 1):

C. I. Infames eos, qui sunt bonae famae, accusare non possunt.

Alieni erroris societatem²⁾ sectantem, vel a sui propositi tramite recedentem, aut apostolicae sedis iussionibus³⁾ inobedientem suscipere non possumus, nec impetere recte credentes, vel sanctorum Patrum iussionibus obtemperantes permittimus, quia inter fideles et infideles magna debet esse discretio.

C. II. Qui legem suam sponte transgreditur, ante suam reversionem recte agentes accusare non potest.

Item Anacletus Papa in prima decretali⁴⁾.

Beatus praedecessor noster Clemens, vir apostolicus et spiritu Dei plenus, una cum reliquis sanctis collegis suis statuit dicens: Accusandi vel⁵⁾ testificandi licentia denegatur his, qui Christianae religionis et nominis dignitatem, et suae legis vel sui propositi normam aut regulariter prohibita neglexerint. Transgressores enim sponte legis suae, omnesque violatores, et recedentes⁶⁾, apostatae nominantur. Omnis enim apostata refutandus est ante reversionem suam, non in accusatione recte agentium aut testimonio suscipiendus est.

C. III. A suo proposito discedentes sunt infames.

Item Pius Papa, epist. I. 6)

Si quis⁷⁾ vero a suo proposito retrorsum exorbitaverit, et iussum⁸⁾ apostolicae sedis libenter transgressus fuerit, infamis efficitur. Reprubari ergo oportet eorum redargutiones, qui in recta fide suspecti sunt. Fides autem et convorsatio primum⁹⁾ scrutanda est, et deinde qui irreprehensibiles apparuerint suat recipiendi, et non prius.

C. IV. Incestuosi et non legitime conuncti sacerdotes et legitime conunctos accusare non possunt.

Item Calixtus Papa ad Episcopos Galliae, ep. II. c. 4. 10)

Consanguineorum coniunctiones nec legitimae sunt, nec manere possunt, sed sunt repellendae. Et infra cap. 5.: §. 1. Quisquis ergo non legitime conunctus, vel absque detali titulo ac benedictione sacerdotis constat copulatus, sacerdotes vel legitime conunctos criminari, vel in eos testificari minime potest, quoniam omnis incesti macula pollutus infamis est et accusare supradictos non permittitur. Non solum ergo hi reiiciendi¹¹⁾ sunt et infames efficiuntur, sed etiam omnes eis consentientes. §. 2. Similiter de raptoribus, vel eis, qui seniores impetunt, fieri censemus. Hos ergo¹²⁾ leges saeculi interficiunt, sed nos¹³⁾ misericordia praeeunte sub infamiae nota ad poenitentiam recipimus.

C. V. Qui non sunt recipiendi in accusatione.

Idem in eadem epistola¹⁴⁾.

Conspiratores in nullius accusatione sunt recipiendi, nec eorum vel anathematizatorum vox ullum nocere vel accusare¹⁵⁾ potest.

risque vetustis exemplaribus. In uno autem est in margine cum hoc titulo: Glossa Ioannis. Eadem autem verba leguntur infra ead. q. 6. c. Si quis episcoporum. §. Exceptio. et ibi sunt in omnibus antiquis codicibus.

U. 2. q. 7. c. 23. — Coll. tr. p. 1. t. 7. c. 3. Ans. I. 2. c. 16 (17). Ivo Pan. I. 4. c. 70. et 88. — 2) socium a sui propositi tramite: orig. — 3) institutionibus: Ed. Bas. — C. II. 4) Caput Pseudoisidorii. — cf. interpr. ad Theod. cod. I. 16. t. 1. c. 7. — Ans. I. 3. c. 9. Ivo Pan. I. 4. c. 60. — 5) et: Böhm. — C. III. 6) Caput Pseudoisidorii. — cf. Statuta eccl. ant. c. 52. — Coll. tr. p. 1. t. 8. c. 2. — Ans. I. 3. c. 4. — 7) Si quis a vero prop.: Edd. coll. o. pr. Bas. — 8) iussa: Edd. coll. o. — 9) prius: Ed. Bas. — C. IV. 10) Caput Pseudoisidorii. — cf. conc. Aurel. III. c. 10. conc. Turon. II. c. 20., Statuta eccl. ant. c. 101., conc. Carth. VII. c. 2. — Burch. I. 7. c. 1. Ivo Decr. p. 9. c. 23. — 11) repellendi: Edd. coll. o. — 12) enim: Edd. coll. o. — 13) add.: tales: Ed. Bas. — C. V. 14) Caput Pseudoisidorii. — cf. conc. Carth. hab. A. 421. c. 6. — Ivo Decr. p. 6. c. 346. — 15) laedere: Edd. coll. o.

C. VI. De eodem.

Item Stephanus Papa, epist. II. 16)

Nullus anathematizatorum¹⁷⁾ suscipiatur, nec a quoquam credantur quae ab eis dicuntur vel conscribuntur. Eos¹⁸⁾ dico anathematizatos esse, quos episcopi suis scriptis anathematizaverunt, aut eorum statuta anathematizant.

C. VII. Anathematizati fideles accusare non possunt.

Item Fabianus Papa, ep. I. ad ecclesiae ministros¹⁹⁾.

Omnes, quos sanctorum Patrum statuta tam praeteritis quam futuris temporibus anathematizant, submovemus, et ab omni accusatione fidelium alienamus.

C. VIII. Clericus, qui episcopum accusaverit, infamis efficitur.

Item Stephanus Papa, epist. II. c. 8.²⁰⁾

Clericus vero, qui episcopum suum accusaverit, aut ei insidiator exstiterit, non est recipiendus, quia infamis effectus est, et a gradu debet recedere, ac curiae tradi serviturus.

C. IX. Infames et exsules fiant qui episcopos persequuntur.

Item Alexander Papa, epist. I. c. 1.²¹⁾

Hi qui episcopos suos²²⁾ persequuntur et amovere nituntur iniuste contra apostolicam auctoritatem, etsi a morte prohibentur, dicente Domino²³⁾: *Nolo mortem peccatoris, sed²⁴⁾ ut convertatur et vivat*, perpetua tamen²⁵⁾ notantur infamia, et exsilio digni iudicantur finitimo; de quibus a temporibus apostolorum et infra ista²⁶⁾ tenemus, atque decreta habemus, quibus eorum accusandi episcopos vel testificandi in eos vocem obstruimus, quos non humanis²⁷⁾, sed divinis actibus mortuos esse scimus.

C. X. Detractores et inimicorum auctores episcopos non accusent.

Item Zephyrinus Papa, ep. I. ad Episcopos Sicilienses²⁸⁾. Detractores, qui divina auctoritate eradicandi sunt, et auctores²⁹⁾ inimicorum ab episcopali submovemus accusatione vel testimonio.

C. XI. Infamis vel sacrilegus religiosum Christianum accusare non potest.

Item Eutychianus Papa, ep. II. ad Episc. Siciliae³⁰⁾.

Nulli unquam infami atque³¹⁾ sacrilego de quocunque negotio liceat adversum religiosum Christianum (quantvis humilis³²⁾ servilisque persona sit) testimonium dicere, nec de qualibet re³³⁾ actione vel inscriptione Christianum impetere.

Gratian. Notandum vero, quod aliud sit excommunicatio, et aliud anathematizatio.

Unde Ioannes Papa VIII. scribit cuidam Episcopo³⁴⁾:

C. XII. Aliud est excommunicatio, aliud anathematizatio.

Engeltrudam uxorem Bosonis noveris non solum excommunicatione, quae a fraterna societate separat, sed etiam

anathemate, quod ab ipso Christi corpore (quod est ecclesia) recidit, crebro percussam esse.

Gratian. Unde datur intelligi, quod anathematizati intelligendi sunt non simpliciter a fraternae societate, sed etiam a corpore Christi (quod est ecclesia) omnino separati.

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

Quod vero testes de domo accusatorum producendi non sint, et quod vox inimicorum non sit audienda, multorum auctoritatibus probatur.

Ait enim Calixtus Papa, ep. II. ad Episcopos Galliae¹⁾:

C. I. Consanguinei et familiares adversus extraneos testimonium non dicant.

Consanguinei accusatoris²⁾ adversus extraneos testimonium non dicant, nec familiares, vel³⁾ de domo prodeuntes, sed, si voluerint et invicem consenserint, inter se parentes tantummodo⁴⁾ testificentur, et non in alios.

C. II. Nuper inimici accusatores vel testes esse non possunt.

Item Anacletus Papa, epist. III. c. 5.⁴⁾

Accusatores et testes esse non possunt, qui ante hesternum diem aut nudius tertius inimici fuerunt, ne⁵⁾ irati nocere cupiant, vel⁶⁾ laesi se ulcisci velint. Inoffensus igitur accusatorum et testium affectus quaerendus est, et non suspectus.

C. III. De eodem.

Item Symmachus Papa, in V. Synodo Romana, sub ipso habita⁷⁾.

Accusatoribus vero inimicis, vel de inimici domo prodeuntibus, vel qui cum inimicis immorantur⁸⁾, aut suspecti sunt, non credatur, ne irati nocere cupiant, ne laesi ulcisci se velint. Et infra: §. 1. Si quis haec, quae hodie in hac⁹⁾ sancta synodo prohibita sunt, infringere praesumerit, aut voluntarie transgredi tentaverit, si clericus est, gradu proprio penitus careat, si vero monachus aut laicus fuerit, communionem privetur, et si non emendaverit vitium, anathemate feriatur. Secretas vero insidias vel manifestas pontificibus a quibuscumque illatas, vel ea, quae huius sanctae synodi sententia complectitur, si quis ad ecclesiae pertulerit notitiam, potius honore, et hi, qui adversa eis moluntur, sicut a sanctis Patribus dudum statutum est, et hodie synodali et apostolica auctoritate firmatur¹⁰⁾, penitus abiciantur, et exsilio suis¹¹⁾ omnibus sublatis perpetuo tradantur.

C. IV. Qui non possunt esse accusatores vel testes.

Item Pontianus sanctae et universalis ecclesiae Episcopus, epist. II. omnibus Christianis¹¹⁾.

Suspectos, aut inimicos, aut facile litigantes, et eos, qui non sunt bonae conversationis, aut quorum vita est accusabilis, et qui rectam non tenent et docent fidem, accusatores esse et testes et antecessores nostri¹²⁾ apostoli¹³⁾

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. C. IX. a) Suos: Vox ista abest a plerisque manuscriptis et originali¹⁴⁾, sed ob glossam non est sublata.

C. XII. b) Epistola haec Ioannis VIII. non est inventa. Verum Nicolaus I. in concilio a se Romae habito de Metensi synodo penitus abolenda, cap. ult. narrat, hanc Engeltrudam bis a se fuisse anathemate percussam. Cuius mulieris flagitia, ob quae iustissime hanc poenam tulit, refert Regino lib. 2. Chronicorum. Potuit autem tempore

Ioannis VIII. vivere haec femina, quoniam Hadrianus II., qui inter Nicolaum I. et Ioannem VIII. intercessit, quantum sui Pontificatus annum non implevit.

Quaest. V. C. IV. a) Apostoli: Sic est emendatum ex Vaticanis codicibus. Antea enim legebatur: *Apostolici*¹⁵⁾. Originale autem impressum sic habet: *et antecessores nostri apostolica repulerunt auctoritate, et nos submovemus, atque futuris, etc.*

Quaest. IV. C. VI. 16) Caput Pseudoisidori. — cf. conc. Carth. VII. c. 1. — Ivo Pan. I. 4. c. 71. — 17) *anathema*: orig. — Ivo. — 18) add.: *quoque*: orig. — C. VII. 19) Caput Pseudoisidori. — Ans. I. 3. c. 16. Polyc. I. 5. t. 1. — C. VIII. 20) Caput Pseudoisidori. — cf. Theod. cod. I. 16. t. 2. c. 39. — C. IX. 21) Caput Pseudoisidori. — Ans. I. 3. c. 7. — *) et Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 22) Ezech. c. 33. v. 11. — 23) add.: *magis*: Ed. Bas. — 24) add.: *proculdubio*: Edd. coll. o. — 25) *ab humanis*: ead. ex. Lugd. II. III. — C. X. 26) Caput Pseudoisidori. — cf. Statuta ecd. ant. c. 46. — Ans. I. 3. c. 35 (62). Ivo Decr. p. 5. c. 245. — 27) *actores*: Edd. Lugd. — C. XI. 28) Caput Pseudoisidori. — cf. Paul. Sent. I. 1. t. 2. §. 1. cum interpr. — Burch. I. 16. c. 11. Ans. I. 3. c. 25 (24). Ivo Pan. I. 4. c. 92. Decr. p. 6. c. 333. — 29) *aut*: Edd. coll. o. — 30) add.: *abiecta*: ead. pr. Arg. — 31) *ratione*: Edd. coll. o. — C. XII. 32) Fragmentum epistolae deperditae Ioannis VIII. ad Luithertum archiep. Mogunt., qui praefuit concilio Moguntino hab. A. 868. — cf. Ivo Decr. p. 14.

c. 51. et Ioannis ep. 108. (ap. Mansi). — Rubrica capitis omissa est a Böhm.

Quaest. V. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, petitum ex conc. Carth. h. A. 421. c. 7. — Burch. I. 1. c. 171. Ans. I. 3. c. 55. Ivo Pan. I. 4. c. 85. Decr. p. 5. c. 289. Polyc. I. 5. t. 1. — 2) *accusatores*: orig. — Coll. cit. — 3) *ne*: Ed. Bas. — C. II. 4) Caput Pseudoisidori. — cf. Ambros. ep. 64. — Burch. I. 1. c. 152. Ans. I. 3. c. 13. Ivo Pan. I. 4. c. 85. Decr. p. 5. c. 239. — 5) *et ne*: Ed. Bas. — 6) *aut ne*: ib. — *ne*: Edd. rell. — Burch. Ivo Pan. — C. III. 7) Caput Pseudoisidori, petitum ex Paul. Sent. I. 5. t. 15. §. 1., conc. Chalch. c. 27. et syn. Synm. I. c. 5. — 8) *morantur*: Edd. coll. o. — 9) *firmatum*: ib. — 10) add.: *sibi*: Ed. Bas. — C. IV. 11) Caput Pseudoisidori, haustum ex Pauli Sent. I. 5. t. 15. §. 1. et conc. Carth. hab. A. 421. c. 6. — Ans. I. 3. c. 16 (15). — 12) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — *) ita legitur ap. Böhm. et in Edd. coll. o. pr. Bas. — ap. Ans. legitur: *antecessores nostri apostoli repulerunt auctoritate, et nos submovemus.*

prohibuerunt, et nos eorum auctoritate submovemus atque futuris temporibus excludimus.

C. V. *Ab accusationibus clericorum repellantur, quos leges saeculi non admittunt.*

Item Eusebius Episcopus Galliarum, epist. I. 13)

De accusationibus clericorum¹⁴⁾, super quibus mandastis, scitote, a tempore apostolorum in hac sancta Urbe servatum esse, accusatores et accusationes, quas exterarum consuetudinum leges non asciscunt, a clericorum accusatione submotas. *Et infra:* Idcirco et nos sequentes Patrum vestigia pro salvatione servorum Dei quascunque ad accusationem personas leges publicae non admittunt, his impugnandi alterum et nos licentiam submovemus, et nullae accusationes a iudicibus audiantur ecclesiasticis, quae legibus saeculi prohibentur.

C. VI. *Alienigenae, et quos divinae voces mortuos appellant, episcopos accusare non possunt.*

Item Pelagius Papa II. Episcopus Italiae 15).

Canonica sanctorum Patrum statuta (ne columnae sanctae ecclesiae vacillent)¹⁶⁾ sequentes ac roborantes, omnes infames, cunctosque suspectos, vel inimicos, et eos, qui non sunt eorum gentis, vel quorum fides, vita et libertas nescitur, et qui non sunt bonae conversationis, vel quorum vita est accusabilis, ab omni accusatione episcoporum fuditur submovemus. Similiter et omnes, quos divinae leges mortuos appellant, submovendos esse ab eadem accusatione et publicae poenitentiae submitteudos iudicamus.

C. VII. *A clericis repelluntur accusationes, quas leges saeculi non asciscunt.*

Item ex Synodo Romana, habita sub Hadriano Papa b) 16).

Accusationes et accusatores, atque eorum¹⁷⁾ negotia, quae saeculares non asciscunt leges, divina ac synodica funditus a clericis repelli auctoritate censemus, quia indignum est superiores pati ab inferioribus quae inferiores ab eis pati despiciunt.

C. VIII. *Nec servus, nec libertus, nec infamis episcopos accusare praesumant.*

Item Stephanus Romanae ecclesiae Episcopus omnibus Episcopis, ep. II. de accusationibus sacerdotum, c. 3. 18)

Accusatores et accusationes, quas saeculi leges non recipiunt¹⁹⁾, et antecessores nostri prohibuerunt, et nos submovemus. Nullus enim²⁰⁾ alienigena aut accusator fiat eorum, aut iudex. Unde et de Loth scriptum est²⁰⁾: *Ingressus es ut advena, numquid ut iudices?* Accusator autem nostrorum²¹⁾ nullus sit servus aut libertus, nullaque suspecta persona aut infamis.

C. IX. *Infames, qui ad sortilegos et divinos concurrunt, nec accusatores, nec testes esse possunt.*

Item Eusebius Papa, epist. III. ad Episcopos Thusciae 22). Constituimus iterum, firmantes cana Patrum statuta*, cum omnibus, qui nobiscum sunt, episcopis, sicut dudum de-

cretum reperimus*, ut homicidae, malefici, fures, sacrilegi, raptores, adulteri, incesti, venefici, suspecti, criminosi, domestici, periuri, et qui raptum fecerunt, vel falsum testimonium dixerunt, seu qui ad sortilegos²³⁾ divinosque concurrerunt²⁴⁾, similesque eorum, nullatenus ad accusationem vel ad testimonium sint admittendi, quia infames sunt et iuste repellendi, quia funesta est²⁵⁾ vox eorum.

C. X. *Suspecti aut gratiosi ad accusationem non admittantur.*

Item Iulius Papa in rescripto ad Orientales, c. 33. 26)

Similiter in iam²⁷⁾ praefixa synodo est decretum, ne suspecti, aut infames, aut criminosi, aut gratiosi, vel calumniatores, vel affines, aut scelerati, aut facile litigantes suscipiantur accusatores, sed tales, qui omni²⁷⁾ careant²⁸⁾ suspicione.

C. XI. *Qui inimicitias studet vel facile litigat, nec accusator, nec testis esse potest.*

Item Felix Papa II. epist. I. c. 14. 29)

Nullus servus, nullus libertus, nullus infidelis³⁰⁾, nullus criminibus irretitus, nullus calumniator, nullus, qui inimicitias studet, nullus³¹⁾, qui frequenter litigat, et ad accusandum vel detrahendum est facilis, nulla infamis persona, vel omnes, quos ad accusanda crimina publica leges publicae non admittunt, permittantur episcopos accusare.

C. XII. *Familiares, suspecti, de domo prodeuntes, non recipiantur in accusatione.*

Item Calixtus Papa, epist. II. ad Episcopos Galliae 32).

Accusatores vel testes suspecti non recipiantur, nec familiares vel³³⁾ de domo prodeuntes, nec etiam consanguinei accusatoris adversus extraneos testimonium dicant, quia propinquitatis et familiaritatis ac dominationis affectio veritatem impedire solet. Amor carnalis et timor atque avaritia plerumque sensus hebetant humanos, et pervertunt opiniones, ut quaestum pietatem putent, et pecuniam quasi mercedem prudentiae.

C. XIII. *Qui inimici vel suspecti sunt, et qui odio quoslibet insequuntur, ab accusatione removeantur.*

Item Pelagius Papa II. epist. VIII. c. 4. 34)

Omnes, qui adversus Patres armantur, ut Patrum invasores³⁵⁾ et mactatores³⁶⁾ infames esse censemus. *Et infra:* Horum ergo vitiorum auctores vel patratores non sunt in accusatione³⁵⁾ pontificum³⁶⁾ recipiendi, sed penitus repellendi, quoniam iubent canonica decreta Patrum, ut accusatio vel testimonium eorum, qui odio quoslibet persequuntur³⁷⁾, vel qui inimici aut suspecti habentur, nullo modo recipiantur.

C. XIV. *De eodem. PALEA.*

[*Item Paschalis Papa o) 38).*]

„Nulli episcoporum ab accusatione sua repellere liceat, quos ante, quam^{d)} ab eis impeteretur³⁹⁾, a sua communi familiaritate neglexerit separare.“

Gratian. *Quod vero inimici ab accusatione prohibeantur, inde est, quia eorum calliditate innocentia frequenter op-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. b) Caput hoc et c. *Neminem.* infra ead. q. 6, quae citantur ex synodo Romana, exstant in capitulis Hadriani; ea autem expressius etiam appellantur synodi nomine infra 5. q. 3. in pr.

C. XIV. c) In uno pervetusto exemplari Gratiani, a quo pleraeque Paleae absunt, caput hoc habetur non hic, sed sup. 2. q. 7. post c. *B. Petrus et Paulus*, ubi etiam citatur ex Paschali II.

Quaest. V. C. V. 18) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Carth. VII. c. 2. et Ennodii apolog. pro Symmacho. — Ans. I. 3. c. 26 (25). — cf. C. 6. q. 1. c. 19. — 14) add.: *Galliarum*: Edd. Arg. Nor. — C. VI. 15) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Carth. hab. A. 421. c. 6. — Ans. I. 3. c. 59 (63). — C. VII. 16) c. 11. inter capitula Hadriani, cf. Capit. I. 7. c. 307. et cap. Herardi Turon. c. 102. — Ans. I. 3. c. 20 (19). (: *ex synodo Nicaena*) et in fine I. 3. c. 9. — 17) ea: orig. — C. VIII. 18) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Carth. hab. A. 421. c. 6. Theod. cod. I. 9. t. 1. c. 10, conc. Carth. VII. c. 1. — Ans. I. 3. c. 18 (17). Ivo Decr. p. 6. c. 327. — 19) admittunt: Edd. coll. o. — 20) Gen. c. 19. v. 9. — 21) vestrorum: orig. — C. IX. 22) Cap. Pseudoisidori, petium ex conc. Carth. VII. c. 2. — cf. cap. Hadriani c. 67. — Ans. I. 3. c. 18. et in fine I. 3. c. 10. — 23) sacrilegos: orig. — 24) concurrunt: Edd. coll. o. pr. Arg. — 25) add.: *in talibus*: Ed. Bas. — C. X. 26)

d) Quos ante, quam: In eodem codice legitur: *quos et ante, quam ab eis impeterentur, a sua communi familiaritate neglexerunt separare.* In aliis vero nonnullis, in quibus haec Palea habetur hoc loco, legitur: *quos ante, quam ab eis se impetendos cognoscerent, a sua, etc.* In decretalibus autem non multo secus: *ante, quam se ab eis impetendum cognosceret, a sua etc.*

Caput Pseudoisidori, cf. conc. Carth. hab. A. 421. c. 6. — Ans. I. 3. c. 21 (20). — 27) omnino: Ans. — Ed. Bas. — 28) add.: *vltio et*: Edd. Bas. Lugdd. — C. XI. 29) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Carth. VII. c. 1. 2. — Ans. I. 3. c. 62 (66). — 30) infidus: orig. — Ans. — 31) nullus frequenter litigans: Ans. — Edd. coll. o. — C. XII. 32) Caput Pseudoisidori, confectum ex Paul. Sent. I. 5. t. 15. §. 1. iuncta interpret. et Ambros. ep. 44. — Burch. I. 1. c. 171. Ans. I. 3. c. 57 (55). Ivo Decr. p. 5. c. 289. — cf. supra ead. c. 1. — 33) nec: Ed. Bas. — C. XIII. 34) Cap. Pseudoisidori, confectum ex Procli ep. ad Domnum Antioch. in act. 14. conc. Chalc. — Ans. I. 3. c. 6. (: *ex Gelasio*). — 35) accusationem: Edd. coll. o. pr. Bas. — 36) pontificis: Ed. Bas. — 37) insequuntur: orig. — sequuntur: Ans. — C. XIV. 38) Caput incertum. — cf. c. 2. Comp. I. de acc. c. 5. X. h. t. — 39) impeteretur: Edd. Ven. I. II. — antequam ab eis se impetendos cognoscerent: Ed. Bas.

primi solet. Sed quum Athanasius suae cathedrae reddi praecipitur, quia de inimicitia sui patriarchae conquestus est, patet, quod etsi manifesta crimina alicuius sunt, non tamen condemnandus est accusatione inimici.

Unde Nicolaus Papa scribit Michaëli Imperatori in epistola, quae incipit: „Proposueramus.“⁴⁰⁾:

C. XV. Qui inimici sunt, iudices esse non possunt.

Quod⁴¹⁾ suspecti et inimici iudices esse non debeant, et ipsa ratio dictat, et plurimis probatur exemplis. §. 1. Nam quid gratius et amabilius dare quis inimico potest, quam si ei ad impetendum commiserit, quem laedere forte voluerit? Quod provide Constantinopolitana synodus canonum suorum sexto⁴²⁾ dignoscitur prohibere capitulo. Et infra: §. 2. Veniamus⁴³⁾ ergo et ad S. Chalcedonensem synodum, et quid nobis de⁴⁴⁾ Athanasio⁴⁵⁾ Paraenorum episcopo referat audiamus. Is enim antistes tertio evocatus ad synodum, quia non occurrit, a patriarcha suo canonice condemnatus exstiterat, sed solum quia, quum vocaretur ad synodum, quod inimicus suus⁴⁶⁾ esset ipse, qui iudicabat, clamavit⁴⁷⁾, a S. Chalcedonensi synodo ad causas illatas sibi examinandas reservatur, et nisi denuo convincatur⁴⁸⁾, recipere ecclesiam propriam iudicatur. Quod si Athanasius a patriarcha suo depositus, quia de inimicitia ipsius⁴⁹⁾ conquestus est, iterato ad iudicium renovandum dirigitur, etsi manifesta⁵⁰⁾ sibi officiant crimina, tamen suae reddi ecclesiae praecipitur: quanto magis Ignatius, qui non a patriarcha, sed ipse potius existens patriarcha, minime debuit ecclesiam propria⁵¹⁾ inimicis et suspectis iudicibus decernentibus exspoliari? Et paulo post: §. 3. Veniat et facundissimus noster Papa Gelasius, haereticorum expugnator fortissimus, et quod de Constantinopolitani episcopis more solito tunc aegrotantibus dixit, etiam nunc nobis edisserat. Quaero, inquit⁵²⁾, tamen ab⁵³⁾ his, iudicium, quod praetendunt, ubinam⁵⁴⁾ possit agitari? an apud ipsos, ut iidem⁵⁵⁾ inimici sint et testes et iudices? Sed tali iudicio nec humana debent committi negotia. Quod si iudicio, ubi iidem sunt inimici qui iudices, nec humana debent committi negotia, quanto minus divina, id est ecclesiastica? Qui sapiens est intelligat⁵⁶⁾. §. 4. Et⁵⁷⁾ revera hinc Iustinianus⁵⁸⁾ imperator pius⁵⁹⁾ legibus suis⁶⁰⁾ promulgasse dignoscitur, dicens: Liceat ei, qui suspectus⁶¹⁾ iudicem putat⁶²⁾, antequam lis inchoetur, eum recusare, ut ad alium recurratur. Nam quodammodo naturale est suspectorum iudicium insidias declinare et inimicorum iudicium semper velle refugere. §. 5. Hinc S. Athanasius inimicorum saepe declinavit insidias. Hinc S. Ioannes, os aureum, concilii contra se congregati renuit intrare collegium.

Gratian. Patet ergo, quod, etsi manifesta sint crimina alicuius, tamen accusatione inimici condemnandus non est.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XV. e) Sexte: Hic canon est sextus concilii Constantinopolitani I. apud Graecos, qui in conciliis in quatuor volumina coniectis (nam in aliis editionibus abest) tomo I. bis affertur, primum in concilio ipso Constantinopolitano, deinde in libello synodiarum constitutionum. De quo capitulo et aliis canonibus huius concilii supra dist. 22. est notatum, et infra 4. quaest. 1. c. Quod autem, aliquid dicitur.

f) Etsi manifesta: Vera lectio est: et nisi manifesta sibi officiant crimina, suae reddi ecclesiae praecipitur. Estque idem, quod antea retulerat ex ipso concilio: et nisi denuo convincatur, recipere ecclesiam propriam iudicatur. Verum non est emendatum ob glossam, et quia Gratianus in verbis sequentibus manifeste ostendit, falsa lectione se usum esse, qui etiam quod hic dicitur de inimicitia iudicis ad accusatoris inimicitiam transtulit. Nec vero (quod ex tota illa actione 14. facile constat) Athanasius in ea causa

QUAESTIO VI.

GRATIANUS.

I. Pars. Extra provinciam autem reus nullatenus est producendus.

Unde Fabianus Papa scribit Hilario Episcopo, ep. III. cap. 4.¹⁾:

C. I. Ubi crimen admittitur, ibi causa ventiletur.

Ibi²⁾ semper causa agatur, ubi crimen admittitur, et qui non probaverit quod obiecit, poenam, quam intulerit, ipse patiatur.

C. II. Accusatus non nisi in foro suo audiatur.

Idem eadem epist. c. 2.³⁾

Si quis episcoporum super certis accusetur⁴⁾ criminibus, ab omnibus audiatur, qui sunt in provincia sua, episcopis, quia non oportet accusatum alibi quam in foro suo audiri.

Gratian. Exceptio fori dilatoria est, atque ideo in initio litis debet opponi et probari. Peremptoria autem exceptiones (ut sunt praescriptiones longi temporis) sufficit in initio litis contestari.

C. III. De eodem.

Idem Fabianus ibidem⁵⁾.

Pulsatus ante suum iudicem causam dicat, et ante non suum iudicem pulsatus, si voluerit, taceat. Pulsatis vero, quoties appellaverint, induciae dentur.

Gratian. Hoc autem, quod de loco dictum est, tunc intelligendum est, quum veritas causae non nisi in loco admissi criminis deprehendi potest, aut nisi altera pars iudicium maioris personae interpellaverit, sive declinando iudicium, sive relevando sententiam.

Unde Stephanus, sanctae et apostolicae atque universalis ecclesiae Romanae Episcopus, scribit omnibus Episcopis, epist. II. cap. 7.⁶⁾:

C. IV. Intra provinciam, et a comprovincialibus tantum causa est audienda.

Ultra provinciarum⁷⁾ terminos accusandi licentia non progrediatur, sed omnis accusatio intra provinciam audiatur, et a comprovincialibus terminetur, nisi tantum⁸⁾ ad apostolicam sedem fuerit appellatum.

C. V. A comprovincialibus accusatus vel iudicatus apostolicam sedem appellet.

Item Sixtus Papa II. ep. I: ad Gratianum Episcopum⁹⁾.

Accusatus vel iudicatus a comprovincialibus in aliqua causa episcopus licenter appellet, et adeat apostolicae sedis Pontificem, qui aut per se, aut per vicarios suos eiusdem retractari¹⁰⁾ negotium procuret. Et dum iterato iudicio

erat actor, qui restitutionem peteret, (quippe quum, licet in concilio Antiocheno depositus, postea tamen per Dioscorum episcopatum recuperasset, tuncque possideret), sed Savinianus, qui post Athanasii depositionem in eius locum a metropolitano et comprovincialibus episcopis affectus, ab eodem Dioscoro eiectionis fuerat, ideoque restitui sibi episcopatum petebat. In ipso autem concilio Chalcedonensi statutum fuit, ut (quando Athanasius diceret, se ad concilium Antiochenum ter vocatum ideo non venisse, quod Dominus eo tempore patriarcha Antiochenus sibi inimicus esset) Savinianus quidem maneret in episcopatu, interim vero causa Athanasii apud Maximum tunc Antiochiae patriarcham ageretur, atque inter octo menses cognosceret, ac, nisi commisisset constaret, suus illi episcopatus redderetur. Ex quo toto facto Nicolaus partem illam accepit, quae ad rem suam optime faciebat.

Quaest. V. C. XV. 40) scr. A. 865. — 41) Quid: orig. — Ed. Bas. — 42) Ivo Decr. p. 5. c. 53. — 43) add.: ipso: Edd. coll. o. — 44) Anastasio: Edd. coll. o. pr. Bas. — 45) eius: Edd. coll. o. — 46) proclamavit: Ed. Bas. — 47) convinceretur: Ivo. — Edd. coll. o. — 48) eius: lb. — 49) add.: privari et: Edd. coll. o. — 50) in commonitorio ad Faustum. — 51) ab eis: Edd. Lugdd. II. III. — desid. in Edd. rell. — 52) ubi non: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — ibi non: Ed. Ven. I. — 53) add.: rei: Edd. Bas.-Lugd. I. — 54) et non intellig.: Ed. Bas. — 55) Sed et: lb. — 56) c. Cod. de iudic. — 57) prius: Edd. Lugdd. II. III. — 58) pius: Ivo. — Ed. Arg. — 59) add.: sibi: Edd. coll. o. — 60) habet: Ivo.

Quaest. VI. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, cf. C. 2. q. 3. c. 3. C. 2. q. 8. c. 4. et infra c. fin. — Ans. I. 11. c. 81. — 2) add.:

enim: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — C. II. 3) Cap. Pseudoisidori, cf. Greg. M. ep. 8. l. 3. Ed. Maur. — Burch. I. 1. c. 147. Ans. I. 3. c. 77 (76). Ivo Decr. p. 5. c. 260. Polyc. I. 5. t. 1. — 4) accusator: Edd. coll. o. — C. III. 5) Caput Pseudoisidori, cf. Theod. cod. l. 9. t. 1. c. 10., l. 9. t. 10. c. 3., et syn. III. sub Symmacho. — Ans. I. 2. c. 11. et inter cap. Hadriani in fine l. 3. c. 3. Ivo Pan. l. 4. c. 123. Decr. p. 6. c. 323. Polyc. I. 1. t. 7. — C. IV. 6) Caput Pseudoisidori, cf. Theod. cod. l. 9. t. 1. c. 10. et 16. — Ans. in fine l. 3. inter cap. Hadriani c. 9. Ivo Pan. l. 4. c. 33. — 7) provinciae: orig. — 8) abest ab orig. — tamen: Ed. Bas. — C. V. 9) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Sard. c. 4. 5. 7. — Coll. tr. p. p. l. 22. c. 2. — Burch. I. 1. c. 144. 176. Ivo Pan. l. 4. c. 125. Decr. p. 5. c. 4. et 237. — 10) retractare: Edd. coll. o.

Pontifex causam suam agit, nullus alius in eius loco ponatur aut ordinetur episcopus, quoniam, quanquam comprouincialibus episcopis accusati causam pontificis¹¹⁾ scrutari liceat, non tamen diffinire¹²⁾ inconsulto Romano Pontifice permissum est.

C. VI. De eodem. [PALEA.]

Item Damasus Papa Stephano Archiepiscopo, epist. II. c. 2.¹³⁾

„Discutere episcopos et summam ecclesiasticorum negotiorum causas metropolitanam una cum omnibus suis comprouincialibus, ita ut nemo ex eis desit, et omnes in singulorum concordent¹⁴⁾ negotiis, licet; sed diffinire eorum atque ecclesiasticarum summam querelas causarum, vel damnare episcopos absque huius „sanctae“ sedis¹⁵⁾ auctoritate minime licet, quam¹⁶⁾ omnes appellare, si necesse fuerit, et eius fulciri auxilium oportet.“

C. VII. Comprovinciales et metropolitani episcoporum causam audire, sed diffinire non possunt.

Item Eleutherius Papa scribens ad Galliae provincias, cap. 2.¹⁷⁾

Quamvis liceat apud comprovinciales, et metropolitanos, atque primates episcoporum ventilare accusationes et¹⁸⁾ criminationes, non tamen licet diffinire^{b)} sine huius sanctae sedis auctoritate, sicut ab apostolis eorumque successoribus multorum consensu episcoporum iam definitum est. Nec in eorum ecclesiis alii aut praeponantur, aut ordinentur, antequam hic eorum iuste terminentur negotia. Reliquorum vero clericorum causas apud provinciales¹⁹⁾, et metropolitanos, ac primates et ventilare, et iuste finire²⁰⁾ licet.

C. VIII. Ante apostolicam censuram in causis episcoporum non est definitiva ferenda sententia.

Item Leo Episcopus urbis Romae Anastasio Episc. Thesalonicensi, ep. LXXXII. al. LXXXIV. c. 1.²¹⁾

Multum stupeo, frater carissime, sed et²²⁾ plurimum doleo, quod in eum, de quo nihil amplius iudicaveras, quam quod evocatus adesse differret et excusationem infirmitatis obtenderet, tam atrociter et tam vehementer potueris commoveri, praesertim quum, etsi tale aliquid mereretur, expectandum tibi fuerat quid ad tua consulta rescriberem. Et infra: Sed etiam si quid grave intolerandumque gessisset²³⁾, nostra²⁴⁾ expectanda erat censura, ut nihil prius ipse decerneres quam quid nobis placeret agnosceres. Vices enim nostras ita tuae credidimus caritati, ut in partem eius vocatus sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Unde, sicut multum nos ea, quae a te pie sunt curata, laetificant, ita viximur²⁵⁾ ea, quae perperam sunt gesta, contristant.

C. IX. Praeter sententiam Romani Pontificis nec concilia celebrari, nec episcopum damnari oportet.

Item Iulius Papa orientalibus Episcopis, ep. I.²⁶⁾

Dudum a sanctis apostolis successoribusque eorum in antiquis²⁷⁾ decretum fuerat statutis, quae hactenus sancta et universalis apostolica tenet ecclesia, non oporteret²⁸⁾ praeter sententiam²⁹⁾ Romani Pontificis concilia celebrari nec³⁰⁾ episcopum damnari, quoniam sanctam Romanam

ecclesiam primatem³¹⁾ omnium ecclesiarum esse vouerunt; et sicut B. Petrus apostolus primus fuit omnium apostolorum, ita et haec ecclesia suo nomine consecrata (Domino instituyente) prima et caput sit ceterarum, et ad eam quasi ad matrem atque apicem omnes maiores ecclesiae causae et iudicia episcoporum recurrant, et iuxta eius sententiam terminum sumant, nec extra Romanum quicquam ex his debere decerni Pontificem.

II. Pars. Gratian. Aliquando inconsulto Romano Pontifice plerique episcoporum damnati inveniuntur, et alii in eorum locum subrogati, quorum damnationem et subrogationem pro bono pacis ex dispensatione tolerasse legitur ecclesia.

Unde Ioannes Papa Salomoni tertio et ultimo Regi Britonum³²⁾:

C. X. Quorundam episcoporum depositionem, extra conscientiam Romani Pontificis factam, pro pace toleravit ecclesia.

Haec quippe est ordinatio Dei patris tui, et haec est lex ecclesiae matris tuae, videlicet ut omnes episcopos regni tui ad Turonensem archiepiscopum mittere non detrectes, ipsiusque³³⁾ iudicium postulare non dedigneris. Ipse enim est metropolitanus, et omnes episcopi tui regni suffraganei eius sunt, sicut conscriptiones praedecessorum meorum evidenter ostendunt, qui praedecessores tuos, quia illos ab ipsius cura subtraxerant, forte³⁴⁾ invectione contripere³⁵⁾ studuerunt, quamvis nec nostra scripta super hac re missa deesse videantur. Quumque coram designato³⁶⁾ Turonicae ecclesiae praesule et integro numero collegarum, id est duodecim episcoporum, celebrato conventu fuerint eiecti episcopi³⁷⁾ regulariter examinati, apparueritque quod canonice fuerint eiecti, ipsis in sua deiectione manentibus, qui in locis eorum consecrati sunt potuerunt utique episcopatus honore potiri. Quod si episcopi eiecti insontes fuerint declarati, his amotis, qui illis subrogati sunt, ecclesias suas ipsi recipiant. Nam quum antecessores mei praesules eiectionem³⁸⁾ eorum episcoporum, qui ab ecclesiis suis expulsi sunt, nec admiserunt, nec approbaverunt, nec ipsos, qui eis subrogati post³⁹⁾ sunt, viventibus illis legitimos episcopos dixerunt. Sane si ad Turonensem forte archiepiscopum mittere praefatos episcopos dedignaris, stude duos episcopos de expulsi et duos de subrogatis una cum ecclesiae tuae legato ad apostolicam B. Petri sedem transmittere, ubi, digna examinatione praemissa, qui legitimi episcopi sunt appareant, et suas ecclesias irregulariter non amittant. Nihil enim queo³⁹⁾ aliud in praesenti negotio diffinire. Quia vero magna quis sit metropolitanus apud Britannos contentio est, licet nullius memoria teneat vos in vestra regione ullam habuisse metropolitanam ecclesiam, tamen si libet (postquam Deus omnipotens pacem inter vos et dilectum filium nostrum, Carolum regem gloriosum, constituerit) facile hoc poteritis advertere. Quod si adeo contentiose⁴⁰⁾ creditis agere, ad nostrum apostolatum destinare contendite, quatenus nostro libramine quae fuerit apud vos antiquitus archiepiscopalis ecclesia luce clarius innotescat, et deinceps omni ambiguitate recisa quam⁴¹⁾ sequi episcopi vestri debeant incunctanter agnoscant. Neque enim ecclesias Dei per discordias regum divisionis aliqua pati damna necesse est, quum (quantum ex se est) pacem, quam praedicant, servare studeant invicem et in omnes.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. VI. C. VI. a) Caput hoc in aliquot vetustis exemplaribus non habetur, neque in ipsum adest glossa.

C. VII. b) Diffinire: In epistola ipsa sequitur: *secus quam praedictum est, reliquorum vero etc.* Superius vero haec praedicta fuerant: *finitiva episcoporum tantum iudicia huc deferantur, ut huius sanctae sedis auctoritate*

finiantur, sicuti ab apostolis etc. usque ad verbum: Reliquorum.

C. X. c) Subrogati post sunt: Sic restitutum est ex aliquot vetustis et valde emendatis codicibus. Antea legebatur: *subrogari possunt* *).

Quaest. VI. C. V. 11) *episcopi*: Edd. coll. — 12) *desunt*: orig. — C. VI. 13) Caput Pseudoisidori, cf. Innoc. I. ep. 2. et Greg. M. I. S. ep. 6. — Ans. I. 2. c. 61 (59). — 14) *concorditer conveniant*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 15) *abest ab Ed. Bas.* — 16) *quoniam*: Edd. Ven. I. Lugdd. — cf. Burch. I. 1. c. 179. Ivo Decr. p. 5. c. 295. — C. VII. 17) Caput Pseudoisidori, confectum ad conc. Sard. c. 4. — Ivo Pan. I. 4. c. 134. 136. Decr. p. 6. c. 316. — 18) *vel*: Edd. coll. o. — 19) *comprovinciales*: ib. — 20) *diffinire*: Ed. Bas. — C. VIII. 21) *scr. A. 736. ep. 14. Ed. Baller.* — Coll. tr. p. 1. t. 43. c. 20. — 22) *abest ab Ed. Bas.* — 23) *committentur*: orig. — Edd. coll. o. — 24) *vestra*: Ed. Bas. — 25) *minimum*: Ed. Ven. II. — *nimita*: orig. — Edd. coll. o. — C. IX. 26) Cap. Pseudoisidori, cf. hist. trip. I. 4. c. 9., donationem Const. M.

et Innoc. I. ep. 2. — Ans. I. 2. c. 41. — 27) *add. praefatis*: orig. — Ans. — 28) *oportere*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — Böh. — 29) *conscientiam*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 30) *vel*: Edd. coll. o. — 31) *primatum*: ib. — C. X. 32) Imo Nicolaus I. (A. 865.), cuius nomine epistola in Edd. coll. o. citatur. — Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 58. — 33) *ipsius quoque*: Ed. Bas. — 34) *forti*: orig. — Edd. coll. o. — 35) *contripere*: Edd. Nor. Ven. I. II. — 36) *praesignato*: orig. — 37) *verba: episcopi — electi*: operarum vitio omnia sunt in Ed. Bas. — 38) *eiectionem*: Böh. — *) ita leg. in Edd. coll. o. pr. Bas., in qua cum orig. ap. Mans. leg.: *subrogati sunt*. — 39) *quaero*: Edd. coll. o. — *nihil enim aliud est, quod in praesenti negotio penitus diffiniri possit*: orig. — 40) *contentiosus*: ib. — 41) *quem*: Edd. Bas. Ven. I. Lugdd.

III. Pars. Gratian. *Alias autem irrita erit episcoporum sententia et a synodo retractanda.*

Unde Felix Papa I. epist. I. ad Paternum 42):

C. XI. *Damnatio iniusta irrita est et a synodo retractanda. Irritam esse censemus et iniustam* 4) episcoporum damnationem et idcirco a synodo retractandam, ita ut oppressis ab omnibus in cunctis subveniatur causis.

Gratian. *Quod autem metropolitanum suum contemnere, et aliorum iudicium alicui expetere non liceat, Sixtus Papa III. 43) testatur in epist. ad orientales Episcopos, c. 3. dicens:*

C. XII. *Peregrina iudicia sunt submovenda.*

Peregrina iudicia, salva in omnibus apostolica auctoritate, generali sanctione prohibemus, quia indignum est ut ab extraneis iudicentur qui comprovinciales et a se electos debent habere iudices, nisi fuerit appellatum.

C. XIII. *De eodem.*

Item Anacletus Papa, epist. I. c. 3. 44)

Leges ecclesiae apostolica firmamus auctoritate, et peregrina iudicia 45) submovemus. Unde et Dominus 46), mentionem faciens Loth 47), per Moysen loquitur, dicens: *Ingressus es quidem (inquit) 48) ut advena, numquid ut iudices?*

C. XIV. *Nulli liceat aliarum provinciarum iudicium expetere. Item Innocentius Papa ad Victricium Rothomagensem Episcopum, epist. II. c. 3. 49)*

Non liceat cuicumque, sine praedicio tamen 50) Romanae ecclesiae, cuius in omnibus causis reverentia et auctoritas debetur, relictis his sacerdotibus, qui in eadem 51) provincia Dei ecclesiam nutu divino gubernant, ad alias convolare provincias vel 52) aliarum provinciarum episcoporum iudicia expetere vel pati. Quod si quis praesumerit, et ab officio cleri submotus et iniuriarum 53) reus ab omnibus iudicetur.

Gratian. *Reverentia autem, quae apostolicae debetur ecclesiae, et eius auctoritas intelligenda est, quum vel ad ipsam appellatum fuerit, vel ab ea iudices electi conceduntur. Unde Sixtus Papa, quum diceret: Comprovinciales et a se electos debent habere iudices, statim subiungit: nisi fuerit appellatum.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. d) Et iniustam: Sic in originali, et antecedit vox *aliter*, sed in decretis Iulii, et in concilio Carthaginensi IV. (unde citatur infra 11. q. 3. c. *Irritam*) et in capitulis Hadriani, et apud Anselmum est: *irritam esse iniustam episcoporum damnationem etc.* quae lectio videtur magis convenire cum rubrica huius capituli.

C. XIV. e) Cui: In epistola et Marcelli et Innocentii *) legitur: *sine praedicio tamen Romanae ecclesiae, cui in omnibus causis debet reverentia custodiri*: quamvis a postrema conciliorum in quatuor tomis editione absint illae duae voces: *sine praedicio*, quemadmodum et paulo inferius istae: *vel aliarum provinciarum episcoporum iudicia expetere vel pati*, quae tamen habentur in aliis locis indicatis.

C. XVI. f) Ad quem fuerit appellatum: Haec sunt addita ex Hadriano, epistola synodica Felicis et Ivone.

g) Illa, quae: Hinc usque ad finem in capitulis tantum Hadriani sunt inventa.

h) Nisi praelatus sit qui accusatur: Verba haec neque in capitulis Hadriani, neque in antiquioribus Gratiani exemplaribus leguntur; in aliis vero locis ipsorum sunt haec: *nisi ad sedem apostolicam fuerit appellatum.*

Quaest. VI. C. XI. 42) Caput Pseudoisidori, cf. Statuta eccl. ant. c. 51. — Coll. tr. p. 1. t. 24. c. 3. — Ans. in fine 1. 3. inter cap. Hadriani. — C. XII. 43) Caput Pseudoisidori, cf. Theod. cod. 1. 9. t. 1. c. 10. — Coll. tr. p. 1. t. 42. c. 2. — Burch. 1. 1. c. 147. Ans. 1. 3. c. 77 (76). et inter cap. Hadriani in fine 1. 3. Ivo Decr. p. 5. c. 260. p. 6. c. 331. Polyc. 1. 5. t. 1. — C. XIII. 44) Caput Pseudoisidori. — Coll. tr. p. 1. t. 2. c. 6. — 45) add.: *ovino*: Ed. Bas. — 46) Gen. c. 19. v. 9. — 47) *de Loth*: Ed. coll. o. — 48) *inquit*: ead. — C. XIV. 49) scr. A. 404. — Ans. 1. 2. c. 52. — 50) *abest* ab Ed. Bas. — 51) et in Coll. Hisp. et ap. Ans. — 52) *isdem provinciis*: Coll. Hisp. — 53) *verba: vel pati non sunt in orig. ap. Constant. et in Coll. Hisp.*: leguntur tamen apud Isidor. Meli. et in ep. Marcelli I. — 53) *iniuriae*: Ed. coll. o. — C. XV. 54) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Sard. c. 3. — Coll. tr. p. 1. t. 2. c. 7. — Ans. 1. 3. c. 21. — 55) *ecclesiasticas*: Ed. coll. o. — C. XVI. 56) c. 5. Cap. Hadriani, sumuntur ex ep. I. Felicis I. (Pseudoisidor.). — cf. Nov. 1. 1. 3. t. 1. iun-

C. XV. *Absque apostolicae sedis decreto extraneos iudices adire non possumus.*

Item Anacletus Papa, epist. I. c. 3. 54)

Unaquaeque provincia tam iuxta ecclesiae 55) quam iuxta saeculi leges suos debet iustos et non iniquos habere iudices, et non extraneos, nisi apostolicae sedis huius decreverit auctoritas.

C. XVI. *Nisi per appellationem alterius provinciae iudices adire non oportet.*

Item ex Romana Synodo 56).

Neminem exhiberi 57) de provincia ad provinciam vel ad comitatum oportet, nisi ad relationem iudicis, ad quem fuerit appellatum 58), ita ut actor rei forum sequatur. *Et infra 59): §. 1. Illa, quae sunt per unamquamque provinciam, ipsius provinciae synodus dispenset, sicut in Nicaeno constat decretum esse concilio. §. 2. Ultra 59) provinciae terminos accusandi licentia non progrediatur. Omnis accusatio intra provinciam audiatur et a comprovincialibus terminetur, nisi praelatus 60) sit qui accusatur 61).*

C. XVII. *De eodem.*

Item Sixtus 61).

Si quis clericus super quibuslibet criminibus accusatus fuerit, in provincia, in qua consistit ille, qui accusatur 62), suas exerceat 63) actiones, nec existimet eum accusator suus alibi aut longius ad iudicium pertrahendum 64).

C. XVIII. *Ubi crimen admittitur, ibi causa ventiletur.*

Item ex decreto Hadriani Papae 65).

Qui crimen obicit sciat 66) se prebaturum. *Revera ibi causa agatur, ubi crimen admittitur.*

QUAESTIO VII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod iudex esse non possit quem cum reo par aut maior macula inficiat, multis auctoritatibus probatur. Dicit enim sancta Romana Synodus 67):*

C. I. *Infames iudices esse non possunt.*

Infamis persona nec procurator esse potest, nec cognitor.

C. XVII. i) Caput hoc, quod citatur ex Sixto, in nulla epistola Pontificum huius nominis est inventum. In aliquot vetustis exemplaribus est tantum: *Item*, ut videatur citari eadem synodus Romana, quae in superiori capite, id est quae continetur in capitulis Hadriani. Ivo autem part. 6. cap. 318. citat ex Eleutherio, cap. autem 329. citat ex Felice I.

Quaest. VII. C. I. a) Prior pars huius capituli usque ad vers. *cognitor*, habetur in epistola 2. Felicis I., in qua refert synodum a se habitam, quod in principio epistolae commemorat his verbis: *Nos vero ad supplementum vestrum fratres et coepiscopos nostros vocavimus amplius quam septuaginta, cum quibus haec, quae subius habentur inserta, regulariter tractanda decrevimus.* Eadem pars habetur in capitulis Hadriani, quae (ut superius ead. q. 5. c. *Accusationes* adnotatum est) nomine Romanae synodi interdum citantur. Reliqua vero huius capituli videntur esse Gratiani, sumta tamen fere ad verbum ex I. *Quum praetor versic. Quidam enim ff. de iudiciis*, quemadmodum et in sequenti capite multa colliguntur ex variis legibus Digestorum et Codicis. Quamobrem in antiquioribus codicibus omnia haec usque ad c. *Qui sine peccato*, coniuncte habentur.

cta interpr. — Ans. 1. 3. c. 123. Ivo Decr. p. 5. c. 248. p. 6. c. 331. — 57) *extre*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 58) c. 9. Cap. Hadr., depromptum ex c. 2. conc. Chalced. — Ans. inter cap. Hadr. in fine 1. 3. c. 6. — 59) c. 10. Cap. Hadr. — cf. Capit. 1. 6. c. 381. — 60) *nisi ad sedem ap. fuerit appellatum*: Edd. Bas. Lugd. I. — C. XVII. 61) Cap. Pseudoisidori, cf. ep. Eleutherii ad Gall. prov. et Felicis I. ep. 1. — cf. interpr. ad Nov. 1. 1. 3. t. 1. — Ans. 1. 3. c. 27. et in fine 1. 3. inter Cap. Hadriani c. 7. — Ivo Decr. p. 6. c. 318. 329. — 62) *publatus*: Edd. coll. o. — Coll. cit. — 63) *exerat*: Ans. — Ivo p. 6. c. 329. — 64) *protrahendum*: Edd. coll. o. — C. XVIII. 65) c. 52. Cap. Hadriani. — Burch. 1. 16. c. 3. (*ex conc. Arausico*). Ans. 1. 3. c. 87. Ivo Pan. 1. 4. c. 75. Decr. p. 6. c. 324. — 64) *scribat*: Ivo.

Quaest. VII. C. I. 1) c. 5. Cap. Hadriani, depromptum ex ep. II. Felicis I. (Pseudoisidor.). — cf. interpr. ad Pauli Sent. 1. 1. t. 2. — Ans. 1. 3. c. 7 (123). Ivo Pan. 1. 4. c. 78. Decr. p. 5. c. 248. p. 6. c. 331. Polyc. 1. 5. t. 1.

Gratian. *Tria sunt*¹⁾, quibus aliqui impediuntur ut iudices non fiant: Natura, ut surdus et mutus, et qui perpetuo furiosus est, et impubes, quia iudicio caret. *Lege, qui senatu amotus*²⁾ est. *Moribus, feminae et servi, non quia non habeant iudicium, sed quia receptum est ut civilibus officiis non fungantur. Veruntamen, si servus, dum putaretur liber, ex delegatione sententiam dixerit, quamvis postea in servitutem depulsus sit, sententia ab eo dicta rei iudicatae firmitatem tenet.*

C. II.

In Digestis tit. de postulando b).

Infames⁴⁾ non possunt esse procuratores vel patroni causarum. Sunt autem tres ordines eorum, qui postulare prohibentur. §. 1. Est autem postulare desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni praeest, exponere, vel alterius desiderio contradicere. §. 2. Nam, ut praemisimus, non postulantium tres ordines sunt. Quidam prohibentur omnino postulare vel propter aetatem, ut minores decem et septem annis, vel propter casum, ut surdus, qui prorsus non audit. Alii prohibentur ne pro aliis postulent vel propter sexum, ut feminae, vel propter casum, ut utroque lumine orbat, vel propter notam turpitudinis, ut ii, qui corpore suo muliebria passi sunt, nisi forte vi praedonum vel hostium stuprati probentur. Similiter qui capitali crimine vel calumniae causa⁵⁾ publico⁶⁾ iudicio sunt damnati, vel qui operas suas locaverunt ut cum bestiis depugnarent in arena, pro aliis postulare prohibentur. His personis pro se allegare permittitur, pro aliis⁷⁾ postulare prohibetur, nisi forte tutelam impuberum vel curam adolescentium non affectatam, sed necessariam administrant. Pro his enim, quorum curam gerunt, eis postulare conceditur. Alii enim omnes, qui ut infames notantur, nisi pro se et pro certis personis postulare non possunt, nisi in integrum restitutionem acceperint. §. 3. Permittitur autem eis postulare pro parente, pro patrono patronave, liberis⁸⁾ parentibusque patroni patronaveque; pro liberis etiam suis⁹⁾, fratribus et¹⁰⁾ sororibus, uxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, noverca, privigno, privigna, pupillo, pupilla, furioso, furiosa, fatuo¹¹⁾, fatua, muto, surdo, prodigo, et adolescente. §. 4. Item¹²⁾ pro iis, quibus propter infirmitatem curatores dari solent, et qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt. §. 5. Omnes¹³⁾ autem, qui non sponte, sed necessario funguntur officio, sine offensa edicti¹⁴⁾ postulare possunt, etiam si ii sunt, quibus non nisi pro se¹⁵⁾ postulare permittitur. §. 6. Affinitates¹⁶⁾ vero non eas accipere debemus, quae quondam fuerunt, sed praesentes. §. 7. Nurus et generi appellatione et soceri, et socrus, et ultiores, quibus pro praeposito solet accedere¹⁷⁾, continentur.

II. Pars. §. 8. Arcentur etiam a professione advocatorum (sicut in secundo libro Codicis, titulo de postulando invenitur)¹⁸⁾ qui sub nomine honorariorum¹⁹⁾ ex ipsis negotiis, quae tuenda susceperint, emolumentum sibi certae²⁰⁾ partis cum gravi damno litigatoris et depraedatione²¹⁾ poscentes inveniuntur. §. 9. Item²²⁾, si quis alio procax fuerit, ut non ratione, sed probris²³⁾ putet esse certandum, opinionis suae imminutionem patiat²⁴⁾. §. 10. Praeterea²⁵⁾ non licet advocato ullum contractum inire, ullam pactionem conferre cum eo litigatore, quem in propriam recepit fidem, nec ex industria iurgium protrahere. §. 11. Apud urbem²⁶⁾ Romam etiam honoratis, qui hoc putave-

runt eligendum, eoque liceat orare, quousque maluerint, videlicet ut non ad turpe compendium atque²⁷⁾ deformem haec arripiatur occasio. Nam si lucro pecuniaque capiantur, veluti²⁸⁾ degeneres inter vilissimos numerabuntur. §. 12. Si²⁹⁾ vero in uno auditorio duo tantum prae ceteris fuerint vel plures, quorum fama sit hilarior, in iudicantis officio sit ut par causidicorum distributio fiat, et³⁰⁾ exaequetur partibus³¹⁾ auxilium singulorum. §. 13. Si quis vero monitus a iudice ea excusatione, quae nequeat comprobari, cuicumque parti patrocinium denegaverit; careat foro; sciat etiam nunquam sibi ad agendum³²⁾ copiam posse restitui. §. 14. Si quis autem ex litigatoribus detectus fuerit separatim tractasse cum plurimis, et adversario suo tali fraude³³⁾ subtraxisse partis defensionis copiam, ostendet³⁴⁾ proculdubio iniquam a se litem fore, et auctoritatem iudiciariam a se elusam experietur. §. 15. Item³⁵⁾, quamvis illi, qui causam fisci egissent, prohibeantur adversus fiscum patrocinium praestare, tamen hodie etiam adversus fiscum patrocinium possunt exhibere privatis, dum eam causam declinent suscipere, quam tractaverant, dum fisci advocati fuerunt. §. 16. Item, si³⁶⁾ contra patrem pupilli causam egisti, tutor vel curator datus eandem causam defendere non prohiberis. §. 17. Cognitores³⁷⁾ vero ex officio intelliguntur, non ex arbitrio. Nihil³⁸⁾ enim refert³⁹⁾, is⁴⁰⁾, qui arbitrium suscipit, an sit integre famae, an ignominiosus. §. 18. Filius⁴¹⁾ etiam in re patris arbiter esse potest. Nam et iudicem eum esse posse plerisque placet. §. 19. Si⁴²⁾ quis vero iudex sit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex est, et in se compromitti iubere prohibetur lege Julia⁴³⁾, et si sententiam dixerit, non est danda poenae persecutio. Servus⁴⁴⁾ arbiter esse non valet, libertinus potest. §. 20. Porro infamia multipliciter irrogatur. Aliquando enim contrahitur genere delicti declarati per sententiam, veluti quum iudex pronunciat: iniuriam⁴⁵⁾ fecisti, hereditatem expilasti, calumniatus es. Aliquando genere poenae, sicut illi, qui⁴⁶⁾ damnantur in opus publicum, qui pristinum quidem statum obtinent, sed damno infamiae etiam post impletum tempus subiiciuntur. Aliquando genere poenae, et delicti declarati per sententiam, veluti dum fustibus⁴⁷⁾ caeso per praecorem dicitur: *εσυχομένης*⁴⁸⁾, id est: *calumniatus es*. Aliquando ipso genere facti, ut exercentes improbum⁴⁹⁾ foenus et illicite exigentes usuras usurarum, et mulier⁵⁰⁾, quae intra tempus, quo moris est lugere maritum, contrahit matrimonium, et qui sciens eam uxorem duxerit.

Gratian. *Idem testatur Felix Papa, et visdem*⁴⁶⁾ verbis.

§. 1. Item in evangelio⁴⁷⁾ qui trabem gestat in oculo probatur non posse educere festucam de oculo fratris sui. §. 2. Item David in lib. Psalmorum⁴⁸⁾: Peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras iustitias meas, et assumis testamentum meum? etc. §. 3. Item Gregorius⁴⁹⁾: Cuius vita despicitur, restat, at eius praedicatione contemnatur.

C. III. Qui aliorum vitia puniunt sua prius corrigere studeant.

Idem in Moralibus lib. XIV., in Iob. cap. 15.

III. Pars. Qui⁵⁰⁾ sine peccato est vestrum, primus⁵¹⁾ in illam lapidem mittat. Ad aliena quippe punienda peccata ibant, et sua reliquerant. Revocantur⁵²⁾ itaque intus ad conscientiam, ut prius propria corrigant, et tunc aliena reprehendant. Hinc est, quod quum tribus⁵³⁾ Benjamin

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. II. b) Caput hoc (quemadmodum in superiori notatione significatum est) in vetustioribus exemplaribus non est coniunctum a superiori, et est collectio variarum legum facta a Gratiano. Sed quoniam pleraque verba sunt ipsorummet auctorum, et in vulgatis est distinctum caput, ideo iisdem characteribus impressum est, quibus cetera auctorum capita.

Quaest. VII. C. I. 2) ex fr. 12. l. 5. t. 1. — 3) motus: orig. — Ed. Bas. — C. II. 4) ex fr. 1. l. 3. t. 1. verbis alio modo aptatis. — 5) abest ab Ed. Arg. — 6) publici iudicii: Edd. coll. o. — 7) alio: Ed. Bas. — 8) add.: etiam suis: Edd. coll. o. — 9) add.: fratribus et parentibus patroni et patronae: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 10) fratres, sorore: Ed. Bas. — 11) fr. 2. 3. lb. — 12) fr. 4. 5. lb. — 13) fr. 6. lb. — 14) fr. 8. lb. — 15) accedere: Ed. Bas. — 16) c. 5. Cod. l. 2. t. 6. — 17) honorariorum: Ed. Arg. — 18) certi temporis: Ed. Bas. — 19) depraedatione: lb. — 20) c. 6. §. 1. lb. — 21) add.: verbis: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 22) patietur: orig. — Edd. coll. o. — 23) c. 6. §. 2. lb. — 24) c. 6. §. 5. lb. — 25) stipendium deforme: Edd. Bas. Ven. I. — 26) add.: ob-

tecti atque: Ed. Bas. — 27) c. 7. Cod. eod. — 28) etenim aequetur: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 29) pro part.: Edd. coll. o. — 30) agendi: lb. — 31) ostendit: Ed. Bas. — 32) c. 1. Cod. l. 2. t. 9. — 33) fr. 10. Dig. l. 3. t. 1. — 34) cf. fr. 3. Dig. l. 4. t. 8. — 35) fr. 7. lb. — 36) eum: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 37) fr. 6. lb. — 38) fr. 9. §. 2. lb. — 39) fr. 9. pr. lb. — 40) cf. c. 5. 12. Cod. l. 2. t. 12. — 41) c. 6. Cod. eod. — 42) c. 16. 17. Cod. eod. — 43) εσυχομένης i. e. calumniaris: Edd. Lugd. II. III. — 44) sycophantia i. e. calumniator: Edd. rell. — 45) c. 20. Cod. eod. — 46) c. 15. Cod. eod. — 47) supra q. 5. c. 11. — 48) Matth. c. 7. v. 5. — 49) Ps. 49. v. 16. — 49) Hom. 12. in evang. — C. III. 50) Ioan. c. 8. v. 7. — 51) prius: Ed. Bas. — 52) revocentur: Edd. coll. o. — 53) Iud. c. 20.

in carnis scelere fuisset obruta, collectus omnis Israël ulcisci iniquitatem voluit, sed tamen semel et iterum in belli certamine ipse prostratus est. Consulto enim⁵⁴⁾ Domino, si ad ulciscendum ire debuisset, iussum est [ut⁵⁵⁾ iret], qui iuxta divinae vocis imperium perrexit, et semel et secundo perdidit⁵⁶⁾, et tunc demum peccatricem tribum valde feriens paene funditus exstinxit. Quid est⁵⁷⁾, quod in ultionem⁵⁸⁾ sceleris inflammatur, et tamen prius ipse⁵⁹⁾ prosternitur, nisi quod prius ipsi purgandi sunt, per quos aliorum culpae feriantur, ut ipsi iam mundi per ultionem veniant, qui⁶⁰⁾ aliorum vitia corrigere festinant!

C. IV. *Ille de vita alterius iudicet, qui non habet in se ipso quod puniat.*

Item Ambrosius *super: Beati immaculati, sermone XX. ad vers. Miserationes tuae, Domine*⁶¹⁾.

Iudicet ille de alterius errore, qui non habet quod in se ipso condemnet. Iudicet ille, qui non agit eadem, quae in alio putaverit puniendae, ne, quum de alio iudicat, in se ferat ipse sententiam. Iudicet ille, qui ad pronuncian- dum nullo odio, nulla offensione, nulla levitate⁶²⁾ ducatur. *Et post pauca: §. 1. Bonus iudex nihil ex arbitrio suo facit et domesticae proposito*⁶³⁾ voluntatis, sed iuxta leges et iura pronunciat, statutis⁶⁴⁾ iuris obtemperat, non indulget propriae voluntati, nihil paratum et meditatam domo⁶⁵⁾ defert, sed sicut audit, ita iudicat, et sicut se habet *negotii⁶⁶⁾ natura, decernit; obsequitur legibus, non adversatur, examinat causae merita, non mutat. Discite iudices saeculi, quem in iudicando tenere debeatis affectum, quam sobrietatem, quam sinceritatem. *Et paulo post: §. 2. Qui iudicat, non voluntati suae obtemperare debet, sed tenere quod legum est*⁶⁷⁾. *Et post pauca: §. 3. In iudicando magis cordi sit*⁶⁸⁾ veritatis custodia, quam obedientia voluntatis.

C. V. *Gravatus criminibus iudicare non valet.*

Item Gregorius *praefationis in Iob c. 3. al. 6.*⁶⁹⁾

In gravibus peccatis quis positus, dum suis premitur, aliena non diluit. §. 1. Cuncti⁷⁰⁾ enim liquido novimus⁷¹⁾, quia, quum is displicet, qui ad intercedendum mittitur, irati animus proculdubio ad deteriora provocatur. §. 2. Scriptum⁷²⁾ quippe est: *Victimae impiorum abominabiles Deo sunt, vota iustorum placabilia*⁷³⁾. Neque enim in omnipotentis Dei iudicio quid⁷⁴⁾, sed a quo datur, inspicitur. §. 3. Hinc enim quod scriptum est⁷⁵⁾: *Respexit Dominus ad Abel et ad munera eius, ad Cain autem et ad munera eius non respexit.* Dicitur quippe, quia Dominus respexit ad munera, praemisit sollicite, quia respexit ad Abel. Ex qua re patenter ostenditur, quia non offerens a muneribus, sed munera ab offerente placuerunt. §. 4. *Dona*⁷⁶⁾ quippe⁷⁶⁾ iniquorum non probat altissimus, nec respicit in oblationes⁷⁷⁾ eorum, nec in multitudine sacrificium eorum propitiabitur peccatis. §. 5. *Item: Longa*⁷⁸⁾ est Dominus ab impiis, et orationes iustorum exaudiat.

C. VI. *Primum nosmetipsos, deinde proximos debemus corrigere.*

Item Beda *in c. 8. Ioannis de iudicio adulterae.*

Postulatus Dominus iudicare de peccatrice non statim dat iudicium, sed prius inclinans se deorsum digito scribebat in terra, ac sic demum quam obnixè rogatur⁷⁹⁾ iudicat, nos videlicet typice instituens, ut, quum quaelibet proxi-

morum errata conspiciamus, non haec ante⁸⁰⁾ reprehendendo iudicemus, quam ad conscientiam nostram humiliter reversi digito eam discretionis solerter exculpamus⁸¹⁾, et quid in ea conditori placeat, quidve displiceat, *sedula* examinatione dirimamus, iuxta illud Apostoli⁸²⁾: *Fratres, si praecoccupatus fuerit homo in aliquo delicto etc.* *Et infra: §. 1. Qui sine peccato est vestrum*⁸³⁾: id est, primo vos ipsi iustitiam legis implete, et sic innocentes manibus *et mundo corde* ad lapidandam ream concurrere.

C. VII. *Sacerdos primum sua peccata, deinde aliena detergat.*

Item Augustinus *ad quendam Comitem*⁸⁴⁾.

Sacerdos ut sapiens et perfectus medicus primum sciat curare⁸⁵⁾ peccata sua, et postea aliena vulnera detergere et sanare, et non publicare.

Gratian. *Item, in evangelio*⁸⁶⁾ *sal infatuatum ad nihilum utile esse dicitur, nisi ut proiciatur foras et ab hominibus conculcetur.* Ex quibus omnibus datur intelligi, quod criminosis alterius criminis iudex esse non potest, et se ipsum condemnat, dum in alterius crimen sententiam profert. §. 1. *Sed obiicitur: Saul*⁸⁷⁾ *quum a Domino esset reprobatus, populum Dei iudicabat, et eius iudicium universus populus expetebat.* *Item, David, quum esset adulter et homicida interrogatus a propheta, sententiam in divitem dedit, qui ovem pauperis rapuit, dicens*⁸⁸⁾: *iudicium mortis est viro huic.* *Item, Salomon*⁸⁹⁾ *quum amore muliercularum deos gentium coleret, tamen universa plebs Israelitica ad eius iudicium confluebat.* *Sic et Achab*⁹⁰⁾ *quum coleret Baal, tamen decem tribus iudicabat.* Multi etiam alii tam in veteri testamento quam in novo inveniuntur, quorum vita quum esset blasphemabilis, tamen eorum sententia, quia ex officio suo servata iudicarii ordinis integritate processit, invenitur servata. Unde et Dominus ait in evangelio⁹¹⁾. Super cathedram Moysis sederunt scribae et Pharisei, etc. Hinc liquido constat, quod mali pastores, dum sententia iusti examinis aliorum crimina feriunt, sibi ipsis nocent, dum sine exemplo suae emendationis aliorum vitia corrigere curant; subditis vero prosunt, si, eorum increpatione correcti vel sententia coerciti, vitam suam in melius commutare didicerint. *Ac per hoc, dum ab ecclesia tolerati fuerint, eorum iudicium subterfugere non licet.*

QUAESTIO VIII.

GRATIANUS.

*Quod autem episcopus ab uno tantum audiri vel iudicari non debeat, Zephyrinus Papa testatur, epistola I. ad Episcopos Siciliae, dicens*¹⁾:

C. I. *Episcopus non nisi a pluribus audiatur et iudicetur.*

Accusatores episcoporum omni careant suspicione, quia columnas suas Dominus firmiter stare voluit, non a quibuslibet agitari. §. 1. Nullum namque eorum sententia a non suo iudice dicta constringat, quia et leges saeculi id ipsum fieri praecipiant, [ut Codice²⁾ libro septimo, titulo de sententiis et interlocutionibus omnium iudicum, lege penultima: §. 2. Cuius in agendo quis observat arbitrium, eum habere etiam contra se iudicem in eodem negotio non dedignetur.] §. 3. Iudices³⁾ duodecim quilibet episcopus adsignatus (si necesse fuerit) eligat, a quibus eius causa iuste iudicetur. Nec prius audiatur, aut excommunicetur vel iudicetur,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. d) *Dona*: Haec non leguntur ibi apud B. Gregorium, sunt tamen Eccles. c. 34. et repetuntur infra 14. quaest. 5. cap. *Scriptum*.

C. VII. e) In vetusta impressione epistolarum B. Augustini exstat epistola longissima ad Iulianum comitem, in recentioribus autem omnium operum editionibus habetur

Quaest. VII. C. III. 54) *autem*: orig. — 55) *desid.* in orig. — 56) *cecidit*: orig. — 57) *add.*: hoc: Edd. coll. o. pr. Bas. — 58) *ultione*: Edd. coll. o. — 59) *abest* ab Ed. Bas. — *isfe*: Edd. rell. — 60) *qui et*: Ed. Bas. — C. IV. 61) *ex comm.* Ambros. in Psal. 118. — Ans. l. 3. c. 34. — 62) *novitate*: orig. — 63) *propriae*: Ed. Bas. — 64) *scitis*: orig. — Ans. — *si quis scitis*: Ed. Bas. — 65) *de domo*: Edd. coll. o. — 66) *abest* ab Ans. — 67) *legis*: Ed. Bas. — 68) *est*: Edd. coll. o. — C. V. 69) *Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 41—43. — 70) ex Past. p. 1. c. 10. — cf. Dist. 49. pr. — 71) Cunctis liquet*: Edd. coll. o. — 72) *ex ep.* ad Reccardum. ep. 128. (scr. A. 599.) Ed. Maur. — cf. C. 14. q. 5. c. 11. — 73) *Prov. c. 15. v. 8. — 74) add.*: *datur*: orig. — 75) *Gen. c. 4. v. 4. 5. — 76) Eccl. c. 34. v. 29. — 77) oblationibus*: Edd. coll. o.

quarto tomo sub titulo De salutaribus documentis, in cuius libelli cap. 52. hoc est caput.

Quaest. VIII. C. I. a) Ut Codice: Hinc usque ad vers. *Iudices*, non sunt in epistola Zephyrini, neque in vetustis Gratiani codicibus.

pr. Bas. — 78) *Prov. c. 15. v. 8. — C. VI. 79) quod — rogatur*: Edd. coll. o. — 80) *add.*: *errata*: Ed. Bas. — 81) *exculpemus*: Ed. Arg. — *exculpemus*: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — 82) *Gal. c. 6. v. 1. — 83) Ioan. c. 8. v. 7. — C. VII. 84) ex libro de salutaribus documentis, quem suppositum esse censent VV. DD. — Ans. l. 7. c. 101. — 85) *delere*: Edd. Arg. Ven. I. Nor. — *dittere*: Edd. rell. — 86) *Matth. c. 5. v. 14. — 87) 1 Reg. c. 15. — 88) 2 Reg. c. 23. v. 2. — 89) 3 Reg. c. 11. — 90) 3 Reg. c. 16. — 91) Matth. c. 23. v. 2.**

Quaest. VIII. C. I. 1) Caput Pseudoisidori. — cf. *Statt. eccl. ant. c. 53. Cone. Paris. hab. A. 829. et Theod. cod. l. 4. t. 1. — Ans. l. 3. c. 38 (41). Ivo Decr. p. 5. c. 245. — 2) cf. C. 5. q. 4. c. 2. — cf. *Greg. M. ep. 53. 54. l. 5. Ed. Maur.**

quam ipsi per se eligantur, et regulariter vocato³⁾ ad suorum primo conventum episcoporum, per eos eius causa iuste audiatur et rationabiliter discernatur. Finis vero eius causae ad sedem apostolicam deferatur, ut ibidem terminetur. Nec antea finiatur (*sicut⁴⁾ ab apostolis vel successoribus eorum olim statutum est⁵⁾ quam eius auctoritate fulciatur. *Et paulo superius: §. 4. Absens⁵⁾ vero nemo iudicetur, nisi ex contumacia absens fuerit⁶⁾, quia et divinae et humanae hoc prohibent leges.*

Item Felix Episcopus dixit in Conc. Carthaginensi II. c. 10. 6):

C. II. *A quot episcopis audiatur episcopus, qui in reatum incidit.*

Suggero secundum statuta veterum conciliorum, ut, si quis episcopus (quod non optamus) in reatum aliquem incurrit⁷⁾ et⁸⁾ nimia necessitas ei fuerit non posse plurimos congregare⁹⁾, ne in crimine remaneat¹⁰⁾, a duodecim audiatur episcopis⁶⁾.

QUAESTIO IX.

GRATIANUS.

I. Pars. *De accusatoribus vero vel testibus, quod in absentem vocem accusationis vel testificationis exhibere non valeant, multorum auctoritatibus liquet.*

Ait enim Telesphorus Papa, epistola unica¹⁾:

C. I. *Nisi reo praesente accusator non audiatur.*

Accusatori omnino non credi decernimus, qui absente adversario causam suggerit, ante utriusque partis iustam discussionem.

C. II. *Absente adversario sententiam ferre non licet.*

Item Eleutherius Papa in epistola ad Episcopos Galliae²⁾.

Caveant iudices ecclesiae, ne absente eo, cuius causa ventilatur, sententiam proferant, quia irrita erit; imo etiam *et* causam in synodo pro facto dabunt. Proditoris vero nec calumnia, nec vox audiatur.

C. III. *Reo absente accusator non audiatur.*

Item Calixtus Papa, epist. II. ad Episcopos Galliae³⁾.

Absente eo, quem accusare voluerit quispiam⁴⁾, accusatori non credatur, quia⁵⁾ sine scripto difficile⁶⁾, per scriptum autem nunquam recipiatur; quia per scripturam nullus *accusare vel* accusari potest, sed propria voce, et praesente eo, quem accusare voluerit, suam quisque agat accusationem.

C. IV. *Quae in absentes geruntur omnino evacuentur.*

Item Cornelius Papa ad Rufum, ep. II. c. 2. 7)

Omnia, quae adversus⁸⁾ absentes in omni negotio aut loco aguntur aut iudicantur, omnino evacuentur, quoniam absentes nullus addicit nec ulla lex damnat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

b) Nisi ex contumacia absens fuerit: Haec absunt a plerisque manuscriptis, et epistola ipsa, et Anselmo et Ivone. Infra vero ead. q. 9. c. *Absens*, habentur tanquam Gratiani verba.

C. II. c) Episcopi: Quae hoc loco in capite decimo concilii Carthaginensis II. adduntur, referuntur infra 15. q. 7. c. *Felix*. et ibi notabitur varietas.

Quaest. VIII. C. I. 3) *vocatus*: Edd. coll. o. — 4) verba asteriscis inclusa non sunt ap. Ans. — In Edd. Arg. Ven. II. ita legitur: *terminetur, nisi ex contumacia absens fuerit. Absens vero nemo iudicetur, quia etc.* — 5) cf. ead. q. 9. c. 13. — C. II. 6) hab. A. 390. (c. 12. ap. Dionys.) — Burch. I. 1. c. 149. Ans. I. 3. c. 46 (121). Ivo Decr. p. 5. c. 262. — 7) *incidit*: Edd. coll. o. — 8) ei: ib. — 9) add.: *episcopos*: ib. — 10) *maneat*: ib.

Quaest. IX. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, sumtum ex Interp. Theod. cod. I. 11. t. 39. c. 9. — Ans. I. 3. c. 12. — C. II. 2) Caput Pseudoisidori, cf. *Statt. eccl. ant. c. 53.* — Cap. Hadriani c. 53. Burch. I. 16. c. 14. Ans. I. 3. c. 27. Ivo Decr. p. 6. c. 319. — cf. *Capit. I. 7. c. 219.* — C. III. 3) Caput Pseudoisidori, cf. *Interp. ad Theod. cod. I. 9. t. 1. c. 15.* et *Statt. eccl. ant. c. 53.* — Burch. I. 1. c. 171. Ans. I. 3. c. 55. Ivo Decr. p. 6. c. 289. — cf. C. 2. q. 8. c. 1. — 4) *quisquam*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 5) *quid*: Edd. Arg. Bas. — 6) add.: *est*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — C. IV. 7) Caput Pseudoisidori, sumtum ex conc. Chalced. act. 10. — Ans. I. 3. c. 62 (61). — 8) *in*: Ed. Bas. — C. V. 9) Caput Pseudoisidori, pettum ex Act. ap.

C. V. *Non iudicetur qui praesentialiter non accusatur vel convincitur.*

Item Marcellus Papa ad Maxentium, ep. II. 9)

Non oportet quenquam iudicari¹⁰⁾ vel damnari prius, quam legitimos habeat praesentes accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

C. VI. *De eodem.*

Item Damasus ad Stephanum Archiepiscopum, ep. III. c. 8. 11)

Habetur quoque in decretis sanctorum Patrum sancitum, non fore canonicum quenquam sacerdotum iudicare vel damnare ante, quam accusatores canonicè examinatos praesentes habeat locumque defendendi accipiat, id est inducias ecclesiasticas ad abluenda crimina.

C. VII. P A L E A.

[Idem Damasus *ibidem continenter*¹²⁾.]

„Nec¹³⁾ extra propriam⁴⁾ fiat provinciam primo¹⁴⁾ discussionis accusatio, sine apostolica praeceptione, cui in omnibus causis debet reverentia custodiri, quoniam et antiqua docet hoc Patrum regula, in qua et¹⁵⁾ imperialiter¹⁶⁾ pariter statuta concinunt. *Criminum*¹⁷⁾, inquit, *discussio ibi agenda*¹⁸⁾ est, ubi crimen admissum est. *Nam alibi criminum reus prohibetur audiri.* *Et alibi in canonibus praecipitur¹⁹⁾: *Quaecumque negotia in suis locis, ubi orta*²⁰⁾ sunt, *finienda sunt, et reliqua talia, et his similia*⁴⁾, salva tamen in omnibus apostolica auctoritate, *ut nihil in his definiatur prius, quam ei placere cognoscatur, qua omnes suffultos esse oportet⁴⁾.

C. VIII. *De eodem.*

Item idem ad Episcopos Italiae, epist. VI. 21)

Qui accusare alium elegerit, praesens per se; et non per alium accuset, inscriptione videlicet praemissa. Neque ullus unquam iudicetur ante, quam legitimos accusatores praesentes habeat, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

C. IX. *De eodem.*

Item ex Concilio Toletano VI. c. 11. 22)

Dignum est, ut innocentis²³⁾ vita nulla maculetur pernicio accusatorum²⁴⁾; ideo²⁵⁾ si quis²⁶⁾ a quolibet criminatur, non ante accusatus supplicio detur, quam accusator praesentetur, atque legum et canonum sententia²⁷⁾ exquiratur. Quod si indigna ad accusandum persona invenitur, ad eius accusationem non iudicetur, *nisi^{b)} ubi pro capite regiae maiestatis causa versatur²⁾.

C. X. *Sententia feriat qui causae suae negligit adesse.*

Item Bonifacius Papa ad Gallos epist. II. 28)

Decernimus²⁹⁾, vestram³⁰⁾ debere intra provinciam esse iudicium, et congregari synodum ante diem calendarum novembrium, ut, si adesse voluerit, praesens, si confidit, ad obiecta respondeat; si vero adesse neglexerit, dilatio-

Quaest. IX. C. VII. a) *Propriam*: Sic emendatum ex epistola ipsa, Anselmo et Ivone. Antea legebatur: *Nec extra patriam fiat provinciam*⁴⁾. Addita autem et nonnulla sunt ex epistola.

C. IX. b) *Nisi*: Haec sunt addita ex originali.

c. 25. v. 16. — Coll. tr. p. p. I. t. 29. c. un. — 10) *iudicare*: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — C. VI. 11) Caput Pseudoisidori, sumtum ex Act. ap. c. 25. v. 16. — Ans. I. 3. c. 39. Ivo Decr. p. 6. c. 347. — C. VII. 12) Ans. Ivo ib. — 13) *Nec*: Edd. Bas. Ven. I. — 2) *provinciae*: Edd. coll. o. — 14) cf. Innoc. I. ep. 2. — 15) *absent* ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 16) *imperialia*: Ans. Ivo. — Edd. coll. o. — Böhm. — 17) ex *Interp. ad Theod. cod. I. 9. t. 1. c. ult.* — 18) *agenda*: Edd. coll. o. — 19) ex ep. Africanorum ad Coelestinum P. — 20) *absorta*: Edd. Nor. Lugd. I. — *absorta*: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — quibus leg.: *oborta*. — C. VIII. 21) Cap. Pseudoisidori, confectum ad Act. ap. c. 25. v. 16. — Ivo Decr. p. 6. c. 348. — C. IX. 22) hab. A. 639. — Burch. I. 16. c. 5. (: *ex decretis Felicis P.*) — 23) *innocentium* — non *maculetur pernicio accusatum*: Coll. Hisp. — 24) *accusatoris*: Isid. Merl. — Coll. Hisp. — 25) *adeo*: Burch. — 26) *quisquis*: Coll. Hisp. — Isid. Merl. — Burch. — Ed. Bas. — 27) *sententiae exquirentur, ut*: Coll. Hisp. — C. X. 28) scr. A. 419. — Burch. I. 1. c. 161. Ivo Decr. p. 5. c. 271. p. 6. c. 338. — 29) *Decretimus*: orig. — Coll. cit. — 30) *vestrum*: orig. — Burch. IV. p. 5.

neque sententia de absentia non laetetur. Nam manifestum est, confiteri eum de crimine, qui induko et toties delegato iudicio purgandi se occasione non utitur. Nihil enim interest, utrum in praesenti examine non omnia^o), quae dicta sunt, comprobentur, quum ipsa quoque pro confessione¹⁾ procurata²⁾ toties constet absentia.

C. XI. Absentes nec accusari, nec iudicari possunt.

Item Felix Papa ad Episcopos Galliae, ep. II. 33)

Absente adversario non audiatur accusator, nec sententia absente alia parte a iudice dicta ullam obtineat firmitatem.

C. XII. Altera parte absente diffinitiva non feratur sententia.

Item Nicolaus Papa Gallioni Archiepiscopo Senensi³⁴⁾:
Revera iustus mediator non est, qui uno litigante et altero absente amborum emergentes lites decidere non formidat. His ita praemisissis, volumus et apostolica auctoritate monemus, ut, si presbyter, de quo agitur, post excommunicationem suam apostolicam sedem adire voluerit, nullus iter eius impedire praesumat.

C. XIII. In absentem non est ferenda sententia.

Item Zephyrinus Papa ad Episcopos Siciliae, epist. I. 35)

Absens vero nemo iudicetur, quia et ¶) divinae et humanae hoc prohibent leges.

Gratian. Nisi fuerit adens ex contumacia. Pro praesente namque cum contumacia haberi facit.

C. XIV. De eodem.

Item Nicolaus Papa Gallioni Senensi Archiepiscopo³⁶⁾.

Indicas Hermannum episcopum super quibusdam frequenter fuisse accusatum, pro quibus (quia ex parte ipsius persona deest) nos uni parti ad discrimen alterius credere proculdubio non possumus, quamvis nec usque adhuc qui fuerint illi excessus dixeris, nec utrum sanae mentis erat idem antiates, nec ne, quum ipsos excessus perpetrabat, evidenter ostenderis³⁷⁾, satiusque³⁸⁾ arbitramur, quamlibet interim infirmitatem ad poenam peccati, quam ad ipsum pertinere peccatum, cui magis consulendum sit et compatiendum, quam puniendum vel³⁹⁾ aliquo modo ferendum.

C. XV. Testes non dicant testimonium, nisi de his, quae praesentialiter et veraciter noverunt.

Item Calixtus Papa ad Episcopos Galliae, ep. II. 40)

Testes per quamcumque scripturam testimonium non proferant⁴¹⁾, sed praesentes de his, quae noverunt et viderunt, veraciter testimonium dicant⁴²⁾. Nec de aliis causis vel negotiis dicant testimonium, nisi de his, quae sub praesentia eorum acta esse noscuntur⁴³⁾.

II. Pars. Gratian. De his etiam, quae audierunt, si ad hoc convocati sunt, in civili causa testimonium dicere possunt, ut in Authenticis coll. VII. tit. de testibus, legitur: §. 1. „Si debitum scriptum sit, et probatio solutionis proferatur a litigantibus per testes sine scriptura, tunc susceptibilem eam apud iudicem esse volumus, dum ad hoc ipsum testes assumantur, ut perhibeant testimonium pro facienda solutione, aut pro memoria alicui iam factae solutionis, et pro confessione eius, qui pecunias accepit. Haec autem inania et ex

transitu perhibita testimonia (ut si propter aliud opus advocans audivit aliquem dicentem, se accepisse ab aliquo aurum, aut debere alicui) nulla ratione valere censemus.“

III. Pars. §. 2. Simul autem necesse est, ut videant. Quod si alius uno, alius alio tempore viderit, diversitas temporum eorum testimonium non admittit.

Unde Leo Papa⁴⁴⁾:

C. XVI. Non admittantur ad testimonium quos non eodem tempore negotio interfuisse constiterit.

Nihilominus quoque puniendi sunt testes, qui ad calumniam aliquid testificantur, nec eorum voces tanquam plurium admittuntur, quos temporum quidem diversitas simul interfuisse prohibuit.

C. XVII. Ad seriem gestorum testis ex suo nihil adiciat.

Item Ambrosius in libro de Paradiso, c. 12. 45)

Pura et simplex⁴⁾ testimonii series intimanda est. Plurimumque testis, dum aliquid ad seriem gestorum ex⁴⁶⁾ suo adiciat, totam testimonii fidem partis mendaciorum decolorat. Nihil igitur, *vel* quod bonum videtur, addendum est.

C. XVIII. Absens per alium nec accusare, nec accusari potest.

Item Felix Papa ad Episcopos Galliae, epist. II. 41)

Absens per alium accusari aut accusare non⁴⁸⁾ potest, nec affinis testis admittitur.

IV. Pars. Gratian. Nisi in crimine iniuriarum, in quo illustris persona etiam per procuratorem intendere et excipere potest, servatis ceteris solemnitatibus, ut Cod. tit. de iniuriis, l. ult.

C. XIX. Reo absente libellus accusationis frustra offertur.

Item Pelagius Papa⁴⁹⁾ Sindulae⁵⁰⁾ Magistro militum.

Chartae, quas dedit nobis Lucidius, si illo tempore adversarius ipsius illic praesens fuisset, validae erant. Sed quia adversario absente gesta, quae nobis recensuit, facta leguntur, talia leges non recipiunt.

C. XX. Testes corporaliter praestito iuramento testimonium dicant.

Idem Decorato Patricio⁵¹⁾.

Hortamur, ut, sub timore Domini consuetam conscientiae vestrae sinceritatem in hoc quoque negotio conservantes, omnem personis⁵²⁾, quae veritatem causae scire possunt, faciatis amputari formidinem, et vestris praesentari conspectibus, tactis sacrosanctis evangeliiis, praebito etiam legaliter sacramento, quae⁵³⁾ in veritate rerum noverunt professione suae testificationis aperiant, ut, patefactis omnibus, quae secundum leges et iustitiam censenda sunt cognoscatis, et competentem⁵⁴⁾ legibus et veritati terminum detis.

C. XXI. Accusator et accusatus simul debent adesse.

Item Nicolaus Papa⁵⁵⁾ Hincmaro⁵⁶⁾ Remorum Archiepiscopo.

Necesse est secundum sacram scripturarum documenta ac secundum iustitiae tramitem, et accusatum et accusatorem simul adesse, et unam partem, quantacumque et qualicumque praedita sit auctoritate, sic prorsus audiri, ut alteri parti nullum praeiudicium irrogetur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. X. c) Non omnia: In originali, et apud ceteros collectores, et in uno pervetusto Gratiani codice est: omnia; sed quia idem sensus elicitur, et adest glossa, non est mutatum.

C. XVII. d) Simplex: Integri locus B. Ambrosii

est: Pura et simplex mandati forma servanda, vel testimonii series intimanda est.

C. XIX. e) Sindulae: Ivo p. 8. c. 67. refert aliud quoddam caput epistolae a Pelagio ad Sindulam magistrum militiae scriptae.

Quaest. IX. C. X. 31) professione: Ivo. — professio: Edd. coll. o. — 32) est procurata: Ed. Lugd. II. — ex procurata: Edd. rell. — C. XI. 33) Caput Pseudoisidori, cf. Paul. Sent. l. 5. t. 5. §. 6. iuncta interp. — Cap. Hadriani c. 4. Ans. in fine l. 3. Ivo Pan. l. 4. c. 54. Decr. p. 5. c. 248. p. 6. c. 331. — C. XII. 34) Caput incertum. — Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 42. — Similia parti priori habentur in ep. Nicolai 32. ap. Mansi. — C. XIII. 35) Caput Pseudoisidori, cf. Statuta ecel. ant. c. 53. — cf. supra q. 6. c. 1. — ¶) abest ab Ed. Bas. — C. XIV. 36) ex ep. ad Wenilonem Senensium Ep., scr. A. 862. — Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 49. — 37) ostendens: Ed. Bas. — 38) sanctiusque: lb. — 39) add.: etiam: Edd. coll. o. — C. XV. 40) Caput Pseudoisidori. — Burch. l. 1.

c. 171. Ans. l. 3. c. 55. Ivo Pan. l. 4. c. 93. Decr. p. 5. c. 289. — 41) ferant: Edd. coll. o. pr. Bas. — 42) proferant: Edd. coll. o. — 43) non nosc.: Ed. Bas. — C. XVI. 44) Caput incertum, referendum fortassis ad Leonem III. — C. XVII. 45) Ans. l. 3. c. 58. — 46) de: Ed. Bas. — C. XVIII. 47) Caput Pseudoisidori. — Ivo Decr. p. 5. c. 248. p. 6. c. 331. Polyc. l. 5. t. 1. — 48) nemo: Ed. Bas. — C. XIX. 49) Ep. Pelagii I., ut videtur. — Coll. tr. p. 1. t. 54. c. 8. — 50) Sindulae: Edd. coll. o. — C. XX. 51) Coll. tr. p. 1. t. 54. c. 9. — 52) a pers.: Edd. Bas. Lugd. — 53) ut quae: Edd. Bas. Lugd. II. III. — quae ut: Ed. Lugd. I. — 54) convenientem: Ed. Bas. — C. XXI. 55) Caput incertum. — Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 33. — 56) Ismaro: Edd. coll. o.

QUAESTIO X.

GRATIANUS.

Quod vero deficientes^{a)} in primo capitulo non sint admittendi ad sequentia, ex Concilio Carthaginensi VII.¹⁾ confirmatur, in quo sic cap. 3. statutum legitur:

C. I. Qui in primo capitulo deficit ad cetera non admittatur.

Placuit, ut quotiescunque clericis ad accusatoribus multa crimina obiciuntur, et unum ex his, de quo prius egerint, probare non valuerint²⁾, ad cetera iam non admittantur.

Gratian. Probatur illud idem auctoritate Arelatensis Concilii II., in quo sic c. 24. diffinitum est³⁾:

C. II. Qui falsa fratribus obiciunt usque ad exitum non communicent.

Eos, qui falsa⁴⁾ fratribus capitula⁵⁾ obiecisse convicti fuerint, placuit usque ad exitum non communicare (sicut magna synodus⁶⁾ ante constituit), nisi⁷⁾ digna satisfactio poenituerint.

C. III. Qui quod obicit probare non valet, de cetero ad arguendum non admittitur, nisi propriam causam civilem duntaxat asserere voluerit.

Item Felix Papa in secunda decretali, Episcopis Galliae⁸⁾.

Si accusatorum personae in iudicio episcoporum culpabiles apparuerint, ad arguendum episcopos de cetero^{b)} non admittantur⁹⁾, nisi proprias causas asserere (non tamen criminales vel ecclesiasticas) voluerint.

Gratian. Quum ergo qui falsa fratribus obiciunt usque ad exitum vitae a communione prohibeantur; quum illi, qui in episcoporum iudicio culpabiles inveniuntur, ad arguendum de cetero admitti prohibeantur: apparet, quod in primo capitulo deficientes tanquam falsorum obiectores ad sequentia procedere non valent.

QUAESTIO XI.

GRATIANUS.

I. Pars. Ab accusato vero accusationem in accusatorem verti, multorum auctoritatibus prohibetur.

Ait enim Stephanus Papa, epist. II. c. 7. 1):

C. I. Accusati, nisi prius se purgaverint, alios accusare non possunt.

Neganda est accusatis licentia criminandi, priusquam se crimine, quo premuntur, exuerint, quia non²⁾ est credendum contra alios eorum confessioni, qui criminibus implicati sunt³⁾, nisi se prius probaverint innocentes, quoniam periculosa est et admitti non debet rei adversus quemcunque professio.

C. II. De eodem.

Lib. IX. Cod., tit. I., l. 19. Imppp. Valentinianus, Valens et Gratianus, AAA.

Neganda est accusatis (qui⁴⁾ non suas suorumque iniurias

persequuntur⁵⁾ licentia criminandi in pari vel minori crimine, priusquam⁶⁾ se crimine, quo premuntur, exuerint secundum⁷⁾ scita veterum iuris conditorum: ita tamen, ut et ipsi inscriptiones contra eos etiam pendente accusatione deponere possint.

C. III. De eodem.

Item ex decreto Hadriani Papae, c. 33. 8)

Non est credendum contra alios eorum confessioni, qui criminibus implicantur, nisi se prius probaverint innocentes, quia periculosa est et admitti non debet rei adversus quemcunque professio⁹⁾.

Gratian. Hoc autem intelligendum est in pari vel minori crimine. Ceterum si de maiori crimine eum accusare voluerit (veluti, si accusatus de fornicatione, de periurio, de homicidio, vel simonia, vel quolibet alio huiusmodi crimine accusatorem suum impetere voluerit), his auctoritatibus non prohibetur. §. 1. Aliquando enim criminalis quaestio praedictae civili, aliquando criminali¹⁰⁾. Unde in lib. III. Cod. tit. de ordine iudiciorum, lege 4., legitur: Civili quaestione¹¹⁾ intermissa saepe fit, ut prius de crimine iudicetur, quod, utpote maius, minori merito praefertur.

C. IV.

Item lib. IX. Cod. tit. de his, qui accus. non possunt. l. 1.

Prius est, ut criminibus, quae tibi ut graviora ab adversario tuo obiciuntur, caedis atque vulnerum respondeas, et tunc ex eventu causae iudex aestimabit, an tibi permittendum sit eundem accusare, tametsi prior inscriptionem deposuisti.

II. Pars. Gratian. Aliquando civilis praedictae civili, aliquando criminali. Sicut enim in septimo lib. Codicis, tit. de ordine cognitionum, l. Si de hereditate, legitur¹²⁾: Si de hereditate et libertate controversia est, prius agi causa libertatis debet. Item lege sequenti¹³⁾: §. 1. Si crimen aliquod inferatur ei, qui ingenuus esse dicitur^{b)}, ante liberalis causa suo ordine agi debet, cognitionem suam praeside praebente, quoniam necesse est ante sciri, si delictum probatum fuerit, utrum ut in liberum, an ut in servum constitui oporteat iudicium.

III. Pars. Item: §. 2. Qui¹⁴⁾ confitetur se pati controversiam status, frustra postulat sibi dari potestatem accusandi eum, qui se suum dominum esse fatetur. Causa vero liberali terminata, si servus pronuntiatus fuerit, dominum suum accusare non poterit. Codicis lib. IX. tit. 1. l. penultima: §. 3. Si¹⁴⁾ quis ex familiaribus vel ex servis cuiuslibet domus cuiuscunque criminis delator atque accusator emerit, eius existimationem, caput atque fortunas petiturus, cuius familiaritati vel dominio inhaeserit, ante exhibitionem testium atque examinationem iudicii in ipsa expositione criminum atque accusationis exordio ultro gladio feriat. Vocem enim funestam intercidi oportet potius quam audiri. Maiestatis autem crimen excipimus. Similiter l. ultima: §. 4. Si liberti accusatores manumissorum heredumve esse praesumserint, eodem quo servi supplicio tenebuntur, luituri poenas ante prohibita delationis exordium.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. X. a) Deficientes: In vulgatis codicibus^{a)} legebatur: testes deficientes, sed expuncta est vox: testes, quae abest a plerisque vetustis codicibus. Quae enim in hac quaestione afferuntur, non ad testes, sed ad accusatores pertinent. Et superius initio causae in propositione huius quaestionis 10. nulla est mentio testium.

C. III. b) Episcopos de cetero: Voces istae absunt ab omnibus vetustis codicibus^{a)}, et ceteris locis indicatis. Auctor tamen eas habuit et ponderavit.

Quaest. XI. C. III. a) Aliquando criminali: Antea legebatur: aliquando civilis criminali; expuncta est

dictio civilis auctoritate veterum codicum. Nam hic tantum agitur, quando causa criminalis civili aut criminali praedictet. In sequenti autem c. §. Aliquando civilis, expouitur, quando civilis et civili et criminali praefertur.

C. IV. b) Ei, qui ingenuus esse dicitur: In lege ipsa est: quam ingenuam esse dicit. Mulierem enim alloquitur. Quare paulo etiam inferius, ubi apud Gratianum legitur: utrum ut in liberum et ingenuum, an ut in servum, in lege est: utrum ut in liberam et ingenuam, an ut in ancillam. Duas etiam, quas proxime recitat leges, Gratianus suo modo in summam redegit.

Quaest. X. *) Edd. coll. o. pr. Bas. — C. I. 1) hab. A. 419. — Rahan. poenit. c. 1. Burch. l. 2. c. 198. Coll. tr. p. 1. t. 22. c. 3. Ivo Pan. l. 4. c. 64. Decr. p. 6. c. 271. — 2) voluerint: Ed. Bas. — C. II. 3) hab. non serius A. 460. — cf. tamen quae diximus ad c. 18. D. 12. — Coll. tr. p. 2. t. 24. c. 7. Burch. l. 16. c. 34. — 4) falso: orig. — abest a Burch. — 5) capitula: orig. — Burch. — 6) conc. Arelat. l. c. 14. — 7) add.: prius: Ed. Bas. — C. III. 8) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Carth. h. A. 409. c. 24. — Cap. Hadr. c. 4. Capit. l. 5. c. 395. Ans. in fine l. 3. Ivo Decr. p. 6. c. 418. — 9) et Ed. Bas. — 9) admittatur: Ed. Bas.

Quaest. XI. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, petium ex Theod. cod. l. 9. t. 1. c. 12. cum interpret. — Burch. l. 1. c. 164. Ans. l. 3. c. 74. Ivo Pan. l. 4. c. 67. Decr. p. 5. c. 274. — 2) cf. infra o. 3. — 3) implicatur: Edd. coll. o. — C. II. 4) nisi: Edd. coll. o. — 5) prosequantur: ib. — 6) nisi prius: Ed. Bas. — 7) sec. — conditorum: desid. in Edd. coll. o. pr. Ven. I. Lugdd. — C. III. 8) cf. ad c. 1. supra. — Ans. in fine l. 3. — 9) confessio: Ed. Bas. — C. IV. 10) disceptatione: orig. — 11) t. 19. c. 2. — 12) ib. — c. 3. — 13) ex c. 1. et 4. verbis alio modo aptatis. — 14) Ivo Decr. p. 16. c. 61. 62.

CAUSA IV.

GRATIANUS.

Quidam in excommunicatione constitutus episcopum accusare disponit; adolescentem infra decimum et quartum aetatis annum ad assertionem suae causae adducit; prohibitus ab accusatione adolescentem accusatorem et se testem facit; adolescens personam accusatoris et testis gerere cupit; die statuta ad iudicium electorum iudicium episcopus minime occurrit; a communione suspenditur; tandem revocato iudicio accusator culpabilis in accusatione invenitur; demum ad assertionem propriae causae procedit. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an in excommunicatione constitutus alium accusare valeat? (Qu. II.) Secundo, an infra decimum quartum annum in criminali causa testari quis possit? (Qu. III.) Tertio, an ab accusatione prohibitus personam testificantis possit assumere? (Qu. IV.) Quarto, an idem possit esse accusator et testis? (Qu. V.) Quinto, an die constituta non occurrens a communione sit removendus? (Qu. VI.) Sexto, si in episcoporum iudicio accusatoris persona culpabilis inventa fuerit, an ad assertionem propriae causae de cetero sit admittenda?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

De prima quaestione sic statutum legitur in primo et secundo capite Concilii Carthaginensis¹⁾ VII., cui interfuit Faustinus Romanae ecclesiae legatus:

C. I. Ad accusationem non admittatur qui in excommunicatione perseverat.

Diffinimus, eum recte²⁾ ad accusationem non admitti, qui postquam excommunicatus fuerit, in ipsa adhuc excommunicatione constitutus, sive sit clericus sive laicus, accusare voluerit. §. 1. Omnes³⁾ etiam infamiae maculis aspersi, id est histriones ac⁴⁾ turpitudinibus subiectae⁵⁾ personae, haeretici etiam, sive pagani sive Iudaei, ab accusatione prohibentur⁶⁾.

C. II. Haeretici probantur qui schismate vel excommunicatione ab ecclesia sunt separati.

Item Nicolaus Papa in epistola ad Michaëlem Imperatorem, cuius initium est: „Proposueramus.“⁶⁾

Quod autem hi, qui a iam⁷⁾ fato⁸⁾ fratre et comministro nostro Ignatio depositi, excommunicati⁹⁾ vel anathematizati fuerant, nullam adversus eum damnationem intorquere poterint, ex prologo¹⁰⁾ secundae universalis synodi capitulo declaratur, quum dicitur: Si vero ecclesiasticum fuerit crimen, quod episcopo illatum extiterit¹¹⁾, tunc probari oportet accusantium personas, ut primo quidem haereticis non

liceat accusationes contra orthodoxos episcopos pro ecclesiasticis negotiis facere. Sed ne hos haereticos esse denegatis¹²⁾, audite sequentia: Haereticos autem (inquiunt) dicimus tam eos, qui olim ab ecclesia^{c)} prociecti¹³⁾ sunt, quam qui post Aaec¹⁴⁾ a nobis anathematizati sunt. Porro, si adhuc nec sic creditis, audite quod subditur: Praeter hos autem (aiunt) et eos, qui fidem¹⁵⁾ sanam¹⁶⁾ simulant confiteri, schismaticos etiam^{d)} 17), et eos, qui seorsum a communicantibus nobis episcopis collectas faciunt. Deinde vero, et si quidam ab ecclesia super causis quibusdam reprehensi fuerunt¹⁸⁾, et prociecti aut excommunicati, sive ex clero sive ex laicali ordine, nec his licere accusare episcopum ante, quam proprio crimine primitus exantur. Similiter autem et eos, qui sub accusatione priori consistunt¹⁹⁾, non ante esse acceptabiles in accusatione episcopi aut aliorum clericorum, quam innocuos semetipsos illatorum sibi ostenderit criminum. Quod²⁰⁾ autem periculi regulae huius imminet contemptoribus, non ignoratis.

QUAESTIO II. et III.

GRATIANUS.

I. Pars. Secunda autem et tertia quaestio eodem Concilio Carthaginensi VII.¹⁾, uno eodemque capitulo quarto terminantur. Illud vero est huiusmodi:

C. I. Qui ab accusatione repelluntur, aut ad annum XIV. nondum pervenerunt, testes esse non possunt.

Testes autem ad testimonium non admittendos esse censemus, qui nec ad accusationem admitti praeccepti²⁾ sunt, vel etiam quos ipse accusator de domo sua produxerit. Ad testimonium autem infra³⁾ annos quatuordecim aetatis suae⁴⁾ non admittantur.

C. II. De eodem. PALEA.

[Item ex Concilio Maticensi, c. 6.⁵⁾]

„Placuit sancto conventui, ut testes ad testimonium dicendum pretio non conducantur, et ut quique optimi et fideiiores in testimonium assumantur, ut is, contra quem testimonium⁶⁾ ferre debent, nullam eis possit afferre⁷⁾ calumniam, et ut nullus testimonium dicat nisi ieiunus.“

II. Pars. Gratian. Item in criminali causa: Producti testis non potest, qui ante in eum reum testimonium dixit, sicut in 22. lib. ff. tit. de testibus, lege 23., invenitur. Item tit. cod. l. Ob carmen. §. Si testes:

C. III.⁸⁾

Si⁹⁾ testes omnes eiusdem honestatis et existimationis sint, et negotii qualitas, ac iudicis motus cum his concurrat, sequenda sunt omnino¹⁰⁾ testimonia. Si vero ex his

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa IV. Quaest. I. C. I. a) Ab accusatione prohibentur: A concilio absunt haec verba; subintelliguntur enim illa ex principio capituli: ad accusationem non admittantur.

C. II. b) Ex prologo: Nicolaus hic citat canonem, qui apud Graecos est 6. concilii I. Constantinopolitani, cuius canonis priorem partem paulo superius in eadem epistola recitavit, et significatur supra 3. q. 5. cap. fin. Eo autem loco Nicolaus de isto capitulo haec verba addiderat: Quod tamen non apud nos invenitur, sed apud vos haberi prohibetur. Nam non modo hic canon, neque in versione Dionysii, neque in prisca habetur, sed de omnibus illius concilii canonibus haec scribit B. Gregorius ad Eulogium, lib. 6. epist. 31.: Romana autem ecclesia eisdem canonibus vel gesta synodi illius hactenus non habet, nec accipit. In hoc autem eandem synodum accepit, quod est per eam contra Macedoniam definitum.

c) Olim ab ecclesia: Statuitur in hac parte canonis perinde pro haereticis habendos esse Macedonianos et Eudoxianos, qui in isto primo Constantinopolitano concilio

damnabantur, atque habendi erant Paulianistae et Ariani, quos olim Nicaena synodus a catholica ecclesia abscederat. Quamobrem non de quolibet excommunicato haec sententia pronuntiatur, quod putavit auctor glossae.

d) Schismaticos etiam: Ita in epistola Nicolai et apud Isonem. Graece autem est: προς δὲ τοῖς καὶ τοὺς τὴν πίστιν μὲν τὴν ὑγιή προσποιουμένους ὁμολογεῖν, ἀποσχισθέντας δὲ καὶ ἀμισυγάγοντας τοῖς κανονικοῖς ἡμῶν ἐπισκόποις; Id est: Praeterea vero et illos, qui fidem quidem sanam simulant confiteri, schisma autem faciunt, et adversus regulares nostros episcopos conventum habent, ut nihil mirandum sit, istos etiam pro haereticis censeri, quemadmodum et Balsamon interpretatur. Simulant enim illam tueri fidem, quam oppugnant.

Quaest. II. et III. C. III. a) In hoc capite varias leges Digestorum et Codicis ita refert Gratianus, ut interdum eadem prorsus afferat verba, interdum vero mutet, ac transponat, et in summam redigat. Ac plura quidem sunt ex originali emendata, nisi ubi Gratianus de industria mutaverat.

Causa IV. Quaest. I. C. I. 1) hab. A. 419. — Coll. tr. p. 2. t. 21. c. 1. Ivo Pan. l. 4. c. 72. Decr. p. 14. c. 69. — 2) rite: Ivo. — Edd. coll. o. — 3) Ivo Becc. p. 16. c. 64. — 4) aut: Ivo. — Edd. coll. o. — 5) suspectae: Ed. Bas. — C. II. 6) scr. A. 865. — Ans. l. 1. c. 71 (75). Ivo Decr. p. 14. c. 70. — 7) abest ab Edd. Arg. Ven. I. Nor. — 8) praefato: Edd. coll. o. — 9) vel ecc.: ead. — 10) praefato: Ed. Bas. — praefato: Edd. rell. — 11) fuerit: Ans. — Edd. coll. o. — 12) denegentus: Edd. coll. o. — 13) electi: Ed. Bas. — 14) hoc: Edd. coll. o. — 15) add.: quidem: orig. — Edd. coll. o. — 16) add.: negant vel: ead. pr. Arg. — 17) esse:

Edd. coll. o. — 18) sunt: lb. — 19) existunt: lb. — Ans. — 20) Quod periculum: Ed. Bas.

Quaest. II. et III. C. I. 1) hab. A. 419. — cf. Cap. l. 7. c. 101. Burch. l. 16. c. 20. Ivo Pan. l. 4. c. 83. Decr. p. 6. c. 364. — 2) iusti: Edd. coll. o. — 3) intra: Coll. Hisp. — Ivo Pan. — Edd. Bas. Lugd. II. III. — 4) add.: constitutus: Edd. coll. o. — C. II. 5) imo ex Cap. reg. Franc. l. 3. c. 52. — Reg. l. 2. c. 836. Burch. l. 16. c. 35. — c. I. Comp. II. et X. de test. — 6) testimoniare: Burch. — 7) auferre: Ed. Bas. — C. III. 8) l. 22. Dig. t. 5. fr. 21. — 9) omnia: Edd. coll. o.

quidam eorum aliud dixerunt, licet in pari¹⁰⁾ numero, credendum quidem est, sed quod naturae negotii convenit, et quod inimicitiae aut gratiae suspicione caret, confirmabitque iudex motum animi sui ex argumentis et testimoniis, quae rei aptiora et vero¹¹⁾ proximiora esse comperit. Non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem, et testimonia, quibus potius lux veritatis assistit. *Item lege 2., ff. cod.:* §. 1. In testibus¹²⁾ fides, dignitas, mores¹³⁾, gravitas examinanda est, et ideo testes, qui adversus fidem stationis suae vacillant, audiendi non sunt. *Item lege 3.:* §. 2. Testium fides diligenter examinanda est, ideoque in persona eorum exploranda erunt imprimis conditio cuiusque, utrum quis decurio, an plebeius sit, et an honestae et inculpatae vitae, an vero quis notatus et reprehensibilis, an locuples, vel¹⁴⁾ egens sit, ut¹⁵⁾ lucri causa quid facile admittat, vel an ei inimicus sit, adversus quem testimonium fert, vel amicus ei, pro quo testimonium dat. Nam si careat suspicione testimonium, vel propter personam, a qua fertur¹⁶⁾, quod honesta sit, vel propter causam, quod neque lucri, neque gratiae, neque inimicitiae causa fiat¹⁷⁾, admittendum¹⁸⁾ est. *Item eadem lege paulo inferius:*

III. Pars. §. 3. Lege Julia de vi cavetur, ne hac lege in reum testimonium dicere liceat¹⁹⁾ *ei*, qui se ab eo parente eius liberaverit, quive impubes²⁰⁾ erit, quive iudicio publico damnatus²¹⁾ erit, qui eorum in integrum restitutus non erit, quive in vinculis custodiave publica erit, quive ad bestias, ut depugnet²²⁾, se locaverit, quave²³⁾ palam quaestum faciat²⁴⁾ feceritve, quive ob testimonium dicendum vel non dicendum pecuniam accepisse iudicatus vel convictus erit²⁵⁾. *Item l. 4.:* §. 4. Lege Julia publicorum iudiciorum cavetur, ne invito denunciatur, ut testimonium *litis* dicat adversus socerum, generum, vitricum, privignum²⁶⁾, sobrinum, sobrinam, sobrinove²⁷⁾ natum, eosve, qui priore²⁸⁾ gradu²⁹⁾ sint. §. 5. Item, ne liberto ipsius, liberorumve eius, parentum viri uxorisve. §. 6. Item, ut nec patroni patronave adversus libertos, neque liberti adversus patronum cogantur testimonium dicere. §. 7. Quum autem excipitur, ne gener aut socer invitatus testimonium dicere cogatur, generi appellatione sponsum filiae quoque contineri placet. *Item soceri sponsae patrem.* *Item lege 6.:* §. 8. Idonei non videantur esse testes, quibus imperari potest ut testes fiant. *Item lege 7.:* §. 9. Servi responso tunc credendum est, quum alia probatio ad eruendam veritatem non est. *Item lege 8.:* §. 10. Inviti testimonium dicere non coguntur senes, valetudinarii, vel milites, vel illi, qui cum magistratu reip. causa absunt, vel quibus venire non licet. *Item lege 10.:* §. 11. Publicani etiam testimonium non dicunt inviti. §. 12. Item is, qui non detrectandi testimonii causa aberit. §. 13. Item is, qui³⁰⁾ exercitui praebenda³¹⁾ conduxerit. Sed nec pupillis testimonium denunciari potest. *Item l. 20.:* §. 14. In testimonium accusator citare non debet eum, qui in iudicio publico reus erit³²⁾, aut³³⁾ qui minor viginti annis erit. *Item l. 21.:* §. 15. Ob carmen famosum damnatus instabilis fit³⁴⁾. *Item l. 16.:* §. 16. Si res exigat³⁵⁾, non tantum privati, sed etiam magistratus, si in praesenti sint, testimonium dicant. Praetor quoque testimonium dare debet in iudicio adulterii causa³⁶⁾. §. 17. Si autem ea rei con-

ditio sit, ut³⁷⁾ avenarium testem vel similem personam admittere cogamur³⁸⁾, sine tormentis testimonio eius credendum non est. *Item l. 24.:* §. 18. Testes *eos*, quos accusator de domo³⁹⁾ produxit⁴⁰⁾, interrogari non placuit. *Item l. 25.:* §. 19. Patroni quoque in causa, cui patrocini- um praestiterunt⁴¹⁾, testimonium non dicant, quod et in executoribus negotiorum observandum est. *Item lege 16.:*

IV. Pars. §. 20. Qui falso⁴²⁾ vel varie⁴³⁾ testimonia dixerunt, vel utrique parti prodiderunt, a iudicibus competenter puniantur⁴⁴⁾. *Item l. 17.:* §. 21. Pater et filius, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes utrique in eodem testamento⁴⁵⁾, vel eodem negotio fieri⁴⁶⁾ possunt, quoniam nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi. *Item l. 15.:* §. 22. Hermaphroditus an ad testimonium adhiberi possit, qualitas incalescentis sexus ostendit. *Item l. 9.:* §. 23. Testis idoneus pater filio, aut filius patri non est. *Item l. 10.:* §. 24. Nullus idoneus testis in re sua intelligitur. *Item l. 11.:* §. 25. Ad fidem rei gestae faciendam etiam non rogatus testis intelligitur. *Item l. 12.:* §. 26. Ubi numerus testium non adiecitur, etiam duo sufficient⁴⁷⁾. Pluralis enim locutio duorum numero contenta est. *Item l. 3.:* §. 27. In testibus considerandum est, qui simpliciter⁴⁸⁾ visi sunt dicere, utrum unum, eundemque *et* praemeditatum⁴⁹⁾ sermonem attulerint, an ad ea, quae interrogantur, ex tempore verisimilia responderint⁵⁰⁾. *Item paulo inferius:* §. 28. Saepe⁵¹⁾ sine publicis monumentis⁵²⁾ cuiusque rei veritas deprehenditur; alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei, de qua quaeritur, fidem. Non ergo ad unam probationis speciem cognitionem statim⁵³⁾ iudex alligare debet, sed ex sententia animi sui existimare, quid aut credat, aut parum sibi probatum opinetur. *Item paulo inferius:* §. 29. Alia est auctoritas praesentium testium, alia testimoniorum, quae recitari solent. *Item l. 54) Codicis lib. IX. tit. de testibus. l. 2.:* §. 30. Soli testes ad ingenuitatis probationem non sufficient, nisi instrumentis et argumentis adiuventur. *Item l. 3.:* §. 31. Etiam iure civili domestici testimonii fides improbat. *Item l. 4.:* §. 32. Sola attestatione prolata, nec aliis legitimis adminiculis causam approbatam nullius esse momenti certum est. *Item l. 5.:* §. 33. Eos testes ad veritatem adiuvandam adhiberi⁵⁴⁾ oportet, qui omni gratiae et potentatui fidem religioni iudicariae debitam possint⁵⁵⁾ praepunere. *Item l. 6.:* §. 34. Parentes et liberi invicem adversus se nec volentes ad testimonium admittendi sunt. *Item l. 7.:* §. 35. Qui intendit, suae intentionis⁵⁷⁾ proprias debet afferre probationes, non petere adversarium cogi ad exhibitionem eorum, per quos^{b)} sibi negotium fiat. *Item l. 8.:* §. 36. Servi neque pro domino, neque adversus dominum, sed pro facto suo interrogari possunt. *Item l. 9.:* §. 37. Iurisiurandi religione testes prius, quam perhibeant testimonium, coarctentur^{c)}, et honestioribus potius testibus fides habeatur. §. 38. Unius vero testimonium nemo iudicum in quacunque causa facile patiatur admitti; imo unius testis responsio omnino non audiatur, etiamsi praeclarae⁵⁸⁾ curiae honore praefulgeat. *Item l. 10.:* §. 39. Omnibus in re propria dicendis testimonii⁵⁹⁾ facultatem iura submovent. *Item l. 11.:* §. 40. Liberi⁶⁰⁾ testes ad causas postulantur⁶¹⁾ alienas, si socii et participes criminis non dicantur, sed fides ab iis noti-

NOTATIONES CORRECTORUM.

b) Per quos: In vulgatis*) legebatur: *per quas*. Emendatum vero est ex manuscriptis et lege ipsa, in qua agitur de exhibitione testium, non autem de editione instrumentorum.

c) Coarctentur: Sic in aliquot manuscriptis, quae lecto cum his verbis legis: *arctari praecipimus*, magis convenit quam vox: *coercentur*, quae erat in impressis**).

Quaest. II. et III. C. III. 10) impari: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — orig. — 11) veritati: Edd. coll. o. — 12) testimoniis: orig. — 13) morum: Ed. Bas. — 14) an etiam: Edd. Ven. II. Par. Lugdd. — 15) vel: Ed. Bas. — aut: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 16) proferatur: Edd. coll. o. — 17) sit: Ed. Arg. — sit: Edd. rell. — 18) admittendus: Edd. coll. o. — 19) liceret: ead. pr. Bas. — orig. — 20) impubes erunt: orig. — Ed. Bas. — 21) condemnandus: Ed. Arg. — 22) depugnaret: Edd. coll. o. — orig. — 23) quive: Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. Lugdd. — 24) faciet: Edd. Bas. — facit: Edd. rell. — 25) fuerit: Edd. coll. o. — 26) ad: privignam: ead. pr. Bas. — 27) add: sobrinave: Edd. coll. o. pr. Arg. Ven. II. Nor. — 28) propriore: Edd. Ven. II. Nor. Lugd. I. — propriore: Edd. Ven. I. Par. Lugdd. II. III. — 29) in — gradu: Edd. coll. o. — 30) qui quid exercitui praebendum conduxerit: orig. — 31) praebendam: Edd. coll. o. — 32) fuerit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 33) aut — erit: desid. in Ed. Arg. — 34) erit: Edd. coll. o. — 35) extigit: ead. —

36) de — causa: ead. — 37) ubi: ead. — 38) cogitur: ead. pr. Bas. — 39) add: sua: Ed. Bas. — propria: Edd. rell. — 40) produxerit: Edd. coll. o. — 41) praestant: ead. — 42) falsa: Edd. Bas. Ven. II. — 43) varie: Ed. Ven. II. — 44) puniuntur: Edd. coll. o. — 45) add: esse: Edd. coll. o. pr. Bas. — 46) esse: Ed. Bas. — 47) sufficient: Edd. coll. o. pr. Bas. — 48) simp. testimonium dicant: Edd. coll. o. — 49) meditata: ead. — 50) respondeant: ead. — 51) add: etiam: ead. pr. Bas. — 52) monumentis: Ed. Bas. — documentis: Edd. rell. — 53) suam: Edd. coll. o. — 54) Cod. l. 4. t. 20. c. 2. — 55) haberi: Böhm. — 56) possunt: Edd. coll. o. — 57) intentioni: ead. — 58) et Edd. coll. o. — 59) coarctentur: Ed. Bas. — coercentur: Edd. rell. — 60) praesidali: Edd. Nor. Ven. I. Par. Lugdd. — praesidali: Edd. rell. — 61) testimonio: Edd. coll. o. — 62) Liberti: Edd. Lugdd. II. III. — 63) postulentur: Edd. coll. o.

tiae postuletur. Venturis autem ad iudicium per accusatorem, vel ab iis, per quos fuerant⁶²⁾ postulati, sumtus competens⁶³⁾ ministretur, etiamsi in pecuniaria causa ab alterutra parte testes producendi sint. *Item l. 12. §. 41.* Liberti adversus patronos sponte prodire⁶⁴⁾ non audeant, sed ne vocati quidem in iudicium⁶⁵⁾ venire cogantur. *Item l. 17. §. 42.* Si quis testibus usus fuerit, iidemque testes adversus eum in alia lite producantur, non licebit ei personas⁶⁶⁾ eorum excipere, nisi ostenderit, inimicitias inter se et illos postea emeruisse⁶⁷⁾, ex quibus testes repellere praecipiant, non adimenda scilicet ei licentia ex ipsis depositionibus testimonium eorum arguere. §. 43. Sed et si liquidis probationibus datione vel promissione pecuniarum eos corruptos esse ostenderit, etiam eam allegationem integram ei servari oportet.

Gratian. *Sed obicitur illud beati Bricii⁶⁸⁾, qui voce pueri triginta dies ab ortu habentis innocens probatus est. Sed miracula divina sunt admiranda, non in exemplum humanae actionis trahenda.*

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

I. Pars. *De quarta vero quaestione Fabianus Papa epist. II. 1) ad Episcopos orientales constituit, dicens:*

C. I. *Accusator et testis vel iudex aliquis simul esse non potest.*

Nullus unquam praesumat accusator simul esse et iudex vel testis, quoniam in omni iudicio quatuor personas necesse est semper adesse²⁾, id est iudices electos, accusatores idoneos³⁾, defensores congruos atque testes legitimos. Iudices³⁾ autem⁴⁾ debent uti aequitate, testes veritate, accusatores intentione ad amplificandam causam, defensores extenuatione ad minuendam causam.

C. II. *Quilibet in causa duas personas gerere non debet. Item Damasus Papa, epist. IV. c. 7. 4)*

Nullus introducatur personaliter⁵⁾, sed accusatores et accusati aequa audiantur ratione, iuxta quod *gestorum*⁶⁾ ordo exigit. Accusatores vero et iudices non iidem sint, sed per se accusatores, per se iudices, per se testes, per se accusati, unusquisque in suo *ordinabiliter*⁷⁾ ordine.

II. Pars. §. 1. *Nam*⁸⁾ inscriptio *primo*⁹⁾ semper fiat, ut talionem calumniator recipiat, quia ante inscriptionem nemo debet iudicari vel damnari, quum et saeculi leges haec eadem retineant.

Gratian. *Ut Codice libro IX. titulo de accusationibus et inscriptionibus, l. 7. et Codice, eodem libro, de adulteriis, l. 6. et titulo de abigeis, l. unica. §. 1. Aliquando etiam sine inscriptione accusatio fieri potest. Ea⁶⁾ enim, quae per officiales⁷⁾ praesidibus denunciantur, et citra solennia accusationum posse perpendi incognitum non est. §. 2. Item*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. C. I. a) Idoneos: Apud Fabianum et Burchardum et Ivonem hic locus ita habet: *iudices electos, et accusatores, ac defensores, atque testes.* Verum quia voces illae: *idoneos, congruos, legitimos*, sunt in omnibus vetustis codicibus Gratiani et Pauormiae, nihil est mutatum.

b) Iudices autem: Haec neque in epistola sunt, neque apud alios collectores, nisi in Panormia.

C. II. c) In aliis autem: Lex 16. Cod. de accus. sic habet: *In causis criminalibus, cetera vero eodem plane modo atque a Gratiano inferuntur.*

d) Auctoritas: In vulgatis hic repetebatur versiculus: *Inscriptio*, ex capitulo Damasi, sed abest a vetustioribus codicibus, et frustra repetitur.

Quaest. II. et III. C. III. 62) fuerint: Edd. Bas. Lugd. — 63) competentes ministrentur: Edd. coll. o. — Böhm. — 64) procedere: Edd. coll. o. — 65) iudicio: ead. — 66) in pers.: Edd. Bas. Ven. I. Lugd. — 67) emerisse fuisse: Edd. coll. o. — 68) Sulpicius Severus l. 3. vitae S. Martini.

Quaest. IV. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, cf. Capit. A. 744. c. 18. — Cap. l. 7. c. 339. Burch. l. 16. c. 15. Ans. l. 3. c. 75. Ivo Pan. l. 4. c. 81. Decr. p. 6. c. 321. — 2) esse: Edd. coll. o. — 3) haec desumpta sunt ex Capit. A. 744. c. 18. — C. II. 4) Caput Pseudoisidori, cf. Theod. cod. l. 2. t. 2. c. 1. et l. 9. t. 1. — Burch. l. 16. c. 31. Ans. l. 3. c. 47. Ivo Pan. l. 4. c. 81. Decr. p. 6. c. 337. — 5) add.: in causam: Edd. coll. o. — 6) Cod. l. 9. t. 2. c. 7. — 7) officium: orig. — C. III. 8) scr. A. 565. —

Codice de adulteriis, l. 6.: Si maritus iure mariti, hoc est intra sexaginta dies utiles, adulterium uxoris suae accusare voluerit, quam ex suspicione sola ream facere valet, non continetur vinculo inscriptionis. §. 3. Item Cod. de abigeis, l. unica: Abacti animalis accusatio non solum cum inscriptionibus, sed etiam sine observatione proponitur. §. 4. Item Cod. de accusat. l. 8.: Si quis se iniuriam ab aliquo passum putaverit, et querelam deferre voluerit, non ad stationarios decurrat, sed praesidalem adest potestatem, aut libellos offerens, aut querelas suas apud acta deponens. §. 5. In aliis autem c) criminalibus causis dignum est, ut inscriptiones praependantur, quae magnitudinem videlicet criminis tempusque designent, ut alterutram partem digna legum terrere possit auctoritas d).

III. Pars. Gratian. *De domo etiam iudicis accusator vel testis produci non debet, ne in causam suspicionis includat iudex.*

Unde Nicolaus Papa ad Michaelem Imp., epistola, cuius initium est: „Proposueramus.“ e) 8):

C. III. *Suspicionis incidit in crimen iudex, de cuius domo vel accusator vel testis produci debet.*

Contra ritum ecclesiasticum, contraque venerandas leges producitur accusator de imperialibus aedibus, et cui imperari potest ad 9) falsum dicendum testimonium adhibetur. Fiunt suspecti iudices et mercenarii, et lupi custodes, qui videbantur esse pastores.

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

De quinta vero quaestione in Concilio Carthaginensi 1) III. c. 7. sic invenitur definitum:

C. I. *Non est a communione suspendendus, qui die statuta ad causam venire non potuit.*

Quisquis episcoporum accusatur, ad primatem²⁾ provinciae ipsius³⁾ causam deferat accusator. Nec a communione suspendatur cui crimen intenditur, nisi ad causam suam dicendam electorum iudicium⁴⁾, die statuta, literis⁴⁾ evocatus minime occurrerit, hoc est intra⁵⁾ spatium mensis ex ea die⁶⁾, qua eum literas accepisse constiterit. Quod si aliquas veras⁷⁾ necessitatis causas probaverit, quibus *eum*⁸⁾ occurrere non potuisse manifestum sit, causae suae dicendae intra alterum mensem integram habeat facultatem. Verum⁸⁾ tamdiu post mensem secundum non communicet, donec purgetur. Sin autem nec ad concilium universale⁹⁾ occurrere voluerit, ut vel ibi causa eius terminetur, ipse in se damnationis *suae*¹⁰⁾ sententiam dixisse iudicetur. Tempore sane, quo non communicat, nec in sua ecclesia¹¹⁾ vel¹¹⁾ parochia communicet. Accusator autem eius, si nunquam diebus causae dicendae defuerit¹²⁾, a communione non removeatur. Si vero aliquando defuerit subtra-

C. III. e) Caput hoc emendatum est ex ipso originali Romae impresso.

Quaest. V. C. I. a) Electorum iudicium: Istaee duae voces abest ab editione Colonienensi conciliorum in quatuor tomis*).

b) Universale: In concilio**) ipso additur: *universarium*, quod in Africano concilio c. 62. ostenditur de universali concilio Africae esse intelligendum.

c) Nec in sua ecclesia: Sic in ceteris conciliorum editionibus, et codice canonum, et apud ceteros collectores. Sed in editione quatuor tomorum est: *nec in sua plebe communicet.* Graece c. 19. legitur: *μηδὲ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐκκλησίᾳ, μηδὲ ἐν παροικίᾳ κοινωνήσῃ*; id est: *neque in propria ecclesia, neque in parochia communicabit.*

Coll. tr. p. p. l. f. 62. c. 71. — 9) Quum ad falsum testimonium quis (abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. II.) adhibetur: Edd. coll. o.

Quaest. V. C. I. 1) hab. A. 391. — Burch. l. 1. c. 160. Ans. l. 3. c. 122 (121). Ivo Pan. l. 4. c. 106. Decr. p. 5. c. 170. — 2) primates: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — Dionys. — 3) ipsius eius: Edd. Bas. Lugd. — ipse eius: Edd. rell. — 4) leguntur quidem ap. Isid. Merl. et Dionys., nec tamen in Coll. Hisp. — 4) add.: *primae sedis*: Ans. — Coll. Hisp. — 5) infra: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 6) add.: *munerandum*: Ans. — 7) verae: Ivo. — 8) add.: *tamen*: Ans. — Ed. Bas. — 8) ap. Dionys., Isid. Merl. et Ans. — 9) add.: *infra anni spatium*: Burch. — Ivo. — 10) abest ab orig. et Coll. clt. — 11) nec vel: Edd. coll. o. pr. Bas. — 12) add.: *subtrahens se*: Ivo Pau. — Edd. coll. o.

hens se, restituto in communionem¹³⁾ episcopo, removeatur a communione accusator, ita tamen, ut nec ipsi admittatur facultas causae peragendae, si se ad¹⁴⁾ diem¹⁵⁾ occurrere non noluisse¹⁶⁾, sed non potuisse probaverit.

QUAESTIO VI.

GRATIANUS.

Sexta vero quaestio eodem septimo capitulo Concilii Carthaginensis III.¹⁾ terminatur, in quo sequitur:

C. I. *In civili et proprio duntaxat negotio ad arguendum admittitur, qui in episcopi accusatione culpabilis invenitur.*

Illud vero placuit, ut quum agere coeperit in episcoporum iudicio, si fuerit accusatoris persona culpabilis²⁾, ad arguendum³⁾ non admittatur, nisi proprias causas, non tamen ecclesiasticas vel criminales⁴⁾, asserere voluerit.

C. II. *Propriam causam agere valet cui accusare non licet.*

Item ex Concilio Carthaginensi VII. c. 2. prope finem⁵⁾.

Omnibus, quibus accusator denegatur, in causis propriis accusandi licentia non est deneganda⁶⁾.

C. III. *In accusatione episcoporum deficiens otiositer tantum experiri poterit.*

Item Felix Papa omnibus Episcopis per Gallias provincias constitutis, epistola II.⁶⁾

Si accusatorum personae in iudicio episcoporum culpabiles apparuerint, ad arguendum non admittantur, nisi proprias causas asserere, non tamen criminales vel ecclesiasticas, voluerint.

C. IV. *De eodem.*

Item Hadrianus Papa in capitulis, c. 5.⁷⁾

Quod si accusatorum personae in iudicio episcoporum culpabiles apparuerint, ad arguendum non admittantur, nisi proprias causas habuerint, non tamen criminales vel ecclesiasticas.

CAUSA V.

GRATIANUS.

In infamiam cuiusdam episcopi chartula accusationis occulte conscribitur; tandem accusator procedit in publicum. Episcopus autem semel literis evocatus, causas suas die statuta adesse non valens, per procuratorem iudici se praesentavit; absque synodali audientia damnatur. Demum iudicio per appellationem renovato, de accusatoris inimicitia episcopus conqueritur; tandem in ipsa probatione deficit accusator. (Qu. I.) Primo quaeritur, qua poena sit feriendus, qui, famosum libellum clanculo scribens, probare negligit quae literis mandavit? (Qu. II.) Secundo, quoties sit vocandus ad causam ante, quam sententiam damnationis accipiat? (Qu. III.) Tertio, an per procuratorem causam suam agere valeat qui per se ipsum causas suas adesse non potest? (Qu. IV.) Quarto, an absque synodali audientia sit damnandus? (Qu. V.) Quinto, an ideo aliquis habendus sit inimicus,

quia crimen alterius indicat? (Qu. VI.) Sexto, qua poena sit plectendus, qui quod intulit probare non valet?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

De prima quaestione Hadrianus Papa scribit in capitulis, cap. 49. al. 50. dicens¹⁾:

C. I. *Flagellatur qui scripta in alterius famam neglexerit probare.*

Qui in alterius famam publice²⁾ scripturam aut verba contumeliosa confinxerit, et repertus scripta non probaverit, flagellatur, et qui ea³⁾ prius invenerit rumpat, si non vult auctoris facti causam⁴⁾ incurrere.

C. II. *De eodem.*

Item Gregorius I. V. epist. 39.⁴⁾

Quidam maligni spiritus consilio repletus, contra Castorium notarium ac responsalem nostrum nocturno silentio in publico⁵⁾ civitatis loco contestationem posuit in eius crimine loquentem⁶⁾, mihi quae etiam⁶⁾ de facienda pace callide contradicentem⁷⁾. *Et quia quisquis veraciter loquitur, semetipsum innotescere non debet formidare, oportet, ut publice exeat, et quaecunque in contestatione sua loqui praesumpsit ostendat. *Quod⁸⁾ si non exierit, neque publice confessus fuerit, quisquis ille sit, qui hoc agere praesumpsit⁹⁾, vel consensus⁹⁾ in tantae iniquitatis consilio praebuit, ex Dei et Domini nostri Iesu Christi spiritu definimus, ut sancti eius corporis ac sanguinis participatione privatus sit. Si vero, quia latet, et quoniam nescitur, teneri ad disciplinam¹⁰⁾ non valet, si¹¹⁾ tanti mali conscius, etiam¹²⁾ prohibitus, corpus ac sanguinem Domini percipere praesumpsit¹³⁾, anathematis ultione percussus sit¹⁴⁾, et ut fallax ac pestifer a sanctae ecclesiae corpore sit divisus. *Et infra:* Sin autem in¹⁴⁾ eadem civitate egressus¹⁵⁾ ad publicum potuerit¹⁶⁾ docere quae dixit¹⁷⁾, vel certo¹⁸⁾ sciens se non posse quae scripsit ostendere, errorem suum fuerit aperte confessus, dominici corporis ac sanguinis participatione non sit privatus, neque a corpore sanctae ecclesiae alienus existat.

C. III. *Anathematizentur qui famosos libellos in ecclesia ponunt.*

Item in Concilio Eliberitano, c. 52.¹⁹⁾

Si²⁰⁾ qui inventi fuerint famosos libellos²¹⁾ in ecclesia ponere²²⁾, anathematizentur.

Gratian. *Item Codice lib. IX. tit. de famosis libellis, lege un. Imp. Valentinianus et Valens, AA.:* Si quis famosum libellum domi²³⁾, sive in publico, vel quocunque loco ignarus repererit, aut corrumpat prius, quam alter inveniat, aut nulli confiteatur²⁴⁾ inventum. Sin vero non statim easdem chartulas vel corruerit, vel igne consumerit²⁵⁾, sed vim earum²⁶⁾ manifestaverit, sciat, se quasi auctorem huiusmodi delicti capitali sententiae subiugandum. *Et infra:* Huiusmodi autem libellus alterius opinionem non laedat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. VI. C. I. a) Vel criminales: Abest hoc a concilio et ceteris collectoribus, sed retentum est ob casum, et reperitur in c. *Si accusatorum.*

Causa V. Quaest. I. C. I. a) Publice: Hadrianus, Capitulare Caroli, et Ivo habent: *in publico.*

C. II. b) Publico: Haec vox abest a manuscriptis*) et originali et Ivone, sed ob casum est retenta, et in aliquot vetustis est glossa interlinearis.

Quaest. V. C. I. 13) *communione:* ead. — Ivo Burch. — 14) *ante:* Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 15) *add.:* *constitutum:* Ivo. — *statutum:* Edd. coll. o. — 16) *voluisse:* Ivo Pan. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Lugd. I. Par.

Quaest. VI. C. I. 1) hab. A. 397. — Burch. Ans. Ivo lb. — 2) *damnabilis:* Edd. coll. o. — 3) *add.:* *de cetero:* ead. — C. II. 4) hab. A. 419. — Coll. tr. p. 2. t. 21. c. 2. Ivo Decr. p. 16. c. 64. — 5) *neganda:* orig. — Ivo. — Ed. Bas. — C. III. 6) Cap. Pseudoisidori, cf. c. 1. ead. — Ivo Decr. p. 6. c. 418. — cf. C. 3. q. 10. c. fin. — C. IV. 7) cf. cap. 1. 3. ead. — Ans. in fine 1. 3.

Causa V. Quaest. I. C. I. 1) Cap. I. 7. c. 361. — Ans. in fine 1. 3. c. 42. Ivo Decr. p. 4. c. 156. p. 16. c. 235. — 2) *can:* Edd. coll. o. — 3) *famam:* Ed. Bas. — C. II. 4) ep. 31. (scr. A. 596. ad Marinianum Ravennatem) 1. 6. Ed. Msur. — Ivo Decr. p. 6.

c) *Contradicentem:* Quae sequuntur usque ad vers.: *Quod si*, addita sunt ex ipsa epistola, et referuntur etiam ab Ivone.

d) *Percussus sit:* Antea legebatur: *percutiatur* **, sed quum ea, quae antecedunt, ipso facto ligent, quia ad occultum delictum referuntur, emendatum hoc est, quemadmodum alia multa, ex epistola ipsa. Apud Ivonem vero legitur: *anathematis ultione percussus ut fallax etc.*

c. 381. — *) et Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 5) *loqu. mihi, et etiam etc.:* Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 6) *abest ab Ed. Bas. — 7) add.:* *asserbant:* Edd. coll. o. — 8) *Qui:* ead. — 9) *praesumpsit:* ead. — 10) *a disc.:* orig. — 11) *desid. lb. — 12) et tam:* lb. — 13) *praesumpsit:* Ed. Bas. — *praesumpsit:* Edd. rell. — **) *ita Edd. coll. o. — 14) in eadem civ.:* Edd. Lugd. II. III. — 15) *ingressus:* Edd. coll. o. — 16) *poterit:* ead. pr. Bas. — 17) *dixerit:* Edd. Bas. Ven. I. Lugd. — 18) *forte:* Edd. coll. o. — C. III. 19) hab. non serius A. 310. — Capit. 1. 6. c. 316. Burch. 1. 3. c. 139. Ans. in fine 1. 3. Ivo Decr. p. 3. c. 201. p. 4. c. 154. Polyc. 1. 3. t. 21. — 20) *Hi:* Coll. Hisp. — Edd. Arg. Bas. — 21) *add.:* *vet ignotos:* Burch. — *et ignotos:* Ivo p. 3. — 22) *legere:* Ans. Ivo p. 4. — *legere vel cantare:* Burch. Ivo p. 3. — 23) *sive domi:* Edd. coll. o. — 24) *faletur:* Ed. Bas. — 25) *combussert:* Edd. coll. o. pr. Bas. — 26) *add.:* *dolose:* Edd. coll. o.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

Vocatio autem eius, qui impetitur, non semel, sed bis et tertio per congruum spatium rationabilibus scriptis fieri debet. Unde Damasus Papa Stephano Archiepiscopo epist. III. scribit, dicens¹⁾:

C. I. *Vocatio ad synodum eius, qui impetitur, et in scriptis, et per spatium fiat congruum.*

Vocatio ad synodum iuxta decreta Patrum canonica eius, qui impetitur, rationabilibus scriptis²⁾ per spatium fieri debet congruum atque canonicum, quia, nisi canonicè vocatus fuerit suo tempore et canonica ordinatione, licet venerit ad conventum quacunquē necessitate, nisi sponte voluerit, nullatenus suis respondebit insidiatoribus.

C. II. *Quibus temporum spatibus reus vocatur ad causam. Item Silvester Papa³⁾.*

Praesenti decreto censemus, ut imprimis paternaliter⁴⁾ vocentur, et per septem dies exspectentur, nullius ecclesiasticae rei interdicta licentia. Huic vero expectationi iterum addantur septem dies, interdicta ecclesiam intrandi licentia et omnia divina officia audienti. Post vero addantur⁵⁾ duo dies, quibus a pace et communione sanctae ecclesiae sint suspensi. Deinde vero iterum aliis duobus diebus sub eadem expectatione deportentur⁶⁾. Quibus uno die superaddito, omni expectatione veluti iam desperata, reus mox anathematis gladio feriatur.

C. III. *Nullius accusatio per scripta suscipiatur.*

Item Damasus Papa ad Episcopos Italiae, epist. VI. 5)
Relatum est ad sedem apostolicam, vos accusationes fratrum per scripta suscipere absque legitimo accusatore. Quod deinceps in omni terrarum orbe fieri apostolica auctoritate prohibemus, et quod nuper factum est absque ulla retardatione corrigere⁶⁾ curamus, nec unquam prius per scripta eorum, qui accusantur, causam⁷⁾ discutere liceat⁸⁾, quam per querelantium institutionem vocati canonice ad synodum veniant, et praesens per praesentem agnoscat veraciter et intelligat⁹⁾ quae ei obiciuntur. Et infra: §. 1. Leges enim saeculi accusatores praesentes exigunt, et non per scripta absentes. Unde canonica Patrum constituta non semel, sed saepissime clamant, nec accusationes, nec testimonium⁹⁾ ullum per scripta posse proferre, nec de aliis negotiis quicumque testimonium dicant, nisi de his, quae sub praesentia eorum acta esse noscuntur. Similiter et qui¹⁰⁾ alium accusare elegerit praesens per se, et non per alium accuset, inscriptioque videlicet praemissa. Neque¹¹⁾ ullus unquam iudicetur ante, quam legitimos accusatores praesentes habeat, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. Curandum namque¹²⁾ est, ne ira quenquam subripiat¹³⁾, faciatque citius omne quod non licet¹⁴⁾.

C. IV. *Fi aut timore eieci, aut suis rebus exspoliati, ad synodum non vocentur.*

Item Felix Papa II. Athanasio, et omnibus orientalibus Episcopis, epist. I. c. 3. 15)

Si primates accusatores episcoporum cum eis pacificare familiariter minime potuerint, tunc tempore legitimo eos

ad synodum¹⁶⁾ canonice convocatum non intra¹⁷⁾ angusta tempora canonice convocent, et non prius, quam eis per scripta significant quid¹⁸⁾ eis opponitur, ut ad responsionem praeparati adveniant. Nam si aut vi, aut timore eieci, aut suis¹⁹⁾ rebus exspoliati fuerint, nec canonice vocari ad synodum possunt, nec respondere aemulis debent ante, quam canonice restituantur, et sua eis omnia legaliter reddantur.

Gratian. *His auctoritatibus evidentissime datur intelligi, quod, nisi quis canonice vocatus fuerit, etiam si aliqua occasione ad synodum veniat, suis nullatenus cogitur respondere insidiatoribus. Canonica autem vocatio est, quando servato dierum interstitio, secundum auctoritatem B. Silvestri, causae suae literis adesse iubetur, quibus quid ei obiciatur auctoritate Felicis Papae significari oportet.*

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

Quod autem per procuratorem suam causam agere valeat qui impeditus causae suae adesse non valet, auctoritate Romanae Synodi, quae tempore Hadriani Papae celebrata est, probari videtur, in qua c. 5. sic statutum legitur¹⁾:

C. I. *Pro se legatum ad synodum mittat quem gravis necessitas premit.*

Si aegrotans fuerit episcopus, aut aliqua eum gravis necessitas detinuerit, pro se legatum ad synodum mittat, nec a communione suspendatur cui crimen intenditur, nisi ad causam suam dicendam, electorum iudicium die statuta literis evocatus, minime occurrerit, hoc est (nisi aliena praecoepaverit necessitas) infra²⁾ duorum vel trium mensium spatium, et³⁾ eo amplius, prout causa diotaverit.

Gratian. *Codex lib. IX. tit. de accusat. et inscript. l. 3. Imp. Alexander A.: Reos capitalium criminum absentes etiam per procuratorem defendi leges publicorum iudiciorum permittunt. §. 1. Ecce, quod episcopus impeditus, et causae suae adesse non valens, legatum pro se iubetur ad synodum mittere. Sed legatus iste non ad causam agendam, sed ad necessitatem synodo exponendam mittitur, qua impeditus episcopus synodo praesentiam suam exhibere non valet. Causam autem (maxime criminalem) nulli nisi per se agere licet.*

Unde Hadrianus Papa in capitulis c. 38. ait⁴⁾:

C. II. *Criminaliter accusans vel accusatus per se experietur.*

In criminalibus causis nec accusator, nisi per se, aliquem accusare potest, nec accusatus per aliam personam se defendere permittitur.

C. III. *In omnibus causis, praeterquam in criminalibus, episcopi et sacerdotes pro se advocatum habeant.*

Item Anacletus Papa⁵⁾

Quia episcopus universique sacerdotes ad solam laudem Dei honorumque operum actiones⁶⁾ constituuntur, debet unusquisque eorum tam pro ecclesiasticis, quam etiam pro suis actionibus (excepto publico videlicet crimine) habere advocatum, non malae famae suspectum, sed bonae opinionis et laudabilis artis inventum, ne, dum humana lucra attendunt, aeterna praemia perdant.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. H. C. I. a) Rationabilibus scriptis: In epistola Damasi loco horum verborum legitur: tam sua praesentia, quam et scriptis, atque apocrisariis; verum Anselmus, Burchardus, auctor Polycarpi et Ivo cum vulgata lectione conveniunt.

C. II. b) Deportentur: Antea legebatur*): exspectentur. Emendatum est ex Polycarpo, Anselmo et vetustis

Quaest. II. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Carth. IV. hab. A. 419. c. 24. — Burch. l. 1. c. 156. — Ans. l. 3. c. 50. (47). Ivo Decr. p. 5. c. 266. Polyc. l. 5. t. 1. — C. II. 2) Caput incertum. — Ans. l. 3. c. 120. Polyc. l. 5. t. 3. — 3) personaliter: Ans. — 4) adducantur: ib. — Ed. Bas. — *) Ita in Edd. coll. o. excepta Arg. — C. III. 5) Caput Pseudoisidori. — Ans. l. 3. c. 48. Polyc. l. 5. t. 1. — 6) corrigi rogamus: orig. — 7) causas: Edd. coll. o. — 8) add.: ea: ib. — 9) testimonia: orig. — 10) cf. C. 3. q. 9. c. 8. — 11) cf. Act. ap. c. 25. v. 16. — 12) quoque: Edd. coll. o. — 13) cuiquam subrepat: ead. — 14) liceat: Ed. Bas. —

Gratiani exemplaribus, in quorum nonnullis haec est glossa interlinearis: id est exspectentur.

Quaest. III. C. III. a) Hoc capitulum, quod ex Anacletio citatur, habetur in concilio Eugenii P. II., tempore Ludovici ac Lotharii imperatorum habito, cap. 19. Quod etiam a Leone IV. est repetitum. Ex quo canone Lotharii, lib. 2. legum Longobard. tit. de advocatis et vicedominis, octavum capitulare composuit.

C. IV. 15) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Carth. hab. A. 419. c. 24. — Burch. l. 1. c. 221. Ivo Decr. p. 5. c. 335. — 16) add.: ante: Ed. Bas. — antea: Edd. coll. o. — 17) infra: Coll. cit. — Edd. coll. o. — 18) quicquid: Ed. Bas. — 19) a suis: ib.

Quaest. III. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, cf. C. 4. q. 5. c. un. — Burch. l. 1. c. 51. Ivo Pan. l. 4. c. 19. Decr. p. 5. c. 161. Polyc. l. 5. t. 1. — 2) intra: Edd. Lugd. II. III. — 3) vel: Edd. coll. o. — C. II. 4) Ans. in fine l. 3. Ivo Pan. l. 4. c. 36. — C. III. 5) ex conc. Rom. hab. A. 826. — 6) actionem: orig. — Ed. Bas.

QUÆSTIO IV.

GRATIANUS.

Quod autem absque synodali audientia damnari non debeat auctoritate Iulii Papae¹⁾ probatur, qui epist. I. ait:

C. I. Nisi in legitima synodo episcopus iudicari vel audiri non debet.

Nullus episcopus, nisi in legitima synodo et suo tempore apostolica auctoritate convocata, super quibusdam criminacionibus pulsatus audiatur, vel iudicetur vel damnetur. Sin aliter praesumptum a quibusdam fuerit, in vanum deducatur quod egerint, nec inter statuta²⁾ ecclesiastica ullo modo reputetur.

C. II. Episcopus accusatus a duodecim audiatur, causae vero finis ad sedem apostolicam deferatur.

Item Zephyrinus Urbis Romae Archiepiscopus, epist. I. Episcopis Siciliae³⁾.

Duodecim iudices quilibet episcopus accusatus, si necesse fuerit, eligat, a quibus eius causa iuste iudicetur, nec prius audiatur, aut excommunicetur vel iudicetur, quam ipsi per se eligantur, et regulariter vocatus⁴⁾ ad suorum primo conventum episcoporum, per eos eius causa iuste audiatur, et rationabiliter discernatur. Finis vero eius causae ad sedem apostolicam deferatur, ut ibidem terminetur, nec antea finiatur (sicut⁵⁾ ab apostolis, vel successoribus eorum olim statutum est), quam eius auctoritate fulciatur.

Gratian. Quod vero absque synodali audientia episcopus damnari prohibetur, sine praedictio Romanae sedis oportet intelligi, quae sua auctoritate quosque valet damnare vel damnatos absolvere. Unde Gelasius Papa⁶⁾: Ipsi sunt canones etc. infra causa nona: Sententia excommunicationis notatus. §. 1. Item Hadrianus c. 8.: Salvo Romanae ecclesiae in omnibus primatu, manifestum est, quod illa, quae sunt per unamquamque provinciam ipsius provinciae synodus dispenset, sicut in Nicaeno constat decretum esse concilio. Quum vero accusatus ad concilium venerit, quicquid consentientium consultationibus agitur, aut ab accusantium parte proponitur, non contentiosis vocibus, sed mitissima verborum relatione proferatur.

Unde in Toletano Concilio XI. c. 1. legitur⁶⁾:

C. III. In cognitione causarum contentiosum locum non habeant.

In loco benedictionis considerantes Domini sacerdotes nullis⁷⁾ debent aut indiscretis vocibus perstreperere⁸⁾, aut quibuslibet tumultibus perturbari⁹⁾, nullis etiam vanis fabulis vel risibus agi, et (quod deterius est) obstinatis disceptationibus¹⁰⁾ tumultuosas voces effundere. Si quis enim (ut Apostolus¹¹⁾ ait) putat se religiosum esse, non refranans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio. Cultum enim suum iustitia perdit, quando silentia iudicii obstrepentium turba¹²⁾ confundit, dicente Propheta¹³⁾: Erit cultus iustitiae silentium. Debet ergo quicquid aut consultationibus¹⁴⁾ consentientium agitur, aut ab¹⁵⁾ accusantium parte proponitur, sic mitissima verborum relatione proferri, ut nec contentiosis vocibus sensus¹⁶⁾ audientium turbent, nec iudicii¹⁷⁾ vigorem de tumultu enervent. Quicunque ergo in conventu concilii haec, quae praemissa sunt, violanda crediderit, et contra haec interdicta aut tumultu, aut contumeliis vel risibus concilium conturbave-

rit¹⁸⁾, iuxta divinae legis edictum, quo¹⁹⁾ praecipitur²⁰⁾: Et ecce derisorem, et exibat cum eo iurgium, et cum²¹⁾ omni dedecore de consensione²²⁾ abstractus a communi coetu secedat, et trium dierum excommunicationis sententiam perferat.

QUÆSTIO V.

GRATIANUS.

Nunc autem quaeritur, an sit aliquis indicandus malevolus, quia crimen alterius indicat. De hoc scribit B. Augustinus serm. III. de communi vita clericorum, seu regula 3. dicens¹⁾:

C. I. Magis nocet qui crimen celat quam qui amicitiam liter indicat.

Non vos iudicetis esse malevolos, quando crimen alterius indicatis. Magis quippe innocentes²⁾ non estis, si fratres vestros, quos indicando corrigere potestis, tacendo perire permittitis. Si enim frater tuus vulnus habet in corpore, quod velit occultari, dum³⁾ timet secari, nonne crudeliter a te siletur ac misericorditer indicatur? quanto ergo potius debes manifestare crimen⁴⁾, ne deterius putrescat in corde?

C. II. Non qui parcat est amicus, nec qui verberat inimicus.

Idem ad Vincentium Donatistam et Rogatistam, epist. XLVIII.⁵⁾

Non omnis, qui parcat, amicus est, nec omnis, qui verberat, inimicus. Meliora⁶⁾ sunt vulnera amici quam voluntaria oscula inimici. Melius est cum severitate diligere quam cum lenitate decipere. §. 1. Utilius esurienti panis tollitur, si de cibo securus iustitiam negligebat, quam esurienti panis frangitur, ut iniustitiae⁷⁾ seductus acquiescat. §. 2. Et qui phreneticum ligat, et qui lethargicum excoitat, ambobus molestus⁸⁾ ambos amat. §. 3. Quis nos potest amplius amare quam Deus? Et tamen nos non solum docere suavit⁹⁾, verum etiam salubriter terrere non cessat. Fomentis lenibus, quibus¹⁰⁾ consolatur, saepe etiam mordacissimum medicamentum tribulationis adiungens¹⁰⁾, exercet fame patriarchas¹¹⁾, etiam pios et religiosos; populum contumacem poenis gravius agit, non aufert ab Apostolo¹²⁾ stimulum carnis tertio rogatus, ut virtutem in infirmitate periciat. Et infra: §. 4. Noveris¹³⁾ aliquando¹³⁾ furem avertendis¹⁴⁾ pecoribus pabulum spargere, et aliquando pastorem flagello ad gregem pecora errantia revocare.

C. III. Non odio habetur, sed diligitur, qui castigatur et corripitur.

Item ex sermone LXXXIV. Ambrosii, qui sic incipit: „Amarior fortasse.“

Non osculatur semper pater filium, sed et aliquando castigat. Ergo quando castigatur qui diligitur, tunc circa eum pietas exercetur. Habet enim et¹⁵⁾ amor plagas suas, quae dulciores sunt, quum amarissime¹⁶⁾ inferuntur. Dulcior enim est religiosa castigatio quam blanda remissio. Unde ait Propheta¹⁷⁾: Dulciora sunt vulnera¹⁸⁾ amici quam voluntaria oscula inimici.

Gratian. Ex his verbis datur intelligi, quod magis confert utilitati fraternae, qui crimen accusando vel indicando persequitur, quam qui celando fovere nititur. Eusebius autem Papa contra statuere videtur, dum aliorum crimina

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. C. I. a) Statuta: Abest haec dictio ab originali, et ceteris locis indicatis.

Quaest. V. C. II. a) Noveris: Apud B. Augusti-

num legitur: et noveris, pendetque haec pars ex superiore periodi parte: et putas nullam vim adhibendam esse homini etc.

Quaest. IV. C. I. 1) Caput Pseudoisidori. — Coll. tr. p. 1. t. 32. c. 1. Ans. I. 3. c. 86. — cf. Cap. Hadr. c. 3. Capit. reg. Franc. 1. 6. c. 287. — C. II. 2) Caput Pseudoisidori, cf. Greg. M. ep. 53. 54. l. 5. — Ans. I. 3. c. 45 (41). Ivo Decr. p. 5. c. 245. Polyc. l. 5. t. 4. — 3) vocata: orig. — Ivo. — 4) verba asteriscis inclusa non sunt ap. Ans. — 5) C. 9. q. 3. c. 16. — C. III. 6) hab. A. 675. — Ans. in princ. Ivo Decr. p. 4. c. 245. — 7) nullus debet: Edd. coll. o. — 8) praestrepit: Coll. Hisp. — 9) perturbans: Edd. coll. o. — 10) concertationibus: Coll. Hisp. — Ans. — 11) lac. c. 1. v. 26. — 12) turbato: Edd. coll. o. — 13) Esa. c. 32. v. 17. — 14) collationibus: Coll. Hisp. — 15) abest a Coll. Hisp. et Iv. — aut causantium: Isid. Merl. — 16) audientium: Coll. Hisp. — aures audientium: Ans. — 17) iudicantium: Coll. Hisp. — Ans. — iudicum: Ivo. — iusti iudicii: Ed. Arg. — iudiciorum: Edd. rell. — 18) perturbaverit: Coll. cit. — Edd. coll. o. — 19) quae praecipit: Ed. Bas. — 20) Prov. c. 22. v. 10. —

21) cum omni confusionis dedecore: Coll. Hisp. — c. o. confusionis et dedecore: Ans. — 22) confessione: Ivo. — Edd. Bas. Lugd. I. — 23) ferat: Edd. coll. o.

Quaest. V. C. I. 1) Liber de comm. vit. cler. Augustini non est, sed ab incerto auctore ex Aug. ep. ad Seleucianum confectus. — 2) nocentes estis: Edd. coll. o. — 3) quum: Edd. coll. o. — 4) abest ab Ed. Bas. — eum: orig. — C. II. 5) scr. A. 408. ep. 103. Ed. Maur. — cf. C. 23. q. 4. c. 37. — 6) add.: eum: Edd. coll. o. — cf. Prov. c. 27. v. 6. — 7) iniusto: Ed. Bas. — 8) add.: existit, et tamen: Ed. Bas. — 9) add.: Deus: Edd. coll. o. — omnes: Edd. Lugd. Ven. I. II. Nor. Par. — 10) adiungit: Edd. coll. o. — 11) Gen. c. 42. — 12) 2 Cor. c. 12. — 13) aliquando: Ed. Arg. — 14) in av.: Ed. Bas. — C. III. 15) abest ab Ed. Bas. — 16) amarissus: orig. — amatis amarissime: Edd. Bas. Lugd. — 17) Prov. c. 27. v. 6. — 18) verbera: Ed. Bas.

sponte confitentes in episcoporum accusatione recipi prohibet, dicens epist. I. ad Episcopos Galliae¹⁹⁾:

C. IV. Ad accusationem non admittantur aliorum crimina sponte confitentes.

Illi, qui aut in fide catholica, aut in inimicitia suspecti sunt, ad pulsationem episcoporum²⁰⁾ non admittantur, quia veritatem professionis infidelitas et inimicitia impedire solet. Nec illi credendi sunt aut admittendi, qui aliorum sponte crimina confitentur. Et ideo replicanda est sollicito veritas, quem sponte prolata²¹⁾ in illis²²⁾ vox habere non potest. Hanc diversis cruciatibus et latebris suis religiosus²³⁾ tortor exigere debet, ut dum poenis corpora²⁴⁾ subiiciuntur, quae gesta sunt fideliter et veraciter exquirantur.

C. V. De eodem.

Item in Proverbiis, c. 11.²⁵⁾

Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana; qui autem fidelis est, celat amici commissum. Item infra c. 25. §. 1. Quae viderunt oculi tui ne proferas in iurgio cito, ne postea emendare non possis, quum deonestaveris amicum tuum.

Gratian. Sed aliud est ex caritate aliorum crimina deferre, ut quos secreta admonitione corrigere non possumus convictos iudicis sententia corripiat, atque aliud insidiando falsa obicere, vel insultando vera facile expricare. Illud vero caritatis, hoc autem impietatis est officium. §. 1. Unde in eisdem Proverbiis cap. 12. dicitur²⁶⁾: Verba impiorum insidiantur sanguini: os iustorum liberabit eos. Et infra: Qui²⁷⁾ quod novit loquitur, iudex²⁸⁾ iustitiae est: qui autem mentitur, testis est fraudulentus. Item²⁹⁾: Labium veritatis firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus, concionat linguam mendacii. Item c. 13.³⁰⁾: Qui custodit os suum; custodit animam suam: qui autem inconsiderate³¹⁾ loquitur, sentiet mala. Et infra³²⁾: Verbum mendax iustus detestabitur: impius autem confundit et confundetur. §. 2. Item Augustinus in Psal. 37.: Si aliquando humana infirmitate pedes nostri in aliquod peccatum moventur, insurgunt linguae iniquissimorum³³⁾ inimicorum; quum fuisset miserendum, irrident impii, unde dolent pii.

QUAESTIO VI.

GRATIANUS.

I Pars. Qui autem quod intendit probare non valet, puniendus est.

Unde Hadrianus Papa ait in capitulis, c. 41.¹⁾:

C. I. Puniatur qui aliis falsa intulerit.

Omnis, qui aliis falsa intulerit, puniatur, et pro falsitate ferat infamiam.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. b) Iudex: Sic in Bibliis etiam Compluti et Antverpiae impressis. Sed in nonnullis manuscriptis habetur: *index*. Graece autem: *ἐπιδεικνυμένην πίστιν ἀναγγέλλει δίκαιος, ὁ δὲ μάργος τῶν ἀδίκων δόλος*; id est: clarum testimonium dat iustus, testis autem iniustorum dolosus.

c) Si aliquando: Hic versiculus videtur sumtus partim ex verbis B. Augustini, partim ex glossa marginali et interlineari in eundem locum ex eod. B. Augustino et Casiodoro.

Quaest. VI. C. H. a) Hic Gratianus partem sequentis capituli quasi quandam per se sententiam, quod non raro solet, proponit.

C. III. b) In regesto B. Gregorii haec non sunt inventa, sed habentur omnia in vita ipsius a Ioanne Diacono scripta l. 4. c. 31. Is enim, postquam citavit epistolam 66. l. IX., Anthemio subdiacono scriptam, inde ista colligit: *Ridiculus Gregorius non probantem quod obiecerat subdiacono*

Quaest. V. C. IV. 19) Caput Pseudoisidori, confectum ex conc. Carth. hab. A. 481. c. 6., Ambros. ep. 64., Anian. ad Paul. l. 5. t. 15. §. 2., Theod. cod. l. 9. t. 1. c. 18. et Ennodii apologetico. — Ans. l. 3. c. 25. — 20) *praedictorum*: Ans. — 21) *prolata*: Edd. coll. o. — 22) *add. ultius*: Ed. Bas. — 23) *rigorosus*: orig. — 24) *corporalibus*: Ed. Bas. — C. V. 25) *Prov. c. 11. v. 13. c. 25. v. 8. — 26) c. 12. v. 6. — 27) ib. v. 17. — 28) ib. v. 19. — 29) ib. c. 13. v. 3. — 30) inconsideratus est ad loquendum*: Vulg. — Ed. Arg. — 31) *ib. v. 5. — 32) iniquissimae*: Edd. Arg. Bas. — Quaest. VI. C. I. 1) Ans. in fine l. 3. inter cap. Hadr. — Cap. l. 7. c. 348. — C. III. 2) Ioannes Diaconus in vita Greg. M.

C. II. De eodem.

Item Gregorius Papa⁴⁾.

Qui calumniam illatam non probat, poenam debet incurrere, quam, si probasset, reus utique sustineret.

C. III. Qua poena feriat qui crimen illatum non probat.

Item in Regesto⁵⁾.

Quia iuxta canonicas Patrum sententias qui calumniam illatam non probat poenam debet incurrere, quam si probasset, reus utique sustineret, ac per hoc, quia subdiaconus crimen diacono probare non potuit, quoniam impositionem manus (qua carere non potuisset) non habuit, non solum⁶⁾ sacerdotio, sed officio caruit, tanquam revera infamiae meruit verberibus castigari. Nam cui cum tribus testibus veluti laico crimen quodlibet approbatur, non est mirum, quod obicit dum probare non sufficit, si corporali infamiae quemadmodum laicus ex iuris similitudine subiungatur. Quod enim esset diacono gradum amittere, hoc fuit subdiacono famae plenitudine caruisse.

Gratian. Codice libro I., titulo de episcopis et clericis, l. 8. Imperator Theodosius:

II Pars. §. 1. Presbyteri citra iniuriam questionis⁷⁾ testimonium dicant, ita tamen, ut falsa non simulent. Ceteri vero clerici, qui eorum⁸⁾ deinde gradum vel ordinem sequuntur, si ad testimonium dicendum petiti fuerint, prout leges praecipunt⁹⁾, audiantur, ut salva tamen sit litigatoribus falsi actio, si forte presbyteri, qui suo nomine superioris loci testimonium dicere citra¹⁰⁾ aliquam corporalem iniuriam sunt praeccepti, hoc ipso, quod nihil metuunt¹¹⁾, vera suppresserint. Multo magis enim poena digni sunt, quibus quam plurimum honoris per nostram iussionem delatum est, si¹²⁾ occulte¹³⁾ inveniantur in crimine. Item constitutione tertia, coll. IX.: §. 2, Presbyteri¹⁴⁾ seu¹⁵⁾ diaconi, si falsum testimonium dixerint, si quidem in re pecuniaria, divino ministerio duntaxat per tres¹⁶⁾ annos separati monasterio tradantur: si in criminali, clericatus honore nudati legitimis poenis subiiciantur. Ceteri vero¹⁷⁾ clerici communi¹⁸⁾ iure ab officio ecclesiastico pulsati sine delectu causae legitime coequeantur.

C. IV. Ad sanctae communionis ministerium non accedat qui crimen illatum non probat.

Item Gregorius Ianuario Episcopo, lib. III. ep. 24.¹⁴⁾

III Pars. Epiphanius¹⁵⁾ presbyterum quorundam sacerdotum¹⁶⁾ literis criminaliter accusatum, cuius nos, ut valuit, discutientes causam, nihilque in eo obiectorum¹⁷⁾ reperientes, ut ad locum suum reverteretur absolvimus. Crimines ergo eius¹⁸⁾ auctores te volumus perscrutari, et nisi qui easdem¹⁹⁾ transmisit epistolam paratus fuerit hoc, quod obicit²⁰⁾, canonicis atque districtissimis probationi-

num officio iubet privari, quia iuxta canonicas Patrum sententias qui calumniam etc. usque ad finem. Sicut autem caput hoc ex Ioan. Diacono sumtum est, ita in Decretalibus caput I. tit. de calumniat. ex ipsa Gregorii ad Anthemium epistola est acceptum.

c) Solum: Vox ista abest ab originali, sed ob glossam non est inducta.

d) Communi: Haec omnia verba: *communi iure ab officio ecclesiastico pulsati*, absunt a manuscriptis²¹⁾, sunt tamen in translatione, quae habetur in codice. Nec vero Gratianus ipsa omnino verba aut veteris interpretationis, aut Iuliani, aut Irenaei retulit. Quare operae pretium fuerit Novellam ipsam graecam et vulgatas interpretationes consulere, exstant enim aliquae varietates non contemnendae.

C. IV. e) Epiphanius: In epistola haec antecedunt: *Praeterea nosti latorem praesentium Epiphanius presbyterum quorundam etc.*

l. 4. c. 31. — 3) *questionum*: Edd. coll. o. — 4) *eum*: orig. — 5) *volverint*: Ed. Bas. — 6) *contra*: ib. — 7) *metuant*: Edd. coll. o. — 8) *abest* ab Edd. Nor. Arg. Ven. II. — 9) *occulto*: Edd. coll. o. — 10) *Nov. 123. c. 20. — Auth. Presbyteri*. Cod. ib. — 11) *abest* ab Edd. Arg. Bas. Ven. I. Nor. — 12) *XII.*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. II. — 13) *abest* ab Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. II. — 14) *et* Edd. coll. o. pr. Ven. I. Lugd. — C. IV. 14) *Ep. 17. (scr. A. 594.)* l. 4. Ed. Maur. — 15) *Sardorum*: orig. — 16) *add. criminum*: Edd. Bas. Lugd. I. — 17) *huius*: Ed. Bas. — *desid. in reh.* — 18) *eandem ep.*: Edd. coll. o. — 19) *obicit*: Edd. Lugd. II. III. — *obiceret*: Ed. Bas.

bus edocere, nullatenus ad sanctae ministerium¹⁰⁾ communionis accedat.

C. V. *Qua poena delator sit feriendus.*

Item ex decreto Hadriani Papae, cap. 49. f.)²¹⁾

Delatori autem lingua capuletur²²⁾, aut convicto caput amputetur. §. 1. Delatores autem sunt qui invidia²³⁾ produnt alios.

C. VI. *De eodem. PALEA.*

[Item ex Concilio Eliberitano²⁴⁾.]

„Delator²⁵⁾ si quis exstiterit fidelis, et per delationem eius aliquis²⁶⁾ fuerit proscriptus vel interfectus, placuit, non nisi in fine accipere communionem. Si levior²⁷⁾ causa fuerit, infra²⁸⁾ quinquennium accipere poterit communionem. Si catechumenus fuerit, post quinquennium²⁹⁾ tempore admittatur³⁰⁾ ad baptismum.“

C. VII. *Qui innocentem falso crimine maculaverit, sacerdotis arbitrio poena diuturna purgetur.*

Item ex VIII. Synodo h)³¹⁾.

Si quis falsum dixerit, vel personam innocentis falso crimine maculaverit, iuxta sacerdotis arbitrium diuturna poenitentia expurgetur.

C. VIII. *A communione coërceatur vel saecularis, vel laicus, qui ecclesiam vel clericum per calumniam fatigaverit.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 32.³²⁾

Si quis vero³³⁾ saecularium per calumniam ecclesiam aut clericum fatigare tentaverit³⁴⁾, et convictus³⁵⁾ fuerit, ab ecclesiae³⁶⁾ liminibus et a catholicorum communione, nisi digne poenituerit, coërceatur.

CAUSA VI.

GRATIANUS.

Duo fornicatores et infamia notati quendam religiosum episcopum de simonia accusare nituntur; reus alterius provinciae archiepiscopi iudicium expetit; tandem in probatione deficit accusator; reus cogitur ad suae innocentiae assertionem. (Qu. I.) Hic primum queritur, an orimine irretiti vel infamia notati ad huiusmodi accusationem sint admittendi? (Qu. II.) Secundo, si episcopus in eos accusationem vertere voluerit, an simplici assertioni suae sit fides habenda? (Qu. III.) Tertio, si liceat sibi expetere iudicium archiepiscopi alterius provinciae? (Qu. IV.) Quarto, cuius iudicium sibi sit expetendum, si circa suam sententiam episcopus suae provinciae discordare contigerit? (Qu. V.) Quinto, si in probatione deficit accusator, an reus sit cogendus ad probationem suae innocentiae?

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. f) Habetur inter capitula Hadriani c. 49., allatum, quantum conicere licet, ex legibus saecularibus. Nam in Codice Theod. lib. X. tit. 10. l. 2. fere idem, in libro autem 7. Capit. c. 360. prorsus idem habetur.

C. VI. g) Non nisi: In concilio ipso et capitularibus legitur: *nec in fine*, quod in multis eiusdem concilii decretis repetitur. Quomodo autem hic, et apud Burchardum atque Ivonem legitur, convenit canon 13. Nicaeni concilii, in quo sic statutum est: *De his, qui ad exitum veniunt, etiam nunc lex antiqua regularisque servabitur, ita ut, si quis egreditur e corpore, ultimo et necessario viatico minime privetur.* Hanc controversiam copiose explicat Innoc. I. epist. 3. c. 2. Exsuperio episcopo Tolosano.

C. VII. h) Capiti huic in vulgatis erat propositum no-

Quaest. VI. C. IV. 20) *mysterium*: orig. = C. V. 21) *Ans.* Inter cap. Hadriani in fine l. 3. — Capit. l. 7. c. 360. — 22) *amputetur*: Ed. Arg. — 23) *ex sua inv.*: Ed. Bas. = C. VI. 24) *hab:* non serius A. 310. — Capit. l. 6. c. 317. l. 7. c. 305. — Burch. l. 6. c. 27. Ivo Decr. p. 10. c. 156. — 25) *Delatorum*: Ed. Bas. — 26) *add. ad fidetum*: Ivo. Burch. — Edd. coll. q. — 27) *tenior*: Ed. Nor. — 28) *infra*: Burch. — Ed. Bas. — 29) *quinquennium*: Edd. coll. o. 30) *admittitur*: ead. pr. Bas. = C. VII. 31) *imo ex Isidori regula monachorum c. 17.* — Coll. tr. p. 3. t. 14. c. 26. — nomen Paleae desid. in Edd. Arg. Bas. Ven. II. = C. VIII. 32) *hab. A. 566.* — Burch. l. 15. c. 5. Ans. l. 3. c. 116. Ivo Decr. p. 6. c. 967. p. 16. c. 6. — 33) *abest* ab Ed. Bas. — 34) *praesumserit*: Edd. coll. o. — 35) *convictus*: Ivo. p. 16. Burch. — 36) *add. suae*: Edd. coll. o. pr. Bas.

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem crimine irretiti alios accusare non possunt, Anacletus Papa testatur, epistola II., Episcopis Italiae dicens¹⁾:*

C. I. *A criminosis sacerdos accusari non permittitur.*

Si sacerdos sine crimine eligi praecipitur, nullatenus ab hominibus²⁾ criminibus irretitis accusari aut calumniari permittitur, nec ab aliis, quam ab iis, qui sine crimine sunt, et iuxta electionem³⁾ sacerdotes ordinari possunt, et tales per omnia inveniuntur, quales sacerdotes eligi iubentur.

C. II. *Infames et qui culpis exigentibus ad sacerdotium provehi non possunt, sacerdotes non accensent.*

Item Hadrianus Papa in capitulis, cap. 21.⁴⁾

Omnes vero infames esse dicimus, quos leges saeculi infames appellant, et omnes, qui culpis exigentibus ad sacerdotium non possunt provehi. Indignum est enim⁵⁾, ut illi eos accusent, qui esse non possunt quod ipsi sunt, quoniam sicut maiores a minoribus non iudicantur, ita nec criminari possunt.

C. III. *Infames sunt qui regnum Dei consequi non valent.*

Item Fabianus Papa, epist. II. Episcopis orientalibus⁶⁾.

Illi, qui illa peccata perpetrant, de quibus Apostolus⁷⁾ ait: *Quoniam qui talia agunt regnum Dei non consequentur, valde cavendi sunt, et ad emendationem⁸⁾, si voluntarie noluerint, compellendi, quia infamiae maculis sunt aspersi, et in barathrum delabuntur⁹⁾, nisi eis sacerdotali auctoritate subventum fuerit. §. 1. Similiter et illi, de quibus ipse ait¹⁰⁾: *Cum huiusmodi¹¹⁾ hominibus nec cibum sumere, quia infamia sunt notati, antequam sacerdotali auctoritate sanentur¹²⁾, et in* gremio sanctae matris ecclesiae redintegrentur, quia qui extra nos sunt nobiscum communicare non possunt.**

C. IV. *Ante satisfactionem excommunicati ad accusationem non admittantur.*

Item Fabianus, epist. II.¹³⁾

Omnes illi sunt ab accusatione repellendi, quos Apostolus commemorat, dicens¹⁴⁾: *Cum eis nec cibum sumere, et ante satisfactionem ecclesiae non sunt suscipiendi¹⁵⁾.*

C. V. *Sacerdotes non nisi a coaequalibus accusari debent.*

Item Clemens Papa Iacobo, Hierosolymorum¹⁶⁾ Episcopo, epist. I.¹⁷⁾

Beatus Petrus homicidas et adulteros, et cunctos criminalibus nexibus alligatos, et qui eis coaequales non erant, ab episcoporum vexatione et accusatione, dicente¹⁸⁾ Domino, prohibebat, et non nisi coaequalibus aliquid eis¹⁹⁾ inferri debere docebat. *Et paulo post: §. 1. Infames etiam omnes, et quos primates et leges saeculi non suscipiunt²⁰⁾,*

men Paleae, quod sublatum est auctoritate omnium veterum exemplarium, quotquot collata sunt. Exstat autem in regula monachorum B. Isidori, c. 17.

Causa VI. Quaest. I. C. I. a) Iuxta electionem: Sic in omnibus collatis manuscriptis codicibus, praeterquam in uno, in quo est: *iuxta electione**. In vulgatis erat: *iuxta electionem canonicam*. In epistola autem ipsa legitur: *et iuxta electionem, si necessitas fuerit, aut ipsi volendo Domino servire elegerint, sacerdotesque sine crimine fieri et ordinari possint, et tales per omnia fuerint, quales eligi sacerdotes iubentur.*

C. V. b) Hierosolymorum: Antea erat: *Metropolitano***. Emendatum est ex plerisque manuscriptis codicibus. Nam et Clemens in epistola sic ipsum Iacobum vocat.

Causa VI. Quaest. I. C. I. 1) *Caput Pseudoisidori*, cf. conc. Carth. II. c. 6. — 2) *criminosis*: Edd. coll. o. — 3) *et quod iuxta*: Ed. Bas. = C. II. 3) *Ans.* in fine l. 3. Polyc. l. 5. t. 1. Capit. l. 7. c. 437. — 4) *abest* ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. = C. III. 5) *Cap. Pseudoisidori*. — Ans. l. 11. c. 33. — 6) *Gal. c. 5. v. 21.* — 7) *add. sui*: Ed. Bas. — 8) *damnabuntur et dilabuntur*: Ed. Arg. — 9) *1 Cor. c. 5. v. 11.* — 10) *his*: Ed. Arg. — 11) *curentur*: Edd. coll. o. pr. Bas. = C. IV. 12) *Cap. Pseudoisidori*. — 13) *1 Cor. c. 5. v. 11.* — 14) *recipiendi*: Edd. coll. o. pr. Bas. = C. V. 15) *Cap. Pseudoisidori, conf. cap. Aquilgr. A. 789. c. 34., const. Silvestri c. 3., conc. Carth. VII. c. 2., cap. Pipini A. 755. c. 9. et vitam Silvestri.* — Ans. l. 3. o. i. — 16) *exc. Mdd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II.* — 17) *docente*: orig. — 18) *sibi*: Ans. — Edd. coll. o. — 19) *recipiunt*: Edd. coll. o. pr. Bas.

sed et laicos ab eorum accusatione et vexatione semper repelli¹⁹⁾ debere²⁰⁾ rogabat, et cunctos illis²¹⁾ subditos esse præcipiebat, cunctorum sacerdotum vitam superiorem sanctioremque, ac discretam a sæcularibus et laicis hominibus esse, et spirituales *quosque* atque sacerdotes super carnales ac laicos semper constituendos²²⁾ docebat²³⁾, quoniam pro minimo nobis esse debet, ut a talibus arguamur et iudicemur vel ab humano die. Maiores vero a minoribus nec accusari, nec iudicari ullatenus posse dicebat, quoniam non solum hoc divinas, sed et leges sæculi inhibere docebat.

C. VI. *Qui criminosus fuerit sacerdotes accusare non potest.*

Item Hadrianus Papa in capitulis, c. 68. 24)

Qui crimen intendit, agnoscendum est, si ipse ante non fiat²⁵⁾ criminosus, quia periculosa²⁶⁾ est et admitti non debet rei adversus quemcunque professio. *Et infra c. 72. §. 1.* Testes autem sine aliqua sint infamia, uxores et filios habentes, *et* Christum omnino prædicantes.

Gratian. *Non solum autem criminosi, sed etiam quilibet alii ab accusatione episcoporum repelluntur.*

Unde Anacletus Papa, epist. I. ait 27):

C. VII. *Deo non placet qui servos suos accusat.*

Si omnia in hoc sæculo vindicata essent, locum divina iudicia non haberent. Supervacuis *enim* ad beneficia* laborat impendiis, qui solem certat facibus adjuvare. Ideo si aliquis putat se Deo in hoc placere, quod servos suos accusat, et ut meliores fiant dicit se hoc agere, in vanum laborat, et plus invidiæ stimulis agitur quam caritatis, quoniam gratiæ plenitudo adiectione non indiget, nec ulla requirit commendationis augmenta.

C. VIII. *Populus sacerdotum arguere vel increpare non valet.*

Item Telesphorus epistola unica, c. 3. 28)

Sacerdotes, qui proprio ore corpus Domini conficiunt, ab omnibus sunt audiendi²⁹⁾ atque timendi, non dilacerandi aut detrahendi, quia a quibus se Domini populus benedici, salvari et institui³⁰⁾ cupit, nullatenus debet eos arguere, nec vulgus in eorum accusatione suscipi. Populus enim ab eis docendus est et corripiendus³¹⁾, non ipsi ab eo, quia non³²⁾ est discipulus super magistrum. *Et infra: §. 1.* Dei ergo accusat ordinationem, qui eos, qui ab eo constituuntur sacerdotes, accusat³³⁾ vel damari³⁴⁾ cupit. *Idem infra: §. 2.* Hi, qui non sunt idonei, non suscipiuntur ad accusationem; omnes, qui adversus Patres³⁵⁾ armantur, infames esse censemus. Patres³⁶⁾ enim omnes venerandi sunt, non respuendi aut insidiandi³⁷⁾.

C. IX. *De eodem.*

Item Pius Papa epist. I. 34)

Oves pastorem suum non reprehendant; plebs episcopum³⁹⁾ non accuset, nec vulgus eum arguat, quoniam non⁴⁰⁾ est discipulus super magistrum, *neque servus supra dominum*. Episcopi autem⁴¹⁾ a Deo sunt iudicandi, qui eos sibi oculos elegit. Nam a subditis aut pravae vite hominibus non sunt arguendi vel accusandi aut laceraandi. *Et infra: §. 1.* Nemo bonum faciens alteri verbo aut facto nocere vult; quanto minus in suspicionem debet venire fidelis homo, ut dicat aut faciat ea, quae pati non vult?

C. VIII. c) Hi, qui: In aliquot vetustis codicibus est caput distinctum a superiore.

C. X. d) Ne quis: Rubrica haec non valde convenit subiecto capiti, et pie est interpretanda; nam simili locutione utitur David 2. Regum 16., loquens de Semei.

C. XI. e) Capitulo: Quae subiungit Gratianus: ca-

quia omnis suspicio potius repellenda est quam approbanda vel recipienda.

Gratian. *Ipsa autem detractio, licet ex vitio detrahentium, tamen iusto Dei iudicio nonnunquam adversus bonos excitatur, ut quos vel domestica praesumptio, vel alterius favor in altum extulerat, detractio humiliet.*

Unde Ambrosius ad c. 22. Lucae:

C. X. *Ne quis 4) de se praesumat, linguae malorum ex Dei praecepto contra eum excitantur.*

Imitare Petrum tertio *alibi* dicentem⁴²⁾: *Domine, tu scis, quia diligo te.* Etenim, quia tertio negaverat, tertio confitetur; sed negavit in nocte, confitetur in die. Haec autem ideo dicta sunt, ut sciatis⁴³⁾, neminem iactare se debere. Nam si⁴⁴⁾ Petrus lapsus est, quia dixit⁴⁵⁾: *Et si alii scandalisati fuerint in te, sed non ego, quis alius iure de se praesumat? Denique et David, quia dixerat⁴⁶⁾: Ego dixi in mea abundantia, non movebor in aeternum, eam sibi iactantiam obfuisse proficitur, dicens: Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus.*

C. XI. *Ut boni salubriter humilicentur, linguae malorum contra eos insurgunt.*

Item Gregorius lib. IX. epist. 39. ad Theoctistam Patriciam 47).

Sunt plurimi, qui vitam bonorum amplius⁴⁸⁾ quam debent laudant, et ne qua elatio de laude surrepat, permittit omnipotens Deus malos in obfretationem et obiurgationem prorumpere, ut si qua culpa ab ore laudantium in corde nascitur, ab ore vituperantium suffocetur. Hinc est ergo⁴⁹⁾, quod doctor gentium se in praedicatione currere testatur per⁵⁰⁾ infamiam et bonam famam, qui etiam dicit⁵¹⁾: *Ut seductores et veraces.*

Gratian. *Verum hac auctoritate prohibentur spirituales a carnalibus accusari, non carnales a spiritualibus. Quod ex verbis eiusdem datur intelligi, quibus in eodem capitulo 5) subiunxit, dicens 52):* Capite languescente facilius reliqua corporis membra inficiuntur, sicut scriptum est⁵³⁾: *Omne caput languidum, et omne cor moerens; a planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas. Quapropter manifestum est, diabolus (qui sicut leo⁵⁴⁾ rugiens circum, quaerens quem possit devorare) cordibus plebium suadere, ut doctoribus atque pastoribus suis detractiones irrogent, vel eos accusent, ut plebes languescentes (non tenentibus pastoribus frenis eorum) lasciviant, atque in via ruant; ut saltem sic periclitari possint. Multum vero distat damna morum a damnis rerum temporalium, quum ista extra nos sint, illa vero in nobis. Et infra: Peius 5) malum fore non existimo, quam Christianos suis invidere sacerdotibus.*

Hinc etiam Felix II. ait Episcopis in Alexandrina Synodo congregatis 55):

C. XII. *Deo recte famulantes persequi non licet.*

Quiescite, inquit sancta *et magna* Nicaena synodus, et nolite persequi eos, qui recte⁵⁶⁾ Deo famulantur, et sincera voluntate superni⁵⁷⁾ Dei mandata custodiunt, et nostris legibus subiunguntur; quia nec decet, *nec ordo patitur*, ut *iniqui et* carnales spirituales persequantur.

C. XIII. *Subditi praelatos suos accusare non debent.*

Item Anterus 6) Papa, epistola unica 58).

Ex merite plebis nonnunquam episcopi depravantur, qua-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. c) Hi, qui: In aliquot vetustis codicibus est caput distinctum a superiore.

C. X. d) Ne quis: Rubrica haec non valde convenit subiecto capiti, et pie est interpretanda; nam simili locutione utitur David 2. Regum 16., loquens de Semei.

C. XI. e) Capitulo: Quae subiungit Gratianus: ca-

pitae languescente etc. sunt in epist. 3. Anacleti et apud Isidorum de summo bono, lib. 3. c. 38.

f) Peius: Sunt in prima epist. Alexandri I.

C. XIII. g) Anterus: Sic restitutum est ex plerisque vetustis. Nam antea erat: *Gregorius 6)*. Confectum autem caput hoc est magnam partem ex Anacleti sententiis, in epist. 3.

Quaest. I. C. V. 19) repellere: Edd. coll. o. — 20) abest ab Ed. Arg. — 21) add. sibi: Ed. Bas. — 22) constituere et fore debere: Ans. — Edd. coll. o. — 23) dicebat: Edd. Lugd. I. Ven. I. — C. VI. 24) cf. supra C. 3. q. 11. c. 1. 3. — Ans. in fine 1. 3. — 25) fuerit: Edd. coll. o. — Böhm. — 26) periculosum: Edd. coll. o. — C. VII. 27) Caput Pseudoisidori, sumtum ex Emmodii 1. 2. sp. 19. 22. — Ans. 1. 3. c. 38. — C. VIII. 28) Caput Pseudoisidori, cf. Hieron. ep. 1., Isid. Sent. 1. 3. c. 39. et interpr. ad Theod. cod. 1. 9. t. 39. c. 9. — Ans. 1. 3. c. 12. Ivo Decr. p. 6. c. 314. 315. — 29) obediendi: Ans. Ivo. — Edd. coll. o. — 30) institui: Böhm. — 31) corrigendus: Ed. Bas. — 32) Matth. c. 10. v. 24. — 33) accusare: Ib. — 34) damnae: Ans. Ivo. — Edd. coll. o. — 35) add. t. e. sacerdotes: Edd. coll. o. — 36) add. t. e. sacerdotes: ead. — 37) non accusandi vel insidiandi: Ed. Bas. — ead. accusandi, vel insi-

dandi aut infamandi: Edd. reil. — C. IX. 38) Caput Pseudoisidori, cf. Isid. Sent. 1. 3. c. 39. — Ans. 1. 3. c. 32. Ivo Pan. 1. 4. c. 36. Decr. p. 5. c. 243. Polyc. 1. 5. t. 1. — 39) add. suum: Ed. Bas. — 40) Matth. c. 10. v. 24. — 41) vero: Ed. Bas. — enim: Edd. reil. — C. X. 42) Ioan. c. 21. v. 15. — 43) sciatis: Edd. coll. o. — 44) et si: ead. pr. Lugd. II. III. — 45) Marc. c. 14. v. 29. — 46) Psal. 29. v. 7. — C. XI. 47) Ep. 45. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — 48) add. forsasse: Edd. coll. o. — orig. — 49) etiam: Ed. Bas. — desid. in Edd. reil. — 50) tuler: Edd. coll. o. — 51) 2 Cor. c. 6. v. 8. — 52) infra c. 13. — 53) Esa. c. 1. — 54) 1 Petr. c. 5. — C. XII. 55) Caput Pseudoisidori. — 56) perfecte — ministrant: orig. — 57) superna: Edd. coll. o. — C. XIII. 58) Caput Pseudoisidori, cf. Isid. Sent. 1. 3. c. 38., Hieron. ep. 2. ad Nepotian. et ep. 13. ad Paulinum. — *) Ita in Edd. coll. o. pr. Bas. Nor.

tenuis proclivius cadant qui sequuntur. Capite languescente cetera corporis membra inficiuntur. Deteriores⁵⁹⁾ sunt, qui vitam moresque bonorum corrumpunt, his, qui substantias aliorum praediaque diripiunt. Caveat unusquisque, ne aut linguam, aut aures habeat prurientes, id est, ne aut ipse aliis detrahat, aut alios audiat detrahentes. *Sedens*⁶⁰⁾, inquit⁶¹⁾, *adversus fratrem tuum loquebaris detrahendo, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum, etc.* Parcaut singuli detractioni linguae, custodiantque sermones suos, et sciant, quia cuncta⁶²⁾, quae de aliis loquuntur, sua sententia iudicabuntur. Nemo invito auditori libenter refert. Officii singulorum sit, dilectissimi, non solum oculos castos servare, sed et linguam, nec quid in cuiusquam domo agatur alia domus per eos⁶³⁾ unquam noverit. Habeant omnes simplicitatem columbae, nec cuiquam machinentur dolos et serpentis astutiam, ne aliorum supplantentur insidiis.

*Item Lucius Papa epist. unica, Episcopis Galliae et Hispaniae scribens*⁶⁴⁾:

C. XIV. *Sapiens nocere non cupit.*

Sapiens non est omnis qui nocet.

C. XV. *Raptoribus deteriores sunt episcoporum detractores.*

*Item Anacletus Papa, epist. III.*⁶⁵⁾

Deteriores sunt, qui doctorum vitam moresque corrumpunt, his, qui substantias aliorum praediaque diripiunt. Ipsi enim ea, quae extra nos, licet nostra sint, auferunt; nostri autem⁶⁶⁾ detractores, et morum corruptores nostrorum, sive qui adversus nos armantur, proprie nos ipsos diripiunt⁶⁷⁾, et ideo in iste infames sunt, et merito ab ecclesia extorres sunt. Pro meritis ergo plebis saepe pastores depravantur ecclesiae, ut proclivius corrumpant qui sequuntur.

C. XVI. *De eodem*

*Item Alexander Papa, epist. III.*⁶⁸⁾

Summa iniquitas est fratres detrahere et accusare. Unde scriptum est⁶⁹⁾: *Omnis, qui detrahit fratri suo, homicida est, et omnis homicida non habet partem in regno Dei*⁷⁰⁾.

Gratian. *Patet ergo, ut praemissum est, quod carnales prohibentur ab accusatione spiritualium, non spirituales ab accusatione carnalium.*

II. Pars. §. 1. *Quum itaque criminosi et infames ab accusationibus prohibeantur, videndum est, quos canonum sacra auctoritas infames appellat.*

*De his Stephanus Romanae Ecclesiae Episcopus scribit Hilario, ep. I. c. 1. dicens*⁷¹⁾:

C. XVII. *Quae personae infames habeantur.*

Infames⁷²⁾ esse eas personas dicimus, quae pro aliqua culpa notantur infamia, id est omnes, qui Christianae legis normam abiiciunt, et statuta ecclesiastica contemnunt; similiter fures, sacrilegos et omnes capitalibus criminibus irretitos; sepulchrorum quoque violatores, *et apostolorum atque successorum eorum reliquorumque Patrum statuta

libenter violantes*, et⁷³⁾ omnes, qui adversus Patres armantur, qui in omni mundo infamia notantur; similiter⁷⁴⁾ et incestuosos, homicidas, periuros, raptos, maleficos, veneficos, adulteros, de bellis publicis⁷⁵⁾ fugientes, et qui indigna sibi petunt loca tenere, aut facultates ecclesiae abstrahunt⁷⁶⁾ iniuste, et qui fratres calumniantur, aut accusant⁷⁷⁾ et non probant, vel⁷⁸⁾ qui contra innocentes principum animos⁷⁹⁾ ad iracundiam provocant, et omnes anathematizatos vel pro suis sceleribus ab ecclesia pulsos⁸⁰⁾, et omnes, quos ecclesiasticae vel saeculi leges infames pronunciant. Ili⁸¹⁾ nimirum omnes, nec⁸²⁾ servi ante legitimam libertatem, nec poenitentes, nec bigami, nec illi, qui curiae deserviunt, vel non sunt integri corpore, aut sanam non habent mentem vel intellectum, aut inobedientes sanctorum⁸³⁾ decretis existunt, aut furiosi manifestantur, hi omnes, inquam, nec ad sacros gradus debent provehi, nec isti, nec liberti⁸⁴⁾ neque suspecti, nec rectam fidem vel dignam conversationem non habentes, summos sacerdotes possunt accusare⁸⁵⁾.

C. XVIII. *Infamis efficitur qui sciens peierare praesumit.*

*Item Fabianus Papa*⁸⁶⁾.

III. Pars. Quicumque sciens se⁸⁶⁾ peieraverit, quadraginta dies in pane et aqua, et septem sequentes annos poeniteat, et nunquam sit sine poenitentia, et nunquam in testimonium recipiatur; communionem tamen post haec⁸⁷⁾ percipiat.

C. XIX. *Accusatores et personas, quas leges saeculi non admittunt, ecclesiasticae quoque repellunt.*

*Item Eusebius Papa, epist. I. ad Episcopos Galliae*⁸⁸⁾.

Nos sequentes Patrum vestigia pro salvatione servorum Dei, quascunque ad accusationem personas leges publicae non admittunt, his impugnandi alterum et nos licentiam submovemus, et nullae accusationes a iudicibus audiantur ecclesiasticis, quae legibus saeculi prohibentur.

Gratian. *Sed licet infames ab accusatione episcoporum prohibeantur, non tamen isti ab huiusmodi accusatione prohibendi sunt. Haereticos namque accusare infamibus non prohibetur, ut supra patuit in ea⁸⁹⁾ causa, ubi de accusatione minorum adversus maiores disputatum est.*

C. XX.

*Item*⁹⁰⁾.

Quum maiores scientia et moribus a minoribus accusari prohibeantur, non aequales ab aequalibus, vel minores a maioribus, ab huius ergo⁹¹⁾ accusationibus non sunt hi prohibendi, quum haereticus catholico minor sit.

Sed hoc an generaliter accipiendum sit, Augustinus non definit, lib. IV. de Baptismo contra Donatistas, c. 5. dicens:

C. XXI. *Dubium est, an sciens avarus, an nesciens haereticus gravius peccet.*

Quaero ergo, quis peccet gravius, an qui nesciens *in* haeresim incurverit, an qui sciens ab avaritia, id est ab

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XV. h) Diripiunt: Antea legebatur: *nos ipsos decipiunt*. Emendatum est ex Isidoro, libro 3. de summo bono, cap. 38., Anacleti verba, quantum conici potest, referente, et optime convenit cum iis, quae antecedunt. Verum in duobus antiquis exemplaribus epistolarum Anacleti, altero Vaticanae, altero Florentinae bibliothecae, habetur: *non nos, sed proprie se ipsos decipiunt*.

C. XVII. i) Accusare: In vulgatis⁹²⁾ codicibus sequebatur: *neo ad accusationem, seu ad testimonium nullatenus iusto possunt recipi*, quae sunt expuncta, quoniam absunt a manuscriptis (uno excepto), et originali, et Bur-

chardo et Ivone⁹³⁾. In Panormia tamen haec postrema pars post verbum: *manifestantur*, sic habet: *Mi omnes nusquam nec ad sacros gradus debent provehi, nec ad accusationem, seu ad testimonium ullatenus iuste possunt recipi*.

C. XX. k) Caput hoc in plerisque vetustis exemplaribus coniunctum est superiori. Quare conicere licet haec esse verba Gratiani.

l) Ab huius ergo: Locus hic emendatus est ex manuscriptis. In impressis legebatur: *ab accusationibus huiusmodi sunt prohibendi*⁹⁴⁾. Ex qua lectione vix apta sententia elici poterit.

Quaest. I. C. XIII. 59) infra c. 15. et C. 9. q. 3. c. 15. — 60) Psalm. 49. v. 20. — 61) add.: *Propheta*: Edd. Bas. Ven. I. Lugdd. — 62) *cuncti, qui*: Edd. Lugdd. II. III. — 63) *vos*: orig. — C. XIV. 64) Cap. Pseudoisidori, cf. Sixti Pythag. sent. 292. — Ivo Decr. p. 3. c. 140. — C. XV. 65) Cap. Pseudoisidori, cf. supra c. 15. — Burch. I. 1. c. 138. Ans. I. 3. c. 11 (10). Deusdedit p. 3. Ivo Decr. p. 5. c. 239. — 66) *quoque*: Edd. coll. o. — 67) *decipiunt*: Coll. citt. et Edd. coll. o. — C. XVI. 68) Caput Pseudoisidori. — Ans. I. 11. c. 49. — 69) Ivo Decr. c. 3. v. 15. — 70) *Christi et Dei*: Edd. Bas. — C. XVII. 71) Caput Pseudoisidori. — Burch. I. 1. c. 173. Ans. I. 3. c. 5. Ivo Pan. I. 4. c. 66. Decr. p. 5. c. 291. Deusdedit p. 8. Polyc. I. 5. t. 1. — 72) cf. Interpr. ad Paul. Sent. I. 1. t. 2. — 73) cf. Procli ad Domnum Antioch. — 74) cf. Theod. cod. I. 9. t. 36. a. 8. cum Interpr. — 75) abest ab orig.

— cf. conc. Arel. I. c. 3. — 76) *auferunt*: Ans. Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 77) cf. o. 75. conc. Eliber. — 78) cf. Interpr. ad Theod. cod. I. 9. t. 39. c. 3. — 79) *animum*: Edd. coll. o. — 80) *reptos*: ead. — 81) cf. Gelasii ep. 9. — 82) add.: *estiam*: Ed. Bas. — 83) add.: *Patrum*: Edd. coll. o. — 84) cf. conc. Carth. VII. c. 2. — *) et Edd. coll. o. pr. Bas. — **) neque tamen Anselmo. — C. XVIII. 85) Ivo ex lib. poenit. Halitgarli Cameracensis I. 4. c. 28. — cf. Rabani ep. ad Heribald. c. 8. — Reg. I. 2. c. 324. (: *ex poenitentiali*). Burch. I. 12. c. 8. Ivo Decr. p. 12. c. 65. — 86) abest a Reg. — 87) *hoc*: Edd. coll. o. — C. XIX. 88) Caput Pseudoisidori, cf. C. 3. q. 5. c. 5. — Ans. I. 3. c. 25. — 89) *eadem*: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. C. 2. q. 7. — C. XX. 90) haec sunt Gratiani verba. — **) *huiusmodi accusationibus non sunt prohib.*: Ed. Bas.

Idololatria non recesserit? Secundum *quidem* illam regulam, qua peccata scientium peccatis ignorantium praeponuntur, avarus cum⁹¹⁾ scientia vincit in scelere. Sed ne⁹²⁾ forte hoc *fiat*, facit⁹³⁾ in haeresi sceleris ipsius magnitudo, quod facit⁹⁴⁾ in avaritia scientis admissio, *ut* haereticus nesciens avaro scienti coaequetur⁹⁵⁾. Item c. 20. eiusdem libri: §. 1. Utrum *autem* catholicum pessimis moribus alicui haeretico, in cuius vita, praeter id, quod haereticus est, non inveniunt homines quod⁹⁶⁾ reprehendant, praeponeere debeamus, non audeo praecipitare sententiam.

IV. Pars. Gratian. Verum hoc Augustini, et illud de infamiam accusationis, de his intelligendum est, quos constat esse haereticos, non de his, qui se negant in haeresim lapsos. Illic autem in omnibus religiosus apparens, dum se negat haereticæ communionis aliquando macula infectum, infames atque alios huiusmodi a sua accusatione ipse repellit. §. 1. Haec licet ratione nisi videantur, exemplo tamen laesae maiestatis vana intelliguntur, ad cuius accusationem dum socius in itae factionis admittitur, non quaeritur, an cogitare contra animam principis sit maiestatem laedere, sed an aliquis de nece eius tractaverit.

Unde Imp. Arcadius et Honorius AA. in nono libro Codicis, titul. ad legem Iuliam maiestatis, leg. 5. scriptis legantur⁹⁷⁾:

C. XXII.

Si quis⁹⁸⁾ cum militibus vel privatis, *vel* barbaris etiam, scelestam inierit factionem, aut factionis ipsius susceperit sacramentum vel dederit, de nece etiam virorum illustrium, qui consiliis⁹⁹⁾ et consistorio nostro intersunt, senatorum etiam (nam et ipsi pars corporis nostri sunt) vel cuiuslibet postremo, qui nobis militat, cogitaverit, (eadem enim severitate voluntatem sceleris, qua effectum, puniri iura voverunt,) ipse quidem, utpote maiestatis reus, gladio ferriatur¹⁰⁰⁾, bonis eius¹⁰¹⁾ omnibus fisco nostro addictis. Filii vero eius, quibus vitam imperatoria specialiter lenitate concedimus, (paterno enim deberent¹⁰²⁾ perire supplicio, in quibus paterni, hoc est hereditarii, criminis exempla metuntur, a materna¹⁰³⁾ vel avita, omnium etiam proximorum hereditate ac successione habeantur alieni, testamentis extraneorum nihil capiant, sint perpetuo egestes et pauperes, infania eos paterna semper comitetur, ad nullos unquam¹⁰⁴⁾ honores, ad nulla¹⁰⁵⁾ sacramenta perveniant, sint postremo tales, ut his perpetua egestate sortentibus sit et mors solatium et vita supplicium. Denique iubemus etiam eos notabiles¹⁰⁶⁾ esse sine venia, qui pro talibus unquam apud nos intervenire tentaverint. Et infra: §. 1. Sane, si quis ex his in exordio in itae factionis, studio verae laudis accensus¹⁰⁷⁾, *initam* prodiderit factionem, praemio¹⁰⁸⁾ et honore a nobis donabitur¹⁰⁹⁾. Is vero, qui usus fuerit factione, si vel¹¹⁰⁾ sero, tamen incognita adhuc consiliorum¹¹¹⁾ arcana patefecerit, absolute tunc ac venia dignus habebitur.

Gratian. Porro simoniae accusatio ad instar publici criminis laesae maiestatis procedere debet, sicut Leo imperator in lib. 1. Codicis decrevisse legitur, tit. de episcopis et clericis, l. Si quinquam. Quod de accusatione, non de poena intelligi oportet.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXII. m) Hoc et sequens caput in vetustis exemplaribus sunt coniuncta antecedenti, quare nec rubricas habent. Quæst. II. C. II. a) Indemnatus: In originali legitur: indemnatus licet ab his, qui nihil sciunt, secedere ad tempus pro persona maioris auctoritatis iubeatur, illo, quamdiu probari nihil potest, in communionem omnium, praeterquam eius, qui eum reum iudicat, permanente.

Quæst. I. C. XXI. 91) avarum conscientia: Edd. coll. o. — 92) si: ib. — 93) facit: ead. pr. Lugd. II. III. — 94) facit: Ed. Bas. — 95) coaequetur: Edd. coll. o. — 96) reprehendere valeant: Ed. Bas. = C. XXII. 97) const. 8. (scr. A. 397.). Cod. I. 9. t. 5. — 98) Quisquis: orig. — 99) conciliis: Ed. Lugd. II. — 100) ferietur: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. — 101) abest ab Ed. Bas. — 102) debent punire: ib. — 103) a success. omnium hab. alieni: Ed. Arg. Bas. — a materna et a success. omnium proz. hab. alieni: Edd. reil. exc. Lugd. II. III. — 104) prorsus: orig. — Ed. Arg. — Böhm. — 105) add.: prorsus: Ed. Bas. — penitus: Edd. reil. — 106) add.: infamia: Edd. coll. o. — 107) add.: ipse: ead. — 108) et praem.: ead. — orig. — 109) decorabitur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 110) abest ab Hadd. pr. Lugd. Par. — 111) conciliorum: Edd. Bas. Ven. I. II. Nor. Lugd. I. II. = C. XXIII. 112) const. 7. Cod. I. 9. t. 5.

Unde Impp. Valentinianus, Valens et Gratianus AAA. lib. IX. Cod. tit. ad l. Iul. maiest. l. Nullus¹¹²⁾:

C. XXIII.

Nullus omnino, cui inconsultis ac nescientibus nobis fiduciarum tormenta inferuntur¹¹³⁾, militiae, vel generis, aut dignitatis uti defensione prohibeatur, excepta tantum maiestatis causa, in qua sola omnibus aequa conditio est.

Gratian. Sed quum omnes illi assumantur in hac accusatione simoniae, qui possunt accusare de crimine maiestatis, constat, quod sicut ibi non dubitatur de crimine maiestatis, sed an reus commiserit illud, sic et hic non negatur haeresis, sed impetitur accusatus, an commiserit haeresim.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

Quod autem quaeritur, si episcopus in accusatorem accusationem vertere voluerit, an suae simplici assertioni fides sit adhibenda? facile solvitur, si sanctorum Patrum auctoritas diligenter inspiciatur. Ut enim sancti Patres definiunt, nullius personae, quantumlibet exornatae, confessioni fides est adhibenda, nisi competentes probationes adhibeat.

Unde in Carthaginensi Concilio IV. c. 29. legitur¹⁾:

C. I. Episcopus alicui crimen obiciens, in synodo probet quod obicit.

Episcopus, si clerico vel laico crimen impegerit²⁾, deducatur ad probationem in synodo.

Gratian. Sed obicitur: Si se solum alicui sceleris conscium noverit, probare illud testibus non valet; quid ergo tunc sibi faciendum sit, ex Concilio Vasensi l. c. 8.³⁾ sic diffinitur:

C. II. Episcopus non proferat quod probare non potest.

Si tantum episcopus alicui sceleris se conscium novit⁴⁾, quamdiu probare non potest, nihil proferat, sed cum ipso ad compunctionem eius secretis correctionibus elaboret. Quod si forte⁵⁾ correptus⁶⁾ pertinacior fuerit, et se communioni publicae⁷⁾ ingesserit, etiam si episcopus in redarguendo illo⁸⁾, quem reum iudicat⁹⁾, probatione¹⁰⁾ deliciat, indemnatus¹¹⁾ (licet *ab* iis, qui nihil sciunt¹²⁾, secedere ad tempus pro personae¹³⁾ maioris auctoritate iubeatur¹⁴⁾ ille tamen, quamdiu nihil probari¹⁵⁾ potest, in communionem omnium, praeterquam eius, qui eum reum iudicat, permanebit.

C. III. De episcopo, qui sibi soli dicit aliquem crimen suum fuisse confessum.

Item ex Concilio Africano, c. 99. et 100.¹⁶⁾

Placuit, ut si quando episcopus dicit aliquem sibi soli proprium crimen fuisse confessum, atque ille negat, non putet ad iniuriam suam episcopus pertinere, quod illi soli non creditur. Et si scrupulo propriae conscientiae se dicit neganti nolle communicare¹⁷⁾, quamdiu excommunicato non communicaverit suus episcopus, eidem episcopo ab aliis non communicetur episcopis, ut magis caveat episcopus, ne dicat in quenquam¹⁸⁾ quod aliis documentis convincere non potest.

C. III. b) Communicare: Sic in Carthaginensi VII. cap. 5., cui ad verbum respondet hoc caput. In Africano autem hic sequitur: *secrete tamen interdicit ei communionem, donec obtemperet*, quemadmodum et apud Burchardum. Sequentia autem verba: *Quamdiu etc.* sunt initium capituli centesimi.

— Valerii nomen abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — Valeriani contra a Lugd. — 113) offeruntur: Edd. coll. o.

Quæst. II. C. I. 1) c. 89. Statut. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — 2) imposterit: Edd. coll. o. = C. II. 3) hab. A. 442. — Ivo Decr. p. 5. c. 364. — 4) noverit: Edd. coll. o. — 5) abest a Coll. Hisp. — 6) correctus: Edd. coll. o. pr. Arg. — 7) publice: Coll. Hisp. — 8) illum: Edd. coll. o. — 9) iudicat: ead. pr. Bas. Lugd. — 10) in prob.: ead. pr. Arg. — 11) sciverint: Ed. Arg. — is sciverit: Edd. Ven. II. Nor. — sciverant: Edd. Ven. I. Lugd. Par. — 12) persona maioris auctoritatis: Coll. Hisp. — 13) iubeantur: Ed. Arg. — 14) probare: Edd. coll. o. = C. III. 15) c. 5. conc. Carth. VII. hab. A. 419. — Burch. I. 19. c. 127. Ivo Decr. p. 5. c. 363. — 16) aliquem: Ed. Bas.

QUÆSTIO III.

GRATIANUS.

Iudicium vero archiepiscopi alterius provinciae alicui expetere non licet.

Unde Gregorius ait respons. IX. ad Augustinum Anglorum Episcopum¹⁾:

C. I. *Alterius parochianum alicui iudicare non licet.*

Scriptum est in lege²⁾: *Per alienam messem transiens falcem³⁾ mittere non debet⁴⁾, sed manu spicas conterere et manducare.* Falcem ergo iudicii mittere non potes⁵⁾ in eam segotem⁶⁾, quae alteri⁷⁾ videtur esse commissa, sed per effectum⁸⁾ boni operis frumenta dominica vitiorum suorum paleis exspolia⁹⁾, et in ecclesiae corpus monendo¹⁰⁾ et persuadendo, quasi mandendo¹¹⁾, converte¹²⁾.

C. II. *Quot civitates unaquaeque provincia habet.*

Item Pelagius Papa II. ep. VIII. omnibus Episcopis¹³⁾.

Scitote certam provinciam esse, quae habet X. aut XI.¹⁴⁾ civitates, et unum regem, et totidem minores potestates sub se, et unum metropolitanum, aliosque suffraganeos¹⁵⁾ X. vel XI. episcopos iudices, ad quorum iudicium omnes causae episcoporum¹⁶⁾, et reliquorum sacerdotum, ac civitatum referantur, ut ab his omnibus iuste consona voce discernantur¹⁷⁾, nisi ad maiorem auctoritatem fuerit ab iis, qui iudicandi sunt, appellatum. Unde non oportet, ut degradetur vel dehonoretur unaquaeque provincia; sed apud semetipsam habeat iudices, sacerdotes et episcopos, singulos videlicet secundum ordines suos, et quicunque causam habuerit a suis iudicibus¹⁸⁾ iudicetur, et non ab alienis, id est a suae iustis iudicibus provinciae, et non ab extraneis, nisi (ut iam est praelibatum) a iudicandis fuerit appellatum.

C. III. *Non alterum, sed primatis iudicio quisque se subiciat episcopus.*

Item Nicolaus Papa¹⁹⁾.

Denique Suffredus, si tale in se crimen noverat, quo recte posset episcopatu privari, vel infirmitate se sentiebat forsitan²⁰⁾ praegravari, qua impeditus nullis²¹⁾ posset proximis sua praelatione prodesse, primatis sui debuerat et non aliorum dioeceseos antistitem praestolari²²⁾ iudicium. Quod si²³⁾ quaelibet ambiguitas, vel aliqua fortasse super eius²⁴⁾ examinatione, vel episcopatus abrenunciatione oborta²⁵⁾ fuisset²⁶⁾ contentio, ex more ad apostolicam sedem ferri convenerat, et nostra in his omnibus debuerant cuncti decreta penitus expectare. Quod quia omisimus²⁷⁾ hactenus dolemus, dilectissimam²⁸⁾ mihi gloriam vestram vehementer efflagito, ut iam dictus Suffredus epi-

scopus proprio restituatur episcopo, et²⁹⁾ si quid reprehensionis dignum gessit, postea vel correctione, vel digna animadversione definiatur³⁰⁾.

Gratian. Est tamen casus, in quo episcopus alterius parochianum excommunicare valet.

Unde in Concilio apud Compendium, c. 5.³⁰⁾:

C. IV. *Quando episcopus alterius parochianum excommunicare valet.*

Placuit pro communi utilitate* et instante necessitate*, ut nullus episcoporum graviter ferat, si eius parochianum pro³¹⁾ depraedationis causa alter episcopus excommunicaverit.

C. V. *De eodem. PALEA.*

[*Item ex Concilio Meldensi, c. 2.³²⁾*]

„De illis autem, qui intra parochiam beneficium aut hereditatem habent, et alterius episcopi parochiani sunt, et de loco ad locum iter faciunt, et rapinam³³⁾ et depraedationes peragunt, placuit, ut excommunicentur, nec ante ex parocia exeant, quam quae perpetrarunt³⁴⁾ digne emendent. Quorum excommunicatio seniori eorum et proprio episcopo significanda est, ne³⁵⁾ eos recipiat³⁶⁾ ante, quam illuc redeant, ubi rapinam fecerunt³⁷⁾, et ibi omnia pleniter emendent.“

QUÆSTIO IV.

GRATIANUS.

Parro cuius iudicium sibi expetendum sit, si iudices electi inter se discordare coeperint, in Concilio Antiocheno, cap. 14., sic invenitur definitum¹⁾:

C. I. *A quo sit ferenda sententia, quando comprovinciales episcopi discordant.*

Si quis episcopus criminaliter²⁾ in iudicio episcoporum fuerit accusatus, contingat autem episcopos³⁾ provinciae, qui convenerint, diversas habere sententias, et alios quidem innocentem eum pronunciare, alios reum, propter huiusmodi controversiam amputandam placuit sanctae synodo metropolitanum⁴⁾ episcopum alterius provinciae viciniae⁵⁾ advocari, et aliquantos cum eo episcopos alios, qui pariter residentes quaecumque⁶⁾ fuerint dirimant quaestiones⁷⁾, propter hoc, ut firmum sit iudicium, quod ab unius provinciae episcopis fuerit promulgatum.

C. II. *Quando iudices electi de sententia inter se discordes exstiterint, de vicina provincia archiepiscopus advocatur.*

Item ex Concilio Martini Papae, [id est Episcopi Bracarenensis,] c. 13.⁷⁾

Si quis episcopus in aliquibus* causationibus* iudicatur, et

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. III. C. III. a) Omissum: Locus hic emendatus est ex plerisque vetustis Gratiani codicibus^{*)}.

Quaest. IV. C. I. a) Caput hoc in multis etiam vetustis Gratiani exemplaribus citatur ex concilio Laodiceno. In uno tamen perantiquo est ex concilio Antiocheno, in quo etiam exstat, et est antiqua versio.

b) Metropolitanum: Graecum exemplar hic valde dissentit ab hac versione. Nam ex his verbis colligitur, concilium illius provinciae, in quo necesse est adesse proprium metropolitanum, posse advocare viciniae provinciae metropolitanum cum aliquot episcopis. Quod Martinus etiam Bracarenensis in sequenti capite, quod ex concilio Antiocheno

accepit, confirmat. Graece vero locus ita habet: ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ τὸν τῆς μητροπόλεως ἐπίσκοπον ἀπὸ τῆς πληθοσύνης ἐπαρχίας μετακλιεῖσθαι ἐτέρους τινὰς τοὺς ἐπιχρυσουμένους, καὶ τὴν ἀμφιβήτησιν διακλονίας, τοῦ βεβαιώσασιν σὺν τοῖς τῆς ἐπαρχίας τοῦ παριστάμενον. Quod Dionysius, quemadmodum etiam est in Codice canonum, sic vertit: Sanctae synodo placuit, ut metropolitanus episcopus a vicina provincia iudices alios convocat, qui controversiam tollant, ut per eos simul et per comprovinciales episcopos quod iustum visum fuerit approbetur. Ac sane, quod metropolitanus ad alterius metropolitani vocationem deberet venire, atque in eodem concilio duo metropolitani futuri essent, vix videtur convenire.

Quaest. III. C. I. 1) Ep. 64. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — (cf. ad Dist. 5. c. 1.) — 2) Deut. c. 23. v. 25. — 3) in eam falc. Ed. Bas. — 4) debes: Edd. coll. o. — 5) debes: Ed. Bas. — potes nec debes: Edd. rell. — 6) in ea segete: Ed. Arg. — 7) alieno vel alteri: ib. — 8) affectum: orig. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 9) exspoliare: Edd. Bas. Ven. I. Par. Lugdd. — exspoliata: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 10) admonendo: Edd. coll. o. — add.: convertere: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 11) mandando: Edd. Bas. Lugd. I. — manducando: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 12) conterere: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — convertere: Edd. rell. — C. II. 13) Caput Pseudodidori, cf. Greg. M. ep. 65. l. 11., conc. Carth. III. c. 10., Theod. cod. l. 9. t. 1. c. 10. 16. — Ans. l. 6. c. 107 (112). Ivo Pan. l. 4. c. 24. Polyc. l. 5. t. 1. — 14) JX.: Ed. Bas. — 15) suffragatores: orig. — 16) verba: episcop. — c. 107: desid. ap. Iv. — 17) discernatur: Edd. Arg. Bas. Lugd. I. Par. — discernantur: Pan. — Edd. Lugdd. II. III. — 18) add.: provinciae: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — C. III. 19) Non reperitur inter epistolas Nicolai I., quare ad conc. VII. Nicolai retulit Mansius. — cf. Dist. 50. c. 13. — Coll. tr. p. p. 1. t. 62. c. 30. — 20) abest ab Ed. Bas. — 21) nullus: Ed. Bas.

— 22) postulari: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 23) enim: Ed. Bas. — 24) abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 25) aborta: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. Lugd. I. — 26) fuerit: Ed. Bas. — *) omissum est, — dolendo: Ed. Bas. — om. est — dolemus: Edd. rell. — 27) dilectissimi: Edd. Nor. Ven. I. II. Lugdd. — add.: igitur: Edd. coll. o. — 28) et hic si: ead. pr. Bas. — 29) diffiniatur: Ed. Bas. — C. IV. 30) ex capitulari Carolomanni, vel conc. in Vernis palatio habito A. 882. — Burch. l. 1. c. 12. Ivo Decr. p. 14. c. 82. — 31) abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. V. 32) Imo ex eodem capitulari Carolomanni c. 6. — Reg. l. 2. c. 290. Burch. l. 11. c. 45. Ivo Decr. p. 14. c. 109. — cf. Comp. I. et X. de rapt. c. 1. — 33) rapinas: Coll. cit. — 34) pararunt: Edd. coll. o. — 35) nec: Edd. Lugdd. — 36) recipiant: Ed. Bas. — 37) fecerint: Ed. Bas.

Quaest. IV. C. I. 1) hab. A. 332. — Burch. l. 1. c. 150. Ivo Decr. p. 5. c. 263. ex Dionysio. — 2) de aliquibus causis criminalibus: orig. — 3) de episcopis: ib. — 4) vicinum: Ed. Arg. — 5) quicunque: Edd. coll. o. — 6) quaestionem: ead. — Coll. Hisp. — C. II. 7) idem caput conc. Antioch. ex Interpr. Martini Brac.

viderit ipsos episcopos, qui in provincia sua⁸⁾ sunt, inter se iudicio discrepare, ita⁹⁾ ut alii videantur eum, qui iudicatur, iustificare, alii condemnare, pro definitione huius dissensionis hoc placuit sancto¹⁰⁾ concilio, ut de provincia vicina alter metropolitanus convocetur episcopus, ut per eum confirmetur quod secundum rectum placuerit canonem.

Gratian. *Nisi eadem provincia primatem habuerit, ad quem negotia, quae per metropolitanum terminari non valent, referenda sint.*

Unde Bonifacius Papa, Episcopis¹¹⁾ Galliae¹²⁾:

C. III. *Primati deferantur negotia, quae metropolitanus explicare non valet.*

Si inter episcopos eiusdem concilii¹³⁾ dubitatio emergerit de ecclesiastico iure vel de aliis negotiis, primum metropolitanus eorum cum aliis¹⁴⁾ in concilio considerans rem diiudicet, et si non¹⁵⁾ acquiescat utraque pars iudicatis¹⁶⁾, tunc primas regionis inter ipsos audiat, et quod ecclesiasticis canonibus et legibus vestris¹⁶⁾ consentaneum sit, hoc definiat, et nulla pars calculo eius valeat contradicere.

C. IV. *De eodem. P A L E A.*

[*Item Alexander Papa¹⁷⁾.*]

„Si metropolitanus a quocunque comprovinciali episcopo¹⁸⁾ in causa propria appellatus eum audire distulerit, in proxima synodo negotii qui habeat licentiam exercendi, et quicquid per¹⁹⁾ iustitiam a comprovincialibus suis fuerit statutum debet custodiri.“

Gratian. *Sed si omnium comprovincialium concordia sententia fuerit damnata, manebit erga eum immobilis censura.*

Unde in Antiocheno Concilio, cap. 15. legitur²⁰⁾:

C. V. *Episcopus, qui ab episcopis suae provinciae consonam sententiam reportaverit, ab aliis iudicari non poterit.*

Si quis episcopus criminaliter accusatus ab omnibus, qui sunt intra provinciam, episcopis acceperit²¹⁾ unam consonamque sententiam, ab aliis ulterius iudicari non poterit, sed manere circa eum²²⁾ oportet tanquam convenientem, quae ab omnibus prolata est, firmam ratamque sententiam.

Gratian. *Subintelligendum vero est, nisi ad iudicem maioris auctoritatis fuerit provocatum. Tunc enim per appellationem soluta sententia firmitatem non obtinet.*

Unde Nicolaus Papa ait in epist. ad Carolum Regem, cuius initium: „Nunquam dolorem generat.“²³⁾:

C. VI. *Semel definitum retractari non licet, nisi ubi maior auctoritas fuerit.*

Quod bene semel definitum est et interpositis iuramentis deliberatum, nulla debet iteratione, nisi fortassis ubi fuerit²⁴⁾ maior auctoritas, retractari.

C. VII. *In renovatione iudicii B. Petri memoria est habenda.*

Item ex Concilio Sardicensi, c. 4.²⁵⁾

Osius episcopus dixit: „Quod si aliquis episcopus adiudicatus fuerit in aliqua causa, et putat se bonam causam habere, ut²⁶⁾ iterum²⁷⁾ iudicium renovetur²⁸⁾, si vobis placet, S. Petri apostoli²⁹⁾ memoriam honoremque, ut scribatur vel ab his, qui examinauerunt, vel etiam ab aliis episcopis, qui in provincia proxima morantur, Romano episcopo. Et si iudicaverit³⁰⁾ renovandum esse iudicium, renovetur et det iudices. Si autem probaverit talem causam, ut ea non refricentur³¹⁾, quae acta sunt, quae de-

creverit³²⁾ Romanus episcopus confirmata erunt. Si hoc ergo omnibus placet, statuatur.“ Synodus³³⁾ respondit: Placet.

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

Quod autem deficiente accusatore non sit reus cogendus ad probationem, auctoritate Gregorii probatur, qui lib. V. epist. 25. scribens Maximo ait¹⁾:

C. I. *Onus probationis reo non incumbit.*

Quod autem postulas, ut illuc personam dirigere debeamus, qua²⁾ de his, quae dicuntur, possit esse probatio, esset utcumque excusabile, si unquam ratio ei, qui accusatur, necessitatem probationis imponeret. At postquam non tibi, sed accusantibus hoc onus incumbit, ad nos, sicut praefati sumus, dilatione cessante venire non desinas.

Gratian. *Item accusatus non negationem, sed exceptionem probare debet. Codicis lib. IV. tit. de probationibus l. Actor³⁾:*

C. II. *De eodem.*

Accusator⁴⁾, quod asseverat probare se non posse proficundo, reum necessitate monstrandi contrarium non adstringit, quum per rerum naturam factum negantis probatio nulla sit.

Gratian. *Hoc autem servandum est, quando reum publica fama non vexat. Tunc enim auctoritate eiusdem Gregorii propter scandalum removendum, famam suam reum⁵⁾ purgare oportet.*

CAUSA VII.

GRATIANUS.

Quidam episcopus longa aegritudine gravatus alium sibi substituit rogavit, cuius precibus summus Pontifex annuit, et quod rogaverat ei concessit. Postea vero convalescit idem episcopus, et quod prius fecerat cupit rescindi; adversus eum, qui sibi successerat, quaestionem movet, suamque cathedram tanquam sibi debitam reposcit. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, utrum vivente episcopo alius possit in eadem ecclesia ordinari? (Qu. II.) Secundo, an iste valeat reposcere cathedram, quam sua intercessione alter accepit?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem vivente episcopo alius superponi aut superordinari non possit, ex concilio apud Arverniam¹⁾ celebrato definitum est, in quo legitur: ut nullus vivente episcopo alius superponatur aut superordinetur episcopo, nisi forsitan in eius locum, quem capitalis culpa deiecerit.

C. I. *Pro molestia corporis suo honore non privetur episcopus.*

Item ex Regesto Gregorii Papae, lib. IX. epist. 41. ad Anatolium Constantinopolitanum Diaconum²⁾.

Scriptis mihi tua dilectio, piissimum³⁾ domnum nostrum⁴⁾ reverendissimo fratri meo Ioanni primae Iustinianae episcopo pro aegritudine capitis, quam patitur, praecipere⁵⁾ succedi⁶⁾, ne forte, dum episcopi iura eadem civitas non

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. c) Episcopis: Sic est emendatum ex aliquot vetustis codicibus, Burchardo, Ivone et Polycarpo⁷⁾. Antea erat: *populis*. Simillima vero huic capiti leguntur Novella 123. cap. 34. apud Iulianum antecessorem.

C. IV. d) Episcopo: Burchardus et Ivo addunt: *bis fuerit in causa, etc.*

Quaest. IV. C. II. 8) abest ab orig. — 9) desid. ib. — 10) *sanctae synodo*: Edd. coll. o. — C. III. 9) ita in Ed. Bas. — 11) Imo ex c. 22. Nov. 123. — Burch. l. I. c. 57. Ivo Pan. l. 4. c. 22. Decr. p. 5. c. 167. Polyc. l. 5. t. 4. — 12) *consilii*: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 13) add.: *quibusdam*: Coll. citt. — Ed. Bas. — 14) non: abest ab Ed. Bas. — 15) *iudicanti*: Ivo Pan. — *iudicantium*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 16) *nostris*: Ed. Bas. — Coll. citt. — C. IV. 17) Caput incertum. — Burch. l. I. c. 59. Ivo Decr. p. 5. c. 169. — 18) add.: *bis*: Burch., nec tamen Ivo in Ed. Frontonis. — 19) *propter*: Ivo. Burch. — Ed. Bas. — C. V. 20) hab. A. 332. — 21) *exceperit*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Lugd. I. Par. — 22) *eam*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. VI. 23) scr. c. A. 868. — Burch. l. 9. c. 49. — 24) *sit*: Ed. Bas. — C. VII. 25) hab. A. 347. — Ans.

Causa VII. Quaest. I. Pars I. a) Arverniam: Burchardus et Ivo citant ex Arvernensi, c. 13.; exstat autem in Aurelianensi V. cap. 12.

C. I. b) Caput hoc emendatum et locupletatum est ex originali.

l. 2. c. 77. — 26) *et*: Coll. Hisp.; est tamen ut in varietate lectionis. — 27) *alterum iud.*: Edd. coll. o. — 28) *removetur*: Ed. Lugd. II. — 29) abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 30) *adiudicaverit*: Ed. Bas. — 31) *replicetur*: Coll. Hisp.; est tamen varietas lectionis. — 32) *decevit*: Ed. Bas. — *decevit*: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 33) *Tota synodus*: Ed. Bas.

Quaest. V. C. I. 1) Ep. 25. (scr. A. 596.) l. 6. Ed. Maur. — 2) *qua praesente*: orig. — C. II. 3) const. 23. (dat. A. 304.) Cod. l. 4. t. 19. — 4) *Actor*: orig. — Ed. Bas. — 5) cf. C. 2. q. 5. c. 8. 9.

Causa VII. Quaest. I. C. I. 1) Ep. 43. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — Burch. l. I. c. 188. Ivo Decr. p. 5. c. 304. — 2) haec ap. Burch. et Ivo. pariter non leguntur. — 3) *me praec.*: Burch. — Edd. coll. o. — 4) *succedere*: Edd. coll. o. exc. Arg.

habet⁵⁾, (quod absit) ab hostibus pereat. Et quidem nusquam canones præcipiunt, ut pro aegritudine episcopo succedatur⁶⁾, et omnino⁷⁾ iniustum est, ut, si molestia corporis irruit⁸⁾, honore suo privetur aegrotus. *Atque⁹⁾ ideo hoc per nos fieri nullatenus potest, ne peccatum in mea anima ex eius depositione veniat.* Sed suggerendum est, ut si is¹⁰⁾, qui est in regimine, aegrotat, dispensator illi requiratur talis, qui possit eius curam omnem agere, et locum illius in regimine ecclesiae (ipso non deposito) *ac in custodia civitatis* implere¹¹⁾, ut nec omnipotens Deus offendatur, neque civitas inveniat esse neglecta.

C. II. *Flagellatis a Domino afflictio addi non debet.*

Item lib. II. epist. 5. ad Candidum Episcopum¹²⁾.

Quum percussio corporalis imminet, utrum pro purgatione, an pro vindicta contingat¹³⁾, Dei in hoc iudicium ignoratur, et ideo non debet a nobis addi flagellatis afflictio, ne nos culpa (quod absit) offensam respiciat.

C. III. *Infirmi causa loco suo quis privari non debet.*

Idem Gregorius lib. III. epist. 13. Maximiano¹⁴⁾ Episcopo Syracusano¹⁵⁾.

Praesentium latoris Adeodati querelam, qui se *a¹⁵⁾ sui presbyteratus loco incongrue dicit expulsus, licet subditae tibi textus petitionis explanet, tamen¹⁶⁾ paulo *latius* iudicavimus apertiusque retexendam. Asserit namque a Quintiano fratre et coepiscopo nostro in loco suo *pro* quibusdam se suis ordinandis negotiis relaxatum, aegritudinisque causa per duorum mensium spatium suae se ecclesiae defuisse; cuius rei occasionem captantem praedictum fratrem nostrum alium loco eius illic presbyterum ordinasse. Hortamur itaque fraternitatem tuam, ut causam eius sollicite perquiras districteque *discutias*¹⁷⁾, et, si manifestae aegritudinis, sicut dicitur, causa ecclesiae suae eum defuisse repereris, nullum ei ex ordinatione alterius presbyteri permittas praedictum generari, sed in locum suum¹⁸⁾ sine aliqua eum fac dubietate restitui. *Et infra:* §. 1. Illud autem caritatem tuam, specialiter admonemus, ut, si vera fuerit huius¹⁹⁾ suggestio, atque in suum fuerit ordinem²⁰⁾ restitutus, de presbytero, qui in loco eius ordinatus est, subtiliter districteque debeas esse sollicitus. Et si quidem sine datione aliqua ad eundem ordinem pervenerit, ut in simoniacam haeresim non potuisset incidere, in alia²¹⁾ quacunque vacante ecclesia eum volumus ordinari. Sin autem in eo²²⁾ quippiam (quod avertat Dominus) fuerit tale repertum, ipso etiam presbyteratus privilegio ordine²³⁾, quem non causa replendae necessitatis ecclesiae, sed sola comprobatur ambitione suscepisse.

C. IV. *Pro infirmitate vel aegritudine pontifices non sunt abiciendi, nec in eorum locum alii substituendi.*

Item Nicolaus Papa Alvino²⁴⁾ Ianuensi²⁵⁾ Archiepiscopo.

Pontifices, qui aliqua occupantur infirmitate vel aegritudine, abiciendi non sunt, nec alios in loco eorum conse-

crari oportet, nisi ex hac fuerint luce subtracti. Quod si de ministerio sibi concessio conquerruntur, quae licita sunt sacerdotes expleant. In his vero, quae his praesumere non licet, vicinorum usque ad recipiendam²⁶⁾ sanitatem episcoporum auxilia subrogentur, et hoc cum cautelae studio peragatur²⁷⁾, ne per necessitatis occasionem praesumptionis pullulet ambitio. Episcopos vero, qui dominici gregis susceperunt²⁸⁾ curam atque sollicitudinem, ab administratione eorum discedere non oportet, ut accepti talenti pulchritudo non deleatur, sed certamine²⁹⁾ eorum salubriter augeatur et triplicetur fructus³⁰⁾.

C. V. *Vivente episcopo alius sibi succedere non valet.*

Item ex lib. IV. epist. 2. Cypriani Episcopi et Martyris ad Antonianum³¹⁾.

Factus est Cornelius episcopus de Dei et Christi eius iudicio, de clericorum paene omnium testimonio, de plebis, quae tunc affuit, suffragio, et de sacerdotum antiquorum et bonorum virorum collegio³²⁾, quum nemo ante se factus esset, quum Fabiani locus, id est quum locus Petri et gradus cathedrae sacerdotalis vacaret, quo occupato de Dei³³⁾ voluntate, atque omnium nostrum consensione firmato, quisquis iam episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est, nec habeat³⁴⁾ ecclesiasticam ordinationem qui ecclesiae non tenet unitatem. Quisquis ille fuerit, multum de se licet iactans et sibi plurimum vendicans, profanus est, alienus est, foris est. Et quum post primum *secundus³⁵⁾ esse non possit, quisquis post unum, qui solus esse debeat³⁶⁾, factus est, non iam secundus ille, sed nullus est.

C. VI. *Non est episcopus qui in locum viventis irrepsit.*

Item in eadem epistola inferius³⁷⁾.

Novatianus³⁸⁾ episcopus non est, qui Cornelio episcopo in ecclesia a sedecim³⁹⁾ coepiscopis facto, adulter atque extraneus episcopus fieri a desertoribus per ambitum nititur, et quum sit a Christo una ecclesia per totum mundum in multa membra divisa, item episcopus unus, episcoporum multorum concordia numerositate diffusus, ille post Dei traditionem, post connexam et ubique coniunctam catholicam ecclesiae unitatem, humanam conatur⁴⁰⁾ ecclesiam facere, et per plurimas civitates novos apostolos suos mittit, ut quaedam recentia institutionis⁴¹⁾ suae fundamenta constituat; quumque iam pridem per omnes provincias et per urbes singulas ordinati sint episcopi in aetate antiqui, in fide integri, in pressura probati, in persecutione proscripti, ille super eos creare alios pseudoepiscopos audet, quasi possit aut totum orbem novi conatus obstinatione peragere, aut ecclesiastici corporis compaginem⁴²⁾ discordiae suae seminatione rescindere, nesciens schismaticos semper inter initia fervere, incrementa vero habere non posse, nec augere quod illicite coeperint, sed statim cum prava sua aenuatione deficere. *Et infra:* §. 1. Qui ergo nec unitatem Spiritus, nec coniunctionem pacis observat, et se ab ecclesiae vinculo atque a sacerdotum collegio separat, episcopus nec potestatem potest habere, nec honorem, qui episcopus nec unitatem voluit tenere⁴³⁾, nec pacem.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. II. c) In Decretalibus tit. de cler. aegrotant. c. 1. affertur initium tantummodo huius capituli, et ex ipso quid agendum sit definitur.

C. III. d) Maximiano: Sic est emendatum ex originali tam impresso quam manuscripto; nam antea erat: *Clementino episcopo, Primate Byzanceno* *).

C. V. e) Collegio: Sic legitur in codicibus Cypriani impressis et manuscriptis, et Polycarpo. Ac similis fere

locutio est in sequenti capite, et 23. q. 8. *Si quis membrorum.* Antea erat: *consensu.*

C. VI. f) Novatianus: Recte aptatum est a collectoribus hoc initium, ne superiora etiam afferenda essent. Nam apud Cyprianum sic legitur post multa: *nisi si episcopus tibi videtur, qui episcopo in ecclesia, etc.*

g) Corporis compaginem: Sic emendatum est ex aliquot vetustis et Anselmo et originali; antea enim legebatur: *ordinis compagem* **).

Quaest. I. C. I. 5) non habeat — ab hoste depereat: Edd. coll. o. — Coll. citt. — 6) episcopi episcopo succedat: ead. — 7) Et ideo: Edd. coll. o. — 8) irruat: ead. — 9) verba asteriscis inclusa non sunt ap. Burch. et Ans. — 10) ut si quis in reg.: Edd. coll. o. — Coll. citt. — 11) conservare: ead. — C. II. 12) Ep. 8. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — 13) contingat: orig. — Ed. coll. o. pr. Bas. — C. III. *) ita in Edd. coll. o. — Clementino Primate Byzanceno: Ans. — 14) Ep. 13. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 124. — 15) abest ab orig. — 16) tamen paulo apertius: Edd. coll. o. — orig. — 17) abest ab orig. et Ans. — 18) loco suo: Ans. — Edd. coll. o. — 19) huiusmodi: Ed. Bas. — 20) suo ordine: Ans. — Edd. coll. o. — 21) aliam quancunque vac. ecclesiam: ead. — Ans. — 22) eum: ead. — 23) honore vel ordine: Ed. Bas. — C. IV. 24) Ep. ad

Adalwinum Iuvaviensem, temporis incerti. — Ivo Decr. p. 5. c. 352. — cf. ad Dist. 84. c. 8. — 25) Iovanensi: Ed. Bas. — Iuvanensi: Ed. Arg. — 26) recuperandam: Ivo. — 27) peragant: Edd. coll. o. — 28) suscipiunt: ead. — 29) in certamine: Ed. Bas. — certamen: Edd. coll. o. — 30) abest ab Ivone. — C. V. 31) scr. A. 252. — Ans. l. 6. c. 58 (62). Ivo Decr. p. 5. c. 359. (verbis hinc inde contractis). Polyc. l. 7. t. 4. — 32) consensu: Ivo. — Edd. coll. o. — 33) cleri et Dei: Ed. Bas. — 34) habet: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. l. II. Par. — 35) abest ab Ans. — 36) debet: Edd. coll. o. — C. VI. 37) Ans. l. 6. c. 59 (63). — 38) duodecim: Ed. Bas. — 39) conetur: orig. — 40) institutioni: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — **) ita Edd. coll. o. exc. Arg. — 41) habere: Edd. coll. o.

C. VII. *Non est in ecclesia qui cum episcopo pacem non habet.*

Idem ⁴²⁾ ad Florentium Pappianum ⁴³⁾, eodem lib. IV. epist. 9.

Scire debes episcopum in ecclesia esse, et ecclesiam in episcopo, et si quis cum episcopo non sit, in ecclesia non esse, et frustra sibi blandiri eos, qui pacem cum sacerdotibus Dei non habentes obrepunt, et latentibus ⁴⁴⁾ apud quosdam communicare se credunt, quando ecclesia, quae catholica una est, scissa non sit neque divisa.

C. VIII. *Suo iure quis cedere non debet.*

Idem ad Iubaianum ⁴⁵⁾.

Quam periculosum sit in divinis rebus ut quis cedat iure ⁴⁶⁾ suo et potestate, scriptura sancta ⁴⁷⁾ declarat, quum *in Genesi* Esau primatus suos inde perdidit ⁴⁸⁾, nec recipere ⁴⁹⁾ *id* postmodum potuerit ⁵⁰⁾, quod semel cessit.

C. IX. *Perditionem sibi acquirunt qui ab episcopis recedentes unitatem ecclesiae scindunt.*

Idem lib. I. epist. 6. ad Magnum ⁵¹⁾.

Denique quam sit inseparabile unitatis sacramentum, et quam sine spe sint, et perditionem sibi maximam de indignatione Dei acquirant qui schisma faciunt et relicto episcopo alium sibi foris pseudoepiscopum constituunt, declarat in libris Regnorum ⁵²⁾ scriptura divina, ubi a tribu Iuda et Benjamin decem tribus scissae sunt, et relicto rege suo ⁵³⁾ alterum sibi foris constituerunt. Et ⁵⁴⁾ indignatus est, inquit, Dominus in omne ⁵⁵⁾ semen Israel, et dimovit ⁵⁶⁾ eos, et dedit eos in direptionem, donec abiiceret eos a facie sua, quia dissipatus est Israel a domo David, et constituerunt sibi regem Hieroboam, filium Nabath. Indignatum esse Dominum dicit ⁵⁷⁾, et eos in perditionem dedisse, quod ab unitate dissipati *essent* atque* alterum sibi regem constituerunt. Et tanta indignatio Domini exstitit adversus illos, qui schisma fecerant ⁵⁸⁾, ut etiam quum †) homo Dei ad Hieroboam missus erat ⁵⁹⁾, qui ei peccata sua exprobraret atque ultionem futuram praediceret, panem *quoque* apud illos edere et aquam bibere vetaretur. Quod quum non custodisset et contra praecceptum Dei prandisset, statim divinae ⁶⁰⁾ censurae *maiestate* percussus est, ut inde regrediens impetu ac morsu leonis in itinere necaretur. Et paucis interiectis: §. 1. Satiat adhuc ^{h)} in evangelio suo Dominus, *et* maiorem intelligentiae ⁶¹⁾ lucem manifestat, quod iidem, qui se tunc a tribu Iuda et Benjamin sciderant, et Hierosolymis derelictis Samaritanis secesserant, inter profanos ⁶²⁾ et gentiles computarentur. Nam, quum primum discipulos *suos* in ministerium salutis mitteret, mandavit et dixit: In ⁶³⁾ viam nationum ⁶⁴⁾ ne ieritis, et in civitatem Samaritanorum ne introieritis. Ad Iudaeos prius mittens gentiles adhuc praeteriri iubet. Addendo autem et civitatem Samaritanorum debere omitti, ubi erant schismatici, ostendit schismaticos gentilibus adaequari. Et post pauca ⁶⁵⁾: §. 2. Quod vero eundem, quem *et* nos Deum Patrem, eundem Filium *Christum*, eundem Spiritum sanctum nosse dicuntur, nec hoc adjuvare tales potest. Nam ⁶⁶⁾ et Core, et Dathan, et Abyron cum sacerdote Aaron et Moyse eundem Deum venerant, pari lege et religione viventibus unum et verum Deum, qui colendus atque invocandus fuerat, invocabant: tamen quia loci sui ministerium transgressi contra Aaron sacerdotem, qui sacerdotium legiti-

mum dignatione Dei atque ordinatione perceperat ⁶⁷⁾, sacrificandi sibi licentiam vendicaverunt, divinitus percussis poenas statim pro illicitis conatibus rependerunt ⁶⁸⁾, nec potuerunt rata esse et proficere sacrificia irreligiose et illicita contra ius divinae dispositionis ⁶⁹⁾ oblata. Thuribula quoque ipsa, in quibus incensum illicite fuerat oblatum, ne in usu ⁷⁰⁾ de cetero essent sacerdotibus, sed potius indignationis et ultionis divinae memoriam corrigendis posteris exhiberent, iussu Domini conflata atque igne ⁷¹⁾ purgata, in laminas ductiles producuntur, et affiguntur altari, secundum quod loquitur scriptura divina ⁷²⁾: *Memoriale, inquit, filiis Israel, ut non accedat quisquam alienigena, qui non est ex semine Aaron, imponere incensum ante Dominum ⁷³⁾, ut non sit sicut Core.* Et tamen illi schisma non fecerant, nec foras egressi contra Dei ⁷⁴⁾ sacerdotes impudenter atque hostiliter rebellaverant, quod nunc hi ecclesiam scindentes, et contra pacem atque unitatem Christi rebelles, cathedram sibi constituere, et primatum assumere, et baptizandi atque offerendi licentiam vendicare conantur.

C. X. *Non est defendendus qui viventis locum invadit.*

Item Leo IV. *Vernoni, Duci Britanniae* ⁷⁵⁾.

Non furem, nec latronem, qualem Gillandum ⁷⁶⁾ esse sentimus in Nannetica sede, qui viventis (quod non licuit) locum non timuit usurpare, pro cuiuscunque muneris donis ultra debes defensare.

✓ C. XI. *Non licet episcopo ecclesiam suam dimittere.*

Item Evaristus Papa, epist. II. omnibus Episcopis ⁷⁷⁾.

Sicut vir non debet adulterare uxorem suam, ita nec episcopus ecclesiam suam, id est ut illam dimittat, ad quam sacratu est ⁷⁸⁾, absque inevitabili necessitate, aut apostolica vel regulari mutatione, et alteri se ambitus causa coniungat. Et sicut uxori non licet dimittere virum suum, ut alteri se vivente eo matrimonio societ aut eum adulteret, licet fornicatus sit vir eius, sed iuxta Apostolum †) aut viro suo reconciliari debet, aut manere innopta, ita ecclesiae non licet dimittere episcopum suum, aut ab eo se segregare, ut alterum vivente eo accipiat; sed aut ipsum habeat, aut innopta maneat, id est alterum episcopum sub vivente non accipiat, ne fornicationis aut adulterii crimen incurrat. Si vero adulterata fuerit, id est si se alteri *episcopo* iunxerit ⁷⁹⁾, aut super se alterum episcopum adduxerit, aut esse fecerit vel desideraverit, per acerrimam poenitentiam aut suo reconcilietur episcopo, aut innopta permaneat. Et paulo post: §. 1. Episcopum ††) vero oportet opportune et importune, atque sine intermissione ecclesiam suam docere, eamque prudenter regere et amare, ut a vitiis se abtineat et salutem consequi possit aeternam. Et illa cum tanta reverentia eius doctrinam debet suscipere, eumque amare et diligere ut legatum Dei et praeconeum veritatis.

Gratian. *Ecce his auctoritatibus patenter ostenditur, quod episcopo vivente alius superordinari non potest, nec etiam pro eius aegritudine. Sed illud Gregorii intelligendum est, quando ille, qui aegrotat, alium sibi substitui non rogat. Ceterum, quando aliquis vel senectute, vel infirmitate gravatus susceptum officium administrare non valet, si alium sibi substitui petierit, rationabiliter fieri potest. Unde in eodem capitulo ⁸⁰⁾ sequitur: Si vero idem Ioannes †) fortasse pro molestia sua*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. h) Satiat adhuc: Antea legebatur: *Sed adhuc* *). Emendatum est ex vetustis codicibus Cypriani, quos Romana editio hoc loco secuta est. Hoc verbo utitur etiam in libro de opere et eleemosynis, sic scribens: *deprecationes solas parum valere, nisi factorum et operum accessiones satientur.* Ita enim habent vetusti codices, et ceterae edi-

tiones praeter Romanam, in qua operarum culpa eius verbi loco positum est: *adiuventur.*

C. XI. i) Si vero idem Ioannes: Haec sunt in regesto B. Gregorii, lib. IX. epist. 41. et sequuntur post c. *Scriptis.* sup. ead.

Quaest. I. C. VII. 42) scr. A. 254. — Ivo Decr. p. 5. c. 360. — 43) ad Pappianum: Edd. coll. o. — Pappianum: Ivo. — 44) latenter: Ivo. — Edd. coll. o. — C. VIII. 45) scr. A. 256. — 46) iuri suo et potestati: Edd. coll. o. — 47) sacra: ead. — 48) perdidit: ead. — 49) add.: vel petere: Ed. Bas. — 50) potuit: Edd. coll. o. — C. IX. 51) scr. A. 255. — 52) regum: Edd. coll. o. — 53) abest ab orig. — 54) 4 Reg. c. 17. v. 19. — 55) omni semini: Edd. coll. o. — 56) demolivit: ead. — 57) dixit: ead. — 58) fecerunt: ead. — †) 3 Reg. c. 13. v. 9. — 59) esset: ead. — 60) divina censura: ead. — *) Ita in Edd. coll. o. — 61) add.: suae: ead. — 62) pseudoprophetas: ead. — 63) Matth. c. 10. — 64) gentium — abieritis — intraveritis: Edd. coll. o. — 65) cf. C. 24. q. 1. c. 31. — 66) Num. c. 16. — 67) profecerat: Edd. coll. o. —

68) pependerunt: Edd. Lugdd. II. III. — penderunt: Edd. rell. — 69) dispositionis vel dispensationis: Ed. Bas. — 70) usum: Edd. coll. o. — 71) in igne: ead. — 72) Num. c. 16. v. 40. — 73) Deum: Edd. coll. o. — 74) Deum: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. II. — Dominus: Edd. Ven. I. Lugdd. Par. — C. X. 75) fragm. ep. deperditae ad Nomenelum, ducem Britanniae — In Ed. Bas. leg.: Nononi. — In Edd. Ven. I. II.: Vernoni. — Coll. tr. p. p. 1. t. 60. c. 20. — 76) Gillardum: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. — C. XI. 77) Caput Pseudosidori. — Burch. I. I. c. 76. Ans. I. 6. c. 102 (107). Ivo Decr. p. 5. c. 182. — 78) consecratus: Ed. Bas. — ††) 1 Cor. c. 7. — 79) coniunxerit: ib. — †††) cf. Clement. I. — 80) ex ep. Greg. M., ex qua desumptum est c. 1. supra.

petierit, ut ab episcopi honore debeat vacare, eo petitionem scripto dante, concedendum est; aliter autem facere *pro omnipotentis Dei timore omnimodo* non audemus⁸¹⁾. *Hinc etiam B. Augustinus episcopo suo nondum defuncto, sed senectute gravato, cathedram episcopalem suscepit. Unde in ep. Paulini unica ad Romanianum legitur*⁸²⁾:

C. XII. *Augustinus non tam successit quam accessit.*

Non autem tantum hoc scribimus⁸³⁾ gratulandum, quod episcopatum Augustinus acceperit⁸⁴⁾, sed quod hanc Dei gratia curam meruerint⁸⁵⁾ Africanæ ecclesiae, ut verba coelestia Augustini ore perciperent, qui ad maiorem dominici muneris gratiam novo more proventus ita consecratus est, ut non succederet in cathedra episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis ecclesiae episcopo coepiscopus Augustinus est.

Gratian. *Hoc idem probatur auctoritate B. Gregorii, qui Ariminensi episcopo, dolore capitis laboranti, alterum subrogavit, ita scribens in VII. libr. Regesti sui, Indict. 2., ep. 40. ad Marinianum, Episcopum Ravennae*⁸⁶⁾:

C. XIII. *Episcopo gravato infirmitate alius subrogari potest.*

Qualiter ordinati a nobis sacerdotis, corporis, qua nostis⁸⁷⁾, impediendo molestia, Ariminensis ecclesiae pastoralis hactenus⁸⁸⁾ sit regimine destituta, dudum fraternitas vestra cognovit. Quem dum⁸⁹⁾ habitatorum loci illius precibus permoti saepius hortamur⁹⁰⁾, ut si de eadem capitis, qua detinebatur⁹¹⁾, molestia, melioratum se esse sentiret, ad suam auxiliante Domino reverteretur ecclesiam, datis⁹²⁾ inducitis in hoc quadriennio expectatus est⁹³⁾. Quem, dum *monitu* cleri, civiumque⁹⁴⁾ illinc⁹⁵⁾ venientium, nosque precibus urgentium⁹⁶⁾ instantius hortamur, ut, si valeret, cum eis auxiliante Domino⁹⁷⁾ remearet, data in scriptis⁹⁸⁾ supplicatione nos petiit, ut quia ad eiusdem ecclesiae regimen vel susceptum officium pro eadem, qua detinetur⁹⁹⁾, molestia assurgere nullatenus posset, ecclesiae ipsi¹⁰⁰⁾ ordinare episcopum deberemus. Unde, quia cunctarum ecclesiarum iniuncta nos sollicitudinis cura constringit, ne diutius gregi fidelium desit custodia pastoralis, illorum precibus, huiusque ex sui impossibilitate renunciatione compulsi, visum nobis est eidem Ariminensi ecclesiae debere episcopum ordinari, et datis ex more praeceptis, clerum plebemque eiusdem ecclesiae non destitimus admonere, quatenus ad eligendum sibi antistitem concordii provisione concurrant. Hortantur igitur, ut fraternitas vestra eum, quem uno consensu omnes elegerint, sicut et ipsi a nobis poposcisse noscuntur, ad se faciat evocari, quem cauta ex omnibus examinatione discutite, et si *ea*, in eo, quae in textu Heptateuchi^{k)} morte mulctata sunt¹⁰¹⁾, minime Domino fuerint opitulante reperta, atque fidelium personarum relatione eius vobis quoque vita placuerit, ad nos eum cum decreti¹⁰²⁾ pagina, *vestrae* quoque addita testificationis epistola destinata, quatenus eiusdem a nobis ecclesiae Domino disponente consecratur antistes.

C. XIV. *De eodem.*

*Item ex eodem Regesto*¹⁰³⁾, lib. XI. *epist. 7. ad Etherium*¹⁰⁴⁾ Episcopum.

Quamvis triste nobis sit valde quod loquimur, atque fra-

terna nos compassio flere potius urgeat, quam aliquid de auditis definire permittat, suscepti tamen sollicitudo regimini cor nostrum instanti pulsat aculeo, magna nos ecclesiae cura prospicere, *et*, ne qua earum possit utilitas deperire, *quod fieri debeat¹⁰⁵⁾ Deo auctore disponere*. Pervenit igitur ad nos quibusdam referentibus, quandam episcopum ita passionem capitis incurrisse, ut quod mente alienata agere soleat gemitus et sletus audire sit. Ne ergo languente pastore grex (quod absit) insidiatoris laniandus dentibus exponatur, vel ecclesiae ipsius utilitates deperant, cauta nos necesse est provisione tractare. Et ideo, quia viventem episcopum ab officio suo necessitas infirmitatis, non crimen abducit, alium loco eius (nisi recusante eo) nulla sinit ratio ordinari; sed si intervalla aegritudinis habere est solitus, ipse data petitione non se ulterius ad hoc ministerium *intellectum¹⁰⁶⁾ habere, nec ad alia officia* subvertente infirmitate posse fateatur assurgere, et alium loco suo expetat ordinandum. Quo facto omnium solenniter electione alter, qui dignus fuerit, episcopus *solenniter* ordinetur, sic tamen, ut quousque eundem episcopum in hoc saeculo vita tenuerit, sumtus ei debiti de eadem ecclesia ministrentur. Enimvero si nullo tempore ad sanam redit mentis officium, persona fidelis ac vitae probabilis est eligenda, quae ad regimen ecclesiae idonea possit existere, atque de animarum utilitate cogitare, inquietos sub disciplinae vinculo restringere¹⁰⁷⁾, ecclesiasticarum rerum curam gerere, et maturum atque efficacem se in omnibus exhibere, qui etiam *si* episcopo, qui nunc aegrotat, superstes *existiterit*, luco eius debeat consecrari.

II. Pars. Gratian. *Ne autem huiusmodi passionibus sacerdotibus subito occupatis coeptum officium inexpletum remaneat, institutum est, ut sacerdos, sive psallens sive sacrificans, alios secum habeat, qui, si huiusmodi casus interveniat, inchoata ministeria perficere valeant.*

*Unde in Concilio Toletano-XI. c. 14.*¹⁰⁸⁾:

C. XV. *Quisque sacrificans sacerdotem sibi vicinum habeat, qui coepta sacramenta expleat, si ei aliqua necessitas ingruerit.*

Illud^{l)} divini oraculi momentis¹⁰⁹⁾ singuli praecaventes, quo scribitur¹¹⁰⁾: *Vae soli, quia, quum ceciderit, non habet sublevantem*, summopere verendum¹¹¹⁾ nobis est et cavendum, ne horis illis atque temporibus, quibus Domino psallitur vel sacrificatur, unicuique divinis singulariter officiis insistenti perniciose passio vel corporis quaelibet invaletudo^{†)} occurrat, quae aut corpus subito subruat¹¹²⁾ faciat, aut mentem alienatione vel terrore confundat. *Pro* huiusmodi ergo casibus praecaventes¹¹³⁾ necessarium duximus instituere, ut ubi temporis, vel loci, sive cleri¹¹⁴⁾ copia suffragatur, habeat quisquis¹¹⁵⁾ illic canens Deo atque sacrificans post se vicini solaminis adiutorem, ut si aliquo casu ille, qui officia impleturus accedit, turbatus fuerit¹¹⁶⁾ vel ad terram elisus, a tergo semper habeat qui eius vicem exsequatur intrepidus. *Sed si hoc*^{m)} *sacrificanti frequens acciderit, tunc omnimodo ab oblatione prohibeatur.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. k) Heptateuchi: Apud B. Gregorium in hac epistola, et in multis aliis locis legitur: *Eptatici*, sicut est etiam in Burchardo et Ivone, et aliquot vetustis Gratiani exemplaribus. Et de hac voce notatum est supra distinct. 15. c. *Sancta Romana*. in versic. *Pentateuchum*.

C. XV. l) Illud: In conciliis impressis legitur: *Et illud*. In codice vero Lucensi regio: *Vae illud*. In duobus autem Vaticanis: *Ut illud*, et sic est infra de consecr. dist. 1. c. *Ut illud*. et apud Burchard. et Ivonem.

Quaest. I. C. XI. 81) *valemus*: Edd. coll. o. = C. XII. 82) *scr. A. 396.* — 83) *scripsimus*: Edd. coll. o. — 84) *accepti*: ead. — 85) *meruerit Afric. ecclesia*: ead. pr. Arg., in qua leg. *meruerit Africanæ ecclesiae*. = C. XIII. 86) Ep. 19. (scr. A. 597.) l. 7. Ed. Maur. — Burch. l. 1. c. 189. Ivo Decr. p. 5. c. 305. — 87) *quoniam notum est*: orig. — *quia id notum est*: Edd. Bas. Lugd. — *quia notum est*: Burch. Ivo. — Edd. rell. — 88) *add. ac sacerdotali*: ead. — 89) *dudum*: ead. — Ivo. — 90) *hortati sumus*: ead. — Ivo. — 91) *tenebatur*: ead. — 92) *qui datis*: ead. — Burch. Ivo. — 93) *expectatur*: ead. — Burch. Ivo. — 94) *vel civium*: ead. — 95) *huc*: ead. — 96) *argumentum*: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — Burch. — 97) *Deo*: Edd. coll. o. — 98) *dati scriptis*: ead. — Burch. Ivo. — 99) *detinebatur*: ead. — 100) *Christi*: Ed. Bas. — 101) *Heptatici*

m) Sed si hoc: Haec sunt impressa aliis characteribus, quia non sunt in concilio Toletano, neque in plerisque vetustis Gratiani exemplaribus*. In codice perantiquo sunt glossae ad verbum: *vicem*, et post verbum: *prohibeatur*, additur ut infra ead. q. 2. c. *In literis tuis*. Apud Burchardum vero et Ivonem, qui citant decreta Soteris Papae, et infra de cons. loco citatorum verborum loco leguntur haec: *et officium inchoatum adimpleat*.

continentur: Edd. coll. o. — 102) *decreti vestri*: ead. — Burch. = C. XIV. 103) Ep. 5. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — Burch. l. 1. c. 191. Ivo Decr. p. 5. c. 307. — 104) *Eleutherium*: Böhm. minus recte. — 105) *debebat*: Böhm. — 106) *ad hoc ministerium, intellectua nempè officia, subvertente infirmitate*: orig. — 107) *constringere*: Edd. coll. o. = C. XV. 108) hab. A. 675. — Burch. l. 3. c. 73. Ivo Decr. p. 2. c. 126. (: *ex decretis Soteris P.*) Coll. tr. p. 2. l. 43. c. 6. — cf. D. 1. de cons. c. 68. — 109) *mente*: Edd. coll. o. — *momentis singulis*: Coll. Hisp. — 110) *Eccl. c. 4. v. 10.* — 111) *curandum*: Coll. Hisp. — †) *raletudo*: Coll. Hisp. — 112) *obruat*: Edd. coll. o. — 113) *praecaventes*: Coll. Hisp. — 114) *clerici*: Edd. Bas. Lugd. — 115) *quisquis ille sit*: Ed. Bas. — 116) *fuerat*: ib. — *) neque Ed. Bas.

C. XVI. Si sacerdos necessitate praecoccupatus fuerit, coepta sacramenta per alium expleantur.

Item ex Concilio Toletano VII. c. 2.¹¹⁷⁾

Nihil contra ordinis¹¹⁸⁾ statutum temeritatis ausu praesumatur, neque illa, quae summa veneratione censentur, vel¹¹⁹⁾ minimo praesumptionis actu¹²⁰⁾ solvantur, quum¹²⁰⁾ ad hoc tantum¹²¹⁾ fieri iussa sunt, ne interrupta noscantur, vel¹²²⁾ languoris proventu robore¹²²⁾ salutis privetur natura. Non ergo fragilitati solum consulitur humanae, sed etiam sacro¹²³⁾ honori mysteriorum Dei provida cavetur sollicitudine. Censuimus¹²³⁾ ergo convenire¹²⁴⁾, ut, quum a sacerdotibus missarum tempore sancta mysteria consecrantur, si aegritudinis acciderit¹²⁵⁾ quilibet¹²⁶⁾ eventus, quo coeptum nequeat consecrationis expleri mysterium, sit liberum episcopo vel presbytero alteri consecrationem exsequi officii coepti. Non enim aliud ad supplementum¹²⁷⁾ initiatis mysteriis competit, quam aut incipientis aut subsequentis completa benedictio¹²⁸⁾ sacerdotis, quia nec perfecta videri possunt, nisi perfectionis ordine compleantur. Quum enim simus omnes unum in Christo, nihil contrarium personarum¹²⁹⁾ diversitas format, ubi efficaciam prosperitatis unitas fidei repraesentat. Quod etiam consultum cuncti ordinis clerici individuum¹³⁰⁾ sibi esse non ambigant, sed, ut praemisum est, praecedentibus liberet alii pro complemento succedant¹³¹⁾. Ne tamen quod naturae languoris causa consulitur in praesumptionis perniciem convertatur, nullus post cibum potumque quamlibet¹³²⁾ minimum sumtum missas facere, nullus absque proventu patetis¹³³⁾ molestiae minister vel sacerdos, quum coeperit, imperfecta officia praesumat omnino relinquere. Si quis¹³⁴⁾ haec temerare praesumerit, excommunicationis sententiam sustinebit.

III. Pars. Gratian. Ecce, quod episcopo petente, precibus etiam populi, infirmitate gravato alius possit subrogari, patenter monstratur. Senectute autem gravato non successor, sed coadiutor dari debet, qui ei decedenti in locum regimini succedat. Sic Augustinus dicitur¹³⁵⁾ accessisse, non successisse Hipponensium episcopo.

Hinc etiam Zacharias Papa scribit Bonifacio, Moguntino Archiepiscopo¹³⁶⁾:

C. XVII. Senectute gravato coadiutor est dandus, qui morienti succedat.

Petisti, ut cum nostro consulto pro superveniente tibi senectute atque corporis imbecillitate, si poteris invenire alium in eadem sede, in qua praees, pro tui¹³⁷⁾ persona debeas collocare. Nos vero adiutore Deo consilium praebemus tuae sanctitati, ut pro salute animarum rationabilium factore Christo selem, quam obtines, Moguntinae ecclesiae nequaquam relinquas. Sin vero Dominus dederit iuxta petitionem tuam hominem perfectum, qui possit sollicitudinem habere, et curam pro salute animarum¹³⁸⁾ pro tui persona illum ordinabis episcopum, eritque in evangelio tibi credito et ministerio Christi portando in omni loco

requires et confortans ecclesiam Dei. Item ad eundem epist. ultima¹³⁷⁾: §. 1. Si eundem divina voluerit clementia post tui diem transitus superesse, si eum aptum cognoveris, et in tua voluntate fuerit definitum, ea hora, qua te de praesenti saeculo migraturum cognoveris, praesentibus cunctis tibi successorem designa, ut huc veniat ordinandus. Hoc nulli concedi alii patimur, quod tibi caritate cogente largiri censuimus. Item ibidem paulo superius: §. 2. De eo autem, quod¹³⁸⁾ tibi successorem constituere dixisti, ut te vivente in tuo loco eligatur episcopus, hoc nulla ratione concedi patimur, quia contra omnem ecclesiasticam regulam vel instituta¹³⁹⁾ Patrum esse monstratur; sed volumus, ut tibi ministret, et sit in evangelium¹⁴⁰⁾ Christi adiutor. Et infra: §. 3. Nimis enim reprehensibile esse manifestum est, ut te vivente tibi alium substituamus; sed hoc commonemus, ut *quamdiu te divina iusserit clementia superesse, sine intermissione* orare non cesses, ut tibi Deus illum successorem concedat, qui ei possit esse placabilis, et populum irreprehensibiliter regere valeat.

C. XVIII. Non successor, sed coadiutor viventi episcopo datur.

Item Pelagius Papa Clero Narniensi¹⁴¹⁾.

Quia frater et coepiscopus noster Ioannes, ecclesiastica utilitatis studio suadente, et naturae suae simplicitate laudabili consideratione tractata, ob hoc, quod se in gerenda patronii gubernandi cura vel in disciplina ecclesiastica conservanda minime fatetur idoneum, Constituti presbyteri¹⁴²⁾ ad haec explenda sibi exposcit adhiberi personam, ut ea, quae sunt necessaria, competentem¹⁴³⁾ sollicitudine *fiant*, nihil indecens fieri vel inutile permittatur. Ideoque praesenti vobis iussione praecipimus, ut servata primo *in* loco episcopo memorato reverentia, quam vos convenit¹⁴⁴⁾ inculpabiliter exhibere, in omnibus, quae ad divini cultus obsequium pertinent, vel quae ecclesiasticae utilitatis peragere cura suaserit, praebatis obedientiam¹⁴⁵⁾ spiritum competentem, in¹⁴⁶⁾ nullo dispositionibus eius adhibitis resultantes, imo competentem vigilantiam vestrae studio, quae pro ecclesiastica utilitate gerenda Constitutus¹⁴⁷⁾ monuerit, adimplentes, ut his ita dispositis et consueta vobis stipendia ministrentur, et quaecunq; in praefatae ecclesiae patrimonio vel de rebus ad eam pertinentibus repetendis sunt necessaria, compleantur.

Gratian. Illud vero Cypriani de haeticis intelligendum est, qui catholicorum ecclesias sibi usurpare contendunt. §. 1. Illud vero Eearisti Papae tunc intelligendum est, quando nec inevitabilis necessitas (persecutorum videlicet) nec apostolica aut regularis mutatio, sed ambitio sola episcopum de ecclesia ad ecclesiam transire cogit. §. 2. Unde quum in principio sui capituli diceret: Episcopus non debet dimittere ecclesiam suam, subsequenter adiunxit: Absque inevitabili necessitate, aut apostolica vel regulari mutatione, et alteri se ambitus causa coniungere.

IV. Pars. §. 3. Ambitionis enim causa quicumque eccle-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVI. n) Actu: Sic est emendatum ex codice regio; nam in impressis conciliorum codicibus, et apud Burchardum et Ivonem est: *tactu*.

o) Quum ad hoc tantum: Magna est hoc loco varietas. In codice regio legitur: *quum ad hoc tantum quanta fieri iussa sunt interrupta noscuntur, ne languoris etc.* Apud Burchardum: *quum adhuc tantum fieri iussa sunt, nec interrupta noscuntur, ne languoris etc.* Apud Ivonem: *quum ad hoc, et nec languoris, cetera eodem modo.*

p) Sed etiam sacro: Hic quoque magna varietas. In codice regio*) plenior est oratio: *sed etiam honori mysteriorum Dei providetur abunde, dum ab offensianis casu procuratur etiam caveri sollicit.*

q) Completa benedictio: Sic restitutum est ex codice regio**), cum quo aliquot editiones conveniunt, multa quoque etiam alia in hoc capite emendata.

r) Individuum: In codice regio est: *indultum***)*.

C. XVII. s) Prior pars huius capituli usque ad versic. *Idem si eundem*, sumta est ex epistola Zachariae Papae, cuius initium est: *Sacris liminibus*, quae exstat Romae manuscripta in bibliotheca Dominicana, quam etiam edidit frater Laurentius Surius in vita B. Bonifacii, sed ex codice parum emendato. Reliqua habentur in epistola ultima in tomis conciliorum.

Quaest. I. C. XVI. 117) hab. 646. — Burch. I. 3. c. 70. Ivo Decr. p. 2. c. 124. — 118) ordines: Burch. — ordinem statutum: Ivo. — 119) ulla praesumptione solo: Edd. coll. o. — 120) solvantur, quum ad hoc tantum, quae fieri iussa sunt, interrupta noscuntur: Coll. Hisp. — 121) ne: ib. — Burch. — Edd. coll. o. — nec: Ivo. — 122) add.: vel labore: Ed. Bas. — *) ita Coll. Hisp. — sacris ministeriorum Dei providetur sollicitudine: Edd. coll. o. — sacris ministeriorum Dei providetur haberi soll.: Is. Merl. — sacris ministeriorum — providetur habere soll.: Burch. — sacris ministeriorum providetur habere soll.: Ivo. — 123) Censensus: Coll. Hisp. — Ivo. — 124) add.: debere: Edd. coll. o. — 125) accidit: ead. — Burch. Ivo. — 126) cultuslibet: ead. — Coll. Hisp. — 127) add.: sui: Coll. Hisp. — **) benedictione sint completa: Edd. coll. o. — compenda benedictione: Burch. Ivo. — 128) abest a Coll. Hisp. — Isid. Merl. — Burch. Iv. — ***) ita in

Coll. Hisp. — indictum vel indultum: Burch. Ivo. — 129) Non: Edd. coll. o. — 130) quoniamlibet: Isid. Merl. — Böhm. — Edd. coll. o. — cibi potusque quamlibet minimum sunt: Coll. Hisp. — cibum potumque sive quodlibet min. sunt.: Burch. Ivo. — 131) patenti: Coll. Hisp. — 132) quis autem hoc temerarie: Edd. coll. o. — 133) supra c. 12. — C. XVII. 134) ser. A. 748. — 135) (ita: Edd. coll. o. — 136) add.: vestrarum: Ed. Bas. — 137) ser. A. 748. — 138) quem: Edd. coll. o. — 139) statuta: ead. — 140) evangelio: ead. — orig. — C. XVIII. 141) Caput incertum. — Coll. tr. p. p. I. t. 54. c. 18. — 142) presbyteri: Ed. Bas. — 143) add.: eo: Edd. Bas. Ven. I. Lugdd. — 144) concenerit: Ed. Bas. — 145) reverentiam: Böhm. — add.: et: Ed. Bas. — 146) ut in nullo: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. et Ven. I., in quibus leg.: et in nullo. — 147) Ille Const.: Edd. coll. o.

sias suas mediocritate despecta ad maiorem ecclesiam transire voluerit, debet revocari ad propriam. Quod si redire contemserit, careat aliena et propria.

Unde in Nicaeno Concilio cap. 15. legitur¹⁴⁸):

C. XIX. *Episcopus vel quilibet clericus relicta sua ecclesia non debet ad aliam transire.*

Non oportet episcopum vel reliquos ordines de civitate ad civitatem migrare; non episcopus, non presbyter, non diaconus transeat. Si quis autem post definitionem sancti et magni concilii tale quid agere tentaverit, et se huiusmodi negotio manciperit, hoc factum prorsus in irritum ducatur¹⁴⁹), et ecclesiae restituatur, cuius fuit episcopus, aut presbyter, aut diaconus ordinatus.

C. XX. *In monasterio deputetur episcopus, qui in ecclesia sua residere contemnit.*

Item Gregorius *Anthemio Subdiacono, lib. V. epist. 23.*¹⁵⁰)

Pervenit ad nos, Pigmenium Amalphantanae civitatis episcopum in ecclesia sua residere non esse contentum, sed foris per diversa loca vagari. Et infra: Idcirco hac tibi auctoritate praecipimus, ut¹⁵¹) supradicto episcopo interminari non desinas, quatenus hoc de cetero facere non praesumat, sed in ecclesia sua sacerdotali more resideat. Quem si forte non emendari¹⁵²) post tuam interminationem cognoveris, in monasterio¹⁵³) deputare, et nobis curabis modis omnibus indicare, ut quid facere debeas nostra item praeceptione cognoscas.

C. XXI. *Episcopo nulli conceditur principalem cathedram relinquere, et ad aliam ecclesiam se transferre.*

Item ex Concilio Carthaginensi V. c. 5.¹⁵⁴)

Placuit, ut nemini sit facultas, relicta principali cathedra ad aliquam ecclesiam in dioecesi constitutam se conferre, vel in re propria diutius, quam oporteat¹⁵⁵), constitutum curam vel frequentationem propriae cathedrae negligere.

C. XXII. *Intercessori cathedram, cui datus est, tenere non licet.*

Item ex eodem Carthaginensi V. c. 8.¹⁵⁶)

Constitutum est, ut nulli intercessori licitum sit, cathedram, cui intercessor datus est, quibuslibet¹⁵⁷) populorum studiis vel seditionibus retinere, sed dare operam, ut intra annum eisdem¹⁵⁸) episcopum provideat. Quod si neglexerit, anno expleto¹⁵⁹) interventor alius tribuatur.

C. XXIII. *Excommunicentur clerici, qui relicta sua ecclesia ad eam redire noluerint.*

Item ex Concilio Nicaeno, c. 16.¹⁶⁰)

Si qui vero sine respectu¹⁶¹) agentes, et timorem Dei ante oculos non habentes, neque ecclesiastica statuta custodientes, recesserint ab ecclesia sua, sive presbyter, sive diaconus, vel in quocunque ecclesiastico ordine positi fuerint, hi non debent suscipi in alia ecclesia, sed cum omni necessitate cogantur, ut redeant ad ecclesiam suam. Quod si permanserint, excommunicari eos oportet.

C. XXIV. *De eodem.*

Item ex Concilio Antiocheno, c. 3.¹⁶²)

Si quis presbyter, vel diaconus, vel quilibet clericus, de-

serta sua ecclesia, ad aliam transeundum esse crediderit, et ibi paulatim tentet, quo migravit¹⁶³), perpetuo manere, ulterius ministrare non debet, praesertim si ab episcopo suo ad revertendum fuerit exhortatus. Quod si post evocationem sui episcopi non obediit, sed inobediens perseveraverit, omnimodo ab officio suo deponi¹⁶⁴) debere, nec aliquando spem restitutionis habere¹⁶⁵). Si vero propter hanc culpam depositum alius episcopus susceperit, et ipse a communi synodo poenam merebitur increpationis^u) tanquam ecclesiastica iura dissolvens.

C. XXV. *Non licet episcopo ecclesiam suam relinquere et ad aliam transire.*

Item ex eodem Antiocheno, c. 21.¹⁶⁶)

Episcopum de dioecesi ad dioecesim alteram non debere transire, neque si se ipsum ingesserit, neque si a populis fuerit violenter attractus, neque si etiam hoc ei ab episcopis suadeatur¹⁶⁷); manere autem eum debere in ecclesia Dei, quam ab initio sortitus est, et non ab ea alibi demigrare, secundum regulam super hoc olim a Patribus constitutam¹⁶⁸).

C. XXVI. *De eodem.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 5.¹⁶⁹)

Propter eos episcopos sive clericos, qui de civitate ad civitatem transeunt, placuit definitiones datas a sanctis Patribus¹⁷⁰) habere propriam firmitatem.

C. XXVII. *Alienae plebes ab episcopo non usurpentur.*

Item ex Concilio Carthaginensi III. c. 20.¹⁷¹)

Placuit, ut a nullo episcopo usurpentur plebes alienae, nec aliquis episcoporum supergrediatur in dioecesi¹⁷²) collegam suam.

C. XXVIII. *Alienos clericos ordinare et altaria consecrare episcopo non licet.*

Item Anacletus¹⁷³).

Episcopus in dioecesi¹⁷⁴) alienam ad alienos clericos ordinandos vel consecranda altaria irruere non debet. Quod si fecerit, amotis his, quos ordinavit, altaris tamen¹⁷⁵) consecratione manente, transgressor canonum uno¹⁷⁶) anno a missarum celebratione¹⁷⁷) cessabit.

C. XXIX. *Diebus solennibus clericus ecclesiae suae desse non debet.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 64.¹⁷⁸)

Si quis in clero constitutus ab ecclesia sua diebus solennibus defuerit, id est Nativitate Domini¹⁷⁹), Epiphania, Pascha, vel Pentecoste, dum potius saecularibus¹⁸⁰) lucris studet quam servitio Dei parere, convenit, ut triennio a communione suspendatur. §. 1. Similiter diaconus vel presbyter, si per tres hebdomadas ab ecclesia sua defuerit, huic damnationi succumbat.

C. XXX. *Removendus est episcopus ab ecclesia, cui irrepsit, et ad suam cogendus est redire.*

Item Hilarius Papa *Episcopis Tarracon. c. 3.*¹⁸¹)

Remoto ab ecclesia Barcinonensi atque ad suam remisso Irenaeo episcopo, sedatis per sacerdotalem modestiam voluntatibus, quae per ignorantiam ecclesiasticarum legum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIX. t) Ex duobus codicibus collectionum Anselmi in uno emendatiore caput hoc ita habet, ut verba haec: *Quod non oporteat episcopum vel reliquos ordines demigrare, sint rubrica, et capitulum hoc modo incipiat: Ut de civitate ad civitatem non episcopus, non presbyter, non diaconus transeat.* In altero vero eadem rubrica est nigris literis scri-

pta, et est initium capituli, unde videtur caput hoc esse concinnatum, quemadmodum est apud Gratianum, salva sententia ipsius canonis.

C. XXIV. u) Increpationis: Graece est: *ἐπιτιμὰς τυγγάνειν*, quod in aliis versionibus est: *arguatur*, vel *coërcetur*, vel *punitur*.

Quaest. I. C. XIX. 148) hab. A. 325. — interpretatio Dionysiana. — Burch. I. 2. c. 97. Ans. I. 6. c. 112. Ivo Decr. p. 6. c. 374. — 149) *deducatur*: Ed. Bas. = C. XX. 150) Ep. 23. (scr. A. 596.) I. 6. Ed. Maur. — Ans. I. 6. c. 178 (187). — 151) *ut desinas*: desid. ap. Ans. — 152) *emendare*: Edd. coll. o. exc. Lugd. II. III. — 153) *monasterium*: Edd. coll. o. = C. XXI. 154) hab. A. 401. — Ans. I. 6. c. 176 (185). Coll. tr. p. 2. t. 19. c. 5. — 155) *oportet*: Edd. coll. o. = C. XXII. 156) Coll. tr. p. 2. t. 19. c. 8. — 157) *quibuslibet*: Ed. Bas. — 185) *eidem*: lb. — 159) *exempto*: orig. — Ed. Arg. = C. XXIII. 160) hab. A. 325. — Ans. I. 7. c. 107. Burch. I. 2. c. 98. Ivo Decr. p. 6. c. 175. omnes ex Dionys. — 161) *add.*: Dei: orig. — Edd. coll. o. = C. XXIV. 162) hab. A. 322. — Ans. I. 7. c. 170. — 163) *migraverit*: Edd. coll. o. — 164) *deponendus* — *habere debet*: Ed. Bas. — 165) *add.*: *decerni-*

mus: Edd. coll. o. pr. Bas. — Böhm. = C. XXV. 166) Burch. I. 1. c. 72. Ivo Decr. p. 5. c. 179. proferunt ex Dionys. — cf. C. 9. q. 2. c. 6. — 167) *suaderetur*: Ed. Bas. — *suadetur*: Edd. rell. — 168) *add.*: *decernimus*: Edd. coll. o. — Böhm. = C. XXVI. 169) hab. A. 451. — 170) cf. supra c. 19. = C. XXVII. 171) hab. A. 397. — Burch. I. 1. c. 64. Ivo Decr. p. 5. c. 173. — 172) *dioecesim collegae suae*: Coll. Hisp. = C. XXVIII. 173) Imo ex conc. Aurel. hab. A. 598. c. 15. — 174) *in dioecesi*: Edd. coll. o. — *dioeceses alienas*: orig. — 175) *tantum*: Edd. coll. o. — 176) *abest* ab orig. et Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 177) *celebritate*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. = C. XXIX. 178) hab. A. 506. — cf. tamen ad c. 30. D. 23. — eadem leguntur in conc. Arvernensi c. 15. — Coll. tr. p. 2. t. 28. c. 62. — 179) *add.*: *sancta*: Coll. Hisp. — 180) *singulari iure*: Isid. Merl. = C. XXX. 181) scr. A. 465. — Ans. I. 6. c. 109 (106).

desiderant quod non licet obtinere, talis protinus de clero proprio¹⁸²⁾ Barcinonensibus ordinetur episcopus, qualem te praecipue, frater Ascani¹⁸³⁾, oportet¹⁸⁴⁾ eligere et de- cet consecrare, ne si forte aliter factum sit, non sine ob- iurgatione tui¹⁸⁵⁾ maxime nominis retundat nostra prae- ceptio, quod ad iniuriam Dei (a quo specialiter sacerdotia- lium est gratia dignitatum) didicerimus admissum.

C. XXXI. *Qui alienam cathedram appetit, ab ea expulsus etiam propria careat.*

Item Leo Episcopus urbis Romae Anastasio, Thessaloni- censi Episcopo, ep. LXXXII. al. LXXXIV. c. 8.¹⁸⁶⁾

Si quis episcopus mediocritate civitatis suae despecta ad- ministrationem celebrioris loci ambierit, et ad maiorem plebem se quacun- que ratione transtulerit, non solum a cathedra quidem pellatur aliena, sed¹⁸⁷⁾ carebit et propria, ut nec illis praesideat, quos per avaritiam concupivit, nec illis, quos per superbiam sprevit. Suis igitur terminis contentus sit quisque, nec supra mensuram iuris sui affectet augeri.

C. XXXII. *Utraque careat ecclesia qui contemptu minoris ecclesiae ad maiorem aspirat.*

Item ex Concilio Meldensi, c. 30.¹⁸⁸⁾

Si quis de ordine sacerdotali contemptu minoris ecclesiae ambitiose et improbe ad potiorem aspiraverit, canonica erga eum definitio conservetur, hoc est ut utraque¹⁸⁹⁾ careat^{v)}.

Gratian. *Qui vero pretio ecclesiam vacantem ingressus fuerit, ab officio suo deponendus est, sicut in Rothomagensi Concilio legitur¹⁹⁰⁾:*

C. XXXIII. *Deiciatur a clero qui muneribus ecclesiam acquirere tentat.*

Sancitum est atque omnibus modis prohibitum, ut¹⁹¹⁾ si quis presbyter inventus fuerit alicui clerico vel laico muna- ra dare vel dedisse, aut aliam pecuniam tribuere, ut alterius presbyteri ecclesiam^{v)} surripiat^{w)}, aut vacantem pretio redimat, pro hac cupiditate, seu rapina, seu prae- sumptione turpis lucri gratia, deiciatur a clero et alienus existat a regula.

V. Pars. Gratian. *Quod vero communi consilio atque aliorum utilitate mutationes episcoporum fieri possint, et in ecclesiis, a quibus recesserint, eis viventibus alii substitui va- leant, Anterus Papa demonstrat, epistola VII., scribens Episcopis Baeticae et Toletanae provinciae¹⁹²⁾:*

C. XXXIV. *Necessitatis vel utilitatis causa episcoporum mutationes fieri possunt.*

Mutationes episcoporum scitote communi utilitate atque necessitate fieri licere, sed non propria cuiusquam volun- tate aut dominatione. Petrus sanctus magister noster et princeps apostolorum de Antiochia utilitatis causa transla- tus est Romam, ut ibidem potius proficere posset. Euse- bius quoque de quadam parva civitate apostolica auctori- tate mutatus est Alexandriam. Similiter Felix de civitate, in qua ordinatus erat, electione civium propter doctrinam vitamque bonam, quam habebat, [auctoritate huius sanctae sedis et^{x)}] communi episcoporum et reliquorum sacerdotum ac populorum consilio translatus est Ephesum. Non enim transit de civitate ad civitatem, nec transfertur de

minori ad maiorem, qui hoc non ambitu, nec propria vo- luntate facit, sed aut vi a propria sede pulsus¹⁹³⁾ aut¹⁹⁴⁾ necessitate coactus, aut utilitate loci aut populi, non su- perbe, sed humiliter ab aliis translatus^{v)} et¹⁹⁵⁾ inthroni- zatus^{v)} est. *Et infra: §. 1.* Nam sicut episcopi habent po- testatem ordinare regulariter episcopos et reliquos sacer- dotes, sic quoties utilitas aut necessitas coegerit, supradicto modo et mutare et inthronizare potestatem habent, [non tamen sine sacrosanctae Romanae sedis auctoritate et li- centia]. *Et infra: §. 2.* Alia etenim est causa utilitatis^{v)} et necessitatis^{v)}, alia avaritiae ac praesumptionis aut propriae voluntatis.

C. XXXV. *Causa necessitatis mutationes episcoporum fieri possunt.*

Item Pelagius Papa II. *Benigno Archiepiscopo, epist. II.*¹⁹⁶⁾

Scias, frater dilectissime, aliud esse causam necessitatis et utilitatis, aliud^{v)} causam^{v)} praesumptionis ac propriae vol- untatis. Non ergo mutat sedem qui non mutat mentem, id est qui non causa avaritiae, aut dominationis, aut pro- priae voluntatis vel suae delectationis¹⁹⁷⁾ migrat de civi- tate ad civitatem, sed causa necessitatis aut¹⁹⁸⁾ utilitatis mutatur. Nam plurimorum utilitas unius utilitati aut vo- luntati praeferenda est. Aliud est enim mutare, et aliud mutari. *Et infra: §. 1.* Nam aliud est sponte transire, et aliud^{v)} est^{v)} coacte aut necessitate venire. Unde non isti mutant civitates¹⁹⁹⁾, sed mutantur, quia non sponte, sed coacte hoc agunt. *Et infra: §. 2.* Non ergo bene intelli- gunt ecclesiasticas regulas, qui hoc negant causa necessi- tatis vel utilitatis fieri posse, quoties communis utilitas aut necessitas persuaserit.

C. XXXVI. *Christum negare convincitur qui necessitatem patientibus misericordiam non impendit.*

Idem in eadem epistola, paulo inferius²⁰⁰⁾.

Omnis, qui gemit et vexabatur a Saul²⁰¹⁾, fugiebat et veniebat ad David. Si ergo²⁰²⁾ piissimus atque iustis- simus David sciret peccatum esse, persecutionem fugientes et transeuntes de loco ad locum et de civitate ad civita- tem recipere, tales nequaquam reciperet, nec secum tene- ret, nec in aliis civitatibus eos collocaret. Qui enim per- sequuntur Domini episcopos, eosque de civitatibus ad ci- vitates transire compellunt, non eos tantum persequuntur, quantum Dominum nostrum Iesum Christum, cuius lega- tionem funguntur. Nec ipsi in hoc peccant episcopi, quoniam non sponte, sed coacte hoc agunt, sed illi²⁰³⁾, qui eos persequuntur, nec ipsis episcopis hoc imputari potest, sed illis, qui eos hoc agere cogunt. *Et infra: §. 1.* Qui autem negant misericordiam faciendam fugientibus ac necessita- tem patientibus, ipsum Christum negant, qui est miseri- cordia et veritas. *Et infra: §. 2.* Negat²⁰⁴⁾ misericordiam necessitatem patientibus, qui populis indigentibus divinis ministeriis, et non habentibus proprium episcopum, qui eos instruat, causa utilitatis atque necessitatis ex²⁰⁵⁾ alia civitate, licet minor sit, in eam, quae non habet episco- pum doctiorem²⁰⁶⁾ vel utiliorem, meliori consilio, non sponte transeuntem, sed maiorum exhortatione mutare, aut episcopum eiectum²⁰⁷⁾ et persecutionem patientem causa utilitatis aut necessitatis inthronizari non permittit²⁰⁸⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXII. v) Hoc est ut utraque careat: Haec non sunt in Meldensi impresso; habentur tamen apud ce- teros quoque collectores.

C. XXXIII. w) Surripiat, aut: Additae sunt istae duae voces ex Burchardo. Nam vivente presbytero posses- sore non potest dici vacans ecclesia. In lib. 7. Capitularium, c. 206.* est verbum: *surripiat*, sed deest alterum membrum: *aut vacantem pretio redimat*. Ivo et auctor Panormiae habent, ut antea Gratianus: *ecclesiam vacantem pretio redimat*.

C. XXXIV. x) Auctoritate huius sanctae se- dis et: Haec verba non leguntur in epistola Anteri, ne- que in Panormia, neque apud Burch. et Ivonem. Sunt tamen apud Anselmum, et in Polycarpo, et vetustis Gra- tiani exemplaribus. Idem quoque est de verbis illis prope finem capituli: *non tamen sine sacrosanctae Romanae sedis auctoritate et licentia*, quae propter hanc causam virgulis sunt inclusa.

Quaest. I. C. XXX. 182) add.: et: Edd. coll. o. — 183) Ascom: ead. pr. Bas. — 184) oportet — debeat: ead. — orig. — 185) in: Edd. coll. o. — C. XXXI. 186) c. 14. Ed. Baller. scr. A. 446. — Burch. l. 1. c. 74. Ans. F. 6. c. 104 (101). Ivo Decr. p. 5. c. 103. Polyc. l. 1. t. 9. — 187) carebit etiam: Edd. coll. o. — C. XXXII. 188) hab. A. 845. — Burch. l. 3. c. 48. Ivo Pan. l. 2. c. 46. Decr. p. 3. c. 52. — 189) utrisque: Burch. — C. XXXIII. 190) hab. c. A. 650. — Reg. l. 1. c. 240. Burch. l. 3. c. 114. Ivo Pan. l. 2. c. 49. Decr. p. 3. c. 90. — Cap. l. 7. c. 206. — 191) ne: Böhm. — *) et apud Reg. — C. XXXV. 192) Caput Pseu- doisidori, cf. Statut. eccl. aut. c. 11., conc. Sardic. c. 1. 2.,

Cyprian. ep. 49. — Burch. l. 1. c. 77. Ans. l. 6. c. 94 (99). Ivo Pan. l. 3. c. 69. Decr. p. 5. c. 183. — 193) depulsus: Edd. coll. o. — 194) ac: ead. — 195) desid. ap. Ans. — C. XXXV. 196) Caput Pseudoisidori, cf. c. 34. — Ans. l. 6. c. 97 (102). Polyc. l. 1. t. 9. — 197) electionis: Ans. — dilectionis: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 198) et: Edd. coll. o. — 199) civitatem: ead. — C. XXXVI. 200) Caput Pseudoisidori. — 201) i Reg. c. 22. 202) rez: Edd. coll. o. — 203) ipsi: ead. — 204) add.: autem: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 205) ut ex: Edd. coll. o. — 206) add.: vel potiorem: Edd. Bas. Lugd. — 207) deiectum: Edd. coll. o. — 208) nolunt inthronizare: ead.

C. XXXVII. *Non ambitione, sed synodali auctoritate de ecclesia ad ecclesiam episcopus transeat.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV. c. 27.²⁰⁹⁾

Episcopus de loco ignobili ad nobilem per ambitionem non transeat, nec quisquam inferioris ordinis clericus. Sane si utilitas ecclesiae hendum poposcerit, decreto pro eo clericorum et laicorum episcopis porrecto, in praesentia synodi²¹⁰⁾ transferatur, nihilominus alio in locum²¹¹⁾ eius episcopo subrogato. Inferioris vero gradus sacerdotes vel alii clerici concessione suorum episcoporum possunt ad alias ecclesias transmigrare.

C. XXXVIII. *In proprio gradu episcopi vel presbyteri in aliena suscipiantur ecclesia.*

Item ex eodem Carthaginensi IV. c. 33.²¹²⁾

Episcopi vel presbyteri si causa visitandi²¹³⁾ ad ecclesiam alterius episcopi venerint, in gradu suo suscipiantur, et tam ad verbum faciendum quam ad oblationem consecrandam invitentur.

C. XXXIX. *Ecclesia unius episcopi ab alio disponi non debet.*

Item Calixtus Papa omnibus Galliarum Episcopis, epist. II. c. 3.²¹⁴⁾

Sicut alterius uxor nec adulterari ab aliquo, vel iudicari, aut disponi, nisi a proprio viro eo vivente permittitur, sic nec uxor episcopi²¹⁵⁾, quae eius ecclesia vel parochia indubitanter intelligitur, eo vivente abaque eius iudicio^{†)} et voluntate alteri iudicari, vel disponi, aut eius concubitu frui, id est ordinatione, conceditur. Unde ait Apostolus²¹⁶⁾: *Alligata est uxor legi²¹⁷⁾, quamvis vir eius vivit, eo vero defuncto soluta est a lege viri.* Similiter et sponsa episcopi (quia sponsa uxorque eius dicitur ecclesia) illo vivente ei est alligata, eo vero defuncto soluta est. Et²¹⁸⁾ *cui voluerit nubat, tantum in Domino, id est regulariter.* Si enim eo vivente alteri nupserit, adultera iudicabitur. Similiter et ille, si alteram²¹⁹⁾ sponte duxerit, adulter existimabitur²²⁰⁾, et communione privabitur. Si autem persecutus fuerit in sua ecclesia, fugiendum illi est ad alteram²²¹⁾, eique est associandus²²²⁾, dicente Domino²²³⁾: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam. Si autem utilitatis causa fuerit mutandus, non²²⁴⁾ per se hoc agat, sed fratribus invitantibus, et²²⁵⁾ auctoritate huius sanctae sedis faciat, non ambitus causa²²⁶⁾, sed utilitatis aut necessitatis²²⁷⁾.*

VI. Pars. Gratian. *Hoc non solum de episcopis, verum etiam de quibuslibet ecclesiarum ministris intelligitur, ne videatur in locum viventis alter obrepit.*

Unde B. Gregorius scribit *Natali, Salonitano Episcopo, de eo, qui in archidiaconatum alterius se promovendi consenserat, lib. II. Indict. 10. epist. XIV. et XVI.²²⁸⁾*

C. XL. *Deponatur qui locum alterius invadere non timet.*

Eum, qui contra iustitiae regulam in archidiaconatum alterius se provehi consensit, ab eiusdem archidiaconatus honore deponimus. Qui si ulterius in loco eodem ministrare praesumserit, se participatione communionis sacrae noverit esse privatum.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXIX. y) Aut necessitatis: Haec non sunt in ipsa epistola, sed habentur apud Anselmum. Necessitas autem praebet iustam causam translationi, supra ead. c. *Scias.*

Quaest. I. C. XXXVII. 209) c. 11. Statut. eccles. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — Ivo Pan. l. 3. c. 70. Decr. p. 5. c. 125. — 210) synodali: Böhm. — 211) loco: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — C. XXXVIII. 212) c. 56. Statut. eccl. ant. — 213) visitandae ecclesiae ut alterius eccles. veniant: Baller. — visitandae eccl. alterius episc. ad eccl. veniant: Coll. Hisp. — C. XXXIX. 214) Cap. Pseudoisidor. — Reg. l. 1. c. 250. Burch. l. 3. c. 49. Ans. l. 6. c. 103 (108). Ivo Decr. p. 3. c. 53. p. 5. c. 101. — 215) add.: ipsius: Edd. coll. o. pr. Bas. — vel presbyteri: Ivo p. 3. Burch. — et presb.: Reg. — †) consilio: Edd. coll. o. — 216) 1 Cor. c. 7. v. 39. — 217) add.: viri: Edd. coll. o. — 218) 1 Cor. c. 7. v. 39. — 219) aliam: Edd. coll. o. — 220) aestimabitur: Edd. Arg. Bas. Ven. l. II. Nor. — 221) add.: ecclesiam: Edd. coll. o. — 222) sociandus: ead. — 223) Matth. c. 10. v. 23. — 224) add.: tamen: Edd. coll. o. — 225) cum: ead. — 226) ut dictum est: ead. — Ans. — 227) add.: faciendum est: ead. exc. Bas. — C. XL. 228) ex ep. 18. (scr. A. 592.) et ep. 20. (scr. A. eod. Antonio subdiacono) l. 2. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 6. c. 342. — C. XLI. 229) scr. c. A. 400. — Ivo Decr. p. 5. c. 356. — 230) et grues: Edd. coll. o. — 231) iterato: ead. — Ivo. — 232) add.: vero: Edd. coll. o. — cf. Gen. c. 25. —

C. XLI. *In una ecclesia duo praedati esse non debent.*

Item Hieronymus ad Rusticum Monachum, ep. IV.²²⁹⁾

In apibus princeps unus est; grues²³⁰⁾ unam sequuntur ordine literario²³¹⁾; imperator unus, iudex unus provinciae. Roma, ut condita est, duos fratres simul habere reges non potuit et parricidio dedicatur. In Rebecca²³²⁾ utero Esau et Iacob bella gesserunt; singuli ecclesiarum episcopi, singuli archipresbyteri²³³⁾, singuli archidiaconi, et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur.

VII. Pars. Gratian. *Ecce in quibus casibus episcopo vivente alius potest ei substitui, quanquam secundum rei veritatem non vivente episcopo talis probetur succedere. Translatus enim ab una civitate ad aliam desinit esse episcopus illius civitatis, a qua transfertur, atque ideo qui huic succedit non vivente, sed defuncto quodammodo episcopo probatur substitui. Sed inter eum, qui hostilitatis necessitate, et eum, qui utilitatis causa transfertur, hoc interest, quod ille, qui metu hostilitatis ad aliam transit, si priorem contigerit aliquando ab hostibus liberam fieri, ad eandem illum redire oportet.*

Unde Gregorius Papa scribit *Ioanni, Episcopo Scyllatino, lib. II. Indict. 10. epist. 25.²³⁴⁾*

C. XLII. *Qui metu hostilitatis ad alium locum transierit postea ad suam ecclesiam redire oportet.*

Pastoralis officii cura nos admonet, destitutis ecclesiis propriis constituere sacerdotes, qui gregem dominicum debeant pastorali sollicitudine gubernare. Propterea te Ioannem ab hostibus captivatae²³⁵⁾ Lissitanae²³⁶⁾ civitatis episcopum in Scyllatina²³⁷⁾ ecclesia cardinalem necesse duximus constituere²³⁸⁾ sacerdotem, ut²³⁹⁾ susceptam semel animarum curam intuitu futurae retributionis impleas. Et licet a tua ecclesia sis hoste imminente depulsus, aliam, quae pastore vacat, ecclesiam debes gubernare, ita tamen, ut si civitatem illam ab hostibus liberam effici et Domino protegente ad priorem statum contigerit revocari, ad eam, in qua prius es ordinatus, ecclesiam revertaris; sin autem praedicta civitas continua captivitate calamitate premitur, in hac, in qua a nobis incardinatus²⁴⁰⁾ es²⁴⁰⁾, debeas ecclesia permanere.

Gratian. *Qui vero utilitatis causa transfertur nequaquam ad priorem redire cogitur. Est etiam alius casus, in quo episcopus viventi episcopo substituitur. Quam enim aliquis relicta priori cathedra sua auctoritate ad aliam transierit, si alius ei substitutus fuerit, licet ille prioris ecclesiae episcopus esse non desierit, substitutus tamen episcopatum habebit.*

Unde Damasus, urbis Romae Episcopus, scribit ad *Paulinum Antiochenum, dicens²⁴¹⁾*:

C. XLIII. *De sacerdotibus, qui relicti suis ecclesiis ad alias migraverunt.*

Eos sacerdotes, qui ab²⁴²⁾ ecclesiis²⁴³⁾ ad ecclesias²⁴⁴⁾ migraverunt²⁴⁵⁾, tamdiu a *nostra* communione habemus²⁴⁶⁾ alienos, quamdiu ad eas²⁴⁷⁾ redierint civitates, in quibus *primitus*²⁴⁸⁾ sunt constituti. Quod si *quis*²⁴⁹⁾ alius alio transmigrante in locum viventis ordinatus est, tamdiu vacet sacerdotii²⁵⁰⁾ dignitate qui suam deseruit civitatem, donec²⁵¹⁾ successor eius quiescat in Domino.

C. XLII. z) Incardinatus: Supra distinct. 71. c. *Fraternitatem*, de huius vocis notione est notatum.

233) archiepiscopi: ead. — Ivo. — C. XLII. 234) Ep. 37. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Burch. l. 1. c. 123. (: ex reg. Greg. ad Agnellum ep.) Ans. l. 6. c. 99 (104). Ivo Decr. p. 5. c. 223. (: ex reg. Greg. ad Angelum ep.) Polyc. l. 1. t. 8. l. 2. t. 14. — 235) captivatum: Ivo. — Edd. coll. o. — 236) Lissitanae: Ed. Bas. — Lissitanae: Edd. rell. — Lissitanae: Ans. — 237) Scyllatina: Burch. — Scyllatiana: Edd. coll. o. — 238) statuere: ead. pr. Lugd. II. III. — 239) et ut: Ivo. Burch. — et ut: Edd. coll. o. — 240) ordinatus es cardinalis: Edd. Par. Lugd. I. — ordinatus es vel in card.: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. XLIII. 241) scr. A. 387. — In coll. Pseudoisidori haec ep. particula sub titulo: *De sacerdotibus, qui de suis eccl. ad alias migrant*, separatim profertur. Est tamen in Coll. Hisp. — In Edd. coll. inser.: *omnibus Epp.* — Ans. l. 6. c. 95 (100). — 242) de: Coll. Hisp. — Ans. — Edd. coll. o. — 243) ecclesia: Böhm. — 244) add.: alias: Edd. coll. o. pr. Arg. — 245) migraverunt: Ed. Bas. — 246) habemus: Coll. Hisp. — habemus: Isid. Merl. — habemus: Edd. coll. o. — 247) add.: non: Ed. Bas. — 248) primitus: Coll. Hisp. — Isid. Merl. — Ans. — 249) desid. ib. — 250) a sac.: Edd. coll. o. — 251) quamdiu: Isid. Merl.

Gratian. *Episcopatum etiam sedium mutationes metu hostilitatis interveniens nonnunquam fieri solent.*

Unde Gregorius scribit *Ioanni, Episcopo Vellitrano, lib. II. epist. 11.* ²⁵²):

C. XLIV. *Necessitate temporis episcopatum sedium mutationes fieri possunt.*

Temporis qualitas ²⁵³) admonet episcoporum sedes, antiquitas certis civitatibus constitutas, ad alia, quae securiora putamus, eiusdem dioecesis loca transponere, quo et habitatores nunc ²⁵⁴) degere ²⁵⁵), et barbaricum ²⁵⁶) possint periculum facilius declinare. Propterea te Ioannem fratrem, coepiscopum ²⁵⁷) nostrum Vellitrensis civitatis, sedemque tuam in loco quondam Arenata ²⁵⁸) ad S. Andream apostolum praecipimus *exinde* transmigrari, quatenus ab hostilitatis incurso liberior existere valeas, et illic consuetudinem *) solennium festive disponas.

VIII. Pars. Gratian. *Item quum aliquis causa humilitatis apostolica concessione de episcopali sede ad monachalem*

descenderit subiectionem, alius loco eius subrogari poterit; ille vero ad pontificatum resurgere nequaquam ulterius valebit. Unde in quinta b) actione Constantinopolitanae Synodi, CCCLXXXIII. Patrum, sub Ioanne Papa VIII., cui praefuit Petrus presbyter cardinalis, et Paulus Anconitanus episcopus, et Eugenius Ostiensis episcopus, apocrisarii Papae dixerunt c) ²⁵⁹):

C. XLV. *Episcopus, qui causa humilitatis monachus efficitur, ad pontificatum redire non valet.*

Hoc nequaquam apud nos habetur, ut quicumque de pontificali ordine ad monachorum, *id est poenitentium*, descenderit vitam, ulterius possit ad ²⁶⁰) pontificatum reverti. Item: §. 1. Praecepit sancta synodus, ut quicumque de pontificali dignitate ²⁶¹) ad monachorum vitam et *ad poenitentiae descenderit ²⁶²) locum, nequaquam *iam* ad pontificatum resurgat. Monachorum enim vita subiectionis habet ²⁶³) verbum et discipulatus ²⁶⁴), non docendi, vel praesidendi, vel pascendi alios.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLIV. a) Consuetudinem: Apud Ioannem Diaconum legitur: *consuetudine solenni festa disponas.* Apud Burchardum et Ivonem: *consuetudinem solennium festorum.* In variis B. Gregorii epistolarum editionibus: *consuetudinum solennium festa disponas.*

b) In quinta: Apud Ivonem part. 7. c. 149. pro indice huius capituli leguntur haec: *Ex actione quintae synodi Constantinopolitanae CCCLXXXIII. Patrum, sub Ioanne Papa VIII., cui praefuit Petrus presbyter cardinalis, et Paulus Anconitanus episcopus, et Eugenius Ostiensis episcopus. Initium vero ipsius capituli est: Apocrisarii Papae dixerunt. Hoc nequaquam etc.*

C. XLV. c) Haec synodus sub Ioanne VIII. exstat graeca in Vaticana bibliotheca. Cuius synodi tres tantum canones cum explanatione Balsamonis editi sunt Lutetiae, et apud ipsum inscribitur synodus in templo sapientiae habita sub Photio patriarcha. In secundo autem trium illorum capitulo habetur sententia huius capituli. Visum autem est, ut omnia melius percipiantur, locum hunc graece et cum nova interpretatione esse adscribendum. Φώτιος ὁ πατριάρχης εἶπε· Πῶς ὑμῶν δοκεῖ περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ τῶν ἱερέων ἐκείνων εἰς τὴν τῶν μοναχῶν καταλεγομένων ζωῶν; ἅσα εἰς ὑποταγὴν ἑαυτοῦ παραδόντες θύναται εἶτε οἱ αὐτοὶ τῆς αὐτῆς ποιμνιοσύνης ἔχουσιν; οἱ ἀγιώτατοι τοποτηρηταὶ τῆς προεδρίας Ῥώμης εἶπον· τοῦτο παρ' ἡμῶν οὐκ ἔστιν οὐδὲ σωζέται. ὁστις γὰρ ἕν ἀπὸ ἀρχιερατικοῦ ἱερέως εἰς τὴν τῶν μοναχῶν, τοιούτου τῶν μετανοούντων καταριθμηθῆ ζωῶν, οὐ δύναται εἶτε τὸ τῆς ἀρχιερατικῆς ἐκείνου ἀξιώματος ἀξίωμα. Βασίλειος καὶ Ἰλλίας οἱ τοποτηρηταὶ τῶν ἀνατολικῶν θρόνων εἶπον· οὐδὲ παρ' ἡμῶν ἐφωράθη τοῦτο ποτὲ γενομένον, τοιούτων μὲν οὐκ ἔχοντες πρόθεσιν εἰς ἀρχιερέας, ἀπὸ δὲ ἀρχιερέων εἰς μοναχοὺς κατεργόμενοι ἀρχιερεῖς μένειν οὐ δύναται. ἡ ἁγία σύνοδος εἶπεν, ὁρισθῆτω καὶ περὶ τούτου κανὼν. πολλὰς γὰρ καὶ ἐν ἡμῶν ἀμφιβολαίαι γίνονται περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, τῶν μὲν λεγόντων μὴ κωλύεσθαι τοὺς ἀρχιερεῖς μοναχοὺς γενομένους τὰ τῶν ἀρχιερέων τελεῖν, τῶν δὲ οὐ συνευδοκούντων ἐπὶ τούτῳ. οἱ ἀγιώτατοι τοποτηρηταὶ εἶπον· ἐκτεθῆτω κανὼν. ἁγία σύνοδος εἶπεν· εἶτε δὲ ἀξιοῦμεν ἐκτεθῆναι κανόνας περὶ τῶν εἰς τοῦτο μανίας καὶ ἀπορίας ἔλθόντων λαϊκῶν, ὥστε ἀρχιερεῖς ἢ ἱερεῖς θεοῦ τυπεῖν ἢ φυλακίζειν, καὶ τὰ λοιπά.

Φώτιος ὁ Πατριάρχης εἶπεν· εἰ κελεύει ἡ ὑμετέρα ἀγιοσύνη, ἀναγνωσθήσων οἱ κανόνες, καὶ λαβὼν Πέτρος ὁ Θεοφιλέστατος διάκονος καὶ πρωτονοτάριος ἀνέγνω· Εἰ καὶ μέχρι νῦν ἔνοι οἱ ἀρχιερέων εἰς τὸ τῶν μοναχῶν κατιόντες σχῆμα ἐπὶ τῷ τῆς ἀρχιερατικῆς ἐξιάττο διαμένειν ὑπερὶ, καὶ τοῦτο πράττοντες παρεκρωπτο, ἀλλ' οὐκ ἡ ἁγία καὶ οἰκουμένη αὐτῆς σύνοδος καὶ τοῦτο συζυμύσασα τὸ παρόραμα, καὶ πρὸς τοὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως θεσμοὺς τὴν ἀτακτον ταύτην ἐπανέγρουσα πράξιν ὤρισεν, ἵνα εἴ τις ἐπισκοπος ἢ ἄλλος τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος πρὸς τὸν μοναχικὸν θελήσει καταθεῖν βίον, καὶ τὸν τῆς μετανοίας τόπον ἀναπληρῶσαι, μηκέτι τοῦτον τῆς ἀρχιερατικῆς ἀντιποιεῖσθαι ἀξίας. αἱ γὰρ

τῶν μοναχῶν συνδεῖσθαι ὑποταγῆς ἔχουσι λόγον καὶ μαθητείας, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ διδασκαλίας ἢ προεδρίας, οὐδὲ ποιμαίνειν ἄλλους, ἀλλὰ ποιμαίνεσθαι ὑπαγγέλλονται. διὸ καθὰ προσέρηται θεοπίθουεν, μηκέτι τίνα τῶν ἐν ἀρχιερατικῇ καταλόγῳ καὶ ποιμένων ἐξεταζομένων εἰς τὴν τῶν ποιμαίνουμένων καὶ μετανοούντων ζωῶν ἑαυτὸν μεταβιβάζειν. εἰ δὲ τις τοῦτο τολμήσας πράξει μετὰ τὴν ἐξωμύθησιν καὶ διάγνωσιν τῆς νῦν ἐκτελεσθεῖσης ψήφου, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀρχιερατικοῦ ἀποστερήσας βαθεῖοι, οὐκ εἶτε πρὸς τὸ πρότερον, ὑπερὶ διὰ τῶν ἔργων ἠθέτησεν, ἀξίωμα ἐπαναστοίσει. Id est: Photius Patriarcha dixit: Quid censetis de iis, qui ex antistitum ordine se ipsos in monachorum locum conferunt? Num qui se ipsos subiectionis esse voluerunt possunt adhuc eisdem idem in gregem imperium tenere? Sanctissimi locum tenentes antiquioris Romae dixerunt: Id apud nos vivine fit, neque in more est positum. Quicumque enim ex antistitum ordine monachorum, id est poenitentium, ordini annumeratus fuerit, is antistitis dignitatem non potest sibi amplius vendicare. Basilius et Helias locum tenentes orientalium sedium dixerunt: Neque apud nos id unquam evenisse observatum est. Nam contra quidem monachi ad antistitum ordinem provehuntur, at qui ex antistitibus ad monachos descendant, hi antistites manere non possunt. Sancta synodus dixit: De hac etiam re canon constituitur. Nam et apud nos saepe hac de causa dubitationes exoriantur, nonnullis quidem ita dicentibus, non prohiberi antistites, quo minus, quum monachi facti fuerint, antistitum muneribus fungantur, nonnullis vero hanc sententiam minime probantibus. Sanctissimi locum tenentes dixerunt: Feratur canon. Sancta synodus dixit: Praeterea vero aequum ducesimus ferri canones de laicis illis, qui eo insaniae ac superbiae devenerunt, ut antistites vel sacerdotes Dei verberent aut custodiae tradant, et reliqua. §. 1. Photius patriarcha dixit: Si vestra sanctitas iubet, legantur canones, eosque in manu sumens Petrus, Deo amicitissimus diaconus et protonotarius, legit: Quamvis hucusque nonnulli antistites ad monachorum habitum descendentes conati sint in antistitum fastigio manere, quumque id facerent, ea res neglecta est, sancta tamen et oecumenica haec synodus, hanc quoque negligentiam corrigens, atque inordinatam hanc actionem ad leges, quae de statu ecclesiastico sunt, revocans, statuit, ut si quis episcopus, sive quis alius antistitis dignitatem obtinens, ad vitam monasticam descendere et poenitentiae locum implere voluerit, hic antistitis dignitatem amplius non retineat. Monachorum enim instituta ad obedientiae ac disciplinae rationem pertinent, minime vero ad magistrum vel praefecturae, atque eorum sunt, qui non alios pascere, sed pasci profiteantur. Quo circa, quemadmodum dictum est, decernimus, ne quis posthac eorum, qui in antistitum catalogo sunt, atque in pastorum numero censentur, in eorum, qui pascuntur ac poenitentiam agunt, locum se transferat. Quod si quis post promulgationem ac notitiam huius, quae nunc pronuntiatur, sententiae id facere ausus fuerit, quando ipse se ipsum antistitis gradu privavit, pristinam, quam factis contempsit, dignitatem amplius non recuperabit.

Quaest. I. C. XLIV. 253) Ep. 14. (scr. A. 592.) 1. 2. Ed. Maur. — Burch. 1. 3. c. 89. — Ans. 1. 6. c. 98 (103). Ivo Pan. 1. 2. c. 37. Decr. p. 3. c. 79. — 254) add.: nos: Edd. coll. o. — 254) securus: Ivo. — saeculi: Ed. Lugd. 1. — securi: Edd. rell. — 255) add.: valeant: Edd. coll. o. — 256) barbarici hostis periculum: Ans. — 257) et coep.: Edd. coll. o. — 258) Arenatarum: Edd. Bas. Lugd.

— in loc., qui Harenata dicitur: orig. — in loco, qui appellatur Rennati: Burch. Ivo. — C. XLV. 259) ex pseudosynodo Photiana hab. A. 879. — Ivo Decr. p. 7. c. 149. — 260) in: Edd. coll. o. — 261) add.: habitus: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 262) descendit: Edd. Arg. Bas. Nor. — 263) habere: Böhm. — 264) disciplinatus: Edd. Arg. Ven. II. Lugd. I.

Gratian. *Hoc ad poenitentiam agendam, non ad quietem servandam quibusdam conceditur.*

Unde Liberius Papa scribit omnibus Episcopis, ep. II.²⁶⁵):

C. XLVI. *Pro infestationibus malorum non licet episcopo gregem relinquere.*

Suggestum nobis est, quod pro praeteritis laboribus et infestationibus nonnulli vestrum assignatas sibi et a Deo commissas relinquunt²⁶⁶) plebes et in futuro²⁶⁷) plures relinquere velint eas, quas tueri debent, ecclesias, et pro ovibus sibi commissis laborare negligant, et monasteriorum se quieti contradere festinent, et vacationem ab episcopatus laboribus eligere, et silentio atque otio vitam degere²⁶⁸) magis appetant, quam in his, quae sibi commissas sunt, permanere, dicente Domino²⁶⁹): *Beatus, qui perseceraverit usque ad²⁷⁰) finem.* Unde namque est beata perseverantia, nisi de virtute patientiae? quoniam secundum apostolicam²⁷¹) praedicationem, omnes, qui volunt in Christo²⁷²) pie vivere, persecutionem patientur. Ideo, fratres carissimi, non vos afflictionum amaritudo a pio mentis vestrae proposito coarctet²⁷³) recedere. Considerate²⁷⁴) *namque*, quanta pro absolutione nostra et liberatione creator dominusque et redemptor noster pertulerit, quibusve se contumelias afficiendum tradiderit, ut nos a vinculis potestatis diabolicae liberaret. Attendite itaque vobis et omni gregi²⁷⁵), in quo vos Spiritus sanctus constituit episcopos regere ecclesiam Dei, quam acquisivit proprio sanguine, ut non sit qui vos decipiat aut seducat *in* subtilitate sermonis, ut plebes vobis commissas relinquatis, et alicui propter malorum opprobrium hominum quieti vos tradatis, *et* ut vos solummodo salvatis, et filios orphanos relinquatis.

C. XLVII. *In persecutionibus episcopus ecclesiam suam non deserat.*

Item Nicolaus Papa²⁷⁶) *Humifrido²⁷⁷) Morinensis ecclesiae Episcopo.*

Sciscitaris itaque per Guldagarium presbyterum, utrum, quum a Normannis de episcopo depellaris, debeas de cetero in monasterio conversari. In quo scias, carissime frater, quod, si perniciosum est prorsus in tranquillitate navim deserere, quanto magis in fluctibus? Ubi non dicimus, quod persecutorum non fugiamus (maxime²⁷⁸) paganorum) insidias, quum ad tempus saeviant, et ob multitudinem delictorum nostrorum nocendi facultatem divinitus assequuntur, praesertim quum eis prodire ulter non debeamus, et multos prophetas, et apostolos, ipsumque²⁷⁹) Dominum²⁸⁰) huiusmodi fugisse insecutores luce clarius constat, sed quod praecipue nos, qui tanquam arietes ducatum gregibus praebemus, imo qui et horum pastores sumus, Deo auctore cum eis in periculis pro viribus persistere pro certo conveniat, et quum tranquillitas reddita divina fuerit pietate, sopitaque furentium infestatio, mox gregem requirere²⁸¹) et in unum colligere, et eius animos coelestis patriae pace ac potissimum securitate praedicata sursum erigere debemus. Et tamdiu super eorum cautela oportet nos esse sollicitos, ut, si Dei iudicio praesentis temporis commoda fortassis amittunt, futurae vitae se sperent gaudia absque ambiguitate percipere sempiterna.

C. XLVIII. *Non est reprobatio, sed virtutis probatio bonorum adversitas.*

Item Gregorius lib. VII. epist. 126. ad *Reccaredum Regem²⁸²)*.

Adversitas, quae bonis votis obicitur, probatio virtutis

est, non iudicium reprobationis. Quis enim nesciat, quam prosperum fuit quod B. Paulus apostolus praedicaturus ad Italiam veniebat²⁸³), et tamen veniens naufragium pertulit? Sed²⁸⁴) navis cordis in maris fluctibus integra stetit.

IX. Pars. Gratian. *Hoc etiam tunc servandum intelligitur, quando inter subditos aliqui inveniuntur, quibus praelatorum vita proficiat, quando nec specialiter praelatus quaeritur, nec per alios tuta potest esse ecclesiae salus, ne, si deserere incipiat quibus prodesse potest, dicatur de eo: Mercenarius²⁸⁵) autem, et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriae, videt lupum venientem, et deserit oves et fugit. Quum vero specialiter quaeritur, fugiat exemplo Christi, qui a facie Herodis fugit in Aegyptum; fugiat exemplo Pauli, qui a fratribus per murum submissus est in sporta. Unde Augustinus^d) ait²⁸⁶): Fugiat minister Christi, sicut ipse Christus in Aegyptum fugit; fugiat et qui specialiter quaeritur, dum per alios firma est ecclesiae salus. Hinc etiam ait Dominus discipulis: Si²⁸⁷) vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam. Hinc etiam idem abscondit se, et exivit de templo, quando Iudaei lapides tulerunt, ut iacerent in eum. Hinc etiam Augustinus²⁸⁸) ait de eodem in Psal. 54.: Ecce elongavi fugiens illud tangit, quod Christus vitabat persequentes, ut occasionem irae demeret, et manebat in desertis orans, in quo docebat nos in secreto conscientiae orare, et quiescere, quum a malis premimur. Quum vero non praelatorum tantum, sed totius ecclesiae salus quaeritur, fides impugnatur, necesse est, ut ex adverso ascendant, et in die belli se ipsos murum²⁸⁹) opponant pro domo Domini, et animas²⁹⁰) suas ponant pro ovibus suis, ut exemplo suae passionis accendant quos sermone doctrinae diutius confirmare non valent. Et hoc quidem de manifestis persecutionibus. §. 1. Est et aliud genus persecutionis, in quo Apostolus laborabat, dicens²⁹¹): Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror? etc. Hinc August.²⁹²) in Psal. 101.: Ossa, id est fortes, quorum fraxorium sunt qui scandalizantur; tantum enim frigitur bonus quantum amat. Hinc idem²⁹³) in Psal. 30.: Irascitur iustus pro peccatis palearum, non tamen odit, in quo extingueretur oculus; venter pro interioribus, quae turbantur, quando nec corripui possunt impii, quibus non clamatur, quia defecit in dolore vita, videns non proficere quod praedicat. §. 2. Hinc idem ait in Psal. 69. utrumque hoc genus persecutionis distinguens²⁹⁴): Vox tribulatum Christo, id est martyrum, inter passionem periclitantium, sed de capite praesumentium. Cum illis vox omnis iusti, cui ex caritate abundans iniquitas etiam Christianorum est passio, ut Loth corporalem persecutionem a nullo in Sodomis sustinuit, sed a malis factis eorum, cum quibus habitabat. Est ergo persecutio iusti, vel a leone in impetu, vel a dracone in insidiis, unde omnes clament: Deus in adiutorium meum intende. §. 3. Quum autem vitium subditorum praelatus affligitur, aliquando omnium est una et insatiabilis obstinatio, aliquando mali inveniuntur bonis admixti. Quando boni simul cum malis habitant, non sunt deserendi boni propter malos, ne perverte malos evitando vincamus quos fugimus ad gehennam, sed potius mali tolerentur propter bonos. Unde Gregorius²⁹⁵): Abel esse renuit quem Cain malitia non exercet; ferrum quippe nostrae mentis ad acumen non potest pervenire veritatis, nisi hoc alterius eraserit lima pravitatis. Hinc etiam Augustinus²⁹⁶): Tu bonus tolera malum etc. infra, de tolerandis malis, in prima causa*) haereticorum. Idem ait²⁹⁷): Maius malum in separatione bonorum committimus, quam in coniunctione malorum fugimus. Et infra: §. 4. Tali non imputat Deus sua peccata, quia non*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLVIII. d) Unde Augustinus: Multa in hac disputatione citat Gratianus ex Augustino, quorum sententia quidem apud illum habetur, sed verba ipsa sunt in glossa ordinaria locis indicatis. De hac vero quaestione, quando liceat episcopo recedere ab ecclesia sua, disse-

rit beatus Augustinus epist. 180., Honorato episcopo scripta.

e) In prima causa: Indicat causam 23., in qua primum de haereticis ex proposito agitur, qui mos citandi habetur etiam l. q. 7. *Necessaria* et alibi.

Quaest. I. C. XLVI. 265) Caput Pseudoisidori, confatum ex Martini ep. I. ad Amandum Traiectensem et synodica eiusdem concilio Lateranensi adiecta. — Coll. tr. p. 1. t. 34. c. un. — Polyc. l. 4. t. 15. — 266) *reliquerunt*: Edd. coll. o. — 267) *futurum*: ead. — 268) *ducere*: ead. — 269) Matth. c. 10. — 270) in: Edd. coll. o. — 271) 2 Tim. c. 3. — 272) add.: *lesu*: Ed. Bas. — 273) *coarctet*: Edd. Arg. Bas. — *coarctat*: Edd. rell. — 274) *considerantes*: Edd. coll. o. — 275) Act. c. 20. — C. XLVII. 276) Ep. incerti temporis. — cf. Dist. 50. c. 5. — Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 47. 48. — 277) *Humifredo*: Ed. Arg. — *Humifredo*: Ed. Bas. — 278) *maximeque*: Edd. coll. o. — 279) *ipsum quoque*: ead. — 280) Ioan.

c. 8. — 281) *perquirere*: Edd. coll. o. — C. XLVIII. 282) Ep. 122. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — 283) Act. c. 27. — 284) add.: *tanquam*: Edd. coll. o. — 285) Ioan. c. 10. v. 12. — 286) Gloss. ord. ad c. 11. II. ad Cor. in fine, ex Aug. ep. 180. ad Honoratum. — 287) Matth. c. 10. v. 23. — 288) Glossa ordinaria ex Cassiodoro. — 289) Ezech. c. 13. — 290) Ioan. c. 10. — 291) 2 Cor. c. 11. v. 29. — 292) Glossa ord. ex Augustino ad l. c. v. 4. — 293) Ead. ex eod. in Ps. 30. v. 10. — 294) Ead. ex eod. in praefat. Psal. — 295) Moral. l. 2. c. 29. — 296) cf. C. 23. q. 4. c. 2. — 297) Gloss. ord. in c. 6. II. ad Cor. in fine ex Aug. serm. 18. de verbis Domini.

fecit; non aliena, quia non approbavit; non negligentiam, quia non tacuit; non superbiam, quia in unitate permansit. *Hinc idem in Psal. 54. 298*): „Quis dabit mihi pennas sicut columbae?“ non ait, sicut corvo. Columba a molestiis quaerit avolare, sed dilectionem non amittit, et semper gemit. Sic bonus vult separare se corpore, non amore, ab his, quibus non potest prodesse. *Et infra: §. 5.* Sed aliquando ligatur non visco cupiditatis, sed cura et officio, ut deserere non possit, nisi solvatur. Quod si non solvitur, tunc dicat: „Cupio 299) dissolvi, et esse cum Christo: Sed manere in carne necesse est propter vos:“ et sic est meritum ex desiderio. §. 6. „Ecce 300) elongavi fugiens,“ non loco, ne rumpatur caritas bonorum, ne perdatur exercitium malorum, quos Deus admiscet, ut ludam apostolis, quem 301) *quamvis sciret furem esse, tamen ad praedicandum misit, et ei eucharistiam dedit, docens, in ecclesia tolerari malos, nec obesse bonis malorum consortia. Quando vero omnium subditorum est obstinata malitia, nec prodest eis praelatorum praesentia, tunc etiam corpore licet ab eis recedere, ne et illorum nequitia semper in deterius proficiat, et isti quidem fructum amittant, quem de aliorum profectu possent invenire. Sic B. Benedictus deseruisse legitur quos in nocem suam unanimiter videret conspirasse.*

Hinc etiam B. Gregorius Petro Diacono interroganti, an liceat praelato gregem semel susceptum deserere? l. II. Dial. c. 3. respondit, dicens 302):

C. XLIX. Quando liceat praelatis subditos deserere, vel non. Ibi adunati aequanimiter portandi sunt mali, ubi inveniuntur aliqui, qui adiuventur boni 303). Nam ubi omnimodo 304) de bonis fructus deest, fit aliquando de malis labor supervacuus, maxime si e vicino causae suppetant, quae fructum Deo ferre valeant meliorem. *Et paulo post: §. 1.* Saepe agitur in animo perfectorum quod silentio praetereundum non est, quia, quum laborem suum sine fructu esse considerent 305), in locum 306) alium ad laborem eum fructu migrant. Unde ille quoque egregius praedicator 307), qui dissolvi cupit 308) et cum Christo esse, cui vivere Christus est et mori lucrum, qui passionum certamina non solum ipse appetit, sed ad toleranda haec et alios accendit, Damasci 309) persecutionem passus, ut posset 310) evadere, murum, funem sportamque quaesivit, sequae latenter deponi voluit. Numquid Paulum mortem dicimus timuisse, quam se ipse 311) pro amore lesu testatur appetere? Sed quum in eodem loco minorem sibi fructum adesse conspireret, ad gravem laborem se alibi cum fructu servavit; fortis enim proelator Dei teneri intra claustra noluit, certaminis 312) campum quaesivit.

Gratian. Multorum auctoritatibus apparet, quando viventibus episcopis alii possint substitui, et quando non.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

Quod autem isto valetudine recepta suam possit repetere cathedram, nulla auctoritate ratum habetur. Celebrationem vero sacrificiorum, si infirmitatis causa dimiserit, valetudine recuperata exsequi non prohibetur.

Unde Alexander II. scribit Gebonardo Vivariensi Archiepiscopo 1):

C. I. De quodam presbytero, qui caduco morbo laborabat.

In tuis literis continebatur sic: Hic clericus ordinem habet presbyterii 2); sed quia caduco morbo laborat, et ipsi impraesentiarum hoc agnovimus, non ausi fuimus concedere sibi 3) ut offerret vel missam celebraret. Quia vero languor in culpa non est, super hac re auctoritatis nostrae

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. II. C. II. a) Triginta: In duobus vetustis codicibus legitur: octuaginta *).

Quaest. I. C. XLVIII. 296) Glossa ord. ex August. — 299) Philipp. c. 1. v. 23. — 300) Glossa interlinearis ex Aug. in Ps. 54. — 301) cf. C. 23. q. 4. c. 2. — C. XLIX. 302) quibus: Edd. Par. Lugd. — 303) de bonis: Ed. Arg. — 304) omnino: Edd. coll. o. — 305) considerant: caed. — orig. — 306) in loco alio: Edd. coll. o. — 307) cf. Philipp. c. 1. v. 23. — 308) cupiebat: Edd. coll. o. — 309) Act. c. 9. — 3 Cor. c. 11. v. 22. — 310) potuisset: Edd. coll. o. — 311) ipsum: caed. — 312) sed cert.: Edd. Bas. Lugd. Par. Ven. I. Quaest. II. C. I. 1) Ep. incerti temporis, scripta ad Gebonardum Inveniensi archiep., qui electus est A. 1060. — Ivo Decr. p. 6. c. 405. (: Gebonardo Inveniensi archiep.). — 2) presbyteri: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 3) ei: Ivo. — 4) consulendum:

decreto consulendo 4) deliberavimus. Consulimus itaque, ut, si frequenter hoc morbo tangitur, ab oblatione et missarum celebratione modis omnibus prohibeatur. Indecens enim est et periculosum, ut 5) in consecratione eucharistiae morbo victus epileptico cadat. Si vero Dei misericordia convalescit, quandoquidem non culpa, sed infirmitas est in causa, eum sacrificare iam non interdiximus.

C. II. A regimine suspendatur ecclesiae qui in terram frequenter eliditur.

Item Gelasius Papa Rustico et Fortunato Episc. 6) Nuper 7) Foropopulensis 8) ecclesiae clerici una cum Sabino 9) episcopo, et Pelagio, et laicis, propria suggestione reserant, praesulem suum gravi quadam necessitate vexari, cuius eum dicerent incursione frequenter elisum. Quod ne scandalum fidelibus videretur ingerere, et ecclesiam Dei ubique positam hac offensione turbare, praecipue quum eodem ipso volente huc se perrexisset firmarent, ad dilectionem vestram scripta direximus, ut ecclesiae, cuius rector tali casu tenetur adstrictus, visitationem congruam reddatis. Verum, quia nunc idem ipse venit huc pontifex, falsaque omnia de se iactata disseminat, sub divini contemplatione iudicii, vestraeque conscientiae existimationisque 10) respectu, rerum fide solertissime perquisita, si aliquando, scilicet vel in domo, vel in processione, vel in alio quocunque loco probatur repente collapsus, vocesque dedisse confusas, et spumas ore iactasse, quanta fieri potest examinatione quaeratur. Quod tamen 11) sive non possit aliquorum factum testificatione firmari, sive nunquam contigisse dicatur, non putandum est posse sufficere, sed certum manifestumque documentum, quia de tanta re non segnius agendum est. Faciat rem tua dilectio, frater Rustice, sui moris, et aptam magno pontifici, ut eum triginta 12) diebus tecum esse constituas, eumque carnis indifferenter uti necessaria probatione compellas.

CAUSA VIII.

GRATIANUS.

Quidam episcopus agens in extremis successorem sibi ex testamento instituit; inde suorum amicorum patrocinio in eundem episcopatum eligitur; post electionem pro indemnitate ecclesiae canonicis iuramentum praebuit; accusatur de simonia, tanquam munus ab obsequio praestiterit; ante tempus sententiae a clericis suis derelinquitur; sine literis apostolicis ad ecclesiam suam revertitur episcopus. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an liceat episcopo sibi successorem instituire? (Qu. II.) Secundo, an amicorum patrocinio in electione debeant convalescere? (Qu. III.) Tertio, an sit habendus simoniacus qui post electionem huiusmodi iuramentum canonicis praestat? (Qu. IV.) Quarto, an liceat clericis ante sententiae tempus ab episcopo suo discedere? (Qu. V.) Quinto, an sine literis apostolicis debeat redire ad propriam ecclesiam?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem episcopo successorem sibi instituire liceat, ex verbis Zachariae Papae 1) conticitur, quibus Maguntino archiepiscopo permisit adiutorem sibi statuere, qui ei defuncto in plenitudinem potestatis succederet. §. 1. Item ex verbis Symmachi Papae dicentis: Si 2) transitus Papae inopinatus evenerit, ut de sui electione successoris non possit ante decernere etc., apparet, quod episcopi successores sibi instituire possunt. §. 2. Item exemplo B. Petri illud idem probatur, qui B. Clementem sibi successorem instituit.

id. — 5) ut hoc et accidat, quatenus in etc.: id. — C. II. 6) Ep. incerti temporis, directa, ut Berardus suspicatur, Rustico Minturnensi et Fortunato Fulginati. — Coll. tr. p. p. 2. t. 46. c. 43. — 7) Super foro populensis eccl.: Edd. Nor. Ven. I. — 8) leg. est: Foropopulensis eccl.: Edd. Nor. Ven. I. — 9) Sabino et Pelagio laicis: Ed. Bas., quae lectio sola sensui convenire videtur. — 10) aestimationisque: Edd. Nor. Ven. I. II. Lugd. Par. — 11) Quod quum non: Edd. Arg. Bas. — *) hoc exinde, ut arbitramur, factum est, quod in Codd. (quos Edd. coll. o. exc. Bas. sunt secutae) legitur l. XXX. i. e. vel triginta.

CAUSA VIII. Quaest. I. Pars I. 1) C. 7. q. 1. c. 17. — 2) D. 79. c. 10.

Unde Ioannes III. scribit *Episcopis Germaniae et Galliae, epistola unica, c. 2.*³⁾:

C. I. *Quod Petrus Linum et Cletum adiutores sibi ascivit, sed Clementem successorem.*

Si Petrus princeps apostolorum adiutores sibi ascivit Linum et Cletum, non tamen potestatem pontificii, aut solvendi aut ligandi eis normam tradidit, sed successori suo *sancto* Clementi, qui sedem apostolicam post eum et potestatem pontificalem tradente sibi B. Petro tenere promeruit. Linus vero et Cletus ministrabant exteriora; princeps autem apostolorum Petrus verbo et orationi insistebat⁴⁾.

C. II. P A L E A.

„Unde ipse Clemens in epistola ad Iacobum Hierosolymitanum missa inter cetera scribit, quod Petrus adhuc vivens Clementem in episcopum elegit⁵⁾ :

Simon Petrus in ipsis diebus, quibus vitae finem sibi praesensit, apprehensa manu mea *repente consurgens*, in auribus totius ecclesiae haec protulit verba: Clementem hunc episcopum vobis ordino, cui soli meae praedicationis et doctrinae cathedram trado, quem prae ceteris expertus sum Deum colentem, homines diligentem, *castum*, discendi⁶⁾ studiis deditum, sobrium, benignum, iustum, patientem, *et* scientem ferre nonnullorum etiam ex his, qui⁷⁾ in verbo Dei instituuntur, iniurias.“

Gratian. *Sed in Antiocheno Concilio hoc omnino fieri prohibetur, in quo c. 23. sic statutum legitur⁸⁾ :*

C. III. *Episcopo successorem sibi constituere non licet.*

Episcopo non licere⁹⁾ pro se alterum successorem sibi constituere, licet ad exitum vitae perveniat. Quod si tale aliquid factum fuerit, irritum sit huiusmodi constitutum. Servetur autem ius ecclesiasticum, id continens, non oportere aliter fieri, nisi cum synodo et iudicio episcoporum¹⁰⁾, qui post obitum quiescentis potestatem habent eum, qui dignus exstiterit, promovere¹⁰⁾.

C. IV. De eodem.

*Item ex Concilio Martini Papae, c. 8.*¹¹⁾

Episcopo non liceat ante finem vitae¹²⁾ alium in loco suo constituere successorem. Si quis autem hoc usurpare tentaverit, talis constitutio irrita erit. Non erga aliter fieri oportet, nisi cum consilio¹³⁾ et iudicatu¹⁴⁾ episcoporum, qui post exitum praedecessoris potestatem habent dignum eligere¹⁵⁾.

C. V. De eodem.

*Item Hilarius Papa in Synodo Romana, c. 5.*¹⁶⁾

Plerique sacerdotes in mortis confinio constituti in locum suum feruntur alios designatis nominibus subrogare, ut scilicet non legitima expectetur electio, sed defuncti gratificatio¹⁷⁾ pro populi habeatur assensu. Quod quam grave sit aestimate. *Atque ideo¹⁸⁾, si placet, etiam hanc licentiam generaliter de ecclesiis auferamus, ne, quod turpe dictum est, homini quisquam putet deberi quod Dei est.* Ab¹⁹⁾ universis acclamatum est: Haec praesumptio nunquam fiat. Quae Dei sunt ab homine dari non possunt.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa VIII. Quaest. I. C. III. a) Episcoporum: In codicibus Gratiani etiam manuscriptis sequebatur: *et electione clericorum**, quae sunt expuncta, quia neque in originali, neque apud ceteros collectores leguntur.

C. V. b) Atque ideo: Haec usque ad versic.: *Ab universis*, addita sunt ex ipso concilio, Anselmo, Polycarpo et Ivone.

Quaest. I. C. I. 3) Caput Pseudoisidori, cf. Ruini ep. ad Gaudentium. — Ans. I. 1. c. 55 (56). Polyc. I. 1. t. 1. — 4) *instabat*: Edd. coll. o. — C. II. 5) Caput apocryphum, ex prima parte ep. Clem. a Rufino editae petitum. — Ans. I. 1. c. 3. — 6) *discendis*: Edd. Arg. Bas. — 7) *quae*: Edd. coll. o. — C. III. 8) hab. A. 332. — Interpretatio Dionysiana. — Burch. I. 1. c. 185. Ans. I. 6. c. 57 (61). Ivo Decr. p. 5. c. 301. — 9) *Recere decernimus*: Ed. Bas. — *liceat*: Edd. rell. — *) ita in Edd. coll. o. — 10) *eligere et prom.*: ead. — C. IV. 11) idem canon, ex Interpr. Martini Brac. — Burch. I. 1. c. 181. Ivo Decr. p. 5. c. 303. uterque ex conc. Spalensi. — 12) *add. suae*: Ed. Bas. — 13) *concilio*: Edd. Bas. Ven. I. Lugd. I. Par. — 14) *iudicio*: Edd. coll. o. — Coll. cit. — 15) *ordinare quem dignum elegerint*: Coll. Hisp. — C. V. 16) hab. A. 465. — Ans. I. 6.

C. VI. De eodem.

Item Hieronymus ad Titum, c. 1. [v. 5.]

Moses amicus Dei, cui¹⁹⁾ facie ad faciem Deus locutus est, potuit utique successores principatus filios suos facere, et posteris propriam relinquere dignitatem; sed extraneus de alia tribu eligitur Iesus²⁰⁾, ut sciremus, principatum in populos²¹⁾ non sanguini deferendum esse, sed vitae. At nunc cernimus plures²²⁾ hanc rem beneficium²³⁾ facere, ut non quaerant eos²⁴⁾ in ecclesia erigere columnas, quos plus cognoscant ecclesiae prodesse, sed quos vel ipsi amant, vel quorum sunt obsequiis deliniti, vel pro quibus maiorum quispiam rogaverit, et (ut deteriora taceam) qui ut clerici fierent muneribus impetrarunt²⁵⁾.

C. VII. De eodem.

*Item Innocentius Papa II. in Concilio Romano, c. 16.*²⁶⁾

Apostolica auctoritate prohibemus, ne quis ecclesias et praebendas, praepositoras, capellanias²⁷⁾, aut aliqua ecclesiastica officia hereditario iure valeat vindicare aut expostulare praesumat. Quod si quis improbus aut ambitionis reus attentare praesumerit, debita poena mulctabitur et postulatis carebit.

Gratian. *His omnibus auctoritatibus prohibentur episcopi successores sibi instituere. Sed aliud est de sui successoris electione cum fratribus deliberare, aliud est ex testamento tanquam suae dignitatis heredem sibi quaerere. Illud fieri permittitur: hoc autem penitus prohibetur. Illud autem B. Petri apostoli ab illis valet in argumentum assumi, qui tales sibi substituunt, qualem sibi successorem B. Petrus quaesivit. Verum, quia officium non vitae, sed sanguini coepit deferri, atque ad episcopatum tales quisque sibi successores quaerere coepit, qui vel odiosi populis, vel a plebe docendi invenirentur, ideoque sacris canonibus statutum est, ne quisquam sibi sui officii quaerat successorem, sed populi electione quaeratur qui eorum utilitati digne deserviat, qui illorum utilitatem, non sua lucra quaerat, qui Christo semen velit suscitare, non sibi divitias congregare. Quod qui facere contemserit iure ab ecclesia repudiatur.*

*Unde Augustinus contra Faustum Manichaeum, lib. XXXII. c. 10.*²⁸⁾

C. VIII. *Qui sibi et ecclesiae prodest utroque pede calcatus intelligitur.*

II. Pars. Olim iussus²⁹⁾ est frater praemortui fratris uxorem ducere, ut non sibi, sed illi sobolem suscitet, eiusque vocaret nomine quod inde nasceretur. Quod si recusaret, discalceatus uno pede conspui solebat in faciem³⁰⁾. Nunc³⁰⁾ evangelii quisque praedicator ita debet in ecclesia laborare, ut defuncto fratri, id est Christo, suscitaret semen, qui pro nobis mortuus est, et quod suscitatum fuerit eius nomen accipiat. At vero qui electus ab ecclesia ministerium evangelizandi³¹⁾ renuerit, ab ecclesia ipsa merito digneque contemnitur. Qui enim et sibi prodest, et ecclesiae, bene intelligitur utroque pede calcatus. Unde illud: *Quam³¹⁾ speciosi pedes evangelizantium pacem³²⁾, evangelizantium bona.* Qui autem curam lucratorum refugit aliorum, discalceati illius non figuratum significabit, sed in se impletum portabit opprobrium.

C. VIII. c) Hic verba B. Augustini et in summam redacta, et interdum mutata sunt, quod aliis etiam locis est adnotatum.

d) Evangelizandi: Sequebatur in vulgatis: *et baptizandi**, quae sunt expuncta, quia in manuscriptis non leguntur, sicut neque in originali.

c. 56 (60). Ivo Decr. p. 5. c. 104. Polyc. I. 2. t. 16. — 17) *gratificati populi*: Coll. Hisp. — 18) haec et in Coll. Hisp. et apud Ans. desiderantur. — C. VI. 19) Exod. c. 33. — 20) *add. scil. Iosuae*: Ed. Bas. — t. e. Iosuae: Edd. rell. — 21) *populo*: Edd. coll. o. pr. Lugd. — 22) *plurimos*: Edd. coll. o. — 23) *beneficio*: ead. exc. Lugd. II. III. — 24) *ut non quaerant eos, qui possunt ecclesiae plus prodesse, et in eccl. etc.*: orig. — 25) *impetrant*: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — C. VII. 26) hab. A. 1139. — Eadem ab eodem Innoc. iam pridem edita fuerant in conc. Remensi c. 15. — Ivo Pan. I. 8. c. 162. — 27) *capellas*: Ivo. — C. VIII. 28) Deuter. c. 25. — 29) *facite*: Edd. Arg. Bas. — 30) *add. autem*: Ed. Bas. — *) ita in Edd. coll. o. exc. Arg. Bas. — 31) Esa. c. 52. v. 7. — 32) *pac.*, cv.: desid. in Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par.

C. IX. *Locus regiminis sicut desiderantibus est negandus, ita fugientibus est offerendus.*

Item Gregorius Papa in *Regesto, lib. VI. epist. 5. Cyriaco Episcopo*³³).

In scripturis³⁴) vestris vos magnopere requiem quaesisse narratis, sed per hoc ad pastorem sollicitudinem vos congrue venisse ostenditis, quia, sicut locus regiminis desiderantibus negandus est, ita fugientibus offerendus. Et sicut scriptum est³⁵): *Nec quisquam sibi sumit³⁶) honorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron, et rursus idem praedicator egregius dicit: Si unus³⁷) pro omnibus mortuus est, ergo³⁸) omnes mortui sunt: et pro omnibus mortuus est Christus, ut³⁹) *et* qui vivunt iam non sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit, et pastori sanctae ecclesiae dicitur⁴⁰): Simon Ioannis amas me? Pasce oves meas.* Ex quibus verbis colligitur, quia si is, qui valet, omnipotentis Dei oves renuit pascere, ostendit se pastorem summum minime amare. Si enim unigenitus Patris pro explenda utilitate omnium de secreto Patris egressus est ad publicum nostrum, nos quid dicturi sumus, si secretum nostrum praeposimus utilitati proximorum? §. 1. Quies itaque nobis ex corde appetenda est, et tamen pro multorum lucro aliquando postponenda. Nam, sicut toto desiderio debemus occupationem fugere, ita si desit qui praedicit, occupationis onus libenti necesse est humero⁴¹) subire. Quod ex duorum prophetarum opere docemur, quorum unus praedicationis officium vitare conatus est, et alter appetiit. Nam mittenti⁴²) se Domino Hieremias respondit⁴³), dicens: *A, a, a, Domine Deus⁴⁴)*, nescio loqui, quia puer ego sum. Et quum omnipotens Deus personam ad praedicandum⁴⁵) quaereret, dicens⁴⁶): *Quem mittam, et quis ibit nobis⁴⁷)?* ultro se obtulit Esaias, dicens: *Ecce ego, mitte me.* Ea ab utrisque exterius diversa vox proliit, sed non a diverso dilectionis fonte manavit⁴⁸). Duo quippe sunt praecepta caritatis, Dei *videlicet* amor et proximi. Per activam igitur vitam prodesse proximis cupiens Esaias officium praedicationis appetit⁴⁹). Per contemplativam vero Hieremias amori conditoris sui sedulo inhaerere desiderans, ne mitti ad praedicandum debeat, contradicit. Quod ergo laudabiliter unus appetiit, hoc laudabiliter alter⁵⁰) expavit; iste, ne tacitae contemplationis lucra loquendo perderet, ille, ne damna studiosi operis tacendo sentiret. Sed hoc in utrisque est subtiliter intuentium, quia et is, qui recusavit, plene non restitit, et is, qui mitti voluit, ante se per altaris calculum purgatum vidit, ne aut non purgatus adire quisquam⁵¹) sacra ministeria⁵²) audeat, aut quem superna gratia elegit⁵³) sub humilitatis specie superbe contradicat.

C. X. *Locus deiectionis in voto, dignitatis semper fit in necessitate.*

Idem in *Moralibus lib. XXXV. c. 13. ad c. 42. Iob.*

Sciendum summopere est, quod obedientia aliquando, si de suo aliquid habeat⁵⁴), nulla est; aliquando *autem*, si de suo aliquid non habuerit †), minima. Nam quum huius mundi successus praecipitur, quum locus superior imperatur, is, qui ad percipienda haec obedit, obedientiae sibi virtutem evacuat, si ad haec *etiam* ex proprio, *desiderio* anhelat. Neque enim se sub obedientia dirigit qui ad accipienda huius vitae prospera libidini propriae ambitionis servit. Rursus, quum mundi despectus praecipitur, quum probra adipisci et contumeliae iubentur, nisi ex se ipso animus *haec* appetat, obedientiae⁵⁵) sibi meritum minuit,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. e) Episcopus: Apud sanctum Augustinum et Anselmum legitur: ἐπισκοπεῖν, si velimus, latine superintendere possumus dicere.

Quaest. I. C. IX. 93) Ep. 4. (scr. A. 597.) l. 7. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 5. c. 350. — 34) scriptis: orig. — Ivo. — 35) Hebr. c. 5. v. 4. — 36) sumit: Edd. coll. o. — 37) 2 Cor. c. 5. v. 14. 15. — 38) add.: et: Edd. coll. o. — 39) Superest ut et qui vivunt: orig. — Superest ut qui vivunt: Ed. Bas. — Et si hoc est, superest ut qui vivunt: Edd. coll. o. — 40) Ioh. c. 21. v. 17. — 41) animo: Ivo. — 42) remittenti: Ed. Bas. — 43) Hier. c. 1. v. 6. — 44) add.: ecce: Edd. coll. o. pr. Bas. — 45) add.: sibi: Edd. coll. o. — 46) Es. c. 6. v. 8. — 47) ex vobis: Edd. coll. o. — 48) emanavit: orig. — Edd. coll. o. — Böhm. — 49) appetit: orig. — Ed. Arg. — 50) altus: Edd. coll. o. — 51) quisquis: Ed. Bas. — 52) mysteria: Edd. coll. o. pr. Bas. — 53) eligit: orig. — Edd. Arg. Ven. II. — C. X. 54) habuit: Edd. Arg. Bas. — habuerit: Edd. rell. — †) habeat: orig. —

quia ad ea, quae in hac vita despecta sunt, invitus nolensque descendit. Et paulo superius: §. 1. Obedientia *quippe* victimis iure praepositur, quia per victimas aliena caro, per obedientiam vero voluntas propria mactatur. *Tanto igitur quisque Deum citius placat, quanto ante eius oculos repressa arbitrii sui superbia gladio praeecepti se immolat.* Quo⁵⁶) contra ariolandi peccatum inobedientia *dicitur, ut quanta sit virtus obedientiae* demonstratur⁵⁷). Ex adverso igitur melius ostenditur quid de eius laude sentiatur. Si enim quasi ariolandi †) peccatum est repugnare, et quasi scelus idololatriae, nolle acquiescere, sola est, quae fidei meritum possidet, obedientia, sine qua quisque infidelis esse convincitur, etiamsi fidelis esse videatur.

C. XI. *Qui praeesse, et non prodesse desiderat, episcopari non debet.*

Item Augustinus lib. XIX. de civit. Dei, c. 19.

„Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.“ Exponeere voluit quid sit episcopatus, quia nomen est operis, non honoris. Graecum est enim⁵⁸), atque inde ductum vocabulum, quod ille, qui praeficitur, eis, quibus praeficitur, superintendit, curam eorum scilicet gerens; *ἐπι⁵⁹) quippe super*, σχολός vero⁶⁰) intentio est. Ergo episcopos⁶¹), si velimus, latine superintendentes possumus dicere, ut intelligat non se esse episcopum qui praeesse dilexerit, non prodesse. Itaque a studio cognoscendae veritatis nemo prohibetur, quod ad laudabile pertinet otium. Locus vero superior, sine quo regi populus non potest, etsi ita teneatur atque administratur, ut decet, tamen non decenter appetitur. Quamobrem otium sanctum quaerit caritas veritatis, negotium iustum suscipit necessitas caritatis, quam sarcinam si nullus imponit, percipiendae atque intuentiae vacandum est veritati; si autem imponitur, suscipienda est propter caritatis necessitatem. Sed nec sic omnimodo veritatis delectatio deserenda est⁶²), ne subtrahatur illa suavitas, et opprimatur⁶³) iusta necessitas.

C. XII. *Pro ingenio discentium doctor moderetur verba doctrinae.*

Item Petrus⁶⁴).

III. Pars. Oportet eum, qui docet et instruit animas rudes, esse talem, ut pro ingenio discentium smet ipsum possit aptare, et verbi ordinem pro audientis capacitate dirigere. Debet ergo *ipse praecipue* apprimere esse eruditus et doctus, irreprehensibilis, maturus, pavidus, sicut ipsi probastis fore hunc Clementem post me.

C. XIII. *Qui omnibus praestit singulos relevare contendat.*

Item eiusdem⁶⁵).

Clemens, tanquam⁶⁶) *qui* omnibus praeesse te noveris⁶⁷), singulos, prout potueris⁶⁸), iura, et singulos releva, qui⁶⁹) et singulorum onus et sollicitudinem portas.

C. XIV. *Contra Christum faciunt qui gratia, non meritis gradum ecclesiasticum tribuunt.*

Item Hieronymus ad Titum, c. 1.

Qui vos spernit me spernit. Ex quo manifestum est, eos⁷⁰), qui Apostoli lege contempta ecclesiasticum gradum non merito⁷¹) voluerint alicui⁷²) deferre, sed gratia, contra Christum facere⁷³), qui qualis in ecclesia presbyter constituendus sit per Apostolum suum in sequentibus executus est.

C. XV. *Ad sacerdotium non eligatur, nisi qui ceteris et sanctior et doctior habetur.*

Item Hieronymus in libro Levitici 2) 72).

Licet ergo Dominus de constituendo principe praecipisset,

f) Opprimatur: In originali est: et opprimat ista necessitas, sed ob glossam non est emendatum.

C. XV. g) In hoc et duobus sequentibus capitibus pro

55) obedientia: Böhm. — 56) Quod: Edd. coll. o. pr. Nor. — 57) esse monstratur: Edd. coll. o. — †) 1 Reg. c. 15. v. 23. — C. XI. 58) add.: nomen: Ed. Bas. — 59) desid. ap. Ans. — 60) quippe: Ans. — Edd. coll. o. — 61) desideranda: Edd. Lugdd. — C. XII. 62) ex epist. apocrypha Clementis, edita a Rufino. — C. XIII. 63) ex eadem. — 64) si tanquam: Edd. coll. o. pr. Arg. — 65) volens: Ed. Arg. — 66) ceteris: Edd. rell. — 67) poteris: Edd. coll. o. — 68) quia: et Bas. — C. XIV. 69) quia qui: Edd. coll. o. exc. Lugdd. II. III. — 70) meritis: Edd. coll. o. — 71) alicuius: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 72) add.: videntur: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — C. XV. 73) ex hom. 6. Origenis ad. c. 8. Levitici interprete Rufino.

et Dominus elegisset, tamen convocatur etiam synagoga. Requiritur⁷³⁾ enim⁷⁴⁾ in ordinando sacerdote et praesentia⁷⁵⁾ populi, ut sciant omnes et certi sint, quia qui praestantior est ex omni populo, qui doctior, qui sanctior, qui in omni virtute eminentior, ille eligitur⁷⁶⁾ ad sacerdotium, et hoc astante⁷⁷⁾ populo, ne qua postmodum retractio cuiquam, ne quis scrupulus rideret. Hoc est autem, quod et Apostolus praecepit⁷⁸⁾ in ordinatione sacerdotis, dicens⁷⁹⁾: *Oportet autem⁸⁰⁾ illum et⁸¹⁾ testimonium habere bonum ab his, qui foris sunt.* Ego tamen et amplius aliquid video in eo, quod dicit: *quia convocavit Moyses omnem synagogam, et puto, quod convocare synagogam* hoc sit, colligere omnes animi⁸²⁾ et in unum congregare virtutes, ut⁸³⁾ quum sermo de sacerdotalibus sacramentis haberetur, vigilent omnes animi virtutes, et intentae sint, ut⁸⁴⁾ nihil in eis sapientiae, nihil desit industriae, sed adsit omnis multitudo sensuum, adsit omnis congregatio sanctorum cogitationum, ut quid sit pontifex, quid unctio, quid indumenta eius, conferens intra sacrarium cordis sui possit advertere.*

C. XVI. *Populi gubernatio divina electione praestetur. Idem ex libro Numerorum⁸⁵⁾.*

Si ergo tantus ille ac talis Moyses non permittit⁸⁶⁾ iudicio suo de eligendo principe populi, de constituendo successore, quis erit qui audeat, vel ex plebe, quae saepe clamoribus ad gratiam⁸⁷⁾ aut ad pretium fortasse excitatis moveri solet, vel ex ipsis etiam sacerdotibus quis erit, qui se idoneum ad hoc iudicet, nisi si cui⁸⁸⁾ oranti et petenti a Domino reveletur? Sicut et Deus dicit ad Moysen⁸⁹⁾: *Assume ad te ipsum Iesum filium Nave, hominem qui habet Spiritum Dei in semetipso, et impones manus tuas super eum, et statues eum coram Eleazaro sacerdote, et praecepta ei dato in conspectu totius synagogae, et praecepta de ipso coram eis, et dabis claritatem tuam super illum, ut audiant illum filii Israël.* Audis evidenter ordinationem principis populi tam manifeste descriptam, ut paene expositione non egeat. Nulla hic⁹⁰⁾ populi acclamatio, nulla consanguinitatis ratio, nulla propinquitatis habita contemplatio est. Propinquus agrorum et praediorum relinquatur hereditas. Gubernatio populi illi tradatur, quem Deus elegerit⁹¹⁾, homini scilicet tali, qui habet (sicut scriptum audistis) in semetipso spiritum Dei, et praecepta Dei in conspectu eius sunt, et qui Moysi valde notus et familiaris sit, id est in quo sit claritas legis⁹²⁾ et scientia, ut possint eum audire filii Israël.

C. XVII. *Non ex favore, sed ex iudicio debet venire electio. Item Gregorius Clero et civibus Neapolitanis, lib. VIII. epist. 40.⁹³⁾*

Nec novum, nec reprehensibile est in eligendo episcopo populi se vota in duas partes dividere, sed grave est quando in huiusmodi causis non ex iudicio, sed ex solo favore venit electio.

Gratian. *Quum autem gubernatio populi ei tradi iubetur, quem Deus elegerit, datur intelligi, quod aliquando quibusdam traditur, quos Deus non elegerit.*

Unde Hieronymus⁹⁴⁾:

C. XVIII. *Non ex arbitrio Dei aliquando datur princeps ecclesiae.*

IV. Pars. Audacter fortassis aliquid dicimus, tamen

quod scriptum est dicimus. Non semper princeps populi et ecclesiae iudex per Dei arbitrium datur, sed prout merita nostra deprecant. Si mali sunt actus nostri et operamur⁹⁵⁾ malignum⁹⁶⁾ in conspectu Domini, dantur nobis principes secundum cor nostrum. Et hoc tibi de scripturis⁹⁷⁾ probabo. Audi namque quod⁹⁸⁾ Dominus dixit⁹⁹⁾: *Fecerunt sibi regem, et non per me; principem, et non per consilium meum.* Et hoc dictum videtur de Saul illo, quem utique ipse Dominus elegerat, et regem¹⁰⁰⁾ fieri iusserat. Sed quoniam non secundum voluntatem Dei, sed secundum peccatoris populi meritum fuerat electus, negat eum sua voluntate vel consilio constitutum. Tale ergo aliquid intelligamus etiam in ecclesiis fieri, quod pro meritis¹⁰¹⁾ *populi*, aut in verbo et¹⁰²⁾ opere potens a Deo tribuitur rector ecclesiae, aut si malignum faciat populus in conspectu Domini¹⁰³⁾, talis ecclesiae iudex datur, sub quo famem¹⁰⁴⁾ et sitim populus patiat, non famem panis, neque sitim aquae, sed famem audiendi verbum Domini¹⁰⁴⁾.

C. XIX. *Non sunt filii, sed mercenarii, qui honorem ab hominibus appellant.*

Item Augustinus tractatu XLVI. ad c. 10. Ioannis¹⁰⁵⁾. Sunt in ecclesia quidam praepositi, de quibus Paulus apostolus dicit¹⁰⁶⁾: *Sua quaerentes, non quae Iesu Christi.* Quid est: *sua quaerentes?* non Christum gratis diligentes, non Deum propter Deum quaerentes, temporalia commoda sectantes¹⁰⁷⁾, lucris inhiantes, honores ab hominibus appetentes. Haec quando amantur a praeposito, et propter haec servitur Deo, quisquis talis est, mercenarius est, inter filios¹⁰⁸⁾ se non computet.

Gratian. *Non ergo qui praeficiuntur semper ceteris meliores intelliguntur.*

Unde Hieronymus ad Titum, c. 1.:

C. XX. *Ex electione non praeficiuntur episcopi, sed comprobantur.*

Illud inferendum est adversum eos, qui de episcopatu intumescent, et putant, se non dispensationem Christi, sed imperium consecutos, quia non statim omnibus his meliores sint, quicumque episcopi non fuerint ordinati, et ex eo, quod ipsi¹⁰⁹⁾ electi sunt, se¹¹⁰⁾ magis existimant¹¹¹⁾ comprobatos, sed¹¹²⁾ intelligant propterea quosdam a sacerdotio remotos, quia eos vitia liberorum impediunt; si autem peccata filiorum iustum ab episcopatu prohibent, quanto magis unusquisque se considerans, et sciens, quia potentes¹¹³⁾ potenter tormenta patientur, retrahet¹¹⁴⁾ se ab hoc, non tam honore quam onere, et aliorum locum, qui magis digni sunt, non ambiet¹¹⁵⁾ occupare.

C. XXI. *Pro gradu sui officii quemque meliorem esse oportet.*

Item eiusdem ad Titum, c. 2.

Qualis enim aedificatio erit discipuli, si se intelligat magistro esse maiorem? Unde non solum episcopi, presbyteri et diaconi debent magnopere providere, ut cunctum populum, cui praesident, conversatione, sermone, et scientia¹¹⁶⁾ praecedant, verum etiam et inferior gradus, exorcistae, lectores, aeditui¹¹⁷⁾, acolythi, et omnes omnino, qui domui Dei serviunt¹¹⁸⁾, quia vehementer ecclesiam Christi¹¹⁹⁾ destruit meliores laicos esse quam clericos.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Origene citatur B. Hieronymus, harum homiliarum interpres. Quod cur fieri potuerit, supra dist. 36. c. Si quis, est adnotatum.

C. XVIII. h) Domini: In vulgatis*) sequebatur: et tales perseverent, quae sunt inducta auctoritate manuscri-

ptorum, homiliae ipsius et glossae ordinariae. In uno autem manuscripto sunt glossa interlinearis.

C. XXI. i) Acolythi: Est haec dictio in omnibus vetustis Gratiani exemplaribus, quae tamen apud B. Hieronymum non legitur.

Quaest. I. C. XV. 73) Requiritur: Ed. Arg. — 74) ergo: Edd. coll. o. — 75) sententia: Ed. Bas. — 76) eligatur: Ed. Ven. II. — 77) attestante: Edd. coll. o. — 78) praecipit: ead. — 79) i Tim. c. 3. v. 9. — 80) etiam: Ed. Bas. — 81) abest ab ead. — 82) add.: vires: Edd. coll. o. — 83) ut — virtutes: desid. in Ed. Bas. — 84) add.: nihil scientiae: Edd. coll. o. — C. XVI. 85) ex Orig. hom. 22. ad cap. 27. Numer. — 86) permittitur: Edd. coll. o. — 87) aut gratia, aut pretio — excitata: ead. — 88) add.: hoc: ead. — 89) Num. c. 27. v. 18. — 90) igitur: Ed. Bas. — 91) eligit: Edd. Arg. Bas. — elegit: Edd. rell. — 92) add.: eius: Edd. coll. o. — C. XVII. 93) Ep. 62. (scr. A. 600.) l. 10. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 9 (13). Polyc. l. 2. t. 1. — C. XVIII. 94) ex Origene hom. 4. in I. iudicium. c. 4. — 95) operantur: Ed. Arg. — 96) maligna: Edd. coll. o. — 97) add.: sanctis: ead. — 98) quid — dicat: ead. — 99) Osea. c. 8. v. 4. — 100) add.: sibi: Edq. coll. o. — 101)

add.: scilicet: Ed. Bas. — 102) aut: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — *) tales ecclesiae perseverent: Ed. Bas. — rell. ut a Corr. est indicatum. — 103) Amos. c. 8. — 104) Dei: Edd. coll. o. — C. XIX. 105) Ans. l. 7. c. 146 (157). — 106) Phil. c. 2. v. 21. — 107) consequentes: Ans. — sequentes: Edd. coll. o. — 108) add.: eius: ead. — C. XX. 109) episcopi: Edd. coll. o. — 110) ipsi se: Edd. Lugdd. II. III. — 111) aestimant: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 112) verba: sed — impediunt: desid. in Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 113) potens — patietur: ead. exc. Ven. I. Par. Lugdd. — 114) retrahit: Edd. coll. o. — 115) ambiet: Edd. Nor. Ven. II. Lugdd. II. III. — ambigit: Edd. Arg. Bas. Ven. I. Lugd. I. Par. — C. XXI. 116) disciplina: Ed. Bas. — ac sc.: desid. in Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 117) custodes aeduum: Edd. coll. o. — 118) deserviunt: ead. — 119) Dei: ead.

C. XXII. *Populus iudicabit episcopum sua officia non agentem.*

Idem ad Titum, c. 1.

Vereor, ne¹²⁰⁾, quomodo regina austri, veniens a finibus terrae audire sapientiam Salomonis, iudicatura est homines temporis sui, et viri Ninivite acta poenitentia ad praedicationem Ionaē condemnabunt eos, qui maiorem¹²¹⁾ Iona salvatorem audire contemserunt, sic plurimi in populis episcopos iudicent subtrahentes se ab ecclesiastico gradu, et ea, quae episcopo¹²²⁾ non conveniunt, exercentes.

C. XXIII. *Qui clericos suos non corrigit populum corrigere non valet.*

Item Ambrosius in increpatione ad populum, serm. 83.¹²³⁾

Quid autem ego vos arguo, quum possitis me uno sermone convincere? vincor enim, quum in hac parte clericos vobis magis video negligentes. Quomodo enim possum corrigere filios, quum fratres emendare non possim? aut qua fiducia succenseam laicis, quum a consortibus pudoris verecundia conticescam? Ego autem, fratres, non de omnibus liquor, sunt certe¹²⁴⁾ quidam devoti, sunt et alii negligentes. Ego neminem nomino: conscientia sua unumquemque conveniat.

C. XXIV. *Episcopo ad salutem non sufficit moribus et vita populo adaequari.*

Item Beda super Matthaeum¹²⁵⁾.

Nec sufficere nobis ad salutem arbitremur, si turbis negligentium vel quorumlibet indoctorum¹²⁶⁾ fide vel actibus adaequemur, quibus sacris literis unica est credendi pariter et vivendi regula praescripta.

Gratian. *Ne ergo, ut supra¹²⁷⁾ dictum est, tales sui officii successores aliquis sibi quaereret, prohibeatur episcopi alterum pro se successorem sibi statuere, ac designatis nominibus in locum suum alium subrogare.*

QUAESTIO II

GRATIANUS.

Quod autem amicorum patrocinia in aliquorum electione convalescere non debeant, auctoritate B. Gregorii Papae probatur, qui in secundo libro Regesti, Indict. 11. ep. 22. scribit Antonio Subdiacono, dicens¹⁾:

C. I. *In electione episcopi non munerum datio, nec aliquorum patrocinia convalescant.*

Illud quidem prae omnibus tibi curae sit, ut in hac electione nec datio quibuscumque modis interveniat praemiorum, nec quarumlibet personarum patrocinia convalescant. Nam si quorundam patrocinio fuerit quisquam electus, voluntatibus eorum, quum fuerit ordinatus, obedire reverentia exigente compellitur, sicque sit, ut *et* res illius minuantur²⁾ ecclesiae, et ordo ecclesiasticus non servetur. Talem ergo te admonente³⁾ personam debent sibi eligere, quae nullius incongruae voluntati deserviat, sed⁴⁾ vita ac moribus decorata tanto ordinae digna valeat inveniri.

C. II. *In electione antistitis communi utilitati, non suo lucro quisque prospiciat.*

Idem ad Clerum Mediolanensem, lib. II. Indict. 11. ep. 29.⁵⁾
Dilectissimi filii, officii nostri censura commoniti suademus, ut in hac suscipiendi antistitis causa nullus vestrum

neglecta utilitate communi suo lucro prospiciat⁶⁾, ne, si quisquam propria commoda appetit, frivola aestimatione fallatur, quia nec libero iudicio praeferebam sibi personam examinat mens, quam cupiditas ligat. Pensantes igitur quae cunctis expediunt, ei, quem vobis divina gratia praetulerit, integerrimam semper in omnibus obedientiam praebete. Iudicari namque a vobis ultra non debet semel praelatus, sed tanto nunc subtiliter iudicandus est, quanto postmodum iudicandus non est.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

Quod autem simoniacus habendus non sit qui post electionem pro indemnitate ecclesiae iuramentum praestitit, facile probatur. Aliud est enim ante electionem iuramentum facere, vel se facturum pacisci ad hoc, ut eligatur: aliud est nulla praecedente conventionem post electionem huiusmodi iuramentum offerre. Illud ab officio tanquam munus impensum deticit: hoc autem consecrando nullum impedimentum generat. De priori casu scribit Pelagius Papa Clero Catinensi¹⁾:

C. I. *Qui in episcopum eligitur de rebus ecclesiasticis aliquam securitatem nulli faciat.*

Talia quidem iam dudum ad fratrem et coepiscopum nostrum Eucarpum de visitatione Catinensis ecclesiae scripta direximus, ut in eis iudicium nostrum potuisset agnoscere. Veruntamen, quia quosdam ibi non sana intentione²⁾, sed pravis studiis dissensiones suscitare vestra etiam relatione cognovimus, qui scientes se ad episcopatum nec aetate, nec scientia, nec vitae meritis posse perducere, ad hoc tantummodo inquietare ecclesiam volunt³⁾, ut sibi de his, quae ex ipsa praesumta sunt, impunitatem futurus promittat episcopus, et fiat rapinae securitas, episcopatus ambitio: hoc etiam vos duximus commonendos, ut decretum in Elpidium diaconum⁴⁾ factum, et subscriptum ab omnibus, quos vestra relatio designavit, ad nos cum praedicti⁵⁾ visitoris epistola, et cum eodem diacono maturetis Deo propitiante perducere. *Et post pauca:* Quum⁶⁾ igitur huc⁷⁾ filius noster, magnificus vir, Leo praetor venisset, retulit nobis de singulis, quae ibi mota sunt, et quomodo vota prope totius civitatis in Elpidio diacono concordarent. Unde, quia de memorati viri testimonio dubitare omnino non possumus, idcirco, sicut dictum est, Elpidium diaconum ad nos facite properare, nec expectetis ulterius, ut admonitio ad eum nostra debeat destinari⁸⁾. Quem tamen hoc⁹⁾ per vestram dilectionem in praesenti¹⁰⁾ iussione specialiter admonemus, ne cui se aliquid dare vel daturum esse promittat, sed neque de ecclesiasticis praeteritis¹¹⁾ causis aliquam securitatem cuiquam audeat facere sive promittere, aut quasi factus episcopus ea, quae directa sunt, non repetat, sed apud eos, a quibus directa sunt, permanere libere patiat; sciens, quod si tale aliquid fecit vel fecerit, nec a nobis omnino¹²⁾ permittitur valere ipsa promissio, et cum iudicii nostri, quod de ipso¹³⁾ habuimus, damno pastoralis consecrationis ordinem promereri non poterit.

Gratian. *De secundo vero casu in gestis Urbani II. legitur¹⁴⁾:*

C. II. *Post electionem pro indemnitate ecclesiae licet electo iuramentum praestare.*

Artaldus Arelatensis¹⁾ episcopus, Narbonensis ecclesiae

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. III. C. II. a) Arelatensis: In manuscriptis etiam sic habetur. Sed visum est subesse mendum, quia hic episcopus vocatur suffraganeus archiepiscopi Narbonensis, in concilio autem secundo Arelatensi Arelate refertur ad provinciam Viennensem. Et quamvis Gulielmus Durandi in speculo de auctor. et usu pallii hoc citet, ut

Quaest. I. C. XXII. 120) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. — cf. Matth. c. 10. — 121) add.: etiam: Edd. coll. o. — 122) ep. conveniunt, non exerr.: ead. — C. XXIII. 123) Non desunt qui hunc sermonem ab Ambrosio abiudicent. — 124) autem: Ed. Bas. — C. XXIV. 125) Coll. tr. p. p. 2. t. 50. c. 18. — 126) inducto- rian: Ed. Bas. — 127) cf. supra c. 7.

Quaest. II. C. I. 1) Ep. 22. (scr. A. 593.) l. 3. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 5. c. 129. Polyc. l. 2. t. 3. — 2) diminuantur: Edd. coll. o. — 3) imminente: orig. — Ivo. — 4) et: Edd. Arg. Bas. — C. II. 5) Ep. 29. (scr. A. eod.) l. 2. Ed. Maur. — Ivo ib. c. 130. Polyc. ib. — 6) proficiat: Ivo.

ostendat, Arelatensem archiepiscopum subesse Narbonensi: tamen Ioannes Andreae in notis ad illum locum expresse scribit, in hoc capitulo non agi de Arelatensi archiepiscopo. Et valde probabile est pro *Electensi* seu *Elatensi*¹⁾, qui vere est suffraganeus archiepiscopi Narbonensis, corrupte scriptum fuisse: *Arelatensis*.

Quaest. III. C. I. 1) Ep. Pelagii II., cf. c. 21. D. 61. — Ans. l. 6. c. 40 (45). Polyc. l. 2. t. 3. — 2) mente vel int.: Ed. Bas. — 3) voluerunt: Edd. coll. o. — 4) episcopum: Ans. male. — 5) praedicta: Ed. Bas. — 6) Quum igitur — destinari: desid. ap. Ans. — 7) hic: Edd. coll. o. — 8) iterari: Ed. Bas. — 9) ac: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — abest a rell. — 10) hac praes.: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. II. — 11) abest ab Ans. — 12) omnibus: Edd. Lugdd. II. III. — 13) se ipso: Edd. coll. o. — C. II. 14) Coll. tr. p. p. 2. t. 50. c. 21. — *) imo legendum erit: *Helenensis*; etenim Helena (vulgo: *Elae*) civitas est Galliae Narbonensis, a qua sedes episcopalis, nomine tamen manente, Perpinianum per Clem. VIII. est translata.

suffraganeus, Romam consecrandus ad dominum Papam Urbanum venit; suus quippe archiepiscopus eum consecrare volebat, quoniam post electionem suam propter bona ecclesiae conservanda canonicis¹⁵⁾ iuravit. Consecratus itaque est a domino Papa Urbano, ante purgatus huiusmodi iuramento: „De iuramento, quod canonicis nostrae ecclesiae feci post electionem, nullam conventionem ante ut eligerer feci. Narbonensis vero archiepiscopus nullius praeter id criminis causa consecrationem *nostram* omisit, me sciente, neque mihi criminis conscius sum, propter quod a sacra¹⁶⁾ me unctione repellat.“

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

Quod autem clericis ante sententiae tempus ab episcopo suo discedere non liceat, probatur auctoritate Symmachi¹⁾ Papae, dicentis¹⁾:

C. I. Ante tempus sententiae non licet clericis ab episcopo suo discedere.

Nonne directa sunt verba canonum¹⁾: „Quicumque²⁾ clericorum ab episcopo suo ante sententias tempus pro dubia suspicionem discesserit, manifestam eum³⁾ manere censuram.“ Et infra: §. 1. Lex⁴⁾ ecclesiastica pontificem ab aliis accusatum prius, quam sub luce obiecta constiterit, exigit non relinquit.

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

Sine literis apostolicis episcopus accusatus, et a sancta sede vocatus, ad suam non revertatur ecclesiam.

Unde Sixtus Papa I. ait epist. II. c. 2.¹⁾:

C. I. A sede apostolica vocatus episcopus ad domum non revertatur, nisi purgatus et apostolicis literis instructus.

Quilibet fratrum pulsatus, atque ab hac sancta sede vocatus, quum se nobis repraesentaverit, *ad ecclesiam tamen suam* non prius revertatur, quam²⁾ literis apostolicis vel formatis pleniter instructus atque purgatus sit, si fuerit unde, ut³⁾, postquam domum reversus fuerit, cognoscant⁴⁾ vicini sui qualiter suam aliorumque causas hic finierit, quatenus eam⁵⁾ absque ambiguitate ulla nunciare et praedicare omnibus possit. Ab hac enim sancta sede⁶⁾ a sanctis apostolis tueri, defendi et liberari episcopi iussi sunt, ut⁷⁾, sicut eorum dispositione ordinante Domino primitus sunt constituti, sic huius sanctae sedis (cuius dispositioni eorum causas et iudicia servaverunt) protectione futuris temporibus sint ab omnibus perversitatibus semper liberi. Unde culpantur ii, qui aliter circa fratres egerint, quam huius sedis rectoribus placere cognoverint.

CAUSA IX.

GRATIANUS.

Sententia excommunicationis notatus quidam archiepiscopus aliquot clericos alterius metropolitani ordinavit; quendam cappellanum sui suffraganei illo inconsulto deposuit, atque alium in loco eius ordinavit. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an ordinatio, quae ab excommunicatis facta est, aliquo modo

possit rata haberi? (Qu. II.) Secundo, an liceat episcopo, archiepiscopo, primati vel patriarchas clericos alterius sine propriis literis ordinare? (Qu. III.) Tertiò, an archiepiscopus clericos suffraganei sui illo inconsulto damnare valeat, vel damnatos absolvere?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

Quod ordinatio, quae ab excommunicatis celebratur, nullas omnino vires obtineat, nec etiam consecratio appellanda sit, testatur Gregorius lib. III. epist. 20. dicens¹⁾:

C. I. Non potest appellari consecratio, quae fit ab excommunicatis.

Nos consecrationem dicere nullo modo possumus, quae ab excommunicatis hominibus²⁾ est celebrata.

C. II. P A L E A³⁾).

„Excommunicati illicite manus imponunt, quia potestatem ordinandi non habent. Ubi autem illicite est manus impositio, vulnus infigitur⁴⁾. Unde reiterari necesse est quod minime probatur esse collatum.“

[Unde Damasus Papa epist. IV. ait⁵⁾]:]

C. III. P A L E A.

„Per illicitam manus impositionem vulneratum caput illi, qui videbantur aliquid accepisse, habebant, et ubi vulnus infixum est, necesse est medicinam adhibere, qua infixam⁶⁾ sanetur macula, id⁷⁾ est, reiterari necessum est quod legitime actum aut collatum minime probatur, *si perfectum esse debet.* Nam quomodo honorem possit retinere qui ab illo accepit⁸⁾, qui potestatem dare legitime non habuit, invenire non possum.“

Gratian. Sed excommunicati hic intelligendi sunt, qui in ipsa sua ordinatione poenam excommunicationis contraxerunt, qui nunquam in numero catholicorum fuerunt. Ceterum, qui inter catholicos prius deputati sunt, si postea excommunicationis sententia notati fuerint, ordinationes tamen eorum ab ecclesia misericorditer tolerantur.

Unde Urbanus Papa II. scribit, dicens⁹⁾:

C. IV. Ordinationes ab excommunicatis non simoniace factae ex misericordia tolerantur.

Ab excommunicatis quondam tamen catholicis episcopis ordinatos, si quidem non simoniace ordines ipsos acceperunt, et si ipsos episcopos simoniacos non fuisse constiterit, ad haec¹⁰⁾, si eorum religiosior vita et doctrinae praerogativa visa fuerit promereri¹¹⁾, poenitentia indicta, quam congruam duxeris, in ipsis, quos acceperunt, ordinibus permanere permittas. Ad superiores autem condescendere non concedimus, nisi necessitas vel utilitas maxima flagitaverit, et ipsorum sancta conversatio promeruerit.

Gratian. Sed et illud Gregorii de nominatim excommunicatis intelligitur, quorum ordinationes sunt irritas, si eorum damnatio non erat ordinandis incognita.

Unde idem Urbanus ait in Synodo Placentina, cap. 9. et sequentibus¹²⁾:

C. V. Qui nominatim excommunicati sunt, et qui aliorum sedes invadunt, alios ordinare non possunt.

Ordinationes, quae ab haeresiarchis nominatim excommu-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. C. I. a) Symmachi: Citatur libellus Ennodii nomine Symmachi Papae, cuius rei reddita est ratio supr. dist. 31. c. Omnino. et 40. c. Non nos.

b) Canonum: Sic emendatum est ex vetustis codicibus, Ennodio ipso, et Ivone, quem prius legeretur: decreti²⁾. Citare autem Ennodius voluit canones, qui ante Symmachum de hac re editi erant. Qui vero in glossa citantur, sunt ex epistolis Pontificum Symmacho posteriorum. In Carthaginensi quidem concilio inserto in codice

Quaest. III. C. I. 15) add.: suis: Ed. Bas. — 16) sacerdotio: Edd. coll. o.

Quaest. IV. C. I. 1) Petita sunt ex Ennodii apologetico pro Syn. Rom. IV. — Ivo Decr. p. 6. c. 340. 341. — *) ita in Edd. coll. o. pr. Bas. — 2) Si quis: Edd. coll. o. — 3) in eum: ead. — 4) add.: enim: ead.

Quaest. V. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, compositum secundum librum pontif. et Innoc. I. ep. ad Decentium Eugubinum. — Ans. I. 2. c. 8. — 2) add.: hinc: Edd. coll. o. — 3) et: ead. pr. Lugdd. II. III. — 4) recognoscant: Edd. coll. o. — 5) illam: ead.

— 6) et a: Edd. Lugdd. II. III. — Böhm. — 7) et: Edd. coll. o. pr. Arg.

Causa IX. Quaest. I. C. I. 1) Ep. 20. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Coll. tr. p. p. I. t. 55. c. 93. Ivo Decr. p. 5. c. 134. Polyc. I. 2. t. 37. — 2) add.: illicite: Edd. coll. o. — C. II. 3) haec est summa capituli sequens — 4) infigitur: Böhm. — C. III. 5) cf. ad C. I. q. 7. c. 25. — 6) ita: ib. — 7) Item: ib. — 8) accepit: ib. — C. IV. 9) ad Gebhardum Constantiensem A. 1089. (cf. chron. Bertholdi Const. ad h. a.) — Ivo Decr. p. 6. c. 456. Ans. I. 12. c. 74. — 10) hoc: Edd. coll. o. — Ivo. — 11) promereri: Ed. Rom. operarum vitio. — C. V. 12) hab. A. 1095. — Polyc. I. 7. c. 16. l. 2. t. 38.

nica factæ sunt, et ab eis, qui catholicorum adhuc viventium episcoporum sedes invaserunt, irritas esse iudicamus, nisi probare voluerint, se, quum ordinarentur, eos nescisse damnatos. §. 1. Qui¹³⁾ vero ab episcopis quondam¹⁴⁾ catholice ordinatis, sed in schismate a Romana ecclesia separatis consecrati sunt, eos, nimirum quum ad ecclesie unitatem redierint, servatis propriis ordinibus misericorditer suscipi iubemus, si tamen vita et scientia eos commendat¹⁵⁾. §. 2. Amodo¹⁶⁾ vero quicumque a prædictis schismaticis sanctæque Romanæ ecclesie adversariis se ordinari permiserit, nullatenus hac venia dignus habeatur. §. 3. Quamvis¹⁷⁾ autem misericordie intuitu magnaque necessitate cogente hanc in sacris ordinibus dispensationem constituerimus, nullum tamen præiudicium sacris canonibus fieri volumus¹⁸⁾, sed obtineant¹⁹⁾ proprium robur, et cessante necessitate illud quoque cesset, quod pro necessitate factum est. Ubi enim multorum strages iacet, ibi subtrahendum est aliquid severitati, ut addatur²⁰⁾ amplius caritati.

Gratian. *Electio quoque, nisi a catholicis facta fuerit, irrita esse probatur.*

Unde Gregorius scribit *Mediolanensibus, lib. VIII. epist. 65. 20)*:

C. VI. *Irrita sit electio, quæ non a catholicis facta probatur.* Nos in hominem, qui non a catholicis²¹⁾ eligitur, nulla præbemus ratione consensum, nec, si alicuius præsumptionis²²⁾ usurpatione factus²³⁾ fuerit, in locum vel ordinem illum sacerdotis suscipimus.

QUÆSTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem episcopus vel quilibet superiorum clericos alterius sine propriis literis ordinare non debeat, Calixtus Papa scribit, ep. II. ad Episcopos Galliae, dicens¹⁾:*

C. I. *Alterius ecclesie parochianum nullus iudicare præsumat.*

Nullus alterius terminos usurpet, nec alterius parochianum iudicare, vel ordinare²⁾ aut excommunicare præsumat, quia talis iudicatio, vel³⁾ ordinatio, aut excommunicatio vel damnatio nec rata erit, nec vires ullas habebit, quoniam nullus alterius iudicis, nisi sui, sententia tenebitur aut

damnabitur. Unde et Dominus loquitur⁴⁾, dicens: *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.*

[Unde⁵⁾ Urbano Papa⁶⁾]:

C. II. P A L E A.

„Placuit, ut deinceps nulli sacerdotum liceat quemlibet commissum alteri sacerdoti recipere ad poenitentiam sine eius consensu, cui⁶⁾ prius se commisit, nisi per ignorantiam illius, cui poenitens prius confessus est. Qui vero contra hæc statuta facere præsumserit, gradus sui periculo subiacebit.“

C. III. *In alterius parochia, nisi eo vocante, nulli aliquid agere licet.*

Item Calixtus epist. II. 7)

Nullus primas, nullus metropolitanus, nullusque reliquorum episcoporum alterius adeat civitatem, aut ad possessionem accedat, quæ ad eum non pertinet, et alterius episcopi⁸⁾ parochie⁹⁾, super cuiusquam¹⁰⁾ dispositione, nisi vocatus ab eo¹¹⁾, cuius iuris esse dignoscitur¹²⁾, aut quicumque ibi disponat, vel ordinet, aut iudicet, si sui gradus honore potiri voluerit. Sin aliter præsumserit, damnabitur, et non solum ille, sed cooperatores eique consentientes, quia sicut ordinatio, ita eis et iudicatio et aliarum rerum dispositio prohibetur. Nam qui ordinare non poterit qualiter¹³⁾ iudicabit? nullatenus proculdubio iudicabit aut iudicare poterit.

C. IV. *De eodem. [PALEA.]*

Item ex Concilio Nannetensi, c. 1. b) 14)

„In dominicis vel festis diebus presbyteri ante, quam missas celebrent, plebem interrogent, si alterius parochianus in ecclesia sit, qui proprio contento presbytero ibi missam velit audire. Quem si invenerint, statim ab ecclesia abiciant, et ad suam parochiam redire compellant.“

C. V. *De eodem. [PALEA.]*

Item ex eodem Concilio Nannetensi, c. 2. 15)

„Nullus presbyter aut diaconus¹⁶⁾ alterius plebanum¹⁷⁾ (nisi in itinere fuerit, vel placitum¹⁸⁾ habuerit) ad missam recipere audeat.“

C. VI. *Ad ordinationem clericorum vel ecclesiarum alterius episcopi, nisi ab eodem invitatus, non accedat episcopus.*

Item ex Concilio Antiocheno, c. 13. d) 17)

Nullum episcoporum¹⁹⁾ audere debere ex²⁰⁾ alia provin-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. b) Ut addatur, etc.: Hæc sunt addita ex concilio ipso.

Quæst. II. C. II. a) Unde: Antea erat: *Idem* *), hoc est Calixtus, quia, quum Palea hæc nondum esset inserta, sequebatur c. *Nullus primas*, quod est Calixti. Hanc autem Paleam citat Gratianus ex Urbano II. infra de poenit. dist. 6. c. fin.

C. IV. b) Hoc et sequens caput abest a sex vetustioribus et emendatioribus Gratiani exemplaribus. In ceteris autem habentur sine nomine Paleæ, quemadmodum et in excusis. Exstat autem utrumque in concilio Nannetensi, et ex eo citatur hoc primum in Decretalibus tit. de paroch. c. 2., et a Burchardo et Ivone; sicque emendatum est, quum antea citaretur ex concilio Meldensi.

C. V. c) Aut diaconus: Istæ duæ voces neque in concilio, neque in Capitularibus, neque apud Burch.**) leguntur.

C. VI. d) Hæc est prisca versio***). Dionysii autem interpretatio, quæ et conciliorum tomis est inserta, et a Burchardo et Ivone affertur, aptius exprimit sententiam canonis graeci. Tamen, quoniam neque ipsa omnibus locis

omnino respondet, visum est verba graeca nova cum versione apponere: *Μηδένα ἐπίσκοπον τομῶν αὐτῶν ἐτέρας ἐπαρχίας εἰς ἐτέραν μεταβαλεῖν, καὶ χειροτονεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ τινῶς εἰς προαγωγήν λειτουργίας, μηδὲ εἰ συνεπάγοιτο ἐαυτῷ ἐτέρου, εἰ μὴ παρακληθεὶς ἀρήκοιτο διὰ γραμμάτων τοῦ τε μητροπολίτου καὶ τῶν συν αὐτῷ ἐπισκόπων, ὧν εἰς τὴν χώραν παρέρχοιτο. εἰ δὲ μηδενὸς καλοῦντος ἀπέλθοι ἀτάκτως ἐπὶ χειροτονία τινῶν, καὶ καταστάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων μὴ προσηκόντων αὐτῷ, ἄκρυα μὲν τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα τυγχάνειν, καὶ αὐτὸν δὲ ὑπέχειν τῆς ἀταξίας αὐτοῦ, καὶ τῆς παραλόγου ἐπιχειρήσεως τὴν προσήκουσαν δίκην, καθηρημένον ἐντεῦθεν ἤδη ὑπὸ τῆς ἀγίας συνόδου. Nullus episcopus audeat ab una provincia in aliam transire, et in ecclesia aliquos ordinare ad promotionem liturgiae, nec si alios una secum adducat, nisi accitus venerit per literas metropolitani et eorum, qui cum illo, episcoporum, in quorum regionem accedat. Quod si nemine vocante inordinate advenerit, ut aliquos ordinet, ac negotia ecclesiastica ad se minime pertinentia conficiat, irrita quidem sunt quae ab eo gesta fuerint, verum et ipse suas impudentiae et iniqui incoepti iustam poenam subeat, hinc iam a sancta synodo depositus.*

Quæst. I. C. V. 13) c. 10. — 14) add.: *quidem*: orig. — Edd. coll. o. — 15) *commendat*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — 16) c. 11. — 17) c. 12. — 18) *volumus*: Böhm. — 19) *obtineant*: Ed. Bas. — C. VI. 20) Ep. 4. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — Polyc. l. 7. t. 1. c. 7. — 21) c. 7. — 22) add.: *et maxime a Longobardis*: orig. — 23) *factum*: orig. — Edd. coll. o.

Quæst. II. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, cf. can. Apost. 36. et conc. Antioch. c. 3. — Reg. l. 1. c. 251. Ans. l. 6. c. 120 (126). Ivo Decr. p. 5. c. 296. p. 14. c. 72. — 2) abest ab orig. et Reg. et Iv. — 3) *desid. ib.* — 4) add.: *in Deuteronomio*: Edd. Lugdd. — *in evangelio*: Edd. rell. — cf. Deut. c. 19. v. 14. — C. II. *) *Item*: Edd. Arg. Bas. — 5) Ans. in fine l. 8. citat *ex Hibernensis*, et videtur error Gratiani ex eo venisse, quod apud eundem Ans. caput quoddam Urbani (C. 16. c. 3. q. 6.) praemittitur. — cf. D. 4. de poen. c. fin. — 6) *cui saepius confessus est*: Ed. Arg. missis reliquis.

— C. III. 7) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Antioch. c. 13. 22. — Burch. l. 1. c. 66. Ans. l. 6. c. 119 (125). Ivo Pan. l. 4. c. 28. Decr. p. 5. c. 107. — 8) abest ab Ivone. — 9) *parochiam*: Edd. coll. o. — Ivo. — *parochia*: Böhm. — 10) *eius*: Edd. coll. o. — 11) *episcopo*: Ed. Bas. — 12) *cognoscitur*: Edd. coll. o. — 13) *quomodo*: ead. — C. IV. 14) cf. ad D. 24. c. 5. — Regino l. 1. c. 6. (: *ex Nannetensi CCCCXIX.*) Burch. l. 2. c. 93. (: *ex eodem c. 419.*) Ivo Decr. p. 2. c. 122. — cf. Imp. l. et X. de paroch. c. 2. — C. V. 15) Reg. l. 1. c. 61. 255. Burch. l. 1. c. 91. — Cap. l. 1. c. 149. — *ex conc. Natanensi*: Rd. Bas. — *ex conc. Natanensi*: Edd. rell. pr. Par. — **) neque ap. Reg. — 16) *plebanus*: Burch. — *parochianum*: Reg. Cap. — add.: *eo nolente*: Burch. — C. VI. 17) hab. A. 392. — Burch. l. 1. c. 108. Ivo Decr. p. 5. c. 210., uterque ex Dionysio. — ***) imo ex Hispana. — 18) *episcopum*: Edd. coll. o. — 19) *ab una*: Ed. Bas.

cia ad aliam transitum facere, et ordinare aliquos²⁰⁾ in ecclesiis aut proferre²¹⁾ ad sacrum ministerium. Nec²²⁾ ab aliis illuc trahatur²³⁾ episcopis, nisi forte per literas rogatus abierit non solum a metropolitano, sed et ab his, qui cum eo sunt, omnibus ipsius²⁴⁾ provinciae episcopis. Quod si nullo invitante inordinate superveniat, et aliquos vel ordinare praesumserit, vel quoslibet *actus* illi ecclesiae competentes, qui ad se minime pertinent, usurpare tentaverit, vacua quidem et inania erunt omnia, quae gesserit, ipse vero huius indiscipline ausus et irrationabilis coepti dignas causas expendat, tanquam depositus a sancta synodo et propter huiusmodi praesumptionem iam praedamnatus.

C. VII. *Ad ordinationem ecclesiae, quae sibi commissa non fuerit, minime accedat episcopus.*
Item ex eodem Antiocheno, c. 22.²⁶⁾

Episcopum non debere in alienam irruere civitatem, quae illi probatur non esse subiecta, neque in regionem, quae ad eius curam minime noscitur pertinere, ad aliquid^{o)} ordinandum, neque presbyteros aut diaconos constituit ad alios episcopos^{f)} pertinentes, nisi forte cum voluntate et testimonio^{g)} propriae regionis episcopi. Quod si quispiam horum quid tale facere²⁷⁾ voluerit, irrita quidem erit huiusmodi²⁸⁾ ordinatio, et²⁹⁾ quae male^{h)} usurpaverit a synodo arguantur. Nam siⁱ⁾ ordinare non potuerit, nullatenus ad alios pertinentes iudicare praesumat.

C. VIII. *Non accedant episcopi ad ecclesias, quae sunt extra eorum dioecesim.*

Item ex Synodo Constantinopolitana I., c. 2.³⁰⁾
Episcopi, qui extra dioecesim³¹⁾ sunt, ad ecclesias, quae extra terminos eorum sunt, non accedant, neque confundant et permisceant ecclesias. Secundum^{k)} regulas statutas³²⁾ Alexandriae quidem episcopi ea, quae sunt in Aegypto, tantummodo gubernent; orientales autem episcopi solius orientis curam gerant, servatis tamen honoribus primatus ecclesiae Antiochenae, qui in regulis Nicaenae synodi continentur. Sed et Asianae dioecesis episcopi ea³³⁾, quae sunt in Asia et quae ad Asianam³⁴⁾ tantummodo dioecesim pertinent, gubernent. Ponti autem episcopi Ponticae tantum dioecesis habeant curam. Thraciae vero ipsius tantummodo Thraciae.

C. IX. *De eodem.*

Item ex eodem, c. 3.

Non invitati episcopi ultra dioecesim accedere non debent super ordinandis aliquibus, vel quibuscunque disponendis ecclesiasticis causis, servata regula^{l)}, quae supra scripta est de unaquaque dioecesi. Manifestum namque est, quod per singulas quasque provincias provincialis synodus administrare et gubernare omnia debeat, secundum ea, quae sunt in Nicaea³⁶⁾ definita.

II. Pars. Gratian. *His auctoritatibus prohibentur quilibet episcopi clericos alterius ordinare. Sed quaeritur, si contingat eos aliquibus sacros ordines distribuere, an ordinati ab episcopis suis in propriis ordinibus recipi possint?*

De his ita scribit Urbanus Papa Hugoni, Lugdunensi Archiepiscopo³⁷⁾:

C. X. *Clerici ab episcopo alterius parochiae ordinati a proprio in suis ordinibus recipi possunt.*

Lugdunensis parochiae³⁸⁾ clericos, quos contra statuta canonum ab alterius parochiae episcopis ordinatos literarum tuarum significatione monstrasti, cum gradu suo honore recipere religionis tuae prudentia poterit, si eos alias canonicè et sine pravitate aliqua ordinatos constituerit, si tamen eorum probabilem vitam id indulgentiae perspexeris promereri. Legimus³⁹⁾ quippe, S. Epiphanium episcopum ex dioecesi S. Iohannis Chrysostomi quosdam clericos ordinasse, quod sanctus vir omnino non fecisset, si ei detrimentum fore perpenderet. Quos igitur recipiendos moderatio tua arbitrata fuerit, iniuncta satisfactionis gratia propter ecclesiam, quam offenderet, congrua poenitentia, miserationis intuitu in suo quemque honore⁴⁰⁾ recipies, salva⁴¹⁾ in omnibus sanctorum canonum disciplina.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

Quod autem archiepiscopus clericos sui suffraganei illo inconsulto damnare valeat vel absolvere, sic videtur posse probari. Sicut totius episcopatus ecclesiae in potestate sunt episcopi, sic et ecclesiae totius archiepiscopatus ad dioecesim pertinent archiepiscopi. Vocantur enim episcopi a metropolitano in partem sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Sic quippe vices eis impertit, ut potestatem suam sibi non adimat. Unde et sine eius consilio nihil eis agere licet, sicut in Concilio Martini Papae legitur c. 4.⁴²⁾

C. I. *Non episcopi sine metropolitani consensu, nec ille sine eorum consensu aliquid agere debet.*

Per singulas provincias oportet episcopos cognoscere metropolitani²⁾ suum, et ipsum primatus³⁾ curam suscipere, nihil autem agere⁴⁾ reliquos episcopos praeter eum, secundum quod antiquitus a patribus nostris constitutum continetur in canone⁵⁾. Propter quod metropolitani⁶⁾ episcopus nihil⁷⁾ praesumptive assumat absque consilio⁸⁾ ceterorum⁹⁾.

C. II. *Sine metropolitani conscientia extra suam dioecesim nihil agat episcopus.*

Item ex Concilio Antiocheno, c. 9.¹⁰⁾

Per singulas provincias episcopos singulos scire oportet, episcoporum metropolitani, qui¹¹⁾ praest, curam et

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. e) Ad aliquid: In hoc etiam canone Dionysii versio purior est; hic autem habet: *super ordinatione cuiusquam*, quod graece est: *ἐπὶ χειροτονίᾳ τινός*, id est: *ut quempiam ordinet*.

f) Ad alios episcopos: Eodem fere modo Dionysius. Graece legitur: *ἐν τόποις ἐτέρῃ ἐπισκόπῳ ὑποκειμένους*; id est: *in locis alteri episcopo subiectis*.

g) Et testimonio: Graece tantum est: *μετὰ γνώμης*, quod Dionysius vertit: *cum consilio et voluntate*^{*)}.

h) Et quae male: Sic est emendatum ex vetustis exemplaribus, et ex ceteris editionibus conciliorum, praeter hanc postremam quatuor tomorum. Dionysius habet: *et ipse coërcetur a synodo*, quod graece est: *καὶ αὐτὸν ἐπιτίμας ὑπὸ τῆς συνόδου τυγχάνειν*, id est: *et ipse puniatur a synodo*.

i) Nam si: Tota haec clausula in graeco canone^{**)},

Quaest. II. C. VI. 20) add.: clericos: Ed. Bas. — 21) provehere: Coll. Hisp. — 22) nec alios illuc secum attrahat episcopus: ib. — Isid. Merl. — 23) attrahatur: Edd. Bas. Lugd. Par. — 24) episcopus: Edd. coll. o. — 25) omni. ips.: desid. in coll. Hisp. — C. VII. 26) Burch. l. 1. c. 71. Ivo Decr. p. 5. c. 178. ex Dionysio. — *) cum consilio: Coll. Hisp. — 27) adire: ib. — 28) talis: Edd. coll. o. — 29) et super his etiam, quae —, arguatur: ead. — et is, qui male —, arguatur: Coll. Hisp. — 30) et in Coll. Hisp. — C. VIII. 30) hab. A. 381. — 31) add.: suum: Edd. coll. o. — 32) Sed sec.: Coll. Hisp. — 33) desid. in Coll. Hisp. — constitutas: Edd. Arg. Bas. — 34) et ea: Edd. coll. o. — 35) Asian: Ed. Bas. —

cuius tria exemplaria manuscripta collata sunt, minime habetur, sed et prisca versio et Dionysiana habent. Similis sententia legitur supra c. Nullus primas.

C. VIII. k) Secundum: Mutata est interpunctio, ut magis respondeat graeco canoni: *ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας τὸν μὲν Ἀλεξανδρείας etc.* quod Dionysius vertit: *sed iuxta canones Alexandrinus antistes etc.* In editione autem conciliorum in tribus tomis deerant haec verba: *ea, quae sunt in Aegypto, tantummodo gubernent. Orientales autem episcopi.*

C. IX. l) Servata regula: Ita in omnibus editionibus huius priscae^{***)} versionis; sed in graeco canone hic est initium periodi, et quae sequuntur ex ipso pendent, quemadmodum Dionysius vertit: *servata vero quae scripta est de gubernationibus regula, manifestum est, quod illa, quae sunt per unamquamque provinciam, ipsius provinciae synodus dispenset etc.*

C. IX. ***) imo Hispanae. — 36) Nicaena synodo: Edd. coll. o. — C. X. 37) scr. c. A. 1095. — Ivo Decr. p. 6. c. 412. — 38) ecclesiae: Ivo. — 39) cf. Socrat. hist. eccl. l. 6. c. 12. 13. hist. trip. l. 10. c. 11. — 40) cognita: Edd. coll. o. — 41) add.: tamen: ead.

Quaest. III. C. I. 1) c. 9. conc. Antioch. ex interpr. Martini Brac. — 2) primatum metropolitani episcopi: Coll. Hisp. — 3) abest a Coll. Hisp. — add.: sui: Edd. coll. o. — 4) add.: oportet: ead. — 5) can. Ap. 34. — 6) et metrop.: ead. — 7) add.: sibi: Coll. Hisp. — 8) concilio: Ed. Arg. — 9) add.: episcoporum: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — C. II. 10) hab. A. 332. — 11) add.: eis: Edd. Bas. Lugd. II. III.

solicitudinem totius provinciae suscepisse. Propter quod ad metropolitani civitatem ab his, qui causas habent, concurrere¹²⁾. Quapropter placuit eum et honore praecellere¹³⁾, et nihil ultra sine ipso reliquos episcopos agere secundum antiquum Patrum nostrorum¹⁴⁾ canonem, nisi hoc tantum, quod unicuique ecclesiae per suam dioecesim competit. Unumquemque enim episcopum oportet habere suae dioecesis potestatem, ut¹⁵⁾ regat et gubernet secundum competentem singulis reverentiam, et providentiam gerat omnis regionis, quae sub ipsius¹⁶⁾ est civitate, ita ut *etiam* ordinare ei presbyteros et diaconos probabili iudicio liceat, et de singulis ipsius regionis causis cum moderatione et pondere disceptare. Ultra autem nihil agere¹⁷⁾ permittitur¹⁸⁾ citra metropolitani episcopi conscientiam¹⁹⁾, nec metropolitanus sine ceterorum aliquid gerat consilio sacerdotum.

Gratian. *Nisi forte episcopi ipsi oeconomos in ecclesia sua ordinare contemserint.*

*Unde in VII. Synodo c. 11. legitur*¹⁹⁾:

C. III. *Metropolitanus constituat oeconomos, quos episcopus habere neglexerit.*

Quum simus debitores omnes sacras regulas²⁰⁾ custodire, et eam, quae dicit in unaquaque ecclesia oeconomos esse debere, modis omnibus inviolabilem custodire²¹⁾ debemus. Et si quidem unusquisque metropolitanus in sua ecclesia constituerit oeconomum, bene utique est. Sin autem, ex auctoritate propria Constantinopoleos episcopis licentia est praeposendi oeconomos in eius ecclesia. Similiter et metropolitanis, si episcopi, qui sub eis sunt, non satergerint oeconomos statuere in suis ecclesiis. Id ipsum autem servandum est etiam in monasteriis.

Gratian. *Probatur illud idem exemplo Apostoli, qui fornicatorem Corinthium impotentem satanae tradidit, postea poenitentem ecclesiae reconciliavit, hoc tantum scribens Corinthiis in prima et secunda epistola, ut excommunicato non communicarent, et reconciliato socia caritate copularentur. Sed contra probatur auctoritate multorum.*

*Ait enim Hyginus Papa, epist. I. c. 2.*²²⁾:

C. IV. *Metropolitanus sine episcoporum consensu vel praesentia alienius eorum non audiat causas.*

Salvo in omnibus Romanae ecclesiae privilegio nullus metropolitanus absque ceterorum omnium comprovincialium episcoporum instantia aliquorum audiat causas²³⁾, quia irritae erunt aliter actae, quam in conspectu eorum omnium ventilatae, et ipse, si fecerit, coëreatur a fratribus.

C. V. *De eodem.*

*Item Anicetus Papa Episcopis Galliae, c. 1.*²⁴⁾

Archiepiscopus nihil de episcoporum causis aut de aliis communibus iuxta statuta apostolorum absque cunctorum illorum agat consilio, nec illi²⁵⁾, nisi quantum ad suas parochias pertinet, sine suo²⁶⁾, quoniam tali gaudet concordia Altissimus, et gloriatur in membris suis.

C. VI. *De eodem.*

*Item in eadem epist. c. 3.*²⁷⁾

Si autem aliquis metropolitanorum inflatus fuerit, et sine omnium comprovincialium praesentia vel consilio²⁸⁾ episcoporum aut eorum²⁹⁾, aut alias causas (nisi eas tantum, quae ad propriam suam parochiam pertinent) agere, aut eos gravare voluerit, ab omnibus districte corrigatur, ne talia deinceps praesumere audeat. Si³⁰⁾ vero incorrigibilis eis-que inobediens apparuerit, ad hanc apostolicam sedem, cui omnia episcoporum iudicia referri³¹⁾ praeepta sunt, eius contumacia referatur, ut vindicta de eo fiat, et ceteri³²⁾ timorem habeant.

C. VII. *De eodem.*

*Item Calixtus Papa Episcopis Galliae, epist. II. c. 3.*³³⁾

Nullus primas vel³⁴⁾ metropolitanus dioecesani ecclesiam vel parochiam, aut aliquem de eius parochia praesumat excommunicare vel iudicare, vel aliquid agere absque eius consilio vel iudicio; sed hoc observet, quod ab apostolis, ac patribus et³⁵⁾ praedecessoribus nostris est statutum, et a nobis confirmatum; id est: si quis metropolitanus episcopus (nisi quod ad suam solummodo propriam pertinet parochiam) sine consilio et voluntate omnium comprovincialium episcoporum extra aliquid agere tentaverit, gradus sui periculo³⁶⁾ subiacebit, et quod egerit irritum habeatur³⁷⁾ et vacuum. Sed quicquid de provincialium³⁸⁾ coepiscoporum³⁹⁾ causis, eorumque ecclesiarum, clericorum, atque saecularium necessitatibus agere aut disponere necesse fuerit, hoc communi⁴⁰⁾ consensu comprovincialium agatur pontificum, nec aliquo dominationis fastu, sed humillima atque concordii administratione, sicut Dominus ait⁴¹⁾: *Non veni ministrari, sed ministrare*, et alibi †): *Qui maior est vestrum erit minister vester*. Similiter et ipsi comprovinciales episcopi cuncta cum eius consilio (nisi quantum ad parochias proprias pertinet) agant iuxta sanctorum constituta Patrum, (et infra:) ut uno animo, uno ore concorditer sancta glorificetur Trinitas in saecula.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. III. C. II. a) Conscientiam: Graece est: *δύναμις τοῦ μητροπόλεως ἐπισκόπου, μηδὲ αὐτὸν ἄνευ τῆς τῶν λοιπῶν γνώμης*. Itaque eadem voce γνώμης utitur canon, tam in consensu metropolitani quam suffraganeorum. Sed ob multas variantes placuit apponi verba graeca cum versione nova: *Τὸς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκόπους εὐδέναι χρῆ τὸν ἐν τῇ μητροπόλει προεσιῶτα ἐπίσκοπον, καὶ τὴν φροντίδα ἀναδέχεσθαι πάσης τῆς ἐπαρχίας διὰ τὸ ἐν τῇ μητροπόλει πανταχόθεν συντρέχειν πάντας τοὺς τὰ πράγματα ἔχοντας. ὅθεν ἔδοξε καὶ τῇ τιμῇ προηγεῖσθαι αὐτὸν, μηδὲν τε πράττειν περὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων ἄνευ αὐτοῦ, κατὰ τὸν ἀρχαῖον κρατήσαντα τῶν πατέρων ἡμῶν κανόνα, ἢ ταῦτα μόνον, ὅσα τῇ ἐκάστου ἐπιβάλλει παροικίᾳ, καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώραις, ἕκαστον γὰρ ἐπίσκοπον ἕξουσίαν ἔχει τῆς ἑαυτοῦ παροικίας, διοικεῖν τε κατὰ τὴν ἐκάστη ἐπιβάλλουσαν εὐλάβειαν καὶ πρόνοιαν ποιῆσαι πάσης τῆς χώρας τῆς ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ πόλιν, ὡς καὶ χειροτονεῖν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, καὶ μετὰ κρίσεως ἕκαστα διαλαμβάνειν. περαιτέρω*

δὲ μηδὲν πράττειν ἐπιχειρεῖν διὰ τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου, μηδὲ αὐτὸν ἄνευ τῆς τῶν λοιπῶν γνώμης. Episcopus, qui in unaquaque provincia sunt, nosse oportet eum, qui metropoli praest, universae quoque provinciae curam suscipere, eo quod in metropoli undique conveniunt omnes, quicumque negotia habent. Quapropter placuit et honore ipsum praecellere, et reliquos episcopos nihil aliud sine ipso facere (secundum veterem, qui viguit, Patrum nostrorum canonem), quam ea sola, quaecumque ad cuiusque parochiam subiectasque parochiae regiones pertinent. In cuiusque enim episcopi potestate esse propriam ipsius parochiam, ut eam administret, pro ea, quae cuique convenit, integritate, et universae regioni, quae suae civitati subiecta est, prospiciat consulatque, ita ut et presbyteros diaconosque ordinet, et singula quaecumque cum iudicio expleat. Praeterea vero nihil quicumque facere aggrediantur sine metropolitani episcopi, neque ipso sine reliquorum sententia.

Quaest. III. C. II. 12) sine dubio conc.: Coll. Hisp. — 13) praetere: ib. — 14) qui obtinuit: ib. — 15) ad hanc gubernandam soc. comp. sibi rev. — ad providendum regioni, quae sub etc.: ib. — 16) ipseus — cum: desid. ib. — 17) agendum: ib. — 18) permittitur: Edd. coll. o. — C. III. 19) hab. A. 787. — interpretatio Anastasiana. — Ivo Decr. p. 5. c. 374. — 20) cf. conc. Chalc. c. 26. — 21) conservare: Ivo. — Edd. coll. o. — C. IV. 22) Caput Pseudoisidori, cf. Statuta eccl. ant. c. 14. — Burch. I. 1. c. 65. Ivo Decr. p. 5. c. 99. 174. — Egentius P.: Ed. Bas. — 23) add.: eorum: Ivo p. 5. c. 99. — eorum: Edd. Arg. Bas. — orig. — C. V. 24) Caput Pseudoisidori, cf. can. Ap. 35. — Coll. tr. p. p. 1. t. 9. c. 2. — 25) add.: assumant: Edd. coll. o. — 26) add.: consensu: caed. — C. VI. 27) Caput Pseudoisidori. — Burch. I. 1.

c. 63. Ans. 1. 2. c. 23. Ivo Pan. 1. 4. c. 26. Decr. p. 5. c. 54. Polyc. L. 2. t. 24. — 28) concilio: Edd. Bas. Nor. — 29) add.: causas: Edd. coll. o. — Ivo. — 30) cf. Isid. Sent. l. 3. c. 39. — 31) terminare: orig. — Burch. Ans. Ivo. — cf. Innoc. I. ep. 2. c. 3. — 32) cuncti: Ed. Bas. — add.: de eo: Edd. rell. — C. VII. 33) Caput Pseudoisidori, cf. can. Ap. 35. et conc. Antioch. c. 13. 20. 9. — Burch. I. 1. c. 60. Ivo Pan. 1. 4. c. 27. Decr. p. 5. c. 100. p. 14. c. 72. Polyc. c. 26. — 34) nullus: Edd. coll. o. — 35) desid. in Ed. Arg. — 36) add.: quidem: Edd. coll. o. — 37) erit: caed. — 38) comprovincialium: caed. — Burch. — 39) episcoporum: Edd. coll. o. — 40) cum omnium: orig. — Burch. — 41) Matth. c. 20. v. 28. — 42) venit: Ed. Bas. — †) Matth. c. 20. v. 26.

C. VIII. *In suffraganei parochia nihil absque eius consilio metropolitanus agat.*

Item Nicolaus Papa Rodulpho, Bituricensi Archiepiscopo †).

Conquestus est apostolatu nostro frater noster Sigedodus⁴³) archiepiscopus Narbonensis, quod clericos suos eo invito ad iudicium tuum venire compellas, et de rebus ad ecclesiam suam pertinentibus eo inconsulto quasi iure patriarchatus tui disponas, quom hoc nec antiquitas (cui Patres sanxerunt reverentiam) habeat, et auctoritas sacrorum canonum penitus interdicat, nisi forte pro causis, quae apud se terminare⁴⁴) non possunt, ad te quasi ad patriarcham suum provocaverint⁴⁵), vel si episcopus suus decesserit, res⁴⁶) ecclesiae suae iudicio tuo dispensare voluerint⁴⁷). Primates enim vel patriarchas nihil privilegii habere praee ceteris episcopis, nisi quantum sacri canonum concedunt et prisca consuetudo illis antiquitus contulit, definimus, ita ut secundum Nicaenas regulas sua privilegia serventur ecclesiis, praeterquam si apostolica sedes aliquam ecclesiam vel ipsius rectorem quolibet speciali privilegio decreverit honorare.

C. IX. *De eodem.*

Item Beda super *Apocalypsin*: „Et angelo ecclesiae Ephesi scribe^{a b})⁴⁸).

Episcopo scribit⁴⁹), de cuius manu peccata subditorum⁵⁰) requirit, ne sine eius consensu subditos iudicare debeat.

Gratian. *Sola enim Romana ecclesia sua auctoritate valet iudicare de omnibus; de ea vero nulli iudicare permittitur.*

Unde Nicolaus Papa ad Michaelem Imperatorem in epistola, cuius initium: „Proposueramus^e)⁵¹):

C. X. *Apostolicae sedis iudicium a nemine est retractandum.* Patet profecto sedis apostolicae (cuius auctoritate maior⁵²) non est) iudicium a nemine fore retractandum, neque cuiquam de eius licere⁵³) iudicare iudicio, iuxta quod Innocentius^d) Papa Rufo et ceteris episcopis per Thessaliam⁵⁴) constitutis scribens ait: *Nemo unquam apostolico culmini (de cuius iudicio non licet retractare)⁵⁵) manus obvias audacter intulit, nemo in hoc rebellis existit, nisi qui de se voluit iudicari, et B. Papa Gelasius⁵⁶): Nec de eius iudicio (id est Romanae ecclesiae) canones unquam praeeperunt iudicari, sententiamque illius constituerunt non oportere dissolvi, cuius potentiam sequenda decreta mandarunt.*

C. XI. *Ab aliis damnatos vel excommunicatos apostolica solvit auctoritas.*

Item Athanasius Patriarcha Papae Felici II. ⁵⁷)

Fuit semper vestrae „sanctae“ apostolicae sedi⁵⁸) licentia iniuste damnatos vel excommunicatos potestative⁵⁹) sua auctoritate restituere, et sua eis omnia reddere, et illos, qui eos condemnauerunt aut excommunicaverunt, apostolico punire privilegio, sicut etiam nostris et anterioribus cognovimus⁶⁰) actum temporibus.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. b) In glossa ordinaria sic legitur: *et angelo, id est episcopo, scribit, de manu cuius peccata subditorum requirit, et sine cuius consensu subditos iudicare non praesumit ipse Ioannes.*

C. X. c) Caput hoc apud ceteros etiam collectores multis verbis omissis in summam quandam redactum est.

d) Innocentius: In epistola Nicolai et apud reliquos collectores est: *Bonifacius*. Verum neque in Bonifacii, neque in Innocentii epistolis inventum est quod hic affertur. In ea vero epistola Nicolaus refert etiam alia quaedam ex epistola Bonifacii ad episcopos per Thessaliam.

Quaest. III. C. VIII. †) scr. A. 864. — Ivo Pan. l. 4. c. 29. Decr. p. 5. c. 56. — 43) *Sigedodus*: orig. — *Sigedodus*: Ed. Bas. — 44) *terminari*: Edd. coll. o. — 45) add.: *per appellationes*: orig. ap. Mansi t. 15. — Edd. coll. o. — 46) *et res*: Ed. Bas. — 47) *voluerit*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. IX. 48) Glossa ordinaria ad Apoc. c. 2. v. 1. — 49) add.: *Ioannes*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 50) *populi*: Ed. Bas. — C. X. 51) scr. A. 865. — Ans. l. 1. c. 75. Ivo Pan. l. 4. c. 11. Decr. p. 5. c. 19. — 52) *maius*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 53) *licet*: Ivo. — Edd. coll. o. — 54) *Caesarem*: Ed. Bas. — 55) *retractari*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 56) *cf. infra* c. 16. — C. XI. 57) Caput Pseudoisidori, in Edd. coll. o. citatur nomine *Anastasi*. — Coll. tr. p. 2. t. 14. c. 5. Ivo Decr. p. 5. c. 15. — 58) *sedis*: Edd. coll. o. — 59) *potestati suae*: Edd. Par. Lugd. — 60) *novimus factum*: Edd. coll. o. — C. XII. 61) *Coll. cit.* — *ibid.* — 62) *centium*: Ivo. — Ed. Arg. — 63) *add.* — *partibus*: Ed. Bas. — 64) *corum*: Edd. coll. o. — 65) *esse*: Ivo.

C. XII. *De eodem.*

Item *ibidem paulo inferius*⁶¹).

Antiquis regulis sancitum⁶²) est, ut quicquid (quamvis in remotis⁶³) aut in longinquo positus iudicium) super episcoporum⁶⁴) querelis aut accusationibus ageretur, non prius tractandum vel accipiendum esset, quam ad notitiam almae sedis vestrae fuisset⁶⁵) deductum, ut huius auctoritate, iuxta quod^e) fuisset faciendum, pronuntiatio infirmaretur aut firmaretur.

C. XIII. *Prima sedes nullius iudicio subiaceat.*

Item Innocentius Papa^f)⁶⁶).

Nemo iudicabit primam sedem, iustitiam temperare desiderantem⁶⁷). Neque enim ab augusto, neque ab omni clero, neque a regibus, neque a populo iudex iudicabitur.

C. XIV. *De eodem.*

Item Symmachus Papa^g)⁶⁷).

Aliorum hominum causas Deus voluit homines terminare, sed sedis istius praesulis⁶⁸) suo sine quaestione reservavit arbitrio. Voluit B. Petri apostoli successores coelo tantum debere innocentiam, et subtilissimi discussoris iudagium inviolatam exhibere⁶⁹) conscientiam. Nolite aestinare eas animas inquisitionis⁷⁰) non habere formidinem, quas Deus praee ceteris suo reservavit examini. Non habet apud illum reus de allegationis nitore subsidium, quando ipsorum factorum utitur eo teste quo iudice. Dicas⁷¹) forsitan, omnium animarum talis erit in illa disceptatione conditio; replicabo, uni dictum⁷²): *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et quaecumque solveris super terram erunt soluta et in coelis*. Et rursus sanctorum voce patet, pontificum dignitatem sedis eius factam toto orbe venerabilem, dum illi quicquid fidelium est ubique submittitur, dum totius corporis caput esse designatur. De hac mihi videtur dictum per Prophetam⁷³): *Si haec⁷⁴) humiliatur, ad cuius confugietis auxilium? et ubi relinquitis gloriam vestram?*

C. XV. *De eodem.*

Item Anterus Papa ad Episcopos provinciarum Baeticae et Toletanae⁷⁵).

Facta subditorum iudicantur a nobis: nostra vero iudicat Deus⁷⁶). *Et infra*: §. 1. Deteriores sunt qui vitam morresque bonorum corrumpunt his, qui substantias aliorum praediaque diripiunt.

C. XVI. *De eodem.*

Item Gelasius Papa ad Faustum legatum⁷⁷).

Ipsi⁷⁸) sunt canones, qui appellationes totius ecclesiae ad huius sedis examen volvere deferri⁷⁹). Ab ipsa vero nunquam prorsus appellari⁸⁰) debere sanxerunt, ac per hoc illam de tota ecclesia iudicare, ipsam ad nullius commeari iudicium, nec⁸¹) de eius unquam praeeperunt iudicio iu-

C. XII. e) Iuxta quod: Ivo legit: *iuxta quod fuisset pronuntiatio, infirmaretur aut firmaretur*. In corpore conciliorum: *iuxta quae fuisset pronuntiatio etc.*⁷⁹).

C. XIII. f) In omnibus vetustis Gratiani exemplaribus citatur ex Innocentio. Sed fere eadem habentur in concilio Romano sub Silvestro c. 20. et ex ipso citant indicati collectores.

g) Iustitiam temperare desiderantem: Sic etiam in Panormia ex Silvestro. Sed in vulgata concilii editione est: *quoniam omnes sedes a prima sede iustitiam desiderant temperari*.

— Edd. coll. o. — *) *iuxta quod fuisset pronuntiatio*: Ed. Bas. — C. XIII. 66) imo c. 20. apocryphi constituit Silvestri. — Ans. l. 1. c. 19 (20). (: *Silvester in conc. CCLXXII. episc.*) Ivo Pan. l. 4. c. 5. Deusedit p. 3. Polyc. l. 1. t. 16. — C. XIV. 67) imo ex apologetico Ennodii pro synodo Rom. IV. — Ans. l. 1. c. 24 (25). Ivo Pan. l. 4. c. 8. Decr. p. 5. c. 10. Polyc. ib. — 68) *praesulum*: Edd. coll. o. — 69) *habere*: ead. — 70) *inquisitionis*: Ed. Bas. — *de inquisitionibus*: Ans. — 71) *Tu dicas*: Edd. Bas. Par. Lugd. — 72) *Math. c. 16. v. 18.* — 73) *Esa. c. 10. v. 3.* — 74) *hic*: Ed. Bas. — C. XV. 75) Caput Pseudoisidori, cf. *Isid. Sent. l. 3. c. 42. 38.* — Coll. tr. p. 1. t. 17. c. 2. Ans. l. 1. c. 53 (54). Polyc. ib. — cf. C. 6. q. 1. c. 13. 15. — *Aurelius P.*: Ed. Bas. — 76) *a Domino iudicantur*: Edd. coll. o. — C. XVI. 77) scr. A. 493. — Ans. l. 2. c. 56 (54). Ivo Decr. p. 5. c. 9. — 78) *Episcopi*: Ed. Arg. — 79) *deferre*: Ed. Bas. — 80) *appellare*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 81) *supra* c. 10.

dicari, sententiamque illius constituerunt non oportere dissolvi, cuius potius decreta sequenda mandarunt.

C. XVII. De eodem.

Idem omnibus Episcopis^{h)} 82).

Cuncta per mundum novit ecclesia, quod sacrosancta Romana ecclesia fas de omnibus habeat iudicandi, neque cuiquam de eius liceat iudicare iudicio. Siquidem ad illam de qualibet mundi parte appellandum est: ab illa autem nemo est appellare permissus. §. 1. Sed nec illa praeterimus, quod apostolica sedes sine ulla synodo praecedente et solvendi quos⁸³⁾ synodus inique damnaverat, et damnandi, nulla existente synodo, quos oportuit habuit facultatem, et hoc nimirum pro suo principatu, quem B. Petrus apostolus Domini voce et tenuit semper et tenebit.

C. XVIII. De eodem.

Idem Episcopis per Dardanium constitutis⁸⁴⁾.

Cuncta per mundum novit ecclesia, quoniam quorumlibet sententis ligata pontificum sedes B. Petri apostoli ius habeat resolvendi, utpote quae de omni ecclesia fas habeat iudicandi etc.

C. XIX. De eodem.

Item Sixtus Papa II. Hispanorum Episcopis, epist. II. cap. 4. 85).

Fratres, quos timore terreno iniuste damnastis, scitote a nobis iuste esse restitutos, quibus ex sancti⁸⁶⁾ Petri⁸⁷⁾ apostolica⁸⁸⁾ auctoritate omnia, quae eis ablata sunt, integerrime reddi praecipimus, si non vultis et vos et principes vestri a collegio nostro et membris ecclesiae separari.

C. XX. Cuiuslibet ecclesiae clericus Papa valet ordinare.

Item Stephanus Episcopus Gualberto Patriarchae⁸⁹⁾. Nunc vero iterato tibi scribimus, nolentes alicuius ecclesiae privilegium infringere, licet apostolica praerogativa⁹⁰⁾ possimus de qualibet ecclesia clericum ordinare: desine iam cuiuspiam zelo Cumensis¹⁾ ecclesiae antistitem protelare, quia, si protelaveris et eum consecrare iam toties monitus non maturaveris, proculdubio ad nos veniens consecratus abibit⁹¹⁾.

C. XXI. De eodem.

Item Nicolaus Papa Michaeli Imperatori in epistola, cuius initium: „Proposueramus“⁹²⁾.

Per principalem⁹³⁾ beatorum⁹⁴⁾ apostolorum Petri et Pauli⁹⁵⁾, de qua⁹⁶⁾ supra⁹⁷⁾ partim⁹⁸⁾ exposuimus, potestatem⁹⁹⁾, ius habemus non solum monachos¹⁰⁰⁾, verum etiam quoslibet clericos¹⁰¹⁾ de quacunque dioecesi, quam necesse fuerit, ad nos convocare, atque ecclesiasticis exigentibus opportunitatibus invitare.

Gratian. Sed aliud est quod ex temeritate assumptis praesumptionis, aliud quod ex necessitate geritur caritatis. Quum suffraganei archiepiscoporum subditis suis ad malum favere coeperint, atque circa eorum correctiones negligentes extiterint, tunc licet metropolitanis praeter illorum voluntatem

C. XVII. h) Omnia, quae in hoc capite leguntur, habentur in epistola Gelasii ad episcopos per Dardanium, sed non eodem ordine composita. Caput autem sequens, in quo multa huius ipsius capituli verba continentur, in eadem epistola eodem prorsus modo habetur. Itaque fieri potest, ut ex alia epistola caput hoc sumtum sit, quae non existet, aut Gratianus haec duo tanquam diversa capitula referat, quod apud antiquiores etiam collectores distincta repererit. In epistola etiam Nicolai ad episcopos Galliae, quae nuper est impressa in appendice bibliothecae, hoc citatur ex Gelasio.

C. XX. i) Cumensis: Sic etiam Anselmus^{*)}, sed

Quaest. III. C. XVII. 82) in ep. ad episc. per Dardanium constitutis, scr. A. 498. — Ans. 1. 1. c. 47 (26). 1. 12. c. 68. Ivo Pan. 1. 4. c. 9. — 83) quod: Ed. Bas. = C. XVIII. 84) cf. cap. antecedens. = C. XIX. 85) Caput Pseudoisidori. — Burch. 1. 1. c. 192. Ans. 1. 2. c. 25. Ivo Decr. p. 5. c. 247. Polyc. 1. 1. t. 8. — 86) beati: Edd. coll. o. — 87) desid. ap. Burch. et Iv. — 88) desid. in Ed. Bas. = C. XX. 89) Ep. Stephani V., ut videtur. — Ans. 1. 6. c. 31 (36). Ivo Decr. p. 5. c. 13. — 90) auctoritate: Ivo. — Ed. Bas. — *) videtur legendum esse: Comensis eccl., quam scimus Aquileiensi patriarchatu, quem tenuit Walbertus, fuisse subiectam. — 91) abibit: Ed. Bas. = C. XXI. 92) scr. A. 865. — cf. ad C. 1. q. 1. c. 123. — 93) add.: igitur: Edd. coll. o. — 94) add.: dexteram: ead. — 95) quam: ead. pr. Bas. — 96) et pot. et ius:

tem et ligandos damnare, et reconciliandos absolvere. Quum vero episcopi zelo divinae caritatis accensi bonos verbo et exemplo aedificent, et malorum vitia aspera increpatione redarguant, absque talium consilio non licet metropolitanis in earum parochia aliquid agere vel disponere. Unde in fine capituli Martini Papae⁹⁷⁾ non simpliciter dictum est: „nihil agat,“ sed cum determinatione „nihil praesumptive assumat absque eorum consilio,“ ut vitium praesumptionis videatur improbatum, non officium caritatis. Sic et Apostolus, quia Corinthios vidit negligentes circa correctionem fornicatoris, sua auctoritate illum damnavit. Ioannes vero, quia episcopum Ephesiorum vidit paratum ad corrigenda vitia subditorum, sine eius auctoritate¹⁰⁰⁾ illos corrigere noluit, sed illum tantum de earum correctione admonuit.

CAUSA X.

GRATIANUS.

Quidam laicus basilicam a se factam a dioecesana lege segregare quaerit; episcopus ecclesiam cum omni dote sua ad suam dispositionem pertinere contendit; tandem evincit episcopus, et per parochias militibus comitatus crudeliter deservit; quae ecclesiae sunt tanquam eibi debita usurpare contendit. (Qu. I.) Modo primum quaeritur, an basilica cum omni dote sua ad episcopi ordinationem pertineat? (Qu. II.) Secundo, an res ecclesiarum episcopis usurpare liceat? (Qu. III.) Tertio, quid nomine cathedralis a suis sacerdotibus exigere valeat?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. De prima quaestione sic definitur in Concilio Ilerdensi, cap. 3. 1):

C. I. Basilica, quae consecratur, a dioecesana lege non segregetur.

Si ex laicis quispiam²⁾ a se factam basilicam consecrari desiderat, nequaquam eam sub monasterii specie, ubi congregatio non colligitur³⁾, a dioecesana lege audeat segregare.

C. II. Ecclesiae cum dotibus suis in episcopi potestate consistant.

Item ex Concilio Toletano III. c. 19. 4)

Sic⁴⁾ quidam contra omnem auctoritatem ecclesias, quas aedificaverunt, postulant consecrare⁵⁾, ut dotem, quam eidem ecclesiae contulerint, censeant ad episcopi ordinationem non pertinere. Quod factum taliter⁶⁾ in praeterito corrigatur, ut et in futuro ne fiat prohibeatur, sed⁶⁾ omnia secundum constitutionem antiquam ad episcopi ordinationem et potestatem pertineant.

C. III. Ecclesiae et omnia iura earum ad ordinationem episcopi pertinent.

Item ex Concilio II. Cabilonensi⁷⁾.

Decretum est, ut omnes ecclesiae cum dotibus suis, et

NOTATIONES CORRECTORUM.

apud Ivonem plenius: Desine iam cuiuspiam zelo electum a clero et expellitum a populo Lintuardum Cumensis ecclesiae antistitem protelare.

Causa X. Quaest. I. C. I. a) Colligitur: In concilio impresso ac manuscripto sequitur: vel regula ab episcopo non constituitur.

C. II. b) Taliter: Sic est in antiquioribus editionibus, et duobus Vaticanis conciliorum codicibus: sed in Coloniensi quatuor tomorum editione, et in codice Lucensi regio, et in concilio Vormaciensi et Moguntino, et in Panormia hoc modo: quod factum et in praeteritum^{**)} displicet, et in futuro^{***)} prohibetur.

Edd. coll. o. — 97) in monachos: ead. — 98) in quoslibet: ead. — 99) cf. supra c. 1. — 100) supra c. 9.

Causa X. Quaest. I. C. I. 1) hab. A. 546. — Coll. tr. p. 2. t. 43. c. 3. — 2) quisquam: Coll. Hisp. = C. II. 3) hab. A. 599. — Reg. 1. 1. c. 32. Burch. 1. 3. c. 20. Ivo Pan. 1. 2. c. 12. Decr. p. 3. c. 23. — Capit. 1. 7. c. 292. — 4) Multi contra canonum statuta: Coll. Hisp. — Multi c. can. constituta: Coll. cit. — 5) consecrari: Coll. Hisp. — Coll. cit. — Edd. coll. o. — 6) praeterito: Coll. Hisp. — 6) futurum: ib. — 6) desid. in Edd. Lugd. II. III. — et: Edd. rell. = C. III. 7) Imo ex cap. reg. Franc. 1. 7. c. 468. (cap. Car. M. incerti anni III. (Baluz. t. 1. p. 529.) c. 11.) — Burch. 1. 3. c. 146. Ivo Decr. p. 3. c. 211.

decimis, et omnibus suis¹⁾, in episcopi potestate consistent, atque ad ordinationem suam semper pertineant.

C. IV. *Unaquaeque parochia episcopi provisione regatur.*

Item Leo Papa IV. in epistola ad Episc. Britanniae, c. 2.²⁾

Regenda est unaquaeque parochia sub provisione ac tuitione episcopi per sacerdotes vel ceteros clericos, quos ipse cum Dei timore providerit cui iure pertinere videtur, et circumire³⁾, ut sibi necessarium visum fuerit ecclesiastica utilitate⁴⁾ cogente.

C. V. *Iudicio et potestate episcopi res ecclesiasticae gubernentur.*

Item ex Concilio Antiocheno, c. 24.⁵⁾

Quaecunque⁶⁾ res ecclesiae⁷⁾ sunt convenit cum omni diligentia et⁸⁾ bona fide, quae Deo debetur, qui omnia providet atque⁹⁾ iudicat, gubernari et dispensari cum iudicio et potestate episcopi, cui totius plebis animae videntur esse commissae.

C. VI. *Basilicarum conditores in rebus ecclesiarum nullam potestatem se habere cognoscant.*

Item ex Concilio Toletano IV. c. 32.¹⁰⁾

Noverint conditores basilicarum, in rebus, quas eisdem ecclesiis conferunt, nullam se¹¹⁾ potestatem habere, sed iuxta canonum instituta¹²⁾ sicut ecclesiam, ita et dotem eius ad ordinationem episcopi pertinere.

C. VII. *De eodem.*

Item ex Concilio Aurelianensi I. c. 17.¹³⁾

De his, quae parochiis in terris, vineis, mancipiis atque pecuniis quicunque fideles obtulerint, antiquorum canonum statuta serventur, ut omnia¹⁴⁾ in episcopi¹⁵⁾ potestate consistant. De his tamen, quae altario¹⁶⁾ accesserint, tertia pars¹⁷⁾ fideliter episcopi deferatur.

C. VIII. *De his, quae altario deferuntur, medietatem sibi vendicet episcopus.*

Item ex eodem, c. 16.¹⁸⁾

Antiquos canones relegentes priora statuta credimus renovanda, ut de his, quae in altario oblatione¹⁹⁾ fidelium²⁰⁾ conferuntur, medietatem sibi episcopus vendicet, et medietatem sibi dispensandam secundum gradus²¹⁾ clerus accipiat²²⁾ tam de propriis praediis, quam de omni commoditate in episcoporum potestate durantibus.

C. IX. *De episcopis, qui dioecesim suam visitare contempnunt, et ad redimendas mansiones, quae visitantibus debentur, clericos cogunt.*

Item ex Concilio Toletano²³⁾

Relata²⁴⁾ est coram sancta synodo querimonia plebium, quod sint quidam episcopi nolentes ad praedicandum vel ad confirmandum suas per annum parochias circumire, qui tamen exigunt, ut mansiones, quibus in professione uti

debuerant, aliquo²⁵⁾ pretio redimant qui parare debebant. Quae duplex infamia, negligentiae et avaritiae, sanctae synodo magno fuit horrore. Statuerunt itaque, ne quis ultra²⁶⁾ exerceat id cupiditatis ingenium, et ut sollicitiores sint episcopi de suis gregibus visitandis.

C. X. *Annuis vicibus ecclesiae ab episcopis visitentur.*

Item ex Concilio Tarraconensi, c. 8.²⁷⁾

Decrevimus, ut antiquae consuetudinis ordo servetur, et annuis vicibus ab episcopo dioeceses visitentur, et si qua forte basilica fuerit reperta destituta, ordinatori²⁸⁾ eius reparari praecipiat, quia²⁹⁾ tertia pars ex omnibus per antiquam traditionem ut accipiat ab episcopis novimus³⁰⁾ esse statutum.

II. Pars. Gratian. Si autem episcopus in valetudine impeditus dioeceses suas per semetipsum visitare non poterit, visitationis officium committat aliis.

Unde in Concilio Toletano IV. c. 35. legitur³¹⁾:

C. XI. *In valetudine gravatus episcopus visitationis officium aliis committat.*

Episcopum per cunctas dioeceses parochiasque suas per singulos annos ire oportet, ut exquirat, quo unaquaeque basilica in reparatione³²⁾ sui indigeat. Quod si ipse aut languore detentus aut aliis occupationibus implicatus id explere nequiverit, presbyteros probabiles aut diaconos mittat, qui reditus basilicarum, et reparationes, et ministrantium vitam inquirent.

III. Pars. Gratian. Visitantes autem episcopi quid a clericis suis exquirere debeant, et quid eos docere, in Concilio Bracarense II. cap. 1. sic statutum legitur:

C. XII. *Quae visitantes episcopi a clericis suis exquirere debeant.*

Placuit omnibus³³⁾ episcopis³⁴⁾, ut per singulas ecclesias episcopi et per dioeceses ambulantes primum discutiant clericos, quomodo ordinem baptismi teneant vel missarum, et³⁵⁾ qualiter quaeque officia in ecclesia peragant. Et si recte quidem invenerint, Deo gratias agant³⁶⁾; sin autem minime, docere debent³⁷⁾ ignaros, et hoc modis omnibus praecipere, sicut antiqui canones iubent³⁸⁾, ut ante viginti dies baptismi ad purgationem exorcismi concurrant³⁹⁾ catechumeni, in quibus viginti diebus omnino catechumeni symbolum, quod est *Credo in Deum Patrem omnipotentem*, specialiter doceantur. Postquam ergo in⁴⁰⁾ his suos clericos discusserint vel docuerint episcopi, alia die, convocata plebe ipsius ecclesiae, doceant illos, ut errores fugiant idolorum, vel diversa errentia, quae est homicidium, adulterium, periurium, falsum testimonium et reliqua peccata mortifera, et quod nolunt sibi fieri alteri ne faciant, et ut credant resurrectionem omnium hominum et diem iudicii, in quo unusquisque secundum opera sua recepturus sit. Et siq postea episcopus de ecclesia illa proficiatur ad aliam.

Unde Hieronymus in ep. ad Damasum Papam de oblationibus altaris⁴¹⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. c) Suis: In vulgatis sequebatur: *in suis* *), quae vox abest ab omnibus collatis manuscriptis. Apud Ivonem et Burchardum est: *omnibus suis rebus*.

C. V. d) Quaecunque: Graece significantius: τὰ τῆς ἐκκλησίας τῆ ἐκκλησίας ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἔχει; id est: recte habet, quae ecclesiae sunt ipsi ecclesiae servari oportere.

C. IX. e) In libro manuscripto privilegiorum ecclesiae Toletanae refertur hoc tanquam caput 15. quarti concilii

Toletani: sed in duobus ipsius exemplaribus ex Hispania missis non habetur. Burchardus et Ivo citant et concilio Triburiensi tempore Arnulphi regis.

C. X. f) Ordinatore: In exemplaribus concilii impressis et manuscriptis, apud Burchardum et Ivonem legitur: *ordinatione ipsius* **, sed ob glossam non est mutatum. Reliqua vero ex iisdem sunt emendata. Burchardus autem et Ivo addunt praeterea in extremo: *in principibus novimus statutum*.

Quaest. I. C. III. *) Ita Edd. coll. o. pr. Nor. Ven. II. = C. IV. 8) scr. c. A. 850. — Coll. tr. p. p. 1. t. 60. c. 4. — 9) add.: *debet*: Ed. Bas. — 10) *utilitate altaris auctoritate*: Ed. Arg. — *auctoritate*: Edd. rell. = C. V. 11) hab. A. 332. — Coll. tr. p. p. 2. t. 6. c. 18. — 12) *ecclesiasticae*: Edd. coll. o. — 13) *bona fide servari, illa scribet fide, quae Deo debetur, omnia praevident atque iudicant, quaeque gubernari oportet et dispensari etc.*: Coll. Hisp. — 14) et cuncta: Edd. coll. o. = C. VI. 15) hab. A. 633. — Abbo Flor. ap. Mabill. Vet. Anal. c. 35. — Burch. I. 3. c. 203. Ivo Pan. I. 2. c. 4. Decr. p. 3. c. 255. Polyc. I. 3. t. 12. — 16) abest a Coll. Hisp. — 17) *constituta*: lb. = C. VII. 18) hab. A. 511. — Abbo Flor. lb. c. 27. Burch. I. 3. c. 136. Ivo Pan. I. 2. c. 7. Decr. p. 3. c. 202. Polyc. I. 3. t. 11. — 19) *episcoporum*: Edd. coll. o. — 20) *in alt.*: Coll. Hisp. — 21) *desid. lb.* = C. VIII. 22) Coll. tr. p. p. 2. t. 29. c. 9. — 23) *oblationes*: Coll. Hisp. — 24) *fidei*: Ed. Arg. — 25) *gradum*: Coll. Hisp. — *secundi gradus*: Edd. coll. o. — 26) *accipiant, praediis de omni comm.*: Coll. Hisp. = C. IX. 27) Ex conc. Triburiensi, habito temporibus Arnulphi regis (A. 895.): Reg. I. 1.

c. 14. Burch. I. 1. c. 222. Ivo Decr. p. 5. c. 341. — 28) *Delato*: Reg. Burch. — 29) *allo*: Coll. ctt. — 30) *penitus*: Reg. = C. X. 31) hab. A. 516. — Coll. tr. p. p. 2. t. 31. c. 6. Burch. I. 3. c. 33. Ivo Decr. p. 3. c. 98. — 32) *ordinationis ipsius reparatur*: Coll. Hisp. — 33) *ab Epp. autem tertia* (add.: *pars*: Ed. Bas.) *ex omnibus accipitur, sicut antiqua trad. novimus esse statutum*: Edd. coll. o. — 34) *ex principibus novimus etc.*: Burch. Ivo. = C. XI. 34) hab. A. 633. — Reg. I. 1. c. 9. Burch. I. 1. c. 87. Ivo Decr. p. 5. c. 193. — 35) *reparationem*: Coll. Hisp. = C. XII. 36) hab. A. 572. — Reg. I. 1. c. 7. Coll. tr. p. p. 2. t. 46. c. 1. Burch. I. 1. c. 85. Ivo Decr. p. 1. c. 75. p. 5. c. 191. — 37) *nobis*: Burch. Ivo p. 5. — 38) *add.: atque convenit*: Coll. Hisp. — Reg. Burch. Ivo p. 5. — 39) *quaecunq. off. quomodo peragantur*: Coll. Hisp. — 40) *abest a Coll. Hisp.*, Reg. Burch. Ivo. — *agant*: Böhm. — 41) *debeant*: Coll. Hisp. — 42) cf. c. 55. D. 4. de cons. — 43) *currant*: Coll. Hisp. — 44) *haec*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — abest a Reg. = C. XIII. 45) *Ep. supposititia*. — Polyc. I. 3. t. 3.

C. XIII. Oblationes ecclesie laicis usurpare non licet.

IV. Pars. Quia sacerdotes pro omnibus orare debent, quorum eleemosynas et oblationes accipiunt, qua fronte praesumunt laici oblationes, quas Christiani pro peccatis suis offerunt, vel⁴⁶⁾ comedere, vel aliis concedere, quum ipsi non debeant ex officio suo^{h)} pro populo orare? Ob⁴⁷⁾ hoc, Papa gloriose, mittere te oportet illos praesumptores in excommunicationem perpetuam, ut et ceteri metum⁴⁸⁾ habeant, et amplius haec in ecclesia ne⁴⁹⁾ fiant.

C. XIV. Minime auferantur a laicis oblationes altaribus vel crucibus factae.

Item Calixtus Papa II.⁵⁰⁾

Sanctorum Patrum canonibus consona sancientes, oblationes de sacratissimo et reverendissimo altari B. Petri⁵¹⁾, et Salvatoris, et S. Mariae rotundae, aut aliis ecclesiarum altaribus sive crucibus, a laicis auferri penitus interdiciamus et sub distractione anathematis prohibemus, et ecclesias a laicis incastellari aut in servitutem redigi auctoritate apostolica prohibemus.

C. XV. Ecclesiarum oblationes sub laicorum dominio non detineantur.

Item Damasus Papa⁵²⁾.

Hanc consuetudinem, quae contra sanctam ecclesiam catholicam augeri videtur, omnino interdiciamus, ut nullo modo unquam⁵³⁾ oblationes, quae intra sanctam ecclesiam offeruntur, sub dominio laicorum detineantur. Sed tantummodo sacerdotibus, qui quotidie Domino servire videntur, liceat comedere et bibere, quia in vetere testamento⁵⁴⁾ prohibuit Dominus panes sanctos comedere filiis Israel, nisi tantummodo Aaron et filiis eius, qui panes⁵⁵⁾ longe erant ab istis panibus, qui nunc in sancta ecclesia offeruntur, quia illi sub umbra legis erant, qui vero modo, sub gratia⁵⁶⁾ Spiritus sancti toto mundo evangelio cernente lucidiores esse videntur. Qua fronte aut qua conscientia oblationes vultis accipere, qui vix valetis pro vobis, nedum pro aliis Deo preces offerre? quia pravum est et contra dominicum praeceptum, et detrimentum animae suae infert qui illud agere conatur, quod ei nulla ratione conceditur. Quia omnibus sanctis Patribus nostrisque prioribus placuit hanc sanctionem fieri, et nos similiter⁵⁷⁾ in eisdem persistere volumus, ut nullus audeat irritum facere hoc, quod constitutum est, si in perpetua damnatione noluerit persistere. Si quis vero contra hanc regulam nostram et contra regulam sanctorum CCCXVIII. Patrum, qui in Nicaeno concilio hoc constituerunt, temerarius praesumit fuerit, et de cetero⁵⁸⁾ oblationes de sacris ecclesiis auferre molitus fuerit, sub anathematis vinculo sit colligatus et condemnatus. Responderunt omnes: Fiat, fiat.

Gratian. Praemissis auctoritatibus ecclesiae cum omnibus rebus suis ad episcopi ordinationem pertinere monstrantur, et tam ecclesiae quam oblationes et facultates earum a laicorum dispositione probantur esse immunes.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. g) Debent: In vulgatis, et in epistola impressa legitur: *solent*; sed in plerisque manuscriptis Gratiani exemplaribus et Polycarpo: *debent*^{*)}. Sic etiam Lupus in regula monachorum, ex Hieronymi scriptis collecta, c. De contemplatione, oratione et lectione: *Sacerdotes quoque pro omnibus orare debent, quorum eleemosynas oblationesque recipiunt*.

h) Ex officio suo: Haec absunt a plerisque codicibus Gratiani, et epistola ipsa et Polycarpo.

C. XIV. i) Secundus: Additum hoc est ex plerisque

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. Sed quum in episcoporum potestate facultates ecclesiae constitutae esse dicantur, potestas dispensandi intelligenda est, non distrahendi vel dilapidandi.

Unde in Agathensi Concilio c. 7. legitur¹⁾:

C. I. Res ecclesiae aliquo modo episcopis alienare non licet.

Casellas vel mancipioli ecclesiae episcopi, sicut prisca canonum²⁾ praecepit auctoritas, vel vasa ministerii³⁾, quasi commendata fideli praeposito, integro ecclesiae iure possideant, id est ut neque⁴⁾ vendere, neque per quoscunque contractus res, unde pauperes vivunt, alienare praesumant⁵⁾.

Gratian. Codicis lib. I. titulo de sacrosanctis ecclesiis, lego Sancimus nemini⁶⁾, Imp. Iustinianus: excepta videlicet causa captivitatia.

C. II. De eodem.

Imp. Leo et Anthemius⁶⁾.

Ea enim, quae ad beatissimae ecclesiae iura pertinent, vel posthac forte pervenerint⁷⁾, tanquam ipsam sacrosanctam et religiosam ecclesiam intacta convenit venerabiliter⁸⁾ custodiri. Constitutio nova⁹⁾.

Hoc ius porrectum est ad omnem venerabilem locum, omneque collegium, quod actio pia constituit, ut¹⁰⁾ nec res eorum pignorentur. Et hoc perpetuo servetur in his rebus¹¹⁾ immobilibus, quae ab imperiali domo praedictis locis applicantur. In ceteris eatenus excipitur, si debitum urget. §. 1. Praeterea¹²⁾, si habeat superflua vasa, quum debitor sit¹³⁾ nec aliunde solvere valet, ne quid immobile alienetur vel distrahatur, ea, gestis habitis coram eo, cuius est loci ordinatio¹³⁾, integra vel aliis locis venerabilibus oblata dentur, vel constata cuilibet alii vendantur. Qui autem haec acceperit contra¹⁴⁾ hanc observationem, iisdem poenis subiaceat, quae in rebus immobilibus proditae sunt. Si¹⁵⁾ autem debitum ex mobilibus solvi non valet, primo res immobiles specialiter¹⁶⁾ dentur pignori, quarum¹⁷⁾ fructus creditor sibi reputet tam in sortem quam in usuras usque ad quartam centesimae. Quod si nolit creditor ita accipere, tunc ordinator domus apud eum, a quo ordinatur, habitis absque dispendio gestis iuret, maiore parte ibidem servitium consentiente, et debitum urgere¹⁸⁾, nec ex mobilibus solvi posse. Quo subsecuto, per viginti dies rem ecclesiae venalem esse publice notum sit, ut plus offerenti detur, pretio modis omnibus pro debito dando. Aliter enim res emtori non conceditur, et hoc inscribatur, nihil esse factum in ea¹⁹⁾ re ad damnum divinae domus. Emptore vero non invento, res aestimata districte creditori detur in solutum, addita in pretio universae aestimationis decima parte, et accedente consensu ordinantis et maioris partis ibidem servientium. Sit tamen ea res mediocri inter ceteras, inspecta ipsius qualitate, et quantitate, et onere. Et is creditor hic intelligatur, qui quod credidit probat in utilitatem divinae²⁰⁾ domus processisse. §. 2. Sicut²¹⁾ autem alienatio rerum ecclesiae interdicitur, ita prohibetur, ne qua sterilis ei detur possessio aut aliquin²²⁾ onerosa, veluti fiscalium nomine vel onere. §. 3. Item²³⁾ praedium propter onus fiscale inutile alienatur

que vetustis. Neque vero primus esse potest, cuius tempore nondum Pantheon vocabatur templum S. Mariae rotundae. Bonifacius enim fuit, qui tempore Phocae imperatoris illud B. Mariae et omnibus Sanctis dicavit.

Quaest. II. C. I. a) Praesumant: In aliquot melioribus Gratiani codicibus^{**)} post hoc verbum sequitur §. Quod si necessitas, usque in finem (qui nunc habetur infra ead. ad finem Paleae Huiusmodi), et sic legit qui casum scripsit.

Quaest. I. C. XIII. c) ita in Ed. Bas. — 46) vel ipsi: Edd. coll. o. — 47) Pro: Ed. Bas. — 48) meritum: Bohm. — 49) non: Edd. coll. o. — C. XIV. 50) c. 14. conc. Lat. I. hab. A. 1123. — Polyc. I. 3. t. 9. — 51) add.: et Pauli: Ed. Bas. — C. XV. 52) Caput supposititium, cuius auctorem eum esse censemus, qui spuriam Hieronymi ep. ad Damasum de oblationibus composuit. — Polyc. ib. — 53) add.: ullo tempore: Edd. coll. o. — 54) 1 Reg. c. 21. — 55) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 56) add.: sunt: Edd. coll. o. — 57) add.: omnes: Ed. Bas. — 58) ulterius: Edd. coll. o. Quaest. II. C. I. 1) hab. A. 506. — 2) sanctorum can.: Edd. coll. o. — 3) monasterii: ead. — 4) add.: episcopi: ead. — 5) et Edd. Arg. Bas. — 5) L. 1. t. 2. c. 21. — C. II. 6) c. 14. Cod.

1. 1. t. 2. — 7) pervenient: Ed. Bas. — verba: vel — perv. desid. in Ed. Arg. — 8) intractabiliter: Edd. coll. o. — C. III. 9) Auth. Hoc ius Cod. I. 1. t. 2. c. 14. Nov. 7. — 10) ut nec pignorentur, et perpetuo serventur: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 11) desid. in Edd. Arg. Bas. Ven. Lugd. I. — 12) Auth. Praeterea: ib. c. 21. Nov. 190. c. fin. — 13) ordinatio, vel constata cuilibet vendantur: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 14) citra: Edd. coll. o. — 15) Auth. Hoc ius Cod. I. 1. t. 2. c. 14. — 16) specialiter: Edd. coll. o. — 17) cuius: ead. — 18) existere: orig. — 19) eadem: Edd. coll. o. — 20) religiosae: ead. — 21) Auth. Sicut. Cod. ib. Nov. 7. c. 19. — 22) alias: Edd. coll. o. — 23) Auth. Idem praedium: ibid. ib. Nov. 120. c. 7.

gestis ut supra conficiendis, eodem iuramento praestito, id est quod alia de causa non alienatur, nisi ut immunitas eiusdem venerandae domus servetur. §. 4. Sed et²⁴⁾ permutare principi²⁵⁾ licet pro re maiori, *meliori* vel aequali, si respublica hoc exposcit, et pragmatica forma super hoc praecedente. §. 5. Item²⁶⁾ sibi invicem recte permutant cum utriusque indemnitate, eorum scilicet consensu interveniente, qui supra²⁷⁾ referuntur.

II. Pars. §. 6. Perpetua²⁸⁾ quoque emphyteusis in his permittitur rebus, si res in eorum geratur²⁹⁾ praesentia, quibus hoc adsignatur lege, iurantibus his, quorum interest, ex eo contractu nihil ad laesionem divinae domus effici, solito³⁰⁾ reditu ipsius rei, qui fuit, quum divino iuri dedicaretur, non minuendo³¹⁾ nisi in sextam partem, aut si ob cladem deminuta fuerit, tunc pro³²⁾ constante nunc pensione in emphyteusim detur. Quod si res pretiosa quidem est, parum tamen aut nihil praestat pensionum³³⁾, res subtiliter aestimanda est, ut ex hac pensio iusta constituitur. Ea tamen sola dentur in emphyteusim, quae ad hoc congrua videntur oeconomio et aliis gubernatoribus. §. 7. Qui³⁴⁾ rem huiusmodi conductam vel in emphyteusim acceptam fecerit deteriorem, aut *emphyteuticum* canonem per biennium non solverit, *hac lege* repelli potest, ut tamen solvat totius temporis pensionem, et id, in quo rem laesit, resarciat, non repetiturus si quid impendit³⁵⁾ nomine meliorationis. §. 8. Si³⁶⁾ quas vero ruinas habent memoratae divinae domus, quas reaedificare non valent, *et haec* in emphyteusim dentur perpetuam, emphyteuta usuro³⁷⁾ materia habitationis depositae domus, ut pensio deminuat³⁸⁾ in tertiam partem ab ea, quae stantibus adhuc aedificiis³⁹⁾ colligebatur, aut, prius eo reaedicante, ex additis illis per aestimationem pensionibus medietas detur religiosae domui. Nam⁴⁰⁾ priore casu ab initio emphyteusim praestanda est pensio. §. 9. Qui⁴¹⁾ vero res iam dictas non gratuito alienationis titulo citra⁴²⁾ formam legis accepit⁴³⁾, rem quidem cum omni incremento medii temporis restituat: eius autem, quod dedit, nullam actionem contra⁴⁴⁾ venerabilem locum, sed adversus eum, qui alienavit, habet⁴⁵⁾. Donatarius autem et rem cum omni causa *et fructum* restituit, et aliud tantum. Creditor quoque, restituta re pignorat, crediti actionem contra⁴⁶⁾ solum pignoris datorem⁴⁷⁾ habeat. Emphyteusim acceptor *et* ab ea cadat, nec quod dedit repetat, imo statim solvat quod soluturus esset *unoquoque anno*, si iure contraxisset. §. 10. Sed melius dicitur omnino denegandas esse actiones huiusmodi acceptori. *Imp. Leo*⁴⁸⁾: §. 11. Si oeconomus ecclesiae prospexerit expedire, ut desideranti cuiquam certarum possessionum atque praediorum (urbanorum *scilicet* sive⁴⁹⁾ rusticorum) ad ius ecclesiasticum pertinentium temporalis ususfructus possessio pro ipsius petitione praestetur, tunc eius temporis, quod inter utros-

que convenerit, sive in diem vitae suae ab⁵⁰⁾ eo, qui desiderat, postuletur, pacta cum eo, qui hoc elegerit, ineat oeconomus, atque conscribat, per quae et tempus, intra quod hoc praestari placuerit, statuatur, et manifestum sit quod quisque acceperit adinvicem.

C. III. P A L E A b) †).

„Huiusmodi beneficii gratia praestando quidem ecclesiastici praedii pro tempore usumfructum, post statutum autem tempus et placitum ipsorum reddituum proprietate ad dominium et ius ecclesiasticum recurrente firmiter.“

Ita *scilicet*, ut sive completo⁵¹⁾ spatio, quod fuerit inter eos constitutum, seu mortis suae tempore (si hoc quoque convenerit) is, qui possessionem ecclesiasticam et certorum⁵²⁾ reddituum usumfructum habendi gratia interveniente pacto susceperit⁵³⁾, non minus quam alterius tantae quantitatis, quantam⁵⁴⁾ acceperat, redditus, cum ipsorum praediorum dominio, et rebus immobilibus, eorumque colonis et mancipiis ecclesiae derelinquat. Nisi enim hac conditione pacta inita fuerint, ea quoque decernimus non valere. §. 1. Nam⁵⁵⁾ haec⁵⁵⁾ usus praestatio locum habet in omni domo religiosa. Quo finito res utraque pleno iure perveniat in domum iam dictam, nec tributis quidem gravata maioribus sit ea res, quae datur invicem⁵⁶⁾, *et eiusdem redditus sit*. §. 2. Quibuscunque⁵⁷⁾ modis *hoc ius* aliis permittitur, interdicatur certis personis res huiusmodi accipere, ut oeconomus eiusque cognatis. Quod⁵⁸⁾ si necessitas compulerit, ut pro ecclesiae necessitate aut utilitate vel in usufructu, vel in directa venditione aliquid distrahatur, apud duos vel tres comprovinciales vel vicinos episcopos causa, qua necesse sit vendi, primitus comprobetur, ut habita discussione sacerdotali, eorum subscriptione quae facta fuerit venditio vel transactio corroboretur. Aliiter facta venditio vel transactio non valet. *Et infra*: §. 3. Minus vero utiles possessiones peregrinis vel clericis salvo iure ecclesiae in usum praestari permittimus.

C. IV. Ecclesiasticarum rerum precarias qualiter fieri debeant.

Item ex Concilio Mediomaticis^{4) 59)}.

Precariae a nemine de rebus ecclesiasticis fieri praesumantur, nisi⁶⁰⁾ quantum de qualitate convenienti datur ex proprio, duplum accipiatur⁶¹⁾ ex rebus ecclesiae, in suo tantum, qui dederit⁶²⁾, nomine, si res proprias et ecclesiasticas usufructuario tenere voluerit⁶³⁾. Si autem res proprias ad praesens dimiserit⁶⁴⁾, ex rebus ecclesiasticis triplum fructuario usu in suo tantum quis nomine sumat, quia sic eas quemque tractare oportet⁶⁵⁾, ut rerum ecclesiasticarum dispensatorem, non ut propriarum largitorem. §. 1. Decrevit etiam sancta synodus, et imperialis auctoritas denunciavit⁶⁶⁾, ut a nulla potestate quis cogatur

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. b) In aliquot vetustis exemplaribus, in quibus paucae sunt Paleae, continentur post ultima verba superioris capitis sequuntur sine ulla distinctione verba huius, quemadmodum et in ipsa lege Codicis. In duobus autem vetustissimis, in quibus fere nullae sunt Paleae, deest prior pars huius capitis, usque ad vers. *Completo spatio*, cetera vero leguntur coniuncte cum superioribus, usque ad vers. *Quod si necessitas*. Nam hic versiculus in iisdem exemplaribus non hoc loco, sed supra ead. cap. *Casellas* habetur, ut ibi est notatum.

c) Nam: Haec vox non est in authentica, et in vetustis Gratiani codicibus pro ista voce est: *N. C.*, et significatur: *novella constitutio*.

C. IV. d) Citatur hic canon ex concilio Mediomaticis,

Quaest. II. C. II. 24) Auth. *Sed et permutare* Cod. ib. Nov. 7. c. 2. — 25) *principi possunt*: Ed. Arg. — *principes possunt*: Edd. rell. — 26) Auth. *Item sibi*: Cod. ib. Nov. 54. c. 2. — 27) *et supra*: Edd. coll. o. — 28) Auth. *Perpetua* Cod. I. 1. t. 2. c. 14. Nov. 120. c. 6. — 29) *geritur*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. II. — 30) *solito redditus*: Ed. Bas. — 31) *imminuendo*: Edd. coll. o. — 32) *desid.* in Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 33) *pensionis*: Edd. coll. o. — 34) Auth. *Qui rem*. C. ib. Nov. 120. c. 9. — 35) *impendit*: Edd. coll. o. — 36) Auth. *Si quas*. Cod. ib. Nov. 120. c. 1. — 37) *usurae*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — 38) *minuat*: Edd. coll. o. — 39) *habitationibus*: ead. — 40) *Nam — pensio*: desid. in Ed. Bas. — 41) Auth. *Qui res*. Cod. ib. Nov. 120. c. 11. — Ivo Decr. p. 3. c. 165. — 42) *citra*: Edd. Bas. Ven. II. — 43) *accepit*: Edd. coll. o. — 44) *adversus ven. domum*: ead. — 45) *habet*: ead. — 46) *contra — dat.*: desid. in Ed. Nor. — 47) *dat.*, non *ecclesiam*:

a Burchardo autem et Ivone ex concilio Bellvacensi*), praeter ultimum versiculum: *Nec commutationes*, quem citant ex Maticensi. In concilio etiam Meldensi, c. 22., refertur ex eodem concilio Bellvacensi. Exstat in Capitularibus editis anno IV. regni Caroli regis et Ludovici imperatoris filii in villa Colonia, c. 37., non est autem mutatus titulus, quia potuit idem in omnibus illis conciliis repeti, quod in Germanicis et Gallicis, quae exstant, saepe factum cognoscitur. Aliquid etiam de precariis habetur in concilio Remensi c. 36. et 37., et in concilio Maguntino sub Arnulpho c. 20.

e) *Largitorem*: In concilio Meldensi et Capitularibus post hoc verbum sequitur continenter: *et a nulla potestate quis cogatur etc.* sine verbis illis hic interiectis, quorum tamen similia afferuntur a Burchardo et Ivone ad vers. *Nec commutationes*.

Edd. coll. o. pr. Nor. — 48) const. 14. Cod. I. 1. §. 5. — 49) *et*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 50) *si ab*: Edd. coll. o. — †) const. cit. continenter. — Verba: *Huiusmodi — firmiter*: desid. in Ed. Arg. — 51) *add.*: *vero*: Edd. Arg. Bas. — 52) *ceterorum*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 53) *susceperat*: Ed. Bas. — 54) *quantum*: Edd. coll. o. — *quantum*: Böhlm. — 55) Auth. *Haec usus*. Cod. ib. Nov. 120. c. 2. — 56) *ad invicem*: Edd. coll. o. — 57) Auth. *Quibuscunque*. Cod. ib. Nov. 120. c. 5. — 58) ex conc. Agath. c. 7. — C. IV. †) et Reg. I. 2. c. 363. — 59) ex conc. Meldensi hab. A. 845. c. 22. — Abbo Flor. ap. Mabill. Anal. vet. c. 7. Burch. I. 3. c. 167. 168. Ivo Decr. p. 3. c. 228. 229. Polyc. I. 3. t. 14. — 60) *add.*: *tantum*: Edd. coll. o. — 61) *accipient*: Ed. Lugd. I. — *accipiant*: Edd. rell. — 62) *dederunt*: Edd. coll. o. — Ivo. — 63) *voluerint*: ib. — 64) *dimiserint*: Edd. coll. o. — 65) *convenit*: ead. — Burch. Ivo. — 66) *denunciavit*: Ed. Bas.

facere precariam de rebus *proprie* Deo et Sanctis eius dicatis⁶⁷⁾, quum ratio et usus obtineat neminem cui non vult contra utilitatem et rationem cogi⁶⁸⁾ de proprio facere beneficium. §. 2. Nec⁶⁹⁾ commutationes rerum vel mancipiorum ecclesiasticorum quaelibet persona sine licentia et consensu regio⁶⁹⁾ facere praesumat.

C. V. De eodem. PALEA.

Item ex Concilio Bellvacensi⁷⁰⁾.

„Precariae de quinquennio in quinquennium secundum antiquam consuetudinem *et auctoritatem* renoventur.“

C. VI. De eodem. PALEA⁷¹⁾.

[Item ex Concilio Carthaginensi⁶⁵⁾.]

„De precariis, quae a rectoribus ecclesiarum irrationabiliter fiebant, et se suosque successores poena gravi obligabant, ut facta ipsorum nequivissent dissolvere, praecipimus, ut nemo successor in antecessoris sui poena sit obligatus, sed suae providentiae sit concessum, ut, si antecessor eius res ecclesiae irrationabiliter distribuit, ab eo ad ius ecclesiae eiusdem revocentur.“

C. VII. Res ecclesiae dispensandi potestatem habeat episcopus.

Item ex Concilio Martini Papae, c. 16.⁷²⁾

III. Pars. Episcopus habeat potestatem in rebus ecclesiae, ut dispenset necessitatem habentibus cum omni reverentia et timore Dei. Participare etiam eum oportet quae necessaria sunt. Si tamen ipse aut qui cum eo sunt fratres indigerint aliquo, ut necessitatem nullo modo patiantur, secundum sanctum⁷³⁾ Apostolum dicentem⁷⁴⁾: *Victu⁷⁵⁾ et tegumento, his contenti sumus*. Si autem res ecclesiasticas episcopus in suas voluntates usurpare voluerit, *et loca⁷⁶⁾ ecclesiae et fructus agrorum non cum presbyterorum vel diaconorum consilio contaminaverit⁷⁷⁾, aut fratribus vel filiis, vel quibuscunque propinquis suis dederit potestatem, ut per eos latenter laedantur res ecclesiae, tunc⁷⁸⁾ oportet obnoxium esse concilio; sin autem⁷⁹⁾, episcopus vel qui cum eo sunt presbyteri aut diaconi accusentur, quia ea, quae vel ex reductu, vel ex quolibet actu⁸⁰⁾ ecclesiae veniunt⁸⁰⁾, in sinus⁸¹⁾ suos colligunt, et pauperes⁸²⁾ fraudant et fame conciliunt, hos⁸³⁾ corripere oportet secundum quod ordinatum fuerit a sancto concilio.

IV. Pars. Gratian. Si vero contra hanc prohibitionem aliquam de rebus ecclesiae episcopum vendere contigerit, et

res ipsa ecclesiae restauranda, et ipse gradu suo deiciendus decernitur.

Unde in eodem Concilio Martini Papae, c. 14, legitur⁸⁴⁾:

C. VIII. De episcopo, qui nulla necessitate res ecclesiae vendit.

Si quis episcopus nulla ecclesiasticae rationis necessitate compulsus in clero suo⁸⁵⁾, aut ubi forte non est presbyter, de rebus ecclesiasticis aliquid praesumerit vendere, et res ipsas ecclesiae propriae restaurare⁸⁵⁾ cogatur, et in iudicio episcoporum deiciatur auditus et convictus⁸⁶⁾, et tanquam furti aut latrocinii reus suo privetur honore.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

I. Pars. Quid vero nomiae cathedralitici episcopus exigere debeat, in secundo Concilio Bracarenensi c. 2. legitur⁸⁷⁾:

C. I. Praeter honorem cathedralitici nihil episcopus per dioeceses exigit.

Placuit, ut nullus episcoporum, per suas⁸⁸⁾ dioeceses ambulans⁸⁹⁾, praeter honorem cathedrae⁹⁰⁾ suae, id est duos solidos, aliud aliquid per ecclesias tollat, neque tertiam partem ex quacunque oblatione populi in ecclesiis parochialibus⁹¹⁾ requirat; sed *illa tertia pars pro luminaribus ecclesiae vel⁹²⁾ reparatione⁹³⁾ servetur, et singulis annis episcopo *inde⁹⁴⁾ ratio fiat. Nam si tertiam partem illam episcopus tollat⁹⁵⁾, lumen et sarta⁹⁶⁾ tecta abstulit ecclesiae. Similiter et parochiales clericis servili more in aliquibus operibus episcopo⁹⁷⁾ servire⁹⁸⁾ non cogantur, quia scriptum⁹⁹⁾ est: *Neque ut dominantes in clero*.

C. II. Basilicarum reparationi proficiat tertia, quam episcopus accipere consueverat.

Item ex Concilio Emeritensi, c. 16.¹⁰⁰⁾

Priscis¹⁰¹⁾ quidem canonibus erat decretum, ut episcopus de parochianis¹⁰²⁾ ecclesiis tertiam consequeretur¹⁰³⁾, cui¹⁰⁴⁾ sua plenissime sufficere possunt¹⁰⁵⁾. Placuit huic sancto concilio, ut nullus provinciae Lusitanae episcopus *sententiae huius terminum excedat, nec¹⁰⁶⁾ a qualibet parochiana ecclesia tertiam auferre praesumat, sed quae exinde¹⁰⁷⁾ consequi poterat *totum in¹⁰⁸⁾ reparatione basilicarum proficiat¹⁰⁹⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

f) Cogi: Sic in omnibus vetustis codicibus Gratiani, et adest glossa; sed in concilio Meldensi, et Capitulari, et apud Burchardum et Ivonem est: *praestitum*.

C. VI. g) Carthaginensis: Etiam in Decretalibus, tit. de precariis, citatur ex concilio Carthaginensi; sed in nullo ipsorum est inventum. Potuit esse alicuius illarum provinciarum concilii, exstat autem in legibus Longobardicis, lib. 3. tit. 8. l. 2.

C. VII. h) Sin autem: In capitulis habetur: *similiter*; sed melior videtur lectio duorum vetustiorum Gratiani codicum: *sin aliter*; propius enim accedit ad graecam concilii Antiocheni cap. 25., unde hoc sumtum est: *εἰ δὲ καὶ ἄλλως*, id est: *si autem et aliter*, ut infr. 12. q. 2. c. Episcopus.

i) Actu: Haec vox in simili re habetur infr. 12. q. 2. *Vulneranae: Vulneranae actus vel patrimonium*. Graece est: *ἡ καὶ ἐξ εἰρήνης προσηύσεως ἐκκλησιαστικῆς*; id est: *vel etiam ex qualibet alia causa et occasione ecclesiastica*.

C. VIII. k) In clero suo: In codice Lucensi regio legitur: *in scio clero**.

l) Et convictus: Hae duae voces non sunt in capitulo Martini¹¹⁰⁾, neque apud Burchardum, neque apud

Ivonem parte 3. Parte autem quinta abest praeterea vox: *auditus*; vetustis tamen omnibus Gratiani codicibus convenit cum vulgatis.

Quaest. III. C. II. a) Caput hoc in codicibus Gratiani etiam manuscriptis corrupte citabatur ex concilio Merech. Est autem in Emeritensi c. 16., cuius concilii duo exemplaria ad S. D. N. Gregorium XIII. missa sunt. Huius concilii et capitis meminit Innocentius III. in epistolis Romae impressis lib. 2., epistola Petro Compostellano scripta, his verbis: *Emeritense vero concilium authenticum esse multis rationibus adstruebas, tum quia cum aliis conciliis continetur in libro, qui corpus canonum appellatur, quem Alexander Papa per interlocutorem authenticum comprobavit, tum quia de ipso concilio sumtum est cap. Priscis quidem canonibus, quod continetur in corpore decretorum*.

b) Sufficere possunt: Sublata est negatio, quae erat in vulgatis, quoniam et ab utroque exemplari concilii, et a vetustis Gratiani codicibus abest, et hoc modo magis convenit cum ratione legis.

c) Sed quae exinde: In exemplaribus concilii legitur: *Sed quaeque***) exinde consequi potuerat totum in reparatione ipsarum basilicarum proficiat*.

Quaest. II. C. IV. 67) *dedicatis*: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 68) Burch. I. 3. c. 172. Ivo Decr. p. 3. c. 233. — 69) *religionis*: Ivo. — C. V. 70) c. 22. conc. Meldens. — Reg. I. 2. c. 365. Burch. I. 3. c. 169. Ivo Decr. p. 3. c. 230. — c. 1. Comp. I. et X. de precariis. — C. VI. 71) ex legibus Lothar. I. c. 21. Leg. Langob. I. 3. t. 10. c. 2. — Comp. I. et X. tit. cit. — C. VII. 72) c. 25. conc. Antioch. ex interpr. Martini Bracarenensis. — 73) abest ad Ed. Bas. — 74) 1 Tim. c. 6. v. 8. — 75) add.: *tantum*: Edd. coll. o. — 76) *lucra*: Coll. Hisp. — 77) *contaminaverit*: ib. — 78) *hunc*: Edd. coll. o. — 79) *sin aliter*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 80) *obveniant*: Edd. Lugdd. II. III. — *veniant*: Edd. rell. — 81) *usus*: Edd. coll. o. — 82) *pauperibus*: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 83) *hos quidem*: Edd. Lugdd. II. III. — *hos enim*: Edd. Arg. Bas. Nor. — *hoc enim*: Edd.

rell. — C. VIII. 84) cf. conc. Carth. V. c. 4. — Burch. I. 1. c. 215. I. 3. c. 181. Ivo Decr. p. 3. c. 172. 242. p. 5. c. 329. — *) ita Coll. Hisp. — 85) *restaurari*: Edd. Arg. Bas. — **) neque in Coll. Hisp. — Quaest. III. C. I. 1) hab. A. 572. — Coll. tr. p. 2. t. 46. c. 2. Abho Flor. ap. Mabillon Vet. anal. c. 33. — 2) *suam dioecesis*: Edd. Bas. Lugdd. — 3) *desid.* in Ed. Bas. — 4) *cathedralitici*: Ed. Bas. — 5) *paroch. facta sibi usurper*: Edd. coll. o. — 6) *reparationi*: ead. — *recuperatione*: Coll. Hisp. — 7) *tolit*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 8) *sacra*: Coll. Hisp. — 9) *episcopi*: ib. — 10) *desider.* ib. — *) 1 Petr. c. 5. v. 3. — C. II. 11) hab. A. 666. — 12) *Perpriscis quippe*: Coll. Hisp. — 13) *parochianis*: ib. — 14) *sequeretur*: ib. — 15) *quum*: Ed. Arg. — **) *quicquid*: Coll. Hisp. — 16) *reparationi bas. proficiant*: Edd. coll. o.

C. III. *Non accipiant episcopi tertiam partem, nisi dirutas ecclesias reparare voluerint.*

Item ex Concilio Toletano XVI., c. 5. d) 17).

Unio nostrae congregationis¹⁶⁾ decernit¹⁷⁾ atque instituit, ut tertias, quas antiqui canones de parochiis suis habendas²⁰⁾ episcopis censuerunt, si eas exigendas crederint, ab ipsis episcopis dirutae ecclesiae reparantur. Sin vero eas maluerint cedere²¹⁾, ab earundem²²⁾ *ecclesiarum* cultoribus sub cura et sollicitudine sui pontificis reparatio eisdem est adhibenda basilicis. Quod si omnes ecclesiae aut incolumes fuerint, aut quae dirutae erant reparatae existerint, secundum antiquorum canonum instituta, si tertias sibi debitas unusquisque episcopus assequi voluerit, facultas illi omnimoda erit, ita videlicet, ut citra ipsas tertias nullus episcoporum quidpiam pro regis inquisitionibus a parochianis²³⁾ ecclesiis exigat, nihilque de praediis ipsarum ecclesiarum cuiquam causa²⁴⁾ stipendii dare praesumat. §. I. Sed et hoc necessario²⁵⁾ instituendum deligimus, ut plures ecclesiae uni nequaquam committantur presbytero, quia solus per totas ecclesias nec officium valet persolvere, *nec populis sacerdotali iure occurrere, sed* nec rebus earum necessariam curam impendere, ea²⁶⁾ scilicet ratione²⁷⁾, ut ecclesia, quae usque ad decem habuerit²⁸⁾ mancipia, super se habeat sacerdotem, quae vero minus *decem mancipia habuerit* aliis coniungatur ecclesiis. Si quis sane episcoporum hanc nostram constitutionem parvipenderit, spatiis²⁹⁾ duorum mensium se noverit excommunicatione mulctari*.)

C. IV. *De eodem.*

Item Pelagius Cresconio Illustri³⁰⁾.

Illud te volumus modis omnibus custodire, ne³¹⁾ qui episcoporum Siciliae de parochiis ad se pertinentibus nomine cathedralici amplius quam duos solidos praesumant accipere, neque compellere presbyteros aut clerum parochiarum suarum supra vires suas eis convivia praeparare.

C. V. *Baptizandis numerus non imponatur, nec cathedraticum ultra vetustum morem exigatur.*

Item Gelasius Papa Fabiano Episcopo³²⁾.

Nec numerus baptizandis iuste creditur imponendus, quum quanti petierint vel ad regenerationem festinaverint non sint pro alterius voluntate repellendi. Et ideo, frater carissime, huiusmodi superfluum constitutionem modis omnibus removebis, ut unusquisque aut in vicina sibi³³⁾ ecclesia, aut in electa pro suae mentis baptizetur arbitrio. Cathedraticum etiam nou amplius, quam vetusti moris *esse* constiterit³⁴⁾, ab eius loci presbytero noveris exigendum, et de his, quae die dedicationis fuerint offerentium devotione collata, consuetudinem, quae generaliter omnibus ecclesiis est praescripta, servabis.

II. Pars. Gratian. *Cathedraticum, quod his auctoritatibus episcopis permittitur exigere, praeter medietatem vel tertiam partem oblationum, quae etiam pro varia ecclesiarum consuetudine ex praemissis auctoritatibus episcopo debetur,*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. d) Caput hoc est pars quarti canonis conc. XVI. Toletani, cuius duo exemplaria missa sunt ex Hispania, ex quibus nonnulla sunt in hoc capite emendata et addita. Habitum vero est concilium hoc aera DCCXXXI., quum illud Emeritense habitum fuerit aera DCCIV.

e) Mulctari: In concilio sequitur: *ita nempe, ut postquam ab excommunicationis interdico ad ordinis sui remeaverit locum, cunctas huius canonis sanctiones modis omnibus studeat adimplere.*

C. VIII. f) Galliae: In conciliis impressis et aliquot Gratiani exemplaribus legitur: *Galliciae* *). In aliis autem

intelligendum est, nec illa pars oblationum omnium generaliter intelligenda est, sed vel anniversariae dedicationis, vel quorundam etiam solennium dierum, prout inter episcopum et sacerdotem tempore dedicationis convenerit. De his vero episcopis, qui per parochias suas crudeliter desaeviunt, sic est statutum in tertio Concilio Toletano, c. 20.³⁵⁾

C. VI. *Ultra morem antiquum a parochianis presbyteris episcopi nil exigant.*

Quia cognovimus episcopos per parochias suas non sacerdotaliter, sed crudeliter desaevire, et dum scriptum sit³⁶⁾: *Forma estote gregi, neque³⁷⁾ ut dominantes in clero*, exactioes dioecesi suae vel damna infligant, ideo censemus³⁸⁾, (excepto, quod veterum constitutiones a parochiis habere iubent episcopos), ut alia, quae illis hucusque praesumta sunt, denegentur, hoc est, neque in³⁹⁾ angariis presbyteri⁴⁰⁾ aut diaconi, neque *in* aliquibus fatigentur indicationibus, ne videamur in ecclesia Dei exactores potius quam Dei pontifices nominari. Illi vero clerici, tam locales quam dioecesani, qui se ab episcopo gravari cognoverint, querelas suas ad metropolitanum deferre non differant, et metropolitanus non moretur eiusmodi praesumptiones coercere⁴¹⁾.

C. VII. *A parochianis stipendia non nisi cum caritate episcopi exigant.*

Item ex Concilio Cabilonensi II. c. 14.⁴²⁾

Cavendum est⁴³⁾, ne, quum episcopi parochias⁴⁴⁾ suas peragrunt, quandam damnosam⁴⁵⁾ erga subditos seu erga socios tyrannidem exercent, nec⁴⁶⁾ (quod absit) cum caritate⁴⁷⁾, sed cum quadam iudiciali invectione stipendia ab eis exigant. Observandum *etiam* modis omnibus, ut, si quando eis peragrandae parochiae necessitas incumbit, in confirmandis hominibus, in inquirendis rebus emendatione dignis, in praedicatione verbi Dei, in lucris animarum potius quam in depraedandis et spoliandis hominibus et scandalizandis fratribus operam dent. Et si quando eis ad peragendum ministerium suum⁴⁸⁾ a fratribus aut subditis aliquid accipiendum est, hoc summo opere observare debent, ne quem scandalizent aut gravent. Tanta ergo in hac re discretio tenenda est, ut *et verbi⁴⁹⁾ Dei praedicator, ubi proprii sumtus desunt, a fratribus accipiat, et item fratres illius potentia non graventur, exemplo apostoli Pauli, qui, ne quem gravaret, arte et manibus victum quaerebat.

C. VIII. *Ultra duos solidos a parochianis ecclesiis episcopus non praesumat accipere.*

Item ex Concilio Toletano VII. c. 4.⁵⁰⁾

Inter cetera denique, quae communi consensu nos conferre competenter oportuit, querimonias etiam parochialium presbyterorum Galliae^{f)} provinciae solertissime discernere decuit⁵¹⁾, quas contra pontificum suorum rapacitates necessitas, ut comperimus, tandem compulsi in publicum examen deferri. Hi enim pontifices, ut evidens⁵²⁾ inquisitio patefecit, indiscreto moderamine parochianas⁵³⁾ ec-

Quaest. III. C. III. 17) hab. A. 693. — 18) *adunationis*: Coll. Hisp. — 19) *decevit*: Edd. coll. o. — 20) *habere episcopos*: ead. — 21) *add. ecclesiae*: Edd. Bas. Lugdd. — 22) *earum*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 23) *parochianis*: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 24) *causae*: Ed. Bas. — 25) *necessarium instituere*: Edd. coll. o. — 26) *eadem*: ead. exc. Arg. — 27) *add. praecipuus*: Edd. coll. o. — 28) *habuit*: ead. exc. Lugdd. II. III. — 29) *spatio*: Edd. coll. o. — C. IV. 30) *Epistola Pelagii II., incerti temporis. (Cf. Greg. M. Ep. 18. l. 13.)* In Ed. Bas. directa esse dicitur a Gregorio defensori Siciliae. — Ivo Decr. p. 3. c. 136. — 31) *ne quisquam — praesumat*: Ed. Bas. — C. V. 32) *Caput incertum et quod Gelasio commode non tribuas, cuius quippe temporibus nondum vetusti moris esset ut cathedraticum exigeretur.* — Coll. tr. p. 1. t. 46. c. 33. — 33) *sua*: Ed. Bas. — 34) *existerit*: Edd. coll. o. — C. VI.

35) hab. A. 589. — Ivo Decr. p. 3. c. 137. Abbo Flor. ap. Mabill. Vet. an. c. 37. — 36) 1 Petr. c. 5. v. 3. — 37) *non ut — in clero*: Edd. coll. o. — 38) *desid.* in Coll. Hisp. — 39) *desid.* in Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 40) *presbyteres aut diacones — fatigent*: Coll. Hisp. — 41) *avertere*: Edd. coll. o. — *districte coercere*: Coll. Hisp. — C. VII. 42) hab. A. 813. — 43) *add. sane*: Edd. coll. o. cum orig. — 44) *per par.*: ead. — 45) *quandam non solum erga subditos, sed etc.*: Edd. coll. o. ad ipsum concilium magis accedentes. — 46) *ne*: ead. — 47) *cum caritate, sed cum quadam tactantiae temeritate, nec gratularum actione, sed cum quadam iudiciali invectione*: Ead. — 48) *sive*: Ed. Bas. — 49) *desid.* in Ed. Böhm. — C. VIII. 50) hab. A. 646. — Coll. tr. p. 2. t. 39. c. 2. — *) *Gallaeciae*: Coll. Hisp. — 51) *decevit*: Ed. Bas. — 52) *add. eorundem*: Edd. coll. o. — 53) *parochianas*: Ed. Bas. — Coll. Hisp.

clesias praegravantes, dum in exactionibus superflui⁵⁴⁾ frequenter⁵⁵⁾ existunt, paene usque ad exinanitionem extremae virtutis quasdam basilicas perduxisse probantur. Ne ergo fiat de cetero quod constat hactenus inordinate praesumptum, non amplius quam duos solidos unusquisque episcoporum praefatae provinciae per singulas dioecesis suae⁵⁶⁾ basilicas iuxta synodum Bracarensem⁵⁷⁾ annua illatione sibi expetat inferri, monasteriorum tamen basilicis ab hac solutionis pensione⁵⁸⁾ seiunctis. §. 1. Quum⁵⁹⁾ vero episcopus dioecesim visitat, nulli prae multitudine onerosus existat, nec unquam quinquagenarium⁶⁰⁾ numerum erectionis⁶⁰⁾ excedat, aut amplius quam una die per unamquamque basilicam remorandi⁶¹⁾ licentiam habeat. §. 2. Quicumque vero pontificum eorundem aliter quam decernimus agendum praesumserit, correptioni⁶²⁾ proculdubio canonum subiacebit tanquam⁶³⁾ constitutorum⁶⁴⁾ synodaliū transgressor et priscorum Patrum edictorum corruptor.

C. IX. *Sacerdotes ab episcopis suis ultra modum non graventur.*

Item Gregorius Episcopus Siciliae, lib. XI. ep. 20. 65)

Relatum est nobis, sanctae memoriae decessoris mei⁶⁶⁾ temporibus per Serrum dei diaconum, qui tunc⁶⁷⁾ ecclesiastici patrimonii curam gessit, fuisse dispositum, ut sacerdotes per universas vestras dioeceses constituti, quoties ad consignandos infantes egredimini, ultra modum gravari minime debuissent. Summa enim praefixa fuerat, vobis, ut audio, consentientibus, quae ab eisdem sacerdotibus pro labore clericorum dari debuisset. Atque hoc, quod tunc placuit, sicut nunc dicitur, minime custoditur. Unde fraternitatem vestram admoveo, ut subiectis vestris non graves studeatis existere.

C. X. *Secundum loci mediocritatem episcopis convivia parentur.*

Item Pelagius Cresconio Illustri 68).

Illud magnitudinem tuam minime volumus ignorare, quod Syracusanae civitatis episcopus inter alia, quae in cautionum suarum pagina spondit, hoc etiam specialiter sub interpositione poenae legitime promissae legitur, nunquam se a quolibet suae dioecesis presbytero ultra duos solidos cathedratici nomine petiturum, nec per quamlibet aliam occasionem quinquam in eius se dispendio esse gesturum. Quod magnitudo tua non solum a praedicto episcopo, sed de omnium episcoporum Siciliae personis competenti solitudine custodire non desinat, nec ipsa quoque prandia enormia fieri, sed secundum mediocritatem uniuscuiusque loci episcopo ad consignmentem venientis susceptionis praeparari⁶⁹⁾ convivium⁷⁰⁾, quia nec eo praetextu pauperibus incuti damna volumus aut qualibet ratione permittimus.

NOTATIONES CORRECTORUM.

g) *Quinquagenarium*: In variis editionibus huius concilii legitur *quinarium*. Verum in codice Lucensi regio, uno Vaticano, et altero bibliothecae Dominicanae manuscriptis, et vetustis exemplaribus Gratiani, et Burchardo, et Ivone est: *quinquagenarium*. Et hanc lectionem secutus est Innocentius III. in concilio Lateranensi, c. *Quum apostolus*, X. de cens. et exact.

Causa XI. Quaest. I. C. II. a) Apud Burchardum, et in aliquot Gratiani codicibus ex iis, qui hanc Paleam habent⁷¹⁾, et in Decretalibus, tit. de foro competenti c. 2., citatur ex concilio Parisiensi c. 10. Verum in concilio Remensi Trosleiano c. 6. refertur ex Capitularibus, in quibus habetur bis, id est lib. 6. c. 154. et l. 7. c. 139. Simile

Quaest. III. C. VIII. 54) *superfluis*: Edd. coll. o. — 55) *frequentes*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 56) *supra* c. 1. — 57) *dioeceses vel basilicas*: Edd. coll. o. — 58) *expensione*: Edd. Ven. I. Par. Lugdd. — *expressione*: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 59) *Regino* l. 1. c. 6. Burch. l. 1. c. 86. Ivo Decr. p. 3. c. 192. — 60) *ecclētonis*: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 61) *morandi*: Edd. coll. o. — 62) *correctioni*: ead. — 63) *qua constitutionum synodaliū transgressores priscorum patrum edictis corripiendos oportet*: Coll. Hisp. — 64) *constitutionum*: Edd. coll. o. — C. IX. 65) Ep. 18. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — 66) *nostrī*: Ed. Bas. — 67) *tan tunc*: orig. — C. X. 68) Ep. Pelagii II. — cf. supra c. 4. — Ans. l. 6. c. 171 (168). — 69) *parare*: Ans. — 70) *add. volumus*: Ed. Bas.

Causa XI. Quaest. I. 1) Cap. Pseudoisidori, cf. Theod. cod. l. 16. t. 2. c. 12. cum interpr. — 2) *retiquos*: Edd. coll. o. — C. II. *) Ita in Ed. Bas. — 3) c. 6. conc. Paris. hab. A. 615. —

C A U S A X I.

GRATIANUS.

Clericus adversus clericum questionem de praediis agitavit, quem ad civilem iudicem producere voluit reus non nisi ante iudicem ecclesiasticum stare volebat; actor vero potentia civilis iudicis illum a possessione sua deiecit. Quo audito episcopus eum ab officio suspendit; ille contenta episcopi sententia officium suum administravit. Hoc comperto episcopus sine spe restitutionis in eum sententiam dedit. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, utrum clericus ante civilem iudicem sit producendus? (Qu. II.) Secundo, si producendus non est, an haec culpa sit digna suspensione? (Qu. III.) Tertio, si digna non fuerit, an contemptorem sententiae sui episcopi irreparabiliter oporteat deponi?

Q U A E S T I O I.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod clericus apud saeculares iudices accusandus non sit, Caius Papa, epistola ad Felicem Episcopum cap. 2., scribit, dicens 1):*

C. I. *Apud saecularem iudicem nullus clericus conveniatur. Nemo unquam episcopum apud iudicem saecularem aut alios 2) clericos accusare praesumat.*

C. II. *P A L E A 3).*

„Nullus iudicum neque presbyterum, neque diaconum, aut clericum ullum, aut iuniores 4) ecclesiae sine licentia 5) pontificis per se distringat aut condemnare praesumat. Quod si fecerit, ab ecclesia, cui iniuriam irrogare dignoscitur, tandiu sit sequestratus, quousque reatum suum agnoscat et emendet.“

C. III. *De eodem.*

Item Marcellinus Papa, epist. II. 6)

Clericum 7) cuiuslibet ordinis absque pontificis sui permisso nullus praesumat ad saecularem 8) iudicem attrahere, nec laico quemlibet clericum liceat accusare.

C. IV. *Ab eis quisque iudicandus est, quos sibi iudices elegerit.*

Item ex Nicaeno Concilio 9).

Iudices autem 9) alii 10) esse non debent, quam 11) quos ipse, qui impetitur, elegerit, aut quos suo *cum* consensu haec sancta sedes aut eius primates auctoritate huius sanctae sedis delegaverint.

C. V. *Ad saecularia iudicia nullus clericus est pertrahendus.*

Item Valentinianus, Theodosius et Arcadius Imppp. AAA. 12)

Continua lege sancimus, ut nullus episcoporum vel eorum,

quid legitur in concilio Aurelianensi IV. c. 20. et in Autisiodorensi c. 43.

C. III. b) *Clericum*: In epistola Marcellini secunda, et concilio Aurelianensi III., ubi hoc repetitur, et in Panormia sic legitur: *Clericus cuiuslibet ordinis absque pontificis sui permisso nullum praesumat etc.* Verum ob glossas et citationes doctorum nihil est mutatum.

C. IV. c) In concilio Nicaeno hodie canon hic non habetur; sed fuisse olim plures canones illius concilii supra dist. 16. c. *Septuaginta*, est annotatum. Quorum partem refert Iulius in rescripto contra orientales, ubi numero 34. habetur hoc caput, et ex eo citatur in Polycarpo.

Cap. l. 6. c. 156. l. 7. c. 139. — c. 3. Comp. l. c. 2. X. de foro comp. — Burch. l. 16. c. 22. — 4) *minores*: Edd. Arg. Ven. II. — *add. cultores*: Ed. Bas. — 5) *scientia*: orig. — C. III. 6) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Aurel. III. c. 32. — Ans. l. 3. c. 22. Ivo Pan. l. 4. c. 31. — 7) *saecularis iudicium*: orig. — Ans. Ivo. — Ed. Bas. — C. IV. 8) Caput Pseudoisidori, cf. Theod. cod. l. 4. t. 16. c. 2. — 9) *abest* ab Ed. Bas. — 10) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 11) *nisi*: Edd. coll. o. — C. V. 12) c. 3. Theod. cod. de ep. iud. — Ans. l. 3. c. 109. Polyc. l. 1. t. 19. — Recentiores fere omnes, Iac. Godofredum Theod. cod. editorem secuti, titulum Theod. cod. de *episc. iudicio* tanquam supposititum reiecerunt, quos vix est ut sequamur, quum ex his, quibus harum rerum accuratior cognitio est, titulum illum in antiquissimis Theod. cod. mss. legi cognoverimus. vide V. C. *Gustavum Haenel* in *Hamboldt* Opp. t. II. p. XLII.

qui ecclesiae necessitatibus serviunt, ad iudicia sive ordinariorum sive extraordinariorum iudicum pertrahatur. Habent¹³⁾ illi suos iudices, nec quicquam his publicis est commune cum legibus. *Item*¹⁴⁾: §. 1. Constantianus imperator¹⁵⁾ praesidens⁶⁾ in sancta synodo, quae apud Nicaeam congregata erat, quum querelam quorundam¹⁶⁾ conspiceret coram se delatam¹⁷⁾, ait: Vos a nemine¹⁸⁾ ditudicari potestis, quia ad Dei solius iudicium reservamini.

C. VI. De eodem. PALEA.

*Item ex Concilio Matisconensi I., c. 8.*¹⁹⁾

„Nullus clericus alium clericum ad iudicem saecularem accusare, aut ad causam dicendam trahere quocunque modo praesumat, sed omne negotium clericorum aut in episcopi sui²⁰⁾, aut presbyterorum cum archidiaconi praesentia finiatur. Quod si quis clericus hoc adimplere²⁰⁾ distulerit, si minor fuerit, uno minus de quadraginta ictus²¹⁾ accipiat, si vero honoratior, triginta dierum inclusione^{†)} mulctetur.“

C. VII. De eodem. PALEA.

*Item Marcellinus^{†)} ep. II. ad Episc. orientales*²²⁾.

„Quaecunque contentiones inter Christianos ortae fuerint, ad ecclesiam deferantur, et ab ecclesiasticis viris terminentur. Et si obedire^{§)} noluerint, quousque obediant a liminibus ecclesiae excludantur.“

C. VIII. *Neque pro civili, neque pro criminali causa episcopus apud civilem iudicem producat.*

Item Bonifacius ad episcopos Galliae^{h)}²³⁾.

Nullus episcopus neque pro civili, neque pro criminali causa apud quemvis iudicem sive civilem sive militarem producat vel exhibeatur. Magistratus enim, qui hoc²⁴⁾ iubere ausus fuerit, amissionis²⁵⁾ cinguli²⁶⁾ condemnatione plectetur.

C. IX. *Quilibet clericus non est in publico examinandus.*

*Item Silvester Papa in Synodo Romana, c. 14.*ⁱ⁾²⁷⁾ Testimonium clerici adversus laicum nemo recipiat²⁸⁾, nemo enim clericum quemlibet in publico examinare praesumat nisi in ecclesia.

Gratian. *Item Codicis libro I. titulo de episcopis et clericis Imperator Theodosius*²⁹⁾: Nec honore, nec legi-

bus episcopus ad testimonium dicendum^{*} flagitetur. §. 1. *Item dixit*: Episcopum ad testimonium dicendum admitti non decet, nam et persona dehonoreatur³⁰⁾, et dignitas sacerdotis excepta confundetur.

Novella Constitutio³¹⁾.

Episcopus non flagitetur ad testimonium iureiurando^{h)}, sed evangelii tantum coram positus. §. 1. *Item*: Sed iudex mittat ad eum ex suis ministris, ut propositis sacrosanctis evangelii, secundum quod decet sacerdotes, dicat³²⁾ quae noverit.

C. X. *Clericus ad civilem iudicem clericum perducens anathema sit.*

*Item Silvester in epiloquio Concilii Romani*³³⁾.

Si quis clericus accusans clericum in curiam³⁴⁾ introierit, anathema sit.

Gratian. *Subaudiendum est, si publicorum iudiciorum cognitionem petierit; episcopale namque iudicium nihil obest ab imperatore postulare.*

Unde in Carthaginensi Concilio VIII. legitur^{l)}³⁵⁾:

C. XI. *Proprio privetur honore publici iudicii cognitionem ab imperatore postulans.*

Placuit, ut quicumque ab imperatore cognitionem publicorum iudiciorum petierit, honore proprio privetur. Si autem episcopale iudicium ab imperatore postulaverit, nihil ei obest.

Gratian. *Sic et sequentes auctoritates intelligendae sunt, quibus clericorum causas non nisi clerici cognoscere iubentur.*

*Unde Gelasius Papa scribit Ezechiae Comiti*³⁶⁾:

C. XII. *A saeculari iudice clericus non est audiendus.*

Christianis gratum semper debet esse, quod ab eorum poscitur dignitate praestandum, quia Deo servientibus beneficium negare non convenit. Silvester itaque atque Faustianus, qui se a cunabulis clericis confitentur, a Theodora se opprimi per violentiam conqueruntur, qui³⁷⁾ dicunt se ingenuos atque Deo auctore pristinae conditionis nexibus absolutos, in sortem deterrimae iterum servitutis additi³⁸⁾, et per auctoritatem regiam contra leges publicas, quum clericali cingulo³⁹⁾ tenerentur adstricti, per archidiaconum urbis Grumentinae esse⁴⁰⁾ conventos, quum constet eum, qui coelestem militem pulsat, non nisi eius forum debere sectari. Et ideo, dilecte fili⁴¹⁾, depenso⁴²⁾ salutationis affatu, supradictos clericos tibi commendo, ut,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. d) Praesidens: Quam humiliter ibi se gesserit Constantianus, docent Eusebius lib. 2., de vita ipsius, cap. 10., Socrates lib. 1. c. 5., Theodoretus l. 1. c. 7.

C. VI. e) Aut in episcopi sui: In concilio Matisconensi legitur: *aut in episcopi sui, aut in presbyteri, aut in archidiaconi praesentia finiatur.* Verum in prima collectione Decretalium Bernhardi, tit. de foro competenti c. 2., caput hoc refertur eodem modo atque in hac Palea.

C. VII. f) Item Marcellinus: In vulgatis citabatur ex Bonifacio ad episcopos Galliae, sed in aliquot vetustis legitur: *Marcel.*^{*} Est enim hoc caput in II. epistola Marcellini, et ipsi tribuit Ivo; sequens autem est, quod in vetustis Gratiani exemplaribus, et a Burchardo, et Ivone citatur ex Bonifacio ad episcopos Galliae, ut ibi etiam dicitur.

g) Et si obedire: Haec usque ad finem non leguntur in ipsa epistola, sunt tamen apud Burchardum et Ivonem.

C. VIII. h) Hoc adscribatur Marcello, sed, ut dictum est in proxima superiore notatione, in vetustis codicibus Gratiani, et apud Burchardum, et Ivonem part. 5. c. 278. tribuitur Bonifacio, et sic est mutatum. Fere ea-

dem habentur apud Iulianum antecessorem novell. 123. cap. 10., quod in aliis, quae nomine Bonifacii citantur, solet evenire. Et Ivo eadem parte c. 369. hoc ipsum caput citat ex libro constitutionum, additis nonnullis verbis, quae sunt apud Iulianum.

C. IX. i) In synodo Romana sub Silvestro c. 14., et in Panormia legitur eodem modo atque apud Gratianum, ac propterea nihil est mutatum. Verum in epiloquio eiusdem concilii habetur: *Testimonium laici adversus clericum nemo recipiat.* Et eodem modo legitur in capitulis Hadriani c. 72., in concilio Tribur. c. 4., et ex ipso apud Burchardum et Ivonem.

k) Iureiurando: Dictio haec non est in Novella. Et verba graeca, quae ad hoc faciunt, sunt haec: οὐδὲν δὲ τῶν ἀρχόντων ἐξέσται τοὺς θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους ἀναγκάζειν εἰς δικαστήριον παραγίνεσθαι ἐπὶ τῷ νεύματι μαρτυρίας; id est: *Praeterea nulli magistratum licebit Dei amatissimos episcopos cogere, ut perhibendi testimonii causa in eis procedant.*

C. XI. l) In antiquis etiam codicibus citatur Carthaginense VIII., quo nomine videtur significari concilium Milevitanum, in quo caput hoc exstat cap. 19.

Quaest. I. C. V. 13) add.: *enim*: Edd. Ven. I. II. Par. Lugdd. — 14) ex l. 10. c. 4. hist. eccl. Rufini. — cf. infr. c. 41. — 15) desid. in Edd. Arg. Bas. — 16) add.: *clericorum*: Edd. Bas. Lugdd. — 17) *deferendum*: Edd. coll. o. — 18) add.: *laicorum*: Ed. Bas. — C. VI. 19) hab. A. 583. — Burch. l. 16. c. 21. — *ex conc. Matisconensi*: Edd. coll. o. — 20) *implere*: Ed. Bas. — 21) *utibus*: Edd. coll. o. — †) *conclusionem*: ead. — C. VII. 22) Caput Pseudo-Isidori, cf. conc. Carth. III. c. 9. — Burch. l. 3. c. 139. Ans. l. 3. c. 22. Ivo Decr. p. 3. c. 205. — 23) in Ed. Bas. adscribitur Marco P. — C. VIII. 23) c. 10. Nov. 115. apud Iulianum. — Auth. *Nullus episcopus* Cod. de epp. et cler. — Burch. l. 1. c. 168. Ivo Decr. p. 5. c. 278. 369. — 24) *haec*: Ed. Bas. — 25) *amissione rerum et cing.*: Edd. coll. o. — 26) *cinguli*: Ed. Nor. — C. IX. 27) ex apocrypho constituto Silvestri. — Ans. l. 3. c. 23. Burch. l. 2. c. 104. Ivo Pan.

l. 4. c. 89. Decr. p. 6. c. 278. — 28) *accipiat*: Ed. Bas. — 29) l. 1. t. 3. c. 7. — 30) *inhonoratur*: Edd. Bas. Lugdd. — *oneratur*: Edd. rell. — 31) Iul. ep. nov. 115. c. 9. — Auth. *Sed iudex* Cod. de epp. et cler. — Ivo Decr. p. 5. c. 369. — 32) *dicant quae noverint*: Ed. Arg. — *dicant quae noverunt*: Ed. Bas. — C. X. 33) ex descriptionibus ex decretis S. Silvestri, cf. apocryphum constitutum Silvestri. — Ans. l. 7. c. 170. — 34) *in curia et qui in curiam intraverit*: Ed. Bas. — C. XI. 35) Imo ex conc. XI. Carth. hab. A. 407. — cf. Baller. in Edd. opp. Leonis M. t. 3. p. xciv. — C. XII. 36) Caput incerti temporis. — Coll. tr. p. p. 1. t. 46. c. 42. — 37) *eo, quod*: Ed. Bas. — *quia*: Edd. Lugdd. II. III. — 38) *additi*: Edd. Nor. Ven. I. — 39) add.: *olim*: Edd. coll. o. — 40) *ecclesiae*: Ed. Bas. — 41) *desid.* in Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 42) *depensae*: Edd. coll. o.

si ad delegatorum iudicium eorum adversarii venire contemserint, sublimitatis tuae tuitione vellentur, ne quid illis aut surreptio, aut inimica legibus violentia necessitatis imponat, quia qui iudicium refugit apparet eum de iustitia diffusum.

C. XIII. *Non nisi ad episcoporum iudicium clericus vocetur.*

Idem Crispino et Sabino Episcopis ⁴³⁾.

Silvester et Faustinianus ecclesiae Grumentinae clerici lacrimosa nobis insinuatione conquesti sunt, libertatem sibi domini sui benignitate concessam heredum eius oppressionem pulsari, sibi in clericatus officio paene a cunabulis servientibus, etiam manumissore vivente, in eodem actu nihilominus constitutis, divinis ministeriis impendere servitium non licere, quum, si petitionem veritas subsequatur, contra patris et auctoris sui factum venientibus ut indignis hereditas legibus auferatur, nec eis liceat hereditatem capientibus contra ⁴⁴⁾ auctoris sui ⁴⁵⁾ proslire iudicium. Et ideo, fratres carissimi, quoniam se etiam ⁴⁶⁾ ab archidiacono dictae ecclesiae queruntur oppressos, qui per eorum absentiam moderatis iudicium promissis eos esse secuturos ⁴⁷⁾, calcatis omnibus rationibus ⁴⁸⁾, et ⁴⁹⁾ contra leges divinas et publicas pulsatis forum suum putavit auferri, in vestro iudicio, quisquis ille est, qui clericum lacessit ⁵⁰⁾, adveniat, ut ecclesiae iura, quae vetusti principes assidua sanctione firmaverunt, impetitis clericis non negentur.

C. XIV. *Ante iudicem civilem sacerdotes non accusentur.*

Item Alexander omnibus orthodoxis, per diversas provincias Christo Domino famulantibus, ep. I. c. 1. ⁵¹⁾

Relatum est ad huius sanctae et apostolicae sedis apicem, cui summarum dispositiones causarum et omnium negotia ecclesiarum ab ipso Domino tradita sunt, quasi ad caput, ipso dicente ⁵²⁾ principi apostolorum Petro: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam*, quod quidam aemuli Christi, eiusque sanctae ecclesiae insidiatores, sacerdotes Dei ad iudices publicos accusare praesumant, quum magis apostolus Christianorum causas ad ecclesias deferri et ibidem terminari praecipiat. Taliter praeveritantes praevericati ⁵³⁾ sunt in Deum suum, et non obediunt praeceptis eius.

C. XV. *Actor forum rei sequatur.*

Item Pelagius Papa Benegesto Defensori ⁵⁴⁾.

Experientiae tuae praesenti auctoritate mandamus, ut in causis, in quibus quaelibet ecclesiastici officii persona loco petitoris existit quenquam laicum pulsatura, apud suae provinciae iudicem suas proponere actiones non deserat ⁵⁵⁾. In iis vero ⁵⁶⁾ negotiis, in quibus ecclesiastici officii persona pulsatur, totius submoto pulsationis obstaculo ad episcopi vel presbyterorum, in loco, ubi quaestio vertitur, constitutorum, occurrat indifferenter examina.

C. XVI. *De eodem.*

Item Sergio Cancellario ⁵⁷⁾.

Si quisquam clericus, sive inferioris sive potioris gradus,

petitor existat, et contra laicam personam suas dirigat actiones, iste modis omnibus non alibi quam apud provinciae iudicem negotium suum dicturus ⁵⁸⁾ occurrat. Si quis autem laicus clericum cuiuscunque gradus duxerit esse pulsandum, ad episcoporum iudicium in eadem civitate vel territorio constitutorum proponat eas, quas se habere existimat, actiones. Quem ordinem legibus per omnia convenientem atque consentaneum demonstrari illa regula manifestat, quae praecepit actorem forum semper sequi pulsati. Clericis vero pulsatis in episcopali iudicio forum competere, principalium quoque sanctionum designat auctoritas.

Item in Concilio Agathensi c. 32. legitur ^{m)} ⁵⁹⁾:

C. XVII. *Episcopo non permittente apud saecularem iudicem clericus pulsari non debet.*

Clericum nullus ⁶⁰⁾ praesumat apud saecularem iudicem episcopo non permittente pulsare; sed ⁶¹⁾, si pulsatus fuerit, non ⁶²⁾ respondeat vel ⁶³⁾ proponat, nec audeat criminale negotium in saeculari iudicio proponere.

C. XVIII. *Clericus suo inobediens episcopo depositus curiae tradatur.*

Item Pius Papa, epist. II. ⁶⁴⁾

Si quis sacerdotum vel reliquorum clericorum suo episcopo inobediens fuerit, aut insidias ei paraverit, aut contumeliam, aut calumniam, aut convicia intulerit ⁿ⁾, et convinci potuerit, mox depositus ^{o)} curiae tradatur, et recipiat ^{r)} quod inique gessit.

C. XIX. *Principali cogatur auctoritate qui plebem invasam non vult deserere.*

Item ex Concilio Carthaginensi III. c. 38. ⁶⁵⁾

Petimus, ut dignemini dare fiduciam, qua ⁶⁶⁾ necessitate ipsa cogente liberum sit nobis rectorem ⁶⁷⁾ provinciae secundum statuta gloriosissimorum principum adversus illum adire, qui plebem ^{q)}, quam invaserat, usque hodie communitus, secundum quod statutum fuerat, relinquere contemnit, ut qui miti admonitioni sanctitatis vestrae ⁶⁸⁾ acquiescere noluit et emendare illicitum, auctoritate iudiciaria protinus excludatur. Aurelius episcopus dixit: *Servata forma disciplinae non aestimabitur appetitus, si a vestra caritate modeste conventus recedere detectaverit, quum fuerit suo contemptu et contumacia faciente etiam auctoritate iudiciaria conventus. Honoratus et Urbanus episcopi dixerunt: Hoc enim ⁶⁹⁾ omnibus placet. Ab universis episcopis dictum est: Iustum est, placet.*

C. XX. *A principibus corrigantur quos ecclesia corrigere non valet.*

Item Gregorius Papa ^{r)} ⁷⁰⁾.

Istud est, quod a vobis poposcimus et nunc iterum postulamus, ut Paulinum ⁷¹⁾ Aquileiensem pseudoepiscopum, et illum Mediolanensem episcopum ad elementissimum principem sub digna custodia dirigatis, ut et iste, qui episcopus esse nullatenus potest, quia contra omnem canonicam consuetudinem factus est, alios ultra non perdat, et ille, qui contra morem antiquum eum ordinare praesumsit ⁷²⁾, canonum vindictae subiaceat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVII. m) In concilio Agathensi, c. 32. in prima parte, legitur: *Clericus nec quenquam praesumat etc.* et posterior eiusdem capituli pars (quae habetur supr. 5. q. 6. c. fin.), in qua quasi ex adverso agitur de laicis, qui ecclesiam vel clerum vexant, ostendit in priore dictum esse de clericis, qui sine permissu episcopi sui laicos pulsarent; et cum originali concordat Ivo.

C. XVIII. n) Aut convicia intulerit: Sic etiam in vetustis, et apud Anselmum, et Polycarpum; sed in epistola ipsa et apud Ivonem non habentur ista verba.

o) Depositus: Abest ista dictio ab originali et Ivone.

Quaest. I. C. XIII. 43) Caput aequae incertum. — 44) add.: *patris et*: Ed. Bas. — 45) add.: *factum*: ib. — 46) desid. ib. — 47) *securus*: ib. — 48) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 49) desid. in Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *et eodem*: Edd. rell. — 50) *lucasserit*: Edd. Bas. Ven. II. Par. Lugdd. — C. XIV. 51) Caput Pseudoisidori, cf. Innoc. I. ep. 4. et conc. Carth. III. c. 9. — Ans. I. 2. c. 37. Polyc. I. 1. t. 2. — 52) add.: *Domino*: Ed. Bas. — cf. Matth. c. 16. v. 18. — 53) *praeveritaverunt*: Edd. coll. o. — C. XV. 54) Ep. incerti temporis. — Coll. tr. p. 2. t. 54. c. 13. — Holstenius ex coll. Deusdedit c. 113. — 55) *destinat*: Holst. I. 1. — Ed. Bas. — 56) *ergo*: Ed. Bas. — C. XVI. 57) Ep. incerti tem-

p) Et recipiat: In epistola Polycarpi et apud Anselmum legitur: *Qui autem facit iniuriam recipiat hoc, quod inique gessit.*

q) Qui plebem: Haec usque ad vers. *Contemnit* sunt a collectore ex verbis in eodem capite praecedentibus huc comportata, ne illa omnia referenda essent.

C. XX. r) Hoc capitulum in Polycarpo refertur sine auctoris nomine; in libro autem 7. tit. 5. simile quiddam refertur ex Gelasio ad Ioannem magistrum militum; sed in eo libro saepe pro Pelagio scribitur Gelasius. Anselmus quidem integram epistolam Pelagii refert, cuius prior pars est hoc caput, posterior vero cap. *Nec licuit*. sup. dist. 17.

poris. — 58) *dictaturus*: Ed. Bas. — C. XVII. 59) hab. A. 506. Ivo Decr. p. 6. c. 367. — cf. infra c. 47. — 60) *nequaquam*: Coll. Hisp. — 61) desid. in Ed. Bas. — 62) desid. in Coll. Hisp. — 63) *nec*: ib. — C. XVIII. 64) Caput Pseudoisidori. — Ans. I. 8. c. 17. Ivo Decr. p. 5. c. 243. Polyc. I. 4. t. 34. — C. XIX. 65) hab. A. 397. — Coll. tr. p. 2. t. 17. c. 27. p. 1. t. 1. c. 83. — 66) *quoniam*: Coll. Hisp. — *quatenus*: Ed. Bas. — 67) *et rect.*: Ed. Bas. — 68) *nostrae*: ib. — 69) *ergo*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o., recte, quoniam his interrogatio inest. — C. XX. 70) Ex eadem ep. Pelagii, ex qua c. 4. D. 17. — Ans. I. 12. c. 42 (43). Polyc. I. 1. t. 15. — 71) *Paulum*: Ed. Bas. — 72) *praesumsit*: Edd. coll. o.

C. XXI. *Proprium gradum amittant clerici coniurantes vel conspirantes.*

Item in Concilio Chalcedonensi, c. 18.⁷³⁾

Coniurationum et conspirationum crimen, quod apud Graecos dicitur *γοαρτολα*, publicis etiam legibus certum est penitus inhiberi. Hoc⁷⁴⁾ multo magis in sancta Dei ecclesia ne fiat convenit abdicari. Si qui vero clerici vel monachi inventi fuerint coniurantes aut conspirantes, aut phratris vel factionis componentes aliquas suis episcopis aut clericis aliis, omnino cadant de proprio gradu.

C. XXII. *Clerici conspirantes proprio amisso gradu retrudantur in carcerem; ceteri excommunicantur.*

Item Calixtus Papa *Episcopis Galliae*, epist. II.⁷⁵⁾

Conspirationum crimina vestris in partibus vigere audivimus, et plebes contra episcopos suos conspirare nobis manifestum est⁷⁶⁾; cuius criminis astutia non solum inter Christianos abominabilis est, sed etiam inter ethnicos⁷⁷⁾, et ab exteris legibus prohibita. Et ideo huius criminis reos non solum ecclesiasticae, sed etiam saeculi damnant leges, et⁷⁸⁾ non solum conspirantes, sed etiam consentientes eis. Antecessores vero nostri cum plurima turba episcoporum, quicunque eorum in sacerdotali honore sunt positi aut existant clerici, honore, quo utantur, carere praeeperunt; ceteros vero communione privati et ab ecclesia extorres fieri iusserunt, omnesque simul utriusque ordinis viros infames esse censuerunt, et non solum facientes, sed et⁷⁹⁾ eis consentientes.

C. XXIII. *Clerici aut monachi coniurantes proprio priventur honore.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 18.⁸⁰⁾

Si qui clerici aut monachi reperti fuerint coniurantes aut conspirantes, aut insidias ponentes episcopis aut clericis, gradu proprio penitus abiciantur.

C. XXIV. *De eodem.*

Item ex Concilio Toletano⁸¹⁾

Si clerici aut monachi inventi fuerint conspirantes, aut per coniurationem calumniam machinantes episcopis vel clericis, proprium amittant gradum.

C. XXV. *De eodem.*

Item ex Concilio Aurelianensi III. c. 21.⁸²⁾

Si qui clericorum (ut nuper multis⁸³⁾ locis per⁸⁴⁾ superbiam diabolo instigante actum fuisse perpatuit) rebellis auctoritate se in unum coniuratione intercedente⁸⁵⁾ collegerint, et aut sacramenta inter se data, aut chartulam⁸⁶⁾ conscriptam fuisse patuerit, nullis excusationibus⁸⁷⁾ haec praesumptio elabatur⁸⁸⁾; sed re⁸⁹⁾ detecta, quum in synodum⁹⁰⁾ ventum fuerit, in praesumptores⁹¹⁾ iuxta personarum et ordinum qualitatem a pontificibus, qui tunc in unum collecti fuerint, vindicetur, quia sicut caritas ex praecipis divinis corde, non chartulae conscriptione vel coniurationibus⁹²⁾ est exhibenda, ita quae⁹³⁾ supra sacras admittuntur scripturas auctoritate et districtione pontificali sunt reprimenda.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIII. s) Hic canon est pars canonis 18. concilii Chalcedonensis, qui paulo ante c. *Coniurationum* integer ex alia refertur versione.

C. XXIV. t) Ivo etiam et auctor Polycarpi*) citat ex Toletano; sed in nullo est inventum, et est idem canon cum priore, verbis tantum mutatis.

C. XXVI. u) Vel inter: Sic in editione conciliorum

Quaest. I. C. XXI. 73) hab. A. 451. — cf. infra c. 18. — 74) sed: Ed. Bas. — C. XXII. 75) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Chalc. c. 18. — Burch. l. 10. c. 64. Ivo Decr. p. 5. c. 846. p. 12. c. 85. Polyc. l. 4. t. 90. — 76) nuntiatio: Ed. Bas. — nuntiatio: Edd. rell. — 77) add.: publicanos: Ed. Bas. — 78) et — eis: desid. in Ed. Arg. — 79) sed etiam cons.: Edd. Bas. Lugdd. — seu eis cons.: Edd. rell. — C. XXIII. 80) hab. A. 451. — Interp. Dionys. — Ans. l. 8. c. 16. Burch. l. 10. c. 64. Ivo Decr. p. 12. c. 87. Polyc. l. 4. t. 94. — C. XXIV. 81) et Ans. — 81) Idem cap. conc. Chalc. ex versione prisca. — Burch. l. 10. c. 69. Ans. l. 8. c. 19 (17). Ivo Decr. p. 12. c. 68. Polyc. ib. — C. XXV. 82) hab. A. 598. — 83) in mult.: Edd. coll. o. — 84) per sup.: desid. in Coll. Hisp. — 85) intercedente: Ed. Bas. — 86) chartula conscripta: Coll. Hisp. — 87) praescribitur: Coll. Hisp. — labatur: Edd. Par. Lugd. l. — labitur: Ed. Arg. — labetur: Edd. rell. — 88) res: Coll.

C. XXVI. *Inter clericos et laicos causas exortas ab episcopis audiantur.*

Item Innocentius Papa *ad Victricium Rothomagensis*, epist. II. c. 3.⁹³⁾

Si quae causae vel contentiones inter clericos, vel⁹⁴⁾ inter⁹⁵⁾ laicos et clericos tam superioris ordinis quam etiam inferioris fuerint exortae, placuit⁹⁶⁾, ut secundum synodum Nicaenam⁹⁶⁾ congregatis omnibus⁹⁷⁾ eiusdem provinciae episcopis iudicium⁹⁸⁾ terminetur⁹⁹⁾.

Gratian. *Quum ergo his omnibus auctoritatibus clericis ante civilem iudicem denegentur producendi, quum (nisi prius depositi, vel nudati fuerint) curiae non sint repraesentandi, patet, quod ad saecularia iudicia clericis non sunt pertrahendi.*

II. Pars. §. 1. *His ita respondetur: Clerici ex officio episcopo sunt suppositi, ex possessionibus praediorum imperatori sunt obnoxii. Ab episcopo unctioem, decimationes et primitias accipiunt; ab imperatore vero praediorum possessiones nanciscuntur. Unde Augustinus ait super Iouanem⁹⁹⁾: Quo iure villas defendis? divino, an humano? Require in principio, ubi differentia signatur inter ius naturale et ius constitutionis. Quia ergo ut praedia possideantur imperiali lege factum est, patet, quod clerici ex praediorum possessionibus imperatori sunt obnoxii.*

C. XXVII. *Imperatori tributum ecclesia denegare non debet.*

Item Ambrosius *contra Auxentium, in oratione de tradendis basilicis.*

Si tributum petit imperator, non¹⁰⁰⁾ negamus: agri ecclesiae solvunt¹⁰¹⁾ tributum. Si agros desiderat imperator, potestatem habet vendicandorum¹⁰²⁾. *Ac paucis interfectis: Tollant¹⁰³⁾ eos, si libitum est: imperatori non dono, sed non nego.*

C. XXVIII. *Potestatibus tributa non sunt deneganda.*

Idem in commentariis ad c. 5. *Lucae lib. IV. c. penult.*

Magnum quidem est et spiritale¹⁰⁴⁾ documentum, quo Christiani viri sublimioribus potestatibus docentur debere esse subiecti, ne quis constitutionem terreni regis putet esse solvendam. Si enim censum¹⁰⁵⁾ Dei Filius solvit, quis tu tantus es, qui non putas¹⁰⁶⁾ esse solvendum?

Gratian. *Item Apostolus: Omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit. Item Petrus¹⁰⁷⁾ Apostolus generaliter omnibus fidelibus scribit: Estote subditi dominis vestris sive regi, quasi praecellenti, sive ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum.*

C. XXIX. *De saecularibus negotiis episcopus cognoscere non debet.*

Item ex epist. I. *Clementis ad Iacobum fratrem Domini¹⁰⁸⁾.*

Te quidem oportet irreprehensibiliter vivere, et summo studio niti, ut omnes vitae huius occupationes abicias: ne fideiussor existas, ne advocatus litium fias, neve in ulla¹⁰⁹⁾ aliqua occupatione prorsus inveniaris mundialis negotii occasione perplexus. Neque enim iudicem aut¹¹⁰⁾ cognitorem saecularium negotiorum hodie te ordinare vult Christus, ne praefocatus praesentibus hominum curis non possis verbo Dei vacare, et secundum veritatis regulam

tribus tomis. In illa autem quatuor tomorum absunt haec: *vel inter laicos et clericos. In Gratiani codicibus legebatur: contentiones inter clericos et laicos¹¹¹⁾.*

v) Iudicium: In aliquot editionibus ipsius epistolae, apud Anselmum, Capitularibus, et in epistola Nicolai episcopi Galliae, in appendice Bibliothecae SS. Patrum, in qua caput hoc refertur, legitur: *turgium.*

Hisp. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 89) synodo: Ed. Bas. — 90) praesumptio: Coll. Hisp. — 91) coniuratione: Edd. coll. o. — 92) quod — admittitur — est repraesentandum: Coll. Hisp. — C. XXVI. 93) scr. A. 404. — Ans. l. 2. c. 53 (52). — 94) vel — clericos: desid. in Coll. Hisp. — 95) Edd. coll. o. — Ans. — 95) pl., ut: desid. in Coll. Hisp. — 96) cf. conc. Nic. c. 5. — 97) desid. in Coll. Hisp. — 98) iudicio terminentur: Ed. Bas. — 99) cf. Dist. 8. c. 1. — C. XXVII. 100) non et: Edd. Bas. Lugdd. — 101) solvant: Edd. coll. o. — 102) vindicandi: Ed. Bas. — 103) tollat sibi, libitum est, eos: ib. — tollat eos etc.: Edd. rell. — C. XXVIII. 104) spectale: Edd. coll. o. — 105) Matth. c. 17. — 106) putas: Edd. coll. o. — Rom. c. 13. v. 1. — 107) i Petr. c. 2. v. 13. — C. XXIX. 108) Ex ep. Clem. I., quam Rufinus latinam fecit. — 109) desid. in Ed. Bas. — 110) nequa: Edd. coll. o.

accernere bonos a malis*. Ista¹¹¹⁾ namque opera, quae tibi minus congruere *superius* exposuimus¹¹²⁾, exhibeant sibi invicem vacantes laici^{w)}, et te nemo occupet ab his studiis, per quae salus omnibus¹¹³⁾ datur.

C. XXX. *In his, quae ad communis vitae usum pertinent, laici sibi invicem operam dent. Item ibidem continenter¹¹⁴⁾.*

Sicut enim tibi¹¹⁵⁾ impietatis crimen est neglectis verbi Dei studiis sollicitudines suscipere saeculares, ita *et* unicuique laicorum peccatum est, nisi invicem sibi etiam in his, quae ad communis vitae usum pertinent, operam fideliter dederint. Te vero securum facere ex his, quibus non debes instare¹¹⁶⁾, omnes communiter elaborent. Quod si forte a semetipsis hoc laici non intelligunt, per diaconos edocendi sunt, ut tibi solius ecclesiae sollicitudines derelinquant¹¹⁷⁾.

Gratian. *Ex his omnibus datur intelligi, quod in civili causa clericus ante civilem iudicem conveniendus est. Sicut enim ecclesiasticarum legum ecclesiasticus iudex est administrator, ita et civilem non nisi civilis debet esse executor. Sicut enim ille solus habet ius interpretandi canones, qui habet potestatem condendi eos, ita ille solus civilem legum debet esse interpres, qui eis ius et auctoritatem impertit. In criminali vero causa non nisi ante episcopum est clericus examinandus. Et hoc est illud, quod legibus et canonibus supra definitum est, ut in criminali videlicet causa ante civilem iudicem nullus clericus producat, nisi forte cum consensu episcopi sui; veluti, quando incorrigibiles inveniuntur, tunc detracto eis officio curiae tradendi sunt.*

Unde Fabianus Papa ait ep. II. *Episc. orientalibus¹¹⁸⁾:*

C. XXXI. *Qui episcopo insidiatur semotus a clero curiae tradatur.*

Statuimus, ut, si quis clericorum suis episcopis infestus aut insidiator fuerit, *eosque* criminari voluerit, aut conspirator fuerit¹¹⁹⁾, mox ante examinatum iudicium semotus a clero curiae tradatur, cui diebus vitae suae deseruiat, et infamis absque ulla restitutionis spe permaneat.

Gratian. *Quia ergo iste non in criminali, sed in civili causa clericum ante civilem iudicem produxit, non est iudicandus transgressor canonum, nec est dicendus pertraxisse reum ad iudicem non suum, quia de civili causa non nisi iudex civilis cognoscere debet.*

III. Pars. §. 1. *Econtra ea, quae in actoris defensione dicta sunt, verisimilia quidem videntur, sed pondere carent. Sacris enim canonibus et forensibus legibus tam in civili quam in criminali causa clericus ad civilem iudicem pertrahendus negatur.*

Unde in epist. I. Clementis ad Iacobum legitur¹²⁰⁾:

C. XXXII. *Fratres apud presbyteros iudicentur.*

Si quis ex fratribus negotia habent¹²¹⁾ inter se, apud cognitores saeculi non iudicentur, sed apud presbyteros ecclesiae quicquid illud est dirimatur.

C. XXXIII. *Nullus clericus propter aliquam causam intret curiam.*

Item Silvester Papa in epilogo Concilii Romani¹²²⁾. Nullus clericus, vel diaconus, vel presbyter propter quam-

libet causam intret in curiam, nec ante iudicem civilem²⁾ causam¹²³⁾ dicere praesumat.

C. XXXIV. *Ecclesiasticum, non forense iudicium poenitens expetat.*

Item Leo Papa ad Rusticum, epist. XC. al. XCII. c. 9.¹²⁴⁾

Aliud quidem est debita iuste repossere, aliud propria perfectionis amore contemnere. Sed illicitorum veniam postulantem oportet etiam a multis licitis abstinere, dicente Apostolo¹²⁵⁾: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.* Unde si quis poenitens habet causam, quam negligere forte non debeat, melius¹²⁶⁾ expetit¹²⁷⁾ ecclesiasticum quam forense iudicium.

Gratian. *Non ait propter criminalem tantum, sed generaliter propter quamlibet causam, tam civilem quam criminalem intelligens.*

Unde Theodosius Imperator¹²⁸⁾:

C. XXXV. *Cuicumque licet sacrosanctae sedis antistitis iudicium eligere.*

Quicumque litem habens, sive *possessor¹²⁹⁾ sive* petitor fuerit, vel in initio litis vel decursis temporum curriculari, sive quum negotium peroratur, sive quum iam coeperit promi sententia, iudicium elegerit sacrosanctae sedis¹³⁰⁾ antistitis, illico sine aliqua dubitatione, etiamsi alia pars refragatur, ad episcoporum iudicium cum sermone litigantium dirigatur⁷⁾.

C. XXXVI.

Item ibidem¹³¹⁾.

Omnes itaque causae, quae *vel* praetorio iure vel civili tractantur, episcoporum sententia terminatae perpetuo stabilitatis iure firmentur, nec ulterius liceat retractari negotium, quod episcoporum sententia deciderit¹³²⁾. §. 1. Testimonium etiam, ab uno licet episcopo perhibitum, omnes iudices indubitanter accipiant, nec alius audiatur, quum testimonium episcopi a qualibet parte fuerit repromissum. Illud *est* enim veritatis auctoritate firmatum, illud incorruptum¹³³⁾, quod a sacrosancto homine conscientia mentis illibatae protulerit¹³⁴⁾. Hoc nos edicto salubri¹³⁵⁾ *aliquando* censuimus, hoc perpetua lege⁸⁾ firmamus, *malitiosa litium semina comprimentes*.

Gratian. *Haec si quis antiquata contendat, quia in Justiniani codice non inveniuntur ita inserta, per Carolum renovata cognoscat, qui in suis Capitularibus, l. VI. c. 281, ait inter cetera¹³⁶⁾:*

C. XXXVII.

Volumus atque praecipimus, ut omnes ditioni nostrae *Deo auxiliante* subiecti, tam Romani quam Franci, Alemanni, Bavari, Burgundiones, Saxones, Thuringi, Frisones, Galli, Britones, Longobardi, Guascones, Beneventani, Gothi, Hispani, ceterique nobis subiecti omnes, quocumque videantur legis vinculo constricti¹³⁷⁾ vel consuetudinario more connexi¹³⁸⁾, hanc sententiam, quam ex sextodecimo¹³⁹⁾ Theodosii imperatoris libro, capitulo videlicet undecimo, ad interrogata Ablavii ducis illi¹⁴⁰⁾ et omni-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIX. w) Vacantes laici: In epistola Clementis legitur: *discentes, id est laici*; sed Gratianus etiam infra post Paleam *Clericum nullus* eodem modo legit atque hic.

C. XXXIII. x) Civilem: In epilogo synodi Romanae sub Silvestro, unde hoc videtur sumtum, legitur: *ciactum*; cingulo enim milites ac magistratus ab imperatore donabantur.

Quaest. I. C. XXIX. 111) *Haec ergo*: Ed. Bas. — *Haec vero*: Edd. rell. — 112) *dicimus*: Edd. coll. o. — 113) *hominibus*: eaed. — C. XXX. 114) *ex eadem Clem. I.* — Ans. l. 7. c. 60. — 115) *ubique*: Ed. Arg. — add.: o. Clemens: Edd. coll. o. — 116) *vacare*: orig. — 117) *relinquantur*: Ed. Bas. — *relinquant*: Edd. rell. — C. XXXI. 118) *Caput Pseudoisidori*, cf. Theod. cod. l. 16. t. 2. c. 39. — Ans. l. 7. c. 159 (173). Polyc. l. 4. t. 31. — 119) *existit*: Edd. coll. o. — C. XXXII. 120) *cf. ad c. 30.* — Ivo Decr. p. 6. c. 345. Polyc. l. 5. t. 1. — 121) *habuerint*: Ed. Bas. — C. XXXIII. 122) *Caput Pseudoisidori*, cf. c. 16. apocryphi constituti Silvestri. — 123) *add.: suam*: Edd. coll. o. — C. XXXIV. 124) *Ep. 167. Ed. Baller. scr. A. 458. vel 459.* — cf. infra Dist. 1. de poen. c. 65. — Ans. l. 11. c. 141. — 125) *1 Cor. c. 6. v. 12.* — 126)

C. XXXV. y) *Dirigatur*: In Cod. Theodosiano, lib. 16. tit. de episcopali iudicio l. 1., quae repetitur l. 6. Capitul. c. 281., et in concilio III. Valentino sub Lothario, et apud Ivonem, et Anselmum sequuntur haec: *Nulla enim, quae in iudicio captiosae praescriptionis vincula*) non patiuntur, investigat, et promit sacrosanctae religionis auctoritas, ac statim adnectitur cap. sequens: Omnes itaque causae.*

add.: est illi, ut: Edd. coll. o. pr. Bas. — 127) *expetat*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *expectet*: Edd. rell. — C. XXXV. 128) c. 1. Theod. cod. de ep. iud. — cf. not. ad c. 5. supra ead. — Cap. l. 6. c. 366. Ans. l. 3. c. 108. Ivo Decr. p. 16. c. 312. — 129) *poss.*, sive: *desid. ap. Ans.* — 130) *legis*: Ans. Ivo. — Cap. — *) *iuricula*: Ed. Rom. operarum vitio. — C. XXXVI. 131) *Cap. Ans. Ivo ib. Pan. l. 5. c. 23.* — 132) *decidetur*: Ed. Bas. — *deciditur*: Edd. rell. — 133) *add.: habeatur*: Edd. coll. o. — 134) *prolatum fuerit*: eaed. — 135) *ed. salubri firmamus, et perpetua lege tenendam esse censemus*: Edd. coll. o. ex Ans. — C. XXXVII. 136) *Cap. ib.* — Ans. ib. — 137) *districti*: Ed. Bas. — *astricti*: Edd. rell. — 138) *annexi*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 139) *CXXVII.*: Ed. Bas. — *XVII.*: Edd. rell. — 140) *quam et illi et omnibus*: Ed. Bas. — *quam illis et omnibus*: Edd. rell. — Ans.

bus rescriptam sumsimus²⁾, et inter nostra capitula pro lege tenendam consulti omnium fidelium nostrorum, *tam clericorum quam laicorum*, posuimus, lege cuncti perpetua teneant, id est: Quicumque litem habens, sive *possessor sive* petitor fuerit, etc. [ut supra].

Item Gregorius lib. XI. epist. 54. *Ioanni defensori cuncti in Hispaniam monendo dicit*¹⁴¹⁾:

C. XXXVIII. *Presbyter apud episcopum tantum iudicari debet.*

De persona presbyteri hoc attendendum est, *quia*, si quam causam habuit, non ab alio teneri, sed¹⁴²⁾ episcopus¹⁴³⁾ ipsius adiri debuit, sicut novella¹⁴⁴⁾ constitutio manifestat, quae loquitur¹⁴⁵⁾ de sanctissimis et Deo amabilibus, ac reverentissimis episcopis, clericis et monachis: Imp. Iustinianus Augustus *Petro gloriosissimo praefecto*¹⁴⁶⁾ *praetorio*¹⁴⁷⁾. *Si quis contra aliquem clericum aut monachum, aut diaconissam, aut monastriam, aut acetriam habeat*¹⁴⁸⁾ *aliquam actionem, doceat prius sanctissimum episcopum, cui horum unusquisque subiacet*¹⁴⁹⁾. *Ille vero causam inter eos diiudicet. Et si quidem utraque pars his, quae iudicata sunt, non acquieverit*^{b)}, *iubemus per loci iudicem*¹⁵⁰⁾ *haec*¹⁵¹⁾ *executioni perfecte mandari etc.* §. 1. Ne vero obiiciatur, quia de clerico hoc¹⁵¹⁾ loquitur, non de presbytero, sciendum est, quia superius in eadem constitutione lib. Cod. 1.¹⁵²⁾ legitur appellatione clericorum etiam presbyteros et diaconos contineri. Verba autem legis ista sunt: *Presbyteros autem et diaconos, et subdiaconos, cantores et lectores, quos omnes clericos appellamus, et reliqua.*

C. XXXIX. *Clericus clericum ad publica iudicia non pertrahat.*

Item Gregorius lib. IX. epist. 32. *Romano, Defensori Siciliae*¹⁵³⁾.

Pervenit ad nos, quod si quis contra clericos quoslibet causam habeat, despecta eorum episcopis eosdem clericos *in* tuo facias iudicio exhiberi. Quod si ita est, *quia*¹⁵⁴⁾ valde constat esse incongruum, hac¹⁵⁵⁾ tibi auctoritate praecipimus, ut denuo hoc facere non praesumas; sed si quis contra quemlibet clericum causam habuerit, episcopum ipsius adeat, ut aut ipse cognoscat, aut certe ab eo iudices deputentur, aut si forte ad arbitros eundem est, partes ad eligendos¹⁵⁶⁾ iudices ab ipso executioni deputata compellat. Si quis vero clericus vel laicus contra episcopum causam habuerit, tunc te interponere debes, ut inter eos aut ipse cognoscas, aut certe te admonente sibi iudices eligant. Nam si sua unicuique episcopo iurisdictio non servatur, quid aliud agitur, nisi ut per nos, per quos ecclesiasticus¹⁵⁷⁾ custodiri debuit ordo, confundatur?

C. XL. *A laicis iudicibus clerici non sunt opprimendi.*

Idem Ianuario, *Episc. Caralitimo, lib. III. ep. 26.*¹⁵⁸⁾ Fratris et coepiscopi nostri Felicis, et Cyriaci abbatis

relatione cognovimus, quod in insula Sardinia sacerdotes a laicis iudicibus opprimantur, et fraternitatem tuam ministri sui¹⁵⁹⁾ despiciant, dumque solum simplicitati a vobis studetur, quantum videmus disciplina negligitur.

C. XLII. *Sacerdotes a regibus sunt honorandi, non iudicandi.*

Item Gregorius *Mauricio Imperatori, lib. IV. epist. 31.*¹⁶⁰⁾

Sacerdotibus autem non ex terrena potestate dominus noster citius indignetur, sed excellenti consideratione propter eum, cuius servi sunt, eis ita dominetur, ut etiam debitam reverentiam impendat. Nam in divinis eloquiis sacerdotes aliquando Dii, aliquando angeli vocantur. Nam et per¹⁶¹⁾ Moysen de eo, qui ad iuramentum deducendus est, dicitur: *Applica illum ad Deos*, id est¹⁶²⁾ ad sacerdotes. Et rursus scriptum est¹⁶³⁾: *Dis non detrahes*, scilicet sacerdotibus. Et Propheta¹⁶⁴⁾ ait: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam*¹⁶⁵⁾, *et legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est.* Quid ergo mirum, si illos vestra pietas dignetur honorare, quibus in suo eloquio honorem tribuens, eos aut angelos, aut Deos ipse etiam appellat Deus? §. 1. Ecclesiastica quoque historia¹⁶⁶⁾ testatur, quia quum pia memoriae Constantino principi scripto oblatas accusationes contra episcopos fuissent, libellos quidem accusationis¹⁶⁷⁾ accepit, et eosdem, qui accusati fuerant, episcopus convocans, in eorum conspectu libellos, quos acceperat, incendit, dicens: Vos¹⁶⁸⁾ Dii estis, a vero Deo constituti. Ite, et inter vos causas vestras discutite¹⁶⁹⁾, quia dignum non est ut iudicemus Deos. In qua *tamen* sententia sibi magis ex humilitate, quam illis aliquid praestitit ex reverentia impensa. Ante eum quippe pagani in republica¹⁷⁰⁾ principes fuerunt, qui verum Deum nescientes deos ligneos et lapideos colebant, et tamen eorum sacerdotibus honorem maximum¹⁷¹⁾ tribuebant. Quid ergo mirum, si Christianus imperator veri Dei sacerdotes dignetur¹⁷²⁾ honorare, dum pagani, ut praediximus, principes honorem impendere¹⁷³⁾ sacerdotibus noventer, qui Diis ligneis et lapideis serviebant? §. 2. Haec ergo non tantum specialiter, quantum generaliter pro omnibus asserimus sacerdotibus, quoniam adhuc nescimus quis in terribili iudicio Dei qualis futurus sit. Ktenim Paulus egregius praedicator dicit¹⁷⁴⁾: *Nolite iudicare ante tempus, donec*¹⁷⁵⁾ *veniat Dominus*, et reliqua. Nam sunt multa, quae de iudicio illius homines ignorant, quia fortasse quae vos laudatis ille reprehendet, et quae vos reprehenditis ille laudabit.

C. XLII. *Qua poena feriatur clericus clericum ad saecularia iudicia pertrahens.*

Item ex Concilio Milevitano¹⁷⁶⁾.

Inolita praesumptio usque adeo illicitis ausibus aditum patefecit, ut clerici conclericos¹⁷⁷⁾ *suos*, relicto pontifice suo, ad iudicia publica pertrahant. Proinde statimur hoc¹⁷⁸⁾ de cetero non praesumi. Si quis hoc praesumerit

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXVII. z) Rescriptam sumsimus: Sic est emendatum ex capitulari. Antea legebatur: *per scripturam mistimus*^{*)}.

C. XXXVIII. a) Praefecto praetorio: Graece est: *μαγιστρω θελων ημων διακριτων*; id est: *magistro divinarum nostrorum officiorum.*

b) Non acquieverit: In Authentica de sanctissimis episcopis, et apud Iulianum^{*)} abest negatio.

C. XLII. c) Haec ergo: Sic etiam habet locus hic apud Nicolaum, in epistola, cuius initium „*Proposueramus*,”

sed in originali pro istis haec leguntur: *Haec ergo pietati dominorum non pro me, sed pro cunctis sacerdotibus suggero.* Et multis interiectis, quae hic non referuntur, subdit: *Nam adhuc nescimus, quis tibi qualis sit, et Paulus egregius praedicator, etc.* Praestatque omnino integrum illum locum legere, apostolicae libertatis plenum.

C. XLII. d) In concilio Milevitano, quod habetur, nihil tale exstat. Ex ipso tamen citatur etiam ab Innocentio III. in c. *Si diligenti*, X. de foro compet. Habetur autem in Toletano III. c. 13.

Quaest. I. C. XXXVII. *) *perscriptam mistimus*: Edd. Nor. Ven. II. — Ans. — C. XXXVIII. 141) Ep. 45. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — Coll. can. Ans. dedic. p. 3. c. 231. Ans. I. 3. c. 95 (93). — 142) si: Ed. Bas. — 143) *ab episcopo ipsius audiri*: Ans. — *episcopus stus adiri*: Ed. Bas. — *episcopus ips. adire*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — *episcopum ips. adire*: Edd. rell. — 144) *novellarum*: Ans. — Edd. coll. o. — 145) add.: *ita*: ead. — 146) *papas*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — 147) add.: c. LIII.: Ans. — Edd. coll. o. — cf. Nov. c. 123. — 148) *habet*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — Ans. — 149) *subiacet*: Edd. coll. o. pr. Bas. — Böhm. — **) et apud Ans. — 150) *desid.* ap. Böhm. — 151) *hic*: Ed. Bas. — 152) *Li. cap.*: Ans. — *Li. caplo.*: Ed. Bas. — *Li. c.*: Ed. Ven. II. — *l. ca. I.*: Ed. Nor. — *l. cap. I.*: Edd. Arg. Ven. I. — *li. c. I.*: Ed. Bas. — *lib. C.*: Edd. Lugd. — cf. Nov. 123. c. 19. — Auth. *Presbyteros*. C. de epp. et cler. — C. XXXIX. 153) Ep. 37. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — Ans. I. 3. c. 29. — 154) *desid.* ap. Ans. — 155) *Sed huc*: Ans. — Edd. coll. o. — 156) *eligendum iudicem*:

orig. — *eligendum iudices*: Ans. — Ed. Bas. — 157) add.: *illic*: Ans. — *ille*: Edd. coll. o. — C. XL. 158) Ep. 28. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Ans. I. 7. c. 146. — 159) *ut*: Edd. coll. o. — Böhm. — C. XLI. 160) Ep. 40. (scr. A. 595.) l. 5. Ed. Maur. — Ans. I. 6. c. 195. — 161) *ad*: Edd. coll. o. — cf. Exod. c. 22. v. 8. — 162) *ib. v. 28.* — 163) *videlicet*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 164) Malach. c. 2. v. 7. — 165) add.: *et iustitiam*: Ed. Bas. — *id est iust.*: Edd. rell. — 166) cf. Sozom. I. 1. c. 16. — 167) *desid.* ap. Ans. — 168) *vos* — *constituti*: *desid.* in Ed. Bas. — 169) *disponite*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 170) *iure publico*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 171) add.: *pagani*: Ed. Bas. — 172) *honoret*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 173) add.: *eorum*: ead. — Ans. — 174) 1 Cor. c. 4. v. 5. — 175) *quousque*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — *quoad usque*: Edd. rell. — Ans. — C. XLII. 176) Imo ex conc. Tol. III. hab. A. 589. — 177) *clericos*: Edd. coll. o. — 178) *ut hoc* — *praesumatur*: ead.

quum dicitur²⁰⁸): Haec opera, quae tibi minus congruere diximus, exhibent sibi invicem vacantes laici. Prohibentur ergo Clerici a cognitione negotiorum saecularium virorum, non saecularium causarum. Negotia quippe clericorum, sive criminalia sive civilia fuerint, non nisi apud ecclesiasticum iudicem ventilanda sunt.

Unde Hadrianus Papa c. 35.²⁰⁹):

C. XLVIII. Non nisi in foro suo audiatur clericus.

Clericus sive laicus, si crimine²¹⁰ aut lite pulsatus fuerit, non alibi quam in foro suo provocatus audiatur.

C. XLIX. Da eodem.

Idem ibidem c. 40.²¹¹)

In clericorum causa huiusmodi²¹²) forma servetur, ne quenquam²¹³) eorum sententia a non suo iudice dicta constringat.

Gratian. Res vero in litigio posita ante legitimum cognitionis eventum in nullam debet omnino transferri personam.

Unde Gelasius Papa Quingesto^o) Episcopo²¹⁴):

C. L. In nullam transferatur personam res in litigio posita ante cognitionis eventum.

Quia res in litigio posita in nullam transferri potest omnino personam, donec legitima cognitionis eventum, cui potius debeatur, iudicialia disceptatione possit agnoscere, ex eadem re quispiam non sinatur exigere pensiones, sed in eodem statu re eadem posita, in quo videtur (sicut dictum est) ante constituta, quisquis sibi putat quippiam posse competere, iuridico pulset examine, praedictis omnibus inde submotis.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

Quod vero culpa illa suspensione digna sit, ex capitulo illo Milevitani concilii¹) liquido constat. Si enim communionem privandus est qui clericum ad civilem iudicem crediderit pertrahendum, multo magis suspensione dignus est qui sui episcopi iudicium interpellantem ad iudicium saeculare pertrahere non dubitavit.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

I. Pars. Sed ponatur, quod haec culpa suspensione digna non fuerit; quaeritur, utrum sit deponendus qui officium

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. L. o) Quingestio: In antiquis exemplaribus partim est ista vox, partim: *Lucio*, partim: *L.* partim: *Quingestimo*²).

Quaest. III. C. I. a) Ipsa prorsus B. Gregorii verba leguntur infra ead. c. *Non solum.* vers. *utrum iuste.*

C. II. b) Episcopis: Apud auctores indicatos prior tantum pars huius canonis refertur et ex versione Dionysii, quae etiam in toto hoc loco longe melior est: *aut certe (inquit) ad synodum, quae congregatur, occurrens pro se satisfaciat, et persuadens concilio, sententiam suscipiat alteram.* Graece enim est: *πέλας τε την σύνοδον καταδέξοιτο έτραν απόφασιν.*

C. III. o) Sumtum est caput hoc ex epistola Nicolai, quae incipit: „*Audito revertente misso vestro.*“ et exstat Romae in monasterio Dominicanorum. Est autem quasi in epitomen redactum multis verbis omissis. Huius epistolae bonam partem refert Regino lib. 2. Chronicorum.

C. IV. d) Canon hic eodem fere modo refertur in concilio Africano cap. 101., usque ad vers. *Tamen.* Sed graecus Sardicensis, qui est 14., paulo copiosior est, et aliquot locis diversa etiam sententia. Propterea visum est verba graeca cum versione nova apponere: *Ὅστις επίσκοπος εἶπεν· τὸ δὲ πάντοτε με κινῶν ἀποσιωπῆσαι οὐκ ὀφείλω. εἰ τις επίσκοπος δέυχολος εὐρίσκοιτο, ὅπερ οὐκ ὀφείλει ἐν τοιοῦτῳ*

Quaest. I. C. XLVII. 208) supra c. 29. = C. XLVIII. 209) cf. Iulii ep. (Pseudoisidori) II., Fabiani ep. III., et Sixti unicam. — Ans. inter cap. Hadr. I. 3. — Cap. I. 7. c. 332. — 210) de crim.: Ed. Bas. = C. XLIX. 211) cf. Pseudoisidorianam Iulii ep. II., Zephyrini II. et Eusebii tertiam. — Ans. ib. — Cap. ib. c. 347. — 212) huius: Edd. Arg. Bas. Ven. I. — 213) ut nequaquam: Edd. coll. o. = C. L. *) ita in Ed. Bas. — 214) Caput insertum temporis. — Coll. tr. p. p. 1. t. 46. c. 24.

Quaest. II. 1) cf. supra op. I. c. 42.

contra prohibitionem episcopi celebrare ausus est? Sed quod sententia episcopi, sive iusta sive iniusta fuerit, timenda sit, Gregorius homil. XXVI. in evangelia testatur, dicens¹):

C. I. Timenda est sententia pastoris.

Sententia pastoris, sive iusta sive iniusta fuerit, timenda est.

C. II. A suo episcopo excommunicatus non est ab alio recipiendus,

Item ex Concilio Antiochano, c. 6.²)

Si quis a proprio episcopo excommunicatus est, non eum prius ab aliis debere suscipi, nisi aut a suo fuerit receptus episcopo, aut concilio facto episcopis³) occurrat et respondeat, et si synodo satisfecerit quod⁴) statuerit, sub alia sententia eum recipi⁵). Quod etiam circa laicos, et presbyteros, et diaconos, et omnes, qui in clero sunt, convenit observari.

C. III. Excommunicationis meretur sententiam qui excommunicatis communicat.

Item Nicolaus Papa ad Lotharium Regem in epistola, cuius initium: „*Audito*“⁶).

Praecipue Gualdradae pellicis tuae et *iam*⁷) dudum a te repudiatae communionem declina; excommunicata est enim et usque ad praesentiam nostram ab omni Christianorum contubernio sequestrata. Quamobrem cavendum est, ne cum ea pari mucrone percellaris sententiae, ac pro unius mulierculae passione vincus et obligatus ad perenne traharis exitium. Deterius quippe in populis praelati delinquant, ac per hoc ipsi crudelius⁸) quam ceteri puniuntur, ut ait B. Gregorius⁹): *Scire tenim praelati debent, quia, si perversa unquam perpetrant, tot mortibus digni sunt, quot ad subditos suos perditionis exempla transmittunt. Unde necesse est, ut tanto se cautius a culpa custodiant, quanto per prava, quae faciunt, non soli moriuntur. (Et infra:)* §. 1. Ceterum praecave, ne quando nobis secundum Domini praeceptum¹⁰) duos aut tres testes adhibeamus, imo vero ne hoc sanctae ecclesiae dicamus, et (quod non optamus) de cetero fias cunctis sicut ethnicus et publicanus.

C. IV. De eodem.

Item ex Concilio Sardicensi, c. 17.¹¹)

Si episcopus *quis*¹²) forte iracundus (quod esse non debet) cito et asper commoveatur¹³) adversus presbyterum sive diaconum *suum*, et exterminare eum de ecclesia voluerit, providendum est, ne innocens damnetur aut per-

ἀνδρὶ πολιτεύεσθαι, καὶ ταχέως ἀντικρὺ πρεσβυτέρου ἢ διακόνου κινήσεις ἐκβαλεῖν ἐκκλησίας τινὰ ἐλεησοί, προσηγορέον ἐστὶ μὴ ἀδρόν τὸν τοιοῦτον κατακρίνεσθαι, καὶ τῆς κοινωνίας ἀποστερηθῆναι. πάντες εἰρήκασιν· ὁ ἐκβαλλόμενος ἔχω εἰσοσίαν ἐπὶ τὸν ἐπίσκοπον τῆς μητροπόλεως τῆς αὐτῆς επαρχίας καταγγεῖν. εἰ δὲ ὁ τῆς μητροπόλεως ἀπέστην, ἐπὶ τὸν πλησιόχωρον κατατρέχειν, καὶ αἰτιῶν, ἵνα μετ' ἀκριβείας αὐτοῦ ἐξετάζηται τὸ πρᾶγμα. οὐ γὰρ μὴ ὑπέχειν τὰς ἀκοὰς τοῖς αἰτιούσιν. κάκεινος δὲ ὁ ἐπίσκοπος ὁ δικαίως ἢ ἀδίκως ἐκβαλεῖν τὸν τοιοῦτον, γενναίως ὀφείλει, ἵνα ἡ ἐξέτασις τοῦ πράγματος γένηται, καὶ ἡ κυρωθῆ αὐτοῦ ἡ ἀποφασίς, ἡ διορθώσις τύχη. πρὶν δὲ ἐπιμελῶς καὶ μετὰ πίστεως ἕκαστα ἐξετάσθῃ, ὁ μὴ ἔχων τὴν κοινωνίαν πρὸ τῆς διαγνώσεως τοῦ πράγματος ἑαυτῷ οὐκ ὀφείλει ἐκδικεῖν τὴν κοινωνίαν. Οὗτος episcopus dixit: Quod autem me undequaque commovet tacere non debeo. Si quis episcopus existat ad iracundiam proclivis (quod quidem a tali viro longe abesse debet), et cito adversus presbyterum vel diaconum commotus ex ecclesia quemlibet eicere voluerit, providendum est, ne is repente condemnatur et communionis privetur. Omnes dixerunt: Qui eicitur facultatem habeat confugiendi ad episcopum metropolis eiusdem provinciae; sin autem metropolitanus absit, finitimum advenandi ac rogandi, ut ipsius causa diligenter cognoscatur. Minime enim decet aures non praebere rogantibus. Et ille vero epi-

Quaest. III. C. I. 1) cf. infra c. 77. = C. II. 2) hab. A. 332. — Burch. I. 11. c. 37. Ivo Pan. I. 5. c. 101. Decr. p. 14. c. 27. et 101. Deuseddit p. 4. omnes ex Dionysio. — 3) desid. in Coll. Hisp. — 4) et: ib. — 5) add.: oportet: ib. = C. III. 6) scr. A. 867. — Ans. I. 3. c. 66. (I. 12. c. 36.) — 7) abest ab orig. — 8) gravior: Ed. Bas. — 9) Pastor. p. 3. c. 4. — 10) Matth. c. 18. = C. IV. 11) hab. A. 347. — Ans. I. 3. c. 71. Ivo Pan. I. 5. c. 127. Decr. p. 14. c. 15. — 12) desid. ap. Ans. — 13) commoveatur: Ans. Ivo. — Edd. coll. o.

dat communionem. Et ideo habet potestatem is, qui abiectus est¹⁴⁾, ut episcopus finitimos interpellat, et causa eius audiatur ac diligentius tractetur¹⁵⁾, quia¹⁶⁾ non oportet ei negari audientiam roganti. Et ille¹⁷⁾ episcopus, qui aut iuste aut iniuste eum abiecit, patienter accipiat, ut negotium discutiatur, ut vel probetur sententia eius a plurimis¹⁸⁾, vel emendetur. Tamen prius, quam diligenter et fideliter¹⁹⁾ examinetur, eum, qui fuerit²⁰⁾ a communione separatus²¹⁾, ante cognitionem^{†)} nullus alius debet praesumere ut²²⁾ communioni societ.

C. V. De eodem.

Item ex Concilio Carthaginensi II. c. 8.²³⁾

Si quis presbyter ab episcopo suo correptus²⁴⁾ fuerit, debet utique apud vicinos episcopos conqueri, ut ab ipsis eius causa possit audiri, ac per ipsos suo episcopo reconciliari. Quod nisi fecerit, sed superbia (quod absit)²⁵⁾ inflatus discernendum se ab episcopi sui communione duxerit, ac separatim cum aliquibus schisma faciens sacrificium Deo obtulerit, anathema habeatur²⁶⁾ et locum amittat²⁷⁾. At si^{†)}²⁸⁾ querimoniam^{ε)} iustam habuerit adversus episcopum, inquirendum est.

C. VI. De his, qui damnati a synodo sacra ministeria contingunt.

Item ex Concilio Antiocheno, c. 4.²⁹⁾

Si quis³⁰⁾ episcopus damnatus^{h)}³¹⁾ a synodo, vel³²⁾ presbyter aut diaconus a suo episcopo, ausi³³⁾ fuerint aliquid de ministerio sacro contingere, sive episcopus iuxta praecedentem consuetudinem, sive presbyter aut diaconus, nullo modo liceat ei, nec in alia synodo, restitutionis spem aut locum habere satisfactionis, sed et communicantes ei omnes abici de ecclesia oportet, et maxime si post, quam didicerint adversum memoratos prolatam fuisse sententiam, eisdem communicare tentaverint.

C. VII. Sine spe sit reconciliationis qui excommunicatis communicare praesumit.

Item ex Concilio Martini Papae, c. 37.³⁴⁾

Si quis episcopus in concilio excommunicatus fuerit, sive

presbyter aut diaconus a suo episcopo³⁵⁾, et post excommunicationem praesumerit sive episcopus ille, aut presbyter aut diaconus facere oblationem, vel matutinum aut vespertinum sacrificium quasi in officio suo agere sicut prius, non liceat ei nec in alio concilio spem reconciliationis habere, nec ultra recolligi³⁶⁾, sed etiam eos, qui ei communicaverint, omnes ab ecclesia respui, maxime eos, qui sciebant eum esse deiectum. Si autem permanerit turbans et concitans ecclesiam per forinsecamⁱ⁾³⁷⁾ potestatem, oportet eum sicut seditonarium ab omni plebe expelli.

C. VIII. De episcopis, qui innocentes aut minimis causis culpabiles excommunicant.

Item ex Concilio Agathensi, c. 3.³⁸⁾

Episcopi, si sacerdotali moderatione postposita innocentes aut minimis causis culpabiles excommunicare praesumerint, aut ad gratiam baptismatis^{k)} festinantes fortasse recipere noluerint, a vicinis³⁹⁾ episcopis eiusdem^{†)} provinciae literis moneantur⁴⁰⁾, et si parere⁴¹⁾ noluerint, communio illis usque ad tempus synodi a reliquis episcopis denegetur^{l)}, ne forte propter⁴²⁾ excommunicationis⁴³⁾ peccatum excommunicati longo tempore morte praeventiantur⁴⁴⁾.

C. IX. De his, qui tempore suae excommunicationis communicare praesumunt.

Item ex Concilio Africano^{m)}⁴⁵⁾.

Placuit universo concilio, ut qui excommunicatus fuerit pro suo neglectu, sive episcopus sive quilibet clericus, et tempore excommunicationis suae ante audientiam communicare⁴⁶⁾ praesumerit, ipse in se damnationis iudicetur sententiam protulisse.

C. X. Deponantur episcopi, qui excommunicatis communicant.

Item Nicolaus Papaⁿ⁾⁴⁷⁾.

Teugaldum⁴⁸⁾ Treverensem et⁴⁹⁾ primate Belgicae provinciae, et Guntherium Agrippinae Coloniae archiepiscopos, nunc coram nobis et sancta synodo, sub gestorum⁵⁰⁾ insi-

NOTATIONES CORRECTORUM.

scopus, qui iure vel iniuria iustum eiecit, generose ferre debet causam cognosci, ipsiusque sententiam vel confirmari vel corrigi. Verum prius, quam diligenter ac fideliter singula quaeque examinata fuerint, qui communionem non habet ante causae cognitionem non debet suo sibi iure communionem vindicare.

C. V. e) Episcopo: In secundo Carthaginensi c. 8., quum Alipius proponit, ita legitur: Si quis forte presbyter ab episcopo suo correptus aut excommunicatus etc. Sed quum ab universis episcopis canon fertur, loco episcopi affertur nomen praepositi, et ita in Carthaginensi codice canonum, c. 11. legitur: a praeposito suo correptus. Graece est: ἐν τῇ διαγωγῇ αὐτοῦ καταγνώσθη; id est: in sua vitae agenda ratione condemnatus fuerit. Burchardo autem et Ivoni convenit cum Gratiano.

f) At si: In codice canonum, et Carthaginensi graeco, et apud collectores nihil hic est interiectum. Verum in exemplaribus concilii impressis et manuscriptis ante istam clausulam haec inseruntur: Nilominus et de civitate, et de congregatione, in qua fuerit, longius repellatur, ne vel ignorantes, vel simpliciter viuentes serpentina fraude decipiat, quoniam secundum apostolum ecclesia una est, una fides, unum baptisma. Et si querimoniam etc.

g) At si querimoniam: Locus hic ita habet apud Burchardum et Ivonem: Si querimoniam iustam adversus episcopum non habuerit, inquirendum erit. Graece est: σκοπούμενου, μήποτε κατὰ τοῦ ἐπισκόπου μέρην ἔχοι δικαίαν;

id est: hoc considerato, numquid adversus episcopum iustam habeat expositionem.

C. VI. h) Damnatus: Graece est: καταδικεθεῖς, id est: depositus.

C. VII. i) Forinsecam: In aliquot Gratiani et concilii Antiocheni, unde hoc sumtum est, legitur: διὰ τῆς ἔξωθεν ἐξουσίας; quae Dionysius vertit: per potestates externas.

C. VIII. k) Baptismatis: Sic etiam in manuscriptis, et doctores eam vocem agnoscunt. Verum in omnibus editionibus conciliorum^{**)}, et duobus codicibus Vaticanis, tam in concilio Agathensi quam in Vormaciensi c. 14., (ubi caput hoc repetitur), et a Burchardo et Ivone abest ea dictio. Et quum hic de excommunicatis agatur, videtur esse locus eis tantum, qui sunt baptizati, et ad gratiam, id est reconciliationem, cum suo episcopo festinant.

l) Denegetur: Sic habet Ivo et Panormia, et antiquiores conciliorum editiones, et duo Vaticanae exemplaria, videturque huic simile, quod legitur sup. 6. q. 2. c. fin.; sed in recentioribus editionibus est: non denegetur^{***)}.

C. IX. m) In concilio, quod hodie inscribitur Africanum, caput hoc non habetur; sed in Carthaginensi inserto in codice canonum, et in graeco c. 29., et refertur in quinta synodo, sessione 7., in epist. Vigili.

C. X. n) Caput hoc Ivo citat ex Nicolao episcopis et archiepiscopis per Galliam, Italiam, Germaniam, atque per

Quaest. III. C. IV. 14) detectus: Coll. Hisp. — 15) pertrahitur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 16) quia — roganti: desid. ap. Aus. — 17) Ille vero: Edd. coll. o. — 18) pluribus: Ed. Bas. — 19) fuerint examinata: Coll. Hisp. — 20) fuerat: Edd. coll. o. — 21) prius: ib. — †) ante cogn.: desid. in Coll. Hisp. — 22) add.: recipiat et: ib. — C. V. 23) hab. A. 390. — Coll. tr. p. 2. t. 16. c. 5. Burch. l. 2. c. 194. Ans. l. 12. c. 33. Ivo Decr. p. 6. c. 239. Polyc. l. 7. t. 1. — †) praeposito: Coll. Hisp. — 24) correctus: Edd. coll. o. — 25) scilicet: Ed. Bas. — 26) anathematizetur et nihilominus locum: Edd. coll. o. — 27) loco amisso: Coll. Hisp. — 28) et: ib. — C. VI. 29) hab. A. 332. — interpretatio Dionysiana. — Ans. l. 12. c. 26. Burch. l. 1. c. 199. — Ivo Decr. p. 8. c. 362. ex Isidoro. — 30) desid. in Ed. Bas. — 31) damnatur: Edd. coll. o. — 32) vel si: ead. — 33) et ausi: ead. — C. VII. 34) idem caput ex in-

terpr. Martini Bracarenensis. — 35) a suo ep.: desid. in Coll. Hisp. — 36) reconciliari: Edd. coll. o. — 37) forinsecam: Coll. Hisp. — C. VIII. 38) hab. A. 506. — Burch. l. 11. c. 11. Ivo Pan. l. 5. c. 128. Decr. p. 14. c. 16. et 81. — ***) et Coll. Hisp. — 39) vicinis: Ed. Bas. — †) cuiuslibet: Coll. clt. — 40) moveantur: Edd. Bas. Ven. II. — 41) parcere: Burch. Ivo c. 81. — ****) et Coll. Hisp. In Edd. coll. o. legitur: denegetur. — 42) per: Edd. coll. o. — 43) excommunicatoris: Coll. Hisp. — in excommunicatoris: Burch. Ivo c. 81. — 44) praeventatur: lid. — C. IX. 45) c. 29. ap. Dionys., ex conc. Carth. hab. A. 409. — Burch. l. 1. c. 200. Ans. l. 12. c. 27 (29). Ivo Decr. p. 5. c. 314. Polyc. l. 7. t. 1. — 46) communionem: orig. — C. X. 47) in syn. Rom. hab. A. 863. — Ivo Decr. p. 8. c. 226. — 48) Theugaldum: orig. — Böhm. — 49) desid. in orig. — 50) suggestorum: Ed. Bas.

novatione, qualiter causam Lotharii regis, et duarum mulierum eius, Theibergae⁵¹⁾ scilicet et Gualdradae, recognoverint et iudicaverint, scriptum super hoc propriis manibus roboratum offerentes, nihil⁵²⁾ se plus vel minus aut aliter egisse ore proprio multis coram positis⁵³⁾ affirmantes, et sententiam, quam a sede apostolica in Engeltrudem uxorem Bosonis sanctissimus frater noster Mediolanensis archiepiscopus Thado et ceteri coepiscopi nostri petiverant emittendam, et nos divino succensi zelo sub anathematis attestazione canonice protuleramus, publice se viva[†]) voce violasse confitentes, in quibus omnibus invenimus eos apostolicas atque canonicas sanctiones in pluribus excessisse, et aequitatis normam nequiter temerasse, omni iudicamus sacerdotii officio manere penitus alienos, sancti⁵⁴⁾ Spiritus iudicio et B. Petri per nos auctoritate episcopatus exutos regimine consistere^o) definientes⁵⁵⁾. Praedictis autem depositis licentiam concedimus ecclesiam ingrediendi, et communicandi sicut laici, et loquendi suas utilitates, non autem turbas concitandi vel scandalum sollicitandi illis tribuimus facultatem. Quantum autem ad episcopale ministerium specialiter⁵⁶⁾ pertinet, nulla eis sit licentia contingendi, sicut nos cum sancta synodo iam decrevisse constat.

C. XI. Clerici et laici, qui non obediunt episcopis, infames efficiuntur.

Item Clemens epist. III. omnibus Coepiscopis⁵⁷⁾.

Si autem vobis⁵⁸⁾ episcopis non obediunt omnes presbyteri, diaconi, ac subdiaconi, et reliqui clerici, omnesque principes tam maioris ordinis quam inferioris, atque reliqui populi⁵⁹⁾, non solum infames, sed et extorres a regno Dei et consortio fidelium, ac a liminibus sanctae Dei ecclesiae alieni erunt.

C. XII. In Christum peccat qui veritatis doctorem contristat.

Item Petrus in ordinatione Clementis⁶⁰⁾.

Quicumque contristaverit doctorem veritatis peccat in Christum, et patrem omnium exacerbat Deum, propter quod et vita carebit.

C. XIII. Simulata virtutum affectione obedientia episcopo non denegetur.

Item Ambrosius lib. II. de officiis, c. 24.

Si quis vero non obediat episcopo, extollere atque exaltare sese desiderans, quaerens etiam umbrae merita episcopi simulata affectione doctrinae, aut humilitatis, aut misericordiae, is a vero devius superbit, quoniam verita-

tis est ea regula, ut nihil facias commendandi tui causa, quo minor alius fiat, neque⁶¹⁾, si quid boni⁶²⁾ habeas, id ad deformationem alterius et⁶³⁾ vituperationem exerceas. §. 1. Non defendas improbum, et⁶⁴⁾ sancta indigno committenda non⁶⁴⁾ arbitreris. §. 2. Neque iterum arguas⁶⁵⁾ et impugnes eum, cuius crimen non deprehenderit.

C. XIV. Episcopo non obediens daemone ore discerpitur.

Item Anterus Papa Episcopis Hispanias⁶⁶⁾.

Absit, ut quicumque sinistrum de his arbitremur, qui apostolico gradui succedentes Christi corpus sacro ore conficiunt, per quos nos etiam^{*} Christiani sumus, qui claves regni coelorum habentes ante iudicii diem iudicant. Veteri⁶⁷⁾ quidem lege habetur: quicumque sacerdotibus non obtemperasset, aut extra castra positus lapidabatur a populo⁶⁸⁾, aut gladio cervice subiecta contentum expiabat cruore. Nunc vero inobediens spirituali animadversione truncatur, et eiectus⁶⁹⁾ ab⁷⁰⁾ ecclesia rabido daemone ore discerpitur⁷¹⁾.

C. XV. Quibus Papa est inimicus, his nec loqui debemus.

Item Petrus in ordinatione Clementis⁷²⁾.

Si inimicus est iste Clemens alicui pro actibus suis, vos nolite expectare, ut ipse vobis dicat etc. ut supra in tractatu ordinationum, ubi agitur de obedientia minorum erga maiores.

C. XVI. Excommunicatus est qui excommunicatis communicat.

Item Fabianus Episcopus epist. I.⁷³⁾

Sicut apostoli statuerunt dicentes: Cum excommunicatis non est communicandum, et si quis cum excommunicatis aver-
sando⁷⁴⁾ regulas scienter saltem^p) in⁷⁵⁾ domo simul locutus fuerit vel oraverit, ille communionem privetur.

C. XVII. De eodem.

Item Calixtus Papa epist. II. c. 2.⁷⁶⁾

Excommunicatos quoscunque a sacerdotibus nullus recipiat aut reiciat ante utriusque partis iustam examinationem, nec cum eis⁷⁷⁾ oratione, aut cibo, aut potu, aut osculo communicet, nec Ave eis dicat, quia quicumque in his vel aliis prohibitis scienter excommunicatis communicaverit⁷⁸⁾, iuxta apostolorum institutionem et ipse simili excommunicationi subiacebit⁷⁹⁾.

C. XVIII. De eodem.

Item Isidorus in regula monachorum, c. 18. q.⁸⁰⁾

Cum excommunicato neque orare, neque loqui (nisi quae

NOTATIONES CORRECTORUM.

universas provincias constitutis. In qua epistola videtur retulisse quid in concilio a se Romae habito de Metensi synodo penitus abolenda, et depositione Thietgandi et Guntharii statutum fuerit. De quo quidem concilio et horum episcoporum depositione Regino lib. 4. Chronicorum, accurate haec scribit: *Interea Thietgandus et Guntharius archiepiscopi Romam profecti sunt ea animi intentione, ut regem innoxium in praedicto facto demonstrarent, ac se cum ceteris coepiscopis ecclesiastica atque apostolica exercuisse decreta; stultitiae quidem elogio decorandi, qui illum Petri sedem aliquo pravo dogmate fallere posse arbitrati sunt, quae nec se fefellit, nec ab aliqua haeresi unquam falli potuit. Itaque quum in praesentiam Nicolai Papae venissent, libellum obtulerunt, in quo continebantur gesta synodalia, quae in Mediomutrico urbe et Aquis ab eis statuta fuerant. Qui quum a notario coram omnibus recitatus esset, interrogavit Pontifex, si haec scripta verbis confirmarent? Responderunt inconveniens videri, ut quod propriis manibus roboraverant verbis infirmare mallent. Et sic nec repulsa, nec admissa eorum assertionem iussi sunt ire ad hospitia sua, quousque revocarentur. Paucis interpositis diebus ad synodum, quam*

Papa congregaverat, sunt accessit, ubi eorum damnata et anathematizata sunt scripta, et ipsi omnibus adiudicantibus episcopis, presbyteris et diaconis sunt depositi et omni ecclesiastica dignitate privati.

o) Consistere: In secundo capite concilii locus hic ita habet: *consistere; diffinientes, quod, si iuxta praecedentem consuetudinem tanquam episcopi ausi fuerint aliquid de sacro ministerio contingere, nullo modo liceat eis nec in alia synodo restitutionis spem aut locum habere satisfactionis. Sed et communicantes eis omnes abici de ecclesia, et maxime si postea, quam didicerint adversus memoratos prolatam fuisse sententiam, eisdem communicare tentaverint, et sunt verba sumta ex capite: Si quis episcopus damnatus. supra eadem, ex concilio Antiocheno.*

C. XVI. p) Saltem: In epistola Fabiani est: *scienter psallat in domo, aut simul locutus etc.* Sed lectio Gratiani videtur magis consentire cum canone apostolico: *εἰ τις ἀκοινωνήτων κἀν ἐν οἴκῳ συνεύξηται, οὗτος ἀφορεῖσθῶ*, quae Dionysius vertit: *Si quis cum excommunicato saltem in domo simul oraverit, iste communionem privetur.*

C. XVIII. q) Prior pars huius capituli usque ad vers.

Quaest. III. C. X. 51) *Theibergae*: orig. — Böhm. — 52) *nihilque*: Böhm. — 53) *add. coll. o. pr. Bas.* — Böhm. — 54) *una*: Ivo. — 55) *Et ideo sancti*: orig. — Edd. coll. o. — 56) *definitus*: orig. — 57) *speciale*: Ed. Bas. — C. XI. 57) *Caput Pseudoisidori*. — 58) *nobis*: Ed. Bas. — 59) *desid. ib.* — C. XII. 60) *Ex Clem. I.*, quam Rufinus latinam fecit. — C. XIII. 61) *ne*: Ed. Bas. — 62) *add. operis*: Edd. coll. o. — 63) *vel ad*: Ed. Bas. — 64) *desid. in orig.* — 65) *urgens*: orig. — C. XIV. 66) *Caput Pseudoisidori*, cf. Hieronymi ep. ad Heliodorum. — 67) *in vet.*: Edd. coll. o. — cf. Deut. c. 17. — 68) *add. Dei*: Ed. Bas. — 69) *eiectus autem*: Edd. Lugd. II. III. — *aut eiectus*: Edd. rell. — 70) *die*: Edd. coll. o. — 71) *discerpitur*: Edd. coll. o. pr.

Lugd. II. III. — C. XV. 72) cf. ad Dist. 99. c. 1. — C. XVI. 73) Cf. can. Apost. 11. — Reg. l. 2. c. 398. Burch. l. 11. c. 35. Ans. l. 12. c. 19. Ivo Pan. l. 5. c. 95. — 74) *avertendo*: Ans. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 75) *add. una*: Ans. — C. XVII. 76) *Caput Pseudoisidori*, cf. can. Apost. 11. — Burch. l. 11. c. 38. Ans. l. 12. c. 14 (13). Ivo Pan. l. 5. c. 94. Decr. p. 14. c. 23. et 102. Polyc. l. 7. t. 1. — 77) *aut*: Ed. Bas. — 78) *communicaverint*, — *subiacebit*: Edd. Nor. Ven. I. II. Lugd. Par. — 79) *subiaceat*: Ivo c. 102. Burch. — C. XVIII. 80) Reg. l. 2. c. 392. 393. Burch. l. 11. c. 31. 32. Coll. tr. p. 2. t. 14. c. 27. 28. Ans. l. 12. c. 16. Ivo Decr. p. 14. c. 95. 96. Polyc. l. 7. t. 1. — De secunda capituli particula cf. infra not. Corr. ad c. 28. ead.

ad eandem excommunicationem pertinent) nec vesoi liceat⁸¹⁾. Si quis enim⁸²⁾ cum eo aut palam, aut absconse locutus fuerit, statim cum eo communem excommunicationis contrahet poenam.

C. XIX. De eodem.

Item ex Concilio Carthaginensi IV. c. 73.⁸²⁾
Qui communicaverit vel oraverit cum excommunicato, si laicus⁸³⁾ est, excommunicetur, si clericus, deponatur.

C. XX. Excommunicatorum nomina vicinis omnibus palam et publice annuncientur.

Item ex decreto Honorii Papae⁸³⁾

Curae sit omnibus episcopis, excommunicatorum omnino⁸⁴⁾ nomina tam episcopis vicinis, quam suis parochianis pariter indicare, eaque in celebri loco posita prae foribus ecclesiae cunctis convenientibus inculcare, quatenus in utraque diligentia⁸⁵⁾ et excommunicatis ubique ecclesiasticis aditus⁸⁵⁾ excludatur, et excusationis causa omnibus auferatur.

II. Pars. Gratian. Verum hoc de nominatum excommunicatis intelligitur. Excommunicationis enim poenam dupliciter subimus, et dum reatum incurrimus, et dum sententia notamur.

Unde Hieronymus in lib. Iud. homil. II. v.⁸⁶⁾:

C. XXI. Duobus modis aliquis satanae traditur.

Audi denique apostolum dicentem de eo, qui peccaverat: Tradidit⁸⁷⁾, inquit, huiusmodi hominem satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat. Vides ergo, quia non⁸⁸⁾ solum per apostolos suos tradidit Deus delinquentes in manus inimicorum, sed et per eos, qui ecclesiae praesident, et potestatem habent non solum solvendi, sed etiam ligandi, traduntur⁸⁹⁾ peccatores in interitum carnis, quum pro delictis suis a Christi corpore separantur. Et (ut mihi videtur) dupliciter etiam nunc traduntur homines de ecclesia in potestatem Zabuli⁹⁰⁾. Uno⁹¹⁾ modo, quo superior diximus, quum delictum eius manifestum sit ecclesiae, et per sacerdotes⁹²⁾ de ecclesia pellitur, ut notatus ab omnibus erubescat, et converso⁹³⁾ conveniat⁹⁴⁾ illi illud, quod sequitur: ut⁹⁵⁾ spiritus salvus fiat in die Domini nostri Iesu Christi. Alio autem modo quis traditur⁹⁶⁾ Zabulo⁹⁷⁾, quum peccatum eius manifestum non sit⁹⁸⁾ hominibus, Deus autem, qui videt in occulto⁹⁹⁾, perspicuus eius mentem et animam¹⁰⁰⁾, vitis ac passionibus servientem, et in corde eius non se diligi, sed aut avaritiam, aut libidinem, aut incontinentiam, aut alia huiusmodi: istum talem ipse Dominus tradit¹⁰¹⁾ satanae. Quomodo¹⁰²⁾ eum tradit¹⁰³⁾ satanae? Discedit a mente eius, et avertit se, et refugit a cogitationibus eius malis et desideria indignis, et relinquuntur domum cordis eius vacuam.

Gratian. Quum ergo per sententiam quis nominatus fuerit, cum eo communicare non debemus. Quum autem solo reatu occulte excommunicationis contraxerit poenam, non est

ab eius communione cessandum. Unde Dominus¹⁰⁴⁾ in evangelio tunc demum peccatorem dixit habendum sicut ethnicum et publicanum, quum ecclesiam audire contemserit. Apostolus¹⁰⁵⁾ quoque non ait: Si quis frater est fornicator, sed: si quis frater nominatur fornicator¹⁰⁶⁾ etc., sententiae nominationem intelligens. Hinc etiam Urbanus Papa II. Gultmundo¹⁰⁷⁾ episcopo: Sane¹⁰⁸⁾ quod super Richardo. Requirit in causa: Quidam episcopus in haeresim lapsus. Hinc etiam Christus in evangelio¹⁰⁹⁾ zizania dixit esse toleranda usque ad messem.

Hinc etiam Hieronymus¹¹⁰⁾:

C. XXII. Mali a bonis penitus separari non possunt.

Nolite recedere a Domino in hodierno¹¹¹⁾ die, hoc est donec saeculum stat; ostendat ergo mihi, quomodo Hiebusaeus, donec saeculum¹¹²⁾ stat, habitet cum filiis Iuda in Hierusalem, quippe quum ne ipsi quidem filii Iuda¹¹³⁾ habitent in Hierusalem. Ideo ergo¹¹⁴⁾ nec istud verum esse poterit, quod Hiebusaei cum Iudaeis habitent¹¹⁵⁾ in Hierusalem, quandoquidem¹¹⁶⁾ ne ipsi quidem habitant in ea. Sed nos intelligimus haec spiritualiter, assumens evangelii parabolam, quae dicit de zizaniis: Sinite utraque crescere, ne forte, quum¹¹⁷⁾ vultis eradicare zizania, eradicetis simul cum ipsis etiam triticum. Et infra: §. 1. Audi ergo scripturam dicentem, quia non potuerunt¹¹⁸⁾ filii Iuda disperdere Hiebusaeos, sed habitaverunt cum ipsis usque in hodiernum diem in Hierusalem. Unde deprecor vos, qui fideles estis, ut ita vitam vestram et conversationem servetis, ne in aliquo vel ipsi scandalum patiamini, vel aliis¹¹⁹⁾ scandalum faciatis: sed sit vobis summi studii summaeque cautelae, ne quis in hanc sanctam¹²⁰⁾ congregationem vestram¹²¹⁾ pollutus introeat, ne quis Hiebusaeus habitet¹²²⁾ vobiscum¹²³⁾. Vides ergo¹²⁴⁾, quia dicit scriptura, quod non potuerunt¹²⁵⁾ eiicere filii Iuda¹²⁶⁾ Hiebusaeos de Hierusalem. Hiebusaeus autem interpretatur conculcatio. Ergo¹²⁷⁾ quia non possumus eiicere istos, qui nos conculcant, eos saltem, quos possumus, quorum peccata manifesta sunt, eiicimus. Ubi enim peccatum non est evidens, eiicere de ecclesia neminem possumus, ne forte eradicantes zizania eradicemus simul cum ipsis etiam triticum. Moveret me tamen, quod dixit, quia non potuerunt eiicere Hiebusaeos, id est eos, qui interpretantur conculcatio. Et ideo videamus qui sunt¹²⁸⁾ in ecclesia conculcantes. Illi sine dubio, de quibus dicit¹²⁹⁾ Dominus in evangelio: Nolite mittere sanctum canibus, neque margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi elidant¹³⁰⁾ vos. Iste est ergo Hiebusaeus¹³¹⁾ conculcatio, qui indigni¹³²⁾ audiunt verbum Dei, et, quum audierint, neque ut infideles discedunt, neque permanent ut fideles, sed percepta mysteriorum¹³³⁾ notitia, et fidei nostrae secretioribus scrutatis¹³⁴⁾, conversi postmodum impugnant nos, et contradictionibus suis corda nostra dirumpunt, conculcantes verbi domini margaritas, et ornamenta fidei maculantes. De istis ergo di-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Si quis enim, habetur in regula S. Isidori (quae missa est ex Hispania) c. 18., ex qua citat hoc Smaragdus in expositione regulae S. Benedicti c. 26., excepta tamen ista clausula: nisi quae ad eandem excommunicationem pertinent, quae neque in regula B. Isidori legitur, neque apud Smaragdum. Est tamen apud Burchardum et Ivonem.

r) Si quis enim: Haec usque ad finem refert Smaragdus ex quodam magistro monachorum, quod notabitur infra ead. c. Si quis frater.

C. XIX. s) Si laicus: Ita apud Burchardum*) et Ivonem part. 14. c. 108., et in Panormia. Sed in concilio

ipso cum variis codicibus collato**), et apud Ivonem eadem parte c. 28. legitur: sive clericus, sive laicus excommunicatur.

C. XX. t) Burchardus etiam, Anselmus et Ivo p. 14. c. 113. citant ex decretis Honorii; sed idem Ivo eadem parte c. 65. hoc ipsum tribuit Iovanni VIII. in concilio apud Ravennam.

C. XXI. u) In hoc et sequenti capite citatur B. Hieronymus, quod ipse has Origenis homilias latius fecit, sicut etiam supra dist. 36. c. Si quis. est adnotatum.

Quaest. III. C. XVIII. 81) licet: Edd. coll. o. = C. XIX. 82) c. 40. Statut. soci. ant., cf. ad c. 9. D. 18. — Burch. I. 11. c. 44. Ans. I. 12. c. 18. Ivo Pan. I. 5. c. 99. Decr. p. 14. c. 28. et 108. Polyc. lb. = *) et Ans. = **) et Coll. Hisp. = C. XX. 83) c. 10. conc. Ravenn. hab. A. 877. — Burch. I. 11. c. 49. Ans. I. 12. c. 32. Ivo Decr. p. 14. c. 65. et 118. — 84) desid. ap. Burch. — 85) audiat: Burch. — Ed. Nor. = C. XXI. 86) Ivo Origenes hom. 2. in c. 2. Iudicum. — 87) 1 Cor. c. 5. v. 5. — 88) et modo non solum: Edd. coll. o. — 89) add.: autem: ead. — 90) diaboli: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 91) hoc: Edd. coll. o. — 92) sacerdotem: ead. — 93) e converso: Ed. Lugd. II. — 94) eveniat et: Edd. coll. o. — 95) 1 Cor. c. 5. v. 5. — 96) traditus est: Edd. coll. o. — 97) diabolo: Ed. Ven. II. — 98) est: Edd. coll. o. — 99) abscondito: ead. — 100) animos — deservientes: Ed. Bas. — 101) animum: Edd. rell. — 102) tradidit: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 103) add.: autem: Edd. Bas. Ven. II. Lugd. Par. — 104) tradidit: Edd. Arg. Nor.

Ven. I. II. Lugd. I. Par. = 104) cf. Matth. c. 18. — 105) 1 Cor. c. 5. — 106) cf. c. 24. infra. — 107) Vilimundo: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — Gultmundo: Edd. rell. — 108) cf. c. 3. C. 24. q. 2. — 109) Matth. c. 13. = C. XXII. 110) Ivo Origenes hom. 21. ad c. 15. Iosune. — 111) hodiernum diem: Edd. coll. o. — 112) Hierusalem: Ed. Bas. — 113) Israel et Iuda: ib. — 114) desid. lb. — 115) habitabant: ib. — 116) quoniam: ib. — quando: Edd. rell. — 117) volentes: Edd. coll. o. — cf. Matth. c. 13. v. 29. — 118) poterant: Ed. Bas. — poterunt: Ed. Lugd. II. — 119) alii: Ed. Bas. — 120) sanctorum: Edd. coll. o. — 121) in vobis: ead. — 122) enim: ead. — 123) poterunt: Ed. Bas. — 124) Israel vel Iuda: ib. — 125) Esto ergo: Edd. coll. o. — 126) sint: Ed. Bas. — 127) dicebat: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — cf. Matth. c. 7. — 128) dirumpant: Edd. coll. o. — 129) add.: id est: ead. — 130) indigne: Edd. Lugd. — 131) ministeriorum: Edd. Bas. Nor. Ven. II. — 132) perscrutatis: Edd. coll. o.

citur, quia non potuerunt filii Iuda eicere Hiebusaeum de Hierusalem usque in hodiernum diem.

C. XXIII. Porcis et canibus sancta non sunt committenda. Item idem super duodecim Prophetas¹³³).

Quando ergo vir ecclesiasticus, et prudens, atque intelligens, multas impietates in ea, quae vocatur domus Dei, esse cognoverit, et non solum multas, sed et fortes, et quae opprimere possint iustitiam, et in tantum doctorum rabiem processisse, ut accipiant pretium¹³⁴ in iudicio, et omnia pro muneribus faciant, pauperes quoque¹³⁵ devitent in portis, et audire contemnant, taceat in illo tempore, ne det¹³⁶ sanctum canibus, et ne¹³⁷ mittat margaritas ante porcos, qui conversi conculcant eas; et imitetur Hieremiam¹³⁸ dicentem: *Solus sedebam, quia amaritudine repletus sum*¹³⁹, *et illud in Psalmo¹⁴⁰): *Singulariter sum ego, donec transiam.**

C. XXIV. Cum pagano comedere, sed cum excommunicato minime licet.

Item Ioannes Chrysostomus, hom. XXV. ad cap. 11. epist. ad Hebraeos.

Ad mensam quippe paganorum si volueris¹⁴⁰ ire, sine ulla prohibitione permittimus. Et infra: §. 1. Si¹⁴¹ enim quis frater, inquit, nominatur inter vos. Fratrem in hoc loco omnem fidelem simpliciter intellige, non¹⁴² monachum tantum. Quid autem est quod facit¹⁴³ fraternitatem, nisi lavacrum regenerationis, quod facit posse vocari Deum patrem¹⁴⁴? Et infra: §. 2. Si quis, inquit, nominatus¹⁴⁵ fuerit frater fornicator, aut avarus, aut ebriosus, cum huiusmodi nec cibum sumere¹⁴⁶. Quum autem de paganis ageret, non ita, sed¹⁴⁷: Si quis vos vocaverit ex infidelibus, (paganos significans), et vultis ire, omne, quod apponitur vobis, comedite. Si quis frater nominatur ebriosus etc. O quanta integritas! Nos autem non solum non fugimus ebriosos, sed etiam imus ad eos, participantes cum eis.

Gratian. Evidenter itaque ex praemissis apparet, quod eorum communionem vitare non cogimur, qui sententia notati non sunt. Sed ipsius sententiae notatio multipliciter intelligitur. §. 1. Aliquando enim arceatur quis a liminibus ecclesiae et a communione corporis et sanguinis Christi, vel teste conscientia, iuxta illud Apostoli¹⁴⁷): Probet se homo, et sic de pane illo edat et de calice bibat, quia qui indigne manducat et bibit iudicium sibi manducat et bibit; item illud Prosperi¹⁴⁸): Facilius sibi Deum placabunt etc., require infra causa XXXIII. Maleficiis impeditus, quaest. 1. de poenitentia; vel sententia ecclesiastica, sicut poenitentia, quibus tempore praefinito beneficium reconciliationis impendit-

tur. Haec sententia excommunicatio vocatur, quia a communione corporis et sanguinis Christi notatum prohibet, sicut et Adam ab esu ligni vitae excommunicatus est, Domino dicente¹⁴⁹): Videte, ne forte sumatis de ligno vitae. Quia sententia non separatur quis a consortio fidelium. Est et alia sententia, quae anathema vocatur, qua quisque separatur a consortio fidelium, de qua supra: Cum excommunicatis nolite communicare. §. 2. Hunc distinctionem licet cuique advertere ex auctoritate Ioannis Papae: Engeltrudam¹⁵⁰ uxorem Bosonis etc. Require supra in causa: Quidam episcopus a propria sede deiectus. Item ex auctoritate eiusdem¹⁵¹): Si quis domum Dei violaverit etc. Require infra in causa XVII. Quidam presbyter infirmitate gravatus. Item ex auctoritate Silvestri Papae: Praesenti¹⁵² decreto censemur etc. Require supra in causa: In infamia cuiusdam episcopi. §. 3. Iuxta igitur hanc distinctionem intelligenda est illa auctoritas Innocentii Papae II.¹⁵³): Si quis suadente diabolo, etc. ut infra in causa: Quidam presbyter, ut iuxta etymologiam vocabuli anathemati, id est separationi, subiaceat qui in edictum illud incidit, qui a corpore et sanguine Christi et ab ingressu ecclesiae se alienum facit, qui impius manus in clericum iniicere ausus fuerit; qui etiam a nullo episcoporum absolvi, id est more poenitentium reconciliari, poterit, nisi primum apostolico conspectui se repraesentare turaverit. §. 4. Illud autem Petri de Clemente¹⁵⁴): Si inimicus est iste Clemens etc. de sententia notatis intelligendum est, sicut et illud Urbani¹⁵⁵): Quibus episcopi non communicant etc. ut infra in eadem causa. Ceterum fatsum esset illud Vasensis concilii II.¹⁵⁶): Si tantum episcopus alieni sceleris se conscium novit. Item et illud¹⁵⁷): Placuit, ut si quando episcopus etc. require supra in causa: Duo fornicatores et infamia notati.

C. XXV. Communicare non licet iis, qui excommunicatis communicant.

Item Gregorius Clero et populo Salonitano w)¹⁵⁸.

Rogo, hortor et moneo, ut a prohibita vos communionis consortio per omnia suspendatis, ne cuiquam sacerdoti, superscripto Maximo communicanti, contra animam suam quispquam vestrum communicare praesumat.

C. XXVI. Nullus clericorum vel laicorum ad domum excommunicati accedat.

Item ex Concilio Toletano I. c. 15.¹⁵⁹)

Si¹⁶⁰) quis laicus abstinetur, ad hunc vel ad domum eius vel clericorum vel religiosorum nullus accedat. Similiter et clericus si abstinetur, a clericis devitetur¹⁶¹). Si quis¹⁶²) cum illo colloqui aut convivari fuerit deprehensus, etiam ipse abstinetur. Sed hoc pertinet ad eos clericos,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIV. v) Nominatus: Gratianus putavit Chrysostomum eo modo interpretari istam vocem, quo fere interpretatus est Augustinus, supra 2. q. 1. c. Multi. Locus integer graece sic habet: Καὶ οὐδὲ τὸν Παῦλον δέδοικας, εἰς μὲν Ἑλλήνων τράπεζαν, εἰ βουλομένη, ἀκόλυτως συγχωροῦντα ἀπελθεῖν, εἰς δὲ τὰς τῶν πλεονεκτηῶν οὐδὲ βουλομένης εὐπία. Ἐάν γάρ τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ, φησὶν, ἀδελφὸν ἐνταῦθα λέγων πάντα τὸν πιστὸν ἀπλως, οὐ τὸν μονάζοντα. τί γὰρ ἐστὶ τὸ ποιοῦν τὴν ἀδελφότητα; τὸ λουτροῦν τῆς παλιγγενεσίας, τὸ δυνηθῆναι καλεῖσθαι πατέρα τὸν θεόν. ὅστις ὁ μὲν κατηγούμενος, καὶ μοναχὸς ἢ, οὐκ ἀδελφός, ὁ δὲ πιστός, καὶ κοσμικὸς ἢ, ἀδελφός ἐστιν, εἰ τις, φησὶν, ἀδελφός ὀνομαζόμενος. οὐδὲ γὰρ ἴχνος τότε μοναχότητος ἦν, ἀλλὰ πάντα πρὸς κοσμικοὺς διελέγετο ὁ μακάριος οὗτος, ἔάν τις, φησὶν, ἀδελφός ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονεκτητής, ἢ μέθυσος, τῷ τοιοῦτῳ μὴδὲ συνεσθῆναι, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων οὕτως, ἀλλ' ἔάν τις ὑμᾶς καλέσῃ τῶν ἀπίστων (τοὺς Ἑλλήνας λέγων) καὶ θέλετε πορευέσθαι, πάν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, ἔάν τις ἀδελφός ὀνομαζόμενος ἢ, φησὶ, μέθυσος. βάβα πόση ἢ ἀκολβεία; ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐ φρευόμεν τοὺς μεθύουσους, ἀλλὰ καὶ ἀπεροζόμεθα πρὸς αὐτοὺς, μεθέξοντες τῶν παρ' αὐτῶν. Id est: Et neque Paulum veritus es, ad mensam quidem Graecorum, si volueris-

mus, ire non prohibentem; ad mensam autem avarorum et aliena auferentium ne volentes quidem permittentem. Nam si quis, inquit, qui frater nominatur inter vos, fratrem hoc loco dicens omnem fidelem simpliciter, non monachum tantum. Quid autem est quod facit fraternitatem? lavacrum regenerationis, id quod possumus Deum vocare patrem. Proinde qui catechumenus est, etiamsi monachus sit, non est frater: qui vero fidelis est, etiamsi saecularis sit, frater est. Si quis, inquit, qui frater nominatur. Neque enim vestigium tunc monachi erat, sed omnia ad saeculares loquebatur tunc B. Paulus: Si quis, inquit, qui frater nominatur, fuerit fornicator, aut avarus, aut ebriosus, cum huiusmodi nec cibum sumere. Quum autem de Graecis ageret, non ita, sed: Si quis vocat vos infidelium, Graecos significans, et vultis ire, omne, quod vobis apponitur, manducate. Si quis, inquit, qui frater nominatur, sit ebriosus. Papae quanta diligentia? Nos autem non solum non fugimus ebriosos, sed etiam abimus ad eos, una sumturi quae ab ipsis.

C. XXV. w) Salonitano: In regesto B. Gregorii lib. 5. c. 148. leguntur haec verba in epist. 48. scripta clerico, nobilibus ac populo laderae consistentibus. a. Iadertina.

Quaest. III. C. XXIII. 183) Comm. in Amos. c. 5. v. 12. — 134) praenitium: Ed. Bas. — 135) desid. in Ed. Bas. — 136) Matth. c. 7. — 137) Hierem. c. 15. v. 17. — 138) eram: Edd. coll. o. — 139) Psalm. 49. — C. XXIV. 140) volueris: Edd. coll. o. — 141) i Cor. c. 5. v. 11. — 142) desid. in Ed. Bas. — 143) vocat: Edd. coll. o. — 144) add.; omnipotentem: Ed. Bas. — 145) add.; debent: Edd. Bas. Par. Lugd. — 146) i Cor. c. 10. v. 27. — 147) i Cor. c. 11. v. 28. — 148) c. 32. D. i. de poen. — 149) Gen. c. 3.

v. 22. — 150) C. 3. q. 4. c. an. — 151) C. 17. q. 4. c. 21. — 152) C. 5. q. 2. c. 2. — 153) C. 17. q. 4. c. 29. — 154) D. 93. c. 1. — 155) infra c. 27. — 156) C. 6. q. 2. c. 2. — 157) ib. c. 3. — C. XXV. 158) Ep. ad clerum et populum laderae, ep. 27. (scr. A. 596.) l. 6. Ed. Maur. — C. XXVI. 159) hab. A. 400. — lvo Decr. p. 14. e. 90. — 160) Quisquis: Coll. Hisp. — 161) estitur: ib. — 162) add.; vero: Edd. coll. o. pr. Arg.

qui eiusdem episcopi sunt, et ad omnes, qui commoniti fuerint de eo, qui abstinetur, sive laico quolibet sive clerico.

III. Pars. Gratian. *Sed hoc specialiter in his, qui excommunicatis nominatim communicant. Unde Urbanus*¹⁶³⁾: Sane quod super Richardo etc. *Infra in causa: Quidam episcopus in haeresim lapsus. Item Nicolaus Papa in cap. Excellentissimus rex Carolus etc. infra circa finem huius causae*¹⁶⁴⁾.

C. XXVII. *Sententia pastoris timenda est, licet iniuste liget.*

*Item Urbanus omnibus Episcopis, c. 5.*¹⁶⁵⁾

Quibus episcopi non communicant non communicetis, et quos eiecerint non recipiat. Valde enim est timenda sententia episcopi, licet iniuste liget.

C. XXVIII. *Excommunicationis contrahit poenam qui excommunicatis communicat.*

*Item ex VIII. Synodo*¹⁶⁶⁾.

Si quis frater aut palam, aut absconse cum excommunicato fuerit locutus, aut iunctus¹⁶⁷⁾ communionem, statim cum eo excommunicationis contrahat poenam.

C. XXIX. *De eodem.*

*Item ex Concilio Carthaginensi II. c. 7.*¹⁶⁸⁾

Qui merito facinorum suorum ab ecclesia pulsus sunt, si ab aliquo episcopo, aut¹⁶⁹⁾ presbytero, vel clerico fuerint in communionem suscepti, etiam ipse pari cum eis crimine teneatur¹⁷⁰⁾ obnoxius, refugiens¹⁷¹⁾ sui episcopi regulare iudicium.

C. XXX. *Qui sententiam episcopi putat esse iniustam recurat ad synodum.*

*Item ex Concilio Carthaginensi IV. c. 66.*¹⁷²⁾

Clericus, qui episcopi circa se distractionem iniustam putat, recurat ad synodum.

C. XXXI. *Vincula ecclesiastica non sunt contemnenda.*

*Item Ioannes Chrysostomus, homil. IV. ad c. 2. epist. ad Hebraeos*¹⁷³⁾.

Nemo contemnat vincula ecclesiastica. Non enim homo est qui ligat, sed Christus, qui nobis¹⁷⁴⁾ hanc potestatem dedit, et dominos fecit homines¹⁷⁵⁾ tanti honoris.

C. XXXII. *Satanæ traditur qui ab ecclesia excommunicatur.*

*Item Augustinus de verbis apostoli, serm. XCVIII. 7)*¹⁷⁶⁾ Omnis Christianus, dilectissimi, qui a sacerdotibus excom-

municatur, satanae traditur¹⁷⁶⁾: quomodo scilicet, quia extra ecclesiam diabolus est, sicut in ecclesia Christus, ac per hoc quasi diabolo traditur¹⁷⁷⁾ qui ab ecclesiastica¹⁷⁸⁾ communione removetur. Unde illos, quos tunc Apostolus satanae traditos praedicat, excommunicatos a se esse demonstrat.

C. XXXIII. *De eodem.*

Idem tractatu XXVII. ad cap. 6. Ioannis.

Nil sic debet formidare Christianus quam separari a corpore Christi. Si enim separatur a corpore Christi, non est membrum eius. Si non est membrum eius, non vegetatur spiritu eius. *Quisquis autem, inquit Apostolus*¹⁷⁹⁾, *spiritum Christi non habet, hic non est eius.*

Gratian. *Item Hieronymus*¹⁸⁰⁾: *Quorum*¹⁸¹⁾ *remiseritis peccata etc., id est quibus ecclesiam interdixeritis, nisi reconciliati per satisfactionem fuerint, ipsius ianua regni coelestis clausa erit.*

C. XXXIV. *Vicini episcopi audiant eos, qui de iudiciis episcoporum suorum queruntur.*

*Item ex Concilio Milevitano, c. 22. b)*¹⁸²⁾

Presbyteri, diaconi, vel ceteri inferiores clerici, in causis, quas habuerint, si de iudiciis episcoporum suorum questi¹⁸³⁾ fuerint, vicini episcopi eos audiant, et inter eos quicquid est finiant, adhibiti ab eis ex consensu episcoporum suorum. Quod si *et* ab eis provocandum putaverint, non provocent nisi ad Africana concilia, vel ad primates provinciarum suarum. Ad transmarina autem qui putaverit¹⁸⁴⁾ appellandum, a nullo intra Africam in communionem suscipiatur.

C. XXXV. *Iniusta episcoporum damnatio irrita esse censetur.*

*Item ex Concilio Carthaginensi IV. c. 28.*¹⁸⁵⁾

Irritam esse iniustam episcoporum damnationem¹⁸⁶⁾, et idcirco a synodo retractandam.

C. XXXVI. *Qui causae suae adesse et innocentiam suam asserere voluerit, intra annum excommunicationis hoc faciat.*

*Item ex Concilio Carthaginensi V. c. 12.*¹⁸⁷⁾

Bursus constitutum est, ut quoties clericis convictis vel confessis in aliquo crimine, vel propter eorum, quorum verecundiae parcitur, vel propter ecclesiae opprobrium, aut insolentem insultationem haereticorum atque gentilium, si forte causae suae adesse voluerint et innocentiam suam asserere, intra annum excommunicationis hoc faciant. Si vero intra annum causam suam purgare contemserint, nulla eorum vox *postea* penitus audiatur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVIII. x) Canon hic neque habetur in VIII. synodo, quae habita fuit tempore Nicolai I., neque in alia, quae et ipsa nominatur octava sub Ioanne VIII. celebrata, quae in bibliotheca Vaticana servantur. Multa vero, quae a Gratiano ex VIII. synodo citantur, in regulis Basilii, Isidori, et aliis scriptis ad monachos pertinentibus inventa sunt. Hoc quidem supra ead. *Cum excommunicato*, fuit tributum Isidoro, quemadmodum etiam a Burchardo et Ivone. Sed Smaragdus in expositione regulae B. Benedicti cap. 26., quum antea egisset de monacho, a suo praeposito excommunicato, haec scribit valde similia: *Hinc quidam magister monachorum ait: Si quis vero frater aut palam, aut absconse cum eo fuerit locutus aut coniunctus, communem cum eo excommunicationis contrahat poenam, quae lectio convenit cum lectione Burchardi et Ivonis.*

C. XXIX. y) Refugiens: In concilio, cum multis impressis et manuscriptis codicibus collato, legitur: *refugiens*; apud Burchardum vero et Ivonem: *refugientibus*, quod convenit cum canone graeco, qui est nonus; omnia vero haec verba: *refugientes sui episcopi regulare iudicium,*

in recentioribus conciliorum editionibus non sunt hoc loco, sed post *vers. suscepti*. A Soricensi autem codice regis catholici omnino absunt*).

C. XXXII. z) Sic etiam citat Ivo p. 14. c. 50.; sed p. 2. c. 94. conjuncte cum multis aliis verbis videtur citare ex libris de unico baptismo.

C. XXXIII. a) Hieronymus: Haec non sunt inventa apud B. Hieronymum, sed in epist. 2. Eutychiani, quem citat Ivo.

C. XXXIV. b) Huic capiti in vulgatis codicibus praepositum erat nomen Paleae; sed in omnibus vetustis Gratiani exemplaribus habetur. Citatur autem supra 2. q. 6. c. *Placuit*.

C. XXXVI. c) Vel: In omnibus locis indicatis legitur: *et***). Sed manuscripta Gratiani exemplaria concordant cum vulgatis. In aliquibus tamen est: *convicti clerici****) *vel confessi*. Apud Ivonem vero legitur: *at aliquoties clerici convicti et confessi*, et vocem *aliquoties* habet etiam Burchardus.

Quaest. III. C. XXVI. 163) C. 24. q. 2. c. 3. — 164) infra c. 102. — C. XXVII. 165) Caput Pseudoisidori, cf. Clem. I. et Greg. M. hom. 26. — Ans. I. 6. c. 145 (150). I. 12. c. 25. Burch. I. 11. c. 1. Ivo Decr. p. 14. c. 74. Polyc. I. 6. 4. 4. — C. XXXIII. 166) cf. supra c. 18. — 167) *coniunctus*: Ed. Bas. — C. XXXIX. 168) hab. A. 390. — Burch. I. 11. c. 43. Ivo Pan. I. 5. c. 98. Decr. p. 14. c. 28. et 107. Polyc. I. 7. t. 1. — 169) *aut presb.*: desid. in Coll. Hisp. — 170) *teneantur obnoxii refugientes*: Ed. Bas. — *) et Coll. Hisp. — C. XXX. 171) Statut. eccl. ant. c. 68. — C. XXXI. 172) Ivo Pan. I. 5. c. 88. Decr. p. 14. c. 48. — 173) *desid. ap. Iv.* — 174) *add. esse*: Ed. Bas. — C. XXXII. 175) Caput incertum.

— Ivo Decr. p. 2. c. 94. p. 14. c. 50. — 176) *tradi dicitur*: Ivo. — 177) *tradi dicitur*: Ed. Bas. — Ivo. — 178) *ecclesiae*: Ed. Bas. — C. XXXIII. 179) Rom. c. 8. v. 9. — 180) *Dominus*: Ed. Bas. — cf. Ivo Decr. p. 14. c. 53. — 181) *Matth. c. 16. v. 19.* — C. XXXIV. 182) hab. post. A. 416. — cf. conc. Afric. ap. Dion. c. 92. — supra C. 7. q. 6. c. 35. — 183) *conquesti*: Edd. coll. o. — 184) *putaverint* —, *suscipiantur*: ead. — Coll. Hisp. — C. XXXV. 185) c. 51. Statut. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — 186) *add. censemus*: Edd. coll. o. — C. XXXVI. 187) hab. A. 401. — Burch. I. 2. c. 182. Ivo Decr. p. 6. c. 232. Polyc. I. 7. t. 1. — **) et Coll. Hisp. — ***) *ita in Ed. Bas.*

C. XXXVII. *Audientiam sibi negat qui excommunicationis suae causam agere intra annum differt.*

Item Gelasius ¹⁸⁸⁾.

Quicumque intra anni spatium civiliter ¹⁸⁹⁾ sive publice causam suam coram suis excommunicatoribus non peregerint, ipsi sibi aditum audientiae clausisse ¹⁹⁰⁾ videantur. Quod si obstinato animo sine communione defuncti fuerint, nos, eorum causam iuxta B. Leonis praedecessoris nostri sententiam divino iudicio reservantes, quibus vivis non communicavimus nec mortuis communicare debemus ¹⁹¹⁾.

C. XXXVIII. P A L E A ¹⁹²⁾.

„Qui vero excommunicato scienter communicaverit, et amodo saltem in domo simul oraverit, atque latebras ¹⁹³⁾ quo minus ad satisfactionem perducatur praebuerit, donec ab excommunicatore ¹⁹⁴⁾ poenitentiam accipiat, corporis et sanguinis Domini communione privatum se esse cognoscat.“

C. XXXIX. *Tardius recipitur ad veniam qui sacerdote iubente de ecclesia exire contemnit.*

Item ex Concilio Ilerdensi, c. 10. ¹⁹⁵⁾

Qui iubente sacerdote pro qualicumque ¹⁹⁶⁾ culpa ab ecclesia exire contemserit ¹⁹⁷⁾, pro noxa contumaciae ¹⁹⁸⁾ tardius recipiatur ad veniam.

Gratian. *Sed quaeritur, si ante damnati absolutionem episcopum mori contigerit, utrum damnatus postea valeat absolvi?*

De his ita statutum est in Concilio Epaunensi, c. 28. ¹⁹⁹⁾:

C. XL. *A successore soloatur qui post mortem episcopi remanet ligatus.*

Si episcopus ante damnati absolutionem obitu rapiatur, correctum aut poenitentem successori licebit absolvere.

Gratian. *Praemissis auctoritatibus, quibus iniustae sententiae usque ad examinationem utriusque partis parere iubemur, ita respondetur: Gregorius non dicit sententiam iniuste latam esse servandam, sed timendam, sicut et Urbanus. Timenda est ergo, id est non ex superbia contemnenda. Reliquae vero auctoritates de excommunicationis loquuntur, qui vel vocati ad synodum venire contemserunt, vel calliditatibus adversantium occurrere nescientes iniustam sententiam a iudice reportaverunt, vel qui, neglectu suae vitae sinistram de se optionem nasci permittentes, sententiam in se exceperunt. Hos siquidem solos excommunicationis sententia ferire licet.*

Unde in Meldensi Concilio, c. 56. ²⁰⁰⁾:

C. XLI. *Quibus culpis exigentibus aliquis sit communione privandus.*

Nemo episcoporum quemlibet sine certa et manifesta peccati causa communione privet ecclesiastica. Sub anathemate ^{d)} autem sine conscientia archiepiscopi, aut coepiscoporum nullum praesumat ponere ²⁰¹⁾, nisi unde canonica docet auctoritas, quia anathema est aeternae mortis da-

mnatio, et non nisi pro mortali debet imponi crimine, et illi ²⁰²⁾, qui aliter non potuerit corrigi.

C. XLII. *Pro paucis et levibus causis nullus communione privetur.*

Item ex Concilio Arvernensi ²⁰³⁾.

Nullus sacerdotum quemquam rectae fidei hominem pro parvis et levibus causis a communione suspendat, praeter eas culpas, pro quibus antiqui patres arceri ab ecclesia iusserunt committentes.

C. XLIII. *Pro his tribus criminibus quilibet communione privetur.*

Item ex Concilio Triburiensi ²⁰⁴⁾.

Certum est, pro his tribus criminibus aliquem excommunicari debere, quum ad synodum canonicè vocatus venire contemnit ²⁰⁵⁾, aut si post, quam illuc venerit, sacerdotalibus respuit obedire praeceptis, aut si ante finitam causae suae examinationem a synodo abire ²⁰⁶⁾ praesumit.

IV. Pars. Gratian. *De his, inquam, et huiusmodi praemissae auctoritates loquuntur, non de iniuste suspensis. Quod autem iniustae sententiae parendum non sit, multis auctoritatibus probatur. Quarum prima est illa Hieronymi super Matthaeum libro III. f)* ²⁰⁷⁾:

C. XLIV. *Sententia pastoris reum vel innocentem non constituit vel facit.*

Quomodo sacerdos mundum leprosum non facit, sic episcopus vel presbyter non alligat eos, qui insontes sunt, nec solvit noxios, sed pro officio suo quum peccatorum varietates audierit, scit qui ligandus sit, qui solvendus.

C. XLV. *De eodem. P A L E A.*

[Item Augustinus super Matthaeum ²⁰⁸⁾.]

„Ridiculum est, ut eum mundum ²⁰⁹⁾ esse dicamus, qui vinculis peccatorum suorum ligatus est, propter hoc solum, quod episcopus ²¹⁰⁾ dicitur habere huiusmodi potestatem, ut soluti ab eo soluti sint in coelo, et ligati in terris ligati sint in coelo. Sit ergo irreprehensibilis qui alterum ligat aut solvit ²¹¹⁾.“

C. XLVI. *Non est petenda absolutio, quum inique fertur sententia.*

Item Gelasius Papa Episcopis orientalibus de damnatione Dioscori ²¹²⁾.

Cui est illata sententia deponat errorem, et vacua est; sed ²¹³⁾ si iniusta est, tanto eam curare non debet, quanto apud Deum et ecclesiam eius neminem potest iniqua gravare sententia. Ita ergo ea se non absolvi desideret, qua se nullatenus perspicit obligatum.

C. XLVII. *Deus non nocet, nec nocere aliquem patitur iniuste.*

Item Augustinus de summo bono ²¹⁴⁾.

Secundum catholicam fidem, et sanam doctrinam et intelligentibus perspicuam veritatem*, nec naturae Dei nocere potest quisquam, nec natura Dei nocere iniuste cuiquam,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLI. d) Sub anathemate: In concilio Meldensi, et adiectis Capitularibus Caroli filii Ludovici legitur: *Anathema autem sine consensu archiepiscopi aut coepiscoporum, praelata etiam evangelica admonitione, nulli imponat.* Ceteri autem collectores parum a Gratiano discrepant.

C. XLII. e) In concilio Arvernensi, quod exstat, non habetur, sed in Aurelianensi V., c. 2., et in Vormaciensi, c. 13.

C. XLIV. f) Varie hic locus legitur apud collectores. Apud B. Hieronymum sic habet: *Legimus in Levitico de leprosis, ubi iubentur ut ostendant se sacerdotibus, et si lepram habuerint, tunc a sacerdote immundi fiant, non quo*

sacerdotes leprosos faciant et immundos, sed quo habeant notitiam leprosi et non leprosi, et possint discernere qui mundus, quive immundus sit. Quomodo ergo ibi leprosum sacerdos mundum vel immundum facit, sic et hic alligat vel solvit episcopus et presbyter non eos, qui insontes sunt vel noxii, sed pro officio suo, quum peccatorum audierit varietates, scit qui ligandus sit, quive solvendus.

C. XLVI. g) Damnatione Dioscori: Sic etiam in manuscriptis. Apud Ivonem est: *de communione Achatii vitanda.* Et Dioscorus quidem in Chalcedonensi synodo et a sancto Leone I. damnatus est, Achatius autem a Felice III. et Gelasio ipso.

Quaest. III. C. XXXVII. 188) Caput incerti temporis. — Coll. tr. p. p. 1. t. 46. c. 21. Burch. l. 11. c. 47. Ans. l. 12. c. 24 (29). Ivo Pan. l. 5. c. 136. Decr. p. 14. c. 111. Polyc. lb. — 189) *cio. sive: desid. ap. Ans. — 190) claudere: Ans. — 191) postsumus: Burch. Ans. Ivo. — cf. C. 24. q. 2. c. 1. — C. XXXVIII. 192) Burch. l. 11. c. 48. Ivo Decr. p. 14. c. 112. ex eiusdem Gelasii decretis. — Caput aequè incertum. — desid. in Ed. Bas. — 193) *add.: defensio-* nis: Burch. Ivo. — 194) *add.: episcopo: Edd. coll. o. — C. XXXIX. 195) hab. A. 524. — 196) quacumque: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 197) contemserint — recipiantur: Coll. Hisp. — 198) contumelias: Edd. coll. o. — C. XL. 199) hab. A. 517. — Burch. l. 11. c. 50. Ivo Pan. l. 5. c. 121. Decr. p. 14. c. 114. — C. XLI. 200) hab. A. 848. — Burch. l. 11. c. 10. Ivo Pan. l. 5. c. 93. Decr. p. 14. c. 80. Abbo**

Flor. ap. Mabill. Anal. vet. c. 36. ex *Coloniensi* c. 56. — 201) *pun-* nire: Ed. Bas. — 202) *illis: Edd. coll. o., et infra: potuerint: Ed. Arg. — potuerunt: Edd. rell. — C. XLII. 203) hab. c. A. 550. — cf. Coll. conc. Gall. ed. a. Dem. Labat p. 1067. seq. — C. XLIII. 204) Non exstat in Triburiensi impresso. — Burch. l. 11. c. 74. Ivo Pan. l. 5. c. 112. Decr. p. 14. c. 122. — 205) *contemserit: Ed. Bas. — 206) add.: profugus: Coll. cit. — C. XLIV. 207) in comm. in c. 56. Matth. — Ans. l. 7. c. 130. Ivo Pan. l. 5. c. 86. Decr. p. 14. c. 7. — C. XLV. 208) Caput incertum. — 209) *desid. in Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 210) episcopum: Ed. Bas. — 211) ab-* solvit: Ed. Bas. — C. XLVI. 212) Imo Felix III. in tract. contra Acacii sectatores. — Ivo Decr. p. 14. c. 8. — 213) *desid. in Ed. Bas. — C. XLVII. 214) ex l. 3. de natura boni c. 39. — Ivo Decr. p. 14. c. 9.***

vel nocere²¹⁵) iniuste²¹⁶) patitur quemquam. *Qui enim nocet* (ait²¹⁷) Apostolus) *recipiet illud*²¹⁸) quod nocuit.

C. XLVIII. *Iniusta vincula dirumpit iustitia.*

Idem sermone 16. de verbis Domini²¹⁹).

Coepisti habere fratrem tuum tanquam publicanum: ligas illum in terra, sed ut²²⁰) iuste alliges vide. Nam iniusta vincula dirumpit iustitia. *Quum autem²²¹) correxeris, et concordaveris cum fratre tuo, solvisti illum in terra; quum²²²) solveris in terra, solutus erit *et* in coelo.

C. XLIX. *Temeritas iudicandi non ei, qui iudicatur, sed iudici nocet.*

Idem de sermone Domini in monte, I. II. c. 29.²²²)

Temerarium iudicium plerumque nihil nocet ei, de quo temere iudicatur. Ei autem, qui temere iudicat, ipsa temeritas necesse est ut noceat.

C. L. *Non obest homini iniusta sententia.*

Idem ad Clerum Hipponensem epist. CXXXVII.²²³)

Quid obest homini, quod ex illa tabula non vult eum recitari²²⁴) humana ignorantia, si de libro vivorum non eum delet²²⁵) iniqua conscientia?

C. LI. *De eodem.*

Idem in libro contra Secundinum Manichæum, c. 1.²²⁶)

Senti de Augustino quicquid libet: sola me in oculis Dei conscientia non accuset²²⁷).

C. LII. *Quos conscientia iustificat, aliorum maledicta non timeant.*

Item Gregorius Constantino, Mediolanensi Episcopo, lib. VI. epist. 14.²²⁸)

In cunctis, quae in hac vita adversa proveniunt, sola est, sicut, nostis, omnipotentis Dei districtio pensanda, atque ad cor semper proprium recurendum, ut nullius *nos*²²⁹) ibi lingua implicet, ubi conscientia non accusat²³⁰). Quem enim conscientia defendit, *et* inter accusationes liber est, et liber²³¹) *vel* sine accusatione esse non potest, si sola, quae interius addicit²³²), conscientia accuset. De vestra igitur sanctitate absit a Christianorum iudicio ea, quae maledicorum hominum rumoribus conficta credimus, in qualicunque modulo suspicionis adduci, quia ex²³³) sacri eloquii testimonio tenemus, ut maiora mala²³⁴) quum forsitan dicuntur, nisi²³⁵) probata credi non debeant, sed probata citius ulcisci. *Et infra*: §. 1. Haec²³⁴) igitur dixi, ut nimiae esse levitatis ostenderem, si quis²³⁵) mala gravia credere studeat, quae probari non possunt. Unde sanctitas vestra debet mentem suam a maledicorum hominum rumoribus atque obreptione²³⁶) disungere, et sola quae aeternae vitae sunt atque ad utilitatem subditorum proficiunt cogitare.

C. LIII. *Frustra damnatur ab homine quem Deus iustificat.*

Item Augustinus in Psal. XXXVI. concione 3. ad vers. Nec damnabit eum²³⁷).

Et si ad tempus) damnaris ab homine, et si dixit²³⁸) sententiam proconsul²³⁹) in Cyprianum, alia²⁴⁰) est sella

terrena, aliud tribunal coelorum²⁴¹). Ab infiore accepit sententiam, a superiore coronam.

C. LIV.

Idem in Psal. XXXVII. ad vers. Quoniam in te speravi²⁴²).

Custodi intus innocentiam tuam, ubi nemo opprimit causam tuam. Praevalebit²⁴³) in te falsum testimonium, sed apud homines. Numquid apud Deum valebit, ubi causa tua dicenda est? Quando Deus iudex erit, alius testis quam conscientia tua non erit. Inter iustum iudicem et conscientiam tuam noli timere nisi causam tuam.

C. LV. *Non hominum linguas, sed conscientias curare debemus.*

Item Gregorius Papa Palladio Presbytero, lib. VIII. epist. 45.²⁴⁴)

Inter verba laudantium sive vituperantium ad mentem semper recurendum est, et si in ea non invenitur bonum, quod de nobis²⁴⁵) dicitur, magnam²⁴⁶) tristitiam generare debet; et rursus si in ea non invenitur malum, quod de nobis homines loquuntur, in magnam debemus laetitiam prosilire. Quid enim²⁴⁷), si homines²⁴⁷) laudent, *et conscientia nos accuset? aut quae debet esse tristitia, si omnes accusent, et sola conscientia liberos nos esse demonstret? Habemus Paulum dicentem²⁴⁸): Gloria nostra haec est, testimonium conscientias nostrae. Iob²⁴⁹) quoque dicit: *Ecco in coelo testis meus*. Si ergo est nobis testis in coelo, testis in corde, dimittamus²⁵⁰) stultos foris loqui quod volumus. §. 1. Quid²⁵¹) aliud detrahentes faciunt, nisi ¶ in pulverem sufflant, atque in oculos suos terram excitant, ut unde²⁵²) plus²⁵³) detractionis perfiant, inde magis nihil veritatis videant? Vocandi tamen etiam sunt ipsi et tranquille admonendi, eisque satisfieri modis omnibus debet, scientes quid de Iudaeis veritas dicit²⁵⁴): *Ne forte scandalizemus eos*. Si autem satisfieri sibi ex veritate noluerint, habes consolationem, quam in *sancto* evangelio conspicias²⁵⁵). Quum²⁵⁶) enim Domino dictum fuisset: *Scis²⁵⁷), quia Pharisaei²⁵⁸) auditio verbo hoc scandalizati sunt?* Respondit²⁵⁹): *Sinite illos, coeci sunt et duces coecorum*. Paulus quoque apostolus admonet, dicens²⁶⁰): *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes*. Dicturus *quippe*, cum omnibus pacem habentes²⁶¹), *quia* hoc difficile esse prospexit²⁶²), praemisit: *si fieri potest*. Sed²⁶³) *tamen* adiunxit, quod possit²⁶⁴) fieri, quum dixit²⁶⁵), quod ex vobis est: quia, si nos in mente caritatem erga odientes servare cupimus, etsi illi nobiscum²⁶⁶) pacem non habent, nos tamen cum illis sine dubio habemus²⁶⁷).

Gratian. *Hoc inter eos observandum est, qui parati sunt suspicari quod non vident, parati semper reprehendere, nunquam imitari. Apud alios autem conscientia est necessaria nobis, fama illis.*

Unde Augustinus lib. de bono viduit. c. 22.²⁶⁸):

C. LVI. *Conscientia nobis, et fama proximis est necessaria.*

Non sunt audiendi, sive viri sancti sive feminae, quando²⁶⁹) reprehensa in aliquo negligentia *sua*, per quam fit ut in malam veniant suspicionem, unde suam vitam

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLVIII. h) Quum autem: Emendatus et locupletatus est hic locus ex originali, Ivone et Panormia.

C. LII. i) Maiora mala: Sic emendatum est ex originali et Nicolao²⁴⁰), et saepe in hac epistola repetitur: *mala gravia*. Antea legebatur: *mala maiorum*.

C. LIII. k) Et si ad tempus: Apud B. Augusti-

num, de divino iudicio agentem, sic legitur: *Quando ergo ventum fuerit ad illud iudicium, non eum damnabit, et si ad tempus videtur damnari ab homine, et si dixit sententiam, etc.*

C. LV. l) Quid enim: Addita sunt nonnulla ex epistola B. Gregorii, et partim etiam Sixti III., in qua idem fere repetitur.

Quaest. III. C. XLVII. 215) noceri: Ed. Bas. — 216) impune: orig. — 217) ut ait: Edd. coll. o. — cf. Coloss. c. 3. v. 25. — 218) noc: caed. — C. XLVIII. 219) Sermo 82. Ed. Maur. — Ivo Pan. l. 5. c. 83. Decr. p. 14. c. 5. — 220) utrum: Ed. Bas. — 221) quum solveris, inquit, in etc.: Edd. coll. o. — C. XLIX. 222) Ivo Decr. p. 14. c. 10. — C. L. 223) scr. A. 404. — Ivo Decr. p. 14. c. 11. Polyc. l. 7. t. 1. — 224) delere: Edd. coll. o. — 225) delet: caed. — Ivo. — C. LI. 226) Ivo Decr. p. 14. c. 12. — 227) accusat: Ed. Bas. — C. LII. 228) Ep. 14. (scr. A. 597.) l. 7. Ed. Maur. — 229) accuset: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 230) desid. in Ed. Bas. — 231) addicit: Edd. Ven. I. II. Nor. — 232) et — testimonium: orig. — Edd. coll. o. — 233) ep. 2. ad Michaelem imp. — 234) non: Ed. Bas. — 234) noc: Edd. coll. o. pr. Bas. — 235) qui — studeant: Ed. Bas. — 236) obreptionibus: Edd. coll. o. — C. LIII. 237) Ivo Decr. p. 14. c. 13. — 238) addixerit: Ed. Arg. — dixerit: Edd. coll. — Ivo. — 239) proconsul: Ivo. — proconsulis: Edd. Bas. Ven.

I. II Nor. — 240) aliud: Edd. coll. o. — Ivo. — 241) coeleste: lb. — C. LIV. 242) Ivo Decr. p. 14. c. 14. — 243) praevalebit: Ivo. — C. LV. 244) Ep. 2. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — 245) vobis: Ed. Arg. — 246) add: vobis: Ed. Bas. — 247) non homines: Ed. Arg. — non omnes: Edd. rell. — 248) 2 Cor. c. 1. v. 12. — 249) Iob. c. 16. v. 20. — 250) dimitte: orig. — 251) add: enim: Edd. coll. o. — ¶) add: quod: Edd. coll. o. — Böhm. — 252) unum: Ed. Arg. — 253) putearem: Ed. Bas. — 254) Matth. c. 17. v. 26. — 255) accipias: Ed. Bas. — aspicias: Edd. rell. — 256) quia, quum: orig. — 257) Matth. c. 15. v. 12. — 258) Iudaei: Edd. coll. o. — 259) Matth. c. 15. v. 14. — 260) Rom. c. 12. v. 18. — 261) habeamus: Edd. coll. o. — 262) perspicimus: caed. — 263) et: caed. — 264) potest: caed. — 265) dicit: caed. — 266) vobiscum: Ed. Bas. — 267) habeamus: lb. — C. LVI. 268) ep. ad Dist. 27. c. 3. — cf. C. 12. q. 1. c. 10. — Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 108. — 269) qui, quando reprehenduntur in aliqua etc.: Edd. coll. o.

longe abesse sciunt, dicunt sibi coram²⁷⁰) Deo sufficere conscientiam, existimationem hominum non solum impudenter, verum etiam crudeliter contemnentes, quum occidant²⁷¹) animas aliorum, sive blasphemantium viam Dei, (quibus secundum suam suspicionem quasi turpis, quae casta²⁷²) est, displicet vita sanctorum), sive etiam cum excusatione imitantium non quod vident, sed quod putant. Proinde quisquis a criminibus flagitiorum atque facinorum vitam suam custodit, sibi benefacit; quisquis autem²⁷³) etiam famam, et in alios²⁷⁴) misericors est. Nobis enim necessaria est vita nostra, aliis fama nostra.

C. LVII. *Apud Deum maledicetur qui moribus dissonam profert sententiam.*

Item Hieronymus super epist. Pauli ad Philemonem²⁷⁵).

Si quis dixerit iustum iniustum, et iniustum iustum, abominabilis uterque apud Deum est. Similiter qui sanctum dicit *esse* non sanctum, et rursus non²⁷⁶) sanctum asserit sanctum, abominabilis apud Deum est.

C. LVIII. *Christum violat qui sanctum non sanctum, vel non sanctum sanctum esse crediderit.*

Idem ibidem paulo superius.

Si quis hominem, qui sanctus non est, sanctum esse crediderit, et Dei eum iunxerit²⁷⁷) societati, Christum violat, cuius *corporis omnes* membra sumus. *Et infra: §. 1.* Omnes credentes secundum Apostolum Christi corpus efficiuntur²⁷⁸). Qui in Christi corpore errat et labitur, asserens membrum eius *vel* sanctum esse, quum non sit, vel non sanctum esse, quum sit, vide quali crimini obnoxius fiat: *Vae* (ait Esaias)²⁷⁹) *qui dicant dulce amarum, et amarum dulce, ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras.* Dulce puto esse sanctimoniam; amarum quod sanctimoniam contrarium est.

C. LIX. *Aeternum vas maledictionis inveniet qui bonos malos, et malos bonos dixerit.*

Item Esaias, c. 5.²⁸⁰)

Vae, qui dicitis malum bonum, et bonum malum, ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras. *Et paulo superius: §. 1.* Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, et nobiles eius interierunt fame, et multitudo eius siti exaruit. Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque illo termino, et descenderunt fortes eius, et populus eius, et sublimes gloriosique eius ad eum, et incurvabitur homo, et humiliabitur vir, et oculi sublimium deprimentur, et exaltabitur Dominus exercituum in iudicio, et Deus sanctus sanctificabitur in iustitia.

C. LX. *Ligandi solvendique potestate se privat qui hanc iniuste exercet.*

Item Gregorius homil. XXVI. in Evang.²⁸¹)

Ipse ligandi atque solvendi potestate se privat qui hanc pro suis voluntatibus, et non *pro* subiectorum²⁸²) moribus exercet.

C. LXI. *De eodem.*

Idem ibidem paulo inferius²⁸³).

Iudicare de subditis digne nequeunt qui in subditorum causis sua vel²⁸⁴) odia, vel gratiam sequuntur.

C. LXII. *Non est vera praesidentis absolutio, nisi sequatur arbitrium interni iudicis.*

Idem ibidem paulo inferius²⁸⁵).

Tunc vera est absolutio praesidentis, quum interni sequitur arbitrium iudicis. Quod bene quatruiduani mortui resuscitatio illa significat, quae videlicet demonstrat, quia prius mortuum Dominus suscitavit et vivificavit, dicens²⁸⁶): *Lazare, veni foras*, et postmodum is, qui vivens²⁸⁷) fuerat, egressus a discipulis est solutus, sicut scriptum est. †

C. LXIII. *Privilegio meretur exui qui eodem abutitur.*

Idem in Regesto^m)²⁸⁸).

Privilegium omnino meretur amittere qui permissa sibi abutitur potestate.

C. LXIV. *Is, in quem canonica non fertur sententia, poenam non debet ferre canonicam.*

Item Gregorius Antonio Subdiacono, lib. II.

Indict. XI. epist. 9.²⁸⁹)

Non debet is poenam sustinere canonicam, in cuius damnatione non est canonica prolata sententia.

Gratian. *Ex his datur intelligi, quod iniusta sententia nullam alligat apud Deum, nec apud ecclesiam eius aliquis gravatur iniqua sententia, sicut ex Gelasii capite habetur. Non ergo ab eius communione abstinendum est, nec ei ab officio cessandum, in quem cognoscitur iniqua prolata sententia. Cur ergo capitula Carthaginensis et Africani, atque aliorum conciliorum prohibent iniuste damnatum in communione recipi ante iudicii examinationem? Cur et illud in Concilio Maguntinensi statutum estⁿ)²⁹⁰):*

C. LXV. *Qui damnatur a synodo quomodo in secunda innocens reparatur.*

Episcopus, presbyter aut diaconus a gradu suo iniuste deiecit, si in secunda synodo innocens reperitur²⁹¹), non potest esse quod fuerat, nisi gradus amissos recipiat coram altari de manibus²⁹²) episcoporum: si episcopus est, orarium, annulum et baculum; si presbyter, orarium et planetam²⁹³); si diaconus, orarium et albam; si subdiaconus, patenam et calicem. Sic et reliqui gradus in reparatione sua recipiant ea, quae, quum ordinarentur, per ceperant.

V. Pars. Gratian. *Si ergo iniuste deiecit nec etiam per episcopos reparari possunt, nisi de manibus eorum recipiant quae amiserant: quomodo sua auctoritate cuique licet iniuste ligatis communicare, et vis, non petita absolutio, sua celebrare officia, sicut Gelasius videtur sentire? Ad hoc respondendum est, quod sententia aliquando est iniusta ex animo proferentis, iusta vero ex ordine et causa; aliquando est iusta ex animo et causa, sed non ex ordine; aliquando iusta ex animo et ordine, sed non ex causa. Quum autem ex causa iniusta fuerit, aliquando nullum in eo omnino, qui accusatur, delictum est, quod sit damnatione dignum: aliquando non est in eo illud, supra quod fertur sententia, sed ex alio notandus est. Ex animo est iniusta, quum aliquis servata integritate iudicarii ordinis in adulterum vel in quemlibet criminis non amore iustitiae, sed livore odii, vel pretio, aut favore adversariorum inductus sententiam profert. Unde Beda super epistolam Iacobi ait²⁹⁴): Ira enim viri iustitiam Dei non operatur: quia qui tratus in aliquem sententiam profert, etsi ille quantum ad se iustam reportet sententiam, isto tamen, qui non amore iustitiae, sed livore odii*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXIII. m) In Regesto B. Gregorii, ex quo citatur, non est inventum. Habetur autem in epist. 2. Simplicii Papae, cui etiam Nicolaus I. in epist. ad Hincmarum, cuius initium est: *Epistolam beatitudinis tuae*. et Burchardus, et Ivo, et aliquot vetusta Gratiani exemplaria tribuunt. Supra etiam dist. 74. c. *Ubi. §. Nam privilegium*, citatur ex eodem Simplicio. Simile est, quod B. Augustinus ser-

mone de tempore 247. scribit: *Iudicio enim legum iure ab obtenta dignitate deicitur, qui privilegio sibi concessio abutitur.*

C. LV. n) Hoc habetur in concilio Toletano IV. c. 27., ex quo citant Ivo p. 5. c. 367. et Polycarpus l. 2. tit. 36. Idem tamen Ivo part. 6. c. 237. et Burchardus tribuunt*) concilio Maguntino, auctor autem Panormiae et Maguntino, et Toletano.

Quaest. III. C. LVI. 270) totam: Ed. Bas. — 271) occidunt: lb. — 272) iusta: lb. — 273) desid. lb. — 274) altis: Edd. coll. o. — C. LVII. 275) ad vers. 4. — Ivo Pan. l. 5. c. 84. Decr. p. 14. c. 6. — cf. Prov. c. 17. v. 15. sec. LXX. — 276) si non: Ed. Bas. — C. LVIII. 277) contulerit: Ed. Bas. — 278) effectum: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. Rom. c. 12. v. 5. — 279) Esa. c. 5. v. 20. — C. LIX. 280) Esa. c. 5. v. 20. — C. LX. 281) cf. infra c. 68. — Ivo Pan. l. 5. c. 79. Decr. p. 14. c. 8. Polyc. l. 7. t. 1. — 282) subditorum: Edd. coll. o. — C. LXI. 283) Ivo Pan. l. 5. c. 80. Decr. lb. —

284) vel od.: desid. in Ed. Bas. — C. LXII. 285) Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 2. — Ivo Pan. l. 5. c. 81. Decr. lb. — 286) Ioan. c. 11. v. 43. — 287) vivus: Edd. coll. o. — C. LXIII. 288) cf. ad. c. 7. D. 74. — C. LXIV. 289) Ep. 3. (scr. A. 593.) l. 8. Ed. Maur. — C. LXV. *) et Ans. — 290) c. 27. conc. Tol. IV. hab. A. 633. — Burch. l. 2. c. 192. Ans. l. 6. c. 27. Ivo Pan. l. 3. c. 80. Polyc. l. 2. t. 36. — 291) invenitur: Edd. coll. o. — 292) manu: Ed. Bas. — 293) patenam: Ed. Bas. — 294) mutatis verbis, sed salva sententia. — Iac. c. 1. v. 20.

in eum sententiam dedit, iustitiam Dei, in quem perturbatio non cadit, non imitatur.

C. LXVI. Sententia iustitiae non est pro praemio ferenda. Item Gregorius²⁹⁵).

Qui recte iudicat, et praemium *inde* remunerationis expectat, fraudem in Deum perpetrat, quia iustitiam, quam gratis impertiri debuit, acceptione pecuniae vendit. Bonis male utuntur qui iuste pro temporali lucro iudicant. Tales quippe ad veritatem non iustitiae defensio, sed amor praemii²⁹⁶ provocat; quibus si spes nummi subtrahitur, confestim a iustitiae defensione²⁹⁷ recedunt. Acceptio nummorum²⁹⁸ praevercatio veritatis est. Unde et pro iusto dicitur²⁹⁹: *Qui excutit manus³⁰⁰ suas ab omni munere, iste³⁰¹ in excelstis habitabit³⁰²*.

C. LXVII. In praepositorum operibus sibi totum ratio vendicat.

Item Gregorius lib. VIII. ep. 12. ad Guidiscalum³⁰³). Illa praepositorum sollicitudo utilis est, illa est cautela laudabilis, in qua totum ratio agit, et furor sibi nihil vendicat. Restringenda sub ratione potestas est, nec quicquam³⁰⁴ agendum prius, quam concitata ad tranquillitatem mens redeat. Nam commotionis tempore iustum omne³⁰⁵ putat³⁰⁶ quod fecerit.

C. LXVIII. Graviter delinquit qui ex ira sententiam profert.

Item Ambrosius libro de sancto Iosepho, c. 13. Ira saepe etiam innocentes in crimen adducit, quia, dum iusto amplius irascimur, et volumus alienum³⁰⁷ coercere peccatum, graviora peccata committimus. Ideo Apostolus³⁰⁸ ait: *Non vos ipsos vendicantes, carissimi; sed date locum irae; hoc est declinemus eam, ne nos illa corripiat³⁰⁹*. Unde Dominus³¹⁰ Iesus, dimittens³¹¹ ad evangelizandum discipulos, misit eos sine auro, sine argento, sine pecunia, sine virga, *id est*, ut et³¹² incentiva³¹³ litis et instrumenta eriperet ultionis.

C. LXIX. Ratio debet corrigere quod furor promulgatum est.

Item ex lib. XI. ecclesiast. historiae Rufini, c. 18. Quum apud Thessalonicam, seditione³¹⁴ exorta, quidam vir ex militaribus impetu fuisset populi furentis extinctus, Theodosius, repentini nuntii atrocitate succensus, ad ludos Circenses invitari populum, eique ex improvise circumfundi milites, atque obruncari³¹⁵ passim, ut quisque occurrisset, gladio iubet, et vindictam dari³¹⁶ non crimini, sed furori. Ob hoc quum a sacerdotibus Italiae argueretur³¹⁷, agnovit delictum, culpamque cum lacrimis professus, publicam poenitentiam in conspectu totius ecclesiae egit³¹⁸, et in hoc sibi tempus adscriptum absque regali fastigio patienter implevit. Quibus omnibus³¹⁹ illud quoque mirabiliter³²⁰ adiecit; lege³²¹ sanxit in posterum, ut sententiae principum super animadversione prolatae in diem vigesimum³²² ab exsecutoribus differrentur, quo locus misericordiae, vel, si res tulisset, poenitentiae non periret³²³.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXVI. o) Apud B. Gregorium non est inventum, aed apud Isidorum lib. 3. de summ. bon. cap. 58., quem citant Burchardus et Beda in scintillis [c. 71.].

C. LXX. p) De non praecipitanda sententia leguntur nonnulla apud B. Gregorium lib. 19. Mor. c. 23., ad ea verba lob.: *Causam, quam nesciebam, diligentissime investigabam*, et lib. 12. Regesti epist. 26. et alibi.

Quaest. III. C. LXVI. 295) Isidor. de summo bono I. 3. c. 54. — Burch. I. 16. c. 28. — 296) *prelli*: Ed. Bas. — 297) *confessione*: Burch. — Edd. coll. o. — 298) *munerum*: orig. — 299) *Esa. c. 33. v. 15.* — 300) *manum suam*: Ed. Bas. — 301) *abest* a Böhm. — 302) *habitabit*: Ed. Arg. — C. LXVII. 303) Ep. 11. (scr. A. 600.) I. 10. Ed. Maur. — Burch. I. 15. c. 29. Ivo Decr. p. 16. c. 30. — 304) *quid*: Edd. coll. o. — 305) *ira*: orig. — Coll. citt. — 306) *add.*: *esse*: Ed. Bas. — C. LXVIII. 307) *aliena* — *peccata*: Edd. coll. o. — 308) Rom. c. 12. v. 19. — 309) *corrumpat*: Ed. Bas. — 310) Luc. c. 9. — 311) *mittens*: Edd. coll. o. — 312) *ut*: Ed. Böhm. — 313) *incentivae*: Ed. Nor. Ven. I. II. — C. LXIX. 314) *seditio esset exorta*, et: Edd. coll. o. pr. Bas. — 315) *obtruncare*: ead. — 316) *dare*: Edd. coll. o. — 317) *redergauerentur*: ead. — 318) *exegit*: Ed. Bas. — 319) *desid. ib.* — 320) *miserabiliter*: Ed. Böhm. — 321) *Ad leges*: Ed. Bas. — *leges*:

C. LXX. In dictandis sententiis rectores nullo favore ducantur.

Item ex dictis Gregoriorum³²⁴).

Summopere praecavere³²⁵ debent rectores³²⁶ ecclesiarum³²⁷ et qui publica iudicia exercent, ut in dictandis sententiis nullatenus levitate aut furore ducti sint praecipites, sed causis prius diligenter ventilatis, quum res, quae ignorabatur, pleniter ad notitiam venerit, tunc divina et humana lex³²⁸ resolvatur³²⁹, et tunc secundum quod ibi constitutum est, remota personarum acceptione, definitiva proferatur sententia. Hinc est quod Moyses³³⁰ querelas populi semper ad Dominum tabernaculum ingressus referebat, et iuxta quod Dominus imperabat iudicia proponebat, nimirum nos instruens, ut non ex corde nostro, sed ex praeepto divino condemnationis vel iustificationis sententiam proferamus.

C. LXXI. Iustum iudicium vendi non potest.

Item Augustinus ad Macedonium, epist. LIV. q. 311) Non licet iudici vendere iustum iudicium, etsi liceat advocato vendere iustum patrocinium, et iurisconsulto rectum consilium.

C. LXXII. De eodem.

Item Isidorus lib. III. de summo bono, c. 58.³³²) Pauper dum non habet quod offerat, non solum audiri contemnitur, sed etiam contra veritatem opprimitur. Cito violatur auro iustitia, nullamque reus pertimescit culpam, quam redimere nummis existimat.

Gratian. *Huic itaque sententiae, quae non amore iustitiae, sed ex alia qualibet causa fertur in quenquam, humiliter obediendum est.*

Unde in Nicaeno Concilio, c. 5.³³³):

C. LXXIII. Non recipiantur ab aliis qui suorum episcoporum contrahunt offensam.

Servetur ista³³⁴) sententia, ut hi, qui ab aliis excommunicantur, ab aliis ad communionem non recipiantur. Requiritur sane, si³³⁵) forte ex aliqua indignatione animi aut contentione, aut qualibet tali commotione³³⁶) episcopi sui abstenti³³⁷) sint. *Et infra*: Ut ita demum hi, qui ob culpas suas episcoporum suorum offensas merito contraxerunt, digne etiam a ceteris excommunicati similiter habeantur, quousque episcopo suo³³⁸) visum fuerit humaniorem circa eos ferre sententiam.

Gratian. *Item sententia est iniusta ex ordine, quando non servato iudiciali ordine quilibet pro sua culpa damnatur.* Unde Gregorius scribit Constantino, Mediolanensi Episcopo, lib. VIII. epist. 30.³³⁹):

C. LXXIV. Res dubia non definiatur certa sententia.

Grave satis est et indecens, ut in re dubia certa detur³³⁹) sententia.

C. LXXV. Non credantur quae certis iudiciis non demonstrantur.

Item Augustinus in libro de poenitentia, c. 3.³⁴⁰) Quamvis vera sint quaedam, non tamen iudici sunt³⁴¹) credenda, nisi certis iudiciis demonstrantur.

C. LXXI. q) Propria verba B. Augustini referuntur infra 14. q. 5. c. fin. vers. *Sed non ideo*.

LXXIII. r) Episcopo suo: In prisca versione, quae est in collectione Isidori, et huic valde similis est, legitur: *quousque in communi vel ipsi episcopo suo* *), nec multo aliter in altera vulgata versione. Graece est: *μέχρις ἂν τῷ κοινῷ τῶν ἐπισκόπων δόξῃ*, id est: *quousque communi episcoporum videatur*.

Edd. rell. — 324) *trigesimum*: ead. — 325) *depretret*: Ed. Bas. — C. LXX. 324) Reg. I. 2. c. 308. Burch. I. 16. c. 1. Ans. I. 13. c. 23. — 326) *praecavendum est*: Edd. coll. o. — 327) *no rect.*: Edd. Nor. Ven. I. II. — *ut rect.*: Edd. rell. — 328) *ecclesiae*: Edd. coll. o. — 329) *lex ut*: Edd. Arg. Ven. I. II. — 329) *revolcat*: Reg. Ans. — 330) *Exod. c. 33.* — C. LXXI. 331) cf. infra C. 14. q. 5. c. fin. — C. LXXII. 332) c. 54. Ed. Areval. — Burch. I. 16. c. 28. — C. LXXIII. 333) hab. A. 325. — Burch. I. 11. c. 36. Ivo Decr. p. 14. c. 100. uterque ex Dionysio. — Polyc. I. 7. t. 1. — 334) *et ista*: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 335) *ne qui*: Coll. Hisp. — 336) *add.*: *stomachi*: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — 337) *add.*: *excommunicatione*: Coll. Hisp. — *) *in communi vel ipso*: Coll. Hisp. — C. LXXIV. 338) Ep. 29. (scr. A. 600.) I. 10. Ed. Maur. — Ans. I. 3. c. 72. — 339) *dicatur*: orig. — C. LXXV. 340) cf. ad c. 18. C. 2. q. 1. — Ans. I. 3. c. 70. Ivo Pan. I. 4. c. 114. Decr. p. 5. c. 247. — 341) *add.*: *facile*: orig.

C. LXXVI. *Ante, quam examinentur, aliqui non iudicentur.*
Item Damasus Papa, *epist. VI.*³⁴²)

Eorum, qui accusantur, causas discutere non licet prius, quam canonicè vocati ad synodum veniant, et praesens per praesentem agnoscat veraciter et intelligat quae ei obiciuntur. Quod bene et per sapientiam Salomonis³⁴³) dicitur³⁴³): *Ante, quam scrutatoris, ne³⁴⁴) reprehendas. Intellege prius, et tunc increpa. Ante, quam audieris³⁴⁵), ne respondeas³⁴⁶).* Et licet apertissima sit contrariorum reprehensio, veruntamen oportet ab his, qui dati³⁴⁷) sunt ad eorum examinationem, ordinem servari.

C. LXXVII. *Qui falsum de alio profert, et is, qui crimina credit, uterque reus est.*

Item ex VIII. Synodo³⁴⁸).

Non solum ille reus est, qui falsum de alio profert, sed et³⁴⁹) is, qui aurem cito criminibus praebet.

VI. Pars. Gratian. *Quum ergo sententia ex ordine iusta est, nec tunc ab ea recedendum est, quin etiam ante, quam sententia daretur in eum, pro qualitate reatus sui ligatus apud Deum tenebatur. Contingit aliquando, ut adulter sententiam pro sacrilegio reportet, cuius reatum in conscientia non habet. Haec sententia, etsi iniusta sit, quia non est in eo crimen, super quod lata est sententia, tamen iuste ab eo reportata est, quia ex reatu adulterii iamdiu apud Deum excommunicatus fuerat. Et in hoc casu intelligenda est illa auctoritas Gregorii³⁵⁰): Sententia pastoris etc. §. 1. Iustam sententiam vocat, quando crimen subest, super quod fertur: iniustam, quando illud non subest, quae tamen timenda vel servanda est, quia ex alio iam dudum damnandus erat. Unde, quum praemisisset Gregorius³⁵¹): Utrum iuste an iniuste obliget pastor, pastoris tamen sententia regi timenda est, subsecutus adiecit: Ne is, qui subest, et quum iniuste forsitan ligatur, ipsam obligationis suae sententiam ex alia culpa mereatur. Pastor ergo vel absolute indiscrete timeat, vel ligare. Is autem, qui sub manu pastoris est ligari timeat vel iniuste, nec pastoris sui iudicium temere reprehendat: ne, etsi iniuste ligatus est, ex ipsa tumidae reprehensionis superbia culpa, quae non erat, fiat. §. 2. Aliquando nullum subest crimen, et tamen vel odio iudicis, vel factione inimicorum oppositam sibi sententiam damnationis in se excipit.*
Unde Gregorius ait³⁵²):

C. LXXVIII. *Quot modis humanum iudicium pervertitur.*

Quatuor modis pervertitur humanum iudicium: timore, dum metu potestatis alicuius veritatem loqui pertimescimus³⁵³); cupiditate, dum praemio animum³⁵⁴) alicuius corrumpimus; odio, dum contra quemlibet adversarium³⁵⁵) molimur; amore, dum amico vel propinquo complacere³⁵⁶) contendimus.

Gratian. *Quam vero grave sit vel odio, vel amicitia, vel metu, vel munere, vel quolibet modo iudicium pervertere, testatur Hieronymus in Amos cap. 6. dicens³⁵⁷):*

C. LXXIX. *De his, qui aliquo modo iudicium pervertunt.*

Quicumque aut consanguinitate, aut amicitia, et e contrario vel hostili odio, vel inimicitia in iudicando ducitur,

pervertit iudicium Christi, qui est iustitia, et fructum illius vertit in amaritudinem³⁵⁸).

C. LXXX. *De his, qui metu potestatis veritatem occultant.*
Item Augustinus ad Casulanum³⁵⁹).

Quisquis metu cuiuslibet potestatis veritatem occultat, iram Dei super se provocat, quia magis timet hominem quam Deum. Et post pauca: §. 1. Uterque³⁶⁰) reus est, et qui veritatem occultat, et qui mendacium dicit, quia et ille prodesse non vult, et iste nocere desiderat.

C. LXXXI. *De eodem. Item³⁶¹).*

Nemo peritorum aut prudentium putet, quod minus sit periculum in verbis lingua mentiendo, quam manibus sanguinem fundendo. Melius est autem³⁶²) pro veritate pati supplicium, quam pro adulatione recipere beneficium.

C. LXXXII. *De eodem.*

Item Pelagius Papa H. *epist. II. Benigno Archiepiscopo³⁶³).*

Unicuique providendum est, ne aliquem iniuste persequatur, iudicet vel³⁶⁴) puniat, ne lesum persequatur, iudicet³⁶⁵) vel puniat.

Gratian: *Hic quoque, qui veritatem pro pecunia negat, vel falsum testimonium contra aliquem dicit, Deum negare vel vendere probatur.*

Unde Beda ad c. 14. Marci³⁶⁶):

C. LXXXIII. *Qui falsum testimonium dicunt, et veritatem pro pecunia negant, scelus Iudae participes fiunt.*

Abiit Iudas ad summos sacerdotes, et constituerunt ei pecuniam se duros. Multi hodie scelus Iudae, quia Dominum ac magistrum, deumque suum pecunia³⁶⁶) vendiderit³⁶⁷), velut immane et nefarium exhorrent, nec tamen cavent. Nam quum pro muneribus falsum contra quemlibet testimonium dicunt, profecto, quia veritatem pro pecunia negant, Deum pecunia vendunt. Ipse enim dixit³⁶⁸): *Ego sum veritas.* Quum societatem fraternitatis aliqua discordiae³⁶⁹) peste commaculant, Deum produnt, quia Deus³⁷⁰) caritas est. Qui ergo caritatis et veritatis iussa spernunt, Deum utique, qui caritas est et veritas, produnt, maxime quum non infirmitate vel ignorantia peccant, sed in similitudinem³⁷¹) Iudae quaerunt³⁷²) opportunitatem, qualiter arbitris absentibus mendaciam veritatem, virtutem³⁷³) crimine mutent.

C. LXXXIV. *Christum negat qui perversis se socium facit.*

Item Hieronymus in epistolam ad Titum, c. 1. in extremo.

Existimant quidam in eo tantum Christum negari, si in persecutione quis a gentilibus³⁷⁴) comprehensus se rennerit³⁷⁵) esse Christianum. Sed ecce Apostolus³⁷⁶) omnibus, quae perversa sunt, factis Deum asserit denegari³⁷⁷). Christus sapientia est, iustitia, veritas, sanctitas, fortitudo. Negatur per insipientiam sapientia, per iniquitatem iustitia, per mendaciam veritas, per turpitudinem sanctitas, per imbecillitatem animi fortitudo. Et quotiescunque vincimur a³⁷⁸) vitis atque peccatis, toties Deum negamus, et e contrario, quoties bene³⁷⁹) quid agimus, Deum confitemur. Nec arbitrandum est in³⁸⁰) die iudicii illos tantum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXVI. s) Salomonis: Citat librum sapientiae Sirach, id est Ecclesiasticum, nomine Salomonis. Et sic citatur etiam a B. Gregorio I. q. 1. *Non est putanda.* et a Cyrillano lib. 3. ad Quirinum c. 20., et a Clemente Alexandrino Stromatum I. 7., et ab Origene hom. 18. in Numeros, et ab Hilario in Ps. 67., et ab aliis Patribus, cuius rei rationem reddidit B. Augustinus I. 2. de doct. Christiana c. 8. et alibi.

C. LXXVII. t) De hac inscriptione VIII. synodi notatum est sup. eadem, q. 3. *Si quis frater.*

C. LXXVIII. u) Apud Gregorium non est inventum, sed apud Isidorum (quem citat Burchardus) et paulo etiam plenius: et sequitur nonnullis interiectis post caput: *Qui recte.* sup. ead.

C. LXXX. v) Caput hoc non est inventum apud B. Augustinum, cuius posteriorem partem citat etiam Burchardus ex dictis Augustini. Simillima leguntur in eodem libro 3. Isidori, cap. 59.

Quaest. III. C. LXXVI. 342) Cap. Pseudoisidori. — Ans. I. 3. c. 51 (46). — 343) Eccles. c. 11. v. 7. seqq. sec. LXX. — 344) non: Edd. coll. o. — 345) audias: ead. — 346) reprehendas: Ed. Bas. — reprehendas: Edd. rell. — 347) deputati: orig. — C. LXXVII. 348) ex Isid. Hisp. libr. sent. I. 3. c. 55. — Coll. tr. p. 2. t. 14. c. 25. — 349) desid. in Ed. Bas. — 350) supra ead. c. 1. — 351) hom. 26. in evang. — C. LXXVIII. 352) ex Isidori. I. 1. c. 54. — Burch. I. 16. c. 28. — 353) pavescimus: orig. — 354) muneris alicuius corrumpitur: lb. — 355) adversari: lb. — 356) praestare: Edd. coll. o. — orig. — add.: auxilium: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. LXXIX. 357) Hieron. in Amos. c. 6. v. 23. — 358) add.: damnationis: Edd. coll. o. — C. LXXX. 359) Ex Isidoro I. 1. c. 55.

— Coll. tr. p. 2. t. 50. c. 27. Deusdedit p. 1. Burch. I. 16. c. 12. — 360) cf. e. 1. X. de crim. falsi. — C. LXXXI. 361) Caput incertum. — 362) enim: Ed. Bas. — C. LXXXII. 363) Caput Pseudoisidori. — 364) et: Ed. Bas. — 365) iud. vel pun.: desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. — C. LXXXIII. 366) Coll. tr. p. 2. t. 50. c. 19. — 366) pro pec.: Ed. Bas. — 367) vcnititit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 368) Ioan. c. 14. v. 6. — 369) discordia: Ed. Bas. — 370) I Ioan. c. 4. v. 7. — 371) similitudine: Ed. Bas. — 372) Matth. c. 26. — 373) et virt.: Edd. coll. o. — C. LXXXIV. 374) gentibus: Edd. coll. o. — 375) add.: confiteri: ead. — 376) Tit. c. 1. — 377) negari: Edd. coll. o. — 378) desid. in Ed. Bas. — 379) bonum: Edd. coll. o. — 380) Matth. c. 10.

a Dei filio³⁸²) denegandos³⁸³), qui in martyrio Christum denegarunt³⁸⁴), sed³⁸⁴) et illos omnes, quorum opere, vel sermone, vel cogitatione Christum negatus negat vel confessus confitetur. De hac puto confessione et³⁸⁵) discipulis praecepit³⁸⁶), dicens: *Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Iudaea, et Samaria, et usque ad extremum³⁸⁷) terrae.*

C. LXXXV. *Qui Christianum se negat Christum negare convincitur.*

Item Augustinus tractatu CXIII. ad cap. 18. Ioannis.

Non solum abnegat Christum qui dicit eum non esse Christum, sed ille etiam qui, quum sit, negat se esse Christianum. Dominus³⁸⁸) enim non ait Petro, discipulum meum te negabis, *sed: *me negabis**. Negavit ergo ipsum, quum se negavit esse eius discipulum. Quid autem aliud isto modo, quam se negavit esse Christianum? *Item v) tractatu LXVI. §. 1.* Timendo mortem carnis tuae mortem dabis animae tuae. Quanta enim vita est confiteri Christum, tanta est mors negare Christum. An Apostolus Petrus (sicut eum quidam favore perverso excusare nituntur) Christum non negavit, quia interrogatus ab ancilla hominem se nescire respondit?

C. LXXXVI. *Veritatem prodit non solum qui pro veritate mendacium loquitur, sed etiam qui veritatem non libere praedicat.*

Item Ioannes Chrysostomus [id est, Auctor operis imperfecti, in Matth. hom. 25.]

Notite timere eos, qui occidunt corpus³⁸⁹), ne forte propter timorem mortis non libere dicatis quod audistis, nec fiducialiter³⁹⁰) praedicetis omnibus quod in aure soli audistis. Sic³⁹¹) ergo ex his verbis ostenditur, *quod* non solum ille proditor est veritatis, qui transgrediens veritatem palam pro veritate mendacium loquitur, sed etiam ille, qui non libere veritatem pronunciat, quam libere pronuntiare oportet, aut non libere veritatem defendit, quam libere defendere convenit³⁹²), proditor est veritatis. Nam sicut sacerdos debitor est, ut veritatem, quam audivit a Deo, libere praedicet, sic laicus debitor est, ut veritatem, quam audivit quidem a sacerdotibus probatam in scripturis, defendat fiducialiter. Quod si non fecerit, proditor³⁹³) est veritatis. *Corde³⁹⁴) enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.*

Gratian. Haec sententia potius indicem laedit quam eum, in quem temere fertur.

Unde Augustinus ait³⁹⁵):

C. LXXXVII. *Iniuste aliquem anathematizans sibi, non aliis nocet.*

Illud plano non temere dixerim, quod si quisquam fidelium fuerit anathematizatus iniuste, potius ei oberit, qui facit³⁹⁶), quam³⁹⁷) qui hanc patitur iniuriam. Spiritus enim sanctus habitans in sanctis, per quem quisque ligatur aut solvitur, immeritum nulli ingerit poenam. Per eum quippe diffunditur caritas in cordibus nostris, quae non agit perperam. Pax³⁹⁸) ecclesiae dimittit peccata³⁹⁹), et ab ecclesiae pace alienatio tenet peccata non secundum arbitrium hominum, sed secundum arbitrium³⁹⁹) Dei. Petra *enim* tenet, petra dimittit; columba tenet, columba dimittit; *unitas tenet, unitas dimittit*.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXXV. w) *Item: In duobus vetustis Gratiani exemplaribus hoc est aliud caput, et rubricam habet: De eodem. Est enim ex tractatu 66. in Ioannem.*

Quaest. III. C. LXXXIV. 381) *add.: esse: Edd. Bas. Ven. II. Lugd. Par. — 382) negandos: Ed. Bas. — 383) negaverunt: Edd. coll. o. — 384) sed per omnia opera, sermones, cogitationes Christus vel negatus negat: orig. — 385) de qua disc.: Edd. Lugd. II. III. — qua disc.: Edd. rell. — 386) praecipit: Ed. Bas. — cf. Act. c. 1. v. 8. — 387) ultimum: Edd. coll. o. — C. LXXXV. 388) Luc. c. 22. v. 34. — C. LXXXVI. 389) Matth. c. 10. v. 28. — 390) non praedicat, alius omnia: Ed. Bas. — praedicat in omnibus: orig. — 391) Sicut ergo: Ed. Bas. — sicut enim: Edd. rell. — 392) oportet: orig. — 393) proditit: Edd. Arg. Bas. — prodit: Edd. rell. — veritatem: Edd. coll. o. — 394) Rom. c. 10. v. 10. — C. LXXXVII. 395) Priorem capitulum Algeris l. 1. c. 67. recte laudat ex Aug. ad Clasicianum; altera sumta est ex l. 3. de baptismo c. 18. — Ans. l. 12. c. 67 (66). Polyc. l. 7. t. 1. — 396) fecit: Ed. Bas. — 397) *add.: ei: ib. — 398) peccata, ab eccl. pace alienatio tenet: Ed. Bas. —**

Gratian. Item Salomon†): Sicut avis in incertum volans, et passer quolibet vadens, sic maledictum frustra prolatum venit super eum, qui misit illud.

C. LXXXVIII. *Cuius vita officio non congruit, alios ligatus solvit.*

Item Gregorius Papa homilia XXVI. in evangelia⁴⁰⁰).

Plerumque contingit, ut *hic* iudicis locum teneat, cuius⁴⁰¹) ad locum vita minime concordat, ac *proinde*⁴⁰²) saepe agitur, ut vel damnet immeritos, vel alios ipse ligatus solvat, saepe in solvendis ac ligandis subditis suae voluntatis motus, non autem causarum merita sequatur⁴⁰³). Unde fit, ut ipse⁴⁰⁴) ligandi aut solvendi potestate se privet. *Et infra: §. 1.* Saepe fit, ut erga quemlibet proximum odio vel gratia moveatur pastor. Iudicare⁴⁰⁵) autem digne de subditis etc. Unde recte per Prophetam⁴⁰⁶) dicitur: *Mortificabant animas, quae non moriebantur⁴⁰⁷), et vivificabant animas, quae non vivunt.* Non morientem quippe mortificat qui iustum damnat, et non victurum vivificare nititur qui reum a supplicio absolvere⁴⁰⁸) conatur. §. 2. Causae ergo pensandae sunt, et tunc ligandi atque solvendi potestas exercenda. Videndum⁴⁰⁹) est, quae culpa praecessit, et quae sit poenitentia secuta post culpam, ut quos omnipotens Deus per compunctionis gratiam visitat, illos pastoris sententia absolvat. Tunc⁴¹⁰) enim vera est absolutio etc. *Et infra: §. 3.* Ex qua consideratione intuentium est, quod illos nos debemus per pastorem auctoritatem solvere, quos auctorem nostrum cognoscimus per suscitantem gratiam vivificare. *Et infra: §. 4.* Veniat itaque foras mortuus, id est culpam confiteatur peccator. Venientem vero foras solvant discipuli, ut⁴¹¹) pastores ecclesiae ei poenam debeant amovere, quam⁴¹²) meruit qui non erubuit confiteri quod fecit. §. 5. Haec de solutionis ordine breviter dixerim⁴¹³), ut sub magno moderamine⁴¹⁴) pastores ecclesiae vel solvere studeant⁴¹⁵), vel ligare.

C. LXXXIX. *Viribus caret sententia iniuste prolata.*

Item Calixtus Papa epist. I. ad Benedictum Episcopum⁴¹⁶).

Iniustum iudicium et definitio iniusta, regio metu aut⁴¹⁷) iussu, aut cuiuscunque episcopi aut potentis a iudicibus ordinata vel acta⁴¹⁸), non valeat. §. 1. Homini religioso parum esse debet inimicitias aliorum non exercere, vel *non* augere male loquendo, nisi etiam eas exstinguere bene loquendo studuerit. §. 2. Melior est in malis factis humilis confessio quam in bonis superba gloriatio.

C. XC. *Praemium meretur qui iniuste maledicuntur.*

Item Augustinus super Psal. CXI. ad vers. Faciens misericordias Dominus.

Qui iustus est, et iniuste maledicuntur, praemium illi⁴¹⁹) redditur.

Gratian. Hic etiam, ut dictum est, non teneatur ligatus apud Deum, sententiae tamen parere debet, ne ex superbia ligetur qui prius ex puritate conscientiae absolutus tenebatur.

VII. Pars. §. 1. *Idem est quando contra aequitatem sententia fertur, velati quando subditi non possunt cogi ad malum, scientes obedientiam non esse servandam praelatis in rebus illicitis.*

C. LXXXVII. x) *Pax: Haec pars (nam superior non est inventa apud B. Augustinum) ex ipso est emendata, et nonnihil aucta.*

pecc., et — alienatus tenet: Edd. rell. — 399) desid. in Ed. Bas. — †) Prev. c. 20. v. 2. — C. LXXXVIII. 400) Ivo Pan. l. 5. c. 78. — 80. Decr. p. 14. c. 3. — 401) *cul. orig. — Ed. Bas. — 402) desid. ap. Iv. — 403) sequitur: Edd. coll. o. — 404) hac ipsa: orig. — ipsa: Ivo Decr. — 405) supra c. 60. — 406) Ezech. c. 18. v. 19. — 407) moriantur: orig. — Ivo Decr. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 408) solvere: Edd. coll. o. — 409) Unde videndum: esed. — 410) cf. supra ead. c. 62. — 411) *quia — debent: Edd. coll. o. — 412) quam mer.: desid. in Ed. Bas. — 413) dixerim: Edd. coll. o. — 414) magna moderatione: Ed. Bas. — 415) debeant: Edd. coll. o. — C. LXXXIX. 416) Caput Pseudoisidori, cf. Prosp. Aquit. Sent. 179. 118. — Burch. l. 15. c. 8. Ans. l. 3. c. 64. Ivo Decr. p. 5. c. 235. p. 16. c. 9. — cf. C. 25. q. 1. c. 8. — 417) *et: Edd. coll. o. — 418) facta: Edd. Bas. Lugd. — C. XL. 419) desid. in Ed. Bas.***

Unde Eutychianus y) Papa ait⁴²⁰⁾:

C. XCI. *Non est obediendum episcopo, qui pro haereticis missam canere iubet.*

Si quis episcopus aut abbas presbytero aut monacho suo usserit missas pro haereticis²⁾ cantare, non licet, et⁴²¹⁾ non expedit obedire eis.

C. XCII. *Praeceptis non obedire multoties expedit.*

Item Augustinus²⁾ 422).

Non⁴²³⁾ semper malum est non obedire praecepto⁴²⁴⁾; quum enim Dominus iubet ea⁴²⁵⁾, quae sunt contraria Deo, tunc ei obediendum non est.

C. XCIII. *De eodem.*

Item Hieronymus in *epist. ad Titum* b) c. 2., vers. Servii dominis suis subditi⁴²⁶⁾.

Si dominus ea iubet, quae non sunt adversa⁴²⁷⁾ scripturis sanctis, subiciatur servus domino⁴²⁸⁾. Si vero contraria praeceptis⁴²⁹⁾, magis obediat spiritus quam corporis domino. Et infra c. 3.: §. 1. Si bonum est quod praecepit imperator et praeses, iubentis obsequere⁴³⁰⁾ voluntati; si vero malum, responde⁴³¹⁾ ei illud de Actibus apostolorum⁴³²⁾: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*. Hoc ipsum et de servis intelligamus apud dominos, et de uxoris apud viros, et de filiis apud parentes⁴³³⁾, quod in illis tantum debeant⁴³⁴⁾ dominis, viris⁴³⁵⁾, parentibus esse subiecti, quae contra Dei mandata non veniunt⁴³⁶⁾.

C. XCIV. *Non sunt audiendi qui contra Deum aliquid iubent.*

Item Ambrosius²⁾ 437).

Julianus imperator, quamvis esset apostata, habuit tamen sub se Christianos milites, quibus quum dicebat, producite aciem pro defensione reipublicae, obediebant ei. Quum autem diceret eis, producite arma in Christianos, tunc cognoscebant imperatorem coeli.

C. XCV. *Non iubet aliquid iniustum qui Deum timere probatur.*

Item Fabianus Papa, *epist. II. omnibus Episcopis* 438).

Qui omnipotentem Deum metuit, nec contra evangelium⁴³⁹⁾ vel⁴⁴⁰⁾ contra apostolos, nec contra prophetas vel sanctorum Patrum instituta aliquid ullomodo agere consentit.

C. XCVI. *Et qui peccat, et qui peccanti consentit, uterque reus est.*

Item Nicolaus Papa *Lothario Regi* 441).

Ita corporis tui cedere motibus consensisti, et relaxasti voluptatum habentis temetipsum in lacum miseriae et in latum faecis prohibitum⁴⁴²⁾ deiecisti, ut qui positus fueras ad gubernationem populorum effectus sis ruina multorum. Probat hoc Thieghaldi⁴⁴³⁾, et Guntharii dudum episcoporum legitimus casus, qui pro eo, quod te minime competenter erudierant⁴⁴⁴⁾, quinimo quia praevaricationem tuam tegere argumentis suis, et sub quadam iustitiae specie, fucatis quibusdam exquisitis adinventionibus, aequitatem obruere studerunt, nostra sunt apostolica depositi

anctoritate, et ab omni episcopatus regimine regulariter sequestrati.

C. XCVII. *De eodem.*

Item Augustinus *sermone VI. de verbis Domini* 445).

Qui⁴⁴⁶⁾ resistit potestati Dei ordinationi resistit. Sed quid, si illud iubeat, quod non debeas facere? Hic⁴⁴⁷⁾ sane contemne potestatem timendo potestatem. Ipsos humanarum legum gradus advertite⁴⁴⁸⁾. Si aliquid iusserit curator, nonne faciendum est? Tamen⁴⁴⁹⁾, si contra proconsul⁴⁵⁰⁾ iubeat, non utique contemnis potestatem, sed eligis maiori servire. Nec hinc⁴⁵¹⁾ debet minor irasci, si maior praelata⁴⁵²⁾ est. Rursus si aliquid ipse proconsul⁴⁵³⁾ iubeat, et aliud iubeat imperator, numquid dubitatur illo contempto illi esse serviendum? Ergo, si⁴⁵⁴⁾ aliud imperator et aliud Deus, quid iudicatis? Solve tributum, esto mihi in obsequium. Recte, sed non in idolio. In idolio prohibet. Quis prohibet? Maior potestas⁴⁵⁵⁾. Da veniam⁴⁵⁶⁾: tu carcerem, ille gehennam minatur. Hic iam tibi assumenda est fides tua tanquam scutum, in quo possis omnia ignita iacula inimici extinguere.

C. XCVIII. *De eodem.*

Item *Donatistis epist. CLXVI.* 457).

Imperatores, si in errore essent (quod absit), pro errore suo contra veritatem leges darent, per quas iusti et probarentur⁴⁵⁸⁾, et coronarentur, non faciendo⁴⁵⁹⁾ quod illi iuberent, quia Deus prohiberet⁴⁶⁰⁾. Sicut iusserat Nabuchodonosor, ut aurea statua adoraretur, quod qui facere noluerunt Deo talia prohibenti⁴⁶¹⁾ placuerunt. Quando autem imperatores veritatem tenent, pro⁴⁶²⁾ ipsa contra errorem iubent. Quod quisquis contemserit ipse sibi iudicium acquirit. Nam et inter homines poenas luit, et apud Deum sortem⁴⁶³⁾ non habebit, quia⁴⁶⁴⁾ hoc facere voluit, quod ei per regis ipsa veritas iussit. Sicut ipse⁴⁶⁵⁾ Nabuchodonosor, postea⁴⁶⁶⁾ miraculo salutis trium puerorum commotus atque mutatus⁴⁶⁷⁾, pro veritate contra errorem edictum proposuit, ut quicunque blasphemarent deum Sidrac, Misac et Abdenago, in interitum irent, et domus eorum in dispersionem⁴⁶⁸⁾. Et non vultis, ut⁴⁶⁹⁾ aliquid tale contra vos iubeant imperatores Christiani, quum sciant a vobis in eis, quos rebaptizatis, Christum exsufflari? Item in *Psalmis* 470): §. 1. Julianus exstitit infidelis imperator. Nonne exstitit apostata, iniquus, idololatra? Milites Christiani servirunt imperatori infideli. Ubi veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum, qui in coelo erat. Quando volebat, ut idola colerent, ut⁴⁷¹⁾ thurificarent, praeponebant illi Deum. Quando autem dicebat, producite aciem, ite contra illam gentem, statim obtemperabant. Distinguebant⁴⁷²⁾ dominum aeternum a domino temporali, et tamen subditi erant propter dominum aeternum etiam domino temporali.

C. XCIX. *Per obedientiam bonum deterere, malum vero nunquam facere licet.*

Item Gregorius, c. 12. *lib. XXXV. in Iob.*

Quid ergo mirum, si homo peccator se obedientiae in praes-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XCI. y) Eutychianus: Burchardus et Ivo referunt et Eutychiano simul caput hoc, et c. Si quis. 24. q. 1., quod tamen Gratianus citat ex Iulio.

z) Haereticis: Ceteri collectores addunt: *mortuis*, quam vocem hic auctor glossae supplevit.

C. XCII. a) Huius capituli partim verba ipsa, partim sententia habentur apud beatum Ambrosium, lib. de paradiiso cap. 6.

Quaest. III. C. XCI. 420) ex c. 2. poenitentialis Hieronymo adscripti. — cf. C. 24. q. 1. c. 41. — Burch. l. 19. c. 105. Ans. l. 11. c. 135. Ivo Decr. p. 15. c. 117. — 421) non enim: Edd. coll. o. = C. XCII. 422) Ex Ambrosio (vide Corr.) recte citat Algerus l. 1. c. 33. — 423) add.: enim: Edd. Bas. — 424) praeceptis: ib. — 425) desid. ib. = C. XCIII. 426) Ans. l. 13. c. 26 (27). Polyc. l. 1. t. ur. — 427) contraria vel adv.: Edd. Bas. — 428) add.: suo: ib. — 429) praeceptis: ib. — 430) exsequere voluntatem: ib. — 431) respondet: Edd. Böhm. — 432) Act. c. 5. v. 29. — 433) patres: Edd. coll. o. = 434) debent: Edd. Bas. — 435) desid. ib. — 436) sunt: Edd. coll. o. = C. XCIV. 437) cf. infra c. 98. = C. XCV. 438) Caput Pseudoisidorii, cf. Greg. M. l. 5. ep. 43. — 439) add.: Christi: Edd. Bas. — 440) nec: Edd. coll. o. = C. XCVI. 441) Caput incerti temporis. — Ivo Decr. p. 8. c. 227. — cf. supra c. 10. — 442) pro habitu: Ivo. — 443) Thieghaldi: Böhm. — 444) erudierant: Edd. Bas. — erudierant: Edd. roll. pr. Lugd. II. III. = C. XCVII.

445) Sermo 69. Ed. Maur. — Polyc. l. 1. t. 27. — 446) Rom. c. 13. v. 2. — 447) hoc — contemnas: Edd. Bas. — 448) advertite: Edd. coll. o. — 449) non tamen: Edd. Bas. Lugd. — 450) proconsulem: orig. — Edd. Arg. Bas. Lugd. I. — 451) aut: Edd. Bas. — 452) praelatus: Edd. coll. o. — 453) consul: ead. — 454) vel si: ead. — 455) add.: Deus: ead. — 456) add.: o imperator: ead. = C. XCVIII. 457) Ep. 105. Ed. Maur. ser. A. 409. — 458) comprobantur: Edd. Bas. — 459) faciendum: Edd. coll. o. — 460) prohibet: ead. — 461) prohibente: Edd. Bas. — 462) et pro: Edd. Ven. II. Lugd. Par. — 463) frontem: orig. — Edd. coll. o. — 464) qui: Edd. Bas. — 465) et ipse: Edd. Bas. Ven. II. Lugd. Par. — cf. Daniel. c. 3. — 466) post miracula: Edd. coll. o. — 467) commutatur: Edd. Bas. — 468) ruinam: ead. — 469) desid. in Edd. Bas. — quod: Edd. reh. — 470) in Psalm. 124. — Ivo Decr. p. 5. c. 7. — 471) et: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 472) et dist.: Edd. coll. o.

sentis vitae brevitatem subicit, quando hanc mediator Dei et hominum tenuit et tenendam praecepit⁴⁷³), et quum obedientiam remunerat, non relinquit? Sciendum vero⁴⁷⁴) est, quod nunquam per obedientiam malum fieri, aliquando autem per obedientiam debet bonum, quod agitur, intermittere. Neque enim in paradiso arbor mala existit, quam Deus homini ne contingeret interdixit; sed ut melius per obedientiam meritum homo bene conditus cresceret, dignum fuerat, ut hunc⁴⁷⁵) etiam a bono prohiberet⁴⁷⁶), quatenus tanto verius hoc, quod ageret, virtus esset, quanto et a bono cessans auctori suo se subditum humiliter⁴⁷⁷) exhiberet.

C. C. *Apud Deum maledicitur qui peccantibus consentit.*

Item Isidorus⁴⁷⁸).

Qui consentit peccantibus, et defendit alium delinquentem, maledictus erit apud Deum et homines, et corripietur increpatione severissima. Hinc etiam quidam sanctissimus Pater ait: Si quis peccantem defendit, acrius quam ille, qui peccavit, coercetur. Hinc et alius Pater ait: Si quis alterius errori consenserit⁴⁷⁹), et⁴⁸⁰) illi consilium dederit, ut se tardius humiliet, sciat se cum illo simili modo iudicandum culpabilem.

C. CI. *Non est obediendum quod contra Deum praecipitur.*

Item Isidorus⁴⁸¹).

Si is, qui praeest, fecerit, aut cuiquam quod a Domino⁴⁸²) prohibitum est facere iusserit, vel quod praeceptum est praeterierit aut praeterire mandaverit, S. Pauli apostoli sententia ei ingerenda est, dicentis⁴⁸³): *Etiamsi nos aut angelus de caelo evangelizaverit vobis, praeterquam quod vobis evangelizavimus, anathema sit.* Idem: §. 1. Si quis prohibet⁴⁸⁴) vobis quod a Domino praeceptum est, vel rursus imperat fieri quod Dominus prohibet, execrabilis sit omnibus, qui diligunt Deum. Idem: §. 2. Is, qui praeest, si praeter voluntatem Dei, vel praeter quod in sanctis scripturis evidenter praecipitur, vel dicit aliquid, vel imperat, tanquam falsus testis Dei aut sacrilegus habeatur.

Gratian. *Quum ergo subditi excommunicantur ideo, quia ad malum cogi non possunt, tunc sententiae non est obediendum, quia iuxta illud Gelasii⁴⁸⁵)*. Nec apud Deum, nec apud ecclesiam eius, quemquam gravat iniqua sententia.

VIII. Para. §. 1. *Quod autem supra communicantes excommunicatis de ecclesia abici iubentur, non de quolibet modo communicantibus intelligendum est.*

Unde Nicolaus Papa Hincmaro, Remorum Archiepiscopo⁴⁸⁶):

C. CII. *De his, qui cum excommunicatis communicant.*

Excellentissimus rex Carolus apostolatuum nostrum consulit, quid agendum sit de his, qui communicant cum his, qui cum Engeltrude saepe damnata femina communicant, quoniam eam⁴⁸⁷) cum communicatoribus suis et fautoribus pari vinculo anathematis constat esse adstrictam. Quapropter nunc beatitudinali tuae iniungimus, ut, super hoc

nostra auctoritate fretus, curam de his sumere studeas, et quia docta divinitus sanctitas tua valde novit, aliud esse ex necessitate, aliud ex ignorantia, atque aliud, quod ex⁴⁸⁸) studio delinquitur, istudque posterius duobus⁴⁸⁷) prioribus districtius⁴⁸⁸) esse puniendum, idcirco solerter invigilet, et cauta discretione⁴⁸⁹) singulorum modos diiudicet, quatenus qui ex necessitate aut ignorantia delinquant auctoritate nostra per⁴⁹⁰) te absolvantur: si tamen ipsa eorum ignorantia, vel necessitas vera, et non simulata, vel non ex voluntate processerit, quia, ut bene notis⁴⁹¹), plerique sunt qui possunt quidem, sed nolunt recta nosse. Unde Psalmista⁴⁹²) de huiusmodi⁴⁹³): *Noluit⁴⁹⁴)*, inquit, *intelligere, ut bene ageret.* Illos autem, qui studio suo obligantur, et contempta interdicta nostra postponunt, non nisi digna satisfactione praeveniens volumus a te prorsus absolvi.

C. CIII. *De his, qui sine culpa cum excommunicatis communicant.*

Item Gregorius VII. lib. V. Regesti, in Concilio Romae habito⁴⁹⁵).

Quoniam multos peccatis nostris exigentibus pro causa excommunicationis perire quotidie cernimus, partim ignorantia, partim nimia simplicitate, partim timore, partim etiam necessitate⁴⁹⁶), devicti misericordia anathematis sententiam ad tempus, prout possumus, oportune temperamus. Apostolica itaque auctoritate ab anathematis vinculo hos subtrahimus, videlicet uxores, liberos⁴⁹⁷), servos, ancillas, seu mancipia, nec non rusticos servientes⁴⁹⁸), et⁴⁹⁹) omnes alios, qui non adeo curiales sunt, ut eorum consilio scelera perpetrentur, et eos, qui ignoranter excommunicatis communicant, sive illos, qui communicant cum eis, qui excommunicatis communicant. Quicumque autem orator, sive peregrinus, aut viator in terram excommunicatorum devenit, ubi non possit emere vel non habeat unde emat, ab excommunicatis accipiendi licentiam damus. Et si quis excommunicatis non⁵⁰⁰) in sustentationem superbiae, sed humanitatis⁵⁰¹) causa dare aliquid voluerit, non prohibemus.

C. CIV. *De Bonifacio, qui excommunicatis et pseudoepiscopis⁵⁰²) se non communicaturum iuravit.*

Item Bonifacius Martyr Zachariae Papae in epist., quae incipit: „Paternae.“⁵⁰³)

Antecessor praedecessoris vestri venerandae memoriae Gregorius, dum me indignum ordinavit et ad praedicandum verbum Dei Germanicis gentibus misit, sacramento me constrinxit, ut canonicis et iustis episcopis et presbyteris in verbo, facto⁵⁰⁴), consensu⁵⁰⁵), ad stipulatum fierem et adiutor (quod⁵⁰⁶) cum divina gratia adimplerem⁵⁰⁷) studui; falsos autem sacerdotes, hypocritas et seductores populorum vel corrigerem ad viam salutis, vel declinarem et abstinere a communione ipsorum; quod ex parte servavi, et ex parte custodire et implere non potui; sed spiritaliter implevi sacramentum, quia in consensum⁵⁰⁸) et

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XCIX. e) Tenuit et tenendam praecepit: Haec absunt a plerisque manuscriptis et ab originali. Simile quiddam legitur apud B. Augustinum, sermone 5. ad fratres in eremo. *Nec mirum, inquit, si nos peccatores obedientiae subiicimur, quando hanc mediator Dei et hominum etiam in morte non deseruit, et ei se subiicit, qui per omnia erat Patri aequalis.*

C. C. f) Prima pars huius capituli usque ad vocem: *severissima*, habetur in regula B. Pachomii Romae edita. Totum vero exstat apud Smaragdum in expositione regulae B. Benedicti cap. 69. Citat autem Basilium, quemadmodum et Barchardus et Ivo⁵⁰⁹), et sensus est in regulis ipsius Basilii brevioribus, regula 7.

Quaest. III. C. XCIX. 473) *ten. et ten. praec.*: desid. in Ed. Bas. — 474) *tamen*: Edd. coll. o. — 475) desid. in orig. — 476) *prohiberetur*: orig. — Edd. coll. o. — 477) *et humiliter*: Edd. coll. o. — C. C. g) et Anselm. — 478) Coll. tr. p. p. 2. t. 14. c. 21. — Burch. l. 11. c. 46. Ans. l. 12. c. 5. Ivo Decr. p. 14. c. 110. — 479) *consentit*: Edd. coll. o. — 480) *et humiliter*: desid. ap. Iv. et Burch. — C. CI. h) Coll. tr. p. lb. c. 18—20. — 481) *Deo*: Ed. Bas. — 482) Gal. c. 1. v. 8. — 483) supra-c. 46. — C. CII. 484) ser. A. 863. — Ivo Pan. l. 5. c. 106. Decr. p. 14. c. 46. — 485) *eos adstrictos*: orig. ap. Mansi. — 486) desid. in Ed. Bas. — de: Edd. rell. — 487) *et duobus*: Ed. Bas. — 488) *strictius*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 489) *districtione*: Edd. coll. o. — 490)

C. CI. g) In regulis brevioribus B. Basilii, c. 114. et 303., simillima leguntur hisce omnibus, quae in hoc capite continentur.

h) Si quis prohibet: In lib. B. Basilii de institutis monachorum, Rufino interprete, fere eadem habentur c. 14., quemadmodum ultimus vers. *Is, qui praeest. ibid. c. 16.*

C. CIV. i) Et pseudoepiscopis: Hic in aliquot vetustis antea legebatur: *excommunicatis a pseudoepiscopis.*

k) Epistola, in qua habetur capitulum hoc, edita est per Laurentium Surium in vita S. Bonifacii, legati Germaniae et martyris. Emendatior autem exstat scripta Romae in bibliotheca monasterii Dominicani.

per te: desid. in Ed. Bas. — 491) *notis*: ib. — 492) Psal. 35. v. 3. — 494) *notuerunt quidem — agerent*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. CIII. 495) in conc. Rom. hab. A. 1078. — Ivo Pan. l. 5. c. 125. Decr. p. 14. c. 43. — 496) *ex nec.*: Edd. coll. o. — 497) *filios*: Edd. coll. o. — *liberos, filios*: Ivo Pan. — 498) *et serv.*: Edd. coll. o. — Ivo. — orig. — 499) *nec non omni.*: Edd. Arg. Par. — *nec non et omni.*: Edd. rell. — 500) *in sustentationem non sup.*: Edd. coll. o. — 501) *humilitatis*: Ed. Bas. — C. CIV. 502) ser. c. A. 751. — Ivo Decr. p. 2. c. 95. — 503) *et facto*: Edd. coll. o. — 504) *et cons.*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — Ivo. — in cons.: Ed. Arg. — et in cons.: Edd. rell. — 505) *hoc autem*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 506) *implere*: ead. pr. Bas. — 507) *et in cons.*: Ed. Bas.

in consilium eorum non venit anima mea, corporaliter autem ab eis omnino abstinere non potui. Dum enim venissem ad principem Francorum cogente ecclesiarum necessitate, non tales ibi reperi quales volui, sed tamen in sancta communione corporis Christi illis⁵⁰⁸) non communicavi.

C. CV. *Excommunicatis non communicat qui eis animo non consentit.*

Item Zacharias Papa Bonifacio Martyri in epistola, cuius initium est: „Benedictus Deus.“⁵⁰⁹)

Quod praedecessor noster⁵¹⁰) beatæ memoriæ Gregorius, huius sanctæ sedis apostolicæ praesul, dum ad praedicandum verbum evangelii⁵¹¹) tuam misisset fraternitatem in Germaniæ partibus et gentibus illis paganis, verbo⁵¹²) pollicitationis illam⁵¹³) voluit ante esse muniatam⁵¹⁴), ita ut orthodoxos episcopos, presbyteros, vel⁵¹⁵) quoscuque reperire potuisses in verbo exhortationis perfectos, amplius confirmares, et eis communicares (quod et factum est); si quos vero seductores episcopos aut pseudopresbyteros, vel quosque a recto fidei tramite deviantes reperis, nulla tibi cum eis esset communio, quod te, solatiante⁵¹⁶) Deo, usque ad praesens spiritualiter servasse confessus es, vel, si omnino propter principalem et humanum favorem gentis Francorum, dum ad eos accessisses, corporaliter abstinere non valuisti cogente ecclesiarum Dei necessitate, et tamen⁵¹⁷) in eorum consilio et consensu communionis anima tua non est coinquinata: itaque propter hoc, quod cum eis conversatus es, non consentiens iniquitati eorum, nullum tibi est detrimentum coram Deo.

IX. Pars. Gratian. *Excommunicationis autem forma et modus, atque reconciliationis hic est.*

C. CVI. *Modus et forma excommunicationis m).*

Debent⁵¹⁸) duodecim sacerdotes episcopum circumstare, et lucernas ardentis in manibus tenere, quas in conclusione anathematis vel excommunicationis proicere debent in terram et conculcare pedibus; deinde epistola per parochias mittatur, continens excommunicatorum nomina et causam excommunicationis.

C. CVII. *De eodem.*

Item ex Concilio Arausico⁵¹⁹).

Canonica instituta et sanctorum Patrum exempla sequentes, ecclesiarum Dei violatores²) auctoritate Dei et iudicio sancti Spiritus a gremio sanctæ matris ecclesiae et a consortio totius Christianitatis eliminamus, quoadusque respiscant et ecclesiae Dei satisficiant.

C. CVIII. *Modus reconciliationis excommunicatorum.*

Item ex eodem⁵²⁰).

Quum aliquis vel excommunicatus, vel anathematizatus, poenitentia ductus veniam postulat et emendationem promittit, episcopus⁵²¹), qui eum excommunicavit, ante ianuam ecclesiae venire debet, et duodecim presbyteri cum eo, qui eum hinc inde circumstare debent^o). Et si ille terrae prostratus veniam postulat, et de futuris cautelam

spondet, tunc episcopus apprehensâ manu eius dextera, in ecclesiam illum introducat, et communioni Christianae reddat, et septem psalmos poenitentiales decantet cum istis precibus: Kyrie eleison, Pater noster, salvum fac servum tuum. *Oratio*⁵²²): Praesta, quaesumus Domine, huic famulo tuo dignum poenitentiae fructum, ut ecclesiae tuae sanctae, a cuius integritate deviaerat peccando, admissorum veniam consequendo reddatur innoxius. Per etc.

X. Pars. Gratian. *Presbyteris vero, qui excommunicati sacrum ministerium contingere praesumunt, quae poenitentia sit imponenda, Ioannes VIII. Clero et ordini Salernitano scribens definit, dicens⁵²³):*

C. CIX. *Quae sit poenitentia sacerdotum, qui excommunicati sacrum ministerium contingere praesumunt.*

De illis presbyteris, qui tempore sanctissimi praedecessoris nostri domini Papae Nicolai excommunicati sacrum ministerium contingere praesumerunt, ipsi in se damnationis (sicut sacri canones statuerunt) sententiam intulerunt. Tamen, quia miseratio apostolica veniam solet praestare correctis, ob multitudinem misericordiae illi hanc indulgentiam exhibemus, ut, sancta communione saginati, studeant tribus continuis annis per hebdomadam omni secunda²) et quarta et sexta feria a vino²) et a carne penitus ieiunare, et ultra lugenda nequaquam committere.

Gratian. *Qui autem excommunicatis communicant pro modo peccati poenitentiam accipiant.*

Unde Urbanus II. Genebaldo Constantiensi Episc.⁵²⁴):

C. CX. *Pro modo peccati puniantur qui excommunicatis communicant.*

Sanctis quippe canonibus cautum constat, ut qui excommunicatis communicaverit excommunicetur. Ipsius tamen poenitentiae atque absolutionis modos eo moderamine decernimus⁵²⁵), ut quicumque seu ignorantia, seu timore, seu necessitate negotii cuiusquam maximi et maxime necessarii, eorum se convictu, salutatione, oratione, osculatione⁵²⁶) contaminaverit⁵²⁷), cum minoris poenitentiae medicina societatis nostrae participationem⁵²⁸) sortiantur⁵²⁹). Eos vero, qui aut spontaneè, aut negligenter inciderint, sub ea volumus disciplinae coercitione suscipi, ut ceteris metus incutiatur.

CAUSA XII.

GRATIANUS.

Quidam clerici propria relinquere volunt; de suis et ecclesiae rebus testamentum faciunt; de rebus ecclesiae nonnulla largiuntur. (Qu. I.) Modo primum quaeritur: Utrum liceat clericis proprium habere? (Qu. II.) Secundo, an res ecclesiae, quae ab eis datae sunt, possint constare aliqua firmitate eis, qui eas acceperunt? (Qu. III.) Tertio, si ante tempus ordinationis suae, qui nihil habere videbantur et post ordinationem aliqua invenisse noscuntur, an possint ea relinquere quibus voluerint, an non? (Qu. IV.) Quarto, si de suis et ecclesiae rebus aliqua acquisisse noscuntur, an utriusque communiter, an singulariter ecclesiae vel sacerdoti iure proveniant? (Qu. V.) Quinto, si testamenta liceat eis conficere?

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. CV. l) In epistola praecedunt haec verba: *Suggestit itaque sancta fraternitas tua in suis apicibus, quod praedecessor noster, etc.*

C. CVI. m) Apud Burchardum et Ivonem ea, quae in hoc capite continentur, et multa alia eodem pertinentia citantur ex concilio Rothomagensi^{*)}. In collectione vero canonum incerti auctoris manuscripta iisdem verbis, quibus hic, refertur ex Zacharia Papa.

C. CVII. n) Violatores: In eadem collectione, et apud Burchardum, et in duobus vetustis Gratiani codicibus

sequitur N. Ab aliis tamen Gratiani exemplaribus, et ab Ivone abest nota ista.

C. CVIII. o) Debent: Apud Burchardum, qui etiam ex concilio Arausico citat, haec sequuntur: *Ubi etiam adesse debent illi, quibus iniuria vel damnum illatum est, et multa alia, quae omnino perlegenda sunt.*

C. CIX. p) Omni secunda: Apud Ivonem, et in aliquot vetustis Gratiani exemplaribus legitur: *omni secunda et sexta feria; in uno autem: omni quarta et sexta feria^{**)}.*

q) A vino: In Panormia est: *aut a vino, aut a carne; apud Ivonem: a vino aut aceto^{***)}.*

Quaest. III. C. CIV. 508) eis: Ed. Bas. = C. CV. 509) scr. A. 751. — Ivo Decr. p. 2. c. 96. — 510) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. — 511) Del: Ed. Bas. — 512) et verbo: Edd. coll. o. — 513) desid. in Ed. Bas. — 514) communitan: orig. — 515) et: Ed. Bas. — 516) aduante: ib. — 517) attanen: Edd. Lugd. II. III. — Böhm. = C. CVI. *) Ita in Ed. Bas. — 518) Caput incerti auctoris fortassis ab ipsius Reginonis l. 2. c. 409. — Burch. l. 11. c. 3. Ivo Decr. p. 14. c. 76. = C. CVII. 519) Cf. ad c. antecod. — Reg. l. 2. c. 413. — Burch. l. 11. c. 7. Ivo Decr. p. 3. c. 126. = C. CVIII. 520) cf. ad c. 106. — Reg. l. 2. c. 414. Burch. l. 11. c. 8. — 521) episcopo: Ed. Bas. — 522) desid. in Ed. Bas. = C. CLX.

523) In coll. epp. Ioannis VIII. ep. 311. (ap. Mansi t. 17.) et ap. Ivonem Decr. p. 14. c. 35. directa esse dicitur clero et ordini Salernitano. — In Pan. l. 5. c. 104. legitur ut ap. Grat. — **) et in orig. — ***) a cibo: orig. = C. CX. 524) Bertholdus Constantiensis refert hanc ep., Gebeharde Const. directam, ad A. 1069. XIV. cal. Maii. — Ivo Pan. l. 5. c. 107. Decr. p. 14. c. 45. — 525) discrevimus: orig. — decrevimus: Ivo Decr. — 526) osculove: orig. — Ivo. — Ed. Bas. — 527) contaminaverint: Böhm. — 528) participium: orig. — Ivo. — participatum: Ed. Arg. — 529) sortiantur: orig. — Ivo Decr. — Ed. Arg.

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. Clericos nihil possidere multis auctoritatibus iubetur.

Ait enim Toletanum Concilium IV. c. 23. 1):

C. I. Impuberes et adolescentes, in uno conclave manentes, probatissimo seniori deputentur.

Omnis aetas²⁾ ab adolescentia in³⁾ malum prona est. Nihil enim incertius quam vita adolescentium. Ob hoc constituere⁴⁾ oportuit⁵⁾, ut, si qui in clero impuberes⁶⁾, aut adolescentes existunt, omnes in uno conclave atrii⁷⁾ commaneant⁸⁾, ut lubricae aetatis annos non in luxuria, sed in disciplinis ecclesiasticis agant, deputati probatissimo seniori, quem et magistrum disciplinae⁹⁾, et testem vitae habeant. §. 1. Quod si aliqui ex his pupilli existunt, sacerdotali tutela foreantur, ut et vita eorum a criminibus intacta sit, et res¹⁰⁾ ab iniuria improborum¹¹⁾. Qui autem his praeceptis resultaverint¹²⁾, monasteriis deputentur, ut vagantes animi¹³⁾ et superbi severiori regula restringantur.

C. II. Omnibus clericis communis est vita servanda.

Item Clemens epist. V. 14)

Dilectissimis fratribus et condiscipulis, Hierosolymis cum dilectissimo fratre Iacobo coepiscopo¹⁵⁾ habitantibus, Clemens episcopus. Communis vita, fratres, omnibus necessaria est, et maxime his, qui Deo irreprehensibiliter militare cupiunt, et vitam apostolorum eorumque discipulorum imitari volunt. §. 1. Communis enim usus omnium, quae sunt in hoc mundo, omnibus esse hominibus debuit. Sed per iniquitatem alius hoc suum esse dixit, et alius illud¹⁶⁾, et sic inter mortales facta divisio est. §. 2. Denique Graecorum quidam sapientissimus, haec ita sciens esse, ait: Communia debere esse amicorum¹⁷⁾ omnia. [In omnibus autem sunt sine dubio et coniuges¹⁸⁾.] Et sicut non potest, inquit, dividi aer, neque splendor solis, ita nec reliqua, quae communiter in hoc mundo omnibus data sunt ad habendum, dividi debere, sed habenda esse communia. Unde et Dominus per Prophetam¹⁹⁾ loquitur, dicens: Ecce quam bonum et quam iucundum, etc. §. 3. Istius enim consuetudinis more retento etiam apostoli eorumque discipuli, ut praedictum est, una nobiscum et vobiscum communem vitam duxere. Unde²⁰⁾, ut bene nostis, erat multitudinis eorum cor unum et anima una, nec quisquam eorum aut nostrum de his, quae possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed omnia illis et nobis erant communia, nec quisquam egens erat inter nos. §. 4. Omnes autem²¹⁾, qui domos vel agros possidebant, vendebant eos, et pretia eorum et reliquas res, quas habebant, afferebant²²⁾, ponentes ante pedes apostolorum (sicut nobiscum quidam

vestrum cognoverant et viderunt), et dividebantur²³⁾ singulis, prout cuique opus erat. §. 5. Ananias autem vir austerus, et Sapphira uxor eius, qui²⁴⁾ mentiti sunt apostolis de pretio agrorum suorum, quos vendiderant, nobis praesentibus, in conspectu omnium circumstantium²⁵⁾ a conspectu apostolorum²⁶⁾ propter peccatum eorum et mendacium, quod fecerunt, mortui elati²⁷⁾ sunt ambo. Cetera, quae de talibus cognovimus et vidimus, nec recordatione, nec demonstratione digna sunt. Quapropter haec vobis cavenda mandamus, et doctrinis et exemplis apostolorum obedire praecipimus, quia hi, qui mandata eorum postponunt, non solum rei, sed²⁸⁾ extorres fiunt. Quae non solum vobis cavenda, sed et omnibus praedicanda sunt. Et infra: §. 6. Unde consilium dantes vestram prudentiam hortamur, ut ab apostolicis regulis non recedatis, sed communem vitam ducentes, et scripturas sacras recte intelligentes, quae Domino²⁹⁾ vovistis adimplere satagatis.

C. III. Iuxta ecclesiam clericorum claustra constituantur.

Item Eugenius Papa II. et Leo IV. c. 7. b) 29)

Necessaria etenim res exigit³⁰⁾, ut iuxta ecclesiam claustra constituantur, in quibus clerici disciplinis ecclesiasticis vacent. Itaque omnibus unum sit refectorium ac³¹⁾ dormitorium, seu ceterae officinae ad usus clericorum necessariae. Ministri vero post episcopum super eos³²⁾ eligantur, quorum vita atque doctrina illos potius exornet³³⁾ quam dehonestet.

Gratian. Nec in atrio ecclesiae alia aedificia nisi clericorum ponantur.

Unde Nicolaus Papa e) 34):

C. IV. Nec in atrio ecclesiae nisi clericorum aedificia ponantur.

Nulla aedificia³⁵⁾ in atrio ecclesiae ponantur nisi tantum clericorum.

V. C. V. Clericus nihil saeculare possideat.

Item Hieronymus ad Nepotianum 36).

Clericus, qui Christi servit ecclesiae, interpretetur primo³⁷⁾ vocabulum suum, et, nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur. Si enim *κλῆρος* graece sors latine appellatur, propterea vocantur³⁸⁾ clerici, vel³⁹⁾ quia de sorte sunt Domini, vel quia⁴⁰⁾ Dominus sors, id est pars, clericorum est. Qui⁴¹⁾ autem vel ipse pars Domini est, vel Dominum⁴²⁾ partem habet, talem se exhibere debet, ut et ipse possideat Dominum, et⁴³⁾ possideatur a Domino. Qui Dominum possidet et cum Propheta dicit⁴⁴⁾: Pars mea Dominus, nihil extra Dominum habere potest. Quod⁴⁵⁾ si quippiam aliud habuerit⁴⁶⁾ praeter Dominum, pars eius non erit Dominus; verbi gratia, si aurum, si argentum, si possessiones, si variam suppellectilem, cum istis partibus Dominus fieri pars eius non dignatur. Si autem ego

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa XII. Quaest. I. C. II. a) In omnibus autem sunt sine dubio et coniuges: Verba haec absunt ab originali in recentioribus conciliorum editionibus impresso, et duobus ipsius manuscriptis codicibus, uno Vaticano, altero bibliothecae S. Marci Florentiae, et ab Anselmo. Hanc vero sententiam a Platone acceptam haeretici quidam volebant in Christianam religionem invahere. Ita enim scribit Epiphanius haeresi 32.: *Primum quidem, quod ipse Epiphanius cum patre suo et sectae antistite Carpocrate ac sodalibus eius communes esse hominum uxores sanxit, ex Platonis de republ. libris occasionem nactus, et propriam concupiscentiam perficiens.* Verum apud veteres etiam Christianos hanc uxorum communionem vehementer damari solitam Tertullianus in Apologetico evidenter te-

statur his verbis: *Omnia indiscreta sunt apud nos, praeter uxores. In illo loco consortium solvimus, in quo solo ceteri homines consortium exercent, qui non amicorum solummodo matrimonia usurpant, sed et sua amicis patientissime subministrant, ex illa credo matrum et sapientissimorum disciplina, Graeci Socratis et Romani Catonis, qui uxores suas amicis communicaverant etc.*

C. III. b) Est caput 7. concilii Romae ab Eugenio II. primum habiti, et postea a Leone IV. innovati. Antea citabatur Leo IX.

C. IV. c) Fere eadem leguntur in concilio Salegustadiensi c. 12., quod habetur in fine collectionis Burcharchi, et refertur ab Ivone p. 15.

Causa XII. Quaest. I. C. I. 1) hab. A. 633. — Coll. tr. p. p. 2. t. 17. c. 4. Ans. l. 7. c. 1. — 2) add.: etiam: Ed. Arg. — 3) ad: Ed. Bas. — 4) constituendum: Coll. Hisp. — Ans. — 5) oportet: Ed. Bas. — 6) puberes: Ans. — 7) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. — 8) commorenentur: Coll. Hisp. — 9) doctrinae: ibid. — Ans. — Edd. coll. o. — 10) add.: eorum: Edd. coll. o. — 11) impiorum: ead. — 12) reluctaverunt: Coll. Hisp. — 13) animae — superbae: ibid. — C. II. 14) Caput Pseudodisidori, cf. Recogn. Clementis l. 10. c. 5. — Apud Ans. l. 7. c. 1., unde citantur Corr., non est repertum. — 15) et coep.: Edd. coll. o. — 16) istud: ead. — 17) add.: communia: Edd. Nor. Ven. l. II. Lugdd. Par. — 18) Psal. 133. v. 1. — 19) Ut enim bene: Edd. coll. o. — 20) enim: Ed. Bas. — vero: Edd. rell. — 21) offerbant: Edd. coll. o. — 22) dividebant: Ed. Bas. — dividebatur: Edd. rell. — cf. Act. Ap. c. 4. — 23) quia: Edd. coll. o. —

cf. Act. Ap. c. 5. — 24) astantium: Ed. Bas. — 25) add.: omnium: ib. — 26) elati: Edd. coll. o. — 27) sed etiam Dei extorres: ead. — 28) bene novistis: ead. — C. III. 29) in syn. Rom. hab. A. 826. et 833. — Ans. l. 7. c. 5. l. 4. c. 2. (l. 7. c. 3. et in fine lib. eiusd. — 30) existit: Ed. Nor. — existit: orig. — Edd. rell. pr. Bas. — 31) aut: Ed. Bas. — 32) add.: tales: orig. — 33) exornent — dehonestet: ib. — C. IV. 34) c. 12. conc. Salegustad. hab. A. 1022. — Burch. in fine operis. Ivo Decr. p. 15. c. 178. — 35) add.: alia: Ed. Bas. — C. V. 36) Ans. l. 7. c. 2 (4). Ivo Decr. p. 6. c. 1. — 37) primum: Edd. coll. o. — 38) dicuntur: ead. — 39) add.: ipse: ead. — Ans. lvo. — 40) Et quia: ib. — 41) domini: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Ven. II. Par. Lugdd. II. III. — 42) et ipse: Edd. coll. o. — Ans. lvo. — 43) dicat: Ed. Bas. — Psal. 15. v. 5. — 44) Quod — Dom.: desid. ap. Ana. — 45) habuit: Ed. Bas.

pars Domini sum, et funiculus hereditatis eius, nec⁴⁶⁾ accipio partem⁴⁷⁾ inter ceteras tribus, sed quasi Levita et sacerdos vivo de decimis, et altari serviens⁴⁸⁾ altaris oblatione sustentor. Habens⁴⁹⁾ victum et vestitum, his contentus ero, et nudam crucem nudus sequar⁵⁰⁾.

C. VI. *Nihil praeter Deum debet curare qui in eius sortem eligitur.*

Item Ambrosius de fuga saeculi, c. 2.

Cui portio Deus est nihil debet curare nisi Deum, ne alterius impediatur necessitatis munere. Quod enim ad alia officia confertur, hoc religionis cultui atque huic⁵¹⁾ nostro officio decerpitur. Haec enim vera est sacerdotis fuga, abdicatio domesticorum, et quaedam alienatio carissimorum, ut suis se abneget qui servire Deo elegerit⁵²⁾.

✓ C. VII. *Clericis et Deo devotis nec causas agere, nec aliquid proprium habere licet.*

Item Hieronymus ad quendam suam Levitam, de duobus generibus hominum⁵³⁾.

Duo sunt genera Christianorum. Est autem unum genus, quod mancipatum divino officio, et deditum contemplationi et orationi, ab omni strepitu temporalium⁵⁴⁾ cessare convenit, ut sunt clerici, et Deo devoti, videlicet conversi. *Κληρος* enim graece latine sors. Inde huiusmodi homines vocantur clerici, id est sorte electi. Omnes enim Deus in suos elegit. Hi namque sunt reges, id est se et alios in⁵⁵⁾ virtutibus regentes, et ita in Deo regnum habent. Et hoc designat corona in capite⁵⁶⁾. Hanc coronam habent ab institutione Romanae ecclesiae in signum regni, quod in Christo expectatur. Rasio vero capitis est temporalium omnium depositio. Illi enim victu et vestitu contenti, nullam inter se proprietatem habentes, debent habere omnia communia. §. 1. Aliud vero genus est Christianorum, ut sunt laici. *Λαός* enim graece est populus latine. His licet temporalia possidere, sed non nisi ad usum. Nihil enim miserius est quam propter nummum Deum contemnere. His concessum est uxorem ducere, terram colere, inter virum et virum iudicare, causas agere, oblationes super altari⁵⁷⁾ apponere⁵⁸⁾, decimas reddere, et ita salvari poterunt, si vitia tamen benefaciendo evitarint.

✓ C. VIII. *Clerici nihil proprium possideant.*

Item Gregorius Augustino Anglorum Episcopo, re-sponsorum c. 1. et 2.⁵⁹⁾

Quia tua fraternitas monasterii regulis erudita seorsum non debet fieri⁶⁰⁾ a clericis suis in ecclesia Anglorum, quae auctore Deo nuper ad fidem perducta est, hanc debet in-stituere conversationem, quae in initio nascentis ecclesiae fuit Patribus nostris, in quibus nullus eorum ex iis, quae possidebat, aliquid⁶¹⁾ suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. §. 1. Si⁶²⁾ qui vero sunt clerici extra sacros ordines constituti, qui se non possunt continere, sortiri uxores debent, et stipendia sua exterius accipere, quia et de eisdem Patribus, de quibus praefatus sumus, novimus scriptum: *quod dividebatur⁶³⁾ singulis, prout cuique opus erat.* De eorum ergo⁶⁴⁾ stipendio cogitandum atque providendum est, et sub ecclesiastica regula sunt tenendi, ut bonis moribus vivant, et canendis psalmis invigilent, et ab omnibus illicitis cor, et linguam, et corpus Deo auctore conserveat. §. 2. Communiter⁶⁵⁾ autem

viventibus iam de faciendis portionibus, vel exhibenda hospitalitate, et adimplenda misericordia nobis⁶⁶⁾ quid erit loquendum, quum omne, quod superest⁶⁷⁾, in causis piis ac religiosis erogandum est? Domino et magistro omnibus dicente⁶⁸⁾: *Quod superest date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.*

C. IX. *Clericis omnia communia esse debent.*

Item Urbanus Papa omnibus catholicis, epistola unica, c. 1.⁶⁹⁾

Scimus vos non ignorare⁷⁰⁾, quia hactenus vita communis inter omnes⁷¹⁾ Christianos vigit, et adhuc gratia Dei viget, et maxime inter eos, qui in sortem Domini sunt electi, id est clericos, sicut in Actibus legitur apostolorum⁷²⁾: *Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una, nec quisquam eorum⁷³⁾, quae⁷⁴⁾ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed⁷⁵⁾ erant illis omnia communia. Et infra: §. 1. Quicumque vestrum communem vitam susceptam habet, et vovit se nihil proprium habere, videat ne pollicitationem suam irritam faciat, sed hoc, quod Domino est pollicitus, fideliter custodiat, ne damnationem, sed praemium sibi acquirat, quoniam satius⁷⁶⁾ est non vovere, quam votum, prout melius potest, non perficere. Gravius enim puniuntur qui votum fecerunt aut fidem perceperunt, et votum non perfecerunt aut in malis vitam finierunt, quam illi, qui vitam sine voto finierunt, aut sine fide mortui sunt, et tamen bona egerunt opera.*

C. X. *De eodem.*

Item Augustinus in sermone de communi vita clericorum d⁷⁷⁾.

Nolo, ut aliquis de vobis⁷⁸⁾ inveniat male vivendi occasionem. Providemus enim bona, ut ait Apostolus, non solum coram Deo, sed etiam coram⁷⁹⁾ omnibus⁸⁰⁾ hominibus. Propter nos conscientia nostra sufficit⁸¹⁾ vobis, propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis⁸²⁾. Tenete⁸³⁾ quod dixi, atque distinguite. Duae res sunt, conscientia et fama. Conscientia necessaria est tibi, fama proximo tuo. Qui fidens⁸⁴⁾ conscientiae suae⁸⁵⁾ negligit famam suam⁸⁶⁾, crudelis est. Et infra: §. 1. Nulli liceat⁸⁷⁾ in societate nostra habere aliquid proprium; sed⁸⁸⁾ si forte aliqui⁸⁹⁾ habent, nulli licet, et⁹⁰⁾ qui habuerint faciunt quod non licet. Et infra: §. 2. Enthecam nobis⁹¹⁾ habere non licet. Non enim episcopi⁹²⁾ est servare aurum, et a se revocare mendicantis manum. Quotidie tam multi petunt, tam multi gemunt, tam multi inopes nos interpellant, ut plures tristes relinquamus, quia quod possimus dare omnibus non habemus. Non habemus ergo entheciam. Et infra: §. 3. Qui⁹³⁾ habere voluerit proprium, et de proprio vivere, et contra ista praeccepta facere, parum est ut dicam, non mecum manebit, sed nec clericus erit. Dixeram enim, et scio me dixisse, quod⁹⁴⁾ si nollent suscipere vitam⁹⁵⁾ socialem mecum, non illis tollerem clericatum, sed⁹⁶⁾ seorsum manerent, seorsum viverent, quomodo nossent Deo viverent, et tamen ante oculos posui quantum mali sit a proposito cadere. Malui enim habere coecos⁹⁷⁾ vel claudos, quam plangere mortuos. Qui⁹⁸⁾ enim hypocrita est mortuus est. Quomodo ergo, quicumque voluisset extra manere, et de suo vivere, non tollerem ei clericatum? ita modo, quia placuit illis Deo propositio socialis haec vita, quisquis cum hypo-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. X. d) Initium huius capituli usque ad vers. *Qui habere voluerit*, legitur in serm. 2. de communi vita clericorum, seu 52. ad fratres in eremo; cetera vero partim in serm. 53. ad fratres in eremo, sive serm. 3. de communi

vita clericorum, partim in eodem 52. sive 2., de quibus sermonibus adnotatum est supra dist. 86. Partem huius capituli refert Beda in comment. ad 2. Cor. c. 8. sub hoc titulo: *Ex sermone de vita et moribus clericorum.*

Quaest. I. C. V. 46) non: Edd. coll. o. — 47) partes: eaed — 48) deserviens: Ed. Bas. — 49) i Tim. c. 6. v. 8. — 50) sequor: Edd. Bas. Ven. II. Par. Lugd. — C. VI. 51) hinc: Ed. Bas. — 52) gestit: orig. — C. VII. 53) Caput incertum. — 54) temporalium rerum vacare: Ed. Bas. — 55) suis: ib. — 56) capitis: ib. — 57) altaria: Edd. coll. o. — 58) ponere: Ed. Arg. — imponere: Ed. Bas. — C. VIII. 59) Ep. 65. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — cf. ad c. 1. D. 5. — Ans. l. 7. c. 3 (5). — 60) vivere: orig. — 61) ad proprium habebat: Edd. coll. o. — 62) cf. D. 32. c. 3. — 63) dicebant: Edd. coll. o. — cf. Act. c. 4. v. 35. — 64) quoque: Edd. coll. o. — 65) Communiter — vlla: orig. — Ans. — 66) a nobis: Edd. coll. o. — 67) add.: necessitatibus: orig. — Edd. coll. o. — 68) Luc. c. 11. v. 41. — C. IX. 69) Caput Pseudoisidorii. — Ans. l. 7. c. 2 (6). Ivo Decr. p. 3. c. 139. — 70) add.: fratres: Ed. Bas. — 71) bonos: orig. — Ans. — 72) Act. c. 4. v. 32. — 73) add.:

aut nostrum: Ed. Bas. — 74) de his, quae: ib. — 75) et: ib. — 76) sanctius: ib. — melius: Edd. rell. — C. X. 77) Ans. l. 7. c. 6 (8). — cf. conc. Aquisgran. c. 112. — 78) nobis: Ed. Bas. — 79) desid. ib. — cf. 2 Cor. c. 8. — 80) desid. in Edd. Ven. II. Par. Lugd. — 81) necessaria est: Ans. — Edd. coll. o. — 82) nobis: Ed. Bas. — 83) ten. — dist.: desid. ap. Ans. — 84) confuens: Edd. coll. o. pr. Bas. — 85) desid. ap. Ans. — 86) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. — 87) licet: Ed. Bas. — 88) desid. ib. — 89) aliquid: orig. — 90) sed qui: Ed. Bas. — Ans. — 91) desid. ap. Ans. — 92) episcoporum: Ans. — Edd. coll. o. — 93) Qui habuerit proprium vel habere voluerit: Edd. coll. o. — cf. serm. 153. — 94) ut: eaed. — 95) add.: etiam: eaed. pr. Nor. Ven. I. — 96) desid. in Edd. Arg. Bas. — 97) matum: Edd. coll. o. — Bohm. — 98) desid. in Ed. Bas. — 99) Quicumque: Edd. coll. o.

crisi vixerit, quisquis inventus fuerit habens proprium, non illi permitto, ut inde faciat⁹⁹⁾ testamentum, sed delebo eum de tabula clericorum. *Item supra*: §. 4. Qui non vult^{c)} mecum manere et in communi vivere, habeat libertatem, sed videat, utrum habere possit felicitatis hereditatem¹⁰⁰⁾.

C. XI. *Non licet habere proprium iis, qui suis renunciant et communiter vivere spondent.*

*Idem serm. III. de communi vita clericorum*¹⁰¹⁾.

Non dicatis aliquid¹⁰²⁾ proprium, sed sint vobis omnia communia. *Et infra*: §. 1. Quicumque autem in tantum progressus¹⁰³⁾ fuerit malum, ut occulte ab aliquo literas vel quodlibet munus accipiat, si hoc ultro constitetur, paratur illi, et eretur pro illo. Si autem deprehenditur atque convincitur, secundum arbitrium presbyteri¹⁰⁴⁾ vel praepositi gravius emendetur. *Et infra*: §. 2. Quum¹⁰⁵⁾ huius nostrae^{s)} congregationis fratres non solum facultatibus, sed voluntatibus propriis in ipsa ordinationis¹⁰⁶⁾ susceptione renunciaverint, et se per promissam obedientiam penitus aliorum potestati¹⁰⁷⁾, et imperiis in Christo et pro Christo subdiderint, certum^{b)} est eos nihil habere, possidere, dare, vel accipere debere sine superioris licentia. §. 3. Quod si propinquus, vel amicus, vel quilibet fratrum cuiquam aliquid offerre voluerit, primo quidem priori inveniatur, et sic suscipiatur, si ipse mandaverit. De quo tamen nihil fiat aliud, nisi quod priori placuerit.

C. XII. *De eodem.*

Idem tractatu L. ad c. 12. Ioannis.

Exemplum Domini accipe¹⁰⁸⁾ conversantis in terra. Quare habuit loculos cui angeli ministraverunt¹⁰⁹⁾, nisi quia ecclesia ipsius loculos "suos" habitura erat? Quare furem admisit, nisi ut eius ecclesia fures patienter¹¹⁰⁾ toleret?

C. XIII. *Ecclesiarum praepositi rerum dispensatores efficiuntur.*

*Item Prosper de vita contemplativa, lib. II. c. 9.*¹¹¹⁾

Expedit facultates ecclesiae possideri, et proprias perfectionis amore contemni. Non enim propriae sunt, sed communes ecclesiae facultates, et ideo quisquis omnibus, quae habuit, dimissis aut venditis fit rei suae contemtor, quum praepositus fuerit factus ecclesiae, omnium, quae habet ecclesia, efficitur dispensator. Denique S. Paulinus, ut ipsi melius nostis, ingentia praedia, quae fuerunt sua, vendita pauperibus erogavit; sed quum factus esset episcopus, non contempsit ecclesiae facultates, sed fidelissime dispensavit. Quo facto satis ostendit¹¹²⁾, et propria debere propter perfectionem contemni, et sine impedimento perfectionis posse ecclesiae facultates, quae sunt profecto communes¹¹³⁾, possideri¹¹⁴⁾. Quid S. Hilarius? nonne et¹¹⁵⁾ ipse omnia "bona" sua aut parentibus reliquit, aut vendita pauperibus erogavit? Is tamen, quum merito perfectionis suae fieret ecclesiae Arelatensis episcopus¹¹⁶⁾, quae illa tunc habebat ecclesia non solum possedit¹¹⁷⁾,

sed etiam acceptis fidelium numerosis hereditatibus ampliat. Isti ergo tam sancti, tam perfecti pontifices factis evidenter clamant, posse et debere fieri quod fecerunt. Qui^{a)} utique¹¹⁸⁾ homines tam saecularium quam divinarum rerum¹¹⁹⁾ sine ambiguitate doctissimi, si scirent res ecclesiae debere contemni, nunquam eas debuerant, qui omnia "sua" reliquerant, retinere¹²⁰⁾.

C. XIV. *Diaconi vel quaelibet religiosae personae regularem vitam ducere cogantur.*

*Item Gregorius Felici Episcopo de Acropoli, lib. II. ep. 29.*¹²¹⁾

Quoniam Velina, Buxentina¹²²⁾, et Blandana¹²³⁾ ecclesiae, "quae" tibi in vicino sunt constitutae, "sacerdotis noscuntur vacare regimine", propterea fraternitati tuae earum solenniter operam¹²⁴⁾ visitationis iniunximus¹²⁵⁾, illud prae¹²⁶⁾ omnibus commones, ut, ubi¹²⁷⁾ praefatarum ecclesiarum, sive dioeceseos¹²⁸⁾ "earum", vel diaconi vel religiosae personae inventae¹²⁹⁾ fuerint, districte canoniceque vivant.

C. XV. *Quare in primitiva ecclesia praedia vendebantur.*

*Item Melchiades Papa*¹³⁰⁾.

Futuram ecclesiam in gentibus apostoli praevidebant; idcirco praedia in Iudaea minime sunt adepti, sed pretia tantummodo ad fovendos egentes. At vero, quum inter turbines et adversa mundi succresceret ecclesia, eoque¹³¹⁾ pervenit, ut non solum gentes, sed etiam Romani principes, qui "paene" totius orbis monarchiam tenebant, ad fidem Christi et baptismi sacramenta concurrerent. E quibus vir religiosissimus Constantinus, primus fidem veritatis patenter adeptus, licentiam dedit per universum orbem "sub"¹³²⁾ suo degentes¹³³⁾ imperio non solum fieri Christianos, sed etiam fabricare¹³⁴⁾ ecclesias, et praedia tribuere¹³⁵⁾ posse constituit. Denique idem praefatus princeps donaria immensa contulit, et fabricam templi primae sedis B. Petri "principis apostolorum" instituit, adeo ut sedem imperialem, "quam Romani principes possederant", relinqueret, et B. Petro successoribusque suis profuturam concederet. §. 1. Idem vero praesidens¹³⁶⁾ in sancta synodo, quae apud Nicaeam congregata est, quum querelam quorundam conspiceret¹³⁷⁾ coram se delatam¹³⁸⁾, ait: *Vos a nemine diiudicari potestis, quia solius Dei iudicio reservamini. Dii etenim vocati estis, et idcirco non potestis ab hominibus iudicari.* Ab illo etenim tempore, et deinceps, viri religiosissimi¹³⁹⁾ non solum possessiones et praedia, quae possederant¹⁴⁰⁾, sed etiam semetipsos Domino consecrarunt, aedificantes basilicas in suis fundis in honorem¹⁴¹⁾ sanctorum martyrum per civitates, ac monasteria innumera, in quibus coetus Domino servitium conveniret¹⁴²⁾.

C. XVI. *Quare praedia fidelium hodie ab ecclesia non alienentur.*

*Item Urbanus Papa, epistola unica, c. 1.*¹⁴³⁾

Videntes autem summi sacerdotes, et alii, atque Levitae,

NOTATIONES CORRECTORUM.

e) Qui non vult: In sermone ipso praecedit c. *Certe ego*. infr. eadem, et paucis interiectis sequitur: *qui hoc non vult habeat libertatem etc.*

C. XI. f) Caput hoc sumtum est ex sermone 3. de communi vita clericorum, in quo regula B. Augustini continetur, ac repetitur epist. 109. Sed in ea ad monachas oratio convertitur.

g) Quum huius nostrae: Haec usque ad vers. *Certum est*, non sunt inventa apud B. Augustinum.

h) Certum: Haec habentur in prima regula c. 4.

C. XV. i) Ceteri etiam collectores Melchiadem citant, quod constare non posse recte animadvertit auctor glossae. Fit enim in hoc capite mentio Nicaenae synodi, quo tempore (ut ex ipsa synodo, Eusebio et ceteris historicis apparet) iam Melchiades obierat. Habetur autem integrum in scripto de primitiva ecclesia et munificentia Constantini, quod in collectione Isidori, Lutetiae bis impressa, sequitur statim post decreta Melchiadis, quemadmodum supra dist. 88. ad c. *Decretis* annotatum est.

Quaest. I. C. X. 99) *facere*: Ed. Bas. — 100) *aeternitatem*: orig. — C. XI. 101) ex epistola ad Seleucianam de sanctimonialibus. — 102) *vos habere al.*: Edd. coll. o. — 103) *ingressus*: Ed. Arg. — 104) *episcopi vel presb.*: Ed. Bas. — 105) Similia leguntur in regula ad servos Dei, Augustino perperam tributa. — 106) *ordinis*: Edd. coll. o. — 107) *voluntati*: Ed. Bas. — C. XII. 108) *accipite*: Edd. coll. o. — 109) *ministrabant*: ead. — 110) *quum patitur*: ead. — C. XIII. 111) Iuno Iulianus Pomerius, cuius hic liber est. — cf. conc. Aquigr. c. 85. — 112) *ostenditur*: Edd. Bas. Ven. II. Par. Lugd. — 113) *communia*: Ed. Bas. — orig. — 114) *possidere*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 115) *desid.* in Edd. coll. o. pr. Bas. — 116) *archiep.*: Ed. Bas. — 117) *possidebat*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 118) *Itaque*: Edd. coll. o. — 119) *scripturarum*: Ed. Bas. — *literarum*: Edd. rell. — 120) *suscipere*: Edd. coll. o. — C. XIV. 121) Ep. 43. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 7 (9). — 122) *Vicentina*: Edd. Lugd. II. III. — *Vizentina*: Edd. rell. — 123)

Blandina: Edd. coll. o. — 124) *opera*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 125) *iniunximus*: orig. — Edd. coll. o. — 126) *desid.* in Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 127) *ubicunque*: Edd. coll. o. — 128) *dioeceseum*: ead. — 129) *inventi*: Ed. Lugd. I. — C. XV. 130) Ex (Pseudoisidoriano) decreto de primitiva ecclesia. — cf. gesta Silvestri et Rufini hist. eccl. l. i. c. 3. — Burch. l. 3. c. 2. 5. — Ivo Pan. l. 2. c. 3. Decr. p. 3. c. 4. 7. Polyc. l. 1. t. 19. — 131) *ad hoc usque*: Edd. coll. o. — *adeo usque*: Burch. Ivo Decr. — 132) *in*: Ivo Pan. — 133) *degentibus*: Edd. coll. o. — 134) *fabricandi*: ead. — *fabricandas*: Ivo Pan. — 135) *tribuenda*: ead. — Ivo Pan. — 136) *cf. sup. C. II. q. 1. c. 9.* — 137) *prospiceret*: Ed. Bas. — 138) *deferendam*: Edd. coll. o. — 139) *religiosi*: ead. — 140) *possidebant*: ead. — 141) *honore*: ead. pr. Lugd. II. III. — 142) *conventrent*: Ed. Bas. — C. XVI. 143) Caput Pseudoisidorii, cf. conc. Par. hab. A. 849. c. 15. — Ans. l. 7. c. 6. Burch. l. 3. c. 3. Ivo Decr. p. 3. c. 5.

et reliqui fideles, plus utilitatis posse conferri, si hereditates et agros, quos vendebant, ecclesiis, quibus praesidebant episcopi, traderent, eo quod ex sumptibus eorum tam praesentibus quam futuris temporibus plura et elegantiora ministrare possent fidelibus communem vitam¹⁴⁴) ducentibus¹⁴⁵), quam ex pretio ipsorum, coeperunt praedia et agros, quos vendere solebant, matricibus ecclesiis tradere, et ex sumptibus eorum vivere. §. 1. Ipsae vero res in ditione singularum parochiarum episcoporum (qui locum tenent apostolorum) erant, et sunt usque adhuc, et futuris semper debent esse temporibus. E quibus episcopi et fideles dispensatores eorum omnibus communem¹⁴⁶) vitam degere volentibus ministrare cuncta necessaria debent, prout melius potuerint, ut nemo in eis egeus inveniatur. §. 2. Ipsae enim res fidelium oblationes appellantur, quia¹⁴⁷) Domino offeruntur. Et infra c. 3.: §. 3. Memoratis ergo augmentationibus *ac cultibus* in tantum ecclesiae, quibus episcopi praesident, Domino adminiculante creverunt, et tantis¹⁴⁸) maxima pars earum abundat rebus, ut nullus sit in eis communem gerens¹⁴⁹) vitam indigens, sed omnia necessaria ab episcopo suisque percipit¹⁵⁰). §. 4. Ideo, si aliquis existiterit modernis aut futuris temporibus, qui haec¹⁵¹) avellere nitatur, iam dicta damnatione feriatur.

C. XVII. De eodem.

Item Augustinus tractatu LXII. in Ioannem¹⁵²).

Habebat Dominus loculos, *et* a fidelibus oblata conservans, et suorum necessitatibus, et aliis indigentibus tribuebat. Tunc primum ecclesiasticae pecuniae forma est instituta, ubi¹⁵³) intelligeremus quod praecepit, non cogitandum esse de crastino, non ad hoc fuisse praeceptum, ut nihil pecuniae servetur a sanctis, sed ne Deo pro ista serviatur, et propter inopiae timorem iustitia deseratur.

II. Pars. Gratian. His omnibus auctoritatibus claret, quod clericis nullo modo licet habere quid proprium; quod si habuerint, non clerici erunt, non tamen clericatus eis tollendus est.

Unde Augustinus in serm. II. de communi vita clericorum¹⁵⁴):

C. XVIII. Clericatus non tollitur eis, qui volunt habere aliquid proprium.

Certe ego sum qui statueram, *sicut nostis*, nullum ordinare clericum, nisi qui mecum vellet manere, aut¹⁵⁵) si vellet recedere a proposito, recte illi tollerem clericatum, *quia desereret sanctae societatis promissum coeptumque consortium*. Ecce in conspectu Dei et vestro muto consilium. Qui volunt habere aliquid proprium, quibus non sufficit Deus et ecclesia sua¹⁵⁶), maneat ubi volunt et ubi possunt, non eis aufero clericatum, nolo habere hypocritas. Malum enim¹⁵⁷) esse quis nesciat? Malum est cadere a proposito, sed peius est simulare propositum. Et post pauca: §. 1. Si non¹⁵⁸) servat sanctitatem foris, dimidius cecidit: si vero¹⁵⁹) intus habuerit simulationem, totus cecidit. Nolo, ut habeat necessitatem simulandi. Scio, quomodo homines ament¹⁶⁰) clericatum. Nemini eum tollo nolenti mecum communiter vivere.

Gratian. Econtra sunt aliae auctoritates, quibus conceditur propria habere, non solum aliis, sed etiam episcopis. Unde in Concilio Agathensi c. 48. legitur¹⁶¹):

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXI. k) Morsque: Ante legebatur: *mortisque eius iniuriis infamantur* *). Restitutus est locus ex prisca versione, cui totum reliquum caput convenit. Graece est: καὶ τὸν αὐτοῦ θάνατον δυσσημίαις περιβάλλεσθαι; id est: et eius mors maledictis undique appetatur.

C. XXII. l) Ei possit: Legitur etiam: *eis possit* **).

Quaest. I. C. XVI. 144) *filem*: orig. — 145) *deducenibus*: Burch. — Ed. Bas. — 146) *communi vita*: Edd. coll. o. — 147) *quae a fidelibus Dom. offer.*: ead. — 148) *in tantis*: ead. — 149) *eligens*: orig. — *communi vita degens*: Ed. Bas. — 150) *percipiat*: Edd. coll. o. — 151) *hoc*: Ed. Bas. — C. XVII. 152) Ans. l. 5. c. 32. Polyc. l. 3. t. 24. — 153) *ut*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — *et ut*: Edd. rell. — *ut*: Böhm. — C. XVIII. 154) Sermon. 355. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 8. — 155) *ut*: Ed. Bas. — 156) *eius*: Ans. — Edd. coll. o. 157) *desid. ap. Ans.* — Edd. Arg. Bas. — 158) *desid. ap. Ans.* et in orig. — 159) *desid. in Edd. Arg. Bas.* — 160) *amant*: Edd. coll. o. — C. XIX. 161) hab. A. 506. — cf. tamen ad c. 30. D. 23. — Coll. tr. p. 2. t. 25. c. 46. — 162) *Quicquid Ep. de suo proprio habet, ad heredes etc.*: Coll. Hisp. — 163) *dimittant vel derel.*: Ed. Bas. — 164) *frugibus*: ib. — 165) *servare*: Edd. coll. o. pr.

C. XIX. De rebus propriis vel acquisitis episcopi heredibus suis derelinquant.

Episcopi¹⁶²) de rebus propriis vel acquisitis, vel quicquid de proprio habent, heredibus suis, si voluerint, derelinquant¹⁶³). Quicquid vero de provisione suae ecclesiae fuerit sive de agris, sive de fructibus¹⁶⁴), sive de oblationibus, omnia in iure ecclesiae reservare¹⁶⁵) censuimus.

C. XX. De eodem.

Item ex Concilio Martini Papae, c. 15.¹⁶⁶)

Manifesta autem debent esse quae ad ecclesiam pertinent his, qui circa ipsos¹⁶⁷) sunt, presbyteris et diaconis, ut, si episcopo contigerit inopinatus¹⁶⁸) transitus, res ecclesiae nullo modo possint minui et perire; neque¹⁶⁹) res propriae episcopi importunitatem patiantur pro rebus ecclesiae, ut nec ecclesia incurrat damnum, nec episcopus in suis rebus pro rebus ecclesiae proscribatur¹⁷⁰).

Idem statutum est in canonibus Apostolorum c. 40., ubi legitur¹⁷¹):

C. XXI. De eodem.

Sint manifestae res propriae episcopi, (si tamen habet¹⁷²) proprias), et manifestae dominicae, ut potestatem habeat de propriis moriens episcopus sicut voluerit et quibus voluerit derelinquere, nec sub occasione ecclesiasticarum rerum ea, quae episcopi esse probantur, interdicant¹⁷³). Fortassis enim aut uxorem habet, aut filios, aut propinquos, aut servos. Et iustum est hoc apud Deum et homines, ut nec ecclesia detrimentum patiatur ignorantia¹⁷⁴) rerum pontificis, nec episcopus vel eius propinqui sub obtentu ecclesiae proscribantur, et in causas incidant qui ad eum pertinent, morsque¹⁷⁵) eius iniuriis *malae famae* subiiciatur.

C. XXII. Ex rebus ecclesiae episcopus, si indiget, sibi et suis necessaria sumat.

Item in eisdem canonibus c. 41.¹⁷⁶)

Ex his autem, quibus episcopus indiget, (si tamen indiget), ad¹⁷⁶) suas necessitates et peregrinorum fratrum usum et ipse percipiat, ut nihil ei possit¹⁷⁷) omnino deesse. Lex¹⁷⁷) enim Dei praecipit, ut qui altario deserviunt pascantur de¹⁷⁸) ipso.

C. XXIII. Res ecclesiasticas episcopus dispenset.

Item ex Concilio Antiocheno, c. 25.¹⁷⁹)

Episcopus ecclesiasticarum rerum habet potestatem ad dispensandum erga omnes, qui indigent; cum summa reverentia et timore Dei. Participet autem et ipse quibus indiget, (si tamen indiget), tam in¹⁸⁰) suis quam in¹⁸¹) fratrum, qui ab eo suscipiuntur, necessariis usibus profuturis, ita ut *in* nullo¹⁸²) qualibet occasione fraudentur, iuxta sanctum Apostolum sic dicentem¹⁸³): *Habentes victum et legumentum, his contenti stinuis*. Quod si contentus istis minime fuerit, convertat autem res ecclesiae in suos usus domesticos, et eius comoda vel agrorum fructus non cum presbyterorum conscientia diaconorumque pertractet, sed horum potestatem domesticis suis, aut propinquis, aut fratribus filiisque committat, ut per huiusmodi personas occulte res¹⁸⁴) laedantur ecclesiae, synodo provinciae poenas iste persolvat. Si autem et aliter accusetur episcopus,

Nam et in graecis codicibus partim est αὐτοῦ, partim αὐτοῦς.

C. XXIII. m) Occulte res: In versione Dionysii legitur: *ut per huiusmodi personas occulte ceteri* ***). *laedantur fratres ecclesiae*, et concordat cum alia antiqua versione, quae et ipsa est in tomis conciliorum: *ut per eorum*

Bas. Lugdd. II. III. — C. XX. 166) c. 4. conc. Antioch. ex interpr. Martini Brac., mutatis verbis, sed salva sententia. — Ans. l. 7. c. 166. ex translatione prisca. — 167) *episcopos*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 168) *desid.* in Coll. Hisp. — 169) *add.*: *enim*: Ed. Bas. — 170) *proscribatur*: Coll. Hisp. — C. XXI. 171) Ans. l. 6. c. 167 (166). — 172) *habeat*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *habet*: Edd. rell. — 173) *interdicantur*: Edd. coll. o. — 174) *ignorantia*: ead. — Ans. — *) Ita in Edd. coll. o. — C. XXII. 175) Ans. l. 6. c. 164. — 176) *in*: Edd. coll. o. — **) Ita ap. Ans. — 177) 1 Cor. c. 9. — 178) *ex*: Ed. Bas. — C. XXIII. 179) hab. A. 832. — In interpr. Dionysiana. — Ans. l. 6. c. 163 (167). — 180) *desid.* in Ed. Bas. — 181) *desid.* ib. — 182) *nulla*: Ans. — Edd. coll. o. — 183) 1 Tim. c. 6. v. 8. — ***). *ceteras laedantur ecclesiae*: Ans. — Dionys.

aut presbyteri, qui cum ipso sunt, quod ea, quae pertinent ad ecclesiam, vel ex agris, vel ex alia qualibet ecclesiastica facultate sibi met usurpent, ita ut ex hoc affligantur quidem pauperes, criminationi¹⁸⁴⁾ vero et blasphemis tam sermo praedicationis, quam ii, qui dispensant, taliter exponantur, et hos¹⁸⁵⁾ oportet corrigi, sancta synodo id quod concedet approbante¹⁸⁶⁾.

§ C. XXIV. Res ecclesiae sint in episcopi potestate.

Item in canonibus Apostolorum, c. 41.¹⁸⁷⁾

Praecipimus, ut in potestate sua episcopus ecclesiae res habeat. Si enim animae hominum pretiosiores¹⁸⁸⁾ illi sunt creditae, multo magis oportet eum curam pecuniarum¹⁸⁹⁾ gerere¹⁹⁰⁾, ita ut potestate eius indigentibus omnia dispensentur per presbyteros et diaconos, et cum Dei timore et omni sollicitudine ministrentur. Ex his autem, quibus indiget etc. ut supra¹⁹¹⁾.

Gratian. Quum ergo in concilio Agathensi, et Martini, et canonibus Apostolorum dicatur: Sint manifestae res propriae episcopi, quum in iisdem canonibus, et in concilio Antiocheno praecipitur, ut episcopus participet res ecclesiae, si tamen indiget, nonne patenter ostenditur, quod episcopus habeat libere propria? Dicendo enim: „si indiget rebus ecclesiae,“ notat eum habere propria, quae fortasse suis necessitatibus non sufficiunt. Quomodo ergo clericus, si proprium habere voluerit, clericus non erit, et episcopus habens propria non solum non desinit esse episcopus, verum etiam cunctas ecclesiasticas facultates in sua iubetur habere potestate? §. 1. Sed notandum est, episcopos orientales uxores habere et filios, quosdam autem ex nostris partibus, quum in laicatu sive in minoribus ordinibus constituti habeant uxores et filios, sive morte uxoris interveniente sive continentia pari voto servata, ad sacros ordines accedere. His omnibus conceditur habere propria ad suos et suorum usus. Qui autem ab infantia sacrae militiae traditi sunt, nullo modo eis permittitur habere propria, quia nulla est eis excusatio proprietatis, nisi fortasse retinendo sua a sumptibus ecclesiae abstineant. Quod fieri posse Prosper¹⁹²⁾ de vita contemplativa, lib. II. cap. 12., testatur dicens:

C. XXV. De his, qui tam infirmi sunt, ut suis rebus renunciare non possint.

Illi autem, qui tam infirmi sunt, ut possessionibus suis renunciare non possint, si ea, quae accepturi erant, dispensatori relinquunt, nihil habentibus conferenda, sine peccato possident sua, quia et ipsi quodammodo sua relinquunt, quando propriis contenti rebus nihil eorum, quae labori vel ordini suo debentur arbitrantur, accipiunt.

Gratian. De rebus vero ecclesiae quaeritur, an liceat eas per praebendas dividere, ut annuos redditus quisque sibi specialiter vendicat? Hoc non posse fieri, argumento et auctoritate probatur. Clerici successores eorum sunt, de quibus dicitur¹⁹³⁾: Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una. Necessae est ergo, ut eorum sequantur vitam, quorum in ecclesia gradum administrant. Non ergo aliquid proprium sibi vendicabunt, sed erunt eis omnia communia.

Item Urbanus Papa ait in epistola unica, c. 2.¹⁹⁴⁾

C. XXVI. Res ecclesiae quasi communes episcopus dispenset. Res ecclesiae non quasi propriae, sed ut¹⁹⁵⁾ communes et Domino oblatae cum summo timore non in alios, quam in praefatos usus sunt fideliter dispensandae.

C. XXVII. Non liceat episcopo res ecclesiarum in proprios usus convertere.

Item ex Synodo habita Romae ab Eugenio Papa II. c. 16.¹⁹⁶⁾ Nulli episcoporum liceat res¹⁹⁷⁾ mobiles aut immobiles de

subjectis plebibus aliisque piis locis in proprio usu¹⁹⁸⁾ habere, ne maiores enormiter locupletentur, et minores tali facto pauperes inveniantur. Contra agens canonica auctoritate coarctatus existat.

Gratian. Si ergo res ecclesiae non quasi propriae, sed quasi communes habendae sunt, quum de communi nullus dicat, hoc meum est, nec de rebus ecclesiae, haec est mea, potest aliquis dicere, ne videatur non imitari caritatem illorum, in qua nulli aliquid erat proprium, sed erant illis omnia communia. §. 1. His ita respondetur: Sicut perfectione caritatis manente secundum discretionem ecclesiarum distributio fit ecclesiasticarum facultatum, dum aliis possessiones huius ecclesiae ad dispensandum committuntur, ex quibus, licet res ecclesiae omnibus debeant esse communes, primum tamen sibi et suae ecclesiae deservientibus necessaria ministrantur, reliqua, quae supersunt, fidelium usibus ministrantur, ita et praebendae ecclesiarum eadem caritate manens pie et religiose possunt distribui, nec tunc rebus ecclesiae, ut propriis, sed ut communibus utilitatibus deservitur, ut ex his, quae sibi assignata sunt, primum sibi necessaria percipiat; si qua vero suis necessitatibus supersunt, in communes usus ecclesiae expendat.

Unde Augustinus ad Bonifacium Comitem, ep. L.¹⁹⁹⁾

C. XXVIII. De eodem.

Si²⁰⁰⁾ privatim possidemus, quod nobis sufficiat, non illa nostra sunt, sed pauperum; quorum procuracionem quodammodo gerimus, non proprietatem nobis usurpatione damnablem vendicamus.

Gratian. Ostensum est, quomodo liceat clericis habere proprium, et quomodo non. Item, quomodo res ecclesiae per praebendas dividi possint.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. Nunc quaeritur, si sacerdotes aliqua de rebus ecclesiae dedisse noscuntur, an his, qui eas acceperunt, aliqua firmitate constabunt? Quod res ecclesiae nullo modo distrahi possint et distractae possideri, multis auctoritatibus probatur.

Ait enim Stephanus Papa¹⁾:

C. I. Ecclesiae pecunias auferens vel homicida damnatur.

Qui Christi pecunias et ecclesiae auferit, fraudat et rapit, ut homicida in conspectu iudicis deputabitur.

C. II. Quicquid de sacratis vasis vel ministeriis a quolibet clero usurpatum fuerit, ecclesiae restituitur.

Item Pelagius Hostilio Episcopo²⁾.

Augustino³⁾ nostrae sedis notario suggerente didicimus, quod ei dilectio tua directis apicibus indicasset, quosdam de clero tuo, et maxime parochiarum ad te pertinentium, non pauca sacrata vasa vel ministeria distraxisse, et aliqua huiusmodi perpetrasse, quae a religioso aliena sunt proposito. Caritatem vero tuam, ut hoc competentem sollicitudine debeat insequi vel ulcisci, nostrae⁴⁾ praeceptionis auctoritate cupis communiri. Qua de re praesentibus mandamus afflatibus, ut competentis⁵⁾ vivacitatis instantia quicquid de sacratis vasis vel ministeriis a quolibet clericorum usurpatum vel distractum fuisse⁶⁾ compereris, sine cuiusquam morae interventu exigere non distittas⁷⁾ et ecclesiasticis usibus reformare.

C. III. Quicquid Domino consecratur ad ius pertinet sacerdotum.

Item Bonifacius Papa⁸⁾.

Nulli liceat ignorare, omne, quod Domino consecratur,

NOTATIONES CORRECTORUM.

secretam diligentiam ecclesiastici laedi videantur. Graece in codicibus, qui lecti sunt, habetur: εἰς τὸ διὰ τῶν τοιοῦτων λεληθῶσιν; βλαπτέσθαι τοῖς λόγοις τῆς ἐκκλησίας; id est: ut ex his rationes ecclesiae latenter laedantur.

Quaest. I. C. XXIII. 184) criminationibus: Edd. coll. o. — 185) hoc: ead. — 186) comprobante: ead. cum Ans. — C. XXIV. 187) Ans. l. 6. c. 150 (164). — 188) pretiosae: orig. — 189) de pecuniis: Ans. — Edd. coll. o. — 190) agere: Edd. coll. o. — 191) supra c. 22. — C. XXV. 192) Imo Iulianus Pomerius. — 193) Act. c. 4. v. 32. — C. XXVI. 194) Caput Pseudoisidori. — Ans. l. 5. c. 35 (36). Polyc. l. 6. t. 15. — 195) quasi: Ed. Bas. — C. XXVII. 196) hab. A. 826. — 197) res mob. aut: desid. in orig. — 198) propriis usus: Edd. Bas. Lugd. — C. XXVIII. 199) Ep.

185. Ed. Maur. scr. A. 417. — cf. C. 23. q. 7. c. 3. — 200) privatim quae nobis sufficiant possidemus: orig.

Quaest. II. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, cf. Bonif. Mog. ep. 72. — Burch. l. 11. c. 18. Ans. l. 8. c. 43. Ivo Decr. p. 14. c. 88. — C. II. 2) Caput incerti temporis. — Coll. tr. p. p. 1. t. 52. c. 20. — 3) Augusto: Ed. Bas. — 4) vestras: ib. — 5) competent: Edd. coll. o. — 6) esse: Ed. Bas. — 7) dubites: ib. — C. III. 8) ex Crp. reg. Franc. l. 6. c. 495. — Burch. l. 11. c. 17. Ivo Pau. l. 5. c. 113. Decr. p. 14. c. 37. Polyc. l. 6. t. 15.

sive fuerit homo, sive animal, sive ager, vel quicquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum Domino erit, et ad ius pertinebit⁹⁾ sacerdotum. Propter quod inexcusabilis erit omnis¹⁰⁾, qui a Domino et ecclesia, cui competunt¹¹⁾, aufert, vastat, invadit vel eripit, et usque ad emendationem ecclesiaeque satisfactionem ut sacrilegus iudicetur, et, si emendare noluerit, excommunicetur.

C. IV. *Excommunicationi subiaceat qui ecclesiastica praedia invadit.*

Item Gregorius VII. *lib. VI. Regesti, in concilio c. 1.*¹²⁾ Quicumque militum, vel cuiuscunque ordinis vel professionis persona, praedia ecclesiastica a quocunque rege, seu saeculari principe, vel ab episcopis invitit, seu abbatibus, aut aliquibus ecclesiarum rectoribus susceperit¹³⁾, vel invaserit, vel de rectorum depravato seu vitioso consensu tenuerit, nisi eadem praedia ecclesiis restituerit, excommunicationi subiaceat.

C. V. *Sacrilegii crimen incurrit qui praedia ecclesiastica vexat.*

Item Pius Papa, *epist. II.*¹⁴⁾

Praedia divinis usibus tradita quidam humanis applicant usibus, et Domino¹⁵⁾, cui tradita sunt, ea subtrahunt, ut sibi¹⁶⁾ inserviant. Quapropter ab omnibus illius usurpationis contumelia depellenda est, ne praedia usibus¹⁷⁾ secretorum coelestium dicata†) a quibusdam irruentibus vexentur. Quod si quisquam¹⁸⁾ praesumserit, ut sacrilegus habeatur¹⁹⁾.

C. VI. *De eodem.*

Item Anacletus Papa, *epist. I.*²⁰⁾

Qui abstulerit aliquid patri vel matri, dicitque²¹⁾ hoc peccatum non esse, homicidae²²⁾ particeps est. Pater noster sine dubio Deus est, qui nos creavit: mater vero nostra ecclesia, quae nos in baptismo spiritualiter regeneravit. Ergo, qui²³⁾ Christi pecunias et ecclesiae rapit, aufert²⁴⁾, vel fraudat, homicida est.

C. VII. *Quadruplum restituat qui res ecclesiae invadit.*

Item Ioannes Papa I. *ad Zachariam Archiepisc.*²⁵⁾

In antiquis ecclesiae statutis decretum est, ut qui aliena invadit non exeat impunitus, sed cum multiplicatione omnia restituat. Unde et in evangelio²⁶⁾ scriptum est: *Quod si aliquid defraudavi, reddo quadruplum.* Et in legibus saeculi cautum habetur²⁷⁾: *Qui rem surripit alienam etc. (ut infra in auctoritate Eusebii Papae).*

C. VIII. *Pro tenore saecularium legum puniantur invasores rerum ecclesiasticarum.*

Item Gregorius *ad Constantiam Regnam Galliae, lib. IV. epist. 33. b.*²⁸⁾

Quum devotissimam²⁹⁾ dominam sciam de coelesti vita atque remedio animae suae sedulo cogitare, culpam me committere vehementer existimo³⁰⁾, si ea, quae pro timore omnipotentis Domini³¹⁾ sunt suggerenda, siluero, et te

sanctissimam de ecclesiastica pace sedulo non commuero³²⁾. Nimis me Iuliani fratris et coepiscopi nostri proclamatio nuper contristavit, maxime quum villae suae, videlicet ecclesiae, a nequissimis praedonibus sint depravatae, atque nocturnis incendiis more furum combustae, et dum iidem maligni iuxta nostri praedecessoris Bonifacii decreta pro violata³³⁾ emunitate illud emendare noluerint, dum et saeculi leges haec eadem ita se habere voluerint, legē vulgari teste, in qua sic scribitur³⁴⁾: *Si quis manu armata usque ad quatuor homines in vicum alterius ad malefaciendum venerit, ille, qui prior est, pro illicita praesumptione componat solidos nongentos, sequaces vero eius unusquisque solidos octoginta. Si vero incendium fecerint³⁵⁾, ibi novies³⁶⁾ tantum componat: si praedam vero³⁶⁾, in quadruplum restituat.*

C. IX. *De eodem. Item d.)*³⁷⁾

Si saeculi leges talem iustitiam habere voluerunt, lex divina cur inferior esse debeat, quum in ipsis veritatis praesentia a Zachaeo³⁸⁾ collaudatum sit, ut, si aliquem defraudaret³⁹⁾, in quadruplum restitueret⁴⁰⁾? Et quia summum in rebus⁴¹⁾ bonum est iustitiam colere, ac sua cuique iura servare, et in subiectos non sinere quod potestatis est fieri, sed quod aequum est custodiri (quod et vos diligere, et omnino confidimus studere): ea⁴²⁾ propter excellentiae vestrae mense novembri praesentis anni, secunda indictione, Petrum fratrem et coepiscopum nostrum a gremio sanctae Romanae ecclesiae transmittemus⁴³⁾, ut, fratribus eiusdem provinciae in unum congregatis, emunitas violata⁴⁴⁾ et praesumptio, et sacrilegium canonica auctoritate et vestra regia dignitate talem terminum accipiant, ne post hac⁴⁵⁾ membra diaboli, filii nequam, in sancta ecclesia se etiam ibi regnante talia praesumant.

C. X. *Ecclesiae res surripiens in decuplum restituat quod abstulit.*

Item Eusebius Papa, *epist. II.*⁴⁶⁾

In legibus saeculi cautum habetur: *Qui rem surripit alienam, illi, cuius res direpta est, in decuplum⁴⁷⁾ quae subblata sunt restituat⁴⁸⁾.* Et in lege divina†) legitur: *Maledictus omnis, qui transfert terminos proximi sui, et dicit omnis populus, Amen.* Talia ergo non praesumantur absque ultione, nec exercentur absque sua damnatione. Proinde⁴⁹⁾, si quis ecclesiasticas oblationes et quod Deo consecratum est rapuerit, vel consenserit facientibus, ut sacrilegus diiudicetur, et damnatum in quadruplum restituat, et canonicè poeniteat.

Gratian. *Contra Gregorius scribit cap. 4. responsionum ad Augustinum, Anglorum Episcopum, de his, qui furtim auferunt aliquid de ecclesia*⁴⁹⁾:

C. XI. *Sine augmento sibi ablata ecclesiam recipere oportet.*

Fraternitas tua ex persona furis pensare potest, qualiter valeat corrigi. Sunt enim quidam, qui habentes subsidia furtum perpetrant: et sunt alii, qui hac in re ex inopia delinquant. Unde necesse est, ut quidam damnis, quidam

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. b) Initium huius capitis usque ad vers. *Siluro*, est acceptum ex epistola indicata. Reliqua non sunt inventa.

c) Violata: Haec dictio abest a plerisque vetustis*) et hic, et in sequenti capite, ubi in vulgatis est: *emunitas violata.*

C. IX. d) In plerisque vetustis codicibus, et apud

Burchardum et Ivonem caput hoc est coniunctum superiori.

C. X. e) Proinde: Hinc usque ad finem non sunt in epistola Eusebii, neque apud Ioannem aut Symmachum. Habentur tamen apud Burchardum et Ivonem part. 13. c. 37. et in Polycarpo**), interpositis etiam aliquot verbis, quae in epistola habentur post vers. *Damnatio*.

Quaest. II. C. III. 9) *pertinet*: orig. — Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 10) *add. homo*: Ed. Bas. — 11) *competit*: ib. — C. IV. 12) c. 1. conc. Rom. hab. A. 1078. — Polyc. I. 6. t. 15. — 13) *suscepit, vel suscepti vel invasi, vel etiam de etc.*: orig. — C. V. 14) *Caput Pseudoisidori*, cf. Brev. Alar. I. 16. t. 4. c. 40. — Ans. I. 5. c. 36 (35). Ivo Decr. p. 13. c. 29. Polyc. ib. — 15) *Deo aostro*: Ans. — Edd. coll. o. — 16) *uis usibus*: orig. — Ans. Ivo. — 17) *sub secretis*: Ivo. — †) *dedicata*: Ed. Bas. — 18) *quis*: Ivo. — Edd. coll. o. — 19) *iudicetur*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — C. VI. 20) *Caput Pseudoisidori*, cf. ad. c. 1. — 21) *dicit*: Edd. coll. o. — 22) *homicidii*: Edd. Bas. Lugdd. — 23) *add. sibi*: Ed. Bas. — 24) *desid.* in Edd. Ven. I. II. Lugdd. Par. — C. VII. 25) *Caput Pseudoisidori*, cf. syn. Rom. V. Symmach. — Ans. I. 2. c. 45. — 26) *Luc. c. 19. v. 8. — 27) cf. infra c. 10. — C. VIII. 28) Ep. Gregorii V. ad Constantiam reginam Galliae scr. A. 996. — Initium capitis Gregorius V. mutatus est ex ep. 41. I. 5. Gregor. M. ad Constantiam Augustam, unde apparet libri et capitis numerum, a Corr. inscriptioni adiectum, delendum esse. — Burch. I. 11. c. 26.*

Ivo Decr. p. 13. c. 36. — 29) *desid. ap. Iv.* — 30) *aestimo*: Ed. Arg. — 31) *Del*: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 32) *commuero*: Ed. Bas. — *) et orig., Burch. Iv., et Ed. Bas. — 33) *leg. Langob. I. I. t. 18. c. 1. — 34) fecerit, — componat, restituat*: Ed. Bas. — 35) *sibi nonam*: Burch. — *solidum novies*: Ed. Bas. — *sibi novies*: Edd. roll. — Ivo. — 36) *add. fecerit*: Edd. Lugdd. II. III. — C. IX. 37) ex eadem ep. Greg. V. — Burch. Ivo. ib. — 38) *Luc. c. 19. — 39) defraudaretur*: Ed. Bas. — 40) *restituatur*: ib. — Ivo. — 41) *regibus*: orig. — Coll. c. 42) *quapropter*: Edd. coll. o. — Coll. c. 43) *transmittimus*: orig. — Burch. — Ed. Bas. — 44) *desid. in orig.* — Coll. c. 45) *hanc*: Edd. Arg. Bas. — C. X. 46) *Caput Pseudoisidori*, cf. Syn. Rom. V. Symmach. — Ans. I. 5. c. 41. (42). Burch. I. 11. c. 27. Ivo Pan. I. 4. c. 47. Decr. p. 13. c. 37. p. 5. c. 249. p. 3. c. 149. Polyc. I. 8. t. 15. — 47) *decuplum*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 48) *sibi restituatur*: Ed. Bas. — †) *Deut. c. 27. v. 17. — ** et Ans. I. I. et in posn. Rom. t. 4. c. 1. — C. XI. 49) *Ep. 65. (scr. A. 601.) I. 11. Ed. Maur. — cf. ad D. 5. c. 1. — Ivo Decr. p. 13. c. 5. Polyc. I. 6. t. 16.*

vero verberibus, *et quidam districtius, quidam vero levius* corrigantur. Et quum paulo districtius agitur, ex caritate agendum est, et non ex furore, quia ipsi hoc præstat, qui corrigitur, ne gehennae ignibus tradatur. *Et infra: §. 1.* Addis etiam, quo augmento ea, quae furto de ecclesiis abstulerunt⁵⁰⁾, reddere debeant. Sed absit, ut ecclesia cum augmento recipiat quod de terrenis rebus videtur amittere, et lucra damnis⁵¹⁾ quaerat.

Gratian. *Verum illud Eusebii de legum severitate, illud Gregorii de ecclesiastica mansuetudine dictum intelligitur.*

C. XII. *Non sunt alienanda in episcopatu acquisita.*

Idem Gregorius lib. X. epist. 42. Deus dedit Episcopo Mediolanensi⁵²⁾.

Res in episcopatu acquisitas sacerdotibus nulla est alienandi licentia.

C. XIII. *Vasa sacra, nisi pro redemptione captivorum, non sunt alienanda.*

Item ex VIII. f) Synodo universali, c. 15.⁵³⁾

Apostolicos et paternos canones renovans hæc sancta et universalis synodus diffinit, neminem prorsus episcopum vendere vel utcumque alienare cimelia et vasa sacra, excepta causa olim ab antiquis canonibus ordinata, videlicet pro redemptione captivorum; sed nec tradere salaria ecclesiarum in emphyteutica pacta, nec alias rusticas possessiones venundare⁵⁴⁾, ac per hoc, ecclesiasticos redditus laedere, quos ad propriam utilitatem, et ob escam pauperum et peregrinorum sustentationem esse deoernimus⁵⁵⁾. *Et paulo post: §. 1.* Quisquis autem apparuerit⁵⁶⁾ post hanc diffinitionem nostram contrarium quid huic sanctae ac universali synodo agere, deponatur ut praevaricator divinarum legum⁵⁶⁾ et praeceptorum, cassata videlicet omnino quae facta est in scriptis vel sine scriptis ab episcopo venditione vel emphyteutica traditione, vel alia qualibet alienatione, cimeliorum *scilicet* et salariorum locorum. Qui vero emerit aut perceperit⁵⁷⁾ aliquid ex praedictis cimeliis vel⁵⁸⁾ salariis, et non restituerit ecclesiae iterum quae ecclesiae sunt, vel⁵⁹⁾ non dederit⁶⁰⁾ ad incidendum cartam venditionis vel emphyteuseos, sit anathema, usque dum fecerit quod ab hac sancta et universali synodo confirmatum est. §. 2. Si autem episcopus convictus fuerit construxisse monasterium de redditibus ecclesiasticis, tradat ipsum eidem ecclesiae monasterium.

C. XIV. *Pro redemptione captivorum sacra vasa non prohibentur alienari.*

Item Gregorius lib. VI. epist. 35. Domino Episcopo Messanensi⁶¹⁾.

Et sacrorum canonum, et legalia statuta permittunt, ministeria⁶²⁾ ecclesiae pro captivorum esse redemptione vendenda.

C. XV. *Res ecclesiae licite impendantur pro redemptione captivorum.*

Idem Demetrio et Valeriano Clericis Firmanis, lib. VII. Indict. 2. epist. 14.⁶³⁾

Sacrorum canonum statuta et legalis⁶⁴⁾ permittit auctoritas, licite res ecclesiasticas in redemptionem⁶⁵⁾ captivorum impendi. Et ideo, quia edocti a vobis sumus, ante annos fere XVIII. *virum reverentissimum quendam* Fa-

bium⁶⁶⁾, episcopum ecclesiae Firmanae, Hbras XI.⁶⁷⁾ argenti de eadem ecclesia pro redemptione vestra, ac patris vestri Passivi, fratris et coepiscopi nostri⁶⁸⁾, tunc vero clerici, nec non matris⁶⁹⁾ vestrae hostibus impendisse, atque ex hoc quandam formidinem vos habere, ne hoc, quod datum est, a vobis quolibet tempore repetatur, huius praecipi auctoritate suspicionem vestram praevideamus auferendam, constituentes, nullam vos exinde heredesque vestros quolibet tempore repetitionis molestiam sustinere, nec a quoquam vobis aliquam⁷⁰⁾ obfiscationem.

C. XVI. *Res ecclesiae desolatae non praeponantur captivis.*

Idem lib. VI. epist. 35. ad Dominum Episcopum⁷¹⁾.

Sicut omnino grave est frustra ecclesiastica ministeria vendicare, sic iterum culpa est imminente huiusmodi necessitate res maxime desolatae ecclesiae captivis suis praepone-re, et in eorum redemptione cessare.

H. Pars. Gratian. *Quae vero poenitentia huiusmodi invasoribus atque praedonibus, qui vasa sacra et reliqua divino cultui dedicata avrapiunt et quasi profana contractant, sit indicenda, Nicolaus Papa definit, scribens Frontario Archiepiscopo Burdegalensi⁷²⁾.*

C. XVII. *Invasoribus rerum ecclesiasticarum quae poenitentia sit imponenda.*

De viro nefando, Burgando nomine, qui rabie insana commotus diabolicis se irretire laqueis non dubitavit, atque gentilium more per abrupta itinera et compita insidians, vobis in vestrae ecclesiae villa una cum clericis vestris manentibus, et populum salubribus⁷³⁾ instruere dogmatum monitis decertantibus, paneque spiritualis verbi vacua hominum corda reficientibus, atque laudabile proprias salutis desiderium habentibus sancta apostolorum Petri et Pauli limina visitare, collectis malitiae suae sequacibus et iniquitatis complicitibus, nefarias invasiones et depraedationes violentas inferre daemoniaco ausu praesumsit⁷⁴⁾, et, ut epistolae vestrae textus eloquitur, sacrum altare sacraque domini corporis et sanguinis vasa, insuper et sanctum chrisma pollutis arripere manibus quasi vilia et ad usum communem apta praesumsit⁷⁵⁾, dilectio nos vestra consuluit, si ipse, vel qui cum eo in tam impio et iniquo scelere fuerunt, ad poenitentiam quandoque gratia tracti⁷⁶⁾ divina venire voluerint, quo eos poenitentiae vincule constringatis, nostrae institutionis censuram exposcere curastis⁷⁷⁾. De quibus (si tamen ita est) iubemus, quum ad poenitentiam reverti acceleraverint, uno anno extra ecclesiam Dei consistere, cuius sacratissima vasa extraritum fidei Christianae diripiendo auferre non dubitaverunt. Secundo vero anno ante fores ecclesiae sine communione maneat. Tertio vero anno ecclesiam Dei ingrediantur⁷⁸⁾, et inter audientes adstent sine oblatione, non manducantes carnem neque bibentes vinum, praeter natalis et resurrectionis dominicae dies. Quarto praeterea anno, si his prioribus tribus eorum fructuosus fuerit poenitentiae labor, communioni fidelium restituantur, totaque mentis intentione spondentes, talia se ulterius nunquam facturos, corpus et sanguinem Domini suscipere mereantur, et usque ad septimum annum tribus in hebdomada diebus sine esu carni et vini potatione maneat poenitentes.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. f) Octava: Sic est emendatum ex Anselmo, quum antea legeretur: sexta. Est autem canon 15. synodi VIII., habitae tempore Hadriani Papae II. contra Photium, ex versione Anastasii Bibliothecarii.

g) Videlicet pro redemptione: In concilio ipso et apud Anselmum legitur: quae accipiuntur in redemptionem captivorum.

h) Decernimus: In ipso canone sequuntur haec:

Quaest. II. c. XI. 50) abstulerant: Ed. Bas. — 51) de damnis: ib. — C. XII. 52) Ep. 38. (scr. A. 602.) l. 12. Ed. Maur. — cf. Infr. qu. 5. c. 1. — C. XIII. 53) hab. A. 869. — Ans. l. 6. c. 171 (176). — 54) venundari: Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. Nor. — 55) tentaverit: Edd. coll. o. — 56) rerum: ead. — 57) ceperit: ead. pr. Bas. — 58) et: Ed. Bas. — 59) et: ib. — 60) reddiderit: Edd. coll. o. — C. XIV. 61) Ep. 38. (scr. A. 697. ad Donum Mess.) l. 7. Ed. Maur. — Ans. l. 5. c. 48 (52). — 62) ministeriis: Böhm. — C. XV. 63) Ep. 17. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ivo Deor. p. 3. c. 145. — 64) cf. Cod. Inst. l. 1. t. 2. c. 24. — 65) re-

Omnia vero ecclesiasticarum rerum potestatem habentem, et has meliorare ac dilatare, prout oportuerit, ecclesiastica loca, quae per reditus fiunt, et insuper propriam rerum dispositionem distribuere, ac committere, seu conferre quibuscunque voluerit et iudicaverit, iuxta propriam potestatem ac dominatum. Quisquis autem apparuerit etc.

C. XVII. i) Caput hoc alibi non est inventum quam in collectione canonum incerti auctoris.

demione: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 66) Fanium: Edd. Bas. Lugd. I. — Favium: Edd. rell. — 67) XII: Ed. Bas. — 68) add.: nunc: ib. — 69) et matr.: ib. — 70) desid. in Ed. Bas. — C. XVI. 71) Ex eadem ep. — Ivo Deor. p. 3. c. 176. — C. XVII. 72) Caput incerti temporis. — Coll. tr. p. 1. t. 62. c. 18. — cf. poenit. Rom. t. 8. c. 19. — 73) salubritas: Ed. Bas. — 74) praesumsit: Edd. coll. o. pr. Arg. Ven. I. — 75) praesumsit: Edd. Ven. I. II. — praesumsit: Edd. rell. pr. Arg. — 76) attracti: Ed. Bas. — tacti: Edd. rell. — 77) curatis: Ed. Bas. — 78) intrant: ib.

C. XVIII. Res ecclesiae episcopus usurpare vel alienare non praesumat.

Item in Concilio Leonis Papae IV. 79)

III. Pars. Monemus et irrefragabiliter affirmamus, ut nullus episcoporum vel sacerdotum rem tituli sui usurpare praesumat, sed neque salarium a Christianis sanctis locis oblatum causa amicitiae, vel timoris, aut muneris per tentet auferre, ne ecclesia Dei ad nihilum redigatur. Quod qui 80) facere praesumserit 81) episcopus vel sacerdos, canonicam sine dubio subeat ultionem, et quod ecclesiae iniuste ablatum est reddere compellatur, ita ut deinceps nullas vires pro his ad litigandum vel possidendum habere possit.

✓ **C. XIX. Episcopo vel abbati res ecclesiae alienare non licet.**

Item ex VII. Synodo, c. 12. k) 82)

Quiaquis episcopus vel abbas inventus 83) fuerit de salariis 1) episcopii vel monasterii transferre quicquam in principum manus, vel etiam alii personae conferre, irritum sit quod datum esse constiterit, secundum canonem sanctorum Apostolorum 84), qui dicit: *Omnium ecclesiasticarum rerum episcopus habeat sollicitudinem, et dispenset eas tanquam Deo contemplant. Non 85) liceat autem et fraudare 86) quicquam ex illis, vel cognatis 86) propriis donare quae Dei sunt. Quod si pauperes fuerint, ut pauperibus largiatur, sed non sub horum occasione quae sunt ecclesiae defraudentur.* §. 1. Quod si 87) excusationem praetenderit damnum facere 88) et nihil ad profectum agrum 89) existere, nec sic 90) principibus, *qui per loca illa sunt*, tribuatur ager vel locus, sed clericis vel agricultoribus. §. 2. Quod si caliditate usus fuerit, et a colono vel a clerico emerit princeps agrum, irrita 91) sit venditio, et restituatur episcopo 92) vel monasterio, *et episcopus vel abbas hoc faciens abiiciatur, *episcopus quidem ab episcopo, abbas autem a monasterio 93), tanquam qui dispergit quae non collegit.

C. XX. Praedia ecclesiae non liceat Papae alienare.

Item Symmachus Papa in Synodo III. c. 4. et seqq. usque ad c. 9. o) 94)

Non liceat Papae praedium ecclesiae alienare aliquo modo pro aliqua necessitate, nec in 94) usumfructum 95) rura dare, nisi tantummodo domos, quae in quibuslibet urbibus non modica impensa sustentantur. Qua lege omnes custodes adstringantur, ut donator, accensator, venditor hono-

rem perdat. Et qui subscripserit anathema sit cum eo, qui dedit 96) vel qui recepit 97), nisi restituatur. Liceat etiam quibuslibet ecclesiasticis personis contradicere, et cum fructibus alienata reposcere. Quod non modo 9) in apostolica servandum est ecclesia, verum etiam universis ecclesiis per provincias quidem dicitur convenire.

C. XXI. Qui res ecclesiasticas vendit ad altare non audeat accedere.

Item in Synodo VI. 98)

Indigne ad altare Dei properare permittitur, qui res ecclesiasticas audeat invadere aut iniuste 9) possidere, aut iniqua vel iniusta defensione in eis perdurat 99). *Et paulo post: §. 1. Debet tamen esse provisio, ut vindictam admonitio 9) praecedat, et res usurpatae iniuste qui abstulit 100), aut iniuste ablatas retinet 101), aequitate patrocinate legibus restituat. Quod si neglexerit, et necessitas compulerit, demum praedonem sacerdotalis districtio maturata percellat. Et infra: §. 2. Valde iniquum ergo 102) et ingens sacrilegium est, ut quaecunque vel pro remedio peccatorum, vel salute 103), vel requie 104) animarum suarum unusquisque venerabili ecclesiae contulerit aut certe reliquerit, ab iis, quibus haec 105) maxime servari 106) convenit, id est Christianis et Deum timentibus hominibus 107), et super omnia a principibus et primis regionum, in aliud transferri vel converti permittatur. Propterea, qui haec non praeviderit, et aliter quam scriptum est praedia ecclesiis 108) tradita petierit, vel acceperit, aut possederit, vel iniuste defenderit aut retinuerit 9), nisi cito se correxerit, quo iratus Deus animas percutit anathemate feriatur, sitque accipienti, et danti 109), et possidenti anathema, et institutae poenae contubernium assiduam. Nec aliquo se aut tribunali Christi obstaculo muniat qui a religiosis animabus ad substantiam pauperum derelicta contra fas sine 110) aliqua pietatis consideratione dispergit.*

C. XXII. Excommunicentur qui principum auctoritate res invadunt ecclesiae.

Item Nicolaus Papa Adoni, Viennensi Archiepiscopo, in epistola, cuius initium: „Quia sanctitatis vestrae“ 111).

De rebus, quae semel Deo contributae atque dicatae sunt, et postea sub occasione concessionis principum a quibusdam invaduntur atque diripiuntur, sancimus, ut prius consulatis principem 112) ad rescandam tam praesumptivam factionem, et 113) cognoscendum, utrum illius sit concessio, an invasoris 114) praesumptio. Quod si principis inor-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIX. k) Apud Gratianum, quemadmodum et apud Anselmum, citabatur ex *II. Eusebii episcopi Caesariensis*. Ivo verum auctorem citavit. Versio autem est Anastasii bibliothecarii, ex cuius codicibus manuscriptorum nonnulla sunt emendata.

l) Salariis: Graece est: *ἐκ τῶν αὐτοῦργγῶν*, pro qua voce in Parisiensi Graecorum canonum editione legitur in rubrica: *ἐκ τῶν προαδελῶν*, id est: *ex suburbanis*, quasi suburbana vocentur auturgia, quod ipsius possessoris manibus colantur. Balsamon tamen eos agros interpretatur, qui per se ipsi sine magna cultura fructum ferre possunt, ut silvae et alia huiusmodi.

m) Fraudare: *ἀπεπλήσσαι*, id est: *sibi vendicare, et suum facere*.

n) Episcopus quidem ab episcopo, abbas autem a monasterio: Haec ad sententiae integritatem addita sunt ex ipso canone *).

C. XX. o) Caput hoc collectum est ex pluribus capitibus synodi Romanae III. sub Symmacho, in epitomen tamen redactis.

p) In usumfructum: In conciliorum editionibus partim legitur: *sed nec in usufructuario iure aliquibus dare*

liceat, partim: sed nec in usumfructum iure aliquibus etc. quemadmodum et in codice canonum impresso. Nam in vetusto manuscripto est: *sed nec usufructuario aliquibus dari liceat*. Idem vero significare usufructuarium et usumfructum scribit Smaragdus in expositione regulae B. Benedicti, cap. 59., his verbis: *Usumfructum dicitur quod nos dicimus usufructuarium*.

q) Quod non modo: In ipsa synodo longe aliter habetur: *Huius autem constitutionis legem in apostolica tantum volumus sede servari, universis ecclesiis per provincias secundum animarum considerationem, quem proposito religionis convenire rectores earum viderent, more servato*.

C. XXI. r) Aut iniuste: In synodo legitur: *aut iniuste, id est sine licentia episcopi, possidere*.

s) Admonitio: In synodo additur: *manifesta*.

t) Hominiibus: Quae sequuntur usque ad vers. *In aliud*, addita sunt ex synodo.

u) Vel iniuste defenderit, aut retinuerit: Addita sunt et ista, sicque omnia, quae in usurpatione huiusmodi rerum accidere solent, exponuntur.

C. XXII. v) Exstat epistola haec in libro saepe citato bibliothecae Dominicanae, in qua respondet Nicolaus ad nonnullas quaestiones ab Adone sibi propositas.

Quaest. II. C. XVIII. 79) Summa huius cap. legitur in breviario synodi Leonis IV., ex incerto scriptore de vitis RR. PP., cui Luitprandi nomen falso tribuitur. (Mansi t. 14.) — Ans. l. 6. c. 170. Deusedit p. 4. Polyc. l. 4. t. 19. — 80) si: Ed. Bas. — 81) add.: Ille: Ans. — C. XIX. 84) hab. A. 787. — Ans. l. 6. c. 184 (191). Ivo Decr. p. 5. c. 375. Polyc. l. 6. t. 15. — 83) voluerit: Edd. coll. o. — 84) can. ap. 39. — 85) Non licere: Ans. Ivo. — 86) propinquus: Ed. Bas. — 87) add.: *caliditate usus*: Edd. coll. o. — 88) add.: *episcopus*: ead. — 89) add.: *vel locum*: ead. pr. Arg. — 90) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. — 91) etiam sic irrita: Ans. Ivo. — 92) episcopo: Edd. coll. o. — 93) desid. ap. Ans. — C. XX. 93) hab. A. 502. — Coll. tr. p. p. 1. t. 48. c. 15—17. Ans. l. 4.

c. 29. 30. — 94) desid. in Ed. Bas. — 95) usufructu: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 96) dederit: Ed. Bas. — 97) acceperit: ib. — *recepti*: Ed. Ven. II. — C. XXI. 98) hab. A. 504. — Ivo Decr. p. 3. c. 182. — 99) perdarare, de quibus tanta: Edd. coll. o. — 100) abstulerit: Ed. Bas. — 101) qui ret.: Edd. coll. o. pr. Bas. — 102) enim: Ivo. — Edd. coll. o. — 103) pro salute ac: Edd. coll. o. — 104) vel requ.: desid. ap. Iv. — 105) desid. ib. — 106) servare: Edd. Arg. Nor. Ven. I. Lugd. I. — 107) desid. in Ed. Bas. — 108) ecclesiae: Edd. coll. o. — 109) donanti: ead. — 110) et sine: Ed. Bas. — C. XXII. 111) scr. c. A. 863. — Ivo Decr. p. 3. c. 152. — 112) consulto principe: orig. — Ivo. — 113) et est: Ed. Bas. — 114) add.: *fuerit*: ib.

dinata fuerit largitio, ipse sit princeps pro emendatione redarguendus. Si autem inuasoris declaratur praesumptio, usque ad emendationem excommunicationis sit vindicta coercendus.

C. XXIII. *De rebus ecclesiae non est aliquid alienandum.*

Item Gelasius Iustino Archidiacono et Faustino Defensori¹¹⁵⁾.

IV. Pars. Vobis enim et famae vestrae consultum diximus, ut pontificis vestri loco vobiscum ab eodem aliquis subrogetur, qui eius nomine pariter universa disponat, quatenus omnia praedia ad vestrum revocetis studium, nec cuiquam clerico pro portione sua aliquod solum ecclesiae putetis esse deputandum, ne per incuriam et negligentiam minuantur, sed omnis¹¹⁶⁾ pensionis summam ex omnibus praediis rusticis urbanisque collectam ad antistitem deferatis. Ex qua tamen collectione habeatur ratio, quid ad causas vel expensas accidentium¹¹⁷⁾ necessitatum opus esse perspicitur, ut de medio sequestretur, et quatuor portiones vel de fidelium oblatione, vel de hac fiant modis omnibus pensione, ita ut unam sibi tollat antistes, aliam clericis pro suo iudicio et electione dispertiat, tertiam pauperibus sub omni¹¹⁸⁾ conscientia faciat erogari, fabricis vero quartam, quae competit ad ordinationem pontificis, erogatione vestra decernimus esse pensandam. Si quid forte sub annua remanebit expensa, electo idoneo¹¹⁹⁾ ab utraque parte custode, tradatur¹²⁰⁾ enthecis, ut, si maior emergerit fabrica, sit subsidio quod ex diversi¹²¹⁾ temporis diligentia potuerit¹²²⁾ custodiri, aut certe ematur possessio, quae utilitates respiciat communes.

C. XXIV. *Divini muneris participatione privetur qui ecclesiastica privilegia calcant.*

Idem Maiorico, Sereno et Ioanni Episcopis¹²³⁾.

Qui¹²⁴⁾ et divinis, et humanis legibus incivili damnatione calcatis, et reverentia religionis abiecta, vel ecclesiastica privilegia calcare contendunt, vel ubilibet in pauperum prosilire dispendium, nec huiusmodi saltem communiti convictique nequitiam sopire consentiunt atque illata sacris rebus detrimenta sarcire¹²⁵⁾, merito divini muneris participatione sunt privandi, ut¹²⁶⁾ huius¹²⁷⁾ perceptione careant, quod sacrilegis ausibus habuere despectui. Coelestinus vero presbyter fratris et coepiscopi nostri Sereni, qui contra pontificale iudicium contraque apostolicae sedis mandata prorumpens, supradictis communionem sacram ministrare praesumpsit, quum non potuerit ignorare sententiam proprii sacerdotis, ab officio protinus ecclesiastico pellatur¹²⁸⁾, ut nullus ecclesiae ministrorum contra pontificalia iustituta venire contendat.

C. XXV. *De eodem.*

Idem eisdem Iustino^{w)} Archidiacono et Faustino Defensori¹²⁹⁾.

Vulteranae¹³⁰⁾ ecclesiae actus vel patrimonium, quod hactenus comperimus destitutum, post¹³¹⁾ damnationem Eucharisti, quo fuerat depravante dispersum, curae vestrae decrevimus esse delegandum, ut diligentia (qua vos pro

utilitatibus¹³²⁾ ecclesiae existimamus¹³³⁾ esse vigilantes) praedia culturae restituatis antiquae, et revocetis si qua sunt vendita aut donata mancipia. Possessiones etiam, quas ab Eumancio¹³⁴⁾ et Opilione episcopis, vel ceteris quovis iure videritis teneri, quia contra constituta synodi ab episcopis praedia alienari nullo¹³⁵⁾ potuerunt commento, nihilominus revocentur. Sit emtoribus ad eum recursus, qui praesumpsit¹³⁶⁾ aliquid de ecclesiae rebus illicita venditione distrahere, ita ut pensiones annuas ad pontificem deferatis, cui privilegia sua integra convenit omni ratione servari, ut eius dispensatione portiones proveniant consuetae, ita ut portionem quartam, quae ad eos pertinet, sua pontifex ordinatione distribuatur, prout cuiusque locum meritumque cognoscit. Pariter etiam ex fidelium oblatione faciendum est, ut clericis quartam¹³⁷⁾ eroget pro consideratione suae electionis antistes. Fabricarum etiam portio episcopo sciente et disponente vestra erogatione pendatur, quatenus nihil penitus in detrimentum aliquis rei patiamini generari.

C. XXVI. *Redituum et oblationum duae portiones clericis committantur.*

Idem Clero, et ordini, et plebi Brundusii^{x)}¹³⁸⁾.

Concesso vobis quem petistis antistite, fratre iam et coepiscopo meo¹³⁹⁾ Iuliano, necessarium fuit (eodem ad ecclesiam suam mox remisso) ad vos nostra scripta pariter destinari, quibus agnosceretis eidem fuisse praecceptum, ne unquam ordinationes praesumat illicitas. *Et infra:* §. 1. Reditus et oblationes fidelium in quatuor partes dividat, quarum unam sibi ipse¹⁴⁰⁾ retineat, alteram clericis pro officiorum suorum sedulitate distribuatur, fabricis tertiam, quartam pauperibus et peregrinis habeat fideliter erogandam, quarum rationem divino est redditurus examini.

C. XXVII. *De oblationibus fidelium quot portiones fiant, et quae cuique proveniant.*

Idem in epistola ad episcopos per Lucaniam et Brutios, c. 29.¹⁴¹⁾

Quatuor autem tam de reatu quam de oblatione fidelium, prout cuiuslibet ecclesiae facultas admittit, (sicut dudum rationabiliter est decretum), convenit fieri portiones, quarum sit una pontificis, altera clericorum, tertia pauperum, quarta fabricis¹⁴²⁾ applicanda. De quibus sicut sacerdotis intererit integram ministris ecclesiae memoratam dependere¹⁴³⁾ quantitatem, sic clerus¹⁴⁴⁾ ultra delegatam sibi summam nihil insolenter noverit expetendum. Ea vero, quae ecclesiasticis aedificiis¹⁴⁵⁾ attributa sunt, huic operi veraciter praerogata locorum doceat instauratio¹⁴⁶⁾ manifestata sanctorum, quia nefas est, si sacris aedibus destitutis in lucrum suum praesul impendia his¹⁴⁷⁾ deputata¹⁴⁸⁾ convertat. Ipsam nihilominus adscriptam pauperibus portionem quamquam divinis rationibus se dispensasse monstratur esse videatur, tamen iuxta quod scriptum est¹⁴⁹⁾: *Ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum, qui in caelis est, oportet etiam praesenti testificatione praedicari, et bonae famae praeconiis non taceri. Quapropter¹⁵⁰⁾ nec clericorum quispiam etc.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXV. w) Iustino etc.: Antea legebatur: *Idem eisdem*. Emendatum est, et posita istorum virorum nomina ex Ivone, ad quos etiam scriptum est superius penultimum caput *Vobis enim*. Nec vero haec, quae nunc afferentur, pertinere posse ad episcopos, quibus proxime praecedens caput scribebatur, indicant non modo quae a Gratiano hic referuntur, sed etiam apertius verba, quae apud Ivonem post ultima huius capituli sequuntur: *Si quis vero in eccle-*

siae vestrae damnum, aut in his, quae sunt praecognitionis vestrae prohibita, pontificem vestrum videritis admittere, etc.

C. XXVI. x) Epistola Gelasii, in qua est hoc caput, missa est cum aliis ex Hispania. Eadem vero inter epistolas Gregorii II. impressas est tertia, clero et plebi Thuringiae scripta. Talis quaedam epistola, sed brevior, refertur in libro, qui inscribitur Ordo Romanus, et formata episcopo danda nuncupatur.

Quaest. II. C. XXIII. 115) Cap. incerti temporis. — Coll. tr. p. p. 1. t. 46. c. 56. Deusedit p. 3. c. 93. Eadem epistola, inscripta Iustino et Fausto, legitur in collectaneis Anselmi Lucensis, editis a Canisio Lect. ant. t. 3. — 116) omnem: Edd. coll. o. — 117) eccedentium: eaed. — 118) omnium: Ed. Bas. — 119) desid. in Ed. Bas. — 120) credatur: ib. — 121) diversis temporibus: ib. — 122) poterit: ib. — C. XXIV. 123) Ep. incerti temporis. — Ivo Decr. p. 3. c. 150. p. 4. c. 185. — ex coll. Deusedit publici iuris fecit Holstenius. — 124) Qui et humanis: Deused. Ivo. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 125) resarcire: Edd. coll. o. — 126) et: eaed. — 127) huiusmodi: eaed. pr. Lugd. II. III. — 128) repellatur: Edd. coll. o. — C. XXV. 129) Caput incerti temporis. — Coll. tr. p. p. 1. t. 46. c. 57. Ivo Decr. p. 3. c. 151. — 130) Volteranae: Ivo. — 131) et post: Edd. coll. o. — vel post: Ivo. — 132) utilitate: Ed. Bas. —

133) aestimamus: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 134) Eumantii: Ivo. — 135) add.: modo: Ed. Bas. — 136) praesumpsit: ib. — 137) add.: partem: Edd. coll. o. — C. XXVI. 138) Eadem tanquam generalis formula legitur in libro diurno Garnerii. — Ans. I. 6. c. 43 (47). — 139) nostro: Ed. Bas. — 140) ipsi: Edd. coll. o. — C. XXVII. 141) scr. A. 494. — Reg. I. 1. c. 33. Coll. tr. p. p. 1. t. 46. c. 19. Burch. I. 3. c. 137. Ans. I. 5. c. 68 (73). Ivo Pan. I. 2. c. 7. Decr. p. 3. c. 203. Polyc. I. 3. t. 11. Abbo Flor. ap. Mabill. Vet. anal. c. 35. — 142) add.: est: Ivo Decr. — Edd. coll. o. — 143) dispensare: eaed. — 144) clericus: eaed. — Ivo Decr. — 145) add.: restaurandis: eisd. — 146) restauratio: Ed. Bas. — 147) add.: sacris aedibus: Edd. coll. o. — 148) designata: Coll. Hisp. — Burch. Ans. Ivo. — 149) Matth. c. 5. v. 16. — 150) cf. C. 6. q. 7. c. 47.

C. XXVIII. *De rebus oblationum et reddituum ecclesiae quatuor portiones presbytero dispensandae credantur.*
Item Simplicius Papa Florentio, et Equitio, et Severo Episcopis, epist. III. 7. ¹⁵¹

De rebus ecclesiae vel oblatione fidelium ¹⁵² debeat nescienti nihil licere permittat, sed sola episcopo ex his una portio remittatur, duae ecclesiasticis fabricis, et erogationi ¹⁵³ peregrinorum ¹⁵⁴ et pauperum profuturae a ¹⁵⁵ Bonagro presbytero sub periculo sui ordinis ministrentur; ultima ¹⁵⁶ inter se clericis pro singulorum meritis dividatur. *Et infra: §. 1. Cui (id ¹⁵⁷ est Gaudentio,) hoc specialiter ¹⁵⁸ praecipimus, ut tres illas portiones, quas triennio dicitur sibi tantummodo vendicasse, restituat.*

C. XXIX. *De rebus ecclesiae etiam noviter quaesitis quarta pars clericis erogetur.*

Item Gregorius Maximiano Episcopo Syracusano lib. III. epist. 11. ¹⁵⁶

Cognovimus de rebus ecclesiae noviter acquisitis canonicam ¹⁵⁷ dispositionem quartarum minime provenire, sed episcopos locorum distribuere tantummodo quartam antiquorum reddituum, nunc vero quaesita suis usibus retinere. Quam rem ¹⁵⁸ pravam subintroductamque consuetudinem fraternitas tua vivaciter emendare festinet, ut sive de praeteritis redditibus sive de his, quae obvenerint ¹⁵⁹, vel obvenerint, quartae secundum distributionem canonicam dispensentur. Incongruum namque est unam eandemque ecclesiae substantiam duplici quodammodo iure censi, ¹⁶⁰ id est usurpationis et canonum.

C. XXX. *De stipendio ecclesiae quatuor debent fieri portiones.*

Idem Augustino Episcopo Anglorum in respons. ad primam interrogationem. ¹⁶¹

Mos est apostolicae sedis ordinatus ¹⁶² episcopis praecipuum tradere, ut de omni stipendio, quod accedit ¹⁶³, quatuor fieri debeant portiones, una videlicet episcopo et familiae eius propter hospitalitatem et susceptionem, alia clero, tertia vero pauperibus, quarta ecclesiis reparandis.

C. XXXI. *De eodem. PALEA.*

[*Item ex Concilio Toletano.* ¹⁶⁴.]

„Sanctimus omnibus episcopis curam laicorum ¹⁶⁵ instare, ut, si quos in fide Christi invenerint, nimio affectu diligant. Insuper ¹⁶⁶ confirmamus, ut, si aliqua ab ipsis accipiant dona, statim in quatuor dividant partes, ita, ut prima ¹⁶⁷ pars secundum apostolorum praecepta ¹⁶⁸ titulum, nec non coemeteriorum restorationibus diligenter attribuat, secunda clericis, tertia cunctis pauperibus, quarta vero advenis.“

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVIII. y) Addita sunt in hoc capite aliquot verba ex originali, quae ad sententiam facere aliquid videbantur.

C. XXXI. z) Caput hoc (quod in omnibus vetustis exemplaribus, exceptis duobus, et sine Paleae nomine habetur, et glossam habet) in nullo Toletano concilio aut impresso, aut manuscripto inventum est. In collectione canonum incerti auctoris, quae asservatur in Vaticana bibliotheca, tribuitur Silvestro, quamvis in synodo Romana sub ipso habita, c. 4., paulo aliter hae partes assignentur, id est ut in praecedentibus huic capitibus.

a) Secundum apostolorum praecepta: In ea

Quaest. II. C. XXVIII. 151) scr. A. 475. — Reg. I. 1. c. 34. Ans. I. 5. c. 66 (72). — 152) quid — sed: desid. ap. Reg. et Ans. — 153) per et: et verbum sequi: Bonagro desid. ap. Ans. — 154) id est Gaud.: desid. in orig. — add.: episcopo: Edd. coll. o. — 155) special. in hoc praec. imminere: orig. — Ans. — C. XXIX. 156) Ep. 11. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Ans. I. 5. c. 70 (71). — 157) ad can.: Edd. coll. o. — 158) ob rem: orig. — Ans. — 159) obvenerunt: orig. — obvenerit: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — Ans. — 160) id — can.: desid. ap. Ans. — C. XXX. 161) Ep. 611. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — Ans. I. 5. c. 64 (70). Ivo Pan. l. 2. c. 8. — 162) ordinato episcopo praecepta: Edd. coll. o. — 163) accidit: Ans. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — C. XXXI. 164) Caput incertum. — 165) add.: eis: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 166) Et ins.: Edd. coll. o. — 167) primam — attribuant, secundam —, tertiam —, quartam —: Ed. Bas. — C. XXXII. 168) hab. A. 506. — Coll. tr. p. 2. t. 28. c. 20. Polyc. I. 3. t. 12. — *) ita in Edd.

C. XXXII. *Omnes presbyteri secundum iussuionem episcopi ecclesiae dispensare studeant.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 22. ¹⁶⁸

V. Pars. Statuimus (quod omnes canones ¹⁶⁹) iubent) ut civitatenses sive dioecesani presbyteri vel clerici, salvo iure ecclesiae, rem ecclesiae, sicut permiserunt ¹⁷⁰ episcopi, teneant, vendere autem ¹⁷¹ aut donare penitus non praesumant. Quod si fecerint ¹⁷² vel fecerunt, et facta venditio non valebit, et de facultatibus, si quas habent proprias, indemnem ecclesiam reddant, et communione priventur.

C. XXXIII. *De clericis, qui documenta ecclesiae supprimunt aut adversariis tradunt.*

Item ex eodem Concilio, c. 26. ¹⁷¹

Si quis de clericis documenta, quibus ecclesiae possessio firmatur, aut suppressere, aut negare, aut adversariis fortasse tradere damnabili ¹⁷² et puniendi obatinione praesumerit, quicquid per absentiam documentorum damni ecclesiae illatum est de propriis facultatibus reddat, et communione privetur. Ili etiam ¹⁷³, qui, in damno ¹⁷⁴ ecclesiae impie sollicitati, a traditoribus aliquid acceperint ¹⁷⁵, superiori sententia teneantur.

C. XXXIV. *Episcopus heredem non habens non alium quam ecclesiam sibi heredem instituat.*

Item ex eodem, c. 33. ¹⁷⁶

Episcopus, qui filios aut nepotes non habuerit ¹⁷⁷, alium quam ecclesiam non relinquat heredem. Si quid de ecclesia non in ecclesiae causa aut necessitate praesumerit ¹⁷⁸, quod distraxit aut donavit irritum habeatur. Qui vero filios habet, de bonis, quae reliquit ¹⁷⁹, ab heredibus eius indemnitatibus ecclesiae consulatur.

C. XXXV. *Qui in clero constituti sunt de rebus ecclesiae nihil alienare praesumant.*

Item ex eodem, c. 49. ¹⁷⁹

Diaconi vel presbyteri in parochia constituti de rebus ecclesiae sibi creditis nihil audeant commutare, vendere vel donare, quia res sacratae Deo esse noscuntur. Similiter et sacerdotes nihil de rebus ecclesiae sibi commissae ¹⁸⁰ (ut superius comprehensum est) alienare ¹⁸¹ praesumant. Quod si fecerint ¹⁸², convicti in concilio, et ab honore depositi, de suo ¹⁸³ aliud tantum restituant, quantum visi ¹⁸⁴ sunt ¹⁸⁵ praesumpsisse. *Et infra: §. 1. Libertos tamen ¹⁸⁶, quos sacerdotes vel diaconos de ecclesia ¹⁸⁷ sibi commissae facere voluerint ¹⁸⁸, aetus ecclesiae prosequi iubemus. Quod si facere contempserint, placuit eos ad proprium reverti servitium.*

collectione non sunt haec verba. In uno vetusto Gratiani codice est: *secundum Apostolicorum praecepta.*

C. XXXII. b) Canones: Restituta est haec vox ex originali. Antea legebatur: *episcopi*. In Polycarpo autem tantum est: *quod omnes iubent* ¹⁷⁰.

C. XXXIV. c) Non habuerit: In originali impresso et manuscripto, et in Polycarpo legitur: *non habens, alium quam ecclesiam reliquit heredem, si quid etc.* ¹⁷⁶, et ad hanc lectionem propius accedunt verba Hispalensis concilii I. c. 1., sed ob glossam non est mutatum.

C. XXXV. d) Praesumpsisse: Si hic interponas c. *Si quis qualibet. infra eadem, habebis integrum canonem 49, ipsius concilii Agathensis.*

coll. o. — *) ita in Coll. Hisp. — 169) permiserunt: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — 170) desid. in Coll. Hisp. — C. XXXIII. 171) Reg. I. I. c. 353. Burch. I. 3. c. 183. Ivo Decr. p. 3. c. 156. — cf. infra c. 40. — 172) damnanda: Edd. coll. o. — 173) autem: ead. — 174) qui in damnum ecclesiae instrumenta ecclesiae impte solliciti a traditoribus, susceperunt: Coll. Hisp. — 175) susceperunt: Burch., qui ceteroquin aliquatenus discrepat ab orig., Ivo, Edd. coll. o. — C. XXXIV. 176) Coll. tr. p. 2. t. 28. c. 31. Polyc. I. 3. t. 12. — **) ita in Coll. Hisp. — 177) praesumpsit: ib. — 178) reliquit: Edd. Arg. Bas. — C. XXXIV. 179) Ivo Decr. p. 3. c. 161. — 180) commissis: Coll. Hisp. — 181) emulare: ib. — in varietate lectionis est: *emulare*. — 182) facere voluerint: ib. — 183) add.: proprio: Coll. Hisp. — Ivo. — Edd. coll. o. — 184) nisi: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 185) fuerint: Edd. coll. o. — 186) etiam: ead. — 187) ad.: Christi: ead. — 188) voluit: ead.

C. XXXVI. *De possessione ecclesiastici iuris quicquid a presbytero distrahitur, inane habeatur et vacuum.*

Item ex eodem, c. 53.¹⁸⁹⁾

Quicquid parochiarum presbyter de ecclesiastici iuris possessione distraherit¹⁹⁰⁾, inane habeatur et vacuum venditione*) comparantis et actione vendentis.

C. XXXVII. *Alienationes factae ab intrusis et ordinationes sine consensu clericorum irritae sunt.*

Item Urbanus Papa f)¹⁹¹⁾

Alienationes omnium per intrusionem, seu canonicè electorum sub episcopi nomine, aut abbatis, qui secundum ecclesiae suae usum consecrandus est, alienationes dico quocumque modo factas, nec non et ordinationes personarum ab eisdem sine communi consensu clericorum ecclesiae, sive per simoniam itidem factas, irritas iudicamus. §. 1. Illud etiam per omnia interdicimus, ut nullus clericus praebendam suam seu beneficium aliquod ecclesiarum¹⁹²⁾ aliquo modo alienare praesumat. Quod si praesumptum olim fuit vel aliquando fuerit, irritum erit, et ultionis canonicae subiacebit.

C. XXXVIII. *Episcopo defuncto, vel adhuc in supremis agente, de rebus ecclesiae nihil est usurpandum.*

Item ex Concilio Herdensi, c. 16.¹⁹³⁾

Haec huius¹⁹⁴⁾ placiti constitutione inter nos censura placuit custodiri, ut defuncto antistite, vel etiam adhuc in supremis agente, nullus clericorum, cuiuslibet ordinis *et officii gradus sit, quicquam de domo¹⁹⁵⁾ praesumat, vel¹⁹⁶⁾ quod de utilitate instrumenti domus esse agnoscitur, id est mobilis et immobilis rei ecclesiasticae conetur invadere, nihil furto s), nihil dolo suppressim, auferens atque abscondens; sed is, cui domus commissa est, subiunctis sibi^{h)} uno vel duobus fidelissimis clericis, omnia usque ad tempus pontificis substituendi debeat¹⁹⁷⁾ conservare, et his, qui in domo inveniuntur, clericis consuetam alimoniam administrare. Substitutus autem antistes susceptae sedis i) comoda ordinabit velut Deus imperabit, ut eis uti cum his debeat, quos cognoverit disciplinae et caritati praedecessoris sui fideliter paruisse. Quod si quisquam post haec cuiuslibet ordinis (ut superius dictum est) clericus quacumque occasione¹⁹⁸⁾ de omni facultate quippiam probatus fuerit abstulisse vel forsitan dolo aliquo suppressisse, reus sacrilegii prolixiori anathemate condemnatur, et vix *quoque* peregrina ei communio¹⁹⁹⁾ concedatur, quia durum est, ut hi, quos constat in servitio Domini cum primae sedis antistite desudasse, ab his, qui suarum rerum incubatores vel utilitatibus servientes atque vacantes fuisse noscuntur, despecti²⁰⁰⁾ aliquatenus crucientur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXVI. e) Venditione: Sic etiam in recentioribus conciliorum editionibus. In aliis, et duobus etiam Vaticanis codicibus legitur: *venditoris comparantis* *). Apud Ivonem: *venditione comparantis*. In Epaunensi, ubi hoc videtur repeti: *in venditorem comparantis actione vertenda*.

C. XXXVII. f) Post collectionem Anselmi in codice perantiquo habetur fragmentum cuiusdam concilii Urbani II. in cuius initio haec leguntur: *Alienationes, quae specialiter per Ottonem, Guidonem, Hieremiam, seu forte Philippum ubilibet de possessionibus Ravennatis exarchatus factae sunt, damnamus. Generaliter autem omnium per intrusionem, seu canonice electorum sub episcopi nomine vel abbatis ... ecclesiae suae consecrandus est, alienationes quocumque modo factas, et cetera usque ad finem huius capituli sine ulla varietate.*

C. XXXVIII. g) Nihil furto: In codice Lucensi regio sequitur: *nihil vi* **).

Quaest. II. C. XXXVI. 189) Ivo Decr. p. 3. c. 162. — 190) *distraxit*: Ed. Bas. — *) *venditori comparantis actione vertente*: Coll. Hisp. — C. XXXVII. 191) can. ultim. conc. Lat. I. hab. A. 1123. — 192) *ecclesiasticum*: Edd. coll. o. — orig. — C. XXXVIII. 193) hab. A. 546. — Coll. tr. p. p. 2. t. 34. c. 11. — 194) *hutusmodi*: Edd. Arg. Bas. — 195) *add.*: Edd. coll. o. — *add.*: *auferre*: Coll. Hisp. — 196) *vel de ut.*, *quae instrumenti domus etc.*: ib. — Edd. Par. Lugd. — *vel de ut.*, *quae instrumenti domus etc.*: Edd. rell. — **) et Coll. Hisp. — ***) ita in Coll. Hisp. — 197) *debet*: Edd. coll. o. — *) ita in Coll. Hisp. — 198) *add.*: *de domo ecclesiae, vel*: ib. — 199) *add.*: *animae*: ib. — 200) *despectibus*: ib. —

C. XXXIX. *Episcopi, qui nihil ecclesiae conferunt, famulos eius libertate non donent.*

Item ex Concilio Toletano IV. c. 66.²⁰¹⁾

Et si illi, qui nulla ex rebus suis pauperibus Christi distribuunt, aeterni iudicis voce in futuro condemnabuntur, quanto magis ii, qui auferunt pauperibus quod non dederunt! Quapropter episcopi †), qui nihil ex suo proprio ecclesiae Christi compensaverunt, hanc divinam sententiam metuant, et liberos ex familia ecclesiae ad condemnationem suam facere non praesument. Impium enim est, ut qui res suas ecclesiae Christi non contulerit damnum inferat, et ius ecclesiae alienare contendant. Tales ergo liberos ††) successor episcopus absque ulla oppositione ad ius ecclesiae revocabit, quia eos non aequitas, sed²⁰²⁾ improbitas absolvit.

C. XL. *De clericis, qui documenta ecclesiae supprimunt, aut negant, aut aliis damnabiliter tradunt.*

Item ex Concilio Aurelianensi k)²⁰³⁾

Si quis de clericis documenta, quibus ecclesiae possessio firma tenetur, aut suppressim, aut negare, aut avertere, aut fortasse tradere damnabili et puniendi obstinatione praesumerit, quicquid pro absentia documentorum damni ecclesiae illatum est de propriis facultatibus reddat.

C. XLI. *Ministris ecclesiae de rebus eiusdem ecclesiae absque episcopi permisso nihil alienare licet.*

Item ex Concilio Aurelianensi III. c. 23.²⁰⁴⁾

Abbatibus, presbyteris, ceterisque ministris de rebus ecclesiasticis vel sacro ministerio †††) alienare vel²⁰⁵⁾ obligare absque permisso et subscriptione episcopi *sui* nihil liceat. Quod qui²⁰⁶⁾ praesumerit degradetur communione concessa, et quod temere *praesumptum aut* alienatum²⁰⁷⁾ est ordinatione episcopi revocetur.

C. XLII. *Res ecclesiae, quae absente episcopo distrahantur, ad ius ecclesiasticum revocentur.*

Item ex Synodo Ancyrana, c. 15.²⁰⁸⁾

Si qua de rebus ecclesiae, quam episcopus non est²⁰⁹⁾, presbyteri vendiderint, placuit rescisso contractu ad ius ecclesiasticum revocari. In iudicio autem erit episcopi constitutum²¹⁰⁾, si pretium debeat recipi necne, propterea quod saepe contingit²¹¹⁾ distractarum rerum redditus amplio rem summam pro accepto pretio reddi^{l)}.

C. XLIII. *Post mortem episcopi res ad eum pertinentes clerici non rapiant.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 22.²¹²⁾

Non liceat clericis post mortem episcopi sui rapere res pertinentes ad eum, sicut iam praecedentibus regulis con-

h) Subiunctis sibi: In conciliorum editionibus sequitur: *cum consilio*; et in codice regio additur: *clerici*; fortasse autem legendum: *cum consilio cleri* ***).

i) Susceptae sedis: In eodem regio codice est: *suscepta ea, prout decessor suus ordinavit, vel ut Deus imperavit* *).

C. XL. k) Hoc idem citatur supra ead. *Si quis de clericis*, ex concilio Agathensi, in quo habetur. Non est autem mutatus titulus, quia potuit in aliquo etiam Aurelianensi, quod non exstet, esse repetitum.

C. XLII. l) Reddi: Sic in quibusdam exemplaribus priscae versionis. In aliis vero est: *reddidisse* **). Graece legitur: *διὰ τὸ πᾶσι τὴν ἐξοδὸν τῶν πεπραγμένων ἀποδοῦναι αὐτοῖς τοῦτοις πλεονα τὴν τιμὴν*; id est: *propterea quod saepe rerum venditarum redditus maius pretium his ipsis reddiderit*. Sed ob glossam non est mutatum.

C. XXXIX. 201) hab. A. 633. — Burch. I. 3. c. 189. Ivo Decr. p. 3. c. 249. — †) Reg. I. 1. c. 356. — ††) *libertos*: Coll. clt. — 202) *add.*: *etiam*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — C. XL. 203) *cf.* supra c. 33. — C. XLI. 204) hab. A. 538. — Coll. tr. p. p. 2. t. 44. c. 1. Polyc. I. 3. t. 21. — Cap. I. 7. c. 275. — †††) *add.*: *cedit*: Edd. coll. o. — Böhm. — *tradit*: Cap. — 205) *et*: Edd. coll. o. — 206) *si praesumerint, degradentur*: ead. — 207) *ordinationem*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. XLII. 208) hab. A. 314. — Ans. I. 6. c. 178 (166). — 209) *adest*: Edd. coll. o. — 210) *constituti*: Ed. Bas. — 211) *contigit*: Böhm. — **) *reddidisse*: Coll. Hisp. — Ans. — C. XLIII. 212) hab. A. 451. — Ans. I. 7. c. 167.

stitutum habetur. Si vero hoc fecerint, periclitari se noverint in²¹³) proprio gradu.

C. XLIV. *Rescindantur precariae et commutationes ab invasoribus factae.*

Item ex Concilio Mediomatricis^m)²¹⁴).

Precariae et commutationes tempore viduarum ecclesiarum factae ab his, qui loca episcoporum occupaverant, rescindantur, et cum auctoritate ecclesiastica vel civili, si faciendae sunt, fiant.

Unde Gregorius Maximiano Syracusano Episcopo, lib. III. epist. 11.²¹⁵):

C. XLV. *Pro labore inventarii nihil accipiant oeconomi de rebus ecclesiae.*

Caritatem tuam commonere curavimus, ut, si quispiam episcoporum de hac luce migraverit, vel (quod absit) pro suis fuerit remotus excessibus, convenientibus oeconomicisⁿ)²¹⁶) cunctisque clericis²¹⁷) prioribus, atque in sui praesentia inventarium ecclesiae rerum facientibus, omnia, quae reperta fuerint, subtiliter describantur, nec (sicut antea fieri dicebatur) species quaedam aut aliud quodlibet de rebus ecclesiae quasi pro faciendi inventarii labore tollatur. *Et infra: §. 1.* Visitatores ecclesiarum clericique eorum, qui cum ipsis per non suae civitatis parochias fatigantur, aliquod²¹⁸) laboris sui capiant te disponente subsidium, iustum namque est, ut illi²¹⁹) consequantur stipendium, qui²²⁰) pro tempore suum commodare repertiuntur obsequium.

C. XLVI. *Excommunicentur laici, qui morientium clericorum audent bona diripere.*

Item ex Concilio Urbani Papae Alverniae celebrato^o)²²¹).

De laicis quaestio facta est, qui morientibus episcopis sive aliis clericis res defunctorum invasas ecclesiae pauperibusque subripiunt. Contra quos commune totius concilii anathema prolatum est, ipso Papa huiusmodi sententiam promulgante: „Si quis post interdicti praesentis cognitionem episcoporum, seu presbyterorum, aut aliorum clericorum res invaserit, usque ad satisfactionem excommunicetur. §. 1. Episcoporum vero deficientium res per archipresbyterorum seu archidiaconorum manus, aut secundum mortuorum iudicium pro ipsorum salute in elemosynas dispensentur, aut successori, qui futurus est, reserventur. Id ipsum de presbyterorum seu clericorum aliorum rebus per episcopum, vel supradictas personas, aut cui deficientes commiserint, fiat. Si quis autem adversus ista praesumserit, anathema sit.“

NOTATIONES CORRECTORUM

C. XLIV. m) Quod hic ex concilio Mediomatricis citatur, in concilio Meldensi refertur ex concilio Bellvacensi, ex quo etiam citant Burchardus et Ivo. Sed quia in conciliis Gallicis et Germanicis saepe eadem repetuntur, non est mutata inscriptio. In adiectis Capitularibus, quae ex Gallia sunt habita, inter cetera leguntur quaedam capitula excerpta a domino rege Carolo et principibus suis ex his capitulis, quae anno DCCCXLVI. ediderunt episcopi in synodis etc., quorum capitulorum unum est hoc: *ut precariae et commutationes tempore viduarum ecclesiarum factae ab his, qui loca episcoporum occupaverant, rescindantur, et cum auctoritate ecclesiastica vel civili denuo, si fienda, fiant.*

C. XLV. n) Oeconomicis: Sic etiam in omnibus vetustis, sed in originali tam impresso quam manuscripto legitur: *hierarchicis*. Ioannes Diaconus [l. 3. c. 23.] habet: *hieraticis*.

C. XLVI. o) In titulis capitulorum concilii Claromontensis (quod Alverniae celebratum est) titulo penultimo,

Quaest. II. C. XLIII. 213) a: Edd. coll. o. = C. XLIV. 214) c. 21. conc. Meldensis hab. A. 845. — Burch. l. 3. c. 166. Ivo Decr. p. 3. c. 227. ex conc. Bellvacensi. = C. XLV. 215) Ep. 11. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — 216) fortasse leg.: *hierarchis*. — 217) clerici: orig. — 218) aliquid — subsidii: Edd. coll. o. — 219) illic: orig. — 220) quo: ib. = C. XLVI. 221) hab. A. 1095. = C. XLVII. 222) hab. A. 1139. — cf. conc. Remens. (hab. A. 1131.) c. 9. — Pan. l. 8. c. 141. — 223) cf. supra c. 43. — 224) institutum: Edd. coll. o. — 224) observari: caed. — *) ita in Edd. coll. o.

C. XLVII. *De eodem.*

Item Innocentius Papa II. in Concilio Lateranensi, c. 4.²²²)

Illud, quod in saero Chalcedonensi concilio constitutum est²²³), irrefragabiliter conservari²²⁴) praecipimus, ut videlicet decedentium bona episcoporum a nullo omnino hominum diripiantur, sed ad opus ecclesiae et successoris sui in libera oeconomi et clericorum permaneant potestate. *Cesset igitur de cetero illa detestabilis et saeva rapacitas.* Si quis autem amodo hoc attentare praesumserit, excommunicationi subiaceat. Qui vero morientium^r) presbyterorum vel clericorum bona rapuerunt simili sententiae subiaceant²²⁵).

Gratian. *Hoc non solum de laicis, verum etiam de metropolitano et quibuslibet aliis clericis intelligendum est: sicut in Sexta Synodo c. 35. legitur²²⁶):*

C. XLVIII. *Res episcopi morientis metropolitano non licet invadere.*

Non liceat[†]) alicui metropolitano mortuo²²⁷) episcopo, qui sub eo est, aut res eius²²⁸) aut ecclesiae suae auferre, sed sint sub custodia cleri²²⁹) ecclesiae defuncti episcopi, usque dum alius ordinetur episcopus. Si vero clerici in ecclesia non fuerint, tunc metropolitano illibata omnia episcopo, qui ibi ordinabitur, reddat.

Gratian. *Sicut autem res ecclesiae nulli usurpare licet, ita ecclesiae aliena invadere non permittitur.*

Unde Gregorius lib. II. epist. 43. ad Bonifacium Episcopum²³⁰):

C. XLIX. *Aliena ecclesiae non licet invadere.*

Sicut ecclesia proprias res amittere non debet, ita etiam rapacitatis ardore invadere alienas²³¹) non oportet.

Gratian. *His omnibus auctoritatibus perspicue monstratur, quod nulli sacerdotum res ecclesiasticas alicui tradere licet, et ille, qui de manu sacerdotis facultates ecclesiae acceperit, nullo iure eas vindicare poterit, sed potius cogetur restituere quod illicite accepit. §. 1. Sed notandum est, quod quibusdam causis exigentibus res ecclesiae distrahi possunt. Causa enim necessitatis cum consilio clericorum, vel ut meliora prospiciant, res ecclesiae a sacerdotibus distrahi possunt.*

Unde in Africano Concilio legitur²³²):

C. L. *Nisi causa necessitatis nec episcopo rem ecclesiae suae usurpare licet.*

Non habenti necessitatem nec episcopo licet²³³) matricis ecclesiae^r) rem sui tituli usurpare²³⁴).

haec leguntur ad caput hoc spectantia: *Ne aliquis clericus res episcoporum vel clericorum vel in vita, vel post mortem eorum diripiat, vel in usus proprios conferat. Quod si quis fecerit, anathema sit, et dictum est ab omnibus, fiat.*

C. XLVII. p) Morientium: In vulgatis sequebatur: *episcoporum^{*)}*, quae vox et a vetustis, et ab ipso concilio manuscripto abest, et frustra repeteretur. Sunt autem ex originali addita paulo superius aliquot verba.

C. L. q) Gratianus citat hoc ex concilio Africano, et sequens ex Carthaginensi. Sed in unico Carthaginensi, inserto in codice canonum, hoc quidem est pars posterior, sequens vero prior capituli eiusdem, quod est ultimum, id est XXXIII., et Burchardus et Ivo integrum caput referunt ex Carthaginensi.

r) Ecclesiae: In codice canonum, et apud Burchardum sequitur: *nec presbyterorum*; apud Ivonem vero legitur: *nec episcopo liceat rem matris ecclesiae ignorante concilio vel presbyteris suis titulis usurpare. Post sequens autem caput apponitur integer canon graece nova cum versione.*

pr. Bas. — 225) subiciantur: orig. = C. XLVIII. 226) imo ex synodo quinisexta, hab. A. 692. — Coll. tr. p. 2. t. 11. c. 6. — †) licet: Böhm. — 227) moriente: Edd. coll. o. — 228) suas: caed. — 229) clericorum: caed. = C. XLIX. 230) Ep. 44. (scr. A. 593.) l. 3. Ed. Maur. — Ans. in fine l. 7. — 231) add.: res: Ed. Bas. = C. L. 232) ex conc. Carth. hab. A. 409. — c. 33. apud Dionys. — Reg. l. 1. c. 347. Burch. l. 3. c. 178. Ans. l. 7. c. 158. Ivo Decr. p. 3. c. 239. — 233) licet: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. — 234) rapere vel usurp.: Edd. coll. o. pr. Bas.

C. LI. *Nec presbyteri ignorantibus episcopis, nec episcopi ignorante concilio rem ecclesiae vendant.*

Item ex Concilio Carthaginensi unico, c. ult.²³⁵⁾

Placuit, ut presbyteri non vendant rem ecclesiae, ubi sunt constituti, nescientibus episcopis suis, quomodo nec episcopis liceat vendere praedia ecclesiae inconsulto concilio vel cuncto²³⁶⁾ presbyterio sine ulla necessitate.

C. LII. *Nisi ut meliora prospiciat, rem ecclesiae non licet distrahere episcopo.*

Item ex epistola Leonis Papae, universis Episcopis per Siciliam constitutis²³⁶⁾.

Sine exceptione decernimus, ne quis episcopus de rebus ecclesiae suae quicquam donare, vel commutare, vel vendere audeat, nisi forte aliquid horum faciat, ut meliora prospiciat²³⁷⁾, et cum totius cleri tractatu atque consensu id eligat, quod non sit dubium profuturum ecclesiae. *Et infra: §. 1. Episcopus²³⁸⁾ rebus ecclesiae tanquam commendatis, non tanquam propriis utatur. Irrita enim episcoporum venditio et commutatio rei ecclesiasticae erit absque conniventia¹⁾ et subscriptione clericorum.*

Gratian. *Item domus urbium vel castrorum, quae ecclesiae plus incommodi quam utilitatis offerunt, licet rectoribus ecclesiarum (sicut in superiori capitulo Symmachii: Non liceat Papae etc. continetur) vendere vel commutare.*

Item, sicut in Agathensi Concilio c. 45. legitur²³⁹⁾:

C. LIII. *De eodem.*

VI. Pars. Terrulas aut vineolas exiguas, et ecclesiae minus utiles, aut longe positas²⁴⁰⁾ parvas, episcopus sine consilio²⁴¹⁾ fratrum (si necessitas fuerit) distrahendi habeat potestatem.

Gratian. *Servos quoque fugitivos, qui revocati retineri non possunt, similiter episcopis distrahere licet.*

Unde in eodem Concilio, c. 46.²⁴²⁾:

C. LIV. *Alienentur fugitivi, qui retineri non possunt.*

Fugitivi²⁴³⁾ domos suas aut familias deserentes, qui, etiamsi revocati fuerint, non possunt teneri, simili ratione ab episcopo²⁴⁴⁾, si voluerit²⁴⁵⁾, aut si²⁴⁶⁾ illi²⁴⁶⁾ meruerint, distrahantur.

C. LV. P A L E A.

[Item ex Concilio apud Tansiacum, c. 2. v)²⁴⁷⁾

„Iniustum videtur et impium²⁴⁸⁾, ut mancipia, quae fideles viri seu feminae pro redemptione animae suae Deo et sanctis eius consecraverint²⁴⁹⁾, cuiuscunque muneris pretio vel commutationis commercio iterum in saecularem ser-

vitutem redigantur, quum canonica auctoritas servos fugitivos tantummodo distrahi permittat. Et ideo omnes rectores ecclesiarum summopere caveant, ne unius elemosyna alterius peccatum fiat, et est absurdum, ut ecclesiastica²⁵¹⁾ dignitate servus decedens humanae obnoxius sit servituti.“

VII. Pars. Gratian. *Item si rectores ecclesiae de rebus propriis tantundem ecclesiae restituere voluerint, ecclesiasticas facultates libere dare possunt, et constabunt his, quibus datae fuerint, perpetua firmitate.*

Unde in Agathensi Concilio c. 49. legitur²⁵²⁾:

C. LVI. *Alienatio de rebus ecclesiae quomodo rata esse poterit.*

Si quis qualibet²⁵³⁾ conditione de rebus ecclesiae aliquid alienare praesumserit²⁵⁴⁾, si de suo proprio tantum ecclesiae contulerit, quantum vius est abtulisse, tum demum illud stare licebit.

VIII. Pars. Gratian. *Item si servos ecclesiae libertate episcopus donaverit, ea, quae in manumissione data illis fuerint, perpetua firmitate tenebunt, si tamen quantitatem canonicis praefixam data non exarserint.*

Unde in eodem Concilio c. 7. legitur²⁵⁵⁾:

C. LVH. *De eodem.*

Si quos de servis ecclesiae benemeritos sibi²⁵⁶⁾ episcopus libertate²⁵⁷⁾ donaverit²⁵⁷⁾, collatam libertatem a successoribus placuit custodiri cum hoc, quod eis manumissor in libertatem contulerit. Quod tamen iubemus viginti solidorum numerum²⁵⁸⁾ et modum in terrula et²⁵⁹⁾ vineola vel hospitio tenere. Quod amplius datum fuerit post manumissoris mortem ecclesiae revocetur²⁶⁰⁾.

Gratian. *Sed notandum est, quod servi ecclesiarum manumitti non possunt, non retento ecclesiastico patrocinio, nisi forte manumissor duos eiusdem meriti et eiusdem peculii ecclesiae conferre voluerit.*

Unde in Concilio Toletano IV. c. 68. legitur²⁶¹⁾:

C. LVIII. *De episcopo, qui non retento patrocinio servos ecclesiae manumittit.*

Episcopus, qui mancipium iuris ecclesiae, non retento ecclesiastico patrocinio, manumitti desiderat, duo²⁶²⁾ meriti eiusdem et peculii coram concilio ecclesiae, cui praeeinet, per commutationem²⁶³⁾ subscribentibus sacerdotibus offerat, ut rata et iusta inveniat diffinitio commutantis. Tunc etiam²⁶⁴⁾ liberam manumissionem sine patrocinio ecclesiae concedere poterit, quia²⁶⁵⁾ eum, quem libertati tradere disponit²⁶⁶⁾, iam iuri proprio acquisivit. §. 1. Hu-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LI. s) Vel cuncto: In canone unice Carthaginensis legitur: *vel presbyteris suis. Non habente ergo necessitatem, etc. ut proximo superiore capite, quemadmodum apud Burchardum etiam et Ivonem, licet ipsi legant: habent.* Graece autem ita totus canon habet: *Ὅμοιος ἦρσεν, ὥστε τοὺς πρεσβυτέρους πρὸς γνώμην τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐπισκόπων πρῶτα μὴ πιπράσκειν τῆς ἐκκλησίας, ἐν ἧ κατεῖρανται. ὃν τρόπον καὶ τοῖς ἐπισκόποις οὐκ ἔξεστι πιπράσκειν χωρὶς τῆς ἐκκλησίας, ἕγροούσης τῆς συνέθου ἢ τῶν πρεσβυτέρων. μὴ οὐσίας τοῦτον ἀνάγκης, μηδὲ ἐπισκόπων ἔξειναι καταχρησασθαι πρῶτα ἐκ τοῦ ἰδίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ματρικῆς. Similiter placuit, ut presbyteri praeter suorum episcoporum sententiam non vendant rem ecclesiae, in qua consecrantur, quemadmodum neque episcopis licet praedia ecclesiae vendere insciente synodo vel propriis presbyteris. Ergo, nisi adsit necessitas, neque episcopo liceat abuti re aliqua ex titulo ecclesiasticae matricis.*

C. LII. t) Conniventia: Antea legebatur: *absque*

omnium conniventia¹⁾. Inducta vero est dictio: *omnium*, quia neque in vetustis exemplaribus, neque in Decretalibus, cap. 1. de his, quae fiunt a prael., neque apud ceteros collectores habetur. Apud Ivonem, qui citat concilium Carthaginense IV., et in Panormia, quae Leonem ex concilio apud Valentias, loco istius vocis: *conniventia*, est: *collaudatione*.

C. LIII. u) Capitulum hoc in aliquot vetustis codicibus est coniunctum superiori.

C. LV. v) A Burchardo et Ivone²⁾ citatur ex concilio apud Carisiacum, in Decretalibus vero tit. de rerum permut. ex concilio apud Silvanectum. Et habetur haec Palea in plerisque vetustis Gratiani exemplaribus.

C. LVII. w) Sibi: Sic etiam legitur in editionibus conciliorum, et duobus codicibus Vaticanis. Sed apud Ivonem et in uno vetusto Gratiani exemplari³⁾ abest dictio: *sibi*.

Quaest. II. C. LI. 235) cf. ad c. antec. — Burch. Ans. Ivo ib. — C. LII. 236) Ep. 17. scr. A. 447. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 189 (177). — 237) prospiciat: Ed. Bas. — 238) haec desumpta sunt ex canonibus, qui concilii Carthag. IV. nomine Hispanicae collectioni sunt inserti. c. 31. 32. (Statut. eccl. ant. c. 15. 50.) — Burch. l. 3. c. 170.: *ex conc. apud Valentias*, quod ex coll. Ans. ded. (p. 10. c. 17. 43.), a Burch. excerpta, venisse videtur, in qua statuta eccl. ant. hoc nomine laudari solent.) — Ivo Pan. l. 2. c. 86. Decr. p. 3. c. 231. — *) Ita in Edd. coll. o. — C. LIII. 239) hab. A. 506. — Reg. l. 1. c. 351. Coll. tr. p. 2. t. 28. c. 43. Ivo Decr. p. 6. c. 160. — 240) desid. ap. Reg. IV. — 241) concilio: Ivo. — C. LV. 242) Reg. ib. c. 352. Coll. tr. p. 1b. c. 44. — 243) Fugitivos: Coll. Hisp. — 244) episcops: ead. — Edd. coll. o. — 245) noluerint: Edd. Arg. Bas. Ven. J. II. Nor. — voluerint: Edd. rell. — Coll. Hisp. — 246) desid. in Edd. Par. Lugd. — C. LV. **) et Regin. — Bohm.: ex

conc. ap. Tarasum. — 247) Caput incertum. — Reg. l. 1. c. 370. Burch. l. 3. c. 174. Ivo Decr. p. 3. c. 235. — 248) inaptum: Edd. coll. o. — 249) consecrantur: Coll. citt. — consecrant: Edd. Arg. Bas. — 251) ab eccl.: Edd. coll. o. exo. Ven. l. II. — C. LVI. 252) hab. A. 506. — cf. tamen ad D. 23. c. 30. — Ivo Decr. p. 3. c. 161. — 253) pro qual.: Coll. Hisp. — Ivo. — 254) voluerit: Coll. Hisp. — C. LVII. 255) Ivo Decr. p. 16. c. 50. — **) neque tamen Coll. Hisp. — 256) libertati: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. HI. — 257) donaverat: Edd. Arg. Bas. — 258) num. et: desid. ap. IV. — 259) vel: Edd. coll. o. — 260) ecclesia revocabit: Coll. Hisp. — C. LVIII. 261) hab. A. 638. — Reg. l. 1. c. 357. Burch. l. 3. c. 176. Ivo Decr. p. 3. c. 237. p. 16. c. 65. Polyc. l. 3. t. 13. — 262) duos: Ed. Bas. — 263) mutationem: ib. — 264) enim: Coll. Hisp. — Coll. citt. — Edd. coll. o. — 265) qui: Coll. Hisp. — 266) disponerit: Edd. coll. o.

iusmodi autem liberte adversus ecclesiam, cuius iuris existit, accusandi vel testificandi denegetur licentia. Quod si praesumerit, placet, ut stante commutatione in servitutem propriae ecclesiae revocetur, cui nocere conatur.

Gratian. *Libertus enim (nisi venia impetrata) patronum in ius vocare non permittitur. Unde in lib. 2. Digestorum, tit. de in ius vocando, l. fin.: Si (267) sine venia edicti impetrata libertus patronum in ius vocaverit, ex querela patroni vel supradictam poenam, id est quinquaginta aureos, dat, vel a praefecto urbis quasi inofficiosus castigatur, si inopia dignoscitur laborare. §. 1. Si vero a collegio quis manumissus fuerit, non singulis, sed universitati reverentiam debet. Unde in eodem libro, tit. eod. l. Sed si haec: Qui (268) manumittitur a corpore aliquo, vel collegio, vel civitate, singulos in ius vocabit. Nam non est illorum libertus, sed reipublicae honorem habere debet. Et si adversus rempublicam vel universitatem velit experiri, veniam edicti petere debet, quamvis actorem eorum constitutum in ius sit vocaturus. §. 2. Si vero ingenuum princeps facit, patrono reverentiam non debet. §. 3. In (269) criminali vero causa, si libertus patronum in ius vocaverit, caput eius et fortunae perituros, ante litis exordium capite puniendus est. Crimen vero laesae maiestatis excipitur, vel si patronam illicito servi concubitu uti deprehenderit, quo casu etiam servo cum munere libertatis dominam accusare permittitur, sicut Cod. lib. 9. tit. 270) de mulieribus, quas se propriis servis iunxerunt, l. unica, imperator Constantinus constituisse legitur: Si qua cum servo suo occulte rem habere detegitur, capitali sententiae subiugetur, tradendo ignibus verberone. Sitque omnibus facultas crimen publicum arguendi, sit officio copia nunciandi, sit etiam servo licentia deferendi, cui probato crimine libertas dabitur. §. 4. In patronos etiam testificari non possunt, nisi in quibusdam casibus, in quibus etiam servi in dominos torqueri solent.*

Unde in libro eod. Codicis, tit. de quaestionibus, l. prima Imp. Antoninus et Verus (271):

C. LIX. De eodem.

Quaestionem de servis contra dominos haberi non oportet, exceptis adulterii criminibus, item fraudati census accusationibus, et crimine maiestatis, quod ad salutem principis pertinet. §. 1. In ceteris autem, quanquam ea (272), quae servus contra dominum dixit (273), iudicaturi sententiam formare non debeant, tamen, si aliis quoque probationibus fides veritatis investigetur, praescriptionis invidia evanescit. §. 2. In pecuniariis vero causis ex inopia (274) probationum servos contra dominum posse interrogari manifestum est.

C. LX. De eodem.

Item ibidem, l. secunda (274).

Insolitum est et grave exemplo, audiri servos adversus tutores vel matrem dominorum suorum, nisi (275) tutelae agatur.

Gratian. *Si vero libertus sua auctoritate a patrocínio ecclesiae recesserit, si admonitus redire contempserit, in servitutem revocabitur.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LIX. x) In aliquot vetustis codicibus caput hoc coniunctum est superiori.

y) Ex inopia: In antiquis codicibus Gratiani legitur: *nee inopia*, et sic videtur etiam legisse auctor glossae. In antiquiore etiam editione codicis Iustiniani, tit. de quaestionibus, l. *Quaestionem*, eodem modo habet, eandemque lectionem secutus est auctor illarum glossarum, et in Basil. tit. 50. de quaest. eadem est lectio. Sed quia in codice ab Haloandro edito legitur: *ex inopia*, et in l. *Divus*, ff. de quaestionibus, videtur statutum, ex inopia probationum etiam in causis pecuniariis posse torqueri servos, nihil est mutatum.

C. LXII. z) Adepta libertate: Magna hoc loco est varietas in vetustis Gratiani codicibus. Nam partim concordant cum hae vulgata, partim habent: *adempta libertate prodicti*, partim: *adepta libertate praediti**, ut concilium

Unde in eodem Concilio Toletano IV. c. 70. legitur (276):

C. LXI. *De libertis ecclesiae, qui ab eius patrocínio discedunt. Libertis ecclesiae, qui ab eius patrocínio discedentes quibuslibet (277) personis adhaeserunt (278), si admoniti redire contempserint, manumissio eorum irrita sit, quia per inobedientiae (279) contemptum ingrati actione tenentur.*

C. LXII. *Revocentur in servitutem ecclesiarum liberti, qui contra eius libertatem superbiunt.*

Item ex Concilio Hispalensi II., c. 8. (280)

Octava discussio agitata est de quodam Elisaeo (281) ex familia Agabrensis (282) ecclesiae, qui ab episcopo suo traditus libertati de libertate confestim ad contumaciae morbum transsilivit, sicque per superbiam non solum eiusdem episcopi veneficis (283) artibus salutem laedere voluit, sed etiam patronam ecclesiam libertatis immemor praedamnavit (284). Adversus quem ingrati actio canonum et legum auctoritate iuste dirigitur, scilicet, ut immeritae libertatis damno mulctatus ad servitutis nexum revocetur (285). Talium enim (286) status, qui contra episcopum suum vel patronam ecclesiam nituntur, decidi potius quam conservari convenit, ut quorum libertas perniciosa est sit salutifera servitus, et qui superbiere noverunt (287) adepta libertate (288), prodicti discant obedire subiecti.

C. LXIII. *A patrocínio non discedant ecclesiae liberti ad sacros ordines promoti.*

Item ex Concilio Toletano III., c. 6. (289)

De libertis autem hoc (289) praecipit sancta synodus, ut, si qui presbyteri vel diaconi (290) ab episcopis facti sunt secundum modum, quo canones antiqui dant licentiam, sint liberi, et tamen a patrocínio ecclesiae tam ipsi quam ab eis progeniti non recedant. §. 1. Ab aliis quoque libertati traditi et ecclesiis commendati patrocínio episcopi (290) colligantur (291), et ne cuiquam donentur a principe hoc episcopus postulet.

Gratian. *Ne vero longinquitate temporis obscuratur conditio originis, tempore suae manumissionis scribantur liberti professionem, qua se profiteantur de familia esse ecclesiae, et ab eius obsequio se nunquam recessuros.*

Unde in Concilio Toletano VI. c. 9. legitur (292):

C. LXIV. *Professionem suae conditionis liberti ecclesiae faciant.*

Longinquitate saepe fit temporis, ut non pateat conditio originis. Unde iam decretum est in anteriori (293) concilio canonem, ut professionem suam liberti ecclesiae debeant facere, qua profiteantur se et de familia ecclesiae esse (293), et eius (294) obsequium nunquam relicturos. Unde his (295) quoque nos adicimus, ut quoties cursum vitae sacerdos impleverit, et de hac vita migraverit, mox, quum successor eius advenerit, omnes liberti ecclesiae, vel ab eis progeniti chartulas suas in conspectu omnium debeant ipsi substituto (296) pontifici publicare, et professiones (297)

lium ipsum impressum et manuscriptum, etiam in codice Lucensi regio. Apud Ivonem vero legitur: *adepta libertate elati perdita discant obedire subiecti.*

C. LXIII. a) Presbyteri vel diaconi: In concilio Coloniae 4. tomis impressis, et in cod. Lucensi regio legitur: *De libertis autem id Dei praecipiant sacerdotes, et si qui ab episcopis, etc.***) nulla presbyterorum aut diaconorum mentione facta.

C. LXIV. b) In anteriori: Significatur c. 69. concilii Toletani IV., qui proximo cap. refertur. Nam quantum illud Toletanum, quod fuit plenissimum, in sequentibus Toletanis vocari solet universale concilium, ut in V. c. 2. et 7. et in VI. concilio c. 1. 3. 7. et 18. Et in principio ipsius quarti concilii episcopi aiunt: *quoniam generale concilium agimus.*

Quaest. II. C. LVIII. 267) t. 4. fr. 25. — 268) fr. 10. — 269) conf. Cod. l. 9. t. 1. c. 20. — 270) tit. 11. c. un. — C. LIX. 271) t. 41. c. 1. — scr. A. 197. — 272) secundum ea: Edd. coll. o. — 273) dixerit: ead. — C. LX. 274) c. 2. lb. scr. A. 205. — 275) add.: ubi: Edd. coll. o. — C. LXI. 276) hab. A. 633. — Burch. l. 3. c. 184. Ivo Decr. p. 3. c. 244. — 277) quibuscumque: Edd. coll. o. — 278) adhaeserint: ead. — 279) obedientiae: Burch. — C. LXII. 280) hab. A. 619. — Coll. tr. p. 2. t. 49. c. 5. — 281) Elisaeus: Edd. coll. o. — 282) Egabrensis: Coll. Hisp. — 283) ma-

is vel insidiosus: Edd. coll. o. — 284) damnavit: Coll. Hisp. — 285) coactus rev.: Edd. coll. o. — 286) Ivo Decr. p. 16. c. 66. — 287) noverunt: Coll. Hisp. — *) Ita in Coll. Hisp. — C. LXIII. 288) hab. A. 689. — Coll. tr. p. 2. t. 38. c. 2. — 289) haec: Edd. coll. o. — **) Ita in Coll. Hisp. — 290) episcopali: Coll. Hisp. — 291) recolligantur: Edd. Lugd. II. III. — C. LXIV. 292) hab. A. 638. — Coll. tr. p. 2. t. 38. c. 4. — 293) manumissos: Coll. Hisp. — 294) ecclesiae: lb. — 295) de his: Ed. Bas. — 296) qui substituitur: Edd. coll. o. — 297) professionem: ead. — add.: ipsius: Ed. Bas.

suas in conspectu ecclesiae renovare, quatenus status sui vigorem et illi obtineat et obedientia eorum ecclesia non careat. Si autem²⁹⁸) aut²⁹⁹) scripturas libertatis suae intra annum ordinationis novi³⁰⁰) pontificis manifestare contemserint, aut professiones renovare noluerint, vacuae et inanes chartulae ipsae remaneant, et illi origini suae rediti sint perpetuo servi.

C. LXV. *Nec liberti, nec eorum posteri a patrocinio discedant ecclesiae.*

Item ex Concilio Toletano IV., c. 69.³⁰¹)

Liberti ecclesiae, quia nunquam moritur eorum patrona, a patrocinio eiusdem³⁰²) nunquam discedant, nec posteritas quidem eorum, sicut priores canones decreverunt. Ac ne forte libertas eorum in futura prole non pateat, ipsaque posteritas, *naturali ingenuitate obnitens*, sese ab ecclesiae patrocinio non subtrahat, necesse est, ut tam hi³⁰³) liberti, quam ab eis geniti³⁰⁴) professionem episcopo suo faciant, per quam ex familia ecclesiae libertos effectos se esse fateantur, ejusque patrocinium non relinquunt, sed iuxta virtutem suam obsequium ei vel obedientiam praebent.

Gratian. *Pro remuneratione etiam impensi obsequii res ecclesiasticae utiliter possunt donari.*

Unde in Concilio Toletano IV. c. 36. legitur³⁰⁵):

C. LXVI. *Quae de rebus ecclesiae in remunerationem obsequii praestantur rata permanent.*

Quicumque *episcopi* suffragio cuiuslibet aliquid ecclesiasticae utilitatis³⁰⁶) providerint, et pro eo quodcumque commodum³⁰⁷) in remunerationem³⁰⁸) promiserint, promissum solutionem eos exsolvere³⁰⁹) oportebit, ita ut *id* ad concilium provinciale³¹⁰) deferatur³¹¹), ut eorum conniventia³¹²) confirmetur, quia (sicut Paulus³¹³) ait) dignus est operarius³¹⁴) mercede sua³¹⁵).

C. LXVII. *Servi ecclesiarum in eorum dominium transferri possunt, qui ecclesiasticis utilitatibus deserviunt.*

Item Gregorius lib. II. Indict. 11. epist. 18. Theodoro Consiliario³¹⁶).

Ecclesiasticis utilitatibus desudantes ecclesiastica dignum est remuneratione gaudere, ut qui se voluntariis obsequiorum necessitatibus sponte subiiciunt digne nostris provisionibus consolentur. Quia igitur *te*³¹⁷) Theodorum virum eloquentissimum, consiliarium nostrum, mancipiorum cognovimus ministerio destitutum, ideo puerum nomine Aconimum, natione Siculum, iuri dominique tuo³¹⁸) dari tradique praecipimus, quem quoniam traditum³¹⁹) ex nostra voluntate³²⁰) iam possides³²⁰), huius *te*³²¹) necesse fuit scripti³²¹) pro futuri temporis testimonio ac robore largitatis auctoritate fulciri, quatenus Domino protegente secure eum semper et sine ullius retractationis suspitione, *quippe* ut dominus, valeas³²²) possidere⁴).

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXVII. c) *Te*: Addita est vox ista, et cetera sunt emendata ex originali, ut intelligatur eundem esse cui scribitur, et cui fit donatio.

d) *Possidere*: Apud B. Gregorium haec sequuntur: *Neque enim quinquam fore credimus, qui tam parvam largitatem pro tua tibi devotione concessam desideret, vel tentet ullo modo revocare, quum uno eodemque tempore et verecundum sit a decessoribus bene gesta resolvere, et verecundum sit docere ceteros in sua quandoque resolutoria proferre largitate sententiam.*

C. LXVIII. e) *Peculium*: In vetusto codice epi-

Quaest. II. C. LXIV. 296) desid. in Edd. Nor. Ven. I. II. — 299) desid. in Edd. coll. o. pr. Nor. Ven. I. II. — 300) add.: *sti*: Edd. coll. o. — C. LXV. 301) hab. A. 633. — Burch. I. 3. c. 165. Ivo Decr. p. 3. c. 245. Polyc. I. 3. t. 12. — 302) *ecclesias*: Edd. coll. o. — 303) *idem*: Coll. Hisp. — Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 304) *progeniti*: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — C. LXVI. 305) Coll. tr. p. p. 2. t. 37. c. 14. Abbo Flor. ap. Mabill. Vet. an. c. 33. — 306) *utilitati*: Coll. Hisp. — Abbo. — 307) *modicum*: ib. — 308) *remuneratione*: ib. — Edd. coll. o. — 309) *absolvere*: Edd. coll. o. — 310) *comprovinc.*: ead. — Coll. Hisp. — Abbo. — 311) *deductum, eorum*: Coll. Hisp. — Abbo. — 312) *conventu*: Ed. Bas. — *conventientia al. conventia*: Ed. Arg. — 313) *f Tim. c. 5. v. 19.* — 314) *mercenarius*: Edd. coll. o. — 315) *mercedem suam accipere*: Coll. Hisp. — C. LXVII. 316) Ep. 18. (scr. A. 593.) I. 3. Ed. Maur. — Polyc. I. 3. t. 13. — 317) *suo*: Edd. coll. o. — 318) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. — 319) *auctoritate*: Edd. coll. o. — 320) *pos-*

Gratian. *Miserationis quoque intuitu servi ecclesiarum libertate donari possunt.*

Unde Gregorius Montanae et Thomas lib. V. epist. 12.³²³):

C. LXVIII. *Miserationis et pietatis intuitu servi ecclesiarum possunt manumitti.*

Quum redemptor noster, totius conditor creaturae, ad hoc propitiatus humanam voluerit³²⁴) carnem assumere, ut divinitatis suae gratia dirupto, quo tenebamur captivi, vinculo servitutis, pristinae nos restitueret libertati, salubriter agitur, si homines, quos ab initio natura liberos protulit, et ius gentium iugo substituit servitutis, in ea, in qua nati fuerant, manumittentis beneficio libertate restantur. Atque ideo pietatis intuitu, et huius rei consideratione permoti³²⁵), vos³²⁶) Montanam atque Thomam, famulos sanctae Romanae ecclesiae, cui Deo adiutore³²⁷) deservimus, liberos ex hac die civesque Romanos efficimus, omneque vestrum vobis relaxamus servitutis³²⁸) peculium⁴). *Et infra*: §. 1. Hanc autem manumissionis paginam Paterio notario scribendam dictavimus, et propria manu una cum tribus presbyteris prioribus et tribus diaconis pro plenissima firmitate subscripsimus, vobisque tradidimus³²⁹). Actum in urbe Romana.

Gratian. *Item servi ecclesiarum publicis angariis non debent fatigari.*

Unde in Concilio Toletano III. c. 21. legitur³³⁰):

C. LXIX. *Servi ecclesiarum publicis angariis non fatigentur.*

Ecclesiarum^f) servos, et episcoporum³³¹), vel omnium clericorum, a iudicibus vel actoribus³³²) publicis in diversis angariis fatigari dolemus. Propter quod omne concilium a pietate gloriosissimi domini nostri poposuit, ut tales deinceps ausus³³³) inibeat, sed servi suprascriptorum officiorum in eorum usibus vel ecclesiae laborent³³⁴). Si quis vero iudicum aut actorum³³⁵) clericum aut servum clerici vel ecclesiae in publicis ac privatis negotiis occupare voluerit, a communione ecclesiastica, cui impedimentum facit, efficiatur extraneus.

Gratian. *Item pro alimonia pauperum, pro redemptione captivorum res sacras distrahi licet.*

Unde Ambrosius ait lib. II. de officiis, c. 28.³³⁶):

C. LXX. *Res sacrae quibus ex causis alienari debeant.*

Aurum ecclesia habet, non ut servet, sed ut eroget et subveniat in necessitatibus. Quid opus est custodire quod nihil adjuvat? An ignoramus, quantum auri atque argenti de templo Domini Assyrii sustulerunt? Nonne melius conflat sacerdos³³⁷) propter alimoniam pauperum, si alia³³⁸) subsidia desint, quam si sacrilegus contaminata³³⁹) asportet hostis? Nonne dicturus est Dominus: Cur passus es tot inopes fame emori³⁴⁰)? Et³⁴¹) certe habebas aurum, unde ministrasses alimoniam. Cur tot captivi deducti in commercium³⁴²) sunt, nec redempti[†]); ab hoste occisi sunt?

stolarum B. Gregorii bibliothecae Vaticanae legitur: *periculum.*

C. LXIX. f) *Ecclesiarum*: In ceteris huius concilii exemplaribus impressis et manuscriptis, quae collata sunt, et apud fronem legitur quemadmodum apud Gratianum, praeterquam in editione quatuor tomorum, et codice Lucensi regio^g), in quibus initium capituli 21. sic habet: *Quoniam cognovimus in multis civitatibus ecclesiarum servos, et episcoporum, vel o. c. a. i. v. a. p. in diversis angariis fatigari, omne concilium etc.* Et hic quidem nulla facta est mutatio; alia vero, in quibus omnes conciliorum codices concordant, sunt emendata.

sidet: Edd. coll. o. — 321) desid. in Ed. Bas. — 322) *valeat*: Edd. coll. o. — C. LXVIII. 323) Ep. 12. (scr. A. 596.) I. 6. Ed. Maur. — 324) *voluit*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 325) *permotus*: Ed. Bas. — 326) *vos*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 327) *auctore*: Edd. coll. o. — 328) desid. in orig. — 329) *tradimus*: Edd. coll. o. exc. Arg. — C. LXIX. 330) hab. A. 589. — Ivo Decr. p. 3. c. 138. — *) ita in Coll. Hisp. — 331) add.: *vel presbyterorum*: Edd. coll. o. et Böhm. invito fonte. — 332) *exactoribus*: Edd. coll. o. — 333) *usus*: ead. — 334) *laborent*: Coll. Hisp. — 335) *auctorum*: Ed. Bas. — C. LXX. 336) Ans. I. 13. c. 28. Ivo Decr. p. 3. c. 150. Polyc. I. 6. t. 20. — 337) desid. in Ed. Arg. — 338) *aliqua*: Edd. coll. o. — 339) *contaminat et asportat*: ead. — *cont. atque asp.*: Ivo. — 340) *mons*: Ivo. — Edd. coll. o. — 341) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. — 342) *in captivitatem ducti*: Edd. coll. o. — †) *nec redempti? cur*: orig.

Melius fuerat, ut vasa viventium servares quam metallorum. His non posset³⁴³) responsum referri. Quid enim diceret³⁴⁴)? (Nimui, ne templo Dei ornatus deesset? Responderet³⁴⁵): Aurum sacramenta non quaerunt, neque auro placent quae auro non emuntur. Ornatus sacramentorum³⁴⁶) redemptio captivorum est, et vere illa sunt vasa pretiosa, quae redimunt animas a morte. Ille verus thesaurus est Domini, qui operatur quod sanguis eius operatus est. *Et post pauca*: §. 1. Nemo *enim* potest dicere, cur pauper vivit? Nemo potest queri, quia captivi redempti sunt. Nemo potest accusare, quia templum Dei edificatum est. Nemo potest indignari, quia humanis fidelium reliquiis spatia laxata sunt. Nemo potest dolere, quia in sepulchris³⁴⁷) Christianorum requies defunctorum est. In his tribus generibus vasa ecclesiae etiam initiata confringere, conflare, vendere licet. Opus est, ut de ecclesia mystici populi forma non exeat, ne ad usum³⁴⁸) nefarios sacri calicis ministerium transferatur. Ideo intra ecclesiam primum quaesita sunt vasa, quae initiata non essent, deinde³⁴⁹) comminuta, postremo conflata, per minutae erogationes dispensata egentibus captivorum³⁵⁰) quoque pretiis profecerunt. Quod si desunt nova et quae nequaquam initiata videantur, in huiusmodi usus, quos supra diximus³⁵¹), arbitror omnia pie posse converti.

V C. LXXI. *Non parietes templi ornare, sed pauperibus providere gloria episcopi est.*

Item Hieronymus ad Nepotianum de vita clericorum.

Gloria episcopi est pauperum inopiae³⁵²) providere; ignominia sacerdotis est propriis studere divitiis. Natus in paupere domo et in tugurio rusticano, qui vix milio et cibario pane rugientem saturare ventrem poteram, nunc similam et mella fastidio. *Item paulo inferius*: §. 1. Multi aedificant parietes, et columnas ecclesiae subtrahunt³⁵³), marmora³⁵⁴) nitent, auro splendent laquearia, gemmis altare distinguitur, et ministrorum Christi nulla electio³⁵⁵) est. Neque vero mihi aliquis opponat dives in Iudaea templum, mensam, lucernas, thuribula, patellas, scyphos, mortariola, et cetera ex auro fabricata³⁵⁶). Tunc haec probabantur³⁵⁷) a Domino, quando sacerdotes hostias immolabant, et sanguis pecudum erat remissio³⁵⁸) peccatorum, quamquam haec omnia praecesserint in figura³⁵⁹); scripta autem sunt³⁶⁰) propter nos, in quos fines saeculorum devenerunt. Nunc vero, quum paupertatem domus suae pauper Dominus dedicavit³⁶¹), portemus³⁶²) crucem, et divitias³⁶³) lutum putabimus³⁶⁴). *Item ibidem in extremo*: §. 2. Amico³⁶⁵) quippiam rapere furtum est, ecclesiam fraudare sacrilegium est; accepisse *quod* pauperibus erogandum *sit* et esurientibus plurimis³⁶⁶), vel cautum esse velle vel timidum, aut, quod apertissimi sceleris est, aliquid inde³⁶⁷) subtrahere, omnium praedonum crudelitatem superat. *Item eiusdem ad Paulinum, de institutione monachi*: §. 3. Crates³⁶⁸) ille Thebanus, homo quondam ditissimus, quum ad philosophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abiect, neque putavit, se simul posse et virtutes et divitias possidere. Nos suffocinati auro Christum pauperem sequimur, et, sub praetextu eleemosynae pristinis opibus³⁶⁹) incubantes, quomodo possumus³⁷⁰) aliena fideliter distribuere qui nostra timide reservamus? Plenus venter facile de ieiuniis disputat. Non Hierosolymis fuisse, sed Hierosolymis bene vixisse laudandum est.

Gratian. *Item largitate etiam episcopi stipendium de re-*

bus ecclesiae clericis dare licet, cuius professio sub precariae nomine fieri debet.

Unde in Concilio Toletano VI. c. 5.³⁷¹):

C. LXXII. *Qui beneficium ab ecclesia accepit, eius professionem nomine precariae faciat.*

Saepe fit, ut proprietati originis obsistat longinquitas temporis. Quapropter providentes decernimus, ut si quis clericorum⁶) stipendium de rebus ecclesiae cuiusquam³⁷²) episcopi percepit³⁷³) largitate, sub precariae nomine debeat professionem scribere, ut³⁷⁴) nec per tentationem diuturnam praepudicium afferat ecclesiae, et quaecumque in usu³⁷⁵) perceperit³⁷⁶) debeat³⁷⁷) utiliter laborare, ut nec res divini iuris videantur aliqua occasione negligi, et subsidium ab ecclesia, cui deserviunt, percipere possint clerici. Quod si quis eorum contemserit facere, ipse se stipendio suo videbitur³⁷⁸) privare.

Gratian. *Religionis quoque intuitu ea, in quibus ecclesia detrimentum non patitur, monasteriis tradi possunt.*

Unde in Toletano Concilio III. c. 4. legitur³⁷⁹):

C. LXXIII. *Licet religionis intuitu res ecclesiae alienare.*

Si episcopus unam de parochianis³⁸⁰) ecclesiis suis monasterium dicare voluerit, ut in ea monachorum regulariter congregatio vivat, hoc de consensu concilii³⁸¹) sui habeat licentiam faciendi. Qui etiam, si de rebus ecclesiae pro eorum substantia aliquid, quod detrimentum ecclesiae non exhibeat, eidem loco donaverit, sit stabile. Rei enim bonae³⁸²) statuendae sanctum concilium dat consensum³⁸³).

C. LXXIV. *Non ultra quinquagesimam partem rerum ecclesiae monasterio, quod constituit, episcopo licet conferre.*

Item ex Toletano IX. c. 5.³⁸⁴)

Bonae rei dare consultum et praesentis habetur vitae subsidium, et aeternae remunerationis expectare³⁸⁵) cernitur praemium. Quisquis itaque episcoporum in parochia sua monasterium construere forte voluerit, et hoc ex³⁸⁶) rebus ecclesiae, cui praesidet, ditare decreverit, non amplius ibidem quam quinquagesimam partem dare debet, ut, hac temperamenti aequitate servata, et cui³⁸⁷) tribuit competens subsidium conferat, et cui tollit damna gravia non infligat. Ad³⁸⁸) ecclesiam vero, quae monasticis non informabitur regulis, aut quam pro suis magnificare³⁸⁹) voluerit sepulchris, non amplius quam centesimam partem census ecclesiae, cui praesidet, ibidem conferre licebit, ea tamen cautela servata, ut unam tantummodo, quae placuerit, ex his duabus remunerationem³⁹⁰) assumat.

C. LXXV. *Iure proprietatis res ecclesiae monasteriorum aedificiis tradere licet.*

Item Gregorius lib. II. Indict. 11. epist. 17.

Gratioso Subdiacono³⁹¹):

Religiosam vitam eligentibus congrua nos oportet consideratione prospicere, ne³⁹²) cuiusquam necessitatis occasio aut desides faciat, aut robur (quod absit) conversationis infringat. Idcirco praesenti tibi auctoritate praecipimus, quatenus domum positam in hac urbe, regione quarta, iuxta locum, qui appellatur *ad* gallinas albas, vel hortum iuris sanctae Romanae ecclesiae, cui auctore Deo praesidemus, in qua Campana quondam uxor^h) Patricii mansisse dignoscitur, simul et hortum atque hospitium, quae intra eandem domum ianua concludit³⁹³), *Florae abba-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXII. g) Clericorum: In codice conciliorum Lucensi regio sequitur: *vel aliarum quarumlibet personarum* *).
C. LXXV. h) Uxor: In aliquot epistolarum editionibus

et nonnullis Gratiani exemplaribus non est ista dictio **); in vetusto autem Vaticano epistolarum codice legitur: *quondam patricia*.

Quaest. II. C. LXX. 343) *potes* — *referra*: Edd. coll. o. — 344) *dices*: ead. — 345) *Respondet*: ead. — 346) *sacrorum*: ead. — Ivo. — 347) *sepulchris*: ead. — 348) *adversus*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 349) *denique*: Edd. coll. o. — 350) *captivorum*: ead. — 351) *dicit*: ead. — C. LXXI. 352) *opibus*: Edd. coll. o. — 353) *subtrahunt*: orig. — 354) *marmore*: Ed. Böhm. — 355) *dilectio*: Ed. Bas. — 356) *fabricata*: Edd. coll. o. — 357) *probantur*: Ed. Arg. — 358) *relentio*: orig. — 359) *figuram*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Lugd. I. Par. — 360) *sint*: Böhm. — *scriptum est*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 361) *dedicavit*: ead. — 362) *cogitemus*: orig. — 363) *delicias*: Edd. coll. o. — 364) *putemus*: ead. — Böhm. — 365) C. 13. q. 2. c. 10. — 366) *reservare vel cautum vel timidum (timendum)*: Edd. Arg. Bas.) *est*: Edd. coll. o. — 367) *exinde*: ead. — 368) *Socrates*: ead. pr. Nor. Lugd. II. III. — 369) *operibus*: Ed. Bas. — 370) *possumus*: ib. — C. LXXII.

371) hab. A. 638. — Ivo Decr. p. 6. c. 372. — *) ita in Coll. Hisp. — 372) *cuiusquamque*: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — Ivo. — 373) *percepit*: Coll. Hisp. — *percepit*: Ivo. — 374) *no per retentionem*: Edd. coll. o. — *nec per ret.*: Ivo. — 375) *usu*: Coll. Hisp. — 376) *percepit*: Edd. coll. o. — 377) *debet*: ead. — 378) *videtur*: Ed. Bas. — C. LXXIII. 379) hab. A. 589. — Ivo Decr. p. 3. c. 166. — 380) *parochianis*: Coll. Hisp. — 381) *consilii*: Ed. Arg. — 382) *bene*: Edd. coll. o. — 383) *assensum*: Coll. Hisp. — C. LXXIV. 384) hab. A. 655. — Ivo Decr. p. 3. c. 170. — 385) *expectari*: Coll. Hisp. — 386) *ex*: desid. ap. Iv. — Edd. coll. o. — 387) *etiam cui*: Edd. Arg. Bas. — 388) *desid.*: in Coll. Hisp. — 389) *numifcare*: ib. — 390) *remunerandam*: ib. — C. LXXV. 391) Ep. 17. (scr. A. 593.) l. 3. Ed. Maur. — Ans. l. 5. c. 33. — 392) *nec*: Ed. Bas. — ***) *desid.*: in Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 393) *clausit*: Ed. Bas. — *conclust*: Edd. rell.

tissae³⁹⁴) tradere proprietatis iure proculdubio possidendam, in qua domo monasterium *virginum³⁹⁵), ubi cum congregatione sua habitare possit, Christo *queat³⁹⁶) adiuvante construere, et³⁹⁶) tam ipsa quam quae in eius loco honoreque successerit praedictam domum et hortum cum omnibus ad se pertinentibus (sicut diximus) quieto inconcussoque iure a nobis pietatis consideratione concessa valeat possidere.

Gratian. *Ecce ostensum est, quomodo res ecclesiae sine culpa dari possunt, et constare his, quibus datae fuerint.*

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

I. Pars. *Nunc quaeritur, si ante tempus suae ordinationis nihil habere videbantur, quid de his fieri debeat, quae post ordinationem suam invenisse noscuntur.*

De his ita statutum est in Concilio Carthaginensi III. c. 49. 1):

C. I. *De his, qui, primum nihil habentes, tempore suae administrationis aliqua acquirunt.*

Placuit, ut episcopi, presbyteri²⁾, diaconi, vel quicumque clerici, qui nihil habentes ordinantur, et tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quaecunque praedia nomine suo comparant, tanquam rerum dominicarum invasionis³⁾ crimine teneantur⁴⁾, nisi admoniti ecclesiae⁵⁾ eadem *ipsa* contulerint. Si autem ipsis proprie aliquid liberalitate alicuius vel successione cognationis obvenerit⁶⁾, faciant inde quod⁷⁾ eorum proposito congruit⁸⁾. Quod si a suo proposito retrorsum exorbitaverint, honore ecclesiastico indigni tanquam reprobi iudicentur.

C. II. *De ministris, qui nulla ecclesiae occasione, sed sui utilitate aliqua acquirunt.*

Item ex Concilio Toletano IX., c. 4. 9)

Quicumque de sacerdotibus vel ministris pro sui¹⁰⁾ utilitate atque amicitia, *vel praestatione, aut* quocunque modo, aut per scripturae seriem aliquid¹¹⁾ meruerit¹²⁾ a quolibet¹³⁾ percipere, in rebus ecclesiae non poterit numerari, sed quod exinde voluerint facere ipsorum voluntatis arbitrio subiacebit. Quod si hoc post eorum mortem inordinatum fortasse remanserit, ecclesia, cui praefuit vel minister existit, hoc¹⁴⁾ sibi in perpetuum¹⁵⁾ vendicabit.

Gratian. *Ecce quod illa, quae non ex officio ecclesiastico, sed ex aliqua praestatione suae utilitatis lucratus est, potest dare quibus voluerit.*

II. Pars. §. 1. *Sed quaeritur de his, quae sibi communitur cum ecclesia vel sequestratim pro remedio animae offeruntur, vel de tertia parte, quam de rebus parochialium ecclesiarum sibi debitam accipit, si ea poterit dimittere quibus voluerit.*

De his ita diffinitur in Concilio Agathensi c. 6. 16):

C. III. *De pontificibus, quibus ab extraneis vel cum ecclesia, vel sequestratim aliquid dimittitur.*

Pontifices, quibus in summo sacerdotio constitutis ab¹⁷⁾ extraneis¹⁸⁾ aliquid aut cum ecclesia, aut sequestratim *aut* dimittitur, aut donatur, (quia hoc ille, qui donat, pro redemptione animae suae, non pro commodo sacerdotis offerre probatur), non quasi suum proprium, sed quasi dimissum ecclesiae inter facultates ecclesiae computabunt, quia iustum est, ut sicut sacerdos habet quod ecclesiae

dimissum est, ita et ecclesia habeat quod relinquitur sacerdoti¹⁹⁾. §. 1. Sane quicquid per fideicommissum aut sacerdoti, aut ecclesiae fortasse dimittitur, cuicumque alii postmodum profuturum, id inter facultates suas ecclesiae computare aut retinere non poterit.

C. IV. *Episcopus tertiam partem sibi debitam ecclesiae relinquere poterit.*

Item ex Concilio Toletano IX., c. 6. 20)

Episcopus, si tertiam partem, quam de rebus parochialium ecclesiarum *sanctione paterna²¹⁾ sibi debitam novit, *aut ipsi* ecclesiae, cuius res esse patebit²²⁾, aut alteri ecclesiae, *quam²³⁾ elegit*, conferre decreverit, *et* licitum maneat, et irrevocabile robur eius sententia²⁴⁾ ferat.

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

Quod autem quaeritur, si de suis et ecclesiae rebus aliqua acquisisse noscuntur, cui proveniant? ita diffinitur in eodem Concilio Toletano IX., c. 4. 1):

C. I. *De his, qui de suis et ecclesiae rebus aliqua acquisisse noscuntur.*

Sacerdotes, vel²⁾ quicumque illi sunt, quibus ecclesiasticarum rerum cura commissa est, quaecunque administrationis suae tempore emerint, si de rebus propriis vel vile vel carum³⁾ habuerint, ad ecclesiae nomen, cui praesunt, chartarum conficere instrumenta procurant, non enim convenit⁴⁾, ut ecclesia quem⁵⁾ suscepit extraneum efficiat in alieno divitem, et in suo retineat fraudatorem. §. 1. Hi vero, qui suarum rerum noscuntur habere compendium, ex omni re, quam post ordinationis suae diem visi sunt acquisisse⁶⁾, sive nulla sive aliqua sint instrumenta confecta, compensatione⁷⁾ tam iuris sui quam ecclesiasticarum rerum⁸⁾ habita⁹⁾, si se utriusque rei quantitas exaequaverit, inter ecclesiam et decedentis heredes aequo iure conquisitio pertinebit.

Gratian. *Si quis vero pro compendio suarum rerum ecclesiae rebus detrimentum intulerit, vel si occasione rerum ecclesiasticarum in rebus propriis detrimentum passus fuerit, vicissim qui lucrum sentiunt detrimentum patientibus resarciant.*

Unde in Concilio Bracarense III. c. 8. legitur¹⁰⁾:

C. II. *Resarciantur detrimenta sacerdoti vel ecclesiae, quae alterius occasione accerterit.*

Quicumque sub hoc neglectu res divinas laborare distulerit, placito speciali distringendus est, qualiter si de rebus seu augmentis¹¹⁾ ecclesiae quaestum laboribus¹²⁾ suis proprie auxit, et ex hoc ecclesiasticis rebus aut neglectum laboris exhibuit, aut minorationem vel perditionem induxit, quicquid in rebus ecclesiae minuit¹³⁾ illi¹⁴⁾ restituat, ex cuius rebus atque suffragiis suos convictus¹⁵⁾ fuerit ampliasse labores. Quod si aliquid pro utilitatibus ecclesiae aut substantiae expendit, aut dispendii vel perditionis quippiam pertulerit¹⁶⁾, si hoc comprobari¹⁷⁾ potuerit, totum illi a rebus ecclesiae eiusdem reformabitur, pro cuius utilitate¹⁸⁾ id expendisse probatur.

Gratian. *Si vero de rebus ecclesiae tantummodo aliqua acquisisse noscuntur, et ad nomen ecclesiae instrumenta debent componere, nec aliquibus poterunt illa donare.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. C. I. a) Compensatione: In concilio ipso cum vetustis exemplaribus collato legitur: com-

pensata tam iuris sui quam ecclesiasticarum rerum habitudine.

Quaest. II. C. IXXV. 394) eidem debeas: Edd. coll. o. — Flor. Abb.: desid. ap. Ans. — 395) desid. ap. Ans. — 396) ut: orig. — Ans.

Quaest. III. C. I. 1) hab. A. 397. — Coll. tr. p. p. 2. t. 17. c. 30. Burch. I. 3. c. 190. Ans. I. 7. c. 157. Ivo Pan. I. 2. c. 52. Decr. p. 3. c. 96. — 2) vel presb., vel diac.: Ed. Bas. — 3) invasores: ib. — 4) add.: obnoxi: Burch. Ivo. — 5) in ecclesiis: Coll. Hisp. — Ans. — ad eccl.: Burch. Ivo. — 6) tenerit: Coll. Hisp. — Burch. — evenerit: Edd. coll. o. — Ivo. — 7) quod velint: Burch. Ivo. — 8) congruerit: Edd. coll. o. — C. II. 9) hab. A. 655. — 10) sua: Edd. coll. o. — 11) desid. in Coll. Hisp. — 12) meruit: Edd. Ven. I. II. Nor. — meruerit: Edd. rell. — 13) ab aliquo: Edd. coll. o. — add.: collata: Coll. Hisp. — 14) hoc sibi: desid. in Coll. Hisp. — 15) perpetuo: Coll. Hisp. — C. III. 16) hab. A. 506. — Burch. I. 1. c. 217. Ivo Decr. p. 5. c. 331. — 17) ab extraneis duntaxat donatur aliquid: Coll. citt. — 18) add.: duntaxat: Coll. Hisp.

— 19) a sacerdote: Coll. citt. — C. IV. 20) hab. A. 655. — Coll. tr. p. p. 2. t. 40. c. 3. Ivo Decr. p. 3. c. 171. — 21) pariter: Ivo. — 22) pateat: Coll. Hisp. — 23) cui elegerit: ib. — 24) sententiam: Ed. Bas.

Quaest. IV. C. I. 1) hab. A. 655. — Coll. tr. p. p. 2. t. 40. c. 1. Ivo Decr. p. 3. c. 169. — 2) vel quilibet: Edd. coll. o. — 3) pariter: Coll. Hisp. — Ivo. — 4) iustum est: Edd. coll. o. — 5) quae: Coll. Hisp. — Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 6) conquisisse: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — 7) compensata: Coll. Hisp. — 8) add.: ambitione: ead. — 9) desid. ib. — C. II. 10) hab. A. 675. — Coll. tr. p. p. 2. t. 48. c. 3. — 11) argumentis: Böhm. — 12) vel labores rei propriae: Coll. Hisp. — 13) minorationis exhibuit, totum de rebus propriis ecclesiae: ib. — 14) ille: Edd. coll. o. — 15) convictus: Coll. Hisp. — 16) pertulit: ib. — 17) comprobare: Edd. coll. o. — 18) utilitatibus: Coll. Hisp.

Unde in Agathensi Concilio c. 54. legitur^{b) 19)}:

C. III. De his, quae sacerdotes emunt, ad ecclesiae nomen scripturam faciant.

Presbyter, dum²⁰⁾ dioecesim tenet²¹⁾, de his, quae emittit, ad ecclesiae nomen scripturam faciat, aut ab eius, quam tenet²²⁾, ecclesiae ordinatione discedat.

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

I. Pars. Testamenta vero non licet vis conficere, nisi de rebus propriis.

Unde Gregorius scribit *Deus dedit*^{a)} Episcopo, lib. X. epist. 42.¹⁾:

C. I. Quomodo de rebus ecclesiae liceat testari sacerdotibus. Nulli dubium est, quia sicut sacerdotibus res in episcopatu acquisitas nulla est alienandi licentia, ita de his, quas ante habuerint²⁾, quicquid iudicare voluerint non vetantur³⁾. Itaque fraternitatem tuam tempore, quo ad nos fuit, questam⁴⁾ esse recolimus, quod quaedam mobilia^{b)}, quae constantius decessor vester Luminosae ancillae Dei, filiae^{c)} fratris sui, testamenti serie legati titulo reliquit⁶⁾, iam episcopus acquisisset, decrevisseque nos, ut, si hoc constaret⁷⁾, nullum ex his ecclesiae vestra praeiudicium pateretur. Quod et vos oportet recolere, et molestiam aliquam praedictae ancillae Dei non facere, nec ei sine cognitione de his, quae possidet, quicquam auferre.

C. II. De eodem.

Idem lib. IV. epist. 22. Cypriano Diacono^{d)}.

Obitum Theodori episcopi dilectionem tuam iam credimus cognovisse. Sed quia ipse testamentum dicitur condidisse, subtiliter te ne quid de rebus ecclesiae suae⁹⁾ consumsisset oportet inquirere. Et siquidem eum exinde aliquid incongrue¹⁰⁾ minuisse didiceris, ita age, ut res¹¹⁾ ipsae^{e)} ab eo, cuius interest, modis omnibus reparentur.

C. III. Quas monasteriis ab episcopo conferuntur revocari non debent.

Item Gregoris Mariani Episcopi Ravennati, lib. V. epist. 1.¹¹⁾

Quia Ioannes quondam decessor tuus^{e)}, dum viveret, saepius a nobis expetivit, ut ea, quae in monasterio illo¹²⁾ contulerat, quod iuxta ecclesiam S. Apollinaris ipse construxerat, nostra debuissimus auctoritate firmare, et nos facturos hoc¹³⁾ esse promissimus, fraternitatem vestram¹⁴⁾ necessario duximus¹⁵⁾ adhortandam, ut nihil de his, quae illic contulit atque constituit, aliquo modo patiatur imminui, sed omnia firma studeat stabilitate servari¹⁶⁾. Huius igitur monasterii et collatarum¹⁷⁾ illic rerum quia in te-

stamento, quod condidit, fecisse noscitur mentionem, sciendum vobis est, non ea nos ideo confirmasse, quoniam supremam eius sequimur voluntatem, sed quia ei hoc (sicut diximus) viventi promissimus. Haec itaque¹⁸⁾ sic sollicitè fraternitas vestra implere festinet, quatenus et quae in¹⁹⁾ suprascripto monasterio constituit et a nobis sunt firmata²⁰⁾ serventur, et illa, quae in damnum²¹⁾ dari vel fieri per testamentum suae decrevit ecclesiae, nullam²²⁾, prohibente²³⁾ nempè lege, obtineant firmitatem.

C. IV. Quae ante suam ordinationem, vel post, hereditaria successione acquisivit episcopus, cui vult derelinquat.

Item^{d)} ex Concilio Hispalensi²³⁾.

Fixum abhinc et perpetuo mansurum²⁴⁾ esse decrevimus, ut episcopus res²⁵⁾ sui iuris, quas²⁶⁾ aut^{e)} ante episcopatum, aut certe in episcopatu hereditaria successione acquisivit, secundum auctoritatem canonicam quicquid²⁶⁾ vult faciat, et cui vult conferat. Postquam autem episcopus factus est, quascunque res de facultatibus ecclesiae aut suo, aut alterius nomine²⁷⁾ qualibet conditione²⁸⁾ comparaverit, decrevimus, ut non in propinquorum suorum, sed²⁹⁾ in^{e)} ecclesiae, cui praestat, iura deveniant.

Gratian. De rebus vero ecclesiasticis testari licet episcopo, si tantundem de propriis restituat.

Unde in Agathensi Concilio c. 51. statutum est²⁷⁾:

C. V. Quomodo possunt esse rata quae de ecclesiae proprietate testamento legantur.

Si episcopus condito testamento aliquid de ecclesiastici iuris proprietate legaverit, aliter non valebit, nisi tantundem²⁸⁾ de iuris proprii facultate²⁹⁾ suppleverit.

II. Pars. Gratian. Sed si episcopus vel quilibet ex gradu ecclesiastico intestatus defunctus fuerit, nec aliqui inventi fuerint, qui iure cognationis ei succedant, ecclesia sua ei succedat in integrum, nec licebit alicui aliqua ex rebus eius praesumere.

Unde in Tarraconensi Concilio c. 12. statutum est³⁰⁾:

C. VI. Episcopo intestato ecclesia succedat in integrum.

Sicuti defunctus fuerit episcopus intestatus, post defunctionem eius^{e)} a presbyteris et diaconis de rebus ipsius inventarium³¹⁾ fideliter conscribatur a minimo usque ad maximum, id est de utensilibus vel³²⁾ de^{e)} omni suppellectile, ita tamen, ut si quis exinde vel praesumisisset aliquid, vel occulte fuerit tulisse convictus, secundum furti tenorem restituat universa.

C. VII. De eodem.

Item ex Concilio Triburiensi^{f)}³²⁾.

Quicumque ex gradu ecclesiastico sine testamento et sine cognatione decesserit, hereditas eius ad ecclesiam, ubi deservivit, devolvatur³³⁾. Similiter de sanctimonialibus³⁴⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. b) Caput hoc ab Ivone etiam et auctore Pannoniae citatur ex Agathensi, in quo exstat. In Decretalibus vero, tit. de pecul. cler., ex conc. Arelatensi, et apud Burchardum et in prima collectione decretalium ex conc. Arausico.

Quaest. V. C. I. a) Deusdedit: Antea legebatur: *Lucido*. Restituta est inscriptio ex originali, quae inscriptio integra est supra, ead. q. 2. *Res in episcopatu*. Illud enim caput in hoc continetur.

b) Mobilia: In originali impresso et manuscripto est: *immobilia*; sed non est mutatum propter doctorum scripta; nonnulla vero alia sunt emendata.

C. III. c) Ioannes quondam decessor tuus: Haec verba non sunt hoc loco apud B. Gregorium, sed ex superioribus huc comportata.

Quaest. IV. C. III. 19) hab. A. 506. — cf. ad c. 30. D. 23. — Burch. l. 3. c. 119. (cf. ex conc. Arausico.) Ivo Pan. l. 2. c. 51. Decr. p. 3. c. 95. — cf. q. 2. X. de pec. cler. — 20) cum: Edd. coll. o. — 21) eccl. vet. dioecesim habet: Ed. Arg. — 22) tenuit: Coll. Hisp.

Quaest. V. C. I. 1) Ep. 36. (scr. A. 602.) l. 2. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 175. — 2) habuerunt: Edd. coll. o. — 3) vereantur: Edd. Nor. Ven. I. — velentur: Edd. rell. — 4) conquestam: Edd. coll. o. — 5) et fratribus suis: ead. — 6) dereliquit: ead. — 7) constat: ead. pr. Lugd. II. III. — C. II. 8) Ep. 27. (scr. A. 595.) l. 5. Ed. Maur. — 9) desid. in Edd. Arg. Bas. — 10) incongruum: Ed. Bas. — C. III. 11) Ep. 1. (scr. A. 596.) l. 6. Ed. Maur. — 12) illi: Ed. Bas. — 13) huc: Edd. coll. o. — 14) tuam: Ed. Bas. — 15) praevidimus: orig. — Edd. coll. o. — 16) servare: ead. — 17) collectarum: ead. — Bohm. — 18) add.: omnia: Edd.

coll. o. — orig. — 19) desid. in Ed. Bas. — 20) confirmata: Edd. coll. o. — 21) damna: Edd. Lugd. II. III. — dauno: Edd. rell. — 22) nulla: Edd. coll. o. pr. Lugd. — C. IV. 23) Imo ex conc. Paris. hab. A. 829. — Cap. l. 5. c. 327. — Burch. l. 1. c. 214. Ivo Decr. p. 5. c. 328. — 24) permansurum: Ed. Bas. — 25) rebus: Bohm. — 26) cui vult conferat, et quicquid de eis vult faciat: ead. — C. V. 27) hab. A. 506. — cf. ad c. 30. D. 23. — Reg. l. 1. c. 354. Burch. l. 1. c. 212. Ivo Decr. p. 5. c. 326. — 28) tantum: Coll. citt. — Coll. Hisp. — 29) facultatibus: Coll. citt. — C. VI. 30) hab. A. 516. — Coll. tr. p. p. 2. t. 81. c. 9. — *) Ita in Edd. coll. o. — depositionem: Coll. Hisp. — 31) breves: lb. — brevis (brevis): Edd. Lugd. II. III.) conscriptio fiat: Edd. coll. o. — C. VII. 32) ex Nov. 131. c. 18. (Iul. Ep. nov. 119. c. 18.) — Burch. l. 1. c. 207. Ivo Decr. p. 6. c. 282. — 33) evolvatur: Edd. Arg. Bas. — 34) add.: assignatur: Edd. coll. o.

C A U S A XIII.

GRATIANUS.

Dioecesi cuiusdam baptismalis ecclesiae, cladibus bellorum pressi, hostili metu compulsi, domicilia sua transtulerunt in aliam dioecesim, praedia tamen antiqua non desierunt colere; coeperunt persolvere decimas illi ecclesiae, in cuius dioecesim transtulerunt, et apud eam sibi elegerunt sepulturas. Transactis quinquaginta annis clerici, quibus quondam persoluerant decimas, coeperunt movere quaestionem in eos, qui ab istis accipiunt primitias et decimas; veniunt ad causam. (Qu. I.) Modo primum quaeritur, si illi, quorum domicilia sunt in dioecesi huius baptismalis ecclesiae, debeant persolvere decimas illi ecclesiae, et celebrare suas exsequias apud eam ecclesiam, in qua quondam haec fiebant a parentibus eorum? (Qu. II.) Secundo, an praescriptione temporis ius percipiendi decimas et funerandi tollatur?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod priori ecclesiae haec omnia iure persolvenda sint, actores his argumentis probare contendunt. Constat unanquamque baptismalem ecclesiam habere dioecesim sibi legitime assignatam, sicut et parochiales ecclesiae habent parochias sibi distributas.

Unde Dionysius Papa¹⁾ Severo Episcopo, ep. II. f):

✓ C. I. Singuli sacerdotes proprias debent habere ecclesias.

Ecclesias singulas singulis presbyteris dedimus; parochias et coemeteria eis divisimus, et unicuique ius proprium habere statuimus, ita videlicet, ut nullus alterius parochiae terminos aut ius invadat, sed sit unusquisque suis terminis contentus, et taliter ecclesiam et plebem sibi commissam custodiat, ut ante tribunal aeterni iudicis ex omnibus sibi commissis rationem reddat, et non iudicium, sed gloriam pro suis actibus accipiat²⁾.

Gratian. In dioecesi autem designata quaecunque praedia coluntur, proventus decimationum baptismali ecclesiae assignatus debet solvi. Quia ergo praedia haec intra terminos nostrae dioecesis continentur, et proventus decimationum nobis legitime assignatus, nostrae ecclesiae persolvendus est.

II. Pars. §. 1. His ita respondetur: Decimae³⁾ a Deo constitutae sunt per Moysen, ut persolverentur a populo filiis Levi pro ministerio, in quo deserviebant ei in tabernaculo. Non accipiebant filii Levi decimas, nisi ab eis, pro quibus offerebant preces et sacrificia. Quia ergo nos servimus Domino in tabernaculo, offerendo pro istis preces et sacrificia, et ipsi debent nobis persolvere decimas et primitias. §. 2. Item, quum decimae darentur filiis Levi, non electione offerentis persolvebantur, ut contento Levita, qui secum erat, ipse eligeret cui vellet decimas dare. Nam dictum⁴⁾ est: Levita, qui tecum moratur et intra muros tuos habitat, comedet eas. Ideo ex singulis tribubus civitates ad habitandum acceperunt, ut unaquaeque tribus illis persolveret decimas, qui secum erant. Nam Moyses⁵⁾ praecipit filiis Israel, (sicut legitur in Deuteronomio): In loco, quem elegerit dominus Deus vester, ut sit nomen eius in eo, illuc omnia, quae praecipio, conferetis holocausta, et hostias, et decimas, ac primitias manuum vestrarum, et quicquid praecipuum est in muneribus vestris, quae novistis Domino. Ibi epulabimini coram Domino Deo vestro vos et filii et filiae vestrae, famuli et famulae, atque Levita, qui in urbibus commoratur. Neque enim habet aliam partem atque possessionem inter vos. Et infra: §. 3. Decimam frumenti, vini et olei tui, primogenita armentorum et pecorum, et omnia, quae voveris, et sponte offerre volueris, et primitias manuum tuarum coram Domino Deo tuo comedes ea in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, tu, et filii tuus, et filia tua, servus et famula, atque Levita, qui manet in urbibus tuis. §. 4. Quia ergo nos intra muros urbis istorum sedemus, et eis habitatione iuncti sumus, rite ab eis decimas accipimus. Item ait Propheta⁶⁾: Producens foenum iumentis, et herbam servituti hominum. Foenum et herba ex terra producitur: sed quibus? iumentis irrigantibus eam, id est hominibus co-

luntibus eam, et in hoc servientibus ipsi. Item Apostolus⁷⁾: Communicet autem is, qui catechizatur verbo, ei, qui catechizat, in omnibus bonis. Hoc Galatis. Corinthiis⁸⁾ autem probat specialiter sibi deberi sumtus, qui eis spiritualia ministravit, dicens: Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? Item⁹⁾: Si alii potestatis vestrae participes sunt, quare non potius nos? Item: Quis plantat vineam, et de fructu eius non edit? Nos plantavimus vineam, et vos vultis fructus eius edere? Item praecepit¹⁰⁾ Dominus per Moysen, ut nemo mittat falcem in alienam messem. Haec messis nostra est, et vos vultis falcem in eam mittere? Item¹¹⁾: Non alligabis os bovi trituranti. Nos unus boves triturantes: vos vultis alligare os nostrum, et de nostra tritura victum vobis quaeritis? Item Apostolus¹²⁾: Qui altario serviunt de altario vivant. Sed numquid de eo, cui non serviunt? Item: Qui in sacrario operantur cum sacrario participant. Sed numquid cum illo, in quo non operantur? Nos servimus altario, vos ei participare vultis, nos vero vacuos et inanes dimittite quaeritis? Item Apostolus¹³⁾: Laborantem agricolam oportet primum accipere de fructibus suis: vos autem contra quaeritis? Nos sumus agricolae laborantes, vos primum vultis percipere de fructibus nostris? imo non primum, quia nec ultimum nobis relinquere vultis. A prioribus enim incipientes paulatim serpsit, et totum usurpare contenditis, ut pro vobis videatur dictum: frustatim lupus comedit agnum. Item¹⁴⁾: Quis militat stipendiis suis unquam? quis pascit gregem, et de lacte eius non edit? Nos militamus: et vos stipendia nostrae militiae vobis quaeritis? Nos gregem pascimus: et vos lac eius et lanam accipere vobis vultis? Sapere est de alieno labore victum quaerere, si sapere est velle quod non possis. §. 5. Item Dominus dixit¹⁵⁾ discipulis suis: In quamcunque domum intraveritis, in eadem manete, edentes et bibentes quae apud illos sunt. Quum autem intraveritis, primum dicit: Pax huic domui. Nos domum hanc ingressi sumus, et ei pacem obtulimus: vos autem quasi otiosi alieno cibo pasci gaudetis? Videte, ne in vos vertatur illud: Vide¹⁶⁾ quid faciat otium et citus alienus. §. 6. Item Propheta¹⁷⁾: Sumite psalmum et date tympanum. Isti a nobis sumunt psalmum: et vos ab eis quaeritis tympanum? §. 7. Item Leo IV.: De¹⁸⁾ decimis non tantum nobis, sed etiam maioribus nostris iusto ordine visum est plebibus tantum, ubi sacrosancta baptismata dantur, debere dari. §. 8. Quibus autem plebibus debentur? illis, a quibus baptismata accipiunt, an aliis? Nos eos baptizamus, et vos ab eis decimas sumitis? Honestata ista interpretatio est: ultimum inveniat qui sic pro vobis interpretentur. Quia ergo nos rigamus populum hunc, imbrem doctrinae ei ministrantes, quia colimus eum vomere praedicationis, corda eius ad fidem aperientes, si non vultis sinere, vel patiamini nobis eum fructificare, et qualia vobis fieri non vultis nobis inferre cavete, ne, si pergitis dicere quae vultis, audiat quae non vultis.

III. Pars. §. 9. Ad haec: Callida quidem et multiplici argumentatione iura nostra auferre contenditis, ita ut, si fides verbis adliberetur, non verba pro verbis, sed res pro verbis reportaretis. Sed Deo propitio, si verba dedistis, verba recipietis. §. 10. Arguitis nos, quod ea, quae vobis debentur, subripere quaerimus, quia nostra persequimur. Sapienter quidem et philosophico ore prolata sententia; suum persequi estne aliena rapere? Unde ad vos haec sententia manavit, nisi quia tanto ardore nostra concupiscitis, ut vestra putetis vobis auferri, quum nos nostra consequimur? Unde, quum causa nostra debitum finem sortita fuerit, exclamabit¹⁹⁾: Ah miser, crucior tantum bolum esse ereptum ex faucibus. Sed videte, ne damnum effusi unguenti vobis recompensare quaeratis. Constituitis vos plantatores vinearum, fossores agrorum, trituratores arearum, rigatores camporum, et multa alia huiusmodi officia vobis assumistis, et debita vobis obsequia a nobis subtrahi conquesti estis. Sed nos non negamus quod vestrum est. Bovi trituranti paleae et tegumenta servantur. Sint haec vobis, et grana nobis relinquite. Pastinatores vinearum, fossores agrorum, rigatores camporum, trituratores arearum, diurna mercede accepta, provenientes fructus dominis relinquunt. Vos ergo recepta mercede vestri operis in quotidianis oblationibus, et aliis obsequiis, quae pro spiritualibus, quae a vobis accipiunt, quotidie deferuntur, pro-

Causa XIII. Quaest. I. C. I. 1) Dion. episcopus: Edd. coll. o. — 2) Caput Pseudoisidori, cf. conc. Turon. I. c. 9. et Leonis M. ep. 89. — Burch. I. 3. c. 43. Ans. I. 5. c. 73 (74). Ivo Par. I. 2. c. 42. Decr. p. 3. c. 47. — 2) percipiat: Edd. coll. o. = 3) Num. c. 18. — 4) Deut. c. 14. c. 27. v. 11. — 5) ib. c. 12. v. 5. seqq. — 6) Psalm. 103. v. 14. — 7) Gal. c. 6. v. 6. — 8)

1 Cor. c. 9. v. 11. — 9) ib. v. 12. — 10) Dent. c. 23. v. 25. — 11) ib. c. 25. v. 4. — 12) 1 Cor. c. 9. v. 13. — 13) 2 Tim. c. 2. v. 6. — 14) 1 Cor. c. 9. v. 7. — 15) Luc. c. 10. c. 5. — 16) Terent. Eunuch. A. 2. sc. 2. v. 34. — 17) Psalm. 80. v. 13. — 18) infra C. 16. q. 1. c. 45. — 19) Terent. Heaut. A. 4. sc. 2. c. 6.

venientes fructus decimationum et primitiarum nobis relinquite. §. 11. Item præceptum Dominus discipulis suis, ut comederent et biberent ea, quae apud auditores suos erant, sed non iussit eis, ut dominos de domibus suis eicerent, et rebus suis spoliarent. Non facile invenietis qui tales hospites libenter suscipiant. Mus in pera, ignis in sinu, serpens in gremio male suos remunerant hospites. Unde in proverbii dicitur: Qui serpentem in sinu nutrit, percutietur ab eo. Tales inveniatis vobis hospites, quales nobis esse vultis. Non sufficit vobis edere et bibere quae in domo nostra sunt, dum quotidianos fructus oblationum percipitis, ex quibus victum et vestitum habeatis, quibus cum Apostolo²⁰) debetis esse contenti; sed non vultis, quia imitatores eius non estis, sed potius nos de domo nostra expellere, et rebus nostris nos penitus expellere contenditis, dum nec etiam eorum decimationes nobis relinquere vultis. §. 12. Ut autem universaliter omnia colligantur, cuncta, quae pro vobis inducta sunt, sive de laborante agricola, sive de eo, qui suis stipendiis non militat, ad hunc articulum deferimus, ut fructum vestri operis, quem adeo recipere contenditis, in oblationibus et quotidianis obsequiis istorum recipitis, decimationes vero eorum, quae nobis debentur, intactas nobis relinquite, ne, dum quaeritis usurpare quod vestrum non est, iusta animadversione etiam illud cogamini amittere, quod vobis aliquo modo videbatur competere. §. 13. Quod autem has decimationes nullo iure vobis debeantur, facile probamus. Dicitur enim in quodam concilio: Si²¹) quis laicus, vel clericus, sive utriusque sexus persona proprietatis suae loca etc. sicut in eodem capitulo in causa monachorum nota inveniuntur. Si ergo laicus, vel clericus, vel quaelibet persona, loca suae proprietatis vendens aut donans, proventum decimationum ab ecclesia, cui legitime assignatus est, nullo modo potest abstrahere, nec isti de dioecesi ad dioecesim transeuntes decimas suorum praediorum, quae intra terminos nostras parochias continentur, nobis auferre possunt. Quantum enim ad ius percipientiarum decimarum attinet, idem est possessorem de dioecesi ad dioecesim transire, quod possessionem de dioecetano ad dioecesanum transferre.

QUAESTIO II. GRATIANUS.

I. Pars. Ad haec: Decimationes istae, etsi iure vobis debentur, ut asseritis, tamen tricennalis obiectio vobis silentio imponit. Omnis enim possessio tricennaria praescriptio tollitur, vel quadragenaria (sicut possessiones religionum domorum) vel centenaria, sicut praedicta sanctae Romanae ecclesiae.

Unde Gelasius Papa ait *Episcopis Siciliae, ep. II. c. 2.*¹⁾:

C. I. Quae triginta annis ab episcopis possidentur iure ab eis vendicantur.

Facultates ecclesiae, nec non et dioeceses, *si*²⁾ quae ab aliquibus³⁾ possidentur episcopis, iure sibi vendicant, quod tricennalis lex⁴⁾ conelulit, quia et filiorum nostrorum principum ita emanavit auctoritas, ut ultra XXX. annos nulli liceat pro eo appellare, quod legum tempus exclusit⁵⁾.

Gratian. At illi econtra: Cuius auctoritate nobis silentium imponitis, eiusdem auctoritate vestra ora claudimus. Ait enim idem Gelasius: Nulla⁶⁾ praesumptio statum parochiarum etc. Si ergo temporalis obiectio dioecesim semel constitutam divellere non potest, patet, quod nec vobis patrocinabitur, ut, statutum parochiae nostrae mutantes, decimationes

nobis quondam legitime assignatas vindicabili usurpatione vobis vendicetis. Quomodo autem distinguendas sint has auctoritates, in causa monachorum invenitur⁷⁾.

II. Pars. §. 1. Nunc autem quaeritur de iure funerandi, quae harum ecclesiarum habeat ius tumulandi istos? Sicut Hieronymus scribit, contugati in uno sepulcro videntur esse ponendi. Ait enim⁸⁾:

C. II. In sepulcro parentum suorum filii sunt collocandi. Ebron dicitur esse civitas quatuor⁹⁾ virorum, quia in ea sepulti sunt tres patriarchae, in spelunca duplici cum tribus uxoribus suis, id est Abraham et Sara, Isaac et Rebecca, Iacob et Lia, praeter ipsum Adam et Evam uxorem suam. Tobias dicit ad filium suum¹⁰⁾: Quum acceperit Deus animam meam, corpus meum sepeliet, et honorem habebis matri tuae omnibus diebus vitae eius¹⁰⁾, et quum ipsa compleverit tempus suum, sepelias¹¹⁾ eam iuxta me in uno sepulcro. Ibidem: §. 1. Quos coniunxit unum coniugium coniungat unum sepulcrum, quia una caro sunt, et quos Deus coniunxit homo non separat¹²⁾.

C. III.
Item Augustinus^{b)}¹³⁾.

III. Pars. Unaquaeque mulier sequatur virum suum, sive in vita sive in morte. Item Gregorius: §. 1. Soror B. Benedicti sepulta est in sepulcro, quod ipse sibi praeparaverat, ut quorum mens una fuit semper in Domino, eorum quoque corpora sepultura non separaret¹⁴⁾.

Gratian. Item Ioseph¹⁵⁾, moriens in Aegypto, rogavit fratres suos, ut tempore visitationis suae ossa sua secum deferrent, et in sepulcro patrum suorum ea collocarent. §. 1. Item, dictum est Prophetarum¹⁶⁾, qui contra praecceptum Domini comederat in Bethel: Non inferetur cadaver tuum in sepulcrum patrum tuorum. §. 2. Item. De nonnullis legitur in libro Regum: Obit et appositus est ad patres suos, hoc est in sepulcro patrum suorum. §. 3. Item. In novo¹⁷⁾ testamento B. Philippus legitur aedificasse sibi sepulcrum, in quo ipse et filiae eius quieverunt. §. 4. Item. B. Severus Ravennatum archiepiscopus tumulum fieri iussit, in quo se, et uxorem, et filiam collocavit. §. 5. His omnibus exemplis colligitur, quod in sepulcris parentum corpora filiorum collocanda sunt. Quia ergo parentes istorum apud priores ecclesias sepulti sunt, et hi apud easdem debent tumulari. §. 6. Econtra Adam¹⁸⁾, ut asseritis, in civitate Arbae tumulatus est. Sed numquid omnes filii eius sepulti sunt ibi? tanta multitudo humani generis tam brevi tumulo non tam facile posset includi. §. 7. Item Abraham¹⁹⁾ ibi sepultus est. Sed numquid Ismael, et Madai, et alii, quos de Cethura genuit, ibi sepulti sunt? §. 8. Item Isaac ibi sepultus est. Sed numquid Esau cum eo tumulatus est? §. 9. Item Iacob ibi collocatus est. Sed numquid aliquis filiorum eius praeter Ioseph ibi sepultus est? Rachel quoque non in Ebron, sed iuxta Bethleem tumulata legitur. Exemplo igitur istorum liquet, quod liberum est filii sepeliri in sepulcris patrum suorum, et liberum est eis alibi pro locorum et temporum opportunitate corpori suo hospitium invenire. Non ergo hoc exemplo isti coguntur sepeliri in sepulcris patrum suorum. §. 10. Item, quae legibus definita sunt mutare non licet. Quae autem legibus expressa non sunt arbitrium sequuntur humanae voluntatis. At legibus definitum est, quibus decimae sint persolvendae, et ideo danti mutare non licet. Ubi autem quisque tumulandus sit, legibus expressum non est, et ideo in voluntate tumulandi consistit. Unde B. Gregorius ait^{e)}²⁰⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa XIII. Quaest. II. C. II. a) Quatuor: Sic emendatum est, quum antea legeretur: trium^{*)}. Sic enim legitur apud B. Hieronymum in quaestionibus Hebraicis in Gesim, de locis Hebraicis, et in epitaphio Paulae. Ad dictio Hebraica significat quatuor, et quatuor patriarchae hic numerantur, qui ibi sepulti sunt: Abraham, Isaac, Iacob, et Adam cum uxoribus suis.

Quaest. I. C. I. 20) 1 Tim. c. 6. v. 8. — 21) infra C. 16. q. 1. c. 42.

Quaest. II. C. I. 1) Ep. scr. A. 494. (apocrypha ex sententia Berardi.) — Burch. l. 3. c. 149. Ans. l. 5. c. 19 (20). Pan. l. 2. c. 65. — cf. C. 16. q. 3. c. 2. — 2) desid. ap. Ans. — 3) alia quibusque: Burch. — 4) cf. c. 4. Cod. de praescr. XXX. vel XL. ann. — 5) excludit: Edd. coll. o. — 6) infra C. 16. q. 3. c. 5. — 7) infra C. 16. q. 4. — C. II. 8) in quaestionibus in Gesim. — Burch. l. 3. c. 160. 161. Ivo Decr. p. 3. c. 223. 224. Polyc. l. 8. t. 5. — *) Ita in Edd. coll. o. et ap. Burch. et Ivo. — 9) Tob. c. 2. v. 8. c. 14.

v. 12. — 10) vitae tuae: Ed. Bas. — desid. in Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 11) sepeliet: Ed. Bas. — 12) Matth. c. 19. v. 6. — C. III. 13) Prima cap. pars, apud Augustinum, quem citant Burch. l. 3. c. 100. et Ivo Decr. p. 3. c. 225. non est inventa. Altera, a Burch. l. 1. c. 103. et Ivo l. 1. c. 226. ex eodem Aug. allegata, legitur apud Gregor. Dial. l. 2. c. 34. — 14) separet: Edd. coll. o. pr. Nor. Lugd. II. III. — 15) Gen. c. 50. — 16) 3 Reg. c. 13. v. 22. — 17) Ruffin. hist. eccl. l. 3. c. 31. — 18) Gen. c. 25. — 19) ib. c. 35. 49. 50. — C. IV. 20) cf. C. 16. q. 1. c. 14.

C. III. b) In plerisque vetustis caput hoc coniunctum est superiori, nec ipsa prorsus auctorum verba afferuntur.

C. IV. c) Sententia huius capituli habetur lib. 3. ep. 9. in verbis, quae referuntur infra 16. q. 1. Admonere. itemque lib. 9. epist. 20. Necessae est, inquit, ut, si impletum hoc fuerit, defuncti dispositio conservetur. Sic enim in manuscriptis, licet in vulgatis sit: dispositio conservetur.

C. IV. *Ultima voluntas defuncti servari debet.*

Ultima voluntas defuncti modis omnibus conservari²¹⁾ debet.

IV. Pars. Gratian. *Quod de libero et non de servo intelligendum est. Servus enim testamenti paginam condere non potest.*

Unde Gelasius Papa scribit Honorio Episcopo²²⁾:

C. V. *Servus testamentum facere non potest.*

Illud etiam sinceritatem tuam volumus non latere, ad nos fuisse perlatum, quod Ampliatus conductor, quem non solum servum constat esse ecclesiae, sed ita eius rationibus a multis temporibus implicatum, ut, etiam si esset ingenuus, donec ratiocinia cuncta deduceret, modis omnibus obnoxius haberetur, ausu temerario molitus fuerit condere paginam testamenti, cuius omne peculium ecclesiastico iuri legibus non dubitetur obstructum. Quapropter his praesumptionibus vice nostra fraternitas contradicat, nec fieri prorsus aliqua surreptione permittat. Ac si eidem quicquam humanitus forte contigerit, quia grandaevus esse memoratur²³⁾, mox eius siue dilatione substantiam praecipiat[†]) humanitas²⁴⁾ tua filiis eius duntaxat, quibus patrimonium probatur esse commissum, sub fidei descriptione²⁵⁾ contradi²⁶⁾, donec universis temporibus, quibus hoc patrimonium gubernasse cognoscitur, partes dominicas reddere cogantur indemnes.

V. Pars. Gratian. *Quia ergo secundum Gregorium ultima voluntas defuncti conservanda est, pro istorum voluntate corpora eorum sunt tumulanda, non pro arbitrio vestrae dispositionis.*

Item in Triburiensi Concilio legitur^{4) 27)}:

C. VI. *Ubi quisque decimas persolverit, ibi sepulturam eligere debet.*

Ubiunque temporum vel locorum facultas tulerit, apud maiorem ecclesiam, ubi sedes est episcopi, sepulturae celebrentur. Si autem propter temporis vel loci asperitatem hoc difficile fuerit visum, apud ecclesiam, *in* qua²⁸⁾ religiosorum canonicorum, vel monachorum, vel sanctorum religiosorum congregatio communiter degerit, sepeliatur. Si autem et hoc ineptum visum fuerit, ubi quis decimas persolvebat vivus, ibi sepeliatur et mortuus.

Gratian. *Quia ergo decimam nobis persolvebat vivus, et apud nos sepeliendus est mortuus. Item, si quis de provincia ad provinciam transierit, et ibi domicilium sibi collocaret, liber factus a ditone prioris iudicis, iurisdictioni illius iudicis subiceretur, in cuius provincia sedem sibi eligeret. Quia ergo isti a vestra dioecesi in nostram transierunt, liberi a vestra ditone nostro iuri subiciuntur. Nostrum est ergo ius fune-randi eos.*

Sed obicitur illud Melchiadis Papae²⁹⁾:

C. VII. *Propria temeritate sepulturam parentum relinquere non licet.*

Placuit per omnia magno concilio, ut nullus proprii arbitrii temeritate aliam ecclesiam, nisi cui usus antiquorum parentum canonica institutione subiaceret perhibetur, sepulturae causa adire procuret, nisi infirmitatis causa praepeditus in aliam fuerit regionem quolibet negotio progressus. Ad haec, si quis praelatus contra hoc agere sategerit, ecclesiastico vinculo se subdi cognoscat.

Gratian. *Sed aliud est ex temeritate superbia usum antiquorum parentum non sequi, atque aliud rationabili occasione novam sibi sepulturam eligere. Contra Melchiadis Papae*

auctoritatem nititur, qui superbia vel odio ductus, sine vanis persuasionibus aut variis munusculis illectus, sepulturam parentum suorum sequi contemnit³⁰⁾. Secundum Gragorium autem liberam habet voluntatem qui certae rationis causa novum suo corpori quaerit hospitium. §. 1. Vel, ut quidam disti-guunt, libera est ultima voluntas cuiusque, non in sepultura sibi eligenda, sed in testamento conficiendo. Unde et testa-mentum appellatur, quia eo quisque libere testatur quod post suum decessum de propriis rebus fieri velit. §. 2. Sed non videtur libera testatoris voluntas, quum secundum Augustinum pro³⁰⁾ numero filiorum debeat fieri testamentaria distributio facultatum, veluti, si quis habet unum filium, Christum putet alterum; si vero duos, Christum faciat tertium, et sic per ordinem. Et secundum Leonem quisque medietatem³¹⁾ eorum, quae Christo testatur, ecclesiae iubetur relinquere, apud quam fidei sacramenta suscipit. Sed illud Augustini non est iubentis, sed dehortantis, ne quis iratus filium suum exheredaret, atque totum Christo relinquere.

Ait enim in serm. II. de vita clericorum³²⁾:

C. VIII. *Pro numero filiorum pars hereditatis Deo offeratur.*

Si quis irascitur filio suo, et moriens exhereditat eum, si viveret, non³³⁾ eum placarem? non ei filium reconciliare deberem? Quomodo ergo cum filio suo volo ut habeat pacem, cuius appeto hereditatem? Sed plane sic faciat quod saepe hortatus sum. Unum³⁴⁾ filium habet: putet Christum alterum; duos³⁵⁾ habet: putet Christum tertium; decem habet: Christum undecimum faciat, et suscipio.

Gratian. *Hac nimirum auctoritate mensura testatori praefigitur, non quam cogatur exsolvere, sed quam prohibetur transcendere.*

VI. Pars. §. 1. Oblationes ergo defunctorum qui red-dere noluerit excommunicentur.

Unde in Carthaginensi Concilio IV. c. 95.³⁶⁾:

C. IX. *Excommunicentur qui defunctorum oblationes ecclesiis negant.*

Qui oblationes defunctorum aut negant ecclesiis, aut diffi-culter³⁷⁾ reddunt, tanquam egentium necatores excommu-nicentur.

C. X. *Ut infideles eiciantur ab ecclesiis, qui defunctorum oblationes retinent.*

Item ex Concilio Vasensi I., c. 4.³⁸⁾

Qui oblationes defunctorum retinent³⁹⁾, et ecclesiis tra-dere demorantur, ut infideles sunt ab ecclesia abiciendi, quia usque ad inanitionem⁴⁰⁾ fidei pervenire certum est hanc pietatis divinae exacerbationem, quia et fideles de corpore recedentes votorum *suorum* plenitudine, et pau-peres consolata adimoniae et necessaria sustentatione frau-dantur. Hi enim⁴¹⁾ tales quasi egentium necatores, nec credentes iudicium Dei habendi sunt. Unde et quidam Pa-trum hoc scriptis suis inseruit, congruente sententia, quae ait⁴²⁾: *Amico quippiam rapere furtum est, ecclesiam vero fraudare sacrilegium.*

C. XI. *Qui oblata ecclesiis aut testamento relicta retinere praesumerint excommunicentur.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 4.⁴³⁾

Clerici vel saeculares, qui oblationes parentum aut dona-tas, aut testamento⁴⁴⁾ relictas retinere perstiterint, aut id, quod ipsi donaverint ecclesiis⁴⁵⁾ vel monasteriis, cre-diderint auferendum, sicut sancta synodus constituit, velut

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VI. d) In Triburiensi impresso, cap. 15., habe-tur eadem sententia, sed non iisdem omnino verbis ex-pressa.

C. VII. e) Sequi contemnit: In duobus exempla-ribus Gratiani Vaticanis sequitur: *Ait Leo episcopus etc.* et ponitur integrum caput *Relatum*. X. tit. de sepult. quod

etiam refertur ab Ivone p. 7. c. 150. et ab Ans. l. 5. c. 55. et in Polyc. l. 4. tit. 34. ex Leone IX. Verum in aliis duobus vetustis et valde emendatis hoc idem caput ponitur post versic. *Sacramenta suscepit*. Et certe verba ista: *et secundum Leonem, etc.* indicant alicubi haec Leonis aucto-ritatem a Gratiano esse relatum.

Quaest. II. C. IV. 21) servari: Edd. coll. o. = C. V. 22) Cap. incerti temporis. — Ivo Decr. p. 16. c. 111. — 23) commemo-ratur: Edd. coll. o. — †) desid. ap. Iv. — 24) unanimitas: Ivo. — 25) conscriptione: Edd. Arg. Bas. — 26) contradat: Ivo. = C. VI. 27) hab. A. 895. — Burch. l. 3. c. 237. Ivo Decr. p. 3. c. 278. — cf. infra C. 16. q. 1. c. 16. — 28) quo: Edd. coll. o. pr. Bas. = C. VII. 29) Caput omnino incertum. — 30) cf. cap. sequ. — 31) cf. c. 4. Comp. I. et c. 2. X. de sepult. = C. VIII. 32) Serm. 355. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 3. c. 178. — 33) nonne — placaremus, nonne — deberemus: Edd. coll. o. — 34) Qui unum: ead. — 35) si

duos: ead. = C. IX. 36) c. 86. Statuti. eccl. ant. (cf. ad c. 9. D. 18.) — Burch. l. 3. c. 142. Ivo Decr. p. 3. c. 208. uterque ex conc. apud Valentias. (vide ad C. 12. q. 2. c. 52.) — 37) cum dif-ficultate: orig. = C. X. 38) hab. A. 442. — Ivo Decr. p. 3. c. 155. Deuseddit p. 4. — 39) detinent: orig. — 40) exinanitionem: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 41) ergo: Edd. coll. o. — 42) C. 12. q. 2. c. 71. = C. XI. 43) hab. A. 506. — Burch. l. 3. c. 140. (ex conc. ap. Valent.) Ivo Pan. l. 2. c. 5. Decr. p. 3. c. 206. — 44) testa-mentis: orig. — Coll. cüt. — 45) ecclesiae: Ed. Bas.

necatores pauperum quosque reddant excludantur ecclesiis⁴⁶⁾. §. 1. Si quis autem clericus furtum ecclesiae fecerit, peregrina ei communio tribuatur.

VII. Pars. Gratian. *Item quaeritur, an pro sepultura mortuorum aliquid sit exigendum?*

De his ita scribit Gregorius lib. VII. Regesti, Indict. 2., epist. 35. Ianuario, Episcopo Sardiniae⁴⁷⁾:

C. XII. *Pro sepultura nihil muneris exigendum est.*

Quaestio est nobis Nereida femina clarissima, quod ab ea centum⁴⁸⁾ solidos pro filiae suae sepultura fraternitas vestra velit⁴⁹⁾ exigere. *Et infra:* Hoc autem vitium et nos, postquam, Deo auctore ad episcopatus honorem accessimus, de ecclesia nostra omnino vetuimus, et⁵⁰⁾ pravam denuo consuetudinem nequaquam usurpari⁵¹⁾ permisimus, memores, quia dum Abraham⁵²⁾ a filiis Ephron⁵³⁾, hoc est a filiis Seor, sepulcri terram⁵⁴⁾ pretio ad humanum⁵⁴⁾ corpus coniugis postulari, praemium accipere renuit, ne commodum videretur de cadavere consecutus. Si ergo tantae considerationis paganus vir fuit, quanto magis nos, qui sacerdotes dicimur, hoc facere non debemus? Unde ne hoc avaritiae vitium⁵⁵⁾ vel in alienis denuo tentari praesumatur, admoneo. §. 1. Sed si quando aliquem in ecclesia vestra sepeliri conceditis, siquidem parentes ipsius, proximi vel heredes pro luminaribus sponte quid offerre voluerint, accipi⁵⁶⁾ non vetamus. Peti vero aliquid aut exigi omnino prohibemus, ne (quod valde irreligiosum est) aut venalis prohibeatur⁵⁷⁾ (quod absit) dicatur ecclesia, aut vos de humanis videamini mortibus gratulari, si ex eorum cadaveribus studeatis⁵⁸⁾ quaerere quolibet modo compendium⁵⁹⁾.

C. XIII. *Etiam coacti de sepultura pretium non debemus accipere.*

Item Hieronymus in Quaest. Hebr. ad c. 23. Gen.⁵⁹⁾

Postquam pretio victus est Ephron, ut sepulcrum venderet⁶⁰⁾ argento, licet cogente Abraham, vau litera, quae apud illos pro o legitur, ablata de eius nomine est, et pro Ephron appellatus est Ephraim, significante scriptura, non eum fuisse consummatae perfectaeque virtutis, qui potuerit⁶¹⁾ memorias⁶²⁾ vendere mortuorum. §. 1. Sciant igitur qui sepulcra venditant⁶³⁾, nec coguntur ut accipiant pre-

tium, sed a nolentibus quoque⁶⁴⁾ extorquent, immutari⁶⁵⁾ nomen suum, et perire quid⁶⁶⁾ de merito eorum, quum etiam ille reprehendatur occulte, qui invitatus acceperit⁶⁷⁾.

C. XIV. *De eodem.*

Item ex Concilio Triburiensi, c. 16.⁶⁸⁾

In ecclesiastico namque libro scriptum est⁶⁹⁾: *Mortuo non prohibeas gratiam, sciens, quoniam moriemur. Et idem⁷⁰⁾: Omnia, quae de terra sunt⁷¹⁾, in terram convertuntur.* Quid terra terram vendis? memento, quoniam terra es, et in terram ibis⁷²⁾, et quoniam mors tibi futura est, appropriat⁷³⁾, et non⁷⁴⁾ tardat. Recordare, quoniam non hominis est terra, sed, ut Psalmista commemorat⁷⁴⁾: *Domini est terra, et⁷⁵⁾ qui habitant in ea.* Si terram vendis, invasione alienae⁷⁶⁾ rei reus teneberis. Gratis accepisti⁷⁷⁾ a Deo, gratis da pro eo. Quare interdium sit omnibus omnino Christianis terram mortuis vendere, et debitam sepulturam denegare, nisi forte proximi et amici defuncti propter nomen⁷⁸⁾ et redemptionem animae viri⁷⁹⁾ gratis aliquid dare velint.

C. XV. *De eodem.*

Item ex Concilio Varenensi⁸⁰⁾.

Praecepiendum est secundum canonum auctoritatem, ut de sepulcris et hominibus sepeliendis nihil muneris exigant, nisi forte qui sepelitur vivens iusserit ecclesiae, in cuius atrio sepelitur, aliquid de suis rebus tribuere⁸¹⁾, aut etiam post mortem ipsius illi⁸²⁾, quibus commissum est eius eleemosynam facere, de rebus illius aliquid sponte dare voluerint; et tamen nullatenus a presbyteris⁸³⁾ ecclesiae illius aliquid exigatur, sive ab illis, qui locis et villis⁸⁴⁾ praesunt. §. 1. Prohibendum est etiam secundum maiorum instituta, ut in ecclesia nullatenus sepeliantur, sed in atrio, aut in porticu, aut in exedris ecclesiae. Intra⁸⁵⁾ ecclesiam⁸⁶⁾ vero, et prope altare, ubi corpus et sanguis Domini conficitur, nullatenus sepeliantur.

C. XVI. *A sacris locis non iuvantur post mortem quibus peccata non sunt dimissa.*

Item Augustinus⁸⁷⁾.

VIII. Pars. Quibus peccata dimissa non sunt, a sacris locis post mortem adiuvari non possunt, quia nos pec-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. f) Centum: Dictio ista abest a nonnullis exemplaribus Gratiani et epistolarum B. Gregorii. Sed quia in aliis earundem codicibus etiam manuscriptis legitur, non est inducta.

g) Ephron: Locus hic varie legitur. In epistola B. Gregorii magis recepta lectio haec est: *a filiis Emor, hoc est Ephron, filio Seor.* et Gen. 23. habetur: *intercedite pro me apud Ephron, filium Seor.*

h) Compendium: Post hoc caput in duobus antiquis exemplaribus recitantur duo Urbani II., quae placuit hic afferri, ne plane interirent, quod alibi non facile inveniuntur, et unum eorum citatur X. de sepult. c. *Certificari. Urbanus II. Gotifredo, Magalonensi episcopo. Mortuorum, qui in monasteriis sepeliri desiderant, aut omnino iuxta praedecessoris nostri Leonis decretum, partem eleemosynarum mediam, aut iuxta dispensationem nostram in Lateranensi concilio promulgatam, partem tertiam parochialibus ecclesiis statuimus derelinquendam.*

Idem eidem. Capellanos quoque monachorum, sicut reliquos parochiae tuae clericos, debitam tibi obedientiam persolvere volumus.

C. XIV. i) Ibis: In codicibus vulgatis erat: *reverte-*

ris, et sequebantur haec: et alibi de homine dictum est: terram teris, terram geris, et in terram converteris, qui de terra sumeris, quae sunt expuncta, quia absunt a plerisque vetustis⁸⁸⁾, et ab originali.

C. XV. k) Exstat in concilio Nannetensi, c. 6., ex quo citatur a Burchardo et Ivone. Sed quia potuit esse repetitum in aliquo Varenensi seu Vasensi, non est mutatum. In epitome quidem conciliorum est in Vasensi, c. 3.

C. XVI. l) Caput hoc a Burchardo etiam et Ivone citatur ex Augustino, et nonnihil ad hanc rem faciens habetur in libro de cura agenda pro mortuis, c. 1. Sed videtur confectum ex duobus locis lib. 4. dialog. B. Gregorii; uno quidem in c. 51., altero autem in c. 53., quod refertur in concil. Tribur. c. 17. Nam capite quidem 51., quum narrasset, quandam sanctimonialem, quae in ecclesia sepulta fuerat, visam fuisse ibi cremari, ex eo colligit: *Qua ex re aperte datur intelligi, quia hi, quibus peccata dimissa non fuerint, ad evitandum iudicium sacris locis post mortem non valeant adiuvari.* In c. autem 53. quum memorasset, corpus cuiusdam Valentini e sepulcro per daemones fuisse extractum, et extra ecclesiam proiectum, haec subiungit: *Ex quo, Petre, collige, quia hi, quos peccata*

Quaest. II. C. XI. 46) ab eccl. orig. — Coll. cilt. — Edd. coll. o. = C. XII. 47) Ep. 3. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Reg. l. 1. c. 122. Ivo Decr. p. 3. c. 101. Polyc. l. 2. t. 5. — 48) desid. in Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 49) non erubescat: orig. — 50) add.: per: Edd. coll. o. — Böhm. — 51) usurpare: Böhm. — orig. — 52) Genes. c. 23. — 53) sepulturam: Ed. Bas. — sepulcrum: Edd. rell. — orig. — 54) humanum: Ed. Lugd. II. — 55) add.: hic: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 56) accipere: orig. — Coll. cilt. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 57) desid. ib. — 58) studeatis: Edd. Arg. Nor. Ven. I. = C. XII. 59) Ivo Pan. l. 2. c. 26. — 60) venderet, et acciperet argentum: Ivo. — Edd. coll. o. — 61) potuit: Ed. Bas. — 62) memoriam: Edd. coll. o. — Ivo. — Böhm. — 63) vendunt voluntarie: Ivo. — Edd. coll. o. — 64) quicquam: Edd. coll. o. — 65) nutari: ead. — 66) quicquam: Ed. Arg. — quiddam: Edd. rell. — 67) accipit: Ed. Lugd. II. — accepit: Edd. rell. = C. XIV. 68) hab. A. 895. — Ivo Decr. p. 3. c. 215. — 69) Eccl. c. 7. v. 27. — 70) Item: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — cf. Eccl.

c. 41. v. 13. — 71) add.: orta: Ivo. — Edd. coll. o. — *) desid. in Ed. Arg. et apud Iv. — 72) appropriat: Edd. Pith. Böhm. — et appropriat: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 73) etiam: Ed. Bas. — et si: Edd. rell. — 74) Psalm. 23. v. 1. — 75) et plentudo eius: Ivo. — Edd. coll. o. — 76) dominicae: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — desid. in rell. — 77) accepistis — date: Ed. Bas. — 78) add.: Domini: orig. — 79) add.: defuncti: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. = C. XV. 80) ex conc. Nannet. — cf. ad D. 24. c. 5. — Reg. l. 1. c. 125. Burch. l. 3. c. 159. Ivo Decr. p. 3. c. 222. — 81) tribui: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 82) desid. in orig. et Coll. cilt. — illis: Ed. Bas. — 83) presb. illis aliquid: orig. — Reg. Burch. — de rebus illius aliquid exig.: Ivo. — de rebus tamen illius nihil exigatur: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 84) vris: orig. — Coll. cilt. — 85) Infra: orig. — Reg. Burch. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 86) ecclesias: Edd. coll. o. pr. Bas. = C. XVI. 87) Ivo Gregorius. — cf. Corr. — Burch. l. 3. c. 152. Ivo Decr. p. 3. c. 214. Polyc. l. 8. t. 5. — cf. conc. Tribur. c. 17.

cata graviora deprimunt, si in sacris locis se sepeliri⁸⁸) faciunt, restat, ut de sua praesumptione iudicentur, quia eos sacra loca non liberant, sed culpa temeritatis accusat.

C. XVII. *Quibus prosit in ecclesia sepeliri.*

Item Gregorius lib. IV. Dial. c. 50.⁸⁹)

Quum⁹⁰) gravia peccata⁹¹) non deprimunt, hoc⁹²) prodest mortuis, si in ecclesia sepeliantur, quod eorum proximi, quoties ad eadem sacra loca veniunt, suorum⁹³), quorum sepulcra aspiciunt⁹⁴), recordantur, et pro eis Domino preces fundunt. Nam quos peccata gravia deprimunt, non⁹⁵) ad absolutionem potius, quam ad maiorem damnationis cumulum eorum corpora in ecclesiis ponuntur.

C. XVIII. *Qui sepeliantur in ecclesia.*

Item ex Concilio Maguntiaco l. c. 52.⁹⁶)

Nullus mortuus intra⁹⁷) ecclesiam⁹⁸) sepeliatur, nisi episcopi, aut abbates, aut digni presbyteri, vel fideles laici.

Gratian. *Quid vero mortuis prosit iuxta ecclesiam sepeliri, quid ad eos perveniat, Augustinus in lib. de agenda cura pro mortuis, cap. ult., ostendit, dicens⁹⁹):*

C. XIX. *Quare mortui iuxta ecclesiam sepeliantur.*

Non aestimemus ad mortuos, pro quibus curam gerimus, pervenire, nisi quod pro eis sive altaribus, sive orationibus, sive elemosynarum sacrificiis solenniter supplicamus, quamvis¹⁰⁰) non pro quibus fiunt omnibus prosint, sed his tantum, quibus, dum vivunt, comparatur¹⁰¹) ut prosint. Sed quia non discernimus, qui sint, oportet ea pro regeneratis omnibus facere, ut nullus eorum praetermittatur, ad quos haec beneficia possint et debeant pervenire. Melius enim supererunt ista eis, quibus nec obsunt, nec prosunt, quam eis deerunt, quibus prosunt. §. 1. Diligentius tamen facit hoc quisque pro necessariis suis, quo¹⁰²) pro illo fiat similiter a suis. §. 2. Corpori autem humando quicquid impenditur non est praesidium salutis, sed humanitatis officium, secundum affectum¹⁰³), quo nemo unquam carnem suam odio habet¹⁰⁴). Unde oportet, ut quam¹⁰⁵) potest pro carne proximi curam gerat, quum ille¹⁰⁶) recesserit, qui gerebat. Et si haec faciunt qui carnis resurrectionem non credunt, quanto magis debent facere qui credunt? ut corpori "mortuo", sed tamen¹⁰⁷) resurrecturo et in aeternitate mansuro, impensum eiusmodi officium sit etiam quodammodo eiusdem¹⁰⁸) fidei testimonium. §. 3. Quod vero quisque¹⁰⁹) apud memoriam¹¹⁰) martyrum sepelitur, hoc tantum mihi videtur prodesse defuncto, ut commendans eum etiam martyrum patrocinio affectus pro illo supplicationis augeatur.

Gratian. *Econtra Hieronymus in epistolam ad Galat. c. 6. ad ea verba: Unusquisque onus suum^m).*

C. XX. *Post mortem orationes viventium mortuis damnatis non prosunt.*

In praesenti saeculo scimus sive orationibus sive consiliis invicem posse nos condiavari¹¹¹). Quum autem ante tribunal Christi venerimus, non¹¹²) Iob, non Daniel, nec Noë rogare posse pro quoquam, sed unumquemque portare onus suum.

Gratian. *Verum hoc de impenitentibus accipiendum est, de quibus Propheta¹¹³) dicit: Non dabit Deo placationem*

suam, nec pretium redemptionis animae suae, et ideo frater non redimet eum, sed laborabit in aeternum, et vivet adhuc in finem. *De aliis autem intelligi non potest.*

Unde Gregorius Papa II. Bonifacio Episcopo, *epist. ultima¹¹⁴):*

C. XXI. *In poenitentia defunctis bona prosunt viventium.*

Pro obeuntibus quippe consuluisse dignosceris¹¹⁵), si liceat oblationes¹¹⁶) offerre¹¹⁷). Sancta sic tenet ecclesia, ut quisque pro suis mortuis vere Christianis offerat oblationes, atque presbyter eorum memoriam faciat, et quamvis omnes peccatis subiacemus¹¹⁸), congruit, ut sacerdos pro mortuis catholicis memoriam faciat et intercedat; non tamen¹¹⁹) pro impiis (quamvis Christiani fuerint) tale quid agere licebit.

C. XXII. *Animae mortuorum quatuor modis solvantur.*

Item.

Animae a) defunctorum quatuor modis solvantur, aut oblationibus sacerdotum, aut precibus sanctorum, aut carorum elemosynis, aut ieiunio cognatorum. §. 1. Curatio¹²⁰) vero funeris, conditio sepulturae, pompa exsequiarum, magis vivorum solatia sunt quam subsidia mortuorum. Si aliquid prodest impio sepultura pretiosa, oberit pio villis aut nulla. *Et infra: §. 2. Nec¹²¹) ideo tamen contemnenda et abiicienda sunt corpora defunctorum, maximeque iustorum "ac fidelium". Et infra: §. 3. Ubi et illud salubriter discitur, quanta possit esse remuneratio pro elemosynis, quas viventibus et sentientibus exhibemus, si neque hoc apud Deum perit, quod examinis hominum membris officii diligentiaque¹²²) persolvitur¹²³).*

C. XXIII. *Ante diem iudicii sacrificiis et elemosynis mortui iuvantur.*

Item Augustinus in *Enchiridio, c. 109. et 110.¹²⁴)*

Tempus, quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem interpositum est, animas additis receptaculis continet, sicut unaquaeque¹²⁵) digna est vel requie, vel aerumna, pro eo quod sortita est in carne dum viveret. Neque negandum est, defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, quum pro illis¹²⁶) sacrificium mediatoris¹²⁷) offertur, vel elemosynae in ecclesia fiunt. Sed haec eis prosunt, qui, quum viverent, ut haec sibi postea possent prodesse meruerunt. §. 1. Est enim quidam vivendi modus, nec tam bonus, ut non requirat ista post mortem, nec tam malus, ut ei non prosint ista post mortem. Est vero talis in bono, ut ista¹²⁸) non requirat, et est rursus talis in malo, ut nec his valeat, quum haec vita transierit, adiuvari. Quocirca hic omne meritum comparatur, quo possit post "hanc" vitam relevari quisquam vel gravari. *Et post pauca: §. 2. Quum sacrificia altaris sive quarumcunque elemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propitiationes sunt, pro valde malis, etsi nulla sint adiumenta mortuorum, qualescunque¹²⁹) vivorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certe, ut tolerabilior fiat ipsa¹³⁰) damnatio.*

IX. Pars. Gratian. *De observatione autem tertii, se-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

graviter deprimunt, si in sacro loco sepeliri se faciunt, restat, ut etiam de sua praesumptione iudicentur, quatenus eos sacra loca non liberant, sed etiam culpa temeritatis accusat.

C. XX. m) Verba B. Hieronymi sunt haec: *Obscuro*

Quaest. II. C. XVI. 88) sepelire: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — Ivo. Burch. — C. XVII. 89) Burch. l. 3. c. 153. Ivo Decr. p. 3. c. 216. — 90) Quos: orig. — Ivo. — 91) add.: dimissa sunt et: Ed. Bas. — 92) tunc: Edd. coll. o. — 93) suorumque sepulturam: Ivo. — Edd. coll. o. — 94) respiciunt: Ed. Bas. — 95) ad mai. cumuli. dann. potius, quam ad solutionem (absol.: Ed. Bas.): Edd. coll. o. — C. XVIII. 96) hab. A. 803. — Burch. l. 3. c. 233. Ivo Decr. p. 3. c. 274. — 97) infra: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 98) ecclesias: Edd. coll. o. — C. XIX. 99) Ivo Decr. p. 2. c. 113. — 100) add.: enim: Edd. coll. o. — 101) cooperantur: ead. — 102) quot: Ivo. — 103) effectum: Edd. coll. o. — 104) habuit: ead. — Ivo. — 105) quantum: Ed. Bas. — 106) add.: tunc: Ivo. — Edd. coll. o. — 107) add.: ut: Edd. coll. o. — 108) evidens: Ed. Bas. — 109) quis: Edd. Nor. Ven. I. II. Lugdd. Par. — 110) memorias: Ivo. — Edd. coll. o. — C. XX. 111) adiuvari: Edd.

licet docemur per hanc sententiam novum dogma, quod latitat, dum in praesenti saeculo sumus, sive etc.

C. XXII. n) Animae: Horum verborum usque ad vers. *Curatio*. nullus auctor inventus est. Ea Burchardus citat ex dictis Origenis*). Ivo ex dictis Gregorii.

coll. o. — 112) nec — nec: ead. — 113) Psalm. 48. v. 8. — C. XXI. 114) apud Ans. l. 7. c. 186. recte inscribitur: *Greg. III. Bonifacio Magunt. episc.* — Polyc. l. 8. t. 7. — 115) cognosceris: Edd. Ven. II. Lugdd. Par. — cognosceris: Edd. coll. o. — 116) add.: pro eis: Edd. coll. o. — 117) offerri: ead. — offerre: Böhm. *Pro obeuntibus quoque consulisti, si liceat offerre:* orig. — 118) subiacemus: Edd. Arg. Bas. — 119) enim: orig. — C. XXII. *) eodem modo laudatur in poenitentia ap. Mans. t. 12. p. 502. — Burch. l. 19. c. 112. Ivo Decr. p. 15. c. 124. Polyc. l. 8. t. 6. — 120) ex August. de cura gerenda pro mortuis ad Paulinum c. 1. 2. — 121) non: Edd. coll. o. — 122) diligentia: ead. — 123) persolvit: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — C. XXIII. 124) Ans. l. 7. c. 170 (188). — Petr. Lomb. Sent. l. 4. dist. 45. — 125) quaeque: Edd. coll. o. — 126) ille: Edd. Lugdd. II. III. — 127) mediator: Edd. Bas. Lugdd. — 128) haec: Edd. coll. o. — 129) tamen: ead. — 130) sit poena damn.: Ans.

ptimi, tricesimi vel quadragesimi diei quaeritur, unde exordium sumserit?

Ambrosius in lib. de obitu Theodosii Imperatoris dicit fere in principio¹³¹):

C. XXIV. Quare certi dies in mortuorum commemoratione seruantur.

Quia alii tertium^o) diem, alii tricesimum, alii septimum, alii quadragesimum observare consueverunt¹³²), quid doceat lectio consideremus¹³³). Defuncto, inquit, Jacob, praecepit Joseph pueris suis sepultoribus¹³⁴), ut sepelirent eum, et sepelierunt sepulchro Israel[†]), et repleti¹³⁵) sunt *et quadragesima dies. Sic enim dinumerantur¹³⁶) dies sepulchras. Et luxit cum Israel septem⁷) diebus. Haec ergo sequenda solennitas, quam praescribit lectio. Sic etiam in Deuteronomio¹³⁷) scriptum est: Quia planxerunt filii Israel Moysen diebus triginta, et consummati sunt dies luctus. Utraque ergo observatio habet auctoritatem, qua necessarium pietatis impletur officium.

X. Pars. Gratian. Lugere autem et tritari tam pro nostra quam pro aliorum morte Cyprianus prohibet, dicens in sermone de mortalitate:

C. XXV. Nec pro nostra, nec pro aliorum morte tritari debemus.

Quam praeposterum est quamque perversum, ut, quum Dei voluntatem fieri postulemus¹³⁸), quando evocat¹³⁹) nos et accersit de hoc mundo Deus, non statim voluntatis eius imperio pareamus, obnitimur et reluctamur, et perversum more servorum ad conspectum Domini cum tristitia et moerore perducimur, exeuntes istinc necessitatis vinculo, non obsequio voluntatis, et volumus ab eo praemiis coelestibus honorari, ad quem venimus invitati. Idem paulo inferius: §. 1. Nobis quoque ipsis minimis et extremis quoties revelatum est, quam frequenter atque manifeste de Dei dignatione praecipuum est, ut contestaror assidue et¹⁴⁰) publice praedicarem, fratres *nostros* non esse lugendos accensione dominica de saeculo liberatos, quum sciamus non *eos* amitti, sed praemitti, recedentes praecedere, ut proficiscentes et¹⁴¹) navigantes solent.

C. XXVI. Ex pusillanimitate mortuos lugere contingit.

Item Ioannes Chrysostomus, hom. XXVI. in c. 11. epist. ad Hebraeos¹⁴²).

Ubi quocumque sepeliatur¹⁴³), Domini est terra et plenitudo eius¹⁴⁴). Omnino¹⁴⁵) fit quod oportet fieri. Lugere autem et deplorare et lamentari eos, qui de¹⁴⁶) hac vita decedunt, ex pusillanimitate contingit.

Gratian. Hoc autem ex desperatione futurae resurrectionis intelligitur. Unde et Apostolus non simpliciter ait¹⁴⁷): Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sed addidit: sicut et ceteri, qui spem non habent.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIV. o) Alii tertium: Apud B. Ambrosium legitur: Quia alii tertium diem et tricesimum, alii septimum et quadragesimum. Verum in missalibus Romanis, tam antiquis quam recentioribus, et Ambrosianis nulla est mentio diei quadragesimi, neque in c. Nullus. sup. dist. 44. et infra de consec. dist. 5. ex concilio Nannetensi. Est tamen frequens apud Graecos.

p) Israel septem: Codices B. Ambrosii habent: et luxit cum Aegyptus septuaginta diebus, quemadmodum habet editio LXX. et vulgata. Sed tamen visa est ferri posse lectio haec, quae est in omnibus etiam Gratiani manuscriptis, quoniam paulo post in eodem c. 50. Gen. haec adduntur de Joseph et ceteris filiis Israel: Veniuntque ad arcam Adad, quae sita est trans Iordanem, ubi, celebrantes exsequias, planctu magno atque vehementi impleverunt septem dies.

C. XXVII. q) Torqueri: Sic est emendatum ex epi-

stolis namque affectu et humanitatis intuitu mortuos lugere non prohibemur, sicut nonnullos sanctorum aliorum exsequiis piis lacrimas impendisse legimus.

Hinc etiam Anastasius Papa, ep. II. ad Nerianum¹⁴⁸):

C. XXVII. Qui spem futurae resurrectionis habent de mortuis tritari non debent.

Habent forsitan illi iustam longi doloris excusationem, qui vitam alteram nesciunt, qui de hoc saeculo ad melius esse transitum non confidunt. Nos autem, *qui novimus*, qui hoc credimus et docemus, contristari¹⁴⁹) nimium de obuentibus non debemus, ne quod apud alios pietatis tenet speciem, hoc magis nobis in culpa¹⁵⁰) sit. Nam diffidentiae quodammodo genus est contra hoc, quod quisque praedicat, torqueri⁹) moestitia, dicente Apostolo¹⁵¹): Nolumus¹⁵²) vos ignorare¹⁵³) de dormientibus, ut non contristemini, sicut et¹⁵⁴) ceteri, qui spem non habent.

C. XXVIII. De eodem.

Item ex Concilio Toletano III. c. 22.¹⁵⁵)

Qui divina vocatione ab hac vita recedunt, cum psalmis tantummodo et psallentium vocibus debent ad sepulchra¹⁵⁶) deferri. *Nam funebre*⁷) carmen, quod vulgo defunctis cantari solet, vel in pectoribus¹⁵⁷) se aut proximos, aut familiae cadere omnino prohibemus. Sufficiat autem, quod in spe resurrectionis Christianorum corporibus famulatus divinatorum impenditur canticorum. Prohibet enim nos¹⁵⁸) Apostolus¹⁵⁹) *nostros* lugere defunctos, dicens¹⁶⁰): De dormientibus autem nolo¹⁶¹) vos contristari, sicut et ceteri, qui spem non habent. Et Dominus non fleuit Lazarum mortuum, sed ad vitae huius ploravit aerumnas resuscitandum. Si autem¹⁶²) potest hoc episcopus omnes¹⁶³) Christianos prohibere, agere non moretur. Religiosus tamen¹⁶⁴) omnino aliter fieri non debere censemus. Sic enim Christianorum per omnem mundum humari oportet corpora defunctorum.

XI. Pars. Gratian. De mortuis etiam quaeritur, utrum sciant ea, quae hic a vivis geruntur? Esaias¹⁶⁵) ex persona populi afflicti ait: Abraham pater noster nescivit. Augustinus quoque in libro de agenda cura pro mortuis illud idem testatur, dicens c. 15.:

C. XXIX. Mortui ex se nesciunt quid hic a vivis geratur.

Fatendum est, nescire quidem mortuos quid hic agatur¹⁶⁶), *sed* dum hic agitur; postea vero audire ab eis, qui hinc ad eos moriendo pergunt, non quidem omnia, sed quae sinuntur¹⁶⁷) indicare qui sinuntur¹⁶⁷) etiam ista¹⁶⁷) meminisse, et quae illos, quibus haec indicant¹⁶⁸), oportet audire. Possunt et ab angelis, qui rebus, quae aguntur hic, praesto sunt, audire aliquid mortui, quod unumquemque illorum audire debere iudicat cui cuncta subiecta sunt. Et infra: §. 1. Multi quoque^o) ad vivos aliquos ex mortuis

stola B. Gregorii, in qua hoc idem habetur. In epistola Anastasii legitur: contra quod quisque praedicator queritur^{*)}, iustitiam amans, dicente etc. In codicibus autem Gratiani etiam manuscriptis videbatur mista esse lectio ex utraque hoc modo: contra hoc, quod quisque praedicat quaerere^{**)}, iustitiam amans, dicente etc.

C. XXVIII. r) Nam funebre: Hinc usque ad vera. Sufficiat addita sunt ex originali, ut intelligatur, quae illa sunt, quae in hoc canone prohibentur.

C. XXIX. s) Multi quoque: Apud B. Augustinum sic legitur: Mitti quoque ad vivos aliquos ex mortuis, sicut e contrario Paulus ex vivis raptus est, divina scriptura testatur. Sed ob glossam non est emendatum. Veritatem vero suae sententiae confirmat B. Augustinus aliquot aliis exemplis scripturae sacrae, quare ex textu depravato auctor glossae errandi occasionem sumpsit.

Quaest. II. c. XXIV. 131) Ans. l. 7. c. 169 (167). — 132) add.: in (pro: Ed. Bas.) officio mortuorum: Edd. coll. o. — 133) Gen. c. 50. v. 8. — 134) add.: Israel: Ed. Bas. — 135) completi: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. l. — 136) dinumerantur: Edd. coll. o. — †) desid. ap. Ans. — 137) Deut. c. 34. v. 8. — C. XXV. 138) postulemus: Ed. Bas. — 139) vocat: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 140) ut: Edd. coll. o. — 141) ut: Ed. Bas. — C. XXVI. 142) interprete Mutiano. — 143) sepeliatur: Ed. Bas. — 144) Psal. 3. c. 1. — 145) si scil. quod oportet fieri efficiatur: Ed. Bas. — scil. et quod op. fieri eff.: Ed. Arg. — secundum quod op. fieri eff.: Edd. rell. — 146) ob: Edd. coll. o. — 147) 1 Thess. c. 4. v. 13. — C. XXVII. 148) Ep. apocrypha, quae ad verbum fere cum Greg. M. ep. 107. l. 9. (Ed. Maur.) concordat. — Burch. l. 19. c. 129. Ans.

l. 7. c. 171 (169). Ivo Decr. p. 15. c. 139. — 149) tritari: Edd. coll. o. — 150) culpa: Ed. Bas. — *) quaerit: Coll. cit. — **) quaere: Edd. Arg. Bas. — 151) 1 Thess. c. 4. v. 13. — 152) add.: autem: Ed. Bas. — 153) add.: fratres: ih. — 154) desid. in ead. — C. XXVIII. 155) hab. A. 559. — Coll. tr. p. 2. t. 36. c. 12. — 156) sepulchrum: Edd. coll. o. — 157) peccatoribus: Coll. Hisp. — 158) et nos: ead. pr. Bas. — 159) add.: sanctus: Edd. coll. o. — 160) 1 Thess. c. 4. v. 13. — 161) nolumus: Edd. Bas. Lugdd. — 162) enim: Coll. Hisp. — 163) omnibus Christianis: Edd. coll. o. — 164) autem: Edd. coll. o. — C. XIX. 165) Esa. c. 63. v. 16. — 166) agitur: Ed. Bas. — 167) isti: Edd. coll. o. — 168) indicat: Ed. Bas. — dicantur: Edd. Lugdd. II. III. — indicantur: Edd. rell.

venire credunt, sicut e contrario Paulum ex vivis in paradisum raptum esse divina scriptura testatur.

XII. Pars. Gratian. *De his autem, qui in patibulis suspenduntur, quaeritur, an iuxta ecclesias sint sepeliendi? De quibus in Moguntinensi¹⁶⁹) Concilio II. sub Rabano, c. 27., ita statutum est:*

C. XXX. *Non est deneganda communio his, qui in patibulis suspenduntur.*

Quaesitum est ab aliquibus fratribus de his, qui in patibulis suspenduntur pro suis sceleribus post confessionem Deo peractam, utrum cadavera eorum ad ecclesias deferenda sint, et oblationes pro eis offerendae, et missae celebrandae, an non? Quibus respondimus¹⁷⁰), si omnibus de peccatis suis puram confessionem agentibus et digne poenitentibus communio in fine secundum canonicum¹⁷¹) iussum dada est, cur¹⁷²) non eis¹), qui pro peccatis suis poenam extremam persolvunt? Scriptum¹⁷³) est enim: *Non vindicat¹⁷⁴) Deus his in id ipsum.*

C. XXXI. PALEA¹⁷⁵).

„Fures et latrones, si in furando aut depraedando occidantur, visum est¹⁷⁶) pro eis non orandum. Si comprehensi aut vulnerati presbytero vel diacono confessi fuerint, communionem¹⁷⁷) eis non negamus.“

C. XXXII. De eodem. PALEA.

[*Item ex Concilio Aurelianensi¹⁷⁷)*]

„Si fur aut latro captus in praeda¹⁷⁸) absque¹⁷⁹) occisione¹⁸⁰) potest apprehendi, et tamen¹⁸⁰) interficitur, quia ad imaginem Dei creati et in nomine eius baptizati sunt, interfectores eorum quadraginta diebus¹⁸¹) non intrent ecclesias¹⁸²). „Lanea¹⁸³) veste induti ab escis et potibus, qui¹⁸⁴) interdicti sunt¹⁸⁵), a toro, a gladio, ab equitatu¹⁸⁶) abstineant. In tertia, quinta feria et sabbato aliquo genere leguminum vel¹⁸⁷) olerum, et pomis, parvisque pisciculis, cum mediocri cerevisia vicissim utantur et temperate. Sin autem a veridicis comprobatur¹⁸⁸) testibus¹⁸⁹), quod sine odii meditatione se suaque liberando diaboli membra interfecerint, et capi non poterant¹⁹⁰), poenitentiam pro homicidio eis non iniungimus, nisi ipsi voluerint aliquid¹⁹¹) quod¹⁹²) humanitatis¹⁹³) est¹⁹⁴) facere. At si presbyter est, non deponatur; cunctis tamen diebus vitae suae poenitentiam agat.“

CAUSA XIV.

GRATIANUS.

Canonici cuiusdam ecclesiae quaestionem movent de praediis; testes ex fratribus suis producant; negotiatoribus pecuniam crediderunt, ut ex eorum mercibus emolumenta acciperent. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an liceat eis sua repetere? (Qu. II.) Secundo, an illi testes sint audiendi? (Qu. III.) Tertio, an illud sit usuris exigere? (Qu. IV.) Quarto, an liceat clericis vel laicis a quolibet usuris expetere? (Qu. V.) Quinto, an elemosinae de usuris fieri possint? (Qu. VI.)

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXX. t) Cur non eis: Restitutus est hic locus ex ipso concilio Moguntino et Vormaciensi, inductis aliquot verbis, quae potius perturbabant quam illustrarent.

C. XXXI. a) Communionem: Antea legebatur: *confessionem*). Emendatum vero sic est ex Burchardo, Ivone et decretali, quibus locis hoc idem citatur ex concilio Triburiensi, et in eo, quod exstat, habetur sententia c. 31. copiosius exposita, ubi etiam diaconi nulla fit mentio, sed ita dicitur: *Deoque et sacerdoti.*

C. XXXII. v) Sic in omnibus codicibus, in quibus est haec Palea, et apud Burchardum, et Ivonem, et in decretali, ex quibus sunt multa emendata et magni ponderis.

Quaest. II. C. XXX. 169) hab. A. 847. et in Worm. hab. A. 868. c. 80. — Burch. I. 11. c. 76. Ivo Pan. I. 5. c. 122. Decr. p. 14. c. 124. — 170) respondemus: Coll. cit. — Edd. coll. o. — 171) canonum: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 172) cur canones communionem et sepulturam eis interdicit, qui pro peccatis suis poenam extremam persolvunt, et confitentur, vel confiteri desiderant? Edd. coll. o. — Ivo et eodem modo fere Burch. — 173) Nahum c. 1. v. 12. sec. LXX. — 174) iudicat: Edd. coll. o. — Coll. cit. — C. XXXI. 175) excerpt. ex c. 31. conc. Tribur. hab. A. 895. — Reg. I. 2. c. 94. Burch. I. 11. c. 59. Ivo Decr. p. 13. c. 45. — cf. X. de furtis. c. 2. — 176) quod — non est or.: Edd. coll. o. — *) Ita in Edd. coll. o. — C. XXXII. 177) Imo ex poenit. Rom., ex quo recte allegatur c. 2.

Sexto, an usurarii poenitentiam agere valeant, nisi quod male acceperunt restituant.

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

Quod autem sua repetere non possint, facile videtur posse probari. Ait enim Dominus in evangelio¹): Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia, quae habes, et da pauperibus. Quia ergo isti iter perfectionis arripiunt, non licet eis sua habere. Multo ergo minus licet eis repetere, quia non debet repeti quod possideri non licet. §. 1. Item²): Si quis voluerit tunicam tuam tollere, et in iudicio tecum contendere, dimitte ei et pallium. §. 2. Item Apostolus in epist. ad Corinthios³): Saecularia igitur iudicia si habueritis, omnino peccatum est in vobis. §. 3. Item Gregorius⁴) exponens: Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate, inquit: Quum mens concepta desideria subsequitur, servire rebus vincitur, quarum amore superatur.

C. I. *Pro rebus transitorie episcopus provocatus non litiget.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV. c. 19. §)

Episcopus nec provocatus pro rebus transitorie litiget.

Gratian. Quia ergo generaliter perfectis prohibetur in iudicio contendere, potest, quod ipsis non licet stare coram iudice. §. 1. His ita respondetur: Prohibetur perfecto in iudicio stare captando lucrum, sed non evitando damnum. Vel aliter: Aliud est sua possidere, aliud est communium procuratorem esse. Canonici non possident sua, quia res Deo ablatae non sunt alienatae. Utuntur enim rebus ecclesiae, non ut suis, sed tanquam ad dispensandum sibi creditis. Unde Prosper in lib. de vita contemplativa: Sacerdos⁶), cui dispensationis cura commissa est, etc. requirit in causa eius, a quo pro ingressu monasterii pecunia exigebatur. Sicut ergo isti non sua possident, ita nec sua repetunt, sed res ecclesiae, quarum procuratorem gerunt. Similiter quod in iudicio prohibetur contendere sic intelligendum est, videlicet, ut non sibi stant coram iudice, sed ab his. Aliis autem coram iudice adstiterit, et pro eis iudicem interpellasse nonnullos sanctorum legitimus. Hi autem non sibi stant, sed pauperibus, quorum necessitatibus profutura repetunt, et ita non prohibentur stare coram iudice. §. 2. Illud vero evangelii: Si quis absterit tibi tunicam, etc. non est praecipiens, sed exhortans.

*Unde Augustinus ait lib. XIX. contra Faustum, c. 25. *):*

C. II. *Peccat, qui ultra debitum exigit, non qui sibi debita reposeit.*

Quod debetur, etsi benigne dimittitur⁷), non tamen inique repetitur. Peccat autem qui exigit ultra debitum, ideoque lex modum figens⁸) poenam talionis instituit. Sed tu eo longe es a peccato iniusti exactoris, quo omnino non exigit debitum, ideoque bonus magister⁹) ait: Qui te percussit in unam maxillam, praebat ei et alteram, praesertim ne cogamur et ipsi reddere debitum ab eo, qui nullum habet debitum.

Gratian. Sic et cetera accipias.

w) Et capi non poterant: Loco istorum verborum in codicibus Gratiani erant haec: *et pariter poenitentiam^{**}), quae videntur pugnare cum proximis sequentibus: poenitentiam pro homicidio eis non iniungimus. Restitutus autem est locus ex ceteris collectoribus.*

Causa XIV. Quaest. I. C. II. a) In aliquot vetustis exemplaribus capitulum hoc coniunctum est superiori, et confectum est ex verbis B. Augustini, lib. 19. contra Faustum c. 25., hinc inde acceptis, et interdum etiam immutatis. Quare praestat integrum illud caput perlegere.

X. de homic. — Reg. I. 1. c. 44. Burch. I. 11. c. 60. I. 19. c. 5. Ivo Decr. p. 13. c. 46. — 179) et absque: Edd. Nor. Ven. I. II. Lugd. Par. — desid. in Ed. Arg. — 179) occasione: Ivo. — Ed. Bas. — 180) add.: si: Edd. Arg. Bas. — 181) add.: poenitentiae subiaceant: Edd. coll. o. — 182) in eccl.: ead. — 183) sint: Edd. Par. Lugd. — 184) et: Edd. coll. o. — 185) comprobantur: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — 186) abest ab hisdem pr. Bas. — **) Ita in Edd. coll. o. Causa XIV. Quaest. I. 1) Matth. c. 19. v. 21. — 2) Matth. c. 5. v. 40. — 3) 1 Cor. c. 6. v. 4. — 4) Moral. I. 5. c. 3. — C. I. 5) Statut. eccl. ant. c. 8. — cf. ad Dist. 18. c. 9. — Coll. tr. p. 2. t. 16. c. 18. — 6) cf. C. I. q. 2. c. 9. — C. II. 7) remittitur: Edd. coll. o. — 8) figens: Edd. Ven. II. Lugd. II. III. — 9) Matth. c. 5. v. 39.

C. III. De eodem.

Item in lib. de castitate virginum b) §. 14. et 15. 10)

Quicquid præceptis non obtemperat, reus est et debitor poenae. Et paula post: §. 1. Præcepto Domini non obedire peccatum est; consilio si uti nolueris, minus boni adipisceris, non mali aliquid perpetrabis. Item Hieronymus 12) lib. I. contra Iovinianum: §. 2. Quod præcipitur imperatur; quod imperatur necesse est fieri; si non fiat 12), poenam habet. Et infra: §. 3. Ubi consilium datur, offerentis arbitrium est; ubi præceptum, necessitas est servientia c).

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

De eo autem, quod quaeritur, an de suis fratribus testes producere possint, multis auctoritatibus videtur esse prohibitum. Leges enim tam sacrarum canonum quam saecularium principum prohibent adversus aliquem testem de sua domo produci. Contra se enim quisque testari potest, pro se vero minime. Quia ergo isti producuntur, ut pro se ipsis testimonium ferant, (non enim utilitatis suae ecclesiae se penitus immunes arbitrantur futuros,) patet, quod eorum vox in talibus non est audienda. Sed distinctio haec et testium examinatio in criminalibus causis servanda est; in civilibus autem non usquequaque. In criminali enim causa non licet testem de propria domo produci, in civili autem praesertim ecclesiae licet.

Unde Paschalis II. Guidoni, Archiepiscopo Viennensi, apostolicae sedis Legato scribit, dicens 1):

C. I. Clerici pro sua ecclesia testimonium ferre possunt.

Super prudentia tua plurimum admiramur, quod in negotio B. Stephani clericorum ipsorum acceptare nolueris testimonium. Diversae namque sunt species causarum, nec in omnibus causis crimina 2) agitantur. In criminibus siquidem accusatorum et testium illa distinctio 3) observanda est, quae in canonibus continetur, ne qui ad probationem domesticorum assumantur. Ceterum in possessionum vel huiusmodi negotiis hi potissimum assumendi sunt, qui eadem negotia tractaverunt, de quorum auditu et visu haesitatio esse non debeat. Si ergo iidem clerici idonei sunt ad assertionem causae illius, nullatenus removeantur 4), sed, sicut aliis literis deliberatum est, inter S. Ioannis et S. Stephani canonicos lis illa plenius decidatur.

Gratian. Potest etiam intelligi aliter. Domestici ad probationem non admittantur, ut pro his videlicet, quorum sunt domestici, testimonium ferant. Hi autem (sicut supra de actoribus dictum est) non pro domesticis, sed pro ecclesia, quae mater est omnium pauperum, testimonium dicant. In conficiendis autem instrumentis saecularium negotiorum presbyteri non vocentur ad testimonium, sed, si casu contractui eos interfuisse contigerit, iubente episcopo testimonium dicant.

Unde in Synodo habita Romae ab Eugenio Papa II. statutum est cap. 13. 5):

C. II. In conficiendis instrumentis sacerdotes ad testimonium non vocentur.

Quantum sacerdotum testimonium credibilis 6) habeatur, tamen ipsi in 7) saecularibus negotiis pro testimonio 8) aut

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. b) Virginitate: Restituta est citatio ex Polycarpo. Antea citabatur: ex sermone Domini in monte. Sic etiam §. Quod præcipitur, restitutus est B. Hieronymo.

c) Servientis: Sequebantur haec verba: ut obediat, vel imperantis, ut si obediatur *, quae sunt expuncta auctoritate codicum vetustorum et originalis.

Quaest. II. C. II. a) Pro testimonio: Sic est emendatum ex conciliis Eugenii II. et Leonis IV. et Poly-

Quaest. I. C. III. 10) Polyc. l. 1. t. 24. — 11) Gregorius in ep. ad Iovin.: Edd. coll. o. — 12) faciat: Ed. Arg. — *) Ita in Edd. coll. o. exc. Bas., in qua leg.: serv. vel cooperantis.

Quaest. II. C. I. 1) Legitur haec ep. (data Troiae VI. cal. Sept. Ind. VIII.) inter acta concilii Trenorciensis hab. A. 1115. — 2) desid. in Ed. Bas. — 3) distinctio: Edd. coll. o. — 4) repellantur: orig. = C. II. 5) hab. A. 886. — 6) credibilis: Edd. coll. o. — 7) in ipsis: ead. — 8) Ita in Edd. coll. o. — 8) tal. reb. interese: ead. — 9) Si enim eventae causae aliquid viderint aut audierint: orig. — 10) testificentur: Edd. coll. o.

conficiendis instrumentis non rogentur, quia eos in talibus rebus 9) esse non convenit. Si autem 10) eventu 11) aliquo causae interfuerint, et aliquid viderint vel audierint, ubi nullae idoneae saecularium inveniantur personae, ne veritas occultetur, et malus ut bonus aestimetur, in providentia proprii episcopi sit, ut aut coram se et competentibus iudicibus, aut aliter honorifice veritatem attollant 12).

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

Quod autem praeter summam emolumenta sectari sit usuras exigere, Augustini auctoritate probatur, qui in Psalmum XXXVI. ad vers. „Tota die“ scribit dicens 1):

C. I. Qui plus quam dederit accipit, usuras expetit.

Si foeneraveris homini 2), id est mutuum 3) pecuniam tuam dederis, a quo aliquid 4) plus quam dedisti expectes accipere 5), non pecuniam solam, sed aliquid plus quam dedisti, sive illud triticum sit, sive vinum, sive oleum, sive quodlibet aliud, si plus quam dedisti expectas accipere, foenerator es, et in hoc improbandus, non laudandus.

C. II. Quicquid supra datum exigitur, usura est.

Item Hieronymus super Ezechielem, lib. VI. ad c. 18. 4)

Putant quidam usuram tantum esse in pecunia. Quod praevidens scriptura divina omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non recipias quam dedisti. Item ibidem: §. 1. Alii pro pecunia foenerata solent munuscula accipere diversi generis, et non intelligunt usuram appellari 5) et superabundantiam quicquid illud est, si ab eo, quod dederint, plus acceperint 6).

C. III. Quicquid sorti accedit usura est.

Item Ambrosius in lib. de Tobia, c. 14. 7)

Plerique refugientes praeccepta legis quum dederint pecuniam negotiatoribus, non in pecunia usuras exigunt, sed de mercibus eorum tanquam usurarum emolumenta percipiunt. Ideo audiant quid lex 8) dicat: Neque usuram, inquit, escarum accipies, neque omnium rerum. (Item paulo post:) §. 1. *Et* esca usura est, et vestis usura est, et quodeunque sorti accedit 9) usura est; quod 10) velis ei nomen imponas, usura est. Item paucis interiectis: §. 2. Si quis instaurandum convivium putat 11), ad negotiatorem mittit, ut absynthiaci 12) cupellam sibi gratis deferat, ad cauponem dirigit, ut Picenum vinum aut Tyriacum requirat; ad lanium, ut hiam 13) sibi procuret; ad alium, ut poma sibi adornet.

C. IV. Quando amplius quam debet exigitur, usura est.

Item ex Concilio Agathensi 14).

Usura est, ubi amplius requiritur quam 14) datur. Verbi gratia, si dederis solidos decem, et amplius quaesieris, vel dederis frumenti modium unum, et super aliquid exegeris.

Gratian. Ecce evidenter ostenditur, quod quicquid ultra sortem exigitur usura est.

carpo. Antea enim legebatur: pro conficiendis instrumentis ad testimonium non rogentur 15).

b) Si autem: la conciliis ipsis et Polycarpo legitur: Si enim eventae causae aliquid viderint.

Quaest. III. C. III. a) Absynthiaci: De hoc vino, quod tardam coctionem accelerat, ideoque instaurandis conviviis aptum est, meminit Dioscorides, lib. 5. c. 49. Lampridius de Heliogabalo inquit: et rosato atque absynthio vulgus ad bibendum invitavit. De hoc Alciatus parer. lib. 7. cap. ult.

Quaest. III. C. I. 1) Ivo Decr. p. 13. c. 17. Petr. Lomb. Sent. 1. 3. dist. 37. — 2) hominem: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 3) si mutuum: Ivo. — si mutuo: Edd. coll. o. = C. II. 4) Ivo Pan. l. 3. c. 160. Decr. p. 13. c. 18. Petr. Lomb. lib. — 5) scripturam appellare: Edd. coll. o. — 6) reacceperit: ead. — Ivo Decr. = C. III. 7) Ivo Decr. p. 13. c. 26. — 8) Deut. c. 23. v. 19. — 9) accidit: Ed. Arg. — 10) et quod: Edd. coll. o. — 11) pulet: ead. pr. Lugd. — 12) vulgam: Ivo. — Ed. Bas. = C. IV. 13) Ivo ex Cap. Reg. Franc. l. 1. c. 119. — Reg. l. 1. c. 284. Burch. l. 2. c. 126. Ivo Pan. l. 3. c. 161. Decr. p. 6. c. 200. — 14) quam quod: Edd. coll. o.

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

Quod vero nec clericis, nec laicis liceat usuram exigere, probatur auctoritate Gelasii et aliorum.

At enim Gelasius Papa, scribens episcopis per Lucaniam et Siciliam, c. 17.¹⁾:

C. I. A quaestibus negotiationis clerici absterneant.

Clerici *aut* ab indignis quaestibus noverint absterneant, et ab omni cuiuslibet negotiationis ingenio vel cupiditate cessandum, *aut*, in quocunque²⁾ gradu sint *positi*, si cessare noluerint³⁾, mox a³⁾ clericalibus officiis absterneant cogantur.

C. II. Excommunicantur ministri, qui foenerantur.

Item ex Concilio Arelatensi I., quod confirmavit Papa Silvester, c. 12.⁴⁾

Ministri⁵⁾, qui foenerantur, placuit iuxta formam divinitus datam eos a communione absterneant.

C. III. Qui volunt esse in clero a studio negotiationis absterneant.

Item ex Concilio Tarraconensi, c. 2.⁶⁾

Canonum statutis firmatum est, ut quicumque in clero esse voluerit emendi vilius vel⁷⁾ vendendi carius studio non utatur. Quod *certo* si voluerit exercere, cohibeatur a clero.

C. IV. Alienetur a clero usuram aut superabundantiam exigens.

Item ex Concilio Martini Papae, c. 62.⁸⁾

Si quis oblitus timorem Domini, et sanctam⁹⁾ scripturam, quae dicit¹⁰⁾: Pecuniam¹¹⁾ suam non dedit ad usuram, post hanc cognitionem magni concilii¹²⁾ foeneraverit et centesimas¹²⁾ exegerit, aut ex quolibet negotio¹³⁾ turpe lucrum¹⁴⁾ quaesierit, aut per diversas species vini, vel frugis, vel cuiuslibet rei, emendo vel vendendo aliqua incrementa susceperit, de gradu suo deiectus¹⁵⁾ alienus habeatur a clero.

C. V. Pro pecunia, quam clericus nutuo dedit, iusto pretio species accipere potest.

Item ex Concilio Tarraconensi, c. 3.¹⁶⁾

Si quis clericus solidum in necessitate praestiterit, hoc de vino vel frumento accipiat, quod mercandi causa tempore statuto decretum fuerit venundari. Ceterum si speciem non habuerit necessariam, ipsum, quod dedit, sine ullo augmento recipiat.

C. VI. Clericus non accipiat plus quam commodavit.

Item ex Concilio Carthaginensi III., c. 16.¹⁷⁾

Nullus clericorum amplius recipiat¹⁸⁾ quam *cuiquam* accommodaverit¹⁹⁾; si pecuniam, pecuniam accipiat, speciem²⁰⁾ eandem²¹⁾, quantum dederit²²⁾, accipiat, et²³⁾ quicquid aliud tantum, quantum dederit²⁴⁾, accipiat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. C. I. a) Si cessare noluerint: Haec non sunt in epistola⁴⁾, neque referuntur supr. distinct. 88. c. *Consequens*, sed non sunt expuncta ob glossam.

C. IV. b) Magni concilii: Sic loquitur Martinus Bracarenensis, quoniam hanc sententiam accepit ex capite 17. concilii Nicaeni, quod citatur infra ead. c. *Quoniam*, et in duobus vetustis Gratiani exemplaribus post hoc continuo illud subiungitur.

Quaest. IV. C. I. 1) scr. A. 494. — Ivo Decr. p. 17. c. 28. — cf. c. 2. D. 88. — 2) add.: *vero*: Edd. coll. o. — 3) neque ap. Iv. — 3) desid. in Coll. Hisp. et ap. Iv. — C. II. 4) hab. A. 314. — Ivo Decr. p. 13. c. 10. — 5) *De ministris*: Coll. Hisp. = C. III. 6) hab. A. 516. — Reg. l. 1. c. 226. Burch. l. 2. c. 122. Ivo Decr. p. 13. c. 13. p. 16. c. 197. — 7) cf. Edd. coll. o. = C. IV. 8) c. 17. conc. Nic. ex interpr. Martini Brac. — 9) *sanctarum scripturarum dicunt*: Edd. o. — 10) Psal. 19. v. 5. — 11) *Qui pec.*: Coll. Hisp. — Edd. o. 12) *vel centesimam*: ead. — 13) add.: *inhonesto*: Ed. Bas. — 14) *turpia lucra*: Coll. Hisp. — *turpis lucri*: Edd. o. — 15) *depositus*: Coll. Hisp. = C. V. 16) hab. A. 516. — Ivo Pan. l. 3. c. 159. Decr. p. 6. c. 969. p. 18. c. 14. — In Edd. citatur: *ex eodem*, i. e. concilio Martini. = C. VI. 17) hab. A. 1597. — Reg. l. 1. c. 230. Burch. l. 2. c. 124. Ivo Pan. l. 3. c. 158. Decr. p. 6. c. 196. p. 13. c. 9. — 18) *accipiat*: Edd. o. — 19) *commodavit*: ead. — 20) *et spec.*: ead. — Coll. Hisp. Ivo. Burch. — 21) add.: *speciem*: Edd. Arg. Bas. — Coll. cit. — 22) *dedit*: Edd. coll. o. — 23) quae sequuntur omnia sunt a Reg., Burch. et Iv. Decr. — 24) *dedit*: Edd. coll. o. = C. VII. 25) Ep. 4. scr.

C. VII. *Etiam laicis usura damnabilis est.*

Item Leo Papa, epist. I. c. 3.²⁵⁾

Nec hoc quoque praetereundum esse diximus, quosdam²⁶⁾ lucri turpis cupiditate captos usurariam exercere pecuniam, et foenore velle ditescere. Quod nos²⁷⁾, non²⁸⁾ dicam²⁹⁾, in eos, qui sunt in clericali officio³⁰⁾ constituti, sed et in laicos cadere, qui³¹⁾ Christianos se dici cupiunt, condolemus. Quod vindicari acrius in eos, qui fuerint³²⁾ confutati, decernimus, ut omnis peccandi opportunitas admittatur.

C. VIII. *Eluciantur a clero turpia lucra sectantes.*

Item ex Nicaeno Concilio, c. 17.³³⁾

Quoniam multi clerici, avaritiae causa turpia lucra sectantes, oblitii sunt divini praeccepti, quo dictum est³⁴⁾: *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram*, foenerantes centesimas exigunt, statuit hoc³⁵⁾ sanctum concilium, ut, si quis inventus fuerit post hanc definitionem usuram accipere, vel ex quolibet tali negotio turpia lucra sectari, vel etiam species³⁶⁾ frumentorum ad rescuplum dare, omnis, qui tale aliquid conatus³⁷⁾ fuerit ad quaestum, deiciatur a clero, et alienus ab ecclesiastico habeatur gradu.

C. IX. *Turpe lucrum sequitur, qui minus emit, ut plus vendat.*

Item Iulius Papa³⁸⁾.

Quicumque tempore messis vel vindemiae non necessitate, sed propter cupiditatem comparat annonam vel vinum, verbi gratia de duobus denariis comparat modium unum, et servat, usque dum vendatur³⁹⁾ denariis⁴⁰⁾ quatuor, *aut aex*, aut amplius, hoc turpe lucrum dicimus.

C. X. *Rapinam facit qui usuram accipit.*

Item Ambrosius in libro de bono mortis, c. 12.

Si quis usuram acceperit, rapinam facit, vita non vivit.

C. XI. *Non minus crudelis est qui pauperem trucidat foenore, quam qui diviti aliqua rapit.*

Item Augustinus ad Macedonium, ep. LIV.⁴¹⁾

Quid dicam de usuris, quas etiam ipsae leges et iudices reddi iubent? An crudelior est qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem foenore? Haec atque huiusmodi male utique possidentur, et vellem ut restituerentur, sed non est quo iudice repetantur. Iam vero *si* prudenter intueamur quod scriptum⁴²⁾ est: *Fidelis*⁴³⁾ *hominis totus mundus divitiae sunt*⁴⁴⁾: *infidelis autem nec obolus*, nonne omnes, qui sibi videntur gaudere *licite* conquisitis, eisque uti nesciunt, aliena⁴⁵⁾ possidere convincimus? Hoc enim certe alienum non est, quod iure possidetur, hoc autem iure⁴⁶⁾, quod iuste, et hoc iuste, quod bene. Omne igitur, quod male possidetur, alienum est; male autem possidet qui male utitur.

Gratian. Porro, a quo usurae exigendae sint, Ambrosius testatur, dicens in libro de Tobia, c. 15.⁴⁷⁾:

C. VIII. c) Supra dist. 47. hic idem canon affertur ex versione Dionysii, qui nunc ex prisca, quae est in collectione Isidori.

C. IX. d) Caput hoc apud Burchardum et Ivonem p. 6. c. 201. et in Panormia citatur ex decretis Iulii Papae usurariis missis. Verum idem Ivo part. 13. cap. 21. citat ex Capitularibus, quorum lib. 1. c. 131. habetur.

A. 444. Ed. Baller. — Burch. l. 2. c. 123. Ivo Decr. p. 6. c. 65. Polyc. l. 4. t. 31. — 26) *esse quosdam, qui exercere (exercunt)*: Ed. Bas.) *volunt*: Edd. coll. o. — 27) *nos, ut non*: ead. — 28) add.: *tantum*: ead. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 29) *dicimus*: Edd. coll. o. — 30) *ordine*: ead. — 31) *et qui*: Ed. Bas. — 32) *fuerunt*: Edd. Bas. Ven. II. Lugd. Par. = C. VIII. 33) hab. A. 325. — supra D. 47. c. 2. et in Coll. ib. allegatis refertur ex Dion. — 34) *Psalm. 14. c. 7. — 35) desid.* in Ed. Bas. — 36) *in Graecis dimidias centesimas species frugum*: orig. in Cod. Quesn. ed. a Ball. — 37) *commentus*: lb. — Coll. Hisp. = C. IX. 38) Imo ex Capit. Fr. l. 1. c. 125. — Reg. l. 1. c. 287. Burch. l. 2. c. 127. Ivo Pan. l. 3. c. 161. Decr. p. 6. c. 201. p. 13. c. 21. — 39) *venundetur*: Coll. cit. — *venundare possit*: orig. — 40) *contra denarios*: lb. = C. XI. 41) scr. A. 414. — ep. 153. Ed. Maur. — Ans. l. 11. c. 112. Polyc. l. 6. t. 20. — 42) *Prov. c. 17. v. 6. ep. LXX. — 43) Fidei homini*, — *infideli*: Edd. coll. o. — 44) *divitiarum est*: Ed. Bas. — 45) *alienum*: Edd. coll. o. — 46) add.: *possidetur*: ead. pr. Arg. Nor. Ven. I. = C. XII. 47) Ivo Decr. p. 13. c. 27.

C. XII. *Ab illo usuram exigere possumus, cui iure nocemus.*

Ab illo usuram exige, cui merito nocere desideras; cui iure inferuntur arma, huic legitime indicantur⁴⁴⁾ usurae; quem bello vincere facile non potes, de hoc cito potes centesima vindicare te⁴⁵⁾. Ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere. Sine ferro dimicat qui usuram⁴⁶⁾ flagitat, sine gladio se de hoste ulciscitur qui fuerit usurarius exactor inimici. Ergo ubi ius belli, ibi etiam⁴⁷⁾ ius usurae.

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod vero eleemosynae non sint faciendae ex foenore vel usuris, nec ex quolibet male acquisito, Augustinus testatur in libro de verbis Domini, serm. XXXV. 1):*

C. I. *De usuris eleemosynae fieri non possunt.*

Nolite velle eleemosynas facere de foenore et usuris.

C. II. *Oblatio de rapina reprobatur a Deo.*

Item Ecclesiastici c. 34. 2)

Immolans³⁾ ex iniquo oblatio est maculata. Et infra: Dona iniquorum non probat altissimus, nec respicit in oblationes⁴⁾ iniquorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. Qui offert sacrificium de substantia pauperum⁵⁾, quasi⁶⁾ qui victimat filium in conspectu patris sui. Panis egentium vita pauperis est. Qui defraudat illum homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum. Qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit mercenario⁷⁾, fratres sunt.

C. III. *Non est aliquid rapiendum divitibus, ut detur egenis.*

Item Augustinus in lib. L. Homiliarum, hom. 7. 9)

Fortē aliquis hoc secum cogitat et dicit: Multi sunt Christiani divites, avari, cupidi; non habeo peccatum, si suum illis abstulero, et pauperibus dederō. Unde enim illi nihil boni agunt, mercedem habere potero, ut si ego eleemosynas dederō. Etiam in hac re parcat unusquisque animae suae, quia huiusmodi cogitatio ex⁹⁾ Diaboli calliditate suggeritur. Nam etiam¹⁰⁾ si totum tribuat pauperibus, quod abstulerit¹⁰⁾, addit potius peccata¹¹⁾ quam minuat.

C. IV. *De eodem. PALEA 1).*

[Item Hieronymus 12).]

Nemo, qui rapit, moriens, si habet unde reddat, salvatur. Si eos, quorum fuit, invenire non poterit, ecclesiae vel pauperibus tribuat.

C. V. *De eodem. PALEA.*

[Item Ambrosius 13).]

Rapinam emere non licet, nisi ea¹⁴⁾ intentione, ut cui est ablata reddatur.

C. VI. *Furtum committit qui inventum non reddit.*

Item Augustinus in lib. L. Homiliarum, hom. 9. 15)

Si quid invenisti, et non reddidisti, rapuisti; quantum potuisti fecisti. Quia plus non invenisti, ideo¹⁶⁾ non plus rapuisti. Qui alienum negat, si posset et tolleret. Et paucis interiectis: §. 1. Deus cor interrogat, non manum.

C. VII. *Qui de rebus concessis et bene quaesitis eleemosynam impendit, illa placet Deo.*

Item Gregorius lib. VII. epist. 110. ad Syagrium 17). Eleemosyna redemptoris nostri oculis illa placet, quae non ex illicitis rebus¹⁸⁾ et iniquitate congeritur, sed quae de rebus concessis et bene acquisitis impenditur.

C. VIII. *Peccat qui rem inventam non reddit.*

Item Hieronymus in lib. Leviticus 18).

Multi sine peccato putant esse, si alienum, quod invenerint, teneant, et dicunt, Deus mihi dedit, cui habeo reddere? Discant ergo¹⁹⁾ peccatum hoc esse simile rapinae, si quis inventa non reddat.

C. IX. *Bonus usus non iustificat iniuste quaesita.*

Item Augustinus lib. de bono coniugali, c. 14.

Neque enim si agris inique²⁰⁾ ac perperam invasit ita quisque²⁰⁾ utatur, ut ex eorum fructibus largas eleemosynas faciat, ideo rapinam iustificat. §. 1. Neque²¹⁾ si alius²²⁾ ruri paterno, vel iuste quaesito avarus incumbat, ideo culpanda est iuris civilis regula, qua possessor legitimus factus est. §. 2. Nec tyrannicae²³⁾ factionis perveritas laudabilis erit, si regia clementia tyrannus²⁴⁾ subditos tractet. §. 3. Nec vituperabilis²⁵⁾ ordo regiae potestatis, si rex crudelitate tyrannica saeviat. Aliud est namque iniusta potestate iuste velle uti, et aliud est iusta potestate iniuste velle uti²⁶⁾.

C. X. *Cum alterius detrimento alteri subvenire non licet.*

Item Ambrosius lib. III. de officiis, c. 9.

Denique, si non potest subveniri alteri, nisi alter laedatur, commodius est neutrum iuvare quam gravari alterum. Ideoque in causis pecuniariis intervenire non est sacerdotis²⁶⁾, in quibus non potest fieri, quin frequenter laedatur alter, qui vincitur, quoniam intercessoris beneficio se victum arbitratur. Sacerdotis est igitur nulli nocere, prodessse velle omnibus; posse autem solius Dei est.

C. XI. *Eleemosynae et sacrificia non placent Deo, quae offeruntur ex scelere.*

Item Gregorius in Regesto, Kb. VII. Indict. 2. epist. 126. Rescaredo Regi 27).

Scriptum est²⁸⁾: Victimae impiorum abominabiles²⁹⁾ Deo: vota iustorum placabilia; neque enim in omnipotentis Dei iudicio quod³⁰⁾ datur, sed a quo detur inspicitur. Hinc est enim quod scriptum est†: Respexit Dominus³¹⁾ ad Abel, et ad munera eius; ad Cain autem et³²⁾ munera sine non respexit. Dicturus quippe, quia Dominus respexit ad munera, praemisit sollicite, quia respexit ad Abel. Ex qua re patenter ostenditur, quia non offerens a muneribus, sed munera ab offerente placuerunt³³⁾. Dona³³⁾ quippe iniquorum non probat altissimus, nec respicit in oblationes³⁴⁾ eorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. Item: Longe³⁵⁾ est Dominus ab impiis, et orationes iustorum exaudit.

II. Pars. Gratian. *Contra in Exodo legitur, quod filii Israël, exiuri de Aegypto, a vicinis suis acceperunt mutuo vasa aurea et argentea, ex quibus postea aedificaverunt tabernaculum Domino. His respondet Augustinus in lib. quaest. Exod. quaest. 39. 36):*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. V. C. IV. a) Haec et sequens Palea absunt a plerisque vetustis, etiam in quibus ceterae esse solent. In una autem habentur supra, ead. q. 4. post c. Si quis usuram.

C. VII. b) In epistola B. Gregorii verbis huius capituli praeposuntur verba capituli Non est putanda, supra 1. q. 1.

Quaest. IV. C. XII. 48) inferuntur: Ivo. — auferuntur: Edd. coll. o. — 49) usuras: ead.

Quaest. V. C. I. 1) Ivo Decr. p. 13. c. 16. — C. II. 2) Eccl. c. 34. v. 21. 23—27. — 3) Immolantis: orig. — 4) oblationibus: Edd. coll. o. — 5) pauperis: ead. — 6) idem est quasi: Edd. Arg. Bas. — 7) necessario: Edd. coll. o. — C. III. 8) Imo incertus auctor, qui serm. 178. Augustini (Ed. Maur.) studuit imitari. — 9) et: Edd. Lugd. II. III. — a: Edd. rell. — 10) abstulerat: Edd. coll. o. — 11) peccatum: ead. — C. IV. 12) Caput incertum. — C. V. 13) Caput aequae incertum. — 14) deced. in Edd. Nor. Ven. I. II. — C. VI. 15) cf. ad. c. 3. — Polyc. l. 3. t. 16. — 16) ideo — rap.: deced. in Edd. Arg. Bas. Nor. — C. VII. 17) Ep. 106. (scr. A. 509.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 5. c. 31. Ivo Pam. l. 2. c. 191. Polyc.

C. IX. c) Velle uti: Post haec verba apud B. Augustinum sequitur cap. Concubinae, infra 32. q. 2.

C. XI. d) Placuerunt: Hucusque B. Gregorius, sicut supra 3. q. 7. c. In gravibus. est notatum.

l. 2. t. 1. — C. VIII. 18) Imo ex Origenis hom. 4. in Levit. — C. IX. 19) add.: iniuste: Ed. Bas. — 20) quisquam: Edd. Lugd. II. III. — 21) add.: enim: Ed. Bas. — 22) aliquos: lb. — alias: Edd. rell. — 23) tyrannide: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 24) tyrannos: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 25) vituperetur: Edd. coll. o. — C. X. 26) sacerdotale: ead. — C. XI. 27) Ep. 122. (scr. A. 509.) l. 9. Ed. Maur. — cf. C. 8. q. 7. c. 5. — 28) Prov. c. 15. v. 8. — 29) add.: sunt: Edd. coll. o. — 30) quid: ead. — †) Gen. c. 4. v. 4. 5. — 31) Deus: Edd. coll. o. — 32) add.: ead. — 33) Edd. c. 34. v. 23. — 34) oblationibus: Edd. coll. o. — 35) Prov. c. 15. v. 8. — C. XII. 36) Burch. l. 11. c. 53. Ans. l. 11. c. 107. Ivo Decr. p. 13. c. 2.

C. XII. *Non licet aliena rapere exemplo Israelitarum spoliantium Aegyptios.*

Dixit Dominus ad Moysen³⁷⁾: *Petat vir a proximo, et mulier a proxima, vasa aurea et argentea, et vestem.* Non hinc quisquam sumendum exemplum putare debet ad exspoliandum isto modo proximum. Hoc enim Deus iussit, qui noverat quid quemque pati oporteret³⁸⁾. Nec Israelitae furtum fecerunt, sed Deo iubenti ministerium praebuerunt.

III. Pars. Gratian. *Item obicitur: Aliena rapere non est contra praeceptum; nullo siquidem Dei mandato rapina videtur prohibita. Sed nomine furti omnis illicita usurpatio rei alienae intelligitur.*

Unde Augustinus in eodem lib. quaest. 71.³⁹⁾:

C. XIII. *Maioris poenae est violenter aliquid eripere, quam furari.*

Poenale est occulte auferre: multo maioris poenae est visibiliter eripere. Auferre ergo nolenti, sive occulte sive palam, habet praeceptum suum. Furti enim⁴⁰⁾ nomine bene intelligitur omnis illicita usurpatio rei alienae. Non enim rapinam permisit qui furtum prohibuit, sed utique furti nomine in lege veteris testamenti et rapinam intelligi voluit. A parte enim totum significavit⁴¹⁾, quicquid illicite rerum proximi⁴²⁾ auferitur⁴³⁾.

Gratian. *His auctoritatibus probatur, quod neque ex rebus inventis, neque ex male acquisitis elemosynam quisquam facere potest.*

IV. Pars. §. 1. *Sed Augustinus contra testatur serm. XXXV. de verbis Domini, dicens⁴⁴⁾:*

C. XIV. *De male acquisitis bonum fieri potest.*

Qui habetis⁴⁵⁾ de malo, facite inde bonum. Qui non habetis de malo, nolite acquirere de malo. Esto bonus tu, qui bonum facis de malo, et quum coeperis aliquid boni facere de malo, noli remanere tu malus. Nummi tui convertuntur in bonum, tu⁴⁶⁾ autem remanes⁴⁷⁾ malus!

Gratian. *Sed hoc multipliciter intelligitur. Facit enim de malo bonum qui reddit quod illicite abstulit. Nomine etiam mali cura et sollicitudo mortalium exprimitur. De malo ergo bonum facit qui pauperibus dispensat quod cum labore et sollicitudine acquisivit, iuxta illud evangelii⁴⁸⁾: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. Vel ex malo acquiritur quod ex turpi causa possidetur, veluti quum mathematicus ex arte, quam docet, vel ex futuris, quae praenunoiat, nonnulla lucratur. Quae vero de malo sic acquiruntur in bonum possunt converti. De peccato etiam aliqua nonnunquam acquiruntur, quae pauperibus iuste erogantur.*

Unde Augustinus ad Macedonium, epist. LIV.⁴⁹⁾:

C. XV. *Quae male acquiruntur aliquando bene possunt expendi.*

Non sane quicquid ab invito sumitur iniuriose auferitur. Nam plerique nec medico volunt reddere honorem suum, nec operario mercedem; nec tamen haec qui ab invito accipiunt⁵⁰⁾, per iniuriam accipiunt⁵¹⁾, quae potius per iniuriam non darentur. §. 1. Sed⁵²⁾ non ideo debet iudex vendere iustum iudicium, aut testis verum testimonium, quia vendit advocatus iustum patrocinium, iurisperitus verum consilium. Illi enim inter utramque partem ad examen adhibentur: isti ex una parte consistunt. Quum autem iudicia et testimonia, quae nec iusta nec vera vendenda sunt, iniqua et falsa venduntur, multo sceleratius utique

pecunia sumitur, quia scelerate etiam, quamvis a volentibus, datur. Ille tamen solet *tanquam* male sibi ablatam pecuniam repetere, qui iustum iudicium emit, quoniam venale esse non debuit. Qui vero pro iniquo iudicio dedit, vellet quidem repetere, nisi timeret vel puderet emisse. §. 2. Sunt etiam personae inferioris loci, quae ab utraque parte non insolenter accipiunt, sicut officialis, et qui amovetur, et cui admovetur officium. Ab his extorta per immoderatam improbitatem⁵³⁾ repeti solent, *data per tolerabilem consuetudinem non solent*⁵⁴⁾; magisque reprehendimus qui talia inusitate repetiverunt, quam qui ea de more sumserunt, quoniam multae necessariae personae rebus humanis vel invitantur huiusmodi commodis, vel tenentur. §. 3. Isti, si viam vitae mutaverint, aut excellentioris conscenderint sanctitatis gradum, facilius ea, quae hoc modo acquisierunt, tanquam sua pauperibus largiuntur, quam eis, a quibus accepta sunt, tanquam aliena restituant. §. 4. Qui vero contra ius societatis humanae furtis, rapinis, calumniis, oppressionibus, invasionibus⁵⁵⁾ abstulerit, reddenda potius quam donanda censemus, Zachaei⁵⁶⁾ publicani evangelico exemplo.

QUAESTIO VI GRATIANUS.

I. Pars. *Quod vero poenitentia agi non possit, nisi res aliena reddatur, testatur Augustinus ad Macedonium, epistola LIV.⁵⁷⁾:*

C. I. *Poenitentia non agitur, si aliena res non restituatur.* Si res aliena, propter quam peccatum est, quum reddi⁵⁸⁾ possit, non redditur, non agitur poenitentia, sed fingitur⁵⁹⁾. Si autem veraciter agitur, non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatam; sed⁶⁰⁾, ut dixi, *quum* restitui potest. Plerumque enim qui auferit amittit, sive *alios* patiendo malos sive ipse male vivendo, nec aliud habet unde restituat. §. 1. Huic certe non possumus dicere, reddere quod abstulisti, nisi quum habere credimus et negare. Ubi⁶¹⁾ quidem⁶²⁾ si aliquos sustinet craciatus a repetente⁶³⁾, dum existimatur habere quod reddat, nulla⁶⁴⁾ est iniquitas, quia, etsi⁶⁵⁾ non est unde reddat⁶⁶⁾ ablatam pecuniam, *merito* tamen, dum eam per molestias corporales reddere⁶⁷⁾ compellitur, peccati, quo male ablata est, poenas luit. §. 2. Sed inhumanum non est etiam pro talibus intercedere, *tanquam pro reis criminum*, non ad hoc, ut minime restituantur aliena, sed ne frustra homo in hominem saeviat. *Et paulo post*: §. 3. Illud vero fidentissime dixerim, eum, qui pro homine ad hoc intervenit, ne male ablata restituat, et qui ad se confugientem (quantum honeste potest) ad restituendum non compellit, sociam esse fraudis et criminis. Nam misericordius opem nostram talibus subtrahimus quam impendimus. Non enim opem fert qui ad peccandum adiuvat⁶⁸⁾, ac non potius subvertit atque opprimit. §. 4. Sed numquid ideo nos aut exigere aut ad exigendum tradere vel possumus vel debemus? Agimus, quantum episcopalis facultas dat⁶⁹⁾, et humanum quidem nonnunquam, sed maxime ac semper divinum iudicium committentes. Nolentes autem reddere, quos novimus et male abstulisse, et unde reddant⁷⁰⁾ habere, arguimus, increpamus, obtestamur⁷¹⁾, quosdam clani, quosdam palam, sicut diversitas personarum diversam videtur posse⁷²⁾ recipere medicinam.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. e) Furti enim: Haec sunt verba B. Augustini, licet mutato orationis ductu; quae autem antecedunt apud ipsum non sunt inventa. Integer locus B. Augustini de furto et moechia habetur infra 32. q. 4. c. *Meretrices*.

C. XV. f) Data per tolerabilem consuetudinem, non solent: Addita sunt haec ex originali, sine quibus sequentia non satis constabant.

Quaest. V. C. XII. 37) Exod. c. 11. v. 2. — 38) oporteat: Edd. coll. o. — C. XIII. 39) Burch. lb. c. 54. Ivo lb. c. 3. Ans. lb. c. 9. Polyc. 1. 6. t. 16. Petr. Lomb. Sent. 1. 3. dist. 37. — 40) significatae quicquid auferitur: Burch. — 41) desid. in Edd. Arg. Bas. — 42) auferatur: ead. — C. XIV. 43) Ivo Decr. p. 13. c. 16. — 44) add.: aliquid: Edd. coll. o. — 45) et tu: ead. — 46) remanens: Böhm. — 47) Luc. c. 16. v. 9. — C. XV. 48) scr. A. 414. Ep. 153. Ed. Maur. — Ans. 1. 11. c. 111. Polyc. 1. 6. t. 30. — 49) accipiuntur: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 50) accipiuntur: ead. — 51) cf. C. 11. q. 3. c. 71. — 52) prohibentem: Edd. Arg. Bas. — 53) add.: aliqua: Edd. coll. o. — 54) Luc. c. 19.

Quaest. VI. C. I. a) Repetente: Sic emendatum ex codice epistolarum Vaticano, et editione Antverpiana, quum antea legeretur: *repente*⁷³⁾.

b) Adiuvat, Quae sequuntur emendata sunt ex codicibus epistolarum impressis et manuscriptis. Antea legebatur: *qui ad peccandum adiuvat, ac*⁷⁴⁾ *non potius adiuvat, sed obviat subvertendo atque opprimendo*. Glossa autem optime convenit in vocem: *adiuvat*, suo loco positam.

Quaest. VI. C. I. 1) scr. A. 414. — Ep. 153. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 13. c. 4. p. 15. c. 25. — 2) reddi possit, et non redd.: Edd. coll. o. — 3) simulacro: ead. — 4) si: ead. — 5) Verum: ead. — 6) quidam: Edd. Lugd. II. III. — 7) ita Edd. coll. o. — 7) non: ead. — 8) si: Edd. Bas. Lugd. II. III. — desid. in rell. — 9) luit: orig. — 10) reddere: ib. — 11) at: Edd. Nor. Ven. II. — ac si: Ed. Ven. I. — in Edd. Arg. Bas. legitur: *adiuvat, sed obviat subvertendo atque opprimendo*. — 11) datur: orig. — 12) reddantur: Ed. Bas. — 13) obtestamur: orig. — 14) add.: et velle: Edd. Arg. Bas. — vel velle: Edd. roll.

H. Pars. Gratian. Si vere rem alienam quis consecraverit, non eandem, sed aestimationem eius restituere debet. Unde Gregorius *lib. VII. Indict. 2. epist. 58. Fantino Defensori*¹⁵⁾:

C. II. Qui rem alienam consecrat, eius aestimationem restituat.

Comperimus, nullam existisse causam, pro qua res Iudaeorum¹⁶⁾ potuissent rationabiliter occupari, atque eas *esse* inconsulte ac temere consecratas¹⁶⁾. Idcirco experientiae tuae praecipimus, ut, quia quod semel consecratum est eis¹⁷⁾ non valet ultra restitui, studii tui sit ut ipse¹⁸⁾ episcopus debeat pretium dare.

III. Pars. Gratian. Pro malis autem apud principes ecclesia debet intercedere, non eos temerario ausu defendere. Unde Gregorius *Romano Defensori, lib. VII. Indict. 2. epist. 24. 4)*¹⁹⁾:

C. III. Ecclesia pro malis intercedit, non eos temerario ausu defendat.

Hi, qui in furtis publicis implicati sunt, a nobis non videantur iniuste defendi, ne opinionem male agentium ex indiscretæ defensionis ausu in nos ullo modo transferamus; sed quantum decet ecclesiam, admonendo et verbum intercessionis adhibendo quibus valetis succurrite, ut *et* illis²⁰⁾ opem feratis, et opinionem sanctæ ecclesiæ non inquinatis.

IV. Pars. Gratian. Furtum autem non tam in quantitate rei quam in affectu furantis consideratur.

Unde Hieronymus *in epistolam ad Titum, ad c. 2. c)*²¹⁾:

C. IV. Non solum in maioribus furtum committitur, sed etiam in minoribus.

Fur autem non solum in maioribus, sed etiam in minoribus iudicatur. Non enim *id*, quod furto ablatum est, sed mens furantis attenditur. Quomodo in fornicatione non idcirco diversa sit fornicatio, si mulier sit pudica aut deformis, ancilla aut ingenua, paupercula²²⁾ aut opulenta sed qualiscunque illa fuerit, una est fornicatio: ita *et* in furto, quantumcunque quis abstulerit, furti crimen incurrit.

CAUSA XV.

GRATIANUS.

Quidam sacerdos in crimen carnis lapsus esse perhibetur ante, quam sacerdotalem benedictionem consequeretur. Postquam vero sacerdotium adeptus est, in furorē versus quandam interfecit. Recuperata vero sanitate apud episcopum accusatur ab ea, cum qua lapsus esse dicitur. Episcopus autem die dominico causam examinat. Sacerdos inficitur crimen sibi illatum; quorundam clericorum sibi patrocinia quaerit; illi vero non sine pretio sibi patrocinantur; tandem episcopus confessionem quaestionibus extorquet; demum solus et absque synodali audientia illum sententia ferit. (Qu. I.) Quaeritur autem, an ea, quae mente alienata sunt, sint imputanda? (Qu. II.) Secundo, an pro impensis patrocinii liceat clericis munera exigere? (Qu. III.) Tertio, an ex mulieris confessione iate sit condemnandus? (Qu. IV.) Quarto, an die dominico eius causa sit ventilanda? (Qu. V.) Quinto, an sibi neganti purgatio sit deferenda? (Qu. VI.) Sexto, an eius confessio cruciatibus sit extorquenda? (Qu. VII.) Septimo, an absque synodali audientia episcopus valeat sa-

cordotom damnare? (Qu. VIII.) Octavo, si aponte confessus aut ab aliis convictus fuerit, quod ante ordinationem peccaverit, an suscepti ordinis officium exsequi sibi liceat?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem ea, quae alienata mente sunt, non sint imputanda, facile videtur posse probari. Peccata namque alia penes voluntatem animi, alia circa naturae infirmitatem videntur consistere. Est autem voluntas (ut ait Augustinus *lib. 1. retractat. cap. 15.*) animi motus *cogente nullo*^{a)} ad aliquid vel non imitandum^{b)}, vel adipiscendum. Quod propterea dictum est, ut haec definitione volens a nolens discerneretur. §. 1. Ex voluntate itaque peccata procedunt, quae libero mentis arbitrio et delinquentis proposito committuntur. §. 2. Porro infirmitas alia est animi, alia carnis. Infirmitas animi est ignorantia; carnis infirmitas est concupiscentia. Ex utraque autem infirmitate quae procedunt imputantur ad poenam. Unde de quibusdam ignorantibus dictum est: Si quis ignorat, ignorabitur. Tales illi erant, de quibus Christus ait²⁾ apostolis: Extra synagogam facient vos, quia arbitrabuntur obsequium se praestare Deo. De eisdem etiam Apostolus³⁾ scribit in epistola ad Romanos: Testimonium illis perhibeo, quia zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Nullum tamen eorum in sua perfidia perseverantem haec ignorantia excusat. Ex carnis infirmitate procedunt quae naturae languore sunt, quae, nisi imputantur ad poenam, nequaquam Apostolus lege carnis gravatus diceret: Infelix⁴⁾ ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? etc. Sive ergo penes voluntatem, sive penes infirmitatem peccata consistant, semper imputantur ad poenam. §. 3. Cui sententiae illud Augustini de vera religione c. 14. contrarium videtur: Usque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo peccatum sit, si non sit voluntarium, et hoc quidem adeo manifestum est, ut nulla hinc doctorum paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat. Quare aut negandum est peccatum committi, aut fatendum est voluntate committi. §. 4. Sed hoc non generaliter de omnibus peccatis intelligendum esse, idem Augustinus in *lib. 1. retract. cap. 13. ostendit, dicens: Usque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo peccatum sit, si non sit voluntarium. §. 5. Potest videri falsa haec definitio; sed si diligenter discutiatur, invenietur⁵⁾ *esse* verissima. Peccatum quippe illud cogitandum est, quod tantummodo peccatum est, non quod est etiam poena peccati. Quamvis et illa, quae non immerito⁶⁾ non voluntaria peccata dicuntur, quia vel a nescientibus, vel a coactis perpetrantur, non omnino possint non voluntaria dici. Idem in eodem libro c. 15.: Definitio peccati, quam diximus: Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod iustitia vetat *et* unde liberum est abstinere, propterea vera est, quia id definitum est, quod tantummodo peccatum est, non quod *est* etiam poena peccati.*

C. I. Non sunt peccata nolentium, nisi nescientium.

Idem *lib. IV. quaestionum, qu. 24. ad c. 15. Numerorum*⁶⁾.

Merito quaeritur, quae sint⁷⁾ *ipsa* peccata nolentium, utrum quae a nescientibus committuntur, an etiam possint recte dici peccatum esse nolentis, quod facere compellitur? Nam et hoc contra voluntatem *facere* dici solet;

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. II. c) Iudaeorum: Reposita est haec dictio ex epist. B. Gregorii¹⁵⁾, ut intelligatur facilius, quo referantur ea, quae in hoc capite continentur, ac nonnulla etiam alia sunt emendata.

C. III. d) *Infra 23. q. 5. Reos*, refertur summa huius capituli, quum hic sint propria verba B. Gregorii.

C. IV. e) Referuntur verba B. Hieronymi, nonnullis tamen omissis et mutatis, quemadmodum etiam apud Burchardum et Ivonem.

Causa XV. Quæst. I. Pars. I. a) Cogente

Quæst. VI. C. II. 15) Ep. 55. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — *) eorum: Edd. coll. o. — 16) consecrari: ead. — 17) Iudaeis: orig. — 18) praefatus frater et coepiscopus noster: orig. — C. III. 19) Ep. 27. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Polyc. l. 6. t. 16. — 20) aliis: Edd. coll. o. — C. IV. 21) Reg. l. 2. c. 272. Burch. l. 11. c. 55. Ans. l. 11. c. 106. Ivo Decr.

p. 14. c. 41. Polyc. lb. — 22) pauper: Edd. Arg. Bas. — Ref. Burch. Ivo.

Causa XV. Quæst. I. *) Ita in Edd. coll. o. pr. Bas. — 1) i Cor. c. 14. v. 38. — 2) Ioan. c. 16. v. 2. — 3) Rom. c. 10. v. 2. — 4) Rom. c. 7. v. 24. — 5) invenitur: Edd. coll. o. — C. I. 6) Ans. l. 11. c. 155. — 7) sunt: Edd. coll. o.

sed utique vult⁸⁾ propter quod facit; tanquam si peierare nolit, quod tamen facit⁴⁾, quum vult⁹⁾ vivere, si scilicet¹⁰⁾ quisquam, nisi fecerit, mortem minetur. Vult ergo facere, quia vult vivere, et ideo non per se ipsum appetendo¹⁰⁾, ut falsum iuret, sed ut falsum iurando vivat. Quod si ita est, nescio, utrum possint dici ista peccata nolentium, qualia hic dicuntur¹¹⁾ expianda. Nam si diligenter consideratur¹²⁾, forte ipsum peccare nemo velit, sed propter aliud¹³⁾ quod vult¹⁴⁾ qui peccat. Omnes quippe homines, qui scientes faciunt quod non licet, vellent licere¹⁵⁾. Usque adeo ipsum peccare nemo appetit propter hoc ipsum, sed propter illud, quod ex eo consequitur. Haec si ita se habent, non sunt peccata nolentium, nisi nescientium, quae discernantur a peccatis volentium.

C. II.

Dig. tit. de iniuriis, l. 3. a) 14)

Illud relatum peraeque est, eos, qui iniuriam pati possunt, et facere posse. Sane sunt quidam, qui facere non possunt, utputa furiosus, et impubes, qui doli capax non est. Namque hi iniuriam pati solent, non facere. Quum enim iniuria ex affectu facientis consistat, consequens erit dicere, hos, sive pulsant sive conviciam dicant, iniuriam fecisse non videri. Itaque pati quis iniuriam, etiamsi non sentiat, potest; facere¹⁵⁾ nemo, nisi qui scit se iniuriam facere, etiam nesciat cui faciat. Quare si quis per iocum¹⁶⁾ percutiat, aut dum certat, iniuriarum non tenetur. Si quis hominem liberum caeciderit, dum putat servum suum, in ea causa est, ne iniuriarum teneatur.

Gratian. Itaque, ut ex praemisissis apparet, sive ex voluntate sive ex infirmitate peccata procedant, palam est illa imputari. Sed carnis infirmitas dupliciter intelligitur. Est enim languor naturae, qui carnis concupiscentia appellatur, quae verius animae infirmitas dici potest, sed ideo carnis infirmitas dicitur, quia accidit animae ex corruptae carnis conjunctione. Porro alia est infirmitas, quae proprie carnis dicitur, quae (elementarum sex humorum concordia turbata) ipsa caro afficitur, et tandem dissolvitur. §. 1. Similiter animi infirmitas duplex est: una, quae vitium appellatur, quae anima a Deo separatur, ut est ira, odium, et alia huiusmodi; alia infirmitas animi, quae, quum ipsa non sit peccatum, est tamen poena, et causa peccati, ut est oblitio et ignorantia. Furor autem, quum non sit peccatum, est tamen poena peccati, ut febris et ceterae passionis, quas proprie carnis dicimus esse, quarum matus, id est ea, quae illis perturbantibus fiunt, nulli imputantur ad poenam. §. 2. Sed obicitur de Lamech, qui, quum caecus esset, Cain interfecit, nec eum excusatio caecitatis infirmitas. Unde dictum est¹⁷⁾: Septuplum ultio dabitur de Cain; de Lamech vero septuagies septies. Sed caecitas ignorantiae similis est. §. 3. Ex utraque enim quaedam fiunt, quae imputantur, quaedam vero minime. Caecus namque, si debitum suae uxori se credens reddere alienam polluit, non est reus adulterii. Si autem ludo, vel exercitatione virium, vel venatione iaculum mittens aliquem perimat, quia ab eo penitus hoc debet esse alienum, homicidii reus habetur. Mens vero alienata furore, quum sui compos non sit, eorum, quae admittit, reatum non contrahit, quia facultatem deliberandi non habuit. Unde pupillo et furioso in maleficiis subvenitur, ut non eis imputetur ad poenam quae ex mentis deliberatione non processerunt¹⁸⁾. Quod non solum humanis, sed etiam divinis legibus noscitur approbatum.

Aut enim Augustinus de parvulis, in lib. de fide ad Petrum Diaconum, cap. 30. 19):

C. III.

Firmissime tene et nullatenus dubites, exceptis illis, qui

pro nomine Christi suo sanguine baptizantur, nullum hominem accepturam vitam aeternam, qui non hic a malis suis fuerit per poenitentiam fidemque conversus, et per sacramentum fidei et poenitentiae, id est per baptismum, liberatus; et maioribus quidem necessarium esse et poenitentiam de malis suis agere, et fidem catholicam secundum regulam veritatis tenere, et sacramentum baptismatis accipere: parvulis vero, qui²⁰⁾ nec propria voluntate credere, nec poenitentiam pro peccato²¹⁾, quod originaliter trahunt, agere possunt, sacramentum fidei, quod est sanctum baptismum, quamdiu rationis aetas eorum capax esse non potest, sufficere ad salutem.

Gratian. Ex eo autem, quod in fine huius auctoritatis dicitur: Quamdiu scilicet rationis eorum aetas capax esse non potest, evidenter datur intelligi, nulli post baptismum peccata imputari, sive sit adultus sive impubes, nisi rationis sit capax. Unde etiam de brutis animalibus eadem ratio ab Augustino in eodem lib. c. 3. redditur, quare usa facta eis non imputentur: Animalia igitur, inquit, praesentis saeculi cursum atque ornatum secundum creatoris incomprehensibilem peragunt voluntatem, quae de suis factis nullam rationem redditura sunt, quia rationabilia non sunt. Numquid²²⁾ enim de bobus cura est Deo? Homines vero, quia rationales facti sunt, et de se, et de omnibus rebus, quae in usum vitae praesentis acceperunt, rationem reddunt Deo, et pro suorum actuum qualitate recipient aut poenam aut gloriam. Sacrae tamen legis auctoritate animalia iubentur interfici, non propter conscientiam peccati, sed quia refricant memoriam facti.

Unde Augustinus super Leviticum ad c. 20. quaest. 74. 23):

C. IV. Non propter culpam, sed propter memoriam facti pecus occiditur, ad quod mulier accesserit.

Mulier²⁴⁾ quae accesserit ad omne pecus (†) ascendit ab eo, interficietis mulierem et pecus; morte moriantur²⁵⁾, rei sunt. §. 1. Quaeritur, quomodo sit reum pecus, quum sit irrationale, nec ullo modo legis capax²⁶⁾? Et infra: Pecora inde credendum est iussa interfici, quia tali flagitio contaminata indignam refricant facti memoriam.

II. Pars. Gratian. De furiosis autem evidentissime scribit Augustinus in lib. quaestionum veteris et novi testamenti, qu. 2: in fine ita dicens²⁷⁾:

C. V. Culpa non necessitate, sed voluntate reum constringit.

Aliques scimus subito dementes factos fuste, ferro, lapidibus, morsibus, multis²⁸⁾ nocuisse, quosdam etiam occidisse, captos autem industria et iudiciis oblatos minime reos factos, eo quod non voluntate, sed impellente vi nescio qua haec gesserint nescientes. Quomodo enim reus constitueretur²⁹⁾ qui nescit quid faciat?

C. VI. Reus voluntate, non necessitate constringitur.

Item Ambrosius in Hexameron, in tractatu primi diei³⁰⁾.

Illam cavenda sunt, quae ex nostra voluntate prodeunt delicta iuventutis et irrationabiles passionis corporis. Quorum igitur nos sumus domini, horum principia extrinsecus non requiramus, nec derivemus in alios, sed agnoscamus ea, quae proprie³¹⁾ nostra sunt. Quod enim possumus non facere, si volumus³²⁾, huius electionem mali nobis potius debemus, quam aliis adscribere. Ideo etiam in iudiciis istis³³⁾ voluntarios reos, non ex necessitate compulsos, culpa stringit³⁴⁾, poena condemnat. Neque enim, si per furorem aliquis innocentem peremerit³⁵⁾, obnoxius morti est, quin etiam ipsius divinae³⁶⁾ legis oraculo, si quis per imprudentiam intulerit necem, accipit impunitatis

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. I. d) Tanquam si peierare nolit, quod tamen facit: Haec non sunt in vulgatis codicibus B. Augustini.
C. II. e) In aliquot vetustis exemplaribus a capite Merito usque ad cap. Mulier. nulla est distinctio capitulorum.

Quaest. I. C. I. 6) add.: idem: Ed. Bas. — 1d: Edd. refl. — 9) add.: eum: Edd. coll. o. pr. Bas. Par. Lugdd. — 10) appellat: Edd. coll. o. — 11) add.: peccata: ead. — 12) inspiciatur: ead. — 13) add.: facere: ead. — C. II. 14) fr. 3. l. 47. t. 10. — 15) add.: vero: Edd. coll. o. — 16) add.: alium: ead. — 17) Genes. c. 4 v. 15. — *) Ita in Edd. coll. o. pr. Bas. — C. III. 19) Ivo Fulgentius, cuius iste liber est. — Ivo Decr. p. 1. c. 30. — 20) necdum: Edd. coll. o. — 21) add.: suo: Ed. Bas. — 22) 1 Cor. c. 9. v. 9. — C. IV. 25) Ivo Decr. p. 9. c. 108. — 24) Levit. c. 20.

v. 15. 16. — †) add.: et vult: Edd. coll. o. — Böhm. — 25) moriatur, rei enim sunt: Ivo. — Edd. coll. o. — 26) add.: est: Edd. coll. o. — C. V. 27) Quaest. vet. et novi test. apocryphas esse, supra monuimus. — Ivo Decr. p. 13. c. 92. — 28) multos: Ed. Arg. — 29) constituitur — fecerit: Ivo. — Edd. coll. o. — C. VI. 30) lib. 1. c. 8. — 31) propria: Edd. coll. o. — 32) notamus: orig. — voluerimus: Ed. Bas. — 33) istiusmodi: Edd. coll. o. — 34) constringit: orig. — Edd. coll. o. — 35) condemnat: Ed. Arg. — 36) Deut. c. 19.

spem, refugii facultatem, ut possit evadere. Hoc igitur de eo, quod proprie malum videtur, dictum sit. Mala enim non sunt, nisi³⁷⁾ quae crimine mentem implicant, et conscientiam ligant. Ceterum³⁸⁾ pauperiem, ignobilitatem, aegritudinem, mortem, nemo sapiens mala dixerit, nec in malorum sorte numeraverit³⁹⁾, quia nec contraria istis in bonis habentur maximis, quorum alia nobis ex natura, alia ex commoditate accidere videntur.

C. VII. *Ventiam habent quae ignorantes ebrii committunt.*

Idem in libro de patriarchis, c. 6. lib. de Abraham.

Sane discimus⁴⁰⁾ vitandam ebrietatem, per quam crimina cavere non possumus. Nam quae sobrii cavemus per ebrietatem ignorantes committimus. Et paulo post: §. 1. Nesciunt quid loquantur qui nimio vino indulgent, iacent sepulti, ideoque, si qua per vinum deliquerint, apud sapientes iudices venia quidem facta⁴¹⁾ donantur, sed levitatis damnantur⁴²⁾ auctores.

C. VIII. *Inobedientia vel concupiscentia non habet culpam in corpore non consentientis.*

Item Augustinus lib. I. de civitate Dei, c. 25.

Si concupiscentia vel⁴³⁾ inobedientia, quae adhuc in membris moribundis habitat, praeter nostrae voluntatis legem quasi lege sua movetur, quanto⁴⁴⁾ magis absque culpa est in corpore non consentientis, si absque culpa est in corpore dormientis.

C. IX. *Loth non de incestis, sed de ebrietate culpatur.*

Idem lib. XXXII. contra Faustum, c. 44.⁴⁵⁾

Inebriaverunt Loth filiae eius⁴⁶⁾, et se nescienti miscerunt. Quapropter culpandus est quidem, non tamen quantum ille incestus, sed quantum illa meretur ebrietas.

C. X. *Nemo trahitur ad culpam, nisi ductus propria voluntate.*

Item Ambrosius lib. I. de Iacob et vita beata, c. 3.

Non est quod cuiquam nostram adscribamus aerumnam⁴⁷⁾, nisi nostrae voluntati. Nemo⁴⁸⁾ tenetur ad culpam, nisi voluntate propria deflexerit⁴⁹⁾. Non habent crimen quae inferuntur reluctantibus. Voluntaria tantum commissa sequitur delictorum invidia, quam⁴⁸⁾ in alios derivamus. Voluntarium sibi militem legit⁵⁰⁾ Christus, voluntarium servum sibi diabolus auctionatur⁴⁾. Neminem iugo servitutis adstrictum possidet, nisi se prius peccatorum aere ei venderit.

C. XI. *Minister Dei est qui invitus homicidium facit.*

Idem in lib. II. de Cain et Abel, c. 4.⁵⁰⁾

Nec is, qui invitus aliquod fecerit homicidium, extra ministerium est. Siquidem lex ait⁵¹⁾ de eo: *Quia Deus dedit eum in manus eius.* Manus ergo eius instrumenti modo divinae ultioni ministerium praeberunt. Levites igitur minister remissionis est. Percussor autem, qui **tamen** non ex dispositione, sed praeter voluntatem fecerit homicidium, divinae minister est ultionis. §. 1. Illud quoque specta, quia, quum interficitur impius, Christus infunditur,

et, ubi abominatio aboletur, sanctificatio consératur¹⁾, quia Dominus dixit^{†)}: *In ea die, qua interfecero omne primogenitum Aegypti, sanctificabo nihil omne primogenitum Israël.* Quod non ad unum diem afflictionis Aegypti referes⁵²⁾, sed ad omne tempus⁵³⁾.

Gratian. *Quum itaque qui invitus hominem interfecerit minister Dei sit, quum innocentem furorae perimens morti nequaquam obnoxius sit, quum subito dementes eorum, quae faciunt, reatum minime gestent, patet hunc sacerdotem homicidii reum non esse, unde nec sacerdotio privari debet.*

§. 1. *Obicitur autem illud, quod est in poenitentiali Theodori⁵⁴⁾:*

C. XII. *In se reversus poenitentiam agat qui insaniens aliquem occidit.*

Si quis insaniens aliquem occiderit, si ad sanam mentem pervenerit, levior ei poenitentia imponenda est.

Gratian. *Sed hoc forte de eo intelligitur, quem propria culpa ad furorae perduxit.* §. 1. *Item obicitur: Sunt quaedam, quae, etsi non imputentur ad poenam, tamen impediunt sacramenti signaculum. Ambitio namque parentum filio non imputatur ad poenam, cui tamen obest ad ecclesiae munus accipiendum. Sic quae mente alienata fiunt, etsi non imputentur ad poenam, tamen sacri muneris executionem impediunt. Unde Hieronymus ait⁵⁵⁾:*

C. XIII. *Innocens est qui non iratus, sed propter disciplinam casu aliquem interfecit.*

Si quis non iratus, sed propter disciplinam⁵⁶⁾ palmam alicui dederit, et eventu⁵⁶⁾ occiderit, sicut fieri solet, quantum ad gratiam, innocens est, quia voluntatem, non opus requirit. Quantum autem ad legem, reus est, quia opera⁵⁷⁾ requirit⁵⁸⁾. §. 1. *Item si in persecutione virgo fuerit oppressa, repellitur lege, quia opus inspicit, non voluntatem; in gratia autem quasi virgo suscipitur⁵⁹⁾, quia non opera quaerit, sed voluntatem.*

Gratian. *Sicut ergo qui propter disciplinam casu homicidium facit, quantum ad legem, reus est, quantum ad gratiam, innocens, sic iste sacerdos, qui furorae homicidium fecit, quantum ad culpam, innocens est, quantum ad suscepti muneris executionem, reus probatur.* §. 1. *His ita respondetur: Non omnia, quae ordinandum impediunt, ordinatum deiciunt; non enim potest ad sacerdotium provehi qui aliquando insanivit. Veruntamen, si post sacerdotium furere coeperit, non ideo sacerdotio carebit, nisi forte nunquam ad sanae mentis officium illum redire contingat. Sicut de quodam episcopo Gregorius⁶⁰⁾ scribit in regesto ad Eleutherium Episcopum: Quamvis triste sit nobis etc. ut supra in causa: Longa in valetudine gravatus.*

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

Pro impensis vero patrocinis in Tarraconensi Concilio clerici exigere munera prohibentur, in quo sic statutum legitur c. 10.¹⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VI. g) Nec contraria istis: Emendatum est ex originali. Nam antea legebatur: *quis necessaria ista in bonis²⁾ etc.* In multis tamen antiquis finis huius capituli est in verbo: *numeraverit.*

C. VIII. h) Concupiscentia vel: In originali legitur: *Quod si illa concupiscentialis inobedientia.*

C. X. i) Aerumnam: Apud B. Ambrosium legitur: *culpam*; sed ob glossam non est mutatum.

k) Auctionatur: In vulgatis codicibus sequebatur: *et acquirit iuri suo³⁾*, quae sunt expuncta, quoniam absumt a manuscriptis et originali.

C. XI. l) Consecratur: Apud B. Ambrosium legitur: *congregatur.*

Quaest. I. C. VI. 37) quae nec — nec: Edd. Arg. Bas. — 38) Unde: eaed. — 39) numeravit: Edd. Nor. Ven. I. II. — 40) desid. in Edd. Arg. Bas. — C. VII. 40) diximus: Edd. coll. o. — 41) acta: Ed. Bas. — 42) notantur: orig. — C. VIII. 43) si absque culpa etc., quanto magis etc.: Edd. coll. o. — C. IX. 44) Ivo Decr. p. 9. c. 116. — cf. Genes. c. 19. — 45) add.: in monte: Ed. Bas. — C. X. 46) add.: nostrum: Edd. coll. o. — 47) se dest.: Edd. Bas. Lugd. I. — 48) quod in alios derivemus: orig. — 49) elegit: Edd. Bas. Nor. — eligit: Edd. rell. — 50) Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — C. XI. 50) Ex libro de paradiso: Edd. coll. o. —

51) Exod. c. 21. v. 13. — †) Num. c. 13. v. 13. — 52) referre: Ed. Nor. — referetur: Ed. Ven. I. — refertur: Edd. rell. — C. XII. 53) Reg. l. 2. c. 96. recte laudat ex conc. Worm. (hab. A. 867.) c. 28. — Burch. l. 6. c. 25. Ivo Decr. p. 10. c. 154. (ex conc. Turon.) — C. XIII. 54) Ivo auctor operis imperfecti in Matth., hom. 28. — 55) add.: *aliquem verberaverit vel*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 56) casu: Edd. coll. o. — 57) add.: *lex*: eaed. — 58) quaerit: eaed. pr. Bas. — 59) suscipitur: Ed. Bas. — 60) cf. C. 7. q. 1. c. 14.

Quaest. II. C. I. 1) hab. A. 516. — Coll. tr. p. p. 2. t. 31. c. 7.

C. I. *Pro patrocinio impensis clericus munera exigere non debet.*

Observandum quoque decrevimus, ne quis sacerdotum vel clericorum more saecularium iudicum pro impensis patrocinii munera audeat accipere²⁾, nisi forte in ecclesiis gratuito³⁾ oblata, quae non favore muneris videantur accepta, sed collatione devotionis illata. Quod si quis ista⁴⁾ probatur accipere, veluti exactor foenoris aut usurarum possessor secundum statuta Patrum se noverit degradandum.

Gratian. Hoc autem de illis intelligendum est, qui canonicam vitam professi regulariter se victuros proposuerunt. Generali namque ecclesiae consuetudine receptum est et moribus approbatum, ut clerici more advocatorum patrocinii impendant, et pro impendis munera exigant, et pro impensis suscipiant.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

Tertio quaeritur, an ex mulieris confessione iste sit condemnandus? In quo primo videndum est, an mulier sacerdotem accusare valeat? Quod sacris canonibus omnino videtur esse prohibendum. Generaliter enim statutum est ex decretis Fabiani Papae¹⁾, ut sacerdotes Domini non accusent, nec in eos testificentur, qui sui ordinis non sunt, nec esse possunt. Mulieres autem non solum ad sacerdotium, sed nec etiam ad diaconatum provehi possunt, unde nec sacerdotes accusare, nec in eos testificari valent. Legibus²⁾ quoque cautum est, ut ob verendum sui sexus mulier apud praetorem pro alio non intercedat, nisi forte suas vel suorum iniurias persequi voluerit. Haec autem, quae nec suas, nec suorum iniurias persequitur, ad hanc accusationem admitti non debet. §. 1. Contra qui iudicis personam gerere valet ab accusatoris officio non removetur. Mulieres autem in veteri testamento populum iudicasse, quicumque librum Iudicum³⁾ legerit ignorare non potest. Non itaque ab accusatione removeri possunt quas etiam iudicis personam frequenter gessisse constat, nec ulla serie divinarum scripturarum ab accusatione prohibentur. §. 2. His ita respondetur: In veteri lege multa permittebantur, quae hodie perfectione gratiae abolita sunt. Quum enim mulieribus permitteretur populum iudicare, hodie pro peccato, quod mulier induxit, ab Apostolo⁴⁾ eis indicitur verendum, viro subditas esse, in signum subiectionis velatum caput habere. Quae ergo his omnibus viro subiecta esse ostenditur, cui pro alio postulare non conceditur, ad accusationem admittenda non videtur. §. 3. Contra, quanquam passim et indifferenter ad accusationem mulier non admittatur, sunt tamen quaedam crimina, quorum accusationem mulier subire non prohibetur.

Unde in libro Codicis IX., tit. 1. l. 12. Imp. Diocletianus scribit, dicens⁵⁾:

C. I.

De crimine, quod publicorum fuerit iudiciorum, mulieri accusare non permittitur, nisi certis ex causis, id est si suam suorumque persequatur iniuriam, secundum antiqui iuris statuta tantum, de quibus specialiter eis concessum est, non exacta subscriptione. Unde aditus praeae provinciae in primis examinabit, an tale sit crimen, cuius accusationem mulier subire non prohibeatur.

C. II.

Item in libro Digestorum, Paulus lib. II. de adulteriis, tit. de testibus, l. 18.

Ex eo, quod prohibet lex Iulia de adulteriis testimonium

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. III. C. I. a) In aliquot vetustis exemplaribus ab initio quaestionis usque ad cap. Sans. nulla est distinctio capitulorum.

C. IV. b) Legibus enim: Discrepancia haec legum et canonum vera non est. Sed fortasse in hanc opinionem venit Gratianus ex quibusdam verbis Novellae 22, quae in vulgatis authenticis habetur coll. 4. tit. de nuptiis. §. Sed et si quis inter reverendissimos constitutus clericos (ultra le-

dicere condemnatam mulierem, colligitur etiam mulieres in iudicio testimonium) dicendi ius habere. Item Digestis, titulo de accusationibus et inscriptionibus, l. 2.: §. 1. Non est permittum mulieri publico iudicio quemquam reum facere, nisi scilicet parentum liberorumque, et patrum et patronae, et eorum filii filiaeve, nepotis neptivae mortem exsequatur.

C. III.

Papinianus⁶⁾ leg. 2. eod. tit.

Certis de causis concessa est mulieribus publica accusatio⁷⁾, veluti si mortem exsequantur eorum earumque, in quos ex lege publicorum iudiciorum testimonium invitae non dicunt⁸⁾. §. 1. Idem et in lege Cornelia testamentaria senatus statuit; sed et de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico⁹⁾ iudicio dicere permittum est. §. 2. Pupillis ex consilio¹⁰⁾ tutorum patris mortem, item pupillae avi sui mortem exsequi, concessum est lege testamentaria. Nam et de patris quidem testamento pupillis agere divus Vespasianus permisit. Sed etsi non exhibeantur tabulae, per interdictum possunt experiri. Codices de iis, qui accusare possunt vel non, lege 4.¹¹⁾, Imp. Alexander Dionysio¹²⁾: Uxor tua, si consobrii sui necem vindicandam existimat, adeat praesidem provinciae. In Digestis ad legem Iuliam maiestatis, lege 8., Papinianus libro 2. Responsorum: §. 3. In quaestionibus laesae maiestatis etiam mulieres audiuntur. §. 4. Et coniurationem denique Lucii¹³⁾ Catilinae Fulvia¹⁴⁾ mulier detexit, et M. Tullium consulem iudicio suo¹⁵⁾ instruxit.

Gratian. Quaecumque vero persona ad accusationem publicorum iudiciorum vel laesae maiestatis admittitur, eadem accusationem simoniae subire non prohibetur. Unde in primo lib. Codicis¹⁶⁾ Imp. Leo Armasto¹⁷⁾, Praefecto Praet., leg. 29.:

C. IV. Laesae maiestatis, et publicorum iudiciorum, et simoniae accusatio aequaliter proponatur.

Sane quisquis hanc sanctam et venerandam antistitis sedem pecuniae interventu subisse, aut si quis, ut alterum ordinaret vel eligeret, aliquid accepisse detegitur, ad instar publici criminis et laesae maiestatis accusatione proposita, a gradu sacerdotii¹⁸⁾ retrahatur. Nec solum hoc deinceps honore privari, sed perpetuae quoque infamiae damnari decernimus, ut eos, quos facinus par coaquinat et¹⁹⁾ aequat, utrosque similis²⁰⁾ poena conijctetur.

Gratian. Quum autem sacris canonibus accusationes omnino submoveantur, quas leges saeculi non asciscunt, e diverso videtur admittendas quas legibus saeculi non prohibentur. Verum hoc non infertur. Quicumque enim clericorum sacris canonibus nuptias contrahere prohibentur, et legibus imperatorum. Non autem consequenter omnium copulam leges admittunt, quorum contunctionem sacri canones non prohibent; legibus enim^{b)} soli cantores et lectores, canonibus autem etiam acolythi uxores ducere possunt. Quamvis igitur sacris canonibus submoveantur accusationes, quas leges saeculi non asciscunt, non ideo consequenter recipiuntur quaecumque principum leges admittunt. §. 1. Sed (sicut circa huius operis initium²¹⁾ praemissum est) loties legibus imperatorum in ecclesiasticis negotiis utendum est, quoties sacris canonibus obviare non inveniuntur. Unde aut specialiter sacris canonibus mulier ab accusatione laesae maiestatis et simoniae ostendatur prohibita, aut praemissis rationibus ad huiusmodi accusationem admittenda probetur. §. 2. Nec quisquam distinguere quaerat, ad aliorum, non ad sacerdotum accusationem in hoc

Quaest. II. C. I. 2) incipere: Ed. Lugd. II. — 3) gratuita: Coll. Hisp. — 4) ita: Edd. coll. o.

Quaest. III. 1) cf. C. 3. q. 7. c. 6. — 2) cf. fr. 2. Dig. de reg. iur. et cap. sequ. — 3) Ind. c. 4. — 4) Eph. c. 5. — C. I. 5) tamen: Edd. Bas. Ven. II. Lugd. I. Par. — C. II. 7) testimonii: orig. — C. III. 6) Paulus: Edd. coll. o. — 7) advocatio: Edd. Arg. Bas. — 8) dicant: Edd. coll. o. — 9) in publ. Ed. Bas. — 10) concilio: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — 11) l. 9. t. 1. c. 4. — ser. A. 222.

— 12) Augustinus Dionysio: Ed. Ven. I. — Aug. Dionysii: Ed. Nor. — Augusto Dionysio: Edd. rell. exc. Lugd. II. III. — 13) Sergii: Edd. coll. o. — orig. — 14) Italia: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 15) in iudicium eius: Edd. Lugd. II. III. — in iudic. eius: Edd. rell. — Böhm. — C. IV. 16) l. 29. t. 3. — ser. A. 496. — 17) Ermasto: Edd. Nor. Lugd. I. — Ermasto: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — 18) sacerdotis: Edd. coll. o. — 19) aequa et: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 20) simul: Ed. Arg. — 21) Dist. 10. c. 1.

causæ simoniacæ mulieres esse admittendas. Quum enim generaliter legibus hoc eis permissum inventiatur, nisi quæ specialiter aliqua lege hoc prohibuit ostenderit, eius distinctio locum non habebit. Verum, quum contra generales regulas quaedam crimina specialiter excepta sint, in quibus mulieri accusare permittitur, inter quæ fornicatio non numeratur, patet, quod huius accusatio dupliciter infirmatur, et quia fornicationis crimen intendit, et quia, dum de se confitetur, super alienum crimen ei credi non oportet.

Unde Iulius Papa scribit in decretis, c. 18., dicens²²):

C. V. Rei confessio adversus quemlibet admitti non debet.

Nemini (præterquam de crimine laesa maiestatis^e) de se confesso credi potest²³) super crimen alienum, quoniam eius atque omnis rei confessio periculosa est, et admitti adversus quemlibet non debet.

Gratian. Quia ergo iata de se confitetur, super alienum crimen ei credi non oportet, sed contra eam sua confessio interpretanda est.

QUÆSTIO IV.

GRATIANUS.

Quod vero die dominico nec episcopo, nec presbytero causam aliquam ventilare liceat, in Tarraconensi Concilio prohibetur, in quo sic statutum est c. 4.¹):

C. I. Ministri ecclesie die dominico causas ventilare non debent.

Nullus episcoporum aut presbyterorum vel clericorum die dominico propositam cuiuscunque causæ negotium audeat ventilare²), nisi hoc tantum, ut Deo statuta solennia peragant. Ceteris vero diebus, convenientibus†) personis, illa, quæ iusta sunt, habent licentiam iudicandi, excepto³) criminali.

C. II. Solennibus diebus et legitimorum ieiuniorum saecularia placita non agantur.

Item ex Concilio apud Erphesfurt⁴), habito praesente Rege Henrico⁴).

Placita saecularia dominicis⁵) diebus, vel aliis praecipuis festis, seu etiam in his diebus, in quibus legitima ieiunia celebrantur, secundum canonicam constitutionem minime fieri decernimus⁶). Insuper⁷) etiam sancta synodus decrevit, ut nulla iudicialia potestas licentiam habeat sua auctoritate Christianos ad placitum bannire in⁸) supradictis diebus; id est septem dies⁹) ante natalem Domini usque in octavas epiphaniae, et a quinquagesima usque in¹⁰) octavas paschæ, et septem dies¹¹) ante nativitatem sancti Ioannis Baptistæ, quatenus adeundi ecclesiam orationibusque vacandi liberius habeatur facultas.

C. III. De eodem.

Item Hadrianus Papa in capitulis, c. 64.¹²)

Nullus episcopus vel¹³) infra positus die dominico causas iudicare praesumat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. c) Praeterquam de crimine laesae maiestatis: Haec exceptio in nullo ex locis indicatis habetur, praeterquam apud Anselmum^{*}).

Quaest. IV. C. II. a) Erphesfurt: In vulgatis legebatur: *Episcopus*, quasi hoc esset decretum aliquod concilii Ephesini, habiti tempore Coelestini Papae, et Theodosii iunioris. Hoc vero est Germanicum concilium, habuit praesente Henrico rege, prout etiam apud Burchardum et Ivonem dicitur. Et codices Gratiani manuscripti habent quemadmodum est restitutum. In hoc autem oppido petiit Bonifacius a Zacharia Papa constitui episcopum, et impe-

Quaest. III. C. V. 22) Caput Pseudoisidori, cf. interpr. ad Theod. cod. l. 9. t. 1. c. 12. — Ans. l. 3. c. 75 (65). Ivo Pan. l. 4. c. 69. Decr. p. 5. c. 288. — *) non legitur in cod. Ans. coll. — 23) oportet: Edd. coll. o.

Quaest. IV. C. I. 1) hab. A. 516. — Reg. l. f. c. 376. Burch. l. 2. c. 87. (: ex conc. ap. Medard.) Ivo Decr. p. 4. c. 22. — 2) iudicare: Coll. Hisp. — vindicare: Coll. clt. — †) convenientibus: Coll. Hisp. — 3) excepto criminalia negotia: lb. — C. II. 4) hab. A. 932. — Burch. l. 13. c. 21. Ivo Decr. p. 4. c. 53. — 5) dom. vel al. fest. diebus, seu etiam in quibus etc.: orig. — 6) volumus: lb. — 7) Ins. gloriosissimus rex augmentum Christ. religionis concessit: lb. — 8) in — id est: desid. lb. — 9) diebus: lb. — Edd. coll. o. — 10) ad: Edd. coll. o. — Böhm. — 11) diebus: Edd. coll. o. — C. III. 12)

QUÆSTIO V.

GRATIANUS.

Purgationem vero neganti esse praestandam, Stephanus scribit Leonii, Episcopo Theanensi¹):

C. I. Diaconus, si de crimine convictus non poterit, apud episcopum se ipsum secreto purificet.

De crimine sibi illato diaconus tuus verissime fatebatur se esse immunem. Veruntamen si suspicio habetur, et accusatores idonei reperiuntur, et tales testes, quales sacri canones sanciant, accito tecum certo episcoporum numero veniant²) accusatores, vocetur et ipse Aldericus diaconus, et, si negaverit, ventiletur causa canonice, et, si vel sponte confessus, vel legitimis testibus fuerit approbatus, canonice ferriatur sententia. Qui si nec sponte confitetur, nec accusatores et testes legitimi reperti fuerint, et mala fama crebuerit³), non publico⁴) examine, sed coram te, et aliquantisper reverendissimis presbyteris et diaconis tuae ecclesiae secreto iuramento se purificet. Et *tu* deinceps boni testimonii eum annuncia, et compece et commune ecclesiae tuae filios, ne sacerdotem Dei ulterius infamare praesumant, timentes, quod Cham⁵) maledictus est, qui patris verenda⁶) derisit.

C. II. Non est spoliandus presbyter vel diaconus, nisi sponte confessus vel legitime convictus fuerit.

Item Nicolaus⁷) Solomoni⁸) Constantinensi Episcopo.

Presbyter aut diaconus, quem asseris crimina nolle publice confiteri, sed velle cum sacramento defendere se, et si tamen notum sit episcopo esse scelus ab ipso⁹) perpetratum, non potest per aliquam poenitentiam sacerdotali vel diaconali officio potiri. Sed mirandum est, si ipse confessus non fuerit, quomodo notum possit esse episcopo scelus ab ipso perpetratum, nisi accusatore forte idoneo per testes idoneos approbante. Unde si examinante episcopo causam presbyteri vel diaconi non¹⁰) fuerit per testium approbationem presbyter¹¹) vel diaconus forte convictus, non est scelus episcopo legitime manifestum, nisi sua sponte *scelus* ipse¹²) confiteatur. Quod nisi fecerit, interim non videmus suo debere presbyterum vel diaconum officio privari. Sola ergo spontanea confessio, et canonicus numerus, et¹³) qualitas testium (decernentibus episcopis, et accusatore quod obiecerat comprobante) clericum privat proprio gradu.

QUÆSTIO VI.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod vero confessio cruciatibus extorquenda non sit, Alexander Papa testatur, scribens omnibus orthodoxis, epist. l. c. 2.¹):

C. I. Ministrorum confessio non sit extorta, sed spontanea.

Si quandoque²) a³) sacerdotibus et⁴) auctoribus⁵) ecclesiae quaedam scripturae quoque modo per metum aut frau-

travit. Quod apparet ex prima epistola Bonifacii ad Zachariam, et ultima Zachariae ad Bonifacium.

Quaest. V. C. I. a) Idem est titulus in c. *De manifesta*. sup. 2. q. 1.

Quaest. VI. C. I. a) Auctoribus: Ivo habet: *Si sacerdotibus, vel actoribus ecclesiae*, quemadmodum etiam in eadem epistola dicitur: *Si quis erga episcopum vel actorem ecclesiae*, et refertur supr. 2. q. 7. *Si quis erga*. Hoc autem loco in epistola legitur: *Similiter si huiusmodi personis quaedam scripturae, etc.* Praecesserant autem cum multa alia, tum quae referuntur in hoc eodem capite, in

Burch. l. 1. c. 102. (: ex conc. Spalens.) Ans. in fin. l. 3. Ivo Decr. p. 5. c. 204. (: ex conc. Spal.) — 13) et: Ed. Bas.

Quaest. V. C. I. 1) cf. ad C. 2. q. 1. c. 17. — Ivo Decr. p. 6. c. 430. — 2) vocentur: Edd. Arg. — 3) crebrescit: Ivo. — Edd. Arg. Bas. — crebrescerit: Edd. rell. — 4) in publ.: Edd. coll. o. — 5) Gen. c. 9. — 6) pudenda: Edd. Arg. Bas. — C. II. 7) Ep. non satis certi temporis. — Ivo Decr. p. 6. c. 122. — 8) Saloni: Ed. Bas. — Soloni: Edd. Lugd. Par. — 9) ipstus: Edd. coll. o. — 10) nisi: caed. pr. Lugd. II. III. — 11) ille presb.: Ivo. — 12) ipsum: Edd. coll. o. — 13) vel: caed. — Ivo. — Böhm.

Quaest. VI. C. I. 1) Caput Pseudoisidori. — Ivo Pan. l. 4. c. 118. Decr. p. 5. c. 241. — 2) desid. in Edd. Arg. Bas. Not. Ven. I. — 3) desid. in eodem exc. Bas. — 4) vel: Ed. Bas.

dem, aut per vim extortae fuerint, vel, ut se liberare possint, quocumque ab eis conscriptae aut roboratae fuerint ingenio, ad nullam eis praeiudicium vel nocementum valere⁵⁾ censemus, neque ullam eos infamiam vel calumniam, aut a suis sequestrationem bonis unquam, Deo auctore et sanctis apostolis eorumque successoribus, sustinere permittimus. Confessio vero in talibus non compulsa, sed spontanea fieri debet. *Et infra*: §. 1. Omnis enim confessio, quae fit ex necessitate, fides non est. *Et paulo post*: §. 2. Confessio ergo in talibus non extorqueri debet, sed *potius* sponte profiteri. Pessimum enim est de suspitione aut extorta confessione quemquam⁶⁾ iudicare, quum magis sit inspector cordis Dominus, quam operis. *Et paucis interiectis*: §. 3. Non⁷⁾ potest autem humano condemnari examine quem Dominus suo reservavit iudicio. Si omnia namque in hoc saeculo vindicata essent, locum divina iudicia non haberent. *Item multo superius*: §. 4. Est etiam *et* ad *hanc* sanctam sedem perlatum (quod pudet⁸⁾) dicere, et non solum⁹⁾ sacerdotali, sed etiam omni Christiano nomini est inimicum, quod nonnulli episcopos vel sacerdotes aut metu compellunt, aut vi extorquent, aut fraude decipiunt, aliquas confessionis suae in alteram partem, quam debeant, literas scribere¹⁰⁾, aut pro suarum non requisitione causarum¹⁰⁾, aut (quod deterius est) *pro* alieni erroris secta¹¹⁾ scripturas facere, et propriis manibus roborare, et coram populis recitare atque confiteri. Aliquos¹²⁾ dicunt carceribus et ergastulis retrudi¹³⁾, ut saktum his territi insidiis *devient* Domini sacerdotes, *et* suis favent voluntatibus. *Item ubi supra*: §. 5. Confessio vero in talibus non compulsa, sed spontanea fieri debet, ipso attestante¹⁴⁾, qui ait: *Ex corde *enim* procedunt homicidia, adulteria, *fornicationes, blasphemiae*, et cetera, quae sunt ad hanc pertinentia.* §. 6. Nec tantum attendenda sunt quae fiunt¹⁵⁾, quantum quo animo fiunt. *Et paulo post*: §. 7. Amplius autem¹⁶⁾ respicit Deus ad cogitationes et spontaneas voluntates, quam ad actus, qui per simplicitatem aut *per* necessitatem fiunt.

C. II. Apostolica auctoritas penitus illicita in irritum deducit iuramenta.

Item Nicolaus Papa Episcopis Galliae¹⁷⁾.

Auctoritatem venerabilium praedecessorum nostrorum secuti, et nominatim beatissimi Papae et martyris Alexandri¹⁸⁾ quinti a beato Petro, ab omnibus iuramentis et cuiuscumque modi obligationibus, quibus illi sese coacti violentia impiorum obligaverant, absolvimus, et ne illa serventur vetuimus tam praefatum archiepiscopum Treverensem, quam eius praepositum, et omnes, qui tunc temporis capti se illis quoquo modo obligaverunt, neque ullam eos proinde infamiam vel calumniam, aut a suis bonis sequestrationem unquam, auctore Deo, et sanctis apostolis et nostris praedecessoribus, sustinere permittimus, sicut per Prophetam Dominus dicit¹⁹⁾: *Dissolve colligationes impietatis.* Quinetiam praefato fratri nostro, filiisque Treverensis ecclesiae, illiusque defensoribus haec in mandatis

NOTATIONES CORRECTORUM.

vers. *Est etiam et ad hanc.* Confectum enim est hoc caput ex locis epistolae hinc inde sumtis, ordine non semper servato.

b) Literas scribere: Haec absunt ab originali. Sufficiunt enim illa, quae sequuntur: *scripturas facere.* Sed ob glossam non sunt expuncta.

C. II. c) Alexandri: Nicolaus citat epist. Alex. I., de qua re notatum est supra, dist. 19. *Si Romanorum.*

C. III. d) In manuscriptis est, ut in vulgatis: *Gelasius Papa Anastasio Imperatori*²⁰⁾. Cuius Gelasii esse non potest. Zacharias enim et Carolus M., quorum in hoc capite mentio fit, multo post Gelasium vixerunt. Habetur autem in regesto Gregor. VII. lib. 8. ep. 21. Herimanno, Metensi episcopo scripta, quam refert Ivo. In qua quidem epistola paulo ante multa ex epistola Gelasii Anastasio imperatori scripta afferuntur.

Quaest. VI. C. I. 5) *proventre*: orig. — 6) *quemplam*: Böhm. — 7) cf. Eunnodii apolog. — 8) *pudeo*: Edd. coll. o. — 9) *tantum*: ead. — 10) *rerum*: orig. — 11) *seclae*: Edd. coll. o. — 12) *alios*: ead. — 13) *recludi*: orig. — 14) *testante*: Edd. coll. o. — cf. Matth. c. 15. v. 19. — 15) *stant*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. — 16) *enim*: Edd. coll. o. — C. II. 17) scr. A. 861. ex sent. Honthemil in hist. dioec. Trevir. — Non desunt, quibus cum Augustino supposititia esse videatur. — Polyc. l. 6. t. 11. — 18) Esa. c. 55. v. 6. — 19) *fuerint*: Ed. Bas. — C. III. *) ita in Edd. coll. o. — 20) scr. A. 1060. — Ivo Pan. l. 5. c. 109. Decr. p. 5. c. ult. — 21) *add. saepe*:

damus, ut spirituali simul et materiali gladio tamdiu malignos illos eorumque fautores insequantur, quousque cum integritate possessiones, vel quaecumque res ecclesiasticae hoc facto vel quocumque pacto distractae seu directae sunt¹⁹⁾, revocentur.

II. Pars. Gratian. *A fidelitatis etiam iuramento Romanus Pontifex nonnullos absolvit, quum aliquos a sua dignitate deponit.*

Unde Gregorius Papa²⁰⁾:

C. III. Pontificis auctoritas a iuramento fidelitatis nonnullos absolvit.

Alius item Romanus Pontifex, Zacharias scilicet, regem Francorum non tam pro suis iniquitatibus, quam pro eo, quod tantae potestati erat inutilis, a regno deposuit, et Pipinum, Caroli magni imperatoris patrem, in eius locum substituit, omnesque Francigenas a iuramento fidelitatis, *quod illi fecerant*, absolvit. Quod etiam ex auctoritate frequenti²¹⁾ agit sancta ecclesia, quum milites absolvit a vinculo iuramenti, quod factum est his episcopis, qui apostolica auctoritate a pontificali gradu deponuntur.

C. IV. Excommunicati vinculo fidelitatis non tenentur obnoxii.

Item Gregorius VII. Romanae Synodo praesidens dixit²²⁾.

Nos, sanctorum praedecessorum nostrorum statuta tenentes²³⁾, eos, qui excommunicati fidelitate aut sacramento constricti sunt, apostolica auctoritate a sacramento absolvimus, et ne eis²⁴⁾ fidelitatem observent omnibus modis prohibemus, quousque²⁵⁾ ipsi ad satisfactionem veniant.

C. V. Ante, quam reconcilientur, fidelitatem excommunicatis nullus servare cogitur.

Item Urbanus II. Episcopo Vapicensi²⁶⁾.

Iuratos milites Hugoni† Comiti, ne ipsi, quamdiu excommunicatus est, serviant, prohibeto²⁶⁾. Qui²⁷⁾ si sacramenta praeterderint, moneantur, oportere Deo magis servire quam hominibus. Fidelitatem enim, quam Christiano principi iurarunt²⁸⁾, Deo eiusque sanctis adversanti, et eorum praecepta calcanti, nulla cohibeatur²⁹⁾ auctoritate persolvere.

QUAESTIO VII.

GRATIANUS.

I. Pars. Absque synodali vero audientia sacerdotem damnari, in Hispalensi Concilio, cui Isidorus interfuit, cap. 6. sic prohibetur¹⁾:

C. I. Sine concilii examinatione presbyter vel diaconus non deiciatur.

Sexta actione comperimus, Fragitanum²⁾ Cordubensis ecclesiae presbyterum iniuste olim a pontifice suo deiectum, et innocentem exsilio condemnatum. Quem rursus ordini suo restituente³⁾, id denuo adversus praesumptionem nostram⁴⁾ decrevimus, ut iuxta praeceptorum Patrum synodalem

C. IV. e) Quousque etc.: Verba haec non sunt in codice manuscripto Vaticano.

Quaest. VII. C. I. a) Restituente: Sic est emendatum ex codicibus conciliorum impressis et manuscriptis. Sic enim apertius declaratur, illum canonice a concilio esse restitutum, quam ex lectione Gratiani vulgata: *restitutum esse comperimus**)*.

b) Nostram: Antea legebatur: *vestram***)*. In recentioribus autem conciliorum editionibus est: *novam*. Emendatum est ex antiquioribus editionibus, et duobus codicibus Vaticanis, et Lucensi regio, quemadmodum et paulo post: *nullus nostrum*, quum antea esset: *nullus vestrum*. Modesti enim et religiosi episcopi sibi etiam metuunt. Alia vero quaedam sunt ex iisdem codicibus emendata.

orig. = C. IV. 22) hab. A. 1078. — Ivo Pan. l. 5. c. 110. — 23) *sequentes*: Ed. Bas. — Ivo. — 24) *sibi*: orig. — Edd. coll. o. — C. V. 25) Ep. incerti temporis, scr. ad Ebrudunensem, Vapincensem et Diensem Epp., ut ex Victorino Paormiae codice (l. 5. c. 111.) protulit Baluzius. — †) *Wigont*: Baluz. ex cod. Pan. mscr. — 26) *prohibete*: Ivo. — 27) *Quod*: ib. — 28) *iuraverint*: ib. — 29) *cohibeantur*: Ed. Bas.

Quaest. VII. C. I. 1) hab. A. 619. — Abbo Flor. apud Mahill. Vet. anal. c. 12. — 2) *Flagitanum*: Edd. coll. o. — 3) *comp.*: desid. in Edd. Arg. Nor. Ven. l. — 4) *ita* in Edd. coll. o.

sententiam nullus nostrum sine concilii examine quemlibet presbyterum vel diaconum delicere³⁾ audeat⁴⁾. Nam multi sunt, qui indiscussos potestate tyrannica, non auctoritate canonica damnant. Et sicut nonnullis gratia favoris⁵⁾ sublimant, ita quosdam odio invidiaque⁶⁾ permoti⁷⁾ humiliant, et ad levem⁸⁾ opinionis auram condemnant quorum crimen non approbant. Episcopus⁹⁾ enim sacerdotibus¹⁰⁾ ac ministris solus honorem dare potest, solus auferre non potest. Si enim hi, qui in saeculo¹¹⁾ a dominis suis honorem libertatis adepti sunt, in servitutis nexum¹²⁾ non revolvuntur¹³⁾, nisi publicae apud¹⁴⁾ praetoris ac praesidis tribunal in foro fuerit accusati, quanto magis hi, qui divinis altaribus consecrati honore ecclesiastico decorantur? Qui profecto nec ab uno damnari¹⁵⁾, nec uno iudicante poterunt honoris sui privilegii¹⁶⁾ exui, sed, praesentati¹⁷⁾ synodali iudicio, quod canon¹⁸⁾ de illis praeceperit¹⁹⁾ definiri.

C. II. *Causas clericorum episcopus non nisi eum senioribus ecclesiae audiat.*

Item Gregorius I^o *in Episcopo Panormitano, lib. XI. epist. 49. 16)*

Si quid de quocunque clerico ad aures tuas pervenerit, quod te iuste possit offendere, facile non credas, nec¹⁹⁾ ad†) vindictam te res accendat incognita, sed praesentibus senioribus ecclesiae tuae diligenter est veritas perscrutanda, et tunc, si qualitas rei poposcerit, canonica districtio culpam feriat delinquentis.

C. III. *A quot episcopis presbyteri vel diaconi sunt audiendi.*

Item ex Concilio Carthaginensi I., c. 11. 20)

Si quis timidus vel contumeliosus exstiterit in²¹⁾ maiorem ratu, vel aliquam causam habuerit, a tribus vicinis episcopis, si diaconus est²²⁾, qui arguitur, si presbyter, a sex²³⁾, si episcopus, a duodecim consacerdotibus²⁴⁾ audiatur. Universi episcopi dixerunt: Contemptus²⁵⁾ debet contumaciae et superbiae in omnibus frangi. Causae vero pro personis ab²⁶⁾ his²⁷⁾ statuto numero audiuntur.

C. IV. *De eodem.*

Item ex Concilio Carthaginensi II., c. 10. 27)

Felix episcopus Selemselitanus dixit: Etiam hoc²⁸⁾ adicio secundum statuta veterum conciliorum, ut, si quis episcopus (quod non optamus²⁹⁾) in reatum aliquem incurrit³⁰⁾, et³¹⁾ fuerit ei nimia necessitas non posse plurimos³²⁾ congregare³³⁾, ne in crimine remaneat³⁴⁾, a duodecim episcopis audiatur, et a sex presbyter³⁵⁾, et a tribus diaconus, cum proprio suo episcopo.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. c) Carthaginensi: Sic est emendatum ex vetustis codicibus. Nam in vulgatis erat: *Agathensi I. 9)*, quum unicum duntaxat Agathense memoretur.

d) Si diaconus est: In vulgatis conciliorum editionibus legitur: *si diaconus est, arguatur presbyter, etc.*

C. IV. e) Presbyter: Sic legitur in concilio, quod est in codice canonum, c. 12., et graeco, et duobus codicibus conciliorum Vaticanis, et uno alio perantiquo, et concordat cum sequenti capite. In editionibus autem conciliorum Parisiensibus ac Coloniensibus habetur: *et a sex*

C. V. *De eodem.*

Item ex Concilio Carthaginensi III., c. 8. 32)

Si autem presbyteri vel diaconi fuerint accusati, adiuncto sibi ex vicinis locis proprius episcopus legitimo numero collegarum³⁶⁾, quos³⁷⁾ ab eodem accusati petierint, id est una secum in presbyteri nomine sex³⁸⁾, in diaconi tribus³⁹⁾, ipsorum⁴⁰⁾ causas discutiat⁴¹⁾ eadem dierum⁴²⁾ et⁴³⁾ dilationum⁴⁴⁾, et a communione remotum, et discussione personarum⁴⁵⁾, inter accusatores et eos, qui accusantur, forma servata. Reliquorum autem clericorum causas etiam solus episcopus loci agnoscat et finiat.

II. Para. Gratian. *Solus autem ad exclusionem aliorum episcoporum, non suorum clericorum dicitur, sine quorum praesentia eius sententia erit irrita.*

Unde in Concilio Carthaginensi IV. c. 23. legitur⁴⁶⁾:

C. VI. *Absque praesentia clericorum nullius causam episcopus audiat.*

Episcopus nullius⁴⁶⁾ causam audiat absque praesentia suorum clericorum; alioquin irrita erit sententia episcopi, nisi clericorum praesentia confirmetur⁴⁷⁾.

C. VII. *Nisi in synodo canonice vocati sacerdotes damnari non possunt.*

Item ex Concilio Hispalensi II. c. 6. 48)

Episcopus sacerdotibus ac ministris solus honorem dare potest, auferre⁴⁹⁾ solus non potest. Si enim hi, qui in saeculo⁵⁰⁾ a dominis suis honorem libertatis adepti sunt, in servitutis iugum⁵¹⁾ non revocantur, nisi publice apud praetoris ac⁵²⁾ praesidis tribunal⁵³⁾ in foro fuerit accusati, quanto magis hi, qui divinis altaribus consecrati, honore ecclesiastico decorantur? Qui profecto nec ab uno damnari, nec uno iudicante poterunt⁵⁴⁾ honoris sui privilegii⁵⁵⁾ exui, sed praesentati⁵⁶⁾ synodali iudicio, quod canon de illis praeceperit definiri⁵⁷⁾.

QUAESTIO VIII.

GRATIANUS.

De ultima vero quaestione sic statutum est in Concilio Neocaesariensi, c. 9. et 10. 1):

C. I. *Presbyter, qui ante ordinationem confitetur se corporaliter lapsus, postea non offerat.*

Qui admisit²⁾ corporale peccatum, et hic postea presbyter ordinatus est, si confessus fuerit quod ante ordinationem suam peccaverit, non quidem offerat, maneat autem in aliis officiis propter eius studii utilitatem³⁾. Nam cetera⁴⁾ peccata censuerunt plurimi etiam ordinatione privari⁵⁾.

presbyteris et tribus diaconis, quemadmodum et in multis Gratiani manuscriptis 27).

C. V. f) *Nomine sex*: Sic in ceteris codicibus impressis et manuscriptis, praeterquam in editione Coloniensi quaestor tomorum, in qua habetur: *Presbyteri nomine quinque, in diaconi duobus.*

Quaest. VIII. C. I. a) *Propter eius studii utilitatem*: Graece est: *διὰ τὴν ἀλλήν σπουδὴν*, id est: *propter studium ac diligentiam, quam ceteroquin adhibet.*

b) *Privari*: Graece legitur: *τὴν χειροθεσίαν ἀγίειναι*,

Quaest. VII. C. I. 8) *delictum*: Coll. Hisp. — Abbo. — Edd. coll. o. pr. Bas., in qua leg.: *damnandum*. — 4) *pulet*: Edd. coll. o. — 5) *gratia favore*: Coll. Hisp. — Abbo. — in *grat.*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 6) *lexi auris*: Edd. coll. o. — 7) *cf. D. 67. c. 2.* — 8) *presbyteris*: Coll. Hisp. — 9) *hoc saec.*: Edd. coll. o. — 10) *nexu*: Coll. Hisp. — 11) *resolvuntur*: Ed. Bas. — 12) *apud praetores tribunali foro*: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — *ap. praet. ac. praes. tribunali (in trib.)*: Edd. Lugd. II. III.) *foro*: Edd. rell. — *apud proceres trib. foro*: Abbo. — 13) *nec uno damnante*: Edd. coll. o. — 14) *privilegio*: ead. — 15) *praesentati*: ead. pr. Ven. II. — 16) *add. omnino*: Edd. coll. o. — 17) *praecepti*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — *add. oportet*: Edd. coll. o. — Böhm. — C. II. 19) *Ep. 44. (scr. A. 608.) l. 13. Ed. Maur.* — Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 11. — cf. D. 86. c. 23. — 19) *ne*: Edd. coll. o. — †) *per*: Edd. Ven. I. II. Nor. — C. III. 2) *ita* in Edd. coll. o. exc. Bas. — 20) *hab. A. 348.* — Coll. tr. p. p. 2. t. 15. c. 3. — 21) *et in*: Edd. coll. o. pr. Lugd. — 22) *VII.*: Ed. Arg. — 23) *sacerdotibus*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 24) *contundit debet contumacia, et superbia*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — Böhm. — 25) *a statuto*: Coll. Hisp. — Böhm. — 26) *add. episcopis*: Ed. Bas. — C. III. 27) *hab. A. 390.* — Burch. I. 1. c. 149. Ans. I. 3. c. 121. Ivo Decr. p. 5. c. 262. — 28) *haec additio*: Edd. coll. o. — 29) *add. ceteri*: ead. — Böhm. — 30) *inciderit*: Ed. Bas. — 31) *et si*: Edd. coll. o. — 32) *add.*

episcopos: ead. — Böhm. — 33) *congregari*: Coll. Hisp. — 34) *maneat*: Edd. coll. o. — 35) *ita* Edd. Arg. Nor. Ven. I. — C. V. 35) *hab. A. 397.* — Burch. I. 2. c. 205. Ans. I. 3. c. 123 (122.) Ivo Decr. p. 6. c. 280. — 36) *episcoporum*: Ans. — 37) *quos — id est*: desid. in Coll. Hisp. — 38) *tres*: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 39) *qui ipsi*: Edd. coll. o. — 40) *discutant*: ead. — Coll. Hisp. — 41) *in die*: Edd. Par. Lugd. — 42) *desid.* in Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 43) *dilatione*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 44) *causarum*: Edd. coll. o. — C. VI. 45) c. 14. Statut. eccl. ant. — cf. ad. c. 9. D. 18. — Burch. I. 1. c. 114. Ivo Decr. p. 5. c. 214. — 46) *multum*: orig. ap. Baller. — 47) *firmetur*: Edd. coll. o. — C. VII. 48) *hab. A. 619.* — cf. supra c. 1. — 49) *sed solus auferre*: Edd. coll. o. — 50) *hoc saec.*: ead. — 51) *nezu — revolvuntur*: Coll. Hisp. — 52) *praetores*: lb. — *ac praes.*: desid. lb. — *praetores ac praesides*: Edd. coll. o. — 53) *in tribunali foro*: Edd. Lugd. II. III. — *tribunali foro*: Edd. rell. — Coll. Hisp. — 54) *poterint*: Edd. Arg. Bas. — 55) *privilegio*: Edd. coll. o. — 56) *praesente*: Edd. Ven. I. Par. Lugd. — 57) *oportet def.*: Edd. coll. o.

Quaest. VIII. C. I. 1) *hab. A. 314.* — Burch. I. 2. c. 49. Ivo Pan. I. 3. c. 151. Decr. p. 6. c. 150. omnes ex Dionysio. — 2) *admisit*: Coll. Hisp. — 3) *et ceteri*: lb. — *cetera vero*: Edd. coll. o. — 4) *privare*: Coll. Hisp.

Quod si de his non fuerit confessus, nec ab aliquibus⁶⁾ potest manifeste convinci, huic ipsi de se potestas est committenda⁶⁾. Similiter et diaconus, si in eodem culpae genere fuerit involutus, sese a ministerio cohibebit.

C. II. *Deservientes altario et carnis fragilitate deliquerint, episcopi arbitrio subiacent.*

Item ex Concilio Ilerdensi, c. 5.⁷⁾

Hi, qui altario Dei deserviunt, si subito in stenda carnis fragilitate corruerint, et Domino⁸⁾ respiciente dignè poenituerint, ita ut mortificato corpore cordis contriti sacrificium Deo offerant, maneat in potestate pontificis vel veraciter afflictus non diu suspendere, vel desidiosos prolixiore tempore ab ecclesiae corpore segregare; ita tamen, ut sic officiorum suorum loca recipiant, ne possint ad altiora officia ulterius promoveri. Quod si iterato velut canes ad vomitum reversi fuerint, *et⁹⁾ veluti sues in volutabris luti iacuerint⁹⁾, non solum dignitate officii careant, sed etiam sanctam communionem, nisi in exitu, non†) percipiant.

C. III. *Ex ministris ecclesiae geniti in servitute devocentur eiusdem.*

Item ex Concilio Toletano IX., c. 10.¹⁰⁾

Quam multae super incontinentia¹¹⁾ ordinis clericorum hactenus emanaverint sententiae Patrum, et nullatenus ipsorum reformari¹²⁾ quiverit correctio morum, usque adeo sententiam¹³⁾ iudicantium protraxere commissa culparum, ut non tantum ferretur¹⁴⁾ ultio in auctores¹⁵⁾ scelorum, verum et in progeniem¹⁶⁾ damnatorum. Ideoque quilibet ab episcopo usque ad subdiaconum deinceps, *qui¹⁷⁾ vel ex ancillae vel ex ingenuae detestando conubio in honore constituti filios procreaverint, illi quidem, ex quibus geniti probabuntur, canonica censura damnentur; proles autem, aliena¹⁷⁾ pollutione nata, non solum hereditatem¹⁸⁾ nunquam accipiet¹⁸⁾ sed etiam in servitute¹⁹⁾ eius ecclesiae, de cuius sacerdotis vel ministri ignominia nati sunt, iure perenni manebunt.

C. IV. *Qui confitetur se ante ordinationem peccasse non sacrificet; convictus autem deponatur.*

Item ex Concilio Martini Papae, c. 35.²⁰⁾

Si quis presbyter ante ordinationem peccaverit, *et post ordinationem confessus fuerit quod ante peccaverit²¹⁾, non offerat, sed tantum pro religione nomen presbyteri portet. Si autem non ipse confessus, sed ab alio publice fuerit convictus, nec hoc²²⁾ ipsum habeat ut nomen presbyteri portet. Similiter et de diaconis observandum est, ut, si ipsi confessi²³⁾ fuerint, ordinem subdiaconi accipiant²⁴⁾.

C. V. *De manu sacerdotis, qui ab ecclesia toleratur, licite sacramenta sumuntur.*

Item Nicolaus ad consulta Bulgororum, c. 71.²⁵⁾

Sciasticantibus vobis, si a sacerdote, qui sive deprehensus²⁶⁾ in adulterio, sive de hoc sola fama respersus est, debeatis communionem suscipere²⁷⁾, necne? respondemus: Non potest aliquis, quantumcumque pollutus sit, sacramenta

divina polluere, quae purgatoria²⁸⁾ cunctarum contagionum existunt, *nec potest solis radius per cloacas et latrinas transiens aliquid exinde contaminationis attrahere. Proinde²⁹⁾ qualiscumque³⁰⁾ sacerdos sit, quae sancta sunt coinquinare non potest³⁰⁾. Idcirco ab eo, usquequo iudicio episcoporum reprobetur, communio percipienda est, quoniam mali bona administrando³¹⁾ se tantummodo laedunt, et cerea³²⁾ fax accensa sibi quidem detrimentum praestat, aliis vero lumen in tenebris administrat, et unde aliis commodum exhibet inde sibi dispendium praebet. §. 1. Sumite ergo intrepidi ab omni sacerdote Christi mysteria, quia omnia fide³³⁾ Christi purgantur. Fides est enim, quae hunc mundum vincit, et quia non dantis, sed accipientis fit³³⁾, dicente³⁴⁾ B. Hieronymo³⁴⁾: *Ad credendum in anima³⁵⁾ omni baptismus est perfectus, et in omni sacerdote corpus Christi est perfectum.* Qui rursus sacrae scripturae concordans ait³⁶⁾: *Prius, quam audias, ne iudicaveris quemquam, atque ante probationem accusationis illatae neminem a tua communione suspendas, quia non statim qui accusatur reus est, sed qui convincitur criminis.*

CAUSA XVI

GRATIANUS.

Quidam abbas habebat parochialem ecclesiam; instituit ibi monachum, ut officium celebraret populo; possedit eam per quadraginta annos sine aliqua interpellatione; tandem querela adobrsu abbatis movetur a clericis baptismalis ecclesiae, in cuius dioecesi parochiana ecclesia illa consistebat. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, utrum monachis liceat populi officia celebrare, poenitentiam dare et baptizare? (Qu. II.) Secundo, si contigerit eos capellas habere episcopali beneficio, an ab eis sint institutendae, an ab episcopis? (Qu. III.) Tertio, an iura ecclesiarum praescriptione tollantur? (Qu. IV.) Quarto, si ecclesia adversus ecclesiam praescribat, an etiam monasterium adversus ecclesiam praescribere possit? (Qu. V.) Quinto, si capellam in suo territorio aedificatam iure territorii sibi vendicare valeat? (Qu. VI.) Sexto, si archipresbyter vel episcopus sua auctoritate, non iudiciali sententia capellam illam irrepperit, an cadat a causa, ut ecclesia, cui praesidet, non ultra habeat ius reposedendi quod suus pastor illicite usurpavit? (Qu. VII.) Septimo quaeritur, si laici capellam illam tenebant (ut quibusdam moris est) et in manibus abbatis ea refutaverint, et ordinandam tradiderint, an consensu episcopi et clericorum abbas possit eam tenere?

QUAESTIO I

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod monachi officia populis celebrare non possint, multis auctoritatibus probatur, quarum prima est illa sanctae Nicaenae Synodi, qua dicitur a¹⁾:*

C. I. *Monachorum conversatio ab omnibus debet esse discreta.*

Placuit omnibus residentibus in sancta Nicaena synodo, ut monachorum conversatio et vita secundum etymologiam nominis ab omnibus discrepet. Monachus enim graece,

NOTATIONES CORRECTORUM.

id est: per manus impositionem dimitti, quemadmodum fere vertit Dionysius, cuius versionem ceteri collectores attulerunt, hac tamen clausula omissa. Nam haec versio, quam Gratianus affert, est prisca, quae est in collectione Isidori. Ita ex his verbis longe alia elicitur sententia, atque auctor glossae putarit.

C. V. c) Et cerea: Ante legebatur: etc.*). Restitutum est ex originali, ex quo alia etiam sunt emendata et addita.

Quaest. VIII. C. I. 5) aliquo poterit: Coll. Hisp. — 6) permittit: ib. — C. II. 7) hab. A. 546. — Burch. I. 19. c. 74. Ivo Decr. p. 15. c. 87. Raban. poenit. c. 1. — 8) Deo: Edd. coll. o. — 9) et — tac.: non leg. in Coll. Hisp. — †) desid. ib. — C. III. 10) hab. A. 655. — Ivo Decr. p. 6. c. 425. — 11) incontinentiam: Coll. Hisp. — innocentiam: Edd. Bas. Lugd. I. — innocentiam: Edd. rell. — 12) firmari: Ivo. — Edd. coll. o. — 13) sententia: Ed. Bas. — 14) inferretur: Edd. coll. o. — feriretur: Ivo. — 15) actoribus: Ivo. — actores: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — Böhm. — 16) progenie: Ivo. — Coll. Hisp. — 17) tali: Coll. Hisp. — ab hac: Ivo. — 18) add. parentum: Coll. Hisp. — Ivo. — 19) servitute: Edd. coll. o. pr. Ven. E. II. Lugd. I. — Böhm. — C. IV. 20) c. 9. et 10. conc. Neocaes. ex interpr. Martini Brac. — Burch. I. 2. c. 48. Ivo Pan. I. 3. c. 150. Decr. p. 6. c. 149. — 21) erravit: Coll. Hisp. — erraverit:

d) Hieronymo: Est in epistola de septem gradibus, quemadmodum et quod sequitur: priusquam audias, etc. est ibidem superius.

Causa XVI. Quaest. I. C. I. a) Caput hoc neque in prima Nicaena synodo, neque in secunda hodie habetur. Est autem aliquid simile in canonibus Nicaenis versis ex Arabico, cau. 76. **).

Burch. Ivo Decr. — erraverat: Pan. — 22) ad hoc ipsum habeat potestatem: Coll. Hisp. — 23) confessus fuerit — subdiaconatus accipiat: ib. — 24) retineat: Burch. Ivo Decr. — teneat: Ivo Pan. — C. V. 25) scr. A. 866. — Ivo Pan. I. 5. c. 13. Decr. p. 3. c. 83. — cf. c. 7. X. de cohah. cler. et mul. — 26) fuerit comprehensus: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 27) recipere: Edd. coll. o. — 28) add. remedia: orig. — 29) add. enim: Edd. coll. o. — 30) coinquinari non possunt: ead. — Ivo. — 31) ministrando: ead. — Id. — *) ita Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — 32) in fide: Edd. coll. o. — 33) sit: Böhm. — 34) docente: orig. — 35) omni animas: Edd. coll. o. — 36) Eccl. c. 11. v. 7.

Causa XVI. Quaest. I. C. I. 36) hoc non satis verum esse nobiscum iudicabit quisquis cit. can. inspexerit. — 1) Caput omnino lucertum. — Ans. I. 6. c. 314. (omissa inscriptione). Polyc. I. 4. t. 34.

latine singularis dicitur, unde monachum per omnia singulariter agere oportet. Quamobrem firmiter et insolubiliter²⁾ omnes³⁾ præcipimus, ut aliquis monachus poenitentiam nemini tribuat, nisi sibi invicem, ut iustum est; mortuum non sepiat, nisi monachum in monasterio secum commorantem, vel si fortuito quemquam advenientium fratrum ibi mori contigerit.

C. II. *Monasterii distractionem et ecclesiasticum ministerium quilibet simul tenere non potest.*

Item Gregorius Ioanni, Ravennati episcopo, lib. IV. epist. 1.4).

Nemo potest et ecclesiasticis obsequiis deservire, et in monachica⁵⁾ regula ordinate persistere, ut ipse monasterii distractionem teneat, qui quotidie in ministerio⁶⁾ ecclesiastico cogitur permanere.

C. III. *Monachi, qui ad clericatum promoventur, a priori proposito discedere non debent.*

Item Innocentius ad Victricium, ep. II. c. 10.7)

De monachis, qui diu morantes in monasteriis, si postea ad clericatum ordinem pervenerint, statuimus, non debere eos a priori proposito discedere⁸⁾.

Gratian. *Si ergo, sicut Innocentius definit, a suo proposito eis discedere non licet, et, sicut Gregorius testatur, in monastica regula devota persistere et ecclesiasticis obsequiis simul deservire non possunt: patet, quod parochianis ecclesiis monachi præfici non possunt.*

C. IV. *Monachus non habet officium docentis, sed plangentis.*

Item Hieronymus ad Riparium Presbyterum, adversus Vigilantium 9).

Monachus non docentis¹⁰⁾, sed plangentis habet officium, qui vel se, vel mundum lugeat, et Domini pavidus præstoletur adventum.

C. V. *In populari frequentia monachi esse non debent.*

Item ad Paulinum de institutione monachi, epist. XIII. 11)

Si cupis esse quod diceris, monachus, id est solus, quid facis in urribus, quae utique non sunt solum habitacula, sed multorum? *Et infra: §. 1. Habeto simplicitatem columbae, ne cuiquam machineris dolos, et serpentis astutiam, ne aliorum supplanteris insidiis. Non multum distat in vitio vel decipere posse vel decipi¹²⁾. Christianum, quem senseris tibi aut semper aut crebro de nummis¹³⁾ loquentem, excepta elemosyna, quae indifferenter omnibus patet, institorem potius habeto quam monachum. Praeter victum, et vestitum¹⁴⁾, et manifestas necessitates nihil cuiquam tribuas, ne filiorum panem canes comedant.*

C. VI. *Monachus pascitur, clerici pascunt.*

Item ad Heliodorum de laude vitae solitariae, epist. I. 15)

Alia causa est monachorum¹⁶⁾, alia clericorum. Clerici pascunt oves: ego pascor; illi de altario vivunt: mihi quasi infructuosae arbori¹⁷⁾ securis ponitur ad radicem, si minus ad altare non defero. *Et infra: §. 1. Mihi ante presbyterum sedere non licet. Illi, si peccavero, licet me tradere satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini¹⁸⁾ *Iesu*.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. b) Apud B. Hieronymum in commentariis ad c. 3. Esaiæ, unde hoc caput videtur acceptum, hæc leguntur: *Roboam filius Salomonis ideo perdidit regnum, quia noluit audire presbyteros. Et paulo inferius: Senatus quoque consulta dicuntur, et principes quondam Romani con-*

Quæst. I. C. I. 2) *insolubiliter*: Edd. coll. o. — 3) *omnibus*: Böhm. — C. II. 4) *Ep. 1.* (scr. A. 595.) I. 5. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 3. c. 18. — 5) *monastica*: Edd. coll. o. — 6) *monasterio*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. III. 7) *scr. A. 404.* — Ans. I. 5. c. 67. — 8) *recedere*: Ed. Bas. — *deviare*: orig. — C. IV. 9) *scr. A. 408.* — Ans. in fine c. 17. Ivo Pan. I. 3. c. 176. Decr. p. 7. c. 3. Polyc. lib. — 10) *doctoris*: orig. — Ivo. — Edd. Arg. Bas. — C. V. 11) *scr. A. 394.* — Ivo Pan. I. 3. c. 175. Decr. p. 7. c. 2. — 12) *dec. Christianum. Quem*: orig. — Ed. Bas. — Ivo Decr. — 13) *minimis*: Ed. Bas. — 14) *vestitum*: Edd. coll. o. — Ivo Decr. — C. VI. 15) *scr. A. 372.* — Ans. I. 7. c. 123 (135). — 16) *monachi* — *clerici*: Edd. coll. o. — 17) *arboris*: caed. — 18) *iudicii*:

C. VII. *Non licet aliquid monachis agere sine presbyterorum consilio.*

Idem ad Rusticum 20).

Ecclesia habet senatum²⁰⁾ coetum presbyterorum, sine quorum consilio²¹⁾ nihil monachis²²⁾ agere licet. Roboam²³⁾ filius Salomonis ideo perdidit regnum, quia noluit audire presbyteros suos. Senatum quoque Romani habebant, cuius²⁴⁾ consilio²⁵⁾ cuncta agebant, et nos habemus senatum nostrum coetum presbyterorum.

C. VIII. *Secundum etymologiam nominis solitariam vitam ducat monachus.*

Item Eugenius Papa 26).

Placuit communi nostro concilio, ut nullus monachorum pro lucro terreno de monasterio exire nefandissimo ausu praesumat, neque poenitentiam²⁷⁾ dare, neque filium de baptismo accipere, neque baptizare, neque infirmum visitare, neque mortuum sepelire, neque ad ecclesiam saecularem transire, neque aliis quibuscumque negotiis sese implicare; sit claustrum suo contentus, quia sicut piscis sine aqua caret vita, ita sine monasterio monachus. Sedeat itaque solitarius, et taceat, quia mundo mortuus est, Deo autem vivit²⁸⁾. §. 1. Agnoscat nomen suum, *μόνος* enim graece, latine est unus: *ἄγος* graece, latine tristis sonat²⁹⁾. Inde dicitur monachus, id est unus tristis. Sedeat ergo tristis, et officio suo vacet.

C. IX. *Absque episcoporum consensu episcopalia iura monachi non usurpent.*

Item Paschalis II. Victori, Bononiensi Episcopo 30).

Pervenit ad nos, unde valde miramur, quod quidam monachi et abbates in parochia vestra contra sanctorum patrum decreta episcopalia iura et officia sibi arroganter vendicant, videlicet poenitentiam, remissionem peccatorum, reconciliationem³¹⁾, decimas, et ecclesias, quum³²⁾ absque præprij episcopi licentia vel apostolicae sedis auctoritate hoc nullatenus praesumere debeant, sicut in Chalcedonensi concilio de huiusmodi a sanctis Patribus cautum est et sub anathematis vinculo monachis omnibus prohibuit. Mandamus itaque dilectioni tuae, ut eos convenias, et ne talia deinceps praesumant omnino prohibeas.

C. X. *De eodem.*

Item Calixtus Papa II. 33)

Interdicimus etiam abbatibus et monachis publicas poenitentias dare, infirmos visitare, et unctiones facere, et missas publicas cantare. Chrisma et oleum, consecrationes altarium, ordinationes clericorum ab episcopis accipiant, in quorum parochiis manent.

C. XI. *Monachi intra claustra morantes clericorum officia exterius non ministrant.*

Item Alexander II. 34)

Iuxta Chalcedonensis tenorem optimi concilii monachis quamvis religiosis ad normam S. Benedicti intra claustrum morari praecipimus; vicos, castella, civitates peragrare prohibemus, et a populorum praedicatione omnino cessare censuimus, nisi forte quis, de suae animae salute sollicitus, ut eorum habitum assumat eos intra claustrum consuleri voluerit.

C. XII. *Monachi, qui sunt in civitatibus, episcopo debent esse subiecti.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 4. 35)

Qui vere pureque solitariam eligunt vitam digni sunt con-

sules appellati sunt, vel a consulendo civibus, vel ab agendo cuncta consilio. Et nos habemus in ecclesia senatum nostrum, coetum presbyterorum.

C. VIII. c) Anselmus etiam citat ex decretis Eugenii, et ex eodem habetur in vetusto Decretorum libro.

Ed. Arg. — cf. 1 Cor. c. 12. — C. VII. 19) in comm. ad c. 3. Esaiæ. — Deuseddit p. 5. — 20) *add.:* sum: Ed. Bas. — 21) *concilio*: Ed. Arg. — 22) *monacho*: Ed. Bas. — 23) 3 Reg. c. 14. — 24) *quorum*: Ed. Bas. — 25) *concilio*: Ed. Arg. — C. VIII. 26) *Caput incertum.* — Ans. I. 6. c. 213 (210). — 27) *praesentiam*: Ed. Lugd. II. — 28) *vivus*: Ans. — 29) *desid.* in Ed. Bas. — *est*: Edd. rell. — C. IX. 30) *Cap. incertum.* — sp. Ans. I. 6. c. ult. — unde citant Corr. non est reperitum. — 31) *add.:* *poenitentiam*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 32) *desid.* in Ed. Bas. — C. X. 33) c. 17. conc. Later. I. hab. A. 1123. — C. XI. 34) *ad clericum et plebem Florentinum.* — Ivo Decr. p. 7. c. 151. — C. XII. 35) *hab. A. 451.* — Ivo Pan. I. 3. c. 174. Decr. p. 7. c. 1. — *ex Diompeo*: Ans. I. 6. c. 54 (60).

venienti honore⁴¹). *Et infra* §. 1. Eos vero, qui per civitates singulas seu possessiones in monasteriis sunt, placet nobis episcopo esse subiectos⁴²), et quieti⁴³) operam dare, atque observare ieiunia et orationes, in locis, in quibus semel se Deo devoverunt⁴⁴), permanentes, et neque communicare⁴⁵) ecclesiasticas, neque saeculares aliquas attrahere⁴⁶) actiones, relinquentes propria monasteria, nisi forte iubeantur propter urgentes necessitates ab ipsius civitatis episcopo. Et neminem servorum suscipi in monasterium⁴⁷), ut sit cum eis monachus, nisi cum domini proprii licentia⁴⁸). Praetereuntem⁴⁹) vero haec decrevimus extra communionem esse, ne nomen Domini blasphemetur. §. 2. Convenit vero civitatis episcopo curam sollicitudinemque necessariam monasteriis exhibere.

Gratian. *His ita respondetur: Auctoritas illa Nicaenae synodi prohibet monachos de monasteriis exire, et per capellas mortuorum sepulturas celebrare, confuere videlicet more clericorum ad cuiuslibet exsequias celebrandas. Ceterum si apud monasterium aliquis semetipsum tumulari voluerit, non est prohibendus.*

Unde Gregorius scribit *Ioanni, Episcopo de urbe veteri, lib. I. epist. 12.*⁴³):

C. XIII. *Missae celebrari, et mortui sepeliri in monasterio non prohibentur.*

Agapitus abbas monasterii S. Gregorii⁴⁴) insinuat nobis, plurima se a vestra sanctitate gravamina sustinere, quod in eodem monasterio missas prohibeas⁴⁵) celebrari, mortuos etiam "ibidem" interdicas sepeliri. A qua inhumanitate vos hortamur suspendi, et sepeliri ibidem mortuos, missas celebrari⁴⁶), nulla ulterius habita contradictione permittas.

C. XIV. *Non sunt cassandae pie voluntates defunctorum. Idem*⁴⁷) *Ianuario*⁴⁸), *Caralitano Episc., lib. III. ep. 9.* Admonere te volumus, ne pie vivorum aut⁴⁹) defunctorum voluntates tua (quod absit) remissione cassentur.

C. XV. *Testatoris arbitrium servari oportet. Item* Gelasius Papa⁵⁰).

Consideratio ecclesiasticae utilitatis hoc postulat, ex iusta dispositione⁵¹) testatoris⁵²) servandum arbitrium⁵³).

C. XVI. *De eodem.*

*Item ex Concilio Triburiensi, c. 15.*⁵⁴)

Ubiunque facultas rerum et opportunitas temporum suppetit, etc. [sicut in eodem capite supra legitur in causa eorum, qui de diocesi ad diocesim transierunt]

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. d) Honore: Sequitur continenter c. *Quidam monachorum*. infra, 18. q. 2., quod est ex eadem prisca versione, atque caput hoc.

e) Et neque communicare: Graece est: *μητε δε εκκλησιαστικοις, μητε βιωτικοις παρενοχλειν πρηναισιν, η επικοινωνειν*; id est: neque ecclesiastica, neque saecularia negotia turbare, vel iis se immiscere.

C. XV. f) Dispositione: In vetustis exemplaribus legitur: *dispensatione*.

C. XVI. g) In aliquot vetustis codicibus caput hoc coniunctum est superiori.

C. XVII. h) Commoneri: In hac potissimum postrema parte videtur de industria versio prisca in epitomen redacta. Integer canon sic habet: *Πληθεν εις ακοις της αγιας συνόδου, ως κληρικολ τιτες και μοναχοντες μηδεν εγχειρισμενοι υπό του ιδιου επισκόπου, εστι δε οτε και ακοιγωντοι γενόμενοι παθ αυτου, καταλαμβανοντες την βασιλευσαν Κωνσταντινουπολιν, επλ πολυ εν αυτη διαταξουσι, παραχες επιποιουντες, και θορυβουντες την εκκλησιαστικην κατὰστασιν, ανατρεπουσι τε οικους τινων. ωρισεν τοιγυν η*

Gratian. *Ecce his auctoritatibus patet, quod, si quis apud monasterium sepulturam sibi eligere voluerit, libere a monachis potest sepeliri. Unde liquido colligitur, prohibitionem illam Nicaenae synodi propter improbitatem circumvagantium esse factam.*

Unde in Chalcedonensi Concilio c. 23. legitur⁵⁵):

C. XVII. *Monachi, qui sine licentia episcopi vagantur, ad propria loca redire cogantur.*

Quidam monachi nihil habentes sibi iniunctum a proprio episcopo, interdum vero⁵⁶) etiam illi, qui ab eo fuerant⁵⁷) excommunicati, veniunt ad "regiam" civitatem Constantinopolitanam, et in ea⁵⁸) perturbaciones tranquillitati ecclesiasticae inferunt⁵⁹), et diversorum domos corrumpunt. Statuit igitur⁶⁰) sancta synodus, hos⁶¹) primum commoneri⁶²), ut exeant a⁶³) regia civitate; demum eos invitos delicti, ac inde⁶⁴) per defensorem compelli, ut ad sua loca redeant⁶⁵).

C. XVIII. *Monachi circumvagantes per defensores sunt compellendi.*

*Item Pelagius*⁶⁶) *Papa Paulino Soltario*⁶⁷).

Probinum Phariae⁶⁸), et Milianum, atque Probinianum⁶⁹), vel⁶⁹) alios pseudomonachos Ioanni defensori praecipimus ut eos debeat detinere, quatenus, si quam desiderant suae contentions rationem cognoscere, ad nos ut informetur debeant exhiberi. Certe si sola obstinatione ab ecclesiastico corpore sunt scissi, in Reatina (sicut petisti) insula ut exsulent, praedicto defensori duximus iniungendum.

C. XIX. *Nullus monachus praeter Domini sacerdotes audeat praedicare.*

*Item Leo Papa ad Theodortum, Episcopum Cypri, epist. LXI. al. LXIII.*⁶⁹).

Adiicimus illud etiam, quod nobis propter improbitatem quorundam monachorum religionis⁷⁰) vestras verbo⁷¹) mandastis per vicarios nostros⁷²), "et" hoc specialiter statuentes, ut praeter Domini sacerdotes nullus audeat praedicare, sive monachus sive laicus ille sit, qui cuiuslibet scientiae nomine gloriatur.

Gratian. *Ecce in hoc capite et vitium est expressum, et generali constitutione evacuatum. Quod vero potentiam dare prohibentur, inde est, quia nulli sacerdotum licet alterius parochianum ligare vel solvere. Monachi autem, et si in dedicatione sui presbyteratus (sicut et ceteri sacerdotes) baptizandi, praedicandi, poenitentiam dandi, peccata remittendi, beneficis ecclesiasticis perfrendi rite potestatem accipiant, ut*

αγλα συνοδος, τους τοιούτους υπομιμησασθε μεν πρότερον διά του εκδικου της κατὰ Κωνσταντινουπολιν αγιωτάτης εκκλησίας επλ το εξελθειν της βασιλευσης πόλεως, ει δε τοις αυτοις προγυμασιν επιβουονεν ανασηχουτοντες, και ακοντες αυτοις διά του αυτου εκδικου εκβαλλεσθαι, και τους ιδιους καταλαμβανειν τοπους. Pervenit ad aures sanctae synodi, nonnullos clericos et monachos, quibus nihil a proprio episcopo commissum est, quibusque interdum etiam ab eo communione est interdictum, ad regiam Constantinopolim se conferentes, diu in ea morari, tumultus excitantes, et statum ecclesiasticum perturbantes, ac domos nonnullorum subvertere. Statuit igitur sancta synodus, huiusmodi homines primum quidem per defensorem sanctissimae Constantinopolitanae ecclesiae admoneri, ut ex regia civitate exeant; deinde vero, si impudenter agentes iisdem negotiis haerere perseveraverint, ipsos etiam invitos per eundem defensorem eici, et ad propria reverti loca.

C. XVIII. i) Phariae: Sic est emendatum ex Anselmo et Polycarpo, quum antea legeretur: *Samaritas*⁷³). Est autem Pharia civitas Dalmatiae.

Quaest. I. C. XII. 36) ep. suo subditos esse: Ed. Bas. — 37) quietos: Coll. Hisp. — 38) decrevit: ead. — Edd. coll. o. — 39) tractare: Ed. Bas. — 40) monasteriis: ib. — 41) consentita: Coll. Hisp. — 42) Praetereuntem: Ed. Bas. — C. XVII. 43) Ep. 12. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — 44) Georgii: Ed. Arg. — orig. — 45) prohibeatis — interdicatis: orig. — 46) celebrare: Ed. Bas. — C. XIV. 47) Ep. 9. (scr. A. 514.) l. 4. Ed. Maur. — 48) Venetto: Ed. Bas. — Venereo: Ed. Lugd. I. — Venereo: Edd. rell. — 49) p. r. aut: des. in orig. — C. XV. 50) Cap. incertum. — Coll. tr. p. 1. t. 46. c. 45. — 51) dispensatione: Ed. Bas. — 52) testatori: ib. — 53) add.: esse: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XVI. 54) hab. A. 895. — cf. C. 18. q. 2. c. 6. — C. XVII. 55) hab. A. 451. — 56) desid. in Ed. Bas. — 57) fuerunt: Coll. Hisp. — 58) eadem: Ed. Bas. —

add.: nullis temporibus consistentes: Coll. Hisp. — 59) inferant — corrumpant: ib. — 60) add.: haec: Ed. Bas. — 61) hos quidem primum commonere per defensorem Const. ecclesiae, ut etc. si autem in eodem proposito improbe perducerent, etiam invitos eos eici per eundem def., ut ad sua loca revertantur.: Coll. Hisp. — 62) de: Ed. Bas. — 63) desid. in ead. — 64) revertantur: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — C. XVIII. 65) Caput incertum. — Ans. l. 7. c. 193 (196). Polyc. l. 4. t. 34. — 66) Soltario: Ans. — Soltario: Ed. Bas. — Soltario: Ed. Arg. — 67) Sabariae: Ed. Bas. — 68) Probinum: Ans. — Probinum: Ed. Bas. — 69) atque: ib. — C. XIX. 69) scr. A. 453. Ep. 120. Ed. Baller. — Burch. l. 3. c. 158. Ans. in fine c. 7. — 70) regionis: orig. — 71) verbis: Edd. coll. o. — 72) vestros: ead. pr. Bas.

amplius et perfectius agent ea, quae sacerdotale officii esse sanctorum Patrum constitutionibus comprobantur: tamen ex-
ceptionem suam potestatis non habent, nisi a populo fuerint electi, et ab episcopo cum consensu abbatis ordinati. Ecclesiasticas vero atque saeculares actiones attrahere prohibentur, ut non processumant sibi patrocinia causarum, nisi ab episcopo communiti fuerint, nec saecularibus causis occupentur, ut resideant cognitores dirimendarum litium.

Unde Pelagius scribit Antoninae Patriciae, et Deciae⁷³⁾:

C. XX. Monachus defensor fieri non debet.

De praesentium portitore, quod defensor factus non est, nulla vobis⁷⁴⁾ animi molestia sit, quia vere⁷⁵⁾ satis amarissimum habeo de isto proposito ad illud⁷⁶⁾ officium homines deduci, in quo nullo modo quae a monachis Deo promissa sunt valeant adimpleri. Omnimoda enim est illius habitus et istius officii diversitas. Illic enim quies, oratio, labor manuum: at hic causarum cognitio, conventiones, actus, publica litigia, et quaecunque vel ecclesiastica instituta, vel supplicantium necessitas poscit⁷⁷⁾. Faciat autem Deus, ut tales sint hi, qui vel a nobis in isto habitu nutriuntur, vel in monasteriis crescunt, ut protracta aetate et vita probata non ad litigiorum officia, sed ad sacerdotium valeant promoveri.

Gratian. *Gelasius tamen (sicut in tractatu de promotionibus clericorum invenitur, in capitulo illo⁷⁸⁾: Monachus novitius, etc.) permittit illos ex dispensatione fieri defensores.*

II. Pars. Quod vero sacerdotalium officiorum potestatem habeant, testatur Ambrosius, dicens⁷⁹⁾:

C. XXI. Clericorum officia celebrare monachi presbyteri non prohibeantur.

Doctos ac⁸⁰⁾ probos monachos, presbyterii⁸¹⁾ honore dedicatos, baptizare, praedicare, poenitentiam dare, debita miseris laxare⁸²⁾, et⁸³⁾ decimarum, primitiarum, oblationum vivorum et mortuorum portione iusta perfrui debere, moderata dispensatione commendamus, ut, iuxta Apostolum⁸⁴⁾ de altario, cui serviant, viventes, per obsequium dominicae plebis panem et vinum immaculata benedictione transferant in corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi.

C. XXII. Beneficiis ecclesiasticis monachus presbyter libere perfruat.

Item Innocentius Papa⁸⁵⁾.

Si monachus ad clericatum promoveatur, beneficia ei pleniter, et annonae, et decimae donentur absque ulla minoratione et dilatione, ut, quanto melius possit⁸⁶⁾ iuxta possibilitatem suam, quando necessitas extiterit, ad opera ecclesiastica et ipsam restaurandam ecclesiam adiutorium faciat.

C. XXIII. De eodem.

Item Gregorius⁸⁶⁾.

Moderamine apostolicae auctoritatis decernimus, ut monachi, si presbyterii honore dedicati sunt, cum ligandi solvendique potestate decimarum, primitiarum, oblationum, donationum, quae sunt pro vivis et pro⁸⁷⁾ defunctis, portionem iuxta⁸⁸⁾ canonem ad suam proximorumque utilita-

tem merito perfectioris iustitiae non minus quam ceteri sacerdotes laudabiliter sibi vendicent.

C. XXIV. Clericorum officia monachi presbyteri libere administrent.

Idem⁸⁹⁾.

Ex auctoritate huius decreti (quod apostolico moderamine et pietatis officio a nobis est constitutum) sacerdotibus monachis apostolorum figuram tenentibus liceat praedicare, baptizare, communionem dare, pro peccatoribus orare, poenitentiam imponere, atque peccata solvere.

C. XXV. Monachi presbyterii honore decorati potestatem habent ligandi et solvendi.

Item ex decreto Bonifacii Papae^{1) 90)}.

Sunt⁹¹⁾ nonnulli nullo dogmate fulti, audacissime⁹²⁾ quidem, zelo magis amaritudinis quam dilectionis inflammati, asserentes monachos, quia mundo mortui sunt et Deo vivunt, sacerdotalis officii potentia indignos, neque poenitentiam⁹³⁾, neque Christianitatem largiri, neque absolvere posse per sacerdotalis officii divinitus sibi iniunctam potestatem. Sed omnino labuntur. Et infra: §. 1. Neque enim B. Benedictus, monachorum praeceptor almfificus, huius⁹⁴⁾ rei aliquo modo fuit interdictor, sed eos saecularium negotiorum edixit expertes fore tantummodo. Quod quidem apostolicis documentis, et omnium sanctorum Patrum institutis non solum monachis, sed etiam canonicis maxime⁹⁵⁾ imperatur. Nemo⁹⁶⁾ enim^{m)} militans Deo implicat se negotiis saecularibus. §. 2. Nos vero tantorum⁹⁷⁾ Patrum instituti exemplis (quibus periculosissimum est refragari) credimus a sacerdotibus monachis ligandi solvendique officium Deo operante digne administrari, si eos digne contigerit hoc ministerio sublimari. Et infra: §. 3. Decertantes igitur monasticae professionis presbyteros sacerdotalis potentiae arcere officio, omnimodo⁹⁸⁾ praecipimus, ut ab huiusmodi nefandis ausibus reprimantur in posterum, quia quanto quisque est celsior⁹⁹⁾, tanto¹⁰⁰⁾ est et¹⁰¹⁾ in his potentior.

Gratian. *His omnibus auctoritatibus perspicue monstratur, monachos posse poenitentiam dare, baptizare, et cetera sacerdotalia officia licite administrare. Quod vero populi electionem, episcoporum institutionem, et abbatis consensu potestatem suam exsequi valeant, Hieronymi, Gelasii et Gregorii auctoritate probatur.*

Aut enim Hieronymus ad Rusticum Monachum, epist. IV.¹⁰²⁾:

C. XXVI. Digne in monasterio vivens per populi electionem ad clericatum poterit promoveri.

Sic vive in monasterio, ut clericus esse merearis. Et infra: §. 1. Multo temporeⁿ⁾ discere quae postmodum doceas, et inter bonos semper sectare meliores. Quod si populus vel episcopus te in clericum elegerit, age ea, quae clerici sunt.

C. XXVII. Ad ordinem clericatus promoveri monachi possunt.

Idem ad eundem, eadem epistola superius¹⁰³⁾.

Si clericatus^{*te*} titillat desiderium, discas quod possis¹⁰⁴⁾ docere, et rationabilem Christo¹⁰⁵⁾ hostiam offeras, ne¹⁰⁶⁾

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXI. k) Apud B. Ambrosium nihil tale est inventum, et videtur auctoris alicuius longe recentioris.

C. XXV. l) Caput hoc cum nonnullis aliis missum est ex Hispania, descriptum ex vetusto codice Monasterii Populeti, cuius hic est titulus: *Ex concilio Bonifacii Papae, qui quartus a B. Gregorio, quomodo monachis liceat cum sacerdotali officio ubi et ubi ministrare.*

Quaest. I. C. XX. 73) Cap. incerti temporis. — Ivo Decr. p. 7. c. 23. — 74) desid. ap. IV. — 75) calde: Edd. coll. o. — 76) aliud: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 77) cogit: Ed. Bas. — 78) Dist. 77. cap. ult. — C. XXI. 79) Cap. incertum. — 80) aut: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 81) presbyteri: Ed. Bas. — 82) relaxare: Edd. coll. o. — 83) i Cor. c. 9. — C. XXII. 84) Cap. incertum, fortassis Innocentii II. — 85) possis: Ed. Rom. operum vitio. — C. XXIII. 86) Cap. aequae incertum. — 87) desid. in Ed. Bas. — 88) iuxta canone: Edd. Arg. Bas. — C. XXIV. 89) Hoc cap. videtur excerptum esse ex c. 24. conc. Nemans. hab. A. 1096. — C. XXV. 90) Ad Bonifacium IV. hoc decretum (quod Gratiano canonice conforme Holstenius edidit) non pertinere convenit inter VV. UU., et videtur potius et ipsam compositum ad c. 2. cit. conc.

m) Nemo enim: Haec scripturae sententia abest a codice Populeti, Polycarpo et Ivone.

C. XXVI. n) Multo tempore: Alia est verborum series et clarior apud B. Hieronymum: *Quam ad perfectam, inquit, aetatem veneris, si tamen vita comes fuerit, et te vel populus, vel pontifex civitatis in clericum elegerit, agito quae clerici sunt, et inter ipsos sectare meliores. Et infra: Multo tempore discere quod doceas.*

Nemans. — Ivo Decr. p. 7. c. 23. non una vice tantum discrepat a Gratiano. Polyc. I. 4. t. 34. — 91) add.: tamen: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 92) audacissimo: Edd. Bas. Lugdd. — 93) add.: dare: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 94) huiusmodi rei: orig. ap. Holst. Lugdd. II. III. — huiusmodi: Ed. Bas. — 95) magnopere: Edd. coll. o. — 96) 2 Tim. c. 2. v. 4. — 97) Tantorum ergo: Ed. Bas. — Tant. igitur: orig. cit. — Edd. rell. — 98) omnino: Ed. Bas. — 99) excelsior: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 100) tanto et illis erit: Edd. coll. o. — tanto potentior: orig. cit. — 101) desid. ap. Böhm. — C. XXVI. 102) scr. c. A. 400. — C. XXVII. 103) Ivo Decr. p. 7. c. 4. — 104) posses: Ed. Bas. — 105) Deo: Ivo. — Edd. coll. o. — 106) ne sis: ead.

miles ante quam tiro, ne prius magister sis quam discipulus. §. 1. Non est humilitatis meae neque mensurae iudicare de clericis¹⁰⁷⁾, et de ministris ecclesiarum sinistrum quippiam dicere. Habeant illi ordinem et gradum suum, quem si teneris, quomodo tibi in eo vivendum sit editus ad Nepotianum liber docere te poterit. §. 2. Nunc monachi incunabula¹⁰⁸⁾ moresque discutimus, et eius monachi, qui liberalibus studiis eruditus in adolescentia iugum Christi collo suo imposuit. Primumque tractandum est, utrum solus, an cum aliis in monasterio vivere debeas. Mihi *quidem* placet, ut habeas sanctorum contubernium, nec ipse te doceas, et¹⁰⁹⁾ absque doctore ingrediaris viam, quam nunquam ingressus es.

C. XXVIII. *In loco, quo abbas iudicaverit, monachus eligatur, et ab episcopo sacerdos ordinatur.*

Item Gelasius Papa¹¹⁰⁾.

Si quis monachus fuerit, qui venerabilis vitae merito sacerdotio dignus videatur¹¹¹⁾, et abbas, sub cuius imperio regi Christo militat¹¹²⁾, illum fieri presbyterum petierit, ab episcopo^{o)} debet eligi, et in loco, quo iudicaverit, ordinari, omnia, quae ad sacerdotis¹¹³⁾ officium pertinent, vel populi vel episcopi electione provide ac iuste acturus.

C. XXIX. *Tempore maturitatis ecclesiasticis monachi promoveantur ordinibus.*

Item Siricius Papa ad Himerium, ep. I. c. 13.¹¹⁴⁾

Monachos quoque, quos *tamen* morum gravitas et vitae ac fidei institutio sancta commendat¹¹⁵⁾, clericorum officii aggregari et optamus¹¹⁶⁾ et volumus, ita, ut qui intra tricesimum¹¹⁷⁾ aetatis annum sunt digni in minoribus, per gradus singulos crescente¹¹⁸⁾ tempore¹¹⁹⁾ promoveantur ordinibus, et sic ad diaconatus vel presbyterii insignia maturae aetatis consecratione perveniant, nec¹²⁰⁾ *statim*¹²¹⁾ saltu ad episcopatus culmen ascendant, nisi in his eadem, quae singulis dignitatibus superius praefiximus, tempora fuerint custodita.

C. XXX. *Ecclesiastica officia nec avida elatione monachi suscipiant, nec blandiente desidia respuant.*

Item Augustinus ad Eudorium, ep. LXXXI.¹²²⁾

Vos autem fratres exhortamur in Domino, ut propositum vestrum custodiatis, et usque ad¹²³⁾ finem perseveretis, ac si quam operam vestram¹²⁴⁾ mater ecclesia desideraverit, nec elatione avida suscipiatis, nec blandiente desidia respuatis, sed miti corde obtemperetis Deo¹²⁵⁾, cum mansuetudine portantes eum, qui vos¹²⁶⁾ regit, qui¹²⁷⁾ dirigit mites in iudicio, qui docet mansuetos vias suas. Nec vestrum otium necessitatibus ecclesiae praepontatis, cui parturienti si nulli boni ministrare vellent, quomodo nascere mini non inveniretis.

C. XXXI. *Gelasius quendam Ruffinum monachum iubet sacerdotem fieri, et in quadam basilica ordinari.*

Item Pelagius Papa Bono Episcopo Savinati¹²⁸⁾.

In parochia tua, basilica S. Laurentii, quae in possessione filii et consilii nostri viri magnifici Theodori¹²⁹⁾ fundata est, officium presbyteri deesse cognovimus. Et quia prae-

fatus filius noster nobis retulit, se invenisse Ruffinum quendam monachum, olim sibi vita, religione¹³⁰⁾ et moribus¹³¹⁾ comprobatum, et hunc postulat ibi presbyterum consecrari (quod subito fieri nos prorogata observantia non acquievimus), ideo¹³²⁾ dilectio tua his literis acceptis: sabbato veniente faciat eum diaconum. et, si Deus voluerit et vixerimus, mediana hebdomada presbyterum faciemus, quatenus superveniente paschali festivitate sacra ministeria in memorata basilica a persona competenti valeant adimpleri.

C. XXXII. *Qui de clerico monachus efficitur proprio episcopo ordinante poterit eligi et consecrari.*

Item Gregorius L. I. Regesti, epist. 40. r)¹³³⁾

Si quem¹³⁴⁾ a clericatu in monasticam contingerit venire conversationem, si talis vitae monachus fuerit, ut episcopus, cui antea militaverat, eum dignum sacerdotio praevideat, in loco, quo iudicaverit, eligi poterit et ordinari.

C. XXXIII. *Sine testimonio abbatis ad clericatus officium monachi non eligantur.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 27.¹³⁵⁾

Monachi vagantes ad officium clericatus (nisi eis¹³⁶⁾ testimonium abbas suus dederit) nec in civitatibus, nec in parochiis ordinantur. Et infra: §. 1. Si enim¹³⁷⁾ necesse fuerit clericum de monachis¹³⁸⁾ ordinari, cum consensu et voluntate abbatis praesumat¹³⁹⁾ episcopus.

C. XXXIV. *Cum abbas voluntate monachi ordinatur, quos pro utilitate ecclesiae episcopus ordinare voluerit.*

Item ex Concilio Herdensi, c. 3.¹⁴⁰⁾

Quum pro utilitate ecclesiae aliquos¹⁴¹⁾ monachorum episcopus probaverit in clericatus officio^{†)} promovendos¹⁴²⁾, cum abbatis voluntate debent ordinari. Ea vero, quae in iure monasterii de facultatibus offeruntur, in nullo dioecesana lege ab episcopis contingantur.

C. XXXV. *Sine abbatis^{r)} imperio ecclesiastica ministeria monachi celebrare non praesumant.*

Item ex Concilio Tarraconensi, c. 11.¹⁴³⁾

Monachi a monasterio foras egredientes ne aliquid ministerium ecclesiasticum praesumant agere prohibemus, nisi forte cum abbatis imperio. Similiter, ut nullus eorum, id est monachorum, forensis negotii susceptor vel executor existat, nisi quod¹⁴⁴⁾ monasterii exposcit utilitas, abbate sibi nihilominus imperante.

C. XXXVI. *Ad clericatus militiam non eligantur desertores monasteriorum.*

Item Augustinus ad Aurelium, ep. LXXXVI.¹⁴⁵⁾

Legi epistolam benignitatis tuae de Donato et fratre eius, et quid responderem diu fluctuavi. Sed tamen etiam atque etiam cogitanti quid sit utile salutis eorum, quibus in Christo nutriendis servimus¹⁴⁶⁾, nihil mihi aliud occurrere potuit, nisi non esse *istam* viam dandam servis Dei, ut se facilius putent eligi ad aliquid melius, si facti fuerint deteriores. Et ipsis¹⁴⁷⁾ enim facilis¹⁴⁸⁾ lapsus, et ordini clericorum fit indignissima iniuria, si desertores monaste-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVIII. o) Episcopo: In duobus vetustis codicibus legitur: ipso*).

C. XXXII. p) Verba ipsa B. Gregorii haec sunt: Si quos autem a clericatu in monasticam conversationem venire contingerit, non liceat eis ad eandem vel aliam ecclesiam, quarum pridem milites fuerant, sua voluntate denuo remeare, nisi talis vitae monachus fuerit, ut episcopus, cui ante mili-

taverat, sacerdotio dignum praeviderit, ut ab eo debeat eligi, et in loco, quo iudicaverit, ordinari.

C. XXXIII. q) Ordinentur: In concilio ipso sequitur c. fin. infra 20. q. 4.

C. XXXV. r) Sine abbatis: Talis est rubrica in plerisque vetustis. Nam in vulgatis erat: Sine abbatis imperio ad clericatus officium monachi non eligantur.

Quaest. I. C. XXVII. 107) ceteris: Edd. coll. o. — Ivo. — 108) cunabula: Edd. coll. o. — 109) et non: Ed. Bas. — C. XXVIII. 110) Cap. incertum. — 111) praevideatur: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 112) ministrat: Ed. Bas. — ep. ipso: ibid. — 113) sacerdotis: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — C. XXIX. 114) scr. A. 385. — Ivo Decr. p. 6. c. 53. Polyc. I. 2. t. 31. — 115) commendant: Ed. Bas. — 116) exoptantur: ib. — 117) XXX. annos: ib. — 118) crescentes: Coll. Hisp. — 119) desid. ib. — 120) ut nec: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 121) desid. in Coll. Hisp. — C. XXX. 122) Ep. 48. Ed. Maur. scr. c. A. 398. — Ivo Pan. I. 3. c. 179. — 123) in fin.: orig. — ad fin. vitas: Ivo Pan. — Edd. Ven. I. II. Nor. Lugdd. Par. — 124) qua opera vestra: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 125) Dominus: Ed. Bas. — 126) nos: Edd. coll. o. — 127) add.: nos: Ed. Lugd. I. — cf. Psal. 24. v. 9. — C. XXXI. 128) Cap. incertum. —

Ans. I. 7. c. 96 (114). ex Gelasio. Polyc. I. 2. t. 32. — 129) Theodosii: Ed. Bas. — 130) desid. in Edd. Arg. Bas. Nor. et ap. Ans. — 131) et in omnibus: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 132) Ideoque: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — C. XXXII. 133) Ep. 42. (scr. Anthemio A. 591.) I. 1. Ed. Maur. — 134) quos: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — C. XXXIII. 135) hab. A. 506. — Ivo Decr. p. 3. c. 157. — 136) desid. in Coll. Hisp. — 137) desid. in Ed. Bas. — 138) monacho: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 139) hoc praes.: ead. — C. XXXIV. 140) hab. A. 524. — Coll. tr. p. p. 2. t. 34. c. 3. — 141) quos: Coll. Hisp. — †) officium: ib. — 142) desid. ib. — C. XXXV. 143) hab. A. 516. — Coll. tr. p. p. 2. t. 31. c. 8. — 144) id, quod: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — C. XXXVI. 145) Ep. 60. (scr. c. A. 401.) Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 7. c. 7. — 146) servitimus: Ed. Bas. — 147) illis: ib. — 148) facillior: Edd. coll. o.

riorum ad militiam clericatus eligantur, quum¹⁴⁹) ex eis¹⁵⁰), qui in monasterio permanent, non tamen nisi probatioribus atque melioribus in clerum assumere soleamus, nisi forte (sicut vulgares dicunt) malus choraula¹⁵¹) bonus symphoniacus est; ita iidem ipsi vulgares de nobis iocabuntur, dicentes: malus monachus bonus clericus est. Nimis dolendum, si ad tam ruinosa superbiam monachos surrigamus¹⁵²), et tam gravi contumelia clericos dignos putemus, in quorum numero sumus, quum aliquando etiam bonus monachus vix bonum clericum faciat, si adsit ei sufficiens continentia, et tamen desit instructio necessaria, aut personae regularis integritas. Sed de istis credo arbitrata sit beatitudo tua, nostra¹⁵³) voluntate (ut suis potius correptionibus utiles essent) de monasterio recessisse. Sed falsum est; sponte abierunt, sponte deseruerunt, nobis, quantum potuimus, pro eorum salute renitentibus.

III. Pars. Gratian. *His omnibus auctoritatibus monstratur, quod monachi, qui sunt a populo electi, et ab episcopo cum consensu sui abbatis sunt ordinati, legitime potestatem suam exsequi valent. Illud vero Gregorii¹⁵⁴): Nemo potest obsequiis ecclesiasticis deservire, etc. de illis intelligendum est, qui, in numero cardinalium vel episcoporum ordinati, monasterii sui dispensationem sibi reservare contendunt.*

Unde idem Gregorius scribit Martiano Episcopo Ravennati, lib. VI. epist. 40.¹⁵⁵):

C. XXXVII. *Pro abbatis vel monachi promotione nullo modo graventur monasteria.*

Ne pro¹⁵⁶) cuiuslibet monachi aut abbatis promotione onus fortasse aliquid monasteria sustineant, studendum vobis¹⁵⁷) est, ut, si quispiam *abbatum aut monachorum* ex quocumque monasterio ad clericatus officium vel ordinem sacrum accesserit, non illic¹⁵⁸) aliquam habeat ulterius, *ut diximus*, potestatem.

C. XXXVIII. *Qui ecclesiis quoquomodo militant abbates monasteriorum esse non possunt.*

Idem Maximiano Syracusano Episcopo, lib. III. epist. 11.¹⁵⁹)

Presbyteros, diaconos, ceterosque cuiuslibet ordinis *clericos*, qui ecclesiis quoquo modo¹⁶⁰) militant; abbates per monasteria esse non permittas; sed aut admissa¹⁶¹) clericatus militia monasticis non provehantur¹⁶²) ordinibus, aut, si in abbatis loco permanere decreverint, clericatus nullatenus permittantur habere militiam. Satis enim incongruum est, si, quum unum ex his prae¹⁶³) sui magnitudine diligenter quis non possit explere, ad utrumque iudicetur¹⁶⁴) idoneus.

Gratian. *Hoc vel generaliter, vel speciali privilegio dictum potest intelligi, sicut et de quodam monasterio in regesto Gregorii legitur hoc modo¹⁶⁵):*

C. XXXIX. *De quodam xenodochio, cuius abbas ad episcopatum eligi prohibetur.*

Hinc est etiam, quod xenodochium atque¹⁶⁴) monasterium, quod in eodem Francorum regno constitutum est, quia per ambitiones et contentiones quorundam non canonicè tractabatur, a¹⁶⁵) perversitate malorum liberare cupiens praecepit, ut sine regali provisione¹⁶⁶), et monachorum ele-

ctione nullus ibi abbas aliqua unquam subreptione introduceretur. Praecepit etiam, ut eiusdem monasterii abbas nunquam ad episcopatum eligeretur, ne forte occasione episcopatus abbatia aliquid detrimenti pateretur. Quod privilegium ita est illius ecclesiae, ut communem legem regibus vel abbatibus omnino dare non possit. Non enim quod uni sigillatim conceditur statim omnibus convenit.

Gratian. *Superiori auctoritate non prohibentur abbates sacerdotes fieri, quum B. Benedictus iubeat abbatem fratribus egredientibus et regredientibus benedictionem dare, quod non nisi sacerdotum est. Lectionem quoque evangelii similiter abbati ad legendum tribuit, quam subsequenti oratione legere similiter sacerdotalis officii est. Sed tales sacerdotes vel diaconos fieri prohibet, qui in ecclesiastica militia cogantur iugiter permanere. §. 1. Item illud Hieronymi ad Riparium presbyterum: Monachus¹⁶⁷) non docentis, sed plangentis habet officium, et ad Heliodorum: Alia¹⁶⁸) causa est monachi, alia clerici, et ad Rusticum: Sine¹⁶⁹) consilio presbyterorum monachis nihil agere licet, non ita generaliter intelligendum est, ut nulli monachorum liceat docendi officium assumere, ne B. Gregorium, aut Augustinum Anglorum episcopum, beatum quoque Martinum, innumeros etiam, quos de monachica conversatione ad summum sacerdotii gradum scriptura testatur esse promotos, cogamur negare officium docendi habuisse, aut in die consecrationis suae asseramus eos a priori proposito discessisse, quod (ut Innocentius testatur) nulli facere licet. Voluit ergo Hieronymus distinguere inter personam monachi et clerici, ostendens quid cuique ex proprio officio conveniat. §. 2. Aliud enim convenit cuique ex eo, quod monachus est: aliud ex eo, quod clericus est. Ex eo, quod monachus est, sua et aliorum peccata defendi habet officium: ex eo, quod clericus, docendi et pascendi populum. §. 3. Monachos vero usque ad tempus Eusebii, Zosimi et Siricii, monachos simpliciter, et non clericos fuisse, ecclesiastica testatur historia. Idem etiam Hieronymus¹⁷⁰) refert, monachos Scythiae convenisse in unum, ut sacerdotem sibi invenirent, qui eis missarum solennia celebraret.*

C. XL. *Omnes clerici vel monachi tutelae immunitatem habere debent.*

Item Leo Augustus lib. I. Codicis, de Episcopis et Clericis, lege 51. w)¹⁷¹)

Generaliter sancimus, omnes viros reverendissimos episcopos, nec non presbyteros sive diaconos et subdiaconos, et praecipue monachos, licet non sint clerici, immunitatem ipso iure omnes¹⁷²) habere tutelae, sive testamentariae sive dativae sive legitimae, et non solum tutelae esse eos expertes, sed etiam curae, non solum pupillorum et adulatorum, sed et furiosi, et surdi, et muti, et aliarum personarum, quibus tutores vel curatores a veteribus legibus dantur. §. 1. Eos tamen clericos et monachos huiusmodi habere beneficium sancimus, qui apud¹⁷³) sacrosanctas ecclesias vel monasteria permanent, non divagantes, neque circa divina ministeria desides, quum propter hoc ipsum beneficium eis indulgemus¹⁷⁴), ut, aliis omnibus derelictis, Dei omnipotentis ministeriis inhaereant. §. 2. Et hoc non solum in vetere Roma vel in hac regia civitate, sed in omni terra, ubicunq; Christianorum nomen excolitur¹⁷⁵), obtinere sancimus. §. 3. *Novarum etiam collationum et sordidorum munerum immunitatem acceperunt. Unde Constanti-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXVIII. a) Quoquo modo: Haec voces absunt ab originali impresso et manuscripto.

t) Admissa: Sic in vetustis quoque codicibus Gratiani, et epistolarum B. Gregorii, et ceteris earundem editionibus, praeter antiquam Parisiensem, in qua et apud Anselmum legitur: *Aut omnia clericatus militia monachis promoveantur ordinibus.*

C. XXXIX. u) Auctor huius capituli refert constitutionem B. Gregorii de abbate xenodochii in civitate Augustodunensi, quae habetur lib. 11. regesti, epist. 10.

Quaest. I. C. XXXVI. 149) Ivo Pan. I. S. c. 180. — 150) Ma: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 151) add.: *scilicet primus in choro*: Ed. Bas. — 152) *erigimus*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — *Surrigimus*: Ivo Decr. — *suberigimus*: Edd. Arg. Ven. II. Par. — *sudgerimus*: Edd. Ven. I. Nor. — Ivo Pan. — 153) *quod nostra* — *recessissent*: orig. — Edd. coll. o. — Böhm. — 154) supra c. 2. — C. XXXVII. 155) Ep. 53. (scr. A. 597.) I. 7. Ed. Maur. — 156) *per* — *promotionem*: orig. — 157) *nobis*: Edd. coll. o. — 158) *ibi*: ead. — C. XXXVIII. 159) Ep. 11. (scr. A. 594.) I. 4. Ed. Maur. — Ans. I. 7. c. 163 (191). — 160) *promoveantur*: Edd. coll. o. — Böhm. —

161) *pro*: orig. — Ed. Bas. — 162) *videatur*: Edd. coll. o. — C. XXXIX. 163) Cap. incertis auctoris, decretum Gregorii, quod refertur ep. 8. l. 13. ad Senatorem abbatem, referentis. — 164) *seu*: Edd. coll. o. — 165) *ac*: Ed. Bas. — 166) *providentia*: ib. — 167) supra c. 4. — 168) supra c. 6. — 169) supra c. 7. — C. XL. 170) Imo Iustinianus c. 61. C. de epp. et cler. — In Edd. Bas. Ven. I. adscribitur Leoni Papae. — 171) *omnis*: Edd. coll. o. — 172) *ad*: ead. — 173) *indulgemus*: orig. — 174) *colitur*: Edd. coll. o. — orig. — Böhm.

tinus¹⁷⁵) cunctis scribit clericis tit. eodem, lege prima: Iuxta sanctionem, quam dudum meruisse^x) perhibemini, fundos et mancipia vestra nullus novis collationibus obligabit, sed vacatione gaudebitis. Item Imperator Honorius et Theodosius eodem libro, titulo de sacrosanctis ecclesiis, lege 5.¹⁷⁶): §. 4. Racet, rationabilis concilii¹⁷⁷) tenore perpense, districta moderatione praescribere, a quibus specialiter necessitatibus singularum urbium ecclesiae habeantur immunes. Prima quippe illius usurpationis contumelia depellenda est, ne praedia usibus coelestium secretorum dedicata, sordidorum munerum faece vexentur, nil extraordinarium abhinc superinductumve¹⁷⁸) flagitetur, nulla translationis¹⁷⁹) sollicitudo signetur, postremo nihil praeter canonicam illationem^y), nisi quam adventitiae necessitatis sarcina repentina poposcerit, eius functionibus adscribatur. Si quis contra venerit, post debita ultionis acrimoniam, quae erga sacrelegis promenda¹⁸⁰) est, exsilio deportationis perpetuo¹⁸¹) subdatur¹⁸²).

Gratian. Hoc idem datur intelligi de verbis B. Silvestri, qui obedientiam minorum erga maiores assignans ait¹⁸³): Abbas ostiario, monachus abbati sit subditus, supra in tractatu ordinandorum. Ostendit ergo Hieronymus, quod simpliciter monachis nihil liceat agere sine consilio presbyterorum. Nec officium docendi sibi assumere liceat sine auctoritate clericorum, nisi forte sint divina gratia intus communiti, sicut B. Gregorius¹⁸⁴) refert in dialogo de B. Benedicto, qui homines montis Cassini ad fidem adduxit, et aram Apollinis, quae erat ibi erecta, subvertit; et de quodam Equitio, cui angelus in somnis apparuit, et eum ad praedicandum misit, qui, quum de vitio linguae conquereretur, angelus phlebotomo linguam eius tetigit, et totum illud vitium curavit. §. 1. Quod vero Hieronymus se ipsum talibus connumerat, tale est, quale illud Apostoli ad Philippenses¹⁸⁵): Quicumque imperfecti¹⁸⁶) sumus, hoc sentiamus, se ipsum imperfectis connumerans. Hinc idem Hieronymus alibi ait: Natus in paupere domo et tugurio rusticano. Et infra: Nos suffarcinati auro, se famelicum fastidientibus mella, pauperem divitibus connumerans, supra ubi agitur de clericis, qui propria relinquere nolunt, cap. Gloria episcopi¹⁸⁷). §. 2. Ecce sufficienter monstratum est, quod monachis presbyterii honore decoratis, a populo electis, ab episcopo institutis, eadem liceant, quae et altis sacerdotibus. Probatur hoc etiam ex similitudine consecrationis. Non enim in consecratione eorum aliud dicitur, et aliud in consecratione aliorum. Utrisque enim in commune a Domino benedictionem infundi episcopus obnixè deprecatur. Et dum consecrat, cunctis sacerdotibus sigillatim dicit: Consecrentur et sanctificentur, Domine, manus istae, ut quicumque consecraverint consecratum sit, et quaecumque benedixerint benedicta sint. Ecce communis est benedictio. Unde igitur divortium? Sicut ergo in benedictione utriusque communem nanciscuntur potestatem, ita in institutione communiter assequuntur potestatis executionem. §. 3. Ceterum absque episcoporum licentia non solum monachis, sed etiam omnibus generaliter clericis potestatis executio interdicitur.

Unde Clemens epist. III.¹⁸⁸):

C. XLI. Sacerdotalia sine permissu episcoporum non agant presbyteri.

Cunctis fidelibus et summopere omnibus presbyteris, et

NOTATIONES CORRECTORUM.

x) Meruisse: In codice Iustiniani legitur: meruistis et vos, et mancipia, etc.; in Theodosiano: meruisse perhibemini et vos, et mancipia, etc.

y) Illationem: In vulgatis codicibus sequebatur: nisi quam si adventitiae. In codice Iustiniani vulgato legitur: et quam adventitiae; in manuscripto et Haloandri non est copula^z). In codice Theodosiano: quod adventitiae. In

diaconis, et reliquis clericis attendendum est, ut nihil absque episcopi proprii licentia agant; non utique missas sine eius iussu quisquam¹⁸⁹) presbyterorum in sua parochia agat, non baptizet, nec quicquam absque eius permissu faciat.

IV. Pars. Gratian. De his vero, qui intra monasterii claustra consistunt, quibus populus ad regendum non committitur, quaeritur, utrum dare vel accipere decimas debeant? In quibus haec discretio servanda est, ut de agris et vineis, quae ad proprium stipendium colantur, decimas sibi retineant. Si enim decimae a populo filiis Levi reddebantur pro ministerio, quo Domino deserviebant in tabernaculo, offerendo sacrificia et holocausta pro populo, patet, quod monachi de propriis praediis non magis quam alii sacerdotes decimasolvere coguntur. §. 1. Sed dicitur, quod praedia monachorum, sive pretio sint emta sive pro salute animarum oblata, ante, quam in eis eorum venirent, baptismalibus ecclesiis sive quibuslibet aliis primitias et decimas persolvebant, illas autem ecclesiae suo iure priorari non possunt.

Unde in Moguntinensi Concilio statutum invenitur¹⁹⁰):

C. XLII. Qui res suas alicui delegerit, decimationum proventum priori ecclesiae auferre non poterit.

Si quis laicus, vel clericus, vel utriusque sexus persona, proprietatis suae loca vel res alicui¹⁹¹) dare¹⁹²) delegerit, decimationum proventum priori ecclesiae legitime assignatum inde abstrahere nullam habeat potestatem. Quod si facere tentaverit, talis traditio irrita prorsus debeat¹⁹³), et ipse ad emendationem ecclesiasticae coarceatur censura.

C. XLIII. Antiquiores ecclesiae nec decimis, nec ulla possessione priventur.

Item ex Concilio Cabilonensi¹⁹⁴).

Ecclesiae antiquitas constitutae nec decimis, nec ulla possessione priventur, ita ut novis oratoriis tribuatur.

C. XLIV. Antiquiores ecclesiae propter novam iustitiam suam non perdant.

Item ex Concilio Vormaciensi¹⁹⁵).

Quicumque voluerit in sua proprietate ecclesiam aedificare, et consensum et voluntatem episcopi habuerit, in cuius parochia est, licitum sit. Veruntamen omnino providendum est episcopo, ut aliae ecclesiae antiquiores propter¹⁹⁶) novam suam iustitiam aut decimas non perdant, sed semper ad antiquiores ecclesias persolvatur¹⁹⁷).

Gratian. Decimas autem baptismalibus ecclesiis persolvendas, Leo Papa IV. affirmat, dicens¹⁹⁸):

C. XLV. Baptismalibus ecclesiis decimae dari debent.

De decimis iusto ordine non tantum nobis, sed etiam maioribus nostris visum est plebibus tantum, ubi sacrosancta baptismata dantur, debere dari.

Gratian. Si ergo nulli licet decimationum proventum a priori ecclesia, cui assignatus fuerat, abstrahere; si ius antiquioris ecclesiae novis tribuendum non est; si decimas tantummodo baptismalibus ecclesiis dandae sunt; patet, quod monachi ex propriis praediis decimas dare coguntur. Sed et illa auctoritas Moguntinensis concilii de venditore vel donatore loquitur, definiens, quod ille, qui vendit aut donat, non potest proventum decimationum illi ecclesiae detrahere, cui

plerisque vetustis Gratiani: praeterquam adventitiae. Dictio vero: si, abest ab omnibus, et ideo inducta.

C. XLIV. z) Burchardus etiam et Ivo citant ex concilio Vormaciensi c. 6., quo loco in eo, quod exstat, habetur aliquid ad hanc rem faciens.

C. XLV. a) Ivo fere eadem citat ex Gelasio; sed Anselmus et Polycarpus ex Leone, ut Gratianus.

Quaest. I. C. XL. 175) Imo Constantius A. 349. — Theod. cod. l. 16. t. 2. c. 8. — Ans. l. 4. c. 13. — 176) scr. A. 412. — Ans. l. 4. c. 21. — 177) constiti: orig. — Edd. Lugd. II. III. — 178) superinductumve: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 179) translationum: orig. — *) neque ap. Ans. — 180) iure prom.: orig. — Edd. coll. o. — Böhm. — 181) perpetuae: Edd. coll. o. — 182) uratur: Ans. — Ed. Bas. — mulctatur: Edd. rell. — 183) cf. D. 93. c. 5. — 184) l. 2. Dial. c. 8. et l. 1. c. 4. — 185) Philipp. c. 3. v. 15. — 186) apud Apost. est: perfecti. — 187) C. 12. q. 2. c. 71. — C. XLI. 188) Caput Pseudoisidori. — Burch. l. 2. c. 93. Ivo Decr. p. 2. c. 123. p. 6. c. 90. — 189) quisquam: Burch. Ivo p. 2. — Edd. coll. o. — quisque: Ivo p. 6. — C. XLII. 190) Imo ex conc. ap. Confluent. hab. A. 922. c. 8. — Burch. l. 3. c. 241. Ivo Decr. p. 3. c. ult. — 191) alicubi: orig. — Edd. coll. o. — Coll. cit. — 192)

donare: orig. — Coll. cit. — 193) dicitur: Edd. coll. o. pr. Arg. — C. XLIII. 194) Imo ex conc. Arel. VI. hab. A. 813. — cf. Cap. l. 2. c. 36. — Reg. l. 1. c. 29. Burch. l. 3. c. 9. Ivo Decr. p. 3. c. 12. (uterque ex conc. Meld.) Ans. in fine l. 7. (: ex conc. Mogunt., cui praefuit Rom. legatus Bonifacius martyr et episcopus.) — cf. conc. Mog. hab. A. 813. c. 11. — C. XLIV. 195) Imo ex capitulari ad Saltz (A. 804.) c. 3. — Reg. l. 1. c. 26. Burch. l. 3. c. 7. Ivo Decr. p. 3. c. 9. — 196) propter novos: Burch. Ivo. — Edd. Bas. Lugd. I. — propter hanc occasionem: orig. — Reg. — 197) persolvantur: Edd. coll. o. — C. XLV. 198) ex epistola Leonis IV. ad Britannos laudat Paschalis II. ad Baldricum (ap. Mans. t. 20.). — Ans. l. 5. c. 53 (54): et (ex reg. Leonis IV.) in collectionis apud Canisium t. 3. — Ivo Decr. p. 3. c. 151. (ex ep. ad Iustinum et Faustum).

prius legitime fuerat assignatus. Monachi autem decimas et primitias non auctoritate vendentis vel donantis, sed auctoritate eiusdem concilii et Paschalis Papae detinent, a quibus definitum est, ut monachi de propriis praedictis decimas non solvant. Sic enim in Moguntinensi Concilio statutum est b) 219):

C. XLVI. Non persolvant de propriis praedictis abbates et episcopi decimas.

Questi sunt praeterea quidam fratres, quod essent aliqui episcopi et abbates, qui decimas non sinerent dari 200) ad ecclesiam 201), ubi illorum 202) coloni missas audiunt. Proinde decrevit sacer iste conventus, ut episcopi et abbates de agris et vineis, quae 203) ad suum vel fratrum stipendium habent, decimas ad ecclesias suas *) deferri faciant, familiae vero eorum ibi dent 204) decimas suas, ubi infantes eorum baptizantur 205), et ubi per totum anni 206) circulum 207) missas 208) audiunt.

C. XLVII. De propriis laboribus monachi et canonici decimas minime solvere cogantur.

Item Paschalis II. 209)

Decimas a populo 210) sacerdotibus ac Levitis esse reddendas, divinae legis sanxit auctoritas. Ceterum a monachis sive clericis communiter viventibus nulla ratio sinit ut milites aut episcopi, aut personae quaelibet decimas de laboribus seu nutrimentis suis propriis extorqueere debeant. Unde B. Gregorius sic ait 211): *Communi vita viventibus tam de faciendis portionibus, vel exhibenda hospitalitate, et adimplenda misericordia nobis quid erit loquendum? quum omne, quod superest, in causis piis ac religiosis erogandum sit, dicente 212) Domino: Quod superest date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.*

V. Pars. Gratian. Quod autem dicitur, quod antiquiores ecclesiae propter novas, nec decimas, nec ulla possessione priventur, non ita intelligendum est, ut nullo modo credatur licere episcopo aliquam partem possessionum vel decimationum unius ecclesiae alteri pro tempore tribuere. Sicut enim Papa duos episcopatus in unum potest redigere, ita et unus proprio consentiente episcopo in duos potest dividi, vel etiam metropolitanano invito quaelibet ecclesia ab eius iurisdictione apostolica exint auctoritate.

Unde Gregorius Papa scribit Benenato Episcopo, lib. II. epist. 31. 213):

C. XLVIII. Duos episcopatus in unum redigere apostolica potest auctoritas.

Et temporis qualitas, et vicinitas nos locorum invitat, ut Cumanam atque Misenam 214) unire debeamus ecclesias, quoniam nec longo 215) itineris spatio 216) a se iunctae sunt, nec (peccatis facientibus) tanta populi multi-

tudo est, ut singulos 217), sicut olim fuit, habere debeant sacerdotes. Quia igitur Cumanus castris sacerdos cursum vitae huius explevit, utraque nos ecclesias praesentis auctoritatis pagina unisse tibi commisisse cognosce 218), propriumque utrumque ecclesiarum scito te esse pontificem. Et ideo 219) quaecumque tibi de earum patrimonio vel cleri 220) ordinatione sive promotione iuxta canonum statuta visa fuerint ordinare atque disporre, habebis ut proprius revera sacerdos liberam ex nostrae auctoritatis consensu atque permissione licentiam. Ubi vero commodius atque utilius esse perspexeris, ibi 220) habitato, ita sane, ut alteram ecclesiam, cui 221) corporaliter praesens non es, sollicita providentique cura disponas, quatenus divina illic 222) mysteria solenniter auxiliante 223) Domino peragantur.

C. XLIX. Duos episcopatus in unum redigere apostolica valet auctoritas.

Idem Ioanni Episcopo Veliterno, lib. II. epist. 35. 224) Postquam hostilis impietas diversarum civitatum ita (peccatis facientibus) desolavit ecclesias, ut reparandi eas spes nulla 225) populo deficiente remanserit, maiori valde cura constringimur, ne defunctis earum sacerdotibus reliquiae plebis nullo pastore moderamine gubernatae per invidiae hostis callidi rapiantur (quod absit) insidiis. Huius ergo rei sollicitudine saepe commoti 226), hoc nostro sedit cordi consilium, ut vicinis eas mandaremus pontificibus gubernandas. Ideoque fraternitati tuae curam gubernationemque Triumtabernensium *) ecclesiae providimus 227) committendam, quam tuae ecclesiae aggregari uniriq; necesse est, quatenus utrumque ecclesiarum sacerdos recte Christo adiutore 228) possis existere, quaeque tibi de eius patrimonio, vel cleri 229) ordinatione seu promotione vigilantia ac canonica visa fuerint cura disporre, quippe ut pontifex proprius liberam habeas 230) ex praesenti nostra permissione licentiam.

C. L. Non habeant episcopum dioeceses, quas nunquam habuerunt.

Item ex Concilio Carthaginensi II., c. 5. 231)

Felix episcopus Selemselitanus dixit: Etiam si hoc placet, sanctitati vestrae insinuo, ut dioeceses, quae nunquam episcopos habuerunt, non habeant, et 232) illa dioecesis, quae aliquando habuit, habeat proprium f). Secundum autem hanc prosecutionem *) sanctitas vestra aestimet quid fieri debeat. Ab universis dictum est: Placet.

C. LI. Nisi cum voluntate episcopi dioeceses, quae ab eo retinentur, non recipiant proprios episcopos.

Item ex Africano Concilio, c. 20. 233)

Multis conciliis hoc statutum est a coetu sacerdotali, ut

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLVI. b) Caput hoc in nullo concilio Moguntino, quod exstet, habetur, sed in Cabilonensi, unde citant Burchardus et Ivo. In libro Vaticanae bibliothecae, in quo sunt duo concilia Urbani II., Placentinum et Melphicense, haec etiam leguntur: *Perlatum est ad sanctam synodum, quod sint quidam episcopi et abbates, qui colonos ad se pertinentes non sinant decimas dare ad ecclesias, ubi missas audiunt, et infantes eorum baptizantur. Proinde decrevit sacer iste conventus, ut episcopi et abbates de vineis, vel agris, ac frugibus, quae ad suum vel fratrum usum laborant, decimas sibi pro benedictione vel hospitum susceptione habeant, familiae vero ibi dent decimas suas, ubi per totum anni circulum missas audiunt, et infantes eorum baptizantur.*

c) Suas: Vox ista abest ab ipso concilio et ceteris collectoribus; sunt etiam nonnullae aliae varietates, quae indicatae sunt in margine.

C. XLVIII. d) Misenam: Sic emendatum est ex

vetusto codice B. Gregorii, quamvis in vulgatis, sicut etiam apud Gratianum, esset: *Musitanam*.

C. XLIX. e) Triumtabernensium: In vulgatis legebatur: *Treverensium* *). Emendatum est ex aliquot vetustis, et originali, et Ioanne Diacono [l. 3. c. 15.]. Nam, ut is testatur, haec epistola scripta est Ioanni Episcopo Veliterno. Oppidum autem Triumtabernarum Velitris vicinum est.

C. L. f) Proprium: In concilio ipso sequuntur haec: *Et si accedente tempore, erescente fide Dei, populus multiplicatus desideraverit proprium habere rectorem, eius videlicet voluntate, in cuius potestate est dioecesis constituta, habeat episcopum.*

g) Prosecutionem: Emendatum est hic locus ex originali impresso et manuscripto. Nam antea legebatur **): *Secundum hanc persecutionem sanctitatis vestras est aestimare ***).*

Quaest. I. C. XLVI. 199) Imo ex Cabilonensi II. hab. A. 813. c. 19. — Burch. l. 3. c. 132. Ans. l. 3. c. 57 (58). Ivo Pan. l. 2. c. 59. Decr. p. 3. c. 196. — 200) dare: Edd. Arg. Nor. Ven. l. — 201) ecclesiae: orig. — 202) illi: Ans. Burch. — 203) quae ad usum fratrum habent: Arg. — quae ad usum vel stip. hab.: Ivo Pan. — 204) ferant: Ivo. — 205) baptizentur: Edd. Arg. Nor. Ven. l. — 206) annum circuli: Ed. Arg. — 207) add.: vel curriculum: Ed. Bas. — 208) missam: Ed. Lugd. I. — C. XLVII. 209) Caput incerti temporis. — Deusedit p. 3. — 210) populis: Ed. Bas. — 211) resp. 2. ad Augustinum. — cf. C. 12. q. 1. c. 8. — 212) Luc. c. 11. v. 41. — C. XLVIII. 213) Ep. 45. (scr. A. 592.) l. 1. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 108 (105). Polyc. l. 3. t. 30. — 214) Musitanam: Ans. — Edd. coll. o. — 215) longe: Edd. coll. o. — 216) intervallo: ead. — Ans. — 217) duos: lb. — 218) cognoscat: Edd. coll. o. — 219)

clerici: Edd. Arg. Bas. — Böhm. — 220) desid. apud ipsum Greg. — Ans. et Ed. Arg. — 221) a qua corp. ad praesens abeunt es: orig. — Ans. — 222) illis: Edd. Lugd. II. III. — 223) praesente: Edd. coll. o. — C. XLIX. 224) Ep. 50. (scr. A. eod.) libr. eiusd. — Ans. l. 5. c. 24 (26). Polyc. l. 1. t. 9. — 225) nullo modo: Ans. — Edd. coll. o. — 226) commotit: orig. — Edd. coll. o. — *) ita Edd. coll. o. — 227) praevidemus: Edd. Arg. Nor. Ven. l. II. — praevidemus: Edd. rell. — 228) adiuvante: Edd. coll. o. — 229) cleric: Edd. Arg. Nor. Ven. l. II. — 230) habebis: Ans. — C. L. 231) hab. A. 390. — Burch. l. 1. c. 33. — 232) vel: Coll. Hisp. — **) ita in ead. — ***) existimare: Edd. Bas. Lugd. II. III. — aestimari: Edd. rell. — C. LI. 233) c. 53. apud Dionys. — c. 42. conc. Carth. 3. hab. A. 397. — Burch. lb.

plebes, quae in dioecibus ab episcopis retinentur, quae episcopos nunquam habuerunt, non nisi cum voluntate eius episcopi, a quo tenentur, proprios accipiant rectores²⁴⁾.

C. LIII. *Apostolica auctoritas a iurisdictione archiepiscopi episcopos valet eximere.*

Item Gregorius²³⁴⁾ Joanni Episcopo Larissaeo²³⁵⁾, lib. II. Indict. 11. epist. 7.

Frater noster Hadrianus Thebanae civitatis episcopus, ad Romanam urbem veniens, lacrimabiliter est conquestus de quibusdam capitulis se a fraternitate tua, nec non a Joanne, primae Iustinianae²³⁶⁾ episcopo, non legitime neque canonicè condemnatum. Et infra: §. 1. De nequissimo autem damnandoque eius iudicio alius sumus iuvante Domino tractaturi. Hadrianum vero episcopum reperimus et tuo contra sacerdotales mores odio laborasse, et nullo iure pecuniariis in causis eum fraternitatis tuae condemnatum fuisse sententia. §. 2. Quia igitur et ab antefato Joanne primae Iustinianae²³⁷⁾ episcopo contra ius canonicè depositus honoris sui gradu carere non potuit, in sua²³⁸⁾ eum reformari ecclesia atque in propriae dignitatis ordinem decrevimus revocari. Et quum oportuisset te ex eo dominici corporis communione privari, quod admonitione²³⁹⁾ sanctae memoriae decessoris²⁴⁰⁾ nostri contenta (per²⁴¹⁾ quam eum ecclesiamque eius de tua iurisdictione potestatis exemit) rursus in eis aliquid tibi iurisdictionis servare praesumeris, tamen nos humanius decernentes, communionisque tibi sacramentum interim conservantes decernimus, ut fraternitas tua ab eo ecclesiaeque eius omnem ante habitae suae potestatem iurisdictionis absteineat, et secundum scripta²⁴²⁾ decessoris²⁴³⁾ nostri, si qua causa vel fidei vel criminis, vel pecuniaria adversus praefatum Hadrianum consacerdotem nostrum potuerit²⁴⁴⁾ evenire, vel per eos, qui nostri sunt vel fuerint in urbe regia responsales, si mediocris est quaestio, cognoscatur, vel huc ad apostolicam sedem, si ardua est, deducatur, quatenus nostrae audentiae sententia decidatur. Quòd si contra haec, quae statuimus, quolibet tempore *seu* qualibet occasione vel²⁴⁵⁾ surreptione venire tentaveris, sacra scias te communionem privatam, nec eam te, excepto ultimo vitae tuae tempore, nisi concessa²⁴⁶⁾ Romani Pontificis decernimus iussione percipere). Et postea: §. 3. Res autem sive sacras, sive alios mobiles immobilisque²⁴⁷⁾ eius ecclesiae, quas hactenus diceris retinere, (quarum notitiam nobis oblatam praesentibus annectimus literis), sine aliqua ei dilatione fraternitas tua restituat. De quibus si qua inter vos quaestio vertitur, volumus, ut apud responsalem nostrum in urbe regia ventiletur.

Gratian. Si autem nactus in dioecesi alicuius episcopi illa loca assignata fuerint, ex vigore apostolicae sedis proprium episcopum accipiant.

Unde Gregorius junior scribit Bonifacio Episcopo, epist. ult.²⁴⁸⁾:

C. LIII. *Ubi multitudo fidelium excrevit, ibi episcopi sunt ordinandi.*

Praecipimus, ut iuxta sacrorum canonum statuta, ubi multitudo exerevit fidelium, ex vigore apostolicae sedis debeas²⁴⁹⁾ ordinare episcopos, pia tamen contemplatione, ut non vilescat dignitas episcopatus.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LI. h) Rectores: In concilio Africano et Carthaginensi sequitur: *id est episcopos*, quod additur etiam in glossa.

C. LIII. i) Percipere: Hic in epistola intericitur cap. *Hac consona*, infra 25. q. 1.

C. LIV. k) Caput hoc in nullo Toletano est inventum. Burchardus et Ivo citant ex concilio Aquisgranensi.

C. LVI. l) Aliis ecclesiis: In concilio Ticinensi,

Gratian. *Sicut duo episcopatus suprascripto modo in unum possunt redigi, et unus in duos valet dividi, sic etiam episcopus de baptismalibus et parochianis ecclesiis facere potest cum consensu suorum clericorum. Quod quum factum fuerit, illa pars populi, quae novis ecclesiis supponitur, a iure prioris ecclesiae absolvitur. Hoc nisi fieri posset, multitudo ecclesiarum ad paucitatem redigeretur. Plures autem baptismales ecclesias in una terminatione facere non potest.*

Unde in Toletano Concilio legitur²⁵⁰⁾:

C. LIV. *In una terminatione plures baptismales ecclesiae esse non possunt.*

Plures baptismales ecclesiae in una terminatione esse non possunt, sed una tantummodo cum suis²⁵¹⁾ capellis. Et si contentio fuerit de terminatione duarum matricum, plebes utramque discernant²⁵²⁾, et si non convenerint²⁵³⁾, lis Dei iudicio discernatur²⁵⁴⁾.

VI. Pars. Gratian. *Ius ergo ecclesiarum ita interpretandum est, ut, nisi episcopo disponente aliis ecclesiis fuerit assignatum, in nullo priorum redituus diminutionem patiantur.* Unde Anastasius Papa²⁵⁵⁾:

C. LV. *Communione privetur qui decimas vel oblationes extra episcopi conscientiam tenere voluerit.*

Statuimus, ut si quis oblationes ecclesiae, vel decimas, quas populus dare debet, tenere contenderit, vel extra baptismalem ecclesiam dare voluerit, praeter conscientiam episcopi, vel eius, cui huiusmodi officia commissa sunt, nec cum eorum voluerit agere consilio, bannum²⁵⁶⁾ nostrum componat, et communione privetur.

Gratian. *Quum addit: extra conscientiam episcopi, intelligendum relinquit, quod episcopo consentiente aliis ecclesiis dari possunt.*

C. LVI. *Iuxta dispositionem episcopi decimae distribuuntur.* Item²⁵⁷⁾.

In sacris canonibus praefixum est, ut decimae iuxta episcopi dispositionem distribuuntur²⁵⁸⁾. Quidam autem laici, qui vel in propriis, vel in beneficiis suis habent basilicas, contenta episcopi dispositione non ad ecclesias, ubi baptismum, et praedicationem, et manus impositionem, et alia Christi sacramenta percipiunt, decimas suas dant, sed vel propriis basilicis, vel aliis ecclesiis²⁵⁹⁾ pro suo libitu tribuunt, quod omnimodis divinae legi et sacris canonibus constat esse contrarium. Unde vestram²⁶⁰⁾ potestatem ut eos corrigatis expetimus.

Gratian. *Quum autem reprehendantur, quia contenta episcopi dispositione hoc faciunt, intelligitur, quod, si episcopo disponente hoc fecerint, irreprehensibiles inveniuntur.*

C. LVII. *Anathema sit qui praeter episcopi conscientiam decimas, et oblationes dispensare voluerint.*

Item Symmachus Episcopus Ecclesiae catholicae urbis Romae dixit in Synodo sexta Romana²⁶¹⁾.

In canonibus, in Gangrensi ecclesia²⁶²⁾ apostolica auctoritate conditis, de fructuum oblationibus, quae ministris ecclesiae debentur, et de his, quae in usus pauperum conferuntur, scriptum habetur²⁶³⁾: *Si quis oblationes ecclesiae accipere vel dare voluerit praeter episcopi conscientiam, vel eius, cui huiusmodi sunt officia commissa, nec cum eius voluerit agere consilio, anathema sit.* Et iterum in eodem

unde hoc capitulum videtur acceptum, legitur: *omni clericis*; apud Anselmum vero: *omni ecclesiis*.

m) Unde vestram: Verba haec referuntur ad imperatorem Ludovicum II., qui illi synodo interfuit. Quare in ea sequitur: *Sacra docet, etc.*

C. LVII. n) Oblationes ecclesiae: In concilio ipso Gangrensi legitur: *Si quis oblationes ecclesiae extra ecclesiam accipere, etc.*

Quaest. I. C. LI. 234) Ep. 7. (scr. A. 593.) l. 3. Ed. Maur. — Aus. l. 6. c. 125 (130). Polyc. l. 1. t. 7. — 235) Lanseo: Ed. Bas. — Lauso: Edd. rell. — 236) Iust. urbis antistite iniuste condemn.: Edd. coll. o. — 237) add.: urbis: caed. pr. Arg. — 338) suam — ecclesiam: Ed. Bas. — 239) post — admon. contentam: Edd. coll. o. pr. Bas., a qua vox: contenta abest quemadmodum ap. Aus. — 240) praedeccessoris: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 241) postquam: Ed. Bas. — 242) scriptum: ib. — 243) praedeccessoris: ib. — 244) potuit: ib. — Ivo Decr. p. 4. c. 205. — 245) et: Ed. Bas. — 246) cum conc.: Edd. coll. o. — 247) vel immob.: Ed. Bas. — C. LIII. 248) Ivo Gregorius III. c. A. 736. — 249) debeatis: Ed. Pith. —

C. LIV. 250) Caput inoertum. — Burch. l. 3. c. 22. Ivo Decr. p. 3. c. 27. — 251) subditis: Burch. Ivo. — 252) discernatur: Ivo. — 253) conveniunt: Ed. Bas. — 254) discernatur: ib. — C. LV. 255) Ivo Cap. Reg. Fr. l. 7. c. 7. ex conc. Gangr. can. 7., quem Reg. l. 2. c. 286. Burch. l. 3. c. 144. l. 11. c. 21. Ivo Decr. p. 3. c. 209. p. 14. c. 91. referunt. — Ipsa cap. inscriptio repetita est ex Aus. l. 5. c. 46 (45). — 256) bann. — comp.: desid. ap. Aus. — C. LVI. 257) Ivo ex conc. Ticinensi hab. A. 855. — Aus. l. 5. c. 46. 258) tribuuntur: Aus. — C. LVII. 259) hab. A. 504. — Aus. l. 5. c. 44 (48). Deusedit p. 4. — 260) concilio: Edd. Bas. Lugdd. — 261) cf. Coll. cit. ad c. 55.

concilio Gangrensi²⁶²): *Si quis oblata²⁶³ Deo dederit vel acceperit praeter episcopum²⁶⁴, vel eum²⁶⁵, qui constitutus est ab eo ad dispensandam misericordiam pauperibus, et qui dat, et qui accipit anathema sit.* §. 1. Valde iniquum ergo est ingens sacrilegium est, quaecunque vel pro remedio peccatorum, vel salute, vel requie animarum suarum unusquisque venerabili ecclesiae contulerit aut certe reliquerit, ab his, a quibus haec maxime servari convenit, id²⁶⁶ est Christianis et Deum timentibus hominibus, et super omnia a principibus et primis regionum, in aliud transferri vel converti. *Et infra:* §. 2. Generaliter²⁶⁷ vero quicunque res ecclesiae confiscare, aut competere, aut pervadere periculosa sua infestatione praesumerit, nisi se^o citissime per ecclesiae, de qua agitur, satisfactionem correxerit, perpetuo anathemate feriatur. §. 3. Similiter et hi, qui res ecclesiae iussu vel largitione principum vel quorundam potentum, aut quadam invasione aut tyrannica potestate retinuerint, et filiis vel heredibus suis (ut a quibusdam iam factum audivimus) quasi hereditarias reliquerint, nisi cito res Dei, admoniti a pontifice agnita veritate reddiderint, perpetuo anathemate feriatur. Iniquum enim esse censemus, ut custodes potius chartarum quam defensores rerum creditarum (ut praecipuum est) iudicemur. *Et infra:* §. 4. Ferro enim abscondenda sunt vulnera, quae fomenta non sentiunt. §. 5. Similiter et illi extorres debent fieri ab ecclesia, qui sacerdotali admonitione non corriguntur dicente Domino²⁶⁸: *Auferte malum ex vobis.* Universa synodus surgens acclamavit. Ut²⁶⁹ ita fiat rogamus. Dictum est octies. *Ista serventur*), precamur. Dictum est decies. Ut in perpetuum maneant, et vestra auctoritate firmentur. Dictum est duodecies. Exaudi Christe, Symmacho Papae vita²⁷⁰). Dictum est duodecies.

C. LVIII. *Eadem plectuntur poena qui ecclesiae res et bona episcoporum invadunt.*
Item in eadem Synodo²⁷¹).

Similiter et hoc²⁷²) ad omnium ecclesiarum notitiam ve-

NOTATIONES CORRECTORUM.

o) Nisi se: Haec usque ad versic. Similiter. sunt addita ex Symmachi synodo²⁷³).

p) Ista serventur: Item haec usque ad versic. Exaudi.

C. LIX. q) Ecclesiasticis: Sequebatur: officiis**), quae vox neque in vetustis, neque in ipso Capitulari est. Refertur enim ad homines, non ad officia.

r) Dividendis: In capitulari impresso legitur: *non dividendis****). In capitulis autem manuscriptis, quae ab episcopis provinciarum Remensis ac Rothomagensis Ludovico regi missa fuerunt, haec habentur ad hunc locum pertinentia: *Quia vero Carolus princeps, Pipini regis pater, qui primus inter omnes Francorum reges ac principes res ecclesiarum ab eis separavit atque divisit, pro hoc solo maxime est aeternaliter perditus.* Nam S. Eucherius Aurelianensis episcopus, qui in monasterio S. Trudonis requiescit, in oratione positus, ad alterum saeculum raptus, et inter cetera, quae Domino sibi ostendente conspexit, vidit illum in inferno inferiori torqueri. Cui interroganti ab angelo eius ductore responsum est, quia sanctorum iudicatione, qui in futuro iudicio cum Domino iudicabunt, quoruncunque res abstulit et divisit, ante illud iudicium anima et corpore sempiternis poenis est deputatus, et recepit simul cum peccatis suis poenas propter peccata omnium, qui res suas et facultates in honore et amore Domini ad sanctorum loca in luminaribus divinis cultus, et alimonis servorum Christi ac pauperum pro animarum suarum redemptione tradiderant. Qui in se reversus S. Bonifacium, et Fulradum, abbatem monasterii S. Dionysii et summum capellanum regis Pipini, ad se vocavit, eisque talia dicens in signum dedit, ut ad sepulcrum illius irent, et si corpus eius ibidem non reperissent, ea, quae dicebat, vera esse concederent. Ipsi autem pergentes ad praedictum monasterium, ubi corpus ipsius Caroli humatum fuerat, sepulcrumque ipsius aperientes, visus est subito exiisse draco, et totum illud sepulcrum interius inventum est denigratum, ac si fuis-

stra cunctorum exhortatione et iudicio censemus pervenire, et ab omnibus firmiter teneri, quia episcoporum res ecclesiae non dubitantur esse, si in eorum facultatibus similiter fuerit crudelitate grassatum, pervasores rerum²⁷⁴) memoratarum praedictae†) canonum districtio feriatur vindicta, ut qui moribus propriis ac nulla conscientiae castigatione corriguntur²⁷⁵) saltem ecclesiasticae et canonicae vindictae perfodiatur aculeis.

C. LIX. *Res ecclesiae principum auctoritate distribui non possunt.*

Item ex lib. I. Capitularum Caroli et Ludovici Imperatorum, c. 83.²⁷⁶)

Quia iuxta sanctorum Patrum traditionem novimus res ecclesiae vota esse fidelium, pretia peccatorum, et patrimonium pauperum, cuique non solum habita conservare, verum etiam multa, Deo opitulante, conferre optamus. Ut autem ab ecclesiasticis†) de dividendis*) rebus ecclesiae auspicione dudum conceptam²⁷⁶) amoveremus²⁷⁷), statuimus, ut neque nostris, neque filiorum, et, Deo dispensante, successorum nostrorum temporibus, qui nostram vel progenitorum nostrorum voluntatem vel exemplum imitari voluerint, ullam penitus divisionem aut iacturam patiantur²⁷⁸).

Gratian. *Quum ergo praeter conscientiam episcopi, vel eius, cui officia huiusmodi commissa sunt, quilibet prohibetur oblationes ecclesiae distribuere, liquido apparet, quod cum episcopi consensu quibuslibet ecclesiis possint distribui.*

§. 1. *Huic interpretationi videtur contraria auctoritas illa Toletani Concilii IV., c. 32.²⁷⁹)*:

C. LX. *Nihil de iure suae dioecesis episcopi praesument auferre.*

Constitutum est a praesenti concilio, episcopus dioeceses suas ita regere, ut nihil ex²⁸⁰) earum, iure praesument

set exustum. Nos autem illos vidimus, qui usque ad nostram aetatem duraverunt, qui huic rei interfuerunt, et nobis viva voce veraciter sunt testati quas audiverunt atque viderunt. Quod cognoscens filius eius Pipinus, synodum apud Liptinas congregari fecit, cui praesuit cum S. Bonifacio legatus apostolicae sedis Gregorius nomine. Nam et synodum ipsam habuit, et quantumcunque de rebus ecclesiasticis, quas pater suus abstulerat, potuit, ecclesiis reddere procuravit. Et quoniam res ecclesiis, a quibus ablatas erant, restituere propter concertationem, quam cum Walfaro Aquitanorum principe habebat, non praevaluit, precarias fieri ab episcopis exiade petiit, et nonas ac decimas ad restorationes terrarum, et de unaquaque casata duodecim denarios ad ecclesiam, unde res erant beneficiatae (sicut in libro capitularum regum habetur), dari constituit, usque dum ipsae res ad ecclesiam revertent. Unde et dominus Carolus imperator, adhuc in regio nomine constitutus, edictum fecit, ut nec ipse, nec filii eius, neque successores, huiusmodi res agere attentarent. Quod manu sua firmavit, cui plenitudinem habemus, et de quo capitulum excerptum in libro capitularum eius, quicunque librum illum habet et legere voluerit, invenire valebit. Hanc etiam relationem et in scripturis habemus, et quidam nostrum etiam viva voce dominum Ludovicum imperatorem patrem vestrum referre audivimus. Huius historiae mentio etiam est in vita B. Eucherii, episcopi Aurelianensis, et B. Rigoberti, archiepiscopi Remensis. Qualis vero esset huiusmodi ecclesiasticorum bonorum divisio, quam Carolus Martellus induxit, Pipinus autem et Carolus imperator prohibuerunt, eodem libro I. Capitularium, ante capitulum istud 83., sic exponitur: *Tempore Hadriani Papae, et Caroli M. imperatoris quando Paulinus episcopus tenuit vias apostolicae sedis, in Aquis fuit factum istud capitulum, propter hoc, quia laici homines solebant dividere episcopata et monasteria ad illorum opus, et non remansisset ulli episcopo, nec abbati, nec abbatisae, nisi tantum, ut velut canonici et monachi viverent.*

Quaest. I. C. LVII. 262) Burch. I. 3. c. 148. Ivo Decr. p. 3. c. 210. — 263) oblationes: Ans. — 264) episcopi: Edd. Lugdd. II. III. — 265) vel eius consensum: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — vel eius consilium: Edd. rell. — 266) id est: desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 267) Ivo Decr. p. 3. c. 148. — *) desid. ap. Ans. — 268) 1 Cor. c. 5. v. 13. — 269) desid. in Edd. Bas. — 270) add. sit: Edd. coll. o. — Böhm. — C. LVIII. 271) Ivo Decr. p. 3. c. 148. — 272) haec: Edd. Bas. — 273) add. ecclesiasticarum:

lib. — †) praedicta can. districtio fer.: Ivo. — et Edd. coll. o. omisa voce: can. — 274) corrigantur: Edd. Bas. — C. LIX. 275) Cap. I. A. 803. c. 1. — I. 1. c. 77. — Ans. I. 5. c. 43 (37). — Ita in Edd. coll. o. pr. Bas. — **) et ap. Ans. — 276) add. penitus: orig. — Edd. coll. o. — 277) amoveremus: Edd. coll. o. — 278) patiantur: orig. — Edd. coll. o. — C. LX. 279) hab. A. 693. — Burch. I. 3. c. 263. Ivo Decr. p. 3. c. 255. Abbo Flor. ap. Mab. Vet. anal. c. 35. — 280) desid. in Edd. Bas.

aufferre, sed iuxta priorum²⁸¹⁾ auctoritatem consiliorum²⁸²⁾ tam de oblationibus quam de tributis²⁸³⁾ ac frugibus tertiam consequantur²⁸⁴⁾. Quod si amplius quippiam²⁸⁵⁾ ab eis praesumtum extiterit²⁸⁶⁾, per concilium restitueretur, appellantis aut²⁸⁷⁾ ipsius conditoribus, aut certe propinquis eorum, si iam illi a saeculo discesserunt²⁸⁷⁾.

C. LXI. *Possessiones ecclesiae derelictas nulli sit alienandi licentia.*

*Item Symmachus Papa ad Caesarium fratrem, c. 1.*²⁸⁸⁾

Possessiones, quas unusquisque ecclesiae proprio²⁸⁹⁾ dedit aut reliquit arbitrio, alienari²⁹⁰⁾ quibuslibet titulis atque²⁹¹⁾ distractionibus, vel sub quocumque argumento non patimur, nisi forte aut clericis honorum²⁹²⁾ meritum, aut monasteriis religionis intuitu, aut certe peregrinis, si necessitas largiri suaserit; sic tamen, ut haec ipsa non perpetuo, sed temporaliter perfuantur.

Gratian. *Sed illud Toletani concilii ita intelligendum est, ut episcopi praeter quartam vel tertiam, quae secundum locorum diversitates eis debetur, nihil contingant.*

*Unde in Concilio Leonis Papae IV. c. 26. statutum est*²⁹³⁾:

C. LXII. *A clericis et piis locis ultra statuta Patrum aliquid episcopus non exigit.*

Nulli episcoporum liceat a subiecto sacerdote, vel alio quolibet clerico, et piis locis dationes ultra statuta Patrum exigere, aut superposita²⁹⁴⁾ in angustiis inferre. Sed quum optimum sit perspector²⁹⁵⁾, ita prospiciat²⁹⁶⁾, ut universae sibi oves commissae a se maxime alantur, atque in necessitatibus adiuvantur, non illicitis exactionibus²⁹⁷⁾ opprimantur, quia Dominus pascere et docere nos docuit et omnibus ministrare, non terrenis lucris vel²⁹⁸⁾ avaritiis delectari.

C. LXIII. *De redditibus ecclesiae quarta pars clericis est distribuenda.*

*Item Gregorius Leoni*²⁹⁹⁾ *Episcopo Catanensium* †, *lib. VII. epist. 8.*

Ad hoc locorum gradus rationis ordo distinxit³⁰⁰⁾ et iudicia esse constituit, ut nec praepositi in opprimendos se frustra valeant occupare³⁰¹⁾ subiectos, nec subiectis item contra suos praepositos effrenata sit resultandi licentia. *Et infra*: §. 1. Volumus igitur, ut quicquid ecclesiae tuae ex³⁰²⁾ redditu vel quolibet alio titulo fortassis accesserit, quartam³⁰³⁾ exinde portionem sine diminutione aliqua debeas segregare, atque eam secundum Dei timorem presbyteris, diaconis ac clero (ut tibi visum fuerit) discrete dividere.

C. LXIV. *Episcopus turpis lucri gratia nihil a monachis vel clericis suis exigere debet.*

*Item ex VII. Synodo, c. 4.*³⁰⁴⁾

Praedicator veritatis³⁰⁵⁾ Paulus divinus apostolus, ac si

canonem ponens Ephesiorum presbyteris, imo vero et omni sacrae multitudini³⁰⁶⁾, ita fiducialiter perhibuit: *Argentum et aurum, aut vestem nullius concupisci*³⁰⁷⁾. *Omnia ostendit vobis, quoniam sic laborantes oportet suscipere infirmos, beatius existans*³⁰⁸⁾ *dare quam accipere*. Propter quod et nos edocti³⁰⁹⁾ ab eo definimus³¹⁰⁾, episcopum nullatenus turpis lucri gratia excogitare³¹¹⁾ ad excusandas excusationes in peccatis expetere aurum vel argentum, aut aliam speciem ab episcopis³¹²⁾, vel clericis, vel monachis, qui sub ipso sunt. Ait enim Apostolus³¹³⁾: *Iniqui regnum Dei non possidebunt, nec*³¹⁴⁾ *debent filii thesaurizare parentibus, sed parentibus filiis. Et infra*: *Præcepit enim et Petrus apostolorum summus*³¹⁵⁾: *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, non coacte, sed sponte*³¹⁶⁾ *secundum Deum, non turpis lucri gratia, sed voluntarie, neque ut dominantes in cleris*³¹⁷⁾, *sed forma facti gregis*³¹⁸⁾. *Et quum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem*³¹⁹⁾ *gloriam coronam.*

Gratian. *Illud autem, quod in fine capituli Symmachi ponitur: Haec ipsa non perpetuo, sed temporaliter perfuantur, ad personales tantum possessiones, clericorum videlicet et pauperum, non ad monasteriales referendum est.*

VII. Pars. §. 1. *Quam vero sit grave apud Deum decimas, et oblationes, ac primitias sacerdotibus non solvere, auctoritate Hieronymi et Augustini apparet.*

Ait namque Hieronymus in comment. ad c. 3. Malachias:

✓ C. LXV. *Reus apud Deum habetur qui decimas sacerdotibus non solverit.*

Revertimini³²⁰⁾ ad me, et³²¹⁾ revertar ad vos, dicit Dominus exercituum; et dixistis, in quo revertemur? Si affiget³²²⁾ homo Deum, quia vos configitis³²³⁾ me, et dixistis, in quo configimus³²⁴⁾ te? in decimis et primitiis. In³²⁵⁾ penuria vos maledicti estis, et me configitis³²⁶⁾ gens tota. Nunc sequamur ordinem prophetiae³²⁷⁾: Quia mihi non reddidistis decimas et primitias, idcirco in fame et penuria maledicti estis, et vos me supplantatis³²⁸⁾, sive fraudatis, atque privatis gens tota. Pro gente, quae in Hebraico scribitur יְהוָה, annum LXX. transtulerunt, *ἔρος* pro *ἔρως*, et est sensus³²⁹⁾. Ecce annus expletus³³⁰⁾ est, et nihil in meos thesauros, sed in vestra horrea comportastis et pro decimis et primitiis, quae parva erant, si³³¹⁾ a vobis³³²⁾ darentur, ubertatem possessionum vestrarum et omnem frugum abundantiam perdidistis. Ut autem sciatis, me hoc³³³⁾ irascente perfectum, quia fraudastis³³⁴⁾ me parte mea, hortor vos atque commoneo, ut inferatis decimas in horrea³³⁵⁾, hoc est in thesauros templi, et habeant sacerdotes atque Levitae, qui mihi ministrant³³⁶⁾, cibos, et probate me, si non tantas pluvias effudero, ut cataractae coeli apertae esse credantur, et effundam vobis benedictionem usque ad abundantiam. Verbum effusionis nomen largitatis ostendit. Sed fieri potest, ut agros irrigantibus pluvius sit quidem fertilitas, verum aut³³⁷⁾ locusta, aut bruchus, aut aerugo, aut eruca de-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXIV. s) Caput hoc antea citabatur ex VI. synodo. Est autem in VII. ex versione Anastasii, ex qua nonnulla hic sunt addita, demta, emendata.

t) Excogitare: Verba graeca: ὀρῶμεν, μὴ ὄλως ἀσχοπερδῶς ἐπινοεῖσθαι ἐπίσκοπον προασιζόμενον προβάσεις ἐν ἀμαρτίαις, ἀπακτεῖν χρυσόν, sic clarius verterentur:

Quaest. I. C. LX. 281) *priorem*: Ed. Nor. — 282) *desid.* in Edd. Arg. Nor. — 283) *decimis et tributis*: Burch. Ivo. — 284) *consequentur*: Ed. Bas. — 285) *desid.* ib. — 286) *fuerit*: ib. — Ivo. — 287) *decesserunt*: Edd. coll. o. — C. LXI. 288) *scr.* A. 502. — Ans. I. 5. c. 47 (51). Polyc. I. 3. t. 12. — 289) *de prop.*: Ed. Bas. — 290) *alienare*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 291) *aut*: Edd. coll. o. — 292) *honorum meritis*: Coll. Hisp. — *don. pro meritis*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. LXII. 293) in conc. Eugenii II. hab. A. 826., et Leonis IV. hab. A. 853. — Ans. I. 6. c. 166 (171). Polyc. I. 4. t. 21. — 294) *supposita*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 295) *prospector*: orig. — 296) *perspiciat*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 297) *exactis dationibus*: orig. — Ans. — 298) *et*: Edd. coll. o. — C. LXIII. 299) Ep. 7. (scr. A. 598.) I. 8. Ed. Maur. — Ans. I. 5. c. 67 (68). Abbo Flor. c. 35. — †) *Ep. Carthaginiensis*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 300) *distribuit*: Ed. Bas. — 301) *laborare vel occ.*: ib. — 302) *et ex*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 303) *ut quart.*: ib. — C. LXIV. 304) hab. A. 787. — Interpr. Anastasiana. — Ans. I. 6. c. 167 (173). — in Ed. Bas. citatur ex syn. IX. in rell. ex VI. — 305) *ecclesiae*: Edd. coll. o. — cf. Act. c. 20. — 306) *plenitudinem* (in graeco est: πληρώματα): Ans. — *mult. ac plenitudini*: Edd. coll. o. — 307) *add.*: *Ipsi scitis, quoniam ea, quae*

statuimus, ne ullo modo turpis lucri gratia in mentem veniat episcopo excusanti excusationes in peccatis poscere aurum, etc.

C. LXV. u) Pro gente: Haec usque ad vers. *Ecce annus*, addita sunt ex B. Hieronymo ad sententiae integritatem.

mihi opus erat, et iis, qui mecum sunt, ministravit manus ista: Edd. Ven. I. II. Par. Lugdd. — 308) *existantes*: orig. — 309) *docit*: Edd. coll. o. — 310) *diffinitimus*: ead. pr. Bas. Par. Lugdd. — 311) *desid. ap. Ans. — presbyteris*: Edd. coll. o. — 312) I Cor. c. 6. v. 10. 2 Cor. c. 12. v. 14. — 313) *Non*: Ans., a quo verba proxime praecedentia pariter absunt. — Edd. coll. o. — 314) *Et apostolus Petrus*: Ans. — Edd. coll. o. — cf. I Petr. c. 5. v. 2. — 315) *spontaneus*: Ed. Bas. — *sponte*: Edd. rell. — 316) *clero*: Edd. coll. o. — Ans. — 317) *add.*: *ex animo*: Edd. Bas. Lugdd. — 318) *immarcescibilis*: Edd. coll. o. — C. LXV. 319) Malach. c. 3. v. 7. seqq. — 320) *add.*: *ego*: Edd. coll. o. — 321) *affliget*: Ed. Bas. — Böhm. — *affligit*: Edd. Par. Lugdd. II. III. — *affligeret*: Edd. rell. — 322) *affligit*: Ed. Bas. — *configit*: Edd. Lugdd. I. II. — *configitis*: Edd. rell. exc. Par. — 323) *configimus*: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. III. — 324) *Et in*: Ed. Arg. — *Et ideo in*: Edd. rell. — 325) *configitis*: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. III. — 326) *prophetas*: Edd. coll. o. — 327) *supplantastis, defraudastis*: ead. — 328) *transactus*: Ed. Bas. — 329) *ut*: Edd. coll. o. — 330) *nobis*: Ed. Bas. — 331) *id*: Edd. Bas. Lugdd. — 332) *fraudatis*: Ed. Bas. — 333) *add.*: *mea*: Edd. coll. o. — 334) *ministrant*: Edd. Arg. Bas. — 335) *venit*: Edd. Lugdd. II. III. — *veniet*: Edd. rell.

struant, et labores hominum pereant³³⁶). Propterea iungit³³⁷) et dicit: *Et increpabo pro vobis devorantem³³⁸*, locustam videlicet, et reliqua, quae diximus, et non corrumpet fructum terrae vestrae. (Et infra:) §. 1. Si quando fames, et penuria, et rerum omnium egestas opprimunt³³⁹) mundum, sciamus, hoc ex Dei ira descendere, qui in pauperibus, si non accipiant eleemosynam, fraudari se loquitur, et suas^{v)} possessiones possumus decimas et primitias interpretari. §. 2. Si quis doctus et eruditus legem Dei potest ceteros³⁴⁰) erudire, non debet suae assignare prudentiae ingenioque quod possidet, sed gratias agat primum Deo, qui cuncta largitur, deinde sacerdotibus eius ac magistris³⁴¹), a quibus doctus est. Si enim non egerit gratias, sed sibi³⁴²) scientiam vendicaverit, in penuria maledicetur. Quod si intelligens largitorem Deum, et agens his gratias, per quos a Deo eruditus est, humiliaverit se, et in horreum Dei³⁴³) intulerit cibos, hoc est scripturae *sanctae* alimenta in ecclesia populis ministraverit, statim aperientur super eum cataractae coeli, et effundetur pluvia spiritalis, et mandabit *Deus* nubibus suis, ut pluant super eum imbrem, et abundantia rerum omnium perfruatur.

✓ C. LXVI. *Quod decimae sacerdotibus sunt tradendae.*

Item Augustinus serm. CCXIX. de tempore w)³⁴⁴).

Decimae tributa sunt egentium animarum. Quod si decimas³⁴⁵) dederis, non solum abundantiam fructuum recipies, sed etiam sanitatem³⁴⁶) corporis et animae consequeris. Non igitur Dominus Deus praemium postulat, sed honorem. Deus enim noster, qui dignatus est totum dare, decimam a nobis dignatus est recipere³⁴⁷), non sibi, sed nobis sine dubio profuturam. Sed si tardius dare peccatum est, quanto³⁴⁸) peius est non dedisse? De militia, de negotio, de artificio redde decimas. Quum enim decimas dando et terrena et coelestia possis praemia promereri, quare³⁴⁹) pro avaritia duplici³⁵⁰) benedictione fraudaris? Haec est enim Dei³⁵¹) iustissima consuetudo, ut si tu illi decimam non dederis, tu ad decimam revoceris. Dabis impio militi quod non vis dare sacerdoti. Benefacere semper Deus paratus est, sed hominum malitia prohibetur. Decimae enim ex debito requiruntur³⁵²), et qui eas dare noluerit³⁵³) res alienas invasit. Et quanti pauperes in locis, ubi ipse habitat, illo decimas non dante fame mortui fuerint, tantorum homicidiorum reus ante tribunal aeterni iudicis apparebit, quia rem a Deo pauperibus delegatam suis usibus reservavit. Qui ergo sibi aut praemium comparare, aut peccatorum desiderat indulgentiam promereri, reddat decimam; etiam de novem partibus studeat eleemosynam dare³⁵⁴) pauperibus.

C. LXVII. *Se ipsum condemnat qui evangelizantibus necessaria subtrahit.*

Item Hieronymus in comm. ad c. 3. epistolae ad Titum, in fine.

Apostolicis viris et evangelizatoribus Christi in necessariis usibus nolle tribuere, *sterilitatis* se ipsum est condemnare. Quod autem decimae episcoporum consensu monachis licite tribuantur B. Hieronymus *Damaso Papae scribit, dicens x)³⁵⁵):*

C. LXVIII. *Liberum est clericis decimas monachis concedere.*

Quoniam quicquid habent clerici pauperum est, et domus

illorum omnibus debent esse communes, susceptioni peregrinorum et hospitem invigilare debent, maxime curandum est illis, ut de decimis et oblationibus coenobiis et xenodochiis qualem voluerint et potuerint sustentationem impendant. Liberum est enim monachis et spiritalibus viris Deum timentibus et colentibus decimas et oblationes cunctaque remedia concedere, et de iure suo in dominium illorum et usum transferre, nec tam in pauperibus paupertatem quam religionem attendere. §. 1. Quod autem beatitudo tua quaesivit, utrum usus decimarum et oblationum saecularibus provenire possit, novit vestra³⁵⁶) sanctitas omnino non licere, protestantibus hoc³⁵⁷) divinis auctoritatibus paternorum canonum. Quamobrem, si aliquando fuerint ab his male detenta, quae divini iuris esse noscuntur, et in usum transierint monachorum et servorum Dei, episcopo tamen loci illius praesente consensum, constabunt eis omnia perpetua firmitate et stabilitate subnixi. §. 2. Clericos³⁵⁸) autem illos convenit ecclesiae stipendiis sustentari, quibus parentum et propinquorum³⁵⁹) nulla³⁶⁰) suffragantur. Qui autem bonis parentum et opibus sustentari possunt, si quod pauperum est accipiant, sacrilegium profecto committunt³⁶¹), et per abusionem talium iudicium sibi mandant et bibunt.

Gratian. *De praediis autem, quae a colonis eorum coluntur, sic definitum est in Moguntino concilio: Questi sunt praeterea etc. supra ead.*

QUAESTIO II GRATIANUS.

I. Pars. *De capellis vero, quae ab eis possidentur, quod per eorum institutionem a sacerdotibus sint gubernandae, Ioannes Papa probat, scribens Isaac Syracusano Episcopo^a) 1):*

C. I. *Presbyteri in monasteriorum ecclesiis per abbates instituantur.*

Visis literis caritatis vestrae, quibus satis perpenditur, quanto studio huic sanctae sedi reverentiam exhibetis, non modice gavisi sumus. Nunc itaque super ea, quae consultistis, ut carissimo fratri benigne discretum consilium damus. Delegavit enim nobis pia mansuetudo vestra, utrum ecclesiae pro²⁾) quiete monachorum a sanctis conciliis catholicisque episcopis eis traditae per sacerdotes ab eis ordinatae et investitae debeant institui. Addidit quoque fraternitas tua, litem et seditionem inter clericos monachosque ex hac causa non modicam esse ortam; quod investigatione versuti hostis esse factum³⁾) nemo ambigat. Habet enim mille nocendi modos, nec ignoramus astutias⁴⁾) eius. Conatur namque a principio ruinae suae unitatem ecclesiae rescindere, caritatem vulnerare, sanctorum operum dulcedinem invidiae felle inficere, et omnibus modis humanum genus evertere⁵⁾) et perturbare. Dolet enim satis et erubescit caritatem, quam in coelo nequivit habere, homines constantes ex lutea materia tenere in terra. Unde oportet (quantum fragilitati nostrae conceditur) ut omnes aditus nocendi eius versutiae *diligentissime* muniamus, ne mors ingrediatur per portas nostras. §. 1. Consilio⁶⁾) itaque multorum fratrum diligenter exquisito decrevimus⁷⁾), ut amodo ecclesiae monachis traditae per suos sacerdotes instituantur. Divinae enim leges habent et saeculares, ut

NOTATIONES CORRECTORUM.

v) Et suas: In originali sic legitur: *fraudari se loquitur et sua portione privari. Possumus decimas et primitias etiam sic interpretari.* Sed ob glossam non est mutatum. Alia vero quaedam emendata sunt.

C. LXVI. w) Caput hoc confectum est ex locis B. Augustini in serm. 219. (qui est primus dominicae XII. post festum Trinitatis), et serie verborum, et verbis ipsis saepe mutatis, eodemque modo apud Anselmum habetur.

Quaest. I. C. LXV. 336) *vastabunt*: Edd. coll. o. — 337) *subtingit*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *adiungit*: Edd. rell. — 338) *devorantes locustas*: Edd. coll. o. — 339) *opprimunt*: ead. — 340) *alios*: ead. — 341) *ministris*: ead. — 342) *Dei*: Ed. Bas. — 343) *Dominus*: ib. — C. LXVI. 344) Sermo non satis certae auctoritatis ex sententia Maurinorum. — Ans. I. 5. c. 34. — 345) *decimam*: Edd. coll. o. — 346) *salutem*: Ed. Bas. — 347) *accipere*: Ans. — 348) *quanto magis peius* — *peccatum*: Ans. et Edd. coll. o. pr. Bas., in qua vox: *peius* abest. — 349) *desid. ap.* Ans. et in Edd. Arg. Bas. — 350) *duplicem benedictionem fraudas*: Ans. — Ed. Bas. — 351) *Dominus*: Ed. Bas. — 352) *exquiruntur*: ib. — 353) *noluerint* — in-

vident: Ans. — Edd. coll. o. — 354) *facere*: Ed. Bas. — C. LXVIII. 355) Caput incertum. — 356) *tua*: Ed. Bas. — 357) *add.*: *omnibus*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 358) C. I. q. 2. c. 6. — 359) *amicorum*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 360) *add.*: *stipendia*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 361) *incurrunt et committunt*: Edd. coll. o.

Quaest. II. C. I. 1) Caput apocryphum ex omnium fere interpretum sententia. — 2) *quae pro* — *traditae sunt*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 3) *feri*: Edd. coll. o. — 4) *astutiam*: ead. — 5) *pervertere*: Ed. Bas. — 6) *concilio*: Edd. Bas. Lugd. I. — 7) *decrevimus*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas.

cuius est possessio eius fiat institutio, et si in dando quod maius est facilis fuit caritas, sit facilius in concedendo quod minus est sancta largitas. Maius enim fuit possessionem dare quam sit investituram concedere. Quomodo possessoris iura cognoscuntur⁹⁾, et suarum rerum sibi tributa reddentur, ubi quod suum est per alterum datur, et, quum voluerit, aufertur? Humani moris est illum vereri, cuius iudicio et voluntate nunc erigitur, nunc deprimitur. Unde fit, ut in partem episcopi ad serviendum sacerdos proclivior fiat, et sic episcopus quod sancte et religiose dederat quadam simulata auctoritate ad se trahat. Sic itaque privatur mercede, quam consecutus⁹⁾ fuerat, tum quia ficta caritate aufertur quod dederat, tum quia pravorum sacerdotum discordias, et scissuras amantium, *lites et dissensiones inter episcopos seminantium*, verbis nimis factus credulus, quod prius fucate moliebatur lucrari post¹⁰⁾ detecta fraude conatur quadam usurpatione ex toto auferre. Quorum avertentes¹¹⁾ calliditates et hostis versuti suasiones, deinceps omnibus¹²⁾ licentiam monachis damus suarum ecclesiarum investitores fieri, ita tamen, ut iudicio¹³⁾ synodi, si contra sacerdotum agere praesumerint, mulctentur, et felici mucrone episcopi¹⁴⁾ sacerdotum piacula resecentur.

II. Pars. Gratian. *Hac auctoritate monachis conceditur investitura suarum ecclesiarum. Sed videtur contraires Urbanus Papa II., dicens b)¹⁵⁾:*

C. II. P A L E A.

„Admonemus atque praecipimus, ut decimas omnino dari¹⁶⁾ Deo non negligatur¹⁷⁾, quas ipse Deus dari¹⁸⁾ constituit, quia timendum est, ut quisquis¹⁹⁾ Deo debitum suum subtrahit²⁰⁾, ne forte Deus per²¹⁾ peccatum suum auferat ei necessaria sua.“

C. III. De eodem. P A L E A.

*Item Nicolaus Papa II. epist. unica, c. 5.*²²⁾

„Praecipimus, ut decimae²³⁾ et primitiae, seu oblationes²⁴⁾ vivorum et mortuorum ecclesiis²⁵⁾ Dei fideliter reddantur a laicis, et ut²⁶⁾ in dispositione episcoporum sint²⁷⁾. Quas qui retinuerint²⁸⁾, a sanctae *ecclesiae* communionem separetur.“

C. IV. De eodem. P A L E A.

Item Leo Papa 29).

„Nullus decimas ad alium pertinentes accipiat.“

C. V. P A L E A.

Item Ambrosius sermone I. de Quadragesima c)³⁰⁾.

„Nam qui Deo non vult reddere decimas, quas retinuit³¹⁾, et homini non studet reddere quod iniuste *ab eo* abstulit, non timet adhuc Deum, et ignorat quid³²⁾ sit vera poenitentia veraque confessio. Iste talis *homo* non potest veram³³⁾ facere elemosynam.“

C. VI. Abbates absque episcopi consilio in parochialibus ecclesiis presbyteros non ordinant.

*Item Urbanus II.*³⁴⁾

Sane quia monachorum quidam episcopis fus suum auferre contendunt, statuimus, ne in parochialibus ecclesiis, quas tenent, absque episcoporum consilio³⁵⁾ presbyteros collocent, sed episcopi parochiae curam cum abbatum consensu sacerdoti committant, ut eiusmodi sacerdotes de populi quidem cura episcopis rationem reddant, abbati vero pro rebus temporalibus ad monasterium pertinentibus debitam subiectionem exhibeant, et sic sua cuique iura serventur. *Idem*: §. 1. In parochialibus ecclesiis presbyteri per episcopos instituantur³⁶⁾, qui eis respondeant de animarum cura, et his, quae ad episcopum pertinent.

C. VII. Quorumcumque monachorum ecclesiae episcoporum subdantur regimini.

*Item ex Concilio apud Faventiam habito*³⁷⁾.

Statuendum nobis³⁸⁾ est, quatenus ecclesiae quorumcumque monachorum in singulis parochiis sitae episcoporum, ut decet, divinitus subdantur regimini, eisque debita obsequia exhibeant.

Gratian. Ecce Urbanus Papa prohibet investituras parochialium ecclesiarum per monachos fieri, quas Ioannes Papa eis concessit. Sed illud Ioannis Papae intelligendum est de illis capellis, quae cum omni iure suo ab episcopis monachis conceduntur. Istud autem Urbani intelligitur de illis, quas abbates in propriis praediis aedificant in villis vel in castellis suis.

QUAESTIO V.)

GRATIANUS.

Tales, etsi ius territorii habeant, tamen potestatem gubernandi populum, et spirituales ministrandi non habent. Quod etiam de episcopo intelligendum est.

*Unde Nicolaus Papa ait b)*¹⁾:

C. I. *Episcopus, qui in alterius dioecesi ecclesiam aedificat, eius consecrationem sibi vendicare non valet.*

Si quis episcoporum in alienae civitatis territorio pro quacunque suorum opportunitate ecclesiam aedificare disponit, non praesumat dedicationem facere, quae illius est, in cuius territorio ecclesia assurgit. Aedificatori vero episcopo haec gratia reservetur, ut quos desiderat clericos in re sua ordinari, ipsos ordinet is, cuius territorium est, vel si ordinati iam sunt, ipsos²⁾ habere acquiescat, et omnis ecclesiae ipsius gubernatio ad eum, in cuius civitatis territorio ecclesia surrexit³⁾, pertinebit.

C. II. *Basilicae noviter conditae ad episcopum pertinent, cuius conventus esse constitit.*

*Item ex Concilio Toletano IV., c. 34. c)*⁴⁾

Possessio territorii conventum non adimit, ideoque basi-

NOTATIONES CORRECTORUM.

b) Post haec verba in exemplaribus, in quibus non sunt Paleae, sequitur c. *Sane*. In quatuor autem his interpositis Paleis nihil de monachis agitur, et haec prior est in concilio Moguntino l. c. 38., et sententia repetitur in l. c. 10. et in IH. c. 17.

C. V. c) Habetur in sermone I. de Quadragesima, cuius initium *Ecce nunc*, qui cum aliis B. Ambrosii nomen non praefertentibus servatur in bibliotheca Vaticana, ac monasterii Mediolanensis eiusdem B. Ambrosii.

Quaest. V. a) Videtur contra ordinis rationem, ut inter secundam et tertiam quaestionem quinta sit posita. Et in omnibus antiquis exemplaribus, exceptis duobus pervetustis, in secunda quaestione sunt omnes hi canones, quibus constat quinta quaestio; deinceps sequitur tertia et

quarta cum suis capitulis, ut in vulgatis codicibus; tum verba Gratiani, quae in vulgatis habentur initio sextae quaestionis, et c. *Consuetudo* faciunt quintam quaestionem, reliqua vero sextam. Verum hanc, quae nunc tractatur, esse quintam quaestionem, ex propositione initio causae facta perspicuum est. Et potuit Gratianus ideo ordinem nunc mutare, quia argumentum quintae quaestionis valde coniunctum est iis, quae in fine secundae allata erant. Quam ob causam, ac praeterea ob auctoritatem illorum duorum codicum, et receptum usum citandi hos canones sub quinta quaestione, visum est nihil esse mutandum.

C. I. b) Anselmus citat ex Arausico, in cuius 10. cap. fere idem legitur.

C. II. c) Canon 34. concilii IV. Toletani sic habet: Si-

Quaest. II. C. I. 8) cognoscere: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 9) consecutus: Edd. coll. o. — 10) postea: Edd. Bas. — 11) advertentes: Edd. coll. o. — 12) omnino: ead. — 13) in iud.: Edd. Bas. — 14) desit. ib. — C. II. 15) c. 38. conc. Mog. hab. A. 813. — Cap. I. 5. c. 154. — Burch. I. 8. c. 131. Ivo Pan. I. 2. c. 57. Decr. p. 3. c. 197. — 16) dare: Burch. Ivo Decr. — Edd. coll. o. — 17) negligant: Edd. coll. o. — 18) dare: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 19) qui: Edd. coll. o. pr. Bas. — 20) non reddidit: Edd. Bas. — subtraxerit: Ivo Pan. — 21) propter debitum suum: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — in rell. simpliciter: ne auferat ei necessaria. — C. III. 22) hab. A. 1059. — Ans. in fin. l. 8. — cf. D. 32. c. 6. §. fin. — 23) et dec.: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 24) add.: quaecumque: Edd. coll. o. — 25) et eccl.: Edd. Bas. — 26) non: ib. — 27) add.: secundum canones di-

tribuendae: Edd. coll. o. — 28) tenuerit, a sancta comm. privetur aut (vel: Ed. Bas.) separetur: Edd. coll. o. — C. IV. 29) Haec leguntur in admonitione synodali, quae Burchardo praemissa legitur, n. 45. — C. V. 30) Abiudicare huic serm. a S. Ambrosio Marini. — 31) tenuit: Edd. coll. o. — 32) quae: ead. — 33) bonam: orig. — Ed. Arg. — C. VI. 34) c. 4. conc. Claramont. hab. A. 1095. — Ans. in fine l. 8. — 35) concilio: Ed. Bas. — 36) constituantur: ib. — C. VII. 37) Caput incertum, ad conc. Placentinum, sub Urbano II. hab., fortassis referendum. — 38) desit. in Ed. Bas.

Quaest. V. C. I. 1) c. 10. conc. Araus. hab. A. 441. in compendium redactus. — ap. Ans. l. 5. c. 9. unde citant Corr., non est repertus. — 2) episcopus: Ed. Bas. — 3) surrexit: ib. — C. II. 4) hab. A. 633. — Burch. l. 3. c. 147. Ivo Decr. p. 3. c. 213. — cf. infra q. 3. c. 3.

Hæc, quæ novæ⁴⁾ conditæ fuerint, ad eum proculdubio pertinebunt episcopum, cuius conventus esse constiterit.

C. III. *Aedificatori episcopo in dioecesi alterius ecclesiam consecrare non licet.*

Item Gregorius lib. XI. epist. 19. ad Ioannem Subdiaconum⁵⁾.

Lator præsentium Ioannes, frater et cœpiscopus noster⁴⁾, indicavit nobis, quod quidam Exsuperantius episcopus ausu temerario in dioecesi ipsius oratorium construxerit, idque⁷⁾ sine præcepti auctoritate contra morem præsumserit dedicare, missasque illic⁸⁾ publicas⁸⁾ celebrare non metuit. Quam rem cum summa te⁹⁾ celeritate ac distributione convenit emendare, nec ulterius tale aliquid attentare permittas.

Gratian. *Quod de iure ordinandi, non possidendi intelligendum est. His auctoritatibus facile perpendi potest, quod sive abbates sive episcopi in suis castellis vel villis ecclesias aedificaverint, non ideo episcopo, in cuius dioecesi fuerint, conventus admittitur, et ideo sacerdotes, iuxta illud Urbani et Nicolai, in eis non nisi per episcopos, cum consensu tamen et electione aedificantium, ordinari possunt.*

QUÆSTIO III. GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem præscriptione temporis omnia iura tollantur, probatur auctoritate Chalcedonensis Concilii, et Gelasii Papæ, et Toletani Concilii. Prima est hæc¹⁾:*

C. I. *Rusticanae parochiae apud episcopos, qui eas possident, triginta annis sine violentia permaneant immobiles.*

Per singulas ecclesias²⁾ parochias rusticanas, sive in possessionibus³⁾, manere³⁾ immobiles apud eos, qui eas retinent⁴⁾, episcopos decernimus⁵⁾, et maxime si⁶⁾ sine violentia eas⁷⁾ iam⁷⁾ per triginta annos tenentes⁷⁾ gubernaverunt⁷⁾. Si vero⁸⁾ intra triginta annos facta fuerit aut fiat⁸⁾ de his dubitatio⁹⁾, liceat eis, qui se dixerint laesos propter eas¹⁰⁾, movere apud synodum provinciae certamen.

C. II. *Triginta annis ab episcopis possessæ immobiles permanent dioeceses.*

Item Gelasius epist. II. ad Siculos, c. 1.¹¹⁾

Praesulum nostrorum auctoritas emanavit, ut facultates

ecclesiae episcopi ad regendum habeant potestatem, ita tamen, ut viduarum, pupillarum atque pauperum, necnon et clericorum stipendia distribuere debeant. Hoc eis etiam¹²⁾ statuimus dari, quod hactenus decretum est; reliquum sibi episcopi vendicent, ut¹³⁾, sicut antea diximus, peregrinorum atque captivorum largitores esse possint. Idem ibid. c. 2.¹⁴⁾: §. 1. Illud etiam annecti placuit, ut si, quod absit, facultates ecclesiae, nec non dioeceses¹⁵⁾ ab aliquibus possidentur episcopis, iure sibi vendicent quod tricennalis lex conclusit, quia et filiorum nostrorum principum ita emanavit auctoritas¹⁶⁾.

C. III. *Territorii possessio conventum non admittit.*

Item ex Concilio Toletano IV., c. 34.¹⁷⁾

Sicut dioecesim alienam tricennalis possessio tollit, ita territorii¹⁸⁾ conventum non admittit¹⁸⁾.

C. IV. *Tricennalis possessio intra unam provinciam servari debet.*

Item ex eodem, c. 33.¹⁹⁾

Quicumque episcopus alterius episcopi dioecesim per triginta annos sine aliqua interpellatione possederit, quamvis¹⁾ secundum ius legis eius non videatur esse dioecesis, admittenda¹⁹⁾ non est contra eum actio repossidendi. Sed hoc intra unam provinciam²⁾, extra vero nullo modo, ne dum dioecesis defenditur, provinciarum termini confundantur.

II. Pars. Gratian. *Ecce his auctoritatibus probatur, quod possessionis et gubernationis iura præscriptione tolluntur. Sed idem Gelasius contra testatur, scribens Maximo et Eusebio Episcopis²⁰⁾:*

C. V. *Status parochiarum nec præsumptione, nec temporis præscriptione mutari potest.*

Licet in²¹⁾ regulis contineatur antiquis, parochias unicuique ecclesiae pristina dispositione deputatas nulla posse ratione convelli, ne per consuetudinem pessimam, exempli mali temeritate crescente, universalis²²⁾ confusio nascatur: tamen etiam decretis nostris ante non multum temporis destinatis omnia iussimus, quæ taliter fuerant invasa, restitui. Sed quia temeritas pervadentem legem sibi posse putat generari, si sceleri suo pertinaciam retentionis adiungat, ea, quæ inter fratrem et cœpiscopum nostrum Constantinum, Anuscanæ²³⁾ ecclesiae sacerdotem, et

NOTATIONES CORRECTORUM.

est dioecesim alienam tricennalis possessio tollit, ita territorii conventum non admittit, etc. ut infr. ead. q. 3. Sicut dioecesim.

C. III. d) Noster: Hoc loco in epistola ipsa interlicuntur multa.

Quæst. III. C. I. a) Caput hoc est ex prisca versione, quæ est in collectione Isidori, atque ex ea, cum duabus Vaticanis eiusdem collectionis codicibus collata, est emendatum.

b) Ecclesias: Apud Balsamonem in codicibus manuscriptis legitur: καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν, id est: in unaquaque provincia. Sed in graeco canone vulgato: καθ' ἐκάστην ἐκκλησίαν.

c) Sive in possessionibus: Graece est: ἀγορικὰς παροικίας, ἢ τὰς ἐγγυράτους; id est: parochias, quæ in ruribus, aut quæ in vicis et pagis sunt.

C. III. d) Territorii: In vulgatis sequebatur: possessio, quæ abest a vetustis, a Burchardo et Panormia, et codicibus conciliorum impressis et manuscriptis.

e) Non admittit: Sic in editionibus conciliorum Coloniensibus, et codice regio, et vetustis Gratiani exemplaribus, et in Panormia. Verum in duabus editionibus conciliorum Parisiensibus, et apud Ivonem habetur: non admittit, et in duobus codicibus Vaticanis, et apud Burchardum: non admittit.

Quæst. V. C. II. 5) novæ: Coll. Hisp. — Coll. cit. — Edd. coll. o. — Böhm. — C. III. 6) Ep. 17. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — Ans. I. 5. c. 27 (28). Polyc. I. 1. t. 13. — 7) illudque: Ed. Bas. — ipsumque: Edd. rell. — 8) desid. ap. Ans. — 9) desid. in Edd. coll. o. pr. Ven. II.

Quæst. III. C. I. 1) hab. A. 451. — Ivo Pan. I. 2. c. 64. Decr. p. 3. c. 106. — Burch. I. 3. c. 148. (ex Dion.) Polyc. I. 3. t. 12. — 2) add.: provinciarum: Edd. Arg. Nor. — 3) permanere: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 4) tenent: ead. — ead. — 5) decrevit: Ivo Decr. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — desid. ap. Iv. Pan. — 6) qui: Coll. Hisp. — 7) gubernaverint: Ib. — 8) add.: etiam: Ib. — 9) altercatio: Ivo (ex Dion.) — 10) propterea: Edd. coll. o. — C. II. 11) scr. A. 452. — cf. tamen ad C. 13. q. 2. c. 1. — Ivo Decr. p. 3.

c. 147. — 12) desid. in Coll. Hisp. et Iv. Decr. et Ed. Bas. — 13) ut non: Ed. Bas. — 14) Gelasius II.: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. C. 13. q. 2. c. 1. — 15) et dioeceses, quas: Coll. Hisp. — 16) add.: etc.: Ed. Bas. — C. III. 17) hab. A. 633. — cf. supra q. 5. c. 2. — C. IV. 18) Burch. I. 1. c. 67. Ivo Pan. I. 2. c. 67. Decr. p. 3. c. 131. p. 5. c. 175. Polyc. I. 3. t. 12. — *) quia — tam videtur: Coll. Hisp. — **) iudicatur: Ivo p. 5. — 19) add.: tamen: Edd. coll. o. — Böhm. — ***) ita Burch. Ivo. — C. V. 20) Ep. non satis certæ epochæ. — Ivo Decr. p. 3. c. 97. Anselmi Collectan. apud Canisium t. 3. — 21) desid. in Coll. cit. — 22) ubique univ.: Coll. cit. — 23) Camiscanæ: Ib. — Ed. Bas. — Caniscanæ: Ed. Arg. — Camiscanæ: Ed. Lugd. I. — Caniscanæ: Edd. rell. pr. Par. — legendum esse videtur cum Berardo: Asculanæ.

inter nuncios²⁴⁾ directos ab Anconitano pontifice²⁵⁾ decrevimus, per vos impleri cupimus, tunc formam in ceteris²⁶⁾ cognitionibus, quae sit sequenda, perscripsimus. Nulla ¶ igitur praesumptione statum parochiarum, qui perpetuae aetatis²⁷⁾ firmitate duravit²⁸⁾, patitur immutari, quia nec negligentia pontificis²⁹⁾, nec temporalis obiectio³⁰⁾ (quae per incuriam forte generatur), neque ignavia faciente consensus adhibitus, nec subrepente³¹⁾ supplicatione³²⁾ praecipio divellere potest semel dioecesim constitutam, ex qua semper ad regenerationem atque consignmentem³³⁾ plebs devota³⁴⁾ convenit³⁵⁾. Territorium ¶ etiam non facere dioecesim, olim noscitur ordinatum.

Gratian. Hoc multipliciter distinguitur. Sunt quaedam dioeceses, quae certis limitibus distinctae sunt; hae nullo modo praescribi possunt. Aliae vero, quae non sunt certis limitibus distinctae, et de quibus certa definitio non olim praecessit, praescriptione tolluntur.

Unde Innocentius Papa ¶³⁶⁾:

C. VI. *Limitis possessio praescribi non potest.*

Inter memoratos fratres nostros, Fulgentium Astigitanum³⁷⁾ et Honorium Cordubensem episcopos, discussio agitata est propter parochiam basilicae cuiusdam³⁸⁾, quam horum alter Cellanensem³⁹⁾, alter Regiensem⁴⁰⁾ asseruit. Et quia inter utrasque partes hactenus limitis actio est ventilata⁴¹⁾, cuius quamvis⁴²⁾ vetusta retentio nullum iuris praesudicium affert⁴³⁾, ideo⁴⁴⁾, ne in dubium ultra inter eos nostra devocaretur⁴⁵⁾ sententia, prolatis canonibus synodalia decreta perlecta sunt. Quorum auctoritas praemonet, ita oportere inhiberi cupiditatem, ut ne quis terminos alienos usurpet; ob hoc placuit inter alternas partes inspectores⁴⁶⁾ viros mittendos, ita ut dioecesis ¶ possidentis (si tamen basilicam veris⁴⁷⁾ signis limes praefixus⁴⁸⁾ monstraverit) ecclesiae, cuius est ius retentionis⁴⁹⁾, sit aeternum dominium. Quod si limes legitimus eandem basilicam non concludit⁵⁰⁾, et⁵¹⁾ tam longi temporis probatur obiecta praescriptio, appellatio praesentis⁵²⁾ episcopi non valet, quia illi tricennalis obiectio silentium imponit⁵³⁾. Hoc enim ¶ et saecularium principum edicta praecipunt, et praesulum Romanorum decrevit auctoritas. Sin vero intra metas tricennalis temporis extra alienos terminos basilicae iniusta retentio reperitur, repetentis episcopi iuri sine mora restituatur⁵⁴⁾.

C. VII. *Spatia, quae definita fuerint, tempore praescribi non possunt.*

Item Gelasius Papa *Iusto Episcopo*⁵⁴⁾.

Dilectio tua studeat, quaesita omnium fideliter rerum veritate, ut si de spatiis, de quibus memoratur orta conten-

tio, definitio dudum⁵⁵⁾ certa processerit, intemerata servetur; alioqui, si nihil unquam constiterit terminatum, tunc de praescriptione temporum, si qua pars confidit⁵⁶⁾, praebat sacramentum, ut⁵⁷⁾ tamen de iis, quae hactenus possessisse probatur⁵⁸⁾, iusiurandum sinatur offerre.

III. Pars. Gratian. *Potest etiam aliter distingui. Quae quisque sua auctoritate usurpat, quia nullo titulo possidere incipit, praescribere non potest, et in hoc casu intelligenda est illa auctoritas Gelasii: Temporalis obiectio, quae per incuriam forte generatur, non potest divellere dioecesim semel constitutam. Intelligendum est, si nullo titulo, sed sola usurpatione eam possidere coepit. Si vero iudicis auctoritate, et privilegiorum longa consuetudine possidere coeperit, tunc temporalis obiectio auctori silentium imponit.*

Unde Gelasius Papa ait ¶⁵⁹⁾:

C. VIII. *Debent privilegia XXX. annis possessa immobiliter observari.*

Placuit huic sanctae magnaue synodo, ut res et⁶⁰⁾ privilegia, quae Dei ecclesiis ex longa consuetudine pertinent, et sive a divinae recordationis imperatoribus, sive ab aliis Dei cultoribus in scriptis donata, et ab eis per annos XXX. possessa sunt, nequaquam a potestate praesulum eorum⁶¹⁾ quaecunque persona saecularis⁶²⁾ per potestatem subtrahat, aut per argumenta quaelibet auferat; sed sint omnia in potestate ac iussu⁶³⁾ praesulis ecclesiae, quaecunque intra XXX. annorum spatium ab ecclesiis possessa fuisse noscuntur. Quisquis ergo saecularium ¶ contra praesentem definitionem egerit, tanquam sacrilegus iudicetur, et donec se correxerit, et ecclesiae propria privilegia seu res restituerit, anathema sit.

Idem *Episcopis Dardaniae inter cetera inquit ¶*⁶⁴⁾:

C. IX. *Repeti non possunt quae XXX. annis quiete possidentur.*

Post quingentos annos constituta Christi quosdam audio velle subvertere, quum XXX. annorum lex hominum non possit abrumpi.

IV. Pars. Gratian. *Item si de rebus ecclesiae controversia mota est, et definitio subsequuta, etsi iniusta sit, tamen quia non sua, sed definitis auctoritate possidere coepit, tricennalis praescriptio petitori silentium imponit, ita tamen, ut suppletio praescriptionis non a tempore definitionis, sed a decessu definitis exordium sumat.*

Unde in Toletano Concilio IX. c. 8. statutum est⁶⁵⁾:

C. X. *Vita irrita disponentis non poterit pertinere ad tricennium temporis.*

Si sacerdotes⁶⁶⁾ vel ministri, dum gubernacula ecclesia-

NOTATIONES CORRECTORUM.

i) Territorium: Haec referuntur etiam ab Anselmo, licet non ab Ivone.

C. VI. k) Caput hoc exstat in concilio Hispalensi 2. c. 2., et ex eo Burchardus citat.

l) Cellanensem: In concilio impresso ac manuscripto legitur: *Celticensem* ¶, et Plinius l. 3. c. 1. inter oppida conventus Hispalensis numerat Celticam.

m) Ita ut dioecesis: In conciliorum editionibus, et duobus codicibus Vaticanis legitur: *ita ut, si in dioecesi possidentis sitam basilicam veteribus signis limes praeviusus, (al. pervisus) monstraverit, ecclesiae, etc.* Itemque in codice Lucensi regio, nisi quod loco dictionis: *praeviusus*, habetur: *praefixus* ¶.

C. VIII. n) Quod hic tribuitur Gelasio habetur in synodo VIII., habita ab Hadriano II., c. 18., et ex ea citatur

apud Anselmum et Polycarpum. Sed manuscripti codices Gratiani concordant cum vulgatis.

o) Saecularium: In vulgatis legebatur: *Quisquis ergo clericorum vel saecularium.* Sed absunt illae duae voces: *clericorum vel*, ab aliquot vetustis, et ab ipso concilio manuscripto ¶. In concilio impresso legitur: *Qui contra fecerit ut sacrilegus iudicetur, et donec talia privilegia etc.*

C. IX. p) Caput hoc non legitur in epistola Gelasii, quae exstat, ad episcopos per Dardaniam. Nicolaus I. in epistola ad episcopos Galliae, cuius initium est: *Quamvis singularum*, nuper, ut dictum est, impressa in appendice bibliothecae, citat ex epistola Gelasii ad orientales. Deusededit Cardinalis Anselmus absolute. Gelasium citant ¶.

Quaest. III. C. V. 24) *inter nunc.*: desid. in Coll. citt. — 25) *episcopo*: Ed. Bas. — 26) *certis*: ib. — †) *Ans.* l. 3. c. 15 (16). — 27) *perpetuitatis*: Ed. Bas. — 28) *duraverit*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 29) *pontificum*: ead. — 30) *obiectio*: Ans. — 31) *subripiente*: Ans. — Ed. Bas. — 32) *replicatione*: Ed. Ven. II. — 33) *add.*: *episcopi*: Edd. coll. o. — 34) *devote*: Ed. Bas. — 35) *convenerit*: ib. — *consistit*: Ans. — C. VI. 86) c. 2. conc. Hisp. hab. A. 619. — Burch. l. 1. c. 69. Ivo Decr. p. 3. c. 99. Polyc. l. 6. t. 10. — 37) *Astigitanensem*: Ed. Bas. — 38) *desid.* in Coll. Hisp. — s) *ita* in Coll. Hisp. — *Cellacens.*: Ed. Bas. — *Callacens.*: Ed. Arg. — 39) *Regiensem*: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — 40) *vindicata*: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — 41) *quamvis sit* — *nullum tamen*: Edd. coll. o. — Böhm. — 42) *afferret*: Ed. Bas. — Burch. — *afferret*: Ed. Arg. — Coll. Hisp. — Ivo. — 43) *ideoque*: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 44) *revoc.*: Böhm. — 45) *inspectionis*: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — s) *ita* in Coll. Hisp. — 46) *veteribus*: Burch. — *veri*: Ivo. — 47) *provisus*: Burch. Ivo. — Edd.

coll. o. — 48) *iusta retentio*: Coll. Hisp. — 49) *concludet*: ib. — *concluit*: Ed. Arg. — 50) *sed*: Coll. Hisp. — 51) *repetentis*: ib. — 52) *ponit*: ib. — †) *etiam*: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 53) *restituatur*: Ed. Bas. — C. VII. 54) Ep. non satis certi temporis. — Ivo Pan. l. 2. c. 69. Decr. p. 3. c. 135. p. 6. c. 105. — 55) *iudicandum*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 56) *dissidet*: Ivo p. 3. — *fidelis*: p. 6. — *si qua pars fidei praeb. sacr.*: Pauorm. — 57) *ita tamen, ut*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *ut tamen quae*: Edd. rell. — 58) *perhibetur*: Ivo Pan. Decr. p. 3. — *probatitur*: Ivo Decr. p. 6. — Edd. coll. o. — C. VIII. 59) Imo ex synodo VIII. hab. A. 869. — Coll. tr. p. 1. t. 46. c. 23. Ans. l. 4. c. 20 (31). Polyc. l. 3. t. 13. — 60) *vel*: Edd. coll. o. — 61) *desid.* in orig. — 62) *singularis*: Ed. Bas. — 63) *ueu*: Ans. — s) et Ans. — C. IX. 64) Imo Felix III. tractatus contra Acacium. — Ans. l. 4. c. 27. Deused. p. 1. — †) *Gelasius Epp. per Dardaniam*: Ans. mscr. coll. — C. X. 65) hab. A. 655. — 66) *sacerdos vel minister, et sic deinceps*: Coll. Hisp.

rum administrare videntur, contra Patrum sanctissimas sanctiones⁶⁷⁾ de rebus ecclesiae definisse aliqua⁶⁸⁾ dignoscuntur, non ex die, quo talia scribendo decreverunt, sed ex quo talia moriendo definita reliquerunt, supputationis ordo substabit. Nunquam enim⁶⁹⁾ poterit ad tricennium temporis pertinere vita irrita⁷⁰⁾ iudicantis, quia status contractuum initia⁶⁹⁾ non sumit ab origine aequitatis⁷⁰⁾.

V. Pars. Gratian. *Item ea, quae beneficiis possidentur, sive quae metu hostilitatis interveniente diutius possessa fuerint, praescribi non possunt.*

Unde in Agathensi Concilio c. 59. definitum est⁷¹⁾:

C. XI. *Quae in beneficiis possidentur praescribi non possunt.* Clerici quilibet⁷²⁾ quantacunque diuturnitate temporis de ecclesiae remuneratione aliqua⁷³⁾ possederint, in ius proprium praescriptione temporis non revocentur⁷⁴⁾, dummodo pateat ecclesiae rem fuisse, ne videantur⁷⁵⁾ etiam episcopi tempore⁷⁶⁾ administrationis prolaxae aut precarias⁷⁶⁾, quum ordinati sint, facere non⁷⁷⁾ debuissent, aut diu retentas facultates in ius⁷⁸⁾ suae proprietatis⁷⁹⁾ posse transcribere.

C. XII. *Quae humanitatis intuitu aliquibus praestantur praescribi non possunt.*

Item ex Concilio Aurelianensi I., c. 25.⁸⁰⁾

Si episcopus humanitatis intuitu mancipiola, vineolas vel terrulas clericis aut monachis, vel quibuslibet⁸¹⁾ praestiterit excolendas vel pro tempore tenendas, etiamsi longa transisse annorum spatia comprobentur, nullum ecclesia praedictum patiatur, nec saecularis legis⁸¹⁾ praescriptio, quae ecclesiae⁸²⁾ aliquid impediat, opponatur.

C. XIII. *Temporalis praescriptio non obicitur, ubi hostilitatis metus intervenerit.*

Item ex Concilio Hispalensi II., cui interfuit Isidorus, cap. 1.⁸³⁾

VI. Pars. Prima actione Theodulphi Malacitanae ecclesiae antistitis ad nos oblata precatio est, asserentis antiquam eiusdem urbis parochiam militaris quondam hostilitatis discrimine fuisse decisam⁸⁴⁾, et ex parte aliqua ab ecclesiis Astigitanae⁸⁵⁾, Eliberitanae atque Egabrensis⁸⁶⁾ urbium esse retentam. Pro qua re placuit, ut omnis parochia, quam⁸⁷⁾ antiqua ditione⁸⁸⁾ ante militarem hostilitatem retinuisse ecclesiam suam quisque comprobaret, eius privilegio restitueretur. Sicut enim per legem mundialem iis, quos barbarica feritas⁸⁹⁾ captiva necessitate transevit, postliminio revertentibus redditur antiqua possessio, non aliter et ecclesia receptura est parochiam, quam ante tenuit cum rebus suis, sive ab aliis ecclesiis possideatur, sive in cuiuslibet possessionem⁹⁰⁾ transfusa

sit. Non enim erit obicienda praescriptio temporis, ubi necessitas interest⁹¹⁾ hostilitatis.

C. XIV. *Temporis non currit praescriptio, ubi furor hostilitatis incubuit.*

Item Ioannes Papa VIII. Paulo Episcopo, fungenti legatione in Germania et Pannonia⁹²⁾.

Porro si de annorum numero forte quis caesatur, sciat, quia inter Christianos et eos, qui unius fidei sunt, numerus certus affixus est. Ceterum, ubi paganorum et incredulorum furor in causa est, quantalibet praetereant tempora, iuri non praedudicant⁹³⁾ ecclesiarum, quae corporalia nescientes arma solum Dominum et propugnatores suum, quando ei placuerit misereri, patienter expectat. Verum si annorum prolixitas in talibus impedit⁹⁴⁾, Deus ipse reprehendens est, qui post quadringentos et triginta annos filios Israel de durissima servitute Pharaonis et fornace ferrea liberavit; sed ipse⁹⁵⁾ per se noster⁹⁶⁾ redemptor fuit⁹⁶⁾, qui⁹⁷⁾ humanum genus post tot annorum milia de inferni claustris eripuit.

VII. Pars. Gratian. *Tolluntur etiam praescriptiones illae dioeceses, quas propriis episcopis negligentibus alii ab haeresi ad fidei integritatem revocaverunt.*

Unde in Africano Concilio c. 88. legitur⁹⁸⁾:

C. XV. *Si qui episcopi dioeceses suas lucrari Deo negligunt, post triennium eis constabunt episcopis, quorum studio fidei sunt reconciliatae.*

Placuit, ut quicumque episcopi⁹⁹⁾ negligentia loca ad suam cathedram pertinentia in catholicam unitatem¹⁰⁰⁾ lucrari, conveniantur a diligentibus¹⁰¹⁾ vicinis episcopis, ut id agere non morentur. Quod si intra¹⁰²⁾ sex¹⁰³⁾ menses a die conventionis¹⁰⁴⁾ non effecerint, qui poterit ea¹⁰⁵⁾ lucrari, ad ipsum pertineant, ita sane¹⁰⁶⁾, ut si ille, ad quem pertinuisse videbantur, probare potuerit, magis illius electam negligentiam ab haereticis, ut impune ibi sint, et suam diligentiam fuisse praeventam, ut eo modo eius cura sollicitior vitaretur¹⁰⁶⁾, quum hoc iudices episcopi cognoverint¹⁰⁷⁾, suae cathedrae loca restituantur¹⁰⁸⁾.

Gratian. *Potest etiam aliter intelligi praescriptio illa longi temporis, qua Gelasius negat statum parochiarum posse mutari. Longum enim tempus, sicut ex legibus habetur, decennium vel vicennium intelligitur. Huius ergo longi temporis praescriptio auctoritate Gelasii et saecularium legum ecclesiis obici non potest.*

VIII. Pars. §. 1. *Praescriptionum aliae sunt introductae odio petentis et favore possidentis: aliae tantum odio petentis. Qui enim bona fide et iusto titulo rem praesentis per decennium, absentis vero per vicennium tenuerit, perpetua exceptioe tutus erit, non solum adversus alios, sed etiam adversus creditores, quibus res ipsa obligata fuerat, etiam adversus verum dominum. Si vero aliquo casu a possessione ce-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. X. q) Nunquam enim: Sic in vetustis etiam codicibus Gratiani, et in codice conciliorum. Lucensis regio. In duobus Vaticanis est quidem dictio: *tricennium*, sed in ceteris verbis aliqua varietas. In conciliis vero impressis legitur: *Nunquam enim ad triennium temporis pertinebit potestas irritum* (al. *irrite*) *haec iudicantis*, et ab aliquibus editionibus abest vox: *potestas*.

C. XI. r) Ne videantur: In concilio impresso et apud Ivonem legitur: *ne videantur episcopi administrationes prolaxae aut precatorias, quum ordinati sunt, facere debuissent*. In Epaunensi autem locus manifeste corruptus est.

C. XII. s) Vel quibuslibet: Hae voces sunt etiam apud Anselmum, sed absunt a concilio impresso et manuscripto.

Quaest. III. C. X. 67) *regulas*: Ed. Bas. — 68) *desid.* in Coll. Hisp. — 69) *originem*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — *initium*: Edd. rell. — 70) *totum iniquitatis*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — C. XI. 71) hab. A. 506. — Ivo Decr. p. 3. c. 166. — 72) *quodlibet etiam*: Coll. Hisp. — 73) *desid.* ib. — 74) *vocetur*: ib. — *occurret*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 75) *desid.* in Coll. Hisp. et Ed. Bas. — *add.* *suae*: Ed. Bas. — 76) *administrationes prolaxae aut precatorias*: Coll. Hisp. — 77) *desid.* ib. — 78) *in ius*: *desid.* ib. — 79) *proprieta-rii*: ib. — C. XII. 80) hab. A. 511. — ap. Ans. I. 5. c. 87., unde allegant Corr., non exstat. — 81) *saeculari lege*: Coll. Hisp. — 82) *ecclesiam aliquam*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III., in quibus omittitur: *aliquam*. — C. XIII. 83) hab. A. 619. — Coll. tr. p. p. 2. t. 49. c. 1. — 84) *descissam*: Coll. Hisp. — 85) *Astigitanae*: Ed. Bas. — *Astiganae*: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — 86) *Egavensis*: Ed. Bas. — *Egabensis*: Ed. Arg. — *Egabensis*: Edd. rell. —

C. XV. t) Ita sane: Graecus canon in emendatis codicibus hoc loco sic habet: *Οὕτως μέντοι, ἵνα ἐὰν ἐκεί-νος, πρὸς ὃν δέκνυνται ἀνήκειν οἱ τοιοῦτοι, ἐξελπίσθης διὰ τὴν οἰκονομίαν ἔδοξεν ἀμελεῖν, τὸτο τῶν αἰρετικῶν ἐπιλε-ξαμένων, ὥστε ἀδοξίως αὐτοὺς παραδέσθαι, καὶ ἐν το-σοῦτω ἢ αὐτοῦ ἐπιμέλεια ἀπὸ ἐτέρου προελήφθη, ἢ τινι εἰ καταχρησάτο, τοὺς αὐτοὺς αἰρετικοὺς πλέον ἐκίκεν, τοῦτου μεταξὺ ἐπισκόπων κρινόντων διαγιγνωσκόμενον*. Id est: *Ita sane, ut si ille, ad quem hi pertinere ostenduntur, de industria ad rem commodius tractandam negligenter agere visus fuerit, id probantibus haereticis, ut sine tumultu recipiantur, atque interea suam diligentiam alius occuparit, qua quidem si usus esset, ipsi haereticis maius damnum attulisset, quum hoc iudicantes episcopi cognoverint, etc.*

87) *quas ab*: ib. — 88) *traditione*: Ed. Bas. — 89) *severitas*: Edd. coll. o. — 90) *possessione*: Ed. Bas. — 91) *intererit*: Edd. coll. o. — C. XIV. 92) *Cap. incertum temporis*. — Ans. I. 2. c. 73 (71). *Deus dedit p. 1. Polyc. l. 1. t. 11. — 93) praedudicant*: Ed. Bas. — Ans. — 94) *impedit*, ergo: Ans. — 95) *et ipse*: ib. — +) *desid.* in Ed. Bas. — 96) *fuit* — *qui*: *desid.* ap. Ans. et in Edd. Bas. Lugd. II. III. — 97) *desid.* in Ed. Arg. — C. XV. 98) in codice Hadriano ex conc. Carth. hab. A. 418. — Burch. I. l. c. 68. Ivo Decr. p. 5. c. 176. — 99) non est in orig., ap. Burch., et in Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Pars. — 100) *catholica unitate*: Edd. coll. o. — 101) *add.* *Deum*: Ivo. — 102) *infra*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 103) *tres*: Ed. Bas. — 104) *conventionis*: Ed. Arg. — 105) *esset*: orig. — Burch. — Edd. coll. o. — 106) *vitaretur*: Burch. Ivo. — *vitaretur*: Ed. Ven. I. — 107) *noventur*: Ed. Bas. — 108) *restituant*: orig. — Coll. ctt. — Ed. Arg.

ciderit, etiam adversus verum dominum utiliter rem vendicare poterit. Si autem nullo titulo, bona tamen fide, per tricennium rem alicuius possederit, simili gaudebit praesidio: Bona vero fides non ad tractum medii temporis, sed ad initium possessionis refertur. Sufficit enim in initio cuique bona fide possidere coepisse, etiamsi medio tempore scientiam rei alienae habuerit. §. 2. Haec praescriptiones introductae sunt favore possidentis et odio potentis, quia lex favet his, qui bona fide et iusto titulo, vel bona fide tantum possident; odit autem et punit circa rem suam negligentes et desides. §. 3. Quod si malu fide rem alienam quis possidere coeperit, post XXX. annos adversus omnem potentem exceptione tutus erit. Si vero aliquo casu a possessione ceciderit, actionem non habebit, quia haec praescriptio non favore malae fidei possessoris, sed odio tantum rem suam persequi negligentis introducta est. Si autem res ad creditorem suum vel ad dominum pervenerit, detentionis commodum habebit; si vero ad alium, creditor vel alius dominus^{a)} adversus eum experiri poterit, nec sibi proderit exceptio medii temporis possessoris^{b)}, quia non ab eo habuit causam possidendi. Quod si violenter possessio ad eos pervenerit, malae fidei possessor indistinctae possessionis commodum recipiet. §. 4. Haec de praescriptionibus decennii, vel vicennii, vel tricennii intelligenda sunt, si sine interruptione possessa probentur. Quod si per naturalem detentionem possessio interrupta fuerit, a die recuperatae possessionis novi triginta anni in omnibus praescriptionibus^{c)} numerabuntur. Si per litem contestationem, ab ultimo die litigii quadraginta anni computabuntur. Quod si ab eo, qui in causa praescribendi erat, possessionem aliquis nanciscatur, tempus praecedens cum suae possessionis tempore continuare poterit. §. 5. Is¹⁰⁰⁾ autem, cuius res praescribitur, si litem contestari non poterit, vel propter adversarii absentiam, vel infantiam, vel furoris laborem, quum neminem tutorem vel curatorem habeat, vel quia in magna potestate constitutus est, intra constituta tempora praesidem adeat, libellum ei porrigat, et hoc in querimoniam deducat, et sic temporis interruptionem faciat. Si autem praesidem adire non poterit, saltem ad episcopum locorum vel defensorem civitatis eat, et suam manifestare voluntatem in scriptis proponeret. Quod si praeses, vel episcopus, vel defensor abfuerit, liceat ei publice proponere, ubi domicilium habet possessor, seu cum tabulariorum subscriptione, vel, si civitas tabularios non habeat, cum trium testium subscriptione; et hoc sufficiat¹¹⁰⁾ ad omnem temporalem interruptionem sive triennii, sive longi temporis, sive triginta, vel quadraginta annorum sit. §. 6. Haec de praescriptionibus inter privatos. Ceterum adversus loca religiosa non nisi quadraginta annorum praescriptio currit. Unde in Authenticis¹¹¹⁾: Quas actiones tricennalis praescriptio excludit¹¹²⁾, si loco religioso competant, quadraginta annis excluduntur¹¹³⁾. Et in Novellis¹¹⁴⁾: Neque decennii, vel vicennii, etc. In canonibus vero ecclesia adversus ecclesiam triginta annis, monasterium adversus ecclesiam non nisi quadraginta annis praescribere permittitur. Quod si privatus primitias et decimas sine cum titulo sive sine titulo possederit, nulla temporis praescriptione tutus esse poterit. Quae¹¹⁵⁾ enim ab initio de iure sortiri effectum non possunt tractu temporis non conualescunt. §. 7. Unde si liber homo longo tempore pro servo detineatur,

etiamsi quadraginta annorum curricula excesserint, sola temporis longinquitate libertatis iura minime mutabuntur. §. 8. Ad haec ecclesia reipublicae¹¹⁶⁾: primitiae, decimationes civilium functionum instar obtinent. §. 9. Porro publicae functiones praescribi non possunt.

Unde in VII. lib. Codicis, tit. de triginta vel quadraginta annorum praescriptione, Imp. Anastasius¹¹⁶⁾:

C. XVI.

Iubemus eos, qui rem aliquam per continuum annorum quadraginta curriculum sine quadam legitima interpellatione possederint¹¹⁷⁾, de possessione quidem rei seu dominio nequaquam removeri; functiones autem, seu civilem canonem, vel aliam quampiam¹¹⁸⁾ publicam collationem impositionem eis dependere compelli, nec huic parti cuiuscunque temporis praescriptionem oppositam admitti.

Gratian. Sic etiam praedia, sive sint privati sive ecclesiae, possunt praescribi. Proventus primiliarum et decimationum praescriptione tolli non possunt, etiamsi a Romano Pontifice quilibet laicus super his rescriptum impetraverit. §. 1. Rescripta¹¹⁹⁾ enim, quae contra ius scriptum impetrata fuerint, nisi talia sint, quae illis, quibus data fuerint, prosint, et nulli obstat, nullius momenti esse censentur. §. 2. Item: Decimae Deo mandant sacerdotibus et Levitis separatas sunt, ut de sorte Domini viderent qui in eius sorte connumerantur. Non ergo cuiusquam privilegio laicis concedi possunt, ne divinis mandatis auctoritas humana praedivium inferat. §. 3. Unde Imp. Valentinianus et Theodosius¹²⁰⁾: Universas terras, quae a colonis, seu¹²¹⁾ emphyteuticariis dominici iuris, reipub. vel iuris sacrorum¹²²⁾ temporum in qualibet provincia venditae vel ullo alio pacto alienatae sunt, ab his, qui perperam¹²³⁾ atque contra leges eas detinent, nulla longi temporis praescriptione officiente, iubemus restitui, ita, ut nec pretium quidem iniquis comparatoribus reposcere liceat.

IX. Para. §. 4. De praescriptionibus vero longi temporis in Authenticis invenitur collatione VIII., constitutione sexta¹²⁴⁾: Quas actiones alias tricennalis, decennalis, vicennalis praescriptio secludit, si loco religioso competant, quadraginta annis clauduntur, usucaptione et quadriennii praescriptione suum locum habentibus¹²⁵⁾.

X. Pars. Gratian. Sed sola praescriptio XXX. annorum et deinceps, a qua tamen praescriptione privilegia Romanae ecclesiae sunt exclusa, quae non nisi centum annorum spatio praescribi possunt.

Unde Ioannes VIII. scribit Ludovico Regi¹²⁶⁾:

C. XVII. Privilegia Romanae ecclesiae non nisi centum annorum praescriptione tolluntur.

Nemo de annorum numero resultandi sumat fomentum, quia sancta¹²⁷⁾ Romana (cui Deo auctore servimus) ecclesia privilegia, quae in firma Petri stabilitatis petra suscipit, nullis temporibus angustantur, nullis regnorum partitionibus praedivium. Sed et venerandae Romanae leges, divinitus per ora priorum principum promulgatae, rerum eius praescriptionem non nisi per centum annos admittunt.

NOTATIONES CORRECTORUM.

VIII. Pars. u) Vel alius dominus: In duobus vetustis exemplaribus non est dicitio: alius¹²⁸⁾; in uno autem legitur: vel alius, scilicet dominus.

v) Medii temporis possessoris: A vetustis codicibus partim abest dicitio: temporis¹²⁹⁾, partim dicitio: possessoris.

w) In omnibus praescriptionibus: Hae voces in aliquot manuscriptis non sunt¹³⁰⁾.

x) Ecclesia reipublicae: Emendatum est ex manuscriptis. Nam antea legebatur: ecclesia, respublica¹³¹⁾. Omittit autem interdum et mutat nonnulla verba Gratianus earum legum, quas refert.

C. XVI. y) In plerisque vetustis exemplaribus caput hoc coniunctum est superiori.

IX. Pars. z) Habentibus: In plerisque vetustis exemplaribus sequitur: sed sola praescriptione XXX. annorum etc. In uno autem haec sequuntur: Huius ergo longi temporis praescriptio, auctoritate Gelasii et saecularium legum, ecclesiis obici non potest; sed sola praescriptio XXX. annorum, etc. Cod. autem de SS. EE. l. fin. locus Auth. ita habet: Quas actiones alias decennalis, alias vicennalis, alias tricennalis praescriptio excludit, hae, si loco religioso competant, quadraginta annis excluduntur, usucaptione triennii vel quadriennii praescriptione in suo robore durantibus, sola Romana ecclesia gaudentes centum annorum spatio vel privilegio.

Quaest. I. Pars VII. *) Ita in Edd. Arg. Bas. — **) temp. vel poss.: Ed. Bas. — temp.: desid. in Ed. Arg. — ***) leg. in Edd. coll. o. — 109) cf. l. C. de annali exc. — 110) sufficere: orig. — 111) Cod. de SS. EE. Auth. Quas actiones. Nov. 131. c. 6. — 112) secludit: Ed. Bas. — praecudit: Ed. rell. — 113) clauduntur: Ed. coll. o. — 114) Nov. 131. c. 6. — cf. infra q. 4. c. fin. — 115) Dig. de R. I. fr. 29. — †) adhuc ecclesia respublica: Ed. Arg. — C. XVI. 116) c. 6. C. l. 7. t. 39. — 117) possederunt: Edd. coll. o.

— orig. — 118) quandam: Edd. Arg. Bas. — aliquam: Edd. rell. — 119) cf. C. 25. q. 2. c. 15. — Cod. de prec. imp. offer. c. 7. — 120) c. 2. l. 7. t. 38. C. scr. A. 387. — Ans. l. 4. c. 38 (40). — 121) seu emph.: desid. ap. Ans. — 122) add.: atque perverse: Ed. Bas. — 123) Auth. Quas act. C. de SS. EE. — Nov. 131. c. 6. — C. XVII. 124) Cap. incerti temporis. — Ans. l. 4. c. 45 (47). Coll. tr. p. 1. t. 63. c. 4. — 125) sanctae Rom. ecclesiae: Böhms.

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

Ostensum est, quando ecclesia adversus ecclesiam praescribere possit. Nunc videndum est, si monasterium adversus ecclesiam praescribere valeat? Quod Urbanus Papa II. prohibuit, dicens¹⁾:

C. I. *Tricennio temporis aliquid praescribere abbates vel monachi non valent.*

Possessiones ecclesiarum et episcoporum tricennales abbates vel monachos habere omnimodis prohibemus.

Gratian. *Sed si eis tollitur tricennalis possessio, a B. Gregorio conceditur eis quadragenalis praescriptio. At enim Petro Subdiacono, l. I. c. 9. 2)*:

C. II. *Quadraginta annorum praescriptio religiosis domibus conceditur.*

Volumus accedentem³⁾ te ad Panormitanam civitatem quaestionem ipsam tali ratione discutere (dominio rei apud possessorem, sicut hactenus possessum est, videlicet permanente), ut, si⁴⁾ monasterium praefatum S. Theodori fines, de quibus causatio mota est, inconcussos⁵⁾ quadraginta annis possedisse repereris, nullam deinceps (etiam si quid sanctae Romanae ecclesiae competere potuit) patiaris sustinere calumniam, sed⁶⁾ quietem eorum inconcussam omnibus modis procurare. Sin vero actores⁷⁾ ecclesiae non eos possedisse quadraginta annis inconcussos iure monstraverint, sed aliquam intra tempora haec motam aliquando fuisse quaestionem eorundem finium, electis arbitris tranquille et legaliter sopiatur.

C. III. *De eodem.*

Item ex Novellis Iustiniani, Novella CXXXI. 2)

Neque decennii, neque vicennii, vel XXX. annorum praescriptio, sed sola XL. annorum curricula religiosis domibus opponantur, non solum in ceteris rebus, sed etiam in legatis et hereditatibus.

Gratian. *Sicut ergo religiosis domibus ex lege non nisi quadragenaria est obicienda praescriptio, ita et auctoritate Gregorii adversus alias ecclesias praescribere possunt eodem spatio temporis.*

QUAESTIO VI.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem ea, quae ecclesiae debentur, rectores eiusdem sua auctoritate iudicis praetermissis repetere non valeant, B. Gregorius testatur, lib. IV. c. 88. dicens 1)*:

C. I. *Iudicio, non manibus, res ecclesiae defendantur.*

Consuetudo nova in ecclesia hac et valde reprehensibilis erupit, ut, quum rectores eius patrimonii urbana vel rustica²⁾ praedia iuri illius competere posse suspicantur, fiscali more titulos imprimant, atque hoc, quod compe-

tere³⁾ pauperibus existimant, non iudicio, sed manibus defendant, et⁴⁾, quum per praedicatorum suos veritas dicat: *Nihil⁵⁾ per contentionem*, etiam ipsum litigiosae contentio- nis malum transcenditur⁶⁾, et⁷⁾ res quaelibet, quum aestima- tur⁸⁾ ecclesiae posse competere, per vim tenetur⁹⁾. Proinde praesenti decreto constituo¹⁰⁾, ut, si quis ecclesiasticorum unquam titulos potere sive in rustica¹¹⁾ sive urbano praedio sua sponte praesumerit, anathema sit. Et responde- runt omnes: Anathema sit. §. 1. Is autem, qui ecclesiae praeceat, si hoc¹²⁾ vel ipse fieri praeceperit, vel sine sua praeceptione factum digna punire animadversione neglexerit, anathema sit. Et responderunt omnes: Anathema sit.

II. Pars. Gratian. *Quod autem quisquis sua auctoritate quod sibi deberi putat usurpat, nec per iudicem reposit, cadat a causa, ex auctoritate Milevitani Concilii habetur, in quo ita statutum legitur, c. 21. 13)*:

C. II. *Causae suae detrimentum patitur episcopus, qui ecclesias suas ab alio detentas propria auctoritate quaerit adire.*

Placuit, ut quicumque episcopi *quascunque* ecclesias vel plebes, quas ad suam cathedram existimant¹⁴⁾ pertinere, non ita repetierint¹⁵⁾, ut causas suas episcopis iudicanti- bus agant, sed alio retinente irruerint, sive volentibus sive nolentibus plebibus, causae suae detrimentum patiantur. Et quicumque hoc iam fecerint¹⁶⁾, si nondum est inter episcopos finita¹⁷⁾ contentio, sed adhuc inde contendunt, ille inde discedat, quem constiterit¹⁸⁾ praetermissis iudici- bus¹⁹⁾ ecclesiasticis irruisse. §. 1. Nec sibi quisque blandiatur, si a primate²⁰⁾, ut retineat, literas impetrarit, sed, sive habeat literas sive non habeat, conveniat eum qui tenet, et eius literas accipiat, ut eum²¹⁾ appareat pacifice tenuisse ecclesiam ad se pertinentem. Si autem ille aliquam quaestionem retulerit, per episcopos iudices causa finiatur, sive²²⁾ quos eis primas²³⁾ dederit, sive²⁴⁾ quos ipsi vicinos²⁵⁾ ex consultu primatis²⁶⁾ delegerint²⁷⁾.

III. Pars. Gratian. *Econtra Gregorius Ioanni Defensori, eunti in Hispaniam, scribit lib. XI. epist. 50., dicens 28)*:

C. III. *Delictum personae in damnum ecclesiae converti non potest.*

Si episcopum talem culpam admisisse²⁷⁾ constiterit (quod absit), ut constet eum non irrationabiliter fuisse²⁸⁾ depositum, eadem eius depositio confirmetur, et²⁹⁾ ecclesiae res suae omnes restituantur, quae ablatae claruerint, quia delictum personae in damnum ecclesiae non est convertendum. Si³⁰⁾ enim, ut dicunt, Conitiolus defunctus est, ab herede eius quae iniuste ab illo³¹⁾ ablata³²⁾ sunt sine excusatione reddantur.

C. IV. *In personam delinquentis, non in facultates eius ultio procedat.*

Idem Petro Subdiacono, lib. I. epist. 42. 33)

Cognovimus, quod si quis ex familia culpam fecerit eccle-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. C. III. a) Hic neque Novellae, neque Italiani antecessoris, neque Capitularis propria omnino verba referuntur.

Quaest. VI. C. I. a) Capitulum hoc sumtum est ex concilio a B. Gregorio habito, quod in regesto ipsius bis habetur, semel lib. 4. post epist. 43., iterum post lib. 12. eiusdem regesti.

C. II. b) Vicinos: Antea legebatur: *vicini* 2). Emendatum est ex editionibus conciliorum Coloniensibus, uno

codice Vaticano, Soriensi regio, Burchardo et Ivone. In exemplari etiam antiquo concilii Carthaginensis graeci, cap. 121., legitur: *γεινιωτας*, ubi in impresso est: *γεινωτες*.

c) Ex consultu primatis: Sic etiam legitur in editionibus conciliorum vetustioribus, codice Soriensi regio, et duobus Vaticanis. Sed in recentiore Coloniensi quatuor- tomorum editione, et apud Burchardum et Ivonem est: *vicinos ex consensu delegerint* 28), itemque in concilio Africano in omnibus editionibus.

Quaest. IV. C. I. 1) c. 19. conc. Lat. II. hab. A. 1123. = C. II. 2) Ep. 9. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — 3) *accedente*: Edd. coll. o. — 4) *Ans. l. 5. c. 75 (67)*. Ivo Pan. l. 2. c. 66. Decr. p. 3. c. 146. — 5) *inconcussis annis*: orig. — Ivo. — 6) *sed — proc.*: desid. ap. Ans. — 7) *actores*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. = C. III. 8) Nov. 131. c. 6. Iul. Ep. Nov. 119. c. 6. — Cap. l. 5. c. 389.

Quaest. VI. C. I. 1) in conc. Rom. hab. 595. — Polyc. l. 4. t. 8. — 2) *rusticana*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 3) *add.*: posse: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 4) *et quia* (desid. in Ed. Bas.) *quum praedicatorum suos veritas nihil per contentionem agere praecipiat*: Edd. coll. o. — 5) Philipp. c. 2. v. 3. — 6) *transcendunt*: orig. — 7) *et si*: Ed. Arg. — 8) *existimatur*: Ed. Bas. — 9) *tenentur*: Ed. Arg. — 10) *instituo*: Ed. Bas. — 11) *rusticano*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 12) *hic*: Ed. Bas. = C. II. 13) Imo ex conc. Carth. hab. A. 418., unde refert Dionys. c. 120., Cod. Hadr. c. 87. — Burch. l. 1. c. 70. Ivo Decr. p. 5. c. 177. Polyc. l. 3. c. 12. Coll. tr. p. 2. t. 23. c. 9. — 14) *accedant*: orig. ap. Dion. — Burch. Ivo. — 15) *repetant*: lib.

— 16) *fecerunt*: Dionys. — Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — Edd. Arg. Bas. — 17) *diffinita*: Ed. Bas. — 18) *constat*: Edd. coll. o. — 19) *iudicis*: Dionys. — Burch. Ivo. — 20) *prbnatu*: Coll. Hisp. — 21) *desid. lib.* — 22) *add.*: *per eos*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 23) *primatus*: Coll. Hisp. — *primates dederint*: Dionys. — Buroh. (ap. Iv. verba: *sive — ded. non leg.*) — 24) *add.*: *per eos*: Edd. Bas. Lugd. Par. — 25) *convicint*: Edd. coll. o. — 26) *et in orig. ap. Dion. — cum consultu*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 27) *delegerint*: Edd. Arg. Bas. = C. III. 26) Ep. 46. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — cf. C. 2. q. 1. c. 7. — 27) *commisisse*: orig. — Edd. coll. o. — 28) *esse*: Edd. coll. o. — 29) *omnes res, quae suae ecclesiae fuerint*: Ed. Bas. — o. r. *suae (sive: Ed. Lugd. II.) eccl., quae abl. fuerint*: Edd. rell. — 30) *Si autem, ut dicitur, quia*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Lugd. I. III. Par. — eodem modo Edd. Bas. Lugd. II. et Ans., omnia tamen voce: *ut*. — 31) *alio*: Ed. Lugd. II. — 32) *ablata*: Edd. Bas. Lugd. II. = C. IV. 33) Ep. 44. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 16. c. 81.

siae⁴⁾, non in ipsum³⁴⁾, sed in eius substantiam³⁵⁾ vindicatur³⁶⁾. De qua re praecipimus, ut quisquis culpam fecerit, in ipsum³⁷⁾ quidem, ut dignum est, vindicetur; a communione^{e)} autem eius omnino absteatur.

C. V. *Res eorum, qui ex clero labuntur, simul cum ipsis monasterio tradantur.*

Idem in eadem epistola³⁸⁾.

De lapsis sacerdotibus, *vel Levitis³⁹⁾, vel quolibet ex clero observare te volumus, ut in rebus eorum nulla contaminatione miscearis; sed pauperrima regularia⁴⁰⁾ monasteria require, quae secundum Deum vivere sciuntur⁴¹⁾, et in eisdem monasteriis ad poenitentiam lapsos trade, ut⁴²⁾ res lapsorum in eodem⁴³⁾ loco proficiant, in quo agere poenitentiam traduntur, quatenus ipsi ex rebus illorum subsidium habeant, qui de correctione eorum sollicitudinem gerunt. Si vero parentes habent, res eorum legitimis parentibus dentur, ita tamen, ut eorum stipendium⁴⁴⁾, qui in poenitentiam dati fuerint, sufficienter debeat⁴⁵⁾ procurari. §. 1. Si qui vero ex familia ecclesiastica sacerdotes, vel Levitae, vel monachi, vel clerici, vel quilibet alii lapsi fuerint, dari eos in poenitentiam volumus, sed res eorum ecclesiastico iuri non subtrahi. Ad usum tamen suum accipiant unde ad poenitendum⁴⁶⁾ subsistant, ne, si nudentur, locis, in quibus dati fuerint, onerosi sint.

C. VI. *Inutilis sacerdos ecclesiam suam dignitate non privat.*

Item Leo IV. Caroli Regi⁴⁷⁾.

Si fortassis (quod non credimus) apud vos inutilis iudicatur⁴⁸⁾, ecclesia tamen, cui permittente Domino praesumus, non inutilis, sed caput principiumque omnium merito simul ab omnibus vocatur.

C. VII. *Possessiones monasterii pro peccato abbatis episcopo tollere non licet.*

Item in Moguntinensi Concilio⁴⁹⁾.

Episcopo non licet possessionem monasterii tollere, quamvis abbas peccaverit; sed subiiciat^{f)} eum potestati abbatis alterius monasterii.

C. VIII. *Quae sacerdotes dederunt subsequentes pontifices nullatenus auferre praesumant.*

Item Gelasius⁵⁰⁾.

Illud statuendum censuimus, ut quascunque munificentias clericis aut sibi servientibus de rebus ecclesiae in usum, aut de propriis in proprietatem praecedentes dederint⁵¹⁾ sacerdotes, subsequentes pontifices nullatenus auferre praesumant. Si quid tamen culpa exstiterit, pro qualitate personarum vel regula praecedentium canonum in persona habeatur, non in facultate districtum.

Gratian. *Si ergo delictum personae in damnum ecclesiae converti non potest, quia procurator conditionem ecclesiae potest facere meliorem, non deteriorem; si peccato abbatis possessiones monasterii auferri non licet: quomodo delictum epi-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. d) Ecclesiae: Haec vox abest a plerisque vetustis Gratiani codicibus^{*)}, et duobus epistolarum B. Gregorii (quamvis sit in impressis), et Ioanne Diacono et Ivone^{**)}.

e) A communione: Sic etiam legitur in Frobeniana editione operum B. Gregorii; sed in ceteris editionibus, et apud Diaconum et Ivonem: a commodo, quae vox in epistola saepe repetitur ad significandas facultates ipsas. Quare haec statim subduntur: nisi forte parum aliquid, quod in usu executoris, qui ad eum transmissus fuerit, proficere possit.

C. VII. f) Subiiciat: Apud Burchardum et Ivonem legitur: mittat eum in aliud monasterium in potestatem alterius abbatis.

Quaest. VI. C. IV. *) non est in Edd. Arg. Bas. — **) nec tamen in Ed. Fromonis. — 34) ipsa: Edd. Ven. I. II. Nor. — ipso: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — orig. — Ivo. — 35) substantia: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 36) vindicetur: Ivo. — 37) ipso: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — C. V. 38) Ans. I. 8. c. 1. Ivo Decr. p. 6. c. 380. p. 15. c. 20. — 39) vel Levit.: desid. in orig. et ap. IV. p. 15. — 40) et reg.: Ed. Arg. — 41) sciunt: orig. — Ivo p. 15. — Edd. coll. o. — 42) et: Ib. — 43) eo: Ivo p. 15. — Edd. coll. o. — 44) stipendia: Ib. — 45) eos debeant procurare: Edd. coll. o. pr. Bas., quae cum Iv. habet: debeant procurari. — 46) poenitentiam: Edd. coll. o. — Ivo. — C. VI. 47) Caput incertum. — Ivo Decr. p. 5. c. 21. — 48) iudicatur: Ed. Bas. — C. VII. 49) Cap. incertum. — Burch. I. 8. c. 68. Ivo Decr. p. 7.

scopi vertetur in damnum ecclesiae, ut inde detrimentum causae suae patitur? Sed detrimentum causae pati non sic est accipiendum, ut ecclesia suo iure prioret, sed potius, quia clericis coram suo iudice stantibus episcopus tacebit, et pro iniuria illata mulcabitur, si propria habuerit.

QUAESTIO VII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem ecclesiae de manu laicorum nec abbati, nec alicui accipere liceat, omnium canonum testatur auctoritas. Generaliter enim tam ecclesiae quam res ecclesiarum in episcoporum potestate consistunt. Laici autem nec sua, nec episcoporum auctoritate decimas vel ecclesiae possidere possunt. Unde episcopi, sive beneficio sive pretio ecclesias vel decimas laicis dederint, domum orationis domum negotiationis et speluncam latronum faciunt. Unde post everisionem cathedrae a coetu fidelium segregati aeterno verbera a Domino flagellabuntur.*

Unde Gregorius VII. ait in Concilio Lateranensi, cap. 7. lib. VI. Regesti¹⁾:

C. I. *Decimae a laicis non possideantur.*

Decimas, quas in usum²⁾ pietatis concessas esse canonica auctoritas demonstrat, a laicis possideri apostolica auctoritate prohibemus. Sive enim ab episcopis, vel regibus, vel quibuslibet personis eas acceperint, nisi ecclesiae reddiderint, sciant, se sacrilegii crimen committere, et aeternae damnationis periculum incurere. §. 1. Oportet autem^{b)} congruentius nos decimas et primitias, quas iure sacerdotum esse sancimus, ab omni populo accipere, quae fideles Domino praecipiente offerunt, iuxta illud vaticinium Malachiae³⁾ prophetae: *Inferre omnem decimationem in horreum meum, ut sit cibus in domo mea.* §. 2. Has vero decimas sub manu episcopi fore censemus, ut ille, qui ceteris⁴⁾ praeest, omnibus iuste distribuat, nec⁵⁾ cuiquam^{c)} personae honorabilis exhibeat, unde alii scrupuloso corde moveantur, sed sint omnia communia, quia inhonestum videtur, ut alii sacerdotes habeant, alii vero detrimentum patiantur, sed sicut una est fides catholica, ita necesse est, ut ille, qui provisor est loci, quamvis multae sint ecclesiae, omnibus tamen fideliter⁷⁾ distribuat.

Unde Urbanus II. s)⁸⁾:

C. II. *De eodem. PALEA.*

„Congregato apud Claromontensem urbem multorum episcoporum⁹⁾ synodali conventu, proposita nobis est a quibusdam eorum quaestio de ecclesiis vel de ecclesiasticis possessionibus, a clericis vel monachis usque in praesentiarum inconsultis episcopis acquisitis. Nos autem usi saniori consilio eorumdem episcoporum, condescendentes¹⁰⁾ pro tempore providentesque ecclesiasticae paci, vel quia aliter absque inevitabili¹¹⁾ scandali periculo huiusmodi quaestio non poterat procedere, apostolica auctoritate decrevimus¹²⁾, ut ea, quae a clericis vel monachis, *vel¹³⁾ a

Quaest. VII. C. I. a) Est canon 7. concilii a Gregorio VII. Romae in Laterano habiti A. D. 1078., quod habetur lib. 6. regesti eiusdem Gregorii. Eundem canonem repetivit Innocentius II. in concilio a se Romae habito c. 9. Utrumque concilium exstat in bibliotheca Vaticana.

b) Oportet autem: Quae sequuntur usque ad finem in neutro concilio, neque in Polycarpo, aut Panormia, neque apud Anselmum habeantur^{***)}.

C. II. c) Caput hoc in conciliis Urbani non est inventum. Habetur autem in prima collectione Decretalium Bernardi Papiensis, tit. de capellis monachorum, ex eodem Urbano citatum.

c. 106. = C. VIII. 50) Imo can. 17. conc. Aurel. III. hab. A. 538. in compendium redactus. — Ans. I. 6. c. 172 (180). — 51) dederunt: Ed. Bas.

Quaest. VII. C. I. 1) c. 7. conc. Rom. hab. A. 1078. — Ans. I. 5. c. 55 (53). Ivo Pan. I. 5. c. 145. Polyc. I. 3. t. 11. — 2) usus: Ed. Bas. — *** et videntur quidem auctoris longe vetustioris esse. — Deusd. p. 3. — 3) Malach. c. 3. v. 10. — 4) cuiuslibet: Ed. Bas. — 5) ne: Ed. Arg. — 6) quicquam: Edd. coll. o. pr. Arg. — 7) desid. in Ed. Arg. — C. II. 8) Caput incertum, ser. post A. 1095. quo habitum est conc. Clarom. — 9) coepiscoporum: Edd. coll. o. — 10) et descendentes: Ed. Arg. — 11) inevitabili: Edd. coll. o. pr. Ven. II. Par. Lugd. — 12) decrevimus: Edd. Arg. Nor. Ven. I.

quibuscumque personis, prout potuerint¹³⁾, usque¹⁴⁾ hodie fuerint¹⁵⁾ acquisita, rata perenniter et inconcussa permanent, hoc tamen tenore, ne in posterum inconsultis episcopis talia praesumant.¹⁶⁾

C. III. De eodem.

Item Gregorius VII. d)¹⁶⁾.

Pervenit ad nos fama sinistra, quod quidam episcoporum non¹⁷⁾ sacerdotibus propriae dioecesis decimas atque Christianorum oblationes conferant, sed potius laicalibus personis, militum videlicet, sive servitorum, vel (quod gravius est) etiam consanguineis. Unde, si quis amodo episcopus inventus fuerit huius divini praecepti transgressor, inter maximos haereticos et antichristos non minimus habeatur, et, sicut Nicaena synodus de simoniaco censuit, et qui dat episcopus, et qui recipiunt ab eo laici, sive pretio sive beneficio, aeterni incendii ignibus deputentur.

C. IV. Fideliter decimas dat qui omnium suorum decimas solvit.

Item Ambrosius in sermone Quadragesimae, cuius initium: Ecce nunc tempus¹⁸⁾.

Quicumque recognoverit in se, quod fideliter non dederit decimas suas, modo emendet quod minus fecit. Quid est fideliter decimas dare, nisi ut nec peius, nec minus aliquando "Deo" offerat, aut¹⁹⁾ de grano "suo", aut de vino "suo", aut de fructibus arborum, aut de pecoribus, aut de horto, aut de negotio, aut²⁰⁾ de ipsa venatione sua?

C. V. Excommunicantur qui sacerdotibus decimas dare nolunt.

Item ex Concilio Rothomagensi²¹⁾.

Omnes decimae terrae, sive de frugibus sive de pomis arborum, Domini sunt, et illi sanctificantur boves²²⁾, et oves, et caprae, quae sub pastoris virga transeunt; quicquid decimum²³⁾ venerit²⁴⁾ sanctificabitur Domino. Non eligetur nec bonum, nec malum, nec altero²⁵⁾ commutabitur. Si quis mutaverit²⁶⁾, et quod²⁷⁾ mutatum est, et pro quo mutatum est, sanctificabitur Domino, et non redimetur. Sed quia modo multi inveniuntur, decimas dare nolentes, statim, ut secundum Domini nostri praeceptum admonentur semel, et secundo, et tertio. Qui si non emendaverint, anathematis vinculo feriantur, usque ad satisfactionem et emendationem congruam.

C. VI. Veterum exemplo decimae solvantur.

Item ex Concilio Maguntinensi²⁷⁾.

Decimas Deo et sacerdotibus Dei dandas, Abraham factis, et Iacob promissis instans, "deinde lex statuit", et omnes sancti doctores commemorant.

Gratian. Non autem decimae sunt redimendas a populo, si ulterius dare eas noluerint.

Unde in eodem Concilio legitur²⁸⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. d) In vulgatis codicibus huic capiti erat praepositum nomen Paleae, sed habetur in omnibus scripturis. Refertur autem plane eisdem verbis 1. q. 3. Pervenit, et de eo ibi notatum est. In Polycarpo est longe copiosius, et citatur ex concilio Africano.

C. IV. e) In sermonibus saepe citatis, qui B. Ambrosio inscripti in bibliotheca Vaticana, et monasterii Mediolanensis servantur, sermone 1. de Quadragesima, habetur hoc capitulum.

C. V. f) Hic etiam auctoritate veterum codicum inductum est nomen Paleae*).

Quaest. VII. C. II. 13) potuerunt: Ed. Bas. — 14) vel usque: Edd. coll. o. — 15) fuerunt: ead. — C. III. 16) cf. ad. C. 1. q. 3. c. 19. — 17) nisi: Ed. Bas. — C. IV. 18) Non videtur Ambrosii esse. — 19) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. — 20) vel de propria ven.: Ed. Bas. — C. V. 21) leg. in Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 21) hab. c. A. 650. — Burch. 1. 3. c. 130. Ivo Pan. 1. 2. c. 58. Decr. p. 3. c. 196. — cf. Levit. c. 27. v. 28. — 22) decimae: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. — 23) evenit: Edd. coll. o. — 24) in alterum: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — alterum: Edd. rell. — 25) commutaverit: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 26) et quod mutatum est, et quod mutatum fuerit: Edd. coll. o. — et quod mutatum est, et quod mutabitur: Ivo Pan. — et quod mutatum est, et quod mutatum est: Burch. Ivo Decr. — C. VI. 27) Caput incertum. — Burch. 1. 3. c. 133. Ivo Pan. 1. 2. c. 60. Decr. p. 3. c. 199. — C. VII. 28) Ivo ex cap. reg. Fr. 1. 5. c. 101. — Reg. 1. 1. c. 49. Burch. 1. 3. c. 134. Ivo Pan. 1. 2. c. 68. (ex conc. Mogunt.) Decr. p. 3. c. 200. (utroque ex conc. Mediomatr.) —

C. VII. Decimae non sunt a populo redimendae.

Decimas, quas populus dare non vult, nisi quolibet munere ab eo redimantur, ab episcopis prohibendum est, ne fiat.

C. VIII. Quia decimae Deo non redduntur, indictio fisci accessit.

Item Augustinus lib. L. homiliarum, hom. 48. 29).

Maiores nostri ideo copiis omnibus abundabant, quia Deo decimas dabant, et caesari censum reddebant. Modo autem, quia discessit devotio Dei, accessit indictio fisci. Nolumus³⁰⁾ partiri cum Deo decimas, modo autem totum tollitur. Hoc tollit fiscus, quod non accipit Christus.

C. IX. Columbas vendit qui ecclesiam indisciplinatis committit.

Item Origenes homil. 15. ad c. 21. Matthaei.

Et hoc³¹⁾ diximus secundum simplicem intellectum. Iuxta³²⁾ moralem autem talia³³⁾ dicemus, et primum quidem³⁴⁾ de templo, de quo per Prophetam³⁵⁾ dixit Deus: Domus mea domus orationis vocabitur. Ergo secundum corporalem circumcisiopem carnis, et secundum corporales³⁶⁾ legis festivitates et sacrificia³⁷⁾, consequenter et templum Dei aestimabatur³⁸⁾, quod ex³⁹⁾ lapidibus insensatis erat constructum; primum quidem a Salomone, deinde reparatum ab Esdra, postea vero post Christi adventum a Romanis destructum, et⁴⁰⁾ illa aestimabatur domus orationis; qua destructa necesse est ut Iudaei, quasi non iam habentes domum orationis, iam non habeant privilegium speculationis Dei⁴¹⁾, nec possint secundum legem Deo servire. §. 1. Hoc ergo facto, omnia Christus eiecit in mysterio⁴²⁾ spiritualium actuum suorum, et⁴³⁾ tunc visibiliter fecit quod semper invisibiliter agit, efficiens vendentes et ementes de templo, et mensas nummulariorum evertens, et cathedras vendentium columbas⁴⁴⁾ ad correptionem populi, ut non pro mundanis⁴⁵⁾ festivitates in nomine Dei celebrent⁴⁶⁾, nec emtionibus et venditionibus vacent in loco non competenti, in quo non debent emere et⁴⁶⁾ vendere, sed orationibus⁴⁷⁾ vacare, qui congregantur⁴⁸⁾ quasi in domo orationis. §. 2. Nunc autem arbitror templum Dei ex lapidibus vivis constructum esse ecclesiam Christi. Sunt autem multi in ea, non, sicut decet⁴⁹⁾, viventes spiritualiter, sed secundum carnem militantes, qui et domum orationis de lapidibus vivis constructam faciunt speluncam esse latronum, actibus suis non ecclesia Dei dignis⁵⁰⁾, sed spelunca latronum. Qui enim considerat in multis ecclesiis talium Christianorum peccata, qui arbitrantur quaestum esse pietatem, et quum deberent de evangelio vivere, secundum quod vivere decet servos Dei, hoc non faciunt, sed divitias et multas possessiones acquirunt, nonne dicet⁵¹⁾, speluncam latronum factam esse sub illis ecclesiam? ut recte dicat Christus ad eos propter dissipationem⁵²⁾ ecclesiae suae: Quae⁵³⁾ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Item ipse per Oseae⁵⁴⁾ tali modo: Vae mihi, quoniam factus sum sicut qui colligit stipulam

g) Boves: Haec usque ad vers. Sed quia, in aliquot vetustis codicibus non habentur. Sunt tamen etiam apud ceteros collectores.

C. VII. h) Burchardus et Ivo citant ex concilio Mediomatricis. Habetur in Capitularibus lib. 5. cap. 46., et in legibus Longobardicis lib. 3. tit. de decimis.

C. IX. i) Pro mundanis: Apud Origenem legitur: ut non pro mundi festivitibus in nomine Dei emtionibus et venditionibus vacent. Et hoc quidem propter glossam mutatum non est; multa vero alia partim ex originali, partim ex vetustis codicibus sunt emendata et locupletata.

C. VIII. 29) Non est Augustini. — 30) nolumus: Edd. coll. o. — C. IX. 31) haec: Edd. Bas. Ven. I. Lugd. I. — 32) secundum: Ed. Bas. — 33) alia: Ed. Arg. — 34) add.: dicemus: Ed. Bas. — 35) Matth. c. 21. v. 13. — 36) corporales: Edd. coll. o. pr. Bas. — 37) add.: et alia corporalia: Edd. coll. o. pr. Arg. — 38) existimabatur: Ed. Bas. — 39) in: Edd. coll. o. — 40) et illa domus est (esse dicitur: Ed. Bas.) dom. or.: ead. — 41) add.: veri: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 42) ministerio: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 43) quod fecit, vta. egit: Edd. coll. o. — 44) add.: dissipavit: ead. — 45) celebrarent: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 46) vel: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 47) add.: tantum: Edd. coll. o. — 48) atque congregantur: ead. — 49) condecet: ead. — 50) digni: ead. pr. Arg. — 51) dices: Edd. coll. o. — 52) dispersionem: Ed. Bas. Lugdd. II. III. — Ps. 29. v. 10. — 54) add.: Prophetam: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — legitur locus alleg. apud Michaeam c. 7. v. 1. seqq.

in messe, et sicut qui⁵⁵⁾ racemum in vindemia, quum non sunt⁵⁶⁾ botri ad manducandum primogenita⁵⁷⁾. *Vae animae meae, quia perit timoratus a terra, et qui corrigat in hominibus⁵⁸⁾ non est.* Et quum intellexeris lesum dicentem talia, et lugentem peccata nostra, aspice simul et illud, quod in evangelio scribitur⁵⁹⁾: *Quum vidisset Hierusalem, flevit⁶⁰⁾ super eam, et dixit, quia si cognovisses et tu.* Et si rationabiliter flevit super Hierusalem, *et* rationabiliter flebit⁶¹⁾ super ecclesiam, aedificatam quidem, ut esset domus orationis, factam autem propter turpia lucra, *et* luxus quorundam (quod utinam non esset) principum populi⁶²⁾, speluncam latronum. *Et infra: §. 3.* Et arbitrator convenire verbum⁶³⁾ de venditoribus columbarum eis, qui tradunt ecclesias avaris, et tyrannicis⁶³⁾, et indisciplinatis, et irreligiosis episcopis aut presbyteris. Propter quod⁶⁴⁾ et cathedras tantummodo appellavit Evangelista eversas esse ab Iesu. Et utinam audirent haec cum dicentis admonitione scripturae qui gloriantur de cathedris Moysi, in quibus sedent, et vendunt omnes⁶⁵⁾ ecclesias columbarum, et tradunt eas talibus praepositis, ad quos recte dicatur⁶⁶⁾ a Domino per Hieremiam prophetam⁶⁷⁾: *Principes populi mei me non cognoverunt. Filii enim sunt insipientes, et non intelligentes: sapientes sunt ad male faciendum⁶⁸⁾, bene autem facere nesciunt.*

Gratian. *Quum ergo ecclesiae et oblationes earum non consistant, nisi in potestate episcoporum, patet profecto, quod non sunt ab alio recipiendae, quam de manu eorum.* Unde in Aurlipianensi Concilio I. c. 19. statutum est⁶⁹⁾:

C. X. *Omnes basilicae ad eum pertinent episcopum, in cuius territorio positae sunt.*

Omnes basilicae, quae per diversa loca constructae sunt vel quotidie construuntur, placuit secundum priorum canonum regulam, ut in *eius* episcopi potestate consistant⁷⁰⁾, in cuius territorio positae sunt.

C. XI. *Archidiaconus, archipresbyter, praepositus, vel decanus, nec officia, nec beneficia ecclesiastica sine consensu episcopi tribuat.*

Item Calixtus Papa⁷¹⁾.

Nullus omnino archidiaconus, aut archipresbyter, sive praepositus, vel decanus animarum curam vel praebendas ecclesiae sine iudicio vel consensu episcopi alicui tribuat; imo, sicut sanctis⁷²⁾ canonibus constitutum⁷³⁾ est, animarum cura et pecuniarum ecclesiasticarum dispensatio in episcopi iudicio et potestate permaneat⁷⁴⁾. Si quis vero contra hoc facere, aut potestatem, quae ad episcopum pertinet, sibi vindicare praesumserit, ab ecclesiae liminibus arceatur.

Item Gregorius VII. in generali Synodo praesidens dixit, cap. 1. et 2.⁷⁵⁾:

C. XII. *De manu laici episcopatus vel abbatia suscipi non debet.*

Si quis deinceps episcopatum vel abbatiam de manu ali-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. k) Sub crimine: Antea legebatur: *sub crimine tam inobedientiae quam ambitionis, ex qua scelus idololatriae coepit**. Emendatum est ex concilio ipso et Anselmo. Et est locutio valde familiaris Gregorio VII. ex I. Reg. c. 15.

C. XIV. l) De hoc canone notatum est sup. dist. 63. c. *Omnis electio*, in vers. *Segregetur*.

C. XV. m) Caput hoc acceptum est ex Chronico Anastasii Bibliothecarii, in iis, quae de Anastasio imperatore narrat, multaque ex ipso originali sunt emendata.

cuius laicae personae susceperit⁷⁶⁾, nullatenus inter episcopos vel abbates habeatur, nec ulla ei ut episcopo seu abbati audientia concedatur. Insuper ei et gratiam B. Petri, et introitum ecclesiae interdictionis, quousque locum, quem sub crimine⁷⁷⁾ tam ambitionis quam inobedientiae (quod est scelus idololatriae) cepit, respiciendo non deserit⁷⁷⁾. Similiter etiam de inferioribus ecclesiasticis dignitatibus constitutum. *Item c. 2. §. 1.* Si quis imperatorum, regum, ducum, marchionum, comitum, vel quilibet saecularium potestatum aut personarum investituram episcopatum⁷⁸⁾ vel alicuius ecclesiasticae dignitatis dare praesumserit, eiusdem sententiae vinculo se esse sciat obstrictum⁷⁹⁾.

C. XIII. *Excommunicationi subiaceat, non investiturae sumat fructum, qui de manu laici ecclesiam susceperit.*

Idem *ibidem*, cap. 3.⁸⁰⁾

Quoniam investituras ecclesiarum contra statuta sanctorum Patrum a laicis personis* in multis partibus cognovimus fieri, et ex eo plurimas perturbationes in ecclesia, imo⁸¹⁾ ruinam sanctae religionis oriri, ex quibus Christiana⁸²⁾ religio conculcatur⁸³⁾, decernimus, ut nullus clericorum investituram episcopatus, vel abbatiae, vel ecclesiae de manu imperatoris, vel regis, vel alicuius laicae personae, viri vel feminae, suscipiat. Quod si praesumserit, recognoscat investituram illam apostolica auctoritate irritam esse, et se usque ad condignam⁸⁴⁾ satisfactionem excommunicationi subiaccere.

C. XIV. *De eodem.*

Idem ex Canone Apostolorum 31.⁸⁵⁾

Si quis episcopos saecularibus potestatibus usus ecclesiam per ipsos obtineat, deponatur et segregetur⁸⁶⁾, omnesque, qui illi communicant.

C. XV. *De eodem.*

Item ex Chronico Anastasii Bibliothecarii⁸⁷⁾.

Sane Thessalonicensi⁸⁷⁾ episcopo *communicante* ob meritum imperatoris Anastasii Timotheo Constantinopolitano episcopo⁸⁸⁾, quem⁸⁹⁾ concilium Chalcidonense anathematizaverat, quadraginta⁹⁰⁾ episcopi Illyrici et Graeciae convenientes in unum, per professionem in scriptis factam, ut⁹¹⁾ a proprio metropolitano, discesserunt *ab eo*⁹²⁾, et Romam mittentes Romano⁹²⁾ communicare in scriptis professi sunt. *Et paulo post: §. 1.* Quum Dioscorus⁹³⁾ (iunior) manus impositionem accepisset, recesserunt multitudinis populorum⁹³⁾, dicentes, quia⁹⁴⁾ nisi secundum quod sanctorum continent Apostolorum canones fiat, non recipietur episcopus. Principes⁹⁵⁾ enim inthronizaverant eum.

C. XVI. *Excommunicetur qui per laicos ecclesiam obtinet.*

Item Paschalis Papa II.⁹⁶⁾

Si quis clericus, abbas vel monachus⁹⁷⁾ per laicos eccle-

n) Quum Dioscorus: Haec est altera electio a priore, et ipsa facta non canonice, et potestate laica; nam prior est Timothei ad sedem Constantinopolitanam, haec vero posterior Dioscori iunioris ad Alexandrinam. Utraque vero a Bibliothecario copiose exponitur.

C. XVI. o) Capitis huius et sequentis sensus est in fragmento manuscripto concilii apud Guardastallum, a Paschali habiti A. D. 1116., quod in bibliotheca Vaticana servatur. Nauclerus etiam Gen. 36. narrat, Paschalem apud Treacas concilium habuisse, ubi inter multa sententiam de

Quaest. VII. C. IX. 55) desid. in Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 56) sint: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. — 57) primogeniti: Ed. Bas. — et primogenita: Edd. rell. — 58) add.: omnibus: Edd. coll. o. — 59) Luc. c. 19. v. 41. — 60) stetit et flevit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 61) flevit: Edd. coll. o. — 62) add.: Dei: ead. pr. Bas. — 63) add.: et tenacibus: Ed. Bas. — 64) quae: Edd. Arg. Ven. II. — 65) desid. in Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 66) dicitur: Edd. coll. o. — 67) Hier. c. 4. v. 22. — 68) ut faciunt mala: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. X. 69) hab. A. 511. — Reg. I. i. c. 15. Burch. I. 3. c. 8. Ivo Decr. p. 3. c. 10. — 70) constat: Ed. Bas. — consistunt: Edd. rell. — C. XI. 71) c. 7. conc. Lat. I. hab. A. 1123. — 72) a sanctis: Edd. coll. o. pr. Bas. — 73) institutum: Ed. Bas. — 74) permaneat: Edd. Lugd. II. III. — maneat: Edd. rell. pr. Bas. — C. XII. 75) hab. A. 1080. — Ans. I. 6. c. 73. (70. 71.) Deusd. p. 1. — 76) acceperit: Ed. Bas. — *) in Edd. coll. o. — quem tenere: Ed. Bas. — 77) deseruerit: Edd. Bas. Ven. II. Lugd. Par. — 78)

episcopatum spiritualium: Ed. Bas. — episcopatus: Edd. rell. — 79) adstrictum: Ed. Bas. — C. XIII. 80) Polyc. I. 2. t. 4. — apud Ans., ex cuius I. 6. c. 73. laudant: Corr., non est reperitum. — 81) imo — rel.: non sunt in ipso conc. — 82) Christianae censurae: Edd. coll. o. — 83) conturbatur: ead. — investiturae: ead. — 84) dignam: ead. — C. XIV. 85) Burch. I. 3. c. 109. Ivo Decr. p. 3. c. 85. p. 5. c. 119. Deusd. p. 1. — 86) segregentur omnes: Ed. Bas. — Ivo p. 5. — C. XV. 87) Thessalonicenses episcopi: Edd. coll. o. — 88) add.: consenserunt: ead. — 89) quod: Ed. Bas. — 90) add.: vero: Edd. coll. o. — 91) et: ead. pr. Arg. Nor. Ven. II. — 92) add.: episcopo: Edd. coll. o. — 93) rusticorum: orig. — add.: a rege: Edd. coll. o. — 94) quia sec. — fiat, non est factus episcopus: et ideo non recipietur: ead. — 95) princeps inthronizavit: Ed. Bas. — C. XVI. 96) Hoc caput pariter ac tria sequentia ad conc. Treacas hab. A. 1107. pertinere, chronicorum auctoritate nisi suspicantur Baluzius et Berardus. — 97) add.: vel canonicus: Edd. Bas. Lugd. II. III.

sias obtinuerit, secundum sanctorum Apostolorum canones et Antiocheni) concilii capitulum excommunicationi subiacet.

C. XVII. *Qui per laicos ecclesias obtinet, et qui manus imponit, communione priuetur.*

Idem 98).

Constitutiones sanctorum canonum sequentes statuumus, ut quicumque clericorum ab hac hora in antea investituram ecclesiae vel ecclesiasticae dignitatis de manu laica) acceperit, et ipse, et qui ei manum imposuerit, gradus sui periculo subiacet, et communione priuetur.

C. XVIII. *De eodem. Idem 100).*

Nullus laicorum ecclesias vel ecclesiarum bona occupet vel disponat. Qui vero secus egerit, iuxta B. Alexandri) capitulum ab ecclesiae liminibus arceatur.

C. XIX. *De eodem. Idem 101).*

Sicut Domini vestimentum scissum non est, sed de eo sortiti sunt, ita nec ecclesia scindi debet, quia in unitate tota consistit. In potestatem ergo proprii episcopi ecclesiae reducuntur, et ab ipso (sicut sacris canonibus cautum est) ordinantur. Alioquin et ecclesiae ipsae, et clerici earundem divinis destituuntur officiis.

C. XX. *Nullus clericus per laicos ecclesiam obtineat.*

Item Alexander Papa II. r) 103)

Per laicos nullo modo quilibet clericus vel presbyter obtineat ecclesiam nec gratis, nec pretio. §. 1. Nullus habitum monachi) suscipiat, spem aut promissionem habens, ut abbas fiat. §. 2. Nullus presbyter duas habeat) ecclesias.

C. XXI. *Singuli episcopi suos habeant oeconomos.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 26. 106)

Quoniam in quibusdam ecclesiis, ut rumore) comperimus, praeter oeconomos episcopi facultates ecclesiasticas tractant, placuit omnem ecclesiam habentem episcopum habere oeconomum de clero proprio, qui dispenset res ecclesiasticas) secundum sententiam proprii episcopi, ita, ut ecclesiae dispensatio praeter testimonium) non sit, et ex hoc) dispergantur ecclesiasticae facultates, et sacerdotio maledictionis) derogatio procuretur. Quod si hoc minime fecerit, divinis constitutionibus subiacet.

C. XXII. *Laici non sunt constituendi oeconomi, sed) ex proprio clero eligendi.*

Item ex Concilio Hispalensi II., cui interfuit Isidorus, c. 9. 111)

In) nona) actione didicimus, quosdam ex nostro collegio contra mores ecclesiasticos laicos habere in rebus divinis constitutos oconomos. Proinde pariter tractantes eligimus) 114), ut unusquisque nostrum secundum Chalcedonensium Patrum decreta) ex proprio clero oconomum sibi constituat. Indecorum est enim laicum vicarium esse episcopi, et) saeculares in ecclesia iudicare. In uno enim) eodemque officio non debet) dispar esse) professio. Quod etiam in lege divina prohibetur, dicente) Moysse: *Non arabis in bove simul et asino*, id est: homines diversae professionis in officio uno) non sociablis. Unde) oportet nos et divinis libris, et sanctorum Patrum obedire praeceptis, constituentes, ut) hi, qui in administrationibus) pontificibus sociantur, discrepare) non debeant nec professione, nec habitu. Nam cohaerere et coniungi non possunt quibus et studia, et vota diversa sunt. §. 1. Si quis autem episcopus posthac) ecclesiasticam rem aut per) laicalem procuracionem administrandam elegerit, aut sine testimonio oeconomi gubernandam crediderit, vere ut contemtor canonum et fraudator ecclesiarum rerum non solum Christo) de rebus pauperum iudicabitur reus, sed etiam concilio manebit obnoxius.

C. XXIII. *Non habeat laicus aliquid statuendi in ecclesia facultatem.*

Item in Synodo Romana III. Symmachi Papae, c. 3. 127)

Non) placuit, laicum statuendi in ecclesia) praeter Papam Romanum) habere aliquam potestatem, cui) obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi. Item) ibidem Eulalius, Episc. Syracusanae ecclesiae, dixit) :

C. XXIV. *Ecclesiasticas facultates laici disponere non possunt. Laicis quamvis religiosus nulla de ecclesiasticis facultatibus) aliquid disponendi legitur attributa facultas.*

C. XXV. *Laicus sacrilegus habetur qui dispositionem vel dominationem rerum ecclesiasticarum usurpat.*

Item Calixtus Papa II. r) 131)

Si quis principum vel aliorum laicorum dispositionem seu dominationem) rerum sive possessionum ecclesiasticarum sibi vendicaverit, ut sacrilegus iudicetur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

libera pastorum electione, et de coercenda laicorum in ecclesiasticas dignitates praesumptione iuxta praedecessorum suorum decreta promulgavit.

p) Antiocheni: In concilio Antiocheno nihil expresse statutum contra eos, qui per laicos obtinent dignitates ecclesiasticas. Verum cap. 23. praecipitur, ut in episcopo eligendo servetur ius ecclesiasticum, nempe, ut non eligatur episcopus, nisi cum synodo et iudicio episcoporum, quibus verbis laici videntur excludi. In synodo autem Nicaena II. c. 3. repetitur et confirmatur canon Apostolorum.

C. XVIII. q) Alexandri: In epistolis Alexandri Papae I. nihil legitur, quod ad hanc rem pertineat. Verum in epistola Alexandri II., in qua synodum a se habitam repetit, (quae epistola ex vetusto codice descripta Romam ex Hispania missa est), haec inter alia habentur: *Decimae et primitiae, seu vivorum et mortuorum oblationes ecclesiis Dei fideliter reddantur a laicis, et ut in dispositione episcoporum sint, quas qui retinuerint, a sanctae ecclesiae communione separentur*, quod fere est idem cum c. Praecipimus. sup. ead. q. 2. ex Nicolao II.

Quaest. VII. C. XVII. 98) cf. ad c. 16. — 99) laici: Edd. coll. o. — C. XVIII. 100) cf. ad c. 16. — Polyc. I. 2. t. 4. — C. XIX. 101) cf. ad c. 16. — 102) in sacr.: Edd. coll. o. — C. XX. 103) c. 6. 7. 11. conc. Rom. hab. A. 1063. — 104) monachalem: orig. — 105) obtineat: ib. — C. XXI. 106) hab. A. 451. — Ans. I. 6. c. 143 (140). ex translatione prisca. — supra D. 89. c. 4. ex Isidoro. — 107) ex rum.: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 108) ecclesiae: Edd. coll. o. — 9) ita in Edd. coll. o. pr. Bas. — 109) add.: non: Edd. Bas. Lugd. II. III. — ne: Edd. rell. — C. XXII. 110) sed — et.: desid. in Edd. coll. o. pr. Arg. Lugd. II. III. — 111) hab. A. 619. — Burch. I. 1. c. 89. Ivo Decr. p. 5. c. 195. — 112) desid. in Edd. Arg. Bas. et ap. Burch. et Iv. — 113) nova: Burch. Ivo. — Edd. Arg. Bas. Nor. — 114) elegimus: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Arg. — 115) edicta: Ed. Bas. — 116) et viros ecclesiasticos iudicare: Edd.

C. XX. r) Habetur in eadem epistola Alexandri II., paulo superius in c. Nullus laicorum citata. Nam statim post vers. *Separantur*, sequitur: *et ut per laicos etc.*

C. XXI. s) Testimonium: In vulgatis sequebatur: *episcopi*), quae vox inducta est auctoritate manuscriptorum et originalis ex versione Dionysii, quae concordat cum prisca et graecis verbis. Alia etiam nonnulla sunt emendata.

t) Maledictionis: Graece est: *καὶ λοιδορίας τῆς ἱερωσύνης προστάξασθαι*, quod in prisca versione est: *et sacerdotali dignitati obrectatio generetur.*

C. XXIV. u) Facultatibus: Antea legebatur: *dignitatibus*). Emendatum est ex originali, (ut supra dist. 96. Bene quidem.), epistola Stephani I., et decreto Paschalis II. manuscripto, quibus locis hoc idem repetitur.

C. XXV. v) Inter decreta Calixti, ex quo citatur, non est inventum. Habetur in decretis Paschalis II. manuscriptis cap. 5., sed non est mutatum nomen Calixti, quia Pontifices isti, qui iisdem fere temporibus fuerunt, frequenter eadem decreta suorum antecessorum repetebant.

coll. o. — 117) desid. in Ed. Bas. et ap. Burch. — 118) decet: Coll. Hisp. — 119) desid. ib. — 120) Deut. c. 22. v. 10. — 121) add.: simul: Edd. coll. o. — 122) desid. in Coll. Hisp. — 123) nec professione discrepent, nec habitu: Edd. coll. o. — 124) post haec: Coll. Hisp. — Burch. — Edd. coll. o. — desid. ap. Iv. — 125) desid. in Edd. Arg. Bas. — ad laic. proc.: Ivo. Burch. — laicali dispositione: Coll. Hisp. — 126) a Christo: Edd. coll. o. — C. XXIII. 127) hab. A. 502. — Coll. tr. p. 1. t. 48. c. 13. Ans. I. 5. c. 9 (11). — cf. D. 96. c. 1. — 128) non licuit laicos etc.: orig. — 129) quos: orig. — C. XXIV. 130) cf. D. 96. c. 1. — Coll. tr. p. Ib. c. 14. Ans. Ib. Polyc. I. 6. t. 1. Deused. p. 4. — 9) ita Edd. coll. o. — C. XXV. 131) c. 8. conc. Lat. I. hab. A. 1123. — 132) donacionem: orig. — Edd. Arg. Bas. Ven. I. Nor.

C. XXVI. *In ecclesia, quam quis aedificat; nihil sibi prae caeteris vendicat.*

Item Gelasius Papa Senecioni Episcopo ¹³³).

III. Pars. Piae mentis amplectenda devotio est, quae se Iulius nobis in re Iuliana ¹³⁴) sui iuris fundasse perhibetur ¹³⁵) ecclesiam, quam in honorem ¹³⁶) S. Viti confessoris eius nomine cupit consecrari. Hanc ¹³⁷) igitur, frater carissime, si ad tuam dioecesim pertinere non ambigis, ex more convenit dedicari, collata primitus donatione solenni, quam ministris ecclesiae destinasse *se* praefati muneris testatur oblator, sciturus sine dubio praeter processionis aditum, qui omni Christiano debetur, nihil ibidem se proprii iuris habiturum.

C. XXVII. *De eodem. Idem* ¹³⁸).

Frigentius ¹³⁹) vero petitoria nobis insinuatione suggestit, in re sua, quod ¹⁴⁰) Sextilianum vocatur, basilicam se sanctorum Michaelis archangeli, et Martini confessoris pro sua defensione fundasse. Et ideo, frater carissime, si ad tuam pertinet parochiam, benedictionem supra memoratae basilicae solenni veneratione ¹⁴¹) depende. Nihil tamen sibi fundator ex hac basilica noverit vendicandum, nisi processionis aditum, qui Christianis omnibus in commune ¹⁴²) debetur.

C. XXVIII. *De eodem.*

Item Clemens epist. II. ad Iacobum ¹⁴³).

Ecclesias per congrua et utilia facite loca, quas divinis precibus sacrare oportet, *et in singulis w) sacerdotes divinis orationibus Deo dicatos poni, quos ab omnibus venerari oportet*, et non ea quoquam gravari.

C. XXIX. *Laici presbyteros de ecclesiis non eiiciant.*

Item Leo IV. Carolo Regi ¹⁴⁴).

Contra sanctorum patrum censuras videtur existere, si saecularis vel laicus presbyteros ab ecclesiis, in quibus tempore ordinationis eorum nominati x) vel introducti fuerint, videtur ¹⁴⁵) expellere. Si ¹⁴⁶) vero fundatores ecclesiarum ad inopiam vergere coeperint, ab eisdem ecclesiis temporalis vitae suffragium percipiant.

Unde in Concilio Toletano IV. c. 37. legitur ¹⁴⁷):

C. XXX. *Fundatores ecclesiarum, si inopes coeperint esse, ab iisdem alimenta accipiant.*

Quicumque fidelium devotione propria de facultatibus suis ecclesiae aliquid contulerint, si forte ipsi aut filii eorum redacti fuerint ad inopiam, ab eadem ecclesia suffragium vitae pro temporis usu percipiant.

Gratian. *Si ergo ecclesiasticas facultates dispensandi potestatem non habent laici, multo minus ecclesias ipsas quibuslibet ad regendum committere vel alius auferre valent. §. 1. Hic autem distinguendum est, quid iuris fundatores ecclesiarum in eis habeant, vel quid non? Habent ius providendi, et consulendi, et sacerdotem inveniendi; sed non habent ius vendendi, vel donandi, vel utendi tanquam propriis.*

C. XXVIII. w) Et in singulis: Addita sunt haec usque ad vers. Quos, ex originali.

C. XXIX. x) Nominati: In vetustis exemplaribus, et apud Ivonem legitur: *denominati* *), ut significet recitationem nominis eius, qui promovebatur, et ecclesiae, ad quam ordinabatur; de qua dictum est supra dist. 70. c. *Neminem*. Erat autem haec canonica adscriptio et institutio ad illam ecclesiam, et non simplex nominatio, prout auctor glossae accepit.

C. XXXII. y) Ordinandos: Quae sequuntur usque ad vers. *Quod si spretis*, addita sunt ex ipso concilio.

Unde in Canonibus inventur Concilio Toletano IX. c. 1. 148):

C. XXXI. *Heredes eius, qui ecclesiam construxit, et ipsi pro ea solitudinem gerere debent.*

Filiis, vel nepotibus, ac honestioribus propinquis eius, qui construxit vel ditavit ecclesiam, licitum sit hanc *bonae intentionis* habere solertiam, ut, si sacerdotem *seu ministrum* aliquid ex collatis rebus praeviderint defraudare, aut *commonitionis* honestae ¹⁴⁹) conventionem compescant, aut episcopo vel iudici corrigenda denuncient. Quod si talia episcopus agere tentet, metropolitano eius haec insinuare ¹⁵⁰) procurent. Si autem metropolitano talia gerat, regis haec ¹⁵¹) auribus intimare non differant. §. 1. Ipsi tamen heredibus in eisdem rebus non liceat quasi iuris proprii potestatem praeferre, non rapinam, non ¹⁵²) fraudem ingerere, nec ¹⁵³) violentiam quamcumque praesumere, sed hoc solum in salutarem solitudinem adhibere, quod aut nullam ¹⁵⁴) noxam operatio nocens attingat, aut multam ¹⁵⁵) vel aliquam partem salutaris mercedis ¹⁵⁶) assumat. §. 2. Si quis vero deinceps haec monita temerare praesumserit ¹⁵⁷), et male rapta cum confusione restituet, et excommunicationis annuae sententiam sustinebit.

C. XXXII. *Fundatores ecclesiarum ordinandos in eis episcopo offerant.*

Item ex Concilio Toletano IX. c. 2. 158)

Decernimus, ut quandiu fundatores ecclesiarum in hac vita superstites exstiterint ¹⁵⁹), pro eisdem locis curam permittantur ¹⁶⁰) habere sollicitam, atque rectores idoneos in eisdem basilicis iisdem ipsi offerant episcopis ¹⁶¹) ordinandos. *Quod si tales forsitan non inveniuntur ab eis, tunc quos episcopus loci probaverit Deo placitos sacris cultibus instituat cum eorum conventiva servitibus.* Quod si spretis *) eiusdem ¹⁶²) fundatoribus rectores ibidem praesumserit episcopus ordinare, et ordinationem suam irritam noverit ¹⁶³) *esse*, et ad verecundiam suam ¹⁶⁴) alios in eorum loco (quod *iidem* ipsi fundatores condignos elegerint) ordinari.

C. XXXIII. *A dominio constructoris monasterium non est auferendum.*

Item ex Romana Synodo Eugenii II. et Leonis IV. c. 21. 165)

Monasterium vel oratorium †) canonice constructum a dominio constructoris eo ¹⁶⁶) invito ¹⁶⁷) non auferatur, liceatque illi presbytero, cui voluerit, pro sacro officio illius dioecesis cum consensu episcopi, ne malus existat ¹⁶⁸), commendare.

C. XXXIV. *De eodem.*

Item Gregorius Papa lib. VII. Indict. 1. Secundino Episcopo Taurominitano *) ¹⁶⁹).

Rationis ordo non patitur, ut monasterium contra voluntatem fundatorum ab eorum dispositione ¹⁷⁰) ad arbitrium suum quis debeat vendicare.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVIII. w) Et in singulis: Addita sunt haec usque ad vers. Quos, ex originali.

C. XXIX. x) Nominati: In vetustis exemplaribus, et apud Ivonem legitur: *denominati* *), ut significet recitationem nominis eius, qui promovebatur, et ecclesiae, ad quam ordinabatur; de qua dictum est supra dist. 70. c. *Neminem*. Erat autem haec canonica adscriptio et institutio ad illam ecclesiam, et non simplex nominatio, prout auctor glossae accepit.

C. XXXII. y) Ordinandos: Quae sequuntur usque ad vers. *Quod si spretis*, addita sunt ex ipso concilio.

z) *Spretis*: Sic etiam legitur in codice Lucensi regio; sed in conciliorum editionibus, et duobus codicibus Vaticanis: *Quod si superstitibus*.

C. XXXIV. a) Apud Anselmum et in Polycarpo hoc eodem modo habetur. In ipsa autem epistola pendet oratio ex superioribus, et sic legitur: *Quia rationis ordo non patitur, ut monasterium ipsum, et maxime contra voluntatem fundatorum; ab eorum dispositione ad arbitrium suum praesertim laica persona subducat, aut aliquid sibi in id ius debeat vendicare. Et quum inquit: ab eorum dispositione, significat monachos, de quibus supra dixerat.*

Quaest. VII. C. XXVI. 133) Ep. incerti temporis. — Ans. I. 5. c. 9. Deused. p. 1. c. 94. uterque adiecta subscr.: *Dal. XIII. Kal. Aug.* — 134) *Iuliana*: Baller. ex coll. Deused. (Opp. Leonis M. t. 8. p. CCCIV.) — *Viriana*: Ans. — 135) *perhibeat*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — *perhibet*: Edd. rell. — 136) *honore*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 137) *add. ven*: Ed. Bas. — C. XXVII. 138) Caput incerti temporis. — Ans. I. 5. c. 11. Polyc. I. 3. t. 12. — 139) *Trigentius*: Ans. — *Frigerius*: Ed. Arg. — 140) *quae Sextilianum*: Ed. Bas. — 141) *devotione et ven.*: Edd. coll. o. — 142) *communis*: eaed. — C. XXVIII. 143) Caput Pseudoisidori. — cf. D. I. de cons. c. 13. — C. XXIX. 144) Cap. incertum. — Ivo Decr. p. 3. c. 102. Deused. p. 4. — *) Ita in Ed. Bas. — 145) *videtur*: Ivo. — 146) Haec usque ad finem videntur Gratiani verba esse, quum non legantur ap. Ivonem. — C. XXX. 147) hab. A. 639. — Coll. tr. p. 2. t. 37. c. 15. Abbo Flor. ap. Mabill. Vet. anal.

c. 34. — C. XXXI. 148) hab. A. 655. — Abbo Flor. lb. c. 32. — 149) *honestas*: Coll. Hisp. — Abbo. — 150) *insinuari*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 151) *hoc*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 152) *et*: Edd. coll. o. — 153) *non*: eaed. — Abbo. — 154) *in null.*: Coll. Hisp. — Abbo. — 155) *invitam*: Ed. Bas. — *multam*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — *in nullam*: Coll. Hisp. — Abbo. — 156) *merces*: lb. — Abbo. — 157) *voluerit*: lb. — Ed. Bas. — C. XXXII. 158) hab. A. 655. — Abbo Flor. c. 32. — 159) *servint*: Edd. coll. o. — 160) *habeant*: eaed. — 161) *episcopo*: eaed. — 162) *iisdem*: eaed. — Coll. Hisp. — 163) *fecerit*: Ed. Bas. — 164) *sed*: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — C. XXXIII. 165) hab. A. 826. et 854. — Abbo Flor. I. I. c. 37. — †) *oratorium*: Edd. Arg. Bas. — *or. vel monast.*: Edd. Lugdd. II. III. — 166) *desid. ap. Abbonem*. — 167) *invite*: orig. — 168) *sit*: Abbo. — C. XXXIV. 169) Ep. 31. (scr. A. 598.) I. 8. Ed. Maur. — Ans. I. 5. c. 6. Polyc. I. 3. t. 12. — 170) *add. vel dispensatione*: Ed. Bas.

Gratian. *Providentia tamen et admonitione episcopi a fundatoribus ecclesiae honorari debent.*

Unde Gregorius b) 171):

C. XXXV. *Episcoporum providentia a fundatoribus ecclesiae honorentur.*

Considerandum est de ecclesiis, quae inter coheredes divisae sunt, quatenus si secundum providentiam et admonitionem episcopi ipsi coheredes eas voluerint tenere, et honorare faciant. Sin autem hoc contradixerint, in episcopi potestate maneat utrum eas consistere permittat, aut reliquias inde auferre 172) velit.

C. XXXVI. *Reliquiae auferantur ecclesiis 173), si plures heredes de eis contenderint.*

Item ex Concilio Triburiensi, c. 32. 174)

Si plures heredes contenderint 175) de 176) communi ecclesia, auferri iubeat episcopus reliquias sacras, et ecclesiam claudi, donec communi consensu et consilio episcopi stantur ibi presbyterum, et unde vivat.

IV. Pars. Gratian. *Ut ergo ex his auctoritatibus colligitur, de manu laicorum ecclesiae recipiendae non sunt, nisi cum consensu episcoporum, iuxta illud Concilii Moguntini l. sub Carolo, c. 29. 177):*

C. XXXVII. *Non liceat laicis presbyteros de ecclesia eiicere.*

Laici presbyteros de ecclesiis non eiiciant, neque in eis 178) constituent sine consensu episcoporum 179) suorum.

C. XXXVIII. *Absque episcoporum consensu laici presbyteros de ecclesiis non eiiciant.*

Item ex Concilio Cabilonensi II. c. 42. 180)

Inventum est, quod multi 181) arbitrii sui temeritate 182), et (quod est gravius) ducti cupiditate, presbyteris quibuslibet absque consensu episcoporum 183) ecclesias dant vel auferunt. Unde oportet, ut canonica regula servata nullus absque consensu episcopi sui cuiuslibet presbytero ecclesiam det; quam si iuste adeptus fuerit, hanc non nisi gravi culpa 184) et coram episcopo canonica severitate amittat.

Gratian. *Sicut ergo auctoritate Hieronymi †) decimas male possessas a laicis episcopo consentiente licet monachis de manu laicorum recipere, et eas perpetua stabilitate tenere, sic et ecclesias a laicis male detentis cum consensu episcoporum licet monachis ad ordinandum accipere, et eis in perpetuum providere.*

Unde Urbanus Papa II. 185):

C. XXXIX. *Sine voluntate episcoporum decimas vel ecclesias a laicis monachi non suscipiant.*

Decimas et ecclesias a laicis 186) monachi non suscipiant absque consensu et voluntate episcoporum. Quod si aliter praesumptum fuerit, canonica ultioni subiaceant.

C. XL. *Nulli liceat in ius suum monasterium convertere; alii tamen ad ordinandum tradere illud vult.*

Item ex decreto Silvestri Papae d) 187).

Nemini regum aut cuiquam hominum 188) in proprium ius 189)

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXV. b) In Capitularibus, et legibus Longobardicis, et apud Burchardum et Ivonem, qui et ipsi citant ex decretis Gregorii Papae, sic habetur: *De ecclesiis, quas inter coheredes divisae sunt; considerandum est, quatenus, etc. quae, quoniam sententiam clariorem reddunt, visa sunt addenda, alio tamen ordine, ne vulgatum capituli initium mutaretur. Antea legebatur: Considerandum est, quatenus, etc.*

c) Honorare: In vulgatis Longobardicis est: *honoris faciant.*

Quaest. VII. C. XXXV. 171) Imo ex Cap. Reg. Fr. l. 5. c. 99. — Leg. Langob. l. 3. t. 1. c. 44. Reg. l. 1. c. 242. Burch. l. 3. c. 41. Ans. l. 5. p. 79. Ivo Decr. p. 3. c. 45. — 172) auferri: Ed. Bas. — offerri: Ed. Lugd. I. — auferri: orig. — C. XXXVI. 173) de ecclesiis: Ed. Bas. — ecclesiarum: Ed. Arg. — ecclesiarum: Edd. rell. — 174) c. 32. conc. Trib. (hab. A. 895.) in compendium redactus. — Reg. ib. Burch. l. 3. c. 40. Ivo Decr. lb. — 175) contendunt: Ed. Bas. — 176) ut de: Ed. Arg. — C. XXXVII. 177) hab. A. 813. — Reg. l. 1. c. 241. (ex Cap. Reg. Fr. l. 5. c. 87.) Burch. l. 3. c. 111. Ivo Decr. p. 3. c. 87. — 178) in eis: desid. in Cap. et Coll. cit. — 179) episcopi sui: Ed. Bas. — C. XXXVIII. 180) hab. A. 813. — Burch. l. 3. c. 112. Ivo Pan. l. 2. c. 46. Decr. p. 3. c. 86. — ex Chalcedonensi allegat Ed. Arg. — 181) add.: laici: Edd. Bas. Lugd. — 182) add.: ducti: Ed. Bas. — 183) add.: morum: Edd. coll. o. — Ivo. — 184) desid. ap. Iv. et Burch. — †) C. l. 6. q. 1. c. ult. — C. XXXIX. 185) Referendum fortassis hoc caput est ad c. 5. et 6. conc. Melphitani. hab. A. 1089. — 186) add.:

liceat monasterium tradere 190), nisi ad aliud monasterium, vel commutare, nisi cum alio monasterio, vel quocunque commercio 191) vendere. Quod si factum fuerit, non valebit, sed ipsum monasterium in pristinum reformetur statum.

C. XLI. *Episcopi et fratrum consilio monasterium ad meliorandum ubi supponere nullus prohibeatur.*

Item ex decreto Bonifacii 192).

V. Pars. Si quis vult monasterium suum ad meliorandum in alium locum †) ponere, fiat cum consilio 193) episcopi et fratrum suorum, et dimittat presbyterum 194) in priori loco ad ministeria ecclesiae.

C. XLII. *Publicas poenitentiae subiciantur qui circumveniendo aliquos tonsere praesumunt.*

Item ex Concilio Moguntinensi 195).

VI. Pars. Constituit sane 196) facer iste conventus, ut episcopi sive abbates, qui, non in fructum 197) animarum, sed in avaritiam et turpe lucrum inhiantes, quoslibet homines circumveniendo totonderunt, et res eorum tali persuasione surripuerunt, poenitentiae canonicae utpote turpis lucri sectatores subiaceant. Hi vero, qui illecti comam deposuerunt, in eo, quod coeperunt 198), perseverare cogantur, res vero eorum heredibus reddantur.

C. XLIII. *Sine voluntate fratrum aliquem de suis propinquis abbas sibi substituere non valet.*

Item ex Concilio Toletano 199).

Congregatio debet sibi eligere abbatem post abbatis sui mortem, vel eo vivente, si ipse discesserit vel peccaverit. Episcopus enim non debet abbatem violenter retinere in loco suo 200). Ipse autem non potest aliter ordinare de suis propinquis vel amicis sine voluntate fratrum.

CAUSA XVII.

GRATIANUS.

Quidam presbyter infirmitate gravatus se fieri velle monachum dixit; ecclesiam et beneficium in manu advocati renunciavit. Postquam convalescit, mox se futurum monachum negavit, et ecclesiam et beneficium reposcit. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, utrum reus voti teneatur, an liceat ei a proposito sui cordis discedere? (Qu. II.) Secundo, an ecclesia et beneficium ei reddenda sint, quae prius libera voluntate refutavit? (Qu. III.) Tertio, si contigerit eum se et sua monasterio tradidisse, an licentia abbatis liceat ei ad propria redire? (Qu. IV.) Quarto, si sine licentia abbatis retraherit, an sua sibi abbate reddenda sint?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod a voto discedere non liceat, multis au-*

C. XL. d) In Capitularibus sic habetur: *Nemini regum aut cuiquam hominum liceat monasterium tradere, vel commutare, vel quocunque commercio vendere.*

e) Vendere: In locis indicatis haec sequuntur: *Hoc etiam divina et apostolica atque canonica sub anathematis poena sanxit auctoritas.*

C. XLII. f) Caput hoc a Burchardo etiam et Ivone recitatur ex Maguntino, et multo plenius eodemque plane modo, quo nunc legitur in Cabilon. 2. c. 7.

possessas: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. XL. 187) Imo ex Cap. Reg. Fr. l. 5. c. 366. — Burch. l. 3. c. 23. Ivo Decr. p. 3. c. 27. Polyc. l. 3. t. 12. — 188) desid. ap. Iv. — 189) desid. in orig. et ap. Burch. et Ivonem. — 190) add.: vel convertere: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 191) commento: orig. — Burch. — commento: Ivo. — C. XLI. 192) ex eodem (l. e. Silvestro) citant Edd. Nor. Ven. I. II. — ex Maguntinensi: Ed. Arg., referendum tamen est ad poenitentiale Theodori c. 6. — Burch. l. 3. c. 26. Ivo Decr. p. 3. c. 31. — †) alio loco —, sed: Ed. Bas. — 193) concilio: Edd. Ven. I. Lugd. I. — 194) add.: aliquem: Ed. Bas. — C. XLII. 195) Imo ex conc. Cabilon. hab. A. 813. c. 7. — Burch. l. 3. c. 93. Ivo Decr. p. 7. c. 411. — cf. C. 20. q. 3. c. 5. — 196) desid. in Ed. Bas. — 197) fructus: Edd. coll. o. — 198) ceperunt: Ed. Bas. — ceperunt: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — C. XLIII. 199) Burch. l. 3. c. 86. et Ivo Decr. p. 7. c. 104. citant ex conc. Moguntino. — Ed. Bas.: ex eodem, quod idem est. — Legitur in poenitentiale Theodori c. 6. — 200) locum suum: Ed. Bas.

castitatis probatur. *Ait enim Propheta: Vovete, et reddite Domino Deo vestro*¹⁾).

C. I. *Quae Deo voventur necessario reddantur.*
*Item Augustinus*²⁾).

Sunt quaedam, quae etiam non voventes debemus; quaedam etiam, quae nisi voverimus, non debemus, sed postquam ea Deo promittimus, necessario reddere constringimur.

C. II. *De eodem. Item Hieronymus*³⁾).

Voventibus virginitatem⁴⁾ non solum nubere, sed etiam velle damnabile est.

C. III. *Dignus est supplicio qui se ipsum Deo subtrahit a voto resiliens.*

*Item Gregorius in Regesto, lib. I. epist. 33. ad Venantium*⁵⁾).

Ananias pecunias Deo voverat, quas post diabolica⁶⁾ vitio persuasione subtraxit. Sed qua morte mulctatus est, scis. Si ergo illa mortis periculo dignus fuit, qui eos, quos dederat, nummos Deo abstulit, considera, quanto periculo in divino iudicio dignus eris, qui non nummos, sed temetipsum Deo omnipotenti (cui te sub monachali⁷⁾ habitu devoveras) subtraxisti.

C. IV. *Ante Dei oculos cadunt qui bona, quas concipiunt, agere recusant.*

*Idem super Ezechielem, lib. I. homil. 3.*⁸⁾

Qui bona agunt, si meliora agere deliberant, et post deliberata non faciunt, licet in bonis prioribus perseverent⁹⁾, in conspectu tamen Dei ceciderunt ex deliberatione. *Item paulo superius: §. 1. Sunt qui cuncta relinquere, et Dei servitio se subdere, et freno castitatis se restringere deliberant; sed quum post castitatem alios occidisse conspiciunt, se retrahendo meritum perdunt.*

Gratian. *Si ergo post votum quisque necessario cogitur solvere quod vovit; si voventibus non solum nubere, sed etiam velle damnabile est: patet, quod sacerdos iste ad executionem sui voti cogendus est, et non solum non fieri, sed etiam velle monachum non fieri sibi damnabile est. §. 1. Quod vero inter voventes isto computandus sit, patet ex verbis Augustini¹⁰⁾ dicentis: Dixi, confitebor, etc. Magna pietas Dei est, ut ad solam promissionem peccata dimittat. Nondum enim pronunciat ore, et tamen Deus iam audit in corde; votum enim pro opere reputatur. Sicut ergo Propheta inter voventes reputatur, quia dixit: Ego confitebor; sic iste inter eosdem computandus est, quia dixit: Fiam monachus. His ita respondetur: Aliud est propositum corde concipere, et etiam ore enunciare; aliud est subsequenti obligatione se reum voti facere. §. 2. Quia ergo^{b)} iste propositum sui cordis ore simpliciter enunciat, non autem monasterio aut abbati se tradidit, nec promissionem scripsit, nequaquam reus voti habetur.*

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

*Unde Alexander Papa II. ait*¹⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa XVIII. Quaest. I. C. I. a) Huius capituli ipsa omnino verba non sunt inventa apud B. Augustinum, sed fere eadem habentur apud Cassiodorum in Psal. 75. ad vers. *Vovete*, quem citat glossa ordinaria ad eum locum.

C. IV. b) Quia ergo: In plerisque vetustis exemplaribus hic est initium quaestionis secundae^{*)}.

Quaest. II. C. I. a) Beneficia: In vetustis exemplaribus apud Ivonem (apud quem caput hoc copiosius habetur) legitur: *beneficium*^{**)}, sed ob glossam non est mutatum.

C. II. b) Confectum, est hoc caput ex verbis B. Au-

Causa XVII. Quaest. I. Pars I. 1) Psal. 75. v. 12. — C. I. 2) Imo Cassiodorus in Ps. cit. — C. II. 3) cf. ad c. 4. D. 27. — 4) desid. in Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — add.: *Deo*: Edd. rell. — C. III. 5) Ep. 34. (scr. A. 591.) l. I. Ed. Maur. — Coll. tr. p. p. A. t. 55. c. 21. — 6) *diaboli*: Edd. coll. o. — 7) *monachico*: orig. — Edd. Arg. Bas. — C. IV. 8) Sensus summam redditus. — 9) *perseverarent*: Ed. Bas. — 10) cf. D. I. de poen. c. 5. — *) in Ed. Bas. finis quaestionis est in cap. sequ. *Gonsaldus*.

Quaest. II. C. I. 1) Decr. p. 6. c. 428. (Alex. II. *Udoni* Trever. et *Theodorico Virillensi* Epp.) Ivo Pan. l. 3. c. 183. Ed. Lov.: *Calix III. Hugoni* Trever. et *Theodorico* etc., Ed. Bas.: *Calix III. Hugoni*

C. I. *Non cogitur aliquis in monasterio manere, nisi professionem fecerit in manu abbatis.*

Gonsaldus presbyter, quondam in infirmitate fervore passionis pressus, monachum se fieri promisit, non tamen monasterio aut abbati se tradidit, nec promissionem scripsit, sed beneficium ecclesiae in manu advocati refutavit. At postquam convaleuit, mox se monachum negavit fieri. Quapropter, quia et B. Benedicti regula, et praecipue patris et praedecessoris nostri S. Gregorii Papae canonica institutio interdicit monachum ante unius anni probationem effici, iudicamus et auctoritate apostolica praecipimus, ut praefatus presbyter beneficia^{a)} et altaria recipiat, habeat, et quiete retineat.

C. II. *Uxor post propositum continentiae ducta dimitti non debet.*

*Item Augustinus ad Bonifacium Comitem, ep. LXX. b)*²⁾

Nos novimus, nos testes sumus, quod omnes actus publicos, quibus occupatus eras, relinquere cupiebas, et te in otium sanctum conferre, atque in ea vita vivere, in qua servi Dei monachi vivunt. Quum ergo te esse in hoc proposito gauderemus, navigasti, uxoremque³⁾ duxisti. Si coniugem non haberes, dicerem tibi quod et Tubunus⁴⁾ diximus, ut in sanctitate continentiae⁵⁾ viveres. Sed ut te ad istam vitam non exhorter, impedimento coniugis est, sine cuius consensione continenter tibi non licet vivere, quia, et si tu post illa tua verba Tubunensia⁶⁾ ducere non debebas⁷⁾, illa tamen nihil eorum sciens innocenter tibi et simpliciter nupsit.

Gratian. *Ecce iste corde concepit se monachum fieri, et ore pronunciat, se velle in otium sanctum conferre, non tamen postea coactus est suscipere quod corde concepit, et ore pronunciat. Auctoritas illa Alexandri, secuta institutionem B. Gregorii et B. Benedicti, probandis annum indulget, sed notis; ignotis vero triennium conceditur.*

*Unde ex decreto Bonifacii*⁸⁾:

C. III. *Ante probationem triennii nullus in monasterio suscipiatur.*

Si quis incognitus monasterium ingredi voluerit, ante triennium monachi habitus^{a)} non praestetur. Et si intra⁹⁾ tres annos aut servus, aut libertus⁴⁾ colonus quaeratur a domino suo, reddatur ei cum omnibus, quae attulit, fide tamen accepta de impunitate. Si autem intra triennium non fuerit requisitus, postea quaeri non potest, nisi sit tam longe, quod inveniri non possit. *Sed tantum*^{*)} ea, quae in monasterium adduxit¹⁰⁾, dominus servi accipiat.*

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

Quod autem quaeritur, an post traditionem sit et fas cum licentia abbatis ad propria redire? facile monstratur non posse fieri. Ipsum enim redire crimosum est. Qui autem manifesto facinori desinit obviare, quum potest, consentit. Hic autem non solum non obviat, sed etiam permittendo factor

gustini in ep. 70., sed in epitomen redactis. Ivo autem integre refert.

C. III. c) Caput hoc etiam in Panormia citatur ex Bonifacio. A Burchardo autem et Ivone, et in plerisque vetustis exemplaribus Gratiani tribuitur concilio Toletano^{**)}. Sed in nullo eorum, quae impressa aut manuscripta habentur, inventum est; eadem tamen fere sunt in Capitularibus, et apud Iulianum antecessorem Nov. 123. c. 52.

d) Libertus: Sic emendatum est ex aliquot manuscriptis, et ex locis indicatis, quam lectionem habuit etiam auctor glossae. Antea legebatur: *liber* †).

e) Sed tantum: Haec addita sunt ex locis indicatis.

Trev. et *Theodorico Virillensi* Epp. — Ep. temporis incerti. — **) ita in Ed. Bas. — C. II. 2) Ep. 220. (scr. A. 427.) Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 7. c. 9. 10. p. 6. c. 16. — 3) *t. e. uxorem*: Edd. coll. o. pr. Arg., in qua verba *id est* non leg. — 4) *Tubanis*: Edd. coll. o. — 5) *castitate continenter*: ead. — 6) *Tubunensia*: ead. — 7) *debueras*: ead. — C. III. **) ita in Ed. Bas. — 8) Imo: c. 55. Nov. 115. apud Iulianum. — Burch. l. 8. c. 70. Ivo Pan. l. 3. c. 184. Decr. p. 7. c. 41. — cf. Cap. Reg. Fr. l. 5. c. 380. — 9) *infra*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — †) *liber vel*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — *liber aut*: Edd. rell. — *libertus vel*: Cap. — Coll. cit. — 10) *adduxerit*: Böhm.

existit. Non ergo licet abbati dare licentiam allicui retro abeundi, nec illi licet utique retrorsum abire, quid ex quo semel se abbati subiecit, absque eius permissione nihil agere potest.

QUÆSTIO IV.

GRATIANUS.

I. Pars. Si autem sine licentia abbas de monasterio discesserit, quaeritur, utrum sua sint ei reddenda, an non? Sed possessiones et res ecclesiarum traditae quolibet modo alienare nec abbati, nec alicui licet.

Unde Symmachus Papa: „Possessiones quas unusquisque etc.“¹⁾ et iterum in synodo Romana III. c. 6.²⁾

C. I. Honore praestetur qui de iure ecclesiarum aliquid alienare praesumpsit.

Quicumque episcoporum, presbyterorum, diaconorum oblitus Dei, et decreti huius immemor³⁾ in constitutum praesens committens, praedium⁴⁾ ecclesiae magnum vel exiguum, vel quicumque de iure ecclesiae alienare tentaverit, et donator, et alienator, et venditor honoris sui amissione mulctetur.

C. II. PALEA⁵⁾.

[Item Gregorius Anthemo Subdiacono, lib. XI. epist. 31.]

Ratio nulla permittit, ut propriis cuiusquam uibus applicetur quod pro communi utilitate datum esse cognoscitur.

C. III. Qui revocandum putat quod ecclesiarum contulit, sacrilegii crimen incurrit.

Item Ambrosius lib. II. de poenitentia, c. 9.

Sunt qui opes suas tumultuario mentis impulsu, non iudicio perpetuo, ubi ecclesiae contulerunt⁶⁾, postea revocandas putaverunt. Quibus nec prima merces rata⁷⁾ est, nec secunda, quia nec prima iudicium habuit, et secunda habuit sacrilegium. Sunt quos poenituerit⁸⁾ opes suas divisisse pauperibus. Sic eos⁹⁾, qui poenitentiam agunt, hoc solum timere oportet, ne ipsius poenitentiae agant poenitentiam.

C. IV. Qui sacris locis derelicta retinere contenderit sacrilegium committit.

Item Gregorius Sabino Subdiacono, lib. VIII. epist. 6.⁷⁾

Sacrilegium et contra leges est, si quis quod venerabilibus locis relinquitur pravae voluntatis studio, aut tentaverit compendiis retinere.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. C. I. a) Immemor: In concilio ipso sequitur: cuius Romanae civitatis sacerdotes volumus religionis nexibus devinciri. Nam, ut supra 12. q. 2. Non liceat, dictum est, in ea synodo Romanae tantum ecclesiae legem Symmachus praescripsit.

b) Praedium: Hoc loco, omissis verbis sexti capitis, eorum loco referuntur haec ex titulis eiusdem concilii, omninoque cepit hoc ex verbis illius synodi suo modo collector aptavit.

C. III. c) Sic eos: In originali legitur: Sed eos, qui poenitentiam agunt, hoc solum poenitere non debet, ne ipsius etc. Sed ob glossam non est emendatum.

C. VII. d) Emunitate: Sic etiam apud Burchardum. Ivo habet: pro immunitate violata. In aliquot vetu-

C. V. Sacrilegi iudicantur qui ecclesias facultates alienant. Item Lucius Episcopus ad Galliae et Hispaniae Episcopos, epist. I. cap. 6.⁸⁾

Omnes ecclesiae raptores atque suarum facultatum alienatores a liminibus sanctae⁹⁾ matris ecclesiae anathematizamus†, apostolica auctoritate pellimus *et* damnamus, atque sacrilegos esse iudicamus; et non solum eos, sed omnes consentientes eis, quia non solum qui faciunt rei iudicantur, sed etiam qui consentiunt facientibus. Par enim poena et¹⁰⁾ agentes¹¹⁾ et consentientes comprehendit.

C. VI. Excommunicetur qui confinia ecclesiae frangere tentaverit. Item Nicolaus Papa omnibus Episcopis¹²⁾.

II. Pars. Sicut antiquitus a sanctis Patribus statutum est, statimque, ut maior ecclesia per circuitum XL.¹³⁾ passus habeat, ospellae vero vel minores ecclesiae XXX. §. I. Qui autem confinia¹⁴⁾ earum¹⁵⁾ infringere tentaverit, aut personam hominis, vel bona eius inde subtraxerit, nisi publicus latro fuerit¹⁶⁾, quousque emendat, et quod rapuerit reddat, excommunicatur.

C. VII. Solvatur altario quod pro emunitate emendatur ecclesiae.

Item ex Concilio Triburiensi¹⁷⁾.

Si quis in atrio ecclesiae pugnam committit aut homicidium facit¹⁸⁾, quicquid pro emunitate¹⁹⁾ violata emendandum est altario solvatur, cuiusvique fuerit ecclesia illa.

C. VIII. Non licet alicui hominem de ecclesia rapere. Item Augustinus ad Bonifacium, ep. CLXXXVII.²⁰⁾

Miror, quomodo tam subito fidei murum aries ruperit inimici. Novi enim, qua religione semper sis ecclesiam Dei veneratus. Quo²¹⁾ instigante facere ausus es hominem de ecclesia rapuisti? Tuus si de tuo amico forte praesumeret fugitivus, posset proculdubio intercessoris causa veniam promereri. Ergo si amicus intenditur²²⁾, cur Deus offenditur? Sed si²³⁾ de potestate praesumitur, Nabuchodonosor regem intende, qui causa superbia in bovem est ex homine commutatus²⁴⁾. Non ut confusam te hoc scribo, sed ut filium²⁵⁾ carissimum moneo. Ecclesiae igitur illaeam revoca quem ut²⁶⁾ irreligiosissimum²⁷⁾ rapuisti. Oblatio vero domus tuae a clerico ne suscipiatur indixi²⁸⁾, communionemque tibi interdico, donec peracta pro ausibus vel errore a me definita tibi met poenitentia, *et* tempore ordinato²⁹⁾ pro hoc facto corde³⁰⁾ contrito et humiliato dignum offeras sacrificium Deo.

C. IX. Fugientem ad ecclesiam nemo audeat abstrahere. Item ex libro Capitularium V. c. 60.³¹⁾

Reum ad ecclesiam confugientem³²⁾ nemo abstrahere audeat, neque inde donare³³⁾ ad poenam vel ad mortem, ut

stis Gratiani exemplaribus legitur: pro emunitate ecclesiarum violatas. Summa autem huius capituli fere habetur in Triburiensi, quod exstat, c. 4. et 6.

C. VIII. e) Computatus: Hoc loco ista erant interdicta: atque a regno suo profugus in ecclesiam, in qua regnum recepit, quam conversus Deum praedicavit³⁴⁾; quae a multis vetustis absunt, et originali, et Ivone. Sunt autem inter verba Gratiani infra de poenitentia, dist. 1. c. Valissent.

C. IX. f) Donare: Sic est emendatum (antea enim legebatur: damnare³⁵⁾) ex Capit. Caroli, et concilio Moguntino, et plerisque vetustis Gratiani exemplaribus, et ceteris collectoribus, quanquam apud Burchardum ex concilio apud Theodonis villam, et in Panormia ex libro Capitulum longe copiosius hoc caput referatur.

Quaest. IV. C. I. 1) supra C. 16. q. 1. c. 61. — 2) hab. A. 502. — Ans. l. 4. c. 30. Polyc. l. 6. t. 15. — C. II. 3) Ep. 51. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Mant. — Ans. l. 5. c. 38. Polyc. l. 3. t. 13. — cf. Comp. l. et X. de praeb. c. 3. — vox: Pales desid. in Ed. Arg. Bas. — C. III. 4) contulerunt: Ed. coll. e. pr. Bas. — 5) praedia: Ed. Ven. II. — grata: Ed. rell. — 6) poenituit: Ed. Bas. — poenitet: Ed. rell. — C. IV. 7) Ep. 5. (scr. A. 600.) l. 10. Ed. Maur. — Ans. l. 5. c. 39. Polyc. l. 3. t. 13. — C. V. 8) Caput Pseudoisidori. — Reg. l. 2. c. 284. Ans. l. 13. c. 4 (5). Burch. l. 11. c. 19. Ivo Decr. p. 3. c. 140. p. 14. c. 69. — 9) eiusdem: Ed. coll. e. — 10) anathematizatos: orig. — Ans. Ivo p. 3. — anathematizantes: Reg. Burch. Ivo p. 14. — 11) desid. in Ed. Bas. — 12) facientes: ibi — C. VI. 13) In re ex ep. Nicolai II. ad Epp. Galliae, Aquitaniae et Vasconiae, in qua refertur conc. Rom. hab. A. 1069. — Ivo Pan. l. 2. c. 61. (c. ex conc. Agathensi) Decr. p. 3. c. 104.

— 13) LX. Ivo. — 14) confinia: Ivo. — Edd. Arg. Nov. Ven. II. l. II. Par. — 15) corwa: ead. et Edd. Lugd. I. Par. — Ivo Decr. — Dep. in Panorm. — 16) erit: Edd. coll. o. — C. VII. 17) excepti. ex c. 4. et 6. conc. Tribur. hab. A. 695. — Reg. l. 2. c. 37. Burch. l. 8. c. 196. Ivo Decr. p. 3. c. 113. — 18) securi: Ed. coll. o. — C. VIII. 19) Ep. supposititia. — Ivo Decr. p. 3. c. 137. — 20) Quo instig. facinore hominem etc.: Ivo. — Quo inst. furor hom. etc.: orig. — 21) attenditur: Ed. Bas. — 22) et ei: Ed. coll. o. — 23) ita Ed. coll. o. pr. Arg. Bas. — 24) add. metum: Böhmer. — 24) desid. in Ed. coll. o. — 25) irreligiosissime: ead. pr. Arg. — 26) intendit: Ivo. — Ed. coll. o. — 27) condonato: Ivo. — 28) cum cogit: Ed. Arg. — C. IX. 29) c. 39. conc. Mag. hab. A. 813. — 30) p. 3. c. 155. — Burch. l. 3. c. 134. — Ivo Pan. l. 2. c. 75. Decr. p. 3. c. 133. — 31) fugientem: Ivo. — Ed. coll. o. — 32) in re ex Ed. Lugd. I.

honor³¹) Dei et sanctorum eius conservetur; sed rectores ecclesiarum pacem, et vitam, ac membra eius obtinere studeant; tamen legitime componat quod inique fecit.

C. X. *Ab ecclesiis arceatur ingressus qui aliquem de ecclesiis violenter rapuerit.*

Item Gelasius³²) Victori, Constantino, Martirio³³), Felicissimo, Sereno, et Timotheo Episcopis.

Frater et cœpiscopus noster Epiphanius sua nobis relatione suggestit, Benenatum et Maurum Beneventanæ municipes civitatis in contumeliam religionis acerba nimis et plectibili contumacia prosiluisse, qui confugientem ad ecclesiam septa curiale suam ne³⁴) illic quidem tutum aut de iniuria sua securum esse siverunt³⁵), ausi irruptione³⁶) temerariæ mentis admittere quod nec potestatis quidem vel principibus unquam liquit perpetrare, ut hominem in sanctuariis constitutum (captata sacerdotis absentia) reluctantem reclamantemque violenter abstraherent. Quos, quantum sua nobis suggestione patefecit, merito indignos esse sacra communione iudicavit. Et si revera tanti facinoris constat admissum, nostra etiam auctoritas in hac parte consentit. Nec enim iure ad supplicandum debet admitti qui³⁷) admittere sacrilegium non dubitavit. Nullus enim intra limina tantæ venerationi deputata utrumque sibi licere existimet pro suæ voluntatis arbitrio, ut et humilitatem³⁸) sibi vendiderit et furorem. Et ideo, fratres carissimi, supradictos, si manifesta reos facit conquestio, ab omnibus parochiarum vestrarum ecclesiis nostræ præceptionis auctoritate prohibete, ut non solum hi, qui in³⁹) injuriam sanctorum locorum prosiluisse probantur⁴⁰), merito consequantur pro facti sui qualitate vindictam, verum etiam ceteri a tali præsumptione ultionis istius timore revocentur.

C. XI. *Ecclesiarum non est dignus ingressus qui eas violat. Idem Epiphanius Episcopo⁴¹).*

Ad episcopos ceteros direximus iussionem, ut eos, qui ecclesias violasse perhibentur, accessu earum iudicent esse indignos.

C. XII. *Qui ecclesiam Dei vastat, et eius sacerdotem insequitur, sacrilegus iudicatur.*

Item Pius Papa, epist. II, Italicis⁴²).

Sicut qui ecclesiam Dei vastat, et eius prædia et donaria exspoliat⁴³) et invadit, fit sacrilegus sic et⁴⁴) ille, qui eius sacerdotes insequitur, sacrilegii reus existit, et sacrilegus iudicatur. Et infra: §. 1. Non ergo gravius peccatum est fornicatio quam sacrilegium. Et sicut maius est peccatum, quod in Deum⁴⁵) committitur, quam quod in hominem⁴⁶), sic gravius est sacrilegium agere quam fornicari.

C. XIII. *Qua poena feriatur qui ecclesie usibus dedicata prædia vexare tentaverit.*

Item Urbanus in epist. ad omnes episcopos, c. 2.⁴⁶)

Attendendum est omnibus, ne prædia usibus secretorum ecclesiarum dedicata a quibusdam irruentibus vexentur. Quod

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIV. g) Hæc Pælea in uno tantum Vaticano codice habetur, in quo sicut in vulgatis et Panormia citatur ex Hygino; a Burchardo autem et Ivone ex decretis Iulii.

h) Pretium suum: Apud Burchardum l. 19. in c. de sacrilegio, sic legitur: *Incendisti ecclesiam, aut consensisti? si fecisti, ecclesiam restitue, et pretium tuum, id est*

si quis fecerit, post debitæ ultionis acrimoniam (quæ erga sacrilegos iure promenda est) perpetua damnetur infamia, et carceri tradatur, aut exsilii perpetuæ deportationis uratur⁴⁷).

C. XIV. P A L E A.

Item Hyginus (Papa s)†).

„Si quis ecclesiam igne combusserit⁴⁸), quindecim⁴⁹) annis poeniteat, et eam sedule restituat, et pretium suum⁵⁰) pauperibus distribuat⁵⁰).“

C. XV. *Judæ similis probatur qui ornamenta surripuit ecclesie.*

Item Clemens, epist. II, ad Iacobum⁵¹).

Si forte quispiam presbyter sive diaconus sacrarii sindonem vel velum subtractum⁵²) vendiderit, Judæ Iscariotus similis aestimabitur⁵³). Qui propter cupiditatem fecerit hoc opus, noverit se supradicti Judæ suscepturum poenam.

C. XVI. De eodem. P A L E A.

Item ex poenitentiali Theodori⁵⁴).

„Pecunia ecclesiastica furata vel rapta reddatur in quadruplum; populi vero⁵⁵) dupliciter⁵⁶). Si quis aliquid de ministerio sanctæ ecclesie furatus fuerit, septem annis poeniteat, tres in pane et aqua.“

C. XVII. De eodem. P A L E A.

Item ex poenitentiali Romano⁵⁷).

„Si quis clericus furtum fecerit capitale, id est quadruplum, vel domum frugerit, aut quamlibet rem melioris pretii⁵⁸) furatus fuerit, septem annis poeniteat; laicus quinque. Si quis autem de minoribus semel aut bis furtum fecerit, reddat proximo suo, et uno anno poeniteat in pane et aqua, et si reddere non potuerit, tribus annis poeniteat.“

C. XVIII. *Sacrilegium facit qui pecuniam ecclesie rapit.*

Item Anacletus epist. I, c. 2.⁵⁹)

Qui rapit pecuniam proximi sui, iniquitatem operatur; qui autem pecuniam vel res ecclesie abstulerit, sacrilegium facit.

C. XIX. *Segregatur ab ecclesia clericus, qui servum aut discipulum suum ad eam fugientem verberare præsumit.*

Item ex Concilio Ilerdensi, c. 8.⁶⁰)

Nullus clericorum servum aut discipulum suum fugientem ad ecclesiam extrahere audeat, vel flagellare præsumat. Quod si fecerit, donec digne poeniteat, a loco, cui honorem non dedit, segregetur. §. 1. Si⁶¹) qui clerici in mutuum caedem proruperint, prout dignitas officiorum in tali excessu contumeliam pertulerit, a pontifice districtius vindicetur⁶²).

C. XX. *Qui de atrio vel porticibus ecclesie fugientem abstrahit excommunicatur.*

Item ex Concilio Triburiensi, c. 20.⁶³)

Si quis contumax vel superbus timorem Dei vel reverentiam sanctorum ecclesiarum non habuerit, et fugientem servum suum, vel quem ipse persecutus fuerit, de atrio⁶⁴)

Quæst. IV. C. IX. 81) *hon. ecclesie cons.*: Ed. Bas. — *hon. ecclesiarum cons.*: Edd. rell. — Ivo. — C. X. 32) Ep. temporis incerti. — Ivo Decr. p. 3. c. 120. Polyc. l. 7. t. 1. — 33) *Martino*: Edd. coll. b. — 34) *rec. eod.* — Böhm. — 35) *sternerunt*: Ed. Arg. — *dimiserunt*: Edd. rell. — 36) *irruptione*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 37) *ab*: Ed. Bas. — Ivo. — 38) *humilitatem*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 39) *ad*: Edd. Lugd. — 40) *probantur*: Ivo. — C. XI. 41) *Caput incertum*. — Ivo Decr. p. 6. c. 119. — C. XII. 42) *Cap. Pseudoisidori*. — Burch. l. 11. c. 29. Ans. l. 5. c. 30 (39). Ivo Decr. p. 5. c. 243. p. 13. c. 30. Polyc. l. 6. t. 15. — 43) *spoliat*: Edd. coll. o. — 44) *Deo*: ead. — 45) *hominis*: ead. — C. XIII. 46) *Cap. Pseudoisidori*, cf. Theod. cod. l. 16. t. 2. c. 49. — *cf. Cap. Reg. Fr. l. 5. c. 339.* — 47) *servetur*: Edd. coll. o. — C. XIV. †) *eodem modo legitur in poenit. Romano ed. ab Ant. August. l. 4. c. 17.* — Burch. l. 3. c. 204. Ans. l. 5. c. 28 (19). Ivo Pan. l. 2. c. 30. Decr. p. 3. c. 197. Polyc. l. 6. t. 15. — 48) *comburent*: Ans. Burch. Ivo. — 49) *XV*: Ed. Bas. — 50) *restituat*:

CORRECTORUM.

virgellatum tuum, pauperibus distribue, et quindecim annis per legitimas ferias poeniteas *).

C. XVII. j) *Similia horum leguntur apud Burchardum, lib. 11. c. 68., et Ivonem p. 13. c. 44.*

C. XX. k) *Atrio: In duobus vetustis codicibus Gratiani legitur: de altario* **, in Capitularibus vero: *de ecclesia*.

Edd. coll. o. — C. XV. 51) *Caput Pseudoisidori*, cf. Clem. l. §. 1. ap. Mans. — Ivo Decr. p. 6. c. 88. — 52) *subtracta*: orig. — Ivo. — 53) *existimabitur*: Ed. Bas. — C. XVI. 54) c. 73. In capitulis apud D'Acherium t. 1. et c. 2. apud Bodam de remed. pecc. — Reg. l. 2. c. 266. (ex lege Rom.) Ans. l. 11. c. 114. — 55) *populorum*: D'Ach. — Reg. — 56) *dupliciter*: Reg. — *duplicem*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — C. XVII. 57) *cf. poen. Theod. ed. Petit. p. 56. et poen. Rom. Halligarij, quod fertur, t. 4. — Reg. l. 2. c. 268. Burch. l. 11. c. 58. Ans. l. 11. c. 116. Ivo Decr. p. 13. c. 44. — 58) *praesidii vel pretii*: Edd. coll. o. — C. XVIII. 59) *Caput Pseudoisidori*, cf. Bonifac. ep. 72. ed. Würdwein. — Coll. tr. p. p. 1. t. 2. c. 5. — C. XIX. 60) *hab. A. 524.* — Ivo Pan. l. 2. c. 76. Decr. p. 3. c. 117. — 61) c. 11. ib. — 62) *reudicentur*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — Böhm. — C. XX. 63) *Imo ex Cap. Reg. Fr. l. 5. c. 337.* — Burch. l. 3. c. 197. et Ivo Decr. p. 3. c. 114. *ex conc. Mediomatricis c. 2.* — 64) *ita in Ed. Arg.**

ecclesiae, vel de porticibus quolibet modo ecclesiae adhaerentibus per vim abstraxerit, pro emunitate nongentos solidos episcopo⁶⁴) componat, et ipse publica poenitentia luato⁶⁵) iudicio episcopi mulctetur.

Gratian. *Sacrilegium ergo est, quoties quis sacrum violat, vel auferendo sacrum de sacro, vel sacrum de non sacro, vel non sacrum de sacro.* §. 1. *Dicitur etiam sacrilegium committere qui violentas et impias manus in clericum iniecit.* §. 2. *Porro ipsum sacrilegium duplicem continet poenam, pecuniariam videlicet et excommunicationis. Pecuniaria eis persolvenda est, ad quos querimonia sacrilegii pertinet.*

Unde Ioannes Papa VIII. scribit omnibus Episcopis¹)⁶⁶):

C. XXI. *De multiplici genere sacrilegii, et poena eiusdem.*

Quisquis inventus fuerit reus sacrilegii, episcopis vel abbatibus, sive personis, ad quas querimonia sacrilegii iuste pertinuerit, triginta libras examinati argenti purissimi⁶⁷) componat. §. 1. *Sacrilegium committitur, si quis infregerit ecclesiam, vel triginta ecclesiasticos passus, qui⁶⁸) in circuitu ecclesiae fuerint⁶⁹), vel domos, quae intra praedictos passus fuerint, aliquid inde diripiendo⁷⁰) vel auferendo; seu qui iniuriam⁷¹) vel ablationem rerum intulerit clericis arma non ferentibus, vel monachis, sive Deo devotis, omnibusque ecclesiasticis⁷²) personis. Capellae, quae sunt intra⁷³) ambitum murorum castellorum, non ponuntur in hac triginta passuum observatione. §. 2. *Similiter sacrilegium committitur auferendo sacrum de sacro, vel non sacrum de sacro, sive sacrum de non sacro.* *Idem:* §. 3. *Si quis domum Dei violaverit, et aliqua sine licentia illius, cui commissae esse dignoscitur, inde abstulerit, vel ecclesiasticis personis iniuriam fecerit, donec in conventu admonitus legitime satisfaciat, sciat se communionem privatum. Si vero post secundam et tertiam conventionem coram episcopo satisfacere detrectaverit, sacrilegii periculo ab omnibus obnoxius teneatur, ita, ut secundum Apostolum⁷⁴) nemini fidelium misceatur.* *Idem*⁷⁵): §. 4. *Si⁷⁶) qui monasteria, et loca Deo dedicata, et ecclesias infringunt, et deposita vel alia quaelibet exinde abstrahunt⁷⁷), damnus novies componant, et emunitatem tripliciter, et velut sacrilegi canonicae sententiae subigantur.**

C. XXII. *Nisi canonice iudicatum episcopum qui comprehenderit laicum, excommunicetur.*

Item Alexander Papa II.⁷⁶).

Si quis deinceps priorem aut cuiuscunque⁷⁷) dignitatis vel cuiuscunque ordinis laicorum episcopum comprehenderit,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXI. l) In epistola manuscripta Ioannis VIII., scripta episcopis et abbatibus per Narbonensem et Hispanicis provincias constitutis, praecipitur observari lex contra sacrilegos in concilio Treacasensi edita coram Ludovico imperatore et quinquaginta tribus episcopis. Diversa autem sunt istius epistolae verba ab his, quae recitantur et a Gratiano et a ceteris collectoribus, sed eadem sententia.

m) Omnibusque ecclesiasticis: Apud Ivonem legitur: *devotis hominibus, ecclesiasticis personis. Non enim capellae, quae infra ambitum murorum castellorum sunt, mittuntur vel ponuntur in hac observatione.* Nec multo aliter apud alios collectores.

C. XXIV. n) Haec Palea in uno tantum Vaticano Gratiani codice habetur.

o) Duodecim: Sic in codice Vaticano, et ceteris locis indicatis. In vulgatis Gratiani codicibus legebatur: *viginti annorum poena.*

p) Cum septuaginta duobus: In concilio ipso

Quaest. IV. C. XX. 65) *iuxta iudicium:* ib. — Burch. Ivo. — C. XXI. 66) Prima pars capituli usque ad §. 1. referenda est ad epist. Ioannis VIII., quae exstat inter acta conc. Treacasensis, hab. A. 878. (cf. Ivo Pan. l. 2. c. 80. Decr. p. 8. c. 98.) — Eorum quae sequuntur, usque ad §. 3. (ab Ivone Pan. ib. c. 79. proferuntur ex libro Goticae legis) auctor non est inventus. — §. 3. (Ans. l. 5. c. 50.) desumpta est ex conc. Ravenn. hab. A. 877. — 67) *et pur:* Ed. Bas. — 68) *si quis:* Ed. Lugd. II. — 69) *desid.* in Ed. Bas. — *sunt:* Ed. rell. — 70) *rapiendo:* Ed. Arg. — 71) *add:* *facit:* Ed. Bas. — 72) *infra:* Ed. coll. o. pr. Lugd. II. III. — †) 1 Cor. c. 5. — 73) Reg. l. 3. c. 388. recte citat ex Meldensi (hab. A. 845.) Burch. l. 11. c. 22. Ans. l. 5. c. 47 (40). Ivo Decr. p. 14. c. 92. Ioannis nomen praefertur. — 74) *II:* Ed. Bas. Ven. II. — 75) *abstraxerint:* Ed. Bas. — C. XXII. 76) Referendum esse videtur ad c. 3. synodi VIII. hab. sub Photio. — Coll. tr. p. 2. t. 50. c. 20. — 77) *cuiuscumque:* Ed. Bas. — C. XXIII. 78) *Cap. incerti temporis.* — Ivo Decr. p. 10. c. 20. — 79) *placuit:* Ed. Bas. — 80) *Qui et si*

percusserit, aut aliqua vi a propria sede expulerit, nial forte iudicatum canonice, auctores et cooperatores tanti sceleris anathematizentur, et bona eorum ecclesiae ipsius iuri perpetuo tradantur. §. 1. Si vero in presbyterum vel in quemcumque inferiorum graduum clericum haec eadem praesumerit, canonicae poenitentiae atque depositioni subiacebit. Si contumax fuerit, excommunicetur.

C. XXIII. *Flagellatores presbyterorum, post tertiam admonitionem si non resipuerint, excommunicentur.*

Item Nicolaus Papa Thadoni Archiepiscopo Mediolanensi⁷⁸).

De presbyterorum flagellatoribus, et occisoribus, et⁷⁹ praedonibus, scilicet qui saeculari brachio minime coeorentur, iuxta praeceptum Domini placet⁸⁰) ut fraterno amore conveniantur secundo ac tertio. Qui si⁸¹) te non audierint, conveniente ecclesia eos sacra communione privare⁸²), atque (si in sua obstinatione permanentes⁸³) sacerdotalia monita forte contemserint) ab ecclesiae compage sub anathematis interdictione rescare⁸⁴) licentiam tribuimus. §. 1. Quos etiam resipiscentes tandem digna satisfactione praemissa in gremium⁸⁵) sanctae matris ecclesiae⁸⁶) revocari⁸⁷) noveris posse.

C. XXIV. P A L E A.

[Item ex Concilio Moguntino sub Rabano, c. 24. a)⁸⁷]

„Qui presbyterum occiderit, duodecim⁸⁸) annorum⁸⁹) et⁹⁰ poenitentia secundum canones imponatur; aut⁹¹) si negaverit, si liber est, cum septuaginta duobus⁹²) iuret: si autem servus, super duodecim vomeres ferventes se expurget. Convictus vero⁹³) noxae⁹⁴) usque ad ultimum vitae tempus militiae cingulo⁹⁵) careat, et absque spe coniugii maneat.“

C. XXV. P A L E A.

[Item ex Concilio Triburiensi⁹²].

„Ut presbyteri non vadant, nisi stola aut orario induti. Et si in itinere spoliantur⁹²), aut vulnerantur, vel occiduntur non stola vestiti, simplici emendatione solvantur⁹³), si autem cum stola, triplici.“

C. XXVI. P A L E A.

[Item ex eodem, c. 5. r)⁹⁴].

„Omnes presbyteri interfectores⁹⁷) compositione episcopi, ad cuius parochiam pertinent, solvantur, ita videlicet, ut

legitur: *cum duodecim;* Burchardus tamen, et Ivo, et codex Vaticanus concordant cum vulgata lectione.

q) Militiae cingulo: Sic etiam in Decretalibus, et apud Burchardum et Ivonem. In concilio autem legitur: *cingulum deponat, et uxorem amittat.*

C. XXVI. r) Haec quoque Palea in uno tantum Vaticano codice habetur. Est autem in Capitularibus, unde citatur in Panormia, l. 4. c. 15., et in Decretalibus, tit. de poenis c. *Presbyteri*. In concilio etiam Triburiensi, quod exstat, c. 4., habetur quiddam simile.

s) Interfectores: Sic etiam in Panormia. Vaticanus codex habet: *interfecti*). In Capitulari legitur: *Presbyteri interfecti episcopo, ad cuius parochiam pertinent, solvantur secundum capitulare gloriosi Caroli genitoris nostri, ita videlicet, etc.* Verum in Decretalibus, et apud Burchardum et Ivonem hoc modo: *Presbyteri interfecti compositione episcopo, ad cuius parochiam pertinebat, solvatur, ita videlicet etc.,* et similis locutio habetur in concilio Tribu-

te: Ed. Arg. — *Qui requisiti si:* Edd. rell. — 81) *privari:* Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 82) *parvipendentes — permanserint:* Ivo. — 83) *resecari:* Ed. Bas. — 84) *gremio:* Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 85) non est ap. Ivonem. — 86) *revocare:* Ed. Bas. — C. XXIV. 87) hab. A. 847. — Reg. l. 2. c. 43. Burch. l. 6. c. 7. Ivo Decr. p. 10. c. 136. — cf. c. 2. Comp. I. de purg. vulg., c. 2. X. de poen. et remis. Totum caput omissum est in Ed. Bas. — 88) *XX. annorum poena:* Edd. coll. o. — 89) *si autem:* ead. — *at:* Böhm. — 90) *noxa:* ead. — C. XXV. 91) non exstat in Triburiensi, ex quo Reg. l. 1. c. 133. Burch. l. 6. c. 10. Ivo Decr. p. 10. c. 139. laudant. — 92) *spoliarentur, vulnerentur — occiduntur:* Ed. Bas. — 93) *absolvantur:* Edd. Ven. I. II. — *absolvantur:* Edd. rell. pr. Bas. — C. XXVI. 94) Imo ex Cap. Reg. Fr. l. 5. c. 156. — Reg. l. 2. c. 41. Burch. l. 6. c. 11. Ivo Pan. l. 8. c. 6. Decr. p. 10. c. 140. — omissum est in Ed. Bas. — cf. c. 2. Comp. I. et X. de poenis. — *) Ita Coll. cit. omnes et Edd. Arg. Nor. Ven. I. II.

medietatem⁹⁵) Vuirigeldi⁹⁶) eius episcopus utilitatibus ecclesiae, cui praefuit, tribuat, et alteram medietatem in eleemosynam illius⁹⁶) iuste disperiat⁹⁷), quia nullus nobis eius heres proximior videtur, quam ille, qui ipsum Domino sociavit.“

C. XXVII. *Pro graduum varietate mulcentur qui clericos occidunt.*

Item ex lib. III. Capitularium, c. 25.⁹⁸)

Qui subdiaconum occiderit, CCC. solidos componat; qui diaconum, CCCC.; qui presbyterum, DC.; qui episcopum, DCCCC.; qui monachum, CCCC.

C. XXVIII. *De eodem.*

Item ex lib. VI. Capitularium, c. 90.⁹⁹)

Qui occiderit monachum aut clericum, arma relinquat, et Deo in monasterio serviat cunctis diebus vitae suae, nunquam ad seculum reveratur, et septem annis¹⁰⁰) publicam poenitentiam agat¹⁰¹).

C. XXIX. *Qui clericum percusserit excommunicatur, et non nisi a Romano Pontifice absolvatur.*

Item Innocentius Papa II. in Concilio Lateranensi, c. 15.¹⁰²)

Si quis suadente diabolo huius sacrilegii reatum¹⁰³) incurrit, quod in clericum vel monachum violentas manus iniecerit, anathematis vinculo subiaceat, et nullus episcoporum illum praesumat absolvere, nisi mortis urgente periculo, donec apostolico conspectui praesentetur, et eius mandatum suscipiat.

III. Pars. Gratian. *Qui autem de ecclesia vi aliquem exemerit, vel in ipsa ecclesia, vel loco, vel cultui, sacerdotibus, et ministris aliquid iniuriae importaverit, ad instar publici criminis et laesae maiestatis accusabitur, et convictus, sive confessus, capitali sententia a rectoribus provinciae ferietur, sicut in primo libro Codicis legitur, titulo de episcopis et clericis, leg. Si quis in hoc genus sacrilegii proruperit, et in Digestis tit. Ad legem Iuliam repetundarum¹⁰⁴), l. ultima. §. 1. Committunt etiam sacrilegium qui contra divinae legis auctoritatem aut nesciendo committunt, aut negligendo violant et offendunt; aut qui de principali iudicio disputant, dubitantes, an is dignus sit, quem princeps elegerit; vel qui intra provinciam, in qua provinciales et cives habentur, officium gerendae ac suscipiendae administrationis desiderant, ut Codicis lib. 9. titulo de crimine sacrilegii. §. 2. Similiter de iudicio summi Pontificis alicui disputare non licet.*

Unde Innocentius Papa omnibus Episcopis¹⁰⁵):

C. XXX. *Nemini est permissum de eo, quod Papa statuit, iudicare, vel eius sententiam retractare.*

Nemini est de sedis apostolicae iudicio iudicare, aut illius sententiam retractare permissum, videlicet propter Romanae ecclesiae primatum, Christi munere in beato Petro apostolo divinitus collatum.

Gratian. *Sacrilegii quoque reatum incurrit qui Iudaeis publica officia committit.*

Unde in Toletano Concilio IV. c. 64. legitur¹⁰⁶):

NOTATIONES CORRECTORUM.

riensi, c. 4. Sed quoniam est initium capitis, nihil visum est hic mutandum; reliqua autem sunt emendata ex locis indicatis.

t) Vuirigeldi: Antea legebatur: *Renaldus*. Emendatum est ex ceteris locis indicatis, praeterquam ex Decretalibus, unde abest utraque vox; legitur tamen in prima collectione.

C. XXIX. u) Reatum: Sic est emendatum ex codicibus concilii manuscriptis, et concilio Eugenii III. c. 16.,

Quaest. IV. C. XXVI. 95) *med. Renaldi episcopi eius et utilitati eccles. cui praefuit, tribuat*: Edd. ened. — *med. Renaldus episcopus et utilitati eccles. cui praefuit, tribuat*: Edd. rell. — 96) *eius*: Coll. cit. — Edd. coll. o. — 97) *disperiat*: Edd. coll. o. — C. XXVII. 98) et lib. 5. c. 261. (Cap. II. A. 803.) cf. leg. Ripuar. tit. 36. — Burch. I. 6. c. 5. Ivo Pan. I. 8. c. 7. Decr. I. 10. c. 9. — C. XXVIII. 99) Ivo Pan. I. 8. c. 8. Decr. p. 10. c. 10. — 100) *per 7. annos*: Ed. Bas. — 101) *gerat*: Ivo Decr. — orig. — C. XXIX. 102) hab. A. 1139. — totum conc. habetur in fine Panormiae adiectum. Eadem iam prius edita fuerant in conc. Rem. hab. A. 1131. — 103) *crimen*: Ed. Bas. — *vittium*: Ed. Arg. — *vittum vel crimen*: Edd. rell. — 104) *peculatus*: vera lectio. — C. XXX. 105) ser. A. 867. — Ans. I. 1. c. 21 (92). Ivo Pan. I. 4. c. 10. — C. XXXI. 106) hab. A. 639. — Ivo Decr. p. 13. c. 97. — *) ita in Edd. coll. o.

C. XXXI. *Sacrilegium faciunt qui Iudaeis publicis officia committunt.*

Constituit sanctum concilium, ut Iudaei, aut hi, qui ex Iudaeis sunt, officia publica nullatenus appetant, quia sub hac occasione Christianis iniuriam faciunt. Ideoque iudices provinciarum cum sacerdotibus eorum surreptiones fraudulenter elicitas¹⁰⁷) suspendant, et officia publica eos agere non permittant. Si quis autem "iudicum" hoc permiserit, velut in sacrilegum¹⁰⁷) excommunicatio proferatur, et is, qui surreperit, publicis caedibus¹⁰⁸) deputetur.

IV. Pars. Gratian. *Verum ne reverentia religionis dominos suo iure fraudaret, si famuli ad ecclesias septa confugiunt inde nequaquam abstraherentur, sacris canonibus est institutum, ut, praestito a domino sacramento impunitatis, et etiam reddantur invit.*

Unde Gelasius Papa scribit Bonifacio Episcopo¹⁰⁹):

C. XXXII. *Post praestitam securitatem servi restituantur dominis, qui ad ecclesiam confugiunt.*

Metuentes dominos famuli, si ad ecclesiam septa confugerint, intercessionem debent quaerere, non latebras, ne haec ipsa praesumptio tarditatis temeritatem augeat renitendi. Filius etenim noster vir spectabilis Petrus queritur servum suum in ecclesia S. Clementis diutius commorari¹¹⁰), cui quum deputasset sacramenta praestari, illum egredi nulla ratione voluisse. Et ideo directus¹¹¹) supradictus¹¹²) homo de praesenti cum eo, quem elegeris esse mittendum, quum de impunitate eius sacramenta praebuerit¹¹³), tum statim facias¹¹⁴) ad dominum suum modis omnibus remeare, aut¹¹⁵), si in hac pertinacia¹¹⁶) forte perstiterit¹¹⁷), post sacramentum sibi praestitum reddatur invitus.

C. XXXIII. *Securitate recepta ad ratiocinia reddenda fugitivi ab ecclesia redire cogantur.*

Idem Ioanni, Episcopo Viennensi¹¹⁸).

Uxor Felicis et filiae Romam, quia sic oportuit, pervenerunt. Siquidem hunc ipsum primum se ad barbarorum basilicam conferentem¹¹⁹), seque bonas causas habere iactantem, egredi sub hac conditione praecipimus, ut si actus suos fideliter et rationabiliter allegaret, nihil circa eum prorsus asperum fieri durumque pateremur. Alioquin si contra fidem et utilitatem dominicam venisse probaretur, ipse sibi imputaret¹²⁰), atque domini¹²¹) ordinationi congruae subiaceret¹²²). Qui superveniente filio nostro, viro spectabili Orthasio, sic est ad singula quaeque convictus, ut os aperire non posset¹²³), et vera esse quae huic obicerentur, voce propria fateretur¹²⁴), ideoque tenetur¹²⁵) custodiae¹²⁶) mancipatus.

C. XXXIV. *Eripiatur in libertatem servus, cui Christiano Iudaeus signaculum circumcisionis impressit; alioquin ab ecclesia domino suo reddatur invitus.*

Idem¹²⁷) Syracusano¹²⁸), et Constantino, et Laurentio Episcopis.

Iudas, qui Iudaicae professionis existit, mancipium sui iuris, quod ante paucos annos se assertit comparasse, nunc ad ecclesiam Venafranam confugisse suggestit, sicut peti-

ubi hoc idem repetitur. Antea legebatur: *vittium vel crimen incurrit.*

C. XXX. v) Epistola, ex qua hoc caput est sumtum, non exstat; aliquid tamen simile habetur in epistola I. ad Michaelem imperatorem.

C. XXXI. w) Elicitas: Sic est emendatum ex codice Lucensi regio, quamvis in aliis codicibus conciliorum et Gratiani legatur: *relictas* *).

— 107) *sacrilegium*: Ed. Bas. — 108) *codicibus*: Ivo. — C. XXXII. 109) Ivo Decr. p. 16. c. 69. tribuit Gregorio, p. 3. c. 115. Gelasio. Eundem laudat Pan., partem cap. referens. I. 3. c. 74. — 110) *commoratum*: Ed. Arg. — 111) *directus*: Ivo p. 8. — 112) *supradicti hominis*: Ivo ib. — Ed. Arg. — 113) *praebuerint*: Ivo ib. — 114) *faciet*: lb. — *desid.* in Ed. Bas. — 115) *quod*: Edd. Lugd. II. III. — 116) *pervicacia*: Ivo p. 16. — 117) *existit*: Edd. coll. o. — C. XXXIII. 118) Ivo p. 16. c. 77. tribuit Gelasio scribenti Ioanni Ep. Vivianensi. — Caput incertum. — 119) *transferentem*: Ed. Bas. — 120) *imputet*: lb. — 121) *desid.* lb. atque ap. IV. — 122) *subiacet*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 123) *possit*: Ed. Bas. — 124) *fateretur*: lb. — 125) *teneatur*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 126) *custodia*: Ed. Arg. — in cust.: Edd. rell. — C. XXXIV. 127) Cap. incertum. — Ivo Decr. p. 13. p. 113. — 128) *Syracusio*: Ivo.

taril tenor annexus ostendit, eo quod dicat sibi ab infantia Christiano nuper a præfato domino signaculum circumcisionis infixum. Quapropter vestra diligenter inter utrumque sollicita cura rerum fideliter examinet veritatem, quantum nec religio temerata videatur, nec servus hac¹²⁹) obiectione mentitus competentis iura domini declinare contendant.

C. XXXV. *De atrio ecclesie, quod triginta passibus clauditur, nisi prius data securitate fugiens non abstrahatur.*

Item ex Concilio Toletano XII., c. 10.¹³⁰)

Diffinit sanctum concilium, ut nullus audeat confugientes ad ecclesiam vel residentes inde abstrahere, aut quodcumque¹³¹) nocibilitatis, vel damni, seu spoli, residentibus in loco sancto inferre; sed esse potius his ipsis, qui ecclesias petunt, per omnia licitum, in¹³²) triginta passibus¹³³) ab ecclesie Ianuis progredi, in quibus triginta passibus uniuscuiusque ecclesie in toto circuitu reverentia defendatur¹³⁴), sic tamen, ut hi, qui ad eam ¶) confugiunt, in extraneis vel longe separatis ab ecclesia domibus nullo modo abscedant¹³⁵), sed in hoc triginta passuum numero absque domorum extraneorum receptaculo¹³⁶) progrediendi¹³⁷) aditum obtinebunt; qualiter¹³⁸) ad¹³⁹) requisitae¹⁴⁰) naturae usum debitis exeant¹⁴¹) locis, et nullo teneantur eventu necessitudinis qui dominicis se defendendos commiserint¹⁴²) claustris. §. 1. Si quis autem hoc decretum tentaverit violare, et ecclesiasticæ excommunicationi subiaceat, et severitatis regie feriatur¹⁴³) sententia. §. 2. Ipsos autem¹⁴⁴), qui ad ecclesiam confugium fecerunt¹⁴⁵), si iuxta præcorum canonum instituta hi¹⁴⁶), qui eos repetunt¹⁴⁷), sacramenta reddiderint, et sacerdos ecclesie ipsius ab ecclesie non abstraxerit foribus, aut fuga¹⁴⁸) talium, si eaverit¹⁴⁹), sacerdoti quaerenda est, aut damnorum sententia secundum electionem principis huiusmodi sacerdotibus irroganda¹⁵⁰).

C. XXXVI. *Ante securitatem acceptam de atrio ecclesie fugitivus non cogatur exire.*

Item ex Concilio Aurelianensi I., c. 3. et 5.¹⁵¹)

Id constituimus observandum, quod ecclesiastici canones decreverunt, et lex Romana constituit, ut ab ecclesie atrii vel domo episcopi reos ¶) abstrahere omnino non liceat, sed nec alteri consignare¹⁵²), nisi ad evangelia datis sacramentis de morte, et debilitate, et omni poenarum genere sint securi, ita ut ei, cui reus fuerit criminosus, de satisfactione conveniat. Quod¹⁵³) si quis¹⁵⁴) sacramenta sua convictus fuerit violasse, reus periurii non so-

lum a communione ecclesie vel omnium clericorum, veram etiam ¶) et¹⁵⁵) a¹⁵⁶) catholicorum convivio separatur. Quod si is¹⁵⁷), cui¹⁵⁸) reus est, noluerit sibi ¶) intentione faciente componi, et ipse reus de ecclesie actus timore discesserit, ab ecclesie clericis non quaeratur¹⁵⁹). §. 1. Servus¹⁶⁰) etiam¹⁶¹), qui ad ecclesiam confugerit pro qualibet culpa, si a domino pro¹⁶²) admissa¹⁶³) culpa sacramentum susceperit, statim ad servitium domini sui redire cogatur, et postquam¹⁶⁴) dato sacramento domino suo fuerit¹⁶⁵) consignatus, si aliquid poenae pro eadem culpa; qua¹⁶⁶) excusatur ¶), probatus fuerit pertulisse, pro contentu ecclesie et praevaricatione fidei a communione et convivio catholicorum extraneus habeatur. Si vero servus pro culpa sua ab ecclesia defensatus sacramenta¹⁶⁷) domini¹⁶⁸) clericis exigentibus de impunitate percoperit, exire nolentem a domino liceat occupari.

V. Pars. Gratian. *Occasione namque religionis servus dominum suum contemnere, et eius ministerium destituere non debet.*

Unde in Gangrensi Concilio c. 3. legitur¹⁶⁹):

C. XXXVII. *Religionis occasione dominum suum non audeat servus contemnere.*

Si quis servum alienum occasione religionis docet dominum suum contemnere, et eius ministerium destituere, ac non potius docuerit eum¹⁷⁰) suo domino¹⁷¹) bona fide et cum omni honorificentia deservire, anathema sit.

C. XXXVIII. *Corripiatur durissime qui causa religionis docet servum dominum suum contemnere.*

Item ex Concilio Martini Papae, c. 47.¹⁷²)

Si quis servum alienum causa religionis doceat contemnere dominum suum, et recedere a servitio eius, durissime in omnibus arguatur.

C. XXXIX. *Primate insinuetur necessitas, quae res ecclesie distrahere compellit.*

Item ex Concilio Carthaginensi, c. 26. a)¹⁷³)

Nullus res ecclesie distrahat. Quod si reditus ¶) non habet, et aliqua nimia necessitas cogit, hanc insinuandam esse primati ipsius provinciae censemus, ut cum statuto numero episcoporum utrum faciendum sit arbitretur. Quod¹⁷⁴) si tanta urget necessitas ecclesie, ut non possit ante primatem¹⁷⁵) consulere, saltem vicinos ¶) testes ¶) convocet episcopos, curans ad concilium¹⁷⁶) referre omnem ecclesie necessitatem. Quod si non fecerit, reus ¶) deo et sancto concilio venditor honore amisso ¶) teneatur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXVI. x) Reos: Sic est emendatum ex originali, Rabano, Burchardo et Ivone, quum in Gratiani codicibus etiam manuscriptis legeretur: eos ¶).

y) Noluerit sibi: Antea legebatur: voluerit ¶). Mutatum est ex concilii exemplaribus etiam manuscriptis, et nonnullis ipsius Gratiani et ceteris collectoribus, quamvis in recentiori Coloniensi editione absit dictio: sibi.

z) Excusatur: Sic in omnibus Gratiani et conciliorum codicibus impressis et manuscriptis. Apud ceteros collectores est: accusatur.

C. XXXIX. a) Hoc est cap. 26. Carthaginensis unci, inserti in codice canonum, itemque graeci, quod sumtum est ex c. 4. concilii V. Carthaginensis. In neutro tamen sunt haec omnia verba: *nullus res ecclesie distrahat, sed: Placuit, ut rem ecclesie nemo vendat, quemadmodum et apud Ivonem.*

b) Quod si reditus: Graece est: *ὅπερ πρῶγμα ἐὰν προσέδους μὴ ἔχῃ*, id est: *Quas quidem res si reditus non habeat.*

c) Vicinos testes: Sic in codice canonum, et fere in graeco canone, et in margine recentiorum Coloniensium editionum. In contextu autem ipsarum, et vetustioribus editionibus, ac duobus Vaticanis codicibus, et apud Ivonem legitur: *saltem post factum curiositatem habeat, et vicinis episcopis hoc ante indicare, et ad concilium etc.* In Sorienis autem regio: *curet hoc statim agere, vel vicinis, etc.*

d) Honore amisso: Verba haec sunt in concilio inserto in codice canonum, in codice Sorienis regio, et canone graeco, absunt autem ab omnibus editionibus concilii V. Carthaginensis, et duobus Vaticanis exemplaribus et Ivone.

Quaest. IV. C. XXXIV. 199) ab: Edd. Lugd. II. III. = C. XXXV. 190) hab. A. 681. — Coll. tr. p. 2. t. 43. c. 3. Ivo Pan. l. 2. c. 78. Decr. p. 3. c. 121. — 131) *quacumque*: Ed. Arg. — *quacumque nocibilitates damni*: Ed. Bas. — 132) *intra*: Ivo Pan. — 133) *passibus*: Coll. Hisp. — 134) *defendatur*: lb. — *defendantur*: Ivo. — ¶) *ecclesiam*: Ed. Bas. — 135) *obcelerit*: Coll. Hisp. — 136) *receptaculis*: lb. — 137) *progredientes*: Ivo. — Edd. coll. o. — 138) *ut*: Ivo. — 139) *desid.* in Pan. — et: Coll. Hisp. — 140) *acquis*: Ivo Pan. — *requis*: Decr. — 141) *expleant*: Coll. Hisp. — 142) *commiserunt*: lb. — Ivo Pan. — 143) *ferietur*: Coll. Hisp. — 144) *tamen*: lb. — Ivo. — 145) *fecerint*: Coll. Hisp. — *confugiunt*: Edd. Arg. Bas. — 146) *Ms*: Coll. Hisp. — 147) *competunt*: lb. — 148) *cum fuga tal. sic*: Ivo Pan. — 149) *venerit*: lb. — Coll. Hisp. — 150) *add.*: est: Edd. coll. o. pr. Arg. = C. XXXVI. 151) hab. A. 511. — Rab. poen. c. 22. Burch. l. 3. c. 190. 192. Ivo Decr. p. 3. c. 107. 109. — *) ap. Burch. et Iv. legitur: eos, quemadmo-

dum in Edd. coll. o. — 152) *consignari*: Coll. Hisp. — Burch. — 153) *Qui si*: Edd. coll. o. — 154) *desid.* in Edd. coll. o., Coll. Hisp. et Burch. — 155) *desid.* ap. Iv. — 156) *desid.* in Edd. Arg. Bas. Ven. I. Nor. — 157) *desid.* in Coll. Hisp. et ap. Burch. — 158) *add.*: *reatus*: Ed. Arg. — *) ita in Edd. coll. o. — 159) *requiratur*: Ivo. — Burch. — 160) Pan. l. 2. c. 73. — 161) *desid.* in Coll. Hisp. et Coll. citt. — *autem*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 162) *desid.* in Coll. Hisp. — 163) *commissa*: lb. — Coll. citt. — 164) *sed posteaquam*: Coll. Hisp. — 165) *full*: Ed. Bas. — 166) *qm*: Ivo. — 167) *sacramentum*: lb. — 168) *add.*: *sui*: id. = C. XXXVII. 169) hab. c. A. 355. — 170) *illius*: Ed. Bas. — 171) *dominum suum*: lb. = C. XXXVIII. 172) idem cap. conc. Gangr. ex interpr. Martin. Brac. — Burch. l. 8. c. 25. = C. XXXIX. 173) hab. A. 409. — Ans. l. 5. c. 45 (49). Ivo Decr. p. 3. c. 153. — 174) *Et*: Edd. coll. o. — 175) *desid.* in orig. et ap. Ivonem. — 176) *constitum*: Ed. Arg.

C. XL. *Sine licentia episcopi quicquid abbas vendiderit, in irritum deducatur.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 56. 177)

In venditionibus, quas abbates facere præsumunt, hæc forma servetur, ut quicquid sine episcopi licentia *) venditum fuerit ad potestatem episcopi revocetur. §. 1. Mancipia vero monachis donata ab abbate 178) non liceat 179) manumitti. Iniustum enim putamus, ut, monachis quotidianum rurale opus facientibus, servi eorum libertatis otio potiantur 180).

VI. Pars. Gratian. *Etiam si episcopo consentiente monasterii possessio ab abbate data fuerit, nullius momenti erit donatio, nisi forte in ecclesie fabricam erigendam donatio processerit. Quo casu tantum ei donare licet, quantum ecclesie parietes concludunt.*

Unde Gregorius scribit, lib. VII. Indict. 1. epist. 33, Ioanni Episcopo Scyllacaeno 181):

C. XLI. *Nullo titulo res monasterii valent ab eius iure segregari.*

Questi nobis sunt prædicti monasterii monachi, abbatem suum terram intra Scyllacaenum *) castrum, quæ in DC. pedes extenditur, sub prætextu fabricandæ ecclesie fraternitati tuæ donationis titulo concessisse. *Et ideo volumus, quantum parietes possunt aedificatæ ecclesie circumdare, iuri ecclesie vindicari 182). Quicquid vero extra parietes eiusdem ecclesie esse poterit, ad iura 183) monasterii sine difficultate aliqua revertatur 184), quia nec mundanarum legum, nec sacrorum canonum statuta permittunt res monasterii de 185) iure eius 186) quolibet titulo segregari. Eapropter donationem eiusdem terræ, quæ contra rationem facta est, sine aliqua dilatione restitue.

C. XLII. P A L E A †) 187).

Hanc ergo scriptorum nostrorum 188) paginam omni in futuro tempore *a te*, ab omnibus episcopis firmam statuimus illibatamque servari, ut et suæ ecclesie iuvante Domino tantummodo sint iure contenti, et monasteria ecclesiasticis conditionibus, seu angariis, sive quibuscumque obsequiis sæcularibus nullo modo subiaceant, nullis canonicis iuribus deserviant, sed remotis vexationibus divinum opus cum summa devotione perficiant.

VII. Pars. Gratian. *Sed notandum est, quod aliud est in suos vel propinquorum usus res ecclesie convertere (quam perniciosis cupiditatem sacri canones ubique prohibent, et damnabilem ostendunt), aliud est quod ex dispensatione caritatis humanæ infirmitati consulitur, ut quondam illi sua reddantur, qui in sacro proposito manere contemnunt. Quod non tam iure fori quam iure poli nonnullos sanctorum factiss legimus. Beatus enim Ioannes evangelista duobus iuvenibus, quos poenituerat omnia sua pro Christo reliquisse, et pauperibus erogasse, aurum et gemmas reddidit, ut cuncta, quæ vendiderant, sibi redimerent. Sed obicitur: B. Ioannes non oblata reddidit, quæ pauperibus iam erogata fuerant, sed alia recompensavit, quæ in pauperum vel ecclesiarum facultatibus nunquam computata fuerant. Similiter si abbas vel episcopus aliqua habuerit, quæ in ecclesiasticis facultatibus nondum sunt annumerata, exemplo B. Ioannis det illa rece-*

dent, oblata vero ecclesie restant. §. 2. Sequitur 189) ergo aliud exemplum, quo eadem, quæ oblata sunt, laudabiliter reddenda monstrantur.

At enim Augustinus in sermone II. de vita clericorum 190):

C. XLIII. *Non debet ecclesia suscipere quæ filio exheredato sibi offeruntur.*

Quicumque vult exheredato filio heredem facere ecclesiam, quaerat alterum 191), qui suscipiat, non Augustinum: imo, Deo propitio, nullum 192) inveniet 193). Quam laudabile factum sancti *et venerandi* episcopi Aurelii Carthaginensis? *quomodo implevit os omnium, qui sciunt, laudibus Dei*? Quidam enim, quum filios non haberet, neque speraret, res suas omnes (retento sibi usufructu) donavit ecclesie. Nati sunt ei filii *postea, et* reddidit episcopus nec *etiam* opinanti illi 194) quæ 195) donaverat. In potestate habebat 196) episcopus non reddere, sed iure fori, non iure poli 197).

Gratian. *Eccæ, quod aliquando oblata iure et laudabiliter redduntur. Veruntamen non hoc exemplo recedenti sua reddenda monstrantur. Aliud est enim in professione suæ vitæ persistere, aliud a proposito sui ordinis discedere. Si S. Aurelius degenti in laicali habitu oblata reddidit, quia post oblationem filios accepit, non ideo in apostasiam evadit, quia reddenda sunt, quibus utilius necessaria subtraherentur, ut coacti redirent ad ordinem, a quo recesserant. Sed sicut inimicis et persecutoribus indemus necessaria subministrare, sicut ab Apostolo monemur tempus redimere, ut expeditius orationi vacemus: sic, ne ecclesia scandalum patiatur, ne discedens in deteriora præcipitetur, ne in perniciem monachorum aut incendium monasterii occasione suorum exardescat, laudabiliter sibi sua non dico reddantur, sed auferri sinantur, quam ab illo data inferantur.*

C A U S A XVIII. GRATIANUS.

Quidam abbas consecratus in episcopum prius monasterio multa contulit, postea in episcopatu plura acquisivit; cui dum fratres successorem quaererent, episcopus loci semet electioni volebat inserere, ut per ipsum abbas in monasterio ordinaretur; fratres renituntur. (Qu. I.) Quaeritur primo, an monasterium possit petere quæ ab episcopo quaesita sunt? an episcopalis ecclesia possit sibi vindicare quæ monasterio fuerunt tradita? (Qu. II.) Secundo, an per episcopum abbas sit eligendus et ordinandus, an tantummodo a propriis fratribus sit instituendus?

QUÆSTIO I. GRATIANUS.

*Prima quaestio terminatur in Concilio habito apud Altheum, in quo sic statutum legitur *) 1):*

C. I. *Qui de monacho episcopus ordinatur quod ante consecrationem habuit monasterio, quod vero post consecrationem acquisivit propriæ ecclesie relinquat.*

Statutum est et rationabiliter secundum sanctos Patres &

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XL. e) Licentia: Sic est adscriptum in margine in recentioribus Coloniensibus editionibus, sed in antiquioribus, et codicibus manuscriptis, et apud Ivonem est: notitia*).

C. XLI. f) Intra Scyllacaenum: Sic est emendatum ex multis codicibus epistolarum, a qua lectione nonnulla Gratiani exemplaria parum discrepabant. In vulgatis erat: in Tranquillitanum **) castrum.

C. XLII. g) Haec Palea abest a vetustis exemplaribus, uno excepto, et hæc temere translata est, quum ha-

beat infr. 18. q. 2. c. Quam sit. §. hæc ergo, ubi nonnulla notabuntur.

Causa XVIII. Quæst. I. a) Burchardus lib. 1. cap. 230. citat concilium apud Alth. præsentem Conrado Rege, itemque Ivo part. 5. c. 343., sed exprimit: Althelm. Idem vero part. 14. c. 116. plura de hoc concilio refert his verbis: Regno Conradi piissimi et Christianissimi regis quinto congregata est sancta generalis synodus apud Althelm (al. Altheim) in pago Rethia **), præsentis videlicet domini Ioannis Papæ apocrisario, sanctas Ostiensis ecclesie Petro venerabili episcopo.

Quæst. IV. C. XL. 177) hab. A. 506. — Reg. I. f. c. 355. Ivo Decr. p. 3. c. 163. — cf. Gratian. post c. 22. D. 54. — *) et in Coll. Hisp. — 178) abbatibus: ib. — 179) licet: Edd. coll. o. — 180) ponantur: Ed. Arg. — C. XLI. 181) Ep. 34. (scr. A. 598.) Ed. Maur. — in epitomen redactum leg. ap. Abbonem Flor. c. 25. ap. Mabill. Vet. anal. — **) ita Edd. Lugd. Par. — Tranquillitanum: Edd. Ven. I. II. — Quillitanum: Ed. Bas. — Squillitanum: Ed. Nor. — Scyllitanum: Ed. Arg. — Scyllitanum: orig. — 182) vindicare: Edd. coll. o. — 183) in iure: ead. — 184) reportatur: Ed. Bas. — 185) ab: Edd. coll. o. — 186) eiusdem: ead. pr. Arg. Bas. — C. XLII. 187) cf. ad c. 5. C. 16. q. 2. — non leg. in Ed. Bas. —

188) scripturarum nostrarum: Edd. coll. o. — 189) sequitur: Böhm. — C. XLIII. 190) Sermo 355. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 3. c. 177. — 191) alium: Ed. Bas. — 192) neminem: Ivo. — Edd. coll. o. — Böhm. — 193) inveniat: Ivo. — 194) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. 195) ea quæ: Edd. coll. o. — 196) habet: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 197) coeli: orig.

Causa XVIII. Quæst. I. C. I. 1) Fortassis ex conc. ap. Altheum, hab. A. 916. — in Ed. Bas. citatur ex conc. ap. Altheum al. Lateran. — Burch. I. f. c. 331. Ivo Decr. p. 5. c. 343. — **) leg.: Rhaetiae.

synodo confirmatum, ut monachus, quem canonica electio a Iugo regulae²⁾ monasticae professionis absolvit, et sacra ordinatio de monacho episcopum facit, velut legitimus heres paternam sibi hereditatem postea iure vendicandi potestatem habeat; sed quicquid adquisierat, vel habere visus³⁾ fuerat, monasterio relinquat, et abbatis sui, qui fuerat secundum regulam S. Benedicti, arbitrio. Postquam enim episcopus ordinatur, ad altare, ad quod sanctificatur et titulatur⁴⁾, secundum sacros canones quod acquirere poterit restituat.

QUAESTIO II. GRATIANUS.

I. Pars. Secundam vero quaestionem terminat auctoritas Toletani Concilii IV., c. 60. dicens¹⁾:

C. I. *Abbatem et alia officia per episcopos debent institui.*
Hoc tantum sibi in monasterio²⁾ vendicent sacerdotes, quod praecipiant canones, id est monachos ad conversationem sanctam praemonere, abbatem aliaque officia instituire, atque extra regulam facta³⁾ corrigere. Quod si aliquid in monachos canonibus interdictum praesumerint, aut usurpare quippiam⁴⁾ de monasterii rebus tentaverint, non deest ab illis⁵⁾ sententia excommunicationis.

II. Pars. Gratian. *Contra Gregorius scribit Castorio Ariminensi Episcopo*⁶⁾:

C. II. *Congregatio monasterii, non episcopus aut aliquis extraneorum, abbatem instituat.*
Abbas in monasterio non per episcopum aut per aliquem extraneorum ordinetur, neque ab episcopo missa ibi celebretur, ut nulli ecclesiae subiiciatur.

C. III. *De eodem.*
Idem eidem Castorio Episcopo, lib. IV. epist. 43. ⁶⁾
Abbatem cuilibet⁷⁾ monasterio non alium, sed quem dignum moribus atque actibus monasticae disciplinae communi consensu congregatio⁸⁾ tota⁹⁾ poposcerit, ordinari¹⁰⁾ volumus. Missas autem publicas¹¹⁾ per episcopum vel clericos¹²⁾ in monasterio¹³⁾ fieri omnimodo¹⁴⁾ prohibemus.

C. IV. *Ille debet abbas institui, quem sua congregatio et possessionis dominus ordinari poposcerit.*
*Item Pelagius*¹⁵⁾ *Papa Mellito*¹⁶⁾ *Subdiacono.*
Abbatem in monasterio illum volumus ordinari, quem sibi de sua congregatione et monachorum electio, et possessionis dominus, et, quod magis observandum est, ordo vitae ac meritum poposcerit ordinari.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. II. C. II. a) Huius capituli eadem est sententia ac sequentis, in quo sunt ipsa B. Gregorii verba. Itaque haec videtur summa quaedam sequentis, et propterea in aliquot vetustis exemplaribus non sunt distincta.

C. III. b) Vel clericos: Verba haec non leguntur apud Gregorium²⁾, omninoque nonnulla videntur consulto immutata a collectoribus.

C. V. c) Caput hoc habetur in decreto concilii Lateranensis, edito a B. Gregorio pro quiete ac libertate monachorum, quod exstat secundo tomo conciliorum inter decreta Gregorii I., eiusque magnam partem ipsemet refert lib. 7. reg. indict. prima, epist. 18. Mariniano episcopo Ravennati.

d) Aut saecularium: Absunt ab aliquibus conciliorum editionibus et Gratiani manuscriptis exemplaribus³⁾.

e) Chartis: In concilio legitur: *curtis*, sed in epistola et apud Ivonem: *chartis*⁴⁾.

Quaest. I. C. I. 2) *regulari*: Ivo. — 3) *tusus*: id. — 4) *intitulatur*: Edd. coll. o.

Quaest. II. C. I. 1) hab. A. 688. — Abbo Flor. ap. Mabill. Vet. anal. c. 23. — 2) *monasterii*: Coll. Hisp. — Abbo. — Edd. coll. o. — 3) *acta*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 4) *quicquam*: Edd. coll. o. — 5) *eis*: ead. — C. III. 6) Ep. 41. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 174 (192). Polyc. l. 3. t. 15. l. 4. t. 38. — 7) *idem*: orig. — 7) *te volumus ordinare*: Edd. coll. o. — 8) *add. illic*: orig. — 8) *sunt tamen apud Ans.* — 9) *monasterii*: Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — 10) *omnino celebrari*: Edd. coll. o. — C. IV. 11) *Caput incertum*. — Ans. l. 7. c. 195. Ivo Decr. p. 7. c. 24. — 12) *Melleo*: Ans. — *Melleo*: Ivo. — C. V. 13) hab. A. 601. — Eadem fere leguntur in ep. 15. l. 8. ad Marinianum, quam refert Abbo Flor. ap. Mab. c. 15. — Ans. l. 3. c. 58 (64). Ivo Decr. p. 7. c. 11. Polyc. l. 3. c. 15. — 14) *monasteriorum*: orig. — Edd. coll. o.

C. V. De libertate monachorum.

*Item Gregorius omnibus Episcopis*¹⁾.

Quam sit necessarium monachorum¹⁴⁾ quieti prospicere, etc. *Et infra*: §. 1. Interdicimus igitur in nomine Domini¹⁵⁾ Iesu Christi, et auctoritate B. Petri principis apostolorum¹⁶⁾ "prohibemus", (cuius vice huic¹⁶⁾ ecclesiae Romanae praesidemus), ut nullus episcoporum aut saecularium¹⁷⁾ ultra praesumat de rebus¹⁸⁾, vel chartis¹⁹⁾ monasteriorum, vel de¹⁷⁾ cellulis²⁰⁾ vel de¹⁷⁾ villulis²¹⁾, quae ad ea pertinent, quocumque modo vel qualibet occasione minuere, vel dolos²⁰⁾, vel immissiones, aut violentias²¹⁾ facere. *Et infra*²²⁾: §. 2. Defuncto vero abbate cuiusquam²³⁾ congregationis non extraneus eligatur²⁴⁾, nisi de eadem congregatione, quem²⁵⁾ sibi propria voluntate concors fratrum societas elegerit, et qui electus fuerit sine dolo vel venalitate aliqua ordinetur²⁶⁾. Quod si aptam inter se personam invenire nequiverint, solerter sibi de aliis monasteriis "similiter" eligant ordinandum. *Et infra*: §. 3. Pariter autem custodiendum est, ut invito abbate ad ordinandum²⁶⁾ alia monasteria, aut ad ordines sacros vel clericatus officium tolli exinde monachi non debeant. *Et infra*: §. 4. Nullus monachus²⁷⁾ sine testimonio et concessione abbatis sui in ecclesia aliquem²⁸⁾ locum teneat²⁹⁾, vel ad aliquem promoveatur³⁰⁾ honorem. §. 5. Hanc³¹⁾ ergo scripturam nostrorum paginam omni in futuro tempore ab omnibus episcopis firmam statuimus illibatamque servari, ut et suae ecclesiae³²⁾ invante Domino tantummodo sint iure contenti, et monasteria ecclesiasticis conditionibus, seu angariis, vel quibuslibet obsequiis saecularibus nullo modo subiaceant, nullis canonicis iuribus³³⁾ deserviant, sed remotis vexationibus ac cunctis gravaminibus divinum opus cum summa animi devotione perficiant.

C. VI. *Missas publicas in coenobio episcopi non celebrent, ne aliquod eis gravamen inferant.*

*Idem Castorio Episcopo Ariminensi*¹⁾.

Luminoso abbate referente plurimis in monasteriis multa a praesulibus praepudia atque gravamina monachos pertruliasse cognovimus. Oportet ergo, ut tuae fraternitatis provisio de futura quiete eorum salubri disponat ordinatione, quatenus conversantes in illis in Dei servitio, gratia ipsius³²⁾ suffragante, mente libera perseverent. Missas quoque publicas in³³⁾ coenobiis fieri omnimodo prohibemus, ne in servorum Dei recessibus, et in³⁴⁾ eorum receptaculis ulla popularis conventus praebatur occasio, vel mulierum fiat illis³⁴⁾ introitus, quia non expedit animabus

f) Nullus monachus: Hinc usque ad finem non habentur in epistola, sed in concilio.

g) Ut et suae ecclesiae: In concilio legitur: *Et sanctas ecclesias, invante Domino, suo termino sive iure contentas, etc.* In epistola vero 43. l. 4. (ubi idem fere scribit Castorio Ariminensi episcopo) hoc modo: *Ut et tua ecclesia, invante Domino, suo tantummodo sit iure contenta, et monasterium illud, etc.*

h) Iuribus: In concilio est: *curtis*; in epistola: *canonicae iurisdictioni*.

C. VI. i) Libro quarto regesti est epist. 41. Luminoso abbati, et 43. Castorio Ariminensi episcopo scripta¹⁾, in quibus leguntur quae ad hoc caput pertinent. Propria tamen verba usque ad vers. *Missas*. non habentur in epistolis illis, sed in concilio, de quo in proximo superiori capite dictum est, exceptis primis verbis: *Luminoso abbate referente*, et ex eo nonnulla sunt emendata et addita.

— 15) *add. nostri*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 16) *add. sanctae*: Ed. Bas. — 17) *desid.* in Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Lugd. II. III. — 18) *cellis*: orig. — Coll. citt. — Ed. Arg. — 19) *villis*: orig. — Coll. citt. — Edd. coll. o. — 20) *add. t. e. novae actiones*: Ed. Arg. — 21) *add. sibi*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 22) Ivo Pan. l. 3. c. 181. Polyc. l. 4. t. 33. — 23) *causamque*: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — *causamque*: orig. — Ivo Decr. — 24) *desid.* ap. Iv. — 25) *et quem*: Ed. Bas. — 26) *ordinanda*: orig. — Ivo Pan. — 27) *monachum*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. pr. Arg. — 28) *ecclesia aliqua ten.*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — 29) *teneatur*: Ed. Arg. — 30) *promoveat*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 31) *cf. C. 17. q. 4. c. 42.* — C. VI. 1) Ep. 41. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 7. c. 12. 13. — 32) *illis*: Edd. coll. o. — 33) *ab eo in coenobio*: orig. — 34) *novus*: lb. — *illic*: Böhm.

eorum. Nec audeat ibi cathedram collocare episcopus^{k)} 35), vel quamlibet potestatem exercere³⁶⁾ imperandi, nec aliquam ordinationem, quamvis levisimam, faciendi, nisi ab abbate *loci* fuerit rogatus, quatenus monachi semper maneat in abbatum suorum potestate, ut³⁷⁾ remotis vexationibus ac cunctis gravaminibus divinum opus cum summa devotione animi perficiant.

C. VII. *Baptisterium in monasterio non permittitur fieri.*
Item Gregorius Papa, lib. II. Indict. 11. epist. 56., *Secundum Episcopo*³⁸⁾.

Pridem praecepimus, ut de monasterio S. Andreae, quod est super Mascalas³⁹⁾, baptisterium propter monachorum molestias⁴⁰⁾ debuisset auferri, atque in eodem loco, quo fontes sunt, altare fundari, cuius rei perfectio hactenus est protracta. Admonemus igitur fraternitatem tuam, *ut nullam iam moram post susceptas praesentes literas nostras inserere⁴¹⁾ debeas*, sed repleto loco ipsorum fontium altare *ad sacra celebranda mysteria* illic sine dilatione aliqua fundetur, quatenus et praedictis monachis opus Dei securius⁴²⁾ liceat celebrare, et non de negligentia vestra⁴³⁾ contra fraternitatem tuam noster animus excitetur.

C. VIII. *Cum permissione episcopi abbas locum suum deserere potest.*

Item ex Concilio Moguntino⁴⁴⁾.

Abbas pro⁴⁵⁾ humiliatione et cum permissione episcopi locum suum potest relinquere⁴⁶⁾; tamen eligant sibi fratres abbatem de ipsis⁴⁷⁾, sin autem, de extraneis.

III. Pars. Gratian. *Ecce in Toletano concilio dicitur, quod sacerdotes abbates et alia officia instituere debeant. B. Gregorius et Pelagius prohibent, dicentes, abbatem a fratribus suae congregationis eligendum et ordinandum. Quomodo ergo haec tanta diversitas ad concordiam revocabitur? Sed sciendum est, quosdam monachos esse indomitae cervicis et effrenatae superbiae, quos dum abbates ad religionem cogere voluerint, in eorum delectionem conspirant, et alium moribus suis convenientem sibi praeficere contendunt, quales erant illi, qui in necem B. Benedicti conspirasse leguntur. Pro huiusmodi constitutum est, ut abbates et alia officia per sacerdotes instituantur.*

Unde Pelagius Papa scribit *Opilioni Defensori*, dicens⁴⁸⁾:

C. IX. *Non licet monachis abbates pro suo arbitrio expellere, aut alios ordinare.*

Nullam potestatem de cetero, nullam licentiam monachis relinquimus pro arbitrio suo aut abbates expellere, aut sibimet alios ordinare, (quia nulla auctoritas remanebit

abbati, si monachorum potestati coeperit subiacere,) ut de cetero fideliter et studiose universa, quae vel ad divini cultus reverentiam, vel ad utilitatem eiusdem monasterii pertinent, abbatis sollicitudo, ad quem potestas tota pertinere convenit, debeat adimplere.

IV. Pars. Gratian. *Hinc etiam constitutum est, ut clerici singulorum monasteriorum sint in potestate episcoporum, nec alicui liceat extra eorum conscientiam monasteria aedificare. Unde in Chalcedonensi Concilio c. 4. legitur⁴⁹⁾:*

C. X. *Sine conscientia episcopi monasterium nullus aedificet.*

Quidam monachorum habitu utentes indifferenter per civitates incedunt, necnon et⁵⁰⁾ monasteria⁵¹⁾ et se ipsos praesumptione propria commendant. Placuit igitur neminem aut aedificare aut construere monasteria, aut oratorii domum sine conscientia ipsius civitatis episcopi. *Item c. 8. §. 1. Clerici⁵²⁾ in ptochiis⁵³⁾, *et in⁵⁴⁾ monasteriis⁵⁵⁾, aut martyrii constituti sub potestate sint eius, qui in ea est civitate episcopus, secundum traditionem sanctorum Patrum, nec per praesumptionem recedat a suo episcopo. §. 2. Eos⁵⁶⁾ vero, qui ausi fuerint rescindere huiusmodi institutionem⁵⁷⁾ quocumque modo, vel si noluerint subiacere proprio episcopo, si quidem fuerint clerici, pro personarum ordinatione⁵⁸⁾ subiaceant condemnationibus canonum⁵⁹⁾, si vero laici vel monachi fuerint, communione priventur⁶⁰⁾. *Item⁶¹⁾: §. 3. Clerici⁶²⁾, qui pauperum dispositioni⁶³⁾, vel monasteriorum vel martyriorum praesunt, sub potestate singularum civitatum episcoporum secundum⁶⁴⁾ canonum traditionem perdurent, neque per suam temeritatem episcopi sui moderationem declinent. Qui autem huiusmodi dispositionem quolibet modo subvertere ausi fuerint, et episcopo suo non obediunt, si quidem clerici fuerint, canonicae damnationi subiaceant, si autem monachi vel laici sunt, a communione suspendantur.**

C. XI. *Examinetur ab episcopo qui religiosis feminis praeponebat⁶⁵⁾ est.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV., c. 97.⁶⁶⁾

Qui⁶⁷⁾ religiosis feminis praeponebat⁶⁸⁾ ab episcopo⁶⁹⁾ *loci*⁷⁰⁾ comprobetur⁷¹⁾.

Gratian. *Monasterium quoque absque episcopi permissione nulli incipere aut fundare licet.*

Unde in Agathensi Concilio c. 27. legitur⁷²⁾:

C. XII. *Sine permissione episcopi nullus monasterium praesumat incipere aut fundare.*

De monachis⁷³⁾ monasterium novum (nisi episcopo *aut* permittente, aut probante) nullus incipere aut fundare praesumat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

k) Episcopus: In concilio sequitur: *sen quacunque alia dignitate praeditus aut potestate, vel quamlibet potestatem imperandi, etc.*

C. X. l) Quoniam versio huius capituli usque ad §. 1. Clerici primo est alia ab illis, quae circumferuntur in concilio- rum codicibus, licet apud Ivonem et in Panormia idem fere sit sensus, placuit afferri verba graeca, et novam interpretationem: *Οι ἀληθῶς καὶ εὐλαβῶς τὴν μονήν μετιόντες βίον, τῆς προσήκουσας ἀξιοῦσθωσαν τιμῆς. ἐπειδὴ δὲ τινες τῶ μοναχικῶ κερημένοι προσχηματι, τὰς τε ἐκκλησίας καὶ τὰ πολιτικά διαταρασσουσι πράγματα, περιόντες ἀδιαφόρως ἐν ταῖς πόλεσιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μοναστήρια ἑαυτοῖς συνιστᾶν ἐπιτηδεύοντες, ἔδοξεν μηδὲνα μὲν μηδαμοῦ οἰκοδομεῖν, μὴ δὲ συστήν μοναστήριον ἢ εὐκτήριον οἶκον παρὰ γνώμην τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου.* Id est: *Qui vere et sincere monasticam vitam degunt convenienti honore afficiantur. Verum, quoniam nonnulli speciem monasticam praese ferentes et ecclesias et civilita negotia perturbant, in civitatibus indifferenter vagantes, ac praeterea monasteria sibi ipsi constituere aggredientes: pla-*

cut neminem quidem usquam aedificare neque constituere monasterium vel oratorium domum praeter sententiam episcopi civitatis.

m) Ptochiis: Sic in nonnullis vetustis codicibus Gratiani, et Vaticano conciliorum, et in versione prisca, (ex qua videtur esse hic versiculus,) et est vox canonis graeci. In vulgatis autem Gratiani, et aliquot libris conciliorum est: *parochiis* *).

n) Pro personarum ordinatione: Sic in eadem prisca **); sed in canone graeco, et in versione Dionysii Exigui nihil est quod his verbis respondeat.

o) Item Clerici: Est idem, quod in proximo superiore paragrapho, sed ex alia versione, quae non exstat in concilio- rum voluminibus; atque hanc eandem repetitionem licet animadvertere apud Ivonem p. 6. c. 358. et 359.

C. XII. p) De monachis: Absunt istae voces a recentioribus editionibus conciliorum ***), sed non a vetustioribus, et manuscriptis codicibus, aut Ivone.

Quaest. II. C. VI. 35) desid. in orig. — 36) habere: ib. — 37) cf. supra c. 5. — C. VII. 38) Ep. 59. (scr. A. 593.) l. 3. — Ed. Maur. — Antea citabatur ex Gelasio. — Polyc. l. 4. t. 34. — 39) Mascalas: Ed. Bas. — 40) insolentias: orig. — 41) inferre: Ed. Arg. — 42) secure: Edd. coll. o. — 43) desid. in Ed. Bas. — tua: Edd. rell. — C. VIII. 44) Simile aliquid habetur in conc. Mog. hab. A. 847. Eadem leguntur in poenitentiali Theodori c. 6. — Burch. l. 8. c. 86. Ivo Decr. p. 7. c. 104. — 45) propter humiliationem: Ed. Bas. — 46) deserere: Ivo. — 47) add.: si habeant: Burch. — si habent: orig. ap. Theod. — Edd. coll. o. — Böhm. — C. IX. 48) Cap. incertum. — Coll. tr. p. 1. t. 54. c. 17. — Ans. l. 7. c. 185 (194). — C. X. 49) Auctor interpretationis, quae in prooemio can. profertur, non est inventus. §. 1. et 2. desumptae sunt ex Isidoriana, §. 3. ex

prisca translatione. — 50) add.: per: Edd. Bas. Lugd. l. — 51) monasterium: Edd. Arg. Nor. Ven. l. — 52) Ivo Decr. p. 6. c. 358. — *) et ap. Iv. — 53) monasteria: Ed. Arg. — 54) sit: Coll. Hisp. — 55) ordinationem: ib. — **) secundum pers. ordinationem: Edd. coll. o. — paternorum ordinationem: Coll. Hisp. — 56) desid. ib. — 57) excommunicentur: ib. — 58) Ivo ib. c. 359. — 59) dispensationi: orig. ap. Baller. — 60) add.: sanctorum: ib. — Iv. — C. XI. 61) c. 39. Statut. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — Burch. l. 8. c. 76. Ivo Decr. p. 7. c. 94. — 62) Vir, qui: orig. — 63) sit: Burch. Ivo. — 64) episcopi: Edd. coll. o. — 65) desid. in Coll. cit. — 66) probetur: ib. — orig. — C. XII. 67) hab. A. 506. — Ivo Decr. p. 3. c. 187. — ***) et Coll. Hisp.

C. XIII. De eodem.

Item ex eodem, c. 58. 65)

Cellulas novas aut congregatiunculas⁹⁾ monachorum absque episcopi notitia prohibemus institui.

C. XIV. Absque episcopi vel abbatis voluntate nullus monachorum cellulam construere praesumat.

Item ex Concilio Aurelianensi I., c. 24. 69)

Nullus monachus, congregatione monasterii derelicta, ambitionis et vanitatis⁷⁰⁾ impulsu cellulam⁷¹⁾ construere sine episcopi permissione vel abbatis sui voluntate praesumat.

V. Pars. Gratian. Item sunt alii, qui pro executione diversarum causarum quoslibet admittunt, qui distributionem eorum solvant, et quietem religionis perturbent.

De quibus in Concilio Triburiensi legitur⁷²⁾:

C. XV. Abbas, qui cautus in regimine non fuerit, a proprio episcopo et a vicinis abbatibus a suo arceatur honore.

Si quis abbas cautus in regimine, humilis, castus, misericors, discretus sobriusque non fuerit, ac divina praecepta verbis et exemplis non ostenderit, ab episcopo, in cuius territorio consistit, et a vicinis abbatibus et ceteris Deum sumentibus a suo arceatur honore, etiamsi omnis congregatio, vitis suis consentiens, eum abbatem habere voluerit.

C. XVI. In episcoporum potestate abbates consistant.

Item ex Concilio Aurelianensi I., c. 21. 73)

VI. Pars. Abbates pro humilitate⁷⁴⁾ religionis in episcoporum potestate consistant, et si quid extra regulam fecerint, ab episcopis corrigantur, qui semel⁷⁵⁾ in anno in loco, ubi episcopus elegerit, accepta vocatione conveniant. §. 1. Monachi autem abbatibus omni obedientia et devotione subiaceant. Quod si quis per contumaciam extiterit indevotus, aut⁷⁶⁾ per loca aliqua vagari, aut⁷⁶⁾ peculiare aliquid habere praesumerit, omnia, quae acquisierit, ab abbatibus auferantur, secundum regulam monasterio profutura⁷⁷⁾. Ipsi autem, qui fuerant pervagati, ubi inventi fuerint cum auxilio episcopi tanquam fugaces sub custodia revocentur⁷⁸⁾. §. 2. Et reum se ille abbas futurum esse cognoscat, qui in huiusmodi personas⁷⁹⁾ non regulariter animadverterit⁸⁰⁾, vel qui susceperit monachum alienum.

C. XVII. De eodem.

Item ex Concilio Arelatensi⁸¹⁾.

Monasteria vel monachorum disciplina ad eum pertineant episcopum, in cuius sunt territorio constituta.

C. XVIII. Nullus ministret abbatibus episcopalia, qui alicui episcoporum nolunt subesse.

Item Paschalis Papa II. 82)

Abbatibus, qui neque sub episcopo, neque sub metropolitano, neque sub primato, neque sub patriarcha sunt, nullus prorsus episcoporum episcopalia quaelibet administret. Quum enim se nulli episcopo omnino subesse profiteantur, consequens est, ut nullus episcoporum quae sua sunt eis tanquam extraneis largiatur.

Gratian. Pro huiusmodi ergo statutum est, ut causas et utilitates monasteriorum per episcopos disponantur.

Unde Gregorius scribit Vitali Defensori Sardiniæ, lib. VII. epist. 65. 83):

C. XIX. Utilitates monasterii a proprio episcopo debent disponi. Cognovimus, quod monasteria servorum Dei vel etiam⁸⁴⁾ feminarum pro suo quisque libitu et diversarum causarum executione perturbat⁸⁵⁾. Quod omnino non grate suscipimus, tuamque experientiam ex hoc commonemus, ne⁸⁶⁾ quemquam hoc usurpare⁸⁶⁾ denuo accepta nostra auctoritate permittas, sed ut⁸⁷⁾ episcopo loci illius, sub cuius moderamine degunt, curae sit eorum⁸⁷⁾ causas utilitatesque disponere. Valde enim est incongruum⁸⁸⁾, ut omissio eo alius quilibet eorum se causis admisceat, sed ille eorum vitam competentem regularique debet moderamine disponere, qui pro commissis eorum animabus compellitur reddere⁸⁹⁾ rationem.

VII. Pars. Gratian. Pro huiusmodi etiam prohibet B. Gregorius mulieres passim ad monasterium accedere, et monachorum commatres fieri, scribens Valentino Abbati, lib. III. epist. 40. 90):

C. XX. Neque commatres sibi facere, neque ad feminas accedere monachis licet.

Pervenit ad nos, quod in monasterio tuo passim mulieres ascendunt⁹¹⁾ et (quod adhuc⁹²⁾ est gravius) monachos tuos sibi commatres facere, et ex hoc incautam cum eis communionem habere. Ne ergo hac occasione humani generis inimicus sua eos (quod absit) calliditate decipiat, ideo huius te praecepti serie commonemus, ut neque mulieres in monasterio tuo deinceps qualibet occasione permittas ascendere⁹³⁾, neque monachos tuos commatres sibi facere. Nam si hoc denuo ad aures nostras quocumque modo pervenerit, sic te severissime⁹³⁾ noveris ultioni subdendum, ut emendationis tuae qualitate ceteri sine dubio corrigantur.

VIII. Pars. Gratian. Non solum autem incauta familiaritas aliarum mulierum eis interdicitur, verum etiam a sanctimonialium habitatione prohibetur.

Unde in VII. Synodo c. 20. legitur⁹⁴⁾:

C. XXI. Cum sanctimonialibus monachis habitare non licet.

Diffinimus minime duplex monasterium fieri, quia scandalum id et offendiculum multis efficitur. Si vero aliqui cum cognatis mundo abrenunciare et monasticam vitam sectari voluerint, debent quidem viri virorum adire coenobium, feminae vero mulierum ingredi monasterium. In⁹⁵⁾ hoc enim⁹⁶⁾ placatur Deus. §. 1. Quae autem hactenus fuerunt⁹⁷⁾ dupla, secundum regulam sancti Patris nostri Basilii et secundum praeceptionem eius ita furmentur. Non⁹⁸⁾ habitent in uno monasterio monachi et monachae. Adulterium enim intercipit cohabitationem⁹⁹⁾, si⁹⁹⁾ habeat aditum¹⁰⁰⁾ monachus ad monacham, vel monacha ad monachum secreto singulariter ad colloquutionem. §. 2. Non cubet monachus in muliebri monasterio, neque singulariter cum monacha convivetur; et quando necessaria vitae a parte virorum ad regulares¹⁰¹⁾ deferuntur, extra portam haec suscipiat abbatissa monasterii¹⁰²⁾ feminarum cum aliqua¹⁰³⁾ vetula monacha. §. 3. Porro si contigerit, ut¹⁰⁴⁾ aliquam propinquam suam videre voluerit monachus, in praesentia abbatissae huic confabuletur per modica et compendiosa verba, et in brevi¹⁰⁵⁾ ab ea discedat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. q) Congregatiunculas: Antea legebatur: congregantium⁹⁾ ecclesias. Emendatum est ex plerisque manuscriptis, et locis indicatis.

C. XVI. r) Semel: Sic etiam legitur in conciliis impressis, et manuscriptis, et Capitularibus. Verum apud Burchardum et Ivonem post vera. Corrigantur, est insertum c. Non semel. infra ead.

C. XXI. s) Cohabitationem: Sic est emendatum ex plerisque manuscriptis Gratiani⁹⁹⁾, et duobus codicibus versionis Anastasii, cuius tamen haec non est ipsa omnino versio. Antea legebatur: cohabitatio; graece est: *μοιχεία γὰρ μεσολαβεί την συνδιαίτησιν.*

t) Et in brevi: Haec non sunt in canonum graecorum vulgata editione, sed apud Balsamonem habentur.

Quaest. II. C. XIII. 68) Imo ex Eptanensi c. 10. — cf. ad c. 30. D. 83. — Burch. I. 8. c. 74. Ivo Decr. p. 3. c. 165. p. 7. c. 93. — *) congregatiunculas: Ed. Bas. — C. XIV. 69) hab. A. 511. — cf. Cap. I. 6. c. 140. — 70) varietatis: Edd. coll. o. — 71) cellulas: Ed. Bas. — add.: sibi: Coll. Hisp. — C. XV. 72) Simile aliquid legitur in regula Benedicti c. 60. supra D. 61. c. 14. — Burch. I. 8. c. 96. Ivo Decr. p. 7. c. 114. — C. XVI. 73) hab. A. 511. — Burch. I. 8. c. 67. Ivo Decr. p. 7. c. 85. — cf. Cap. I. 6. c. 139. — 74) utilitate: Coll. Hisp. — est tamen: Ann. in varietate lectionum. — 75) ac: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — 76) atque: Ed. Bas. — 77) profutura: Ib. — 78) add.: et constriuantur: Burch. Ivo. — 79) personis: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 80) regulari animadversione distinxerit: Coll. Hisp. — C. XVII. 81) c. 2. conc. Arel. V. hab. A. 554. — C. XVIII. 82) Caput incertum. — C. XIX. 83) Ep. 64. (ocr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 184. (809). — 84) per-

turbent: orig. — Ans. — Ed. Arg. — perturbet: Edd. rell. — 85) ut nequaquam: Edd. coll. o. — 86) usurpanti: Edd. Lugd. II. III. — 87) desid. in Edd. Arg. Bas. Nor. — 88) indecens: Edd. coll. o. — 89) add.: Deo: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. XX. 90) Ep. 43. (ocr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Ans. ib. c. 163. (801). — 91) accedant: Edd. Lugd. Par. — 92) accedere: eod. — 93) severissimae: orig. — Edd. Lugd. II. III. — Böhm. — C. XXI. 94) hab. A. 787. — Ivo Decr. p. 7. c. 25. — 95) inde: Ed. Arg. — 96) ergo: Ed. Bas. — 97) sunt: Ivo. — Ed. Arg. — fuerint: Ed. Bas. — 98) ut non: Ib. — **) ita in Ed. Bas. et Ivo. — 99) Non: orig. — 100) habet aditum: Ed. Bas. — 101) reg. — monachas: Ivo. — Edd. Bas. Lugd. — sanctimonialis: Ed. Arg. — 102) vel in monasterio: Ed. Bas. — in monasterium: Edd. rell. — 103) quadam: Ivo. — Edd. coll. o. — 104) quod: Ed. Arg. — et: Edd. rell. pr. Lugd. II. III.

C. XXII. *Monachi et monachae in nullo simul
cohabitent loco.*

Item in Regesto Gregorii¹⁰⁵).

In nullo loco monachos et monachas permittimus unum¹⁰⁶ monasterium habitare¹⁰⁷, sed nec ea, quae duplicia¹⁰⁸ vocant¹⁰⁹. Et si quod tale est, religiosus episcopus mulieres quidem in suo loco manere studeat, monachos autem aliud monasterium aedificare¹¹⁰ cogat. Si autem plurima¹¹¹ sint talia monasteria, separentur in aliis monasteriis monachae, et in aliis monachi; res autem, quas habent communes, secundum iura eis competentia distribuantur.

C. XXIII. *A monasterio monachorum longius construantur
monasteria puellarum.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 28.¹¹²

Monasteria puellarum longius¹¹³ a monasteriis¹¹⁴ monachorum aut propter insidias diaboli, aut propter oblocutiones¹¹⁵ hominum collocentur.

C. XXIV. *Puellarum monasteria monachorum praesidio
et ministerio regantur.*

Item ex Concilio Hispalensi II., c. 11.¹¹⁶

In decima¹¹⁷ actione communi consensu decrevimus, ut monasteria virginum in provincia Baetica¹¹⁸ monachorum administratione ac praesidio gubernentur. Tunc enim salubria Christo dicatis virginibus praebemus¹¹⁹, quando eis patres spirituales eligimus¹²⁰, quorum non solum gubernaculis tueri, sed etiam doctrinis aedificari possint, ea tamen circa monachos cautela servata, ut remoti ab earum familiaritate¹²¹ nec usque ad vestibulum habeant accedendi familiare¹²² permissum. Sed neque abbatem, vel eum, qui praeficitur, extra eam, quae praecedit, loqui virginibus Christi aliquid, quod ad institutionem¹²³ earum pertineat¹²⁴, licebit, neque cum ea¹²⁴ sola, quae praecedit, frequenter eos¹²⁵ loqui oportet; sed sub testimonio duarum vel trium sororum, ita ut rara sit accessio, et brevis omnino locutio.

IX. Pars. Gratian. *Prohibentur etiam sanctimoniales propria receptacula habere.*

Unde Innocentius II. in Concilio Romano habito, c. 26. et 27.¹²⁶:

C. XXV. *Sanctimonialibus receptacula seu domicilia
privata habere non licet.*

Perniciosam et detestabilem consuetudinem quarundam mulierum (quae licet neque secundum regulam B. Benedicti, neque Basilii, aut Augustini vivant, sanctimoniales tamen vulgo censeri desiderant) aboleri decernimus. Quum enim, iuxta regulam¹²⁷ degentes in coenobiis, tam in ecclesia quam in refectorio atque dormitorio communiter esse debeant, propria sibi aedificant receptacula et privata domicilia, in quibus sub hospitalitatis velamine passim hospites¹²⁸ et minus¹²⁹ religiosos contra sacros canones¹³⁰

et bonos mores suscipere nullatenus erubescunt. Quia ergo omnis, qui male agit, odit lucem, ac per hoc ipsae absconditae in iustorum tabernaculo se opinantur posse latere oculos iudicis cuncta cernentis¹³¹, hoc tam¹³² inhonestum detestandumque flagitium ne ulterius fiat omnimodis prohibemus, et sub poena anathematis interdicimus. §. 1. Simili modo prohibemus, ne sanctimoniales simul cum canonicis vel monachis in ecclesia in uno choro convenient ad psallendum.

X. Pars. Gratian. *Item sunt alii, quos episcopi praegravantes salutem ipsarum animarum negligunt, quibuslibet occasionibus bona monasteriorum distrahere cupiunt. Tales erant quidam clerici Ravennatis ecclesiae, qui simulata religione monasteriis cupiebant praefici, non transeuntes ad monasticum habitum, neque renunciantes ecclesiasticis militiis. De quibus Gregorius scribit Ioanni Ravennati Episcopo, lib. IV. epist. 1.¹³³:*

C. XXVI. *Monasteria clericorum aut laicorum
habacula fieri non debent.*

Pervenit ad me, quod in ecclesia¹³⁴ fraternitatis tuae aliqua loca dudum¹³⁵ monasteriis consecrata nunc habitacula aut clericorum, aut etiam laicorum facta sunt; dumque hi, qui sunt in ecclesiis, fingunt se religiose vivere, monasteriis praeponi appetunt, et per eorum vitam monasteria destruantur. Nemo enim potest ecclesiasticis officiis¹³⁶ etc. *Et infra: §. 1. Proinde fraternitas tua hoc¹³⁷, quolibet in loco factum sit, emendare festinet, quia ego nullo modo patior¹³⁸, ut sacra loca per clericorum ambitum destruantur.*

C. XXVII. *Qui in sacro ordine sunt constituti in monasteriis nullam habeant potestatem.*

Idem Martiniano Episcopo Ravennati, lib. VI. epist. 40.¹³⁹

Dudum ad nos multorum relatione pervenerat, monasteria in Ravennae¹⁴⁰ partibus constituta omnino clericorum vestrorum dominio praegravari, ita ut occasione quasi regiminis ea¹⁴¹ (quod dici grave est) velut in proprietate possideant. Quibus non modicum condolentes decessori¹⁴² vestro epistolam misimus, ut hoc "per omnia" emendare debuisset. Sed quoniam vitae est terminus citius occupatus, ne hoc onus monasteriis remaneret¹⁴³, fraternitati vestrae haec¹⁴⁴ eadem nos¹⁴⁵ scripsisse recolimus. Et quia, ut comperimus, in huius rei hactenus correctione cessatum est, haec¹⁴⁶ ad vos iterum praevidimus scripta dirigere. Hortamur ergo, ut omni mora omnique excusatione submota ita monasteria ipsa ab huiusmodi studeatis gravamine relevare, quatenus nullam deinceps in eis clerici, vel ii¹⁴⁷, qui sunt in sacro ordine constituti, ob aliud (nisi hortandi¹⁴⁸ tantummodo causa) accedendi habeant licentiam, aut si forte ad peragenda sacra missarum fuerint invitati mysteria¹⁴⁹. Sed ne pro cuiuslibet monachi aut abbatis promotione etc.¹⁵⁰. *Et infra: §. 1. Nec illic ulterius habeat¹⁵¹ potestatem aliquam, ne monasteria huius occa-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXII. u) Burchardus etiam et Ivo Gregorium citant, apud quem nonnihil habetur ad hanc rem faciendam lib. 1. reg. epist. 48., et lib. 7. indict. 2. epist. 39. Verba tamen ipsa leguntur apud Iulianum antecess. Novella 123. cap. 54.

C. XXIV. v) Institutionem: Sic legitur in vetustis Gratiani codicibus¹⁵², et in antiquioribus conciliorum editionibus, et duobus codicibus Vaticanis; in recentioribus autem Coloniensibus: *quod ad institutionem morum non pertineat.*

C. XXV. w) Regulam: In vulgatis sequebatur: *S. Benedicti¹⁵³*; quum tamen paulo superius aliarum etiam regularum sit facta mentio. Quare inductae sunt istae voces auctoritate vetustorum codicum, et ipsius concilii, ex quo etiam alia nonnulla sunt emendata.

C. XXVII. x) Hortandi: In originali impresso et manuscripto¹⁵⁴ legitur: *orandi*. Sed ob glossam et quia in sequenti capite est vox: *exhortandi*, non est mutatum. Alia vero sunt emendata.

Quaest. II. C. XXII. 105) Imo Iulian. Epit. nov. 115. c. 57. — Coll. can. Ans. ded. I. 6. c. 119. Burch. I. 6. c. 65. Ivo Decr. p. 7. c. 83. Polyc. I. 4. t. 34. — 106) *in unum*: Edd. coll. o. pr. Arg., in qua leg.: *in uno*. — 107) *habere*: orig. — Burch. Ivo. — *cohabitare*: Ed. Bas. — 108) *add.: monasteria*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 109) *vocantur*: Edd. coll. o. — 110) *add.: sibi*: orig. — 111) *plura*: lb. — C. XXIII. 112) *hab. A. 506.* — Ivo Decr. p. 3. c. 158. — 113) *longe*: Ed. Bas. — 114) *monasterio*: Ivo. — Edd. coll. o. — 115) *oblocutionem*: ead. — C. XXIV. 116) *hab. A. 619.* — Coll. tr. p. p. 2. t. 49. c. 6. — 117) *Undactima*: Coll. Hisp. — 118) *Bethelica*: Edd. Nor. Ven. I. — *Bethitica*: Edd. rell. pr. Bas. Lugd. I. — *add.: condita*: Coll. Hisp. — 119) *providentibus*: ead. — *probamus*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. I. — 120) *elegimus*: Coll. Hisp. — 121) *peculiaritate*: ead. — 122) *familiarum*: ead. — *) *institutionem vel administrationem*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 123) *pertinet*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 124) *desid.* in Coll. Hisp. — 125) *cum*: Ed. Bas. — C. XXV. 126) *conc. Lat. II. hab. A. 1199.*

— **) *ita* in Edd. coll. o. pr. Bas. — 127) *desid.* in Edd. Lugd. II. III. — 128) *desid.* in Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 129) *conspicientis*: Edd. coll. o. — 130) *add.: intusum*: Ed. Bas. — C. XXVI. 131) *Ep. I. (scr. A. 595.) I. 5. Ed. Maur. — Ans. I. 5. c. 64 (65).* Ivo Decr. p. 3. c. 18. Polyc. I. 3. c. 15. — †) *ecclesiis*: Edd. coll. o. — Ivo. — ††) *desid.* ap. Greg., et Ivo. — 133) *C. 16. q. 1. c. 2. — 133) si hoc — fact. est*: Edd. coll. o. — 134) *potiar*: orig. — Edd. coll. o. — C. XXVII. 135) *Ep. 43. (scr. A. 597.) I. 7. Ed. Maur. — Ans. I. 5. c. 65 (66).* Polyc. lb. — 136) *Ravennatibus*: orig. — Ans. — Ed. Arg. — *Ravennarum*: Edd. Lugd. I. Par. — *Ravennatum*: Edd. rell. — 137) *add.: quidem*: Edd. coll. o. — 138) *praedeceatori — litteras*: ead. — 139) *remaneat*: ead. — 140) *desid.* in ead. pr. Arg. — 141) *nunc*: Ed. Arg. — 142) *add.: audientes*: Ans. — Edd. coll. o. — 143) *ii — qui sunt*: *desid.* in Ed. Bas. — **) *et ap. Ans. — 144) ministeria*: Ed. Bas. — 145) *C. 16. q. 1. c. 37. — 146) habent*: Ed. Bas.

sionis velamine ea, quae prohibemus), sustinere onera compellantur. Haec itaque omnia vigilantia cura¹⁴⁷⁾ emendare iam secundo commonita sanctitas vestra non differat; ne, si post haec negligentis vos esse. (quod non credimus) senserimus, aliter monasteriorum quieti prospicere compellamur. Nam notum vobis sit, quia tantae necessitati servorum Dei congregationem *amplius* subiaccere non patimur¹⁴⁸⁾.

C. XXVIII. *Causa visitandi et exhortandi monasterium episcopus adire potest.*

Idem eisdem, lib. VII. Indict. 1. epist. 18.¹⁴⁹⁾

XI. Pars. Visitandi exhortandique gratia ad monasterium, quoties placuerit, ab antistite civitatis accedatur; sed sic caritatis officium illic episcopus impleat, ut gravamen aliquod monasterium non incurrat.

C. XXIX. *Frequenter episcopi monasteria visitent, et quae corrigenda sunt corrigant.*

Item ex Concilio Aurelianensi¹⁵⁰⁾.

Non semel, sed saepius in anno episcopi visitent monasteria monachorum, et si aliquid corrigendum fuerit, corrigatur.

XII. Pars. Gratian. *Pro talibus, qui animarum curam non habentes, bona tamen monasteriorum in suos usus convertere cupiebant, statutum est, ut monasteria cum suis rebus penitus sint libera a potestate et dominio episcoporum. Quod autem nullis canonicis iuribus monasteria dicuntur esse subiecta, non ita intelligendum est, quin ipsi episcopo aliquid nomine eulogiae, vel in die dedicationis, vel in natali sanctorum, quorum nomine ipsum monasterium dedicatum est, debeat offerri.*

Unde Pelagius¹⁵¹⁾ Papa ait:

C. XXX. *Non debet episcopus aliquid a monasterio exigere praeter conditiones, quae dedicationis tempore constitutae sunt,*

Eleutherius frater et coepiscopus noster queritur, quod mater eius in casa, quae Castellum dicitur, oratorum construxerit ac dedicaverit, et in eodem loco monachos constituerit, ex quibus unus est presbyter. Hoc autem tempore dedicationis inter episcopum Cardellum (cuius ipse dioecesis est) et matrem suam asserit convenisse, ut quicquid dedicationis vel natalis martyrum die, quorum in eodem monasterio reliquiae sunt, per fidelium oblationes intraverit, medietatem quidem habeat ipsum monasterium, medietas autem episcopo offeratur. Contra quam conventionem Marius¹⁵²⁾ presbyterum (sive sciente sive nesciente episcopo) monachis ipsius, vel presbytero, qui ex eis est, vim dicitur intulisse, et frequenter¹⁵³⁾ molestias generare, ita ut memoratum presbyterum prope caeciderit; et missas eum facere nullo modo permittat, dicens, ut quasi pensionis nomine aliquid statuere debeat. Haec igitur omnia diligenter te examinare iubemus, et, si apud te evidenti¹⁵⁴⁾ ratione¹⁵⁵⁾ constiterit, quia tempore, quo dedicatum est ipsum monasterium, conditiones superius positae convenirent, servari eas ex nostra auctoritate praecipimus, nec¹⁵⁶⁾ aliquid¹⁵⁷⁾ amplius exinde ab aliquo exigatur¹⁵⁸⁾. Si vero nil tale constiterit¹⁵⁹⁾, mediante te quid episcopo ipsi nomine eulogiae offerri debeat inter ipsos monachos et presbyterum volumus definiri, salvo tamen eo, ut presbyter Gaudentius,

qui etiam monachus est, missas in monasterio suo sicut consuevit facere a nullo ulterius debeat prohiberi.

C. XXXI. *Consuetudo servituti episcopis monasteria exhibeant.*

Item Urbanus II.¹⁶⁰⁾

Servitium, quod monasteria aut eorum ecclesiae a tempore Gregorii VII. usque ad hoc tempus fecerunt, et nos concedimus.

Gratian. *Canonica ergo iura, quibus monasteria subiecta non sunt, synodales exactiones intelliguntur. Non enim cogendus est abbas (sicut in concilio Turonico statutum) ad synodum ire, nisi aliqua rationabilis causa existat. Sunt etiam quaedam servitutis officia, ut angariae operum, crebrae receptiones, annuae exactiones, mulationes peccantium, a quibus omnibus monasteria libera sunt.*

CAUSA XIX.

GRATIANUS.

Duo clerici ad monasterium transire voluerunt; uterque licentiam ab episcopo suo petiit; una relicta ecclesia propria eo invito, alter dimissa regulari canonica coenobia se contulit. (Qu. I.) Modo quaeritur, si episcopus debeat permittere, ut relicta propria ecclesia clericus monasterium ingrederetur? (Qu. II.) Secundo quaeritur, si episcopus licentiam dare noluerit, an eo invito monasterium possit adire? (Qu. III.) Tertio, si contigerit ipsos regulares canonicos fuisse, utrum concedendus esset eis monasterii ingressus?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

Quod episcopus licentiam clericis adeundi monasterium dare debeat, in Toletano IV. Concilio praecipitur, in quo c. 49. sic statutum legitur:

C. I. *Non debet negari ingressus clericis, qui monachorum propositum appetunt.*

Clerici, qui monachorum propositum appetunt, (quae meliorem vitam sequi cupiunt) liberos eis ab episcopis in monasteriis largiri oportet ingressus, nec interdicti propositum eorum, qui ad contemplationis desiderium transire nituntur.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

Invito vero episcopo clericum viis a nullo esse suscipiendum, Leo Episcopus testatur, scribens Anastasio Thessalonicensi Episcopo, epist. LXXXII. ad LXXXIV. c. 9.:

C. I. *Invito episcopo eius clericum nemo suscipiat.*

Alienum clericum invito episcopo ipsius nemo suscipiat.

Gratian. *Sed subaudiendum est, nisi ad propositum melioris vitae transire voluerit. Tunc enim liberum est illi, etiam episcopo contradicente, monasterium ingredi.*

Unde Urbanus Papa II. in capitulo sancti Ruffini¹⁾:

C. II. *Qui monachorum propositum appetit, etiam invito episcopo suscipiendus est.*

Duas sunt, inquit, leges: una publica, altera privata. Pu-

NOTATIONES CORRECTORUM.

y) Prohibemus: In vulgatis sequebatur: *si cum canonicis et monachis in ecclesia **, quae sublata sunt auctoritate originalis, et duorum Gratiani exemplarium.

C. XXIX. z) Hoc caput apud Burchardum et Ivonem est insertum cap. *Abbatibus*, supra ead., ut ibi notatum est; simile quiddam habetur in Panormia ex Concilio Rothomagensi, lib. 3. c. 215.

Quaest. II. C. XXVII. *) ita in Edd. coll. o. pr. Arg. — 147) studio: Ed. Bas. — 148) patientur: Edd. coll. o. — Böhm. — C. XXVIII. 149) Ep. 16. (scr. A. 598.) l. 8. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 7. c. 14. — C. XXIX. 150) c. 10. conc. Rothomag. (hab. A. 650.) in epitomen redactus. — Burch. l. 8. c. 67. Ivo Decr. p. 7. c. 85. — C. XXX. 151) Cap. temporis incertum. — Ans. l. 7. c. 145. (169). Polyc. l. 4. t. 27. — 152) Marius presbyter: Ed. Bas. — *Marianus presb.*: Ed. Arg. — nomen Marii desid. in Ed. Nor. — 153) frequentes: Ed. Bas. — 154) evidenter constituerit: Ed. Arg. — 155) veritate: Ans. — 156) ne: Ed. Bas. — 157) aliquando: Ed. Lugd. I. — 158) testetur exigere: Ans. — 159) add.: inter eos: Edd. Ven. II.

Par. Lugd. — C. XXXI. 160) Imo c. 19. conc. Lat. I. hab. A. 1123. — 161) cf. D. 18. c. 11.

Causa XIX. Quaest. I. C. I. 1) hab. A. 638. — Burch. l. 8. c. 31. Ans. l. 7. c. 197. Ivo Decr. p. 6. c. 371. Abbo Flor. ap. Mab. Vet. anal. c. 23. Polyc. l. 3. t. 15. l. 4. t. 84. — 2) episcopo: Coll. Hisp. — Ivo. Ans. Abbo. — *) desid. in Edd. Arg. Bas. Nor. Quaest. II. C. I. 1) Ep. 14. (scr. A. 446.) Ed. Baller. — Antea citabatur ex ep. ad Rusticum Narb. — Ans. l. 7. c. 161. (175). Ivo Decr. p. 6. c. 60. — C. II. 3) Caput incertum et quod Urbano vix dicat congruere. — Ans. in fine l. 7. (*Domnus Urbanus P. duae, inquit etc.*)

blica lex est, quae a sanctis Patribus scriptis est confirmata, ut est lex canonum, quae quidem propter transgressionem est tradita. Verhi gratia: Decretum est in canonibus, clericum non debere de suo episcopatu ad alium transire sine commendatiis literis sui episcopi, quod propter criminosos constitutum est, ne videlicet infames ab aliquo episcopo suscipiantur personae. Solebant enim officia sua, quum non poterant in suo episcopatu, in alieno³⁾ celebrare, quod iure praecipit et scriptis detestatum est. §. 1. Lex vero privata est, quae instinctu S. Spiritus in corde scribitur, sicut de quibusdam dicit Apostolus⁴⁾: *Qui habent legem Dei scriptam in cordibus suis, et alibi⁵⁾: Quum gentes legem non habeant, si naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt, ipsi sibi sunt lex.* Si quis horum in ecclesia sua sub episcopo populum⁶⁾ retinet, et saeculariter vivit, si afflatus Spiritu sancto in aliquo monasterio vel regulari canonia⁷⁾ salvare se voluerit, quia⁸⁾ lege⁹⁾ privatam ducitur, nulla ratio existit, ut a lege publica stringatur. Dignior est enim lex privata quam publica. Spiritu^{†)} quidem Dei lex est, et qui Spiritu Dei¹⁰⁾ aguntur lege Dei ducuntur; et quis est, qui Spiritui sancto possit digne resistere? Quisquis igitur hoc Spiritu ducitur, etiam episcopo suo contradicente, eat liber nostra auctoritate. Iusto enim lex non est posita, sed ubi¹¹⁾ Spiritus Dei, ibi libertas, et si Spiritu Dei ducimini, non estis sub lege.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

I. Pars. *Canonicos autem regulares ad monasterium transire multis auctoritatibus prohibetur.*

Unde in Concilio Educensi, congregato sub Gregorio VII., legitur¹⁾:

C. I. *Regulares canonici monachi fieri non debent.*

Nullus abbas vel monachus canonicos regulares a proposito professionis canonicae revocare, et ad monasticum habitum²⁾ trahendo suscipere audeat, ut monachi fiant, quamvis ordinis sui ecclesiam invenire quiverint, in qua canonicis vivendo Deo servire, et animam suam salvare possint. Quod si temerario ausu id agere tentaverint, anathematis vinculo obligentur.

C. II. *De eodem.*

Item Urbanus Papa II.³⁾

Mandamus et universaliter interdicimus, ne quis canonicus regulariter⁴⁾ professus, nisi (quod absit) publice lapsus fuerit, monachus efficiatur. Quod si decreto nostro contraire praesumens "id" agere tentaverit, ad ordinem canonicum praecipimus ut redeat, et deinceps memorialem⁵⁾ cucullam deferat, et ultimus in choro maneat.

Gratian. *Subaudiendum vero est, nisi cum patris sui licentia religionis propositum induerit. Unde Urbanus Papa II. scribit Abbati sancti Ruffini⁶⁾:*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. III. C. III. a) Patris, etc.: In tribus vetustis codicibus legitur: *patris totius congregationis*; apud Ivonem: *sine abbatis*) totiusque congregationis.*

C. IV. b) Haec versio parum discrepat a Dionysiana, quam afferunt Burchardus et Ivo, c. 22.

C. V. c) Initium huius canonis in synodo VII. ab Anastasio versa sic habet: *Quoniam propter calamitatem, quae pro peccatis nostris in ecclesia facta est, subreptae sunt a quibusdam viris quaedam venerabiles domus, tam videlicet etc.*

Quaest. II. C. II. 8) *alto*: Edd. Arg. Bas. — 4) Rom. c. 2. v. 15. — 5) ib. v. 14. — 6) *proprium*: Corr. ex Polycarpo. — 7) *canonica*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 8) *qui enim*: Edd. Bas. Lugdd. — 9) *a lege*: Edd. Lugdd. II. III. — †) *Spiritus*: Edd. coll. o. — Böhm. — 10) *desid.* in Ed. Bas. — 11) 2 Cor. c. 3. v. 17.

Quaest. III. C. I. 1) Simile aliquid habetur in c. 10. conc. Heduensis hab. A. 670. sub Leodegario. — 2) *add.*: *professionis*: Ed. Bas. — C. II. 3) Auctor inventus est Anselmus Havelbergensis in libro de ordine canonicorum regularium (c. 5.) edito in thesauro Pezlii t. 4. — Ans. in f. l. 7. Polyc. I. 4. t. 31. — 4) *regularis*: Ed. Bas. — 5) *memoriale praesumptionis suae cucullam*: orig. — Corr. ex Polyc. — C. III. 6) Ivo Decr. p. 6. c. 411. et Ans. in fine l. 7.: *Urbano II. Abbati S. Ruffi.* — Integram epistolam edidit Petit in tom. 2. poen. Theod. p. 614. — *) et Ans. — 7) *et nullus*: Ivo. — Ed. Bas. — C. IV. 8) hab. A. 451. — Interpr. Dionysiana. — Burch. l. 3. c. 19. Ans. l. 5. c. 60 (63). Ivo Decr. p. 3. c. 17.

C. III. *Patris sui concessione regulares canonici monachi fieri possunt.*

Statuimus, ne professionis canonicae quispiam post, quam Dei vice supra caput sibi hominem imposuerit, alicuius levitatis instinctu vel districtioris religionis obtentu ex eodem claustrum audeat sine patris*) et totius congregationis permissione recedere. Discedentem vero nullus abbatum vel episcoporum, nullus⁷⁾ monachorum sine communi literarum cautione suscipiat.

II. Pars. Gratian. *Quaeritur, si monasteria, quae semel dedicata sunt, possint transire in clericorum vel saecularium habitacula? Quod in Chalcedonensi Concilio omnibus modis prohibetur c. 24. b) 8):*

C. IV. *Quae semel sunt dedicata monasterio, semper monasteria perseverent.*

Quae semel dedicata sunt monasteria cum⁹⁾ consilio¹⁰⁾ episcoporum¹¹⁾, maneat perpetuo monasteria, et res, quae ad ea pertinent, monasteriis reservari oportet¹²⁾, nec posse ea ultra fieri saecularia habitacula. Qui vero permiserint hoc fieri, subiaceant his condemnationibus, quae per canones constitutae sunt.

C. V. *Qui loca sacra communia diversoria fecerit, clericus deponatur, laicus excommunicetur.*

Item in Synodo VII., c. 13. c) 13).

Quoniam a quibusdam viris quaedam venerabiles domus surripiuntur, tam videlicet episcopia¹⁴⁾ quam monasteria, et facta sunt communia diversoria, si quidem voluerint hi, qui haec¹⁵⁾ retinent, reddere ea, ut secundum antiquitatem restaurantur, bene et optime est; alioqui, si¹⁶⁾ de sacro¹⁷⁾ catalogo fuerint, hos deponi praecipimus, si vero monachi vel laici, excommunicari, quos nimirum constat condemnatos esse a Patre, et Filio, et Spiritu sancto, et deponentur¹⁸⁾ ubi vermis eorum non moritur¹⁹⁾, et ignis non exstinguitur²⁰⁾, quia voci Domini²¹⁾ adversantur, qui dicit²²⁾: *Nolite facere domum patris mei domum negotiationis.*

III. Pars. Gratian. *Quaeritur de his, qui ad conversionem veniunt, quo tempore debeant tonsurari? De his ita scribit Gregorius Fortunato Episcopo Neapolitano, lib. VIII. epist. 23. 23):*

C. VI. *Ante, quam biennium in conversione compleverit, aliquis tonsurari non debet.*

Monasteriis omnibus fraternitas vestra districtius interdicat, ut eos, quos ad conversionem²⁴⁾ susceperint, prius, quam biennium in conversatione²⁵⁾ compleant, nullo modo audeant tonsurare. Sed hoc spatio vita moresque eorum sollicitè comprobentur, ne quis eorum aut non sit contentus eo²⁶⁾, quod voluit, aut ratum non habeat quod elegit. Nam dum²⁷⁾ grave sit inexpertos hominum sociari obsequiis, quis possit dicere, quam²⁸⁾ sit gravius ad Dei servitium improbatos applicari²⁹⁾? Miles vero, si converti voluerit, prius, quam nobis renunciatur³⁰⁾, nullus eum sine nostro³¹⁾ consensu qualicumque³²⁾ praesumat ratione suscipere.

Ex eius autem versionis duobus manuscriptis exemplaribus nonnulla sunt in hoc capite emendata.

C. VI. d) *Improbos applicari*: Antea legebatur: *improbos applicare*)*. Emendatum est ex originali impresso et manuscripto.

e) Sine nostro: Hoc praecipit eo tempore B. Gregorius, ne omnino videretur contemnere legem, quam Mauricius imperator tulerat, ne milites ante completum tempus militiae in monasteriis recipi possent, quam legem idem

Polyc. I. 3. c. 15. — 9) *desid.* in orig., ap. Burch. et Iv., et in Edd. coll. o. pr. Bas. — 10) *concilio*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 11) *add.*: *qui civitates tenent*: Burch. Ivo. — 12) *debere*: lid. — C. V. 13) hab. A. 787. — Interpr. Anastasii. — Ans. l. 7. c. 190. — in Edd. Arg. Nor. Ven. I. allegatur ex syn. VIII. — 14) *episcopalia*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. Lugdd. II. III. — 15) *hic*: Ed. Bas. — 16) *et si*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 17) *sacro*: Ans. — 18) *deponantur*: Edd. coll. o. — 19) *morietur*: ead. — Ans. (cf. Marc. c. 9. v. 16.) — 20) *exstinguetur*: ead. — id. — 21) *Deo adv.*: ead. — 22) Ioan. c. 2. v. 16. — C. VI. 23) Ep. 24. (scr. A. 600.) l. 10. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 197 (199). — 24) *conversionem*: orig. — *conversationem*: Edd. Nor. Ven. I. — 25) *conversione compleverint*: Edd. coll. o. — 26) *desid.* in orig. et Ed. Bas. — 27) *cum*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — Böhm. — 28) *quanto*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — *) ita ap. Ans. et in Edd. coll. o. — 29) *denunc.*: Ed. Bas. — 30) *qualibet*: Edd. coll. o.

IV. Pars. Gratian. *Quaeritur, si ingressis monasterium ultra relinquatur licentia testandi? Hoc Gregorius prohibet, ita scribens Ianuario Caralitano Episcopo, lib. VII. Indict. 2. epist. 7.³¹⁾*

C. VII. *Post monasterii ingressum nulli relinquatur licentia testandi.*

Quia ingredientibus monasterium convertendi gratia plerumque nulla sit testandi licentia, sed³²⁾ res eorum eiusdem monasterii iuris fiant³³⁾, aperta legis definitione decretum³⁴⁾ est.

C. VIII. *Post monasterii ingressum eidem monasterio omnia sunt conferenda.*

Item Gregorius Papa Cypriano Diacono, lib. III. epist. 6.³⁵⁾

Perlatum est ad nos Petronillam nomine, de provincia Lucania progenitam, per exhortationem Agnelli episcopi fuisse conversam, resque suas omnes, quas habere potuit, licet sibi iure potuissent competere, tamen³⁶⁾ easdem³⁷⁾ monasterio, quod³⁸⁾ ingressa est, etiam specialiter donationis titulo contulisse.

Gratian. *Econtra Paulus primus eremita in testamento colobium suum Athanasio Alexandrino episcopo reliquit, tuncam vero B. Antonio. Sed aliud est de his, qui in monasterium ingressi se et sua tradiderunt: aliud de his, qui solitariam vitam ducentes se nulli ecclesiae tradiderunt. Illi semel tradita nulli tradere possunt; isti nulli oblata libere testari possunt.*

C. IX. *Item in Authenticis, constitutione 9.³⁹⁾*

Si qua mulier aut vir monasticam elegerit vitam, et intrauerit monasterium, liberis non exstantibus, monasterio, quod ingreditur, res eius competere iubemus. §. 1. Sed⁴⁰⁾ si persona liberos habens ante, quam de rebus suis inter eos disponat, monasterium intret, liceat ei postea inter eos dividere, legitima⁴¹⁾ non diminuta⁴²⁾, et quod eis non dedit⁴³⁾ monasterio competet. §. 2. Sed si omnem substantiam inter filios dividere voluerit, sua persona filiis connumerata partem sibi retineat, quae monasterio competere debet⁴⁴⁾. §. 3. Sed si post ingressum moriatur, ante, quam inter eos dividat, filii legitimam⁴⁵⁾ percipiant⁴⁶⁾, reliqua substantia monasterio competente. *In Authenticis⁴⁷⁾ de monachis, constitut. 5. in collat. 1. §. 4. Nunc autem, quum monachus factus est⁴⁸⁾, hoc ipso res suas⁴⁹⁾ obtulisse videtur⁵⁰⁾, si prius testatus non sit, et exinde, iudicio eius cessante, lege disponitur, ut si liberos habeat⁵¹⁾, in quos aut nihil, aut minus legitima portione quoquo⁵²⁾ donandi titulo contulerit, eatenus substantiae monasterio destinatae detrahatur, ne quid contingat circa liberos iniquum.*

C. X.

Item ex Novella CXXIII. h.⁵³⁾

Non liceat parentibus liberos, vel liberis parentes ab he-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Gregorius lib. 11. indict. 11. epist. 61. Ipsi Mauricio scribens, vehementer reprehendit, quod auctor glossae non videtur attendisse.

C. VIII. f) In testamento: Longe aliter B. Hieronymus in vita Pauli; scribit enim B. Antonium pallio, quod ei donaverat Athanasius, Pauli corpus involvisse, et addit: *ne quid pius heres ex intestati bonis non possideret, tunicam eius sibi vendicavit, quam in sportarum modum de palmarum foliis ipse sibi contexuerat.*

g) Tradiderunt: Sic est emendatum ex plerisque manuscriptis. Antea legebatur: *tradere possunt.*

C. X. h) Hoc caput expresse habetur apud Iulianum antecessorem, Novella 123. cap. 59. In quo aliqui Gratia-

reditate⁵⁴⁾ repellere monachos factos, quamvis, dum laici fuerant, in causam ingratitude incidissent. §. 1. Item non liceat⁵⁵⁾ parentibus liberos suos ad solitariam vitam transientes abstrahere de monasteriis⁵⁶⁾.

CAUSA XX.

GRATIANUS.

Duo pueritiae annos agentes a parentibus monasterio traditi sunt; unus invitus, alter spontaneus cucullam induit. Ad annos pubertatis venientes, invitus ad saecularem militiam rediit, spontaneus monasterium districtius petit. (Qu. I.) Nunc primum quaeritur, si in pueritiae annis traditi cogantur religionis propositum tenere? (Qu. II.) Secundo, si praeter voluntatem parentum tonsuram vel religionis vestem quis in pueritia accipiat, an possit sibi detrahi, an non? (Qu. III.) Tertio, qui praeter propriam voluntatem cucullam induerit, an cogatur eam retinere, an non? (Qu. IV.) Quarto, si ab uno monasterio in aliud districtius liceat alicui transire?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

Quod intra annos pueritiae traditi, quum adulti fuerint, liberos habeant arbitrium manendi vel discedendi, probatur auctoritate non a⁵⁷⁾ Synodi⁵⁸⁾:

C. I. *Virginitatis professio quo tempore firma esse incipit. Firma autem tunc erit professio virginitatis, ex quo adulta iam aetas esse coeperit, et ea, quae solet apta nuptiis deputari ac perfecta⁵⁹⁾.*

Gratian. *Si virginitatis professio tunc incipit esse firma, quum aetas coeperit esse adulta, et religionis professio tunc demum debet esse firma, quum ad adultam aetatem perventum fuerit. Sed hic de illa professione agitur, quae in annis pueritiae proprio arbitrio Deo offertur, quam non confirmat parentum consensus. Ceterum, quae a parentibus Deo offertur professio, inviolatam servari oportet.*

Unde Gregorius scribit ad Augustinum Anglorum Episcopum⁶⁰⁾:

C. II. *Non licet de monasterio egredi quam pater vel mater intra annos infantiae fecerit ordinari.*

Addidistis adhuc, quod si pater vel mater filium filiamve intra septa monasterii in infantiae annis sub regulari tradiderint disciplina, utrum liceat eis post, quam pubertatis⁶¹⁾ annos impleverint⁶²⁾, egredi, et matrimonio copulari. Hoc omnino devitamus, quia nefas est, ut oblati a parentibus Deo filiis voluptatis⁶³⁾ frena laxentur.

C. III. *Aut propria professio, aut paterna devotio monachum facit.*

Item ex Concilio Toletano IV., c. 48.⁶⁴⁾

Monachum aut paterna devotio, aut propria professio facit. Quicquid horum fuerit, alligatum⁶⁵⁾ tenebit. Proinde

Quaest. III. C. VII. 31) Ep. 7. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 182 (200). — 32) add.: ut: Edd. coll. o. — 33) sint: ead. — 34) definitum: Ed. Bas. — C. VIII. 35) Ep. 6. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — cf. c. 2. X. de test. — 36) non: Ed. Bas. — 37) eidem: orig. — eos eidem: Edd. Arg. Bas. Nor. — 38) in quod: Edd. coll. o. — C. IX. 39) Nov. 123. c. 38. Auth. Si qua mul. C. de SS. Et. — 40) Et: Ed. Bas. — 41) leg. nulli: Auth. — add.: portatione: Ed. Lugd. I. — portione: Edd. rell. — 42) add.: triente vel semisse: Edd. coll. o. pr. Bas. — 43) dederit: Auth. — Edd. coll. o. — Böhm. — 44) debeat: Edd. coll. o. — 45) add.: portionem: ead. — 46) percipient: Auth. — 47) Auth. Nunc autem Cod. de epp. et cler. — Nov. 3. c. 5. — 48) esset: Edd. coll. o. pr.

Arg. — 49) add.: omnes: Auth. — Edd. coll. o. — 50) videatur: Edd. coll. o. — 51) habet: Ed. Arg. — haberet: Edd. rell. pr. Bas. — 52) autd.: modo: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. X. 53) Iul. Ep. Nov. 115. c. 62. 63. — Coll. Ans. ded. l. 6. c. 125. 126. — 54) add.: sua: Edd. coll. o. — 55) licet: Ed. Bas. — 56) monasterio: Edd. coll. o. — Causa XX. Quaest. I. C. I. 1) Imo ex reg. Basilii c. 8. — In Edd. coll. o. pr. Bas. citatur ex IX. synodo. — Coll. tr. p. p. 2. t. 14. c. 17. — C. II. 2) Imo Gregorius II. in capitulis ad Bonifacium A. 726. — Ivo Decr. p. 7. c. 15. — 3) ad pub.: Edd. coll. o. 4) pervenerint: Ed. Arg. — involverint: Edd. rell. — Ivo. — 5) voluntatis: Edd. Lugd. — C. III. 6) hab. A. 633. — Burch. l. 8. c. 6. — Ivo Decr. p. 7. c. 30. Polyc. l. 4. t. 54.

his ad mundum revertendi⁷⁾ intercludimus aditum, et omnes⁸⁾ ad sæculum interdicimus regressus.

C. IV. *In monasterio perpetuo maneat qui a parentibus traditus sunt.*

Item Isidorus⁹⁾.

Quicumque a parentibus propriis in monasterio fuerit delegatus, noverit se ibi perpetuo permansurum¹⁰⁾. Nam Anna Samuelem puerum¹¹⁾ natum et ablactatum Deo *cum* pietate obtulit, qui et in ministerio templi, quo a matre fuerat deputatus, permansit, et ubi constitutus est deservivit.

C. V. *De eodem. [PALEA.]*

Item ex Regesto Gregorii, lib. I. epist. 48. ad Anthemium¹²⁾.

„Quia autem dura est in insulis congregatio monachorum, etiam pueros in eisdem monasteriis ante XVIII.¹³⁾ annorum tempora suscipi prohibemus, vel si qui¹⁴⁾ *nunc* sunt, tua eorum providentia¹⁵⁾ auferat, et in urbem Romanam transmittat. Hoc et in Palmaria aliisque insulis te per omnia volumus custodire.“

C. VI. *Qui a progenitoribus monasterio traditus est, de eo egredi non licet.*

Item ex Concilio Triburiensi¹⁶⁾.

Quem primogenitores ad monasterium tradiderunt, et in ecclesia coepit canere et legere, nec uxorem ducere, nec monasterium deserere poterit: sed si discesserit, reducatur; si tonsuram dimiserit, rursus tondetur; uxorem si usurpaverit, dimittere compellatur.

C. VII. P A L E A.

[Item ex Poenitentiali Theodori¹⁷⁾.]

„Infans pro infante patet dari in monasterio, quamvis alter vocatus¹⁸⁾ sit. Tamen melius est votum solvere. Similiter et pecora aequali pretio (si necesse est) sunt redimenda.“

II. Pars. Gratian. *Ex his auctoritatibus colligitur, quod paterna professio pueros tenet obligatos, nec licebit eis a proposito decedere, quod paterna devotione in puerilibus annis susceperunt. Sed obicitur illud Leonis Papae, epist. XC. ad Rusticum Episcopum, cap. 13. et 14.¹⁹⁾:*

C. VIII. *Non licet puellis nuptias eligere, quas spontanea voluntate virginitatis susceperunt propositum.*

Puellae, quae non coactae parentum imperio, sed spontaneo²⁰⁾ iudicio virginitatis propositum atque habitum susceperunt²¹⁾, si postea nuptias eligunt²²⁾, praevaricantur, etsi²³⁾ consecratio²⁴⁾ non accessit²⁵⁾, cuius utique non fraudarentur munere, si in proposito permanerent. Ambigi²⁶⁾ vero non potest crimen magnum admitti, ubi et²⁷⁾ propositum deseritur, et consecratio violatur. Nam si humana pacta²⁸⁾ non possunt impune calcari, quid eos²⁹⁾ manebit, qui f) corruerint foedera divini sacramenti?

Gratian. *Quum ergo in principio huius capituli dicitur: Puellae, quae non coactae imperio parentum, datur intelligi, quod si coactae habitum virginitatis susserint, sine prae-*

varicatione ipsum deserere possunt. Sed puella hic nubilis intelligitur, cuius (ut in sequentibus demonstratur) post duodecimum annum est liberum arbitrium; nec in electione propositi cogitur sequi parentum imperium.

Sic et illud intelligendum est, quod est statutum in Synodo habita ab Eugenio Papa II. c. 32.³⁰⁾:

C. IX. *Extra voluntatem propriam retrusi in monasteriis non teneantur.*

Sicut qui monasteria elegerunt a monasteriis egredi non permittuntur, ita hi, qui invitati sine iustae offensionis causa sunt intronati, nisi volentes non teneantur, quia quod non petunt non observant. Ideoque tales considerandi sunt magis³¹⁾ peccata committere quam plangere, sicut³²⁾ in decreto sanctissimi Leonis Papae manifestissime continetur³³⁾.

[Unde Marcellus Papa³⁴⁾.]

C. X. P A L E A.

„Illud autem statuendum esse cenemus, ut, si in minori aetate filii monasterio oblato fuerint, et sacram tonsuram vel velamen susceperint, dignum quidem duximus, ut XV. anno a praelatis moniti³⁵⁾ inquirantur, utrum in ipso habitu permanere cupiant, an non? Si vero permanere professi fuerint, ulterius poenitendi locum minime amplecti possunt. Sin autem ad saecularem habitum reverti voluerint, redeundi licentia nullo modo denegetur, quia satis inutile est, ut coacta servitia Domino³⁶⁾ praesentur.“

III. Pars. Gratian. *Velamen autem non licet imponere virginibus, nisi certis diebus.*

Unde Gelasius Papa ad Episcopos per Lucaniam, c. 14. et 15.³⁷⁾:

C. XI. *Non nisi certis diebus velamen imponatur virginibus.*

Devotis *Deo³⁸⁾ virginibus, nisi aut epiphaniarum die³⁹⁾, aut in albis paschalibus, aut in apostolorum natalitiis⁴⁰⁾ sacrum velamen minime imponatur⁴¹⁾, nisi forsitan (sicut de baptisate dictum est) gravi languore correptis, ne⁴²⁾ sine hoc munere de saeculo exeant, implorantibus non negetur. §. 1. Viduas autem velare pontificum nullus attentet.

IV. Pars. Gratian. *Tempus quoque consecrationis eorum similiter observatur.*

Unde Gregorius in Regesto, lib. III. ep. 11.⁴³⁾:

C. XII. *Ante sexagesimum aetatis suae annum virgines non consecrantur.*

Juvenulas fieri abbatissas vehementissime prohibemus. Nullam igitur fraternitas tua nisi sexagenariam virginem, cuius vita⁴⁴⁾ hoc atque mores exegeriat, velari⁴⁵⁾ permittat.

C. XIII.

Item ex Concilio Carthaginensi III. c. 46)

Santimoniales ante annum quadragesimum non velentur.

C. XIV. *Ante vigesimum quintum annum virgines non consecrantur.*

Item ex Concilio Carthaginensi III. c. 4. b. 47)

Placuit ut ante XXV. annos aetatis nec diaconi ordinentur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. e) Hoc non est inventum in libris B. Isidori, sed Smaragdus in expositione regulae B. Benedicti, c. 59, hoc idem ex ipso Isidoro refert.

C. X. f) Notatur nomine Paleae etiam ab auctore glossae; sed exstat fere in omnibus vetustis, et sine Paleae nomine.

Quaest. I. C. III. 7) reverti: Burch. — Ed. Bas. — 8) omnium regressum: Coll. Hisp. — C. IV. 9) Caput incertum. — Coll. tr. p. p. 2. t. 50. c. 1. — 10) manerum: Edd. coll. o. — 11) add: suum: ead. — C. V. 12) Ep. 50. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — cf. c. 1. Comp. II. et c. 6. X. de regular. — Nomen Paleae legitur in Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 13) XXVIII: Ed. Bas. — 14) quidem: Ed. Arg. — 15) experientia: orig. — Ed. Bas. — C. VI. 16) c. 27. conc. Tribur. hab. A. 895. in compendium redactus. — Burch. l. 8. c. 97. Ivo Decr. p. 7. c. 115. — C. VII. 17) Eadem fere leguntur in capitulis Theodori (c. 37.) apud D'Acherium t. 1. — 18) videtur legendum esse: votus. — C. VIII. 19) Ep. 167. (scr. A. 458. vel 459.) Ed. Baller. — Burch. l. 8. c. 2. Ivo Decr. p. 7. c. 20. Polyc. l. 4. t. 35. — 20) ex spont.: Coll. Hisp. — 21) susceperunt: Edd. coll. o. pr. Arg. — 22) elegerint: Edd. coll. o. — 23) add.: nondum eis: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 24) consecrationis gratia: Burch. Ivo. — 25) accesserit: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 26) Quae sequuntur non habentur ap. Dionys., Pseudoisidorum Merlini, orig. ap. Baller., Burch. et Ivo. — sunt tamen in Coll. Hisp.

C. XIII. g) Sic citatur etiam in omnibus vetustis, sed in nullo Carthaginensi est inventum. Idem vero nonnullis additis habetur in concilio Agathensi, cap. 19.

C. XIV. h) Antea citabatur ex concil. Africano IV.; sed sup. dist. 77. c. Placuit citatur ex Carthaginensi III., ubi habetur.

— 27) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. — 28) facta: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — 29) eas: Coll. Hisp. — de his: Edd. Arg. Nor. — de eis: Edd. rell. — f) quae: Coll. Hisp. — C. IX. 30) hab. A. 896. — 31) machine: orig. — 32) sicut — cont.: absunt ab Ed. Arg. — 33) add.: libro VII.: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — t. VI.: Edd. rell. — C. X. 34) Caput incertum. — Alliquid simile legitur in c. 23. conc. Mog. hab. A. 813. — 35) censuimus: Ed. Bas. — monitis et verbis: ib. — moniti verbis: Edd. rell. — 36) Deo: Ed. Arg. — C. XI. 37) scr. A. 494. — Burch. l. 8. c. 15. Ivo Pan. l. 3. c. 189. Decr. p. 7. c. 36. Polyc. l. 4. t. 35. — 38) quoque: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — 39) in epiphaniis: Burch. Ivo. — in ep. die: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 40) natalibus: ead. — ead. — 41) imponant: Coll. Hisp. — 42) add.: autem: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — C. XII. 43) Ep. 11. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 91. Polyc. l. 4. t. 35. — 44) aetas: orig. — 45) velare: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — C. XIII. 46) Imo c. 19. conc. Agath. hab. A. 506. — C. XIV. 47) hab. A. 397. — Burch. l. 3. c. 11. Ivo Pan. l. 3. c. 30. Polyc. l. 2. t. 27.

tur, nec virgines consecrantur, et ut lectores⁴⁹⁾ populum non salutent.

C. XV.

Item Pius Papa⁴⁹⁾.

Virgines non velentur ante XXV. annos, nisi forte necessitate periclitantis pudicitiae virginalis, et non sunt consecrandae⁵⁰⁾, nisi in epiphania, et in sabbato⁵¹⁾ paschae, et in apostolorum natalitiis, nisi causa mortis urgente.

V. Pars. Gratian. *Quamvis autem viduae velari prohibeantur, viduitatis tamen professio in scriptis ab eis est facienda. Vestis quoque professioni conveniens est eis tradenda, qua ubique utantur.*

Unde in Concilio Toletano X., c. 4.⁵¹⁾:

C. XVI. *Professionem viduitatis faciant, et habitum sumant religionis, quae castitatem servare proponunt.*

Vidua, quae sanctae religionis obtinere propositum voluerit, sacerdoti vel ministro, ad quem aut ipsa venerit, aut quem ad se venire contigerit, scriptis professionem faciat a se aut signo, aut subscriptione notatam, continentem⁵²⁾, se et⁵³⁾ religionis propositum velle, et hoc perenniter inviolate servare. Tunc⁵⁴⁾ accepta a sacerdote vel ministro apta religionis professioni⁵⁵⁾ veste, seu in lectulo quiescens sive in⁵⁶⁾ quocunque loco consistens, constanter⁵⁷⁾ ea⁵⁸⁾ utatur, nec diversi coloris aut diversae partis eadem sit notabilis vestis, sed⁵⁹⁾ religiosa et non suspecta.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. *De his vero, qui praeter voluntatem parentum tonsuram, vel religiosam vestem susceperint, sic definitur in Concilio Toletano X. c. 6.¹⁾:*

C. I. *Tonsura vel vestis religiosa in minori aetate suscepta a parentibus irrita fieri potest.*

Si in qualibet minori aetate vel religioni debitam vestem, vel religionis tonsuram in utroque sexu filiis aut unus aut ambo parentes dederint forte¹⁾, aut nolentibus aut nescientibus sese²⁾ susceptam non mox visam in filiis abdicaverint, sed vel coram se, vel coram ecclesia³⁾, palamque in conventu eosdem filios talia habere permiserint, ad saecularem reverti habitum filiis ipsis quandoque penitus non licet, sed convicti, quod tonsuram aut religiosam vestem aliquando habuerint, mox ad religionis cultum habitumque revocentur, et sub strenua⁴⁾ districtione⁵⁾ huiusmodi observantiae inservire cogantur. §. 1. Parentibus sane filios suos religioni contrudere⁶⁾ non amplius quam usque ad quartum decimum⁷⁾ eorum aetatis annum licentia poterit esse; postea vero, an cum voluntate parentum, an suae⁷⁾ devotionis sit solitarium votum, erit filiis licitum religionis assumere cultum. §. 2. Quisquis autem vel abolitione tonsurae, vel saecularis vestis assumptione detectus fuerit attigisse transgressionem, et excommunicationis censuram accipiat, et religioni semper inhaereat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XV. 1) Caput hoc inter decreta Pii non est inventum, et abest a tribus vetustis Gratiani exemplaribus. De causis vero, ob quas ante XXV. annos possint virgines velari, agitur in concilio Milevitano c. 26., et Africano c. 93., ex quo Africano refertur Capit. l. 1. c. 46.

k) Sabbato: In uno vetusto legitur: *in albis*, et apud ceteros collectores: *in albis paschalis*.

Quaest. II. C. I. a) Dederint forte: In conciliis etiam manuscriptis legitur: *dederint certe*^{*)} aut *nolentibus*, etc. In Panormia vero: *dederint, aut certe nolentibus, etc.*

Quaest. I. C. XIV. 48) *lector* — *salutet*: Burch. Ivo. in C. XV. 49) Compositum est hoc caput ex c. 93. conc. Afr. (in codice Hadr.) et decreto Gelasii, quod supra c. 11. relatum est, quod aperte monuit Regino l. 2. c. 177. — Burch. l. 8. c. 18. Ivo Pan. l. 3. c. 190. Decr. p. 7. c. 39. Polyc. l. 4. t. 35. — 50) *offerendae*: Ed. Bas. in C. XVI. 51) hab. A. 656. — Coll. tr. p. p. 2. t. 41. c. 2. — 52) *contineret*: Ed. Bas. — 53) *desid.* in Edd. coll. o. pr. Bas. — 54) *Ac tunc*: Coll. Hisp. — 55) *usque*: ib. — *et professionis*: Ed. Bas. — 56) *desid.* in Coll. Hisp. — 57) *inveniantur*: ib. — 58) *desid.* ib. — 59) *nisi*: ib.

Quaest. II. C. I. 1) hab. A. 656. — Burch. l. 8. c. 1. Ans. l. 11. c. 176. Coll. tr. p. p. 2. t. 41. c. 2. Ivo Pan. l. 3. c. 190. Decr. p. 7. c. 37. — 2) *ita* in Coll. Hisp. et ap. Burch. et Ivo Decr. — 3) *desid.* in Coll. Hisp. et ap. Ans. — 4) *episcopo*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 5) *asterna*: Coll. Hisp. — 6) *observa-*

C. II. *Usque ad annos XII. paternae voluntatis puella subiacebit arbitrio.*

Item ex Concilio Triburiensi, c. 24.⁸⁾

Puella, si ante XII. annos aetatis sponte sua sacrum sibi velamen assumserit, possunt statim parentes eius vel tutores id factum irritum facere, si voluerint. At si annum et diem⁹⁾ id¹⁰⁾ dissimulando consenserint, ulterius nec ipsi, nec ipsa mutare hoc poterunt⁹⁾. §. 1. Si¹⁰⁾ vero in fortiori aetate adolescentula vel adolescens servire Deo elegerit, non est potestas parentibus prohibendi.

H. Pars. Gratian. *Velamen autem nulli sanctimoniali alteri imponere licet.*

Unde Eutychianus Papa ait¹¹⁾:

C. III. *Abbatissa praesumens velare virginem vel viduam excommunicatur.*

Statuimus, ut si abbatissa aut quaelibet sanctimonialis post hanc diffinitionem in tantam audaciam proruperit, ut aut viduam, aut puellam virginem velare praesumat, iudicio canonico usque ad satisfactionem subdat.

III. Pars. Gratian. *Hac auctoritate praedicta et paterna professione docetur adstringi quilibet in puerilibus aetate, et praeter voluntatem eorum proposito suscepto perhibetur teneri, nisi tonsuram vel religiosam vestem parentes mox visam abdicaverint. Parvuli vero, dum offeruntur, non nisi sub multorum testimonio suscipiendi sunt.*

Unde in nona Synodo legitur¹²⁾:

C. IV. *Infantes oblati a parentibus sub plurimorum testimonio suscipiantur.*

Oportet infantes cum voluntate et consensu parentum, imo ab ipsis parentibus oblatos, sub plurimorum testimonio suscipi, ut omnis occasio maledicti gratia excludatur hominum pessimorum¹³⁾.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem qui invitati propositum religionis susceperint non sit cogendus ad invitati propositi observationem, testatur Deo Papa epist. XC. aliter XCII. ad Rusticum Episcopum, c. 12. dicens¹⁾:*

C. I. *Non potest deseri propositum monachi sponte susceptum.*

Propositum monachi proprio arbitrio et voluntate susceptum deseri non potest absque peccato. Quod enim²⁾ vovit³⁾ Deo debet et reddere. Unde qui relicta singularitatis professione ad militiam vel ad nuptias devolutus est, publicae poenitentiae satisfactione purgandus est, quia, etsi innocens militia, et honestum potest esse coniugium, electionem tamen⁴⁾ meliorum⁵⁾ deseruisse transgressio est.

C. II. *Qui religiosum habitum sponte susceptum deserere voluerit ad ipsum redire cogatur.*

Item ex Concilio Toletano VI., c. 6.⁶⁾

Proclivis⁷⁾ cursus est ad voluptatem et imitatrix natura

ibus, etc. In Panormia vero: *dederint, aut certe nolentibus, etc.*

b) Quartum decimum: Sic etiam in Panormia; in uno autem vetusto Gratiani, et conciliorum codicibus etiam manuscriptis legitur: *usque ad decimum*^{**)}; apud ceteros vero collectores: *ad duodecim*.

C. IV. c) Est in eodem libello B. Basilii, et eodem capite, in quo est cap. *Firma*. supra ead. q. 1., et sequitur continenter post illud.

d) Pessimorum: In eo libello est: *plurimorum*.

Nota: ib. — 6) *trudere*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. l. — 7) *ita* in Coll. Hisp. et ap. Ans. — 8) *si suae*: Edd. coll. o. — C. II. 8) c. 24. conc. Tribur. (hab. A. 656.) reductus in compendium. — Burch. l. 8. c. 96. Ivo Decr. p. 7. c. 116. — 9) *add.*: *voluntatem*: Edd. Lugd. II. III. — 10) *Porro si*: Burch. Ivo. — C. III. 11) Imo c. 47. l. 1. conc. Paris. VI. hab. A. 659. — Burch. l. 8. c. 17. Ivo Pan. l. 3. c. 194. Decr. p. 7. c. 38. — C. IV. 12) Imo ex regula Basilii. — in Ed. Bas. citatur ex syn. VII. — Coll. tr. p. p. 2. t. 14. c. 17.

Quaest. III. C. I. 1) Ep. 167. Ed. Baller., scr. A. 459. vel 459. — Burch. l. 8. c. 8. Ivo Pan. l. 3. c. 199. Decr. p. 7. c. 19. Polyc. l. 4. t. 34. — 2) *add.*: *quis*: orig. — Coll. cilt. — Edd. coll. o. — 3) *covert*: Edd. coll. o. — 4) *desid.* in orig. et ap. Burch. — 5) *memorem*: Burch. — Böhm. — C. II. 6) hab. A. 636. — Burch. l. 8. c. 14. Ivo Decr. p. 7. c. 35. — 7) *add.*: *autem*: Edd. coll. o.

vitorum. Quamobrem quisquis⁸⁾ virorum vel mulierum habitum semel induerit⁹⁾ spontanee religiosum, aut si vir deditus ecclesiae *choro¹⁰⁾, aut femina fuerit *aut fuit¹⁰⁾ delegata¹¹⁾ puellarum monasterio, in utroque sexu praevaricator *ad propositum* invitus reverti cogatur, ut vir detondeatur, et puella ad monasterium regrediatur¹²⁾. Si autem quolibet patrocinio desertores permanere voluerint, sacerdotali sententia *ita* a¹³⁾ Christianorum coetu habeantur extorres, ut nec locus¹⁴⁾ eis ullus sit communionis. §. 1. Viduae quoque (sicut universalis synodus¹⁴⁾ iamdudum statuit) professionis¹⁵⁾ vel habitus sui desertices superiori sententia condemnentur.

C. III. *Semel in clero taxati, vel monasteriis deputati, ad militiam non redeant.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 7.¹⁶⁾

Eos, qui semel in clero taxati fuerint, sive in monasterio¹⁷⁾ deputati¹⁸⁾, decrevimus neque ad militiam, neque ad honores saeculares venire. Eos autem¹⁹⁾, qui hoc ausi fuerint facere, et non eius rei poenitere maluerint, ut ad hoc idem revertantur, quod ante²⁰⁾ obtentu Dei sibi proposuerunt²¹⁾, convenit anathematizari²²⁾.

II. Pars. Gratian. *Quum dicitur, propositum monachi proprio arbitrio et voluntate susceptum, intelligitur, quod si propria voluntate susceptum non fuerit, observari non cogitur. Unde Nicolaus Papa scribit omnibus Episcopis in Regno Ludovici²³⁾:*

C. IV. *Monasterialibus disciplinis nullus subiciatur invitus.*

Praesens clericus, nomine Lambertus, una cum patre suo, nomine Atho, quondam videlicet comite, nunc autem clerico, ad limina apostolorum properans adiit praesentiam nostram, asserens qualiter idem pater eius in laicali adhuc ordine²⁴⁾ in praediis propriis aedificasset duo monasteria, voluntatem gerens, ut post suum decessum²⁵⁾ praesens eius filius Lambertus in locum eius²⁶⁾ succederet, quem, infra²⁷⁾ teneram aetatem inter octavam et decimum²⁸⁾ annum constitutum, memoratus pater proprio arbitrio absque regulari institutione extra omnem illius voluntatem cucullam²⁹⁾ induit. Igitur post quoddam ipsius temporis spatium (ut ipse dicit) Salomon episcopus cum quibusdam aliis absque patris oblatione vel abbatis percepta³⁰⁾ benedictione eundem Lambertum monasticum habitum³¹⁾ induere fecit (ut ferunt)³²⁾ invitum, et sub hac occasione paterna seu materna hereditate a fratribus suis privatum esse, atque contra omnem (ut dictum est) voluntatem suam quasi regularem illum monachum permanere voluit³³⁾. Super qua re diligenti cura investigantes, etiam sub adiuratione patrem ipsius, si verum diceret, interrogavimus; sed idem pater Atho respondit, se talem habuisse et habere voluntatem, ut³⁴⁾ filius suus verus monachus fieret³⁵⁾, et in locum eius succederet³⁶⁾. Sub³⁷⁾ testificatione autem³⁸⁾ iureiurando firmavit³⁹⁾, quod, quando primitus ei cucullam induit, idem Lambertus semper restitit, et nunquam se fieri monachum consensit; sed demum ab insequentibus monastico⁴⁰⁾ habitu violenter est⁴¹⁾ indutus, asserens, quod nunquam regulam aliquam⁴²⁾ promisit, neque ego, pater eius, pallio⁴³⁾ altaris indutum⁴⁴⁾ illum obtuli, neque a quocunque sacerdote vel abbate (ut mos poscit)⁴⁵⁾ benedictione percepta regulae unquam se monachorum⁴⁶⁾ subiectum futurum promisit. Super his omnibus *etiam* protestatus est praefatus clericus Atho, quia, si eo tempore tam durae observantiae monasticam⁴⁷⁾ intel-

xisset regulam, nunquam eundem filium⁴⁸⁾ Lambertum coegisset portare cucullam. §. 1. Quapropter consulte psalmographi⁴⁹⁾ verba recolentes, quibus voluntarie se Deo sacrificare pronunciat, et voluntaria oris sui beneplacita fieri in conspectu Dei obsecrat, praesentem, ut dictum est, clericum nomine Lambertum minime debere existimavimus sub tali violentia fieri monachum. Quod enim quis non eligit, nec⁵⁰⁾ optat, profecto non diligit; quod autem non diligit facile contemnit. Nullum quippe⁵¹⁾ bonum nisi voluntarium. Idcirco Dominus⁵²⁾ non ferendam in via virgam, per quam violentia ulli inferatur, praecipit. Quapropter consultius agetur⁵³⁾, si piis suasionibus contemtum mundi et amorem Dei praedicando, quam violentiam inferendo ad coelestem amorem illum accenderitis. Unde omnium vestrum caritati hanc nostri apostolatus mandare decrevimus epistolam, monentes atque praecipientes, quatenus (si ita verum est, ut isti dicunt) nullus episcopus vel abbas, seu monachorum reliquorum conventus, monasticum illum regulis invitum subiicere compellat; neque ullo modo fratres eius per hanc occasionem licentiam habeant paterna seu materna illum⁵⁴⁾ hereditate privare; sed usque dum divina inspiratione compunctus propria voluntate regulae⁵⁵⁾ se subdat, liceat⁵⁶⁾ eum a mundanis et laicalibus remotum vagationibus vel negotiis inter religiosos et ecclesiasticos viros in canonica degere vita. Non enim putamus (quod absit) canonicos religiosos a sanctorum monachorum *vita* et⁵⁷⁾ consortio seiunctos, quia unusquisque secundum Apostolum⁵⁷⁾ propriam mercedem accipiet secundum laborem suum.

III. Pars. Gratian. *Si vero episcopi vel abbatis illecti promissionibus aliqui tonsuram vel religionis vestem susceperint, ipsi quidem in eo, quod cooperunt, permaneant, res vero eorum heredibus suis restituantur.*

Unde in Moguntino Concilio legitur b)⁵⁸⁾:

C. V. *Restituantur heredibus res eorum, qui ab episcopis vel abbatibus decepti comam deposuerunt.*

Constituit sane sacer iste conventus, ut episcopi sive abbates, qui, non in fructum animarum, sed in avaritiam et turpe lucrum inhiantes, quoslibet homines circumveniendo totonderunt, et res eorum tali persuasione surripuerunt, poenitentiae canonicae utpote turpis lucri sectatores subiaceant. Hi vero, qui illecti comam deposuerunt, in eo, quod cooperunt⁵⁹⁾, perseverare cogantur, res vero eorum heredibus reddantur.

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod vero ab uno monasterio in aliud districtius transire monachis liberum sit, ex Concilio Triburiensi habetur, in quo sic statutum est¹⁾:*

C. I. *Non sunt prohibendae virgines sacrae, quae causa religionis aliud monasterium adire desiderant.*

Virgines sacrae si pro lucro animae suae propter districtiorem vitam ad aliud monasterium pergere disposerint, ibidemque commanere decreverint, synodus concedit. Si vero fuga disciplinae alium locum quaesierint, redire cogantur.

Gratian. *Quod autem de virginibus sacris hoc capitulo statuitur, de monachis etiam consequenter intelligitur, et de quolibet etiam clerico.*

II. Pars. §. 1. *Sed obicitur illud Basilii²⁾:*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. III. C. II. a) Ut nec locus: In libro conciliorum Lucensi regio legitur: *ut nec locutio cum eis ulla sit communis**. Reliqui vero codices concordant cum Gratiano. Apud Ivonem est: *Ut nec locus eis ullus sit communis.*

Quaest. III. C. II. 8) *quisque*: Coll. Hisp. — 9) *add. vel induerunt*: ead. — Burch. — 10) *aut fuit*: desid. in Ed. Böhm. — 11) *diligata*: Coll. Hisp. — 12) *monasterium ingrediatur*: Burch. Ivo. — *monasterium redintegretur*: Coll. Hisp. — 13) *de*: ead. — 14) *ita in ead.* — 14) *conc. Tol. IV. c. 55.* — 15) *professionum*: Edd. coll. o. — C. III. 16) *hab. A. 451.* — Burch. I. 8. c. 4. Ivo Decr. p. 7. c. 28. uterque ex Dionysio. — 17) *monasteriis*: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — Böhm. — 18) *desid. in Coll. Hisp.* — 19) *aut eos*: ib. — 20) *add. non*: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 21) *proposuerunt*: Coll. Hisp. — *proposuerunt*: Ed. Bas. — 22) *anathema esse* (missa voce: *con.*): Coll. Hisp. — C. IV. 23) *Caput incertum*: — Ivo Decr. p. 6. c. 356. — 24) *habitu*: Ivo. — 25) *discessum*: id. — 26) *ei*: id. — 27) *infra*: Edd. Lugd. II. III. — 28) *XI.*: Ivo. — 29) *cuculla*: Ed. Arg. — 30) *recepta*: Ed. Bas. — 31) *monastico habitu*: ib. — 32) *ferunt*: ib. — Ivo. — 33) *voluit*: ib.

C. V. b) De hac citatione dictum est supra 16. q. 7. c. penult.

Quaest. IV. C. II. a) Sensus huius capituli aliquo

— id. — 34) *ut et*: Ed. Bas. — 35) *fuisse*: Ivo. — 36) *ei successisset*: id. — 37) *Sed sub*: id. — 38) *desid. in Ed. Bas.* — 39) *firmabat*: Ivo. — 40) *monachico*: id. — Edd. Arg. Bas. — 41) *fuerit*: Ivo. — 42) *aliquando*: id. — 43) *palla*: id. — Ed. Arg. — 44) *involutum*: Ivo. — 45) *deposcit*: id. — 46) *unquam subactum fuisse monachum*: id. — 47) *monasticam*: Ed. Bas. — 48) *add. suum*: ib. — Ivo. — 49) *Ps. 53. 108. 118.* — 50) *vel*: Ed. Bas. — 51) *ergo*: Edd. coll. o. — 52) *et Dom.*: Ivo. — Edd. Arg. Bas. — 53) *agitur*: Ivo. — Edd. coll. o. — 54) *add. quod absit*: Ivo. — 55) *regulis*: id. — 56) *licet*: Ed. Bas. — 57) *1 Cor. c. 3. v. 8.* — C. V. 58) *cf. ad c. 42. C. 16. q. 7.* — 59) *accepterant*: Edd. coll. o. pr. Bas. — Quaest. IV. C. I. 1) *c. 26. conc. Tribur. (hab. A. 895.) reductus in compendium.* — Reg. I. c. 180. Burch. I. 8. c. 22. Ivo Decr. p. 7. c. 42. — C. II. 2) *Imo ex poenit. Theodori c. 6.* — Burch. I. 8. c. 9. Ivo Decr. p. 7. c. 32. Polyc. I. 4. t. 34.

C. II. *Vota monachi sine consensu abbatis sui irrita sunt.* Monacho³⁾ non licet votumovere sine consensu abbatis sui; si autem voterit⁴⁾, frangendum erit.

Item illud Agathensis Concilii, c. 27.⁵⁾:

C. III. *Monachum nullus suscipiat aut ordinet absque abbatis sui permisso.*

Monachum, nisi abbatis sui aut permisso aut voluntate ad alterum monasterium commigrantem, nullus abbas suscipere aut retinere praesumat; sed ubicunque fuerit, abbati suo auctoritate⁶⁾ canonum revocetur⁷⁾. §. 1. Item⁸⁾ clericis sine commendatitiis literis⁹⁾ episcopi¹⁰⁾ sui licentia non pateat evagandi. In monachis quoque praesentis sententiae forma servetur, quos si verborum increpatio non emendaverit, etiam¹¹⁾ verberibus statim coerceri¹²⁾. §. 2. Servandum quoque de monachis, ne eis ad solitarias cellulas liceat a congregatione discedere, nisi forte probatis post emeritos labores, aut propter infirmitatis necessitatem asperior, abbatis licentia^{b)}, regula remittatur. Quod ita demum fiat¹³⁾, ut intra eadem monasterii septa manentes, tamen sub abbatis potestate, separatas habere cellulas permittantur. Abbati quoque^{c)} singulas diversas¹⁴⁾ cellulas aut plura monasteria habere non liceat, nisi tantum propter incursum hostilitatis¹⁵⁾ intra muros receptacula collocare.

Gratian. *Verum hoc intelligendum est de monachis religiose viventibus, quibus vota specialis abstinentiae vel alicuius districtio, quae generalem consuetudinem suorum fratrum excedat, sine abbatis consensu votere non licet, ne super eos fratres scandaliscentur. Causa etiam illorum statutum est hoc, qui regularem disciplinam subterfugientes peregrinationis vota sibi assumunt, quod nec monacho, nec alicui clerico licet, ne hac occasione ad saecularem conversationem redeat.*

CAUSA XXI.

GRATIANUS.

Archipresbyter cuiusdam ecclesiae praeposituram alterius accepit, nec priorem vult relinquere; saecularium quoque negotiorum procurator efficitur; claris et fulgidis vestibus se exornans ab episcopo suo corripitur; relicto officio suo ad saecularem iudicem habet confugium. (Qu. I.) Primum quaeritur, an clericus in duabus ecclesiis possit conscribi? (Qu. II.) Secundo, si unam voluerit relinquere, an liceat ei ad aliam transire? (Qu. III.) Tertio, an procuratoris saecularium negotiorum clericis liceat suscipere? (Qu. IV.) Quarto, an claris et fulgidis vestibus eis ornari expediat? (Qu. V.) Quinto, an ab episcopo corrupti suum officium relinquere, et ad saecularem iudicem confugere valeant?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

In duabus ecclesiis aliquem connumerari posse, septima Synodus prohibet, dicens c. 15.¹⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

modo elici potest ex sermone 2. de institutione monachorum, et cap. 28. monasticarum constitutionum B. Basilii.

C. III. b) Licentia: Haec vox abest a vetustioribus conciliorum editionibus, et duobus codicibus Vaticanis, duobusque item Gratiani exemplaribus. In recentioribus autem Coloniensibus editionibus legitur: *asperior ab abbatibus regula permittatur*²⁾. Sed apud Iulianum antecessorem Novella 123. num. 53., ubi simile habetur, licentia abbatis requiritur.

c) Abbati quoque: Sic in aliquot conciliorum editionibus. In aliis autem, praecipue in Coloniensi quatuor tomorum legitur: *abbatibus quoque singulis diversas cellulas*³⁾.

Causa XXI. Quæst. I. C. I. a) Deo servanda: Antea legebatur: *in hac urbe servandum*. Emendatum est

Quæst. IV. C. II. 3) *Monachis*: Ed. Bas. — 4) *voverint*: Ed. Bas. Ven. II. — C. III. 5) hab. A. 506. — §. 1. refert Ivo Decr. p. 8. c. 157. — 6) *sub auct.*: Ed. Bas. — 7) *revocentur*: Coll. Hisp. — 8) c. 38. — 9) *add.*: *rel epistolis*: Ed. Bas. — 10) *vel episcopi*: Ed. Lugd. II. — 11) *eos et*: Ed. Bas. — *) ita in Coll. Hisp. — 12) *set*: Coll. Hisp. — Ed. Bas. Nor. Ven. I. — Böhm. — 13) *vero*: Ed. Bas. — **) ita in Coll. Hisp. — 14) *diversasque*: Ed. Bas. Lugd. Par. — 15) *hospitalitatis*: Coll. Hisp.

Causa XXI. Quæst. I. C. I. 1) hab. A. 787. — Ans. I. 7. c. 98 (110). Ivo Decr. p. 6. c. 811. — 2) *commodi*: Ivo. — 3) *commodum*: Ed. Bas. — *proprium commodum*: Edd. rell. — in graeco est: *αλογοροξεδελας*. — 4) Matth. c. 6. v. 34. — 5) *et* 1 Cor. c. 7.

C. I. *In duabus ecclesiis clericus conscribi nullo modo debet.*

Clericus ab instanti tempore non connumeretur in duabus ecclesiis. Negotiationis enim hoc est et turpis lucris²⁾ proprium³⁾, et ab ecclesiastica consuetudine penitus alienum. Audivimus enim ex ipsa dominica⁴⁾ voce, quod nemo potest duobus dominis servire. Aut enim unum odio habebit, et alterum diligit: aut unum sustinebit, et alterum contemnet. Unusquisque enim secundum apostolicam⁵⁾ vocem in quo vocatus est, in hoc debet manere, et in una locari ecclesia. Quae enim per turpe lucrum in ecclesiasticis rebus efficiuntur aliena consistunt a Deo; ad vitae vero huius necessitatem studia sunt diversa. Ex his ergo, qui voluerit, acquirat corporis⁶⁾ opportuna. Ait enim Apostolus⁷⁾: *Ad ea, quae mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istae.* Et haec quidem in hac^{a)} Deo⁸⁾ servanda⁴⁾ urbe. Ceterum in villis^{b)}, quae foris sunt, propter inopiam hominum indulgetur.

Gratian. *Sed duae ecclesiae intelliguntur ecclesiae duarum civitatum, in quibus nullus debet conscribi.* Unde in Chalcedonensi Concilio c. 10. statutum est⁹⁾:

C. II. *De eodem.*

Clericum in duarum ecclesiis civitatum *eodem tempore⁹⁾ conscribi non oportet¹⁰⁾.

Gratian. *Sed contra nonnunquam episcopus civitatis unius efficitur archiepiscopus alterius civitatis, nec tamen priorem ecclesiam deserit; sed prior ecclesia quasi commendata relinquitur, secunda quasi titulata habetur.*

Unde Leo IV. scribit¹¹⁾:

C. III. *In una ecclesia titulatus alteram sibi commendatam potest habere.*

Qui plures ecclesias retinet, unam quidem titulata, aliam vero sub commendatione retinere¹²⁾ debet.

Sic et illud Agathensis Concilii cap. 57. intelligendum est¹³⁾:

C. IV. *Duobus monasteriis unus abbas praeesse non potest.*

Unum abbatem duobus monasteriis praesidere interdicimus.

Gratian. *Potest etiam utrique tanquam titulatae praeesse, sed iure speciali, non communi.*

Unde Gregorius lib. II. epist. 13. ad Agnellum Episcopum¹⁴⁾:

C. V. *Unus episcopus duabus praeficitur ecclesiis.*

Relatio cleri simul et populi Tarracinaensis^{d)} nos valde laetificat, ob hoc, quod de tua fraternitate bona testatur. Et quia defuncto Petro pontifice suo sibi cardinalem postulant constitui te sacerdotem, eorum vota¹⁵⁾ necessario complenda esse praevidimus. Et infra: §. 1. Tota igitur mentis intentione ita lucrum animarum Deo¹⁶⁾ nostro facere festinato, ut digna te merces ante eius conspectum in die retributionis inveniat. Quicquid vero de praedictae rebus ecclesiae vel eius patrimonio, seu cleri ordinatione promo-

ex Anastasii exemplaribus; graece enim est: *ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ πόλει*. Apud Ivonem est: *in hac servanda urbe*¹⁷⁾.

b) Villis: Graece est: *χωρῶν*, quod latius patet. Significat enim saepe regiones.

C. V. c) Alia est sententia B. Gregorii, ac Gratianus putare videtur. Hunc enim Agnellum, qui antea Fundorum erat episcopus, quod ea civitas ab hoste esset vastata, Tarracinae cardinalem constituit sacerdotem, ut in sequenti capite. De qua re notatum est supra, dist. 71. cap. *Fraternitatem*.

d) Tarracinaensis: Sic est emendatum ex vetustis, quum in vulgatis esset: *Tarracensis gentis*. In originali autem legitur: *Tarracinae degentis*^{†)}.

— 6) *corpori*: Edd. coll. o. — 7) Act. c. 20. v. 34. — *ita* ita in Ed. Arg. — in Ed. Bas. male: *hoc — servanda sunt*. — C. II. 8) hab. A. 451. — Interpr. Dionys., nonnullis immutatis. — Burch. I. 2. c. 96. Ans. I. 7. c. 108. Ivo Decr. p. 7. c. 178. — 9) *ead. temp.*: desid. in orig. et Coll. citt. — 10) *licere*: lb. — C. III. 11) *Caput incertum*. — Coll. tr. p. p. 1. t. 60. c. 6. — 12) *tenere*: Edd. coll. o. — C. IV. 13) hab. A. 506. — cf. ad. c. 30. D. 23. — cf. conc. Epaon. c. 9. — Burch. I. 8. c. 81. (ex conc. Arausico.) Ivo Decr. p. 3. c. 164. p. 7. c. 99. — C. V. 14) Ep. 13. (scr. A. 593.) I. 2. Ed. Maur. — Ans. I. 5. c. 28 (27). Polyc. I. 1. t. 8. — †) et ap. Ans. — *Tarracensis*: Edd. Lugd. — 15) *desideria*: Ans. — Edd. coll. o. — 16) *Domino*: orig. — Edd. coll. o.

tioneve, et omnibus generaliter ad eum pertinentibus solerter atque canonicè ordinare facerique provideris, liberam habebis, quippe ut sacerdos proprius, modis omnibus facultatem.

C. VI. e) 17).

Illud quoque fraternitatem tuam scire necesse est, quoniam sic te praedictae Tarracinensis ecclesiae cardinalem esse constituimus sacerdotem, ut et Fundensis ecclesiae pontifex esse non desinas, nec curam gubernationemque eius praeteras, quia ita fraternitatem tuam 18) saepe dictae Tarracinensi ecclesiae, sicut praefati sumus, praeesse praecipimus, ut antedictae Fundensis ecclesiae tibi iura potestatemve nullo modo subtrahamus.

Gratian. Non enim potest utriusque praesidere tanquam titulatae, sed uni tanquam commendatae, alteri vero tanquam titulatae praeesse valet.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. Qui vero relicta sua ecclesia ad aliam transire voluerit, nequaquam sine dimissoriis literis sui episcopi suscipiatur.

Unde in sexta Synodo c. 17. legitur 1):

C. I. Sine dimissoriis literis in aliena ecclesia clericus non ordinatur.

Quoniam diversarum ecclesiarum clerici suas, in quibus ordinati sunt, ecclesias relinquentes, ad alios concurrunt episcopos, et ignorante 2) episcopo proprio in alienis constituuntur ecclesiis, ubi contingit 3) eos sine sui examinatione permanere, praecipimus amodo, ut nullus clericorum omnino, in quocunque gradu sit, licentiam habeat sine dimissoriis literis sui episcopi in altera constitui ecclesia. Qui vero hoc amodo non observaverit 4), ad opprobrium eius 5), qui ordinaverit eum, deponatur tam ipse, quam qui eum sine ratione susceperit.

C. II. Ad aliam ecclesiam transire clerico non licet, si propriis ministeriis sua fuerit destituta.

Item ex Concilio Hispalensi II. c. 3.)

Placuit, ut si quis clericus ministeriis 6) ecclesiae propriae destitutus ad aliam transitum fecerit, compellente, ad quem fugerit 7), sacerdote, ad ecclesiam, quam prius incoluerat, remittatur 8). Qui vero eum susceperit, nec statim sine ullo nisu exceptionis ad propriam ecclesiam remittendum elegerit, quamdiu eum restituit, communionem se privatam agnoscat 9). Desertorem autem clericum cingulo honoris atque ordinis sui exutum aliquo tempore monasterio relegari 10) convenit, sicut postea in ministerium 11) ecclesiastici ordinis revocari. Nam non poterit in talibus propa-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VI. e) In vetustis codicibus hoc est coniunctum superiori, quemadmodum in ipsa epistola, et apud Anselmum.

Quaest. II. C. I. a) Ignorante: Graece est: γνώμης δίχα τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου; id est: sine sententia proprii episcopi.

b) Ubi contingit: Graece legitur: ἐκ τούτου τε συνέβη ἀνυποτάκτους αὐτοὺς καταστῆναι; id est: atque hinc evenit, ut ipsi reddantur non subiecti.

c) Ad opprobrium eius: Graece est: ἐπεὶ ὁ μὴ τοῦτο ἀπὸ τοῦ νόου παραφυλοτόμενος, ἀλλὰ καταισχυγών, το γέ ἐν αὐτῷ, τὸν τὴν χειροτονίαν αὐτῷ ἐπιτεθήκητα, καὶ διαρῆσθω; id est: Nam qui a praesenti tempore hoc non observat, sed, quantum in se est, eum, qui ipsi manus imposuit, dedecorat, deponatur, etc.

Quaest. I. C. VI. 17) Ans. ib. — 18) fraternitati tuae — Tarracinensis ecclesiae curam ditantimus: Edd. coll. o.

Quaest. II. C. I. 1) Imo ex synodo Trullana, hab. A. 699. — Coll. tr. p. p. 2. t. 14. c. 7. — in Edd. coll. o. pr. Bas. citatur ex syn. VII. — 2) observavit: Edd. Bas. — C. II. 3) hab. A. 619. — Coll. tr. p. p. 2. t. 49. c. 2. — 4) ministeris: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 5) confugerit: Edd. coll. o. — 6) revertatur: ead. — 7) cognoscat: ead. — 8) deligari: Coll. Hisp. — religari: Edd. Bas. — 9) monasterio: Edd. Ven. II. — ministerio: Edd. roll. — 10) pervagationibus: Coll. Hisp. — 11) per: Edd. coll. o. — 12) correctionem: ead. — Coll. Hisp. — C. III. 12) hab. A. 451. — 13) autem: Edd. Arg. — 14) una: Edd. coll. o. — 15) habet: Edd. Lugd. II. III. — 16) martiribus: Edd. Bas. — martyribus: Edd. roll. — 17) plectis: Coll.

gationis 4) aboleri licentia, nisi fuerit in eis propter 10) correptionem 11) disciplinae subsecuta correctio.

Gratian. Obicitur autem illud Chalcedonensis Concilii c. 10. 12):

C. III. Nihil commune habeat cum ecclesia priori qui de una ad aliam translatus est.

II. Pars. Si quis iam 13) translatus est ab alia 14) ecclesia in aliam, nihil habeat 15) commune cum priore ecclesia, sive sub hac ecclesia constitutus martyriis 16), sive in parochiis 17), sive xenodochiis, aut eorum negotiis. Eos vero, qui ausi fuerint post ordinationem huius magnae et universalis synodi agere quae prohibita sunt, statuit sancta synodus cadere de 18) proprio gradu.

Gratian. Sed aliud est transferri, aliud propria temeritate transire. Illud apostolica auctoritate fieri licet, hoc vero omnimodis prohibetur.

III. Pars. §. 1. Sicut autem duobus ecclesiis unus praeponi non debet, ita nec una ecclesia inter plures dividi valet. Unde in Remensi Concilio legitur 19):

C. IV. Una ecclesia duobus sacerdotibus dividi non potest.

Sicut in unaquaque ecclesia unus presbyter debet esse, ita ipsa, quae sponsa vel uxor eius dicitur, non potest dividi inter plures presbyteros, sed unum tantummodo habebit sacerdotem, qui eam casta et sincera regat. Unde interdicimus, ut nullus praesumat ecclesiam inter duos vel plures dividere, quia ecclesia Christi uxor et sponsa debet esse, non scortum, sicut Calixtus Papa 20) testatur.

IV. Pars. Gratian. Conductitiis quoque presbyteris ecclesia committi non debet.

Unde Innocentius II. in Synodo Romana, c. 10. e) 21):

C. V. Conductitiis presbyteris ecclesia non committatur.

Praecipimus etiam, ne conductitiis presbyteris ecclesiae committantur, et unaquaque ecclesia, cui facultas suppedit, proprium habeat sacerdotem.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

Quod autem clerici saecularium negotiorum procuratores esse non valeant, auctoritate Carthaginensis Concilii I. 1) probatur, in quo Nicasius 2) Episcopus Calusitanus dixisse legitur cap. 6.:

C. I. PALEA 3).)

Pervenit in sanctam synodum, quia de eis, qui in clero connumerantur, quidam propter turpis lucri gratiam alienarum 4) possessionum conductiones et saeculares causas suscipiunt 5), et se, ipsos quidem a ministeriis sanctis per desidia separant, ad domos autem saecularium concur-

C. II, d) Propagationis: In conciliorum editionibus et codicibus Vaticanis partim est: propagationibus, partim: pervagationibus. In codice vero Lucensi regio legitur: praevagationibus 6).

C. V. e) Hoc caput eisdem verbis repetit Eugenius III. in concilio Lateranensi, quod exstat in Vaticana bibliotheca.

Quaest. III. C. I. a) Nicasius: Emendata est haec inscriptio ex ipso concilio, et vetustis Gratiani codicibus, quum antea mendose legeretur: Nicolaus Papa Episcopus Castilianus 7). Pertinet autem hic titulus ad cap. Credo. proxime post Paleam interiectam sequens.

b) Hic idem canon 3. concilii Chalcedonensis affertur supr. dist. 86. c. fin. ex alia versione. Abest autem haec Palea a collatis exemplaribus, exceptis duobus.

Hisp. — 18) a suo: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. IV, 19) Cap. incertum. — Reg. I. 1. c. 243. Burch. I. 3. c. 45. Ivo Pan. I. 2. c. 42. Decr. p. 8. c. 49. — 20) cf. C. 7. q. 1. c. 39. — C. V. 21) conc. Lat. II. hab. A. 1139.

Quaest. III. C. I. 1) hab. A. 348. vel 349. — Burch. I. 2. c. 150. — cf. D. 54. c. 3. — 2) Custilianus: Edd. Bas. — Tulistanus: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 3) c. 3. conc. Chalced. hab. A. 451. — supra D. 86. c. fin. profertur ex eadem Hisp. Interpr. et ib. lectionis varietatem invenies notatam. — Burch. I. 3. c. 145. Ivo Decr. p. 6. c. 214. ex Dionysio. — desideratur in Edd. Bas. — 4) maiorum: Edd. coll. o. — 5) suscipiant, — separant. — concurrant — suscipiant: Edd. coll. o.

runt, et substantiarum eorum gubernationes avaritiæ causa suscipiunt. Decrevit igitur sancta *et magna* synodus, neminem deinceps eorum, hoc est non episcopum, sive clericum, aut monachum, conducere possessiones, aut misceri saecularibus procurationibus, nisi forte qui legibus ad minorum aetatum tutelam sive procuraciones inexcusabiles attrahantur, aut qui ipsius civitatis episcopus ecclesiasticarum rerum commiserit gubernacula, vel orphanorum, aut viduarum, quæ indefensæ sunt, aut earum personarum, quæ maxime ecclesiastico indigent adminiculo propter timorem Dei. Si quis vero transgressus fuerit hæc statuta, correctioni ecclesiasticæ subiaceat.

C. II. *Qui clero annexi sunt saecularium possessionum procuratores non fiant.*

Credo placere suggestionem meam sanctitati vestrae, et displicere vobis, ut qui serviunt Deo, et annexi sunt⁵⁾ clero, accedant ad actiones, seu administrationes vel procuraciones domorum⁶⁾. Gratus⁷⁾ episcopus dixit: *Et* Apostolorum statuta sunt, quæ dicunt⁸⁾: *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.* Proinde aut clerici sint sine actionibus domorum, aut actores sine officio clericorum. Universi dixerunt: Hoc observemus.

C. III. *De eodem.*

Item ex Concilio Carthaginensi III. c. 15.⁹⁾

Placuit, ut episcopi, presbyteri, et diaconi, vel clerici non sint conductores, neque¹⁰⁾ procuratores¹¹⁾, neque ullo turpi¹²⁾ vel inhonesto negotio victum quaerant, quia respicere debent scriptum esse¹³⁾: *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.*

C. IV. *Saecularium negotiorum procuracionem clerici non suscipiant.*

Item ex epistola¹⁴⁾ Cypriani ad Presbyteros, et Diaconos, et plebem Furnitanorum †) lib. I. epist. 9.

Cyprianus presbyteris, et diaconis, et plebi Furnis¹⁵⁾ consistentibus salutem. Iampridem in concilio episcoporum est statutum, ne quis de clericis et Dei ministris tutorem vel¹⁶⁾ curatorem testimonio suo constituat¹⁷⁾, quando¹⁸⁾ singuli divino sacerdotio honorati et in clerico¹⁹⁾ ministerio constituti non nisi altari et sacrificiis deservire, et precibus atque orationibus vacare debeant²⁰⁾. Scriptum est enim²¹⁾: *Nemo militans Deo obligat se negotiis saecularibus, ut possit placere ei, qui²²⁾ se probavit.* Et infra: §. 1. Quod²³⁾ episcopi et antecessores nostri religiose considerantes et salubriter providentes censuerunt, ne quis *frater* excedens²⁴⁾ ad tutelam vel curam clericum nominaret; ac²⁵⁾ si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur. Neque²⁶⁾ enim apud²⁷⁾ altare Dei meretur²⁸⁾ nominari in sacerdotum prece qui ab altari sacerdotes et ministros voluit²⁹⁾ advocare³⁰⁾.

C. V. *Non licet clericis mollitiis et saecularibus rebus obligari.*

Item ex eadem³¹⁾.

Mollitiis³²⁾ et laqueis³³⁾ saecularibus obligari³⁴⁾ non debent qui divinis rebus et spiritualibus occupati³⁵⁾ *ab ecclesia recedere*, et³⁶⁾ ad terrenos et saeculares actus vacare *non possunt*.

C. VI. *Saecularibus negotiis clerici non alligentur.*

Item ex eadem³⁷⁾.

Hi, qui in ecclesia Domini ad ordinationem clericam³⁸⁾ promoventur, in nullo ab administratione divina avocentur³⁹⁾, nec⁴⁰⁾ molestiis et negotiis saecularibus alligentur⁴¹⁾, *sed⁴⁰⁾ in honore sportulantium fratrum, tanquam decimas ex fructibus accipientes*, ab⁴²⁾ altari⁴²⁾ et sacrificiis non recedant, sed die ac nocte coelestibus rebus et spiritualibus serviant.

C. VII. *De eodem.*

Item, ut supra, Cyprianus *ibidem*⁴³⁾.

Sacerdotium⁴⁴⁾ decretum⁴⁵⁾ religiose et necessarie factum servetur a nobis, simul et⁴⁶⁾ ceteris fratribus detur exemplum⁴⁷⁾, ne quis sacerdotes et ministros Dei altari eius et ecclesiae vacantes ad saeculares molestias devocet. Observari *enim* de⁴⁸⁾ cetero poterit, ne ultra hoc fiat⁴⁹⁾ circa personam clericorum, si⁵⁰⁾ quod *nunc* factum est⁵¹⁾ fuerit vindicatum.

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

Quod vero fulgidis et claris vestibus sic ornari non liceat, in septima Synodo iubetur, in qua sic statutum est c. 16.¹⁾:

C. I. *Corripiantur clerici, qui unguentis et claris vestibus et fulgidis lascivunt.*

Omnis iactantia²⁾ et ornatura corporalis a sacro³⁾ ordine aliena est⁴⁾. Eos ergo episcopos vel clericos, qui se fulgidis et claris vestibus ornant, emendari oportet. Quod si in hoc permanserint, epitimio tradantur⁵⁾. Similiter et eos, qui unguentis inunguntur. §. 1. Quoniam vero radice amaritudinis exorta contaminatio facta est in ecclesia catholica, Christianos⁶⁾ calumniantium haeresis⁷⁾, *et* hi, qui hanc receperunt, non solum imaginarias picturas⁸⁾ abominati sunt, sed etiam omnem reverentiam repulerunt, eos, qui religiose ac pie vivunt, offendentes, ac per hoc completur in eis quod scriptum est⁹⁾: *Abominatio est peccatori Dei cultus*, igitur si inventi fuerint deridentes eos, qui vilibus et religiosis vestibus amicti sunt, per epitimium corrigantur⁹⁾. §. 2. *A*¹⁰⁾ priscis enim *usque* temporibus omnis sacratum¹¹⁾ vir cum mediocri et¹²⁾ vili veste conversabatur. Omne quippe, quod non propter necessitatem suam, sed propter venustatem accipitur, elationis habet calumniam, quemadmodum magnus ait Basilius¹³⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. c) Mollitiis: Vera lectio est: *molestiis*. Sed quia est initium capituli, non est mutatum; alia autem nonnulla et in hoc, et in antecedenti capite emendata sunt.

C. VI. d) Clericam: Restituta est vera lectio Cypriani, quam manuscripti vetustissimi codices retinent¹⁾. Et l. 2. epist. 5. bis, et l. 3. epist. 21. prope finem in omni-

bus Cypriani codicibus legitur: *ordinatio clerica*, et: *epistolae clericæ*.

e) Alligentur: Emendatus et locupletatus est hic locus ex originali impresso et manuscripto.

Quaest. IV. C. I. a) Haeresis: Quam antea legeretur: *haereticorum*²⁾, sic est emendatum ex Anastasio, et Ivone, et respondet graecae voci: *ἀλαίστις*; atque ex iisdem nonnulla alia sunt restituta.

Quaest. III. C. II. 5) fuerint: Ed. Bas. — 6) add.: *saecularium*: Edd. coll. o. — 7) Gratianus: ead. pr. Arg. — 8) 2 Tim. c. 2. v. 4. — C. III. 9) hab. A. 997. — Burch. l. 2. c. 151. Ans. l. 7. c. 151 (161). Ivo Decr. p. 6. c. 142. — 10) aut: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — 11) add.: *privatorum*: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — 12) add.: *lucro*: Ed. Bas. — 13) 2 Tim. c. 2. v. 4. — C. IV. 14) scr. c. A. 249. — Ivo Decr. p. 6. c. 393. — †) Furnenseum: Edd. coll. o. — 15) Furnensi: ead. — 16) et: Ed. Bas. — ac: Edd. rell. — 17) nominaverit: Ivo. — Edd. coll. o. — 18) quandoquidem: Edd. Par. Lugdd. — quoniam: Edd. rell. — Ivo. — 19) clericorum: Edd. coll. o. — 20) debent: Ed. Bas. — 21) 2 Tim. c. 2. v. 4. — 22) cui: Edd. coll. o. — 23) add.: *enim*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 24) decedens: Edd. coll. o. — 25) at: Edd. Bas. Ven. II. Par. Lugd. I. — 26) cf. D. 88. c. 14. — 27) ante: Edd. coll. o. — 28) merentur: ead. — 29) voluit: ead. — 30) advocare: Ed. Arg. — C. V. 31) Ivo Decr. p. 6. c. 394. — 32) Mollibus: Ed. Arg. — 33) saecularibus rebus laqueisque: Ivo. — Edd. coll. o. — 34) se obligare: Edd. coll. o. — 35) add.: *sunt*: ead. — Ivo. — 36) nec ad:

ened. — Ivo, a quo verba asteriscis inclusa pariter absunt. — C. VI. 37) Ivo ib. c. 395. — *) clericalem: Ivo. — clericorum: Edd. coll. o. — 38) advocentur: Edd. Arg. Bas. — 39) ne: Ivo. — 40) sed — acc.: absunt ab Ivone. — 41) nec ab: Ivo. — Edd. coll. o. — 42) altaris: Ivo. — C. VII. 43) Ivo ib. c. 396. — 44) Sacerdotium: orig. — Ivo. — 45) sacratum: Ed. Bas. — 46) simul et fratrum, ut ceteris: Ed. Bas. — simul cum fr.: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 47) add.: bonum: Ed. Bas. — 48) et de: Ed. Arg. — 49) quis faciat: Ivo. — Edd. coll. o. — 50) quod si: Ed. Arg. — 51) fuerit est: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III.

Quaest. IV. C. I. 1) hab. A. 787. — interpretatio Anastasii. — Ans. l. 6. c. 195 (192). Ivo Decr. p. 5. c. 377. — 2) iactura: Edd. Ven. I. II. Lugdd. I. II. Par. — 3) sacro: Ivo. — Ed. Arg. 4) sit: Ed. Arg. — 5) contradantur: Edd. coll. o. — 6) desid. in Ed. Arg. — *) ita in Edd. coll. o. — 7) scripturas: Edd. coll. o. — 8) Eccl. c. 1. v. 26. — 9) corriguntur: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 10) A et usque: desid. ap. Iv. — 11) sanctus: Ed. Arg. — 12) aut: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 13) in regula brev. c. 49.

Sed neque ex sericis texturis vestem quis variatam indubat, neque apponebat variorum colorum ornamenta in summitate¹⁴⁾ vestimentorum. Audierunt enim *ex deisona lingua*, quia †) *qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt.*

C. II. *Clerici sive in itinere ambulantes, sive alibi degentes, congruis sibi vestibus utantur.*

Item ex Synodo VI., c. 27.¹⁵⁾

Nullus eorum, qui connumerantur in clero, vestimentum indecens habeat, sive in civitate degens sive in itinere ambulans, sed stolis utatur, quae concessae sunt clericis. Si vero quis tale quid fecerit, per unam hebdomadam suspendatur¹⁶⁾.

C. III. *Non saecularibus vestibus, sed ordini suo convenientibus clerici utantur.*

Item Zacharias Papa in Synodo Romana, c. 3. b)¹⁷⁾

Episcopi, presbyteri, diaconi, saecularibus indumentis non utantur, nisi, ut concedet, tunica sacerdotali; sed neque dum ambulaverint in civitate, aut in via, aut in plateis, sine operimento praesumant ambulare, praeter¹⁸⁾ si in itinere longo¹⁹⁾ ambulaverint, quia²⁰⁾ sicut mulier orans in ecclesia²¹⁾ non velato capite deturpat caput suum, iuxta Apostoli²²⁾ vocem, ita sacerdos sine operimento deturpat sacerdotium suum. Quod si temere praesumserit contra statuta agere, communione privetur, donec quae statuta sunt adimplere maturet.

C. IV. *Extra domum sine proprio ornatu sacerdotes non appareant.*

Item Leo Papa IV. in Synodo Romana, c. 12.²³⁾

Sine ornatu sacerdotali extra domos sacerdotes apparere non²⁴⁾ convenit, ne, ut aliquis²⁵⁾ saecularium, iniurias patiantur; *sed²⁶⁾ ea solummodo, quae per Patres constituta videntur, observet*. Contrarius denique inventus aut²⁷⁾ desinat, aut canonice subiaceat disciplinae.

C. V. *Careant beneficiis ecclesiasticis qui corrigi ab episcopis contemnunt.*

Item Innocentius Papa II. in Concilio Lateranensi, cap. 4. c)²⁸⁾

Praecipimus, ut tam episcopi quam clerici in statu mentis, in habitu corporis, Deo et hominibus placere studeant, et nec in superfluitate, scissura^{d)}, aut colore vestium, nec in tonsura intuentium (quorum forma et exemplum esse debent) offendant aspectum, sed potius quod²⁹⁾ eorum deceat³⁰⁾ sanctitatem *prae se ferant*. Quod si moniti ab episcopis emendare noluerint, ecclesiasticis careant beneficiis.

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

Suum vero episcopum relinquere, et ab officio suo discedere, atque ad saecularem iudicem confugere nulli licet.

Unde in Agathensi Concilio c. 8. legitur¹⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. b) Haec synodus a Zacharia Papa habita est in bibliotheca Vaticana et Regiensi.

C. V. c) Hoc caput editum est ab Innocentio II. in conc. Lateranensi, deinde ab Eugenio III. in concilio Romano est innovatum.

d) Scissura: Haec vox non est in concilio Innocentii; in synodo autem Eugenii, in exemplari gallico legitur: *fissura*. In Vaticano autem: *scissurae*, et in nonnullis Gratiani vetustis exemplaribus: *fissurae**).

Quaest. V. C. I. a) Iudicem: Sic in recentiori-

C. I. *Clericus ad iudicem saecularem confugiens de communione ecclesiae depellatur.*

Placuit, ut clericus, si relicto officio suo propter districtiorem ad saecularem iudicem^{a)} fortasse confugerit, et is, ad quem recurrit, solatium ei^{b)} defensionis impenderit, cum eodem de ecclesiae communione pellatur.

C. II. *Presbyter vel diaconus ab episcopo depositus imperatorem non adeat.*

Item ex Concilio Antiocheno, c. 12.³⁾

Si quis a proprio episcopo depositus presbyter⁴⁾ vel diaconus, aut etiam si a synodo quilibet episcopus fuerit exauctoratus, molestiam imperialibus auribus inferre non praesumat, sed ad maiorem episcoporum synodum sese convertat, et quae se putat habere iusta in eorum concilio allegat, atque ab his de se expectet quae fuerit deprompta sententia. Quod si deficiens pusillanimitate hoc noluerit facere, sed importunus fuerit imperatori, huiusmodi nullam veniam habeat⁵⁾, neque locum ullius assertionis suae, nec spem recipiendi gradus habeat in futurum.

C. III. *Non defensetur ab aliquo qui episcoporum iudicio damnatur.*

Item ex Concilio Carthaginensi V., c. 2.⁶⁾

Si quis cuiuslibet honoris clericus iudicio episcoporum pro⁷⁾ quocunque crimine fuerit damnatus, non liceat eum sive ab ecclesiis, quibus praefuit, sive a quolibet homine defensari; interposita poena damni pecuniae atque honoris, quo⁸⁾ nec aetatem, nec sexum excusandum esse praecipimus.

C. IV. *Communione privetur qui ecclesiasticas disciplinas regulam fugientem dispensare praesumit.*

Item ex Concilio Arelatensi, c. 4.⁹⁾

Si forte aliquis¹⁰⁾ clericorum regulam disciplinae ecclesiasticae subterfugiens fuerit evagatus, quicumque eum susceperit, et non solum pontifici suo non reconciliaverit, sed magis defensare praesumserit, ecclesiae communione privetur.

C. V. *Spe reconciliationis careat qui ab episcopis condemnatus imperatorem adierit.*

Item ex Concilio Martini Papae, c. 35.¹¹⁾

Si quis episcopus, presbyter aut diaconus excommunicatus in concilio iniuste se queritur condemnatum, ad maiorem^{b)} episcoporum synodum¹²⁾ revertatur, et¹³⁾ eorum inquisitionem et iudicium expectans, si quas se iustas causas habere putat, illis¹⁴⁾ exponat. Si autem contemserit, et importans¹⁵⁾ se palatio aures principum inquietare voluerit, hic ad nullam veniam poterit pervenire, neque spem futurae reconciliationis habebit¹⁶⁾.

C. VI. *Episcoporum causae coram principibus examinari non debent.*

Item Gregorius Constantinae^{c)} Augustae, lib. IV. epist. 34.¹⁷⁾

Si episcoporum causae mihi commissorum apud piissimos dominos aliorum patrocinii¹⁸⁾ disponuntur, infelix ego in

bus conciliorum Coloniensibus editionibus; sed a vetustioribus, et codicibus Vaticanis et Capitulari [l. 6. c. 143.] abest vox ista.

C. V. b) Maiorem: Antea legebatur: *maiorum episcoporum concilium***). Emendatum est ex codice Lucensi regio, quoniam concordat cum canone Antiocheno supr. ead. Si quis a proprio, unde videtur sumtum.

C. VI. c) Constantinae: In vulgatis et plerisque manuscriptis legitur: *Constantino Augusto****). Emendatum est ex uno vetusto Gratiani, et altero epistolarum B. Gre-

Quaest. IV. C. I. 14) *summitatibus*: orig. — Ivo. — †) Matth. c. 11. v. 8. — C. II. 15) Ivo ex quinquiesima, hab. A. 692. — Coll. tr. p. p. 2. t. 11. c. 12. — 16) in graeco est: ἀποποιήσθω, l. e.: segregetur. — C. III. 17) hab. A. 743. — Ans. l. 8. c. 41. — 18) praeterquam: Edd. coll. o. — 19) add.: tempore: ead. pr. Arg. — 20) Sicut enim: Ed. Bas. — 21) ecclesiis: Edd. coll. o. — 22) apostolicam: ead. — cf. 1 Cor. c. 11. v. 4. — C. IV. 23) Ivo ex synodo Eugenii II. hab. A. 826. — Ans. l. 7. c. 162 (116). — 24) nullo modo: Edd. coll. o. — 25) aliqui: Ed. Bas. — 26) sed — obs.: non sunt ap. Ans. — 27) add.: deinceps: orig. — C. V. 28) hab. A. 1139. — Ivo Pan. in fine l. 8. c. 140. — *) ita in Edd. Arg. Bas. — scissurae: Edd. rell. — scissura: Ivo. — 29) quae eos deceat: orig. — 30) decet: Ed. Bas.

Quaest. V. C. I. 1) hab. A. 506. — Coll. tr. p. p. 2. t. 28. c. 7. — 2) desid. in Coll. Hisp. — C. II. 3) hab. A. 332. — Burch. l. 3. c. 180. Ivo Decr. p. 6. c. 225. ex Dionysio. — 4) vel presb.: Coll. Hisp. — 5) habet: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — habere: Edd. rell. — C. III. 6) hab. A. 401. — Coll. tr. p. p. 2. t. 19. c. 2. Deusd. p. 4. — 7) desid. in Coll. Hisp. — 8) a quo: ib. — qua: Ed. Bas. — C. IV. 9) conc. Arel. III. hab. 524. — 10) quis: Ed. Bas. — C. V. 11) c. 12. conc. Antioch. ex interpr. Martini Brac. — **) consilium: Ed. Arg. — 12) concilium: Coll. Hisp. — 13) ut: Edd. coll. o. — 14) desid. in Coll. Hisp. — 15) importunus: ib. — 16) habere: Ed. Bas. — C. VI. ***) ita in Edd. coll. o. — 17) Ep. 21. (scr. A. 595.) l. 6. Ed. Maur. — Ans. l. 6. c. 196. — 18) patrocinio: Edd. coll. o.

ecclesia ista quid facio? Sed ut episcopi mei¹⁹⁾ me despiciant, et contra me refugium ad saeculares iudices habeant, omnipotenti Deo gratias ago, peccatis meis deputo. Hoc tamen breviter suggero, quia aliquantulum exspecto, et si ad me *diu* venire distulerint²⁰⁾, exercere in eos²¹⁾ districtiorem canonici nullo modo cessabo.

CAUSA XXII.

GRATIANUS.

Quidam episcopus iuravit falsum quod putabat verum, quo comperto archidiaconus eius iuravit se nunquam praestaturum ei obedientiam. Compellitur archidiaconus ab episcopo ad exhibendam sibi consuetam reverentiam; accusatur episcopus de duplici periurio, et de eo, quod falsum iuravit, et quia archidiaconum ad peierandum compellit. (Qu. I.) Primo quaeritur, an iuramentum sit praestandum, an non? (Qu. II.) Secundo, si sit periurus qui iurat falsum quod putabat verum? (Qu. III.) Tertio, si licuit archidiacono denegare episcopo consuetam obedientiam? (Qu. IV.) Quarto, si constitit esse illicitum quod iuravit archidiaconus, an sit servandum? (Qu. V.) Quinto, si constitit illud servandum esse, an episcopus sit reus periurii, qui contra iuramentum archidiaconum suum ire compellit?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod iuramentum praestandum non sit, auctoritate canonicae scripturae probatur. Ait enim Christus in evangelio discipulis¹⁾: Sit sermo vester: Est est, non non; quod autem amplius est a malo est. Item Iacobus²⁾ in epistola: Ante omnia, fratres mei, nolite iurare omnino. Utraque auctoritate iuramentum prohibetur praestare. Sed aliud est ad iuramentum sponte accedere, aliud vel ad asserendam innocentiam suam, vel ad pacis foedera confirmanda, vel ad persuadendum auditoribus, quando pigri sunt credere quod eis utile est, iuramentum offerre. Primum prohibetur, secundum conceditur. Non enim iurare omnino peccatum est. Unde in Concilio Toletano VIII. c. 2. legitur³⁾:

C. I. Iuramentum pro foedera pacis est faciendum.

Omne, quod in pacis foedera⁴⁾ venit, tunc solidius subsistit⁵⁾, quam iuramenti hoc interpositio roborat. Sed et omne, quod amicorum animos conciliat, tunc fidelius⁶⁾ durat, quam eos sacramenti vincula ligant. Omne etiam⁷⁾, quod testibus⁸⁾ adstipulatur⁹⁾, tunc verius constat, quam id adiectio iurationis¹⁰⁾ affirmat. Quod si et¹¹⁾ testis¹²⁾ deficiat, innocentis fidem sola iurisdictionis taxatio manifestat.

C. II. Iuratio non est prohibenda, nec tanquam bonum appetenda.

Item Augustinus super epistolam ad Galatas, cap. 1. in fine¹³⁾.

Non est contra praeceptum†) iuratio, quae a malo est,

non iurantis, sed incredulitatis¹⁴⁾ eius, cui¹⁴⁾ iurare cogitur. Nam hinc¹⁵⁾ intelligitur, ita Dominum prohibuisse a iurando¹⁶⁾, ut, quantum in ipso est, quisque non iuret; quod multi faciunt, in ore habentes iurationem tanquam magnum aut¹⁷⁾ suave aliquid. Nam utique Apostolus noverat¹⁸⁾ praeceptum Domini, et iuravit tamen. Non enim audiendi sunt qui has iurationes esse non putant. Quid enim facient¹⁹⁾ de illa²⁰⁾: Quotidie²¹⁾ morior, per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro: quam graeca exemplaria manifestissimam iurationem esse convincunt²²⁾. Prohibemur ergo^{b)} iurare cupiditate aut delectatione†) iurandi. Quamvis enim iuramentum amplius sit, quam est est, non²³⁾ non, et ideo a malo sit, non tamen a malo tuo, sed²⁴⁾ infirmitatis aut incredulitatis eorum, qui non aliter moventur ad fidem.

C. III. Peierare peccatum est, non iurare.

Item Augustinus in epist. CLIV. ad Publicolam²⁵⁾. In novo testamento²⁶⁾ dictum est, ne omnino iuremus. Quod quidem mihi propterea dictum videtur, non quia *verum* iurare peccatum est, sed quia peierare immane peccatum est, a quo longe nos esse voluit qui omnino ne iuremus admonuit²⁷⁾.

C. IV. In necessariis verum durare peccatum non est.

Idem sermone XXX. de verbis Apostoli²⁸⁾.

Ut noviter, verum iurare non esse peccatum, invenimus et apostolum Paulum iurasse²⁹⁾: Quotidie morior, per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Per vestram gloriam iuratio est; non enim sic ait, per vestram gloriam morior³⁰⁾, quasi vestra gloria me facit³¹⁾ mori, quomodo, si diceretur per venenum⁴⁾, per gladium, per bestiam, per inimicum mortuus est, intelligeretur faciente inimico, faciente gladio, faciente veneno mortuus est.

C. V. Non tanquam bonum appetendum, nec tanquam malum iuramentum est vitandum.

Idem de sermone Domini, lib. I. c. 30.³²⁾

Ita ergo praecepisse Dominum intelligitur, ne iuretur³³⁾, ne quisquam sicut bonum appetat iusiurandum, et assiduitate iurandi ad periurium per consuetudinem delabatur. Quapropter qui intelligit non in bonis, sed in necessariis iurationem habendam, refrenet³⁴⁾ se quantum potest, ut non ea utatur, nisi necessitas³⁵⁾ cogat, videlicet, quum³⁶⁾ videt pigros esse homines ad credendum quod eis utile est credere, nisi iuratione firmetur³⁷⁾. Ad hoc itaque³⁸⁾ pertinet quod sic dicitur³⁹⁾: Sit autem sermo vester: Est est, non non. Hoc bonum est et appetendum, quod autem amplius est a malo est; id est: si iurare cogers, scias de necessitate venire infirmitatis eorum⁴⁰⁾, quibus aliquid suades⁴¹⁾, quae infirmitas utique malum est, unde nos quotidie liberari deprecamur, quum dicimus⁴²⁾: Libera nos a malo. Itaque non dixit, quod autem⁴³⁾ amplius est malum est. Tu enim non malum facis, qui bene⁴⁴⁾ uteris iuratione.

NOTATIONES CORRECTORUM.

gorii, licet in editionibus illarum sit: Constantiae Augustae. Nam uxorem Mauricii imperatoris, ad quam scribit B. Gregorius, Constantinam vocatam esse testantur Zonaras, Nicephorus, Cedrenus, et Anastasius Bibliothecarius, et Ioannes Diaconus in vita B. Gregorii, l. 3. num. 51., referens epistolam, ex qua sumtum est hoc caput, Constantinae Augustae scriptam asserit.

Causa XXII. Quaest. I. C. I. a) Si et testis: In vetustioribus conciliorum editionibus, et duobus codicibus Vaticanis, et uno monasterii Dominicanorum legitur:

Quaest. V. C. VI. 19) desid. in Ed. Bas. — 20) distulerit: orig. — 21) eo: ibid.

Causa XXII. Quaest. I. Pars I. 1) Matth. c. 5. v. 37. — 2) Jac. c. 5. v. 12. — C. I. 3) hab. A. 653. — Ivo Pan. l. 8. c. 83. Decr. p. 68. c. 2. — 4) foedere: Coll. Hisp. — 5) substat: ib. — 6) scilicet: ib. — 7) enim: Ivo. — Edd. coll. o. — 8) testis: Ivo. — Coll. Hisp. — 9) adstipulatur: Coll. Hisp. — 10) adiurationis: Ed. Bas. — 11) et si: Edd. coll. o. — C. II. 12) Ivo Pan. l. 8. c. 84. Decr. p. 13. c. 3. Petr. Lomb. Sent. l. 3. c. 39. Polyc. l. 5. t. 11. — †) add.: Del: Ivo. — Edd. coll. o. — 13) increduli: Edd. coll. o. — 14) a quo: ead. — Ivo. — 15) desid. in Ed. Bas. — hinc: Ivo Decr. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. — hic: Edd. rell. — Ivo Pan. — 16) iurando: Edd. coll. o. — 17) et: ead. — Ivo Decr. — 18) nocit: Edd. coll. o. — 19) faciunt: Ivo Pan. — faciunt: Ed. Bas. —

Quod etsi gestis deficiat, nocentis fidem, etc. Sed recentiores editiones Colonienses, et codex Lucensis regius habent ut Gratianus, et Ivo, et Panormia.

C. II. b) Prohibemur ergo: Apud B. Augustinum, et ceteros collectores hic locus ita habet: Quantum ergo in ipso est, non iurat Apostolus; non enim appetit iurationem cupiditate aut delectatione iurandi. Amplius enim est, quam est est, non non, et ideo a malo est, sed infirmitatis, etc.

C. IV. c) Per venenum: Apud B. Augustinum et Bedam sic legitur: quomodo si diceret, per venenum mor-

20) add.: iuratione: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 21) 1 Cor. c. 15. v. 31. — 22) ostendunt: Edd. coll. o. — †) dilectione: ead. — Ivo Pan. — 23) vel non non: ead. — 24) add.: a malo: Edd. Arg. Bas. Lugd. II. III. — C. III. 25) Ep. 43. Ed. Maur. ser. A. 398. — Ivo Pan. l. 8. c. 85. Decr. p. 13. c. 4. — 26) Matth. c. 5. v. 35. — 27) commonuit: Ed. Bas. — commonuit: Edd. rell. — Ivo. — C. IV. 28) Serm. 180. Ed. Maur. — Polyc. l. 6. t. 11. — 29) 1 Cor. c. 15. v. 31. — 30) add.: ego: Edd. Arg. Bas. — 31) faciat: Ed. Lugd. III. — fecit: Edd. rell. pr. Lugd. II. — C. V. 32) Ann. l. 11. c. 76. — 33) iuraretur: Edd. coll. o. — 34) refrenat: ead. — 35) necessitate quam videt: orig. — 36) ut: Ed. Bas. — 37) firmentur: ib. — 38) utique: Edd. coll. o. — 39) Matth. c. 5. v. 37. — 40) utique eorum: Ed. Bas. — 41) suades: ib. — 42) Matth. c. 6. v. 14. — 43) desid. in Ed. Bas. — 44) desid. ib.

C. VI. *Iurare non est peccatum.*Idem *ibidem* continenter ⁴⁵⁾.

Tu malum non facis, qui bene uteris iuratione, quae, etsi ⁴⁾ non bona, tamen necessaria est, ut alteri persuadeas quod utiliter persuadeas ⁴⁶⁾. Sed a malo est illius, cuius infirmitate iurare cogeris.

C. VII. *Per Deum iurare permittitur, ne per idola iuretur.*Item Hieronymus super Hieremiam, ad c. 4. ⁴⁷⁾

Et iurabunt ⁵⁾, vivit Dominus in veritate, et in iudicio, et in iustitia, et benedicent eum gentes ⁴⁸⁾, ipsumque laudabunt. Quomodo ergo evangelium iurare nos prohibet? Sed hic ⁴⁹⁾: *iurabis* ⁵⁰⁾, pro confessione dicitur, et ad condemnationem idololorum, per quae iurabat Israel. Denique auferuntur officicula, et iuratur ⁵¹⁾ per Dominum ⁵²⁾, quodque dicitur: *vivit Dominus*, in testamento veteri iusiurandum est ad ⁵³⁾ condemnationem mortuorum, per quos iurat omnis idololatra.

C. VIII. *Infirmitas iurare conceditur.*Item Hieronymus super Mattheum lib. I., in c. 5. ⁵⁴⁾

Considera, quod *hic* ⁵⁵⁾ Salvator non per Deum ⁵⁶⁾ iurare prohibuerit ⁵⁷⁾, sed per coelum, et terram, et Hierosolimam, et per caput tuum. Et hoc quasi parvulis fuerat lege concessum; ut quomodo victimas immolabant Deo, ne eas idolis immolarent, sic et iurare permitterentur in ⁵⁸⁾ Deum; non quod recte hoc facerent, sed quod melius esset ⁵⁹⁾ Deo id exhibere quam daemionibus ⁶⁰⁾.

C. IX. *Excommunicatur clericus per creaturas pertinaciter iurans.*Item ex Concilio Carthaginiensi IV., c. 61. et 62. ⁶¹⁾

Clericum per creaturas iurantem acerrime obiurgandum; si perstiterit in vitio, excommunicandum. Inter epulas vero cantantem supradictae sententiae auctoritate coercendum decernimus.

C. X. *Clericus deponatur, laicus anathematizetur, per capillum vel caput Dei iurans.*Item Pius Papa ⁶²⁾.

Si quis per capillum Dei vel caput iuraverit, vel alio modo blasphemia contra Deum usus fuerit, si in ⁶³⁾ ecclesiastico ordine est, deponatur; si laicus, anathematizetur. Et si quis per creaturam ⁶⁴⁾ iuraverit, acerrime castigetur, et iuxta id, quod synodus diiudicaverit, poeniteat. §. 1. Si quis autem talem hominem non manifestaverit, non est dubium, quin divina condemnatione coarceatur. §. 2. Sed si ⁶⁵⁾ episcopus facta emendare neglexerit, acerrime ⁶⁶⁾ corripitur.

II. Pars. Gratian. *Quaeritur, quis magis teneatur, an ille, qui per Deum, an ille, qui super sacra evangelia iurat? Huc quaestionem Ioannes Chrysostomus respondet, dicens* ⁶⁷⁾:

C. XI. *Non est maius per evangelium, quam per Deum iurare.*

Si aliqua causa fuerit, modicum videtur facere qui iurat per Deum. Qui autem *iurat* per evangelium, maius aliquid fecisse videtur. Quibus *similiter* dicendum est ⁶⁸⁾: Stulti, scripturae sanctae ⁶⁹⁾ propter Deum sunt, non Deus propter scripturas.

C. XII. *Non solum in altari vel reliquiis, sed etiam in communi loquela periurium caveatur.*Item Hieronymus ⁶⁹⁾.

Habemus in lege Dei scriptum ⁷⁰⁾: *Non peierabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui in vanum*. Ideo admonendi sunt omnes, ut diligenter caveant periurium, non solum in altari seu sanctorum reliquiis, sed etiam in communi loquela.

C. XIII. *Non prohibet Deus iurare, sed peierare.*Item Isidorus Sententiarum lib. II., c. 31. ⁷¹⁾

Non est contra Dei praeceptum iurare; sed dum iurandi usum facimus, periurii crimen incurrimus.

C. XIV. *Iuratio non est peccatum.*Item Augustinus de verbis Apostoli, sermone 23, al. 30. ⁷²⁾

Si peccatum esset iuratio, nec in vetere lege diceretur ⁷³⁾: *Non peierabis; reddas tamen* ⁷⁴⁾ *Domino iuramenta tua*. Non enim peccatum praeciperetur nobis. Item infra: §. 1. Non vobis dicimus, nos non iurare. Si enim hoc dicimus, mentimur. Quantum ad me pertinet, iuro ⁷⁵⁾, sed quantum mihi videtur, magna necessitate compulsus, quum videro ⁷⁶⁾ non mihi credi ⁷⁷⁾, nisi faciam, et ei, qui mihi non credit, non expedire, quod non credit. Hac perpensa ratione et consideratione librata cum magno timore dico: *Coram Deo, aut, testis est* ⁷⁸⁾ *Deus, aut, scit Christus, sic esse* ⁷⁹⁾ *in animo meo*, et video, quia plus est, id est quia amplius est quam est est, non non. Sed quod ⁸⁰⁾ amplius est a ⁸¹⁾ malo est, etsi non a malo iurantis, a malo est non credentis.

III. Pars. Gratian. *Ex praemissis colligitur, quod iurare non est peccatum; nos tamen tanquam bonum est appetendum, ne consuetudine iurandi labamur in periurium. Sed quum dicitur procedere a malo non credentis, videtur, quod, etsi iurare peccatum non sit, iuramentum tamen recipere malum sit. Sed nomine mali non malitia, sed peccati poena intelligitur. Ex poenali enim infirmitate incredulitas illa processit, qua ad iurandum compellimur. Ipsum autem iurare sicut peccatum non est, ita iuramentum ab aliquo recipere malum non est.*

Unde Augustinus scribit ad Publicolam, epist. CLIV. ⁸²⁾:C. XV. *Iuramentum accipere non prohibemur.*

Quamvis dictum sit, ne iuremus, nusquam me in scriptu-

NOTATIONES CORRECTORUM.

ius est, per gladium mortuus est, per bestiam mortuus est, per inimicum mortuus est, id est faciente inimico, faciente gladio, faciente veneno, et similia: Non sic dixit, per vestram gloriam.

C. VI. d) Quae, etsi: Apud B. Augustinum post ultima verba capituli praecedentis: *bene uteris iuratione, sequitur continenter: quae etsi non bona etc.* quemadmodum et in uno pervetusto Gratiani codice, in quo haec duo capita non sunt distincta.

C. VII. e) Et iurabunt: Apud Hieremiam cap. 4. legitur: *et iurabis*; verum quia est initium capituli, non est

mutatum, sed paulo post repositum est: *iurabis*, ubi antea legebatur: *iuramentum*.

C. X. f) Simillima his habentur Novella 77. apud Iulianum antecessorem, sed non prorsus eadem. Quare apud Ivonem Novellae locus affertur p. 12. c. 32., hoc autem caput refertur c. 27. ex decretis Pii, quemadmodum et apud Burchardum.

C. XI. g) Sanctae: Sic est emendatum ex aliquot vetustis, et originali, et Polycarpo. Antea legebatur: *factae* ⁸³⁾.

C. XII. h) Burchardus et Ivo citant ex dictis Hieronymi, apud quem non est inventum, sed in Capitularibus lib. 1. cap. 63.

Quaest. I. C. VI. 45) Ivo Pan. I. 8. c. 86. Decr. p. 12. c. 5. — 46) *suades*: orig. — Ivo. — Edd. Arg. Bas. — C. VII. 47) Petr. Lomb. Sent. I. 3. dist. 39. — cf. Hierem. c. 4. v. 2. — 48) *add.*: omnes: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 49) *hoc*: Ed. Arg. — 50) *iuramentum*: Edd. coll. o. — 51) *iurat*: orig. — 52) *add.*: *Deum*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 53) *et ad*: Edd. Arg. Bas. — C. VIII. 54) Ivo Pan. I. 8. c. 87. Decr. p. 12. c. 6. Petr. Lomb. Sent. I. 3. dist. 39. — 55) *desid. ap. Iv.* — 56) *Dominan*: Ed. Arg. — 57) *prohibuit*: Edd. coll. o. — 58) *per*: ead. pr. Arg. — 59) *est*: Edd. coll. o. — 60) *daemionis*: ead. — Ivo. — C. IX. 61) c. 74. 75. *Statt. eccl. ant.* — cf. ad c. 9. D. 18. — Reg. I. 1. c. 150. 155. Burch. I. 2. c. 170. 175. Ivo Decr. p. 6. c. 266. 261. — C. X. 62) cf. *poen. Rom. t. 2. c. 10.* — Burch. I. 12. c. 15. *Ans. I. 11. c. 72 (71).* Ivo Decr. p. 12. c. 72. — 63) *em*: Coll. ckt. — 64) *creaturas*: Edd. coll. o. — 65) *Et si*: Edd. Arg. Bas. — 66) *a synodo*: Burch. —

C. XI. 67) Imo auctor operis Imperfecti hom. 44. in c. 28. Matth. — Petr. Lomb. Sent. I. 3. dist. 39. Polyc. I. 6. t. 11. — 68) *est ita, o stulti*: Ed. Bas. — 69) *ita* in Edd. Bas. Lugdd. II. III. — C. XII. 69) Imo ex Cap. Reg. Fr. I. 1. c. 61. — Reg. I. 2. c. 311. Burch. I. 12. c. 2. Ivo Decr. p. 12. c. 69. — 70) *Levit. c. 19. v. 12.* — C. XIII. 71) Burch. I. 12. c. 10. Ivo Pan. I. 8. c. 88. Decr. p. 12. c. 7. Polyc. I. 6. t. 12. — C. XIV. 72) *Serm. 180. Ed. Maur.* — Ivo Pan. I. 8. c. 89. Decr. p. 12. c. 8. Polyc. I. 6. t. 11. — 73) *Levit. c. 10. v. 12.* — 74) *reddes*: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. I. — 74) *desid.* in Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 75) *non iuro*: Edd. coll. o. — 76) *video*: ead. — Ivo Pan. — 77) *quod creditur*: Ed. Bas. — 78) *est mihi*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 79) *quod sic est*: Edd. coll. o. — Ivo Decr. — 80) *hoc quod*: Edd. coll. o. — 81) *a m. est non iurantis, sed non credentis*: ead. — C. XV. 62) Ep. 43. Ed. Maur. scr. A. 398. — Ivo Decr. p. 12. c. 4.

ris sanctis legisse memini⁸³), ne ab aliquo⁸⁴) iurationem accipiamus⁸⁵).

IV. Pars. Gratian. *Sed quaeritur, an sit utendum fide eius, qui per daemona iurat? De his ita scribit Augustinus eadem epist. CLIV. ad Publicolanam*⁸⁶):

C. XVI. *Licet uti fide eius, qui, ut eam servet, per daemona iurat.*

Movet te, utrum eius fide utendum sit, qui, ut eam servet, per daemona iuraverit. Ubi te volo prius considerare, utrum si quispiam per Deos falsos iuraverit se fidem servaturum, et eam non servaverit, non tibi videatur⁸⁷) bis⁸⁸) peccasse? Si enim tali iuratione promissam servaret⁸⁹) fidem, ideo tantum⁹⁰) peccasse iudicaretur, quia per tales⁹¹) Deos iuravit⁹²). Illud autem nemo⁹³) reprehenderet⁹⁴), quia fidem servavit. Nunc vero, quia et iuravit per quos non debuit, et contra pollicitam fidem fecit quod non debuit, his utique peccavit, ac per hoc qui utitur fide illius, quem constat iurasse per Deos falsos, et utitur non ad malam⁹⁵) rem, sed ad licitam et bonam, non peccato eius⁹⁶) se sociat, quo⁹⁷) per daemona iuravit, sed bono pacto eius, quo fidem servavit. Neque enim hic eam fidem dico servari, qua fideles vocantur qui baptizantur in Christo. Illa enim longe alia est longeque discreta a fide humanorum placitorum atque pactorum. Veruntamen sine ulla dubitatione minus malum est per Deos falsos veraciter iurare, quam per Deum verum fallaciter. Quanto enim per⁹⁸) quod iuratur magis est sanctum, tanto magis est poenale periurium. §. 1. Alia ergo quaestio est, utrum non peccet qui per falsos Deos sibi iurari facit? quia ille i, qui ei iurat, iurat per Deos falsos, quos colit. Cui quaestioni possunt illa testimonia suffragari, quae ipse commemorasti de Laban⁹⁹) et Abimelech, si tamen Abimelech per Deos suos iuravit, sicut Laban per Deum Nachor¹⁰⁰).

Gratian. *Sic etiam, quum in libro Machabaeorum Romani leguntur pacem firmasse cum Iudaeis, intelligenda sunt iurasse per falsos Deos, sicut et Iudaei iuraverant per Deum verum. Sic etiam et de iuramento, quod fit per creaturas, intelligendum est, quod ipsum quidem iurare per creaturas malum est, quia a Deo prohibitum est; sed servare quod iuratur, bonum est, ut evitetur peccatum mendacii et dolositatis. §. 1. Sed obicitur, quod Ioseph, vir sanctus, per creaturas iuravit, dum dixit fratribus suis¹⁰⁰): Per salutem Pharaonis, non exibitis hinc. §. 2. Sed sciendum est, quod sancti non tam per creaturas, quam per auctorem creaturarum iurabant, nec in creaturis aliud quam creatorem ipsarum venerabant, sicut Ioseph, qui per Pharaonem iurando hoc in eo veneratus est, quod Dei iudicio positus erat in infimis. Unde Apostolus¹⁰¹) ait: Omnis potestas a Deo est. Item Christus Pilato¹⁰²): Non haberes in me potestatem, nisi esset tibi datum desuper. Deus autem per creaturas iurare prohibuit, ne vel more gentilium aliquod numen deitatis creaturis inesse crederetur, vel ne creaturas contemptibiles indicando per eas promissa pro nihilo duceremus. §. 3. Sed quaeritur, quid gravius sit, an per creaturas, an per creatorem iurare fallaciter? Dupliciter enim reus est qui per creaturas iurat mendaciter, quia et contra prohibitionem iurat per quod sibi iurare non licet, (a quo peccato est immunitas, qui non nisi per creatorem iurat,) et proximum dolo caput, quod facit etiam per creatorem mendaciter iurans. Sed si periurium tanto magis poenale est, quanto sanctius illud est, per quod*

iuratur, apparet, quod, etsi per creaturas mendaciter iurans dupliciter peccet, graviori tamen se subicit poenae qui per creatorem iurat mendaciter.

V. Pars. §. 4. *Periurii autem poena gravissima est, quam si quis timens ad confessionem venire noluerit, a fidelium consortio est abiciendus.*

Unde Eutychianus Papa¹⁰³):

C. XVII. *Fidelium consortio careat qui poenitentiam periurii agere noluerit.*

Prædicandum est etiam, ut periurium fideles caveant, et ab hoc summopere abstinant, scientes hoc grande scelus esse, et in lege, et in Prophetis, et in evangelio prohibitum. Audivimus enim¹⁰⁴), quosdam parvipendere hoc scelus, et levem quodammodo periurii poenitentiae modum imponere; qui¹⁰⁵) nosse debent, talem de periurio poenitentiam imponi debere, qualem et de adulterio, et de fornicatione, et de homicidio sponte commissio, et de ceteris criminalibus vitiis. §. 1. Si quis vero perpetrato periurio aut quolibet criminali peccato, timens poenitentiam¹⁰⁶) longam, ad confessionem venire noluerit, ab ecclesia repellendus est, sive a communione et consortio fidelium, ut nullus cum eo comedat, neque bibat, neque oret¹⁰⁷), neque in domo sua eum recipiat.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem periurium sit falsum iurare, facile probatur. Ait enim Augustinus in libro Psalmodiarum super: Domini est terra*¹⁰⁸):

C. I. *Peierat qui aliter facturus est quam promittit.*

In dolo iurat qui aliter facturus est quam promittit, quum periurium sit nequiter decipere credentem¹⁰⁹).

C. II. *Quos debent habere comites iurandum.*

Item Hieronymus super Hieremiam, lib. I. ad c. 4. b) *Animadvertendum est, quod iurandum hos habeat comites, veritatem, iudicium, atque iustitiam. Si ista defuerint, nequam erit iuramentum, sed periurium.*

Gratian. *Item, qui falsum iurat mentitur. Mentiendo autem iurare nihil aliud est quam peierare. §. 1. Quum ergo omnes, qui loquuntur mendacium, perdati sint, iuxta illud Psalmistae¹¹⁰): Perdes omnes, qui loquuntur mendacium, multo magis damnabiles sunt, qui mentiendo peierare condescunt, quia nomen Dei sui in vanum assumunt. §. 2. Sed falsum est falsum iurare, aliud iurare in dolo. Non enim omnis, qui aliter facturus est quam promittit, in dolo iurat. Licet enim Apostolus aliter facturus esset quam promitteret Corinthiis in prima epistola, quum ait¹¹¹): Veniam ad vos, non tamen in dolo iuravit, aut mendaciter promisit. Ille enim in dolo iurat, aut mendaciter promittit, in cuius mente est, non sic se facturum, ut promittit; ille autem, qui promittit falsum quod putat verum, nec in dolo iurat, nec mendaciter promittit.*

Unde Augustinus de verbis Apostoli, serm. XXVIII. ad XXX. b):

C. III. *De eo, qui iurat falsum quod putat verum.*

Homines falsum iurant, vel quum fallunt, vel quum falluntur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVI. i) Quia ille: In epistolis B. Augustini excusis legitur: *quam ille, qui ei iurat, falsos Deos colit; in codice earundem Vaticano: quando ille, qui ei iurat, falsos Deos colit; in editione Frobeniana, et apud Ivonem: quia ille, qui ei iurat, falsos Deos colit.*

k) Nachor: Sic est emendatum ex loco ipso Genesis, Ivone, et uno vetusto Gratiani codice, in cuius quidem vulgatis erat: *per Deum Sochet*¹¹²); in B. Augustini autem: *per Deum Iacob*.

Quaest. I. C. XV. 83) *legi meminerim*: orig. — 84) *allo*: lb. — Ivo Decr. — 85) *recipiamus*: Edd. coll. o. — C. XVI. 86) *Ans. l. 11. c. 75 (74). Ivo Pan. l. 8. c. 117. Decr. p. 12. c. 35. Polyc. l. 6. t. 11. Petr. Lomb. Sent. l. 3. dist. 89. — 87) videtur*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 88) *is*: Ed. Arg. — 89) *custodiret*: orig. — 90) *tamen*: Edd. coll. o. — 91) *deos falsos iuraverit*: ead. — 92) *add. : se fidem servaturum*: ead. pr. Arg. Bas. Nor. — 93) *add. : recte*: Böhm. — 94) *reprehendet*: Ivo Decr. — 95) *non ad malum, sed ad licitum et bonum*: orig. — Ans. Ivo. — Edd. coll. o. — 96) *illius*: Ivo. — Edd. coll. o. — 97) *qui*: ead. — 98) *id per*:

Edd. Lugd. — 99) *Genes. c. 21. et 31. — **) Ita Edd. Bas. Lugd. II. III. — *Socola*: Edd. rell. — 100) *Gen. c. 42. v. 15. — 101) Rom. c. 13. v. 1. — 102) Ioan. c. 19. v. 11. — C. XVII. 103) Ivo c. 26. Cap. Theodulfi Aurel. — Burch. l. 12. c. 14. Ans. l. 11. c. 71 (70). Ivo Decr. p. 12. c. 71. — 104) *autem*: Ivo. — Edd. coll. o. — 105) *add. : etiam*: lb. — 106) *poenitentiae longam aerumnam*: orig.*

Quaest. II. C. I. 1) *credentes*: Ed. Bas. — C. II. 2) *Ivo Pan. l. 8. c. 123. Decr. p. 12. c. 22. Petr. Lomb. Sent. l. 3. dist. 89. — 3) Ps. 5. v. 7. — 4) 1 Cor. c. 16. v. 5. — C. III. 5) Sermo 180. Ed. Maur. — Ivo Pan. l. 8. c. 111. Decr. p. 12. c. 39. Petr. Lomb. lb.*

tur. Aut⁶⁾ *enim⁷⁾ putat homo verum esse quod falsum est, et temere iurat; aut scit vel putat falsum esse, et tamen pro vero iurat, et nihilominus cum scelere iurat. Distant autem ista periuria, quae duo commemoravi. Fac⁸⁾ illum^{b)} iurare, qui verum putat esse pro quo iurat; verum putat esse, et tamen falsum est; non⁹⁾ ex animo iste peierat¹⁰⁾, fallitur: hoc¹¹⁾ pro vero habet, quod falsum est, non pro re falsa sciens iurationem interponit. Da alium, qui scit falsum esse, et dicit verum esse, et iurat tanquam verum sit quod scit falsum esse. Videtis, quam ista detestanda sit belua, et de rebus humanis exterminanda? Quis enim hoc¹²⁾ fieri velit¹³⁾? Omnes homines talia detestantur. Fac alium, *qui¹⁴⁾ putat falsum esse, et iurat tanquam verum sit, et forte verum est. Verbi gratia (ut intelligatis)¹⁵⁾ pluit in illo loco; interrogas hominem, et putat¹⁶⁾ non pluisse, et ad negotium eius competit, ut dicat, pluit, sed putat non pluisse. *Dicitur ei, vere pluit? vere¹⁷⁾, et iurat¹⁸⁾; et tamen pluit ibi, sed ille nescit, et putat non pluisse: periurus est. Interest, quemadmodum verbum procedat ex animo. Ream linguam non facit nisi mens rea.

Gratian. *Quia ergo mens huius non erat rea (nesciebat enim falsum esse quod iuravit esse verum), nec temere vel negligenter, sed cum magna diligentia videbatur sibi deprehendisse verum quod iuravit falsum, periurii reus nequaquam est iudicandus. Item, quod dicitur, qui falsum iurat mentitur, non universaliter hoc intelligi debet. Non enim omnis, qui falsum dicit, mentitur, sicut nec omnis, qui mentitur, falsum dicit.*

Unde Augustinus in *Enchiridto*, c. 22. ¹⁷⁾:

C. IV. Non est mentiri dicere falsum quod putat verum.

Is¹⁸⁾ autem, qui¹⁹⁾ mentitur, contra id, quod animo sentit, loquitur voluntate fallendi. §. 1. Et utique verba propterea instituta sunt, non²⁰⁾ per quae se invicem homines fallant, sed per quae quisque in alterius notitiam cogitationes suas proferat²¹⁾. Verbis ergo uti ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est. §. 2. Nec ideo ulium²²⁾ mendacium putandum est non esse peccatum, quia possumus aliquando alicui prodesse mentiendo. Possumus enim et furando, si pauper, cui palam datur, sentit commodum, et dives, cui clam tollitur, non sentit incommodum, nec ideo tale furtum quisquam dixerit²³⁾ non esse peccatum. *Et supra* c. 18. ²⁴⁾: §. 3. Nemo mentiens iudicandus est qui dicit²⁵⁾ falsum quod putat verum, quoniam, quantum in ipso est, non fallit ipse, sed fallitur. Non itaque mendacii, sed aliquando temeritatis arguendus est qui falsa incautus²⁶⁾ credit ac pro veris habet, putisque e contrario, quantum in ipso est, mentitur ille, qui dicit verum²⁷⁾ quod putat falsum. Quantum enim ad animum eius attinet, quia non quod sentit, hoc dicit, non verum dicit, quamvis verum inveniat esse quod dicit. Nec ullo modo liber est a mendacio qui ore nesciens verum loquitur, sciens autem voluntate²⁸⁾ mentitur. Non consideratis itaque rebus ipsis, de quibus aliquid dicitur, sed sola intentione dicentis, melior est qui nesciens falsum dicit, quoniam id verum putat, quam qui mentiendi animum sciens gerit, nesciens verum esse quod dicit.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. b) Fac illum: Sic etiam apud Ivonem, et in uno Vaticano codice sermonum B. Augustini, et in Antwerp. editione. Nam in aliis est: *facilius iurat*.

c) Et iurat: Addita haec sunt ex originali et Ivone, ut locus sit integer. Neceesse enim est praecedere iuramentum, ut qui periurus dicatur, cuius iuramenti in codicibus Gratiani nulla erat mentio. Alia etiam nonnulla sunt emendata.

Quaest. II. C. III. 6) desid. in Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 7) abest ab Iv. Pan. — 8) facit: ib. — 9) nam: ib. — 10) perit: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugd. Par. — 11) Mc: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 12) abest ab Iv. Pan. et Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 13) voluit: Ivo Pan. — 14) desid. sp. Iv. — Ed. Ven. I. — 15) intelligas: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. — 16) et dicit pluisse: Edd. coll. o. — C. IV. 17) Petr. Lomb. I. 8. dist. 38. — 18) Omnis: orig. — 19) mentitur qui: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 20) non ut per ea se invicem homines fallant, sed ut eis: Edd. coll. o. — 21) perferat: orig. — 22) add.: (amen): Ed. Bas. — 23) dicit: Edd. coll. o. — 24) Petr. Lomb. Ib. Ivo Pan. I. 8. c. 133. Decr. p. 12. c. 51. — 25) dicit: Ed. Bas. — 26) incaute: Edd. Bas. Par. Lugd. II. III. — incautus: Ivo. — incautus credit pro veris habet: orig. — 27) tanquam verum: Edd. coll. o. pr. Arg. — 28) voluntatem: Ed. Bas. — C. V. 29) Apud

C. V. Non mentitur qui animum fallendi non habet. Item Gelasius Papa²⁹⁾.

Beatus Paulus apostolus non ideo (quod absit) fefellisse credendus est aut sibi existitisse contrarius, quoniam, quam ad Hispanos³⁰⁾ se promississet iturum, dispositione divina maioribus occupatus ex causis implere non potuit quod promisit. Quantum enim ipsius voluntatis interfuit, hoc pronuntiavit, quod revera voluisset efficere. Quantum enim ad divini secreta consilii³¹⁾, (quae, ut homo, omnia non potuit, licet spiritu Dei plenus, agnoscare) superna praetermisit dispositione praeventus. §. 1. Nec quia B. Petrus apostolus pro affectu divinae reverentiae ipsi Domino respondit³²⁾: *Non lavabis mihi pedes in aeternum*, fefellisse (quod absit) aut in sua putabitur minime constitisse sententia, quia mox eidem divinae voluntati ceaserit³³⁾, et quod se dixerat non esse facturum, causis adstrictus³⁴⁾ humanae salutis, passus est proa voluntate faciendum.

II. Pars. Gratian. *Ille ergo falsum iurando mentitur, qui scit falsum esse quod iurat. Est enim mendacium (ut Augustinus³⁵⁾ ait) falsa significatio vocis³⁶⁾ cum voluntate fallendi. §. 1. Sed quum fallere semper sit voluntatis, falsi autem vel infirmitatis, vel temeritatis, gravior autem est quod ex voluntate, quam quod ex temeritate vel infirmitate procedit: aliquando contingit falli vel nullum, vel minimum esse peccatum, aliquando ex ipsa rerum varia consideratione minus esse fallere quam falli.*

Unde Augustinus in *Enchiridto*, c. 21. ³⁷⁾:

C. VI. Falli in his, quae ad fidem non pertinent, aut parvum, aut nullum est peccatum.

In quibus³⁸⁾ rebus nihil interest ad capessendum Dei regnum, utrum credantur, an non, et utrum vera sive sint, sive putentur, an falsa; in his errare, id est³⁹⁾ aliud pro alio putare, non arbitrandum est esse peccatum, aut si est, minimum esse atque levissimum.

C. VII. In his, quae ad fidem pertinent, gravior est falli quam alios decipere.

Idem in *Enchiridto*, c. 18. ⁴⁰⁾

In ipsarum⁴¹⁾ consideratione rerum, quae dicuntur, tantum interest, quia, sive quis fallatur sive mentiatur, utcunque falli quam mentiri minus est malum, quantum pertinet ad hominis voluntatem; tamen⁴²⁾ longe tolerabilius est in his, quae a religione⁴³⁾ seiuncta sunt, mentiri, quam in his, sine quorum fide vel notitia Deus coli⁴⁴⁾ non potest, falli⁴⁵⁾.

III. Pars. Gratian. *Item, quod dicitur: Perdes †) omnes, qui loquuntur mendacium, non de omni mendacio intelligendum est. Sunt enim quaedam mendacia, in quibus est aliqua culpa, non tamen damnabilia sunt, imo tanquam non mendacia habenda sunt. Sunt et alia mendacia, quae sunt gravioris culpae, de quibus intelligitur: Perdes omnes, qui loquuntur mendacium. §. 1. Ut autem appareat, quae mendacia sint venialia, et quae damnabilia, distinguendum est, quot sint genera mendacii.*

De quibus Augustinus scribit in libro de mendacio, c. 14. ⁴⁶⁾:

C. VIII. Quot sint genera mendacii?

Primum⁴⁷⁾ est capitale mendacium longeque fugiendum,

C. VII. d) Apud B. Augustinum, nec multo aliter apud Ivonem legitur⁴⁸⁾: *In ipsarum autem, quae dicuntur, consideratione rerum tantum interest, qua in re quisque fallatur sive mentiatur, ut, quum falli quam mentiri minus sit malum, quantum pertinet ad hominis voluntatem, tamen longe tolerabilius sit in his, etc.* Verum ob glossam in versic. *Utcunque.* (al. *ubicunque*) non est mutatum.

Ans. I. 13. c. 23. hoc caput, cuius auctor omnino non est repertus, multo longius profertur. — 30) Hispaniam: Ed. Bas. — 31) conciliu: Edd. Arg. Bas. Ven. II. — 32) Ioan. c. 13. v. 8. — 33) ceaserit: Ed. Bas. — 34) adstrictis: ib. — 35) in libro ad Consentium de mendacio c. 12. — Ivo Pan. I. 8. c. 125. Decr. p. 12. c. 48. — 36) desid in orig. et Iv. Decr. — C. VI. 37) Ivo Pan. I. 8. c. 132. Decr. p. 12. c. 45. Petr. Lomb. Sent. I. 3. dist. 39. — 38) quibusdam: orig. — 39) et: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. VII. 40) eodem fere modo in Panormia. — 41) Ivo Pan. Ib. c. 133. Decr. Ib. p. 51. 41) add.: quoque: Ed. Bas. — 42) et (amen): Edd. Arg. Bas. — 43) regione: Ed. Bas. — add.: fidei: Edd. Bas. Lugd. — 44) coelli: Ed. Bas. — cogit: Edd. Ven. II. Par. — 45) nec falli: Edd. Lugd. I. Par. — desid. in Ed. Arg. — †) Psal. 5. v. 7. — C. VIII. 46) Ivo Pan. I. 8. c. 124. Decr. p. 12. c. 1. Petr. Lomb. Sent. Ib. dist. 38. — 47) Primum est ad vitandum cap. mend.: orig.

quod fit in doctrina religionis, ad quod mendacium nulla conditione quisquam⁴⁸⁾ debet adduci. Secundum autem, ut aliquem laedat iniuste, quod *et* †) tale est, ut⁴⁹⁾ *et* nulli prosit, et obsit alicui. Tertium, quod ita prodest alteri, ut obsit alteri, quamvis non ad immunditiam obsit corporalem. Quartum, *quod fit* sola mentiendi fallendique libidine, quod mirum⁵⁰⁾ mendacium est. Quintum, quod fit placendi cupiditate de suaviloquio⁵¹⁾. His omnibus penitus evitatis atque reiectis, sequitur sextum genus, quod *et* nulli obest, et prodest alicui, veluti si quispiam pecuniam alicuius iniuste *) tollendam, sciens ubi sit⁵²⁾, nescire se mentiatur *quocunque interrogante* †). Septimum⁵³⁾, quod et nulli obest, et prodest alicui, veluti si nolit⁵⁴⁾ hominem ad mortem quaesitum prodere, mentiatur. *Et infra ibidem*: Octavum est genus mendacii, quod et nulli obest, et ad hoc prodest, ut ab immunditia corporali aliquem tueatur. *Et infra c. 21. §. 1.* Non est igitur mentiendum in doctrina pietatis; magnum⁵⁵⁾ *enim* scelus est, et⁵⁶⁾ primum genus detestabilis mendacii. Non est⁵⁷⁾ mentiendum secundo genere, quia nulli faciendae est iniuria. Non est⁵⁸⁾ mentiendum tertio genere, quia nulli cum alterius iniuria consulendum est. Non est mentiendum quarto genere, propter mendacii libidinem, quae per se ipsam vitiosa est. Non est mentiendum quinto genere, quia nec ipsa veritas sine⁵⁹⁾ placendi hominibus enuntianda est; quanto minus mendacium, quod per se ipsum, quia mendacium est, utique turpe est? Non est mentiendum sexto genere, neque enim recte *etiam* testimonii veritas pro cuiusquam⁶⁰⁾ temporali commodo ac salute corrumpitur; ad sempiternam vero salutem nullus ducendus est opitulante mendacio. *Et infra*: Neque septimo genere mentiendum, non enim cuiusquam commoditas aut salus temporalis perficiendae fidei praefenda est, nec se quisquam *) in recte factis nostris tam male moveri sentiat, ut fiat etiam animo deterior longeque a pietate remotior. *Et infra*: Nec octavo genere mentiendum est, quia et in bonis castitas animi pudicitiae *) corporis praefertur, et in malis *id*, quod ipsi facimus, eo, quod fieri sinimus, nobis damnabilis est. §. 2. In his autem⁶¹⁾ octo generibus tanto quisque minus peccat, quum mentitur, quanto magis *) a primo recedit. Quisquis autem esse aliquod genus mendacii, quod peccatum non sit, putaverit, decipiet se ipsum turpiter, quum honestum se deceptorem arbitratur⁶²⁾ aliorum.

C. IX. *Non licet alicui humilitatis causa mentiri.*

*Item Augustinus de verbis Apostoli, sermone XXXI. al. XXIX.*⁶³⁾

Quum humilitatis causa mentiris, si⁶⁴⁾ non eras peccator ante, quam mentireris⁶⁵⁾, mentiendo efficeris quod evitaveras. Veritas⁶⁶⁾ in te non est, nisi te ita dixeris peccatorem, ut etiam esse cognoscas. Veritas autem ipsa est, ut quod es⁶⁷⁾ dicas. Nam quomodo est humilitas, ubi regnat falsitas?

C. X. *De eodem.*

Item Gregorius⁶⁸⁾ lib. XXVI. Moralium, c. 2.
Incaute⁶⁹⁾ sunt⁷⁰⁾ humiles⁷¹⁾ qui se mendacio illaqueant.

C. XI. *Non licet mentiri, ut arrogantia vitetur.*

Item Augustinus super Ioannem, tractatu XLIII.
Non ita caveatur arrogantia, ut veritas relinquatur.

C. XII. *Non omnia mendacium aequè peccatum est.*

Idem in Emchiridio, c. 18. l.)⁷²⁾

Mihi autem videtur †) peccatum esse quidem omne mendacium, sed multum interesse, quo animo et quibus de rebus quisque mentiatur. Non enim sic peccat *ille*, qui consulendi, quomodo ille, qui nocendi voluntate mentitur, nec⁷³⁾ tantum⁷⁴⁾ nocet qui viatorem mentiando in adversum⁷⁵⁾ iter mittit, quantum is, qui viam vitae mendacio fallente depravat.

C. XIII. *Non est aliqua modo quilibet decipiendus.*

Item Augustinus in libro de conflictu vitiorum atque virtutum, c. 19.⁷⁶⁾

Nec artificioso mendacio, nec simplici verbo oportet decipere quemquam, quia quomodolibet *) mentitur quis, occidit animam.

C. XIV. *Pro temporali vita alicuius perfectus mentiri non debet.*

Item Augustinus in quinto Psalmo ad versic.: „Perdes omnes, qui loquuntur“⁷⁶⁾.

Ne quis arbitretur perfectum et spiritalem hominem pro ista temporali vita, in⁷⁷⁾ cuius morte non occiditur sive sua sive alterius anima, debere mentiri, quoniam⁷⁸⁾ aliud est mentiri, aliud est verum occultare; siquidem aliud est falsum dicere, aliud verum tacere; ut si quis forte *vel* ad istam visibilem mortem non vult⁷⁹⁾ hominem proficere, paratus esse debet verum occultare, non falsum dicere, ut neque prodatur, neque mentiatur, ne occidat animam suam pro corpore alterius. *Et infra*: §. 1. Duo⁸⁰⁾ sunt omnino genera mendaciorum, in quibus non est magna culpa, sed tamen non sunt sine culpa; quum aut iocamur, aut⁸¹⁾, ut proximis prosimus, mentimur. Illud⁸²⁾ primum in⁸³⁾ iocando ideo non est perniciosissimum⁸⁴⁾, quia non fallit. Novit enim ille, cui dicitur, ioci⁸⁵⁾ causa esse dictum. Secundum autem ideo minus⁸⁶⁾ est, quia retinet nonnullam benevolentiam. §. 2. Illud vero, quod non habet duplex cor, nec mendacium quidem dicendum est, tantum, verbi gratia, si cui gladius commendatur, et promittat se redditurum, quam ille, qui commendavit⁸⁷⁾ poscerit; si forte gladium suum repetat furens, manifestum est, *tunc* non esse reddendum⁸⁸⁾, ne vel se occidat, vel alios⁸⁹⁾, donec ei sanitas restituatur. Hic ideo non habet

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. e) Iniuste: Abest ab originali vox ista, pro qua in duobus Gratiani codicibus legitur: *iuste*.

f) Quocunque interrogante: Addita haec sunt ex originali.

g) Se quisquam: Apud B. Augustinum et Ivonem est: *Nec si quisquam in recte factis nostris tam male movetur, ut fiat etiam animo deterior longeque a pietate remotior, propterea recte facta deserenda sunt.* Sed ob glossam in vers. *recte factis* non est mutatum.

h) Pudicitiae: Apud eundem habetur: *pudicitia corporis, et in malis id, quod ipsi facimus, eo, quod fieri sinimus, maius est.* Sed eadem causa obstitit ne mutaretur.

i) Quanto magis: In originali legitur: *quanto emer-*

git ad octavum, tanto amplius, quanto devertit ad primum. Sed erat glossa in vers. *Recedit*.

C. X. k) Incaute sunt: Sic in plerisque manuscriptis. Vulgata lectio erat: *incauti sunt homines.* Integer autem B. Gregorii locus sic habet: *Incaute sunt humiles qui se mendacio illaqueant; dum arrogantiam vitant, imò mentiendo superbiunt, quia contra veritatem se erigunt, quam relinquunt.*

C. XII. l) Nonnulla in hoc capite sunt inducta, et alia emendata ex B. Augustino et Ivone.

C. XIII. m) Quomodolibet: In ipso libello legitur: *quolibet artis modo mentiatur, os, quod mentitur, occidit animam.* Sed Ivo cum Gratiano concordat.

Quaest. II. C. VIII. 48) *quis*: Edd. Arg. Ven. II. Lugd. I. — *quis*: Edd. rell. — †) non est in orig. et ap. Iv. — neque ap. Böhm. — 49) *quod*: Edd. Arg. Bas. — 50) *mirum*: orig. — Ivo Decr. — 51) *suavi eloquio*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 52) *scilicet*: Edd. Arg. Bas. — 53) *add.*: *genus mendacii est*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 54) *notens*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — Böhm. — 55) *quod*: Edd. Arg. — *quia*: Edd. rell. (pr. Bas., a qua abest.) — Ivo. — 56) *desid.* in Ed. Bas. — 57) *add.*: *igitur*: Edd. coll. o. — 58) *add.*: *igitur*: Edd. Bas. — 59) *causa*: Edd. coll. o. — *cupiditate*: Ivo Pan. — 60) *cuiusque*: Ivo Pan. — *cuiuscunque*: Ivo Decr. — Edd. coll. o. — 61) *ergo*: Edd. Arg. Bas. — 62) *arbitretur*: Edd. coll. o. — C. IX. 63) Sermo 181. Ed. Maur. — Ivo Pan. l. 8. c. 128. Decr. p. 12. c. 42. — 64) abest ab Edd. Arg. Bas. — 65) *mentieras*: Edd. Arg. Bas. — *mentieris*: Edd. Nor. Ven. I. II. — 66) *add.*: *autem ipsa*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 67) *est*: Ivo Pan. — Edd. coll. o.

— C. X. 68) *Aug. ad Greg.*: Ed. Arg. — 69) *incauti*: Edd. coll. o. 70) *homines*: Edd. Ven. II. Lugd. Par. — C. XII. 71) Ivo Decr. p. 12. c. 51. — †) *non absurde videtur*: Edd. coll. o. — 72) *aut vero*: orig. — Ivo. — 73) *add.*: *ille*: Edd. Bas. — 74) *diversum*: orig. — Ivo. — C. XIII. 75) Coll. tr. p. 3. t. 22. c. 26. Ivo Decr. p. 12. c. 44. — C. XIV. 76) *Ans. l. 11. c. 79 (78).* Ivo Pan. l. 8. c. 130. Decr. p. 12. c. 46. — 77) *morte cuius sua vel alterius occiditur anima*: Edd. coll. o. — 78) *Sed quoniam*: ead. — Ivo. — 79) *velit*: Edd. coll. o. — 80) *add.*: *cero*: ead. pr. Arg. Nor. — 81) *aut proximo mentimur*: Ivo Pan. — *aut pro prox. ment.*: Ivo Decr. — *aut proximo considerando mentimur*: Edd. coll. o. — 82) *add.*: *autem*: ead. — 83) *desid.* in Edd. Arg. Bas. — 84) *perniciosum*: Edd. coll. o. — Ivo. — 85) *iocandi* — *fuisse*: Edd. coll. o. — 86) *nitius*: orig. — Ed. Arg. — 87) *conmendaverit*: Edd. coll. o. — 88) *credendum*: Ed. Bas. — 89) *alium*: Edd. coll. o.

duplex cor, quia ille, cui commendatus est gladius, quum promittebat, se redditurum poscenti, non cogitabat furem posse repetere. *Et infra*: §. 3. Manifestum *) est non esse culpandum aliquando verum tacere, falsum autem dicere non invenitur concessum *esse* perfectis 90).

C. XV. *Nostro peccato alterius saluti consulere non debemus.*

Idem in libro contra mendacium, c. 17. 91)

Faciat homo etiam pro temporali 92) hominum salute quod potest. Quum autem ad hunc 93) articulum ventum fuerit, ut tali saluti consulere nisi peccando non possit, iam se existimet non habere quod faciat, quando id reliquum esse perspexerit, quod recte 94) faciat 94).

C. XVI. *De eodem.*

Item Isidorus in *Synonymis*, c. 10. 95)

Omne genus mendacii summopere fuge, nec casu, nec studio loquaris falsum, nec, ut praestes, mentiri studeas, nec qualibet fallacia vitam alicuius defendas. Cave mendacium in 96) omnibus.

C. XVII. *De eodem. [PALEA.]*

Item Augustinus in lib. de mendacio, c. 6. f) 97)

„Si quis ad te confugiat 98), qui mendacio tuo possit a morte liberari, non es mentiturus. Os 99) enim, quod mentitur, occidit animam. *Et infra*: §. 1. Quum ergo mentiendi vita aeterna amittitur, nunquam pro cuiusquam vita temporali 100) mentiendum est.“

C. XVIII. *Non reputantur mendacia, quum ea, quas non sunt, ioco dicuntur.*

Item Augustinus in libro quaest. Gen. c. 44. quaest. 145. 101)

Quod autem 102) ait fratribus suis Ioseph: *Nesciebatis, quia 103) augurio auguratur homo, qualis ego?* de hoc augurio etiam mandavit eis dicendum per hominem *suum*, quid sibi velit, quaeri solet. An 104) quia non serio, sed 105) ioco dictum est, ut exitus docuit, non est habendum mendacium? Mendacia enim a mendacibus serio aguntur, non ioco. Quum autem quae non sunt tanquam 106) ioco dicuntur, non deputantur 107) mendacia.

Gratian. *Sed in vetero testamento multa permittebantur, quorum exemplis hodie uti non licet.*

Unde Gregorius lib. XVIII. *Moral.*, c. 3.:

C. XIX. *Veterum exemplo mentiri non licet.*

Si quis per vetus testamentum vult suum tueri mendacium, quia minus illic quibusdam fortasse nocuerit, dicat necesse est, rerum a lienarum raptum *et* 108) retributionem iniuriarum, quae infirmis illic concessa sunt, sibi nocere non posse. Quae omnia cunctis liquet quanta animadversione veritas insequitur 109), quae nobis iam significationis suae umbra postposita in vera carne declaratur.

C. XX. *Obstetrices de pietate remuneratae de mendacio sunt puniatae.*

Idem eodem lib. cap. 2. 110)

Si quaelibet culpa sequenti solet pia operatione purgari, quanto magis haec facillime 111) abstergitur, quam mater

boni operis pietas ipsa comitatur? Nonnulli vero de 112) obstetricum fallacia conantur asserere, hoc mendacii genus non esse peccatum, maxime quod illis mentientibus scriptum est 113): *quia aedificavit illis Dominus domos 114)*. In qua magis recompensatione cognoscitur, quid mendacii culpa mereatur. Nam benignitatis earum merces, quae eis in aeterna potuit vita retribui, praemissa 115) culpa mendacii in terrenam 116) est recompensationem declinata.

Gratian. *Abraham quoque loquens ad pueros suos ait 117)*: Sedete hic cum asino; ego et puer illuc usque pertransibimus, et, quam adoraverimus, revertemur ad vos; *licet aliud se facturum delibaret, tamen excusatur a mendacio. Unde Ambrosius in libro de Patriarchis 118)*: Prophetavit Abraham 119), quod ignorabat. Ipse solus disponebat re-dire immolato filio. Sed Dominus per os eius locutus est quod parabat. Captiose autem loquebatur cum servulis, ne cognito negotio aut impediret 120) aliquis, aut gemitu obstreperet aut fletu.

V. Pars. §. 1. *Quandoquos aliquid iubendo significamus velle fieri, quod tamen fieri nolumus, sed experimentum obedientiae quaerimus, sicut Abraham a Deo tentatus legitur 121), quum iussus est immolare filium, quem Dominus volebat ab eo occidi. Unde in eodem libro item Ambrosius 122)*: Non enim volebat Deus immolari a patre filium 123), nec impleri hoc munus volebat, qui ovem pro filio immolandam obtulit, sed tentabat affectum patris, si Dei praecepta praeferret filio. *Et infra*: Non iniicias, inquit, manum in puerum, neque facias ei 124) quicquam. *Et infra*: Affectum tuum inquisivi, non factum exegi; tentavi mentem tuam, si etiam filio dilectissimo non parceres propter me. Non aufero quod donavi ipse, nec heredem invideo, quem largitus sum non habenti.

C. XXI. *Simulatio utilis est et in tempore assumenda.*

Item Hieronymus in *epist. ad Galatas*, c. 2.

Utilem simulationem et in tempore assumendam, Iehu regis Israel nos doceat exemplum, qui, quum non potuisset interficere sacerdotes Baal, nisi se finxisset 125) velle idolum colere, dixit 126): *Congregate mihi omnes sacerdotes Baal. *Si enim* rex Achab servivit Baal 127) in paucis, ego serviam ei 128) in multis. Et David 129)*, quando mutavit faciem suam coram Abimelech, et dimisit eum, et abiit. Nec mirum quamvis iustos homines tamen aliqua simulare pro tempore ob suam et aliorum salutem, quum et ipse Dominus noster 130), non habens peccatum, nec carnem peccati, simulationem peccatricis carnis assumeret 131), ut, condemnans in carne peccatum, nos in se faceret iustitiam Dei.

Gratian. *Ecce, quae mendacia sunt venialia, et quae damnabilia. §. 1. Sed quaeritur, quare dicat Augustinus, non esse mentiendum pro temporali vita alicuius, quum Abraham descendens in Aegyptum rogaverit Saram, ut sororem eius se esse mentiretur, dicens †): Novi, quod pulchra sis mulier, et quod, quum viderint te Aegyptii, dicturi sunt, uxor illius est, et interficient me, et te reservabunt. Dic ergo, obsecro te, quod soror mea sis, ut bene sit mihi propter te, et vivat anima mea ob gratiam tui. Sed Abraham non mendacium dici, sed verum taceri voluit.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIV. n) Manifestum: Apud B. Augustinum haec antecedunt: *Verum autem occultavit et Dominus, quum discipulis nondum idoneis dixit: Multa *) habeo vobis dicere, sed nunc non potestis portare illa; et apostolus Paulus, quum ait: Non **) potui loqui vobis, quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Unde manifestum est etc.*

C. XV. o) Recte: In originali legitur: *non recte, sed non est emendatum propter casum.*

C. XVII. p) Caput hoc abest a plerisque vetustis, et in duobus est cum nomine Paleae.

Quaest. II. C. XIV. *) Ioan. c. 16. v. 12. — **) 1 Cor. c. 3. v. 1. — 90) sanctis: Edd. coll. o. — Ivo. = C. XV. 91) Ivo Pan. l. 8. c. 125. Decr. p. 12. v. 48. — 92) vita temp. vel sal.: Ed. Bas. — vita temp. et sal.: Ed. Arg. — 93) ad hoc ventum: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — In Ed. Rom. textu leg.: non recte, sed mutatum est simul cum ipsa notatione in indice erratorum, quod editores posteriores omnes fugit. — 94) faciet: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. = C. XVI. 95) l. 2. c. 10. — Ivo Pan. l. 8. c. 126. Decr. p. 12. c. 109. — 96) cum: Ed. Bas. = C. XVII. 97) Ipsa Augustini verba non proferuntur. — 98) confugerit, qui de: Edd. coll. o. — 99) Omnis — qui: Edd. Arg. Bas. — cf. Sap. c. 1. v. 11. — 100) desid. in Ed. Arg. = C. XVIII. 101) Ivo Pan. l. 8. c. 129. Decr. p. 12. c. 43. — 102) desid. ap. Iv. Decr. et in Edd. coll. o. pr. Lugdd. Par. — 103) quia non est in augurio homo, qualis ego: Edd. coll. o. — cf. Genes. c. 44. v. 15. — 104) aut: Edd. Ven. I. II. Nor. Lugd. l. Par. — 105) aut: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. Par. — 106) add.: Edd. coll. o.

pr. Arg. — 107) deputentur: Edd. coll. o. = C. XIX. 108) at-cat retributionem: Ed. Bas. — 109) insequatur: ead. = C. XX. 110) Prior cap. pars leg. ap. Iv. Decr. p. 12. c. 41. — 111) facie: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 112) ex: Edd. Lugdd. II. III. — desid. in rell. — 113) Exod. c. 1. v. 21. — 114) domum: Edd. Ven. I. Nor. — 115) admissa (al.: admixta): orig. — 116) terrena recompensatione: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 117) Gen. c. 22. v. 5. — 118) l. 1. de Patr. c. 8. — 119) desid. in Ed. Arg. Bas. Nor. — 120) add.: eum: Edd. coll. o. — 121) Genes. c. 22. — 122) eod. c. 8. — 123) add.: suum: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 124) illi: Edd. coll. o. = C. XXI. 125) fuxit: missa voce: nisi: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 126) dicens: Edd. coll. o. — cf. 4 Reg. c. 10. v. 18. 19. — 127) et: Edd. coll. o. — 128) sibi: ead. pr. Lugdd. II. III. — 129) 1 Reg. c. 21. — 130) add.: Iesus Christus: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 131) assumit: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — †) Gen. c. 12. v. 11. sqq.

Unde idem Augustinus ait in quaestione Genes. quaest. 26. 9) ¹³²⁾:

C. XXII. Quomodo Abraham excusetur a mendacio, qui Saram sororem suam esse dixit.

Quæritur, cur Patriarcha mentiri voluit, ut diceret Saram sororem suam, et non potius Deo commisit, qui, si vellet, eius pudicitiam apud Pharaonem servare posset. Sed veritatem voluit celari, non mendacium dici. Soror enim dicitur, quia filia fratris erat. Et in hoc ostenditur, quod nemo debet tentare Deum suum, dum habet quod rationabili consilio faciat. Fecit quod potuit: quod non potuit Deo commisit, in quem speravit, nec eum fides aut spes fefellit. Si autem interrogatus illam *feminam* indicasset ¹³³⁾ uxorem, duas res tuendas committeret Deo, et vitam suam, et uxoris pudicitiam.

Gratian. Item opponitur, quod Iacob ¹³⁴⁾ mentiendo et sibi profuit, et alii nocuit, nec tamen reprehenditur, sed commendatur. Sed Iacob dicendo se esse Esau primogenitum, non est mentitus. Non enim dixit, se esse primogenitum nascendo, sed ius primogenituræ, illo vendente, rite adeundo. Sic et Christus Ioannem dixit ¹³⁵⁾ esse Heliam, non persona, sed imitatione virtutis. Erat ergo Iacob Esau, non nascendo, ut diximus, sed emione primogenituræ, de non primogenito in primogenitum transeundo, sicut et ipse Esau primogenita vendendo de primogenito non primogenitus fieri meruit. Sic et Iudæi, quum essent filii Abraham carne, quia non fuerunt filii eius imitatione, non deputantur inter filios Abraham, sed dicuntur filii diaboli, cuius filii sunt, non nascendo, sed imitando. Unde a Domino audire meruerunt ¹³⁶⁾: Si filii Abraham estis, opera Abraham facite; nunc autem quaeritis me interficere, hominem, qui veritatem locutus sum vobis. Hoc Abraham non fecit. Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri facere vultis. §. 1. *Contra gentiles, quum secundum originem carnis ab Abraham essent alieni, tamen imitatione fidei et iustitiæ successerunt in filios Abraham.* Unde ab Apostolo ¹³⁷⁾ dicitur eisdem: Si autem Christi, ergo Abraham semen estis. Hinc idem Apostolus scribens Romanis ait ¹³⁸⁾: O tu Iudæe, si circumcidaris, nec legem observes, circumcisio tua præputium facta est, quomodo et præputium, si iustitiæ legis custodiat, in circumcissione reputatur. Præfertur ergo, ut ex præmissis colligitur, imitatio operis originis carnis. Veraciter ergo, non mendaciter, Iacob se dixit Esau esse; nec mentiendo, sed verum dicendo sibi profuit, alteri vero non nocuit, quia benedictionem sibi debitam accepit, non alienum surripuit. §. 2. *Episcopus vero iste, de quo agitur, etsi falsum iuravit, tamen quia, ut supra dictum est, ream ¹³⁹⁾ linguam non facit nisi rea mens, nequaquam reus periurii habetur.* Probat hoc etiam exemplo Saulis, qui, quum esset pugnaturus contra Philistæos, iuravit se interfectorum quinque ante solis occasum comederet. Ionathas ¹⁴⁰⁾ autem filius eius non audito regis iuramento, quum pugnando magnam hostium stragem dedisset, et salutem fecisset in Israël, fame laborans vidit favum mellis, quem regia virga, quam gestabat in manibus, accepit et comedit, statimque oculi, quos fere fames cluserat, aperti sunt, et facies eius exhillarata est. Quo comperto Saul voluit eum dare neci; sed precibus et pia populi supplicatione placatus mortis revocavit sententiam, ne interficeretur ille, per quem solus data erat in Israël, et quo pugnante de manibus hostium populus ille liberatus fuerat. Ecce Saul falsum iuravit, quia quod iureiurando se

facturum decrevit precibus populi revocatus non fecit. Nec tamen periurii reus arguitur, quia, quantum in ipso fuit, quod iuravit implevit, dum sententiam mortis in filium dedit, quam non carnali affectu, sed populi supplicatione revocavit.

QUÆSTIO III. GRATIANUS.

Quum ergo, ut ratione et exemplo monstratum est, episcopus reus periurii non esset, consueta obedientia ab archidiacono sibi denegari non debuit, quum, etiamsi criminosum illum esse constaret, ante diffinitivam tamen sententiam, ut supra monstratum est, nulli clericorum suorum ab eo liceret discedere. Constat ergo illicitum esse quod archidiaconus iuramento firmavit. Unde merito quaeritur, an debeat servari, vel non?

QUÆSTIO IV. GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem illi iuramenta servari non debeant, in Toletano Concilio VIII. cap. 2. legitur, in quo sic statutum est ¹⁾:

C. I. *Melius est vota stultæ promissionis non implere quam crimen committere.*

Si publicis sacramentorum gestis (quod Deus avertat) a quibuslibet illicita vel non bona extitisset conditio allegata ²⁾, quæ aut iugulare animam patris, aut agere ³⁾ compelleret stuprum sacratissimæ ⁴⁾, virginis, numquid non tolerabilius esset stultæ promissionis vota reiicere, quam per inutilium promissorum custodiam exhorrendam criminum implere mensuram?

C. II. *Aliquando non expedit promissum servare sacramentum.*

Item Ambrosius de officiis, lib. I. cap. 50. ⁵⁾

Est etiam contra officium nonnunquam solvere promissum, sacramentum *custodire* ⁶⁾, ut Herodes, qui iuravit, quoniam quicquid petitur ⁷⁾ esset daret filiae Herodiadis, *et* necem Ioannis præstitit, ne promissum negaret.

Gratian. Item in sermone S. Augustini Episcopi de decollatione S. Ioannis Baptistæ, qui sic incipit: „Quum sanctum evangelium legeretur“ ⁸⁾:

C. III. *Pietas fuit, quod David Nabal, sicut iraverat, non occiderit.*

Quod David iuramentum per sanguinis effusionem non implevit, maior pietas fuit. Video ⁹⁾ David pium hominem et sanctum in temerariam iurationem cecidisse, et maluisse non facere quod iuraverat, quam iurationem suam fuso hominis sanguine implere ¹⁰⁾.

C. IV. *De eodem. Idem fœdum ¹¹⁾.*

Iuravit David temere, sed non implevit iurationem maiori pietate. Et infra: §. 1. Ecce S. David non ¹²⁾ quidem iratus sanguinem hominis fudit: sed eum falsum iurasse negare quis poterit ¹³⁾? De duobus peccatis elegit minus ¹⁴⁾; sed minus fuit illud in comparatione maioris ¹⁵⁾. Nam, per se ipsum appensum, magnum malum est falsa ¹⁶⁾ iuratio ¹⁷⁾.

C. V. *Turpia vota servanda non sunt.*

Item Isidorus in Synonymis, libro secundo ¹⁸⁾.

In malis promissis rescinde fidem. In turpi voto muta de-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXII. q) In quaestione ipsa 26. non sunt omnia verba huius capituli: sed confectum est etiam ex lib. 22. contra Faustum, et contra Secundinum, et ex aliis locis.

Quaest. IV. C. II. a) Custodire: Addita est vox ista ex originali, et concilio Toletano, in quo refertur.

C. III. b) Video: Haec sunt verba B. Augustini in eo sermone. Antecedentia autem videntur summa quaedam, nec sunt apud Ivonem aut in Panormia.

C. V. c) Secundo: Etiam B. Braulius in vita Isi-

Quaest. II. C. XXII. 132) Verba Augustini in hoc capite hinc inde sunt mutata. Similia leguntur in l. 22. contra Faustum c. 33. et 34. — 133) *indicaret*: Edd. Arg. Bas. — *indicaret*: Edd. rell. — 134) Genes. c. 22. — 135) Matth. c. 11. — 136) Ioan. c. 8. v. 39. — 137) Gal. c. 3. v. 29. — 138) Rom. c. 2. v. 25. 26. — 139) supra ead. c. 3. — 140) 1 Reg. c. 21.

Quaest. IV. C. I. 1) hab. A. 653. — Ivo Pan. l. 8. c. 90. Decr. p. 12. c. 9. — 2) *allegata*: Coll. Hisp. — Ivo. — Edd. Lagd. II. III. — 3) *gerere*: Edd. coll. o. — 4) *sacratissimæ*: Ivo Pan. — C. II. 5) cf. conc. Tol. VIII. lb. — Ivo Pan. l. 8. c. 91. Decr. p. 12

c. 10. Petr. Lomb. Sent. l. 3. dist. 39. — 6) *petitus*: Ivo Decr. — *petitura*: Pan. — Edd. coll. o. — cf. Matth. c. 14. — C. III. 7) Ivo Pan. l. 8. c. 90. Decr. p. 12. c. 11. Petr. Lomb. lb. — 8) *adimplere*: Edd. coll. o. — C. IV. 9) Ivo Decr., Petr. Lomb. lb. — Pan. lb. c. 93. — 10) *iuramento quidem adstrictus*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 11) *potuit*: Ed. Arg. — 12) *minus*: Ivo. — Edd. coll. o. — 13) *pioris*: Ivo Pan. — *peioris*: Edd. coll. o. — 14) *falsum*: ead. pr. Arg. Bas. — 15) *iurare*: Ivo. — Edd. coll. o. — C. V. 16) Ivo Decr. p. 12. c. 12. — cf. conc. Tolet. VIII. c. 2. et Tribur. c. 21.

cretum. Quod incaute vovisti ne¹⁷⁾ facias. Impia *enim* est promissio, quae scelere adimpletur.

C. VI. *Non est observandum iuramentum, quo malum incaute promittitur.*

Item Beda in homil. XLIV. in natali decollationis S. Ioannis¹⁸⁾.

Si aliquid forte nos incautus iurasse¹⁹⁾ contigerit, quod observatum peiorem vergat in exitum, libere illud consilio salubriore mutandum noverimus, ac magis instante necessitate peierandum nobis, quam pro vitando periurio in aliud crimen gravius esse divertendum. Denique iuravit David²⁰⁾ per Dominum²¹⁾ occidere Nabal virum stultum et impium, atque omnia, quae ad illum²²⁾ pertinerent, demoliri. Sed ad primam intercessionem Abigail feminae prudentis mox remisit minas, revocavit ensenem in vaginam, neque aliquid culpae se tali²³⁾ periurio contraxisse doluit.

C. VII. *De duobus malis minus eligi oportet. Idem ibidem²⁴⁾.*

Non solum in²⁵⁾ iurando, sed in omni²⁶⁾, quod agimus, haec est moderatio solertius²⁷⁾ observanda, ut, si in talem forte lapsum versuti hostis inciderimus insidiis, ex quo sine aliquo peccati contagio surgere non possumus²⁸⁾, illum potius evadendi aditum petamus, in quo minus periculi nos perpersuros esse cernimus.

C. VIII. *Tolerabilius est iuramentum non implere, quam quod turpe est facere.*

Item Ambrosius de officiis lib. III., c. 12.²⁹⁾

Unusquisque simplicem sermonem³⁰⁾ proferat; vas suum in sanctificatione possideat, nec fratrem suum circumscriptione verborum inducat; nihil promittat inhonestum, aut, si promiserit, tolerabilius est promissum non facere, quam facere quod turpe sit. Saepe³¹⁾ plerique constringunt se ipsos iurandi sacramento, et quum ipsi cognoverint promittendum non fuisse, sacramenti tamen contemplatione faciunt quod sponderunt, sicut de Herode supra scripsimus, qui³²⁾ saltatrici praemium³³⁾ turpiter promisit, crudeliter solvit. Turpe³⁴⁾, quod regnum pro saltatione promittitur; crudele³⁵⁾, quod mors Prophetæ pro iurandi religione donatur³⁶⁾. Quanto tolerabilius tali fuisset periurium sacramento³⁷⁾? Si tamen periurium possit dici quod ebrius inter vina iuraverat, quod eviratus³⁸⁾ inter saltantium choros promiserat. Infertur disco Prophetæ caput, et hoc aestimatum est fidei esse, quod amentiae³⁹⁾ fuit. *Et post pauca de Iephte³⁶⁾ disserens: §. 1. Miserabilis, inquit, necessitas, quae solvitur parricidio. Melius est non vovere, quam³⁹⁾ vovere id, quod sibi is, cui promittitur, nolit exsolvi. Et post paululum: §. 2. Non⁴⁰⁾ semper igitur promissa solvenda⁴¹⁾ omnia sunt. Denique ipse Dominus frequenter suam mutat sententiam, sicut scriptura indicat.*

C. VIII. d) Eviratus: Emendatum est ex B. Ambrosio et Ivone*) Antea enim legebatur: *et iuratus.*

C. IX. e) Initium huius capituli emendatum est ex editionibus conciliorum Coloniensibus, et codice Lucensi regio. In vetustioribus autem editionibus, et duobus codicibus Vaticanis, duobusque monasterii Dominicani post versic. *Innectenda*, quod in ipso concilio antecessit huic capitulo, sequitur continenter: *Etenim immutabilis deitatis licet dicta sint firmissima, crebro tamen etc. intermediis omissis.*

Quaest. IV. C. V. 17) non: orig. — Ivo. Edd. Arg. Bas. — C. VI. 18) Ivo Pan. I. 8. c. 94. Decr. p. 12. c. 13. — cf. infra c. 16. — 19) iurare: Edd. coll. o. — 20) 1 Reg. c. 25. — 21) Deum: Edd. coll. o. — 22) eum pertinebant: ead. — 23) pro tali: ead. — C. VII. 24) Ivo Pan. I. 8. c. 95. Decr. ib. — 25) desid. in Edd. Arg. Bas. — 26) omne: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 27) sollicitus: Edd. coll. o. — 28) possumus: ead. — Ivo Pan. — C. VIII. 29) Ivo Decr. p. 12. c. 17. — cf. conc. Tolet. VIII. c. 2. — 30) add.: sum: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 31) Ivo Pan. I. 8. c. 101. — 32) Matth. c. 14. — 33) add.: quod: Edd. coll. o. — 34) add.: est: ead. — 35) add.: est: ead. — 36) datur: ead. — Ivo Pan. — 37) homicidio: Ivo Decr. — *) Nec tamen ita in omnibus Ambrosii codd. legitur; testantur enim opp. Ambros. Edd. Maurini in quibusdam legi: *deleratus*; in aliis: *eviratus* (quemadmodum in Panormia); in aliis: *tratus*. — 37) *amicitiæ*: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 38) Iud. c. 11. — 39) quam vov.: absent ab Edd. Arg. Bas. — 40) cf. infra c. 12. — 41) *solvendo*: Edd. Bas. — C. IX. 42) hab. A. 633. — 43) *Incomm. idem semperque exs. Deus Deique summa natura*: Edd. Arg. Bas. — *Incomm. Deus idemque semper ex., Deique (Dominique)*: Ed. Ven. I., *denique*: Ed.

C. IX. *Incommutabilis Deus quandoque sua mutat statuta.*

Item ex Concilio Toletano VIII. c. 2. 42)

Incommutabilis⁴³⁾ eademque⁴⁴⁾ semper existens Dei⁴⁵⁾ natura *parcens⁴⁶⁾ sua saepe in sacris literis legitur mutasse promissa, et pro misericordia temperasse sententiam. Unde quamlibet⁴⁷⁾ sit impassibilis atque immutabilis⁴⁸⁾, *eiusdemque⁴⁹⁾ deitatis licet sint dicta firmissima, crebro tamen eius et iuramenta leguntur, et poenitentia, quae sacris exstant⁵⁰⁾ mysteriis adoperata. Iurare namque Dei est a se ipso nullatenus ordinata convellere: poenitere vero eadem ordinata, quum voluerit, immutare. Sic per Hieremiam⁵¹⁾ dicit: *Repente loquar adversum gentem, et adversum regnum, ut eradicem et destruum et disperdam⁵²⁾ illud. Si poenitentiam egerit gens illa super⁵³⁾ malo suo, quod locutus sum adversus eam, agam ei⁵⁴⁾ ego poenitentiam super⁵⁵⁾ malo, quod cogitavi, ut facerem ei⁵⁶⁾.*

C. X. *Sapientis est revocare quod male loquitur.*

Item Augustinus⁵⁷⁾.

Magnae sapientiae est revocare hominem quod male locutus est.

C. XI. *Qua poena feriatur qui illicitum iuramentum facit.*

Item ex Concilio Ilerdensi, c. 8.⁵⁸⁾.

Qui sacramento se obligaverit, ut litigans cum quolibet ad pacem nullo modo redeat, pro periurio uno anno a⁵⁹⁾ communione corporis et sanguinis Domini segregatus, reatum suum elemosynis, fletibus et quantis potuerit ieiuniis absolvat. Ad caritatem vero, quae⁶⁰⁾ operit multitudinem peccatorum, celeriter venire festinet.

C. XII. *Non omnia promissa solvenda sunt.*

Item Ambrosius lib. III. Officiorum, c. 12.⁶¹⁾

Non⁶²⁾ semper promissa omnia solvenda sunt. Denique ipse Dominus frequenter suam⁶³⁾ mutat sententiam, sicut scriptura indicat.

C. XIII. *De eodem.*

Item Isidorus Sententiarum lib. II., c. 31.⁶⁴⁾

Non est observandum⁶⁵⁾ iuramentum⁶⁶⁾, quo malum incaute promittitur, veluti si quispiam adulterae perpetuam cum ea permanendi fidem polliceatur. Tolerabilius est enim non implere sacramento, quam permanere in stupri flagitio.

C. XIV. *Male iurans poenitentiam agat.*

Item ex Concilio Toletano, c. 2. 56)

Necesse est, ut male iurans dignam poenitentiam agat, eo quod nomen Domini contra praeceptum illius sumsit in vanum, quia in Exodo scriptum est: *Nec enim insontem habebit Dominus eum, qui assumerit⁶⁷⁾ nomen Domini⁶⁸⁾ Dei sui⁷⁰⁾ frustra.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIV. f) Verba propria huius et sequentis capituli non sunt in can. 2. conc. Toletani VIII., ex quo tamen citant Rabanus in lib. poenit. c. 21., et Burchardus lib. 12. c. 29. Coniuncte enim hoc affert cum iis, quae in secundo illo canone leguntur. Idem vero Burchardus c. 7. citat ex Toletano c. 9. Ivo autem absolute ex Toletano. Suntque apud ipsos haec duo capita coniuncta, quemadmodum et in aliquot vetustis Gratiani exemplaribus, sine voce ista: *Item.*

Nor.) *summa natura*: Edd. rell. — 44) *idemque*: Coll. Hisp. — 45) add.: *summi*: ib. — 46) *praeclens*: ib. — 47) *licet*: Edd. coll. o. — 48) *incommutabilis*: ead. — 49) *idem quidem deitatis firmissima*: Coll. Hisp. — 50) *exstat*: Ed. Bas. — 51) Hier. c. 18. v. 7. — 52) *et disperdam*: desid. in Ed. Arg. — *dispergam*: Ed. Bas. — 53) a: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 54) desid. in Ed. Bas. — 55) a: Edd. coll. o. — 56) *eis*: ead. — C. X. 57) Caput incertum. — C. XI. 58) hab. A. 546. — Reg. I. 2. c. 331. Burch. I. 12. c. 17. Coll. tr. p. 2. t. 34. c. 6. Ivo Decr. p. 12. c. 74. — 59) desid. in Ed. Bas. — 60) cf. 1 Petr. c. 4. v. 8. — C. XII. 61) cf. supra c. 8. — 62) Ivo Pan. I. 8. c. 102. (cf. *ex conc. Ilerdensi*). — 63) desid. in Edd. Arg. Bas. — C. XIII. 64) Burch. I. 12. c. 10. Ivo Pan. I. 8. c. 112. Decr. p. 12. c. 36. et 67. Polyc. I. 6. t. 12. — cf. conc. Tolet. VIII. c. 2. — 65) *conservandum*: orig. — Burch. Ivo c. 67. — 66) *sacramento*: orig. — Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — C. XIV. 67) In conc. Tol. VIII. loci tantum Exodi (c. 20. v. 7.) et Levitici (c. 19. v. 12.) qui in hoc et sequ. cap. praesent. leguntur. — cf. Corr. — Burch. I. 12. c. 7. et 29. Ivo Decr. p. 12. c. 64. — 68) *sumsit*: Edd. coll. o. — 69) desid. in Edd. Arg. Bas. — 70) abest ab Ed. Bas.

C. XV. [Item] Et in Levitico ⁷¹⁾.

Non peterabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui, ego Dominus. Malum tamen ⁷²⁾, quod facturum se sacramento devoverit ⁷³⁾, omnino non faciat, quia stulta vota frangenda sunt.

C. XVI. Iuramentum, quo malum incaute promittitur, non est servandum.

Item ex Decreto Soteris Papae, c. 3. f) ⁷⁴⁾

Si aliquid forte incautius nos iurasse contigerit, quod observatum peiorem vergat in exitum, illud consilio salubriore mutandum noverimus, et magis instante necessitate peiendum ⁷⁵⁾ nobis, quam pro facto ^{h)} iuramento in aliud crimen maius esse divertendum.

C. XVII. Temeritas emendatur, quum incauta diffinitio solvitur.

Item ex Concilio Eliberitano, c. 1. i) ⁷⁶⁾

Diffinitio incauta laudabiliter solvenda est, nec est praevaricatio, sed temeritatis emendatio.

C. XVIII. Illicitum iuramentum non est servandum.

Item ⁷⁷⁾.

Actione quarta septimae synodi ^{k)} Ioannes apoerisarius orientalium sedium dixit: Significat sermo patris nostri Sophronii, quod melius sit iuramentum peiorare ⁷⁸⁾, quam servare sacramentum in fractione sacrarum imaginum. Hoc autem dicimus, quia sacramento quidam se excusant. Tarasius patriarcha dixit: Quia pater ^{l)} Sophronius noverat bonitatem Dei, propterea transgredi voluit impium iuramentum. Item paulo post: §. 1. Tarasius patriarcha dixit: Herodes servavit iuramentum, et periit: Petrus vero negavit cum iuramento, et conversus flevit, et salvatus est ⁷⁹⁾. Omne enim peccatum bonus Deus indulget, si quis ex toto corde poeniteat. Sancta synodus dixit: Sic nos docet ⁸⁰⁾ sancta scriptura. Item Leontius ⁸¹⁾ episcopus Phocæe ⁸²⁾ dixit: Scriptum est ⁸³⁾: Iuramentum mendax ne diligatis. Qua de causa iuramentum nostrum mendax dissolvatur, quasi nullam virtutem habens.

C. XIX. Non observentur iuramenta, quae sunt contra divina mandata.

Item Isidorus ^{m)} ⁸⁴⁾.

Si quis praeventus fuerit, ut definiat agere aliquid eorum, quae non placent Deo, poenitentiam agat, et quod contra mandatum Domini statutum est in irritum revocetur. Item Hieronymus in libro ^{†)} de natura rerum: §. 1. Tribus siquidem modis iuramenta contracta solvenda sunt. Primo, quum quis male iurat. Secundo, quum quis incaute iurat, non putans hoc esse peccatum. Tertio, si pueri vel puellae in domo parentum se iuramento constrinxerint, patribus post, quam audierint, contradicentibus.

II. Pars. Gratian. Ecce, quod iuramenta illicita laudabiliter solvantur, damnabiliter servantur. Quod tunc intel-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVI. g) Ita etiam ceteri collectores. Sed supra ead., c. Si aliquid, iisdem verbis affertur ex Beda, apud quem habetur, at ibi est indicatum.

h) Pro facto: Apud Ivonem et in Panormia legitur: pro vitando perituro, ut sup. ead. c. 6. *). In Polycarpo autem: profecto in aliud. Anselmus habet quemadmodum Gratianus.

C. XVII. i) Ivo citat ut Gratianus. Burchardus autem ex concilio Hibernensi, et sic est in manuscripta collectione canonum incerti auctoris.

C. XVIII. k) Actione quarta septimae synodi: Haec verba in uno vetusto Gratiani codice sunt titulus (quemadmodum et apud Ivonem), initium vero capituli

Quaest. IV. C. XV. 71) Levit. c. 19. v. 12. — 72) enim: Edd. Bas. Lugd. I. — 73) devoverat: Edd. coll. o. = C. XVI. 74) cf. supra c. 6. — Reg. I. 2. c. 323. Burch. I. 12. c. 18. Ans. I. 11. c. 73 (75). Ivo Pan. I. 8. c. 116. Decr. p. 12. c. 75. Polyc. I. 6. t. 11. — 75) perituro: Edd. coll. o. pr. Lugd. — Reg. Ivo. — *) profecto: Reg. Burch. = C. XVII. 76) Legitur in l. 34. collectionis canonum Hibernensium, quam in tomo I. spicilegii edidit D'Acherius. — Burch. I. 12. c. 25. Ivo Decr. p. 12. c. 80. = C. XVIII. 77) hab. A. 787. — Ivo Pan. I. 8. c. 98—100. Decr. p. 12. c. 15. Petr. Lomb. I. 3. dist. 39. — 78) perituro: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugd. — 79) fuit: Edd. Arg. Bas. — 80) docet: Edd. Bas. — 81) Leontius: Edd. Lugd. — 82) Phocæe: Ed. Par. — Phocæe: Edd. coll. cum Iv. — 83) Zachar. c. 8. v. 17. = C. XIX. 84) Prior

ligendum est, quando iuramentum illicitum deseritur, ut ad bonum redeatur. §. 1. Ceterum si propterea deseritur, ut in aliud malum transeat, illicitum sacramentum damnabiliter servatur, sed damnabiliter contemnitur.

Unde Augustinus de bono coniugali, c. 4. ⁸⁵⁾:

C. XX. Non est appellanda fides, quae ad peccatum faciendum adhibetur.

Si ⁸⁶⁾ ad peccatum faciendum fides adhibetur ⁸⁷⁾, mirum, si fides appellanda est ⁸⁸⁾. Veruntamen, qualiscunque sit, si et contra ipsam sit, peius fit ⁸⁹⁾, nisi quum propterea deseritur, ut ad veram fidem legitimamque redeatur, id est ut peccatum emendetur voluntatis pravitate correctae, tanquam si quis, quum hominem solus expoliare non possit ⁹⁰⁾, inveniatur socium iniquitatis, et cum eo paciscatur, ut simul id faciant, spoliiumque partiantur, quo facinore commisso totum solus auferat. Dolet quidem ille, et fidem sibi non esse servatam conqueritur; verum in ipsa sua querela cogitare debet, potius in bona vita ipsi humanae societati fidem fuisse servandam ⁹¹⁾, ne praeda iniqua ex homine fieret, si sentit, quam inique sibi in peccati societate servata non fuerit. Ille quippe utrobique perfidus profecto sceleratior iudicandus est.

C. XXI. Si propterea fides non servatur, ut ad bonum redeatur, non ideo violari dicitur.

Idem ibidem ⁹²⁾.

Mulier, si fide coniugali violata fidem servet adultero, utique mala est; sed ⁹³⁾ si nec adultero, peior est. Porro si eam flagitii poeniteat, et ad castitatem rediens coniugalem pacta ac placita adulterina rescindat, miror, si eam fidei violatricem vel ipse adulter putabit.

Gratian. Ex his itaque apparet, quod si quisquam, ut diximus, illicitum iuramentum non servaverit, ut in aliud malum perniciosum declinet, tanto gravius delinquit, quanto damnabiliter accumulatur peccata peccatis. Si autem propterea deseritur, ut ad bonum redeatur, nihil culpas pro tali perituro contrahitur; potius defendendum est, si in aliquo illius iuramenti occasione nos deliquisse contigerit. Unde Augustinus scribit Severo Milevitano Episcopo, consulenti de quodam Hubaldo, qui a consanguineis cuiusdam pellicis coactus fuerat iurare, se illam ducturum in coniugem, nec matri suae vel fratribus ulterius necessaria subministraturum. Rescribit ergo B. Augustinus, ut diximus, Severo Milevitano Episcopo, ita dicens ⁹⁴⁾:

C. XXII. De quodam Hubaldo, qui iuravit se non ministraturum necessaria matri et fratribus.

Inter cetera, ut rogaveras, a patre nostro Ambrosio quaesivi, quid tibi, carissime ⁹⁵⁾, agendum sit de Hubaldo parochiano tuo, qui captus et timore necis impulsus ⁹⁶⁾ suae concubinae iuramento firmavit ipsam in coniugem suscipere, propriamque matrem cum fratribus de domo expellere, nihilque eis alimoniae unquam impendere. Quia vero quam prius concubinam ⁹⁷⁾ habuerat non est peccatum in

est: Ioannes etc. et versio haec non est Anastasii Bibliothecarii.

l) Quia Pater: Aliter habet locus ille synodi. Ibi enim ex Limonario, seu horto spiritali, cuius auctor est Sophronius, refertur consilium abbatis Theodori Aeliotae datum incluso, ut iuramentum diabolo praestitum de non adoranda imagine Virginis Mariae, Iesum infantem gestantis, nullo modo servaret.

C. XIX. m) In libro de institutis monachorum B. Basilii, Rufino interprete, haec leguntur: Si quis praeventus fuerit, ut definiat agere aliquid eorum, quae non placent Deo. In responsione vero subiicitur: poenitentiam debet agere, et postea: oportet irrita revocare quaecunque ex praesumptione contra mandatum Dei statuuntur.

pars capituli est ap. Basilium in regulis brevioribus interr. 164.; altera in poen. Rom. edito ab Ant. Augustino t. 2. c. 15. — Coll. tr. p. 2. t. 14. c. 16. — †) Hieronymi de natura rerum nullus liber exstat. = C. XX. 85) Ivo Pan. I. 8. c. 96. Decr. p. 12. c. 14. — 86) Quum vero ad pecc. admittendum: orig. — 87) adhibetur: Edd. Arg. Bas. — exhibetur: Edd. roll. — 88) appellatur: Ivo. — appellatur: Edd. coll. o. — 89) est: ead. — 90) possit: Edd. Arg. Bas. — 91) observandam: ead. — C. XXI. 92) Ivo Pan. I. 8. c. 97. Decr. fo. — 93) desid. in Edd. Arg. Bas. = C. XXII. 94) Nihil hunc canonem cum Augustino commune habere censemus. — 95) desid. in Edd. Arg. Bas. — 96) compulsus: ead. — 97) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III.

coniugem suscipere, matrimonium sit in Deo firmum et stabile. §. 1. Porro iuramentum non ob hoc fuisse institutum invenitur, ut esset vinculum iniquitatis, vel matricidii, vel fratricidii, seu cuiuscunque criminis. Nec credo sacramentum ad hoc debere fieri, ut iniusta iuratio suorum honorum sit iniuste irantibus exspoliatio, et accipienti⁹⁸⁾ aeterna damnatio. Periurii namque percutitur poena, et velut homicida in extremo examine a iusto iudice degrandinabitur, per quem sacrosanctum evangelium ad iniustum et illicitum, et Deo minime amabile, quasi testimonium iustae et humanae petitionis adducitur. §. 2. Foveat itaque Hubaldus matrem et fratres, et lugeat, si coactione et timore iuramenti aliquid defuit matri. Qui vero eum iurare coegerunt quod non debuit, reatu periurii impliciti teneantur. Iniuria quippe iniuste irrogata eius est infamia, qui facit. Nec enim ullo modo ad opprobrium coactae voluntatis trahitur quod illicita conditio necessitatis extorsit.

III. Pars. Gratian. Sed quum his omnibus illicita iuramenta non servanda probentur, opponitur, quod Iosue⁹⁹⁾ Gabaonitas contra praeceptum Domini non deleverit, quia seniores Israël iuramento cum eis pacem firmaverant. Sed notandum est, quod seniores Israël, etsi scirent a Domino esse imperatum, ut deleterent gentes terrae promissionis, decepti tamen a Gabaonitis nesciebant eos esse incolas terras sibi promissae. Venerunt enim (ut historia refert) altritis calceamenta, et cum aridis panibus, dicentes: Viri pacifici, venimus de terra longinqua, calceamenta sunt atrita in pedibus nostris; panis defecit in sitaribus nostris; audivimus Dominum esse vobiscum, et venimus componere pacem. Quod verbum placuit senioribus Israël, et fecerunt pacem cum eis. Post diem vero tertium, quum filii Israël appropinquarent Gabaonitis, occurrerunt eis, quibus iuraverant seniores Israël. Illi autem videntes se esse deceptos, voluerunt delere eos, sed percipit eis Iosue propter iuramentum seniorum Israël.

Unde Ambrosius in lib. Officiorum III., c. 10.:

C. XXIII. Quaedam, licet a Deo prohibeantur, tamen iuramento firmata non sunt evitanda¹⁰⁰⁾.

Innocens¹⁰¹⁾ credit omni verbo. Non¹⁰²⁾ vituperanda facilitas, sed laudanda bonitas. Hoc est innocentem esse, ignorare quod noceat, et, si circumscriptur ab aliquo, de omnibus tamen "bene" iudicat qui fidem esse in omnibus arbitratur. Hae igitur mentis suae devotione¹⁰³⁾ inclinatus Iosue¹⁰⁴⁾, ut crederet Gabaonitis, testamentum¹⁰⁵⁾ disposuit¹⁰⁶⁾, pacem dedit, confirmavit societatem. Sed ubi in terras eorum ventum est, deprehensa fraude, quod, quum essent finitimi, advenas se¹⁰⁷⁾ esse simulaverant, circumscriptum se populus patrum indignari coepit. Iosue¹⁰⁸⁾ tamen pacem, quam dederat, revocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam redargueret, suam fidem solveret. Multavit¹⁰⁹⁾ tamen eos vilioris obsequio ministerii. Clementior¹¹⁰⁾ sententia, sed diuturnior.

Gratian. Illicitum ergo iuramentum, quod servari prohibetur, intelligendum est, quod scitur esse illicitum, dum iuratur. Si autem nescitur illicitum esse, ipsa ignorantia excusat, si putetur licitum esse, non ex ignorantia iuris, sed facti. Aliud enim est, si alicuius copula credatur esse licita, quia nescitur esse consanguinea, vel quia creditur esse vidua; aliud, si ideo putatur licita, quia consanguineorum coniunctio vel relictarum copula nullo iure credatur esse prohibita. Hic enim est ignorantia iuris, quae neminem excusat, nisi cui permittitur ius ignorare; ibi vero ignorantia facti, qua quisque vere excusatur. Seniores autem Israël non ignorabant gentes terrae promissionis ex praecepto Domini esse delendas; sed ignorabant Gabaonitas esse incolas terrae promissionis. Ignorabant siquidem factum, sed non ignorabant ius facti, atque ideo, etsi illicitum esset quod iuraverunt, tamen licite servari debuit quod iuramento firmaverunt. §. 1. Quod autem illicitum iuramentum servari prohibetur, non est generaliter intelligendum. Iuramentum namque (ut Hieronymus testatur super Hieremiam¹¹¹⁾), debet habere tres comites, veritatem,

iudicium, et iustitiam; ubi autem ista defuerint, non est iuramentum, sed periurium. Unde datur intelligi illicitum esse iuramentum, cui aliquod istorum defuerit; non tamen cuiuscunque contigerit aliquod istorum deesse prohibetur servari. §. 2. Aliquando namque iuramento deest iustitia; veluti, quum quispiam post votum castitatis ducit uxorem, iuramento firmans, nunquam se ab ea discessurum, quod, quamvis illicitum sit, quia iustitia sibi probatur deesse, tamen auctoritate Augustini servari praecipitur. Hoc autem si quis contendat praerogativa coniugii, non propter religionem iuraturandi servari, animadvertat, Gabaonitas ob solum religionem contra Domini imperium reservatos. Quum ergo omne Domini praeceptum iustum sit, patet ei iustitiam deesse, quod eius praecepto contrarium invenitur. §. 3. Iudicium quoque aliquando iuramento constat deesse, veluti, quum propria temeritate aliquis ductus iurat se manducaturum et bibiturum. Hoc quamvis levitate indiscreta illicitum probetur, non tamen ideo violari iubetur. §. 4. Iuramentum itaque multipliciter illicitum intelligitur. Est enim illicitum aliquando ex eo, quod iuratur, aliquando ex causa extra venientis, aliquando ex modo iurandi. Ex eo, quod iuratur, tunc est illicitum iuramentum, quando id, quod iuratur, in sui natura vitiosum est vel vitam adimens, ut adulterium, homicidium, et his similia; vel reparari non permittens, veluti cum inimico ad pacem non redire, indigentis misericorditer non subvenire. Ista, quia perspicua in se habent iniustitiam, etsi iuramento firmantur, tamen servari non debent. Circa haec utique iuramenta intelligenda sunt quae de illicitis iuramentis non observandis supra statuta leguntur. Quisquis ergo se iuramento firmaverit aliquid facturum, quo vel corporalis, vel spiritalis salus adimatur, vel sine quo utraque salus reparari vel confirmari non possit, fidem promissam servare prohibetur; quorum exempla praemissae auctoritates subiciunt, dum eum, qui homicidium facere, vel alimenta matri et fratribus non subministrare, in adulterio perseverare, vel ad pacem cum adversario non redire, iuramentum praestando promiserit, salubriori consilio illicita vota observare non permittunt. §. 5. Est etiam id, quod iuratur, aliquando vitiosum, non natura sui, sed ex causis extra venientibus; veluti quum aliquis post votum castitatis iurat alicui, se habiturum eam in coniugem. Coniugem namque habere in se ipso malum non est: tamen huic ex voto perniciosum est. Hoc autem iuramentum, etiam si illicitum sit, non tamen servari prohibetur, sed de violatione voti poenitentia sibi iubetur iudici. §. 6. Ex modo iurandi tunc est illicitum iuramentum, quando inconsiderate et incircumspecte aliquid iuratur, quo nec corporalis, nec spiritalis salus adimitur, et sine quo utraque salus reparari et vita conservari valet: veluti dum aliquis a parentibus coactus, ut clericatus tonsuram vel religionis vestem suscipiat, se neutrum facturum iuramento firmaverit. Hoc, quamvis aliquibus videatur reprehensibile, quia opus caritatis iuramento se non facturum promissit, nulla tamen auctoritate servari prohibetur, quia, etsi nunquam clericatus tonsuram vel religionis vestem suscipiat, non tamen ideo minus salutem promoveri valet, quum nonnulli in laicali habitu sanctissimi et Deo dilecti inveniantur. Quo exemplo evidenter datur intelligi, quoties aliquis iurat, se non facturum aliquid, quo expeditur sibi via praeparatur ad beatitudinem, dummodo sine eo valeat salutem invenire, quod iuramentum non prohibetur servare. Unde, quum iuramus, nos non duros aliquid alicui, sine quo utraque salus eius potest esse incolumis, etsi aliqua ex eo sibi commoditas praestaretur, nulla tamen auctoritate iuramentum servare prohibemur, dummodo sit nobis alia via necessitatibus eius subveniendi.

QUAESTIO V. GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem quinto loco quaeritur, si licitum esset quod archidiaconus iuraverat, an episcopus esset reus periurii, qui ad peierandum archidiaconum coegit? facile potest discerni. Si enim consentiens pari poena cum faciente puniendus est, multo magis ille, qui cogit, reus admissi criminis probatur. Unde Pius Papa ait¹⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. V. C. I. a) Anselmus hoc citat ex poenentiali Theodori, quemadmodum Burchardus et Ivo seq. capitulum.

Quaest. IV. C. XXII. 98) add.: etiam sit: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 99) Ios. c. 9. — C. XXIII. 100) servanda: Edd. Ven. I. II. Lugdd. Par. — 101) Prov. c. 14. v. 15. — 102) add.: est: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 103) devole: Ed. Lugd. I. — note: Edd. rell. — 104) non est ap. Ambros. — Iosue: Edd. coll. a. — 105) testem Dei: Ed. Bas. — testamentum Dei: Edd. Arg. Nor. Ven. I. Lugdd. II. III. — 106) imposuit: Ed. Ven. II. — posuit: Edd. Arg. Nor. Ven. I.

— 107) se simulaverint: Edd. Arg. Bas. — 108) Iesus: Edd. coll. o. — 109) Multavit eos, meliori tamen obsequio ministerii: ead. — 110) add.: enim: ead. — 111) supra qu. 2. c. 2.

Quaest. V. C. I. 1) ex poen. Theod.: Ans. I. II. c. 63 (62), ex poen. simpliciter priorem partem citat Reg. I. 2. c. 330. — ex Pio Bureth. I. 12. c. 4. Ivo Decr. p. 12. c. 61. — cf. poen. Rom. Ant. August. t. 2. c. 1. — Prior pars est etiam ap. Egbertum de rem. peccat. (Mansi t. 12.)

C. I. Qui peiorare compellit, et qui compellitur, periurus uterque probatur.

Qui compulsus a domino sciens²⁾ periurat³⁾, utriusque sunt periuri, et dominus, et miles: dominus, quia praecipit; miles, quia plus dominum quam animam dilexit. Si liber est, quadraginta dies in pane et aqua poeniteat, et septem sequentes annos; si⁴⁾ servus eiusdem, tres quadragesimas et legitimas ferias poeniteat.

C. II. Poenitentia eius, qui in manu episcopi aut in cruce consecrata peierat.

Item⁵⁾.

Qui peierat⁶⁾ se in manu episcopi, aut in cruce consecrata, tres annos poeniteat; si vero in cruce non consecrata, annum unum poeniteat. Qui autem coactus fuerit, et ignorans se peieraverit⁷⁾, et postea cognoscit, tres quadragesimas poeniteat.

C. III. Qua poena sit ferendus qui necessitate coactus periurat.

Item ex Poenentiali Theodori⁸⁾.

Si quis coactus pro vita redimenda, vel pro qualibet causa vel necessitate periurat⁹⁾, quia plus corpus quam animam dilexit, tres quadragesimas poeniteat. Alii vero iudicant tres annos, unum ex his in pane et aqua.

C. IV. Qui peierat, et alios peiorare facit, qua poena sit ferendus.

Item Gelasius Papa^{b) 10)}.

Si quis peieraverit¹¹⁾, et alios sciens in periurium duxerit¹²⁾, quadraginta dies poeniteat in pane et aqua, et septem sequentes annos, et nunquam sit sine poenitentia. Et alii, si conscii fuerint, similiter poeniteant.

C. V. Homicidam vincit qui sciens ad periurium hominem compellit.

Item Augustinus in sermone de decollatione S. Ioannis, [id est serm. XL. de sanctis]¹³⁾.

Ille¹⁴⁾, qui hominem provocat ad iurationem, et scit, eum falsum esse iuraturum¹⁵⁾, vincit homicidam, quia homicida corpus occisurus est, ille animam, imo duas animas, et eius, quem iurare provocavit, et suam. Scis, verum esse quod dicis, et falsum "esse" quod ille dicit, et iurare compellis? Ecce¹⁶⁾ iurat, ecce peierat¹⁷⁾, "ecce perit". Tu quid invenisti? imo et tu peristi, qui de illius morte¹⁸⁾ satiare¹⁹⁾ voluisti.

C. VI. Non peccat qui iuramentum exigit ab eo, quem nescit falsum iurare.

Idem in sermone de periuriis, [id est in sermone de verbis Apostoli, XXX. ad XXVIII.]²⁰⁾.

Qui exigit iurationem, multum interest, si nescit illum falsum iuraturum, an scit. Si enim nescit, et ideo dicit: iura mihi, ut fides ei fiat²¹⁾, non est peccatum²²⁾; tamen humana tentatio est. Si autem scit, eum fecisse, novit "fecisse, videt fecisse", et cogit²³⁾ iurare, homicida est. Ille

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. b) Polycarpus tribuit hoc Pio, ceteri vero indicati collectores Pelagio.

C. VI. c) Non est peccatum: In originali est: non audeo dicere, non²⁴⁾ esse peccatum. Sed ob casum non est mutatum.

Quaest. V. C. I. 2) *perit. se sciens*: Burch. Ivo. — *perit. si sciens*: Reg. — 3) *peierat*: Edd. Lugdd. Par. — 4) *sed si*: Edd. Arg. Bas. — C. II. 5) *Eadem fero leguntur apud Egbertum l. I. c. 9.* unde allegat Rabanus in ep. ad Heribaldum c. 18. — Reg. l. 2. c. 331. 332. Burch. l. 12. c. 5. Ans. l. 11. c. 64 (63). Ivo Decr. p. 12. c. 62. Polyc. l. 6. t. 11. — 6) *periurat*: Reg. Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. l. II. Par. — 7) *peieraverit*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. — Ivo. — *turavit*: Reg. — C. III. 8) *Inventum est in eodem capite apud Egbertum.* — Reg. l. 2. c. 332. Burch. l. 12. c. 6. et Ivo Decr. p. 12. c. 63. profertur ex poen. Rom. Ans. l. 11. c. 64. ex Theodoro. — Polyc. l. 6. t. 14. — 9) *se peierat*: Burch. — *se periurat*: Ivo. — C. IV. 10) *Simile aliquid legitur in libro poenentiali, quem Regino protulit l. 1. c. 300.* idem vero in poen. Rom. Ant. Augustini t. 2. c. 5. — Burch. l. 12. c. 9. Ans. l. 11. c. 67 (65). Ivo Decr. p. 12. c. 66. Polyc. ib. — 11) *se peieraverit*: Ans. Burch. — Edd. Arg. Bas. — *se peieraverit*: Ivo. — *periuraverit*: Edd. Nor. Ven. l. II. — 12) *induxerit*: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — C. V. 13) Ivo Pan. l. 8. c. 108. Decr. p. 12. c. 28. Petr. Lomb. l. 3. dist. 39. — 14) *Ille homo, qui alium provocat*: Ivo. — 15) *iurare*: Ivo Pan. — 16) *add. quod ille*: Edd. coll. o. pr. 17) *periurat*: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 18) *non est ap. Ivo* — 19) *satiari*: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Arg. — C. VI. 20) Ivo

enim suo se periurio perimit²⁵⁾; sed iste²⁶⁾ manum interficientis et impressit²⁵⁾, et pressit.

C. VII. Usque ad exitum vitae non communicet qui alios ad periuria trahit.

Item ex Concilio Matisconensi l. c. 17.²⁶⁾

Si quis convictus fuerit alios ad falsa^{d)} testimonia vel periuria attraxisse, vel quacunque corruptione sollicitasse, ipse quidem usque ad exitum vitae non communicet; si vero, qui ei in periurio consensisse probantur, postea ab omni testimonio sunt removendi²⁷⁾, et secundum legem infamia notabuntur.

II. Pars. Gratian. Item, qui audit aliquem falsum iurare, et tacet, delinquit.

Unde Augustinus ait in quaestionibus Levitici q. 1. ad c. 5: „Anima, quae audierit vocem iurantis falsum, etc.“²⁸⁾.

C. VIII. Cui sit indicandum falsum, quod ab aliquo iuratur.

Hoc videtur dicere, peccare continent, quo²⁹⁾ audiente iurat aliquis falsum, et scit, eum falsum iurare, et tacet. Tunc autem scit, si ei³⁰⁾ rei, de qua iuratur, testis fuit, aut vidit³¹⁾, aut conscius fuit³²⁾, id est aliquo modo cognovit, aut oculis suis conspexit, aut ipse³³⁾, qui iurat, illi indicavit. Ita enim potuit esse conscius. §. 1. Sed inter timorem huius peccati, et³⁴⁾ timorem conditionis hominum non parva existit plerumque tentatio. Possunt enim paratum ad periurium admonendo vel prohibendo a tam gravi peccato revocare; sed si non audierit, et coram nobis de re, quam novimus, falsum iuraverit, utrum prodeudum sit, si³⁵⁾ proditus etiam periculum mortis ineburat, difficillima quaestio est. Sed quia³⁶⁾ huius expressit, cui hoc indicandum sit, utrum illi, cui iuratur, an sacerdoti cuiuspiam³⁷⁾, qui non solum eum persequi non potest irrogando supplicium, sed etiam orare pro illo potest: videtur mihi, quod se "homo"³⁸⁾ solvat a³⁹⁾ peccati vinculo, si indicet talibus, qui magis possunt prodesse quam obesse periuro, sive ad⁴⁰⁾ corrigendum eum, sive ad Deum pro illa placandum, si et ipse confessionis adhibeat disciplinam^{†)}.

Gratian. Si ergo iste, ut supra dictum est, qui audit falsum iurare, et tacet, delinquit, multo magis ille reus est, qui ad peierandum aliquem compellit.

III. Pars. §. 1. Quaeritur de eo, qui verborum calliditate se circumvenire putat illum, cui iuramentum adfert, an sit reus periurii, nisi servaverit quod iurasse creditur.

De hoc ita scribit Isidorus Sententiarum lib. II., c. 31.⁴²⁾

C. IX. De eo, qui calliditate verborum iurat.

Quacunque arte verborum quisque⁴³⁾ iuret⁴³⁾, Deus tamen, qui conscientiae testis est, ita hoc accipit, sicut ille, cui iuratur, intelligit. Dupliciter autem reus fit, quia⁴⁴⁾ et Dei nomen in vanum assumit, et proximum dolo capit.

C. X. Periurus est qui super lapidem falsum iurat.

Item ex sermone S. Augustini XXX. de verbis Apostoli⁴⁵⁾. Ecce, dico caritati vestrae, et⁴⁶⁾ qui super⁴⁷⁾ lapidem

Pan. l. 8. c. 110. Decr. p. 12. c. 30. Petr. Lomb. ib. — 21) *si*: Ivo. — Edd. coll. o. — 22) *abest ab Ivo. Pan. — 22) add. cum*: Edd. coll. o. — 23) *infermit*: Edd. Arg. Bas. — Ivo Pan. — *intermit*: Edd. rell. — Ivo Decr. — 24) *ille*: Edd. Arg. Bas. — 25) *expressit*: orig. — C. VII. 26) *hab. A. 581.* — Burch. l. 16. c. 8. Ivo Decr. p. 12. c. 26. — 27) *ita*: Edd. coll. o. — 28) *ita*: Burch. — 27) *prohibendi*: orig. — C. VIII. 28) Ivo Pan. l. 8. c. 109. Decr. p. 12. c. 29. — 29) *quod*: Ed. Bas. — 30) *eius*: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 31) *videns*: ead. — Ivo. — 32) *fuerit*: Edd. coll. o. — 33) *ille ipse*: ead. — Ivo. — 34) *inter timorem huius*: Edd. coll. o. — 35) *ita ut*: ead. — 36) *add. Mc. ead.* — Ivo. — 37) *vel cuiuspiam*: orig. — Ivo. — 38) *abest ab Ivo. — 39) solv. ita* hoc a: Ivo Pan. — *ab illo absolbat*: Edd. Arg. Bas. — *ab hoc absolvo*: Edd. rell. — Ivo Decr. — 40) *eo corrigendo, ste Deum pro eo placando*: Edd. coll. o. — †) *medicnam*: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — Böhm. — C. IX. 41) Burch. l. 12. c. 10. Ans. l. 11. c. 76 (75). Ivo Pan. l. 8. c. 112. Decr. p. 12. c. 86. 67. Petr. Lomb. l. 3. dist. 39. — 42) *quis*: Edd. coll. o. — 43) *iurat*: Edd. Ven. l. II. Par. Lugdd. — 44) *qui*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — Burch. Ivo Pan. — C. X. 45) Ivo Pan. l. 8. c. 116. Decr. p. 12. c. 34. — 46) *quod*: Edd. Par. Lugdd. II. III. — 47) *per*: orig. — Ivo.

falsum iurat periurus est. Unde hoc dico? quia multi et⁴⁹⁾ in hoc falluntur⁴⁹⁾, et putant, quia nihil est per quod iurant, non se crimine teneri periurii. Prorsus periurus es, quia per id, quod⁵⁰⁾ sanctum non putas⁵⁰⁾, falsum iuras. Si tu illud⁵¹⁾ sanctum non putas, sanctum puta⁵¹⁾ cui iuras. Non enim quando iuras, tibi iuras, aut lapidi *iuras*, sed proximo⁵¹⁾ iuras. Homini iuras ante lapidem, sed numquid non⁵²⁾ ante Deum? Non te audit lapis loquentem, sed punit te Deus fallentem. Sed obiicitur illud Gregorii XXVI. libro Moralium, c. 7.:

C. XI. Apud Deum verba nostra non ex ore, sed ex corde praecedant.

Humanae aures verba nostra talia iudicant, qualia foris sonant. Divina vero iudicia talia ea⁵³⁾ audiunt, qualia ex intimis proferuntur. §. 1. Certe⁵³⁾ noverit ille, qui intentionem et voluntatem alterius variis explicat verbis, quia non debet aliquis verba considerare, sed voluntatem et intentionem, quia non debet intentio verbis deservire, sed verba intentioni.

Gratian. Si ergo divina iudicia verba nostra talia foris audiunt, qualia ex intimis proferuntur, si intentio non debet servare verbis, sed verba intentioni: patet, quod Deus non accipit sic iuramentum, sicut ille, cui iuratur, sed potius sicut qui iurat intelligit, quum recipienti non ex intimis, sed ex his quae proferuntur foris, verba nostra sonent. §. 1. Item obiicitur, qui iurat super lapidem, putans se iurare super sacrosancta evangelia, perinde tenetur, ac si super evangelia iuraverit, licet ille, cui iurat, ideo super lapidem illum iurare fecerit, ne, non servando quod promittit, reatu periurii tenentur. §. 2. Item obiicitur de civibus, qui credunt se iurare obedientiam consulibus suis in omnibus, quae sibi imperata fuerint pro honore suae civitatis; ne vero, obedientiam recusantes, reatu periurii illaqueentur, supponitur breve iuramentum, in quo aliud continetur, quam se iuratos arbitrentur, vide licet ne Padum in Nilum convertant, vel aliquid huiusmodi faciant: Si ergo contra hoc, quod se iurasse crediderant, consulibus suis obedientiam denegarent, numquid secundum intentionem recipientis, an potius secundum intentionem iurantis iuramentum Deus illud acciperet? §. 3. Item, si innocens de adulterio vel furto impetitus innocentiam suam vellet asserere, iuraret autem se ab obiectis sic esse immunem, sicut in brevi illo continetur, quod manibus suis se scripsisse arbitratur, contineatur autem in illo, hunc rem esse obiectorum, numquid a Domino periurus reputabitur? aut numquid poterit argui, se iurasse, adulterii aut furti reatum incurrisse? Non. Hinc etiam Chromatius^{h)} in c. 5. Matthaei:

C. XII. Inter iuramentum et locutionem fidelium nulla debet esse differentia.

Iuramenti haec⁵⁵⁾ causa est, quia omnis, qui iurat, ad hoc iurat, ut quod verum est eloquatur⁵⁶⁾. Et ideo Dominus inter iuramentum et loquentiam nostram nullam vult esse distantiam, quia, sicut in iuramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum⁵⁷⁾ debet esse mendacium, quia utrumque, et periurium et mendacium, divini iudicii poena damnatur, dicente scriptura⁵⁸⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. X. e) Non putas: Sic etiam Ivo. In originali est aine negatione, et forte legendum: *putat*.

f) Si tu illud: In codicibus Augustini impressis, et uno Vaticano legitur: *sed ego illum sanctum non puto*. In altero vero etiam Vaticano, et apud Ivonem: *sed ego illud sanctum non puto*.

g) Puto: Sic in codicibus impressis B. Augustini; sed in uno Vaticano, et apud Ivonem, et Panormiam, et in aliquot vetustis Gratiani exemplaribus: *putat* *).

C. XII. h) Chromatius: Antea citabatur: *Chryso-*

Os, quod mentitur, occidit animam. Quisquis ergo verum⁵⁹⁾ loquitur, iurat, quia scriptum est⁶⁰⁾: Testis fidelis non mentitur.

C. XIII. Ante, quam aliquis iuret, peierat, si contra conscientiam iurare parat.

Idem⁶¹⁾.

Qui peierare⁶²⁾ paratus est, ante, quam iuret⁶³⁾, iam periurus esse videtur, quia Deus non ex operibus⁶⁴⁾ iudicat, sed ex cogitationibus⁶⁵⁾ et ex corde.

Gratian. Ex his omnibus colligitur, quod iuramenta secundum intentionem praestantis, non recipientis, a Deo iudicantur. Quomodo ergo, secundum Isidorum, quacunque arte verborum quis iurat, Deus sic accipit, sicut ille, cui iuratur, intelligit? Sed sicut aliud est callida arte verborum iurare, aliud simpliciter intentionem suam iurando enunciare, sic aliud est simplici intentione iuramentum factum recipere, aliud in recipiendo calliditate uti, quia, sicut quisquam apud Deum non valet aliquem laedere, sic nec praeter eius intentionem valet quis alicui subvenire. Deus autem dupliciter aspernator simpliciter intentionem utriusque considerat, et tam ex parte recipientis quam ex parte praestantis verborum artem aspernator et odit.

IV. Pars. §. 1. De aetate vero iurantium quaeritur, quae aetate quisque ad iurandum debeat cogi? De quo in primo libro Capitularium c. 63. sic invenitur definitum⁶⁶⁾:

C. XIV. Ante rationabiles annos aliqui non cogantur iurare.

Parvuli, qui sine rationabili aetate sunt, non cogantur iurare, sicut Gunebodigni faciuntⁱ⁾. Et qui semel periuratus fuerit, nec testis sit post hoc, nec⁶⁷⁾ ad sacramentum accedat, nec in sua causa vel alterius iurator existat.

C. XV. Ante quatuordecim annos nullus iurare cogatur. Item ex Concilio Eliberitano^{k)} 68).

Pueri ante annos quatuordecim non cogantur iurare. Puella quoque, si in puerili aetate sita in domo patris, illo nesciente, iuramento se constrinxerit, et pater eius, ut audierit, statim contradixerit, vota eius et iuramenta irrita erunt, et facilius emendabuntur.

C. XVI. De eodem, et ut a ieiuniis iuramenta praestentur. Item Cornelius Papa^{l)} 69).

Honestum etiam videtur, ut, qui in sanctis audet⁷⁰⁾ iurare, hoc ieiunus faciat cum omni honestate et timore Dei, et⁷¹⁾ ut⁷²⁾ pueri ante annos quatuordecim non cogantur iurare.

Gratian. Praeterea sunt quaedam tempora, quibus iurare prohibemur.

Unde in Concilio apud S. Medardum habito⁷³⁾:

C. XVII. Quibus temporibus iurare prohibemur.

Decretum sancta synodus, ut a septuagesima usque in octavam paschae, et ab adventu Domini usque in octavam epiphaniae, nec non et in ieiuniis quatuor temporum, et in litanis maioribus, et in diebus dominicis, et in diebus

stomus**), cui errori occasionem dederat similitudo primarum literarum.

C. XIV. i) Sicut Gunebodigni faciunt: Ad data isthaec sunt ex originali***).

C. XV. k) Burchardus hoc citat ex concilio Hibernensi, ut alia, quae concilio Eliberitano tribuuntur.

C. XVI. l) Ceteri etiam collectores citant ex decretis Cornelii Papae. Exstat autem lib. 1. Capitular. c. 63., nonnullis praeterea verbis interiectis. Et inde refert primam huius capituli partem Ivo c. 33.

Quaest. V. C. X. 48) abest ab Ed. Bas. — 49) fallunt: Edd. Lugd. II. III. — 50) in Panormia totus hic locus aperte corruptus est. — *) Ita in Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 51) add.: *two*: Edd. coll. o. — 52) abest ab Ed. Bas. — C. XI. 53) *fortis*: Edd. coll. o. — 54) auctor eorum, quae sequuntur, non est inventus. — C. XII. 55) Ita in Edd. coll. o. — 55) *huius*: Edd. Arg. Bas. — *huiusmodi*: Edd. rell. — 56) *loquatur*: Edd. coll. o. — 57) *nulla debent — mendacia*: Edd. Arg. Bas. — 58) Sap. c. 1. v. 11. — 59) *vestrum*: Ed. Bas. — 60) Prov. c. 14. v. 5. — C. XIII. 61) Non legitur apud Chromatium, et videtur excerptum esse ex hom. 12. ad c. 5. Matth. operis imperfecti. — 62) *periurare*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 63) *peieret*: Edd. Lugd. I. Par. — *peruratur*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 64) add.: *tantum*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 65) *cogitatione*: Ed. Bas. — C. XIV. 66) Cap. Aquisgr. Caroli M.

A. 789. c. 62. — Reg. I. 2. c. 313. Ivo Pan. I. 8. c. 103. Decr. p. 12. c. 23. — *** assertit Pithoeus, in vetustissimis legum Langobard. codd. (quibus hoc cap. insertum est l. 2. t. 53. c. 22.) legi: *Sicut Gundobade lege viventes*. — 67) *sed nec*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. XV. 68) Legendum erit: *Hibernensi*, cum Burchardo l. 12. c. 26.; simile enim legitur in collectione canonum Hibernensium, quae publici iuris facta est in spicilegio Dacheriano. — Ivo Pan. I. 8. c. 104. 105. Decr. p. 12. c. 61. — C. XIV. 69) cf. ad c. 14. — Reg. I. 2. c. 312. Burch. l. 12. c. 12. Ans. l. 11. c. 69. Ivo Pan. I. 8. c. 120. Decr. p. 12. c. 69. 33. — 70) *audet*: Ivo Pan. et Decr. p. 33. — 71) *desid.* in Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 72) abest ab Ed. Bas. — C. XVII. 73) Simile habetur in Cap. Caroli Calvi, in quo conc. ap. S. Medardum confirmavit, et ap. Reg. I. 2. c. 319., et ex eo Burchardus (l. 12. c. 20.) caput suum confecisse videtur.

rogationem (nisi de concordia et pacificatione) nullus super sacra evangelia iurare praesumat.

V. Pars. Gratian. *De forma vero fidelitatis, et quid quisque debeat domino, vel e converso, sic invenitur in epistola Fulberti Episcopi* ^{m)} ⁷⁴⁾:

C. XVIII. *Quae in fidelitate sunt observanda.*

De forma fidelitatis aliquid scribere monitus, haec vobis, quae sequuntur, breviter ex librorum auctoritate notavi. Qui domino suo fidelitatem iurat, ista sex semper in memoria debet habere: incolume, tutum, honestum, utile, facile, possibile. Incolume videlicet, ne sit in damnum domino suo de corpore suo. Tutum, ne sit ei in damnum de secreto suo, vel de munitionibus, per quas tutus esse potest. Honestum, ne sit ei in damnum de sua iustitia, vel de aliis causis, quae ad honestatem eius pertinere videntur. Utile, ne sit ei in damnum de suis possessionibus. Facile vel possibile, ne id bonum, quod dominus suus facere leviter poterat, faciat ei difficile, neve id, quod possibile erat, reddat ei impossibile. Ut fidelis haec ⁷⁵⁾ no-cumenta caveat, iustum ⁷⁶⁾ est. §. 1. Sed quia non sufficit ⁿ⁾ abstinere a malo, nisi fiat id, quod bonum est, restat, ut in eisdem sex supradictis consilium et auxilium domino suo fideliter ⁷⁷⁾ praestet, si beneficio dignus videri vult, et salvus esse de fidelitate, quam iuravit. §. 2. Dominus quoque fideli suo in his omnibus vicem reddere debet. Quod si non fecerit, merito censebitur malefidus ⁷⁸⁾, sicut ille, qui in eorum ^{o)} praevaricatione vel faciendo, vel consensiendo deprehensus fuerit perfidus et perurus.

C. XIX. *De eodem.* [PALEA.] ⁷⁹⁾

Augustinus ^{p)}.

„Si quis laicus iuramentum violando profanat, quod regi et domino suo iurat, et postea perverse et dolose eius regnum tractaverit, et in mortem ipsius aliquo machinamento insidiatur, quia sacrilegium peragit, in Christum Domini ⁸⁰⁾ manum mittens, anathema sit, nisi per dignam poenitentiae satisfactionem emendaverit, sicut constitutum a sancta synodo est, id est saeculum relinquat, arma deponat, in monasterium eat, et poeniteat omnibus diebus vitae suae. Veruntamen communionem in exitu vitae suae cum eucharistia percipiat ⁸¹⁾. §. 1. Episcopus *vero*, presbyter, diaconus, si hoc crimen commiserit, degradetur.“

VI. Pars. Gratian. *Ut itaque ex praemissis apparet, mendacium nec simplici sermone debet proferrī, nec iuramento firmari. Mendacium autem non solum in verbis, sed etiam in simulatis operibus esse probatur.*

Unde Ambrosius ait in sermone habito in dominica de Abraham ^{q)} ⁸²⁾:

C. XX. *Mentitur qui professionem suam operibus non ostendit.*

Cavete, fratres ⁸³⁾, mendacium, quia omnes, qui amant mendacium, filii sunt diaboli ^{r)}. *Et infra: §. 1. Non solum*

in falsis verbis, sed etiam in simulatis operibus mendacium est. Mendacium namque est Christianum se dicere, et opera Christi non facere. Mendacium est episcopum, sacerdotem vel clericum se profiteri, et contraria huic ordini operari.

C. XXI. *Quoties sermo malus de ore nostro procedat.*

Item Hieronymus in c. 4. epist. ad Ephesios ⁸⁴⁾.

Quoties vero loquimur, aut non in tempore, aut importuno loco, aut non ut convenit audientibus, toties sermo malus procedit de ore nostro ad destructionem eorum, qui audiunt. Consideremus itaque quid loquamur, quia pro omni otioso verbo redditori sumus rationem in die iudicii.

VII. Pars. Gratian. *Iuramentum vero clericus laico praestare non debet.*

Unde in Remensi Concilio legitur ⁸⁵⁾:

C. XXII. *Cuiquam laico clericus nihil iurare praesumat.*

Nullus ex ecclesiastico ordine cuiquam laico quicquam super ⁸⁶⁾ sacrosancta evangelia iurare praesumat, sed simpliciter cum veritate et puritate dicat: est est, non non. Sed si est aliquid, quod sibi obiciatur ^{s)}, prout iudicaverint qui eiusdem ordinis sunt, aut corrigatur, aut expurgetur.

[PALEA.]

„Episcopo similiter clericus iuramentum praestare non debet, nisi forte is, cui ecclesiae procuracionem committit.

Unde Urbanus II. ait ^{t)} ⁸⁷⁾:

C. XXIII. *De eodem.*

Nullus episcopus clericos suos, nisi forte quibus ecclesiasticarum rerum dispensatio commissa fuerit, sibi iurare compellat.“

C A U S A XXIII.

GRATIANUS.

Quidam episcopi cum plebe sibi commissa in haeresim lapsi sunt; circumadiacentes catholicos minus et cruciatibus ad haeresim compellere coeperunt, quo comperto Apostolicis catholicis episcopis circumadiacentium regionum, qui ab imperatore civilem iurisdictionem acceperant, imperavit, ut catholicos ad haereticis defenderent, et quibus modis possent eos ad fidei veritatem redire compellerent. Episcopi, haec mandata Apostolici recipientes, convocatis militibus aperte et per insidias contra haereticos pugnare coeperunt. Tandem nonnullis eorum neci traditis, aliis rebus suis vel ecclesiasticis expoliatis, aliis carcere et ergastulo reclusis, ad unitatem catholicae fidei coacti redierunt. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an militare peccatum sit? (Qu. II.) Secundo, quod bellum sit iustum, et quomodo a filiis Israël iusta bella gerebantur? (Qu. III.) Tertio, an iniuria sociorum armis sit popul-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVIII. m) Epistola haec Fulberti missa est e Gallia, descripta ex vetusto codice ecclesiae Bellvacensis, cuius hic est titulus: *Glorioso duci Aquitanorum W. Fulbertus Carnotensis episcopus orationis suffragium.*

n) Sed quia non sufficit: In ipsa epistola legitur: *Sed non ideo cassamentum meretur; non ei sufficit.* Apud Ivonem vero: *Sed non ideo cassamentum meretur. Non enim sufficit, etc.*

o) Qui in eorum: In epistola legitur: *si mox praevaricatione; apud Ivonem: si in eorum praevaricatione.* In Panormia vero ut apud Gratianum.

C. XIX. p) Caput hoc in melioribus Gratiani codicibus non habetur. Burchardus et Ivo citant ex dictis Augustini. Simile autem habetur in concilio Toletano 16. c. 8. ex Hispania misso.

Quaest. V. C. XVIII. 74) Epistola Fulberti Ep. Carnotensis ad Guillelmum Aquitanum ducem, quae inter alias exstat impressa in t. 18. Bibl. Patr. — Ivo Pan. l. 8. c. 122. Decr. p. 12. c. 76. — cf. Feud. l. 2. t. 6. — 75) *hic documenta*: Ed. Bas. — *haec doc.*: Edd. rell. — 76) *iustum et bonum*: Edd. Bas. — *ad. II. III. — bonum*: Edd. rell. — 77) *fidele*: Edd. Ven. II. Lugd. — *fidels*: Edd. rell. — 78) *malefidus*: Ed. Bas. — C. XIX. 79) Videtur canonis auctor paucis ea perstrinxisse, quae in conc. Tol. X. c. 2. XVI. c. 8. fusius tractantur. — Burch. l. 12. c. 21. Ans. l. 11. c. 74 (73). Ivo Decr. p. 12. c. 78. Polyc. l. 6. t. 11. — Comprehenditur etiam in poenit. Rom. Ant. Augustini t. 2. c. 7. — 80) *Dei*: Edd. Bas. Lugd.

C. XX. q) Initium huius sermonis est: *Scitote fratres, r) Diaboli*: In codice Vaticano, ubi hic sermo habetur, sequuntur haec: *quia non solum mendax est, sed etiam et pater et inventor ipsius mendacii est. Omnis enim simulatio et omnis duplicitas mendacium est. Ergo non solum etc.*

C. XXII. s) Obiciatur: Apud Burchardum et Ivonem sequitur: *ad episcopum, in cuius territorio est, deferatur, et iuxta id, quod illi, qui eiusdem sunt ordinis, diiudicaverint, aut corrigatur, aut expurgetur.*

C. XXIII. t) In aliquot vetustis exemplaribus finis huius causae est in vers. *Expurgetur.* Absunt autem haec verba, et sequens caput *Nullus.* In uno autem non modo ista habentur, sed etiam cap. 1. de iuramento calumniae, et constitutio nova Henrici.

II. III. — *Domini*: Edd. rell. — 81) *accipiat*: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — C. XX. 82) Non videtur Ambrosii esse. — 83) *add.*: *carissimi*: Edd. Arg. Bas. — C. XXI. 84) *non in opportuno tempore, aut non in opportuno loco*: Edd. coll. o. — C. XXII. 85) Non legitur in conciliis Remensibus. Simile est in excerptionibus, quae dicuntur, Egberti c. 19. (ap. Mans. t. 12.) et in Cap. Caroli M. A. 801. c. 20. et in c. 38. conc. Meld. — Burch. l. 2. c. 168. Ivo Pan. l. 5. c. 11. Decr. p. 6. c. 239. — 86) *supra*: Edd. coll. o. — *supra sacra et sacr. ec.*: Burch. — Ivo Pan. — C. XXIII. 87) Non reperitur in epistolis Urbani II. — Ans. l. 6. c. 172. — cf. c. 1. Comp. I. et c. 5. X. de iureiur.

sanda? (Qu. IV.) Quarto, an vindicta sit inferenda? (Qu. V.) Quinto, an sit peccatum iudici vel ministro reos occidere? (Qu. VI.) Sexto, an mali sint cogendi ad bonum? (Qu. VII.) Septimo, an haeretici suis et ecclesiae rebus sint expoliandi, et qui possidet ab haereticis ablata an dicatur possidere aliena? (Qu. VIII.) Octavo, an episcopi vel quibuscumque clericis sua liceat auctoritate, vel Apostolici, vel †) imperatoris praecepto arma movere?

QUAESTIO I. GRATIANUS.

Quod militare alienum videatur ab evangelica disciplina, hinc videtur posse probari, quia omnis militia vel ob iniuriam propulsandam, vel propter vindictam inferendam est instituta, iniuria autem vel a propria persona, vel a socio repellitur, quod utrumque evangelica lege prohibetur. Quum enim dicitur: Si quis te percusserit in unam maxillam, praebe ei et alteram, et iterum: Qui angariaverit te mille passus, vade cum eo duo millia; item quum Apostolus dicit: Non vos defendentes, carissimi, sed date locum irae: quid aliud prohibetur, quam propriae personae iniuriam repellere? §. 1. Item, quum Petro, gladio magistrum defendente, Christus dixerit: Convertite gladium tuum in vaginam; an putas, quod non possum rogare patrem meum, et exhibebit mihi plus quam duodecim legiones angelorum? denique, sicut de B. Andrea legitur, quum feret concursus populorum, ut de manibus iniqui iudicis eum eriperent, et ab iniuria motis illum defenderent, ipse contra et exemplo et verbo patientiam docens, rogabat eos, ne suum martyrium impedirent, quid aliud monemur, quam sicut proprias, ita et sociorum iniurias patienter tolerare, nec ad arma concurrere, sed eorum exemplo ad similia ferenda animum praeparare? §. 2. Item, quum in Proverbiis*) dicatur: Mihi vindictam, et ego retribuam, dicit Dominus; item, quum in evangelio dicatur: Nolite iudicare, et non iudicabimini; item, quum paterfamilias dicit servis volentibus colligere zizania: Sinite utraque crescere usque ad messem, et tunc dicam messoribus, colligite zizania, et alligate in fasciculos ad comburendum; §. 3. item, quum rex ille, qui nuptias fecerat filio suo, missis exercitibus suis, angelorum videlicet, dicatur perditurus homicidas prophetarum et apostolorum, qui vocati ad nuptias venire contemserunt credendo; item, quum Paulus apostolus dicat in epistola ad Romanos: Nolite iudicare invicem; item: Tu quis es, qui iudicas alienum servum? Suo domino stat, aut cadit. Sive ergo vivimus sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est, et resurrexit, ut et vivorum, et mortuorum dominetur: in his omnibus quid aliud praecipitur, quam ut vindicta delinquentium divino reserretur examini? Quum ergo, ut supra dictum est, militia videatur instituta vel ob iniuriam propulsandam, vel ad vindictam inferendam, utrumque autem lege evangelica prohibeatur, apparet, quod militare peccatum est.

Hinc etiam Gregorius ait:)

C. I. Bella carnalia bellorum spiritualium figuram gerunt. Nisi bella ista carnalia figuram bellorum spiritualium gererent, nunquam, ut opinor, Iudaicarum historiarum libri discipulis Christi, qui venit pacem docere, legendi in ecclesiis fuissent ab Apostolis traditi. Quo enim eis bellorum proficeret ista descriptio, quibus dicitur ab Iesu: Pacem meam do vobis, pacem meam) relinquo vobis? et quibus per Apostolum iubetur et dicitur: Non vosmetipsos vindicantes, sed magis iniuriam accipite, et magis fraudem pati-

mini? Unde denique sciens Apostolus¹²⁾, nulla¹³⁾ nobis iam ultra bella esse carnaliter peragenda, sed animae certamina contra spirituales adversarios deaudanda, velut magister militiae praeceptum dat militibus Christi, dicens¹⁴⁾: Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus astutias¹⁵⁾ diaboli?

Gratian. His ita respondetur: Praecepta patientiae non tam ostentatione corporis quam praeparatione cordis sunt retinenda.

Unde Augustinus ait in sermone de puero centurionis¹⁶⁾:

C. II. Praecepta patientiae virtute animi, non ostentatione corporis servanda sunt.

Paratus debet esse homo iustus et pius patienter eorum malitiam sustinere, quos fieri bonos quaerit, ut numerus potius crescat bonorum, non ut pari malitia se quoque¹⁷⁾ numero addat malorum. Denique ista praecepta magis¹⁸⁾ ad praeparationem cordis, quae¹⁹⁾ intus est, pertinere, quam ad opus, quod in aperto fit, ut teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia, in manifesto autem id fiat, quod eis videtur prodesse posse, quibus bene velle debemus. §. 1. Hinc liquido ostenditur, quod ipse Dominus Iesus, exemplum singulare patientiae, quum percuteretur in faciem²⁰⁾, respondit²¹⁾: Si male dixi²²⁾, exprobra de malo; si autem bene, quid²³⁾ me caedis? Nequaquam igitur praecceptum suum, si verba intueamur, implevit. Neque enim praebuit percutienti alteram partem, sed potius prohibuit, ne²⁴⁾ qui fecerat iniuriam augetet. Et tamen paratus venerat²⁵⁾ non solum percuti in faciem, verum etiam pro his quoque, a quibus haec²⁶⁾ patiebatur, crucifixus occidi, pro quibus ait in cruce pendens: Pater²⁷⁾, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. §. 2. Nec Paulus apostolus praecceptum Domini et magistri sui videtur implese, ubi etiam *ipse* percussus in faciem²⁸⁾ dixit principi sacerdotum: Percutiet²⁹⁾ te Deus, paries dealbate; sedes iudicare me secundum legem, et contra legem iubes me percuti? Et quum a circumstantibus diceretur: Iniuriam facis principi sacerdotum? irridens³⁰⁾ eos admonere voluit quid dixerit, ut qui saperent intelligerent iam destruendum esse adventu³¹⁾ Christi parietem dealbatum, hoc est hypocritismum sacerdotii Iudaeorum. Ait quippe: Nescivi fratres, quia princeps est. Scriptum est enim ††): Principi populi tui non maledices, quum proculdubio qui in eodem populo creverat, atque in³²⁾ lege fuerat eruditus, illum principem sacerdotum nescire non posset, nec eos, quibus ita notus erat, ullo modo falleret, quod nesciret. Sunt ergo ista praeccepta patientiae semper in cordis praeparatione retinenda, ipsaque³³⁾ benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda *est*. §. 3. Agenda sunt autem multa etiam cum invitis benigna quadam asperitate plectendis, quorum potius utilitati consulendum est quam voluntati. Et infra: Nam in corripiendo filio³⁴⁾ quamlibet³⁵⁾ aspere, nunquam profecto amor paternus amittitur. Fit³⁶⁾ tamen quod nolit, et doleat qui etiam invidus videtur dolore sanandus. §. 4. Ac per hoc, si terrena ista respublica praeccepta Christiana custodiat, et ipsa bella sine benevolentia non gerentur, ut³⁷⁾ ad pietatis iustitiaque *pacatam* societatem victis facilius consuleretur. Nam cui licentia iniquitatis eripitur utiliter³⁸⁾ vincitur, quoniam nihil est infelicis felicitate peccantium, qua poenalis nutritur impunitas, et mala voluntas, velut hostis interior, roboratur. Et paulo post: §. 5. Num si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potius *militibus*, consi-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa XXIII. Quaest. I. a) In Proverbiis: Sententia illa solet quidem proverbii loco usurpari, sed non habetur in libro Proverborum. Affertur a B. Paulo ad Rom. c. 12. (coniuncte cum alia sententia ex c. 25. Pro-

verb.) et ad Hebraeos c. 10.; Deut. c. 32. in cantic. sic scriptum est: Mea est ultio, et ego retribuam.

C. II. b) Sic etiam citat Anselmus*). Polyc. non affert auctorem. Habetur autem in ep. 5. Aug. ad Marcellum.

Causa XXIII. †) sine: Edd. Ven. I. Nor. Lugd. II. III. Par. — sine: Edd. Arg. Ven. II. Lugd. I. — Quaest. I. 1) Matth. c. 5. v. 39. — 2) Rom. c. 12. v. 19. — 3) Matth. c. 26. v. 52. — 4) Deut. c. 32. v. 35. — 5) Matth. c. 7. v. 1. — 6) Matth. c. 13. v. 30. — 7) Rom. c. 14. v. 4. — C. I. 8) Imo Origenes hom. 15. in librum Iosuae. — 9) Ioan. c. 14. v. 27. — 10) deest in Ed. Bas. — 11) 1 Cor. c. 6. v. 6. — 12) add.: dicit ad Romanos: Edd. Bas. Lugd. II. — 13) loco verb.: nulla — ultra, leg. in Edd. coll. o.: ultra non. — 14) Eph. c. 6. v. 11. — 15) insidias: Ed. Bas. cum Vulg. — C. II. *) in cod. Aus. coll. citatur ex Aug. ad Marcellinum. — 16) Ep. 138. Ed. Maur. scr. A. 412. — Ans. I. 13. c. 3. Polyc. I. 7. t. 7. — 17) quis: Edd. coll. o. — 18) magis sunt: caed. et Ans. — 19) quae — pert.

absunt ab Ans. — 20) facte: Edd. Bas. Ven. I. II. Nor. — 21) Ioan. c. 18. v. 23. — 22) locutus sum: Edd. coll. o. — 23) cur: Ed. Bas. — 24) ne faceret et ini. augetet: Ed. Bas. — ne fac. et ini. augetet: Edd. rell. — 25) advenerat: Edd. coll. o. — 26) desid. in Ed. Bas. — hoc: Edd. rell. — 27) Luc. c. 23. v. 34. — 28) facie: Edd. Nor. Ven. I. II. — 29) Percutiet: Edd. coll. o. — cf. Act. c. 23. v. 3. — 30) irridenter: orig. — 31) per adventum: Ans. — in adventu: Edd. Bas. Lugd. II. III. — in adventum: Edd. rell. — ††) Exod. c. 22. v. 28. — 32) ibi: orig. — Ans. — 33) ipsa quoque: Ans. — Edd. coll. o. — 34) situm: Edd. coll. o. — 35) quentibus: Ed. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 36) stat: Edd. coll. o. — 37) sed ut: caed. — add.: potius: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 38) ultio: Edd. coll. o.

lium salutis petentibus, in evangelio diceretur, ut abiicerent arma, seque militiae omnino subtraherent. Dictum est autem eis: *Neminem concusseritis; nulli calumniam feceritis; sufficiant vobis stipendia vestra.* Quibus proprium stipendium sufficere debere praecepit, militare utique non prohibuit.

C. III. *In bellicis armis milites Deo placere possunt.*

Item eiusdem ad Bonifacium, epist. CCVII. 39)

Noli existimare, neminem Deo placere posse, qui in⁴⁰⁾ armis bellicis militat⁴¹⁾. In his erat sanctus David, cui Dominus tam magnum perhibuit testimonium. In his etiam plurimi illius temporis iusti. In his erat *et ille⁴²⁾ centurio, qui Domino dixit⁴³⁾: *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum.* Et infra: §. 1. Hoc ergo primum cogita, quando armaris ad pugnam⁴⁴⁾, quia virtus tua etiam ipsa corporalis donum Dei est. Sic enim cogitabis⁴⁵⁾ de dono Dei non facere contra Deum. Fides enim, quando promittitur, etiam hosti servanda est, contra quem bellum geritur; quanto magis amico, pro quo pugnatur? Pacem⁴⁶⁾ habere debet voluntas, bellum necessitas, ut liberet Deus a necessitate, et conservet in pace. Non enim pax quaeritur, ut bellum excitetur⁴⁶⁾, sed bellum geritur, ut pax acquiratur. Esto ergo *etiam* bellando pacificus, ut eos, quos expugnas, ad pacis utilitatem⁴⁷⁾ vincendo perducas. *Beati enim pacifici* (ait Dominus)⁴⁸⁾ *quia filii Dei vocabuntur.* Si autem pax humana tam dulcis est pro temporalis salute mortalium, quanto est dulcior pax divina pro aeterna salute angelorum? Itaque hostem pugnantem necessitas perimat⁴⁹⁾, non voluntas. Sicut rebellanti⁵⁰⁾ et resistenti violentia redditur, ita victo⁵¹⁾ vel capto misericordia iam debetur, maxime in quo pacis perturbatio non timetur.

Item eiusdem contra Manichaeos, [id est, libro XXII. contra Faustum, c. 74. et 75.] 52):

C. IV. *Quae sunt in bello iure reprehendenda.*

Quid culpatur in bello? An quia moriuntur quandoque morituri, ut dominentur in pace victuri? Hoc reprehendere⁵³⁾ timidum est⁵⁴⁾, non religiosorum. Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, impacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, et si qua similia, haec sunt, quae in bellis iure culpantur. Quae plerumque ut etiam iure puniantur, adversus violentiam⁵⁵⁾ resistentium (sive Deo, sive aliquo legitimo imperio iubente) gerenda ipsa bella suscipiuntur a⁵⁶⁾ bonis, quum in eo humanarum rerum ordine inveniuntur, ubi eos vel iubere⁵⁷⁾ tale aliquid, vel in talibus obedire iuste⁵⁸⁾ ordo ipse constringit. Unde neque⁵⁹⁾ Ioannes⁶⁰⁾ ab armis iubet discedere milites, et Christus⁶⁰⁾ tributa caesari monet reddi, quia propter bella necessario militi stipendium praebet⁶¹⁾. Ordo tamen⁶²⁾ ille naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit⁶³⁾, ut suscipiendi belli auctoritas atque consilium apud⁶⁴⁾ principes sit. Et infra: §. 1. Sed si humana cupiditate bellum geritur, non nocet sanctis, in⁶⁵⁾ quos non habet quisquam potestatem, nisi desuper

datam. Non⁶⁶⁾ enim est potestas, nisi a Deo, sive iubente sive sinente. Ergo vir iustus, si⁶⁷⁾ forte sub rege, homine etiam sacrilego, militet, recte potest illo iubente bellare, si, vice⁶⁸⁾ pacis ordinem servans, quod⁶⁹⁾ sibi iubetur vel non esse contra Dei praeceptum, certum est, vel utrum sit, certum non est, ita, ut fortasse reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi.

C. V. *Militare non est peccatum.*

Item eiusdem in libro de verbis Domini, tractatu sive sermone XIX. 70).

Militare non est delictum, sed propter praedam militare peccatum est; nec rempublicam gerere criminiosum est, sed ideo gerere⁷¹⁾ rempublicam, ut rem familiarem potius augeas, videtur esse damnabile. Propterea enim providentia quadam militantibus sunt stipendia constituta, ne, dum sumtus quaeritur, praedo⁷²⁾ grassetur. *Item infra: §. 1.* Dicit ipse Dominus⁷³⁾: *Reddite quae Dei sunt Deo, et quae caesaris caesari.* Igitur quod caesar praecepit⁷⁴⁾ ferendum est, quod *imperator*⁷⁵⁾ indicit⁷⁶⁾ tolerandum est; sed fit intolérable, dum† praedam exactores accumulunt. *Item infra: §. 2. Interrogaverunt⁷⁷⁾ Ioannem milites, dicentes: Quid faciemus et nos? At illis *Ioannes*, neminem concutiat, neque calumniam faciat, sed contenti estote stipendiis vestris.* Hic⁷⁸⁾ iam cognoscere se debet omnis homo, qui militat. Non enim tantum de his militantibus scriptura loquitur, qui armata militia detinentur, sed quisquis militiae suae cingulo utitur, dignitatis suae miles adscribitur, atque ideo haec sententia potest dici (verbi gratia) militibus, protectoribus, cunctisque rectoribus. Quicumque sibi stipendia publice decreta consequitur, si amplius quaerit, tanquam calumniator et concussor Ioannis sententia condemnatur.

C. VI. *Pacata sunt bella, quae geruntur, ut mali coercantur, bonique sublevantur.*

Item eiusdem de diversis ecclesiis observationibus† 79). Apud veros Dei cultores etiam ipsa bella pacata⁸⁰⁾ sunt, quae non cupiditate aut crudelitate, sed pacis studio geruntur, ut mali coercantur, et boni sublevantur.

C. VII. *Summa est laus militiae reipublicae utilitatibus obedientiam exhibere.*

Item Gregorius universis militibus Neapolitanis, lib. XII. epist. 24. 81)

Summa militiae laus inter alia bona merita haec est, obedientiam reipublicae⁸²⁾ utilitatibus exhibere, quodque⁸³⁾ sibi utiliter imperatum fuerit obtemperare⁸⁴⁾, sicut etiam nunc devotionem vestram fecisse didicimus, quae epistolis nostris, quibus magnificum virum Constantium⁸⁵⁾ tribunum custodiae civitatis deputavimus praesae, paruit, et congruam militaris devotionis obedientiam demonstravit. Unde scriptis vos praesentibus curavimus admonendos, ut praedicto viro magnifico tribuno, sicut et fecistis, omnem debeat pro serenissimorum dominorum utilitate vel conser-

NOTATIONES CORRECTORUM.

c) Nulli: Repositus est integer locus evangelii, ut est in ipsa epistola*, et lib. 22. contra Faustum, c. 74. Antea erat: *Contenti estote stipendiis vestris**).*

C. III. d) Sic enim cogitabis: Antea legebatur: *Sic***) enim cogitabis†) de dono Dei, non facies††) contra Dominum.* Emendatum est et hoc et multa alia ex originali.

C. IV. e) Unde neque: Hinc usque ad vers. Ordo,

Quaest. I. C. II. *) et apud Ans. — cf. Luc. c. 3. v. 14. — **) ita Edd. coll. o. = C. III. 39) Ep. 169. Ed. Maur. scr. A. 417. — Ans. l. 13. c. 4. Ivo Decr. p. 10. c. 126. Polyc. l. 7. t. 13. — 40) desid. in Edd. coll. o. — 41) ministrat: ead. — Ans. — 42) sanctus ille: Edd. coll. o. — 43) Matth. c. 8. v. 8. — 44) pugnam: Ed. Bas. — ***) St: Edd. coll. o. — †) add.: hoc: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — ††) facias: Ed. Bas. — Apud Ans. leg. quemadmodum a Corr. est indicatum. — 45) Pac. hab. voluntatis, bellum necessitatis: Ans. — pac. hab. voluntatis (voluntas: Ed. Bas.) est (abest ab Ed. Arg.), bellum autem debet esse etc.: Edd. coll. o. — 46) exercentur: Edd. coll. o. — 47) unitatem: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 48) Matth. c. 5. v. 9. — 49) deprimat: Ans. — Edd. coll. o. — 50) bellanti: Edd. coll. o. — 51) victoris capto: Ed. Arg. — victoris capto: Edd. Lugdd. II. III. — victori capto: Edd. reg. — C. IV. 52) Ivo Pan. l. 8. c. 45. — 53) reprehendisse: Edd. coll. o. — 54) timidum: Ed. Bas. — 55) violentias: Edd. coll. o. — 56) add.: omnibus: Ed. Bas. Lugdd. II. III. — 57) iurare vel tubere: Ed. Bas. — 58) iuris: ib. — †††) quae integra est ap. Ivonem. — 59) Luc.

Gratianus summam retulit sententiam B. Augustini†††), quae ab eo copiosius et clarius exponitur, sicut etiam a vers. Sed si humana, usque ad vers. Non enim.

C. VI. f) Sic etiam citat Ivo, quod tamen apud B. Augustinum non est inventum, quamvis epistola ad Ianuarium talem fere habeat titulum. Simile habetur sup. ead. Noli. §. Est ergo, et de civitate Dei, lib. 19. c. 12.

c. 3. — 60) Matth. c. 22. — 61) stipendia praebantur: Ed. Bas. — 62) autem: Edd. coll. o. — 63) haec possit: Ed. Ven. I. — 64) penes: Edd. coll. o. — 65) Ioan. c. 19. — 66) Rom. c. 13. — 67) si forte etiam sub reg. (add.: et: Edd. Bas. Lugdd. II. III.) hom. sac.: Edd. coll. o. — 68) vitae: Ed. Arg. — civicae: orig. — 69) cui quod iubetur: orig. — Ivo. — asserunt tamen Maurini legi in codd.: quum id, quod iub. = C. V. 70) Non est Augustini ex sent. Maurinorum. — Ivo Pan. l. 8. c. 60. Decr. p. 10. c. 125. — 71) agere: Ivo Decr. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 72) praeda: orig. — Ivo. — 73) Matth. c. 22. v. 21. — 74) praecepti: Edd. Ven. I. II. Nor. — Böhm. — 75) abest ab Iv. Pan. — 76) imperat: ead. — Edd. coll. o. — †) dum illud praeda exactiois accumulatur: orig. — 77) Luc. c. 3. v. 14. — 78) Sic autem: Ivo. — Edd. coll. o. = C. VI. 79) Nullus exstat Augustini de div. eccl. observ. liber. — Ivo Decr. p. 10. c. 105. — 80) peccata: Ed. Bas. = C. VII. 81) Ep. 31. (sc. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Ans. l. 13. c. 9. — 82) sanctas reip.: orig. — 83) quicquid: Edd. coll. o. — 84) obedire: Ed. Bas. — 85) Constantinum: Edd. coll. o. pr. Arg.

vanda civitate obedientiam exhibere, quatenus quicquid a vobis hactenus bene gestum agnoscitur⁸⁶) per praesentis⁸⁷) temporis vigilantiam ac sollicitudinem augmentetis.

Gratian. *Ex his omnibus colligitur, quod militare peccatum non est, et quod praecepta patientiae in preparatione cordis, non in ostentatione corporis observanda sunt.*

QAESTIO II.

GRATIANUS.

Quod autem quaeritur, quod sit iustum bellum, Isidorus Etymol. l. XVIII. c. 1. inquit

C. I. Quod sit iustum bellum.

Iustum est bellum, quod ex edicto^a) geritur de rebus rebus repetendis²), aut propulsandorum hostium³) causa. Et cap. 15: §. 1. Iudex dictus, quasi⁴) ius dicens populo, sive quod iure disceptet. Iure autem disceptare est iuste iudicare. Non est autem⁵) iudex, si non est in eo iustitia.

C. II. Nihil ad iustitiam interest, sive aperte sive ex insidiis aliquis pugnet.

*Item Augustinus in libro quaestionum VI., quaest. 10. Dominus⁶) noster⁷) iubet ad Iseum Nave, ut constituat sibi retrorsus insidias, id est insidiantes bellatores ad insidiandum hostibus. Hinc admonemur, hoc⁸) non iniuste fieri ab his, qui iustum bellum gerunt, ut nihil homo iustus praecipue cogitare debeat⁹) in his rebus, nisi ut *iustum* bellum suscipiat cui bellare fas est. Non enim omnibus fas est. Quum autem iustum bellum susceperit, utrum¹⁰) aperta pugna, utrum insidiis *vincat*, nihil ad iustitiam interest. Iusta autem bella definiri solent, quae ulciscuntur iniurias, si¹¹) qua gens vel civitas, quae bello petenda est, vel vindicare neglexerit quod a suis improbe factum est, vel reddere quod per iniurias ablatum est. Sed etiam¹²) hoc genus belli sine dubitatione¹³) iustum est, quod Deus imperat, *apud quem non est iniquitas*, et¹⁴) novit quid cuique fieri debeat; in quo bello ductor exercitus vel ipse populus non tam auctor belli, quam minister iudicandus est.*

Gratian. *Quum ergo iustum bellum sit, quod ex edicto geritur, vel quo iniuriae ulciscuntur, quaeritur, quomodo a filiis Israël iusta bella gerebantur.*

De his ita scribit Augustinus in quaestionibus Numerorum, quaest. 44. ad c. 20.¹⁵):

C. III. Innoxius transitus filii Israël negabatur, atque ideo iusta bella gerebant.

Notandum est sane, quemadmodum iusta bella gerebantur [a¹⁶) filiis Israël contra Amorrhaeos]. Innoxius enim transitus denegabatur¹⁷), qui iure humanae societatis aequissimo patere debebat.

QAESTIO III.

GRATIANUS.

Quod vero iniuria sociorum armis propulsanda non sit, exemplis et auctoritatibus probatur. Dominus¹) enim, quum ab Herode quaereretur ad interficiendum, non patrocinium sibi

quaesivit armorum, quum occulto instinctu posset in eum convertisse manus Iudaeorum, sed fugiens in Aegyptum latuit ibi per septennium. Sic etiam, quum a Iudaeis²) lapidibus peteretur, abscondit se, et exivit de templo. Sic etiam, quum duceretur ad crucem, noluit³) commovere adversus seniores Iudaeorum turbam, quae nuper ei obviam processerat, et cum palmis et laudibus eum receperat. Sic etiam interrogatus a Pilato, an rex esset, ait⁴): Regnum meum non est de hoc mundo. Si enim esset de hoc mundo, ministri mei utique decertarent, ut ego non traderer Iudaeis, insinuans illos ad regnum huius mundi pertinere, qui auxilio humanarum virium, non divino praesidio ab imminente iniuria se tueri contendunt. Item, quum discipulis suis ait⁵): Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam, non arma armis, sed fugam persequentibus docuit opponi. §. 1. Item, sicut legitur in Esaia, Aegyptus a Nabuchodonosor devastata est, quia filiis Israël contra Assyrios et Chaldaeos protectionis et defensionis auxilium promisit. Unde dictum est⁶): Baculus arundineus rex Aegypti, super quem si aliqui iniunxerit fuerit, confringetur, et perforabit manum innitentis. Ipsi etiam Iudaei captivi ducti sunt, quia spem suae liberationis non in solo Deo, sed in homine posuerunt. Sic etiam de primis credentibus legitur⁷), quod rapinam suorum bonorum cum gaudio suscipiebant, non quaerentes sibi aliorum patrocinia, sed gaudentes, quoniam digni inveniebantur pro nomine Iesu contumeliam pati. Sic et Apostolus in prima epistola suadet Corinthiis⁸), ut iniuriam et fraudem patienter ferant potius, quam repetendo fratres scandalisent. Sic ab idololatriis et a qualibet esca censet abstinendum potius, quam cum scandalo fratrum edamus. Sic et a sumptibus abstinet, ne aliquod offendiculum evangelio Christi praestaret. Quum ergo ille, qui ab iniuria armis arcetur, non minus scandalizetur quam ille, a quo ablata coram iudice reposcuntur, patet, quod ad propulsandam iniuriam non sunt petenda armorum auxilia. Quod autem petendum non est, illud iure praestari non debet. §. 2. Sed contra multa rite praestantur, quae tamen iure non petuntur. Bonus enim non rite iniurias vindictam petit, quia malum pro malo redderet, quem tamen iudex recte infligeret, nec nisi bonum pro malo redderet. Unde Augustinus in expositione Psalmi CVIII. ait⁹):

C. I. Quae sint differentiae retributionum.

Sex differentiae sunt: reddere bona pro malis, non reddere mala pro malis; haec *duo* bonorum sunt, et⁹) prius melius. Non reddere bona pro bonis, reddere mala pro bonis; haec duo malorum sunt, et¹⁰) posterius deterius. Reddere bona pro bonis, mala pro malis; haec duo mediocrium sunt: prius propinquum bonis, convenit etiam malis^b), quod Christus non arguit, sed plus oportere dicit, quia et¹¹) ethnici hoc faciunt; posterius propinquum malis, convenit tamen etiam bonis. Unde et lex¹²) modum ultionis statuit: *Oculum pro oculo*. Quae, si dici potest, iniustorum iustitia est, non quia iniqua est ultio, quam lex statuit, sed quia vitiosa est libido ulciscendi, magisque ad iudicem pertinet hoc¹³) inter homines decernere¹⁴), quam bonum hominem sibi expetere. Hic enim redderet malum pro malo, iudex vero^c) punit, non delectatione alienae miseriae, quod est malum pro malo, sed dilectione

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. II. C. I. a) Edicto: In codicibus Isidori etiam manuscriptis legitur: *ex praedicto*. Citat enim Ciceronem ex libris de republ., qui negat iustum esse bellum, nisi denunciatum, nisi indictum, nisi de repetitis rebus.

Quaest. III. C. I. a) B. Augustinus in explanatione Ps. 108. has sex differentias aptissime explicavit, cuius sententiam auctor glossae ordinariae in eodem loco breviter retulit, ex qua glossa videtur acceptum hoc caput.

b) Convenit etiam malis: Verba haec non sunt in plerisque vetustis^a), neque in glossa; sed non longe discedunt a verbis B. Augustini.

c) Iudex vero: In glossa ordinaria et plerisque Gratiani manuscriptis legitur: *iudex vero non, sed dilectione iustitiae, quod est bonum pro malo, quod et Deus iudex fecit*^{**}). Non sunt tamen reliqua inducta, quoniam apud B. Augustinum in eadem explanatione aliquanto inferius eadem fere habentur.

Quaest. I. C. VII. 86) ostenditur et cognoscitur: Ed. Bas. — cognoscitur: Ed. Arg. — 87) praesentem: Edd. coll. o.

Quaest. II. C. I. 1) Ivo Pan. l. 8. c. 54. Decr. p. 10. c. 116. — 2) repetitis: orig. — 3) hominum: Edd. coll. o. — 4) quia ius dicit: Ed. Ven. II. — quia ius dicit: Edd. rell. — Ivo. — 5) enim: Edd. coll. o. — C. II. 6) Quod Deus iubet, loquens ad Iesum (Ios. c. 8.). ut constituit sibi prorsus insidias: orig. — 7) add.: Iesus Christus: Ed. Bas. — 8) abest ab orig. — 9) cogitat: Edd. coll. o. — 10) utrum aperte pugnet, an (aut: Ed. Bas.) ex insidiis: Edd. coll. o. — 11) Sic gens et (vel: Edd. Arg. Bas.) civitas petenda est, quae: caed. — 12) abest ab Iisd. pr. Bas. Lugd. II. III. — 13) dubio: Edd. coll. o. — 14) qui: caed. — C. III. 15) Ivo Pan. l. 8. c. 57.

Decr. p. 10. c. 119. — 16) a — Am.: non sunt in orig., sunt tamen ap. Iv. — 17) negabatur: Edd. coll. o.

Quaest. III. 1) Matth. c. 2. — 2) Matth. c. 21. — 3) Ioan. c. 18. — 4) ib. v. 36. — 5) Matth. c. 10. v. 23. — 6) Esa. c. 36. v. 6. — 7) Act. c. 5. — 8) I Cor. c. 6. v. 7. — C. I. 9) sed: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 10) sed: Edd. coll. o. pr. Bas. — 11) non sunt in Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 11) desid. in Edd. Bas. Lugd. II. III. — 12) Exod. c. 21. v. 24. — 13) hic: Ed. Bas. — 14) discernere: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 15) Iud. vero non, sed (si: Ed. Arg.) delectatione iustitiae iustum pro iniusto, quod etc.: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — Iud. vero non, sed dilectione etc. eodem modo: Ed. Lugd. I. — Eadem sunt in Ed. Bas., nisi quod missum est voc.: pro. — In Edd. Lugd. II. III. est ut in textu, omissa tamen voce: punit.

iustitiae, iustum pro iniusto, quod est bonum pro malo, quod etiam Deus iudex facit.

Gratian. *Item ab aliquo capto iniuste sua exiguntur, pro vita tamen redimenda iuste offeruntur. Item vasa sacra ab aliquo barbaro iniuste exiguntur, pro redemptione tamen captivorum iuste praestantur. Sic et iniurias propulsatio, licet iniuste postuletur, tamen iuste praestatur, quoniam et ipsa postulatio non usquequaque iniusta probetur.* §. 1. *Aliud enim est iniuriam propellere, ut sibi liceat voluptuose vivere, aliud, ut aliorum utilitati libere possit vacare. Sicque aliud est suffragium ab homine tanquam a ministro iustitiae postulare, et mala voluntas adversantium eius ministerio careat effectu, et bonorum voluntas eius suffragio sortiatu effectum; aliud spem suam a Deo in hominem transferre, ut adversa, quae inferuntur a Deo ad vitae correctionem, humano pellantur auxilio nulla praecedente correctione, sicut Israelitae, qui captivitatem sibi imminentem Aegyptiorum suffragio se putabant posse evadere sine poenitentia praeteritae vitae, non revocantes ad memoriam: Da¹⁵⁾ nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis. Et idem¹⁶⁾: Hi in curribus, et hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri invocabimus. Petere ergo vel praestare in tribulatione subsidium, ut voluptuose quis in crimine vivat, damnable est. Petere autem vel praestare solatium, ut malis facultas delinquendi admittatur, ut ecclesiae pacem adipiscatur, ut aliquis multorum utilitati servetur, utile est et honestum; dissimulare vero est gravissimum. Hinc de Paulo legitur¹⁷⁾, quod, quum quidam Iudaeorum iurassent, se non comesturos panem, nisi eum interficerent, petiit milites a praetore, quorum praesidio illaeus servaretur ab iniuria Iudaeorum, non suae voluptati, sed omnium utilitati victurus. Hinc in evangelio¹⁸⁾ mercenarius vocatur qui videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit. §. 2. Hinc etiam ecclesia auxilium ab imperatore ad sui defensionem petere monetur.*

Unde Augustinus ad Bonifacium ait, epist. L.¹⁹⁾:

C. II. *Ab imperatore ecclesia auxilium postulare debet.*

Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petiit ab imperatore Christiano [contra²⁰⁾ hostes ecclesiae], non tam sui tunc defendendi causa, quam tuendae ecclesiae sibi creditae²¹⁾. Quod si praetermisisset, non eius fuisset laudanda patientia, sed negligentia merito culpanda. Neque enim²²⁾ et apostolus Paulus vitae suae transitoriae consulebat, sed ecclesiae Dei, quando contra illos, qui eum occidere conspiraverant, consilium eorum tribuno ut proderetur effecit. Unde factum est, ut eum ad locum, quo fuerat perducendus, deduceret miles armatus, ne illorum pateretur²³⁾ insidias.

C. III. *Catholici adversus haereticos a potestatibus ordinatis defensionem possunt postulare.*

Item Augustinus ad Emeritum, epist. CLXIV.²⁴⁾

Nostri adversus illicitas et privatas vestrorum violentias (quas et vos ibi, qui talia non facitis²⁵⁾, doletis et gemitis) a potestatibus ordinatis tuitionem²⁶⁾ petunt, non qua[†] vos²⁶⁾ persequantur, sed qua²⁷⁾ se defendant.

C. IV. *Quantum interest inter persecutionem catholicorum et haeticorum.*

Item eiusdem contra literas Petiliani, l. II. c. 88.²⁸⁾

Pro membris Christi adversus vos saeviunt, et vobis resi-

stunt, quicumque in catholica²⁹⁾ parvae³⁰⁾ adhuc fidei eo animo sunt, quo tunc Petrus fuit, quum ferrum pro Christi nomine strinxit³¹⁾. Sed multum interest inter vestram persecutionem, et istorum. Vos similes estis servo sacerdotis Iudaeorum³²⁾, quia servientes principibus vestris adversus ecclesiam catholicam, id est adversus Christi corpus, armamini. Isti autem tales sunt, qualis tunc Petrus fuit, qui pro Christi corpore, id est pro ecclesia, etiam³³⁾ corporaliter pugnavit.

C. V. *Iustitiae plenus est qui patriam bello tuetur a barbaris.*

Item Ambrosius libro I. de officiis, c. 27.³⁴⁾

Fortitudo, quae vel in bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena iustitiae³⁵⁾ est.

C. VI. *Prodest latroni vel piratae qui membra eius debilitat.*

Item Hieronymus super Sophoniam, ad c. 1.³⁶⁾

Si quis fortitudinem latronis, et³⁷⁾ piratae, et furis³⁸⁾ enervat³⁹⁾, infirmosque⁴⁰⁾ reddat⁴¹⁾, prodest⁴²⁾ illis sua infirmitas. Debilitata enim membra, quibus prius non bene utebantur, a malo opere cessabunt.

C. VII. *Qui socii non repellit iniuriam similis est ei, qui facit.*

Item Ambrosius libro I. de officiis, c. 36.

Non⁴³⁾ in inferenda, sed in depellenda iniuria lex virtutis est. Qui enim non repellit⁴⁴⁾ a socio iniuriam, si potest, tam est in vitio quam ille, qui facit. Unde S. Moyses hinc prius orsus est tentamenta bellicae⁴⁵⁾ fortitudinis. Nam quum vidisset Hebraeum ab Aegypto iniuriam accipientem⁴⁶⁾, defendit ita, ut Aegyptium prosterneret, atque in arena absconderet. Salomon quoque ait⁴⁶⁾: *Eripe eum, qui ducitur ad mortem.*

C. VIII. *Malorum impietati favet qui eis obviare cessat.*

Item Anastasius et Damasus Papa⁴⁷⁾.

Qui potest obviare et perturbare perversos, et non facit, nihil aliud est quam favere eorum impietati. Nec enim caret scrupulo societatis occultae qui manifesto facinori desinit obviare.

C. IX. *Qui divina mandata contemnunt severis coercerentur vindictis.*

Item Calixtus epist. II. ad Episcopos Galliae⁴⁸⁾.

Iustum est, ut qui divina contemnunt mandata, et inobedientes Patrum⁴⁹⁾ existunt iussionibus, severioribus corrigantur vindictis, quatenus ceteri talia committere timeant, et omnes gaudeant fraterna concordia, et cuncti sumant severitatis atque bonitatis⁵⁰⁾ exemplum. Nam si (quod absit) ecclesiasticam sollicitudinem vigoremque negligimus, perdit desidia disciplinam, et animabus fidelium profecto nocebitur.

C. X. *Imperatores cum episcoporum provisione ecclesiae defensionem adversus divitum potentiam debent suscipere.*

Item ex Concilio Carthaginiensi V., c. 9.⁵¹⁾

Ab imperatoribus⁵²⁾ universis visum est^{f)} postulandum propter afflictionem pauperum, quorum molestiis sine in-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. d) Non facitis: Addita est negatio ex originali et Ivone*), et alia etiam emendata. Refert autem ibi B. Augustinus id, quod decretum fuerat in sancto conc. Carthaginensi, ac repetitur in conc. Africano cap. 60., citatur autem infra eadem c. *Ab imperatoribus.*

Quaest. III. C. I. 15) Psal. 59. v. 13. — 16) Psal. 19. v. 8. — 17) Act. c. 23. — 18) Ioan. c. 10. — C. II. 19) ser. A. 417. — Ep. 185. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 10. c. 59. Polyc. l. 1. t. ult. — 20) contr. — eccl.: non sunt in orig., sed tamen ap. Iv. — 21) traditas: Ed. Bas. — 22) consuluit: Edd. coll. o. — Ivo. — cf. Act. c. 23. — 23) pateret insidiis: Edd. coll. o. — C. III. 24) Ep. 87. Ed. Maur. ser. A. 405. — Ivo Pan. l. 8. c. 26. Decr. p. 10. c. 60. — *) non est in Pan. — 25) ultionem: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — †) ut: Ed. Bas. — quod: Edd. rell. — Ivo. — 26) hos: Edd. coll. o. — Ivo. — 27) quia: ead. — id. — C. IV. 28) Ivo Decr. p. 10. c. 75. — 29) ecclesia: Edd. coll. o. — 30) par. — ad.: non sunt ap. Iv. — 31) Ioan. c. 18. — 32) non est ap. Iv. — 33) desid. in Ed. Bas. — C. V. 34) Ivo Pan. l. 8. c. 34. Decr. p. 10. c. 97. — 35) iustitia: Edd. coll. o. — C. VI. 36) Ivo Pan. l. 8. c. 50. Decr.

p. 10. c. 113. — 37) vel: Edd. coll. o. — 38) et fur.: non sunt ap. Iv. — 39) diripiat: orig. — Ivo. — 40) non est ap. Iv. — 41) reddat: Edd. coll. o. — 42) etiam prod.: Ed. Arg. — C. VII. 43) Non inferenda: Edd. Arg. Nor. Ven. l. II. — Non in ferenda: Edd. rell. — 44) repellat: Ed. Bas. — **) inbecillis: Edd. coll. o. — 45) patientem: Ed. Bas. — cf. Exod. c. 2. — 46) Prov. c. 24. v. 11. — C. VIII. 47) Legitur in Ep. (Pseudoisidor.) Damasi ad Stephanum. — Ans. l. 13. c. 19. Polyc. l. 7. t. 11. — cf. c. 3. D. 83. c. 3. D. 86. — C. IX. 48) Caput Pseudoisidor. — cf. Greg. M. ep. 41. l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 13. c. 13. Ivo Decr. p. 6. c. 346. Polyc. l. h. — 49) paternis: Edd. coll. o. — 50) honestatis: Ed. Bas. — C. X. 51) hab. A. 401. — Coll. tr. p. 2. t. 19. c. 9. — 52) imperatore: Coll. Hisp. — ***) ita in Edd. coll. o.

termissione fatigatur ecclesia, ut defensores eis adversus potentias divitum cum episcoporum provisione delegentur⁵³).

Gratian. *Ecce, quod nonnunquam est obviandum perversis, et iniuria sociorum armis est propulsanda, ut et malis adempta facultas delinquendi prosit, et bonis optata facultas libere consulendi ecclesiae ministretur. Hoc qui non facit, consentit.*

Unde Augustinus ait in *Psalm. LXXXI.*:

C. XI. *Non sunt immunes a scelere qui non liberant eos, quos possunt a facto liberare.*

Ostendit [Propheta] nec illos immunes a scelere esse, qui permiserunt Christum principibus interficere⁵⁴), quum prae multitudine timerentur, et possent illos a facto, et se a consensu liberare. Qui desinit⁵) obviare⁵⁵), quum potest, consentit.

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem vindicta inferenda non sit, multis modis probatur. Mali enim tolerandi sunt, non abiiciendi; increpatione feriendi, non corporaliter expellendi.*

Unde Augustinus ait in libro de verbis Domini, sermone XVIII. a) †):

C. I. *Quomodo mali sunt tolerandi, et quomodo ab eis recedendum sit.*

Tolerandi sunt quidem mali pro pace, nec corporaliter ab eis recedatur; sed spiritualiter^b) exire¹) est facere quod pertinet ad correctionem malorum, quantum licet pro gradu cuiusque, salva pace; displicere est non tangere. Non enim prophetae, qui haec dicebant, populum suum dimiserunt, sed inter eos habitabant, quos increpabant, unum²) templum cum eis intrabant, eadem sacramenta celebrabant. Hoc³) est exire, ore non parcere, hoc est immundum non tangere, voluntate non consentire.

C. II. *Quod mali sint tolerandi a bonis.*

Idem c) 4).

Tu bonus tolera malum. Nam et Christus Iudam, quum sciret furem esse, toleravit et ad praedicandum misit, eique cum aliis eucharistiam dedit.

C. III. *Pro pace ecclesiae mali sunt tolerandi.*

Idem super Ioannem tractatu L., ad c. 12. d) 5)

Quid ergo voluit Dominus noster Iesus Christus, fratres mei, admonere ecclesiam suam, quando unum perditum inter duodecim habere voluit, nisi ut malos toleremus, ne corpus Christi dividamus? Ecce inter sanctos est Iudas, ecce fur est Iudas, et, ne contemnas⁶), fur sacrilegus⁷), non qualiscunque fur⁸), *fur loculorum*, sed dominicorum;

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. g) Qui desinit: Haec in eadem glossa referuntur ex Cassiodoro, cuius verba sunt haec: *Nam quum possis obviare perversis, si desinas adversari, consensus erroris est.*

Quaest. IV. C. I. a) Caput hoc est in glossa ordinaria, 2. Cor. 6. ad ea verba: *Exite de medio eorum.* Sententia vero est accepta ex sermone 18. Augustini de verbis Domini, ex quo infra ead. c. *Ecce* et c. *Recedite* ad idem pertinentia referuntur.

b) Spiritualiter: Hic interpositae erant duae voces: *spiritualiter autem*²), quae sunt expunctae, quia et a plerisque vetustis, et a glossa ordinaria absunt.

C. II. c) Initium huius capituli est in tractatu 50. in Ioannem. Reliqua vero videntur accepta ex glossa ordina-

Quaest. III. C. X. 53) *deligantur*: Coll. Hisp. = C. XI. 54) *crucifigere et interficere*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 55) *obv.* *perversis — et non facit, consentire videtur*: Ed. Bas. — eodem modo Edd. Lugdd. II. III., nisi quod in fine legitur: *consentit.*

Quaest. IV. C. I. †) Sermo 88. Ed. Maur. — *) ita in Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 1) *hoc*: Edd. coll. o. — 2) *sed unum*: Edd. Bas. — 3) *add.*: Edd. coll. o. = C. II. 4) cf. Gratian. §. 3. post c. 48. C. 7. q. 1. = C. III. 5) Polyc. I. 7. t. 7. — 6) *contendas*: Edd. coll. o. — 7) *fur est et sacr.*: Edd. Bas. Nor. Lugdd. — *fur et sacr.*: Edd. rell. — 8) *fur, sed loc. dom. et sacr.*: Edd. Bas. Nor. Lugdd. II. III. — *fur, sed et dom. loc., sed sacr.*: Ed. Arg. — *fur, sed domin., loc., sed sacr.*: Edd. rell. — 9) *sic*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 10) *fure, non qualiscunque fur, sed pec.*: Edd. Bas. — *fure, nec etc.* eodem modo: Edd. Lugdd. II. III. — *fure, nec — sed*

loculorum, sed sacrorum. Si⁹) crimina discernuntur in foro¹⁰) qualiscunque fur et peculatus (peculatus enim furum dicitur de re publica, et non sic iudicatur furum rei privatae, quomodo publicae), quanto vehementius iudicandus est sacrilegus fur, *qui ausus fuerit* non undecunque tollere¹¹), sed de ecclesia tollere. Qui aliquid de ecclesia furatur Iudae perditio¹²) comparatur.

C. IV. *De eodem.*

Idem serm. XVIII. de verbis Domini¹³).

Ecce, inquit, dicit Propheta¹⁴): *Recedite, exite inde, et immundum ne tetigeritis.* Quomodo ergo¹⁵) malos pro pace tolerabimus, a quibus exire et recedere iubemur, ne tangamus immundum? Nos istam recessionem spiritualiter intelligimus: illi corporaliter. Nam et ego clamo¹⁶) cum Propheta; et qualiacunque^e) sumus vasa, utitur nobis Deus in dispensatione vestra¹⁷). Clamamus et¹⁸) nos, et dicimus vobis, recedite, exite inde, et immundum ne tetigeritis, sed contactu¹⁹) cordis, non corporis. Quid est enim tangere immundum, nisi consentire peccatis? Quid est autem exire inde, nisi facere quod pertinet ad correctionem malorum, quantum pro uniuscuiusque gradu atque persona, salva pace, fieri potest? *Et paulo post*: §. 1. Ergo, fratres mei, quotquot habetis inter vos, qui adhuc amore saeculi praegravantur, avaros, periuros, adulteros, inspectores²⁰) nugarum, consultores²¹) mathematicorum, phanaticorum²²), augurum, aruspicum, ebriosos, luxuriosos, quicquid inter vos malorum esse nostis, quantum potestis, improbate, ut corde recedatis, et redarguite, ut exeatis inde, et nolite consentire, ut²³) immundum non tangatis.

C. V. *Pacificus est qui corrigit quod potest, vel excludit a se quod non potest.*

Idem in secundo libro contra epistolam Parmeniani, c. 1.

Quisquis vel quod potest arguendo corrigit, vel quod corrigit non potest salvo pacis vinculo excludit, vel quod salvo pacis vinculo excludere non potest aequitate improbat, firmitate supportat, hic est pacificus, et ab isto²⁴) maledicto, de quo scriptura dicit²⁵): *Vae his, qui dicunt quod nequam est bonum, et quod bonum est nequam, et reliqua*^{*}, omnino liber, prorsus securus, penitus alienus. *Et infra*: §. 1. Quomodo, inquit Parmenianus, incorruptus poteris permanere, qui corrumpis sociaris?)

C. VI. *Quid sit malis sociari.*

Idem in eodem capite continuo²⁶).

Ita plane, *si* sociatur quis malis, *id est* si mali²⁷) aliquid cum eis committit, aut committentibus favet. Si autem neutrum facit, nullo modo sociatur. Porro, si addit²⁸) tertium²⁹), ut non sit in vindicando³⁰) piger, sed vel corripiat iustus in misericordia et arguat, vel etiam, si eam

ria in Psalmum 9. ad ea verba: *Dirit enim in corde suo, et explanatione B. Augustini in Psalmum 10, cuius propria verba referuntur sup. 1. qu. 1. Christus.* Ab eodem vero copiose haec eadem sententia exponitur in epistola 162.

C. III. d) Multa in hoc capite sunt emendata ex B. Augustino.

C. IV. e) Et qualiacunque: Sic emendatum est ex B. Augustino et Beda. Antea legebatur: *aequalia* **).

C. V. f) Sociaris: Apud B. Augustinum huic interrogationi Parmeniani sequitur continenter responsio, quae habetur in proxime sequenti capite *Ita plane*. Ac certe multo aptius interrogatio Parmeniani et B. Augustini responsio unico capitulo comprehenderentur.

et pec.: Edd. rell. — 11) *tollere hoc est sacrilegium committere* (abest ab Ed. Arg.) *sed de ecclesia*: Edd. coll. o. — 12) *traditori*: Ed. Bas. — *proditori*: Edd. rell. — Böhm. = C. IV. 13) Sermo 88. Ed. Maur. — Ans. I. 12. c. 65 (64). Polyc. Ib. — 14) Esa. c. 52. v. 11. — 15) *desid.* in Ed. Bas. — 16) *clamo*: ead. — *) ita in Edd. coll. o. et ap. Ans. — 17) *nostra*: Ed. Bas. — 18) *desid.* in Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 19) *factu*: Ed. Bas. — 20) *spectatores*: Edd. Arg. Bas. — *inspectatores*: Edd. rell. pr. Par. Lugdd. II. III. — 21) *consultatores*: Edd. coll. o. pr. Bas. Par. Lugdd. — 22) non est in Edd. Arg. Nor. — 23) *ut — ne*: Edd. coll. o. pr. Bas., in qua leg.: *ne*. = C. V. 24) *illo*: Edd. Lugdd. II. III. — 25) Esa. c. 5. c. 20. = C. VI. 26) Polyc. Ib. — 27) abest ab Ed. Bas. — 28) *addat*: Edd. coll. o. — 29) *iterum vel tert.*: Ed. Arg. — 30) *in dicitulo*: Ed. Bas.

personam gerit, et ratio conservandae pacis admittit, coram³¹⁾ omnibus peccantes arguat, ut ceteri timeant, removeat³²⁾ etiam vel ab aliquo gradu honoris, vel ab ipsa communione sacramentorum, et haec omnia cum dilectione corrigendi, non cum odio persequendi³³⁾, plenissimum officium non solum castissimae innocentiae, sed etiam diligentissimae severitatis implevit. Ubi autem³⁴⁾ cetera impediuntur, illa duo semper retenta incorruptum castumque custodiunt, ut nec faciat malum, nec approbet factum.

C. VII. *Attens peccata in ecclesia alicui non praeiudicant.*

Idem in epistola 152. contra Donatistas³⁵⁾.

Si quis a catholica ecclesia fuerit separatus, quantumlibet laudabiliter se vivere existimet, hoc solo scelere, quod a Christi unitate³⁶⁾ disunctus est, non habebit vitam, sed Dei ira manet super eum. Quisquis autem in hac³⁶⁾ ecclesia bene vixerit, nihil ei praeiudicant aliena peccata; quia in ea unusquisque proprium onus portabit, sicut Apostolus dicit³⁷⁾. Et infra: §. 1. Ergo communio malorum non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed consensione factorum. Nam si in malis factis non eis quisque³⁸⁾ consentiat, portat malus causam suam³⁹⁾ et personam suam⁴⁰⁾, nec praeiudicat alteri, quem in consensione³⁹⁾ mali operis, socium non habet criminis.

C. VIII. *Non te maculat malus, si et non consentis, sed ipsum redarguis.*

Idem in sermone XVIII. de verbis Domini⁴⁰⁾.

A malis semper corde disiungimini: ad tempus caute corpore copulamini. Et infra: §. 1. Duobus modis non te maculat malus; si ei⁴¹⁾ non consentias, et si redarguas. Hoc est non communicare, non consentire; communicatur quippe, quando facto eius consortium voluntatis vel approbationis adiungitur. Et infra: §. 2. Neque ergo consentientes sitis malis, ut approbetis; neque negligentes, ut non arguatis; neque superbientes, ut insultanter⁴²⁾ arguatis.

C. IX. *Immundum tangere est peccatis consentire.*

Idem ex eodem⁴³⁾.

Recedite ¶, exite⁴⁴⁾ inde⁴⁵⁾, et immundum ne tetigeritis. Sed contactu⁴⁶⁾ cordis, non corporis. Quid est enim tangere immundum, nisi consentire peccatis? Quid est autem⁴⁷⁾ exire⁴⁸⁾ inde, nisi facere quod pertinet ad correctionem malorum, quantum pro uniuscuiusque gradu atque persona, salva pace, fieri potest? Displicuit tibi quod quisque⁴⁹⁾ peccavit⁵⁰⁾? non tetigisti immundum. Redarguisti, corripuisti, monuisti, adhibuisti etiam, si res exigit, congruam, et quae unitatem⁵¹⁾ non violet⁵²⁾ disciplinam? existi inde. Et infra: §. 1. Clamavit ista Moyses⁵³⁾, clamavit Esaias⁵⁴⁾, clamavit Hieremias⁵⁵⁾, clamavit Ezechiel⁵⁶⁾. Videamus, si dimiserunt populum Dei, et se ad alias gentes transtulerunt. Quam multa, et quam vehementer Hieremias increpavit in⁵⁷⁾ peccatores et sceleratos populi sui⁵⁸⁾? Inter eos tamen erat, unum cum eis templum intrabat, eadem sacramenta celebrabat, in eadem sceleratorum hominum congregatione vivebat; sed clamando exibat inde. Hoc est exire inde, hoc est immundum non tangere, et voluntate⁵⁹⁾ non consentire, et ore non parcere.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. g) Christi unitate: Antea legebatur: *Christianitate* *). Restitutum est ex originali et Beda, itemque alia nonnulla.

Quæst. IV. C. VI. 31) et coram: Edd. coll. o. — 32) removeatur: Ed. Par. — removeatur: Edd. rell. pr. Lugdd. — 33) add.: faciat: Edd. coll. o. — 34) add.: etiam: Ed. Bas. — C. VII. 35) Ep. 141. Ed. Maur. scr. A. 412. — Ivo Decr. p. 2. c. 101. — *) ita ap. IV. et in Edd. coll. o. — 36) add.: sancta: Edd. coll. o. — 37) ait: ead. — Ivo. — cf. Galat. c. 6. v. 5. — 38) quisquis: Ed. Bas. — quisquam: Edd. Lugdd. II. III. — 39) concessione: Ed. Bas. — C. VIII. 40) Sermo 88. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 2. c. 102. — 41) desid. in Ed. Bas. — 42) insultantes: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — insolenter: Ivo. — Böhm. — C. IX. 43) Ivo Decr. p. 2. c. 103. — cf. supra c. 4. — †) Esa. c. 52. v. 11. — 44) et ex: Edd. coll. o. — 45) exinde: Ed. Bas. — 46) cum tactu: Ivo. — 47) abest ab eod. — 48) exite: Ed. Arg. — 49) quisquam: Edd. Lugdd. II. III. — Ivo. — 50) peccaverit: Ivo. — Edd. coll. o. — 51) unitatis: Edd. Lugd. I. Par. — 52) violet: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 53) Num. c. 16. — 54) Esa. c. 52. — 55) Thren. c. 4. — 56) Ezech. c. 14.

C. X. *Non maculant innocentes facta nocentium, quae ab eis credi non possunt.*

Idem in epist. XLVIII. ad Vincentium⁶⁰⁾.

Quam magnum est crimen ab istorum innocentium communione separari? Nam et facta⁶¹⁾ nocentium, quae innocentibus demonstrari, vel ab innocentibus credi non possunt, non coincidunt quemquam, si propter innocentium⁶²⁾ consortium etiam cognita sustinentur. Non enim propter malos boni deserendi, sed propter bonos mali tolerandi sunt, sicut toleraverunt⁶³⁾ Prophetae, contra quos tanta dicebant, nec communionem sacramentorum illius populi relinquebant; sicut ipse Dominus nocentem ludam usque ad condignum eius exitum toleravit, et eum sacram cum innocentibus communicare permisit, sicut toleraverunt Apostoli eos, qui⁶⁴⁾ per invidiam (quod ipsius diaboli vitium est) Christum annunciabant.

C. XI. *Mali, quos ecclesia recipit, nec expellit, a bonis sunt tolerandi, non iudicandi.*

Idem in sermone XXIV. de verbis Apostoli^{h)}⁶⁵⁾.

Fortè in populo Dei stat iuxta te avarus, raptor, inhians rebus alienis, quem nosti talem, et fidelis est, vel potius fidelis vocatur. Non eum potes de ecclesia pellere, non habes aliquem aditum castigando et corripiendo⁶⁶⁾ corrigere, accessurus est tecum ad altare. Noli timere: unusquisque⁶⁷⁾ proprium⁶⁸⁾ onus portabit. Item infra: §. 1. Quomodo (inquis) ferrem quem novi malum? nonne melius ipsum ferres, quam te foras efferres⁶⁹⁾? Ecce, quomodo ferres⁷⁰⁾: attende⁷¹⁾ Apostolum dicentem⁷²⁾: Unusquisque proprium⁷³⁾ onus portabit. Liberet te ista sententia. Non enim cum illo communicares avaritiam⁷⁴⁾, sed communicares cum illo Christi mensam. Et quid tibi obesset, si cum illo communicares Christi mensam? Apostolus dicit⁷⁵⁾: Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit: sibi, non tibi. Sane si iudex es, si iudicandi potestatem accepisti, ecclesiastica regula, si apud te accusatur, si veris documentis testibusque convincitur, coërce, corripe, excommunica, degrada.

Gratian. Est et alia distinctio tolerandorum et cavendorum, quam ex verbis Augustini licet colligere, dicentis serm. XLIX. de verbis Domini⁷⁶⁾:

C. XII. *Pastor est diligendus, mercenarius tolerandus, latro cavendus.*

Tres personas dixit Dominus (et debemus illas investigare) in evangelio, pastoris, mercenarii⁷⁷⁾, et furis. Et paulo post: Pastorem dixit⁷⁸⁾ animam suam ponere pro ovibus suis, et intrare per ianuam. Furẽ dixit [et latronem⁷⁹⁾] ascendere per aliam partem. Mercenarium dixit, lupum vel⁷⁹⁾ furẽ si videat, fugere, quia non est illi cura de ovibus: mercenarius est enim⁸⁰⁾, non⁸¹⁾ pastor. Ille intrat per ianuam, quia⁸²⁾ pastor est; ille ascendit per aliam partem, quia⁸³⁾ fur est; ille videns eos, qui volunt tollere oves, timet et fugit, quia mercenarius est, quia⁸⁴⁾ non est illi cura de ovibus, mercenarius est enim. Si invenerimus tres istas personas, invenit sanctitas vestra *et* quos diligatis, *et* quos toleratis, *et* quos caveatis. Diligendus est pastor, tolerandus est mercenarius, cavendus est latro.

Gratian. Ecce, quod mali tolerandi sunt, nec corporant, sed spiritali vindicta sunt puniendi. Unde, quum discipuli

C. XI. h) Antea citabatur ex libro primo de unico baptismo, ubi non habetur.

C. XII. i) Et latronem: Hae duae voces non sunt in originali: Anselmus tamen illas habet.

— 57) desid. in Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 58) Det: Edd. ead. — abest a rell. — 59) voluntati: Ed. Bas. — C. X. 60) Ep. 93. (scr. A. 408.) Ed. Maur. — 61) cf. infra c. 37. — 62) propter innocentes etiam: Edd. coll. o. — 63) add.: eos: ead. — 64) cf. Philipp. c. 1. — C. XI. 65) Sermo 164. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 2. c. 94. — 66) add.: illum: Edd. coll. o. — 67) Gal. c. 6. v. 5. — 68) suum: Edd. coll. o. — 69) afferres: Ed. Lugd. II. — 70) ferres: orig. — Ivo. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 71) si attenderes: orig. — attenderes: Ivo. — attendens: Ed. Arg. — 72) Gal. c. 6. v. 5. — 73) suum: Edd. coll. o. — 74) avaritia, sed ei: Ed. Bas. — 75) 1 Cor. c. 11. v. 29. — C. XII. 76) Sermo 137. Ed. Maur. — Ars. 1. 6. c. 148. (145). — 77) et merc.: Ed. Bas. — 78) Ioan. c. 10. — 79) add.: etiam: Edd. coll. o. — 80) autem: ead. pr. Lugdd. II. III. — 81) et non: Edd. coll. o. — 82) qui: ead. — 83) qui: ead. — 84) nec illi est: ead.

non recepti a Samaritanis ignem coelitus super eos deducere voluerunt, dicentes magistro⁸⁵): Vis dicatus, descendat ignis de coelo, et consumat eos? audierunt: Nescitis, cuius spiritus estis? Item⁸⁶): Omnis, qui gladium acceperit, gladio peribit.

C. XIII. *Spiritualis nunquam carnalem persequitur, sed e converso.*

Hinc etiam Hieronymus ait in comment. ep. ad Gal. c. 4. Qui⁸⁷) secundum carnem natus erat, persequabatur⁸⁸) spiritalem: nunquam enim⁸⁹) spiritualis carnalem persequitur, sed ignoscit ei, quasi rustico⁹⁰) fratri. Scit, eum posse proficere per tempus, et si quando Aegyptiae filium viderit irascentem, recordatur⁹¹) unius patris, qui boves^k) creavit, et culices, et⁹²) in magna domo non solum esse vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia⁹³).

C. XIV. *Boni a malis nunquam in hac vita penitus possunt separari.*

Item Augustinus in libro IV. de baptismo, c. 12. 1) Quantus arrogantiae tumor est, quanta humilitatis et lenitatis oblivio, arrogantiae⁹⁴) quanta iactatio, ut quis aut audeat, aut⁺ facere se posse credat, quod nec Apostolis concessit⁹⁵) Dominus, ut⁹⁶) zizania⁹⁷) a frumento putet se posse discernere?

C. XV. *Praesens ecclesia simul recipit bonos et malos.*

Item Gregorius homilia XXXVIII. Evang.

Haec autem vita, quae inter coelum et infernum sita est, sicut in medio subsistit, ita utrarumque partium cives communiter recipit: quos tamen sancta ecclesia et⁹⁸) *nunc* indiscrete suscipit⁹⁹), et postmodum in egressione discernet. Si ergo boni estis, quamdiu in hac vita subsistitis, aequanimiter tolerare¹⁰⁰) malos *debetis*. Nam quisquis malos non tolerat, ipse sibi per intolerantiam *suam* testis est, quia bonus non est. Abel enim esse renuit, quem Cain malitia non exercet.

II. Pars. Gratian. Ex his omnibus colligitur, quod malorum vindicta Deo reservanda est, nec sunt corporaliter puniendi, sed crebra admonitione, et caritatis beneficio ad correctionem invitandi. Unde Christus in evangelio¹⁰¹) ait: Audistis quia dictum est in lege¹⁰²), (quem modum ultionis lex statuit) Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem hanc vicissitudinem tollo, et ad mansuetudinem et caritatis perfectionem vos invitans, dico vobis: Nolite¹⁰³) resistere malo, sed diligite inimicos vestros, benefacite iis, qui oderunt vos, ut sitis filii patris vestri, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos. Hinc Paulus ait¹⁰⁴): Si¹⁰⁵) esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi. Omnis enim iniquus bonorum est inimicus; omnis¹⁰⁶) autem amicus huius saeculi etiam inimicus est Dei. Inimicus autem Dei bonitatis et iustitiae est inimicus, ac per hoc amatorem iustitiae et bonitatis diligere non potest. Quum ergo inimicos diligere, vel illis benefacere, cibum et potum subministrare iubemur: inimicos persequi et punire prohibemur. §. 1. In lege enim veteris testamenti corporalis poena statuta est: in lege vero evangelii omni peccanti per poenitentiam promittitur venia. Unde illa a terrore inceptit, dicens¹⁰⁷): Ego sum Dominus Deus zelotes, visitans peccata patrum in filios usque in tertiam et quartam generationem. Haec vero a lenitate mansuetudinis et misericordiae, ita inquit¹⁰⁸): Beati pau-

peres spiritu, beati mites, beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequuntur. In illa dicebatur¹⁰⁹): Qui fecerit hoc vel illud, morte moriatur. In ista¹¹⁰): Gaudeo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem iustis, qui non indigent poenitentia. Item¹¹¹): Non veni vocare iustos, sed peccatores ad poenitentiam. Estote¹¹²) misericordes, sicut et pater vester misericors est. Initium quoque praedicationis salvatoris nostri, et praeconiis eiusdem, ad poenitentiam peccatores invitavit. Sic enim uterque exorsus est, dicens: Poenitentiam¹¹³) agite, appropinquavit enim regnum caelorum. Sic in Actibus Apostolorum, quum Iudaei, compuncti de scelere mortis Christi, dicerent Petro: Quid faciemus, viri fratres? legitur Petrus respondisse¹¹⁴): Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum. Et, ut universaliter dicitur, in lege¹¹⁵) populus ille rudis servili timore poenitentiae cogebatur: unde et legem in paedagogum accepit. In evangelio autem populus gratiae liber et adulus filiali amore, et hereditatis certitudine ad cultum divinae servitutis invitatur. Unde, quum quidam legem, quasi correntem, praedicarent esse tenendam simul cum gratia, ait¹¹⁶) Apostolus: Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba pater. §. 2. Hinc etiam Gregorius ait in expositione evangelii: Simile factum est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo.

C. XVI. *In lege cuique permittebatur diligere amicum, et odire inimicum.*

Quum¹¹⁷) in lege scriptum sit: Diliges¹¹⁸) amicum tuum, et odio habebis inimicum tuum, accepta tunc licentia iustus fuerat, ut Dei inimicos¹¹⁹) suosque adversarios, quanta possent virtute, comprimerent, eosque in ore^m) gladii ferirent. Quod in novo proculdubio testamento compescitur, quum per semetipsam veritas praedicat, dicens¹²⁰): Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos: Qui¹²¹) ergo per tauros, nisi veteris testamenti patres signantur¹²²)? Nam dum ex permissione legis acceperant, quatenus adversarios suos odii retributione percuterent (ut ita dicam), quid aliud quam tauri erant, qui inimicos suos corporeae⁺) virtutis cornu feriebant? Quid vero per altitia, nisi patres novi testamenti figurantur? qui dum gratia interna pinguedinis percipiunt, aeternis¹²³) desiderijs innitentes, ad¹²⁴) sublimia contemplationis suae pennas sublevantur.

Gratian. His ita respondetur: Sunt quaedam, quae salubri duntaxat admonitione sunt corrigenda, non corporalibus flagellis animadvertenda; sed eorum vindicta divino examini tantum est reservanda, quando in delinquentes videlicet disciplinam exercere non possumus, vel quia non sunt nostri iuris, vel quia illorum crimina, etsi nobis nota sunt, tamen manifestis indicibus probari non possunt. §. 1. De his, qui non sunt nostri iuris, ait Apostolus in prima epistola ad Corinthios: Quid enim mihi attinet de his, qui foris sunt, iudicare? de his enim Dominus iudicabit.

Quod Augustinus exponens ait¹²⁵):

C. XVII. *Infidelium colloquia et convivium non sunt vitanda. Infideles non possumus Christo lucrari, si eorum colloquium vitamus et convivium. Unde et Dominus¹²⁶) cum publicanis et peccatoribus manducavit et bibit. In his vero, qui intus sunt, id est infidelibus, putredo ressecanda est.*

Gratian. Hinc etiam, quum Propheta dicit¹²⁷): Facit

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. k) Boves: In codicibus B. Hieronymi impressis legitur: qui lucem boves; verum in codice Vaticano horum commentariorum habetur: qui lucam bovem. Significat autem elephantem.

C. XIV. l) Verba sunt Cypriani lib. 4. ep. 2. ad Antonianum*), citata ab Augustino lib. 4. c. 12. de baptismo contra Donatistas.

Quaest. IV. C. XII. 85) Luc. c. 9. v. 54. — 86) Matth. c. 26. v. 52. — C. XIII. 87) Gal. c. 4. v. 29. — 88) persequatur: Ed. Bas. — 89) vero: Edd. coll. o. — 90) rustico: ead. pr. Bas. — 91) recordabitur: Edd. coll. o. — 92) 2 Tim. c. 2. v. 20. — 93) add.: voluit: Edd. coll. o. — C. XIV. *) Imo ad Maximum et rell., ep. 54. ed. Oxon. — 94) et arr.: Edd. coll. o. — 95) Matth. c. 13. — 96) add.: videlicet: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 97) zizania: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XV. 98) desid. in Ed. Bas. — 99) suscepit: Ed. Arg. — 100) tolerans: Edd. coll. o. — 101) Matth. c. 5. v. 38. — 102) Exod. c. 21. v. 24. — 103) Matth. c. 5. v. 39. — 104) Rom. c. 12. v. 20. — 105) Prov. c. 25. v. 21. — 106) Iac. c. 4. v. 4. —

107) Exod. c. 20. v. 5. — 108) Matth. c. 5. v. 3. — 109) cf. Exod. c. 19. — 110) Luc. c. 15. v. 7. — 111) Matth. c. 9. v. 13. — 112) Luc. c. 6. v. 36. — 113) Matth. c. 8. v. 2. — 114) Act. c. 2. v. 38. — 115) cf. Exod. c. 1. et Gal. c. 5. — 116) Rom. c. 8. v. 15. — C. XVI. 117) hom. 38. in Matth. c. 22. — 118) Lev. c. 19. v. 18. — 119) non est in orig. — **) ita in Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 120) Luc. c. 6. v. 27. — 121) Quid: Edd. coll. o. — 122) significatur: orig. — †) corpore: Ed. Bas. — 123) a terrenis: ead. orig. — 124) quasi contempl. penna sese ad sublimia sublevant: Edd. coll. o. — C. XVII. 125) cf. supra C. 2. q. 1. c. 18. — 126) Luc. c. 5. — 127) Psal. 145. v. 7.

Dominus iudicium omnibus iniuriam patientibus, exponendo addidit Augustinus: ab his, qui non sunt sui iuris, in quos nequit disciplina exerceri. §. 1. Item, quando multitudo est in scelere, nec salva pace ecclesiae mali puniri possunt, tolerandi sunt potius, quam violata pace ecclesiae puniendi.

Unde Augustinus ait in libro de fide et operibus, c. 4. et 5. †):

C. XVIII. Quaedam mala punienda sunt, et quaedam toleranda.

Quidam vero¹²⁸⁾ e contrario periclitantes, quum bonorum malorumque permixtionem in ecclesia demonstratam seu praedictam esse perspexerint, et patientiae praecepta didicerint, (quae ita nos firmissimos reddunt, ut etiam videntur¹²⁹⁾ in ecclesia esse zizania, non tamen impediatur aut fides, aut caritas nostra, aut¹³⁰⁾ quoniam zizania¹³¹⁾ in ecclesia esse cernimus, ipsi¹³²⁾ de ecclesia recedamus) destituendam^{o)} putent¹³³⁾ ecclesiae disciplinam, quam perversissimam securitatem praepositis tribuentes, ut ad eos non pertineat, nisi dicere quid cavendum, quidve faciendum sit; quodlibet autem quisque faciat non curare. Nos vero ad sanam¹³⁴⁾ doctrinam pertinere arbitramur ex^{†)} utrisque testimoniis tutam¹³⁵⁾ sententiam moderari¹³⁶⁾, ut et canes in ecclesia propter pacem ecclesiae toleremus, et canibus sanctum, ubi pax ecclesiae tuta est, non demus. Quum¹³⁷⁾ ergo seu^{†)} per negligentiam praepositorum¹³⁸⁾, sive per aliquam¹³⁹⁾ excusabilem necessitatem, sive per occultas obreptiones¹⁴⁰⁾ invenimus in ecclesia malos, quos ecclesiastica disciplina corrigere aut coercere non possumus, tunc, ne ascendat in cor nostrum impia et perniciose praesumptio, qua existimemus¹⁴¹⁾ nos ab his esse separandos, ut peccatis eorum non inquinemur, atque ita post nos trahere conemur, veluti mundos sanctosque discipulos ab unitatis compage quasi a malorum consortio¹⁴²⁾ segregatos¹⁴³⁾, veniant in mentem illae de scripturis similitudines, et divina oracula, vel certissima exempla, quibus demonstratum et praenunciatum¹⁴⁴⁾ est, malos in ecclesia permixtos bonis usque in finem saeculi tempusque iudicii futuros¹⁴⁵⁾, et nihil bonis in unitate ac participatione sacramentorum, qui eorum factis non consenserint, obfuturos¹⁴⁶⁾. §. 1. Quum vero eis, per quos ecclesia regitur, adest¹⁴⁷⁾ salva pace potestas disciplinae adversus improbos aut nefarios exercenda¹⁴⁸⁾, tunc rursus, ne¹⁴⁹⁾ discordia segnitiaeque dormiamus, aliis¹⁵⁰⁾ aculeis praepositorum, quae ad severitatem coercionis¹⁵¹⁾ pertinent, excitandi sumus, ut gressus nostros in via¹⁵²⁾ Domini ex utrisque testimoniis illo duce atque adiutore¹⁵³⁾ dirigentes, nec patientiae nomine torpescamus, nec obtentu diligentiae saeviamus.

C. XIX. Levius occulta, severius autem punienda sunt ab ecclesia delicta manifesta.

Idem contra epistolam Parmeniani, lib. III. c. 2. 154)

Quum quisque fratrum, id est¹⁵⁵⁾ Christianorum intus in ecclesiae societate constitutorum, in aliquo tali peccato fuerit deprehensus, ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc, ubi periculum schismatis nullum est. Et infra: §. 1. Quando ita¹⁵⁶⁾ eiusque crimen notum est omnibus¹⁵⁷⁾, et omnibus execrabile apparet¹⁵⁸⁾, ut vel nullos prorsus, vel non tales habeat defensores, per quos possit schisma contingere, non dormiat severitas disciplinae.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVIII. o) Destituendam: Apud B. Augustinum legitur: *instituentiam putant ecclesiam et disciplinam*; sed ceteri collectores cum Gratiano concordant. Multa vero alia ex illis, et originali in toto hoc capite sunt restituta.

Quaest. IV. C. XVIII. †) Ans. I. 12. c. 63. Polyc. I. 7. t. 7. — 128) vero — per.: non sunt ap. Ans. — 129) videantur: Ed. Bas. — videatur: Edd. rell. pr. Arg. — 130) et: Edd. coll. o. — 131) zizania: Edd. Lugdd. II. III. — 132) non ideo ipsi: Edd. coll. o. — 133) putant: ead. — 134) sacram.: Ed. Arg. — 135) vitam sententiamque: Ans. — Edd. coll. o. — 136) moderare: Ed. Bas. — 137) Quum vero per: Ans. — Edd. coll. o. — 138) praepositorum: Ed. Arg. — 139) aliam: Edd. Ven. I. II. Par. Lugdd. — 140) surreptiones: Edd. coll. o. — 141) aestimemus: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 142) conunctione: Edd. coll. o. — 143) separatos: Edd. Arg. Bas. — segregandos: Edd. rell. — 144) pronunciatum: Edd. coll. o. — 145) futuri tolerandos: ead. — 146) abfuturos: Edd. Lugdd. II. III. — 147) abest: ead. — 148) exercenda: Ed. Bas. — 149) neque soc. neque segn. sed. ac.: Edd. coll. o. — 150) non est apud Ans. — 151) correptionis: Ed. Bas. — 152) vias: ead. —

III. Pars. Gratian. Est et alia causa, qua correptio verberum vel verborum videtur esse inutilis vel superflua. Praedestinati enim ad vitam sine correptione mutantur, sicut Petrus¹⁵⁹⁾, quem Dominus respiciens nemine correptione commovit ad lacrimas. Praesciti ad mortem inter flagella deteriores fiunt, sicut Pharao. Bonis ergo superflua, damnandis haec inveniuntur esse inutilia. His ita respondetur auctoritate Gregorii et Augustini.

Augustinus enim in libro de correptione et gratia c. 5. sic ait:

C. XX. Sicut ab oratione cessandum non est, sic nec a correptione.

Sicut non est ab oratione cessandum pro eis, quos corrigi volumus, etiamsi nullo hominum orante pro Petro Dominus respexit eum, et fecit eum suum peccatum flere: ita non est negligenda correptio¹⁶⁰⁾, quamvis Deus, quos voluerit, etiam non correptos¹⁶¹⁾ faciat esse correctos. Tunc autem correptione¹⁶²⁾ proficit homo, quum miseretur atque adiuvat qui facit, quos voluerit, etiam sine correptione¹⁶³⁾ proficere.

Gregorius vero in Dialogo, lib. I. c. 8. 164):

C. XXI. Soli praedestinati salvantur, qui in postulando suo labore meruerunt.

Obtineri nequaquam possunt quae praedestinata non fuerunt¹⁶⁵⁾. Sed ea, quae sancti viri orando efficiunt, ita praedestinata sunt, ut precibus obtineantur. Nam ipsa quoque perennis regni praedestinatio ita est ab omnipotenti Deo disposita, ut ad hoc electi ex labore perveniant, quatenus postulando mereantur accipere quod eis omnipotens Deus ante saecula disposuit donare.

C. XXII. Occulto Dei iudicio mali obdurantur flagellis, boni emendantur.

Item Augustinus in libro de praedestinatione et gratia, c. 15. 166)

Nabuchodonosor¹⁶⁷⁾ poenitentiam meruit fructuosam. Nonne post innumeratas impietates flagellatus poenituit, et regnum, quod perdidit, rursus accepit? Pharao¹⁶⁸⁾ autem ipsis flagellis est deterior effectus et perit? Hic mihi rationem reddat qui divinum consilium nimium alto¹⁶⁹⁾ sapientique corde diiudicat, cur medicamentum unius medici manu confectum alii ad interitum, alii valuerit ad salutem, nisi quia Christi¹⁷⁰⁾ bonus odor alii est odor vitae in vitam, aliis odor mortis in mortem? Quantum ad naturam, ambo homines erant. Quantum ad dignitatem¹⁷¹⁾, ambo reges. Quantum ad causam, ambo captivum populum Dei possidebant. Quantum ad poenam, ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit esse diversos, nisi quod unus manum Dei sentiens in recordatione propriae iniquitatis ingemuit, alter libero contra Dei misericordissimam veritatem pugnavit arbitrio?

C. XXIII. Idem p).

Vasis irae nunquam Deus redderet interitum, si non spontaneum inveniretur homo habere peccatum, quia nec Deus peccanti homini iuste inferret iram, si homo ex praedestinatione Dei cecidisset in culpam. Idem¹⁷²⁾: §. 1. Praedestinationem Dei sive ad bonum sive ad malum in hominibus¹⁷³⁾ operari ineptissime dicitur, ut ad utrumque homines quaedam necessitas videatur impellere, quum in

C. XXIII. p) In plerisque vetustis caput hoc coniunctum est superiori, et in titulo est: *Item* *), non *Idem*; est autem confectum ex locis indicatis Fulgentii, Prosperii et B. Augustini.

159) actore add.: ead. — C. XIX. 154) Ivo in prologo et Decr. p. 2. c. 97. Polyc. I. 7. t. 7. — 155) et: Edd. coll. o. — Ivo in prol. — 156) abest ab Iv. prol. — 157) desid. ib. — 158) apparet: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — Ivo in prol. — 159) Luc. c. 22. — C. XX. 160) correctio: Edd. coll. o. — 161) correctos: ead. — 162) ex correptione: ead. — 163) correptione: ead. — C. XXI. 164) Burch. I. 20. c. 19. Ivo Decr. p. 17. c. 31. — 165) fuerint: orig. — Coll. cit. — Edd. coll. o. — C. XXII. 166) Convenit inter VV. DD., hunc librum non esse Augustini. — 167) Bas. c. 4. — 168) Exod. c. 5 seqq. — 169) alle: Edd. coll. o. — altum sapientis corde: orig. — 170) 2 Cor. c. 2. v. 15. 16. — 171) dignitates: Ed. Bas. — C. XXIII. o) Ita in Edd. Arg. Bas. — Initium cap. existat in libro Fulgentii ad Monimum et refertur ex August. ap. Burch. I. 20. c. 35. et Iv. Decr. p. 17. c. 46. — 172) ex Prosperii libro adversus capitula Gallorum c. 6. — 173) omnibus: Edd. coll. o.

bonis voluntas sit intelligenda non sine gratia, in malis autem voluntas intelligenda¹⁷⁴⁾ sine gratia. §. 2.¹⁷⁵⁾ Quum vero aliquos a Deo aut traditos desideris suis, aut obduratos legimus ad relictos, magnis¹⁷⁶⁾ peccatis¹⁷⁷⁾ suis hoc ipsos meruisse profiteremur, quia talia eorum crimina praecesserunt, ut ipsi sibi¹⁷⁸⁾ poenas¹⁷⁹⁾ debuerint, quae¹⁸⁰⁾ eis etiam supplicium verterent in reatum. Atque ita nec de iudicio Dei querimur, quo deserit meritis desereri, et misericordiae eius gratias agimus, quae liberat non meritis liberari. §. 3. Vires¹⁸¹⁾ itaque obedientiae non ideo cuiquam subtraxit, quia eum non praedestinavit, sed [ideo¹⁸²⁾ eum non praedestinavit], quia recessurum ab ipsa obedientia esse praevitit. §. 4. Praedestinatio¹⁸³⁾ igitur¹⁸⁴⁾ Dei semper in bono est, quae¹⁸⁵⁾ peccatum sola hominis voluntate commissum aut remittendum ¶ novit cum laude misericordiae, aut plectendum cum laude iustitiae. In¹⁸⁶⁾ malis autem operibus nostris sola praescientia Dei intelligenda est, quia, sicut praescivit et praedestinavit quae ipse fecit, et ut faceremus dedit, ita praescivit tantum, non etiam praedestinavit, quae nec ipse fecit, nec ut faceremus exegit. §. 5. Hi¹⁸⁷⁾ autem¹⁸⁸⁾, de quibus¹⁸⁹⁾ dicitur¹⁹⁰⁾: *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum, voluntate exierunt, voluntate ceciderunt, et quia praesciti sunt casuri, non sunt praedestinati; essent autem praedestinati, si essent reversuri, et in sanctitate ac veritate mansuri. Ac per hoc praedestinatio Dei multis est causa standi, nemini est causa labendi.*

Gratian. *Non ergo necessitatem facit correctionis vel obdurationis divina praedestinatio seu praescientia, quum boni per gratiam corrigantur, et libero arbitrio mali pereant. Neque enim, quia praedestinatio seu praescientia Dei falli non potest, necessario eveniunt quae praedestinantur vel praesciuntur, sicut nec necessario praedestinantur vel praesciuntur quae futura sunt: sed quia bona absque eius gratia, mala praeter eius scientiam evenire non possunt.* §. 1. *Quamvis ergo convenienter dicatur, si haec praedestinata sunt vel praescita, necessario evenient: non tamen ideo absolute verum est, necessario evenient quae praedestinata sunt vel praescita; quia hic necessitas refertur ad rerum eventum, ibi ab intuitum divinae praescientiae.* Unde Augustinus¹⁹¹⁾: *Duae sunt ¶, inquit, necessitates, simplex una, veluti, "quae necesse est omnes homines esse mortales: altera conditionis, ut, si aliquem ambulare quis scit, eum ambulare necesse est. Quod enim quisque esse novit, id esse aliter, quam¹⁹²⁾ notum est, nequit. Sed haec minime secum illam simplicem trahit, hanc enim necessitatem non propria¹⁹³⁾ facit natura, sed conditionis adiectio. Nulla enim necessitas cogit incedere voluntate gradientem, quamvis eum tunc, quum graditur¹⁹⁴⁾, incedere necessarium sit. Eodem igitur modo, si quid providentia praesens videt, id necesse est esse, tametsi nullam naturae habeat necessitatem. Atqui¹⁹⁵⁾ Deus ea futura, quae ex libertate arbitrii proveniunt, praesentia¹⁹⁶⁾ contuetur. Haec igitur, ad intuitum relata divinum, necessaria fiunt per dispositionem divinae notionis. Per se vero considerata absolutam ¶ naturae suae libertatem non deserunt. Fient igitur proculdubio cuncta, quae futura Deus esse praenoscit; sed eorum quaedam de libero proficiscuntur arbitrio, quae, quamvis eveniant¹⁹⁷⁾, existendo tamen naturam propriam non amittunt, qua prius, quam fierent, etiam non evenire po-*

tuissent. §. 2. *His omnibus mala nostra libero adscribuntur arbitrio, quum alibi divinae adscribantur indignationi. Unde Gregorius¹⁹⁸⁾: Quum superna indignatio sese, ut ita dixerim, medullitus movet, hanc opinio vel oppositio¹⁹⁹⁾ humana non movet, nec se cuiuslibet²⁰⁰⁾ utiliter deprecatio obicit, quum semel Deus aliquid ab intimis irascendo disponit. Hinc est enim, quod Moyses²⁰¹⁾, qui reatum totius plebis apud Dominum²⁰²⁾ suis precibus tersit, dumque se obicem obtulit, divinae iracundiae vim placavit, ad petram Oreb veniens, et pro aquae exhibitione diffidens, repositionis terram ingredi Domino irascente non potuit.* §. 3. *Item Augustinus: De Tyriis²⁰³⁾ vero et Sidoniis quid aliud possumus dicere, quam non esse eis datum²⁰⁴⁾ ut crederent, quos "etiam" credituros fuisse ipsa veritas dicit²⁰⁴⁾, si talia, qualia apud non credentes facta sunt, virtutum signa vidissent? Quare autem hoc eis negatum fuerit, dicant, si possunt, qui calumniantur, et ostendant, cur apud eos Dominus mirabilia, quibus profutura non erant, fecerit, et apud eos, quibus profutura erant, non fecerit. Nos etenim, si rationem²⁰⁵⁾ facti "et" profunditatem iudicii eius penetrare non possumus, manifestissime tamen scimus, et verum esse quod dixit, et iustum esse quod fecit, et non solum Tyrios et Sidonios, sed etiam Corozaim et Bethsaida potuisse converti, et fideles ex infidelibus fieri, si hoc in eis voluisset Dominus operari. Neque enim ulli falsum videri potest, quod veritas ait²⁰⁶⁾: *Nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a patre meo, item qui per Prophetam Iudaicam plebi promisit²⁰⁷⁾: Ecce, ego sepiam vias tuas spinis, et muniam eas lapidibus quadris, id est adimam tibi facultatem peccandi. Idem per Psalmistam de damnandis dixit²⁰⁸⁾: *Fiant vias illorum tenebrae et lubricum, et angelus Domini persequens eos.*" Sed in his omnibus vitia nostra humanae adscribuntur. mentis arbitrio, quod divina clementia in electis misericorditer vertit ad bonum, in damnandis iusto relinquit ad malum. Sicut ergo, quamvis certissime sciamus, neminem ultra terminum a Deo sibi praefixum esse victurum, omnibus tamen languentibus non incongrue medemur: sic, quamvis nemo salvetur, nisi praedestinatus ad vitam, omni tamen delinquenti est adhibenda correptio, nec malorum est negligenda disciplina.**

Unde idem Augustinus ait epist. L. Bonifacio²⁰⁹⁾:

C. XXIV. *Non semper in eos, qui peccant, vindicta est exercenda.*

Ipsa pietas, veritas, caritas, nos non permittit contra Caecilianum eorum hominum accipere testimonium, quos in ecclesia non videmus, cui Deus²¹⁰⁾ perhibet testimonium. Qui²¹¹⁾ enim divina testimonia non sequuntur, pondus humani testimonii perdidit. *Item infra: §. 1. Molestus esse medicus furenti phrenetico, et pater indiscipline filio: ille ligando, iste²¹²⁾ caedendo, sed ambo diligendo. Si autem illos negligent, et perire permittant, ista potius falsa mansuetudo crudelitas est.* *Item infra: §. 2. Si²¹³⁾ per potestatem²¹⁴⁾, quam per²¹⁵⁾ religionem ac fidem "regum", tempore quo debuit, divino munere accepit ecclesia, hi, qui inventiuntur in viis et "in" sepibus, id est in haeresibus et schismatibus, coguntur intrare, non quia coguntur reprehendant, sed quare²¹⁶⁾ cogantur²¹⁷⁾ attendant. Convivium Domini unitas est corporis Christi non solum in sacramento altaris, sed etiam in vinculo pacis. *In eadem infra: §. 3. Theodosius ¶ imperator legem²¹⁸⁾ generaliter**

NOTATIONES CORRECTORUM.

q) Duae sunt: Haec a Burchardo et Ivone citantur ex B. Augustino in libro de praedestinatione. Et sententia habetur copiose explicata in libello de praedestinatione Dei inter opera B. Augustini, tomo 7.

r) Absolutam: Apud Burchardum et Ivonem legitur: *ab absoluta libertate non desinunt.*

Quaest. IV. C. XXIII. 174) add.: ead. pr. Bas. — 175) ex eiusdem libri c. 11. — 176) magis: Edd. coll. o. pr. Bas. — 177) in pecc.: Edd. Lugdd. II. III. — 178) ipsi sibi poena fieri debuerint: orig. — 179) poenam: Edd. coll. o. — 180) qua — verteretur: ead. — 181) c. 12. eiusdem. — 182) ideo — praed.: non sunt in orig. — 183) c. 15. eiusdem. — 184) quoque: Edd. coll. o. — 185) qui: Ed. Bas. — ¶ in Ed. Rom. vitiose legitur: *emittendum.* — 186) haec sunt posteriora totius opusculi Prosp. verba. — 187) haec habentur in c. 12. responsionis ad obiectiones Vincentianae pro Augustino, quae Prospero tribui solet. — 188) add.: *sunt*: Ed. Bas. — 189) add.: *hic*: Edd. Lugdd. II. III. — 190) Ioan. c. 2. v. 19. — 191) ex libro de praedestinatione. — cf. ad c. 22. — Burch. I. 20. c. 21. Ivo Decr. p. 17. c. 82. — 192) ac: Burch. Ivo. — Ed. Bas. — 193) ipsa: Ed. Bas. — 194) gradatur: Edd. coll. o. — 195) At

e) De Tyriis: Simillima his leguntur apud B. Augustinum in libro de bono perseverantiae c. 14. Eadem vero fere sunt apud Prosperum ad excepta lanuensium, in respons. ad dubium 8. sive 9.

C. XXIV. t) Theodosius: Anselmus habet ut Gratianus: sed propria verba B. Augustini, ubi de reprimenda

quidem: ead. — 196) praescientia: ead. — 197) veniant: Ed. Bas. — eveniunt: Edd. Lugdd. II. III. — 198) Moral. I. 9. c. 12. — 199) vel opp.: omnia sunt in Edd. Arg. Bas. — 200) cuiuslibet: Edd. coll. o. — 201) Exod. c. 32. — 202) Deum: Ed. Bas. — 203) add.: *desuper*: Edd. coll. o. pr. Arg. — cf. Matth. c. 11. v. 21. — 204) docet: Edd. coll. o. — 205) ratione: ead. — 206) Ioan. c. 6. v. 44. — 207) Os. c. 2. v. 6. — 208) Psal. 34. v. 6. — C. XXIV. 209) Ep. 185. Ed. Maur. ser. A. 417. — Ans. I. 12. c. 61 (60). Polyc. I. 7. t. 5. — 210) Dominus: Edd. coll. o. — 211) quos: ead. — 212) ille: ead. pr. Lugdd. II. III. — 213) Quapropter si: orig. — Edd. Arg. Bas. Nor. — 214) potestate: orig. — Ans. — cf. infra qu. 6. c. 1. — 215) propter: Edd. coll. o. — 216) quo: orig. — Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — 217) coguntur: Edd. coll. o. — 218) cf. Theod. Cod. I. 16. t. 5. c. 21.

In omnes hæreticos promulgavit, ut quisquis eorum episcopus vel clericus ubilibet esset inventus, decem libris auri mulctaretur. *Item infra: §. 4.* Si duo aliqui in una domo²¹⁹) habitarent, quam certissime sciremus esse ruituram, nobisque id prænuntiantibus nollent credere, atque in ea²²⁰) manere persisterent, si eos inde possemus eruere vel inuitos, quibus imminentem illam ruinam²²¹) demonstrarem²²²), ut redire ulterius sub eius periculum²²³) non auderent, puto, nisi faceremus, non immerito crudeles iudicaremur. Porro, si unus illorum nobis diceret, quando intraveritis eruere nos, memetipsum continuo crucidabo²²⁴); alter autem nec exire quidem iude, nec erui vellet, sed neque necare se auderet; quid eligeremus, utrum ambos ruinam opprimendos relinquere, an, uno saltem per misericordiam²²⁵) nostram operam²²⁵) liberato, alterum non nostra culpa, sed sua potius interire²²⁶)? Nemo²²⁷) est tam infelix, qui non quid fieri in talibus rebus oporteat facillime iudicet. *Item post pauca: §. 5.* Quod si plurimi essent in domo ruitura, et inde saltem unus liberari posset, atque, id quum facere conaremur, alii se ipsos præcipitio necarent, dolorem²²⁸) de ceteris nostrum de unius saltem salute consolaremur; non tamen, ne se ipsos alii perderent, perire universos nullo liberato permitteremus. Quid igitur de opere misericordiae, quod pro vita aeterna adipiscenda et poena aeterna vitanda hominibus debemus impendere, iudicandum est, si pro salute ista non solum temporali, sed etiam brevi ad²²⁹) ipsorum²³⁰) exiguum tempus liberanda sic nos subvenire hominibus²³⁰) ratio vera et benigna compellit? *Item infra: §. 6.* Si²³¹) (inquiunt Donatistae) oportet, ut nos extra ecclesiam et adversus ecclesiam fuisse poenitentem, ut salvi esse possimus, quomodo post istam poenitentiam apud vos clerici vel etiam episcopi permanemus? Hoc non fieret, quoniam revera²³²) (quod fatendum est) fieri non deberet, nisi pacis²³³) ipsius compensatione sanarentur. Sed sibi huc dicant, et multo maxime humiliter doleant, qui in tanta morte præcisionis iaceant²³⁴), ut isto quodam vulnere matris²³⁵) catholicae reviviscant. Quum enim præcisus ramus inseritur, fit aliud vulnus in arbore, quo possit recipi, ut vivat, qui sine vita radicis vibat; sed quum receptus recipienti coalescit, et vigor consequetur²³⁶) et fructus; si autem non coalescit, ille quidem arefcit²³⁷), sed vita arboris permanet. Est enim et²³⁸) tale inserendi genus, ut nullo præcisio ramo, qui intus est, ille, qui foris est, inseratur: non tamen nullo, sed vel²³⁹) levissimo arboris vulnere. Ita ergo²⁴⁰) et isti, quum ad radicem catholicam veniunt, nec eis, quamvis²⁴¹) post erroris sui poenitentiam honor clericatus aut episcopatus auferatur, fit²⁴²) quidem aliquid tanquam in cortice arboris matris contra integritatem severitatis; veruntamen, quia neque²⁴³) qui plantat est aliquid, neque qui rigat, ad Dei misericordiam precibus fuis, coalescente insitorum²⁴⁴) pace ramorum, caritas²⁴⁵) cooperit multitudinem peccatorum. *Et paulo post: §. 7.* Verum²⁴⁶) in huiusmodi causis, ubi per graves dissensionum scissuras non huius aut illius hominis est periculum, sed populorum²⁴⁷) strages iacent²⁴⁸), detrahendum est aliquid severitati, ut maioribus malis sanandis caritas sincera subveniat. Habeant

ergo facti de præterito detestabili errore, sicut Petrus habuit de mendacii²⁴⁹) timore, amarum dolorem, et veniant ad ecclesiam Christi veram, id est matrem catholicam: sint²⁵⁰) in illa clerici, sint²⁵¹) episcopi utiliter, qui contra²⁵²) illam²⁵³) fuerunt hostiliter. Non invidemus, imo amplectimur, optamus, hortamur, et quos in viis²⁵⁴) et²⁵⁵) in sepibus invenimus intrare cogimus, et sic²⁵⁶) nondum quibusdam persuademus, quia non res eorum, sed ipsos quaerimus?

C. XXV. Medicinali severitate mali cogantur ad bonum.

Idem Festo, epist. CLXVII. 257)

Quid²⁵⁸) faciet²⁵⁹) hinc²⁶⁰) ecclesiae medicina, salutem omnium materna caritate conquirens, tanquam inter phreneticos et lethargicos aestuans? Numquid contemnera, numquid desistere vel debet, vel potest? Utrisque sit²⁵⁹) necesse est molesta²⁶⁰), quia²⁶¹) neutris²⁶²) est inimica. Nam et phrenetici nolunt ligari, et lethargici nolunt excitari, sed perseverat diligentia caritatis phreneticum castigare²⁶³), lethargicum stimulare, ambos amare. Ambo offenduntur, sed ambo diliguntur. Ambo molestati²⁶⁴), quamdiu aegri sunt, indignantur, sed ambo sanati²⁶⁵) gratulantur. *Et infra in eadem: §. 1.* Catholici esse non incipient, nisi hæretici esse destiterint. Neque enim sacramenta eorum nobis inimica sunt; quæ cum²⁶⁶) illis²⁶⁷) nobis sunt communia, quia non humana sunt, sed divina. Proprius²⁶⁸) error eorum est auferendus, quem male imberberunt²⁶⁹), non sacramenta, quæ similiter acceperunt, quæ ad poenam suam portant et habent, quanto²⁷⁰) indignius habent²⁷¹), sed tamen habent.

IV. Pars. Gratian. Ecce, quod crimina sunt punienda, quando salva pace ecclesiae ferri possunt; in quo tamen discretio adhibenda est. Alitquando enim delinquentium multitudo dicitur patientiam ad poenitentiam esse expectanda: aliquando in paucis est punienda, ut eorum exemplo ceteri terreamur, et ad poenitentiam provocentur. Hinc, quum discipuli²⁷²) celestis igne Samaritanos tellent consumere, prohibiti sunt, et Samaritani ad poenitentiam sunt expectati, ut Christo prædicante converterentur ad fidem.

Unde Ambrosius ait lib. VII. commentariorum ad c. 9. Lucae [v. 54.] 273):

C. XXVI. Non semper in eos, qui peccant, vindicta est exercenda.

Quod Christus²⁷³) discipulos²⁷⁴) increpavit, quia ignem super eos descendere²⁷⁵) cupiebant²⁷⁶), qui ipsum²⁷⁷) non receperant, ostenditur nobis, non semper in eos, qui peccaverint²⁷⁸), vindicandum, quia nonnunquam amplius prodest clementia, tibi ad patientiam²⁷⁹), lapsu²⁸⁰) ad correctionem. Denique Samaritani citius crediderunt, a quibus hoc loco ignis arceatur; nec discipuli peccant, qui legem sequuntur. Sciebant enim et Phinees²⁸¹) reputatum ad iustitiam, quia sacrilegos interemerat, et ad preces Heliae²⁸²) ignem descendisse de coelo, ut Prophetæ²⁸³) vindicaretur iniuria.

Gratian. Potest in hac prohibitione Apostolorum illud intelligi. Apostoli non zelo iustitiae, sed amaritudinis odio ob iniuriam suæ expulsionis vindicandam Samaritanos igne vo-

NOTATIONES CORRECTORUM.

rabie Donatistarum agit, sunt hæc: Quod eo modo fieri aliquatenus arbitrorur, si legem piissimæ memoriae Theodosii, quam generaliter in omnes hæreticos promulgavit, ut quisquis eorum episcopus vel clericus ubilibet esset inventus, decem libris auri mulctaretur, expressius in Donatistas, qui

se negabant hæreticos; ita confirmarent, ut non omnes ea mulcta ferirentur, et cetera, quæ sequuntur.

C. XXVI. u) Ut Prophetæ: Hæc sunt addita, quoniam referuntur ab ipsomet Gratiano infra ead. cap. Si illic.

Quæst. IV. C. XXIV. 219) add.: simul: Edd. coll. o. — 220) eadem: ead. pr. Arg. — 221) non est ap. Ans. — 222) prædemonstravimus: Ed. Bas. — prædemonstravimus: Edd. rell. — Ans. — 223) periculo: Ed. Bas. — 224) cruciabo: Edd. Nor. Ven. I. — 225) nostra opera: Ed. Arg. — 226) add.: permittentur: Edd. coll. o. pr. Arg. — 227) add.: enim: Ed. Bas. — 228) doleremus de ceteris, verum: Edd. coll. o. — 229) ad id: Ed. Arg. — et ad: Edd. rell. — 230) omnibus: Ed. Bas. — 231) integra §. 6. refertur ab Ivone in prologo. — 232) rev. faciendum, quod fieri non debet: Ed. Bas. — 233) pauci ipsa: Edd. coll. o. — 234) iacent: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 235) add.: ecclesiae: Edd. coll. o. — 236) consequitur: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 237) arefcet: Edd. coll. o. — 238) desid. in Ed. Bas. — 239) abest ab ead. — 240) etiam: Edd. coll. o. pr. Arg. Lugd. II. III. — 241) quamvis postquam vix erroris sui poenitentem (poenitentem: Ed. Bas.): Edd. coll. o. — 242) si quidem fit aliqui: ead. — 243) 1 Cor. c. 3. v. 7. — 244) suorum: Edd. coll. o. — 245) 1 Petr. c. 4. v. 8. — 246) cf. D. 50. c. 25. — 247) plurimorum: Edd. coll. o. pr. Arg. — 248) iacet: Edd. coll. o. pr. Arg.

Nor. Ven. I. — 249) mendaci: orig. — 250) sunt: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 251) sunt: ead. — 252) in: Ed. Arg. — 253) eam: Edd. coll. o. — 254) in viis: Ed. Bas. — 255) aut in: Edd. coll. o. coll.: Böhm. — 256) etsi: orig. — C. XXV. 257) Ep. 89. Ed. Maur. scr. A. 408. — In Edd. coll. o. inscribitur: Fausto. — Ans. I. 9. c. 56. 57. Polyc. I. 7. t. 5. — 258) Quid igitur hic faciat: orig. — 259) si nec. est: Edd. coll. o. — 260) molesta est: Edd. Bas. Lugd. II. III. — ut sit mol.: Edd. rell. — 261) quæ: Edd. coll. o. — 262) ventris: Ed. Arg. — 263) ligare: Edd. coll. o. — 264) molestari: ead. — 265) sanari: Ed. Bas. — 266) in: Edd. coll. o. — 267) add.: etiam: Ed. Bas. — 268) Prus: Edd. coll. o. — 269) inierunt: ead. — 270) quamvis indigni: ead. pr. Arg. — 271) abest ab Edd. Nor. Ven. I. — 272) cf. Luc. c. 9. v. 54. — C. XXVI. 273) non est ap. Ambr. — 274) add.: suos: Edd. coll. o. — 275) add.: de coelo: ead. pr. Arg. Bas. — 276) gestiebant: orig. — Edd. coll. o. — 277) Christum: orig. — 278) peccant: Edd. coll. o. — 279) poenitentiam: ead. — 280) quam lapsu: ead. — Böhm. — 281) Num. c. 25. — 282) 4 Reg. c. 1.

luerunt contumere; Damianus autem volens eos iniuriam proprias personae cum patientia et gaudio tolerare, iniuriam vero servitutis divinae non inultam relinquere, ait²⁸²): *Necis, cuius spiritus estis? Hinc etiam Petrus, qui, quum aliis audierat: Beati²⁸⁴ eritis, quum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversus vos; gaudete in illa die, et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in coelis, contumelias sibi illatas cum gaudio suscipiebat; peccata vero, quae in Deum committebantur, acerrime puniebat. Unde Ananiam²⁸⁵ et Saphiram Spiritui sancto mentientes mortis sententia percussit. Sic etiam Paulus, dum a suo contentu pia admonitione et multimoda commendationis sui Corinthios revocaret, magum illum Elymam²⁸⁶, qui credituros a fide retraherat, caecitate percussit, ut ceteri perterriti praedicationem eius non impederent, sed in Christum credentes animae caecitatem effugerent. Et Corinthium²⁸⁷ illum fornicatorem, quia in Deum peccaverat, satanas ad vexandum tradidit. Hinc etiam Gregorius scribit Ianuario Episcopo, reprehendens eum, quod ob iniuriam propriae personae quendam excommunicaverat, dicens l. II. Indict. 10. epist. 34. 288):*

C. XXVII. *Pro iniuria propria episcopo aliquem excommunicare non licet.*

Inter querelas multiplices Isidorus vir clarissimus a fraternitate tua frustra se excommunicatum anathematizatumque conquestus est. Quod ob quam rem factum fuerit, dum a clerico tuo, qui praesens erat, voluissimus addicere, pro nulla alia causa, nisi pro eo, quod te iniuriaverat, factum innouit. Quae res nos vehementer affligit²⁸⁹, quod²⁹⁰, si ita est, nihil te ostendis de coelestibus cogitare, sed terrenam te conversationem habere significas, dum pro vindicta propriae iniuriae (quod sacris regulis prohibetur) maledictionem anathematis inexisti. Unde de cetero omnino esto circumspectus atque sollicitus, et talia cuiquam pro defensione propriae²⁹¹ iniuriae tuae inferre denuo non praesumas. Nam si tale aliquid feceris, in te scias postea vindicandum²⁹².

Gratian. *Hinc idem in homiliis, ostendens, quod peccata, quae in Deum vel proximum committuntur, a nobis puniendi sunt, ea vero, quibus in nos delinquitur, patienter vel toleranda, vel potius dissimulanda sunt, ait:*

C. XXVIII. *Valde offendit qui dominica debita impune dimittit²⁹³.*

Si is, qui praelatus est, debitori dominico culpas impune dimittit, non mediocriter profecto offendit, qui debita coelestis regis et Domini sua praesumptione resolvit. Ea namque, quae in nos²⁹⁴ committuntur, facile possumus dimittere; ea vero, quae in Deum commissa sunt, cum magna discretionem, nec²⁹⁵ sine poenitentia debemus²⁹⁶ relaxare.

V. Pars. Gratian. *Semel vero culpa dimissa recidivo dolore iterum ad animum revocari non debet.*

Unde Gelasius Geruntio, Iohanni, Germano et Petro Episcopis²⁹⁷):

C. XXIX. *Iniuria, quum semel remittitur, iterum revocari non debet.*

Si illic, ubi haec acta sunt, praesentibus utrisque constiterit, et satisfecisse Stephanum, et supplicatione susceptum eum, qui male tractatus est, ignovisse, semel in ablatione²⁹⁸ remissa poenitio recidivo²⁹⁹ dolore non debet iterari, divinae scilicet³⁰⁰ imitatione clementiae, quae dimissa peccata in ultionem redire non patitur³⁰¹. Sin vero nihil vel de satisfactione probabitur, vel de remia-

sione transactum dilectionis vestrae sermone monstratur, quatenus, sive nunc saltem poterit competens satisfactio provenire, illud potius exerceatur, ubi animam sanare³⁰² possit afflicti, sive³⁰³ irremissibiliter³⁰⁴ perstat³⁰⁵ acerbitas, ibidem nihilominus vindicetur, ubi plectibilis est orta praesumptio.

VI. Pars. Gratian. *Sed obicitur illud Ambrosii³⁰⁶: Ad preces Heliae ignis descendit de coelo, ut Prophetam vindicaretur iniuria. Quod tunc intelligitur factum, quando Achab³⁰⁷ rex Israël post sterilitatem illam trium annorum et sex mensium, quae facta est, quando precibus Helias clausum est coelum annis tribus et mensibus sex, misit duos quinquagenarios ad Heliam, qui dicerent ei³⁰⁸: Homo Dei, rex Israël vocat te, qui ait: Si homo Dei sum, descendat ignis de coelo, et consumat vos, et statim ignis descendit de coelo, et consumpsit eos. Quo facto non cuius meriti apud Deum esset voluit ostendere, sed quod ille esset verus Deus, quem colebat, non ille, ad cuius culturam stupro proprii corporis Ienabel nonnullos provocabat, evidentissimis indicibus monstrare curavit. Iniuria ergo Prophetam non alia, quam iniuria Domini ipsius intelligitur, quae in paucis vindicanda est, ut ceteri terreamur.*

Item obicitur illud Silverii Papae ad Amatorem Episcopum³⁰⁹):

C. XXX. *Apostolicus anathematizavit eos, qui cum coepstrant, vel qui deinceps episcoporum aliquem ceperint.*

Guiliasarius v) patricius noster mandavit me ad se venire pacifice pro quibusdam ecclesiasticis dispositionibus in palatium principis, et ad primum et secundum velum retinuit omnem clerum et populum, qui mecum veniebat, et nullum permisit introire, nisi me solum, et Vigiliam diaconum nostrum. Me vero vi retento, et ante praedictam patriciam v) deducto, miserunt in exilium, in quo sustentor modo pane tribulationis et aqua angustiae. Ego³¹⁰ tamen propterea non dimisi, nec dimitto officium meum, sed cum episcopis, quos congregare potui, eos, qui talia erga me egerunt, anathematizavi, et una cum illis apostolica et synodali auctoritate statui, nullum unquam taliter decipiendum, sicut deceptus sum, et, si aliquis deinceps illum unquam episcoporum taliter deceperit, anathema maranatha fiet in conspectu Dei et sanctorum angelorum. Idem Vigilio³¹¹): §. 1. Habito ergo cum his, qui tibi consentiunt, plenae damnationis sententiam, sublatumque tibi nomen et munus ministerii sacerdotalis agnosce, Spiritus sancti iudicio et apostolica a nobis auctoritate damnatus.

Gratian. *Sed et hic non suam, sed ecclesiae iniuriam ultus est. Quod autem peccatum populi in paucis ulciscendum sit, Moyses³¹² exemplo suo docuit, qui peccatum idololatriae in paucos cultores vituli vindicavit, morte paucorum expians peccata multorum, in praesens terrens, in posterum disciplinam sanciens. Sic et ipse peccata totius populi morte paucorum punivit, dum pro³¹³ fornicatione totius populi una die XXIV. milia perierunt. Sic et pro peccato murmuracionis³¹⁴ vel tentationis nonnulli puniti sunt, ut eorum exemplo ceteri ad poenitentiam cogerentur. Sic et quotidie nonnullos punit Deus, ut divina providentia etiam circa humana vigilare cognoscatur, et nonnullos etiam per longa tempora ad poenitentiam expectat, ut patientiam suae benignitatis nobis ostendat. Sic etiam Helias³¹⁵ culturam Baal vindicavit, sacerdotes et prophetas eius interfecit, morte auctorum expians peccata imitantium populorum. §. 1. Quod vero peccata, quae publicis iudiciis deseruntur, puniendi non sint, illo exemplo probatur, quo Christus³¹⁶, qui Iudam solus furem noverat, non abiectus, sed patienter tolerasse asseritur.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXX. v) Guiliasarius: In tribus vetustis exemplaribus, ex quibus caput hoc restitutum est Silverio (antea enim tribuebatur Silverio), legitur: *Bellisarius*, sed quia est initium capitis, non est mutatum.

Quaest. IV. C. XXVI. 283) Luc. c. 9. v. 55. — 284) Matth. c. 5. v. 11. — 285) Act. c. 5. — 286) Act. c. 13. — 287) 1 Cor. c. 13. — C. XXVII. 288) Ep. 49. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Ans. l. 12. c. 23. Polyc. l. 7. t. 1. — 289) afflicti: Edd. coll. o. — 290) quid: orig. — 291) abest ab orig. — 292) esse vind.: Edd. coll. o. — C. XXVIII. 293) Non exstat apud Gregorium. — 294) quos: Ed. Lugd. II. — nos: Ed. Lugd. III. — nobis: Edd. rell. — 295) nec tamen: Edd. Arg. Bas. Nor. — nec non: Edd. Ven. l. II. — 296) possumus: Edd. coll. o. — C. XXIX. 297) Cap. temporis in cert. — Coll. tr. p. p. 1. t. 46. c. 55. — cf. infra D. 4. de poen. c. 24. — 298) abolitione: Edd. coll. o. — 299) videtur legi debere: red-

w) Praedictam patriciam: Sic mutatum est ex ipsa epistola, et vita Silverii, ubi haec patricia vocatur Antonina. Antea legebatur: *praedictum patricium* v).

vbo. — 300) secundum imitationem: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. l. II. — 301) permittit: Ed. Bas. — 302) servare: lb. — 303) Si vero: Edd. coll. o. pr. Nor. Ven. l. — 304) irremissibilis: Edd. coll. o. — 305) perstat: ead. pr. Par. Lugd. — 306) cf. supra c. 26. — 307) Imo Ochozias. — cf. 4 Reg. c. 1. — 308) 4 Reg. c. 1. v. 9. 10. — C. XXX. 309) Epistola apocrypha. — Ans. l. 12. c. 8. 9. Polyc. l. 1. t. 7. — 310) Ita in Edd. coll. o. — ap. Ans. leg. quemadmodum est restitutum. — 311) Et: Ed. Bas. — 312) Epistola aequae apocrypha. — 313) Exod. c. 32. — 314) Num. c. 25. — 315) Num. c. 11. — 316) 3 Reg. c. 18. — 316) Ioa. c. 12.

Unde Ambrosius *super primam epistolam ad Corinthios* cap. 5. ait³¹⁷):

C. XXXI. *Judicis non est sine accusatore damnare.*

Si quis potestatem non habet quem scit reum abicere, sicut probare non valet, immunis est, et iudicis non est sine accusatore damnare, quia et Dominus Iudam, quum fur²) esset, quia non est accusatus, minime abiecit.

Gratian. *Similiter non est ferenda sententia, quando multitudo est in causa, vel quando ille peccat, qui sociam habet multitudinem.*

Unde Augustinus in lib. III. c. 2. *contra epistolam Parmeniani*³¹⁸):

C. XXXII. *Quod a multitudine peccatur, vel ab eo, qui multitudinem habet sociam, ab ecclesia non punitur, sed defertur.*

Non potest esse salubris a multis correptio, nisi quum ille corripitur, qui non habet sociam multitudinem. Quum vero fidem morbus plurimos occupaverit, nihil aliud bonis restat, quam dolor et gemitus, ut per illud signum, quod Ezechiel³¹⁹) sancto revelatur, illaesi³²⁰) evadere ab illorum³²¹) vastatione mereantur. *Et infra: §. 1. Revera si³²²) contagio peccandi multitudinem invaserit, divinae disciplinae severa misericordia necessaria est. Nam consilia separationis et ianua sunt, et perniciosa atque sacrilega, quia impia et superba sunt³²³), et plus perturbant infirmos bonos, quam corrigant animos malos. Et infra: §. 2. Turba autem iniquorum, quum facultas est in populis promendi³²⁴) sermonem, generali obiurgatione ferienda est, et maxime, si occasionem atque opportunitatem praeberit aliquod flagellum desuper Domini, quo eos appareat pro suis meritis vapulare.*

Gratian. *Præcepta vero evangelica³²⁵) de dilectione inimicorum. et misericordiae impendenda proximis, exhortationes quoque Apostoli³²⁶) de cibandis vel potandis inimicis, non eatenus intelligenda sunt, ut peccandi relaxetur impunitas, sed ut delinquenti correctio et naturae ministretur subsidium, donec per sententiam iudicis, adempta spe correctionis, malorum tollatur exercitium. In hoc ergo iubemur diligere inimicos, et misereri eorum, ut de eorum perditione doleamus, eorum salutem desideremus, et pro eorum correctione quotidie laboremus et oremus, poenitentibus solatia impendamus, alter alterius³²⁷) onera portantes; non ut pertinaces et in malo persistentes impunitate donemus. Sicut enim erga poenitentes non severi, sed misericordes esse monemur, iuxta illud³²⁸): Noli esse 7) nimis iustus, quia est iustus qui perit in iustitia sua, et iterum³²⁹): iudicium sine misericordia erit ei, qui non fecit misericordiam; et item illud Apostoli in secunda epistola ad Corinthios³³⁰): Cui aliquidi donastis, et ego. Nam et ego si quid donavi, propter vos donavi, ac si ipse Christus donaret, ut non circumveniamur a satana. Non enim ignoramus cogitationes eius, qui quos nequit consentiendo decipere facit nimis asperos, sicut, inquam, poenitentibus et obstinatis in malo misericordiam impendere prohibemur.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXI. x) Quum fur: Addita hic sunt aliqua verba ex originali*).

C. XXXII. y) Noli esse: Gratianus non refert ipsa prorsus verba Ecclesiasticis. Ea enim sic habent: *Haec quoque vidi in diebus vanitatis meae, iustus perit in iustitia sua, et impius multo vivit tempore in malitia sua. Noli esse iustus multum, neque plus sapias quam necesse est, ne obstupescas.*

C. XXXIII. z) Abstentus: Antea legebatur: a con-

Quaest. IV. C. XXXI. 317) Non est Ambrosii. — cf. C. 2. q. 1. c. 17. — *) antea legebatur: *sicut nec Christus Iudam abiecit.* — C. XXXII. 318) Ivo in prologo. — 319) Ezech. c. 9. — 320) *ille sic*: Ed. Arg. — 321) *eorum*: Edd. coll. o. — 322) *quum*: Ivo. — Edd. coll. o. — 323) *funi*: Ivo. — 324) *promovendi*: Böhm. — 325) Luc. c. 6. v. 27. — 326) Rom. c. 12. v. 20. — 327) Gal. c. 6. v. 5. — 328) Eccl. c. 7. v. 17. — 329) Jac. c. 2. v. 13. — 330) 2 Cor. c. 2. v. 10. — C. XXXIII. 331) Antea citabatur ex Ambrosii libro de officiis. — Polyc. l. 6. t. 21. — 332) Deut. c. 19. v. 13. — 333) *libro*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 334) *regum*: Edd. coll. o. — cf. 1 Reg. c. 15. — 335) *legitur*: ead. — 336) *add.*: Det. Edd. Bas. Lugd. II. III. — 337) *ita*: Ed. Arg. — *Alqui, si quis latronis*: orig. — 338) *putat*: Edd. coll. o. — 339) *tradet*: ead. — 340) *laxat exilium*: ead. — vid. leg. esse cum codd. Ambr. — *exilio*: — 341) *si inter*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 342) *decerant*: Edd. coll. o. — 343) *si non*: ead. — 344) *exsequatur*:

Unde Ambrosius *sermone VIII. in Psal. 118. v. 2.*³²¹):

C. XXXIII. *De iusta et iniusta misericordia.*

Est iniusta misericordia. Denique in lege scriptum est de quodam³³²): *Non miseraberis illius, et in libris³³³) Regnorum³³⁴) legis³³⁵), quia Saul "postea" contraxit offensam³³⁶), quia miseratus est Agag hostium regem, quem prohibuerat sententia divina servari. Itaque³³⁷), si quis latronem filiis deprecantibus motus, et lacrimis coniugis eius inflexus absolvendum putet³³⁸), cui adhuc latrocinandi aspexit affectus, nonne innocentes tradit³³⁹) exitio qui liberat multorum exitia cogitantem? Certe si gladium reperimit, vincula dissolvit, "cur" laxat exilium³⁴⁰)? cur latrocinandi qua potest clementiori via non eripit facultatem, qui voluntatem extorquere non potuit? Deinde facit³⁴¹) duos, hoc est accusatorem et reum, pari periculo de capite decernentes³⁴²), alterum, si non probasset, alterum, si esset ab accusatore convictus, non³⁴³) id, quod iustitiae est, iudex sequatur³⁴⁴): sed, "dum" miseretur rei³⁴⁵), damnet³⁴⁶) probantem, aut, dum accusatori favet, qui³⁴⁷) probare³⁴⁸) non possit³⁴⁹), addicat³⁵⁰) innoxium; non potest igitur haec dici iusta misericordia. In ipsa ecclesia, ubi maxime misereri³⁵¹) decet, teneri quam maxime debet forma iustitiae, ne quis a communionis consortio abentus³⁵²), brevi lacrimula atque ad tempus parata, vel etiam uberioribus³⁵³) fletibus communionem, quam plurimis debet postulare temporibus, a³⁵⁴) facilitate sacerdotis extorqueat. Nonne³⁵⁵) quum uni indulget indigno, plurimos³⁵⁶) facit ad prolapsionis contagium provocari? Facilitas enim veniae incentivum tribuit delinquendi.*

C. XXXIV. *Non debemus in mala causa pauperi misereri.*

Item Augustinus in libro *Psalmorum, Psal. 32.*³⁵⁶)

Ne amisso iudicio sis pauperi in mala causa misericors, cuius si parcis saccello, percussis cor³⁵⁷), et tanto nequiores reddis, quanto iustum sibi favere videt.

C. XXXV. *Homini est miserendum, peccatori transcendendum.*
Idem b)³⁵⁸).

Duo ista nomina quam dicimus, homo peccator, non utique frustra dicuntur. Quia peccator est, corrippe: quia³⁵⁹) homo "est", miserere, nec omnino liberabis hominem, nisi eum persecutus fueris peccatorem. Huic officio nominis³⁶⁰) invigilet disciplina, sicut cuique regenti apta et accommodata est, non solum episcopo regenti plebem suam, sed etiam pauperi regenti domum suam, diviti regenti familiam suam, marito regenti coniugem suam, patri regenti prolem suam, iudici regenti provinciam suam, regi regenti gentem suam. *Et paulo post: §. 1. Ita nulli homini claudenda est misericordia, nulli³⁶¹) peccatori³⁶²) impunitas relaxanda est. Hinc itaque "maxime" intelligendum est, quam³⁶³) non³⁶⁴) sit contemnenda elemosyna, quae quibusque pauperibus iure humanitatis impenditur, quando etiam Dominus sublevarit³⁶⁵) indigentiam pauperum etiam ex his loculis, quos "ex" opibus³⁶⁶) implebat aliorum. *Et paulo post: §. 2. Non ergo suscipiamus peccato-**

*sortie communionis vel criminationis**)* abstractus. Emendatum est et hoc, et multa alia ex ipso originali.

C. XXXIV. a) Fere eadem sunt in glossa ordinaria in Psal. 32. ad vera. *Diligite misericordiam*, ex B. Augustino collecta sententia.

C. XXXV. b) Initium huius capituli habetur in sermone 94. et 100. de tempore, et hom. 6. in lib. 50. homiliarum. Verum integrum est apud Bedam in comm. epistolae ad Galatas, c. 6.

ead. — 345) *alterius*: ead. — 346) *aut damnabit probantem*: ead. — 347) *quod*: ead. — 348) *probari*: Edd. Arg. Ven. I. — 349) *possit*: Edd. Bas. Ven. I. Par. Lugd. I. — 350) *addicit*: Ed. Lugd. I. — *addicit*: Edd. Par. Lugd. II. III. — *addicit*: Edd. rell. — 351) *quis mis. debet*: Edd. coll. o. — 352) *vel crim.*: non leg. in Ed. Arg. — *commun. crim.*: Ed. Bas. — 353) *in ub.*: lb. — 354) *in*: Ed. Arg. — 355) *add.*: etiam: Edd. coll. o. — 356) *ad prolaps.* (prolapsionis): Edd. Arg. Nor. Ven. I.) *cont. vocat universos*: Edd. coll. o. — C. XXXIV. 356) Glossa ord. in Ps. 32. ex Augustino. — 357) *add.*: eius: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. XXXV. 358) Imo Beda in Gal. c. 6. verbis ex Augustino hinc inde collectis. — Ans. l. 13. c. 21. Polyc. l. 6. c. 21. — 359) *et quia*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 360) *omnis*: vera lectio — Ans. — 361) *sicut nulli*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 362) *peccato*: Ans. — 363) *quod*: Edd. coll. o. — 364) *manquam*: Ed. Bas. — 365) *sublevarit*: Edd. coll. o. — 366) *operibus*: ead. pr. Arg.

res, propterea³⁶⁷⁾ quod sunt peccatores, sed tamen eos ipsos, quia et homines sunt, humana consideratione tractemus; persequamur in eis propriam iniquitatem, misereamur communem conditionem³⁶⁸⁾.

Gratian. *Item illud evangelii, quod obicitur*: Qui gladio usus fuerit gladio cadet, Augustinus *exponit in 22. lib. contra Faustum Manichæum, cap. 70. ita dicens*³⁶⁹⁾:

C. XXXVI. *Quis dicatur gladium accipere.*

Ille gladium accipit, qui, nulla superiori ac legitime potestate vel iubente, vel concedente, in sanguinem³⁷⁰⁾ alicuius armatur.

VII. Pars. Gratian. *Porro illud Hieronymi* †), *quo ecclesia negatur aliquem persequi, non ita intelligendum est, ut generaliter ecclesia nullum persequatur, sed quod nullam iniuste persequatur. Non enim omnis persecutio culpabilis est, sed rationabiliter hæreticos persequimur, sicut et Christus corporaliter persecutus est eos, quos de templo expulit.*

Unde Augustinus ait Vincentio, *epist. XLVIII.*³⁷¹⁾:

C. XXXVII. *Potestatis officio utiliter inquieti corriguntur.*

Nimium sunt inquieti *Donatistæ*³⁷²⁾, quos per ordinatas a Deo potestates³⁷³⁾ cohiberi atque corrigi mihi non videtur inutile. Nam de multorum tam correctione gaudeamus. *Item infra: §. 1.* Si enim quisquam inimicum suum periculosis febribus phreneticum factum currere videret in præceptum³⁷⁴⁾, nonne tunc potius malum pro malo redderet, si eum sic currere³⁷⁵⁾ permetteret, quam si corripendum³⁷⁶⁾ ligandumque curaret? Et tamen tunc ei molestissimus et adversissimus videretur, quando utilissimus et misericordissimus exstitisset. Sed plane salute reparata tanto ei uberius gratias ageret, quanto sibi eum minus pepercisse sensisset. *Et post pauca: §. 2.* At *enim* quibusdam ista non prosunt. Numquid ideo negligenda est medicina, quia nonnullorum est insanabilis pestilentia? *Item post aliqua: §. 3.* Non³⁷⁷⁾ omnis, qui parcat, amicus est, nec omnis, qui verberat, inimicus. Meliora sunt vulnera amici, quam blanda³⁷⁸⁾ oscula inimici. Melius³⁷⁹⁾ est cum severitate diligere, quam cum lenitate decipere. Utilius esurienti panis tollitur, si de cibo securus iustitiam negligebat³⁸⁰⁾, quam esurienti panis frangitur, ut iniustitiæ seductus acquiescat. *Item post pauca: §. 4.* Putas, neminem debere cogi ad iustitiam, quum legas patrenfamilias dixisse³⁸¹⁾ servis: *Quoscunque inveneritis cogite intrare; quum legas*³⁸²⁾ etiam ipsum primo Saulum, postea Paulum, ad cognoscendam et tenendam veritatem magna violentia Christi cogentis esse compulsam. *Item post pauca: §. 5.* Et noveris³⁸³⁾ aliquando furem avertendis pecoribus pabulum spargere, et aliquando pastorem flagello *ad gregem* pecora errantia revocare. *Item infra: §. 6.* Si semper esset culpabile persecutionem facere, non scriptum esset in sanctis libris³⁸⁴⁾: *Detrahentem proximo suo occulte, hunc persequeris.* Aliquando ergo et qui eam patitur iniustus est, et qui eam facit iustus est. Sed plane semper³⁸⁵⁾ et mali persecuti sunt bonos, et boni *persecuti sunt* malos; illi nocendo per iniustitiam, isti³⁸⁶⁾ consulendo per disciplinam; illi immaniter, isti temperanter; illi servientes cupiditati³⁸⁷⁾, isti caritati. Nam qui trucidat non considerat quemad-

modum³⁸⁸⁾ Ianiet: qui autem curat considerat quemadmodum secat. Ille *enim* persequitur sanitatem, iste³⁸⁹⁾ putredinem. Occiderunt impii Prophetas: occiderunt impios et Prophetas. Flagellaverunt Iudaei Christum: Iudaeos flagellavit et Christus; traditi sunt Apostoli ab hominibus potestati humanae: tradiderunt *et* Apostoli homines potestati satanae. In his omnibus quid attenditur, nisi quis eorum pro veritate, quis pro iniquitate, quis nocendi causa, quis emendandi? *Et paulo post: §. 7.* Constantinus imperator *primus* constituit, ut res victorum et unitati pervicaciter resistentium fisco vendicarentur. *Et post pauca: §. 8.* Certe³⁹⁰⁾ nullius crimen maculat nescientem. *Item infra: §. 9.* Facta³⁹¹⁾ nocentium³⁹²⁾, quae innocentibus demonstrari vel ab innocentibus credi non possunt, non inquinant³⁹³⁾ quemquam, si propter innocentium consortium etiam cognita sustinentur. Non enim propter malos boni deserendi, sed propter bonos mali tolerandi sunt, sicut toleraverunt Prophetæ eos³⁹⁴⁾, contra quos tanta dicebant, nec communionem sacramentorum³⁹⁵⁾ illius populi relinquebant.

C. XXXVIII. *Hæretici ad salutem etiam inviti sunt trahendi.*

*Item Donato Presbytero, epist. CCIV.*³⁹⁶⁾

Displicet tibi, quia traheris ad salutem, quum tam³⁹⁷⁾ multos nostros ad perniciem traxeris. Quid enim volumus³⁹⁸⁾, nisi te comprehendi, et presentari, et servari, ne pereas? Quod autem in corpore laesus es, ipse tibi fecisti, qui iumento tibi mox admoto uti nolueris, et te ad terram graviter collisisti. Nam utique alius, qui adductus est tecum, collega tuus illaesus³⁹⁹⁾ venit, qui talia sibi ipse non fecit. Sed neque hoc⁴⁰⁰⁾ putas tibi fieri debuisse, quia⁴⁰¹⁾ neminem existimas cogendum *esse* ad bonum. Attende quid dixerit⁴⁰²⁾ Apostolus: *Qui episcopatum desiderat bonum opus desiderat.* Et tamen tam multi ut episcopatum suscipiant tenentur inviti, perducuntur, includuntur, *custodiuntur*, patiuntur⁴⁰³⁾ quae nolunt, donec eis adsit voluntas suscipiendi operis boni. Quanto magis vos ab errore pernicioso, in quo vobis inimici estis, trahendi estis et perducendi⁴⁰⁴⁾ ad veritatem vel cognoscendam, vel eligendam, non solum ut honorem salubriter habeatis, sed etiam ne pessime pereatis? §. 1. Dicis, Deum dedisse liberum arbitrium, ideo non debere cogi hominem *nec* ad bonum. Quare ergo illi, de quibus supra dixi⁴⁰⁵⁾, coguntur ad bonum? Attende ergo⁴⁰⁶⁾ quod considerare non vis. Ideo voluntas bona misericorditer impenditur, ut mala voluntas hominis dirigatur⁴⁰⁷⁾. Nam quis nesciat, nec damnari hominem, nisi merito malae voluntatis, nec liberari, nisi bonam habuerit voluntatem? Non⁴⁰⁸⁾ tamen ideo qui diliguntur malae suae voluntati impune et crudeliter permittendi sunt, sed, ubi potestas datur, et a malo prohibendi, et ad bonum cogendi⁴⁰⁹⁾. Nam, si voluntas mala semper suae permittenda est libertati, quare Israelitæ recusantes et murmurantes tam duris flagellis a malo prohibebantur, et ad terram promissionis compellebantur? Si voluntas⁴¹⁰⁾ mala semper⁴¹¹⁾ suae permittenda est libertati, quare Paulus non est permissus uti pessima voluntate, qua persequeretur ecclesiam, sed prostratus est, ut excaecaretur⁴¹²⁾, excaecatus⁴¹³⁾, ut mutaretur, muta-

NOTATIONES, CORRECTORUM.

C. XXXVII. c) Donatistæ: Apud Anselmum titulus est: *Augustinus Vincentio*. Initium vero capituli est: *Donatistæ nimium*, et apud B. Augustinum: *Sed Donatistæ nimium*. Propterea reposita est: hoc loco dictio: *Donatistæ*, inducta autem in titulo; ibi enim antea legebatur: *Augustinus ait Vincentio Donatistæ* *).

d) Potestates: Sequebatur in vulgatis: *saeculares* **, quae vox abest a plerisque vetustis, et Anselmo, et origi-

nali. Multa vero alia ex ipso praesertim originali sunt emendata.

C. XXXVIII. e) Attende ergo: Locus hic (quemadmodum et multa alia in hoc capite) emendatus est ex B. Augustino. Antea legebatur: *Attende ergo, et considera, quod non ideo voluntas bona misericorditer impenditur, ut mala voluntas hominis diligatur* ***).

Quaest. IV. C. XXXV. 367) *propter quod*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — *propter hoc quod*: Edd. reil. — 368) *naturam*: Edd. coll. o. — C. XXXVI. 369) Ivo Pan. I. 8. c. 44. Decr. p. 10. c. 110. — 370) *sanguine*: Edd. Bas. — †) supra c. 13. — C. XXXVII. 371) Ep. 93. Ed. Maur. scr. c. A. 403. — Ans. I. 12. c. 55. — *) ita in Edd. coll. o. — **) ita in ead. pr. Arg. — 372) *praeceptis*: orig. — Ed. Arg. — 373) *ire*: Edd. coll. o. — 374) *corrigendum curandumque ligaret*: ead. — 375) supra C. 5. q. 5. c. 2. — 376) abest ab Ed. Arg. — *voluntaria*: orig. — 377) *Prov. c. 27. v. 6.* — 378) *negligat*: orig. — Edd. coll. o. — 379) *Luc. 14. v. 23.* — 380) *Act. c. 9.* — 381) *Et noveritis*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — *et quum noveritis*: Edd. reil. — 382) *Psal. 100. v. 5.* — 383) *saepe*: Edd. coll. o. — 384) in Ed. Bas. et ap. ipsum August. et hic et infra pro *isti* leg. *illi*. — 385) *servientes cupiditate*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 386) *quemadmodum secat, qui vero sanare vult, considerat*: Edd. coll. o.

Bas. — 387) *ille*: Ed. Bas. — orig. — 388) cf. C. 1. q. 4. c. 1. — 389) cf. supra c. 10. — 390) *nocentem*: Ed. Bas. — 391) *coincidentem*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 392) abest ab orig. et Edd. Arg. Bas. — 393) *sacrorum*: Edd. Lugd. II. III. — C. XXXVIII. 394) Ep. 173. Ed. Maur. scr. A. 416. — Ans. I. 12. c. 57 (56). Deud. p. 2. — 395) *tamen*: Edd. coll. o. — add.: *tu*: Ed. Bas. — 396) *voluntus*: orig. — 397) *et illaesus*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 398) *haec*: Ed. Bas. — 399) *qui*: Edd. coll. o. — 400) *dicat*: Ed. Bas. — cf. I Tim. c. 3. v. 1. — 401) add.: *tantum*: orig. — *mala*: Ed. Bas. — *mala involiti*: Edd. reil. — 402) *producenti*: Ed. B. — *deduc.*: orig. — 403) *diximus*: Edd. coll. o. — **) ita in Edd. coll. o. — 404) *diligatur*: ead. — 405) Ivo Pan. I. 8. c. 17. — 406) add.: *sunt*: Edd. coll. o. — 407) add.: *vero*: ead. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 408) abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 409) *caecaretur*: Edd. coll. o. — 410) *caecatus* est: ead.

tus⁴¹¹), ut mitteretur, missus, ut qualia fecerat⁴¹²) in errore, talia pro veritate pateretur? Si voluntas mala semper suae permittenda est libertati, quare monetur pater in scripturis sanctis⁴¹³) filium durum non solum verbis corripere, sed etiam latera eius tundere, ut ad bonam disciplinam coactus ad domitus dirigatur? Unde idem⁴¹⁴) dicit: *Tu percussis eum virga, animam autem eius liberasti a morte.* Si⁴¹⁵) mala voluntas semper suae permittenda est libertati, quare corripuntur⁴¹⁶) negligentes pastores, et dicitur eis⁴¹⁷): *Errantem ovem non revocastis, perditam⁴¹⁸) non inquisistis⁴¹⁹).* Et vos oves Christi estis; characterem⁴²⁰) dominicum portatis⁴²¹) in sacramento, quod accepistis: sed erratis et peritis. Non ideo vobis displiceamus, quia revocamus errantes, et quasimus perditos. Melius enim facimus voluntatem Domini monentis, ut⁴²²) vos ad eius ovile redire cogamus, quam consentiamus⁴²³) voluntati "ovium" errantium, ut perire vos permittamus. §. 2. Noli ergo iam dicere, quod te assidue audio dicere⁴²⁴): Sic volo errare, sic volo perire. Melius enim nos hoc⁴²⁵) omnino⁴²⁶) non permittimus, quantum possumus. Modo, quod te in puteum, ut⁴²⁷) morereris⁴²⁸), misisti, utique libera voluntate fecisti. Sed quam crudeles essent servi Dei, si huic malae voluntati suae te permitterent, et non te de illa morte liberarent? Quis eos non merito culparet? Quis non impios recte iudicaret? Et tamen tu te volens in aquam misisti, ut morereris; illi te nolentem de aqua levaverunt, ne morereris. Tu fecisti secundum voluntatem tuam, sed in perniciem tuam; illi⁴²⁹) contra voluntatem tuam, sed propter salutem tuam⁴³⁰). Si ergo salus ista corporalis sic custodienda est, ut etiam in nolentibus ab eis, qui eos diligunt, servetur: quanto magis⁴³¹) illa spiritalis, in cuius desertione mors aeterna metuitur? Quamquam et in ista morte, quam tibi tu ipse inferre voluisti, non solum ad tempus, sed etiam in aeternum morereris, quia, etsi non ad salutem, non⁴³²) ad ecclesiae pacem, non ad Christi corporis unitatem, non ad sanctam et individua caritatem, sed ad mala aliqua cogereris, nec sic tibi ipse mortem inferre debuisti. Considera scripturas divinas, et discute quantum potes, et vide, utrum hoc⁴³³) fecerit aliquis aliquando iustorum atque fidelium, quum ab eis tanta mala perpassi sunt, qui eos ad aeternum interitum, non ad vitam aeternam*, quo *tu* compelleris, adigebant. *Et post pauca:* §. 3. Repetis, sicut audio, quod in evangelio scriptum est, recessisse a Domino LXX.⁴³⁴) discipulos, et arbitrio suae malae atque impiae discessionis fuisse permisos; ceterisque duodecim, qui remanserant, fuisse responsum: *Numquid et vos vultis ire⁴³⁵)?* Et non attendis, quia tunc primum ecclesiae novello germine pullulabat, nondumque⁴³⁶) in ea fuerat completa illa prophetia⁴³⁷): *Et adorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes servient illi⁴³⁸).* Quod utique quanto magis impletur, tanto maiore utitur ecclesiae potestate, ut non solum invitet, sed etiam cogat ad bonum. Hoc⁴³⁹) tunc Dominus significare volebat, qui, quamvis haberet magnam potestatem, prius tamen elegit commendare humilitatem. Hoc⁴⁴⁰) et in illa convivii similitudine satis evidenter ostendit⁴⁴¹), ubi misit ad invitatos, et venire noluerunt,

et aut servo⁴⁴²): *Exi in plateas^f) et vicus civitatis, et pauperes ac debiles, caecos et claudos introduce huc.* Et ait servus Domino: *Factum est, ut imperasti, et adhuc locus est.* Et ait Dominus servo: *Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur domus mea.* Vide nunc, quemadmodum de his, qui prius⁴⁴³) venerunt, dictum est: introduce eos; nunc dictum est: compelle. Ita significata sunt ecclesiae primordia adhuc crescentis, ut essent vires⁴⁴⁴) etiam compellendi.

C. XXXIX. Haeretici utiliter patiuntur quae catholici utiliter inferunt.

Idem super Ioannem, tractatu XI. ad c. 3.⁴⁴⁵)

Quando vult Deus concitare potestates adversus haereticos, adversus schismaticos, adversus dissipatores ecclesiae, adversus⁴⁴⁶) exsufflatores Christi, adversus blasphematores baptismi, non mirentur. Quia Deus concitat⁴⁴⁷), ut a Sara verberetur Agar, cognoscat se Agar, *et ponat⁴⁴⁸) cervicem; quia⁴⁴⁹), quum humiliata discederet a domina sua, occurrit ei angelus, et dixit⁴⁵⁰): *Quid⁴⁵¹) est Agar, ancilla Sarae? Quum quæsta⁴⁵²) esset de domina, quid audivit ab angelo? Revertere ad dominam tuam.* Ad hoc⁴⁵³) ergo affligitur, ut revertatur, atque⁴⁵⁴) utinam revertatur, quia proles eius, sicut filii⁴⁵⁵) Iacob, cum fratribus hereditatem tenebit. Mirantur autem, quia commoverunt potestates†) Christianae adversus⁴⁵⁶) detestandos dissipatores ecclesiae. Si⁴⁵⁷) non *ergo* moverentur⁴⁵⁸), quomodo redderet rationem de imperio suo Deo? Intendat caritas vestra quid dicam, quia hoc pertinet ad reges saeculi⁴⁵⁹) Christianos, ut temporibus suis pacatam velint matrem suam ecclesiam habere, unde spiritaliter nati sunt. *Et paulo post:* §. 1. Nabuchodonosor rex decrevit, dicens⁴⁶⁰): *Quicumque dixerit blasphemiam in deum Sidrach, Misach et Abdenago, in interitum⁴⁶¹) erunt; et domus eorum in perditionem⁴⁶²).* Ecce quomodo saevit rex alienigena, ne blasphemaretur⁴⁶³) Deus Israel, qui potuit tres pueros de igne⁴⁶⁴) liberare. Et⁴⁶⁵) nolunt, ut saeviant reges Christiani, quia Christus exsufflatur, a quo non tres pueri, sed orbis terrarum cum ipsis regibus a gehennarum igne liberatur? *Et infra:* §. 2. Quomodo ergo isti†) reges non moveantur, qui non⁴⁶⁶) tres pueros attendunt liberatos de flamma, sed se ipsos *liberatos* de gehenna⁴⁶⁷), quando vident Christum, a quo liberati sunt, exsufflari in Christianis? quando audiunt dici Christiano: Dic te non esse Christianum? Talia facere volunt, et⁴⁶⁸) saltem talia pati nolunt. Nam videte, qualia faciunt, et qualia patiuntur; occidunt animas, affliguntur in corpore; sempiternas mortes faciunt, et temporales se perpeti conqueruntur.

C. XL. Ecclesia haereticos ratione persequitur.

Idem contra literas Petitionis, lib. II. c. 79.⁴⁶⁹)

Qui peccat, non peccat legis auctoritate, sed contra legis auctoritatem. Quia vero interrogas *me*, quae sit ratio persequendi, vicissim te interrogo, cuius sit vox in Psalmo dicentis⁴⁷⁰): *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerbar.* Quare itaque persecutionis *vel* causam, vel⁴⁷¹) modum, et noli tanta imperitia generaliter malorum persecutiones reprehendere. *Et infra, c. 82.:* Non enim per-

NOTATIONES CORRECTORUM.

f) In plateas: Sic emendatum est ex evangelio B. Lucae, expunctis duabus vocibus. Antea enim legebatur: *exi cito in vias et plateas* *).

Quaest. IV. C. XXXVIII. 411) mutatus est — missus est: Edd. coll. o. — 412) fecerit: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 413) cf. Ecl. c. 30. v. 12. — 414) abest ab Ed. Arg. — add.: Salomon: Edd. coll. o. — cf. Prov. c. 23. v. 14. — 415) Si autem: Edd. coll. o. 416) corriguntur: Ed. Bas. — 417) Ezech. c. 34. v. 4. — 418) perditum: Edd. coll. o. — add.: vero: Edd. Lugdd. II. III. — 419) requisistis: orig. — Ed. Bas. — 420) add.: enim: Ed. Arg. — 421) portastis: Ed. Bas. — 422) si: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 423) consentimus: Böhm. — 424) dixisse: Edd. coll. o. pr. Arg. — 425) hic: Ed. Bas. — 426) add.: perire: Edd. coll. o. pr. Bas. — 427) quo: Edd. coll. o. — 428) moreris: Edd. Bas. Ven. I. II. Nor. Par. — 429) moreris: Ed. Lugd. I. — 429) et illi: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 430) contra mortem tuam: Edd. coll. o. — 431) add.: non minus: Ed. Bas. — 432) nec: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 433) hic: Ed. Bas. — 434) add.: al. LXXII.: Edd. Ven. I. II. Lugd. I. Par. — cf. Ioan. c. 6. v. 68. — 435) abire: Edd. coll. o. — 436) nondum: Edd. Bas. Lugdd. — 437) Psal. 71. v. 11. — 438) et: Edd. coll. o. — 439) hic: Ed. Bas. — add.: tamen: Ed. Arg. — 440) hic: Ed. Bas. — 441) ostendit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 442) Luc. c. 14. v. 31. — o) ita in Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 443) primum venerunt: Ed. Bas. — primo venerunt: Edd. rell. — 444) per vires:

Edd. Lugdd. Par. — Böhm. — C. XXXIX. 445) Ans. I. 12. c. 54. Ivo Decr. p. 10. c. 99. Polyc. I. 7. t. 6. — 446) adv. blasphem. et exsuffl. Christi baptismi non mirentur: Ed. Bas. — adv. exsuffl. et blasphem. Christi, non mirentur: Edd. Lugdd. II. III. — adv. exsuffl. Christi, (add.: et: Ed. Arg.) adv. blasphem. Christi, non mir.: Edd. rell. — 447) vocat: Ed. Arg. — vocat: Ed. Bas. — 448) suam ponat: Ed. Bas. — supponat: Edd. rell. pr. Arg. — 449) quae: Edd. coll. o. — 450) Genes. c. 21. v. 17. — 451) add.: tibi: Edd. coll. o. — 452) conquesta: ead. — Böhm. — 453) haec: Ed. Bas. — 454) atque — ret.: desid. ib. — 455) desid. ib. — proles: Edd. rell. — †) pastores fidei Christianae: Ivo. — 456) contra: Edd. coll. o. — 457) sed et: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 458) commoverentur: Edd. coll. o. pr. Arg. — 459) add.: scilicet: ead. Arg. Bas. — 460) Dan. c. 3. v. 96. — 461) interitum: Edd. coll. o. pr. Bas. — 462) dispersionem: Ed. Bas. — dispersione: Edd. rell. — 463) blasphemetur: Edd. coll. o. — 464) camino ignis: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 465) et tamen: ead. — †) et isti: Ed. Bas. — 466) add.: tantum: Edd. coll. o. — 467) flamma gehennae: ead. — 468) sed tamen talia: Ed. Bas. — sed talia: Edd. rell. — C. XL. 469) Ivo Decr. p. 10. c. 75. — 470) Psal. 100. v. 5. — 471) et: Edd. coll. o.

sequimur vos, nisi quemadmodum veritas persequitur falsitatem. *Item supra, c. 10. §. 2.* Petilianus dixit, si Apostoli persecuti sunt aliquem, aut aliquem tradidit Christus? Augustinus respondit: Possem quidem dicere, ipsum satanam omnibus malis hominibus esse peiorem, cui tamen tradidit Apostolus hominem in interitum carnis, ut spiritus sit salvus in die Domini Iesu ⁴⁷²⁾, itemque ⁴⁷³⁾ alios, de quibus dicit ⁴⁷⁴⁾: *Quos tradidi satanae, ut discant non blasphemare.* Et Dominus ⁴⁷⁵⁾ "Christus" flagellatos ⁴⁷⁵⁾ expulit de templo improbos mercatores, ubi etiam connexum est testimonium scripturae dicentis ⁴⁷⁶⁾: *Zelus domus tuae comedit me.* Ecce, invenimus Apostolum traditorem, Christum persecutorem. *Et infra, c. 19. §. 3.* Postremo ⁴⁷⁷⁾, quare per violentissimas turbas etiam ultro improbi estis ecclesiis catholicis, ubi poteritis ⁴⁷⁸⁾ advertere quod innumerabilibus exemplis res ipsa indicat? Sed dicitis, vos loca vestra defendere, et resistitis ⁴⁷⁹⁾ fustibus et caedibus ⁴⁸⁰⁾, quibuscunque potueritis ⁴⁸¹⁾. Quare ibi non audistis vocem Domini dicentis ⁴⁸²⁾: *Ego autem dico vobis, non ⁴⁸³⁾ resistere malo!* Aut, si fieri potest, ut aliquando recte per vim corporalem ⁴⁸⁴⁾ resistatur violentis ⁴⁸⁵⁾, nec ideo praereceptum violetur, quod audivimus a Domino: *Ego autem dico vobis, non ⁴⁸⁶⁾ resistere malo:* cur non etiam hoc fieri potest, ut per ordinarias ⁴⁸⁷⁾ et legitimas potestates de sedibus, quae illicite usurpantur vel ad iniuriam Dei retinentur, pius expellat impium, et iustus iniustum? Neque enim eo ⁴⁸⁸⁾ modo persecutionem passi sunt pseudoprophetae ab Helia ⁴⁸⁹⁾, quomodo ipse Helias a rege nequissimo, aut, quia flagellatus est Dominus a persecutoribus, propterea ⁴⁹⁰⁾ passionibus eius comparandi sunt quos ipse de templo flagellatos eiecit. §. 4. Restat ergo, ut nihil aliud requirendum ⁴⁹¹⁾ esse fateamini, nisi utrum iuste, an impie vos ⁴⁹²⁾ separaveritis a communione orbis terrarum. Nam si hoc inventum fuerit, quod impie feceritis, non ⁴⁹³⁾ miremini, si non desunt ministri Deo ⁴⁹⁴⁾, per quos flagellemini ⁴⁹⁵⁾, quia persecutionem patimini ⁴⁹⁶⁾ non a nobis, sed, sicut scriptum est, ab ipsis factis vestris. *Et in libro de unitate ecclesiae, cap. 17. §. 5.* De persecutione vestra querela sedabitur, si cogitatis et intelligatis prius, non omnem persecutionem esse culpabilem. Alioqui non laudabiliter diceretur ⁴⁹⁷⁾: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequeretur.* Nam quotidie videmus et filium de patre tanquam de persecutore suo conquiri, et coniugem de marito, et serrum de domino, et colonum de possessore, et reum de iudice, et militem vel provincialem de duce vel rege, quum illi plerumque ordinatissima potestate homines sibi subditos per terrores leviorum ⁴⁹⁸⁾ poenarum a gravioribus malis prohibeant atque compescant, plerumque autem a bona vita, et a bonis factis minando et saeviendo deterreant. Sed quum a malo et illicito prohibent ⁴⁹⁹⁾, correctores et consultores sunt; quum autem a bono et licito, persecutores et oppressores sunt. Culpantur etiam qui prohibent a malo, si modum peccati coercionis ⁵⁰⁰⁾ excedat.

C. XLI. *A regibus terrae contra inimicos suos auxilium petat ecclesia.*

Idem in epist. XLVIII. ad Vincentium ⁵⁰¹⁾.

Non invenitur exemplum in evangelicis et apostolicis literis, aliquid petitum a regibus terrae pro ecclesia ^{et} contra inimicos ecclesiae. Quis negat non inveniri? Sed nondum implebatur illa propheta ⁵⁰²⁾: *Et nunc reges intelligite,*

crudimini ⁵⁰³⁾, qui iudicatis terram, "servite Dominus in timore". Adhuc enim ⁵⁰⁴⁾ implebatur illud, quod in eodem psalmo paulo superius dicitur ⁵⁰⁵⁾: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adulterunt reges terras, et principes convenerunt in unum ⁵⁰⁶⁾ "adversus Dominum, et adversus Christum eius".* Veruntamen si facta praeterita in prophetis figuratae fuerunt futurorum, in rege illo, qui appellabatur Nabuchodonosor, utrumque tempus figuratum ⁵⁰⁷⁾ est, et quod sub Apostolis habuit, et quod nunc habet ecclesia. Temporibus itaque Apostolorum et martyrum illud implebatur, quod figuratum est, quando rex memoratus pius et iustus coegit adorare simulacrum, et recusantes in flammis ⁵⁰⁸⁾ mittebat. Nunc ^{autem} illud impletur, quod paulo post, in eodem rege figuratum, ⁵⁰⁹⁾ quum conversus ⁵⁰⁹⁾ ad honorandum Deum verum decessisset in regno suo, ut, quicumque blasphemaret Deum Sadrach, Misach et Abdenago, poenis debitis subiaceret. Prius ergo tempus illius regis significabat priora tempora regum infidelium, quos patiebantur Christiani pro impiis. Posterius vero tempus eiusdem ⁵¹⁰⁾ significabat tempora ^{posteriorum} regum ⁵¹¹⁾ "iam" ⁵¹²⁾ fidelium, quos patiuntur impii pro Christianis. Sed plane in eis, qui sub nomine Christi erant seducti a perversis, ne forte oves Christi sint errantes, ^{et} ad ⁵¹³⁾ gregem aliter ⁵¹²⁾ revocandas sint ⁵¹⁴⁾, temperata ⁵¹⁴⁾ severitas, et magis ⁵¹⁵⁾ mansuetudo servatur ⁵¹⁶⁾, ut coercionem exsiliorum atque damnorum ^{tribulationem} admonerentur considerare, quid et quare patiantur, et discant praeponere rumoribus et calumniis hominum scripturas, quas legunt. Quis enim nostrum ⁵¹⁷⁾, quis vestrum non laudat leges ab imperatoribus ⁵¹⁸⁾ datas adversus sacrificia paganorum? Et certe longe ibi poena severior constituta est. Illius quippe impietatis capitale supplicium est ⁵¹⁹⁾. De vobis autem corripendis atque coercionis habitatio est, qua potius admoneremini ⁵²⁰⁾ ab errore discedere ⁵²¹⁾, quam pro scelere puniremini.

C. XLII. *Malos ecclesia iuste persequitur.*

Item eiusdem ad Bonifacium Comitum, op. L. ⁵²²⁾.

Si ecclesia vera ⁵²³⁾ ipsa est, quae persecutionem patitur, non ⁵²⁴⁾ quae facit ⁵²⁵⁾, quaerant ⁵²⁶⁾ ab Apostolo, quam ecclesiam significabat ⁵²⁷⁾ Sara, quando persecutionem faciebat ancillae. Liberam quippe matrem nostram ⁵²⁸⁾, coelestem Hierusalem, id est veram Dei ecclesiam, in illa muliere dicit fuisse figuratam, quae affligebat ancillam. Si autem melius discutiamus, magis illa persequatur Saram superbiendo, quam illam ⁵²⁹⁾ Sara coercendo. Illa enim dominae faciebat iniuriam, ista imponebat superbiae disciplinam. Deinde quaero, si boni et sancti ⁵³⁰⁾ nemini faciunt persecutionem, sed tantummodo patiuntur, cuius putant esse in Psalmo vocem, ubi legitur ⁵³¹⁾: *Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar, donec deficiant!* Ergo si verum dicere vel agnoscere ⁵³²⁾ volumus, est persecutio iniusta, quam faciunt impii ecclesiae Christi, ^{et} est iusta ⁵³³⁾ persecutio, quam faciunt impii ecclesiae Christi. Ista itaque ⁵³⁴⁾ beata est, quae persecutionem patitur propter iustitiam; illi vero miseri, qui persecutionem patiuntur propter iniustitiam. Proinde ista persequitur diligendo, illi ⁵³⁵⁾ saeviendo: ista ut corrigat, illi ⁵³⁶⁾ ut evertant: ista ut revocet ab errore, illi ⁵³⁷⁾ dicunt qui contra suas impietates leges iustas institui nolunt, non pe-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLII. g) Et est iusta: Addita sunt haec usque ad vers. *Ista itaque*, et multa alia ex ipso originali emendata*).

Quaest. IV. C. XL. 472) Dom. nostri Iesu Christi: Edd. coll. o. exc. Arg. — cf. 1 Cor. c. 5. v. 5. — 473) Item: Ivo. — Edd. coll. o. — 474) 1 Tim. c. 1. v. 20. — 475) Ioan. c. 2. — 476) Psal. 68. v. 17. — 477) abest ab Iv. et Edd. coll. o. pr. Lugd. — 478) potueritis: Ivo. — Edd. Bas. Lugd. I. — 479) resistere: Ed. Bas. — 480) caedibus quoscunque: Ed. Arg. — 481) poteritis: Edd. coll. o. pr. Arg. Lugd. II. III. — 482) Matth. c. 5. v. 39. — 483) nolite: Edd. Par. Lugd. — 484) corporaliter: Ed. Bas. — 485) violentis: Ed. Arg. — Böhmer. — 486) nolite: Edd. Par. Lugd. — 487) ordinatas: Ivo. — Edd. coll. o. — 488) eodem: Ed. Bas. — 489) 3 Reg. c. 18. 19. — 490) desid. in Edd. coll. o. pr. Lugd. — 491) relinquendum: Ed. Bas. — 492) verba: vos — impia: desid. in Edd. coll. o. pr. Lugd. — 493) nec: Ed. Arg. — 494) Dei: Edd. coll. o. — 495) flagellamini: ead. pr. Bas. Lugd. I. — Ivo. — 496) patimini: Ed. Lugd. II. — 497) Psal. 100. v. 5. — 498) levitum: Ivo. — Edd. coll. o. — 499) prohibeant: Edd. coll. o. — 500) correctores: ead. — Ivo. — C. XLII. 501) Ep. 93. Ed. Maur. scr. A. 408. — Coll. tr. p. d. 2. t. 50. c. 30. — 502) Psal. 2. v. 10. — 503) add.: omnes: Ed. Bas. — 504) non: Ib. — 505) legunt: Edd. coll. o. —

506) add.: etc.: Edd. Arg. Bas. Lugd. II. III. — 507) praefiguratum est: Edd. coll. o. — 508) ignem: ead. — 509) add.: est: Ed. Bas. — 510) illius regis: orig. — eius regis: Edd. coll. o. — 511) ideo ad: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 512) altus: Edd. Nor. Ven. I. — altorum: Edd. rell. pr. Arg., in qua desid. — 513) sunt: Edd. Bas. Par. Lugd. — 514) et temp.: Edd. coll. o. — temperanda: Ed. Arg. — 515) magna: Ed. Bas. — 516) servetur: Ed. Arg. — 517) nostrum vel quis: Edd. Bas. Lugd. II. III. — absunt ab Edd. rell. — 518) eis: Ed. Bas. — 519) constitutum est: Edd. coll. o. — 520) annonemini: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 521) recedere: Ed. Bas. — C. XLII. 522) Ep. 165. Ed. Maur. scr. A. 417. — Ans. I. 13. c. 14. Polyc. I. 7. t. 11. — 523) add.: est: Edd. coll. o. pr. Arg. — 524) et non: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 525) fecit: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. II. III. — 526) quaeratur: Edd. coll. o. — 527) significat: Ed. Arg. — cf. Gal. c. 4. v. 26. — 528) veram: Edd. coll. o. — 529) non est in Ed. Bas. — 530) add.: viri: Edd. coll. o. — 531) Psal. 17. v. 38. — 532) cognoscere: Ed. Bas. — *) non sunt ap. Ans. — 533) namque: Edd. coll. o. — 534) illa: ead. — 535) illa — evertat: ead. — 536) illa — praecipiet: ead. — 537) enim: orig

tiisse a regibus terrarum Apostolos talia, non considerant, aliud fuisse tunc tempus, et omnia suis temporibus agi⁵²⁰). Quis enim tunc in Christum crediderat imperator, qui⁵²¹) ei pro pietate contra impietatem leges ferendo serviret⁵²²), quando⁵²³) adhuc illud propheticum implebatur⁵²⁴): *Quare⁵²⁵) fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adstitērunt reges terrarum, et principes⁵²⁶) convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum eius.* Nondum autem⁵²⁷) agebatur quod paulo post in eodem psalmo dicitur⁵²⁸): *Et nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram. Servite Domino in timore, et exultate ei cum timore.* Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, nisi ea, quae contra iussa Domini⁵²⁹) fiunt⁵³⁰), religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit, quia homo est, aliter, quia etiam⁵³¹) *et* rex est. Quia homo est, *ei* servit vivendo fideliter; quia *vero* etiam* rex est, servit⁵³²) leges iusta praecipientes et contraria prohibentes convenienti vigore sanciendo.

C. XLIII. *Exemplo Christi mali cogendi sunt ad bonum.*

Idem in eadem epistola⁵³³).

Quis nos potest amplius amare, quam Christus, qui animam suam posuit pro ovibus suis? Et *tamen*, quam Patrum et alios apostolos sole verbo vocasset⁵³⁴), Paulum, *prius Saulum*, ecclesiae suae postea magnum aedificatorem, sed horrendum antea vastatorem, non solum voce compescuit, verum etiam potestate prostravit, atque in⁵³⁵) infidelitatis tenebris⁵³⁶) saevientem, ad desiderandum lumen cordis, ut surgeret, prius corporis caecitate percussit. Si poena illa non esset, non ab ea postmodum⁵³⁷) sanaretur, et quando apertis oculis nihil videbat, si eos salvos⁵³⁸) haberet; non ad impositionem manus Ananiae, ut eorum aperiretur obtutus, tanquam squamas, quibus clausus fuerat, inde cecidisse scriptura narraret. Ubi est quod isti clamare consueverunt, liberum est credere vel non credere? cui vim Christus intulit? quem coegit? Ecce⁵³⁹) habent Paulum apostolum; agnoscant in eo prius cogentem Christum, et postea docentem, prius ferientem, et postea consolantem. Mirum est autem⁵⁴⁰), quomodo ille, qui poena corporis ad evangelium coactus intravit, plus illis omnibus, qui solo verbo vocati sunt, in evangelio laboravit, et quem maior timor compulit ad caritatem, eius perfecta caritas foras misit⁵⁴¹) timorem. Cur ergo non coeret ecclesia perditos filios, ut redirent, *si perditum* filii coegerunt alios, ut perirent⁵⁴²)?

C. XLIV. *Non crudelitate, sed dilectione Moyses populum flagellavit.*

Idem contra Faustum, lib. XXII. c. 79.⁵⁴³)

Quid crudele Moyses *ant* mandavit aut fecit, quum commissum sibi populum sancte zelans, et⁵⁴⁴) uni⁵⁴⁵) vero Deo subditum cupiens, posteaquam cognovit ad fabricandum et colendum idolum defluisse, mentemque impudicam prostituisse⁵⁴⁶) daemonibus, in paucos eorum vindicans gladio, quos Deus ipse, quem offenderant, alto et secreto iudicio feriendos voluisset mox ferri, et in praesenti salubriter terruit, et disciplinam in posterum sanxit?

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLIII. h) Si perdit: Haec usque in finem sunt addita ex originali*), et alia emendata.

C. XLV. i) Ministerium: Sic emendatum est ex originali et Ivone**). Antea legebatur: *et Dei***) ministerio esse datum in huiusmodi vindictis.* Glossa autem optime etiam convenit voci: *vindicem.*

C. XLVI. k) Vindicentur: Emendatum est ex ori-

Nam eum nulla crudelitate, sed magna dilectione fecisse quod fecit, quis non in verbis eius agnoscat, orantis pro peccato⁵⁴⁷) eorum, et dicentis⁵⁴⁸): *Si dimittis illis peccatum, dimitte: sin autem⁵⁴⁹), dele me de libro tuo⁵⁵⁰).* Et infra: §. 1. Sic plane et Apostolus⁵⁵¹) non crudeliter, sed amabiliter tradidit hominem satanae in interitum carnis, ut spiritus eius⁵⁵²) salvus sit in die Domini⁵⁵³) Iesu; tradidit et alios⁵⁵⁴), ut discerent non blasphemare.

C. XLV. *Non imputatur fidelibus, qui ex officio aut tormenta exercent, aut capitalem sententiam ferunt.*

Item Innocentius Papa epist. III. ad Exuperium, Episcopum Tolosanum, c. 3.⁵⁵⁵)

Quaesitum est etiam super his, qui post baptismum administraverunt, et⁵⁵⁶) aut tormenta sola⁵⁵⁷) exercuerunt, aut etiam capitalem protulere sententiam. Nihil de his legitur a maioribus definitum. Meminerant enim a⁵⁵⁸) Deo potestates has fuisse concessas, et propter vindictam⁵⁵⁹) nexiorum gladium fuisse permissum, et Dei esse ministrum⁵⁶⁰) vindicem in huiusmodi datum. Quomodo igitur reprehenderent factum, quod auctore Deo viderent esse concessum? De his ergo, ut hactenus servatum est, sic habeamus, ne aut disciplinam evertere⁵⁶¹), aut contra auctoritatem Domini venire videamur⁵⁶²). Ipsi autem in reddenda ratione gesta sua omnia servabuntur⁵⁶³).

C. XLVI. *Immunis est dictator a culpa, quum legum auctoritas in improbas exercetur.*

Idem⁵⁶⁴) in eadem epist., c. 5.

Illud etiam soiscitari voluisti, an preces dictantibus liberum concedatur utique post baptismi regenerationem a principibus poscere mortem alicuius vel sanguinem de reatu. Quam rem principes nunquam sine cognitione concedunt, sed ad iudices commissa ipsa vel crimina semper remittunt, ut causa⁵⁶⁵) cognita vindicentur⁵⁶⁶); quae quum quaesitori fuerint delegata, aut absolutio aut damnatio pro negotii qualitate profertur. Et⁵⁶⁷) dum legum auctoritas in improbas exercetur, erit dictator immunis.

C. XLVII. *In correctione malorum Deus omnipotens placatur.*

Item Gregorius Brunichildae, Reginae Francorum, lib. VII Indict. 1 epist. 5.⁵⁶⁸)

Si quos igitur violentos, si quos adulteros, si quos fures, vel alios pravis actibus studere cognoscitis, Deum de eorum⁵⁶⁹) correctione placare festinate, ut per vos⁵⁷⁰) flagellum perdidit gentium, quod (quantum videmus) ad multarum nationum vindictam excitatum est, non inducat; ne, si, quod non credimus, divinae ultionis iracundia sceleratorum fuerit actione commota, belli pestis interimat quos delinquentes ad rectitudinis viam Dei praecepta non revocant.

C. XLVIII. *Ecclesiasticas religionis inimici etiam bellis sunt coercendi.*

Idem Genadio, Patricio et Exarcho Africae, lib. I epist. 72.⁵⁷¹)

Sicut excellentiam vestram hostilibus⁵⁷²) bellis in hac vita Dominus victoriarum fecit luce fulgere, ita oportet etiam

ginali. Antea legebatur: *vindicent, qui, quum quaesitori fuerint delegata, etc. †)*

C. XLVII. l) De eorum: Sic restitutum est ex veteris codicibus epistolarum B. Gregorii. Antea erat: *Deorum ††).*

m) Per vos: In originali est: *super vos*, sed ob glossam in vers. *Flagellum* non est mutatum †††).

Quaest. IV. C. XLII. 538) *convenire*: Edd. coll. o. — 539) *quis enim*: ead. — 540) *saeviret*: ead. — 541) *tunc enim*: ead. — 542) *non impl.*: Ed. Nor. — 543) *Psalm. 2. v. 1.* — 544) *populi*: Ed. Bas. — 545) *enim*: Edd. coll. o. — 546) *lib. v. 10.* — 547) *Deum*: Ed. Arg. — 548) *fuerunt*: Edd. coll. o. — 549) *desid.* in Edd. Arg. Bas. Lugd. II. III. — 550) *servat*: Edd. Arg. Bas. Ven. I. Nor. — C. XLIII. 551) *Ans. l. 13. c. 16. Polyc. ib.* — 552) *revocasset*: Edd. Nor. Ven. I. — *evocasset*: Edd. rell. pr. Arg. — c. Act. c. 9. — 553) *non leg.* in Edd. Arg. Nor. Ven. I. et ap. Böhm. — 554) *tenebras saevientium*: Ed. Bas. — 555) *postea*: lb. — 556) *sanos*: lb. — 557) *cf. infra qu. 6. c. 1.* — 558) *enim*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 559) *mittit*: Edd. coll. o. — *cf. 1 Ioan. c. 4. v. 8.* — *) *non sunt ap. Ans.* — C. XLIV. 560) *Ans. l. 13. c. 1. Polyc. ib.* — 561) *vivo et*: Edd. coll. o. — 562) *unico*: ead. pr. Arg. Bas. — 563) *prostravisse*: Ed. Arg. — 564) *peccatis*: Edd. coll. o. — 565) *Exod. c. 32. v. 31. 32.* — 566) *add. non*: Böhm. — 567) *vitas*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 568) *1 Cor. c. 5. v. 5.* — 569) *non est in*

Edd. Arg. Bas. — 570) *Dom. nostri Iesu Christi*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 571) *1 Tim. c. 1. v. 20.* — C. XLV. 572) *scr. A. 406.* — Burch. l. 6. c. 44. *Ans. l. 13. c. 32. Ivo Decr. p. 10. c. 94.* — 573) *desid.* in Edd. coll. o. pr. Arg. — 574) *abest ab Ed. Arg.* — *saeva*: Edd. Bas. Lugd. — 575) *Rom. c. 13. v. 4.* — 576) *vindictas*: Ed. Bas. — **) *ita etiam Burch. et Ans.* — ***) *de Dei*: Ed. Bas. — 577) *avertens*: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. — 578) *videatur*: Böhm. — 579) *reservabuntur*: Ed. Bas. — C. XLVI. 580) *Idem ad Tolosanum episcopum*: Edd. Ven. II. Lugd. Par. — *Id. ad Tolos. ep.*: Edd. rell. — 581) *add. ipsa*: Edd. coll. o. pr. Bas. — †) *ita Edd. coll. o., nisi quod in Ed. Bas. leg. tudicent.* — 582) *Ivo Decr. p. 10. c. 94.* — C. XLVII. 583) *Ep. 11. (scr. A. 599.) l. 9.* *Ed. Maur.* — *Ans. l. 13. c. 34.* — ††) *ita Edd. coll. o. pr. Bas.* — †††) *ap. Ans. est: per vos.* — C. XLVIII. 584) *Ep. 74. (scr. A. 591.) l. 1.* *Ed. Maur.* — *Ans. l. 13. c. 29.* — 585) *etiam ex host.*: Ed. Bas. — *ex host.*: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — *hostibus*: Ed. Arg.

inimicis ecclesiae eius omni vivacitate mentis et corporis obviare, quatenus eius ex utroque triumpho magis ac magis enitescat opinio, quum et forensibus bellis adversariis catholicae ecclesiae pro Christiano populo vehementer assistitis, et ecclesiastica proelia sicut bellatores Domini fortiter dimicatis. Notum est enim haereticarum religionis viros, si eis, quod absit, suppetit nocendi licentia, contra catholicam fidem vehementer insurgere, quatenus haereseos suae venena ad tabefacienda, si valuerint, Christiani corporis membra transfundant. Cognovimus enim eos contra catholicam ecclesiam, Domino eis⁵⁸⁶) adversante, colla surrigere⁵⁸⁷), et fidem velle Christiani nominis inclinare; sed eminentia vestra conatus eorum comprimat, et superbas eorum cervices iugo rectitudinis premat. Concilium vero catholicorum episcoporum admoneri praecipite, ut primatem non ex ordine loci postpositis vitae meritum faciat, quoniam apud Deum non gradus elegantior, sed vitae melioris actio comprobatur. Ipse vero primas non passim (sicut moris est) per villas, sed in una iuxta eorum electionem civitate resideat, quatenus adeptae dignitatis meliori ingenio resistendi Donatistis possibilitas disponatur. Ex concilio vero Numidia si qui desideraverint⁵⁸⁸) ad apostolicam sedem venire⁵⁸⁹), permittite, et, si quilibet eorum viae contradicere voluerit⁵⁹⁰), obviate. Magis⁵⁹¹) profecto excellentiae⁵⁹²) vestrae apud Creatorem gloria proficit, si per eam dispersarum ecclesiarum potuerit societas restaurari. Quum enim largita munera ad nominis sui gloriam conspicit revocari, tanto largiora tribuit, quanto per eum⁵⁹³) religionis suae dignitatem viderit ampliari. Persolventes praeterea paternae caritatis affectum, Dominum petimus, quod⁵⁹⁴) brachium vestrum ad comprimendos hostes forte efficiat, et mentem⁵⁹⁵) vestram fidei zelo velut mucrone⁵⁹⁶) gladii vibrantis exacuat.

C. XLIX. Merito fidei bellorum paratur victoria.

Idem ad eundem, lib. I. epist. 73.⁵⁹⁷)

Si non ex fidei merito et Christianae religionis gratia tanta excellentiae vestrae bellicorum actuum prosperitas eveniret, non summo⁵⁹⁸) miranda fuerat⁵⁹⁹), quum sciamus, haec etiam antiquis bellorum ducibus fuisse concessa. Sed quum futuras, Deo largiente, victorias non carnali providentia, sed magis orationibus praeventis, fit, ut hoc⁵⁹⁹) in stuporem veniat, quod gloria vestra non terreno consilio⁶⁰⁰), sed Deo desuper largiente descendat⁶⁰¹). Ubi enim meritum vestrorum loquax non discurrit opinio? quae *et* bella vos frequenter appetere non desiderio fundendi sanguinis, sed⁶⁰²) dilatandae⁶⁰³) causa reipublicae in qua Deum coli consuevimus, loquitur, quatenus Christi nomen per subditas gentes fidei praedicatione circumquaque discurrat⁶⁰⁴). Sicut enim exteriora vos virtutum opera eminentes in hac vita constituunt, ita et interna morum ornamenta ex corde mundo procedentia in futuram⁶⁰⁵) vi-

tam coelestium gaudiorum participatione glorificant⁶⁰⁵). Plurima enim pro pascendis ovibus B. Petri apostolorum principis⁶⁰⁶) excellentiam vestram praestitissis didicimus, ita, ut non parva loca patrimonii eius propriis nudata cultoribus, largitis Dacorum⁶⁰⁷) habitationibus⁶⁰⁷), restauraverit⁶⁰⁸). Quaecumque igitur hic⁶⁰⁹) illi Christianissima⁶¹⁰) mente confertis, horum retributionem per spem in futuro iudicio sustinetis.

VIII. Pars. Gratian. *Breviter monstratur est, quod boni laudabiliter persequuntur malos, et mali damnabiliter persequuntur bonos. Illud autem Apostoli⁶¹¹): Tu autem quis es, qui iudicas alienum servum? de alieni cordis occultis intelligendam est. Quod vindicta inferri possit, monstratum est. Nunc restat ostendere, quod debet inferri, et quod magis diliguntur illi, qui puniuntur, quam qui impuniti relinquuntur; quod utrumque multorum auctoritate probatur. Ait enim Augustinus⁶¹²):*

C. X. Ad iram Deus provocatur, quum mala puniri differuntur.

Si ea⁶¹³), de quibus vehementer Deus offenditur, insequi vel ulcisci differimus, ad irascendum utique divinitatis patientiam provocamus. Nonne⁶¹³) Achor⁶¹⁴) filius Zare praeritit mandatum Domini, et super omnem populum Israel ira eius incubuit? Et ille erat unus homo, atque utinam solus perisset in scelere suo.

C. LI. Vindicta, quae ad correctionem valet, non est prohibenda.

Item Augustinus de sermone Domini in monte, lib. I. c. 37. et 38.⁶¹⁵)

Ea vindicta⁶¹⁶), quae valet ad correctionem, non prohibetur, quae etiam ad misericordiam pertinet, nec impedit illud propositum, quo quisque paratus est ab eo, quem correctum esse vult, plura perferre. Sed huic vindictae referendae⁶¹⁶) non est idoneus, nisi qui odium, quo flagrare⁶¹⁷) solent qui se vindicare desiderant, dilectionis magnitudine⁶¹⁸) superaverit. Non enim metuendum est, ne odisse parvulum filium parentes videantur, quum ab eis vulpatus⁶¹⁹) peccans, ne peccet ulterius. Et certe⁶²⁰) perfectio dilectionis ipsius Dei patris imitatione⁶²¹) nobis proponitur, quum in sequentibus dicitur⁶²²): *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, et orate pro eis, qui vos persequuntur.* Et tamen de ipso dicitur per Prophetam⁶²³): *Quem enim diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem filium, quem recipit.* Dicit etiam⁶²⁴) Dominus⁶²⁵): *Servus⁶²⁵), qui nescit voluntatem Domini sui, et facit digna⁶²⁶) plagis, vapulabit paucis; servus autem, qui scit voluntatem Domini sui, et facit digna⁶²⁷) plagis, vapulabit multis.* Non ergo *quaeritur*, nisi *ut et*⁶²⁸) ille⁶²⁹) vindicet, cui rerum ordine potestas data est, et ea voluntate vindicet, qua pater⁶³⁰) parvulum⁶³¹) filium flagellat, quem⁶³¹) per aetatem odisse nondum⁶³²) potest. Hinc⁶³³)

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLIX. n) Futuram: In duobus codicibus epistolarum legitur: *in futurorum gaudiorum participatione*; in uno vero manuscripto: *in futura* *) *coelestium gaudiorum participatione*. In codice tamen Vaticano legitur quemadmodum apud Gratianum.

o) Dacorum: In libris epistolarum impressis, et duobus manuscriptis legitur: *Daditorum* **). In aliquot vero antiquis Gratiani exemplaribus est: *Dacorum, vel aliorum habitationibus*.

C. L. p) Si ea: Usque ad vers. *Provocamus* sunt in regesto B. Gregorii lib. 2. Indict. 11. epist. 27. scripta

Martino abbati, et Benenato notario. Reliqua vero non ibi leguntur, sed sunt verba sacrae scripturae cap. 22. Iosuae.

C. LI. q) Ea vindicta: Apud B. Augustinum et Anselmum sic legitur: *Neque hic ea vindicta prohibetur, quae ad correctionem valet etiam. Ipsa enim pertinet ad misericordiam, nec impedit etc.*

r) Servus: Totus hic locus restitutus est ex evangelio et B. Augustino, multaque alia emendata.

s) Qua pater: In originali legitur: *qua pater in parvulum filium, quem etc.*

Quaest. IV. C. XLVIII. 586) eius: Ed. Bas. — 587) subigere: Edd. Ven. II. Par. Lugd. I. — 588) desiderat: Ed. Lugd. II. — desiderant: Edd. rell. — 589) perverire, permittit: Ed. Arg. — 590) putaverit: ib. — Ans. — putaverint: Ed. Bas. — voluerint vel putaverint: Ed. Nor. — voluerit vel putaverit: Edd. rell. — 591) Magna: Ans. — add.: ergo: Ed. Bas. — igitur: Edd. rell. — Magno profectu: orig. — 592) excellentia vestra: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 593) ea: orig. — Edd. coll. o. pr. Bas., in qua est: eam. — Böhm. — 594) qui: orig. — Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. — 595) eius: Edd. coll. o. — 596) mucronem: orig. — C. XLIX. 597) Ep. 75. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — Burch. l. 15. c. 18. Ans. l. 18. c. 30. Ivo Decr. p. 16. c. 19. — 598) fuerant: orig. — Burch. Ivo. — 599) hic: Ed. Bas. — 600) concilio: Edd. Bas. Lugd. I. — 601) discedat: Burch. — 602) add.: tantum: Edd. coll. o. — Böhm. — 603) dilatandi causam: Ed. Arg. — 604) discurreret: Edd. coll. o. — Burch. — *) futura vita: Burch. Ivo. — 605) glorificandi: Ed. Arg. — glorificabant: Ed. Bas. — 606) add.: utilitibus:

orig. — Edd. coll. o. — **) ita ap. Ans. — antiquorum vel aliorum vel datorum: Ed. Arg. — Maurinis ex Cluvero videtur legendum esse: Darutillis. — 607) habitatoribus: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — Böhm. — 608) restaurasset: orig. — Edd. coll. o. — 609) non est in orig. — hic illis: Ed. Arg. — illic: Edd. rell. — 610) Christiana: orig. — 611) Rom. c. 14. v. 4. — C. I. 612) imo Gregorius ad Marilianum et Benenatum. l. 3. ep. 27. (scr. A. 593.) Ed. Maur. — 613) Ios. c. 22. v. 20. — 614) Achan: Vulg. — C. LI. 615) Ans. l. 13. c. 2. Ivo Decr. p. 10. c. 60. — 616) inferendae: Edd. coll. o. — 617) add.: homines: Edd. Bas. Lugd. — 618) mansuetudine: Edd. coll. o. — Ivo. — 619) vapulet: Ed. Bas. — 620) recte: ib. — 621) imitanda: Edd. coll. o. — 622) Math. c. 5. v. 44. — 623) Prov. c. 3. v. 12. — 624) autem: Böhm. — 625) Luc. c. 12. v. 47 seq. — 626) non digna, plagis cap.: Edd. coll. o. — 627) non digna, plagis cap.: eaed. — 628) non est ap. Böhm. — 629) ipse: Edd. coll. o. — Ivo. — 630) add.: suum: Ed. Bas. — 631) add.: tamen: Edd. coll. o. — 632) non: eaed. — 633) Hic: Edd. Lugd.

enim⁶³⁴) aptissimum⁶³⁵) exemplum datur⁶³⁶), quo satis apparet, posse peccatum amore potius vindicari, quam impunitum relinqui, ut illum, in quem⁶³⁷) vindicat, non poena miserum, sed correctione beatum⁶³⁸) velit; paratus tamen⁶³⁹), si opus sit⁶⁴⁰), aequo animo plura tolerare ab eo illata⁶⁴¹), quem vult esse correctum, sive in eum⁶⁴²) habeat potestatem coercendi, sive non habeat. §. I. Magui autem et sancti viri, quanquam⁶⁴³) optime scirent mortem istam, quae animam dissolvit a corpore, formidandam non esse, secundum eorum tamen animam, qui illam timerent, nonnulla peccata morte punierunt, quo et viventibus utilis⁶⁴⁴) metus incuteretur; et illis, qui morte puniebantur, non ipsa mors noceret, sed peccatum, quod augeri posset, si viverent, diminueretur⁶⁴⁵). Non temere illi indicabant⁶⁴⁶); quibus tale iudicium donarēt⁶⁴⁷) Deus. Inde est, quod Helias⁶⁴⁸) morte multos affectit *et* propria manu, et igne divinitus impetrato, quem⁶⁴⁹) et alii multi⁶⁵⁰) et magni viri eodem spiritu consulendo⁶⁵¹) rebus humanis non temere fecerint. De quo Helia quum exemplum dedisset⁶⁵²) discipuli *Domino*, commemorantes quid ab eo factum sit, ut etiam ipsis daret potestatem petendi de coelo ignem ab consumendis⁶⁵³) eos, qui sibi hospitium non praeberant⁶⁵⁴), reprehendit in eis Dominus non exemplum prophetæ sancti, sed ignorantiam vindicandi, quae adhuc erat in rudibus, animadvertens eos non amore⁶⁵⁵) correctionem, sed odio desiderata vindictam. Itaque postquam⁶⁵⁶) eos docuit, quid esset diligere proximum tanquam se ipsum, infuso etiam Spiritu sancto, quem decem diebus completis post ascensionem suam desuper, ut promiserat, misit, non defuerunt tales vindictae, quamvis multo rarius quam in veteri testamento. Ibi enim ex maiori parte servientes timore premebantur; hic autem maxima⁶⁵⁷) dilectione liberi nutriebantur. Nam et verbis apostoli Petri Ananias, et uxor eius (sicut in Actibus Apostolorum⁶⁵⁸) legimus) exanimis ceciderunt, nec resuscitati sunt, sed sepulti⁶⁵⁹).

C. LII. Quae veritati contraria sunt Christiani persequi debent.

Item Augustinus contra Cresconium Grammaticum, lib. III. c. 51. 660)

Quisquis Christianum¹) (inquis) persequitur, Christi est inimicus. Verum dicis, si non²) hoc in illo persequitur, quod Christo est inimicum. Neque enim dominus in servo, pater in filio, maritus in coniuge, quum sint utriusque Christiani, non debent⁶⁶¹) persequi vitia Christianae contraria veritati. An vero, si non persequantur⁶⁶²), non rei negligentiae merito tenebuntur?

C. LIII. Quomodo homo debet diligere proximum sicut se ipsum.

Item Augustinus ad Macedonium, ep. LII. 663)

Debet homo diligere proximum tanquam se ipsum, ut quem potuerit hominem *vel* beneficentiae⁶⁶⁴) consolati-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LII. t) Christianum: Antea legebatur: *Quisquis Christianus iniquum¹) non persequitur²)*. Emendatum est ex originali. Sunt enim verba Cresconii, quod etiam auctor glossae animadvertit.

u) Si non: Apud B. Augustinum est: *sed hoc in illo*. Verum Ivo et Panormia cum Gratiano concordant.

C. LIV. v) De hac re copiose disputat B. Augustinus in c. *Displicet*. sup. ead. Hic vero summa illius disputationis paucis verbis collecta est.

Quaest. V. C. I. a) Notariis: In libris B. Augustini excusis partim est: *notaria*, partim: *notoria*^{***}). In

Quaest. IV. C. LI. 634) autem: Edd. Lugdd. II. III. — 635) aptissimum: Ivo. — Edd. coll. o. — 636) ducitur: orig. — dicitur: Edd. Arg. Ven. II. — 637) quem: Ivo. — Edd. coll. o. — 638) add.: esse: Edd. coll. o. — 639) add.: sit: ead. — 640) fat: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 641) illata: Ivo. — Edd. coll. o. — 642) eo: Edd. Bas. — 643) quid iam: orig. — Ans. Ivo. — 644) utilibus: Edd. Bas. — 645) non est in orig., neque ap. Ans. et Ivo. — 646) indicabant: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 647) paraverat: Edd. Bas. — 648) 3 Reg. c. 18. — 649) quod — fecerunt: Edd. coll. o. — Ans. Ivo. — 650) magni et divini: Edd. Bas. — 651) consulendi: orig. — 652) Luc. c. 9. — 653) consumendum: Ivo. — Edd. coll. o. — 654) praeberent: orig. — Ans. Ivo. — 655) amare: Ivo. — Edd. coll. o. — 656) posteaquam: id. — ead. — Böhm. — 657) maxime: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 658) Act. c. 5. — 659) add.: sunt: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — Böhm. — C. LII. 660) Ivo Pan.

tionem⁶⁶⁵), vel informatione doctrinae, vel disciplinas coercionem, adducat ad colendum Deum.

C. LIV. De eodem.

Item Augustinus ad Donatum Presbyterum, ep. COIV. v) 666)

Mali sunt prohibendi a malo, et cogendi ad bonum.

Gratian. *Ex his omnibus colligitur, quod vindicta est inferenda non amore ipsius vindictae, sed zelo iustitiae; non ut odium exerceatur, sed ut pravitas corrigatur. Sed quum vindicta aliquando inferatur damnis rerum, aliquando flagellis, aliquando etiam morte: quaeritur, an sit peccatum iudici vel ministro reos morti tradere?*

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod vitem nulli licet attingere, (No precepto probatur, quo Dominus in lege homicidium prohibuit, dicens¹): Non occides. Item in evangelio²)? Omnis, qui acceperit gladium, gladio peribit.*

C. I. Mali non sunt interficiendi, sed flagellis emendandi.

Item Augustinus ad Marcellinum Comitem, de Damnitatis captis, epist. CLIX. 3)

Circumcelliones illos, et clericos partis Donati, quos de Hipponensi civitate⁴) ad iudicium pro factis eorum publicae disciplinae cura⁵) deduxerat, a tua nobilitate⁶) comperi auditus, et plurimos eorum de homicidio, quod in Restitutum catholicum presbyterum commiserunt, et de caede Innocentii alterius catholici presbyteri, atque de oculo eius effosso et de⁷) digito praeciso fuisse confessos. Unde mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate plectendos, ut qualia fecerunt talia patiantur. Ideoque his literis obtestor fidem tuam, quam habes in Christo, per ipsius Domini nostri misericordiam, ut hoc nec⁸) factas, nec omnino fieri permittas. Quamvis enim ab illorum interitu⁹) dissimulare possemus, qui¹⁰) non accusantibus nostris, sed illorum notariis¹¹), ad quos tuendae publicae pacis vigilantia pertinebat, praesentati videantur examini; nolimus tamen passiones servorum Dei, quasi¹²) vice talionis, paribus suppliciis vindicari; non quo scelestis hominibus licentiam facinorum prohibeamus auferri, sed hoc magis sufficere volumus, ut vivi et nulla corporis¹³) parte truncati vel ab inquietudine insana ad sanitatis otium legum coercionem dirigantur, vel a malignis operibus alicui utili operi deputentur. Vocatur quidem et ista damnatio; sed quis non intelligat magis beneficium quam supplicium nuncupandum, ubi nec saeviendi relaxatur audacia, nec poenitendi medicina¹⁴) subtrahitur? Imple, Christiane iudex, pii patris officium; sic succense¹⁵) iniquitati, ut consulere humanitati memineris, nec in peccatorum atrocitatibus exerceas ulciscendi libidinem, sed peccatorum vulneribus curandi adhi-

codice Vaticano epistolarum ubique legitur: *notaria*, et epist. 160., in qua de eadem re agitur, in codicibus impressis ac manuscriptis legitur: *notaria*, itemque in Breviculo in collatione primi diei semel, et secundi bis. De notariis vero mentio est in l. *Ab accusatione*. §. *Nunciatores*, ff. ad SC. Turpill. et C. de accusat. l. *Ea quidem*. Apuleius etiam lib. 7. de asino aureo habet: *notariam*, et in glossario legitur: *notoria, ἀναγορά*.

b) Succensere: Sic est emendatum, additis etiam nonnullis ex originali, Anselmo et Polycarpo. Antea erat: *Sic succensere iniquitati memineris, ut non in peccatorum, etc. †*.

l. 8. c. 15. Decr. p. 10. c. 61. — *) qui iniqui: Edd. Bas. — **) ita etiam Ivo Pan. — in Decr. est: *Christianum iniquum persequitur*. — 661) deberet: Edd. Arg. — 662) persequitur: Edd. Bas. — C. LIII. 663) Ep. 155. Edd. Maur. scr. A. 414. — Ivo Pan. l. 8. c. 16. Decr. p. 10. c. 62. — 664) beneficentia: Edd. Par. Lugdd. — 665) consultatione: Edd. Lugdd. II. III. — C. LIV. 666) cf. supra c. 38. Quaest. V. 1) Exod. c. 20. v. 13. — 2) Matth. c. 26. v. 58. — C. I. 3) Ep. 133. Edd. Maur. scr. A. 412. — Ans. l. 13. c. 10. Polyc. l. 7. t. 11. — 4) non est in orig. — 5) causa: Edd. coll. o. — 6) voluntate: Edd. Bas. — 7) non leg. in Edd. Arg. Bas. — 8) non: Edd. coll. o. — ne: Böhm. — 9) interitum: Edd. Bas. — 10) quia: Edd. coll. o. — **) etiam ap. Ans. est: *notariis*. — 11) quasi in alienae partis supplicium: Ans. — Edd. coll. o. — 12) add.: *sui*: Edd. Bas. — 13) add.: *salutaris*: Edd. coll. o. — †) Ita etiam Ans.

beas voluntatem. Noli perdere paternam diligentiam †), quam in ipsa inquisitione servasti, quando tantorum scelerum confessionem non extendente¹⁴⁾ equuleo¹⁵⁾, non sulcantibus unguibus, non urentibus flammis, sed virgarum verberibus eruisti, qui modus coercitionis et a magistris artium, liberalium, et ab ipsis parentibus¹⁶⁾, et¹⁷⁾ saepe¹⁸⁾ etiam in iudiciis solet ab episcopis adhiberi¹⁹⁾. Noli ergo atrociter vindicare quod lenius invenisti; inquirendi quam puniendi necessitas maior est. Ad hoc enim et mitissimi homines facinus occultatum²⁰⁾ diligenter atque instanter examinant²¹⁾, ut inveniant quibus parcant.

C. II. Praeter supplicium mortis rei sunt puniendi.

Idem Marcellino, epist. CLVIII.²²⁾

Poena illorum, quamvis de tantis sceleribus confessorum, rogo te ut praeter supplicium mortis sit, et propter conscientiam nostram, et propter catholicam mansuetudinem commendandam. Ipse enim fructus ad nos pervenit confessionis illorum²³⁾, quia invenit catholica ecclesia, ubi suam erga atrocissimos inimicos servet atque exhibeat lenitatem. In tanta quippe crudelitate quaecumque praeter sanguinem vindicta²⁴⁾ processerit, magna lenitas apparebit. Quod etiam modo quibusdam nostris²⁵⁾ illa atrocitate commotis videtur indignum, et quasi dissolutionis et negligentiae simile, transactis tamen motibus animorum²⁶⁾ (qui recentioribus factis solent turbulentius excitari) egregie luculenta bonitas apparebit.

C. III. Mali prohibendi sunt a malo, et cogendi ad bonum.

Idem Donato, epist. CXXVII.²⁷⁾

Unum solum est, quod in tua iustitia pertimescimus, ne forte (quoniam²⁸⁾ quicquid mali contra Christianam societatem ab hominibus impiis ingratisque committitur, profecto gravius est et atrocius, quam si in alios talia committantur²⁹⁾ tu quoque pro immanitate facinorum, ac non potius pro lenitate Christianae consideratione censeas coercendum. Quod te per Iesum Christum ne facias obsecramus. Et paulo post: §. 1. Ex occasione terribilium iudiciorum, ac legum, ne aeterni iudicii poenas luant³⁰⁾, corrigi eos cupimus, non necari; nec disciplinam circa eos negligi volumus, nec supplicia, quibus digni sunt, coerceri³¹⁾. Sic igitur eorum peccata compece, ut sint quos poenitent peccasse. Et paulo post: §. 2. Proinde si occidendos, in his sceleribus³²⁾, homines³³⁾ putaveritis, deterrebitis nos, ne per operam nostram ad vestrum iudicium aliquid³⁴⁾ tale perveniat. Quo comperto illi in postram perniciem licentiori audacia grassabuntur, necessitate nobis impacta³⁵⁾, ut etiam occidi ab eis eligamus potius, quam eos occidendos vestris iudiciis ingeramus³⁶⁾.

C. IV. Quies ecclesiae principum severitate iuvatur.

Idem Macedonio, epist. LIV.³⁷⁾

Prodeat et severitas vestra, cuius ministerio quies adjuvatur et nostra. Prodeat et intercessio nostra, cuius ministerio severitas temperatur et vestra. Non vobis displiceat, quod rogamini a bonis, quia nec bonis displicet, quod timemini a malis. §. 1. Nam hominum iniquitatem etiam apostolus Paulus non tantum de iudicio futuro, verum etiam de praesentibus vestris saecularibus potesta-

tibus terruit, asserens et ipsas ad dispensationem divinae providentiae pertinere. *Omnia*³⁸⁾, inquit, *anima potestatis sublimioribus subdita sit, etc.* Haec verba Apostoli utilitatem vestrae severitatis ostendunt. Proinde sicut dilectionem iussi sunt terrentibus debere qui timent, ita dilectionem iussi sunt timentibus debere qui terrent. Nihil nocendi cupiditate fiat, sed omnia consulendi caritate, et nihil fiat immaniter, nihil inhumaniter. Ita formidetur ultio cognitoris, ut nec intercessoris religio contemnatur, quia et plectendo, et ignoscendo hoc solum bene agitur, ut vita hominum corrigatur. Quod si tanta est perversitas et impietas, ut ei corrigendae³⁹⁾ nec disciplina possit prodesse, nec venia, a bonis⁴⁰⁾ tamen intentione atque conscientia, quam Deus cernit, sive severitate sive lenitate, non nisi officium dilectionis impleatur.

C. V. P A L E A *)⁴⁰⁾.

„Hoc tamen intelligendum est de illis, quos praesentia supplicia in melius commutant, non de illis, qui obstinati sunt in malo, qui, si semper viverent, semper peccarent, quorum poena hic incipit, et in aeternum durabit.“

C. VI. In praesentiarum nonnulli puniuntur, ne in aeternum flagellantur.

Item Hieronymus in Nativum Prophetam, ad o. 1.⁴¹⁾

Quid ergo, ait, contra Dominum cogitatis? Ipse⁴²⁾, qui creavit⁴³⁾ mundum, et consummationem eius faciet. Quod si vobis videtur crudelis, rigidus et cruentus⁴⁴⁾, quod in diluvio⁴⁵⁾ genus delevit humanum, super Sodomiam et Gomorrhiam ignem et sulphur pluit, Aegyptios submersit fluctibus⁴⁶⁾, Israelitarum cadavera prostravit in eremo, scitoque, eum ideo ad praesens reddidisse supplicia, ne in aeternum puniret. Certe aut vera sunt quae Prophetae loquuntur, aut falsa. Si vera sunt quae de severitate eius videntur dicere, ipsi dixerunt⁴⁷⁾: *Non vindicabit Dominus bis in id ipsum in tribulatione; bis autem falsa sunt, et falsum est quod dicitur*⁴⁸⁾: *Non conserget duplex tribulatio: falsa est ergo et crudelitas, quae in lege descripta*⁴⁹⁾ est. Quod si verum est, ut⁵⁰⁾ negare non poterunt, dicente Propheta: *Non vindicabit*⁵¹⁾ *Dominus bis in id ipsum in tribulatione: ergo qui puniti sunt postea non puniuntur.* Si autem illi postea puniuntur, scriptura mentitur, quod dicere nefas est. Receperunt ergo et qui in diluvio perierunt, et Sodomitae, et Aegyptii, et Israelitae in solitudine mala sua in vita sua. §. 1. Quaerat⁵²⁾ hic aliquis, si fidelis deprehensus in adulterio decolletur, quid de eo postea fiat? Aut enim puniatur, et falsum est hoc, quod dicitur: *Non vindicabit*⁵³⁾ *Dominus bis in id ipsum in tribulatione*, aut non puniatur, et optandum est adulteris, ut in praesentiarum brevi et cita poena cruciatus frustrentur aeternos. Ad quod respondebimus, Deum, ut omnium rerum, ita et suppliciorum quoque scire mensuras⁵⁴⁾, et non praesentiri sententia iudicis, nec illi in peccatorem exercendae dehinc poenas auferri potestatem, et magnum peccatum magnis diuturnisque lui cruciatibus. Si qui autem punitus sit ut ille in lege⁵⁵⁾, qui Israelitis maledixerat; et qui⁵⁶⁾ in sabbato ligna collegerat, tales postea non puniri, quia culpa levis⁵⁷⁾ praesenti supplicio⁵⁸⁾ compensata sit:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. c) Saecularibus: Antiquioribus editionibus epistolarum B. Augustini in margine est adscriptum: *de praesentibus vestris securibus terruit.* In Antwerpiana vero est in textu haec eadem lectio, sed sine dictione: *praesentibus.*

d) Ei corrigendae: Sic est emendatum ex origi-

nali. Antea legebatur: *ut corrigendis reis*) nec disciplinae, nec veniae remedia suffragentur, ab omni tamen intentione, etc.*

C. V. e) Abest haec Palea a vetustis exemplaribus, quae collata sunt, uno excepto, in quo est coniuncta capiti superiori.

Quaest. V. C. I. †) dilectionem vel diligentiam: Ed. Bas. — 14) extendendo: Ed. Arg. — extento: Ed. rell. — 15) aculeo: Ed. coll. o. pr. Arg. Bas. — 16) add.: adhibetur: Ed. coll. o. — 17) ut: ead. — 18) ipse: Ed. Ven. II. — 19) haberi: Ed. Bas. — 20) admissionem: Ed. coll. o. — 21) examinare debent: ead. — C. II. 22) Ep. 139. Ed. Maur. ser. A. 412. — Ans. I. 13. c. 11. Polyc. I. 7. t. 12. — 23) eorum: Ed. Bas. — 24) add.: eorum: ead. — 25) ex nostris: ead. — vestris: Ed. rell. — 26) add.: impiorum: Ed. Bas. — C. III. 27) Ep. 100. Ed. Maur. ser. A. 408. — Ans. I. 13. c. 12. Polyc. ib. — 28) non est in Ed. Bas. — 29) committatur: Ed. coll. o. — 30) incident: orig. — 31) exerceri: ib. — 32) abest ab Ed. coll. o. exc. Bas. — 33) viros putatis: Ed. coll. o. — 34) quidem: ead. — 35) impacta et iudicia: orig. — Ed. Bas. — 36) inferamus: Ed. coll. o. — C. IV. 37) Ep. 153. Ed. Maur. ser. A. 414. — Polyc. I. 1. t. ult. — 38) Rom. c. 13. v. 1.

*) rei corrigendae: Ed. Arg. Bas. — 39) ab omni: Ed. coll. o. — C. V. 40) Haec sunt ipsius Gratiani verba, huc translata ex dicto, quod sequitur c. 43. D. 3. de poen. — Omissa sunt in Ed. Bas.; capiti praeced. annexa in Ed. Arg. — C. VI. 41) Polyc. I. 7. t. 12. 42) add.: est: Ed. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 43) creaverat: Ed. Bas. — 44) add.: Deus: ead. — 45) cf. Gen. c. 7. et 19. — 46) in fluct.: Ed. coll. o. pr. Lugd. II. III. — cf. Exod. c. 15. — 47) Nalum c. 1. v. 9. sec. LXX. — 48) idem loc. sec. Vulg. — 49) scripta: Ed. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 50) et: ead. — 51) iudicabit Deus: Ed. coll. o. — 52) add.: ergo: ead. pr. Arg. Lugd. II. III. — cf. c. 44. D. 3. de poen. — 53) iudicabit Deus: Ed. coll. o. — 54) mensuram: ead. pr. Bas. Lugd. II. III. — 55) Levit. c. 24. — 56) Num. c. 15. — 57) add.: et brevis: Ed. Bas. — add.: eius: Ed. Arg. — 58) add.: severitatis: Ed. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I.

C. VII. Qui rei sunt sanguinis ab ecclesia defendi debent.
Item Gregorius Papa 59).

Reos sanguinis defendat) ecclesia, ne effusione 60) sanguinis participes fiat.

II. Pars. Gratian. Hinc apparet, quod mali flagelle sunt coercendi, non membrorum truncatione vel temporali morte plectendi. §. 1. Sed obicitur illud, quod Dominus ait ad Moysen 61): Maleficos non patieris vivere; item 62): Qui copierit cum iumento morte moriatur. Adulterio etiam vel blasphemis: oramine notatus immisericorditer lapidari iubetur. Item Moyses, qui legem occiperat, cultores idoli morte puniuit. Samuel etiam Agag pinguisimum regem in frusta concidit. Phinees quoque Iudaicus cum Madianita coquentem gladio transfecit, quod est et reputatum ad iustitiam: Similiter nonnulli in veteri testamento inveniuntur malos trucidasse, nec tamen transgressores legis, sed defensores appellatur. §. 1. Prohibetur ergo, illo praecepto quisque qua auctoritate in necem alicuius animari, non legis imperio reas morti tradere. Qui quidem, publica potestate functus, ipsius legis imperio malos perimit, nec illius praecepti transgressores, nec a caelesti patria alienus habetur.

Unde Augustinus ad Publicolam, epist. CLIV. 63):

C. VIII. Ex officio non est peccatum hominem occidere.

De occidendis hominibus, ne ab eis quisquam 64) occidatur, non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, vel pro civitate, ubi etiam ipse est, accepta legitima potestate, si eius congruit personae. Qui vero repelluntur aliquo terrore, ne male 65) faciant, etiam ipsis aliquid sportasse praestatur 66). Hinc autem dictum est 67): Non resistamus malo, ne 68) nos 69) vindicta delectet, quae assensu malo animum pascit, non ut correctionem hominum negligamus. Unde nec reus est mortis alienae, qui, quum suae possessioni ex lapidibus e) murum circumduxerit, aliquis ex ipsorum usu 70) percussus intereat 71). Neque enim reus est Christianus, si bos eius aliquem feriendo, vel equus calcem iaciendo aliquem occidat, aut ideo non debent Christianorum hoves habere cornua, aut equus ungulas, aut dentes canis 72). An 73) vero, quoniam apostolus Paulus satis egit, ut in tribuni notitiam perferretur 74), insidias sibi a quibusdam perditis praeparari 75), et ob hoc deductores accepit armatos, si in illa 76) arma acclerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret? Absit, ut ea, quae propter bonum ac licitum facinus aut habemus, si quid per 77) haec 78) praeter nostram voluntatem quicquam 79) mali acciderit, nobis imputetur. Alioqui 80) nec ferramenta domestica et 81) agrestia sunt habenda, ne quis eis 82) vel se vel alterum interimat, nec arbor 83) aut restis, ne quis 84) se inde suspendat, nec fenestra facienda est, ne per hanc se quisquam 85) praecipitet. Quid 86) plura commemoremus, quum ea commemorando finire non possem? Quid enim est in usu hominum bono ac licito, unde non possit etiam perniciosus irrogari?

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. f) Defendat: Apud Burchardum et Ivonem, qui hoc citant ex dictis Augustini, legitur: non defendat.

C. VIII. g) Ex lapidibus: Sic est emendatum ex codice Vaticano epistolarum B. Augustini. Nam in impres-

Quaest. V. C. VII. 59) Haec est summa eorum, quae supra C. 14. qu. 6. c. 3. ex Gregorio referuntur. — Burch. I. 19. c. 109. Ivo Decr. p. 15. c. 121. — 60) effusio: Ivo. — 61) Exod. c. 22. v. 18. — 62) Levit. c. 20. v. 15. — C. VIII. 63) Ep. 47. Ed. Maur. scr. A. 398. — Ans. I. 13. c. 18. Ivo Pan. I. 8. c. 1. Decr. p. 10. c. 1. Polyc. I. 7. t. 11. — 64) quisque: orig. — Ivo Decr. — 65) mala: Edd. coll. o. — 66) praestatur: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 67) Matth. c. 5. v. 39. — 68) add.: forte: Ed. Bas. — 69) vos: Edd. Lugd. II. III. — *) eodem fere modo legitur ap. Iv. in Panorm. — in Decreto est: qui quum suae possessioni muros circumduxerit; apud Ans. vero: qui quum suae poss. murum circumduxerit; orig. — ex ipsorum lapsu: Böhm. — 71) interit: Edd. coll. o. — 72) canes: ead. — Ivo. — 73) At: Ans. — Ed. Arg. — Aut: orig. — Ivo. — Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — cf. Act. c. 23. — 74) perferret: Edd. coll. o. — 75) praeparatus: ead. — Ivo Pan. — 76) si in illos: ead. — eod. — 77) propter: Ed. Bas. — 78) hoc: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 79) quicquam: Ed. Bas. — 80) aliquando: Edd. Par. Lugd. I. — 81) aut: Edd. coll. o. pr. Arg. — 82) ex eis: Edd. coll. o. — 83) nec arbores plantandas: ead. — verba: nec arb. — praecipitet; omnia sunt in Iv. Pan. — 84) add.: eo eis: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 85) quis-

III. Pars. Gratian. Se ipsum etiam perimere nulla legis auctoritate alicui permittitur.

Unde Augustinus lib. I. de civitate Dei, c. 17. et 18. 87)

C. IX. Qui Deo auctore bella gesserunt, praecepta non occidendi nequaquam transgressi sunt.

Si non licet privata potestate alicui hominem occidere vel nocentem 88), cuius occidendi licentiam lex nulla concedit, profecto etiam qui se ipsum occidit homicida est: et tanto fit nocentior, quam se occiderit, quanto innocenter in ea causa fuit 89), qua se occidendum putavit. Nam si Iudae factum merito detestamur, eamque veritas iudicat, quum laqueo se suspendit, accleratae illius triditionis auxisse potius, quam expiisse commissum, quoniam, de Dei misericordia desperando 90) exitiabiliter poenitens, nullum sibi salubris poenitentiae locum reliquit: quanto magis a sua nece 91) se abstinere debet qui tali supplicio quod in se punias non habet? Iudas enim, quum se occidit, accleratum hominem occidit, et tamen non solum Christi, verum etiam 92) suae mortis causa dimisit hanc vitam, quia, licet propter suum scelus, alio tamen occidere sup 93) occidit. est. §. 1. Cur autem homo, qui mali nihil fecit, abimale facias, et se ipsum interficiendo hominem interficiat? innocenter, ne alium patiatur nocentem, atque in se perpetret peccatum proprium, ne in eo perpetretur alienum? Item c. 20.: §. 2. Neque 94) enim frustra in sanctis canonicisque libris nusquam nobis divinitus praeceptum permissumve reperiri potest, ut vel ipsius adipiscendae immortalitatis, vel ullius 95) curandi 96) cavendique mali 97) causa nobismetipsis necem 98) inferamus. Nam et prohibitos nos esse intelligendum est, ubi lex ait 99): Non occides, praesertim, quia non addidit, proximum tuum, sicut falsum testimonium quum retaret: Falsum 100), inquit, testimonium non dices adversus 101) proximum tuum. Nec 102) ideo tamen 103), si adversus se ipsum quisquam 104) falsum testimonium dixerit, ab hoc se crimine putaverit alienum, quoniam regulam diligendi proximum a semetipso dilector 105) accepit, quandoquidem 106) scriptum est 107): Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Porro si falsi testimonii 108) non minus reus est qui de se ipso falsum fateatur 109), quam si adversus proximum hoc faceret, quum in eo praecepto, quo falsum testimonium prohibetur, adversus proximum prohibeatur, possitque non recte intelligentibus videri non esse prohibitum, ut adversus se ipsum quisque falsus testis existat 110): quanto magis intelligendum est, non licere homini se ipsum occidere, quum in eo, quod scriptum est: Non occides, nihilo 111) deinde addito, nullus, nec ipse utique, cui praecipitur, intelligitur 112) exceptus: Item infra eod. capite: §. 3. Non occides, non 113) alterum: ergo nec te. Neque enim qui se occidit alius quam hominem occidit. §. 4. Quasdam vero 114) exceptiones eadem ipsa divina fecit 115) auctoritas, ut 116) liceat hominem occidi; sed his exceptis, quos Deus occidi iubet, sive data lege, sive 117) ad personam pro tempore expressa iussione. Non 118) autem h) ipse occidit, qui mini-

sis desunt istae voces. Apud Gratianum vero erat: suae possessioni murorum ambitum circumduxit *).

C. IX. h) Non autem: Sic est emendatum ex originali, praesertim Antverpiano. Nam antea totus hic locus multo aliter se habebat. Sunt autem et alia multa restituta.

plam: Böhm. — 86) et quid: Edd. coll. o. — C. IX. 87) Ivo Decr. p. 10. c. 4. — in Panorm. leguntur init. capitis usque ad §. 2. et §§. 3-5. — 88) innocenter: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 89) frustra: Edd. Arg. Bas. — 90) desperandum: Ed. Bas. — 91) qui caede: Edd. Lugd. II. III. — sua caede: Edd. rell. — Ivo Decr. — 92) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 93) abest ab Edd. Bas. Lugd. II. III. — 94) Neque — frustra: non sunt in Decr. Iv. — 95) ipseus: Edd. coll. o. — 96) cavendi: orig. — Ivo Decr. — 97) criminis: Ed. Bas. — 98) necesse: ib. — 99) Exod. c. 20. v. 3. — 100) ib. v. 16. — 101) apud: Ed. Arg. — 102) Non: Edd. Arg. Bas. — 103) abest ab Ed. Bas. — 104) desid. ib. — 105) non est ap. Iv. — 106) quoniam quidem: Edd. coll. o. — 107) Matth. c. 22. v. 39. — 108) testimonio: Ed. Bas. — 109) fateatur: ib. — 110) assistat: orig. — Ivo. — Ed. Bas. — 111) nihil: Ivo. — Edd. coll. o. — 112) intelligitur: id. — ead. — 113) nec te, nec alterum: id. — ead. — 114) tamen: Edd. Arg. Nor. — vero inde: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 115) faciat: Edd. Ven. II. Lugd. I. Par. — facit: Edd. Nor. Ven. I. — 116) ut — occ.: omnia sunt in Pan. et Decr. Iv., et Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III.; sunt tamen ap. August. — 117) abest ab Iv. Pan. — 118) sive autem ipse, qui occidit: Ivo Pan. — eodem modo, missa tamen voca: autem: Edd. coll. o.

sterium debet¹¹⁹) iubenti, sicut adminiculum gladius est utenti. Et ideo nequaquam contra hoc praecceptum bellaverunt, quo dictum est: *Non occides*, qui Deo auctore bellaverunt, aut personam gerentes publicae potestatis secundum eius¹²⁰) leges, hoc est iustissimae rationis imperium, sceleratos morte punierunt. Et Abraham¹²¹) non solum non est culpatus crudelitatis crimine, verum etiam laudatus est nomine pietatis, quod voluit filium nequaquam scelerate, sed obedienter occidere. Et merito quaeritur, utrum pro iussu Dei sit habendum, quod Iephte¹²²) filium, quae patri occurrit, occidit, quum se¹²³) immolaturum Deo¹²⁴) id vovisset¹²⁵), quod ei redeunti de proelio victori¹²⁶) primitus occurrisset. Nec Samson¹²⁷) aliter excusatur, quod se ipsum cum hostibus ruina domus oppressit, nisi quia Spiritus¹²⁸) latenter hoc iusserat, qui per filium miracula faciebat. His igitur exceptis, quos vel lex iusta¹²⁹) generaliter, vel ipse fons iustitiae Deus specialiter occidi iubet, quisquis hominem vel se ipsum vel quemlibet occiderit, homicidii crimine innectitur. *Item* c. 26. §. 5. Hoc dicimus, hoc asserimus, hoc modis omnibus approbamus, neminem spontaneam mortem sibi inferre debere, veluti fugiendo molestias temporales, ne incidat in perpetuas; neminem propter aliena peccata, ne hoc ipse incipiat habere gravissimum¹³⁰) proprium, quem¹³¹) non polluebat alienum; neminem propter sua peccata praeterita, propter quae magis hac¹³²) vita opus est, ut possint¹³³) poenitendo sanari; neminem velut desiderio vitae melioris, quae post mortem speratur, quia reos¹³⁴) suae mortis melior¹³⁵) post mortem vita non suscipit.

C. X. *Nemini licet sibi manus iniicere.*

*Idem contra literas Petilianis, lib. II. c. 49.*¹³⁶)

Tu dixisti, laqueo traditor periit¹³⁷), laqueum talibus dereliquit. Hoc¹³⁸) ad nos omnino non pertinet. Neque enim veneramur nomine martyrum eos, qui sibi collum ligaverunt.

C. XI. *De eodem.*

*Item Hieronymus in Ionam Prophetam, ad cap. I., non longe a fine*¹³⁹).

Non est nostrum mortem arripere, sed illatam ab aliis libenter excipere¹⁴⁰). Unde et in persecutionibus¹⁴¹) non licet¹⁴²) propria perire manu (absque eo, ubi castitas periclitatur), sed percutienti colla submittere.

C. XII. *Nulla fiat oratio pro his, qui se ipsos interficiunt.*

*Item ex Concilio Bracarense I., c. 34.*¹⁴³)

Placuit, ut¹⁴⁴) qui sibi ipsis voluntarie¹⁴⁵) aut per ferum, aut per venenum, aut per praecipitium, aut per suspendium, vel quolibet modo violentam inferunt mortem, nulla prorsus¹⁴⁶) pro¹⁴⁷) illis¹⁴⁸) in oblatione commemoratio fiat, neque cum psalmis ad sepulturam eorum cadavera deducantur. Multi enim sibi hoc per ignorantiam usurpant¹⁴⁹). Similiter et de his placuit fieri, qui pro suis sceleribus puniuntur¹⁵⁰).

Gratian. *Impoenitentes subaudiatur. Item Augustinus in eodem lib. I. de civitate Dei, c. 26.*¹⁵¹)

C. XIII. *Non est reus homicidii miles, qui potestati obediens hominem occidit.*

IV. Pars. Miles, quum obediens potestati, sub qua legitime constitutus est, hominem occidit, nulla civitatis

suae lege reus est homicidii; imo, nisi fecerit, reus est imperii deserti atque contemti. Quod si sua sponte atque auctoritate facisset, in crimine effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde punitur, si fecerit iniussus, inde punietur, nisi¹⁵²) fecerit iussus.

C. XIV. *Homicida est qui sponte occidit quos iudex iubet occidi.*

*Item in quaestionibus Exodi, quaest. XXXIX. ad c. 11.*¹⁵³)

Quum minister iudicis occidit eum, quem iudex iussit occidi, profecto, si id sponte facit, homicida est, etiam si eum occidat, quem scit a iudice debuisse occidi.

C. XV. *Sicut iure laudatur obedientia, ita reprehenditur qui sibi non concessa usurpat.*

Idem lib. XXII. contra Faustum, c. 73.

Lex aeterna ita medio quodam loco posuit aliqua hominibus, ut in eis usurpandis merito reprehendatur audacia, in exsequendis autem iure obedientia laudetur. Abraham¹⁵⁴), si spontaneus in occidendo filio motus fuisset, execrabilis haberetur: at iubenti Deo obsecundans famulatus est.

C. XVI. *Bono animo officia vindictae possunt impleri.*

*Idem in quaestionibus super evangelia, lib. I. qu. 10.*¹⁵⁵)
Officia vindictae possunt impleri¹⁵⁶) bono animo, quomodo lex, quomodo iudex.

C. XVII. *Non est iniquus, sed humanus, qui crimem persequitur, ut hominem liberet.*

*Idem ad Macedonium, epist. LIV.*¹⁵⁷)

Non est iniquitatis, sed potius humanitatis societate devinctus¹⁵⁸), qui propterea est criminis persecutor, ut sit hominis liberator.

C. XVIII. *Quare sint instituta regia potestas et legalia tormenta.*

*Idem in eadem epistola*¹⁵⁹).

Non frustra sunt instituta potestas regis, et cognitoris ius¹⁶⁰), unguis carnificis, arma militis, disciplina dominantis, severitas etiam boni patris; habent omnia ista modos suos, causas, rationes, utilitates. Haec quum timentur, et mali coercentur, et quietius¹⁶¹) inter malos vivunt boni.

C. XIX. *Nonnunquam potius peccat qui causam mortis praebet, quam ille, qui occidit.*

*Idem ibidem*¹⁶²).

Quum homo ab homine occiditur, multum distat, utrum fiat nocendi cupiditate, vel iniuste aliquid auferendi (sicut fit ab inimico, sicut a latrone), an¹⁶³) ulciscendi vel obediendi ordine (sicut a iudice, sicut a carnifice), an¹⁶⁴) evadendi vel subveniendi necessitate, sicut¹⁶⁵) interimitur latro a viatore, hostis a milite. §. 1. Et aliquando qui causa mortis fuit potius in culpa est, quam ille, qui occidit; velut si quispiam decipiat fideiussorem suum, atque ille pro isto legitimum supplicium luat. Nec tamen omnis, qui causa alienae mortis est, reus est. Quid¹⁶⁶) si enim quisquam¹⁶⁷) stuprum petat, seseque, si non impetraverit, interimat? Quid si filius timens patris pia verbera praecipitio pereat? Quid si alius homine liberato,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XV. i) Abraham: Confectum est hoc caput ex verbis B. Augustini, sed collectoris arbitrato immutatis. Atque haec quidem pars sic apud illum habet: *Quapropter si in occidendo filio spontaneus motus execrabilis, Deo au-*

tem iubente obsecundans famulatus non solum inculpabilis, verum etiam laudabilis invenitur, quid Moysen, Fausto, reprehendis, quod exspoliavit Aegyptios, etc.

Quaest. V. C. IX. 119) praebet: Edd. Lugdd. II. III. — 120) tus legis: Edd. coll. o. — 121) Genes. c. 22. — 122) Iudic. c. 11. — 123) desid. in Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 124) advocasset: Ivo Decr. — 125) victuro: Ed. Bas. — 126) Iudic. c. 16. — 126) add.: sanctus: Edd. Bas. Lugdd. — 127) ista: Ed. Bas. — 128) add.: peccatum: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 129) pro verbis: quem non poll. al. in Edd. Bas. Lugdd. II. III. legitur: ne in eo perpetraretur alienum. — Ab Iv. et in Edd. rell. plane sunt ommissa. — 130) in hac: Edd. coll. o. — 131) possit: Ed. Bas. — 132) reus: Ed. Arg. — reum: Edd. rell. — 133) meliorem — vitam: Ed. Arg. — C. X. 134) Ivo Decr. p. 2. c. 99. p. 10. c. 7. — 135) perit: Ed. Bas. — 136) hic: Ib. — C. XI. 137) Ivo Pan. I. 8. c. 3. — 138) accipere: Edd. coll. o. — 139) perfectionibus: Ed. Ven. I. — 140) add.: mihi: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XII. 141) hab. A. 561. — Reg. I. 2. c. 92. Burch. I. 19. c. 130. Ivo Decr. p. 10. c. 186. p. 15.

c. 140. — 142) add.: tis: Edd. Lugdd. II. III. — hi: Edd. rell. — Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — 143) abest a Coll. Hisp. et Reg. — 144) abest ab ead., Reg. Burch. et Iv. — 145) desid. in Coll. Hisp. — 146) eis: Ed. Bas. — 147) usurparunt: Coll. Hisp. — Reg. Burch. Iv. — 148) moriuntur: Edd. coll. o. — C. XIII. 149) Ivo Pan. I. 8. c. 35. Decr. p. 10. c. 98. — 150) si non: Edd. coll. o. — C. XIV. 151) Ivo Pan. I. 8. c. 39. Decr. p. 10. c. 103. — C. XVI. 152) Ivo Pan. I. 8. c. 40. Decr. p. 10. c. 106. — 153) implere boni: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. pr. Bas. Ven. I. in quibus est: impleri boni. — C. XVII. 154) Ep. 153. Ed. Maur. scr. A. 414. — Ivo Decr. p. 10. c. 107. — 155) devictus: Edd. coll. o. — Ivo. — C. XVIII. 156) Ivo Ib. c. 108. — 157) add.: gladii: orig. — 158) quiett: Ivo. — Edd. o. — C. XIX. 159) Ivo Ib. — 160) aut: Ed. Bas. — 161) vel: Edd. o. — 162) add.: quando: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 163) rebt si: Ivo. — Edd. o. — 164) quisquis: Ed. Bas. — quispiam: Edd. rell. pr. Arg.

vel ne ¹⁶⁵ sibi liberetur, sibi ipse mortem inferat? Num propter istas alienarum mortium causas aut sceleri consentendum est, aut vindicta peccati, quae non fit nocendi, sed corrigendi studio, etiam ¹⁶⁵ paterna ¹⁶⁶ tollenda ¹⁶⁷, aut opera misericordiae cohibenda sunt? Haec quom accidunt, debemus eis humanum dolorem, non propter illa, ne accidant ¹⁶⁸, recte factorum reprimere ¹⁶⁹ voluntatem ¹⁷⁰.

Q. XX. *Quod sacerdotes officere docendo non valent; disciplinae terrere potestas extorqueat.*

Item Isidorus lib. III. Sent. de summo bono, c. 53. ¹⁷¹
Principes saeculi nonnunquam intra ecclesiam potestatis adeptae culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Ceterum intra ecclesiam potestates necessariae non essent, nisi ut quod non praevaleret ¹⁷² sacerdos officere per doctrinae sermonem potestas hoc impleat ¹⁷³ per disciplinam ¹⁷⁴ terrorem. Saepe per regnum terrenum coeleste regnum proficit, ut qui intra ecclesiam positi contra fidem et disciplinam ecclesiae agunt rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam ecclesiae humilitas ¹⁷⁵ exercere non praevaleret, cervicibus superbiorum potestas principalis imponat, et, ut venerationem ¹⁷⁶ mereatur, virtutem potestatis ¹⁷⁷ imperiat ¹⁷⁸. Cognoscant principes saeculi Deo debere se rationem reddere ¹⁷⁹ propter ecclesiam, quam a ¹⁸⁰ Christo tradendam suscipiunt. Nam si ve augeatur pax et disciplina ecclesiae per fideles principes, sive solvatur, ille ab eis rationem exigit ¹⁸¹, qui eorum potestati suam ecclesiam credidit ¹⁸².

C. XXI. *Regia potestas, et sacerdotalis defendat auctoritas, quae ad divinam confessionem pertinent.*

Item Leo Papa epist. XXIX. ad Pulchertam Augustam ¹⁸³.

Res autem ¹⁸⁴ humanae ¹⁸⁵ aliter tutae esse non possunt, nisi quae ad divinam confessionem pertinent et regia, et sacerdotalis defendat auctoritas.

C. XXII. *Sacerdotalis admonitio quos corrigere non valet saecularis potentia corrigit.*

Item ex Concilio Thronensi III., c. 41. ¹⁸⁶

Incestuosi, parricidae, homicidae multi ¹⁸⁷ apud nos reperiuntur; sed aliqui ex illis sacerdotum nolunt admonitionibus aures accommodare, volentes in pristinis perdurare criminibus, quos oportet per saecularis potentiae ¹⁸⁸ disciplinam a tam prava consuetudine coerceri, qui per salutifera sacerdotum monita noluerunt revocari ¹⁸⁹.

C. XXIII. *Malos comprimere, et bonos sublevarum regum officium est.*

Item Hieronymus super Hierem., ad c. 22.

Regum ¹⁹⁰ officium ¹⁹¹ est proprium, facere iudicium et iustitiam, et liberare de manu calumniatorum ¹⁹² vi oppressos, et peregrino, pupilloque, et viduae, qui ¹⁹³ facilius opprimuntur a potentibus ¹⁹⁴, praebere auxilium. Et, ut curam eis praeceptorum Dei maiorem iniiceret ¹⁹⁵, intulit: *Nolite contristari* ¹⁹⁶, ut non solum non eripiatis, sed ne patiamini quidem per ¹⁹⁷ vestram conniventiam ab aliis contristari, et sanguinem innocentem non effundatis in

loca isto. Homicidas enim; sacrilegos etc. ¹⁹⁸. *Et post pauca: Si, inquit, haec ¹⁹⁹ feceritis, o reges Iuda, tenebitis pristinam potestatem.*

V. Pars. Gratian. *Ipsis autem principibus et potestatibus fidem et reverentiam servari oportet, quam qui non exhibuerit apud Deum praemia invenire non poterit.*

Unde idem Hieronymus in epist. ad Titum, c. 2. ad vers. Servi dominis.:

C. XXIV. *Aeterna mercede frandatur qui fidem et reverentiam potestatibus servare contemnit.*

Si apud carnales dominos in minimo ²⁰⁰ fideles fuerint, incipient eis apud Deum maiora ²⁰¹ committi. Ornat autem doctrinam Domini qui ea, quae conditioni suae apta sunt, facit, et ²⁰² diverso confundit ²⁰³ eam qui non est subiectus in omnibus, cui conditio sua displicet, qui contradictor atque fraudator in nullo fidem bonam ostendit. Quomodo enim potest fidelis esse in substantia Dei qui carnali domino fidem exhibere non potuit?

C. XXV. *Militaris disciplina regi omnia servat.*

Item Ambrosius in lib. I. de Patriarchis, id est de Abraham, cap. 3.

Dicat ²⁰⁴ aliquis, quom ipse vicerit, quomodo dicit ²⁰⁵ Abraham ad regem Sodomorum: *Nihil subiam abs te, quom praeda utique in potestate victoris fuerit? Docet ²⁰⁶ militarem disciplinam, ut regi serventur omnia. Sane his, qui secum fuissent in adiumentum fortasse sociati, partem emolumenti tribuendam asserit tanquam mercedem laboris. Ideoque, quoniam sibi mercedem ab homine non quaesivit, a Deo accepit, sicut legitur scriptum, quia post haec factum est verbum Domini ad Abraham in visu ²⁰⁷, dicens: *Noli timere Abraham; ego protegam te, merces tua multa ²⁰⁸ erit valde.**

VI. Pars. Gratian. *Praeterea, sicut principibus et potestatibus fidem et reverentiam exhibere cogimur, ita saecularium dignitatum administratoribus defendendarum ecclesiarum necessitas incumbit. Quod si facere contemserint, a communione sunt repellendi.*

Unde Ioannes VIII. ²⁰⁹:

C. XXVI. *Querimonias ecclesiarum qui in dignitatibus agunt attentius debent audire.*

Administratores plane saecularium dignitatum, qui ad ecclesiarum tuitionem, pupillorum ac viduarum protectionem, rapaciumque refrenationem constituti esse proculdubio debent, quoties ab episcopis et ecclesiasticis viris conventi fuerint, eorum querimonias attentius audiant, et secundum quod necessitas expetierit absque negligentia examinent et diligenti studio corrigant. Quod si Dei timorem prae oculis non habentes negligere post secundam et tertiam admonitionem inventi fuerint, omni se noverint communionem usque ad condignam satisfactionem privatos.

C. XXVII. *Non solum homines, sed et contrarias fortitudines sunt ultrices irae Dei.*

Item Hieronymus super Ioëlem, ad c. 2. ²¹⁰

VII. Pars. *Non solum homines ministri sunt et ultores irae Dei ²¹¹ in his, qui malum operantur (unde ²¹²)*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XX. k) *Venerationem: In variis editionibus huius libri legitur: et ut venerationem mereatur, virtute potestatis impartiat. In conc. Parisiensi sub Ludovico et Lothario lib. 2. cap. 2., ubi hoc refertur, legitur: et, ut venerationem mereatur, virtutem potestas impartiat. Apud Ironem vero, (nam Burchardi codex manifestum habet mendum), hoc modo: et sic venerationem mereatur, ut virtutem potestatis impartiat.*

Quaest. V. C. XIX. ¹⁶⁵ aut etiam: Edd. coll. o. pr. Bas. — ¹⁶⁶ add.: *verbera*: Edd. coll. o. — ¹⁶⁷ *toleranda*: ead. pr. Arg. Bas. — ¹⁶⁸ *occidant*: Ed. Bas. — ¹⁶⁹ *reprimimus*: Ivo. — *reprimamus*: Edd. coll. o. — ¹⁷⁰ *veritatem vel voluntatem*: Ed. Arg. — C. XX. ¹⁷¹ Burch. I. 15. c. 48. Ivo Decr. p. 16. c. 44. Polyc. I. 6. t. 1. — ¹⁷² *praevaleret sacerdotes*: Edd. coll. o. — ¹⁷³ *imperet*: Edd. Ven. I. II. Par. — *imperet*: Edd. coll. o. — *orig.* — Burch. Ivo. — ¹⁷⁴ *utilitas*: Burch. — Edd. coll. o. — ¹⁷⁵ *prius*: Ed. Bas. — ¹⁷⁶ *impartitur*: Edd. Lugd. II. III. — *impartitur*: Edd. coll. o. — ¹⁷⁷ *redditorum esse*: Edd. coll. o. — ¹⁷⁸ *abest ab eis*: pr. Lugd. II. III. — ¹⁷⁹ *exigit*: Burch. — Edd. coll. o. — ¹⁸⁰ *tradidit*: ead. exc. Bas. — *add.*: *committendam*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. XXI. ¹⁸¹ Ep. 60. (scr. A. 460.) Ed. Baller. — Coll. tr. p. p. 1. t. 43. c. 9. Ans. I. 1. c. 74. Polyc. I. 1. t. 27. — ¹⁸² non est ap. Leon. et Ans., neque in Edd. Arg. Nor. Ven. I. — ¹⁸³ *omnes*: Edd. coll. o. — Ans. — C. XXII. ¹⁸⁴ hab. A. 813. — Burch. I. 7. c. 29. Ivo Decr. p. 9. c. 65. — cf. Cap. Reg. Fr. I. 9. c. 43. —

¹⁸⁵ *add.*: *proh dolor*: orig. — Cap. — Coll. citt. — ¹⁸⁶ *potentiam disciplinae*: Ed. Bas. — ¹⁸⁷ *conventi*: Ed. Arg. — *reverti*: Edd. coll. o. — C. XXIII. ¹⁸⁸ *add.*: *autem*: orig. — *entm*: Ed. Bas. — ¹⁸⁹ non est ap. Hieron. — ¹⁹⁰ *calumniatorum*: Edd. coll. o. — ¹⁹¹ *quae*: Ed. Bas. — ¹⁹² *potestatibus*: lb. — ¹⁹³ *add.*: *Propheta*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — cf. Hierem. c. 7. v. 6. — ¹⁹⁴ *contristari*: Edd. coll. o. — ¹⁹⁵ *ut vestra conniventia eveniat eos ab aliis contristari*: ead. — ¹⁹⁶ cf. infra c. 31. — ¹⁹⁷ *hoc*: Edd. coll. o. — C. XXIV. ¹⁹⁸ *minimis*: ead. — ¹⁹⁹ *add.*: *praemia*: ead. — ²⁰⁰ *ut*: Edd. Arg. Bas. Nor. — ²⁰¹ *confundat*: Edd. Arg. Bas. — C. XXV. ²⁰² *Ducet*: orig. — ²⁰³ *divit*: Edd. coll. o. pr. Arg. — cf. Gen. c. 14. v. 23. — ²⁰⁴ *decet*: orig. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — ²⁰⁵ *visione*: Ed. Arg. — cf. Gen. c. 15. v. 1. — ²⁰⁶ *magna*: Edd. coll. o. — C. XXVI. ²⁰⁷ Ivo c. 13. conc. Ravenn. hab. A. 877. — Ans. I. 3. c. 107. (110). — C. XXVII. ²⁰⁸ Ivo Pan. I. 8. c. 48. Decr. p. 10. c. 111. — ²⁰⁹ *abest ab Iv.* — ²¹⁰ *et*: orig. — Ivo Decr.

non sine causa gladium portant), sed etiam contrariae fortitudines, quas appellantur furor et ira Dei.

C. XXVIII. *Qui crudeles iugulat non est talis, quælis patientibus videtur.*

Idem super *Esaiam*, ad c. 13. 211)

Non est crudelis qui crudeles iugulat: sed [crudelis 212) ideo vocatur], quod crudelis patientibus esse videtur 213). Nam *et* 214) latro suspensus patibulo crudelem iudicem putat.

C. XXIX. *Minister est Dei qui malos percutit in eo, quod mali sunt.*

Idem super *Eschielem* lib. III., ad c. 9. 215)

Qui malos percutit in eo, quod mali sunt, et habet vasa 216) interfactionis, ut occidat pessimos, minister est Domini 217).

C. XXX. *Non scelus admittit iudex, qui homines vincit.*

Idem super *epist. ad Galatas* lib. II., ad c. 3. 218)

Iudex non est auctor sceleris, *nequam* homines 219) vinciendo 220).

C. XXXI. *Non effundit sanguinem qui homicidas et sacrilegos punit.*

Idem super *Hierem.* lib. IV., ad c. 22. 221)

Homicidas, et sacrilegos, et venenarios 222) punire non est effusio sanguinis, sed legum ministerium.

C. XXXII. *Principes sæculi pessimis parcere non debent.*

Item *Cyprianus libro de exhortatione martyrii*, c. 5.

„Si 223) audieris in una ex civitatibus, quas Dominus Deus tuus dabit tibi inhabitare 224) *et* illic, dicentes: Eamus, et serviamus Diis aliis 225), quos 226) non novisti 227), interficiens necabis 228) omnes, qui sunt in civitate, caede gladii, et incendes civitatem igni, et erit sine habitaculo in æternum: non reedificabitur etiam nunc, ut avertatur Dominus 229) ab indignatione irae suae. Et dabit misericordiam tibi, et miserebitur tui, et multiplicabit te, si exaudieris vocem Domini Dei tui, et observaveris praecepta eius.“ Cuius praecepti et vigoris memor Matthias †) interfecit eum, qui ad aram sacrificaturus accesserat. Quod si ante adventum Christi circa Deum colendum et idola spernenda haec praecepta servata sunt, quanto magis post adventum Christi 230) servanda sunt, quando ille veniens non verbis tantum nos hortatus 231) est 232), sed et factis!

C. XXXIII. *Tribulationum flagellis aliquando perfidia castigatur.*

Item *Augustinus contra literas Petiliani*, lib. II. c. 83. 233).

Ad fidem nullus est cogendus invitus 234), sed per severitatem, imo et per misericordiam Dei tribulationum flagellis solet perfidia castigari. Numquid, quia mores optimi libertate voluntatis eliguntur, libere mores pessimi non legis integritate puniuntur? Sed tamen male vivendi ultrix disciplina praepostera 235) est, nisi cura 1) praecedens bene vivendi doctrinam praetendat. Si 236) quae vigire adversus vos leges constitutae sunt, non eis benefacere cogimini,

sed malefacere prohibemini. Nam benefacere nemo potest, nisi elegerit, nisi amaverit, quod est in libera voluntate. Et infra c. 84.: §. 1. Quum aliquid 237) adversus vos reges 238) constituunt, admoneri vos credit, ut cogitetis, quare ista patiamini. Si propter iustitiam, revera, illi persecutores vestri sunt, vos autem beati 239), qui persecutionem passi 240) propter iustitiam possidebitis 241) regnum coelorum. Si autem propter iniquitatem schismatis vestri, quid 242) illi *nisi* correctores vestri sunt; vos autem 243), sicut ceteri diversorum scelerum rei, qui poenas legibus pendunt 244), profecto infelices et in hoc, et in saeculo futuro 245)!

C. XXXIV. *Iniuria sacramentorum Christi a regibus est vindicanda.*

Idem in *eodem* lib., c. 92. 246)

Si propterea persecutor non fuit 247) Nabuchodonosor 248), quia scelus in sanctum Danielem commissum iustissime vindicavit: quomodo vindicandum est a regibus, quod Christi sacramenta exsufflantur, si Prophetæ membra, quia in periculum missa sunt, sic vindicari meruerunt!

C. XXXV. *Diligentissimi rectores sunt, qui malos, ut a malo fugiant, persequuntur.*

Idem in *libro de unitate ecclesiae*, c. 17. 249)

Si vos contra ecclesiam Christi altare 250) erexisse, et a Christiana unitate, quae toto orbe diffunditur, sacrilego schismate separatos esse, et corpori 251) Christi (quod est ecclesia toto orbe diffusa), *et* rebaptizando, et blasphemando, et quantum potestis oppugnando 252) adversari 253), sancta et canonica scriptura 254) convincit, vos impii atque sacrilegi 255): illi autem, qui vos pro tanto scelere tam leniter damnorum admonitionibus, vel locorum, vel honorum 256), vel pecuniae privatione deterrendos coercendosque decernunt, ut cogitantes, quare ista patiamini, sacrilegium vestrum cognitum fugiatis, et ab aeterna damnatione liberemini, *et* rectores diligentissimi, et consultores piissimi deputantur.

C. XXXVI. *Non amatur servus vel filius, quam non corripitur.*

Idem super *epistolam Ioannis, tractatu VII.* 257)

Non putes, tunc te amare servum tuum, quando eum non caedis, aut tunc *te* 258) amare filium tuum, quando ei non das disciplinam, aut tunc *te* 259) amare vicinum tuum, quando eum non corripis 260). Non est ista caritas, sed languor. Ferveat caritas ad corrigendum, ad emendandum. Si sunt 261) boni mores, delectent 262): si 263) sunt 264) mali, emendentur.

C. XXXVII. *Innocentis officium est nulli nocere, et peccantem punire.*

Idem in *lib. XIX. de civitate Dei*, c. 16. 265)

Non est *) innocentiae parcendo sinere, ut in malum gravius incidatur. Pertinet ergo ad innocentis officium non solum nemini malum inferre, verum etiam cohibere a peccato, vel punire peccatum, ut aut ipso, qui plectitur 2), corrigatur experimento, aut alii terreantur exemplo.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXIII. l) Cura: Apud B. Augustinum et Ivo- nem legitur: nisi quum praecedens bene vivendi doctrina contemnitur, sed ob glossam in vers. Cura non est mutatum.

C. XXXVII. m) Non est: Integer locus apud B.

Augustinum sic habet: Sicut enim non est beneficentiae adiu- vando efficere, ut bonum, quod maius est, amittatur, ita non est etc.

n) Plectitur: Sic ex originali; antea legebatur: prius odio *) habetur, nec multo aliter Ivo.

Quaest. V. C. XXVIII. 211) Ivo Pan. l. 8. c. 49. Decr. p. 10. c. 119. — 212) crud. — voc.: non sunt in orig., ap. Iv. et in Ed. Arg. — 213) videatur: orig. — Ivo Decr. — 214) abest ab Iv. — C. XXIX. 215) Burch. l. 6. c. 43. Ivo Pan. l. 8. c. 51. Decr. p. 10. c. 114. — cf. infra qu. 8. c. 33. — 216) causam: Burch. — Ed. Bas. — 217) Dei: Burch. — Edd. coll. o. — C. XXX. 218) Ivo Pan. l. 8. c. 53. Decr. p. 10. c. 115. — 219) hominem: Ed. Arg. Bas. — 220) intermendo: Ed. Bas. — C. XXXI. 221) Burch. l. 6. c. 43. Ivo Pan. l. 8. c. 53. Decr. ib. — 222) feneratorios: Edd. Arg. Bas. — C. XXXII. 223) Deut. c. 18. v. 12 seqq. — 224) abest ab Ed. Arg. — 225) alienis: Edd. coll. o. — 226) Deos: ead. pr. Bas. — 227) nocis: Ed. Arg. — noris: Ed. Bas. — 228) interficies necabisque: Edd. Arg. Bas. — 229) Deus: Edd. coll. o. — †) cf. Macc. c. 9. — 230) add.: circa Deum colendum: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 231) adhortatus: Ed. Bas. — 232) ut: Edd. coll. o. — C. XXXIII. 233) Ivo Decr. p. 10. c. 75. — 234) abest ab Iv. — ut dicitis: Edd. coll. o. — 235) praepostita: Ed. Bas. — 236) Sic: Edd. coll. o. — 237) aliquid: Ed. Bas. — 238) leges: Edd. coll. o. — 239) add.:

estis: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 240) add.: estis: Edd. coll. o. pr. Arg. — 241) quia poss.: ead. — 242) ut quidem: Ivo. — Edd. coll. o. — 243) add.: estis: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 244) paudent: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 245) add.: eritis: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — C. XXXIV. 246) Ivo ib. — 247) fuerit: Ed. Bas. — 248) add.: rex: Edd. coll. o. p. Arg. — cf. Dan. c. 3. — C. XXXV. 249) Ivo ib. — 250) altaria: Ivo. — Edd. coll. o. — 251) corpore: Edd. Nor. Ven. I. — 252) expugnando: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 253) adversarios: Edd. coll. o. — 254) sepultura: Edd. Nor. Ven. I. II. — 255) add.: estis: Edd. coll. o. — 256) bonorum: ead. pr. Arg. Nor. Ven. I. — C. XXXVI. 257) Ivo Pan. l. 8. c. 22. Decr. p. 10. c. 76. — 258) non est ap. Iv. — 259) abest ab eod. — 260) corrigis: Edd. coll. o. — Ivo. — 261) sint: Ed. Arg. — 262) delectentur: Edd. Nor. Ven. I. — 263) add.: autem: Edd. coll. o. pr. Arg. — 264) sint: Edd. Bas. Lugd. II. III. — abest a rell. — C. XXXVII. 265) Ivo Decr. p. 10. c. 77. — *) oditer: Ivo. — od. habebatur: Edd. Arg. Bas.

C. XXXVIII. *Non est misericors qui vitis nutriendis parcit.*

Idem ad Lotharium²⁶⁶).

Qui vitis nutriendis parcit et favet²⁶⁷), ne contristet peccantium voluntatem²⁶⁸), tam non est misericors, quam qui non vult cultrum rapere puero, ne audiat plorantem, et non timet, ne vulneratum doleat vel extinctum.

C. XXXIX. *Enormia flagitia per sæculi iudeas corripiantur.*

Item Haymo super epistolam ad Romanos, c. 13. o²⁶⁹)

Sunt quedam enormia flagitia, quae potius per mundi iudices, quam per antistites et rectores ecclesiarum vindicantur, sicut²⁷⁰) quum quis interficit Pontificem apostolicum, episcopum, presbyterum, sive diaconum. Huiusmodi reos reges et principes mundi damnant. Ergo non sine causa gladium portant²⁷¹) qui talia scelera diiudicant²⁷²). Sunt enim maxime constituti propter "latrones"†), homicidas, raptores, ut et illos damnent, et alios suo timore compescant²⁷³).

C. XL. *Furta et crimina a rege sunt cohibenda.*

Item Cyprianus in nono genere abusionis P²⁷⁴).

Rex debet furta cohibere, adulteria punire, impios de terra perdere, parricidas et peierantes²⁷⁵) vivere non sinere, filios suos non sinere impie agere.

C. XLI. *Non peccat qui ex officio nocentem interficit.*

Item Augustinus de libero arbitrio, lib. I. c. 4. 276)

Si homicidium est hominem occidere, potest tamen²⁷⁷) occidere aliquando sine peccato. Nam et milites hostem, et iudex vel minister eius nocentem, et cui forte invito atque imprudenti telum manu²⁷⁸) fugit²⁷⁹), non mihi videntur peccare, quum hominem occidunt. Kvodius: Assentior†). Sed²⁸⁰) homicidae isti appellari non solent. Idem in quaestionibus Lecticis, quaest. 68. ad cap. 19. §. 1. Quum homo iuste occiditur, lex eum occidit, non tu.

C. XLII. *Non qui ad bonum, sed qui ad malum cogit persequitur.*

Item Pelagius Papa²⁸¹).

Non vos hominum vaniloquia retardent dicentium, quia persecutionem ecclesia faciat, dum vel²⁸²) ea, quae committuntur, reprimit, vel animarum salutem requirit. Errant huiusmodi rumoris²⁸³) fabulatores. Non persequitur, nisi qui ad malum cogit. Qui vero malum vel factum iam puniunt, vel prohibet ne fiat, non persequitur iste, sed diligit. Nam si, ut illi putant, nemo nec reprimendus²⁸⁴) a malo²⁸⁵), nec²⁸⁶) retrahendus a malo ad bonum est, humanas et divinas leges necesse est evacuari, quae et malis poenam, et bonis praemia iustitia suadente constituunt. Malum autem schisma esse, et per exteras etiam

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXIX. o) In vulgatis citabatur ex Augustino, sed in vetustis tribuitur Haymoni, apud quem habetur.

C. XL. p) Libellus hic de duodecim gradibus abusionum impressus est tomo nono operum B. Augustini, sed est etiam in uno codice Vaticano operum B. Cypriani, et in conc. Parisiensi, lib. 2. cap. 1., hoc idem nonum abusionis genus refertur ex Cypriano, quemadmodum et apud Ivonem et in Panormia.

C. XLI. q) Evodius: Assentior: Haec sunt addita ex originali et Ivone. Est enim liber ille scriptus in dialogo*).

Quaest. I. C. XXXVIII. 266) Ep. 104. Ed. Maur. scr. ad Nestorium (Lotharium: Ivo Decr. p. 10. c. 79.) A. 405. — Ivo Pan. I. 8. c. 25. — 267) foret: orig. — Ivo Decr. — 268) voluntates: Ed. Bas. — C. XXXIX. 269) Videtur potius Remigii Antissiodorensis esse. — In Edd. Bas. Lugdd. II. III. tribuitur Ambrosio, in rell. et Pan. IV. (I. 8. c. 5.) Augustino. — Ivo Decr. p. 10. c. 11. — 270) add. est: Ivo Decr. — Edd. coll. o. — enim: Ivo Pan. — 271) portat — diiudicat: orig. — Ivo. — 272) diiudicat: Ed. Bas. — †) abest ab Iv. — 273) compescere faciant: Ivo. — orig. — C. XL. 274) Neque Cypriani est, neque Augustini, cui nonnulli tribuerunt. — Ivo Pan. I. 8. c. 33. Decr. p. 10. c. 96. — 275) periuros: Edd. coll. o. — periurantis: Ivo. — C. XLI. 276) Ivo Pan. I. 8. c. 38. Decr. p. 10. c. 101. — 277) non est up. Aug., Iv. et in Ed. Arg. — add. alius alium: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 278) de man.: Edd. Bas. Par. Lugdd. — 279) agit: Ivo Decr. — fugerit: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Arg. — *) in Pan. leg.: Neque assentior. — 280) add.: nec etiam: Edd. coll. o. — C. XLII. 281) Haec leguntur et

potestates huiusmodi homines debere opprimi, et canonicae scripturae auctoritas, et paternarum regularum nos veritas docet. Quisquis ergo ab apostolicis divisus est sedibus, in schismate eum esse non dubium est, et contra universalem ecclesiam altare conatur erigere. §. 1. Sed quid de talibus insertus Chalcedonensi²⁸⁷) synodo canon statuat²⁸⁸), gloria vestra consideret, ubi post alia sic dicit²⁸⁹): Qui a communione se ipsum suspendit, et collectam facit, et altare constituit, et noluerit²⁹⁰) vocanti episcopo consentire, et noluerit²⁹¹) eidem acquiescere, neque obedire primo²⁹²) et secundo vocanti, hunc omnino damnari, nec unquam vel orationem²⁹³) mereri, nec recipere eum posse honorem. Si enim permanserit turbas faciens et seditiosus ecclesiae, per exteras²⁹⁴) potestatem tanquam seditiosum comprimere. §. 2. Et B. Augustinus de talibus dicit²⁹⁵): Multa etiam cum invidis benigna quadam asperitate plectendis agenda sunt, quorum potius utilitati consulendum est quam voluntati. Nam in corripiendo filio, quantumvis asper, nunquam paternus amor amittitur; fit tamen quod nollet ut daleat qui etiam innotus videtur dolore sanandus. Ecce videtis, quemadmodum tanti testimonio patris non persequatur coercendo talia, sed diligit emendando tales semper ecclesia. Facite ergo etiam vos quod scientes intentionem Christianitatis vestrae frequenter hortamur, et date operam, ut talia fieri ultra non liceat, sed etiam (quod vobis facillimum esse non dubito) hi, qui talia praesumserunt, ad piissimum principem sub digna custodia dirigantur. §. 3. Recolere enim debet celsitudo vestra, quid per vos Deus fecerit tempore illo, quo †), Istriam et Venetias tyranno Totila possidente, Francis etiam cuncta vastantibus, non ante tamen Mediolanensem episcopum fieri permisistis, nisi ad clementissimum principem exinde retulissetis, et quid fieri debuisset eius iterum scriptis recognovissetis; et, inter ubique ferventes hostes, Ravennam tamen et is, qui ordinabatur, et is, qui ordinaturus erat, providentia culminis vestri deducti sunt.

C. XLIII. *Schismaticos et haereticos saeculi potestates coercant.*

Idem Narsae, Patricio et Duci in Italia²⁹⁶).

De Liguribus, atque Venetiis, et Istriis episcopis quid dicam? quos idonea est excellentia vestra²⁹⁶) et ratione et potestate reprimere, et dimittere eos in contentum apostolicarum sedium de sua rusticitate gloriari, quum, si quid²⁹⁷) eos de iudicio universalis synodi, quod Constantinopoli per primam nuper elapsam indictionem actum est, forte movebat, ad sedem apostolicam (quomodo semper factum est) electis aliquibus²⁹⁸) de suis, qui dare et accipere rationem possent, dirigere debuerunt, et non clausis oculis corpus Christi Dei nostri, hoc est sanctam ecclesiam, lacerare. Nolite ergo dubitare huiusmodi homines principali vel²⁹⁹) iudiciali auctoritate comprimere, quia regulae Patrum³⁰⁰) hoc³⁰¹) specialiter constituerunt, ut, si qua ecclesiastici officii persona qui subiectus est restite-

C. XLII. r) Insertus Chalcedonensi: Actione 4. conc. Chalcedonensis, in epistola Archimandritarum ad ipsum conc. pro rehabilitatione Dioscori, citatur can. 5. conc. Antiocheni, et eodem fere modo habetur in ea epistola, atque hic refertur. Cum neutra tamen antiqua versione ipsius conc. magno opere concordat.

s) Vel orationem: In utroque concilio, id est Antiocheno priscae versionis, et Chalcedonensi legitur: *curationem*. Graece enim est: *καὶ μὴ κέραι σεργανίας τυγχεύειν*.

In ep. 2. Pelagii I. ad Narsetem, et in el. ep. ad Valerianum, quum inter monumenta edidit Holstenius. — Ans. I. 12. c. 47 (45). Deus. ded. p. 1. Polyc. I. 7. t. 6. — Particula cap. legitur etiam ap. Iv. Decr. p. 10. c. 95. — 282) abest ab Ed. Bas. — 283) erroris: ib. — 284) reprehendendus: Edd. coll. o. — 285) a mal.: abest ab Ed. Bas. — 286) nec cogendus ad bonum est: Ed. Arg. — 287) in Chalced.: Edd. coll. o. pr. Bas. — 288) statuit: Ed. Bas. — constituit: Edd. rell. — 289) recte moment Corr. hunc can. neque Eisp., neque Dion. Interpr. esse; sed neque cum prisca concordat. — 290) noluit: Edd. Arg. Bas. — 291) noluit: ead. Lugd. I. — 292) prius: Ed. Arg. — et prius: Edd. rell. exc. Lugdd. II. III. — 293) extraneum: Ed. Bas. — 294) ait: ib. — cf. D. 45. c. 11. — †) add.: etiam: Ed. Bas. — C. XLIII. 295) Ans. I. 6. c. 196 (196). Polyc. I. 7. t. 5. — 296) excellentiae vestrae: Ans. — 297) sicut: id. — 298) quibuslibet: Ed. Bas. — 299) et: Ed. Arg. — 300) c. 5. conc. Antioch. — cf. cap. antec. — 301) sic: Ed. Bas.

rit; vel seorsum collegerit, aut aliud altare erexerit, seu schisma fecerit, iste³⁰²⁾ excommunicetur atque damnetur. Quod si forte et hoc³⁰³⁾ contemserit, et permanserit divisiones et schisma³⁰⁴⁾ faciendo, per potestates publicas opprimatur. Ecce³⁰⁵⁾, domine, quod animus vester forte timidus est, ne persequi videaris, de Patrum vobis³⁰⁶⁾ auctoritate haec³⁰⁷⁾ brevier dirigenda curavi, quum mille alia exempla et constitutiones sint³⁰⁸⁾, quibus evidenter agnoscitur³⁰⁹⁾, ut facientes scissuras in sancta ecclesia non solum exiliis, sed etiam proscriptione rerum et dura custodia per publicas potestates debeant coerceri.

C. XLIV. *Ab ecclesiae unitate divisi a saecularibus potestatibus coercantur.*

Item Pelagius³¹⁰⁾.

Quali nos de gloriae vestrae studiis iudicio gratulemur, non solum vestram, sed multorum ac pacis omnium credimus habere notitiam, et idcirco nunc de his, quae vobis praesentibus ibi fieri stupemus, fiducialiter apud gloriam vestram duximus conquerendum. Thracius³¹¹⁾ siquidem atque Maximilianus, nomina tantum episcoporum habentes, et ecclesiasticam ibi unitatem perturbare dicuntur, et omnes ecclesiasticas res suis usibus applicare, in tantum, ut contra unum eorum, id est Maximilianum, usque ad nos per tam longum iter necessitate compellente quidam infatigabiliter preces offerrent. Ob quam causam Petrum presbyterum sedis nostrae, sed et Proiectum notarium ad eadem loca duximus destinandos, ut ea, quae canonicis statutis a praedictis pseudoepiscopis compererint commissis, vel digna debeant ibi ultione comperere, vel eosdem ad nos usque perducere. Et ideo salutantes paterno affectu gloriam vestram petimus, ut praefatis, qui a nostra sede directi sunt, in omnibus praebeatibus auxilium, nec putetis alicuius esse peccati, si huiusmodi homines comprimuntur. Hoc enim³¹²⁾ et divinae et humanae leges statuerunt, ut ab ecclesiae unitate divisi, et eius pacem iniquissime perturbantes, a saecularibus etiam potestatibus comprimentur. Nec quicquam maius est, unde Deo sacrificium possitis offerre, quam si id ordinetis, ut hi, qui in suam et aliorum perniciem debacchantur, competenti debeant vigore compeari.

C. XLV. *Iniquitas pravorum, quamvis bonis proficiat, tamen punienda est.*

Item Pelagius Papa Ioanni Patricio³¹³⁾.

Relegentes literas excellentiae vestrae, de iniuria quidem, quam vobis iniquorum hominum praesumptio ingessit, valde doluimus. Sed quia scimus, occulto Dei iudicio animam vestram, etsi per aliorum iniquitatem et superbiam, a contaminatione schismatis custoditam, egimus omnipotenti Deo gratias, qui etiam de malis hominum actibus bona operari consuevit. Nec enim sine illius providentia factum esse credendum est, ut insensati et perversi³¹⁴⁾ homines ad hoc usque prosilirent, ut, suam divisionem catholicam esse credentes ecclesiam, a sua vos pollutione prohiberent. Sic enim per misericordiam Dei etiam nescientibus illis hoc³¹⁵⁾ factum est, ut a schismaticorum factione³¹⁶⁾ eruti, catholicae, quam diligitis, servari vos contigisset ecclesiae.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLV. t) Quod in minoribus: In aliquot vestustis, et apud Anselmum legitur: *quid in minoribus valeant, ambigi, etc.*).*

u) In eo: Anselmus habet: *et a schismatico maledictus.*

C. XLVI. v) Ivo part. 10. c. 87. vers. *Omnium vestrum*, hoc idem citat ex epistola Leonis IV. ad exercitum Fran-

Quamvis igitur vestra per illorum scelus utilitas facta sit, nolite tamen impunitam praesumptionem iniquorum hominum grassari permittere. Si enim hoc, quod in vestram gloriam praesumerunt, non fuerit vindicta compressum, quod in minoribus³¹⁷⁾ non valeant puniri, ambigi ultra non debet. Exercete igitur in talibus debitam auctoritatem, et, ne eis amplius talia committendi spiritus³¹⁸⁾ erescat, vestris coercitionibus reprimantur. Ad hoc siquidem Dei nutu etiam contra vos talia praesumerunt, ut talia vobis corrigentibus ab eodem³¹⁹⁾ scelere alios possitis³²⁰⁾, Deo propitiante, munire. Quales autem sint³²¹⁾ qui ecclesiam fugiunt, Eufrasii vos scelera (quae amplius occulta Deus esse noluit) evidenter informant, qui in homicidio quidem nec hominis necessitudinem, nec fratris caritatem, nec sacerdotii reverentiam cogitavit. Incestuoso autem adulterio³²²⁾ etiam³²³⁾ ipsius³²⁴⁾ vindictae abstulit modum, quia, si adulterium punias, non remanet in quo dicitur incestus. Si incestuoso ingeras poenam, inultum crimen adulterii remanebit. Ecce, de quo collegio sunt qui, quantum ad superbiam suam, iniuriam vobis inferre moliti sunt, et, quantum ad providentiam Dei, impollutos vos ecclesiae servaverunt. Auferte tales ab ista provincia, utimini oblata vobis a Deo opprimendi perditos occasione. Quod tunc plenius fieri poterit, si auctores scelerum ad clementissimum principem dirigantur, et maxime ecclesiae Aquileiensis invasor, qui et in schismate, et in eo³²⁵⁾ maledictus, nec honorem episcopi poterit retinere, nec meritum.

C. XLVI. *In certamine, quod contra infideles geritur, quisquis moritur, coeleste regnum meretur.*

Item Nicolaus exercitui Francorum³²⁵⁾.

Omnium vestrum nosse volumus caritatem, quoniam quisquis (quod non optantes dicimus) in hoc belli certaminae fideliter mortuus fuerit, regna illi coelestia minime negabuntur.

C. XLVII. *Non sunt homicidae qui adversus excommunicatos zelo matris ecclesiae armantur.*

Item Urbanus II. Godefredo, Lucano Episcopo³²⁵⁾.

Excommunicatorum interfectoribus (prout³²⁷⁾ in ordine ecclesiae Romanae didicistis³²⁸⁾ secundum intentionem^{v)} modum congruae satisfactionis iniunge. Non³²⁹⁾ enim eos homicidas arbitramur, quos, adversus excommunicatos zelo catholicae matris³³⁰⁾ ardentes, aliquos eorum trucidasse contigerit. Ne tamen eiusdem ecclesiae matris disciplina deseratur³³¹⁾, eo³³²⁾ tenore, quem diximus, poenitentiam eis indicito congruentem, qua divinae simplicitatis oculos adversus se complacere valeant³³³⁾, si forte quid dupliciter pro humana fragilitate in eodem flagitio incurrint³³⁴⁾.

C. XLVIII. *Pax ecclesiae moestitiam consolatur perditorum.*

Item Augustinus epistola L. ad Bonifacium, de coercendis haereticis³³⁵⁾.

Quis enim nostrum^{x)} velit aliquem illorum³³⁶⁾ non solum perire, verum etiam aliquid perdere? Sed si aliter non meruit pacem habere domus David, nisi Absalon, filius

corum, ubi etiam affert id, quod infra ead. q. 8. c. *Omnino timore*, ex eodem Leone refertur.

C. XLVII. w) Intentionem: Ivo et Panormia habent: *intentionem ipsorum*; sed ob glossam non est additum.

C. XLVIII. x) Nostrum: Emendatum est ex B. Augustino, a quo parum discordat Ivo. Antea apud Gratianum legebatur: *Quis enim vestrum^{**)} velit aliquem inimicorum suorum non solum etc.*

Quaest. V. C. XLIII. 302) abest ab Ed. Bas. — 303) *hic*: ead. — 304) *schismata*: ead. — Ans. — 305) *Ecce de quo animo*: Edd. coll. o. — 306) *nobis*: Edd. Arg. Bas. — 307) *hic*: Ed. Bas. — 308) *sunt*: Edd. Bas. Nor. Ven. I. — 309) *ostenditur et agnoscitur*: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — C. XLIV. 310) ad Narsetem ep. I. — Ans. I. 12. c. 46. Polyc. I. 7. t. 5. — 311) *Arsacius*: Ans. — *Tertius*: Ed. Arg. — 312) *etiam*: Ed. Bas. — C. XLV. 313) Eadem fere sunt in ep. 3. Pelagii ad Narsetem. — Ans. I. 12. c. 47. Polyc. ib. — 314) *perversissimi*: Edd. coll. o. — 315) non est in Ed. Bas. — 316) *communione*: Edd. coll. o. — *in minoribus valeat puniri*: Ed. Bas. — 317) *add.*: omnibus: Edd. Ven. I. II. Nor. Par. Lugd. I. — 318) *spes*: Edd. coll. o. — 319) *eorum*: Edd. Arg. Bas. — 320) *possitis*: Edd. coll. o. — 321) *sunt*: ead. — 322) *in otul.*: Ed. Bas. — 323) abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 324)

tpst: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — C. XLVI. 325) Cap. incertum, quod ab IV. Pan. I. 8. c. 30. Alexandro II., Decr. p. 10. c. 87. Leonis IV. adscribitur. — C. XLVII. 326) Cap. temporis incerti. — Ivo Decr. p. 10. c. 54. — 327) *prout morem R. E. nosti*: Ivo. — 328) *didicistis*: Edd. Arg. Bas. Nor. — 329) Ivo Pan. I. 8. c. 11. — 330) *add.*: *ecclesiae*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 331) *deserant*: Ivo. — 332) non est ap. Ivo. — *secundum tenorem*: Ed. Bas. — *tenorem, secundum quem*: Ed. Arg. — *eo ten.*, *secundum quem*: Edd. rell. — 333) *pervaleant*: Ivo. — 334) *contraxerunt*: id. — *incurrerunt*: Ed. Arg. — C. XLVIII. 335) Ep. 185. Ed. Maur. scr. A. 417. — Ivo Decr. p. 10. c. 59. — ***)* *nostrum*: Edd. Arg. Nor. — *add.*: *non*: Ed. Bas. — 336) *inimicorum*: Ivo. — Edd. coll. o. — *add.*: *suorum*: ead. pr. Arg. Bas.

eius, in bello, quod gerebat contra patrem, fuisset extinctus, quavis magna cura mandaverat suis, ut eum, quantum possent, vivum salvumque servarent, ut³³⁷⁾ esset cui poenitenti paternus affectus ignosceret, quid ei restitit, nisi perditum flere, et sui regni pace acquisita suam moestitiam consolari?

Gratian. Si ergo viri sancti et publicae potestates bella gerentes non fuerunt transgressores illius mandati: Non occides, quamvis quosque flagitiosos digna morte perimerent; si miles suae potestati obediens non est reus homicidii, si eius imperio quemlibet flagitiosum interfecerit; si homicidas, et venenarios punire non est effusus sanguinis, sed legum ministerium; si pax ecclesiae moestitiam consolatur perditorum; si illi, qui zelo catholicae matris accensi excommunicatos interficiunt, homicidae non iudicantur: patet, quod malus non solum flagellari, sed etiam interfici licet. §. 1. Sed quaeritur, si contingat aliquos malos puniri ab his, qui non habent legitimam potestatem, an sint rei effusi sanguinis hi, per quos puniuntur?

De his ita scribit Ambrosius lib. II. de Cain et Abel, cap. 4.³³⁸⁾:

C. XLIX. Aliquando puniuntur peccata per populos iussu divino excitatos.

Remittuntur peccata per Dei verbum, cuius Levites interpres et quidam³³⁹⁾ exsecutor est. Remittuntur etiam per officium sacerdotis sacramque ministerium. Puniantur quoque³⁴⁰⁾ per homines, sicut per iudices, qui potestate ad tempus utuntur. Et infra: §. 1. Puniantur peccata etiam per populos, sicut legimus, quia saepe ab alienigenis, Dei iussu excitatis propter divinae maiestatis offensam, subactus est populus Iudaeorum.

Gratian. Hinc notandum est, quod aliquando punit Deus peccata per nescientes, aliquando per scientes. Per nescientes peccata punit, sicut per Sennacherib³⁴¹⁾, et per Nabuchodonosor, et per Antiochum³⁴²⁾, et per principes Romanorum, et per nonnullos reges gentium populum Israeliticum delinquentem aliquando afflixit, aliquando captivavit. §. 1. Unde ipse Dominus ait per Prophetam³⁴³⁾: Virga furoris mei Assur: ipse autem non cognovit. Assur erat virga furoris Domini, quia per eum innumeratas gentes divina iustitia flagellare disposuit. Ipse vero non cognovit, quia in superbiam elatus victoriam, quam assecutus fuerat, non divinae potentiae, sed suis viribus attribuit. Unde contra eius superbiam Dominus loquitur, dicens³⁴⁴⁾: Numquid gloriabitur terra contra eum, qui secat in ea? aut numquid exaltabitur securis contra eum, qui caedit in ea? Quibus similitudinibus satis perspicue ostenditur, quod sicut terra et securis nec secare, nec caedere ligna possunt, nisi ab alio regantur, ac ideo contra regentes se superbire non debent: sic illi, per quos Deus punit, absque nutu divinae dispositionis nihil agere valent, ac ideo contra regentem se superbire eis non licet. §. 2. Tales in eo, quod puniunt, Deo servire dicuntur; in eo autem, quod ignorantes se esse ministros irae Dei impia vanitate superbiunt, mercedem suae servitutis a Deo non nisi temporalem inveniunt, poenam vero suae superbiae non effugiunt. Unde, quum Dominus diceret ad Prophetam de Nabuchodonosor: Quid³⁴⁵⁾ dabo ei pro labore, quo servivit mihi apud Tyrum? statim subiunxit: Da, hoc est datam tibi pronuncia, Aegyptum et Aethiopian. Quum autem in corde suo superbiens postea diceret³⁴⁶⁾: Nonne haec est Babylon, quam ego condidi in robore regni mei? etc. statim immutavit Deus rationabilem mentem eius, et induit eum ferina bestialitate, ut ab hominibus fugiens cum bestiis viveret. §. 3. Per Antiochum³⁴⁷⁾ quoque, quum idololatriam Iudaicae plebis Dominus puniret, et pacem, quam ex lege Dei abiecta, et ex sacris nationum assumptis quaerebant, illis in perniciem verteret, quia Dei dispositionem ignorans suae facultati devastationem illius plebis attribuit, imprecatur in eum Propheta³⁴⁸⁾, dicens: Effunde iram tuam in gentes, quae te non noverunt, et in regna, quae non invocaverunt nomen

tuum, ne forte dicant in gentibus: ubi est Deus eorum? §. 4. Similiter, quum per Romanos peccatum mortis Christi Deus punire decrevisset, urbis excidium et Iudaicae plebis miseram captivitatem suis viribus adscribere coeperunt, unde contra eos Propheta imprecatur, dicens³⁴⁹⁾: Leva manus tuas in superbias eorum, qui te oderunt, et qui multa maligne operati monumenta suae victoriae posuerunt in medio atrio tuo. §. 5. Per scientes peccata puniuntur, sicut Deus per filios Israel voluit peccata punire Amorrhaeorum³⁵⁰⁾, et Chanaanorum et aliarum gentium, quarum terram Israelitis possidendam dedit, quibus etiam praecepit³⁵¹⁾, ut nomen eorum parcerent, sed omnes morti traderent. Quod propter peccata eorum illis contigisse ex verbis Domini apparet, qui, quum diceret ad Abraham: Semini³⁵²⁾ tuo dabo terram hanc, veluti quaereret, quare non modo eam das mihi? respondit: Nondum enim sunt peccata Amorrhaeorum consummata. Quae tunc intelliguntur fuisse consummata, quum populus ille, de Aegyptiaca servitute liberatus, terram eorum, sicut Abrahae promissum fuerat, in hereditatem accepit. §. 6. Quum ergo sic divino iussu ad puniendum peccata populi excitantur, stant populus ille Iudaicus est excitatus ad occupandam terram promissionis, et ad delendas gentes peccatrices, sine culpa noxius sanguis effunditur, et quae ab eis male possidentur in tus et dominium vite transeunt bonorum. §. 7. Quum vero occulto instinctu aliqui moventur ad persequendos malos, sicut Sennacherib, et ceteri, qui populum delinquentem persecuti sunt, licet occulto instinctu operante illorum meritis incitentur ad persequendum, tamen, quia prava intentione non peccata delinquentium punire, sed illorum bona rapere vel suae ditioni subicere quaerunt, non sunt immunes a crimine. De quibus etiam notandum est, quod aliquando excitantur ad puniendum peccata bonorum, ut tandem per bonos correctos ipsi quoque puniantur, sicut in libro Iudicum legitur³⁵³⁾ de Iabin, rege Chanaanorum, et de Madianitis, quod propter idololatriam populi suscitavit eos Deus, ut Israel affligerent, et terram eorum occuparent. Quum autem populus Dei sub manibus eorum diutius afflictus peccatum suum recognosceret, et per poenitentiam sibi Deum placaret, Dei praecepto et³⁵⁴⁾ Barach, comitatus Delboram prophetissam, uxorem Lapidoth, Iabin, regem Chanaanorum, et Zizaram, ducem exercitus sui, contrivit, et Gedeon Zebes et Salmata, reges Madianitarum, et Oreb et Zeb, duces eorum, morti tradidit. §. 8. Apparet ergo, quod aliquando per legitimam potestatem gerentes, aliquando per populos divino iussu excitatos, mali pro peccatis suis non solum flagellantur, sed etiam vite perdantur. Nec est contrarium illud Augustini, quod ad Marcellinum pro circumcellionibus supplicans rogabat, ut verberibus eos coequeret, non morte perderet. Quamvis³⁵⁵⁾ enim supplicando spatium vitae eis reservari poposuit, non tamen legum severitatem, qua tales morte plectuntur, non observandam docuit.

QUAESTIO VI.

GRATIANUS.

Quod autem quaeritur, an mali sint cogendi ad bonum? facile apparet. Antiquus namque populus ille metu poenarum ad observationem legis cogebatur. In evangelio quoque Dominus ait discipulis suis¹⁾: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere, sed potius eum timete, id est ei in timore servite, qui potest animam et corpus perdere in gehennam. Paulus quoque, quum ecclesiam Dei persequeretur, in itinere caecatus²⁾ ad Deum converti coactus est. Unde se abortivo similem testatus est, dicens³⁾: Novissime autem omnium tanquam abortivo visus est et mihi.

Hinc Augustinus scribit epist. L. ad Bonifacium⁴⁾:

C. I. Ecclesiu malos debet cogere ad bonum, sicut Christus Paulum coegit.

Schismatici dicunt: cui vim Christus intulit, quem coegit?

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. VI. C. I. a) Initium huius capituli apud B. Augustinum, ibi de Donatistis agentem, sic habet: Ubi

est, quod isti clamare consueverunt, liberum est credere, cui vim, etc. ut sup. ead. q. 4. Quis nos. vers. Cui vim.

Quaest. V. C. XLVIII. 337) et: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. = C. XLIX. 338) Non desunt, qui hunc librum abiudicant ab Ambrosio. — 339) quidem: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 340) add.: peccata: Edd. coll. o. = 341) 4 Reg. c. 25. — 342) 2 Mach. c. 5. — 343) Esa. c. 10. v. 5. — 344) ib. v. 15. — 345) Ezech. c. 29. v. 18. 19. — 346) Dan. c. 4. v. 27. — 347) 1 Mach.

c. 1. — 348) Psal. 78. v. 6. 10. — 349) Psal. 73. v. 3. — 350) Ios. c. 5. 6. — 351) Deut. c. 7. v. 2. — 352) Genes. c. 15. v. 18. — 353) Iud. c. 4. — 354) ib. c. 6. — 355) cf. supra c. 1. Quaest. VI. 1) Matth. c. 10. v. 28. — 2) Act. c. 9. — 3) 1 Cor. c. 15. v. 8. = C. I. 4) Ep. 185. Ed. Maur. scr. A. 417. — Ivo Decr. p. 10. c. 59. — cf. supra qu. 4. c. 49.

Ecce habent Paulum apostolum. Agnoscant in eo prius cogentem Christum, *et* postea docentem: prius ferientem, *et* postea consolantem. Mirum est autem, quomodo ille, qui poena corporis ad evangelium coactus intravit, plus illis omnibus, qui solo verbo vocati sunt, in evangelio⁵⁾ laboravit, et quem maior timor compulit ad caritatem, eius perfecta⁶⁾ caritas foras misit⁷⁾ timorem. Cur ergo non cogeret ecclesia perditos filios, ut redirent, si perdit⁸⁾ filii coegerunt⁹⁾ alios, ut perirent? Quamvis et illos, quos non coegerunt, sed tantummodo seduxerunt, si per terribiles, sed¹⁰⁾ salubres leges in eius gremium¹¹⁾ revocentur, blandius pia mater amplectitur, et de illis multo amplius, quam de illis, quos nunquam perdidit, gratulatur. §. 1. An non pertinet¹²⁾ ad diligentiam pastorem etiam illas oves, quae non violenter ereptae, sed blande leniterque deductae a grege aberraverint¹³⁾, et ab alienis possideri coeperint¹⁴⁾, inventas ad ovile dominicum, si resistere voluerint, flagellorum terroribus vel etiam doloribus revocare? *Item infra*: §. 2. A Christo coactus ostendimus Paulum. Imitatur itaque ecclesia in istis cogendis Dominum suum, quae¹⁵⁾ prius, ut neminem cogeret, expectavit, ut¹⁶⁾ de fide regum atque gentium¹⁷⁾ praedictio¹⁸⁾ prophetica completeretur. §. 3. Etiam hinc *enim* non absurde intelligitur illa apostolica sententia, ubi B. Paulus dixit¹⁹⁾: *Paratus*²⁰⁾ *ulcisci omnem inobedientiam, quum completa fuerit prior vestra obedientia*. §. 4. Unde et ipse Dominus ad magnam coenam suam prius adduci iubet convivias, postea²¹⁾ cogi. Nam, quum ei servi *sui* respondissent²²⁾: *Domine, factum est quod iussisti, et adhuc locus est, exite, inquit, in vias et sepes, et quoscunque inveneritis cogite intrare*. In illis ergo, qui primo²³⁾ leniter²⁴⁾ adducti sunt, completa est prior obedientia; in istis autem, qui coguntur, inobedientia coercetur. *Item infra*: §. 5. Si²⁵⁾ per potestatem²⁶⁾, quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit, divino munere accepit ecclesia, ii, qui inveniuntur in visis et sepibus, id est in haeresibus et schismatibus, coguntur²⁷⁾ intrare, non quia coguntur, reprehendant, sed quo cogantur²⁸⁾, attendant.

C. II. *Variis modis errantes corripuntur a Deo.*

Idem ad Donatistas, epist. CLXVI. 29)

Quod³⁰⁾ erraverat, inquit Dominus, non revocastis, et quod perierat non requisistis. Hoc vobis per nos ipse Deus facit, sive³¹⁾ obsecrando, sive³²⁾ minando, sive corripiendo, sive damnis, sive laboribus, sive per suas occultas admonitiones vel visitationes, sive per potestatum temporalium leges.

C. III. *Non est considerandum, quod quisque cogitur, sed quale sit illud, quo cogitur.*

Idem in epist. XLVIII. ad Vincentium 33).

Vides, ut opinor, non esse considerandum, quod quisque cogitur, sed quale sit illud³⁴⁾, quo³⁵⁾ cogitur, utrum bonum, an malum: non quod³⁶⁾ quisque bonus possit esse invitus, sed³⁷⁾ timendo quod non vult pati vel relinquere impediendam animositatem, vel ignoratam compellitur cognoscere veritatem, ut timens vel respuat falsum, de quo contendeat, vel quaerat verum quod nesciebat, et volens iam teneat quod nolebat. *Item infra*: §. 1. Mea primitus sententia erat³⁸⁾ neminem ad unitatem³⁹⁾ Christi⁴⁰⁾ esse cogendum, verbo⁴¹⁾ esse⁴²⁾ agendum, disputatione pugnandum⁴³⁾, ratione vincendum, ne fictos catholicos haberemus⁴⁴⁾ quos apertos haereticos noveramus. Sed haec opinio mea non contradicendum verbis⁴⁵⁾, sed demonstrantium superabatur exemplis. Nam primo mihi oppone-

batur civitas mea, quae, quum tota esset in partem⁴⁶⁾ Donati, ad unitatem catholicam timore legum imperialium conversa est, quam nunc videmus⁴⁷⁾ ita huius vestrae⁴⁸⁾ animositatis perniciem detestari, ut in ea nunquam fuisse credatur. Ita⁴⁹⁾ aliae multae, quae mihi nominatim commemorabantur, ut ipsis rebus agnoscerem, etiam in hac causa recte intelligi posse quod scriptum est^{†)}: *Da sapientis occasionem, et sapientior erit*.

C. IV. *Onere pensionis rusticus ad Dominum converti cogatur.*

Item Gregorius Ianuario, Episcopo Caralitano, lib. III. epist. 26. 50)

Iam vero, si rusticus tantae perfidiae et obstinationis fuerit inventus, ut ad Deum⁵¹⁾ minime venire consentiat, tanto pensionis onere gravandus est, ut ipsa exactionis suae poena compellatur ad rectitudinem festinare.

Gratian. *Ex his omnibus colligitur*⁵²⁾, *quod mali sunt cogendi ad bonum*. §. 1. *Sed obicitur, quod nemo est cogendus ad id, ad quod inutiliter cogitur. Ad bonum autem quisque inutiliter cogitur, quum Deus aspernetur coacta servitia. Unde Apostolus, quum ad eleemosynas Corinthios hortaretur, ait*⁵³⁾: *Unusquisque, prout destinavit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus. Unde datur intelligi, quod qui invitus dat propter praesentem pudorem, et rem et meritum perdit. Item, quum redderet causam, quare sumptibus abstineret, ait*⁵⁴⁾: *Si ex necessitate evangelizavero, non erit mihi gloria*. §. 2. *Item*: *Si invitus evangelizavero, dispensatio mihi credita est. Si autem volens hoc ago, mercedem habeo apud Deum. Item, quum Galatis scriberet, legalia non esse tenenda, ait*⁵⁵⁾: *Si Spiritu ducimini, non estis sub lege. Ex quo apparet eum, qui sub lege est, id est*⁵⁶⁾ *qui timore poenae, non amore iustitiae servit, non duci Spiritu sancto. Si autem Spiritu sancto non ducitur, Deo placere minime valet*. §. 3. *Item*⁵⁷⁾: *Non acceptis spiritum servitutis iterum in timore, sed acceptis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba pater. Ex quibus verbis datur intelligi, quod, etsi in veteri testamento timore poenae homines cogebantur ad bonum, tamen in novo testamento sola libertate et dilectione iustitiae sunt invitandi ad fidem. Unde illi dicuntur*⁵⁸⁾ *servi et filii ancillae, pertinentes ad Isaac: isti dicuntur liberi et filii liberae, pertinentes ad Isaac*. §. 4. *Item Ioannes in sua epistola*⁵⁹⁾: *Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem. Qui autem cogitur, timore illo ducitur, qui non est in caritate; qui manus comprimit, non animum mutat, quo poena timetur, non bonum diligitur. Porro sine dilectione boni nullus Deo placere, vel in numero bonorum connumerari poterit. Unde, quum Propheta diceret*⁶⁰⁾: *Animalia tua habitabunt in ea, scilicet hereditate, ostendens, quomodo ad ipsam habitationem perveniant*⁶¹⁾, *subdit: In dulcedine tua, quam tu praeparasti pauperi Deo, dulcedinem vocans suavitatem boni operis, qua bonum fit non timore poenae, sed delectatione*⁶²⁾ *iustitiae. Quum ergo sine hac dulcedine animalia in hereditate non habent, patet, quod nemo, nisi inutiliter, ad bonum cogitur solo timore. Quicumque enim ad bonum cogitur, solo timore, non amore ducitur: non ergo sunt mali cogendi ad bonum*. §. 5. *His ita respondetur: Si bonum, ad quod mali coguntur, semper inviti tolerarent, et nunquam voluntarii servirent, inutiliter cogentur ad illud. Sed quia humanae naturae est et ea, quae in desuetudinem ducuntur, abhorretere, et consueta magna custodia diligere, flagellis tribulationum mali sunt cohibendi a malo, et provocandi ad bonum, ut, dum timore poenae malum in desuetudinem ducitur, abhorreatur, bonum vero ex consuetudine dul-*

Quaest. VI. C. I. 5) 1 Cor. c. 15. v. 10. — 6) 1 Ioan. c. 4. v. 18. — 7) milit: Edd. coll. o. — 8) perfid: Ed. Arg. — 9) cogent: Ed. Bas. — 10) et: Edd. coll. o. — 11) gremio: ead. pr. Lugd. II. III. — Ivo. — 12) hoc pert.: Edd. coll. o. — 13) aberraverant: ead. — 14) coeperant: ead. — 15) qui: ead. — 16) et: Ed. Bas. — 17) gentiliun: Edd. coll. o. — 18) praedictio: orig. — Ivo. — Edd. Bas. Lugd. — 19) 2 Cor. c. 10. v. 6. — 20) Parati: orig. — Ivo. — Ed. Arg. — Paratus sum: Edd. rell. — 21) et postea: Edd. coll. o. pr. Arg. — 22) Luc. c. 14. v. 23. — 23) add.: adventu: Edd. Bas. — 24) leviter: Ed. Ven. II. — 25) cf. supra qu. 4. c. 24. — 26) potestate: Ivo. — 27) cogantur: Ed. Bas. — 28) coguntur: Edd. coll. o. — C. II. 29) Ep. 105. Ed. Maur. ser. A. 409. — Ivo Decr. p. 10. c. 64. — 30) Ezech. c. 34. v. 4. — 31) ipse: Edd. coll. o. — 32) ipse: ead. — C. III. 33) Ep. 93. Ed. Maur. ser. A. 408. — Coll. tr. p. 2. t. 50. c. 34. — 34) abest ab Ed. Bas. — 35) ad quod: Edd. Lugd. — 36) quo: orig. — 37) add.:

quandoque: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 38) non erit, nisi neminem: orig. — 39) veritatem: Edd. Arg. Nor. Bas. Ven. I. — 40) add.: et ecclesiae: Edd. Bas. Lugd. — 41) sed verbo: Ed. Bas. — verum verbo: Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. — 42) etiam: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 43) repugnandum: Edd. coll. o. pr. Bas. — 44) haberem — noveram: Edd. coll. o. — 45) add.: tantum: ead. — 46) partes: ead. — parte: orig. — 47) vidimus: Ed. Bas. — 48) nostrae: Edd. Nor. Ven. I. — 49) Item et: Edd. coll. o. — †) Prov. c. 9. v. 9. — C. IV. 50) Ep. 26. (ser. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 90. — 51) Dominum: Ed. Arg. — Dom. Deum: Edd. rell. — orig. — 52) intelligitur: Böhm. — 53) 2 Cor. c. 9. v. 7. — 54) 1 Cor. c. 9. v. 16. — 55) Gal. c. 5. v. 18. — 56) id est: non sunt ap. Böhm. — 57) Rom. c. 8. v. 15. — 58) Gal. c. 4. v. 22 seqq. — 59) 1 Ioan. c. 4. v. 18. — 60) Psal. 67. v. 11. — 61) perveniat: Böhm. — 62) dilectione: ib.

cescat. Unde Augustinus in Psal. 127.: Quum per timorem b) gehennae continet se homo a peccato, fit consuetudo iustitiae, et incipit quod durum erat amari, et incipit excludi timor a caritate, et succedit timor castus, de quo hic dicitur, quo timemus, ne tardet sponsus, ne discedat, ne eo careamus. Ille utilis est, sed non permanet in aeternum ut iste.

QUAESTIO VII.

GRATIANUS.

Nunc autem quaeritur, an haeretici suis et ecclesiae rebus sint exspoliandi? et qui possident haereticis ablata an dicantur possidere aliena?

De his ita scribit Augustinus ad Vincentium, epist. XLVIII. 1):

C. I. Res terrenae non nisi divino vel humano iure tenentur.

Quicumque vos ex occasione legis huius imperialis, non dilectione corrigendi, sed inimicandi odio persequitur, displicet nobis. Et quamvis res quaeque²⁾ terrena recte a quoquam possideri non possit, nisi vel iure divino, quo cuncta iustorum sunt, vel iure humano, quod in potestate est regum terrae, (ideoque falso res vestras appellatis, quas nec iuste³⁾ possidetis, et secundum leges regum terrenorum amittere iussi estis, frustra que dicitis, nos eis⁴⁾ congregandis laboravimus⁵⁾, quum scriptum legatis⁶⁾: *Labores impiorum^{a)} iusti edunt^{b)}*⁷⁾, sed tamen, quisquis ex occasione huius legis^{b)}, quam reges terrae Christo servientes ad emendam impietatem vestram promulgaverunt, res proprias vestras cupide appetit, displicet nobis. Quisquis denique res ipsas pauperum, vel basilicas congregationum, quas sub nomine ecclesiae tenebatis (quae omnino non debentur nisi ei ecclesiae, quae vera est Christi ecclesia) non per iustitiam, sed per avaritiam tenet, displicet nobis. Quisquis⁸⁾ pro aliquo flagitio vel facinore delectum a vobis^{c)} ita suscipit⁹⁾, sicut suscipiuntur qui (excepto errore, quo a nobis separamini) sine crimine apud vos vixerunt, displicet nobis. Sed¹⁰⁾ nec facile ista monstratis, et, si monstratis¹¹⁾, nonnullos toleramus, quos corrigere vel punire non possumus, neque propter paleam relinquimus aream Domini, neque propter pisces malos rumpimus retia Domini, neque¹²⁾ propter huedos in fine segregandos¹³⁾ deserimus¹⁴⁾ gregem Domini, neque propter vasa facta in contumeliam migramus de domo Domini.

C. II. Catholici non ideo aliena possident, quia ab haereticis ablata tenent.

Idem contra literas Petilianus, lib. II. c. 43. 15)

Si de rebus vel locis ecclesiasticis, quae tenebatis, et non tenetis, querimini, possunt et Iudaei¹⁶⁾ se iustos dicere, et iniquitatem nobis obicere, quia locum, in quo

impie¹⁷⁾ regnaverunt, modo Christiani possident. Quid ergo indignum, si ea, quae tenebant haeretici, secundum parem Domini voluntatem catholici tenent? Ad omnes enim similes, id est ad omnes¹⁸⁾ impios et iniquos, illa vox Domini valet¹⁹⁾: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti iustitiam*. An frustra scriptum est²⁰⁾: *Labores impiorum²⁰⁾ iusti²¹⁾ edent?* Quapropter magis mirari debetis, quod adhuc tenetis aliquid, quam quod aliquid amisistis. Item c. 59.: §. 1. Si qua iam praecisi²²⁾ possidere coepistis, quia vobis²³⁾ ablata nobis Dominus²⁴⁾ dedit, non ideo concupiscimus aliena, quia illius imperio, cuius sunt omnia, facta sunt nostra, et iuste nostra sunt. Vos enim his²⁵⁾ utebamini ad praecisionem, nos²⁵⁾ ad unitatem. Alioquin et primo populo Dei possent illi obicere alienae rei concupiscentiam, qui divina potestate ab eorum facie, quia²⁶⁾ ea terra male utebantur, expulsi sunt, et ipsi Iudaei, a quibus ablatum est regnum secundum verba²⁷⁾ Domini, et datum est genti facienti iustitiam, possunt obicere alienae rei concupiscentiam, quia ecclesia Christi possidet ubi persecutores Christi²⁸⁾ regnabant.

C. III. Res ecclesiasticae ab haereticis iniuste possidentur. Idem epist. L. ad Bonifacium²⁹⁾.

Quod autem nobis obiciunt, quod res eorum concupiscimus et auferamus³⁰⁾, utinam catholici fiant, et non solum quae dicunt sua, sed etiam nostra in pace nobiscum et caritate possideant. Usque adeo autem calumniandi cupiditate caecantur, ut non attendant, quam sint inter se contraria quae loquuntur. Ipsi certe dicunt, et invidiosissime sibi conqueri videntur, quod eos in nostram³¹⁾ communionem violento legum imperio coarctamus. Hoc utique³²⁾ nullo modo faceremus, si res eorum possidere vellemus. Quis³³⁾ avarus quaerit compossessore? Quis dominandi cupiditate inflammatus³⁴⁾, vel fastu dominationis elatus, desiderat habere consortem? Ipsos certe attendant quondam suos, iam³⁵⁾ nostros socios et fratres nobis dilectione coniunctos, quemadmodum ea³⁶⁾ teneant non solum, quae habebant, sed etiam nostra, quae non habebant, quae tamen, si pauperum compauperes³⁷⁾ sumus, et nostra sunt, et illorum. Si³⁸⁾ autem privatim quae nobis sufficiant possidemus, non sunt illa nostra, sed pauperum, quorum procuracionem quodammodo gerimus, non proprietatem nobis usurpatione damnabili vendicamus. Quicquid ergo nomine ecclesiarum parti³⁹⁾ Donati possidebatur, Christiani imperatores legibus religiosis cum ipsis ecclesiis ad catholicam⁴⁰⁾ transire⁴¹⁾ iusserunt. Quum ergo nobiscum sint⁴²⁾ plebes earundem ecclesiarum, nobiscum⁴³⁾ pauperes, qui de eisdem possessionibus alebantur, ipsi potius foris positi desinant concupiscere aliena, sed intrent in unitatis societatem, ut pariter gubernemus non illa tantum, quae dicunt sua, verum etiam quae dicuntur⁴⁴⁾ et nostra. Scriptum est enim⁴⁵⁾: *Omnia vestra, vos autem Christi, Christus autem Dei.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. b) Quum per timorem: Locus hic potius convenit cum glossa ordinaria in eundem Psalmum; sunt tamen hic aliqua ex B. Augustino, quae non sunt in glossa.

Quaest. VII. C. I. a) *Labores impiorum*: Huic sententiae simile est quod scribitur Prov. 13.: *ἡ συναρπάζεται δὲ δίκαιος πλοῦτος*, id est, ut infra, eadem c. *Quemadmodum: Theaurizantur autem iustis divitiae impiorum*. Ubi vulgata habet: *custoditur iusto substantia peccatoris*. Itemque Esaias 61. scriptum est: *καὶ δώσω τὸν μόχθον αὐτῶν δίκαιος*, quum ante dixisset: *τοὺν ἐθνήων κατέδεσθα*. Sapientiae 10. legitur: *Ideo iusti tolerant spolia impiorum*, infra, ead. c. *Quemadmodum*.

b) Huius legis: In codice Theodosiano, lib. 16.

Quaest. VII. C. I. 1) Ep. 98. Ed. Maur. scr. A. 408. — Ivo Decr. p. 3. c. 179. Polyc. I. 7. t. 5. — 2) *quacunq*: Ivo. — Edd. coll. o. — 3) *iusti*: orig. — 4) *in eis*: Edd. coll. o. — 5) *laboramus*: ead. pr. Lugdd. II. III. — 6) *Prov. c. 13. v. 22.* — 7) *edent*: orig. — Ivo. — 8) *cf. C. 24. qu. 1. c. 28.* — 9) *ita in Edd. Bas. Lugd. I. Par. et ap. Iv.* — 10) *suscepit*: Ed. Nor. — 11) *et* — 12) *monstr.*: absunt ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III., in quibus tamen, sicut in orig. ap. Iv. et Böhm. leg. *monstratis*. — 13) *add.*: *enim*: Ed. Bas. — 14) *deserimus*: ead. — 15) *Ivo Decr. p. 10. c. 75.* — 16) *videri*: Ed. Bas. — 17) *impit*: Ivo. — Edd. coll. o. — 18) *Matth. c. 21. v. 43.* — 19) *Prov. c. 13. v. 22.* — 20) *in iustorum*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 21) *ph*: ead. pr. Bas. — 22) *conci*: Ivo. — orig. — 23) *a vobis*: Ed. Bas. — 24) *Deus*: ead. — *Dominus Deus*: Edd. rell. — 25) *non*: Böhm. — 26) *qui*: Edd.

tit. 5., sunt leges Honorii et Theodosii 43. 52. et 54., in quibus praecipitur aedificia, praedia et loca, quae ad conventicula Donatistarum vel aliorum haeticorum antea pertinerant, ab ecclesiis catholicis vendicari, vel eisdem sociari debere. Et ad has leges videtur spectasse B. Augustinus, et hic, et in tractatu 6. in Ioannem (ut notatum est sup. distinct. 8. *Quo iure*), et contra literas Petilianus (ut in proxime sequenti capite), et alibi.

c) *Vobis*: Sic est emendatum ex vetustis codicibus et originali, quum in vulgatis, et hic, et infra 24. q. 1. *Quisquis*. legeretur: *nobis*. Vox autem *delectum*, non est mutata ob glossam. Nam in vetustis hic et infra cap. citato, et apud Ivonem et in originali est: *proiectum*.

coll. o. — 27) *verbum*: ead. pr. Arg. Nor. Ven. I. — cf. Psal. 134. — 28) *add.*: *prius*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — C. III. 29) Ep. 185. Ed. Maur. scr. A. 417. — Ans. I. 12. c. 59 (57). Polyc. I. 7. t. 5. — 30) *add.*: *non recte obiciunt*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 31) *nostra communione*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 32) *itaque*: Edd. coll. o. — 33) *add.*: *enim*: ead. pr. Arg. — 34) *inflatus*: Ed. Bas. — 35) *modo etiam*: Edd. coll. o. — 36) *sua*: ead. pr. Lugd. I. — orig. — 37) *compares*: Edd. coll. o. — 38) *cf. C. 12. q. 1. c. fin.* — 39) *partis*: orig. — Böhm. — *partes Don. possidebant*: Edd. coll. o. — 40) *add.*: *unitatem*: Ed. Bas. — *ecclesiae unitatem*: Edd. Lugdd. II. III. — *ecclesiam*: Edd. rell. — 41) *transferri*: Edd. Lugdd. II. III. — *transferre*: Edd. rell. — 42) *sunt*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 43) *add.*: *sint*: Edd. Lugdd. II. III. — *sunt*: Edd. rell. pr. Arg. — 44) *dicunt*: Edd. coll. o. — 45) *1 Cor. c. 3. v. 23. 23.*

C. IV. *Qui a corpore Christi praeceditur spiritum iustitiae tenere non potest.*

Idem in eadem epist. L. d) †)

Quemadmodum membrum, si praecidatur ab hominis vivi corpore, non potest tenere spiritum vitae, sic homo, qui praeciditur de Christi iusti corpore, nullo modo potest tenere spiritum iustitiae, etiamsi figuram membri teneat, quam sumisit in corpore. In huius ergo ⁴⁶⁾ compagem corporis veniant, et labores suos non dominandi cupiditate, sed bene utendi pietate possideant. Nos autem voluntatem nostram, ut iam dictum est, ab huius cupiditatis sordibus quolibet inimico ⁴⁷⁾ iudicante purgamus, quando eos ipsos, quorum labores dicuntur, ut nobiscum et illis, et nostris in societate catholica utantur, quantum valeamus, inquirimus. §. 1. Sed hoc est, inquiunt, quod nos movet: si iniusti sumus, quare nos quaeritis? Quibus respondemus: quaerimus vos iniustos, ne permaneatis iniusti; quaerimus perditos, ut de inventis gaudere possimus, dicentes ⁴⁸⁾: *Mortuus erat frater* ⁴⁹⁾, *et revixit; perierat, et inventus est.* Quare ergo me, inquit, non baptizas, ut me abluas a peccatis? Respondeo, quia non facio iniuriam characteri imperatoris, quem errore corrigo desertoris. Quare, inquit, apud te vel ⁵⁰⁾ poenitentiam non ago? Imo, nisi egeris, salvus esse non poteris. Quomodo enim ⁵¹⁾ gaudebis te esse correctum, nisi doleas te fuisse perversum? Quid ergo, inquiunt, apud vos, quum ad vos transimus, accipimus? Respondeo, non quidem ⁵²⁾ accipitis baptismum, qui vobis extra compagem corporis Christi inesse potuit, prodesse non potuit: sed accipitis unitatem Spiritus in vinculo pacis (sine qua nemo poterit videre Deum) et caritatem, quae, sicut scriptum est, cooperit ⁵³⁾ multitudinem peccatorum. *Et supra*: §. 2. Si autem consideremus quod scriptum est in libro Sapientiae ⁵⁴⁾: *Ideo iusti tulerunt spolia impiorum*; item, quod legitur in Proverbiis ⁵⁵⁾: *Thesaurizant autem iustis divitiae impiorum*, tunc videbimus, non esse quaerendum, qui habeant res haereticorum, sed qui sint ⁵⁶⁾ in societate iustorum. *Item post aliqua*: §. 3. Si corpus Christi tollit spolia impiorum, et corpori Christi thesaurizant ⁵⁷⁾ divitiae impiorum, non debent impii foris ⁵⁸⁾ remanere, ut calumnientur, sed intrare potius, ut ⁵⁹⁾ iustificentur. *Item post aliqua*: §. 4. In ⁶⁰⁾ Christi ergo compagem corporis veniant, et labores suos non dominandi cupiditate, sed bene utendi ⁶¹⁾ pietate possideant. Nos autem voluntatem nostram, ut iam dictum est, ab huius cupiditatis sordibus quolibet inimico iudicante purgamus ⁶²⁾, quando eos ipsos, quorum labores dicuntur, ut nobiscum et illis, et nostris in societate catholica utantur, quantum valeamus, inquirimus.

Gratian. *His igitur auctoritatibus liquido monstratur, quod ea, quae ab haereticis male possidentur, a catholicis iuste auferuntur, nec ideo aliena possidere dicuntur.*

QAESTIO VIII.

GRATIANUS.

I. Pars. *De episcopis vero vel quibuslibet clericis, quod nec sua auctoritate, nec auctoritate Romani Pontificis arma arripere valeant, facile probatur. Quum enim Petrus, qui primus apostolorum a Domino fuerat electus, materialem gladium exerceret, ut magistrum a Iudaeorum iniuria defensa-*

ret, audivit ¹⁾: *Converte gladium tuum in vaginam, omnis enim, qui gladium acceperit, gladio peribit, ac si aperte ei diceretur: hactenus tibi tuisque praedecessoribus inimicus Dei gladio corporali licuit persequi; deinceps in exemplum patientiae gladium tuum, id est tibi hactenus concessum, in vaginam converte, et tantum spiritualem gladium, quod est verbum Dei, in mactatione veteris vitae exerce. Omnis enim praeter illum, vel auctoritatem eius, qui legitima potestate utitur, qui, ut ait Apostolus ²⁾, non sine causa gladium portat, cui etiam omnis anima subdita esse debet, omnis, inquam, qui praeter auctoritatem huiusmodi gladium acceperit, gladio peribit. §. 1. Item Ambrosius ³⁾: Arma episcopi lacrimae sunt et orationes. Item illud Apostoli ⁴⁾: Non vosmetipsos defendentes, carissimi, quamvis omnibus generaliter dicatur, specialiter tamen praelatis dictum intelligitur. Unde Ioannes Papa VIII. *Angebergae Imperatrici, excusans Ioannem episcopum removeri de militia, dicit* ⁵⁾:*

C. I. *De eodem.* [PALEA.]

„Nimium certe veretur, et iure formidat contra professionem sui ordinis saecularem militiam exercere; terram defendere, de proeliis tractare, de armis, terrenae potestatis est.“

C. II. *De eodem.* [PALEA.]

Item Innocentius Papa ⁶⁾.

„Quum a Iudaeis, inquit, Dominus caperetur, et Petrus cuiusdam inobedientis aurem abscinderet, ferire prohibuit, et forma omnium sacerdotum (quorum prior erat) etiam pro se ipso capi arma carnalia prohibuit.“

C. III. *De eodem.* PALEA.

[*Item Ambrosius* ⁷⁾].

„Non pila quaerunt ferrea, non arma Christi milites. Conatus repugnare non novi: sed dolor, fletus, orationes, lacrimae fuerunt mihi arma adversus milites. Talia enim munimenta sunt sacerdotis. Aliter nec debeo, nec possum resistere; fugere autem, et relinquere ecclesiam non soleo ⁸⁾. Servum ⁹⁾ Christi non custodia corporalis, sed Domini providentia seipere consuevit.“

Gratian. *Hinc etiam de his, qui in bello aut rixa moriuntur, in Concilio Triburiensi sic statutum est* ¹⁰⁾:

C. IV. *Pro clerico, qui in bello aut rixa moritur, oratio vel oblatio non offeratur.*

Quicumque clericus aut in bello, aut in rixa, aut in ¹¹⁾ gentiliu ludis mortuus fuerit, neque in oblatione, neque in oratione pro eo postuletur, sed in manus incidat iudicis; sepultura tamen non privetur.

C. V. *Gradu amisso tradantur in monasterio clerici voluntarie arma sumentes.*

Item ex Concilio Toletano IV. c. 44. de clericis arma ferentibus ¹²⁾.

Clerici, qui in quacunque seditione ¹³⁾ arma volentes sumserint aut sumserunt, reperti amisso ordinis sui gradu in monasterium ¹⁴⁾ poenitentiae ¹⁵⁾ tradantur.

C. VI. *Proprii gradus amissione mulctentur militaria arma clerici ferentes.*

Item ex Concilio Meldensi, c. 37. ¹⁶⁾

Quicumque ex clero esse videntur, arma militaria non su-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. d) Antea citabatur ex epistola ad Vincentium, in qua non habetur.

Quaest. VIII. C. I. a) Huic capiti et sequenti non est in vulgatis praepositum nomen Paleae. Utrumque tamen cum deinceps sequenti Palea abest a plerisque vetustis exemplaribus.

C. III. b) Initium huius capitis, quod constat duobus dimetris iambicis, non est inventum. Reliqua habentur in

Quaest. VII. C. IV. †) Coll. tr. p. p. 2. t. 50. c. 36. — 46) vero: Edd. coll. o. — 47) inimicorum: ead. pr. Arg. Bas. — 48) Luc. c. 15. v. 32. — 49) add.: noster: Edd. Bas. Lugdd. — 50) abest ab Ed. Bas. — 51) ergo: ib. — 52) nunquid: ib. — non equidem: Edd. rell. — 53) operit: Edd. coll. o. — 1 Petr. c. 4. v. 8. — 54) Sap. c. 10. v. 19. — 55) Prov. c. 13. v. 22. — 56) sunt: Ed. Bas. — 57) thesaurizant: Ed. Bas. — thesaurizentur: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 58) foras: Edd. coll. o. — 59) add.: intus: Ed. Bas. — 60) cf. supra initium capitis. — 61) vivendat: Edd. Bas. Lugd. I. — 62) purgavimus: Edd. coll. o.

Quaest. VIII. 1) Matth. c. 26. v. 52. — 2) Rom. c. 13. v. 4. — 3) cf. c. 3. — 4) Rom. c. 12. v. 19. — C. I. 5) Non exstat inter

libro 5. epistolarum, in oratione contra Auxantium, quamvis hic verba aliqua sint immutata. Nam apud B. Ambrosium habent ut infra, ead. c. *Convenior. §. Quid ergo turbamini.*

C. V. c) Poenitentiae: Sic legitur apud Anselmum ¹⁾, et in codicibus conciliorum editis, et manuscriptis, quamvis in posterioribus editionibus Coloniensibus in margine sit adscriptum: *perenniter*, quemadmodum antea apud Gratianum legebatur.

epistolae Ioannis VIII. — C. II. 6) Caput omnino incertum. — C. III. 7) Polyc. I. 4. t. 15. — 8) valeo: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 9) servus Christi non custodia temporalis, sed Domini providentia perire consuevit: Edd. coll. o. — C. IV. 10) Non est in Triburiensi. — similia sunt apud Herardum Turon. c. 50. 113. 134. — Burch. I. 2. c. 233. Ivo Decr. p. 6. c. 308. — 11) abest a Burch., IV. et Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — C. V. 12) hab. A. 633. — Reg. I. 1. c. 167. — 13) factio: Edd. coll. o. — 14) monasterio perenniter: ead. — 15) citant Corr. I. 7. c. 187, quo loco tamen in cod. coll. non exstat. — 16) contradantur: Coll. Hisp. — C. VI. 16) hab. A. 845. — Reg. I. 1. c. 175. Burch. I. 2. c. 211. Ivo Pan. L. 3. c. 168. Decr. p. 6. c. 128.

mant, nec armati incedant; sed professionis suae vocabulum religiosi moribus et religioso habitu praebant. Quod si contemserint, tanquam sacrorum canonum contemtores et ecclesiasticae sanctitatis¹⁷⁾ profanatores proprii gradus amissione mulcentur, quia non possunt simul Deo et saeculo militare.

II. Pars. Gratian. *His ita respondetur: Sacerdotes propria manu arma arripere non debent; sed alios ad arripendum ad oppressorum defensionem, atque ad inimicorum Dei oppugnationem eis licet hortari.*

Unde Leo IV. scribit Ludovico Augusto d) 18):

C. VII. *Pro Sarracenis Papa iubet populum congregari, et eis ad litus maris occurrere.*

Igitur quum saepe adversa a Sarracenorum partibus perveniant nuncia, quidam in Romanum portum Sarracenos clam furtiveque venturos esse dicebant. Pro quo nostrum congregari praecipimus populum, maritimumque ad litus descendere decrevimus, et egressi sumus Roma¹⁹⁾.

C. VIII. *Ullor sui gregis Papa debet esse et praecipuus adiutor.*
Item Leo 20).

Scire vos oportet, quod nunquam ab aliquibus nostros homines sinimus opprimi; sed, si necessitas ulla²¹⁾ occurrerit, praesentialiter vindicamus, quia nostri gregis in omnibus ultores esse debemus et praecipui adiutores.

C. IX. *Coeleste regnum a Deo consequitur qui pro Christianorum defensione moritur.*
Idem exercitui Francorum²²⁾.

Omni timore ac terrore deposito, contra inimicos sanctae fidei et adversarios omnium religionum agere viriliter studete. Novit enim omnipotens²³⁾, si quilibet vestrum morietur, quod pro veritate fidei, et salvatione patriae, ac defensione Christianorum mortuus est, et ideo ab eo praehium coeleste²⁴⁾ consequetur²⁵⁾.

C. X. *Contra Longobardos precibus Hadriani Papae Carolus bellum suscepit.*
Item Alcuinus e) 26).

Hortatu et precibus Hadriani Romanae urbis episcopi exoratus Carolus rex bellum contra Longobardos suscepit, quod prius quidem et a patre eius Pipino †), *Stephano²⁷⁾ Papa supplicante, cum magna difficultate susceptum est.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. d) Epistolae Leonis IV. ex quibus hoc, et duo sequentia capita sunt accepta, non exstant. In vetustis autem Pontificalibus, quod ad haec capita videtur facere, legitur, quum magna Agarenorum classis ex Africa ad vastandam Romam solvisse nunciaretur, Neapolitanos, Amalphitanos, et Caietanos navibus Hostiam venisse, ut contra Agarenos pro defensione sancti Petri, et Romana urbe dimicaret. Quorum principes Leo Papa ad se vocaverit, et cum ipsis multa tractarit. Atque ipsa prorsus verba, quae ad hoc caput pertinent, sunt haec: *Quos benigne in palatio Lateranensi suscipiens, causam, pro qua venerant, inquiri. Illi autem se ob aliud non venisse testati sunt, nisi ut superius legitur exaratum. Quorum pius Apostolicus credulus verbis, cum magno exercitu et armorum procinctu mox civitatem Hostiam properavit, omnesque cum gaudio suscepit. Illi autem videntes summum Pontificem, omnes osculari coeperunt pedes eius. Summus autem Praesul missam in ecclesia B. Aureae celebravit, omnibusque corpus dominicum tradidit, atque orationem post perceptum corpus super eos donavit: „Deus, cuius dextera B. Petrum ambulantiem in fluctibus, ne mergeret, erexit, et coepostolum eius Paulum tertio naufragantem de profundo pelagi liberavit, exaudi nos propitius, et concede, ut*

C. XI. *Iudaeos non debemus persequi, sed Sarracenos.*

Item Alexander Papa II. omnibus Episcopis Hispaniae²⁸⁾. Dispar nimirum est Iudaeorum et Sarracenorum causa. In illos enim, qui Christianos persequuntur, et ex urbibus et propriis sedibus pellunt, iuste pugnatur; hi vero²⁹⁾ ubique servire parati sunt.

C. XII. *Qui crimina, quae potest emendare, non corrigit, ipse committit.*

Item Ioannes VIII.³⁰⁾ Demago³¹⁾ Duci glorioso.

Praeterea devotionis tuae studium exhortamur, ut contra marinos latrunculos, qui sub praetextu tui nominis in Christicolos debacchantur, tanto vehementius accendaris, quanto illorum pravitae famam tui nominis obfuscatam fuisse cognoscis; quoniam, licet credi possit, quod te nolente illi navigantibus insidiantur, tamen³²⁾, quia a te comprimi posse dicuntur, nisi eos compecueris³³⁾, innoxius non habebis. Scriptum quippe est: *Qui crimina, quum³⁴⁾ potest³⁵⁾ emendare, non corrigit, ipse committit.*

C. XIII. *Crimen punire pro Deo non est crudelitas, sed pietas.*

Item Hieronymus ad Riparium contra Vigilantium³⁶⁾. Legi syromasten f) Phinees³⁷⁾, austeritatem³⁸⁾ Heliae, zelum Simonis³⁹⁾ Chananaei, Petri severitatem Ananiam et Sapphiram trucidantis⁴⁰⁾, Paulique constantiam, qui Elymam magum viis Domini resistentem aeterna caecitate⁴¹⁾ damnavit. Non est crudelitas g) crimina pro Deo punire, sed pietas. Unde et in lege dicitur⁴²⁾: *Si frater tuus, et amicus⁴³⁾, et uxor, quae est⁴⁴⁾ in sinu tuo, depravata⁴⁵⁾ te voluerit⁴⁶⁾ a veritate, sit manus tua super eos, et effunde sanguinem eorum⁴⁷⁾.*

C. XIV. *Quaedam in veteri testamento licebant, quae in novo prohibentur.*

Item Ioannes Chrysostomus super Matthaeum, homilia XVII. ad c. 5.⁴⁸⁾

Occidit Phinees⁴⁹⁾ hominem, et reputatum est illi ad iustitiam. Abraham vero⁵⁰⁾, non solum homicida, sed⁵¹⁾ etiam parricida⁵²⁾ (quod certe gravius est) effectus, magis Deo *magisque* complacuit⁵³⁾. Petrus⁵⁴⁾ genium fecit homicidium: fuit tamen opus spiritale, quod factum est. Non sola⁵⁵⁾ igitur respiciamus opera⁵⁶⁾, sed⁵⁷⁾ tem-

amborum meritis horum fidelium tuorum brachia contra inimicos sanctae tuae ecclesiae dimicantia omnipotenti dextera tua corroborentur et convalescant, ut de recepto triumpho nomen sanctum tuum in cunctis gentibus appareat gloriosum. Die vero altera post, quam praedictus Pontifex reversus est a iam praedicta civitate, ipsi sceleratorum socii sive participes (scilicet Agareni) iuxta litus maris Hostiensis multis cum navibus paruerunt. Praefati autem homines super illos facientes impetum, omnes superavere orationibus Apostolorum et sancti Praesulis.

C. X. e) Quod hic refertur ex Alcuino habetur in vita et gestis Caroli M., per Eginardum scriptis. In quo libro, et apud Ivonem pro voce: *hortatu*, legitur: *rogatu*.

C. XIII. f) Syromasten: B. Hieronymus Num. 25. et in c. 2. Malachiae, *σειρομάστην* pugionem interpretatur; tertio autem libro Reg. cap. 18. et lib. 4. cap. 11. *hastam*, velut etiam Hesychius, qui ait, *σειρομάστην* esse *είδος λόγχης*.

g) Non est crudelitas: In editione Romana legitur: *non est crudelitas pro Deo pietas*. In Lugdunensi vero: *non est crudelitas pro Deo, sed pietas*; lectio tamen Gratiani non videtur reiicienda.

Quaest. VIII. C. VI. 17) *autoritatis*: Edd. coll. o. — C. VII. 18) Cap. hoc et sequentia non exstant inter epistolas Leonis IV. — Ivo Pan. l. 8. c. 27. Decr. p. 10. c. 83. — 19) *Romanam*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — C. VIII. 20) Ivo Pan. l. 8. c. 28. Decr. p. 10. c. 84. — 21) *illis*: Ivo Decr. — *illa*: Ed. Bas. — C. IX. 22) Ivo Pan. l. 8. c. 30. — 23) *add. Deus*: Ed. Bas. — 24) *praetitulatum*: Ivo. — 25) *consequitur*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. X. 26) Ivo Decr. p. 10. c. 91. Pan. l. 8. c. 32. *ex gestis Caroli M. iuxta Alcuinum*. — Deud. p. 5. — legitur ap. Eginardum, vita Caroli M., c. 7. (Edd. Pertz.) — †) non est ap. Eginardum. — 27) non est in Pan. — C. XI. 28) Ivo Pan. l. 8. c. 29. Decr. p. 13. c. 114. — In margine Decreti haec ep. directa esse dicitur: *Epp. Galliae*, quod melius esse videtur. — 29) *ahent* ab Iv. et Edd. Arg. Bas. Nor. — C. XII. 30) *Fragm. epistolae deperditae*. — 31) *Domagot*: Ivo Decr. — *Domago*: Pan. — 32) *ahent* ab Iv. Pan. et Ed. Bas. — 33) *compre-*

seris: Ivo Decr. — 34) *quae*: Edd. coll. o. — 35) *poterit*: caed. pr. Bas. Lugdd. II. III. — C. XIII. 36) Ivo Pan. l. 8. c. 21. Decr. p. 10. c. 72. — 37) Ivo Pan. l. 8. c. 25. — 38) *autoritatem*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — cf. 4 Reg. c. 1. — 39) Ivo Pan. l. 8. c. 10. — 40) *trucidantem*: Edd. coll. o. — Ivo. — cf. Act. c. 5. — 41) *severitate*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — cf. Act. c. 13. v. 6. — 42) *Deut. c. 13. v. 6* seqq. — 43) *add. tuus*: Ed. Bas. — 44) *dormit*: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 45) *depr. veritatem*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — Ivo Pan. — 46) *voluerint*: Ed. Lugd. I. — 47) *ipsorum*: Ivo. — Edd. coll. o. — C. XIV. 48) Ivo Pan. l. 8. c. 18. Decr. p. 10. c. 65. — 49) *cf. Num. c. 25. — 50) abest* ab Ed. Arg. — cf. Gen. c. 22. — 51) *verum*: Ed. Bas. — 52) *sticida*: Ed. Arg. — 53) *placuit*: Ivo. — Edd. coll. o. — 54) *Sed et Petr.*: Ivo. — *Petr. quoque*: Ed. Bas. — *Petr. tamen*: Edd. rell. — 55) *solum*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 56) *ad op.*: ib. — 57) *add. etiam*: Edd. Bas. Lugdd. II. III.

pus⁵⁸), et causam, et voluntatem⁵⁹), et personarum⁶⁰) differentiam, et quantacunque alia ipsis operibus acciderint⁶¹), diligentissime inquiramus⁶²). Non enim possumus ad veritatem aliter pervenire.

C. XV. *Necessitate instante etiam in quadragesimalibus diebus bellum inire licet.*

Item Nicolaus Papa ad consulta Bulgarorum, c. 46.⁶³)

Si nulla urget necessitas, non solum *in* quadragesimali tempore, sed⁶⁴) omni est a proelii abstinendum. Si autem inevitabilis urget importunitas⁶⁵), nec quadragesimali tempore pro defensione tam⁶⁶) sua quam patriae, seu legum paternarum, est bellorum proculdubio praeparationi parcendum, ne videlicet Deum videatur homo tentare, si habet quod faciat, et suae ac aliorum saluti consulere non procurat, et sanctae religionis detrimenta non praecavet.

C. XVI. *Petrus Ananiam et Sapphiram increpando morti tradidit.*

Item Gregorius in Dialog. lib. II. c. 30.⁶⁷)

Petrus, qui Tabitham mortuam orando suscitavit, Ananiam et Sapphiram mentientes morti increpando tradidit. Neque enim orasse in eorum extinctione legitur, sed solummodo culpam, quam perpetraverant⁶⁸), increpasse. Constat ergo, quod aliquando haec⁶⁹) ex potestate, aliquando *vero*⁷⁰) exhibentur⁷¹) ex postulatione, dum et istis vitam increpando abstulit, et illi reddidit orando.

C. XVII. *B. Gregorius quosdam hortatur, ut milites congregent, et contra hostes arma viriliter parent.*

Idem Veloci, Magistro militum, lib. XII. ep. 21.⁷²)

Ut⁷³) pridem expressimus⁷⁴) gloriae vestrae, quia milites illuc erant parati venire; sed quoniam inimicos congregatos et huc discurrere epistola vestra significaverat, haec eos hic causa retinuit. Nunc vero utile est visum, ut⁷⁵) aliquanti illuc milites transmittantur, quos gloria tua admonere⁷⁶) et hortari, ut parati sint ad laborem⁷⁷), studeat, et occasione inventa cum gloriosis filiis nostris Mauricio⁷⁸) et Vitaliano⁷⁹) loquere, et quaecunque vobis⁸⁰) Deo adiutore pro utilitate reipublicae statuerint⁸¹) facite; et si huc vel ad Ravennates⁸²) partes nec dicendum Ariulphum⁸³) cognoveritis excurrere⁸⁴), vos a dorso eius ita⁸⁵), sicut viros decet⁸⁶) fortes, laborate, quatenus opinio vestra ex laboris vestri qualitate amplius in republica Deo auxiliante proficiat. Illud tamen prae omnibus admonemus, ut familiam Maloin^h), et Adobin, Vigildi, atque Grussingi,

qui cum glorioso Mauricio magistro militum esse noscuntur, sine aliqua mora vel excusatione relaxes, quatenus venientes illuc homines praedicti⁸⁷) viri cum eis sine aliquo impedimento debeant ambulare.

C. XVIII.

Item Eiusdem Mauricio et Vitaliano, lib. XII. epist. 23.⁸⁸)

Suppliciter gloriae vestrae per filium nostrum Vitalianum, cum quo *et*⁸⁹) tractetis⁹⁰), et verbo et scripto mandavimus. Undecimo autem die mensis Iunii Ariulphus⁹¹) hanc epistolam, quam vobis direximus, transmisit, et ideo relegentes eam videte, si in fide sua⁹²) Suanenses, quam reipublicae promiserunt, persisterint⁹³), obsidesque dignos, de quibus possitis confidere, ab eis percipite⁹⁴), et insuper eos denuoⁱ) sacramentis obstringite⁹⁵), reddentes eis quod⁹⁶) loco pignoris sustulistis, *et*[†]) sermonibus vestris eos sanantes. Si autem manifestissime cognoveritis, eos⁹⁷) cum Ariulpho de sua subiectione⁹⁸) locutus fuisse, vel certe obsides ei dedisse, sicut nos Ariulphi epistola, quam vobis direximus, dubios reddidit, salubri consilio pertractantes, ne in aliquo anima vestra vel^h) nostra de sacramentis gravetur, quicquid utile reipublicae iudicaveritis peragite. Sed ita faciat gloria vestra, ut neque sit aliquid, unde possimus ab adversariis reprehendi, neque *in quo* utilitas reipublicae⁹⁹) (quod Dominus avertat) negligatur. Praeterea, gloriosi filii, estote solliciti, quia, quantum comperi, hostis^h) multitudinem habet collectam, et in Marchia^m) dicitur residere; et¹⁰⁰) si huc cursum, Deo sibi irato, mittere voluerit, vos loca ipsius (quantum vos Dominus adjuverit) depraedamini¹⁰¹), aut certe sculpasⁿ), quos mittitis¹⁰²), sollicite requirant, ne dolens factum ad nos¹⁰³) discurrat.

Gratian. *In regesto etiam legitur, quod B. Gregorius civibus Thusciae, ut contra Longobardos arma parent, mandavit, et militantibus stipendia decrevit. Hoc ergo exemplo et praemissis auctoritatibus claret, quod sacerdotes, etsi propria manu arma arripere non debeant, tamen vel his, quibus huiusmodi officia commissa sunt, persuadere, vel quibuslibet, ut ea arripiant, sua auctoritate valeant imperare.*

III. Pars. §. 1. *Sed obicitur illud Nicolai ad Ludovicum et Carolum Reges¹⁰⁴)*:

C. XIX. *Episcopi non debent militaribus occupari negotiis.*

Reprehensibile valde constat esse quod subintulisti, dicendo, maiorem partem omnium episcoporum die noctuque cum aliis fidelibus tuis contra piratas maritimos invigilare,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVII. h) Maloin: Haec nomina sunt reposita, quemadmodum habentur in codicibus epistolarum impressis et manuscriptis. Antiqua autem exemplaria Gratiani et a vulgatis, et inter se valde hoc loco discrepant*.)

C. XVIII. i) Denuo: Abest haec dicitio a codicibus epistolarum excusis et manuscriptis; est tamen in vetustis etiam Gratiani, et apud Anselmum.

k) Vestra vel: Hae duae voces non sunt in codicibus epistolarum**); sed apud Anselmum.

l) Hostis: In epistolis B. Gregorii partim legitur: *hostem collectam habet*; partim vero: *hostis collectam habet*. Apud Anselmum vero est: *hostem collectam habet*.

m) In Marchia: In epistolis impressis est: *Narnias*; in uno autem manuscripto codice: *Narnia***)*.

n) Sculpas: In plerisque vetustis, sicut etiam in codicibus B. Gregorii impressis et manuscriptis legitur: *scultas††)*, quae vox etiam apud Paulum Diaconum et alios scriptores significat exploratores, quod vidit etiam auctor glossae.

C. XIX. o) Epistola, ex qua sumtum est hoc caput, exstat Romae in monasterio Dominicanorum, scripta Ludovico et Carolo regibus, cuius initium est: *Credimus ex Dei dono*, in qua de Carolo, sermonem proprie ad ipsum convertens, queritur Pontifex ob quasdam excusationes, et hanc praecipue, quae hoc capite continetur, nullos episcopos Romani ad synodum, quam ipse habere volebat, missos fuisse. Propterea mutatus est titulus, qui antea erat: *Ad Carolum Imperatorem*.

Quaest. VIII. C. XIV. 58) ad tempus — ad causam: Edd. coll. o. — 59) ad vol.: ead. pr. Nor. Ven. I. — 60) pers. quoque: Edd. coll. o. — 61) acciderunt: ead. — Ivo Pan. — 62) requiramus: Ed. Bas. — C. XV. 63) scr. A. 866. — Ivo Pan. I. 8. c. 37. Decr. p. 10. c. 93. — 64) sed etiam omni tempore: Edd. coll. o. — 65) opportunitas: orig. — Ivo. — necessitas vel import.: Ed. Bas. — 66) non tam; ib. — C. XVI. 67) Ivo Pan. I. 8. c. 19. Decr. p. 10. c. 65. — cf. Act. c. 9. et 5. — 68) patravissent: Ed. Bas. — 69) Italia: Ivo. — Edd. coll. o. — 70) non est ap. Iv. — 71) exhibent: orig. — C. XVII. 72) Ep. 3. (scr. A. 592.) I. 2. Ed. Maur. — Ans. I. 13. c. 6. (adlecta nota: dat. d. V. Kal. Oct. Indict. X.) — Partem refert Ivo Decr. p. 10. c. 90. — Polyc. I. 7. t. 13. — 73) Et: orig. — Ans. — Ed. Nor. — 74) notificavit: Edd. coll. o. — 75) et: Ed. Bas. — aut: Ed. Ven. II. — 76) et adm.: Ed. Bas. — 77) iustitiam et ad laborem: Edd. coll. o. — 78) Marco: Ed. Bas. — 79) Vitali: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 80) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 81) persuaserunt: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 82) Havennae: Edd. coll. o. — 83) Arnulphum: ead. — 84) occurrere: Ed. Bas. — 85) non est in ead. — 86) concedet: Edd. coll. o. — *†) Alom, Hoym, Lugidifrisim: Ed. Arg. — Alloim, Adhoniaim, Lugidifrisim: Edd. Nor. Ven. I. — Aloym, Adoym, Lugidifrisim: Ed. Bas. — Alloim. Adhoniaim, Lugidifrisim: Ed. Ven. II. — Alloym, Adhoniaim, Lugidifrisim: Edd. Lugd. I. — Alioim, Adhoniaim, Lugidifrisim: Edd. Par. Lugdd. II. III. — Aloiim, Adobin atque Ingildi, Gningi: Ans. — 87) et praed.: Böhm. — C. XVIII. 88) Ep. 30. (scr. A. 592.) I. 2. Ed. Maur. — Ans. I. 13. c. 8. Polyc. Ib. — 89) ut: orig. — 90) tractaretis: orig. — Ans. — Edd. Lugdd. II. III. — tractaveritis: Edd. rell. — 91) et hic et infra in Edd. coll. o. est: Arnulphus. — 92) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 93) persisterint: Ed. Bas. — 94) accipite: Edd. coll. o. pr. Arg. — 95) constringite: Ed. Bas. — adstringite: Edd. rell. — 96) quae: Ed. Bas. — quos vel quod: Ed. Arg. — †) abest a Böhm. — 97) abest ab Ed. Bas. — 98) subditiōne: orig. — ***) sunt tamen in Ed. Maur. — 99) nostrae reipubl.: Edd. coll. o. — reipubl. exigit: orig. — ****) Ita ap. Ans. — in Ed. Arg. est: *Mardias*, in Ed. Bas.: *in ardius*. — 100) ut: Edd. coll. o. — 101) depraedate: Ans. — ††) culpas vel scultas: Ed. Arg. — scultas: Edd. rell. pr. Bas. Par. Lugdd. II. III. — legendum erit: *scultas*, etenim *σκούλα* ap. scriptores infimae graecitatis excubias designat. — 102) mittite: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — mittitis: Edd. rell. pr. Bas. — 103) vos: Ans. — Edd. Bas. Ven. II. — C. XIX. 104) scr. A. 863. — Ivo Decr. p. 5. c. 334.

ob idque episcopi impediuntur venire, quum militum¹⁰⁵) Christi sit Christo servire, militum¹⁰⁶) vero saeculi saeculo, secundum quod scriptum est¹⁰⁷): *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus*. Quod si saeculi milites *saeculari*†) militiae student, quid ad episcopos et milites Christi, nisi ut vacent orationibus¹⁰⁸)?

C. XX. *In mortem cuiuslibet hominis episcopi se miscere formident.*

Item Gregorius Papa lib. VII. epist. I., ad Sabitianum¹⁰⁹).

Si in morte¹¹⁰) Longobardorum me miscere voluissem, hodie Longobardorum gens¹¹¹) nec regem, nec duces, *nec comites* haberet, *atque in summa confusione esse divisa*. Sed quia Deum timeo, in mortem cuiuslibet hominis me miscere formido.

Gratian. *Ecce quod Nicolaus Papa prohibet episcopos saeculari militia occupari, nec etiam contra maritimos piratas permittit eos ad pugnam accedere. Quomodo ergo Leo Papa adversus Sarracenos urbem egreditur, et, ut eos procul a litore arceat, populum undique convocat, et suorum iniurias praesentialiter vindicat, atque cum Gregorio milites ad arma invitat? Sed notandum est, quosdam episcopos Leuitica tantum portione esse contentos, qui, sicut in Dei sorte tantum numerantur, sic ipsum Deum solummodo in hereditatem accipiunt, dicentes¹¹²): Dominus pars hereditatis meae. His nihil est commune cum principibus saeculi, quia temporalia penitus abiciunt, ne eorum occasione legibus imperatorum obnoxii teneantur. Talibus nulla occasio relinquatur occupationis saecularis militiae, quia, quum de decimis et primitiis vivant, tanquam filii summi regis in omni regno a terrenis exactionibus liberi sunt ita, ut dicere valeant: Venit¹¹³) princeps huius mundi, et in nobis non habet quicquam. Porro alii sunt, qui non contenti decimis et primitiis, praedia, villas, et castella, et civitates possident, ex quibus caesari debent tributa, nisi imperiali benignitate immunitatem ab huiusmodi promeruerint. Quibus a Domino dicitur¹¹⁴): Reddite quae sunt caesari caesari; et quae sunt Dei Deo. Quibus idem Apostolus¹¹⁵): Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal.*

Unde Ambrosius ad Marcellinam sororem, epist. XXXIII. p)¹¹⁶):

C. XXI. *Ecclesiae imperatoribus non sint obnoxiae.*

Convenior ipse a comitibus *et tribunis*, ut¹¹⁷) basilicae fieret matura traditio, dicentibus, imperatorem iure suo uti¹¹⁸), eo quod in potestate eius essent omnia. Respondi, si a me peteret quod meum esset, id est fundum meum, argentum meum, *ius* huiusmodi¹¹⁹) meum¹²⁰), me non refragaturum, quanquam omnia, quae mea sunt, essent¹²¹) pauperum; verum ea, quae divina sunt, imperatoriae potestati non esse¹²²) subiecta. Si patrimonium petitur¹²³), invadite; si corpus, occurrat. Vultis in vincula rapere? vultis in mortem? voluptati¹²⁴) est mihi, non ego me valabo circumfusione populorum, nec altaria tenebo vitam obsecrans; sed pro altaribus gratius¹²⁵) immolabor. Horrebam quippe animo, quum armatos ad basilicam ecclesiae occupandam missos cognoscerem, ne, dum basilicam vendicant¹²⁶), aliqua strages fieret, quae in perniciem totius vergeret¹²⁷) civitatis; orabam, ne tantae urbis, vel potius

totius Italiae busto superviverem. *Et infra: §. 1. Mandatur¹²⁸), trade basilicam, hoc est: Dic¹²⁹) aliquid verbum in Deum, et morere, nec solum dic adversus Deum, sed etiam fac adversus Deum. Mandatur, trade altaria Dei. Urgemur igitur praecipis regalibus; sed confirmamur scripturae sermonibus, quae respondit: Tanquam¹³⁰) una ex insipientibus locuta es. (Et in oratione contra Auxantium: §. 2. Quid¹³¹) ergo turbamini? volens nunquam ius¹³²) deseram; coactus repugnare non novi; potero dolere, potero flere, potero gemere; adversus arma¹³³), milites Gothos quoque, lacrimae meae mea arma sunt. Talia enim sunt munimenta sacerdotis. Aliter nec debeo, nec possum resistere. Et paulo inferius: §. 3. Utinam essem securus, quod ecclesia haereticis minime traderetur; ad palatium imperatoris irem libenter, si hoc congrueret sacerdotis officio, ut in palatio magis certarem, quam in ecclesia. Sed in consistorio non reus Christus solet esse, sed iudex. Causam fidei agendam in ecclesia quis abnuat? Si quis confidit, huc veniat. Et in eadem epistola ad Marcellinam: §. 4. Allegatur, imperatori licere omnia, ipsius esse universa. Respondeo: Noli te gravare, imperator, ut putes, te in ea, quae divina sunt, imperiale aliquid ius habere; noli te extollere, sed, si vis diutius imperare, esto Deo subditus¹³⁴). Scriptum est¹³⁵): Quae¹³⁶) Dei Deo; quae caesari caesari. Ad imperatorem¹³⁷) palatia pertinent, ad sacerdotem¹³⁸) ecclesiae. Publicorum tibi moenium ius commissum est, non sacrorum. Iterum dicitur¹³⁹), mandasse imperatorem, debeo et ego unam basilicam habere. Respondi¹⁴⁰), non licet tibi illam¹⁴¹) habere. Quid tibi cum adultera? Adultera est enim, quae non est legitimo Christi¹⁴²) coniugio copulata. Et in eadem oratione contra Auxantium: §. 5. Nabuthe¹⁴³), sanctum virum, possessorem vineae suae scimus interpellatum petitione regia, ut vineam suam daret, ubi rex succis vitibus olus vile sereret, eumque respondisse: Absit¹⁴⁴), ut ego Patrum meorum tradam hereditatem. Regem contristatum esse, quod sibi esset alienum ius relatione iusta negatum: sed muliebri consilio¹⁴⁵) deceptum q) morte in agrum venisse. Sanctus enim Nabuthe vites suas vel proprio cruore defendit. Si ille vineam non tradidit suam, nos trademus ecclesiam Christi? Quid igitur a me responsum est contumaciter? Dixi enim conventus, absit a me, ut tradam Christi hereditatem. Si¹⁴⁶) ille Patrum hereditatem non tradidit, ego tradam Christi hereditatem? sed *et* hoc¹⁴⁷) addidi: absit, ut tradam hereditatem *Patrum, hoc est*, Dionysii, qui in exilio¹⁴⁸) causa¹⁴⁹) fidei defunctus est, hereditatem Eustorgii confessoris, hereditatem Myrochis¹⁵⁰), atque omnium retro fidelium episcoporum. Mirosus ego quod sacerdotis est¹⁵¹). Quod imperatoris est faciat imperator. Prius est, ut animam mihi quam fidem auferat. *Et infra: §. 6. Tributum caesaris est, non negatur. Ecclesia Dei est. Caesari utique non debet¹⁵²) adici, quia ius caesaris esse non potest templum Dei. Quod cum imperator honorificentia dictum nemo potest negare. Quid enim honorificentius, quam ut imperator ecclesiae filius esse dicatur? Quod quum¹⁵³) dicitur¹⁵⁴), sine peccato dicitur¹⁵⁵), cum¹⁵⁶) gratia dicitur¹⁵⁷). Imperator enim bonus intra ecclesiam est, *non supra ecclesiam*. Bonus enim imperator quaerit auxilium ecclesiae, non refutat. *Et supra in eadem oratione: §. 7. Si de¹⁵⁸) meis r) aliquid poscere-***

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXI. p) Caput hoc collectum est ex variis locis epistolae ad Marcellinam, et orationis contra Auxantium de basilicis non tradendis, ut suis locis notatum est, inductis prioribus citationibus, quae erant: *Et infra*, atque ex iisdem locis multa sunt emendata.

q) Deceptum: In originali statim post hoc verbum sequitur: *Nabuthe vites suas*.

r) Si de meis: Aptatus est hic locus, quantum licuit, ex originali.

Quaest. VIII. C. XIX. 105) *militibus*: Ivo. — 106) *militibus*: id. — *milites vero saec. servant*: Edd. coll. o. — 107) 3 Tim. c. 2. v. 4. — †) non est ap. Iv. — 108) *orationi*: orig. — C. XX. 109) Ep. 47. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — 110) *mortem*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 111) *gentes* — *habere*: Ed. Bas. — 112) Psal. 15. v. 5. — 113) Ioan. c. 14. v. 30. — 114) Matth. c. 22. v. 21. — 115) Rom. c. 13. v. 7. — C. XXI. 116) scr. A. 386. Ep. 20. Ed. Maur. — 117) add.: *per me*: Edd. coll. o. — 118) *tussisse tradi debere, utpote in cuius pot.*: ead. — 119) *et huius*: ead. pr. Arg. Bas. — *quodvis huius*: orig. — 120) non est in Ed. Arg. — 121) *sint*: Edd. coll. o. — 122) *sunt*: ead. pr. Bas. — 123) *petit*: Edd. coll. o. — 124) *voluntatis*: Ed. Arg. — *voluntas*: Ed. Bas. — 125) *gratis*: Edd. coll. o. — 126) *populus vindicat*: ead. — 127) *ventret*: ead. — 128) *Advertitis quid tubetur, quum mandatur*: orig. — 129) loh. c. 2. v. 9. — 130) ib. v. 10. — 131) Polyc. l. 4. t. 15. — 132) *vos*: Edd. coll. o. — 133) cf. supra c. 8. — 134) *subiectus*: Edd.

coll. o. — 135) add.: *erdm*: Edd. Lugdd. II. III. — 136) *reddite quae*: ead. — Ed. Bas. — add.: *sunt*: Ed. Bas. — cf. Matth. c. 22. v. 21. — 137) *imperatores*: Edd. coll. o. — 138) *sacerdotes*: ead. — 139) add.: *mihi*: ead. — 140) *Respondeo*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 141) *ullam*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 142) abest ab Ed. Bas. — 143) *Memintisti etiam, quod lectum est hodie, Nab.*: orig. — 144) 8 Reg. c. 21. v. 3. — 145) *concilio*: Ed. Bas. — 146) totus hic versic. abest ab Ed. Arg.; in rell. est: *Non tradidit Nabuthe suam, et ego etc.* — 147) *adhuc*: Ed. Arg. — 148) add.: *positus*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 149) *in causa*: Edd. Arg. Nor. — 150) *Miroctetis*: Edd. coll. o. — 151) add.: *faciam*: ead. — 152) *debetur*: ead. — 153) *eum*: ead. — 154) add.: *filius*: Edd. Arg. Nor. — 155) *dic. cum gloria*: Ed. Arg. — *dic. cum gratia*: Ed. Bas. — 156) *et cum*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 157) non est in Edd. Arg. Bas. — 158) *de me ut. compelleretur et posc.*: Edd. coll. o.

tur, aut fundus, aut domus¹⁵⁹), aut aurum, aut¹⁶⁰) argentum, id quod mei iuris esset, *respondi me* libenter offerre¹⁶¹): templo Dei¹⁶²) nihil posse¹⁶³) decerpere, nec tradere illud, quod custodiendum, non tradendum acceperim. Deinde consulere me¹⁶⁴) etiam imperatoris salutem¹⁶⁵), quia nec mihi expediret tradere, nec illi accipere. Accipiat *enim* vocem liberi sacerdotis, si vult sibi esse consultum, recedat a Christi iniuria. Haec plena humilitatis sunt, et, ut arbitror, plena affectus eius, quem imperatori debet sacerdos.

C. XXII. *De suis exterioribus ecclesiae solvunt tributa.*
Item Urbanus Papa¹⁶⁶).

Tributum¹⁶⁷) in ore piscis piscante Petro inventum est, quia de exterioribus suis, quae palam cunctis apparent, ecclesia tributum reddit. Non autem totum piscem iussus est dare, sed tantum staterem, qui in ore eius inventus est, quia non ecclesia dari imperatori, non pontificalis apex, qui in ore capitis ecclesiae praeminet, subici potest regibus. Sed sane, ut diximus, quod in ore piscis invenitur pro Petro et Domino dari iubetur, quia de exterioribus ecclesiae, quod constitutum antiquitus est, pro pace et quiete, qua nos tueri et defensare debent, imperatoribus persolvendum est.

IV. Pars. Gratian. *Quamvis etiam huiusmodi non videantur imperialibus exactionibus subiciendi. Nam, quum tempore famis cunctorum Aegyptiorum terram sibi emerit Pharaon, atque sub eadem fame suae servituti cuncta subiiceret, sacerdotibus¹⁶⁸) ita necessaria subministravit, ut nec possessionibus, nec libertate nudarentur, Domino ex tunc pronunciantes, sacerdotes in omni gente liberos esse oportere. Unde Constantius et Constant¹⁶⁹) hanc immunitatem dederunt ecclesiae, dicentes:*

C. XXIII.

In qualibet civitate, in quolibet oppido, vico¹⁷⁰), castello, municipio¹⁷¹), quicumque voto Christianae religionis¹⁷²) meritum eximia singularisque virtutis omnibus intimaverit, securitate perpetua potitur¹⁷³). Gaudere enim¹⁷⁴) et gloriari ex fide semper volumus, scientes, magis religionibus, quam officiis et labore¹⁷⁵) corporis vel sudore nostram rempublicam contineri. *Gratianus¹⁷⁶) quoque, Valentinianus et Theodosius decreverunt, dicentes:* §. 1. Universos, quos constiterit custodes ecclesiarum¹⁷⁷) esse vel¹⁷⁸) sanctorum locorum, ac religiosis obsequiis deservire, nullius¹⁷⁹) attentationis molestiam sustinere decernimus¹⁸⁰). *Imperator Iustinianus¹⁸¹):* §. 2. Sancimus res ad venerabiles ecclesias, vel xenones, vel¹⁸²) monasteria, vel ptochotrophia, vel brephotrophia, vel orphanotrophia, vel gerontocomia, vel¹⁸³) denique aliud tale consortium descendentes ex qualicumque curialis¹⁸⁴) liberalitate, sive inter vivos, sive mortis causa, sive in ultimis voluntatibus habita, a¹⁸⁵) lucrativorum inscriptionibus liberare esse et

immunes; lege scilicet, quae super huiusmodi inscriptionibus posita est, in aliis quidem personis suum robur obtinente, in parte autem ecclesiastica, vel aliarum domuum, quae huiusmodi¹⁸⁶) piis consortiis deputatae sunt, suum vigorem pietatis intuitu mitigante.

Hinc etiam in Parisiensi Concilio legitur¹⁸⁷):

C. XXIV. *De agro ecclesiastico presbyter non cogatur censum persolvere.*

Secundum canonicam auctoritatem et constitutionem domini imperatoris Ludovici, de ecclesiastico agro, et manso, et de mancipiis, quae ipse suis capitulis¹⁸⁸) constituit, vel si quilibet pro loco sepulturae aliquid largitus ecclesiae fuerit, de decimis¹⁸⁹) etiam et oblationibus fidelium nullus quemquam presbyterorum aliquem censum persolvere cogat, nec quisquam cuiuslibet ordinis vel dignitatis exinde quicquam subtrahat, aut reddhibitionem¹⁹⁰) quamcumque exigat temporalem. Quod si fecerit, communione usque ad satisfactionem privetur, et regia potestate dare cogatur¹⁹¹).

C. XXV. [PALEA.]

Item ex Concilio Wormaciensi, c. 50. w)¹⁹²)

„Sancitum est, ut unicuique ecclesiae unus mansus integer absque ullo servitio attribuat, et presbyteri in eis constituti non de decimis, neque de obligationibus fidelium, non de domibus, neque¹⁹³) de atris, vel de hortis iuxta ecclesiam positos, neque de praescripto manso aliquid servitium faciant praeter ecclesiasticum. Et si aliqui amplius habuerint, inde maioribus¹⁹⁴) suis debitum servitium impendant.“

Gratian. *Hinc datur intelligi, quod de his, quae imperiali beneficio, vel a quibuslibet pro beneficio sepulturae ecclesia possidet, nullius iuri, nisi episcopi, teneatur adstricta. De his vero, quae a quibuslibet emerit vel viciorum donationibus acceperit, principibus consueta debet obsequia, ut et annua eis persolvat tributa, et convocato exercitu cum eis proficiat ad castra. Quod tamen hoc ipsum non sine consensu Romani Pontificis fieri debet.*

Unde Gelasius Papa Elpidio Episcopo¹⁹⁵):

C. XXVI. *Absque auctoritate Romani Pontificis ad comitatum episcopi proficisci non audeant.*

Quo ausu, qua temeritate rescribis, Ravennam¹⁹⁶) te parare proficisci, quum canones evidenter praecipiant nullum omnino pontificem, nisi nobis ante visis atque consultis, ad comitatum debere contendere¹⁹⁷)? Quemadmodum tibi putas licere quod non licet, nisi quod hoc officio carere festinas, quo his excessibus te ostendis indignum?

C. XXVII. *Absque metropolitani consilio vel provincialium episcoporum ad imperatorem episcopi non pergant.*

Item ex Concilio Antiocheno, c. 11.¹⁹⁸)

Si quis episcopus, aut presbyter, vel omnis omnino, qui

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIV. a) Burchardus et Ivo p. 3. c. 56. simile quiddam citant ex conc. Meldensi c. 8. Verum idem Ivo eadem parte c. 175. hoc idem affert ex conc. Parisiensi, in quo videtur innovatum quod nunc exstat in conc. Meldensi c. 63.

t) Capitulis: Videtur significari caput proxime sequens, quod est lib. 1. Capitularium, c. 91.

u) De decimis: In dicto capite 63. conc. Meldensis, et apud Ivonem c. 175. legitur: *neque de decimis et oblationibus fidelium cuiquam presbytero aliquem censum etc.* Ivo tamen c. 56. habet ut Gratianus.

Quaest. VIII. C. XXI. 159) add.: *aut ager*: Edd. coll. o. pr. Nor. Ven. I. II. Par. — 160) et: Edd. Ven. II. Par. Lugd. I. — 161) offerrem: Edd. coll. o. — 162) Domini: ead. pr. Bas. — 163) possum nec (aut: Ed. Bas.) dec., nec (aut: Ed. Bas.) trad., quum illud custod.: Edd. coll. o. — 164) mihi: Ed. Bas. — 165) add.: oportet: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXII. 166) Non exstat inter epistolae Urbani II. — 167) cf. Matth. c. 17. — 168) Genes. c. 47. — C. XXIII. 169) Imo Constantius solus. — Theod. cod. l. 16. t. 2. c. 16. (ser. A. 361.) — Ans. l. 4. c. 14. — In. Edd. Arg. Ven. II. Par. Lugd. pro Constantius est: *Constantinus*; add. tamen in Arg.: *al. Constantius. — 170) vel vic., vel cast.*: Edd. coll. o. — 171) et mun.: Edd. Arg. Bas. — *vel mun.*: Edd. rell. — 172) legis: orig. — 173) patitur: Ed. Bas. — 174) eum: Edd. coll. o. — 175) laboribus: Ed. Bas. — 176) In Edd. coll. o. assignatur Valentiniano atque Valenti Imp. — Ans. l. 4. c. 15. — cf. Theod. Cod. lb. c. 26. — 177) ammarum vel eccl.: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 178) et: Edd. coll. o. — 179) nullam: ead. pr. Arg. Bas., in quibus est: *non sustinere.* — 180) decrevimus: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 181) Cod. Iust.

v) Dare cogatur: In conc. est: *hoc emendare legaliter cogatur.* Ivo tamen ut Gratianus; Burchardus vero habet tantum usque ad verb. *privetur.*

C. XXV. w) Abest caput hoc a plerisque vetustis exemplaribus; habetur tamen locis indicatis.

C. XXVI. x) Contendere: In Polycarpo haec sequuntur: *Quod quum longaevis vel aetate vel honore pontifices Pistoriensis, Lucensis et Fesulanus nuper monstrentur fecisse, tu, qui paucorum dierum fungi sacerdotio videris, quemadmodum etc.*

de SS. EE. c. 22. — Ans. l. 4. c. 22. — 182) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 183) vel si quod (quid: Ed. Bas.) tale aliud (aliquod: Ed. Bas.) consortium est: Edd. Bas. Par. Lugd. II. III. — si quod ad tale aliquod consortium: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II., et addito in fine: *est: Ed. Lugd. I. — 184) curiali*: Edd. coll. o. — 185) abest ab iisd. pr. Lugd. II. III. — 186) his: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — C. XXIV. 187) Imo c. 63. conc. Meldensis, hab. A. 845. — Burch. l. 3. c. 53. Ivo Decr. p. 3. c. 56. et 175. — 188) reddhibitionem vel redd.: Ed. Bas. — C. XXV. 189) c. 10. Cap. Ludov. Pii A. 816. — Cap. l. 1. c. 85. — cf. conc. Worm. hab. A. 858. c. 50. — Reg. l. 1. c. 24. Burch. l. 3. c. 52. Ivo Decr. p. 3. c. 55. p. 16. c. 262. — totum caput abest ab Ed. Arg. — 190) neque — pos.: non sunt in conc. Worm.; legantur tamen in Capit. Ludov. — 191) senioribus: orig. — C. XXVI. 192) Elpidio Volaterranc.: Balzer. ex coll. Deusededit p. 1. c. 139. — Ans. l. 6. c. 118 (120). Polyc. l. 1. t. 17. — 193) ad Rav.: Edd. coll. o. — C. XXVII. 194) hab. A. 332. — Ans. l. 6. c. 124 (121). Burch. l. 2. c. 77. Ivo Decr. p. 6. c. 268. omnes ex Dionysio.

est sub ecclesiastica regula constitutus, praeter consilium²¹⁵) vel literas eorum episcoporum, qui sunt intra provinciam, et maxime¹⁹⁶) metropolitanam, ad imperatorem perrexerit¹⁹⁷), hunc abdicari et ei non solum de communione debere, sed etiam propria dignitate privari decernimus¹⁹⁸) tanquam molestum et importunum imperialibus auribus contra ecclesiastica constituta.

Gratian. *Reprehenduntur¹⁹⁹) ergo Gallicani episcopi a Nicolao, quoniam apostolica auctoritate contentia potius arma sequi elegerant, quam apostolice conspectui sese repraesentarent. Quoniam proficiscentes ad comitatum possunt intelligi non secuti imperatorem, ut armis sibi auxiliarentur, sed ipsum cum exercitu suo quotidianis orationibus Deo commendarent. In quo casu auctoritas illa Sardicensis Concilii loqui videtur, in cuius octavo capite Osius Episcopus dixisse legitur²⁰⁰)*:

C. XXVIII. *Qui a religiosis imperatoribus vocati episcopi non fuerint ad comitatum non proficiscantur.*

Si vobis, fratres carissimi, placet, decernite, ne episcopi ad comitatum accedant, nisi forte hi, qui a religiosis imperatoribus²⁰¹) vel invitati vel vocati²⁰²) fuerint. Sed quoniam saepe contingit, ut ad misericordiam ecclesiae confugiant qui iniuriam patiuntur, et qui peccantes in exilium vel in insulas damnantur, aut certe quancunque²⁰³) sententiam suscipiunt: ideo²⁰⁴) subveniendum est his, et sine dubitatione eis est petenda per ecclesiam indulgentia.

Gratian. *Licet ergo praelatis ecclesiae exemplo B. Gregorii²⁰⁴) ab imperatoribus vel quibuslibet ducibus defensionem fidelibus postulare. Licet etiam cum B. Leone²⁰⁵) quoslibet ad sui defensionem contra adversarios sanctae fidei viriliter ahortari, atque ad vim infidelium procul arcendam quasque excitare. Effusionem vero sanguinis nulli episcoporum sua vel imperatorum auctoritate imperare licet.*

Unde in Toletano Concilio IV. c. 30. legitur²⁰⁶):

C. XXIX. *Sacerdotes ibi consentiant fieri iudices, ubi inreuerando indulgentia promittitur.*

Saepe principes contra quoslibet maiestatis obnoxios sacerdotibus negotia sua committunt. Quia²⁰⁷) vero a Christo ad ministerium salutis electi sunt, ibi consentiant regibus fieri iudices, ubi inreuerando supplicii²⁰⁸) indulgentia promittitur, non ubi discriminis sententia praeparatur. Si quis ergo sacerdotum contra hoc commune consultum discussor²⁰⁹) in alienis periculis exstiterit, sit reus effusi sanguinis apud Christum, et apud ecclesiam perdat proprium gradum.

C. XXX. *Non debent agitare iudicium sanguinis qui sacramenta Domini tractant.*

Item ex Concilio Toletano XI., c. 6.²¹⁰)

His a quibus Domini sacramenta tractanda sunt, iudicium sanguinis agitare non licet. Et²¹¹) ideo magnopere talibus²¹²) excessibus prohibendum est, ne indiscretas praesumptionis motibus agitati aut quod morte plectendum est sententia propria iudicare praesumant, aut truncationes²¹³) quibuslibet²¹⁴) personis per²¹⁵) se inferant aut inferendas praecipiant. Quod si quisquam immemor horum praeccepto-

rum aut in ecclesiae suae familiis²¹⁶), aut in quibuslibet personis tale aliquid fecerit, concessi²¹⁷) ordinis honore privetur²¹⁸) et loco; sub perpetuo quoque²¹⁹) damnationis teneatur²²⁰) ergastulo religatus²²¹). Cui tamen communitio miserentem ex²²²) hac vita non est neganda propter Domini misericordiam, qui²²³) non vult peccatoris mortem, sed ut convertatur et vivat.

Gratian. *Ceteri etiam absque iudiciali auctoritate membrorum truncationes et domorum incendia facere prohibentur.*

Unde in Decretis Euty chiani Papae²²⁴):

C. XXXI. *Membra detruncans, domos incendens absque iudiciali auctoritate, excommunicatur.*

Si quis membrorum truncationes, domorum²²⁵) incendio fecerit, sive²²⁶) facere iusserit aut facienti consenserit, quousque de his unicuique legaliter et amicabilem coram episcopo civitatis aliisque civibus non emendaverit, ab ecclesia se privatam agnoscat. Si vero post secundam et tertiam conventionem cuncta, in quibus arguitur, non emendaverit, tanquam ethnicus et publicanus ab omni Christianorum collegio separetur.

VI. Pars. Gratian. *De incendiariis quoque Innocentius II. in universali Concilio c. 18. generaliter constituit, dicens²²⁷):*

C. XXXII. *Domos incendens gratia vel odio alienius, excommunicatur.*

Pessimam siquidem, et depopulatricem, et horrendam incendiariorum malitiam auctoritate Dei, et beatorum apostolorum Petri et Pauli omnino detestamur et interdicimus. Et infra: §. 1. Si quis ergo post huius nostrae prohibitionis promulgationem malo studio, sive pro odio, sive pro vindicta ignem apposuerit, vel apponi fecerit, aut appositoribus consilium vel auxilium scienter tribuerit, excommunicatur, et si mortuus fuerit incendiarius, Christianorum careat sepultura, nec absolvatur, nisi prius, damno cui intulit²²⁸) secundum facultatem suam resarcito²²⁹), iuret²³⁰), se ulterius ignem non appositurum. Poenitentia autem ei detur, ut Hierosolymis aut in Hispania in servitio Dei per annum integrum permaneat. Si²³¹) quis autem archiepiscopus vel episcopus hoc relaxaverit, damnum restituat, et per annum ab officio episcopali abstineat. Sane²³²) regibus et principibus faciendae iustitiae facultatem consultis episcopis et archiepiscopis non negamus.

C. XXXIII. *Homicida est, qui, publicam functionem non habens, aliquem occidit vel debilitat.*

Item Augustinus in libro de civitate Dei²³³):

Quicumque percutit malos in eo, quod mali sunt, et habet causam²³⁴) interfectionis, minister Dei est. Qui vero sine aliqua publica administratione maleficum, furem, sacrilegum, et adulterum, periturum, vel²³⁵) quemlibet criminis interfecerit, aut truncaverit²³⁶), vel membris debilitaverit, velut homicida iudicabitur, et tanto acrius, quanto non sibi a Deo concessam potestatem abusive usurpare non timuit.

VII. Pars. Gratian. *De his autem, qui simul hominem*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVIII. y) Hoc capitulum fere eadem verbis habet in collectione Isidori, et codice canonum, nec longe discrepat a sententia graeci canonis.

z) A religiosis imperatoribus: Horum loco in collectione Isidori, et codice canonum legitur: *religiosi** imperatoris literis; itemque graece: *παρεπίσκοπος τούτων, οὗς*

ἀν ὁ ἐδραβεύτατος βασιλεὺς ἡμῶν τοῖς ἐαυτοῦ γράμμασιν μεταβαλλοίτο.

C. XXXIII. a) Prima pars huius capituli usque ad vers. *Qui vero*, citatur supra, ead. q. 5. *Qui malos*, ex commentariis B. Hieronymi in Ezechielem, ubi etiam habetur.

Quaest. VIII. C. XXVII. 195) concilium: Ed. Lugd. I. — 196) add.: consilio: Ed. Bas. — sine concilio: Ed. Lugd. I. — sine concilio: Edd. rell. — 197) perrexit: Ed. Arg. — 198) abest a Coll. Hisp. — decrevimus: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 199) supra c. 19. — C. XXVIII. 200) hab. A. 347. — Ans. I. 16. c. 120 (117). usque ad verb.: fuerint. — Polyc. I. 4. t. 17. — *) religiosis: Coll. Hisp. — 201) evocati: ead. — Ans. — 202) quicumque — excipiunt: Coll. Hisp. — 203) ideoque: ead. — Edd. coll. o. — 204) supra c. 17. — 205) supra c. 7. — C. XXIX. 206) hab. A. 633. — Burch. I. 2. c. 149. Ivo Decr. p. 6. c. 222. — 207) add.: sacerdotes: Edd. coll. o. — Et quia sac.: Burch. Ivo. — Sed quia sac.: Coll. Hisp. — 208) supplicitis: Edd. coll. o. pr. Arg. Lugd. II. III. — 209) discussor: ead. pr. Bas. Lugd. II. III. — C. XXX. 210) hab. A. 675. — Reg. I. 2. c. 55. (: ex conc. Mog. c. 5.) — Coll. tr. p. 1. 2. t. 42. c. 6. Burch. I. 1. c. 201. Ivo Decr. p. 5. c. 315. — 211) abest a Coll. Hisp. — 212) talium: ead. — talis excessus prohibendus est: Burch. Ivo. — 213) membrorum trunc.: Edd. coll. o.

pr. Bas. — 214) quilibet: Coll. Hisp. — 215) aut per: ead. — Burch. Ivo. — Ed. Bas. — 216) famulis: Edd. coll. o. — 217) et conc.: Coll. Hisp. — 218) privatus: ead. — 219) abest ab ead. — 220) abest a Burch. et Ivo. — 221) relegatus: Edd. coll. o. pr. Arg. — religetur: Burch. Ivo. — 222) de: Ed. Bas. — 223) Ezech. c. 33. v. 11. — C. XXXI. 224) Ivo c. 7. conc. Ravenn. hab. A. 877. — Burch. I. 11. c. 36. Ans. I. 11. c. 60. Ivo Decr. p. 13. c. 40. Polyc. I. 6. t. 15. — 225) aut dom.: Böh. — et dom.: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — 226) vel: Ans. — C. XXXII. 227) hab. A. 1139. — Ivo Pan. in fine. — 228) intulerit: Ed. Bas. — 229) resarcito: Edd. coll. o. — orig. — 230) et iuret: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 231) c. 19. eiusd. conc. — 232) c. 20. ib. — C. XXXIII. 233) Ap. Coll. cit. ad c. 29. C. 3. q. 5., ubi priora cap. verba referuntur, ea, quae hic habentur inde a verbis: *Qui vero*, non leguntur, et videntur quidem auctoris longe recentioris, fortassis ipsius Gratiani, esse. — 234) abest ab Ed. Ven. II. — et: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 235) truncaverit: Edd. coll. o.

vulnerant, quaeritur, si ille mortuus fuerit, quis eorum homicidii reatū incurrat?

De his ita statutum est in Concilio apud Vermerias²³⁶):

C. XXXIV. Si plures contra unum rixentur, qua poena quisque eorum feriat.

Si quatuor aut quinque homines, seu etiam plures, contra unum hominem rixati fuerint, et ab his vulneratus mortuus fuerit, quicumque eorum plagam ei imposuit, secundum statuta canonum ut homicida iudicetur; reliqui autem, qui eum impugnabant, volentes eum interficere, similiter poeniteant. Qui vero nec eum impugnabant, nec vulnerabant, nec consilio nec auxilio cooperatores fuerunt, sed tantum adfuerunt, extra noxam sint.

C A U S A XXIV.

GRATIANUS.

Quidam episcopus in haeresim lapsus aliquos de sacerdotibus suis officio privavit, et sententia excommunicationis natavit. Post mortem de haeresi accusatus damnatur, et sequaces eius cum omni familia sua. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an lapsus in haeresim possit aliquos officio privare, vel sententia notare? (Qu. II.) Secundo, an post mortem aliquis possit excommunicari? (Qu. III.) Tertio, an pro peccato alicuius tota familia sit excommunicanda?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

Quod autem ab haeretico aliquis deponi aut excommunicari non possit, facile probatur. Omnis enim haereticus aut iam damnatum haeresim sequitur, aut novam confingit. Qui vero haeresim iam damnatam sequitur, eius damnationis se participem facit.

Unde, quum Achatius absque synodali auctoritate ab Apostolico se damnatum quereretur, contra Gelasium²³⁷) scribit, dicens:

C. I. Qui in iam damnatam haeresim labitur, eius damnationis se participem facit.

Achatius non est factus inventor novi erroris, sed veteris imitator, atque ideo non erat necessarium, ut adversus eum nova sententia²³⁸) prodiret, sed antiqua tantummodo renovaretur²³⁹). Factus sum itaque executor veteris constituti, non promulgator novi. Quicumque enim in haeresim semel damnatam labitur, eius damnatione se ipsum involvit.

C. II. Non est retractandum quod semel synodus statuit contra unamquamque haeresim.

Item Gelasius in epistola ad Episcopos Dardaniae²⁴⁰).

Maiores nostri divina inspiratione cernentes necessario²⁴¹) praecaverunt, ut quod contra unamquamque haeresim co-

NOTATIONES CORRECTORUM.

b) Et habet causam: Supra ead. q. 5. Qui malos. et apud B. Hieronymum, et in glossa ordinaria, Panormia, apud Ivonem part. 10. c. 114. legitur: habet vasa. Exponuntur enim illa Ezechielis verba: Unusquisque vas interfectionis habet, sed apud Burchardum et Ivonem eadem part. c. 171. legitur ut apud Gratianum.

Causa XXIV. Quaest. I. a) Sententia huius capituli est eadem cum sententia capituli paulo post sequentis, id est Achatius, quamvis verba discrepent.

C. III. b) Polycarpus lib. 1. tit. 16. citat ex Gelasio, apud quem habetur in commonitorio ad Faustum.

c) Convenientiam: Sic in vetustis etiam Gratiani exemplaribus, et recentioribus editionibus conciliorum. In antiquioribus vero conciliorum et epistolarum Pontificum editionibus legitur: convenientiam²⁴²).

Quaest. VIII. C. XXXIV. 236) Non est in Vermeriens. — Regino l. 2. c. 97. priora verba (usque ad: iudicetur) allegat ex Mo-guitiacensis, in quo pariter non exstat. Originem repetimus ex legibus Rotharis c. 12. — Leg. Langob. l. 1. t. 9. c. 1. — Burch. l. 6. c. 42. Ivo Decr. p. 10. c. 170.

Causa XXIV. Quaest. I. C. I. 1) In commonitorio ad Faustum (scr. A. 493.); verbis hinc inde mutatis. — 2) scita prodiret: Ed. Bas. — 3) renovaretur: lib. — recocaretur: Ed. Ven. II. — C. II. 4) scr. A. 495. — Coll. tr. p. p. 1. t. 46. c. 3. — Ans. l. 12. c. 68. Polyc. l. 7. t. 7. — 5) necessari: Ed. Bas. — 6) post hoc: ead. — 7) ab-

eta semel synodus pro fidei communionem et veritate catholica atque apostolica promulgasset non sinerent novis post-haec²⁴³) retractationibus mutilari, ne pravis occasio praebetur quae medicinaliter fuerant statuta pulsandi, sed, auctore quavislibet insaniae, ac pariter errore damnato, sufficere iudicaverunt, ut quisquis aliquando huius erroris communicator existeret, principali sententia damnationis eius esset obstrictus. Et infra: §. 1. Sic Sabellium damnavit synodus, nec fuit necesse, ut eius sectatores postea damnarentur, singulas viritum synodos celebrari; sed pro tenore constitutionis antiquae cunctos, qui vel²⁴⁴) pravitas illius vel communionis exaltare²⁴⁵) participes, universalis ecclesia duxit esse refutandos. Sic Arium, Eunomium²⁴⁶), Macedonium, Nestorium, synodus semel gesta condemnans, ulterius ad nova concilia venire non sivit²⁴⁷).

C. III. Non ultra in eum procedere oportet, qui in haeresim damnatam recidit.

Item Felix Papa b) 10).

Achatius non fuit novi vel proprii inventor erroris, ut in eum nova scita prodiret²⁴⁸); sed alieno facinori sua²⁴⁹) communionem se miscuit. Itaque necesse est, ut in illam recideret iusta lance sententiam, quam cum suis successoribus per convenientiam²⁵⁰) synodalem susceperat auctor erroris.

Gratian. Si ergo episcopus ille in haeresim iam damnatam lapsus est, antiqua excommunicatione damnatus alios damnare non poterat. Excommunicatus enim alios excommunicare non valet.

Unde Alexander II. scribit Valeriano²⁵¹) Episcopo, Martyri²⁵²) 11):

C. IV. Excommunicatus alium excommunicare non potest.

Audivimus, quod Henricus²⁵³), Ravennas dictus archiepiscopus, visus²⁵⁴) sit te excommunicare. Verum, quia excommunicatus te excommunicare non potuit, apostolica auctoritate te tuoque absolvendo mandamus exinde nunquam curare.

Gratian. Sin autem²⁵⁵) ex corde suo novam haeresim confinxerit, ex quo talia praedicare coepit, neminem damnare potuit, quia nec potest deicere quemquam iam prostratus. Ligandi namque vel solvendi potestas veris, non falsis sacerdotibus a Domino tradita est. Apostolis enim dicturus: Quorum²⁵⁶) remiseritis peccata, etc. praemisit: Accipite²⁵⁷) Spiritum sanctum, ut evidenter cunctis ostenderet, eum, qui Spiritum sanctum non habet, peccata non posse tenere vel remittere. Porro Spiritum sanctum nemo nisi intra ecclesiam accipit, quia et ipsam unitatem per gratiam facit. §. 1. Unde non nisi congregatis in unum dictum est: Accipite Spiritum sanctum, nec nisi super congregatos in unum die pentecostes²⁵⁸) descendit Spiritus sanctus. Sicut autem extra ecclesiam non accipitur, ita extra eam nihil operatur. Quum ergo, sicut et Apostolus ait, Spiritus²⁵⁹) postulet²⁶⁰), Spiritus impetret, extra ecclesiam nec postulare facit, nec impetrare.

C. IV. d) Martyri: Apud Ivonem est: Guillelmo Marconi. In vetustis Gratiani exemplaribus legitur: Martyr seu Martur, ut videatur hoc nomine significari voluisse, cuius ecclesiae esset episcopus. In quibusdam vero tantum est: Valeriano Episcopo.

e) Sin autem: Non defuerunt qui crederent haec quoque esse Alexandri. Sed apud Ivonem et in Panormia non habentur, et in vetustis Gratiani codicibus hic est ea nota, quae solet apponi verbis Gratiani. Et est secundum membrum divisionis in ipso quaestionis principio a Gratiano propositae, omninoque et stylus, et quae dicuntur ad id confirmandum concurrunt.

f) Spiritus postulet: Verba ipsa Apostoli sunt haec: Similiter autem et Spiritus adjuvat infirmitatem nostram. Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus, sed ipsa

est ab ead. — 6) exstiterint: Edd. coll. o. pr. Bas. — 9) sic et Eun.: Edd. Bas. Ven. II. Par. Lugd. — 10) sicut: Edd. coll. o. — C. III. 10) cf. ad c. 1. — Polyc. c. 1. t. 16. — 11) procederent: Ed. Arg. — 12) suam communionem: Edd. coll. o. — *) continentiam: Ed. Bas. — convenientiam: Edd. rell. — C. IV. 13) Ap. Iv. Decr. p. 14. c. 57. legitur: Guillelmo Marconi; in Victorino Panormiae codice l. 5. c. 133., ut observat Baluzius, Willermo Martini, (in Ed. Bas. ut ap. Gratianum). In gestis conc. Belvacensis ap. D'Acherium t. 1. p. 600. Guillelmo Marconi. — 14) haereticus: Edd. coll. o. — 15) videri: Ivo. — conc. Belvac. l. 1. — Edd. coll. o. — 16) Ioan. c. 20. v. 22. — 17) v. 22. ib. — 18) Act. c. 2. — 19) Rom. c. 8. v. 26.

Unde Dominus dicitur: Quodcumque³⁰⁾ petieritis, etc. praemisit: Si duo ex vobis consenserint super terram ex omni re, etc. Et iterum: Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum; nimirum cunctis ostendens, se non habitare in cordibus eorum, qui superbiae singularitatem secuti a corporis Christi compage semetipsos abrumpunt. In quibus autem Christus non habitat, in eis Spiritus sanctus mentium scissuras refugiens locum non habet. Quum ergo peccata dimittere vel tenere, excommunicare vel reconciliare opus sit Spiritus sancti et virtus Christi: apparet, quod hi, qui extra ecclesiam sunt, nec ligare possunt, nec solvere, nec reconciliando ecclesiasticae communioni reddere, nec excommunicando eius societate privare, qua ipsi, haeresi vel schismate polluti sive sententia notati, penitus carere probantur. Unde, quum omnibus discipulis parem ligandi atque solvendi potestatem Dominus daret, Petro pro omnibus et pro omnibus claves regni coelorum se daturum promisit, dicens: Tibi²¹⁾ dabo claves regni coelorum. Quicumque ergo ab unitate ecclesiae (quae per Petrum intelligitur) fuerit alienus, execrari²²⁾ potest, consecrare non valet; excommunicationis vel reconciliationis potestatem non habet. Unde Apostolus, quum fornicatorem Corinthium excommunicandum scriberet, ait²³⁾: Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu, iam iudicavi ut praesens eum, qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis, et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu Christi, tradere huiusmodi hominem satanae in interitum carnis. In quo formam excommunicationis ostendens, docuit, non nisi fidelem et a fidei notandum. In nomine namque Domini atque eius virtute cooperante non nisi fidelis aliquid operari valet, quum nemo possit dicere²⁴⁾: Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto. Item, quum Dominus prohibeat agnum comedi extra catholicam ecclesiam, qui professione fidei ab ea sunt alieni, ab eius participatione, quam suo arbitrio reliquerunt, non repelluntur, sed abire permittuntur, sicut illi, qui audientes²⁵⁾: Nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis eius sanguinem, etc., dixerunt: Durus est hic sermo, et quis potest eum audire? atque ita abierunt retrorsum, non repulsi, sed abire permisi. Hinc etiam Apostolus, quum de excommunicando ageret, praemisit: Si quis frater, etc.; de infidelibus autem supponit, dicens²⁶⁾: Eos, qui foris sunt, Dominus iudicabit. De his autem, qui intus sunt, nobis iudicium commisit. Sicut autem ex eo, quod Apostolus ait: Frater²⁷⁾, et ex his, quae de fidelibus et infidelibus supponit, apparet, non nisi fidelem excommunicandum, ita ex eo, quod fidelibus tantum hoc scribitur, vel potius, quia sicut ille, qui benedicit, maior est eo, qui benedicitur, ita qui ex officio maledicit maior est eo, cui maledicitur, liquido constat, eam, qui ab integritate catholicae fidei recedit, maledicendi vel benedicendi potestatem minime habere. Catholicum namque, utpote se superiorem, maledicere non valet; in alienum a fide, tanquam in sibi aequalem, sententiam dare non potest. Haec autem, quae de haereticis, atque schismaticis, vel excommunicatis dicta sunt, videlicet, quod ligandi vel solvendi potestatem non habeant, multorum auctoritatibus probantur.

Ait enim Leo Papa serm. III. in anniversario suae assumptionis, et serm. II. de natali Apostolorum²⁸⁾:

C. V. Non solvitur vel ligatur nisi quod auctoritas
B. Petri solverit vel ligaverit.

Manet ergo Petri privilegium, ubicunque ex ipsius fertur aequitate iudicium, nec nimia est²⁹⁾ vel³⁰⁾ severitas, vel remissio, ubi nihil erit ligatum, nihil solutum, nisi quod B. Petrus aut solverit, aut ligaverit.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. In glossa autem interlineari ad eum locum sunt verba sequentia: Spiritus impetret.

Quaest. I. C. IV. 20) Matth. c. 18. v. 19. 20. — 21) ib. c. 16. v. 19. — 22) non execr.: Böhm. — 23) 1 Cor. c. 5. v. 3. — 24) ib. c. 12. v. 3. — 25) Ioan. c. 6. v. 54. — 26) 1 Cor. c. 5. v. 13. — 27) Si quis frater: Böhm. — C. V. 28) Serm. 4. Ed. Baller. — Polyc. I. 7. t. 2. — 29) abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 30) abest ab Edd. Bas. Par. Lugdd. — C. VI. 31) Ans. I. 12. c. 7. Polyc. I. 7. t. 2. — 32) Matth. c. 16. v. 19. — 33) coelis: Edd. coll. o. — 34) utique quae: ead. — utique qui: Böhm. — 35) et in: Ed. Arg. — 36) et in: Edd. coll. o. — 37) ligantur: Ed. Bas. — abest a rell. — 38) soluta sunt et in: Edd. coll. o. — 39) add.: in terra et: Ed. Bas. — in terra: Edd. rell. pr. Arg. — 40) manet tam solutus: Ed. Bas. — et in coelo solvitur: Edd. rell. — C. VII. 41) Ans. I. 1. c. 37 (38). Polyc. I. 7. t. 3. — 42) unicum

C. VI. In persona Petri ligandi et solvendi ecclesiae potestatem accepit.

Item Augustinus super Ioannem, tract. L. ad c. 12.³¹⁾ Quodcumque³²⁾ ligaveris super terram, erit ligatum et in coelo³³⁾. Si hoc Petro tantum dictum est, non hoc facit ecclesia. Si autem in ecclesia fit, (uti³⁴⁾ quae in³⁵⁾ terra ligantur in³⁶⁾ coelo ligentur³⁷⁾, et quae solvantur³⁸⁾ in terra solvantur in coelo, quia, quum excommunicat ecclesia³⁹⁾, in coelo ligatur excommunicatus; quum reconciliat ecclesia, in coelo solvitur⁴⁰⁾ reconciliatus, si ergo hoc in ecclesia fit, Petrus, quando claves accepit, ecclesiam sanctam significavit. Si in Petri persona significati sunt in ecclesia boni, in Iudae persona significati sunt in ecclesia mali.

C. VII. Suis meritis firmus nonnunquam turbatur alieno.
Item Ambrosius ad c. 5. Lucas 6⁴¹⁾.

Non turbatur navis, quae Petrum habet: turbatur illa, quae Iudam habet. Etsi multa illic discipulorum merita navigabant, tamen eam adhuc perfidia proditoris agitabat. In utraque Petrus: sed qui suis meritis firmus est turbatur alienis. Caveamus igitur perfidum, caveamus proditorem, ne per unum⁴²⁾ fluctuemus plurimi. Ergo non turbatur haec navis, in qua prudentia⁴³⁾ navigat, abest perfidia, fides aspirat⁴⁴⁾. Quemadmodum⁴⁵⁾ enim turbari poterat, cui praerat is, in quo est ecclesiae firmamentum? Illic ergo turbatio, ubi modica⁴⁶⁾ fides: hic⁴⁷⁾ securitas, ubi perfecta dilectio. Denique etsi aliis imperatur, ut laxent retia sua⁴⁸⁾, soli tamen Petro dicitur⁴⁹⁾: Duc in altum, hoc est in profundum disputationum. Quid enim tam altum quam altitudinem divitiarum videre, scire⁵⁰⁾ Dei filium, et professionem divinae generationis assumere? quam licet mens nequeat humana plene⁵¹⁾ rationis investigatione comprehendere, fidei tamen plenitudo complectitur.

C. VIII. Solus Petrus accepit mandatum, ut hama piscem caperet.

Idem ibidem paulo inferius⁵²⁾.

Est aliud⁵³⁾ apostolicum piscandi genus, quo genere solum Petrum piscari Dominus iubet, dicens⁵⁴⁾: Mitte hama, et cum piscem, qui primus⁵⁵⁾ ascenderit, tolle.

C. IX. Nulla perturbatio a tramite apostolicae sedis retrahat, quae omnes haereseis semper destruxit.

Item Lucius Papa Episcopis Galliae et Hispaniae⁵⁶⁾.

A recta ergo fide et apostolico tramite propter ullam persecutionem⁵⁷⁾ nolite recedere, scientes, quoniam iuxta Salvatoris sententiam beati sunt⁵⁸⁾ qui persecutionem patientur propter iustitiam. Haec est⁵⁹⁾ Apostolorum viva⁶⁰⁾ traditio; haec⁶¹⁾ vera caritas, quae praedicanda est, et praecipue diligenda ac fovenda, atque fiducialiter ab omnibus tenenda; haec sancta et apostolica mater omnium ecclesiarum Christi ecclesia, quae per Dei omnipotentis gratiam a tramite apostolicae traditionis nunquam errasse probatur, nec haereticis novitatibus depravata⁶²⁾ succubuit, sed, ut in exordio normam fidei Christianae percepit ab auctoribus suis Apostolorum Christi principibus, illibata finetenus⁶³⁾ manet.

C. X. Fides Romanae ecclesiae omnem haeresim destruit, nullam fovet.

Item Sixtus Papa II. ad Gratianum Episcopum, ep. I.⁶⁴⁾ Memor sum, me sub illius nomine ecclesiae praesidere, cuius Domino Iesu Christo est confessio glorificata, et cu-

fluct. multi: Ed. Bas. — 43) providentia: ead. — 44) superat: ead. — 45) quomodo: Ed. Bas. — 46) add.: est: ead. — 47) ubi: Ed. Ven. II. — ibi: Edd. rell. — 48) add.: in captivam: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 49) Luc. c. 5. v. 4. — 50) i. e. scire: Edd. coll. o. — 51) plenae: Edd. Lugdd. II. III. — C. VIII. 52) Polyc. ib. — 53) et al.: orig. — 54) Matth. c. 17. v. 26. — 55) primum: Edd. coll. o. — C. IX. 56) Caput Pseudoisidori. — cf. Agathonis ep. ad Constantinianum. Paganatum. — Ans. I. 1. c. 35 (36). Polyc. I. 1. t. 3. — 57) perturbationem: Edd. coll. o. — Ans. — 58) Matth. c. 5. v. 10. — 59) add.: aeterna: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 60) vera: Ed. Bas. — 61) add.: est: ib. — 62) depravanda: Ans. — Edd. coll. o. — 63) fide tenus: ead. — Ed. Pith. — C. X. 64) Cap. Pseudoisidori. — Ans. I. 1. c. 36 (37). Polyc. I. 1. t. 3.

ius⁶⁵) fides nullam haeresim unquam fovit⁶⁶), sed omnes quidem haereses destruit. Intellego autem mihi aliter non licere, quam ut omnes conatus meos ei causas, in qua universalis ecclesiae salus infestatur, impendam.

C. XI. *Nullis haeresibus Romana succubuit ecclesia.*

Item Eusebius Papa Episcopus Thusctas, epist. III.⁶⁷)
In sede apostolica extra maculam semper est catholica servata religio.

C. XII. *Ad Romanam referatur ecclesiam, quoties ratio fidei ventilatur.*

Item Innocentius Papa Episcopus Concilii Milevitan, epist. XXVI.⁶⁸)

Quoties fidei ratio ventilatur, arbitrator omnes fratres et coepiscopos nostros non nisi ad Petrum, id est sui nominis et honoris auctorem⁶⁹), referre debere (veluti nunc retulit vestra dilectio) quod per totum mundum possit ecclesiis omnibus in commune⁷⁰) prodesse.

C. XIII. *Christianae religionis zelus Romana ecclesia prae ceteris habuit.*

Item Iulius Papa ad Episcopos orientales, epist. I.⁷⁰)

Officii nostri consideratione non est nobis⁷¹) dissimulare, non est tacere libertas, quibus maior cunctis Christianae religionis zelus incumbit⁷²).

C. XIV. *Aliorum ora non timet fides, quam Romana commendat ecclesia.*

Item Hieronymus ad Damasum in expositione symboli⁷³).

Haec est fides, Papa beatissime, quam in ecclesia catholica didicimus, quamque semper tenuimus et tenemus; in qua si minus perite aut parum caute forte aliquid positum est, emendari cupimus a te, qui Petri et fidem et sedem tenes. Sin autem haec nostra confessio apostolatus⁷⁴) tui iudicio comprobatur, quicunque me culpave⁷⁵) voluerit, se imperitum, vel malevolum, vel etiam non catholicum, non⁷⁶) me⁷⁷) haereticum comprobabit. *Item: §. 1. Sancta Romana⁷⁸) ecclesia, quae semper immaculata mansit⁷⁹), et Domino providente et B. Petro apostolo opem ferente in futuro⁸⁰) manebit, sine ulla haereticorum insultatione firma⁸⁰) et immobilis omni tempore persistet.*

C. XV. *Aliud quam Romana ecclesia neque sentire, neque docere permittitur.*

Item Marcellus Papa universis Episcopis per Antiochiam constitutis, epist. I.⁸¹)

Rogamus vos, fratres⁸²), ut non aliud doceatis neque sentiat, quam quod a B. Petro apostolo et reliquis apostolis et Patribus acceptatis. **Ab⁸³) illo enim primo instructi estis. Ideo non oportet vos proprium derelinquere patrem, et alios sequi. Ipse enim caput est totius ecclesiae, cui ait Dominus⁸⁴): Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, etc.** Eius enim sedes primitus apud vos fuit, quae postea iubente Domino Romam trans-

lata est, cui adminiculante gratia divina hodierna praestemus die. Nec⁸⁵) ab eius dispositione vos deviare oportet, ad quam cuncta maiora ecclesiastica negotia divina disponente gratia iussa sunt referri, ut ab ea regulariter disponantur, a qua sumere principia. Si vero vestra Antiochena, quae olim prima erat, Romana cessit sedi, nulla est, quae eius non sit subiecta ditioni.

C. XVI. *Alexandrinae ecclesiae a Romana dissentire non licet.*

Item Leo Papa Dioscuro Episcopo Alexandrino, epist. LXXIX. al. LXXXI.⁸⁶)

Quum beatissimus Petrus apostolicum⁸⁷) a Domino accepit principatum, et Romana ecclesia in eius permaneat institutis, nefas est credere, quod sanctus⁸⁸) discipulus eius⁸⁹) Marcus, qui Alexandriam primus ecclesiam gubernavit, aliis regulis traditionum⁹⁰) suarum decreta formaverit, quum iure dubio de eodem fonte gratiae unus spiritus fuerit⁹¹) et discipuli, et magistri, ne aliud ordinatus⁹²) tradere potuerit⁹²), quam quod ab ordinatore suscepit.

C. XVII. *Professione suae fidei aurem erroris Romana abscedit ecclesia.*

Item Ambrosius in commentariis ad c. 22. Lucas, lib. X. c. 12.⁹³)

Si Petrus volens percussit aurem, docuit, quod aurem habere in specie⁹⁴) non deberent⁹⁵), quam in ministerio⁹⁶) non haberent⁹⁷). Sed bonus Dominus et ipsi refundit auditum, secundum prophetica⁹⁸) dicta demonstrans, et ipsos, si convertantur, posse sanari, qui in passione Domini⁹⁹) vulnerati sunt, eo, quod omne peccatum fidei¹⁰⁰) mysteriis ablatur. Tollit ergo Petrus aurem. Quare Petrus? Quia ipse est, qui accepit claves regni coelorum. Ille enim condemnat, qui et absolvit, quoniam ligandi et solvendi idem adeptus est potestatem. Tollit autem¹⁰¹) male audientis, tollit autem gladio spirituali aurem interiori male intelligentis. Caveamus, ne cui tollatur auricula, dum¹⁰²) legitur passio Domini. Si ad divinitatem eius referimus infirmitatem corporeae passionis, excidit auricula, et excidit a Petro, qui non passus est Christum prophetam aestimari, sed Dei filium docuit fidei confessione signari.

C. XVIII. *Extra unitatem sanctae ecclesiae Spiritus sanctus non accipitur.*

Item Cyprianus in tractatu de unitate ecclesiae¹⁰³).

Loquitur Dominus ad Petrum¹⁰⁴): *Ego dico tibi, inquit, quia tu es Petrus, et super istam¹⁰⁵) petram aedificabo ecclesiam meam.* Super unum aedificat ecclesiam, et quamvis Apostolis omnibus post resurrectionem suam potestatem tribuat, et dicat¹⁰⁶): *Sicut misit me pater, et ego mitto vos. Accipite Spiritum sanctum, tamen ut unitatem manifestaret, unitatis eiusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit. Hoc erant utique et ceteri Apostoli, quod fuit et Petrus, pari consortio praediti et honoris et potestatis. Sed exordium ab unitate proficiscitur, ut ecclesia¹⁰⁷) una monstretur, quam unam*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIV. h) Sancta: Haec videntur sumta ex epistola Marci Papae ad Athanasium, sed alio modo aptata. Nam apud illum post alia quaedam sic legitur: *Non, ut nos aliquid sinistrum vestra ex parte arbitremur, sed nos et vos, illosque abaque ulla in posterum titubatione unum sentire optaremus, et sancta Romana ecclesia, quae semper immaculata mansit, et Domino providente et B. Petro apostolo opem ferente in futuro manebit, sine ulla haereticorum insultatione firma et immobilis omni tempore persisteret.*

Quaest. I. C. X. 65) cuius et: Edd. coll. o. pr. Bas. — 66) fovet: Edd. coll. o. — in orig. est: *cui. fides nullam unquam fallit, sed.* — C. XI. 67) Cap. Pseudoisidori. — C. XII. 68) scr. A. 417. — Ans. I. 1. c. 27 (98). I. 2. c. 54 (59). — 69) auctoritatem: Edd. coll. o. — C. XIII. 70) Caput Pseudoisidori. — Ans. I. 1. c. 38 (41). citat ex Siricio, cuius verba in prooemio ep. ad Himerium sua fecit quisquis est decretalium Pseudois. auctor. — Polyc. I. 1. t. 3. — 71) opus: Ed. Bas. — 72) succumbit: Merila. — C. XIV. 73) Non est Hieronymi. — Polyc. ib. — 74) et ap.: Ed. Bas. — 75) maculare: orig. — 76) sed: Edd. coll. o. — 77) ex Pseudoisidori. ep. Marci ad Athanasium. — 78) permansit: Edd. coll. o. — 79) add.: saeculo: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 80) atque firma: Edd. coll. o. — C. XV. 81) Caput Pseudoisidori. — cf. praefat. conc. Nic., quae est in codice Quesnelli (ap. Baller. Opp. Leonis. M. t. 3.), Innoct. I. ep. 2., et Greg. M. ep. 59. I. 9. Ed. Maur. — Ans. I. 1. c. 15 (16). Polyc. I. 1. c. 15. — 82) add.: dilectissimi: Edd. coll. o. —

C. XV. i) In hoc capite aliqua sunt et addita, et in suum locum restituta ex originali. Glossa autem ad verbum: *oportet*, facile transponi potest.

C. XVI. k) Traditionum: Sic est emendatum ex duobus vetustis Gratiani codicibus, Anselmo, et originali ipso. Antea legebatur: *aliis regulis*) et traditionibus sua decreta firmaverit.*

C. XVII. l) Citabatur antea ex Gregorio, apud quem non est inventum.

85) Verba asteriscis inclusa non sunt ap. Ans. — 84) Matth. c. 16. v. 18. — 85) totus hic vers. (*Nec — princ.*) in Edd. coll. o. est in finem cap. relectus. — C. XVI. 86) Ep. 9. Ed. Baller. scr. A. 445. — Ans. I. 1. c. 30 (31). — 87) apostolicus: Ans. — Edd. coll. o. — 88) add.: episcopus: ib. — 89) ipsius: Coll. Hisp. — Ans. — Ed. Bas. — illius: Edd. rell. — 90) ecclesiae: Ed. Ven. I. — 90) fuerit: Ed. Bas. — 91) ordinatus: Ed. Lugd. I. — 92) potuit: Edd. coll. o. — C. XVII. 93) cf. Ioan. c. 18. — 94) in spem: Edd. coll. o. — 95) debent: Ed. Arg. — 96) mysterio: orig. — monasterio: Ed. Ven. II. — 97) habebant: Edd. coll. o. — 98) Esa. c. 35. — 99) Christi: caed. — 100) ministerio fidei: caed. — 101) aurem: Böhm. — autem aurem: Edd. coll. o. — 102) non est in orig. — C. XVIII. 103) Ans. I. 1. c. 10 (11). I. 5. c. 1. Polyc. I. 7. t. 3. — 104) Matth. c. 16. v. 18. — 105) hanc: Edd. coll. o. — 106) Ioan. c. 20. v. 21. — 107) add.: Christi: Ans. — Edd. coll. o.

ecclesiam etiam in Cantico Canticorum¹⁰⁸) Spiritus sanctus ex persona Domini designat¹⁰⁹) et dicit: *Una est columba mea, perfecta mea; una¹¹⁰) est matris¹¹¹) suae, electa genitricis¹¹²) suae.* Hanc ecclesiae unitatem *) *qui non tenet tenere se fidem credit? Qui ecclesiae renittitur et resistit in ecclesia se esse confidit? Quando* et B. apostolus Paulus hoc idem* doceat¹¹³), et sacramentum unitatis ostendit, dicens¹¹⁴): Unum corpus, et unus spiritus: una spes vocationis vestras¹¹⁵). Unus dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus.* Quam unitatem tenere firmiter et vindicare debemus, maxime episcopi¹¹⁶), qui in ecclesia¹¹⁷) praesidemus, ut episcopatum¹¹⁸) ipsum unum atque indivisibilem probemus. Nemo fraternitatem *mendacio¹¹⁹)* fallat, nemo fidei veritatem perfida praevaricatione corrumpat. §. 1. Episcopatus unus est, cuius a singulis¹²⁰) in solidum pars tenetur. Ecclesia¹²¹) una est, quae in multitudinem latius incremento foecunditatis extenditur, quomodo *solis¹²²) multi radii¹²³), sed lumen unum, et rami arboris multi¹²⁴), sed robur unum tenaci radice fundatum, et quum¹²⁵) de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas¹²⁶) licet diffusa videatur exundantis copiae largitate, unitas tamen¹²⁷) servatur in origine. Avelle radium solis a corpore: divisionem *lucis¹²⁸)* unitas non capit. Ab arbore frange ramum: *Fructus¹²⁹)* germinare non poterit. A fonte praecide rivum: *praecisus arescet¹³⁰)*. Sic et ecclesia Domini¹³¹) luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit: unum tamen *lumen¹³²)* est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur. Ramos suos in¹³³) universam terram copia ubertatis extendit¹³⁴), profluentes largiter¹³⁵) rivos latius pandit¹³⁶): unum tamen caput est, et origo una, et¹³⁷) una mater est foecunditatis *successibus¹³⁸) copiosa¹³⁹)*. *Illius foetu nascimur, illius lacte nutrimur, spiritu eius animamur.* Adulterari non potest sponsa Christi: incorrupta est et pudica. Unam domum novit: unius cubiculi¹⁴⁰) sanctitatem casto¹⁴¹) pudore custodit.*

[C. XIX. *Non habet Deum patrem universalis ecclesiae relinquens unitatem.*

Idem *ibidem paulo inferius¹⁴²)*.

Alienus est, profanus est, hostis est: habere *iam¹⁴³)* non potest Deum patrem qui ecclesiam¹⁴⁴) non habet matrem. *Item infra: §. 1. Dominus *enim¹⁴⁵)*, quum discipulis suis¹⁴⁶) unanimiter suaderet et pacem: Dico¹⁴⁷)*, inquit, *vobis, quoniam si duobus¹⁴⁸) ex vobis convenerit in terra, de omni re, quamcumque¹⁴⁹)* petieritis, *continget vobis a patre meo, qui in caelis est. Ubicumque enim fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum eis¹⁵⁰) sum, ostendens¹⁵¹) non multitudini, sed unanimitati deprecantium plurimum tribui. Si duobus, inquit, ex vobis convenerit in terra: unanimiter prius posuit, concordiam pacis ante praemisit, ut conveniat nobis fideliter et firmiter, docuit. Quomodo autem potest ei¹⁵²) cum aliquo¹⁵³) convenire, cui¹⁵⁴) cum corpore ipsius ecclesiae, et cum universa fraternitate non convenit? Quomodo¹⁵⁵) possunt duo aut tres in nomine Christi colligi, quos¹⁵⁶) constat a Christo et ab eius evangelio separari?*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVIII. m) Unitatem: Quae sequuntur usque ad vers. Quando. addita sunt ex originali*), ex quo alia etiam addita, et emendata sunt.

C. XIX. n) Si duobus: Sic legitur in octo vetustis B. Cypriani codicibus, et hic, et aliis locis, ubi haec evan-

Quaest. I. C. XVIII. 108) Cant. c. 6. v. 8. — 109) designaverat: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 110) et una: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 111) matris: Edd. coll. o. — 112) genitricis: ead. — 113) non sunt ap. Ans. — 114) doceat: Ans. — Edd. coll. o. — 114) Ezech. c. 4. v. 4. 5. — 115) nostras: Edd. coll. o. pr. Bas. — 116) nos ep.: Edd. coll. o. — 117) add.: Des: ead. — 118) add.: quoque: ead. — orig. — 119) cui singularis: Edd. coll. o. — orig. — 120) et eccl.: ead. — eccl. quoque: orig. — 121) add.: sunt: Edd. coll. o. — 122) add.: sunt: ead. — 123) quomodo: ead. — Ans. I. 5. — 124) et num.: Edd. coll. o. — 125) add.: integra: ead. — 126) fractus: orig. — 127) arescit: Edd. coll. o. — 128) Des: Ed. Bas. — †) non est ap. Ans. I. 5. — 129) per: Edd. coll. o. — 130) ostendit: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 131) largitur rivos, ramos: Edd. coll. o. pr. Bas. — 132) expandit: orig. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 133) et un.: absunt ab Edd. Nor. Ven. I. II. — 134) copiosas: Edd. coll. o. pr. Bas. — 135) cubilis: Ed. Bas. — 136) in cast.: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XIX. 137) Ans. I. 5. c. 3 (3). Polyc. lb. — 138) qui universalis ecclesiae non tenet unitatem: Ans. — Edd. coll. o. — 139) add.: alt.: Edd. coll. o. pr. Bas. — 140) Matth. c. 18. v. 19. 20. — *) ita in Edd.

C. XX. *Ligandi et solvendi non habet potestatem qui unitatem pacis catholicae non habet.*

Item Augustinus lib. VII. de baptismo, c. 51. o)

Omnibus consideratis puto me non temere dicere, alios ita esse in domo Dei, ut ipsi etiam sint eadem domus Dei, quae¹⁴⁹) dicitur aedificari super petram, quae¹⁵⁰) unica columba appellatur, quae¹⁵¹) sponsa pulchra sine macula et ruga, et hortus conclusus, fons signatus, puteus¹⁵²) aquae vivae, paradus cum fructu pomorum; quae domus etiam claves accepit, ac potestatem solvendi et ligandi. Hanc domum si quis corripientem corrigentemque contemserit, *sit tibi, inquit¹⁵³)*, *sicut ethnicus et publicanus.* De hac domo dicitur¹⁵⁴): *Domine, dilexi decorem domus tuae, et locum habitationis gloriae tuae; et: Qui¹⁵⁵) habitare facit unanimes in domo; et: Iocundatus¹⁵⁶) sum in his, quae dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus; et¹⁵⁷): Beati, qui habitant in domo tua, Domine; in saecula saeculorum laudabunt te.*

C. XXI. *Varia crimina variis sunt poenis afficienda.*

Idem libro II., cap. 6.

Non afferamus stateras¹⁵⁸) dolosas, ubi appendamus quod volumus *et quomodo volumus¹⁵⁹)* pro arbitrio nostro, dicentes, hoc grave, hoc leve est: sed afferamus divinam stateram de scripturis sanctis, tanquam de thesauris dominicis, et in illa quid sit gravius appendamus: *imo non appendamus, sed a Domino appensa recognoscamus.* Tempore *illo¹⁶⁰)*, quo Dominus prius delicta recentibus poenarum exemplis cavenda monstravit¹⁶¹), et idolum fabricatum atque adoratum est, et propheticus liber ira regis contemtoris incensus, et schisma tentatum, et idololatria gladio punita est, exusto libri bellica caede et peregrina captivitate, schisma hiatu terrae, sepultis auctoribus vivis, et ceteris coelesti igne consumptis. Quis iam dubitaverit, hoc esse sceleratius commissum, quod est gravius vindicatum?

C. XXII. *Ex sola ecclesia sacrificium Dominus accipit.*

Item Gregorius in Moralibus, lib. XXXV. c. 6. ¹⁶⁰)

Quia ex sola ecclesia catholica veritas conspicitur, apud se esse locum Dominus perhibet¹⁶¹), de quo videatur. In petra Moyses ponitur, ut Dei speciem¹⁶²) contempletur, quia, nisi quis fidei soliditatem tenuerit, divinam praesentiam non cognoscit¹⁶³). De qua soliditate Dominus dicit: *Super hanc petram aedificabo etc.¹⁶⁴)*. *Et supra: §. 1. Sola quippe est, per quam sacrificium Dominus libenter accipiat; sola, quae pro errantibus fiducialiter intercedat¹⁶⁵)*. Unde etiam de agni hostia Dominus praecipit, dicens¹⁶⁶): *In una domo comedetur¹⁶⁷)*, *ne effaretis¹⁶⁸) de caribus eius foras¹⁶⁹)*. In una namque domo *agnus¹⁷⁰)* comeditur, quia in una catholica ecclesia vera hostia redemptoris¹⁷¹) immolatur. De cuius caribus divina lex efferi foras prohibet, quia sanctum¹⁷²) dari canibus vetat. Sola¹⁷³) est, in qua bonum¹⁷⁴) fructuose peragitur, unde et mercedem¹⁷⁵) denarii non nisi qui intra vineam laboraverant acceperunt. Sola est, quae intra se positos valida

gelii sententia affertur. In vulgatis tamen est, ut antea apud Gratianum: *Si duo ex vobis convenerint**)*.

C. XX. o) Antea et hoc, et sequens caput tribuebantur Hieronymo***), quemadmodum etiam apud Anselmum et in Polycarpo.

coll. o. — 141) quaecumque — contingit: ead. — 142) Ans: ead. pr. Arg. Bas. — 143) ostendit: Edd. coll. o. — 144) ipse: ead. — 145) alio: Ed. Bas. — 146) qui: Edd. coll. o. — 147) add.: ostem: ead. — 148) quod: Ed. Lugd. II. — C. XX. ****) ita in Edd. coll. o. — Ans. I. 5. c. 3 (4). Polyc. I. 7. t. 3. — 149) Matth. c. 16. v. 18. — 150) Cant. c. 6. v. 8. — 151) Ephes. c. 5. v. 24. — 152) et put., — et par.: Edd. coll. o. — 153) Matth. c. 18. v. 17. — 154) Psal. 25. v. 8. — 155) Psal. 67. v. 7. — 156) Laetatus: Edd. coll. o. — cf. Psal. 121. v. 1. — 157) Psal. 83. v. 5. — C. XXI. 158) cf. Prov. c. 11. v. 1. — 159) cf. Exod. c. 32. Num. c. 16. Hierem. c. 36. — C. XXII. 160) Ans. I. 1. c. 56 (57). Polyc. I. 7. t. 3. — 161) prohibet: Ed. Bas. — 162) faciem: Ans. — Edd. coll. o. — (cf. Exod. c. 33.) — 163) agnoscit: ib. — cf. Matth. c. 16. v. 18. — 164) ecclesiam meam: Edd. coll. o. — 165) intercedit: Ed. Bas. — 166) Exod. c. 13. v. 46. — 167) comeditis: Edd. Nor. Ven. I. — comedetis: Edd. rell. — add.: agnum: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 168) effaretis al. effaratis: Ans. — afferetis: Edd. Ven. II. Par. Lugd. I. — 169) extra foras: Edd. coll. o. — 170) abest ab Ans. — 171) redemptoris: id. — 172) Matth. c. 7. v. 6. — 173) totus hic vers. abest ab Ans. — 174) opus bon.: orig. — 175) Matth. c. 20. v. 9.

caritatis compage custodit. Unde et aqua¹⁷⁶) diluiv arcam quidem ad sublimiora sustulit, omnes autem, quos extra arcam invenit, exstinxit¹⁷⁷).

C. XXIII. *Non exhibet fidem Christo qui corpus eius discerpi.*

Item Ambrosius in oratione funebri de obitu fratris¹⁷⁸). Advocavit ad se Cyprianus^p) episcopum Satyrum, nec ullam veram putavit, nisi verac fidei gratiam, percunctatusque ex eo¹⁷⁹) est, utrumnam¹⁸⁰) de episcopis catholicis esset, hoc est si cum Romana ecclesia conveniret. Et forte ad id locorum in schismate regionis illius ecclesia erat. Lucifer enim se a nostra communione "tunc temporis" diviserat, et quamquam pro fide exulasset, et fidei suae reliquisset heredes, non putavit tamen fidem esse in schismate. Nam etsi fidem erga Deum tenerent, tamen erga Dei ecclesiam non tenebant, cuius patiebantur velut quosdam artus dividi et membra lacerari. Etenim, quum propter ecclesiam Christus passus sit, et corpus Christi ecclesia sit, non videtur ab his exhiberi Christo fides, a quibus evacuatur passio eius, corpusque¹⁸¹) distrahitur. Itaque quamvis gratiae foenus^q) teneret, et metueret tanti nominis debitor navigare, tamen eo transire maluit, ubi tuto¹⁸²) posset¹⁸³) exsolvere¹⁸⁴). Iudicabat enim divinae solutionis^r) gratiam in affectu ac fide esse, quam quia¹⁸⁵) statim, ubi¹⁸⁶) primum copia liberior ecclesiae fuit, implere non distulit, Dei gratiam et accepit desideratam, et servavit acceptam.

C. XXIV. *Etiam corpore ab eo recedendum est, qui fidem Christi non habet.*

Item Beda super epistolam Ioannis secundam, c. vii.

"Omnis¹⁸⁷), qui recedit, et non permanet in doctrina¹⁸⁸) Christi, Deum¹⁸⁹) non habet. Qui permanet in doctrina¹⁹⁰) Christi, hic et Patrem, et Filium habet. Si quis venit¹⁹¹) ad vos, et hanc doctrinam non affert¹⁹²), nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis. Qui enim dicit illi Ave, communicat eius malignis¹⁹³) operibus." Haec¹⁹⁴) Ioannes de schismaticis sive haereticis detestandis¹⁹⁵) quae verbis docuit etiam factis exhibuit. §. I. Narrat enim de illo auditor illius¹⁹⁶) sanctissimus¹⁹⁷) et martyr fortissimus Polycarpus, Smyrnaeorum antistes, quod¹⁹⁸) tempore quodam, quum apud Ephesum balneae lavandi gratia fuisset ingressus, et vidisset ibi Cerinthum, exsilerit¹⁹⁹) continuo, et²⁰⁰) discesserit²⁰¹) non lotus, dicens: Fugiamus hinc, ne et²⁰²) balneae ipsae corrumpant²⁰³), in quibus Cerinthus lavat²⁰⁴) inimicus veritatis. Idem etiam Polycarpus Marcioni aliquando quum occurrisset, dicenti sibi: Agnosca²⁰⁵) nos! respondit: Agnosco primogenitum satanae.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIII. p) Cyprianus: Apud B. Ambrosium et Anselmum legitur: *Advocavit ad se episcopum Satyrum*. Narrat enim Ambrosius Satyrum fratrem suum, quum in Sardiniam appulisset, ad se episcopum Sardum vocasse, ut sciret, Luciferianusne, an catholicus esset. Sed ob glossam, et eum, qui casum scripsit, non est mutatum.

q) Foenus: Antea legebatur: *foedus*). Restitutum est ex aliquot vetustis exemplaribus, originali, et ceteris collectoribus.

r) Solutionis: In aliquot manuscriptis, et apud B. Ambrosium, et ceteros collectores legitur: *divinae solutio-*

C. XXV. *Profanus est extra ecclesiam B. Petri agnum comedere tentans.*

Item Hieronymus ad Damasum²⁰⁶).

Quoniam vetusto^s) oriens inter se populorum furore collisus indiscissam²⁰⁷) Domini tunicam et desuper textam²⁰⁸) per²⁰⁹) frustra discerpi, et Christi vineam vulpes exterminant, "ut^t inter lacus contritos, qui non habent aquam, difficile²¹⁰) ubi fons signatus et hortus ille conclusus sit possit intelligi, ideo mihi cathedram Petri et fidem apostolico²¹¹) ore laudatam censui consulendam, inde nunc meae animae postulans cibum, unde olim Christi vestimenta suscepi. Neque vero²¹²) tanta²¹³) vastitas²¹⁴) elementi liquentis, et interiacens longitudo²¹⁵) terrarum me a pretiosae margaritae potuit inquisitione prohibere. Ubiunque²¹⁶) fuerit corpus, illuc²¹⁷) congregantur²¹⁸) aquilae²¹⁹). Profligato a sobole mala patrimonio, apud vos solum incorrupta patrum²²⁰) servatur hereditas²²¹). Ibi cespit terra foecundo²²²) dominici²²³) seminis puritatem centeno fructu refert, hic obruta²²⁴) sulcis frumenta in²²⁵) lolium avenasque degenerant. Nunc in occidente sol iustitiae oritur, in oriente autem Lucifer ille, qui ceciderat, supra sidera posuit thronum suum. Vos²²⁶) estis lux mundi, vos sal terrae, vos aurea vasa et argentea: hic testacea^t) vasa "vel lignea" virga ferrea^u) et aeterno²²⁷) operiuntur incendio. Quamquam igitur tui me terreat magnitudo, invitat tamen humanitas²²⁸). A sacerdote victima²²⁹) salutem, a pastore praesidium ovium flagito. Fatiscat²³⁰) invidia Romani culminis, recedat ambitio. Cum successore piscatoris et discipulo²³¹) crucis²³²) loquor. Ego nullum praemium²³³) nisi Christum sequens, beatitudini tuae, id est cathedrae Petri²³⁴), communionem consocior²³⁵). Super²³⁶) illam petram aedificatam ecclesiam scio. Quicumque²³⁷) extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in arca Noe²³⁸) non fuerit, peribit regnante diluvio. Et quia pro meis facinoribus ad eam solitudinem commigravi, quae Syriam iuncto²³⁹) Barbariae fine determinat, nec²⁴⁰) possum sanctum Domini, tot interiacentibus spatiis, a sanctimonia tua semper expetere, ideo²⁴¹) "hic" collegas tuos Aegyptios confessores²⁴²) sequor, et sub onerariis²⁴³) "navibus" parva navicula delitescio. Non novi Vitalem, Meletium²⁴⁴) respuo, ignoro Paulinum. Quicumque²⁴⁵) tecum non colligit, spargit, hoc est, qui Christi non est antichristi est.

C. XXVI. *Haereticorum consortia a catholicis sunt fugienda.*

Item Ambrosius in commentariis ad c. 9. Lucas²⁴⁶).

Quae dignior domus apostolicae praedicationis ingressu, quam sancta ecclesia? aut quis praefereendus magis omni-

nem gratiae. Sed ob glossam non est emendatum; operae pretium autem fuerit integrum Ambrosii locum perlegere.

C. XXV. s) Vetusto: Antea legebatur: *vetus* **). Emendatum est ex originali, quoniam glossa nihilominus convenit.

t) Virga ferrea: Apud B. Hieronymum legitur: *Virgam ferream et aeternum operiuntur incendium* ***). Sed ob glossam non est emendatum, quae etiam causa fuit, cur aliquot aliis locis satis visum fuerit indicare in margine lectionem ipsam originalis.

Quaest. I. C. XXII. 176) Genes. c. 7. — 177) occidit: Ans. — C. XXIII. 178) Ans. l. 13. c. 43. Polyc. l. 7. t. 4. — 179) eodem: Edd. coll. o. — 180) utrumne: Ed. Bas. — 181) atque: Edd. coll. o. — 182) ita in ead. — 183) tute: ead. — 184) possit: Ed. Bas. — 184) tollere: Ed. Arg. — 185) quidem: orig. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 186) ut: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXIV. 187) Coll. tr. p. p. 2. t. 50. c. 13. 14. — 2 Ioan. c. 1. v. 9—11. — 188) add.: Iesu: Ed. Bas. — 189) hic Deum: Edd. coll. o. — 190) add.: Iesu: Ed. Bas. — 191) venerit: Edd. coll. o. — 192) afferet: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 193) malis: Edd. coll. o. — 194) add.: enim: ead. pr. Lugdd. II. III. — 195) vitandis: Edd. coll. o. — 196) eius: ead. — 197) add.: vir: ead. — 198) quia: ead. — 199) exiit: Ed. Bas. — exte: Edd. rell. — 200) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 201) discessit: Edd. coll. o. — 202) non est in Ed. Bas. — 203) nos corrumpant: Edd. coll. o. pr. Bas. — 204) lavantur: Edd. coll. o. — 205) agnosce: ead. — C. XXV. 206) Ep. temporis incerti, sed genuina, ut videtur. — Ans. l. 1. c. 64 (65). Polyc. l. 9. t. 4. — 207) ita etiam Ans. — 207) indiscissa: Ed. Arg. — cf. Ioan. c. 19. v. 23. — 208) connectant: Edd. Bas. Nor. Par. Lugdd. — 209) minutatim per frustra: Ans. — Edd. coll. o. — 210) et diff.: Edd. coll. o. — 211) cf. Rom. c. 1. — 212) enim: Edd. Bas.

Lugdd. II. III. — 213) tanti: Edd. coll. o. — 214) abest ab Ans. — 215) latitudo: Edd. coll. o. — 216) Matth. c. 16. v. 28. — 217) illic: Vulg. — Edd. coll. o. — 218) congregabuntur: lb. — Ans. — 219) et aqu.: Vulg. — Edd. coll. o. — 220) omnino: Edd. coll. o. — 221) auctoritas: ead. — Ans. — 222) foecunda: Ed. Bas. — 223) cf. Matth. c. 13. — 224) obrupta: Edd. Ven. I. II. — 225) abest ab Ans. et Edd. Arg. Bas. — 226) Matth. c. 5. v. 14. — t) testae: Edd. coll. o. — 2 Tim. c. 2. v. 20. — *** et Ans. — 227) aeternum — incendium: Edd. coll. o. pr. Bas. Par. Lugdd. — 228) humillitas: Edd. coll. o. — 229) victimam salutis: orig. — Ans. — 230) Facessat: lb. — 231) discipulorum: Ans. — discipuli: Ed. Bas. — discipulum: Ed. Arg. — discipulo: Edd. rell. — 232) Christi: Ans. — Edd. coll. o. — 233) primum: orig. — Ans. — 234) Beati P.: Edd. Arg. Bas. — sanct. P.: Edd. rell. — 235) consortior: Edd. coll. o. — 236) Matth. c. 16. v. 18. — 237) Exod. c. 12. v. 46. — 238) Gen. c. 7. — 239) coniuncto: Edd. coll. o. — 240) non: ead. — 241) Ideoque: ead. — sequ.: hic: neque ap. Ans. leg. — 242) martyres et conf.: Edd. coll. o. — 243) honorariis: Ed. Bas. — honorariis: Ed. Arg. — sequ.: nav.: abest ab Ans. — 244) Miletum: Edd. coll. o. — 245) Matth. c. 12. v. 30. — C. XXVI. 246) Ans. l. 5. c. 23 (22). Polyc. l. 3. t. ult.

bus videtur, quam Christus²⁴⁷), qui pedes suis lavare consuevit hospitibus, et quoscunque sua receperit domo, pollutus non patitur²⁴⁸) habitare vestigiis, sed maculosos licet vitæ prioris, in reliquum tamen dignatur²⁴⁹) mundare²⁵⁰) processus? Hic est igitur solus, quem nemo deserere debet, nemo mutare, cui bene dicitur²⁵¹): *Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes, et nos credimus.* Vides exsecutorem celestium præceptorum, qui, quoniam non mutavit hospitium, celestis²⁵²) consortium habitationis²⁵³) emeruit? Fides igitur in primis ecclesie quaerenda mandatur, in qua, si Christus habitator sit, haud dubie sit legenda²⁵⁴). Sin vero populus perfidus, aut præceptor haereticus deformet habitaculum²⁵⁵), vitanda haereticorum communio, fugienda synagoga censetur, excutiendus pedum pulvis, ne fatiscitibus perfidia sterilis siccitatibus tanquam humi²⁵⁶) arido²⁵⁷) arenosorum mentis vitæ vestigium polluatur. Nam sicut corporeas infirmitates populi fidelis suscipere in se debet evangelii prædicator, *et tanquam propriis inaniam gesta pulveri comparanda allavere atque abolere vestigiis*, iuxta quod scriptum est: *Quis²⁵⁸) infirmatur, et ego non infirmor?* ita, si qua est ecclesia, quæ fidem respuat, nec apostolicæ prædicationis fundamenta possideat, ne quam labem perfidiae possit aspergere, deserenda est. Quod Apostolus quoque evidenter asseruit, dicens²⁵⁹): *Haereticum hominem post unam²⁶⁰) et secundam²⁶¹) correptionem²⁶²) devita.*

C. XXVII. *Nec peccatis solvi, nec coeleste regnum ingredi potest qui ab unitate ecclesie est divisus.*

Item Beda super *Matthæum in homilia de festo apostolorum Petri et Pauli, ad c. 16. Matthæi²⁶³)*.

Quicumque ab unitate fidei vel societatis Petri apostoli quolibet modo semetipsum segregant²⁶⁴), tales nec vinculis peccatorum absolvi, nec ianuam possunt regni celestis ingredi.

C. XXVIII. *Non suscipiuntur eorum sacrificia, quorum fides reprobat et vita.*

Item Hieronymus in *Amos Propheta, ad c. 5. 265*)

„Odi²⁶⁶) et proiecisti festivitates vestras, et non capiam odorem coetuum vestrorum. Quod si attuleritis mihi holocaustomata et munera vestra, non accipiam, et vota pinguium vestrorum non²⁶⁷) respiciam.“ §. 1. Odit autem Deus, et non solum odit, sed et²⁶⁸) proiecisti²⁶⁹) festivitates eorum²⁷⁰), qui non celebrant festivitates Dei, sed suas. Et post pauca: §. 2. Odisse²⁷¹) autem, et proicere, et non odorari, humana loquitur similitudine, ut nos affectum Dei nostris sermonibus cognoscamus²⁷²). Et²⁷³) si obtulerint holocausta, ut videantur ieiunare, dare eleemosynas, pudicitiam polliceri (quæ holocausta sunt vera), non ea suscipit Dominus, *nec²⁷⁴) dignatur aspicere pinguisimas hostias eorum*. Non enim²⁷⁵) sacrificiorum magnitudinem, sed offerentium merita causasque diiudicat. §. 3. Unde et vidua, quæ *in evangelio²⁷⁶) in corbonam duo minuta miserat, omnibus a Salvatore præfertur, quia Dominus non ea, quæ offeruntur, sed voluntatem respicit offerentium.

C. XXIX. *Ubi caritas non est, ibi fides vel iustitia locum non habet.*

Item Augustinus de *sermone Domini in monte, lib. I. c. 9. Ubi sana fides non est, non potest esse iustitia, quia²⁷⁷)*

NOTATIONES CORRECTORUM.
C. XXVIII. u) Eorum: In commentariis B. Hieronymi hic, quemadmodum et aliis locis huius capituli, sunt aliquot verba interposita. Sed Ivo hoc loco habet ut Gratianus.

Quæst. I. C. XXVI. 247) add.: est: Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — cf. Ioan. c. 13. — 248) patitur: Ans. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. — 249) dignetur: Edd. Arg. Bas. Lugd. II. — 250) mutare: orig. — 251) Ioan. c. 6. v. 69. — 252) celestium: Edd. coll. o. — 253) consecrationis: Ans. — 254) legendum: Edd. coll. o. — 255) add.: ecclesie: ead. pr. Arg. — 256) humo: Böhm. — 257) aridae arenosaeque: Edd. coll. o. pr. Bas. — humidae arenosaeque (missa voc.: huius) Ans. — 258) 2 Cor. c. 11. v. 29. — 259) Tit. c. 3. v. 10. — 260) primam: Ans. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 261) et alteram: Ed. Bas., absunt ab Edd. rell., in quibus est: prim. scilicet. — 262) correctionem: Edd. coll. o. pr. Arg. — C. XXVII. 263) Ivo Decr. p. 5. c. 25. — 264) segregaverint: Edd. coll. o. — C. XXVIII. 265) Ivo Decr. p. 2. c. 108. — 266) Amos c. 5. v. 21. 22. — 267) respuat: Edd. coll. o. — 268) abest ab Ild. pr. Lugd. II. III. — 269) proicit: ead. pr. Lugd. II. — cf. C. I. qu. 1. c. 61. — 270) agnoscentis: Edd. coll. o. — Ivo. — 271) Sed et: Ed. Bas. — 272) haec — eorum: ap. Iv. non leg. — 273) abest ab eod. — Nam non: Edd.

istatus ex Cæde vivit. Neque schismatici aliquid sibi ex ista mercede promittant, quia similiter, ubi caritas non est, non potest esse iustitia. Dilectio²⁷⁶) enim proximi malum non operatur, quam si haberent²⁷⁷), non dilaniarent corpus Christi, quod est ecclesia²⁷⁸).

C. XXX. *A fide recedens Spiritus perfectionem amittit. Item Innocentius Papa ad Alexandrum, epist. XVIII. 279)*

Haeretici, quum a fide catholica desciverunt²⁸⁰), perfectionem Spiritus, quam acceperant, amiserunt.

C. XXXI. *Sacri officii²⁸¹) potestate penitus carent haeretici. Item Cyprianus Magno fido salutem, lib. I. ep. 6. 281)*

Didicimus²⁸²) omnes omnino haeticos et schismaticos nil habere potestatis ac iuris. Propter quod Novatianus nec debet nec potest excipi, quo minus ipse quoque extra ecclesiam consistens, et contra pacem ac dilectionem Christi faciens, inter adversarios et antichristos computetur. Et paulo post: §. 1. Ecclesia una est, quæ una et intus esse et foris non potest. Si enim apud Novatianum est, apud Cornelium non fuit. Si vero apud Cornelium fuit, qui Fabiano episcopo legitima ordinatione successit, et quem præter²⁸³) sacerdotii honorem martyrio quoque Dominus glorificavit, Novatianus in ecclesia non est, nec episcopus computari potest, qui²⁸⁴), evangelica et apostolica traditione contenta, nemini succedens a se ipso ortus est. Habere namque aut tenere ecclesiam nullo modo potest qui ordinatus in ecclesia non est. Et paulo post: §. 2. Quod²⁸⁵) vero eundem, quem et nos, Deum Patrem, eundem Filium Christum, eundem Spiritum sanctum nosse dicuntur, nec hoc adiuvere tales potest. Et infra: §. 3. Invenimus²⁸⁶) in tali facinore non solum duces et auctores, sed etiam participes poenis destinati, nisi a communione malorum se separaverint, præcipiente per Moysen Domino et dicente²⁸⁷): *Separamini a tabernaculis hominum istorum durissimorum, et nolite tangere ab²⁸⁸) omnibus, quæ sunt eis²⁸⁹), ne simul pereatis in peccatis eorum.* Et quod comminatus per Moysen Dominus fuerat implevit, ut quisquis²⁹⁰) se a Chore, *et* Dathan, et Abiron non separasset, poenas statim pro impia communione²⁹¹) persolveret. Quo exemplo ostenditur et probatur, obnoxios omnes *et* culpæ et poenæ futuros, qui se schismatici contra præpositos et sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint, sicut etiam per Osee prophetam Spiritus sanctus testatur et dicit²⁹²): *Sacrificia eorum, tanquam panis luctus, omnes²⁹³), qui manducant ea, contaminabuntur, docens scilicet et ostendens, omnes omnino²⁹⁴) cum auctoribus²⁹⁵) supplicio coniungi²⁹⁶), qui fuerint eorum peccato²⁹⁷) contaminati. Quæ ergo apud eos merita esse circa Deum possunt, quibus supplicia divinitus irrogantur? Et infra: §. 4. Et autem foris cuncti haeretici et schismatici non habent²⁹⁸) spiritum sanctum, et ideo apud nos eis²⁹⁹) manus imponitur, ut hic accipiatur quod illis nec²⁹⁹) esse, nec dari potest: manifestum est, nec remissionem peccatorum dari per eos posse, quos constat³⁰⁰) Spiritum sanctum non habere.*

C. XXXII. *Proprio spoliuntur honore qui contra pacem ecclesie nituntur.*

Item Liberius Papa in *ep. ad Athanasium³⁰¹)*.

Qui contra ecclesie pacem sunt, si dignitatem aut cingu-

v) Odisse: Ante hæc verba apud B. Hieronymum et Ivonem antecedit c. Odit, supra 1. q. 1.
C. XXX. w) Officii: Sic est emendatum ex plerisque vetustis. Antea legebatur: sacrificii*).

coll. o. — 274) cf. Marc. c. 12. — C. XXIX. 275) Rom. c. 1. v. 17. — 276) Rom. c. 13. v. 10. — 277) add.: haeretici: Edd. coll. o. — 278) add.: catholica: ead. pr. Lugd. I. — C. XXX. 279) scr. A. 415. — Ans. l. 12. c. 52. Polya. l. 7. t. 5. — cf. C. I. q. 1. c. 75. — 280) desiderant: Ans. — discesserunt: Ed. Bas. — destituti: Edd. rell. — C. XXXI. *) ita Edd. coll. o. — 281) scr. A. 255. — Ans. l. 12. c. 41. Polya. l. 7. t. 5. — 282) Didimus: orig. — Ed. Arg. — 283) post: Edd. coll. o. — 284) ut qui: ead. — 285) cf. C. 7. qu. 1. c. 9. — 286) cf. C. 1. qu. 1. c. 70. — 287) Num. c. 16. v. 26. — 288) de: Edd. coll. o. — 289) eorum: ead. — 290) add.: qui: ead. — 291) pia comm.: Ed. Bas. — 292) Os. c. 9. v. 4. — 293) et omni: Edd. coll. o. — 294) et omni: Ed. Bas. — 295) add.: sicut: Edd. coll. o. — 296) contugii: Edd. Nor. Ven. I. II. — 297) peccatis: Edd. coll. o. — 298) abest ab orig. — 299) non est: Edd. coll. o. — 300) constat: ead. — C. XXXII. 301) Caput Pseudo-Isidori, cf. conc. Later. sub Martino c. 4. — Ans. l. 5. c. 65 (69).

lum militiae³⁰²) habeant³⁰³), nudentur eis. Si autem sunt privati, siquidem nobiles existunt³⁰⁴), suarum substantiarum proscriptionem patiantur; si autem ignobiles, non solum in corpore verberentur, sed exilio perpetuo castigantur.

C. XXXIII. *Non consecrat, nec consecratur in schismate constitutus episcopus.*

Item Pelagius Papa³⁰⁵).

Pudenda, ut ita dicam, rapina in divisione est non consecratus, sed execratus episcopus. Si enim ipsam nomen consecrationis rationabili ac vivaci intellectu discutimus, is, qui cum universali detrectat consecrari ecclesia, consecratus dici vel esse nulla ratione poterit. Consecrare enim est simul sacrare. Sed ab ecclesiae visceribus divisus et ab apostolicis sedibus separatus execratur ipse potius, et non consecratur. Iure ergo execratus tantum, non consecratus poterit dicitur, quem simul sacrare in unitate coniunctis membris non agnoscit ecclesia. Videamus tamen, utrum vel ipsarum consuetudinem partium in sua ordinatione³⁰⁶) conservaverint³⁰⁷). Nempe is³⁰⁸) mos antiquus fuit, ut, quia pro longinquitate vel difficultate itineris ab Apostolico onerosum illis fuerat ordinari, ipsi se invicem Mediolanensis et Aquileiensis ordinare episcopi debuissent, ita tamen, ut in ea civitate, in qua erat ordinandus episcopus, alterius civitatis pontifex occurrere debuisset, ut "et" ordinandi electio a praesenti ordinatore ex consensu universalis, cui praeficiendus erat, ecclesiae melius ac facilius potuisset agnosci, et in sua qui ad episcopatum provehendus erat, nec tamen ordinato sui subdendus fuerat, ordinaretur³⁰⁹) ecclesia³¹⁰). Etenim quum, sicut diximus, ecclesia una sit, cui in Canticis Canticorum dicitur³¹¹): *Una est columba mea*, nullam aliam esse constat, nisi quae in apostolica est radice fundata, a quibus ipsam fidem "in" universo propagatam³¹²) orbe³¹³) non potest dubitari. Quod vobis³¹⁴), licet notissimum omnino sit, beati tamen Augustini testimonio comprobemus. Audite, quid in quodam opere suo praeclarissimus doctor dicat ecclesiae. Ait enim³¹⁵): *Quod si nullo modo recte dici potest ecclesia, in qua schisma est, restat, ut, quoniam ecclesia nulla esse non potest, ea sit, quam in³¹⁶) sedis apostolicae per successiones episcoporum radice constitutam, nullorum hominum³¹⁷) malitia (etiāsi nota excludi non possit, sed pro temporis ratione toleranda indicetur) ullo³¹⁸) modo valeat extinguere.*

C. XXXIV. *Unitati non communicat schismaticis consentiens.*

I d e m³¹⁹).

Schisma siquidem ipsum, quod graecum nomen est, scissuram sonat. Sed in unitate scissura esse non potest. Non ergo unitati communicant³²⁰) qui schismaticis communicant³²¹). Partes sibi ipsi fecerunt, et ab eo, quod unum est, apostoli Iudae³²²) iam verbis loquar, semetipsos segregantes, Spiritum non habent. Quibus omnibus illud efficitur, ut, quia in unitate unum non sunt, ut, quia in parte³²³) esse voluerunt, ut, quia Spiritum non habent, corporis Christi sacrificium habere non possint. §. 1. Non autem nobis nunc illa quaestio est, utrum tolerare malos, sed utrum debeamus schismaticis sociari. Si³²⁴) "enim" etiam ipsi³²⁵), licet in suo sensu abundantes, intra materna tamen positi viscera quaerent veritatem, a nobis

repellendi non erant, donec apud eos ratione duce rei veritas claruisset. Sed quia se ab universali ecclesia dividerunt, sicut B. Augustinus³²⁶) ait, omnis catholicus securus eam partem detestatur, cui ecclesiam universalem apostolicis sedibus roboratam non communicare cognoscit. §. 2. Nec enim levigat³²⁷) crimen eorum, magis vero auget, quod eos diu restitisse dixistis, ne apostolicis communicantes sedibus in sua communione reciperent. In hoc enim dum et illi culpandi sunt, qui communicare talibus voluerunt³²⁸), multo magis tamen illi execrandi sunt, qui non solum in sacerdotibus communionem apostolicarum sedium, verum etiam in ipsis laicis spreverunt. Sed nec illud eis prodest, quod eos in eisdem literis vel ignorantia rationis, vel simplicitate intellectus sui a nostra se communione suspendisse perhibetis. Id ipsum enim magis³²⁹) est, propter quod schismatici sunt, quia non eos diversa sentiendi iudicium, sed quaedam apud se delata, sibi tamen incognita metuentes et contra apostolicam sedem temere credentes, pessima divisit opinio. §. 3. Quod schisma specialiter esse beatus denunciat Augustinus, dicens de talibus †): *Adversus auctoritatem illarum ecclesiarum, quae ab apostolica sede epistolas accipere meruerunt, temere credendo, immanissimum schismatis crimen a se propulsare non poterit³³⁰*. Ad summam, aut illos ecclesiam esse creditis, (et, quum duae ecclesiae esse non possint³³¹), nos, quod absit, schismaticos iudicabitis,) aut, si veram in apostolicis sedibus esse constat ecclesiam, et illos ab unitate divisos cognoscite, et communionis quaestionem esse sublatam, quam veram nisi in unitate constat esse non posse. §. 4. Nuli ergo, quasi nulla schismaticorum atque ecclesiae differentia sit, velle³³²) indifferenter utrorumque sacrificiis sociari. Non est Christi corpus, quod schismaticus conficit, si veritate duce dirigimur. Nec enim divisum esse Christum poterit quisquam sine Apostoli³³³) reprobatione confingere. Unam, ut saepe dictum est, quam Christi corpus est, constat esse ecclesiam, quae in duo vel in plura dividi non potest. Simul enim, quum ab ea quisque recesserit, esse desistit ecclesia.

C. XXXV. *Ex quo γ) episcopus³³⁴) fidei contraria docet, alium excommunicare non potest.*

Item Nicolaus Papa scribit Michaëli Augusto, epist. VII. 325)

Ait Coelestinus Papa*), orientales episcopis scribens: *Si quis ab episcopo Nestorio, aut ab aliis, qui eum sequuntur, ex quo talia praedicare coeperunt, vel excommunicatus, vel exutus est seu antistitis seu clerici dignitate, hunc in nostra communione "et" durasse, et durare manifestum est, nec indicamus eum remotum³³⁶), quia non poterat ququam eius removere sententia, qui se iam praebuerat ipse removendum.*

C. XXXVI. *Non habentur excommunicati qui ab haereticis excommunicantur.*

Item ad Claram Constantinopolitanam)³³⁷).*

Aperte, inquit, sedis nostrae sanxit auctoritas, nullum sive episcopum, sive clericum, seu professione aliqua Christianum, qui a Nestorio, vel eius similibus, ex quo talia praedicare coeperunt, vel loci suo vel communione defecti sunt, vel deiectum³³⁸) vel excommunicatum videri: sed hi omnes in nostra communione "et" fuerunt, et" hucusque

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXIV. x) Ab apostolica: Apud Anselmum et in Polycarpo legitur: *quae apostolicas sedes et epistolas accipere meruerunt*. Et convenit cum verbis B. Augustini libro secundo de doctrina Christiana cap. 8., prout notatum est supra dist. 19. *In canonicis*.

C. XXXV. y) Ex quo: Emendata est haec rubrica ex plerisque vetustis.

Quaest. I. C. XXXII. 302) aut militiam: orig. — 303) habent: Edd. coll. o. — 304) sunt: ead. — C. XXXIII. 305) ad Ioannem Patricium, temporis incerti. — Ans. l. 12. c. 42. Polyc. l. 7. t. 5. — 306) exordinatione: Ed. Bas. — 307) conservaverit: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. — 308) his: Ed. Lugd. I. — hic: Edd. rell. — 309) ut ord.: Edd. coll. o. — 310) ecclesiae: Edd. Nor. Ven. I. II. — 311) Cant. c. 6. v. 8. — 312) add.: esse: Edd. coll. o. — 313) orbi: Edd. Lugd. II. III. — 314) nobis: ead. — ut nobis: Edd. rell. — 315) Simile est in c. 9. Dist. 11. — 316) abest ab Ed. Bas. — 317) add.: malorum: Edd. coll. o. pr. Bas. — 318) nullo: Ed. Bas. — C. XXXV. 319) ad Vlatorem et Pancratium, sicut in coll. Rom. ex coll. Deusdedit edidit Holstenius. — Ans. l. 12. c. 44. Polyc. l. 7. t. 5. — 320) communicat: Edd. coll. o. — 321) eodem modo ead. 322) Iud. v. 19. — 323) partem: Ed. Bas. — 324) Sed: Edd. coll.

o. pr. Lugd. II. III. — 325) illi: Edd. coll. o. — 326) supra ead. c. 33. — 327) levigat: Ed. Lugd. I. — 328) notuerint: Ed. Arg. — voluerint: Ed. Bas. — 329) maius: lb. — †) cf. Dist. 19. c. 6. — 330) poterunt: Edd. Arg. Bas. — poterunt: Edd. rell. — 331) possunt: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 332) add.: etiam: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 333) cf. 1 Cor. c. 1. — C. XXXV. 334) in Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. I. leg.: *Ex quo ep. fidem eccl. docet, etiam excomm. potest.* — 335) ser. A. 865. — Ivo Pan. l. 5. c. 134. Decr. p. 14. c. 58. — 336) rem. esse: Ivo. — Edd. coll. o. — C. XXXVI. 337) ex ead. Nic. ep. ad Michaëlem. — inscriptio cap. referenda est ad ep. Coelestini a Corr. indicatam, cuius particulam profert Nicolaus. — Ivo Pan. l. 5. c. 135. Decr. p. 14. c. 59. — 338) electum: Edd. coll. o. — Ivo.

perdurant, quia neminem *vel* deicere vel remove re poterat qui praedicans talia³³⁹⁾ titubabat³⁴⁰⁾. Intellexistisne^{b)} 341), imperator³⁴²⁾, ex superius³⁴³⁾ memoratis non potuisse, ut non dicamus praelatum suum, saltem³⁴⁴⁾ quemlibet remove re, qui fuerant olim *ipsi*³⁴⁵⁾ remoti, nec deicere quemquam, *qui fuerant*³⁴⁶⁾ iam ante prostrati!

C. XXXVII. *Ad iudicandum excommunicati non recipiantur.*

Item Nicolaus Papa ibidem paulo inferius³⁴⁷⁾.

Miramur, quomodo excommunicati ad iudicandum recepti sint³⁴⁸⁾, quum secundum apostolicos canones sine commendatitii literis in communione sola recipi prohibeantur. Absurdum enim est, ut, cui non licet etiam cum minimis iuxta sacras regulas communicare, liceat³⁴⁹⁾ penes vos etiam de maioribus iudicare.

Gratian. *His auctoritatibus perspicue monstratur, quod, ex quo aliquis contra fidem coeperit aliquid docere, nec deicere quemquam valet nec damnare. §. 1. Obicitur tamen illud Augustini³⁵⁰⁾: Recedentes a fide nec baptisma, nec baptizandi potestatem amittunt. Quum ergo sacerdotalem unctionem utraque potestas, videlicet baptizandi et excommunicandi, sequatur, a fide recedentes aut utramque retinebunt, aut utraque carebunt. Sed aliud est potestas officii, aliud exsecutio. Plerumque officii potestas vel accipitur, veluti a monachis in sacerdotali unctione, vel accepta sine sui executione retinetur, veluti a suspensis, quibus administratio interdicitur, potestas non aufertur. A fide itaque recedentibus potestas non adimitur, sicut redeuntibus non redditur, ne non homini, sed sacramento iniuria fieri videatur. Unde ab haereticis baptizati vel ordinati, quum ad unitatem catholicae fidei redierint, si forte intuitu ecclesiasticae pacis in suis recipiantur ordinibus, non iterabitur sacramentum, quod in forma ecclesiae probabitur ministratum, sed per impositionem manus praestabitur virtus sacramenti, quae extra ecclesiam nulli docetur esse collata. Quum ergo utraque potestas in haereticis remaneat, si haereticus catholicum vel alium haereticum excommunicaverit, ut in communionem suam haeresis illum deducat, quia iniqua est sententia, pondere caret. §. 2. Quod si in catholicum prave viventem, vel in haereticum flagitium vel facinoribus deditum, ut alias ad recte vivendi normam uterque redeat, sententiam dederit, an uterque, an haereticus tantum eius sententia teneatur, merito quaerendum videtur? Potest autem dici, catholicum sententia haeretici minime teneri. Non enim potest oris gladio ferire quem accusare vel in quem testificari non valet. Si enim quos divina testimonia non sequuntur, quia extra ecclesiam sunt, pondus humani testimonii perdididerunt adversus eos, qui in ecclesia esse videntur, nec adversus eosdem ecclesiasticae auctoritatis pondus habere poterant qui ab eius fide discessisse probati sunt, atque ideo ab ecclesia sunt condemnati. In haereticum autem potestatem habere videtur haereticus, sicut et diabolus potest in malis, tanquam in pecore suo.*

Unde scribit Augustinus Vincentio Donatistae et Rogatistae, epist. XLVIII.³⁵¹⁾:

C. XXXVIII. *Pro aliquo facinore ab haereticis excommunicatus a catholicis non est recipiendus.*

Quisquis pro aliquo flagitio vel facinore proiecitur a vobis ita suscipit, sicut suscipiuntur qui excepto errore, quo a nobis separamini, sine crimine apud vos vixerunt³⁵²⁾, displicet nobis. Sed nec facile ista monstratis, et, si monstratis, nonnullos toleramus, quos corrigere vel punire non possumus, neque propter paleam relinquimus aream Domini, neque propter pisces malos rumpimus retia Domini, neque propter hoedos in fine segregandos³⁵³⁾ dese-

rimus gregem Domini, neque propter vasa facta in contumeliam migramus de domo Domini.

C. XXXIX. *Quisquis propter disciplinam ab haereticis excommunicatur, non est a catholicis recipiendus.*

Idem ad Eusebium, epist. CLXIX.³⁵⁴⁾

Subdiaconus quondam Spaniensis³⁵⁵⁾ ecclesiae, vocabulo Primus, quum ab accessu³⁵⁶⁾ indiscipinato sanctimonialium prohiberetur, atque ordinata et sana praecepta contemneret, a clericatu remotus est. *Et infra: §. 1. Ego, si Domino placet, istum modum servo, ut quisquis apud eos propter disciplinam degradatus ad catholicam³⁵⁷⁾ transire voluerit, in humiliatione poenitentiae recipiatur, quo et ipsi eum forsitan cogent, si apud eos manere voluisset.*

Gratian. *Sed illud Augustini³⁵⁸⁾ intelligitur dictum non propter sententiam, cuius potestas nulla est extra ecclesiam, sed in delectionem criminum, quae in haereticis, sicut in catholicis, aequae sunt puniendae. Potest tamen illud Augustini³⁵⁹⁾ de potestate baptizandi intelligi, non ligandi, aut solvendi, vel cetera sacramenta ministrandi. Baptisma namque sive ab haeretico, sive a laico ministratum fuerit, dummodo in unitate catholicae fidei accipiatur, non carebit effectu. Alia vero sacramenta, ut sacri corporis et sanguinis Domini, excommunicationis vel reconciliationis, si ab haeretico vel catholico non sacerdote ministrentur, vel nullum, vel lethalem habebunt effectum. Unde et ab omnibus fidelibus nullatenus sunt recipienda.*

Hinc Augustinus scribit in I. lib. de baptismo contra Donatistas, c. 2.³⁶⁰⁾:

C. XL. *In extremo positus etiam ab haeretico poenitentiam acciper valet.*

Si quem forte coegerit extrema necessitas, ubi catholicum, per quem accipiat, non invenerit, et in animo pace³⁶¹⁾ catholica custodita, per aliquem extra unitatem catholicam positum acceperit quod erat in ipsa catholica unitate percepturus, si statim etiam de hac vita migraverit, non eum nisi catholicum deputamus. Si autem fuerit a corporali morte liberatus, quum se catholicae congregationi etiam corporali praesentia reddiderit, unde nunquam corde discesserat, non solum non improbamus quod fecit, sed etiam securissime verissimeque laudamus, quia praesentem Deum credidit cordi suo, ubi unitatem servabat, et sine sancti baptismi sacramento (quod, ubicunque invenit, non hominum, sed Dei esse cognovit) noluit ex hac vita migrare. Si quis autem, quum posset³⁶²⁾ in ipsa catholica accipere, aliqua mentis perversitate elegerit in schismate baptizari, etiamsi postea^{c)} venerit ad catholicam ecclesiam, certum est ibi³⁶³⁾ prodesse sacramentum, quod alibi accipi quidem potest, prodesse autem non potest; perversus et iniquus est, et tanto perniciosius, quanto scientius.

C. XLI. *Per annum poeniteat qui de manu haeretici nesciens prohibitam communionem accepit.*

Item Iulius Papa³⁶⁴⁾.

Si quis dederit aut acceperit communionem de manu haeretici, et nescit, quod catholica ecclesia contradicit, postea intelligens, annum integrum poeniteat. Si autem scit, et neglexerit, et postea poenitentiam egerit, decem annos poeniteat. Alii³⁶⁵⁾ iudicant septem, et quidam³⁶⁶⁾ humanius, ut quinque annos poeniteat. §. 1. Si quis permiserit haereticum missam suam celebrare in ecclesia catholica, et nescit, quadraginta dies poeniteat; si pro reverentia eius, annum integrum³⁶⁷⁾ poeniteat; si pro damnatione ecclesiae catholicae, et consuetudinis³⁶⁸⁾ Romanorum, proiciatur ab ecclesia, sicut haereticus, nisi habeat poenitentiam

NOTATIONES CORRECTORUM.

b) Intellexistisne: Hic incipiunt propria Nicolai verba.

C. XL. c) Postea: In originali legitur: *etiamsi postea*

Quaest. I. C. XXXVI. 399) add.: *in fide*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 340) *titubat*: Ed. Bas. — 341) haec sunt ipsius Nicolai verba — *Intellexistis*: Ivo. — Edd. coll. o. — 342) *imperatorem*: Böhm. — 343) *supra*: Ib. — 344) abest ab Edd. Bas. Lugd. I. — 345) abest ab Iv. — 346) *desid.* Jb. — C. XXXVII. 347) Coll. tr. p. p. 1. t. 62. c. 67. — 348) *sunt*: Edd. coll. o. — 349) *lic. etiam ei de suis poene*: ead. — 350) C. 1. qu. 1. c. 97. — C. XXXVIII. 351) cf. ad c. 1. C. 23. q. 7. — 352) *vixerunt*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 353) *separandos*: Edd. coll. o. — C. XXXIX. 354) Ep. 35. Ed. Maur. scr. A. 396. — Ivo Decr. p. 6. c. 390 seq. — 355) *Hispanensis*: Ed. Bas. — *Hispan.*: Edd. rell. — 356) *excessu*: Ed. Bas. —

357) add.: *ecclesiam*: Edd. coll. o. — 358) supra c. 38. 39. — 359) cf. C. 1. qu. 1. c. 97. — C. XL. 360) Ans. 1. 9. c. 49 (51). Ivo Decr. p. 1. c. 170. Polyc. 1. 7. t. 2. — 361) *pacem cath. custoditens*: Ans. — Edd. coll. o. — 362) *posset*: Ivo. — ead. — 363) *in*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XLI. 364) In Ed. Arg. adscribitur Luciano P., quod sensu caret. — Burch. 1. 19. c. 105. Ans. 1. 11. c. 135. Ivo Decr. p. 15. c. 117. tribuunt Eutychiano P. Legitur in libro poenitentiali, qui Hieronymo tribui solet. — 365) *Al.* — *poen.*: ommissa sunt ab Ans. — 366) *quidem*: Ed. Bas. — Böhm. — ap. Iv. et Burch. est: *et humanius V. annos poen.* — 367) abest ab Ed. Bas. — *unum*: Edd. rell. — 368) *consuetudine*: Ed. Bas.

tiam; si habuerit, decem annos poeniteat. Si recesserit ab ecclesia catholica in congregationem haereticorum, et aliis persuaserit, et postea poenitentiam egerit, duodecim annos poeniteat, tres extra⁴⁾ ecclesiam, septem inter audientes, et duos adhuc extra communionem³⁶⁹⁾. De his³⁷⁰⁾ in canone dicitur, ut duodecimo^{o)} anno³⁷¹⁾ communionem sine oblatione percipiant.

C. XLII. *Potius est mortem arripere quam de manu haeretici communionem accipere.*

*Item Gregorius Papa lib. III. Dialog., cap. 31.*³⁷²⁾ Coepit Ermenegildus³⁷³⁾ rex iuvenis terrenum regnum despicere³⁷⁴⁾, et³⁷⁵⁾ forti desiderio coeleste quaerens, in ciliciis vinculatus iacens³⁷⁶⁾ omnipotenti³⁷⁷⁾ Deo ad se confirmandum³⁷⁸⁾ preces effundere, tantoque sublimius gloriam transeuntis mundi despiceret, quanto et religius agnoverat hil fuisse, quod potuerit³⁷⁹⁾ auferri. Superveniente autem paschalis festivitatis die, intempestae noctis silentio ad eum perfidus pater Arianum episcopum misit, ut de eius manu sacrilegae consecrationis communionem perciperet, atque per hoc ad patris gratiam redire mereretur. Sed vir Deo deditus Ariano episcopo venienti exprobravit ut debuit, eiusque a se perfidiam dignis increpationibus repulit, quia etsi exterius iacebat ligatus, apud se tamen in magno mentis culmine stabat securus. Ad se itaque reverso episcopo Ariano pater infremuit, statimque suos apparitores misit, qui constantissimum confessorem Dei illic, ubi iacebat, occiderent³⁸⁰⁾. *Quod et factum est*.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem post mortem nullus excommunicari valeat vel absolvi, ex verbis evangelii monstratur, quibus dicitur*¹⁾: *Quodcumque ligaveris super terram etc. Super terram, inquit, non sub terra; ostendens, quod vivos pro varietate suorum meritorum solvere possumus vel ligare; de mortuis autem sententiam ferre non possumus.*

*Unde Leo Papa scribens Rustico, Narbonensi Episcopo, epist. XC. cap. 7. al. epist. XCII. c. 6.*²⁾:

C. I. *Non possunt ab ecclesia absolvi post mortem qui in hac vita ab ea noluerunt absolvi.*

*De communionem privatis, et ita defunctis*³⁾. Horum³⁾ causa Dei iudicio reservanda est, in cuius manu fuit, ut talium obitus non^{†)} usque ad communionis remedium differretur. Nos autem quibus viventibus non communicavimus mortuis communicare non possumus.

C. II. *Ecclesia viventes potest ligare vel solvere, non mortuos.*

Item Gelasius Papa in commonitorio, Fausto Magistro, fungenti legationis officio apud Constantinopolim^{b) 4)}.

Legatur, ex quo est religio Christiana, vel certe detur

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLI. d) Tres extra: Apud Burchardum et Ivo-nem^{*)} legitur: *quatuor extra ecclesiam, sex inter audientes*, etc.

e) Duodecimo: Burchardus et Ivo habent: *decimo.*

Quaest. II. C. I. a) De communionem privatis, et ita defunctis: Verba haec in codice canonum sunt titulus vigesimi decreti Leonis I., et ea Burch. non habet. Reliqua vero sunt ipsius Leonis verba.

C. II. b) In commonitorio, ex quo sumtum est caput hoc, antea narratur, senatores Constantinopolitanos petiisse

Quaest. I. C. XLI. *) nec tamen ap. Ans. — 369) *extr. comm. sine oblatione*: Ans., reliquis omissis. — 370) *add. ita*: Edd. coll. o. — 371) *annis*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. XLII. 372) Polyc. I. 7. t. 6. — cf. C. I. qu. 1. c. 72. — 373) *Ermenegildus*: Edd. coll. o. — 374) *despicens*: ead. — 375) *sed*: ead. pr. Bas. — 376) *iacere*: orig. — Edd. coll. o. — 377) *et omni*: Ed. Bas. — *et ideo omni*: Edd. rell. — 378) *confortandum*: orig. — 379) *poterat*: Edd. coll. o. — 380) *occiderunt*: ead. pr. Arg. Bas.

Quaest. II. 1) Matth. c. 16. v. 19. — C. I. 2) Ep. 167. Ed. Baller. scr. A. 458. vel 459. — Reg. I. I. c. 115. Burch. I. II. c. 52. Ivo Pan. I. 5. c. 115. Decr. p. 14. c. 60. — 3) *Eorum*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — absent a Coll. Hisp. et orig. ap. Baller. — †) haec est cap. rubrica ap. Dionysium. — non est ap. Reg. et Burch. — C. II. 4) ser. A. 493. — Coll. tr. p. p. 1. t. 46. c. 2. et ex parte Ans. I. II. c. 7. — 5) *Auditam*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. — 6) *autem*: Ed. Bas. — 7) *non*: Edd. coll. o. — 8) *ex evr.*: ead.

exemplum in ecclesia Dei a quibuslibet Pontificibus, ab ipsis Apostolis, ab ipso denique Salvatore veniam, nisi se corrigentibus, fuisse concessam. Auditum⁵⁾ enim⁶⁾ sub isto coelo nec⁷⁾ legitur omnino, nec dicitur, quod eorum⁸⁾ voce depromitur: date veniam nobis, dum⁹⁾ tamen nos in errore duremus. Id¹⁰⁾ quoque pariter¹¹⁾ ostendunt qui nobis canones nituntur opponere, quibus hoc canonibus, quibus regulis, qua lectione, quove documento, sive a maioribus nostris, sive ab ipsis Apostolis (quos potiores merito fuisse non dubium est) seu ab ipso Domino Salvatore, qui iudicaturus creditur¹²⁾ vivos et mortuos, sive factum est unquam, vel faciendum esse mandatur? Mortuos suscitasse Christum legitimus; in errore mortuos absolvisse non legitimus. Et qui certe¹³⁾ hoc faciendi solus habuit potestatem, B. Petro principaliter mandat¹⁴⁾ apostolo: *Quae¹⁵⁾ ligaveris super terram ligata erunt et in caelis, et quae solveris super terram erunt soluta et in caelis.* Super terram, inquit. Nam in hac¹⁶⁾ ligatione defunctum nusquam¹⁶⁾ dixit absolvi¹⁷⁾.

C. III. *Non oportet ab eorum elemosynis post mortem abstinerere, quibus in vita communicare non destitimus.*

*Item Urbanus II. Guimundo Episcopo*¹⁸⁾.

Sane quod super Richardo, filio Borelli, vestra fraternitas se egisse innotuit pro zelo Dei et animarum caritate¹⁹⁾, laudamus. Sed non adeo²⁰⁾ timendum, non adeo est vobis ab eius elemosynis abstinendum. Inter ceteros quippe nostrae fidei patres B. Leo Papa doctor egregius²¹⁾: *Quibus vivis, inquit, non communicavimus²²⁾ nec mortuis communicare debemus.* Constat ergo, quoniam, quibus vivis (ut ex opposito loquamur), communicavimus mortuis quoque communicare possumus. Nos plane inter duo oppugnantia positi, inter impios videlicet et schismaticos, schismaticis ullo modo communicare non possumus, aut licet: peccatoribus vero et praedonibus dispensative propterea²³⁾ communicamus, quia et ecclesiam hactenus sustentaverunt, et se fideles²⁴⁾ in posterum pollicentur. Alioquin oportet nos de huius mundi partibus exire. Sub qua etiam sponsione nos eius^{†)} nuper in B. Petri natalitiis absolutionem indulsumus. Quia ergo praedictus vir neque nominative excommunicatus, neque communicans cum excommunicatis ex nomine exiit²⁵⁾, sed²⁶⁾ in Domini sui fide atque servitio permansit, licet nobis dispensative, id est quamdiu eos patimur, eius²⁷⁾ elemosynis communicare, et defuncti animam Christianae religionis²⁸⁾ modis²⁹⁾ omnibus adjuvare³⁰⁾.

C. IV. *De eodem.*

Item Gelasius Papa universis Episcopis, per Dardanium sive per Illyricum constitutis^{c) 31)}.

Nec quisquam omnino vobis persuadeat, Achatio praevaricationis suae crimen fuisse laxatum, quia qui post, quam in collegium recidens pravitatis iure meruit ab apostolica communionem secludi, in hac eadem persistens damnatione defunctus est, absolutionem, quam superstes nec³²⁾ quae-

a Gelasio, ut sibi liceret communicare cum Achatio ab apostolica sede excommunicato, hancque sibi veniam concedi poposcisse. Quorum absurdam petitionem reiiciens Gelasius, haec, quae in hoc capite continentur, ipsi Fausto, quem Constantinopolim mittebat, in commonitorio suggestit.

C. IV. c) Epistola, ex qua hoc caput acceptum est, exstat inter alia scripta Gelasii in vetusto codice Vaticano, in quo etiam multae aliorum Pontificum epistolae habentur.

— 9) *ut*: Ed. Bas. — 10) *Idem*: ead. — 11) *add. etiam*: Edd. coll. o. — 12) *est*: Ed. Bas. — 13) *hoc tantum*: Edd. coll. o. — 14) *mandaverat*: ead. — cf. Matth. c. 16. v. 19. — 15) *Quodcumque solv. s. t., erit solutum et i. c., et quodcumque ligav. s. t. etc.*: Edd. coll. o. — 16) *numquam*: ead. pr. Bas. — Böhm. — 17) *esse absolventium*: Edd. coll. o. — C. III. 18) *Guimundo Aversano*: Ivo Decr. p. 14. c. 68. — *Iulimundo*: Ivo Pan. I. 5. c. 123. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — *Guimundo*: Ed. Bas. — *Guimundo*: Edd. rell. — 19) *salute et caritate*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 20) *abest ab Ed. Bas.* — *add. est*: Edd. rell. — Ivo Pan. — 21) *cf. supra c. 1.* — 22) *communicamus*: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 23) *pro tempore*: Ivo Decr. — 24) *fideliiores*: Ivo. — †) *eis*: Böhm. — 25) *obit*: id. Decr. — *exigit*: Pan. — 26) *quid*: Ed. Bas. — 27) *eorum*: Edd. coll. o. — 28) *religioni*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 29) *moribus*: Ivo Decr., missa sequ. voce: *omni*. — 30) *adjuvare*: Edd. Bas. Lugd. I. — C. IV. 31) *scr. A. 494.* — Ans. I. 12. c. 90. Polyc. I. 7. t. 1. — 32) *non*: Edd. coll. o.

sivit omnino, nec meruit, mortuus iam non potest imprerare. Si quidem ipsis apostolis Christi voce delegatum est³³): *Quae ligaveritis super terram etc.* Ceterum *iam* de eo, qui in divino est iudicio constitutus, nobis fas non est aliud decernere praeter id, in quo eum dtes supremum invenit. Atque ideo, nisi eius nomine refutato, ceterisque consortibus huius erroris, cum nullo prorsus eorum participare debetis mensae dominicae puritatem, quam maiores nostri semper ab haeretica magnopere servaverunt pollutione discretam.

C. V. *Incorrigibilis damnationis sententia relaxari non potest.*

Item Leo Papa epist. XIII. ad Pulcheriam Augustam d³⁴).

Damnatio sententiam quicunque meretur accipere, si in suo sensu voluerit permanere, nullus relaxare poterit.

II. Pars. Gratian. *His auctoritatibus probatur, quod viventes, non mortuos solvere possumus vel ligare. Verum hoc non de omni crimine intelligendum est. Sunt enim quaedam crimina, de quibus etiam post mortem accusari potest quilibet vel damnari, velut haeresis.*

Unde in prima actione V. Synodi legitur³⁵):

C. VI. *Haeretici etiam post mortem sunt excommunicandi.*

Sane³⁶) profertur a quibusdam, qui dicunt oportere post mortem haereticos anathematizari, et sequi in hoc doctrinam sanctorum Patrum, qui non solum viventes haereticos condemnaverunt, sed³⁷) et post mortem, utpote in sua impietate³⁸) mortuos, sicut eos, qui iniuste condemnati sunt, revocaverunt post mortem, et in sacris diptychis³⁹) scripserunt. Quod factum est *et*⁴⁰) in Ioanne, et in Flaviano religiosae memoriae episcopis Constantinopolitanis. Item in actione V.: §. 1. Augustinus ait⁴¹): *Si⁴²) forte isti libri ita designant traditorem suum, sicut Dominus designavit Iudam, legatur⁴³) in eis nominatim et expresse vel Caecilianum, vel ordinatorum⁴⁴) eorumdem librorum fuisse traditores, et si non⁴⁵) eos anathematizaverit, ipse cum⁴⁶) eis iudicet tradidisse.* (Et infra in eadem actione:) §. 2. Quae modo recitata sunt Augustinus⁴⁶) sanctae memoriae consuluit, et conveniunt⁴⁷) statui tenenti ab initio in ecclesia. Impium vero⁴⁷) dogma iam inculpatum⁴⁸) et condemnatum est, et eos, qui tali dogmati obnoxii sunt, anathematizari vult⁴⁹) ecclesiae traditio, licet etiam mortui

essent. Ideo sanctae memoriae Augustinus dicit: **Quod⁴⁹) si modo convinceretur Caecilianus de his, quae⁵⁰) inferuntur ei, etiam post mortem⁵¹) eum⁵²) anathematizo.* (Item supra in eadem actione:) §. 3. Multi episcopi congregati⁵³), et quaedam de diversis causis ad ecclesiasticum statum pertinentibus disponentes, statuerunt de episcopis⁵⁴) defunctis, qui haereticis suas facultates reliquerunt⁵⁵), ut etiam post mortem anathemati subiiciantur. Sunt vero *etiam* et Augustini sanctae memoriae epistolae dicentes, quod si qui in vita sua non recte sapuerunt, licet non condemnati fuissent adhuc viventes, tamen demonstrato peccato isti etiam post mortem anathemati subiiciantur. Item infra: §. 4. *Si⁵⁶) vera essent⁵⁷) quae *ab eis* obiecta sunt Caeciliano, et nobis possent⁵⁸) aliquando monstrari, ipsum *iam* mortuum anathematizarem⁵⁹)*. (Item infra:) §. 5. *Dicit⁵⁹)*, licet mihi etiam *hodie* de mortuis iudicare, quia iudicium non tantum de vivis, sed etiam de⁶⁰) mortuis fieri potest⁶¹). (Et infra:) §. 6. Rambulas⁶²) sanctae memoriae, episcopus factus Edessenae civitatis, qui in sacerdotibus exsplevit⁶³), Theodorum *istum*⁶⁴) Mopsuestenum⁶⁵) *etiam* post mortem⁶⁶) in ecclesia anathematizavit. Item infra: §. 7. Romanorum etiam ecclesia ante annos paucos Dioscorum⁶⁷), qui fuit Papa eiusdem ecclesiae, et post mortem anathematizavit⁶⁷), quum nec in fide peccasset. Et hoc sciunt omnes⁶⁸), qui degunt Romae⁶⁹), et maxime qui in dignitatibus existant, qui etiam eidem Dioscoro communicatores permanserunt usque ad eius mortem. Item infra: §. 8. Si ad tempora Theophili sanctae memoriae vel superius aliquis recurrerit, etiam Origenem inveniet⁷⁰) post mortem anathematizatum. Quod etiam *nunc*⁷¹) in isto⁷²) fecit et vestra sanctitas, et Vigilius⁷³) religiosissimus Papa antiquioris Romae. Item infra: §. 9. Sancta synodus dixit: Sufficiunt *quidem*⁷⁴) quae dicta et prolata sunt ecclesiasticam traditionem demonstrare, quod oportet haereticos et post mortem anathematizari. Item in eadem collatione VIII.⁷⁵): §. 10. Sancta synodus dixit: Augustini sanctae memoriae, qui inter Africanos episcopos splenduit, diversae epistolae recitatae sunt, significantes, quod oportet haereticos et post mortem anathematizari. Talem autem ecclesiasticam traditionem et alii Africani reverendissimi episcopi servaverunt; sed et Romana sancta ecclesia quosdam episcopos et post mortem anathematizavit, licet pro fide in vita sua non essent accusati, et utrumque apud nos habita gesta significant.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. d) Verba Leonis de Eutyche agentis, sunt haec: *Qui, dum videret insipientiae suae sensum catholicis auribus displicere, revocare se a sua opinione debuerat, nec ita ecclesiae praesules commovere, ut damnationis sententiam mereretur, quam utique, si in sua sententia voluerit permanere, nullus poterit relaxare.*

C. VI. e) Hoc caput sumtum est ex variis locis V. synodi, quemadmodum fere se habet in Coloniensi quatuor tomorum editione.

f) Sane: In epistola imp. Iustiniani, quae refertur in prima sessione seu collatione ipsius V. synodi, hic locus sic habet: *Hortamur autem etiam illud disceptare, quod varie profertur ab his, qui dicunt non oportere, etc.* Sed sententia non valde diversa.

g) Diptychis: Sic emendatum est ex ipso concilio, quum antea legeretur: *dictiois*. Diptycha vero duae tabulae erant, quarum altera vivorum, altera mortuorum ea nomina continebat, quae in missa recitabantur, translato vocabulo ab ostreorum diptycho, cuius mentionem facit B. Ambrosius Hexam. l. 5. c. 8. De huiusmodi autem ecclesiasticis diptychis partim vivorum, partim mortuorum, par-

tim utrorumque, mentio fit in epistola Innocentii I. ad Decentium cap. 2., et in epistola B. Augustini 137. clero et plebi ecclesiae Hipponensis, supra 2. quaest. 1. cap. Nomen. et 11. q. 3. cap. *Quid obest.*, et in epistola Gelasii ad Anastasium Augustum, et in epistola episcoporum Aegyptiacae dioecesis ad Anatolium, quae habetur post conc. Chalcedonense, et alibi saepe.

h) Et conveniunt: Sic est emendatum ex ipsa synodo; antea legebatur: *et statuit teneri**.

i) Inculpatum: In glossa interlineari duorum veterum Gratiani codicum habetur: *id est valde culpatum.*

k) Dioscorum: In antiquis Pontificalibus in vita Bonifacii secundi haec leguntur: *Hic (scilicet Bonifacius) cum Dioscoro ordinatus est sub contentione; Dioscorus in basilica Constantiniana, Bonifacius vero in basilica Iulii. Fuit itaque dissensio in clero, et populo, et senatu dies viginti octo, donec defunctus est Dioscorus V. Idus Octobris. Ipsi diebus Bonifacius zelo ductus cum grandi amaritudine coacta synodo sub vinculo anathematis chirographo damnavit Dioscorum, et reconciliavit clerum, quem chirographum in ecclesiae archivo reclusit.*

Quaest. II. C. IV. 38) Matth. c. 16. v. 19. — C. V. 34) Ep. 81. Ed. Baller. scr. A. 449. — C. VI. 35) hab. A. 569. — Ivo Pan. l. 5. c. 115 seqq. Decr. p. 14. c. 62 seq. — 36) *canon*: orig. — 37) *sed* — mort. — non sunt ap. Iv. Pan. — 38) *tipicis*: ib. — *scripturis*: Ed. Arg. — *dictiois* (quod a dico ventre sentit glossa): Edd. rell. pr. Bas. — 39) *abest* ab Iv. — 40) c. 3. de unit. eccl. — 41) *Et si*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 42) *legant*: Edd. Arg. Bas. Par. — Ivo Decr. — orig. — 43) *add.*: Ivo. — Edd. coll. o. — 44) *nisi*: Pan. — ead. — 45) *abest* ab orig. — 46) *a Gelasto s. m.* (missis seqq. cons. et): Ivo Decr. — 47) ita Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *cons. statui et teneri*: Edd. rell. — *conventer statui teneri*: Ivo Pan. — 47) *abest* ab Iv. Decr. — *enim*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 48) *voluit*: Edd. coll. o. — 49) *abest* ab Iv. — 50) *add.*: modo: Edd. Bas. — 51) *add.*: *ekus*: Edd. coll. o. — 52) *illum*: ead. — Ivo. — 53) *add.*: *sunt*: ead. — Pan. — (cf. conc. Afric. c. 84.

ap. Dionys.) — 54) *ipsis*: ib. — 55) *relinquunt*: orig. — Ivo. — Edd. Arg. Bas. — 56) Augustin. ad Bonif. ep. 185. — 57) *sunt*: Ivo. — Edd. coll. o. — †) *possunt*: ib. — Böhm. — 58) *anathematizemus*: Edd. Arg. — 59) l. 3. contra Cresconium c. 39. — 60) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Ven. II. Par. Lugdd. — 61) *solet*: Edd. coll. o. — 62) *Rabanus*: Edd. Bas. Par. Lugdd. — *Rabula*: Edd. rell. — Ivo Decr. — 63) *resplenduit*: orig. — Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Bas., in qua est: *resplenduisse dicitur* — 64) *abest* ab Iv. — *ipsam*: Böhm. — 65) *Mosophenum*: Edd. Bas. Par. Lugdd. — *Mosothenum*: Edd. Arg. Ven. I. II. — *Mosothenum*: Edd. Nor., et add. voce: *venustum*: Ivo Pan. — 66) *add.*: *ekus*: Edd. coll. o. — 67) *excommunicavit*: Ivo Pan. — 68) *add.*: *hominis*: ead. — Edd. coll. o. — 69) *hic Romani*: Ivo. — *hic Romae*: Edd. coll. o. — 70) *invenit*: Edd. Arg. Bas. Lugd. I. — 71) *abest* ab Iv. Decr. — 72) *ipso*: orig. — 73) *Iulius*: Edd. Ven. I. II. — 74) *abest* ab Iv. Pan. — 75) ex actione IV. citant Ivo et Edd. coll. o.

QUÆSTIO III.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem pro peccato alicuius tota familia excommunicanda sit, multorum exemplis probatur. Pro peccato namque Sodomitarum¹⁾ parvuli eorum, qui beneficio aetatis paterna flagitia nesciebant, coelesti igne sunt consumiti. §. 1. Item²⁾ pro peccato Amalechitarum non solum parvuli eorum, sed etiam bruta animalia usque ad mingentem ad patrietem iussa sunt a Domino deleri. §. 2. Item³⁾ Dathan et Abiron auctores schismatis fuerunt contra Moysen et Aaron, nec tantum ipsi soli, sed omnia substantia eorum cum ipsis descendit ad inferos. §. 3. In novo etiam testamento nonnunquam peccatis exigentibus gravis pestilentia desaevisse legitur, quae etiam illos involvit, qui peccati conscientiam non habebant. Si ergo tam severissime pro peccatis parentum inveniuntur parvuli puniti, non dubium est, quin pro peccatis eorundem sententia excommunicationis pariter ferri valeant. §. 4. His ita respondetur: Pro peccatis parentum parvulos corporaliter flagellari, ex verbis evangelii apparet, ubi discipuli de caeco nato Christum interrogasse dicuntur⁴⁾: Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes eius, ut caecus nasceretur? In quibus etiam illud completur, quod Dominus ait ad Moysen⁵⁾: Ego sum Deus zelotes, visitans peccata patrum in filios usque in tertiam et quartam generationem. Spiritualiter autem peccatis parentum parvuli non tenentur, ex quo per sacramentum regenerationis ab originali peccato fuerint emundati. Unde per Ezechielem Dominus ait⁶⁾: Anima, quae peccaverit, ipsa morietur; filius non portabit iniquitatem patris, neque pater iniquitatem filii; iustitia iusti super eum erit, et impietas impii erit super eum. Quaecumque etiam peccata parentes commiserunt, ex quo filius personaliter ab eis separatus fuerit, ei non imputantur ad poenam. Unde peccato Adae ideo omnes posterii temeri dicuntur, quia nondum aliquis ex illo materialiter fuerat proeminatus. Quia vero apud Deum non sententia sacerdotum, sed vita eorum quaeritur, patet, quod non est notandum sententiam quem peccati macula non inficit. Hinc Paulus Corinthiis scribens ait⁷⁾: Si quis frater nominatur fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, cum huiusmodi nec cibum sumere debetis. Ex quibus verbis datur intelligi, quod nisi primum aliquis nominatus⁸⁾ fuerit de crimine, id est vel coram iudice accusatus et convictus, vel in iure ipse de se fuerit confessus, quod nec sententia est ferendus, nec ab eius communione abstinendum. Non ergo pro alicuius peccato tota familia excommunicanda est.

Unde Augustinus scribit ad Auxilium Episcopum, epist. LXXXV. ⁸⁾:

C. I. Pro peccatis patris non est filius anathematizandus. Si habes de hac re sententiam certis rationibus vel scripturarum testimoniis exploratam, nos quoque⁹⁾ docere digneris, quomodo recte anathematizetur pro patris peccato filius, aut pro mariti¹⁰⁾ uxor, aut pro domini¹¹⁾ servus, aut quisquam etiam in domo nondum natus¹²⁾, si eodem tempore, quo universa domus est anathemate obligata, nascatur, nec ei possit per lavacrum regenerationis in mortis periculo subveniri. Haec enim fuit b) ¹³⁾ corporalis

poena, qua legimus quosdam contemtores Dei cum suis omnibus, qui eiusdem impietatis participes fuerunt, pariter interfectos. Tunc quidem¹⁴⁾ ad terrorem viventium mortalia corpora perimebantur, quandoque utique¹⁵⁾ moritura. Spirituales autem poena, qua fit quod scriptum est†): Quae ligaveris in terra erunt ligata et in coelo, animas obligat, de quibus dictum est: Anima¹⁶⁾ patris mea est, et anima filii mea est. Anima, quae peccaverit, ipsa morietur. §. 1. Audisti¹⁷⁾ fortasse aliquos magni nominis sacerdotes cum domo sua quempiam anathematizasse peccantium. Sed forte, si essent interrogati, reperirentur idonei reddere inde rationem. Ego autem, quoniam¹⁸⁾, si quis a¹⁹⁾ me quaerat²⁰⁾, utrum²¹⁾ recte fiat, quid ei respondeam non invenio, nunquam hoc facere ausus sum de quorundam²²⁾ facinoribus unanimiter adversus ecclesiam perpetratis, nisi gravissime commoverer. Sed²³⁾ si tibi quod²⁴⁾ iuste fiat Dominus revelavit, nequaquam juvenilem aetatem tuam, et honoris ecclesiastici rudimenta contemno. En²⁴⁾ adsum*: senex a iuvene coepiscopo, et episcopus tot annorum a collega necdum anniculo paratus sum discere, quomodo vel Deo, vel hominibus iustam possumus²⁵⁾ reddere rationem, si animas innocentes pro scelere alieno (ex²⁶⁾ quo non trahunt²⁷⁾, sicut²⁸⁾ ex Adam, in quo omnes peccaverunt, originale peccatum²⁹⁾ spiritali supplicio puniamus. Etenim Classiciani³⁰⁾ filius, etsi traxit ex patre³¹⁾ primi hominis culpam³¹⁾, sacro fonte baptismatis expiandam, tamen quicquid postea³²⁾, quam eum genuit, peccati pater eius admisit, ibi³³⁾ particeps ipse non fuit, ad eum non³⁴⁾ pertinere quis ambigit? Quid dicam de coniuge³⁵⁾? Quid de tot animabus in universa familia³⁵⁾? Unde³⁶⁾ si³⁷⁾ una anima per istam severitatem³⁸⁾, qua tota domus ista anathematizata est, sine baptisate de corpore exirendo perierit, innumerabilium mors corporum, si de ecclesia homines innocentes violenter abstrahantur et interficiantur, huic damno non potest comparari. Si ergo de hac re potes reddere rationem, utinam et nobis rescribendo praestes, ut possimus et nos. Si autem non potes, quid tibi est inconsulta commotione animi facere, unde, si interrogatus fueris, rectam rationem³⁹⁾ non valeas invenire? Haec autem dixi, etiamsi filius noster Classicianus⁴⁰⁾ aliquid admisit, quod tibi anathemate plectendum iustissime videretur.

II. Pars. Gratian. Ut ergo ex hac auctoritate evidentissime monstratur, illicite excommunicatur quis pro peccato alterius, neque aliqua ratione nituntur qui pro peccato unius in totam familiam sententiam ferunt excommunicationis. Illicita autem excommunicatio notatum non laedit, sed excommunicantem.

Unde Gregorius scribit Magno, Mediolanensi Episcopo, lib. II. epist. 26. ⁴¹⁾:

C. II. Qui illicite aliquem excommunicat, semet ipsum, non illum condemnat.

Comperimus, quod Laurentius quondam frater et coepiscopus noster nullis te culpis exigentibus⁴²⁾ communione privaverit⁴³⁾. Ideoque huius praecepti nostri auctoritate munitus officium tuum securus perage, et communionem sine aliqua sume formidine.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. III. a) Nominatus: Haec explanatio loci B. Pauli ad Corinthios et hic, et supra 11. q. 3. Ad mensam. §. Evidenter, videtur accepta ex verbis B. Augustini in libro 50. homiliarum, hom. ultima, cap. 12. supra 2. quaest. 1. c. Multi.

C. I. b) Haec enim fuit: Sic etiam apud Ivonem, et in Panormia; in epistola autem ipsa legitur: Neque enim haec corporalis est poena, qua legimus quosdam contemtores Dei cum suis omnibus, qui eiusdem impietatis participes

non fuerunt, pariter interfectos. Verum ob glossam et doctorum dicta nihil est mutatum.

c) De quorundam: Eadem glossa obstitit ne hoc mutaretur, itemque quoniam cum Ivone et Panormia concordat. In originali autem est: quum de quorundam facinoribus, immaniter adversus ecclesiam perpetratis, gravissime permoverer ⁴⁴⁾.

d) Quid dicam de coniuge: Verba haec desunt in ceteris editionibus epistolarum, excepta Antverpiana.

Quaest. III. 1) Genes. c. 19. — 2) 1 Reg. c. 15. — 3) Num. c. 16. — 4) Ioan. c. 9. v. 2. — 5) Exod. c. 20. v. 5. — 6) Ezech. c. 19. v. 20. — 7) 1 Cor. c. 5. v. 11. — C. I. 8) Ep. temporis incerti, 250. Ed. Maur. — Ans. l. 12. c. 67. Ivo Pan. l. 5. c. 126. Decr. p. 14. c. 44. — 9) abest ab Iv. — 10) add.: peccato: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 11) domino: Edd. coll. o. pr. Bas. Ven. I. Nor. — 12) add.: pro peccatis cuiusquam: Ed. Bas. — 13) ita Ans. — 14) est: Ivo. — 15) quippe: id. — Ans. — Edd. coll. o. — 16) etiam: ib. — 17) Matth. c. 16. v. 19. — 18) Ut anima patr. — ita et an. fl. mea est: Edd. coll. o. — Vulg. — Ezech. c. 18. v. 5. — 19) Auditis: Ivo Pan. — Auditis: Decr. — Edd. coll. o. — 20) abest ab Iv. — 21) ex: id. — orig. — 22) quaeserit: Ivo. — Edd. coll. o. — 23) add.: id: Edd. coll. o. — 24) ita fere Ans. — 25) Sed — dicere: desid. ap. Iv. — 26) quoniam: orig. — add.: id:

Edd. coll. o. — 24) En ads.: absunt ab Ans. — 25) possum: Edd. coll. o. — possimus: Böhm. — 26) quod: Ans. — Edd. coll. o. — 27) contrahunt: Edd. Ven. I. II. Nor. Par. Lugd. I. — 28) abest ab Ans. — 29) Classiciani: Edd. Lugd. II. III. — 30) parente: Edd. coll. o. — 31) noxam: ead. — Ans. — 32) post: Edd. coll. o. — 33) ut: ead. — 34) abest ab Ans. et Edd. Bas. Ven. I. II. Par. — 35) universae familiae: Ans. — Edd. coll. o. — 36) Unde — ad finem: non sunt ap. Iv. — 37) et si: Edd. coll. o. — 38) add.: disciplina: Edd. Ven. I. II. — disciplinae: Edd. rell. — 39) responsum non vales: orig. — Edd. coll. o. — 40) Classicianus: Edd. Lugd. II. III. — C. 41) Ep. 26. (scr. A. 593.) I. S. Ed. Maur. — Ivo Pan. l. 5. c. 129. Decr. p. 14. c. 17. Polyc. l. 1. t. 22. — 42) existantibus: orig. — Ivo. — Ed. Bas. — 43) privavit: Edd. coll. o.

C. III. *Qui non corde, sed ore maledicunt, labiorum immunditiam contrahunt.*

Item Hieronymus in Leviticum 44).

Qui negligunt oris maledicti⁴⁵⁾ consuetudinem resecare, etiamsi non *ex* corde maledicant, *etiamsi non voto et animo iniquo proferant maledicta*, tamen immunditiam labiorum (secundum Esaiae⁴⁶⁾ verbum) et inquinamenta oris incurrunt.

C. IV. *Vita, non sententia quemlibet ligat vel solvit.*

Item Hieronymus ubi supra 47).

Si quis non recto iudicio eorum, qui praesunt ecclesiae, depellatur, et foras mittatur, si ipse non ante exiit, hoc est, si non ita egit, ut mereretur exire, nihil laeditur in eo, si non recto iudicio ab hominibus videtur expulsum. Et ita fit, ut interdum ille, qui foras mittitur, intus sit, et ille foris, qui intus retineri videtur.

C. V. *De eodem.*

Item Rabanus de ecclesiasticis pressuris, lib. I. 48)

Non in perpetuum damnatur, quum iniuste iudicatur, dicente Psalmo⁴⁹⁾: *Nec damnabit illum*⁵⁰⁾, quum iudicabitur illi. Multi sacerdotum culpam zelo Dei se persequi profitentur; sed, dum indiscrete hoc⁵¹⁾ agitur⁵²⁾, sacrilegii facinus incurrunt, et dum praecipites quasi ad emendandum ruunt⁵³⁾, ipsi quoque multo magis deterius cadunt.

C. VI. *Qua poena feriat qui illicite aliquem excommunicat.*

Item ex Concilio Parisiensi tempore Ludovici 54).

De illicita excommunicatione lex Iustiniani imperatoris catholici, quam probat et servat catholica ecclesia, constitutione⁵⁵⁾ CXXIII. c) cap. CCCLI. decrevit, ut *nemo episcopus*, nemo presbyter excommunicet aliquem ante, quam causa probetur, propter quam ecclesiastici canones hoc fieri iubent. Si quis autem adversus eam⁵⁶⁾ aliquem excommunicaverit, ille quidem, qui excommunicatus est, maioris sacerdotis auctoritate ad gratiam sanctae communionis redeat: is autem, qui legitime non excommunicaverit, in tantum absteineat a sacra communione tempus, quantum maiori sacerdoti visum fuerit, ut quod iniuste fecerit⁵⁷⁾ ipse iuste patiat. Et hinc S. Gregorius ad Iohannem episcopum iniuste excommunicantem inter cetera scribit, dicens⁵⁸⁾: *Cassatis prius atque in nihilum redactis praedictae sententiae tuae decretis, ex B. Petri principis apostolorum auctoritate decernimus*⁵⁹⁾, triginta dierum spatio te sacra

communione privatum ab omnipotenti Deo *nostro* tanti excessus veniam cum summa poenitentia ac lacrimis exorare. Quod si hanc sententiam nostram te cognoverimus implese⁶⁰⁾ remissius, non iam tantum iniustitiam, sed *et* contumaciam fraternitatis tuae cognoscas adiuvante⁶¹⁾ Domino⁶²⁾ severius puniendam, quia nemo praepropere vel praepostere, scilicet non commonitus neque conventus⁶³⁾ est iudicandus. §. 1. De conventionibus autem huiusmodi patratioris⁶⁴⁾ manifestorum criminum lex dicit⁶⁵⁾: *Quicumque tribus auctoritatibus iudicis conventus, vel tribus edictis ad iudicem fuerit provocatus, aut uno pro omnibus peremptorio, id est quod causam extinguit, fuerit evocatus*⁶⁶⁾, et praesentiam suam apud eum iudicem, a quo ei denunciatum est, exhibere noluerit, adversus eum quasi in contumacem iudicari potest. Quinimo nec retractari per appellationem negotia possunt, quoties in contumacem fuerit iudicatum. Et hanc sententiam de tribus auctoritatibus conventis ex evangelica auctoritate Coelestinus⁶⁷⁾ ad Nestorium dicens, et Ephesinae⁶⁸⁾ synodus de eodem decernens, et B. Gregorius ad Iohannem scribens, comprobant⁶⁹⁾. §. 2. De peremptorio *autem*⁶⁸⁾ scripto Africanum⁶⁹⁾ concilium⁷⁰⁾ demonstrat de Cresconio, ut, si conventus respicere detrectaverit, suo contemptu et⁷¹⁾ sua⁷²⁾ contumacia faciente, auctoritate iudiciaria protinus⁷³⁾ excludatur. Item B. Gregorius de sententia in contumacem, scribens ad Maximum praesumptorem Salonitanum episcopum, dixit⁷⁴⁾: *Mortamur, ut ad nos venire omni postposita excusatione festines, quatenus servata iustitia haec, de quibus accusaris, et cognoscere, et finire secundum canonica instituta Christo revelante possimus*⁷⁵⁾. Ita autem fac, ut ad veniendum amplius iam moras non ingeras, ne⁷⁶⁾ ipsa te magis absentia obnoxium⁷⁷⁾ his, quae dicuntur, assignet, et nos in te haec res, non solum propter dicta⁷⁷⁾ crimina, quae purgare subterfugis, sed etiam propter inobedientiae culpam, durius, scilicet ut in contumacem, cogat ex concilio⁷⁸⁾ ferre iudicium.

C. VII. *Vita, non sententia ab ecclesia aliquem eiicit, vel ad eam reducit.*

Item Origenes super Leviticum, hom. XIV. ad c. 24. h) 79)

Quum aliquis exit⁸⁰⁾ a veritate, a timore Dei, a fide, a caritate, exit⁸¹⁾ de castris ecclesiae, etiamsi per episcopi vocem minime abiciatur; sicut e contrario, dum⁸²⁾ aliquis non recto iudicio foras mittitur, scilicet⁸³⁾ si non ante exierit, id est si non egerit ut mereretur exire, nihil⁸⁴⁾ laeditur. Interdum enim qui foras mittitur intus est, et qui foris est intus retineri videtur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Sunt autem in codice illarum Vaticano, et apud Ivonem, et in Panormia.

C. VI. e) CXXIII.: Sic est in novellis Iustiniani, et in Epitome Iuliani antecessoris, et in aliquot Gratiani codicibus; licet in aliis sit: CXXVIII. *). Numerus autem capituli **) emendatus est ex vetustis exemplaribus. Olim enim novellae per capita, non per libros divisae citabantur.

f) Coelestinus: In conc. Ephesino bibliothecae Vaticanae, et Lutetiae impresso, in epistola ipsa Coelestini ad Nestorium haec leguntur ad hoc caput pertinentia: *Scias volo post primam et secundam illius (scilicet Cyrilli) et hanc nostram correptionem, quam constat esse iam tertiam, ab universitate collegii et conventu Christianorum te prorsus esse seiunctum, nisi mox quae male dicta sunt corrigantur.* In eodem vero concilio nuper Ingolstadii impresso epistola haec est in tomo I., c. 16.

g) Ephesina: In iisdem Vaticano et Parisiensi Ephesini conc. exemplaribus in epistola ipsius synodi ad Nesto-

rium haec habentur: *Ecce autem simul praesidente sancta synodo, quae in magna Roma congregata est, sanctissimo et reverendissimo fratre et comministro nostro Coelestino episcopo, et tertia te hac contestamur scriptura etc.* In sententia vero depositionis ipsius Nestorii post mentionem duarum citationum additur: *Canonibus autem praecipientibus evocari tertia vocatione inobedientem, dirigentes ad eum rursus alios sanctissimos episcopos, contumacem invenimus et renitentem, etc.* In conc. autem, Ingolstadii excuso, tomo 2. c. 2. sunt expressae tres citationes ipsius Nestorii.

C. VII. h) Apud Originem post c. *Qui negligunt*. sup. ead. citatum, sequitur: *Iste tamen, qui, licet matre Israelitide, Aegypto tamen patre progenitus est, exiit, et nominans nomen maledixit. De quo ego puto, quod nisi exisset, nec litigasset adversus verum Israelitam, nec nominans maledixisset. Exiit enim a veritate, exiit a timore Dei, a fide et caritate, sicut superius diximus, quomodo per haec quae exeat a castris ecclesiae, etc.*

Quaest. III. C. III. 44). Hoc et sequ. caput pertinent ad Originis hom. 14. ad c. 24. Levit. — 45) maledicti: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 46) Esa. c. 6. v. 5. — C. IV. 47) cf. infra c. 7. — C. V. 48) Imo Otto Vercellensis, cuius hic liber est. — Ivo Pan. I. 5. c. 132. Decr. p. 14. c. 20. — 49) Psalmista: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — 50) ann: orig. — 51) hic: Ed. Bas. — 52) agunt: orig. — Ivo. — 53) veniunt: Ed. Bas. — C. VI. 54) Auctor sive collector capituli inventus est Hincmarus Remensis in op. LV. Cap. adv. Hincm. Laud., c. 30. et 28., et in libello expostulationis contra eundem c. 5. et 35. — Ivo Pan. I. 5. c. 124. Decr. p. 14. c. 21. — 55) Epit. Iul. Nov. 115. c. 15. — cf. C. 2. qu. 1. c. 12. — *) ita in Edd. coll. o. et in Pan. IV. — **) CCLII.: Ed. Bas. — C. XXX. L. I.: Ed. Arg. — cap. CCC. L. I.: Edd. Ven. I. Lugd. I. — C. CCC. lib. I.: Edd. Nor. Lugd. II. III. Par. — Ivo Pan. — ap. ipsam Hincmarum recte est: CCCXLI. — ap. IV. Decr.: CCCLI. — 56) ea: Mincm. — Ivo. — 57) fecit: Edd. Arg. Bas. — 58) I. 3.

ep. 6. Ed. Maur. — 59) decrevimus: Ed. Bas. — 60) non impl.: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — 61) tucante: Hincm. — Ivo. — Edd. coll. o. — 62) Deo: Edd. coll. o. — 63) convictus: ead. — Ivo Pan. — 64) huius imperatoris: Edd. coll. o. — 65) Interpr. ad Paul. Sent. I. 5. t. 5. A. §. 7. — 66) vocatus: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 67) comprobavit: ead. — comprobat: Ivo Pan. — 68) abest ab IV. Pan. — 69) c. 44. — 70) consilium: Ed. Arg. — 71) etiam: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 72) abest ab IV. — 73) iam prof.: Edd. coll. o. — 74) l. 6. ep. 3. — 75) possumus: Ed. Bas. — 76) nec: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — Ivo Pan. — 77) praedicta: Edd. coll. o. — 78) consilio: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. VII. 79) cf. supra c. 4. — Petr. Lomb. Sent. I. 4. dist. 18. — 80) exiit: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 81) exiit: ead. — 82) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 83) sed: ib. — 84) non: Ed. Arg.

C. VIII. *Et qui aperto sacrilegio, et qui perversa vita fidelibus non sociantur, ad ecclesiam non pertinere probantur.*

Item Augustinus serm. XI. de verbis Domini⁸⁵).

De illis, qui sunt ab ecclesia segregati, non dicit⁸⁶): *Ea, quae sunt Spiritus, non percipientes*, ne ad scientiae perceptionem referrentur⁸⁷): sed dictum est⁸⁸): *Spiritum non habentes. (Et infra:)* §. 1. Hoc⁸⁹) utique^k) nullo modo diceret⁹⁰) ab ecclesia segregatis, qui dicti sunt Spiritum non habentes. Sed nec ille dicendus est esse in ecclesia, et ad istam societatem Spiritus pertinere, qui ovibus Christi ficto corde miscetur. *Sanctus⁹¹) enim Spiritus disciplinae fugiet⁹²) fictum.* Neque enim solum⁹³) ad ecclesiam non pertinent qui separationis aperto sacrilegio manifesti sunt, sed etiam illi, qui in ejus unitate corporaliter mixti per pessimam vitam separantur.

C. IX. *A Deo separamus, quos impios demonstramus.*

Item ex V. Synodo, collatione 5.⁹⁴).

Certum est, quod qui impius demonstratus⁹⁵) est omnimodo separatus est a Deo, sicut etiam ille, qui anathematizatus⁹⁶) tanquam impius separatus est. Nihil enim aliud significat anathema, nisi a Deo separationem⁹⁷).

III. Pars. Gratian. *Illicita ergo excommunicatio, ut ex praemissis apparet, non laedit eum, qui notatur, sed a quo notatur, ac per hoc qui innocentes sunt ex alterius crimine condemnari non possunt, sicut ab imprudentibus familiae potentum pro peccatis dominorum solent notari. Sed adhuc obicitur, quod non solum innocentes, sed nec etiam criminosi sententia maledictionis sint ferendi. At enim Christus in evangelio⁹⁸):* Orate pro persequentibus et calumniantibus vos, benefacite his, qui vos oderunt. *Idem Apostolus⁹⁹):* Benedicite persequentibus vos: benedicite et nolite maledicere. *Item¹⁰⁰):* Maledici regnum Dei non possidebunt.

C. X. *Ab omni maledicto fideles immunes esse oportet.*

Item Hieronymus in epistolam ad Titum, initio cap. 3. Si igitur Michael non fuit ausus diabolo et certe maledictione¹⁰¹) dignissimo iudicium inferre blasphemiae, quanto magis nos ab omni maledicto puri esse debemus? Merebatur diabolus maledictum, sed per os archangeli blasphemia exire non debuit. Relege veteres libros¹⁰²), et vide, quae¹⁰³) tribus in monte Garizin constitutae sint, ut benedicerent populo, et quae in monte altero, ut maledicerent. Ruben, qui maculaverat torum parentis, et Zabulon novissimus Liae filius, et ancillarum liberi in monte Heliel¹⁰⁴) ponuntur, ut maledicant his, qui maledictione sunt digni.

C. XI. *Quos significant illi, qui ad benedictionem, quove ad maledictionem de filiis Israel electi sunt.*

Item in libro Iosuae¹⁰⁵).

Quum ergo in singulis quibusque fidelium talis sit propositi varietas, hoc mihi designari videtur in hoc loco, quod

dimidii illi, qui iuxta montem Garizin incedunt (illum, qui ad benedictiones¹⁰⁶) electus est), istos figuratiter¹⁰⁷) indicent, qui non metu poenae, sed benedictionum et repromissionum desiderio veniunt ad salutem; illi vero dimidii, qui iuxta montem Gebal¹⁰⁸) incedunt, in quo maledictiones prolatae sunt, istos alios indicent¹⁰⁹), qui, malorum metu et suppliciorum timore complentes quae in lege scripta sunt, perveniunt ad salutem.

Gratian. *Sed qui pro persecutoribus iussit orare, primos parentes pro transgressione mandati mortis maledicto percussit. Cain¹¹⁰) quoque, quia primae praevocationi fratricidium adiecit, sententiam maledictionis a Domino reportavit. Abrahamae quoque Dominus dixit¹¹¹):* Maledicam maledicentibus tibi, et benedicam benedicentibus tibi. *In evangelio¹¹²) etiam, quum esuriens veniret ad ficum, non inveniens fructum in ea, sua maledictione perpetua sterilitate ipsam damnavit. §. 1. Item Noë, quum verenda sua a Cham derisa cognosceret, filium ejus Chanaan maledicens dixit¹¹³):* Maledictus Chanaan sit servus fratrum suorum. *Item Isaac, quum benediceret Iacob filio suo, ait¹¹⁴):* Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus, et qui benedixerit tibi benedictionibus repleatur. §. 2. *Item, sicut in libro Deuteronomii legitur¹¹⁵), Moyses ex praecepto Dei duodecim tribus filiorum Israel in duas partes divisit, et sex tribus iussit, ut iuxta montem Gebal¹¹⁶) incedentes maledictionem transgredientium legem vociferarentur; aliis vero praecepit, ut iuxta alium montem incedentes benedictiones observantium inclamarent. §. 3. In novo etiam testamento Petrus apostolus legitur Simoni maledixisse, quum ait¹¹⁷):* Pecunia tua tecum sit in perditionem. *Paulus quoque, qui dixerat¹¹⁸):* Benedicite, et nolite maledicere, fornicatorem¹¹⁹) Corinthum iussit excommunicari. *Item in eadem¹²⁰) epistola ait¹²¹):* Si quis non fuerit secutus doctrinam Domini nostri Iesu Christi, sit anathema, maranatha. *Item Galatis¹²²):* Si angelus de coelo veniens aliud vobis evangelizaverit, anathema sit. §. 4. *Distinguendum est ergo inter maledictum, quod prohibetur, et maledictum, quod a Domino et sanctissimis viris rationabiliter profertur. Maledictum, quod prohibetur, est illud, quod procedit ex voto ultionis et odio persequentis, non ex amore iustitiae. Maledictum vero, quo sancti maledicunt, est illud, quod procedit ex amore iustitiae, non ex libere vindictae.*

Unde Gregorius ait in Moral. lib. IV. c. 6.¹²³):

C. XII. *Sancti viri non ex voto ultionis, sed amore iustitiae aliquos maledicunt.*

Quum sancti viri maledictionis sententiam proferunt, non in¹²⁴) hanc ex voto ultionis, sed ex¹²⁵) iustitiae examine prorumpunt¹²⁶). Intus enim¹²⁷) subtile iudicium¹²⁸) aspicunt¹²⁹), et mala foris exsurgentia¹³⁰) quia¹³¹) maledicto debeant ferre cognoscunt, et eo¹³²) maledicto non peccant, in¹³³) quo ab interno¹³⁴) iudicio¹³⁵) non discordant. *Idem supra cap. 5: §. 1. Scriptura sacra duobus modis maledictum memorat: aliud videlicet, quod approbat, aliud, quod damnat. Aliter enim maledictum profertur iudicio iustitiae¹³⁶), ut in ipso primo peccante prolatum est,*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. i) In sermone indicato B. Augustinus, agens de iis, qui se omnino ab ecclesia separaverunt, ait, horum schisma longe diversum esse ab illo, quo aliqui in ecclesiae unitate permanentes inter se dissentiant, prout Corinthii faciebant, ad quos Paulus scribens ep. 1. carnales eos vocat, quia dicerent: Ego sum Pauli, ego vero Apollo. De illis ergo (inquit B. Augustinus), qui plane sunt ab ecclesia separati, non est accipiendum, quod dicit Apostolus 1. Corinth. 2.: *Ea, quae sunt Spiritus, non percipientes*, sed quod dicit in sua epistola Iudas: *Qui segregant semetipsos, animales, Spiritum non habentes.*

k) Hoc utique: Repetendum est quod apud B. Augustinum antecedit de parvulis et carnalibus, qui tamen

sunt intra ecclesiae unitatem. *Postremo (ait) ut certissime noverimus, quod parvuli in Christo, non percipientes quae sunt Spiritus Dei, habent tamen Spiritum Dei, paulo post intueamur, quemadmodum eos ipsos increpans ait: Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis. Hoc utique nullo modo diceret ab ecclesia segregatis, etc.*

l) Neque enim solum: Hinc usque ad finem non sunt inventa. Facit tamen ad hanc sententiam quod scribitur lib. 3. de baptismo contra Donatistas, c. 17.

C. XI. m) In eadem: Antea legebatur, ut etiam in manuscriptis, in alia. Huius vero loci ac sequentis sensum retulit Gratianus, non ipsa prorsus Apostoli verba.

C. XII. n) Iustitiae: In his, quae sequuntur, non

Quaest. III. C. VIII. 85) Serm. 71. Ed. Maur. — 86) 1 Cor. c. 2. v. 14. — 87) referretur: Ed. Arg. Bas. — referatur: Edd. rell. — 88) Iud. v. 19. — 89) Sed hoc: Ed. Bas. — 90) diceretur, nisi de segr. ab eccl.: Edd. coll. o. — 91) Sap. c. 1. v. 5. — 92) effugiet: Edd. coll. o. — 93) add.: illi: Ed. Bas. Lugd. II. III. — C. IX. 94) hab. A. 553. — Ivo Pan. 1. 5. c. 89. Decr. p. 14. c. 49. — 95) abest ab Ed. Bas. — 96) add.: est: Edd. coll. o. — 97) separatio: Ivo Decr. — 98) Matth. c. 5. v. 44. — 99) Rom. c. 12. v. 14. — 100) Galat. c. 5. v. 9. — C. X. 101) maledictionis: Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — 102) Deut. c. 27. — 103) et quae — sunt: ead. pr. Lugd. — 104) Ebal: orig. — C. XI. 105) Iudicum: Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — est hom. Origenis 9. ad c. 8. Ios. — 106) benedictionem: Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — 107) singulariter: orig. —

108) Ebal: ib. — 109) indicant: Edd. coll. o. — 110) Gen. c. 4. — 111) Genes. c. 12. v. 3. — 112) Matth. c. 21. — 113) Genes. c. 9. v. 25. — 114) ib. c. 27. v. 29. — 115) Deut. c. 27. — 116) Ebal: vera lectio. — 117) Act. 8. v. 20. — 118) Rom. c. 12. v. 14. — 119) 1 Cor. c. 6. v. 18. — 120) c. 16. v. 22. — 121) Gal. c. 1. v. 8. — C. XII. 122) Ivo Pan. 1. 5. c. 82. Decr. p. 14. c. 4. 5. — 123) ad: Ivo Pan. orig. — 124) abest ab Ed. Bas. — 125) erumpunt: orig. — Ivo Pan. — 126) abest ab Iv. — 127) Iud. Dei: orig. — Ivo Decr. — 128) respiciunt: Edd. coll. o. — 129) surgentia: ead. — Ivo Pan. — 130) qua maledictione: ead. — Ivo. — 131) abest ab Iv. — †) abest ab eod. et Ed. Bas. — 132) aeterno: Edd. coll. o. pr. Bas. — 133) iudice: Ivo — Edd. coll. o.

quum audivit¹³⁴): *Maledicta terra in opere tuo, etc.* et sicut Abrahae dicitur¹³⁵): *Maledicam maledicentibus tibi*. Aliter vero profertur maledictum, quod non iudicio iustitiae, sed livore vindictae promitur¹³⁶), a quo¹³⁷) voce Pauli apostoli praedicantis cessare admonemur, qui ait¹³⁸): *Benedicite, et nolite maledicere*.

C. XIII. *Errantes et in errorem mittentes excommunicantur.*
Item Pelagius Papa Anglio Episcopo¹³⁹).

Apostolicae auctoritatis exemplo didicimus, errantium et in errorem mittentium spiritus tradendos esse satanae, ut blasphemare dedissent.

C. XIV. *Delinquentes corrigantur a sacerdotibus, incorrigibiles inventi excommunicantur.*

Item Anacletus Papa, epist. III. 140).

Tam sacerdotes quam reliqui fideles omnes summam curam habere debent de his, qui pereunt, quatenus eorum redargutione aut corrigantur a peccatis, aut, si incorrigibiles apparuerint, ab ecclesia separentur.

C. XV. *Secunda vel tertia admonitione interposita excommunicationis sententia procedat.*

Item Gregorius Papa lib. II. epist. 37. ad Natalem Episcopum¹⁴¹).

De excommunicationis articulo (quae tamen interposita conditione gradus), secundo vel tertio iam, ut ita dicam, ex necessitate subiuncta¹⁴²) est) beatitudo vestra immerito queritur, quum Paulus apostolus dicat¹⁴³): *In promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam*.

C. XVI. *Mali ab ecclesia sunt eliminandi.*

Item Hieronymus in epistolam ad Galatas, c. 5.

Resecandae^r) sunt putridae carnes, et scabiosa ovis a caulis repellenda, ne tota domus, massa, corpus et pecora ardeant, corrumpantur, putrescant, intereant. Arius in Alexandria una scintilla fuit, sed quia non statim oppressa¹⁴⁴) est, totum¹⁴⁵) orbem eius flamma populata est.

C. XVII. *Pro diversitate culparum subditi a praepositis corripiantur.*

Item Augustinus in libro de correptione et gratia, c. 15. Corripiantur itaque a praepositis suis subditi fratres correptionibus de caritate venientibus pro culparum diversitate diversis, vel minoribus, vel amplioribus, quia et ipsa, quae damnatio nominatur, quam facit episcopale iudicium (qua poena in ecclesia nulla maior est), potest, si Deus voluerit, in correctionem¹⁴⁶) saluberrimam cedere atque proficere. Neque enim scimus quid contingat sequenti die. An¹⁴⁷) ante finem vitae huius de aliquo¹⁴⁸) desperandum est? Aut¹⁴⁹) contradici Deo potest, ne respiciat et det poenitentiam, et, accepto sacrificio spiritus contribulati cordisque contriti, a reatu quamvis iustae damnationis absolvat¹⁵⁰), damnatumque^q) ipse non damnet? Pastoralis¹⁵¹) tamen necessitas habet, ne per plures serpent dira conta-

gia, separare ab ovibus¹⁵²) sanis morbidam, ab illo, cui nihil est impossibile, ipsa forsitan separatione sanandam. Nescientes enim quis pertineat ad praedestinatorum numerum, quis non pertineat, sic affici debemus caritatis affectu, ut omnes velimus salvos fieri.

C. XVIII. *Qui corrigi nolunt excommunicationis ferro debent abscindi.*

Item Prosper libro de vita contemplativa, c. 7. 153).

Ecce¹⁵⁴) autem crimina quorumlibet, si¹⁵⁵) ipsis criminosis confiteri nolentibus undecumque claruerint¹⁵⁶), quaecumque non fuerint patientiae leni¹⁵⁷) medicamento sanata, veluti igne quodam pie increpationis urenda sunt et curanda. Quod si ne¹⁵⁸) sic quidem aequanimiter sustinentis ac pie increpantis medela processerit¹⁵⁹) in¹⁶⁰) eis, qui diu portati et salubriter obiurgati corrigi noluerint, tanquam putres¹⁶¹) corporis partes debent ferro excommunicationis abscindi, ne, sicut caro morbis emortua, si abscissa non fuerit, salutem reliquae carnis putredinis suae contagione corrumpit, ita isti, qui emendari despiciunt, et in suo morbo persistunt, si moribus depravatis in sancto rum societate permanserint, eos exemplo suae perditionis¹⁶²) inficiant^r)¹⁶³).

C. XIX. *Excommunicandus est qui duas simul uxores habere praesumit.*

Item Nicolaus Papa Lothario Regi¹⁶⁴).

An non districta ultione feriendus es, qui in duabus uxori- bus adulterium Lamech et flagitium imitatus esse dignosceris? Quod Dominus non nisi post septuaginta septem generationes suo salutifero adventu delerit, quum Cain fratricidium septima generatione aquis abolitum sit cataclysmi¹⁶⁵).

C. XX. *Falsi testes et homicidae communione priventur.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 37. 166).

Itaque censuimus homicidas et¹⁶⁷) falsos testes a communione ecclesiastica submovendos¹⁶⁸), nisi poenitentiae satisfactione crimina admissa diluerint.

C. XXI. *Excommunicetur potens, qui clericum pauperem vel religiosum spoliare praesumit.*

Item ex Concilio Toletano I., cap. 11. 169).

Si quis de potentibus clericum, aut quemlibet pauperem^t), aut religiosum exspoliaverit, et mandaverit¹⁷⁰) eum ad se venire episcopus, ut audiatur¹⁷¹), et contemserit, invicem mox scripta percurrant per omnes episcopos provinciae, et quoscunque adire potuerint, ut excommunicatus habeatur ipse¹⁷²), donec obediatur¹⁷³), et reddat aliena.

C. XXII. *De eodem. [PALEA].*

Ex dictis Gregorii Papae^t)¹⁷⁴).

„Quisquis per dolum manum suam mittit in Christum Domini, id est episcopum¹⁷⁵) vel presbyterum, quia sacrile-

NOTATIONES CORRECTORUM.

omnino refert Gratianus ipsa verba B. Gregorii, neque etiam ceterorum collectorum, licet propius ad eos accedat. Sententia tamen eadem manet.

C. XV. o) Gradus: In tribus vetustis exemplaribus epistolarum B. Gregorii et uno Gratiani legitur: *gradu**), secundo, etc.

C. XVI. p) Resecandae: Apud B. Hieronymum legitur: *secundae putridae carnes, et scabiosum animal a caulis ovium repellendum*.

Quaest. III. C. XII. 134) Genes. c. 3. v. 17. — 135) ib. c. 12. v. 3. — 136) *permittere*: Ed. Arg. — *punitur*: Edd. rell. pr. Bas. — Ivo Pan. — 137) *qua*: Ed. Bas. — 138) Rom. c. 12. v. 14. — C. XIII. 139) Caput omnino incertum — *Angello*: Edd. Arg. Bas. — C. XIV. 140) Caput Pseudoisidori. — Burch. l. 1. c. 136. Ivo Decr. p. 5. c. 250. — C. XV. 141) Ep. 53. (scr. A. 592) l. 2. Ed. Maur. — Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 63. — *) non est in Ed. Maur. — 142) *subiecta*: Edd. Bas. — 143) 2 Cor. c. 10. v. 6. — C. XVII. 144) *oppressus*: Edd. coll. o. — 145) per tot.: ead. — C. XVII. 146) *correptionem*: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 147) *Haud*: Ed. Bas. — *Aut*: Edd. rell. — 148) *tali*: Edd. coll. o. — 149) *haud*: Ed. Bas. — 150) *absolvit*: ib. — *) ita Edd. coll. o. — 151) *Pastoralis*: ead. — 152) *omnibus*: Ed. Bas. — C. XVIII. 163) Ivo Juliano Pomerio. — 154) *Ea*: orig. — 155) *et si*: Ed. Bas. — 156) *clamaverint*: Ed. Arg. — 157) *levi*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 158) *nec*: Edd. coll. o. — 159) *profecerit*: orig. — 160)

ut: Ed. Bas. — 161) *putridas*: orig. — Edd. coll. o. — 162) *perversionis*: orig. — 163) *inficiant*: Edd. coll. o. — C. XIX. 164) Non exstat haec Nic. epistola; simillima tamen sunt in ep. ad Bulgares c. 51. — Ivo Decr. p. 8. c. 227. — 165) *add.*: i. e. *divulsi*: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. Genes. c. 4. — C. XX. 166) hab. A. 506. — Burch. l. 6. c. 29. Ivo Decr. p. 10. c. 38, 158. — 167) *et f. test.*: absunt a Burch. et Iv. c. 158. — 168) *esse subm.*: Edd. coll. o. — C. XXI. 169) hab. A. 400. — Reg. l. c. 38. Ans. l. 7. c. 173. (178). — *) ita Coll. Hisp. — 170) *mand. ad ipsum ep.*: ib. — 171) *audiat, et is*: ib. — 172) *abest ab ead.* — 173) *audiatur*: ib. Reg. — C. XXII. 174) Burch. l. 10. c. 65., et Ivo Decr. p. 12. c. 79. p. 13. c. 65. referunt ex conc. Tungrensi. Berardo ex conc. Troieci. (hab. A. 909.) c. 5. videtur excerptum esse; nos tamen non minori iure nostro Burchardum ex Cap. Car. M. (Cap. II. incerti anni ed. a Baluz. c. 8—12.) suspicamus hausisse. — Totum cap. abest ab Ed. Arg. — 175) *in ep.*: Boetium.

gium grave committit, et si quis ecclesiam ¹⁷⁶⁾ Dei vastat, aut impugnat, aut incendit, quia et hoc gravissimum est sacrilegium, placuit sanctae synodo, ut imprimis *) omnia bona eius proscriptione publicentur; deinde in uno loco, id est in monasterio, inclusus poeniteat omnibus diebus vitae suae."

C. XXIII. *Communiones privetur qui Romipetas, vel peregrinos, vel mercatores molestare praesumit.*
Item Calixtus Papa ¹⁷⁷⁾.

Si quis Romipetas, et peregrinos, et Apostolorum limina, et aliorum sanctorum oratoria visitantes capere, seu rebus, quas ferunt, spoliare, et mercatores ¹⁷⁸⁾ novis teloneorum et pedagiorum ¹⁷⁹⁾ exactionibus molestare tentaverit, donec satisfecerit, communione careat Christiana.

C. XXIV. *Excommunicantur qui oratores et ecclesias, bonaque earum et personas ibi servientes infestare praesumunt.*

Item Urbanus Papa ¹⁸⁰⁾.

Paternarum traditionum exemplis communiti, pastoralis officii debitum persolventes, ecclesias cum bonis suis, tam personis quam possessionibus ¹⁸¹⁾, clericos videlicet ac monachos, eorumque conversos ¹⁸²⁾, oratores ¹⁸³⁾ quoque cum suis nihilominus rebus, quas ferunt, tutos et sine molestia esse statuimus. Si quis autem contra hoc facere praesumerit, et post, quam facinus suum recognoverit, intra ¹⁸⁴⁾ dierum triginta spatium competenter non emendaverit, a liminibus ecclesiae arceatur, et anathematis gladio feriatur.

C. XXV. *Qui oratoribus, pauperibus non arma ferentibus, in malum obviaverint, excommunicantur.*

Item Nicolaus Papa omnibus Episcopis ¹⁸⁴⁾.

Illi, qui peregrinos, vel oratores cuiuscunque sancti, sive clericos, sive monachos, vel feminas, aut inermes pauperes depraedati fuerint, vel bona eorum rapuerint, vel in malum eis ¹⁸⁵⁾ obviaverint, anathematis vinculo feriuntur, nisi digne emendaverint. §. 1. Pax vero illa, quam treugam ¹⁸⁶⁾ dicimus, sic observetur, sicut ab archiepiscopis et ¹⁸⁷⁾ episcopis ¹⁸⁸⁾ uniuscuiusque provinciae constituta est. Qui autem eam infregerit excommunicationi subdatur.

IV. Pars. Gratian. *Quia vero sermo de haereticis habetur, videndum est, quid intersit inter schisma et haeresim, et qui sint haeretici, et quot sint haeticorum sectae?*

Differentiam autem inter schisma et haeresim Hieronymus in epist. ad Titum c. 3. assignat, dicens ¹⁸⁹⁾:

C. XXVI. *Schismatis et haeresis differentia.*

Inter haeresim et schisma hoc interesse ¹⁹⁰⁾ arbitrantur, quod haeresis perversum dogma habeat, schisma propter ¹⁹¹⁾ episcopalem dissensionem ¹⁹²⁾ ab ecclesia *) pariter separatur ¹⁹³⁾. Quod quidem in principio aliqua ex parte intelligi potest *); ceterum nullum schisma non ¹⁹⁴⁾ aliquam sibi confingit ¹⁹⁵⁾ haeresim, ut recte ab ecclesia recessisse videatur.

Unde autem haeresis dicatur, in epistolam ad Galatas c. 5.

Hieronymus diffinit, ita dicens ¹⁹⁶⁾:

C. XXVII. *Unde haeresis dicatur?*

Haeresis graece ab electione dicitur, quod scilicet ¹⁹⁷⁾

NOTATIONES CORRECTORUM.

u) Ut inprimis: Apud Burchardum et Ivonem legitur: *ut in uno loco etc.* sine verbis illis, quae hic sunt interiecta.

C. XXIV. v) *Conversos*: In codicibus impressis sequebatur: *vel commissos* *), quae sunt expuncta, quia absunt a plerisque manuscriptis Gratiani exemplaribus, et vetusto quodam codice, in quo quidem extremo et hic, et

Quaest. III. C. XXII. 176) *eccl. devastat*: Ed. Bas. — abest ab Edd. coll. o. pr. Nor. — C. XXIII. 177) in conc. Lat. I. hab. A. 1123. — 178) abest ab orig. — 179) *pedagiorum*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. XXIV. 180) Imo idem Calixtus, c. 20. eiusd. conc. — 181) add.: *suis*: Ed. Bas. Lugdd. II. III. — *) ita Edd. coll. o. pr. Bas. — 182) *oratores*: orig. — 183) *infra*: orig. — et *inf.*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — C. XXV. 184) Nicol. II. in conc. Rom. hab. A. 1059. Priorum partem cap. allegat idem Nicolaus in ep. ad Epp. Galliae etc., alteram edidit ex vetusta canon. coll. Mansueti (t. 19.). — Ivo Pan. I. 5. c. 114. — 185) *eius*: Ed. Bas. — 186) add.: *Dei*: Edd. coll. o. — orig. ap. Mans. — 187) *ab est* ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 188) *et ep.*: absunt ab Iv. — C. XXVI. 189) Ans. I. 12. c. 49. Polyc. I. 7. t. 3. — 190) *esse*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 191) *post*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 192) *dissensionem*: Ed. Bas. — *decessionem*: Edd. rell. — *) *vox*: pariter neque ap. Ans. leg. — 196) *separatur*:

eam sibi unusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem. Quicumque igitur aliter scripturam intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, quo ¹⁹⁸⁾ scripta est, licet de ¹⁹⁹⁾ ecclesia non recesserit, tamen haereticus appellari potest, et de carnis operibus est, eligens quae peiora sunt.

V. Pars. Gratian. *Qui vero proprie dicantur haeretici, Augustinus in lib. de utilitate credendi c. 1. ostendens, ait:*

C. XXVIII. *Qui proprie dicantur haeretici ²⁰⁰⁾.*

Haereticus est, qui alicuius temporalis commodi et maxime gloriae principatusque sui gratia falsas ac novas opiniones vel gignit, vel sequitur. Ille autem, qui huiusmodi hominibus credit, homo est imaginatione *quodam* veritatis *ac pietatis* illusus.

C. XXIX. *Non sunt haeretici, qui non sua audacia, sed aliena seducuntur in errorem.*

Idem Glorio, Eleusio, et aliis, epist. CLXII. ²⁰¹⁾.

Dixit Apostolus ²⁰²⁾: *Haereticum hominem post primam et secundam correptionem ²⁰³⁾ devita, "sciscis", quia subversus est huiusmodi, et peccat, *et est* a ²⁰⁴⁾ semetipso damnatus.* Sed qui sententiam suam, quamvis falsam atque perversam, nulla pertinaci animositate defendunt, praesertim quam non audacia suae praesumptionis pepererunt ²⁰⁵⁾, sed a seductis atque in errorem lapsis parentibus acceperunt, quaerunt autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati, quum invenerint, nequaquam sunt inter haereticos deputandi.

C. XXX. *Magistri existunt erroris qui veritatis disciplinam contemnant.*

Item Leo Papa epist. X. ad Flavianum ²⁰⁶⁾.

Quid autem iniquius est quam impia sapere, et sapientioribus doctioribusque ²⁰⁷⁾ non credere? Sed in hac insipientiam cadunt, qui, quum ²⁰⁸⁾ ad cognoscendam veritatem aliquo impediuntur obscuro ²⁰⁹⁾, non ad propheticas voces, non ad ²¹⁰⁾ apostolicas literas, nec ad evangelicas auctoritates, sed ad semetipsos recurrunt, et ideo magistri erroris existunt, quia veritatis discipuli non fuerunt.

C. XXXI. *Haeretici sunt qui quod prave sapiunt contumaciter defendunt.*

Item Augustinus contra Manichaeos ²¹¹⁾.

Qui in ecclesia Christi morbidum aliquid pravumque ²¹²⁾ sapiunt, si correpti ²¹³⁾, ut sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter, suaque pestifera et mortifera dogmata emendare nolunt, sed defensare persistunt, haeretici fiunt.

C. XXXII. *Errante damnabilior est qui eius defendit errorem.*

Item Urbanus Papa ²¹⁴⁾.

Qui aliorum defendit errorem multo amplius damnabilior est illis, qui errant, quia non solum ²¹⁵⁾ errat, sed etiam aliis offendicula erroris praeparat et confirmat. Unde quia magister erroris est, non tantum haereticus, sed etiam haeresiarcha dicendus est.

alii tres canones descripti sunt, tanquam fragmentum alicuius concilii.

C. XXVI. w) *Ab ecclesia*: In codicibus horum commentariorum in Germania, in Gallia, et Ferrariae excusis, itemque duobus manuscriptis Vaticanis legitur: *ab ecclesia separatur* *).

x) *Potest*: Sequebatur: *diversum*, quae vox abest a memoratis editionibus, et Vaticanis exemplaribus **).

Edd. Ven. I. II. Par. — *separet*: Edd. Lugdd. II. III. — **) et Ans. — 194) *est nisi*: Edd. coll. o. 195) *confingat*: Edd. coll. o. pr. Arg. Lugd. II. — C. XXVII. 196) Ans. I. 12. c. 50. Polyc. lb. — 197) *secundum*: Ed. Arg. — 198) *a quo*: Edd. coll. o. — 199) *ad*: ead. — C. XXVIII. 200) Ans. I. 12. c. 59. Deused. p. 2. Polyc. lb. — C. XXIX. 201) Ep. 49. Ed. Maur. ser. A. 397. — Ans. I. 12. c. 6. Polyc. lb. — 202) Tit. c. 3. v. 10. — 203) *correctionem*: Edd. coll. o. — 204) *in*: ead. — 205) *pepererint*: ead. pr. Arg. Bas. — C. XXX. 206) Ep. 28. Ed. Baller. ser. A. 449. — 207) *doctioribusque*: Ed. Lugd. I. Par. — 208) *quicumque*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 209) *obstaculo*: Coll. Hisp. — 210) abest pariter atque sequi: *ad* ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. Par. — C. XXXI. 211) ex libro 18. de civ. Dei c. 51. — Ans. I. 12. c. 57. Polyc. lb. Deused. p. 2. — 212) add.: *quid*: Edd. coll. o. — 213) *correcti*: ead. — C. XXXII. 214) Caput incertum. — 215) *ille*: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III.

C. XXXIII. *Qui mendacio veritatem immutant patrum terminos transferre probantur.*

Item Hieronymus lib. II. Comment. ad cap. 5. Oseea. Transferunt principes Iuda²¹⁶) terminos, quos posuerunt patres eorum, quando immutant²¹⁷) mendacio²¹⁸) veritatem, et aliud praedicant quam ab Apostolis acceperunt. Idem infra, eodem capite: §. 1. De haereticis manifestus est sensus, quod sophismatibus suis et arte dialectica saepe opprimant²¹⁹) ecclesiasticos. Idem ad cap. 9. §. 2. Veteres scrutans historias invenire non possum scidisse ecclesiam, et de domo Domini populos seduxisse, praeter eos, qui sacerdotes a Deo positi fuerant et prophetae, id est speculatores. Isti ergo vertuntur in laqueum tortuosum, in omnibus locis ponentes scandalum.

C. XXXIV. *Abiciantur qui adversariorum conveniunt pravitati.*

Item Leo Papa epistola LXXIV. ad Anatolium²²⁰). Illud sane plurimum mihi displicere significo, quod inter) dilectionis tuae clericos quidam esse dicuntur, qui adversariorum conveniunt²²¹) pravitati, et vasa irae²²²) vasis misericordiae misceantur. Quibus investigandis et severitate congrua coercendis debet diligentia tua vigilanter insistere ita, ut his, quibus prodesset non potuerit²²³) corripit²²³), non parcat abscissio. Oportet enim nos²²⁴) evangelici meminisse mandati, quo²²⁵) ab ipsa veritate praecipitur, ut, si nos oculus, aut pes, aut dextera scandalizaverit manus, a compage corporis auferatur, quia melius sit his in ecclesia²²⁶) carere membris, quam cum ipsis in aeterna ire supplicia. Nam superfluo extra ecclesiam positus resistimus, si ab his, qui intus sunt, in eis, quos decipiunt, vulneramur. Abicienda prorsus pestifera haec a sacerdotali vigore patientia est, quae sibi met, peccatis aliorum parcendo, non parcat.

C. XXXV. *Et sodalitates et convivia haereticarum clericis vitare debent.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV. c. 70. 71. 72. ²²⁷) Clericus haereticorum et ²²⁸) schismaticorum tam convivia quam sodalitates evitet aequaliter ²²⁹). Eorum conventicula non ecclesia, sed conciliabula ²³⁰) appellanda sunt. Cum eis neque orandum est, neque psallendum.

C. XXXVI. *Canonum observatores cum haereticis nullum debent inire certamen.*

Item Gelasius Papa in epistola ad Episcopos Dardaniae²³¹).

Cum quibus erat synodus ineunda? Catholici pontifices fuerant undique iam depulsi, solique ²³²) remanserant socii perfidorum, cum quibus iam nec licebat habere conventum ²³³), dicente Psal. ²³⁴): Non sedi in ²³⁵) concilio ²³⁶) vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo. Nec ecclesiastici moris eat cum his, qui pollutam habent communionem permixtamque cum perfidis, miscere ²³⁷) concilium ²³⁸). Recte igitur per Chalcedonensis synodi formam huiusmodi praevaricatio repulsa est potius quam ad ²³⁹) con-

cilium vocata, quod nec opus erat post primam synodum, nec cum talibus habere licebat. Idem in commonitorio ad Faustum²³⁹): §. 1. Canonum²⁴⁰) magistris atque custodibus nobis nullum fas est inire certamen cum hominibus communionis alienae.

C. XXXVII. *Non contradicit, sed potius obedit evangelio qui malos excommunicat.*

Item ex epistola Urbani Papae²⁴⁰).

Notandum est, quod quidam dicunt contra evangelicam parabolam nos facere, ubi de zizanias non eradicandis Dominus praecipit²⁴¹), quum aliquos excommunicatione dignos excommunicationi subiicimus, et aiunt etiam S. Augustinus hoc contradicere in illo loco, ubi ait: Quia non est praecedenda unitas, ferendi sunt mali, non abiciendi. Quibus hoc²⁴²) primum respondendum est: Si ²⁴³) haeretici et mali homines excommunicandi non sunt, quare ipse ²⁴⁴) Augustinus cum legatis S. Romanae ecclesiae, et cum sanctis episcopis suis Pelagium et Coelestium²⁴⁵), novam haeresim in sanctam Dei ecclesiam introductentes, excommunicavit, et ab ecclesia Dei separavit? Quare ipsos Donatistas, contra quos ista et multa his similia loquitur, tam ipse quam omnis ecclesia Dei excommunicatos habuit, et, nisi prius poenituissent, et per manus impositionem reconciliati essent, eis nequaquam communicabat? Idem ipse Dominus, qui hoc parabolice hic narrat²⁴⁶), aperte alibi excommunicationem fieri iubet, dicens²⁴⁷): Frater, qui corripitur ab ecclesia, et non obedit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Unde apparet liquido, aliud esse excommunicationem, aliud ²⁴⁸) eradicationem. Qui enim excommunicatur (ut Apostolus²⁴⁹) ait) ad hoc excommunicatur, ut spiritus eius salvus fiat in die Domini. Disciplina enim est excommunicatio, et non eradicatio.

Gratian. Nisi²⁵⁰) forte ex contemptu et superbia excommunicati proveniat.

Unde Origenes²⁵¹) in librum Numerorum, hom. XV. ad c. 23.:

C. XXXVIII. *Divina maledictio meritum maledicti designat.* Deus, quando ²⁵¹) maledicit, meritum eius designat, cui maledicitur, et sententiam ²⁵²) promittit, utpote quem non fallit neque peccati qualitas, neque peccantis affectus. Homo autem²⁵³), quia haec ²⁵³) non potest scire (neque enim propositum mentemque alterius videre alius aut cognoscere²⁵⁴) potest), idcirco etiam si iudicantis vel sententiam promentis intuitu proferat maledictum, non potest esse iusta²⁵⁵) maledicendi causa, ubi ignoratur peccantis affectus, maxime quum humanum vitium ²⁵⁵) tunc sciat ²⁵⁶) maledicta proferre, quum forte conviciis aut ²⁵⁷) iniuriis provocatur. Quod vitium volens rescicare Apostolus, ne maledictis maledicta et conviciis convicia provocemus ²⁵⁸), mandatum necessarium ponit, ut ²⁵⁹) benedicamus, et non maledicamus, quo conviciandi vitium rescicaretur, non quo iudicandi veritas, quae homines latet, et pronuntiandi auctoritas perimatur.

Gratian. Sectas vero haereticorum quot sint, et unde

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXIV. y) Quod inter: Sic est emendatum ex ipsa epistola, quum et in vulgatis, et in plerisque vetustis Gratiani exemplaribus esset: quod iurisdictionis tuae clericis²³⁰). In duobus tamen quemadmodum et apud Ivonem est: inter²³⁰) ditionis tuae clericos.

z) Vasa irae. Sic est emendatum ex originali. Aludit enim ad locum B. Pauli Romani. 9. Apud Gratianum erat, itemque apud Ivonem: vesaniae²³³) vasis misericordiae vasa misceantur.

C. XXXVI. a) Quam ad: In originali legitur: quam per²³⁹) concilium, quod nec opus, etc.

b) Canonum: Gelasius in commonitorio ad Faustum, obiurgans Graecos illos, qui, quum maxime canones violarent, eorum tamen se observatores simulabant, in haec prorumpit verba: O canonum magistris atque custodes. Nobis nullum, etc.

C. XXXVIII. c) Origenes: Sic est restitutum, quum antea esset: Augustinus. Ei magnam huius capituli partem

Quaest. III. C. XXXIII. 216) abest ab Edd. Lugd. II. III. — inde: Edd. rell. pr. Nor. — 217) inmutent: Ed. Bas. — 218) in mendacio: Ed. Arg. — in mendacium: Ed. Bas. — 219) opprimunt: Edd. Par. Lugd. — C. XXXIV. 220) Ep. 115. Ed. Baller. scr. A. 457. — Ivo Decr. p. 6. c. 339. — 221) ita Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. — 222) ita Edd. Arg. Bas. — 223) commiscant: orig. — 224) ita Edd. coll. o. — vasis irae vasa: orig. ap. Baller. — 225) poterit: Edd. coll. o. — 226) correctio: ead. — orig. — Ivo. — Böhm. — 227) vos: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — cf. Matth. c. 18. v. 8. — 228) quod: Edd. coll. o. — 229) saeculo: ead. — C. XXXV. 227) c. 80—82. stat. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — 228) aut: Edd. coll. o. — 229) specialiter: orig. ap. Baller. — 230) concilia diaboli: ib. — C. XXXVI. 231) scr. A. 495. — Ans. I. 12. c. 68. — 232) sol: Edd. coll. o. — 233) concilium conventumque: Ed. Bas. — 234) Psal. c. 25. v. 4. — 235) cum: Edd. coll. o. — Vulg. —

236) consilio: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. — 237) misceri: Edd. Ven. I. II. Nor. Par. Lugd. I. — 238) consilium: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 239) ad: orig. — Ans. — 239) ser. A. 493. — C. XXXVII. 240) Cap. incertum. — 241) Matth. c. 13. v. 29. — 242) hic: Edd. coll. o. — 243) Quod si: Ed. Bas. — 244) et ipse: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 245) Coelestinum: Edd. coll. o. — 246) enarrat: ead. — 247) Matth. c. 18. v. 17. — 248) et al.: Edd. Arg. Bas. Lugd. II. III. — 249) 1 Cor. c. 5. v. 5. — 250) Haec in Edd. coll. o. tanquam ad cap. praec. pertinentia proferuntur. — C. XXXVIII. 251) quibus: Edd. Nor. Ven. I. II. — 252) add.: veram: Edd. coll. o. pr. Arg. — 253) hoc: Edd. coll. o. — 254) agnoscere: Ed. Bas. — 255) iudicium: Edd. coll. o. — Böhm. — 256) scil: Ed. Bas. — 257) atque: Edd. Lugd. II. III. — 258) provocentur: Ed. Bas. — 259) Rom. c. 12. v. 14.

nomina acceperint, Isidorus *Hb. VIII. Etymologiarum* c. 5. *determinat, dicens* ²⁶⁰):

C. XXXIX. *Quot sint sectae haeticorum.*

Quidam autem haetici, qui de ecclesia recesserunt, ex nomine suorum auctorum nuncupantur; quidam vero ex causis, quas eligentes instituerunt. §. 1. Simoniani dicti a Simone, magicae artis ²⁶¹ perito, cui Petrus in Actibus Apostolorum ²⁶² maledixit pro eo, quod ab Apostolis Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset. Hi dicunt, creaturam non a Deo, sed a virtute quadam superna creatam. §. 2. Menandri a Menandro mago, discipulo Simonis nuncupati, qui mundum non a Deo, sed ab angelis factum asseruit. §. 3. Basilidiani a Basilide appellati, qui inter reliquas blasphemias Iesum passum abnegavit. §. 4. Nicolaitae dicti a Nicolao diacono ecclesiae Hierosolymorum, qui cum Stephano et ceteris constitutus est a Petro; qui, propter pulchritudinem relinquens uxorem, dixerat ²⁶³ ut qui vellet ea uteretur; versa est in stuprum talis consuetudo, ut invicem coniugia commutarentur. Quos Ioannes in Apocalypsi improbat ²⁶⁴ dicens: *Sed hoc habes, quod odisti factu Nicolaitarum* ²⁶⁵. §. 5. Gnostici propter excellentiam scientiae se ita appellare voluerunt. Animam naturam Dei esse dicunt; bonum et malum Deum ²⁶⁶ suis dogmatibus fingunt. §. 6. Carpocratiani a Carpocrate quodam vocantur, qui dixit, Christum hominem fuisse tantum, et de utroque sexu progenitum. §. 7. Cerinthiani a Cerintho quodam nuncupati. Hi inter cetera circumcisionem observant, mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros praedicant. Unde et graece *χλιιάται*, latine Millenarii ²⁶⁷ sunt appellati. §. 8. Nazaraei dicti, qui dum Christum (qui a vico Nazaraeus est appellatus) filium Dei confiteantur ²⁶⁸, omnia tamen veteris legis custodiunt. §. 9. Ophitae a colubro nominati sunt. Coluber enim graece *ὄφας* dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes, ipsum in paradisu ²⁶⁹ induxisse virtutis cognitionem. §. 10. Valentiniani a Valentino quodam Platonic ²⁷⁰ sectatore vocati, qui *ἀδυνας*, id est saecula ²⁷¹ quaedam, in originem Dei creatoris induxit, Christum quoque de Virgine nihil corporis assumisse, sed per eam quasi per fistulam transisse ²⁷² asseruit. §. 11. Apellitae, quorum auctor ²⁷³ Apelles fuit, qui, creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris Dei faciens, Deum legis ²⁷⁴ Israel illum igneum affirmans dixit ²⁷⁵, *et* Christum non in veritate Deum, sed hominem in phantasia apparuisse. §. 12. Archontiaci a principibus ²⁷⁶ appellantur, qui ²⁷⁷ universitatem, quam Deus condidit, opera esse archangelorum ²⁷⁸ defendunt. §. 13. Adamiani vocati ²⁷⁹, quod Adae imitentur nuditatem. Unde et nudi orant, et nudi inter se mares feminaeque conveniunt. §. 14. Cainani ²⁸⁰ dicti sunt appellati, quoniam Cain adorant. §. 15. Sethiani ²⁸⁰ nomen acceperunt a filio Adae, qui vocatus est

Seth ²⁸¹, dicentes, eundem ²⁸² esse Christum. §. 16. Melchisedechiani vocati pro eo; quod Melchisedech, sacerdotem Dei ²⁸³, non hominem fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur. §. 17. Angelici vocati, quia angelos colunt. §. 18. Apostolici ²⁸⁴ hoc sibi nomen ideo sumserunt ²⁸⁵, quod nihil possidentes proprium nequaquam recipiant eos ²⁸⁶, qui aliquo ²⁸⁷ in hoc mundo utuntur. §. 19. Cerdoniani a Cerdone quodam nominati ²⁸⁸, qui duo contraria principia asseruit. §. 20. Marcionistae a Marcione, Stoico philosopho, appellati, qui Cerdonis dogma secutus alterum bonum, alterum iustum Deum ²⁸⁹ asseruit, tanquam duo principia creationis ²⁹⁰ et bonitatis. §. 21. Artotyritae ²⁹¹ ab oblatione vocati, panem enim et caseum offerunt, dicentes, a primis hominibus oblationem a fructibus terrae et a fructibus ovium fuisse celebratam. §. 22. Aquarii appellati eo, quod aquam solam offerunt in calice sacramenti. §. 23. Severiani a Severo exorti, vinum non bibunt; vetus testamentum et resurrectionem non recipiunt. §. 24. Tatiani a Tatiano quodam vocati, qui *et* Encratitae ²⁹² dicti, quia carnes abominantur. §. 25. Alogii vocantur tanquam sine verbo, *λόγος* enim graece verbum dicitur. Deum enim verbum non credunt, respuentes Ioannis Evangelium et Apocalypsim. §. 26. Cataphrygi nomen provincia Phrygia dedit, quia ibi exstiterunt. Auctores eorum Montanus, Prisca et Maximilla fuerunt ²⁹³. Hi adventum Spiritus sancti non in Apostolos ²⁹⁴, sed in se traditum asserunt. §. 27. Cathari ²⁹⁵ propter munditiam ita se nominaverunt. glorientes enim de suis meritis negant poenitentibus veniam peccatorum; viduas, si nupserint, tanquam adulteras damnant; mundiores se ceteris ²⁹⁶ praedicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos se potius quam mundos vocarent. §. 28. Pauliani a Paulo Samosateno exorti sunt, qui dixit, non semper fuisse Christum, sed a Maria sumsisse initium. §. 29. Hermogeniani ab Hermogene quodam vocati, qui materiam ²⁹⁷ non natam ²⁹⁸ introducens, Deo non nato eam comparavit, matremque elementorum et Deum ²⁹⁹ asseruit, quos Apostolus improbat elementis servientes. §. 30. Manichaei a quodam Persa exstiterunt, qui vocatus est Manes. Hic duas naturas et ³⁰⁰ substantias introduxit, id est bonam et malam, et animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare asseruit; testamentum vetus respuit ³⁰¹, novum ex parte recipit ³⁰². §. 31. Anthropomorphitae ³⁰³ dicti pro eo, quod simplicitate rustica Deum habere humana membra, quae in divinis libris scripta sunt, arbitrantur; *ἄνθρωπος* enim graece latine homo interpretatur. Ignorantes vocem Domini, qui ait ³⁰⁴: *Spiritus est Deus*. Incorporatus est enim, nec ³⁰⁵ membris distinguitur, nec corporis mole censetur. §. 32. Hierachitae ³⁰⁶ ab Hieracha auctore exorti, monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, regna coelorum parvulos habere non credunt ³⁰⁷. §. 33. Novatiani a Novatiano ³⁰⁸ Romae urbis presbytero exorti, qui, adversus Cornelium cathedram sa-

NOTATIONES CORRECTORUM.

glossa ordinaria ad eundem locum ex ipso Origene refert, indeque nonnulla sunt emendata.

C. XXXIX. d) Cainani: Apud B. Augustinum in libro de haeresibus (ex quo magnam partem huius capituli accepit Isidorus) et in aliquot vetustis Gratiani exemplaribus legitur: *Cayani*. In uno autem eiusdem Gratiani *Cayni* ²⁸⁰). De quibus quidem haeticis Tertullianus in libro de praescriptione adversus haeticos haec scribit: *Sunt et nunc alii Nicolaitae; Cainana haeresis dicitur*. Et paulo inferius: *Nec non etiam arripit alia quoque haeresis, quae dicitur Cainaeorum. Et ipsi enim magnificent Cain, quasi ex quadam potenti virtute conceptum, quae operata sit in ipso*.

e) Non natam: Locus hic emendatus est ex pleris-

que vetustis et Isidoro. Antea enim legebatur: *Non naturam introducens, Deo, non naturae eam comparavit* ²⁸²).

f) Anthropomorphitae: In codicibus Isidori vulgaribus, et aliquot manuscriptis antecedunt haec: *Anomiant latine sine lege dicuntur*, quae tamen absunt a codice Isidori pervetusto et valde emendato monasterii B. Augustini in Carbonaria Neapolis.

g) Hierachitae: Ita mutatum est ex libello B. Augustini, quamvis in aliquot ipsis editionibus sit: *Hierarchitae*. Hierachae vero haetici meminit B. Hilarius l. 4. et 6. de Trinitate. Antea legebatur: *Heraclitae ab Heraclio* ³⁰⁶).

Quaest. III. C. XXXIX. 260) Ans. l. 13. c. ult. — Citant Corr. Pan. Ivois l. 5. c. 3. 4. 5.; in Brandiana tamen ed. non exstat. — 261) *disciplinae*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — 262) cf. c. 8. — 263) *dixit*: Edd. coll. o. — abest ab orig. — 264) c. 8. v. 6. — 265) add.: *quae et ego odi*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 266) *Domini*: Ed. Bas. — 267) *Miltastae*: Ans. — Ed. Bas. — *Miciltastae*: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — 268) *licet conf.*: Edd. coll. o. — 269) *paradiso*: ead. — 270) *Platonicae*: orig. — 271) *scelera*: Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — 272) *transire*: Ed. Bas. — 273) *princeps*: orig. — *auct. Ap. princeps*: Edd. coll. o. — Ans. — 274) add.: *et*: orig. — 275) *qui dixit*: Edd. coll. o. — 276) *Archontiae*: Ed. Bas. — 277) *quia*: Edd. coll. o. — 278) *angelorum*: Ans. — 279) *vocantur, quia*: Edd. coll. o. — *) *Cainani*: Ans. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 280) *Sethiani*: orig. — Edd. coll. o. pr. Arg. Ven. I. II., in quibus est: *Secham*. — 281) *Sech*: Edd. Ven. I. II. —

282) *eum*: Edd. coll. o. — 283) *Domini*: ead. — 284) add.: *vocati*: Ed. Bas. — 285) *praesumerunt*: orig. — Ans. — 286) *illos*: Edd. coll. o. — 287) *aliquid*: orig. — 288) *nuncupati*: Edd. coll. o. — 289) *Domini*: Ed. Bas. — 290) *creatoris*: Ans. — 291) *Artotyritae*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — *Artoter.*: Ed. Bas. — *Artotyry*: Edd. Lugd. II. III. — 292) *Encratitae*: Edd. coll. o. pr. Lugd. — 293) abest ab orig. — 294) *apostolis*: ib. — Ed. Bas. — 295) *Marthoree*: Edd. Ven. I. II. — *Cathoree*: Ed. Arg. — 296) *unctis*: Ed. Bas. — 297) *Mariam*: Ans. — **) Ita Edd. coll. o. — 298) *et ideam*: Ed. Bas. — *ideam*: Edd. rell. — 299) add.: *duas*: Edd. coll. o. — 300) *respuunt*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. pr. Ven. I. II. — 301) *recipiunt*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — *recepti*: Böhm. — 302) *Ioan. c. 4. v. 24.* — 303) *nec enim*: Edd. coll. o. — **) Ita ead. — 304) *dicitur*: Ed. Bas. — 305) *Novato*: Edd. coll. o.

cerdotalem conatus invadere; haerese instituit, nolens³⁰⁶) apostatas suscipere³⁰⁷), rebaptizans baptizatos. §. 34. Montani^b) haeretici dicti, quod tempore³⁰⁸) persecutionis in montibus latuerunt, qua occasione se a catholicis ecclesiae corpore dividerunt. §. 35. Ebionitae ab Ebione dicti, sive a paupertate; Christum enim per profectum³⁰⁹) solum virum iustum putant effectum. Unde competenter Hebionitae pro paupertate intelligentiae appellati †) sunt. Hi enim³¹⁰) semiuidaei³¹¹) sunt, et ita tenent evangelium, ut legem carnaliter servant; adversus quos Apostolus ad Galatas³¹²) scribens invehitur. §. 36. Photiniani a Photino Gallograeciae Syrmii episcopo nuncupati, qui Ebionitarum haeresim suscitans asseruit, Christum a Maria per Ioseph nuptiali coitu fuisse conceptum. §. 37. Aëriani³¹³) ab Aërio quodam nuncupati sunt; hi³¹⁴) offerre³¹⁵) sacrificium pro defunctis spernunt. §. 38. Aëtiani †) ab Aëtio sunt vocati, iidemquē Eunomiani ab Eunomio quodam dialectico, Aëtii discipulo, ex cuius nomine magis innotuerunt, dissimilem Patri asserentes Filium, et Filio Spiritum sanctum. Dicunt etiam, nullum³¹⁶) imputari peccatum in fide manentium. §. 39. Origeniani ab Origene auctore exorti sunt, dicentes, quod non possit videre Filius Patrem, nec Spiritus sanctus Filium. Animas quoque in mundi principio peccasse dicunt, et pro diversitate peccatorum e coelis usque ad terras diversa corpora quasi vincula meruisse, eaque causa factum esse³¹⁷) mundum. §. 40. Noëtiani³¹⁸) a quodam Noëto vocati, qui dicebant Christum³¹⁹) eundem esse et Patrem, et Spiritum sanctum, ipsamque Trinitatem in officiorum nominibus, non *in* personis accipiunt. Unde et Patripassiani vocantur, quia³²⁰) Patrem passum dicunt. §. 41. Sabelliani ab eodem Noëto pullulasse dicuntur, cuius discipulum perhibent fuisse Sabellium, ex cuius nomine maxime innotuerunt, unde *et* Sabelliani vocati sunt. Hi unam personam Patris, et Filii, et Spiritus sancti astruunt³²¹). §. 42. Ariani ab Ario Alexandrino presbytero orti³²²) sunt, qui, coaeternum Patri Filium non agnoscens, diversas in Trinitate substantias asseruit, contra illud, quod ait Dominus³²³): *Ego et Pater unum sumus*. §. 43. Macedoniani a Macedonio *Constantinopolitano* episcopo dicti sunt, negantes Deum esse Spiritum sanctum. §. 44. Apollinaristae ab Apollinare vocati sunt, dicentes Christum corpus tantummodo sine anima suscepisse³²⁴). §. 45. Antidicomaritae³²⁵) appellati sunt pro eo, quod Mariae virginitati contradicunt, asserentes eam post Christum natum viro suo fuisse commixtam. §. 46. Metangismonitae³²⁶) ideo tale nomen acceperunt, quia *αγγος* graeco vas dicitur. Asserunt enim sic esse in Patre Filium, tanquam vas minus intra³²⁷) vas maius. §. 47. Patriciani³²⁸) a quodam Patricio nuncupati sunt, qui substantiam humanae carnis a diabolo conditam dicunt. §. 48. Coluthiani³²⁹) a quodam Colutho nominati, qui dicunt, Deum non facere³³⁰) mala contra illud, quod scriptum est³³¹): *Ego Dominus creans mala*. §. 49. Floriani a Floriano³³²), qui e contrario dicunt Deum creasse mala, contra hoc, quod scriptum est³³³): *Fecit Deus omnia bona*. §. 50. Donatistae a Donato quodam Afro

nuncupati³³⁴), qui, de Numidia veniens, totam paene Africam sua persuasione decepit, asserens minorem Patre Filium, et minorem Filio Spiritum sanctum, et rebaptizans catholicos. §. 51. Bonosiani³³⁵) a Bonoso quodam episcopo exorti produntur, qui Christum Dei filium adoptivum, non proprium asserunt. §. 52. Circumcelliones dicuntur eo, quod agrestes sint, quos Scototopicos^b) vocant, supradictae haeresis habentes doctrinam. Hi amore martyrii semetipsos perimunt, ut violenter de hac vita discedentes martyres nominentur. §. 53. Priscillianistae a Priscilliano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Manichaeorum permixtum dogma composuit. §. 54. Luciferiani a Lucifero Sardiniae³³⁶) episcopo orti, qui episcopos catholicos, qui Constantii³³⁷) persecutione perfidiae Arianorum consentientes erant, et postea correcti in catholicam³³⁸) redire delegerunt, damnantes sive³³⁹) quod³⁴⁰) crediderant³⁴¹) sive quod *se* credidisse simulaverant, quos ecclesia catholica materno recepit sinu, tanquam Petrum post fletum negationis: hanc illi matris caritatem superbe accipientes eosque³⁴²) recipere nolentes, ab ecclesiae communione recesserunt, et cum ipso Lucifero auctore suo, qui mane oriebatur, cadere meruerunt. §. 55. Iovinianistae a Ioviniano quodam monacho dicti, asserentes, nullam nuptiarum et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse discrimen. §. 56. Helvidiani ab Helvidio nominati³⁴³), qui dicunt post Christum natum alios Mariam filios de viro³⁴⁴) suo³⁴⁵) Ioseph peperisse. §. 57. Paterniani³⁴⁶) a Paterno quodam exorti, inferiores³⁴⁷) corporis partes a diabolo factas opinantur. §. 58. Arabici nuncupati eo, quod in Arabia exorti sunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in novissimo utrumque resurgere. §. 59. Tertullianistae dicti a Tertulliano, presbytero Africanæ provinciae civitatis Carthagenensis, animam³⁴⁸) immortalem esse, sed corpoream praedicantes, et animas peccatorum hominum post mortem in daemones verti putantes. §. 60. Tessarescedecatae³⁴⁹) dicti, quod decimaquarta luna pascha cum Iudaeis observandum³⁵⁰) contendunt. Nam *τεσσαρες* quatuor, *δέκα* decem significat. §. 61. Nyctages³⁵¹) a somno nuncupati, quod vigilias noctis respuant, superstitionem esse dicentes, iura temerari³⁵²) divina, qui noctem ad requiem tribuit. §. 62. Pelagiani a Pelagio monacho exorti. Hi liberum arbitrium divinae gratiae anteponunt, dicentes, sufficere voluntatem ad implenda iussa divina. §. 63. Nestoriani a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui B. Mariam virginem non Dei, sed hominis tantummodo matrem³⁵³) asseruit, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis, nec unum Christum in verbo Dei et carne credidit, sed separatim³⁵⁴) atque seunctim alterum filium Dei, alterum hominis praedicavit. §. 64. Eutycheiani dicti ab Eutyche Constantinopolitano abbate, qui Christum post humanam assumptionem negavit existere in³⁵⁵) duabis naturis, sed solam in eo divinam asseruit esse naturam. §. 65. Acephali³⁵⁶) dicti, id est sine capite. Nullus enim eorum reperitur auctor, a³⁵⁷) quo exorti sint. Hi, trium

NOTATIONES CORRECTORUM.

h) Montani: Horum nulla mentio est apud B. Augustinum, sed Montensium, quo nomine Donatistas Romae vocari solitos tradit.

i) Metangismonitae: Sic emendatum est ex Isidoro et B. Augustino, quum antea legeretur: *Metangi nominati* *).

k) Scototopicos: Apud Isidorum, in Panormia, et in aliquot manuscriptis Gratiani est: *Cotopitas* **). Quod vero ait: *supradictae haeresis habentes doctrinam*, referendum est ad Donatistas, non ad Bonosianos.

l) Praedicavit: In eodem vetusto Isidori codice Neapolitano hic est finis capituli, et incipit novum caput: *De Philosophis gentium*.

Quaest. III. C XXXIX. 306) *notuit*: Edd. Bas. Lugd. I. — *notuit*: Edd. vell. — 307) *recipere*: Edd. Par. Lugd. — 308) *in temp.*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 309) *profectum*: Edd. coll. o. — †) *compellati*: orig. — 310) *abest* ab orig. et Ans. — 311) *Iudaei*: Edd. coll. o. — 312) Gal. c. 5. — 313) *Sirmiae*: orig. — Ed. Arg. — *Syrmiae*: Edd. Ven. I. II. Nor. — *Smirnae*: Edd. reil. — 313) *Heriani* — *Herio*: Ed. Bas. — 314) *Scut hi*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 315) *offerri*: Edd. coll. o. — †) *Boeciani* — *Boecio*: Ed. Bas. — 316) *nulli*: Edd. Bas. Lugd. I. — 317) *fulsae*: orig. — 318) *Noëticiani*: Edd. Ven. I. II. Nor. Par. Lugd. I. — 319) *episcopum*: Ed. Bas. — 320) *qui*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 321) *asserunt*: Ans. — 322) *exorti*: Edd. coll. o. — 323) *Ioan. c. 10. v. 30.* — 324) *assumpsisse*: Edd. coll. o. — 325) *Antidicomaritanitae*: Ed. Lugd. I. — *Anticomaritae*: Edd. Ven. I. II. Par. — *) *Getangi nom.*: Edd. Ven. I. II. — 326) *gangios*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 327) *infra*: caed. et Par. — *inter*: Ed. Bas. — 328) *Atriani*: Ed. Ven. II. — *Patriciani*: Ed. Ven. I. — 329) *Collitiani* — *Collitio*: Edd. coll. o. — 330) *creasse*: Ed. Bas. — 331) *Ena. c. 45. v. 7.* — 332) *Florino*: orig. — Ans. — 333) *Genes. c. 1. v. 31.* —

334) *add.*: *sunt*: Edd. coll. o. — 335) *Bonosiaci*: orig. — *) *ita Isidorus et Ans.* — *Scotopitas*: Ed. Bas. — *Scotopicos*: Edd. reil. pr. Lugd. II. III. — 336) *Sirmiae*: Ans. — *Smyrnae*: Edd. coll. o. — 337) *instanti*: caed. — 338) *cathedram*: caed. — 339) *abest* a Iisd. etc. Lugd. II. III. — 340) *add.*: *pruis*: Edd. coll. o. — 341) *crediderunt* — *simulaverunt*: caed. pr. Lugd. II. III. — 342) *eos*: Edd. coll. o. — 343) *add.*: *vel nominati*: caed. — 344) *abest* ab Bohm. — 345) *abest* ab orig. et Ans. et Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 346) *add.*: *itaque*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. II. — 347) *qui inf.*: Edd. coll. o. — *inferioris*: Edd. Bas. Ven. I. II. — 348) *qui dicunt en.*: Edd. coll. o. — 349) *Tesserescedecatae*: Ed. Bas. — *Tesserescedecatae*: Ed. Lugd. I. — *Tesserescedecatae*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — *Tesserescedecatae*: Ed. Par. — *Tesserescedatistae*: Edd. Lugd. II. III. — 350) *observare*: Edd. coll. o. — 351) *Ictages*: Edd. Ven. I. II. — *Victages*: Ed. Nor. — 352) *temerare*: Ans. — 353) *genitricem*: orig. — Ans. — Ed. Bas. — 354) *separatum* atque *seunctum*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 355) *de*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — 356) *Acephalidae*: Edd. coll. o. — 357) *ex quo orti*: caed.

Chalcedonensium^{m)} capitulorum impugnatores, duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, et unam in eius persona naturam praedicant. §. 66. Theodosianiⁿ⁾ et Gaianitae appellati a Theodosio et Gaiano, qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria³⁵⁸⁾ populi perversi electione³⁵⁹⁾ una die ordinati sunt episcopi. Hi errores Eutychetis et Dioscori sequentes Chalcedonense concilium respuunt, ex duabus unam in Christo naturam asserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitae incorruptam contendunt. §. 67. Agnoitae et Tritheitae^{o)} a Theodosianis exorti sunt, ex quibus Agnoitae ab ignorantia dicti, quia ad perversitatem³⁶⁰⁾, a qua exorti sunt, id adiiciunt, quod Christi divinitas ignoret futura, quae sunt scripta de die et hora novissima, non recordantes Christi personam in Esaia loquentis³⁶¹⁾: *Dies³⁶²⁾ iudicii in corde meo.* §. 68. Tritheitae vero vocati, quod sicut tres personas in Trinitate, ita quoque tres asserunt Deos esse, contra illud, quod scriptum est³⁶³⁾: *Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus unus est.* §. 69. Sunt³⁶⁴⁾ et aliae haereses sine auctore et sine nominibus. Ex quibus aliae putant triformem³⁶⁵⁾ esse Deum; aliae³⁶⁶⁾ Christi divinitatem passibilem dicunt; aliae Christi de patre nativitate³⁶⁷⁾ initium temporis dant; aliae liberationem hominum apud inferos factam Christi descensione³⁶⁸⁾ non credunt; aliae animam imaginem Dei negant; aliae animas converti in daemones et in quaecunque animalia existimant³⁶⁹⁾; aliae de mundi statu dissentiunt; aliae innumerabiles mundos opinantur; aliae aquam Deo coaeternam faciunt; aliae nudis pedibus ambulant; aliae cum hominibus non manducant. Hae sunt haereses adversus catholicam fidem exortae, et ab Apostolis, et a sanctis Patribus vel³⁷⁰⁾ conciliis praedamatae, quae, dum in se multis erroribus divisae invicem sibi dissentiunt³⁷¹⁾, communi tamen nomine adversus ecclesiam Dei conspirant. §. 70. Sed et³⁷²⁾ quicunque aliter scripturam sanctam³⁷³⁾ intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, a quo descripta est, licet de ecclesia non recesserit, tamen haereticus appellari potest.

C. XL. *Quare divina providentia multos errare permittat. Item Augustinus de Genesi contra Manichaeos, lib. I. cap. 1.³⁷⁴⁾*

VI. Pars. Ideo divina providentia multos diversi erroris haereticos esse permittit, ut, quum insultant nobis, et interrogant nos ea, quae nescimus, vel sic excutiamus³⁷⁵⁾ pigritiam, et divinas scripturas nosse cupiamus. Propterea et³⁷⁶⁾ Apostolus ait³⁷⁶⁾: *Oportet³⁷⁷⁾ haereses esse, ut probati manifesti fiant inter vos.* Hi autem³⁷⁸⁾ Deo³⁷⁹⁾ probati sunt, qui bene possunt docere; sed manifesti^{p)} hominibus esse non possunt, nisi quum docent^{r)}.

CAUSA XXV.

GRATIANUS.

Sancta Romana ecclesia quandam baptismalem ecclesiam suis munivit privilegiis, decimationes suae dioecesis ex integro sibi

NOTATIONES CORRECTORUM.

m) Chalcedonensium: Tria capitula tractata et definita sunt in V. synodo sub Iustiniano, ut notatum est supr. dist. 15. *Sicut sancti.* Qui vero occasione horum trium capitulorum ab ecclesia recesserant, non Chalcedonensem, sed V. synodum impugnabant.

n) Theodosiani: Horum meminit Liberatus in Breviario, Nicephorus lib. 18. cap. 45. 49. et 50., ac Georgius Cedrenus anno 14. Iustiniani imperatoris. B. Augustinus memorat Theodotianos a Theodotione; sed idem videtur qui Theodotus, de quo Epiphanius l. 2. tom. 1. haeresi 54.: *Theodotianos a Theodoto*, ut etiam Philastrius et Damascenus.

Quaest. III. C. XXXIX. 358) add.: *provincia*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 359) *electionem*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — *per pop. elect.*: Edd. rell. — *ita Ans.* — 361) *loquentem*: Edd. Arg. Nor. Ven. II. — 360) *perversitatem*: orig. — *Ans.* — 361) *loquentem*: Edd. Lugdd. II. III. — *nesciam loqui*: Edd. rell. pr. Bas. — 362) *Esa.* c. 63. v. 4. — 363) *Deut.* c. 6. v. 4. — 364) add.: *etiam*: Edd. Ven. II. Par. Lugdd. — 365) *trinum*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 366) add.: *etiam*: Edd. coll. o. — 367) *nativitatem*: Edd. Nor. — *nativitatis*: Edd. rell. pr. Par. Lugdd. — add.: *in tempore*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 368) *descensionem*: Edd. Arg. Bas. — 369) *existimant*: caed. — 370) *in*: Edd. Bas. — 371) *dissentiant*: ib. — 372) *abest ab end.* — cf. supra c. 26. — 373) *sacrosanctam*: Edd. coll. o. — C. XL. 374) *August. Papa*: Edd. Lugdd. II. III. — 375) *discutiamus*: Edd. coll. o. — 376) *1 Cor.* c. 11. v. 19. — 377) *Op. a. esse*: abest ab

attribuens. Item quoddam monasterium similiter manuit privilegis propriis, decernens, ut ex propriis praedicti nulli decimas persolveret. Accidit itaque, ut intra dioecesim praemunitae baptismalis ecclesiae praefatum monasterium alia emtione, alia donatione praedia sibi inveniret. Oritur itaque contentio inter monachos et clericos de decimis. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an clerici baptismalis ecclesiae auctoritate privilegii decimas suae dioecesis ex integro sibi valeant vindicare? (Qu. II.) Secundo, an subsequenti privilegio monachorum derogetur antiquioribus privilegiis baptismalium ecclesiarum?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod vero auctoritate illius privilegii decimas sibi ex integro clerici vindicare non valeant, hinc probatur, quia decimae iuxta decreta sanctorum Patrum quadripartito dividuntur, quarum una pars episcopis, secunda clericis, tertia fabricis restaurandis, quarta vero pauperibus est assignata. Decreta vero sanctorum canonum neminem magis quam Apostolicum servare oportet.

Unde Gelasius Papa ait in epistola ad Episcopos Dardaniae¹⁾:

C. I. *Constitutum synodi, quod universalis ecclesiae probavit assensus, Romanam sedem servare oportet.*

Confidimus, quod nullus iam veraciter Christianus ignoret, uniuscuiusque synodi constitutum, quod universalis ecclesiae probavit assensus, nullam magis exsequi sedem prae ceteris oportere, quam primam, quae et unamquamque synodum sua auctoritate confirmat²⁾ et continuata³⁾ moderatione custodit.

C. II. *Qui negligenter pascit dominicum gregem sibi commendatum convincitur summum non amare pastorem.*

Item Leo Papa epist. IV. Episcopis Siciliae⁴⁾.

Divinis praeceptis et apostolicis monitis incitatur ut pro omnium ecclesiarum statu impigro vigilemus affectu, ac, si quid usquam⁵⁾ reprehensioni inveniat⁶⁾ obnoxium, celeriter sollicitudine⁷⁾ aut ab ignorantiae imperitia, aut a⁸⁾ praesumptionis usurpatione revocemus. Monente⁹⁾ enim dominicae¹⁰⁾ vocis imperio, quo beatissimus apostolus Petrus trina admonitione¹¹⁾ mysticis sanctionibus imbuitur, ut Christi oves qui Christum diligit pascat, ipsius sedis, cui per abundantiam gratiae divinae praesumus, reverentia¹²⁾ coarctamur¹³⁾, ut, periculum desidiae, quantum possumus, declinemus, ne professio summi Apostoli, qua se amatorem Domini esse¹⁴⁾ testatus est, vana¹⁵⁾ inveniat in nobis, quia¹⁶⁾ negligenter pascens dominicum¹⁷⁾ gregem toties commendatum convincitur summum non amare pastorem.

o) Agnoitae et Tritheitae: Sic restitutum est, quamvis in codicibus Isidori et Gratiani legeretur: *Gnoitae⁷⁾ et Tritheitas.* De his meminit Nicephorus in locis proxime indicatis, eosque a Theodosianis profectos scribit. De Agnoitis vero multa dicit B. Gregorius lib. 8. epist. 35. et 42. ad Eulogium.

C. XI. p) *Sed manifesti*: Haec addita sunt ex originali, itemque alia nonnulla, et emendata.

Causa XXV. Quaest. I. C. I. a) *Admonitione*: In originali, et apud Anselmum legitur: *trina repetitione mysticis sanctionis.* Alia vero quaedam sunt emendata ex ipsa epistola.

Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 378) *III enim*: orig. — 379) *a Deo*: Edd. coll. o.

Causa XXV. Quaest. I. C. I. 1) scr. A. 495. — *Ans.* l. 1. c. 48 (50). Polyc. l. 1. t. 14. — 2) *confirmavit*: Edd. Bas. — *formavit*: Edd. rell. — 3) *continua*: Edd. Bas. — C. II. 4) Ep. 16. Ed. Baller. scr. A. 447. — *Ans.* l. 1. c. 43 (44). — 5) *unquam*: Coll. Hisp. (nec tamen Baller.) — Edd. coll. o. — 6) *invenit*: Coll. Hisp. — caed. — 7) *abest ab* Edd. Bas. — 8) *Manente*: Baller. — *Admonente*: Edd. coll. o. — 9) *dictas*: caed. — 10) *repetitione*: Coll. Hisp. et Baller. — Edd. Bas. — 11) *pro res.*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 12) *cohortamur*: Coll. Hisp. — 13) *non*: ib. — Baller. — Edd. coll. o. — 14) *quia quotiens quis negl. pass. dom. greg.* (add.: *sibi*: Edd. Lugdd. II. III.) *commend.*, *toties convinc.* etc.: Edd. coll. o. pr. Arg. — 15) *abest a* Coll. Hisp. et Baller.

C. III. *Non debent ullo modo variari quae ad perpetuam ordinantur quietem.*

Idem *Anatolio Episcopo, epist. LI.*¹⁶⁾

Quae ad perpetuam utilitatem generaliter instituta¹⁷⁾ sunt nulla commutatione variantur, nec ad privatum trahantur commodum quae ad bonum sunt commune praefixa, sed¹⁸⁾ manentibus terminis, quos constituerunt Patres, nemo iniuste^{b)} usurpet alienum, sed intra fines proprios atque legitimos, prout¹⁹⁾ valuerit²⁰⁾, in latitudine se exercent caritatis.

C. IV. *Nulli divinas constitutiones et apostolicas sedis decreta temerare licet.*

Item *Hilarius Papa in Synodo Romana, c. 4.*²¹⁾

Nulli fas sit sine status sui periculo vel divinas constitutiones, vel apostolicas sedis decreta temerare, quia nos, qui potentissimi^{c)} sacerdotis administramus officia, talium²²⁾ transgressionum²³⁾ culpa respiciet, si in causis²⁴⁾ desides fuerimus inventi, quia²⁵⁾ meminimus, quod timere debemus, qualiter comminetur²⁶⁾ Deus negligentiae sacerdotum. Siquidem reatu maiori delinquit qui potiori honore perfruitur²⁷⁾, et graviora facit vitia²⁸⁾ peccatorum sublimitas peccantium²⁹⁾.

C. V. *In Spiritum sanctum blasphemant qui sacros canones violant.*

Item *Damasus Papa*³⁰⁾.

Violatores canonum voluntarii³¹⁾ graviter a sanctis Patribus iudicantur, et a sancto Spiritu (instinctu cuius ac dono dictati³²⁾ sunt) damnantur, quoniam blasphemare Spiritum sanctum non incongrue videntur qui contra eosdem sacros canones non necessitate compulsi, sed libenter, ut praemisum est, aliquid aut proterve agunt, aut loqui praesument, aut facere volentibus sponte consentiunt. Talis enim praesumptio manifeste unum genus est blasphemantium Spiritum sanctum, quia, ut iam praelibatum est, contra eum agit, cuius nutu³³⁾ et gratia sancti canones editi sunt.

C. VI. *In quibus Romano Pontifici licet novas condere leges.*

Item *Urbanus Papa*³⁴⁾.

Sunt quidam dicentes, Romano Pontifici semper licuisse novas condere leges. Quod et nos non solum non negamus, sed etiam valde affirmamus. Sciendum vero summopere est, quia inde novas leges condere potest, unde Evangelistae aliquid et Prophetæ^{d)} nequaquam dixerunt. Ubi vero aperte Dominus, vel eius Apostoli, et eos sequentes sancti Patres sententialiter aliquid definierunt, ibi non novam legem Romanus Pontifex dare, sed potius quod praedicatum est usque ad animam et sanguinem confirmare debet. Si enim quod docuerunt Apostoli et Prophetæ destruere (quod absit) niteretur, non sententiam dare, sed magis errare convinceretur. Sed hoc procul sit ab eis, qui

semper Domini ecclesiam †) contra luporum insidias optime custodierunt.

C. VII. *Apostolicas sedis auctoritas contra sanctorum statuta aliquid condere non valet.*

Item *Zosimus Papa*³⁵⁾.

Contra statuta Patrum condere aliquid vel mutare nec huius quidem sedis potest auctoritas. Apud nos enim inconcussa radicebus vivit³⁶⁾ antiquitas, cui decreta Patrum sanxere reverentiam.

C. VIII. *Stare non valet quod contra evangelicam vel propheticam doctrinam seu constitutionem factum fuerit.*

Item *Marcellinus*^{f)} *Papa, epist. II.*³⁶⁾

Omne, quod irreprehensibile est, catholica defendit ecclesia. Et infra: §. 1. Iniustum iudicium et³⁷⁾ diffinitio iniusta, regio³⁸⁾ metu vel iussu a iudicibus ordinata, non valet. Nec quicquam^{e)}³⁹⁾ quod contra evangelicae, vel propheticae, aut apostolicae doctrinae constitutionem, successorumve^{e)} eorum sive sanctorum Patrum actum fuerit, stabit, et quod ab infidelibus vel haereticis factum fuerit omnino cassabitur.

C. IX. *A statutis Patrum non deviare et fidei regulam custodire prima salus est.*

Item *Hormisdas Papa Episcopis Hispaniae*⁴⁰⁾.

Prima salus est rectae fidei regulam custodire, et a constitutis Patrum nullatenus deviare.

C. X. *Profitetur Pelagius Papa totum sui decessoris per omnia servare.*

Item *Pelagius Papa Childeberto Regi*⁴¹⁾.

Satagendum est, ut pro auferendo suspicionis scandalo obsequium confessionis nostrae legibus †) ministremus, quibus nos etiam subditos esse sacrae scripturae praecipunt. Veniens etenim Rufinus vir magnificus, excellentiae vestrae legatus, confidenter a nobis, ut decuit, postulavit, quatenus vobis aut beatae recordationis Leonis Papae totum a nobis per omnia conservari significare⁴²⁾ debuissimus, aut propriis verbis nostrae confessionem fidei destinare. Et primam quidem petitionis eius partem, quia facilius fuit, mox, ut dixit, implevimus, nosque⁴³⁾ in omnibus Praesulis totum pro catholicae fidei assertionem conscriptum, Deo propitio, custodire manus nostrae ad vos professione significamus⁴⁴⁾. Ut autem nullius deinceps (quod absit) suspicionis resideret occasio, illam etiam aliam partem, quam memoratus vir illustris admonuit, facere maturavi⁴⁵⁾, scilicet propriis verbis confessionem fidei, quam tenemus, exposui⁴⁶⁾.

C. XI. *Anathema apud Deum fiat qui censuram Romanorum Pontificum violat.*

Item *Hadrianus Papa in Capitulis, c. ult.*⁴⁷⁾

Generali decreto constituimus⁴⁸⁾, ut execrandum⁴⁹⁾ ana-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. b) Iniuste: Apud B. Leonem legitur: *nemo in ius tendat alienum*. Apud Ironem et in Capitularibus legitur: *nemo damnet alienum*; apud Anselmum vero: *nemo iniuste damnet*.

C. IV. c) Potentissimi: Sic apud Anselmum, et in ceteris vetustis Gratiani exemplaribus, praeter unum, in quo habetur, ut in concilio ipso: *potissimi*.

C. VI. d) Et Prophetæ: Absunt hae voces a multis manuscriptis*).

C. VII. e) Epistola, unde sumtum est hoc caput, non est inventa; Ivo autem in loco indicato, et in epistola ad Hugonem archiepiscopum Lugdunensem affert hoc ex epistola Zosimi ad episcopos Narbonensis provinciae, et ipse Zosimus in prima epistola ad Hesyrium narrat, se scripsisse ad episcopos Galliae et Hispaniae.

C. VIII. f) Marcellinus: Restitutum est ex vetustis exemplaribus. Nam in vulgatis erat: *Marcellus*.

g) Nec quicquam: Emendatus est hic locus ex ipsa Marcellini epistola.

Quaest. I. C. III. 16) Ep. 106. Ed. Baller. scr. A. 452. — Ans. I. 6. c. 121 (127). Ivo Decr. p. 16. c. 317. — Cap. Reg. Fr. I. 6. c. 328. I. 7. c. 227. — 17) *ordinata*: Edd. coll. o. — 18) *et*: orig. — Cap. — Ivo. — Sed *et*: Ans. — 19) *quisque*: Edd. coll. o. — Ivo. — 20) *voluerit*: Ivo. — C. IV. 21) I. 6. A. 465. — Ans. I. 1. c. 46. 64. Ivo Decr. p. 5. c. 37. Polyc. I. 1. t. 7. — 22) *abest* ab Ed. Bas. — *talis*: Edd. rell. — 23) *transgressionis*: Ed. Bas. — 24) *add.*: Edd. coll. o. — 25) *qui*: Ed. Bas. — 26) *Ezech.* c. 3. et 34. — 27) *fruitur*: Edd. coll. o. — 28) *iudicia*: Ed. Bas. — 29) *digitatum*: orig. — Ans. — C. V. 30) Ad Aurelium Carthag. cap. Pseudoisidor. — Ans. I. 3. c. 116 (112). Polyc. I. 4. t. ult. Deud. p. 4. — 31) *voluntaris*: orig. — Edd. coll. o. — 32) *dicunt*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 33) *impulsus*: orig. — *nisi*: Ans. — *tusus*: Ed. Bas. — C. VI. 34) Non est inter epp. Urbani neque I. neque II. — *) et Ed. Bas. — †) *ecclesias*: ead. — C. VII. 35) ex Ep. ad Epp. Vienn. et Narb. prov., quae edita est post Baronium a Constantio. (scr. A. 417.) — Ivo Decr. p. 4. c. 326. — 36) *vivat*:

Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. VIII. 36) Caput Pseudoisidor., cf. conc. Nic. c. 9. — cf. C. II. qu. 3. c. 69. — Coll. tr. p. p. I. t. 28. c. 2. Ans. I. 1. c. 89. I. 3. c. 87. Ivo Decr. p. 16. c. 9. — 37) *vel*: Ed. Bas. — *etiam*: Ed. Arg. — 38) *regio*: Ed. Lugd. I. — 39) *nequaquam* — *evangelicam*, *vel propheticam*, *vel ap. doctrinam constitutionemve eorum*: Edd. coll. o. — C. IX. 40) Imo ex libello (seu regula fidei), quem Hormisdas misit ad Ioannem Ep. Nicopolitanum A. 516. — Inscriptionis causa haec est, quod Hormisdas eundem libellum Epp. Hispaniae transmissit. — Coll. tr. p. p. I. t. 49. c. 2. — C. X. 41) Ep. Pelagii I., (temporis incert. — Ivo Decr. p. 5. c. 368. — †) *regibus*: Ivo. — 42) *significari*: Edd. Arg. Bas. — 43) *neque*: ead. — *neque*: vitiose Ivo. — 44) *significamus*: Ivo. — *significavimus*: Edd. Arg. Bas. Lugd. II. III. — 45) *abest* ab Iv. — 46) *exponens*: id. — C. XI. 47) Ans. I. 3. c. 82 (92). I. 12. c. 2 (3). Polyc. I. 4. t. ult. — cf. Cap. Reg. Fr. I. 6. c. 322. — 48) *censemus et const.*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 49) *execrandus*: Ed. Bas.

thema sit⁵⁰), et veluti praevicator catholicae fidei semper apud Deum reus existat, quicumque regum, seu episcoporum⁵¹), vel potentum deinceps Romanorum⁵²) Pontificum decretorum censuram in quocumque⁵³) crediderit vel permiserit violandam.

C. XII. *Non licet alicui episcopo contra Romanorum Pontificum decreta aliquid agere.*

Item Damasus Papa, epist. IV. Prospero⁵⁴) Episcopo. Omnia decretalia *et* cunctorum decessorum⁵⁵) nostrorum constituta, quae de ecclesiasticis ordinibus et canonum promulgata sunt disciplinis, ita *a*⁵⁶) vobis et ab omnibus⁵⁷) episcopis, ac *cunctis* generaliter sacerdotibus custodiri debere mandamus, ut si quis⁵⁸) in illa commiserit, veniam⁵⁹) sibi deinceps noverit denegari.

C. XIII. *Non communicet sacris altaribus qui nescit sacris obedire canonibus.*

Item Gregorius lib. II. ep. 7. ad Ioannem Episcopum⁶⁰).

Hac⁶¹) consono sanctis Patribus diffinitione sancimus, ut qui sacris nescit obedire canonibus nec sacris administratione⁶²), nec communionem capere sit dignus altaribus⁶³).

C. XIV. *Observandae sunt regulae a sanctis Patribus in synodo statutae.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 1.⁶⁴)

A sanctis Patribus in unaquaque synodo usque nunc prolatae regulas teneri⁶⁵) statuimus.

C. XV. *Voluntatem et statuta suorum decessorum custodiant qui sua servari volunt.*

Item Gregorius ad Montanum et Thomam, lib. V. epist. 12.⁶⁶)

Iustitiae ac rationis ordo suadet, ut qui sua a successoribus desiderat⁶⁷) mandata servari decessoris sui proculdubio voluntatem et statuta custodiat.

C. XVI. *Contra statuta sanctorum Patrum agit qui ea non servat intacta.*

Item Leo Papa IV.⁶⁸)

Ideo permittente Domino pastores hominum sumus effecti, ut quod Patres nostri sive in sanctis canonibus sive in mundanis affixere legibus excedere minime debeamus. Contra eorum quippe saluberrima agimus instituta, si quod⁶⁹) ipsi divino statuerunt consulto intactum non conservamus.

II. Pars. Gratian. Si ergo primam sedem statuta conciliorum prae omnibus servare oportet, et si pro statu omnium ecclesiarum necesse est illam impigro vigilare affectus; si ea, quae a Romanis Pontificibus decreta sunt, ab omnibus observari convenit; si illi, qui nesciunt sacris obedire canonibus, altaribus ministrare non debent: patet, quod contra statuta sanctorum canonum, quibus status ecclesiarum vel confundantur vel perturbentur, privilegia ab Apostolico concedi non debent. §. 1. His ita respondetur: Sacrosancta Romana ecclesia ius et auctoritatem sacris canonibus impertitur, sed non eis alligatur. Habet enim ius condendi canones, utpote quas caput est et cardo omnium ecclesiarum, a cuius regula nemini dissentire licet. Ita ergo canonibus auctoritatem praestat, ut se ipsam non subiciat eis. Sed sicut Christus, qui legem dedit, ipsam legem carnaliter implevit, octava die circumcisus⁷⁰), quadragesimo die in templo cum hostiis praesentatus, ut in se ipso eam sanctificaret, postea vero, ut se dominum legis ostenderet, contra legis litteram leprosum⁷¹) tangendo mundavit, Apostolos⁷²) quoque contra litteram sabbati per sata praetergredientes, spicas vellentis et confr-

cantes manibus suis, probabili exemplo David, et circumcissionis, et templi excusavit, dicens: Non legistis, quid fecerit Abimelech, quando venit ad eum David, et dedit eis panes propositionis, de quibus non licebat edere, nisi solis sacerdotibus, et comedit ipse et pueri eius? Item⁷⁰) octava die secundum legem puer circumciditur, et vos in sabbato circumciditis hominem. Item, quum iuge holocaustum ex lege offeratur, quum masculus quadragesima, femina vero octavesima die ab ortu suae natiuitatis secundum legis imperium cum hostiis in templum praesentaretur, unde sacerdotes offerrent hostias in templo litteram sabbati solvunt, et sine crimine sunt: tunc filius hominis multo magis valet solvere litteram legis, qui est etiam dominus sabbati. Hinc etiam dicitur de eo⁷¹): Erat Iesus docens, tanquam potestatem habens, id est tanquam legis dominus, addens moralibus ea, quae deerant ad perfectionem, umbram figuralem in lucem spiritualis intelligentiae commutans, non tanquam scribae eorum, qui littera legis astricti non audebant aliquid addere vel commutare. Sic et summae sedis Pontifices canonibus sive a se sive ab aliis sua auctoritate conditis reverentiam exhibent, et eis se humiliando ipsos custodiunt, ut aliis observandos exhibeant. Nonnunquam vero se iubendo, seu definiendo, seu aliter agendo, se decretorum dominos et conditores esse ostendunt. In praemissis ergo capitulis aliis imponitur necessitas obsequendi: summis vero Pontificibus ostenditur inesse auctoritas observandi, ut a se tradita observando aliis non contemnenda demonstrant, exemplo Christi, qui sacramenta, quae ecclesiae servanda mandavit, primo in se ipso suscepit, ut ea in se ipso sanctificaret. Oportet ergo primam sedem, ut diximus, observare ea, quae decernendo mandavit, non necessitate obsequendi, sed auctoritate impertiendi. Licet itaque sibi contra generalia decreta specialia privilegia indulgeret, et speciali beneficio concedere quod generali prohibetur decreto. §. 2. Quanquam si decretorum intentionem diligenter advertamus, nequaquam contra sanctorum canonum auctoritatem aliquid concedere invenitur. Sacri siquidem canones ita aliquid constituunt, ut interpretationis auctoritatem sanctae Romanae ecclesiae reservent. Ipsi namque soli canones valent interpretari, qui ius condendi eos habent. Unde in nonnullis capitulis conciliorum, quum aliquid observandum decerneretur, statim subinfertur: Nisi auctoritas Romanae ecclesiae aliter imperaverit, vel: salvo tamen in omnibus iure sanctae Romanae ecclesiae, vel: salva tamen in omnibus apostolica auctoritate. Quaecumque ergo de decimis vel quibuslibet ecclesiasticis negotiis sacris canonibus diffiniuntur, intelligenda sunt necessario servari, nisi auctoritas Romanae ecclesiae aliter fieri mandaverit vel permiserit. Quum ergo aliqua privilegia ab Apostolico aliquibus conceduntur, etsi contra generalem legem aliquid sonare videantur, non tamen contra ipsam aliquid concedere intelliguntur, quum ipsius legis auctoritatis privilegia singulorum penes matrem omnium ecclesiarum reserventur. Neque enim privilegia aliquibus concederentur, si praeter generalem legem nulli aliquid speciale indulgeretur. Privilegia namque dicuntur tanquam privata legia, eo quod privatam legem singulis generant. Quam diffinitionem Gregorius innuens ait⁷²): Si hoc heque consuetudine generali neque privilegio vendicas, restat te usurpasse quod fecisti. §. 3. Item Hieronymus in expositione Ionae ad c. 1: Privilegia singulorum non possunt legem facere communem. §. 4. Valet ergo, ut ex praemissis colligitur, sancta Romana ecclesia suis privilegiis quoslibet munire, et extra generalia decreta quaedam speciali beneficio indulgere; considerata tamen rationis aequitate, ut quae mater iustitiae est in nullo ab ea dissentire inveniat, ut privilegia videlicet, quae ob religionis, vel necessitatis, vel exhibitio obsequii gratiam conceduntur, neminem relevando ita divitem faciant, ut, multorum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. h) Seu episcoporum: Hae voces non leguntur in ipsa capitulo, neque in Capitulari, sunt tamen apud Anselmum *) et in Polycarpo.

i) Romanorum: In capitulo habetur: deinceps canonum censuram, nec multo aliter in Capitulari. Anselmus tamen et Polycarpus habent ut Gratianus.

Quaest. I. C. XI. 50) fat: Ed. Bas. — Ans. — *) lib. 12. nec tamen tertio. — †) quocumque: Edd. coll. o. = C. XII. 51) In Edd. coll. o. leg.: Stephano; desumptum est ex ep. (Pseudoisidor.) Damasus de chorepiscopis et repetitum ex Leonis M. ep. ad Epp. Campaniae (ep. 4. Ed. Baller.) — Ans. l. 4. c. 47 (50). Polyc. l. 3. t. 22. — 52) praedecess.: Edd. coll. o. — 53) a vob. et: absunt ab Ans. — 54) in omnibus ab: Ed. Bas. — omnibus ab: Ed. Arg. — 55) quid — commiserint — noverint: Edd. coll. o. — 56) add.: honoris: ead. — C. XIII. 57) Ep. 7. (scr. A. 593.) l. 3. Ed. Maur. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 34. Ans. l. 6. c. 190. Polyc. l. 4. t. ult.

— 58) Haec: orig. — 59) ministrare altaribus: Edd. coll. o. — 60) abest ab lisd. = C. XIV. 61) hab. A. 451. — Interpr. Dionysii. — 62) tenere: Edd. coll. o. = C. XV. 63) Ep. 12. (scr. A. 596.) l. 6. Ed. Maur. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 104. — 64) desiderant — custodiunt: Edd. coll. o. pr. Bas. = C. XVI. 65) Ivo: Decr. p. 4. c. 186.: Leo IV. Colorado Archiepiscopo et Bertuso. — Caput temp. incert. — 66) quae — consilio, intacta: Ivo. — 67) Luc. c. 2. — 68) Matth. c. 8. — 69) Matth. c. 12. v. 3 sequ. — cf. 1 Reg. c. 21. — 70) Levit. c. 12. — 71) Matth. c. 7. v. 29. — 72) D. 100. c. 8.

detrimenta non circumpicendo, in paupertatis miseriam nonnullos deficient; illud vero Apostoli ad memoriam revocantes, quod ad Corinthios scribens ait⁷³⁾: Non enim volumus, ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio. Cui sacra lex principum concordans ait⁷⁴⁾: Rescripta contra ius elicita ab omnibus iudicibus praecipimus refutari, nisi forte aliquid est, quod non laedat alium, et prosit petenti, vel crimen supplicantibus indulgeat. §. 5. Item constitutio imperatoris ad populum⁷⁵⁾: Nec damnoa fisco, nec iuri contraria postulari oportet. §. 6. Clerici ergo huius baptismalis ecclesiae privilegii auctoritate muniti, suae diocesis decimas sibi ex integro vindicare valent, nisi forte summa necessitate episcopi cogantur ad quartam suam accipiendam, et illi superabundare monstrentur.

QUAESTIO II. GRATIANUS.

**I. Pars. Quod autem antiquioribus privilegiis subsequen-
tibus derogari non possit auctoritate Anacleti prbbatur,
qui, scribens omnibus Episcopis et reliquis Christi sacerdotibus,
ait in epist. I. c. 3.¹⁾:**

**C. I. Ecclesiarum privilegia cunctis temporibus
intemerata servantur.**

Privilegia ecclesiarum et sacerdotum²⁾ intemerata et in-
violata cunctis³⁾ decernimus³⁾ manere temporibus. Leges⁴⁾
ecclesiae apostolica auctoritate firmamus, et peregrina
iudicia submovemus.

**C. II. Nec novitate mutari, nec improbitate convelli
ecclesiarum privilegia debent.**

Item Leo Papa Marciano Augusto, ep. LII. al. LIV.⁵⁾
Privilegia ecclesiarum et monasteriorum⁶⁾ sanctorum Pa-
trum auctoritate instituta, nulla possunt improbitate con-
velli, nulla novitate mutari. In quo opere auxiliante
Christo fideliter exsequendo necesse est huius sanctae se-
dis Pontifices perseverantem exhibere famulatum. Dispensa-
tio enim nobis credita est, et ad nostrum tendit reatum,
si paternarum regulae sanctionum nobis consentientibus
vel negligentibus violentur.

**C. III. Privilegio suae dignitatis aliqui ecclesiam
exuere non debent.**

Item Gregorius Augustino, Anglorum Episcopo,
respons. 9.⁶⁾

In Galliarum episcopos⁷⁾ nullam tibi auctoritatem tribui-
mus, quia ab antiquis praedecessorum meorum⁸⁾ tempori-
bus pallium Arelatenensis episcopus accepit, quem nos privare
auctoritate percepta minime debemus. Si ergo contingat,
ut fraternitas tua ad Galliarum provincias transeat, et ali-
quid ex auctoritate agendum fuerit, cum praedicto Arela-
tensi⁹⁾ episcopo agatur, ne¹⁰⁾ praetermitti possit hoc,
quod antiqua Patrum institutio invenit¹¹⁾. Britannorum
vero omnes episcopos tuae fraternitati committimus, ut

inducti¹²⁾ doceantur, infirmi¹³⁾ persuasione roborentur,
perversi¹⁴⁾ auctoritate corrigantur.

**C. IV. Statuta Apostolicorum, praedecessorum Apostolicus
destruere non debet.**

Idem Felici Episcopo, lib. XII. epist. 31.¹⁴⁾

Si ea destruerem, quae antecessores nostri statuerunt, non
constructor¹⁵⁾, sed evorsor esse iuste comprobaber, to-
stante veritatis voce, quae ait¹⁶⁾: *Omne regnum in se ipso¹⁷⁾*
divisum non stabit, et omnis scientia et lex adversum se
divisa destruetur.

**C. V. Metropolitanus dignitatis sibi traditae antiquitas
ius intemeratum obtineat.**

Item Leo Papa epist. LXXXII. al. LXXXIV. ad
Anastasium, c. 2.¹⁸⁾

Igitur, secundum sanctorum Patrum canones, spiritu Dei
conditos et totius mundi reverentia consecratos, metropo-
litanos singularum provinciarum episcopos, quibus ex
delegatione nostra fraternitatis tuae cura praetenditur¹⁹⁾,
ius traditae sibi antiquitatis dignitatis intemeratum habere
decrevimus²⁰⁾ ita, ut a regulis praesumptis²¹⁾ nulla aut
negligentia aut praesumptione discedant.

**C. VI. Privilegia metropolitanorum inconcussa
servari oportet.**

Item Hormisda Papa in epistola ad Ioannem Episc.²²⁾
Servatis privilegiis metropolitanorum vices vobis aposto-
licae sedis *atenus* delegamus, ut inspectis²³⁾ istis *sive
ea, quae ad canones pertinent²⁴⁾, sive ea, quae a nobis
sunt nuper mandata, servantur, sive ea²⁵⁾, quae de eccle-
siasticis causis tuae revelationi²⁶⁾ contigerint²⁷⁾, sub tua
nobis insinuatione pandantur. Erit hoc studii ac sollicitu-
dinis tuae, ut talem te in his, quae iniunguntur, exhibeas,
ut fidem integritatemque eius, cuius curam suscipis, imiteris.

**C. VII. Decreta apostolica nulla praesumptione violentur.
Item Gregorius Bonifacio primo Defensori,
lib. VII. epist. 17.²⁸⁾**

Institutionis²⁹⁾ nostrae decreta, quae *pro defensorum³⁰⁾
sunt privilegiis et ordinatione disposita, perpetua stabili-
tate et sine aliqua constituimus refragatione servari, sive
quae scripto decrevimus, sive quae in nostra praesentia
videantur³¹⁾ esse disposita, nec a quoquam pontificum in
totum vel in partem ea qualibet occasione convelli decer-
nimus³²⁾ vel mutari³³⁾. Nam nimis est asperum, et praeci-
pue bonis sacerdotum moribus inimicum, niti quempiam
quacunque³⁴⁾ rationis excusatione *et* quae bene sunt
ordinata rescindere, et exemplo *suo* docere ceteros sua
quandoque post se³⁵⁾ constituta dissolvere³⁶⁾.

**C. VIII. Privilegia ecclesiarum Apostolicus debet
servare illaesa.**

Idem Dominico, Carthaginensi Episcopo, lib. II.
Indict. 10. epist. 39.³⁶⁾

De ecclesiasticis privilegiis quod vestra fraternitas scribit,

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. II. C. I a) Sacerdotum: In originali
est: Sacerdotum S. Apostoli iussu Salvatoris intemerata et
inviolata cunctis decreverunt, etc.

C. II. b) Et mo. asteriorum: Hae voces non sunt
in epistola, neque infra ead. Privilegia, sed sublatae non
sunt, quia a spectatur infra ead. c. postq. vers. Si
ergo privilegia, et Anselmus illas habet lib. 4. c. 2. Cete-
rum, quoniam de industria caput hoc a collectore in sum-
mam redactum est, et aliquot locis mutatum, visa sunt
describenda verba ipsa Leonis^{*)}: Privilegia enim ecclesiarum,
sanctorum Patrum canonibus instituta, et venerabilis

Nicaenae synodi fixa decretis, nullq possunt improbitate con-
velli, nulla novitate mutari. In quo opere auxiliante Chri-
sto fideliter exsequendo necesse est me perseverantem exhi-
bere famulatum, quoniam dispensatio mihi credita est, et ad
meum tendit reatum, si paternarum regulae sanctionum, quae
in synodo Nicaena ad totius ecclesiae regimen, Spiritu Dei
instrumente, sunt conditae, me (quod absit) convicente violen-
tur, et maior sit apud me unius fratris voluntas, quam uni-
versae domus Domini communis utilitas.

C. III. c) Perversi: Addita sunt haec ex origi-
nali^{**)}.

Quaest. I. C. XVI. 73) 2 Cor. c. 8. v. 13. — 74) cf. infra
qu. 2. c. 15. — 75) lib. c. 14.

Quaest. II. C. I. 1) Caput Pseudoisidor. — cf. Bonifacii
Mog. ep. 72. (Ed. Würdtwein.) — Ans. l. 4. c. 1. — 2) omnibus:
Ans. — 3) decrevimus: Ans. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III.
— 4) et leges: Edd. coll. o. — C. II. 5) Ep. 104. Ed. Baller. scr.
A. 452. — Ans. l. 4. c. 2. — cf. infra c. 17. — *) eodem modo ha-
betur in Coll. Hisp. — C. III. 6) Ep. 64. (scr. A. 601.) l. 11. Ed.
Maur. — cf. ad c. 1. D. 5. — Ans. l. 6. c. 97 (94). — 7) episcopi:
Ans. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 8) nostrorum: Edd. coll. o.
9) Arelatenium: Ed. Bas. — 10) nec: Edd. coll. o. pr. Bas. Par.
Lugd. — 11) invenerit: Edd. coll. o. — 12) inducti: Ed. Bas. —
13) et inf.: Edd. Lugd. II. III. — **) non sunt ap. Ans. — C. IV.
14) Non desunt, qui hanc ep. suppositam esse dicant, in quorum
partes nobis et ipsis videtur eundem esse. — In Ed. Maur. est ep.

17. lib. 14. (A. 604.) — Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 7. — 15) destruc-
tor: Ed. Bas. — 16) Luc. c. 11. v. 17. — 17) se ipsum dir. desol-
abitur: Vulg. — Ed. Bas. — C. V. 18) Ep. 14. Ed. Baller. scr.
A. 446. — Ivo Decr. p. 5. c. 346. — 19) protenditur, — traditum:
Edd. coll. o. pr. Bas. — 20) decernimus: Edd. Lugd. II. III. —
21) praesumptis: Edd. coll. o. — C. VI. 22) scr. A. 517. — Coll. tr. p.
p. 1. t. 49. c. 1. — 23) in speculis sitis et: Coll. Hisp. — 24) pert.
et a nob.: ib. — 25) et quid: ib. — 26) dignum relatione: ib. —
27) contigerit: ib. — Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — add.: nunciari:
eas. pr. Bas. — C. VII. 28) Ep. 14. (scr. A. 598.) l. 8. Ed. Maur.
— Ans. l. 4. c. 5. Polyc. l. 8. t. 15. — 29) Constitutionis: orig. —
30) destruantur: Edd. Lugd. II. III. — 31) decrevimus: Edd. coll. o.
pr. Bas. Lugd. II. III. — 32) immutari: Edd. coll. o. — 33) quan-
tuncunque: eas. — 34) posse: eas. — Ans. — 35) dissolvi: Ans.
— C. VIII. 36) Ep. 47. (scr. A. 592.) l. 2. Ed. Maur. — Ans. l. 5.
c. 6. Polyc. lib.

hoc postposita dubitatione teneat, quia, sicut nostra defendimus, ita singulis quibusque ecclesiis sua iura servamus, nec³⁷⁾ cuilibet favento gratia ultra quam meretur imperitor, nec ulli hoc, quod sui iuris est, ambitu stimulante derogabo: sed fratres meos per omnia honorare cupio, sicut quae studeo³⁸⁾ honore singulos subvehi, dummodo non sit quod alteri iure ab altero possit opponi.

C. IX. *Quod rationabiliter diffinitum est in nullo debet violari.*

Idem³⁹⁾ *Virgilio*⁴⁰⁾, *Arelatensi Episc.*, lib. VII. ep. 117. Quum piae desiderium voluntatis, et laudandae devotionis⁴¹⁾ intentio sacerdotalibus sit semper studiis adjuvanda, cura est sollicitudinis adhibenda, ut ea, quae pro quiete monachorum⁴²⁾ religiosaeque⁴³⁾ conversationis⁴⁴⁾ fuerint⁴⁵⁾ ordinata⁴⁶⁾, nec dissimulatio negligere, nec quaedam valeat praesumptio perturbare: sed sicut hoc, quod⁴⁷⁾ ratio exigebat utilitatis⁴⁸⁾, oportuit⁴⁹⁾ diffiniri, ita quod definitum erat [nisi forte⁵⁰⁾ ubi maior est auctoritas] non debet violari.

C. X. *Sibi iniuriam facit qui fratrum suorum iura perturbat.*

Idem *ad Natalem Episcopum*, lib. II. epist. 37. 49)

Quod vero dicitis⁵⁰⁾, nostris temporibus debere servari quae a meis quae praedecessoribus⁵¹⁾ tradita atque⁵²⁾ custodita sunt, absit⁵³⁾ a me, ut statuta maiorum consecratoribus⁵⁴⁾ meis in qualibet ecclesia infringam, quia mihi iniuriam facio, si fratrum meorum iura perturbo.

C. XI. *Nulla praesumptio violentur quae ab Apostolis et eorum successoribus sunt instituta.*

Item *Iulius Papa epist. I. ad Orientales*, c. 4. 55)

Amputato totius usurpationis excessu nullus debet⁵⁶⁾ praesumere quae sibi non videntur esse concessa. Et infra: §. 1. Ea⁵⁷⁾ quae sunt ab Apostolis eorumque successoribus instituta, nulla desidia negligantur, nulla dissensione violentur, nulla concertatione turbentur.

C. XII. *Quae rationabiliter ordinata sunt nulla debent refragatione turbari.*

Item *Gregorius Papa, lib. VII. Indict. 2. epist. Praecepti Illustri*⁵⁸⁾.

Ecclesiasticae moderationi est omnino conveniens, ut quae ordinata fuerint, vel rationabiliter⁵⁹⁾ decisa, nulla in posterum debeant refragatione turbari.

C. XIII. *Quae contra leges fiunt pro infectis habentur.*

Item in *Regesto*, lib. VII. *Indict. 2. epist. 7. Ianuario Caralitano*⁶⁰⁾.

Imperiali constitutione⁶¹⁾ aperte sancitum est, ut ea, quae contra leges fiunt, non solum inutilia, sed etiam pro infectis habenda sint⁶²⁾.

C. XIV.

*Cod. lib. I. tit. de precibus imperatorum offerendis, Imperator Constantinus*⁶³⁾.

Nec damnosa fisco, nec iuri contraria postulari oportet.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. d) Nisi forte: Exceptio haec abest a plebisque vetustis⁶⁴⁾, et Anselmo et codicibus Gregorii impressis et manuscriptis. In uno autem Gratiani apposita est tanquam glossa, et legitur supra 6. q. 4.

C. XII. e) Rationabiliter: Vox ista abest a ple-

C. XV. *Imp. Theodosius et Valentinianus*⁶⁵⁾. Rescripta contra ius elicita ab omnibus iudicibus praecipimus refutari, nisi forte aliquid est⁶⁶⁾, quod non laedat alium, et prosit petenti, vel crimen supplicantis⁶⁷⁾ indulgeat.

C. XVI. *Rescriptum meretur effectum, quod cum iuris et legum ratione concordat.*

Item *Pelagius Papa Ioanni Comiti*⁶⁸⁾.

Dicenti, sacras iussiones se habere prae manibus, respondimus scite illum oportere, quod ipse clementissimus princeps generalibus legibus constituerit⁶⁹⁾, illa sacra uniuscuiusque supplicantis desiderio concessa praevalere et effectui⁷⁰⁾ mancipari⁷¹⁾, quae cum iuris et legum⁷²⁾ ratione concordant; ea vero, quae subreptione vel falsis precibus forsitan impetrantur, nullum supplicantis, ferre remedium.

Gratian. *Rescripta, sive sint adnotationes sive pragmatice sanctiones, expressam debent in se habere conditionem: Si preces veritate nitantur. Mendax enim preceptor debet carere impetratis, et quibus scripta dirigitur sunt puniendi, si precum mendacia veterint argui. Unde Imp. Diocletianus, et Maximianus, et Constantinus lib. I. Cod. tit. si contra ius vel utilitatem publicam*⁷³⁾: §. 1. Praescriptione mendaciorum opposita, sive in iuris narratione mendacium reperitur, sive in facti, sive in tacendi fraude, pro tenore veritatis, non deprecantis affirmatione, datum iudicem cognoscere debere, et secundum hoc de causa convenit ferre sententiam. Item *Imp. Constantinus*⁷⁴⁾: Puniri iubemus⁷⁵⁾ decem librarum auri multa iudices, qui veterint⁷⁶⁾ precum argui falsitatem. Item *Imp. Theodosius et Valentinianus*⁷⁷⁾: §. 3. Et si legibus consentaneum sacrum oraculum mendax preceptor attulerit, preceptor⁷⁸⁾ careat penitus impetratis, et, si nimia mentientis inveniatur⁷⁹⁾ improbitas, etiam severitati subiaceat iudicantis. Item *Imp. Constantinus*⁸⁰⁾: §. 4. Et si non cognitio, sed executio mandatur, de veritate precum inquiri oportet, ut, si fraus intervenit⁸¹⁾, de omni⁸²⁾ negotio cognoscatur. Item *Imp. Anastasius*⁸³⁾: §. 5. Omnes cuiuscunque maioris vel minoris administrationis universae⁸⁴⁾ nostrae⁸⁵⁾ reip. iudices non minus, ut nullum rescriptum, nullam pragmaticam sanctionem, nullam sacram adnotationem, quae generali iuri vel utilitati publicae adversa esse videatur⁸⁶⁾, in disceptationem⁸⁷⁾ cuiuslibet litigii patiantur proferri; sed generales sacras constitutiones modis omnibus non dubitent observandas. *Cod. tit. de divers. rescript. Imp. Diocletianus et Maximianus*⁸⁸⁾: §. 6. Sancimus, ut authentica ipsa atque originalia rescripta, et⁸⁹⁾ nostra etiam manu subscripta, non exempla eorum insinuentur. *Imp. Constantinus*⁹⁰⁾: §. 7. Si qua beneficia personalia sine die et consule fuerint deprehensa, auctoritate careant. *Imp. Zeno*⁹¹⁾: §. 8. Universa rescripta, sive in personam precantium sive ad quemlibet iudicem manaverint, quae vel adnotatio, vel quaevis⁹²⁾ pragmatica sanctio nominetur⁹³⁾, sub ea conditione proferri praecipimus, si preces veritate nitantur⁹⁴⁾, nec aliquem fructum preceptor oraculi percipiat impetrati, licet in iudicio asseveret⁹⁵⁾ veritatem, nisi quae fidei precum imperiali beneficio monstratur inserta. Nam et vir magnificus quaestor, et viri spectabi-

Quaest. II. C. VIII. 37) add.: *enim*: Ed. Bas. = C. IX. 38) Ep. 111. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 4. c. 7. Polyc. lb. — 39) *Virgilio*: Ans. — Edd. coll. o. — 40) *diffinitio*: Edd. coll. o. — 41) *abest* Ed. Ans. — 42) *religiosae*: id. — Edd. coll. o. — 43) *conversatio*: Ed. Bas. — 44) *sunt*: Ans. — Edd. coll. o. — 45) *add. vel disposita*: Edd. coll. o. — 46) *quia*: ead. pr. Arg. Bas. — 47) *utiliter*: orig. — Ans. — Edd. coll. o. — 48) *obtinuit*: ead. — 49) et Edd. Arg. Bas. = C. X. 49) Ep. 52. (scr. A. 599.) l. 2. Ed. Maur. — 50) *dicis*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 51) *decess*: Ed. Bas. — 52) *vel*: Edd. coll. o. — 53) *add. hoc*: ead. — orig. — 54) *cum sac.*: Edd. coll. o. = C. XI. 55) *Cap. Pseudoisidori*. — Ans. l. 6. c. 127 (192). Polyc. lb. — 56) *praesumat*: Edd. coll. o. — 57) *Et*: Edd. Lugdd. II. III. = C. XII. 58) Ep. 57. (scr. A. 599. Praeceptae Illustri.) l. 9. Ed. Maur. — Ans. l. 4. c. 9. — cf. C. 35. qu. 9. c. 1. — 59) et Edd. Arg. Bas. = C. XIII. 59) Ep. 7. (scr. A. 599.) l. 9. Ed. Maur. — Deused. p. 1. et 3. — 60) *constitutum est sanctione*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 61) *ha-*

risque manuscriptis⁶²⁾, et a codicibus Gregorii, nec reperitur infra 35. q. 9. *Omnibus modis*. non est induta, quia omnia Gratiani exemplaria habent istam vocem, etiam in rubrica.

beantur: Ed. Bas. = C. XIV. 62) dat. A. 354. — Cod. Inst. I. 2. t. 19. c. 3. = C. XV. 63) dat. A. 426. — Cod. lb. c. 7. — 64) *si*: Edd. coll. o. — 65) *supplicanti*: Ed. Bas. = C. XVI. 66) *Ivo Decr. p. 4. c. 191.* — Ep. temporis incerti. — 67) *constituit*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 68) *effectum*: ead. pr. Bas. Lugdd. — 69) *mancipare*: ead. pr. Lugdd. II. III. — 70) *legis*: Ed. Bas. = 71) *Cod. Inst. I. 1. t. 22. c. 2.* — 72) *c. 3. ib.* — 73) *debemus*: Edd. Ven. I. II. — 74) *retulerunt*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 75) *Cod. lb. c. 8.* — 76) *inceperunt*: Edd. coll. o. — 77) *Cod. lb. c. 4.* — 78) *intervenerit*: orig. — Edd. coll. o. — 79) *abest* ab Ed. Bas. — 80) *Cod. lb. c. 6.* — 81) *videantur*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 82) *disceptatione*: Edd. coll. o. — 83) *Cod. I. 1. t. 23. c. 3.* — 84) *abest* ab Edd. Lugdd. II. III. — *ex*: Edd. rell. — 85) *Cod. lb. c. 4.* — *†* *ib. c. 7.* — 86) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 87) *nominentur*: Edd. Ven. I. II. Par. Lugdd. II. III. — 88) *nituntur*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 89) *asserat*: orig.

les magistri scriniorum, qui sine praefata adiectione quaecunq; divinum responsum dictaverint, et iudices, qui susceperint, reprehensionem subibunt, et qui illicite dictata scribere ausi fuerint cuiuscunq; scrinii memoriales, seu pragmaticarii, vel adiutores primicerii, amissione cinguli feriantur⁹⁰⁾.

C. XVII. *Privilegia ecclesiarum nulla debent improbitate convelli.*

Item Leo Papa epist. LII. ad Marcianum Augustum⁹¹⁾.

Privilegia ecclesiarum, sanctorum Patrum canonibus instituta, et venerabilis Nicaenae symodi fixa decretis, nulla possunt improbitate convelli, nulla⁹²⁾ novitate mutari.

Item Nicolaus Papa, universali synodo praesidens, dixit in Concilio Romano, c. ult.⁹³⁾:

C. XVIII. *Anathema sit qui mandata vel decreta Romanorum Pontificum servare contemserit.*

Si quis dogmata, mandata, interdicta, sanctiones vel decreta pro catholica⁹⁴⁾ fidei disciplina, pro correctione⁹⁵⁾ fidelium, pro emendatione sceleratorum, vel interdictione⁹⁶⁾ imminentium vel futurorum malorum a sedis apostolicae Praesule salubriter promulgata contemserit, anathema sit.

Item Gelasius Cresconio et Ioanni, Mesaliis Episcopis, inter cetera⁹⁶⁾:

C. XIX. *Statuta priorum successores servare oportet.*

Decessorum statuta sicut legitima et iusta successorem custodire convenit, ita debet etiam male facta corrigere.

Hinc etiam Arcadius et Honorius inquirunt⁹⁷⁾:

C. XX.

Quaecunq; a parentibus nostris diversis sunt statuta temporibus, manere inviolata atque incorrupta circa sacrosanctas ecclesias praecipimus. Nihil igitur a⁹⁸⁾ privilegiis immutetur, omnibusq; qui ecclesiis deserviunt, tutio deferatur, quia temporibus⁹⁹⁾ nostris addi potius reverentiae¹⁰⁰⁾ cupimus, quam ex his, quae olim praestita sunt, immutari. *Idem leg. 30.¹⁰¹⁾:* §. 1. Non tam novum aliquid praesenti sanctione praecipimus, quam illa, quae olim videntur indulta, firmamus. Privilegia igitur¹⁰²⁾, quae olim reverentia religionis¹⁰³⁾ obtinuit, mutilari¹⁰⁴⁾ sub poenae etiam interminatione prohibemus ita, ut hi quoque, qui ecclesiae obtemperant, ipsius¹⁰⁵⁾ beneficiis perfruantur. *Idem leg. 34.¹⁰⁶⁾:* §. 2. Si ecclesiae venerabilis privilegia cuiuscunq;¹⁰⁷⁾ fuerint vel temeritate violata, vel dissimulatione neglecta, commissum duodecim¹⁰⁸⁾ librarum auri (sicut etiam prius constitutum est) condemnatione plectatur¹⁰⁹⁾. Ipsaque¹¹⁰⁾ privilegia nihilominus plenissimum per omnia obtineant vigorem.

Item Pelagius Armentario, Magistro militum, inter cetera¹⁰⁸⁾:

C. XXI. *Non licet Pontifici ab ecclesiis iure discedere, quod documentorum auctoritate firmatur.*

Posteaquam ecclesiae iura documentorum quoque intercedentium fuerint auctoritate firmata, nullatenus a his dis-

cedendi liberam Pontifex, vel si vult¹⁰⁹⁾, permittatur habere licentiam.

Gratian. *Si ergo privilegia monasteriorum vel quarumlibet ecclesiarum auctoritate Leonis, Gregorit, Gelasii et nonnullorum aliorum Pontificum sanctae Romanae ecclesiae inviolata servantur; si ea, quae contra leges sunt, pro infectis habenda sunt; si Pontifex non habet licentiam discedendi a documentis, quibus iura ecclesiae firmantur: patet, quod posteriora privilegia antiquioribus derogare non possunt, nec eorum auctoritate eis aliqua obicietur exceptio, quam etiam, si contra illa specialiter fierent, pro infectis essent habenda.*

II. Pars. §. 1. *His ita respondetur: Sancta Romana ecclesia sua auctoritate congregata valet disiungere, et disiuncta congregare; rationis tamen aequitate considerata. Unde vel pretatis, vel necessitatis intuitu semel a se concessa valet in totum vel in partem commutare. Pro necessitate namque corrigendorum vitiorum privilegia ecclesiarum multarum vel immutuantur, vel penitus immutantur, sive personaliter sive generaliter. §. 2. Personaliter inrita illud¹¹⁰⁾: Privilegium omnino meretur amittere qui permissa sibi abutitur potestate.*

C. XXII. *Quod habet amittat qui quod non accepit usurpat.*

Item Silverius Papa Vigilio Episcopo, ep. II.¹¹¹⁾ Sic decet fidem sanctorum Patrum in ecclesia servari catholica, ut quod habuit amittat qui improbabiliter temeritate quod non accepit assumerit.

C. XXIII. *Privilegium amittit qui sua potestate non legitime utitur.*

Item Simplicius Papa, epist. II. Ioanni, Episcopo Ravennatensi, post pauca, quibus ab illicita eum ordinatione prohibuit¹¹²⁾.

Denunciamus autem, quod si posthac¹¹³⁾ quiequam tale praesumseris, et aliquem seu episcopum, seu presbyterum, seu diaconum invitum facere forte credideris, ordinationes tibi Ravennatis ecclesiae vel Aemiliensis roveris auferendas.

C. XXIV. *Ius ordinandi amittit qui immeritum consecrant.*

Item Leo Papa, epist. LXXXV. ad LXXXVII. ad Episcopos Africanos¹¹⁴⁾.

Si qui episcopi talem consecraverint sacerdotem, qualem esse non licet, etiamsi aliquo modo damnatum proprii honoris evaserint, ordinationis tamen ius ulterius non habebunt, nec unquam ei¹¹⁵⁾ sacramento intererunt, quod, neglecto divino iudicio, immerito praestiterunt.

Gratian. *Generaliter, veluti dum civitati episcopalis dignitas perpetuo subtrahitur, quae suos episcopos interimere consuevit.*

Unde Gelasius Papa scribit¹¹⁶⁾:

C. XXV. *Episcopalis dignitas civitati subtrahitur, quae suos praesules interemit.*

Ita nos Scyllacaenorum¹¹⁷⁾ caedes geminata pontificum horrendi criminis atrocitate confudit¹¹⁸⁾, ut diu constitutio nostrae deliberationis haesitaret, dum et ingerere quem-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVIII. f) Caput hoc exstat in concilio Romae habito, in quo Nicolaus Papa I. Thietgandum Guntarium episcopos deposuit. Quod concilium impressum est Romae post epistolas ipsius.

C. XX. g) Duodecim: In lege ipsa tam codicis Theodosiani, quam Iustiniani legitur: *quinq; librarum auri.* h) Ipsaque: Haec usque ad finem non sunt in lege

illa, sed horum loco in Theodosiano habentur ista: *Si quid igitur contra ecclesias vel clericos per obreptionem, vel ab haereticis, vel ab huiusmodi hominibus fuerit contra leges impetratum, huius sanctionis auctoritate vacuumus.*

C. XXV. i) In Polycarpo, et apud Anselmum et Ivo-nem continuo sequitur c. *Comperimus.* infra de cons. dist. 2.

Quaest. II. C. XVI. 90) feriantur: Edd. coll. o. = C. XVII. 91) cf. supra ad c. 2. — Ans. l. 4. c. 10. — 92) vel: Edd. coll. o. = C. XVIII. 93) hab. A. 863. — Ans. l. 4. c. 26. l. 12. c. 3 (4). Deused. p. 4. Ivo Decr. p. 5. c. 85. Polyc. l. 1. t. 17. — 94) pro cath. fide vel eccl. disciplina: Edd. coll. o. — Ans. — 95) correptione: Ans. — verba seqq., asteriscis signata, non sunt ap. Ans. l. 4. = C. XIX. 96) Capituli auctorem Berardus Callistum II. esse censuit, in cuius ep. (14.) ad Ansericum eadem verba leguntur. In quo egregie erravit; reperitur enim cap. et in coll. Deused. l. 2. c. 92. (cf. Ball. in Opp. Leonis M. t. 3. p. CCCIV.) et in tract. Anselmi contra Wibertum (ap. Canis. t. 3.). Apud utrumq; leg.: *Cresc., Ioanni et Messatae Epp.* = C. XX. 97) Theod. Cod. l. 16. t. 2. c. 29. dat. A. 395. — Ans. l. 4. c. 16. — 98) abest ab Ed. Bas. — 99) add.: etiam: Edd. coll. o. — 100) reverentiam: ead. — 101) Theod. cod. eod. — Ans. lb. c. 17. — 102) sibi: Ed. Bas. — 103) rel. et ordinis: Edd. Nor. Ven. l. — rel. vel ord.: Edd. rell. pr. Arg. Bas. —

104) mutilare: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 105) his, quibus ecclesia ben.: orig. — 106) Theod. cod. eod. — Cod. Iust. l. 1. t. 3. c. 13. — Ans. l. 4. c. 48. — 107) cuiuscunq; orig. — Ans. — †) damnetur: Ed. Theod. cod. Ed. Gothofred. = C. XXI. 108) Cap. temporis incerti. — Deused. p. 1. Ans. contra Wibertum ap. Canisium t. 3. — 109) velis: Ans. — 110) cf. C. 11. qu. 1. c. 63. = C. XXII. 111) Cap. apocryphum. — Ans. l. 6. c. 155 (160). Ivo Decr. p. 6. c. 79. = C. XXIII. 112) cf. supra Dist. 74. c. 7. — Coll. tr. p. p. 1. t. 45. c. 2. — 113) post tale hic aliquid: Ed. Bas. — post hoc aliquid tale: Edd. rell. = C. XXIV. 114) cf. ad c. 49. C. 1. qu. 1. — 115) eadem: Edd. coll. o. = C. XXV. 116) Maiorico et Ioanni episcopis. — Deused. p. 2. c. 92. (cf. Baller. Opp. Leonis M. t. 3. p. CCCIV.) Ans. l. 6. c. 148 (144). Ivo Decr. p. 10. c. 18. Polyc. l. 3. t. 30. — 117) Squillaciorum: Baller. ex Deused. — quidem latinarum: Ivo. — Sillanorum: Edd. Arg. Bas. — Syllan.: Edd. rell. — †) confudit: Edd. Arg. Bas. Nor.

piam¹¹⁸) parricidalibus exemplis detestamur¹¹⁹) antistitem, et¹²⁰) ecclesiam utcumque destitutam non usque adeo iudicaremus relinquentiam. Quapropter iam velut usum consuetudinemque sacrilegam declinantes, eatenus religioni duximus consulendum, ut parochiae vice¹²¹) ab extrinsecus positus sacerdotibus gubernetur, quae¹²²) ibidem commanentes ferro didicit¹²³) necare pastores, inauditoque facinore (quod etiam in illis provinciis nusquam prorsus legitur accidisse¹²⁴), quae bellorum continuis diversisque incursionibus affliguntur) haec¹²⁵) sit reperta civitas, quae praesules ministrantes¹²⁶) sibi¹²⁷) fidei Christianae sacramenta¹²⁸) sine persecutore prosternat¹²⁹). Curandum est igitur, ut *illic* funesta pernicies cessatione propriorum sanetur antistitem, atque ita saltem furoris tanti materia subtrahatur, si¹³⁰) in quam¹³¹) haec possit acerbitas perpetrari consistens ibidem persona defuerit, eoque modo vel illa civitas¹³²), dum in quos desaveat non habebit, ab huiusmodi temeritate desistat, vel aliis imitandi¹³³) contagia dira¹³⁴) non praebat. Egeat ergo episcopalis subsidia sibi met aliunde pensandis¹³⁵), quae sacram in suo gremio collocatam fuso crudeliter maculat sanguine dignitatem, quia¹³⁶) in utroque hac est ultione plectenda, sive in tactu domestico seu furis incitata *nefas* hoc committit externis¹³⁷). Praebeatur ergo dilectio vestra in hoc statu positae ministerium visitationis ecclesiae, et aut conveniendo pariter, aut vicissim, prout qualitas rerum causaeque proposcerit, divina ministeria¹³⁸) repraesentent ingratias, ne, quum devitamur zizania¹³⁹), dominica videatur praeterire frumenta.

III. Pars. Gratian. *Hostilitatis quoque vel paupertatis necessitate episcopales sedes vel mutantur, vel duas in unam rediguntur, sicut sup. in tit. de mutatione episcoporum B. Gregorius¹⁴⁰) fecisse legitur. Non ergo privilegia ecclesiarum sic inviolata permanere censentur, ut quibusdam de causis intervenientibus apostolica auctoritate eis derogari non possit; alioquin multitudo ecclesiarum ad paucitatem redigeretur, quum innumeras ecclesias in dioecesium aliarum frequenter conditas inveniantur. Serventur ergo privilegia ecclesiarum cunctis inconcessa temporibus; ne videlicet praeter eius auctoritatem, a quo data sunt, contra ea liceat iri alicui. §. 1. Sed obicitur illud Symmachi Papae¹⁴¹): Possessiones, quas unusquisque ecclesiae suo relinquit arbitrio, etc., quae sup. in tit. de alienatione rerum ecclesiasticarum leguntur adscripta. Unde datur intelligi, quod ea, quae de iure uniuscuiusque ecclesiae vel necessitatis, sicut peregrinis, vel pietatis intuitu, sicut religiosi domibus conferuntur, non perpetuo, sed temporaliter ab eis, quibus conferuntur, sunt possidenda. Quamquam illud Symmachi ad necessitatis intuitum, non ad pietatis prospectum possit referri, videlicet, ut ea, quae peregrinis vel captivis largiri necessitas suavit, non ea, quae religiosi domibus ob quietem religiosae conversationis concessa sunt, prohibeantur perpetuo possideri. Vel potius de utrisque intelligendum est, videlicet, ut sicut necessitate patientes cessante necessitate beneficiis renunciare coguntur, quae eis miserationis indulgit intuitu, sic religiose viventes, quum a religione cessaverint, privilegia exantent, quae religiosa conversatio meruit. Privilegia ergo, quae religiosi domibus conferuntur, vel in eo casu accipienda sunt, in quo ita eis consulitur, quod nulli aliquid derogatur, videlicet ut ex novalibus, quorum decimationes nulli assignatae fuerant, privilegiorum auctoritate decimas aliquibus persolvere non cogantur, vel si propter instantem temporis necessitatem eis consuli non poterit, nisi aliis derogetur¹⁴²), ita privilegiorum auctoritas videatur esse servanda, ut eorum subveniantur inopiae, non ut suarum divitiarum augmento, et possessionum non modica extensione porrecta, baptismales seu parochiales ecclesiae penitus destruantur.*

CAUSA XXVI.

GRATIANUS.

Quidam sacerdos sortilegus esse et divinus convincitur apud episcopum; correctus ab episcopo noluit cessare; excommuni-

Quaest. II. C. XXV. 118) quinquam: Ivo. — 119) detestamur: Ed. Bas. — 120) et — relinquit: non sunt ap. Iv. — 121) vices: Ivo. — vestrae: Edd. coll. o. — 122) quia: Ivo. — 123) didicerunt: id. — 124) prors. acciderit: id. — Ans. — 125) ut aliqua: Edd. coll. o. — 126) ministrando fidem Christ.: Ivo. — ministrandae: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 127) abest ab Ivo. — 128) abest ab Ivo. et Bas. Lugd. I. — 129) prosterneret: Edd. coll. o. pr. Bas. — 130) et in — def.: omissa sunt ab Iv. — 131) qua: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. — quem: Böhm. — 132) abest ab Iv. — 133) imitantibus: id. — 134) exemplum non praeb.: Edd. coll. o. — 135) depensis: Ans. Ivo. — pensatis: Ed. Bas. — 136) quae: Edd. coll. o.

catur; tandem agens in extremis reconciliatur a quodam sacerdote episcopo inconsulto; indicitur sibi poenitentia sub quantitate temporis canonibus praefixa. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, qui sint sortilegi? (Qu. II.) Secundo, an sit peccatum esse sortilegum? (Qu. III.) Tertio, a quibus genus divinationis sumit exordium? (Qu. IV.) Quarto, quot sint genera divinationis? (Qu. V.) Quinto, an sortilegi vel divini sint excommunicandi, si cessare noluerint? (Qu. VI.) Sexto, an excommunicatus ab episcopo possit reconciliari a presbytero, illo inconsulto? (Qu. VII.) Septimo, si morientibus est indicenda poenitentia sub quantitate temporis?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

Qui sint sortilegi, Isidorus diffinit *Etymologiarum lib. VIII. cap. 9., ita dicens* 1):

C. UN. Qui sint sortilegi?

Sortilegi sunt qui sub nomine fictae religionis per quasdam, quas sanctorum²) sortes vocant, divinationis scientiam profitentur, aut quarumcunque scripturarum inspectione futura promittunt.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem sortes exquirere peccatum non sit, et exemplis et auctoritatibus probatur. Quum enim Achar¹) de anathemate furtim subripuisset, et ob eius peccatum populus caesus apud Hay[†]) hostibus terga dedisset, praecipit Dominus Iosue, ut sortibus exquireret, quo peccante populus in manibus hostium cadere meruerat. Iosue praecceptum accipiens misit sortes, primum super tribus, deinde super familias, demum super personas, et ita cecidit sors super Achar. Saul²) quoque, quum pugnans contra Philistaeos iurasset, se interfectorum quicumque ante solis occasum de populo comederet, sorte deprehendit Ionatham filium suum mel comedisse, quod sceptra acceperat, quem quum morti tradere vellet, populo suppliciter revocavit sententiam. Ionas³) quoque, quum a facie Domini fugeret, a nautis sorte deprehensus in mare delectus, et a celo est absorptus. De⁴) Zacharia etiam legitur, quod sorte exiit, ut incensum poneret. Matthias⁵) vero a B. Petro sorte in apostolatam et Iudae successor eligitur. Quod ergo tantorum exemplis probatur, patet malum non esse.

Unde etiam Augustinus ait in lib. *Psalmorum, in Psal. XXX. concione 2. ad versic. In manibus tuis sortes* 6):

C. I.

Sors non aliquid mali est, sed res *est* in dubitatione humana divinam indicans voluntatem.

II. Pars. Gratian. *His ita respondetur: Ante, quam evangelium claresceret, multa permittebantur, quae tempore perfectioris disciplinae penitus sunt eliminata. Copula namque sacerdotalis vel consanguineorum nec legali, nec evangelica, vel apostolica auctoritate prohibetur, ecclesiastica tamen lege penitus interdicitur. Sic et sortibus nihil mali inesse monstratur, prohibetur tamen fidelibus, ne sub hac specie divinationis ad antiquos idololatrias cultus redirent. Unde quibusdam constellationes et futurorum signa custodientibus Apostolus ait⁷): Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. Unde timeo, ne forte sine causa laboraverim in vobis. Sic et astronomia, seu et astrologia apud catholicos in desuetudinem abiit, quia, dum propria curiositate his nimis erant intenti, minus vacabant his, quae saluti animarum erant accommodata.*

Quod autem sortibus credi non oporteat, Hieronymus testatur, scribens super Ionam c. 1. 6):

C. II. Exemplo Ionae vel Matthiae non oportet sortibus credi.

Non statim debemus sub exemplo Ionae sortibus credere,

— 137) exterius: ead. — Ivo (apud quem hic capitis exitus est). — 138) mysteria: Edd. Arg. Bas. Ven. I. — 139) zizaniam: Edd. coll. o. pr. Bas. — 140) cf. C. 7. qu. 1. c. 42. 44. C. 16. qu. 1. c. 48. — 141) cf. C. 16. qu. 1. c. 61. — 142) derogaretur: Böhm.

Causa XXVI. Quaest. I. C. I. 1) Ivo Decr. p. II. c. 22. — 2) add.: seu apostolorum: Edd. coll. o.

Quaest. II. 1) Achar: Vulg. — †) Hay: Ed. Rom. operarum vitio. — cf. Ios. c. 7. — 2) 1 Reg. c. 14. — 3) Ion. c. 1. — 4) Luc. c. 1. — 5) Act. c. 1. — C. I. 6) Ivo Pan. I. 8. c. 77. — 7) Gal. c. 4. v. 10. — C. II. 8) Ivo Pan. I. 8. c. 73. Decr. p. II. c. 21.

vel illud de Actibus⁹⁾ Apostolorum huic testimonio copulare, ubi sorte in apostolatam Matthias eligitur, *quum privilegia⁴⁾ singulorum non possint legem facere communem*.

C. III. *Ad saecularia negotia divina oracula non sunt convertenda.*

Item Augustinus ad inquisitiones Ianuarii, epist. CXIX.¹⁰⁾

Hi¹¹⁾, qui de paginis¹²⁾ evangelicis sortes legunt, etsi optandum est, ut id potius faciant, quam ad daemones consulenda concurrant, tamen etiam ista mihi displicet consuetudo, ad negotia saecularia et ad vitae huius vanitatem¹³⁾ *propter¹⁴⁾ aliam vitam loquentia¹⁵⁾ oracula divina velle convertere.

C. IV. *Exemplo Matthiae vel Ionae non est indifferenter sortibus credendum.*

Item Beda super Actus Apostolorum, ad c. 1.¹⁵⁾

Non exemplo Matthiae, vel quod Ionas propheta sorte deprehensus sit, indifferenter sortibus est credendum, quum privilegia singulorum (ut Hieronymus ait) communem legem facere omnino non possint¹⁶⁾. *Et infra: §. 1.* Si qui tamen necessitate aliqua compulsi Deum putant sortibus exemplo Apostolorum esse consulendum, videant hoc ipsos Apostolos non nisi collecto¹⁷⁾ fratrum coetu, et precibus ad Deum fuis egisse.

De divinis vero scribit Augustinus lib. V. super Deuter. c. 19., ita dicens¹⁸⁾:

C. V. *Non sunt observanda quae a divinis praecipuntur, quamvis ea contingant, quae ab eis praenunciantur.*

Intelligi voluit Dominus etiam illa, quae a divinantibus non secundum Deum dicuntur, si acciderint quae dicuntur, non accipienda sic, ut fiant quae praecipuntur ab eis, aut colantur quae coluntur ab eis.

C. VI. *Institutiones hominum quae sint superstitiosae vel non.*

Idem in l. II. de doctrina Christiana, c. 19. et 20. et 21.¹⁹⁾ Illud, quod est secundum institutiones hominum, partim superstitiosum est, partim superstitiosum non est. Superstitiosum est quicquid institutum est ab hominibus ad faciendam et colendam idola pertinens, vel ad colendam sicut Deum²⁰⁾ creaturam, partemve ullam creaturae, vel ad consultationes et pacta quaedam significationum cum daemonibus placita atque foederata, qualia sunt molimina²¹⁾ magicarum artium, quae quidem²²⁾ commemorare potius quam docere assolent²³⁾ poetae. Ex quo genere sunt, sed quasi licentiori vanitate, aruspicum et augurum libri. §. 1. Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturae atque remedia, quae medicorum quoque disciplina condemnat, sive in praecantationibus, sive in quibusdam notis, quas characteres vocant, sive in quibusdam²⁴⁾ rebus suspendendis atque ligandis, vel etiam saltandis quodammodo, non ad temperationem²⁵⁾ corporum, sed ad quasdam significationes aut occultas, aut etiam²⁶⁾ manifestas, quae eminentiori²⁷⁾ nomine physicam vocant, ut quasi non superstitionem²⁸⁾ implicare, sed naturae²⁹⁾ prodesse videantur, sicut sunt in aures in summo aurium singularum, aut de struthiorum³⁰⁾ ossibus ansulae in digitis, aut quum

tibi dicitur singultienti, ut dextera manu sinistrum³¹⁾ pollicem teneas. His adiunguntur millia inanissimarum³²⁾ observationum, si membrum aliquod salierit, si iunctum³³⁾ ambulaverit amicis lapis *aut canis*, aut puer medius intenderit. *Et infra: §. 2.* Hinc transit etiam illa, limen calcare, quum ante domum suam transit; redire ad lectum, si quis, dum se calceat, sternutaverit; redire domum³⁴⁾, si procedens³⁵⁾ offenderit; quum³⁶⁾ vestis a soricibus roditur³⁷⁾, *plus timere suspicionem futuri mali, quam praesens damnus dolere*. §. 3. Neque illi³⁸⁾ ab hoc genere superstitionis perniciosae segregandi sunt, qui olim genethliaci propter natalium³⁹⁾ dierum considerationes, nunc autem vulgo⁴⁰⁾ mathematici vocantur. Nam et ipsi, quamvis veram stellarum positionem, quum quisque nascitur, consequentur⁴¹⁾, et aliquando etiam pervestigant, tamen quod inde conantur vel actiones nostras, vel actionum eventa⁴²⁾ praedicere⁴³⁾, nimis errant, *et vendunt imperitis hominibus miserabilem servitutem*. *Et infra c. 23.: §. 4.* Hoc autem genus fornicationis animae salubriter divina scriptura⁴⁴⁾ non tacuit, neque ab ea⁴⁵⁾ sic deterruit animam, ut propterea talia negaret esse sectanda, quia falsa dicuntur a⁴⁶⁾ professoribus eorum, sed⁴⁷⁾ etiam si dixerint vobis, inquit, et ita evenerit, ne credatis eis. Non enim quia imago Samuelis⁴⁸⁾ mortui Sauli⁴⁹⁾ regi⁵⁰⁾ vera praenunciavit, propterea talia sacrilegia, quibus illa imago⁵⁰⁾ praesentata est, minus execranda sunt, aut quia in Actibus Apostolorum⁵¹⁾ femina ventri loqua verum testimonium perhibuit Apostolis Domini, ideo Paulus apostolus pepercit illi spiritui, ac non potius feminam illius daemones correptione⁵²⁾ atque exclusione mundavit. §. 5. Omnes igitur artes huiusmodi vel nugatoriae vel noxiae superstitionis, ex quadam pestifera societate hominum et daemonum quasi pacta infidelis et dolosae amicitiae constituta, penitus sunt repudianda⁵³⁾ et fugienda Christiano.

C. VII. *Non est vita, sed mors inquisitio vel curatio, quae a divinis vel magicis expetitur.*

Idem in lib. de civitate Dei⁵⁴⁾.

Qui sine Salvatore salutem vult habere, et sine vera sapientia aestimat prudentem se fieri posse, non sanus, sed aeger, non prudens, sed stultus in aegritudine assidua laborabit, et in caecitate noxia stultus ac demens permanebit. Ac proinde omnis inquisitio, et omnis curatio, quae a divinis et magis⁵⁵⁾, vel ab ipsis daemonibus in idolorum cultura expetitur, mors potius dicenda est quam vita, et qui ea sectantur⁵⁶⁾, si se non correxerint, ad aeternam perditionem tendunt, Psalmista dicente⁵⁷⁾: *Omnes dii gentium sunt daemonia*, qui per deceptos homines alios decipere quotidie gestiunt, ut perditionis suae faciant eos esse participes. Itaque⁵⁸⁾ haec vanitas magicarum artium ex traditione angelorum malorum in toto orbe terrarum plurimis saeculis invaluit per quamdam scientiam futurorum et infernorum, et per inventiones⁵⁹⁾ eorum inventa sunt aruspica, et augurationes, et ipsa, quae dicuntur, oracula, et necromantia.

C. VIII. *Christiana et vera pietas planetarios expellit et damnat.*

Idem Confessionum lib. IV. c. 3.⁶⁰⁾

Illos planetarios⁶¹⁾, quos mathematicos vocant, plane consulere non desistebam⁶²⁾, quod quasi nullum esset⁶³⁾ sa-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa XXVI. Quaest. II. C. II. a) Quum privilegia: Haec usque ad finem sunt addita ex B. Hieronymo.

Quaest. II. C. II. 9) Act. c. 1. = C. III. 10) Ep. 55. (scr. A. 400.) Ed. Maur. — 11) Si: Edd. Lugdd. II. III. — II: Ed. Nor. — Ivo Pan. — 12) paganis: Edd. Ven. I. II. — 13) necessitatem: Ed. Bas. — 14) verba aster. signata non sunt ap. Iv. = C. IV. 15) Ivo Pan. l. 8. c. 78. — cf. supra c. 2. — 16) possunt: Edd. Arg. Bas. — 17) in collectione frat. fetu: Ivo Pan. = C. V. 18) Ivo Decr. p. 11. c. 10. = C. VI. 19) Ivo Decr. p. 11. c. 13. — 20) Domini: Ed. Bas. — 21) volumina: Edd. coll. o. pr. Bas. — 22) quidam: caed. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 23) solent: caed. pr. Lugdd. II. III. — Ivo. — 24) quibusque: Ivo. — quibuscumque: Edd. coll. o. — 25) reparationem: Ed. Bas. — 26) abest ab Ivone et Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 27) mitiore: orig. — 28) superstitiose: Ivo. — 29) natura: id. — 30) destructionum: Edd. Bas. Ven. I. II. — 31) abest ab Iv. et Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 32) immanissimarum: Edd. caed. — 33) seunctum: Edd. Bas. Ven. I. II. Par. — seunctim: Ed. Arg. — si iunctum: Ed. Nor. — 34) ad dom.: Edd. coll. o. — 35) procedens: caed. pr. Bas. — 36) vel si: Edd. coll. o. — 37) rodatur: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 38) abest ab

ronymo. Referuntur enim a Beda ex eodem infra ead. c. Non exemplo.

Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 39) naturalium: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 40) abest ab iisd. pr. Lugdd. II. III. — 41) consequuntur — pervestigant: Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 42) eventum: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — eventus: Edd. rell. — 43) producere: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 44) auctoritas: Edd. coll. o. — 45) eo: Ed. Bas. — 46) etiam a: ead. — et a: Edd. rell. — et etiam: Ed. Bas. — 47) Deut. c. 13. v. 8. — 48) l. Reg. c. 28. — 49) abest ab Iv. — 50) abest ab Ed. Bas. — 51) Act. c. 16. — 52) correctione: Edd. coll. o. pr. Lugdd. I. — 53) repudiandae — fugiendae: Edd. coll. o. = C. VII. 54) Ivo Rabanus, lib. de magorum praestigiis. — Coll. tr. p. 3. t. 21. c. 13. Burch. l. 10. c. 41. Ivo Decr. p. 11. c. 66. — 55) magicis: Edd. coll. o. — Böhm. — add.: artibus: Edd. coll. o. — 56) sectentur: Ed. Bas. — 57) Psal. 95. v. 5. — 58) cf. Isid. Etym. l. 8. c. 9. §. 3. — 59) evocationes: Isidor. = C. VIII. 60) Ivo Pan. l. 8. c. 79. Decr. p. 11. c. 20. — 61) legendum est cum Aug.: planetas, etenim planetas sycophantas dicere solebant. — 62) desistebam: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 63) eis esset: Ivo Decr. — ab eis: Lugdd. II. III. — eis: Edd. rell. — Ivo Pan.

crificium, et nullae preces ad aliquem spiritum ob divinationem dirigerentur. Quod tamen Christiana et vera pietas consequenter repellit⁶⁴⁾ et damnat.

C. IX. *Cultura est idololatrias auguria seipare, et stellarum requirere cursus.*

Item Hieronymus⁶⁵⁾.

Sed et illud adde, quoniam qui fornicatur in corpus suum peccat, non istud⁶⁶⁾ corpus solum, quod templum Dei effectum est, sed et illud, quod dicitur, quia omnis ecclesia corpus Christi est. Et in omnem ecclesiam videtur delinquere qui corpus suum maculaverit⁶⁷⁾, quia per unum membrum macula in omne corpus diffunditur. §. 1. Est et illud opprobrium Aegypti, quod, si neglexeris, etiam post Jordanis transitum, et post baptismi secundam circumcisionem vetustae consuetudinis inustione suggeritur, observare auguria, requirere stellarum cursus, et eventus ex iis futurorum rimari, "servare somnia", ceterisque huiusmodi superstitionibus implicari⁶⁸⁾. Idololatriæ namque mater est Aegyptus, ex qua certum est huiusmodi opprobria pululare, quæ, si transito "iam" Iordane susceperis, et his te rursus laqueis illigaveris⁶⁹⁾, tecum sine dubio opprobria Aegypti trahis.

III. Pars. Gratian. *Haec autem sortilegia non usque adeo sunt detestanda, ut, si aliquid de area vel torculari daemone fuerit immolatum, quod reliquum est ideo credatur esse immundum, aut, si ipsum, quod oblatum fuerat, a nobis ignorantibus sumi contigerit, ideo credamus nos deliquisse.*

Unde Augustinus ad Publicolam, epist. CLIV.⁷⁰⁾:

C. X. *Non ideo reliqua sunt immunda, quia ab area vel torculari aliquid ad daemone sacrificium tollitur.*

Si de area vel torculari tollatur⁷¹⁾ aliquid ad sacrificia daemone, scienter Christiano, ideo⁷²⁾ peccat, quia⁷³⁾ fieri permittit, ubi prohibendi potestas est. Quod si factum non comperit⁷⁴⁾, aut prohibendi potestatem non habuit⁷⁵⁾, utitur mundis reliquiis fructibus, unde illa sublata sunt.

C. XI. *Immunis est a reatu qui emit quod nescit idolis immolatum.*

Item Ambrosius in primam epistolam ad Corinthios, ad c. 10.⁷⁶⁾

Licet aliquid pollutum sit per accidentiam⁷⁷⁾, id est oblationem idoli, quum "hoc" tamen nescit qui emit, nullum patitur scrupulum, et apud Deum immunis est.

QUAESTIO III. et IV.

GRATIANUS.

I. Pars. *A quibus autem genus divinationis exordium sumserit, vel quot sint genera eius, Augustinus¹⁾ exponit in libro de natura daemone, ita dicens:*

C. I. *De multiplici genere divinationis.*

Igitur genus divinationis a Persis²⁾ fertur allatum³⁾. §. 1. Varro autem dicit divinationis³⁾ quatuor esse genera, terram, aquam, aërem, et ignem; hinc geomantiam, hydro-

mantiam, aëromantiam, pyromantiam dicta⁴⁾ autumata⁵⁾. §. 2. Divini dicti sunt, quasi deo pleni. Divinitate enim plenos se esse simulant, et astuta⁶⁾ quadam fraudulentia hominibus futura coniectant. Duo autem sunt genera divinationis, ars et furor. Incantatores vero vocati⁷⁾ sunt qui artem verbis peragunt. §. 3. Arioli vocati sunt propterea⁸⁾, quod circa aras idolorum nefarias preces emittunt, et funesta sacrificia offerunt, hisque celebritatibus daemone accipiunt responsa. §. 4. Haruspices nuncupati⁹⁾ quasi horarum inspectores; dies enim et horas in agendis negotiis operibusque custodiunt, et quid per singula tempora observare debeat¹⁰⁾ homo intendunt; hi etiam extra pecudum inspicunt, et ex eis futura praedicunt. §. 5. Augures sunt qui volatus avium et voces intendunt, aliaque signa rerum vel observationes improvisas hominibus occurrentes ferunt. Idem¹¹⁾ sunt et auspices; nam auspicia¹²⁾ sunt, quae iter facientes observant. Dicta autem sunt auspicia quasi avium spicia¹³⁾, et auguria¹⁴⁾ quasi avium garria, id est avium¹⁵⁾ voces et linguae. Item augurium quasi avigerium, quod aves gerunt. Duo sunt autem genera auspiciorum, unum ad oculos, alterum ad aures pertinens: ad oculos scilicet volatus, ad aures vox avium. §. 6. Pythones¹⁶⁾ a Pythio Apolline dicti¹⁷⁾; quod is auctor fuerit divinandi. Astrologi dicti eo, quod in astris augurantur. Genethliaci appellati sunt propter natalitiorum considerationes rerum. Geneses enim hominum per duodecim coeli signa describunt, siderumque cursu¹⁸⁾ nascentium mores, actus, et eventus praedicere conantur, id est quis quali signo fuerit natus, aut quem effectum habeat vitae qui nascitur¹⁹⁾. Hi sunt, qui vulgo mathematici vocantur, cuius superstitionis genus constellationes Latini²⁰⁾ vocant, id est notationes siderum, quomodo se habeant, quum quisque nascitur. §. 7. Primum autem iidem²¹⁾ stellarum interpretes magi nuncupabantur, sicut de his legitur in²²⁾ evangelio, qui natum Christum annuntiaverunt. Postea hoc nomine soli mathematici dicti sunt. Cuius artis scientia usque ad evangelium²³⁾ fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde nativitatem alicuius de coelo interpretaretur²⁴⁾. Horoscopi²⁵⁾ dicti, quod horas nativitatis hominum speculentur dissimili et diverso fato. Sortilegi sunt qui sub nomine etc. §. 8. Salitorea²⁶⁾ vocati sunt, quia²⁷⁾, dum eis membrorum quaecunque partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum seu triste signficari praedicunt.

III. Pars. Gratian. *Quaeritur autem de natura daemone, cuius naturas sint, an futura praescire valeant, vel quot modis futura praenoscant?*

De his ita scribit Augustinus in eodem lib. de divinatione daemone, c. 3.²⁸⁾:

C. II. *Quot modis daemones futura praenoscant.*

Sciendum est, hanc esse naturam daemone, ut aërii corporis sensu terrenorum corporum sensum facile praecedant, celeritate etiam propter "eiusdem" aërii corporis superiorem mobilitatem non solum cursus quorumlibet²⁹⁾ hominum vel ferarum, verum etiam volatus avium incomparabiliter vincant. Quibus duabus rebus, quantum ad aërium corpus attinet, praediti, hoc est acrimonia³⁰⁾ sensus et celeritate motus, multo ante cognita³¹⁾ praenun-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. III. et IV. C. I. a) Persis: B. Augustinus in libro 6. de civitate Dei cap. 35. de hydromantia loquens, sic scribit: *Quod genus divinationis idem Varro a Persis dicit allatum.* Reliqua vero huius capituli sunt in li-

bello Rabani de magorum praestigiis, quem ipse ex variis Augustini et Isidori locis collegit, et Gratianus saepe citat sub Augustini nomine.

Quaest. II. C. VIII. 64) expellit: Ivo. — Edd. coll. o. — C. IX. 65) Imo Origenes hom. 5. in c. 5. Iosuae. — 66) illud: Ed. Bas. — 67) commaculaverit: Edd. coll. o. — 68) implicare: Edd. Nor. Ven. II. — 69) alligaverit: Edd. Arg. Bas. — C. X. 70) Ep. 47. Ed. Maur. scr. A. 397. — Ivo Decr. p. 11. c. 98. — 71) tollitur: Ivo. — Edd. coll. o. — 72) abest ab orig. — 73) si: orig. — Ivo. 74) compererit: Ed. Bas. — 75) habuerit: ead. — habet: Edd. rell. — C. XI. 76) Ivo Decr. p. 11. c. 96. — 77) accidentia: Edd. coll. o.

Quaest. III. et IV. C. I. 1) Imo Rabanus lib. de magorum praestigiis, qui quidem per omnia fere Isidori (Etym. I. 8. c. 9.) vegetigia pressit. — Burch. I. 10. c. 43. Ivo Pan. I. 8. c. 66. Decr. p. 11. c. 68. — 2) esse inventum vel all.: Ed. Bas. — esse all.: Edd. rell. — 3) divinationum: Edd. coll. o. — 4) dictas: Ed. Lugd. III. — dictas: orig. — Burch. IV. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. Par. — 5) autumant: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 6) astuta — et fraudulentia: Ivo Pan. — Ed. Bas. — astuta — fraudulentia: Edd. coll. o. — Burch. Ivo. — 7) dicit: orig. — Coll. eitt. — Edd. coll. o. — 8) propter: orig. — Ivo. — abest ab Ed. Bas. — 9) nuncupantur: Ivo. — Edd.

coll. o. — 10) debeant homines: Ed. Bas. — 11) Sunt etiam et: orig. — Item et: Ivo Pan. — Idem et: Burch. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. Par. — 12) add.: et: Burch. — Edd. coll. o. — 13) aspacia: orig. — Burch. Ivo Decr. — 14) verba: auguria — augur. absumt ab Ed. Arg. — 15) abest ab Ed. Bas. — 16) Pythonissae: Burch. IV. — Edd. Lugd. II. III. — in Edd. rell. est vel: Pythonissae, Philonia, vel: Pythonissae, Phytano (Phiton: Ed. Arg.) — 17) add.: sunt: Edd. coll. o. — 18) cursus: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 19) add.: in tali tempore: Ivo Pan. — interpretantur: Burch. IV. — Edd. coll. o. — 20) latine: Ed. Bas. — 21) id est: Ivo. — Edd. coll. o. — 22) Matth. c. 2. — 23) Christum: Edd. coll. o. — 24) interpretetur: ead. — Coll. eitt. — 25) Horospici: Ed. Bas. — 26) supra qu. I. c. un. — 26) Salitatores: orig. — Isid. — Coll. eitt. — 27) qui: Edd. coll. o. — C. II. 28) Imo idem Rabanus I. I., qui sua fecit quae in libro de div. daem. scripsit Augustinus. — Burch. I. 10. c. 45. 46. Ivo Pan. I. 8. c. 68. (usque ad §. 1.) Decr. p. 11. c. 70. 71. — 29) add.: rerum vel: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 30) acumine: Ib. — 31) cogitata: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III.

ciant³²), vel nunciant quae homines pro sensus terreni tarditate mirentur. Accessit etiam daemonibus per tam longum tempus, quo eorum vita protenditur, rerum longe maior experientia, quam potest hominibus propter brevitate vitae provenire. Per has efficacias, quas aërii corporis natura sortita est, non solum multa futura praediciunt³³) daemones, verum etiam multa *mira* faciunt, quae quoniam homines dicere ac³⁴) facere non possunt, eos dignos quidam, quibus serviant et quibus divinos honores deferant, arbitrantur, instigante³⁵) maxime vitio curiositatis, propter amorem felicitatis falsae atque terrenae, et excellentiae temporalis. *Et infra c. 5. §. 1.* Nunc igitur, quoniam de divinatione daemonum quaestio est, primum sciendum est, illos ea plerumque³⁶) praenunciare, quae ipsi facturi sunt. Accipiunt enim saepe potestatem et³⁷) morbos immittere, et ipsum aërem vitiando morbidum reddere, et perversis et amatoribus terrenorum commodorum malefacta suadere, de quorum moribus certi sunt, quod sint eis talia suadentibus consensuri. Suadent autem³⁸) miris et invisibilibus modis, per illam subtilitatem *suorum corporum* corpora hominum non sentientium penetrando, seseque cogitationibus eorum per quaedam imaginaria visa miscendo, sive vigilantium sive dormientium. §. 2. Aliquando autem non quae ipsi faciunt, sed quae naturalibus signis futura praenoscunt (quae signa in hominum sensus venire non possunt) ante praedicunt. Neque enim, quia praevidet medicus quod non praevidet³⁹) eius⁴⁰) artis ignarus, ideo iam⁴¹) divinus habendus est. Quid autem mirum, si, quemadmodum ille *in*⁴²) corporis humani perturbata⁴³) vel modificata⁴⁴) temperie seu bonas seu⁴⁵) malas futuras praevidet valetudines, sic daemon⁴⁶) in aëris affectione sibi nota, nobis ignota, futuras praevidet tempestates? Aliquando et hominum dispositiones non solum voce prolatas, verum etiam cogitatione conceptas, quum signa quaedam ex animo exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscunt, atque hinc etiam multa futura praenunciant, aliis videlicet mira, qui ista disposita non noverunt. *Et infra c. 6. §. 3.* Fallunt et studio fallendi, et invidia⁴⁷) voluntate, qua hominum errore laetantur. Sed ne apud cultores suos pondus auctoritatis amittant, id agunt, ut interpretibus suis signorumque suorum coniecturibus culpa tribuatur, quando vel⁴⁸) decepti fuerint vel mentiti. §. 4. Nonnunquam⁴⁹) vero ipsi maligni spiritus et illusores hominum atque salutis eorum invasores⁵⁰) solent praedicere defectum culturae suae et idolorum ruinam, quatenus praescii videantur quid in singulis regnis aut locis venturum *sit*, et quid adversi suae factioni contingere possit; quod etiam illi, qui gentilium historias legunt, non ignorant. Quid ergo mirum, si, iam imminente templorum et simulacrorum eversione, quam Prophetiae Dei summi tanto ante praedixerant, Serapis daemon alicui cultorum suorum hoc de proximo prodidit, ut suam quasi divinitatem⁵¹) recedens vel fugiens commendaret?

III. Pars. Gratian. *Quod autem hominum dispositiones cogitatione conceptas per exteriora signa diabolus deprehendat, non firma ratione videtur approbatum.*

Unde idem Augustinus ait in lib. II. retractationum, c. 30. 52):

C. III. *Quod ex corporeis motibus internas animi cogitationes diabolus deprehendat, occultissima res est.*

Quodam loco dixi, daemones aliquando *et* hominum dis-

positiones non solum voce prolatas, verum etiam cogitatione conceptas, quum signa quaedam ex animo exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscere. Rem dixi occultissimam audaciori asseveratione⁵³) quam debui. Nam pervenire ista ad notitiam daemonum per nonnulla etiam experimenta compertum est. Sed utrum quaedam signa dentur ex corpore cogitantium, illis sensibilia, nos autem latentia, an alia vi *et* ea⁵⁴) spiritali⁵⁴) ista cognoscant, aut difficillime potest ab hominibus, aut omnino non potest inveniri.

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

Quod autem sortilegi et divini, si cessare noluerint, excommunicandi sint, ratione et auctoritate probatur. Est enim quoddam genus culturae idolorum, ex daemonum consultationibus futura praedicere. Sicut enim avarus, quia cultum Deo debitum nummo impendit, idolorum cultor ab¹) Apostolo nominatur, sic illi²), qui futura, quae ex Dei oraculo nonnunquam revelata inveniuntur, vel daemonum consultatione, vel quibuslibet praestigiis invenire laborant, divinitatis iura creaturis attribuunt. Futura enim praescire solius Dei est, qui in sui contemplatione etiam angelos illa praescire facit. Unde Esaias³) ait: Priora et novissima annunciate mihi, et dicam, quod Dii estis. §. 1. Cultores vero idolorum a fidei communione separandi sunt. Unde in epist. ad Corinth. Apostolus ait⁴): Si quis frater nominatur fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, cum eiusmodi nec cibum sumere. Hinc etiam in decretis Gregorii iunioris, in Concilio Romano praesidentis, c. 12. legitur⁵):

C. I. *Anathema sit qui ariolos vel incantatores observat.*

Si quis ariolos, aruspices vel incantatores observaverit, aut phylacteriis⁶) usus fuerit, anathema sit.

C. II. *Quinquennio poeniteat qui divinationes expetit.*

Item ex Concilio Ancyrano, c. 23. al. 24. 7)

Qui divinationes expetunt, et morem gentilium⁸) subsequuntur, vel in domos suas huiusmodi homines introducunt, exquirendi⁹) aliquid arte malefica⁹), aut expiandi causa, sub regula quinquennii faceant secundum gradus poenitentiae definitos, *etc.*

C. III. *Elementa colere, lunae aut stellarum cursus in suis operibus Christianis servare non licet.*

Item ex Concilio Martini Papa, [id est, ex Cap. Martini Bracarensi,] c. 72. 10)

Non liceat Christianis tenere traditiones gentilium, et observare vel colere elementa, aut lunae aut stellarum cursus¹¹), aut inanem signorum fallaciam pro domo faciendam, aut propter segetes vel arbores plantandas, vel coniugia socianda. Scriptum est enim¹²): *Omnia, quae facitis aut in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Iesu Christi facite, gratias agentes Deo.* §. 1. Nec in collectionibus¹³) herbarum, quae¹⁴) medicinales sunt, aliquas observationes aut incantationes liceat attendere, nisi tantum cum symbolo divino, aut¹⁵) oratione dominica, ut tantum Deus creator omnium et Dominus honoretur. §. 2. Si quis autem¹⁶), paganorum consuetudinem sequens, divinos et sortilegos in domum¹⁶) suam introduxerit, quasi ut malum foras mittant, aut maleficia inveniant, vel lustrationes pa-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. V. C. II. a) Gentilium: In graeco impresso est: *χρόνων*, sed in vetusto Vaticano et apud Balsamonem: *ἐθρών*.

b) Exquirendi: Graece est: *ἐπι ἀνευρέσει φαρμακείων*, id est: *ad inventenda medicamenta.*

Quaest. III. et IV. C. II. 32) *cogn. nunc.*, quae: Edd. Nor. Ven. I. H. — c. *praenunc.*, quae: Edd. rell. pr. Arg. — 33) *add.*: hominibus: Ed. Bas. — 34) *aut*: Edd. coll. o. — 35) *investigante*: Ed. Bas. — 36) *plurimumque*: Ed. Arg. — 37) *abest* ab Ed. Bas. — 38) *abest* ab Ed. Bas. — *enim*: Edd. rell. — Ivo. — *add.*: *eis*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — 39) *praevidere nescit*: orig. — Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 40) *hutus*: orig. — Coll. cit. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 41) *tamen*: Edd. caed. — 42) *abest* a Böhm. — 43) *vel pert.*: orig. — Coll. cit. — Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 44) *mortificata*: Edd. coll. o. — 45) *se*: Edd. Nor. Ven. I. H. — 46) *daemones* — *notas* — *ignotas* — *praevident*: Edd. coll. o. — 47) *invidie*: Ed. Bas. — 48) *ipsi mali*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *ipsi*: Edd. rell. — 49) haec sunt ipsius Rabani verba, quae per errorem in Augustini quasdam editiones Rabani priores sunt translata. — 50) *invisores*: orig. — Coll. cit. — 51) *divinationem*: Edd.

coll. o. — C. III. 52) cf. cap. proxime superius. — 53) *assertione*: Edd. coll. o. — 54) *speciali*: Ed. Arg.

Quaest. V. 1) Ephes. c. 5. — 2) Col. c. 3. — 3) Esa. c. 45. v. 21. — 4) 1 Cor. c. 5. v. 11. — C. I. 5) hab. A. 721. — Reg. I. 2. c. 349. Burch. I. 10. c. 23. Ans. I. 10. c. 50. Ivo Pan. I. 8. c. 61. Decr. p. 11. c. 1. Polyc. I. 6. t. 12. — 6) *add.*: *eorum*: Edd. coll. o. pr. Arg. — C. II. 7) hab. A. 314. — Interpr. Dionysiana. — Reg. I. 2. c. 347. Burch. I. 10. c. 3. Ivo Pan. I. 8. c. 62. Decr. p. 11. c. 2. Polyc. ib. — 8) *gentilium*: Ed. Bas. — 9) *magica*: Edd. coll. o. — Ivo. — C. III. 10) c. 72. 74. 71. 75. Cap. Martini Brac. — Reg. I. 2. c. 348. 366—68. Burch. I. 10. c. 13. 20. 6. 19. Ivo Decr. p. 11. c. 40. 47. 34. 46. p. 8. c. 330. — 11) *cursum*: Coll. Hisp. — Coll. cit. — 12) Coloss. c. 3. v. 17. — 13) *collectione*: Coll. Hisp. — Coll. cit. — 14) *medicinalium*: Coll. cit. — 15) *et*: caed. — 16) *abest* ab iisd. et Coll. Hisp. — 16) *domo sua*: Coll. Hisp.

ganorum faciant, quinque annis poenitentiam¹⁷⁾ agant¹⁸⁾. §. 3. Mulieribus quoque¹⁹⁾ Christianis non liceat in suis lanificiis vanitatem observare, sed Deum invocent adiutorem, qui eis sapientiam texendi²⁰⁾ donavit.

C. IV. *Sacris officii dediti magi vel incantatores non fiant.*
Item ex Concilio Laodicensi, c. 36.²¹⁾

Non oportet sacris officii deditos vel²²⁾ clericos magos aut incantatores existere, aut facere phylacteria, quae animarum suarum vincula comprobantur²³⁾. Eos²⁴⁾ autem²⁵⁾, qui talibus rebus utuntur, proiici ab ecclesia iussimus.

C. V. *Honore privetur episcopus vel presbyter, qui magos vel aruspices consulit.*

Item ex Concilio Toletano IV., c. 28.²⁵⁾

Si quis episcopus, aut presbyter, sive diaconus, vel quilibet ex²⁶⁾ ordine clericorum magos, aut²⁷⁾ aruspices, aut²⁸⁾ incantatores, aut ariolos, aut certe angures vel sortilegos, vel qui profitentur artem magicam²⁹⁾, aut aliquos eorum similia exercentes consuluisse³⁰⁾ fuerit deprehensus, ab honore dignitatis suae suspensus³¹⁾ monasterii curam³²⁾ suscipiat³³⁾, ibique poenitentiae perpetuae deditus scelus admissum³⁴⁾ sacrilegii solvat³⁵⁾.

C. VI. *De his, qui auguriis et divinationibus student.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 42.³²⁾

Aliquantum clerici sive laici student auguriis, et sub nomine fictae religionis per eas, quas sanctorum³³⁾ sortes vocant, divinationis scientiam profitentur, aut quarumcunque scripturarum inspectione futura promittunt. Haec³⁴⁾ quicumque clericus aut laicus detectus fuerit vel consulere vel docere, ab ecclesia habeatur extraneus.

C. VII. *Sors nihil aliud quam divinatio et maleficium esse decernitur.*

Item Leo IV. *Episcopis Britannias, c. 4. s)³⁵⁾*

Sortes, quibus cuncta vos³⁶⁾ in³⁷⁾ vestris discriminatis iudiciis³⁸⁾, (quod Patres damnaverunt) nihil aliud quam divinationes et maleficia esse decernimus. Quamobrem volumus illas omnino damari, et inter Christianos ultra nolumus nominari, et ne exercentur³⁹⁾ sub⁴⁰⁾ anathematis interdicto prohibemus⁴¹⁾.

C. VIII. *Incantatores et sortilegos velut Christi inimicos insequi oportet.*

Item Gregorius *Hadriano Notario, lib. IX. ep. 47. s)⁴²⁾
Pervenit ad nos, quod quosdam incantatores atque sorti-*

legos fueris insecutus, et omnino nobis sollicitudinem zelumque tuum gratum fuisse³⁹⁾ cognoscas. Et infra: *Et ideo⁴⁰⁾ studii⁴¹⁾ tui sit sollicite quaerere, et, quoscunque huiusmodi Christi inimicos inveneris, districta ultione corrigere.*

C. IX. *Excommunicetur clericus, monachus, laicus, divinationes, vel auguria, vel sortes secutus.*

Item ex Concilio Aurelianensi I., c. 32.⁴¹⁾

Si quis clericus, monachus⁴²⁾ vel saecularis⁴³⁾ divinationem vel auguria crediderit⁴⁴⁾ observanda, vel sortes, quae mentiuntur esse sanctorum, quibuscunque putaverint intimandas, cum his, qui eis⁴⁵⁾ crediderint, ab ecclesiae communione pellantur.

C. X. *Contra sortilegos, idolorum cultores, custodia pastoralis invigilet.*

Item Gregorius *lib. VII. epist. 66. ad Iannarium Episcopum*⁴⁶⁾⁴⁷⁾.

Contra idolorum cultores, vel aruspices⁴⁷⁾ atque sortilegos, fraternitatem vestram⁴⁸⁾ vehementius pastoralis hortamur invigilare custodia, atque publice in populo contra huius rei viros sermonem facere, eosque a tanti labe sacrilegii et divini intentione⁴⁹⁾ iudicii et praesentis vitae periculo adhortatione suasoria revocare. Quos tamen, si emendare se a talibus atque corrigere⁵⁰⁾ nolle repererint, ferventi comprehendere zelo te volumus, et si quidem⁵¹⁾ servi sunt, verberibus cruciatibusque, quibus ad emendationem pervenire valeant⁵²⁾, castigare⁵³⁾, si vero⁵⁴⁾ sunt⁵⁵⁾ liberi, inclusione digna⁵⁶⁾ districtaque⁵⁷⁾ sunt in poenitentiam⁵⁸⁾ redigendi⁵⁹⁾, ut qui salubria et a mortis periculo revocantia audire verba contemnunt, cruciatus saltem eos corporis ad desideratam mentis valeat reducere sanitatem.

C. XI. *Ab ecclesia separatur auguriis et incantationibus deserviens.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV., c. 89.⁵⁵⁾

Auguriis vel incantationibus servientem⁵⁶⁾, similiter et ludaeis superstitionibus vel feris inhaerentem a conventu ecclesiae separandum [praecipimus⁵⁷⁾].

C. XII. *Sortilegam et magicam artem episcopi omnibus modis eliminare studeant.*

Item ex Concilio Anquirensi⁵⁸⁾, c. 1.⁵⁹⁾

Episcopi, eorumque ministri omnibus modis⁵⁹⁾ elaborare

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. c) Eos autem: Quae antecedunt in hoc capite sunt ex versione Dionysii; quae autem sequuntur sunt ex prisca versione*), quae est in collectione Isidori.

C. V. d) Magicam: In antiquioribus conciliorum editionibus, duobus codicibus Vaticanis, et Lucensi regio, et Polycarpo legitur: *artem aliquam*.

e) Suspensus: In omnibus conciliorum editionibus, et manuscriptis exemplaribus, quae collata sunt, et Polycarpo est: *depositus***). Sed ob glossam non est mutatum.

f) Curam: Sic in vetustioribus conciliorum editionibus et duobus Vaticanis codicibus; sed in recentioribus Coloniensibus est: *censtram*, in codice autem regio: *poenam****).

C. VII. g) In epistola Leonis IV. (cuius pars exstat in vetusto codice) c. 4. haec leguntur: *De exposita autem*

divinationum vel maleficiorum scriptum quidem in sacris habemus canonibus, ut ipsa ponamus, ita: Qui divinationes, etc. sup. ead. ex concilio Ancyrano. Unde ad illorum similitudinem sortes, quibus vos cuncta in vestris discriminatis iudiciis, nil aliud, quam quod illi Patres damnaverunt, divinationes et maleficium esse decernimus, etc.

C. X. h) Caput hoc locupletatum est ex epistola Gregorii, cum vetustis exemplaribus collata.

C. XII. i) Anquirensi: Sic etiam in vetustis. Burchardus et Ivo habent: *Ancyrensi*. Veruntamen in concilio Ancyrano graeco aut latino, neque impresso neque manuscripto, est inventum, licet qui tomos conciliorum ediderunt asserant haberi in quodam vetusto codice 16. librorum partialium.

Quaest. V. C. III. 17) poenitentia: Burch. Ivo. — 18) agat: Coll. Hisp. — 19) abest ab eod. — 20) extendi: Edd. Nor. Ven. I. II. — 21) tezendit donaverit: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. IV. 21) hab. inter A. 847. et 381. — Interpr. Dionysiana. — Ivo Pan. I. 8. c. 63. Decr. p. 11. c. 8. — 22) abest ab Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 23) probantur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 24) Hos: Edd. coll. o. — *) non sunt ap. Ivo. — C. V. 25) hab. A. 633. — Burch. I. 10. c. 48. Ans. I. 11. c. 180. Ivo Pan. I. 3. c. 169. I. 8. c. 64. Decr. p. 11. c. 5. et 73. Polyc. I. 6. t. 12. — 26) de ordinibus: Edd. coll. o. — 27) mag. aut: abest ab Ivo. Burch. — 28) aut inc., aut — aug.: et seqq.: vel — mag.: abest ab Ans. — 29) consulere: Coll. Hisp. — 30) ita ead. — Burch. Ivo Decr. Ans. — 31) depulsum: Pan. I. 3. — 32) ita Coll. Hisp. — 33) censtram: Ivo c. 75. — ap. Ans. et Burch. est: monasterium ingressus ibique etc. — 34) excipiat: Coll. Hisp. — Ivo Pan. I. 8. Decr. — 35) admitti: Ans. Ivo Pan. I. 8. Decr. — 31) laus: Coll. Hisp. — Burch. Ans. Ivo Decr. c. 73. — C. VI. 32) hab. A. 606. — Burch. I. 10. c. 27. Ivo Pan. I. 8. c. 69. Decr. p. 11. c. 4. — 33) add.: palrum: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 34) hoc: Ivo. — hic: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. VII. 37) scr. A. 850. — Ivo Pan. I. 8. c. 70. Decr. p. 11. c. 8. — 36) praecinctis: Edd. coll. o. — Ivo. — 37) ut abscindantur: orig. — Ivo Decr. — ut abscindatur: Pan. — 37) praecipimus: orig. — C. VIII. 38) Ep. 53. (scr. A. 601.)

I. 11. Ed. Maur. — Coll. tr. p. p. 1. t. 55. c. 84. Burch. I. 10. c. 4. Ivo Decr. p. 11. c. 39. — 39) esse: Ed. Bas. — 40) add.: enim: Edd. coll. o. — C. IX. 41) hab. A. 511. — 42) vel mon.: Ed. Bas. — 43) regularis: Ed. Arg. — 44) abest a Coll. Hisp. — 45) cum eis: Edd. Par. Lugdd. — C. X. 46) Ep. 65. (scr. A. 599.) I. 9. Ed. Maur. — Burch. I. 10. c. 13. Ans. I. 11. c. 132. (apud quem omnia fere habentur quemadmodum ap. Gratian. ante corr.) Ivo Decr. p. 11. c. 32. et 95. — 47) aruspicum atque sortilegorum: Burch. Ivo c. 32. — 48) tuam: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 49) intentione: Ed. Maur. — 50) castigari volumus: Ans. — Edd. coll. o. — 51) digni: ib. — 52) districtaque — poenam: Edd. coll. o. — 53) poenitentia: Ans. — 54) poenitentia: Ivo c. 32. — in poenitentia: Burch. Ivo c. 95. — 54) dirigendi: orig. — Ans. Burch. — Edd. coll. o. — 55) distringendi: Ivo c. 32. — religandi: id. c. 95. — C. XI. 55) c. 83. Statt. eccl. ant. cf. ad c. 9. d. 18. — Burch. I. 10. c. 7. Ivo Pan. I. 8. c. 72. Decr. p. 11. c. 35. — 56) deservientem: Ed. Bas. — 57) non est in orig. et apud Burch. — decernimus: Ivo Decr. — C. XII. 58) Sumtum esse videtur ex quodam Capitulari Regum Francorum inedito. — Profertur a Reg. I. 2. c. 364. inscriptione: unde supra, qua decepti Burch. I. 10. c. 1. Ivo Decr. p. 11. c. 30. Pan. I. 8. c. 75. conc. Ancyran., cuius apud Reg. caput praecedat; fontem esse putarunt. — 59) viribus: Coll. cit. — Edd. coll. o.

studeant, ut perniciosam et a diabolo⁶⁰⁾ inventam sortilegam et magicam⁶¹⁾ artem ex parochiis suis penitus eradicent⁶²⁾, et si aliquem virum aut mulierem huiuscemodi sceleris sectatorem invenerint⁶³⁾, turpiter dehonestatum de parochiis suis eiciant. Ait enim Apostolus⁶⁴⁾: *Haereticum hominem post primam⁶⁵⁾ et secundam correptionem⁶⁶⁾ devota, sciens, quia subversus est qui huiusmodi est. Subversi sunt et a diabolo captivi tenentur qui relicto creatore suo diaboli suffragia quaerunt, et ideo a tali peste debet mundari sancta ecclesia. §. 1. Illud etiam non est omittendum, quod quaedam sceleratae^{k)} mulieres retro post satanam conversae, daemonum illusionibus et phantasmatis seductae, credunt et profitentur, se nocturnis horis cum Diana dea paganorum, vel cum Herodiade, et innumera multitudine mulierum equitare super quasdam bestias, et multarum terrarum spatia intempestae noctis silentio pertransire, eiusque iussionibus vel dominae obedire, et certis noctibus ad eius servitium evocari. Sed utinam hae solae in perfidia sua periissent, et non multos secum ad infidelitatis interitum pertraxissent. Nam innumera⁶⁷⁾ multitudo hac falsa opinione decepta haec vera esse credunt, et credendo a recta fide deviant, et errore paganorum involvuntur, quum aliquid divinitatis aut numinis extra unum Deum arbitrantur. Quapropter sacerdotes per ecclesias sibi commissas populo Dei omni instantia praedicare debent, ut noverint haec omnino⁶⁸⁾ falsa esse, et non a divino, sed a maligno spiritu talia phantasmata mentibus fidelium⁶⁹⁾ irrogari⁷⁰⁾. §. 2. Siquidem ipse satanas, qui transfiguratur se in angelum lucis, quum mentem cuiuscunque mulierculae⁷¹⁾ ceperit, et hanc sibi per infidelitatem subiugaverit, illico transformatur se in diversarum species personarum atque similitudines, et mentem, quam captivam tenet, in somnis^{†)} deludens, modo laeta, modo tristitia, modo cognitas, modo incognitas personas ostendens, per devia quaeque deducit, et, quum solus spiritus hoc patitur, infidelis^{*} mens^{*} hoc non in animo⁷²⁾, sed in corpore invenire opinatur. Quis enim non in somniis et nocturnis visionibus extra se⁷³⁾ educitur⁷⁴⁾, et multa videt dormiendo, quae nunquam viderat vigilando? Quis vero tam stultus et hebes sit, qui haec omnia, quae in solo spiritu fiunt, etiam in corpore accidere arbitretur, quum Ezechiel propheta visiones Domini in spiritu, non in corpore vidit, et Ioannes apostolus Apocalypsis sacramentum in spiritu, non in corpore vidit^{*} et audivit, sicut ipse dicit⁷⁵⁾: *Statim, inquit, fui in spiritu?* Et Paulus⁷⁶⁾ non audeat dicere se raptum in corpore. Omnibus itaque publice annunciandum est, quod qui talia et his similia credit fidem perdidit⁷⁷⁾, et qui fidem rectam in Domino non habet, hic non est eius, sed illius, in quem credit, id est diaboli. Nam de Domino nostro scriptum est⁷⁸⁾: *Omnia per ipsum facta sunt, etc.* Quisquis ergo^{*} aliquid^{*} credit posse fieri, aut^{*} aliquam creaturam in⁷⁹⁾ melius aut in deterius immutari, aut transformari in aliam speciem vel⁸⁰⁾ similitudinem, nisi ab ipso creatore, qui omnia fecit, et per quem omnia facta sunt, proculdubio infidelis est, et⁸¹⁾ pagano deterior.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

k) Sceleratae: Fere eadem habentur apud B. Augustinum in libro de spiritu et anima, cap. 28. et in vita Damasi Papae I. quae exstat Romae in pervetusto de vitis sanctorum codice sanctae Mariae maioris, ubi post, quam aliqua relata sunt ex synodo Romana, in qua Damasus Macedonium et Apollinarem damnavit, adiungitur, anathematizatos in ea synodo esse maleficia, superstitionibus et incantationibus servientes. In quibus etiam mentio est harum mulierum, quae se putabant nocturno silentio cum

II. Pars. Gratian. *Nonnulli inveniuntur, qui interno licore permoti in perniciem suorum inimicorum altaria sacris vestibus exuunt, aut veste lugubri accingunt, vel consueta luminariorum obsequia ecclesiis Dei subtrahunt, vel missam pro requie defunctorum promulgatam pro vivis celebrant hominibus.*

Quorum omnium maleficia nequissima Toletanum Concilium XIII. condemnat, dicens c. 7. 1.)⁸²⁾:

C. XIII. *Abiciatur sacerdos qui huiuscemodi maleficia operam dedit.*

Quicumque sacerdotum vel ministrorum deinceps causa cuiuslibet doloris^{*} vel amaritudinis^{*} permotus aut altare^{*} divinum^{*} vestibus sacris⁸³⁾ exuere praesumserit, aut qualibet alia lugubri veste accinxerit, seu etiam si⁸⁴⁾ consueta luminariorum^{*} sacrorum^{*} obsequia de templo Dei subtraherit, et⁸⁵⁾ extingui praeceperit, si eum antea verae poenitentiae coram metropolitano satisfactio non purgaverit⁸⁶⁾, ignobilitati perpetuae mancipatus iuxta superiorem sententiam domini^{*}, loci⁸⁷⁾ sui dignitate se noverit et honore privari; illis proculdubio personis ab hac ultionum sententia separatis, quae aut contaminationem sacrorum ordinum, vel subversionem sanctae fidei metuentes, aut hostilitatem vel obditionem perferentes, seu etiam divinorum iudiciorum sententiam metuentes talia⁸⁸⁾ fecisse contigerit, in quorum facto plus humilitas, qua Deus placatur⁸⁹⁾, quam interni livoris⁹⁰⁾ dolositas declaratur. §. 1. Plerique⁹¹⁾ etiam sacerdotum sauciati inimicitiae dolo missam pro requie defunctorum promulgatam fallaci voto pro vivis student celebrare hominibus, non ob aliud^{*}, nisi ut is, pro quo ipsum⁹²⁾ offertur sacrificium, ipsius sacrosancti libaminis interventu mortis⁹³⁾ incurrat periculum. Proinde⁹⁴⁾ nostrae elegit unanimis conventus, ut, si quis⁹⁵⁾ deinceps talia perpetrare fuerit detectus, a proprii deponatur ordinis gradu, et tam ipse sacerdos quam etiam ille, qui eum ad talia peragenda incitasse perpenditur, exsili perpetui ergastulo religenter⁹⁶⁾.

III. Pars. Gratian. *Ex praemissis auctoritatibus colligitur, quod arioli, aruspices, incantatores, et sortilegi, atque ceteri huiusmodi sectatores ab ecclesia sunt eliminandi, et, nisi resipuerint, perpetuo excommunicandi. §. 1. Sed quod in ultimo Anquirensi⁹⁷⁾ capitulo ea, quae fiunt per incantatores, non in corpore, sed in spiritu fieri dicuntur, Augustinus in libro de civitate Dei videtur asserere, ita dicens^{m)} 98):*

C. XIV. *Quae magorum praestigiis fiunt non vera, sed phantastica esse probantur.*

Nec mirum de magorum praestigiis, quorum in tantum prodire maleficiorum artes, ut etiam Moysi similis⁹⁹⁾ signis resisterent, vertentes virgas in dracones, et¹⁰⁰⁾ aquas¹⁰¹⁾ in sanguinem¹⁰²⁾. Fertur¹⁰³⁾ etiam in gentium libris, quod quaedam maga^{*} famosissima^{*} Circe socios Ulyssis mutaverit in bestias. Legitur et de sacrificio¹⁰⁴⁾, quod Arcades deo suo Lycaeo¹⁰⁵⁾ immolabant, ex quo quicumque sumerent in bestiarum formas convertentur¹⁰⁶⁾. Sed haec omnia magicis praestigiis potius

Herodiade et innumera multitudine mulierum super bestias equitare, et multa terrarum spatia pertransire.

C. XIII. l) Principium huius capituli usque ad vers. Plerique, est ex 13. conc. Toletano, c. 7. Reliqua vero sunt ex 17. Toletano, c. 5., quorum conciliorum duo exemplaria sunt habita ex Hispania, et inde nonnulla hic emendata et addita.

C. XIV. m) Caput hoc integrum habetur in libello Rabani de magorum praestigiis, quem ipse ex variis locis

Quaest. V. C. XII. 60) Zabulo: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 61) maleficam: Coll. citt. — 62) eradant: Reg. — 63) inveniunt: Edd. coll. o. — 64) Tit. c. 3. v. 10. — 65) unam: Reg. Burch. Ivo Decr. — 66) admonitionem: id. — correctionem: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 67) et in: Edd. coll. o. — 68) omnimodis: Reg. Burch. Ivo Decr. — 69) infidelium: Reg. Burch. Ivo Pan. — infidelibus: Ed. Arg. — 70) add.: arbitrentur: Edd. Nor. Lugdd. II. III. — arbitramur: Edd. rell. — 71) mulieris: Edd. coll. o. — †) somniis: Böhm. — 72) add.: esse: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 73) se ipsum: Coll. citt. — Edd. coll. o. — 74) deducitur: Edd. Ven. I. II. Par. Lugdd. — 75) Apocal. c. 4. v. 2. — 76) 2 Cor. c. 12. — 77) perdit: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 78) Ioan. c. 1. v. 3. — 79) aut in: Edd. coll. o. — 80) vel in altam: eaed. — 81) et — dat.: abest a Reg. — C. XIII. 82) hab. A. 683. — 83) sacris: Coll. Hisp. — 84) abest a Böhm. — 85) vel: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 86) purgavit: Ed. Bas. — 87) et

loc.: Coll. Hisp. — 88) haec: Edd. Lugdd. II. III. — abest a rell. — 89) placetur: Coll. Hisp. — 90) laboris: ib. — 91) c. 5. conc. Tol. XVII. redactus in compendium. — 92) id ips.: Coll. Hisp. — 93) add.: ac perditionis: ib. — 94) Obinde: ib. — 95) add.: sacerdotum: ib. — 96) religati: ib. — relegentur: Edd. coll. o. — 97) cf. supra c. 12. — C. XIV. 98) Imo Rabanus lib. de magorum praestigiis. — Burch. I. 10. c. 42. 44. Ivo Pan. I. S. c. 65. 67. Decr. p. 11. c. 67. 69. — 99) in illis: Ivo. — Edd. coll. o. — 100) abest ab orig.: Coll. citt. et Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 101) aquam: Edd. coll. o. — 102) add.: dicantur: eaed. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 103) Quum fertur: Burch. — Legitur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 104) sacrificiis: Ed. Bas. — 105) Lico: Ivo Pan. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — Lico: Ed. Bas. — 106) converterentur: Coll. citt. — Edd. coll. o.

frangebantur quam rerum veritate completerentur. Ut ergo ipsi errores ignorantibus manifesti fiant, de eorum proprietate atque inventoribus iuxta traditionem maiorum primum dicere congruum arbitramur. §. 1. Magi sunt qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi¹⁰⁷⁾ permissu Dei elementa concutiunt, turbant mentes hominum minus confidentium in Deo, ac sine ullo veneni haustu violentia tantum carminis¹⁰⁸⁾ interimunt. Unde Lucanus¹⁰⁹⁾: *Mens hausti nulla sanie polluta veneni, incantata¹¹⁰⁾ perit.* Daemonibus enim accitis audent ventilare, ut quique¹¹¹⁾ suos perimant¹¹²⁾ malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine utuntur et victimis, et saepe contingunt mortuorum corpora. §. 2. Necromantici sunt quorum praecantationibus videntur resuscitari mortui, divinare et ad interrogata respondere. *Nezōs¹¹³⁾* enim graece mortuus¹¹⁴⁾, *uaretela¹¹⁵⁾* divinatio nuncupatur, ad quos suscitandos cadaveri sanguis adijcitur. Nam amare sanguinem daemones dicuntur, ideoque, quotiescunque necromantia fit, cruor aquae miscetur, ut¹¹⁶⁾ colore sanguinis facilius provocentur. §. 3. Hydromantici ab aqua dicti. Est enim hydromantia in aquae¹¹⁷⁾ inspectione umbras daemonum evocare, et imagineas¹¹⁸⁾ ludificationes eorum videre, ibique ab eis aliqua audire, ubi adhibito sanguine etiam inferos perhibentur suscitare¹¹⁹⁾. *Et infra*: §. 4. Ad haec^{o)} omnia supradicta pertinent ligaturae execrabiliū remedium, quae ars medicorum condemnat¹²⁰⁾, seu in praecantationibus, seu in characteribus *vel in quibusque †) rebus* suspendendis atque ligandis, in quibus omnibus ars daemonum est, ex quadam pestifera societate hominum et angelorum malorum exorta¹²⁰⁾. Unde cuncta¹²¹⁾ vitanda sunt Christiano, et omni penitus execratione repudianda atque damnanda. §. 5. Auguria¹²²⁾ autem avium Phryges primi invenerunt. §. 6. Praestigium vero Mercurius primus¹²³⁾ dicitur invenisse. Dictum est autem praestigium, quod praestringat aciem oculorum. §. 7. Haruspicinam¹²⁴⁾ autem¹²⁵⁾ primus Hetruscis tradidisse dicitur quidam Tages. Hic ex¹²⁶⁾ horis haruspicinam dictavit, et postea non apparuit. Nam dicitur fabulose arante quodam rustico subito ex glebis exsiluisse, et haruspicinam dictasse, qua die *et* mortuus est. Quos libros Romani ex Hetrusca lingua in propriam mutaverunt. §. 8. His ergo portentis per daemonum fallaciam illuditur curiositas humana, quando id impudenter appetunt¹²⁷⁾ scire, quod nulla ratione eis competit investigare. Haec potestas immundis spiritibus ideo datur, ut per¹²⁸⁾ vasa sibi apta, hoc est pravos homines, seducant illos¹²⁹⁾, qui spernunt veritatem, et credunt mendacio, et iuxta Pauli sententiam sanam doctrinam non sustinebunt¹³⁰⁾, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus, et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur, ocerati peccatis ducentur variis desideriis, semper discentes, et nunquam ad scientiam¹³¹⁾ veritatis pervenientes. Quemadmodum autem Iamnes et Mambres restiterunt Moysi, ita et isti resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem; sed ultra non proficiunt, insipientia *enim* eorum manifesta erit omnibus,

sicut et illorum fuit. §. 9. Nec ideo^{p)} quisquam credere debet, quoslibet magicis artibus aliquid facere posse sine permissu Dei, (qui omnia, quae fiunt, aut iusto iudicio facit, aut permissu suo ita fieri sinit), quod praedicti magi leguntur similia fecisse Moysi, qui virgam suam proiecit, et conversa est in draconem, proieceruntque *ipsi*¹³²⁾ singulas¹³³⁾ virgas suas, quae versae sunt in dracones, sed devoravit virga Aaron¹³⁴⁾ virgas eorum. Non enim fuerunt creatores draconum nec magi, nec angeli mali, quibus ministris illa operabantur. Insunt^{q)} enim rebus corporeis per omnia elementa *mundi* quaedam occultae seminariae rationes, quibus quum data fuerit opportunitas temporalis atque causalis, prorumpunt in species debitas suis modis et finibus: et sic non dicuntur angeli, qui ista faciunt, animalium creatores, sicut nec agricolae segetum, *vel arborum*, vel quorumcunque in terra gignentium creatores dicendi sunt, quamvis noverint praebere quasdam visibiles opportunitates et causas, ut illa nascantur. Quod autem isti faciunt visibiliter, hoc illi invisibiliter. Deus vero solus unus est creator, qui causas ipsas et rationes seminariae rebus inseruit. §. 10. Praeterea quidam quaerendum putant, quomodo scriptura narret¹³⁵⁾ Pythonissam¹³⁶⁾ Samuelem prophetam suscitasse ad colloquium Saul impiissimi regis, si pythonica divinatio errori magicae artis deputanda sit. Quibus ita responderi potest, indignum omnino facinus esse, si secundum verba historiae commodetur¹³⁷⁾ assensus. Quomodo enim fieri poterat¹³⁸⁾, ut arte magica attraheretur vir et nativitate¹³⁹⁾ sanctus, et vitae operibus iustus, aut¹⁴⁰⁾, si non attractus est, consensit ††)? Quod utrumque de iusto credere adversum est. *Si enim¹⁴¹⁾ invitatus adductus est*, nullum suffragium habet iustitia; si autem¹⁴²⁾ voluntarius, amisit meritum spiritale, quod positus in carne quaesierat, quod valde absurdum est, quia qui hinc iustus recedit permanet iustus. Porro *autem* hoc est praestigium¹⁴³⁾ satanae, quo, ut plurimos fallat, etiam bonos in potestate se habere confingit. Quod Apostolus inter cetera ostendit, dicens¹⁴⁴⁾: *Ipsa satanae transfiguratur se in angelum lucis.* Ut enim errore faceret, in quo glorificaretur¹⁴⁵⁾, in habitu viri iusti et nomine se subornavit, ut nihil proficere spem, quam praedicabant Dei cultores¹⁴⁶⁾, mentiretur, quando hinc exeuntes iustos finxit in sua esse potestate. Sed hoc quosdam fallit, quod de morte Saul et filii eius non sit mentitus, quasi magnum sit diabolo¹⁴⁷⁾ ante occasum mortem corporis praevidere, quum signa quaedam soleant apparere morituris, quippe a quibus Dei protectio amota videtur, quanto magis diabolo¹⁴⁸⁾, quem angelica potestate sublimem prophetica oracula fuisse testantur, de cuius magnitudine Apostolus ait¹⁴⁹⁾: *An ignoratis altitudinem satanae?* Quid mirum ergo, si imminemem prope mortem potuit praevidere, quum hoc sit, unde fallit et se in Dei potestate vult adorari? Nam tanta hebetudine demens effectus est Saul, ut ad Pythonissam confugeret. Depravatus enim causa peccati ad haec¹⁵⁰⁾ se contulit, quae¹⁵¹⁾ damnaverat. Sed si quis propter historiam *et* ea, quae

NOTATIONES CORRECTORUM.

Augustini et Isidori, ut antea dictum est, confecit. Burchardus citat ex dictis Augustini.

n) Suscitare: Apud Rabanum hic interponitur c. *Legitur*, supra ead. q. 3. et 4.

o) Ad haec: Bona pars huius versiculi habetur apud B. August. l. 2. de doctr. Christ. cap. 20.

p) Nec ideo: Similia leguntur apud B. Augustinum lib. 3. de Trinitate, c. 7.

q) Insunt: Usque ad vers. *Praeterea*, sunt magnam partem verba B. Augustini in lib. quaestionum super Exod. cap. 21.

Quaest. V. C. XIV. 107) *fi sunt, qui*: Edd. Lugdd. II. III. — *Hi sunt, qui*: Edd. rell. — 108) *add.: homines*: Ed. Bas. — 109) *et Luc.*: lb. — orig. — Coll. cilt. — 110) *excantata perit*: cf. Luc. Phars. l. 6. v. 457. 458. — 111) *quisque*: Ivo Decr. — *quisquis*: Burch. — *quosque*: Ed. Bas. — *quoscunque*: Edd. rell. — Ivo Pan. — 112) *perimat*: orig. — Ivo Decr. Burch. — 113) *nigro*: Ivo Pan. — Edd. Arg. Bas. — *nigron*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 114) *add.: latine*: Edd. coll. o. pr. Arg. — Ivo Pan. — 115) *mantio*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — *mahtio*: Ed. Ven. II. — 116) *et provocantur*: orig. — Burch. — Ed. Bas. — 117) *aquarum*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 118) *imagines ludificationis*: Coll. cilt. — Ed. Bas. — *imagines ludificantes*: orig. — 119) *commendat*: Ivo Decr. — *non commendat*: Burch. Ivo Pan. — Edd. coll. o. — †) *quibuscunque*: Böhm. — 120) *orta*: Ed. Arg. — 121) *add.: et*: Ivo Pan. — Ed. Bas. — *haec*: Edd. rell. — 122) *Aug. autem* (abest ab Ed. Bas.) *sunt av. Haec autem Phr.*: Coll. cilt. — Edd. coll. o. — 123) *prius*: Ed. Bas. — *primo*: Edd. Ven. I. II. — 124) *Auruspici*: Ivo Pan. — *Aruspici*: orig. — Ivo Decr. — Edd. coll. o. — 125) *artem*: orig. — Coll. cilt. — Edd. coll. o. — 126) *exanimis*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 127) *appetit*: Ed. Bas. — 128) *perversos*

sibi captent: Ivo Pan. — *pervers. s. appelent*: Ed. Bas. — *pervers. s. aptent*: Edd. rell. — 129) *add.: scilicet*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 130) *ferunt*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — cf. 2 Tim. c. 4. v. 3. 4. c. 2. v. 7. — 131) *scientiae veritatem*: Edd. coll. o. — 132) *abest ab Iv. Pan.* — 133) *singuli*: orig. — Coll. cilt. — Edd. coll. o. — cf. Exod. c. 7. — 134) *Moysi*: Ed. Bas. — 135) *narret*: Böhm. — 136) *In Pan. et Edd. Arg. Nor. Bas. Par. Lugd. I. et hic et infra est: Pythonissam.* — in Edd. Ven. I. II.: *Phytonissam.* — 137) *commendetur*: Ivo Pan. — 138) *potest*: Ed. Bas. — 139) *a nat.*: Edd. coll. o. — 140) *An*: Ivo. — *Ac*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — *At*: Edd. rell. — ††) *concessit*: Edd. Arg. Ven. I. II. — 141) *add.: enim*: Edd. coll. o. — verba asteriscis signata non sunt ap. Burch. et Iv. Pan. — 142) *si attractus aut voluntarius consensus* (abest ab Ed. Bas.) *amisit etc.*: Edd. coll. o. — 143) *praesidium*: Ed. Arg. — 144) 2 Cor. c. 11. v. 14. — 145) *glorietur*: orig. — Burch. Ivo Decr. *in — glor.*: non sunt in Ed. Arg. — 146) *cultoribus*: orig. — Coll. cilt. — Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 147) *satanae*: Ed. Bas. — 148) *diabolus*: orig. — *diaboli*: Ed. Arg. — *a diab.*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 149) *Avoc. c. 2. v. 24.* — 150) *hoc*: Edd. coll. o. — 151) *quod*: ead. pr. Arg.

verbis expressa sunt, putet non praetermittenda, ne ratio historiae inanis sit, recte faciet¹⁵²) quidem: si tamen minime istud ad veri rapiat¹⁵³) rationem, sed ad visum¹⁵⁴) et intellectum Saul. Neque enim reprobis factus poterat bonum intellectum habere. Historicus enim mentem Saul et habitum¹⁵⁵) Samuelis descripsit, ea, quae dicta¹⁵⁶) et visa sunt, exprimens, praetermittens, si¹⁵⁷) vera an falsa sint. Quid¹⁵⁸) *enim* ait? *Audiens, in quo habitus esset excitatus, intellexit, inquit, hunc esse Samuelem.* Quid¹⁵⁹) intellexerit retulit, et, quia non bene intellexit, contra scripturam alium adoravit quam Deum, et putans Samuelem adoravit diabolum, ut fructum fallaciae suae haberet satanas. Hoc¹⁶⁰) enim nititur¹⁶¹), ut adoretur quasi Deus. Si enim illi vere Samuel apparuisset, non utique iustus permisisset se adorari¹⁶²), qui praedicaverat Deum solum esse adorandum. Et quomodo homo Dei, qui cum Abraham in refrigerio erat, dicebat¹⁶³) ad virum pestilentiae, dignum¹⁶⁴) ardore gehennae: *Cras tecum eris?* His duobus titulis subtilitate fallaciae suae prodidit¹⁶⁵) improvidus satanas, quia¹⁶⁶) et adorari se permisit sub habitu et nomine Samuelis contra legem, et virum peccatis pressum, quum magna distantia peccatorum et iustorum sit, cum Samuele iustissimo futurum mentitus est. Verum¹⁶⁷) potest videri, si de Samuelis nomine taceatur, quia Saul cum diabolo futurus erat; ad eum enim transmigravit, quem adoravit. Semper ergo diabolus sub velamine latens prodit se, dum ea confingit, quae horreant¹⁶⁸) personis¹⁶⁹), per quas fallere nititur. §. 11. Si autem aliquis¹⁷⁰) *mihi* opponit, et dicit, quomodo eveniunt illa, quae illi divini praedicunt futura? aut quomodo possunt aegris praebere medelam, aut sanis immittere aegritudinem, si aliquid propriae virtutis ac potestatis non habent? hoc a me¹⁷¹) recipiat¹⁷²) responsum, quod ideo quisque non debet eis credere, quia aliquando eveniunt quae praedicunt, aut sanare videntur languidos, aut laedere sanos, quia hoc permisso Dei fit, ut ipsi¹⁷³), qui haec¹⁷⁴) audiunt vel vident, probentur, et appareat¹⁷⁵) qua¹⁷⁶) fide sint vel devotione erga Deum. Sicut in Deuteronomio legitur Moyses verbo¹⁷⁷) Domini populo Dei¹⁷⁸) praecepisse, ita dicens¹⁷⁹): *Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnium dicat se vidisse, et praedixerit signum atque¹⁸⁰) portentum, et venerit quod locutus est, et dixerit tibi: eamus, et sequamur Deos alienos, quos ignoras, et serviamus eis: non audies verba prophetarum illius aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat, utrum diligatis eum, an non. In toto corde¹⁸¹) et in tota anima vestra Dominum Deum vestrum sequimini, et ipsum timete, mandata eius custodite, et audite vocem illius, ipsi servietis, et ipsi adhaerebitis etc.* Ubi sane intelligi¹⁸²) voluit, etiam illa, quae a divinis bus non secundum Deum dicuntur, si acciderint^r) quae dicuntur, non¹⁸³) accipienda sic, ut fiant quae praecipuntur ab eis, aut¹⁸⁴) colantur quae coluntur ab eis. Nec praeter suam potestatem Deus ostendit esse, quod ista contingunt, sed quasi quaereretur, cur ea permittat, causam tentationis exposuit, ad cognoscendam¹⁸⁵) utique eorum dilectionem, utrum eam habeant erga Deum suum, cognoscendam vero ab ipsis potius, quam ab illo, qui scit omnia ante, quam fiant.

QUAESTIO VI.

GRATIANUS.

Quod autem ab episcopo excommunicatus eo inconsulto ab

NOTATIONES CORRECTORUM.

r) Si acciderint: Emendatus est hic locus ex B. Augustino, ut habetur sup. ead. q. 2. c. Intelligi. Apud Rabanum vero legitur: si acciderint quae dicuntur non acci-

alio reconciliari non possit, nisi forte per eius metropolitanum vel per summum Pontificem, ratione et auctoritate probatur. Presbyteri namque potestatem excommunicandi vel reconciliandi ab episcopis accipiant, non episcopi a presbyteris, atque ideo excommunicatos a sacerdotibus reconciliare possunt, excommunicatos vero ab episcopis sacerdotes reconciliare non possunt. Reconciliatio namque poenitentium episcopalis officii est, non sacerdotalis.

Unde in Concilio Carthaginiensi II. c. 3. Fortunatus²) Episcopus dixit:

C. I. Poenitentium reconciliatio, chrismatis et puellarum consecratio a presbyteris non fiat.

Si iubet sanctitas vestra, suggero. Nam memini, praeterito³) concilio fuisse statutum, ut chrisma, vel reconciliatio poenitentium, nec non et puellarum consecratio a presbyteris non fiat⁴). Si quis autem⁵) emerit⁶) hoc faciens⁷), quid de eo statuendum sit? Aurelius⁸) episcopus dixit: Audiuit dignatio vestra suggestionem fratris et coepiscopi nostri Fortunati⁹), quid ad haec dicitis? Ab universis episcopis dictum est: Chrismatis consecratio, et puellarum consecratio a presbyteris non fiat, vel reconciliare quemquam in publica missa presbytero non licere¹⁰). Hoc omnibus placet.

Gratian. Puellarum tamen consecratio episcopo consulto per presbyterum fieri valet.

Unde in Carthaginiensi Concilio III. c. 36. 11):

C. II. Permissione episcopi virgines consecrare presbyter valet.

Presbyter inconsulto¹²) episcopo virgines non consecret; chrisma vero nunquam conficiat.

C. III. Nec diacono ministrare, nec poenitentem in ecclesia benedicere presbytero licet.

Item ex Concilio Agathensi, c. 43. et 44. 13)

Ministrare diaconus, aut consecrare altare presbyter non praesumat. §. 1. Benedictionem quoque super plebem in ecclesia fundere, aut poenitentem in ecclesia benedicere presbytero penitus non licebit.

Gratian. Ecce, quod ab episcopo excommunicatus per sacerdotem reconciliari non potest. Sed notandum est, quod reconciliatio alia est publica, alia privata. Publica reconciliatio est, quando poenitentes ante ecclesiam ingressum publice representantur, et per impositionem manus episcopalis ecclesiae publice reconciliantur. Haec sacerdotibus videtur esse prohibita. Unde circa finem illius capituli non simpliciter prohibentur poenitentes reconciliare, sed in publica missa. Privata vero reconciliatio est, quando de occultis peccatis poenitentes vel in extremis agentes ad gratiam reconciliationis accedunt. Haec reconciliatio potest fieri per sacerdotem.

Unde Evaristus Papa ait¹⁴):

C. IV. Iussione episcopi de occultis peccatis presbyteri poenitentes reconcilient.

Presbyteri de occultis peccatis iussione episcopi poenitentes reconcilient, et, sicut supra praemisimus, infirmantes absolvant et communicent.

Quaest. V. C. XIV. 153) faciat: Burch. — facit: Edd. coll. o. — 153) redeat: Ed. Bas. — 154) usum: lb. — 155) statum: Edd. coll. o. — 156) praedicta: Ed. Bas. — 157) verane: Edd. Lugdd. II. III. — 158) qui: Edd. coll. o. — cf. 1 Reg. c. 28. v. 14. — 159) quod intellexit: Ed. Bas. — 160) Ad hoc: Edd. coll. o. — 161) mentitur: Ed. Arg. — 162) mittitur: Edd. Ven. II. Lugd. I. Par. — 163) adorare: Ed. Bas. — 163) dicitur: Edd. coll. o. — 164) et dig.: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 165) prodit: Ed. Bas. — 166) qui adorare: lb. — 167) Verum potest dici, ver. pot. vid.: Edd. coll. o. — 168) abhorreant: Ivo Pan. — haereant: Edd. coll. o. — 169) personae: orig. — 170) quilibet: Burch. Ivo Decr. — Edd. coll. o. — quibuslibet: Ivo Pan. — 171) habent: Edd. coll. o. — 171) nobis: ead. — Coll. clitt. — 172) recipient: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 173) M: Ed. Bas. — 174) hoc: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 175) appareant: Edd. coll. o. — 176) quali: Coll. clitt. — Edd. Arg.

Bas. Nor. Ven. I. II. — 177) ex verbo Dei: Edd. coll. o. — 178) Domini: Ed. Bas. — 179) Deut. c. 13. v. 1—4. — 180) aut: Ed. Bas. — 181) add.: vestro: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 182) cf. supra q. 2. c. 5. — *) ita fore Burch. et IV. Pan. — 183) non sint: Edd. coll. o. pr. Bas. — 184) nec: Edd. Ven. II. Par. Lugdd. — 185) cognoscendum: Ed. Bas.

Quaest. VI. C. I. 1) hab. A. 390. — Coll. tr. p. 2. t. 16. c. 2. — 2) Numidius Maximilianus: Coll. Hisp. — 3) praeteritis conciliis: lb. — 4) fiant: Ed. Bas. — 5) abest ab ead. — 6) emerit: Ed. Lugd. I. — 7) facere: Coll. Hisp. — 8) Geneclius: lb. — 9) Numidii: lb. — 10) liceat: Edd. coll. o. — C. II. 11) hab. A. 397. — 12) non consulto: Coll. Hisp. — C. III. 13) hab. A. 506. — Coll. tr. p. 2. t. 28. c. 41. 42. — C. IV. 14) Imo Horardus Turonensis in Capp. c. 59. — Burch. I. 18. c. 16. Ans. I. 11. c. 10. Ivo Decr. p. 15. c. 38. — cf. Cap. Reg. Fr. I. 6. c. 206.

C. V. Si episcopus absens est, per presbyterum reconciliatur in periculo constitutus.

Item ex Concilio Carthaginiensi II., c. 4.¹⁵⁾

Aurelius¹⁶⁾ episcopus dixit: Si quisquam in periculo fuerit constitutus, et se¹⁷⁾ reconciliari divinis altaribus petierit, si episcopus absens fuerit, debet utique presbyter consulere episcopum, et sic periclitantem eius praecepto reconciliare. Quam rem debemus salubri consilio roborare. Ab universis¹⁸⁾ episcopis dictum est: Placet quod sanctitas vestra necessario nos instruere dignata est.

C. VI. Qui metu mortis reconciliatur convalescens sine communione poenitentiae impleat tempus.

Item ex Concilio Martini Bracaraensis, c. 82.¹⁹⁾

Si quis de corpore exiens novissimum et necessarium communionis viaticum expetit, non ei denegetur. Quod si in desperatione positus post acceptam communionem iterum sanus fuerit factus, tantum oratione²⁰⁾ particeps sit, sacramentum²¹⁾ vero non accipiat, donec constitutum²²⁾ poenitentiae impleat tempus. Qui ergo²³⁾ in exitu mortis sunt, et desiderant accipere sacramentum, cum consideratione et probatione episcopi accipere debent.

C. VII. Sine manus impositione poenitentes recedentes de corpore reconciliantur.

Item ex Concilio Arausico, c. 3.²⁴⁾

Qui recedunt de corpore poenitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione eos²⁵⁾ communicare²⁶⁾, quod morientis sufficit reconciliationi²⁷⁾ secundum diffinitionem Patrum, qui huiusmodi communionem congrue²⁸⁾ viaticum nominaverunt. Quod²⁹⁾ si supervixerint, stent in ordine poenitentium, ut³⁰⁾ ostensis necessariis poenitentiae fructibus legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione recipiant. §. 1. Clericis quoque³¹⁾ desiderantibus poenitentia non est neganda. §. 2. Similiter³²⁾ subito obmutescens (prout statutum est) baptizari, aut poenitentiam accipere potest, si voluntatis praeritae³³⁾ testimonium aliorum verbis habet³⁴⁾, aut praesentis in suo nutu. §. 3. Amentibus etiam³⁵⁾ quaecumque pietatis sunt conferenda³⁶⁾ sunt.

C. VIII. Aliorum testimonio moriturus reconciliatur, si obmutuit vel in phrenesim versus est.

Item ex Concilio Carthaginiensi IV., c. 76.³⁶⁾

I³⁷⁾ qui poenitentiam in infirmitate petit, si casu, dum ad eum sacerdos invitatus venit, oppressus infirmitate obmutuerit vel in phrenesim versus³⁸⁾ fuerit, dent testimonium qui eum audierunt, et accipiat poenitentiam, et, si continuo creditur moriturus, reconciliatur per manus impositionem, et infundatur ori eius eucharistia. Si supervixerit, admoneatur a supradictis testibus petitioni suae satisfactum³⁹⁾, et subdatur statutis poenitentiae legibus,

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. VI. C. VII. a) Reconciliationi: In originali impresso ac manuscripto, et apud Burchardum et Ivonem legitur: *consolationi**, aut: *consolationae*.

C. IX. b) Canon hic est ex prisca versione, quae est in collectione Isidori, et ibi est numero 12.; graece tamen et apud Dionysium est 13.

C. X. c) Veniae: Sic in conciliorum editionibus, et apud Ivonem, et infra de poen. dist. 1. c. *Multiplex*. In

quamdiu sacerdos, qui poenitentiam dedit³⁹⁾, probaverit. Item c. 78.: §. 1. Poenitentes, qui in infirmitate viaticum eucharistiae acceperint⁴⁰⁾, non se credant absolutos sine manus impositione, si supervixerint.

C. IX. Cura et probatione episcopi morientes reconciliantur.

Item ex Nicaeno Concilio, c. 12. b)⁴¹⁾

De his vero, qui recedunt ex corpore, antiquae legis regula observabitur etiam nunc ita, ut, si forte quis⁴²⁾ recedit⁴³⁾ ex⁴⁴⁾ corpore, necessario vitae suae viatico non defraudetur. Quod si desperatus aliquis recepta communionem supervixerit, sit inter eos, qui sola oratione communicant. De⁴⁵⁾ omnibus enim his, qui a corpore recedunt, in tradendo⁴⁶⁾ eis communionem cura et probatio sit episcopi.

C. X. Non est neganda reconciliatio his, qui tempore necessitatis eam implorant.

Item Leo Episcopus ad Theodorum, ep. LXXXIX. al. XCI.⁴⁷⁾

His, qui in tempore necessitatis, et in periculi urgentis instantia praesidium poenitentiae, et mox⁴⁸⁾ reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda, quia misericordiae Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora definire, apud quem nullas patitur veniae⁴⁹⁾ moras conversio, dicente Dei spiritu per Prophetam⁵⁰⁾: *Quum conversus ingomeris, tunc salvus eris.* (Et infra:) §. 1. Quod si aliqua aegritudine ita fuerint aggravati, ut quod paulo ante poscebant⁴⁾ sub praesentia⁵⁰⁾ sacerdotis significare non valeant, testimonia eis fidelium et⁵¹⁾ circumstantium prodesse⁵²⁾ debebunt, *ut* simul⁵³⁾ et poenitentiae, et reconciliationis beneficium consequantur⁵⁴⁾, servata tamen regula canonum⁵⁵⁾ paternorum⁵⁶⁾ circa eorum personas, qui in Deum⁵⁷⁾ a fide discedendo peccarunt.

C. XI. Non respuitur eius oblatio, qui festinans ad poenitentiam sacerdotem invenire non potuit.

Item ex Concilio Epaunensi⁵⁸⁾.

Si aliquis *excommunicatus*⁵⁹⁾ fuerit mortuus, qui iam sit confessus, et testimonium habet bonum, et non poterat venire ad sacerdotem, sed praecoccupavit eum mors in domo aut in via, faciant pro eo parentes eius oblationem⁶⁰⁾ ad altare, et dent redemptionem pro captivis.

Gratian. *Ecce, quod episcopo praecipiente poenitentes de occultis peccatis, sive in periculo constituti per presbyterum possunt reconciliari.* §. 1. Sed si necessitate mortis peccator urgetur, et episcopus ita remotus est, quod presbyter eum *consulere non possit, negabitur poenitentia morienti? et beneficium reconciliationis non praestabitur poenitenti, quem conversum Deus recipit ad veniam, iuxta illud*⁶⁰⁾: In quacumque hora peccator conversus fuerit etc., et item⁶¹⁾: Convertimini

codice autem epistolarum cum aliis S. Leonis opusculis impressarum, et apud Burchardum, et in plerisque vetustis Gratiani legitur: *venire moras***).

d) Poscebant: Quae sequuntur emendata sunt ex aliquot manuscriptis Gratiani, et ipso originali, quum in vulgatis paulo aliter haberet.

C. XI. e) Excommunicatus: Addita est vox ista ex ceteris collectoribus.

Quaest. VI. C. V. 15) hab. A. 890. — Reg. I. 1. c. 109. Burch. I. 18. c. 13. Ans. I. 11. c. 12. Ivo Decr. p. 15. c. 9. — 16) *Genesis*: Coll. Hisp. — 17) *ipse*: Böhm. — 18) *omnibus*: Edd. coll. o. — C. VI. 19) c. 12. conc. Nic. ex interpr. Martini Brac. — ex conc. Martini Papae: Edd. coll. o. — 20) *in or.*: ead. pr. Bas. — Böhm. — orationis: Coll. Hisp. — 21) *nam non acc. sacr.*: Coll. Hisp. — 22) *institutum*: Edd. coll. o. — 23) *vero*: Ed. Bas. — C. VII. 24) hab. A. 441. — Burch. I. 18. c. 17. Ivo Decr. p. 15. c. 39. — 25) *eis*: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 26) *communicari*: Coll. Hisp. — *) *ita ead.* — 27) *congruenter*: lb. — Ivo. — *congruentem*: Burch. — 28) *Ut*: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — 29) *et ut*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 30) *ergo considerantibus*: Ed. Bas. — 31) *absent* a Coll. Hisp. — 32) *aut pr.*: lb. — 33) *habeat*: lb. — 34) *et*, et sequi: *sunt*: desid. lb. — 35) *reconcilianda vel conferenda*: Ed. Bas. — C. VIII. 36) c. 20. 21. Statt. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — Burch. I. 18. c. 10. 23. Ans. I. 11. c. 18. Ivo Decr. p. 15. c. 8. 10. Polyc. I. 8. t. 1. — 37) *Si quis*: Ed. Arg. — 38) *conversus*: Edd. coll. o. — verba: *vel fuer.*: absunt a Burch. et Ans. — †) *satisfacturum, et se subditurum*: Burch. Ans. — 39) *dedit*: Edd. coll. o. — 40) *acceperint*: ead. pr. Bas. — C. IX. 41) hab. A. 325. — Reg. I. 1. c. 107. Burch. I. 18. c. 6. Ans. I. 11. c. 23. Ivo Decr. p. 15.

c. 31. omnes ex Dionys. — 42) *absent* a Coll. Hisp. — 43) *recedat*: Edd. coll. o. — 44) *de*: Ed. Bas. — 45) *de his omn. tamen*: Coll. Hisp. — 46) *tradenda — communitio*: ead. — C. X. 47) Ep. 108. (scr. A. 452.) Ed. Baller. — Reg. I. 1. c. 108. Burch. I. 18. c. 4. Ans. I. 11. c. 15. Ivo Decr. p. 15. c. 29. (omnes usque ad §. 1.) — Coll. tr. p. p. 2. t. 48. c. 38. 39. — cf. Dist. 4. de poen. c. 49. — 48) *modum*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — *minus*: Edd. rell. — *) *ita Reg. et Edd. Arg. Bas. Ven. I.* — 49) *Ezechielem proph.*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — cf. Ez. c. 30. v. 15. sec. LXX. — 50) *sub praesentia — testimonio*: Edd. coll. o. — 51) *absent* ab orig. ap. Ball., Coll. Hisp. et Ed. Bas. — 52) *testimonium prod. debent*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 53) *add.*: *tamen*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — sequi: *et*: *absent* ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 54) *consequuntur*: Ed. Bas. — 55) *sanctorum can.*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 56) *absent* a Coll. Hisp. — 57) *Dominum*: ead. — *in dominica*: Ed. Bas. — *a dominica*: Edd. Lugdd. II. III. — *a Domini*: Edd. rell. — C. XI. 58) *Imo ex poen. Romano, quod est ap. Halitgarium, c. 10. l. 6.* — Reg. I. 2. c. 436. Burch. I. 11. c. 51. Ivo Pan. I. 5. c. 120. Decr. p. 14. c. 114. — in Ed. Bas. allegatur ex Hispanensi. — in Pan. IV. ex conc. Narbonensi. — 59) *oblationes*: Ed. Bas. — 60) *Ezech.* c. 18. v. 27. — 61) *Mal. c. 3. v. 7.*

ad me, et ego convertar ad vos, ecclesia sibi reconciliare negliget? quem Deus intus suscitavit ecclesia foris absolvere contemnat? damnabit absentia episcopi quem gratia divinae presentiae illustrat per lavacrum regenerationis? Moriturus succurritur etiam a laicis, si presbyteri desunt. Cur ergo beneficio reconciliationis per presbyterum ei subveniri non poterit, si contigerit episcopum desisse? si secundum Augustinum qui agens in extremis confitetur socio turpitudinem criminis fit dignus venia ex desiderio sacerdotis, cur similiter non sit dignus reconciliatione ex desiderio episcopi qui sacerdoti non negat maculam sui reatus? Item morientibus poenitentiam negare presbyteri non debent.

Unde Iulius Papa ait⁶²):

C. XII. Reus est animarum presbyter, qui poenitentiam morientibus abnegat.

Si presbyter poenitentiam morientibus abnegaverit, reus erit animarum, quia Dominus dicit⁶³): Quaecumque die conversus fuerit peccator, vita vivet, et non morietur. Vera enim confessio⁶⁴) in ultimo tempore esse potest, quia Dominus non solum temporis, sed etiam cordis inspector est, sicut latro⁶⁵) unius momenti poenitentia meruit esse in paradiso in hora ultima confessionis.

Item Coelestinus Papa ait in epist. II. ad Episcopos Galliae⁶⁶):

C. XIII. Poenitentia morientibus non est deneganda.

Agnovimus⁶⁷) poenitentiam morientibus denegari, nec illorum desiderii annui, qui obitus sui tempore hoc animae suae cupiunt remedio subveniri. Horremus (fateor) tantae impietatis aliquem inveniri⁶⁸), ut de Dei bonitate⁶⁹) desperet, quasi non possit ad se quovis tempore concurrenti succurrere, et periclitantem sub onere peccatorum hominem redimere⁷⁰), quo se⁷¹) expediri desiderat et liberari. Quid⁷²) hoc, rogo, aliud est quam morienti mortem addere, eiusque animam sua crudelitate, ne absoluta esse possit, occidere? quum Deus⁷³) ad subveniendum paratissimus⁷⁴), invitans⁷⁵) ad poenitentiam, sic promittat⁷⁶) peccatori⁷⁷) iniquus: In quacumque die⁷⁸) conversus fuerit, peccata eius non imputabuntur ei, et iterum⁷⁹): Nolo mortem peccatoris, sed tantum⁸⁰) convertatur, et vivat. Saltem ergo homini⁸¹) admittit quisquis mortis tempore speratam⁸²) poenitentiam⁸³) denegarit⁸⁴), et desperat⁸⁵) de misericordia⁸⁶) Dei, qui eum ad subveniendum morienti sufficere vel in momento posse non credit⁸⁷). Perdidisset⁸⁸) latro in cruce praemium ad Christi dexteram pendens, si illum unius horae poenitentia non iuvisset. Quum esset in poena, poenitit, et per⁸⁹) unius sermonis professionem habitaculum paradisi Deo⁹⁰) promittente promeruit. Vera ergo ad Deum conversio in ultimis positore mente potius est aestimanda⁹¹) quam⁹²) tempore,

Propheta hoc taliter asserente⁹³): Quum conversus ingemueris, tunc saluus eris. Quum ergo sit Dominus cordis inspector, quovis tempore non est deneganda poenitentia postulanti, quum ille⁹⁴) se obliget iudicio, cui occulta omnia noverit⁹⁵) revelari.

Gratian. Cui autem poenitentia non negatur, nec reconciliatio sibi deneganda est. Inconsulto ergo episcopo poenitentem presbyter reconciliare non debet, nisi ultima necessitas cogat.

Unde in Carthaginensi Concilio III. c. 32. legitur⁹⁶):

C. XIV. Inconsulto episcopo poenitentem presbyter reconciliare, nisi ultima necessitas cogat, non debet.

Presbyter inconsulto episcopo non reconciliet poenitentem, nisi absente episcopo ultima⁹⁷) necessitas⁹⁸) cogat. Cuiuscumque autem⁹⁹) poenitentis publicum et vulgatissimum crimen est, quod universam commoverit ecclesiam¹⁰⁰), ante apsidam¹⁰¹) manus ei imponatur.

QUAESTIO VII.

GRATIANUS.

I. Pars. De tempore vero satisfactionis, an sit imponendum morituris, Theodorus Cantuariensis Archiepiscopus in Poenitentiali suo ita diffinit¹):

C. I. In periculo constitutis poenitentiae quantitas non est imponenda, sed innotescenda.

Ab infirmis in periculo mortis positis per presbyteros pura inquirenda est confessio peccatorum, non tamen illis imponenda quantitas poenitentiae, sed innotescenda, et cum amicorum orationibus et eleemosynarum studiis pondus poenitentiae sublevandum, et si forte migraverint, ne obligati a communione et consortio veniae fiant alieni. A quo periculo si divinitus ereptus convalescit, poenitentiae modum a sacerdote²) sibi impositum diligenter observet, et ideo secundum auctoritatem canonicam, ne illis ianua pietatis clausa videatur, orationibus et consolationibus ecclesiasticis, sacra unctione olei inuncti³), secundum statuta⁴) sanctorum Patrum communione viatici reficiantur.

II. Pars. Gratian. Aliis vero pro qualitate peccati et praesidentium arbitrio tempora poenitentiae decernenda sunt. Unde Leo Papa ep. LXXVII. ad Nicetam Episcopum, c. 6.⁵)

C. II. Praesidentium arbitrio praefigantur tempora poenitentiae.

Tempora poenitentiae habita moderatione constituenda sunt tuo iudicio, prout conversorum animos perspexeris esse devotos, pariter etiam habens⁶) aetatis senilis intuitum, et periculorum quorumcumque, aut aegritudinis⁷) re-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIII. f) Redimere: Sic etiam est in manuscriptis, et in vetustioribus conciliorum editionibus. Verum in Codice canonum impresso et uno manuscripto inter decreta Coelestini num. 15. legitur: *perdere*. In recentiori autem Coloniensi conciliorum editione, itemque apud Burchardum et Ivonem est: *ponderi*¹), quo se ille expediri desiderat, liberare.

C. XIV. g) Ecclesiam: Antea erat: *urbem*²). Eminentatum est ex plerisque conciliorum editionibus, et duobus codicibus Vaticanis, et Sorienis regio, et Burchardo et

Ivone. In recentiore autem Coloniensi editione est: *quod universa ecclesia noverit*.

Quaestio VII. C. II. a) In epistola, et apud Burchardum et Ivonem haec antecedunt: *His vero, de quibus dilectio tua nos credidit consulendas, qui ad iterandum baptismum vel metu coacti sunt vel errore traducti, et nunc se contra catholicae fidei sacramentum egisse agnoscunt, ea ostodienda est moderatio, qua in societatem nostram non nisi per poenitentiae remedium et per impositionem episcopalis manus communionis recipiant unitatem, temporis poenitentiae habita moderatione tuo constituenda iudicio, prout etc.*

Quaest. VI. C. XII. 62) Haec est rudis eorum summa, quae ap. Coelest. in ep. ad Epp. Galliae leguntur. (cf. cap. sequ.) — Igitur in poenit., quod tanquam sextum Halitgaril librum edid. Canisius in Lectt. ant. t. 2. — Burch. I. 18. c. 21. Ivo Decr. p. 15. c. 43. Petr. Lomb. Sent. I. 4. dist. 20. — 63) Ezech. c. 18. v. 27. — 64) conversio: Poen. cit. — Burch. Ivo. — 65) Luc. c. 23. — C. XIII. 66) scr. A. 428. — Rab. poen. c. 38. Ans. I. 11. c. 20. (omissis vers.: Horremus — liberari et: Vera — revelari). Burch. I. 18. c. 22. et c. 1. Ivo Decr. p. 15. c. 44. et c. 26. — 67) Cognovimus: Ed. Bas. — 68) reperiri: Coll. Hisp. — Burch. Iv. — Ed. Bas. — 69) pietate: Coll. Hisp. — Burch. Iv. — *) ita Coll. Hisp. — Burch. Iv. — 70) se velle: Edd. coll. o. — 71) add.: ergo: Ed. Bas. — 72) Dominus: Edd. coll. o. — 73) ut paratissimus: Ed. Bas. — 74) invitet: ead. — 75) invitat: Edd. rell. — 76) promittit: Ed. Bas. — 77) promittens: Edd. rell. — 78) proclamat: Burch. — 79) Peccator, inquit: Coll. Hisp. — cf. Ezech. c. 33. v. 15. — 77) hora: Edd. coll. o. — 78) Ezech. c. 18. v. 23. — 79) add.: ut: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — Bühm. — ut magis: Edd. coll. o. — 80) hominum: ead. pr. Bas. — 81) abest a Coll. Hisp. et Burch. Iv. — 82) add.: sibi: Edd. coll. o. — 83) denogat: ead. pr. Bas. — 84) desperavit: Coll. Hisp. — despe-

raverit: Burch. Ivo. — Ed. Bas. — desperet: Edd. rell. — 85) clementia: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — 86) credit: Burch. Ivo. — 87) add.: utique: Edd. coll. o. pr. Arg. — cf. Luc. c. 23. — 88) pro — confessione: Edd. coll. o. — 89) eo: ead. — 90) existimanda: Edd. Arg. Bas. — 91) non: Coll. Hisp. 92) Ezech. c. 18. v. 33. — 93) illi: Coll. Hisp. — Burch. — Edd. Arg. Bas. — 94) noluerit: Ed. Bas. — C. XIV. 95) hab. A. 397. — Burch. I. 19. c. 40. Ans. I. 11. c. 21. Ivo Decr. p. 15. c. 4. — Petr. Lomb. lib. 4. dist. 20. — 96) abest a Coll. Hisp. et Burch. Ans. Iv. — 97) necessitate cogente: ib. — *) ita Edd. coll. o. — 98) add.: i. e. atrium (ante atr.: Ed. Bas.) ecclesiae: Edd. coll. o.

Quaest. VII. C. I. 1) Non est inter fragm. Theodori ap. Pet. et D'Acherium. — Burch. I. 18. c. 14. Ivo Decr. p. 15. c. 36. Petr. Lomb. lib. 4. dist. 20. — 2) suo confessore: Burch. Ivo. — 3) animal: iid. — 4) canonica stat.: Ed. Bas. — C. II. 5) Ep. 159. (scr. A. 458.) Ed. Baller. — Burch. I. 4. c. 48. Coll. tr. p. p. 1. t. 43. c. 33. Ivo Decr. p. 1. c. 243. Polyc. I. 3. t. 10. — 6) habentes: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 7) aegritudinis: Coll. Hisp. (usc tamen Baller.) — Burch. Iv. — Edd. coll. o.

spiciens⁹⁾ necessitates. In quibus si quis ita graviter urgeatur, ut, dum adhuc poenitet, de salute ipsius desperetur, oportet ei per sacerdotalem necessitudinem⁹⁾ communionis gratia subveniri.

C. III. *Et qualitas criminis, et contritio poenitentium in satisfactione imponenda a sacerdote consideretur.*

Item Nicolaus Papa¹⁰⁾.

De his vero, qui pro criminibus poenitentiam egerunt¹¹⁾, et ad cingulum militiae revertuntur, constat eos contra sacras regulas agere. Verum quia crimina non aequalia sunt, perhibesque alios horum propter nimiam hebetudinem in desperationem cecidisse, alios ob hoc ad paganos fugiisse: tibi hoc committimus decernendum, nimirum, qui loca et tempora religionis¹²⁾ illius, et modum culpae, nec non et poenitentiam, et gemitus hominum ad confessionem venientiam praesens positus inspicere vales.

C. IV. *De eodem.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 2.¹³⁾

His, qui diversorum peccatorum lapsus incurrunt, et oratione¹⁴⁾, confessione ac poenitentia malorum suorum perfectam conversionem¹⁵⁾ demonstrant, pro qualitate peccati poenitentiae tempus attribuendum est propter misericordiam et bonitatem Dei. Qui ergo huiusmodi sunt revocandi et ad communionem sunt applicandi.

C. V. *Episcopi arbitrio pro qualitate peccati poenitentiae tempora distribuuntur.*

Item ex Concilio Carthaginiensi III., c. 31.¹⁶⁾

Poenitentibus secundum differentiam peccatorum episcopi arbitrio poenitentiae tempora decernantur.¹⁶⁾

C. VI. *Sine personarum acceptione imploranti poenitentia detur.*

Item ex Concilio Carthaginiensi IV. c. 74. [75. 80. 82. 81. 64. 79.]¹⁷⁾

Sacerdos poenitentiam imploranti absque personarum¹⁸⁾ acceptatione¹⁹⁾ poenitentiam²⁰⁾ secundum leges iniungat. Negligentiores vero poenitentes tardius reconcilientur²¹⁾. Omni autem²²⁾ tempore ieiunii manus poenitentibus a sacerdotibus imponantur. Diebus autem remissionis poenitentes genua flectant²³⁾, et mortuos in ecclesiam²⁴⁾ affe-

rant²⁴⁾, et sepeliant. Die autem dominico²⁵⁾ non ieiunent. Nam qui dominico die studiosse ieiunat non creditur esse catholicus. Poenitentes vero, qui leges poenitentiae attente exsequuntur, si casu in itinere vel in mari fuerint mortui, ubi eis subveniri non potest²⁶⁾, memoria eorum et oblationibus et orationibus commendatur.

Unde in VIII. Synodo legitur²⁷⁾:

C. VII. *Tempus poenitentiae pro qualitate peccati impendatur.*

Pro qualitate delicti tempus poenitentiae impendatur.

C. VIII. *Tempus et modus poenitendi delinquentibus praesidentium imponatur iudicio.*

Item¹⁾ 27).

Hoc sit in iudicio positum eorum, qui praesunt, vel quanto tempore, vel quali modo poenitere debeant qui delinquant, quia aetas et²⁸⁾ eruditio multam haberi facit differentiam poenae.

III. Pars. Gratian. *Quo affectu poenitentem suscipere et impenitentem abdicere debeamus, ex eadem Synodo evidenter ostenditur, quum dicitur* 29):

C. IX. *Intimo caritatis affectu poenitentem debemus suscipere.*

Poenitentem ex corde ita oportet suscipi, sicut Dominus ostendit, quum dicit, quia convocavit³⁰⁾ amicos suos et vicinos, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quam perdideram.

C. X. *Poenitentes legem Dei diligant, iniquitatem odio habeant.*

Item^{h)} 31).

Affectum illum in se recipiat poenitens, quem gerebat ille, qui dixit³²⁾: *Iniquitatem odio habui, et abominatus sum; sed*³³⁾ et ea, quae scripta sunt in sexto Psalmo atque in quamplurimis aliis; sed³⁴⁾ et illa, quae Apostolus dixit ad eos, qui secundum Deum contristati sunt³⁵⁾: *Quantam*³⁶⁾, inquit³⁷⁾, *operatum*³⁸⁾ est hoc³⁹⁾ ipsum in vobis⁴⁰⁾ sollicitudinem, sed excusationem, sed indignationem, sed aemulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos castos⁴¹⁾ esse negotio. Sed et⁴²⁾ in⁴³⁾ his⁴⁴⁾ ipsis, in quibus deliquit, agens multa contraria, sicut et Zachaeus fecit.

NOTATIONES CORRECTORUM

C. IV. b) Oratione: *Καὶ προσκαρτεροῦντας τῇ προσευχῇ τῆς ἑξομολογήσεως καὶ μετανοίας*, quod Dionysius vertit: *et perseverantes in oratione confessionis et poenitentiae*²⁾, cuius versio propius accedit ad verba graeca etiam in ceteris huius capituli partibus, quam prisca, quamvis in hac etiam sententia constat.

C. VI. c) In ecclesiam: In recentiore Coloniensi conciliorum editione legitur: *ecclesiae afferant*. In antiquioribus vero editionibus, et duobus Vaticanis codeicibus sic habet integer locus: *mortuos ecclesiae poenitentes efferant et sepeliant*²⁴⁾.

d) Die autem dominico: Pro his usque ad vocem: *catholicus*, in can. 64. haec leguntur: *Qui dominico die studiosse ieiunat non creditur catholicus*²⁵⁾.

C. VII. e) Videri potest sumtum ex regulis brevioribus B. Basilii c. 106., quod notatum alibi est evenire in iis capitibus, quae ex VIII. synodo citantur.

C. VIII. f) Caput hoc habetur in libello B. Basilii de institutis monachorum, Ruffino interprete, c. 90. Ibi enim ultima interrogatio est haec: *Qualibus correptionibus uti*

oportet inter fratres ad emendationem eorum, qui delinquant? Responsio: *Hoc sit in iudicio positum eorum, qui praesunt, vel quanto etc.* Itaque ex interrogatione et responsione confectum est hoc caput, sicut et duo sequentia, quae apud eundem Ruffinum leguntur.

C. IX. g) Burchardus et Ivo citant ex dictis Basilii episcopi, et in regulis illius brevioribus numero 8. est sententia huius capituli, quod tamen acceptum videtur ex cap. 24. eiusdem libelli de institutis monachorum. Ubi secunda interrogatio sic habet: *Poenitentes ex corde quomodo debent suscipi, pater?* Responsio: *Sicut Dominus ostendit, quum dicit, qui convocavit etc.*

C. X. h) Sententia huius capituli est in regulis brevioribus, num. 5. Acceptum tamen videtur ex cap. 19. eiusdem commemorati libelli, in quo haec est interrogatio: *Quomodo quis debet poenitere in unoquoque delicto?* Responsio: *Affectum illum in se recipiens, quem gerebat ille, qui dixit: Iniquitatem etc.*

i) Castos: Antea legebatur: *castos*. Emendatum est ex libello Ruffini; in vulgata est: *incontaminatos*; graece: *ἀγνοῦς*.

Quaest. VII. C. II. 9) *respicientes*: Burch. — Edd. coll. o. — *dispicentes*: Ivo. — 9) *sollicitudinem*: Coll. Hisp. et Baller. — Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — C. III. 10) Ex ep. ad Rodolphum Bituricensem scr. A. 864. — Coll. tr. p. p. 1. t. 62. c. 52. — 11) *gerant*: orig. — Ed. Bas. — 12) *regionis*: lb. — Böhm. — C. IV. 13) hab. inter A. 347. et 381. — Burch. I. 19. c. 41. Ivo Decr. p. 15. c. 56. ex Dionysio. — 13) *orationi instant, confessioni et poenitentiae* — *demonstrantes*: Coll. Hisp. — 14) *conversationem*: Edd. coll. o. — C. V. 15) hab. A. 397. — Reg. I. f. c. 901. Burch. I. 19. c. 40. Coll. tr. p. p. 2. t. 17. c. 31. Ans. I. 11. c. 31. (ex poenit. Rom.) Ivo Decr. p. 15. c. 3. — 16) *decernentur*: Ed. Bas. — C. VI. 17) c. 18. 19. 65. 67. 66. 77. 22. Stat. eccl. ant. — cf. ad. c. 9. D. 18. — Reg. I. 1. c. 308. 308. Burch. I. 19. c. 35. 38. (uterque usque ad: *reconc.*) Ivo Decr. p. 15. c. 6. 7. 13. 13. 11. (omissis vers.: *Omni, et Dns — cathol.*) — 18) *personae*: orig. — Coll. cit. — Edd. Arg. Bas. — 19) *acceptione*: orig. — Coll. cit. — Edd. coll. o. — Böhm. — 20) *poenitentiae leges*: orig. — Coll. cit. — 21) *receptantur*: orig. — 22) abest ab eod. — *etiam*: Edd. coll. o. — 23) *re-*

flectant: Böhm. — 24) ita orig. ap. Baller., Coll. Hisp. et Ivo. — *ecclesia eff.*: Ed. Bas. — 24) *aufferant*: Ed. Nor. — 25) ita orig. ap. Baller. et Coll. Hisp. — 25) *potuli*: lb. — *possit*: Ivo. — Ed. Bas. — verba: ubi — *pot.* non sunt in Ed. Arg. — C. VII. 26) Imo ex Basilio, cui seqq. etiam capita (usque ad c. 11.) referuntur acceptum. (cf. Corr.) — Coll. tr. p. p. 2. t. 14. c. 9. — C. VIII. 27) Coll. tr. p. lb. c. 10. — 28) *ad eruditionem*: Edd. coll. o. — C. IX. 29) Coll. tr. p. lb. c. 11. Reg. I. f. c. 321. Burch. I. 19. c. 39. Ivo Decr. p. 15. c. 55. — 30) *convocavi — meos*: Edd. coll. o. — Luc. c. 15. v. 6. — C. X. 31) Coll. tr. p. lb. c. 12. — 32) *dicebat*: Edd. coll. o. — cf. Psal. 118. v. 163. — 33) *secundum ea*: ead. — 34) *vel secundum ea*: Edd. Lugd. II. III. — *vel ea*: Edd. reil. — 35) 2 Cor. c. 7. v. 11. — 36) *quantum*: Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. Par. — 37) abest ab Edd. Arg. Bas. — 38) *operatus*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 39) *hoc ipsi*: abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 40) *nobis*: Edd. Bas. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 41) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 42) abest ab Ed. Bas.

C. XI. *Impenitentes tanquam ethnici habeantur.**Item k) 43).*

Erga eum, qui peccata sua non punit, tales esse debemus, sicut Dominus praecipit, dicens 44): *Sit tibi sicut ethnici 45) et publicanus; et sicut Apostolus docuit, dicens 46): Subtrahite vos ab omni fratre ambulante inordinate et non secundum traditionem, quam tradidimus vobis.*

C. XII. *Melius est errare in misericordia remittendi quam in severitate ulciscendi.*

Item Ioannes Chrysostomus, [id est, auctor operis imperfecti homilia 43. ad c. 23. Matthaei.]

„Alligant autem 47) onera gravia et importabilia, etc.“ Tales sunt nunc etiam sacerdotes, qui omnem iustitiam populo mandant, et ipsi nec modice 48) servant, videlicet, non ut facientes 49) sint iusti, sed ut dicentes 50) appareant iusti. Tales sunt et qui 51) grave pondus venientibus ad poenitentiam imponunt, qui dicunt, et non faciunt, et sic, dum poena praesentis poenitentiae fugitur, contemnitur poena peccati futura. Sicut enim, si fascem super humeros adolescentis, quem non potest baulare, poneris, necesse habet ut aut fascem reiiciat, aut sub pondere confringatur: sic et homini 52), cui grave pondus poenitentiae imponitur, necesse est, ut aut poenitentiam tuam reiiciat 53), aut suscipiens, dum sufferre 54) non potest, scandalizatus amplius peccet 55). Deinde, etsi erramus modicam poenitentiam imponentes, nonne melius est propter misericordiam rationem reddere 57), quam propter crudelitatem 58)? Ubi enim paterfamilias largus est, dispensator non debet esse tenax. Si Deus benignus est, ut quid sacerdos eius austerus? Vis apparere? sanctus? circa vitam tuam esto austerus, circa alienam benignus 59).

C. XIII. *Calendarum observationes agere non licet.**Item Martinus Bracarenensis, c. 74. 59)*

IV. Pars. Non licet 60) iniquas observationes agere calendarum, et otiosi 61) vocare gentilibus 62) neque lauro aut viriditate arborum cingere domos; omnis enim haec observatio paganismi est.

Unde Zacharias Papa in Concilio Romano, c. 9. 63):

C. XIV. *Anathema sit qui ritum paganorum et calendarum observat.*

Si quis calendarum Ianuarias 64) et brumam 65) ritu paganorum colere, vel aliquid plus novi facere propter novum

annum 66), aut mensas cum dapibus 67) vel epulis, in domibus praeparare, et per vicis et plateas cantiones 68) et choros ducere praesumserit, quod magna iniquitas est coram Deo, anathema sit.

C. XV. *Infirmis hominum incantationes nihil remedii praestant.**Item Augustinus 67).*

Admoneant sacerdotes fideles populos 68), ut noverint magicas artes incantationesque quibuslibet infirmitatibus hominum nihil remedii posse conferre; non animalibus languentibus, claudicantibusve, vel etiam moribundis quicquam mederi; non ligaturas 69) ossium vel herbarum cuiquam mortalium adhibitas prodesse: sed haec 69) esse laqueos et insidias antiqui hostis, quibus ille perfidus genus humanum decipere nititur. Et 70) si quis haec 71) exercuerit, clericus degradetur, laicus anathematizetur.

C. XVI. *Dies Aegyptiaci, et Ianuarii calendarum non sunt observandae.**Item Augustinus 72).*

Non observetis dies, qui dicuntur Aegyptiaci, aut calendarum Ianuarii, in quibus cantilenae quaedam, et comestiones, et ad invicem dona 73) donantur, quasi in principio anni boni fati augurio, aut aliquos 74) menses, aut tempora, aut dies, et 75) annos, aut lunae 76) solisque cursum, quia qui has 77), et quascunque divinationes, aut fata, aut auguria observat, aut attendit, aut consentit observantibus inutiliter et sine causa, magis 78) ad sui damnationem quam ad salutem tendit; sive qui 79) per quosdam numeros literarum, ei lunae, et per Pythagoricam necromantiam aegrotantium vitam vel mortem, vel prospera vel adversa futura inquirunt, sive qui attendunt somnialia scripta, et falso 80) Danielis 81) nomine intitulata, et sortes, quae dicuntur sanctorum Apostolorum, et auguria avium, aut aliqua pro domo facienda, aut propter coniugia copulanda, aut in collectionibus herbarum carmina dicunt, aut pyciaciola 82) pro quavis infirmitate scripta, super homines vel animalia ponunt, praeter symbolum et orationem dominicam, aut magicis falsitatibus in grandiaurii tempestatibus 83) credunt. Qui autem talibus credunt, aut ad eorum domum euntes, aut suis domibus introducunt, ut 84) interrogent 85), sciant, se fidem Christianam et baptismum praerivarisse, et ut 86) paganum, et apostatam, id est retro abeuntem et Dei inimicum, iram Dei graviter in aeternum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. k) Hoc etiam habetur in regulis brevioribus, numero 9. In eodem vero libello c. 24. ultima interrogatio est haec: *Erga eum, qui non poenitet pro peccato, qualiter esse debemus, pater?* Responso: *Sicut praecipit Dominus dicens: Sit tibi etc.* Apud Burchardum et Ivonem, qui hoc citant ex dictis Augustini, initium sic habet: *Erga eum, qui pro peccato commisso non poenitet, tales etc.*, quod magis convenit cum praedicta interrogazione, quam quomodo est apud Gratianum.

C. XII. l) Vis apparere: Locupletatus est hic locus ex indicata homilia, quum antea legeretur: *ut quid sacerdos eius austerus vult apparere.*

C. XIV. m) Hoc est cap. 9. in conc. Romae a Zacharia habito, quod asservatur in Vaticana bibliotheca, et inde nonnulla sunt emendata et addita. De hac autem superstitione Bonifacius legatus Germaniae ep. 2., quae est in tomis conciliorum, ad ipsum Zachariam multa scribit, cui Zacharias ultima epistola respondens, mentionem huius concilii videtur facere his verbis: *Et quia per instigationem diaboli iterum pullulabant, a die, qua nos iussit divina*

clementia (quanquam immeriti existamus) Apostoli vicem gerere, illico omnia haec amputavimus. Idem prohibetur pluribus verbis in canonibus, qui VI. synodo adscribuntur, c. 62. Et multa in huiusmodi superstitionem scribit Tertull. in libro de idololatria, et alii graves actores.

n) Vel aliquid plus novi facere propter novum annum: Haec non sunt in codice istius concilii Vaticano.

C. XV. o) Caput hoc Burchardus et Ivo citant ex dictis Augustini, apud quem similia reperiuntur in locis alatis supra ead. qu. 5. *Nec mirum.* Sed eadem omnino verba praeter ultimam clausulam leguntur in conc. Turonensi 3. c. 42., et in adiectis Capitularibus c. 94.

p) Non ligaturas: Hinc usque ad vers.: *prodesse*, sunt addita ex concilio et Capitularibus.

q) Et si quis haec: Postrema haec tota clausula non legitur in concilio, neque in Capitularibus, sed apud Burch. et Ivonem.

C. XVI. r) In plerisque vetustis exemplaribus est tantum: *Item*, et in Polyc. etiam refertur sine auctoris nomine.

Quaest. VII. C. XI. 43) Coll. tr. p. lb. c. 13. Reg. I. 1. c. 324. Burch. I. 19. c. 64. Ivo Decr. p. 15. c. 78. — 44) Matth. c. 18. v. 17. — 45) gentilis: Ed. Bas. — 46) 2 Thess. c. 3. v. 6. — C. XII. 47) enim: Ed. Bas. — 48) modicam: Edd. coll. o. — 49) faciendae: ead. — 50) dicendo: ead. — 51) quia: Edd. coll. o. — 52) homo: ead. — 53) imposueris: Ed. Bas. — 54) reiiciat: Edd. coll. o. — 55) sufficere: Ed. Arg. — 56) peccat: Edd. coll. o. pr. Arg. — 57) dare: orig. — Edd. Arg. Bas. — 58) crudelitatem: Ed. Lugd. II. — C. XIII. 59) M. Papa: Edd. coll. o. — cf. conc. Laod. c. 39. Turon. II. c. 22. — Burch. I. 10. c. 15. Ivo Decr. p. 11. c. 42. Polyc. I. 6. t. 12. — 60) liceat: Coll. Hisp. — 61) otiosis: Ed. Arg. — 62) abest ab Iv. et Burch. — †) paganorum: iid. — Edd. coll. o. — C. XIV. 63) hab. A. 743. — Burch. I. 10. c. 16. Ivo Decr. p. 11. c. 43. Polyc. lb. — 64) Ianuarii: Ivo. — Edd. coll. o. — 65) et br.: non sunt ap. Burch. et Iv. — †) lapidibus: Burch. — lampadibus: Ivo. — Edd. coll. o. — 66) can-

tores: Ivo. — cantatores: Burch. — Edd. coll. o. — C. XV. 67) c. 42. conc. Turon. III. hab. A. 813. — Cap. Add. III. c. 93. — Burch. I. 10. c. 40. Ivo Decr. p. 11. c. 65. Polyc. lb. — 68) populum: Ed. Bas. — add.: suos: Edd. rell. pr. Arg. — 69) hoc: Ed. Bas. — 70) abest ab ead. — 71) hoc: Edd. coll. o. — C. XVI. 72) Certam est haec non esse Augustini, et sunt quidem bonam partem collecta ex Martini Brac. capitibus 71. 73. 75. — Polyc. I. 6. t. 12. — 73) donaria: Ed. Bas. — 74) aliquot: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 75) aut: Böhm. — 76) add.: et mensis: Ed. Bas. — 77) eas: Ed. Arg. — et has: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — 78) et mag.: Ed. Bas. — 79) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 80) falsa: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — 81) in Dan.: Ed. Bas. — 82) pictaculos — scriptas: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 83) et temp.: Edd. coll. o. pr. Lugd. — 84) et: Edd. coll. o. — 85) interrogant: ead. pr. Bas. — 86) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III.

incurrisse, nisi ecclesiastica poenitentia emendatus Deo reconcilietur. Dicit enim Apostolus⁸⁷⁾: *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliquid aliud facitis, in nomine Domini nostri Iesu Christi facite, in quo vivimus, movemur, et sumus.*

De temporum quoque observationibus scribit Augustinus in Enchirido⁸⁸⁾, c. 79. 88):

C. XVII. Grave peccatum est dies observare, vel menses et annos.

Quis aestimaret⁸⁹⁾, quam magnum peccatum sit dies observare, et menses, et annos, et tempora, (sicut observant qui certis diebus, sive mensibus, sive annis volunt et⁹⁰⁾ nolunt aliquid inchoare, eo quod secundum vanas doctrinas hominum fausta vel infausta existimant⁹¹⁾ tempora,) nisi huius mali magnitudinem ex timore Apostoli pensarem, qui talibus ait⁹²⁾: *Timeo, ne forte sine causa laboraverim in vobis? (Item super epistolam ad Galatas, ad c. 4. 93):* §. 1. Intelligat¹⁾ lector ad tantum periculum animae pertinere superstitiosas temporum observationes, ut huic loco subiecit Apostolus⁹⁴⁾: *Timeo vos⁹⁵⁾, ne forte sine causa laboraverim in vobis.* Quod quum⁹⁶⁾ tanta celebritate atque⁹⁷⁾ auctoritate per orbem terrarum in ecclesiis legatur, plena sunt tamen conventicula nostra hominibus, qui tempora rerum agendarum⁹⁸⁾ a mathematicis accipiunt. Iam vero, ne aliquid inchoetur aut aedificiorum, aut huiusmodi quorumlibet operum, diebus, quos Aegyptiacos vocant, saepe etiam nos monere non dubitant.

C. XVIII. Sine incantatione herbas vel petras licet habere. Item Hieronymus⁹⁹⁾.

Daemonium sustinenti licet petras vel herbas habere sine incantatione.

CAUSA XXVII.

GRATIANUS.

Quidam votum castitatis habens desponsavit sibi uxorem; illa priori conditioni renuncians, transtulit se ad alium, et nupsit illi; ille, cui prius desponsata fuerat, repetit eam. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an coniugium possit esse inter videntes? (Qu. II.) Secundo, an liceat sponsas a sponso recedere, et alii nubere?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod videntes matrimonium contrahere non possunt, multis auctoritatibus probatur.

In Concilio namque Carthaginensi IV. c. ult. statutum invenitur de viduis, quae professam continentiam praevenerint sunt¹⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVII. a) Enchiridio: Expunctae sunt voces, quae sequebantur: *id est manuali libro.* Absunt enim a vetustioribus.

t) Intelligat: B. Augustinus explanans ea verba Apostoli ad Gal. 4.: *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos, ipsa tam ad gentiles quam ad Iudaeos referri posse demonstrat, tuncque subiungit: Ergo eligat lector, utram volet sententiam, dummodo intelligat ad tantum etc.*

C. XVII. u) Burchardus etiam et Ivo citant ex dictis Hieronymi, sed Polycarpus auctorem non nominat.

Causa XXVII. Quaest. I. C. I. a) Immatura: In variis conciliorum editionibus, et duobus Vaticanis codicibus, et Sorieni regio legitur: *matura.* Ivo habet: *in matura²⁾.*

Quaest. VII. C. XVI. 87) 1 Cor. c. 10. v. 31. — C. XVII. 88) Ivo Pan. l. 8. c. 80. Decr. p. 11. c. 19. — 89) existimaret: Edd. coll. o. — 90) vel: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugd. l. Par. — 91) existimant: Ed. Bas. — 92) Gal. c. 4. v. 11. — 93) Ivo Decr. p. 11. c. 15. — 94) Gal. c. 4. v. 11. — 95) abest ab Edd. Par. Lugd. — Böhm. — 96) quomvis: Edd. coll. o. — Böhm. — 97) vel: Ed. Bas. — 98) agendarum: lh. — C. XVIII. 99) Cap. incertum. — Burch. l. 10. s. 50. Ans. l. 11. c. 191. Ivo Decr. p. 11. c. 75. Polyc. l. 6. t. 12.

Causa XXVII. Quaest. I. C. I. 1) Non est inter statuta eccl. apud Baller., licet in vulg. conc. Carth. IV., quod dicitur, ead. circumferatur. — Burch. l. 8. c. 39. Ivo Decr. p. 7. c. 58. et ex parte c. 147. — 2) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 3) constituendum: Coll. Hisp. — est tamen varietas lectionis. — 4) quomlibet: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — Ed. Bas. — quomvis: Edd. rell. — 5) nec tamen c. 147. — et matura: Burch. — 5) devoverunt: Ed. Bas. — 6) Deo: Coll. Hisp. — Burch. Ivo. — Edd.

C. I. Excommunicentur viduae, quae religioso habitu abiecto nuptias elegerint.

Sicut bonum est castitatis praemium, ita et²⁾ maiori observantia et praecipione custodiendum³⁾ est, ut si quae viduae, quantumlibet⁴⁾ adhuc in minoribus annis positae, et immatura⁵⁾ aetate a viro relictae, se devoverint⁶⁾ Domino⁶⁾, et veste laicali⁷⁾ abiecta sub testimonio episcopi et ecclesiae in religioso habitu apparuerint, postea vero ad nuptias saeculares transierunt⁸⁾, secundum Apostolum⁹⁾ damnationem habebunt, quia fidem castitatis, quam Domino voverunt, irritam facere ausae¹⁰⁾ sunt. Tales ergo personae a Christianorum communione sequestrantur¹¹⁾, neque convivio¹²⁾ cum Christianis communicent. Nam si adulterae¹³⁾ coniuges reatu sunt viris suis obnoxiae, quanto magis viduae, quae religiositate¹⁴⁾ mutaverunt¹⁵⁾, crimine adulterii notabuntur, si devotionem, quam Deo sponte¹⁶⁾, non coactae obtulerunt, libidinosae corruerint¹⁶⁾ voluptate¹⁷⁾, et ad secundas nuptias transitum fecerint? Quae etsi violentia irruente ab aliquo oppressae¹⁸⁾ fuerint, ac postea delectatione libidinis permanere in coniugio raptori vel violento viro consenserint, damnationi superius comprehensae teneantur obnoxiae. De talibus¹⁹⁾ ait Apostolus: *Quum²⁰⁾ luxuriatae fuerint, nubere²¹⁾ volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.*

C. II. De viduis et virginibus, quae a religionis proposito discedunt.

Item ex epistola Gregorii missa ad Bonifacium²²⁾. Viduas a proposito discedentes viduitatis, super quibus nos consulere voluit²³⁾ dilectio tua, frater carissime, credo te nosse a S. Paulo²⁴⁾ et a multis sanctis Patribus, nisi convertantur, olim esse damnatas. Quas et nos apostolica auctoritate damnandas, et a communione fidelium atque a liminibus ecclesiae arcendas²⁵⁾ fore censemus, usqueque obediant episcopis suis, et ad bonum, quod coeperunt²⁶⁾, invitae aut voluntariae revertantur. §. 1. De virginibus autem non velatis, si deviaverint, a sanctae memoriae praedecessore nostro Papa Innocentio taliter decretum habemus²⁷⁾: *Haec vero, quae necdum sacro velamine tectae²⁸⁾, tamen in proposito virginali semper se simulaverunt²⁹⁾ permanere, licet velatae non fuerint³⁰⁾, si nupsierint³¹⁾, aliquanto tempore his agenda poenitentia est, quia sponsio earum a Domino tenebatur. Si enim inter homines solent bonae fidei contractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigit, solvi sine vindicta non poterit, etc.* §. 2. Si virgines nondum velatae taliter poenitentia publica puniuntur, et a coetu fidelium usque ad satisfactionem excluduntur, quanto magis viduae, quae perfectioris aetatis et maturioris sapientiae atque consilii existunt, vi-

b) Neque convivio: Sic est emendatum ex manuscriptis Gratiani exemplaribus, expunctis verbis illis: *donec ad bonum, quod coeperant, revertantur³²⁾*, quae ex capite sequenti videntur huc fuisse translata. In concilio enim impressis et manuscriptis codicibus legitur: *Tales ergo personae sine Christianorum communione maneat, quae etiam nec in convivio cum Christianis communicent.*

c) Adulterae: Sic est emendatum ex memoratis Conciliorum exemplaribus. Nam antea legebatur: *Nam si adulterii coniuges reae sunt, si suis obnoxiae viris non fuerint, quanto etc.³³⁾*

C. II. d) Sic etiam citant ceteri collectores. Habetur autem et paulo etiam copiosius in Capitularibus adiectis, cap. 215.

coll. o. — 7) laica: Ed. Arg. — 8) transierint: Coll. Hisp. — Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. l. — 9) 1 Tim. c. 5. v. 12. — 10) vitae: Edd. coll. o. — 11) sint alienae, quae etiam nec in: Coll. Hisp. — 12) ita Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — 13) communione vel com.: Edd. coll. o. pr. Bas. — 14) ita Burch. Ivo. (missa tamen voce: non) et Edd. coll. o. — 15) Det. rel.: Hd. — ead. — 16) coeperant: Coll. Hisp. — mutaverint: Ed. Bas. — 17) spontanea: Coll. Hisp. — 18) corruerint: Ed. Bas. — 19) voluntate: Burch. Ivo. — 20) praereptae: Coll. Hisp. — 21) add.: entm sic: ead. — cf. 1 Tim. c. 5. v. 11. — 22) add.: entm: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 23) add.: in Christo: Hd. — ead. — C. II. 24) Videtur Gregorii III. esse, ad Bonif. Mog. scripta. — Burch. l. 8. c. 45. Ans. l. 11. c. 177. Ivo Pan. l. 3. c. 204. Decr. p. 7. c. 63. — 25) voluerit: Ed. Bas. — 26) 1 Tim. c. 5. — 27) esse arc. fore: Ed. Bas. — esse arc.: Edd. rell. — 28) coeperant: Edd. Lugd. II. III. — 29) cf. infra c. 9. — 30) add.: sunt: Ivo Pan. — 31) simulaverint: ead. — 32) sint: Ed. Bas. — 33) add.: aliquando: ead.

rorumque consortio multoties usae sunt, et habitum religionis assumserunt, et demum³²⁾ apostataverunt³³⁾, atque ad priorem vomitum sunt reversae, a nobis et ab omnibus fidelibus a liminibus ecclesiae et a coetu fidelium usque ad satisfactionem sunt eliminandae, et carceribus tradendae, qualiter iuxta apostolum³⁴⁾ Paulum tradentes huiusmodi hominem satanae³⁵⁾, ut spiritus eius salvus sit in die Domini³⁶⁾. De talibus enim *et* Dominus per Moysen loquitur, dicens³⁷⁾: *Auferte malum de medio vestri. De quibus *et* per Prophetam ait³⁸⁾: Laetabitur iustus, quum viderit vindictam³⁹⁾: manus suas lavabit in sanguine peccatoris⁴⁰⁾. De talibus namque, et eorum⁴¹⁾ similibus, atque eisdem consentientibus dicitur⁴²⁾: *Quia non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiant facientibus rei, sunt⁴³⁾.**

C. III. *Transire non possunt viduae et virgines post religionis propositum ad nuptias.*

Item ex Decreto Gelasii Papae ad Sicilienses Episcopos misso, c. 9.⁴⁴⁾

Neque viduas ad nuptias transire patimur, quae in religioso proposito diuturna observatione permanserunt. Similiter virgines nubere prohibemus, quas annis plurimis in monasteriis aetatem peregrisse contigerit.

C. IV. *Ex quolibet sensu corporis mulier corrumpi potest.*

Item Cyprianus ad Pomponium de virginibus⁴⁵⁾.

Nec aliqua putet se posse hac excusatione defendi, quod inspici et probari possit, an virgo sit, quum et manus obstetricum et oculi⁴⁶⁾ saepe fallantur⁴⁷⁾, et, si incorrupta inventa fuerit virgo ea parte, qua mulier potest esse, potuerit⁴⁸⁾ tamen ex alia corporis parte peccasse, quae corrumpi potest, et tamen inspici non potest. Certe ipse concubitus, ipse complexus, ipsa confabulatio, et osculatio, et conciacentium duorum turpis et foeda dormitio, quantum dedecoris et criminis coniteatur⁴⁹⁾? Si superveniens maritus sponsam suam iacentem cum altero videat⁵⁰⁾, nonne indignatur et fremit, et per⁵¹⁾ zeli dolorem⁵²⁾ fortassis et gladium in manu sumit⁵³⁾? Quid⁵⁴⁾ Christus Dominus et iudex noster, quum virginem suam sibi dicatam⁵⁵⁾ et sanctitati suae destinatae iacere cum altero⁵⁶⁾ cernit, quam indignatur⁵⁷⁾ et irascitur? et quas poenas incestis⁵⁸⁾ eiudemque⁵⁹⁾ conjunctionibus comminatur? Cuius ut gladium spiritalem et venturum iudicii diem unusquisque fratrum possit evadere, omni consilio providere et laborare⁶⁰⁾ debemus.

C. V. *De eodem.*

Idem in eadem epistola.

Quod si poenitentiam huius illiciti concubitus sui egerint⁶¹⁾, et a se invicem recesserint, inspiciantur iterum⁶²⁾ virgines ab obstetricibus diligenter, et⁶³⁾ si virgines inventae fue-

rint, accepta communione ad ecclesiam admittantur; hac tamen interminatione, ut, si ad eosdem masculos postmodum reversae fuerint, aut si cum eisdem in una domo et sub eodem⁶⁴⁾ tecto simul habitaverint, graviore censura eiiciantur⁶⁵⁾, nec in ecclesiam⁶⁶⁾ postmodum facile recipiantur. Si autem de eis aliqua⁶⁶⁾ corruptae fuerint et deprehensae, agant poenitentiam plenam, quia⁶⁷⁾ quae hoc crimen admisit non⁶⁸⁾ mariti, sed Christi adultera est, et ideo aestimato iusto tempore, postea exomologesi⁶⁹⁾ facta ad ecclesiam redeat. Quod si obstinate perseverant, nec se ab invicem separant, sciant se cum hac sua impudica obstinatione nunquam a nobis admitti in ecclesiam posse, ne exemplum ceteris ad ruinam delictis suis facere incipiant, nec putent sibi vitae ad salutis constare rationem, si episcopis et sacerdotibus obtemperare non uerint.

C. VI. *Clericus deponatur, laicus excommunicetur, qui cum sanctimoniali moechatus fuerit.*

Item ex VI. Synodo in Trullo, c. 4.⁷⁰⁾

Si quis episcopus, presbyter, diaconus, aut subdiaconus, aut lector, aut psalmista, aut ostiarius cum muliere sanctificata Deo moechatus fuerit, deponatur, quia sponsam Christi corrupit; si vero laicus, excommunicetur.

C. VII. *Viduae et puellae, quae post religionis habitum nubunt, a communione suspendantur.*

Item ex Concilio Toletano IV., c. 8.⁷¹⁾

De viduis et puellis, quae habitum religionis in domibus propriis tam a parentibus, quam per se mutaverunt⁷²⁾, si postea contra instituta patrum vel praecepta canonum coniugia crediderint⁷³⁾ copulanda, tam diu utraque⁷⁴⁾ habeantur a communione suspendendae, quousque quod illicitum perpetraverunt emendant. Quod si emendare neglexerint, a communione et omnium Christianorum convivio perpetuo sint sequestratae.

C. VIII. *De eodem.*

Item ex Concilio Martini Papae. [PALEA.] e)⁷⁵⁾

Viduas autem velare pontificum nullus attentet, prout statutum est in decretis Gelasii Papae capitulo XIII. b), quod nec auctoritas divina, nec canonum forma praestitit⁷⁶⁾. Quod si propria fuerit voluntate continentiam professas, in eiusdem Gelasii capitulo XXI. legitur, eius intentio pro se reddat rationem Deo, quia, sicut secundum Apostolum, si se continere non poterat, nullatenus nubere vetabatur, sic secum habita deliberatione promissam fidem pudicitiae Deo debet custodire. Nos autem⁷⁷⁾ auctoritate Patrum suffulti in hoc sancto⁷⁷⁾ concilio sancimus et libere iudicamus, si sponte velamen quamvis non consecratum sibi imposuerit, et in ecclesia inter velatas Deo oblationem obtu-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. e) Iterum: In codicibus Cypriani impressis, et octo manuscriptis, quae Romae ad operum ipsius emendationem collata fuerunt, legitur: *iterum*, quae varietas notatur etiam in glossa.

C. VII. f) In conciliis Toletanis non est inventum. Est autem lib. 7. Capitular. c. 338.

C. VIII. g) Abest caput hoc a nonnullis Gratiani exemplaribus. Burchardus et Ivo*) citant ex conc. Maguntino, cap. 6. Habetur in conc. Triburiensi c. 25. In hoc autem capite, et duobus sequentibus citantur decreta Gelasii, ut sunt in Codice canonum**).

h) Capitulo XIII.: Sic est in Codice canonum; in epistola vero eiusdem prima episcopis per Lucaniam est c. 15, sicut paulo post, quod est in capitulo 21. in eodem Codice, in epistola est c. 23.

i) Nos autem: In conc. Triburiensi legitur: *Qua auctoritate paternae suffulti sententiae in hoc sacro conventu sancimus, etc.* Haec vero eadem de vidua, quae sibi sponte velamen non consecratum imposuit, habentur in Decretalibus, c. *Viduas*, tit. *De regul.*, quod in codicibus impressis citatur ex conc. Arelatensi, in prima autem collectione et vetustis codicibus Gregorianae ex Aurelianensi.

Quaest. I. C. II. 32) *deinde*: Ed. Bas. — 33) *apostataverunt*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 34) *i Cor. c. 5. v. 5.* — 35) *add. ex Vulg.: in interitum carnis*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 36) *iudicet*: Ed. Bas. — 37) *Deut. c. 13. v. 5.* — 38) *Psal. 57. v. 11.* — 39) *add.: impiorum*: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 40) *peccatorum*: Edd. coll. o. — 41) *his*: Ed. Bas. — 42) *Rom. c. 1. v. 32.* — 43) *iudicandi sunt*: Edd. coll. o. pr. Bas. — Ivo Decr. — C. III. 44) Ivo Symmachus ad Caesarium (scr. A. 502.). — Burch. I. S. c. 46. Ivo Pan. I. S. c. 203. Decr. p. 7. c. 64. et (inscriptione: *Gelasius P. Caesario*) s. 144. Polyc. I. 4. t. 35. — C. IV. 45) *scr. A. 249.* — 46) *oculus*: orig. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 47) *fulitur*: Ed. Bas. — *fallatur*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — orig. — 48) *poterit*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 49) *confitentur*: orig. — *confitentur*: Edd. coll. o. — Böhms. — 50) *videt*: Ed. Bas. — 51) *prae dolore*: ead. — 52) *livorem*: orig. — 53) *dol. portat gladium in manu sua*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 54) *Et quidem si*: Ed. Bas. — *Et quid, sic*: Edd. Lugdd. II. III. — 55) *dedicatur*: Ed. Bas. — 56) *adultero*: Ib. — *alt. vel adultero*: Ed. Arg. — 57) *add. et*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 58) *acelestis*: Ed. Bas. — *in scel.*: Edd.

rell. — 59) *huiusmodi*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 60) *elaborare*: Edd. coll. o. — C. V. 61) *egerunt* — *recesserunt*: Ed. Bas. — 62) *quia*: ead. — 63) *uno eodem*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 64) *abiciantur*: Ed. Bas. — 65) *ecclesia*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 66) *aliqua corrupta fuerit* — *deprehensa* — *agit*: ead. — 67) *abest ab hisd.* — 68) *quae non iam*: ead. — 69) *exomologoyson sui*: Ed. Arg. — *exomologoyso sui*: Ed. Bas. — *exomologoyson sui*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — in *hisd.* (exc. Bas.) *add. i. e. confessione vel poenitentia.* — C. VI. 70) *hab. A. 692.* — Coll. tr. p. 2. t. 30. c. 5. — C. VII. 71) *Imo ex conc. Paris. hab. A. 615. c. 13.* — Burch. I. S. c. 48. *Ans. I. 11. c. 96.* Ivo Decr. p. 7. c. 66. — 72) *mutaverint*: Ed. Bas. — 73) *crediderunt*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 74) *utrique* — *suspensi* — *sequestrati*: orig. — Burch. Ivo. — Ed. Bas. — C. VIII. 75) *Imo ex conc. Trib. hab. A. 895.* — Burch. I. S. c. 36. Ivo Pan. I. S. c. 197. Decr. p. 7. c. 55. — *) nec tamen Panorm. — **) *i. e. ap. Dionysium.* — 76) *praestitit*: Coll. cit. — Edd. coll. o. — 77) *sacro conventu*: orig. — Coll. cit. — *sacro communi conc.*: Ed. Bas.

lerit, velit nolit, sanctimoniam habitum ulterius habere debet, licet sacramento confirmare velit, eo tenore et ratione sibi velamen imposuisse, ut iterum posset deponere.

C. IX. *De his, quae votum virginitalis habentes nubunt, necdum sacro velamine tectae.*

Item ex Decretis Innocentii Papae, c. 20. in Codice canonum, et epist. 2. ad Victricium, c. 13. 78)

Haec vero, quae necdum 79) sacro velamine tectae 80), tamen in proposito virginali semper 81) se permanere simulaverunt 82), licet velatae non fuerint 83), si forte nupserint, his agenda 84) aliquanto tempore poenitentia est, quia sponsio earum a Domino 85) tenebatur. Si 86) enim inter homines solet 86) bonae fidei contractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ista 87) pollicitatio, quam cum Deo pepigit 88), solvi sine vindicta non debet 89)? Nam si Apostolus illas 90), quae a proposito viduitatis discesserant 91), dixit 92) habere condemnationem 93), quia primam fidem irritam fecerunt; quanto magis virgines, quae pactionis 94) suae fidem minime servaverunt?

C. X. *Non sunt admittendae ad poenitentiam virgines sacrae, si publice postea nupserint.*

Item ex Decreto eiusdem, cap. 19. in Codice canonum, in epistola autem ad Victricium c. 12. 95)

Quae Christo spiritualiter nubunt 1), et 96) a sacerdote velantur 97), si publice postea 98) nupserint, non eas admittendas esse ad poenitentiam 99) agenda 100), nisi hi 99), quibus se iunxerant, a 100) mundo recesserint 101). Si enim de hominibus 102) haec ratio custoditur, ut quaecumque vivente viro alteri nupserit, adultera habeatur, nec ei agenda poenitentiae licentia concedatur 103), nisi unus de 104) eis fuerit defunctus, quanto magis de illa tenenda est, quae ante immortalis se sponso coniunxerat, et postea ad humanas nuptias transmigravit 105)?

C. XI. *Ab ecclesia eliminandae et ergastulis retrudendae sunt monachorum vel monacharum impudicae personae.*

Item ex Concilio Triburiensi, c. 6. 106)

Impudicas detestabilesque personas monachorum 107) atque

monacharum, quae abiecto proposito sanctitatis illicita atque sacrilega contagione se miscuerunt, et in abruptum 9) conscientiae desperatione perductae, de illicitis complexibus libere filios procreaverint, a monasteriorum coetu ecclesiarumque conventibus eliminandas esse mandamus, quatenus retrusae 108) in suis ergastulis tantum facinus lamentatione continua desistentes 109) purificatorio possint igne poenitentiae decoqui, ut eis vel ad mortem solius misericordiae intuitu per communionis gratiam possit subveniri.

C. XII. *Monachus et virgo Domino consecrata si nupserint, excommunicantur.*

Item ex eodem r) 110).

Virginem, quae se Deo consecraverit 111), similiter et monachum decernimus non licere nuptialia iura contrahere. Quod si hoc 112) inventi fuerint perpetrantes, excommunicantur. Contentibus autem decernimus 113), ut habeat auctoritatem eiusdem loci episcopus misericordiam humanitatemque largiri.

C. XIII. *Dum vivunt, lamentis poenitentiae se afficiant qui sanctimonialibus scienter copulantur.*

Item ex eodem q) 114).

Hi ergo 115), qui sanctimonialibus 116) scientes 117) matrimonio 118) ad iniuriam Christi copulati sunt, iuxta censuram zeli Christiani separantur, et nunquam eis concedatur coniugali vinculo religari 119), sed in poenitentiae lamentis se vehementer, dum vivunt, afficiant.

C. XIV. *A sacra communione priventur qui sacris virginibus se sociant.*

Item ex eodem r) 120).

Virginibus sacris se quosdam temere sociare cognovimus, et post dictum Deo propositum incesta foedera sacrilegaeque miscere. Quos protinus aequum est a sacra communione detrueri, et nisi per publicam probatamque poenitentiam omnino non recipi. Sed 121) tamen 122) his viaticum de saeculo transeuntibus, si digne 123) poenituerint, non negetur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. k) His agenda: Sic est emendatum ex Codice canonum, epistola et conc. Turonico, et sic legitur supra ead. c. *Viduas*. Hoc enim loco etiam in manu scriptis erat: *ad agenda aliquanto tempore poenitentiam sit liberum **.

C. X. l) Nubunt: In antiqua editione conciliorum et epistolarum, et Codice canonum impresso legitur: *nupserint ***, sed in duobus ipsius manuscriptis: *nubunt*, post quod verbum in omnibus sequitur: *et a sacerdote velantur*, ideoque sunt addita.

m) Si publice postea: In epistolis olim Coloniae ac Lutetiae impressis legitur: *si postea nupserint, vel publice vel occulte corruptae fuerint*. In editione conciliorum Coloniensi duobus et tribus tomis: *si postea vel nupserint publice, vel occulte corruptae fuerint ****. In postrema autem quatuor tomorum: *si postea vel publice nupserint, vel se clanculo corruerint †*.

Quaest. I. C. IX. 78) scr. A. 404. — cf. supra c. 2. — Burch. l. 8. c. 12. Ivo Decr. p. 7. c. 18. Polyc. l. 4. t. 35. — 79) *nondum sunt tectae*: Edd. coll. o. — 80) *sunt consecratae*: Coll. Hisp. — 81) *abest* a Coll. Hisp. et orig. ap. Constant. — 82) *simulaverint*: Ed. Bas. — *promiserant*: Coll. Hisp. et orig. cit. — 83) *sint*: orig. cit. Ed. Bas. — *sunt*: Edd. rell. — 84) ita Coll. Hisp. et Edd. coll. o. — *revocandae sunt et agenda poenitentiae illis est*: Burch. — 84) *Deo*: orig. cit. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 85) *Nam si*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — *Totus versic. abest* a Burch. — 86) *solent*: Ed. Bas. — 87) *ita*: Coll. Hisp. — 88) *pepigerunt*: ead. et Dion. — Ivo. — 89) *poterit*: Dion. Ivo. (apud quem hic capituli fuit est.) — 90) *Paulus*: orig. cit. — Coll. Hisp. — cf. 1 Tim. c. 5. v. 12. — 91) *discesserint*: Coll. Hisp. — *discesserint*: orig. cit. — Edd. o. — 92) *dixerit*: Coll. Hisp. — Dion. — *dixerat*: Burch. — Ed. Bas. — add.: *eus*: orig. cit. — Dion. — Edd. o. pr. Bas. Lugdd. Par. — 93) *damnationem*: orig. cit. — Dion. — Burch. — Ed. Bas. — 94) *priori promissioni fidem frangunt*: orig. cit. — *prioris promiss. fidem frangere conatae sunt*: Dion. — Burch. — *paet. suae fid. frangere conantur*: Ed. Bas. — C. X. 95) Burch. l. 8. c. 13. Ans. l. 11. c. 94. Ivo Decr. p. 7. c. 17. Polyc. ib. et l. 6. t. 20. — 96) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 97) *velari metuerunt*: orig. cit. — Coll. Hisp. — 98) ita Coll. Hisp. — Ans. Ivo. — †) ita Dion. — orig. cit. — Burch. et Reg. — 98) add.: *ut ad gradum restituantur pristinum*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 99) *is*: Dion. — orig. cit. — Reg. Burch. Ivo. — 100) *de saeculo*: orig. cit. — *de mundo*: Dion. — Burch. —

C. XI. n) Caput hoc habetur in epistola 1. Siricii, et in Codice canonum est c. 15. inter decreta ipsius, quem etiam citant Burchardus et Anselmus ††). Pars tamen aliqua huius capituli est in c. *Si quis sacro*, infra eadem, quod quidem habetur in conc. Triburiensi, quod exstat.

o) *Abruptum*: Sic est emendatum ex multis editionibus epistolarum Siricii, et Codice canonum. Antea enim legebatur: *in arbitrium conscientiae propriae ††) desperatione*.

C. XII. p) Hoc est 16. caput conc. Chalcedonensis ex versione Dionysii, cuius pars citatur infra, c. *Si quis sacro*.

C. XIII. q) Caput hoc a Burchardo et Ivone Paschali tribuitur.

C. XIV. r) Caput hoc in epist. 1. Gelasii est num. 12. et in Codice canonum inter ipsius decreta cap. 20. Refertur quoque in Capitularibus l. 1. c. 106., et in Polycarpo Gelasii nomine.

de hac vita: Coll. Hisp. — Iv. — 101) *recesserit*: Dion. — orig. cit. — Reg. Burch. — *discesserint*: Coll. Hisp. — *discesserit*: Ivo. — 102) *omnibus*: orig. cit. — Ans. — *hom. laicis*: Coll. Hisp. — 103) *conceditur*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 104) *ex*: orig. cit. — Coll. Hisp. — Reg. Burch. Ivo. — 105) *transmigraverit*: Ed. Bas. — *ut transiret elegit*: Coll. Hisp. — *transire elegit*: Ivo. Ans. — C. XI. ††) citant Corr. l. 7. c. 188., sed non exstat in Cod. coll. — 106) Haec sunt excerpta ex Siricii ep. ad Himerium (scr. A. 385.) et ex parte referuntur in c. 23. 26. conc. Tribur. hab. A. 895. — Reg. l. 2. c. 164. Burch. l. 8. c. 29. Polyc. l. 4. t. 34. — 107) add.: *scilicet*: †††) abest ab Ed. Bas. — 108) *reclusae*: ead. — 109) *flentes*: ead. — C. XII. 110) c. 16. conc. Chalc. hab. A. 451. Interpr. Dionysio. — Burch. l. 8. c. 36. Ivo Decr. p. 7. c. 49. Polyc. ib. — 111) add.: *post adultum aetatem*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 112) abest ab Ed. Arg. — *hic*: Ed. Bas. — *haec*: Edd. rell. — 113) *decrevimus*: Burch. Ivo. — Edd. Bas. Lugd. I. Par. — C. XIII. 114) Cap. incertum. — Burch. l. 8. c. 31. Ivo Decr. p. 7. c. 50. — 115) abest ab Iv. et Edd. Arg. Bas. — 116) add.: *feminis*: Burch. Iv. — 117) *scienter*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 118) *in matr.*: Burch. Iv. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 119) add.: *vel copulari*: Ed. Bas. — C. XIV. 120) ex ep. Gelasii ad Epp. Lucan. scr. A. 494. — Reg. l. 2. c. 166. Burch. l. 8. c. 32. Ans. l. 11. c. 95. Ivo Decr. p. 7. c. 51. — 121) *Et his certe*: Coll. Hisp. — Ans. — 122) *tantum*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 123) *tamen*: Coll. Hisp. — Reg. Ans.

C. XV. *In monasterio revocetur ac recludatur quae a fornicatione recedere noluerit.*

Item Gregorius ¹²⁴⁾.

Pervenit ad nos, quod quidam vir nequissimus diabolico instinctu de monasterio suaserit ¹²⁵⁾ exire quandam Deo sacratam, atque ¹²⁶⁾ a quodam ¹²⁷⁾ viro, unde exierat, sit revocata, rursusque eam mulierem ¹²⁸⁾ vir ille nequissimus iniqua suasionem de monasterio eiciens, apud se ¹²⁹⁾ retineat impudice. Volumus autem ¹³⁰⁾, ut episcopatus tui auctoritate in monasterio revocetur atque recludatur ¹³¹⁾.

C. XVI. *Non est viduis fas post susceptum velamen a sacro proposito discedere.*

Item ex Concilio Aurelianensi, c. 3. ¹³²⁾

Viduas, quae spontanea voluntate ab altari conversionis sacrae velamen suscipiunt ¹³³⁾, decrevit sancta synodus in eodem proposito ¹³⁴⁾ permanere. Non enim fas esse decernimus, postquam se Domino semel sub velo consecraverint ¹³⁵⁾, iterum eis concedi Spiritui sancto mentiri.

C. XVII. *Qui sacro velamine tectam in coniugium ducit anathema sit.*

Item ex eodem ¹³⁶⁾.

Si quis sacro velamine consecratam in coniugium duxerit, et post dicatum Deo propositum incesta foedera sacrilegae miscuerit, ut in constitutis Gelasii Papae ¹³⁷⁾ capitulo XX. ¹³⁸⁾ legitur, propterea est aequum eos ¹³⁹⁾ a sacra communione detrueri, et nisi per publicam probatamque poenitentiam omnino non recipi. Si tamen poenituerint, transeuntibus de saeculo viaticum non negetur. §. 1. In Chalcedonensi concilio cap. XVI. ¹⁴⁰⁾: *Hoc perpetrantes excommunicantur; confitentibus autem auctoritate episcopi misericordiam largiatur.* §. 2. Item in epistola Siricii Papae cap. 6. ¹⁴¹⁾: *Velatae et Deo consecratae, si abfecto proposito sanctitatis clanculo sacrilega se contagione miscuerint, et illicitis complexibus publice et libere filios procreaverint, has impudicas ¹⁴²⁾ detestabilesque personas a monasteriorum coetu ecclesiarumque conventibus eliminandas esse iudicatum est, quatenus retrusae ¹⁴³⁾ ergastulis tantum facinus continua lamentatione defleant. Unde et ¹⁴⁴⁾ verbo Domini, et canonica auctoritate in hac sancta synodo praecipimus, ut omnino separentur, et iuramento colligentur, ut ulterius non sub uno cohabitent tecto.*

C. XVIII. *Ad habitum redire cogatur, et recludatur in monasterio, quae religiosam vestem abiecit.*

Item Gregorius Vitaliano, Sipontino Episcopo, lib. VII. Indict. 1. epist. 9. ¹⁴⁵⁾

Si custos religiosi habitus ¹⁴⁶⁾, aut esse nosces ¹⁴⁷⁾ episcopus, filiam gloriosae memoriae Tulliani ¹⁴⁸⁾ magistri militiae, te illic posito nec proiectis religiosis vestibus ad saecularem reverti habitum, nec ad nos licuisset ¹⁴⁹⁾ perversam epistolam destinare. Sed quia nimia desidia ac torpore deprimeris, in tuo dedecore res ad praesens illicita impune commissa est. Nam si ¹⁵⁰⁾, ut praefati sumus, sollicitus exstitisses, prius ad nos ultio mulieris pravissimae quam culpa debuit pervenire. Quia ergo tantum hebes tantumque es negligens, ut, nisi canonicam in te fueris coërcitionem expertus, in aliis districtiorem ¹⁵¹⁾ et disci-

plinam nescias custodire, qualiter debeas esse sollicitus congruo tibi, si Domino ¹⁵²⁾ placuerit, tempore demonstrabimus. §. 1. Praesentia igitur scripta suscipiens, evigila et excitatus saltem exsequere quod pressus usque nunc ignavia distulisti. Instantiae ergo tuae sit praedictam mulierem una cum Sergio defensore nostro comprehendere, et statim non solum ad male contentum habitum sine excusatione aliqua revocare, sed etiam in monasterio, ubi omnino districte valeat custodiri, detruere, et ita omnem circa illam solitudinem exhibere, ut quam sit nefarium quod commisit ex tua possit districtione cognoscere. §. 2. Qua in re si quis (quod non credimus) laicorum ¹⁵³⁾ aliquo tibi ingenio tentaverit obsistendum, a sacratissimae ¹⁵⁴⁾ eum communionis participatione suspendere nobisque renunciare festina, ut quantum sit execrabile quod praesumerit, postquam consideratione propria non advertit, emendationis qualitate cognoscat. §. 3. In his autem omnibus ita cautum stude te vigilantemque ostendere, ut culpam tuam non geminare neglectus ¹⁵⁵⁾, sed aliquantisper valeat sollicitudo ¹⁵⁶⁾ minuere.

C. XIX. *Districtae custodiae tradatur qui a religionis proposito ad saecularem habitum rediit.*

Idem Sergio Defensori, lib. VII. Indict. 1. ep. 10. ¹⁵⁷⁾

Si homo esses, aut aliquam discretionem ¹⁵⁸⁾ habuisses, ita regularis disciplinae debuisti custos existere, ut ea, quae illicite committuntur, ante vindictam ¹⁵⁹⁾ corrigeret, quam ad nos eorum nuncius perveniret. Sed dum te facit ¹⁶⁰⁾ nimia stultitia negligentem, non solum de illis offendimur, sed etiam ad ulciscendam desidiā tuam nihilominus provocamur. Omni ergo dilatione omnique excusatione postposita filiam gloriosae memoriae Tulliani ¹⁶¹⁾ magistri militiae, quae proiectis, quas sponte assumserat ¹⁶²⁾, religiosis vestibus, indumentis se laicis deturpavit, una cum fratre et coepiscopo nostro Vitaliano festina comprehendere, atque ad religiosum rursus habitum revocare, ac in monasterium ¹⁶³⁾ mittere, ubi districte omnino valeat custodiri, nec eius custodiam aliquatenus relevari permittas, quousque denuo nostra scripta susceperis. Nam si quolibet modo in hac re negligens vel lentus exstiteris, ita in te districtissime noveris vindicandum, ut quod ex te nescis poena possis reserante ¹⁶⁴⁾ cognoscere, quia, si, ut diximus, intellectum hominis habuisses, haec, quae modo facere praeciperis, a te ¹⁶⁵⁾ debueramus etiam cum ultione ante ¹⁶⁶⁾ facta cognoscere.

C. XX. *Non tribuitur eis licentia nubendi, qui continentiam servare decreverunt.*

Item Augustinus de conflictu vitiorum et virtutum, cap. 24. ¹⁶⁷⁾

Nubendi licentia quibusdam tribuitur: illis videlicet, qui virginalem vel ¹⁶⁸⁾ vidualem castimoniam ¹⁶⁹⁾ nequaquam professi sunt. Quibusdam autem non tribuitur ¹⁷⁰⁾: illis videlicet, qui virgines vel continentem esse decreverunt. Fornicatio autem nulli impune conceditur.

C. XXI. *Peiores sunt adulteris quae continentiae propositum violant.*

Idem in libro de bono coniugii ¹⁷¹⁾.

Meliore proposito lapsas, si nupserint, feminas a castitate

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XV. s) De hac eadem re videtur scripta epistola Mariniano episcopo, l. 8. Regesti, epist. 9. Caput tamen hoc vel ex alia epistola est acceptum, vel in eo multa sunt immutata.

C. XVIII. t) Burchardus etiam et Ivo citant ex conc. Aurelianensi. Habetur autem in Triburiensi c. 23.

C. XXI. u) Verba ipsa B. Augustini ex libro de bono viduitatis habentur infra ead. c. *Nuptiarum*. vers. *Quapro-*

Quaest. I. C. XV. 124) Haec ex ep. Greg. M. ad Marinianum Ravenn. (Ep. 42. l. 7. ser. A. 597.) videtur excerpta ex Regino l. 8. c. 165. — Coll. tr. p. 1. t. 55. c. 84. — 125) suaserat: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 126) at quae: Böhm. — 127) bono viro: Edd. Bas. Lugdd. — 128) abest a Reg. et Ed. Bas. — 129) add.: nunc usque: Reg. — 130) namque: Ed. Bas. — 131) retrudatur: Reg. — C. XVI. 132) In his Reg. l. 8. c. 179. concilii Trib. c. 25. videtur reddere voluisse. — Burch. l. 8. c. 35. Ivo Pan. l. 3. c. 198. Decr. p. 7. c. 54. — 133) accipiunt: Ed. Bas. — 134) add.: eas: Reg. Burch. Ivo Decr. — 135) add.: et inter velatas oblationes fecerunt: Coll. citt. — C. XVII. 136) c. 23. conc. Tribur. hab. A. 895. — Burch. l. 8. c. 38. Ivo Decr. p. 7. c. 57. — 137) cf. supra c. 14. — 138) i. e. in cod. Dion.-Hadr. — 139) abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 140) Haec — excommunicantur: Ed. Bas. — 141) cf. ad c. 11. — 142) has nuptias detestabiles a: Burch. Ivo. — has nuptias detestabilesque (detestabiles atque: Ed. Arg.) pers.: Edd. coll. o. — 143) detrusas: Burch. IV. — Edd. coll. o. — 144) abest ab orig. et Coll. citt. — in: Edd. Arg. Bas. — C. XVIII.

145) Ep. 8. (ser. A. 596.) l. 8. Ed. Maur. — Burch. l. 8. c. 49. Ivo Decr. p. 7. c. 67. — 146) add.: fuisses: Burch. IV. — esses: Edd. Bas. Lugdd. Par. — 147) nosces: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 148) Iuliani: Ed. Bas. — 149) licuisse: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 150) sicut — si sol.: orig. — Burch. IV. — Edd. coll. o. — 151) districtiorem disc.: IV. — 152) Deo: Edd. coll. o. pr. Bas. — 153) laic. vel clericorum: Ed. Bas. — cler. vel laic.: Edd. rell. — 154) sanctissimae: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 155) neglectu — valeas: Edd. coll. o. — 156) et sol.: Burch. IV. — C. XIX. 157) Ep. 9. (ser. A. 598.) l. 8. Ed. Maur. — 158) districtiorem: orig. — 159) vindicta corrigerentur: Ed. Par. — vindictam corrigerentur: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — vindicta corrigeres: Edd. rell. — 160) faciat: Ed. Bas. — 161) Iuliani: ead. — 162) assumit: ead. — 163) monasterio: Edd. Arg. Bas. — 164) reserante: orig. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 165) ante debueras: Edd. coll. o. — 166) a te: ead. — C. XX. 167) Non est Augustini. — Ivo Pan. l. 6. c. 4. Decr. p. 8. c. 72. — 168) et: Böhm. — 169) castitatem: Edd. coll. o. — 170) conceditur: Ed. Bas. — C. XXI. 171) cf. infra c. 41.

sanctiori, quae vovetur Deo, adulteris esse peiores manifestum est.

C. XXII. *Monachus et virgo, qui se Deo dedicant, nuptiis iungi non possunt.*

Item ex Concilio Chalcedonensi, c. 16. v) 172)

Si qua virgo se dedicaverit Deo, similiter monachus 172), non licet 173) eis nuptiis iungi 175). Si vero inventi fuerint hoc 176) facientes, maneat excommunicati. Statuimus vero eis 177) posse fieri humanitatem, si ita probaverit episcopus loci.

C. XXIII. *Diaconissa, quae post ordinationem nubit, anathema sit.*

Item ex eodem, c. 15. 178)

Diaconissam non debere ante annos quadraginta ordinari statuimus 179), et hoc 180) cum diligenti probatione. Si vero ordinationem susceperit, et quantocumque tempore observaverit ministerium 181), et postea se nuptiis traderit, iniuriam faciens gratiae Dei, haec 182) anathema sit cum 183) eo, qui in nuptiis illius convenerit.

C. XXIV. *Inter bigamos reputantur qui virginitatem pollicitam praevicantur.*

Item ex Synodo Ancyrana, c. 18. 184)

Quotquot virginitatem pollicitam 185) praevicantur 186) sunt professione contenta, inter bigamos, id est qui ad secundas nuptias transierunt, haberi debent.

C. XXV. *Virginibus Deo dedicatis nec in fine danda est communitio, si libidini servierint.*

Item ex Concilio Eliberitano, c. 13. 187)

Virgines, quae se Deo dedicaverunt 188), si pactum perdididerint w) virginitatis, atque eidem libidini servierint, non intelligentes quid amiserint 189), placuit nec in fine 190) eis dandam esse communionem. Quod si sibimet x) persuaserint, quod infirmitate corporis lapsae fuerint, et toto y) tempore vitae suae 191) poenitentiam egerint, et 192) a coitu se abstinerint z), placuit eas in fine 193) communionem accipere debere.

C. XXVI. *Cogatur ad poenitentiam filia clerici, si devota maritum duxerit.*

Item ex Concilio Martini Bracaraensis, c. 30. 194)

De 195) filia episcopi vel presbyteri, sive diaconi, si devota fuerit, et maritum duxerit, si eam pater vel mater in

affectedum receperint 196), a communionem habeantur alieni. Pater vero in concilio causas se noverit praestaturum. Mulier vero non admittatur ad communionem, nisi marito defuncto egerit poenitentiam. Si autem vivente eo secesserit, et poenituerit 197), vel petierit communionem, in ultimo fine 198) vitae 199) deficiens eam 200) accipiat.

C. XXVII. *Devota, nisi desierit peccare, non est in ecclesia recipienda.*

Item ex Concilio Toletano I., c. 16. 201)

Devotam peccantem non recipendam 202) in ecclesia 203) censemus 204), nisi peccare desierit, et, si desineas poenitentiam egerit aptam annis 205) decem, recipiat communionem. Prius autem, quam in ecclesia 206) recipiatur 207) ad orationem, ad nullius convivium Christianae mulieris accedat. Quod si admissa fuerit, etiam haec, quae eam receperit, habeatur abstenta 208). Corruptorem etiam per poena constringat. Quae autem maritum accepit non admittatur ad poenitentiam, nisi aut 209) adhuc ipso vivente marito caste vivere coeperit, aut postquam ipse decesserit.

C. XXVIII. *De monacha, quae ad lapsum adulterii deducitur.*

Item Gregorius I. Ianuario, Episcopo Caralitano, lib. III. epist. 9. 209)

Si qua monacharum vel per anteriorem 210) licentiam, vel per impunitatis pravam consuetudinem ad lapsum adulterii deducta fuerit, aut in stupri 211) fuerit perducta voraginem, hanc post competentis severitatem vindictae in aliud strictius monasterium virginum in poenitentia 212) volumus redigi, ut illic orationibus atque ieiuniis b) vacet, et sic poenitendo proficiat, et metuendum ceteris arctioris disciplinae praestet 213) exemplum. Is autem, qui cum huiusmodi feminis in aliqua fuerit iniquitate repertus, communionem 214) privetur, si laicus est: si vero clericus 215), a suo quoque remotus officio pro suis continuo lugendis excessibus in monasterium detrudatur 216).

C. XXIX. *Post dignam poenitentiam communionem recipiant qui in religiosas mulieres excedunt.*

Idem Ianuario Episcopo, lib. III. epist. 24. 217)

Eos autem, qui in praedictas 218) mulieres, quae egressae sunt de monasteriis, excesserunt, et nunc 219) dicuntur communionem suspensi c), si fraternitas tua de tali facinore digne poenituisse praeviderit, ad sacram communionem te volumus revocare.

NOTATIONES CORRECTORUM.

pter non possum. Apud Bedam vero, ad c. 7. I. ad Corinthios, locus Augustini paulo aliter refertur.

C. XXII. v) Hic est idem canon, qui supra ead. c. *Virginem* allatus est. Sed illa est versio Dionysii, haec vero prisca, ex qua etiam sunt duo sequentia capitula.

C. XXV. w) Perdiderint: Sic in omnibus huius concilii codicibus impressis et manuscriptis, qui collati sunt, sed in conc. Moguntino III. sub Arnulpho c. 26. (ubi hoc refertur) est: *prodiderint*.

x) Sibimet: In duobus Vaticanis conciliorum codicibus legitur: *Quod si semet persuaserint*. In conc. Moguntino: *Quod si semel persuasae ad infirmi corporis vitia lapsae*. In codice Lucensi regio *): *Quod si semel persuasae aut infirmi corporis lapsae vitatae fuerint*, sicut est in margine conc. Moguntini. In tribus autem conciliorum editionibus Coloniensibus, ac duobus Parisiensibus legitur: *Quod si semetipsas poenituerit, quod infirmitate etc.*

y) Toto: Abest haec dictio ab aliquot vetustis Gra-

tiani, et vetere editione conciliorum Coloniensium, duabus Parisiensibus, et duobus codicibus Vaticanis **).

z) Abstinerint: In omnibus conciliorum editionibus, et duobus codicibus Vaticanis, ac Lucensi regio sequuntur haec verba ***): *eo quod lapsae potius videantur*, quae tamen absunt a conc. Moguntino.

C. XXVII. a) Abstenta: Sic emendatum est ex recentioribus conciliorum editionibus, codice regio Lucensi, et Martino Bracaraensi c. 31., qui caput hoc repetit, quamvis in vetere editione Coloniensi unius tomi, duabus Parisiensibus, et duobus codicibus Vaticanis sit: *in absentia †)*, quemadmodum etiam in manuscriptis Gratiani exemplaribus.

C. XXVIII. b) Ieiuniis: In plerisque editionibus epistolarum legitur: *atque ieiuniis, et sibi poenitendo proficiat, etc.* Vetus tamen codex epistolarum Vaticanus et Ivo habent quemadmodum Gratianus.

C. XXIX. c) Communionem suspensi: Sic emendatum est ex plerisque vetustis Gratiani, et originali ipso, quum antea legeretur: *a communionem suspendi ††)*.

Quaest. I. C. XXII. 172) hab. A. 451. — supra c. 12. idem refertur ex Dionysio. — 173) et non.: Coll. Hisp. — 174) *licere*: lb. — 175) *conungi*: Ed. Bas. — 176) *hic*: lb. — 177) *in eis p. facere*: Coll. Hisp. — C. XXIII. 178) Polyc. l. 4. t. 36. — 179) *abest* a Coll. Hisp. — 180) *hanc*: ead. — 181) *in mtn.*: ead. — 182) *hic*: Ed. Bas. — *hoc*: Ed. Arg. Nor. Ven. I. II. — 183) *et cum*: Ed. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — C. XXIV. 184) hab. A. 314. — Ivo Decr. p. 6. c. 351. ex Dion. — 185) *polliciti*: Coll. Hisp. — 186) *praevicantur*: ead. — Ed. Bas. — C. XXV. 187) hab. non seri- rius A. 310. — 188) *dicaverunt*: Coll. Hisp. — *dedicaverunt*: Ed. Nor. Ven. I. II. — 189) *amiserunt*: Ed. Arg. — 190) *finem*: Coll. Hisp. — s) Ita ead., misso tamen voc.: *fuerint*. — *semel*: Ed. Arg. Bas. — s) *omni*: Coll. Hisp. — 191) *add.*: *huiusmodi feminae*: ead. — 192) *et* — *abst.*: non sunt in Ed. Bas. — *ut abstineant se a coitu*: Coll. Hisp. — s) Ita ead. — 193) *finem*: ead. — C. XXVI. 194) *Papae*: Ed. coll. o. — cf. conc. Tol. l. c. 19. — 195) verba:

De — *diac.* sunt capitulis rubrica ap. Martinum. — 196) *repperit*: Ed. coll. o. — 197) *egerit poenitentiam*: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 198) *abest* a Coll. Hisp. — 199) *add.*: *suas*: Ed. coll. o. — 200) *communionem*: Coll. Hisp. — C. XXVII. 201) hab. A. 400. — Ans. l. II. c. 100. — 202) *add.*: *esse*: Ed. coll. o. — 203) *ecclesiam*: Coll. Hisp. — 204) *abest* ab ead. — 205) *t. e. annos X. poenitent.*: Ed. coll. o. pr. Bas. — 206) *ad ecclesiam*: Ans. — 207) *admittatur*: id. — Ed. Bas. — *admittitur*: Coll. Hisp. — †) Ita Ed. coll. o. — 208) *abest* a Coll. Hisp. — C. XXVIII. 209) Ep. 9. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 7. c. 123. — 210) *antiquorem*: Ed. coll. o. — 211) *fulurum*: orig. — 212) *poenitentiam*: lb. — IV. — Ed. Bas. — 213) *praebet*: Ed. Bas. — 214) *omni comm.*: Ed. coll. o. — 215) *add.*: *fuerit*: orig. — Ivo. — 216) *retrudatur*: Ed. Bas. — C. XXIX. 217) Ep. 27. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — 218) *religiosas*: Ed. Bas. Lugdd. II. III. — *abest* a rell. — 219) *non*: Ed. Nor. Ven. I. II. Par. — ††) Ita Ed. coll. o. pr. Arg. Bas.

C. XXX. *De legibus imperatorum.*

Item ex Novellis Iustiniani Imperatoris ²²⁰).

Si quis rapuerit, vel sollicitaverit, vel corruperit assistentiam ⁴), vel diaconissam, vel monacham ²²¹), vel aliam mulierem religiosam vitam vel habitum habentem, bona ipsius, et eorum, qui huiusmodi ²²²) sceleris communione contaminati sunt, a ²²³) religioso loco vendicentur, in quo talis mulier habitabat ²²⁴), per religiosos episcopos, et oeconomos, et praesides provinciarum, et officiales eorum; ipsi autem capitali periculo subiiciantur. Mulier autem ubique investigetur, et cum suis rebus monasterio ²²⁵) cautiore tradatur ²²⁶). Sin ²²⁷) autem diaconissa fuerit legitimos habens filios, pars legitima liberis eius ²²⁸) praestetur.

C. XXXI. *Mulieres caste observent religiosum habitum, quas religionis obtentu velantur.*

Item ex Decreto Eugenii Papae II. in Concilio Romano, c. 29. e) ²²⁹)

Mulieres obtentu religionis velatae aut in monasterio regulariter vivant, aut in domibus suis susceptum habitum caste observent.

C. XXXII. *Monachus uxorem ducens nunquam sacri gradus sortiatur officium.*

Item ex Concilio Aurelianensi I., c. 22. et 23. ²³⁰)

Monacho ²³⁰) orarium in monasterio vel zonas ²³¹) habere non liceat. Et si postea ²³²) uxori fuerit sociatus, tantae praevericationis reus nunquam ecclesiastici gradus officium sortiatur.

C. XXXIII. *Ante professam continentiam nubant viduae quibus voluit.*

Item Augustinus de bono viduitatis, c. 8. ²³³)

Viduae, quae se non continent, nubant ante, quam professae ²³⁴) continentiam Deo voveant. Quod nisi reddant, iure damnantur ²³⁵).

C. XXXIV. *Non permittatur viduae post professionem continentiae votum deserere.*

Item Nicolaus Carolo Archiepiscopo, et eius Suffraganeis ²³⁶).

Vidua quidem ²³⁶), quae capiti sacrum velamen impo-

suit ²³⁶), si inter ceteras velatas feminas in ecclesia oraverit, et oblationes ^h) cum illis obtulerit, si professa est se in eodem habitu permanere, spondens nunquam religionis velamen deponere, a ²³⁷) religionis observantia discedere non praesumat.

C. XXXV. *Professionem viduitatis coram episcopo factam post habitum susceptum nulli violare permittitur.*

Item ex Concilio Arausico, c. 27. ²³⁸)

Viduitatis servandae professionem coram episcopo in secretario habitam, imposita coram episcopo ⁱ) veste viduali, non ²³⁹) esse violandam. Ipsam ^k) talis professionis deserticem merito damnandam esse decernimus ²⁴⁰).

C. XXXVI. *Modus et solennitas faciendae professionis hoc ordine servetur.*

Item ex Concilio Toletano X., c. 5. l) ²⁴¹)

Omnes feminae venientes ad sacram ²⁴²) religionem pallio capita sua ²⁴³) contegant, conscriptam ²⁴⁴) roboratamque professionem faciant, post ²⁴⁵) quam scripturam ²⁴⁶) non sinantur relabi ad praevericationis audaciam. §. 1. Quae vero ex his omnibus fuerint ²⁴⁷) repertae animus ²⁴⁸) aut vestem in transgressionem ²⁴⁹) dedisse, excommunicationis ²⁵⁰) sententiam ferant, et rursus mutato habitu in monasteriis, donec diem ultimum claudant, sub aerumnis arduae poenitentiae maneant ²⁵¹) religatae.

C. XXXVII. *Filii perditionis sunt qui violant corpora feminarum Deo sacratarum.*

Item ex Concilio Arelatensi ²⁵²).

Sciendum est omnibus ²⁵³), quod Deo sacratarum feminarum corpora per votum propriae sponsionis et verba sacerdotis Deo consecrata esse templa scripturarum testimoniis comprobantur, et ideo violatores earum sacrilegi, et iuxta Apostolum ²⁵⁴) filii perditionis esse noscuntur.

C. XXXVIII. *De eodem. PALEA.*

[*Item* ²⁵⁵].]

„Viduae, si prius, quam continentiam profiteantur ²⁵⁶), nubere elegerint ²⁵⁷), illis nubant, quos propria voluntate voluerint ²⁵⁸) habere maritos. Similis ²⁵⁹) conditio et de virginibus habeatur ²⁶⁰), nec extra voluntatem parentum vel suam cogantur accipere maritos ²⁶¹).“

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXX. d) Assisteriam: Omnino legendum est: *ascetiam* *), ex Novellis tam graecis quam latinis, Iuliano Antecessore et Pylycarpo; sed ob glossam non est mutatum.

C. XXXI. e) In concilio, quod exstat in bibliotheca Vaticana, haec sunt ipsa decreti verba **): *Feminae vero, quae habitum religiosum aut velamen obtentu religiositatis susceperunt, quum essent viripotentes, deinceps viro sociari non permittantur; sed eligentes monasteria regulariter vivant, aut in domibus susceptum habitum caste observent.*

C. XXXII. f) Postea: Sic in veteri editione conciliorum Coloniensium, duabus Perisiansibus, et in duobus codicibus Vaticanis. Sed in recentioribus Coloniensibus legitur: *Et si postea pellici vel uxori.*

C. XXXIII. g) Professae: Ita apud Ivonem quoque, et in Panormia. Sed apud B. Augustinum legitur: *ante, quam continentiam profiteantur, ante, quam Deo voveant.*

C. XXXIV. h) Oblationes: In conc. Vormaciensi, apud Ivonem, et in Panormia legitur: *oblationem*; sed glossa magis fere convenit voci: *oblationes.*

C. XXXV. i) Coram episcopo: Sic etiam apud

ceteros collectores. Sed in omnibus editionibus conciliorum, et codicibus manuscriptis est: *a presbytero* ***).

k) Ipsam: In veteri editione conciliorum Coloniensium, duabus Parisiensibus, et duobus codicibus Vaticanis legitur: *eius vero repudiatorem, vel ipsam*, et in Coloniensium duorum ac trium tomorum in contextu est eadem lectio, in margine vero: *raptorem vero talium, vel ipsam* †), quae lectio in postrema quatuor tomorum editione in contextu posita est. Ceteri collectores habent quemadmodum Gratianus.

C. XXXVI. l) In 5. can. X. conc. Toletani primum statuitur, ut feminae, quae antea religiosa veste erant indutae, moneantur, et, si parere noluerint, etiam vi cogantur in religiosa vita perseverare, et postea subiungitur: *Omnes tamen haec, seu venientes ad primam religionem, seu post transgressum resumentes iteratam conversionem, sicut praemisum est, et pallio capita contegant, et conscriptam roboratamque professionis faciant scripturam, per quam ulterius non sinantur relabi ad praevericationis audaciam. Quae vero etc.* Panormia cetera habet ut Gratianus, tantum post vers.: *faciant addit: scripturamque.*

Quaest. I. C. XXX. 220) Jul. Epit. Nov. 115. c. 67. — Ivo Decr. p. 7. c. 143. Polyc. I. 4. t. 38. — *) assistiam: Edd. Arg. Bas. — matricuriam: Ivo. — 221) monasterium: Ivo. — add.: al. monasterium: Ed. Bas. — 222) eiusmodi: Böhm. — huius: Ed. Bas. — 223) abest ab Iv. et Ed. Bas. — 224) habitat: Böhm. — 225) in mon.: Ed. Bas. — monasterii cautioni: Ivo. — 226) tradetur: Ed. Bas. — 227) abest hic vers. ab Iv. — C. XXXI. 228) Secutus est Burch. collectionem Ans. dedic. quae et hoc (l. 6. c. 41.) et alia conc. Eug. capita contracta refert. — 228) hab. A. 826. — Burch. I. 8. c. 54. Ivo Decr. p. 7. c. 72. Polyc. I. 4. t. 34. — C. XXXII. 229) hab. A. 511. — 230) Monachum: Coll. Hisp. — 231) leg. est cum ead.: zancas, quod est calceamentorum genus. — C. XXXIII. 232) cf. ad c. 2. D. 27. — Ivo Pan. I. 3. c. 200. Decr. p. 7. c. 146. — 233) damentur: Ivo Pan. — C. XXXIV. 234) Ivo c. 21. conc. Worm. hab. A. 868. — Ivo Pan. I. 3. c. 199. Decr. p. 7. c. 145. — 235) abest ab Ed. Bas. — 236) imposuerit: ead. — orig. — Iv. — 237) et a: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — Ivo Pan. — C. XXXV. 238) hab. A. 441. — Coll. tr. p. p. 2. t. 26. c. 11. Burch. I. 8. c. 43. Ivo

Pan. I. 3. c. 201. Decr. p. 7. c. 61. — 239) ab episcopo: Coll. Hisp. — 239) dictum non: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — †) eius vero raptorem vel ips.: Coll. Hisp. — 240) abest ab ead. — decrevimus: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — C. XXXVI. 241) hab. A. 656. — Ivo Pan. I. 3. c. 202. — 242) primam: Coll. Hisp. — 243) abest ab ead., Pan. et Ed. Bas. — 244) scriptum: Edd. Lugdd. II. III. — et concor.: Edd. rell. pr. Lugd. I. — Coll. Hisp. — Pan. — 245) per: Coll. Hisp. — 246) add.: ullerius: ead. — Ivo. — 247) fuerunt: Ed. Bas. — 248) annulum: ead. — 249) transgressionem: Coll. Hisp. — 250) et exc.: ead. — 251) permancant: Pan. — Edd. coll. o. — C. XXXVII. 252) Ivo ex Cap. Reg. Fr. I. 6. c. 414. — Burch. I. 8. c. 51. Ivo Pan. I. 3. c. 207. Decr. p. 7. c. 69. — 253) ante omnia: Ed. Bas. — 254) 2 Thess. c. 2. v. 3. — C. XXXVIII. 255) Ivo ex conc. Tol. III. — Ivo Decr. p. 8. c. 18. 19. — cf. C. 32. qu. 2. c. 16. — 256) profitentur: Edd. coll. o. — 257) elegerunt: ead. pr. Lugdd. II. III. — Ivo. — 258) colunt: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — velint: Edd. rell. — 259) Similiter haec: Edd. coll. o. — 260) habetur: ead. pr. Bas. — 261) maritus: Edd. coll. o.

C. XXXIX. *In monasterio recludantur monachi uxores sociati.*

Item Gregorius *Anthemio* Subdiacono, in *epist.* 40. lib. I. ²⁶²⁾

Et quia aliquos monachorum usque ad tantum nefas proliuisse cognovimus, ut uxores publice sortiantur, sub ²⁶³⁾ omni vigilantia "eos" requiras, et inventos digna ²⁶⁴⁾ coercitione in monasteriis, quorum ²⁶⁵⁾ monachi fuerant ²⁶⁶⁾, retransmittas ²⁶⁷⁾.

C. XL. *Post professam continentiam quisquis uxorem duxerit, ab ea separetur.*

Item Innocentius Papa II. in *Concilio Romano*, c. 7. §. Ut lex. ²⁶⁸⁾

Ut lex continentiae et Deo placens munditia in ecclesiasticis personis et sacris ordinibus dilatetur, statuimus, quantum episcopi, presbyteri, diaconi, subdiaconi, regulares canonici, monachi atque conversi professi, qui sanctum ²⁶⁹⁾ transgredientes propositum uxores sibi copulare praesumpserint, separetur. Huiusmodi namque copulationem, quam contra ecclesiasticam regulam constat esse contractam, matrimonium non esse censemus. Qui etiam ab invicem separati pro tantis excessibus condignam poenitentiam agant. Id ipsum quoque de sanctimonialibus feminis, si (quod absit) nubere attentaverint, observari ²⁷⁰⁾ decernimus ²⁷¹⁾.

Gratian. *His omnibus auctoritatibus voventes prohibentur contrahere matrimonia, et quidam eorum, si contraxerint, separari iubentur.*

II. Pars. Augustinus *contra talium separationes peccatum esse asserit, ita dicens in libro de bono viduitatis, c. 8. 272)*:

C. XLI. *Coniugia voventium non sunt dissolvenda.*

Nuptiarum bonum semper est quidem bonum, sed ²⁷³⁾ in populo Dei fuit ²⁷⁴⁾ aliquando legis obsequium, nunc est infirmitatis remedium, in quibusdam vero humanitatis solatium. Filiorum quippe procreationi operam dare, non canino more per usum promiscuum feminarum, sed honesto ordine coniugali, non ²⁷⁵⁾ est in homine improbandus affectus: et ipsum tamen laudabiliter transcendit et vincit coelestia cogitans animus Christianus. Sed quoniam ²⁷⁶⁾, sicut ait Dominus, non omnes capiunt verbum hoc, quae ²⁷⁷⁾ potest capere capiat, quae se non continet nubat, quae non coepit deliberet, quae aggressa ²⁷⁸⁾ est perseveret; nulla adversario detur occasio, nulla Christo subtrahatur oblatio. §. 1. In coniugali quippe vinculo, si pudicitia non conservatur ²⁷⁹⁾, damnatio non timetur. Sed in virginali et viduali continentia excellentia muneris ²⁸⁰⁾ amplioris expetitur, qua expetita et electa, et voti debito oblata, iam non solum capessere nuptias, sed, etiam si non nubant, nubere ²⁸¹⁾ velle damnabile est. Nam ut hoc demonstraret Apostolus ²⁸²⁾, non ait, quum in deliciis egerint ²⁸³⁾, in Christo nubunt, sed: *nubere volunt, habentes (inquit) damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt*, etsi non nubendo, tamen volendo; non quia ipsae nuptiae vel ²⁸⁴⁾ talium damnandae iudicentur, sed damnatur propositi fraus, damnatur fracta ²⁸⁵⁾ voti fides, damnatur non susceptio a bono inferiore, sed ruina ex ²⁸⁶⁾ bono superiore. Postremo damnantur tales, non quia coniugalem fidem posterius inierunt, sed quia continentiae primam fidem irritam fecerunt. Quod ut breviter insinuaret Apostolus, noluit eas

dicere habere damnationem, quae post amplioris sanctitatis propositum nubunt, non quia non damnentur ²⁸⁷⁾, sed ne in eis ipsae nuptiae damnari putarentur; sed quum dixisset ²⁸⁸⁾: *nubere volunt*, continuo addidit: *damnationem habentes*, et ligit quare: *quoniam primam fidem irritam fecerunt*, ut voluntas, quae a ²⁸⁹⁾ proposito cecidit, appareat esse damnata ²⁹⁰⁾, sive subsequantur nuptiae sive desint. §. 2. Proinde, qui ²⁹¹⁾ dicunt talium nuptias non esse nuptias, sed potius adulteria, non mihi videntur satis ²⁹²⁾ acute et diligenter considerare quid dicant. Fallit eos quippe similitudo veritatis. Quia enim Christi coniugium dicuntur eligere quae Christiana sanctitate nubunt ²⁹³⁾, hinc argumentantur quidam, dicentes: Si viro suo vivo quae alteri nubit adultera est, sicut ipse Dominus in evangelio ²⁹⁴⁾ diffinit ²⁹⁵⁾, vivo ²⁹⁶⁾ ergo Christo, cui mors ultra non dominatur ²⁹⁷⁾, quae ²⁹⁸⁾ coniugium eius elegerit ²⁹⁹⁾, si homini nubit, adultera est. §. 3. Qui hoc dicunt acute quidem moventur, sed parum attendunt, hanc ³⁰⁰⁾ argumentationem quanta rerum sequatur absurditas. Quum enim laudabiliter etiam vivente viro ex eius consensu continentiam femina Christo vovent, iam ³⁰¹⁾ secundum istorum rationem nulla hoc facere debet ³⁰²⁾, ne ipsum ³⁰³⁾ Christum (quod sentire ³⁰⁴⁾ nefas est) adulterum ³⁰⁵⁾ faciat, cui vivente viro nubit. Deinde quum primae nuptiae melioris sint meriti quam secundae, absit, ut sanctarum viduarum iste sit sensus, ut Christus eis videatur quasi secundum maritus. Ipsum enim habebant et antea ³⁰⁶⁾ (quando viris suis fideliter subditae serviebant) non carnaliter, sed spiritaliter virum, cui ecclesia ipsa, cuius membra sunt, coniunx est, quae fidei, spei et caritatis integritate non ³⁰⁷⁾ in solis virginibus sacris, sed etiam viduis ³⁰⁸⁾ et coniugatis fidelibus tota virgo est. Universae quippe ecclesiae, cuius illae ³⁰⁹⁾ membra sunt, Apostolus dicit: *Aptavi 309) vos uni viro virginem castam exhibere Christo*. Novit autem ille virginem coniugem sine corruptione foetare, quem in ipsa etiam carne potuit mater sine corruptione procreare. §. 4. Fit autem per hanc minus consideratam opinionem, qua putant lapsarum a sancto proposito feminarum, si nupserint, non esse coniugia, non parvum malum, ut a maritis separentur uxores, quasi adulterae sint, non uxores; et, quum volunt illas ³¹⁰⁾ separatas reddere continentiae, faciunt maritos earum adulteros veros, quum suis uxoriis vivis alteras duxerint ³¹¹⁾. §. 5. Quapropter non possum ³¹²⁾ quidem dicere, a proposito ³¹³⁾ meliore lapsas si nupserint feminas, adulteria esse, non coniugia: sed plane non dubitaverim dicere, lapsus et ruinas a castitate sanctiore, quae voventur Deo, adulteriis esse peiores. Si enim (quod nullo modo dubitandum est) ad offensionem Christi pertinet, quum membrum eius ³¹⁴⁾ fidem non servat ³¹⁵⁾ marito, quanto gravius offenditur, quum illi ipsi non servatur fides in eo, quod exigit oblatum qui ³¹⁶⁾ non exegerat offerendum? Quum enim quisque non reddidit quod non imperio compulsus, sed consilio commonitus vovit, tanto magis fraudati voti auget iniquitatem, quanto minus habuit vendendi necessitatem.

C. XLII. *De viduis, quae primam fidem irritam fecerunt.*

Item Gelasius in *epistola ad Episcopos Lucaniae et Bruttiorum*, cap. 23. ³¹⁷⁾

De viduis sub nulla benedictione velandis superius late sufficienter praediximus. Quae si propria voluntate professam pristini coniugii castitatem mutabili mente calca-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLI. m) Nubunt: In aliquot vetustis, et originali legitur: *non nubunt* *), et utraque lectio videtur

ferri posse. Multa vero alia ex ipso B. Augustino sunt emendata.

Quaest. I. C. XXXIX. 263) Ep. 42. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 7. c. 122. — 263) *praecipimus ut sub*: Edd. coll. o. — 264) *debita*: Iv. — *habita*: Edd. coll. o. — 265) *quibus*: ead. — 266) *fuerunt*: orig. — 267) *remitti factas*: Edd. coll. o. — C. XL. 268) hab. A. 1139. — Ivo Pan. in fine l. 8. — 269) *sacrum*: Edd. coll. o. — 270) *observare*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — abest ab Iv. — 271) *decrevitimus*: Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — C. XLI. 272) cf. ad D. 27. c. 2. — Petr. Lomb. Sent. l. 4. dist. 38. — 273) *quod bonum*: Edd. coll. o. — add.: est: Edd. Ven. I. II. — 274) *sed al.*: Edd. coll. o. — 275) *nunc* — *probandus*: ead. — 276) *Matth. c. 19. v. 11.* — 277) *qui*: Edd. coll. o. — 278) *egressa*: ead. — 279) *converso*: Ed. Bas. — *servo*: Edd. rell. — 280) *mulieris*: Ed. Lugd. II. — 281) cf. Dist. 27. c. 4. — 282) *Ap. ait, non quem*: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. 1 Tim. c. 5. v. 11. 12. — 283) *dederunt*: Ed. Bas. — *dederunt*: Edd. rell. — 284) *vel quia*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 285) *fracti*: Edd. coll. o. — 286) *a*: Ed. Bas. — 287) *damnantur*: Edd. coll. o. — 288) *dixissent*: Edd. Ven. I. II.

— 289) *abest* ab Ed. Bas. — 290) *damnanda*: Edd. coll. o. — 291) cf. Dist. 27. c. 2. — 292) *abest* ab Ed. Bas. — *) Ita Ed. Arg. — 293) *Marc. c. 10. v. 11.* — Rom. c. 6. v. 9. — 294) *diffinit*: Edd. coll. o. — 295) *vicit autem Chr.*: ead. — 296) *dominabitur*: ead. — Böh. — 297) *quae ergo*: Edd. coll. o. — 298) *elegerat*: Ed. Bas. — *elegit*: Edd. rell. — 299) *hac argumentatione*: Edd. Lugdd. II. III. — 300) *abest* ab Ed. Bas. — 301) *debeat*: Ed. Arg. — *debebat*: Edd. rell. pr. Bas. — 302) *ipse Christus*: Edd. coll. o. — 303) *consentire*: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 304) *adulterium*: Edd. coll. o. — 305) *ante*: Böh. — 306) *non solum in*: Edd. coll. o. — 307) *vid. et*: non sunt in Edd. Arg. Bas. — 308) *omnia illa*: Edd. coll. o. — 309) *Optavi*: ead. — cf. 2 Cor. c. 11. v. 2. — 310) *eas* — *continentes*: Ed. Bas. — 311) *ducunt*: Edd. coll. o. — 312) *possunt*: Ed. Bas. — 313) cf. supra c. 21. — 314) *abest* ab Ed. Bas. — 315) *servet*: ead. — 316) *quod*: Edd. coll. o. — C. XLII. 317) scr. A. 494. — Burch. I. 8. c. 34. Ivo Decr. p. 7. c. 53. Polyc. I. 4. t. 34. — In Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. adscribitur *Pelagius*.

verint³¹⁸), periculi earum intererit, quali Deum debeant satisfactione placare, quia iuxta Apostolum³¹⁹) primam fidem irritam fecerunt. Sicut enim, si se forsitan continere non poterant, secundum Apostolum³²⁰) nubere nullatenus vetabantur, sic habita secum deliberatione promissam Deo pudicitiae fidem debent custodire. Nos autem nullum talibus laqueum debemus iniicere, sed solum³²¹) adhortationes praemii sempiterni poenasque proponere divini iudicii, ut et nostra sit absoluta conscientia, et illarum pro se rationem Deo reddat intentio. Cavendum est quippe quod de earum moribus actibusque B. Paulus apostolus³²²) testatur. Quod plenius exponere praeterimus, ne sexus instabilis³²³) non tam detineri³²⁴), quam admoneri videatur.

C. XLIII. De eodem. Item Theodorus³²⁵).

Si quis votum virginitatis habens, etc.

Gratian. Quod autem voventes praemisit auctoritatibus debentur ab invicem discedere, quorum vero coniugia auctoritatibus Augustini et Theodori³²⁶) solvenda non sunt, in capitulo de ordinatione clericorum evidenter ostenditur. §. 1. Illud autem Innocentii³²⁷), quo virgines sacras publice nubentes, illo vivente, cui se coniunxerant, prohibentur admitti ad poenitentiam, non ita intelligendum est, ut aliquo tempore excludantur a poenitentia quae digne poenitentiam agere voluerint; sed prohibentur admitti ad poenitentiam quae ab incesti copula discedere noluerint. Post propositum namque sacrae religionis non potest Deo per poenitentiam reconciliari quae ad habitum saecularis professionis redire neglexerit. Tunc enim ille, cui se iunxerat, ei defunctus erit, quem ab illius illicita amplexibus haec poenitentia recesserit, ut isto sit sensus capituli: Quae Christo spiritualiter nubunt, si postea publice nupserint, non eas admittendas esse ad poenitentiam censemus, nisi hi, quibus se iunxerant, de mundo recesserint, eis, subaudiendum est, nubentibus. Tunc enim viri de mundo recedunt, tunc defunguntur, quem ab eorum concupiscentia ipsae poenitentia alienaverint, sicut mundus ei dicitur mortuus, quem suis illecebris non adstringit, et ille perhibetur mortuus mundo, qui nihil in mundo mundi concupiscit. Hoc autem sic intelligendum esse, ex subsequenti exemplo idem Innocentius ostendit, dicens³²⁸): Quaecumque viro vivente alteri nupserit adultera habeatur, nec ei agenda poenitentiae locus concedatur, nisi unus ex his fuerit defunctus. Hoc de derelicta intelligendum est, quae, si vivente viro suo alteri nubit, adultera est, nec ad poenitentiam admittitur, nisi vel primus revertatur in pulverem, de quo sumtus est, vel secundus, ab eius copula cessando, ei moriatur, ut dictum est supra. Quia ergo Christus, cui spiritualiter nubunt, tam non moritur, mors³²⁹) illi ultra non dominabitur, restat, ut ille, cui secundo nubunt, eis moriatur. In utroque autem, nisi sic intelligeretur, esset contrarius Domino, dicenti per Prophetam³³⁰): In quacunque hora peccator conversus fuerit, etc. et cunctis interpretibus divinae legis inveniretur adversus. Probatur illud idem auctoritate illius capituli³³¹), quo devota, quae maritum acceperit, prohibetur ad poenitentiam admitti, nisi vel uterque continentiam professus fuerit, vel illo, cui se iunxerat, de hoc mundo decesserit.

QUAESTIO II. GRATIANUS.

I. Pars. Sequitur secunda quaestio, qua quaeritur, an puellae alteri desponsatae possint renunciare priori conditioni, et transferre sua vota ad alium. (Qu. I.) Hic primum videndum est, an coniugium sit inter eos? (Qu. II.) Secundo, an possint ab invicem discedere? §. 1. eos autem coniuges

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. II. C. II. a) Emendatum est caput hoc ex ipsis Nicolai responsis.

C. III. b) Caput hoc in vetustis exemplaribus coniunctum est superiori, et videtur a collectore ex variis locis B. Augustini, potissimum ex libello de virginitate, confectum.

Quaest. I. C. XLII. 318) calcaverunt: Ed. Bas. — 319) i Tim. c. 5. v. 12. — 320) i Cor. c. 7. v. 9. — 321) solas: Coll. Hisp. — Burch. Iv. — 322) i Tim. c. 5. v. 12. — 323) fragilis atque inst.: Ed. Bas. Lugdd. II. III. — 324) deterreri: Coll. Hisp. — Burch. Iv. — Ed. coll. o. — C. XLIII. 325) cf. Dist. 27. c. 4. — 326) cf. cap. cit. 4. D. 27. — 327) supra ead. c. 10. — 328) cf. cap. 10. cit. — 329) Rom. c. 6. v. 9. — 330) Ezech. c. 33. v. 12. — 331) cf. supra c. 27.

Quaest. II. 1) c. 81. I. de patr. pot. (1. 9.) Ivo Pan. l. 6. c. 1.

esse, et ex definitione coniugii, et auctoritate multorum facile probatur. Sunt enim nuptiae¹) sive matrimonium viri mulierisque coniunctio, individuum vitae consuetudinem retinens. Inter hos autem fuit coniunctio, quae individuum vitae consuetudinem exigebat. Fuit enim inter eos consensus, qui est efficiens causa matrimonii, iuxta illud Isidori²): Consensus facit matrimonium. Item Ioannes Chrysostomus, [id est auctor operis imperfecti, homil. XXXII. in Matth. 3)]:

C. I.

Matrimonium quidem non facit coitus, sed voluntas, et ideo non solvit illud separatio corporis, sed *separatio* voluntatis. Ideo qui dimittit coniugem suam, et aliam non accipit, adhuc maritus est. Nam etsi iam corpore separatus est, tamen adhuc voluntate coniunctus est. Quum ergo aliam acceperit, tunc⁴) plene dimittit. Non ergo qui dimittit moechatur, sed qui alteram ducit.

C. II.

Item Nicolaus Papa ad consulta Bulgarorum, c. 3. 4) 5) Sufficiat secundum leges solus eorum consensus, de quorum⁶) conjunctionibus⁷) agitur. Qui *consensus* si *in nuptiis* solus *forte* defuerit, cetera *omnia* etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur.

Gratian. Quum ergo inter istos consensus intercesserit, qui solus matrimonium facit, patet hos coniuges fuisse. Sed quaeritur, quis consensus faciat matrimonium, an consensus cohabitationis, an carnalis copulae, an uterque? Si cohabitationis consensus matrimonium facit, tunc frater cum sorore matrimonium potest contrahere; si carnalis copulae, inter Mariam et Ioseph non fuit coniugium. Voverat enim Maria se virginem perseveraturam. Unde ait angelo⁸): Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? id est, me non cognituram proposui. Neque enim quia tunc virum non cognoscebat, necesse erat inquiri, quomodo posset filium habere, sed quia nunquam se cognituram proposuerat. §. 1. Si ergo contra suum propositum postea consensit in carnalem copulam, rea facta est voti virginitalis mente, etsi non opere violati. Quod de ea sentire nefas est, sed, sicut Augustinus ait⁹):

C. III.

Beata Maria⁹) proposuit se servaturam¹⁰) votum virginitalis in corde, sed ipsum votum virginitalis non expressit ore. Subiecit se divinae dispositioni, dum proposuit se perseveraturam virginem, nisi Deus aliter ei revelaret. Committens ergo virginitalitatem suam divinae dispositioni consensit in carnalem copulam, non illam appetendo, sed divinae inspirationi in utroque obediendo. Postea vero filium genuit, et quod corde conceperat simul cum viro labiis expressit, et uterque in virginitalitate permansit. §. 1. Consensus ergo cohabitandi et individuum vitae consuetudinem retinendi interveniens eos coniuges fecit. Individua vero vitae consuetudo est talem se in omnibus exhibere viro¹¹), qualis ipsa sibi est, et e converso. Ad individuum itaque consuetudinem pertinet absque legitimi consensu viri et¹²) orationi¹³) aliquando non posse vacare, nec continentiam profiteri. Quia ergo iste consensus fuit inter eos¹⁴), patet eos coniuges fuisse.

C. IV. PALEA.

Ioannes Chrysostomus, [id est, auctor operis imperfecti, hom. XXXII. in Matth. 15)]:

„Omnis res, per quascunque causas nascitur, per eandem dissolvitur. Matrimonium enim non facit coitus, sed voluntas, et ideo non solvit illud separatio corporis, sed *se-

C. IV. c) Palea haec est in multis vetustis codicibus. Initium vero usque ad vers. *Matrimonium* est regula prima de regulis iuris, quae est in Decretalibus. Verba autem homiliae 32. sunt haec: *Omnis res, per quas causas nascitur, per easdem absolvitur. Matrimonium etc.*

Decr. p. 6. c. 1. — 2) cf. infra c. 6. — C. I. 3) Ivo Decr. p. 8. c. 283. Petr. Lomb. Sent. l. 4. dist. 27. — 4) add.: eam: Edd. coll. o. pr. Bas. — Böhm. — C. II. 5) scr. A. 866. — Ans. l. 10. c. 80. Ivo Pan. l. 6. c. 107. Petr. Lomb. lb. — 6) add.: *quarumque*: Edd. coll. o. — 7) *consensu et coniunct.*: ead. pr. Bas. — 8) Luc. c. 1. v. 34. — C. III. 9) Petr. Lomb. l. 4. dist. 30. — 10) *conservaturam*: Edd. Arg. Bas. — 11) *marito*: Ed. Bas. — 12) *abest ab ead.* — 13) add.: *etiam*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 14) *istos*: Ed. Bas. — C. IV. 15) cf. ad c. 1.

paratio¹⁸ voluntatis. Ideo qui dimittit coniugem suam, et aliam non accipit, adhuc maritus est. Nam etsi corpore iam separatus est, tamen adhuc voluntate coniunctus est. Quum ergo aliam acceperit, tunc plane¹⁶) dimittit. Non ergo qui dimittit moechatur, sed qui alteram ducit.¹⁴

Gratian. *Item auctoritate probantur esse coniuges. Ait enim Ambrosius in libro de institutione virginis, c. 6.*¹⁷):

C. V. *Coniugalis pactio, non virginitatis defloratio coniugium facit.*

Quum initiatur coniugium, tunc¹⁹ coniugii nomen adscribitur¹⁸). Non enim¹⁹) defloratio virginitatis facit coniugium, sed pactio coniugalis. Denique quum iungitur²⁰) puella²¹), coniugium est, non quam viri admixtione cognoscitur.

C. VI. *A prima fide desponsationis coniuges verius appellantur.*

*Item Isidorus Etymologiarum lib. IX., c. 7.*²²)

Coniuges verius appellantur a prima desponsationis fide, quamvis adhuc ignoretur inter eos coniugalis concubitus.

C. VII. P A L E A⁴).

Quod conditio interposita non valeat, ex concilio Africano probatur.⁴⁴

C. VIII. *De eodem. P A L E A⁵).*

Quicumque sub conditionis nomine aliquam desponsaverit, et eam postea relinquere voluerit, dicimus, quod conditio frangatur, et desponsatio irrefragabiliter teneatur.⁴⁴

C. IX. *De eodem.*

*Item Augustinus de nuptiis et concupiscentia, lib. I. c. 11.*⁵)²³)

Coniunx vocatur a prima fide desponsationis, quam concubitu non cognoverat²⁴) Ioseph²⁵), nec fuerat cogniturus, nec perierat, nec mendax manserat coniugis appellatio, ubi nec fuerat, nec futura erat ulla carnis²⁶) commixtio. Et infra: §. 1. Propter quod fidele coniugium parentes Christi vocari ambo meruerunt, non solum illa mater, verum etiam ille pater eius, sicut coniunx²⁷) matris eius²⁸), utrumque²⁹) mente, non carne.

C. X. *Triplex bonum coniugii fuit in parentibus Christi.*

*Item in eodem lib. et capite*³⁰).

Omne itaque nuptiarum bonum impletum est in illis parentibus Christi, proles, fides, sacramentum. Prolem cognoscimus ipsum Dominum³¹) Iesum³²); fidem: quia nullum adulterium; sacramentum: quia nullum divortium; solus ibi nuptialis concubitus non fuit, quia in carne peccati fieri non poterat sine illa³³) pudenda carnis concupiscentia³⁴), quae accidit ex peccato, sine qua concipi voluit qui futurus erat sine peccato.

Gratian. *Item in Deuteronomio praecepit Dominus Moysi, dicens*³⁵): Si quis sponsam alterius in agro oppresserit,

morte moriatur, quia uxorem alterius violavit. §. 1. *Item in legibus principum sponsa iubetur lugere mortem sponsi tanquam viri sui.*

*Item in Canonibus invenitur*³⁶):

C. XI. *Frater sponsam fratris post eius mortem ducere non potest.*

Si quis desponsaverit sibi aliquam, et praeveniente mortis articulo eam cognoscere non potuerit, frater eius non potest eam ducere in³⁷) uxorem.

C. XII.

*Item Gregorius Mauricio Imperatori, ob quendam comitem, qui nepotis sui mortui desponsatam duxit uxorem*³⁸).

Qui desponsatam puellam proximi sui acceperit in coniugium, anathema sit ipse, et omnes consentientes ei, quia secundum legem Dei mori decernitur. §. 1. Nam divinae legis est mos, sponsas appellare coniuges, ut in evangelio³⁹): *Accipis Mariam coniugem tuam, et illud in Deuteronomio*⁴⁰): *Si quis cuiuslibet hominis desponsatam puellam in agro vel in quolibet loco oppresserit*⁴¹), *vel abduxerit in domum suam*⁴²), *moriatur*⁴³), *quia uxorem proximi sui violavit; non quae iam uxor erat, sed quae a parentibus uxori fieri debebat. Et infra: §. 2. Sicut*⁴⁴) *nulli Christiano licet de sua consanguinitate vel quam cognatus suus*⁴⁵) *habuit*⁴⁶) *in matrimonium assumere, ita et de consanguinitate uxoris suae.*

C. XIII. *Uxore mortua licet viro aliam ducere, sed non repudiatam vel desponsatam.*

*Item Hieronymus*⁴⁷).

Additur aliud quartum coniugium legitimum. Dum mortua fuerit uxor cuiuslibet, licet illi accipere aliam, sed non repudiatam, nec⁴⁸) desponsatam viro, sed liberam; similiter debet et mulier. Unde et Paulus ait⁴⁹): *Mulier, quae sub viro est, ligata est sub lege viri, quamdiu vivit vir eius. Viro igitur vivente vocatur adultera, si iuncta fuerit alii*⁵⁰) viro. Si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est a lege viri ita, ut non sit adultera, si coniuncta⁵¹) fuerit cum altero viro.

C. XIV. *Post mortem alicuius nullus de eius consanguinitate sponsam accipiat.*

*Item Gregorius*⁵²).

Si quis uxorem desponsaverit, vel eam subarrhaverit, quam postmodum praeveniente die mortis eius nequiverit eam⁵³) ducere in uxorem, tamen nulli de consanguinitate eius licet accipere eam in coniugio⁵⁴). Quod si inventum fuerit factum, separaretur omnino.

C. XV. *De eodem.*

*Item Iulius Papa*⁵⁵).

Si quis desponsaverit uxorem vel subarrhaverit, et⁵⁶) sive

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. d) Pálea haec abest ab omnibus collatis exemplaribus^{*)}, duobus exceptis, in quorum altero emendatione ponitur tanquam summa sequentis capituli. In neutro autem ad finem capituli praecedentis erant verba illa: *Item ex concilio Africano*, et ideo sublata sunt.

C. VIII. e) Haec Pálea etiam in Decretalibus tituli de conditionibus appositis c. *Quicumque*^{**}), et in collectione in quinquaginta partes divisa (quae in tomis conciliorum est post decreta Alexandri III) part. 6. c. 5. citatur ex conc. Africano. Sed in eo, quod exstat, non habetur.

C. IX. f) Sic est restitutum ex Ivone, quum antea citaretur liber de bono coniugali.

Quaest. II. C. IV. 16) plene: orig. — Iv. — Edd. coll. o., in quibus add.: eam. — C. V. 17) Ans. l. 10. c. 1. Ivo Pan. l. 6. c. 14. Decr. p. 8. c. 2. Petr. Lomb. ib. dist. 27. — 18) assumitur: Ivo. — nanciat: Edd. Par. Lugdd. — 19) abest ab Ed. Bas. — Nam non: Edd. roll. — 20) contungitur: Ans. Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 21) mulier: Edd. coll. o. pr. Bas. — add.: viro: Edd. coll. o. — C. VI. 22) Ivo Pan. l. 6. c. 15. Decr. p. 8. c. 3. Petr. Lomb. ib. — C. VII. 23) et Ed. Bas. — Haec est rubrica c. sequi. — C. VIII. 24) et in Comp. l. h. t. c. 1. — Non est inter canones Africanos et videtur auctoris longe recentioris esse. — C. IX. 25) Ivo Pan. l. 6. c. 16. Decr. p. 8. c. 14. Petr. Lomb. ib. — 24) agnoverat: Edd. coll. o. — 25) abest ab orig. (repetitur enim ex antecedentibus) Iv. et Edd. Arg. Bas. Nor. — 26) carnalis: Edd. coll. o. — 27) et cont.: ead. — 28) add.: fuit: ead. pr. Arg. Bas. Nor. — 29) uterque: Ed. Bas. — C. X. 30) Ivo Pan. l. 6. c. 30. Decr. p. 8. c. 16. Petr. Lomb. Sent. l. 4. dist. 30. — 31) Deum: Ed. Bas. — 32) abest ab Iv. — 33) abest ab eod. — 34) conscientia: Ed. Bas. — 35) Deut.

C. XII. g) Apud Anselmum ante hoc caput est hic titulus rubris literis descriptus: *Capitula B. Gregorii doctoris, de linea consanguinitatis edita*. Postea vero est hic alius titulus nigris literis descriptus: *Mauricio imperatori ob delatum quendam comitem, qui nepotis sui mortui desponsatam virginem duxit uxorem*. Deinde sequitur: *Qui desponsatam etc.*

C. XIII. h) Ab Ivone ante hoc caput refertur c. *Tris*. infra 36. q. 2. Neutrum tamen apud B. Hieronymum est inventum.

C. XV. i) Sic est emendatum ex manuscriptis et Magistro. Nam in vulgatis erat: *Iulianus*^{***)}. In Polycarpo

c. 22. v. 25. — C. XI. 36) Hoc est breviarium c. 41. concil. Tribur. — cf. infra c. 15. — 37) abest ab Ed. Bas. — C. XII. 38) Sunt quaedam similia in conc. Gregor. II. (hab. A. 721.) c. 10. ff. — Ans. l. 11. c. 99 (92). Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. lib. 4. dist. 27. — 39) add.: dicitur: Edd. coll. o. — cf. Matth. c. 2. v. 13. — 40) Deut. c. 22. v. 25. — 41) invenit vel op.: Ans. — 42) add.: maritali effectu, praecipiente Domino per Moysen: id. — 43) morte mor.: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 44) cf. C. 35. q. 2. c. 7. — 45) abest ab Ed. Bas. — 46) habuerit: ib. — C. XIII. 47) Caput incertum. — Reg. l. 2. c. 107. Ivo Pan. l. 6. c. 34. Decr. p. 8. c. 41. — 48) vel: Ed. Bas. — 49) Rom. c. 7. v. 2. — 50) alteri: Ed. Bas. — 51) abest ab Iv. — iuncta fuer. alteri: Ed. Bas. — C. XIV. 52) Et in hoc, et in seq. capite videntur Collectores summam c. 41. conc. Tribur. (hab. A. 896.) reddere voluisse. — Petr. Lomb. ib. — 53) abest ab Ed. Bas. — 54) contugem: ead. — C. XV. 55) cf. c. 14. — Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. ib. — 56) ita Edd. Ven. II. Par. Lugdd. — 56) si praev.: Ed. Bas.

praevientis die mortis, sive⁵⁷⁾ irruentibus quibusdam aliis causis minime eam cognoverit, neque eius superstes frater, neque ullus de consanguinitate eius eandem sibi tollat in uxorem ullo unquam tempore⁵⁸⁾.

II. Pars. Gratian. *His omnibus auctoritatibus probatur isti esse coniuges. Sed Augustinus testatur contra, dicens* k)⁵⁹⁾:

C. XVI. *Non est inter eos matrimonium, quos non copulat commixtio sexus.*

Non est dubium, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua commixtio sexus non docetur fuisse.

C. XVII. *Illam mulierem non pertinet ad matrimonium, cum qua non celebratur nuptiale ministerium.*

Item Leo Papa l)⁶⁰⁾.

Quum societas nuptiarum ita a principio sit instituta, ut praeter commixtionem sexuum non habeant in se nuptiae coniunctionis Christi et ecclesiae sacramentum, non dubium est, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse nuptiale ministerium.

C. XVIII. P A L E A.

[Benedictus servus servorum Dei Grandensi Patriarchae salutem, etc. m)⁶¹⁾.]

„Lex divinae constitutionis apostolicam cathedram totius posuit orbis terrarum magistratam⁶²⁾, ut quicquid ubique locorum debatur, ab ea ratio eiusdem requiratur. Affatus est autem nos suis literis eiusdem cathedrae sessorem, ac percunctatus est quidam vestras⁶³⁾ nomine Ioannes, pro conubio filiae suae superstitis, cuius soror defuncta cuidam iuveni, Stephano nomine, simplicibus verbis fuerat desponsata, et ante, quam ad nuptias perveniret, morte praeventa: utrum scilicet cum eodem iuvene possit matrimonium celebrari superstitis filiae, nec ne. Namque testatus est huius rei rationem apud vos haberi ambiguum. Quam Deo docente reddimus⁶⁴⁾ his verbis certissimam. Protoplastus ille, radix et origo nostra, detractam sibi costam in mulierem⁶⁵⁾ videns formatam, prophetico spiritu inter alia protulit⁶⁶⁾: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adheret uxori suae, et erunt duo in carne una.* Quibus verbis innotuit, non aliter virum et mulierem posse fieri unam carnem, nisi carnali copula sibi cohaerent. Qui ergo nequaquam mixtus est extraneae mulieri foedere nuptiali, quo pacto per nuda sponsionis verba possunt una caro fieri, nullatenus valemus intueri. Propinquitas enim sanguinis verbis⁶⁷⁾ dicitur, non verbis efficitur. Sed neque osculum parit propinquitatem, quod⁶⁸⁾ nullam

facit sanguinis commixtionem. Quoniam vero ita prorsus sese habet res Ioannis istius, ut velit⁶⁹⁾ secundam filiam⁷⁰⁾ „illi“ nuptiis copulare, cui primam iam decreverat deponere, censura apostolici⁷¹⁾ magistratus mandamus, hoc absque ullius⁷²⁾ criminis vitio posse fieri, si utriusque partis sederit⁷³⁾ voluntati⁷⁴⁾. Nam cur prohibeatur quod prohibendum nunquam sancta scriptura declarat? Sed neque mundanae leges connumeratis personis, quae⁷⁵⁾ inter se nuptias non contrahunt⁷⁶⁾, de huiusmodi⁷⁷⁾ aliquid dicunt. Ne ergo abnegetis quod negandum nulla ratione docetis⁷⁸⁾.

Gratian. *Item Apostolus* 76) *praecipit, ut uxor reddat debitum viro, et vir uxori, nisi forte ex consensu ad tempus, ut expeditius vacent orationi. Unde datur intelligi, quod sine consensu alterius non licet alteri vacare orationi. §. 1. Item propositum melioris vitae vir sumere non potest sine consensu uxoris, et e converso.*

Unde Gregorius scribit *Theoctistae Patriciae, lib. IX. epist. 39. 77)*:

C. XIX. *Causa religionis coniugia solvi non debent.*

Sunt⁷⁸⁾ qui dicunt, religionis causa coniugia debere dissolvi. Verum sciendum est, „quia“, etsi⁷⁹⁾ hoc lex humana concessit, lex tamen divina prohibuit. Per se enim veritas dicit⁸⁰⁾: *Quod Deus coniunxit homo non separat.* Qui etiam ait: *Non licet dimittere uxorem, excepta causa fornicationis.* Quis⁸¹⁾ ergo huic⁸²⁾ „coelesti“ legislatori contradicat? Scimus, quia scriptum est⁸³⁾: *Erunt duo in carne una.* Si ergo vir et uxor una caro sunt⁸⁴⁾, et religionis causa vir uxorem dimittit⁸⁵⁾, vel mulier virum in hoc mundo remanentem, vel etiam⁸⁶⁾ fortasse ad illicita vota⁸⁷⁾ migrantem, quae est ista conversio⁸⁸⁾, in qua una eademque caro ex parte transit ad continentiam, et ex parte remanet in pollutione? Si vero utrisque conveniat continentem vitam ducere, hoc quis audeat⁸⁹⁾ accusare? quando⁹⁰⁾ certum est, quod omnipotens Deus, qui minora concessit, maiora non prohibuit. Et quidem⁹¹⁾ multos sanctorum novimus cum suis coniugibus et⁹²⁾ prius continentem⁹³⁾ vitam duxisse, et postmodum ad sanctae ecclesiae regimina migrasse. Duobus enim modis sancti viri etiam a licitis⁹⁴⁾ solent abstinere: aliquando, ut merita sibi apud Deum omnipotentem augeant; aliquando, ut anteactae vitae culpas detergant. *Et infra*: §. 1. *Proinde quum boni coniuges aut meritum augere desiderant, aut anteactae vitae culpas delere, ut se ad continentiam adstringant, et meliorem vitam appetant, licet. Si vero continentiam, quam vir appetit, uxor non sequitur, aut quam uxor appetit vir recusat, dividi coniugium non potest⁹⁵⁾, quia scriptum est⁹⁶⁾: *Mulier potestatem sui corporis non habet, sed vir; similiter et vir potestatem sui corporis non habet, sed mulier.**

NOTATIONES CORRECTORUM.

autem citatur: *ex concilio Triburiensi a Iulio Papa confirmato.* In quo titulo subest aliquod mendum.

C. XVI. k) Caput hoc non est inventum apud B. Augustinum, et videtur summa seq. cap.

C. XVII. l) In codicibus epistolarum Leonis impressis et manuscriptis in epist. 90. al. 92. ad Rusticum c. 4., itemque apud Burchardum et Iyvenon longe aliter habet hic locus. *Quum societas, inquit, nuptiarum ita ab initio constituta sit, ut praeter sexuum coniunctionem haberet in se Christi et ecclesiae sacramentum, dubium non est, eam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua non docetur nuptiale fuisse mysterium.* Verum, ut respondeat verbis Gratiani, qui manifeste utitur hoc loco depravato, itemque Magistri, et glossae, et posteriorum doctorum, nihil est in textu mutatum.

C. XVIII. m) Palea haec habetur in plerisque manuscriptis. Est etiam in prima collectione Decretalium Ber-

nardi Papiensis et in altera collectione in 50. partes divisa (quae est inserta tomis conciliorum post decreta Alexandri III.) part. 6. c. 27.

n) Apostoli: In tomis conciliorum est: *censura apostolica.* In collectione prima Decretalium: *censura apostolici magisterii.*

o) Si utriusque partis sederit voluntati: Haec non sunt in collectione concilii inserta.

p) Non contrahunt: In aliquot vetustis, et in prima collectione Decretalium legitur: *nuptias contrahunt* *); in altera autem collectione: *quibus inter se nuptias contrahere non licet.*

C. XIX. q) Conversio: In originali est: *ista migratio vel conversio* **).

r) Et quidem: Haec sunt restituta in suum locum, quae antea transposita fuerant inter vers. *Licet.* et vers. *Si vero* ***).

Quaest. II. C. XV. 57) *stae*: Ed. Bas. — 58) *in temp.*: ib. — C. XVI. 59) Haec est summa cap. sequ. — Petr. Lomb. ib. — C. XVII. 60) In ep. Leonis ad Rusticum (Ep. 107. scr. A. 488. vel 459. Ed. Baller.) haec sane longe aliter habentur, et ita profertur a Burch. l. 9. c. 1. Iv. Decr. p. 8. c. 74. et 189. In Pan. contra l. 6. c. 23. sunt ut ap. Grat. — cf. Cap. l. 7. c. 59. 105. — C. XVIII. 61) Apocrypha est. — cf. Comp. I. l. 4. t. 2. c. 1. — 62) *magistratum*: Ed. Bas. — 63) *nostras*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 64) *reddimus*: Edd. Bas. Lugd. I. — 65) *muliera*: Ed. Bas. — 66) *Gen. c. 2. v. 24.* — 67) *verb. dic.*: non sunt in Ed. Bas. — 68) *quia*: ead. — 69) *cel. se filiam vel nuptis*: mendose ead. — 70) *abest* ab Ed. Arg. — 71) *unius*: Ed. Bas. — 72) *se dederit*: Ed. Ven. II. — 73) *quibus*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — *) ita Edd. coll. o. — 74) *re hui.*: Ed. Bas. — 75) *decretimus*: Edd. Lugd. II. III. — *decrevimus*: Edd. rell. pr. Bas. — 76) *1 Cor. c. 7. v. 3.* — C. XIX.

77) Ep. 45. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — Ans. l. 10. c. 18 (20). Ivo Pan. l. 6. c. 78. Decr. p. 8. c. 189. Petr. Lomb. l. 4. dist. 27. — 78) *si dicunt — sciendum est*: orig. — Ivo. — 79) *si*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 80) *Maith. c. 19. v. 6. 9.* — 81) *quis — una*: non sunt ap. Iv. — 82) *huius lateri legis*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 83) *Gen. c. 2. v. 24.* — 84) *add.*: *et unum corpus*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 85) *dimittat*: Ed. Bas. — 86) *abest* ab ead. et Iv. — 87) *abest* ab orig. et Ivone. — **) *nec tamen* in Ed. Maur. — 88) *audet*: Ed. Bas. — 89) *quum*: Edd. coll. o. — *Quando — Proinde*: non sunt ap. Iv. — Eadem et verba: *Proinde — licet* ommissa sunt ab Ans. — ***) ita in Edd. coll. o., in quibus pro: *Et quidem est: Sic enim.* — 90) *abest* ab Edd. Bas. Lugd. II. III. — 91) *abest* ab Ed. Arg. — 92) *licito*: Böhm. — 93) *licet*: Ivo. — orig. — 94) *1 Cor. c. 7. v. 4.*

C. XX. *Absque viri consensu monasterio mulier deputata ad eius consortium non prohibetur redire.*

Idem *Leoni, Episcopo Catanensi, lib. III. ep. 34.*⁹⁵⁾

Multorum relatione comperimus, hanc apud vos olim consuetudinem tenuisse⁹⁶⁾, ut subdiaconi suis licite miscerentur coniugibus. Quod ne denuo quisquam praesumeret, a Servodei, sedis nostrae diacono, ex auctoritate nostri decessoris⁹⁷⁾ isto est modo prohibitum, ut eodem tempore hi, qui iam uxoris fuerant copulati, unum ex duobus eligerent, id est aut certe nulla ratione ministrare praesumerent, aut a suis uxoris abstinere. Et, quantum dicitur, Speciosus tunc subdiaconus pro hac re ab administratione se suspendit officio, et usque in obitus sui tempus⁹⁸⁾ notarii quidem gessit officium, et a ministerio, quod subdiaconum oportuerat exhibere, cessavit. Post cuius obitum, quia relicta eius Honorata est marito sociata, a tua⁹⁹⁾ fraternitate in monasterio cognovimus destinatum⁹⁹⁾. Ideoque, si, ut fertur, eius se maritus ab administratione suspendit¹⁰⁰⁾, antedictae mulieri non debet officere, quod ad secundam¹⁰¹⁾ coniugii copulationem migravit¹⁰²⁾: praesertim, si non tali mente subdiacono iuncta est, ut a carnis voluptatibus abstinere. Si ergo ita se veritatem, quemadmodum edocti sumus, habere cognoscis, praedictam te mulierem de monasterio per omnia convenit relaxare, ut ad suum maritum sine aliqua possit formidine remeare.

C. XXI. *Ad uxorem redire cogatur qui sine eius consensu religiosam vestem suscepit.*

Idem *Hadrano, Panormitano Notario, lib. IX. epist. 44.*¹⁰³⁾

Agathosa latrrix praesentium quæstæ est, maritum¹⁰⁴⁾ suum contra voluntatem suam in monasterio Urbici abbatis esse conversum. Quod¹⁰⁵⁾ quia ad eiusdem abbatis culpam et invidiam non est dubium pertinere, experientiae tuae praecipimus, ut diligenti inquisitione discutiatur, ne forte cum¹⁰⁶⁾ eius voluntate conversus sit, vel ipsa se mutare promiserit. Et si hoc repererit, et illum in monasterio remanere¹⁰⁶⁾ provideat, et hanc, sicut promisit, mutare compellat. Si vero nihil horum est, nec quondam¹⁰⁷⁾ fornicationis crimen (propter quod viro¹⁰⁸⁾ licet¹⁰⁹⁾ dimittere¹¹⁰⁾ uxorem¹¹¹⁾ praedictam mulierem commississe cognoveris, ne illius conversio uxori relictae in saeculo fieri possit perditionis occasio, volumus, ut maritum suum illi, etiam si iam tonsuratus est¹¹²⁾, reddere debeas omni excusatione¹¹³⁾ cessante, quia¹¹⁴⁾, etsi mundana¹¹⁵⁾ lex praecipit¹¹⁵⁾ conversantis gratia utrolibet invito posse solvi coniugium, divina tamen lex fieri non permittit¹¹⁶⁾. Nam, excepta¹¹⁷⁾ fornicationis causa, vir¹¹⁸⁾ uxorem dimittere nulla¹¹⁹⁾ ratione¹²⁰⁾ conceditur¹²¹⁾, quia post, quam copulatione coniugii viri atque mulieris unum corpus efficitur, non potest ex parte converti, et ex parte in saeculo remanere¹²²⁾.

C. XXII. *Sine consensu uxoris religionis propositum vir sumere non potest.*

Item ex VIII. Synodo¹²³⁾.

Si quis coniugatus¹²⁴⁾ vult converti ad monasterium, non est recipiendus, nisi prius a coniuge castimoniam proficiente fuerit absolutus. Nam si illo vivente illa per incontinentiam alteri nupserit, proculdubio adultera erit. Nec recipitur apud Deum eius¹²⁴⁾ viri conversio, cuius sequitur coniugalis foederis prostitutio. Tales igitur tunc sine culpa sequuntur Christum relicto¹²⁵⁾ saeculo, si habeant ex pari voluntate castitatis consensum.

C. XXIII. *Sine conscientia episcopi viro et uxori causa religionis divertere non licet.*

Item ex Synodo Eugenii Papae II., in Synodo Romana c. 36.¹²⁶⁾

Si vir et uxor divertere pro sola religiosa inter se consenserint vita, nullatenus sine episcopi conscientia fiat, ut ab eo singulariter proviso constituentur loco. Nam uxore nolente¹²⁷⁾, aut altero eorum, etiam pro tali re matrimonium non solvitur.

C. XXIV. *Sine uxoris voluntate viro continere non licet.*

Item Ioannes Chrysostomus hom. I. in Psal. 50. u)¹²⁸⁾

Si tu abstines sine uxoris voluntate, tribuis ei fornicandi licentiam, et peccatum illius tuae imputabitur abstinentiae.

C. XXV. *Vir non est suscipiendus in monasterium, nisi uxor convertatur.*

Item Gregorius Urbico Abbati, lib. V. ep. 49.¹²⁹⁾

Quia Agatho lator praesentium in monasterio dilectionis tuae converti desiderat, hortamur, ut cum omni eum dulcedine dilectioneque¹³⁰⁾ suscipias. Et infra: §. 1. Quem tamen ita suscipiendum esse cognosce, si et¹³¹⁾ uxor illius similiter¹³²⁾ converti voluerit. Nam dum unum utrorumque corpus coniugii copulatione sit factum, incongruum est partem converti, et partem in saeculo remanere.

C. XXVI. *Continentiae vota non licet uxori suscipere, nisi eandem vitam vir eius elegerit.*

Item Nicolaus Papa Carolo Regi¹³³⁾.

Scriptis v) nobis Thietberga¹³⁴⁾ regina, se regia¹³⁵⁾ dignitate vel maritali copula velle exui, et sola vita privata esse contentam desiderare. Cui¹³⁶⁾ nos scripsimus, non aliter hoc fieri posse, nisi eandem vitam coniux eius Lotharius elegerit. *Et in altera epistola † ad Lotharium regem. §. 1. Nam licet v) sit scriptum: Quod¹³⁷⁾ Deus coniunxit homo non separet, Deus tamen, et non homo separet, quando divini amoris intuitu ex consensu utriusque coniugis matrimonia dissolvuntur. Aliter autem fieri mutua separationem vestram prohibemus.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXI. s) Mundana: Habetur Nov. 123. c. 58., ut est divisa apud Iulianum.

C. XXII. t) Si quis coniugatus: Haec usque ad vers. Nam si illo, habentur apud B. Basilium in regulis fusiis disputatis cap. 12. Burchardus quidem, Polycarpus et Ivo part. 8. c. 183. citant totum hoc caput ex dictis Basilii. Idem vero Ivo c. 220. et auctor Panormiae [l. 6. c. 85.] citant epistolam Alexandri II. Landulpho scriptam, in qua hoc idem ex B. Basilio refertur. Et pars prior illius epistolae refertur infra 33. q. 5. *Notificasti.*

Quaest. II. C. XX. 95) Ep. 46. (scr. A. 504.) l. 4. Ed. Maur. — Ans. l. 7. c. 148. Polyc. l. 4. t. 31. — cf. D. 32. c. 2. — 96) fuisse: Edd. coll. o. — 97) praedecess.: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 98) tempora: Edd. Arg. Bas. Nor. — 99) deputatam: orig. — Ed. Bas. — 100) suspendit: Ed. Bas. — 101) secunda — vota: Edd. coll. o. — 102) migraverit: Ed. Bas. — C. XXI. 103) Ep. 50. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — Burch. l. 9. c. 48. Ans. l. 10. c. 19 (31). Ivo Pan. l. 6. c. 84. Decr. p. 8. c. 186. Polyc. l. 6. t. 5. Petr. Lomb. l. 4. dist. 27. — 104) virum: Edd. coll. o. — 105) Quapropter: ead. — Ans., a quo verba seqq. pariter absunt. — 106) permanere: Edd. coll. o. — orig. — Burch. Ans. l. 4. — 107) quoddam: orig. — Burch. l. 4. — 108) abest ab Ans. — 109) add.: etiam: Ed. Bas. — 110) relinquere: orig. — Burch. Ivo Decr. — 111) uxores: Edd. Lugd. II. III. — 112) Sit: Ed. Bas. — 113) prorsus occasione: ead. — 114) quia — permittit: non sunt ap. Burch. et Ivo. — 115) praecipit: Ed. Bas. — 116) permittit: ead. — 117) nisi: Edd. coll. o. — 118) virum: ead. pr. Lugd. I. — Burch. Ivo Decr. — viro: Ivo Pan. — 119) nonnulla: Edd. Ven. I. II. — 120) ratio: Ed. Bas. — 121) con-

C. XXIV. u) Antea citabatur Augustinus de adulterinis coniugiis, apud quem l. 8. c. 4. habetur sententia, sed non verba, quare restitutus est titulus ex Ivone.

C. XXVI. v) Scripsit: Usque ad vers. *Elegerit*, sunt ex epistola Nicolai I. Carolo regi scripta, cuius initium est: *Nunquam dolorem*, et exstat in codice monasterii Dominicanorum.

w) Nam licet: Haec usque ad finem sunt ex epistola eiusdem Nicolai scripta Lothario, cuius initium est: *Audito revertente misse nostro*, et exstat in eodem codice.

cent: Edd. Arg. Bas. — 122) manere: Edd. coll. o. — C. XXII. 123) Imo Basilium, — cf. Corr. — Burch. l. 9. c. 45. Ans. l. 10. c. 20 (22). Coll. tr. p. 2. t. 14. c. 22. Ivo Decr. p. 8. c. 183. Petr. Lomb. et Polyc. lb. — 124) eisdem: Ed. Bas. — 125) derelicto: Edd. coll. o. — C. XXIII. 126) hab. A. 826. — Ivo Pan. l. 6. c. 76. Decr. p. 8. c. 127. Petr. Lomb. lb. — 127) volente: Ivo Pan. — Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. XXIV. 128) Apocrypha habetur. — Ivo Pan. l. 6. c. 79. (ex Aug. de adult. coniug.) Decr. p. 8. c. 130. Petr. Lomb. lb. — C. XXV. 129) Ep. 46. (scr. A. 596.) l. 6. Ed. Maur. — 130) deponitque: Ed. Bas. — 131) abest ab Edd. Ven. II. Par. Lugd. I. — 132) add.: cum eo: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. XXVI. 133) scr. A. 867. — Reg. l. 2. c. 113. Burch. l. 9. c. 49. 53. Ans. l. 10. c. 21 (23). Ivo Pan. p. 6. c. 77. 83. Decr. p. 8. c. 128. 166. Petr. Lomb. lb. — 134) Thetberga: Edd. Bas. Par. Lugd. I. — Theoberga: Edd. rell. — Ivo Pan. — Theoberga: Ivo Decr. — 135) abest ab Ans. Burch. et Ivo. — 136) Cui scripsimus: Ed. Bas. — †) scr. A. eod. — 137) Matth. c. 19. v. 6.

Gratian. *Ecce, quod coniugati sine licentia alterutrius continentiam profiteri non possunt. Sponsi vero, etiam incontinentia quas sibi desponsaverunt, exemplis et auctoritatibus probantur continentiam posse servare. Ut enim refert B. Hieronymus, Macharius, praecipuus inter Christi eremitas, celebrato nuptiarum convivio, quum vespere thalamum esset ingressurus, ex urbe egrediens transmarina petiit, et eremi solitudinem sibi elegit. §. 1. Item B. Alexius, Euphemiani clarissimi filius, similiter ex nuptiis divina gratia vocatus, sponsam deseruit, et nudus Christo famulari coepit. Horum exemplo patet, quod sponsi sponzarum suarum non exquisito consensu continentiam valent profiteri.*

Probatur idem auctoritate Eusebii Papae dicentis¹³⁸⁾:

C. XXVII. Desponsata puella non prohibetur monasterium eligere.

Desponsatam puellam non licet parentibus alii viro tradere; licet tamen illi monasterium sibi eligere.

C. XXVIII. Desponsata impune monasterium potest eligere.

Item Gregorius in Regesto, lib. VI. epist. 20. ad Fortunatum¹³⁹⁾.

Decreta legalia desponsatam, si converti voluerit, nullo omnino censuerunt damno mulctari.

Gratian. *Quum ergo coniugatorum continentia, nisi ex amborum consensu, Deo offerri non valeat; quum vir¹⁴⁰⁾ sui corporis potestatem non habeat, sed mulier, sponsae autem monasterium possint eligere, et sponsi non exquisito consensu sponzarum propositum melioris vitae assumere valeant: patet, quod inter sponsum et sponsam coniugium non est. §. 1. Item quum secundum Augustinum^{x)} illa mulier non pertineat ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse commixtio sexus; item quum secundum Leonem¹⁴¹⁾ illa non pertineat ad matrimonium, cum qua non docetur fuisse nuptiale ministerium: apparet, quod inter sponsum et sponsam coniugium non est. §. 2. Item Nicolaus Papa¹⁴²⁾ praecepit, de his, qui ab adversariis excaecantur, et membris detruncantur, ut ob hanc infirmitatem coniugia talium non soloantur. §. 3. De his autem, qui causa frigida uxoribus debitum reddere non possunt, statuit Gregorius¹⁴³⁾ Papa, ut uterque eorum septima manu propinquorum tactis sacrosanctis reliquiis iureiurando dicat, quod nunquam per commixtionem carnis coniuncti una caro effecti fuissent. Tunc mulier secundas nuptias poterit contrahere; vir autem, qui frigidae naturae est, maneat sine spe coniugii.*

Unde idem^{y)} scribit Veneno, Caralitano Episcopo, ita dicens¹⁴⁴⁾:

C. XXIX. Si mulier probaverit, quod a viro suo nunquam cognita fuerit, separatur.

Quod autem interrogasti¹⁴⁵⁾ de his, qui matrimonio¹⁴⁶⁾ iuncti¹⁴⁷⁾ sunt, et¹⁴⁸⁾ nubere non possunt, si ille aliam,

vel illa alium possit accipere, de¹⁴⁹⁾ his¹⁵⁰⁾ ita¹⁵¹⁾ scriptum^{z)} est¹⁵²⁾: Vir et mulier, si se coniunxerint, et postea dixerit¹⁵³⁾ mulier de viro, quod non possit coire cum ea¹⁵⁴⁾, si potest [per¹⁵⁵⁾ verum iudicium] probare, quod verum sit, accipiat alium.

Gratian. *Ecce, impossibilitas coeundi, si post carnalem copulam inventa fuerit in aliquo, non solvit coniugium. Si vero ante carnalem copulam deprehensa fuerit, liberum facit mulieri alium virum accipere. Unde apparet, illos non fuisse coniuges; alioqui non liceret eis ab invicem discedere, excepta causa fornicationis; et sic discedentes oportet manere inuptos, aut sibi invicem reconciliari. §. 1. Item si sponsa coniunx esset, mortuo sponso remaneret vidua. Si autem vidua esset, vir eius ad sacros ordines conscendere non posset. Maritus enim viduae, aequae sicut et bigamus, sacerdos fieri prohibetur. Ex huius autem copula nullus prohibetur a sacris ordinibus. Ut enim ait Pelagius Papa¹⁵⁶⁾: Nihil est (quantum ad hunc articulum attinet) quod ei obviet de canonicis institutis. Apparet ergo, hos non fuisse coniuges. §. 2. Item si coniuges essent, discussio ab invicem esset divortium. Sed horum separationem negat Ambrosius esse divortium, dicens de B. Maria, quam sibi Ioseph desponsaverat, et in suam duxerat: Ioseph^{a)} nunquam cognovit eam. Nam si vir iustus eam cognovisset, nunquam a se discedere passus esset, nec Dominus, qui uxorem praeceperat a viro non discedere, nisi causa fornicationis, commendans eam discipulo, auctor divortii fuisset. Ecce, commentatio Mariae Ioanni, et detractio Ioseph negatur fuisse divortium, quia Ioseph non cognoverat eam. Unde apparet, eos non fuisse coniuges. Si autem B. Maria, quam sibi Ioseph desponsaverat, et in suam duxerat, coniunx negatur fuisse, multo minus ista, quae simpliciter sponsa erat, coniunx est appellanda.*

C. XXX. Sororem uxoris polluens neutram valet habere.

Item ex Concilio Aurelianensi^{b)} 157):

Qui dormierit cum duabus sororibus, et una ex illis antea uxor fuerit¹⁵⁸⁾, neutram ex ipsis habeat, nec ipsi adulteri¹⁵⁹⁾ unquam in coniugio copulentur¹⁶⁰⁾.

Gratian. *Id est, nec proprias uxori sibi licet reddere debitum, quam sibi reddidit illicitam, sororem eius cognoscendo. Nec etiam post mortem uxoris licet ei, vel adultero¹⁶¹⁾ alicui copulari in coniugio.*

De sponsa vero e contra legitur in Concilio Triburicensi¹⁶²⁾:

C. XXXI. De eo, qui dormivit eum sponsa fratris sui.

Quidem desponsavit uxorem, et dotavit eam, et cum ea coire non potuit; quam clanculo frater eius corrupit et gravidam reddidit. Decretum est, ut, quamvis nupta esse non potuerit¹⁶³⁾ legitimo viro, desponsatam tamen fratri frater habere non possit; sed moechus et moecha fornicationis quidem vindictam sustineant, licita vero coniugia eis non negentur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVIII. x) Secundum Augustinum: Gratianus hic repetit quae sup. c. Non est dubium, et c. Quum societas, ex Augustino et Leone attulit valde corrupta, ut ibi notatum est.

C. XXIX. y) Idem: Hoc idem caput infra 33. quaest. 1. citatur ex Gregorio Ioanni, Ravennati episcopo, itemque a Burchardo et Ivone p. 8. c. 178. In Panormia autem exprimitur: Gregorius iunior^{*}). Sententia vero ipsa refertur ex Gregorio in Decretalibus tit. de frig. et malefic. cap. Laudabilem, et ab Ivone ead. part. cap. 80. ex Capitularibus, ubi habetur lib. 6. cap. 55.

z) Scriptum: Auctor glossae hic ait: in Lombarda, et infra 33. q. 1. hoc eodem loco ait: primo libro capitulari Caroli, scilicet in Lombarda. Nunc habetur Capitul. lib. 6.

Quaest. II. C. XXVII. 138) Est in libro poen. Theodori Cant., qualis editus est a Petito, c. 11. — Burch. l. 8. c. 19. Ivo Decr. p. 7. c. 40. Petr. Lomb. ib. = C. XXVIII. 139) Ep. 23. (scr. A. 597.) l. 7. Ed. Maur. — Ans. l. 10. c. 8. Petr. Lomb. ib. = 140) 1 Cor. c. 7. v. 4. — 141) cf. supra c. 17. — 142) cf. C. 32. qu. 7. c. 25. — 143) cf. C. 33. qu. 1. c. 2. = C. XXIX. *) In Brandiana ed. simpliciter laudatur ex Greg. ad Ioann. Rav. — 144) Ivo Rahnus ep. ad Heribaldum c. 29. (scr. A. 853.) — Reg. l. 2. c. 242. Burch. l. 9. c. 40. Ans. l. 10. c. 26. Ivo Pan. l. 6. c. 115. Decr. p. 8. c. 178. Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 34. — cf. infra C. 33. qu. 1. c. 1. — 145) add.: me: Edd. coll. o. — 146) in matr.: Ed. Bas. — 147) coniuncti: Edd. coll. o. pr. Bas. — 148) sed: Ed. Bas. — 149) abest ab Iv. Burch. — 150) quibus: Edd. coll. o. —

c. 55. additis in extremo his verbis: eo quod iuxta Apostolum non potuit illi reddere suum debitum.

a) Ioseph: Verba B. Ambrosii lib. 2. comment. ad c. 1. Luc. (quae propius accedunt ad hunc locum, quam quae habentur lib. 10. ad cap. 23.) sunt haec: *Utique, si convenissent, nunquam virum proprium reliquisset, nec vir eam iustus passus esset a se discedere. Quomodo autem Dominus divortium praecepisset, quum ipsius sit sententia, quia nemo debet dimittere uxorem, excepta causa fornicationis?*

C. XXX. b) Aurelianensi: Hoc idem infra 32. q. 7. Qui dormierit, videtur citari ex conc. Moguntino. Sed in nullo Aurelianensi aut Moguntino est inventum, quemadmodum neque sequentia in Triburicensi.

Reg. Iv. Burch. — 151) abest ab iisd. et Ed. Bas. — 152) cf. Cap. l. 6. c. 55. — Ivo Decr. p. 8. c. 80. — 153) dicat: Ed. Bas. — 154) illa: ib. — eo: Böhm. — 155) p. v. iud.: non sunt in Cap. et Iv. c. 80., sed ap. Rab. et Reg. Burch. Ans. Iv. ll. ll., apud quos tamen pro: verum: leg.: iustum. — 156) cf. Dist. 34. c. ult. = C. XXX. 157) Ivo ex Vermeriensis hab. A. 752. — Reg. l. 2. c. 115. Burch. l. 17. c. 3. Ivo Decr. p. 9. c. 69. — 158) fuerat: Edd. coll. o. — fuit: Burch. — 159) adultero: Edd. coll. o. — 160) copuletur: Edd. Par. Lugd. — 161) adulterae: Böhm. = C. XXXI. 162) Videtur Burch. l. 17. c. 49. Ivo Decr. p. 9. c. 100. c. 31. conc. Trib. paucis reddere voluisse, quod suo more ante ipsos fecerat Regino l. 2. c. 245. — 163) potuit: Edd. coll. o. pr. Bas.

C. XXXII. Si quis sponsam filii sui oppresserit, simul cum ea sine spe coniugii maneat.

Item ex eodem¹⁶⁴⁾.

Si quis sponsam filii sui oppresserit, et postea filius eius eam duxerit, pater postmodum non habeat uxorem, nec mulier virum. Filius, qui patris facinus ignoravit¹⁶⁵⁾, aliam accipiat.

Gratian. Si illa, quam vir sororis suae cognoverit, perpetuo copulari prohibetur, hic vero, qui sponsam fratris sui corruptit, peracta poenitentia matrimonium contrahere permittitur, apparet, hanc non fuisse coniugem fratris eius. §. 1. Item mulier causa fornicationis a viro suo dimissa aut ei reconciliabitur, aut eo vivente innopta manebit. De sponsa vero contra invenitur in I. libro Capitularium c. 105.¹⁶⁶⁾ et l. VII. c. 183., quibus locis sic legitur:

C. XXXIII. Si sponsus raptam recipere noluerit, liceat sibi alii nubere.

Raptor poenitentia publica mulctetur. Raptae¹⁶⁷⁾ vero, si eam sponsus recipere noluerit, et ipsa eidem crimini consentiens non fuerit, licentia nubendi alii non negetur.

C. XXXIV. De eodem.

Item ex Concilio Toletano^{c)} 168).

Statutum est a sacro conventu, ut si quis sponsam alterius rapuerit, publica poenitentia mulctetur, et sine spe coniugii maneat. Et si ipsa eidem crimini consentiens non fuerit, licentia nubendi alii non negetur. Quod si post haec¹⁶⁹⁾ coniungere se praesumerint¹⁷⁰⁾, utrique¹⁷¹⁾ usque ad satisfactionem^{d)} anathematizentur.

III. Pars. Gratian. Apparet ergo, hanc non fuisse coniugem, cui vivente sponso alteri nubendi licentia non negatur. Quomodo ergo secundum Ambrosium et reliquos Patres sponsae coniuges appellantur, et his omnibus argumentis coniuges non esse probantur? Sed sciendum est, quod coniugium desponsatione initiatum, commixtione perficitur. Unde inter sponsum et sponsam coniugium est, sed initiatum; inter copulatos est coniugium ratum.

Unde Ambrosius^{e)} 172):

C. XXXV. In desponsatione coniugium initiatum.

Quum initiatum coniugium, coniugii nomen asciscitur, non¹⁷³⁾ quum puella viri admixtione¹⁷⁴⁾ cognoscitur.

Gratian. Ecce, quod in desponsatione coniugium initiatum, non perficitur.

C. XXXVI. Coniunctorum commixtio matrimonium perficit.

Item Ambrosius in lib. I. de Patriarchis^{f)} 175).

In omni matrimonio coniunctio intelligitur spiritualis, quam confirmat et perficit coniunctorum commixtio corporalis.

C. XXXVII. Matrimonium sponsali conventionione initiatum, commixtione perficitur.

Item Hieronymus super Abdiam Prophetam^{g)} 176).

Quapropter¹⁷⁷⁾ in filiabus vestris fornicabuntur, et sponsae vestrae adulterae erunt. Notandum est, quod in filiabus dicit fornicationem futuram, et in coniugibus¹⁷⁸⁾ adulteria, quae sponsali conventionione¹⁷⁹⁾ initiantur, et commixtione corporum perficiuntur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXIV. c) In nullo Toletano conc. inventum est. Sed fere eadem leguntur in conc. Remensi Trosleiano, et lib. 1. Capit. cap. 105. et lib. 7. c. 183., in legibus Longobard. lib. 1. tit. de rapt. mul. l. 12.

d) Usque ad satisfactionem: Haec verba non sunt in Trosleiano, neque in Capitularibus; sunt tamen apud Burchardum et Ivonem, qui etiam citant Toletanum^{*)}.

Quaest. II. C. XXXII. 164) Imo ex Compendiensi c. 10., hab. A. 756. — Reg. l. 2. c. 217. Burch. l. 17. c. 18. Petr. Lomb. l. 4. dist. 27. — 165) ignoraverit: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. XXXIII. 166) c. 24. Cap. Aquisgr. dat. A. 816. — Cap. l. 1. c. 99. Ed. Baluz. — Ivo Decr. p. 8. c. 26. — 167) Raptam vero si sponsus: Ivo. — Edd. coll. o. — C. XXXIV. 168) Hoc est c. 24. Cap. Aquisgr. A. 816., relatum in l. 1. c. 99. Cap., et repetitum in Trosleiano c. 8. — Burch. l. 9. c. 37. Ans. l. 11. c. 98. Ivo Decr. p. 8. c. 175. Petr. Lomb. lib. — 169) add.: ipsi: Cap. et conc. Trosle. — et ipsi: Burch. l. 4. — 170) praesumerint: Cap. et conc. Trosle. — Edd. Bas. Ven. I. — 171) uterque — anathematizetur: Edd. coll. o. — *) et Ans. — C. XXXV. 172) cf. supra c. 5. — 173) nisi tunc, quum: Ed. Bas. —

C. XXXVIII. Quum desponsata fuerit tradita et in usum deducta, recte coniunx appellatur.

Item Ambrosius ad Paternum, epist. LXVI.¹⁸⁰⁾

Si quis desponsata sibi et tradita utatur, rite^{e)} coniugium vocatur.

Gratian. Quare autem post nuptialia pacta non statim tradantur sponsae, Augustinus in libro VIII. Confessionum c. 3. ostendit, dicens¹⁸¹⁾:

C. XXXIX. Quare sponsae post pactum non statim tradantur.

Institutum est, ut iam pactae sponsae non statim tradantur, ne vilem habeat maritus datam, quam non¹⁸²⁾ suspiraverit¹⁸³⁾ sponsus dilatat.

Gratian. Iuxta hanc distinctionem intelligenda est illa auctoritas Augustini¹⁸⁴⁾: Non dubium est, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse commixtio sexus. Ad matrimonium perfectum subintelligendum est, tale videlicet, quod habeat in se Christi et ecclesiae sacramentum. Ita et illud Leonis Papae¹⁸⁵⁾ intelligendum est. §. 1. Sed obicitur illud Augustini¹⁸⁶⁾: Inter Mariam et Ioseph fuit perfectum coniugium. Sed perfectum intelligitur non ex officio, sed ex iis, quae comitantur officium coniugii, ex fide videlicet, prole et sacramento. Quae omnia inter Christi parentes fuisse auctoritate Augustini probantur. Sancta ergo, quae de non separando coniugio inducta sunt, de perfecto intelliguntur, quod sponsali conventionione est initiatum, et officio corporalis commixtionis est consummatum. Illa vero, quibus separabile coniugium ostenditur, de initiatum intelliguntur, quod nondum officio sui perfectum est. §. 2. Potest et aliter distingui. Sponsae appellantur coniuges consuetudine scripturae spe futurorum, non effectu praesentium. Unde Ambrosius, quum dixisset¹⁸⁷⁾: Quum initiatum coniugium, non addidit: tunc res vel effectus, sed: tunc nomen coniugii asciscitur, ostendens, tales coniugii nomen habere, non rem vel effectum. Item Augustinus ait¹⁸⁸⁾: „Noli timere accipere Mariam coniugem tuam; coniugem nominavit, quia futura erat uxor.“ Hinc et Beda super Leviticum: Si quis sponsam alterius violaverit, etc. sponsam uxorem dixit, non quae tunc erat, sed quae futura erat uxor. Hinc etiam Hieronymus super Matthaicum in evangelio¹⁸⁹⁾: Quum esset desponsata.

C. XL. Consuetudine scripturas sponsae coniuges, et sponsi viri appellantur.

Genit Ioseph virum Mariae¹⁹¹⁾. Quum virum audieris, suspicio tibi non subeat nuptiarum, sed recordare consuetudinis scripturarum, quod sponsi viri, et sponsae vocentur uxores. Et infra: §. 1. Non ab alio inventa est, nisi a Ioseph, qui paene licentia maritali futurae uxoris omnia noverat. Et infra: §. 2. Ioseph¹⁹²⁾ fili¹⁹³⁾ David, etc. Iam¹⁹⁴⁾ et¹⁹⁵⁾ supra diximus, sponsas uxores appellari¹⁹⁶⁾, quod plenus liber adversus Helvidium docet.

C. XXXV. e) Integer textus affertur sup. ead. Quum initiatum.

C. XXXVI. f) Caput hoc non est inventum apud Ambrosium, neque sequens apud Hieronymum.

C. XXXVIII. g) Rite: Apud B. Ambrosium legitur: utatur, coniugium vocat^{**)}. Sicut etiam apud Ivonem. Et quae antecedunt ac sequuntur ostendunt, aliam fuisse ipsius mentem, atque Gratianus putaverit et auctor Pauromiae.

174) commixtione: ib. — C. XXXVI. 175) Cap. incertum. — Petr. Lomb. l. 4. dist. 30. — C. XXXVII. 176) Cap. incertum. — 177) Os. c. 4. v. 19. — 178) coniugis: Ed. Bas. — 179) coniunctione: Edd. coll. o. — C. XXXVIII. 180) scr. c. A. 390. — Ivo Pan. l. 6. c. 17. Decr. p. 8. c. 101. — **) vocatur: Pan. — C. XXXIX. 181) Ivo Pan. l. 6. c. 10. Decr. p. 8. c. 33. Petr. Lomb. l. 4. dist. 27. — 182) ahest ab Iv. — 183) suspiraverat: Ivo Decr. — suspiravit: Ed. Bas. — 184) cf. supra c. 16. — 185) cf. supra c. 17. — 186) cf. supra c. 3. — 187) cf. supra c. 5. — 188) cf. supra c. 9. — 189) cf. c. id. — 190) ad c. f. v. 18. — C. XL. 191) Matth. c. 1. v. 16. — 192) ib. v. 20. — 193) fili: Böh. — 194) Iam vero sicut: Ed. Bas. — 195) ut: Edd. coll. o. pr. Bas. — 196) add.: c. ead.

C. XLI. De eodem. Idem super Genesim h).

*Egressus*¹⁹⁷⁾ itaque Loth locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias suas. In sequentibus filiae Loth virgines esse¹⁹⁸⁾ dicuntur. Et ipse ad Sodomitas dixit: *Ecce duae filiae meae, quae non cognoverunt virum*. Nunc autem dicitur habuisse generos. Quidam¹⁹⁹⁾ arbitrantur eas, quae viros habuerunt, in Sodomis periisse, et quae virgines erant, cum patre exiisse. Sed Hebraica veritas habet: *Egressus Loth locutus est ad sponso*¹⁾, qui accepturi erant filias eius. *Necdum igitur virgines filiae matrimonio fuerant copulatae*.

Gratian. Unde datur intelligi, quod scriptura sponso generos vocat.

C. XLII. Maria coniunx dicitur more scripturae, quum simpliciter sponsa esset.

Item Ioannes Os aureum hom. IV. ad c. 1. Matth.

Prius, quam²⁰⁰⁾ convenirent. Non dixit, prius, quam in sponsi adduceretur domum. Hunc quippe²⁰¹⁾ morem servabat antiquitas, ut sponsae in sponsorum domibus haberentur. *Quod nunc quoque fieri interdum videmus*. Ut enim²⁰²⁾ generi Loth apud socerum leguntur habitasse²⁰³⁾ cum sponsis nondum sibi copulatis lege coniugii, sic habitabat etiam Maria cum sponso. Et infra: §. 1. Neque enim²⁰⁴⁾ eam voluit de domo expellere, sed dimittere. Et infra: §. 2. *Noli*²⁰⁵⁾ timere accipere Mariam coniugem tuam: Quo sermone sponsam similiter²⁰⁶⁾ indicavit, sicut etiam eos, qui adhuc sponsi sunt, generos appellare scriptura consuevit. Quid enim est accipere²⁰⁷⁾? domi profecto retinere. Iam enim illam mente dimiserat. Et infra: §. 3. Sicut enim postea illam commendavit²⁰⁸⁾ Christus ipse discipulo, sic et nunc angelus copulat sponso, non in foedus solenne coniugii, sed in consortium communis habitaculi.

C. XLIII. Dominus non commendasset matrem discipulo, si eam Ioseph cognovisset.

Idem hom. V. ad idem c. 1. Matth.

Si enim cognovisset eam, et loco habuisset uxoris, quomodo illam Dominus quasi absque solatio, et nihil penitus habentem discipulo commendasset²⁰⁹⁾, iubens illi, ut eam reciperet²¹⁰⁾ in suam?

C. XLIV. Maria uxor Ioseph appellatur, quia sic ab eo putabatur futura.

Item Origenes in eodem, hom. I. Evang. 211)

*Inventa*²¹²⁾ est habens in utero. A B. Ioseph, qui, licet eam non contingeret, futurae²¹³⁾ tamen, ut putabatur, uxoris omnia noverat²¹⁴⁾. Et infra: §. 1. Si tibi uxor nominatur, si desponsata^{k)} tibi esse dicitur, non tamen tibi uxor est, sed Dei unigeniti electa²¹⁵⁾ mater est. Et infra: §. 2. Dico coniugem propterea, ut diabolo virginitatem eius occultem²¹⁶⁾, et ut Iudaeorum pravitatem excludam atque deiiciam, et ut legis instituta non destruiam. In consequentibus²¹⁷⁾ demonstrego, quod nec ista tua coniunx secundum consuetudinem coniugii habeatur, nec iste, qui²¹⁸⁾ generatur, tuus filius esse credatur.

C. XLV. Ad nuptias Mariae Ioseph non pervenit.

Item Gregorius in expositione Evang., hom. XXVI.

Sic quippe²¹⁹⁾ discipulum *Dominus* post resurrectionem

suam dubitare permisit, nec tamen in dubitatione deseruit, sicut ante nativitatem suam habere Mariam sponsum voluit, qui tamen ad eius nuptias non pervenit. Nam ita factus est discipulus dubitans et palpans testis verae resurrectionis, sicut sponsus²²⁰⁾ matris fuerat custos integerrimae virginitatis.

Gratian. Ex his omnibus auctoritatibus apparet, sponsas coniuges appellari spe futurorum, non re praesentium. Quomodo ergo coniuges a prima fide desponsationis appellantur, si ista, quae asseritur sponsa, coniunx esse negatur? Sed a prima fide desponsationis coniunx dicitur appellari, non quod in ipsa desponsatione fiat coniunx, sed quia ex fide, quam ex desponsatione sibi invicem debent, postea efficiuntur coniuges, sicut per fidem dicuntur remitti peccata, non quod ante baptismum per fidem remittantur, sed quia fides est causa, quare in baptismo a peccatis emundamur. §. 1. *Illud autem Ioannis Chrysostomi*²²¹⁾: Matrimonium non facit coitus, sed voluntas; item illud *Ambrosii*²²²⁾: Non defloratio virginitatis, sed pactio coniugalis matrimonium facit, ita intelligendum est: Coitus sine voluntate contrahendi matrimonium, et defloratio virginitatis sine pactioe coniugali non facit matrimonium, sed praecedens voluntas contrahendi matrimonium, et coniugalis pactio facit, ut mulier in defloratione suae virginitatis vel in coitu dicatur nubere viro, vel nuptias celebrare. §. 2. Item *Siricius Papa*²²³⁾ discessionem sponsae a sponso vocat coniugalem separationem. Sed talis discessio dicitur violatio coniugii non iam existentis, sed futuri, ut ex ipsa desponsatione sperabatur. Sic et diabolus dicitur cecidisse a beatitudine, non solum quam tunc habebat, sed etiam ad quam habendam creatus erat. Sic qui merito suae vitae vel scientiae in sacerdotem vel episcopum oligitur, si interim electionem suam cassari meruerit, dicitur amittere sacerdotalem vel episcopalem unctionem, non quam iam acceperat, sed ad quam accipiendam electus erat. Non ergo illa auctoritate sponsa coniunx potest probari. §. 3. Sed concedatur, quod sponsa non sit coniunx, tamen quaeritur, utrum liceat ei renunciare priori conditioni?

Hoc autem prohibetur auctoritate Ancyran Concilii c. 11., in quo statutum sic legitur²²⁴⁾:

C. XLVI. Puellae desponsatae prioribus reddendae sunt, si eis raptas fuerint.

Desponsatae puellas et post ab aliis raptas placuit erui, et eis reddi, quibus ante fuerant desponsatae, etiam si eis a²²⁵⁾ raptoribus vis illata constiterit²²⁶⁾.

C. XLVII. Communionem privetur sponsa, nisi raptorem deserere, et ad sponsum suum redire voluerit.

Item Ioannes VIII. 1) *Rostanno Archiepiscopo*²²⁷⁾.

*Atho*²²⁸⁾ praesentium lator, dum in nostro servitio fideliter excubaret, quendam virum feminam sibi desponsatam conquirerit rapuisse. Et ideo fraternitas tua nostra auctoritate suffulta suffraganeos suos episcopos praesentialiter convocet, et sic unanimi sententia, si sponsam huic raptor non reddiderit, tam idem, quam rapta, si ad pristinum sponsum remeare noluerit²²⁹⁾, omni communionem priventur²³⁰⁾.

IV. Pars. Gratian. Sed aliud est priori conditioni renunciare, et de nuptiis cum alio agere; aliud est rapti, hoc est illicite constuprari.

Unde Isidorus *Etymolog. lib. V. c. 26. ait*²³¹⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLI. h) In hoc capite Gratianus retulit verba glossae ordinariae in cap. 19. Gen. ex Hieronymo.

i) Sponso: Sequebantur haec*): suos, quod quidem magis verum esse videtur ex hoc, quod sequitur, qui accepturi etc., quae sunt expuncta, quia neque apud B. Hieronymum, neque in glossa ordinaria habentur. Ex iisdem

vero addita sunt a vers. *Necdum*, usque in finem, quoniam inde colligitur id, quod vult Gratianus.

C. XLIV. k) Desponsata: Sic est emendatum ex ipsa homilia. Antea legebatur: *etsi**)* in desponsatione uxor***) tibi esse dicitur. Alia etiam nonnulla emendata et addita.

C. XLVII. l) Octavus: Sic est restitutum ex plerisque vetustis et Ivone. In vulgatis erat: *Chrysostomus* †).

Quaest. II. C. XLI. 197) Gen. c. 19. v. 14. — 198) fuisse: Edd. coll. o. pr. Arg. — 199) sed quid: Edd. coll. o. — *) ita Edd. coll. o. — C. XLII. 200) Math. c. 1. v. 18. — 201) enim: Edd. coll. o. — 202) autem: caed. — cf. Gen. c. 1. — 203) habitare: Edd. coll. o. — 204) Math. c. 1. v. 19. — 205) lb. c. 20. — 206) simpliciter: Ed. Bas. — 207) Quid autem est accipere Mariam coniugem tuam: ead. — 208) commendat: ead. — C. XLIII. 209) commendaret: Ed. Bas. — 210) acciperet: ead. — C. XLIV. 211) Non est Origenis. — 212) Math. c. 1. v. 19. — 213) futura: Ed. Bas. — 214) coverat: Edd. Nor. Ven. I. II. — *) si: Ed. Bas. — **) abest ab ead. — 215) aeterni. ead. — aeterna: Edd. rell. — 216) occultarem: Ed. Bas. — 217) sequentibus: Edd. coll. o. —

218) add.: etiam: caed. pr. Bas. — C. XLV. 219) cf. Ioann. c. 30. — 220) sp. fuerat et matr.: Edd. coll. o. pr. Bas. — 221) cf. supra c. 1. — 222) cf. supra c. 5. — 223) cf. infra c. 50. — C. XLVI. 224) hab. A. 314. — Interpr. Dionysii. — Reg. I. 2: c. 155. Burch. I. 9. c. 38. Ans. I. 10. c. 6 (10). Ivo Pan. I. 6. c. 19. Decr. p. 8. c. 170. — 225) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Par. Lugd. — 226) fuerit: Ed. Bas. — C. XLVII. †) ita Edd. coll. o. pr. Bas. — 227) Ep. temporis incertus, ad Rostannum Arelat. ep. scripta. — Ivo Decr. p. 14. c. 64. — 228) Otto: Ed. Bas. — 229) noluerint: Ed. Rom., quod aperte mendosum est. — 230) privetur: Ed. Bas. — C. XLVIII. 231) Ivo Pan. I. 6. c. 53. Decr. p. 8. c. 26. — cf. Serv. ad Virg. Aen. I. 4. v. 217. — cf. C. 36. qu. 1. c. 1. et Corr. lb.

C. XLVIII. *Quid sit raptus?*

Raptus est illicitus coitus, a corrumpendo dictus; unde qui rapta potitur stupro fruitur.

Gratian. *Haec autem non ab alio rapta, sed alii desponsata monstratur. Raptam vero talem dici prohibet Gelasius Papa, dicens*²³²):

C. XLIX. *Ibi raptus admittitur, ubi puella abducitur, de cuius ante nuptiis nihil actum probatur.*

Lex illa praeteritorum principum ibi raptum dixit²³³) esse commissum, ubi puella, de cuius ante nuptiis nihil actum fuerit²³⁴), videatur²³⁵) abducta.

V. Pars. Gratian. *Quod autem in fine capitali subiungitur*²³⁶): etiam si eis a raptoribus vis illata constiterit, ideo additum est, quia raptarum alias se rapiendas exponunt, alias violenter abducuntur. Quolibet ergo modo rapiantur, priori reddendae sunt. Haec autem, ut supra dictum est, non inter raptas, sed inter alias desponsatas connumeratur, et ideo non est huic auferenda, et priori reddenda. §. 1. Sequuntur aliae auctoritates, quibus ista prohibetur nubere secundo, et iubetur redire ad priora vota.

*At enim Siricius Papa Himerio, Episcopo Tarraconensi, epist. I. c. 4.*²³⁷):

C. L. *Puellam alii desponsatam alter accipere non valet.*

De coniugali violatione²³⁸) requisisti, si puellam alteri desponsatam alter in matrimonium possit accipere. Tale ergo^m) connubium anathematizamus, et modis omnibus ne fiat prohibemus²³⁹), quia illa benedictio, quam nupturae sacerdos imponit, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violatur.

Gratian. *Sed auctoritate hac Siricii illa prohibetur ad secunda vota transire, quae in propriam domum est ducta, et cum sponso suo est velata et benedicta. Talius discessione violatur benedictio, quam nupturae sacerdos imponit. Verum hanc necdum sponsus in suam duxerat, nec cum ea benedictionem acceperat. Non ergo hac auctoritate huiusmodi copula prohibetur. §. 1. Item illud Eusebii Papae*²⁴⁰): Desponsatam puellam non licet parentibus alii viro tradere, similiter et de huiusmodi desponsata intelligitur, quae videlicet cum sponso est velata et benedicta. §. 2. Item obicitur illud Gregorii²⁴¹): Quae propter frigiditatem a viro suo separata est, et alii nupta, si vir eius aliam cognoverit, illa est detrahenda secundo, et reddenda primo. Sed eodem modo solvitur, quia ista videlicet cum illo benedictionem acceperat.

C. LI. *Si quis alicui mulieri consensus fidem fecerit, non licet illi aliam ducere. PALEA.*

[Augustinus de fide pactionis, et consensusⁿ)²⁴².]

„Duobus modis dicitur fides, pactionis et consensus. Si aliquis alicui mulieri fidem fecerit pactionis, non debet aliam ducere. Si²⁴³) aliam duxerit, poenitentiam debet²⁴⁴) agere de fide mentita; maneat²⁴⁵) tamen cum illa, quam duxit. Non enim rescindi debet tantum sacramentum. Si autem fecerit fidem consensus, non licet aliam ducere. Si autem duxerit, dimittet²⁴⁶) eam, et adhaerebit priori²⁴⁷).

*Est*²⁴⁸) autem fides pactionis, quando aliquis promittit fidem alicui, quod eam ducet, si permisit ei rem secum habere, vel etiam pro consensu. Fides autem consensus est, quando, etiamsi non stringit manum, corde tamen et ore con-

sentit ducere, et mutuo se concedunt unus alii, et mutuo se suscipiunt.“

C A U S A XXVIII.

GRATIANUS.

Quidam infidelis in coniugio positus ad fidem conversus est, uxore vero odio fidei Christianae ab eo discessit. Ille quandam fidelem in uxorem accepit, qua mortua clericus efficitur. Tandem vilas et scientias merito in episcopum eligitur. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an coniugium sit inter infideles? (Qu. II.) Secundo, an liceat huic aliam ducere priore vivente? (Qu. III.) Tertio, an sit reputandus bigamus qui ante baptismum habuit unam, et post baptismum alteram?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem inter infideles coniugium non sit, nullis auctoritatibus probatur. Ait enim Paulus*¹): Omne, quod non est ex fide, peccatum est. *Coniunctio autem infidelium non est ex fide, et ideo peccatum est. Non est ergo coniugium, quia nullum coniugium peccatum est. Item Augustinus*²): Non est vera pudicitia hominis infidelis cum coniuge sua. *Ubi autem vera pudicitia esse non potest, ibi nec verum coniugium est. Item Ambrosius*^b): Iussit Esdras dimitti uxores alienigenas, per quas ibant ad Deos alienos. Non est enim putandum matrimonium, quod extra Dei decretum est factum. Sed quomodo cognoscitur, est emendandum. *Item Augustinus*^c): Non est ratum coniugium, quod sine Deo est. *Ex his omnibus auctoritatibus probatur, coniugium non esse inter infideles. §. 1. Sed contra alias conveniuntur auctoritates, quibus probatur coniugium esse inter infideles. Quarum prima est illud evangelii, quod Christus ait*²): Erunt quinque in una domo, duo in tres, et tres dividenter in duos. *Deinde, quum personas illas enumerasset, uxorem in virum esse dividendam dixit, et e converso. Item: Qui*³) non odit patrem, aut matrem, aut uxorem, aut sororem propter me, non est me dignus; *uxorem infidelem, non fidelem dixit odio habendam. Item: Omnis*⁴), qui reliquerit domum, aut patrem, aut matrem, aut sororem, vel uxorem propter me, centuplum accipiet etc. *Uxorem in hoc loco infidelem significat, quae propter Christum dimittitur, dum potius ipsa, quam Christi fides deseritur. Item Apostolus*⁵): Si quis frater uxorem habet infidelem, et haec consenserit habitare cum illo, non dimittat illam, et si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. *Item ad Titum*⁶): Hortare adolescentulas, ut diligant viros suos. *Hoc tam de fidelibus quam de infidelibus intelligendum est. Infidelibus namque viri mulieres propensius propter Deum debent obsequi, ut sic viros suos Christo lucrari valeant. Sicut in passione B. Clementis de Theodora et Sisinnio legitur mirabiliter contigisse.*

C. I. *Bigami probantur qui ante baptismum habuerunt unam, et post baptismum alteram.*

*Item Innocentius Papa Rufo et Eusebio, Episcopis Macedonibus, epist. XXII. c. 2.*⁷)

Numquid non erunt admittendi in hereditatis consortium,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. L. m) Tale ergo: In epistolarum Siricii codicibus, et in Codice canonum, et apud ceteros collectores (praeter Panormiam^{*}), et in Capitulari Caroli Basileae impressis lib. 1. c. ult. legitur: *Hoc ne fiat modis omnibus inhibemus*. Sed quoniam in casu fit mentio anathematis, non est mutatum.

C. LI. n) Etiam in Decretalibus tit. de sponsa duor. c. 1. citatur ex Augustino, apud quem non est inventum.

Causa XXVIII. Quaest. I. a) Augustinus:

Quaest. II. C. XLIX. 232) Cap. incertum. — Ans. l. 10. c. 11 (12). — cf. C. 36. qu. 1. c. 2. et c. 6. X. de rapt. — 233) dicit: Edd. Par. Lugd. — 234) fuerat: Edd. coll. o. — 235) videtur: Ed. Bas. — videbatur: Edd. rell. — add.: per violentiam: Ed. Bas. — 236) cf. supra c. 46. — C. L. 237) scr. A. 385. — Reg. l. 2. c. 154. Burch. l. 9. c. 31. Ans. l. 10. c. 9. Ivo Pan. l. 6. c. 18. Decr. p. 8. c. 169. — 238) relatione: Coll. Hisp. — *) In Brandt. ed. leg. ut ap. cett. coll., quibus consonat Coll. Hisp. — 239) interdicitur: Ed. Bas. — 240) cf. supra c. 27. — 241) cf. infra C. 33. qu. 1. c. 2. — C. LI. 242) Cap. incertum. — cf. c. 1. de sponsa duor. Comp. I.

et c. l. X. h. t. — 243) *Mox st.*: Ed. Bas. — 244) *agit*: Edd. coll. o. — 245) *et man. cum*: Edd. Arg. Bas. — 246) *dimittat*: Ed. Bas. — 247) *uxori priori*: ead. — *uxori primas*: Edd. rell. — 248) Haec et ipsa in prima Decr. compil. tanquam pars capituli *Duobus* proferruntur.

Causa XXVIII. Quaest. I. 1) Rom. c. 14. v. 23. — **) ad 1 Cor. c. 7. — 2) Luc. c. 12. v. 52. — 3) Luc. c. 14. v. 26. — 4) Matth. c. 19. v. 29. — 5) 1 Cor. c. 7. v. 12. seqq. — 6) Tit. c. 2. v. 4. — C. I. 7) scr. A. 414. — Burch. l. 4. c. 98. Ivo Pan. l. 6. c. 96. Decr. p. 1. c. 292. p. 8. c. 303. — cf. supra D. 26. c. 8.

qui ex ea suscepti sunt, quae ante baptismum fuit¹⁾ uxor²⁾ eruntque appellandi³⁾ naturales, vel spurii, quia non est matrimonium legitimum (ut vobis⁴⁾ videtur) nisi illud, quod post baptismum assumitur? Ipse Dominus, quum interrogaretur a Iudaeis, si liceret dimittere uxorem, atque exponeret fieri non debere, addidit⁵⁾: *Quod⁶⁾ Deus coniunxit homo non separet.* Ac ne de his putetur⁷⁾ esse locutus, qui⁸⁾ post baptismum uxores sortiuntur, meminerint hoc et a Iudaeis interrogatum, et Iudaeis esse responsum. Quaero, et sollicitus quaero, si una et eadem sit uxor eius, qui antea catechumenus, et postea fit fidelis, filiosque ex ea, quum esset catechumenus, suscepit, et postea alios filios, quum fidelis⁹⁾, utrum sint fratres appellandi, an non habeant postea defuncto patre cum ceteris heriscundae¹⁰⁾ hereditatis consortium, quibus filiorum nomen regeneratio spiritualis creditur¹¹⁾ abstulisse? Quod quum ita sentire atque iudicare absurdum est, quae¹²⁾ (malum) ratio est hoc defendi, et vacua magis opinione iactari, quam aliqua auctoritate roborari¹³⁾, quum non possit inter peccata deputari quod lex praecipit, et Deus iunxit¹⁴⁾?

C. II. *In fidelis potestate sit post baptismum uxorem recipere, quam ante dimiserat.*

Item ex Decreto Eutychemi Papae¹⁵⁾.

II. Pars. Si quis gentilis gentilem uxorem dimiserit ante baptismum, post baptismum in potestate eius erit eam habere, vel non habere.

C. III. *Fidelis infidelem discedentem sequi non cogitur.*
Idem¹⁶⁾.

Simili modo, si unus ex coniugatis baptizatus est, et alter¹⁷⁾ gentilis, et sequi non vult, sicut dicit Apostolus¹⁸⁾, infidelis si discedit¹⁹⁾, discedat.

C. IV. *Sine culpa relinquatur uxor, quae cum fidele habitare noluerit.*

Item Augustinus de fide et operibus, c. 16.²⁰⁾

Uxor²¹⁾ legitima societate coniuncta sine ulla culpa relinquatur, si cum viro Christiano permanere noluerit. Non attenditur, eo modo illam²²⁾ rectissime dimitti, si viro suo dicat: Non ero uxor tua, nisi mihi de latrocinio²³⁾ divitias congeras²⁴⁾, aut nisi solita lenocinia, quibus nostram domum transigebas, etiam Christianus exerceas, aut si quid aliud vel facinorosum vel flagitiosum in viro noverat, quo delectata vel libidinem explebat, vel facilem victum habebat, vel etiam ornatum incedebat. Tunc enim ille, cui uxor haec dicit²⁵⁾, si veraciter egit²⁶⁾ poenitentiam ab operibus mortuis, quando ad baptismum accessit, habetque in fundamento fidem, quae²⁷⁾ per dilectionem operatur, proculdubio plus tenebitur amore divinae gratiae, quam carnis luxuriae²⁸⁾, et membrum, quod eum scandalizat²⁹⁾, fortiter amputabit.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. d) Uxor: Locus Augustini sic habet: *Quamobrem et illud, quod dicunt, veluti probare cupientes, quantum valeat sola fides, ubi Apostolus dicit: Quod si infidelis discedit, discedat: non est enim servituti subiectus frater aut soror in huiusmodi, id est, ut propter fidem Christi etiam ipsa uxor legitima societate coniuncta sine ulla culpa relinquatur, si cum viro Christiano propter hoc, quod Christianus est, permanere noluerit, non attendunt eo modo, etc.* Verum ob glossas, potissimum in vers. Non attenditur, et quoniam Ivo et Panormia habent ut Gratianus, nihil est mutatum.

C. VI. e) In eo libro non exstat, sed apud Hermem

Quaest. I. C. I. 8) fuerit: Ed. Bas. — 9) vel et vel spur.: absunt ab Iv. Pan. et Decr. p. 8. — 10) nobis: Edd. Par. Lugdd. — Iv. Pan. — 11) Matth. c. 19. v. 6. — 12) quos: Edd. coll. o. — 13) credatur: Coll. Hisp. — Coll. cit. — 14) cf. Corr. ad c. 3. D. 26. not. f. — 15) add.: fuerit: Ed. Bas. — esset: Edd. rell. — 16) add.: famitias: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 17) dicitur: Iv. Pan. et Decr. p. 8. — Edd. coll. o. — 18) quae rat. est a. malum defendi: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. — Iv. — 19) probari: Coll. Hisp. — 20) coniuncta: Edd. coll. o. — Iv. p. 1. Pan. Burch. — tangit: Iv. p. 8. — intunxit: Böhm. — C. II. 21) Legitur ap. Theodorum Cant. (Ed. Pett.) c. 11. — Burch. l. 9. c. 59. Iv. Pan. l. 6. c. 27. Decr. p. 8. c. 195. — C. III. 22) Leg. ap. Theodof. l. 1. — Burch. l. 9. c. 60. Iv. Pan. lb. Decr. p. 8. c. 196. — 23) et alt. gent. sequi eum non vult: Ed. Bas. — et alt. gent. est, et qui sequi non vult: Edd. rell. — 24) abest ab Ed. Bas. — cf. 1 Cor. c. 7. v. 15. — 25) discesserit: Ed. Bas. — C. IV. 26) Iv. Pan. l. 7. c. 32. Decr. p. 8. c. 251. — 27) eam: Edd. coll. o. — Iv. — 28) add.: tuo: Ed. Bas. — 29) conferas: Iv. Pan. — congreges: Edd. coll. o. — 30) dicit: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 31) egerit: Edd. coll. o. — 32) Gal. c. 5.

C. V. *Licite dimittitur uxor, quae virum suum cogere quaerit ad malum.*

Idem in sermone Domini in monte, lib. I. c. 27. et 28.

Idololatria³³⁾, quam sequuntur infideles, et quaelibet noxia superstitio fornicatio est. Dominus autem permittit³⁴⁾ causa fornicationis uxorem dimitti. Sed quia permisit, non³⁵⁾ iussit, dedit locum Apostolo monendi, ut qui voluerit³⁶⁾ non dimittat uxorem infidelem, quo³⁷⁾ sic fortassis possit fidelis fieri. Item c. 28.: §. 1. Si infidelitas fornicatio est, et idololatria infidelitas, et avaritia idololatria, non est dubitandum, et avaritiam fornicationem esse. Quis ergo iam quamlibet illicitam concupiscentiam potest recte a fornicationis genere separare, si avaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur, quod propter illicitas concupiscentias non tantum quae in stupris cum alienis viris aut feminis committuntur, sed omnino quaelibet⁴⁰⁾, quae animam corpore male utentem a lege Dei aberrare faciunt, et perniciosae turpiterque corrumpunt, possit sine crimine et vir uxorem⁴¹⁾ dimittere, et uxor virum; quia exceptam facit Dominus causam fornicationis, quam fornicationem (sicut supra commemoratum⁴²⁾ est) generalem et universalem intelligere cogimur. Quum autem ait: *Excepta causa fornicationis, non dixit⁴³⁾, cuius ipsorum, viri an⁴⁴⁾ feminae.* Non enim tantum fornicantem uxorem dimittere conceditur, sed quisquis eam quoque uxorem dimittit, a qua ipse cogitur fornicari, causa utique fornicationis dimittit; velut si aliquem cogat uxor sacrificare idolis. Qui talem dimittit causa fornicationis dimittit, non tantum illius, sed et suae; illius, quia fornicatur: suae, ne fornicetur.

C. VI. *Quae simulacrum facit, nec respicit, dimittatur a viro suo.*

Idem de adulterinis coniugiis, lib. II. c.⁴⁵⁾

Non solum moechatio est illius, quae carnem suam coinquinat, sed etiam quae⁴⁶⁾ simulacrum facit moechatur. Quod si in his factis perseverat, et poenitentiam non agit⁴⁷⁾, recede ab illa, et noli vivere cum illa. Sin autem, et tu particeps peccati illius⁴⁸⁾ eris.

C. VII. *Amore cuiuslibet non est a fide recedendum.*

Item Ambrosius ad Hilarium⁴⁹⁾.

Si infidelis (dicit Apostolus) discedit, discedat; non est enim⁵⁰⁾ servituti subiectus frater aut soror in huiusmodi, id est: si infidelis noluerit esse cum coniuge⁵¹⁾ fidele, hic agnoscat⁵²⁾ fidelis suam libertatem, ne ita se subiectum deputet⁵³⁾ servituti, ut ipsam dimittat fidem, ne coniugem amittat infidelem. Hoc et de filiis⁵⁴⁾ atque parentibus, hoc⁵⁵⁾ de fratribus et sororibus intelligitur, propter Christum omnes⁵⁶⁾ esse dimittendos, quum proponitur ista conditio, ut Christum⁵⁷⁾ dimittat, si illos⁵⁸⁾ secum habere desiderat⁵⁹⁾. Hoc ergo et de domo atque agris, hoc⁶⁰⁾

in libro pastoris, mandato 4., ex quo citat Ivo⁶¹⁾ hoc una cum Palea Ego dixi, infra 34. qu. 1. et 2. Et quoniam in eo mandato tam de viro quam de muliere agitur, est aliqua verborum varietas, sed eadem sententia.

C. VII. f) Sic etiam Ivo; sed habetur apud B. Augustinum epist. 89. Beda 1. Cor. 7. citat ex Augustino ad consulta Hilarii.

g) Christum: Antea legebatur: *ut propter Christum dimittat, si eum secum etc.⁶²⁾* Emendatum est ex epistola B. Augustini. Reliqua vero partim ex ipsa, partim ex vetustis Gratiani codicibus.

v. 6. — 33) luxuria: Edd. coll. o. — 34) scandalizabat: eaed. — C. V. 35) Iv. Pan. l. 7. c. 29. 30. Decr. p. 8. c. 248—50. — 36) 1 Cor. c. 7. v. 15. — 37) et non: Edd. coll. o. — Böhm. — 38) noluerit dimittere: Ed. Bas. — 39) cum quo: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 40) propter qu.: Edd. coll. o. — add.: concupiscentias: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 41) add.: suam: Edd. coll. o. — 42) considerat: eaed. — Iv. — 43) abest ab Ed. Bas. — at: Edd. rell. — 44) aut: Edd. coll. o. — C. VI. 45) Iv. Pan. l. 7. c. 34. Decr. p. 8. c. 243. — 46) nec tamen Pan. — 47) quid: Ed. Bas. — 48) egerit: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 49) eiusdem: Ed. Bas. — C. VII. 49) Ex August. ep. ad Hilarium (ep. 157. Ed. Maur. scr. A. 414.). — Iv. Pan. l. 7. c. 33. Decr. p. 8. c. 253. — 50) abest ab Edd. Ven. II. Par. Lugd. I. — cf. 1 Cor. c. 7. v. 15. — 51) add.: sua: Edd. coll. o. — 52) cognoscat: eaed. — 53) putet: eaed. — 54) fidelibus: Iv. Pan. — 55) filius: Ed. Bas. — fil. et filius: Ed. Arg. — infidelibus fil. et filius: Edd. rell. — 56) add.: et: Edd. coll. o. — Iv. — 57) ita Edd. coll. o. pr. Bas., a qua vox: propter abest. — 58) eum: Iv. — Edd. coll. o. — 59) desideret: Böhm. — 60) hoc est de his: Iv. — et de ceteris: Edd. coll. o.

et de his rebus, quae iure pecuniario possidentur, *hoc loco*⁵⁹⁾ accipiendum⁶⁰⁾ est.

C. VIII. *Quod etiam infideles sunt coniuges, et quod fidei licet dimittere infidelem.*

Item Augustinus ad Pollentium, lib. I. de adulter. coniugiis, c. 13. et 14.⁶¹⁾

III. Pars. Iam nunc illud videamus⁶²⁾, quod ait Apostolus⁶³⁾: *Ceteris autem ego dico, non Dominus*, ad imparia scilicet⁶⁴⁾, *hoc est*, ubi non ambo Christiani fuerant, coniugia locuturus. Quod mihi visum est eum monendo dixisse. Quia enim coniunx fidelis relinquere coniugem licite potuit⁶⁵⁾ infidelem, ideo fieri hoc non Dominus, sed Apostolus prohibet. Quod enim Dominus prohibet fieri omnino non licet. Monet ergo Apostolus, quo⁶⁶⁾ possit esse multorum occasio lucratorum, ut fideles coniuges in relinquendis infidelibus permessa licentia non utantur. Tibi autem videtur, infideles quoque dimitti a fidelibus non licere⁶⁷⁾, quia hoc vetat Apostolus, quum ego dicam licere, quia hoc non vetat Dominus; non tamen expedire⁶⁸⁾, quia hoc⁶⁹⁾ ne fiat monet Apostolus, qui reddit etiam rationem, cur fieri non expediat, quamvis liceat. *Quomodo⁷⁰⁾ enim scis (inquit) mulier, si virum saluum facies? aut unde scis⁷¹⁾ vir, si salvam facies uxorem? quum et superius dixisset: Sanctificatus est *enim* vir infidelis in muliere fidei, et sanctificata est mulier infidelis in fratre⁷²⁾* (hoc est in Christiano). *Alioquin filii vestri, *inquit*, immundi essent: nunc autem sancti sunt.* Sic ad lucrandos coniuges et filios Christo etiam exemplis, quae iam⁷³⁾ provenerant, videtur⁷⁴⁾ hortatus. Cur ergo non expediat infideles⁷⁵⁾ coniuges dimitti a fidelibus, causa evidenter expressa est. Non enim, propter vinculum cum talibus coniugale⁷⁶⁾ servandum, sed ut acquirantur⁷⁷⁾ Christo, recedi ab infidelibus coniugibus Apostolus vetat. Multa sunt enim faciendis non iubente lege, sed libera caritate, et ea sunt in nostris officiis gratiora, quae, quum liceret nobis etiam non impendere, tamen causa dilectionis impendimus. Unde prior Dominus ipse, quum tributum se non debere⁷⁸⁾ monstrasset, solvit tamen, ne scandalizaret eos, quibus ad aeternam salutem gerens hominem⁷⁹⁾ consulebat. Iam vero Apostolus, quemadmodum ista commendat, eius verba testantur⁸⁰⁾, ubi dicit⁸¹⁾: *Quum *enim* sim liber ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrificarem, quum paulo superius dixisset: Numquid non habemus licentiam sororem mducandi et bibendi? numquid non habemus licentiam sororem mulierem circumducendi, sicut ceteri Apostoli, et fratres⁸³⁾ Domini, et Cephas? An ego solus, et Barnabas non habemus potestatem hoc⁸⁴⁾ operandi? Quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vineam, et de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, et de lacte eius⁸⁵⁾ non comedit? Et paulo post: Si alii, inquit, potestatis vestrae⁸⁶⁾ participant, quare⁸⁷⁾ non magis nos? sed non usi sumus hac potestate, sed omnia toleramus, ne quod impedimentum demus evangelio Christi.*

C. IX. *Ab infidelibus coniugibus licet recedere, sed non expedit.*

Idem ibidem, c. 18. et sequentibus⁸⁸⁾.

Sic enim recedere⁸⁹⁾ ab infidelibus uxoribus vel maritis fideles viri vel feminae non prohibentur a Domino, ut⁹⁰⁾ neque iubeantur⁹¹⁾. Nam si dimittere tales coniuges iuberentur, nullus locus esset consilio monentis Apostoli, ne hoc fieret. Nullo enim modo quod Dominus iubet servus bonus *fieri* prohiberet⁹²⁾. *Item paulo post: Quum ergo coepisset⁹³⁾ gentibus⁹⁴⁾ evangelium praedicari⁹⁵⁾, iam⁹⁶⁾*

coniunctos⁹⁷⁾ gentiles gentilibus comperit⁹⁸⁾ coniuges⁹⁹⁾. Ex quibus si non ambo crederent, sed unus aut una infidelis¹⁰⁰⁾ cum fidele consentiret habitare, nec prohiberi a Domino debuit fidelis infidelem dimittere, nec iuberi: ideo scilicet non prohiberi, quia iustitia permittit a fornicante discedere, et infidelis hominis fornicatio est maior in corde, nec vera eius pudicitia cum coniuge dici¹⁰¹⁾ potest, quia omne, quod non est ex fide, peccatum est, quamvis veram habeat fidelis pudicitiam etiam cum infideli coniuge, quae non habet veram. Ideo autem nec iuberi debuerunt fideles ab infidelibus separari, quia non contra iussionem Domini gentiles fuerant¹⁰²⁾ ambo coniuncti. §. 1. Quoniam ergo ab infideli fidelem discedere nec¹⁰³⁾ prohibet, nec iubet Dominus: ideo, ut non discedat, Apostolus dicit¹⁰⁴⁾, non Dominus, habens utique Spiritum sanctum, in quo dare possit utile et fidele consilium. Unde quum dixisset de muliere, cuius vir mortuus fuerit¹⁰⁵⁾: *Beatior autem erit, si sic permanserit, secundum consilium meum, ne quis hoc consilium tanquam humanum, non divinum, contemnendum putaret, adiecit: Puto autem, quod et ego spiritum Dei habeam.* Proinde intelligendum est, etiam ipsa, quae non a Domino iubentur, sed a sancto eius famulo utiliter suadentur, eodem Domino inspirante suaderi. Absit enim, ut quisquam catholicus dixerit, quod suadet Spiritus sanctus non Dominum suadere, quum et ipse Dominus sit, et inseparabilia sint opera Trinitatis. Dicit tamen¹⁰⁶⁾: *De virginibus autem praeceptum Domini non habeo; consilium autem do, non ut hoc consilium alienum existimemus a Domino, quum continuo sequatur, et dicat: tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut fidelis essem.* Secundum Deum ergo dat fidele consilium in eo¹⁰⁷⁾ spiritu, de quo ait: *Puto autem, quod et ego spiritum Dei habeam.* §. 2. Veruntamen aliud est Domini iubentis imperium, aliud¹⁰⁸⁾ conservi¹⁰⁹⁾ secundum misericordiam caritatis, quae illi a Domino est inspirata atque donata, fidele consilium. Aliud¹¹⁰⁾ ibi facere non licet¹¹¹⁾, hic autem licet, ita sane, ut ipsum licitum partim quidem expediat, partim vero non expediat. Expedit tunc, quando non solum per¹¹²⁾ iustitiam, quae coram Domino¹¹³⁾ est, permittitur, sed etiam hominibus nullum ex hoc impedimentum salutis inferitur; velut quum dat consilium non nubendi Apostolus virginibus (unde praeceptum Domini se non habere testatur), licet aliud facere, id est nubere, et minus *quam* continentiae, bonum *tamen* tenere nuptiarum¹¹⁴⁾, ipsumque¹¹⁵⁾ licitum etiam expedit, quoniam in vetita et illicita ruituram carnis infirmitatem sic excipit¹¹⁶⁾ honestate¹¹⁷⁾ nubendi, ut neminem impediatur ad salutem, quamvis magis expediret magisque honestum esset, si virgo consilium, quo praeceptum eam non compellit, arriperet. Tunc etiam¹¹⁸⁾ non expedit id, quod licitum est, quando permittitur quidem, sed usus ipsius potestatis aliis affert impedimentum salutis, sicut est (unde iamdiu loquimur) discessio fidelis coniugis ab infideli, quam non prohibet Dominus praecepto legis, quia coram illo iniusta non est, sed prohibet Apostolus consilio caritatis, quia infidelibus affert impedimentum salutis non solum, quia perniciosissime scandalizantur offensi, verum etiam, quia, quum in alia coniugia ceciderint viventibus eis, a quibus dimittuntur, adulterinis nexibus colligati difficillime resolvuntur¹¹⁹⁾. §. 3. Ideo hic, ubi *id*, quod licet, non expedit, non potest dici, si dimiserit infidelem, bene faciet¹²⁰⁾, si non dimiserit, melius facit, sicut dictum est¹²¹⁾: *Qui dat nuptum¹²²⁾ bene facit, et qui non dat nuptum melius facit; quoniam illud non solum utrumque¹²³⁾ pariter licet (unde*

Quaest. I. C. VII. 59) non sunt ap. Iv. — 60) intelligendum: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — abest a Decr. — C. VIII. 61) Ivo Pan. I. 6 c. 100. — 62) videmus: Edd. Lugdd. II. III. — 63) 1 Cor. c. 7. v. 12. — 64) videlicet: Ed. Bas. — 65) potest: Ivo. — Edd. coll. o. — 66) quod: id. — ead. — 67) hoc lic., quod non: Ed. Bas. — 68) dico exp.: Ivo. — Edd. coll. o. — 69) haec ne fiat: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 70) Quid: Ivo. — cf. 1 Cor. c. 7. v. 16. — 71) add.: inquit: Ed. Bas. — 72) add.: fidei: Edd. Lugdd. II. III. — 73) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 74) add.: Apostolus: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 75) etiam inf.: Iv. — Edd. coll. o. — 76) pactum conl.: id. — ead. — 77) quaerantur in Christo: id. — ead. — 78) add.: solvere: id. — ead. — 79) morem: id. — ead. — 80) testentur: Ed. Bas. — 81) 1 Cor. c. 9. v. 19. et 5—7. — 82) et hic et infra in Edd. coll. o. pr. Bas. est: habuimus. — 83) frater: Iv. — Edd. coll. o. — 84) haec: Ed. Bas. — 85) gregis: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 86) nostrae: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. Lugdd. II. III. — add.: ture: Edd. Bas. Ven. II. — tura: Edd. rell. — Böhm. — 87) nonne mag. et (abest ab Ed. Bas.) nos: Edd. coll. o. — C. IX. 88) Ivo Pan. I. 6 c. 101. — 89) neque rec.: Edd. coll. o. — 90) abest ab Edd. Bas. Lugd. I. — 91) tu-

— 92) prohibet: Edd. coll. o. — 93) add.: etiam: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 94) gentilibus: Edd. Lugdd. — 95) praedicare: Iv. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 96) et: id. — ead. — 97) tunc: Edd. coll. o. — 98) comperisset: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 99) coniugibus: Iv. — Edd. coll. o. — 100) et inf.: id. — ead. — 101) add.: quidem: ead. — 102) fuerunt: ead. — 103) non: ead. — 104) 1 Cor. c. 7. v. 12. — 105) fuerat: Edd. coll. o. — (cf. 1 Cor. ib. v. 40.) — 106) enim: ead. pr. Bas. — Ivo. — add.: Apostolus: Iv. — Edd. coll. o. — (cf. 1 Cor. c. 7. v. 25.) — 107) eodem: Edd. coll. o. — 108) add.: vero: ead. pr. Bas. — 109) serui: Edd. coll. o. — 110) add.: enim: ead. — Iv. — 111) liceret: Edd. Nor. Ven. I. II. — 112) propter: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 113) Deo: Ivo. — Edd. coll. o. — 114) in nuptiis: id. (omissis voc.: quam et tamen) ead. — 115) ips. quoque: ead. — 116) ex-cepti: ead. pr. Lugdd. II. III. — 117) honestas: Edd. Lugdd. II. III. — honestatem: Edd. Bas. Par. Lugdd. — 118) autem: Ivo. — Edd. coll. o. — 119) difficile: id. — ead. — 120) facti: id. — ead. — 121) 1 Cor. c. 7. v. 38. — 122) et hic et infra in Edd. coll. o. et ap. Iv. est: nuptui. — 123) sed ut: ead. — id.

ad nihil horum praecepto Domini quisquam compellitur), sed *etiam* utrumque expedit, aliud minus, aliud amplius. Unde ad id, quod amplius expedit, consilio¹²⁴) Apostoli quicumque potest capere provocatur. Hic autem, ubi de dimittendo vel non dimittendo infidelis¹²⁵) coniugio quaeritur, utrumque quidem pariter licitum est per iustitiam, quae coram Domino est, et ideo nihil horum Dominus prohibet; sed non utrumque expedit propter infirmitates¹²⁶) hominum, et ideo id, quod non expedit, Apostolus prohibet, dante sibi Domino liberum prohibendi locum, quia neque id, quod monet Apostolus, prohibet Dominus, neque id, quod prohibet Apostolus, iubet Dominus. Quod nisi ita esset, neque contra prohibitionem Domini Apostolus aliquid moneret, neque contra iussionem eius aliquid prohiberet. §. 4. Proinde in his duabus causis, una de nubendo vel non nubendo, altera de infideli coniuge dimittendo¹²⁷) vel non dimittendo, aliquid simile invenitur in verbis Apostoli, et aliquid dissimile. Simile quidem¹²⁸), quod ibi¹²⁹) dicit¹³⁰): *Præceptum Domini non habeo, consilium autem do*, et hic dicit: *Ego dico, non Dominus*. Quale est enim: *præceptum Domini non habeo*, tale est: *non dicit Dominus*, et quale est: *consilium*¹³¹) *do*, tale est: *ego dico*. Illud autem dissimile est, quia de nubendo et non nubendo dici potest, hoc bene fieri, illud melius, quoniam utrumque expedit, minus unum, magis aliud; at vero de coniuge infideli dimittendo vel non dimittendo, quoniam unum horum non expedit, aliud expedit, dici non oportet, qui dimittit bene facit, et qui non dimittit melius facit: sed dici oportet, non dimittat, quia, etsi¹³²) licet, non expedit. Sic ergo possumus dicere, melius esse infidelem coniugem non dimittere, quamvis liceat et dimittere, quemadmodum recte dicimus melius esse quod et¹³³) licet et expedit, quam id, quod licet et non expedit. §. 5. His de causis factum est, ut¹³⁴) exponens Domini sermonem, quem prolixum in monte habuit, ubi ventum est ad quaestionem de coniugibus dimittendis vel non dimittendis, adhibitis†) etiam apostolicis testimoniis dicerem, consilium esse Apostoli, non præceptum Domini, ubi ait: *Ceteris autem ego dico, non Dominus*, monens eos, qui haberent¹³⁵) coniuges infideles, ut consentientes habitare secum non dimitterent. Quod utique ideo monendum, non iubendum fuit, quia non tanto pondere prohibendi¹³⁶) sunt homines facere licita, quamvis non expediat, quanto pondere prohibenda¹³⁷) illicita. Si autem alicubi Apostolus etiam illa, quae iubenda sunt, monere dignatus¹³⁸) est, hoc fecit parcendo infirmitati, non praeiudicando iussioni. Unde ipse¹³⁹) dixit: *Non ut confundam vos, haec scribo, sed ut filios *meos* carissimos moneo*; quid habet quaestionis, ubi ait: *Ego dico, non Dominus*; item, ubi ait¹⁴⁰): *Ecce ego Paulus dico vobis, quia, si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*? Numquid etiam hic dixit: *Ego*¹⁴¹) *dico*, non Dominus? Non sunt itaque ista similia, quia etiam illa, quae iubet Dominus, non est indignum neque¹⁴²) contrarium, si eadem monet Apostolus¹⁴³). Monemus enim¹⁴⁴) quos caros habemus, ut faciant Domini praecepta vel iussa. Quum vero ait¹⁴⁵): *Ego dico, non Dominus*, satis ostendit, Dominum non prohibere quod ipse prohibebat¹⁴⁶). Prohibuisset autem Dominus, si esset illicitum. Ergo se-

cundum ea, quae supra *diu* diximus multumque versavimus, licitum¹⁴⁷) erat per iustitiam; sed etiam licitum non erat faciendum propter liberam benevolentiam. §. 6. Tu vero, cui placet ita non fieri quod non vetat Dominus, sed Apostolus, quemadmodum non licet quod vetat Dominus, quum exponere voluisses, quid sibi vellet¹⁴⁸) quod ait: *Ego dico, non Dominus*, quum alloqueretur fideles, quibus essent coniuges infideles, dixisti, quia Dominus iussit, ne coniugia sibi diversae religionis copularentur, et ipsum adhibuisti testimonium Domini dicentis¹⁴⁹): *Non accipies uxorem filio tuo de filiabus alienigenarum, ne traducas eum post Deos suos, et pereat anima eius*. Addidisti etiam verba Apostoli, ubi ait¹⁵⁰): *Mulier alligata est, quam diu vir eius vivit; quod si mortuus fuerit vir eius, liberata est; cui vult nubat: tantum in Domino*. Quod ita exposuisti, ut adiungeres¹⁵¹): id est Christiano. Deinde secutus es, et addidisti: Hoc est ergo Domini praeceptum tam in veteri quam in novo testamento, *ut¹⁵²) non nisi unius religionis et fidei coniugia sibi maneant copulata. Si hoc ergo est Domini praeceptum tam in veteri testamento quam in novo*, et hoc iubet Dominus, hoc docet Apostolus, ut non nisi unius¹⁵³) religionis et fidei maneant copulata coniugia: quare contra hoc¹⁵⁴) Domini iussum, contra doctrinam suam¹⁵⁵), contra praeceptum veteris et novi testamenti iubet Apostolus^h), ut diversae fidei coniugia maneant copulata? Quia Paulus, inquis¹⁵⁶), gentium praedicator et apostolus, iam in coniugio positos non solum monet, sed etiam iubet, ut si unus¹⁵⁷) *aut una* e coniugibus credidisset, alterum *vel alteram* non credentem, secum tamen habitare consentientem, non dimitteret. His verbis tuis aliud hoc esse, aliud illud, satis¹⁵⁸) evidenter ostendis. Illud enim de his coniugiis agitur, quae¹⁵⁹) sibi primitus copulantur, ne nubat femina non¹⁶⁰) suae religionis viro, vel ne vir talem ducat uxorem; id enim (ut dicis) iubet Dominus, docet Apostolus, utrumque praecipit testamentum. Hoc autem diversum esse quis abnuat, ubi¹⁶¹) agitur non de coniungendis, sed de coniunctis? Ambo quippe unius eiusdem¹⁶²) infidelitatis fuerunt, quando coniuncti sunt; sed evangelium quum venisset, alter sine altera, vel altera¹⁶³) sine altero credidit. Si ergo aliud est hoc (quod sine scrupulo ullius dubitationis apparet), cur fidelem¹⁶⁴) cum infideli¹⁶⁵) in coniugio permanere¹⁶⁶) non¹⁶⁷) et Dominus, sicut Apostolus iubet? Nisi forte loco isto vacat¹⁶⁸) quod tam fidenter¹⁶⁹) ipse¹⁷⁰) Apostolus¹⁷¹) ait: *An*¹⁷²) *vultis experimentum accipere eius, qui in me loquitur Christus?* Et utique Dominus est Christus. §. 7. Intelligisne quid dicam? An in hoc explanando aliquanto diligentius immorabor? Attende, ut rem ipsam¹⁷³) tanquam in conspectu considerandam¹⁷⁴) planiore sermone ponamus. Ecce, coniuges duo unius infidelitatis fuerunt¹⁷⁵), quando coniuncti¹⁷⁶) sunt. Nulla de his quaestio est, quae pertineat ad illam Domini iussionem, doctrinamque apostolicam, et praeceptum veteris et novi testamenti, quo prohibetur fidelis cum infideli coniugium copulare. Iam sunt coniuges, et ambo adhuc sunt infideles; adhuc tales sunt, quales fuerunt ante, quam iungerentur¹⁷⁷), qualesque coniuncti sunt. Venit¹⁷⁸) evangelii praedicator, credidit¹⁷⁹) eorum unus ††), aut una; sed ita, ut infidelis cum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. h) Iubet Apostolus: Quae sequuntur usque ad vers. *Iam in coniugio*, addita sunt ex B. Augustino*), quemadmodum et in extremo ad vers. *Vide, ne*

forte, usque ad finem, ut sit perfecta sententia. Multa autem sunt emendata ex eodem originali, cum manuscriptis etiam exemplaribus et Beda collato.

Quaest. I. C. IX. 124) add.: *ut*: Ed. Bas. (cf. Matth. c. 19. v. 12.) — 125) add.: *cum infideli*: ead. — *cum fidei*: Edd. rell. — Ivo. — 126) *infirmitatem*: Edd. coll. o. — 127) et hic et infra §. ead. in Edd. coll. o. est: *dimittenda*. — 128) add.: *illud*: ead. — Ivo. — 129) et *ibi*: Ivo. — Ed. Bas. — *libi*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 130) *dicitur*: Ed. Bas. — (cf. 1 Cor. c. 7. v. 25.) — 131) add.: *autem*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 132) *et licet, tamen non*: Ed. Bas. — *scilicet*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — IV. — 133) *abest* ab IV. et Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 134) *ubi*: Ed. Bas. — *ut ego*: Edd. rell. — IV. — †) *adhibuisti consil. ab Ap. dictum* (abest ab IV. et Ed. Bas.) *non praec. Dom.*: Ivo. — Edd. coll. o. — (cf. 1 Cor. c. 7. v. 12.) — 135) *habent*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 136) *prohibentur*: Edd. coll. o. — 137) add.: *sunt*: ead. — 138) *dignatur*: ead. — IV. — 139) *sic dicit*: ead. — *sic dixit*: IV. — (cf. 1 Cor. c. 4. v. 14.) — 140) Gal. c. 5. v. 2. — 141) *Ecce ego*: IV. — Edd. coll. o. — 142) *vel*: id. — ead. — 143) *et Ap.*: Ed. Bas. — 144) add.: *eos*: Ivo. — Edd. coll. o. — 145) *dixit*: Edd. Lugdd. II. III. — *dicit*: Edd. rell. — 146) *prohibeat*: Edd. Ven. II. Par. — *prohibuerat*: Edd. Bas. Lugd. I. — 147) *si licet*: Ed. Bas. — 148) *velit*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 149) Deut. c. 7. v. 3. — 150) 1 Cor. c. 7. v. 39. — 151) *iungeres*: Edd. coll. o. pr. Bas.

Lugd. II. III. — add.: *in Domino*: Ed. Bas. — 152) verba asteriscis incl. non sunt ap. IV. — 153) *eiusdem*: Ivo. — Edd. coll. o. — 154) *abest* ab IV. et Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 155) *sanctam*: IV. — Edd. coll. o. — *) sunt tamen ap. IV. et in Edd. coll. o. — 156) *inquit*: id. — ead. — 157) *alter*: id. — ead. — 158) add.: *quidem*: id. — ead. pr. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 159) *quae non sunt prim. copulata*: Ivo. — Edd. coll. o. — 160) *nisi*: ead. — 161) *ibi*: ead. pr. Lugdd. II. III. — add.: *ergo*: Ed. Bas. — 162) *et eiusd.*: Böhm. — *eiusdemque*: Ivo. — Edd. coll. o. — 163) *alta sine alio*: Ed. Bas. — 164) *virum fid.*: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 165) *inf. coniuge*: Edd. coll. o. — 166) add.: *non licet*: Ivo. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 167) *nonne et*: ead. — *nam et*: IV. — 168) add.: *illud*: Ivo. — Edd. coll. o. — 169) *fideliter*: id. — ead. pr. Arg. Lugdd. II. III. — 170) *abest* ab Iisd. pr. Lugdd. II. III. — 171) *abest* ab Ed. Arg. — 172) 2 Cor. c. 13. v. 3. — 173) add.: *explanandam*: Ivo. — Edd. coll. o. — 174) *declarandam*: id. — ead. pr. Lugdd. II. III. — 175) *ita fuer.*: id. — Edd. Bas. Lugd. I. — 176) *iuncti*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 177) *coniungerentur*: IV. — Edd. coll. o. — 178) *Venitque*: ead. pr. Lugdd. II. III. — 179) *credidit*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — ††) *aut un.*: IV. — Edd. coll. o.

fideli habitare consentiat. Iubet fideli Dominus, ne¹⁸⁰⁾ infidelem dimittat, an¹⁸¹⁾ non iubet? Si dixeris, iubet, reclamat Apostolus: *Ego dico, non Dominus*. Si dixeris, non iubet, causam requiro. Neque illam mihi responsurus es, quam tuis literis indidisti, quia Dominus¹⁸²⁾ prohibet fideles infidelibus iungi. Hic enim nullo modo est ista causa; de¹⁸³⁾ iam iunctis¹⁸⁴⁾ loquimur, non de iungendis¹⁸⁵⁾. Si ergo tu¹⁸⁶⁾ causam non invenisti, cur non vetet Dominus quod vetat Apostolus: (cernis *enim* iam, ut existimo¹⁸⁷⁾, non esse ipsam¹⁸⁸⁾, quam esse putaveras) *vide, ne forte illa sit, quae mihi visa est et tunc proferenda, et nunc defendenda: ut scilicet illud intelligamus dicere Dominum, quod habet coram illo nullo modo transgredienda iustitia, id est quod ita iubet aut vetat, ut aliud facere omnino non liceat*.

IV. Pars. Gratian. *Contra invenitur in Concilio Toletano IV. c. 62.*¹⁸⁹⁾:

C. X. *Nisi ad fidem Iudaeus accesserit, separetur ab uxore fideli.*

Iudaei, qui Christianas mulieres in coniugio habent, admoveantur ab episcopo civitatis ipsius¹⁹⁰⁾, ut, si cum eis permanere cupiunt, Christiani efficiantur. Quod si admoverint, separentur, quia non potest infidelis in eius permanere coniunctione, quae iam in Christianam translata est fides. Filii autem, qui ex talibus nati existunt¹⁹¹⁾, fidem atque conditionem matris sequantur. Similiter *et* hi¹⁹²⁾, qui procreati sunt de infidelibus mulieribus et fidelibus viris, Christianam sequantur religionem, non Iudaicam superstitionem.

Gratian. *Verum hoc ideo statutum est, ne, dum fidelis salutem quaerit infidelis, potius ipse cum ea infidelitatis perditionem inveniat. Unde in eodem Concilio c. 59. tam de filiis Iudaeorum quam ceteris ad fidem venientibus statutum est, ut infidelium consortia evitent*¹⁹³⁾:

C. XI. *A parentum infidelium separentur consortio fideles filii, ne eorum involvantur erroribus.*

Iudaeorum filios vel filias, ne parentum ultra involvantur erroribus, ab eorum consortio separari decernimus¹⁹⁴⁾, deputatos¹⁹⁵⁾ aut monasteriis, aut Christianis viris, aut mulieribus Deum timentibus, ut sub eorum conversatione cultum fidei discant, atque in¹⁹⁶⁾ melius instituti tam in moribus quam in fide proficiant.

C. XII. *Iudaeis ad fidem venientibus cum infideli nulla sit communio.*

*Item in eodem, c. 61.*¹⁹⁷⁾

Saepe malorum consortia etiam bonos corrumpunt; quanto magis eos, qui ad vitia prona sunt? Nulla igitur ultra communio sit Hebraeis ad fidem Christianam translatis cum his, qui adhuc in veteri ritu consistunt, ne forte eorum participatione¹⁹⁸⁾ subvertantur. Quicumque ergo ex his, qui baptizati sunt, amodo infidelium consortia non vitaverint, et hi Christianis donentur, et illi¹⁹⁹⁾ publicis caedibus deputentur.

C. XIII. *Cum Iudaeis nec manducandum, nec habitandum, nec ab eis medicamentum accipiendum est.*

*Item ex VI. Synodo, c. 11.*²⁰⁰⁾

Nullus eorum, qui in sacro sunt ordine²⁰¹⁾, aut laicus

azyma Iudaeorum²⁰²⁾ manducet, aut cum eis habitet†), aut aliquem eorum in infirmitatibus suis vocet, ut medicinam ab eis percipiat, aut cum eis in balneo lavet. Si vero quisquam hoc fecerit, si clericus est, deponatur, si laicus²⁰³⁾, excommunicetur.

C. XIV. *Clerici sive laici vitent Iudaeorum convivia, nec eos ad sua consortia recipiant.*

*Item ex Concilio Agathensi, c. 40.*²⁰⁴⁾

Omnes deinceps clerici sive laici Iudaeorum convivia evitent²⁰⁵⁾, nec eos ad convivium quisquam²⁰⁶⁾ accipiat²⁰⁷⁾, quia, quum apud Christianos communibus cibis non utantur, indignum atque sacrilegum est eorum cibos a Christianis sumi, quum ea, quae Apostolo²⁰⁸⁾ permittente nos sumimus, ab illis iudicentur immunda, ac sic inferiores incipiant esse Christiani, quam Iudaei, si nos quae ab illis apponuntur utamur, illi vero a nobis oblata contemnant.

V. Pars. Gratian. *Ex his itaque evidenter colligitur, coniugium esse inter infideles. Illud vero Apostoli: Omne*²⁰⁹⁾, quod non est ex fide, peccatum est, non ita intelligendum est, ut quicquid sit ab infidelibus credatur esse peccatum, sed omne, quod contra conscientiam fit, aedificat ad gehennam. Unde Ambrosius¹⁾: Peccatum est, quod aliter fit quam probatum est. §. 1. *Item Augustinus*²⁾ super eundem locum: Omne, quod aliter fit quam probatum est, peccatum est; non tamen omne, quod fit cum fide, bonum est. Ignorantia enim, quae est ex culpa, nocet. *Hinc etiam Apostolus ait*³⁾: Beatus, qui non iudicat semetipsum in eo, quod probat, id est qui non facit damnabilem⁴⁾ semetipsum, aliter faciendo quam probet esse faciendum. *Vel omne, quod non est ex fide, dicitur esse peccatum, quia quicquid ea fide non fit, ut ad aeternam valeat salutem, inutile reputatur apud Dominum. Unde Augustinus ait: Omnis infidelium vita peccatum est, nec valet esse bonum quod fit absque Deo*⁵⁾. Ubi enim deest agnitio aeternae et incommutabilis veritatis, falsa virtus est etiam in optimis moribus. §. 2. *Item quum dicitur: non est vera pudicitia hominis infidelis cum coniuge sua, negatur pudicitia esse vera quantum ad effectum, ad praemium videlicet aeternae salutis. Sicut enim apud haereticos sacramenta negantur esse vera, non quantum ad formam, sed quantum ad virtutem, sic et virtutes negantur esse verae apud infideles, non quin verae in eis sint, iuxta illud Hieronymi: Virtutibus*⁶⁾ Romani promeruerunt imperium, sed quia effectu carent aeternae salutis. §. 3. *Item illud Ambrosii*⁷⁾: Non est putandum matrimonium, quod extra Dei decretum factum est; sed quum cognoscitur, est emendandum, non ostendit coniugium non esse inter infideles. Nullo enim Domini praecepto gentiles prohibentur coniungi gentilibus. Nec ergo eorum coniugium extra Dei decretum fit. Illa itaque auctoritate iubentur separari ab invicem qui contra Dei vel ecclesiae decretum copulati sunt, utpote infideles cum fidelibus, vel consanguinei cum consanguineis, vel affines cum affinibus. Hi omnes, si sibi invicem copulati fuerint, separandi sunt.

*Hinc etiam Ambrosius in libro de Patriarchis, lib. I. de Abraham, c. 9.*²¹²⁾:

C. XV. *Fideles infidelibus non sunt coniugio copulandi.*

Cave, Christiane, gentili aut Iudaeo filiam tuam tradere. Cave, inquam†), gentilem, aut Iudaeam atque alienigenam, hoc est haereticam, et omnem alienam a fide tua

NOTATIONES CORRECTORUM.

V. Pars. i) Unde Ambrosius: Referuntur verba glossae ordinariae in eum Pauli locum. Verba autem Ambrosii in eundem locum sunt haec: *Roete peccatum appellat quod aliter fit quam probatum est.*

k) Item Augustinus: Haec non sunt inventa apud B. Augustinum, sed a vers. *Non omne*, usque ad vers. *Nocet*, sunt ex eadem glossa ordinaria ibidem.

l) *Damnabilem*: in glossa interlineari ibidem haec

leguntur: *qui non facit se damnabilem nocendo aliis de suo bono.*

m) Absque Deo: Apud B. Augustinum et in glossa ordinaria legitur: *et nihil est bonum sine summo bono.* Reliqua vero ut apud Gratianum.

n) *Virtutibus*: Haec non sunt reperta apud B. Hieronymum. Sententia elici potest ex B. Augustino in quinto de civit. Dei, c. 12. usque ad 15.

Quaest. I. C. IX. 180) ut non: Ed. Bas. — ut: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 181) aut: Ed. Bas. — 182) add.: *videlicet*: Edd. coll. o. — 183) *quia de*: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugdd. — 184) *coniunctis*: Iv. — Edd. Lugdd. II. III. — 185) *contungendis*: id. — Edd. coll. o. — 186) *tuam*: id. — caed. pr. Lugdd. II. III. — 187) *aestimo*: id. — caed. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 188) add.: *causam*: id. — Edd. coll. o. — C. X. 189) hab. A. 693. — 190) *illius*: Edd. coll. o. — 191) *sunt*: caed. — 192) *illi*: caed. — C. XI. 193) Burch. I. 4. c. 83. Ivo Pan. I. 1. c. 73. Decr. p. 1. c. 277. — 194) *decrevit*: Ed. Bas. — 195) *deputandos*: Edd. coll. o. pr. Bas. — *tradique*: Ivo. — 196) *abest* ab Ed. Bas. —

C. XII. 197) Burch. I. 4. c. 84. Ivo Pan. I. 1. c. 74. Decr. p. 1. c. 278. — 198) *participio*: Coll. Hisp. — 199) *hi*: Ed. Bas. — C. XIII. 200) Ivo ex Trullana, hab. A. 692. — Ivo Decr. p. 13. c. 116. — 201) add.: *constituit*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 202) *eorum*: Edd. coll. o. — †) *communicet*: Ed. Bas. — 203) *laic. vero*: ead. — *si laic. vero*: Ivo. — C. XIV. 204) hab. A. 506. — Ivo Decr. p. 13. c. 117. — 205) *vitent*: Edd. coll. o. — 206) *quisquis*: Coll. Hisp. — 207) *excipiat*: ead. — Ed. Bas. — 208) cf. 1 Tim. c. 4. — 209) Rom. c. 14. v. 23. — 210) ib. v. 22. — 211) supra ead. in princ. — C. XV. 212) Petr. Lomb. I. 4. dist. 39. — †) *inquit*: Edd. coll. o.

uxorem accersas²¹³) tibi. Prima coniugii fides castitatis gratia est. *Et infra: §. 1.* Si Christiana sit, non est satis, nisi ambo initiati sitis sacramento baptismatis. Simul ad orationem nocte vobis surgendum est, et coniunctis precibus obsecrandus²¹⁴) Deus.

C. XVI. *Cum haereticis catholici non misceant coniugia. Item ex Concilio Agathensi, c. 67.*²¹⁵)

Non oportet cum hominibus haereticis miscere connubia, et²¹⁶) vel filios vel filias dare, sed potius accipere, si tamen se profiteantur²¹⁷) Christianos esse futuros et²¹⁸) catholicos.

C. XVII. *Christiana communione careat qui Iudaicae pravitati coniugali se vinculo sociat.*

*Item ex Concilio Urbanensi*²¹⁹)

Si quis Iudaicae pravitati coniugali²²⁰) societate iungitur, sive²²¹) Christiana Iudaeo, sive Iudaea Christiano mulier carnali consortio misceatur²²²), quicumque eorum tantum nefas admisisse cognoscitur²²³), a Christiano coetu atque convivio, et a communione ecclesiae protinus segregetur²²⁴).

Gratian. *Item illud Augustini*²²⁵): Non est ratum coniugium, quod sine Deo est, non negat coniugium esse inter infideles. *Coniugium enim aliud est legitimum et non ratum, aliud ratum et non legitimum, aliud legitimum et ratum. Legitimum coniugium est, quod legali institutione vel provinciae moribus contrahitur. Hoc inter infideles ratum non est, quia non est firmum et inviolabile²²⁶) coniugium eorum. Dato enim libello repudiis licet eis recedere ab invicem, et aliis copulari lege fori, non lege poli, quam non sequuntur. Inter fideles vero ratum coniugium est, quia coniugia, semel inita inter eos, ulterius solvi non possunt. Horum quaedam sunt legitima, veluti quum uxor a parentibus traditur, a sponso dotatur, et a sacerdote benedicitur. Haec talia coniugia legitima et rata appellantur. Illorum vero coniugia, qui contentis omnibus illis solennitatibus solo affectu aliquam sibi in coniugem copulant, huiusmodi coniugium non legitimum, sed ratum tantummodo esse creditur.*

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

*Quod vero uxore vivente alteram ducere non possit*²²⁷), testatur scriptura²²⁸), dicens: Alioquin si disceditis ab invicem, et volentes cohabitare dimittitis, et aliis vos copulaveritis, adulteri eritis, et filii vestri, qui postea nascentur, erunt immundi, id est spurii.

C. I. *Non potest quis post baptismum alteram ducere vivente ea, quae ante baptismum sibi fuerit virgo copulata.*

*Item ex Concilio Meldensi, c. 1.*²²⁹)

Si quis habuerit uxorem virginem ante baptismum, vivente illa post baptismum alteram habere non potest. Crimina enim in baptismo solvuntur, non coniugia.

Gregorius autem contra testatur, dicens²³⁰):

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVII. o) Eadem sententia quibusdam verbis mutatis habetur in conc. Arvernensi c. 6. Et similia sunt in Aurelianensi II. c. 19.

p) Inviolabile: Sic in omnibus vetustis exemplaribus, quae collata sunt. In vulgatis legebatur: *et ideo violabile*²³¹).

Quaest. II. a) Non possit: In vulgatis sequebantur haec: *qui infidelem dimisit*²³²), quae in manuscr. exemplaribus non habentur.

b) Scriptura: Haec non sunt verba ipsa scripturae, sed in glossa ordinaria ex Ambrosio ad ea verba 1. Cor. 7. *alioquin filii vestri etc.*, haec leguntur: *Si dimittitis, invicem nolentes cohabitare, et aliis vos copulatis, adulteri estis, et filii vestri spurii, et ideo immundi.*

C. II. c) Haec non sunt inventa apud B. Gregorium,

Quaest. I. C. XV. 213) non acc.: Edd. Arg. Bas. — accipere: Edd. rell. — 214) adorandus: Ed. Bas. — observandus: Ed. Arg. — C. XVI. 215) hab. A. 506. — cf. tamen ad c. 30. D. 23. — eadem fere sunt in conc. Laod. c. 31., Burch. I. 9. c. 78. Iv. Decr. p. 8. c. 204. — 216) vel et — et: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 217) profitentur: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — Coll. Hisp. — 218) abest a Coll. Hisp. — C. XVII. 219) c. 4. conc. Arvern. hab. A. 535. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 39. — 220) iugali soc. coniug.: Coll. Hisp. — 221) id est, si seu: ead. — 222) misceantur: Edd. Lugdd. II. III. — 223) noscuntur: Coll. Hisp. — 224) segregentur: ead. — separetur: Ed. Bas. — 225) supra ead. in princ. — 226) Ita Edd. coll. o. pr. Bas.

C. II. *Licet fideli aliam ducere uxorem, quam*²³³) *Christianae fidei odio infidelis dimittit.*

*Si*²³⁴) *infidelis discedit*²³⁵) *odio Christianae fidei, discedat. Non est enim frater aut soror*²³⁶) *subiectus servituti in huiusmodi. Non est enim dimisso peccatum propter Deum, si alii se copulaverit. Contumelia quippe creatoris solvit ius matrimonii circa eum, qui relinquitur. Infidelis autem discedens et in Deum peccat, et in matrimonium, nec est ei fides servanda coniugii, qui propterea discedit, ne audiret Christum Deum*²³⁷) *esse Christianorum coniugiorum.*

Gratian. *Hic distinguendum est, aliud esse dimittere volentem cohabitare, atque aliud discedentem non sequi. Volentem enim cohabitare licet quidem dimittere, sed non ea vivente aliam superducere; discedentem vero sequi non oportet, et ea vivente aliam ducere licet. Verum hoc non nisi de his intelligendum est, qui in infidelitate copulati sunt. Ceterum si ad fidem uterque conversus est, vel si uterque fidelis matrimonio iunctus est, et procedente tempore alter eorum a fide discesserit, et odio fidei coniugem dereliquerit, derelictus discedentem non comitabitur; non tamen illa vivente alteram ducere poterit, quia ratum coniugium fuerat inter eos, quod nullo modo solvi potest.*

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

*Utrum vero bigamus sit reputandus qui ante baptismum habuerit unam, et post baptismum alteram, auctoritate Hieronymi patet. Ait enim super epistolam Pauli ad Timotheum*²³⁸)¹):

C. I. *Non est bigamus qui ante baptismum habuerit unam, et post baptismum alteram.*

Oportet episcopum unius uxoris esse virum. Verum hoc post baptismum. Ceterum, si ante baptismum habuit unam, et post baptismum habuerit²³⁹) aliam²⁴⁰), non est reputandus bigamus, cui prorsus innovato per baptismum omnia vetera sunt dimissa.

Augustinus vero contra testatur, et Innocentius. Ait enim Augustinus super epistolam Pauli ad Titum²⁴¹)²):

C. II. *Non debet fieri episcopus qui ante baptismum habuerit unam, et post baptismum alteram.*

Acutius vero intelligunt, qui nec eum ordinandum censuerunt, qui ante baptismum habuerit²⁴²) unam, et post baptismum alteram. In baptisate enim crimina abolentur²⁴³), non foederatio coniugii dissolvitur. Sicut illa, quae catechumena vitata est, inter Dei virgines consecrari non potest, sic qui²⁴⁴) ante baptismum habuit unam, et post baptismum alteram, non nisi bigamus est reputandus. Amisit enim quiddam non ad vitae meritum, sed ad signaculi sacramentum.

Gratian. *Item Innocentius*²⁴⁵) *Rufo et Eusebio episcopis Macedoniae multis argumentis probat, talem bigamum repu-*

sed apud B. Ambrosium ad c. 7. 1. Corinthiorum eadem fere leguntur plenius atque aptius exposita.

d) Quam: Sic etiam in vetustis; sed si legeretur: *quem*, magis videretur respondere verbis ipsius capituli.

e) Christum Deum: In loco indicato est: *ne audiret auctorem esse Christianorum Deum coniugit.*

Quaest. III. C. I. a) Sententia huius capituli habetur supr. dist. 26. c. *Unius*, ex glossa ordinaria 1. ad Timotheum c. 3. Beatus autem Hieronymus hanc rem et in epist. ad Tit. c. 1. attigit, et in epistola ad Oceanum copiose tractavit.

C. II. b) Sententia huius capituli habetur in collectaneis Bedae et glossa ord. ad c. 1. epist. ad Titum, ut supra 26. dist. c. *Acutius*.

Quaest. II. 233) Ita Edd. coll. o. pr. Bas. — C. I. 1) Similia fere sunt in conc. Tribur. hab. A. 895. c. 39. — Burch. I. 9. c. 61. Ivo Pan. I. 6. c. 98. Decr. p. 8. c. 197. — C. II. 2) ex Comm. ad ep. Pauli ad Cor., qui Ambrosio tribui solent. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 39. — 3) 1 Cor. c. 7. v. 15. — 4) discedat: Ed. Bas. — 5) add.: fidelis: Edd. Bas. Lugdd. II. III.

Quaest. III. C. I. 1) cf. c. 1. Dist. 26. — 2) habuit: Edd. Lugd. II. III. — 3) alteram: Edd. coll. o. — C. II. 4) cf. c. 2. Dist. 26. — 5) habuit: Ed. Bas. — 6) absolventur: ead. — 7) et qui: ead. — 8) cf. D. 26. c. 3. et supra qu. 1. c. 1.

tari. Quia ergo iste, cuius causa in praesenti agitur, ante baptismum habuit unam, et post baptismum alteram, bigamus iudicatur, et, licet vitas merito et industriae scientia polleat, tamen in episcopum ordinari non potest.

C A U S A XXIX.

GRATIANUS.

Cuidam mulieri nobili nunciatum est, quod a filio cuiusdam nobilis petebatur in coniugem; praebuit illa assensum. Alius vero quidam ignobilis atque servilis conditionis nomine illius se ipsum obtulit, atque eam in coniugem accepit. Ille, qui prius sibi placuerat, tandem venit, eamque sibi in coniugem petit. Illa se delatam conqueritur, et ad prioris copulam aspirat. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an sit coniugium inter eos? (Qu. II.) Secundo, si prius putabat, hunc esse liberum, et postea deprehendit, illum esse servum, an liceat ei statim ab illo discedere?

Q U A E S T I O I.

GRATIANUS.

Quod autem coniugium sit inter eos, probatur hoc modo. Coniugium sive matrimonium¹⁾ est viri et mulieris coniunctio, individuum vitae consuetudinem retinens. Item consensus utriusque matrimonium facit. Quia ergo isti coniuncti sunt, ut individuum vitae consuetudinem conservarent, quia uterque consentit in alterum, coniuges sunt appellandi. §. 1. His ita respondetur: Consensus²⁾ est duorum vel plurium sensus in idem. Qui autem errat non sentit, non ergo consentit, id est simul cum aliis sentit. Haec autem erravit; non ergo consentit: non itaque coniux est appellanda, quia non fuit ibi consensus utriusque, sine quo nullum matrimonium esse potest. Sicut enim qui ordinatur ab eo, quem putat esse episcopum, et adhuc est laicus, errat, nec vocatur ordinatus, imo ab episcopo adhuc est ordinandus: sic ista errans nulli est copulata coniugio, imo adhuc est copulanda. §. 2. Ad haec, non omnis error consensum evacuat; qui enim accipit in uxorem corruptam, quam putat virginem, vel qui accipit meretricem, quam putat esse castam, uterque errat, quia ille corruptam existimat virginem, et iste meretricem reputat castam. Numquid ergo dicendi sunt non consensisse in eas? aut dabitur utrique facultas dimittendi utramque, et ducendi aliam? Verum est, quod non omnis error consensum excludit; sed error alius est personae, alius fortunae, alius conditionis, alius qualitatis. Error personae est, quando hic putatur esse Virgilius, et ipse est Plato. Error fortunae, quando hic putatur esse dives qui est pauper, vel e converso. Error conditionis, quando putatur esse liber qui servus est. Error qualitatis, quando putatur esse bonus qui malus est. Error fortunae et qualitatis coniugii consensum non excludit. Error vero personae et conditionis coniugii consensum non admittit. Si quis enim pacisceretur, se venditurum agrum Marcellum, et postea veniret Paulus dicens se esse Marcellum, et emeret agrum ab illo, numquid cum Paulo convenit iste de pretio, aut dicendus est agrum sibi vendidisse? Item si quis promitteret, se venditurum mihi aurum, et pro auro offerret mihi orichalcum, et ita me deciperet, numquid diceret consensisse in orichalcum? Nunquam volui emere orichalcum, nec ergo aliquando in illud consensi, quia consensus non est nisi voluntatis. Sicut ergo hic error materiae excludit consensum, sic et in coniugio error personae. Non enim consentit in hunc, sed in eum, quem putabat esse. §. 3. Sed obicitur³⁾: Iacob non consenserat in Liam, sed in Rachel: septem siquidem annis pro Rachel servierat. Quum ergo eo ignorante Lia esset sibi supposita, non fuit coniugium inter eos, si error personae consensum excludit, quia, ut dictum est, non in eam consenserat, sed in Rachel. His ita respondetur: Consensus alius est praecedens, alius subsequens. Praecedit consensus, quando ante carnalem copulam in individuum vitae consuetudinem

uterque consentit; subsequitur, quando post concubinalem sive fornicarium coitum consentiunt in idem. Iacob ergo et Liam non fecit coniuges praecedens consensus, sed subsequens; nec tamen ex primo concubitu fornicarii iudicantur, quum ille maritali affectu eam cognoverit, et illa uxorio affectu sibi debitum persolverit, putans lege primogenitarum et paternis impertiis se sibi iure copulatam. §. 4. Quod autem error personae nonnullos excuset, auctoritate illa probatur, quia soror uxoris utroque inscio, sorore videlicet et marito, in lectum eius iussit, et a viro suae sororis cognita perhibetur, quum quum sine spe coniugii perpetuo manere censeatur, ille tamen, qui cognovit eam per ignorantiam, excusatur. Aliter etiam hoc probatur. Diabolus nonnunquam se in angelum lucis transformat, nec est periculosus error, si tunc creditur esse bonus, quum se bonum simulat. Si ergo tunc ab aliquo simplici quaereret, an suae beatitudinis vellet esse particeps, et ille responderet, se in eius consortium velle transire, numquid dicendus est consensisse in consortium diabolicae damnationis, an non potius in participationem aeternae claritatis? Item, si quis haeticorum, nomine Augustini, vel Ambrosii, vel Hieronymi, alicui catholicorum se ipsum offerret, atque ad suae fidei eum imitationem provocaret, si ille praeberet assensum, in cuius fidei sententiam diceretur consensisse? non in haeticorum seditam, sed in integritatem catholicae fidei, quam ille haeticus se mentebatur habere. Quia ergo haec persona decepta errore non in hunc, sed in eum, quem iste se mentebatur esse, consentit, patet, quod eius coniux non fuerit. §. 5. Error fortunae et qualitatis non excludit consensum, veluti si quis consentiret in praelaturam alicuius ecclesiae, quam putaret esse divitem, et illa esset minus opiosa, quamvis hic deciperetur errore fortunae, non tamen posset renunciare praelaturae acceptae. Similiter, quae nubit pauperi, putans illum esse divitem, non potest renunciare priori conditioni, quamvis erraverit. Error qualitatis non excludit similiter consensum; utpote si quis emerit agrum vel vineam, quam putabat esse uberrimam, quamvis ista erraret in qualitate rerum, rem minus fertilem emendo, non potest tamen venditionem rescindere. Similiter, qui ducit in uxorem meretricem vel corruptam, quam putat esse castam vel virginem, non potest eam dimittere, et aliam ducere.

Q U A E S T I O II.

GRATIANUS.

I. Pars. Secunda quaestio proposita est de conditione, an liceat mulieri dimittere eum, quem putabat liberum, si postea illum invenerit servum? Quod vero mulieri non liceat a servo discedere, multis rationibus videtur posse probari. In Christo enim Iesu nec est Iudaeus, nec Graecus, nec servus, neque liber: ergo nec in coniugio Christianorum. Eadem enim lege in fide Christi uterque regitur. Indifferenter enim ab Apostolo dicitur omnibus¹⁾: Qui vult nubere nubat in Domino. Et iterum: Mulier nubat cui vult; tantum in Domino. Non praecipitur, ut ingenua nubat ingenuo, ancilla servo; sed quaelibet earum cui vult nubat, dummodo in Domino.

C. I. Licet servo matrimonia contrahere.

Item Iulius Papa, c. 4.²⁾

Omnibus nobis unus est pater in coelis, et unusquisque, dives et pauper, liber et servus, aequaliter pro se et pro animabus eorum rationem reddituri³⁾ sunt. Quapropter omnes, cuiuscunque conditionis sint, unam legem quantum⁴⁾ ad Deum⁵⁾ habere non dubitamus. Si autem omnes⁶⁾ unam legem habent, ergo sicut ingenuus dimitti non potest, sic nec servus semel coniugio copulatus ulterius dimitti poterit.

C. II. Ancillam in matrimonio susceptam viro dimittere non licet.

Item Zacharias Papa⁶⁾.

Si quis liber ancillam in matrimonium acceperit, non ha-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa XXIX. Quaest. II. C. I. a) Caput hoc apud Burchardum et Iyonem sequitur post ultima verba capituli: Si quis ancillam, infra eadem.

Causa XXIX. Quaest. I. 1) cf. c. 1. I. de patr. pot. — 2) cf. fr. 1. Dig. de pactis. — 3) cf. Gen. c. 29.

Quaest. II. 1) 1 Cor. c. 7. v. 39. = C. I. 2) Cap. incertum. — Burch. l. 9. c. 18. Ivo Pan. l. 6. c. 58. Decr. p. 8. 156. — 3) da-

turt: Coll. citt. — 4) add. pertinent: Ivo Pan. — pertinent: Edd. coll. o. pr. Bas. — 5) Dominum: Ed. Bas. = C. II. 6) Legitur in Capp. Theodori Cant. ap. Pett. c. 12., et in excerptionibus, quae dicuntur, Egberti, c. 124. — Ivo Decr. p. 8. c. 58. Petr. Lomb. l. 4. dist. 36. — cf. Cap. l. 6. c. 95.

bet licentiam dimittere eam, si consensu amborum coniuncti sunt, excepta^{c)} causa fornicationis; sed una lex deinceps⁷⁾ erit per omnia et viro et feminae.

C. III. *Inter patronum et libertam constat esse matrimoniam legitimam.*

Item Iulius Papa⁸⁾.

Si quis ancillam suam libertate⁹⁾ donaverit, et in matrimonium sibi sociaverit, dubitatur¹⁰⁾ apud quosdam, utrum huiusmodi nuptiae legitimae esse videantur, an non. Nos itaque, vetustam ambiguitatem decedentes, talia connubia legitima esse censemus. Si enim ex affectu fiunt omnes nuptiae, et nihil impium et legibus contrarium in tali copulatione fieri potest, quare praedictas nuptias inhibendas¹¹⁾ existimemus¹²⁾?

II. Pars. Gratian. *His ita respondetur: Non negatur, ingenuam posse nubere seruo, sed dicitur, quod si nescitur esse servilis conditionis, libere potest dimitti, quam servitute eius fuerit deprehensa. Illud autem Apostoli et Iulii Papae intelligendum est de his, quorum conditio utriusque nota est. Huius autem conditio mulieri incognita erat; non ergo praemissis auctoritatibus cogitur manere cum illo, sed liberum illi esse ostenditur vel manere, vel discedere.*

Unde in Concilio apud Vermeriam, cui interfuit Rex Pipinus, statutum est c. 6. 4)¹³⁾:

C. IV. *De eo, qui ancillam duxit in uxorem, quam putabat esse liberam.*

Si quis ingenuus homo uxorem ancillam alterius acceperit, et existimat, quod ingenua sit, si ipsa femina fuerit postea in servitute detecta^{a)}, si eam a servitute redimere potest, faciat; si non potest, si voluerit, aliam accipiat. Si¹⁴⁾ autem ancillam eam scierit et collaudaverat, prout^{f)} legitimam eam habeat. Similiter et mulier ingenua de seruo alterius facere debet.

C. V. *Non licet mulieri dimittere quem sciens servum accepit in virum.*

Item ex eodem, c. 8.¹⁵⁾

Si femina ingenua acceperit servum, sciens, quod servus esset, habeat eum, quia omnes unum patrem habemus in coelis. Una lex erit viro et feminae.

C. VI. *Servitutis occasione dimitti non valet quae post controversiam status se in libertatem asseruerit.*

Item Gregorius lib. VI. epist. 1. ad Fortunatum Episcopum¹⁶⁾.

Cuius rei causa cum matre sua huc compulsa anno praeterito praesentium venerit¹⁷⁾ latrrix, fraternitas tua cautius novit, quia¹⁸⁾ scilicet maritus suus vester clericus ob hoc, quod de servili fuerat¹⁹⁾ conditione pulsata, a suo noscitur eam²⁰⁾ removisse consortio, vosque²¹⁾ hic positos asserunt promississe, ut, si probare se liberam adiuvante Domino valuisset, suo eam vos coniugio reformaretis. Fra-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. II. c) Excepta: Hinc usque ad finem non sunt in Capitularibus, neque apud Ivonem, qui illa citat^{a)}. Magister vero sententiarum habet: nisi ob fornicationem.

C. IV. d) Scriptum est nomine totius universitatis Lovaniensis ad S. D. N. Gregorium XIII., exstare in bibliotheca B. Trudonis librum manuscriptum sub hoc titulo: *Excerpta decretorum*, in quo inter alia capitula istius concilii apud Vermeriam habentur hoc et sequens caput.

e) Detecta: Apud Magistrum legitur: *in servitute detecta*; apud Burchardum vero: *inservita^{**)}*, quod verbum hac eadem notione habetur l. 3. Capitularium c. 28.

Quaest. II. C. II. *) neque in Poen. cit. — 7) abest ab Ed. Bas. — C. III. 8) haec est const. 26. Cod. Iust. de nuptiis, nonnullis immutatis. — Burch. l. 9. c. 18. Ivo Pan. l. 6. c. 37. Decr. p. 8. c. 156. Polyc. l. 6. t. 4. — In Ed. Bas. adscribitur Pio P. — 9) *libertati*: Ed. Bas. — *in libertatem*: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — 10) *dubitatur*: Burch. Ivo Decr. — 11) *non tñh.*: Ed. Bas. — 12) *existimamus*: ead. — *existimaverimus*: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — Burch. IV. — C. IV. 13) hab. A. 752. — Reg. l. 2. c. 119. Burch. l. 9. c. 26. Ivo Pan. l. 6. c. 41. 111. Decr. p. 8. c. 164. Petr. Lomb. l. 4. dist. 86. — **) ita in conc. Verm. et ap. Reg. — 14) verba: *si hab.*: non sunt in Verm. et ap. Reg. — ***) *postea ut*: Ed. Bas. — *post ut*: Burch. IV. Decr. et Pan. c. 41. — C. V. 15) c. 5. conc. Compend. hab. A. 757. — Burch. l. 9. c. 27. Ivo Pan. l. 6. c. 42. Decr. p. 8. c. 52. et 165. Petr. Lomb. ib. — Cap. Reg. Fr.

ternitas igitur²²⁾ vestra cognoscat, quod revelante Deo libertatis auctore, approbata sit libera, nullaque in ea macula servilis inventa est. His ergo cognitis, sine mora aliqua suo²³⁾ per vos²⁴⁾ eam volumus marito restitui, nec ulterius idem vir eius argumenta sibi occasiois exquirat, quibus eam possit abicere. Nam si a vobis (quod non credimus) minime fuerit adimpletum, eamque recipere forte distulerit, nos²⁵⁾ illud cognoscatis cum districta vindicta correcturos²⁶⁾.

Gratian. *Quum dicitur²⁵⁾: sciens illum servum, datur intelligi, quod si nesciret, illum servum esse, non cogitur cum eo manere. Quia ergo haec et personas et conditionis dolum passa est, non cogitur adhaerere ei, cuius fraude decepta est; si vero liberum acceperit, et ille, ut causam praesertim dissidii, se alicuius servum fecerit, nec ille uxorem dimittere, nec illa ob vinculum coniugii in servitute redigi poterit.*

Unde in Triburiensi Concilio²⁶⁾:

C. VII. *Occasione conditionis dolose mutatae vir non discedat ab ea, quam libertatis tempore acceperit.*

Perlatum est ad sanctam synodum, quod quidam ingenuus uxorem accepit²⁷⁾ uxorem, et post filiorum procreationem occasione divortii cuiusdam servum se fecit²⁸⁾, utrum necessario mulierem tenere debeat, et si tenuerit, utrum illa quoque secundum saecularem legem servituti subiici²⁹⁾ debeat, quaesitum est^{b)}. Iudicatum est, uxorem minime debere dimitti, non tamen ob Christi legem mulierem in servitute redigi, dum ille non ex consensu coniugis se servum fecerit³⁰⁾, quem liberum ipsa maritum acceperat³¹⁾.

Gratian. *Quaeritur etiam, si servus unius alterius ancillam acceperit, an sit coniugium inter eos?*

De his ita statutum est in Concilio Cabilonensi II. cap. 30.³²⁾:

C. VIII. *Legitima servorum coniugia sua auctoritate domini non dirimant.*

Dictum est nobis, quod quidam legitima servorum coniugia³³⁾ potestativa quadam praesumptione dirimant, non attendentes illud evangelicum³⁴⁾: *Quod³⁵⁾ Deus coniunxit homo non separet.* Unde nobis visum est, ut coniugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos dominos habeant, sed in uno coniugio permanentes dominis servant suis. Et hoc in illis observandum est, ubi legalis coniunctio fuit, et per³⁶⁾ voluntatem dominorum.

C A U S A XXX.

GRATIANUS.

Quidam populorum frequentia impeditus filium suum de baptismo suscepit, dum crederet se alienum suscipere; uxorem autem eius, dum callide vellet suscipere proprium, suscepit alienum, quem vir adoptavit sibi in filium, et ex uxore sibi filia nascitur, quam filio suo adoptivo, spirituali uxoris, dum uterque esset in canabulis, tradidit. Post triennium uxor moritur, et compater eius relictam compatris uxoris suae vir

f) Prout: In aliquot vetustis codicibus est: *post ut*, itemque: *postea ut^{***)}*, quemadmodum et apud Burchardum et Ivonem.

C. V. g) Quia omnes unum patrem habemus in coelis: Verba haec non sunt in Capitularibus, neque apud Ivonem p. 8. c. 52., ubi ipsa citat capitularia. Sunt tamen apud eundem c. 165., ubi refert ex conc. apud Vermeriam, quemadmodum nunc Gratianus.

C. VII. h) Quaesitum est: Hae duae voces absumt a ceteris collectoribus praeter Magistrum. Lex vero saecularis, cuius hic mentio fit, est inter leges Longobardorum, ut in glossa dicitur.

I. 5. c. 20. — C. VI. 16) Ep. 1. (scr. A. 597.) l. 7. Ed. Maur. — 17) *venerat*: Ed. Bas. — 18) *Quam quida*: orig. — 19) *fuerit*: Ed. Bas. — 20) abest ab orig. — 21) *vos quoque*: Ed. Bas. — 22) abest ab orig. — 23) *vos*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 24) *corrigeret*: Edd. coll. o. — 25) cf. supra c. 5. — C. VII. 26) Non exstat in Triburiensi impresso. — Reg. l. 2. c. 203. Burch. l. 9. c. 75. Ivo Pan. l. 6. c. 99. Decr. p. 8. c. 212. Petr. Lomb. ib. — 27) *acceperit*: Burch. IV. — 28) *fecerit*: id. — Ed. Bas. — 29) *subdit*: Ed. Bas. — 30) *fecit*: Burch. IV. Pan. — 31) *accepit*: Burch. IV. Decr. — *acceperit*: Ivo Pan. — C. VIII. 32) hab. A. 813. — Burch. l. 9. c. 29. Ivo Pan. l. 6. c. 40. Decr. p. 8. c. 167. p. 16. c. 335. Petr. Lomb. ib. — cf. Cap. Add. III. c. 54. — 33) *matrimonia*: orig. — Burch. IV. — Capp. — Ed. Bas. — 34) Matth. c. 19. v. 6. — 35) *Quos*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 36) *pro voluntate*: Ivo Pan.

clam sibi desponsavit; aliquantulum temporis effluxit, et alius eam publice duxit in uxorem. (Qu. I.) Quaeritur primum, an uxori suae debitum reddere valeat qui proprium filium de sacro baptismate suscepit? (Qu. II.) Secundo, an sponsalia contrahantur inter infantes? (Qu. III.) Tertio, an spirituales vel adoptivi filii naturalibus copulari valeant? (Qu. IV.) Quarto, an uxorem compatri uxoris suae alicui ducere liceat? (Qu. V.) Quinto, an clandestina desponsatio manifestas praecidat?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem proprium filium in spiritualem sibi transferens uxori suae debitum reddere non valeat, ratione et auctoritate probatur. Nulla enim auctoritate permittitur, ut quis commatri suae carnaliter copuletur. Hic autem uxorem suam sibi commatrem effecit: non ergo illi ulterius carnaliter copulari poterit.

Hinc Deusdedit S. R. E. Episcopus, scribit Gordiano, Hispalensis^{a)} ecclesiae Episcopo, et fratri carissimo¹⁾:

C. I. Separantur viri ab uxoribus, qui aliquo casu natos proprios coram episcopo tenent.

Pervenit ad nos diaconus *vester*²⁾, sanctitatis vestrae epistolam deferens, quod quidam viri et mulieres, praeterito sabbato paschali die, prae magno populorum incurso nescientes proprios filios suscepissent ex lavacro sancto. Cupis ergo scire, si³⁾ pro tali accidenti ratione debeant viri ac mulieres ad proprium usum redire, an non. Nos vero moesti ex⁴⁾ hac re⁵⁾ inquisivimus priorum *Patrum*⁶⁾ nostrorum⁷⁾ dicta. Invenimus *autem* in archivis *huius* apostolicae⁸⁾ sedis, iam talia contigisse in ecclesiis Isaariae, Ephesiorum, simulque Hierosolymae, aliarumque civitatum⁹⁾. Episcopis etiam earum civitatum ab hac apostolica sede volentibus scire, utrum viri ac mulieres redirent ad proprium torum, beatae memoriae sanctissimi¹⁰⁾ Patres Iulius, Innocentius, et Coelestinus cum episcoporum plurimorum et sacerdotum consensu¹¹⁾ in ecclesia Apostolorum principis prohibentes talia perscripserunt¹²⁾, et confirmaverunt, ut nullo modo se in coniugio reciperent mulieres ac viri, quicumque¹³⁾ aliqua ratione suscepissent¹⁴⁾ natos proprios¹⁵⁾, sed separarent¹⁶⁾ se, ne sudente diabolo tale vitium inolescat. Scitis, quia quomodo sunt septem dona Spiritus sancti, ita sunt septem dona baptismi¹⁷⁾ primo¹⁸⁾ pabulo sacri salis et ingressu ecclesiae usque ad confirmationem S. Spiritus per chrisma. Ab¹⁹⁾ hoc ergo primo *Spiritus sancti dono* usque ad septimum²⁰⁾ nullus Christianus suam commatrem in coniugium suscipere²¹⁾ debet. Et qui praesumerit tandiu vinculo anathematis religetur, donec poenitentiam digne egerit²²⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa XXX. Quaest. I. C. I. a) Hispalensis: In fragmento huius epistolae, quod est in tomis conciliorum, legitur: *Hispaniarum*; apud Anselmum vero ac Burchardum: *Hispaniensis*.

b) Civitatum: Varie hic locus legitur in vetustis codicibus, et apud collectores; aptatus autem praecipue ex Anselmo est^{*)}.

c) A primo: Idem factum est in hoc loco ex eodem

Causa XXX. Quaest. I. C. I. 1) Ep. apocrypha. — Burch. l. 17. c. 44. Ans. l. 10. c. 29 (36). Ivo Pan. l. 6. c. 127. Decr. p. 1. c. 305. Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 42. — 2) abest ab Iv. — 3) utrum: Edd. coll. o. — 4) in: ead. — 5) tristitia: Burch. — 6) patr. nostr.: non sunt ap. Iv. — patr.: abest a Burch. — 7) ap. sed: abest ab Ed. Bas. — 8) al. ecclesiarum Epp., et earum civitatum: Burch. Ans. Iv. — in Edd. coll. o. pro civitatum est: ecclesiarum. — 9) sancti: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 10) conventu: Burch. — 11) rescripserunt: Ed. Bas. — praescripserunt: Böhm. — 12) qui per quamcumque rat.: Burch. — qui quicumque rat.: Ivo Pan. — 13) suscipere: Burch. — susceperunt: Ivo Pan. — Ed. Bas. — 14) suos: abest a Burch. — Ed. Bas. — Ivo Decr. — 15) separantur: Ivo Pan. — separant se: Edd. coll. o. pr. Arg. — 16) A primo ergo: Ivo Decr. — Edd. coll. o. — 17) hoc est a primo: id. — ead. — 18) septem: Edd. coll. o. pr. Bas. Par. Lugdd. — 19) recipere: Burch. — sumere: Ed. Bas. — 20) exegerit: ead. — C. II. 20) c. 12. conc. Compend. hab. A. 757. — Reg. l. 2. c. 218. Burch. l. 17. c. 22. Ivo Pan. l. 6. c. 128. Decr. p. 1. c. 302. p. 9. c. 60. Petr. Lomb. ib. — cf. Cap. l. 5. c. 7. — 21) add.:

C. II. Ab uxore separatur qui filiastrum suum coram episcopo tenuit.

Item ex Concilio apud Vermerias, c. 3. d²⁰⁾

Si quis filiastrum²¹⁾ vel filiastram suam ante episcopum tenuerit ad confirmationem, separatur ab uxore sua, et nunquam aliam accipiat²²⁾.

II. Pars. Gratian. Econtra vero scribit Nicolaus Salonitano Episcopo, dicens²³⁾:

C. III. Non separatur a viro quae filiastrum suum de sacro fonte levavit.

Nosse desideras, utrum mulier, quae viri filium ex alia femina genitum de sacro fonte levaverit, postmodum possit cum eodem viro copulari. Quos ideo iungi²⁴⁾ posse decernimus²⁵⁾, quia secundum sacros canones, nisi amborum consensu, nullius religionis obtentu debet coniunx dimittere coniugem. Pertinet autem ad ingens uxoris exitium, quae habens odio virum, vel infirmitatem eius non considerans, quasi causa pietatis operatur impietatem, maxime quum Apostolus praecipiat²⁶⁾: *Nolite, inquiens, fraudare invicem, nisi ex consensu ad tempus, ut²⁷⁾ vacetis orationi; et iterum revertimini in id ipsum, ne tentet vos satanas propter²⁸⁾ incontinentiam vestram*. Ergo si non ex consensu utriusque coniugis *hoc* factum esse probatur, non fraudentur invicem, sed revertantur in id ipsum, praesertim quum dicat Apostolus²⁹⁾: *Uxor sui corporis potestatem non habet, sed vir; et vir potestatem sui corporis non habet, sed mulier*.

C. IV. Non separatur a viro, sed poenitentiam agat quae filium suum coram episcopo fraudulenter tenuit.

Item ex Concilio Cabilonensi II., c. 31.³⁰⁾

Dictum est nobis, quasdam feminas desidiose, quasdam vero fraudulenter, ut a viris suis separantur, proprios filios coram episcopis³¹⁾ ad confirmandum tenuisse. Unde nos dignum duximus, ut, si qua mulier filium suum desidia aut fraude aliqua coram episcopo tenuerit ad confirmandum, propter fallaciam suam aut propter fraudem, quamdiu vivet³²⁾, agat poenitentiam; a viro tamen suo³³⁾ non separatur³⁴⁾.

C. V. Separantur et gravi poenitentia plectantur qui filiolam suam vel spiritualem matrem ducunt in uxorem.

Item ex Concilio Moguntinensi c. 10., in claustro Albani habito³⁵⁾.

De eo, quod interrogastis, si aliquis filiolam suam in uxorem duxit³⁶⁾, et de eo, qui cum commatre³⁷⁾ spirituali concubuit, et de eo, qui filium^{†)} suum baptizavit, et uxor³⁸⁾ eius eum de fonte suscepit, hac causa, ut dissidium³⁹⁾ coniugii fieret, si postea in tali copulatione possint permanere: de talibus sic respondendum est. Si filiolam aut commatrem suam aliquis in coniugium⁴⁰⁾ duxerit, separandos esse iudicamus, et gravi poenitentia plectendos. Si

Anselmo, Burchardo, et fragmento epistolae. Similia etiam leguntur apud Petrum Damianum in invectione in episcopum, monachos ad saeculum revocantem.

C. II. d) Burchardus et Ivo 9. c. 80. citant ex conc. apud Vermerias, et ab universitate Lovaniensi scriptum fuit, in excerptis decretorum bibliothecae B. Trudonis citari ex eodem concilio. Idem autem Ivo part. 1. c. 302. et Magister sententiarum citant ex Capitalibus, ubi exstat lib. 5. c. 5.

sum: Edd. Bas. Par. Lugdd. — 22) add.: *similiter et mulier*: Cap. — Burch. Ivo Decr. p. 9. — Edd. coll. o. — C. III. 23) Non exstat inter editas Nicolai epp. — In Pan. l. 6. c. 124. scripta esse dicitur: *Salomonitano*, in Decr. p. 1. c. 136.: *Salomonio episcopo*. — 24) coniungi: Edd. coll. o. — 25) decernimus: Ed. Bas. — 26) 1 Cor. c. 7. v. 5. — 27) add.: *expeditus*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 28) hoc autem dico propter: Ed. Bas. — 29) 1 Cor. c. 7. v. 4. — C. IV. 30) hab. A. 813. — Burch. l. 17. c. 23. Ivo Pan. l. 7. c. 65. Decr. p. 9. c. 81. Petr. Lomb. ib. — 31) episcopo: Ed. Bas. — 32) vid.: ead. — *vivat*: Ed. Arg. — Burch. Iv. — 33) abest ab Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 34) discedat: Ed. Bas. — C. V. 35) Ivo ex Rabani ep. ad Heribaldum, scr. A. 853., nonnullis immutatis, cf. Reg. l. 2. c. 196. — Burch. l. 17. c. 24. Ivo Pan. l. 7. c. 66. Decr. p. 9. c. 82. Petr. Lomb. ib. — 36) duxerit: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 37) matre: Edd. Arg. Bas. — †) filiotum: Böhm. — 38) et cuius: Burch. Iv. — Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 39) discedat: Burch. Iv. Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 40) coniugio: Ivo. — Ed. Bas.

autem coniuges legitimi, unus aut ambo, ex industria fecerint, ut filium suum de fonte suscipere⁴¹⁾, si innupti permanere voluerint, bonum est; sin autem, gravis poenitentia insidiatori iniungatur, et simul maneant, et, si praevaricator coniugii supervixerit, acerrima poenitentia mulctetur, et sine spe coniugii maneant.

C. VI. *Non separentur ab uxoris qui filiastris suos coram episcopo tenent.*

Item Nicolaus Papa Rodolpho, Bituricensi Episc. ⁴²⁾ De his, qui filiastris suos ad confirmationem coram episcopis tenent, id est qui filios uxoris suae de viro prior, dum chrismantur ab episcopis, super se sustinent, si inscientia, sicut ⁴³⁾ asseris, fiat, licet sit peccatum, non tamen usque ad separationem coniugii puniendum est ⁴⁴⁾; lugeant tamen, et digna poenitentia hoc diluentes ⁴⁵⁾ Domino dicant ⁴⁶⁾: *Delicta ignorantiae nostrae ne memineris.*

C. VII. *Non separetur ab uxore qui necessitatis causa filium suum baptizavit.*

Item Ioannes Papa VIII. ⁴⁷⁾ Anselmo, Lemovicinae ⁴⁸⁾ ecclesiae Episcopo *).

Ad limina beatorum ⁴⁹⁾ Petri et Pauli apostolorum principum hic praesens homo, nomine Stephanus, orationis causa veniens, nostro praesulatu suggerendo innotuit, quod filium suum in extremo vitae positum, necdum baptismatis unda lotum, absentia acilicet sacerdotum, necessitate ⁵⁰⁾ cogente baptizasset ⁵¹⁾, eumque ipse propriis manibus retinendo suscepisset ⁵²⁾, atque pro huius rei negotio notitiae tuae patefacto reverentia tua, quasi rectitudinis zelo flagrans, praefatum hominem a sua coniuge iudicaverit ⁵³⁾ separandum. Quod fieri nullatenus debet, dicente scriptura ⁵⁴⁾, a Domino iunctam esse viro uxorem, et: *Quod ⁵⁵⁾ Deus coniunxit homo non separet.* Unde et Dominus in evangelio ⁵⁶⁾ non dimittere posse uxorem suam, nisi causa fornicationis, apertissime iubet. *Quapropter* et nos, tantae auctoritatis iussione praecipue ⁵⁷⁾ freti, dicimus omittendum ⁵⁸⁾ esse, et inculpabile iudicandum quod necessitas intulit. Nam hoc baptizandi opus laicis fidelibus iuxta canonicam auctoritatem ⁵⁹⁾, si necesse fuerit facere, libere conceditur. Unde si supradictus genitor filium suum corpore morientem aspiciens, ne animam perpetua morte pereuntem dimitteret, sacri unda baptismatis lavit, ut eum de potestate auctoris mortis et tenebrarum eriperet, et in regnum Christi iam regnatorum ⁶⁰⁾ sine dubitatione transmitteret, bene fecisse laudatur; et idcirco suae uxori sibi iam legitime sociatae impune, quamdiu vixerit, iudicamus manere coniunctum, nec ob hoc contra praefatas auctoritates divinas aliquatenus separari debere ⁶¹⁾.

III. Pars. Gratian. *Filia dicitur spiritualis non solum eius, qui accipit, sed etiam eius, qui trinae mersionis vocabulo eam sacro baptismate tingit. Dicitur etiam spiritualis filia sacerdotis, quae ei peccata sua confitetur. Harum omnium flagitiosa coniunctio est, et eadem poena plectenda.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. e) Epistola Ioannis VIII., ex qua sumtum est hoc caput, exstat in bibliotheca Vaticana, scripta Anselmo Lemovicinae ecclesiae episcopo, et in conc. Ticinensi, tempore eiusdem Ioannis cum legatis ipsius et magna parte episcoporum Italiae et Galliae habito, in subscriptionibus est: *Anselmus Lemovicinae ecclesiae episcopus.* Itaque emendatum est: *Lemovicinae*, quum antea legeretur: *Lemosinae*.

f) Omittendum: Sic emendatum est ex aliquot vetustis, epistola ipsa, et Ivone. Infra etiam 34. quaest. 1. et 2. c. 1. Leo eisdem verbis utitur: *omittendum est, et*

Quaest. I. C. V. 41) add.: *ut distitum (disclatum: Ivo Decr.) stat: Burch. Iv. = C. VI. 43) ser. A. 864. — Ivo Pan. l. 6. c. 126. Decr. p. 1. c. 304. Petr. Lomb. ib. — 43) ut asseritur: Ivo Decr. — 44) punient sunt: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 45) luentes: Ed. Bas. — 46) Psal. 24. v. 7. = C. VII. 47) Ep. 188. ap. Mans., dat. VII. die m. Jun., ind. XII., l. e. A. 879. — Ans. l. 10. c. 30 (37). Ivo Decr. p. 1. c. 306. Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. ib. — 48) Lemovicinae: Ans. Iv. — Lemovinae: Edd. coll. o. — 49) B. Petr. App. principis: Edd. coll. o. — 50) nimia nec.: ead. — 51) baptizavit: ead. — 52) suscepit: ead. — 53) iudicavit: ead. — 54) cf. Prov. c. 19. v. 14. sec. LXX. — 55) Quos: Edd. coll. o. — cf. Matth. c. 19. v. 6. — 56) ev. ut: Nemo dimittere pot.: Ivo. — 57) praecipua: Edd. coll. o. — *) dimittendum esse: Ans. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — dim. non esse: Edd. Bas. Lugd. I. — dimittendam non esse: Edd. Lugdd. II. III. — 58) sanctionem: orig. — Ivo. — 59) regeneratum: orig. — Ivo. — 60) debuisse: Iv. = C. VIII.*

Unde Symmachus Papa ait ⁶²⁾:

C. VIII. *Par poenitentia ei indicitur, qui spirituales filiam, et poenitentialem suam violare monstratur.*

Omnes, quos in poenitentia suscipimus, ita nostri sunt spirituales filii, ut et ipsi, quos vel nobis suscipientibus, vel trinae mersionis vocabulo mergentibus, unda sacri baptismatis regeneravit. Silvester quoque docens admonet unumquemque sacerdotem ⁶²⁾, ut nullus causa fornicationis ad suam poenitentialem accedat, quia scriptum est: *Omnes, quos in poenitentia accipimus ⁶³⁾, ita filii nostri sunt, ut in baptisate suscepti.* Quapropter hoc scelus si quis perpetraverit, non solum dignitatis honorem amittat, verum etiam usque ad exitum vitae ⁶⁴⁾ suae iugi poenitentiae se ⁶⁵⁾ subdat.

C. IX. *De eodem. Item Coelestinus ⁶⁶⁾.*

Si quis sacerdos cum filia ⁶⁷⁾ spirituali fornicatus fuerit, sciat, se grave adulterium commisisse. Idcirco femina si laica est, omnia derelinquat et res suas pauperibus tradat ⁶⁸⁾, et conversa in monasterio ⁶⁹⁾ Deo usque ad mortem serviat. Sacerdos autem, qui malum exemplum dedit hominibus, ab omni officio deponatur, et peregrinando duodecim ⁷⁰⁾ annis poeniteat, postea vero ad monasterium vadat, ibique cunctis diebus vitae suae Deo serviat.

C. X. *De eodem. Item ⁷¹⁾.*

Non debet episcopus aut presbyter commisceri cum mulieribus, quae ei sua fuerint confessae peccata. Si forte (quod absit) hoc contigerit ⁷²⁾, sic poeniteat, quomodo de filia spirituali, episcopus quidecim. annos ⁷³⁾, presbyter duodecim, et deponatur; si ⁷⁴⁾ tamen in conscientiam populi devenerit.

Gratian. *His itaque auctoritatibus apparet, quod sive proprium, sive tantummodo viri filiam mulier de sacro fonte suscepit, non ideo a viro suo est separanda. Quod et de viro similiter oportet intelligi.*

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

Sponsalia ante septennium contrahi non possunt. Solo enim consensu contrahuntur, qui intervenire non potest, nisi ab utraque parte id intelligatur, quod inter eos agitur. Probat ergo, sponsalia non posse contrahi inter pueros, quorum aetatis infirmitas consensum non admittit. Testatur hoc idem Nicolaus Papa dicens b) ¹⁾:

CAP. UN. *Ante tempus consentiendi coniugium contrahi non potest.*

Ubi non est consensus utriusque, non ²⁾ est coniugium. Ergo qui pueris dant puellas in cunabulis, et e converso, nihil faciunt, nisi uterque puerorum post, quam venerit ad annos discretionis, consentiat ³⁾, etiamsi pater et mater hoc voluerint et fecerint.

*inculpabile iudicandum, quem imitari videtur Ioannes voluisse. In vulgatis erat: dimittendam non esse *).*

Quaest. II. a) Utraque: Sic est emendatum ex plerisque vetustis, quum antea legeretur: *alterutra **)*; utriusque enim consensus necessarius est.

C. UN. b) In Decretalibus tit. de desponsatione impub. c. 2. habetur initium huius capituli, et adiciuntur alia ex eo Nicolai rescripto.

c) Consentiat: In vulgatis codicibus sequitur ^{***)}: *nec est coniugium, nisi sit consensus utriusque, quae verba absunt a plerisque manuscriptis.*

61) Caput incertum. — In Ed. Bas. tribuitur Nicolao P. — Petr. Lomb. ib. — cf. Poen. Rom. Ant. Aug. t. 8. c. 3. — 62) sacerdotum: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. I. — 63) suscipimus: Ed. Bas. — 64) vitae suae: non sunt in Ed. Arg. — suae: abest ab Ed. Bas. — 65) subdatur: Ed. Bas. — C. IX. 66) Caput incertum. — Ans. l. 11. c. 30. (omissa tamen inscriptione, et verbis hic illic mutatis). — Polyc. l. 4. t. 39. — Poen. Rom. ib. c. 4. — 67) add.: sua: Ed. Bas. — 68) tribuat: ead. — 69) add.: iugi poenitentiae: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 70) XV: Poen. Rom. — X: Ed. Bas. — C. X. 71) Caput aequae incertum. — Polyc. ib. — 72) acciderit: Ed. Bas. — 73) annis: ead. — 74) si — dev.: non sunt in Ed. Arg.

Quaest. II. **) Ita Edd. coll. o. pr. Bas. — C. UN. 1) Caput temporis incert. — cf. Comp. I. de desp. impub. c. 4. et c. 2. X. h. t. — Ivo Pan. t. 6. c. 122. — 2) ibi non: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — ***) Ita Edd. coll. o. et Ivo.

QUÆSTIO III. GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem spirituales vel adoptivi filii naturalibus copulari non possint, Nicolaus-Papa respondens ad consulta Bulgarorum cap. 2. testatur, ita dicens¹⁾:*

C. I. *Qui de sacro fonte suscipitur filius est eius, a quo suscipitur.*

Ita diligere debet homo eum, qui se²⁾ suscipit³⁾ de sacro fonte, sicut patrem. *Item: §. 1. Est inter fratres et filios spirituales gratuita et sancta communio, quae non est dicenda consanguinitas, sed potius habenda spiritualis proximitas. Unde inter eos non arbitramur⁴⁾ posse fieri quodlibet legale coniugium, quandoquidem nec inter eos, qui natura, et eos, qui adoptione filii sunt, venerandae Romanae leges matrimonia contrahi permittunt. Item: §. 2. Si ergo inter eos non contrahitur matrimonium, quos adoptio iungit⁵⁾, quanto potius a carnali oportet inter se contubernio cessare quos per coeleste sacramentum regeneratio sancti Spiritus vincit⁶⁾? Longe igitur⁷⁾ congruentius filius patris mei vel frater meus appellatur is, quem gratia divina potius, quam quem humana voluntas, ut filius patris mei vel frater meus esset, elegit; prudentiusque ab alterna corporis commixtione secerimur.*

C. II. *Filia spiritualis carnali filio nullo modo nubere potest.*

Item Zacharias Episcopus, servus servorum Dei, reverendissimo Theodoro, Episcopo ecclesiae Ticinensis⁸⁾.

Pitacium nobis⁹⁾ tua veneranda fraternitas¹⁰⁾ obtulit, per quod sciscitari eura¹¹⁾, si liceat filio, cuius pater alterius filiam ex sacro baptisate¹²⁾ suscepit, id est spiritualem eius patris filiam (quod dici crudele est), in matrimonio accipere¹³⁾, quod apud te enormiter asseruisti contigisse. §. 1. Sed bene tua sancta fraternitas compertum habet, quod Dominus praeceperit¹⁴⁾ per Moysen, dicens: *Turpitudinem¹⁵⁾ patris tui, vel matris, vel sororis non revelabis; turpitudinem enim tua est. Quum ergo¹⁶⁾ a propria consanguinitate iubemur abstinere, multo magis a spirituali nostri patris filia omni excusatione aut argumento seposito sub nimia restrictione nos cavere convenit, ne in iram divini¹⁷⁾ examinis incidat, si quis tali facinore mixtus¹⁸⁾ minime restrinxerit frena luxuriae. Unde et omnes¹⁹⁾ omnino²⁰⁾ cavendi sunt a tali sceleris²¹⁾ commixtione, ne in perpetuum²²⁾ pereant; sed hunc, qui huius perniciosae temeritatis auctor²³⁾, animae suae salutem despiciens, impiissimo²⁴⁾ se miscuit²⁵⁾ matrimonio, per omnia tua fraternitas studeat separare, et poenitentiae dignae submittere, quatenus ab aeterna erutam²⁶⁾ damnatione animam eius lucreris.*

C. III. *Filio suo filiam, quam de sacro fonte suscepit, nullus tradere audeat.*

Item Zacharias et Deusdedit²⁷⁾.

Non oportet filiam²⁸⁾, quam de sacro fonte suscepit,

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. III. C. II. a) *Turpitudinem: In decretis Zachariae (quae sunt in vetusto codice), et apud Anselmum et Ivonem habentur omnia, ut in c. 18. Levitici.*

b) *Quum ergo: In eisdem decretis sic legitur: Turpitudinem enim non revelare dicitur, dum a propria consanguinitate praecipimur abstinere. Multo magis, etc.*

c) *Unde et omnes: Apud Anselmum est: Unde et omnes omnino cavendae sunt talis sceleris commixtiones.*

Quaest. III. C. I. 1) scr. A. 866. — Ans. I. 10. c. 29. Ivo Pan. I. 6. c. 123. Decr. p. 1. c. 135. p. 9. c. 34. Petr. Lomb. I. 4. dist. 42. — 2) ipsum: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 3) suscepit: Ed. Nor. — suscept: Edd. rell. — Ivo Decr. p. 1. — 4) ex: orig. — Iv. Decr. — a: Pan. — 5) arbitror: Edd. coll. o. — 6) coniungit: Ed. Bas. — 7) iungit: Ivo Decr. — iungit: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 8) add.: inquit: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — C. II. 9) scr. c. A. 745. — Ans. I. 10. c. 27 (31). Ivo Pan. I. 6. c. 128. Decr. p. 1. c. 307. — 10) quod nobis obt.: — — susceptus: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 11) caritas: Ed. Bas. — 12) voluisti: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 13) fonte: Ivo Decr. — 14) suscipere: Edd. coll. o. — 15) Moysi praecipit: ead. — of. Lev. c. 18. v. 8. — 16) diuinae examinationis: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 17) permixtus: Ed. Bas. — 18) facinoris: ead. — 19) aeternum: orig. ap. Ans. — Ans. Iv. — 20) abest ab orig. ap. Mans., Iv. et Edd. Arg. Bas. — 21) impio: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 22) miscuerit: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 23) erutas damn. animas eorum: orig. — Ans. — eruti — animas eor.: Iv. Decr. — exui — animas eor.: Pan. — C. III. 24)

aliquando filio suo in matrimonium tradere, quia in divina sententia germani esse inveniuntur. Si quis tali facinore commixtus minime restrinxerit frena luxuriae, ab ecclesia catholica abominabitur. Sed si conversus fuerit, post separationem septem annis poenitentiam gerat. Conscius simul cum auctore sit ista conditio, id est simul cum cooperatoribus et consentientibus poeniteat²⁹⁾.

II. Pars. Gratian. *Filii vero, sive ante compaternitatem sive post nati fuerint, licite coniungi possunt.*

Unde Urbanus scribit Vitali Presbytero Brixienti, dicens²⁷⁾:

C. IV. *Filii vel filiae, ante vel post compaternitatem genitae, legitime coniungi possunt.*

Super quibus²⁸⁾ consulit²⁹⁾ nos tua dilectio, hoc videtur nobis ex sententia respondendum, ut et³⁰⁾ baptismus sit, si instante necessitate femina puerum in nomine Trinitatis baptizaverit, et quod spiritualium parentum filii vel filiae, ante vel post compaternitatem geniti³¹⁾, possunt legitime coniungi, praeter illam personam, per quam compates sunt effecti.

Paschalis vero secundus, post compaternitatem genitos copulari prohibens, scribit Regino Episcopo³²⁾:

C. V. *Qui ex compatre vel commatre post susceptos filios de fonte nati fuerint, coniungi non possunt.*

Post susceptum vero de fonte³³⁾ filium vel filiam spiritua-lem, qui ex compatre vel commatre nati fuerint, matrimonio coniungi non possunt, quia leges saeculi non emancipatos adoptivis prohibent copulari.

C. VI. PALEA³⁴⁾.

Idem ex lib. XXIII. Digestorum, tit. de ritu nuptiarum, perpenditur, in quo ita legitur³⁴⁾.

„Per adoptionem quaesita fraternitas eousque impedit nuptias, donec manet adoptio, ideoque eam, quam pater meus adoptavit et emancipavit, potero uxorem ducere. Aegre³⁵⁾ et si me emancipato illam in potestate retinuerit, poterimus iungi matrimonio. Itaque volenti generum adoptare, suadet³⁶⁾, ut filiam emancipet. Similiter suadet ei, qui velit nurum adoptare, ut³⁷⁾ emancipet filium.“

III. Pars. Gratian. *Si quis vero aliquo fortuito casu filiam suae commatris uxorem acceperit, non cogitur eam dimittere.*

Unde in Triburien. Concilio legitur c. 48.³⁸⁾:

C. VII. *Non cogitur quis dimittere filiam suae commatris, quam duxit in coniugium.*

Illud etiam nec canonica institutione definimus, nec interdictione aliqua refutamus, sed propter eos, qui diversae de eo sentiunt, hoc loco aliquid commemoramus. Si quis suae spiritualis commatris filiam fortuito et ita contingente rerum casu in coniugium duxerit, consilio maturiori³⁹⁾ servato eam⁴⁰⁾ habeat, atque honeste legitimo coniugio operam det.

C. V. d) Anselmus lib. 10. c. 34. refert fere integram hanc epistolam, itemque Polycarpus, cuius initium est in c. *Post uxoris*. infra ead. q. 4., et continenter post illud sequitur hoc caput, et deinceps c. *Porro duorum*. infra 32. q. 2. et 3. Ipsius vero epistolae auctorem et ipsi citant Paschalem II.

C. VI. e) Haec Palea habetur in aliquot vetustis, a quibus ceterae abesse solent, et non distinguitur a superiore capite.

Cap. incertum. — Ans. I. 10. c. 28 (39). Polyc. ib. — 25) add.: suam: Edd. coll. o. — 26) poeniteant: Ed. Bas. — C. IV. 27) Cap. temporis incerti. — Coll. tr. p. 2. t. 50. c. 23. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 42. — Testatur Baluzius in antiquis codicibus Vitalem illum minus recte *Brixensem* appellari. — 28) his, quibus: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 29) consulit: Edd. coll. o. — 30) abest a Böhm. — 31) genitae: ead. — C. V. 32) Non haberi in antiquissimo Anselmi codice mon. S. Germani de Pratis, testatur Baluzius. In cod. tamen collato exstat I. 10. c. 35., adiecta cum aliis post mortem Anselmi, haec inscr.: *Ex ep. Paschalis P. II. ad Regimann domum sentorem missa*, add. subscr.: *Dat. Lateranis, VI. Cal. Mai. — Polyc. I. 6. t. 6. Petr. Lomb. ib. — 33) sacro fonte: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. VI. 34) t. 2. fr. 17. — 35) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 36) suadet: Böhm. — 37) quod: Edd. Arg. Bas. — C. VII. 38) hab. A. 685. — Burch. I. 17. c. 46. Ivo Decr. p. 9. c. 97. Petr. Lomb. ib. — 39) maturi: Ed. Bas. — 40) abest ab Iv. et Burch.*

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Relictam vero compatris uxoris suae nullus in conjugem ducere potest.*

Unde Nicolaus Papa scribit Constantiensi Episcopo Salomoni¹⁾:

C. I. *Duas commatres alicui habere non licet.*

Sciscitatur a nobis sanctitas vestra, si aliquis homo duas commatres habere valeat unam post alteram. In quo meminisse debet scriptum esse²⁾: *Erunt duo in carne una.* Itaque quum constet³⁾, quia vir et mulier una caro per connubium efficiuntur, restat nimirum virum compatrem constitui illi mulieri, cuius matrimonio assumpta uxor commater esse videbatur, et ideo licet, virum illi feminae non posse iungi⁴⁾ in copula⁵⁾, quae commater eius erat, cum qua idem fuerat una caro effectus.

C. II. *Octo annis poeniteat qui duabus commatribus commisceatur.*

Item ex Concilio Chalcedonensi⁶⁾ 6).

Si pater et filius, aut duo fratres cum una muliere, aut si cum matre et filia, aut cum duabus sororibus, aut cum duabus commatribus aliquis concubuerit, secundam antiquam et humaniorem definitionem octo annis poeniteat.

C. III. *Nullus duabus commatribus commisceatur.*

Item Innocentius Exuperio Tolosano Episcopo⁷⁾.

Si quis ex uno b) conjugio filium aut filiam alterius de sacro fonte susceperit, aut ad chrisma tenuerit, vel Christianitatis ministerium⁸⁾ dederit, ambo, et vir et uxor, compatres existunt parentibus infantis, quia vir et mulier caro una effecti sunt.

II. Pars. Gratian. *Econtrario invenitur in Concilio Triburiensi, c. 47. 9)*:

C. IV. *Uxorem compatris ducere potest, cuius ipsa commater non fuerat.*

Qui spiritualem habet compatrem, cuius filium de lavacro sacri fontis accepit, et eius uxor commater non est, licet ei defuncto compatre suo eius viduam ducere in uxorem, si nullam habet consanguinitatis propinquitatem. Quid enim? Numquid non possunt coniungi quos nulla proximitas¹⁰⁾ carnalis, vel nulla¹¹⁾ generatio secernit spiritualis?

C. V. *De eodem.*

Item in epistola Paschalis Papae II. ad Reginum Episcopum¹²⁾.

Post uxoris obitum cum commatre uxoris viri superstitis conjugio copulari, nulla videtur auctoritas vel ratio prohibere. Neque enim cognationi carnis cognatio spiritus comparatur, neque per unionem carnis ad unionem spiritus pertransitur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. C. II. a) In conc. Chalcedonensi nihil huiusmodi exstat tractatum aut definitum. Ex eo tamen referuntur etiam in fragmento poenitentialem incerti auctoris, eodemque modo citatur infra c. *Post uxoris.*

C. III. b) Ex uno: In plerisque vetustis exemplaribus, et eadem collectione decretorum inserti auctoris legitur: *Si quis unus ex conjugio*^{*)}. In epistola vero Innocentii Exuperio Tolosano episcopo scripta haec non habetur.

C. VI. c) Presbytero: Antea legebatur: *Episcopo.* Emendatum est ex omnibus vetustis, quae collatae sunt. Et eadem citatio est supra hac eadem causa, q. 3. *Super quibus.*

Quaest. V. C. I. a) Legitimum: In epistola ipsa

Quaest. IV. C. I. 1) Cap. incerti temporis. — Ivo Pan. l. 7. c. 68. Decr. p. 1. c. 137. p. 9. c. 35. Petr. Lomb. l. 4. dist. 42. — 2) Gen. c. 2. v. 24. — 3) *constat*: Edd. Nor. Ven. l. II. Par. Lugdd. II. III. — 4) *conjugio*: Edd. coll. o. — 5) *copulam*: Edd. Ven. l. II. Par. Lugdd. II. III. — C. II. 6) In extremo l. 11. Ans. legitur ignoti auctoris libellus de varis incestus speciebus, ex conc. Chalcedonensi, ex quo Gratianus hoc caput suum fecit. — C. III. 7) In antiqua Herovalliana collectione, quam ex parte edidit Petit, post capp. Theodori, profertur post canonem ex Innocentio repetitum, (p. 233.) unde factum est ut et ipsum Innocentium esse putaretur, quod accidit Ans. l. 9. c. 23. — Polyc. l. 6. t. 6. — 8) Ita Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III.; in Arg. tamen est: *conjugibus.* — *Si unus ex conjugio*: Coll. Herov. — 9) *mysterium*: ead. — Edd. Arg. Nor. Ven. l. II. — C. IV. 9) hab. A. 395. — Burch. l. 17. c. 45. Ivo Pan. l. 7. c. 67. Decr. p. 9. c. 96. Polyc. l. 6. t. 6. Petr. Lomb. l. 6. t. 42. — 10)

III. Pars. Gratian. *Notandum vero est, quod aliud est commatrem alicuius cognoscere, atque aliud derelictam ab aliquo commatrem alicuius fieri. Auctoritas illa Nicolai Papae et Chalcedonensis synodi illum prohibet commatris suae uxoris matrimonio copulari, qui uxori suae debitum reddidit, postquam illius commater exstitit. Illa vero auctoritas Triburiensis concilii illos permittit matrimonio copulari, cuius uxor post, quam a viro suo derelinquitur, illius commater efficitur, nec post compaternitatem a viro suo cognoscitur. Quaeritur autem, an uxor cum marito in baptismo simul debeat suscipere puerum?*

De his ita scribit Urbanus II. Vitali, Presbytero^{*)} Brixiae¹³⁾:

C. VI. *Uxor simul cum viro filium alicuius in baptismo non suscipiat.*

Quod autem uxor cum marito in baptismo simul non debeat suscipere puerum, nulla auctoritate reperitur prohibitum. Sed ut puritas spiritualis paternitatis ab omni labe et infamia conservetur immunis, dignum esse decernimus¹⁴⁾, ut utriusque¹⁵⁾ insimul ad hoc aspirare¹⁶⁾ minime praesumant. Quia vero piaculare flagitium commisit qui duabus commatribus velut duabus sororibus nupsit, magna iuxta modum culpae poenitentia sibi debet iniungi.

Gratian. *Illud vero Triburiensis concilii: Qui spiritualement habet compatrem etc., ante hanc prohibitionem dictum intelligitur, vel uxor commater accipitur non ex eodem filio cum viro, sed ex alio.*

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem clandestina coniugia fieri non debeant, Evaristus Papa testatur, scribens Episcopis Africae, eplst. F. 1)*:

C. I. *Clandestina coniugia fieri non debent.*

Aliter legitimum^{*)} non fit²⁾ coniugium, nisi ab his, qui super ipsam feminam dominationem habere videntur, et a quibus custoditur uxor petatur, et a parentibus et³⁾ propinquioribus sponsetur, et legibus detetur, et suo tempore sacerdotaliter, ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur, et a paranympis, ut consuetudo docet, custodita et sociata⁴⁾, a proximis congruo tempore petita legibus detur⁵⁾, ac solenniter accipitur, et biduo vel triduo orationibus vacent, et castitatem custodiant. Item: §. 1. Ita peracta legitima scitote esse connubia; aliter vero praesumpta non coniugia, sed adulteria, vel contubernia, vel stupra, aut fornicationes potius, quam legitima coniugia esse non dubitate⁶⁾, nisi voluntas propria suffragaverit, et vota succurrerint legitima.

C. II. *Nuptias occultas celebrare non licet.*

Item ex Decretis Hormisdæ Papae, c. 6. 6)

Nullus fidelis, cuiuscunque conditionis sit, occulte nuptias

interficiuntur haec: *sicut a patribus accepimus, et a sanctis apostolis, eorumque successoribus traditum invenimus.*

b) Detur: Antea legebatur: *a legibus detetur*^{*)}, quod iam superius dictum erat. Emendatum est ex vetustis editionibus conciliorum, Capitularibus, Anselmo et Ivone.

C. II. c) Apud Burchardum, Ivonem, Polycarpum, et in collectione, quae est tomo 3. conciliorum post decreta Alexandri III., part. 49. cap. 10., citatur similiter ex decretis Hormisdæ. Verum in secunda collectione Decretalium, tit. de clandest. despons. citatur ex Alexandro III., qui primus auctor huius capituli esse non potest; quippe qui posterior fuit Gratiano.

propinquitas: Edd. coll. o. — 11) *in id*: orig. — Burch. IV. — C. V. 12) cf. ad c. 5. qu. 3. ead. — Ans. l. 10. c. 84 (86). — Polyc. Petr. Lomb. ib. — C. VI. 13) cf. ad c. 4. qu. 3. ead. — Coll. tr. p. 2. t. 50. c. 24. Petr. Lomb. ib. — 14) *decernimus*: Edd. Bas. — 15) *utriusque*: Edd. Bas. — 16) *aspirare*: Edd. Arg. Nor. Ven. l. II. Quaest. V. C. I. 1) Cap. Pseudoisidori. — cf. conc. Turon. II. c. 20., et Statt. eccl. ant. c. 101. (c. 5. infr.) — Ans. l. 10. c. 2. Ivo Pan. l. 6. c. 31. Decr. p. 6. c. 4. Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 28. — cf. Cap. l. 7. c. 463. — 2) *sit*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 3) *abest* ab Iv. et Edd. Bas. — 4) *consociata*: orig. — Edd. coll. o. — et soc.: non sunt in Pan. — 5) *legibus dot.*: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. l. — in Pan. male: *docetur.* — 6) *adhibetur*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — C. II. 6) Videtur Burch. l. 9. c. 3. Herardi Tur. c. 130. reddere voluisse. — Ivo Pan. l. 6. c. 5. Decr. p. 8. c. 141. Polyc. ib.

faciat, sed benedictione accepta a sacerdote publice nubat in Domino.

C. III. *Nuptias publice celebrari debent.*

Item Nicolaus ad consulta Bulgarorum, c. 3. 7)

Nostrates, tam mares quam feminae, non ligaturam auream, vel argenteam, aut ex quolibet metallo compositam, quando nuptialia foedera contrahunt, in capitibus deferunt; sed post sponsalia⁸⁾, quae futurarum sunt nuptiarum promissa⁹⁾, foedera quoque consensu eorum, qui haec contrahunt, et eorum, in quorum potestate sunt, celebrantur; et post, quam arrhis sponsam sibi sponsus per digitem fidei annulo insignitum¹⁰⁾ desponderit, dotemque utriusque placitam sponsus ei¹¹⁾ cum scripto pactum hoc continente coram invitatis ab utraque parte tradiderit (aut mox, aut apto tempore, ne videlicet ante tempus lege definitum tale quid fieri¹²⁾ praesumatur), ambo ad nuptialia foedera perducuntur, et primum *quidem* in ecclesia Domini cum oblationibus, quas offerre debent Deo per sacerdotis manum, statuuntur, sicut demum benedictionem et velamen coeleste suscipiunt. *Item*: §. 1. Haec¹³⁾ sunt, praeter alia, quae ad memoriam non occurrunt, pacta coniugiorum¹⁴⁾ solennia. Peccatum autem esse, si haec cuncta in nuptiali foedere non interveniant, non dicimus, *quemadmodum¹⁵⁾ Graecos vos adstruere dicitis*.

C. IV. *In contrahendo coniugio ista sunt observanda.*

Item Leo Papa d) 16).

Qualis debeat uxor¹⁷⁾ esse, quae habenda est secundum legem. Virgo casta, et desponsata in virginitate, et dotata legitime, et a parentibus tradita¹⁸⁾, *et¹⁹⁾ a* sponso et a paranymphis accipienda, et ita secundum legem et evangelium publicis nuptiis in coniugium liquide sumenda, et omnibus diebus vitae (nisi ex consensu, et causa vacandi Deo) nunquam propter hominem separanda²⁰⁾, et, si fornicata fuerit²¹⁾, dimittenda, sed²²⁾ illa vivente altera non²³⁾ ducenda, quia²⁴⁾ adulteri regnum Dei non possidebunt, et poenitentia illius²⁵⁾ per scripturam recipienda.

C. V. *Quomodo sponsus et sponsa ad benedictionem accedant.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV., c. 13. 24)

Sponsus et sponsa quum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus *suis* vel a paranymphis offerantur²⁶⁾, qui, quum acceperint benedictionem, eadem nocte pro reverentia *ipsius* benedictionis in virginitate permanent.

C. VI. *Sine publicis nuptiis nullus ducat uxorem.*

Item ex Concilio Arelatensi, c. 6. 25)

Nullum sine dote fiat coniugium; iuxta possibilitatem fiat dos, nec sine publicis nuptiis quisquam nubere vel uxorem ducere praesumat.

Gratian. *His omnibus auctoritatibus occultae nuptiae prohibentur, atque ideo, quum contra auctoritatem fiunt nuptiae, pro infectis haberi debent.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. d) Burchardus etiam, Anselmus, Ivo et Panormia citant ex Leone. Sed fere idem in conc. Remensi Trosleiano c. 8, et lib. 7. Capitular. c. 179. refertur ex B. Augustino, et infra 36. q. 2. c. *Tria*. (quod citatur ex B. Hieronymo) in illis verbis: *et reliqua, quae sequuntur in praedictis, videntur indicari quae in hoc capite continentur.*

e) Fuerit: In conc. Trosleiano et Capitularibus sequitur: *et vir eius voluerit.*

f) Illius: In iisdem legitur: *et poenitentia illi recipienda.*

C. V. g) Offerantur: Sequebatur: *in ecclesia sacerdoti**, quae absunt a conciliorum editionibus et codicibus

II. Pars. §. 1. *Sed quaeritur, quid sibi velint illae solennitates velaminis et annuli, quae in coniugiis observantur? De his ita scribit Isidorus lib. II. de officiis, c. 19. 26):*

C. VII. *Quare feminae velantur, dum maritantur.*

Feminae, dum maritantur, ideo velantur, ut noverint, se semper maritis²⁷⁾ suis subditas²⁸⁾ esse et humiles. §. 1. *Item, quod nubentes post benedictionem vitta^{h) 29)} invicem, quasi³⁰⁾ uno vinculo copulantur, videlicet ideo fit, ne compagem coniugalis unitatis dirumpant.* §. 2. At vero, quod eadem vitta candido purpureoque colore permiscetur, candor quippe³¹⁾ ad munditiam vitae, purpura ad sanguinis posteritatem adhibetur, ut hoc signo et continentiae lexⁱ⁾ tenenda ab utrisque ad tempus admoneatur, et posthaec³²⁾ reddendum³³⁾ debitum non negetur. §. 3. *Item, quod in primis negotiis annulus a sponso sponsae datur, fit hoc nimirum vel propter mutuae fidei³⁴⁾ signum, vel propter id magis, ut eodem pignore eorum corda iungantur. Unde et quarto digito annulus *idem* inseritur, quod³⁵⁾ in eo vena quaedam, ut fertur, sanguinis ad cor usque perveniat.*

C. VIII. *Nuptiae dicuntur ab obnubendo, eo quod caput suum obnubere soleant.*

Item Ambrosius in libro de Patriarchis 36).

III. Pars. Nec illud otiosum³⁷⁾, quod quum veniret Rebecca, vidit Isaac ambulante³⁸⁾, et quum interrogasset quis esset, cognito³⁹⁾, quod ipse esset, cui duceretur uxor, descendit, et caput suum obnubere coepit, docens verendum nuptiis praetere debere. Inde enim et⁴⁰⁾ nuptiae dictae, quod pudoris gratia se puellae obnuberebant.

IV. Pars. Gratian. *Sed obicitur praemissis: Multa sunt, quae prohibentur, quae, si fiant, ex postfacto convalescunt. Prohibentur voventes matrimonia contrahere, quae tamen si contraxerint, inviolata permanere oportet. Sic et clandestina coniugia contra leges quidem fiunt, tamen contracta dissolvi non possunt, quia ex legitimo voto subsequente corroborantur. Unde Ecaristus, quum dixisset⁴¹⁾: aliter praesumpta non sunt coniugia, sed adulteria; addidit: nisi voluntas propria suffragaverit, et vota succurrerint legitima.*

Hinc etiam in Novellis 42):

C. IX.

Si quis divinis tactis scripturis iuraverit mulieri, legitimam se eam uxorem⁴³⁾ habiturum, vel si in oratorio tale sacramentum dederit, sit illa legitima uxor^{k)}, quamvis nulla dos, nulla scriptura alia interposita sit.

Gratian. *His ita respondetur: Coniugia, quae clam contrahuntur, non negantur esse coniugia, nec iubentur dissolvi, si utriusque confessione probari poterunt: veruntamen prohibentur, quia mutata voluntate alterius eorum, alterius confessione fides iudici fieri non potest. Unde publice, quum alterius vota in alteram partem se transulerint, pro priori*

manuscriptis, Burchardo et Ivone, nec habentur sup. dist. 23. c. fin., ubi hoc idem affertur.

C. VII. h) Vitta: In editione Isidori Coloniensi legitur: *vittae uno invicem vinculo copulantur, videlicet ne compagem**)* etc. In Vaticano autem codice: *post benedictionem a Levita uno invicem, etc.*

i) Continentiae lex: Sic emendatum est ex originali impresso et manuscripto. Antea enim legebatur: *ut hoc signo et continentia, et lex continendi ab utrisque ad tempus admoneantur***).*

C. IX. k) Uxor: Apud Iulianum Antecessorem, ex quo videtur sumtum hoc capitulum, sequitur: *si tamen coniuncta fuerit.*

Quaest. V. C. III. 7) ser. A. 866. — Ivo Pan. I. 6. c. 9. Decr. p. 8. c. 6. — 8) add.: *foedera*: Edd. coll. o. — 9) *promissio*: caed. — Ivo Pan. — *promissa foedera, quaeque*: orig. — Ivo Decr. — 10) *insignitum*: Ivo. — Edd. coll. o. — 11) *eius*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 12) *facere praesumant*: id. — caed. — 13) *Sunt praeter haec alia*: Edd. coll. o. pr. Bas. — Ivo Pan. I. 6. c. 32. — 14) *conjugatorum*: Ed. Bas. — 15) *quem*. — *dic.*: absunt ab Iv. — C. IV. 16) *sf. Corr.* — Burch. I. 9. c. 2. Ans. I. 10. c. 3. Ivo Pan. I. 6. c. 36. Decr. p. 8. c. 140. Polyc. I. 6. t. 4. — 17) *coniux*: Ed. Bas. — 18) *trad. sponso*: Ans. — 19) *abest a Böh.* — 20) *est separ.*: Edd. coll. o. — 21) *sed nec*: Edd. Bas. Lugd. II. — 22) *abest ab Ed. Bas.* — 23) *i Cor. c. 6. v. 9.* — C. V. 24) *cf. ad D. 23. c. fin.* — *) *ita* Edd. coll. o. — C. VI. 25) *Imo ex Cap. Reg. Fr. I. 6. c. 133.* — Burch. I. 9. c. 6. Ivo Pan. I. 6. c. 6. Decr. p. 8. c. 144.

— C. VII. 26) Ivo Pan. I. 6. c. 8. Decr. p. 8. c. 7. 8. — 27) *viris*: orig. — Ivo. — Ed. Bas. — 28) *subiectas*: orig. — Iv. — **) *ita* Ivo Decr. — 29) *vita*: Edd. Arg. (add.: *id est*) Nor. Lugd. II. — 30) *abest ab orig.*, Iv. Decr. et Edd. Arg. Bas. — 31) *est munditia*: Ivo. — Ed. Bas. — *est ad mund.*: Edd. rell. — ***)) *ita* Edd. coll. o. — 32) *post hoc*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 33) *reddendi*: Ed. Bas. — 34) *dilectionis*: Ivo. — Edd. coll. o. — 35) *id est quod*: Ivo Decr. — *ideo, quia*: Pan. — Edd. coll. o. — C. VIII. 36) *i. e. I. I. de Abraham, c. 9.* — 37) *add.: est*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 38) *deambulante*: Edd. coll. o. — 39) *add.: quidem*: Ed. Bas. — 40) *abest ab ead.* — 41) *supra ead. c. 1.* — C. IX. 42) *Iul. Ep. Nov. 67. c. 4.* — Ivo Pan. I. 6. c. 7. Decr. p. 8. c. 44. p. 16. c. 142. Petr. Lomb. I. 4. dist. 26. — 43) *abest ab Ed. Bas.*

contugio, quod iudici incertum est, sententia ferri non poterit. Incerta enim (ut Sixtus⁴⁴) Papa scribit episcopis per Hispaniam constitutis) nemo pontificum iudicare praesumat, et quamvis vera sint, tamen credenda non sunt nisi quae certis iudiciis comprobantur, nisi quae manifesto iudicio convincuntur, nisi quae iudiciario ordine publicantur. Hinc etiam Victor⁴⁵) Papa scribit Theophilo episcopo: Incerta, carissime, nullatenus iudicemus, quousque veniat Dominus, qui latentia producet in lucem, et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. Quamvis enim vera sint, non tamen credenda sunt nisi quae manifestis iudiciis comprobantur, nisi quae manifesto iudicio convincuntur, nisi quae iudiciario ordine publicantur.

C. X. Ante iustam probationem nullus est iudicandus aut damnandus.

Item Evaristus Papa, epist. II. omnibus Episcopis⁴⁶). Nullum ante veram iustamque probationem iudicare aut damnare debemus, teste Apostolo, qui ait⁴⁷): Tu quis es, qui iudicas alienum servum? Domino suo stat aut cadit. Mala⁴⁸) itaque audita nullum moveant, nec passim dicta absque certa probatione quisquam unquam credat; sed ante audita diligenter inquirat, ne⁴⁹) praecipitando quicumque aliquis⁵⁰) agat.

C. XI. Non sunt aliqua iudicanda prius, quam certis demonstrantur indicis.

Item Eleutherius Papa, epistola ad Gallias provincias⁵¹).

Iudicantem oportet cuncta rimari, et ordinem rerum plena⁵²) inquisitione discutere⁵³), interrogandi, respondendi, obiciendique praebita patientia ab eo, ut ibi actio amborum partium illuminata¹) sit pleniter, nec litigantibus iudex prius velit sua sententia obviare, nisi quando ipsi iam peractis omnibus nihil habeant in quaestione, quod proponant, et tandiu actio ventiletur, quousque ad rei veritatem perveniatur. Frequenter⁵⁴) interrogare⁵⁵) oportet, ne aliquid praetermissum forte remaneat, quod annecti conveniat.

Gratian. Ex praemissis manifeste colligitur quod pro incertis a certis recedendum non est, nec in re dubia certa danda est sententia. Quum autem fides dubiae rei nisi testium approbatione vel legitima confessione iudici fieri non valeat, testes autem auctoritate Calixti⁵⁶) Papae de aliis causis vel negotiis testimonium dicere non valeant, nisi de his, quae sub eorum praesentia facta noscuntur: apparet clandestina coniugia ideo esse prohibita, quia, quum alter eorum conjugalem affectum se ad alterum habuisse negare voluerit, legitimis probationibus convinci non poterit, quibus deficientebus, iudicis sententia rite absolutus, reatum adulterii uterque incurrit, dum utroque eorum vivente aliis se copulaverint.

CAUSA XXXI.

GRATIANUS.

Uxorem cuiusdam alius constupravit; eo mortuo adulter adulteram sibi in uxorem accepit; filiam ex ea susceptam cuidam in conjugem se daturum iuravit; illa assensum non praebuit; deinde pater alii eam tradidit; a primo reposcitur. (Qu. I.) Quaeritur: an possit duci in conjugium quae prius est polluta per adulterium? (Qu. II.) Secundo, an filia

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. 1) Illuminata: In locis indicatis legitur: *limitata* *). In plerisque autem vetustis Gratiani exemplaribus: *luminata*.

Causa XXXI. Quaest. I. C. II. a) Fieri potest conjugium: In editionibus operum B. Augustini, et uno Vaticano codice, unoque item Gratiani exemplari

Quaest. V. C. IX. 44) Ep. 2. — 45) Ep. 1. = C. X. 46) Cap. Pseudoisidor. — cf. C. 2. qu. 1. c. 20. — 47) Rom. c. 14. v. 4. — 48) *Multa*: Ed. Bas. — 49) *nec*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. — 50) *aliquid*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — *alio*: Ed. Bas. = C. XI. 51) Caput Pseudoisidor. — cf. Brev. Al. l. 2. t. 18. c. 1. cum Interpr. — Ans. in fine l. 3. (inter Capp. Hadriani, in quibus exstat c. 26.). Ivo Pan. l. 4. c. 119. 120. 104. Decr. p. 6. c. 316. 317. Polyc. l. 5. t. 1. — 52) *plana*: Ed. Bas. — 53) *discurrere*: ead. — *) *limitata*: Ivo Decr. — in Pan. est ut Grat. — 54) *add.*: *etiam*: Ed. Bas. — 55) *interrogari*: Edd. coll. o. — Ivo Pan. = 56) cf. C. 3. qu. 9. c. 15.

Causa XXXI. Quaest. I. C. I. 1) Imo ex Triburiensi, c. 51. — cf. infra c. 2. Petr. Lomb. l. 4. dist. 35. = C. II. 2) Petr. Lomb.

invita sit tradenda alieni? (Qu. III.) Tertio, an post patris sponsonem illa possit nubere alii?

QUAESTIO I. GRATIANUS.

I. Pars. Adulterio polluta prohibetur duci in conjugium auctoritate Leonis Papae, qua dicitur¹):

C. I. Adulterio polluta non ducatur ab eodem in matrimonium.

Nullus ducat in matrimonium quam prius polluit adulterio. Sed Augustinus e contra testatur, scribens ad Valerium de nuptiis et concupiscentia, lib. I. c. 10. 2):

C. II. Licet alicui ducere in matrimonium quam prius polluit adulterio.

Denique mortuo viro³), cum quo verum connubium fuit, fieri potest coniugium⁴), cum quo⁴) praecessit adulterium. Item in libro de bono coniugali, c. 14. 5): §. 1. Posse sane fieri nuptias⁶) ex personis male⁷) coniunctis, honesto placito postea consequente⁸), manifestum est.

Gratian. Haec ultima auctoritas Augustini de concubinis loquitur, perhibens, concubinas posse transire ad honestum placitum nuptiarum. Prima auctoritas Augustini loquitur de repudiata, quam dum vivente viro suo quicumque ducit in conjugium, committit adulterium; cuius adulterii aliquam habet veniam, dum eius copula creditur esse licita. §. 1. Illud vero Leonis Papae de ea intelligendum est, quae a viro suo non erat repudiata, cuius vivebat vir, reddens ei conjugale debitum.

Unde in Concilio apud Althaeum habito praesente Conrado Rege statutum est c. 6. 9):

C. III. Nullus ducat in conjugium quam polluit prius per adulterium.

Illud vero communi decreto secundum canonum instituta definimus et praeiudicamus, ut, si quis cum uxore alterius eo vivente fornicatus fuerit, moriente marito synodali iudicio aditus ei claudatur illicitus, ne¹⁰) ulterius ei coniungatur matrimonio¹¹), quam prius polluit adulterio. Nolumus enim, nec Christianae religioni convenit, ut ullus ducat in conjugium quam prius polluit per¹²) adulterium.

Gratian. Hic subaudiendum est, nisi prius peracta poenitentia, et si nihil in mortem viri machinatus fuerit, vel si vivente viro fidem adulterae non dedit, se sumpturum eam sibi in conjugem, si viro eius superviveret.

Unde in Concilio Triburiensi legitur b) 13):

C. IV. Post mortem viri non potest adulteram in conjugium ducere qui viro vivente iuramentum sibi futurarum nuptiarum praebuit.

Relatum est auribus sanctorum sacerdotum, quendam alterius uxorem stupro violasse, et insuper moechae vivente viro suo iuramentum dedisse, ut post legitimi mariti mortem, si supervixisset¹⁴), duceret¹⁵) uxorem, quod et factum est. Tale ergo connubium prohibemus et anathematizamus.

C. V. Post peractam poenitentiam poterit viduam in conjugem ducere, quam viro vivente per adulterium polluit. Item in eodem c) 16).

Si¹⁷) quis vivente marito conjugem illius adulterasse ac-

legitur fieri verum connubium non potest. In duobus vero Vaticanis recentioribus eiusdem libri abest negatio.

C. IV. b) Huius capitali sententia quidem est in c. 40. conc. Triburiensis; quod exstat. Sed quum Burchardus hoc citet ex cap. 3., videtur alterius esse, quod desideratur.

C. V. c) Burchardus et Ivo citant ex conc. Meldensi

ib. — 3) *eo*: Edd. coll. o. — 4) *qua*: ead. — 5) Ivo Pan. l. 6. c. 45. Decr. p. 8. c. 10. — 6) *licitas nupt.*: Edd. coll. o. — 7) *illicite*: ead. — 8) *subsequente*: ead. = C. III. 9) Imo ex Triburiensi hab. A. 895., c. 51. — Burch. l. 9. c. 74. Ivo Pan. l. 7. c. 10. Decr. p. 8. c. 211. — In Ed. Bas. allegatur ex conc. ap. Alphenum, in rell. (cum Panorm.) ex conc. ap. Alphenum. — 10) *nec*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 11) *in matr.*: Ed. Bas. — 12) *adulterio*: Edd. coll. o. pr. Bas. = C. IV. 13) c. 40. conc. Trib. (hab. A. 895.) redactus in compendium. — Burch. l. 9. c. 66. Ivo Pan. l. 7. c. 9. Decr. p. 8. c. 202. Petr. Lomb. ib. — 14) *superviveret*: Ed. Bas. — 15) *add.*: *eam in*: Edd. coll. o. = C. V. 16) Imo ex Meldensi (hab. A. 845.) c. 69. — Burch. l. 9. c. 65. Ivo Pan. l. 7. c. 12. Decr. p. 8. c. 201. — 17) *is, qui*: orig. — Coll. ctt.

cusatur, et, eo in proximo defuncto, eandem summissæ dignoscitur, omnimodis publicæ poenitentiae subiiciatur¹⁸⁾. De quo etiam post poenitentiam præfatam¹⁹⁾, si expedierit, servabitur regula; nisi forte vir¹⁹⁾, aut mulier virum, qui mortuus fuerat, occidisse notetur, aut propinquitas, vel alia quaelibet actio²⁰⁾ criminalis impediatur. Quod si probatum fuerit, sine ulla spe coniugii maneat perpetuo cum poenitentia.

C. VI. PALEA.

[Item ex Concilio apud Vermerias²¹⁾.]

„Si qua mulier in²²⁾ mortem mariti sui cum aliis consiliata sit, et ipse vir aliquem illorum se defendendo occiderit, si²³⁾ probare potest ille vir, eam ream esse consilii, potest (ut nobis videtur) ipsam uxorem dimittere, et, si voluerit, aliam ducere²⁴⁾. Ipsa autem insidiatrix poenitentiae subiecta absque spe coniugii maneat.“

C. VII. Post poenitentiam reconcilietur ad communionem vidua, quæ moechum suum in virum accepit.

Item ex Concilio Eliberitano, c. 72.²⁵⁾

Si qua fuerit vidua moechata, et postea eundem habuerit maritum, post quinquennii tempus acta²⁶⁾ legitima poenitentia placuit eam ad communionem reconciliari.

II. Pars. Gratian. Sed obiicitur: David cum Bethsabæ adulterium commisit, et mortem Urias machinatus est, et tamen eandem Bethsabæ postea duxit in uxorem. Sed in veteri testamento multa permittebantur propter infirmitatem, quæ in evangelii perfectione eliminata sunt: sicut permittebatur quibuslibet dare libellum repudii, ne per odium funderetur sanguis innocuus. Quod postea in evangelio Dominus prohibuit, dicens uxorem a viro non esse dimittendam, nisi causa fornicationis. Quaedam permittebantur causa infirmitatis, et sacramenti futurorum: sicut²⁷⁾ Dominus permisit filiis Israël offerre animalia sibi in sacrificium, quæ in Aegypto consueverant immolare daemionibus, malens ea sibi offerri quam idolis, et ut essent illis sacramenta futurorum. Sic et Bethsabæ permissa est duci in uxorem, non magis causa suæ infirmitatis, quam significatione futurorum. §. 1. Sed est alia ratio, quæ uxor defuncti huic nubere non possit. Generaliter enim prohibentur viri et mulieres frequenter matrimonia contrahere. Unde in convivio secundarum nuptiarum presbyteri interesse non debent, sicut in Neocaesariensi Concilio c. 3. et 7. legitur²⁸⁾:

C. VIII. Fides et conversatio poenitentiam breviam eorum, qui frequenter ducunt uxores.

De his, qui frequenter uxores ducunt, et de his, quæ²⁹⁾ saepius nubunt, tempus³⁰⁾ quidem poenitentiae³¹⁾ his manifestum constitutum est, sed conversatio et fides eorum tempus abbreviat. §. 1. Presbyterum³²⁾ vero convivio³³⁾ secundarum nuptiarum interesse non debere; maxime quum³⁴⁾ praecipitur³⁵⁾ secundis nuptiis poenitentiam tribuere: quis erit³⁶⁾ presbyter, qui propter convivium illis consentiat nuptiis?

C. IX. Secundum veritatis rationem fornicari convincitur qui secundam duxit uxorem.

Item Ioannes Chrysostomus, id est auctor operis³⁷⁾ imperfecti in Matth., hom. XXXII.

Hac ratione et Apostoli præceperunt secundas adire nuptias propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere secundum præceptum Apostoli est³⁸⁾, secundum veritatis autem rationem verè fornicatio³⁹⁾ est. Sed dum³⁷⁾ permittente Deo publice et licenter committitur, fit honesta fornicatio. Propterea bene dixit⁴⁰⁾, quia Moyses hoc permisit, non præcepit. Aliud est enim præcipere, aliud permittere. Quod enim permittimus⁴¹⁾ nolentes præcipimus, quia malas hominum voluntates ad plenum prohibere non possumus.

C. X. Ut vitetur periculum fornicationis, secunda matrimonia conceduntur.

Item Hieronymus contra Iovinianum, lib. I.⁴²⁾

Quomodo virginibus ob⁴³⁾ fornicationis periculum concedit nuptias, et excusabile facit quod per se non appetitur, ita ob⁴⁴⁾ eandem fornicationem vitandam concedit viduis secunda matrimonia⁴⁵⁾. Melius est enim, licet alterum et tertium, unum virum nosse, quam plurimos, id est tolerabilius est uni homini⁴⁶⁾ prostitutam esse, quam multis. Siquidem et illa in evangelio⁴⁷⁾ „Ioannis“ Samaritana, sextum se maritum habere dicens, arguitur a Domino, quod non sit vir eius; ubi enim numerus maritorum est, ibi vir, qui proprie unus est, esse desiit⁴⁸⁾. Una costa a principio in unam uxorem versa est. Erunt, inquit⁴⁹⁾, duo in carnem⁵⁰⁾ unam, non⁴⁸⁾ tres, neque quatuor, alioqui „iam“ non duo, sed plures. Primus Lamech sanguinarius et homicida unam carnem in duas divisit uxores; fratricidium et bigamiam eadem cataclysmi delevit poena:

NOTATIONES CORRECTORUM.

c. 69. ubi habetur. In Decretalibus vero tit. de eo, qui dux. in ux. quam poll. per adult. c. Quum haberet, Clemens III. hoc ipsum citat ex conc. Triburiensi, ut Gratianus et Panormia.

d) Praefatam: In Meldensi legitur: praefata^{*)}, ut indicetur regula iam ibi tradita c. 65., et citatur infra 36. q. 2. Si autem.

C. VI. e) Haec Palea est in multis vetustis exemplaribus, in quibus Paleae esse non solent. Citatur autem ex concilio apud Vermerias etiam in excerptis decretorum monasterii B. Trudonis, et apud Burchardum et Ivonem, quamvis in Decr. tit. de divort. c. 1. corrupte in vulgatis codicibus sit: Ex concilio apud Vormaciam. Antea quidem in titulo huius Paleae legebatur: Ex concilio Elibertano apud Vermerias^{**)}. Inducta vero est dictio: Elibertano, quæ spectat ad sequens capitulum. Palearum enim interpositio saepenumero in titulis occasione huiusmodi erroribus dedit.

f) Et si voluerit aliam ducere: Absent haec ab Ivone^{***)}. In Decretalibus autem legitur: potest ipse post mortem uxoris, si voluerit, aliam ducere.

C. VII. g) Ad communionem: In variis exemplaribus huius concilii tam impressis quam manuscriptis legitur: communione^{†)} reconciliari.

C. VIII. h) Convivio: In vulgatis erat: connubio^{††)}. Emendatum est ex vetustis, et originali ipso. Graece est: μή ἐπιγῶσαι.

i) Maxime quum: Locus hic graecæ sic habet: ἐπεὶ μετανοῶν αὐτοῦ τοῦ διγάμου, τίς ἐστὶν ὁ πρεσβύτερος ὁ διὰ τῆς ἐπιγῶσεως συγκατατίθεμενος τοῖς γάμοις; id est: Nam poenitentiam petente bigamo, quis erit presbyter, qui hoc ipso, quod interest convivio, nuptiis consentit?

C. IX. k) Vere fornicatio: Longe cautius loquitur verus Ioannes Chrysostomus cum alibi, tum potissimum in epistola ad viduam iuniorum de non iterando coniugio, quæ nuper Romæ est impressa, negatque perspicue secundum matrimonium fornicationem esse.

l) Quod enim permittimus: Sic est in glossa ordinaria ad c. 5. Matthæi, in vers. Libellum repudii. Sed in hom. citata hoc modo: Quod enim praecipimus semper placet; quod autem permittimus nolentes praecipimus.

Quaest. I. C. V. 18) subigitur: orig. — Coll. cilt. — *) et ap. Burch. — 19) idem: orig. — Iv. — id est: Burch. — idem vir: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. Lugdd. II. III. — 20) abest ab Iv. Pan. — C. VI. 21) hab. A. 752. — Reg. I. 2. c. 118. Burch. I. 6. c. 41. Ivo Decr. p. 10. c. 169. — **) Ita Edd. coll. o. pr. Bas., in qua simpliciter ex conc. Elib. laudatur. — 22) abest ab orig. — Coll. cilt. et Edd. Bas. — 23) et si: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — et si hoc: Burch. Iv. — et hoc: orig. — Reg. — ***) et Edd. Arg. — sunt tamen in orig. et ap. Burch. et Reg. — 24) accipere: Burch. — accipiat: orig. — Reg. — C. VII. 25) hab. non serius A. 310. — Coll. tr. p. 2. t. 30. c. 13. — 26) peracta: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — †) communioni: Coll. Hisp. — 27) cf. Levit. c. 9. — C. VIII. 28) hab. A. 314. — Burch. I. 9. c. 22. Ans. I. 10. c. 69. Ivo Decr. p. 8. c. 160. referunt ex Dionysio. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 42. — 29) qui: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 30) tempus quidem, quod his

constitutum est, manifestum est observari: Coll. Hisp. — 31) abest ab Edd. Bas. — 32) Burch. I. 2. c. 133. Ivo Pan. I. 6. c. 67. Decr. p. 8. c. 48. Itidem ex Dionysio. — ††) in com.: Edd. Bas. — 33) peccatur: Coll. Hisp. — 34) ergo est: ead. — C. IX. 35) Opus apocryphum. — 36) licitum est: Edd. coll. o. — 37) quum: ead. — 38) add.: Deus: Edd. Bas. — Christus in evangelio: Edd. rell. — cf. Deut. c. 24. v. 1. Matth. c. 19. v. 8. — C. X. 39) Hier. de virginibus contra Iov.: Edd. Lugdd. II. III. — Hier. de virginibus: Edd. rell. exc. Lugd. I. — 40) forn. periculo: Edd. Bas. — 41) ob idem forn. periculum: Edd. Lugdd. II. III. — eodem forn. periculo: Edd. rell. — 42) add.: contrahere: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 43) viro: Edd. Bas. — 44) Ioan. c. 4. — 45) desiit: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 46) Gen. c. 2. v. 24. — 47) carne una: Vulg. — Edd. coll. o. — 48) add.: dixit: Edd. Ven. I. II. Nor. Par. Lugd. I.

de altero septies, de altero septuagies septies vindicatum est. Quantum distat in numero, tantum et in crimine. §. 1. Quam sancta sit digamia, hinc⁴⁹⁾ ostenditur, quod bigamus in⁵⁰⁾ clerum eligi non potest, et ideo⁵¹⁾ Apostolus ad Timotheum: *Vidua, inquit, eligatur non minor sexaginta annorum, quae fuerit unius viri uxor.* Hoc⁵²⁾ omne praecipuum de his est viduis, quae ecclesiae pascuntur eleemosynis, et idcirco aetas praescribitur, ut illae tantum accipiant pauperum cibos, quae iam laborare non possunt. Simulque considera, quod quae duos habuit viros, etiamsi anus est, et decrepita, et egens, ecclesiae stipes non meretur accipere; si autem panis illi tollitur eleemosynae, quanto magis ille⁵³⁾ panis, qui de coelo descendit, quem qui indigne comederit, reus erit violati corporis et sanguinis Christi⁵⁴⁾? Quamquam haec testimonia, quae supra posuit, in quibus viduis conceditur, ut, si velint, denuo nubant, quidam interpretantur super his viduis, quas amissis maritis sic invenire⁵⁵⁾ fides-Christi.

III. Pars. Gratian. *Verum hoc eum in exhortationem vidualis continentiae, non in condemnationem secundarum et deinceps nuptiarum putamus dixisse, quas multorum auctoritatibus constat licitas esse, ut ex verbis eiusdem datur intelligi. At enim ad Pammachium in Apologetico contra Iovinianum⁵⁶⁾:*

C. XI. *Nec duae, nec tres, nec deinceps nuptiae sunt condemnandae.*

Aperiant, quaeso, aures obtrectatores mei⁵⁷⁾, et videant, me secundas et tertias nuptias concessisse in Domino. Qui secundas et tertias non damnavi, primum potui damnare matrimonium? *Idem ibidem:* §. 1. Non damno bigamos, imo nec trigamos, et si dici potest, octogamos. *Idem ibidem:* §. 2. Ego etiam nunc libera voce proclamo, non damnari in ecclesia digamiam, imo nec trigamiam, et ita licere quinto, et sexto, et ultra, quomodo et secundo marito nubere⁵⁸⁾.

C. XII. *Secunda coniugia, sicut et prima, licita esse probantur.*

Item Augustinus lib. II. contra adversarium legum et Prophetarum, c. 11.⁵⁹⁾

Deus masculum et feminam propagandi generis causa nuptiali castitate coniunxit, et secundas nuptias, quae in utroque⁶⁰⁾ testamento permittuntur, licitas esse monstravit.

C. XIII. *De eodem.*

Idem super primam epistolam ad Corinthios⁶¹⁾

Quod⁶²⁾ si dormierit vir eius. Non dicit, primus vel secundus, vel quotus⁶³⁾, nec nobis definiendum est quod non definit Apostolus. Unde nec ullas debeo damnare nuptias, nec eis verecundiam numerositatis auferre⁶⁴⁾. Dominus⁶⁵⁾ autem septemviram non damnavit, nec dicit in resurrectione non posse esse, sed tantum: *Neque nubent, neque nubentur.* Unde nec contra humanae verecundiae sensum audeo dicere, ut quoties⁶⁶⁾ voluerint nubant, nec ex corde meo quotaslibet nuptias condemnare. Quod dici-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. m) Utroque: In originali est: *novo quoque**, cuius verae lectionis sunt vestigia in aliquot Gratiani exemplaribus. Habent enim: *novo quoque***. Ac certe de vetere testamento nulla erit dubitatio. Sed non est mutatum, quoniam auctor glossae videtur legisse: *utroque*.

C. XIII. n) Gratianus retulit verba glossae ordinariae ad c. 7. primae ad Corinthios ex Augustino, in libro de bono viduitatis, c. 12.

o) Auferre: Antea erat: *inferre****. Emendatum

Quaest. I. C. X. 49) add.: *etiam*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 50) ad: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 51) idem: ead. — cf. 1 Tim. c. 5. v. 9. — 52) *Hoc commune*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *Hinc commune*: Edd. rell. — 53) *Ille pan.*: desid. in Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 54) *Dominus*: ead. — Vulg. — (cf. 1 Cor. c. 11. v. 27.) — 55) *invenerat*: ead. — C. XI. 56) Ivo Pan. I. 6. c. 62. Decr. p. 8. c. 270. Petr. Lomb. I. 4. dist. 42. — 57) *nostris*: Edd. Bas. — 58) *recte nubere*: Edd. Bas. Par. Lugdd. — *non nub.*: Edd. Nor. Ven. I. II. — Ivo Pan. — C. XII. 59) Ivo Pan. I. 6. c. 22. 61. Decr. p. 8. c. 269. Petr. Lomb. ib. — *) Ita Ivo Decr. et Pan. c. 61. — **) Ita Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. et Ivo Pan. c. 61. — C. XIII. 60) Ivo Pan. I. 6. c. 39. Decr. p. 8. c. 268. ipsa proferunt Aug. verba. — Polyc. I. 6. t. 4. Petr. Lomb. ib. — 61) 1 Cor. c. 7. v. 39. — 62) *tertius*: Edd. Bas. — *quartus*: Edd. rell. — ***) Ita Edd. coll. o. — 63) cf. Matth. c. 22. v. 28. seqq. — 64) *quotiescunque*: Edd. Bas. — 65) abest ab ead. — 66) 1 Cor. c. 7. v. ult.

tur univirae, hoc et⁶⁵⁾ omni viduae⁶⁶⁾: *Beatior autem erit, si sic permanserit.*

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

Quod autem aliqua non sit cogenda nubere alicui, Ambrosius testatur super epistolam primam ad Corinthios: „Nubat¹⁾ cui vult: tantum in Domino; id est quem sibi aptum putaverit, illi nubat; quia invitae nuptiae solent malos proventus habere. Tantum autem in Domino: Hoc est, ut sine suspitione turpitudinis nubat, et viro suae religionis nubat.“

C. I. *Iuramento patris non cogitur puella nubere, cui nunquam assensum adhibuit.*

Item Iudicium Urbani Papae²⁾.

Si verum esse constiterit, quod nobis legati Iordanis³⁾ principis retulerunt, scilicet, quod ipse coactus et dolens filiam suam infantulam nolentem, flentem, et pro viribus renitentem, non assentientibus, sed valde dolentibus matre et parentela, Rainaldo Rodelli⁴⁾ filio desponsaverit, quoniam canonum⁵⁾ et legum auctoritas talia sponsalia (ut infra ostenditur) non approbat, ne ignorantibus leges et canones nimis durum quod dicimus videatur, ita sententiam temperamus, ut, si princeps cum filiae, matris, et parentelae assensu id, quod coeptum est, perficere voluerit, concedamus. Sin autem, legatus noster utrasque partes audiat, et si nihil fuerit ex parte supradicti Rainaldi amplius, quod impediatur, ab ipso Iordane sacramentum, quod ita constant haec, ut dicta sunt, accipiat, et nos canonum ac legum scita sequentes deinceps non prohibemus, quin alii viro, si voluerit, praedicta filia eius nubat: tantum in Domino.

C. II. PALEA.

[*Econtra Hormisda Papa scribit Eusebio Episcopo⁶⁾*.]

„Tua sanctitas nos⁷⁾ requisivit, frater venerande, de filio adulto, quem pater matrimonium contrahere vult, si sine voluntate filii adulti facere potest. Ad quod dicimus, si aliquo modo non consentit filius, fieri non posse. Potest autem de filio nondum adulto, voluntas cuius nondum discerni potest, pater eum, cui vult, in matrimonium⁸⁾ tradere, et post, quam filius pervenerit ad perfectam aetatem, omnino observare et adimplere debet. Hoc⁹⁾ ab omnibus orthodoxae fidei cultoribus sancitum a¹⁰⁾ nobis tenendum mandamus.“

C. III. *Quorum unum futurum est corpus, unus debet esse et animus: atque ideo nulla est invita copulanda alteri.*

Item Urbanus II. Sanctio^{b)}, Regi Aragonum¹¹⁾.

De neptis tuae coniugio, quam te cuidam militi daturum necessitatis instante articulo sub fidei pollicitatione firmasti, hoc aequitate dictante decernimus, ut, si illa virum illum omnino non dicitur, renuit, et in eadem voluntatis auctoritate persistit, ut viro illi prorsus se deneget¹²⁾ nu-

est ex glossa et B. Augustino, cuius verba referunt ceteri collectores.

Quaest. II. C. II. a) Palea haec in Decretalibus est c. 1. tit. de despons. impub. et in vulgatis quidem citatur ex Honorio; sed in prima Decretalium collectione ex Hormisda, ut hic.

C. III. b) Sanctio: Sic est emendatum ex vetustis exemplaribus, Panormia et historiis regum Aragonum. Nam antea erat: *Sacratio* †).

Quaest. II. 1) 1 Cor. c. 7. v. 39. — C. I. 2) Non exstat inter impressas Urbani epp. — Ivo Pan. I. 6. c. 108. Decr. p. 8. c. 23. Petr. Lomb. I. 4. dist. 29. — 3) *Iordanus*: Ivo Decr. — Edd. Arg. Bas. — 4) *Ridelli*: Ivo Decr. — *Rigelli*: Pan. — *Radelli*: Edd. Bas. — *Rodelli*: Edd. rell. pr. Par. Lugdd. — 5) *et can.*: Edd. Bas. — C. II. 6) Caput incertum. — cf. c. 1. X. de desp. imp. et c. 2. Comp. I. h. t. — 7) *a nobis*: Comp. I. — 8) *in matrimonio*: Edd. Bas. — *in matrimonio copulare*: Comp. I. — 9) *haec omni orthodoxae fidei sancimus et vobis tenenda mandamus*: Comp. I. — 10) *et a vobis*: Edd. Nor. Ven. I. II. — *et a vobis*: Edd. Arg. — *a vobis*: Edd. Bas. Lugdd. I. III. — C. III. †) *Item ad eundem*: Edd. Arg. — *Sacratio*: Edd. rell. pr. Bas. — 11) Hanc ep. Urbani II. esse, testatur Hildebertus Caenomanensis, Urbano coaevus, ep. 49. — Ivo Pan. I. 6. c. 109. Decr. p. 8. c. 24. — 12) *denegetur*: Edd. Bas. Lugdd. II. III.

pturam, nequaquam eam invitam et renitentem eiusdem viri cogas coniugio sociari. Quorum enim unum corpus est, unus debet esse et animus, ne forte virgo, quum fuerit alicui invita copulata, contra Domini Apostolicæ præceptum aut reatum dissidii, aut crimen fornicationis incurrat. Cuius videlicet peccati malum in eum redundare constat, qui eam coniunxit invitam. Quod¹³⁾ pari tenore de viro etiam est sentiendum¹⁴⁾.

C. IV. *Non liceat deserere viro quam præmissis dotibus et publica attestazione duxit uxorem.*

Item Nicolaus¹⁵⁾ Radoaldo¹⁶⁾ Portuensi, et Ioanni Ficolensi¹⁷⁾ Episcopis.

Lotharius rex (in communitario¹⁸⁾) proficitur, Gualdradam se a patre¹⁹⁾ accepisse, et sororem postmodum admisisse Huberti²⁰⁾. Ubi primum diligenti investigatione inquirete, et si eundem gloriosum regem prædictam Gualdradam præmissis dotibus, coram testibus, secundum legem, et ritum, quo nuptiæ celebrari solent, per omnia inveneritis accepisse, et publica manifestatione eadem Gualdrada in matrimonium ipsius admissa est, restat, ut perscrutemini, cur illa repudiata sit, vel filia Bosonis admissa. Sed quia idem gloriosus rex metu Thiebergam²¹⁾ admisisse se dicit, metu unius hominis tantus rex non debuit²²⁾ contra divinum præceptum in immane præcipitium mergi²³⁾. In hoc certe²⁴⁾ se magis reprehensibilem ostendit, in quo amorem Dei amoris mundi postposuit, quum nec etiam²⁵⁾ occisores corporis sint timendi, contra iustitiam hominem impellentes. Nihil itaque vobis aliud præcipimus, manifestatione sua eodem rege convicto, nisi ut secundum canonicam auctoritatem nostram vice freti causam illius definiatis. Si vero minime probatum fuerit Gualdradam fuisse uxorem legitimam, neque nuptiis secundum²⁶⁾ morem celebratis, per benedictionem scilicet sacerdotis, filio nostro Lothario exstitisse coniunctam, suggerite illi, ut non moleste ferat legitimam sibi (si ipsa innocens apparuerit) reconciliari uxorem. Et infra: §. 1. Præterea vos scire volo, quia præfata Thieberga apostolicam sedem bis et ter appellavit, et se a præfato glorioso rege quæst²⁷⁾ est iniuste fuisse deiectam, et vi coactam falsum contra se composuisse piaculum. Nam eo tempore ad apostolicam sedem libellum appellationis suæ misit, in quo non quidem adhuc confessam, sed ut contra se falsum diceret crimen, cogi sese innotuit, insuper subiungens: *Quod si amplius compulsus fuero, scitote, non veritate, sed timore mortis et evadendi studio (quia aliter non possum) quod voluerint²⁸⁾ dicam.* *Vos tamen memores estote mei, hæc vobis insinuantis.* Unde vobis præcipimus, ut quum eadem Thieberga ad conditum synodum, sicut statuimus, advenerit, causam eius diligenti examinatione tractetis, et, si ei obicitur, quod illa se crimen aliquod admisisse²⁹⁾ confessam fuisset, et econtra illa violentiam se permissam proclamaverit, vel si inimicos iudices illos sibi fuisse testata fuerit, tunc illud renovetis iudicium secundum æquitatis normam, ut iniustitiæ mole non opprimatur.

Gratian. *His auctoritatibus evidenter ostenditur, quod nisi libera voluntate nulla est copulanda alicui.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. c) In communitario: Hæc verba videntur accipienda quasi pro titulo, et seiuncta a ceteris, ut indicetur, caput hoc sumtum esse ex communitario, quod Nicolaus legatis suis Rodoaldo Portuensi, et Ioanni Ficolensi episcopis dederit. Nam totius capituli verba sunt ipsius Nicolai legatos monentis, quomodo se in ea causa gerere debeant. Datum vero ab eo fuisse communitarium his ipsis legatis, Nicolaus in epistola ad episcopos in Convicinum congregatos, in appendice bibliothecæ SS. Patrum, testatur his verbis: *Porro quid de Lotharii uxoris censurimus (quoniam et de hoc nostro scripsistis præsulatus) in epistolarum nostrarum, quas per fratres et coepiscopos nostros Rodoaldum et Ioannem in Galliam misimus, poteritis*

Quæst. II. C. III. 13) Abest hæc ultima clausula ab orig. ap. Mans., et a cod. Panormiæ Victorino, quo Berardus usus est, et ab Hildeberto. — 14) sciendum: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — C. IV. 15) scr. A. 563. — Ivo Decr. p. 8. c. 834. — 16) Rodoaldo: Böhm. — 17) Siculensi: Ed. Bas. — Sticollensi: Edd. rell. — 18) promissis dotibus: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 19) Huberti: orig. ap. Mans. — 20) Tebergam: Edd. coll. o. — Thiebergam: orig. — Böhm. — 21) debuerat: Ed. Bas. — 22) immergi: ead. — 23) ergo: ead. — 24) more: Edd. coll. o. — 25) conquesta: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 26) voluerit: Edd. coll. o. — 27) coniunxisse: Ed. Bas.

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

Quod autem post parentum sponsionem alitis nubere non valeant, auctoritate Eliberitani Concilii c. 54. monstratur, qua dicitur¹⁾:

C. UN. *De parentibus, qui fidem frangunt sponsaliorum.*

Si qui parentes fidem fregerint sponsaliorum, triennii tempore abstineant²⁾ *se* a communione. Si tamen³⁾ iidem⁴⁾ sponsus vel sponsa in illo gravi crimine non fuerint⁵⁾ deprehensi, excusati erunt parentes. Si⁶⁾ vero in eodem fuerint vitio, et polluerint se consentiendo⁶⁾, superior sententia servetur.

Gratian. *Ecce, quod non licet parentibus sponsalia filiorum suorum frangere. Verum hoc de illis intelligendum est, quæ illorum consensu contrahuntur.*

CAUSA XXXII.

GRATIANUS.

Quidam vir, quum non haberet uxorem, quandam meretricem sibi coniugio copulavit, quæ erat sterilis, neptis ingenui, filia originarii; quam quum pater alii vellet tradere, huic avus copulavit, causa solius incontinentiæ. Deinde hic, poenitentia ductus, ex ancilla propria filios sibi quaerere coepit. Postea de adulteris convictus et punitus quandam rogavit, ut vi uxorem opprimeret suam, ut sic eam dimittere posset, quo facto quandam infidelem sibi copulavit, ea tamen conditione, ut ad Christianam religionem transiret. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, an meretrix licite ducatur in uxorem? (Qu. II.) Secundo, an ea, quæ causa incontinentiæ ducitur, sit coniunx appellanda? (Qu. III.) Tertio, cuius arbitrium aliqua sequatur, an liberi avi, an originarii patris? (Qu. IV.) Quarto, si vivente uxore liceat alicui filios ex ancilla quaerere? (Qu. V.) Quinto, si ea, quæ vim patitur, pudicitiam amittere comprobetur? (Qu. VI.) Sexto, si adulter adulteram possit dimittere? (Qu. VII.) Septimo, si vivente dimissa aliam possit accipere? (Qu. VIII.) Octavo, si infidelem sub præmissa conditione liceat alicui fidelium in coniugem ducere?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem meretrix in coniugem ducta non debeat, multis auctoritatibus et rationibus probatur. Illa enim, quæ adulterii rea convincitur, nisi post peractam poenitentiam in coniugii consortio retineri non debet.*

Unde Ioannes Chrysostomus, id est auctor operis imperfecti hom. XXXII. ait super Matth. c. 19. 1):

C. I. *Patronus turpitudinis est qui uxorem suam adulteram dimittere noluerit.*

Sicut crudelis est et iniquus qui castam dimittit, sic factus est et iniustus²⁾ qui retinet meretricem. Nam patronus turpitudinis *eius* est, qui crimen celat uxoris.

exemplaribus reperire. Quas videlicet exemplaria una cum communitario, quod præfatis fratribus nostris pro hac eadem causa ad Lotharium regem missis dedimus, per fratrem et coepiscopum nostrum Odonem vestrae sanctitatis transmissimus.

d) Quum nec etiam: Hæc verba non sunt hoc loco apud Ivonem, sed paulo superius post illa verba: *admisisse se dicit*, multa intericiuntur, in quibus et hæc continentur, licet alio ordine. Sed ob glossam non est mutatum.

Quæst. III. C. UN. a) Non fuerint: In originali legitur sine negatione, itemque apud Ivonem, a quo præterea abest dictio: *illo*, sicque habet: *in gravi crimine fuerint deprehensi* *).

Quæst. III. C. UN. 1) hab. non serius A. 310. — Ivo Decr. p. 8. c. 46. — 2) abstineantur: Coll. Hisp., omissis seqq.: a comm.: — 3) vero: Edd. coll. o. — 4) idem: ead. — IV. — Coll. Hisp. — 5) ita Coll. Hisp. — 6) Si in eisdem fuerit vitium: ead. — Si serv.: absunt ab IV. — 6) abest a Coll. Hisp.

Causa XXXII. Quæst. I. C. I. 1) Opus apocryphum. — Ans. I. 10. c. 31. Ivo Pan. I. 7. c. 8. Petr. Lomb. I. 4. dist. 35. — 2) iniquus: Ed. Bas.

C. II. *Causa fornicationis vir dimittat uxorem, non tamen alteram ducat.*

Item Hieronymus in comm. ad c. 19. Matth. 5)

Dixit Dominus in evangelio 4): *Quicumque dimiserit uxorem 5), nisi ob 6) fornicationem, et aliam duxerit, moechatur, et qui dimissam duxerit, moechatur.* Sola fornicatio est, quae uxoris vincat 7) affectum; imo, quum illa unam carnem in aliam 8) dividerit, et se fornicatione separaverit a marito, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente scriptura 9): *Qui adulteram tenet stultus et impius est.* Ubiunque est igitur fornicatio vel fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur. Et quia poterat accedere, ut aliquis calumniam faceret innocenti, et ob secundam copulam nuptiarum 10) veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere iubetur uxorem, ut secundam prima vivente non habeat.

C. III. *Sola viri fornicatio uxorem maculat.*

Idem in epistola Pauli ad Corinthios 1. c. 6. [in glossa ordinaria] 11).

In coniugio quis positus quaecunque peccata fecerit, non propriam infuscant 12) coniugem; sed fornicatio 13) uxorem coinquinat, ut iam non sit viro suo licita, sed quasi adultera.

C. IV. *Qui uxorem suam dimittere adulteram noluerit, duobus annis poeniteat, si et debitum reddiderit.*

Item Ioannes Chrysostomus 14).

Si quis uxorem suam invenerit adulteram, et postea deinceps placuerit habere eam in matrimonio, duobus annis poeniteat ideo, quia cum adultera commixtus 15) sit, quae adhuc crimine suo non est purgata, aut absteineat se a matrimonio eius, donec expleatur satisfactio criminis poenitentiae suae, ideo, quia post satisfactionem poenitentiae non meretur vocari adultera. Similiter, si virum suum uxor invenerit adulterum, non ad imparia iudicatur.

II. PAVS. Gratian. *Subauditur, nisi ab adulterio mulier recedere voluerit, quo casu uxorem suam vir recipere potest, nullum periculum ei illaturus.*

Unde Pelagius Papa Melleo Subdiacono 16):

C. V. *Post poenitentiam adulterii uxorem vir potest recipere.*

De Benedicto quoque, quem uxorem alienam indicasti 17) facinoroso sustulisse spiritu, et in suum hactenus praesumere detinere consortium, si hoc rerum veritas habet, iubemus experientiae tuae, ut eum cum ipsa quoque adultera districte mactare non differas, et calvatos ab invicem separare, et illum quidem ad Lucium defensorem in Apuliae provinciae patrimonium sine dilatione 18) migrare; illam vero, siquidem maritus suus sine dolo aliquo forte accipere 19) voluerit, tua ordinatione sub cautela recipiat, nullum ei 20) nihil duntaxat de cetero simile committenti periculum illaturus. Si vero omnino eam recipere noluerit, in alium quendam locum, in quo ei non liceat male vivere, provida eam dispensatione 21) constitue.

C. VI. *Qui adulterae debitum reddit, tribus annis poeniteat.*

Item ex Poenentiali Theodori 19).

Si quis uxorem suam scit adulteram, et non vult dimittere eam, sed in matrimonio habere, tribus annis 20) poeniteat, et quamdiu poenitet 21), absteineat se ab illa.

C. VII. *Adulterio purgato per poenitentiam potest fieri reconciliatio coniugii.*

Item Augustinus ad Pollentium de adulterio coniugii, lib. II. c. 6. 22)

Quod autem tibi durum videtur, ut post adulterium reconcilietur coniugii 23) coniunx, si fides adsit, non erit durum. Cur enim adhuc deputamus adulteros, quos vel baptismate ablutos, vel poenitentia credimus esse sanatos? Haec crimina in veteri Dei lege nullis sacrificiis mundabantur, quae in lege 24) novi testamenti sine mundatione legali mundantur, et ideo tuac omnino prohibitum erat 25) ab alio 26) contaminatam viro recipere uxorem, quamvis 27) David Saulis filiam, quam pater eiusdem mulieris ab eo separatam dederat alteri, tanquam novi testamenti praefigurator sine cunctatione 28) receperit. Nunc autem, postquam Christus ait adulterae 29): *Nec ego te condemnabo; vade, deinceps noli peccare*: quis non intelligat debere maritum ignoscere quod videt ignovisse Dominum 30) amborum? nec iam se debere adulteram dicere, cuius poenitentis crimen 31) divina credit miseratione deletum?

C. VIII. *De eodem.*

Idem eodem libro, c. 9. 32)

Non erit turpis neque difficilis etiam post perpetrata 33) atque purgata adulteria reconciliatio coniugii 34), ubi per claves regni coelorum non dubitatur fieri remissio peccatorum; non ut post viri divortium adultera revocetur, sed ut post Christi consortium adultera non vocetur.

C. IX. *Quum fornicationis vitium excluditur, castitatis virtus adsciscitur.*

Item Ambrosius l. II. de Cain et Abel, c. 4.

Quum renunciatur improbitati, statim adsciscitur virtus. Egressus enim malitiae virtutis operatur ingressum, eodemque 35) studio, quo crimen excluditur, innocentia copulatur.

C. X. *Non habetur fallax apud Deum qui ad veritatem poenitendo revertitur.*

Item Gregorius hom. XXIX. Evangel.

Apud misericordem namque iudicem nec ille fallax habetur, qui ad veritatem revertitur, etiam postquam mentitur, quia omnipotens Deus, dum libenter nostram poenitentiam suscipit, ipse suo iudicio hoc, quod erravimus, abscondit.

Gratian. *Quod si in adulterio perseverare elegerit, patronus turpitudinis et lenocinii reus maritus habebitur, nisi eam adulterii ream facere voluerit. Unde in IX. libro Cod. de adult. et stupro Imp. Severus et Antoninus 36):* Crimen lenocinii contrahunt qui deprehensam in adulterio uxorem in matrimonio retinuerunt 37), non qui suspectam habuerint 38) adulteram. §. 1. *Hoc in mulieribus non obtinet. Non enim eis permittitur maritos suos adulterii reos facere. Unde in libro eodem, et tit. eodem, iidem Imp. 39):* Publico iudicio non habere 40) mulieres adulterii accusationem, quamvis de matrimonio suo violato queri velint, lex Iulia declarat, quae quum masculis iure mariti accusandi facultatem detulisset, non idem feminis privilegium detulit. §. 2. *Si ergo, ut ex his colligitur auctoritatibus, adulteram retinere nulli permittitur, multo minus in coniugium duci licebit cuius pudicitias nulla spes habetur. Debet*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa XXXII. Quaest. I. C. IV. a) Caput hoc non est inventum apud B. Ioannem Chrysostomum. Et videtur canon alicuius concilii aut poenentialis. Simile quiddam habetur in conc. Nannetensi c. 12.

Quaest. I. C. II. 3) Ivo Pan. 1. 7. c. 7. Decr. p. 8. c. 49. Petr. Lomb. ib. — 4) Matth. c. 19. v. 9. — 5) add.: suam: Ed. Bas. — 6) nisi causa fornicationis: ead. — 7) vincit: Ivo. — Edd. coll. o. — Böhm. — 8) duas: Ed. Bas. — 9) Prov. c. 18. v. 22. — 10) nuptiales veteri copulae: Edd. coll. o. — C. III. 11) Ivo Decr. p. 8. c. 42. — 12) infuscet: Ed. Bas. — 13) add.: etiam: ead. — C. IV. 14) Sunt sane similia in conc. Nannet., quod citant Corr., (cf. Reg. l. 2. c. 181.), ipsa tamen verba nullibi sunt inventa. — 15) mixtus: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. V. 16) Caput incerti temporis. — Ans. l. 11. c. 94 (95). (: Melito Subdiac.) — 17) iudicasti: Edd. coll. o. pr. Bas. — 17) recipere: Edd. Arg. Bas. — 18) dispositione: Ans. — Ed. Arg. — C. VI. 19) Non exstat inter fragmenta Theodori edita a Petitio et D'Acherio. — Ans. l. 11. c. 83 (99). — 20) tres annos: Ed. Bas. — *) Ita Ans. et Ed. Bas. — C. VII. 21) Ans.

C. VI. b) Et quamdiu poenitet; In plerisque vetustis est: et quamdiu illa poenitet *).

C. VII. c) Quae in lege: Apud B. Augustinum legitur: quae novi testamenti, in sanguine Christi sine dubitatione mundantur *). Sed ob glossam non est emendatum.

l. 10. c. 60. Ivo Pan. 1. 7. c. 35. Decr. p. 8. c. 242. Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 35. — 22) abest a Panorm. — *) quae N. testamenti sanguine sine dub. mund.: Ivo Decr. cum Ed. Aug. Maur. — quae in lege N. T. sanguine etc.: Panorm. — 23) est: Ivo. — Edd. coll. o. — 24) aliquo: ead. pr. Arg. — 25) i Reg. c. 18. — 26) contaminatione: orig. et Iv. — 26) i Ioan. c. 8. v. 11. — 27) Deum: Edd. coll. o. — 28) crim. deletum est a Deo: Edd. coll. o. — C. VIII. 29) Ivo Pan. 1. 7. c. 37. Decr. ib. Petr. Lomb. ib. — In Edd. Arg. Nor. hoc c. insignitum est nomine Paleae. — 30) purgata: Edd. Ven. l. II. — patrata: Edd. rell. — Iv. — 31) coniugii: Edd. coll. o. — C. IX. 32) eo quoque: Ed. Bas. — 33) c. 2. l. 9. t. 9. — 34) detinuerunt: Edd. coll. o. — 35) habuerunt: ead. — 36) ib. c. 1. — 37) habent: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III.

entm inter coniuges servari fides et sacramentum, quae quum defuerint, non coniuges, sed adulteri appellantur.

Unde Augustinus scribit contra Iulianum, l. I. d) 33):

C. XI. Veritas nuptiarum non consistit in commixtione maris et feminae.

Non enim in sola, ut deliras, commixtione maris et feminae nuptiarum veritas est, quamvis sine illa commixtione nuptiae⁵⁹⁾ filios procreare non possint. Sed alia sunt ad nuptias proprie pertinentia, quibus ab adulteriis nuptiae discernuntur⁶⁰⁾, sicuti⁴¹⁾ est tori coniugalis fides, et cura ordinate filios procreandi, et (quae maxima est differentia) bonus usus mali, hoc est bonus usus concupiscentiae carnis, quo bono⁴²⁾ adulteri male utuntur.

Gratian. Haec sunt bona, quibus commendantur nuptiae, et ab illicito usu discernuntur.

III. Pars. Econtra vero Ambrosius^{o)} improbare nuptias videtur, dicens:

C. XII. Primae vel secundae nuptiae hae auctoritate improbari videntur.

Nuptiae terram replent⁴³⁾, virginitas paradisi. Sed et hoc intuentium est duntaxat iuxta hebraicam veritatem, quod, *quum* scriptura in primo, et tertio, et quarto, et quinto, et sexto die expletis operibus singulorum⁴⁴⁾ dixerit: *Et vidit Deus, quia bonum est*; in secundo⁴⁵⁾ die hoc omnino subtraxit, nobis intelligentiam derelinquens, non esse bonum duplicem numerum, qui ab unione dividat, et praefigurat foedera nuptiarum. Unde et in arca Noë⁴⁶⁾ omnia animalia, quaecumque bina ingrediuntur, immunda sunt. Inpar numerus est mundus, quanquam in duplici numero ostendatur⁴⁷⁾ et aliud sacramentum, quod ne in bestiis quidem, et immundis avibus digamia comprobata sit; bina⁴⁸⁾ enim ingrediuntur immunda, et septena⁴⁹⁾, quae munda sunt; ut haberet Noë post diluivium, quod *de* impari numero statim Deo posset offerre.

Gratian. Verum hoc ad exhortationem, non ad necessitatem observandae virginitatis refertur. Unde Ambrosius ait in libro exhortationis ad virgines⁵⁰⁾:

C. XIII. Virginitas ex consilio suadet, non ex imperio praecipitur.

Integritas corporis expetenda a vobis⁵¹⁾ est, quam ego pro consilio suadeo, non pro imperio praecipio. Sola est enim virginitas, quae suaderi potest, imperari non potest: res magis⁵²⁾ voti, quam praeccepti⁵³⁾.

IV. Pars. Gratian. Quum ergo in meretrice, ut diximus, nulla spes fidei, nulla sit certitudo pudicitiae, patet, quod non est in coniugium ducenda. §. 1. Sed obicitur: Rhaab⁵⁴⁾ Hiericuntina, quamvis esset meretrix, tamen principi de tribu Iuda est copulata coniugio, de qua Christus postea nasci dignatus est. Osee⁵⁵⁾ quoque, duodecim Prophetarum primus, ex praeccepto Domini coro hordei meretricem emit, quam sibi in coniugio sociavit. Sed aliud est meretricem ducere, vel adulteram retinere, quam tua consuetudine, castitate, et pudicitia exornes: atque aliud aliquam earum habere, quam nullo pacto a luxu carnis suas revocare valeas. Hoc enim penitus prohibetur: illud laudabiliter factum legitur.

Unde Hieronymus super Osee lib. I. ad c. 1.⁵⁶⁾:

C. XIV. Non est peccatum meretricem ducere uxorem.

Non est culpandus Osee propheta *(interim ut sequamur historiam)* si meretricem; quam duxit, ad pudicitiam converterit⁵⁷⁾: sed potius laudandus, quod ex mala bonam fecerit⁵⁸⁾. Non enim qui bonus permanet *ipse* pollutur,

si societur malo: sed qui malus est in bonum vertitur⁵⁹⁾, si boni exempla sectetur. Ex quo intelligimus, non Prophetam perdidisse pudicitiam fornicariae copulatum, sed fornicariam assumsisse⁶⁰⁾ pudicitiam, quam antea non habebat.

QUAESTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. Quod autem non sit uxor quae sola causa incontinentiae ducitur, hinc videtur probari posse, quia coniugium propagationis, non explendae libidinis causa a Deo institutum est. Haec namque fuit benedictio coniugii: Crescite et multiplicamini.

Unde Ambrosius super Lucam, l. I. ad c. 1.¹⁾:

C. I. Partus feminarum est eis sola causa nubendi.

Pudor est feminis nuptiarum praemia non habere, quibus haec sola causa est nubendi. Idem lib. 2. in princ.: §. 1. Dum²⁾ coniugii praemium et gratia nuptiarum partus sit feminarum, non mediocri *quoque* causa est, ut virginitas Mariae falleret principem mundi.

Gratian. Qui ergo non causa procreandae sobolis, sed explendae libidinis sibi invicem copulantur, non tam coniuges quam fornicarii videntur.

Hinc etiam Hieronymus ad c. 5. epistolae ad Ephesios³⁾:

C. II. Non coniuges, sed adulteri vocantur, qui non secundum praeccepta Christi coniunguntur.

Sicut non omnis congregatio haereticorum Christi ecclesia dici potest, nec caput eorum Christus⁴⁾; sic non omne matrimonium, quo non viro suo⁵⁾ secundum praeccepta Christi uxor iungitur⁶⁾, rite coniugium appellari potest, sed magis adulterium.

II. Pars. Gratian. His ita respondetur: Prima institutio coniugii in paradiso facta est, ut esset immaculatus torus, et honorabiles nuptiae, ex quibus sine ardore conciperent, sine dolore parerent. Secunda propter illicitum modum eliminandum extra paradisi facta est⁷⁾, ut infirmitas, prona in ruinam turpitudinis, honestate exciperetur coniugii. Unde Apostolus scribens ad Corinthios ait⁸⁾: Propter fornicationem unusquisque suam uxorem, et unaquaeque virum suum habeat. Ex hac itaque causa fit, ut coniugati se sibi invicem debeant, nec se sibi negare possint. Unde Apostolus⁹⁾: Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu, et ad tempus, ut expeditius vacetis orationi, et iterum revertimini in id ipsum, ne forte tenet vos satanas. Hoc autem dico propter incontinentiam vestram. Qui ergo propter incontinentiam in naturalem redire usum monentur, patet, quod non propter filiorum procreationem tantum misceri iubentur. §. 1. Non tamen ideo nuptiae malae iudicantur. Quod enim praeter intentionem generandi fit, non est nuptiarum malum, sed est veniale propter nuptiarum bonum, quod est tripartitum; fides videlicet, proles, et sacramentum.

Unde Augustinus de bono coniugali, c. 6.¹⁰⁾:

C. III. Immoderatus usus coniugatorum non est nuptiarum malum, sed est veniale propter nuptiarum bonum.

Quicquid inter se coniugati immodestum, invehendum, sordidumve gerunt, vitium est hominum, non culpa nuptiarum. Iam in ipsa quoque immoderatiore¹¹⁾ exactione debiti carnalis, quam eis non secundum imperium¹²⁾ praecipit¹³⁾, sed secundum veniam Apostolus¹⁴⁾, ut etiam praeter causam procreandi sibi misceantur, etsi eos pravi

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. d) In Panormia citatur eodem modo, itemque apud Ironem, nisi quod habet: libro secundo. Sententia quidem saepe habetur apud B. Augustinum, et contra Iulianum, nuptias diffinientem corporum commixtionem, dis-

putat potissimum l. 5. c. ult.

C. XII. e) Ambrosius: Sic etiam in manuscriptis. Sed apud ipsum non est inventum. Habetur apud B. Hieronymum lib. 1. contra Iovinianum.

Quaest. I. C. XI. 33) Ivo Pan. l. 6. c. 29. Decr. p. 8. c. 77. — 39) nuptiae: Iv. — Edd. coll. o. — 40) decern.: Ivo. — 41) scilicet sic.: Edd. coll. o. — 42) malo: Ivo Decr. — C. XII. 43) impudent: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. Ven. I. II. — 44) sing. dierum dixit: Edd. coll. o. — cf. Gen. c. 1. v. 10. — 45) add.: vero: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 46) abest ab Ed. Bas. — cf. Gen. c. 7. — 47) intelligitur: Edd. coll. o. — 48) bin. enim et bina: ead. — 49) add.: et septena: Ed. Bas. — C. XIII. 50) Ivo Decr. p. 7. c. 120. — 51) nobis: Ivo. — Edd. coll. o. — 52) add.: est: Ed. Bas. — 53) add.: est: Edd. rell. — Böhm. — 54) Ios. c. 2. et 6. — 55) Ose. c. 1. et 3. — C. XIV. 56) Ivo Pan. l. 6. c. 57. Decr. p. 8. c. 38.

— 57) convertit: Edd. coll. o. — 58) fecit: ead. — 59) convertitur: ead. — Ivo Pan. — 60) sumsisse: Edd. coll. o. pr. Bas.

Quaest. II. C. I. 1) Ivo Pan. l. 6. c. 24. 25. Decr. p. 8. c. 75. 76. — 2) Quum: orig. — Ivo Pan. — C. II. 3) Ivo Decr. p. 8. c. 277. — 4) add.: est: Ivo. — Edd. coll. o. — 5) abest ab Iv. — 6) coniungitur: Iv. — 7) cf. Gen. c. 2. — 8) 1 Cor. c. 7. v. 2. — 9) lb. v. 5. — C. III. 10) Ivo Decr. p. 8. c. 234. — 11) immoderata: Ivo. — Edd. coll. o. — 12) nuptiarum imp.: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 13) praecipit: Ivo. — Edd. coll. o. — 14) concedit Ap.: id. — ead. — cf. 1 Cor. c. 7.

mores ad talem concubitus impellunt, nuptiae tamen ab adulterio seu fornicatione defendunt. Neque enim illud propter nuptias admittitur, sed propter nuptias ignoscitur. Debent sibi coniugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem liberorum procreandorum causa (quae prima est humani generis in ista mortalitate societas), verum etiam infirmitatis invicem excipiendae, ad illicitos concubitus evitandos, mutuam quodammodo servitutem, ut, etsi alteri eorum perpetua continentia placeat, nisi ex alterius consensu non possit.

III. Pars. Gratian. *Non autem datur praesentia S. Spiritus tempore, quo conjugales actus geruntur.*

Unde Hieronymus super Matthaeum 19):

C. IV. *Non datur praesentia S. Spiritus tempore, quo conjugales actus geruntur.*

Conubia legitima cavent quidem peccato, non tamen tempore illo, quo conjugales actus geruntur, praesentia S. Spiritus dabitur, etiamsi propheta esse videatur qui officio generationis obsequitur. Sed et alia plura sunt, in quibus sufficit sola vis humana, et neque res indiget, neque decet adesse praesentiam S. Spiritus.

Gratian. *Sicut ergo talis concubitus non est fornicarius, sed propter bonum coniugii licitus: sic etiam coniunctio illa, de qua quaeritur, non est fornicaria, sed propter bonum coniugii licita.*

Item, sicut Augustinus ait in libro de coniugali, c. 14. 20):

C. V.

Concubinae ad tempus adhibitae, nec etiamsi causa filiorum concubant, iustum faciunt concubinatum suum.

IV. Pars. Gratian. *Sic e contrario datur intelligi de his, qui coniugali affectu sibi copulantur, quod etiamsi non causa procreandorum filiorum, sed explendae libidinis conveniunt, non ideo fornicarii, sed coniuges appellantur.*

Probatur hoc idem auctoritate Augustini in libro de bono coniugali, c. 5. 21):

C. VI. *Coniuges sunt qui causa solius incontinentiae sibimet invicem copulantur.*

Solet quaeri, quum masculus et femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed pro incontinentia solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiae sint vocandae? Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari concubium, si usque ad mortem alicuius eorum id inter eos placuerit, et prolis generationem, quamvis non ea causa coniuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur. Ceterum, si vel utrumque, vel unum horum desit, non invenio, quemadmodum has nuptias appellare possimus. Etenim si aliquam sibi viri ad tempus adhibuerit, donec aliam dignam vel honoribus, vel facultatibus suis inveniat, quam comparem ducat, animo ipso adulter est, nec cum illa, quam cupit invenire, sed cum ista, cum qua sic cubat, ut cum ea non habeat maritale consortium.

C. VII. *Fornicarii sunt, non coniuges, qui sterilitatis venena procurant.*

Idem de nuptiis et concupiscentia, lib. I. c. 15. 26)

Aliquando eo usque pervenit haec libidinosa crudelitas,

vel libido crudelis, ut etiam sterilitatis venena procurat, et, si nihil valuerit, conceptos foetus aliquo modo intra viscera exstinguat ac fundat, volendo suam prolem prius interire quam vivere: aut, si in utero iam vivebat, occidi ante, quam nascatur. Prorsus, si ambo tales sunt, coniuges non sunt, et, si ab initio tales fuerunt, non sibi per concubium, sed per stuprum potius convenierunt. Si autem non ambo sunt tales, audeo dicere, aut illa est quodammodo meretrix mariti, aut ille adulter uxoris.

V. Pars. Gratian. *De his, qui abortum procurant, quaeritur, an iudicentur homicidae, vel non?*

Augustinus in libro quaestionum Exodi, quaest. LXXX. ait 31):

C. VIII. *Non est homicida qui abortum procurat ante, quam anima corpori sit infusa.*

Quod vero non formatum puerperium noluit ad homicidium pertinere, profecto nec hominem deputavit, quod tale in utero geritur. Hic de anima quaestio solet agitari, utrum quod formatum non est nec animatum quidem possit intelligi, et ideo non sit homicidium, quia nec examinatum dici potest, si adhuc animam non habebat. *Item: §. 1. Si ergo illud informe puerperium iam quidem fuerit, sed adhuc quodammodo informiter animatum (quoniam magna de anima quaestio non est) praecipitanda indiscussa temeritate sententiae, ideo lex noluit ad homicidium pertinere, quia nondum dici potest anima viva in eo corpore, quod sensu caret.*

C. IX. *De eodem.*

Idem in libro quaestionum Veteris et Novi Testamenti, c. 23. 40)

Moyses tradidit: *Si quis percusserit mulierem in utero habentem, et abortiverit, si formatum fuerit, det animam pro anima; si autem informatum fuerit, mulctetur pecunia, ut probaret non esse animam ante formatam. Itaque si iam formato corpori datur, non in conceptu corporis nascitur cum semine derivata. Nam si cum semine et anima existit anima, multae animae quotidie pereunt, quum semen fluxu quodam non proficit nativitati; sed si propius respiciamus, videbimus, quid sequi debeamus. Contemplemur facturam Adae. In Adam enim exemplum datum est, ut ex eo intelligatur, quia iam formatum corpus accipit animam. Nam potuerat animam limo terrae admiscere, et sic formare corpus. Sed ratione infirmabatur, quia primum oportebat domum compaginari, et sic habitare induci. Anima certe, quia spiritus est, in sicco habitare non potest, ideo in sanguine fertur habitare. Quum ergo corporis lineamenta compacta non fuerint, ubi erit anima?*

C. X. *De eodem.*

Item Hieronymus ad Algisiam, quaest. IV. 57)

Sicuti semina paulatim formantur in uteris, et tandem non reputatur homo, donec elementa confecta suas imagines membraque suscipiant: ita sensus ratione conceptus, nisi in opera proruperit, adhuc in ventre retinetur, et cito perit ab hoste.

VI. Pars. Gratian. *Quum ergo qui aliquam sibi ad tempus adhibet, cum ea adulter esse dicitur, nec ab ea discendens, nec filiam suam illi tradens peccat.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. II. C. IV. a) Caput hoc habetur apud Originem homil. 6. in Numeros, et ex ipso citatur in glossa ordinaria Num. 11.

C. VIII. b) Puerperium: In vulgatis sequebatur:

Quaest. II. C. III. 15) Ivo Pan. 1. 6. c. 26. — 16) conscientia: Ed. Bas. — 17) fert non poss.: Edd. coll. o. — Böhm. — C. IV. 18) Petr. Lomb. 1. 4. dist. 32. — 19) sibi sola: Edd. coll. o. — C. V. 20) Ans. 1. 10. c. 13. Ivo Pan. 1. 6. c. 45. Decr. p. 8. c. 10. Polyc. 1. 6. t. 4. — C. VI. 21) Ans. 1. 10. c. 12. Ivo Pan. 1. 6. c. 27. et 44. Decr. p. 8. c. 65. Polyc. ib. — 22) propter incontinentiam: orig. — incontinentia: Ed. Bas. — incontinentiae: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — 23) noluerint: Ed. Bas. — 24) possimus: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 25) in coniugium: Ivo Pan. c. 27. — Edd. coll. o. — C. VII. 26) Ivo Decr. p. 10. c. 55. Petr. Lomb. 1. 4. dist. 31. — 27) exstinguunt — fundant: Ed. Arg. — 28) aut: Edd. coll. o. — 29) volens: Ed. Bas. — 30) nasci: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. — C. VIII. 31) Ivo Pan. 1. 8. c. 12. Decr. p. 10. c. 56. Petr. Lomb. ib. — 32) Ita ap. Iv. Pan. et in Edd. coll. o. pr. Bas. — 33) deputaverit: Ed. Bas. — 34) quicquid: Ivo. — Edd. coll. o. — 35) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 36) fuerat: Ivo. —

Moyses, vel lex *), quae absunt a plerisque vetustis et originali. Alia etiam nonnulla ex iisdem sunt emendata.

C. X. c) Ab hoste: Originale et Ivo **): et cito abortio perit, quo abortii vocabulo et alibi, et in eadem

Edd. coll. o. — 36) add.: est: Ivo Pan. — ead. — 37) abest ab Ed. Arg. — 38) sententia: Edd. coll. o. pr. Nor. Ven. I. II. — 39) sed ideo: Ed. Bas. — C. IX. 40) Non est Augustini. — Ivo Pan. 1. 8. c. 13. Decr. p. 10. c. 57. Petr. Lomb. ib. — 41) Exod. c. 21. v. 22. — 42) abortum fecerit: Vulg. — Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 43) formatum: Ivo Pan. — formatum: Edd. Bas. Lugd. I. — Böhm. — 44) corpore tradatur: Ed. Bas. — 45) add.: tamen: Edd. coll. o. — 46) anima deriv.: ead. — 47) de: Ed. Bas. — 48) ex flux.: Edd. coll. o. — 49) quodammodo: Edd. Nor. Ven. I. II. — 50) prius: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. I. — 51) intelligamus: Edd. coll. o. — 52) accept: ead. — orig. — Iv. — 53) poterat: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Bas. — add.: Deus: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 54) informabatur: orig. — 55) abest ab orig. et Ivo Decr. — 56) abest ab Iv. et Edd. coll. o. pr. Lugd. — C. X. 57) Ivo Pan. 1. 8. c. 14. Decr. p. 10. c. 58. Petr. Lomb. ib. — 58) homicidium: Ivo. — Edd. coll. o. — 59) confusa: orig. — **) neque tamen Pan.

Unde Leo Papa ad Rusticum, Narbonensem Episcopum, epist. XC. al. XCII., c. 5. et 6.⁶⁰):

C. XI. *Profectus est honestatis fornicariam abdicere, et uxorem legitimam accipere.*

Ancillam a toro abdicere, et uxorem certae ingenuitatis accipere, non duplicatio coniugii, sed profectus est honestatis. §. 1. Culpanda est⁶¹) sane talium negligentia, sed non penitus desperanda, ut crebris cohortationibus incitati quod necessario expetierunt⁶²) fideliter exsequantur. Nemo enim desperandus est, dum in hoc corpore constituitur⁶³), quia nonnunquam quod diffidentia aetatis differtur consilio maturiore perficitur.

C. XII. *Legitimo matrimonio copulatur quae concubinam habenti traditur.*

Idem ibidem, c. 4.⁶⁴)

Non omnis mulier iuncta⁶⁵) viro uxor est viri, quia nec omnis filius est heres patris. Nuptiarum autem foedera inter ingenuos sunt legitima, et inter coaequales⁶⁶), multo prius hoc ipsum Domino constituyente, quam initium Romani iuris existeret⁶⁷). Itaque aliud est uxor, aliud concubina; sicut aliud ancilla⁶⁸), aliud libera. §. 1. Propter quod etiam Apostolus⁶⁹) ad manifestandam⁷⁰) harum personarum discretionem testimonium ponit⁷¹) ex Genesi, ubi dicitur Abrahæ: *Eiice ancillam et filium eius; non enim erit heres filius ancillae cum filio⁷²) meo Isaac.* (Et infra: §. 2. Igitur cuiuslibet loci clericus⁷³) si filiam suam viro habenti concubinam in matrimonium dederit, non ita accipiendum est, quasi coniugato eam dederit, nisi forte illa mulier et ingenua facta, et dotata legitime, et publicis nuptiis honestata videatur. §. 4. Paterno⁷⁴) arbitrio viris⁷⁵) iunctae⁷⁶) carent culpa, si mulieres, quae a viris habebantur, in matrimonio non fuerunt⁷⁶), quia aliud est uxor⁷⁷), aliud concubina.

VII. Pars. Gratian. *Quum ergo dicitur: paterno arbitrio iunctae viris, datur intelligi, quod paternus consensus desideratur in nuptiis, nec sine eo legitima nuptiae habeantur, iuxta illud Evaristi Papae⁷⁸):* Aliter non fit legitimum coniugium, nisi a parentibus tradatur⁷⁹).

C. XIII.

Item Ambrosius in lib. de Patriarchis, [id est, lib. I. de Abraham, cap. ult.]

Honorantur parentes Rebeccae muneribus, consulitur puella non de sponsalibus (illa enim iudicium expectat parentum: non est enim virginis pudoris eligere maritum), sed iam desponsata viro de professionis consulitur die, nec immerito dilationem non attulit. Iure etenim properare debuit ad maritum. Unde illud Euripideum⁸⁰), quod mirantur plerique, unde translatum sit manifestum est. Ait enim in persona mulieris, quae tamen maritum volebat relinquere,

NOTATIONES CORRECTORUM.

quaestione usus est B. Hieronymus: *adversarii adventus, inquit, ea, quae concepta sunt, facit perire abortio; sed ob glossam non est mutatum.*

C. XII. d) Cuiuslibet loci clericus: Sic quidem in epistolarum editionibus; sed in Codice canonum cap. 18. et apud indicatos collectores legitur: *cuiuslibet loci laicus.* In conc. vero Triburiensi, ubi hoc refertur: *Si quis filiam suam, etc.*

VII. Pars. e) Tradatur: Post hoc verbum in duobus vetustis codicibus citantur ex Codice Iustiniani lib. 5., tit. de nuptiis, l. 12. *Nec filium,* et l. 20. *In coniunctione.* ex Digestis tit. de ritu nupt. l. 2. *Nuptiae consistere, et ex Instit. tit. de nuptiis, principium usque ad vers.: praecedere debeat.*

C. XIV. f) Non rea erit: In originali legitur: *voti*

Quaest. II. C. XI. 60) Ep. 167. (scr. A. 458. vel 459.) Ed. Baller. — cf. D. 7. de poen. c. 1. — 61) *sit*: Edd. coll. o. — 62) *necessario petiverunt*: ead. — 63) *constitutus est*: ead. — orig. — C. XII. 64) Burch. l. 9. c. 1. Ivo Pan. l. 6. c. 35. Decr. p. 8. c. 139. Polyc. l. 6. t. 4. — 65) *coniuncta*: Edd. coll. o. — 66) *aequales*: Coll. Hisp. — Coll. cit. — 67) *existit*: Edd. coll. o. — 68) *est anc.*, et: ead. — 69) Gal. c. 4. v. 30. — 70) *manifestandum*: Edd. coll. o. pr. Arg. — Ivo Pan. — 71) *posuit*: Edd. coll. o. — cf. Gen. c. 21. v. 10. — 72) *cum filio liberae*: Coll. Hisp. — Edd. Leonis ante Quesnell. — Ed. Bas. — 73) *add.*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 74) *add.*: *feminae*: Edd. coll. o. — 75) *inunctae*: Coll. Hisp. — *coniunctae*: Burch. IV. — 76) *fuerint*: Ivo Decr. — Edd. coll. o. — 77) *nuptia*: Burch. IV. — 78) cf. supra C. 3. qu. 5. c. 1. — C. XIII. 79) *Androm.* v. 967. — 80) *add.*: *sibi*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd.

et ad alias petebatur nuptias: **Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμός | Μέρμυραν ἔξει, κοῦκ ἐμὸν κολῖνει τὰδε.* Hoc est: * *sponsaliorum meorum pater meus curam⁸⁰) subicit⁸¹).* Hoc enim non est nenum. Ergo quod ipsi⁸²) philosophi mirati sunt servato⁸³) virgines. Mulier⁸⁴) etiam, si qua amisso cito marito adolescentula⁸⁵) laqueum⁸⁶) infirmitatis suae timet⁸⁷) incidere, si vult⁸⁸), nubat, tantum in Domino; ut electionem mariti parentibus deferat, ne appetentiae procacioris⁸⁹) existimetur⁹⁰) auctor, si ipsa de nuptiis suis electionem sibi vindicet. Expetita enim⁹¹) magis debet videri a viro, quam virum ipsa expetisse. Verecundiam praemittat ante, quam nubat, quo ipsum coniugium plus commendat verecundia.

C. XIV.

Item in libro Numerorum, c. XXX. [v. 4. seqq.]

Mulier, si quippiam voverit, et se constrinxerit iuramento, quae est in domo patris sui, et in aetate adhuc puellari, si cognoverit pater votum, quod pollicita est, et iuramentum, quo obligavit animam suam, et taoverit, non rea erit⁹²), sed⁹³) quicquid pollicita est et iuravit, opere complebit⁹⁴). Sin autem statim, ut audivit, contradixerit⁹⁵) pater, et vota et iuramenta eius irrita erunt, nec obnoxia tenebitur sponsioni eo, quod contradixerit pater.

C. XV.

Augustinus quaest. LVII. super Numeros 6).

Merito hic quaeritur etiam de voto virginittatis. Mulieres enim etiam virgines in scriptura solent appellari, et videtur etiam Apostolus de patre loqui, quum dicit⁹⁶): *Servet virginem suam; et: Det nuptui virginem suam.*

Econtra in Concilio Toletano III., c. 10.⁹⁶):

C. XVI. *Viduae et virgines propria voluntate sibi maritos eligant.*

Hoc sanctum affirmat⁹⁷) concilium, ut viduae, quibus placuerit, teneant castitatem⁹⁸). Quod si prius, quam profiteantur continentiam, nubere elegerint, illis nubant, quos propria voluntate voluerint habere maritos. Similis conditio et de virginibus habeatur, nec extra voluntatem parentum vel suam cogantur maritos accipere. Si quis vero propositum castitatis viduae vel virginis impedierit, a sancta communione et a liminibus ecclesiae habeatur extraneus.

Gratian. *Praemissis auctoritatibus evidenter asseritur, quod, quamvis aliqui non filiorum procreandorum, sed incontinentiae causa convenient, tamen coniuges appellantur.*

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

De tertia vero quaestione Pelagius definit, scribens *Potentio Defensori*¹):

rea erit, quicquid pollicita, etc. Sed ob glossam non est emendatum.

C. XV. g) Antea legebatur: *Item Augustinus.* Sublata est dictio *Item*, quae abest a plerisque vetustis. Nam verba B. Augustini, seu glossae ordinariae, quae hic referuntur, sunt explanatio loci Numerorum antea citati. In iisdem autem vetustis omnia haec capita, quibus non est apposita rubrica, uno capite comprehenduntur.

C. XVI. h) Castitatem: In antiquioribus conciliorum editionibus, et duobus codicibus Vaticanis reliqua habent, ut apud Gratianum; sed post verbum istud adduntur haec⁹⁹): *et nulla vidua ad nuptias iterandas vi venire cogatur. Quod si etc.* In recentioribus vero editionibus, et apud ceteros collectores variat aliquantulum structura verborum, sed eadem sententia.

II. III. — 81) *subicit*: Ed. Nor. — *subit*: Edd. coll. o. pr. Arg. Lugdd. II. III. — 82) *et ipsi*: Edd. coll. o. — 83) *servatae*: Edd. Lugdd. II. III. — 84) *Sed etiam si qua mulier*: Edd. coll. o. — 85) *et ad*: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 86) *in laque*: Edd. Bas. Lugd. I. — 87) *timens*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 88) *add.*: *nubere*: Edd. coll. o. — 89) *abest ab iisd.* pr. Lugdd. II. III. — 90) *aestimetur*: ead. pr. Lugdd. II. III. — 91) *abest ab iisd.* pr. Lugdd. II. III. — C. XIV. 92) *si*: Ed. Bas. — 93) *complevit*: Edd. Arg. Bas. — 94) *contradixit*: Edd. Arg. Bas. Nor. — C. XV. 95) *I Cor. c. 7. v. 37. 38.* — C. XVI. 96) hab. A. 589. — Burch. l. 8. c. 44. Ivo Decr. p. 7. c. 62. p. 8. c. 18. 19. — 97) *confirmat*: IV. — Edd. coll. o. — *) *tenere castitatem, nulla vi ad nuptias iterandas venire cogatur*: Coll. Hisp. — Burch. IV.

Quaest. III. C. UN. 1) Ep. temp. incerta — Ivo Decr. p. 8. c. 27.

C. UN. *Arbitrium liberi avi, non originarii patris, puellam in nuptiis sequi oportet.*

Patrem puellae ecclesiae nostrae²⁾ famulum, avum vero eius³⁾ liberis ortum constat esse natalibus, et ideo avi magis electionem de coniunctione neptis, quam patris eius⁴⁾, cuius nullo modo liberum potest esse arbitrium, decernimus attendi.

Gratian. *Quia ergo electione avi huic ista nupsisse probatur, hanc constat legitime sibi copulatam.*

QAESTIO IV.

GRATIANUS.

Quod autem ex ancilla propter uxoris sterilitatem filios quaerere alicui liceat, exemplo probatur Abrahae¹⁾, qui propter sterilitatem uxoris suae Sarae ingressus est ad Agar Aegyptiam, ut ex ea filios acciperet. Item Iacob²⁾, quum ex Rachele filios habere non posset, ex ancilla eius filios sibi suscitavit, nec solum propter sterilitatem, verum etiam propter fecunditatem cessantem legitur intrasse ad ancillam Liae, et ex ea genuisse filios. Ex quibus omnibus colligitur, propter sterilitatem uxoris sive ex ancilla sive ex qualibet alia licite filios quaeri; alioquin adulterii macula Abraham et Iacob notabuntur. Sed sicut post mortem Sarae³⁾ Abraham Cethuram duxit uxorem, ne secundum Augustinum Christiani⁴⁾ putarent esse peccatum post mortem uxoris aliam ducere: sic videtur vivente uxore sua filios ex ancilla suscepisse, ne ab aliquibus hoc reputaretur in crimen. Illud autem Augustini dicitur contra adversarium legum et Prophetarum, lib. II. c. 9.:

C. I. *Quomodo Abraham excusetur a crimine fornicationis. Iste⁴⁾ Abrahæ etiam usque ad decrepitam senectutem⁵⁾ fornicationis obicit⁶⁾ crimen: profecto quia et post mortem Sarae alteram duxit. Ubi etsi nullum intelligeretur rei adbitae sacramentum, propter⁷⁾ hoc solum id facere debuit Abraham, ne putarent haeretici adversus Apostolum⁸⁾ (quibus etiam Tertullianus adstipulator existit⁹⁾) post uxoris mortem crimen esse ducere uxorem.*

Gratian. *Sacramentum huius rei est, quod per bonos mali et boni erant in fide generandi, et per malos boni et mali erant ad fidem accessuri.*

Unde Augustinus ait super Ioannem, tract. XI. b) 10):

C. II. *Sicut bonorum ministerio boni et mali, ita ministerio malorum boni et mali in fide generantur.*

Recurrat nunc animus vester ad Abraham, Isaac, et Iacob. In istis tribus invenimus parere liberas, parere *et* ancillas. Invenimus ibi *et* partus liberarum, invenimus ibi¹¹⁾ et partus ancillarum. Ancilla nihil boni significat. *Eiice¹²⁾ ancillam*, inquit, *et filium eius.* (Et infra:) §. 1. Invenimus rem miram in istis generationibus liberarum et ancillarum: quatuor scilicet genera hominum, in quibus completur figura totius populi *futuri* Christiani, ut non sit mirum quod in illis tribus dictum est: *Ego¹³⁾ sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et¹⁴⁾ Deus Iacob.* In omnibus enim Christianis (fratres intendite¹⁵⁾) aut per malos nascuntur boni, aut per bonos nascuntur mali, aut per bonos boni, aut per malos mali. Amplius istis quatuor generibus non potestis¹⁶⁾ invenire. Et infra: §. 2. *Invenis ibi bonos filios*

Jacob natos de¹⁷⁾ ancillis, et bonos filios Iacob natos de liberis. Nihil *illis* obfuit nativitas de uteris ancillarum, quando in patre cognoverunt semen suum, et consequenter regnum cum fratribus tenuerunt. Quomodo ergo in filiis Iacob non obfuit illis, qui nati sunt de ancillis, quominus tenerent regnum, et terram repromissionis¹⁸⁾ cum fratribus *ex aequo* acciperent, non illis obfuerunt natales ancillarum, sed praevaluit semen paternum: sic quicumque per malos baptizantur tanquam de ancillis videntur nati, sed tamen¹⁹⁾, quia ex semine verbi Dei²⁰⁾, quod figuratur in Iacob, *non contristentur*, simul hereditatem cum fratribus possidebunt. Securus ergo sit qui de semine bono nascitur: tantum²¹⁾ non imitetur ancillam. Si de ancilla nascitur²²⁾, ancillam malam superbientem non imitetur. Unde enim filii Iacob de ancillis nati possederunt terram promissionis cum fratribus, Ismaël autem de ancilla²³⁾ natus expulsus est de hereditate? Unde, nisi quia ille superbus erat, illi humiles? Erexit ille cervicem, et voluit seducere fratrem suum, ludens cum illo. Magnum ibi sacramentum. Ludebant simul Ismaël et Isaac; vidit illos Sara ludentes, *et ait Abrahæ²⁴⁾: Eiice ancillam et filium eius; non enim heres erit filius ancillae cum filio meo Isaac. Et quum contristatus esset Abraham, confirmavit ei a Domino angelus dictum uxoris eius*. §. 3. Quae autem e)²⁵⁾ peperit Abel, et Enoch, et Noë, et Abraham, ipsa peperit Moysen²⁶⁾ et Prophetas tempore posterioribus ante adventum Domini, et quae istos, ipsa et Apostolos, et martyres nostros, et omnes bonos Christianos. Omnes enim²⁷⁾ diversis quidem temporibus nati apparuerunt, sed societate unius populi continentur et eiusdem civitatis cives labores huius peregrinationis experti sunt, et quidam eorum nunc experiuntur, et usque in finem ceteri experientur. Item quae peperit Cain, et Cham, et Ismaëlem, et Esau, eadem ipsa peperit et Dathan, et alios in eodem populo similes, et quae istos, eadem ipsa et Iudam pseudoapostolum, et Sinonem magum, et ceteros usque ad haec tempora pseudochristianos, in affectione animalium pertinaciter obduratos, sive in unitate permixti sint, sive aperta praecisione dissentiant. §. 4. Sed quum tales a spiritalibus evangelizantur, et sacramentis imbuuntur, tanquam per se ipsam Rebecca²⁸⁾ eos parit, sicut Esau; quum autem per illos, qui non caste annunciant evangelium, tales in Dei²⁹⁾ populo generantur, Sara³⁰⁾ quidem, sed per Agar. Item boni spirituales, quando³¹⁾ evangelizantibus⁴⁾ vel baptizantibus carnalibus generantur, Lia quidem vel Rachel iure³²⁾ coniugali eos, sed³³⁾ per ancillarum uterum parit. §. 5. Quum vero per spirituales in evangelio generantur boni fideles, qui vel vadunt⁴⁾ in spiritalem affectum pietatis, vel eo tendere non desistunt, vel ideo non faciunt, quia non possunt, sicut³⁴⁾ ex utero Sarae Isaac, vel Rebeccae Iacob in novam vitam et novum testamentum nascuntur. Itaque sive intus versari videantur, sive aperte foris sint, quod caro est caro est; sive in area in sua sterilitate perseverent³⁵⁾, sive occasione tentationis tanquam vento extra tollatur³⁶⁾, quod palaea est palaea est, et semper ab illius ecclesiae, quae³⁷⁾ est sine macula et ruga, unitate divisus est etiam qui congregationi sanctorum in carnali obduratione miscetur. De nullo tamen desperandum est, sive qui intus talis appareret³⁸⁾, sive qui foris manifestius adversatur³⁹⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IV. a) Christiani: In capite sequenti Augustinus ait: *ne putarent haeretici.*

C. II. b) Caput hoc confectum est partim ex tractatu 11. in Ioannem, partim ex lib. I. de baptismo contra Donat. c. 16. et 17., atque inde nonnulla sunt addita, et multa emendata.

c) Quae autem: Haec apud B. Augustinum sequun-

tur post vers. *Omnes scribentur.* in c. *Sicut in sacramentis, de cons. dist. 4.*

d) Quando evangelizantibus: Sic emendatum est ex plerisque vetustis, et originali, et Euyppio, tom. 2. p. 216. Antea legebatur: *quando evangelizantur, et sacramentis vel baptismatibus carnalibus generantur* *).

e) Vel vadunt: Apud B. Augustinum, et Euyppum legitur: *vel evadunt in spiritualis actus affectum.*

Quaest. III. C. UN. 2) vestrae: Ed. Bas. — 3) abest ab Iv. — 4) abest ab eod.

Quaest. IV. 1) Gen. c. 16. — 2) lb. c. 30. — 3) lb. c. 25. — C. I. 4) Ivo Pan. I. 6. c. 60. Decr. p. 8. c. 269. — 5) aetatem senectutis: Edd. coll. o. — 6) obicit: ead. pr. Arg. Bas. — 7) et pr.: Edd. Bas. Lugd. I. — vel pr.: Edd. Lugd. II. III. — 8) populum Dei: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — cf. 1 Cor. c. 7. — 9) assistit: Ivo. — Edd. coll. o. — C. II. 10) noster: Edd. coll. o. — 11) etiam ibi: ead. — 12) Gen. c. 21. v. 10. — Apud Aug. haec copiosius inferuntur. — 13) Exod. c. 3. v. 6. — 14) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 15) attendite: Edd. coll. o. — 16) potest incerni: ead. — 17) ex: ead. — 18) promissionis, quam in fr. acceperunt:

ead. — 19) abest ab Iisd. pr. Bas. — 20) add.: nati sunt: Edd. coll. o. — 21) tamen: ead. — 22) nasceris — initeris: ead. — 23) Agar anc.: ead. — 24) Gen. c. 21. v. 10. — 25) Aug. de bapt. contra Donat. I. 1. c. 17. — 26) et Moys.: Edd. coll. o. — Böh. — 27) enim peperit, qui: Edd. coll. o. — 28) Gen. c. 23. — 29) eodem: Edd. coll. o. — 30) non Sara quidem per se ipsam parit: ead. — cf. Gen. c. 16. — 31) aliquando: Böh. — 32) ita in Edd. coll. o. pr. Bas. in qua ita legitur: *evangelizantur, vel baptizantibus carn. generantur.* — 33) non iure: Ed. Bas. — 34) scilicet: Edd. coll. o. pr. Bas. — 35) Gen. c. 17. — 36) perseverent: Edd. coll. o. — 37) tollantur: ead. — 38) Ephes. c. 5. v. 27. — 39) appareant: Edd. coll. o. — 39) adv. sentur: ead.

II. Pars. Gratian. *His ita respondetur: Pro varietate temporum varia invenitur dispensatio conditoria. Promissum erat Abrahae⁴⁰⁾, quod in semine eius benedicerentur omnes gentes; promiserat quoque se daturum semini eius terram peregrinationis suae⁴¹⁾. Quum ergo, ceteris in idololatria relictis, Abraham et filios eius in peculiarem populum sibi Dominus elegisset, rite multarum foecunditate mulierum populi Dei multiplicatio quaerebatur, quia in successione sanguinis erat successio fidei. Unde in lege dicebatur: Maledicta⁴²⁾ sterilis, quae non reliquerit semen suum super terram. Hinc etiam sacerdotibus coniugia decreta sunt, quia in successione familiae successio constabat officii. Quia vero per incarnationem Christi gratia fidei ubique dilatata est, nec tam dicitur: Dic domui Iudae, et domui Israel; sed: Euntes⁴³⁾ docete omnes gentes, et: In⁴³⁾ omni gente quicumque timet Deum, et operatur iustitiam, acceptus est illi: nec electio muneris quaeritur in successione generis, sed in perfectione vitae et sinceritate scientiae, et virginitas foecunditati praefertur, et sacerdotibus continentiae castitas imperatur. Non ergo Abraham aut Iacob deliquit, quia praeter uxorem filios ex ancilla quaesierit, nec illorum exemplo, praeter coniugale debitum, foecunditatem in aliqua licet alicui quaerere, quum illorum coniugia nostrorum aequentur vel praeferrantur virginitati, et immoderatus usus coniugii nostri temporis turpitudinem fere imitetur fornicationis illius temporis.*

Unde Ambrosius scribit in libro de Patriarchis, lib. I. de Abraham, c. 4.⁴⁴⁾:

C. III. Abraham non est reus adulterii, qui vivente uxore filios ex ancilla suscepit.

Dixit Sara ad Abraham⁴⁵⁾: *Ecce conclusit me Dominus, ut non pariam; intra ergo ad ancillam meam, ut filium facias ex illa⁴⁶⁾.* Et ita factum est. Sed consideremus⁴⁷⁾ primum, quia Abraham ante legem Moysi, et ante evangelium fuit; nondum⁴⁸⁾ interdictum adulterium videbatur. Poena criminis ex tempore legis est, quae crimen inhibuit, nec ante legem ulla rei damnatio est, sed ex lege. Non ergo in legem commisit Abraham, sed legem praevenit. Deus⁴⁹⁾ in paradiso coniugium⁵⁰⁾ laudaverat, non adulterium damnaverat. *Et infra: §. 1. Habes primam⁵¹⁾ Abrahae defensionem. Secunda illa est, quod non ardore aliquo vagae succensus libidinis, non petulantis formae captus decore, ancillae contubernio coniugalem posthabuit torum, sed studio quaerendae posteritatis, et propagandae sobolis. Adhuc post diluvium raritas erat generis humani; erat etiam religio, ne quis non reddidisset debitum videretur naturae. Denique et Loth sancti filiae hanc causam quaerendae posteritatis habuerunt, ne genus deficeret humanum, et ideo publici muneris gratia privatam culpam praetexit.*

C. IV. Quod praeter legitimam uxorem committitur adulterii crimine damnatur.

Idem in eodem libro et cap. 52)

Nemo blandiatur sibi de legibus hominum. Omne stuprum adulterium est, nec viro licet quod mulieri non licet. Eadem a viro, quae ab uxore, debetur castimonia. Quicumque in ea⁵³⁾, quae non sit legitima uxor, commissum fuerit, adulterii crimine damnatur. *Et in eodem lib. cap. 7: §. 1. Nulli licet scire mulierem praeter uxorem; ideo coniugii tibi datum est ius, ne in laqueum⁵⁴⁾ incidas, et cum aliena muliere delinquas. Et post pauca: §. 2. Tolerabilior est,*

si lateat culpa, quam si culpae usurpetur auctoritas. Nec hoc solum est adulterium, cum aliena peccare coniuge, sed omne, quod non habet potestatem coniugii. Tamen locus iste docet, gravius crimen esse, ubi celebrati coniugii iura temerantur, et uxoris pudor solvitur. Ideoque, quum praetenderet Abimelech, quod uxorem alienam esse ignoraverit, quam sororem esse vir ipse suam dixerit⁵⁵⁾, respondit ei Dominus⁵⁶⁾: Et⁵⁷⁾ ego cognovi, quoniam puro corde fecisti hoc, et peperci tibi, ut non peccares in me; propter hoc non sum passus te tangere eam. Cognoscimus velut praesulem custodemque coniugii esse Deum, qui non patitur⁵⁸⁾ alienum torum pollui, et si quis fecerit⁵⁹⁾, eum peccare in Deum, cuius legem violat⁶⁰⁾, et gratiam solvat. Et ideo, quia †) in Deum peccat, sacramenti coelestis amittit⁶¹⁾ consortium.

C. V. Nihil est foedius quam uxorem amare quasi adulteram.

Item Hieronymus contra Iovinianum, lib. I. 62)

III. Pars. Origo quidem amoris honesta erat, sed magnitudo deformis. §. 1. Nihil autem interest quam ex⁶³⁾ honesta causa quis insanit. Unde et Xistus⁶⁴⁾ in sententiis: *Adulter est, inquit, in suam uxorem amator ardentior. In aliena quippe uxore omnis amor⁶⁵⁾ turpis est, in sua nimius. Sapiens vir iudicio debet amare coniugem, non affectu. Rege⁶⁶⁾ impetus voluptatis, nec praecipuus feretur in coitum. Nihil est foedius quam uxorem amare quasi adulteram. §. 2. Certe, qui dicunt se causa reipublicae et generis humani uxoris iungi⁶⁷⁾, et filios⁶⁸⁾ procreare, imitentur saltem pecudes, et post, quam venter uxoris intumuerit, non perdant filios, nec amatores se uxoris exhibeant⁶⁹⁾, sed maritos.*

C. VI. Virginalis castitas non praefertur coniugio Abrahae.

Idem libro II. 70)

Quis ignorat⁷¹⁾, sub altera dispensatione Dei omnes retro sanctos eiusdem fuisse meriti, cuius nunc sunt Christiani? Quomodo ante⁷²⁾ Abraham placuit in coniugio, sic⁷³⁾ nunc virgines placent in perpetua castitate. Servivit ille legi et temporis suo: serviamus et nos evangelio⁷⁴⁾ et temporis nostro, in quos fines saeculorum decurrerunt⁷⁵⁾.

C. VII. Patriarchae non concupiscentia explendae libidinis, sed causa numerosae prolis plures habebant uxores.

Item Augustinus e) lib. XXII. contra Faustum, c. 47. et 48. 76)

Obiiciuntur Iacob quatuor uxores, quod, quando mos erat, crimen non erat. Sicut Patriarchae^{h)} coniugibus excipientibus semen suum miscebantur, non concupiscentia percipiendae⁷⁷⁾ voluptatis, sed providentia propagandae successionis: sic Apostoli auditoribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur, non aviditate consequendae laudis, sed caritate seminandae veritatis.

C. VIII. Satius est absque liberis defungi, quam ex illicito concubitu stirpem quaerere.

Item Augustinus de bono coniugali, c. 16. 78)

IV. Pars. Sicut satius⁷⁹⁾ est mori fame, quam idolythis vesci: ita satius⁸⁰⁾ est defungi sine liberis, quam ex illicito coitu⁸¹⁾ stirpem quaerere. Undecunque autem nascantur homines, si parentum vitia non sectentur, et Deum recte colant, honesti et salvi erunt. Semen enim

NOTATIONES CORRECTORUM.

II. Pars. f) Maledicta: Verba haec non sunt inventa in sacra scriptura, quamvis inde a multis sanctis et antiquis doctoribus citentur. Deuteronomii 7. haec habentur: *Non erit apud te sterilis utriusque sexus, tam in hominibus quam in gregibus tuis.*

C. VII. g) Augustinus: *Repositum est ex omnibus*

Quaest. IV. Pars. II. 40) Gen. c. 12. — 41) Ib. c. 14. — 42) Matth. c. 23. v. 19. — 43) Act. c. 10. v. 35. — C. III. 44) Petr. Lomb. l. 4. dist. 33. — 45) Gen. c. 16. v. 2. — 46) ea: Edd. coll. o. — 47) considera: ead. — 48) add.: ergo: ead. — Non ergo: Böhm. — 49) add.: autem: Edd. coll. o. — 50) Ucet cont. laudaverit: orig. — 51) unam: ib. — C. IV. 52) Polyc. l. 6. t. 8. — 53) eam: orig. — 54) add.: diaboli: Edd. Bas. Lugd. — 55) dixit: Edd. o. — dixerat: Böhm. — 56) Gen. c. 20. v. 7. — 57) Ecce: orig. — 58) patitur: Edd. o. — 59) fecit: ead. — 60) violat: ead. pr. Par. Lugd. — †) qui: Edd. o. — 61) amittit: Ed. Bas. — C. V. 62) Petr. Lomb. l. 4. dist. 31. — 63) ex qua: Edd. o. — 64) Sextus:

vetustis, quum in vulgatis legeretur: *Ambrosius* *).

h) Sicut Patriarchae: Apud B. Augustinum diversus est verborum ordo: *Sicut Apostoli, inquit, auditoribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur, non aviditate consequendae laudis, sed caritate seminandae veritatis: ita Patriarchae etc.*

ead. pr. Lugd. II. III. — add.: *Pythagoricus*: Edd. coll. o. pr. Bas., et: *ait*: Edd. coll. o. — 65) amator: ead. pr. Lugd. II. III. — 66) Non regnet in eo voluptatis impetus, nec praec. feratur ad coitum: Edd. coll. o. — 67) coniungi: ead. — 68) liberos tollere: orig. — 69) praebant: Edd. coll. o. — C. VI. 70) Petr. Lomb. l. 4. dist. 33. — 71) ignoret: Edd. coll. o. — 72) autem: ead. — 73) sicut: ead. pr. Bas. — 74) legi: Edd. coll. o. — 75) devenerunt: ead. — C. VII. *) Ita Edd. coll. o. pr. Bas. — 76) Petr. Lomb. lib. — 77) percipiendae: Edd. coll. o. — C. VIII. 78) Petr. Lomb. lib. in extr. — cf. Dist. 56. c. 3. — 79) sanctus: Edd. Bas. Lugd. I. — 80) sanctus: Edd. Bas. Par. Lugd. — 81) concubitu: Edd. coll. o.

hominis ex qualicumque homine⁸²), Dei creatura est, et eo male utentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit.

C. IX. *Ex ancilla filii non sunt quaerendi.*

Item Ambrosius in sermone de S. Ioanne, qui sic incipit: „Diximus superiore Dominica.“ num. LXV.⁸³)

Dicat aliquis: uxorem non habeo, ideo⁸⁴) ancillam mihi sociavi. Audi, quid dicat scriptura ad Abraham⁸⁵): *Et ecce ancillam et filium eius; non enim heres erit filius ancillae cum filio liberae.* Si igitur ancillae filius heres non est, ergo nec filius est. Cur autem⁸⁶) quaeritur tale coniugium, de quo susceptus filius nec successionis possit heres esse nec sanguinis? Nec enim⁸⁷) habere potest hereditatis consortium qui non habet originis privilegium. Cur, inquam, quaeritur tale contubernium, de quo nati non filii sint⁸⁷) matrimonii, sed testes *sint* adulterii? Cur autem⁸⁸) huiusmodi suscipiuntur adulterini, qui patri pudori sint⁸⁹), non hōnori? Dicit scriptura⁹⁰): *Adulterorum filii in consummatione erunt, et ab iniquo toro semen exterminabitur.* Mulier igitur tua, si talibus moribus praedita est, ut mereatur consortium, mereatur et nomen uxoris. Praesta concubinae tuae libertatem et nomen uxoris, ne *tu* adulter sis potius⁹¹) quam maritus.

C. X. *Adulteria non sunt facienda etiam voluntate generandi filios.*

Item Augustinus ad Claudium contra Iulianum, c. 8.⁹²) Sic non sunt facienda adulteria etiam voluntate generandi regenerandos⁹³), quemadmodum nec furta facienda sunt etiam voluntate pascendi pauperes sanctos; quod tamen faciendum est non perpetrando furta, sed bene utendo mammona iniquitatis.

V. Pars. Gratian. *Eccē, quod nullo modo licet alicui vivente uxore sua, vel ex ancilla, vel ex alia qualibet filios quaerere, qui etiam suscepti filiorum nomine iudicantur indigni. Simplex etiam fornicatio in sacra scriptura prohibetur. Unde Augustinus in quaestionibus Deuteronom., quaest. XXXVII. ad c. 23.⁹⁴):*

C. XI. *Illicitus concubitus et omnis non legitimus usus illorum membrorum nomine moechiae intelligitur.*

Meretrices esse, et ad meretrices accedere prohibet Dominus, quarum publice venalis est turpitudine. In Decalogo autem moechiae nomine non videtur hoc aperte prohibuisse, quoniam moechia non nisi adulterium intelligi solet. *Idem super Exodum, quaest. 71. §. 1.* Omnis moechia etiam fornicatio dicitur in scripturis. Sed utrum *etiam* omnis fornicatio moechia dici possit, in eisdem scripturis non mihi interim occurrit locutionis exemplum; sed si non omnis fornicatio etiam moechia dici potest, ubi sit in Decalogo prohibita illa fornicatio, quam faciunt *viri*, qui uxores non habent, cum feminis, quae maritus⁹⁵) non habent, utrum⁹⁶) inveniri possit, ignoro. Sed⁹⁷) si furti nomine bene intelligitur omnis illicita usurpatio rei alienae (non enim rapinam permisit qui furtum prohibuit, sed utique a parte totum intelligi⁹⁸) voluit⁹⁹), quicquid illicite rerum proximi aufertur profecto *et* nomine moechiae omnis illicitus concubitus atque illorum membrorum non legitimus usus prohibitus debet intelligi.

C. XII. *Extraordinaria voluptas et inverecunda opera nuptiarum luxuria et immunditia appellantur.*

Item Hieronymus in c. 5. epist. ad Gal. ad vers. Manifesta autem.

In eo fornicator maioris est criminis, quia tollit membra

Christi, et facit ea membra meretricis; *erunt*¹⁰⁰) *quippe duo in carne una.* Qui non est fidelis, nec credit in Christo, sua membra facit membra meretricis; qui¹⁰¹) credit, et fornicatur, Christi membra facit membra meretricis. E contrario infidelis in fornicatione sua utrum violet, an¹⁰²) aedificet templum idolo, nescio. Per vitia quippe luxuriae¹⁰³) vel¹⁰³) maxime daemones coluntur. Hoc unum scio, quod qui post fidem Christi fornicatur violat templum Dei. Secundum opus carnis immunditia nuncupatur, et eam comes luxuria sequitur. Quomodo enim in veteri lege de nefandis criminibus, quae in occulto fiunt, et¹⁰⁴) ea nominare¹⁰⁵) turpissimum est, ne et dicentis os, et aures audientium polluerentur, generaliter scriptura complexa est, dicens¹⁰⁶): *Verecundos vel reverentes*¹⁰⁷) *facite filios Israël ab omni immunditia, sic in hoc loco ceteras extraordinarias voluptates, ipsarum quoque opera nuptiarum, si non verecunde*¹⁰⁸) et cum honestate quasi sub oculis Dei fiant, ut tantum liberis serviat, immunditiam et luxuriam nominavit.

C. XIII. *Immoderatus usus mulierum Salomonem ad idololatriam traxit.*

Item Gregorius in Moralibus lib. XII., c. 12.

Salomon quippe immoderato usu atque assiduitate mulierum ad hoc usque perductus est, ut templum idolis fabricaret, et qui prius Deo templum construxerat, assiduitate libidinis etiam¹⁰⁹) perfidiae substratus idolis construere templa non timuit.

C. XIV. *Liberorum procreatio in matrimonio laudatur; meretricia voluptas etiam in uxore damnatur.*

Item Hieronymus in c. 5. epist. ad Ephesios, ad vers. Viri diligite.

Liberorum ergo, ut diximus, in matrimonio opera concessa sunt; voluptates autem, quae de meretricum capiuntur amplexibus, in uxore damnatae¹¹⁰).

VI. Pars. Gratian. *Quare autem tales non dicantur filii, vel quem suorum parentum sequantur, qui ex libero et ancilla nascuntur, Isidorus Etymologiarum lib. IX. c. 5. determinat*¹¹¹):

C. XV. *Qi sint liberi, et quam conditionem sequantur.*

Liberi dicti¹¹²), qui¹¹³) ex libero sunt matrimonio orti. Nam filii¹¹⁴) ex libero et¹¹⁵) ancilla servilis conditionis sunt. Semper enim qui nascitur deteriorem¹) partem sumit. Naturales autem¹¹⁶) dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit, non honestas coniugii. *Et infra: §. 1.* Hi vero, qui non sunt de legitimo matrimonio¹¹⁷), matrem potius quam patrem sequuntur.

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem pudicitia violenter eripi non possit, multorum auctoritatibus probatur. Est enim virtus animi, quae violentiam non sentit. Corpori namque vis infertur, non animo. Unde, quamvis corpus violenter corrumpatur, si pudicitia mentis servetur illaesa, tamen castitas duplicatur. Sicut B. Lucia fertur dixisse Paschasio¹): „Si invitam me feceris violari, castitas mihi duplicabitur ad coronam.“ Non enim inquinatur corpus, nisi de consensu mentis. „Nam si in manu mea thura ponas, et per manum meam sacrificia facias,*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. i) Filii: Reposita sunt reliqua verba scripturae ex B. Ambrosio, pro quibus in vetustis est: *etc.*, in vulgatis autem: *abominatio sunt* *) *Deo.*

C. XII. k) Luxuriae: Abest vox ista a plerisque

vetustis et originali **).

C. XV. l) Deteriorem partem: In codicibus Isidori etiam manuscriptis legitur: *deteriorem parentis statum sumit.*

Quaest. IV. C. VIII. 82) add.: *sit*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. = C. IX. 83) Non est Ambrosii. — Ivo Decr. p. 8. c. 30. — 84) *et id. anc. mihi associati*: Edd. coll. o. — 85) Gen. c. 21. v. 10. — 86) *ergo*: Edd. coll. o. — 87) *sunt*: ead. — Ivo. — 88) abest ab Iv. et Ed. Bas. — 89) *sunt*: Edd. coll. o. — Iv. — 90) Sap. c. 3. v. 16. — *) *est*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 91) add.: *verius*: Ed. Ven. I. — *verus*: Edd. rell. pr. Bas. = C. X. 92) Apud Aug. I. l. c. 16. similia quaedam, nec tamen eadem leguntur. — Ivo Pan. I. 7. c. 20. Decr. p. 8. c. 105. — 93) *filios*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. = C. XI. 94) Ivo Decr. p. 8. c. 311. 279. — 95) *vtros*: Ivo. — Edd. coll. o. — 96) *an*: Edd. coll. o. — 97) cf. c. 13. c. 14. qu. 5. — 98) *intelligere*: Edd. coll. o. — 99) *voluerit*: Edd. Arg. Bas. = C. XII. 100) 1 Cor. c. 6. v. 16. — 101) verba: *quid* — *mer.*: abest

ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 102) *vel*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — **) exstat tantum in Edd. Bas. Par. Lugdd. — 103) abest ab Edd. Par. Lugdd. — 104) *quae non*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 105) *etiam*: Edd. coll. o. — 106) Lev. c. 15. v. 31. — 107) *verentes*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 108) *cum verecundia et hon.*: Ed. Bas. — *verecunde et honestate*: Ed. Arg. — *verecunde et honeste*: Edd. rell. = C. XIII. 109) *et perfect. subtractus*: Edd. coll. o. = C. XIV. 110) add.: *sunt*: ead. = C. XV. 111) Ivo Decr. p. 8. c. 71. — 112) add.: *sunt*: Edd. coll. o. — Iv. — 113) *quia*: orig. — 114) *et fil.*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 115) *et ex*: Edd. coll. o. — 116) add.: *ead.* — Ivo. — 117) *coniugio*: ead.

Quaest. V. l) In martyrio B. Luciae. 62 *

Deus 2) *haec attendit, et deridet. De sensibus* 3) *enim et voluntatibus iudicat Deus.*

Hinc Ambrosius scribit in lib. II. de virginibus 4):

C. I. *Melior est virginitas mentis quam carnis.*

Tolerabilius est mentem 5) virginem, quam carnem habere. Utrumque bonum, si liceat; si non liceat, saltem non homini castae 6), sed Deo simus. *Et infra*: §. 1. Virgo propositui potest, adulterari non potest. Ubiunque Dei virgo est, templum Dei est; nec lupanaria infamant castitatem, sed castitas etiam loci abolet infamiam.

C. II. *Mente incorrupta caro non corrumpitur.*

Idem ad virginem lapsam, c. 4. 6)

Revera non potest caro corrumpi, nisi mens fuerit ante corrupta.

C. III. *Aliena libido neminem polluit.*

Item Augustinus de civit. Dei, lib. I. c. 18. 7)

Ita, ne 8) aliquem polluat aliena libido, metuitur? Non polluit 9), si aliena erit, si autem polluet, aliena non erit. Sed quum pudicitia virtus sit animi, comitemque habeat fortitudinem, *qua* potius quaelibet mala tolerare, quam malo consentire decernat, nullus autem magnanimus et pudicus in potestate habeat 10) quid de sua carne fiat, sed tantum quid annuat mente vel renuat: quis tandem sana 11) mente putaverit, se perdere pudicitiam, si forte in 12) apprehensa et oppressa carne sua exercentur et expleatur libido non sua?

C. IV. *De eodem. Idem ibidem* 12).

Proposito animi permanente, per quod etiam corpus sanctificari meruit, nec 13) ipsi corpori aufert sanctitatem violentia libidinis alienae, quam servat perseverantia continentiae suae. An vero, si aliqua femina mente corrupta, violatoque proposito, quod Deo voverat, pergat utianda ad deceptorem suum, adhuc eam pergentem sanctam vel corpore dicimus, ea sanctitate animi, per quam corpus sanctificabatur 14), amissa atque destructa? Absit hic error, et hinc potius admoeamur, ita *non* amitti 15) corporis sanctitatem *manente animi sanctitate*, etiam corpore oppresso 16), *sicut* amittitur corporis sanctitas violata animi sanctitate. *Idem c. 19. §. 1. Lucretiam* *certe* 16), matronam nobilem veteremque Romanam, pudicitiae magis efferunt laudibus. Huius corpore quum violenter 17) *oppresso* 18) Tarquinii regis filius libidinoso potitus esset, illa scelus improbiissimi iuvenis marito Collatino, et propinquo Bruto, viris clarissimis et fortissimis, indicavit, eosque ad vindictam constrinxit. Deinde foedi in se commissi 19) aegra atque impatiens se peremit. Quid dicemus 20)? adultera haec, an casta iudicanda 21) est? Quis in hac controversia iudex 22) laborandum putaverit 23)? Egregie quidam 24) ex hoc veraciterque declamans ait: *Mirabile dictu; duo fuerunt, et adulterium unus admisit* 25). *Splendide* 26) atque verissime. Intuens enim in duorum

corporum commixtione unius inquinatissimam cupiditatem, alterius 27) castissimam voluntatem, et non quid 28) coniunctione membrorum 29), sed quid 30) animorum diversitate ageretur, attendens: *Duo, inquit, fuerunt, et unus adulterium admisit* 31).

C. V. *Idem in eodem libro, cap. 27.*

Non fidelibus 4) Christi sit taedio vestra vita, si 32) ludibrio fuit hostibus castitas vestra. Habetis 33) magnam veramque consolationem, si fidam conscientiam retinetis, non consensisse peccatis eorum, *qui in vos peccare permisi sunt*. *Idem in libro de duabus animabus, c. 10. §. 1. Non nisi voluntate peccatur.*

C. VI. *De eodem.*

Idem in lib. I. de libero arbitrio, c. 5.

De 34) pudicitia quis dubitaverit 35), quin ea sit in anime constituta, quandoquidem virtus est? Unde a violento atque rapatore eripi nec ipsa potest. *Item Hieronymus* 6) *super epistolam ad Romanos l. 1. §. 1. Non* 36) potest fieri, ut, nisi quis moechetur prius in corde, moechari 37) possit in corpore. *Idem super Lucam* 7) *in lib. 2. 38): §. 2. Finge* 39) *in persecutione aliquam virginem prostitutam; haec* 40) *apud evangelium, quia voluntate non peccat* 40), virgo suscipitur, in lege quasi corrupta repudiatur. *Idem in libro hebraicarum quaestionum in Genes. ad cap. 12. §. 3. Corpus mulieris non vis maculat, sed voluntas. Item Augustinus in libro de sancta virginitate, cap. 8. §. 4. Sicut* 41) *nemo impudice utitur corpore, nisi spiritu prius concepta nequitia: ita nemo pudicitiam servat in corpore, nisi spiritu prius insita castitate.*

C. VII. *In corpore pudicitia violari non potest, si mens inviolata servetur.*

Idem Victoriano, epist. CXXII. 42)

Ad Deum ingemiscuntibus omnino suis aderit qui suis adesse consuevit, et aut nihil in earum castissimis membris libidine hostili perpetrari permittet 43), aut si permittit, quum earum animus nulla consensionis turpitudine maculatur 44), etiam carnem suam defendit 45) a crimine, et quicquid in ea nec commisit, nec permisit libido patientis, solius erit culpa facientis, omnisque illa violentia non pro corruptionis turpitudine, sed pro passionis vulnere deputabitur. Tantum enim in mente valet integritas castitatis, ut illa inviolata nec in corpore possit pudicitia violari, cuius membra potuerint 46) superari.

C. VIII. *Caro non peccat, si a contagione fuerit anima munda.*

Item Isidorus in Synonymis, lib. II. [c. 1.] 47)

Non potest corpus corrumpi, nisi prius animus fuerit corruptus. Munda 48) a contagione anima 49) caro non peccat.

C. IX. *Non eripitur pudicitia carnis, si mente servetur.*

Item Augustinus Honorato Episcopo, ep. CLXXX. 50) Magis timeamus, ne sensu interiore corrupto pereat casti-

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. V. C. I. a) Castae: Antea legebatur: *casti* 5), sed B. Ambrosius ibi inducit Theodoram loquentem.

C. III. b) Ita, ne: Apud B. Augustinum: *At enim, ne vel aliena polluat.*

C. IV. c) Ita non amitti: Locupletatus est ex originali hic locus, qui etiam apud Ivonem erat paulo concisior.

C. V. d) Non fidelibus: In originali legitur: *Non itaque vobis, o fideles Christi, sed quoniam erat initium*

capitis, non est mutatum. Reliqua vero sunt restituta et aucta.

C. VI. e) Item Hieronymus: Apud B. Hieronymum nihil tale est inventum. Sed apud Origenem lib. 2. ad cap. 2. ep. ad Romanos haec leguntur: *Neque enim fieri potest, ut, si ante quis non moechetur in corde, moechari possit in corpore.*

f) Idem super Lucam: Haec habentur in commentariis B. Hieronymi in Matthaeum l. 2. c. 11., et inde est emendatum. In Lucam enim nihil exstat B. Hieronymi.

Quaest. V. 2) *non attendit, qui et*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 3) *consensibus*: eaed. pr. Ven. I. II. — In Ed. Arg. verba: *Non enim deridet, sunt ommissa*. — C. I. 4) Ivo Decr. p. 7. c. 137. Petr. Lomb. l. 4. dist. 33. — 5) *mente* — *carne*: Ed. Bas. — 6) *ita* Edd. coll. o. et Iv. — C. II. 6) Abiudicant hunc librum ab Ambrosio VV. DD. — Ivo Decr. p. 7. c. 138. Petr. Lomb. ib. — C. III. 7) Ivo Decr. p. 7. c. 139. — 8) *polluet*: Ivo. — Edd. coll. o. — 9) *habet*: eaed. — 10) *add. scilicet*: eaed. — 11) *vi*: Edd. Bas. Lugd. — C. IV. 12) Ivo lb. — 13) *ipsi corp. non auf.*: Ivo. — Edd. coll. o. — 14) *sanctificatur*: eaed. — 15) *intacto*: eaed. et Iv., a quo verba asteriscis signata pariter absunt. — 16) *abest ab Iv.* — 17) *violenter*: Edd. coll. o. et Iv. — 18) *abest ab Iv.* — 19) *add. sceleris*: Edd. coll. o. — 20) *dicimus*: eaed. — 21) *dicenda*: eaed. — Iv. — 22) *abest ab Iv.* et Ed. Bas. — 23) *laborabit*: Iv. — Edd. coll. o. — 24) *quidem*: eaed. pr. Par. Lugd. I. — 25) *commissit*: Ivo. — Edd. coll. o. — 26) *Splendissime*: eaed. — 27) *unius*: eaed. — 28)

quod: eaed. — 29) *corporum*: Ivo. — eaed. — 30) *quod*: eaed. — 31) *commissit*: eaed. — C. V. 32) *et si lud. sit*: Ed. Bas. — *sed lud. sit*: Edd. rell. — 33) *habens*: Edd. coll. o. — C. VI. 34) Ivo Decr. p. 7. c. 140. p. 10. c. 101. — 35) *dubitet*: Ed. Bas. — *dubitavit*: Edd. rell. — 36) Ivo Decr. p. 7. c. 141. — 37) *quod moech.*: Edd. coll. o. pr. Lugd. — 38) *cf. c. ult. c. 15. qu. 1.* — 39) *Finge, si quis in aliqua pers. al. virg. prostitutam cognoverit*: Edd. coll. o. — 40) *peccavit*: eaed. — 41) Ivo Decr. p. 8. c. 11. — C. VII. 42) Ep. 111. scr. A. 409. Ed. Maur. — Ans. l. 10. c. 52 (59). — 43) *permittit*: Edd. coll. o. — 44) *commaculatur*: eaed. — 45) *defendunt*: Edd. Arg. Bas. — 46) *potuerunt*: Edd. coll. o. — C. VIII. 47) Ivo Decr. p. 7. c. 142. Petr. Lomb. l. 4. di-t. 33. — 48) *add. namque*: Edd. coll. o. — 49) *Munda ergo a cogitatione animus*: orig. — C. IX. 50) Ep. 228. scr. A. 429. Ed. Maur. — Ans. l. 10. c. 51 (58). Polyc. l. 4. t. 35.

tas fidei, quam ne feminae violenter constuprentur in carne, quia violenta non violatur pudicitia, si mente servatur, quoniam nec⁵¹⁾ in carne violatur, quando voluntas patientis *sua* turpiter carne non utitur, sed sine consensione tolerat⁵²⁾ quod alius operatur.

C. X. *Non peccatum, nec iustitia ex opere sine voluntate perficitur.*

Item Ioannes Chrysostomus, [id est auctor operis imperfecti⁵³⁾ super Matthæum, hom. XXXII. ad c. 19.]

Sicut enim peccatum sine voluntate opus non facit, ita et iustitia ex opere non consummatur, nisi et voluntas affuerit. Multi enim corpore quidem castitati student, adulterium autem⁵⁴⁾ voluntate committunt⁵⁵⁾. *Nisi enim ex voluntate sola fornicatio consummaretur, nunquam* Dominus diceret⁵⁶⁾: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo.* Ergo voluntas sine opere frequenter peccat. Illa⁵⁷⁾ est gloriosa continentia, non quam transgredi non potest necessitas debilitati⁵⁸⁾ corporis, sed quam complectitur voluntas sancti propositi.

C. XI. *Virginitas carnis non servatur mente corrupta.*

Item Hieronymus in epistola ad Eustochium, de custodia virginitatis⁵⁹⁾.

II. Pars. Si Paulus⁵⁹⁾ apostolus vas electionis, et separatus⁶⁰⁾ in evangelium⁶¹⁾ Christi, ob carnis aculeos et incentiva vitiorum reprimat corpus suum, et servituti⁶²⁾ subiicit, ne aliis praedicans ipse reprobis inveniat, et tamen⁶³⁾ videt⁶⁴⁾ aliam legem in membris suis, repugnantem legi mentis suae, et captivum⁶⁵⁾ se in legem⁶⁶⁾ *duci* peccati; si post⁶⁷⁾ nuditatem, ieiunia, famem⁶⁸⁾, carceres, flagella, supplicia, in semet *ipsum* reversus exclamat⁶⁹⁾: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? tu te putas securam⁷⁰⁾ esse debere? Cave, quaeso, ne quando de⁷¹⁾ te dicat Deus⁷²⁾: Virgo Israël cecidit, et⁷³⁾ non est qui suscitet eam.* Audenter⁷⁴⁾ loquar⁷⁵⁾: quum omnia possit Deus, suscitare virginem non potest post ruinam. Valet quidem liberare de poena, sed non vult⁷⁶⁾ coronare corruptam. §. 1. Timeamus illam prophetiam, ne in nobis etiam compleatur⁷⁷⁾: *Virgines⁷⁸⁾ bonae deficient.* Observa quid dicat: *Virgines⁷⁹⁾ bonae deficient⁸⁰⁾*, quia sunt et virgines malae. *Qui⁸¹⁾ viderit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo.* Perit ergo et mente virginitas. Ista sunt virgines malae, virgines carnae, non spiritu; virgines⁸²⁾ stultae, quae oleum non habentes excluduntur a sponso. Si autem et illae, quae virgines sunt, ob alias tamen culpas virginitate corporum non salvantur, quid fiet illis, quae prostituerunt membra Christi, et mutaverunt templum sancti Spiritus in lupanar? Illico audierit⁸³⁾ *Descende⁸⁴⁾*, sede in terra virgo filia Babylonis, sede in terra; non est filiae Chaldaeorum thronus⁸⁵⁾; non vocaberis ultra mollis et delicata. *Accipe molam, mole⁸⁶⁾ farinam, discooperi velamen tuum, denuda crura⁸⁷⁾, trans flumina, revelabitur ignominia tua, apparebunt opprobria tua.* Et hoc post thalamos⁸⁸⁾ filii Dei, post oscula fratruelis et sponsi; illa, de qua quondam sermo propheticus concinebat⁸⁹⁾: *Adstitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate, nudabitur, et posteriora eius⁹⁰⁾ ponentur in⁹¹⁾ faciem ipsius⁹²⁾.* Sedebit ad aquas

solitudinis, et posito vase divaricabit pedes suos omni transeunti⁹³⁾, et usque ad verticem polluetur. Rectius⁹⁴⁾ fuerat hominum subisse coniugium, ambulasse⁹⁵⁾ per plana, quam ad altiora tendentem in profundum inferni cadere. Ne⁹⁶⁾ fiat, obsecro, civitas⁹⁷⁾ meretrix fidelis⁹⁸⁾ Sion, ne post Trinitatis hospitium ibi daemones saltent, et Sirenae⁹⁹⁾ nidificent et hericii¹⁰⁰⁾.

C. XII. *Corpore intacto castitas nonnunquam amittitur.*

Item Augustinus serm. III. de communi vita clericorum, et epist. CIX. ad monachas¹⁰¹⁾.

III. Pars. Nec solo tactu¹⁰²⁾, sed affectu quoque et ad aspectu appetitur et appetit femina¹⁰³⁾. Nec dicatis vos animos habere pudicos, si habeatis oculos impudicos, quis impudicus oculus impudici cordis est nunciatus, et, quum se invicem sibi, etiam tacente lingua, conspectu mutuo corda nunciant impudica, et secundum concupiscentiam carnis alterutro delectantur ardore, etiam intactis ab immunda violatione corporibus fugit castitas ipsa de moribus.

C. XIII. *Adulterium perpetratur, quum vel innupta turpiter concupiscitur.*

Item Gregorius in Moralibus, lib. XXI. c. 9.

Qui¹⁰⁴⁾ viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo. Quia enim graeco vocabulo moechus adulter dicitur, quum non aliens coniungit, sed mulier videri prohibetur, aperte veritas ostendit, quia etiam solo visu, quum turpiter vel innupta concupiscitur, adulterium perpetratur. Quod tamen plerunque ex loco¹⁰⁵⁾ vel¹⁰⁶⁾ ordine concupiscentium discernitur, quia *scilicet¹⁰⁷⁾ sic¹⁰⁸⁾ hunc in sacro ordine studiosa concupiscentia, sicut¹⁰⁹⁾ illum adulterii inquinat culpa, in personis tamen non dissimilibus idem luxuriae distinguitur reatus.

IV. Pars. Gratian. *Quamvis autem violenter oppressas pudicitiam non amiserint, incontaminatis tamen se non audeant exaequare virginibus.*

Unde Leo Papa, epist. LXXXV. ad LXXXVII. ad Episcopos Afric., c. 5.¹⁰⁹⁾

C. XIV. *Quae opprimuntur incontaminatis se virginibus comparare non audent.*

Illae autem famulae Dei, quae integritatem pudoris oppressione barbarica perdidere, laudabiliores erunt in humilitate ac verecundia *sua¹¹⁰⁾, si se incontaminatis non audeant comparare virginibus. Quamvis enim omne peccatum ex voluntate nascatur, et potuerit corruptione carnis mens invita non pollui, minus tamen eisdem¹¹¹⁾ oberit, si quod potuerunt animo non amittere doleant se vel corpore perdidisse.

Gratian. *Quum ergo haec, quae violentiam passa est, pudicitiam amisisse probari non potest, nullo modo vincitur fornicationis vel adulterii crimen incurrisse.* Ut enim ait Augustinus in libro de bono coniugali, c. 4.: *Adulterium¹¹²⁾ committitur, quum vel propriae libidinis instinctu, vel alienae consensu cum altero vel altera contra pactum conjugale concubitur, atque ita frangitur fides, quae in rebus etiam corporeis et abiectis magnum animi bonum est, et ideo ei^{b)} salutem quoque corporalem, qua etiam vita ista continetur, certum est debere postponi.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. g) Multis locis restitutum est hoc caput ex vetustis exemplaribus et originali.

C. XIV. h) Et ideo ei: Apud B. Augustinum legi-

Quaest. V. C. IX. 51) nec quis: Edd. coll. o. — 52) toleratur: ead. pr. Arg. — C. X. 53) Opus apocryphum. — 54) tamen: Edd. Lugd. II. III. — quidem: Edd. rell. — 55) committunt, quam Dominus dicit: Edd. coll. o. — 56) Matth. c. 5. v. 28. — 57) add.: ergo: Edd. coll. o. — 58) debilitatis: orig. — C. XI. 59) cf. Act. c. 9. — 60) praeparatus: Edd. coll. o. — 61) evangelio: ead. pr. Lugd. II. III. — 62) 1 Cor. c. 9. v. 19. — 63) Rom. c. 7. v. 23. — 64) vidit: Edd. coll. o. — 65) captivum: Vulg. l. l. — Edd. coll. o. — 66) lege: ead. — ead. pr. Bas. Lugd. — 67) 2 Cor. c. 11. v. 27. — 68) famem: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 69) Rom. c. 7. v. 24. — 70) securum: Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — 71) et de: Edd. coll. o. — 72) Amos. c. 5. v. 2. — 73) abest a Böhm. — 74) Audacter: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 75) dicam: Edd. coll. o. — 76) valet: ead. — 77) Amos. c. 8. v. 13. — 78) Et virg.: Edd. coll. o. — 79) Et virg.: ead. — 80) abest ab iisd. pr. Bas. — 81) Matth. c. 5. v. 28. — 82) cf. Matth. c. 25. — 83) audi et: Edd. o. pr. Lugd. — audient: Edd. rell. — Böhm. —

tur*): et ideo eam saluti quoque corporali, qua etiam vita ista continetur, certum est debere praeponi. Sed ob glossam, et quoniam idem est sensus, nihil mutatum est.

add.: Prophetam dic.: id. — Edd. o. — 84) Esa. c. 47. v. 1. seqq. — 85) solum: Vulg. — 86) et mol.: ead. — Edd. o. — 87) add.: tua: Edd. o. — 88) thalamos: ead. — 89) Psal. 44. v. 10. — 90) dorsus eius: Edd. o. — 91) ante fac.: Ed. Bas. — in facie: Edd. rell. — 92) eius: Edd. o. — 93) Ezech. c. 16. v. 15. — 94) add.: enim: Edd. o. — 95) et amb.: ead. — 96) Non: ead. — 97) Esa. c. 1. v. 21. — 98) filia: Edd. coll. o. — 99) Sirenes: ead. — 100) Esa. c. 34. v. 11. — C. XII. 101) Ep. 111. scr. A. 423. Ed. Maur. — 102) affectu et tactu, sed ad aspectu quoque: Edd. coll. o. — 103) concupiscentiam feminarum: ead. — C. XIII. 104) Matth. c. 5. v. 28. — 105) add.: et tempore: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 106) vel ex: Edd. coll. o. — 107) sicut: ead. — 108) sic: ead. — C. XIV. 109) Ep. 12. scr. A. 446. Ed. Baller. — Polyc. l. 4. t. 34. — 110) abest a Coll. Hisp. — 111) hoc eis: Baller. — hoc illis: Edd. coll. o. cum. Coll. Hisp. — 112) Huius autem fidei violatio dicitur adulterium, quum: orig. — Ivo Pan. l. 7. c. 22. Decr. p. 8. c. 102. — *) Ita Ivo in Decr. et Pan., nisi quod in extremo in hac leg.: non deb. praeponi.

C. XV. *Moechatur qui alicui praeferat matrimonii foedus miscetur.*

Item Isidorus super Exodum, c. 29. 113)

Non moechaberis, id est, ne¹¹⁴⁾ quisquam praeferat matrimonii *sui*¹¹⁵⁾ foedera aliis feminis miscetur¹¹⁶⁾ ad explendam libidinem. Nam *specialiter*¹¹⁷⁾ adulterium facit qui praeferat suam ad alteram accedit.

C. XVI. *Qui vivente uxore sua alteram cognoscit adulterium committit.*

Item Augustinus de adulterinis coniugiis, l. II. c. 13. 118)
Puto Christianum neminem reluctari, illum¹¹⁹⁾ adulterum esse, qui vel diu languente, vel diu absente, vel continenter vivege cupiente sua uxore¹²⁰⁾, alteri commixtus est feminae.

V. Pars. Gratian. *Quum ergo nihil istorum in ista deprehendatur fuisse, quia nec propriae libidinis instinctu, nec alienae consensu, nec viro suo languente vel absente, vel continenter vivege cupiente adhaesit alii, sed violenter aliena libidine oppressa vtm pertulit, apparet, quod nec adultera, nec fornicaria dici potest. Unde nec aliqua occasione valet dimitti. Quum enim Iudaei¹²¹⁾ quaererent a Christo, utrum liceret homini uxorem suam dimittere quacunq; ex causa, respondit eis: Non legitis, quia qui fecit eos ab initio masculum et foeminam creavit eos? Quod ergo Deus coniunxit homo non separet. Deinde sermonem suum ita conclusit, ut diceret, neminem posse dimittere uxorem suam, excepta causa fornicationis. Hinc Apostolus ait in epistola ad Corinthios¹²²⁾: His, qui matrimonio coniuncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere. Unde datur intelligi, quod qualescunq; fuerint vir et uxor, ex quo coniugali affectu sibi adhaeserint, ulterius ab invicem discedere non valent.*

Unde Ambrosius in Hexameron, tit. diei quartae, scribit¹²³⁾:

C. XVII. *Qualiscunq; sit vir, ex quo semel placuit, non est dimittendus.*

Horrendus¹⁾ et incultus est vir²⁾: semel placuit; numquid vir frequenter¹²⁵⁾ est eligendus? Comparem¹²⁶⁾ suum *et bos requirit, et* equus diligit, et, si mutetur alius, trahere iugum nescit compar alterius, et se non totum putat. Tu iugalem¹²⁷⁾ tuum repudias, et putas saepe mutandum¹²⁸⁾? et si uno defecerit die, superducis¹²⁹⁾ rivalem, et statim, incognita causa, quasi cognitam¹³⁰⁾ pudoris exsequeris¹³¹⁾ iniuriam?

C. XVIII. *Similiter de uxore intelligatur.*

Item Augustinus de sermone Domini in monte, lib. I. c. 32. 132)

Si uxorem quis¹³³⁾ habeat sterilem, vel deformem corpore, sive debilem membris, vel caecam, vel surdam, vel claudam, vel si quid aliud, sive morbis, et doloribus¹³⁴⁾, languoribusque confectam, et quicquid (excepta fornicatione)¹³⁵⁾ cogitari potest vehementer horribile, pro fide et societate sustineat.

C. XIX. *Non licet viro uxorem dimittere nisi causa fornicationis.*

Item Hieronymus ad Oceanum de morte Fabiolae¹³⁶⁾. Praecipit¹³⁷⁾ Dominus, uxorem non debere dimitti, ex-

cepta causa fornicationis, et, si dimissa fuerit, manere in-nuptam. Quicquid viris iubetur¹³⁸⁾, hoc consequenter redundat in¹³⁹⁾ foeminas. Neque enim adultera uxor dimittenda est, et vir moechus retinendus¹⁴⁰⁾.

C. XX. *De eodem. Idem ibidem¹⁴¹⁾.*

Apud nos quod non licet feminis aequum non licet viris, et eadem servitus pari conditione censetur.

C. XXI. *Communione privetur qui extra causam fornicationis uxorem suam dimittit.*

Item ex Concilio Toletano XII., c. 8. 142)

VI. Pars. Praeceptum Domini est, ut excepta causa fornicationis uxor a viro dimitti non debeat, et ideo quicunq; citra¹⁴³⁾ culpam criminis supradicti uxorem suam quacunq; occasione dimiserit¹⁴⁴⁾, quia quod Deus coniunxit ille¹⁴⁵⁾ separare disposuit, tandem ab ecclesiastica communione privatus, et a coetu omnium Christianorum maneat alienus, quamdiu societatem¹⁴⁶⁾ relictæ coniugis sinceriter amplectatur et foveat. Itaque¹⁴⁷⁾ qui iam admoniti a sacerdote semel, bis terque, ut corrigerentur¹⁴⁸⁾, ad torum¹⁴⁹⁾ suae coniugis noluerint redire, ipsi se suis meritis et a palatinae dignitatis officio separabunt, et in-super generosae dignitatis testimonium, quamdiu in culpa fuerint, amissuri sunt, quia carnem suam dissidii iugulo tradiderunt.

C. XXII. *De eodem.*

Nicolaus Papa ad consulta Bulgarorum, c. 96. 150)

Quicquid mulier *tua* contra te cogitaverit, *aut fecerit*, vel si te accusaverit, non est, excepta causa fornicationis, reiicienda vel odio prorsus habenda, *quae est k) Apostolo¹⁵¹⁾ praecipiente sicut ecclesia a Christo diligenda*.

VII. Pars. Gratian. *Sed quaeritur, quum sit par utriusque conditio, cur communicantes viri cum adulteris uxoribus non conveniant, quum econtra uxores in consortio adulterorum virorum manere videantur.*

De his ita scribit Innocentius Papa epist. III., ad Exsuperium Episcopum, c. 4. 152):

C. XXIII. *In utroque sexu adulterium pari ratione punitur.*

Christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat. Sed viros suos mulieres non facile de adulterio accusant, et non habent latentia peccata vindictam. Viri autem liberius uxores adulteras apud sacerdotes deferre consueverunt, et ideo mulieribus, prodito earum crimine, communio denegatur; virorum autem latente commisso non facile quisquam ex suspicionibus abstinetur¹⁵³⁾; qui utique submovebitur, si eius flagitium detegatur. Quum ergo¹⁵⁴⁾ par causa sit, interdum probatione cessante vindictae ratio conquiescit.

QUAESTIO VI.

GRATIANUS.

Ecce, quod ista dimitti non valet, quum a fornicatione innocens inveniatur. Sed ponatur, quod ipsa sit adultera, quaeritur, si adulter possit dimittere eam causa fornicationis? Non enim videtur, quod pari crimine infectus alium de eodem punire possit. Unde, quum Iudaei adulteram accusarent as-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVII. i) Horrendus, Apud B. Ambrosium legitur: *sed horridus et incultus est: semel placuit, etc.* Ante hoc autem capitulum est c. *Adam per Evam*, infra 33. q. 5.

Quaest. V. C. XV. 118) Ivo Pan. l. 7. c. 23. Decr. p. 8. c. 107. — cf. Exod. c. 20. v. 14. — 114) nec: Edd. Arg. Bas. — 115) abest ab orig. et Iv. — 116) admisceatur: Edd. o. — 117) spiritaliter: Ivo Pan. — C. XVI. 118) Ivo Decr. p. 8. c. 242. — 119) abest ab Iv. et Edd. Arg. Bas. — 120) relictæ uz.: Edd. eaed. — 121) Matth. c. 19. v. 2. seq. — 122) 1 Cor. c. 7. v. 10. — C. XVII. 123) Lib. 5. c. 7. — Ivo Pan. l. 6. c. 108. Decr. p. 8. c. 232. — 124) vir, qui: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 125) alius: Iv. — eaed. — 126) Comp. suum equus: Ivo Pan. — C. s. et equ.: Decr. — 127) coniugulem: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 128) add.: et mutas: Ed. Bas. — muta: Edd. rell. cum Iv. Pan. — 129) superduc: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 130) cognita: Ivo Decr. — 131) exsequeris: Edd. Lugdd. II. III. — C. XVIII. 132) Ivo Pan. l. 6. c. 104. Decr. p. 8. c. 238. Petr. Lomb. l. 4. dist. 34. — 133) quisque habet, sive ster., sive: orig. — 134) laboribus doloribusque: Edd. coll. o. — dol. laboribusque: Ivo. — 135) fornicationis causa: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — C. XIX.

136) Ivo Pan. l. 7. c. 3. Decr. p. 8. c. 240. Petr. Lomb. ib. dist. 35. — 137) Praecipit: Ed. Lugd. II. — 138) praecipitur: Edd. coll. o. — Ivo. — 139) ad: Edd. coll. o. — 140) tenendus: orig. — Iv. — add.: est: Edd. coll. o. — C. XX. 141) Ivo ib. — C. XXI. 142) hab. A. 681. — Ivo Pan. l. 7. c. 1. Decr. p. 8. c. 329. — 143) extra: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Arg. — 144) reliquerit: Coll. Hisp. — Ivo. — Edd. coll. o. — 145) homo: Ed. Arg. Bas. — cf. Matth. c. 19. v. 6. — 146) et ad soc. rel. coni. redeat, et partem sui corporis honesta lege coniugii ampl.: Coll. Hisp. — 147) Ita: Ivo. — Hi tamen: Coll. Hisp. — 148) corrigantur: Edd. coll. o. — 149) consortium: eaed. — ad tori suae coni. nol. red. consortium: Ivo. — ad carum s. c. nol. red. consortium: Coll. Hisp. — C. XXII. 150) scr. A. 866. — Ivo Decr. p. 8. c. 228. — 151) Ephes. c. 5. v. 25. — C. XXIII. 152) scr. A. 405. — Reg. l. 2. c. 139. Ivo Decr. p. 8. c. 214. Petr. Lomb. l. 4. dist. 35. — 153) abstinet: Edd. coll. o. — 154) enim: eaed.

C. XXII. k) Quae est: Haec usque ad finem addita sunt ex ipsis responsionibus.

*quitatis sententiam a Domino acceperunt*¹⁾: Quicumque vestrum sine peccato est primus lapidem in illam mittat. *Hinc etiam in evangelio praecipitur*²⁾: Hypocrita, primum eice trabem de oculo tuo, et postea educes festucam de oculo fratris tui.

*Hinc etiam Augustinus scribit in lib. I. de sermone Domini in monte, c. 28.*³⁾:

C. I. Qui fornicatur fornicationis causa uxorem suam dimittere non potest.

Nihil iniquius⁴⁾ quam fornicationis causa dimittere uxorem, si et ipse convincitur fornicari. Occurrit enim illud⁵⁾: *In quo enim alterum iudicas temetipsum condemnas, eadem enim agis, quae*⁶⁾ *iudicas*. Quapropter quisquis fornicationis causa vult abiicere uxorem⁷⁾, prior debet esse a fornicatione purgatus⁸⁾. Quod similiter etiam⁹⁾ de femina dixerim¹⁰⁾.

C. II. Qualem quisque vult invenire uxorem, talem se servet eidem.

Idem de verbis Domini, tractatu sive serm. XLVI.¹¹⁾.

Si ducturi estis uxores, servate vos uxori vestris. Quales vultis eas invenire^{a)}, tales et ipsae inveniant vos. Quis juvenis¹²⁾ est, qui non castam velit ducere uxorem? et si accepturus est virginem, quis non intactam desideret? Intactam quaeris? intactus esto; puram quaeris? noli¹³⁾ esse impurus. Non enim illa potest, et tu non potes.

C. III. Iudicium de alio expetere non debet qui se iudicari contemnit.

Idem in epistola ad Pascenium, Comitem Arianum, epist. CLXXIV.¹⁴⁾.

Iniquum est, ut quisque¹⁵⁾ de alio iudicare velit, et iudicari de se nolit.

C. IV. Viri gravius sunt puniendi de adulterio quam mulieres.

Idem de adulterinis coniugiis, lib. II. c. 8.¹⁶⁾.

Indignantur mariti, si audiant adulteros viros pendere similes adulteris feminis poenas, quum tanto gravius eos puniri oportuerit, quanto magis ad eos pertinet et virtute vincere, et exemplo regere feminas.

C. V. Sicut vir caput est mulieris, sic adulterando gravius delinquit quam mulier.

Idem de decem chordis, c. 3.¹⁷⁾

Non¹⁸⁾ moechaberis, id est non ibis ad aliquam aliam praeter uxorem tuam. Tu autem exigis hoc ab uxore, et non vis reddere hoc uxori? et quum debeas in virtute praecedere uxorem, (quoniam castitas virtus est) tu sub uno impetu libidinis cadis? et vis uxorem tuam victricem esse, tu¹⁹⁾ victus iaces? et quum tu caput sis uxoris *tuae*, praecedet²⁰⁾ te ad Deum cuius caput es? vis domum tuam capite deorsum pendere? Caput enim mulieris est vir. Ubi autem melius vivit mulier quam vir, capite deorsum pendet domus. Si caput est vir, melius debet vivere *vir*²¹⁾,

et praecedere in omnibus bonis factis uxorem suam, *ut*²²⁾ illa imitetur virum, et sequatur caput suum*.

Gratian. *His auctoritatibus monstratur, quod adulter adulteram dimittere non valet.*

QUAESTIO VII.

GRATIANUS.

I. Pars. Nunc autem quaeritur, si ille, qui dimiserit uxorem suam causa fornicationis, illa vivente aliam ducere possit? Quod autem hoc fieri non possit, testatur Augustinus in libro de bono coniugali c. 7. dicens¹⁾:

C. I. Vinculum coniugii fornicatione non potest dissolvi.

Interveniente divortio non aboletur *illa*²⁾ confoederatio nuptialis, ita ut sibi coniuges sint etiam separati, quum illis autem³⁾ adulterium committant⁴⁾, quibus etiam fuerint post suum repudium copulati.

C. II. Nulla ratione dissolvitur coniugium, quod semel initum probatur.

Idem de adulterinis coniugiis, lib. II. c. 4. et 5.⁵⁾

Licite dimittitur coniunx⁶⁾ ob causam fornicationis, sed manet vinculum prioris. Propter quod fit reus adulterii qui⁷⁾ dimissam duxerit *etiam* ob causam fornicationis. Sicut enim⁸⁾, manente in se sacramento regenerationis, excommunicatus quis⁹⁾ reus criminis nec illo sacramento caret, etiamsi nunquam reconcilietur Deo: ita, manente in se vinculo¹⁰⁾ foederis coniugalis, uxor dimittitur ob causam fornicationis, nec carebit illo vinculo, etiamsi nunquam reconcilietur viro. Carebit autem, si mortuus fuerit vir eius. Reus vero excommunicatus¹¹⁾ ideo nunquam carebit regenerationis sacramento, etiam¹²⁾ non reconciliatus, quia nunquam moritur Deus¹³⁾.

C. III. Sive vir ab uxore, sive uxor a viro causa fornicationis discesserit, alteram habere prohibetur.

Idem super epistolam Pauli ad Corinthios^{b)} 14).

Apostolus¹⁵⁾ dicit^{c)}: *His, qui sunt in coniugio, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro*¹⁶⁾ *non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut reconciliari viro suo*. Potest enim fieri, ut discedat ea causa, qua¹⁷⁾ Dominus permisit. Aut¹⁸⁾, si feminae licet virum dimittere *etiam* praeter¹⁹⁾ causam fornicationis, *et*²⁰⁾ non licet viro, quid respondebimus de hoc, quod dixit²¹⁾ posterius: *Et vir uxorem*²²⁾ *ne dimittat? quare non addit*²³⁾: *excepta causa fornicationis, quod Dominus permittit? nisi quia similem formam vult intelligi, ut, si dimiserit, (quod causa fornicationis permittitur), maneat sine uxore, aut reconcilietur uxori? Et post pauca: §. 1. Dominus autem permisit causa fornicationis uxorem dimitti*²⁴⁾. Sed quia permisit, non iussit.

C. IV.

Idem de sermone Domini in monte, lib. I. c. 25.²⁵⁾

Fieri potest²⁶⁾, ut vir dimittat uxorem causa fornicationis,

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. VI. C. II. a) Eas invenire: In originali et apud Ivonem est: *Quales eas vultis ad vos venire, tales et vos debent ipsae invenire.*

Quaest. VII. C. II. a) Excommunicatus quis: Totus hic locus^{a)} est restitutus ex originali, et multa alia cum ex eodem, tum ex vetustis exemplaribus emendata.

C. III. b) Est apud Bedam 1. Corinth. 7. ex lib. 1. B. Augustini de sermone Domini in monte, cap. 26.

Quaest. VI. 1) Isa. c. 8. v. 7. — 2) Luc. c. 6. v. 42. — C. I. 3) Ivo Pan. l. 7. c. 31. Decr. p. 8. c. 250. Petr. Lomb. l. 4. dist. 35. — 4) est, quam: Edd. coll. o. — 5) Rom. c. 2. v. 1. — 6) add.: tu: Edd. coll. o. — 7) add.: suam: ead. — 8) add.: et immunis: ead. — Ivo Pan. — 9) est: Ed. Arg. — 10) abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — C. II. 11) Serm. 132. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 8. c. 45. — 12) vivens: Edd. coll. o. — 13) purus esto: ead. — C. III. 14) Ep. temporis incerti ep. 238. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 6. c. 392. — 15) quis: Edd. Lugdd. II. III. — C. IV. 16) Ivo Pan. l. 7. c. 36. Decr. p. 8. c. 242. Petr. Lomb. l. 4. dist. 35. — C. V. 17) Ivo Decr. p. 8. c. 263. — 18) Exed. c. 20. v. 14. — 19) et tu: Ivo. — Edd. coll. o. — 20) praecedit: id. — ead. — 21) add.: quam mulier: ead. — 22) ut — suum: absunt ab Iv. —

Quaest. VII. C. I. 1) Ivo Pan. l. 7. c. 6. Decr. p. 8. c. 9. et 235. — 2) abest ab Iv. — 3) etiam: Edd. coll. o. — 4) committitur: ead. — Ivo Pan. — C. II. 5) Ivo Pan. l. 7. c. 5. Decr. p. 8. c. 235. — 6) uxor: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 7) quicumque: Edd. coll. o. — 8) autem: ead. — Ivo Pan. — 9) excommunicatus

quisquis reus est criminis, ita quae separatur a viro nunquam carebit sacramento coniugii, etiamsi non reconcilietur viro. Carebit autem, si mortuus fuerit etc.: Edd. coll. o. — 9) excommunicatur quisquis reus: Ivo. — add.: est: Ivo. — 10) vinculo, non caret coniugii sacramento, etiamsi etc.: Ivo. — 11) excommunicatus: Edd. Nor. Ven. I. — excommunicatus: Edd. rell. — Ivo Pan. — 12) etiamsi non reconc. fuerit: Edd. coll. o. — 13) add.: cui est copulatus in baptismo: ead. pr. Arg. Bas. — Ivo Pan. — C. III. 14) Reg. l. 2. c. 105. Burch. l. 9. c. 71. Ivo Pan. l. 7. c. 2. Decr. p. 8. c. 206. (omnes: ex dictis Augustini; Reg. add.: de serm. Domini in monte; Pan.: super ep. Pauli ad Cor.). Polye. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 35. — 15) 1 Cor. c. 7. v. 10. — 16) add.: suo: Edd. coll. o. — 17) quam: Edd. Arg. Bas. — 18) et: Ed. Arg. — At: Edd. rell. — Ivo Pan. — 19) propter: Burch. Ivo Decr. — Edd. coll. o. — causa for.: Ivo Pan. — 20) et — vir.: absunt a Coll. citt. — 21) dicit: ead. — Edd. coll. o. — 22) add.: suam: Edd. coll. o. — 23) addit: Edd. Lugdd. II. III. — Coll. citt. — 24) dimittere: Edd. coll. o. — C. IV. 25) Ivo Decr. p. 8. c. 237. — 26) poterat, — dimitteret: Ed. Bas.

quam Dominus exceptam esse voluit. Iam vero si nec illi nubere conceditur vivo viro²⁷⁾, a quo recessit, neque huic alteram ducere viva uxore²⁸⁾, quam dimisit, multo minus fas est illicita cum quibuslibet stupra committere.

C. V. *Ab uxore dimissus, vel dimissa a viro, ad poenitentiam redigantur, nisi aut continentem vivere, aut sibi reconciliari voluerint.*

Item ex Concilio Milevitano, c. 17.²⁹⁾

Placuit, ut secundum evangelicam et apostolicam disciplinam neque dimissus ab uxore, neque dimissa a marito alteri coniungatur, sed ita maneant, aut sibi reconciliantur. Quod si contempserint, ad poenitentiam redigantur.

C. VI. *Moechatur qui a viro dimissus ducere praesumit.*
Item Augustinus l. I. de sermone Domini in monte, c. 25.³⁰⁾
Dominus ad illud confirmandum, ut non facile dimittatur uxor, solam causam fornicationis excepit, ceteras vero universas³¹⁾ molestias, si quae forte³²⁾ exstiterint, iubet pro fide conjugali, pro³³⁾ castitate fortiter sustineri. Et moechum dixit etiam virum, qui eam duxerit, quae soluta est a viro.

C. VII. *Adultera probatur quae vivente viro alteri nubit.*
Item Hieronymus³⁴⁾ ad Amandum^{d)} Presbyterum.
Omnes³⁵⁾ causationes Apostolus amputans apertissime defenit, vivente viro esse adulteram mulierem, si alteri nupserit. Nolo mihi proferas raptoris violentiam, matris praestationem³⁶⁾, patris auctoritatem, propinquorum catervam, servorum insidias³⁷⁾ atque contemptum, damna rei familiaris. Quamdiu vivit vir, licet adulter sit, licet sodomita, licet flagitiis omnibus coopertus, et ab uxore propter haec scelera derelictus, maritus eius reputatur³⁸⁾, cui alterum virum accipere non licet. Nec³⁹⁾ Apostolus haec propria auctoritate decernit⁴⁰⁾, sed Christo in se loquente Christi verba secutus est, qui ait in evangelio †): *Qui dimiserit⁴¹⁾ uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam moecham, et qui dimissam acceperit adulter est.* Unde et Apostoli gravem conjugii sarcinam intelligentes⁴²⁾: *Si ita est, inquit, non expedit homini uxorem accipere.* Ad quos⁴³⁾ Dominus, qui potest, inquit⁴⁴⁾, capere⁴⁵⁾ capiat, statimque sub exemplo trium eunuchorum virginitatis infert beatitudinem, quae nulla carnis lege tenetur^{e)}⁴⁶⁾.

C. VIII. *Mulieri fidei, quae virum adulterum dimittit, alii nubere non licet.*

Item ex Concilio Eliberitano, c. 9.⁴⁷⁾

Fidelis femina, quae adulterum maritum reliquerit fidelem, et alterum⁴⁸⁾ duxit⁴⁹⁾, prohibetur ne ducat. Si autem⁵⁰⁾ duxerit, non prius accipiat communionem, quam⁵¹⁾ is, quem reliquit⁵²⁾, de saeculo exierit, nisi⁵³⁾ necessitas infirmitatis dare compulerit.

C. IX. *Ad poenitentiam est cogendus qui multis nuptiis copulatur.*

Item ex Concilio Martini Papae, [id est ex cap. Martini Bracarenensis, c. 80.⁵⁴⁾

Si quis fuerit multis nuptiis copulatus, poenitentiam agat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. d) *Amandum*: Sic in plerisque vetustis. Nam in vulgatis erat: *Damasum*^{*}). Sunt autem aliqua in hoc capite emendata ex ipso originali, ubi glossa non obstitit.

e) Post haec verba apud B. Hieronymum sequitur c. *Non satis*. 34. quaest. 1. et 2.

C. IX. f) *Comprehendat*: In originali, et apud Ivonem est: *compendiat tempus*^{**}). Apud Burchardum cor-

versatio autem et fides poenitentis⁵⁵⁾ tempus comprehendat^{f)}.

C. X. *Qui ob fornicationem uxorem dimittit, et aliam ducit, moechari probatur.*

Item Augustinus de adulterinis coniugiis, lib. I. c. 9.⁵⁶⁾
Quemadmodum non recte dici potest: si *ergo* nescit⁵⁷⁾ homo, non peccat, (sunt enim etiam peccata ignorantium, quamvis minora quam scientium), ita⁵⁸⁾ non recte dici potest: *ergo* si causa fornicationis dimiserit vir uxorem, et aliam duxerit, non moechatur. Est enim moechatio etiam eorum, qui alias ducunt relicti propter fornicationem prioribus, sed utique minor, quam eorum, qui non propter fornicationem dimittunt, *et alteras ducunt⁵⁹⁾.

II. Pars. Gratian. *Sunt enim in fornicatione gradus, ut, sicut gravius peccat adulter quam fornicator, sic gravius delinquit qui nec sua dimissa aliam ducit, eo, qui suam dimittens aliam cognoscit; gravius quoque, qui uxorem habens ad conjugem proximi sui accedit, quam qui non habens uxorem torum alterius violat, vel uxoratus ad solutam accedens. Sed omnes hos incestuosi transcendunt, quos vincunt contra naturam delinquentes.*

Unde Augustinus de adulterinis coniugiis^{g)} 59):

C. XI.

Adulterii malum vincit fornicationem, vincitur autem ab incestu. Peius est enim cum matre, quam cum aliena uxore concumbere. Sed omnium horum est pessimum quod contra naturam fit, ut si vir membro mulieris non ad hoc concessio voluerit⁶⁰⁾ uti. Usus enim naturalis si ultra modum prolabitur, in uxore quidem veniale⁶¹⁾ est, in meretrice damnabile. Sed iste⁶²⁾, qui est contra naturam, execrabiliter fit in meretrice, sed execrabilius in uxore. Tantum⁶³⁾ valet ordinatio creatoris et ordo creaturae, ut in rebus ad utendum concessis, etiam quum modus exceditur, longe sit tolerabilius, quam in eis, quae concessa non sunt, vel unus vel rarus excessus.

C. XII. *Minus est secundum naturam coire, quam contra naturam delinquere.*

Item Ambrosius in libro de Patriarchis, lib. I. de Abraham, c. 6.⁶⁴⁾

Offerebat⁶⁵⁾ sanctus Loth filiarum pudorem. Nam etsi illa quoque flagitiosa impuritas erat, tamen minus erat secundum naturam coire, quam adversus naturam delinquere. Praeferebat domus suae verecundiae hospitalem gratiam, etiam apud barbaras gentes inviolabilem.

C. XIII. *Graviora sunt flagitia, quae contra naturam probantur.*

Item Augustinus Confessionum lib. III., c. 8.⁶⁶⁾

Flagitia, quae sunt contra naturam, ubique et semper detestanda⁶⁷⁾ atque punienda sunt; qualia Sodomitarum fuerunt. Quae si omnes gentes facerent, eodem criminis reatu divina lege tenerentur, quae non sic fecit homines, ut se illo uteretur⁶⁸⁾ modo. Violatur quippe ipsa socie-

Quaest. VII. C. IV. 27) add.: suo: Edd. coll. o. — 28) add.: sua: ead. — C. V. 29) Imo ex conc. Carth. hab. A. 407. (Cod. Dionys. c. 102.) — Reg. l. 2. c. 104. Burch. l. 9. c. 64. Ans. l. 10. c. 15 (17). Ivo Decr. p. 8. c. 200. Polyc. l. 6. t. 4. — C. VI. 30) Ivo Pan. l. 7. c. 4. Decr. p. 8. c. 237. Petr. Lomb. l. 4. dist. 38. — 31) universales: Ivo Decr. — innumerabiles: Pan. — universas et innumerabiles: Edd. coll. o. pr. Bas. — 32) abest ab Iv. — 33) et pro: Ivo Decr. — Edd. coll. o. — C. VII. 34) Ivo Decr. p. 8. c. 239. (usque ad: non licet). Polyc. l. 6. t. 4. — *) Ita in Edd. Nor. Lugd. — *Damasium*: Ed. Bas. — *Damascum*: Edd. rell. — 35) accusaciones: Ed. Arg. — 36) persuasionem: orig. — 37) ins. et parentum damna: Edd. Nor. Par. — ins. parentum damna: Edd. Arg. Ven. l. II. — ins. et parentum contumelias, damna: Ed. Lugd. l. — ins. parentum contumelias, damna: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 38) et reputatus: Ivo. — mar. tamen est reputandus, etus scilicet, cut: Edd. coll. o. — 39) Non: ead. — 40) decrevit: Edd. Arg. Bas. — †) cf. Math. c. 19. v. 9. — 41) dimittit: Edd. coll. o. — 42) ib. v. 10. 12. — 43) quod: Edd. coll. o. — 44) abest ab Edd. coll. o. pr.

rupte: compendit. Et in conc. Neocaesariensi, c. 3. supra, 31. quaest. 1. *De his*, unde hoc sumtum est, legitur: *abbreviat*. Sed ob glossam non est mutatum.

C. XI. g) In multis vetustis caput hoc coniunctum est superiori, atque in eo referuntur verba B. Augustini hinc inde collecta, potissimum ex libro de bono coniugali c. 8. 9. et 11., quem etiam librum citat Ivo et Magister.

Bas. Lugd. II. III. — 45) hoc capere: Edd. ead. — 46) retinetur: Edd. coll. o. — C. VIII. 47) hab. non serius A. 310. — Reg. l. 2. c. 103. Burch. l. 9. c. 63. Ans. l. 11. c. 97. Ivo Decr. p. 8. c. 199. — 48) add.: maritum: Edd. Par. Lugd. — *adulterum*: Coll. cit. — 49) ducit: ead. — Ed. Bas. — Coll. Hisp. — 50) abest a Coll. Hisp. — 51) nisi: ead. — 52) reliquerit: Edd. coll. o. — 53) add.: forstan: Coll. Hisp. — forte: Coll. cit. — Edd. coll. o. — C. IX. 54) c. 3. conc. Neocaes. ex interpr. Martini Brac. — Burch. l. 9. c. 20. Ivo Decr. p. 8. c. 158. et 333. — 55) poenitendi: Ivo c. 332. — 56) ita Coll. Hisp. — C. X. 56) Ivo Decr. p. 8. c. 255. — 57) nesciat: Ed. Bas. — 58) add.: etiam: Edd. coll. o. — C. XI. 59) Ivo Decr. p. 9. c. 110. magis ad ipsa Aug. verba accedit. Petr. Lomb. l. 4. dist. 38. — 60) velut: Ed. Bas. — 61) add.: peccatum: Edd. coll. o. — 62) istud, quod: ead. — 63) add.: enim: ead. — C. XII. 64) Ivo Decr. p. 9. c. 115. (usque ad verb.: delinquere). — 65) cf. Gen. c. 19. — C. XIII. 66) Ivo Decr. p. 9. c. 105. — 67) repudianda: Ivo: Edd. coll. o. — 68) uterentur: id. — ead.

tas, quæ cum Deo nobis esse debet, quum eadem natura, cuius ipse auctor est, libidinis perversitate polluitur.

C. XIV. *Turpior et flagitiosior est usus contra naturam, quam fornicationis vel adulterii.*

Idem contra Iovinianum, lib. I. h) 69)

Usus naturalis et licitus est in 70) coniugio, sicut illicitus in adulterio. Contra naturam vero semper illicitus, et proculdubio flagitiosior atque turpior, quem S. Apostolus 71) et in feminis, et in masculis arguebat; damnabiliores volens intelligi, quam si in usu naturali vel adulterando vel fornicando peccarent.

C. XV. *Omnis immunda pollutio fornicatio est, licet varia sint peccata fornicationis.*

Item Isidorus lib. II. de summo bono, c. 39.

III. Pars. Non solum de commissa fornicatione peccatum regnat in homine, sed, si adhuc delectetur 72), atque animum teneat, proculdubio regnat. Fornicatio carnis adulterium 73): fornicatio animæ idolorum est servitus. Est autem *et* spiritualis fornicatio, de qua 74) Dominus ait 75): *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo.* Omnis immunda pollutio fornicatio dicitur, quamvis quisque diversa turpitudinis voluptate 76) prostituatur. Ex delectatione enim fornicandi varia gignuntur flagitia, quibus *et* regnum Dei clauditur, et 77) homo a Deo separatur. §. 1. Inter cetera septem vitia vitium 78) fornicationis maximum scelus est, quia per carnis immunditiam templum Dei violat 79), *et* tollens membrum Christi facit membrum meretricis*. Sunt autem 1) quaedam 80), quæ sicut animalia absque ulla discretionem indesinenter libidini serviunt, quas ego nec mutis pecoribus comparaverim. Pecora enim quum conceperint, ultra non indulgent maribus copiam sui.

C. XVI. *Adulterium secundum in poenis obtinet locum.*

Item ex epistola I. h) Clementis ad Iacobum 81).

Quid in omnibus peccatis adulterio est gravius? Secundum namque in poenis obtinet locum, quoniam 82) quidem primum illi habent, qui aberrant a Deo, *etiamsi* sobrie vixerint.

Gratian. *His auctoritatibus evidentissime monstratur, quod quicunque causa fornicationis uxorem suam dimiserit, aliam illa vivente ducere non poterit, et, si duxerit, reus adulterii erit.*

IV. Pars. §. 1. *His ita respondetur. Hæc auctoritates de iis loquuntur, quorum continentiam carnalis infirmitas non impedit, vel de his, qui, præstantes causam dissidii, aliorum coniunctione se reddiderint 83) indignos.*

Unde Ambrosius super 1. epist. Pauli ad Corinthios, ad c. 7. l) 84):

C. XVII.

Uxor 85) a viro non discedat, nisi causa fornicationis; quod

si discesserit, aut maneat innupta, aut reconcilietur viro suo; et vir similiter non dimittat uxorem. Ideo non subdit de viro quod de uxore præmisit, quia viro licet ducere aliam.

C. XVIII. *Licet ducere aliam viro, cui sua ob infirmitatem corporis debitum reddere non valet.*

Item Gregorius III. *Bonifacio Episcopo, epist. IV. m) 86).*

Quod proposuisti, si mulier infirmitate correpta 87) non valuerit debitum viro reddere, quid eius faciat iugalis: bonum esset, si sic permaneret, ut abstinentiæ vacaret. Sed quia hoc magnorum est, ille, qui se non poterit continere, nubat magis; non tamen 88) subsidij opem subtrahat *ab 89) illa*, quam infirmitas præpedi, non 90) detestabilis culpa excludit.

V. Pars. Gratian. *Sed illud Ambrosii a falsatoribus dicitur insertum. Illud Gregorii sacris canonibus, imo evangelicæ et apostolicæ doctrinæ pehitus invenitur adversum. Quidam vero, sententiam Ambrosii servare cupientes, non de qualibet fornicatione illud arbitrantur intelligi, ut ob quamlibet fornicationem vir licite dimittat uxorem, et vivente dimissa aliam ducat, sed de incestuosa tantum fornicatione intelligi, quum uxor videlicet alicuius, patri et filio, fratri et avunculo viri sui, vel alicui similitum se constuprandam publice tradiderit. Hæc autem, quia *) viro suo se illicitam reddidit in perpetuum, dum per copulam consanguinitatis in primum, vel secundum, vel tertium gradum transivit affinitas, licite dimittitur, et ea vivente superducitur alia. Hic si quis contendat, non magis viro, quam mulieri licitum esse, si vir alicuius eodem modo fornicetur, sciat, virum ab Ambrosio appellatum non sexu, sed animi virtute; mulierem quoque nominatam sentiat non sexu corporis, sed mollitia mentis. Sed quia nulla auctoritate permittitur, ut uxore vivente alia superducatur, intelligitur illud Ambrosii in supradicto genere fornicationis; non tamen, quod vivente dimissa aliam ducere possit, sed post mortem fornicarii vel fornicariæ, (quorum uterque, ut supra dictum est, a corruptione luxuriæ mulier appellatur, ille, qui a fornicatione mundus est, vir vel mulier aliis copulari possunt; adulteri autem, si supervixerint, nullo modo aliis copulari poterunt.*

Sic et illud intelligitur, quod in Capitulo cuiusdam Concilii legitur 91) 92):

C. XIX. *Licitum coniugium non negetur illi, cuius uxor cum suo fratre dormierit.*

Quaedam cum fratre viri sui dormivit: decretum est, ut adulteri nunquam coniugio 92) copuletur; illi vero, cuius uxor stuprata est, licita coniugia non negetur.

Sic et illud Moguntinensis Concilii intelligitur 93):

C. XX. *Disiungantur, et nunquam coniugio copulentur, qui quodlibet infra subiectorum admiserint.*

Si quis viduam uxorem duxerit 94), et postea cum filiastra sua fornicatus fuerit, seu cum duabus sororibus 95), aut

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIV. h) Caput hoc neque in libro de bono coniugali, (quem contra Iovinianum se scripsisse B. Augustinus lib. 2. retractat. cap. 22. profitetur), neque in libris contra Iulianum, quorum quantum citat Ivo, est inventum. De his tamen flagitiis agitur lib. 2. de nuptiis et concupiscentia, c. 19. et 20.

C. XV. i) Sunt autem: Hæc non sunt inventa apud Isidorum, sed apud Origenem hom. 5. ad c. 19. Gen., et similia apud B. Hieronymum in c. 5. epistolæ ad Ephesios.

C. XVI. k) Locum hunc ex epistola Clementis citat Nicolaus I. in epistola omnibus archiepiscopis et episcopis in regno Lotharii, quæ incipit: *Optaremus*, et exstat Romæ in bibliotheca monasterii Dominicanorum.

C. XVII. l) In eo Ambrosii loco pluribus verbis hæc

res exponitur; sed contrariam sententiam asserit B. Ambrosius lib. 1. de Abraham, cap. 4. et 7., quod refertur sup. ead. quæst. 4. *Nemo*, et in comment. ad cap. 16. Lucae, toto cap. 1. libri 8., cuius pars refertur infra 33. quæst. 2. *An quod.*

C. XVIII. m) Epistola, ex qua capitulum hoc acceptum est, impressa exstat tomo 3. Conciliorum, et manuscripta in bibliotheca monasterii Dominicanorum, et quæ citantur infra 33. qu. 1. *Quod autem*, et c. sequ., videntur esse huius Gregorii III.

C. XIX. n) Simile legitur lib. 5. Capitularium, c. 19. C. XX. o) Sensus huius capituli est in Concilio I. Moguntino c. 56., et II. sub Rabano c. 29., et lib. 5. Capit. c. 101., ubi etiam pleraque eadem verba habentur.

Quæst. VII. C. XIV. 69) Caput incertum. — Ivo Decr. p. 9. c. 115. — 70) *sicut in cond. illicitus, sicut in ad.*: Edd. coll. o. — 71) Rom. c. 1. v. 26. — C. XV. 72) *delectatur*: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 73) *add. est*: Edd. coll. g. — orig. — 74) *secundum quod*: orig. — 75) Matth. c. 5. v. 28. — 76) *voluntate*: Edd. coll. o. — 77) *ut — separatur*: ead. — 78) *fornicatio maximi est sceleris*: orig. — 79) *violatur*: Edd. coll. o. — 80) *add. scil. mulieres*: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — C. XVI. 81) ex priori ep. Clem. I. parte, quam edidit Rufinus. — Ivo Pan. I. 7. c. 21. Decr. p. 8. c. 99. Petr. Lomb. I. 4. dist. 28. — 82) *quem*: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 83) *reddiderunt*: Böhm. — C. XVII. 84) Non est Ambrosii. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 35. — 85) 1 Cor. c. 7. v. 10. 11. — C. XVIII. 86) Imo Gregorius II. (A. 726.), quem Ans. in extr.

I. 7., Ivo Pan. I. 6. c. 118. Decr. p. 8. c. 78. recte cap. auctorem laudant. — 87) *corrupta*: Edd. Arg. Bas. — 88) *tamen et*: Ivo. — Edd. coll. o. — 89) *ab ill.*: ommissa sunt ab Iv. Pan. — 90) *quum non*: Ivo Decr. — *non tamen*: Pan. — Edd. coll. o. — C. XIX. 91) *quæ*: Böhm. — 92) Simile aliquid habetur in conc. Compend. hab. A. 756. et in Cap. Reg. Fr., loco a Corr. cit. — 93) *in cond.*: Edd. Bas. — C. XX. 94) Eadem fere sunt in c. 56. conc. Mog. hab. A. 813., et in altero Mog. hab. A. 847. c. 19., et in Cap. I. 5. c. 101., et ap. Rabanum in ep. ad Heribaldum c. 20., ex qua referuntur a Reg. I. 2. c. 197. — Burch. I. 17. c. 9. Ivo Pan. I. 6. c. 121. Decr. p. 9. c. 71. et 77. — 94) *ducit*: Edd. Par. Lugd. I. — *duxit*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 95) *add. altera manente uxore*: Edd. coll. o. pr. Arg. N6r.

si qua cum duobus fratribus, seu cum patre et filio, si quis relictam fratris, si quis neptem, aut novercam, aut nurum, aut consobrinam, aut filiam avunculi, aut eius relictam, aut privignam polluerit, eos disungi, et ulterius nunquam in coniugio copulari praecipimus.

C. XXI. *Sororem uxoris polluens neutram habere valet.*

Item 96).

Qui dormierit cum duabus sororibus, et una ex illis antea uxor fuerit, neutram ex ipsis habeat: nec ipsi adulteri unquam in coniugio copulentur.

C. XXII. *Causa adulterii uxorem relinquens continentiam servet.*

Item illud Gregorii 97).

Hi 98) vero, qui uxores suas in adulterio deprehendunt, non licebit nec eum, nec eam aliam uxorem accipere, vel alium virum, quamdiu ambo vivunt. Si autem adultera mortua fuerit, vir eius, si vult, nubat, tantum in Domino; adultera vero nunquam, etiamsi mortuus fuerit vir eius. Omnibus tamen diebus vitae suae acerrimae poenitentiae lamenta persolvat.

C. XXIII. *Neutram habeat qui sororem uxoris polluit.*

Item ex Decreto Zachariae Papae 99).

Concubuiti cum sorore uxoris tuae? si fecisti, neutram habeas, et si illa, quae uxor tua fuerit, conscia sceleris non fuit 100), si se 101) continere non vult, nubat in Domino cui velit. Tu autem et adultera sine spe coniugii permaneat, et, quamdiu vixeris, iuxta praeceptum sacerdotis poenitentiam agite.

C. XXIV. *Cum noverca, vel filiastra, vel sorore suae uxoris dormiens ad coniugium pervenire non poterit; viris tamen earum legitima non negantur coniugia.*

Item ex Concilio Triburiensi 102).

Si quis cum noverca sua dormierit, neuter 103) ad coniugium potest pervenire; sed vir eius potest, si vult, aliam accipere, si se continere non potest. §. 1. Similiter si 104) quis cum filiastra sua, vel cum sorore uxoris suae dormierit, observandum 105) est.

Gratian. *Quamvis illud, quod in fine Moguntinensis concilii ponitur, a nonnullis non de legitime coniunctis, sed de fornicariis dictum intelligatur, videlicet ut fornicariis discedant ab invicem, et sine spe coniugii permaneat; illud vero Gregorii ad Bonifacium Anglicis 106) pro tempore permissum est, quibus B. Gregorius in quarta et quinta generatione coniugia contrahi permisit; alias autem inane esset, quum Augustinus dicat in libro de sermone Domini in monte 107): Si uxorem quis habeat sterilem, etc.*

C. XXV. *Ob infirmitatem vel damna corporis coniugia soli non licet.*

Item Nicolaus ad Carolum, Moguntinensem Episcopum 108).

VI. Pars. Hi 107), qui matrimonium sani contraxerunt 108), et uni ex duobus amentia 109), aut furor, aut

aliqua infirmitas accesserit, ob hanc infirmitatem 109) coniugia talium solvi non possunt. Similiter sentiendum 110) de his, qui ab adversariis excaecantur, aut membris truncantur 111), aut 112) a barbaris exsecti fuerint.

C. XXVI. *Furiosus et furiosa matrimonium contrahere non possunt.*

Item Fabianus Papa 113).

Neque furiosus, neque furiosa matrimonium contrahere possunt; sed si contractum fuerit, non separantur 114).

VII. Pars. Gratian. *Ut ergo ex praemissis colligitur, non licet huic dimissa uxore aliam ducere. Manet enim inter eos quoddam vinculum coniugale, quod nec ipsa separatio dissolvitur.*

Unde Augustinus ait in libro de bono coniugali, cap. 7. 115):

C. XXVII. *Sterilem uxorem dimittere, et causa foecunditatis aliam ducere alicui non licet.*

Tantum valet 116) sociale vinculum 117) coniugum, ut, quum causa procreandi colligetur 117), nec 118) ipsa causa procreandi solvatur 119). Posset enim homo dimittere sterilem uxorem et aliam ducere, de qua filios habeat 120), et tamen non licet. *Item c. 15. §. 1. Manet 121) vinculum nuptiarum, etsi proles, cuius causa initum est, manifesta sterilitate non subsequatur, ita, ut iam scientibus coniugibus non se filios habituros, separare se tamen vel ipsa causa filiorum, atque aliis copulare non liceat. Quod si fecerint, cum eis, quibus se copulaverint, adulterium committunt, ipsi 122) autem coniuges manent. Plane uxoris voluntate adhibere aliam, unde communis filii nascantur unius commixtione ac semine, alterius autem iure ac potestate, apud antiquos patres fas erat. Utrum et nunc fas sit, temere non dixerim.*

C. XXVIII. *De eodem.*

Idem lib. I. de nuptiis et concupiscentia, c. 10. 122)

Usque adeo manent 123) inter viventes semel 124) inita iura nuptiarum, ut potius sint inter 125) se coniuges, qui ab alterutro separati sunt, quam cum his, quibus 126) aliis adhaeserunt. *Et paulo post 127): §. 1. Manet inter viventes quoddam 128) vinculum 129) coniugale, quod nec separatio, nec cum altero 130) copulatio possit auferre; 131) manet 132) autem ad noxam criminis, non ad vinculum foederis, sicut apostata anima, velut de coniugio Christi recedens, etiam fide perditam sacramentum fidei non amittit, quod lavacro 133) regenerationis accepit. Redderetur enim proculdubio redeunti, si amisisset abscedens. Habet autem hoc, qui recessit, ad cumulum supplicii, non ad meritum praemii.*

QUAESTIO VIII.

GRATIANUS.

Quum itaque probatum sit, quod hic uxorem suam dimittere, et aliam ducere non potest, quaeritur, si liceat ei hac conditione peccare, ut infidelem ad fidem adducat? Quod non posse fieri Augustinus affirmat, in lib. I. de adulteriis coniugii c. 24. ita dicens 134):

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIV. p) Anglicis: Vere hic auctor glossae animadvertit, Gratianum, quod Gregorius III. scripsit ad Bonifacium legatum Germaniae pro causis Germanorum, retulisse ad ea, quae multo ante B. Gregorius I. scripserat ad Augustinum, Anglorum episcopum, dispensando cum Anglis ad fidem nuper conversis super gradibus consan-

guinitatis et affinitatis, et habetur infra 35. qu. 2. et 3. o. *Quaedam lex*, et qu. 5. c. *Ad sedem*.

C. XXVIII. q) Et paulo post: Apud B. Augustinum hic intericitur c. *Denique*, supra 31. qu. 1. Addita vero nonnulla sunt, et emendata in hoc capite ex ipso originali, quemadmodum et in praecedenti.

Quaest. VII. C. XXI. 96) Imo Vermerlensi hab. A. 752. — cf. ad c. 30. C. 27. qu. 2. — C. XXII. 97) Legitur aliquid simile in l. 1. Cap. c. 43. — Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 34. — 98) Si: Ed. Nor. — C. XXIII. 99) Imo ex libro poenitentiarum, qui insertus est l. 19. c. 5. collectarii Burch. — Petr. Lomb. lb. — 100) fuerit: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 101) ahest ab Edd. Arg. Bas. — C. XXIV. 102) Imo ex Vermerlensi, hab. A. 752., c. 10. — Reg. l. 2. c. 214. Burch. l. 17. c. 11. — 103) neutiquam: Reg. — 104) qui: Coll. clt. — Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 105) stare potest: conc. Verm. — Coll. clt. — 1) supra ead. qu. 5. c. 18. — C. XXV. 106) Imo ex interpret. ad Pauli Sent. l. 2. t. 19. §. 7. — Reg. l. 2. c. 130. (: ex lege Romana). Burch. l. 9. c. 30. Ans. l. 10. c. 27. Ivo Pan. l. 6. c. 93. Decr. p. 8. c. 166. Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 34. — 107) Si qui: Reg. Burch. Iv. Decr. — 108) contraxerunt: Edd. coll. o. — 109) dementia: Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 109) add.: et causam: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 110) Scitendum est: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 111) de-truncantur: Reg. Burch. Ans. Iv. — 112) aut — fuer.: absunt ab

hisdem. — C. XXVI. 113) Imo Paulus Sent. l. 2. t. 19. §. 7. — Reg. l. 2. c. 129. (: ex lege Romana). Burch. l. 9. c. 30. Ans. l. 10. c. 28. Ivo Pan. l. 6. c. 92. Decr. p. 8. c. 168. Polyc. Petr. Lomb. lb. — 114) separatur: Reg. Burch. Ivo Pan. — C. XXVII. 115) Ivo Pan. l. 6. c. 28. et 105. Decr. p. 8. c. 254. — 116) verba: illud et: coniugum: absunt ab Iv. — 117) colligitur: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 118) ut nec: Edd. Bas. Ven. I. II. — 119) dissolvatur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 120) haberet: Edd. coll. o. — 121) add.: autem: Ed. Bas. — 122) ipsi autem coniugi manente: Ivo Decr. — ipsi aut. coniugio manente: Pan. — ipso autem manente coni.: Edd. coll. o. — C. XXVIII. 122) Ivo Pan. l. 6. c. 74. Decr. p. 8. c. 124. Petr. Lomb. l. 4. dist. 31. — 123) manent: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 124) ahest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 125) sint inter se coniuges etiam separati: Ivo. — Edd. coll. o. — 126) quiddam coniugale: orig. — 127) ahest ab Iv. Decr. — 128) adultero: id. — add.: citro: Edd. coll. o. — 129) verba: manet — foed.: non sunt ap. Iv. — 130) in lav.: Edd. coll. o.

Quaest. VIII. C. UN. 1) Ivo Decr. p. 8. c. 73.

C. UN. *Non debet aliquis a continentiae voto recedere, etiamsi infidelis Christianam se fieri polliceatur.*

Non solum moechandum non est, (quod facit "non²") quidam, sed omnis, qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, etsi propterea³) duxerit, ut faciat Christianam, sed etiam quisquis non alligatus uxori continentiam Deo voverit⁴), nullo modo debet ista compensatione peccare, ut ideo credat uxorem sibi esse ducendam, quia promisit quae nuptias eius appetit, futuram se esse Christianam. Quod enim cuiquam ante, quam vovisset, licebat, quum id se nunquam facturum voverit, non licebit: si tamen id voverit, quod vovendum fuit⁵), sicuti est perpetua virginitas, vel post⁶) experta connubia solutis a vinculo coniugali vidualis castitas⁶), seu ex consensu voventibus et carnalia debita sibi invicem relaxantibus fidelibus castisque coniugibus (quod alterum sine altera, vel alteram sine altero vovere fas non est) iugis⁷) continentia. Haec ergo, et si qua alia sunt, quae rectissime voventur, quum homines voverint, nulla conditione rumpenda sunt, quae sine illa conditione voverunt.

CAUSA XXXIII.

GRATIANUS.

Quidam vir maleficiis impeditus uxori suae debitum reddere non poterat. Alius interim clanculo eam corruptit; a viro suo separata corruptori suo publice nubit; crimen, quod admiserat, corde tantum Deo confitetur; redditur huic facultas cognoscendi eam: repetit uxorem suam; qua recepta, ut expeditius orationi vacaret, et ad carnes agni purius accederet, continentiam se servaturum promisit; uxor vero consensum non adhibuit. (Qu. I.) Ille primum quaeritur, an propter impossibilitatem coeundi, a viro suo aliqua sit separanda? (Qu. II.) Secundo, an post separationem ei nubere valeat, cum quo prius fornicata est? (Qu. III.) Tertio, si sola confessione cordis crimen possit deleri? (Qu. IV.) Quarto, si tempore orationis quis valeat reddere coniugii debitum? (Qu. V.) Quinto, an vir sine consensu uxoris continentiam vovere possit, vel si minis vel terroribus licentiam vovendi ab ea extorquere valeat?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem propter impossibilitatem reddendi debitum mulier a viro suo separari non possit, auctoritate evangelica et apostolica probatur. Sic enim Christus ait in evangelio¹): Nulli licet dimittere uxorem suam, nisi causa fornicationis, vel qua alter eorum (sicut Augustinus exponit) fornicatus fuerit, vel ad quam alter alterum pertrahere voluerit. Item Apostolus²): Mulier, quanto tempore vivit vir eius, alligata est legi ipsius, non legi sibi reddendi debitum, sed non transferendi se ad alium. Item³): His, qui matrimonio iuncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere, nisi causa fornicationis. Evangelica itaque et apostolica auctoritate prohibetur mulier a viro suo discedere, nisi ob causam illam cunctis notissimam, qua interveniens si discesserit, oportet eam manere inuuptam, aut reconciliari viro suo. Unde datur intelligi, quod impossibilitas reddendi debitum non facit coniugii dissidium. §. I. His ita respondetur: Coniugium confirmatur officio, ut supra⁴) probatum est; postquam vero officio confirmatum fuerit, nisi causa fornicationis non licet viro uxorem dimittere, vel uxori*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. VIII. C. UN. a) Vel post: Hic locus in vulgatis B. Augustini codicibus, et etiam apud Ivonem usque ad vers. Haec ergo, paulo aliter habet.

Causa XXXIII. Quaest. I. Pars I. a) Ut supra: Videtur indicari c. Non dubium, et c. Quum societas, supr. 27. qu. 1., de qua re ibi notatum est.

Quaest. VIII. C. UN. 2) abest ab Iv. — 3) add.: eam: Edd. coll. o. — 4) robit: ead. — 5) vit: ead. — 6) continentia: Ivo. 7) iug. cont.: absumt ab Iv.

Causa XXXIII. Quaest. I. 1) Matth. c. 19. v. 9. — 2) Rom. c. 7. v. 1. 3. — 3) 1 Cor. c. 7. v. 10. — C. I. 4) Imo Rabanus ad Hierihaldum, cf. C. 27. qu. 2. c. 29. et Coll. ibi cit. — 5) archiepiscopi: Edd. coll. o. pr. Arg. — C. II. 6) Caput incertum. — Burch. l. 9. c. 44. Ans. l. 10. c. 25. Ivo Pan. l. 6. c. 116. (: exempla Greg. II. ad Ioannem Rav. archiep.) Decr. p. 8. c. 182. Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 84. — 7) requisitis: Burch. Ivo Pan. — 8) carnis: Burch. Ans. Iv. — 9) poterit: Edd. coll. o. — 10) con-

a viro discedere. Verum ante, quam confirmetur, impossibilitas officii solvit vinculum coniugii.

Unde scribit Gregorius⁴) Ioanni⁵), Ravennati Episc.⁵):

C. I. *Licet mulieri alteri nubere, quam ob frigiditatem vir cognoscere non poterit.*

Quod autem interrogasti de his, qui matrimonio iuncti sunt, et nubere non possunt, si ille aliam, vel illa alium ducere possit? De quibus scriptum est: *Vir et mulier, si se coniunxerint, et postea dixerit mulier de viro, quod non possit coire cum ea, si potest probare per iustum iudicium, quod verum sit, accipiat alium. Si autem ille aliam acceperit, separentur.*

C. II. *Item ex epistola eiusdem⁶).*

Requisisti⁷) de his, qui ob causam frigidae naturae dicunt se non posse invicem operam carni⁸) dantes commisceri. late vero si non potest ea uti pro uxore, habeat eam quasi sororem. Quod si retinaculum coniugale voluerint rescindere, maneant utrique inuupti. Nam si huic non potuit⁹) concordare naturaliter, quomodo alteri conveniet¹⁰)? Si igitur vir aliam vult uxorem accipere, manifesta patet ratio¹¹), quia, suggerente¹²) diabolo odii fomitem¹³), exosam eam habuit, et idcirco eam dimittere mendacii falsitate molitur. Quod si mulier causerit, et dicit: *Volo esse mater, et filios procreare, et¹⁴) uterque eorum septima manu propinquorum tactis sacrosanctis reliquiis iureiurando dicat, ut nunquam per commixtionem carnis coniuncti una caro effecti fuissent, tunc videtur mulierem secundas nuptias contrahere posse. Humanum¹⁵) dico propter infirmitatem carnis eorum. Vir autem, qui frigidae naturae est, maneant sine coniuge. Quod si et ille aliam copulam¹⁶) acceperit, tunc hi, qui iuraverint¹⁷), periurii crimine rei teneantur, et poenitentia peracta priora cogantur recipere connubia.*

II. Pars. Gratian. *Hoc autem servari praecipitur, quum uterque idem fatetur. Ceterum si vir assequerit, se reddidisse debitum uxori, et illa diffidetur, cui potius fides habenda sit, merito quaeritur.*

De his in Concilio apud Compendium habito ita statutum est¹⁸):

C. III. *In veritate viri consistat, si mulier negat se cognitam ab eo.*

Si quis accepit¹⁹) uxorem, et habuit²⁰) eam aliquo tempore, et ipsa femina dicit, quod nunquam coisset cum ea, et ille vir dicit, quod sic fecit, in veritate viri consistat, quia vir caput est mulieris.

III. Pars. Gratian. *Eccae, quod impossibilitas reddendi debitum vinculum solvit coniugii. Sed hoc de naturali impossibilitate statutum est. Haec autem maleficii impedimento, non frigiditate naturali debitum coniugale prohibente, a viro suo separata est. Unde quaeritur, si liceat ei etiam in hoc casu a viro suo discedere, et alii se copulare?*

De his ita scribit Hincmarus Remensis Archiepiscopus²¹):

C. IV. *Quid de his, qui maleficiis impediti coire non possunt. Si per sortiaras atque maleficas²) occulto, sed nunquam²²) iniusto Dei iudicio permittente, et diabolo praeparante, concubitus non sequitur, hortandi sunt quibus ista eveniunt, ut corde contrito et spiritu humiliato Deo et sacerdoti de omnibus peccatis suis puram confessionem faciant, et profusis lacrimis, et largioribus elemosynis, et ora-*

C. I. b) Ioanni: Repetenda sunt quae sunt notata in hoc idem caput supra 27. qu. 2.

C. IV. c) Maleficas: In vulgatis sequebatur: *artes²³)*, quae vox abest a plerisque vetustis codicibus ac ceteris collectoribus.

veniat: Ed. Bas. — 11) ratione: Ivo Pan. — 12) succedente: Burch. Ans. Iv. Decr. — 13) fomite: Iv. Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. — 14) abest a Burch. Ans. Iv. — 15) Rom. c. 6. v. 19. — 16) abest ab Ed. Bas. — 17) iuraverant: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — iuraverunt: Edd. rell. — Iv. Pan. — C. II. 18) hab. A. 756. — Reg. l. 2. c. 244. Burch. l. 9. c. 42. Ivo Pan. l. 6. c. 119. Decr. p. 8. c. 180. Petr. Lomb. l. 4. dist. 84. — 19) acceperit: Iv. Pan. — Edd. Bas. Ven. II. Par. Lugd. — 20) habuerit: Ivo Pan. — Ed. Bas. — C. IV. 21) ad Rodolphum et Frotarium, A. 860. — Ivo Pan. l. 6. c. 117. Decr. p. 8. c. 194. Petr. Lomb. lb. — 22) ita Edd. coll. o. — 23) nunquam vel nusquam: orig.

tionibus atque ieiuniis Domino satisfaciunt, et per exorcismos ac cetera ecclesiasticae medicinae munia ministri ecclesiae tales, quantum Dominus annuerit, qui Abimelech²³) ac domum eius Abrahae orationibus sanavit, sanare procurant. Quod si forte sanari²⁴) non poterint²⁵), separari valebunt; sed post, quam alias nuptias expetierint, illis in carne viventibus, quibus iuncti fuerant²⁶), prioribus, quos reliquerant, etiamsi possibilitas concubendi eis reddita fuerit, reconciliari nequibunt.

Gratian. *Sed in hoc videtur contrarius praemisso capitulo Gregorii. Ibi enim post possibilitatem redditam iubetur separari ab eo, cui secundo nupserat, et redire ad primum. Hic autem vivente eo, cui secundo copulata fuerat, primo reconciliari non poterit.*

QUAESTIO II. GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem ei, cum quo prius fornicata fuerat, post separationem nubere possit, superius probatum est. Mortuus est enim sibi vir eius. Ex quo, iudicio ecclesiae ab eo separata, ab eius lege soluta est. Unde iuxta Apostolum¹) nubit cui vult, tantum in Domino. §. 1. Sed quaeritur, si sine ecclesiastico iudicio nulla causa dissidii rationabiliter probata ab ea discessisset, an esset cogendus redire ad eam. De hoc ita statutum est in Concilio Carthaginensi, cui interfuit Augustinus, c. 30.²)*

C. I. *Non licet alicui uxorem dimittere, nisi causa dissidii primum ecclesiae probetur.*

Saeculares, qui coniugale consortium nulla^b) graviore culpa dimittunt vel etiam³) dimiserunt, et, nullas causas dissidii probabiliter proponentes, propterea sua matrimonia dimittunt, ut aut⁴) illicita aut aliena praesumant: si ante, quam apud episcopos comprovinciales dissidii causas dixerint, et prius, quam in⁵) iudicio damnentur, uxores suas⁶) abiecerint, a communione sanctae⁷) ecclesiae et⁸) populi coetu pro eo, quod fidem et coniugia maculant, excludantur.

C. II. *Lex divina prohibet virum uxorem dimittere, nisi causa fornicationis.*

Item Ambrosius super Lucam, ad c. 16.

An quod in subditis nefas est in compare fas est? dimittis ergo uxorem quasi iure^c), sine crimine, et putas, id⁹) tibi licere, quia lex humana non prohibet? Sed divina¹⁰) prohibet. Qui hominibus obsequeris, Deum verere; audi legem Domini, cui obsequuntur etiam qui leges ferunt: *Quod Deus coniunxit homo non separet.*

C. III. *Abque causae cognitione a viro suo dimissa ad omnia restituitur.*

Item Nicolaus¹¹) Papa Carolo¹²) Regi¹³).

Historia ecclesiastica, ab Eusebio Caesariensi episcopo

confecta, de muliere quadam, quae pro¹⁴) castitate a marito accusabatur, ait: *Praeceptum est¹⁵) ab imperatore legi lata, ut primo permitteretur ei rem familiarem libere diutius ordinare; tunc demum responderet obiectis. Hoc omnes leges tam ecclesiasticae quam vulgares publicaeque praecipiant.* §. 1. Si autem de mulieribus et saecularibus viris¹⁶) haec constituta sunt, multo magis ecclesiasticis hominibus¹⁶) et sacerdotibus sunt concessa.

C. IV. *Nisi post restitutionem, neque de coniugis foedere, neque de adulterii crimine inter virum et uxorem iudicium est agitandum.*

Item Nicolaus Papa in epistola Carolo Regi¹⁷).

II. Pars. Sive de coniugii foedere, sive de adulterii crimine iudicium agitandum sit, nulla ratio¹⁸) patitur, Thietbergam¹⁹) cum Lothario posse inire²⁰) *conflictum, vel levissimum²¹) controversiae subire²²) certamen, nisi prius ad tempus fuerit reddita suae potestati, et consanguineis propriis libere sociata. Itaque²³) etiam locus providendus est, in quo nulla sit vis multitudinis, formidanda²⁴), et²⁴) non sit difficile testes producere vel ceteras personas, quae tam a sanctis canonibus, quam a venerandis Romanis legibus in huiusmodi controversiis requiruntur.

III. Pars. Gratian. *In hoc capite quomodo videatur causa exposita, quare sua auctoritate non licet alicui uxorem dimittere, qua cessante ipsa quoque prohibito cessare videtur: tamen quia ipsa separatio poena est, et poena nulli est inferenda nisi per iudicem, generaliter hoc intelligendum est, ut sive ob causam praemissam, sive nulla causa existente, non liceat alicui sua auctoritate uxorem dimittere. Quod etiam de poena homicidii vel qualibet alia intelligendum est.*

Unde Nicolaus Papa scribit Rodolpho, Bituricensi Archiepiscopo²⁵).

C. V. *Coniugia penitus interdiciantur his, qui suas coniuges occidunt.*

Interfectores suarum coniugum sine iudicio, quum non addis, adulterarum, vel aliquid huiusmodi, quid aliud habendi sunt quam²⁶) homicidae, ac per hoc ad poenitentiam redigendi? Quibus penitus coniugium denegatur, exceptis adolescentibus, de quibus est B. Leonis Papae XXV. f) regula decretalium, imo indulgentia observanda.

Gratian. *In hoc capite videtur Nicolaus permittere maritis causa adulterii, vel alterius huiusmodi criminis, uxores suas interficere. Sed ecclesiastica disciplina spirituali gladio, non materiali crimosos feriri iubet; illo videlicet gladio, quo Petrus²⁷) iubetur mactare et manducare. De quo etiam Christus ait in evangelio²⁸): Non veni pacem mittere in terram, sed gladium.*

Hinc idem Nicolaus scribit Albino Archiepiscopo²⁹):

C. VI. *Non licet alicui uxorem suam adulteram occidere.*

Inter haec sanctitas vestra addere studuit, si³⁰) cuius

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. II. Pars I. a) Etiam in codicibus manuscriptis et apud Ivonem part. 8. c. 328. citatur ex conc. Carthaginensi, in quo nullo inventum est, sed in Agathensi cap. 25. (ex quo citat Ivo eadem part. 8. capit. 231.), et Capitular. 7. c. 305.

C. I. b) Nulla: In recentioribus conciliorum editionibus in conc. Agathensi legitur: *sine graviore*; in Capitularibus: *absque graviore*; sed in antiquis editionibus Parisiensibus conciliorum, et duobus codicibus Vaticanis: *consortium graviore**.

C. II. c) Quasi iure: Sic etiam in vulgatis B. Ambrosii codicibus. In tribus Gratiani manuscriptis est: *quam scis vivere sine crimine.*

Quaest. I. C. IV. 23) cf. Genes. c. 20. — 24) sanare: Edd. coll. o. — 25) poterunt: orig. — poterint: Edd. Nor. Ven. I. II. — 26) fuerint: orig.

Quaest. II. C. I. 1) 1 Cor. c. 7. v. 39. — 2) Imo Agathensi, hab. A. 506. — Ivo Pan. l. 6. c. 106. Decr. p. 8. c. 231. et 328. — *) Ita Coll. Hisp. — 3) add.: si: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. II. III. — 4) ut aut ad ill. accedere; aut al.: Ed. Bas. — ut aut accedere ad ill., aut ad al.: Edd. Lugd. II. III. — 5) abest a Coll. Hisp. — 6) abest ab ead. — 7) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 8) add.: sancti: Edd. Ven. I. II. — sancto: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — Coll. Hisp. — C. II. 9) hoc: Edd. coll. o. — 10) lex div.: ead. — cf. Matth. c. 19. v. 6. — C. III. 11) Caput Pseudoisidori, cf. Corr. — 12) Radulpho: Ed. Arg. — imperatori: Edd. coll. o. — 13) de: ead. — 14) add.: et interdictum: orig. — 15) hominibus: lb. — 16) viris: lb. — C. IV. 17) scr.

C. III. d) Huius mulieris meminit Iustinus in primo Apologetico pro Christianis, et Eusebius ecclesiasticae historiae l. 4. cap. 16. Verba quidem huius capituli in epistolis Nicolai impressis aut manuscriptis non sunt inventa, sed habentur fere eadem in praefatione Isidori in suam canonum collectionem. Praestat tamen Iustinum et Eusebium adire. Fortasse autem in hoc cap. translatus est titulus ex sequenti.

C. IV. e) Epistola, ex qua acceptum est hoc caput, habetur Romae in codice monasterii Dominicanorum, et ex ea aliqua sunt addita et emendata.

C. V. f) XXV.: Hoc eodem numero habetur in Codice canonum inter decreta seu regulas Leonis **).

A. 867. — Reg. l. 2. c. 116. Burch. l. 9. c. 52. Ivo Decr. p. 8. c. 116. Polyc. l. 6. t. 4. — 18) rationes patet: Reg. — ratio patet: Burch. — 19) Tebergam: Edd. coll. o. — 20) legalem inire: orig. — 21) legitimum: id. — Reg. Burch. IV. — 22) Inter quos: id. — iid. — 23) formidatur: Edd. coll. o. — 24) nec: Edd. Lugd. II. III. — ne: Edd. rell. — C. V. 25) scr. A. 864. — Ivo Pan. l. 7. c. 15. Decr. p. 8. c. 125. Petr. Lomb. l. 4. dist. 38. — 26) nisi: orig. — Ivo. — **) l. e. apud Dionysium. — cf. infra c. 14. — 27) cf. Act. c. 10. — 28) Matth. c. 10. v. 34. — C. VI. 29) Exstat in ep., quae directa esse dicitur a Nicolao ad episcopos Germaniae, Carolum Moguntinum et alios, et adiecta est apud Mansium conc. Mog. hab. A. 857. — De fide eius multum, nec immerito, dubitat Bernardus, quum ex variis Germ. conciliorum canonibus videatur rudi et inconcinno stylo esse composita. — Ivo Pan. l. 7. c. 145. Decr. p. 8. c. 124. (: Nic. Carolo archiep. et eius suffraganeis) et 333. Polyc. l. 6. t. 10. Petr. Lomb. lb. — 30) ut si: Edd. coll. o. pr. Arg

uxor adulterium perpetravit, utrum marito illius liceat secundum mundanam legem eam interficere. Sed sancta Dei ecclesia mundanis nunquam constringitur legibus; gladium non habet, nisi spiritualem; non³¹) occidit, sed vivificat.

C. VII. *Poenitentia eius, qui propriam absque causa pergit uxorem.*
Item Pius Papa³²).

Quicumque propriam uxorem absque lege, vel³³) sine causa et certa probatione interfecerit, aliamque duxerit uxorem, armis depositis publicam agat poenitentiam, et, si contumax fuerit, et episcopo suo inobediens exstiterit, anathematizetur, quousque consentiat. Eadem lex erit illi, qui seniore suum interfecerit.

C. VIII. *Poenitentia Hastulphi, qui uxorem suam interfecit.*
Item Stephanus³⁴) Papa V. *Hastulpho*³⁵).

Admonere te cum lacrimis et multo gemitu³⁶) cordis curamus, fili Hastulphe; sed non filius debes dici, qui tam crudeliter "infelix" homicidium perpetrasti. Nam occidisti uxorem tuam, partem corporis tui, legitimo matrimonio tibi sociatam, sine causa mortis, non tibi resistente, non insidiantem quoquo³⁷) modo vitae tuae. Non invenisti eam cum alio viro nefarium rem facientem, sed concitatus a diabolo, impio³⁸) furore inflammatus, latronum³⁹) more atrocius eam gladio tuo, crudelior omni bestia, interemisti, et nunc post mortem eius addis iniquitatem super iniquitatem, filiorum tuorum improbe praedo. Qui matri non pepercisti, "et"⁴⁰) filios tuos orphanos fecisti, inducere super eam vis mortis causam post mortem, per unum homicidam⁴¹) et reprobum testem incusare vis mortuam. Quoniam⁴²) nec evangelium, nec ulla divina humanaque lex unius testimonio etiam idoneo quempiam condemnat vel iustificat: quanto magis per istum flagitiosissimum⁴³) et scelestum nec illa viva debuit condemnari, nec a te⁴⁴) post eius mortem accusari? Prius⁴⁴) causa criminis subtiliter erat investiganda, et tunc, si ita fuisset inventa, secundum legis tramitem debuit accipere⁴⁵) ultionis vindictam. Nam si verum (quod absit) fuisset, sicut ille adulter mentitus est, post septem annos poenitentia peracta dimittere eam per approbatam causam poteris, si voluisses; occidere tamen eam nullatenus debuisti. Non⁴⁶) enim vult Deus mortem peccatoris, sed ut convertatur ad poenitentiam, et vivat. Idcirco placeat tibi consilium nostrum, et⁴⁷) hoc fac, quod melius tibi leviusque videri potest⁴⁸): miserere animae tuae, ut non sis tu⁴⁹) tibimet ipsi homicida. Relinque quapropter, te rogamus, hoc malum⁵⁰) saeculum, quod te traxit ad tam⁵¹) immanissimum peccati facinus; ingredere monasterium, humiliare sub manu abbat, et multorum fratrum precibus adiutus observa cuncta simplici⁵²) animo, quae tibi fuerint imperata, si forte ignoscat infinita Dei bonitas peccatis tuis et refrigeret animam tuam prius, quam crucieris perpetuis flammis. Hoc levius et melius tibi esse certissime scias. Sin autem publicam poenitentiam, permanens in domo tua vel in hoc mundo, vis agere (quod peius tibi, et durius, et gravius esse non dubites) ita, ut agere debes⁵³), exhortamur, omnibus⁵⁴) diebus, quibus poenitere debes, vinum et siceram⁵⁵) non bibas, carnem nullo⁵⁶) unquam tempore comedas, praeterquam in Pascha, et in die Natalis Domini; in pane, et aqua, et sale poenitentiam age; in ieiuniis, et vigiliis, et orationibus, et elemosynis omni tempore persevera; armis nunquam cingere, nec in quolibet loco litigare praesumas. Uxorem nunquam ducere, concu-

binam non⁵⁷) habere, nec adulterium committere audeas; in balneo nunquam laveris; in conviviis laetantium nunquam te misceas; in ecclesia segregatus ab aliis Christianis post ostium⁵⁸) et postes humiliter te reponere; ingredientium et egredientium suppliciter orationibus commenda te⁵⁹), communione corporis et sanguinis Domini cunctis diebus vitae tuae indignum te existimes; in ultimo tamen exitus vitae tuae die, si merueris, pro viatico, si sit qui tribuat⁶⁰), tantummodo venialiter ut accipias tibi concedimus. Sunt et alia multa, quae tibi nimis durius et satis acrius erant iuxta magnum pondus peccati, infelix, adicienda. Sed si haec omnia, quae tibi misericorditer "supra" dicta sunt, perfecto corde Domino auxiliante feceris et custodieris, confidimus de immensa Dei clementia, remissionem habiturum te tuorum peccatorum, et secundum dictum⁶¹) iusti bonique pastoris resolvet te sancta ecclesia ab hoc vinculo peccati in terris, ut per ipsius gratiam, qui eam suo sanguine acquisivit, solutus sis in coelis. Sin autem aliter feceris, et sanctae matris ecclesiae tam salubrem admonitionem despexeris, ipse tibi sis iudex, et in laqueo diaboli, quo irretitur teneris, permanebis, et sanguis tuus super caput tuum; nos alieni a consortio tuo pro aliorum filiorum⁶²) Dei salute, ipso opitulante, omni sollicitudine nitimur desudare, et Domini misericordiam attentius quotidie implorare.

C. IX. *Potius uxore vivente aliam ducit quis, quam humanum sanguinem fundat.*

Item Augustinus de adulterinis coniugiis, lib. II. c. 15. ⁶³) Si (quod verius dicitur) non licet homini Christiano adulteram coniugem occidere, sed tantum dimittere: quis est tam demens, qui dicat ei: fac quod non licet, ut liceat tibi quod non licet? Quomodo enim utrumque secundum legem Christi illicitum sit, sive adulteram occidere, sive illa⁶⁴) vivente alteram ducere, ab utroque abstinendum est, non illicitum pro illicito faciendum. Si enim facturus est quod non licet, iam faciat adulterium, et non faciat homicidium, ut vivente uxore sua alteram ducat, et non humanum sanguinem fundat. Quod si⁶⁵) est utrumque nefarium, non debet alterum pro altero⁶⁶) perpetrare, sed utrumque vitare.

IV. Pars. Gratian. In praemissis auctoritatibus quique prohibentur adulteras coniuges suas occidere; sed permittitur post septem annorum poenitentiam eis illas dimittere. Si autem illas interfecerint, iubentur sine spe coniugii perpetuo manere, nisi forte propter lapsum iuvenilis incontinentiae ad matrimonia contrahenda eis misericordia impendatur. Clericis autem conceditur, si uxores eorum peccaverint, sine mortis acerbitate habere eas in custodia, et ad ieiunia eas cogere, non tamen usque ad necem affligere.

Unde in Toletano Concilio I. c. 7. legitur⁶⁷):

C. X. Clerici, si uxores eorum peccaverint, praeter necem eas domi custodiant, et ad salutaria eas cogant ieiunia.

Placuit, ut, si quorumcumque⁶⁸) clericorum uxores peccaverint, ne forte licentiam peccandi plus habeant, accipiant mariti earum hanc potestatem, praeter necem custodiendi ea⁶⁹) ligandi in domo sua, ad ieiunia salutaria, non mortifera eas⁷⁰) cogentes, ita, ut invicem sibi clerici pauperes auxilium ferant, si servitia "forte"⁷¹) non habeant. Cum uxoriibus autem ipsis, quae peccaverint⁷²), non⁷³) cibum⁷⁴) sumant, nisi forte ad timorem Dei acta poenitentia revertantur.

V. Pars. Gratian. Nunc autem quaeritur, quare sacris canonibus sit institutum, ut post septem annos poenitentes in pristinum statum revocentur?

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. g) Nec a te: Apud Burchardum et Ivonem*) legitur: nec tu poteris post mortem eius excusari.

Quaest. II. C. VI. 31) quo non: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — C. VII. 32) Cf. Cap. Ludovici, A. 829., t. 3. c. 3. — Cap. Reg. Fr. l. 5. c. 300. et Reg. l. 2. c. 76. — Burch. l. 6. c. 37. Ans. l. 10. c. 56 (57). Ivo Decr. p. 10. c. 166. Petr. Lomb. ib. — 33) et: Edd. coll. o. — C. VIII. 34) Ivo Paulinus Foroiulienensis ep. ad Helstulphum (A. 794.) ut recte inscribitur a Burchardo l. 6. c. 40., cuius textus ceteroquin ab Iv. Pan. l. 7. c. 16. Decr. p. 8. c. 126. et, qui hunc secutus est, Gratiano plurimum recedit. — 35) Astulpho: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 36) gem. curio: Burch. — 37) quocumque: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 38) et imp.: Edd. coll. o. — Ivo Pan. — 39) latrocini: Burch. — 40) add.: Edd. coll. o. — 41) hominem homic.: Edd. coll. o. — 42) Hoc nec ev., nec ulla — lex concedit: Burch. — 43) tam flagitiosum: id. — *) nec tamen Pan. — 44) add.: entim: Edd. coll. o. — 45) excipere: Burch. — Iv. Decr. — 46) Ezech. c. 33. v. 11. — 47) ut facias hoc: Edd. Arg. Bas. — et facias hoc:

Ivo Decr. — 48) poterit: Edd. coll. o. — 49) tuus: Ed. Bas. — abest ab Edd. Par. Lugdd. II. III. — 50) malignum: Burch. — 51) abest a Böhm. — 52) supplici: Ivo. — 53) debes: id. — Edd. coll. o. — 54) ut omni: Edd. coll. o. — 55) omnem sic.: Ivo. — Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 56) nunquam ullo: Ivo. — Edd. coll. o. — 57) nunquam: ead. — 58) ostii postes: Ed. Bas. — 59) commendare: ead. — Ivo. — 60) add.: tibi: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 61) imperium: Burch. — 62) fidelium salute, Deo op.: Edd. coll. o. — C. IX. 63) Ivo Pan. l. 7. c. 17. Decr. p. 8. c. 242. — 64) ea: Edd. coll. o. — 65) Quod si etc.: abest ab Iv. Decr. — 66) per alteram: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — C. X. 67) hab. A. 400. — Ivo Decr. p. 8. c. 283. — 68) quocumque: Ivo. — cuicumque: Coll. Hisp. — 69) abest ab ead. — 70) abest ab ead. — 71) abest ab Iv. — 72) peccaverant: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 73) nec: Ivo. — Coll. Hisp. — 74) cibos: Edd. coll. o. — Ivo.

*De his ita scribit Isidorus ad Massonem*⁷⁵⁾ *Episcopum, in præfatione ad librum de summo bono:*

C. XI. Quare sit institutum post septem annos in pristinum statum poenitentes redire.

Hoc ipsum, quod canonum censura post septem annos remeare poenitentem in pristinum statum præcipit, etc. ut in tractatu ordinandorum de lapsis^{h)}, non hoc⁷⁶⁾ *ex* electione proprii arbitrii sancti Patres, sed potius ex sententia divini iudicii sanxerunt. Nam legitur, quod Maria⁷⁷⁾ soror Aaron prophetissa, dum detractionis⁷⁸⁾ adversus Moysen incurrisset delictum, illico stigmatem leprae per-fusa⁷⁹⁾ est, quumque peteret Moyses, ut emundaretur, præcepit eam Deus⁸⁰⁾ extra castra septem diebus egredi, et post emundationem rursus eam in⁸¹⁾ castra admitti. Maria ergo soror Aaron caro intelligitur sacerdotis, quae, dum superbiae dedita sordidissimis cogitationum⁸²⁾ maculatur contagiis⁸³⁾, extra castra septem diebus, hoc est extra collegium sanctae⁸⁴⁾ ecclesiae septem annis proi-citur⁸⁵⁾, ut post emendationem⁸⁶⁾ vitiorum loci vel pristinæ dignitatis recipiat meritum. *Et post pauca:* §. 1. In fine autemⁱ⁾ epistolae hoc adiciendum putavi, ut, quotiescumque in gestis conciliorum discors sententia invenitur, illius sententia magis teneatur, cuius antiquior aut⁸⁷⁾ prior ex-stat auctoritas.

Gratian. *Hoc autem quanquam de sacerdotibus videatur specialiter dictum, generaliter tamen de omnibus poenitentibus oportet intelligi. Ad imitationem namque illius dominicæ sententiae David*⁸⁸⁾ *de adulterio et homicidio reprehensus unius hebdomadae ieiunium in satisfactionem admissi sceleris Deo legitur obtulisse. Hinc etiam ecclesiastica consuetudine est usurpatum, ut maiorum criminum poenitentia septem annorum spatio concludatur, nisi vel officii excellentia, vel criminum magnitudo vulgarem consuetudinem excedens (veluti dum contra naturam humanæ societatis parentibus, vel liberis, vel aliis eiusmodi personis impudice adhaeremus, vel dum relicto naturali usu contra naturam more Sodomitico fornicamur, vel usque ad coitum brutorum animalium prolabimur), præmissum spatium transcendere cogat.*

VI. Pars. §. 1. De poenitentibus quoque quaeritur, an eis generaliter post poenitentiam peractam coniugia concedantur? Generaliter enim canonica auctoritate prohibentur poenitentes ad saecularem militiam redire, vel matrimonia contrahere.

*Unde Siricius Papa epist. I. ad Himerium Episcopum, c. 5.*⁸⁹⁾

C. XII. Poenitentes matrimonia contrahere prohibentur.

De his vero non incongrue dilectio tua apostolicam sedem credidit consulendam, qui acta⁹⁰⁾ poenitentia tanquam canes ac sues ad vomitus pristinos et volutabra redeunt, et militiae cingulum, et ludicras voluptates, et nova coniugia, et inhibitos denuo appetivere concubitus, quorum⁹¹⁾ professam⁹²⁾ continentiam generati post absolutionem filii prodiderunt. De quibus, quia iam suffugium⁹³⁾ non habent poenitendi, id duximus decernendum, ut sola citra⁹⁴⁾ ecclesiam fidelibus oratione iungantur, sacris mysteriorum celebritatibus⁹⁵⁾ (quamvis non mereantur) intersint, a dominicæ autem mensae convivio segregentur, ut hac saltem distictione correpti⁹⁶⁾ et ipsi in se sua errata castigent, et aliis exemplum tribuant, quatenus ab obscenis cupiditatibus retrahantur⁹⁷⁾. Quibus⁹⁸⁾ tamen, quoniam carnali fragilitate ceciderunt, viatico munere, quum ad

Dominum coeperint proficisci, per communionis gratiam volumus subveniri⁹⁹⁾, quam formam et circa mulieres, quae se post poenitentiam talibus pollutionibus devinxerunt, servandam esse censemus.

Gratian. *Sed quia timore solvendi coniugii nonnulli ad poenitentiam accedere differunt, vel propter lapsum adolescentiae, quem formidant, poenitentiae remedium suscipere negligunt, ideo auctoritate canonica permittitur eis vel contracta matrimonia relinere, vel alia contrahere. Unde Leo Papa Galerio Episcopo Tripolitano scribit*¹⁰⁰⁾:

C. XIII. Ex indulgentia coniugia post poenitentiam legitimam non negentur.

Audivimus a quibusdam, quod in vestris dioecibus ac finibus Christianorum coetus levi occasione se subtrahunt poenitentiae iugo, dicentes, quia, si poenitentiam agimus, coniugii debemus relinquere copulam; in quo errant et de veritatis calle discedunt, quia pro omnibus illicitis poenitentiam unusquisque Christi nominis cultor sustinere ac peragere summo opere debet, dicente¹⁰¹⁾ Domino: *Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum coelorum.* Coniugium vero legitimum nulli orthodoxorum poenitentiam sustinenti solvere licet. *Et infra:* §. 1. Sacris¹⁰²⁾ eos vos expedit eloquiis¹⁰³⁾ edocere, ut ab erroris eripiantur caligine, et licitis copulationibus inuncti de omnibus illicitis poenitentiam agere procurent¹⁰⁴⁾.

C. XIV. Propter lapsum iuvenilis incontinentiae non negentur poenitentibus licita coniugia.

*Item Leo Papa ad Rusticum, epist. XC. al. XCII. c. 11.*¹⁰⁵⁾

In adolescentia constitutus si urgente aut metu mortis, aut captivitatis periculo poenitentiam gessit¹⁰⁶⁾, et postea timens lapsum incontinentiae iuvenilis copulam uxoris elegit, ne crimen fornicationis incurreret, rem videtur fecisse venialem, si praeter coniugem nullam omnino cognoverit. In quo tamen non regulam constituimus, sed quid sit tolerabilius aestimamus.

C. XV. Haec poenitentia est imponenda ei, qui matrem occiderit.

*Item Nicolaus Papa Rhotaldo, Episcopo sanctae ecclesiae Argentoratensis*¹⁰⁷⁾.

VII. Pars. Latorem praesentium matricidam esse cognovimus. Cui praecipimus, ut sub poenitentiae iugo permaneat ita, ut per annum integrum ecclesiam non ingrediatur, sed ante fores basilicae orans¹⁰⁸⁾, et deprecans Deum perseveret, qualiter tanto eripiatur piaculo. Completo vero anni circulo introeundi in ecclesiam licentiam habeat; tamen¹⁰⁹⁾ inter audientes stet, sed nondum communicet. Completis autem trium annorum curriculis sacrae communionis ei gratia concedatur, oblationes vero non offerat, nisi prius aliorum septem annorum curricula expleantur. §. 1. His autem omnibus annis atque temporibus carnem non manducet, nec vinum bibere praesumat, exceptis festis diebus atque dominicis, et a Pascha usque ad Pentecosten. Et, quocumque ire voluerit, nullo vehiculo deducatur, sed pedibus proficiscatur; arma non sumat, nisi contra paganos; ieiunet autem tribus¹¹⁰⁾ diebus per hebdomadam usque ad vesperam. A propria *quidem* ac legitima coniuge non separetur, ne in fornicationis voragine corrumpatur, quod ne fiat optamus. Si autem ante annorum

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XI. h) Ut in tractatu ordinandorum de lapsis: Absunt haec a plerisque vetustis, sed non sunt expuncta, quia sic solet citare Gratianus, ut indicatur c. *Presbyter*, supr. dist. 82.

i) In fine autem: Haec usque ad finem absunt ab uno antiquo Gratiani exemplari.

C. XV. k) Poenitentia parricidarum, quae hic praecipitur, habetur in conc. Wormaciensi c. 30.

Quaest. II. c. XI. 75) cf. ad c. 28. D. 50. — Ans. 1. 8. c. 37. Ivo Decr. p. 6. c. 398. Polyc. 1. 4. t. 39. — 76) abest a Böhm. — 77) cf. Num. c. 12. — 78) obrectationis: orig. — 79) percussa: Ivo. — Edd. coll. o. pr. Arg. — 80) Dominus: Edd. coll. o. — 81) intra: Ivo. — 82) corruptionum: orig. — 83) illecebris: Ivo. — 84) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 85) prolicatur: Edd. coll. o. — 86) emundationem: ead. — orig. — 87) et: Edd. coll. o. — 88) cf. 2 Reg. c. 12. — C. XII. 89) scr. A. 365. — Burch. 1. 19. c. 57. Ans. 1. 11. c. 150. Ivo Decr. p. 15. c. 71. — 90) peracta: Burch. — 91) add.: profecto: Ed. Bas. — 92) impro-fessam: Edd. coll. o. — 93) suffragium: Coll. Hisp. — 94) ultra: ead. — Coll. cilt. — Edd. coll. o. — 95) celebritat: Burch. Iv. — orig. ap. Constant. — solemnitatibus: Edd. Arg. Bas. — 96) correcti: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 97) extrahantur: Coll. Hisp. — 98)

Quos: ead. — orig. ap. Constant. — 99) sublevari: ib. — C. XIII. 100) Caput omnino incertum. — Coll. tr. p. p. 1. t. 60. c. 11. 12. — 101) Math. c. 3. v. 2. — 102) add.: enim: Edd. Arg. Bas. — 103) at-toquiis: Ed. Bas. — 104) curent: Edd. Arg. Bas. Nor. — procurant: Ven. I. II. — C. XIV. 105) Ep. 167. Ed. Baller., scr. A. 458. vel 459. — Ans. 1. 11. c. 106. — In Edd. coll. 6. adscribitur Leoni IV. — 106) gesserit, — elegerit: Edd. coll. o. — C. XV. 107) Apud Iv. Decr. p. 10. c. 173. et in Edd. coll. o. male dicitur esse directa ad Radulphum (Rhotaldum: Böhm.); constat enim Rhadoldum, quem recte Burch. 1. 6. c. 46. Ans. 1. 11. c. 52 (51). nominant, Argenti-nensi (Argenteas Retensi: Coll. cilt. — Edd. coll. o.) ecclesiae praefuisse tempore Nicolai. — Polyc. 1. 6. t. 10. — 108) stans, orans: Edd. coll. o. — 109) tamen: Edd. coll. o. — 110) tres dies: Burch. Iv.

trium cursum finis vitae illius appropinquaverit, corporis et sanguinis Domini nostri Iesu Christi particeps fiat; sin autem, ut supra statuimus efficiatur. Tamen, si illius conversionem¹¹¹⁾ et lacrimarum fontem in omnibus videritis floridis actionibus et optimis operibus pullulare, humanius circa eum *vestra* sollicitudo pervigil appareat, mitisque omnibus¹¹²⁾ demonstretur.

C. XVI. *Post dignum poenitentiam adolescentibus permittuntur licita coniugia.*

Item 1) ¹¹³⁾.

VIII. Pars. Si quis cum duabus fuerit sororibus fornicatus, aut cum his personis, de quibus sancta scriptura prohibet, si dignum egerit poenitentiam, et castitatis non valuerit continentiam sustinere, liceat ei legitimam in coniugio uxorem accipere. Similiter et mulieri¹¹⁴⁾, quae tali fuerit scelere lapsa, ut fornicationis non perducatur ad chaos. Sed hoc de laicis viris ac mulieribus solummodo statuimus.

C. XVII. *Puniatur qui haec crimina committit, non tamen legitimam dimittat uxorem.*

Item 1) ¹¹⁵⁾.

Si quis cum matre^{m)} fornicatus fuerit spirituali, anathematis (ut scitis) percutitur ictibus. Similiter autem et illum percutere promulgamus, qui cum ea, quam de sacro fonte baptismatis suscepit, aut cum illa, quam ante episcopum tenuerit, quum sacro chrismate fuerit uncta, fornicationis perpetraverit scelus; legitimam tamen, si habuit¹¹⁶⁾, non dimittat¹¹⁷⁾ uxorem.

IX. Pars. §. 1. Quos enimⁿ⁾ Deus coniunxit iudex †) sua auctoritate separare non debet.

Quaquam Isidorus¹¹⁸⁾ hoc aliter intelligat, dicens:

C. XVIII. *Non homo separat quos poena condemnat.*

Quos¹¹⁹⁾ Deus coniunxit homo non separet. Quaeris quomodo? subaudi violenter, sine lege, absque ratione quos Deus coniunxit homo non separet. Non enim homo separat quos poena condemnat, quos reatus accusat, quos maleficium coarctat.

Gratian. *Verum hoc pro his dictum intelligitur, quos iudices saeculi pro suis sceleribus legum severitate percellunt, quos vel morte puniunt, vel deportari iubent.*

C. XIX. *De eodem.*

Item ex Concilio Toletano VI. c. 8.¹²⁰⁾

X. Pars. Antiqui et sanctissimi est¹²¹⁾ *patris* sententia Papae Leonis, ut is, qui in aetatis adolescentia positus, dum mortis formidat casum, pervenerit¹²²⁾ ad poenitentiae remedium, si coniugatus forte fuerit incontinentis,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVI. l) Ivo citat hoc, quemadmodum et sequens, ex Nicolao ad Carolum Archiepiscopum et eius suffraganeos. Idem vero habetur in conc. Wormaciensi cap. 33., nisi quod pro illis verbis: *lapsa, ut fornicationis non perducatur ad chaos*, in eo legitur: *lapsa fornicationis, liceat* *).

C. XVII. m) Cum matre: Sic in Panormia, et apud Ivonem part. 9. cap. 36.; sed apud eundem p. 1. c. 138. legitur: *si quis cum commatre*, sicut etiam in conc. Wormaciensi.

n) Quos enim: Haec non sunt in Wormaciensi, neque apud Ivonem, sed fere eadem in Panormia.

C. XIX. o) Unus eorum: In antiquis conciliorum editionibus est: *eorum, unde*; in uno Vaticano codice: *alter eorum*; in codice Lucensi regio: *ad continentiam eorum fuerit* **); in posterioribus autem Coloniensibus editionibus: *alter ad continentiam eat, unde fuerit regressus*. Ita-

ne postea adulterii lapsum incurrat, redeat ad pristinum coniugium, quousque possit adipisci temporis maturitate continentiae statum, quod nos sicut¹²³⁾ de viris, ita¹²⁴⁾ de feminis aequo modo censemus. Non quidem hoc¹²⁵⁾ generaliter et canonicè¹²⁶⁾ est praeceptum, sed constat *a nobis¹²⁷⁾ pro humana fragilitate indultum ea duntaxat ratione, ut si is, qui poenitentiae non est legibus deditus, ante ab hac vita decesserit, quam ex consensu¹²⁸⁾ ad continentiam unus eorum^{o)} fuerit regressus, superstite non liceat denuo ad uxoris¹²⁹⁾ transire amplexus. Si autem illius vita exstiterit superstes, qui non accepit¹³⁰⁾ absolutionem¹³¹⁾ poenitentis, nubat, si se continere non potest, et alterius consortio fruatur uxoris. Quod de¹³²⁾ utroque sexu quomodo¹³³⁾ a nobis¹³⁴⁾ manifestum est esse decretum, ita videlicet, ut in omnibus¹³⁵⁾ sacerdotis expectetur ordinatio, ut, iuxta quod aetatem aptam¹³⁶⁾ perspexerit¹³⁷⁾, poenitentiae¹³⁸⁾ absolutionis, *vel districtio- nis* tribuat legem.

TRACTATUS DE POENITENTIA *) 1).

QUAESTIO III.

GRATIANUS.

His breviter decursis, in quibus extra negotii finem aliquantulum evagati sumus, ad propositae causae tertiam quaestionem pertractandam, qua quaeritur:

DISTINCTIO I.

GRATIANUS.

I. Pars. *Utrum sola^{b)} cordis contritio, et secreta satisfactio, absque-oris confessione quisque possit Deo satisfacere, redeamus. Sunt enim qui dicunt, quemlibet criminis veniam sine confessione facta ecclesiae et sacerdotali iudicio posse promereri, iuxta illud Ambrosii super Lucam, ad cap. 22.*

CAP. I. 2)

Petrus doluit et flevit, quia erravit, ut homo. Non invenio quid dixerit; invenio³⁾, quod fleverit. Lacrimas eius lego, satisfactionem non lego.

C. II. *Item c)*.

Lacrimae laevit⁴⁾ delictum, quod *voce* pudor est confiteri.

C. III. *Item Propheta⁵⁾.*

Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum, Deus, non despiciet.

que in tanta varietate retenta est vulgata lectio Gratiani, quae est in manuscriptis quoque ipsius exemplaribus.

Quaest. III. Dist. I. Pars I. a) Gratianus ad explicandam hanc tertiam quaestionem multa attulit. Quam perlongam tractationem qui eum secuti sunt in septem distinctiones diviserunt. In antiquioribus enim exemplaribus nulla est distinctionum separatio; in aliquibus vero in margine tantum est: *Distinctio prima, secunda, etc.*

b) Utrum sola: Haec coniungenda sunt cum superioribus, quemadmodum in pervetustis sunt coniuncta; ab illis enim pendet.

C. II. c) Item: Sequebatur: *Ioannes Chrysostomus* ***), apud quem haec ipsa omnino verba non sunt inventa. Sed apud B. Ambrosium post ultima verba capituli praecedentis sequitur: *Sed quod defendi non potest abluí potest. Lavent lacrimae delictum etc.* Nec multo aliter in serm. 46. de Petri poenitentia, et Ambrosium citat Magister sententiarum.

Quaest. II. C. XV. 111) *conversationem*: Burch. Iv. — 112) *in omnia*: Edd. coll. o. — C. XVI. o) In orig. sp. Harzhelm. legitur ut ap. Gratianum, nisi quod add. post verb. *chaos: perfectatur*. — 113) c. 33. conc. Wormat. hab. A. 868. — Coll. tr. p. p. 1. t. 62. c. 22. — 114) *mulier*: orig. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — C. XVII. 115) lb. c. 84. — Reg. I. 2. c. 228. Ivo Pan. I. 7. c. 64. Decr. p. 1. c. 138. p. 9. c. 36. allegant ex ep. Nicolai ad Carolum archiep. — Coll. tr. p. lb. c. 23. — 116) *habuerit*: orig. — Iv. — 117) *cogatur dimittere*: Iv. Decr. p. 9. et Pan. — *dimittit*: p. 1. — †) *homo sep. non debet*: Iv. Pan. — C. XVIII. 118) cf. Isid. de off. c. 1. 2. c. 19. — 119) Matth. c. 19. v. 6. — C. XIX. 120) hab. A. 638. — Coll. tr. p. p. 2. t. 38. c. 3. — 121) *haec est*: Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. — cf. supra c. 14. — 122) *si perv.*: Edd. coll. o. — 123) *ut*: ead. — 124) *ita et*: orig. — Edd. Par. Lugd. — et

ita: Edd. rell. — 125) *abest a* Coll. Hisp. — 126) *legitime praec.*: ead. — 127) *vobis*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 128) *communi cons.*: Edd. Bas. Lugd. — ***) ita Coll. Hisp. — 129) *uxorios*: ead. — 130) *accepit*: Edd. coll. o. — 131) *benedictionem*: Coll. Hisp. — 132) *in*: Edd. coll. o. — 133) *pari modo*: ead. — Coll. Hisp. — 134) *nos* — *decevisse*: Coll. Hisp. — 135) *his omnia*: ead. — Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 136) *actam*: Coll. Hisp. — 137) *prospexerit*: ead. — Ed. Bas. — 138) *continentiae, abs.*: Coll. Hisp.

Quaest. III. 1) Rubrica: *Tr. de poen.*: abest ab Edd. coll. o. pr. Par. Lugd.

Dist. I. C. I. 2) Petr. Lomb. I. 4. dist. 17. — cf. Luc. c. 22. — 3) *scio quod flevit*: Edd. coll. o. — C. II. ****) ita Edd. coll. o. — Petr. Lomb. lb. — 4) *lavant*: Edd. coll. o. — C. III. 5) Psal. 50. c. 19.

C. IV. *Item* 6).

Dixi, confitebor adversum me iniustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei.

Quod Augustinus exponens, ait 4) 7):

CAP. V.

Magna pietas Dei 8), ut ad solam promissionem peccata dimiserit. §. 1. Nondum pronunciat ore, et tamen Deus iam audit in corde, quia ipsum dicere quasi quoddam pronunciare est. Votum enim 9) pro opere reputatur.

C. VI. *Cod. lib. I. de Episc. et Cler. Imp. Iovianus 10).*

II. Pars. Si quis non dicam rapere, sed attentare tantummodo iungendi causa matrimonii sacratissimas virgines ausus fuerit, capitali poena feriatur 11).

C. VII. *Item lib. II. tit. de postulando. Imp. Leo et Anthemius Nicostrato P. P. 12).*

Nemo vel in foro magnitudinis tuae, vel in provinciali iudicio, vel apud quemquam iudicem accedat ad togatorum consortium, nisi sacrosanctis catholicae religionis fuerit imbutus mysteriis. Sin autem 13) aliquid quoquo modo vel quadam machinatione factum vel attentatum fuerit, officium quidem sublimitatis tuae centum librarum auri iacturam pro condemnatione sustineat.

C. VIII. *Iidem AA. 14) ibidem continenter.*

Quicumque 15) ausus fuerit contra providum nostrae serenitatis decretum officium advocacionis per subreptionem arripere 16), et prohibitum patrocinium praestiterit, ab advocacionis officio remotus stylium proscriptionis atque perpetui exsilii specialiter sustinebit; scituris etiam provincialiarum rectoribus, quod is, sub cuius administratione aliquid huiusmodi fuerit attentatum, partis bonorum dimidia proscriptionem, et poenam exsilii per quinquennium sustinebit.

C. IX. *Item lib. IX. Codicis tit. ad legem Iuliam maiestatis, l. 5. 17).*

Quisquis 18) cum militibus etc. 19) cogitaverit (eadem enim severitate voluntatem sceleris, qua effectum puniri iura voluerunt), ipse quidem etc. 20).

Gratian. *Item ad legem Corneliam de sicariis 20):* Si quis cum telo ambulaverit hominis necandi causa, sicut is, qui hominem occiderit, vel cuius dolo malo factum erit 21) commissum, legis Corneliae de sicariis poena coercetur 22).

C. X. *Imp. Valentinianus, Valens, et Gratianus 23).*

Si quis necandi infantis piaculum aggressus aggressave sit 24), sciat, se capitali supplicio esse puniendum.

C. XI. *Imp. Gratianus, Valentinianus, Theodosius, et Arcadius 25).*

Si forte mulier marito mortis parasse insidias, vel quolibet alio genere voluntatem occidendi habuisse inveniatur, vel *si* forte maritus eodem 26) modo insectetur 27) uxorem, in eadem quaestione ab omni familia non solum mariti, sed etiam uxoris *suae* (quae tamen tunc temporis domi fuerit) quaerendum est, sine cuiusquam defensione.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. d) Initium usque ad vers. *Nondum*, est Cassiodori, quem citant glossa ordinaria et Magister. Quae vero sequuntur magnam partem sunt ex B. Augustino.

C. XV. e) *Domum*: Sic etiam in sententiis Pauli

C. XII. *Item ff. tit. de iniuriis, l. Sed est quaestio 28).*

Si quis tam feminam quam masculum, sive ingenuos sive libertinos, impudicos facere attentaverit, iniuriarum tenebitur. §. 1. Sed et 29) si servi pudicitia attentata fuerit 30), iniuriarum locum habet. §. 2. Attentari pudicitia dicitur, quum id agitur, ut ex pudico impudicus fiat. §. 3. Non 31) solum is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, hoc est qui percussit, verum ille quoque continetur 32), qui dolo fecit, vel qui curavit ut 33) cui mala pugno percuteretur.

C. XIII. *Item lege Apud Labeonem 34).*

Si quis pulsatus quidem non est, verum manus adversus eum levatae 35), et saepe territus *est*, quasi vapulaturus, non tamen percussus 36), *utili* iniuriarum actione tenetur.

III. Pars. *Contra titulo de poenis 37):*

CAP. XIV.

Cogitationis poenam nemo patitur 38).

C. XV. *Item titulo de extraordinariis criminibus 39).*

Solicitatores alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, etsi effectu sceleris potiri non possunt, propter voluntatem *tamen* perniciosae libidinis extra ordinem puniuntur. *Et infra*: §. 1. Qui puero stuprum (abducto *ab eo* vel corrupto comite) persuaserit, aut mulierem puellamve interpellaverit, quidve impudicitiae gratia fecerit, domum 40) praebuerit pretiumve, quo is persuadeat, dederit, perfecto flagitio punitur capitale, imperfecto in insulam deportatur. Corrupti 40) comites summo supplicio afficiuntur.

C. XVI. *Item titulo de furtis 41).*

Vulgaris est quaestio, an is, qui ex acervo frumenti modium sustulit, totius rei furtum faciat, an vero eius tantum, quod abstulit. Ofilius totius acervi furem esse putat. Nam et qui aurem alicuius tetigit (inquit Trebatius) totum eum videtur tetigisse. Proinde et qui dolium aperuit, et inde parum vini abstulit, *non tantum eius, quod abstulit, verum* totius furtum 42) videtur fecisse. Sed verum est, in tantum eos 43) furti actione temeri, quantum abstulerunt 44). Nam et si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit 45), et omnes res, quae in eo erant, contractaverit, atque ita discesserit, deinde reversus unam ex his abstulerit, et ante, quam se reciperet quo destinaverat, deprehensus fuerit, eiusdem rei et manifestus, et nec manifestus fur erit. Sed et si quis segetem ante lucem 46) secat et contractat, eius 46), quod secat, manifestus 47) et nec manifestus fur est.

C. XVII. *Item lib. II. tit. Quod quisquis iuris, l. 1. 48)*

Haec autem verba: *Quod 49) statuerit qui iurisdictioni praest, cum effectu accipimus, non verbotenus; et ideo, si, quum vellet statuere, prohibitus sit, nec effectum decretum habuit 50), cessat edictum. Nam statuit verbum rem perfectam significat, et consummatam iniuriam, non coeptam.*

CAP. XVIII.

Poenae (sicut in ff. tit. de poenis legitur) 51) legum interpretatione molliendae sunt potius, quam exasperandae 52).

Gratian. *Atque ideo proprium casum non excedunt; sed quae de raptu virginum, vel advocatis, seu de crimine mai-*

Dist. I. C. IV. 6) Psal. 31. v. 5. = C. V. 7) Gloss. ord. ad Pa. 31. v. 5. — Petr. Lomb. ib. — cf. C. 17. qu. 1. c. 4. — 8) *Domini*: Ed. Bas. — 9) *autem*: Ed. Arg. = C. VI. 10) const. 5 Cod. l. 1. t. 3. dat. A. 364. — *Iovinianus*: Böhm. — *Iustinianus*: Edd. coll. o. — cf. C. 36. qu. 2. c. 3. — Polyc. l. 4. t. 35. — 11) *ferietur*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. = C. VII. 12) const. ult. Cod. l. 2. t. 6. dat. A. 468. — 13) *add. aliud*: Ed. Bas. — *talium*: Edd. rell. = C. VIII. 14) *Idem Augustinus*: Edd. coll. o. — 15) *Idem vero quicumque*: orig. — 16) *eripere*: Ed. Bas. = C. IX. 17) const. 5 Cod. l. 9. t. 8. dat. A. 397. — cf. C. 6. qu. 1. c. 21. — 18) *Si quis*: Ed. Arg. — 19) *abest ab Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd.* = 20) const. 7. Cod. l. 9. t. 16. *Si quis etc.* — 21) *fuerit*: Edd. coll. o. — 22) *coercetur*: ead. = C. X. 23) const. 8. Cod. l. 3. dat. A. 374. — In Edd. coll. o. et huius et sequ. cap. inscriptio mutila est et corrupta. — 24) *fuerit*: ead. = C. XI. 25) *Imo Valent., Theod. et Arcad. Imp.*, const. 9. Cod. l. 3. dat. A. 365. — 26) *eo*: Edd. coll. o. — 27) *insequitur*: ead. pr. Lugdd. II. III. = C. XII. 28) L. 47. D. t. 10. fr. 9. §. 4. fr. 10. 11. — 29) *abest ab Edd. Arg. Bas.* — 30) *st,*

iniuria: Edd. coll. o. — 31) *Sed non*: Ed. Bas. — 32) *abest ab Ed. Arg. — tenetur*: Edd. rell. — 33) *ut maxilla*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. = C. XIII. 34) *ib. fr. 15. — 35) add. : eum*: Edd. coll. o. pr. Arg., in qua leg. : *Si quis puls. quid. non est ausus manus adversus eum levare.* — 36) *percussus*: Edd. coll. o. = C. XIV. 37) L. 48. D. t. 19. fr. 18. — 38) *patitur*: Edd. coll. o. = C. XV. 39) L. 47. D. t. 11. fr. 1. — 40) *add. : autem*: Ed. Bas. = C. XVI. 41) L. 47. D. t. 2. fr. 21. — 42) *videtur fur esse*: orig. — 43) *etiam*: Edd. coll. o. — 44) *abstulit*: Ed. Bas. — *abstulerunt*: Edd. rell. — 45) *aperuit*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 46) *eiusdem rei quod*: Ed. Arg. — *eius, quam*: Edd. Par. Lugdd. — 47) *man. fur est, nec man.*: Ed. Bas. — *man. est fur, et nec man. fur. erit*: Ed. Arg. — *man. est fur, et nec man. erit*: Edd. Nor. Ven. I. II. — *man. est fur, et nec man.*: Edd. Par. Lugdd. = C. XVII. 48) L. 2. D. t. 2. fr. 1. — 49) *Quae stat.*: Edd. Nor. Bas. — *Statuit, qui*: Edd. Par. Ven. I. II. — *Quae statuerunt qui iurisdictionibus praesunt*: Ed. Arg. — 50) *habuerit*: Edd. Bas. Lugdd. = C. XVIII. 51) L. 48. D. t. 19. fr. 42. — 52) *nimis exasp.*: Edd. coll. o.

statis, vel de sicariis dicta sunt, favore religionis et fidei, atque principali odio sicariorum introducta sunt. Iniuriarum vero pro earum varietate multipliciter quis reus fieri potest. Varietas itaque criminum varietatem inducit poenarum.

Unde in Digestis tit. de poenis⁵³):

CAP. XIX.

IV. Pars. Aut facta puniuntur, ut furta caedesque; aut dicta, ut convicia et iniuriae⁵⁴) advocaciones; aut scripta, ut falsa⁵⁵) et famosi libelli; aut consilia, ut coniurationes, et latronum conscientia, quosque alios suadendo iussisse⁵⁶) sceleris est instar. §. 1. Sed haec quatuor genera consideranda sunt septem modis: causa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate, eventu. §. 2. Causa, ut in verberibus, quae impunita sunt a magistro illata vel parente, quoniam emendationis⁵⁷), non iniuriae gratia videntur adhiberi. Puniantur⁵⁸), quum quis per iram ab extraneo pulsatus est⁵⁹). §. 3. Persona dupliciter spectatur, eius qui fecit, et eius qui passus est. Aliter enim puniuntur ex eisdem facinoribus servi, quam liberi; et aliter qui quicquam in domum parentemve ausus est, quam qui in extraneum, in magistratum⁶⁰), vel in privatum. In huiusmodi⁶¹) consideratione aetatis quoque ratio habetur⁶²). §. 4. Locus facit, ut idem vel furtum, vel sacrilegium sit, et capite luendum, vel minore supplicio. §. 5. Tempus discernit emansorem a furtivos), et effractorem vel furem diurnum a nocturno⁶³). §. 6. Qualitate, quum⁶⁴) factum vel atrocius, vel levius est, ut furta manifesta a nec manifestis discerni solent, rixae a grassaturis, expilationes a furtis, a violentia petulantia, de qua re maximus apud Graecos orator Demosthenes⁶⁵) sic ait: Οὐ γὰρ ἡ πληγὴ παρέστηκεν τὴν ὀργὴν, ἀλλ' ἡ αἰτία, οὐδὲ τὸ τύπτειν τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶ δεινόν (καίπερ ὄν δεινόν) ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὅβρει. πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν ὁ τύπτων, ὡς ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὧν ἕνα ὁ παθὼν οὐδ' ἂν ἀπαγγέλοι δύναιθ' ἐτέρῳ, τῷ στήματι, τῷ βλέμματι, τῇ φωνῇ, διὰν ὡς ὑβρίζων, διὰν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων, διὰν κοινύλοισι, διὰν ἐπὶ κορήσῃ. ταῦτα κινεῖ, ταῦτα ἐξίστησιν ἀνθρώπους ἀνθεὶς ὄντας τοῦ προσηλαλῆσθαι. Id est: Non enim iram plaga concitavit, sed ipsa facti indignitas. Neque tam ingenuis grave est caedi (quamquam grave est) quam per contumeliam caedi. Siquidem multa is, qui alium caedit, admittit potest (quorum magnam partem is, qui verberibus affectus est, alteri renunciare^h) ac representari nequit) habitu corporis, vultu, vociferatione, nunc ut contumeliam inferens, nunc ut inimicum se gerens, nunc pugnum ducens, nunc in malam caedens. Haec movent, haec de statu mentis deturbant homines propudii ac sugillationis non assuetos. §. 7. Quantitas discernit furem ab abigeo. Nam qui unum suum surripuerit, ut fur coerceretur: qui gregem, ut abigeus. §. 8. Eventus spectatur, ut a clementissimoⁱ) quoque facta; quamquam lex non minus eum, qui occidendi hominis causa eum telo fuerit⁶⁶), quam eum, qui occiderit, puniat, et ideo apud Graecos exsilio voluntario fortuiti casus luebantur, ut apud praecipuum poetarum scriptum est⁶⁷):

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIX. g) Furtivo: In aliquot vetustis codicibus et originali est: *fugitivo*. Sed ob glossam non est emendatum.

h) Alteri renunciare: Haec in suum locum sunt restituta.

i) Clementissimo: Sic emendatum est ex Pandectis Florentinis, quum antea legeretur: *dementissimo* *. Quod in Basilicis lib. 60. tit. 52. l. 16. sic explicatur: *Vir clemens, nec seditiosus, si armaumat, quasi occidendi causa, non punitur ut homicida, nisi et eventus sequatur. In sedi-*

Εὐτέ με τριτὸν ἔοντα Μενολτίος ἐξ Ὀπώντος ἤγαγεν ὑμέτερον δ' ἀνδροκτασίης ὑπὸ λυγρῆς, ἤματι τῷ, διε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος, Νήπιος, οὐκ ἐθέλων, ἀμφ' ἀστραγάλοις χολωθεὶς. Id est: Qua puerum me tempore vestras duxit ad caedes, Ex Oponte pater, dira pro caede patrata, Ob talos nempe ira percitus Amphidamantis, Quum gnatum imprudens simul invitique peremi.

CAP. XX. k)

V. Pars. Cogitatio non meretur poenam lege civili, quum suis terminis contenta est. Discernuntur tamen a maleficis ea, quae de iure effectum desiderant. In his enim non nisi animi iudicium consideratur.

Unde in Digestis tit. de repudiis⁶⁸):

CAP. XXI.

Divortium non est verum, nisi quod animo perpetuam constituendi discessionem†) fit. Itaque quicquid in calore iracundiae vel fit, vel dicitur, non prius⁶⁹) ratum est, quam si perseverantia apparuit⁷⁰), iudicium animi fuisse. Ideoque per⁷¹) calorem misso repudio, si brevi⁷²) reversa est uxor, nec divertisse videtur.

Hinc etiam in Canonibus⁷³):

CAP. XXII.

Si quis iratus crimen alicui obiecerit, etc.

VI. Pars. Gratian. Ex consilio autem velut ex facto atiquem teneri Augustinus⁷⁴) probat, ita dicens¹):

C. XXIII. Non solum qui manibus occidunt, sed etiam quorum consilio et fraude alii occiduntur, homicidae probantur.

Perniciose⁷⁵) se decipiunt⁷⁶), qui existimant, eos tantum homicidas esse, qui manibus hominem occidunt, et non potius eos, per quorum consilium, et fraudem, et exhortationem homines extinguuntur. Nam Iudaei Dominum nequaquam propriis manibus occiderunt⁷⁷), sicut scriptum⁷⁸) est: Nobis non licet interficere quemquam. Sed tamen illis Domini mors imputatur, quia ipsi lingua eum interfecerunt, dicentes: *Crucifige, crucifige eum*. Unde unus Evangelista dixit, Dominum crucifixum esse hora tertia⁷⁹), alius sexta⁸⁰), quia Iudaei crucifixerunt eum hora tertia lingua, milites hora sexta manibus. Qui ergo hominem tradidit⁸¹), ille interfecit⁸²) eum, Domino dicente⁸³): *Maius peccatum habet qui me tradidit tibi*. Unde Psal.⁸⁴): *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum gladius acutus*. Subiciant ergo se poenitentiae quorum consilio sanguis funditur, si veniam promereri voluerint⁸⁵).

C. XXIV. *Interfectores fratrum, detractores eorum, eosque odientes, homicidae habentur.*

Item ex epistola Clementis I. ad Iacobum⁸⁶).

Homicidiorum⁸⁷) vero⁸⁸) tria genera esse dicebat B. Petrus, et poenam eorum parilem fore⁸⁹) dicebat. Sicut enim homicidas interfectores fratrum, ita⁹⁰) detracto-

tores autem etiam sine eventu animi propositum punitur, ob id solum, quod armati processerint, ut l. 1. ad legem Corneliam de sicariis.

C. XX. k) Huic, quod in vulgatis est distinctum caput, in plerisque vetustis est apposita nota illa, qua indicatur esse verba Gratiani⁹¹).

C. XXIII. l) Caput hoc collectum est ex variis locis B. Augustini, videlicet ex lib. 3. de consensu Evangelistarum c. 13., explanatione Psalm. 56. et 63., et tractat. 114. et 115. in Ioannem.

Dist. I. C. XIX. 53) fr. 16. lb. — 54) perfidae: Ed. Bas. — 55) add.: charta: Edd. coll. o. pr. Bas. — 56) inuisse: Edd. Par. Lugd. I. — monuisse: Edd. rell. pr. Lugd. II. III. — 57) add.: animo: Edd. coll. o. — 58) add.: autem: Edd. Bas. Lugd. II. — 59) pulsatur: Edd. o. pr. Lugd. III. — 60) et in mag., quam qui in: Edd. o. — 61) huius rei: Ed. Bas. — 62) habetur: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 63) ac nocturnum: Ed. Bas. — 64) abest ab Edd. o. pr. Nor. — 65) in oratione contra Mediam. — Ipsa verba graeca cum interpret. (quae plane diversa est ab ea, quae in Digest. circumfertur) et hic et infra ab editionibus ante Constantiam publici iuris factis absumt. — *) ita Edd. coll. o. — 66) add.: inuentus: ead. — 67) add.: graecum: Edd. Bas. Lugd. II. — cf. Hom. II. l. 23. v. 85—88. — C. XX. 90) quare alio ea characteris sunt expressa. — C. XXI. 69) L. 24. D. t. 2. fr. 3. — †) dissensionem: orig. — 69) aliter: Edd. coll. o. — 70) approbaverit: Ed. Arg. — apparuerit: Edd. rell. — Böhm. —

71) add.: eam: Edd. coll. o. — 72) in brevi: Edd. coll. o. — C. XXII. 73) cf. C. 2. qu. 3. c. 5. — C. XXIII. 74) Reg. l. 2. c. 49. (: ex dictis Ferrandi Diaconi). Burch. l. 6. c. 31. Ans. l. 11. c. 45. Ivo Decr. p. 10. c. 160. Polyc. l. 6. t. 10. — 75) Periculose: Reg. Burch. Ans. Iv. — Edd. coll. o. — 76) decipiuntur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 77) interfecerunt: Ed. Bas. — Reg. Burch. Ans. Iv. — 78) scriptum est enim: Ed. Bas. — cf. Ioan. c. 18. v. 31. — 79) Marc. c. 15. v. 25. — 80) Luc. c. 23. v. 44. — 81) tradiderit: Ed. Bas. — tradit: Edd. Lugd. II. III. — Reg. Burch. Ans. Iv. — 82) interfecit: Coll. citt. — Edd. coll. o. pr. Nor. Par. Lugd. I. — 83) Ioan. c. 19. v. 11. — 84) Psal. 56. v. 5. — 85) volunt: Edd. coll. o. pr. Bas. — Reg. — C. XXIV. 86) Cap. Pseudoisidorianum. — Burch. l. 6. c. 29. Ans. l. 11. c. 43 (42). Ivo Decr. p. 10. c. 157. Polyc. lb. — 87) Homicidarum: Burch. Iv. — 88) abest ab Edd. Arg. Bas. — 89) forte: Edd. Nor. Ven. I. II. — 90) abest a Böhm.

rea⁹¹⁾ eorum, eosque odientes, homicidas esse manifestabat, quia⁹²⁾ et qui occidit⁹³⁾ fratrem suum, et qui odit, et qui detrahit, ei pariter homicidae⁹⁴⁾ esse monstrantur.

C. XXV. *In maleficiis voluntas pro opere reputatur.*

Item Hieronymus in Esaiam, c. 33.

Omnis iniquitas, et oppressio, et iniustitia, iudicium sanguinis est: et, licet gladio non occidat⁹⁵⁾, voluntate tamen interficit.

C. XXVI. *De eodem.*

*Item Cyprianus tract. IV. de mortalitate. **

Numquid Cain⁹⁶⁾, quum Deo munus offerret, *iam* peremerat fratrem? et tamen parricidium⁹⁷⁾ mente conceptum Deus providus ante damnavit. Ut illic cogitatio mala et perniciose conceptio Deo providente prospecta est, ita et in Dei servis, apud quos *confessio* cogitatur, et martyrium mente concipitur, animus ad bonum deditus Deo iudice coronatur. Aliud est *enim* martyrio animum deesse, aliud animo defuisse martyrium. Qualem te invenit Dominus, quum vocat, talem pariter et iudicat, quando ipse testetur et dicat⁹⁸⁾: *Et scient omnes ocellgias, quia ego sum scrutator renis⁹⁹⁾ et cordis.*

C. XXVII. *Homicida est qui fratri suo mala persuadet.*

Item Augustinus tract. XLII. ad c. 8. Ioannis.

Noli putare, te non esse homicidam, quando fratri tuo mala persuades. Si fratri tuo mala persuades, occidit. Et ut scias, quia occidit¹⁰⁰⁾, audi Psalmum¹⁰¹⁾: *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum machaera¹⁰²⁾ acuta.*

C. XXVIII. *Occidit qui ad nocendum movetur.*

Idem lib. XIX. contra Faustum, c. 23. m)

Homicidium lege vetitum putabatur¹⁰³⁾ non aliud esse, nisi corporis peremptio. Aperuit ergo Dominus, omnem iniquum motum ad nocendum fratri in homicidii genere deputari¹⁰⁴⁾.

C. XXIX. *Furti tenentur qui solo timore non furantur.*

Item Augustinus lib. L. Rom., homil. 28.

Si propterea non facis furtum, quia times ne videaris¹⁰⁵⁾, intus *fecisti*, in corde fecisti; furti¹⁰⁶⁾ teneris, et nihil tulisti.

C. XXX. *Non ideo minus delinquit, cui sola deest facultas.*

Idem de libero arbitrio, lib. I. c. 3. 107)

Si cui etiam non contingat facultas concubendi cum *hac¹⁰⁸⁾* coniuge aliena, planum tamen aliquo modo sit *id* eum cupere, et, si potestas detur, facturum esse, non minus reus est, quam si in ipso factoprehenderetur. *Item, sicut auctoritas testatur: §. 1. Voluntas^{a)} remuneratur, non opus. Voluntas autem in cordis contritione est, opus vero in oris confessione.*

Gratian. *Luce clarius constat cordis contritione, non oris confessione peccata dimitti.*

C. XXXI. *Item Prosper lib. II. de vita contemplativa, cap. 7. 109)*

Porro illi, quorum peccata humanam notitiam latent, nec ab ipsis confessa, nec ab aliis publicata, si ea confiteri aut emendare noluerint, Deum, quem habent testem, ipsum habituri sunt et ultorem. Et quid eis prodest humanum vitare iudicium, quum, si in malo suo permanserint, ituri

sint†) in aeternum, Deo retribuente, supplicium? Quod si ipsi sibi¹¹⁰⁾ iudices fiant, et veluti¹¹¹⁾ suae iniquitatis ultores, hic in se voluntariam poenam severissimae animadversionis exercent, temporalibus poenis mutabunt aeterna supplicia, et lacrimis ex vera cordis compunctione fluentibus restingunt¹¹²⁾ aeterni ignis incendia.

C. XXXII. *Et infra ibidem^{o)} 113).*

Facilius Deum sibi placabunt illi, qui non humano convicti iudicio, sed ultro crimen agnoscunt, qui aut¹¹⁴⁾ propriis illud confessionibus produnt, aut nescientibus aliis (quales¹¹⁵⁾ occulti sunt) ipsi in se voluntariae excommunicationis sententiam ferunt, et ab altari, cui ministrabant, non animo, sed officio separati vitam suam tanquam mortuam plangunt, certi, quod reconciliato¹¹⁶⁾ sibi efficacis poenitentiae fructibus Deo¹¹⁷⁾ non solum amissa recipiant, sed etiam cives supernae civitatis effecti ad gaudia sempiterna perveniant.

VII. Pars. Gratian. *Hoc idem probatur auctoritate illa prophetica¹¹⁸⁾: In quacunque hora peccator fuerit conversus, et ingemuerit, etc. Non enim dicitur: ore confessus fuerit, sed tantum: Conversus fuerit, et ingemuerit, vita vivet, et non morietur. Hinc etiam Propheta ait¹¹⁹⁾:*

CAP. XXXIII.

Scindite corda vestra, et non vestimenta¹²⁰⁾.

Gratian. *Ostendens in contritione cordis, quae in eiusdem scissione intelligitur, non in confessione oris, quae pars est exterioris satisfactionis, quam scissuram vestium nominavit, a parte totum intelligens, peccata dimitti.*

Hinc etiam per eundem Prophetam Dominus ait^{p)} 121):

CAP. XXXIV.

Convertimini ad me in toto corde vestro, et convertar ad vos.

Gratian. *Conversio autem dicitur quasi cordis undique versio. Si autem cor nostrum undique a malo ad Deum vertitur, mox suae conversionis fructum meretur, ut Deus ab ira sua ad misericordiam conversus peccati praestet indulgentiam, cuius primo praeparabat vindictam. Unde datur intelligi, quod etiam ore tacente veniam consequi possumus. Hinc etiam leprosi illi¹²²⁾, quibus Dominus praecepit, ut ostenderent se sacerdotibus, in itinere, ante, quam ad sacerdotes venirent, mundati sunt. Ex quo factio nimirum datur intelligi, quod ante, quam sacerdotibus ora nostra ostendamus, id est peccata nostra confiteamur, a lepra peccati mundamur. Hinc etiam Lazarus¹²³⁾ vivus de monumento prodit; non prius de monumento est eductus, et postea a Domino suscitatus, sed lapide remoto, quo monumentum claudabatur, in sepulcro revixit, et foras vivus prodit. §. 1. Hinc etiam, ut Dominus ostenderet, quod non sacerdotali iudicio, sed largitate divinae gratiae peccator emundatur, leprosum tangendo mundavit¹²⁴⁾, et postea sacerdoti sacrificium ex lege offerre praecipit. Leprosus enim tangitur, quum respectu divinae pietatis mens peccatoris illustrata compungitur. Unde post trinitam negationem Petrus¹²⁵⁾, Domino eum respiciente, profudit amaras lacrimas, quibus culpam negationis suae diluit. Leprosus semetipsum sacerdoti repraesentat, dum peccatum suum sacerdoti poenitens confitetur. Sacrificium ex lege offert, dum satisfactionem ecclesiae iudicio sibi impostam factis exsequitur. Sed ante, quam ad sacerdotem perveniat, emundatur, dum per contritionem cordis ante confessionem oris peccati venia indulgetur. Hinc etiam medici negantur suscitare aliquem, ut resuscitatus consteatur, dum per Prophetam dicitur¹²⁶⁾: Numquid medici resuscitabunt, et confitebuntur*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVIII. m) Verba propria B. Augustini sunt haec: *Quia enim non intelligebant homicidium, nisi peremptionem corporis humani, per quam vita privaretur, aperuit Dominus, etc.*

C. XXX. n) Voluntas: Haec usque ad finem sunt ex homilia 26. operis imperfecti in Matthaeum.

C. XXXII. o) In plerisque vetustis exemplaribus caput hoc coniunctum est superiori; in nonnullis autem reliqua etiam usque ad c. Medicina.

C. XXXIV. p) Confecta est sententia ista ex verbis Ioelii cap. 2., et Zachariae cap. 1.

Dist. I. C. XXIV. 91) add.: *quoque*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 92) abest ab Ed. Arg. — 93) occidit: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 94) homicida — monstratur: Burch. IV. — homicida — demonstratur: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXV. 95) occidas — interficit: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXVI. 96) Gen. c. 4. — 97) fratricidium: Edd. coll. o. — 98) testatur et dicit: ead. — cf. Apoc. c. 2. v. 23. — 99) reman: Edd. coll. o. — C. XXVII. 100) occidas: Ed. Bas. — 101) Psalm. 56. v. 5. — 102) gladius acutus: Vulg. — gladius acutus vel mach. ac.: Ed. Bas. — C. XXVIII. 103) putabatur: Böhm. — 104) deputatum: Ed. Arg. — C. XXIX. 105) interieris: Edd. coll. o. pr. Bas. — 106) fur: orig. — C. XXX. 107) Ivo Pan. l. 7. c. 19. Decr. p. 8. c. 104. — 108) abest a Böhm. —

C. XXXI. 109) Imo Iulianus Pomerius, cuius hic liber est. — Petr. Lomb. l. 4. dist. 17. — †) sunt: Edd. coll. o. — Böhm. — 110) abest a Böhm. — sui iud.: Edd. Par. Lugdd. — sui ipsi iud.: Edd. rell. — 111) add.: iudices: Böhm. — 112) restingunt: Ed. Bas. — refrigerent: Ed. Arg. — extinguunt: Edd. Nor. Par. Lugdd. — C. XXXII. 113) Petr. Lomb. ib. — 114) ostem: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 115) add.: ipsi: Ed. Bas. — 116) reconciliati: Edd. coll. o. — 117) a Deo: ead. — 118) Ezech. c. 33. v. 12. — C. XXXIII. 119) Ioel. c. 2. v. 13. — 120) add.: vestra: Vulg. — Edd. Bas. Lugdd. II. III. — C. XXXIV. 121) Ioel. ib. v. 12. Zachar. c. 1. v. 3. — 122) cf. Luc. c. 17. — 123) Ioan. c. 11. — 124) Matth. c. 8. — 125) Luc. c. 22. — 126) Psalm. c. 87. v. 11.

tibi? Item¹²⁷): A mortuo, ut auctoritas ait, perit confessio, velut ab eo, qui non est. Unde poenitens ille, qui timore octavae territus exclamaverat¹²⁸): Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me, postea supplicans aiebat: Saluum me fac propter misericordiam tuam, quoniam non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem nullus tibi confitebitur. Si ergo nullus confitebitur, nisi resuscitatus, nemo autem vivit aeternae gehennae filius, et perpetua damnatione dignus, patet, quod ante, quam quisque confiteatur peccatum, a reatu suae praevagationis, quo aeterna sibi debebantur supplicia, per gratiam internae compunctionis absolvitur. §. 2. Item: Si ante, quam quisque confiteatur, a Domino resuscitatur, vel resuscitatus vivit, dum confitetur, vel post resurrectionem iterum mortuus est, et confitetur. Sed, sicut ante, quam resuscitaretur mortuus, confiteri non poterat, sic post resurrectionem mortuus confiteri non valet. Restat ergo, ut resuscitatus vivat, dum peccatum confitetur. Habet itaque suscitatore suum sibi praesentem, sequae inhabitantem.

Unde Augustinus ait in Psal. LXX. r):

CAP. XXXV.

Resuscitatus corpore vivit absente suscitatore. Non autem sic resuscitatus in anima.

Gratian. Quum enim Deus sit vita animae, anima vero vita corporis, sicut corpus vivere non potest absente anima, ita non nisi Deo praesente anima vivere valet. Habet itaque anima sibi Deum praesentem per gratiam, qua vivens peccatum suum confitetur, eamque vita, quae Deus est, inhabitat, quam inhabitando vivere facit. Si autem illam inhabitat, ergo templum Spiritus sancti facta est, ergo illuminata est, ergo a tenebris peccatorum expiata est, ergo templum diaboli esse desinit, quae ad lucem venit, cuius respectus tenebras fugat. Nulla enim (ut ait Apostolus¹²⁹) conventio Christi ad Beelial, nulla participatio lucis ad tenebras, nulla communicatio iustitiae et iniquitatis, nullus consensus templo Dei cum idolis. Item, ut Christus ait¹³⁰): Omnis, qui odit malum, in luce agit. Qui autem in luce agit, sicut Augustinus ait, in Christo operatur. Qui autem in Christo operatur, eius filius probatur. Cuius enim opera quisque facit, eius filius esse perhibetur. Unde quibusdam Dominus ait¹³¹): Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite. Item: Vos ex patre diabolo estis, quia opera patris vestri facere vultis. Nemo autem filius Dei et diaboli simul esse potest. Nemo¹³² enim, ut ipse ait, duobus Dominis servire potest. Item, ut Ioannes ait in epistola sua I. cap. 3.:

CAP. XXXVI.

Qui natus est ex Deo, non peccat¹³³).

Gratian. Ergo nec est filius diaboli. Solo enim peccato diaboli filii sumus. Ergo de eius regno translati sumus in regnum caritatis filii Dei, et sumus erepti¹³⁴) de potestate tenebrarum, et facti filii lucis. Quum ergo ante confessionem, ut probatum est, sumus resuscitati per gratiam, et filii lucis facti, evidentissime apparet, quod sola cordis contritio, sine confessione oris, peccatum remittitur.

C. XXXVII. Item Ioannes ibidem¹³⁵).

Omnis, qui non diligit¹³⁶), in morte manet.

Gratian. Si ergo vivit, et diligit; si diligit, dilectio in corde est; dilectio autem in malo non est. Est enim proprius fons bonorum, in quo non communicat alienus. Ergo bonus est iste factus per gratiam ante confessionem peccati; non

NOTATIONES CORRECTORUM.

q) Confiteatur: Hic in vulgatis intericiebantur haec: Ergo sola contritio, in qua fit resuscitatio, tollit peccatum¹³⁷), quae abant a plerisque et emendatioribus Gratiani codicibus.

C. XXXV. r) In glossa ordinaria in Psal. 70. vers.

Dist. I. C. XXXIV. 127) Eccles. c. 17. v. 26. — 128) Psal. 6. v. 2. 5. 6. — *) ita in Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXXV. 129) 2 Cor. c. 6. v. 15. — 130) Ioan. c. 3. v. 20. — 131) Ioan. c. 8. v. 39. seqq. — 132) Matth. c. 6. v. 24. — C. XXXVI. 133) 1 Ioan. c. 3. v. 9. — 134) 1 Coloss. c. 1. v. 13. — C. XXXVII. 135) 1 Ioan. c. 3. v. 14. — 136) add.: Deum: Edd. Bas. Par. Lugd. — 137) cf. Gen. c. 17. — 138) Esa. c. 43. v. 26. — C. XXXVIII. 139) Petr. Lomb. l. 4. dist. 17. — C. XXXIX. 140) Abiudicat hunc serm. ab Ambrosio VV. DD. — Petr. Lomb. lb. — 141) Esa. c. 43. v. 26. — 142) noluerit: Ed. Bas. — noluit: Edd. rell. — 143) abest ab Ed. Bas. — 144) vos: ead. — non: orig. — 145) non sit: id. — 146) cf. D. 3. de poen. c. 1. — 147) per mala: Ed. Bas. — 148) add.: vel: ead. — 149) add.: vel consensus: Edd. coll. o. — 150) abest a

itaque malus est; bonus enim et malus aliquis simul esse non potest. Quod si malus non est, membrum diaboli non esse probatur: nec ergo dignus est gehenna, quae diabolo et membris eius solummodo debetur, sicut aeterna beatitudo solummodo membris Christi paratur. Non ergo in confessione peccatum remittitur, quod iam remissum esse probatur. Fit itaque confessio ad ostensionem poenitentiae, non ad impetrationem veniae, et sicut circumcisio data est Abrahae¹³⁷) in signum iustitiae, non in causam iustificationis, sic confessio sacerdoti offertur in signum veniae acceptae, non in causam remissionis accipiendae.

II. Pars. §. 1. Alii e contrario testantur, dicentes sine confessione oris et satisfactione operis neminem a peccato posse mundari, si tempus satisfaciendi habuerit. Unde Dominus per Prophetam ait¹³⁸): Dic tu iniquitates tuas, ut iustificeris.

C. XXXVIII. Item Ambrosius in lib. de Paradiso, cap. 14. 139).

Non potest quisquam iustificari a peccato, nisi ante fuerit peccatum confessus.

C. XXXIX. Idem in serm. I. Quadragesimae¹⁴⁰).

Ecce nunc tempus acceptabile adest, in quo confessio a morte animam liberat, confessio aperit paradikum, confessio spem salvandi tribuit. Unde scriptura dicit¹⁴¹): Dic tu iniquitates tuas, ut iustificeris. His verbis ostenditur, quia non meretur iustificari qui in vita sua peccata non¹⁴²) vult confiteri. Illa ergo¹⁴³) confessio nos¹⁴⁴) liberat, quae fit¹⁴⁵) cum poenitentia. §. 1. Poenitentia¹⁴⁶) vera est dolor cordis, et amaritudo animae pro¹⁴⁷) malis, quae quisque¹⁴⁸) commisit¹⁴⁹). Poenitentia est¹⁵⁰) mala praeterita plangere, et plangenda iterum non committere.

C. XL. Item Ioannes Os aureum in hom. de poenitentia, quae incipit: „Provida mente“¹⁵¹).

Perfecta poenitentia cogit peccatorem omnia libenter suffere. Et infra: §. 1. In corde eius contritio, in ore confessio, in opere tota¹⁵²) humilitas: haec est fructifera poenitentia.

C. XLI. Idem¹⁵³).

Non potest quis gratiam doni¹⁵⁴) coelestis accipere, nisi prius¹⁵⁵) purgatus fuerit ab omni sorde peccati per poenitentiae confessionem, per donum baptismi salutaris.

C. XLII. Item Augustinus in lib. de continentia, cap. 6. 156).

Nullus debitaev gravioris poenae accipit veniam, nisi qualemcunque, etsi longe minorem quam debeat, solverit poenam. Ita enim impertitur a Deo largitas misericordiae, ut non relinquatur¹⁵⁷) etiam iustitia disciplinae.

C. XLIII. Idem Vincentio, epist. XLVIII. 157).

Neminem¹⁵⁸) putes ab errore ad veritatem, vel¹⁵⁹) a quocunque seu magno seu parvo peccato ad correctionem¹⁶⁰) sine poenitentia posse transire.

C. XLIV. Idem in lib. L. Homil., hom. 49. de poenitentia¹⁶¹).

Agite poenitentiam, qualis agitur in ecclesia, ut oret pro vobis ecclesia. Nemo dicat sibi: occulte ago, apud Deum ago, novit Deus, qui mihi ignoscit¹⁶²), quia¹⁶³) in corde ago. Ergo sine causa dictum est¹⁶⁴): Quae solveritis in

Deus docuisti, in vers. Mirabilia, ex Augustino haec afferuntur: Quid mirabilius, quam mortuos suscitare? Suscitatus corpore vivit etiam absente suscitatore, non sic suscitata anima sine Deo, quae sententia fusius exponitur apud B. Augustinum concione secunda in eundem Psalmum.

Böhm. — C. XL. 151) Omissa est tanquam supposititia in Ed. Maur. — Petr. Lomb. l. 4. dist. 17. — cf. D. 3. de poen. c. 8. — 152) toto: Böhm. — C. XLI. 153) Imo Chromatius. — cf. c. 4. dist. 4. de cons. — 154) Dei: Edd. coll. o. — 155) abest ab Ed. Arg. Bas. Nor. — C. XLII. 156) Ans. l. 11. c. 149. Polyc. l. 6. t. 30. Petr. Lomb. l. 4. dist. 17. — C. XLIII. 157) Ep. 93. Ed. Maur. scr. A. 408. — Ans. l. 11. c. 168. Polyc. lb. — In Edd. Ven. I. II. adscribitur Innocentio. — 158) Nec quemquam: orig. — 159) et: Edd. coll. o. — 160) corruptionem: Ed. Ven. II. — corruptionem: Edd. rell. pr. Par. Lugd. — C. XLIV. 161) cf. ad. D. 34. c. 6. — Polyc. lb. Petr. Lomb. lb. — 162) ignoscit: Edd. Ven. II. Par. Lugd. — 163) quae: Edd. coll. o. — 164) Matth. c. 16. v. 19.

terra soluta erunt et in coelo. Ergo sine causa claves datae sunt ecclesiae Dei, frustramus evangelium†) Dei, frustramus verba Christi, promittimus¹⁶⁵) vobis¹⁶⁶) quod ille negat: nonne vos decipimus? Iob dicit¹⁶⁷): *Si erubui in conspectu populi confiteri peccata mea.* Atque ideo¹⁶⁸), si non potuistis habere vel noluistis¹⁶⁹) pudicitiam coniugalem, seu continentiam, et deviasistis a proposito, vel vinculo coniugali, vel devotione continentiae, sit in vobis dolor et humilitas poenitentiae. Apertius dico: Nemo dicat, non intellexi. Qui¹⁶⁹) post uxores vestras illicito vos concubitu maculastis, si praeter uxores vestras cum aliqua concubunistis, agite poenitentiam etc.

C. XLV. Item Hieronymus super Exodum¹⁷⁰).

II. Pars. Et¹⁷¹) venit, inquit, Aaron, et omnes presbyteri de Israël, manducare panem cum socero Moyse in conspectu Dei¹⁷²). Omnia ergo, quae faciunt sancti, in conspectu Dei¹⁷³) faciunt, peccatores¹⁷⁴) autem a conspectu Dei fugiunt. Denique scriptum est, quia Adam, postquam peccavit, fugit a conspectu Dei, et interrogatus respondit¹⁷⁵): *Audivi¹⁷⁶) vocem tuam¹⁷⁷), et abscondi me, quia eram nudus.* Sed et Cain, postquam pro parricidio¹⁷⁸) condemnatus est a Deo: *Exiit¹⁷⁹), inquit, a facie Dei, et habitavit in terra Naim.* Exit¹⁸⁰) ergo a facie Dei qui indignus est Dei¹⁸¹) conspectu. Sancti autem manducant et bibunt in conspectu Dei, et omnia, quae agunt, in conspectu eius¹⁸²) agunt. Ego amplius adhuc locum praesentem discutiens video, quia qui plenior scientiam Dei accipiunt, et plenius divinis imbuti sunt disciplinis, isti, etiamsi malum faciunt, coram Deo¹⁸³) faciunt, et in conspectu eius faciunt, sicut ille, qui dixit¹⁸⁴): *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci.* Quid¹⁸⁵) ergo plus habet qui malum coram Deo facit? Illud¹⁸⁶) profecto, quod continuo poenitet, et dicit: Peccavi. Qui autem discedit a conspectu Dei, nescit converti, et peccatum poenitendo purgare¹⁸⁷). Hoc ergo interest, malum coram Deo¹⁸⁸) facere, et a Dei¹⁸⁹) conspectu discessisse peccantem.

C. XLVI. Item Ambrosius lib. I. de poenit., c. 4. =)

Sed¹⁹⁰) continuo, qui dixerat¹⁹¹): *Sicut Adama faciam te, et sicut Seboim,* quae duae urbes ex vicinia Sodomorum parilis excidit traxere consortium, *Conversum est, inquit, cor meum¹⁹²): in eo ipso turbata est poenitentia mea; non faciam secundum iracundiam furoris mei.* Nonne¹⁹³) apparet, quod ideo nobis peccantibus indignetur Dominus Iesus, ut indignationis suae nos terrore convertat? Indignatio ergo eius non ultionis executio, sed magis absolutionis operatio est.

C. XLVII. Item Ambrosius in lib. de Paradiso, cap. 14. ¹⁹⁴).

Serpens¹⁹⁵) decepit me, et manducavi. Venialis culpa, quam sequitur confessio delictorum. Ideo non desperata mulier, quae non reticuit Deo, sed magis confessa peccatum est, quam medicinalis¹⁹⁶) secuta sententia est. Bonum est condemnari in peccato, et flagellari in delicto, ut cum hominibus flagellemur. Denique¹⁹⁷) Cain, quia¹⁹⁸) voluit

crimen negare, indignus iudicatus est, qui puniretur in peccato, sed remissus est sine praescriptione¹⁹⁹) poenae, fortasse non tam reus²⁰⁰) maiore crimine parricidii (illud enim commisit²⁰¹) in fratrem) quam sacrilegii, quod²⁰²) Deo creditur mentiendum, dicens²⁰³): *Nescio; numquid ego custos fratris mei sum?* Et ideo accusatori diabolo eius accusatio reservata est, ut cum eius²⁰⁴) angelis flagelletur, qui cum hominibus noluit flagellari. *Et lib. I. de poenitent., c. 1.: §. 1. Nam²⁰⁵) pastor ille evangelicus²⁰⁶) lapsam ovem vexisse legitur, non abiecisit, et Salomon ait²⁰⁷): Noli esse nimium²⁰⁸) iustus.* Debet enim iustitiam temperare moderatio. Nam quemadmodum se²⁰⁹) tibi curandum²⁰⁹) praebeat, quem fastidio habeas²¹⁰)? qui contemtu se, non compassioni medico suo putet futurum?

C. XLVIII. Item Ambrosius eod. lib. I. de poenit., c. 11. Libenter ignosco, promte indulgeo, misericordiam²¹¹) malo quam sacrificium, quia per²¹²) sacrificium iustus commendatur, per misericordiam peccator redimitur. *Non²¹³) veni vocare iustos, sed peccatores.* In lege sacrificium, in evangelio misericordia est; lex²¹⁴) per Moysen data est, per me gratia.

C. XLIX. Item Leo Episcopus Theodoro, Forotuliensi Episcopo, epist. LXXXIX. al. XCI. v) ²¹⁵).

Multiplex misericordia Dei ita lapsibus subvenit humanis, ut non solum per baptismi gratiam, sed etiam²¹⁶) per poenitentiae medicinam spes vitae reparatur aeternae, ut qui regenerationis donum²¹⁷) violassent, proprio se iudicio condemnantes, ad remissionem criminum pervenirent, sic divinae bonitatis²¹⁸) praesidiis ordinatis, ut indulgentia²¹⁹) Dei, nisi supplicationibus sacerdotum, nequeat obtineri. Mediator enim Dei et hominum homo²²⁰) Iesus Christus hanc praesertim ecclesiae tradidit potestatem, ut et²²¹) confidentibus poenitentiae satisfactionem²²¹) darent, et eadem salubri satisfactione purgatos ad communionem sacramentorum per ianuam reconciliationis admitterent. *Et post pauca: §. 1. Si autem aliquis eorum, pro quibus Domino supplicamus, quocumque interceptus obstaculo a munere indulgentiae praesentis excesserit²²²), et prius, quam ad constituta remedia perveniat²²³), temporalem vitam humana conditione inierit, quod manens in corpore non receperit²²⁴), consequi exutus carne²²⁵) non poterit.* *Et post pauca: §. 2. His²²⁶) autem, qui in²²⁷) tempore necessitatis et in²²⁸) periculi urgentis instantia praesidium poenitentiae, et mox reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda, quia²²⁹) misericordiae Dei nec mensuras²³⁰) possumus ponere²³⁰), nec tempora definire, apud quem nullus patitur venias moras conversio.* *Et infra: §. 3. Ita²³⁰) ergo talium²³¹) necessitati auxiliandum est, ut nec actio illis poenitentiae, nec communionis gratia denegetur, si eam etiam amisso vocis officio per indicia integri sensus quaerere comprobentur. Quod si aegritudine aliqua ita fuerint aggravati, ut quod paulo ante posebant sub praesentia²³¹) sacer-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLIV. s) Atque ideo: Additae sunt istae duae voces a collectore, quoniam mutatus ab ipso est ordo verborum B. Augustini. Nam apud B. Augustinum haec, quae hic sequuntur, antecedunt iis, quae supra sunt posita.

C. XLV. t) Hic etiam, ut saepe alibi observatum est, homil. 11. Origenis ad c. 18. Exodi sub nomine B. Hieronymi citatur.

Dist. I. C. XLIV. †) *verbum:* Edd. coll. o. pr. Arg. — 165) *si prom.*: Edd. Bas. Lugd. — 166) *verbis:* Edd. Bas. Lugd. II. — 167) *Iob. c. 81. v. 33.* — 168) *voluistis:* Ed. Arg. — 169) *quia:* Edd. coll. o. — C. XLV. 170) *imo Origenes hom. 14. in Exod.* — 171) *Exod. c. 18. v. 12.* — 172) *Domini:* Ed. Bas. — 173) *Domini:* ib. — 174) *peccator — fugit:* orig. — 175) *Gen. c. 8. v. 10.* — 176) *add.: inquit:* Edd. coll. o. — 177) *add.: et tuam:* Ed. Arg. — 178) *fratricidio:* orig. — Edd. coll. o. — 179) *Gen. c. 4. v. 16.* — 180) *Exiit:* orig. — Edd. coll. o. pr. Arg. Par. Lugd. II. III. — 181) *eius:* Edd. coll. o. — 182) *Dei:* ead. — 183) *Domino:* Ed. Bas. — 184) *dicit:* Böhm. — cf. *Psal. 50. v. 6.* — 185) *Verba: Quid — quod:* abs. ab Ed. Bas. — 186) *ill. — quod:* omissa sunt in Edd. coll. o. pr. Lugd. — 187) *purgari:* Ed. Bas. — 188) *Domino:* ead. — 189) *eius:* ead. — C. XLVI. s) *Ita Edd. coll. o. — 190) Sed et:* ead. — 191) *Os. c. 11. v. 8. sec. LXX.* — 192) *metum in memetipso, conturbata est anima mea:* Edd. coll. o. — 193) *add.: ergo:* ead. — C. XLVII. 194) *Petr. Lomb. Sent. l. 4. dist. 17.* — 195) *Gen. c. 3. v. 13.* — 196) *medicabilis:* Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 197) *Gen. c. 4.* — 198) *qui:* Edd. coll. o. — 199) *prae-*

C. XLVI. u) Caput hoc antea citabatur ex B. Augustino*); restitutum est ex B. Ambrosio, et ex ipso locus scripturae emendatus. Sequitur enim lectionem LXX.

C. XLIX. v) Caput hoc, ut est apud Gratianum, magis convenit cum originali impresso inter opera B. Leonis, quam in tomis conciliorum.

scripto: orig. — 200) *abest ab orig. et Ed. Bas.* — 201) *commis-* *sum:* Ed. Bas. — 202) *qui Domino:* ead. — 203) *Gen. c. 4. v. 9.* — 204) *cum eo et eius:* Edd. coll. o. pr. Arg. — 205) *Ambr. l. 1. de poen. in princ.* — 206) *Luc. c. 15.* — 207) *Eccl. c. 7. v. 17.* — 208) *nimis:* Edd. coll. o. — 209) *curandum praebeatur:* ead. — 210) *habet:* ead. pr. Bas. — C. XLVIII. 211) *Use. c. 6. v. 6.* — 212) *propter:* Ed. Bas. — 213) *Matth. c. 9. v. 13.* — 214) *Ioan. c. 1. v. 17.* — C. XLIX. 215) *Ep. Baller. scr. A. 452.* — *Ans. l. 11. c. 13. Petr. Lomb. l. 4. dist. 17.* — 216) *abest ab Edd. Lugd. II. III.* — 217) *dona:* Ed. Baller. — *Coll. Hisp. — Edd. coll. o.* — 218) *voluntatis:* Edd. coll. o. — 219) *indulgentiam — nequeant obtinere:* ead. — 220) *add.: Dominus:* ead. — *Coll. Hisp. — 221) actionem:* Baller. — *sanctionem:* Coll. Hisp. — 222) *excidit:* *iid. — ead. — 223) perveniret:* Coll. Hisp. — 224) *recepit:* ead. — *Baller. — Edd. Arg. Bas. — 225) ex carne:* Ed. Arg. — 226) *cf. c. 10. C. 26. qu. 6.* — 227) *qui:* Böhm. — 228) *mensuram:* Edd. coll. o. pr. Bas. — 229) *imponere:* Ed. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 230) *Verum, ut dicit, etiam talium:* Baller. — 231) *praesentia:* Edd. coll. o.

dotis* significare non valeant, testimonia eis fidelium circumstantium prodesse debent, ut simul et²³²) poenitentiae, et roconciliationis beneficium²³³) consequantur²³⁴). Servata tamen regula canonum paternorum²³⁵) circa eorum personas, qui in Deum²³⁶) a fide discedendo peccarunt²³⁷).

C. L. Item Ambrosius lib. I. de poenit., c. 1.²³⁸).

III. Pars. Nemo potest bene agere poenitentiam, nisi qui speraverit indulgentiam. Sed negant, his oportere reddi communionem, qui praevagatione lapsi sunt. Et infra: §. 1. Deus autem nullam²³⁹) crimen excepit, qui peccata donavit omnia²⁴⁰).

C. LI. Item Ambrosius lib. II. de Cain et Abel, cap. 4.²⁴¹).

Verbum Dei dimittit peccata: sacerdos est iudex; sacerdos quidem²⁴²) suum officium exhibet, et nullius potestatis iura exercet. Et lib. I. de poenit., c. 2.²⁴³): §. 1. Dominus par ius et solvendi esse voluit, et ligandi, qui utrumque pari conditione permisit. Ergo qui solvendi ius non habet nec ligandi habet²⁴⁴). Et infra: §. 2. Certum est, quod ecclesiae utrumque licet, haeresi²⁴⁵) utrumque non licet. Ius enim hoc solis permissum est sacerdotibus. Recte igitur ecclesia²⁴⁶) vendicat, quae veros sacerdotes habet; haeresis vendicare non potest, quae sacerdotes Dei non habet.

C. LII. Idem in eod. I. lib. de poenit., c. 3.²⁴⁷).

IV. Pars. Potest fieri, ut aliquis victus supplicii sermone neget²⁴⁸), et corde adoret. Numquid eadem causa est eius, qui sponte neget²⁴⁹), et eius, quem tormenta inclinaverint²⁵⁰) ad sacrilegium²⁵¹), non voluntas? Quam indignum autem, quum apud homines valeat certaminis gratia, ut apud Deum non valere asseratur? Nam saepe in hoc athletarum saeculari certamine etiam victos, quorum fuerint²⁵²) certamina probata, vulgus hominum cum victoribus coronare consuevit; maxime quos viderit aut sorte²⁵³), dolo, aut fraude exclusos²⁵⁴) victoria. Christus²⁵⁵) ergo athletas suos, quos viderit gravibus paupers cessasse supplicii, sine venia patietur manere? Numquid²⁵⁶) non habebit remunerationem laboris, qui etiam quos²⁵⁷) proicit non in aeternum proicit? Et infra c. 6.: §. 1. Dicis²⁵⁸) Petro excusanti, ne eius pedes lavares²⁵⁹): Nisi laveris tibi pedes, non habebis partem mecum. Quod ergo isti possunt consortium tecum habere, qui claves regni non suscipiunt, negantes, quod dimittere peccata debeant? Quod recte quidem fatentur de se. Non enim habent Petri hereditatem qui Petri sedem²⁶⁰) non habent, quam impia divisione diserpunt. Et c. 13.: §. 2. Aegritudo carnis peccatum repellit, luxuria autem carnis culpam adolet²⁶⁰). Illudigitur ergo diabolus, ut se ipse²⁶¹) morsu suo vulneret, et contra se armet, quem debilitandum²⁶²) putavit. Et infra: §. 3. Quod nocet corpori iuvat spiritum. Et lib. 2. c. 3.: §. 4. Sicut semel pro omnibus immolatus est Christus, ita, quotiescunque peccata donantur, corporis eius sacramentum sumimus, ut per sanguinem eius

fiat²⁶³) peccatorum remissio. Ergo evidentissime Domini praedicatione mandatum est etiam gravissimi criminis reus, si ex toto corde et manifesta confessione peccati poenitentiam agat²⁶⁴), sacramenti coelestis gratiam refundendam²⁶⁵).

C. LIII. Idem lib. II. de poenit., c. 7.

V. Pars. Quantuslibet ergo mortui foetor sit, aboletur omnia, ubi sacrum redoleverit unguentum, et surgit defunctus, et solvi iubentur²⁶⁶) eius vincula, qui adhuc in peccato est; tollitur velamen de²⁶⁶) facie eius, quod²⁶⁷) veritatem gratiae, quam acceperat, obumbrabat. Sed quia venia²⁶⁸) donatus est, revelare faciem, aperire vultum iubetur. Non habet enim quod erubescat, cui peccatum dimissum est. In tanta vero²⁶⁹) Domini gratia tantoque divini muneris miraculo quum oporteret universos laetari²⁷⁰), commovebantur impii, et adversus Christum concilium congregabant, Lazarum quoque interficere volebant. Nonne merito eorum successores vos fore cognoscitis, quorum duritiae heredes estis? Nam et vos indignamini, et contra ecclesiam congregatis concilium, quia videtis mortuos in ecclesia reviviscere, et peccatorum indulta venia²⁷¹) resuscitari. Itaque (quod in vobis est) per invidiam rursum²⁷²) vultis interficere suscitatos²⁷³). Sed Iesus non revocat beneficia, imo cumulo²⁷⁴) suae liberalitatis²⁷⁵) amplificat, revisit²⁷⁶) sollicitum suscitatum, et celebrata resurrectionis gratia laetus ad coenam venit, quam ei sua praeparavit ecclesia, in qua ille, qui fuerat mortuus, unus inter discumbentes cum Christo invenitur²⁷⁷).

C. LIV. Idem ibidem, c. 4.²⁷⁷).

His²⁷⁸) potestatis suae gratiam negat, (quae in remissionem²⁷⁹) peccatorum est), qui coelestem eius potestatem diabolico²⁸⁰) fultam suffragio vendicarent. Eosque asserit diabolico uti spiritu, qui separarent ecclesiam Dei, ut omnium temporum haereticos et schismaticos comprehenderet, quibus indulgentiam negat, quia omne peccatum circa singulos est ac universos²⁸¹). Et infra c. 5.: §. 1. Quid mirum, si salutem negatis aliis, qui vestram recusatia? licet et²⁸⁰) illi b) nihil a vobis differant, qui a vobis poenitentiam petunt. Arbitror enim, quod etiam Iudas potuisset tanta Dei²⁸¹) miseratione non excludi a venia, si poenitentiam non²⁸²) apud Iudaeos, sed apud Christum gessisset. Et paulo post: §. 2. Qui agit poenitentiam, non solum diluere lacrimis debet peccatum suum²⁸³), sed etiam emendatioribus²⁸³) factis²⁸⁴) operire, et tegere delicta superiora, ut non imputetur ei peccatum.

C. LV. Idem in eodem II. lib., c. 9.²⁸⁴)

VI. Pars. Nonnulli ideo poscunt poenitentiam, ut statim sibi reddi communionem velint. Hi non tam se solvere cupiunt, quam sacerdotem ligare. Suam²⁸⁵) enim conscientiam non exuunt, sacerdotis induunt, cui praecceptum est²⁸⁶): Nolite sanctum dare canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos; hoc est: immundis spiritibus sacrae communionis non²⁸⁷) impendenda consortia.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LI. w) Confectum est caput hoc ex B. Ambrosii verbis, collectoris tamen arbitrato dispositis.

C. LII. x) Sedem: Apud B. Ambrosium legitur: fidem, quod ob glossam non est mutatum; sed multa alia sunt emendata.

C. LIII. y) Solvi iubentur: In originali impresso legitur*: et solvere iubentur eius vincula, quae adhuc in peccato sunt, tollere velamen etc. Alia vero ex eodem sunt emendata, et addita nonnulla.

C. LIV. z) Diabolico: Addita hic sunt nonnulla ex B. Ambrosio, quae deesse videbantur. Antea enim legabatur*: qui coelestem potestatem diabolico spiritu separant ab ecclesia Dei***), ut omnium etc.

a) Ac universos: In originali est: hoc in universos. Sed ob glossam non est mutatum.

b) Licet et illi: In aliquot vetustis codicibus, et originali legitur: licet illi nihil deferant. Sed auctor glossae videtur habuisse, ut in vulgatis Gratiani.

Dist. I. C. XLIX. 232) add.: tamen: Coll. Hisp. — simul tamen: Edd. coll. o. — 233) remedium: Ed. Bas. — 234) consequentur: Ed. Nor. — 235) abest a Coll. Hisp. — 236) Dominum: ead. — in dominica fide: Edd. coll. o. — 237) peccaverint: ead. pr. Bas. — C. L. 238) Ans. l. 11. c. 171. — 239) nullius — excipit: Ed. Bas. — 240) omnium: Ed. Arg. — C. LI. 241) Petr. Lomb. l. 4. dist. 18. — 242) quid. num: abest ab Ed. Bas. — 243) Ans. l. 11. c. 171. — 244) abest ab Ed. Bas. — 245) haeresis utr. non habet: Edd. coll. o. — 246) add.: Nic. Ed. Bas. — hoc: Edd. rell. — C. LII. 247) Ans. l. 11. c. 171. Polyc. l. 6. t. 12. — 248) add.: Deum: Edd. coll. o. — 249) negat: ead. — 250) inclinaverunt: ead. pr. Arg. — 251) sacr. Non: Edd. coll. o. — 252) fuerunt: ead. — 253) forte: ead. — Böhm. — 254) excussos: Edd. coll. o. — 255) Et Chr.: ead. — add.: ipse: ead. pr. Bas. — 256) cf. Psalm. 76. v. 8. — 257) aliquos: Edd. coll. o. — 258) dicit: Edd. Bas. Lugd. III. — 259) lavaret: Edd. Bas. Lugd. II. III. — cf. Ioan. c. 13. v. 8. — 260) accendit: Ed. Arg. — abolet: Böhm. — 261) ipsam: Edd.

coll. o. — 262) add.: esse: ead. — 263) detur: ead. — 264) gerunt: Ed. Bas. — 265) profundendam: Edd. coll. o. — C. LIII. 266) nec tamen in Ed. Maur. — 266) a: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 267) qui — obumbravit: Ed. Bas. — 268) veniae: Edd. coll. o. — 269) enim: ead. — 270) cf. Ioan. c. 12. — 271) indulgentia: Ed. Bas. — indulgentiae: Edd. rell. — 272) abest ab Ed. Bas. — 273) resusc.: Edd. coll. o. — 274) cumulos: ead. pr. Bas. — 275) libertatis: Edd. Arg. Bas. — 276) revisit — suscitatus: Edd. coll. o. — C. LIV. 277) Ans. l. 11. c. 171. — 278) His: Edd. coll. o. pr. Bas. — 279) remissione: Edd. coll. o. — 280) ita Edd. coll. o. — 281) Domini: Edd. Bas. — 280) abest ab Edd. Arg. Bas. — 281) Domini: Edd. coll. o. — 282) add.: solum: ead. pr. Arg. — 283) emendationibus: Edd. coll. o. — C. LV. 284) Ans. ib. — 285) Sua enim consc. non tam se exuunt, quam sacerdotem induere (induc: Ed. Bas.) cupiunt: Edd. coll. o. — 286) Matth. c. 7. v. 6. — 287) non, sunt facile tribuenda: Edd. coll. o.

C. LVI. Idem *ibidem* 288).

Sunt qui arbitrantur 289), hoc esse 290) poenitentiam, si abstineant a sacramentis coelestibus. Hi saeviores 291) in se iudices sunt, qui poenam praescribunt sibi 292), declinant remedium, quos vel poenam 293) suam convenienter dolere, quia coelesti fraudarentur gratia. Et c. 10.: §. 1. Facilius autem inveni 294) qui innocentiam servaverint 295), quam qui congrue egerint poenitentiam 296); ubi acquirendae ambitio dignitatis, ubi vini effusio, ubi ipsius copulae conjugalis usus? Renuciandum saeculo est, somno ipsi minus indulgendum quam natura postulat 297), interpellandus 298) est gemitibus, interrumpendus 299) est suspiriis, sequestrandus 300) orationibus, vivendum ita, ut in tali vita 4) huic moriatur usui, se ipsum sibi homo abneget, et totus mutetur 301). Et infra c. 11.: §. 2. Nemo in peccatis positus arrogare sibi debet auctoritatem aut usurpationem sacramentorum, quia scriptum est 302): *Peccasti? quiesce.* (Et paulo post:) §. 3. Dicimus 303) ergo, et agendam poenitentiam, et eo agendam 304) tempore, quo culpae 305) defervescat luxuria, et in captivitate peccati positos reverentiores nos, non usurpatores esse debere. Nam si Moysi propius accedere gestienti, ut cognitionem mysterii coelestis hauriret 306), dicitur: *Solve 307) calcamentum 308) pedum tuorum*: quanto magis nos animae nostrae pedes exuere vinculis corporalibus, et gressus omnes 309) mundi istius 310) nexu debemus absolvere? Et paulo superius: §. 4. Nihil est, quod tam summo 311) dolori sit, quam si unusquisque positus sub captivitate peccati recordatur 312), unde lapsus sit, atque unde deciderit, et quod ad corporea atque terrena ab illa speciosa et pulchra divinae cognitionis intentione deflexerit 313).

C. LVII. Item Cyprianus Episcopus lib. IV. epist. 2. ad Antonianum 314).

Miror autem quosdam sic obstinatos esse, ut dandum non putent lapsis poenitentiam, aut poenitentibus existentem veniam denegandam, quum scriptum sit 315): *Memento, unde cecideris, et age poenitentiam, et fac priora opera.* Quod utique ei dicitur, quem constat cecidisse, et quem Dominus hortatur per opera rursus exurgere 316), quia scriptum est 317): *Eleemosyna a morte liberat, et non utique ab illa morte, quam semel Christi sanguis exstinxit, et a qua nos salutaris baptismi et redemptoris nostri gratia liberavit, sed ab ea, quae per delicta postmodum serpit.*

C. LVIII. Item Hieronymus Damasco 318).

Importuna 319) in evangelio mulier tandem meruit audiri, et clauso cum seris 320) ostio, media licet nocte, ab amico panes 321) amicus accepit; Deus ipse, qui nullis 322) contra se viribus superari 323) potest, publicani precibus vincitur 324). Nive civitas 325), quae peccato periit, fletibus stetit. Quorsum ista tam longo repetita principio? videlicet ut parvum magnus aspicias, ut dives pastor moribundam non contemnas ovem. Christus in paradisu de cruce latronem 326) intulit, et, ne quis aliquando seram conversionem putaret, fecit homicidii poenam martyrium. Chri-

stus 327), inquam, prodigum filium revertentem laetus amplectitur, et nonaginta novem pecudibus derelictis una ovicula, quae remanserat 328), humeris boni pastoris advehitur. §. 1. Ubi vero peccator intelligens vulnus suum 329) tradidit 330) medico se curandum, ibi non est virga necessaria, sed spiritus lenitatis.

III. Pars. Gratian. *Quod autem omni peccanti auctoritate Ambrosii venia praemittitur, falsum videtur. Quibusdam enim venia denegatur aut ex magnitudine peccati, aut ex gradu officii. Unde Ioannes in epistola sua 331): Est peccatum ad mortem: quis 332) orabit pro eo? Alibi quoque legitur 333): Quis medebitur incantatori vulnerato a serpente?*

C. LIX. Item f).

Si sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo?

Gratian. *Sed huiusmodi interrogationes non semper negationem inferunt; sed potius difficultatem vel raritatem notant, ut est illud evangelii 334): Quis, putas, est fidelis servus et prudens etc. Hinc etiam Ambrosius 335): Deus, quis similis tibi 336)? non utique nullus; quia imago patris filius est. Similiter igitur accipiendum: Quis orabit pro eo? hoc est, singularis vitae aliquis debet orare pro eo, qui peccavit in Dominum. Et infra: Nam 337) quomodo Ioannes diceret, non orandum pro delicto graviore, qui legisset, Moysen rogasse, et impetrasse, ubi erat praevaticatio voluntaria? qui sciret etiam Hieremiam rogasse? §. 1. Potest etiam secundum Augustinum 338) aliter intelligi illud Ioannis 339): Est peccatum ad mortem etc., ut nulla sit eius et superiorum contrarietas. At enim: „Est peccatum ad mortem, non pro illo dico, ut roget quis.“ De quo peccato, quoniam non expressum est, possunt multa et diversa sentiri. Ego autem dico, id esse peccatum, fidem, quae per dilectionem operatur, deserere usque ad mortem. Haec est etiam blasphemia in Spiritum sanctum, quam neque in hoc saeculo, neque in futuro remittendam Dominus in evangelio 340) asseruit. Sive autem delectatione peccati, sive desperatione venias usque ad mortem quis in peccato perseveret, iustum est, ut sine fine puniatur qui sine fine peccaverit.*

Unde Gregorius Papa, lib. IV. Dial. c. 43. 341):

CAP. LX.

Voluissent iniqui 342), si potuissent, sine fine vivere, ut potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim, quia in peccato semper vivere cupiunt, qui nunquam desinunt 343) peccare, dum vivunt. Ad magnam ergo iustitiam iudicantis pertinet, ut nunquam careant supplicio qui in hac vita nunquam voluerunt carere peccato.

IV. Pars. Gratian. *Ex his itaque apparet, quod sine confessione oris et satisfactione operis peccatum non remittitur. Nam si necesse est, ut iniquitates nostras dicamus, ut postea iustificemur; si nemo potest iustificari a peccato, nisi antea confessus fuerit peccatum; si confessio paradisi aperit veniam acquirit; si illa solum confessio utilis est, quae fit cum poenitentia (in quo notatur aliud esse confessio, aliud poenitentia, sive interior sive exterior accipitur); si*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LVI. c) Ubi acquirendae: Locus integer B. Ambrosii hic est: *An quicumque illam poenitentiam putat, ubi acquirendae ambitio dignitatis, ubi vini effusio, ubi ipsius copulae conjugalis usus?* Sed gloss. in vers. *Acquirendae* obstitit, ne hic emendaretur. Multa autem alia sunt emendata.

d) Ut in tali vita: In originali *) est: *ut vitali huic moriatur usui.* Sed glossa obstitit, ne mutaretur.

Dist. I. C. LVI. 288) Ans. lh. — 289) arbitrantur, hanc: Edd. coll. o. — 290) abest ab Ed. Arg. — etiam: Edd. Nor. Ven. I. II. — 291) severiores: Edd. coll. o. pr. Nor. Ven. I. II. — 292) praescribunt, si decl.: Edd. coll. o. — 293) ob poen.: eged. — 294) impenitentur: Ed. Bas. — invenitur: Edd. rell. — 295) peccaverit, — egerit: Edd. coll. o. — 296) add.: peccati: ead. — 297) postulet: ead. — 298) interrumpendum: ead. — 299) interrumpendum: Ed. Bas. — irrumpendum: Edd. rell. — 300) sequestrandum: Edd. coll. o. — *) et in Ed. Bas. — 301) immutetur: Edd. coll. o. — 302) Eccl. c. 31. v. 1. — 303) Didicimus: orig. — 304) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 305) culpa — luxuriae: Edd. coll. o. — 306) audiret: ead. pr. Bas. — 307) Exod. c. 3. v. 5. — 308) calcamenta: Edd. Bas. Lugd. I. — 309) eius: Edd. coll. o. — 310) huius: Ed. Bas. — 311) summi doloris: Edd. coll. o. — 312) recordatur: ead. — Böhm. — 313) deflexerit: Edd. coll. o. — C. LVII. 314) scr. A. 258. — 315) Apoc. c. 2. v. 5. — 316) reverti: Ed. Bas. — 317)

C. LVIII. e) Ubi vero: Haec usque ad finem non sunt inventa apud B. Hieronymum.

C. LIX. f) Primo Regnorum libro cap. 2. [v. 25.] legitur: *Si peccaverit vir in virum, placari et potest Deus.* Si autem in Dominum peccaverit, quis orabit pro eo? et sic affertur a B. Ambrosio lib. 1. de poenitentia cap. 8., et aliis Patribus. B. tamen Gregorius in c. 2. primi Reg. c. 3. ex hac ipsa vulgata lectione elicit sententiam, quam nunc affert Gratianus, ut notatum est sup. dist. 50. c. Alienum.

Tob. c. 4. v. 11. — C. LVIII. 318) Ep. temporis non satis certi. — 319) cf. Luc. c. 16. v. 6. c. 11. v. 8. — 320) seris: orig. — 321) add.: tres: Edd. coll. o. pr. Bas. — 322) nullus intra: Edd. coll. o. — 323) separari: Edd. Ven. I. II. Nor. Par. Lugd. I. — 324) superatur: Ed. Bas. — superatur vel vinc.: Edd. rell. pr. Arg. Lugd. II. III. — cf. Luc. c. 16. — 325) Ion. c. 3. — 326) etiam latr. tulit: Edd. coll. o. — cf. Luc. c. 23. — 327) Luc. c. 15. Matth. c. 18. — 328) remansit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 329) add.: omnipotenti: Ed. Arg. — 330) tradit: Böhm. — Edd. Lugd. II. III. — tradet: Edd. rell. pr. Arg. — 331) f. Ioan. c. 5. v. 16. — 332) non pro illo dico, ut roget quis: Vulg. — 333) Eccl. c. 12. v. 13. — C. LIX. 334) Matth. c. 24. v. 45. — 335) De poen. l. 1. c. 8. — 336) Psal. 82. v. 1. — 337) Ambr. lh. a. 9. — 338) De corrupt. et gratia c. 12. — 339) 1 Ioan. c. 5. v. 16. — 340) Matth. c. 12. v. 32. — C. LX. 341) Ans. l. 11. c. 153. — 342) utique: orig. — 343) desinunt: Ed. Bas.

ille, qui promittit veniam occulte apud Deum non apud ecclesiam poenitentiam agenti, frustratur evangelium et claves datas ecclesiae³⁴⁴), promittit etiam quod Deus negat delinquenti; si nemo potest consequi veniam, nisi quantulumcumque, etsi minoris quam debeat, peccati solverit poenam; si solis sacerdotibus ligandi solvendiue potestas a Deo tradita est; si nullus veniam accipit, nisi ecclesiae supplicationibus ipsam impetrare contendat: concluditur ergo, quod nullus ante confessionem oris et satisfactionem operis peccati abolet culpam. §. 1. Denique, ut perspicue appareat, neminem sine confessione a peccato mundari, ab ipsius humani generis principio sumamus exordium. Peccato transgressionis primi parentes corrupti a Domino sunt requisiti de culpa³⁴⁵), ut peccatum, quod transgrediendo commiserant, confitendo deleverit. Serpens autem de culpa requisitus non est, quia per confessionem non revocabatur ad vitam. Cain quoque, quum primae praevicationi fratricidium addidisset, similiter a Domino de culpa requisitus est, dum ei dicitur³⁴⁶): Ubi est Abel frater tuus? Sed quia superbus peccatum suum confiteri noluit, potius mendaciter negando Deum fallere conatus est, dicens: Numquid custos fratris mei sum ego? indignus venia iudicatus est. Unde in desperationis profundummersus est, dum ait³⁴⁷): Maior est iniquitas mea, quam ut veniam merear. Vagus et profugus exiit a facie Domini, significans, eos, qui peccata sua confiteri dissimulant, respectu divinae miserationis indignos haberi. Reges³⁴⁸) quoque, qui ignorantia ducti in Abraham deliquerant, non nisi eodem orante sanari meruerunt. In quo figuratur, quod passionis morum non sanantur, nisi orationibus ecclesiae. Moysi³⁴⁹) quoque praecepit Dominus, ut lepra, sive in cute, sive in domo, sive in veste, sive in crine appareret, sacerdoti ostenderetur, et, iuxta eius arbitrium separata, eius iudicio contaminaretur, vel mundaretur. Saul³⁵⁰) quoque, quum a spiritu maligno vexaretur, non poterat ad sanas mentis officium redire, nisi prius David psalterium arriperet, et coram eo psalleret, et ita ab eius vexatione cessaret diabolus. In quo mystice ostenditur, quod quicumque diabolo propter peccata mancipatur, ab eius dominio eripi non valet, nisi David, id est ecclesia, psalterium accipiat, et coram eo psallat, id est spiritualis gratiae eum participem faciat, et salubriter admonendo, et pie pro eo orando, et exempla boni operis sibi praebendo, diabolum ab invisibili eius vexatione compestat. David quoque, quum adulterium commisisset et homicidium, non ante audivit a Propheta³⁵¹): Transtulit a te peccatum tuum Dominus, quam ipsum peccatum confiteretur. Prius enim Prophetae peccatum redarguenti confessus est, et postea audivit: Transtulit Dominus peccatum tuum a te. Ahab quoque, quum de innocentis sanguinis effusione sententiam comminantis Dei audiret, induit se ipsum cilicio, satisfaciens Deo per poenitentiam. Unde Dominus ad Heliam ait³⁵²): Quoniam Ahab reveritus est faciem meam, non inducam malum in diebus eius. Nive vitae, quum audirent³⁵³): Adhuc quadraginta dies, et Nive subvertetur, ex edicto regis et principum poenitentiam egerunt, dicentes³⁵⁴): Quis scit, si convertatur, et ignoscat Deus, et relinquat post se benedictionem? Hac humilitate satisfactionis immanentem subversionem evadere meruerunt. Quorum exemplis evidenter ostenditur, quod nullus a Deo consequatur veniam, nisi primum satisfecerit sibi per poenitentiam. Nabuchodonosor³⁵⁵) quoque propter superbiam suam a rationabili mente in bestialem animum commutatus est, atque, a regno suo profugus recedens, non ante regnum recepit, quam conversus Deum praedicavit. Denique plebs Israelitica ob culpam suae transgressionis captivitate tradita non ante liberari meruit, quam sua peccata confitens Danielis³⁵⁶) et aliorum sanctorum precibus veniam accepit. §. 2. In evangelio³⁵⁷) quoque venientes ad Ioannem, ut baptizarentur ab eo baptismo poenitentiae, primum confitebantur pec-

cata sua, ostendentes, quod quisque debet peccata sua damnanda confiteri, et innovationem melioris vitae promittere, si regenerationis desiderat gratiam accipere. Christus quoque alios legitur suscitasse³⁵⁸) a mortuis, alios a lepra³⁵⁹) mundasse, alios illuminasse³⁶⁰), aliorum membra paralyti³⁶¹) dissoluta consolidasse: omnium tamen sanitatem petito propriae vocis vel amicorum legitur praecessisse. Luca³⁶²) enim referente didicimus, quod pro socru Petri prius rogatus est, quam eam sanitati redderet. Leprosus vero ille, quem Dominus descendens de monte mundavit, prius clamavit ad eum³⁶³): Domine, si vis, potes me mundare, quem postea tangendo mundavit. Caecus quoque dum clamaret ad eum³⁶⁴): Miserere mei, fili David, interrogavit eum Iesus: Quid vis, ut faciam tibi? ait: Rabboni, ut videam lumen. Ties³⁶⁵) quoque mortuos audivit, quos aliorum orationibus reddidit vitae. Quartum quoque discipulo nunciante audivit; sed quia defuerant vivi, qui pro eo precarentur, resuscitari non meruit. §. 3. Quibus nimirum exemplis evidentissime datur intelligi, quod ille, quem gravioris culpae macula inficit, nisi confessione proprii oris, vel ecclesiae intercessione suffragante, sanari non poterit. Hinc poenitens ille, qui prius tacendo peccata flagellari meruerat, postea correptus dicebat³⁶⁶): Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die. Hinc Christus ex persona membrorum ait³⁶⁷): Non absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus ds suum. Quod Augustinus³⁶⁸) exponit, dicens: Puteus est humanae iniquitatis profunditas, in quem si cecideris, non claudet super te os suum, si tu non claueris os tuum; confitere ergo, et dic³⁶⁹): De profundis clamavi ad te, Domine, et evades. Claudet super illum Dominus, qui in profundo contemnit, a quo mortuo, velut ab eo, qui non sit, perit confessio³⁷⁰). Hinc idem Propheta ait³⁷¹): Introite portas eius in confessione, ostendens ad portas misericordiae non nisi per confessionem peccati aliquem posse pertinere. §. 4. Hinc etiam B. Ioannes Baptista, et Salvator noster exordium praedicationis suae a poenitentia sumserunt, dicentes³⁷²): Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum coelorum; ostendentes ad regna coelorum neminem posse pertinere, nisi primum per poenitentiam Deo curaverit satisfacere. Hinc etiam in Actibus³⁷³) Apostolorum legitur, quod credentes veniebant ad Apostolos, annunciantes actus suos. §. 5. Ex his omnibus facile monstratur, sine confessione nullum veniam posse promereri.

Hinc etiam Leo Papa ait epist. LXXVIII. al. LXXX. ad Episcopos Campaniae³⁷⁴):

CAP. LXI.

Sufficit³⁷⁵) poenitenti *illa* confessio, quae primum Deo offertur, tum³⁷⁶) *etiam* sacerdoti, qui pro delictis poenitentium precatior accedit³⁷⁷).

C. LXII. Item ad Rusticum, Narbonensem Episcopum, epist. XC. al. XCII. c. 7.³⁷⁸)

Poenitentia, quae dilata est, quum studiosius petita fuerit, non negetur, ut quoquo³⁷⁹) modo ad indulgentiae medicinam anima vulnerata perveniat.

C. LXIII. Item Augustinus in sermone de poenitentia, al. lib. de poenitentiae medicina³⁸⁰).

Non sufficit mores in melius commutare, et a praeteritis malis recedere, nisi etiam de his, quae facta sunt, satisfiat³⁸¹) Deo per poenitentiae dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus elemosynis et ieiuniis 6).

C. LXIV. Item Ambrosius in c. 1. Lucae.

Novit Dominus mutare sententiam, si tu noveris emendare delictum.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXIII. g) Et ieiuniis: Hoc non est apud B. Augustinum, neque Bedam*), neque Magistrum sententiarum, neque Polycarpum**).

Dist. I. C. LX. 344) Matth. c. 16. v. 19. — 345) cf. Gen. c. 3. — 346) Gen. c. 4. v. 9. — 347) ib. v. 13. — 348) cf. Gen. c. 12. et 26. — 349) cf. Levit. c. 13. 14. — 350) cf. 1 Reg. c. 16. — 351) 2 Reg. c. 12. v. 13. — 352) 3 Reg. c. 21. v. ult. — 353) Ion. c. 3. v. 4. — 354) ib. v. 9. — 355) Dan. c. 4. — 356) ib. c. 9. — 357) Matth. c. 3. — 358) Ioan. c. 11. — 359) Luc. c. 17. — 360) Matth. c. 9. — 361) Matth. ib. Marc. c. 2. — 362) Luc. c. 4. — 363) Matth. c. 8. v. 2. — 364) Marc. c. 10. v. 47. seqq. — 365) Luc. c. 7. — 366) Psal. 31. v. 3. — 367) Psal. 68. c. 16. — 368) Glossa ord. lb. — 369) Psal. 129. v. 1. — 370) Eccl. c. 17.

v. 26. — 371) Psal. 99. v. 3. — 372) Matth. c. 3. v. 2. — 373) Act. c. 19. — C. LXI. 374) Ep. 168. Ed. Baller. scr. A. 459. — Ivo Decr. p. 15. c. 167. Polyc. l. 6. t. 20. — cf. infra c. 89. — 375) Suff. enim illa: orig. — Sufficit petenti; Ed. Bas. — 376) deinde: Edd. coll. o. — 377) accedat: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. LXII. 378) Ep. 167. Ed. Baller. scr. A. 458. vel 459. — Burch. l. 19. c. 128. Ivo Decr. p. 15. c. 135. — 379) eo: Edd. coll. o. — C. LXIII. 380) Serm. 351. Ed. Maur. — Ans. l. 11. c. 6. Polyc. l. 6. t. 20. Petr. Lomb. l. 4. dist. 16. — 381) satisfiat: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — *) in 2 Cor. c. 12. — **) neque ap. Ans.

C. LXV. *Item Leo Papa, epist. XC. ad. XCII. ad Rusticum, c. 8.*³⁸²)

Aliud quidem est debita iuste reoscerere, aliud propria perfectionis amore contemnere. *Sed* illicitorum veniam postulante oportet multis etiam licitis abstinere, dicente Apostolo³⁸³): *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.* Unde si *quia* poenitens habet³⁸⁴) causam, quam negligere forte non debeat³⁸⁵), melius expetit³⁸⁶) ecclesiasticum, quam forense iudicium.

C. LXVI. *Item Hieronymus in c. 1. Iohannis*³⁸⁷).

Qui sanctus sacerdos est, et comedit³⁸⁸) in Pascha Domini, accingatur balteo castitatis, et audiat cum Apostolis³⁸⁹): *Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes in manibus vestris.* Qui autem peccator est, et quem remordet propria conscientia, cilicio accingatur, et plangat vel propria delicta vel populi, et ingrediatur ecclesiam, de qua propter peccata³⁹⁰) fuerat egressus, et cubet vel dormiat in sacco, ut praeteritis deliciis, per quas offenderat Deum, vitae austeritate compenset.

C. LXVII. *Idem in Amos Prophetam, ad c. 9.*

Si agamus³⁹¹) poenitentiam, ipsum quoque suae poenitentiae. Rursum iuxta eundem Hieremiam³⁹²) promittit prospera. Si negligentia dissolvamur, et³⁹³) illum poenitebit sponsionis *suae*, promissaque mutabit³⁹⁴). Cuius rei exemplum Ninivitas³⁹⁵) et Hierusalem habere possumus, quorum alii de imminentibus suppliciis liberati sunt, alii quae patribus promissa fuerant perdidit.

C. LXVIII. *Idem super Daniele, ad c. 4.*

Quamobrem³⁹⁶), *rex*, consilium meum placeat tibi, et peccata tua elemosynis redime, et iniquitates tuas misericordias³⁹⁷) pauperum: forsitan³⁹⁸) ignoscet Deus delictis tuis. Si praedixit³⁹⁹) sententiam *Dei*, quae mutari non potest, quomodo hortatur ad elemosynas⁴⁰⁰) et misericordias pauperum, ut Dei sententia commutetur⁴⁰¹)? Quod facile⁴⁰²) solvit Ezechiae⁴⁰³) regis exemplo (quem Esaias⁴⁰⁴) dixerat⁴⁰⁵) esse moriturum) et Ninivitarum, quibus dictum est⁴⁰⁶): *Adhuc quadraginta dies*⁴⁰⁷), et Ninive subvertetur. Et tamen ad prece Ezechiae et Ninive Dei sententia commutata⁴⁰⁸) est), *non vanitate iudicii, sed eorum conversione, qui meruere indulgentiam*. Alioquin et in reverentiam loquitur Deus se mala minari super gentem, et, si bona fecerit, minas clementia commutare. Rursum bona agenti se asserit polliceri⁴⁰⁹), et, si male fecerit, dicit, *se* suam mutare sententiam, non in homines, sed in opera, quae mutata sunt. Neque enim Deus hominibus, sed vitii irascitur, quae quum in homine non fuerint, nequaquam punit quod mutatum est. Dicamus et⁴¹⁰) aliter. Fecit quidem⁴¹¹) Nabuchodonosor iuxta Danielis consilium misericordias in pauperes, et idcirco usque ad mensem duodecimum in eum⁴¹²) est dilata sententia. Sed quia postea

ambulans in aula Babylonis gloriatur, et dicit⁴¹³): *Nonne haec*⁴¹⁴) est Babylon magna, quam ego aedificavi in domum⁴¹⁵) regni in robore fortitudinis meae, et in⁴¹⁶) gloria⁴¹⁷) nominis⁴¹⁸) mei? bonum misericordiae perdidit malo superbiae. *Forsitan ignoscet Deus delictis tuis.* Quum B. Daniel praescius futurorum de sententia Dei dubitet, rem temerariam faciunt qui audacter peccatoribus⁴¹⁹) indulgentiam pollicentur. Et tamen sciendum, quod *si* Nabuchodonosor⁴²⁰) bona opera facienti venia reppromittitur, *multo magis aliis promittitur, qui leviora peccata commiserunt*.

C. LXIX. *Idem*⁴²¹).

Vide benignum Dominum misericordiam cum severitate miscentem, et ipsius poenae modum iusta et clementi libratione⁴²²) pensantem. Non⁴²³) in perpetuum⁴²⁴) tradidit⁴²⁵) poenae⁴²⁶) delinquentes, sed quanto⁴²⁷) tempore servierunt *Baalim*, tanto serviant⁴²⁸) Chusarsaton⁴²⁹), hoc est octo annis. Disce et hoc, o tu auditor, quisquis ille es, qui tibi conscius es allicuius erroris, et quanto tempore errasse te nosti, quanto tempore deliquisti, tanto nihilominus tempore humilia te ipsum Deo, et satisfactio ei in confessione poenitentiae; non expectes, ut humiliet te Chusarsaton, et invito necessitas extorqueat poenitentiam: sed ipse praevenerit tortoris istius duritiam⁴³⁰), quia, si te ipse⁴³¹) emendaveris, si te ipse⁴³²) correxeris, pius est Deus⁴³³) et misericors, qui vindictam temperet ab eo, qui illam poenitendo⁴³⁴) praevenerit⁴³⁵). Sed illud⁴³⁶) consideremus, quia, donec servierunt Chusarsaton ii⁴³⁷), qui traditi fuerant pro delictis suis, et non clamaverunt ad Dominum, nemo suscitatus est, qui salvare eos posset. Quum vero clamaverunt⁴³⁸) ad Dominum, tunc suscitavit Dominus salvatorem Israel, et salvavit eos.

C. LXX. *Idem Hieronymus in c. 5. epistolae ad Ephesios.*

Ecclesia Christi *gloriosae* est, non habens maculam neque rugam, aut aliquid istiusmodi. Qui ergo peccator est, et aliqua sordidatus, de ecclesia Christi non potest appellari, nec Christo subiectus dici. Possibile autem est, ut, quomodo ecclesia, quae prius rugam habuit⁴³⁹) et maculam⁴⁴⁰), *in iuventutem* et munditiam postea restituta est, ita et peccator currat ad medicum, quia⁴⁴¹) non habent opus sani medico, sed male habentes, ut curentur⁴⁴²) vulnera ipsorum, et fiant de ecclesia, quae est corpus Christi.

C. LXXI. *Idem in c. 1. Amos.*

Super⁴⁴³) tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eam⁴⁴⁴). Iuxta tropologiam hoc possumus dicere. Primum peccatum est cogitasse quae mala sunt. Secundum, cogitationibus acquievissse perversis. Tertium, quod mente decreveris opere complevisse. Quartum, post peccatum non agere poenitentiam, et *in* suo sibi complacere delicto.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXVII. h) Hieremiam: Sic est emendatum ex ipsis commentariis B. Hieronymi, et uno vetusto exemplari Gratiani. Nam in ceteris est, quemadmodum in vulgatis: *iuxta eundem Hieronymum promittit prospera, si poenitentiam egerimus. Quod si negligentia etc.**

C. LXVIII. i) Commutata est: Quae sequuntur, ut etiam multa alia, emendata et locupletata†) sunt ex originali, praeter verbum: *reverentiam* (quod esse debet: *Hieremia*), idque ob glossam.

C. LXIX. k) Libratione: Antea legebatur: *delibratione***. Emendatum est ex homilia Origenis, quemadmodum et alia nonnulla.

l) Quanto: Haec pars videtur potius sumpta ex glossa ordinaria, quam ex ipso Origene.

C. LXX. m) Et maculam: Restitutus est ex originali. Antea legebatur: *et maculam, et immunditiam, et postea restituta est****.

Dist. I. C. LXV. 382) cf. ad c. 62. supra ead. et c. 34. C. 11. qu. 1. — 383) 1 Cor. c. 6. v. 12. — 384) habeat: Edd. coll. o. — 385) debet: Ed. Arg. — 386) expetet: ead. — expectet: Edd. rell. — expedit: Böhm. — C. LXVI. 387) Petr. Lomb. l. 4. dist. 17. — 388) com. agnum: Ed. Bas. — com. Pascha: orig. — 389) Luc. c. 12. v. 35. — 390) peccatum: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. LXVII. 391) agimus: Edd. Ven. l. II. — 392) Ier. c. 17. v. 24. seqq. — *) ita Edd. coll. o.; abest tamen ab Ed. Bas. voc.: Hieron. — 393) abest a Böhm. — 394) revocabit: Ed. Bas. — 395) Sannariam: Edd. coll. o. — C. LXVIII. 396) Dan. c. 4. v. 24. — 397) in mis.: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 398) si forte ignoscat: Edd. coll. o. — 399) praedixerit: Edd. Lugd. II. III. — 400) et. paup. et misericordiam: Edd. coll. o. — 401) Deus sententiam permutet: Ed. Bas. — Dei sent. permutetur: Edd. rell. — 402) de facili: Ed. Nor. — 403) 4 Reg. c. 10. — 404) Esa. c. 38. v. 1. — 405) praedixit: Edd. Bas. Lugd. II. III. — dixit: Edd. rell. — 406) fuerat: Edd. coll. o. — cf. Ion. c. 3. v. 4. — 407) add.: sum: Edd. coll. o. — 408) mutata: ead. — †) Adiecta sunt verba: non — indulg., et immutatus est in seqq. ordo verborum. — 409) add. cum Edd. coll. o.: indulgentiam: Böhm. — 410) ergo: Ed. Arg. — quidem et: Edd. rell. — 411) ergo: Ed.

Bas. — itaque: Edd. rell. — 412) eo: Edd. coll. o. — 413) Dan. c. 4. v. 37. — 414) hic: Ed. Bas. — 415) domo regis: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 416) abest ab fisd. pr. Bas. Lugd. II. III. — 417) gloriam: Ed. Bas. — 418) decoris: Vulg. — 419) peccantibus veniam: Edd. coll. o. — 420) add.: regi: ead. pr. Bas. — C. LXIX. 421) Gloss. ord. ex Orig. hom. 3. ad c. 3. iudic. — **) ita Edd. coll. o. pr. Bas., in qua leg.: *moderatione*. Est tamen leg.: *libratione*. — 422) Et ideo non: Edd. coll. o. — 423) add.: *interitum*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 424) tradit: orig. — Ed. Bas. — 425) abest ab orig., et Edd. Bas. Lugd. II. III. — 426) Chusan Rasalium: Gloss. ord. — 427) manus: orig. — 428) ipsum: Edd. coll. o. pr. Bas. — 429) ipsum: Edd. coll. o. pr. Arg. — 430) Dominus: Edd. coll. o. — 431) petendo: Ed. Bas. — poenitentiam: orig. — 432) praevenerit: Edd. Bas. Lugd. II. — 433) et ill.: Ed. Bas. — 434) Chusarsaton: Ed. Lugd. III. — Böhm. — Chusarsatonii: Ed. Lugd. II. — Chus. illi: Ed. Bas. — Chus. hi: Edd. rell. — 435) clamaverunt: Edd. Bas. Lugd. II. — C. LXX. 436) habuerat: orig. — **) ita Edd. coll. o. — 437) Luc. c. 5. v. 31. — 438) caret vulnera ipsius, et fiat: Ed. Bas. — C. LXXI. 439) Am. c. 1. v. 3. — 440) cum: Vulg. — Edd. coll. o.

C. LXXII. Idem epist. LXV. ad Pammachium et Oceanum⁴⁴¹).

Secunda post naufragium tabula est culpam simpliciter confiteri. Imitati estis errantem, imitami et correctum. Erravimus iuvenes, emendemur⁴⁴²) senes; iungamus⁴⁴³) gemitus, lacrimas copulemus.

C. LXXIII. Idem⁴⁴⁴).

Quia divinitatis natura clemens est et pia, magisque ad indulgentiam quam ad vindictam prona, quia non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat: si quis post lapsum peccatorum ad veram poenitentiam se convertit⁴⁴⁵), cito a misericorde⁴⁴⁶) iudice veniam impetrabit.

C. LXXIV. Idem in c. 12. Osee⁴⁴⁷).

Ne forte peccati memores tardius revertantur, adhuc, inquit⁴⁴⁷), sedere vos faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis, ut, quod facit baptisma, hoc⁴⁴⁸) faciat poenitentia, et habitent in tabernaculis Salvatoris, hoc est in ecclesiis⁴⁴⁹).

C. LXXV. Idem in c. 9. Danielis.

Prædixerat⁴⁵⁰) Hieremias septuaginta annos desolationis templi, post quos rursus veniret⁴⁵¹) populus in Iudaeam, et aedificaretur⁴⁵²) templum et⁴⁵³) Hierusalem. Quae res Daniele non facit negligentem, sed magis provocat ad rogandum, ut quod Deus per suam promissam clementiam per horum impleat preces, ne negligentia⁴⁵⁴) superbiam⁴⁵⁵), et superbia pariant⁴⁵⁶) offensam. §. 1. Denique in Genesi legimus, centum viginti annos poenitentiae constitutos ante diluvium, quia tanto tempore, hoc est centum annis, noluerunt⁴⁵⁷) agere poenitentiam, nequaquam expectat, ut et viginti alii⁴⁵⁸) compleantur, sed infert ante quod postea fuerat comminatus. Unde ad Hieremiam dicitur ob duritiam cordis populi Iudaeorum⁴⁵⁹): Ne ores pro populo hoc, quia non audiam⁴⁶⁰) te. Et ad Samuel⁴⁶¹): Usquequo luges super Saul? Et ego abieci eum. In cinere igitur et sacco postulat impleri quod promiserat Deus, non quo⁴⁶²) esset incredulus futurorum, sed ne securitas negligentiam, et negligentia pareret⁴⁶³) offensam.

C. LXXVI. Operibus misericordiae Deum non eminus, sed nosmetipsos redimimus.

Item Ambrosius in sermone in Dominica de Abraham⁴⁶⁴).

Medicina⁴⁶⁵) misericordiae tollit peccata magna. Habemus etiam⁴⁶⁶) plura subsidia, quibus peccata nostra redimamus⁴⁶⁷): pecuniam habes, redime peccatum tuum. Non venalis est Dominus, sed tu ipse venalis es. Peccatis tuis venundatus es, redime te operibus tuis, redime te pecunia tua; vilis⁴⁶⁸) pecunia, sed pretiosa est misericordia. §. 1. Eleemosyna, inquit⁴⁶⁹), a peccato liberat. Crimina⁴⁷⁰) ergo eleemosynis redimuntur.

C. LXXVII. Item Ioannes Os aureum, homil. IX. ad c. 6. epist. ad Hebraeos⁴⁷¹).

Medicamentum fortius, quod maxime operatur in poenitentia, hoc est⁴⁷²). Sicut in praecipis medicinae medicamentum multas quidem herbas accipit, unam autem dominantissimam: sic et in poenitentia dominantior ista herba et potentior est, et universum ipsa efficit. Audi enim quid dicit⁴⁷³) divina scriptura⁴⁷⁴): Date eleemosynam, et ecce⁴⁷⁵), omnia munda sunt vobis.

C. LXXVIII. Item Ambrosius lib. I. de poenit., c. 2.

Deus definitionem⁴⁷⁶) non facit, qui misericordiam suam promissis omnibus, et relaxandi licentiam sacerdotibus suis sine ulla exceptione concessit. Sed qui culpam exaggeravit⁴⁷⁷), exaggeret etiam⁴⁷⁸) poenitentiam. Maiora enim crimina maioribus abluuntur fluitibus.

C. LXXIX. Idem lib. II. de poenit., c. 10.

Fleat pro te mater ecclesia, et culpam tuam lacrimis lavet. Videat te Christus moerentem, ut dicat⁴⁷⁹): Beati tristes, quia gaudebitis. Amat, ut pro uno multi rogent. Denique in evangelio⁴⁸⁰) motus viduae lacrimis, quia plurimi pro ea flebant, filium eius resuscitavit.

C. LXXX. Idem eodem lib. II. c. 11.

Adam post culpam statim de paradiso Deus eiecit. Non distulit; sed statim separavit a deliciis, ut ageret poenitentiam; statim tunicam⁴⁸¹) vestivit pelliceam, non sericam.

C. LXXXI. Item Augustinus lib. L. Homil., homilia ult., c. 3. r)⁴⁸²).

V. Pars. Tres sunt⁴⁸³) actiones poenitentiae, quas mecum vestra eruditio recognoscit. Sunt enim usitatae in ecclesia, et diligenter attendentibus notae. Una est, quae novum hominem parturit, donec per baptisma salutare⁴⁸⁴) omnium praeteritorum fiat ablutio peccatorum. Et paulo post: Omnis⁴⁸⁵) enim, qui iam arbiter voluntatis suae constitutus est, quum accedit ad sacramenta⁴⁸⁶) fidelium, nisi eum poeniteat vitae veteris, novam non potest inchoare. Ab hac poenitentia, quum baptizantur, soli parvuli sunt immunes. Nondum epim uti possunt libero arbitrio. Quibus tamen⁴⁸⁷) ad consecrationem remissionemque originalis peccati prodest eorum fides, a quibus offeruntur. Et infra c. 4.: §. 1. Altera vero poenitentia est, cuius actio per totam istam vitam, qua in carne mortali degimus, perpetua supplicationis humilitate subeunda est. Primo, quia vitam aeternam, incorruptibilem immortalemque nullus⁴⁸⁸) desiderat, nisi eum vitae huius temporalis, corruptibilis mortalisque poeniteat. Non enim sic quisque in vitam novam per sanctificationem baptismi nascitur, ut, quemadmodum deponit ibi omnia peccata praeterita, ita etiam statim mortalitatem ipsam⁴⁸⁹) carnis, corruptionemque⁴⁹⁰)

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXIII. n) Caput hoc est in commentariis ad c. 3. lamentationum Hieremiae, qui non sunt B. Hieronymi, sed Rabani.

C. LXXIV. o) Antea citabatur ex eodem in Malachiam.

C. LXXVI. p) Caput hoc habetur in libro de Helia et ieiunio, et ibi haec antecedunt: *Etsi gravia deliquimus, magnum medicum invenimus, magnam medicinam gratiae eius accepimus.* Medicina enim tollit peccata magna. Abest autem vox: *miseri cordiae*, etiam a loco Ecclesiastici, c. 10.

C. LXXVII. q) Graece sic habet: *το γάρ μάλιστα λογυρόν εργαζόμενον το φάρμακον της μεταβολας τουτο εστι. και καθάπερ επί των λαιριών βοθημάτων εστι φάρμακον, πολυλς μὲν λαμβάνον βοτάνης, υλιαν δὲ την κυριωτάτην, ούτω και επί της μεταβολας αυτης η βοτάνη κυριωτέρα, και το πῦν*

Dist. I. C. LXXII. 441) ser. A. 390. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 14. — 442) emendemus: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 443) iung. lacr. et gem. cop.: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. LXXIII. 444) Imo Rabanus. — cf. Corr. — 445) converterit: Edd. Bas. Lugdd. I. II. — Böhm. — 446) misericordiae: Edd. Bas. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — C. LXXIV. 447) Ose. c. 12. v. 9. — 448) et hoc: Edd. Bas. — 449) ecclesia: Edd. coll. o. — Böhm. — add.: *Salvatoris*: ead. pr. Bas. — C. LXXV. 450) cf. Ier. c. 29. et 52. — 451) venirent populi: Edd. Bas. — 452) aedificarent: ead. — *reaedificaretur*: Edd. Arg. — *reaedificarent*: Edd. rell. — add.: *ibi*: Edd. Arg. Bas. — *ibidem*: Edd. rell. — 453) in: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 454) pariat: ead. pr. Bas. — Böhm. — 455) rotuerunt: Edd. Ven. I. II. — 456) add.: *anni*: Edd. coll. o. — 457) Hieremiae: ead. — cf. c. 7. v. 16. — 458) exaudiam: Edd. coll. o. pr. Bas. — 459) i Reg. c. 16. v. 1. — 460) quod: Edd. coll. o. — Böhm. — 461) praepa-

αυτη γένοιο αν. Id est: *Nam quod maxime validum reddit medicamentum poenitentiae, hoc est. Et sicut in medicinalibus auxiliis est medicamentum, quod multas quidem herbas accipit, sed unam praecipuam ac potentissimam: ita etiam in poenitentia haec ipsa est potentior herba, ipsaque omnino totum praestitit.* Audi etc.

C. LXXXI. r) Caput hoc confectum est ex verbis B. Augustini in lib. 50. Homil., hom. ult. (quae etiam habentur fere eadem in libro de poenitentiae medicina, c. 2.) et in epist. 108. ad Seleucianam.

s) Baptisma salutare: In homilia legitur: *per baptismum salutare*; in libro autem de poenitentiae medicina: *quae novum hominem per baptismum parturit, donec salutaris omnia praeteritorum peccatorum fiat ablutio.*

ref: Edd. Bas. — pariat: Edd. rell. — C. LXXVI. 462) Eccl. c. 10. v. 4. sec. LXX. — 463) enim: Böhm. — 464) redimimus: Edd. coll. o. — 465) nihil vilius est pec.: Edd. Arg. — *vilis est pec.*: Edd. rell. — add.: *tua*: Edd. Bas. — 466) Tob. c. 12. v. 9. — 467) Haec postrema verba non sunt Ambrosii, sed Gratiani. — C. LXXVII. 468) add.: *eleemosyna*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 469) dixit: Edd. Bas. — 470) Luc. c. 11. v. 41. — 471) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — C. LXXVIII. 472) distinctionem: orig. — 473) exaggeravit: Edd. coll. o. — C. LXXIX. 474) Matth. c. 5. v. 5. — 475) cf. Luc. c. 7. — C. LXXX. 476) tunica vestivit eum pellicea, non serica: Edd. coll. o. — C. LXXXI. 477) Sermo 354. Ed. Maur. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 16. — 478) add.: *autem*: Edd. coll. o. — 479) cf. D. 4. de cons. c. 96. — 480) sacramentum: Edd. Bas. — 481) tantum: ead. — 482) nemo: Edd. coll. o. — 483) abest ab Edd. Bas. — 484) add.: *vitae*: Edd. coll. o. pr. Arg.

deponat. *Et infra* c. 9.: §. 2. Tertia⁴⁸⁵) actio est poenitentiae, quae pro illis peccatis subeunda est, quae legis Decalogus continet, et de quibus Apostolus ait⁴⁸⁶): *Quoniam qui talia agunt regnum Dei non possidebunt*. In hac ergo poenitentia maiorem quisque in se severitatem debet exercere, ut, a se ipso iudicatus, non iudicetur a Deo, sicut idem Apostolus ait⁴⁸⁷): *Si enim nosmetipsos iudicaverimus, a Domino non utique⁴⁸⁸) iudicemur*. *Et infra* 1): §. 3. Est etiam⁴⁸⁹) poenitentia honorum et humilium fidelium poena quotidiana, in qua pectora tundimus, dicentes⁴⁹⁰): *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Neque enim ea nobis dimitti volumus, quae dimissa non dubitamus in baptismo, sed illa utique, quae humanae fragilitati quamvis parva, tamen crebra subrepunt, quae, si collecta contra nos fuerint, ita nos gravabunt et oppriment, sicut unum aliquod⁴⁹⁰) grande peccatum. Quid enim interest ad naufragium, utrum uno grandi fluctu navis operiatur et obruatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam, et per negligentiam derelicta atque contenta impleat navem atque submergat? Propter haec ieiunia, et elemosynae, et orationes invigilant: in quibus quum dicimus: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus*; manifestamus habere nos quod nobis dimittatur, atque in his verbis humiliantes animas nostras quotidianam quodammodo agere poenitentiam non cessamus.

C. LXXXII. *Item Gregorius* 7) 491).

VI. Pars. Si peccatum David tam detestabile Dominus transtulit, quid est, quod post omnia, quae de eodem peccato per Prophetam ei a Domino dicta sunt, postmodum tanta toleravit? Sed proculdubio Dominus delictum sine ultione non deserit. Aut enim ipse⁴⁹²) hoc in se poenitens⁴⁹³) punit, aut hoc Deus cum homine vindicans percutit. Nequaquam igitur peccato parcitur, quia nullatenus sine vindicta laxatur. Sic⁴⁹⁴) enim David audire post confessionem meruit⁴⁹⁵): *Dominus transtulit peccatum tuum, et tamen post multas cruciatibus, afflictus ac⁴⁹⁶) fugiens reatum culpae, quam perpetraverat, exsolvit*. Sic nos⁴⁹⁷) salutis unda a culpa primi hominis absolvimur. Sed tamen, reatum eiusdem culpae diluentes, absoluti quoque adhuc carnaliter obimus⁴⁹⁸) 498), quia delicta nostra sive per nos, sive per semetipsum resecat etiam, quum relaxat⁴⁹⁹). Ab electis enim suis iniquitatum maculas studet temporali afflictione tergere, quas in perpetuum non vult in eis videre.

C. LXXXIII. *Item Augustinus de peccatorum meritis et remis. lib. II., c. 34.* 500).

Sicut primi homines postea iuste vivendo merito creduntur per Domini sanguinem ab extremo iudicio liberati, non tamen in illa vita meruerunt ad paradysum revocari: sic et caro peccati, etiamsi remissis peccatis homo in ea iuste vixerit, non continuo meretur eam mortem non perpeti, quam traxit⁵⁰¹) de propagine peccati. Tale aliquid

nobis insinuatum est de patriarcha David in libro Regnorum⁵⁰²), ad quem Propheta quum missus esset, eique propter peccatum, quod admiserat, eventura mala ex iracundia Dei⁵⁰³) comminaretur, confessione peccati veniam meruit, respondente Propheta, quod illud ei flagitium facinusque remissum sit; et tamen consecuta sunt quae Deus fuerat comminatus, ut sic humiliaretur a filio. Quare et nunc⁵⁰⁴) dicitur, si Deus propter peccatum illud fuerat comminatus, cur dimisso peccato, quod erat⁵⁰⁵) minatus, implevit? nisi quia rectissime, si sic⁵⁰⁶) dictum fuerit, respondebitur⁵⁰⁴), remissionem illam peccati factam, ne homo a percipienda vita impediatur aeterna; subsecutum vero illius⁵⁰⁵) comminationis effectum, ut pietas hominis in⁵⁰⁶) illa humilitate exerceretur atque probaretur. Sic et mortem corporis propter hoc⁵⁰⁷) peccatum Deus homini inflixit, et post peccatorum remissionem propter exercendam iustitiam non ademit.

C. LXXXIV. *Doloris mensura potius quam temporis in actione poenitentiae consideranda est.*

Idem in homilia de poenitentia⁵⁰⁷).

VII. Pars. In actione poenitentiae, ubi tale crimen⁵⁰⁸) commissum est, ut is, qui commisit, a Christi etiam corpore separaretur⁵⁰⁹), non tam consideranda est mensura temporis, quam doloris⁵¹⁰): *Cor enim contritum et humiliatum Deus non spernit*. Verum quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, neque in aliorum notitiam nisi per verba⁵¹¹) vel quaecunque alia signa procedit, quum sit coram illo, cui dicitur⁵¹²): *Gemitus meus a te non est absconditus*; recte constituuntur ab his, qui ecclesiae⁵¹³) praesunt, tempora poenitentiae, ut satisfiat etiam ecclesiae, in qua remittuntur ipsa peccata. Extra eam quippe non remittuntur. Ergo⁵¹⁴) quum⁵¹⁵) tanta⁵¹⁶) est plaga peccati, atque impetus morbi, ut medicamentum corporis et sanguinis Domini differenda sint, auctoritate auctior debet⁵¹⁷) ab altario removeri ad agendam poenitentiam, et eadem auctoritate reconciliari.

C. LXXXV. *Idem in eadem hom. L., c. 11.* 516)

Iudicet se ipsum homo in istis⁵¹⁸) voluntate, dum potest, et mores convertat in melius, ne, quum iam non poterit, etiam⁵¹⁹) praeter voluntatem a Domino iudicetur. Et quum in se protulerit severissimae medicinae⁵²⁰) sententiam, veniat ad antistites, per quos illi claves in ecclesia ministrantur, et⁵²¹) tanquam bonus incipiens iam esse filius, maternorum membrorum ordine custodito, a praepositis sacrorum⁵²²) accipiat satisfactionis suae modum, ut⁵²³) in offerendo sacrificio contribulati cordis devotus et supplex, id tamen agat, quod non solum ipsi prosit ad recipiendam salutem, sed etiam ceteris ad exemplum, ut, si peccatum eius non solum in gravi eius malo, sed etiam in tanto scandalo est aliorum, atque hoc expedire utilitati ecclesiae videtur antistiti, in notitia⁵²⁴) multorum, vel etiam⁵²⁵) totius plebis, agere poenitentiam non recuset, non⁵²⁶) resistat,

NOTATIONES CORRECTORUM.

t) *Et infra*: Quae sequuntur integre habentur in epistola ad Seleucianam; sententia tamen et aliqua verba leguntur etiam in eadem homilia c. 8., et in libro de poenitentiae medicina eodem c. 2., ubi de secunda actione poenitentiae agitur. Referuntur enim ad illa, quae nunc subiiciuntur.

u) Est etiam: Antea legebatur: *Est enim* *). Emendatum est ex loco indicato, et duobus vetustis Gratiani exemplaribus. Longe enim diversa est haec poenitentia a proxime commemorata.

C. LXXXII. v) Caput hoc integrum quidem habetur commentariis, qui nomine Eucherii sunt editi, l. 2. Reg. c. 8., sed magnam quoque partem apud B. Gregorium l. 9. Moralium c. 27.

w) Obimus: Apud B. Gregorium sequitur: *Bene ergo dicitur: „sciens, quod non parceres delinquenti,“ quia etc.; repetit enim ipse verba illa lob sibi ad interpretandum proposita. Eucherius autem habet ut Gratianus.*

C. LXXXIII. x) Quare et nunc: In originali legitur: *Quare et hic non dicitur*. Sed ob glossam non est mutatum. Alia vero multa ex eodem sunt emendata.

C. LXXXIV. y) Nisi per verba: Ab originali *) abest dictio: *nisi*, sed habita est ratio glossae.

z) Ergo: Haec non sunt in Enchiridio, sed in epist. 118. ad Ianuarium, sub alterius persona. Ita enim loquitur: *Alius contra: imo, inquit, si tanta est plaga peccati, etc.*

Dist. I. C. LXXXI. 485) add. vero: Edd. Bas. Lugdd. II. III. 486) Gal. c. 5. v. 21. — 487) 1 Cor. c. 11. v. 31. — 488) abest ab Ed. Arg. — *) ita Edd. coll. o. — 489) Matth. c. 6. v. 12. — 490) abest ab Ed. Bas. — sic. *aliqu. grave pecc.*: Ed. Arg. = C. LXXXII. 491) Apud Ans. affertur ex Augustino. — *Item Augustinus, ad Gregorium*: Ed. Arg. — Ans. l. 11. c. 157. — 492) add. homo: Ans. — Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 493) *penitus*: Edd. coll. o. — 494) *Sicut*: caed. — 495) 2 Reg. c. 12. v. 13. — 496) *effugiens*: Ed. Bas. — 497) et nos: caed. — 498) *obimus vel tumus*: Ed. Arg. ex glossa. — 499) *laxat*: Edd. coll. o. = C. LXXXIII. 500) Ans. l. 11. c. 168. — 501) *contraxit*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 502) cf. 2 Reg. c. 12. — 503) *erat et comminatus*: Edd. coll. o. — 504) *respondetur*: caed. — 505) *illud comm. exemptum*: caed. — 506) *etiam in*: caed. =

C. LXXXIV. 507) Ex Enchiridio c. 65. — Ivo Decr. p. 11. c. 23. Polyc. l. 6. t. 20. Petr. Lomb. l. 4. dist. 20. — 508) abest ab Iv. — 509) *separaretur*: Ed. Bas. — 510) Psal. 50. v. 19. — **) et ab Iv. — 511) Psal. 37. v. 10. — 512) *ecclesiae*: Ivo. — Ed. Bas. — in ecclesiis: Ed. Arg. — 513) Ex ep. ad Ianuarium, ep. 54. Ed. Maur. — 514) Petr. Lomb. l. 4. dist. 17. — 515) *debet se quisque ab altario remove*: Ivo. — Edd. coll. o. = C. LXXXV. 516) Serm. 351. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 15. c. 24. Petr. Lomb. l. 4. dist. 17. — 517) *medicinae, sed tamen medicinae sent.*: orig. — *med., sed tamen utilissimae*: Edd. coll. o. — 518) *sacramentorum*: caed. — orig. — Ivo. — 519) *notitiam*: Ed. Bas. — 520) *vel coram totius plebis multitudinem*: Edd. coll. o. — 521) *nec*: caed.

non⁵²²) lethali et mortiferae plagae per pudorem addat tumorem. *Et infra*⁵²³): §. 1. Multi enim corriguntur, ut Petrus; et tunc tolerantur, ut Iudas, etc.

C. LXXXVI. *Mortificatio vitiorum magis quam abstinentia ciborum poenitenti necessaria est.*
Item Hieronymus⁵²⁴).

Mensuram autem temporis in agenda poenitentia idcirco non satis aperte praelegunt canones pro unoquoque crimine, ut de singulis dicant, qualiter unumquodque emendandum sit, sed magis in arbitrio sacerdotis intelligentis relinquendum statuunt, quia apud Deum non tam valet mensura temporis, quam doloris, nec abstinentia tantum ciborum, quam⁵²⁵) mortificatio vitiorum. Propter quod ipsa tempora poenitentiae pro fide et conversatione poenitentium abbrevianda praecipunt, et pro negligentia proteclanda⁵²⁶). Exstant⁵²⁷) tamen pro quibusdam culpis poenitentiae modi impositi, iuxta⁵²⁸) quos ceterae perpendendae sunt culpae, quum sit facile per eosdem modos vindictae et censuram canonum aestimare⁵²⁹).

C. LXXXVII. *Item Ioannes Chrysostomus [id est, auctor operis imperfecti in Matthaeum, homil. 40.]*⁵²⁹)

Quis aliquando vidit⁵³⁰) clericum cito poenitentiam agentem? Sed et si deprehensus humiliaverit se, non ideo debet, quia peccavit, sed confunditur, quia perdidit gloriam suam.

VIII. Pars. Gratian. *His auctoritatibus asseritur, neminem sine poenitentia et confessione propriae vocis a peccatis posse mundari. Unde praemissas auctoritates, quibus videbatur probari, sola contritio cordis veniam praestari, aliter interpretandas sunt, quam ab eis exponantur. Negationem*⁵³¹) *namque Petri secuta est satisfactio lacrimarum, et triana confessio dominicae dilectionis, qua penitus deletum peccatum trinae negationis. Non ergo necessaria sibi erat certa satisfactio peccati, cuius totum vitae tempus obedientiae impendebatur sui conditoris. Imitatur enim illud propheticum*⁵³²): *Declina a malo, et fac bonum; et illud Isaiae*⁵³³): *Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas etc. Amplius horum nihil a peccatore exigitur. Non ergo illa auctoritate Leonis Papae satisfactio poenitentiae negatur esse necessaria culibet delinquenti, sed ei tantum, qui B. Petrum imitatus huic saeculo penitus abrenunciat, et cunctorum vitiorum fomitem in se funditus mortificat.* §. 1. *Item illud Ioannis Chrysostomi*⁵³⁴): *Lavent lacrimae delictum, quod pudor est voce confiteri; et illud aliud, quod scribitur in epistola ad Hebraeos*⁵³⁵): *Non tibi dico, ut te prodas in publicum, neque ut te apud alios accuses; sed obedire te volo Prophetas dicenti*⁵³⁶): *Revela Domino viam tuam. Ante Deum ergo tua confitere peccata, apud verum iudicem cum oratione delicta tua pronuncia, non lingua*⁵³⁷), *sed conscientiae tuae memoria, et tunc demum spera, misericordiam te posse consequi, si habueris in mente peccata tua continue, malum nunquam adversus proximum tuum in corde retinebis, non ita intelligendum est, ut sine confessione oris peccata dicantur dimitti, sed sine publica satisfactione. Secreta namque peccata secreta confessione et occultis satisfactione purgantur, nec est necesse, ut quae se-*

*mel sacerdoti confessi fuerimus denuo confiteamur, sed lingua cordis, non carnis apud iudicem verum ea iugiter confiteri debemus. Hinc etiam idem Ioannes Chrysostomus ait*⁵³⁷): *Nunc autem si recorderis peccatorum tuorum, et frequenter*⁵³⁸) *ea in conspectu Dei pronuncies, et pro eis clementiam eius deprecaris, citius illa delebis. Si autem nunc obliviscaris peccatorum tuorum, tunc eorum recorderis, et nolens, quando in toto mundo publicabuntur, et in conspectu proferentur omnium tam amicorum tuorum quam inimicorum, et sanctorum angelorum, coelestiumque virtutum. Non enim ad David solum dicebat*⁵³⁹): *Quae tu secreto fecisti ego cunctis manifestabo; sed etiam ad omnes nos hoc dicitur.* §. 2. *Similiter et illud Prosperi intelligitur*⁵³⁹): *„Qui crimen suum ultro cognoscant, et aut illud propriis confessionibus prodant, aut nescientibus aliis, quales occulti sunt, etc. Aliis nescientibus, id est occultis confessione istis peccatum suum confitentibus, non publice illud manifestantibus.“ Item illud Prophetas*⁵⁴⁰): *Dixi: confitebor, et tu remisisti, id est remissibilem iudicasti, impietatem peccati mei. Ita et illud Augustini intelligitur*⁵⁴¹): *Magna pietas Dei, ut ad solam promissionem peccata dimiserit, id est remissibilia iudicaverit. Item ibidem: Votum pro opere reputatur, quum deest facultas operis. Unde votum confessionis reputatur pro opere vocis, quum deest facultas confessionis. Item*⁵⁴²): *Voluntas remuneratur, non opus, ita intelligitur: voluntas facit opus remunerabile, non opus voluntatem. Item illud*⁵⁴³): *In quacunque hora peccator conversus fuerit etc, converti dicitur qui omnino vertitur: omnino vertitur, cuius opus, vox et cogitatio ita mortificationi desudat peccati, sicut prius servabat iniquitati. Ita intelligitur et illud*⁵⁴⁴): *Convertimini ad me etc. Item: Scindite corda vestra, et non vestimenta, eis dicitur, qui nulla interiori satisfactione praecedente, sed sola exteriori se Deum posse placare confidunt. Item cuncta, quae de leprosis mundatis vel de Lazaro resuscitato adducuntur, ad contritionem cordis, non ad votum remissionis referenda sunt. Obstinatio enim animi, et confessionis contemptus, quaedam mors est impietatis et lepra superbiae, a qua quisque reviviscit, dum sibi per gratiam dolor delicti et votum confessionis inspiratur.* §. 3. *Ad hunc etiam articulum pertinent ea, quae de viventibus, vel in luce ambulantibus, vel dilectionem Dei habentibus, vel de habitaculis Spiritus sancti factis dicta sunt, ut haec omnia quisque dicatur assecutus ex cordis contritione, quam habet, non ex plenaria peccati remissione, quam nondum invenit, Sicut enim in baptismo remittitur peccatum, et tamen eius poena reservatur, sic per contritionem cordis quisque a Deo resuscitari dicitur, licet adhuc reatu peccati teneatur. Non ergo praemissis auctoritatibus vel argumentis sine confessione oris et satisfactione operis aliquis probatur a peccato mundari.*

II. Pars. §. 4. *Econtra auctoritas illa Ioannis Chrysostomi*⁵⁴⁵), *et Prosperi*⁵⁴⁶) *contra mentem auctoris extorta videtur. Non enim dicitur: non dico tibi, ut te publice accuses, sed: non dico tibi, ut apud alios te accuses. Sic et Prosper non ait: omnibus, sed simpliciter: aliis nescientibus. Unde evidentissime*⁵⁴⁷) *datur intelligi, quod sine con-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXXVI. a) Caput hoc, quod Burchardus etiam et Ivo citant ex dictis B. Hieronymi, Beatus Rhenanus in suis annotationibus in Tertullianum testatur se legisse in antiquo poenitenti. Et ex eo, ac ceteris collectoribus nonnulla sunt emendata, et postrema clausula etiam aucta. Sententia autem habetur etiam 7. Cap. c. 21., et in epistola Basilii ad Amphiloichium c. 2., et in synodo Metensi anni 859., cap. 10.

C. LXXXVII. b) Ioannis Chrysostomi: Supra ead. c. *Lacrimae*, notatum est, haec esse verba B. Ambrosii, quem citat Magister sententiarum.

c) Non lingua: Graece est: *εὐχόμενος, εἰ καὶ μὴ τῇ γλώττῃ, ἀλλὰ τῇ μνήμῃ*; id est: *preces fundens, si minus lingua, at saltem memoria.*

Dist. I. C. LXXXV. 522) ne: Ed. Bas. — nec: Edd. rell. — 523) cf. c. 18. c. 2. qu. 1. — C. LXXXVI. 524) Desumptum est hoc cap. ex praefatione, praemissa libro poenitenti, qui expressus existat ap. D'Acherium t. I. — Burch. I. 19. c. 31. Ans. I. 11. c. 145. Ivo Decr. p. 15. c. 49. Polyc. I. 6. t. 30. Petr. Lomb. I. 4. dist. 20. — 525) quantum: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 526) add.: existimant: Burch. Ans. IV. — Edd. Bas. Lugd. II. III. — aestimant: Edd. rell. — 527) Tamen — sunt imp.: Burch. Ans. IV. — Edd. coll. o. — 528) verba: iuxta — aestim.: absunt ab Ans. — C. LXXXVII. 529)

d) Et frequenter: *Συνεχῶς αὐτὸς προσέφη τῷ Θεῷ, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν δέη*; id est: *assidue illa offeras Deo, et pro ipsis deprecaris.*

e) Unde evidentissime: Loquitur ex persona adversam partem sustententis. Vere enim ex illis auctoritatibus non hoc colligitur. Qui enim sacerdoti tanquam Deo confitetur, is minime dicitur se apud alios accusare, sed potius nescientibus aliis se ipsum punire. Ac manifesto Chrysostomus dicit id, quod nunc negatur dicere: *Non dico, inquit, tibi, publica te ipsum, neque apud alios te accusa.* Hoc enim secundum membrum valet idem ac primum: ut apud alios se accusare sit idem, quod se ipsum publicare. Quare paulo post Gratianus ipse haec, quae nunc afferuntur, refellit: *Econtra ea, quae in assertione, etc.*

Opus apocryphum. — 530) videt: Edd. coll. o. pr. Bas. — 531) cf. Luc. c. 22. — 532) Psal. 36. v. 27. — 533) Esa. c. 55. v. 7. — 534) Ambrosius, supra c. 2. — 535) Chrysostom. hom. 31. in ep. ad Hebr. — 536) Psal. 36. v. 5. — 537) in ead. hom. 31. — 538) 2 Reg. c. 12. v. 12. — 539) supra c. 32. — 540) Psal. 31. v. 5. — 541) supra c. 5. — 542) supra c. 30. — 543) supra c. 32. — 544) supra c. 32. et 33. — 545) cf. huius dicit §. 1. — 546) cf. supra c. 32.

fessione oris peccata possunt deleri. Ea vero, quae ad exhortationem poenitentiae et confessionis dicta sunt, non huic sententiae contraire videntur. Vel enim sunt verba exhortationis, non iussionis, sicut illud⁵⁴⁷): Confitemini alterutrum peccata vestra etc., vel si qua iubendo sunt dicta, non ad oris confessionem, sed cordis, non ad exteriorem satisfactionem, sed interiorem referenda sunt. §. 5. Est enim poenitentia alia interior, alia exterior. Interior poenitentia est illa, de qua Augustinus ait⁵⁴⁸): Omnis, qui suae voluntatis arbitri constitutus est, non potest inchoare novam vitam, nisi poeniteat eum veteris vitae. Item de eadem Petrus in Actibus Apostolorum legitur dixisse⁵⁴⁹): Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum. Quod de interiori poenitentia, non exteriori dictum accipitur. De exteriori vero poenitentia Ambrosius ait super epistolam ad Romanos⁵⁵⁰): Gratia Dei in baptismo non quaerit gemitum vel placentum, non opus aliquod, sed solum contritionem cordis, et omnia gratis condonat. Quaecumque ergo de poenitentia iubendo dicta sunt, non ad exteriorem, ut diximus, sed interiorem referenda sunt, sine qua nullus unquam Deo reconciliari poterit. §. 6. Illud autem Augustini⁵⁵¹), quo quisque negatur veniam posse consequi, nisi prius quantulumcumque peccati solverit poenam, non huic sententiae invenitur adversum. Nullus enim asservit a peccato mundari, nisi peccati passus fuerit poenam. Sed aliud est peccatum sacerdoti confiteri, et eius arbitrio de peccato satisfacere: atque aliud Deo corde confiteri, et secreta satisfactione peccatum in se ipso punire. Est enim poenitentia (ut ait Augustinus)⁵⁵²) dolor cordis, quo quisque in se punit quod deliquit. De hac iterum satisfactione idem ait in Psalm. L. exponens: Quoniam iniquitatem meam ego cognosco. Tu ne punias, quia ego punio: ignosce, quia ego agnosco⁵⁵³). Et infra: Sic Deus misericordiam dat, ut servet veritatem, ut non peccata eius sint impunita, cui ignoscit. Ignoscit enim se ipsum punienti. Misericordia est, quod homo liberatur; veritas, quod peccatum punitur. Idem in Psalmum LXXXIV.: Veritas de terra orta est, id est confessio ab homine, ut se accuset, et sic iustitia de coelo prospexit, ut publicanus⁵⁵⁴) confitens rediit iustificatus; iustitia de coelo prospexit, quasi Deus dicat: parcamus huic, quia non parci sibi; ignoscamus, quia agnoscit. Et infra: De coelo ergo iustitia prospexit, id est, a Deo data est iustificatio contenti. §. 7. Haec ergo secreta satisfactio levium sive occultorum criminum Deo offerenda est, nec sine poena relaxari probantur quae sic expiari creduntur. Ea vero, quae de publica satisfactione vel oris confessione dicuntur, in publicis et manifestis criminibus intelligenda sunt. Peccata namque Nabuchodonosor⁵⁵⁵), quae Propheta misericordius et eleemosynis redimi suavit, peccata quoque Ninivitarum, quae publica satisfactione expiata sunt, cunctis nota erant. Et publica noxa (ut Augustinus⁵⁵⁶) testatur) publico eget remedio. §. 8. Praemissis itaque auctoritatibus pro manifestis criminibus manifesta probatur offerenda satisfactio et oris confessio. Latentia vero peccata non probantur sacerdoti necessario confitenda, et eius arbitrio expianda.

III. Pars. §. 9. Econtra ea, quae in assertionem huius sententiae dicta sunt, partim veritate nituntur, partim pondere carent. Sine contritione etenim cordis nullum peccatum posse dimitti, occulta vero peccata secreta satisfactione, publica quoque manifesta poenitentia expiari debere, firmissima constat ratione subnixum. Porro sine confessione oris, si facultas confitendi non defuerit, aliquod grave delictum expiari, auctoritati penitus probatur adversum. Quomodo enim secundum auctoritatem Leonis⁵⁵⁷) Papae sine supplicationibus sacerdotum indulgentia nequit obtineri, si sine oris confessione a peccato possumus emundari? Quis enim supplicabit pro peccato, quod nescit? §. 10. Item, quomodo secundum Augustinum⁵⁵⁸) frustrat claves ecclesiae qui sine arbitrio sacerdotis poenitentiam agit, si sine oris confessione criminis indulgentiam impetrat? §. 11. Item, quomodo secundum Am-

brostium⁵⁵⁹) fas ligandi et solvendi solis sacerdotibus a Domino creditur esse permissum, si quisque suo arbitrio se ipsum peccando ligat, vel secreta poenitentia, secundum Prosperum, in se ipsum sententiam profert excommunicationis, atque post satisfactionem abique sacerdotali iudicio se ipsum Deo vel altari eius reconciliat? §. 12. Non sunt haec praemissis auctoritatibus consentanea: sed multorum exemplis probantur adversa. Filiam⁵⁶⁰) namque archisynagogi turbis eiecit Dominus suscitavit: non tamen, nisi praesentibus patre et matre puellas, Petro quoque, Iacobo, et Ioanne, vitae reddita est. In quo moraliter instruimur, ut secreta peccata, quae per mortem puellae intelliguntur, non nisi supplicationibus ecclesiae, quae per patrem et matrem puellae designantur, et sacerdotum ministerio, qui per Petrum et ceteros intelliguntur, a Domino existimantur dimitti. §. 13. Item in Levitico⁵⁶¹): Qui⁵⁶¹) domum suam vel agrum Domino voverit vel consecraverit, non potest eam redimere, nisi siculo sanctuarii, sacerdote quoque (non ipso) supputante annorum numerum usque ad iubilaeum. In quo similiter docemur, quod quicumque domum conscientiae vel agrum conversationis per poenitentiam Domino offerre, atque pretio bonorum operum de vana vitae suae conversatione se ipsum redimere voluerit, non potest hoc facere, nisi siculo sanctuarii, id est operibus poenitentiae, sacra scriptura praefixis. Unde veniens ad se turbis R. Ioannes non ait simpliciter⁵⁶²): facite poenitentiam, vel fructus poenitentiae, sed addit: dignos, ut pro qualitate videlicet peccatorum qualitas offeratur bonorum operum. Non enim par debet esse fructus boni operis eius, qui nihil vel parum deliquit, atque eius, qui grandia commisit. Ille tanquam nullius criminis sibi conscius usum sibi in rebus licitis praebet; hunc tanquam multis gravatum etiam a licitis temperare oportet. In⁵⁶³) iubilaeo plena remissio praestabatur. Unde per eum perfecta peccati remissio figuratur. Sacerdos ergo numerum annorum usque ad iubilaeum supputat, quum eius arbitrio poenitentiae tempora definiuntur, quibus quisque plenius peccati remissionem inveniat. Non enim (sicut Hesychius⁵⁶⁴) ait super eundem locum) statim post definitam poenitentiam quisque a peccato plene mundatur. §. 14. Quum ergo, ut ex praemissis colligitur, tempora poenitentiae arbitrio sacerdotis definiantur, evidentissime apparet, sine confessione propriae vocis peccata non dimitti. Quis enim tempora poenitentiae alicui praefiget, nisi primum peccata sua sibi manifestare curaverit? §. 15. Item: Taciturnitas peccati ex superbia nascitur cordis. Ideo enim peccatum suum quisque celare desiderat, ne iniquitas sua alius manifesta fiat, ne talis reputetur apud homines foris, qualem se iam dudum exhibuit divino conspectui. Quod ex fonte superbiae nasci nulli dubium est; species etenim superbiae est, se velle videri iustum, qui peccator est; atque hypocrisis convincitur qui ad imitationem primorum parentum tergiversatione verborum peccata sua levigare contendit, vel, sicut Cain⁵⁶⁵), peccatum suum reticendo penitus suppresserit. Ubi autem superbia regnat, vel hypocrisis, humilitas locum habere non potest. Sine humilitate vero alicui veniam sperare non licet. Nec ergo, ubi est taciturnitas confessionis, venia est speranda criminis. Probatur hoc idem auctoritate Augustini, qui in libro de vera et falsa poenitentia⁵⁶⁶) c. 10. ait:

CAP. LXXXVIII.

Quem poenitet omnino poeniteat, et dolore lacrimis ostendat, repraesentet vitam suam Deo per sacerdotem⁵⁶⁷), praevenerit iudicium Dei per confessionem. Praecepit⁵⁶⁸) enim Dominus mundandis, ut ostenderent ora sacerdotibus, docens corporali praesentia confitenda peccata, non per nuncium, non per scriptum manifestanda. Dixit enim: Ora monstrate, et: Omnes, non unus pro omnibus; non alium statuatis nuncium, qui pro vobis offerat munus a Moyse⁵⁶⁹) statutum, sed qui per vos peccastis per vos erubescatis. Erubescencia enim ipsa partem habet remissionis. Ex misericordia enim hoc praecipit Dominus, ut

NOTATIONES CORRECTORUM.

f) Quoniam iniquitatem: Hic, et in aliis duobus sequentibus locis non refert ipsa omnino verba B. Augustini, sed sententiam.

g) Levitico: Itidem et hoc loco refertur sententia Levitici in c. 27., non ipsa verba; idemque paulo post sit de Hesychio.

Dist. I. C. LXXXVII. 547) Iac. c. 5. v. 16. — 548) supra c. 31. in pr. — 549) Act. c. 2. v. 38. — 550) cf. c. 99. D. 4. de cons. — 551) cf. supra c. 42. — 552) cf. infr. D. 3. de poen. c. 4. — 553) Böhm. add.: et non distimulo. — 554) cf. Luc. c. 18. — 555) cf. Dan. c. 4. Ion. c. 3. — 556) Glossa ord. ad c. 5. Marci. — 557) supra c. 49. — 558) supra c. 44. — 559) supra c. 51. —

560) Matth. c. 9. — 561) Levit. c. 27. v. 18. — 562) Luc. c. 9. v. 8. — 563) Levit. c. 25. v. 10. — 564) cf. Glossa ord. ad c. cit. Levit. — 565) Gen. c. 4. — C. LXXXVIII. 566) Non est Augustini. — Petr. Lomb. l. 4. dist. 17. — 567) sacerdotes: Edd. coll. o. pr. Bas. — 568) Luc. c. 17. v. 14. — 569) Levit. c. 9. v. 7.

neminem poeniteret in occulto. In hoc enim, quod per se ipsum dicit sacerdoti, et erubescit vincit timore offensi, fit venia criminis. Fit enim per confessionem veniale quod criminale erat in operatione, et, si non statim purgatur, fit tamen vitale⁴⁾ quod commiserat mortale. Multum enim satisfactionis obtulit qui erubescit dominans nihil eorum, quae commisit, nuncio Dei denegavit. Deus enim misericors⁵⁷⁰⁾ et iustus est; sicut conservat misericordiam in iustitia, ita et iustitiam in misericordia. Opus enim est misericordiae peccanti peccata dimittere: sed oportet, ut iustus misereatur iuste. Oportet enim, ut non solum quid, sed in quo doleat consideret, si dignus est, non dico iustitia, sed misericordia. Iustitia enim sola damnat; sed dignus misericordia est qui spirituali labore petit⁵⁷¹⁾ gratiam. Laborat enim mens patiendo erubescitiam, et, quoniam verecundia magna est poena, qui erubescit pro Christo fit dignus misericordia. Unde patet, quod quanto⁵⁷²⁾ pluribus confitebitur⁵⁷³⁾ in spe veniae turpitudinem criminis, tanto facilius consequetur⁵⁷⁴⁾ misericordiam remissionis. Ipsi enim sacerdotes plus iam possunt proficere, plus confitentibus parcere. Quibus enim remittunt remittit Dominus. Lazarum enim de monumento iam suscitatum obtulit Dominus discipulis solvendum, per hoc ostendens potestatem solvendi concessam sacerdotibus⁵⁷⁵⁾. Dixit enim⁵⁷⁶⁾: *Quodcumque solveritis super terram solvetur⁵⁷⁷⁾ et in caelis*, hoc est: ego Deus, et omnes ordines coelestis militiae, et omnes sancti in gloria mea laudant vobiscum et confirmant quos ligatis et solvitis. Non dixit: quos putatis ligare aut solvere, sed in quos exercetis⁵⁷⁸⁾ opus iustitiae aut misericordiae. Alia autem opera vestra in peccatores non agnosco⁵⁷⁹⁾. §. 1. Quare, qui⁵⁸⁰⁾ confiteri vult peccata, ut inveniat gratiam, quaerat sacerdotem scientem ligare et solvere, ne, quum negligens circa se extiterit, negligatur ab illo, qui eum misericorditer monet et petit, ne ambo in foveam cadant, quam stultus evitare noluit. §. 2. Tanta itaque vis confessionis est, ut, si deest sacerdos, confiteatur proximo. Saepae enim contingit, quod poenitens⁵⁸¹⁾ non potest confiteri⁵⁸²⁾ coram sacerdote, quem desideranti nec locus, nec tempus offert. Et si ille, cui confitebitur, potestatem solvendi non habet⁵⁸³⁾, fit tamen dignus venia ex sacerdotis desiderio, qui socio confitetur turpitudinem criminis. Mundati enim sunt leprosi, dum irent⁵⁸⁴⁾ ostendere⁵⁸⁵⁾ ora sacerdotibus ante, quam ad eos pervenirent. Unde patet, Dominum⁵⁸⁶⁾ ad cor respicere, dum ex necessitate prohibentur ad sacerdotes pervenire. Saepae quidem eos quaerunt sani et laeti; sed dum⁵⁸⁷⁾ quaerunt ante, quam ad⁵⁸⁸⁾ eos perveniant⁵⁸⁹⁾, moriuntur. Sed Dei misericordia est ubique, qui et iustus¹⁾ novit parcere, etsi non tam cito, sicut⁵⁹⁰⁾ si solverentur a sacerdote. §. 3. Qui ergo

confiteatur, omnino sacerdoti⁵⁹¹⁾ meliori, quam potest, confiteatur, et⁴⁾, si peccatum occultum est, sufficiat referre in notitiam sacerdotis, ut grata sit oblatio muneris. Nam in resuscitatione⁵⁹²⁾ filiae principis pauci interfuerunt, qui viderent. Nondum enim erat sepulta, nondum⁵⁹³⁾ extra portam civitatis delata, nondum extra domum in notitiam deportata⁵⁹⁴⁾. Intus⁵⁹⁵⁾ resuscitavit quam intus invenit, relictis solis Petro, et Ioanne, et Iacobo, et patre et matre puellae, in quibus figuraliter continentur sacerdotes ecclesiae. Quos autem extra invenit, animadvertendum est, quomodo suscitavit. Flebat enim turba post filium viduae. Flevit⁵⁹⁶⁾ Martha et Maria, supplicantes⁵⁹⁷⁾ pro fratre. Flebat etiam turba, quae Mariam fuerat secuta, lacrimis Mariae admonita. In quo docemur publice peccantibus non proprium, sed ecclesiae sufficere meritum.

C. LXXXIX. Sufficit illa confessio, quae primum Deo, deinde sacerdoti offertur.

Item Leo Papa, epist. LXXVIII. al. LXXX. 598)

IX. Pars. Quamvis plenitudo fidei videatur esse laudabilis, quae propter Dei timorem apud homines erubescere non veretur, tamen, quia non omnium huiusmodi sunt peccata, ut ea, qui⁵⁹⁹⁾ poenitentiam poscunt, non timeant publicare, removeatur tam⁶⁰⁰⁾ improbabilis consuetudo, ne multi a poenitentiae remediis arceantur, dum aut erubescunt, aut metuunt⁶⁰¹⁾ inimicis suis sua facta reserare⁶⁰²⁾, pro⁶⁰³⁾ quibus possunt⁶⁰⁴⁾ legum constitutione percelli. Sufficit⁶⁰⁵⁾ enim illa confessio, quae primum Deo offertur, tum etiam sacerdoti, qui pro delictis poenitentium precator accedit. Tunc enim⁶⁰⁶⁾ demum⁶⁰⁶⁾ plures ad poenitentiam poterunt provocari, si populi auribus non publicetur conscientia confitentis.

Gratiam. Quibus auctoritatibus, vel quibus rationum firmamentis utraque sententia satisfactionis et confessionis, innitatur, in medium breviter exposuimus. Cui autem harum potius adhaerendum sit, lectoris iudicio¹⁾ reservatur. Utraque enim factores habet sapientes et religiosos viros.

Unde Theodorus Cantuariensis Archiepiscopus ait in Poenitentiali suo¹⁾ 607):

CAP. XC.

Quidam Deo solummodo confiteri debere peccata dicunt, ut Graeci¹⁾. Quidam vero sacerdotibus confitenda esse percensent, ut tota fere sancta ecclesia. Quod utrumque non sine magno fructu intra sanctam sit ecclesiam, ita duntaxat, ut Deo, qui remissor est peccatorum, peccata nostra confiteamur, et hoc perfectorum est, ut⁶⁰⁸⁾ cum David dicamus⁶⁰⁹⁾: *Delictum meum cognitum tibi feci, et iniustitiam meam non abscondi. Dixi, confitebor adversum me iniustitias meas Domino, et tu remisisti impietatem pec-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXXVIII. h) Vitale: In originali est: *veniale*, sed aderat glossa.

i) Et iustis: Si consideretur tota traditionis series, videtur legendum: *et iusti*; veruntamen omnes codices collati concordant cum lectione Gratiani.

C. LXXXIX. k) Lectoris iudicio: Certissimum est, et pro certissimo habendum, peccati mortalis necessarium esse confessionem sacramentalem, eo modo ac tempore adhibitam, quo in concilio Tridentino post alia concilia est constitutum.

C. XC. l) Burchardus etiam et Ivo caput hoc citant ex Poenitentiali Theodori. In Capitularibus adiectis c. 58. haec leguntur: *Quidam Deo solummodo confiteri debere dicunt peccata; quidam vero sacerdotibus confitenda esse percensent. Quod utrumque non sine magno fructu intra sanctam sit ecclesiam, ita duntaxat, ut et Deo, a quo est remissio*

peccatorum, confiteamur peccata nostra, et cum David dicamus: Delictum meum cognitum tibi feci, et iniustitiam meam non abscondi. Dixi, confitebor adversum me iniustitias meas Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei, et secundum Apostoli institutionem confiteamur alterutrum peccata nostra, et oremus pro invicem, ut salvemur. Confessio itaque, quae Deo fit, purgat peccata. Ea vero, quae sacerdoti fit, docet, qualiter ipsa purgantur peccata. Deus namque salutis et sanitatis auctor et largitor est plerumque medicorum operatione. In conc. Cabilonensi 2. c. 33. eadem fere habentur, addita ad initium voce: quia, et nonnullis aliis in extrema clausula, quae notabuntur.

m) Ut Graeci: Haec verba, itemque illa: *ut tota fere sancta ecclesia*, et illa: *et hoc perfectorum est*, et illa: *quod est iustorum*, absunt quemadmodum a Capitulari, ita etiam a concilio.

Dist. I. C. LXXXVIII. 570) qui mis.: Edd. coll. o. — 571) quaerit: Ed. Bas. — 572) quantum: Edd. Ven. I. II. Pr. — quando: Ed. Lugd. I. — 573) confiteri: Edd. Bas. Lugd. — 574) consequitur: Edd. coll. o. — Böhm. — 575) sacerdoti: Edd. Arg. Bas. — 576) Matth. c. 16. v. 19. — 577) solum erit: Vulg. — Ed. Bas. — 578) exercueritis: Edd. coll. o. pr. Bas. — 579) cognosco: Edd. coll. o. — 580) cf. D. 6. de poen. c. 1. — 581) penitus: Ed. Bas. — 582) verecundari: Edd. coll. o. — 583) habeat: caed. — 584) ibant: caed. — 585) se ost. sac.: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 586) Deum: Edd. coll. o. — 587) dum quaer.: absunt ab Ed. Arg. — 588) ad eos: non leg. in Ed. Bas. — 589) pervenirent: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 590) sic. et si: Edd. caed. — sicut solvantur: Ed. Bas. — 591) et sac.: Edd. coll. o. — 592) resurrectione: caed. — cf. Luc. c. 18. — 593) nond. — del.: absunt ab Ed. Bas. — 594)

portata: Edd. coll. o. — 595) Inc. c. 7. — 596) Ioan. c. 11. — 597) supplicans: orig. — C. LXXXIX. 598) Ep. 168. Ed. Baller. (scr. ad Epp. Campaniae, A. 459.) — Coll. tr. p. 1. t. 43. c. 42. Ivo Decr. p. 15. c. 167. Petr. Lomb. l. 4. dist. 17. — 599) quae: Coll. Hisp. — Baller. — 600) abest a Coll. Hisp. et Iv. — 601) timent: Edd. coll. o. — 602) reserari: Coll. Hisp. — Baller. Iv. — 603) abest ab iisd., Iv. et Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 604) possit: Coll. Hisp. — possint: Baller. — Iv. — Ed. Bas. — 605) cf. supra c. 61. — 606) abest a Coll. Hisp. et Iv. — C. XC. 607) Non exstat inter Capp. Theodori, quae sunt expressa ap. D'Acherium et Petium; legitur tamen in conc. Cabil. II. hab. A. 843. c. 33. et in Capp. Theodulphi (quem nomen dedisse verisimile est) c. 30. — Burch. I. 12. c. 145. Ivo Decr. p. 15. c. 155. — 608) et: conc. Cabil. — Burch. Iv. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 609) Psal. 31. v. 5. seq.

cati mei. Sed tamen Apostoli²⁾ institutio nobis sequenda est, ut confiteamur alterutrum peccata nostra, et oremus pro invicem, ut salvemur. Confessio itaque, quae soli Deo fit, quod est fustorum, purgat peccata. Ea vero, quae sacerdoti fit, docet, qualiter ipsa purgentur peccata. Deus namque, salutis et sanctitatis auctor et largitor, plerumque hanc præbet suae poenitentiae medicinam^{o)} invisibili administratione, plerumque medicorum operatione.

DISTINCTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. Quia vero de poenitentia semel coepit haberi sermo, aliquantulum altius repetendum videtur, diversorum sententias certis auctoritatibus munitas in medium proponentes. Alii dicunt poenitentiam semel tantum esse utilem. Unica est enim, nec reiterari potest. Si vero reiteratur, praecedens poenitentia non fuit. Et si de sententia iudicis eius merito peccata videntur esse remissa, apud tamen eius praesentiam, cui omnia futura praesentia sunt, nunquam habentur remissa: quia non est servata illa sententia veri sacerdotis¹⁾; Vade, et amplius noli peccare. Item²⁾: Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. Item ex VIII. Synodo³⁾:

C. I. Primam vitii causam non penitus extinguit qui in illam postea recidit.

Si quis semel notatus fuerit invidiae vel contentiois vitio, et rursus in hoc ipsum inciderit, sciat, se primam illam⁴⁾ causam, de qua superius diximus, ex qua invidia vel contentio nascitur, in interioribus medullis habere reconditam. Oportet ergo eum per contraria atque adversa curari⁴⁾, id est per humilitatis exercitium. Exercitia vero humilitatis sunt, si se vilioribus officiis subdat, et ministeriis indignioribus tradat. Ita namque arrogantiae et humanae gloriae vitium curari poterit, ut consuetudine⁵⁾ humilitatis affectus ultra iam non incidat in arrogantiae et vanae gloriae delictum. Atque⁶⁾ in singulis huiusmodi vitiis cura similis adhibeatur⁷⁾.

Gratian. Item sine caritate nulli adulto peccatum remittitur. Non autem habet caritatem qui aliquando peccaturus est criminaliter.

Unde Augustinus ad Iulianum Comitem^{b)} a):

CAP. II.

Caritas, quae deseri potest, nunquam vera fuit.

C. III. Idem super epistolam I. Ioannis, tract. 8.º)

Radicata est caritas! securus esto; nihil mali procedere potest.

C. IV. Item Gregorius lib. X. Moralium, c. 22.º)

Valida¹¹⁾ est, ut mors, dilecto. Virtuti etenim mortis dilectio comparatur, quia nimirum mentem, quam semel coeperit¹²⁾, a delectatione¹³⁾ mundi funditus occidit.

C. V. Item Prosper in lib. III. de vita contemplativa, c. 13.º)¹⁴⁾

Caritas est, ut mihi videtur, recta voluntas, ab omnibus

terrenis ac praesentibus prorsus aversa, iuncta Deo¹⁵⁾ inseparabiliter et unita¹⁶⁾, igne¹⁷⁾ quodam S. Spiritus, a quo est et ad quem refertur, incensa, inquinamenti omnis extranea, corruptionis†) nescia, nulli vitio mutabilitatis obnoxia, supra omnia, quae carnaliter diliguntur, excelsa, affectionum omnium potentissima, divinae contemplationis avida, in omnibus semper inviota, summa actionum bonarum, salus morum, finis coelestium praeceptorum, mors criminum, vita virtutum, virtus pugnantium, palma victorum, anima¹⁸⁾ sanctarum mentium, causa meritorum bonorum, praemium perfectorum; sine qua nullus Deo placuit, cum qua aliquis peccare nec potuit, nec poterit; fructuosa in poenitentibus, laeta in proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in martyribus, operosa in omnibus omnino fidelibus, ex qua quicquid est boni operis vivit¹⁹⁾. Item infra: §. 1. Haec est caritas vera, germana, perfecta, quam excellentiorem viam nominat S. Apostolus²⁰⁾, et vere ipsa est via, quae ducit per se ambulantes ad patriam²¹⁾, quia²²⁾, sicut sine via pervenit nullus quo tendit, ita sine caritate, quae dicta est via, non ambulare possunt homines, sed errare. Item ibidem cap. 15.: §. 2. Ergo si caritatem Deo exhibeamus, et proximo de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta, facile peccato resistimus, bonis omnibus²³⁾ abundamus, saeculi blandimenta contemnimus, et omnia, quae difficulta sunt humanae fragilitati, vel aspera etiam, cum delectatione²⁴⁾ perficimus, si tamen Deum caritate perfecta, quae nobis ex²⁵⁾ illo est, ex toto corde, ex tota anima, et ex totis viribus diligamus. Ex ea enim parte quis peccat, ex qua minus diligit Deum; quem si ex toto corde diligamus, nihil erit in nobis, unde peccati desiderii servianus. Et quid est diligere Deum, nisi illi copulari²⁵⁾ animo, concipere fruendae visionis eius affectum, peccati odium, mundi fastidium, diligere etiam proximum, quem²⁶⁾ in se censuit diligendum, in ipso amore servare legitimum modum, nec pervertere dilectionis ordinem constitutum? Ordinem dilectionis illi pervertunt, nec modum diligendi custodiunt, qui aut mundum, qui contemnendus est, diligunt, aut corpora sua minus diligenda plus diligunt, aut proximos non sicut se ipsos, aut Deum plus quam se ipsos forte non diligunt. Item infra: §. 3. Corpus nostrum, quia pars nostri est, ad hoc nobis²⁷⁾ diligendum est, ut saluti eius ac fragilitati naturaliter consulamus, et agamus, quatenus spiritui ordinate subiectum ad aeternam salutem accepta immortalitate et incorruptione perveniat. Item infra: §. 4. Proximos autem tunc diligimus sicut nos, si non propter aliquas utilitates nostras, non propter sperata²⁸⁾ beneficia vel accepta, non propter affinitates vel consanguinitates, sed propter hoc tantum, quod sunt naturae nostrae participes, diligamus. Item infra: §. 5. Non illi tantum proximi nostri credendi sunt, quos nobis gradus sanguinis iungit, sed proximi nostri credendi sunt omnes homines naturae nostrae, sicut dixi, participes. Item infra: §. 6. Proinde, sicut²⁹⁾ nos proximos omnes³⁰⁾ diligimus, quando ad mores bonos, et aeternam vitam consequendam, sicut nobis, saluti eorum consulimus; quando nos in eorum peccatis ac periculis cogitamus, et, sicut nobis subveniri optamus³¹⁾, ita eis pro viribus subvenimus³²⁾, aut, si facul-

NOTATIONES CORRECTORUM.

n) Sed tamen Apostoli: In Capitulari et concilio pendet adhuc oratio, et priori illi membro: ut et Deo etc. redditur nunc alterum membrum his verbis: et secundum Apostoli institutionem etc.

o) Suae poenitentiae medicinam: In concilio atque apud Burchardum et Ivonem legitur: suae potentiae. A Capitulari autem (prout ex ipsius lectione animadverti potest) totum istud primum abest periodi membrum.

Dist. II. C. I. a) Habetur in libro de institutis monachorum, interprete Ruffino c. 22., ex Basilio in regulis brevioribus num. 289.

C. II. b) In antiquis editionibus epistolarum B. Au-

gustini erat epistola 111. ad Iulianum, in qua erat hoc caput. Nunc est in tomo 4. sub titulo de salutaribus documentis ad quendam comitem c. 7. Apud Hieronymum vero in epistola ad Ruffinum simile quiddam legitur: Amicitia, inquit, quae desinere potest, vera nunquam fuit.

C. V. c) Caput hoc confectum est ex verbis Properi hinc inde collectis, et prior pars habetur etiam in tractatu de laudibus caritatis, inter opera B. Augustini tomo 9, eodem fere modo, quo apud Gratianum. Atque emendata quaedam, et etiam addita nonnulla sunt ex ipso B. Prospero. Sed operae pretium fuerit integrum locum apud ipsum legere; copiose enim et ornatissime explicatur.

Dist. II. 4) Ioan. c. 8. v. 11. — 2) id. c. 5. v. 14. — C. I. 8) Imo Basilius, cf. Corr. — Coll. tr. p. 2. t. 14. c. 14. — 5) evitari vel curari: Edd. coll. o. pr. Bas. — 6) in cons.: Edd. coll. o. — 6) Sed: ead. — 7) adhibetur: Edd. Arg. Bas. — C. II. 8) Non est Augustini, sed Paulini Aquileiensis. — Petr. Lomb. I. 3. dist. 31. — C. III. 9) Petr. Lomb. ib. — C. IV. 10) Petr. Lomb. ib. — 11) Cant. c. 8. v. 6. — 12) ceperit: orig. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. — Böhm. — 13) dilectione: orig. — C. V. 14) Imo Iulianus Pomerius, cuius hic liber est. — 15) pro Deo: Edd. coll. o. pr. Arg. — 16) ignita: Edd. Bas. Par. Lugd. — 17) igni: Edd. Nor. Ven. I.

II. — †) corrupti: orig. — 18) arma: Edd. Bas. Lugd. II, III. — arma vel anima: Ed. Arg. — 19) vires vel vires: ead. — vires: Edd. rell. — 20) 1 Cor. c. 13. v. 10. — 21) Sicut enim: Edd. coll. o. — 22) operibus: Ed. Arg. — 23) dilectione: Edd. coll. o. — 24) ab: ead. — 25) occupare animam: orig. — eum occupare animo: Ed. Bas. — 26) add. ipse: orig. — 27) a nobis: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 28) speranda: Edd. coll. o. — 29) secundum: Ed. Arg. — 30) nostros: Edd. coll. o. pr. Arg. — 31) optarem: Edd. coll. o. — 32) subvenimus: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II.

tas defuerit, voluntatem subveniendi tenemus. Quapropter haec est proxima⁴⁾ tota dilectio, ut bonum, quod tibi conferri³³⁾ vis, velis et proximo, *et malum, quod tibi nolis accidere, nolis et proximo⁴⁾. Illi vero plus quam se diligunt Deum, qui pro eius amore suae ad tempus salutis non parant, se ipsos tribulationibus ac periculis tradunt, nudari facultatibus propriis, patriae suae extorres fieri, parentibus, et uxoribus, ac filiis *suis* renunciare parati sunt, et, ut totum dicam, ipsam³⁴⁾ corporis mortem non solum non refugiunt, sed etiam libenter excipiunt, ambientes a corporis sui vita magis, quam a Deo vita³⁵⁾ vitae suae discedere.

C. VI. *Item Beda super Ioannem, ad c. 1.*³⁶⁾

Quaerendum³⁷⁾ est interea, quomodo speciale filium³⁸⁾ Dei agnoscendi signum fuerit, quod super eum descendit et manserit Spiritus³⁹⁾. *Et infra: §. 1. Quid magni est filio Dei, quod in ipso manere Spiritus⁴⁰⁾ adstruat? Notandum ergo⁴¹⁾, quod semper in Domino manserit Spiritus sanctus; in sanctis autem hominibus⁴²⁾, quamdiu mortale corpus gestaverint⁴³⁾, partim maneat⁴⁴⁾ in aeternum, partim rediturus secedat. Manet quippe apud eos, ut bonis insistant actibus, voluntariam paupertatem diligant, mansuetudinem sequantur⁴⁵⁾, pro aeternorum⁴⁶⁾ desiderio lugeant, esuriant et sitiunt iustitiam, misericordiam, munditiam cordis, et tranquillitatem pacis amplectantur: sed et pro observatione iustitiae persecutionem pati non vereantur⁴⁶⁾, eleemosynis, orationibus, ieiuniis, ceterisque fructibus Spiritus⁴⁷⁾ insistere desiderant. Recedit autem ad tempus, ne semper infirmos curandi, mortuos suscitandi, daemones eiciendi, vel etiam prophetandi habeant⁴⁸⁾ facultatem. Manet semper, ut⁴⁹⁾ possint habere virtutes, et ut mirabiliter ipsi vivant. Venit ad tempus, ut etiam aliis per miraculorum signa, quales sint intus, effulgeant.*

C. VII. *Item Apostolus I. Cor. 13.*⁵⁰⁾

Caritas nunquam excidit.

C. VIII. *Item Augustinus super ep. I. Ioannis, tract. 3.*⁵¹⁾

Unctio invisibilis Spiritus sanctus est, unctio invisibilis caritas est⁵²⁾, quae, in quocunque fuerit, tanquam radix illi erit, quae⁵³⁾ quamvis ardente sole arescere non potest, nutritur calore solis, non arescit.

C. IX. *Item Gregorius super Ezechielem, hom. III.*

Pennata⁵⁴⁾ animalia, videlicet praedicatores sancti, quum incedunt, minime revertuntur, quia sic a terrenis actibus ad spiritualia pertransunt⁵⁴⁾, ut ad ea, quae reliquerunt⁵⁵⁾, ulterius nullatenus reflectantur. *Et paulo post: Nemo⁵⁶⁾ mittens manum⁵⁷⁾ in aratrum, *et adspiciens retro, aptus est regno Dei*. Manum quippe in aratrum mittere est quasi per quandam compunctionis vomerem ad profereandos fructus terram sui cordis aperire. Sed retro post aratrum adspicit, qui post exordia boni operis ad mala revertitur, quae reliquit. Quod quia electis Dei minime contingit, recte nunc per Prophetam dicitur⁵⁸⁾: Non re-*

vertebantur, quum incederent⁵⁹⁾. (*Et paulo post:*) Unde Paulus⁶⁰⁾: Unum⁶¹⁾ vero, quum retro sunt, oblitus⁶²⁾, in ea, quae sunt anteriora, extensus pe, sequor ad palmam supernae vocationis. In anteriora etenim extensus, eorum, quae retro sunt, oblitus fuerat, quia temporalia despiciens sola quae sunt aeterna quaerebat.

C. X. *Idem in eundem, hom. V.*

Non⁶³⁾ revertentur, quum incederent⁶⁴⁾, quia electi quique sic ad bona⁶⁵⁾ tendunt, ut ad mala perpetranda non redeant. Qui⁶⁶⁾ enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Et, sicut per Salomonem dicitur⁶⁷⁾: Iustorum semita quasi lux splendens⁶⁸⁾ procedit, et crevit usque ad perfectum diem. In eorum namque animis⁶⁹⁾ bonum desiderium atque intellectus lucis intimae iam pars diei est; sed quia usque ad finem vitae in virtute proficiunt, ad perfectum diem tunc veniunt⁷⁰⁾, quando ad coelestia regna perducti, in ea luce, quam desiderant, iam minus aliquid non habebunt.

C. XI. *Idem ibidem⁷¹⁾.*

Potest discursus atque mobilitas Spiritus sic⁷²⁾ intelligi. In sanctorum quippe cordibus iuxta quasdam virtutes semper permanet⁷³⁾; iuxta quasdam vero recessurus venit, et venturus recedit. In fide etenim, spe, atque caritate, et in bonis aliis, sine quibus ad coelestem patriam non potest venire (sicut est humilitas, castitas, iustitia atque misericordia) perfectorum⁷⁴⁾ corda non deserit. In prophetiae vero virtute, doctrinae⁷⁵⁾ facundia, miraculorum exhibitione, electis *suis* aliquando adest, aliquando se subtrahit. *Et paulo post: §. 1. In his itaque virtutibus, sine quibus ad vitam minime pervenitur, Spiritus sanctus in electorum suorum cordibus permanet, unde recte stabilis dicitur⁷⁶⁾. In his vero, per quas sanctitatis virtus ostenditur, aliquando misericorditer⁷⁶⁾ praesto est, aliquando misericorditer recedit.*

Unde Ambrosius super epist. II. ad Corinthios, ad c. 6. 5):

CAP. XII.

Ficta caritas est, quae deserit in adversitate.

II. Pars. Gratian. *Ex praemissis itaque apparet, quod caritas semel habita ulterius non amittitur. Qui enim caritatem semel habuerit criminaliter ulterius peccare non poterit, ut ad gratiam, non ad naturam impossibilitatis referatur. Quod autem caritatem habens criminaliter peccare non possit, testatur Augustinus⁷⁷⁾ in lib. L. Homiliarum, hom. 8. dicens:*

CAP. XIII.

Quia⁷⁸⁾ radix omnium malorum est cupiditas, et radix omnium bonorum est caritas, et simul ambae esse non possunt, nisi una penitus⁷⁹⁾ evulsa fuerit, alia plantari non poterit⁸⁰⁾. Sine causa aliquis conatur ramos incidere, si radicem non contendit evellere.

Gratian. *Quum ergo qui criminaliter peccat caritatem nunquam habuisse probatur, evidenter colligitur, poenitentiam non agere, qui quandoque criminaliter peccat.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

d) Haec est proxima: Ita legitur non modo in originali, sed etiam in veterioribus Gratiani codicibus; in vulgatis erat: *Quapropter, carissime, tota dilectionis satage, ut bonum, etc.*⁸¹⁾

C. VIII. e) Unctio invisibilis caritas est: Hinc usque ad finem eodem modo se habent apud Magistrum, atque apud Gratianum. Sed apud B. Augustinum aliter: *Unctio invisibilis, inquit, caritas illa est, quae, in quocunque fuerit, tanquam radix illi erit; quamvis ardente sole arescere*

non potest. Omne, quod radicatum est, nutritur calore solis, non arescit. Ita non negat caritatem posse arescere, sed quod in caritate radicatum est.

C. XI. f) Unde recte stabilis dicitur: Haec ex paulo superiore B. Gregorii disputatione aliis verbis hic sunt a collectore translata.

C. XII. g) Referuntur verba glossae ordinariae, nam B. Ambrosii sunt haec: *Simulata caritas in his est, qui in necessitate deserunt fratres.*

Dist. II. C. V. *) Ita Edd. coll. o. pr. Arg. — 39) fert: Edd. Bas. Lugdd. — abest a rell. — 34) et tps.: Ed. Bas. — 35) qui est vita: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — C. VI. 36) Petr. Lomb. I. 3. dist. 31. — 37) Praeter eundem non est: Ed. Arg. — 38) filii: Edd. coll. o. — 39) add.: sanctus: ead. — cf. Ioan. c. 1. v. 33. — 40) add.: sanctus: ead. — 41) abest ab Ed. Arg. — Not. itaque est: Edd. Lugdd. II. III. — Not. quoque est: Ed. Bas. — Notandumque est: Edd. rell. — 42) omnibus: Ed. Bas. — 43) gestaverit: ead. — gestaverunt: Edd. rell. — 44) manet — secedit: Edd. Bas. Par. Lugdd. — +) consequantur: Edd. coll. o. — 45) aeterno: ead. — 46) revertentur: Ed. Bas. — 47) add.: sancti: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 48) possint habere virtutem: orig. — 49) ut — et: abunt ab orig. — C. VII. 50) I Cor. c. 13. v. 4. — Petr. Lomb. I. 3. dist. 31. — C. VIII. 51) Petr. Lomb. lb. — 52) abest ab Edd. Arg. Bas. — C. IX. 53) Penn. an. minime revert., quum incedunt, quia praed. san-

cti etc.: Edd. coll. o. — 54) transeunt: ead. — 55) reliquerant: ead. — 56) Luc. c. 9. v. 62. — 57) add.: suam: Edd. coll. o. — 58) Ezech. c. 1. v. 17. — 59) ambularent: Vulg. — 60) Phil. c. 3. v. 13. — 61) unum vero, quod retro est oblitus: Ed. Bas. — 62) oblitiscens: Vulg. — Edd. coll. o. pr. Bas. — C. X. 63) Ezech. c. 1. v. 17. — 64) ambularent: orig. — 65) bonum: Ed. Bas. — 66) Matth. c. 10. v. 23. — 67) Prov. c. 4. v. 18. — 68) splendens et crescens: Ed. Bas. — 69) animo: Edd. coll. o. — 70) perveniunt: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — C. XI. 71) Petr. Lomb. I. 3. dist. 31. — 72) requisitione alterius considerationis: orig. — 73) maneat: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — manet: Edd. rell. — 74) foecunda perf.: Edd. coll. o. — 75) doctr. foecunda: ead. pr. Lugdd. II. III. — 76) abest ab Ed. Bas. — C. XIII. 77) Non est Augustini. — Petr. Lomb. I. 3. dist. 31. — 78) I Tim. c. 6. v. 10. — 79) radicatus: orig. — Ed. Bas. — 80) potest: Edd. coll. o.

Unde Augustinus^{h)}:

CAP. XIV.

Caritas est aqua, de qua Dominus ait in evangelio⁸¹⁾: Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum.

Gratian. Reptobus ergo, quum in aeternis mancipatus incendiis in aeternum sitiatur, quomodo bibit aquam vivam, aut quomodo potabit aquam salientem in vitam aeternam, qui, quasi plumbeus demersus in ima, poenas luit damnationis aeternae? Item: Sine caritate quomodo quis veram cordis contritionem habere poterit? quomodo ergo delictorum remissionem? quae si non sunt dimissa, quomodo non omnia prorsus ad poenam exigenda sunt? Item Dominus⁸²⁾: Amen, amen dico vobis, qui credit in me habet vitam aeternam. Qui ergo non habet vitam aeternam in Christum non credit. In Christum vero credit qui caritatem habet. In Christum quippe credere est amando in ipsum tendere. Haec est fides, ut definit Apostolus, quae per dilectionem operatur; huic duntaxat remissio delictorum promittitur. Quod si caritas a fide Christianorum seungi nequit, cui scilicet soli venia promittitur, quomodo qui caritatem non habuerit fidem Christianorum habuit, id est in Christum credidit? quomodo ergo veniam delictorum accepit? quam si non accepit, quomodo non omnia prorsus opera aeternis sunt ferienda supplicia? Item Dominus⁸³⁾: Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi; si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum. Qui ergo non vivit in veterum non manducavit panem vivum: sed qui non manducavit eum non credidit. Hoc est enim manducare panem vivum, quod credere in Christum, id est amando tendere in ipsum. Quum ergo reprobis in eum non crediderit, quem non manducavit, et ita fidem Christianorum (qua sola peccata relaxantur) non habuerit, quomodo, si vivit Dominus, cui omne iudicium dedit Pater, iudicium perpetuae damnationis effugiat omnium non solum actualium, sed etiam originalium?

III. Pars. §. 1. Haec, quae de caritate dicuntur, de perfecta intelligi possunt, quae semel habita nunquam amittitur. Exordia vero caritatis enutriuntur, ut crescant, et conculcantur, ut deficient. Nemo enim repente fit summus, sed in bona conversatione, quae sine caritate nulla est, a minimis quisque inchoat, ut ad magna perveniat. Sunt itaque gradus non solum inter virtutem et virtutem, sed et in eadem virtute.

Unde Gregorius super Ezechielem homil. XV. scribit, dicens:

CAP. XV.

Quum⁸⁴⁾ sanctam ecclesiam Dominus suscipit⁸⁵⁾, in gradibus eius dignoscitur, quia eius gloria per illius incrementa declaratur. Quantum enim sancta ecclesia ascendendo proficit⁸⁶⁾, tantum Deus hominibus ex eius virtutibus⁸⁷⁾ innotescit. De his quoque gradibus B. Iob loquitur, dicens⁸⁸⁾: Per singulos gradus meos pronuntiabo illum. Omnipotentem quippe Dominum⁸⁹⁾ per singulos gradus suos pronunciat, qui per incrementa virtutum, quae cepit⁹⁰⁾, ei semper laudem suae pietatis reddit. Si quidam⁹¹⁾ gradus in cordis ascensione non essent, Psalmista non diceret⁹²⁾: Ambulabunt de virtute in virtutem. Nec mirum, si de virtute in virtutem gradus sunt, quando unaquaeque⁹³⁾ virtus quasi quibusdam gradibus agit⁹⁴⁾, et sic⁹⁵⁾ per incrementa meritorum ad summa perducitur. §. 1. Aliud⁹⁶⁾ namque sunt virtutis exordia, aliud⁹⁷⁾ pro-

fectus⁹⁸⁾, aliud perfectio. Si enim et⁹⁹⁾ ipsa fides ad perfectionem suam non quibusdam gradibus duceretur, sancti Apostoli minime dixissent¹⁰⁰⁾: Adauge¹⁰¹⁾ nobis¹⁰²⁾ fidem. Et quidam venit ad lesum¹⁰³⁾, qui curari voluit filium suum; sed requisitus, an crederet, respondit¹⁰⁴⁾: Credo, Domine, adjuva incredulitatem meam. Pensate, rogo, quod dicitur. Si credebat, cur incredulitatem dicebat? Si vero incredulitatem habere se noverat, quomodo credebat? Sed quia per occultam inspirationem gratiae meritorum suorum gradibus fides crescit, uno eodemque tempore is¹⁰⁵⁾, qui necdum perfecte crediderat, simul et credebat, et incredulus erat. §. 2. Hos nimirum gradus Dominus sub messis nomine describit, dicens¹⁰⁶⁾: Sic est regnum Dei, quemadmodum si iaciat¹⁰⁷⁾ homo semen in terram, et dormiat, et exurgat nocte ac die, et semen germinet, et crescat, dum nescit ille. Ultra enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica; et quum ex se¹⁰⁸⁾ produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest tempus messis. Semen homo iaciat in terram, quum cordi suo bonam intentionem inserit, et post, quam semen iactaverit, dormit, quia iam¹⁰⁹⁾ in spe boni operis quiescit. Nocte vero exurgit¹¹⁰⁾ ac die, quia inter adversa et prospera proficit, et semen germinat et crescit, dum nescit ille¹¹¹⁾, quia, dum¹¹²⁾ adhuc metiri incrementa sua non valet, semel concepta virtus ad perfectum¹¹³⁾ ducitur, et ultra terra fructificat, quia praeveniente se gratia mens hominis spontanea¹¹⁴⁾ ad profectum¹¹⁵⁾ boni operis assurgit¹¹⁶⁾. Sed haec eadem terra primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum producit in spica¹¹⁷⁾. Herbam quippe producere est inchoationis bonae¹¹⁸⁾ adhuc teneritudinem habere. Ad spicam vero herba pervenit¹¹⁹⁾, quum se virtus animo concepta ad profectum¹²⁰⁾ boni operis pertrahit¹²¹⁾. Plenum vero frumentum in spica fructificat, quando iam in tantum virtus proficit, ut esse robusti et perfecti operis possit. Sed¹²²⁾ quum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest tempus messis. Omnipotens enim Deus producto fructu falcem mittit, et messem suam¹²³⁾ desecat, quia, quum unumquemque ad opera perfecta produxerit, eius temporalem vitam per emissam sententiam incidit, ut granum suum ad coelestia horrea perducatur. Quum igitur desideria bona concipimus, semen in terram mittimus. Quum vero operari recta incipimus, herba sumus. Quum autem ad profectum¹²⁴⁾ boni operis crescimus, et spicam pervenimus, quumque in eiusdem operationis¹²⁵⁾ perfectione solidamur, iam plenum frumentum in spica proferimus. §. 3. Herba etenim Petrus fuerat, qui, passionis tempore per amorem Dominum sequens, hunc confiteri ante ancillae vocem timebat. Erat enim iam viriditas in mente, quia credebat omnium¹²⁶⁾ redemptorem; sed valde adhuc flexibilis pede conculcabatur timoris. Iam in spicam surrexerat, quando eum, quem moriturum confiteri timebat, nunciante angelo in Galilaea viventem videbat. Sed ad¹²⁷⁾ plenum granum in spica¹²⁸⁾ pervenerat, quando veniente desuper Spiritu¹²⁹⁾, et suam mentem in illius amore roborante, ita solidatus est, ut vires persequentium caesus desperet, et redemptorem suum libere inter flagella praedicaret. §. 4. Nullus itaque, qui ad bonum propositum adhuc in mentis teneritudine esse conspicitur, despiciatur, quia frumentum Dei ab herba incipit, ut granum fiat. Vir ergo vestitus lineis venit¹³⁰⁾ ad portam, quia Dominus ac redemptor noster membris suis intrantibus perducit¹³¹⁾ ad

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIV. h) Haec sententia non est inventa apud B. Augustinum, licet in Psalm. 103. ad vers. Qui tegis aquas, caritatem velit aquis significari, quemadmodum et Prosper, et glossa ordinaria et interlinearis ad eundem locum.

C. XV. i) Quum autem ad profectum boni

operis crescimus, ad spicam pervenimus: Haec desiderantur in originali.

k) Perducit: In plerisque vetustis, et apud B. Gregorium legitur: perducitur; sed ob glossam non est emendatum.

Dist. II. C. XIV. 81) Ioan. c. 4. v. 13. — 82) Ioan. c. 6. v. 47. — 83) ib. v. 51. — C. XV. 84) Dum: Edd. Bas. Par. Lugd. I. — 85) suscepit: Edd. Bas. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 86) profecerit: orig. — 87) virtute: Edd. coll. o. — 88) Iob. c. 31. v. 37. — 89) Deum: Ed. Bas. — 90) accepit: ead. — accipit: Edd. rell. — 91) quidem: Edd. coll. o. pr. Arg. — 92) Psal. 83. v. 8. — 93) ipsa un.: Edd. coll. o. — 94) augetur: ead. — 95) abest ab Ed. Ven. II. — si: Ed. Bas. — 96) Alta: Edd. coll. o. — 97) add.: virtutis: ead. pr. Bas. — 98) profectus: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 99) abest ab orig. — cf. Petr. Lomb. l. 3. dist. 31. — 100) Luc. c. 17. v. 5. — 101) Auge: Edd. coll. o. — 102) in nobis: Ed. Bas. — 103) Deum: ead. — Dominum: Edd. rell. — 104) Marc. c. 9. v. 23. — 105) abest ab Ed. Bas. — 106) Marc. c. 4. v. 26. — 107) iacet: Edd.

coll. o. — 108) ex se: abest a Vulg. — quum se prod.: orig. — 109) abest ab orig. et Ed. Bas. — 110) surgit: Edd. coll. o. — 111) abest ab Ed. Bas. — 112) et quum: orig. — quum: Edd. coll. o. — 113) profectum: orig. — 114) spontanea: Edd. coll. o. — 115) fructum: orig. — 116) surgit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 117) spicam: Ed. Bas. — 118) boni ad hoc: ead. — 119) venit: Edd. coll. o. — 120) profectum: Edd. Arg. Nor. — 121) protrahit: Edd. Lugd. II. III. — 122) At quum se: orig. — 123) abest ab Ed. Bas. — 124) profectum: Edd. Arg. Bas. — 125) boni operis: orig. — 126) Dominum: Ed. Bas. — Dom. omnium: Edd. rell. pr. Arg. — 127) Sed tunc: orig. — 128) spicam: Ed. Bas. — 129) add.: sancto: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 130) venit: Edd. Lugd. II. III.

se, et ascendit per gradus eius, quia nobis proficientibus eo nobis¹³¹) amplius exaltatur¹³²), quanto¹³³) altus¹³⁴) et incomprehensibilis¹³⁵) esse cognoscitur. In virtute¹³⁶) quippe nostrarum *mentium*¹³⁷) ipse ascendere dicitur, quia tanto ipse sublimior nobis¹³⁸) ostenditur, quantum noster animus a rebus infimis¹³⁹) separatur.

Item Augustinus ait in libro de gratia et libero arbitrio, c. 17.:

CAP. XVI.

Qui vult facere Dei mandata¹⁴⁰), et non potest, iam quidem habet voluntatem bonam, sed adhuc parvam et invalidam. Poterit autem, quum magnam habuerit et robustam. Quando enim martyres magna illa mandata fecerunt, magna utique voluntate, id est magna caritate fecerunt, de qua *caritate* ipse Dominus ait: *Maiorem *hac* caritatem nemo*¹⁴¹) etc. (Et paulo post¹⁴²): §. 1. Ipsam caritatem apostolus Petrus nondum habuit¹⁴³), quando timore Domini ter negavit. *Timor enim non est in caritate, sicut ait Ioannes evangelista in epistola sua¹⁴⁴), sed perfecta caritas foras mittit timorem. Et tamen, quamvis parva et imperfecta, non deerat¹⁴⁵), quando dicebat¹⁴⁶): *Domine, animam meam pro te ponam*¹⁴⁷). (Idem super primam epistolam Ioannis, tract. 5.) §. 2. Si quis tantam habuerit caritatem, ut paratus sit pro fratribus etiam¹⁴⁸) mori, perfecta est in illo caritas; sed numquid mox, ut nascitur, iam prorsus perfecta est? ut perficitur, nascitur; quum fuerit nata, nutritur; quum fuerit nutrita, roboratur; quum fuerit roborata, perficitur; quum ad perfectum venerit, quid dicit¹⁴⁹)? *Mihi videre Christus est, et mori luorum. *Optabam*¹) *dissolvi, et esse cum Christo, multa magis optimum; manere in carne necessarium propter vos. Propter eos volebat vivere, pro quibus paratus erat mori.*²

C. XVII. Idem in eadem tract. IX. n)¹⁵⁰).

Sicut seta introducit linum¹⁵¹), ita timor introducit¹⁵²) caritatem; creascit caritas, minuitur timor, et e converso.

C. XVIII. Item tract. V. in eadem¹⁵³).

Forte nata est in te caritas, sed nondum perfecta *est*; noli desperare, nutri eam, ne offocetur¹⁵⁴).

C. XIX. Idem ad Hieronymum, epist. XXIX. n)¹⁵⁵).

Caritas in quibusdam est¹⁵⁶) perfecta, in quibusdam *est* imperfecta: perfectissima autem in hac vita haberi non potest.

C. XX. Idem in libro L. Homiliarum, hom. 9. 157)

Si sermo meus invenit¹⁵⁸) in cordibus vestris aliquam scintillam gratuiti amoris Dei, ipsam nutrite¹⁵⁹), ad hanc augendam vos advocate¹⁶⁰). Et paulo post: Flete o), nutriti in vobis; ipsa¹⁶¹) quum creverit, et flammam dignissimam fecerit, cupiditatum *carnalium* ligna consumet.

Gratian. E contrario etiam gradus in virtute esse probantur, quia et ipsius peccati gradus evidenter apparent. Si-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVI. l) Optabam: Hinc usque ad finem sunt addita ex B. Augustino, quoniam faciunt ad sententiae integritatem.

C. XVII. m) Verba B. Augustini sunt haec: *Sicut videmus per setam introduci linum, quando aliquid suitur, seta primum intrat, sed, nisi creat, non succedit linum: sic timor primo occupat mentem, non autem ibi remanet timor, quia ideo intravit, ut introduceret caritatem.* Et paulo superius:

DIST. II. C. XV. 131) adest ab Edd. Arg. Bas. — 132) exaltabitur: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 133) quo: orig. — Edd. coll. o. — 134) altius: Edd. Bas. Lugdd. — 135) incomprehensibilis: Edd. Lugdd. — 136) virtutum: Edd. coll. o. pr. Ven. II. — orig. — 137) adest ab orig. — add.: gradibus: id. — Edd. coll. o. — Böhm. — 138) adest ab Ed. Bas. — 139) infirmis vel infimis: Ed. Arg. — C. XVI. 140) mandatum: orig. — 141) add.: habet: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — cf. Ioan. c. 15. v. 13. — 142) Petr. Lomb. I. 3. dist. 29. — 143) habebat: Edd. coll. o. — 144) Ioan. c. 4. v. 18. — 145) add.: ei caritas: Edd. coll. o. — 146) dic. Domino: orig. — cf. Ioan. c. 13. v. 37. — 147) pono: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 148) adest ab Ed. Bas. — 149) dicit: Edd. coll. o. — cf. Phil. c. 1. v. 21. — C. XVII. 150) Petr. Lomb. I. 9. dist. 34. — 151) flum: Edd. coll. o. pr. Bas. — 152) adest ab Ed. Bas. — C. XVIII. 153) Transpositis verbis. — 154) ne forte suffocetur: Edd. coll. o. — C. XIX. 155) Ep. 167. Ed. Maur. scr. A. 415. — Petr. Lomb. I. 3. dist. 36. — 156) adest ab Edd. coll. o. pr.

cat enim nemo repente fit summus, ita nemo repente fit turpissimus.

Hinc etiam Augustinus ait in lib. I. de sermone Domini in monte, c. 23. 162):

CAP. XXI.

Sicut tribus gradibus ad peccatum pervenitur, suggestione, delectatione, consensione¹⁶³): ita ipsius peccati tres sunt differentiae, in¹⁶⁴) corde, in facto, in consuetudine, tanquam tres mortes; una, quasi in domo, id est quum in corde consentitur libidini; altera, quasi iam prolata extra portam, quum ip factum procedit assensio; tertia, quum vi consuetudinis malae tanquam mole terrena premitur animus, quasi in sepulcro iam putens. Quae tria genera mortuorum Dominum resuscitasse, quisquis evangelium legit¹⁶⁵) agnoscit.

C. XXII. Item Gregorius lib. XXV. Moralium, c. 16.

Sciendum quippe est, quod peccatum tribus modis committitur¹⁶⁶). Nam aut ignorantia, aut infirmitate, aut studio perpetratur, et gravius quidem infirmitate, quam ignorantia, sed multo gravius¹⁶⁷) studio, quam infirmitate peccatur.

C. XXIII. Idem lib. XXI. Moralium, c. 3.

Inter haec sciendum est, aliud esse, quod animas de temptatione carnis patitur, aliud vero, quum per consensum delectationis¹⁶⁸) obligatur. Plerumque enim cogitatione prava pulsatur, sed renititur¹⁶⁹). Plerumque autem, *quum* perversum quid concipit¹⁷⁰), *hoc* intra semetipsum etiam¹⁷¹) per desiderium voluit. Et nimirum mentem nequamquam cogitatio immunda¹⁷²) inquinat, quum pulsatur, sed quum hanc sibi per delectationem subiugat. Hinc etenim praedicator egregius *dicit*¹⁷³): *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana.* Humana quippe tentatio est; qua plerumque in cogitatione tangimur etiam nolentes, quia, ut nonnunquam *et* illicita ad animum veniant¹⁷⁴), hoc utique in nobismetipsis ex humanitatis corruptibilis pondere habemus. Iam vero daemonica est et non humana tentatio, quum ad hoc, quod carnis corruptibilitas suggerit, per consensum se animus adstringit.

C. XXIV. Item Hieronymus ad o. 1. Amos.

Super tribus sceleribus Damasci etc., ut supra¹⁷⁵).

Gratian. Non est mirum, si in virtute gradus esse dicuntur, quandoquidem et peccati gradus ita evidenter monstrantur. §. 1. Haec itaque caritas, quae in Petro ante negationem herba fuit, et in singulis nascitur ante, quam roboretur, ante sui perfectionem amittitur et reparatur. Unde Augustinus in libro de correptione et gratia, c. 7.: Quicumque ab illa originali damnatione ista divinae gratiae largitate discreti sunt, non est dubium, quod et procuratur eis audiendum evangelium, et, quum audiunt, credunt; et in fide, quae per dilectionem operatur, usque in finem perseverant, et, si quando exorbitant, correpti emendantur;

Major caritas, minor timor; minor caritas, maior timor. Ex his confectum est hoc caput.

C. XIX. n) Caput hoc est summa quaedam verborum Augustini in loco indicata.

C. XX. o) Flete: Non est emendatum ob glossam, nam in multis vetustis codicibus est: *flate**, et in originali legitur: *Hanc scintillam boni amoris, de qua Dominus dicit: Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut ardeat? flate, in vobis nutrite etc.*

Bas. Lugdd. II. III. — C. XX. 157) Serm. 178. Ed. Maur. — (In Edd. coll. o. adscribitur Gregorio.) — Petr. Lomb. ib. — 158) invenit: Edd. coll. o. — 159) nutrire: Edd. Nor. Ven. I. II. — 160) adv. (advocare: Edd. Lugdd. II. III.) studet: Edd. coll. o. — *) ita Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II. — 161) ut quum —, omnium sup. lig. consumat: Edd. coll. o. — foena consumat: orig. — C. XXI. 162) Petr. Lomb. I. 4. dist. 16. — 163) consensu: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 164) et in c., et in f., et in cons.: Edd. coll. o. — 165) legerit: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — cf. Matth. c. 9. Luc. c. 7. — C. XXII. 166) admittitur: Edd. coll. o. — 167) fortius: Ed. Bas. — C. XXIII. 168) delectationibus: Edd. Arg. Bas. — 169) Renititur: ead. pr. Arg. Nor. — 170) quod concipitur: ead. pr. Bas., in qua est: quod concipit. — 171) add.: iam: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 172) maligna: Ed. Bas. — 173) 1 Cor. c. 10. v. 13. — 174) veniunt: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — C. XXIV. 175) c. 71. D. I. de poen.

et quidam eorum, etsi ab hominibus non corripiantur, in viam, quam reliquerant, redeunt.

C. XXV. Idem *ibidem*.

Firmum ¹⁷⁶) *Dei fundamentum stat, immobile (?) habens signaculum hoc: Scit* ¹⁷⁷) *Dominus* ¹⁷⁸) *qui sunt eius. Horum fides, quae per dilectionem operatur, profecto aut omnino non deficit, aut, si qui sunt, quorum deficit, reparatur* ¹⁷⁹) *ante, quam vita ista finiatur, et deleta, quae intercurrerat, iniquitate, in* ¹⁸⁰) *finem perseverantia deputatur* ¹⁸¹).

C. XXVI. Idem *in eodem libro, c. 9.* ¹⁸²)

Nullus eorum ex bono in malum mutatus ¹⁸³) finit hanc vitam.

C. XXVII. Idem *ibidem*.

Talibus ¹⁸⁴) Deus ¹⁸⁵) diligentibus eum omnia cooperatur ¹⁸⁶) in bonum, usque adeo prorsus omnia, ut etiam, si qui eorum deviant et exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat ¹⁸⁷) proficere in bonum.

C. XXVIII. Item Apostolus ad Galatas, c. 5. [v. 6.]

Circumcisio non est aliquid, neque praeputium, sed fides, quae per dilectionem operatur. Et ¹⁸⁸) hoc olim in vobis, quia currebatis bene per opera fidei ex ¹⁸⁹) dilectione.

C. XXIX. Idem ad Hebraeos, c. 6. [v. 10.]

Non est tam iniustus Deus, ut obliviscatur operis vestri etc.

Gratian. *Operis, quo omnia sua fecerant communita, et hoc ex dilectione, et hoc ad gloriam Dei. Ecce triplex bonum, quasi diceret: olim multa operati estis, pro quibus, si poenitentiae de malis, benefaciet vobis Deus. Romanos quoque et Galatas dum Apostolus redargueret, merito fidei probat assecutos remissionem peccatorum, et sanctificationem in Spiritu sancto, et iustitiam bonae operationis, quae omnia aut sine caritate nunquam vere fuerunt in eis, aut veram caritatem habuerunt, a qua postea lapsi sunt qui de operibus legis gloriabantur.*

Item de quolibet adulto Augustinus ait ¹⁹⁰):

CAP. XXX.

Tolle caritatem, odium tenet. Item: §. 1. Omnis, qui non diligit, odit. Item in evangelio ¹⁹¹): §. 2. Nemo potest duobus Dominis servire; aut enim unum odio habebit, et alterum diligit, aut unum sustinebit, alterumque contemnet.

Gratian. Adam ¹⁹²) vero, quum in virili aetate a Domino creatus sit, ante, quam a diabolo tentaretur, dum de latere eius uxor formabatur, dum in ecstasi raptus angelicae curiae intererat, dum evigilans futura Christi et ecclesiae sacramenta vaticinabatur, aut caritatem, aut odium habebat. Si autem odium habebat, non fuit diabolus auctor nostri peccati. Item, si sine caritate a Deo creatus est, eius similitudinem in creatione sui nequaquam accepit. Item, si sine caritate creatus est, iustus et innocens a Deo factus non est; creatura namque, rationis capax et liberi arbitrii, iustitiae et innocentiae sine caritate particeps esse non potest. Colligitur ergo, quod Adam ante, quam peccaret, caritatem habuit, sine qua iustus et innocens esse non potuit.

Unde Augustinus in Genesim ad litteram, lib. VI. c. 24. a.)

CAP. XXXI.

Quomodo renovari dicimur, si non hoc recepimus ¹⁹³), quod perdidit primus homo, in quo omnes moriuntur?

Hoc plane recepimus ¹⁹⁴), quia iustitiam, ex qua in ¹⁹⁵) peccatum lapsus est. Et paulo post v. 7. f.): §. 1. Exspoliantes nos veterem hominem cum actibus suis, induite novum, qui renovatur in agnitionem Dei ¹⁹⁶) secundum imaginem eius, qui creavit eum. Hanc imaginem in spiritu mortis ¹⁹⁷) impressam perdidit Adam per peccatum. Et post pauca: §. 2. Stola ¹⁹⁸) illa prima iustitia ¹⁹⁹) est, unde lapsus est Adam.

C. XXXII. Idem *in homilia XI.* ²⁰⁰)

Princeps vitiorum omnium, dum vidit Adam ex limo terrae ad imaginem Dei factum, pudicitia ornatum, temperantia compositum, caritate circumdatum ²⁰¹), primos parentes illis donis ac tantis bonis exspoliavit, insuper et ²⁰²) peremit. Namque quum homini abstulisset pudicitiam, continentiam, caritatem, immortalitatem, dominio suo eum obstrinxit ²⁰³). Et paulo post: §. 1. Adam amissa temperantia intemperans effectus ²⁰⁴) est; perdita caritate malus inventus est.

C. XXXIII. Item Ambrosius lib. VI. epist. 41. ad Sabinum ²⁰⁵).

Quando Adam solus erat, non est praevericatus, quia mens eius adhaerebat Deo.

C. XXXIV. Item ad eundem, eodem lib., ep. 42. ²⁰⁶)

Primus homo erat opus Dei recans, confabulator assiduus, civis ²⁰⁷) sanctorum, complantatus virtutibus.

C. XXXV. Idem *in Hexameron, lib. VI. c. 7.*

Illā anima a Deo pingitur ²⁰⁸), quae habet in se virtutum gratiam renitentem, splendoremque pietatis. Illā anima bene picta est, in qua elucet divinae operationis effigies. Illā anima bene picta est, in qua essē splendor gloriae, et paternae imago substantiae. Secundum hanc imaginem, quae refulget, pictura pretiosa est. Secundum hanc imaginem Adam ante peccatum depictus ²⁰⁹) fuit; sed ubi lapsus est, deposuit imaginem coelestis, sumat terrestri effigiem.

C. XXXVI. Idem *de fuga saeculi, c. 4.*

Similem Dei esse est habere iustitiam, habere sapientiam, et in virtute ²¹⁰) esse perfectum.

C. XXXVII. Idem lib. II. de Iacob et vita beata, c. 5.

Sapiens nunquam inanis est, semper ²¹¹) in se habens amicum prudentiae, qui potest dicere ²¹²): Iustitiam induebam, et vestiebam iudicium, sicut dixit Iob. Namque haec mentis sunt interna velamina, quae nemo alius potest auferre, nisi quum aliquem sua culpa despoliat. Denique sic despoliatus ²¹³) Adam nudus inventus est.

C. XXXVIII. Idem *in libro de Isaac et anima, c. 5.*

Sed nec Adam primus nudus erat, quando ²¹⁴) eum innocentia vestiebat.

C. XXXIX. Idem *in libro de Paradiso, c. 13.*

Ut ²¹⁵) cognoverunt, quod nudi essent. Et ante quidem nudi erant; sed non sine virtutum integumentis ²¹⁶).

Gratian. Opponitur etiam illud, quod omnis clamat auctoritas: si sic permansisset, ut erat ante peccatum, esset translatus in gloriam, quam habituri sunt sancti; sed nemo

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXV. p) Immobile: Abest ab originali; sed non est expuncta ob glossam.

C. XXXI. q) In hoc et in sequenti capitulo addita sunt nonnulla ex originali, in quo tamen longe copiosius et clarius hae sententiae exponuntur.

C. XXXIV. r) Complantatus: In vulgatis erat:

angelorum complantatus, quae vox abest a multis manus. et ab originali.

C. XXXVIII. s) Primus: In originali est: primo. Sed ob glossam non est mutatum. Vox autem: homo, quae in vulgatis sequebatur, abest etiam a multis manuscriptis.

Dist. H. C. XXV. 176) 2 Tim. c. 2. v. 19. — 177) Cognovit: Vulg. — Scitit: Aug. — 178) Deus: Ed. Bas. — 179) reparatur: Ed. coll. o. — 180) usque ad: ead. — 181) perseverantiae deputatur: ead. — C. XXVI. 182) cf. infra D. 4. c. 8. — 183) commutatus: Ed. coll. o. — C. XXVII. 184) add.: dicitur: Ed. Bas. — 185) Deum: Ed. coll. o. — 186) cooperantur: ead. — 187) facit: ead. — C. XXVIII. 188) Videntur vel glossae allucitum vel Gratiani verba esse. — 189) et ex: Ed. coll. o. pr. Lugd. — C. XXX. 190) Sententia leg. in tract. 6. in ep. 1. Ioan. c. 3. v. 6. — 191) Matth. c. 6. v. 24. — 192) Gen. c. 2. — C. XXXI. 193) receptimus: orig. — Ed. coll. o. — 194) receptimus: id. — ead. — 195) per: orig. — Ed. Bas. — Coloss. c. 3. v. 9. 10. — 196) et induentes: Vulg. — 197) agnitione: Ed. Bas. — cognitionem: Ed. rell. — 198) stola: Ed. coll. o. — abest a Vulg. — 199) mentis: orig. — Ed. coll. o. — 200) Luc.

c. 15. v. 22. — 201) ipsa iust.: orig. — Ed. coll. o. — C. XXXII. 202) Ex serm. ad catechumenos de symbolo contra Iudaeos, (quem tanquam apocryphum reiecerunt Maurini) verbis hinc inde collectis. — 203) splendidum: Ed. coll. o. — 204) ac pariter: Ed. Bas. — par. ac: Ed. rell. — 205) subiugavit: Ed. coll. o. — 206) factus: ead. — C. XXXIII. 207) Ep. 39. Ed. Maur. — 208) Ep. 45. lb. — 209) qui sanctorum angelorum (abest ab Ed. Bas.) complantatus erat virtutibus: Ed. coll. o. — C. XXXV. 210) comptingitur: ead. — 211) dep. fuit: abest ab orig. — C. XXXVI. 212) add.: Del: Ed. coll. o. pr. Bas. — C. XXXVI. 213) sed semp.: [Ed. coll. o. — 214) Iob. c. 29. v. 14. — 215) spoliatus: Ed. coll. o. — C. XXXVIII. s) Ed. coll. o. pr. Bas. — 216) quem: Ed. coll. o. — C. XXXIX. 217) Et: orig. — cf. Gen. c. 8. v. 7. — 218) tegumento: Ed. coll. o.

aditus eius caritate intrat: caritatem ergo habebat. §. 1. Item opponitur de Moyse, cuius fidem Apostolus in epistola sua ad Hebraeos²¹⁹) commendans, dignis praeconiis eius merita praedicavit, dum se negavit esse filium filias Pharaonis²²⁰), malens affligi cum fratribus, quam perfrui iucunditate temporalis palatii; dum fratri compatiens Aegyptium sabbulo obruit; dum veritus animositatem regis Aegyptum reliquit; dum divino vallatus auxilio regis furorem contempsit, atque in virtute signorum populum de Aegypto eduxit. Quae omnia quibus laudibus sunt offerenda, si tunc caritas in eo non erat, quum non habeat aliquid viriditatis in se ramus boni operis, nisi procedat ex radice caritatis? Quomodo autem caritatem non habebat, cui Dominus facie ad faciem loquebatur²²¹), sicut homo solet loqui cum amico suo? Quomodo caritatem non habebat, qui pro populo supplicans dicebat²²²): Aut dimitte eis noxam hanc, aut me dele de libro tuo? An non proximum diligebat, qui pro populo se obticiens, illum ab interitu liberavit²²³)? An non diligebat Deum, qui²²⁴) pro eo in vituli cultores deserviens, ipsius vituli caput in pulverem commisit, atque, ut in recessum proiceretur, aqua mixtum Israelitis bibendum dedit, nonnullos ex eius cultoribus gladio feriri praecipiens, ut populum, cuius erat interitus maior futurus, reconciliaret Deo? An non caritatem habebat, de cuius spiritu Dominus accepit, et super septuaginta seniores Israel proposuit²²⁵)? Qui tamen ad aquas contradictionis de Dei potentia, sive de eius benignitate dubitans, quum cetera certa fide promisisset, producturus aquam de petra, affidenter exerepuit, dicens²²⁶): Numquid de petra hac potero vobis educere aquam? Quod nulli leve videatur, quum in poenam delicti eius sibi et Aaron a Domino dictum sit²²⁷): Quia non exaudistis vocem meam, ut glorificaretis me coram filiis Israel, non introducetis populum hunc in terram, quam dedi eis. §. 2. An²²⁸) caritatem non habebat Aaron, quando fratri coadutor datus est, ut esset os eius ad populum, ut per eum signa fierent in Aegypto? Qui²²⁹) tamen in cultura vituli postea consensum populo adhibuit. An caritatem non habebat, quando ex omni multitudine filiorum Israel solus a Domino electus est²³⁰), ut pontificatu ante eum fangeretur? Si caritatem non habebat, bonus non erat; si autem bonus non erat, cur praeceteris a Domino in pontificem electus est? An caritatem non habebat, quando pro populo cum thuribulo incendio se opposuit, et iram Dei placavit? Et tamen, ut praemissum est, ad aquas contradictionis iram Domini adversum se postea provocavit. §. 3. Numquid etiam David caritatem non habuit, super quem spiritus Domini a die unctionis directus est²³¹)? An forte dicitur esse directus super eum, ut ex tunc gratiam prophetandi haberet, non ut ex eo gratiam divinae dilectionis acciperet? Quod absurdum plane videtur de eo sentire, de quo Dominus ait²³²): Inveni hominem secundum cor meum. Quomodo etiam caritatem non habebat, qui quaerenti animam suam pepercit, qui oram chlamydis eius praecidit, postea cor suum graviter percussit, clamans²³³): Quem persequeris rex Israel, canem mortuum, et culicem unum? Quomodo caritatem non habebat, qui mortem inimici sui tam gravissime tulit²³⁴)? Quomodo caritatem non habebat, qui aquam de cisterna Bethleem suorum periculo sibi oblatam non bibit, sed coram Domino libavit²³⁵)? Quomodo caritatem non habebat, qui irrisus a Michal filia Saul, eo quod ante arcam Domini citharam et psalterium percutiens saltasset, ait²³⁶): Ludam, et vilior fiam in oculis meis. Si caritatem non habebat, qua conscientia securus imprecabatur sibi ipse, dicens²³⁷): Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis? Si caritatem non habebat, qua temeritate iuste se iudicari rogabat, dicens²³⁸): Iudica me, Deus,

secundum iustitiam meam, et secundum innocentiam meam super me? Idem: Iudica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum? Et tamen post tot et innumera alla divinae et supernae dilectionis iudicia quam graviter deliquit nullus ignorat, qui Bethsabaeas adulterium, et Urias homicidium audivit²³⁹). Cuius poenitentiam si sine caritate Domino obtulit, veram cordis contritionem non habuit. Quomodo ergo sacrificium cordis contriti et spiritus contribulati Domino promittere audebat, dicens²⁴⁰): Si voluisses sacrificium, dedissem utique; holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus etc.? Denique, quum falsae poenitentiae nulla a Deo promittatur remissio, quomodo a Propheta audire meruit²⁴¹): Dimissum est tibi peccatum tuum, si veram cordis contritionem non habuit? Evidenter itaque apparet, eum tunc caritatem habuisse, et ex caritate sacrificium cordis contriti et spiritus contribulati Domino obtulisse; alioqui tenerante postulasset²⁴²): Averte faciem tuam a peccatis meis, et cetera, quae in eodem Psalmo continentur, nisi odium mali et dilectio boni ad humilitatem poenitentiae illum provocasset. De quo etiam S. Ambrosius in libro de Isaac et anima c. 3. scribit, dicens²⁴³): Fugerat sanctus David odia²⁴⁴) Saul regis, non relinquens terras, sed declinans contagia regis immitis et superbi, quia mens eius adhaerebat Deo, cui sine caritate nullus aditus adhaerere potest. Et tamen, quam graviter in populi dinumeratione postea deliquit²⁴⁵), ipsius delicti poena indicavit. §. 4. Item, secundum hanc sententiam qui criminaliter deliquit veram peccatorum remissionem in baptismo consecutus non est, sive in annis infantiae sive adultus ad baptismum accessit, quia Dei amorem non habuit, sine quo nemo unquam invenit gratiam, atque ita secundum haereticum Iovinianum, si vere ex aqua et Spiritu sancto quis renatus fuerit, ulterius criminaliter peccare non potest, vel, si criminaliter peccat, aqua tantum, non Spiritu probatur esse renatus. Cui sententiae illud epistolae Iohannis consentire videtur²⁴⁶): Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius manet in eo; et non potest peccare, quia ex Deo natus est. In hoc enim manifesti sunt filii Dei, et filii diaboli. Et in fine epistolae²⁴⁷): Omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conservat eum, et malignus non tangit eum. Verum haec auctoritas Apostoli quantum illi sententiae faveat, atque illa secta erroris quantum veritati sit adversa, Hieronymus ostendit, scribens contra Iovinianum, lib. II. in principio:

CAP. XL. 9)

Si enim, inquit, omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, et a diabolo contari non potest: quomodo praecipit²⁴⁸), ut caveant, ne tententur, dicens²⁴⁹): Filioli, custodite vos a simulacris? Et in eadem rursus epistola²⁵⁰): Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra, fidelis et²⁵¹) iustus est, ut remittat nobis peccata nostra, et mundet²⁵²) nos ab omni iniquitate. Si²⁵³) dixerimus, quia non peccavimus, mendacem facimus sum, et verbum eius non est in nobis. Existimo²⁵⁴), quod Ioannes²⁵⁵) baptizatus ad baptizatos scripserit, et quod omne peccatum a²⁵⁶) diabolo sit. Ille peccatorem se confitetur, et sperat remissionem post baptismum peccatorum. Et Iovinianus meus dicit: Ne tangas me, quoniam mundus sum. Quid ergo? Contraria sibi Apostolus loquitur? Minime. In eodem quippe loco, cur²⁵⁷) hoc dixerit, statim edisserit²⁵⁸): Filioli²⁵⁹) mei, haec scribo vobis, ut non peccetis; sed²⁶⁰) et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, et ipse esset propitiatio pro

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XL. t) Ut ea, quae ad initium huius longi capitis spectant, melius intelligantur, necesse est antecedentia apud B. Hieronymum legere, in quibus obiectio ex verbis S. Iohannis deducta exprimitur. Omninoque in toto hoc

capite saepe ad originale recurrendum est, quaequam ex eo multa sunt emendata, et nonnulla, quae magis necessaria videbantur, addita.

Dist. II. C. XXXIX. 219) cf. Hebr. c. 11. — 220) Exod. c. 2. — 221) Exod. c. 33. — 222) Ib. c. 32. v. 31. seq. — 223) Num. c. 16. — 224) Exod. c. 33. — 225) Num. c. 11. — 226) Ib. c. 20. v. 10. — 227) Ib. c. 12. — 228) Exod. c. 4. — 229) Ib. c. 32. — 230) Levit. c. 8. — 231) 1 Reg. c. 16. — 232) Act. c. 13. v. 22. — 233) 1 Reg. c. 24. v. 16. — 234) 2 Reg. c. 1. — 235) Ib. c. 23. — 236) Ib. c. 6. v. 22. — 237) Psal. 7. v. 5. — 238) Psal. 25. v. 1. — 239) 2 Reg. c. 11. — 240) Psal. 50. v. 18. seq. — 241) 2 Reg. c. 12. v. 18. — 242) Psal. 50. v. 11. — 243) Mutatis verbis, sed in eadem sententia. — 244) odio: Böhm. — 245) 1 Paral.

c. 21. — 246) 1 Ioan. c. 8. v. 9. — 247) Ib. c. 5. v. 18. = C. XL. 248) praecipit: Edd. coll. o. pr. Arg. — 249) 1 Ioan. c. 5. v. ult. — 250) Ib. c. 1. v. 8. — 251) add.: Deus: Edd. coll. o. pr. Bas. — 252) emundabit: Ed. Bas. — mundabit: Edd. Lugd. H. III. — emundat: Edd. rell. — Vulg. — 253) add.: autem: Edd. coll. o. pr. Bas. — 254) aestimo: Edd. coll. o. pr. Lugd. H. III. — 255) beatus Io.: Edd. coll. o. — 256) ex: ened. — 257) ubi dixerat: Ed. Bas. — 258) edixit: Edd. coll. o. pr. Lugd. — 259) 1 Ioan. c. 2. v. 1. seqq. — 260) et si: Ed. Bas. — sed si: Edd. rell.

peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Et in hoc scimus, quod cognovimus eum, si mandata eius observemus²⁶¹). Qui dicit se nosse Deum, et mandata eius non custodit, mendax est, et in eo veritas non est. Qui autem servat verbum eius, vere in hoc caritas Dei perfecta est. In hoc scimus, quoniam in ipso sumus. Qui dicit, se in ipso manere, debet, sicut ille²⁶²) ambulavit, et ipse ambulare. Propterea, inquit, scribo vobis, filiioli mei, omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, ut²⁶³) non peccetis, et tandiu sciatis vos in generatione Domini permanere, quamdiu non peccaveritis; imo, qui in generatione Domini perseverant peccare non possunt. Quae²⁶⁴) enim communicatio luci²⁶⁵) et tenebris? Christo et Belial? Quomodo²⁶⁶) dies et nox misceri non quaerunt²⁶⁷), sic *nec* iustitia et iniquitas, peccatum et bona opera, Christus et antichristus. Si susceperimus Christum in hospitio nostri pectoris, illico fugamus²⁶⁸) diabolum. Si peccaverimus, et per peccati ianuam ingressus fuerit diabolus, protinus Christus recedit. Unde et David post peccatum²⁶⁹): *Redde mihi, ait, laetitiam salutaris tui; scilicet, quam peccando amiserat. Qui²⁷⁰) dicit se nosse Deum, et mandata eius non custodit, mendax est, et in eo veritas non est. Christus veritas appellatur²⁷¹): Ego²⁷²) sum, inquit, via et veritas, et²⁷³) vita. Frustra nobis in eo plaudimus²⁷⁴), cuius mandata non facimus. Scienti²⁷⁵) bonum²⁷⁶), et non facienti illud, peccatum est. Quomodo²⁷⁷) corpus sine spiritu mortuum est, sic et fides sine operibus mortua est. Nec grande putemus²⁷⁸) unum Deum nosse, quum et daemones²⁷⁹) credant et contremiscant. Qui²⁸⁰) dicit se in ipso manere, debet, sicut illa²⁸¹) ambulavit, et ipse ambulare.*

IV. Pars. §. 1. Eligat adversarius e duobus quod vult, optionem *enim* damus; manet in Christo, an non manet? Si manet, ita ergo ambulet, ut Christus. Si autem temerarium est similitudinem virtutum Domini polliceri, non manet in Christo, quia non ingreditur, ut Christus. Ille²⁸²) peccatum non fecit, neque inventus est dolus in ore eius, qui, quum malediceretur, non remaledixit, et tanquam agnus coram tondente²⁸³), sic non aperuit os suum; ad quem venit princeps²⁸⁴) mundi istius, et invenit in eo nihil; qui quum peccatum non fecisset, pro nobis peccatum eum fecit Deus²⁸⁵). Nos autem iuxta epistolam Iacobi²⁸⁶) multa peccamus omnes, et nemo mundus a peccatis, nec infans²⁸⁷), si unius quidem diei fuerit vita eius. Quis²⁸⁸) enim glorifiabitur castum se habere cor? aut quis confidet mundum se esse a peccatis? tenemurque²⁸⁹) rei in similitudinem praevaricationis Adae. Unde et David²⁹⁰): *Ecce²⁹¹), ait²⁹²), in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis concepit²⁹³) me mater mea. Et B. Iob²⁹⁴): Si fuero iustus, os meum impia loquetur, et si sine crimine, pravus inveniar, et si purificatus in nive, et lotus mundis manibus, satis me sorde tinxisti, et execratum est me vestimentum meum. Verum²⁹⁵), ne penitus desperemus, arbitantes, nos post peccata baptismi non posse salvari, statim hoc ipsum temperat. Et²⁹⁶) si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Hoc ad credentes post baptismum loquitur, et advocatum pro delictis eorum Dominum pollicetur. Nec dicit, si quid²⁹⁷) peccaveritis, advocatum habetis apud Patrem Christum²⁹⁸), et ipse est propitiatio pro peccatis vestris²⁹⁹), ne eos diceret non plena fide*

baptisma consecutos; sed: advocatum, inquit, habemus apud Patrem Iesum³⁰⁰) Christum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, et non solum pro Ioannis³⁰¹) illorumque peccatis, sed etiam pro totius mundi. In toto autem mundo et Apostoli sunt, omnesque credentes. Ex quibus liquido comprobatur, post baptismum posse peccari³⁰²). Frustra enim habemus advocatum³⁰³) Iesum Christum, si peccari non potest. Petrus apostolus, ad quem dictum fuerat³⁰⁴): *Qui lotus est, non necesse habet, ut iterum lavet; et³⁰⁵): Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, ab ancilla perterritus negat. Et ipse Dominus³⁰⁶): Simon³⁰⁷), Simon, ecce, inquit, satanas postulavit³⁰⁸) vos, ut cribraret sicut triticum; ego autem rogavi pro te, ne deficeret³⁰⁹) fides tua. (Et infra): §. 2. Si non peccamus³¹⁰) post baptismum, cur nobis poscimus peccata dimitti, quae in baptismo iam sunt dimissa? *Quid³¹¹) oramus, ne intremus in tentationem, et ut liberemur a malo, si diabolus tentare non potest iam baptizatos? Aliud autem est, si ad catechumenos haec oratio pertinet³¹²), et non convenit fidelibus et Christianis. Paulus³¹³) electionis vas castigat corpus suum, et in servitutem redigit, ne alius praedicans ipse reprobus invenitur. Et infra: §. 3. Ad Hebraeos quoque scribens ait³¹⁴): *Impossibile est enim, eos, qui semel sunt illuminati, et gustaverunt donum caeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaveruntque nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque saeculi futuri, et prolapsi sunt, renovari iterum ad poenitentiam, rursus crucifigentes sibi ipsos filium Dei, et ostentui habentes. Certe eos, qui illuminati sunt, et gustaverunt *Dei* donum caeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaveruntque bonum Dei verbum, negare non possumus baptizatos. Si autem baptizati peccare non possunt, quomodo nunc Apostolus dicit: *Et prolapsi sunt? Verum ne³¹⁵) Montanus et Novatus hic³¹⁶) rideant³¹⁷), qui contendunt, non posse renovari per poenitentiam eos, qui crucifixerunt sibi³¹⁸) filium Dei, et ostentui habuerunt, consequenter hunc errorem solvit et ait³¹⁹): *Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et viciniore salutis³²⁰), tamen ita loquimur. Non enim³²¹) iniustus est Deus³²²), ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis suis³²³), et nunc ministratis. Et revera grandis iniustitia Dei, si tantum peccata puniret, et bona opera non susciperet. Ita locutus sum, inquit Apostolus, ut vos a peccatis retraherem, et desperationis metu facerem cautiore. Ceterum confido de vobis, dilectissimi, meliora et viciniore salutis³²⁴). Neque enim iustitiae Dei est, ut obliviscatur bonorum operum, et ministerii, quod propter nomen eius exhibuistis et exhibetis in sanctos, et tantum meminerit peccatorum. Et paulo post: §. 4. Liberi arbitrii nos condidit Deus, nec ad virtutes³²⁵), nec ad vitia necessitate trahimur; alioquin, ubi necessitas est, nec³²⁶) damnatio, nec corona est. Sicut in bonis operibus perfectior³²⁷) est Deus: (non³²⁷) est enim volentis, neque currentis, sed miserentis et adjuvantis Dei, ut pervenire valeamus ad calcem,) sic in malis atque peccatis semina nostra sunt intentiva, et perfectio diaboli. Quum viderit, nos super³²⁸) fundamentum Christi aedificare foenum, ligna, stipulam, tunc supponit incendium. Aedificemus ergo³²⁹) aurum, argentum, lapides pretiosos, et tentare non audebit. Quamquam³³⁰) et³³¹) in hoc non sit certa et segura possessio. Sedet quippe leo in insidiis, et³³²) in occultis, ut interfi-****

Dist. II. C. XL. 261) observaverimus: Edd. coll. o. pr. Bas. — 262) ipse: Edd. coll. o. — 263) et ideo dico vobis ut: Edd. coll. o. — 264) cf. 2 Cor. c. 6. v. 14. — 265) lucis (luci: Ed. Bas.) ad tenebram, Christi (Christo: Ed. Bas.) ad Belial: Edd. coll. o. — 266) quoniam sicut: ead. pr. Bas. — 267) nequeunt: ead. — non queunt: Böhm. — 268) fugamus: Ed. Bas. — 269) Psal. 50. v. 14. — 270) 1 Ioan. c. 2. v. 4. — 271) add.: imo est: Edd. coll. o. — 272) Ioan. c. 14. v. 6. — 273) et vit.: absunt ab Hier. — 274) applaudimus: Edd. coll. o. — 275) Iac. c. 4. v. 17. — 276) add. ex Vulg.: facere: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 277) add.: enim: Edd. coll. o. — 278) add.: esse: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 279) Iac. c. 2. v. 19. — 280) 1 Ioan. c. 2. v. 6. — 281) et ipse: Edd. coll. o. pr. Bas. — 282) 1 Petr. c. 2. v. 22. — 283) add.: se: Edd. coll. o. — 284) Ioan. c. 1. v. 30. — 285) pecc. factus est: Ed. Bas. — pecc. se fecit Deus, t. e. poenam peccati perituli: Edd. rell. — cf. 2 Cor. c. 5. v. 21. — 286) Iac. c. 5. v. 16. — 287) abest ab orig. — 288) Prov. c. 20. v. 9. — 289) Rom. c. 9. v. 14. — 290) Psal. 50. v. 7. — 291) add.: enim: Edd. Bas. Lugdd. — 292) abest ab Edd. Bas. Lugd. I. — 293) peperit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 294) Ioh. c. 9. v. 30. seq. sec. LXX. — 295) Veruntamen: Edd. coll. o. pr. Arg. — 296) 1 Ioan. c. 2. v. 1. — 297) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 298) Iesum Christum: Edd. coll. o. — add.: iustum: Edd. Par. Lugdd. — 299) nostris: Edd. Bas.

Lugd. II. III. — 300) Ies. Chr.: absunt ab Edd. Arg. Nor. — Dominum nostrum Ies. Chr.: Edd. rell. pr. Bas. — 301) nostris aliorumque: Edd. coll. o. — 302) probare: Edd. Ven. I. II. — peccare: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 303) add.: apud Patrem: Edd. coll. o. — 304) Ioan. c. 13. v. 10. — 305) Matth. c. 16. v. 18. — 306) Luc. c. 22. v. 31. — 307) Simoni: Ed. Bas. — abest a rell. — 308) expellit: Vulg. — Ed. Bas. — 309) deficiat: Ed. Bas. — 310) peccavimus: ead. — 311) Matth. c. 6. v. 13. — 312) post verb. pertinet in Edd. coll. o. affertur v. 12. Matth. c. 6. — 313) 1 Cor. c. 9. v. ult. — 314) Hebr. c. 6. v. 4. seq. — 315) Nec: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 316) hinc: Edd. coll. o. — 317) redeant: Böhm. — 318) add.: ipsi: Edd. coll. o. pr. Bas. — 319) Hebr. c. 6. v. 9. — 320) salutis: Vulg. — Edd. coll. o. — Böhm. — 321) tan: Ed. Bas. — 322) add.: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 323) Dominus: Edd. coll. o. — 324) abest ab Ed. Bas. — 325) salutis: Vulg. — Edd. coll. o. — Böhm. — 326) virtutem: Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 327) nec damn.: absunt ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 328) perfectior: Edd. coll. o. — 329) Rom. c. 9. v. 16. — 330) 1 Cor. c. 3. v. 12. — 331) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 332) quoniam: Edd. Arg. Par. Lugdd. — 333) Sed: Edd. Lugdd. II. III. — 334) abest ab Edd. Bas. Lugdd. II. III. — cf. Psal. 9. v. 8.

ciat innocentem; et vasa³³³) figuli probat fornax, homines autem iustos tentatio tribulationis. Et in alio loco scribitur³³⁴): *Fili, accedens³³⁵ ad³³⁶ servitum Dei, prae-para te ad tentationem.* Rursus idem Iacobus loquitur³³⁷): *Estote factores verbi, et non auditores tantum. Si quis auditor est verbi, et non factor, iste similis est viro, qui considerat vultum nationis suae in speculo; consideravit illum, et statim recedens oblitus est qualis sit³³⁸.* Frustra monuit, ut iungerent opera fidei, si post baptismum peccare non poterant. *Qui³³⁹ totam legem, inquit, servaverit, et peccaverit in uno, factus est omnium reus.* Quis nostrum³⁴⁰) absque peccato³⁴¹)? conclusit³⁴²) Deus omnia sub delicto, ut omnibus misereatur. Petrus quoque³⁴³): *Novit, inquit, Dominus³⁴⁴ plures de tentatione eruere³⁴⁵.* Et de falsis doctoribus³⁴⁶): *Hi sunt fontes sine aqua, et nebulae turbidibus exagitatas, quibus caligo tenebrarum reservatur. Superbia³⁴⁷ enim vanitatis loquentes pellicient³⁴⁸ in desideriiis carnis luxuriae eos, qui paululum effugerant, et ad errorem reversi³⁴⁹ sunt.* Nonne tibi videtur pinxisse sermo apostolicus novam imperitiae factionem? Aperiunt enim quasi fontes scientiae, qui, quum aquam non habeant³⁵⁰) doctrinarum, promittunt imbrem, velut nubes propheticae, ad quas perveniat veritas Dei, et turbidibus exagitantur daemonum atque vitiorum. Loquuntur grandia, et totus eorum sermo superbia est, (immundus est autem apud Deum omnis, qui exultat cor suum), ut qui paululum refugerant a peccatis ad suum revertantur errorem, et suadent in luxuria ciborum carnisque delicias³⁵¹). Quis enim non libenter audiat: Manducemus³⁵²), et bibamus, et in aeternum regnabimus? Sapientes et prudentes pravos vocant; eos vero, qui dulces sunt in sermonibus, plus audiunt. Ioannes apostolus, imo in Ioanne Salvator scribens Angelo Ephesi ecclesiae³⁵³): *Scio, inquit, opera tua, et laborem, et patientiam tuam etc., et quia sustinisti propter nomen meum, et non defecisti; sed habeo adversum te³⁵⁴), quod caritatem tuam primam reliquisti. Memor esto, unde cecideris, et age poenitentiam, et prima opera fac. Sin autem, veniam³⁵⁵) tibi, et movebo candelabrum tuum de loco³⁵⁶), nisi poenitentiam egeris.* Similiter *et* ceteras ecclesias, Smyrnam, Pergamum, Thyatiram, Sardis, Philadelphiam, Laodiciam, ad poenitentiam provocat, et, nisi revertantur ad opera pristina, comminatur, et in Sardis paucos habere se dicit, qui non coinquinaverunt vestimenta sua, et ambulaturi sunt cum eo in albis, quia digni sunt. Cui autem dicit³⁵⁷): *Memento³⁵⁸), unde cecideris, et: Ecce³⁵⁹), miserrimus est diabolus ex vobis in carcerem, ut tentemini, et: Scio³⁶⁰), ubi habitas, ubi sedes est satanae, et: In mente habes³⁶¹), qualiter acceperis et audieris, et: Serva, et poenitentiam age, et reliqua³⁶²?) utique ei dicit, qui credit³⁶³), et baptizatus est, et stans quondam corrui per delictum. §. 5. Paulisper de veteri testamento exempla distuleram, quia solent, ubicunque contra eos facit³⁶⁴), dicere: *Lex³⁶⁵) et prophetae usque ad Ioannem.* Ceterum quicquid ignorat³⁶⁶) sub alia dispensatione Dei omnes retro sanctos eiusdem fuisse meriti, cuius nunc Christiani sunt? Quomodo ante Abraham placuit in coniugio, sic nunc virgines placent in perpetua castitate. Servivit ille legi et tempori suo, serviamus et nos evangelio³⁶⁷) et tempori nostro, in quos fines saeculorum decurrerunt³⁶⁸). David electus secundum cor Domini, qui omnes eius fecerat voluntates, et qui in quodam Psalmo dixerat³⁶⁹): *Iudica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, et³⁷⁰) in Domino sperans non infirmabor. Proba me, Domine, et tenta me; ure renes meos, et cor meum, postea tentatur a diabolo, et post peccatum poenitens loquitur³⁷¹):**

Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Magnum peccatum magna deleri vult misericordia. Salomon amabilis Domini³⁷²), et cui bis Deus fuerat revelatus, quia amator mulierum fuit, a Dei amore discessit; Manasse³⁷³) impiissimum regem post captivitatem Babylonicam in pristinam dignitatem liber dierum restitutum refert. Et Iosias vir sanctus in campo Mageddo ab Aegypto rege confoditur. Iesus³⁷⁴) quoque filius Iosedech sacerdos magnus, quanquam in typo praecesserit Salvatoris, qui nostra peccata portavit, et alienigenam sibi ex gentibus ecclesiam copulavit, tamen secundum literam post sacerdotium sordidatus inducitur³⁷⁵), et stat diabolus a dextris eius³⁷⁶), et candida illi vestimenta deinceps redduntur. Superfluum est de Moyse et Aaron scribere, quod³⁷⁷) ad aquam contradictionis offenderint Deum, et terram repositionis non intraverint, quum B. Iob³⁷⁸) angelos quoque et omnem creaturam peccare posse commemoret³⁷⁹), dicens: *Quid enim? numquid homo coram Deo mundus est? aut in³⁸⁰) operibus suis sine macula vir³⁸¹)? si contra servos suos non credit, et adversum angelos suos pravum quid reperit: quanto magis habitantes in domibus luteis, de quibus³⁸²) et nos ex eodem luto sumus? Tentatio³⁸³) est vita hominis super terram. Et³⁸⁴) cecidit lucifer, qui mittebat³⁸⁵) ad universas nationes, et ille, qui in paradiso deliciarum inter duodecim nutritus est lapides, vulneratus a morte Domini ad inferna descendit. Unde et Salvator in evangelio³⁸⁶): *Videbam, inquit, satanam, quasi fulgur de caelo cadentem. Si altissima illa sublimitas cecidit, quis cadere non possit? Si in caelo ruinae, quanto magis in terra. Et tamen, quum ceciderit lucifer, imo post casum coluber antiquus, virtus³⁸⁷) eius in lumbis eius, et potestas eius super umbilicum ventris³⁸⁸). Obambrantur in eo arbores magnae, et dormit iuxta iuncum, et calanum, et caricem. Ipse est rex omnium, quae in aquis sunt, ubi scilicet voluptas, et luxuria, et propago, et irrigatio³⁸⁹) nuptiarum. Et infra³⁹⁰): §. 6. Transivimus³⁹¹) ad secundam partitionem³⁹²), in qua negat eos, qui tota fide baptismi consecuti sunt, deinde posse peccare, et docuimus, quod excepto Deo omnis creatura sub vitio sit, non quod universi peccaverint, sed quod peccare possint, et similium ruina stantium metus sit.**

Gratian. Evidenter itaque ex praemissis apparet, nonnullos caritatem habere, quam postea criminaliter delinquendo amittunt. Quod si quis contendat non de virtute, sed de virtutis opere debere intelligi, deliberet quid respondeat de innocentia Adae, de iustitia Moysi, David et ceterorum, qui plena fide ad baptismum accedentes, licet postea prolapsuri sunt, tamen coelestia dona degustant, et Spiritus sancti fiunt participes, ut non solum ante humanos, verum etiam ante Dei oculos ex aqua et Spiritu sancto inveniantur renati; qui, si caritatem Dei non haberent; aqua tantum regenerarentur, non Spiritu. Opera enim, seu sacramentorum participatio, nisi ex caritate procedant, apud Deum nec iustitiam, nec innocentiam praestant. Si enim, inquit Apostolus³⁹³), habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, et si distribuero omnes facultates meas in cibos pauperum, et si tradidero corpus meum ita, ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest. §. 1. Sed quia de praedestinatis ad vitam a nonnullis conceditur, quod caritatem amittant, et amissam recuperent, de reprobis etiam videndum est, an ipsi caritatem habeant, qua amissa postea damnantur.

De his ita scribit Augustinus in lib. de correptione et gratia, c. 9.:

Dist. II. C. XL. 338) Eccl. c. 27. v. 6. — 334) ib. c. 2. v. 1. — 335) Accede: Edd. Arg. Bas. — 336) in: Ed. Bas. — 337) ait: Edd. coll. o. — cf. Iac. c. 1. v. 22. — 338) fuerit: Vulg. — Edd. Bas. Lugd. II. III. — fuit: Edd. rell. — 339) Iac. c. 2. v. 10. — 340) vestrum: Edd. coll. o. — cf. Ioan. c. 8. v. 7. — 341) add.: est: Edd. coll. o. — 342) Rom. c. 11. v. 32. — 343) 2 Petr. c. 2. v. 9. — 344) Deus: Edd. coll. o. — 345) eripere: ead. — Vulg. — 346) 2 Petr. c. 2. v. 17. — 347) Superba: Vulg. — 348) pellicient: Ead. — Edd. coll. o. — Böhm. — 349) conversi: Ed. Bas. — 350) habent: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 351) delicias: Edd. coll. o. — 352) Esa. c. 22. v. 13. 1 Cor. c. 15. v. 32. — 353) Apoc. c. 2. v. 2. — 354) add.: pauca: Edd. coll. o. — 355) venio: ead. — Vulg. — 356) add.: suo: ead. — ead. — 357) scribit: ead. — 358) Apoc. ib. v. 5. — 359) ib. v. 10. — 360) ib. v. 13. — 361) ib. c. 3. v. 3. — 362) et prima opera fac: Ed. Bas. — 363) crediderit et bapt. fuerit: Edd. coll. o. — 364) faciunt: ead. pr. Arg. — 365) Matth. c. 11. v. 13. — 366) ignoret, sub altera: Edd. Arg. Bas. — cf. C. 32. qu. 4. c. 6. — 367) legi: Edd. coll. o. pr. Lugd.

— 368) devenerunt: Edd. coll. o. — cf. 1 Cor. c. 10. v. 11. — 369) Psal. 25. v. 50. — 370) verba: et in — meum: omissa sunt in Ed. Bas. — 371) Psal. 50. v. 1. — 372) Domino: Edd. coll. o. — cf. 2 Reg. c. 12. — 373) Babyloniae: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. — cf. 2 Paral. c. 33. — 374) cf. D. 50. c. 20. — 375) Zach. c. 3. v. 3. — 376) Psal. 108. v. 6. — 377) qui — offenderunt (offenderant: Ed. Bas.) — intraverunt: Edd. coll. o. — cf. Num. c. 20. — 378) Iob. c. 15. v. 14. c. 4. v. 17. — 379) commemoraret: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — commemorat: Edd. rell. — 379) abest ab Ed. Arg. — ab op.: Edd. rell. — 380) vicit vtr: Edd. Lugd. II. III. — vicit: Edd. rell. pr. Lugd. I. — 381) enim: Edd. coll. o. — 382) Iob. c. 7. v. 1. — Miltia: Vulg. ib. — 383) De caelo etiam: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — cf. Esa. c. 14. v. 12. — 384) mittebatur: Edd. coll. o. pr. Arg. Lugd. II. — 385) Luc. c. 10. v. 18. — 386) Iob. c. 40. v. 11. — 387) add.: eius: Vulg. — Edd. coll. o. pr. Arg. — 388) irritatio: Edd. Par. Lugd. — 389) in extremo lib. 2. — 390) Transivimus: Ed. Bas. — 391) participationem: Ed. Arg. — 392) 1 Cor. c. 13. v. 2. seq.

CAP. XLI.

Apostolus, sciens, nonnullos diligere Deum, et in eo bono³⁹³) usque in finem non permanere³⁹⁴), mox addidit³⁹⁵): *his, qui secundum propositum vocati sunt*³⁹⁶), etc. (*Idem in eodem libro, cap. 6.*) §. 1. An adhuc et³⁹⁷) iste nolens corripere poterit³⁹⁸) dicere: Quid ego feci, qui³⁹⁹) non accepi⁴⁰⁰)? quem constat⁴⁰⁰) accepisse, et sua culpa quod acceperat amisisse. Possum, inquit, possum omnino, quando me arguis⁴⁰¹), quod ex bona vita in malam mea voluntate relapsus sum, dicere adhuc: Quid ego feci, qui⁴⁰²) non accepi? Accepi enim fidem, quae per dilectionem operatur, sed in illa usque in finem perseverantiam non accepi. *In eodem c. 9.*: §. 2. In⁴⁰³) bono illos volebat⁴⁰⁴) proculdubio permanere; erant utique⁴⁰⁵) in bono, sed in eo non permanserunt. *In eodem c. 13.*: §. 3. Propter huius utilitatem secreti credendum est, quosdam de filiis perditionis, non accepto dono perseverandi usque in finem, in fide, quae per dilectionem operatur, incipere vivere, et aliquandiu fideliter et iuste vivere, et postea cadere etc.

Gratian. *Multa similia de reprobis in evangelio etiam*⁴⁰⁶): Qui perseveraverit usque in finem, etc. *In eodem*⁴⁰⁷): Iterum homo iste incipit, etc.

C. XLII. Idem Augustinus in eodem lib. de corrupt. et gratia, c. 8.⁴⁰⁸)

Mirandum est, quare Deus quibusdam filiis perditionis det fidem operantem per dilectionem, nec det in ea perseverantiam.

Gratian. *Item illud evangelii*⁴⁰⁹): Non qui coeperit, sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

C. XLIII. Item Gregorius lib. VIII. Moralium, cap. 35.⁴¹⁰)

Multi bene incipiunt, qui in malo vitam finiunt.

Gratian. *Non autem bene incipit qui nunquam ex caritate operatur. Quod si ex caritate aliquando aliquid agit, et caritatem aliquando in ipso necesse est esse.*

V. Pars. §. 1. *Illud autem Gregorius*⁴¹¹): Qui seduci quandoque non reversuri possunt etc., non de omnibus generaliter reprobis, sed de hypocritis specialiter intelligendum est. Quod ex verbis eiusdem evidenter datur intelligi. Quum enim quaestionem proposuisset, cur misericors Deus ista fieri permittat, ut Leviathan⁴¹²) seu nunc per suggestiones callidas, sive tunc per damnatum illum, quem replet, hominem, vel solis sibi radios, id est doctos quosque sapientesque subiciat, vel aurum, hoc est viros sanctitatis claritate fulgentes, quasi lutum sibi vitii coinquinando substernat, mox in eiusdem quaestionis solutione supposuit, dicens⁴¹³):

CAP. XLIV.

Citius ad hoc respondemus, quia aurum, quod pravis eius persuasionibus quasi lutum sterni potuerit, aurum ante Dei oculos nunquam fuit. Qui enim seduci quandoque non reversuri possunt, quasi habitam sanctitatem ante oculos hominum videntur amittere, sed eam ante oculos Dei nunquam habuerunt. Saepe namque homo multis occulte peccatis involvitur, et in una aliqua virtute magnus videtur, quae ipsa quoque virtus inanescens deficit, quia, dum innotescit hominibus, proculdubio laudatur, eiusque laus⁴¹⁴) inhianter appetitur; unde fit, ut et ipsa virtus ante Dei oculos virtus non sit, dum abscondit quod displicet, prodit quod placet. Quae itaque esse merita apud Deum possunt, quando et mala occulta sunt, et bona publica⁴¹⁵)? Plerumque enim, sicut diximus, latet superbia, et castitas innotescit. Atque ideo ostensa diu caritas⁴¹⁶) circa vitae

finem perditur, quia cooperta superbia usque ad⁴¹⁷) finem incorrecta⁴¹⁸) retinetur. Alius eleemosynis vacat, propria distribuit, sed tamen multis iniustitiis servit, vel fortasse linguam in detractionibus exercet, et fit plerumque, ut is, qui misericors fuerat, iuxta vitae suae terminum rapacitatis et crudelitatis stimulis inardescat. Quod valde iusto⁴¹⁹) iudicio agitur, ut perdat⁴²⁰) ante homines unde hominibus placuit, qui hoc, unde Deo displicuit, corrigere nunquam curavit. Alius patientiae studet, sed dum invadere aliis, et servare in corde malitiam non cavet, fit quandoque impatiens, quia⁴²¹) diu latuit dolens. Hi itaque et per aliquid aurum sunt, et per aliquid lutum sunt. Atque hoc aurum quasi lutum sternitur, quando occultis peccatis exigentibus etiam virtus, quae publice claruerat, dissipatur. §. 1. Sed operae pretium credimus, si in his virtutem superni ordinis subtilius perpendamus. Saepe enim omnipotens Deus occulta quorundam⁴²²) mala diu⁴²³) tolerat, ut⁴²⁴) aperta eorum bona electorum suorum usibus profutura dispenset. Nam nonnulli, mundum nequam funditus deserentes, non perseveraturi angustum iter arripiunt, sed ad quaerendam angustam viam exemplo suo eos, qui perseveraturi sunt, accendunt. Unde plerumque contingit, ut ipsum hoc, quod bene videntur vivere, non sibi, sed solis potius electis vivant, dum exemplis suis ad bene vivendum studia perseveratos alios non perseveraturi provocant. Saepe enim quosdam videmus viam⁴²⁵) ingredi, ad locum propositum festinare, quos alii, quia euntes conspiciunt, sequuntur, eundemque locum pariter petunt; sed fit plerumque, ut irruente aliquo implicationis articulo post se redeant qui praebant, et hi ad locum perveniunt, qui sequebantur. Ita nimirum sunt⁴²⁶) qui non perseveraturi⁴²⁷) viam sanctitatis arripiunt. Idcirco enim virtutis iter non perventuri⁴²⁸) inchoant, ut eis, qui perventuri sunt, viam⁴²⁹) qua gradiantur⁴³⁰) ostendant, quorum etiam casus utilitate non modica electorum pro vectibus servit, quia illorum lapsum dum conspiciunt, de suo statu contremiscunt, et ruina, quae illos damnat, istos humiliat. Discunt enim in superni adiutoris⁴³¹) protectione confidere, dum plerosque conspiciunt de suis viribus⁴³²) praesumentes⁴³³) cecidisse. Quando ergo bene agere videntur reprobi, quasi planum iter electis sequentibus monstrant. Quando vero in lapsum nequitiae corrumpunt, electis post se pergentibus quasi cavendam superbiae foveam ostendunt.

Gratian. *Quod vero reprobi negantur comedere panem, qui de coelo descendit, vel bibere aquam vivam*⁴³⁴), non sic accipiendum est, ut a caritate penitus credantur alieni, sed ut in caritate radicem figere non intelligantur. Aliud est enim bibere vel manducare, atque aliud degustare. Unde in evangelio de Christo legitur⁴³⁵): Et quum gustasset, nbluit bibere. *Bibit ergo aquam vivam, et manducat panem, qui de coelo descendit, qui in caritate radicem figit; degustat, quae ea aliquatenus communicat, a qua postea delinquendo recedit. De quibus Apostolus dicit*⁴³⁶): Impossibile est, qui semel illuminati sunt, et gustaverunt donum coeleste, et post haec omnia prolapsi sunt, rursus renovari ad poenitentiam. §. 1. *Hinc etiam diabolus in veritate stetit, non in ea creatura esse negatur*⁴³⁷). Fuit enim in veritate conditus; sed, dum de se superbiendo praesumpsit, alienus ab ea factus est. *In veritate autem quomodo esse creatus perhibetur, si sine dilectione sui conditoris creatus esse probatur? Aut quomodo bonus a Deo conditus asseritur, si nihil divinae dilectionis in sui conditione acceperit? Quomodo ante superbiae motum sine vitio existit, si conditorem suum nullatenus dilexit? Aut quomodo par, sive excellentior ceteris creatus dicitur, si, non-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLI. u) Qui non accepi: Restitutus est hic locus ex originali, nam antea valde erat depravatus. Ac

tamen, quoniam haec sententiae valde mutilatae referuntur, operae pretium fuerit ad fontem adire.

Dist. II. C. XLI. 893) modo: Edd. coll. o. — 394) perseverare: ead. — 395) Rom. c. 8. v. 28. — 396) add. ex Vulg.: sancti: Edd. coll. o. — 397) abest ab lsd. pr. Bas. — 398) potest: Ed. Bas. — 399) quod: Edd. coll. o. — 400) non const.: Edd. Par. Lugd. — 401) arguit: orig. — 402) quod: Edd. coll. o. — 403) cf. infr. D. 4. c. 8. — 404) volebam — manere: Edd. coll. o. — 405) add.: illi: Ed. Bas. — 406) Matth. c. 10. v. 22. — 407) Non est inventum. — C. XLII. 408) Summatim collecta sententia. — 409) Matth. c. 10. y. 22. — C. XLIII. 410) Potius Glossa ord. in 3 Paral. c. 9. extr. — 411) infra cap. prox. — 412) Iob. c. 41. y. 21. — C. XLIV. 413) Lib. 34. Moral. c. 13. ad c. 41. Iob. — 414) favor: Edd. coll. o. — 415) publicata: Edd. Par. Lugd. I. — 416) castitas: Ed. Bas. — abest ab Edd. Arg. Nor. — 417) in: Edd.

coll. o. — 418) incorrupta: Ed. Bas. — 419) add.: Deo: Edd. Bas. Lugd. — 420) add.: etiam: Edd. coll. o. — 421) qui: orig. — 422) eorum: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 423) abest ab orig. — 424) et — dispensat: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 425) ad viam: ead. — 426) add.: illi: Edd. coll. o. pr. Bas. — 427) qui non perseverant, et: Edd. coll. o. — 428) perseveraturi: ead. pr. Arg. — 429) via: Ed. Lugd. II. — abest ab orig. et Ed. Lugd. III. — 430) gradiuntur: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 431) adiutorii: orig. — Edd. coll. o. — 432) virtutibus: Edd. coll. o. pr. Bas. — 433) abest ab Edd. Arg. Bas. Nor. — 434) cf. supra c. 14. — 435) Matth. c. 27. v. 34. — 436) Hebr. c. 6. v. 4. — 437) Ioan. c. 8. v. 44.

nullo eorum in amore Dei conditis, hic ab eius dilectione vacans factus est? Unde autem haec differentia inter bonos et malos angelos processit? Si ex creatore, iniustus videtur Deus, qui ante peccatum infert poenam, vel qui hoc punit, quod creando infudit. Si autem non ex creatore, quum non ex traduce, restat, ut ex propriae libertatis arbitrio vitium superbiae in angelicam naturam processerit. Bona ergo condita est, quae suo vitio a bono in malum commutata est. Sed quomodo bona esse potuit, si dilectione penitus caruit? Neque enim angelus nobis similis factus est, quos usque ad certum tempus aetatis infirmitas gravat, ut neque virtus, neque vitium ullum locum in nobis obtineat. Accipit ergo dilectionem in sui creatione, sicut et ceteri, de quibus dicitur⁴³⁸: Angelicae virtutes, quae in Dei amore perstiterunt. Non aut, quae diligere Deum coeperunt, sed: quae in eius amore perstiterunt, quae ex creatione diligere coeperant, ut principium divinae dilectionis omnibus credatur esse commune, perseverantia vero eorum tantummodo intelligatur, qui in retributione hoc accipere meruerunt, ut confirmati ulterius cadere non possent, et hoc de se certius scirent. Unde bene apud Moysen prius coelum, deinde firmamentum factum esse dicitur, quia nimirum angelica natura prius aequaliter subtilis in superioribus est condita, postea in persistentibus in amore sui conditoris mirabiliter confirmata. §. 2. Hinc etiam Gregorius in Moralibus multa de perfectione angelicae creationis replicans, caritate negat repletum, non ea penitus vacuum asserit, qua si penitus caruisset, nunquam ea, quae de eius excellentia dicuntur, convenienter de eo intelligi possent.

C. XLV. B. Gregorius lib. XXXII. Moral., c. 24. al. 18.

Principium enim (inquit B. Gregorius)⁴³⁹ viarum Dei Beemoth dicitur, quia nimirum, quum cuncta creans ageret, hunc primum condidit, quem reliquis angelis eminentiorem fecit. Huius primatus eminentiam conspicit Propheta, quum dicit: Cedri⁴⁴⁰ non fuerunt altiores illo in paradiso Dei; abietes non adaequaverunt summitatem eius; platani non fuerunt aequales⁴⁴¹ frondibus illius; omne lignum⁴⁴² paradisi Dei non est assimilatum illi et pulchritudini eius, quoniam speciosum fecit eum in multis, condensisque⁴⁴³ frondibus. Qui⁴⁴⁴ namque accipi in cedris, et abietibus, et platani possunt, nisi illa virtutum coelestium proceras celsitudinis agmina, in aeternae laetitiae⁴⁴⁵ viriditate plantata? Quae quamvis excelsa sunt condita, huic tamen nec praelata sunt, nec aequata, qui speciosus factus in multis, condensisque frondibus esse dicitur, quia praelatum ceteris legionibus tanta illum species pulchriorem reddidit, quanta ei⁴⁴⁶ supposita angelorum multitudo decoravit. Ista arbor in paradiso Dei tot quasi condensas frondes habuit, quot sub se positas superiorum spirituum legiones attendit. Qui idcirco⁴⁴⁷ peccans sine venia damnatus est, quia magnus sine comparatione fuerat creatus. Hinc ei rursus per eundem Prophetam dicitur⁴⁴⁸: Tu signaculum similitudinis Dei, plenus sapientia, et perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti. Multa enim de eius magnitudine locuturus, primo verbo cuncta complexus est. Quid namque boni non habuit qui⁴⁴⁹ signaculum Dei similitudinis fuit? De sigillo quippe annuli talis similitudo imaginaliter exprimitur, qualis in sigillo eodem essentialiter habetur. Et licet homo ad similitudinem Dei creatus sit, angelo tamen quasi maius aliquid tribuens, non eum ad similitudinem Dei condidit, sed ipsum signaculum Dei similitudinis dicit, ut, quo subtilior est in natura, eo in illo⁴⁵⁰ similitudo Dei plenius credatur expressa. §. 1. Hinc est, quod primatus eius potentiam adhuc insinuans idem Propheta subiungit⁴⁵¹: Omnis lapis pretiosus operimentum tuum, sardius, et topazius, et iaspis, chrysolitus, onyx, et berillus, saphirus, et carbunculus, et smaragdus. Novem dixit genera lapidum, quia nimirum novem sunt ordines angelorum. Nam quum per ipsa⁴⁵² sacra eloquia angeli, archangeli, throni, dominationes, virtutes, principatus, potestates, Cherubim et Seraphim aperta narratione memorantur, quanta sint superiorum civium distinctiones ostenditur; quibus tamen Be-

moth iste opertus fuisse describitur, quia eos quasi vestem ad ornamentum⁴⁵³ suum habuit, quorum dum claritatem transcederet, ex eorum comparatione clarior fuit. §. 2. De cuius⁴⁵⁴ illic⁴⁵⁵ adhuc descriptione subiungit⁴⁵⁶: Aurum opus decoris tui, et foramina tua in die, qua conditus es, praeparata sunt. Aurum opus decoris eius exstitit, quia sapientiae claritate canduit, quam bene creatus accepit. Foramina vero idcirco in lapidibus fiunt, ut vincula auro in ornamenti compositione iungantur, et nequaquam a se dissideant, quos interfusum aurum repletis foraminibus ligat. Huius ergo lapidis in die conditionis suae foramina praeparata sunt, quia videlicet capax caritatis est conditus, qua si repleti voluisset, stantibus angelis tanquam positus in regis ornamento lapidibus potuisset inhaerere. Si enim caritatis auro sese penetrabilem praeuisset, sanctis angelis sociatus in ornamento, ut diximus, regio lapis fixus maneret. Habuit ergo lapis iste foramina; sed superbiae⁴⁵⁴ vitio caritatis auro non sunt repleta. Nam quia⁴⁵⁵ idcirco ligantur auro, ne cadant, idcirco iste cecidit, quia etiam perforatus manu artificis amoris vinculis ligari contempsit. Nunc autem ceteri lapides, qui huic⁴⁵⁶ similiter fuerant perforati, penetranti⁴⁵⁷ se invicem caritate ligati sunt, atque hoc in munere, isto cadente, meruerunt, ut nequaquam iam de ornamento regio cadendo solvantur. §. 3. Huius principatus celsitudinem adhuc idem Propheta intuens adiungit⁴⁵⁸: Tu Cherub extensus⁴⁵⁹, et protegens in monte sancto Dei, et in medio lapidum ignitorum perfectus ambulasti. Cherub quippe plenitudo scientiae interpretatur, et idcirco iste Cherub dicitur, quia transcendisse cunctos scientia non dubitatur, qui in medio ignitorum lapidum perfectus ambulavit, quia inter angelorum corda caritatis igne succensa clarus gloria conditionis exstitit. Quem bene extentum ac protegentem dicit. Omne enim, quod extenti⁴⁶⁰ protegimus, obumbramus, et⁴⁶¹ quia comparatione claritatis suae ceterorum claritatem obumbrasse creditur, ipse extensus et protegens fuisse reperitur⁴⁶¹. Reliquos enim quasi obumbrando operuit, qui eorum magnitudinem excellentia maiore transcendit. §. 4. Quod ergo illic speciosus in multis frondibus, quod illis signaculum similitudinis, quod illic Cherub, quod illic protegens dicitur, hoc hic voce dominica Beemoth iste viarum Dei principium vocatur. De quo idcirco tam mira, in quibus fuit, et quae amisit, insinuat, ut⁴⁶² territo homini ostendat, qui ipse, si superbiat, de elationis suae culpa passurus sit, si feriendo illi parcere noluit, quem creando in gloriam tantae claritatis elevavit. Consideret ergo homo, quid elatus in terra mereatur, si⁴⁶³ et⁴⁶⁴ praelatus angelis angelus⁴⁶² in coelo de coelo in terram⁴⁶³ prosternerit.

VI. Pars. Gratian. Caritas autem, quae in adversitate deseritur, ficta, id est fictilis et fragilis, esse perhibetur, sicut fides, ex qua caritas procedit, ficta, id est fragilis, apud Apostolum esse negatur. Similiter caritas, quae in adversitate deseri potest, dicitur vera nunquam fuisse. Sicut enim Hieronymus contra Iovinianum scribit⁴⁶⁴: Omnis creatura sub vitio est, non quod omnis peccaverit, sed quia nulla est, quae peccare non possit. Posse autem peccare, ut Augustinus⁴⁶⁵ ait, non est aliquid posse, imo aliquid non posse. Unde ille solus vocatur omnipotens, qui hoc non potest, quia omnia potest, quae posse est aliquid posse. Sicut ergo eius comparatione, qui mutabilitatem nescit, omnis creatura vitiosa dicitur, quia mutabilitatis est capax, iuxta illud⁴⁶⁶: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens, et⁴⁶⁷: Astra non sunt munda in conspectu eius: sic comparatione eius creaturas, quae mutationem non recipit, omnis creatura, quae permutatur, non vera, sed vana esse probatur. Unde⁴⁶⁸ omnis homo mendax dicitur, et vanitatis similis factus. §. 1. Hinc etiam Ecclesiastes⁴⁶⁹: Cuncta, quae sub sole sunt, id est quae temporum vicissitudinem recipiunt, non tantummodo vanitas, quae omni creaturae ratione mutabilitatis inest, sed etiam vanitas vanitatum, varietate permutacionis, quam recipiunt, esse dicuntur. Sic ergo comparatione divinae caritatis nulla virtus vera probatur, aut comparatione eius, quae non deserit, illa, quae amittitur, vera esse negatur. Sicut au-

Dist. II. C. XLIV. 436) Gloss. ord. in c. 1. Gen. v. 6. = C. XLV. 439) Verba: inquit B. Greg.: obmissa sunt a Böhm. — cf. Iob. c. 40. v. 14. — 440) Esa. c. 2. v. 13. Ezech. c. 31. v. 8. — 441) aquae: Vulg. — orig. — 442) add.: pretiosum: Edd. coll. o. — 443) condensis: ead. — 444) Quid: ead. — 445) celsitudinis: Ed. Bas. — 446) et: ead. — orig. — 447) et idcirco: Edd. coll. o. — 448) Ezech. c. 28. v. 12. — 449) si: orig. — 450) illud: Edd. coll. o. — 451) Ezech. c. 28. v. 13. — 452) ornatum: orig. — 453) Ezech. lb. — 454) per superbiae vitium: orig. — 455) Nam-

que: Edd. coll. o. — 456) Mc: ead. — 457) penetrantes: ead. — 458) Ezech. c. 28. v. 14. — 459) extensus: Vulg. — orig. — Edd. coll. o. — 460) abest ab Ed. Par. — extente: Edd. Bas. Lugd. — extensum: Edd. rell. — 461) perhibetur: orig. — 462) pr. angelus: Ed. Bas. — pr. angelis: Edd. rell. — 463) de coel. in terr.: absunt ab orig. et Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. — 464) supra c. 40. — 465) lib. 15. de Trin., c. 15. — 466) Psal. 142. v. 2. — 467) Iob. c. 15. v. 15. — 468) Psal. 115. v. 11. et 143. v. 4. — 469) Eccl. c. 1. v. 2.

tem omnis creatura suo modo bona et vera esse dicitur, sic et caritas, quae deseritur, suo modo bona et vera esse monstratur: alioquin a nullo desereretur, si nullo modo in eo esset. Quod enim nullo modo vere est nullo modo deseri potest. Quod si aliquo modo vere deseritur, et aliquo modo id vere esse oportet.

DISTINCTIO III. GRATIANUS.

I. Pars. Haec de caritate breviter scripsimus propter eos, qui poenitentiam negant reiterari posse, asserentes, quod sicut caritas semel habita nunquam amittitur, ita poenitentia semel vere celebrata nulla sequenti culpa maculatur; si vero criminalis culpa illam aliquando sequitur, vera poenitentia non fit, nec veniam unquam a Domino impetravit. Quod ex definitione ipsius poenitentiae, et multorum auctoritatibus probare contendunt.

Ut enim Ambrosius ait in quodam serm. Quadragesimae¹⁾:

CAP. I.

Poenitentia est et mala praeterita plangere, et plangenda iterum non committere.

C. II. Idem in lib. II. de unica poenit., c. 10.²⁾

Reperiuntur³⁾ qui saepius agendam poenitentiam putant, qui luxuriantur in Christo. Nam si vere³⁾ agerent poenitentiam, iterandam postea non putarent; quia, sicut unum baptisma, ita et⁴⁾ unica⁴⁾ poenitentia. Verum praeteriti semper nos debet poenitere peccati: sed hoc⁵⁾ delictorum leviorum. At ego facilius inveni qui innocentiam servaverint⁶⁾, quam qui congrue egerint⁷⁾ poenitentiam.

C. III. Item Augustinus libro de dogmatibus ecclesiasticis, c. 54.⁸⁾

Satisfactio poenitentiae est peccatorum causas excidere, nec earum suggestionibus aditum indulgere.

C. IV. Idem in lib. de vera et falsa poenit., c. 8.⁹⁾

Poenitentia est quaedam dolentis vindicta, puniens in se quod dolet commississe. Et infra c. 19.: §. 1. Continue dolendum est de peccato: quod declarat ipsa dictionis¹⁰⁾ virtus. Poenitere¹¹⁾ enim est poenam tenere, ut semper puniat in se ulciscendo quod commisit peccando. Poena enim proprie dicitur laesio, quae punit et vindicat quod quisque commisit. Ille igitur¹²⁾ poenam tenet¹²⁾, qui semper punit quod commississe¹³⁾ dolet.

Gratian. Poenitentia itaque est vindicta semper puniens in se quod dolet commississe.

C. V. In eodem lib., c. 13.

Si Apostolus¹⁴⁾ etiam peccata per baptismum dimissa continue plorat, nobis etiam¹⁵⁾ super fundamentum Apostolorum positus quid praeter plorare restat? quid, nisi semper dolere in vita? Ubi enim dolor finitur, deficit et poenitentia. Si autem poenitentia finitur, quid relinquitur de venia? Tandiu enim gaudeat et speret de gratia, quamdiu sustentatur a poenitentia. Dixit¹⁶⁾ enim Dominus: Vade, et amplius¹⁷⁾ iam noli peccare. Non dixit: non¹⁷⁾ pecces, sed: nec voluntas peccandi in te oriatur. Quod quomodo servabitur, nisi dolor continue in poenitentia custodiatur? Hinc¹⁸⁾ semper doleat, et de dolore gaudeat, et de doloris poenitentia, si contigerit, semper doleat, et non sit satis, quod dolgat, sed ex fide doleat, et non semper doluisse doleat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. III. C. II. a) Reperiuntur: In originali est: Merito reprehenduntur qui saepius agendam poenitentiam putant, quia luxuriantur etc., ut sup. dist. 50. Si quis post. b) Ita et unica: Locus hic, qui ob glossas incur-

Dist. III. C. I. 1) Serm. 9. de Quadragesima. — Ivo Decr. p. 15. c. 1. Petr. Lomb. l. 4. dist. 14. — cf. infra c. 6. — C. II. 2) cf. D. 50. post c. 61. — Petr. Lomb. lb. — 3) add.: in Christo: Edd. coll. o. — 4) est: Ed. Bas. — 5) hic: ead. — 6) recte servaverit: Edd. coll. o. — 7) ageret: Ed. Arg. — egerit: Edd. rell. — C. III. 8) Non est Augustini. — C. IV. 9) Non est Augustini. — Petr. Lomb. lb. — 10) dilectionis: Ed. Bas. — 11) poenitentiae: ead. — 12) vindicat: orig. — Edd. coll. o. — 13) ipse: orig. — C. V. 14) Rom. c. 6. v. 3. — 15) abest ab Ed. Bas. — 16) Dicit: Edd. coll. o. — cf. Ioan. c. 8. v. 11. — 17) ne: Edd. coll. o. — 18) Sic: Ed. Arg. — Hic: Ed. Bas. — C. VI. 19) Prior cap. pars est ap. Aus. l. 11. c. 4. — 20) add.: quippe: Edd. coll. o. — 21) abest ab Ed. Bas. — 22) cf. supra c. 1. — 23) iterum: Edd. coll. o. pr. Arg.

C. VI. Item Gregorius in aestivum tempus, [id est homil. XXXIV. Evang.]¹⁹⁾.

Poenitentiam²⁰⁾ agere digne non possumus, nisi modum quoque²¹⁾ eiusdem poenitentiae cognoscamus. Poenitentiam quippe agere est et perpetrata²²⁾ mala plangere, et plangenda non perpetrare. Nam qui sic alia deplorat, ut tamen²³⁾ alia committat, adhuc poenitentiam agere aut dissimulat, aut ignorat. Quid enim prodest, si peccata quae luxuriae defleat, et tamen adhuc avaritiae aestibus anhelat? Item lib. IX. epist. 39. ad Theoctistam²⁴⁾. §. 1. Sunt²⁵⁾ qui dicunt, pauci temporis poenitentiam contra peccatum debere sufficere²⁶⁾, ut iterum liceat ad peccatum redire. Recte eos pastoris primi percudit sententia, qui ait²⁷⁾: Contigit illis illud veri proverbii: canis reversus ad suum vomitum, et sus lota in volutabro luti. Magna est enim contra peccatum virtus poenitentiae, sed si quis in eadem poenitentia perseveret. Et infra: §. 2. Poenitentiam vere agere est commissa plangere, et²⁸⁾ iterum plangenda declinare.

C. VII. Item Augustinus tract. CXXIV. in c. 21. Ioannis.

Productior est enim poena, quam culpa, ne parva putaretur culpa, si cum illa finiretur et poena. Ac per hoc vel ad demonstrationem debitaе miseriae, vel ad emendationem labilis vitae, vel ad exercitationem necessariae patientiae temporaliter hominem detinet poena, etiam²⁹⁾ quem iam ad damnationem sempiternam reum non detinet³⁰⁾ culpa. Et paulo post: §. 1. Ira Dei non est ut hominis, id est perturbatio concitati animi, sed tranquilla iusti supplicii constitutio.

C. VIII. Item Ioannes Os aureum in homilia de poenitentia³¹⁾.

Perfecta poenitentia cogit peccatorem omnia libenter sufferre. Et infra: In corde eius contritio est, in ore eius confessio, in opere tota humilitas. Haec est perfecta et fructifera poenitentia.

C. IX. Item Smaragdus in expositione regulae S. Benedicti, c. 4.³²⁾

Ille poenitentiam digne agit, qui quae commisit³³⁾ sic praeterita mala deplorat, ut futura iterum non committat. Nam qui plangit peccatum³⁴⁾, et iterum admittit peccatum, quasi si quis lavet laterent crudum: quia³⁵⁾ quanto magis laverit, tanto magis lutum facit.

C. X. Item Augustinus hom. XLI.³⁶⁾

Poenitentes (si tamen estis poenitentes, et non estis irridentes) mutate vitam, reconciliamini Deo, et vos³⁷⁾ cum catena pascetis. Qua, inquis, catena? Quae³⁸⁾ ligaveris in terra erunt ligata et in caelo. Audis ligaturam, et Deo putas facere imposturam? poenitentiam agis, genua figis, et rides et subsannas patientiam Dei? Si³⁹⁾ poenitens es, poenitet te; si non poenitet, poenitens non es. Si ergo poenitet⁴⁰⁾, cur facis quod male fecisti? si fecisse poenitet⁴⁰⁾, noli facere; si adhuc facis, certe non es poenitens.

C. XI. Item Isidorus lib. II. de summo bono, c. 16.⁴¹⁾

Irrisor est, non poenitens, qui adhuc agit quod poenitet, nec videtur Deum poscere subditus, sed subsannare superbus; canis reversus ad vomitum est poenitens ad peccatum. Multi enim lacrimas indesinenter fundunt, et peccare non desinunt. Quosdam accipere lacrimas ad poeni-

rentes non est emendatus, apud B. Ambrosium sic habet: ita una poenitentia, quae tamen publice agitur. Nam quotidiani nos debet poenitere peccati. Sed haec delictorum leviorum, illa graviorum. Facilius autem inveni etc.

— 24) Ep. 45. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — 25) Si autem dicunt: orig. — 26) recte suff.: Ed. Bas. — 27) Petri c. 2. v. 22: — 28) sed: orig. — sed iterum non comm. plangenda: Ed. Arg. — C. VII. 29) retinet: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — C. VIII. 30) cf. supr. Dist. I. c. 40. — C. IX. 31) cf. Isidor. de summo bono, l. 2. c. 13. — 32) quae comm.: abest ab Isid. — 33) add.: suum: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 34) quem — abest: Edd. coll. o. — C. X. 35) Non videtur Augustini esse. — Petr. Lomb. l. 4. dist. 15. — 36) add.: enim: orig. — 37) Matth. c. 16. v. 19. — 38) Si poenitentiam (patientiam: Ed. Bas.) agis, poenites, si non poenites (poenitet te: Ed. Bas.): Edd. coll. o. — 39) poenites: ead. — 40) poenites: Ed. Arg. — poeniteas: Edd. rell. pr. Bas. — C. XI. 41) Petr. Lomb. l. 4. dist. 14.

tentiam, et affectum poenitentiae non habere constat⁴²⁾, quia inconstantia mentis nunc⁴³⁾ recordatione peccati lacrimas fundunt, nunc vero reviviscente usu ea, quae fleverant⁴⁴⁾, iterando committunt. Esaias peccatoribus⁴⁵⁾ dicit: *Lavamini, mundi estote*. Lavatur⁴⁶⁾ et mundus est, qui et praeterita plangit, et flenda iterum non committit⁴⁶⁾. Lavatur, et non est mundus, qui plangit quae gessit, nec tamen⁴⁷⁾ deserit, sed⁴⁸⁾ post lacrimas ea, quae fleverat, repetit.

C. XII. *Item Augustinus in libro soliloquiorum*⁴⁹⁾.

Inanis est poenitentia, quam sequens culpa coinquinat. Vulnus iteratum sanatur tardius; frequenter⁵⁰⁾ peccans et lugens vix veniam meretur. Nihil prosunt lamenta, si replicantur peccata. Nihil valet veniam a malis poscere, et mala denuo iterare. Persiste ergo in confessione; esto in poenitentia fortiter confirmatus; vitam bonam, quam accepisti⁵¹⁾, tenere non desinas⁵²⁾; propositum bonae vitae conserva iugiter.

C. XIII. *Item Gregorius in Pastoralis part. III., admon. 31.*⁵³⁾

Qui admissa plangunt, nec tamen deserunt, considerare sollicite sciant, quia flendo inaniter se mundant qui vivendo se nequiter inquinant, quum idcirco se lacrimis lavant, ut mundi ad sordes redeant.

C. XIV. *Item ibidem.*

Qui admissa plangit, nec tamen deserit, paene⁵⁴⁾ graviori culpae se subiicit, quia⁵⁵⁾ ipsam, quam flendo impetrare potuit veniam, contemnit⁵⁶⁾.

C. XV. *Item ibidem.*

*Lavamini*⁵⁷⁾, mundi estote. Post lavacrum enim mundus esse negligit quisquis post lacrimas vitae innocentiam non custodit. Lavantur ergo, et⁵⁸⁾ nequaquam mundi sunt, qui commissa flere non desinunt, sed rursus flenda⁵⁹⁾ committunt.

C. XVI. *Item ibidem.*

Baptizatur⁶⁰⁾ quippe a mortuo qui mundatur⁶¹⁾ fletibus a peccato; sed post baptismum mortuum tangit⁶²⁾ qui culpam⁶³⁾ post lacrimas repetit.

C. XVII. *Item in Moralibus, lib. I. c. ult.*

Incasum quippe bonum agitur, si ante terminum vitae deseratur, quia et frustra velociter currit qui prius, quam ad metas veniat, deficit.

II. Pars. Gratian. *Sed verba definitionis non ad diversa tempora, sed ad idem tempus referuntur, videlicet, ut tempore, quo deflet mala, quae commisit, non committat quod adhuc eum flere oportet. Quod ex sequentibus verbis eiusdem auctoritatis datur intelligi, dum dicitur*⁶⁴⁾: Nam qui sic alia deplorat, ut tamen alia committat, adhuc poenitentiam agere aut dissimulat, aut ignorat.

Hinc Augustinus in *Enchiridio*, c. 70.⁶⁵⁾

CAP. XVIII.

Sane cavendum est, ne quisquam existimet infanda⁶⁶⁾ illa crimina, qualia qui agunt regnum Dei non possidebunt⁶⁷⁾, quotidie perpetranda, et eleemosynis quotidie redimenda. In melius quippe est vita mutanda, et per eleemosynas de peccatis praeteritis est propitiandus Deus, non ad hoc

emendus quodammodo, ut ea semper liceat impune committere. Nemini enim dedit laxamentum peccandi, quamvis miserando delectat iam facta peccata, si non satisfactio congrua negligatur.

C. XIX. *Item ibidem, c. 76.*⁶⁸⁾

Qui vult eleemosynam ordinate dare, a se ipso debet incipere, et eam sibi primum dare. Est enim eleemosyna opus misericordiae, verissimeque⁶⁹⁾ dictum⁷⁰⁾ est: *Miserere animae tuae placens Deo*. Propter hoc renascimur, ut Deo placeamus.

C. XX. *Item ibidem, c. 71.*⁷¹⁾

De quotidianis, brevioribus⁷²⁾, levibusque peccatis, sine quibus haec vita non ducitur, quotidiana oratio fidelium satisfacit. Eorum est enim dicere⁷³⁾: *Pater noster, qui es in caelis, qui iam taliter*⁷⁴⁾ patri regenerati sunt ex aqua et Spiritu sancto. Delet omnino haec oratio minima⁷⁵⁾ et quotidiana peccata, delet et illa, a quibus vita fidelium scelerate etiam gesta, sed poenitendo in melius mutata⁷⁶⁾ discedit, si, quemadmodum veraciter dicitur⁷⁶⁾: *Dimitte nobis debita nostra, quoniam non desunt quae dimittantur, ita veraciter dicatur: Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, id est, si*⁷⁷⁾ fiat quod dicitur, quia et ipsa eleemosyna est veniam petenti⁷⁸⁾ homini⁷⁹⁾ ignoscere.

C. XXI. *Item Pius Papa, epist. I.*⁸⁰⁾

Nihil prodest homini ieiunare, et orare, et alia religionis bona⁸¹⁾ agere, nisi mens ab iniquitate revocetur.

III. Pars. Gratian. *Ex persona huiusmodi poenitentis etiam illud Smaragdi intelligitur*⁸²⁾: Ille poenitentiam digne agit etc., et illud Augustini: Poenitentes etc., illud Isidori: Irrisor est, et non poenitens, et illud Esaias: *Lavamini et mundi estote. Item et illud Soliloquiorum: Inanis est poenitentia etc. Similiter et illud Gregorii: Qui admissa plangunt, et: Baptizatur a mortuo. Illud autem Ambrosii: Reperiuntur etc., non secundum generalem, sed secundum specialem consuetudinem ecclesiae de solenni poenitentia dictum intelligitur, quae apud quosdam semel celebrata non iteratur.*

Unde Augustinus scribit ad *Macedonium*, ep. LIV.⁸³⁾

CAP. XXII.

Quamvis caute et salubriter provisum sit, ut locus illius humillimae poenitentiae semel in ecclesia concedatur, ne medicina vilis minus⁸⁴⁾ utilis esset aegrotis, quae tanto magis salubris est, quanto minus contentibilis fuerit, quis tamen audeat dicere Deo: quare huic homini, qui post primam poenitentiam rursus se laqueis iniquitatis obstringit⁸⁵⁾, adhuc iterum parcis?

IV. Pars. Gratian. *Hac auctoritate et illud Ambrosii determinatur, et iterum peccatori per primam poenitentiam venia dari monstratur; alioquin nequaquam iterum parceret Deus, qui nec dum pepercisset*⁸⁶⁾. Satisfactio quoque poenitentiae, et⁸⁷⁾: Vade, et amplius noli peccare, eundem cum diffinitione intellectum habent. Illud autem, quod in libro⁸⁸⁾ de poenitentia dicitur, de perfecta est intelligendum. *Sicut enim caritas alia est incipiens, alia est proficiens, alia est perfecta: sic et poenitentia alia est incipientium, alia proficientium, alia perfectorum. Sicut autem caritati, licet nondum perfectae, in baptismo datur venia peccatorum, ut quamvis postea graviter aliquis sit peccaturus, tunc tamen in-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. c) Caput hoc non est inventum apud B. Augustinum; habentur tamen apud Isidorum (quem citat Magister) paene eadem in Dialogo, sive Synonymis, non longe ante cap. de castitate.

C. XX. d) Antea caput hoc citabatur ex Ioanne Chrysostomo. Restitutum est ex B. Augustino, quem citant Magister, et Ivo, et conc. Toletanum IV. c. 9.

Dist. III. C. XI. 42) cerno: Edd. coll. o. — 43) non: eaed. pr. Bas. — 44) fleverunt: Edd. coll. o. — 45) de pecc.: eaed. — ef. Esa. c. 1. v. 16. — 46) admittit: Edd. coll. o. — orig. — 47) abest ab orig. — 48) et: id. — Edd. coll. o. — C. XII. 49) Imo Isidorus, in extremo Synon. I. I. — Petr. Lomb. ib. — 50) frequens: orig. — 51) coepisti: id. — Ed. Bas. — 52) deseras: id. — ead. — C. XIII. 53) Ans. I. 11. c. 143. Petr. Lomb. ib. — C. XIV. 54) tanto: orig. — poenae: Edd. coll. o. — 55) quanto: orig. — 56) contemnit: Ed. Bas. — C. XV. 57) Esa. c. 1. v. 16. — 58) nec mundi: Edd. coll. o. — 59) flendo: eaed. pr. Lugd. III. — C. XVI. 60) Baptizantur: Edd. coll. o. — 61) mundant se: eaed. — 62) tangunt — repetunt: Ed. Bas. — 63) culpas: Edd. coll. o. — 64) supra ead. c. 6. — C. XVIII. 65) Ans. I. 11. c. 82. Ivo Decr. p. 17. c. 121. Petr. Lomb. ib. — 66) et nefanda: Ed. Bas. — nefanda: Edd. rell. pr. Arg. — 67) 1 Cor. c. 6. v. 9. — C. XIX. 68) Ivo

Decr. p. 17. c. 122. — 69) verisimile: Ed. Bas. — verissimae: Edd. rell. — 70) de qua dict. est: Edd. coll. o. — cf. Eccl. c. 30. v. 34. — C. XX. 71) Ivo Decr. p. 17. c. 122. Petr. Lomb. I. 4. dist. 16. — 72) brevibus: Ivo. — Edd. coll. o. — 73) Matth. c. 6. v. 9. — 74) taliter: orig. — Ivo. — 75) commutata: Edd. coll. o. pr. Bas. — 76) Matth. ib. v. 12. — 77) abest ab Iv. — 78) poenitentibus: Ed. Arg. — poenitentibus: Edd. rell. pr. Bas. — 79) omnino: Edd. coll. o. — C. XXI. 80) Cap. Pseudoisidori, cf. Caesarit (sive Eucherii) hom. 23. — Ans. I. 11. c. 8. Polyc. I. 3. t. 25. Petr. Lomb. I. 4. dist. 14. — cf. c. 23. D. 5. de cons. — 81) opera: Edd. coll. o. — 82) cf. supra c. 9. 10. 11. 15. 12. 13. 16. 2. — C. XXII. 83) cf. supra c. 62. D. 50. — 84) et min.: Ed. Bas. — vel min.: Edd. rell. — 85) adstringit: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 86) cf. supra c. 3. — 87) cf. ib. c. 5. — 88) ib. c. 4.

telligatur esse renatus, non aqua tantum (sicut Iovinianus tradidit), sed aqua et spiritu (sicut Hieronymus contra eum scribit): sic et incipientium poenitentiae venia non negatur, quae quaedam ratione perfecta potest dici, quia toto corde gemit et dolet, licet et alia ratione potest dici imperfecta, quia non usque in finem duratura. §. 1. Secundum primum modum perfectionis intelligitur illud Ioannis Oris aurei⁸⁹⁾: Perfecta poenitentia etc. Iuxta secundum modum perfectionis illud Augustini intelligitur⁹⁰⁾: Poenitentia est vindicta semper puniens in se quod dolet commisisse. Illud autem⁹¹⁾: Si poenitentia finitur, nihil de venia relinquitur, dupliciter intelligi potest. Si enim iuxta quorundam sententiam peccata dimissa redeunt, facile est intelligere, nihil de venia relinqui, quoniam peccata, quae prius erant dimissa, iterum replicantur. Sicut enim ille, qui ex iusta servitute in libertatem manumittitur, iterum vere liber est, quamvis ob ingratitude in servitutem postea revocetur: sic et poenitenti peccata vere remittuntur, quamvis ob ingratitude veniae eisdem postea sit implicandus. Si autem peccata dimissa non redeunt, dicitur nihil relinqui de venia, quia nihil relinquitur sibi de vitae munditia, et spe aeternae beatitudinis, quam cum venia assecutus est. Sicut enim argento perfecte purgato nihil sui decoris relinquitur, si sequenti aerugine foedatur, non tamen prima, sed sequenti sordidatur: sic expiato per poenitentiam nihil de venia dicitur relinqui, quum tamen iam non deletis, sed adhuc expiandis coinquinetur.

V. Pars. §. 2. Quod autem per poenitentiam non semel tantum, sed saepissime peccata remittantur, multorum auctoritate probatur.

Ait enim Hieronymus in epistola ad Rusticum de poenitentia:

CAP. XXIII.

Septies⁹²⁾ cadit⁹³⁾ iustus, et resurgit. Si cadit, quomodo iustus? si iustus, quomodo cadit? sed iusti vocabulum non amittit qui per poenitentiam semper resurgit. Et non solum septies⁹⁴⁾, sed septuagies septies delinquenti, si convertatur ad poenitentiam, peccata donantur. Cui⁹⁵⁾ plus dimittitur⁹⁶⁾, plus diligit.

Gratian. David quoque per poenitentiam adulterii simul et homicidii veniam impetravit.

De cuius poenitentia in eodem libro Hieronymus ait⁹⁷⁾:

CAP. XXIV.

Totam poenitentiam peccatoris ostendit Psalmus quinquagesimus, quando ingressus est David ad Bethaabee uxorem Uriae Ethaei, et a Nathan prophetante⁹⁸⁾ correptus⁹⁹⁾, respondit dicens¹⁰⁰⁾: Peccavi, statimque meruit audire: et Dominus abs te abstulit peccatum. Adulterio enim iunxerat homicidium, et tamen conversus ad lacrimas: Miserere, ait¹⁰¹⁾, mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Magnum enim peccatum magna indigebat¹⁰²⁾ misericordia. Unde iungit¹⁰³⁾ et dicit: Multam lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me, quoniam iniquitatem meam ego agnosco¹⁰⁴⁾, et delictum meum contra me est semper. Tibi soli peccavi, (rex enim erat¹⁰⁵⁾, alium non timebat,) et malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis, et vincas, quum iudicaris. Concluset¹⁰⁶⁾ enim Deus omnia sub peccato, ut omnibus miseretur. Tantumque profecit¹⁰⁷⁾, ut dudum peccator et poenitens transierit in magistrum, et dicat¹⁰⁸⁾: Docebo iniquos vias tuas, et impij ad te convertentur. Confessio enim et pulchritudo coram eo, ut qui¹⁰⁹⁾ sua confessus fuerit peccata,

et dixerit¹¹⁰⁾: Putruerunt¹¹¹⁾ et corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae, foeditatem vulnerum in sanitatis decorem commutet.

C. XXV. Item Ambrosius in Apologia David, c. 2.

Ille rex tantus ac potens ne exiguo quidem momento manere penes se delicti passus est conscientiam, sed praematura confessione atque immenso dolore reddidit peccatum suum Domino. Et infra: §. 1. Denique Dominum dolor intimi movit¹¹²⁾ affectus, ut Nathan diceret¹¹³⁾: Quoniam poenituit te, et Dominus transtulit peccatum tuum. Maturitas itaque veniae profundam regis¹¹⁴⁾ fuisse poenitentiam declaravit, quae tanti erroris offensam transduxerit¹¹⁵⁾. Et infra: §. 2. Sancti, qui consummare pium certamen gestiunt, et currere cursum salutis, sicubi forte ut homines corruunt, naturae magis fragilitate quam peccandi libidine, acriores ad currendum resurgunt, pudoris stimulo maiora reparantes certamina, ut non solum nullum attulisse existimetur lapsus impedimentum, sed etiam velocitatis incentiva cumulasse. Ergo si currentium non solvitur cursus, quum aliqui forte ceciderint¹¹⁶⁾, non luctantium contentio, sed inoffensa manent certamina, quin et plerique post unum aut alterum lapsum gratia maiore vicerunt: quanto magis agonem pietatis ingressi non debent unius prolapsionis offensione censi, quum beatus sit qui se potuerit¹¹⁷⁾ reparare post lapsum? Et infra c. 4.: §. 3. Quod peccavit, conditionis¹¹⁸⁾ est; quod supplicavit, correptionis¹¹⁹⁾; lapsus communis, sed specialis confessio. Culpam itaque incidisse naturae est, delesse¹²⁰⁾ virtutis. Et infra c. 13.: §. 4. Peccatum aut donatur, aut deletur, aut tegitur. Donatur per gratiam, deletur per sanguinem crucis, tegitur per caritatem; similiter et iniquitas, quae¹²¹⁾ aestimatur habitudo mentis iniustae, licet Ioannes in epistola eum, qui fecerit¹²²⁾ peccatum, et¹²³⁾ iniquitatem fecisse dixerit, sicut habemus scriptum¹²⁴⁾: Omnis, qui facit peccatum, et iniquitatem facit. Peccatum est iniquitas, quia in peccato ipso iniquitas est. Tamen, ut nobis videtur, peccatum est opus iniquitatis, iniquitas autem operatrix culpae aut¹²⁵⁾ delicti. Prius est ergo, ut ipsa iniquitas deleatur, excidatur radix, et seminarium peccatorum; mala tollatur radix, ne malos fructus ferat; aboleatur erroris omnis affectus, universa iniquitatum genera tollantur. Itaque quemadmodum intrans in animam sapientis disciplina imprudentiam tollit, et scientia ignorantiam: sic perfecta virtus iniquitatem, et remissio peccatorum delet omne peccatum.

C. XXVI. Idem in eodem libro c. 7.¹²⁶⁾

Illud¹²⁷⁾ vero quam mirabile¹²⁸⁾ est, quod angelo ferienti plebem se obtulit David¹²⁹⁾, dicens¹³⁰⁾: Grex iste quid fecit? fiat manus tua in me, et in domum patris mei. Quo facto statim dignus sacrificio iudicatus est qui absolute existimabatur¹³¹⁾ indignus. Nec mirum, si tali sua oblatione pro populo peccati sui adeptus est veniam, quum Moyses¹³²⁾, offerendo se Domino pro plebis errore, etiam plebis¹³³⁾ peccata deleverit¹³⁴⁾. Texit igitur peccata sua, an non? Sed¹³⁵⁾, quis hoc neget, quum hic ipse docuerit Propheta¹³⁶⁾, quod remittantur¹³⁷⁾ iniquitates, tegantur peccata, non imputentur a Domino? Peccatum remissum sibi esse docuit, sicut scriptum est¹³⁸⁾: Delictum meum¹³⁹⁾ agnosco¹⁴⁰⁾, et iniustitiam meam non operni. Dixi, pronuntiabo adversum me iniustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem¹⁴¹⁾ cordis¹⁴²⁾ mei. Dixit¹⁴³⁾: pronuntiabo, et veniam meruit ante, quam pronuntiaret;

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXV. e) Peccatum est: In originali vulgato legitur: omne peccatum est iniquitas; iniquitas autem opera-

trix culpae aut delicti. Plus est ergo etc.; sed melior visa est Gratiani lectio.

Dist. III. C. XXII. 89) ib. c. 8. — 90) ib. c. 4. — 91) ib. c. 5. — C. XXIII. 92) Prov. c. 24. v. 16. — 93) cadit — resurgit: Vulg. — 94) Matth. c. 18. v. 22. — 95) Luc. c. 7. v. 47. — 96) donatur: Edd. coll. o. — C. XXIV. 97) Petr. Lomb. I. 4. dist. 14. — 98) Propheta: Edd. coll. o. — 99) correctus: ead. pr. Bas. Lugd. I. — 100) abest ab orig. — cf. Reg. c. 12. v. 13. — 101) inquit: Ed. Bas. — cf. Psal. 50. v. 1. seqq. — 102) indiget: Edd. coll. o. — 103) subiungit: ead. — 104) agnosco: ead. — Vulg. — 105) eram — timebam: orig. — add.: altum non habebat super se: Edd. coll. o. pr. Bas. — 106) Rom. c. 11. v. 32. — 107) profecit: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — 108) et dic.: absunt ab Edd. Arg. Bas. — ait: Ven. I. II. — ait enim: Edd. rel. — cf. Psal. 50. v. 15. — 109) qua: Böhm. — 110) Psal. 87. v. 6. — 111) Computruerunt: Edd. coll. o. — C. XXV. 112) movet. — ubi: Ed. Bas. — 113) Reg. c. 12. v. 13. — 114) in rege: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 115) trans-

duxit: Ed. Bas. — 116) ceciderunt: orig. — Edd. coll. o. — 117) potuit: Ed. Bas. — potest: Edd. rel. — 118) conditio corruptionis: Ed. Bas. — 119) correptionis: Edd. coll. o. — 120) diluisset: ead. — orig. — 121) abest ab Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. — 122) fecit: Ed. Bas. — 123) abest ab Edd. Par. Lugd. — 124) Ioann. c. 5. v. 17. — 125) atque: Edd. coll. o. — C. XXVI. 126) Petr. Lomb. I. 4. dist. 14. — 127) Quam vero illud etiam admirabile: orig. — 128) admirabile: Edd. coll. o. — 129) abest ab Ed. Bas. — 130) 1 Paral. c. 21. v. 17. — 131) aestimabatur: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 132) cf. Exod. c. 32. — 133) et pl.: absunt ab orig. — 134) deleverit: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 135) Si quis enim: Ed. Bas. — 136) Psal. 31. v. 1. — 137) remittantur iniquitas: Ed. Bas. — 138) Psal. 31. v. 5. — 139) add.: ego: Ed. Bas. Lugd. II. VI. — 140) agnosco: Ed. Bas. — 141) iniquitatem: ead. — 142) peccati: Vulg. — Edd. coll. o. — 143) Si dix.: Edd. coll. o.

quanto magis, ubi de se pronuntiavit, dicens: *iniquitatem meam ego¹⁴⁴) agnosco¹⁴⁵)*, remissum est ei omne peccatum? licet specialiter de hoc *et* Nathan propheta respondit¹⁴⁶): *Et Dominus transtulit peccatum tuum*. Ergo remissionem¹⁴⁷) meruit iniquitatis, et texit caritate atque operuit peccata sua, et texit operibus bonis, nec imputandum¹⁴⁸) est ei peccatum, quia non fuit in eo dolus malitiae, sed lapsus erroris; deinde¹⁴⁹) quia non fuit improbitatis aestus, sed umbra mysterii, et tamen confesus est delictum suum, agnovit iniquitatem, vidit lavacrum, et vidit, et credidit; dilexit multum, ut nimia caritate tegere quemvis posset errorem.

VI. Pars. Gratian. *Ecce, cuius poenitentia hic commendatur, cui etiam venia per Prophetam data monstratur, quam graviter postea deliquerit, populi multitudo prostrata ostendit. Achab quoque (ut Hieronymus contra Iovinianum scribit) rex impiissimus, ut sententiam Dei subterfugeret, et everbio domus eius differretur in posteros, ieiunio impetravit et sacco.*

De quo ad eundem Rusticum scribit idem Hieronymus, dicens:

CAP. XXVII.

Achab rex impiissimus vineam Nabuthae cruore possedit, et, quum Iezabel, non tam coniugio sibi quam crudelitate coniuncta, Heliae increpatione corripitur; haec¹⁵⁰) dicit Dominus: *Occidisti et possedisti, et iterum: In loco, in quo linxerunt canes sanguinem Nabuthae, ibi lingent sanguinem tuum. Et Iezabel canes comedent ante muros Iezabel. Quod quum audisset Achab, scidit vestimenta sua, et posuit saccum super carnem suam, ieiunavitque et dormivit in cilicio. Factusque est sermo Domini ad Heliam, dicens: Quoniam reveritus est Achab faciem meam, non inducam malum in diebus eius. Unum scelus Achab et Iezabel; tamen¹⁵¹) converso¹⁵²) ad poenitentiam Achab poena differtur in posteros, et Iezabel in scelere perseverans praesenti iudicio condemnatur.*

CAP. XXVIII.

Item Ioannes Chrysostomus de reparatione lapsi, (epist. V. ad Theodorum lapsum) f).

Talis, mihi crede, talis est erga homines pietas Dei; nunquam spernit poenitentiam, si ei sincere et simpliciter offeratur. Etiam si ad summum quis perveniat malorum, et inde tamen velit reverti ad virtutis viam, suscipit, et libenter amplectitur; facit omnia, quatenus ad priorem revocet statum, et, quod est adhuc praestantius et eminentius, etiamsi non potuerit¹⁵³) quis explere omnem satisfaciendi ordinem, quantulamcunque tamen et quamlibet brevi tempore gestam non respuit poenitentiam; suscipit etiam ipsam, nec patitur quamvis exiguae conversionis perdere mercedem. Hoc enim mihi indicat Esaias, ubi de populo Iudaeorum talia quaedam dicit¹⁵⁴): *Propter peccatum nodice conturbavi eum, et percussi eum, et averti faciem meam ab eo; contristatus est, et ambulavit tristis, et sanavi eum, et consolatus sum eum. Evidentius autem nobis testimonium dabit etiam rex ille impius¹⁵⁵)*, qui cupiditatis suae quidem praedam uxoris nequitia quaesivit, sed peturbatus ipsius sceleris immanitate poenituit, et cilicio circumdatus facinus suum flevit, atque ita erga se Domini misericordiam provocavit, ut a cunctis eum absolveret peccatis. Sic enim ait Deus ad Heliam¹⁵⁶): *Vidisti, quomodo compunctus est Achab a facie mea? quia¹⁵⁷) flevit in conspectu meo, non inducam mala in diebus eius.*

C. XXIX. Item Gregorius in hom. X. super Ezechielem, in extremo.

Sicut¹⁵⁸) Achab rex iniquus a Propheta reprehensus, quum

contra se divinam sententiam audisset, pertinuit, et magno¹⁵⁹) moerore deprehensus¹⁶⁰) est, ita ut Prophetam suo Dominus diceret¹⁶¹): *Nonne vidiasti Achab humilitatum coram me? Quia igitur mei causa humiliatus est, non inducam malum in diebus eius. In quibus Domini verbis pensandum est, quomodo ei in electis suis moerore amaritudinis placeat¹⁶²)*, qui amittere timent Deum, si sic ei et reprobi¹⁶³) poenitentia placuit, qui timebat perdere praesens saeculum; aut quomodo ei grata sit spontanea afflictio pro culpis in eis, qui placent, si haec ad tempus placuit et¹⁶⁴) in eis, qui displicebant.

Gratian. *Ninivitas¹⁶⁵) quoque, quos Dominus in evangelio commendat, poenitentiam egerunt in praedicatione Iona, et ex misericordia Domini indulgentiam consecuti subversionis interitum subterfugere moruerunt. Sed qualiter post acceptam veniam Achab vixerit, textus libri Regum declarat, de quo etiam scribit Ambrosius¹⁶⁶)*, quod Iezabel uxor eius, cuius inflammabatur arbitrio, cor eius convertit, et nimis sacrilegis execrabilem fecit, et hunc poenitentiae eius revocavit affectum.

De Ninivitis autem in proemio Iona scribit Hieronymus¹⁶⁷):

CAP. XXX.

Sicut¹⁶⁸) ait Herodotus, Ninive a Rege Medorum subversa est, regnante apud Hebraeos Iosia. Unde patet, illam praedicante Iona ex poenitentia meruisse veniam, sed, quia postea¹⁶⁹) ad vomitum rediit, ex ira Dei subversam fuisse.

C. XXXI. Idem in prologo Naum¹⁷⁰).

Naum prophetam ante adventum regis Assyriorum, qui populum Israel captivum in suam¹⁷¹) regionem transtulerat, fuisse, Hebraeorum traditio confirmat. Siquidem in fine huius lectionis praedicti regis adventum idem Propheta annunciare monstratur. Sed quum habitatores Ninivae, Iona interitum civitatis praedicante, ne divina ira denunciatum interitum sustinerent, peccatorum et impietatis poenitentiam egissent, accepta Dei misericordia gravioribus se criminibus implicuerunt. Qua de causa memoratus Propheta, Spiritu sancto plenus iudicium Dei annuncians, ita est locutus¹⁷²): *Deus zelans et ulciscens Dominus est.*

VII. Pars. Gratian. *Item, quod frequenter venia poenitenti praestatur, testatur Augustinus in libro de poenitentia¹⁷³) scribens contra quosdam haereticos, qui peccantibus post baptismum semel tantum dicebant utilem esse poenitentiam.*

CAP. XXXII.

Adhuc instant perfidi, qui¹⁷⁴) sapiunt plus quam oporteat, non sobrii, sed excedentes mensuram. Dicunt enim: etsi semel peccantibus post baptismum valeat poenitentia, non tamen saepe peccantibus proderit iterata; alioqui remissio ad peccatum esset incitatio. Dicunt enim: quis non semper peccaret, si redire semper posset? Dicunt enim Dominum¹⁷⁵) incitatore mali, si semper poenitentibus subveniret¹⁷⁶), et etiam ei placere peccata, quibus semper praesto est gratia. Errant autem, imo constat ei multum peccata displicere, qui semper praesto est ea destruere. Si enim ea amaret, non ita semper destrueret, sed conservaret¹⁷⁷), atque ut sua munera foveret. Semper destruit peccata, quae invenit, ne solvatur quod creavit, ne corrumpatur quod amavit. Sumunt occasionem hypocritae isti ex factis Domini. Quem enim caecum¹⁷⁸) bis illuminavit? quem leprosum bis mundavit? quem mortuum bis suscitavit? non Lazarum, quem¹⁷⁹) dilexit; non filium vi-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXVIII. f) Versio haec, licet nonnihil discrepet ab ea, quae inter latina Ioannis Chrysostomi opera circum-

fertur, non tamen longe discedit a verbis graecis. Exstat enim hoc opusculum manuscriptum in bibliotheca Vaticana.

Dist. III. C. XXVI. 144) abest a Böhm. — 145) agnosco: Ed. Bas. — add.: et peccatum meum contra me est semper: ex Psal. 50. v. 5. Edd. coll. o. — 146) 2 Reg. c. 12. v. 13. — 147) et rem.: Edd. coll. o. — 148) imputatum: eaed. pr. Lugdd. — 149) Denique non: orig. — Edd. coll. o. — C. XXVII. 150) hoc: Ed. Bas. — ad eundem haec: Edd. rell. — cf. 3 Reg. c. 21. v. 19. seqq. — 151) Et (am.): Ed. Bas. — Sed tam.: Edd. rell. — 152) conversus: orig. — C. XXVIII. 153) poterit: Ed. Bas. — 154) Esa. c. 57. v. 17. sec. LXX. — 155) impiissimus: Ed. Bas. — 156) 3 Reg. c. 21. v. ult. — 157) et quia: Ed. Bas. — C. XXIX. 158) Sic: orig. — 159) in nuq.: Edd. coll. o. — 160) depressus: orig. — 161) 3 Reg. c. 21.

v. ult. — 162) complacuit: Ed. Bas. — 163) in reprobo: orig. — Edd. coll. o. — 164) et in illo, qui displicebat: id. — eaed. — 165) Ioa. c. 3. — 166) in libro de Nabuthe. — C. XXX. 167) Sensus, non ipsa Hieronymi verba. — 168) Hinc: Ed. Arg. — Sic, enim: Ed. Bas. — 169) post: Edd. Arg. Bas. — C. XXXI. 170) Neque hoc loco ipsa Hier. verba sunt relata. — 171) suas regiones: Edd. coll. o. — 172) Nahum c. 1. v. 2. — C. XXXII. 173) c. 5. libri de vera et falsa poen., qui August. perperam est tributus. — Petr. Lomb. l. 4. dist. 14. — 174) quoniam: Edd. coll. o. — 175) Deum: eaed. — 176) subvenit: eaed. pr. Lugdd. — 177) servaret: Ed. Bas. — 178) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 179) add.: prius: orig.

doae¹⁸⁰), quem miseratus matri reddidit; non filium¹⁸¹) dissipatorem legitur bis suscepisse; non filiam¹⁸²) Abrahæ bis a daemone liberasse. In nulla persona iteravit factum, docens, ut aiunt, non saepe a Domino fieri remedium. Dixit mulieri¹⁸³): *Vade, et amplius noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat*, promittens poenam, non amplius veniam. §. 1. Quod¹⁸⁴) autem multos caecos et diverso¹⁸⁵) tempore illuminaverit¹⁸⁶), et multos debiles confortaverit, ostendit in diversis illis eadem¹⁸⁷) saepe peccata dimitti, ut quem prius sanavit leprosum alio tempore illuminet¹⁸⁸) caecum. Ideo etiam tot sanavit¹⁸⁹) febricitantes, tot¹⁹⁰) languidos, tot claudos, caecos, et aridos, ne desperet¹⁹¹) de se peccator; ideo non scribitur¹⁹²) aliquis¹⁹³) nisi semel sanatus, ut quisque timeat mergi¹⁹⁴) peccato. Videmus adhuc quotidie in ecclesia saepe febricitantes, saepe languidos, saepe passionibus captos saepe liberari, ut appareat toties opus miserantis, quoties confessio fit poenitentis. Quomodo enim corpus, quod vilius est et ab ipso dissimilius, saepe sanaret, et animam digniorem et redentam non toties liberaret? Medicum¹⁹⁵) se vocat, et non sanis, sed male habentibus opportunum. Sed qualis hic medicus, qui malum iteratum nesciret curare? Medicorum enim est centies infirmum *visitare, centies* curare. Qui ceteris minor esset, si aliis possibilia ignoraret, memor est sui, qui dicit¹⁹⁶): *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat*. Quem enim peccatorem exclusit¹⁹⁷)? Et¹⁹⁸) quod omnibus promisit indulgentiam, aliis quoque promissionibus declarat. *Qui¹⁹⁹) me confessus fuerit coram hominibus, id est omnis quantumcumque²⁰⁰) et quotiescunque peccator, cuiuscunque ordinis, etiamsi fuerit sacerdos, confitebor et ego eum coram²⁰¹) patre meo*. Nam *qui²⁰²) invocaverit nomen Domini, (id est secundum quod nominatur Dominus, id est qui invocaverit²⁰³) eum ad se serviendo, non²⁰⁴) contradicendo, ut forsitan saepe fecit,) omnis (id est quicumque sit ille peccator,) salvus erit*. Semem enim animam iste promissor saturavit bonis, etiam sedentem²⁰⁵) in tenebris et umbra mortis, nullam excipiens animam. §. 2. Hunc magistrum intellexerat²⁰⁶) discipulus ille, qui Corinthios per epistolas suas voluit corrigere, et, ut ipse testatur, ter in liberis *suis* eos correxit. Oportebat enim, ut quoties videret²⁰⁷) eos cadere, toties iuvaret²⁰⁸) eos resurgere. Memor enim erat illius, qui dixerat²⁰⁹): *Quorum remisseritis peccata, remittuntur eis*. Scimus autem²¹⁰), et primos patres, et in omni tempore ecclesiam Dei semper usque²¹¹) septuagies septies (quod est semper peccata remittere²¹²). Quam potestatem isti ab ecclesia *Dei* conantur auferre. Oportet enim sic ecclesiam²¹³) credere, quae²¹⁴) confitetur se saepe²¹⁵) peccare. Negant enim veritatem seducti s), qui se absque peccato audent iactare. In²¹⁶) multis enim offendimus omnes, nec²¹⁷) infans unius diei absque peccato super terram esse potest. Quapropter eliminandus est ab ecclesia *iste error*, qui unquam²¹⁸) poenitentibus negat indulgentiam. Non enim inquirat quid Apostolus senserit, qui dixit²¹⁹): *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum*. Sciens²²⁰) enim, et iustis²²¹) peccata solere contingere, non se confirmabat absque peccato, qui se novit²²²) indissolubili vinculo caritatis Christo coniunctum²²³). Nisi enim sciret, saepe iustos ad

veniam venire, quomodo dubitaret, se peccare, qui se sciebat spiritum Dei habere, et intentione mundissima ei servire? Cur enim Dominus²²⁴) Petri pedes lavisset, et ecclesiam hoc idem docuisset, nisi quia (quoniam quotidiana est offensio) oportet, ut quotidiana sit remissio? Cur docuisset orantes dicere²²⁵): *Dimitte nobis debita nostra*, nisi ipse misericors perseveraret²²⁶), qui nos ab hac petitione non vult deficere?

C. XXXIII. Item Augustinus ad Macedonium, epist. LIV. h)²²⁷)

In tantum hominum iniquitas aliquando progreditur, ut etiam post actam poenitentiam, post altaris reconciliacionem, vel similia vel graviora committant. Et tamen Deus facit etiam²²⁸) super tales oriri solem suum, nec minus tribuit, quam antea tribuerat, largissima munera vitae et salutis; et quamvis eis in ecclesia locus humillimae²²⁹) poenitentiae non concedatur, Deus tamen super eos patientiae suae non obliviscitur. Ex quorum numero si²³⁰) quis nobis²³¹) dicat: *Aut date mihi eundem iterum poenitendi locum, aut desperatum me permittite, ut faciam quicquid libuerit, quantum meis opibus adiuvor, et humanis legibus non prohibeor, in scortis, omnique luxuria, damnabili quidem apud Dominum, sed apud homines perlosque etiam laudabili; aut, si me ab hac nequitia revocatis,* dicite, utrum mihi aliquid prosit ad vitam futuram, si in ista vita illecebrosissimae voluptatis blandimenta contemsero, *si libidinum incitamenta frenavero, si ad castigandum corpus meum multa mihi etiam licita et concessa subtraxero,* si me poenitendo vehementius quam prius excruciavero, si miserabilis ingenuero, si flevero uberius, si vixero melius, si pauperes sustentavero largius, si caritate, quae operit multitudinem peccatorum, flagravero ardentius: quis nostrum ita desipit, ut huic homini dicat: Nihil tibi ista proderunt in posterum; vade, saltem vitae huius suavitate perfruire²³²)? Avertat Deus tam immanem²³³) sacrilegii²³⁴) dementia²³⁵)

VIII. Pars. Gratian. Sive autem quis dicat, primam tantum poenitentiam post baptismum utilem esse, non sequentem, sive contendat quis, ultimam tantum veniam dari, non precedentem, semper tamen auctoritati adversatur, quae saepissime veniam poenitentis reponit. Quae autem sit vera poenitentia, cui venia nunquam negatur, et quae sit falsa, cui nunquam indulgentia promittitur, Adamantius et Iseychius super Leviticum testantur.

CAP. XXXIV. k)

Inter²³⁶) haec hircum, qui oblatum fuerat, exustum etc. Non peccare solius Dei est: emendare sapientis. Sed raro invenias²³⁷) qui se corrigat. Rara confessio peccati, rara poenitentia. Repugnat natura et verecundia, quia obnoxia est culpae omnis caro, et quisque erubescit peccatum confiteri, dum magis praesentia cogitat quam futura. Vult²³⁸) Moyses peccati vacuum reperire animam, ut exuvias erroris deponat, et culpae²³⁹) nuda sine sui pudore discedat. Sed²⁴⁰) irrationabilis impetus praevenit, et flamma celerrimi motus animam depascitur²⁴¹), *et* exurit eas innocentiam. Praeponderant enim futuris praesentia,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXII. g) Seducti: In originali est: *in se esse*, et videtur indicari locus in epist. Ioan. 1. c. 1.; sed ob glossam non est mutatum.

C. XXXIII. h) Locupletatum est duobus locis caput hoc ex originali.

Dist. III. C. XXXII. 180) cf. Luc. c. 7. — 181) Luc. c. 15. — 182) cf. Matth. c. 15. — 183) Ioan. c. 8. v. 11. — 184) Qui: orig. — 185) in d. v. — Edd. coll. o. — 186) illuminavit, — confortavit: Ed. Bas. — 187) eidem: ead. — 188) illuminavit: orig. — illuminaverit: Ed. Bas. — 189) salvavit: orig. — seqq.: febr., tot lang., tot: absunt ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 190) saepe lang., saepe cl.: Ed. Bas. — 191) desperaret: orig. — 192) describitur: Ed. Bas. — 193) aliquem — sanatum: Edd. coll. o. — 194) iungi: ead. pr. Lugdd. II. III. — orig. — 195) Marc. c. 2. v. 17. — 196) promissit: Edd. coll. o. — orig. — cf. Ezech. c. 33. v. 11. — 197) excludit: Ed. Bas. — 198) qui omn.: Edd. coll. o. — 199) Matth. c. 10. v. 32. — 200) quantumcumque: Edd. coll. o. pr. Bas. — 201) cor. p. meo: non leg. in Edd. Arg. Nor. — 202) quicumque: Edd. coll. o. — cf. Ioel. c. 2. v. ult. — 203) vocaverit: Ed. Bas. — 204) et non: Edd. coll. o. — 205) sedentes: orig. — cf. Luc. c. 1. v. 79. — 206) intellexit: Edd. coll. o. — cf. 1 Cor. c. 13. — 207) videbat: ead. — 208) tunc surgere: Ed. Bas. — 209) Ioan. c. 20. v. 23. — 210) quoque: Ed. Bas. — 211) usque in: ead. — 212) dimittere:

i) Dementia: Apud B. Augustinum sequitur cap. Quamvis, supr. ead. dist.

C. XXXIV. k) In hoc et sequenti capite afferuntur verba ipsa glossae ordinariae, quamvis multa sint accepta ex Origene Adamantio, et Iseychio.

Edd. coll. o. — 213) add.: *Dei*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 214) qui confitentur: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 215) abest ab Iisd. pr. Lugdd. — 216) Iac. c. 3. v. 2. — 217) Iob. c. 14. v. 1. — 218) nunquam: Ed. Bas. — 219) 1 Cor. c. 4. v. 4. — 220) Sentiens autem: Ed. Arg. — Sent. etiam: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — sciens etiam: Edd. Lugdd. — sciens enim iust.: Ed. Bas. — 221) iniustus: Ed. Arg. — 222) cognovit: Edd. coll. o. — 223) iunctum: ead. pr. Bas. — 224) cf. Ioan. c. 13. — 225) Matth. c. 6. v. 12. — 226) persuaderet: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — nobis perver.: Ed. Bas. — C. XXXIII. 227) scr. A. 414. — Petr. Lomb. l. 4. dist. 14. — 228) abest ab Ed. Bas. — 229) ille: orig. — 230) abest ab Ed. Bas. — 231) vobis: Edd. Arg. Nor. — 232) fruere: Edd. coll. o. — 233) inanem: ead. pr. Lugdd. II. III. — 234) sacrileganque: Edd. coll. o. — 235) sententiam: Ed. Bas. — C. XXXIV. 236) Levit. c. 10. v. 16. — 237) invenies: Ed. Bas. — 238) add.: etiam: ead. — enim: Edd. rell. pr. Arg. — 239) culpa: Ed. Bas. — 240) add.: ubi: Edd. coll. o. — 241) exurit, depascitur: ead. pr. Bas.

seriis iucunda, et laeta tristibus, et praepropera²⁴²) tardioribus. Velox enim iniquitas, quae ad nocendum occasionem suggerit; lenta virtus et cunctatrix ante iudicat, quam incipit²⁴³), quid decorum, quid honestum; iniquitas omnia praecipitat. Pigra vero²⁴⁴) et verecunda poenitentia, quae²⁴⁵) praesentium pudore premitur. Solis²⁴⁶) enim intendit futuris, quorum spes sera, *et* tardus²⁴⁷) fructus. Interim praecurrit impudentia²⁴⁸), et spe praesentium poenitentia excluditur, et affectus eius exuritur et aboletur. Quae rit eam lex, et non invenit, exusta²⁴⁹) est enim fervore²⁵⁰) et fumo iniquitatis. Inde irascitur, et dicit, devorandam fuisse poenitentiam in sancta²⁵¹) sanctorum; sacerdotes quasi segnes increpat. §. 1. Respondet Aaron, providum debere esse sacerdotale iudicium, nec male sanae conscientiae facile esse credendum id muneris, ne fiat *novissimus* error peior²⁵²) priore. Vase enim foetido vel oleum vel vinum facile corrumpitur. Quomodo autem poterat, ubi ignis alienus erat, peccatum exuri in²⁵³) conspectu Domini, cui *cuncta²⁵⁴) aperta sunt? quasi dicat: non placet Deo qui iniustitiam corde²⁵⁵) inclusam²⁵⁶) tenet, et se poenitentiam agere perhibet. Ignis alienus libido, avaritia, et omnis prava cupiditas. Hic ignis exurit, non mundat. In quibus enim est, si offerant in conspectu Domini, ignis eos coelestis absumit, sicut Nadab²⁵⁷) et Abiu cum his, quae pro peccato fuerant oblata. §. 2. Qui ergo mundari vult ignem alienum removeat, et illi igni se offerat, qui culpam exurit, non hominem. Hic²⁵⁸) ignis siccavit haemorrhoidis sanguinem perfluentem; hic²⁵⁹) siccavit culpam latronis. Ignis²⁶⁰) enim consumens est; sanat²⁶¹) *enim* simpliciter et pure confitentes. Iudas inquit²⁶²): *Peccavi, tradens sanguinem iustum*; sed in pectore habuit ignem alienum, quo inflammante currit ad laqueum. Indignus autem remedio fuit, quia non pura mente poenituit. Culpam vero²⁶³) eius non auferunt sacerdotes, qui dolose offert²⁶⁴), nec in eo possunt epulari, quorum cibus est peccatorum remissio. Unde verus sacerdos ait²⁶⁵): *Meus cibus est, ut faciam voluntatem patris²⁶⁶)*, id est, ut peccatores conversi et poenitentes salventur. Non est enim acceptum Deo sacrificium, nisi verum et sincerum.

C. XXXV. Item Isychius lib. II. ad c. 10.
Levitici²⁶⁷).

Inter haec²⁶⁸) hircum, qui²⁶⁹) oblatus fuerat etc. Quia omne peccatum per poenitentiam deletur, et qui praedictum peccatum alterius doctrinae et blasphemiae commiserunt salvati non sunt, causam mortis eorum Legislator exponit: *Inter haec²⁷⁰) hircum, qui oblatus fuerat etc.* Quia scilicet non comederunt filii Aaron quod pro peccato erat in loco sancto, id est, poenitentiam commissi peccati in ecclesia peragi non fecerunt, quibus hoc praeceptum est, quos Christus in ecclesia vicarius *suos* constituit. Ipse enim²⁷¹) oblationis suae sanguinem, quae pro nostro sanguine oblata est, in sanctum, id est in coelum, in conspectu patris²⁷²) obtulit. Debet autem comedi hoc sacrificium²⁷³) in loco

sancto, scilicet in ecclesia, in propitiationem peccatorum. Unde addit: *quemadmodum praeceptum est mihi, *id est, quemadmodum* praecepti²⁷⁴) et mandavi. Moyses enim²⁷⁵) gerit personam Christi. Exustum reperit, quia in Spiritum sanctum peccaverant; ab intelligibili igne²⁷⁶) Spiritus sancti oblatio pro poenitentia ablata est. Voluntarie enim²⁷⁷) peccantibus non relinquitur hostia pro peccato. Nam sicut vera poenitentia veniam promeretur, ita simulata Deum irritat, quia²⁷⁸) Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum. Hoc²⁷⁹) autem sancti Patres irremissibile peccatum et blasphemiam in Spiritum sanctum dixerunt, in²⁸⁰) sceleribus usque ad²⁸¹) finem vitae perseverare, de salute sui²⁸²) desperare, et de potentia et misericordia redemptoris²⁸³) diffidere.*

C. XXXVI. Item Ioannes Os aureum, hom. XXXI.
in c. 12. epistolae ad Hebraeos.

Iudas²⁸⁴) poenituit, sed male; laqueo namque se suspendit; poenituit etiam Esau²⁸⁵), sed male; magis *autem* iste neque poenituit. Lacrimae quippe *illae* non erant poenitentiae, sed animi violentiae, et indignationis internae²⁸⁶). Quod *ex* eius operibus aperitur. *Et infra: §. 1. Non igitur negemus, *obsecro*, peccata nostra, neque nos impudentia duros efficiat. Sponte nostra peccata puniamus, ne pendamus non sponte supplicia. Audivit Cain a Deo²⁸⁷): Ubi est Abel frater tuus? et dixit: Nescio, numquid *nam* custos fratris mei sum ego? Vides, quomodo ex hoc peccatum²⁸⁸) reddiderit gravius? Verum non ita pater eius audiens: Adam ubi es? dixit: *Audivi vocem tuam Domine, et timui, quoniam nudus sum, et abscondi me.* Magnum *bonum* est, ut quis peccata sua agnoscat, et memoriam eorum perseveranter retineat. Nullum invenitur delictorum tale remedium, sicut eorum continuata memoria.*

C. XXXVII. Item Ambrosius in lib. II. de poenitentia, c. 11.

*In²⁸⁹) salicibus, inquit, in medio eius suspendimus organa nostra. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? Si enim caro menti repugnat, nec subdita est animi gubernaculo et mentis imperio, aliena est terra, quae non domatur exercitio cultoris, et²⁹⁰) ideo non potest fructus²⁹¹) caritatis poenitentiam pacis^m) afferre. Melius est ergo tunc quiescere, quam²⁹²) exercere non queas²⁹³) opera poenitentiae, ne in ipsa poenitentia fiat quod postea indiget poenitentia. Quae si semel fuerit usurpata, nec iure celebrata, nec prioris fructum obtinet, et aufert usum posterioris. Sane et quum caro repugnat, mens ad Dominum²⁹⁴) debet esse intenta, et, si opera non sequuntur, fides non deseraturⁿ); et, si impugnant *vel* carnis illecebrae vel potestates adversariae, maneat mens Deo dedita. Tunc enim maxime urgemur^o), quum caro cedit, et sunt qui vehementer incumbant, miserae animae quaerentes omne auferre praesidium. Unde illud est²⁹⁵): *Exinanite,**

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXVI. l) Animi violenti: Graece est: *ἀλλὰ ἐπιθελος καὶ θυμοῦ μάλλον, καὶ δεικνύσι τὰ ἐξῆς*; id est: *Sed potius contumeliosus impetus et iracundiae, idque ostendunt quae secuta sunt.* Vetustus codex habet: *πίστος καὶ θυμοῦ*, quae duae voces coniunguntur etiam a B. Paulo in epistola ad Ephesios c. 4. Sunt autem nonnulla in hoc capite partim ex manuscriptis Gratiani codicibus, partim ex ipso originali emendata.

C. XXXVII. m) Poenitentiam pacis: In multis

vetustis legitur: *poenitentiae et pacis* *), in originali autem impresso: *patientiam pacis.*

n) Fides non deseratur: In aliquot manuscriptis est: *fides non deserat*; in vetustioribus B. Ambrosii operum editionibus: *fides desideret*; in recentiori Parisiensi: *fides deserviat.*

o) Urgemur: In nonnullis vetustis legitur: *urgetur, quum caro non credit* **).

Dist. III. C. XXXIV. 242) *properata*: ead. pr. Bas. — 243) *incipiat*: ead. pr. Arg. — 244) *ergo*: Edd. coll. o. — 245) *quia*: Ed. Bas. — 246) *Solum*: ead. — 247) *tardior*: Edd. coll. o. — 248) *impudicilla*: Ed. Arg. — 249) *combusta*: Edd. coll. o. — 250) *in ferv.*: ead. pr. Bas. — 251) *sanctis*: Ed. Bas. — 252) *detior*: Edd. coll. o. — 253) *et in*: ead. — 254) *omita*: ead. pr. Bas. — 255) *in cord.*: Ed. Bas. — 256) *conclusam*: ead. — 257) *Levit. c. 10.* — 258) *Marc. c. 5.* — 259) *add. signis*: Ed. Bas. — cf. Luc. c. 23. — 260) *add. qui*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 261) *qui san.*: Ed. Bas. — 262) *Matth. c. 27. v. 4.* — 263) *ergo*: Edd. coll. o. — 264) *se offert*: ead. — 265) *Ioan. c. 4. v. 34.* — 266) *patr. met.*: Edd. coll. o. — *add. qui in caelis est*: ead. pr. Arg. Bas. Nor. — C. XXXV. 267) *cf. Gloss. ord. in Levit. c. 10. v. 16.* — 268) *hoc*: Ed. Bas. — 269) *offeratur*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 270) *hoc*: Ed. Bas. — 271) *autem*: Edd. coll. o. — 272) *add. sul*: Edd. Lugdd. II. III. — 273) *add. vel sumi*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 274) *sic praec.*: Edd. coll. o. — *seqq.*: et

mand.: in solis Edd. Lugdd. II. III. leguntur. — 275) *ergo*: Edd. coll. o. — 276) *add. videlicet*: Edd. Lugdd. II. III. — 277) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — cf. Hebr. c. 10. v. 26. — 278) *Sap. c. 1. v. 5.* — 279) *Hic*: Ed. Bas. — 280) *et in*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 281) *in*: Ed. Bas. — 282) *sua*: ead. — *verba: de sal. sui desp.*: omitta sunt in Edd. Arg. Nor.; in reliquis pr. Bas. relecta sunt ad capituli exitum. — 283) *Dei et red.*: Edd. Arg. Nor. Bas. Ven. I. — *Dei red.*: Edd. rell. — C. XXXVI. 284) *Matth. c. 27.* — 285) *Gen. c. 27.* — 286) *add. al. infernae*: Ed. Arg. — 287) *Gen. c. 4. v. 9.* — 288) *peccato operatus est; nonne et pater eius similiter? Audiens enim et (abest ab Ed. Bas.) ipse Adam etc.*: Edd. coll. o. — cf. *Gen. c. 3. v. 9.* — C. XXXVII. 289) *Psal. 136. v. 1. et 4.* — 290) *et id.*: abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 291) *add. enim?* Ed. Bas. — *) *ita* Edd. coll. o. — 292) *quum exercere*: abest ab Edd. Lugdd. II. III. — *quam ex.*: Edd. rell. — 293) *Non quaeras*: Edd. coll. o. — 294) *Deum*: ead. — **) *cedit*: ead. pr. Lugdd. II. III. — 295) *Psal. 136. v. 7. seqq.*

exinanite²⁹⁶) usque ad fundamentum in ea. Quam miseratus David ait: *Filia Babylonis misera, misera*²⁹⁷) utique, quia Babylonis filia est²⁹⁸), quae Dei filia esse desivit, cui tamen medicum invitat, dicens: *Beatus, qui tenebit et allidet parvulos suos*²⁹⁹) ad petram; hoc est qui infirmas et lubricas cogitationes allidat³⁰⁰) ad Christum³⁰¹), qui omnes irrationabiles motus sui reverentia et disceptatione³⁰²) comminuat.

C. XXXVIII. *Item Hieronymus super Matthaeum, ad c. 27.*³⁰³).

Nihil Iudae profuit egisse poenitentiam^r), per quam scelus corrigere non potuit. Si³⁰⁴) quando frater sic peccat in fratrem, ut emendare valeat quod peccavit, potest ei³⁰⁵) dimitti; sin autem permanent opera, frustra voce assumitur poenitentia. Hoc est quod in Psalmo de eodem³⁰⁶) "infelicissimo Iuda" dicitur³⁰⁷): *Et oratio eius fiat in peccatum*, ut non solum emendare nequiverit prodicionis nefas, sed proprii homicidii scelus-addiderit.

C. XXXIX. *Item Leo Papa in sermone, qui incipit: Inter omnia, id est tertio de passione Domini*³⁰⁸).

Sceleratorum omnibus, o Iuda, et infeliciores exististi; quem non poenitentia revocavit ad Dominum, sed desperatio traxit ad laqueum. Expectasses consummationem criminis tui, et donec sanguis Christi pro "omnibus" funderetur peccatoribus, informis lethi suspendium distulisses.

IX. Pars. Gratian. *His auctoritatibus, quae sit vera, quae falsa ostenditur poenitentia, et falsae nulla indulgentia dari probatur; in quo illorum sententia destruitur, qua eum, qui pluribus irretitus fuerit peccatis, asseritur unius delicti poenitentia eiusdem veniam consequi a Domino sine alterius criminis poenitentia. Quod etiam multis auctoritatibus probare conatur. Quarum prima est illa Naum propheta*³⁰⁹): Non iudicabit Deus bis in idipsum. Sed quem sacerdos iudicat Deus iudicat, cuius personam in ecclesia gerit. Qui ergo a sacerdote semel pro peccato punitur, non iterum pro eodem peccato a Domino iudicabitur.

C. XL. *Item Gregorius super Ezechielem, hom. X. 9.*³¹⁰).

Pluit³¹¹) Dominus super unam civitatem, et super alteram non pluit, et eandem civitatem ex parte compluit, et ex parte aridam relinquit³¹²). Quum ille, qui proximum odit, ab aliis vitiis se corrigit, una eademque civitas ex parte compluitur, et ex parte arida manet, quia sunt, qui, quum quaedam vitia rescant, in aliis graviter perdurant.

C. XLI. *Item Ambrosius in XVIII. octonario Psal. 118.*³¹³)

Prima consolatio est, quia non obliviscitur misereri Deus; secunda per punitionem^r), ubi, etsi fides^s) desit, poena³¹⁴) satisfactio et relevat.

Gratian. *Item opponitur de Hieronymo, qui super Naum sentire videtur, quod, si fidelis^s) adulterando interficeretur, de adulterio non amplius a Deo puniretur. Item, si illa satisfactio non fuit, quam in adulterio vivens pro homicidio*

obtulit, quum adulterii eum poenituerit, utriusque et poenitentia imponenda erit; quod a ratione alienum ecclesiastica probatur consuetudine, quae pro eodem peccato (nisi reiteratum fuerit) nulli bis poenitentiam imponit. §. 1. Sed quod ei, qui crimen sibi reservat, de alio venia non praestatur, non solum praemissis probatur auctoritatibus Hesychie, Adamantii, Gregorii, Augustini, Smaragdii, Isidori, verum etiam alia auctoritate eiusdem Augustini in libro de poenitentia³¹⁵). Ait enim:

CAP. XLII.

Sunt plures, quos poenitet peccasse, sed non omnino, reservantes sibi quaedam, in quibus delectantur, non animadvertentes³¹⁶), Dominum³¹⁷) simul surdum et mutum a daemonio liberasse, per hoc docens³¹⁸), nos nunquam nisi de omnibus sanari. Si enim vellet ex parte peccata reservari, habenti³¹⁹) septem daemonia, "manente uno," proficere potuerat³²⁰) sex expulsis. Expulit autem septem, ut omnia crimina simul edicienda doceret. Legionem autem ab alio eiciens, neminem reliquit ex³²¹) omnia, qui liberatum possideret, ostendens, quod, etiamsi peccata sint mille, oporteret³²²) de omnibus poenitere. Laudatus³²³) est enim Dominus, quando³²⁴) eiecto daemonio locutus est mutus. Nunquam aliquem sanavit, quem omnino non liberavit³²⁵). Totum enim hominem sanavit in sabbato, quia et corpus ab infirmitate, et animam ab omni contagione liberavit, indicans poenitentem³²⁶) oportere simul dolere de omni crimine orto in anima et³²⁷) corpore. Scio enim Deum³²⁸) inimicum omni criminoso. Quomodo ergo qui crimen reservat de alio recipiet veniam? Sine amore Dei consequeretur veniam, sine quo nemo unquam invenit gratiam. Hostis enim Dei est, dum offendit perseveranter. Quaedam enim impietas infidelitatis est, ab illo, qui iustus et iustitia est, dimidiam sperare veniam. Jam³²⁹) enim foret sine poenitentia invenire gratiam. Poenitentia enim vera ad baptismi puritatem confitentem conatur adducere. Recte enim poenitens³³⁰) quicquid sordium post purificationem contraxit oportet ut abluat, saltem lacrimis mentis. Sed satis durus est cuius mentis dolorem oculi carnis nequeunt declarare; sed sciat culpabiliter se durum, qui deflet damna temporis, vel mortem amici, et dolorem peccati lacrimis³³¹) non ostendit. Non itaque est, ut quis excuset se non habere fontem lacrimarum, qui nonnunquam lacrimis ostendit dolorem temporalium³³²). Quem ergo poenitet³³³) omnino poeniteat etc.

X. Pars. Gratian. *Auctoritas illa Naum prophetae*³³⁴): Non iudicabit Deus bis etc., non indistincte ostendit omnia, quae temporaliter puniuntur, non ulterius a Deo punienda. Quamvis enim Sodomitas, Aegyptios, Israelitas in eremo super eundem locum dicat Hieronymus temporaliter a Deo punitos, ne in aeternum punirentur; non tamen de omnibus generaliter hoc intelligendum est; alioqui cuique sceleroso optandum esset, ut coelesti fulmine percussus, aut quis submersus, aut a serpentibus vulneratus pro peccatis suis definitus interficeret, ut aeternos cruciatus brevis et momentanea poena terminaret. Illud etiam Apostoli falsum esset, quod de

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXVIII. p) Egisse poenitentiam: Sic in glossa, ex qua videtur sumtum caput hoc; sed apud B. Hieronymum et Magistrum: *sera poenitentia*; apud eundem vero Magistrum paulo post legitur depravate: *emendare non valeat*.

C. XL. q) Similis summa verborum B. Gregorii est in glossa ordinaria ad c. 4. Amos, non tamen eadem omnino.

C. XLI. r) Punitionem: Antea legebatur: *compunitionem* *). Emendatum est ex glossa ordinaria (cuius ca-

put hoc est summa quaedam) et magis convenit cum sententia B. Ambrosii, cuius tamen locum integrum praestat accurate legere.

s) Fides: In glossa additur: *id est conscientia debiti*, et sic declarat Gratianus infra c. Quærat.

t) Fidelis: Sic est emendatum ex aliquot vetustis, B. Hieronymo, et Magistro. Nam antea legebatur: *infidelis* **), quemadmodum etiam infra ead. c. Quærat, et c. Ignis.

Dist. III. C. XXXVII. 296) abest ab Edd. Bas. Ven. I. II. — 297) verba: *mis. et: quia*: abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 298) add.: *anima: eaed. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 299) tuos: Vulg. — Ed. Lugd. III. — 300) illidat: Ed. Bas. — elidat: Edd. rell. — 301) ad petram, i. e. ad Christum: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 302) descriptione: Ed. Par. — discretionem: Edd. rell. — C. XXXVIII. 303) Petr. Lomb. I. 4. dist. 15. — 304) Sed: Ed. Bas. — 305) add.: *detulit*: Edd. coll. o. — 306) eo: eaed. — 307) Psal. 108. v. 7. — C. XXXIX. 308) Serm. 54. Ed. Baller. — 309) Nahum. c. 1. v. 9. sec. LXX. — C. XL. 310) Sensus, nec tamen ipsa verba. — Petr. Lomb. ib. — 311) Amos. c. 4. v. 7. — 312) relinquit: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — C. XLI. 313) cf. Gloss. ord. in Psal. 118. Sade (v. 137. seqq.). — *) in Edd. coll. o. leg.: *punitionem*. — 314) *poenitentia vel poena*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. —*

***) ita Edd. coll. o. — C. XLII. 315) Non est Augustini. — Petr. Lomb. ib. — Seqq. verba: *Ait enim*: ommissa sunt a Böhm. — 316) *advertentes*: Ed. Bas. — 317) *Deum*: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. Matth. c. 12. — 318) *docet*: Edd. coll. o. — 319) *habentem*: Ed. Bas. — 320) *potuit*: Edd. coll. o. — 321) *de*: eaed. — Marc. c. 5. — 322) *oportere*: Edd. Bas. Lugdd. — Böhm. — 323) *laudantibus*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — cf. Matth. c. 9. — 324) *quomodo*: Ed. Bas. — *quod*: Edd. rell. — 325) abest ab Ed. Bas. — 326) *poenitentes*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 327) *et in*: eaed. — 328) *Dominum*: Ed. Bas. — 329) *Nam quomodo* (abest ab Ed. Bas.) *sine vera poenitentia inveniret (invenit et: Lugdd. II. III.) gratiam*: Edd. coll. o. — 330) *poenitentes, et quic. — contraxerint, — abluat*: Ed. Bas. — 331) *in lacrym.*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 332) *amore temp.*: Edd. coll. o. — 333) supra c. 68. D. 1. — 334) c. 1. v. 9. sec. LXX.

prostratis in deserto in epistola ad Hebraeos scribens³³³) ait: Propter incredulitatem suam non intraverunt in terram promissionis. Ubi probatur, quod sicut merito suae infidelitatis requiem illam amiserunt, ita propter eandem infidelitatem veram requiem aeternae beatitudinis nullo modo intraverunt. §. 1. Intelligitur ergo illud Hieronymi de his tantum, qui inter ipsa flagella poenitentiam egerunt, quam, etsi brevem et momentaneam, tamen non respuit Deus; sicut et illud Prophetarum³³⁶): Non iudicabit Deus bis in idipsum, de his tantum intelligi oportet, quos praesentia supplicia in melius commutant, super quos non consurget duplex tribulatio. Qui autem inter flagella duriores et deteriores fiunt, sicut Pharaos, qui flagellatus a Domino durior factus est, praesentibus aeterna connectunt, ut temporale supplicium sit eis aeternae damnationis initium.

Unde Augustinus in Cantico Deuteronomii³³⁷):

C. XLIII.

Ignis³³⁸) succensus est etc. Hoc³³⁹) est, vindicta hic incipiet³⁴⁰), et ardebit usque ad extremam damnationem.

Gratian. Hoc contra illos notandum est, qui dicunt³⁴¹): Non iudicabit Deus bis in id ipsum, ad omnia pertinere flagella, quia quidam hic flagellis emendantur, alii et hic et in aeternum puniuntur, sicut Antiochus et Herodes. §. 1. Quod autem super eundem locum de adultero fidei Hieronymus sentire videtur, ex eiusdem verbis falsum esse probatur. Exemplo enim illius, qui Israelitas maledixerat, et qui ligna in sabbato collegerat, ostendit parva peccata brevibus et temporalibus suppliciis purgari, magna vero diuturnis et aeternis suppliciis reservari.

Ait enim in primum caput Naum³⁴²):

CAP. XLIV.

Quaerat hic aliquis, si fidelis³⁴³) deprehensus in adulterio decolletur, quid de eo postea fiat³⁴⁴). Aut enim puniatur, et falsum est hoc, quod dicitur³⁴⁵): Non vindicabit Dominus bis in idipsum in tribulatione; aut non puniatur, et optandum est adulteris, ut in praesentiarum brevi et cita³⁴⁶) poena frustrentur cruciatibus aeternis. Ad quod respondendum debemus³⁴⁷), Deum, ut omnium rerum, ita suppliciorum quoque scire mensuras, et non praeveniri sententia iudicis, nec illi in peccatorem exercendae dehinc poenae auferri potestatem, et magnum peccatum magnis diuturnisque iui³⁴⁸) cruciatibus; si quis autem punitus sit, ut ille in lege, qui Israeliticis³⁴⁹) maledixerat, et qui in sabbato lingua collegerat, tales postea non puniri, quia culpa levis³⁵⁰) praesenti supplicio compensata sit.

Gratian. Illud autem Gregorii³⁵¹): Pluit Dominus super unam civitatem etc., non ad criminis veniam, sed ad eius referendum est detestationem, ut ideo pars civitatis dicatur esse completa, quia crimen, quod dilexerat, detestari incipit, non quod eius veniam consequatur. Criminis autem detestatio pluvia vocatur, quia ex fonte divinae gratiae cordi nostro instillatur, ut vel sic quisque ad veram poenitentiam perveniat, aut eo minus a Deo puniatur, quo diuturniore delectatione peccati maius sibi supplicium accumulasset. Si vero ad indulgentiam criminis pluvia referatur, evangelicae sententiae contraria videbitur. Si enim propter fraternum odium etiam quae dimissa sunt replicantur ad poenam: multo magis quae non sunt dimissa ad vindictam reservari probantur. §. 1. Item, si secundum Augustinum³⁵²) arbitri suae voluntatis non potest inchoare novam vitam, nisi poenitentiam veteris vitae, quomodo ad novitatem indulgentiae perveniet qui odii vetustatem non deposuit? Ad detestationem ergo criminis, ut dictum est, non ad eius indulgentiam pluvia illa pertinere probatur. §. 2. Item illud Ambrosii³⁵³): Et si

fides desit, poena satisfacit, non de ea fide intelligitur, de qua dicitur³⁵⁴): Fides sine operibus mortua est, sed de ea, de qua Apostolus ait³⁵⁵): Omne, quod non est ex fide, id est omne, quod fit contra conscientiam, peccatum est. Deest ergo fides, quum non subest conscientia peccati. Sed quia delicta omnia nullus³⁵⁶) intelligit, est aliquando peccatum in homine, cuius non habet conscientiam. Unde Apostolus ait³⁵⁷): Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Cuius ergo peccati deest conscientia, illius poena, si patienter feratur, satisfacit, et relevat gravatum. Quod autem in fine obicitur³⁵⁸): Si satisfactio illa fuit, veniam impetravit; si autem veniam non impetravit, satisfactio non fuit; si autem satisfactio non fuit, adhuc sibi poena imponenda est, non procedit argumentatio; satisfactio namque est, dum ipsius causa peccati exciditur, et eius suggestionibus aditus non indulgetur, sed eius fructus non percipitur, impeditur peccato, quod non deberitur. Percipitur autem, quum eius poenitentia fuerit subsecuta, sicut ad lavacrum fide accedens regenerationis sacramentum accipit, non tamen in Christo renascitur; renascetur autem virtute sacramenti, quod perciperat, quum fictio illa de corde eius recesserit veraciter poenitentia.

Sicut etiam Augustinus scribit in libro de poenitentia³⁵⁹):

CAP. XLV.

Pium est credere, et nostra fides expostulat³⁶⁰), ut, quum gratia Christi destruxerit mala priora in homine, etiam remuneret bona, et, quum destruxerit quod suum non invenit, amet³⁶¹) et diligat bonum, quod etiam in peccante plantavit.

Ex hoc sensu illud etiam Hieronymi dictum videtur, ad c. 1. Aggaei³⁶²):

CAP. XLVI.

Si quando videris³⁶³) inter multa mala³⁶⁴) opera peccatorum³⁶⁵) facere quempiam³⁶⁶) nonnulla³⁶⁷), quae iusta sunt, non est tam iniustus Deus, ut propter mala multa paucorum obliviscatur bonorum.

XI. Pars. Gratian. Quamquam memoria bonorum ad praesentem remunerationem possit referri, sicut Gregorius in homilia de divite et Lazaro scribit³⁶⁸):

CAP. XLVII.

Cavendum nobis est, ut, si forte aliquid³⁶⁹) boni agimus, in praesenti saeculo remunerationem accipiamus³⁷⁰), non forte dicatur nobis³⁷¹): Receperunt³⁷²) mercedem suam. Nisi enim dives iste aliquid boni egisset, unde in praesenti saeculo remunerationem accepisset, nequaquam Abraham ei diceret³⁷³): Receperisti bona in vita tua.

C. XLVIII. Item Ioannes Chrysostomus hom. LXXVII. ad populum Antiochenum³⁷⁴):

Quid ergo turbamur? nemo, videns malignos prosperitatem habere, turbetur. Non est hic retributio malignitatis, neque virtutis; ac, si aliquando³⁷⁵) contingat, ut aliqua sit retributio vel malitiae, vel virtutis, non tamen secundum quod dignum est, sed simpliciter, veluti quidam gustus iudicii³⁷⁶), ut, qui resurrectionem non credunt, talibus doceantur. Quando itaque videmus malignum ditescere, non subruamur, et quando videmus bonum mala pati, non turbemur. Illic corona: illic supplicia. Est et alia ratio, quia non potest malus in omnibus malus esse, sed habet aliqua bona, neque bonus in omnibus esse bonus, sed habet aliqua peccata. Quum³⁷⁷) ergo prosperitatem malus³⁷⁸) habet, malo capitis sui est. Quum enim³⁷⁹) pro illis paucis bonis retributionem hic accipit, illic iam plenus puniatur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLV. u) Paulo aliter legitur in originali; sed Magister habet fere ut Gratianus.

Dist. III. C. XLII. 335) Hebr. c. 3. v. 19. — 336) Nahum. c. 1. v. 9. sec. LXX. — C. XLIII. 337) Sent. est ap. Gregor. Mor. I. 18. c. 12. — 338) cf. Gloss. ord. in c. 32. Deuter. v. 22. — 339) Haec: Edd. Bas. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 340) incipit: Edd. Bas. Par. — 341) Nahum c. 1. v. 9. sec. LXX. — C. XLIV. 342) Petr. Lomb. I. 4. dist. 15. — cf. C. 23. qu. 5. c. 6. — 343) infidelis: Edd. coll. o. — 344) stat: Ed. Bas. — 345) iudicabit Deus: Edd. coll. o. — cf. Nahum c. 1. v. 9. sec. LXX. — 346) poen. puniuntur, ut: Edd. coll. o. — 347) respondemus: ead. — 348) etui: orig. — 349) Israelitiae: Edd. coll. o. — cf. Num. c. 15. — 350) tentis: Ed. Bas. — 351) cf. supra c. 40. — 352) cf. supra D. 1. c. 81. — 353) cf. supra c. 41. — 354) fac. c. 2. v. 17. — 355) Rom. c. 14. v. 23. — 356) Psal. 18. v. 13. — 357) 1 Cor. c. 4. v. 4. — 358) supra c. 41. — C. XLV. 359) Non est Augustini. — Petr. Lomb.

ib. — cf. infra D. 5. c. 1. — 360) hoc exp.: Edd. coll. o. — 361) amat et diligit: ead. — C. XLVI. 362) Petr. Lomb. Ib. — 363) rides: Ed. Arg. — 364) abest ab orig. et Ed. Bas. — 365) peccatorum: Edd. coll. o. pr. Bas. — 366) quempiam: Edd. coll. o. — 367) abest ab Ed. Arg. — aliqua: Edd. rell. — C. XLVII. 368) Sententia habetur in Gregor. hom. 40. in c. 16. Lucae. — 369) aliquid bonum: Ed. Bas. — 370) non acc.: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 371) de nob.: Ed. Bas. — 372) Matth. c. 6. v. 5. — 373) Luc. c. 16. v. 25. — C. XLVIII. 374) Abiudicanda est a Chrysostomo, sec. Maurinorum sententiam. — 375) aliquando modo contingit: Ed. Bas. — 376) add.: aut (vel: Ed. Bas.) iustitias: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 377) Quando: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 378) homo malus: Ed. Bas. — 379) ergo: ead.

Gratian. *Potest etiam referri memoria bonorum ad mitiorem poenam habendam, ut bona, quae inter mala fiunt, non proficiant ad praesentis vitae vel futurae praemium obtinendum, sed ad tolerabilius extremi iudicii supplicium subeundum, sicut de fide, et ceteris, quae sine caritate habentur Augustinus scribit in libro de patientia³⁸⁰), c. 26.:*

CAP. XLIX.

Si quis autem non habens caritatem, quae pertinet ad unitatem spiritus et vinculum pacis, quo catholica ecclesia congregata connectitur³⁸¹), in aliquo schismate constitutus, ne Christum neget, patitur tribulationes, angustias, famem, sitim³⁸²), nuditatem, persecutionem, pericula, carceres, vincula, tormenta, gladium, vel flammam, vel bestias, vel ipsam crucem timore gehennae³⁸³) et ignis aeterni, nullo modo ista culpanda sunt; imo vero et haec laudanda patientia est; non enim dicere poterimus, melius ei fuisset³⁸⁴), ut Christum negando nihil eorum pateretur, quae passus est confitendo, sed existimandum, fortasse tolerabilius ei futurum iudicium, quam si Christum negando cuncta³⁸⁵) illa vitaret. Unde *et* illud, quod ait Apostolus³⁸⁶): *Si tradidero corpus meum³⁸⁷), ut ardeam, caritatem autem non habuero³⁸⁸), nihil mihi prodest, nihil prodesset intelligitur³⁸⁹) ad regnum coelorum obtinendum, non ad extremi iudicii tolerabilius supplicium subeundum. Et supra, c. 23.:* §. 1. Haec propter caritatem dicta sint, sine qua in nobis non potest esse vera poenitentia³⁹⁰), quia in bonis caritas Dei est, quae tolerat omnia.

XII. Pars. Gratian. *Poenitentia ergo, ut ex praemis- sis apparet, nulli in peccato perseveranti utilis est, non tamen alicui denaganda est, quia sentiet fructum eius, quum alterius criminis poenitentiam egerit. Sic itaque poenitentiae definitio, et ceteras auctoritates sibi consonantes negant, eum agere poenitentiam, qui perseverat in crimine, utilem videlicet sibi et fructuosam. §. 1. Illud autem Ambrosii³⁹¹): Poenitentia semel usurpata, nec vere celebrata, et fructum prioris aufert, et usum sequentis amittit, de solenni intelligitur, quae, quum non vere celebrata fuerit, et fructum prioris, id est sui ipsius securitatem praecedentis, amittit, (quia veniam, quam impetrare potuit, contempsit), et usum sequentis aufert, secundum consuetudinem quarundam ecclesiarum, apud quas poenitentiae solennitas non iteratur. De hac eadem poenitentia illud etiam intelligitur³⁹²): Non est secundus locus poenitentiae.*

DISTINCTIO IV.
GRATIANUS.

I. Pars. *Quia vero multorum auctoritatibus supra monstratum est, poenitentiam vere celebrari, et peccata vere dimitti ei, qui aliquando in crimen recasurus est: quaeritur, an peccata dimissa redeant? Huius quaestionis diversorum varia est sententia, aliis asserentibus, aliis contra negantibus, peccata semel dimissa ulterius replicari ad poenam. §. 1. Quod autem peccata semel dimissa redeant, multorum auctoritatibus probatur; quarum prima est illa Prophetiae: In¹) memoriam redeat iniquitas patrum eius; secunda illa evangelii²): Serve nequam, omne debitum dimisi tibi.*

Deinde in libro Psalmorum Augustinus ait ad Psalmum CVIII.:

CAP. I.

Si Judas teneret³) illud, ad quod vocatus est, nullo modo ad eum vel sua praeterita, vel parentum iniquitas pertineret⁴). Sed⁵) quia non tenuit adoptionem in familia Dei, sed iniquitatem vetusti generis potius elegit, rediit⁶) ini-

quitas patrum eius in conspectu Domini, ut in eo etiam ipsa⁷) puniretur, *et peccatum matris eius non deleteretur*. Item Rabanus⁸): §. 1. *Tradidit⁹) eum tortoribus etc.* Considerandum est, quod dicit: *universum debitum*, quia non solum peccata, quae post baptismum homo egit, reputantur ei ad poenam, verum etiam peccata originalia, quae in baptismo ei dimissa sunt.

C. II. Item Gregorius lib. IV. Dialog., c. 60.¹⁰)

Constat *ex dictis evangelii*, quod, si *hoc*, quod¹¹) in nos delinquitur, ex corde non dimittimus, et illud rursus exigitur, quod nobis iam per poenitentiam dimissum fuisse gaudebamus.

C. III. Item Augustinus in hom. XV. de verbis Domini.

Dixit¹²) Dominus: *Dimitte et dimittuntur¹³) tibi: si ego¹⁴) prior¹⁵) dimisi, dimitte vel postea. Nam si¹⁶) non dimiseris, revocabo te, et quicquid *tibi* dimiseram replicabo tibi.*

C. IV. Item ibidem¹⁷).

Qui divini beneficii oblitus suas vult vindicare iniurias, non solum de futuris peccatis veniam non merebitur, sed etiam praeterita, quae iam sibi dimissa credebatur, ad vindictam ei replicabuntur.

C. V. Item Beda super Lucam, lib. IV. c. 48.¹⁸)

Revertar¹⁹) in domum meam, unde²⁰) exivi. Timendus est iste versiculus, non exponendus, ne culpa, quam in nobis extinctam credebamus, per incuriam nos vacantes opprimat.

C. VI. Idem ibidem²¹).

Quaecunque²²) enim post baptismum sive pravitas haeretica, seu mundana cupiditas arripuerit, mox omnium prosternit in ima vitiorum.

C. VII. Item Augustinus in libro quaestionum Deuteronomii, quaest. XLII.

Peccatum; quod ex Adam contrahitur²³), temporaliter redditur, quia omnes propter hoc moriuntur, non autem in aeternum eis, qui fuerint²⁴) per gratiam *spiritualiter* regenerati²⁵), in eaque²⁶) permanerint usque in finem.

II. Pars. Gratian. *Eorum vero, qui hanc sententiam sequuntur, alii dicunt, quod peccata reditura dimittuntur secundum iustitiam, sed non secundum praescientiam, sicut nomina discipulorum, qui retro abierunt, erant scripta in libro vitae propter iustitiam, cui deservebant, non secundum praescientiam, quae in numero salvandorum eos non habebat. Sic a latere²⁷) Dei dicuntur mille casuri, et decem millia a dextris eius, quos tamen divina praescientia nunquam suis adnumeraverat. Hinc etiam Dominus ait Moysi²⁸): Si quis peccaverit ante me, delebo eum de libro vitae²⁹), ut secundum iustitiam iudicis ille peccando dicatur deleri, qui secundum praescientiam nunquam fuerat adscriptus. §. 1. Hinc Augustinus in epistola ad Corinthios³⁰): „Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo, etsi in aliquibus. Communia omnibus sunt omnia sacramenta, sed non communis gratia; ita et nunc baptismus est communis, sed non virtus baptismi.“*

III. Pars. §. 2. *Verum hoc de ficto accedentibus, vel de his, qui extra ecclesiam baptizantur, intelligitur, qui sacramenti quidem integritatem accipiunt, virtutem vero eius minime assequuntur. Parvulis vero, vel adultis plene fide accedentibus omnia peccata remittuntur, etsi aliquando recessuri a bono in malum vitam sint finituri.*

Inde Augustinus in libro de correptione et gratia, c. 8. et 9.:

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. IV. C. VII. a) In epistola ad Corinthios: Haec sunt apud Bedam in comm. c. 10. epist. 1.

Dist. III. C. XLIX. 380) poenitentia: Edd. coll. o. — 381) convertitur: Ed. Bas. — 382) abest ab orig. et Edd. Arg. Nor. — 383) gehennarum: orig. — Ed. Bas. — 384) fuisse: Edd. coll. o. — 385) nihil eorum pateretur: caed. — 386) 1 Cor. c. 13. v. 3. — 387) add. ita: Vulg. — Edd. coll. o. — 388) habeam: Ed. Bas. — 389) intelligatur: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 390) patientia: orig. — 391) supra ead. c. 37. — 392) cf. supra post c. 61. D. 50.

Dist. IV. 1) Psal. 118. v. 14. — 2) Matth. c. 18. v. 32. — C. I. 3) tenuisset: Edd. coll. o. — 4) perveniret: caed. pr. Arg. — 5) Quia ergo: Edd. coll. o. — 6) et red.: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 7) ipse: orig. — 8) Non sunt ipsa Rabani verba. — Petr. Lomb.

I. 4. dist. 22. — 9) Matth. c. 18. v. 34. — C. II. 10) Petr. Lomb. ib. — 11) quid: Ed. Lugd. II. — C. III. 12) Dicit: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — orig. — cf. Luc. c. 6. v. 37. — 13) dimittitur: Ed. Bas. — dimittetur: Edd. rell. — orig. — dimittentini: Vulg. — 14) ergo: Ed. Bas. — 15) prius: Edd. coll. o. — 16) etsi: caed. pr. Bas. — C. IV. 17) Haec non sunt ap. Augustinum. — Petr. Lomb. ib. — C. V. 18) Petr. Lomb. ib. — 19) Matth. c. 11. v. 44. — 20) und. ex.: abest ab Ed. Bas. — C. VI. 21) Petr. Lomb. ib. — 22) Quaecunque: orig. — Edd. Arg. Bas. — 23) trahitur: Ed. Bas. — 24) fuerunt: Edd. coll. o. pr. Bas. — 25) renati: Ed. Arg. — 26) si in ea: Edd. coll. o. — 27) Psal. 90. v. 7. — 28) Exod. c. 32. v. 32. — 29) tuo: Vulg. — 30) 1 Cor. c. 10. v. 5.

ad Corinth., ex B. Augustino in Psal. 77., et copiosius apud illos exponuntur.

CAP. VIII.

Si²¹⁾ ex bono in malum deficiente²²⁾ bona voluntate moriantur, respondeant, si possunt²³⁾, cur illos Deus, quum fideliter et pie viverent, non tunc de vitae huius periculis rapuit, ne malitia mutaret intellectum eorum²⁴⁾, aut²⁵⁾ ne fictio deciperet animas eorum? Utrum hoc in potestate non habuit²⁶⁾, an eorum mala futura nescivit? Nempe nihil horum nisi perversissime atque insanissime dicitur. Cur ergo non fecit? Respondeant qui nos irrident, quando in talibus rebus exclamamus²⁷⁾: *Quam inscrutabilia sunt iudicia eius, et investigabiles vias eius.* Neque enim hoc non donat Deus quibus voluerit, aut vero²⁸⁾ scriptura illa mentitur, quae de morte velut immatura hominis iusti ait²⁹⁾: *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, aut⁴⁰⁾ ne fictio deciperet animam eius.* Cur igitur hoc tam magnum beneficium aliis dat, aliis non dat Deus, apud quem non est iniquitas, neque acceptio personarum, et in cuius potestate est, quamdiu quisque in hac vita maneat, quae tentatio dicta est super terram? Sicut ergo coguntur fieri, donum Dei esse ut finiat homo⁴¹⁾ vitam istam ante, quam ex bono mutetur in malum, cur autem aliis⁴²⁾ donetur, aliis non donetur, ignorant⁴³⁾: ita⁴⁴⁾ donum Dei esse in bono perseverantiam secundum scripturas (de quibus testimonia multa iam posui), fateantur nobiscum, et cur aliis detur, aliis non detur, sine murmure adversus Deum dignentur ignorare nobiscum. §. 1. Nec nos moveat, quod filii suis quibusdam Deus non dat istam perseverantiam. Absit enim⁴⁵⁾, ut ita esset⁴⁶⁾, si de illis praedestinatis essent, et secundum propositum vocatis⁴⁷⁾, qui vere sunt filii promissionis. Nam isti, quum pie vivunt, dicuntur filii Dei; sed quoniam victuri sunt impie, et in eadem impietate morituri, non eos dicit filios Dei⁴⁸⁾ praescientia Dei⁴⁹⁾. Sunt enim filii Dei, qui nondum sunt nobis, et sunt iam Deo, de quibus ait evangelista Ioannes⁵⁰⁾: *quia Iesus erat moriturus pro gente, et non tantum pro gente, sed etiam, ut filios Dei dispersos congregaret in unum, quod⁵¹⁾ utique credendo futuri erant per evangelii praedicationem, et tamen ante, quam esset factum, iam filii Dei erant in⁵²⁾ memoriali patris sui inconcussa stabilitate conscripti.* Et sunt rursus quidam, qui filii Dei propter susceptam vel temporaliter gratiam dicuntur a nobis, nec sunt tamen Deo⁵³⁾, de quibus ait idem Ioannes⁵⁴⁾: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis; quod⁵⁵⁾ si fuissent ex nobis, permansissent⁵⁶⁾ utique nobiscum.* Non ait: *ex nobis⁵⁷⁾ exierunt, sed quia non manserunt nobiscum, iam non sunt ex nobis; verum ait: ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis;* hoc est: et quando videbantur ex⁵⁸⁾ nobis⁵⁹⁾, non erant ex nobis. Et tanquam ei diceretur, unde id ostendis? *Quod si fuissent, inquit, ex nobis, permansissent utique nobiscum.* Filiorum Dei vox est: Ioannes loquitur in filiis Dei praecipuo loco constitutus. Quum ergo filii Dei dicunt⁶⁰⁾ de his, qui perseverantiam non habuerunt: *ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis; et addunt⁶¹⁾: quod⁶²⁾ si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum;* quid aliud dicunt⁶³⁾, nisi non erant filii, etiam quando erant in professione et nomine filiorum? non quia iustitiam simulaverunt, sed quia in ea non permanserunt. Neque enim ait: *nani, si fuissent ex nobis, veram, non fictam, iustitiam tenuissent utique nobiscum;* sed: *si fuissent, inquit, ex nobis, permansissent utique nobiscum.* In bono illos volebat proculdubio permanere, erant itaque in bono, sed quia in eo non permanserunt, id est non usque in finem perseveraverunt, non erant, inquit, ex nobis, et quando erant nobiscum; hoc est: non erant ex numero

filiorum, et quando erant in fide filiorum, quoniam qui vere filii⁶⁴⁾ sunt praesciti et praedestinati sunt conformes imaginis filii eius⁶⁵⁾, et secundum propositum vocati sunt⁶⁶⁾, ut electi essent. Non enim perit filius promissionis, sed filius perditionis. Fuerunt ergo isti ex multitudine vocatorum; ex electorum autem paucitate non fuerunt. Non igitur filiis suis praedestinatis Deus perseverantiam non dedit. Haberent enim eam, si in eo filiorum numero essent, et quid haberent, quod non accepissent secundum apostolicam^{†)} veramque sententiam? Ac per hoc tales filii filio Christo dati essent, quemadmodum ad patrem dicit ipse⁶⁷⁾: *Ut omne, quod dedisti mihi, non pereat, sed habeat vitam aeternam.* Hi ergo Christo⁶⁸⁾ intelliguntur dari, qui ordinati sunt in vitam aeternam. Ipsi sunt⁶⁹⁾ illi praedestinati et secundum propositum vocati⁷⁰⁾, quorum nullus⁷¹⁾ perit, ac per hoc nullus eorum ex bono in malum mutatus finit hanc vitam, quoniam sic est ordinatus, et ideo Christo datus, ut non pereat, sed habeat vitam aeternam. Et rursus, quos dicimus⁷²⁾ inimicos eius, vel parvulos filios inimicorum eius, quoscumque eorum sic regeneraturus⁷³⁾ est, ut in ea fide, quae per dilectionem operatur, hanc vitam finiant, iam et ante, quam hoc fiat, in illa praedestinatione sunt filii eius, et dati sunt Christo filio eius, ut non pereant, sed habeant vitam aeternam. §. 2. Denique ipse Salvator⁷⁴⁾: *Si manseritis, inquit⁷⁵⁾, in verbo meo, vere discipuli mei estis⁷⁶⁾.* Numquid in his computandus est Iudas, qui non mansit in verbo eius? Numquid in his computandi sunt illi, de quibus evangelium sic loquitur? ubi Dominus, quum commendasset manducandam carnem suam, et bibendum sanguinem suum, ait Evangelista⁷⁷⁾: *Haec⁷⁸⁾ dixit in synagoga⁷⁹⁾ docens in Capharnaum. Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, quis potest eum audire? Sciens autem Iesus apud semetipsum, quia murmurabant de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis⁸⁰⁾ filium hominis ascendentem, ubi erat prius? Spiritus est qui vivificat: caro autem non prodest quicquam. Verba, quas ego locutus sum vobis, spiritus est vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, et quis traditurus esset eum, et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo venit ad me, nisi fuerit ei datum a patre meo. Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro, et tam non cum illo ambulabant. Numquid non et isti discipuli appellati sunt, loquente evangelio? et tamen non erant vere discipuli, quia non manserunt⁸¹⁾ in verbo eius, secundum id, quod ait⁸²⁾: *Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei estis⁸³⁾.* Quia⁸⁴⁾ ergo⁸⁵⁾ non habuerunt perseverantiam, sicut non vere discipuli Christi, ita nec vere filii Dei fuerunt, etiam quando esse videbantur, et ita vocabantur. Appellamus ergo nos⁸⁶⁾ et electos Christi⁸⁷⁾ discipulos, et Dei filios, quia sic⁸⁸⁾ appellandi sunt quos regeneratos pie⁸⁹⁾ vivere cernimus⁹⁰⁾. Sed tunc vere sunt quod appellantur, si manserint in eo, propter quod sic appellantur. Si⁹¹⁾ autem perseverantiam non habent, id est in eo, quod coeperunt esse, non manent, non vere appellantur quod⁹²⁾ appellantur, et non sunt. Apud eum⁹³⁾ enim hoc non sunt, cui notum est quod futuri sunt, id est ex bonis mali.*

IV. Pars. Gratian. *Finis huius auctoritatis eorum sententiae concordat, qui peccata dicunt remitti secundum iustitiam, et non secundum praescientiam. Alii vero, quamvis fateantur peccata redire, tamen seu per baptisma, seu per poenitentiam asserunt omnino peccata remitti, et plena fide accedentem ad lavacrum renasci non aqua tantum, sed etiam Spiritu sancto, et, si postea peccaturus sit, demum poeniten-*

Dist. IV. C. VIII. 31) De his enim disserimus, qui perseverantiam bonitatis non habent, sed ex bono etc.: orig. — 32) deficientes: Edd. coll. o. — 33) possunt: Ed. Arg. — 34) illorum: Ed. Bas. — cf. Sap. c. 4. v. 11. — 35) ed. coll. o. — 36) habuerit: Ed. Bas. — 37) Rom. c. 11. v. 33. — 38) abest ab Ed. Arg. — vera: Edd. Ven. I. II. Lugd. I. Par. — 39) Sap. c. 4. v. 11. — 40) et: Edd. coll. o. — 41) add.: Dei: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Lugd. I. Par. — 42) id ut: Edd. coll. o. — 43) ignoratur: ead. pr. Lugd. II. III. — 44) id autem: Ed. Bas. — id tamen: Edd. rell. pr. Arg. — 45) add.: hoc: Ed. Bas. — 46) sit: Edd. coll. o. — 47) add.: sanctis: ead. — 48) abest ab Ed. Arg. — 49) Praesc. (praesentia: Edd. Ven. I. II. Lugd. II. III.) enim Dei (abest ab Edd. Bas. Lugd. II. III.) sunt filii Dei: Edd. coll. exc. Arg. — 50) Ioan. c. 11. v. 51. seq. — 51) qui: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 52) in memoria enim — conscribunt: ead. — 53) filii Dei: Edd. coll. o. — 54) Ioan. c. 1. v. 19. — 55) qui: Ed. Bas. — 56) manserunt: Edd. coll. o. pr. Lugd. — 57) non ex: Ed. Bas. — 58) in: ead. — 59) add.: nomine: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 60) dicuntur: Edd. coll. o. — 61) addit: Ed. Bas. — 62) abest ab

Ed. Arg. — quoniam: Edd. rell. — 63) dicit: Ed. Bas. — 64) abest ab Ed. Arg. — add.: Dei: Edd. rell. pr. Nor. — 65) Dei: Edd. coll. o. — 66) add.: sancti: ead. — †) 1 Cor. c. 4. v. 7. — 67) Ioan. c. 6. v. 39. — 68) in Chr.: Ed. Bas. — 69) add.: autem: Edd. coll. o. pr. Bas. — 70) voc. sancti: Edd. coll. o. — 71) cf. supra D. 2. c. 26. — 72) diximus: Ed. Bas. — 73) regnaturus: ead. — 74) add.: ait: Edd. coll. o. — cf. Ioan. c. 8. v. 31. — 75) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 76) eritis: Vulg. — Edd. Bas. Lugd. II. III. — 77) Ioan. c. 6. v. 60. seq. — 78) Hoc: Edd. coll. o. pr. Bas. — 79) synagogis: Ed. Bas. — 80) videbitis: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 81) remanserunt: ead. pr. Bas. — 82) Ioan. c. 8. v. 31. — 83) eritis: Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — 84) qui: Ed. Bas. — 85) add.: non manserunt: Edd. Bas. Lugd. — 86) hoc: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 87) et Chr.: Ed. Bas. — 88) abest ab Ed. Bas. — et: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 89) et pie: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 90) decernimus: Ed. Bas. — 91) Sed quom: ead. — 92) propter quod: Edd. coll. o. exc. Lugd. I. — 93) Deum: ead. pr. Bas.

tem, etsi aliquando recasurus sit, tamen tempore suae poenitentiae ita perfecte expiatum affirmant, ut, si tunc moreretur, salutem inveniret aeternam. Quorum sententiae eiusdem auctoritatis principium consentit. Quum enim quaestionem proponat, quare praescitos ad mortem, quum fideliter ac pie viverent, non tunc de vitae huius periculis Deus rapuit, ne malitia mutaret intellectum eorum, aut ne fictio deciperet animas eorum, quum de immatura morte praedestinati scriptura dicat⁹⁴): Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam eius, evidenter ostendit, illos tales fuisse, qui, si fatali necessitate huius vitae subducti essent periculis, profecto vitam consecuti essent aeternam. Ut ergo finis principio conveniat, et ne sibi ipsi contraire videatur, definiendum est, quid sit scribi in libro vitae, et de eo deleri secundum iustitiam, quod secundum praescientiam. Secundum praescientiam scribi est ad vitam praecordinari; quod ab aeterno factum est.

Unde Apostolus in epistola ad Ephesios, c. 1.⁹⁵):

CAP. IX.

Benedictus Deus et pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in coelestibus in Christo Iesu, sicut elegit nos in ipso ante constitutionem mundi, ut essemus sancti et immaculati in conspectu eius in caritate; qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum⁹⁶ in ipsum⁹⁷.

Gratian. Similiter secundum praescientiam deleri est ad mortem, non ad vitam praesciri, quod et ipsum ab aeterno factum est. Unde Dominus in evangelio⁹⁶): Qui credit in me, habet vitam aeternam; qui autem non credit, iam iudicatus est.

Hinc etiam Augustinus ait^b):

CAP. X.

Novit⁹⁷) Dominus qui sunt eius. Ex his nemo seducitur. Nondum apparuit iudicium, sed iam factum est.

Gratian. Porro secundum iustitiam scribi est Deo auctore ea operari, quorum merito sit dignus aeterna salute. Hunc duplicem modum scribendi in evangelio Dominus assignavit, dicens discipulis⁹⁸): In domo patris mei mansiones multae sunt; si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum; et si abiero, et paravero⁹⁹) vobis locum, iterum venio, et accipiam vos ad me ipsum, ut ubi ego sum et vos sitis. Dicens: In domo patris mei mansiones multae sunt; si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum, ostendit, eos, quibus loquebatur, scriptos in libro vitae praedestinatione. Subiciens: si abiero, et paravero vobis locum etc., ostendit, eos adhuc esse scribendos operatione.

Hinc etiam Augustinus in eiusdem loci explanatione ait^c):

CAP. XI.

In¹⁰⁰) domo patris mei mansiones multae sunt. Domus Dei, templum Dei, regnum Dei, regnum coelorum sunt homines iusti, in quibus sunt multae differentiae inter se, et haec sunt mansiones ipsius domus. Hae autem iam paratae sunt in praedestinatione, sicut ait apostolus¹⁰¹): Qui elegit nos¹⁰²) ante mundi constitutionem, praedestinando, parando¹⁰³) autem in operatione. Unde¹⁰⁴): Quos praedestinavit, hos et vocavit, et iustificavit, et magnificavit. Et secundum hoc¹⁰⁵) dicitur¹⁰⁶): Fecit Deus quae futura sunt, id est quae facturus est¹⁰⁷). Et infra: §. 1. Si¹⁰⁸) quo minus, confirmat esse, quia, si non essent, dixisset: ibo et parabo, id est praedestinabo. Sed quia iam¹⁰⁹) ibi sunt, non est opus aliqua parare. Quia vero nondum sunt in operatione, addit: Et si abiero, et paravero¹⁰⁹). Abiens,

sed non relinquens¹¹⁰), parat, quia subtrahit se et latet, ut sit fides, quae non est de re visa, et inde est meritum fidei. §. 2. Ex hac vivit iustus, et mundatur ei cor, dum peregrinatur, et in ea desideratur quod nondum habetur. Et haec est praeparatio mansionis¹¹¹), quia sic parat nos sibi, et se nobis, ut maneat in nobis, et nos in eo, quantum quisque erit particeps eius plus¹¹²) vel minus pro diversitate meritorum. Et haec multitudo mansionum est^d).

Gratian. Secundum iustitiam deletur qui gratia subtracta ea operari permittitur, quibus aeternam damnationem meretur. Hinc Propheta loquens ex persona Christi ait¹¹³): Deleantur de libro viventium, hoc est: subtrahatur eis gratia, qua subtracta sit in profundum vitiorum, deinde in aeternam damnationem praecipiantur, et cum iustus non scribantur, id est: non apponatur eis gratia, qua fiant digni aeterna salute. Sic itaque peccata secundum praescientiam remittuntur, quum ab aeterno gratia praeparatur, qua vocatus iustificetur, iustificatus tandem aeternaliter glorificetur. Secundum iustitiam vero peccata remittuntur, quum vel baptismata plena fide accipiuntur, vel poenitentia toto corde celebratur, quae remissio et ipsa secundum praescientiam non inconvenienter fieri dicitur. §. 1. Ut enim ex praemissa auctoritate Apostoli datur intelligi, duas sunt praedestinationes una, qua quisque praecordinatur hic ad iustitiam et remissionem peccatorum percipiendam; altera, qua aliquis praedestinitur ad vitam aeternam in futuro obtinendam. Harum effectus sunt praesens iustificatio, et futura glorificatio, quae omnia in praemissa auctoritate convenienter distinguuntur. Prima enim praedestinatio, qua praecordinatur ad praesentem iustitiam, designatur, quum dicitur¹¹⁴): Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem etc., cuius effectus infra supponitur¹¹⁵): in qua gratificavit nos in dilecto filio suo etc. Secunda praedestinatio ibi ostenditur¹¹⁶): qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum etc. Eius effectus praemittitur, dum dicitur¹¹⁷): qui benedixit nos in omni benedictione etc. §. 2. Hae duae praedestinationes et earum effectus ita se habent, ut prima et eius effectus natura praecedant, et lege consequendi inferantur. Si enim aliquis praedestinitus est ad vitam, consequenter inferitur, ergo praedestinitus est ad iustitiam, et, si consequitur vitam aeternam, ergo consecutus est iustitiam; sed non convertitur. Unde multi particeps sunt primae praedestinationis et eius effectus, ad quos secunda vel eius effectus minime pertinere probantur. §. 3. Iuxta hanc distinctionem intelligenda est auctoritas illa Ioannis¹¹⁸): Exierunt ex nobis; sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum. Ex nobis, inquit, exierunt, id est: a nostra societate recesserunt, qua primae praedestinationis et eius effectus nobiscum particeps erant; sed non erant ex nobis, id est secundae praedestinationis et eius effectus societatem nobiscum non inierant. Quod ex eo videri potest, quia, si fuissent ex nobis, id est, si illius praedestinationis nobiscum particeps essent, mansissent utique nobiscum, id est, a societate effectus eius praedestinationis, quam nobiscum contraxerant, non recessissent. Si enim ad secundam praedestinationem utrumque referretur, non convenienter illud inferretur: mansissent; imo coepissent utique nobiscum esse. Si vero ad primam, falsa esset propositio: si fuissent ex nobis etc. Multi enim praesentis iustitiae et sanctitatis particeps fiunt, qui tamen in ea non perseverant. Unde Dominus ait in evangelio¹¹⁹): Non qui coeperit, sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

CAP. XII. e) 120)

Hanc societatem si quis solo nomine et professione, non autem rei veritate a damnandis dicat contrahi, eiusdem aucto-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. X. b) Sententia est apud B. Augustinum, tract. 12. in Ioannem, et in 20. de civitate Dei cap. 7., unde citat Beda in 2. Timoth. 2. Verba autem fere eadem sunt in glossa ordinaria ad eum ipsum Pauli locum.

C. XI. c) Sententia quidem huius capituli est in tract. 68. in Ioannem, sed ipsa verba in glossa ordinaria ad cap. 14. Ioannis, et ex ea sunt nonnulla emendata.

d) Mansionum est: Sequebatur: Item*), quasi hic citaretur alter locus B. Augustini, aut glossae. Abest autem a plerisque manuscriptis. Nam quae sequuntur videntur esse Gratiani.

C. XII. e) In vetustis codicibus caput hoc est coniunctum superiori. Sunt enim Gratiani verba, qui more suo loca aliquot citat.

Dist. IV. C. VIII. 94) Sap. c. 4. v. 11. = C. IX. 95) Ephes. c. 1. v. 8. seqq. = 96) Ioan. c. 3. v. 18. = C. X. 97) 2 Tim. c. 2. v. 19. — Cognovit: Vulg. = 98) Ioan. c. 14. v. 2. seqq. — 99) praeparavero: Vulg. = C. XI. 100) Ioan. c. 14. v. 13. — 101) Ephes. c. 1. v. 4. — 102) eos: Edd. coll. o. = 103) parandae: Edd. Arg. Bas. — 104) Rom. c. 8. v. 30. — 105) quod: Edd. Bas. — hoc quod: Edd. rell. — 106) cf. Esa. c. 43. v. 19. — 107) erat:

Edd. coll. o. — 106) Ioan. c. 14. v. 3. — 109) praeparavero: Vulg. — Edd. coll. o. — add.: vobis: Vulg. — Edd. Bas. — 110) delinquens: Edd. Bas. — 111) add.: eius: Edd. coll. o. pr. Bas. — 112) vel plus: Edd. Bas. — *) Ita in Edd. coll. o. = 113) Psal. 68. v. 29. — 114) Ephes. c. 1. v. 4. — 115) ib. v. 6. — 116) ib. v. 8. — 117) ib. v. 3. — 118) 1 Ioan. c. 2. v. 19. — 119) Matth. c. 10. v. 22. = C. XII. 120) Haec sunt verba Gratiani.

ritatis testimonio convincitur. De his enim, qui primae, non secundae praedestinationis sunt participes, ait¹²¹⁾: Nec nos moveat, quod filiis suis quibusdam Deus non dat istam perseverantiam. Absit enim, ut ita esset¹²²⁾, si de illis praedestinatis¹²³⁾ essent, et cetera, quae in eadem auctoritate supra continentur. Oves namque, de quibus in evangelio Dominus ait¹²⁴⁾: Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili, et filii, de quibus Ioannes ait¹²⁵⁾: ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum, ita praescientia erant oves et filii, ut qualitate praesentium, non specie^{f)} tantum, sed etiam ante Dei oculos essent filii irae et perditionis aeternae. Unde Apostolus¹²⁶⁾ non ait: videbamur esse, sed: eramus, inquit, et nos natura filii irae. Nec ait: reputabimini ab hominibus, sed¹²⁷⁾: fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. De se quoque scribens ad Timotheum non ait¹²⁸⁾: videbar, sed: fui persecutor, et blasphemus, et contumeliosus; nunc autem sum misericordiam consecutus. Omnes¹²⁹⁾ quoque, qui in Christo renascuntur, et qui eius sanguine a diabolo redimantur, prius ex Adam peccatores nascuntur, et diabolicas servituti obnoxii. Sicut ergo isti, quamvis sint futuri filii Dei, tamen prius sunt filii diaboli: sic hi, de quibus sermo habetur, quamvis recedendo a iustitia sint futuri filii perditionis aeternae, quum tamen pie et fideliter vivunt, vere sunt filii Dei, et iusti, et aeterna beatitudine digni. Unde auctoritas non ait¹³⁰⁾: quum viderentur pie et fideliter vivere¹³¹⁾, sed: quum pie et fideliter viverent. Nec veraciter a bono in malum commutarentur qui nunquam veraciter boni fuerunt. Dominus quoque non ait per Ezechielem¹³²⁾: si averterit se iustus a iustitia sua, quam videbatur habere, sed: sua, scilicet quam veraciter habet¹³³⁾. §. 1. Quod autem in eadem auctoritate sequitur¹³⁴⁾: Non erant in numero filiorum, quando erant in professione filiorum, ita intelligendum est: Filii Dei duobus modis appellantur^{g)}. Dicuntur filii Dei participatione haereditatis aeternae, sicut Ioannes ait in evangelio¹³⁵⁾: Quotquot crediderunt in eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Et Apostolus in epistola ad Romanos¹³⁶⁾: Expectatio creaturae revelationem filiorum Dei expectat. Et infra: Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei. Et infra: Ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes. Hinc etiam Augustinus, eadem verba Apostoli exponens, ait: Modo tantum creatura^{h)}¹³⁷⁾, quum nondum filiorum forma perfecta. Hoc ergo modo non sunt filii Dei, nisi participes aeternae beatitudinis. §. 2. In praesenti etiam dicuntur filii tribus modis, vel praedestinatione tantum (sicut hi, de quibus Ioannes ait¹³⁸⁾: ut filios Dei, qui dispersi erant etc.; vel praedestinatione, et spe aeternae beatitudinis (sicut illi, quibus Dominus ait¹³⁹⁾: Filioli, adhuc modicum vobiscum sum), vel merito fidei et praesentia¹⁴⁰⁾ iustitiae, non autem praedestinatione, claritatis aeternae, (sicut hi, de quibus Dominus ait¹⁴¹⁾: Si dereliquerint filii eius legem meam, et in iudiciis meis non ambulaverint etc.). Hi ergo, de quibus in praesenti agitur, filii sunt merito fidei et praesentis iustitiae, non sunt autem filii adoptionis aeternae. Qui ergo peccata dimissa futentur redire, secundum iustitiam, et non secundum praescientiam ea dimitti necesse est ut confiteantur, sicut salvandis peccata secundum iustitiam ad aeternam damnationem imputantur, non secundum praescientiam, quia

et illis a bono in malum deficientibus singula replicabuntur ad supplicium, et his usque in finem in bono perseverantibus nulla imputabuntur ad poenam aeternam¹⁴²⁾.

V. Pars. Gratian. Qui autem dicunt, quod peccata dimissa non redeunt, auctoritate Gregorii et Prosperi sententiam quam confirmare conantur.

Ait enim Gregorius in *Moralibus*, lib. XV. c. 22. i):

CAP. XIII.

Quid est quod dicitur¹⁴³⁾: Qui reddis¹⁴⁴⁾ iniquitatem patrum¹⁴⁵⁾ filiis ac nepotibus? Peccatum¹⁴⁶⁾ originale a patribus trahimus, et nisi per gratiam baptismi salvamur, etiam parentum culpam portamus, quia unum¹⁴⁷⁾ cum illis sumus. Reddit¹⁴⁸⁾ iniquitatem patrum filiis¹⁴⁹⁾, dum pro culpa parentis ex originali peccato anima polluitur proles. Et rursus non reddit¹⁵⁰⁾ iniquitatem filiis¹⁵¹⁾, quia, quum ab originali culpa per baptismum liberamur, non iam parentum culpas, sed quas ipsi committimus habemus.

Item in responsionibus Prosperi ad secundam objectionem Gallorum:

CAP. XIV.

Qui recedit a Christo, et alienus a gratia finit hanc vitam, quid nisi in perditionem cadit¹⁵²⁾? sed non in id, quod remissum est, recidit, nec in originali peccato damnabitur; qui tamen propter postrema crimina¹⁵³⁾ ea morte afficietur¹⁵⁴⁾, quae ei propter illa, quae dimissa¹⁵⁵⁾ sunt, debebatur.

Gratian. Finis huius auctoritatis principio contrarie videtur. Neque enim aliud est dimissa peccata redire, vel in originali peccato damnari, quam poenam peccato debitam post eiusdem remissionem excipere. Auctoritates vero sibi contrarias assertores huius sententiae ita determinant: peccata dimissa redire dicuntur, quia quisquis post acceptam remissionem peccatorum ad vomitum redierit tanto gravius punietur, quanto magis benignitate Dei abusus singulorum remissionis acceptae ingratus exstitit.

VI. Pars. §. 1. Verum illa sententia favorabilior videtur, quia pluribus roboratur auctoritatibus, et evidentiori ratione firmatur. Ut enim Dominus ait per Ezechielem, c. 18.¹⁵⁶⁾:

CAP. XV.

Si averterit se iustus a iustitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius, numquid vivet? omnes iustitiae eius, quas fecerat, non recordabuntur; in peccato suo morietur, et non erunt in memoria iustitiae eius¹⁵⁷⁾, quas fecit¹⁵⁸⁾.

C. XVI. Item Gregorius in *Explanatione eiusdem loci*¹⁵⁹⁾.

Hoc nobis maxime considerandum est, quia, quum mala committimus, sine causa ad memoriam bona nostra transacta revocamus, quoniam in perpetratione malorum nulla debet esse fiducia bonorum praeteritorum.

C. XVII. Idem in *homil. IV. ad c. 1. Ezech.*

De pertuso quippe sacculo aliunde exit quod aliunde immittitur¹⁶⁰⁾, quia indiscretas mentes mercedem, quae¹⁶¹⁾ ex bono opere acquiritur, non adspiciunt, quomodo ex malo opere perdat¹⁶²⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

f) Specie: Sic est emendatum ex codice pervetusto. Nam antea legebatur: spe*), quae vox valde sententiam turbabat.

g) Duobus modis appellantur: In vulgatis sequedatur: uno modo appellantur in futuro, altero in praesenti, qui triplex est**); quae absunt ab omnibus manuscriptis et antiquioribus etiam editionibus.

h) Modo tantum creatura: In libro 83. quaestionum qu. 67. post alia habentur haec: Et ipsa itaque crea-

tura, id est et ipsa, quae nondum vocatur filiorum forma perfecta, sed tantum vocatur creatura, liberabitur etc., quae referuntur a Heda in epist. ad Rom. c. 8. Sed apud glossam ibidem habentur eadem verba, quae apud Gratianum.

C. XIII. i) Verba ipsa huius capituli sunt in glossa ordinaria ad c. 34. Exod. ex Gregor. in loco indicato, ex qua glossa sunt hic nonnulla emendata.

C. XIV. k) Propter postrema crimina: Addita sunt haec ex originali, quibus sententia valde illustratur.

Dist. IV. C. XII. 121) Augustinus ait: Edd. Bas. Lugd. II. III. — cf. supra c. 8. — 122) sit: Edd. coll. o. — 123) praedestinati: Edd. Arg. Bas. — 124) Ioan. c. 10. v. 16. — 125) ib. c. 11. v. 52. — c) ita Edd. coll. o. pr. Bas. — 126) Ephes. c. 2. v. 3. — 127) ib. c. 5. v. 8. — 128) 1 Tim. c. 1. v. 13. — 129) Omn., quicumque in: Edd. coll. o. pr. Bas. — 130) cf. supra c. 8. — 131) post: vic. repetuntur in Ed. Bas. verba proxime praecedentia: vere sunt — digni. — 132) Ezech. c. 18. v. 24. — 133) habebat: Ed. Bas. — 134) cf. supra c. 8. — ***) in Edd. coll. o. haec non leguntur. — 135) Ioan. c. 1. v. 12. — 136) Rom. c. 8. v. 19. 21. 23. — 137) creat. est. nond.: Edd. Bas. Lugd. — 138) Ioan. c. 11. v. 52. — 139) ib. c. 13. v. 33. — 140) praesentis: Edd. coll. o. — Böhm. — 141)

Psal. 88. v. 31. — 142) abest ab Edd. Arg. Nor. — C. XIII. 143) cf. Exod. c. 10. v. 5. Ioh. c. 21. v. 19. — 144) reddidit: Ed. Arg. — 145) add.: scilicet: Edd. coll. o. — 146) reddidit: Edd. coll. o. pr. Lugd. H. III. — 147) in fil.: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 148) reddidit: Ed. Bas. — 149) in fil.: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — C. XIV. 150) reddidit: Edd. coll. o. — 151) afficitur: ead. — 152) remissa: orig. — add.: peccata: Edd. coll. o. pr. Arg. — C. XV. 153) Ezech. c. 18. v. 24. — Petr. Lomb. 1. 4. dist. 15. — 154) abest ab Ed. Bas. — 155) fecerat: Ed. Arg. — fecerit: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XVI. 156) hom. 11. in Ezech. c. 8. — Petr. Lomb. ib. — C. XVII. 157) mittitur: Edd. coll. o. pr. Lugd. H. III. — 158) quam — acquirunt: Ed. Bas. — 159) perdat: ead.

C. XVIII. *Item Petrus in epist. II., c. 2.*¹⁶⁰⁾

Si refugientes coinquinationes mundi in¹⁶¹⁾ cognitione Domini nostri et¹⁶²⁾ salvatoris Iesu Christi, his rursus implicati superantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiae, quam post agnitionem¹⁶³⁾ retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est sancto mandato.

Paulus quoque scribens ad Hebraeos ait, c. 6.¹⁶⁴⁾:

CAP. XIX.

Intermittentes inchoationis Christi sermonem ad perfectionem¹⁶⁵⁾ feramur, non rursus iacentes fundamentum poenitentiae ab operibus mortuis.

Gratian. *Dicens opera mortua, priora bona significat Apostolus, quas per sequens peccatum erant mortua, quia hi peccando priora bona irrita fecerunt. Haec, sicut peccando fiunt irrita, ita per poenitentiam reviviscunt, et ad meritum aeternae beatitudinis singula prodesse incipiunt etiam illa, quae peccatis inventuntur admixta. Unde Augustinus.*¹⁶⁶⁾ Pinus est credere etc., et Hieronymus: Non est iniustus Deus etc. *Apostolus etiam scribens ad Hebraeos, quum fidem, et dilectionem, et bona opera eorum breviter commemorasset, horum omnium mercedem, quam amiserant peccando, post poenitentiam a Domino eos recepturos ostendit. Porro, qui per Prophetam dixit*¹⁶⁷⁾: Si averterit se iustus a iustitia sua, ipse per eundem Prophetam promissit dicens: Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custodierit universa praecepta mea, et fecerit iudicium et iustitiam, vita vivet, et non morietur; omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor; in iustitia sua, quam operatus est, vivet. *Filiis quoque Israël per Assyrios captivandis veteris idololatriae peccatum Dominus per Osee impropere, et peccatum, quod Moyse supplicante patribus fuerat dimissum, hoc in filiis revivisse ostendit, dicens:*

CAP. XX.

Vae eis, quoniam recesserunt a me; vastabuntur, quia praevaricati sunt in me. Et¹⁶⁸⁾ ego redemi eos, et ipsi locuti sunt contra me mendacia, et non clamaverunt ad me in corde¹⁷⁰⁾ suo, sed ululabant in cubilibus suis; super triticum et vinum ruminabant, et recesserunt a me, et ego erudivi eos, et confortavi brachia eorum, et in me cogitaverunt malitiam; reversi sunt, ut essent absque iugo; facti sunt quasi arcus dolosus; cadent in gladio principes eorum a furore linguae suae.

VII. Pars. Gratian. *Antiqua peccata parentum filiis impropere sermo dicitur, et propter principes eorum in gladio casuros praedicit. Sed per eundem Prophetam contra Dominus se facere ostendit, dicens:*

CAP. XXI.

Ne forte dicant in cordibus suis, omnem malitiam eorum me recordatum, nunc circumdederunt eos adinventiones suae; coram facie mea factae sunt.

C. XXII. *Item Hieronymus ad c. 7. Osee*¹⁾.

Quum ita puniantur, ne cogitent, quod pro veteribus peccatis patrum puniam eos, quia nunc, id est in praesenti, pro malitiis suis, quas invenerunt, circumdati sunt poena, et mala eorum, sicut putant, non possunt me laterè; sed potius ipsae adinventiones apertae sunt coram facie mea, quae omnia clare videt.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXII. 1) Sententia huius capituli est quidem in commentariis B. Hieronymi in c. 7. Osee, sed propria verba sunt in glossa interlineari ibidem ad ea verba: *Ne forte dicant in cordibus.*

C. XXIII. m) Et hoc etiam capitulum est in glossa ordinaria in eundem locum ex B. Hieronymo.

Dist. IV. C. XVIII. 160) Petr. c. 2. v. 20. — 161) abest ab Ed. Bas. — 162) omitt. ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 163) cognitionem: Edd. coll. o. — C. XIX. 164) Hebr. c. 6. v. 1. — 165) perfectiora: Vulg. — add.: etus: Edd. coll. o. — 166) cf. supra D. 8. c. 45. 46. — 167) Ezech. c. 18. v. 24. 21. 22. — C. XX. 168) Ose. c. 7. v. 13. seqq. — 169) Ego tamen: Edd. coll. o. — 170) toto corde: Ed. Bas. — C. XXI. 171) Ose. ib. v. 2. — C. XXIII. 172) Domino: Ed. Bas. — 173) putent: Edd. coll. o. pr. Bas. — 174) Psal. 38. v. 17. — C. XXIV. 175) cf. C. 23. qu. 4. c. 29. — 176) cf. supra c. 1. — 177) cf. ib. c. 13. — 178) Psal. 37. v. 6. — 179) Psal. 51. v. 7.

C. XXIII. *Idem ibidem* m).

Haeretici non possunt vetera peccata contra Deum casari, quum antiquis operibus addant novam impietatem, et suis ligentur peccatis, et, quum Deum¹⁷²⁾ celare se putant¹⁷³⁾, oculos eius vitare non possunt, quia¹⁷⁴⁾ vultus Domini super facientes mala.

C. XXIV. *Item Gelasius Papa*¹⁷⁵⁾.

Divina clementia dimissa peccata in ultionem ulterius redire non patitur.

Gratian. *Sed his auctoritatibus docentur filii, ab originali peccato expiati, non ideo puniendi, quia patres peccaverunt, sed ideo peccata patrum in eos redire, quia eorum culpam sequuntur. Sic et bona, quae peccato moriuntur, non proficiunt ad praemium, quia facta sunt, sed quia per poenitentiam reviviscunt. Tale est et illud Augustini*¹⁷⁶⁾ in libro *Psalmarum*: Si ludas teneret adoptionem etc. *Sic et illud Gregorii in Moralibus intelligitur*¹⁷⁷⁾: Quid est quod dicitur: „Reddis iniquitatem patrum in filios, etc.“ *Illis namque parentum iniquitas redditur, qui propterea puniuntur, quia in radice traxerunt amaritudinem peccati. Illis autem non redditur, in quibus merito suae iniquitatis non reviviscunt peccata parentis. Sicut ergo bona, quae peccato moriuntur, per poenitentiam reviviscunt ad praemium: sic et mala, quae per poenitentiam delentur, reviviscunt ad supplicium. Unde Propheta ex persona poenitentis deplorat, dicens*¹⁷⁸⁾: Putraverunt et corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae, id est plagae per baptismum sanatae. *Hinc etiam idem Propheta, quamvis fide et sacramento circumcissionis ab originali peccato se mundatum cognosceret, tamen adulterio et homicidio, quod commiserat, illud revivisse intelligens, non sine causa inter cetera ipsum confitetur, et dicit*¹⁷⁹⁾: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum etc.

DISTINCTIO V.

GRATIANUS.

I. Pars. *In poenitentia autem, quas peccatorem considerare oportet, Augustinus in libro de poenitentia docet, dicens*¹⁾:

CAP. I.

Consideret²⁾ qualitatem criminis in loco, in tempore, in perseverantia, in varietate personae, et quali hoc fecerit tentatione, et in ipsius vitii multiplici executione. Oportet enim poenitere fornicantem secundum excellentiam sui status aut officii, et³⁾ secundum modum meretricis, et in modo⁴⁾ operis sui, et qualiter turpitudinem suam peregit⁵⁾, si in loco sacro⁶⁾, aut cui debuit⁷⁾ excellentiam fidei (ut sunt domus dominorum, et aliorum multorum), si in tempore orationi constituto, aut⁸⁾ in festivitate sanctorum et in tempore ieiunii. Consideret, quantum perseveraverit, et defleat quod perseveraverit peccaverit⁹⁾, et quanta virtus¹⁰⁾ fuerit in pugnatione. Sunt enim¹¹⁾ qui non solum non vincuntur, sed ultra se peccato offerunt, nec expectant tentationem, sed praeveniunt voluptatem, et pertractant¹²⁾ secum, quam multiplici actione vitii delectabiliter peccant¹³⁾. Omnis ista varietas¹⁴⁾ confitenda est et deflenda, ut, quum cognoverit¹⁵⁾ quod peccatum est multum, cito inveniat¹⁶⁾ Deum propitium. §. 1. In¹⁷⁾ cognoscendo augmentum peccati inveniat se, cuius aetatis fuerit, cuius sapientiae, et ordinis, et statum omnem alterius non peccantis. Immoretur in singulis istis, et sentiat

Dist. V. C. I. a) Et quanta virtus: In originali est: et quanta victus fuerit impressione¹⁸⁾. Sed ob glossam non est mutatum. Multa alia et magni ponderis emendata sunt (ubi per eandem licuit) et ex ipso originali, et ex vetustis Gratiani codicibus.

Dist. V. C. I. 1) Falso tribuitur Augustino. — Petr. Lomb. l. 4. dist. 16. — 2) Considerat: Edd. Ven. I. II. — 3) aut: Edd. coll. o. — 4) secundum modum: orig. — 5) egerit: Ed. Bas. — per egerit: Edd. rell. — 6) sacro: Edd. coll. o. pr. Bas. — 7) debuit: Ed. Bas. — 8) ut festivitates sancti. (abest ab Ed. Arg.) et tempora iei.: Edd. coll. o. — 9) peccavit: ead. — 10) ita Edd. Arg. Bas. — 11) pertractat: Ed. Arg. — 12) peccavit: ead. — peccaverunt: Ed. Bas. — peccaverint: Edd. rell. — 13) add.: ostendenda et: Ed. Bas. — 14) agnovit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 15) inveniet: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 16) id est: Edd. Lugd. II. III.

modum criminis, purgans lacrimis omnem qualitatem vitii. §. 2. Defleat virtutem, qua interim caruit. Dolendum est enim, et dolore purgandum, non solum quia peccavit, sed etiam quod se virtute privavit. Nam, licet speret se consecuturum veniam, dolere tamen potest, quia non promeruit unde remunerari confidat. §. 3. Anxietur et doleat, quo modo effugiens de praeteritis poenam, miser¹⁶) non inde exspectet¹⁷) gloriam¹⁸), cuius omne tempus¹⁹), quoniam brevissimum est, debuit decertasse ad consequendum praemium. §. 4. Defleat etiam, quoniam in uno offendens factus est omnium *per ingratitude[m]* reus. Ingratus enim existit qui plenus virtutibus Deum omnino non timuit. In hoc enim quisque peccator fit culpabilior, quo est Deo acceptior. Ideo enim Adam plus peccavit, quia omni bono abundavit. Etiam alio modo offendens in uno reus est omnium, quia omnis²⁰) virtus patitur detrimentum ab uno²¹) vitio. Nam si quis cadit in avaritiam, largitatem destruit, et etiam castitatem minoravit. Amore enim pecuniae vel violaret castitatem, vel saltem minus amaret. Si enim propter Deum tanta adhuc castitas inest, ut nolit eam²²) perdere, tamen saltem minori gaudio, minori affectu²³) tuetur²⁴) eam, ubi videt²⁵) inde procedere damnum pecuniae, sicque²⁶) et in aliis, quae, etiamsi non expellantur, tamen per²⁷) conceptionem unius vitii vel satis vel parum minuuntur, vel intentione²⁸) deteriorantur. Unde omnis virtus²⁹) cuicumque³⁰) crimini est defenda, et de omnibus indulgentia est petenda. §. 5. Animadvertere etiam oportet, et animadvertendo deflere animam proximi, quam fornicator Deo eripuit, vel ereptam in malo confirmavit; etiam quod exemplum existit mali in operatione sui criminis; cui magis profuisset, si alii fuisset causa conversionis. Gemat itaque aliorum vitam in sua corruptam, vel incorruptam non conservatam, et commo- dum proximi, quod dedisset exemplo boni. Doleat de tristitia, quam peccando bonis intulit, et de laetitia, quam eis non adhibuit. Et non solum cogitet quid et qualiter fecerit³¹), sed quam iniuste Deum, ut diximus, peccando offenderit. Timeat illam veritatis sententiam³²): *Non potestis duobus dominis servire*. Timeat ergo, ne omnia bona, quae fecit, dum in uno peccato perseveravit, ex contaminatione³³) mali perdidit, ut qui servivit diabolo per crimen, Dei³⁴), quam obtulit, amiserit servitutem. Pium est tamen credere, ut recepta Dei gratia, quae in eo destruit³⁵) mala³⁶) priora, etiam³⁷) remuneret bona, ut, quum destruxerit quod suum non invenit³⁸), amet et diligat bonum, quod etiam³⁹) in peccante plantavit. §. 6. In his⁴⁰) omnibus dolens aut saeculum derelinquat⁴¹), aut saltem illa, quae sine admixtione mali non sunt administrata, ut mercatura, et militia, et alia, quae utentibus sunt nociva, ut administrationes saecularium potestatum, nisi his utatur ex obedientiae licentia. Ponat se omnino in potestate iudicis, in iudicio sacerdotis, nihil sibi reservans sui, ut omnia eo iubente paratus sit facere pro reparanda⁴²) animae vita, quaecunque faceret pro vitanda corporis morte, et hoc cum desiderio, quia vitam recuperat infinitam, ut Deus. Cum gaudio enim debet facere immortalis futurus quae faceret pro differenda morte moriturus. Semper deprecatur Deum, certus de venia, qui omnibus modis et sine⁴³) taedio dubius rogaret potestatem

terrenam. Abstineat a multis licitis qui per⁴⁴) libertatem arbitrii commisit illicitum. Semper offerat Deo mentem, et cordis contritionem, et deinde quod potest de possessione; tunc quod offert⁴⁵) securus offerat. *Respexit⁴⁶) enim Dominus ad Abel, et ad munera eius*. Sed prius respexit⁴⁷) ad Abel, quam ad munera⁴⁸). Sumens enim mentem, quam cognovit humilem et puram, remuneravit eius largitatis munera. Ad Cain vero non respexit, nec ad eius munera. Mentem enim eius, quam viderat, quoniam non cognovit⁴⁹), eius munera non recepit. In⁵⁰) iudicio enim cordis consideranda est eleemosyna tribuentis, nec iam considerandum est quantum, sed qua mente, qua affectione dat quod potest. Vidua⁵¹) enim duobus, quae habuit, larga⁵²) minutis, plus omnibus misit. Qui ergo vult sua peccata redimere temporalium oblatione, careat⁵³) *ut* offerat mentem prius. §. 7. Cautus sit⁵⁴), ne verecundia ductus dividat apud se confessionem, ut diversa diversis velit sacerdotibus manifestare. Quidam enim uni celant quae alii manifestanda reservant⁵⁵), quod est se laudare, et ad hypocrisim tendere, et semper veniam carere, ad quam per frustra putat totam pervenire. §. 8. Caveat⁵⁶) praeterita⁵⁷) quem vera delectat poenitentia; non⁵⁸) prius ad Domini corpus accedat, quam confortetur⁵⁹) bona conscientia. Sed in hac separatione tremendum *Dei* iudicium cogitet, ubi et⁶⁰) maius b) et terribilius impenitentes separabit in ignem. Gemat⁶⁰), quod nondum cadet⁶¹) sumere, quem multum desiderat, cibum salutarem⁶²). Isti sunt digni fructus poenitentiae, animam captivam elaqueantes et in libertate servantem. §. 9. Cohibeat se praeterea a ludis *et* a spectaculis saeculi, qui perfectam vult consequi gratiam remissionis. Nam⁶³) Dina⁶⁴), si⁶⁴) se cohibuisset, si inter suos remansisset, ab extraneo raptore corrupta non fuisset⁶⁵). Tanto igitur⁶⁶) magis sibi caveat et cohibeat se anima, quae saepe vel semel corrupta est et rapta; timeat iam docta experimento, quod ignoravit⁶⁷) virgo; eligat quem imitetur; non sequatur quem animus suus damnat. Se enim iudicat qui fructus poenitentiae non habentem a se non elongat. Laudet enim et amet quos⁶⁸) digne fructificare non ignorat; quaerat fructus dignos, etsi non dignos poenitentiae. Sunt enim fructus digni virtutum fructus, qui non sufficiunt poenitentibus. Poenitentia enim⁶⁹) graviore exoptulat, ut sic pacetur⁷⁰) ecclesia, ut, pacata⁷¹) dolore et gemitibus, mortuis impetret veniam⁷²).

C. II. Poenitentes negotiationis lucra abiciant.

Item Leo Papa epist. XC. ad Rusticum Episcopum, c. 9. 73).

II. Pars. Qualitas lucri negotiantem aut excusat^{c)}, aut arguit, quia est et honestus quaestus, et turpis. Verumtamen poenitenti utilius est *etiam* dispensia pati, quam periculis negotiationis obstringi⁷⁴), quia difficile est inter ementis vendentisque commercium non intervenire peccatum.

C. III. Post poenitentiam ad militiam saecularem redire non licet.

Idem ibidem, c. 10. 75)

Contrarium⁷⁶) est omnino ecclesiasticis regulis, post poenitentiae actionem redire ad militiam saecularem, quum

NOTATIONES CORRECTORUM.

b) Ubi et maius: In originali legitur: *Ubi magis terribilis sententia peccantes separabit in ignem*.

C. II. c) Excusat: Sic ex orig. et Polycarpo, et

Ivone et Burchardo⁷⁷); nam in Gratiani exemplaribus erat: *accusat* **).

Dist. V. C. I. 16) add.: tamen: Edd. coll. o. — 17) exspectat: Ed. Bas. — 18) gratiam: orig. — 19) opus et tempus: Edd. Arg. Bas. — 20) omnes virtutes patiuntur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 21) unico: Ed. Bas. — 22) eam tandem: Ed. Arg. — eandem: Edd. rell. — 23) affectione: Edd. coll. o. — 24) tuetur: Ed. Bas. — 25) videret proc. in damn.: ead. — 26) sic quoque: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 27) perceptione: Edd. coll. o. — 28) intentione: orig. — 29) add.: amissa: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — 30) cuiusc. criminis: Ed. Bas. — 31) fecit: Ed. Arg. — 32) Matth. c. 6. v. 24. — 33) excommunicatione mala: Edd. coll. o. — 34) Deo quas obtulerit (obtulit: Ed. Bas.) amiserit virtutes: ead. — 35) destruxit: Ed. Bas. — 36) omnia mala: Edd. coll. o. pr. Arg. — 37) abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 38) invenit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 39) abest ab Ed. Bas. — 40) abest ab ead. — 41) relinquit: Edd. coll. o. — 42) recuperanda: Ed. Bas. — recipienda: Edd. rell. — 43) add.: omni: Edd. coll. o. pr. Bas. — 44) in libertate: Edd. coll. o. — 45) offerat Deo: ead. pr. Bas. — 46) Gen. c. 4. v. 4. — 47) dicit: Ed. Bas. — dicit: Edd. rell. — orig. — 48) add.: eius: Edd. coll. o. — 49) add.: humilitem: orig. — 50) Iud. namque:

Ed. Arg. — In iud. itaque: Edd. rell. — 51) cf. Matth. c. 12. — 52) largita: Ed. Bas. — 53) careat: ead. — 54) add.: poenitens: Edd. coll. o. — 55) conservat: orig. — Ed. Bas. — 56) Pareat: Edd. Bas. Par. Lugdd. — †) praeterea: Edd. coll. o. — 57) ut non: Edd. Bas. Lugdd. — 58) confortet illum: Edd. coll. o. — 59) abest ab Ed. Arg. Bas. Nor. — 60) Doleat: Edd. coll. o. — 61) cadet: ead. pr. Bas. — 62) saluatorem: Ed. Bas. — 63) add.: filia Iacob: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — cf. Gen. c. 34. — 64) et si: Edd. Nor. Ven. I. II. — 65) esset: Edd. coll. o. — 66) itaque: ead. — 67) ignoraverit: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 68) quod: Ed. Bas. — 69) etiam: ead. — 70) placatur: ead. — 71) placata: ead. — peccata: Edd. Lugdd. II. III. — 72) vitam: orig. — Edd. coll. o. pr. Arg. — C. II. 73) Ep. 167. Ed. Baller., scr. A. 458. vel 459. — Reg. I. I. c. 313. Burch. I. 2. c. 128. I. 19. c. 95. Ans. I. II. c. 139. Ivo Decr. p. 6. c. 202. p. 13. c. 25. p. 15. c. 107. Polyc. I. 4. t. 31. — 74) et Ans. — 75) ita Edd. coll. o. — 76) adstringit: ead. — Reg. Burch. I. 2. Ivo p. 6. — C. III. 75) Reg. I. 2. c. 314. Burch. I. 19. c. 66. Ans. I. 11. c. 147. Ivo Decr. p. 15. c. 60. — 76) add.: vero: Edd. coll. o. pr. Bas.

Apostolus dicit⁷⁷⁾: *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus*. Unde non est liber a laqueis diaboli qui se militiae⁷⁸⁾ mundanae voluerit implicare⁷⁹⁾.

C. IV. *Decennio poenitentiam qui post poenitentiam ad saecularem militiam redeunt.*

Item ex Nicaeno Concilio, c. 11. 4)⁸⁰⁾

Si qui vero per Dei⁸¹⁾ gratiam vocati primo quidem ostenderunt fidem suam deposito militiae cingulo, post haec⁸²⁾ autem ad proprium vomitum sunt reversi, ut et pecunias darent, et ambirent **redire** rursus ad militiam, isti decem annis sint inter poenitentes post primum triennium, quo fuerint inter audientes. Ab omnibus vero praecipue illud observetur, ut animus eorum et fructus poenitentiae attendatur⁸³⁾. Quicumque enim cum omni timore, et lacrimis perseverantibus, et operibus bonis conversionem⁸⁴⁾ suam non verbis solis, sed opere et veritate demonstrant, quum tempus statutum **etiam** a his fuerit impletum, et orationibus iam cooperiri communicare, licebit episcopo humanius etiam circa eos aliquid cogitare. Qui vero indifferenter⁸⁵⁾ habuerint lapsum⁸⁶⁾, et sufficere sibi, quod **intra**⁸⁷⁾ ecclesiam introierint, arbitrantur⁸⁸⁾, isti omnimodo tempora statuta complebunt.

C. V. *A communione suspendantur qui post poenitentiam ad saecularia redeunt.*

Item ex Concilio Aurelianensi I., c. 13. 89)

De his, qui suscepta poenitentia religionem suae professionis obliti ad saecularia relabuntur, placuit eos et a communione suspendi, et ab omnium catholicorum conviviis⁹⁰⁾ separari. Quod si post interdictum cum eis⁹¹⁾ quisquam praesumerit manducare, et ipse communione privetur.

C. VI. *Quid sit falsa poenitentia.*

Item Gregorius VII. in Synodo Romana, celebrata anno 1078., c. 6. 92)

III. Pars. Falsas poenitentias dicimus, quae non secundum auctoritatem sanctorum Patrum pro qualitate criminum⁹³⁾ imponuntur. Ideoque **quicumque** miles, vel⁹⁴⁾ negotiator, vel alicui officio deditus, quod sine peccato exerceri non possit, si culpis gravioribus irretitus ad poenitentiam venerit⁹⁵⁾, vel qui bona alterius iniuste detinet, vel qui odium in corde gerit⁹⁶⁾, recognoscat, se veram poenitentiam non posse peragere, per quam ad aeternam vitam valeat pervenire, nisi negotium derelinquat⁹⁷⁾, vel officium deserat, et odium ex corde dimittat, bona⁹⁸⁾, quae iniuste abstulit, restituat, arma⁹⁹⁾ deponat, ulteriusque non ferat, nisi consilio religiosorum episcoporum pro defendenda iustitia. Ne⁹⁹⁾ tamen desperet, interim quicquid boni¹⁰⁰⁾ facere poterit hortamur ut faciat, ut omnipotens Deus cor illius illustret ad poenitentiam.

C. VII. *Post conversionem ad negotium redire non licet, quod sine peccato agi non potest.*

Item Gregorius in hom. XXIV. Evangel. 101)

Negotium, quod ante conversionem sine peccato existit,

hoc etiam post conversionem repetere culpa non fuit. *Et infra*: Sunt enim pleraque negotia, quae sine peccatis exhiberi aut vix, aut nullatenus possunt. Quae ergo ad peccatum implicant, ad haec necesse est ut post conversionem animus non recurrat.

C. VIII. *De eodem.*

Item Innocentius Papa II. in Concilio Romano, c. 22. 102)

IV. Pars. Fratres nostros episcopos et presbyteros admonemus, ne falsis poenitentibus laicorum animas decipi et in infernum pertrahi patiantur. Falsam autem poenitentiam esse constat, quum spretis pluribus de uno solo poenitentia agitur, aut quum sic agitur de uno, ut non discedatur ab alio. Unde scriptum est¹⁰³⁾: *Qui totam legem observaverit, offendat*¹⁰⁴⁾ *autem in uno, factus est omnium reus*; scilicet quantum ad vitam aeternam; sicut enim si peccatis esset omnibus involutus, ita si in uno tantum maneat, aeternae vitae ianuam non intrabit. Falsa etiam¹⁰⁵⁾ fit¹⁰⁶⁾ poenitentia, quum poenitens ab officio vel curiali¹⁰⁷⁾ vel negotiali non recedit, quod sine peccato¹⁰⁸⁾ agi nulla ratione praevalet¹⁰⁹⁾; aut si odium in corde gestetur¹¹⁰⁾, aut si non offenso cuilibet satisfiat¹¹¹⁾, aut si non indulgeat offendenti offensus, aut si arma quis contra iustitiam¹¹²⁾ gerat¹¹³⁾.

DISTINCTIO VI.

GRATIANUS.

I. Pars. *Cui autem debeat fieri confessio, vel qualem illum oporteat esse, qui aliorum crimina indicat, ex eodem libro de poenitentia 1) c. 10. dicitur, quum dicitur:*

CAP. I.

Qui vult confiteri peccata²⁾, ut inveniat gratiam³⁾, quaerat sacerdotem scientem ligare et solvere, ne, quum negligens circa se exstiterit, negligatur ab illo, qui eum misericorditer monet et petit, ne ambo in foveam cadant, quam stultus evitare noluit. Tanta itaque vis confessionis est, ut, si deest sacerdos, confiteatur proximo. Saepem enim contingit, quod poenitens non potest confiteri⁴⁾ coram sacerdote, quem desideranti nec locus, nec tempus offert, et, si ille, cui confitebitur, potestatem solvendi non habet, fit tamen dignus venia ex desiderio sacerdotis qui socio confitetur turpitudinem criminis. Mundati enim sunt leprosi, dum irent⁵⁾ ostendere ora sacerdotibus ante, quam ad eos pervenirent. Unde patet, Deum⁶⁾ ad cor respicere, dum ex necessitate prohibetur⁷⁾ ad sacerdotes pervenire. Saepem quidem eos quaerunt sani⁸⁾ et laeti; sed dum quaerunt ante, quam perveniant ad⁹⁾ eos, moriuntur. Sed¹⁰⁾ Dei misericordia est ubique, qui¹¹⁾ **et** iustis¹²⁾ novit parcere, etsi non tam cito, sicut **si** solverentur a sacerdote. Qui igitur omnino¹³⁾ confitetur, sacerdoti¹⁴⁾ meliori, quam potest, confiteatur¹⁵⁾, et si peccatum occultum est, sufficiat referre in notitiam sacer-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. d) Caput hoc est posterior pars capituli undecimi ex prisca^{*)} versione, quae versio est omissa in postrema quatuor tomorum Coloniaensi conciliorum editione, et eius loco quatuor versiones positae, ex quibus facile corrigi possunt quae in hac interdum obscure et mutilate dicuntur. Quod vero ad sententiam canonis pertinet, legenda sunt quae a Zonara ac Balsamone in ipsius explanatione, et a Rufino lib. 10. historiae ecclesiasticae c. 6., et a Cardinali Varmiensi contra Brentium lib. 3. afferuntur. Agitur enim de illis militibus, qui, impio Licinio ve-

tante cingulum militiae ab iis retineri, qui fidem Christo datam servare vellent, illum abicere, quam fidem frangere maluerunt, ac tamen postea cupiditate terrena victi illum recuperare conati fuerant, quod argumento erat, ipsos a fide desciscere. In Codice vero canonum haec est inscriptio huius capituli: *De his, qui abrenunciaverunt, et iterum ad saeculum sunt regressi.*

C. VI. e) Arma: Totum hoc membrum, quod pertinet ad arma, in originali, et Polycarpo est ante verba illa: *negotium derelinquat*. Sed ob glossam ordo non est restitutus.

Dist. V. C. III. 77) 2 Tim. c. 2, v. 4. — 78) *militia mundana*: Coll. Hisp. — Baller. — 79) *implicari*: Coll. Hisp. — C. IV. *) I. e. Hispanica. — 80) hab. A. 325. — Ans. I. 11. c. 148. ex Dionysio. — 81) *fidem*: Coll. Hisp. — 82) *hoc*: Ed. Bas. — 83) *observetur vel praecipue attendatur*: ead. — 84) *conversionem*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 85) *indifferentem*: Ed. Bas. — 86) *stum*: Coll. Hisp. — 87) *ahest* ab ead. — 88) *arbitrentur*: Edd. Bas. Lugd. I. — C. V. 89) hab. A. 511. — 90) *convivio*: Coll. Hisp. — 91) *eo quisquis*: ead. — C. VI. 92) hab. A. 1078. — Polyc. I. 6. t. 20. Petr. Lomb. I. 4. dist. 16. — 93) *criminis*: Ed. Bas. — 94) *et*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 95) *venit*: Ed. Bas. — 96) *egerit*: Edd. Nor. Ven. I. II. — 97) *relinquat*: Edd. coll. o. — 98) *add. quidem*: ead. — 99) *Nec*: Ed. Bas. — 100) *add. fecerit vel*: ead. — C. VII. 101) Ans. I. 11. c. 140. — C. VIII. 102) conc. Lat. II. hab. A. 1139. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 15. — 103) *lac. c. 2, v. 10.* — 104) *offendat*: Edd. Arg. Nor. — *offendit*: Edd. Ven. I. II. Lugd. I.

Par. — *et offendat*: Ed. Bas. — 105) *enim*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 106) *est*: Edd. coll. o. — 107) *vel curiali negotio*: ead. pr. Bas. — 108) *peccatis — nullatenus*: Edd. coll. o. — 109) *valet*: Ed. Bas. — 110) *gesserit*: Edd. coll. o. — 111) *satisfecerit*: Ed. Bas. — *satisfaciat*: Edd. rell. — 112) *instrumentum*: Ed. Bas. — 113) *ferat*: Edd. coll. o. pr. Bas.

Dist. VI. C. I. 1) Falso tribuitur Augustino. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 17. — cf. supra D. I. c. 88. — 2) *add. sua*: Edd. coll. o. — 3) *poenitentiam*: Ed. Arg. — 4) *verecundari*: Edd. coll. o. — 5) *tantum ost. se*: ead. — cf. Luc. c. 17. — 6) *Domini*: Ed. Bas. — 7) *prohibetur*: Edd. coll. o. — 8) *sed sani et laeti, dum*: ead. — 9) *ad eos*: absunt ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 10) *add. in his*: Ed. Bas. — 11) *quae*: ead. — 12) *videtur legendum*: *istis*. — 13) *confitetur, omnino confiteatur*: Edd. coll. o. — 14) *et si sac.*: Edd. Ven. I. II. Par. — *et sac.*: Edd. rell. — 15) *ore conf.*: Ed. Arg.

dotis, ut grata sit oblatio muneris. *Et infra c. 12.:* §. 1. Laboret itaque poenitens in ecclesia esse, et ad ecclesiae unitatem tendere; nisi enim unitas ecclesiae succurrat, nisi quod deest peccatori sua operatione¹⁶⁾ compleat, de manibus inimici non eripietur anima mortui. Credendum est enim, et pietas fidei expositulat credere, quod omnes elemosynae totius ecclesiae, et orationes, et opera¹⁷⁾ iustitiae, et misericordiae succurrant recognoscenti mortem suam ad conversionem suam¹⁸⁾. Ideoque nemo digne poenitere potest, quem non sustineat unitas ecclesiae, ideoque non petat sacerdotes per aliquam culpam ab unitate ecclesiae divisos. Iudas enim poenitens¹⁹⁾ ivit ad Pharisaeos, reliquit Apostolos, nihil invenit auxilii, sed¹⁹⁾ augmentum desperationis. Dixerunt enim²⁰⁾: *Quid ad nos? tu videris; si peccasti, tibi sit; non tibi succurrimus, non peccata tua caritative²¹⁾ suscipimus, non comportanda promittimus, non qualiter deponas onus²²⁾ docemus²³⁾.* Quid enim nobis et misericordiae, qui nec opera sequimur iustitiae? Iasset ad fratres, iasset ad illos, qui oraverant pro socru²⁴⁾ Petri fabricitante, qui Chananaeam²⁵⁾ improbam misericordiae obtulerant. Interrogasset Petrum pro se lacrimas effundentem; non²⁶⁾ fugisset Mariam et Martham, quae vitam Lazaro impetraverant; non²⁷⁾ turbam plorantem, quae unicum filium acquisierat viduae. Ivit ad divinos, et divisus periit. *Et infra c. 20.:* §. 2. Sacerdos itaque, cui omnis offertur²⁸⁾ peccator, ante quem statuitur omnis languor, in nullo eorum sit iudicandus²⁹⁾, quae³⁰⁾ in alio iudicare est promotus. Iudicans enim alium, qui est iudicandus, condemnat se ipsum. Cognoscat igitur se, et purget in se quod alios videt sibi offerre. Caveat³¹⁾ ergo, ut a se abiecerit³²⁾. quicquid³³⁾ in alio damnosum reperit; animadvertat³⁴⁾ quod dicitur³⁵⁾: *Qui sine peccato est³⁶⁾ primus in eam³⁶⁾ lapidem mittat.* Ideo enim liberavit peccatricem, quia non erat³⁷⁾ qui iuste proiceret lapidem. Quomodo lapidaret qui se lapidandum cognosceret? Nullus enim erat sine peccato: in quo intelligitur, omnes crimine³⁸⁾ fuisse reos. Nam venialia³⁹⁾ semper remittebantur per ceremonias. Si quod igitur in eis peccatum erat, criminale erat. Deteriores itaque in hoc sunt sacerdotes, se prius non aedificantes, illis, qui Dominum observabant insidiis. In hoc itaque patentissimum⁴⁰⁾ est crimen sacerdotum et ultra modum detestabile, qui non prius se iudicant, et alios alligant. Deberent⁴¹⁾ enim in se timere crimen, quod in aliis timuerunt, et detestabile⁴²⁾ senserunt⁴³⁾. Illi⁴⁴⁾ quidem adeo caeci erant, quod summam sapientiam sperabant capere suis insidiis. Quod illis patuit, quod tunc quisque vitavit, vitet sacerdos, qui in hoc errore⁴⁵⁾ peior illis Iudaeis exstiterit⁴⁶⁾. §. 3. Caveat spiritalis iudex, ut⁴⁷⁾, sicut non commisit crimen nequitiae, ita non careat munere scientiae. Oportet⁴⁸⁾ enim, ut sciat cognoscere quicquid debet iudicare. Iudicaria enim potestas hoc expositulat, ut quod debet iudicare discernat. Diligens igitur inquisitor et⁴⁹⁾ subtilis investigator sapienter et quasi astute interroget a peccatore quod forsitan ignorat⁵⁰⁾, vel verecundia velit occultare. Cognito itaque crimine varietates eius non dubitet investigare, et locum, et tempus, et cetera, quae supra diximus in exponendo⁵¹⁾ eorum qualitates. Quibus cognitis adsit⁵²⁾ benevolus, paratus exigere, et secum onus portare; habeat dulcedinem in affectione, pietatem in alterius crimine, discretionem in varietate; adiuvet confitentem orando, elemosynas dando⁵³⁾, et cetera bona⁵⁴⁾ pro eo faciendo; semper eum iuvet leniendo, consolando, spem promittendo, et, quum

opus fuerit, etiam increpando. Doleat⁵⁴⁾ loquendo, instruat operando, sit particeps laboris qui particeps vult fieri gaudii; doceat perseverantiam; caveat, ne corrumpat, ne iuste perdat potestatem iudicariam. Licet⁵⁵⁾ enim poenitentia ei possit acquirere gratiam, non tamen mox restituit⁵⁶⁾ in potestatem primam. Etiam enim Petrus post lapsum restitutus fuerit, et saepe lapsis sacerdotibus reddita sit dignitatis potestas, non est tamen necesse, ut hoc omnibus concedatur quasi ex⁵⁷⁾ auctoritate. Invenitur etiam⁵⁸⁾ auctoritas, quae⁵⁹⁾ concedit et quasi imperat; invenitur alia, quae minime concedit, sed vetat; quae scripturae non repugnant, sed concordant, si locus, et tempus, et modus poenitentiae pacem adhibeant. Quum enim tot sunt qui labuntur, ut pristinam dignitatem ex auctoritate defendant, et quasi ausum⁶⁰⁾ peccandi sibi faciant, rescindenda est spes ista. Si vero locus est, ubi ista non concurrant, restitui possunt qui peccant. Itaque pontifex iustus atque discretus non cogitur sacerdotes suos semper abicere, nec mox restituere, nisi statutum fuerit a Romano Pontifice.

II. Pars. Gratian. *Caveat sacerdos, ne peccata poenitentium aliis manifestet. Quod si fecerit, deponatur.*

Unde Gregorius⁶¹⁾:

C. II. *Deponatur sacerdos, qui peccata poenitentium publicare praesumit.*

Sacerdos ante omnia caveat, ne de his, quae ei confitentur peccata⁶²⁾, alicui recitet⁶³⁾, non propinquis⁶⁴⁾, non extraneis, neque, quod absit, pro aliquo scandalo. Nam si hoc fecerit, deponatur, et omnibus diebus vitae suae ignominiosus peregrinando pergat.

III. Pars. Gratian. *Quod autem dicitur, ut poenitens eligat sacerdotem scientem ligare et solvere, videtur esse contrarium ei, quod in canonibus invenitur, ut nemo videlicet parochianum alterius iudicare praesumat. Sed aliud est favore vel odio proprium sacerdotem cantemneri, quod sacris canonibus prohibetur; aliud caecum vitare, quod hac auctoritate quisque facere monetur, ne, si caecus caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadant.*

Unde Urbanus Papa II.⁶⁵⁾:

C. III. *Cuiuslibet sacerdoti commissum, nisi pro eius ignorantia, alter sacerdos ad poenitentiam non suscipiat.*

Placuit, ut deinceps nulli sacerdotum liceat quemlibet commissum alteri sacerdoti ad poenitentiam suscipere sine eius consensu, cui prius se commisit, nisi pro ignorantia illius, cui poenitens prius confessus est. Qui vero contra haec statuta facere tentaverit gradus sui periculo subiacet.

DISTINCTIO VII.

GRATIANUS.

I. Pars. *Tempus vero poenitentiae est usque ad ultimum articulum vitae.*

Unde Leo Papa, *epist. XC. ad Rusticum, cap. 5.:*

C. I. *De eodem.*

Nemo desperandus est, dum in hoc corpore constitutus est, quia nonnunquam quod diffidentia aetatis differtur consilio maturiore perficitur.

II. Pars. Gratian. *Quaerunt de differentibus poenitentiam Augustinus scribat in lib. L. Homil., hom. 41.:*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. VII. C. II. a) Haec et duo sequentia capitula accepta sunt ex homilia 41. B. Augustini, sed primum hoc

ordine, multisque verbis mutatis. Atque ideo Burchardus et Ivo non ex Augustino, sed ex dictis Augustini citant.

Dist. VI. C. I. 16) *optulatio*: orig. — 17) *operatio*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 18) *qui poenit.* —, *relinquens*: Edd. coll. o. — 19) *nisi*: ead. — 20) *Math. c. 27. v. 4.* — 21) *caritate*: Ed. Bas. — 22) *nos*: Edd. Lugdd. II. III. — 23) *docebimus*: Ed. Arg. — 24) *Luc. c. 4.* — 25) *Math. c. 15.* — 26) *Ioan. c. 11.* — 27) *Luc. c. 7.* — 28) *proferitur*: orig. — 29) *ditudicandus*: Ed. Bas. — 30) *qui*: Edd. Ven. II. Lugd. I. — 31) *protecerit*: Ed. Bas. — *proliciat*: Edd. rell. — 32) *quod*: Böhm. — 33) *add.* — 34) *Ioan. c. 8. v. 7.* — 35) *add.*: *vestrum*: Vulg. — Edd. Bas. Lugdd. — 36) *illam*: Vulg. — Edd. coll. o. — 37) *erant*, — *prolicerent*: Ed. Bas. — 38) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 39) *add.*: *omnia*: Ed. Bas. — *peccata*: Edd. Lugdd. II. III. — 40) *potentissimum*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 41) *debent en. tim. cr.*, *quod tim.*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 42) *add.*: *caverunt*: Ed. Lugdd. II. III. — *udicaverunt*: Edd. rell. — 43) *censuerunt*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 44) *Hi, qui*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III.

— 45) *abest* ab Ed. Bas. — 46) *exstitit*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 47) *et*: Ed. Bas. — *abest* a rell. pr. Lugdd. II. III. — 48) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 49) *ignoret*: Edd. Arg. Bas. — 50) *exponenda* — *qualitate*: Edd. coll. o. — 51) *et*: Ed. Bas. — 52) *faciendo*: Edd. Arg. Bas. — *abest* a rell. — 53) *bona opera*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 54) *Doceat*: vera lectio. — 55) *Etsi*: Ed. Bas. — *et si vere poenitet, vel si*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 56) *restituat*: Ed. Bas. — 57) *ex hac*: ead. — 58) *enim*: Edd. coll. o. — 59) *et quae*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 60) *usum*: Edd. coll. o. — C. II. 61) *Caput incertum*. — Polye. I. 6. t. 70. Petr. Lomb. I. 4. dist. 2. — 62) *add.*: *sua*: Edd. coll. o. — 63) *add.*: *quod ea confessus est*: ead. — 64) *add.*: *non amicitia*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — C. III. 65) *cf. C. 9. qu. 2. c. 2.*

Dist. VII. C. I. 1) *cf. C. 32. qu. 2. c. 11.* — C. II. 2) *Non videtur Augustini esse.* — Burch. I. 19. c. 12. Ivo Decr. p. 15. c. 22. Polye. I. 8. t. 1. Petr. Lomb. I. 4. dist. 2.

CAP. II.

Si quis positus in ultima necessitate aegritudinis suae voluerit accipere poenitentiam, et accipit, et mox reconciliatur³⁾, et hinc vadit: fateor vobis, non illi negamus quod petit, sed non praesumimus, quod bene hinc exit⁴⁾; si⁵⁾ securus hinc exierit, ego nescio; poenitentiam dare possumus, securitatem autem dare non possumus. Numquid dico: damnabitur? Sed non⁶⁾ dico: liberabitur. Vis ergo⁷⁾ a dubio liberari? vis quod incertum est evadere? age poenitentiam, dum sanus es. Si sic agis, dico tibi, quod securus es, quia poenitentiam egisti eo tempore, quo⁸⁾ et peccare potuisti. Si autem vis agere poenitentiam, quando iam peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa⁹⁾.

C. III. Idem in eadem homilia, paulo superius.

Qui egerit veraciter poenitentiam, et solutus fuerit a ligamento, quo erat adstrictus⁹⁾, et a Christi corpore separatus, et bene post poenitentiam vixerit, sicut ante poenitentiam vivere debuit¹⁰⁾, post reconciliationem quandoque defunctus fuerit, ad Deum vadit, ad requiem vadit, regno Dei non privabitur, a populo diaboli separabitur.

C. IV. Idem ibidem.

Si quis autem¹¹⁾ etc. Et infra: Baptizatus ad horam securus hinc exit; fidelis bene vivens securus hinc exit; agens poenitentiam, et reconciliatus, quum sanus est et postea bene vivens, securus hinc exit. Agens poenitentiam ad ultimum, et reconciliatus, si securus hinc exit, ego non sum securus. Unde securus sum, dico, et securitatem do; unde non sum securus, poenitentiam dare possum, securitatem dare non possum. Et post pauca: §. 1. Sed unde scis¹²⁾, inquis¹³⁾, ne forte Deus dimittat mihi¹⁴⁾ verum¹⁵⁾ dicis: unde¹⁶⁾? Nescio; illud scio; hoc nescio. Nam ideo do tibi poenitentiam, quia nescio; nam si scirem, tibi nihil prodesse, non tibi darem. Item si scirem, tibi prodesse, non te admonerem, non te terrerem. Duae res sunt: aut ignoscitur tibi, aut non ignoscitur. Quod horum tibi futurum sit, nescio. Ergo tene certum, dimitte¹⁴⁾ incertum.

Gratian. Hoc autem quare Augustinus dixerit, Cyprianus ostendit, lib. IV. epist. 2. ad Antonianum dicens¹⁵⁾:

CAP. V.

Idcirco, frater carissime¹⁶⁾, poenitentiam non agentes, nec dolorem¹⁷⁾ delictorum suorum toto corde et manifestata lamentationis suae professione testantes, prohibendos omnino censuimus a spe communicationis¹⁸⁾ et pacis, si in infirmitate atque in periculo coeperint¹⁹⁾ deprecari, quia rogare illos non delicti poenitentia, sed mortis urgentis admonitione compellit, nec dignus est in morte accipere solatium qui se non cogitavit esse²⁰⁾ moriturum.

C. VI. Item Augustinus in libro de poenitentia¹⁹⁾, cap. 17. et 18.

Nullus exspectet, quando iam²⁰⁾ non possit²¹⁾ peccare.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quare nihil mutatum, sed praestat omnino homiliam ipsam legere. Eadem in bibliotheca SS. Patrum tom. 7. tribuuntur B. Caesario, Arelatensi episcopo.

C. IV. b) Si quis autem: Apud B. Augustinum sequuntur verba, quae relata sunt paulo ante in cap. Si quis positus, usque ad vers. Bene hinc exit.

c) Sed unde scis: Haec apud B. August. sequuntur post ultima verba eiusdem cap. Si quis positus.

Dist. VII. C. II. 9) reconciliabitur: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 4) exeat: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 5) Sed si: ead. — 6) nec: Ed. Bas. — Bdrch. IV. — 7) abest ab Edd. Arg. Bas. — 8) peccata: Ed. Bas. — Burch. IV. — C. III. 9) obstrictus: Ed. Bas. — 10) debuerit: ead. — C. IV. 11) inquit: Edd. coll. o. — 12) abest ab Ed. Arg. — 13) abest ab Edd. coll. o. pr. Arg., in qua est: unde dicit. — 14) et dim.: Edd. coll. o. — C. V. 15) ser. A. 254. — 16) fratres carissimi: Edd. coll. o. — 17) in dolore — corde manifestam lam. suae professionem: ead. — 18) communionis: ead. — 19) coeperunt: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — C. VI. 19) Non est Augustini. — Petr. Lomb. ib. — 20) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 21) potest: ead. — 22) quaerit: Ed. Arg. — 23) delere: Edd. coll. o. — 24) relinquit: Ed. Bas. — 25) etiam in: ead. — cf. Luc. c. 23. — 26) add.: in fide: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 27) quia: Ed. Bas. — 28) abolitio: ead. — 29) add.: potius: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 30) aeterna: Ed. Bas. — 31) Qui autem: Ed. Arg. — 32) nec: Edd. coll. o. pr. Lugdd. — 33) acquiritur: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 34) 1 Cor. c. 13. v. 8. — 35) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 36) non

Arbitrii enim quaerat²²⁾ libertatem, ut dolere²³⁾ possit commissa, non necessitatem. Qui prius itaque a peccatis relinquitur, quam ipsa relinquat²⁴⁾, ea non libere, sed quasi ex²⁵⁾ necessitate condemnat. Licet enim latro veniam meruisset in²⁵⁾ fine de omni suo²⁶⁾ crimine, non tamen dedit baptizatis peccandi et perseverandi auctoritatem. Tunc enim baptizatus est²⁶⁾ qui²⁷⁾ tunc primum in cruce Christum confessus est. Poenitentia enim, si in extremo hiatu vitae advenerit, sanat et liberat in ablutione²⁸⁾ baptisni ita, quod nec purgatorium sentiunt qui in fine baptizantur; sed²⁹⁾ ipsi ditati bonis sanctae matris ecclesiae sunt recepturi multiplex bonum in vera³⁰⁾ beatitudine. Illi³¹⁾ autem, qui, quum potuerunt, nunquam converti voluerunt, confitentes, quum iam peccare nequeant, non³²⁾ sic facile acquirunt³³⁾ quod volunt. Oportet enim, ut poenitentia fructificet ad hoc, ut mortuo vitam impetret. Scriptum³⁴⁾ est enim, sine caritate neminem salvum esse. Non itaque in solo timore vivit homo. Quem ergo sero poenitet, oportet non solum timere Deum iudicem, sed et³⁵⁾ iustum diligere; non³⁶⁾ timeatur pro poena, sed ametur pro gloria. Debet enim dolere de crimine, et de omni eius praedicta varietate. Quod quoniam vix licet³⁷⁾, de eius salute Augustinus potuit dubitare. §. 1. Credo quidem illi, qui dixit³⁷⁾: Quacunque hora peccator ingemuerit, et conversus fuerit, vita vivet³⁸⁾. Dixit conversum, non tantum versum vita³⁹⁾ vivere. Versum quidem puto⁴⁰⁾ qui dolet de crimine; conversum, qui dolet de omni eius, quam exposuimus, varietate. Vertitur a peccato qui iam vult dimittere peccatum; convertitur qui iam⁴¹⁾ totus et omnino vertitur, qui iam non⁴²⁾ tantum poenas non timet, sed ad bonum Domini⁴³⁾ contendere⁴³⁾ festinat. Quae conversio si contigerit alicui etiam in fine, desperandum non est de eius remissione. Sed quoniam vix vel raro est tam iusta conversio, timendum est de poenitente sero. Quem enim morbus urget et poena terret, ad veram vix veniet⁴⁴⁾ satisfactionem, maxime quum filii, quos illicite dilexerit⁴⁵⁾, sint⁴⁶⁾ praesentes, uxor et mundus ad se vocent⁴⁷⁾. Multos enim⁴⁸⁾ solet serotina poenitentia decipere. Sed quoniam Deus semper potens est, semper etiam potest⁴⁹⁾ in morte iuvare quibus placet. Quum itaque opus sit non hominis, sed Dei fructifera poenitentia, inspirare eam potest, quodcumque vult, sua misericordia, et remunerare ex misericordia quos damnare⁵⁰⁾ potest ex iustitia. Sed quoniam multa sunt, quae impediunt et languentem retrahunt, periculosissimum est, et interitui vicinum, ad mortem protrahere poenitentiae remedium. Sed magnum est, cui Deus tunc inspirat⁵¹⁾. Si⁵²⁾ quis est igitur, qui veram tunc quaerat poenitentiam, expectet Dei clementiam, maiorem sentiens Dei bonitatem sua nequitia. §. 2. Sed si etiam sic conversus evadat⁵³⁾, vita⁵⁴⁾ vivat⁵⁵⁾ et non moriatur, non tamen⁵⁶⁾ promittimus, quod evadat⁵⁷⁾ omnem poenam. Nam prius purgationis est igne purgationis qui in aliud saeculum distulit fructum conversionis. Hic autem ignis, etsi aeternus non sit, miro ta-

C. VI. d) Quoniam vix licet: Sic est emendata ex editione Plantiniana. Nam antea legebatur: Quod quamvis licet de eius salute, Augustinus etc.*). Neque accusare sed interpretari voluit Augustinum hic auctor, sine dubio ipsius sectator. Multa vero alia in hoc capite partim ex vetustis Gratiani codicibus, partim ex ipso originali sunt emendata.

tantum poenam tim., sed anxietur: Edd. coll. o. — *) Ita Edd. Lugdd., et omissa voce: licet: Edd. Ven. I. II. Par. — 37) Ezech. c. 33. v. 12. — 38) add.: et non morietur: Edd. coll. o. — 39) abest ab Edd. Bas. Nor. Ven. I. II. — vita vix: omitt. ab Ed. Arg. — 40) vivere puto: Edd. coll. o. — 41) abest ab lisd. pr. Lugdd. II. III. — 42) non tantum: absunt ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 43) Deum: Ed. Bas. — 44) tendere: Edd. coll. o. — 45) percipiet: Ed. Bas. — venit: Edd. rell. pr. Lugd. I. — 46) dilexit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 47) sunt: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 48) vocet: ead. pr. Lugdd. II. III. — 49) abest ab lisd. — 49) valet: Edd. coll. o. — 50) condemnare: Ed. Bas. — 51) add.: veram poenitentiam: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 52) Verba: si quis — poen.: absunt ab Ed. Bas. — qui exspectat etc.: ead. — Si quis enim est, qui ver. poen. exspectat, quam Dei clementia maiorem sentiens Dei (probitatem vel: Ed. Arg.) bonitatem etc.: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — Si quis en. est, qui per ver. poen. exp. Dei clementiam, mai. sentiet etc.: Edd. Par. Lugdd. — 53) fuerit: Edd. coll. o. — 54) vitam: Bohm. — 55) vivet — morietur: Edd. coll. o. — 56) abest ab Ed. Bas. — 57) evadet: Edd. coll. o. pr. Bas.

men modo est gravis. Excellit enim omnem poenam, quam unquam passus est aliquis in hac vita. Nunquam in carne tanta inventa est poena, licet mirabilia passi sint martyres tormenta, et multi⁵⁸⁾ nequiter *iniqui* tanta⁵⁹⁾ sustinuerunt⁶⁰⁾ supplicia. Studeat ergo quilibet⁶¹⁾ sic delicta corrigere, ut post mortem non oporteat talem⁶²⁾ poenam tolerare. §. 3. Quaedam enim peccata sunt⁶³⁾, *quæ sunt* mortalia, et⁶⁴⁾ in poenitentia⁶⁵⁾ fiunt⁶⁶⁾ vitalia⁶⁷⁾, non tamen statim sanata⁶⁸⁾. Sæpe enim quidam⁶⁹⁾ *aegri* morerentur, nisi medicarentur. Non tamen statim sanantur; languet victurus qui prius erat moriturus. Qui autem impenitens moritur omnino moritur, et aeternaliter cruciabitur⁷⁰⁾. Qui enim⁷¹⁾ impenitens finitur, si semper viveret, semper peccaret. At Dei est miserentis, quod operatur finem peccantis⁷²⁾; ob hoc etiam sine fine torquetur⁷³⁾, quia nunquam ditabitur⁷⁴⁾ virtute; semper plenus iniquitate, semper sine caritate, torquetur⁷⁵⁾ sine fine.

QUÆSTIO IV.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem orationis tempore coniugali operi vacare non liceat*, B. Hieronymus in quodam sermone scribit¹⁾, ita dicens²⁾:

C. I. *Tempore, quo uxori debitum redditur, a carnibus agni abstinere oportet.*

Sciatis, fratres carissimi, quoniam quicumque uxori debitum reddit vacare non potest orationi, nec de carnibus agni comedere debet. *Item paulo post*: §. 1. Si panes propositionis³⁾ non poterant ab iis, qui uxores suas tegerant, comedi, quanto magis panis ille, qui de coelo descendit, non potest ab his, qui coniugalibus paulo ante hæserunt complexibus, violari atque contingi? non quo³⁾ nuptias condemnemus *(hoc³⁾ enim non dicimus)*, sed quod eo tempore, quo carnes agni manducaturi sumus, vacare operibus⁵⁾ carnis non debeamus.

C. II. *A coniugali concubitu in sanctorum solennitatibus est abstinendum.*

Item Augustinus serm. II. de tempore, [id est, de 2. dominica Adventus]⁶⁾.

Quotiescunque aut dies natalis Domini, aut reliquæ festivitates adveniunt⁷⁾, *sicut frequenter admonui, ante plures dies* non solum ab infidelium⁸⁾ concubinarum consortio, sed etiam a propriis uxoribus abstinete⁹⁾.

C. III. *Diebus ieiuniorum a propriis uxoribus abstinere oportet.*

Item Ambrosius in sermone de adventu Domini¹⁰⁾.

Fratres, non solum debetis ab omni immunditia abstinere, sed etiam ab uxoribus propriis studiosissime contineris. Nullus¹¹⁾ omnino uxori suæ¹¹⁾ ieiuniorum diebus coniungatur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quæst. IV. C. I. a) Prior pars huius capituli, usque ad vers. *Item*, de industria videtur in summam collecta; reliqua autem ex originali est emendata et aucta.

C. III. b) Nullus: In hoc sermone, qui habetur in bibliotheca Vaticana, hinc usque ad finem non habentur. Sed in alio sermone manuscripto de Quadragesima hæc leguntur: *Nullus omnino uxori suæ iungatur ante octavam Paschæ*. In plerisque vetustis codicibus Gratiani hoc loco absunt ista verba: *ieiuniorum diebus, de*

Dist. VII. C. VI. 58) *inuit*: Ed. Nor. — 59) *quanta*: Edd. coll. o. — 60) *sæpe sustinuerunt*: ead. pr. Bas. — 61) *quisque*: Edd. coll. o. — 62) *eum*: Ed. Bas. — abest a rell. pr. Lugd. II. III. — 63) *add.*: *quidem*: Ed. Arg. — 64) *quæ in*: Edd. coll. o. — 65) *poen. sua*: Edd. Arg. Bas. Ven. I. II. Par. — 66) *sunt*: Edd. Bas. Nor. Ven. I. II. Par. — 67) *ventalia*: orig. — 68) *sanantur*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 69) *sunt qui*: Edd. Bas. Lugd. I. — *est qui moreretur*: *medicarentur*, — *sanatur*: Edd. rell. — 70) *cruciatur*: Edd. coll. o. — 71) *autem*: ead. pr. Arg. Nor. — 72) *peccati*: Ed. Arg. — *peccandi*: Edd. rell. — 73) *torquetur*: orig. — Ed. Bas. — 74) *ditatur*: ead. — 75) *torquetur*: ead.

Quæst. IV. C. I. 1) *Serm. de esu agni, qui falso tribuitur Hieronymo*. — Ivo Decr. p. 8. c. 87. Petr. Lomb. I. 4. dist. 32. — 2) cf. I Reg. c. 21. — 3) *quod*: Ivo. — Edd. coll. o. — 4) *hoc* — *dic.*: absunt ab Iv. — 5) *a carnalibus op.*: Edd. coll. o. — *a carnis op.*: Ivo. — C. II. 6) *Non est Augustini*. — Petr. Lomb. ib. — 7) *advenerint*: Edd. coll. o. — 8) *infelici*: orig. — 9) *abstinere de-*

CAP. IV.

Idem super epist. I. ad Corinth., in c. 7.¹²⁾

Si causa procreandorum filiorum ducitur uxor, non multum tempus concessum videtur ad ipsam usum, quia et dies festi, et dies processionis, et ipsa ratio conceptus et partus iuxta legem cessari¹³⁾ temporibus his debere demonstrant.

C. V. *Uxoris usus certis diebus cessare iubetur.*

Item Augustinus in libro questionum Veteris et Novi Testamenti, quæst. CXXXVII.¹⁴⁾

Christiano cum uxore sua convenire aliquando licet, aliquando *vero* non licet. Propter dies enim processionis¹⁵⁾ aliquando non licet convenire, quia etiam a licitis abstinendum est, ut facilius impetrari possit quod postulat. Unde Apostolus¹⁶⁾ ex consensu ait abstinendum ad¹⁷⁾ tempus, ut vacetur¹⁸⁾ orationi. Nam secundum¹⁹⁾ legem in ieiunio cadere et iurgari non licet, postea²⁰⁾ licet, *quia²¹⁾ maior reverentia debetur Dei causis*.

C. VI. *Non vere poenitentiam agit qui continentiam non servat.*

Item Ioannes Chrysostomus²⁾.

Qui in castigatione victus se dicit agere poenitentiam, frustra hoc²²⁾ sermone promittit, nisi egrediatur de cubili suo²³⁾, et ieiunio continentiam addat.

C. VII. *Ab ingressu ecclesiae temperare se debet vir cum propria uxore dormiens.*

Item Gregorius in responsione X. ad interrogationes Augustini²⁴⁾.

II. Pars. Vir cum propria coniuge dormiens, nisi lotus aqua, intrare ecclesiam non debet; *sed neque lotus intrare statim debet*. *Et infra*: §. 1. Quamvis *enim* de hac re diversæ hominum nationes diversa sentiant, atque *alii* alia custodire videantur, Romanorum tamen semper ab antiquioribus usus fuit, post admixtionem propriæ coniugis et lavacri purificationem quaerere, et ab ingressu ecclesiae paululum *reverenter* abstinere²⁵⁾. Nec hæc²⁶⁾ dicentes deputamus²⁷⁾ culpam²⁸⁾ esse coniugium; sed quia ipsa licita admixtio coniugum²⁹⁾ sine voluptate carnis fieri non potest, a³⁰⁾ sacri loci ingressu abstinendum est, quia voluptas ipsa esse sine culpa nullatenus potest. Non enim de adulterio vel fornicatione, sed de legitimo matrimonio susceptus fuerat³¹⁾ qui dicebat: *Ecce³²⁾ enim in iniquitatibus conceptus sum³³⁾, et in delictis peperit me mater mea³⁴⁾*. (*Et infra*:) §. 2. Oportet itaque, legitima³⁵⁾ carnis copula ut causa proli sit, non voluptatis, et carnis commixtio creandorum³⁶⁾ liberorum sit gratia, non satisfactio vitiorum. Si quis ergo³⁷⁾ sua coniuge, non cupidine voluptatis captus, sed solummodo liberorum creandorum gratia utitur, ipse profecto de³⁸⁾ ingressu ecclesiae, seu de sumendo corporis dominici san-

quibus tamen B. Ambrosius loquebatur, et ideo sunt etiam in rubrica.

C. VI. c) Caput hoc apud B. Ioannem Chrysostomum, ex quo citatur, non est inventum. Sed eadem fere leguntur in commentariis B. Hieronymi ad c. 2. Ioëlis, et copiosius etiam exposita.

C. VII. d) Legitima: Ita emendatum est ex variis codicibus B. Gregorii. Antea legebatur: *oportet itaque legitimam carnis esse copulam**. Multa etiam alia sunt emendata.

benus: Edd. coll. o. — Bühm. — C. III. 10) Falso tribuitur Ambrosio. — 11) *suæ iungatur*: Ed. Bas. — C. IV. 12) Ivo Pan. I. 6. c. 21. Decr. p. 8. c. 84. Petr. Lomb. ib. — 13) *cessare usum carnis*: Edd. coll. o. — C. V. 14) Ivo Decr. p. 8. c. 89. Petr. Lomb. ib. — 15) *add.*: *et ieiuniorum*: Edd. coll. o. — 16) I Cor. c. 7. v. 5. — 17) *est ad*: Ivo. — Edd. coll. o. — 18) *vacetis*: id. — Vulg. — *expeditus vacetis*: Edd. coll. o. — 19) *et sec.*: Ivo. — Ed. Bas. — *etiam sec.*: Edd. rell. pr. Arg. — cf. Esa. c. 58. v. 4. — 20) *post vero*: Edd. Arg. Bas. — *postea vero*: Edd. rell. — 21) *quia* — *caus.*: absunt ab Iv. — C. VI. 22) *hic*: Ed. Bas. — 23) Ioël. c. 2. v. 16. — C. VII. 24) Ep. dubiæ fidei, ep. 64. l. 11. (ser. A. 601.) Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 8. c. 88. Polyc. I. 6. t. 7. Petr. Lomb. I. 4. dist. 81. — 25) *temperare*: Edd. coll. o. — 26) *hoc*: ead. — 27) *putamus*: ead. exc. Arg. — 28) *culpantium*: Edd. coll. o. — 29) *coniugis*: ead. — 30) *ideo a*: ead. — 31) *erat*: ead. — 32) Psal. 60. v. 7. — 33) *add.*: *etc.*: Edd. coll. o. — *) Ita ead. — 34) *procreand.*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 35) *enim*: Ed. Bas. — *vero*: Edd. rell. — Iv. — 36) *sic de*: id. — Edd. coll. o.

guinisque mysterio³⁷), suo est reſtinuendus iudicio, quia a nobis prohiberi non debet accipere qui in igne poſitus nescit ardere. Quum vero non amor procreandae ſobolis, ſed voluptas dominatur in opere commixtionis, habent coniuges etiam de ſua commixtione quod deſleant. *Et paulo poſt*: §. 3. Tunc autem vir, qui poſt admixtionem coniugis aqua lotus fuerit, etiam ſacrae³⁸) communionis myſterium valet accipere, quum ei iuxta³⁹) praefinitam ſententiam eccleſiam *etiam* licuerit⁴⁰) intrare.

III. Pars. Gratian. *Hinc etiam in diebus abſtinentiae nuptiae celebrari prohibentur.*

Unde in Laodicenſi Concilio c. 52. legitur⁴¹):

C. VIII. *In diebus Quadrageſimas nuptiae celebrare non licet.*

Non oportet in Quadrageſima aut nuptias vel quaelibet⁴²) natalitia celebrare⁴³).

C. IX. *De eodem.*

Item ex Concilio Martini Bracarenſis, c. 48. 44)

Non licet⁴⁵) in Quadrageſima natalitia⁴⁶) martyrum celebrare, ſed tantum ſabbato⁴⁷) et dominica⁴⁸) pro⁴⁹) commemoratione eorum oblationes offerri⁵⁰). Sed nec natalitia, nec nuptias liceat in Quadrageſima celebrare⁵¹).

C. X. *De eodem.*

Item ex Concilio Herdendi⁵²).

Non⁵³) oportet a Septuageſima uſque in octavas Paſchae, et tribus hebdomadibus ante feſtivitatem ſancti Ioannis Baptiſtae⁵⁴), et ab Adventu domini uſque poſt Epiphaniam nuptias celebrare. Quod ſi factum fuerit, ſeparentur.

C. XI. *De eodem.*

Item Nicolaus Papa ad conſulta Bulgarorum, c. 48. 55)

Nec uxorem ducere, nec convivia facere in quadrageſimali tempore convenire poſſe, nullatenus⁵⁶) arbitramur.

IV. Pars. Gratian. *Haec autem ſervanda ſunt, ſi uxor conſensum adhibere voluerit; ceterum ſine eius conſensu nec cauſa orationis continentia ſervari debet.*

Unde Auguſtinus in lib. I. de adulteriis coniugiis, c. 2. 57)

C. XII. *Niſi ex conſenſu communi orationi coniuges vacare non poſſunt.*

Apoſtolus nec ad tempus, ut vacetur⁵⁸) orationi, niſi ex conſenſu voluit⁵⁹) coniuges carnali invicem fraudare⁶⁰) debito.

Hinc etiam in II. Concilio Arelatenſi c. 22. legitur⁶¹):

C. XIII. *Niſi ex conſenſu communi coniugatis poenitentia non datur.*

Poenitentiam coniugatis non niſi ex conſenſu dandam⁶²).

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

I. Pars. *Quod autem ſine conſenſu uxoris vir conti-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. V. C. I. a) Continere: Sic etiam apud Magiſtrum; ſed B. Auguſtinus et Ivo habent: *continere iam volo, nolo iam uxorem**, non poſteſt. Quid, ſi tu vis, et illa non vult?

b) Satisfactione: In aliquot manuſcriptis, et apud B. Auguſtinum, et Magiſtrum, et Ivonem eſt: *ſanctificatione***). Sed ob gloſſam non eſt mutatum.

Quaest. IV. C. VII. 37) ministerio: Ed. Bas. — 38) sacra — mysteria: ead. — sacram communionem, ministeriumque: Ed. Arg. — 39) secundum: Edd. coll. o. — 40) licuit: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. = C. VIII. 41) hab. Inter A. 347. et 381. — Ivo Decr. p. 8. c. 49. — 42) abest ab Iv. — 43) celebrari: Ed. Bas. = C. IX. 44) Martini Papae: Edd. coll. o. — c. 51. 52. conc. Laod. (cf. Burch. I. 15. c. 10. Ivo Decr. p. 4. c. 43.) ex interpr. Martini Brac. — 45) liceat: Coll. Hisp. — 46) natales: ead. — Edd. coll. o. — 47) in sab.: Edd. coll. o. — 48) dominico: Coll. Hisp. — 49) per commemorationem: Edd. coll. o. pr. Bas. — 50) offerre: Edd. coll. o. — 51) celebrari: Coll. Hisp. = C. X. 52) Simile est in conc. Salegunstadiensi (hab. A. 1022.) c. 3. — Burch. I. 9. c. 4. (et in extremo I. 20.) Ivo Pan. I. 6. c. 2. Decr. p. 8. c. 142. Polyc. I. 6. t. 5. Petr. Lomb. I. 4. dist. 32. — 53) Quod non oporteat: Burch. IV. — 54) abest ab Ed. Bas. = C. XI. 55) scr. A. 866. — Ivo Pan. I. 6. c. 3. Decr. p. 8. c. 47. Petr. Lomb. ib. — 56) ullo (nullo: Ed. Arg.) modo arbitror: Edd. coll. o. = C. XII. 57) Ivo Decr. p. 8. c. 133. Petr. Lomb. ib. — 58) vacare: Ed. Bas. — vacent: Edd. rell. — 59) voluerit: Ed. Arg. — 60) fraudari: Edd. coll. o. = C. XIII.

sentiam vovere non poſſit, multis auctoritatibus probatur. *At enim Auguſtinus ſuper Pſalmum CXLIX. in extremo¹):*

C. I. *Non poſteſt vir continentiam ſervare, niſi uxoris teneat conſenſum.*

Si dicat vir: continere¹) iam volo; nolo autem, uxor; non poſteſt. Quod enim tu vis non vult illa. Numquid per continentiam tuam debes²) illam facere fornicariam? ſi alii nupſerit te vivo, adultera erit. Non vult tali lucro Deus compensare³) tale damnum. Redde debitum, et, ſi non exiſtis, redde. Pro ſatisfactione⁴) perfecta Deus tibi computabit, ſi non quod tibi debetur⁴) exiſtis, ſed reddit quod debetur uxori.

C. II. *Non debet extorqueri mulieris conſenſus ad continentiam Deo vovendam.*

Item Alexander Papa II. Landulpho in Corſica⁵).

Notificasti, te morte tenuis infirmatum, et peccatorum tuorum recordatione et terrore valde pavescatum antequam quaeſiſſe monachum fieri, et a tua uxore minis et terroribus eam occidendi ad hoc licentiam extorſiſſe, et ſic te monasticam⁶) vestem sine abbate ſuſmiſſe, et monasterium petiſſe; poſtea vero, quum ſanus factus eſſes, tuae uxoris reclamacionibus, eiulationibus⁷) et plangentibus, tuaeque familiae diſperſionibus devictus⁸) utpote poenitens, domum remeſſe, et poſt multos dies quorundam ſapientum conſilio⁹) ad iam dictae mulieris cubile rediſſe. Nunc autem, ſi *tibi* tua uxore uti liceat, noſtrum requiſiſſe conſilium. Si ita denique eſt, ut tuus nunciuſ narrat, non videtur nobis rationabiliter neque ſana mente⁹) *id factum, quoniam, quum omni homini ad monasticam tendenti vitam legaliter, ſancte et iuſte ſit peragendum, tu contra leges minaciter et violenter a tua uxore partim terrore mortis, partim tuae infirmitatis doloribus exinanitus¹⁰), devia ſecutus, nulla, ut dicitur, licentia accepta reſceſiſti, et monasterium petiſti. Non enim violentia¹¹), ſed ex pari voluntate et conſenſu (ſicut ſancti Patres dicunt) hoc fieri debet, neque vir¹²) monasterium eligere, aut profeſſa continentia habitum cum feſtinatione debet mutare.

C. III. *Vir poſteſt abnuere vota continentiae, quae sine eius conſenſu Deo uxor obtulerit.*

Item ex Concilio apud Compendium¹²).

Mulier, ſi ſine licentia¹³) viri¹⁴) ſui velum in caput¹⁵) miſerit, ſi viro placuerit, recipiet eam iterum ad coniugium.

C. IV. *Non poſteſt vir continentiae vota reſcindere, quae eius aſſenſu mulier Deo promiſit.*

Item Auguſtinus ad Ecditiam, ep. CXCI. 16)

Quod Deo pari conſenſu *ambo* voveratis perſeveranter uſque in finem reddere *ambo*¹⁷) debuisti. A quo proſiſto ſi lapſus eſt ille, tu ſaltem iſtantiſſime¹⁸) perſevera. Quod te non exhortarer, niſi quia tibi ad hoc ipſe conſenſerat¹⁹). Nam ſi nunquam tenuiſſes²⁰) eius aſſenſum, numeruſ te nulluſ defendiſſet annorum. *Et poſt*

C. II. c) Devictus: Ivo habet: *utpote poenitens devictus*; Panormia: *utpote penitus devictus domum remeſſe.*

d) Neque vir: Apud Ivonem et in Panormia legitur: *Neque vir in monasterium recipiendus eſt, niſi uxor illiuſ feminine monasterium elegerit, aut profeſſa continentiam habitum cum feſtinatione mutaverit.* Sed mutatum non eſt, quoniam gloſſa videtur magis convenire lectioni Gratiani.

61) hab. non ſerius A. 460. — Ivo Decr. p. 8. c. 260. p. 15. c. 14. et 123. — 62) add.: *eſſe praecipimus*: Edd. coll. o.

Quaest. V. C. I. 1) Ivo Decr. p. 9. c. 127. Petr. Lomb. I. 4. dist. 32. — 2) Ita Ed. Bas. — 2) *debet illa fieri fornicaria*: Iv. — Edd. coll. o. — 3) *compensari*: ead. — 4) Ita Edd. Arg. Bas. — 4) *debitum eſt*: Ed. Bas. = C. II. 5) ser. c. A. 1065. — Ivo Pan. I. 6. c. 85. Decr. p. 8. c. 220. — 6) *monachi iam*: Ivo Pan. — *monasticam*: Decr. — Ed. Arg. — 7) *et ululatus*: ead. — *eiusque ul.*: Edd. rell. — 8) *de cons.*: Ed. Bas. — 9) *neque iuste*: Edd. coll. o. — 10) *exinanitus*: Ivo Decr. — orig. — *examinatus*: Pan. — Ed. Bas. — *exin. vel examinatus*: Ed. Arg. — 11) *violenta*: Edd. Lugdd. II. III. — *ex viol.*: Ed. Bas. = C. III. 12) hab. A. 756. — Reg. I. 2. c. 126. Burch. I. 9. c. 47. Ivo Decr. p. 8. c. 185. p. 9. c. 124. — cf. Cap. Reg. Fr. I. 5. c. 16. — 13) *comiatu*: Cap. — *comneatu*: Iv. p. 9. — 14) *mariti*: Edd. coll. o. — Reg. Burch. — 15) *capite*: Edd. coll. o. pr. Bas. = C. IV. 16) Ep. 262. Ed. Maur. — Ivo Pan. I. 6. c. 80. Decr. p. 8. c. 196. — 17) *abest ab Iv.* — 18) *constantissime*: orig. — Iv. — 19) *consensit*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *consensere*: Edd. rell. — 20) *tenuisset*: Ed. Bas.

pauca: §. 1. Non quia pariter temperabatis a commixtione carnis²¹⁾, ideo tuus maritus esse destiterat, imo vero tanto sanctius inter vos coniuges manebatis, quanto sanctiora concorditer²²⁾ placita servabatis. Nihil ergo de tua veste, nihil de tuo auro, vel²³⁾ argento, vel quacunque pecunia, aut²⁴⁾ rebus ullis²⁵⁾ terrenis tuis sine arbitrio eius facere debuisti. *Et infra*: §. 2. Est quidam pro modulo personae habitus matronalis a viduali veste distinctus, qui potest fidelibus coniugatis salva religionis observantia²⁶⁾ convenire. Hunc te maritus si deponere noluit²⁷⁾, ne te²⁸⁾ velut viduam illo vivente iactares, puto²⁹⁾, quia non fuerat in hac re usque ad dissensionis scandalum perducendus, magis inobedientiae malo, quam illius²⁹⁾ abstinentiae bono. Quid est enim absurdius, quam mulierem de humili veste *viro* superbiere, cui te³⁰⁾ potius expediret obtemperare candidis moribus, quam in nigellis vestibus repugnare? quia, etsi te indumentum monachae delectabat, etiam hoc gratius posset marito observato exoratoque sumi, quam illo inconsulto contemtoque praesumi. Quod si omnino non sineret, quid tuō proposito deperiret? Absit, ut hinc displiceres Deo, quod coniuge tuo nondum defuncto non indueris³¹⁾ sicut Anna, sed sicut Susanna.

C. V. *Continentiae meritum habet qui pro incontinentia uxoris debitum sibi reddere cogitur.*

Idem in eadem epistola f) 32).

Secundum verba apostolica, etiam si *se* vir continere voluisset, et³³⁾ tu noluisse³⁴⁾, debitum tibi reddere cogeretur, et illi Deus imputaret ad³⁵⁾ continentiam, si³⁶⁾ non suae, sed tuae cederet infirmitati, ne in adulterium caderes. §. 1. Quisquis³⁷⁾ igitur, compatiens infirmitati uxoris reddidit³⁸⁾, non exigit³⁹⁾ debitum, aut si propter propriam infirmitatem ducit⁴⁰⁾ uxorem, plangens potius, quia sine uxore esse non potuit, quam gaudens, quia duxit⁴¹⁾, quisquis vendit⁴²⁾ quod novit⁴³⁾, quia, etsi maneret, beatum non faceret; quisquis quod emit novit, quia transiet⁴⁴⁾, et de his non praesumit, et facit⁴⁵⁾ ex eo, *quod habet*, misericordiam cum non habentibus, securus exspectat diem novissimum.

C. VI. *Vota continentiae sine uxoris consensu reddi non possunt.*

Idem ad Armentarium, et Riparium, et Paulinam, epist. XLV. 46).

Una sola causa esse posset, qua te ad id, quod vovisti, non solum non hortaremur, verum etiam prohiberemus implere, si forte tua coniux hoc tecum suscipere animi seu carnis infirmitate recusaret. Nam et vovenda talia non sunt a coniugatis, nisi ex consensu et voluntate communi, et, si praepropere⁴⁷⁾ factum fuerit, magis est corrigenda temeritas, quam resolvenda promissio. Neque enim Deus exigit, si quis ex alieno aliquid voverit, sed potius usurpare vetat alienum.

C. VII. *Abque ceteris operibus nec solā virginitas salvat, nec cetera abque virginitate proficiunt.*

Item Hieronymus lib. I. adversus Iovinianum.

II. Pars. Tunc salvabitur mulier, si illos genuerit

filios, qui virgines permansuri sunt; si quod ipsa perdidit acquirat in liberis, et damnum radicis et cariem⁴⁸⁾ flore⁴⁹⁾ compenset et pomis.

C. VIII. *Idem ibidem.*

Hoc solum nunc⁵⁰⁾ dico, quod quomodo absque ceteris operibus virginitas sola non salvat, sic omnia opera absque virginitate⁵¹⁾, puritate, continentia, castitate imperfecta sunt.

C. IX. *Idem ibidem.*

Qui sitit⁵²⁾ veniat et bibat; qui potest capere capiat. Non dicit: velitis nolitis, bibendum vobis est atque currendum; sed: qui voluerit, qui potuerit currere atque potare, ille vincet⁵³⁾, ille satiabitur⁵⁴⁾. Et ideo plus amat virgines Christus, quia sponte tribuunt quod sibi non fuerat imperatum, maiorisque gratiae est offerre quod non debeas, quam reddere quod exigaris⁵⁵⁾. Apostoli⁵⁶⁾ uxoris onera contemplati: *Si talis est*, inquit, *causa hominis cum uxore, non expedit nubere.* Quorum Dominus sententiam probans: recte quidem sentitis, ait, quod non expedit homini ad coelestia⁵⁷⁾ regna tendenti accipere uxorem; sed difficilis res est, et non omnes capiunt verbum istud, verum quibus datum est. Alios⁵⁸⁾ eunuchos natura facit, alios vis hominum; mihi illi eunuchi placent, quos castravit non necessitas, sed voluntas; libenter illos in meos⁵⁹⁾ sinus recipio, qui se⁶⁰⁾ castraverunt propter regna⁶¹⁾ coelorum, et ob mei⁶²⁾ cultum noluerunt esse quod nati sunt. Simulque⁶³⁾ tractanda sententia⁶⁴⁾: *Qui se*, inquit, *castraverunt propter regna⁶⁵⁾ coelorum.* Si castrati mercedem habent regni⁶⁶⁾ coelorum, ergo qui se non castraverunt locum non possunt accipere castrorum.

Gratian. *Finis huius auctoritatis et duae praecedentes de virginitatis affectu intelliguntur, qui non in voluntate solum, sed in necessitate est; principium vero de effectu intelligitur, qui non in necessitate et ante votum, sed in voluntate est, nec exigitur, nisi repromittatur.*

C. X. *Non licet illi ducere uxorem, qui suam velare permiserit.*

Item ex Concilio Remensi 67).

III. Pars. Qui uxorem suam velare⁶⁸⁾ permiserit, aliam non accipiat, sed⁶⁹⁾ similiter convertatur.

C. XI. *Vota abstinentiae, quae mulier permittente viro promiserit, illo prohibente servare non cogitur.*

Item Augustinus in Quaestionibus Numerorum, qu. LIX. 70)

IV. Pars. Manifestum est, ita voluisse legem feminam esse sub viro, ut nulla vota eius, quae abstinentiae causa voverit, reddantur ab ea, nisi auctor vir⁷¹⁾ fuerit permittendo. Nam quum ad peccatum eiusdem viri pertinere voluerit⁷²⁾, si prius permiserit, et postea prohiberit, etiam⁷³⁾ hic tamen non dixit, ut faciat mulier quod voverat, quia permissa iam prius a viro fuerat. Viri dixit esse peccatum, quia abnuat quod prius concesserat; non tamen mulieri *vel* ex hoc permissum⁷⁴⁾ dedit, ut quod⁷⁵⁾

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IV. e) Ne te: In vulgatis erat: *Ne te puta velut viduam iactare.* Emendatum est ex aliquot vetustis, originali et Beda, et aliis collectoribus, itemque alia multa.

C. V. f) Caput hoc, quod eodem modo habetur in Polycarpo, confectum est ex duobus R. Augustini indicatis locis, verbis nonnullis partim omissis, partim mutatis, salva tamen sententia.

Quaest. V. C. IV. 21) carnali: orig. — Iv. — Edd. coll. o. — 22) ac conc.: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 23) et nihil de arg.: Ed. Bas. — 24) ret de: Edd. Bas. Par. Lugdd. — abest a rell. — 25) abest ab Edd. Par. Lugd. I. — us: Edd. Lugdd. II. III. — nullis: Edd. rell. pr. Bas. — 26) causa rei obs.: Edd. o. — 27) voluit: Ed. Bas. — noluerit: Ed. Arg. — voluerit: Edd. rell. — Ivo Pan. — 28) quia, puta: Edd. Arg. Nor. Par. Lugd. I. — quia puto: Edd. Ven. I. II. — puta, quia: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 29) ullius: orig. — Iv. Decr. — 30) abest ab Edd. Lugdd. II. III. — 31) indueris: ead. — indueris: Edd. rell. — cf. Luc. c. 2. Dan. c. 13. — C. V. 32) Polyc. I. 6. t. 4. Petr. Lomb. I. 4. dist. 32. — 33) si: Ed. Arg. — 34) voluisses: Edd. Nor. Ven. I. II. — 35) abest ab orig. — 36) et si: Ed. Bas. — 37) Aug. in Psal. 147. — 38) reddidit: Edd. coll. o. pr. Bas. Par. — 39) exegit: ead. pr. Bas. — 40) duxit: Edd. Lugdd. II. III. — 41) conduxit: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 42) cendiit: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 43) utile novit: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 44) transit: ead. pr. Arg. Bas. — 45) fecit: Edd. coll. o. — C. VI. 46) Ep. 127. Ed. Maur., ser. A. 411. ad Armentarium et Paulinam. Nomen Riparii ex ipsius ep. initio, in quo Huseria mentio fit, ab Ivone Decr. p. 8. c. 134. in inscriptionem est translatum. —

Petr. Lomb. ib. — 47) prope: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — C. VII. 48) carnem: Ed. Bas. — 49) in flore: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — C. VIII. 50) non: Böhm. — 51) virginitatis: Ed. Bas. — C. IX. 52) sitit: Ioan. c. 7. v. 37. Matth. c. 19. v. 12. — 53) vincit: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 54) add.: ab eo: Ed. Bas. — 55) exigeris: Edd. coll. q. — 56) Ap. enim, uxoris onere (honore): Edd. Ven. I. II. Par.) contemplato: ead. — cf. Matth. ib. v. 10. — 57) coelorum: ead. — 58) add.: homines: Ed. Bas. — hominum: Edd. rell. — 59) meo sinu: Edd. coll. o. — 60) abest ab Ed. Bas. — se ipsos: Edd. rell. — 61) regnum: Edd. coll. o. — 62) meum: ead. — 63) add.: haec: Edd. Bas. Lugdd. — 64) est scil.: Edd. coll. o. — cf. Matth. ib. v. 12. — 65) regnum: Edd. coll. o. — 66) regna: Ed. Bas. — C. X. 67) c. 21. conc. Vermer. hab. A. 752. — Reg. I. 2. c. 125. Burch. I. 9. c. 46. Ivo Pan. I. 6. c. 82. Decr. p. 8. c. 184. Petr. Lomb. ib. — 68) velari: Ivo Pan. — 69) sed — conc.: absunt ab orig. et Reg. — C. XI. 70) Ivo Pan. I. 7. c. 48. Decr. p. 8. c. 96. Petr. Lomb. ib. — 71) abest ab Ed. Bas. — 72) add.: lex: Edd. coll. o. — Iv. Pan. — 73) hoc: Ed. Bas. — et hoc: Edd. rell. — Iv. Pan. — 74) iussum: Edd. coll. o. — 75) quum: Ivo Decr. — Ed. Bas.

prius vir ei concesserat⁷⁶⁾, postea si prohibuerit, contemnatur⁷⁷⁾.

Gratian. *Ex praemissis auctoritatibus apparet, quod continentiae vota nec mulier sine consensu viri, nec vir sine consensu mulieris Deo reddere potest. Si autem consensu alterius eorum ab altero promissa fuerit, et si postmodum in irritum deducere voluerit qui permisit, non tamen valet, quia in debito coniugii aequae mulier habet potestatem viri, sicut et vir mulieris; atque ideo, si quislibet eorum alterum a suo iure absoluerit, ad praeteritam servitutem ipsum revocare non poterit. Quia vero in ceteris vir est caput mulieris, et mulier corpus viri, ita vota ab continentiae viro permittente mulier potest promittere, ut tamen eodem prohibente repromissa non valeat adimplere, et hoc, ut diximus, propter conditionem servitutis, qua viro in omnibus debet subesse.*

Unde Augustinus in libro quaestionum Genesis, qu. CLIII.⁷⁸⁾:

C. XII. *Mulieres viris suis debent subesse.*

Est ordo naturalis in hominibus, ut serviant feminae viris, filii⁷⁹⁾ parentibus, quia nulla⁸⁰⁾ iustitia est, ut maior serviat minori.

C. XIII. *Vir est caput mulieris.*

Idem in Quaestionibus Veteris et Novi Testamenti ex utroque mixtim, c. 106.⁸¹⁾

Haec imago Dei est in homine⁸²⁾, ut unus factus sit^{h)} quasi Dominus, ex quo ceteri orientur, habens imperium Dei, quasi vicarius eius, quia omnis rex Dei habet imaginem, ideoque mulier non est facta ad imaginemⁱ⁾ Dei. Sic etenim dicit⁸³⁾: *Et fecit Deus hominem; ad imaginem Dei fecit illum.* Hinc⁸⁴⁾ est, unde Apostolus: *Vir quidem, ait, non debet velare caput suum, quia imago et gloria Dei est; mulier autem ideo velet⁸⁵⁾, quia non est gloria aut imago Dei.*

CAP. XIV.

Idem libro V. quaestionum super Deuteronomium, qu. XXXIII.⁸⁶⁾

Satis hinc apparet, quemadmodum subditas feminas viris, et paene famulas lex esse voluerit⁸⁷⁾ uxores, quod⁸⁸⁾ dicens adversus uxorem vir testimonium, unde lapidaretur illa, si hoc verum esse demonstraretur, ipse tamen non vicissim lapidaretur, si hoc falsum esse constiterit; sed tantummodo castigatur, et damnificatur, eique perpetuo iubetur adhaerere, qua carere voluerat. In aliis autem causis eum, qui testimonio falso cuiquam nocuerit, quod si probaretur, ius⁸⁹⁾ sit occidi, eadem^{k)} plecti iubetur⁹⁰⁾ poena, qua fuerit⁹¹⁾, si verum esset, iste^{l)} plectendus.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. g) Quia nulla: In Panormia reliqua habentur ut apud Gratianum, nisi quod corrupte in ea legitur: *maiori serviat minor.* Sed in originali, a quo non longe discedit Ivo: *quia et illic iustitia est haec, ut infirmior ratio serviat fortiori; ob glossam autem non est emendatum.*

C. XIII. h) Factus sit: Quae sequuntur emendata sunt partim ex vetustis, partim ex ipso originali et Ivone. In vulgatis enim Gratiani recentioribus legebatur^{*)}: *factus sit homo, ex quo ceteri orientur, habens imperium Dei, quasi vicarius Dei, quia unius Dei habet vir imaginem.*

i) Imaginem: Sequebatur: *et similitudinem^{**)}*, quae sunt expuncta, quia neque apud Augustinum, neque in vulgata graeca, neque in latina vetustiore, neque apud ceteros collectores habentur. Pulchre vero de hac re disputat Basilus in hunc Genesis locum, et Origenes Periarchon lib. 3. c. 6.

C. XIV. k) Eadem: Eodem fere modo apud Ivonem,

Quaest. V. C. XI. 76) concesserat: Edd. Ven. II. Par. Lugdd. — 77) contemnatur: orig. — contemnatur: Ed. Arg. — C. XII. 78) Ivo Pan. I. 7. c. 43. Decr. p. 8. c. 94. — 79) et fil.: Iv. — Edd. coll. o. — 80) quia in illis haec iust. est, ut maiori serviat minor: Edd. coll. o. — quia et illi etc. eodem modo: Ivo Pan. — quia et illis haec iust. est, ut inferior serviat maiori: Decr. — C. XII. 81) Non sunt Augustini. — Ivo Pan. I. 7. c. 44. Decr. p. 8. c. 95. — 82) add.: facta: Ed. Bas. — *) Ita Edd. coll. o. — 83) add.: scriptura: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — cf. Gen. c. 1. v. 27. Sap. c. 2. v. 23. — **) ita Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 84) Hinc etiam Ap.: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — Böhm. — 85) velet: Iv. — Ed. Bas. — Böhm. — C. XIV. 86) Ivo Pan. I. 7. c. 45. Decr. p. 8. c. 96. — 87) voluit: Edd. coll. o. — 88) dum constituit, ut deceret: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 89) iustit: Iv. Decr. — Edd. Bas. Lugd. I. — 90) iubet: Iv. — 91) fue-

C. XV. *Item Hieronymus super epistolam ad Titum, in c. 2.⁹³⁾*

Quum caput mulieris vir sit, caput autem viri Christus, quaecumque uxor non subiicitur viro suo, hoc est capiti suo, eiusdem criminis rea est, cuius et vir, si non subiicitur Christo⁹⁴⁾ capiti suo. Verbum autem Domini blasphematur, vel dum⁹⁵⁾ contemnitur Dei prima sententia, et pro nihilo ducitur, vel quum Christi infamatur evangelium, dum contra legem fidemque naturae ea, quae Christiana est, et ex Dei lege subiecta, viro imperare desiderat, quum etiam gentiles feminae viris suis serviant communi lege naturae.

C. XVI. *Arbitrium viri mulierem sequi oportet in omnibus. Item Augustinus in Quaestionibus Numerorum, qu. LIX.⁹⁶⁾*

Noluit itaque lex mulierem aliquid vovere Deo adversus animam suam, ut non in aliqua^{m)} rerum licitarum atque concessarum ab continentia in eisdem votis feminae valeat auctoritas, sed virilis. Ita, et⁹⁷⁾ si adhuc innuptae^{*iam*} concesserat pater vota persolvere, si ante, quam persolverit, nupsisset, et viro eius hoc cognitum non placuerit, non persolvat, et sit omnino sine peccato, quia mundavit⁹⁸⁾ eam, sicut dicit⁹⁹⁾, id est mundam iudicavit. Neque hoc contra Deum fieri putandum est, quum ipse Deus hoc praeceperit, hoc voluerit.

C. XVII. *Nulla est mulieris potestas, sed in omnibus viri dominio subiecta est.*

Item in libro quaestionum Veteris Testamenti, qu. XLV.¹⁰⁰⁾

Mulierem constat subiectam dominio viri¹⁰¹⁾ esse, et nullam auctoritatem habere; nec docere^{*enim*} potest, nec testis esse, neque fidem dare¹⁰²⁾, nec iudicare; ^{*quanto magis non potest imperare!*}

C. XVIII. *Item Ambrosius in Hexaemeron in tractatu dici quartae¹⁰³⁾.*

Adam per Evam deceptus est, non Eva per Adam. Quem vocavit ad culpam mulier, iustum est, ut eum gubernatorem^{o)} assumat, ne iterum feminea facilitate labatur.

C. XIX. *Item super primam epistolam ad Corinthios, in c. 2.¹⁰⁴⁾*

Mulier debet velare caput, quia non est imago Dei. Sed ut¹⁰⁵⁾ ostendatur subiecta, et quia praeveraricatio per illam inchoata est, hoc signi¹⁰⁶⁾ debet habere, ^{*ut¹⁰⁷⁾ in ecclesia propter reverentiam episcopalem non habeat caput liberum, sed velamine tectum, nec¹⁰⁸⁾ habeat potestatem}

et in Panormia. In originali vero: *eademque poena plecti iubet.*

l) Iste: Sic est emendatum ex aliquot manuscriptis, et originali, et Ivone.

C. XVI. m) Ut non in aliqua: Sic in Panormia^{**)}. Apud Ivonem vero: *ut in aliquarum rerum, in glossa ordinaria: id est in rerum.* Sed totus hic locus longe melius habet in originali: *feminam sub patre ante, quam nubat, et sub viro nuptiam voluit lex vovere ita aliquid Deo adversus animam suam, id est in aliquarum rerum licitarum atque concessarum ab continentia, ut in eisdem votis feminea non praevaleret auctoritas, sed virilis.*

C. XVII. n) Restitutum est hoc caput B. Augustino, et ex eo nonnulla addita. Nam antea citabatur ex B. Ambrosio.

C. XVIII. o) Gubernatorem: Antea legebatur: *ut eam in gubernationem^{†)} assumat.* Emendatum est ex B. Ambrosio. Glossa enim optime convenit voci: *gubernatorem.*

rat: id. — 92) ipse: Edd. coll. o. — C. XV. 93) Ivo Pan. I. 7. c. 46. Decr. p. 8. c. 97. — 94) abest ab Edd. Arg. Bas. Nor. — cap. suo, hoc est Christo: Edd. reli. — 95) quum: Iv. Decr. — Edd. Bas. Lugdd. — abest a reli. et Iv. Pan. — C. XVI. 96) Ivo Pan. I. 7. c. 47. Decr. p. 8. c. 98. — **) nec tamen Ed. Brant. — 97) abest a Böhm. — ut: Iv. — Edd. coll. o. — 98) Deus mund.: id. — ead. — 99) add.: lex: Iv. Decr. — Edd. Bas. Lugdd. — C. XVII. 100) Ivo Pan. I. 7. c. 49. Decr. p. 8. c. 85. — 101) add.: sub: Ed. Bas. — 102) dicere: orig. — Iv. — C. XVIII. 103) l. 5. in Gen. c. 7. — Ivo Pan. I. 7. c. 50. Decr. p. 8. c. 91. — †) ita Iv. Decr. — gubernatione: Pan. — in gubernatione: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — C. XIX. 104) Ivo Pan. I. 7. c. 51. Decr. p. 8. c. 92. — 105) add.: viro: Edd. coll. o. — 106) signum: ead. — Böhm. — 107) abest ab Iv. — 108) non: Iv. Pan. — Edd. coll. o.

loquendi, quia episcopus personam habet Christi. Quasi ergo ante iudicem¹⁰⁹), sic¹¹⁰) ante episcopum, quia vicarius Domini¹¹¹) est, propter peccatum originale p) subiecta debet videri.

C. XX. Idem in libro de Paradiso, c. 10.

V. Pars. Nec illud otiosum¹¹²), quod non de eadem terra, de qua plasmatus est Adam, sed de ipsius Adae costa facta sit mulier, ut sciremus, unam in viro et muliere corporis esse naturam, unum fontem generis humani. Ideo non¹¹³) duo a principio facti vir et mulier, neque duo viri, neque duae mulieres; sed primum vir, deinde ex eo mulier. Unam enim naturam volens hominum constituere Deus, ab uno principio creaturae huius¹¹⁴) incipiens, multarum et disparium naturarum eripuit facultatem.

Gratian. Evidentissime itaque apparet, ita virum esse caput mulieris, ut nulla vota abstinenciae vel religiosae conversationis liceat sibi sine eius licentia Deo offerre; etiamsi viro permittente repromissa fuerit, non licet ei votum opere complere, quum vir voluerit revocare permissum. Vota vero continentiae ita alterius permissu ab altero valent offerri, quod post permissionem non valent in irritum deduci.

CAUSA XXXIV.

GRATIANUS.

Quidam vir in captivitate ductus est; postea uxor eius, audiens illum mortuum, nupsit alii; demum ille, de captivitate rediens, repetit uxorem suam; illa, posterioris amore capta, aspernatur torum prioris viri. (Qu. I.) Nunc primum quaeritur, an sit ista rea adulterii, quae vivente viro suo alteri nupsit? (Qu. II.) Secundo, an redeunte primo sit cogenda recedere a secundo, et redire ad primum?

QUAESTIO I. et II.

GRATIANUS.

I. Pars. Utraque quaestio terminatur auctoritate Leonis Papae, qui scribens Nicetae, Aquileiensi Episcopo, epist. LXXVII. c. 1. et sequentibus ait¹):

C. I. Qui alii nupsit, putans virum suum mortuum esse, illo redeunte ad priorem redire cogitur.

Quum per bellicam cladem, et per gravissimos hostilitatis incursum ita quaedam dicitis divisa esse coniugia, ut, abductis in captivitate viris, feminae eorum remanserint destitutae, quae viros proprios aut intererent putarint²), aut nunquam a³) dominatione⁴) crederent liberandos, et ad⁵) aliorum coniugium sollicitudine⁶) cogente transierint⁷); quumque "nunc", statu rerum auxiliante Domino in meliora converso, nonnulli eorum, qui putabantur periisse, remeaverint⁸): merito caritas tua videtur ambigere, quid de mulieribus, quae aliis coniunctae sunt viris, a nobis debeat ordinari. Sed quia novimus scriptum⁹), quod a Deo iungitur mulier viro¹⁰), et iterum praeceptum agnovimus,

ut quod¹¹) Deus iunxit homo non separet, necesse est, ut legitimarum foedera nuptiarum redintegrandam credamus, et remotis malis¹²), quae hostilitas intulit, unicuique hoc¹³), quod legitime habuit, reformetur, omnique¹⁴) studio procurandum est, ut recipiat unusquisque quod proprium est. §. 1. Nec¹⁵) tamen culpabilis iudicetur et¹⁶) tanquam alieni iuris pervasor¹⁷), qui personam eius mariti, qui iam non esse existimabatur¹⁸), assumsit. Sic¹⁹) enim multa, quae ad eos, qui in captivitate ducti sunt, pertinebant, in ius alienum transire potuerunt, et tamen plenum²⁰) iustitiae est, ut eisdem reversis propria reformentur. Quod si in mancipiis²¹), vel in agris, aut etiam in domibus, ac possessionibus rite²²) servatur, quanto magis in coniugiorum redintegratione²³) faciendum est? ut sic²⁴) quod bellica necessitate²⁵) turbatum est pacis remedio reformetur²⁶)? Et ideo²⁷), si viri post longam captivitate reversi ita in dilectione suarum coniugum perseverant, ut eas cupiant in suum redire consortium, omittendum est, et inculpabile iudicandum est quod necessitas intulit, et restituendum quod fides poscit. Et infra c. 4.²⁸): §. 2. Sin autem aliqua mulieres ita posteriorum virorum amore sunt captae, ut malint²⁹) his cohaerere, quam in legitimum³⁰) redire consortium, merito sunt notandae, ita ut "etiam"³¹) ecclesiastica communione priventur³²), quae³³) de re excusabili contaminationem criminis elegerunt³⁴), ostendentes, sibi pro sua incontinentia placuisse quod iusta remissio poterat³⁵) expiare. Redeant ergo in suum statum voluntaria redintegratione coniugia, neque ullo modo ad opprobrium malae voluntatis trahatur quod conditio necessitatis extorsit, quia, sicut hae mulieres, quae reverti ad viros suos nolunt³⁶), impiae habendae sunt: ita illae, quae in affectum iactum ex Deo redeunt, merito sunt laudandae "iudicio"³⁷).

C. II. Viro vel uxore de captivitate redeuntibus propria redintegrantur coniugia.

Item Innocentius Papa Probo, in ep. IX.³⁸)

Quum in captivitate Ursa mulier teneretur, aliud coniugium cum Restituta Fontanum³⁹) commisisse cognovimus. Sed favore Domini reversa Ursa nos adiit, et nullo diffidente uxorem se memorati esse perdocuit. Qua de re, domine fili⁴⁰) merito illustris, statumque, fide catholica suffragante, illud esse coniugium, quod primitus erat gratia divina fundatum, conventumque secundae mulieris, priore superstite nec divortio⁴¹) eiecta⁴²), nullo pacto "passe" esse legitimum.

C. III. Quae primo viro relicto secundo adhaeserit, nisi secundum relinquens, primo reconciliari non potest.

Item Hieronymus ad Amanandum Presbyterum⁴³).

Non satis animadvertere potui, quid sit quod dicere voluit⁴⁴): alio viro per vim accepto. "Quid est: per vim accepto?" congregata videlicet multitudine nolentem rapuit. Et quare⁴⁵) postea raptorem rapta non dimisit? legat⁴⁶) libros Moysi, et inveniet⁴⁷) desponsatam viro, si in civi-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XIX. p) Propter peccatum originale: Apud B. Ambrosium et Ivonem legitur: propter reatus originem; in Panormia vero: propter reatum originalem. Sed ob glossam non est mutatum, reliqua vero sunt emendata.

Causa XXXIV. Quaest. I. et II. C. III. a) Verba

Quaest. V. C. XIX. 109) add.: Christum: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — orig. — Böhm. — 110) ita ante ep. sit: Edd. coll. o. — 111) Dei: Ed. Bas. — C. XX. 112) add.: est: Edd. coll. o. — 113) add.: sunt: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 114) hoc: Edd. coll. o. Causa XXXIV. Quaest. I. C. I. 1) Ep. 159. Ed. Baller. scr. A. 458. — Ans. l. 10. c. 23 (24). Ivo Pan. l. 6. c. 87. 88. Decr. p. 8. c. 244. (usque ad verb.: priventur.) Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 38. — 2) putarent: orig. — Iv. — Edd. coll. o. — 3) ab iniqua: ead. — Iv. Pan. — 4) dominatione: Ed. Lugd. I. — 5) et in: Edd. coll. o. — Iv. Pan. — 6) solitudine: orig. — 7) transierunt: Edd. coll. o. — Iv. Pan. — 8) remeaverunt: Edd. coll. o. — verba seqq.: merito — separet: omissa sunt ab Ans. — 9) praeceptum: Edd. coll. o. pr. Bas. — Iv. Pan. — cf. Prov. c. 9. v. 14. — 10) add.: suo: Edd. coll. o. — 11) quos — coniunxit: ead. — cf. Matth. c. 19. v. 6. — 12) his: Iv. — Edd. coll. o. — 13) id, quod leg. intulit: Edd. coll. o. — Iv. Pan. — 14) ideoque studiose: Ed. Bas. — omni — propr. est: absunt ab Ans. — 15) Burch. l. 9. c. 56. Iv. Decr. p. 8. c. 191. — 16) non: Ed. Arg. — et non: Ed. Bas. — verba: et — pertinebant: absunt ab Iv. c. 244. — 17) add.: habeatur: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — Baller. — 18) aestimabatur: Coll. Hsp. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 19) Sic enim — poscit: non sunt ap. Ans. — 20) plane: Ed. Arg. — plane: Edd. rell. —

21) add.: mansis: Edd. coll. o. pr. Bas. — 22) recte: Iv. Decr. c. 244. et Pan. — Edd. coll. o. — 23) redintegrationem: Coll. Hsp. — integritate: Ed. Arg. — 24) abest a Baller., Burch. Iv. et Edd. Bas. Lugd. II. III. — si quid: Edd. rell. — 25) clade: ead. — Iv. Decr. c. 244. et Pan. — 26) formetur: Edd. Nor. Ven. I. II. — 27) Burch. l. 9. c. 58. Ivo p. 8. c. 193. — 28) Burch. ib. c. 57. Iv. ib. c. 192. — 29) maluerint: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 30) legitima transire consortia: Ed. Bas. — 31) abest a Burch. Iv. — 32) reliqua usque ad exitum absunt ab Ans. et Iv. c. 244. — 33) quod: Edd. Lugd. II. III. — quia inexcusabiliter conf.: Coll. Hsp. — 34) eligerent: Ed. Lugd. I. — elegerint: Edd. Lugd. II. III. — 35) potuit: Ed. Bas. — 36) noluerunt: ead. — noluerint: Edd. rell. — Burch. Iv. — 37) abest ab orig., Burch. et Iv. — C. II. 38) Ep. Innoc. I., incerti temporis. — Ivo Decr. p. 8. c. 245. — add.: Episcopo: Ivo Pan. l. 6. c. 89. — Edd. Bas. Nor. Par. Lugd. — 39) Fortunius inisse cognoscitur: orig. — Fontan. inisse cognoscimus: Iv. Decr. — 40) abest a Iv. Pan. — fili carissime: Edd. coll. o. — 41) divortia: Ed. Bas. — 42) electo: Ed. Lugd. II. — C. III. 43) Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 35. — 44) add.: epistola tua: Edd. Bas. Lugd. I. — ep. vestra: Edd. rell. pr. Par. — 45) vtrum: Edd. coll. o. — 46) legas: Ed. Bas. — 47) invenies: ead. — inveniat: Edd. rell. pr. Lugd. II. III.

huius capituli in epistola B. Hieronymi, et in Polycarpo proxime sequuntur post ea, quae referuntur sup. 32. qu. 7. c. Omnes causationes. Ideoque apud ipsos initium hoc ita habet: Neque satis animadvertere.

tate fuerit oppressa, et non clamaverit, puniri quasi adulteram; si⁴⁸⁾ autem in agro oppressa⁴⁹⁾ sit, innoxiam esse a scelere, et violentum legibus subiacerere. Ergo et⁵⁰⁾ ista soror⁵¹⁾, quae, ut dicit⁵²⁾, vim passa est, ut alteri⁵³⁾ iungeretur, si vult corpus Christi accipere, et non adultera reputari, agat poenitentiam; ita duntaxat, ut secundo virq, qui non appellatur vir, sed adulter, a tempore poenitentiae non copuletur. Quod si durum ei videtur, et semel dilectum non potest derelinquere, nec praeferre Dominum voluptati, audiat Apostolum conclamantem⁵⁴⁾: *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum. Non potestis mensae Domini communicare, et mensae daemoniorum;* et alio⁵⁵⁾ loco: *Quae communicatio luci ac tenebris⁵⁶⁾? qui consensus Christo⁵⁷⁾ et Belial? Rem novam loquor, imo non novam, sed veterem, quae veteris testamenti auctoritate firmatur⁵⁸⁾. Si reliquerit secundum virum, et reconciliari priori voluerit, non potest. Scriptum est enim in Deuteronomio⁵⁹⁾: *Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non inveniit gratiam in conspectu eius propter aliquam foeditatem, scribet⁶⁰⁾ libellum repudii, et dabit in manus eius⁶¹⁾, et dimittet⁶²⁾ eam de domo sua. Quumque egressa adultera⁶³⁾ maritum duxerit, et ille quoque oderit eam, dederitque ei libellum repudii, et dimiserit de domo sua, aut certe mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam uxorem, quia polluta est, et abominabilis facta est coram Domino, ne peccare facias terram tuam, quam Dominus Deus tuus tradidit tibi possidendam.**

III. Pars. Gratian. *Si autem inevitabili necessitate cogente vir in aliam provinciam fugerit, et uxor eius eum sequi noluerit, illo vivente illa innupta permaneat.*

Unde in Concilio apud Vermerias⁶⁴⁾:

C. IV. *Quae virum in captivitate ductum sequi noluerit, maneat innupta, quamdiu vir eius vixerit.*

Si quis necessitate inevitabili cogente in alium ducatum seu provinciam fugerit, et eius uxor, quum valet et potest, amore parentum et⁶⁵⁾ rerum suarum eum sequi noluerit, ipsa omni tempore, quamdiu vir eius, quem secuta⁶⁶⁾ non fuit⁶⁷⁾, vivit, semper innupta permaneat.

IV. Pars. Gratian. *Quod autem de coniugatis auctoritate Leonis Papae dicitur, hoc etiam de virginibus intelligendum est, ut, si praeter conscientiam viro nupserint alieno, non teneantur.*

Unde Augustinus in libro de fide et operibus, c. 7.⁶⁸⁾:

C. V. *Non est adultera virgo, quae nesciens viro nupsit alieno.*

Si virgo nesciens viro nupserit alieno, hoc si semper nesciat, nunquam ex hoc erit adultera. Si autem sciat, iam ex⁶⁹⁾ hoc esse incipiet⁷⁰⁾, ex quo cum alieno viro⁷¹⁾ sciens cubaverit, sicut in iure praediorum tamdiu quisque bonae fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum; quum vero scierit, nec ab aliena possessione recesserit, tunc malae fidei possessor perhibebitur⁷²⁾, tunc iuste iniustus⁷³⁾ vocabitur.

V. Pars. Gratian. *Hinc etiam ignorantia excusat eum, qui nesciens dormioit cum sorore uxoris suae.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. b) In hoc capite emendata et addita nonnulla sunt ex originali, et ceteris collectoribus.

C. VIII. c) Burchardus etiam citat ex Triburiensi c. 9. Et quiddam simile habetur in Triburiensi impresso c. 45., quemadmodum etiam in Wormaciensi c. 33.

Quaest. I. et II. C. III. 48) vi: Edd. coll. o. — 49) oppressam: ead. — 50) abest ab Ed. Arg. — 51) add.: vestra: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 52) dixit: ead. — 53) adultero: Edd. coll. o. — 54) clamantem: ead. — cf. I Cor. c. 10. v. 20. — 55) in al.: ead. — cf. 2 Cor. c. 6. v. 14. — 56) luci ad tenebr.: ead. — Vulg. — Böhm. — 57) Christi ad: ead. — eod. — id. — 58) confirm.: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 59) Deut. c. 24. v. 1. seqq. — 60) scribat ei: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 61) et dabit ei: Edd. coll. o. — 62) dimittit: Ed. Arg. — dimittat: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — 63) alterum: orig. — C. IV. 64) hab. A. 752. c. 9. — Reg. I. 2. c. 124. Burch. I. 9. c. 51. Ivo Pan. I. 6. c. 91. Decr. p. 8. c. 189. — 65) aut: orig. — Coll. cit. — Ed. Bas. — 66) incesta: Edd. coll. o. — 67) fuerit: ead. pr. Arg. — C. V. 68) Ans. I. 10. c. 63. — 69) abest a Böhm. — 70) incipit: Edd. coll. o. — 71) perhibetur: ead. — Ans. — Böhm. — 72) add.: possessor: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — Böhm. — C. VI. 73) c. 43. conc. Trib. (hab. A. 895.) redactus in compendium. — Reg. I. 2. c. 206. Burch. I. 17. c. 4. — cf. poen. Rom. Ant. Aug. t. 3. c. 5. — 74) indicata: Reg. Burch. — Ed. Bas. — 75) leg. vero: Ed. Bas. — 76) illum — affligi —, privati: Reg. Burch. — C. VII. 77) Ivo Pan. I. 7.

Unde in Concilio Triburiensi⁷³⁾:

C. VI. *Non cogatur legitimam dimittere uxorem qui nesciens dormioit cum eius sorore.*

In lectum mariti absente uxore soror ivit uxoris, quam ille uxorem putans suam esse, dormioit cum ea. Super hoc visum est, si ipse per securitatem veram hoc probaverit, quod inscius fecerit hoc scelus, poenitentiam quidem, quae sibi indicta⁷⁴⁾ fuerit, agat, et⁷⁵⁾ legitimum suum coniugium habere permittatur. Illa⁷⁶⁾ vero vindicta digna affligatur, et in aeternum coniugio privetur.

C. VII. P A L E A.

[Item Hermes in libro Pastoris, mandato IV. b) 77).]

„Ego dixi pastori: Domine, si quis habuerit uxorem⁷⁸⁾ fidelem in Domino, et invenerit⁷⁹⁾ hanc in adulterio, numquid peccat vir, si cum illa⁸⁰⁾ concumbit⁸¹⁾? „Et dixit mihi: Quamdiu nescit peccatum eius, sine crimine est⁸²⁾ vir vivens cum illa. Si autem scit vir, uxorem suam deliquisse, et non egerit poenitentiam mulier, sed permanet in fornicatione sua, et coierit⁸³⁾ vir cum illa, reus erit peccati eius, et particeps moechationis⁸⁴⁾ illius. Et dixi⁸⁵⁾ illi: Quid ergo⁸⁶⁾, si permanserit⁸⁷⁾ in vitio suo mulier? et dixit: Dimittat illam vir, et vir per se maneat. Quod si dimiserit mulierem suam, et aliam duxerit, et ipse moechatur. Et dixi illi: Quid, si mulier dimissa poenitentiam egerit, et voluerit ad virum suum reverti, nonne⁸⁸⁾ recipietur a viro suo? Et dixit mihi: Imo, si non receperit⁸⁹⁾ eam vir suus, peccat, et magnum peccatum sibi admittit, sed debet recipere peccatricem, quae poenitentiam egit. Ergo non debet dimissa coniuge⁹⁰⁾ sua vir aliam ducere. Hic actus similis est in viro et muliere.“

VI. Pars. Gratian. *De simpliciter vero fornicantibus, vel cum duabus sororibus, vel cum matre et filia, vel cum patre et filio, idem accipiendum, ut ignorantibus coniugia non negentur, scientibus perpetuo prohibeantur.*

Unde in eodem Concilio Triburiensi legitur⁹¹⁾:

C. VIII. *Matrimonia non prohibentur contrahere quorum incestum ignorantia excusat.*

Si quis cum duabus sororibus fornicatus fuerit, et sororem soror ab eodem antea stupratam nescierit, vel si ipse⁹²⁾ sororem eius, quam antea stupraverat, non intellexerit⁹³⁾, si digne poenituerint, et se continere non valuerint, post annos septem coniugia illis non negentur. Si autem non ignoraverint⁹⁴⁾, usque ad mortem a coniugio abstineant.

C. IX. *De eodem. Item ex eodem⁹⁵⁾.*

Si quis cum matre et filia fornicatus est⁹⁶⁾, ignorante matre de filia, et filia de matre, ille⁹⁷⁾ nunquam accipiat uxorem; illae vero, si voluerint, accipiant maritos. Si autem hoc scierint ipsae feminae, absque maritis perpetuo⁹⁸⁾ maneat.

C. X. *De eodem. Item in eodem⁹⁹⁾.*

Quidam fornicatus est cum quadam muliere; postea⁹⁹⁾

d) Vel si ipse: Sic restitutum est ex Burchardo. Antea legebatur: *vel se sororem* *).

C. IX. e) Gratianus hoc idem caput, quod hic citat ex Triburiensi, infra 35. qu. 2. refert ex conc. apud Vermerias, itemque Burchardus et Ivo. Sententia habetur in Wormaciensi c. 63.

e. 38. Decr. p. 8. c. 243. Petr. Lomb. I. 4. dist. 35. — cf. c. 3. Comp. I. et X. de adult. — In Ed. Arg. haec Palea non est expressa. — 78) mulierem: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 79) inveniet: Ed. Bas. — 80) ea: Edd. coll. o. — 81) concubuit: orig. — Iv. Decr. — 82) est cum illa: Iv. Pan. — rivit cum ea: Edd. Bas. Lugdd. — (a reli. totus hic versiculus abest.) — 83) coierit: orig. — Ivo Decr. — 84) fornicationis: Edd. coll. o. — 85) dixit: Iv. Pan. — Edd. Bas. Nor. Ven. I. II. — 86) autem: Edd. coll. o. — 87) permanet: ead. — Iv. — 88) non: Iv. — Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — numquid: Edd. Bas. Lugdd. — 89) recipit: Edd. coll. o. pr. Bas. — 90) uxore: Iv. — Edd. coll. o. — C. VIII. 91) c. 45. conc. Trib. (hab. A. 895.) in compendium redactus. — Reg. I. 2. c. 208. Burch. I. 17. c. 5. — 92) ita Edd. coll. o. — 93) intellexit: ead. pr. Par. Lugdd. — 94) ignoraverunt: Reg. Burch. — C. IX. 95) c. 14. conc. Compend. hab. A. 756. — Reg. I. 2. c. 219. Burch. I. 17. c. 12. Ivo Decr. p. 9. c. 72. — 96) fuerit: Edd. coll. o. — 96) add.: vir: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 97) in perpetuum: Burch. — in perpetuo: Reg. Iv. — C. X. 98) Sent. c. 43. conc. Trib. (hab. A. 895.) breviter descripta. — Reg. I. 2. c. 207. Burch. I. 17. c. 16. Ivo Decr. p. 9. c. 76. — 99) et post.: Edd. coll. o.

filii nesciens factum patris, stupravit eandem. Quod quum pater resciret¹⁰⁰), de se filioque confessus est. Statuerunt, melius esse, ut taliter lapsis cum digna poenitentia legitima permittantur coniugia, quam forte deterius delinquant. Fornicaria¹⁰¹) autem sine spe coniugii maneat.

CAUSA XXXV.

GRATIANUS.

Quidam vir mortua uxore sua aliam sibi in matrimonio copulavit, quae uxori defunctae quarto gradu consanguinitatis, viro autem sexta linea adhaerebat. Post triennium vero, liberis ex ea susceptis, accusatur apud ecclesiam; iste praetendit ignorantiam. (Qu. I.) Hic primum quaeritur, si liceat aliquam ex propria cognatione duci in uxorem? (Qu. II.) Secundo, si ex consanguinitate uxoris aliqua possit contingere duci? (Qu. III.) Tertio, usque ad quem gradum debeat quisque abstinere sive a propriis, sive ab uxoris suae consanguineis? (Qu. IV.) Quarto, quare usque ad sextum gradum consanguinitas computatur, ita quod nec ultra tenditur, nec infra subsistit? (Qu. V.) Quinto, quomodo gradus consanguinitatis computandi sunt? (Qu. VI.) Sexto, qui iurando propinquitatem firmare debeant? (Qu. VII.) Septimo, an illi, qui de incestuosis nati sunt, filii reputentur? (Qu. VIII.) Octavo, si ignoranter de consanguinitate vel affinitate aliqua in uxorem ducta est, an ex dispensatione possit viro suo adhaerere? (Qu. IX.) Nono, si cogerit ecclesiam decipi, et causa consanguinitatis aliquam a viro suo separare, quae post quadriennium nuptis hinc inde celebratis deprehenditur non fuisse consanguinea prioris, an secunda coniugia sint rescindenda, et priora sint redintegrandae? (Qu. X.) Decimo, si relicta alicuius de propria cognatione ad secundas nuptias transierit, an proles ex eis suscepta possit pertinere ad consortium alicuius de cognatione prioris viri?

QUAESTIO I.

GRATIANUS.

Quod autem consanguineas nostras sive uxoris nostrae in coniugium nobis ducere liceat, exemplis et auctoritatibus probatur. Abraham¹) namque Sarai filiam fratris sui, sororem videlicet Loth, in coniugem duxit. Isaac²) Rebecca in uxorem accepit, quae erat filia consobrini matris suae. Iacob³) duas sorores, Liam videlicet et Rachel filias Laban avunculi sui, sibi matrimonio sociavit. §. 1. In lege⁴) quoque praecepit Dominus Moysi, ut nullus duceret uxorem, nisi de propria tribu et familia. Item⁵), si aliquis absque liberis moreretur, praecepit Dominus, ut frater eius uxorem defuncti sibi copularet, et ex ea semen fratri suo susciperet. Porro, ad quoscunque lex ipsa pervenit, eius praeceptis probantur obnoxii, nisi quae vel evangelicis mandatis vel apostolicis institutis evacuata monstrantur. Nullo autem evangelii praecepto vel apostolico instituto consanguineorum coniunctiones prohibitas inveniuntur. Unde sicut ab initio, ita et nunc licitas probantur. §. 2. His ita respondetur: Consanguineorum coniunctiones alias causa necessitatis permissae, alias causa iustae rationis inveniuntur imperatae. Quum enim unus vir ab initio, atque una ex latere eius mulier a Deo formaretur, necessario sorores fratribus copulabantur. Quod autem cogente necessitate sit cessante necessitate pariter cessare oportet. Tanto ergo nunc damnabilius usurpatur consanguineorum coniunctio, quanto minus necessaria probatur. Unde huiusmodi copula postea lege prohibita invenitur, Domino dicente per Moysen⁶): Turpitudinem sororis tuae non revelabis.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Causa XXXV. Quaest. I. C. UN. a) Dum ergo habet: In codicibus B. Augustini impressis, et apud Ivonem, et in Panormia legitur: Ut ergo alium quisque habeat patrem. Sed visa est melior lectio Gratiani.

b) Seminarium: Ivo et Panormia habent cetera ut Gratianus; tantum loco: caritatis, habent: civitatis. Inte-

Quaest. I. et II. C. X. 100) rescisset: Reg. — rescisceret: Burrh. IV. — resciret: Ed. Lugd. I. — rem sciret: Edd. rel. pr. Par. Lugd. II. III. — 101) cum forn. autem illa gravius agendum: Reg. Causa XXXV. Quaest. I. 1) Gen. c. 11. — 2) ib. c. 24. — 3) ib. c. 29. — 4) Num. c. 36. v. 6. — 5) Deut. c. 25. v. 5. — 6) Levit. c. 18. v. 9. — C. I. 7) Ivo Pan. l. 7. c. 58. Decr. p. 8. c. 39. — 8) add.: illis: Edd. coll. o. pr. Arg. — 9) certissima: Edd. coll. o. — 10) honesta: orig. — IV. — 11) uno: Edd. coll. o. — 12) add.: necessitudines: eod. — IV. — 13) abest ab Iisd. pr.

Hinc Augustinus ait in libro de civitate Dei XV. c. 16. 1):

CAP. UN. Quare constitutum sit, ne consanguineas ducamus uxores.

Quum igitur genus humanum post primam copulam viri facti ex pulvere, et coniugis eius ex viri latere, marium feminarumque coniunctione opus haberet, ut gignendo multiplicaretur, nec essent ulli homines nisi qui ex illis duobus nati fuissent, viri sorores suas coniuges acceperunt. Quod profecto quanto est antiquius compellente necessitate, tanto postea factum est damnabilius religione prohibente. Habita est enim¹) ratio rectissima²) caritatis, ut homines, quibus esset utilis atque honestissima³) concordia, diversarum necessitudinum vinculis necerentur, nec unus in una⁴) multas haberet⁵), sed singulae spargerentur in singulos, ac sic ad sociale vitam diligentius colligandam⁶) plurimae plurimos obtinerent. Pater quippe et socer duarum sunt necessitudinum nomina. Dum ergo habet⁷) quis alium patrem, alium socerum, numerosius se caritas porrigit⁸). Utrumque autem unus Adam esse cogebatur et filiis et filiabus suis, quando fratres sororesque connubio⁹) iungebantur¹⁰). Sic et¹¹) Eva uxor eius utriusque sexui filiorum fuit et socrus et mater; quae si duae feminae fuissent, mater altera *et* socrus altera, copiosius se socialis dilectio colligaret. Et infra: §. 1. Sed hoc unde fieret, tunc non erat, quando nisi fratres et sorores ex duobus illis primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit, quando¹²) potuit, ut existentem copia inde¹³) ducerentur uxores, quae non erant iam sorores, *et* non solum istud¹⁴) ut fieret nulla necessitas esset, verum etiam, si fieret, nefas esset. Et infra: §. 2. Quod humano genere crescente *et* multiplicato¹⁵) etiam inter impios deorum multorum falsorumque cultores sic observari cernimus¹⁶), ut etiamsi perversis legibus permittantur¹⁷) fraterna coniugia, melior tamen consuetudo ipsam malit exhorre licentiam, *et*¹⁸), quum sorores accipere in matrimonium primum humani generis temporibus omnino licuerit¹⁹), sic²⁰) aversetur²¹), quasi licere nunquam potuerit. Et infra: §. 3. Copulatio ergo maris et feminae, quantum attinet ad genus mortalium²²), quoddam seminarium^b) est caritatis; coelestis vero civitas opus habet, ut noxam generationis evadat.

Gratian. Hac itaque consuetudine, quae ab ipso exordio humanae propagationis originem habuit, quam nulla lex contra iubendo evacuaverat, excusantur Abraham, Isaac, et Iacob, et ceteri, qui de propria cognatione ducebant uxores. Quamvis etiam alia causa rectissimae rationis, qua id factum sit, possit intelligi. Ceteris idololatria foedatis, sola familia Heber²³) in cultu unitas Dei remansit. Unde Abraham a Chaldaeis cum patre suo Aram in ignem, quem adorare noluit, proiectus est, ut numen suae divinitatis exurendo sentiret, quem venerando colere contempsit. Ne ergo ex coniunctione infidelium fideles ad idololatriam prolaberentur, et ita Deum offenderent, sicut quondam ante diluvium²⁴) filii Dei, commixti filiabus hominum, ipsum ad iracundiam provocaverant, rectissime cautum est, ut patriarchae viri sanctissimi non nisi de propria cognatione, id est de familia fidelium, sibi uxores acciperent. Hinc etiam, quum filii Israel intraturi terram promissionis a Domino audirent, ne filias Chanaanorum sibi in uxores acciperent, nec suas eis nuptias traderent, statim subiunxit Dominus²⁵): Ne faciant vos recedere a Deo vestro, et fornicari cum diis alienis. Hinc etiam Esdras²⁶) Idumaeas atque aliarum nationum mulieres, per quas filii

ger vero locus B. Augustini hic est: Copulatio ergo maris et feminae, quantum attinet ad genus mortalium, quoddam seminarium est civitatis. Sed terrena civitas generatione tantummodo, coelestis autem etiam regeneratione opus habet, ut generationis noxam evadat. Verum ob glossam in versic. civitas, nihil est mutatum. Alia vero multa ex ipso potissimum originali sunt emendata.

Lugd. II. III. — 14) porrigat: IV. — 15) coniugio: id. — Edd. coll. o. — 16) coniungebantur: Ed. Bas. — 17) sicut: Edd. coll. o. pr. Bas. — 18) quod: Edd. coll. o. — 19) unde: ead. — IV. Pan. — 20) illud non fieret, ubi: Edd. ead. — 21) et mult.: absunt ab IV. — 22) decernimus: Ed. Bas. — 23) permittentur: Ed. Bas. — 24) et — lic.: absunt ab IV. — 25) sicque: id. — Edd. coll. o. — 26) adverteretur: ead. — IV. Pan. — 27) humanum: ead. — IV. — 28) Gen. c. 11. — 29) ib. c. 6. — 30) Deut. c. 7. v. 4. — 31) cf. Esdr. c. 10.

Israël ibant ad deos alienos, ab eis separari iussit. §. 1. Est etiam alia causa, quare consanguineorum coniunctiones in populo Dei primum permissae, vel potius imperatae fuerunt. Deus enim sic ab initio salutem humani generis dispensavit, ut primitivam ecclesiam in illo populo institueret, qui sibi carnis consanguinitate erat propinquus. Unde de plebe Judaica primum Apostolos elegit, quos quasi fundamentum ecclesiae instituit, quorum praedicatione de eadem plebe multi ad Deum conversi, in se ipsis originem ecclesiae praestiterunt. Deinde in caecitate perfidiae suae Judaica plebs relicta ad gentes, quae tam fide quam cognatione carnis a Christo erant alienae, praedicatione evangelica translata est, et quasi consanguineae copulam Christus aspernatus, de aliena cognatione sibi uxorem elegit, adimplens illud, quod per Prophetam promiserat³²): In peccatis vestris dimisi matrem vestram quasi adulteram et repudiatam. Et item per alium Prophetam³³): Vocabo non plebem meam plebem meam. In huius ergo rei sacramentum consanguineorum coniunctiones primum in Dei populo permissae sunt, nunc autem prohibita. Et quia non in una familia tantum, sed in omni multitudine gentium populus fidelium invenitur, non de propria cognatione, sed de quolibet alio cuique uxorem ducere conceditur. §. 2. Illud autem, quod praecepta legis servanda dicuntur, quae nec evangelicis, nec apostolicis institutis evacuata probantur, verum quidem est; sed quum omnia figurativa Apostolus³⁴) probet ad tempus esse data, atque ideo veniente veritate affirmet illa non ultra esse servanda, hoc autem, ut supra monstratum est, causa sacramenti a Deo institutum esse probatur: et hoc cum ceteris figurativis evacuatum certissime constat; quamquam, sicut Apostolus quaedam³⁵) consulendo addidit, quae evangelicis praeceptis non inveniebantur definita, nec tamen ideo tanquam temeraria vel superflua ab aliis Apostolis sunt repudiata; sic et ecclesia post apostolica instituta quaedam consilia perfectionis addidit, utpote de continentia ministrorum, de confectione mysteriorum, de celebratione officiorum, quae nullatenus respondenda sunt, sed diligenter veneratione suscipienda. Consanguineorum ergo coniunctiones, quae nec evangelicis et apostolicis praeceptis non inveniantur prohibita, sunt tamen fugiendae, quia ecclesiasticis institutionibus inveniuntur terminatae.

QUAESTIO II. et III. GRATIANUS.

Quia ergo a consanguineorum coniunctionibus, sicut probatum est, abstinere oportet, videndum est, usque ad quem gradum a consanguineis propriis abstinere oportet, vel si ex cognatione propriae uxoris aliquam duci in uxorem liceat? De his ita scribit Gregorius Papa in Concilio Meldensi¹):

C. I. Usque ad septimam generationem nullus de sua cognatione ducat uxorem.

De affinitate consanguinitatis per gradus cognationis placuit usque ad septimam generationem observare²). Nam

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. II. et III. C. I. a) Concilio Meldensi: Burchardus, Ivo, auctor Panormiae citant tantum ex conc. Meldensi; Magister Gregorius. Polycarpus ita habet: Gregorius in decretis. At fieri facile potuit, ut Gregorii decretum in aliquo Meldensi concilio referretur, unde orta sit ista Gratiani citatio.

C. V. b) De capite hoc dictum est sup. 34. qu. 1. et 2.

C. VI. c) Burchardus etiam et Ivo citant ex concilio apud Vermerias c. 5.; sententia vero habetur in Triburiensi c. 44.

d) Septem annos: Hae duae voces absunt a Burchardo et Ivone*). Apud Burchardum tamen lib. 19. c. 5.,

Quaest. I. C. I. 32) Esa. c. 50. v. 1. — 33) Ose. c. 2. v. ult. — 34) Rom. c. 8. v. 2. — 35) cf. Gal. c. 5.

Quaest. II. et III. C. I. 1) Certissimum est, haec neque Gregorius I., neque concilii Meldensis esse. Et videtur quidem capituli auctor ad primam Greg. III. ep. ad Bonifacium, respexisse. — Burch. I. 7. c. 16. Ivo Pan. I. 7. c. 81. Decr. p. 9. c. 51. Polyc. I. 6. t. 4. Petr. Lomb. I. 4. dist. 41. — 2) observari: Ed. Bas. — 3) add.: eis: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — C. II. 4) Caput Pseudoisidorii, cf. Conc. Aurel. III. — Burch. I. 7. c. 1. Ans. I. 11. c. 90. (usque ad verb. repellunt.) Ivo Decr. p. 9. c. 22. — 5) prohibentur: orig. — Iv. Decr. — Edd. coll. o. — add.: quare: Edd. ead. — 6) et has: Edd. Bas. Lugd. II. III. — abest a rell. — 7) abest ab Edd. Nor. Ven. I. II. — saeculique: Edd. rell. — 8) quoque: Ed. Arg.

et hereditas rerum, per legales instrumentorum definitiones sancita, usque ad septimum gradum protendit heredum successionem. Non enim³) succederent, nisi eis de propagine cognationis deberetur.

C. II. Infamia notetur qui consanguineas ducunt uxores.

Item Calixtus Papa, ep. II. ad Episcopos Galliae⁴).

Coniunctiones consanguineorum fieri prohibete⁵), quando has et⁶) divinae et⁷) saeculi prohibent leges. Leges ergo divinae hoc agentes, et eos, qui ex eis prodeunt, non solum eiiciunt, sed et maledictos appellant. Leges vero⁸) saeculi infames tales vocant, et ab hereditate repellunt. Nos vero sequentes patres nostros, et⁹) eorum vestigiis inhaerentes, infamia eos notamus, et infames esse censemus, quia infamiae maculis sunt aspersi, nec eos viros, nec accusationes eorum, quos¹⁰) leges saeculi reiiciunt, suscipere debemus. Et infra: §. 1. Eos autem consanguineos dicimus, quos divinae, et imperatorum, ac Romanorum, atque Graecorum leges consanguineos appellant, et in hereditate suscipiunt, nec repellere possunt.

C. III. Affines in quinta generatione copulari possunt; in quarta, si fuerint inventi, non separantur.

Item Fabianus Papa¹¹).

De propinquis, qui ad affinitatem per virum et uxorem veniunt, defuncta uxore vel viro, in quinta generatione coniungantur; in quarta, si inventi fuerint, non separantur. In tertia vero¹²) propinquitate non licet uxorem alterius accipere¹³) post obitum eius. Aequaliter vir coniungatur in matrimonio eis, quae¹⁴) sibi consanguineae sunt, et uxoris suae consanguineis post mortem suae uxoris.

C. IV. Idem¹⁵).

Qui propinquam sanguinis uxorem ducunt, et separantur, non licebit eis, quamdiu utriusque vivunt, alias uxores sibi in coniugio sociare, [nisi¹⁶) ignorantia excusentur].

Unde in Concilio apud Vermerias¹⁷):

C. V. Non prohibetur ducere uxorem qui ignoranter incestum committit.

Si quis cum matre et filia fornicatus est¹⁸), ignorante matre de filia, et filia de matre, ille nunquam accipiat uxorem; illae vero, si voluerint, accipiant maritos. Si autem hoc scierint ipsae feminae, absque maritis perpetuo maneant.

C. VI. Item ex eodem¹⁹).

Si²⁰) homo fornicatus fuerit cum muliere, et frater eius nesciens eandem duxerit uxorem, frater, eo quod fratri crimen celaverit, septem annos⁴) poeniteat, et post poenitentiam nubat. Mulier autem usque ad mortem poeniteat, et²¹) sine spe coniugii maneant.

Gratian. De his vero, qui ignoranter coniunguntur, ceterae auctoritates intelligendae sunt.

Unde Iulius Papa²²):

ubi sacerdos de hoc peccato interrogat poenitentem, et consilium dat, haec leguntur: Si fecisti, eo quod fratrem tuum crimen celasti, septem annos per legitimas ferias poeniteas. In Triburiensi autem: praedura arceatur poenitentia, et condigna castigatione.

C. VII. e) Caput hoc usque ad vers. Praeterea Burchardus, Ivo, et Panormia (nam Magister ut Gratianus) citant ex conc. Aurelianensi c. 10. Ac sane in 3. Aurelianensi impresso c. 10. multa leguntur ad hanc rem pertinentia. Reliqua vero huius capituli pars in Panormia (nam ceteri collectores non habent) ex eodem concilio refertur; sed a Gratiano sup. 27. qu. 2. c. Qui desponsatam, tribuitur Gregorio.

— ergo: Edd. rell. — 9) et — inh.: absunt a Burch. et Iv. — 10) quas: Edd. coll. o. — C. III. 11) Imo ex Poen. Theodori apud Petillum, c. 11. — Petr. Lomb. lb. — cf. infra c. 13. — 12) tamen: Edd. coll. o. pr. Arg. — 13) ducere: Ed. Bas. — 14) qui — consanguinei: ead. — C. IV. 15) Cap. incertum. — 16) nisi — exc.: videntur esse Gratiani. — C. V. 17) cf. supra C. 34. qu. 1. et 2. c. 9. — 18) fuerit: Edd. coll. o. — C. VI. 19) Refertur sententia c. 24. conc. Trib. h. A. 895. — Reg. I. 2. c. 210. Burch. I. 17. c. 13. Ivo Decr. p. 9. c. 73. — 20) add.: autem: Ed. Arg. — vero: Ed. Bas. — *) et Reg. — 21) et — man.: absunt a Reg. — C. VII. 22) c. 10. conc. Aurel. III. hab. A. 538. in compendium redactus. — Burch. I. 7. c. 14. Ivo Pan. I. 7. c. 79. Decr. p. 9. c. 49. Petr. Lomb. I. 4. dist. 41.

C. VII. *Ex propinquitatē sui sanguinis vel uxoris usque in septimum gradum nullus ducat uxorem.*

Nullum in utroque sexu permittimus ex propinquitatē sui sanguinis vel uxoris usque ad 23) septimum generis 24) gradum uxorem ducere, vel incesti macula copulari 25). Praeterea quoque illud adiecimus, quoniam, sicut non 26) licet cuiquam 27) Christiano de sua consanguinitate, sic etiam nec licet de consanguinitate uxoris suae coniugem ducere propter carnis unitatem.

C. VIII. *Incestuosi nullo sunt digni nomine coniugii.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 61. 28)

De incestis 29) coniunctionibus nihil prorsus veniae reservamus, nisi quum adulterium separatione sanaverint. Incestuosos 30) vero nullo coniugii nomine deputandos, quos etiam designare funestum est. §. 1. Hos enim 1) censemur esse, si quis relictam fratris, (quae 31) paene prius soror extiterat) carnali coniunctione polluerit 32); si quis frater germanam uxorem acceperit 33); si quis novercam duxerit; si quis consobrinae suae 34) se sociaverit 35); si quis relictae vel filiae avunculi miscetur, aut patruus 36) filiae, aut privignae suae; aut 37) qui ex propria consanguinitate aliquam, aut quam consanguineus habuit 38) concubitu polluerit aut duxerit uxorem. Quos 39) omnes et olim, et nunc sub hac constitutione 40) incestos 41) esse non dubitamus, et inter catechumenos usque ad legitimam satisfactionem manere et orare praecipimus. Quod ita praesenti tempore prohibemus, ut ea, quae sunt hactenus constituta, non dissolvamus. §. 2. Sane quibus coniunctio illicita interdicitur, habebunt 42) ineundi melioris coniugii libertatem.

C. IX. *Incestuosi usque ad satisfactionem excommunicantur.*

Item ex Concilio Ilerdensi, c. 4. 43)

De his, qui incesti 44) pollutione se maculant 44), placuit, ut quousque in ipso detestando et illicito carnis contubernio perseverant, usque ad missam tantum catechumenorum in ecclesia admittantur; cum quibus etiam nec cibum sumere ulli 45) Christianorum, sicut Apostolus 46) iussit, licebit 47).

C. X. *Nullus ducat in uxorem a consanguineo cognitam, vel aliqua pollutione maculatam.*

Item Gregorius Papa ad Felicem, Messanae civitatis Episcopum, lib. XII. epist. 31. 48)

Nec eam, quam aliquis ex propria consanguinitate coniu-

gem habuit 49), vel aliqua illicita pollutione maculavit, in coniugium ducere ulli *profecto* licet 50) Christianorum aut licebit, quia incestuosus est talis coitus, et abominabilis Deo et cunctis hominibus. Incestuosos vero nullo 51) coniugii nomine deputandos a sanctis Patribus *dudum* statutum esse legimus.

Gratian. *Naturae videlicet ordine; si vero extraordinarie, non sic.*

Ait enim Urbanus Papa II. Hugoni, Gratianopolitano h) Episcopo 52):

C. XI. *Extraordinaria pollutio in naturalibus non impedit matrimonium.*

Extraordinaria pollutio non nisi 1) in naturalibus admissa, vel saepius reiterata citra maritalem affectum 2), si praebitis sacramentis ita esse constiterit, quemadmodum nobis tuis significatum 3) est literis, non videtur matrimonium impedire, quamvis ipsa sit criminosa et damnabilis.

C. XII. *Nullus ducat in coniugem relictam consanguineorum uxoris suae 1) usque in tertiam generationem.*

Item Iulius Papa 54).

Et hoc quoque statutum est, ut relictam patris uxoris suae, relictam fratris uxoris suae, relictam filii uxoris suae nemo sibi in matrimonium sumat; relictam consanguineorum uxoris suae usque in tertiam progeniem nemo 55) in uxorem sumat; in quartam 56) autem et in quintam, si inventi fuerint, non separentur.

C. XIII. *A consanguineis propriis vel uxoris pariter cuique est abstinendum.*

Idem 57).

Aequaliter vir coniungatur consanguineis propriis, et consanguineis uxoris suae.

C. XIV. *In parentela propria et coniugis eadem consanguinitas est observanda.*

Item Isidorus 58) ex Concilio Maticensi 59).

Sane consanguinitas, quae in proprio viro observanda 60) est, haec nimirum in uxoris parentela de lege nuptiarum custodienda est. Quia *enim* constat eos duos esse 61) in carne una, communis 62) illis utraque 63) parentela censenda 64) est, sicut scriptum est 65): *Erunt duo in carne una.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. f) Hos enim: Ita est in Agathensi. In Arelatensi autem 3. c. 2. (ubi idem repetitur) et apud Ivonem haec coniunguntur cum superioribus, et legitur: *hos esse*. In Epaunensi c. 30. (in quo idem tractatur argumentum) ductus orationis longe diversus est. In secundo autem Turonico c. 22. (ubi refertur caput illud conc. Epaunensis) ita scribitur: *Incestus vero, nec ullo coniugii nomine praedicandos, praeter illos, quos dinumerare funestum est, hos esse censemur*. In Capitularibus adiectis c. 200. sunt nonnullae partes huius capituli ex epistolis Gregorii Papae, B. Bonifacio archiepiscopo Moguntino missis.

g) Habebunt: Sic in Agathensi, et apud Ivonem. In Epaunensi legitur: *non habebunt*. Sed in Turonico, in quo citatur Epaunense: *habebunt*. Sic etiam infr. qu. 8. c. *Haec salubriter* ex Gregorio. In Capitulari autem indicato plenius haec sententia exponitur: *Sed quibus illicita coniunctio interdicitur, nisi hi sunt, quos sanctorum Patrum de-*

creta coniugio copulari prohibent, habebunt ineundi melioris coniugii libertatem.

C. XI. h) Gratianopolitano: Antea legebatur: *Urbanus II. Gratiano, Neapolitano Episcopo* *. Emendatum est ex Polycarpo, et huius Hugonis mentio est apud Sigebertum ann. 1084., et apud Tritemium in Guidone v. Carthusiae abbate.

i) Non nisi: In Polycarpo est: *nisi in naturalibus admissa*.

k) Affectum: In eodem legitur: *effectum*.

C. XII. l) Uxoris suae: Sic emendatum est ex vestustia. Nam in vulgatis erat: *suorum* **).

C. XIV. m) In Panormia citatur, ut hic. Hugo autem: *ex concilio Maticensi*; Burchardus: *Maticensi*; Ivo: *Maticeno*, nulla Isidori mentione facta. In Polycarpo coniuncte ponitur cum c. *Coniunctiones*, sup. eadem, quod quidem est Calixti. Exstat autem in conc. Cabilonensi 2. c. 29., et in Wormaciensi est secunda pars canonis 78.

Quaest. II. et III. C. VII. 23) in: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 24) generationis: Ed. Bas. — 25) commaculati: Coll. citt. — 26) cf. C. 27. qu. 2. c. 12. — 27) alicui: Ed. Bas. — C. VIII. 28) hab. A. 506. — cf. tamen ad c. 30. D. 23. — cf. conc. Aurel. III. c. 2. Epaon. c. 30. Turon. II. c. 22. — Coll. tr. p. p. 2. t. 28. c. 59. — Ivo Decr. p. 9. c. 25. — Priorem particulam referunt Burch. I. 7. c. 4. Ans. I. 11. c. 88. Ivo Decr. ib. c. 40. — 29) incestuosus: Ed. Arg. — 30) Incestos: Coll. Hisp. — Iv. — Ed. Bas. — 31) quae — ex: absunt ab Iv. — 32) violaverit: Coll. Hisp. — 33) accipiat: ead. — 34) sobrinaeque: ead. — sobrinaeque: Edd. coll. o. — 35) societ: Coll. Hisp. — 36) patris: ead. — 37) aut qui — dissolvit: absunt ab ead. — 38) habuerit: Edd. coll. o. — 39) Quos — dissolvit: omnia sunt ab Iv. — 40) institutione: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 41) incestuosos: Ed. Arg. — C. IX. 42) hab. A. 546. — Burch. I. 7. c. 3. Ivo Decr. p. 8. c. 29. — 43) incesta: Burch. Iv. — 44) commaculant: lid. — Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 45) ultum: Iv. — 46) ait Ap. vel iussit: Coll. Hisp. — 47) oportet: ead. — Burch. Iv. — cf. I Cor. c. 5. v. 11. — C. X. 48) Ep.

supposita. — Ans. I. 10. c. 41. Ivo Decr. p. 9. c. 26. — 49) habuerit — maculaverit: Ed. Bas. — 50) verba: licet, et: aut: absunt ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 51) in null.: Ed. Bas. — cf. supra c. 8. — C. XI. *) ita Edd. coll. o. — 52) Ep. temporis incert. — cf. Iv. ep. 232. ad Hildebertum. — Polyc. I. 6. t. 1. — 53) designatum: Edd. Arg. Bas. — C. XII. **) ita Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 54) Ivo ex Theodori pen. c. 11. apud Petrum. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 41. — 55) add.: sibi: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 56) quarta — quinta: Edd. coll. o. — Böhm. — C. XIII. 57) cf. supra c. 3. — Burch. I. 7. c. 6. Ivo Decr. p. 9. c. 43. Polyc. I. 6. t. 4. Petr. Lomb. lib. omnes ex Iulio. — C. XIV. 58) cf. conc. Cabil. II. hab. A. 813. c. 29. et Worm. hab. A. 868. c. 78. — Burch. I. 7. c. 8. Ivo Pan. I. 7. c. 69. Decr. p. 9. c. 44. Petr. Lomb. lib. — cf. Hug. a S. Vict. de sacr. I. 2. p. 11. c. 15. — 59) Maticensi: Ed. Bas. — 60) conservanda: ead. — servanda: Edd. rell. — 61) fuisse: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 62) ideoque comm.: Iv. Pan. — ead. — 63) utrimque: conc. Worm. — 64) credenda: id. — Burch. Iv. — Edd. Arg. Bas. — cedenda: Edd. Nor. Ven. I. II. — 65) Gen. c. 2. v. 23.

C. XV. *Nurus non est aliter deputanda quam filia.*

Item Augustinus lib. XXII. contra Faustum, c. 61. Si vir et uxor non iam duo, sed una caro sunt, non aliter est nurus deputanda, quam filia.

C. XVI. *Usque ad septimam generationem progeniem suam unumquemque servare oportet.*

Item Gregorius Papa *Episcopis Galliae* ⁶⁶⁾.

Progeniem suam unumquemque ^{o)} usque ad septimam decernimus observare ⁶⁷⁾ generationem, et, quamdiu se agnoscant affinitate propinquos, ad coniugalem copulam accedere denegamus. Quod si fecerint, separentur ^{r)}.

C. XVII. *De eodem.*

Item Nicolaus Papa II. *Amalphanas Ecclesias Suffraganeis* ⁶⁸⁾.

De consanguinitate sua uxorem nullus ducat usque post ⁶⁹⁾ generationem septimam, vel quousque parentela cognosci poterit. §. 1. Laicus vero uxorem simul et concubinam habens non communicet ecclesiae.

C. XVIII. *Quousque inter aliquos generatio recordatur aut in memoria retinetur, sibi invicem non copulentur.*

Item ex Concilio Wormaciensi, c. 32. ⁷⁰⁾

In copulatione fidelium generationis numerum non definitimus, sed ^{id} statuimus, ut nulli Christiano liceat de propria consanguinitate seu cognatione uxorem accipere, usque dum generatio recordatur, cognoscitur ⁷¹⁾ aut memoria ⁷²⁾ retinetur.

C. XIX. *Ex propinquitatē sui sanguinis usque ad septimum gradum nullus ducat uxorem.*

Item ex Concilio Lugdunensi ⁷³⁾.

Nulli ex propinquitatē sui sanguinis usque ad septimum gradum uxores ducant, neque sine benedictione sacerdotis. Qui autem nupturi ⁷⁴⁾ erunt, a sacerdote benedicti nubere audeant, nec aliter praesumant.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVI. n) Burchardus et citat et refert ut Gratianus; Hugo, auctor Polycarpi, et Magister citant absolute Gregorium. Anselmus et Ivo ex epistola B. Gregorii ad Felicem. In Panormia est coniuncta utraque inscriptio hoc modo: *Ex epistola Gregorii episcopis Gallias missa, epistola 31. lib. 12.* Exstat vero caput hoc in Capit. 1. 6. c. 80. et in adiectis est prior pars capitula 200., quod in indice tribuitur Gregorio Papae ex epistolis B. Bonifacio, archiepiscopo Moguntiae missis. Ac sane in ultima Gregorii II. epistola tomia conciliorum inserta legitur prior pars usque ad vers. *Generationem.*

o) Unumquemque: Apud B. Gregorium, Anselmum, et Ivonem hoc loco sunt interiecta ^{*)}: *de his, qui fideliter edocti sunt, et iam firma radice plantati stant inconculsi.*

p) Quod si fecerint, separentur: Haec non habentur, nisi apud Burchardum ^{**)}. Apud B. Gregorium, Anselmum, et Ivonem sequuntur coniuncte cum superioribus verba cap. *Nec eam, supra eadem.*

C. XIX. q) Ceteri etiam collectores citant ex Lugdunensi. In nonnullis Gratiani codicibus est: *ex Lugdunensi.* B. Bonifacius in epistola ad Zachariam Papam mentionem facit synodi Lundunensis, habitae a discipulis B. Gregorii, in qua de incestus actum fuerat. Simile habetur in Capitul. lib. 6. c. 128. In concilio etiam Remensi Trosleiano

Gratian. *Praemissis auctoritatibus quisque prohibetur a coniunctione consanguineorum usque ad septimam generationem. Sed obicitur illud Gregorii ad Augustinum, Anglorum Episcopum, c. 6. r) ⁷⁵⁾:*

C. XX. *Anglis permittitur, ut in quarta vel in quinta generatione copulentur.*

Quaedam lex ⁷⁶⁾ *terrena in* Romana *republica* permittit, ut sive fratris ⁷⁷⁾ et sororis, seu duorum fratrum germanorum, seu duarum sororum filius et filia misceantur. Sed experimento didicimus, ex tali coniugio sobolem non posse succrescere, ^{et} ⁷⁸⁾ sacra lex prohibet cognationis turpitudinem revelare. Unde necesse est, ut in ⁷⁹⁾ quarta ^{o)} vel quinta generatione ⁸⁰⁾ fidelium ⁸¹⁾ licenter sibi coniungantur ⁸²⁾. §. 1. Sed idem humillimus Pater Gregorius, post multum temporis a Felice Messanae Siciliae civitatis praesule requisitus, utrum Augustino scripserit, ut Anglorum in quarta generatione contracta matrimonia minime solverentur, inter cetera talem responsum ⁸³⁾ reddidit: Quod scripsi Augustino Anglorum gentis ⁸⁴⁾ episcopo, alumnino videlicet, ut recordaris, tuo, *de sanguinis* ⁸⁵⁾ coniunctione, ipsi, et Anglorum genti, quae nuper ad fidem venerat, ne a bono, quod coeperat ⁸⁶⁾, metuenda austeriora recederet, specialiter, et non ⁸⁷⁾ generaliter *ceteris* ⁸⁸⁾ me certissime ⁸⁹⁾ scripsisse cognoscas. Unde et mihi omnis Romana civitas testis existit. Nec ea intentione haec illis ⁹⁰⁾ scriptis mandavi, ut post, quam firma radice in fide fuerint solidati, si infra propriam consanguinitatem inventi fuerint, non separentur, aut infra affinitatis lineam, id est usque ad septimam generationem, iungantur ⁹¹⁾. Sed adhuc ⁹²⁾ illos neophytos existentes, saepissime eos prius illicita docere ⁹³⁾, et verbis ac exemplis instruere, ^{et} quae post de talibus egerint rationabiliter et fideliter excludere oportet. Nam iuxta Apostolum, qui ait ⁹⁴⁾: *Lac dedi vobis potum, non escam, ista* illis modo, non posteris, ut praelixum est, temporibus tenenda indulisimus, ne bonum, quod infirma ^{adhuc} radice plantatum erat, erueretur ⁹⁵⁾, sed aliquid tantulum ⁹⁶⁾ firmaretur, et usque ad perfectionem custodiretur.

c. 8. inter alia multa leguntur haec: *Et alibi in canonibus praecipuum, ut nemo usque ad affinitatis lineam et propinquitatem sui sanguinis connubia ducat; neque virginibus sine benedictione sacerdotis quis nubere praesumat.*

C. XX. r) Verba huius capituli usque ad versic. Sed idem, sunt apud B. Gregorium. Verum simul haec et sequentia sunt apud Ioannem Diaconum in vita B. Gregorii lib. 2. c. 38. al. 37. Hugo, Burchardus, Ivo et Panormia citant: *ex epistola Ioannis Constantinopolitani episcopi ad Felicem episcopum Siciliae.* Recitantur praeterea haec eadem B. Gregorii verba in duabus epistolis Alexandri II., una, quae refertur ab Ivone part. 9. c. 6., et in Panormia lib. 7. c. 55. et 56.; altera, quae refertur infr. quaeest. 5. c. Ad sedem. Multa autem in hoc capite restituta sunt ex B. Gregorio, et Ioanne Diacono.

s) In quarta: Apud B. Gregorium, nec multo secus apud Ioannem Diaconum est: *necesse est, ut iam tertia vel quarta generatio fidelium licenter sibi iungi debeat. Nam secunda, quam diximus, a se omnino debet abstinere, et hoc modo recitatur in epistola Alexandri infr. quaeest. 5. c. Ad sedem, §. Hanc computationem.* In altera tamen eiusdem Alexandri epistola, quae proxima superiore notatione est indicata, legitur: *iam quarta vel quinta.* Et hanc lectionem secutus est ille, qui hoc loco casum apposuit.

Quaest. II. et III. C. XVI. 66) Prior cap. pars est in ep. 1. Greg. III. (scr. A. 731.) ad Bonifacium c. 5.; altera in 13. ep. (scr. A. 726.) Greg. II. ad eundem, c. 1. — cf. tamen apocrypham Greg. epist. ad Felicem Mess. — Burch. 1. 7. c. 11. Ans. 1. 10. c. 40 (41). Ivo Pan. 1. 7. c. 76. Decr. p. 9. c. 26. Hug. ib. Petr. Lomb. 1. 4. t. 40. Polyc. 1. 6. t. 4. — ^{*)} haec leg. in apocr. ep. ad Felicem. — 67) *servare*: Ed. Bas. — ^{**)} et Iv. Pan., et Hug. — C. XVII. 68) Legitur in conc. Rom. hab. A. 1059. c. 11. 12. et in ep. Nic. II. ad ep. suffr. Amalph. eccl. scr. A. eod. — Petr. Lomb. ib. — 69) *ad*: conc. Rom. — C. XVIII. 70) hab. A. 868. — Reg. 1. 2. c. 262. Burch. 1. 7. c. 2. Ivo Decr. p. 9. c. 39. — 71) *aut cogn.*: Edd. coll. o. — 72) *in mem.*: ead. — Böhm. — C. XIX. 73) cf. Cap. Reg. Fr. 1. 6. c. 130. — Burch. 1. 7. c. 13. Ivo Pan. 1. 7. c. 78. Decr. p. 9. c. 48. Petr. Lomb. ib. — 74) *ante inupti erant*: Burch. 1. 7. Decr. — *nupti erant*: Pan. — C. XX. 75) Sumtum est hoc cap. ex Ioanne Diacono 1. 2. c. 38. — cf. ep. ad Augustinum, ep. 64. (scr. A. 601.) 1. 11. Ed. Maur., et apocrypham epist. ad Felicem ep. Messan. — Burch. 1. 7. c. 19. 20. Ans. 1. 10. c. 81. (38. 39.). Ivo Pan. 1. 7.

c. 71. 72. Decr. p. 9. c. 55. 56. Polyc. 1. 6. t. 4. — Hug. a S. Vict. 1. 2. p. 11. c. 16. Petr. Lomb. 1. 4. dist. 40. — 76) *lex in Rom. rep.*: Burch. 1. 7. Decr. Hug. — 77) *ut fratris sive sororis*: orig. — *ut sive fratris et soror*: Burch. 1. 7. Decr. Hug. — *ut sine fratris, sine sororis*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 78) *et* — *rev.*: abest a Coll. citt. — 79) *iam*: ead. — abest ab Edd. Arg. Bas. — 80) *generatio*: orig. — Burch. Ans. Iv. Decr. — Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — 81) *fideles*: Hug. — 82) *iungantur*: Coll. citt. — 83) *rationem*: ead. — Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — 84) abest ab Ed. Bas. — 85) *consanguinitatis*: orig. — Coll. citt. — 86) *acceperat*: Edd. Arg. Bas. — 87) abest ab Iv. Pan. — 88) abest a Coll. citt. — 89) abest ab orig. — 90) *haec ei (eis)*: Ed. Bas. — *illis*: Coll. citt. — 91) *scripti mandata*: Edd. coll. o. — Coll. citt. — 92) *contung.*: Ed. Bas. — 93) *Sed quod adhuc illis neophytis existentibus eis primum illicita consentire, et eos*: Edd. coll. o. et Coll. citt., a quibus verba aster. signata pariter absumt. — 94) *doc. vitare*: orig. — 95) 1 Cor. c. 3. v. 2. — 96) *coepum*: orig.

C. XXI. In quinta vel sexta generatione nullus amplius copuletur coniugio.

Item obicitur illud Cabilonensis Concilii⁹⁷⁾.

Contradicimus, ut in quarta, [vel⁹⁸⁾ in quinta sextaque] generatione nullus amplius coniugio⁹⁹⁾ copuletur. Ubi autem post interdictum factum fuerit¹⁰⁰⁾ inventum, separetur.

Gratian. Hac auctoritate dum sexta generatione interdicatur coniugium, in septima permitti videtur. Sed gradus cognationis secundum quosdam varie computantur. Alii namque patrem in primo gradu, filios in secundo ponunt. Alii primum gradum filios appellant, negantes, gradum cognationis inter patrem et filium esse, quum una caro proberetur, pater et filius. Auctoritates ergo, quae consanguinitatis copulam esse in septimum gradum prohibent, patrem ponunt in primo gradu; illas vero, quae usque ad sextum gradum prohibent, primum gradum filios appellant, atque ita fit, ut eadem personae secundum hanc diversitatem inveniantur in sexto vel septimo gradu. §. 1. Item illud Fabiani¹⁰¹⁾, quo affines in quinta generatione copulari tubentur, videtur esse contrarium illi decreto Iulii Papae¹⁰²⁾: Sicut non licet ulli Christiano de sua consanguinitate uxorem ducere, sic etiam non licet de consanguinitate uxoris suae coniugem ducere propter carnis unitatem. Similiter etiam invenitur contrarium illi capiti Gregorii¹⁰³⁾: Nec eam, quam ex propria consanguinitate coniugem habuit etc. Sed illud Fabiani intelligendum est de quibus sororibus, vel personis inter se affinitate coniunctis, ut sunt uxores duorum fratrum; si contigerit unam earum alicui matrimonio copulari, post mortem eius vir non poterit affinem superstitem in coniugem ducere, nisi in quinto gradu affinitatis inveniantur. Unde, qui nocentem alicuius in uxorem duxerit, post mortem eius uxorem privigni ducere non poterit. Hinc etiam idem Iulius Papa alibi ait¹⁰⁴⁾: Relictam consanguineorum uxoris suae (non ait consanguineam uxoris suae, sed relictam consanguineorum uxoris suae) usque in quartam generationem nullus ducat in uxorem. Paschalis vero Papa II., scribens Regino Episcopo, tertium genus affinitatis assignat, cuius copula non ultra secundum gradum inventur prohibita. Ait enim¹⁰⁵⁾:

C. XXII. Duorum consobrinorum coniuges uni eidemque nubere non possunt.

Porro duorum consobrinorum coniuges, quamvis diversis temporibus, viro uni alteram post alterius obitum nubere, ipsa praeter auctoritatem canonicam publicae honestatis iustitia contradicit. Et novit prudentia tua, quia ita ab uxoris, sicut a viri consanguineis abstinendum est.

Gratian. Illud autem Gregorii et Iulii Papae intelligitur de consanguinitate viri vel uxoris, ut post mortem alicuius eorum nulli de cognatione defuncti superstes matrimonio copuletur. Demonstratum est, usque ad quem gradum quisque a propria consanguinitate vel cognatione suae uxoris abstinere debeat.

QUAESTIO IV.

GRATIANUS.

Modo quaeritur, quare usque ad sextum gradum consanguini-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXI. t) Ex Cabilonensi citant ceteri etiam collectores, et Hugo. Exstat lib. 5. Capit. c. 99: Exceptis autem verbis illis: *vel in quinta sextaque*, reliqua fere eadem leguntur in concilio Moguntino sub Carolo c. 54., et altero Moguntino sub Rabano c. 30., et in Wormaciensi in priore parte canonis 78. Nam posterior pars est c. *Sane consanguinitas*, supra allatum.

Quaest. IV. C. UN. a) Caput hoc emendatum est ex B. Augustino, lib. 15. de civit. Dei c. 16., unde primo videtur sumtum.

Quaest. II. et III. C. XXI. 97) Imo ex Mogunt., hab. A. 819, c. 54., quod recte allegat Reg. 1. 2. c. 226. — Burch. 1. 7. c. 18. Ivo Pan. 1. 7. c. 70. Decr. p. 9. c. 54. Hug. ib. — 98) *vel quint.*, *vel in sext.*: Ed. Bas. — *vel sept.*: absunt a Reg. et orig. — 99) *in coni.*: Ed. Bas. — 100) *fuerit, separetur*: Reg. = 101) supra c. 3. — 102) ib. c. 7. — 103) ib. c. 10. — 104) ib. c. 12. = C. XXII. 105) cf. ad C. 90. qu. 3. c. 5. — Ans. l. 10. c. 34 (35). Polyc. l. 6. t. 4.

Quaest. IV. C. UN. 1) cf. Aug. de civ. Dei l. 15. c. 16. — Burch. 1. 7. c. 10. Ivo Pan. 1. 7. c. 75. Decr. p. 9. c. 46. Hugo a S. Vict. l. 2. p. 11. c. 14. Petr. Lomb. 1. 4. dist. 40. — 2) *saepe*: Edd. Arg. Bas. Nor. — 3) *propaginem*: ead. — 4) *se subtr.*: Edd. coll. o. — 5) *tunc primum lex in matrim. vinculum recipiet, et —*

nitatis continentio prohibeatur? De his ita scribit Isidorus Etymologiarum lib. IX. c. 6. 2) 1):

CAP. UN. Quare usque ad sextum gradum consanguinitas observetur.

Consanguinitas dum se²⁾ paulatim propaginum³⁾ ordinibus dirimens usque ad ultimum gradum]subtraxerit⁴⁾, et propinquitas esse desierit, eam⁵⁾ rursus lex matrimonii vinculo repetit, et quodammodo revocat fugientem⁶⁾. [Ideo autem usque ad sextum generationis⁷⁾ gradum consanguinitas constituta⁸⁾ est, ut sicut sex aetatis mundi generatio⁹⁾, et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur¹⁰⁾.]

QUAESTIO V.

GRATIANUS.

De gradibus vero consanguinitatis, quomodo computandi sint, Isidorus sic loquitur¹⁾:

C. I. Quomodo dirimuntur gradus consanguinitatis.

Series consanguinitatis sex gradibus hoc modo dirimitur: filius et filia, quod est frater et soror, sit ipse truncus; illis seorsum geiunctis ex radice illius trunci egrediuntur isti ramusculi: nepos, neptis; primus, pronepos, proneptis; secundus; abnepos, abneptis; tertius; atnepos, atneptis; quartus; trinepos, trineptis; quintus; trinepotis filius²⁾ et trinepotis³⁾ filia⁴⁾: sextus⁵⁾.

C. II. Quomodo sint computandi gradus consanguinitatis.

Item Alexander Papa II.⁵⁾ omnibus Episcopis et Clericis, nec non Iudicibus per Italiam constitutis⁶⁾:

Ad sedem apostolicam perlata est quaestio noviter exorta de gradibus consanguinitatis, quam quidam legum et canonum imperiti excitantes, eosdem propinquitatis gradus contra sacros canones et ecclesiasticum morem numerare nituntur, novo et inaudito errore affirmantes, quod germani fratres vel sorores inter se sint in secunda generatione, filii eorum vel⁷⁾ filiae in quarta, nepotes vel neptes eorum in sexta. Tali⁸⁾ modo progeniem computantes, et in huiusmodi sexto eam gradu terminantes, dicunt, deinceps viros ac mulieres inter se posse nuptialia iura contrahere. Et ad huiusmodi profanum errorem confirmandum in argumentum assumunt saeculares leges; quas Iustinianus imperator promulgavit de successione consanguineorum⁹⁾. Quibus confisi ostendere moluntur, fratres in secundo gradu esse numeratos¹⁰⁾, filios eorum in quarto, nepotes¹¹⁾ in sexto. Sic seriem genealogiae terminantes, numerationem sanctorum Patrum et antiquam ecclesiae computationem ad nos usque perductam perversa quadam calliditate disturbare nituntur. Nos vero Deo annuente hanc quaestionem discutere curavimus in synodo habita in Lateranensi consistorio, convocatis ad hoc opus episcopis, et clericis, atque iudicibus diversarum provinciarum. §. 1. Denique diu ventilatis legibus et sacris canonibus distincte invenimus, ob aliam atque aliam causam alteram legum fieri, alteram canonum computationem. In legibus siquidem ob nihil aliud ipsorum¹²⁾ graduum mentio facta

Quaest. V. C. I. a) Burchardus, et Ivo, et Panormia, qui citant partim Isidorum, partim ex dictis Isidori, ex hoc, et capite *Consanguinitas* supra qu. 4. unum caput faciunt, et habent: *Series consanguinitatis septem gradibus etc.*

C. II. b) Sic est emendatum ex Hugone, Anselmo et Polycarpo, qui hanc eandem epistolam recitant. Ab Ivone autem et in Panormia referuntur duo capita alterius epistolae eiusdem Alexandri eodem cum hac argumento scriptae clericis Neapolitanis, sive, ut in Panormia, metropolitana. Et apud Gratianum erat coniuncta utraque in-

revocabit: ead. — 6) add.: *consanguinitatem*: Ed. Bas. — 7) *generis*: Isid. — Burch. Iv. Decr. Hug. — Ed. Bas. — 8) *statuta*: Edd. coll. o. — 9) add.: *recordatur*: Ed. Bas. — 10) *terminetur*: Coll. cit. — Edd. coll. o.

Quaest. V. C. I. 1) Non sunt haec ap. Isidor. — cf. Coll. cit. ad c. un. C. 35. qu. 4. — 2) *nepos*: Coll. cit. — 3) *trineptis sextus*: Iv. Decr. — 4) *neptis*: Burch. Iv. Pan. Hug. — Ed. Bas. = C. II. 5) scr. A. 1065. — Ans. l. 11. c. 92 (91). Polyc. l. 6. t. 4. — Partem refert Hugo a S. Vict. l. 1. — 6) *Al. II. Neapolitanis clericis, et omni. Epp. atque iud.*, per It. const., scribit de huiusmodi ita dicens: Edd. coll. o. — 7) et: ead. — 8) *tali quoque*: Ed. Bas. — 9) Inst. l. 3. t. 5. et 6. — 10) *numerandos*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 11) add.: *et neptes*: Edd. coll. o. — 12) *ipsa*: ead.

est, nisi ut hereditas vel successio ab una ad alteram personam inter consanguineos deferatur. In canonibus vero ob hoc progenies computatur, ut aperte monstratur, usque ad quotam generationem a consanguineorum sit nuptiis abstinendum. Ibi praescribitur, ut hereditas propinquis modo legitimo conferatur; hic vero, ut rite et canonicè inter fideles nuptiae celebrentur. In legibus distincte non numerantur gradus, nisi usque ad sextum¹³⁾; in canonibus autem usque ad septimam distinguuntur¹⁴⁾ generationem. Hac igitur de causa, quia hereditates nequeunt¹⁵⁾ deferri nisi de una ad alteram personam, idcirco curavit saecularis imperator in singulis personis singulos praefigere¹⁶⁾ gradus. Quia vero nuptiae sine duabus non valent¹⁷⁾ fieri personis, ideo sacri canones duas in uno gradu constituere personas. §. 2. Utramque tamen computationem, si attente ac subtiliter perspecta fuerit, idem sensisse, et eandem¹⁸⁾ esse in eis sententiam, atque ad eundem terminum convenire manifestissimum erit. Iustinianus namque usque ad quem gradum consanguinitas ipsa perduret, in suis legibus non definiit. Canones vero ultra septimam nullam numerare¹⁹⁾ generationem. Sexto quippe gradu determinato, in ipsis legibus subintulit imperator²⁰⁾: *Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis²¹⁾ numerentur. Namque ex his palam est²²⁾ intelligere, quemadmodum ultiores quoque gradus numerare debeamus. Generata quippe persona semper²³⁾ gradum adiicit.* Ecce in his *brevibus²⁴⁾* verbis aperte ostenditur, tales gradus, quales isti computant, non tantum usque ad sextum, verum etiam ultra numerari debere, quippe quum ultra sextum ultiores gradus numerandos esse decernat. Ubi enim ultiores nominat gradus, aperte indicat, non sex tantummodo esse gradus, sed sex finitis adhuc alios numerandos. Nec mirum, quum in praecedentibus ipse firmaverit imperator, decimo etiam gradu²⁵⁾ consanguineos sibi inter se posse succedere. Quum decimum nominat, non esse tantummodo sex, luce clarius confitetur. §. 3. Ii ergo evigilent, et aciem mentis, si possunt, intendant, quos hactenus istiusmodi perculit²⁶⁾ error. Enimvero, ubi secundum leges inter agnatos vel cognatos defertur successio, consanguineos esse non dubium est. Neque enim sibi succederent, nisi inter se parentelae vinculo tenerentur. Succedunt autem inter se, teste Iustiniano, in decimo gradu²⁷⁾; consanguinei igitur sibi sunt qui sibi²⁸⁾ succedunt. Quod si in decimo gradu consanguinei sibi existunt, non est terminata consanguinitas (ut isti fatentur) in sexto tantummodo gradu. Quid igitur dicent²⁹⁾? Computatis namque gradibus, sicut isti numerant, aut finitur consanguinitas in sexto gradu, aut non. Si³⁰⁾ finitur, fallaces erunt leges, quibus isti nituntur, quae in decimo gradu sibi succedere consanguineos iubent. Quod si non finitur consanguinitas in isto³¹⁾ sexto gradu, falsidici erunt isti, qui ultra illum sextum gradum nolunt computare consanguinitatem. Igitur aut leges erunt falsae, aut isti, qui sic finiunt generationem. §. 4. Sed, ut veridicae leges et veritatis sint canones, dicamus hoc³²⁾, quod veritas habet, scilicet, quod non terminatur consanguinitas in huiusmodi sexto gradu, sed terminatur secundum canones in septimo gradu. Utraque enim computatio, sicut superius diximus, uno fine concluditur. Namque duo gradus legales unum gradum³³⁾ canonicum constituunt³⁴⁾. Fratres itaque, qui secundum saeculares leges dicuntur in secundo gradu, iuxta canones numerantur in primo. Filii fratrum, qui illic numerantur in quarto, hic computantur in secundo; nepotes vero, qui in sexto ibi, istis numerantur in tertio; sic deinceps, qui in³⁵⁾ legibus scribuntur³⁵⁾ in octavo et decimo,

in canonibus definiuntur in quarto et quinto. Atque hoc modo de reliquis sentiendum³⁶⁾ est, ut qui secundum canones dicuntur in sexto vel septimo, secundum leges accipiantur³⁷⁾ in duodecimo vel quartodecimo. §. 5. Hanc computationem intelligens prudentissimus³⁸⁾ Papa Gregorius, dum quaereretur, in quota generatione coniungi fideles debeant, ipsas saeculares leges in testimonium³⁹⁾ adducens, Augustino Anglorum episcopo sic rescripsit⁴⁰⁾: *Quaedam terrena lex in Romana republica permittit, ut siue fratris et sororis, siue duorum fratrum germanorum, seu duarum sororum filius et filia misceantur. Sed experimento didicimus, ex tali coniugio sobolem non posse succrescere. Unde necesse est, ut iam in tertia vel in quarta generatione copulatio fidelium licenter sibi coniungi debeat. Nam⁴¹⁾ a secunda, quam praediximus, omnimodo⁴²⁾ debent abstinere⁴³⁾.* Ecce hic aperte monstratur, filios et filias fratrum in secunda generatione numerari. Et⁴⁴⁾ si fratrum filii et filiae numerantur in secunda, fieri non potest, ut ipsi fratres non sint in prima. Quod si fratres computantur in prima, filii eorum in secunda, dubium non est, quin eorum nepotes sint in tertia, pronepotes in quarta, et sic de reliquis usque ad septimam⁴⁵⁾. §. 6. Sed sunt quidam, qui ex his Gregorii⁴⁶⁾ verbis, quibus ait, ut in tertia vel quarta generatione copulentur fideles; occasionem accipiunt illicita matrimonia contrahendi, dicentes, se hoc iuste facere posse⁴⁷⁾, quod prudentissimus doctor sua sententia diffiniit. Isti itaque, qui se hoc velamento defendere nituntur, advertant in eiusdem Patris sententiis, hoc non generaliter cunctis, sed specialiter Anglorum genti mandasse. Nam postmodum a Felice Messanae⁴⁸⁾ Siciliae praesule requisitus, an⁴⁹⁾ hoc, quod Augustino mandaverat, generaliter cunctae ecclesiae tenendum esset, apertissime firmavit⁵⁰⁾, non aliis hoc, quam illi genti mandasse, ne bonum, quod cooperant⁵¹⁾, metuendo austeriora desererent; sed et illis, postquam in fide essent firma radice solidati, et universali ecclesiae censuit semper esse tenendum, ut nullam de propria consanguinitate vel affinitate infra septimam generationem aliquis sibi audeat coniugio copulare. §. 7. Ecce aperte monstratum est *et ex verbis ipsius legis et auctoritate prudentissimi Papae Gregorii, quid de gradibus consanguinitatis numerandis sentire debeamus. Quamvis alia quoque ratio pari modo ipsos revincat⁵²⁾ adversarios. Nam si, ut ipsi fatentur, in illo sexto gradu consanguinitas finiretur, omnes personarum ramusculos, qui ultra illum gradum in pictura arboris continentur, velut superfluous oporteret detruncari. Sed quia omnes, qui in praedictae arboris pictura numerantur⁵³⁾, ex una parentela consistunt, nunquam sine diminutione consanguinitatis a se poterunt separari, veluti non sine damno cuiusque personae valent a proprio corpore manus, brachia et pedes truncari. §. 8. Illa quoque sacrorum⁵⁴⁾ praeceptio canonum, quae iubet a propria abstinere⁵⁵⁾ consanguinitate, quamdiu generatio recordatur aut⁵⁶⁾ memoria retinetur, nec a praedicta parentelae discrepat computatione. Nam in⁵⁷⁾ septem gradibus, si canonicè et usualiter numerentur⁵⁸⁾, omnia propinquitatum nomina continentur. Ultra quos nec consanguinitas invenitur, nec nomina graduum reperitur, nec successio potest amplius prorogari, nec memoriter ab aliquo generatio recordari. §. 9. Ne vero in hac consanguinitatis computatione aliqua dehinc valeat ambiguitas remanere, aliam, quam quidam faciunt, numerationem in hac etiam⁵⁹⁾ disputatione⁶⁰⁾ duximus finiendam⁶¹⁾. Sunt enim quidam, qui non a fratribus, sed a filiis eorum, id est patruelibus vel consobrinis, genealogiam numerare incipiunt, dicentes, filios fratrum in prima generatione com-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

scriptio, hoc modo: *Neapolitanis clericis, et omnibus episcopis atque Iudicibus per Italiam constitutis.* Ex iisdem vero Hu-

Quaest. V. C. II. 13) sextam: Edd. Lugdd. II. III. — add.: gradum: Ed. Bas. — 14) distinguuntur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 15) add.: ultra: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 16) praeficere: Ed. Bas. — perferre: Edd. roll. — 17) possunt: Ed. Bas. — 18) eadem esse in sententia: Ans. Hug. — 19) numerant: Ans. — Edd. coll. o. — 20) Tit. 6. l. 3. — 21) consanguinitatis: Ed. Bas. — 22) erit: ead. — 23) abest ab Ans. et Hug. — 24) absunt ab Ans. — 25) decimum etiam gradum, quod dicendo non esse etc.: Edd. coll. o. — 26) pertulit: Edd. Arg. Bas. Par. Lugd. I. — 27) add.: sibi attinerent: Edd. coll. o. — 28) sic sibi: ead. — 29) dicerent: ead. pr. Bas. — 30) add.: autem: Edd. coll. o. — 31) huiusmodi: ead. — 32) id: ead. — 33) abest ab iisd. pr. Bas. — 34) efficiunt: Ed. Bas. — 35) inscribantur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 36) sciendum: Ed. Bas. — 37) accipiuntur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 38) add.: pater noster: Ed. Bas. — 39) te-

gone, et Anselmo, et Polycarpo multa in toto hoc capite sunt emendata.

stamentum: ead. — 40) cf. supra qu. 2. et 3. c. 20. — 41) nam secunda, quam dix., a se omnimodo debet abstinere: Greg. — 42) omnino: Ed. Bas. — 43) debet abstinere: Ans. — 44) Sed: Ed. Bas. — 45) sept. gradum: ead. — 46) sancti Greg.: ead. — 47) tam prud.: Ans. — Edd. coll. o. — 48) add.: civilis: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — cf. supra c. 20. qu. 2. et 3. — 49) si: Ans. — Ed. Bas. — 50) monstravit: Edd. coll. o. — 51) inceperunt: Ed. Bas. — 52) derincat: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 53) continentur: Edd. coll. o. — 54) sanctorum: Ed. Bas. — 55) abstinere: Edd. coll. o. pr. Bas. — 56) aut in: Ed. Bas. — 57) in his: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — sic in: Böhm. — 58) numeretur: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — missis quae sequuntur: om. pr. nom. — 59) add.: alia: Edd. coll. o. pr. Arg. — 60) computatione: Ed. Bas. — 61) discutiendam: Edd. coll. o.

putari debere, quia fratres quasi quidam truncus, ex quo ceteri ramusculi oriuntur⁶²⁾, existunt. Sed nec ista graduum computatio, si bene intellecta fuerit, ab ea, quam superius exposuimus, in sententia poterit esse diversa. Isti enim, qui numerandi initium sumunt a filiis fratrum, non progrediuntur ultra sextam generationem; sed⁶³⁾ sicut totius mundi sex aetates existunt, et humanae vitae itidem sex, ita et in consanguinitate sex tantummodo autumat computandas esse generationes, quibus finitis novae conjunctionis dicunt posse fieri initium, ut quasi fugientem possint revocare consanguinitatem. §. 10. Haec itaque computatio, quae incipit a fratrum filiis, et numerat usque ad sextam generationem, tantumdem valet, quantum ea, quae incipit a fratribus, et computat⁶⁴⁾ usque ad septimam. Nec ulla in sensu existit⁶⁵⁾ diversitas, quamvis in numero graduum varietas videatur. Ultima enim generatio, si initium numerandi sumat a fratribus, septima invenitur; si a filiis fratrum, reperitur⁶⁶⁾ sexta. Taliter igitur determinatis gradibus consanguinitatis, apostolica vos auctoritate monemus⁶⁷⁾, fratres et filii, ut omnibus sic seriem genealogiae computandam esse intimetis, quemadmodum sancti Patres numerandum esse sanxerunt, et antiquus mos sanctae et universalis ecclesiae per longa tempora olim computasse monstratur. Nam, si quis perversa et obstinata mente a recto tramite apostolicae sedis deviare voluerit, et aliter, quam nos, in nuptiis celebrandis gradus parentelae numerare contenderit, primum pro sua temeritate coelesti poena plectetur, postmodum vero gladio perpetui anathematis se noverit iugulandum. *Data Romae etc.*

C. III. *Quare consanguinitas uxoris ad virum pertinere dicatur, et quomodo affinitas sit computanda.*

Item Gregorius Papa⁶⁸⁾.

Porro⁶⁹⁾ de affinitate, quam dicitis⁷⁰⁾ parentelam esse, quae ad virum ex parte uxoris, seu quae ex parte viri ad uxorem pertinet, manifestissima ratio est, quia, si secundum divinam sententiam ego et uxor mea sumus una caro, profecto mihi et illi mea suaque parentela propinquitas una efficitur. Quocirca ego et soror uxoris meae in uno et primo gradu erimus, filius vero eius in secundo gradu erit⁷¹⁾ a me, neptis vero tertio⁷²⁾; idque⁷³⁾ utrinque in ceteris agendum est successioneibus. §. 1. Uxorem vero propinqui *mei*, cuiuscunque gradus sit, ita me oportet attendere, quemadmodum ipsius quoque gradus aliqua femina propriae propinquitatis sit. Quod nimirum uxori⁷⁴⁾ de propinquitate viri sui in⁷⁵⁾ cunctis cognitionis gradibus convenit observari. Qui vero aliorum sentiunt antichristi sunt, a⁷⁶⁾ quibus tanto fortius⁷⁷⁾ vos oportet cavere, quanto apertius deprehenditis illos divinis legibus repugnare⁷⁸⁾.

C. IV. *Qualiter parentelae gradus computantur.*

Item Zacharias Papa⁷⁹⁾.

Parentelae gradus taliter computamus⁸⁰⁾: Siquidem ego et frater meus una generatio sumus, primumque gradum efficitur, nulloque gradu distamus. Rursus filius meus

fratrisque mei filius secunda generatio sunt, ac gradum secundum faciunt, nec a se aliquo gradu separantur. Atque ad hunc modum ceterae successiones numerandae⁸¹⁾ sunt. Porro de affinitate, quam dicitis parentelam etc. ut superiore capite Gregorii.

C. V. *Aequivocatio est, quum soror uxoris cognata vocatur.*

Item Alexander Papa II. d.)⁸²⁾

Quod autem frater sororve uxoris tuae cognati tui dicuntur, aequivocationis iure fit, et necessitate vulgaris appellationis potius quam ulla causa cognitionis. Uxor enim fratris fratrisa potius quam cognata vocatur. Mariti frater levir dicitur. Duorum autem fratrum uxores vocantur iantrices⁸³⁾, quasi eandem januam terentes⁸⁴⁾, vel per eandem ianuam intrantes. Viri soror glos appellatur⁸⁵⁾. Sororis autem vir non habet speciale nomen, nec uxoris frater.

C. VI. *Nomina graduum superiorum, sive inferiorum, sive ex latere venientium.*

Item Isidorus⁸⁶⁾.

Primo gradu superiori linea continentur pater, mater: inferiori filius, filia; quibus nullae aliae personae iunguntur. §. 1. Secundo gradu continentur superiori linea avus, avia; inferiori nepos, neptis; transversa⁸⁷⁾ frater, soror; quae personae duplicantur. Avus enim⁸⁸⁾ et avia tam ex patre quam ex matre accipiuntur. Quae personae sequentibus quoque⁸⁹⁾ gradibus similiter pro substantia earum⁹⁰⁾, in⁹¹⁾ quo gradu consistunt, ipso ordine duplicantur. (*Istae personae secundo⁹⁰⁾ gradu ideo duplices appellantur, quia duo avi sunt, paternus⁹¹⁾ et maternus. Item duo genera nepotum sunt, sive ex filio sive ex filia procreati. Frater et soror ex adverso⁹²⁾ veniunt, id est, aut frater⁹³⁾ patris, aut frater matris, qui aut patruus, aut avunculus nominatur: qui et ipsi hoc ordine duplicantur.) §. 2. Tertio gradu veniunt supra proavus, proavia; infra pronepos, proneptis. Ex obliquo fratris sororisque filius, filia, patruus, amita, id est patris frater et soror, avunculus, matertera, id est frater matris et soror. §. 3. Quarto gradu veniunt supra abavus, abavia; infra abnepos, abneptis. Ex obliquo fratris et sororis nepos, neptis, frater patruelis, soror patruelis, id est patris filius, filia; consobrinus, consobrina, id est avunculi et materterae filius, filia; amitinus, amitina, id est amitae filius, filia; itemque consobrini, qui ex duabus sororibus nascuntur; quibus accrescit⁹⁴⁾ patruus magnus, amita magna, id est avi paterni frater et soror, avunculus magnus, matertera magna, id est aviae tam paternae quam maternae frater et soror. §. 4. Quinto gradu veniunt supra quidem atavus, atavia, infra atnepos⁹⁵⁾ atneptis. Ex obliquo fratris et sororis pronepos, proneptis, fratris patruelis, sororis patruelis, amitini, amitinae, consobrini, consobrinae filius, filia, propior⁹⁶⁾ consobrinus⁹⁶⁾, propior⁹⁷⁾ consobrina⁹⁸⁾, id est patris magni, amitae magnae, avunculi magni, materterae magnae filius, filia; his⁹⁹⁾ accrescunt propatruus, proamita. Hi sunt proavi paterni frater et soror, proavunculus, promatertera. Hi sunt proaviae paternae, maternaeque frater, et soror, proa-*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. III. c) In Polycarpo caput hoc item ac sequens recitatur ex Zacharia. Ac sane Gratianus in extremis verbis sequentis capitis indicat, caput hoc fuisse etiam Zachariae.

C. V. d) In Polycarpo etiam refertur proxime post c. Ad sedem, ut ad eundem Alexandrum pertinere videatur. A verbo autem: *uxor*, usque ad finem habentur apud Isid. l. 9. c. fin.

e) Iantrices: Ita etiam legebatur in l. *Non facile*, ff. de gradibus, ante, quam locus ab Alciato esset reati-

tutus lib. 2. disp. c. 23. Quamobrem nihil mirandum, si Isidorus, aut alius quispiam allatam hic etymologiam excogitavit. Nunc autem in lege illa est: *εἰπατέρες*.

C. VI. f) Caput hoc recitatum etiam ab Hugone, et collectoribus, exstat in libro sententiarum Pauli, additis non uno in loco verbis Aniani interpretis. Pleraque tamen habentur etiam apud Isidorum, l. 9. c. 5.

g) Id est, aut frater: Hoc usque ad vers. *Qui et ipsi*, non sunt loco indicato*), sed tantum apud collectores.

Quaest. V. C. II. 62) *ortantur*: Ed. Bas. — 63) cf. supra qu. 4. c. un. — 64) *computatur*: Edd. coll. o. — 65) *consistit*: ead. — 66) *invenitur*: Ed. Bas. — 67) *admonemus*: Edd. coll. o. — C. III. 68) Hoc et seq. cap. desumpta sunt ex p., quam Gregorio I. scribenti ad Venerium Caralitanum falso tribuunt. Zachariae tribuit Mans. t. 12. p. 356. — Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 41. — 69) *addit*: orig. ap. Mans. — Ed. Bas. — 70) *dicitis*: Edd. Lugdd. II. III. — 71) *erit a me*: non sunt ap. Mans. — 72) *in tert. gradu*: Ed. Bas. — 73) *eoque modo*: Mans. — 74) *add.*: meae: id. — Edd. coll. o. — 75) *et observare*: id. — 76) *a quib. etc.*: absunt a Mans. t. 12. — 77) *solicitius*: Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — 78) *oppugnare*: Edd. coll. o. — C. IV. 79) Polyc. ib. Petr. Lomb. l. 4. dist. 40. — 80) *a nobis computatur*: Mans. l. 12. — 81) *num. sunt*: absunt ab Edd. Arg. Nor. — *succ. sunt*: Ed. Bas. — *succ. sunt habendae*: Edd. rell. — C. V. 82) *Isid.*: Etym. l. 9. c. fin. — cf. Corr. — Polyc. ib. Petr. Lomb. l. 4. dist. 41. — †) *tenentes*: Edd.

coll. o. — 83) *vocatur*: Ed. Bas. — C. VI. 84) Imo Paulus Sent. rec. l. 4. t. 11. iuncta interpr., quae in parenthesi a nobis est posita et diverso a rell. caractere expressa. — Burch. l. 7. c. 28. — Ivo Pan. l. 7. c. 89. Decr. p. 9. c. 64. Hug. a S. Vict. l. 2. p. 11. c. 14. — 85) *in trans.*: Edd. coll. o. — Burch. IV. Decr. — *intersersa*: Iv. Pan. — *in transverso*: Hug. — 86) *abest ab Ed. Bas.* — 87) *quibus*: orig. — 88) *eorum*: Edd. coll. o. — Iv. Pan. — 89) *quae in quoque*: orig. — *quae in quo*: Coll. citt. — Ed. Bas. — 90) *in sec.*: Coll. citt. — Edd. coll. o. — 91) *et pat.*: ead. — 92) *transverso*: ead. — orig. — 93) *sunt tamen in interpr.* — 94) *accessit*: Iv. Decr. — 95) *abnepos, abneptis*: Ed. Bas. — 96) *proconsobrini, proconsobrina*: Hug. — *proprior*: Burch. IV. Pan. — 97) *sobrini*: orig. — Ed. Bas. — 98) *abest a Coll. citt.* — Ed. Bas. — 99) *quibus accrescit*: Iv. Pan. — *quibus accrescunt*: Coll. rell. — Edd. coll. o.

vique materni. (Haec species nec aliis gradibus, quam scripta est, nec aliis vocabulis declarari potest.) §. 5. Sexto gradu veniunt supra tritavus, tritavia; infra trinepos, trinepotis. Ex obliquo fratris et sororis abnepos, abnepotis, fratris patruelis, sororis patruelis amitini, amitinae, consobrini, consobrinae *nepos¹⁰⁰), neptis¹⁰¹, patruus magni, amitae magnae, avunculi magni, materterae magnae nepos, neptis, *id est¹⁰² propioris sobrini¹⁰³) filius, filia, *qui consobrini, appellantur. Quibus ex latere accrescunt propatruus, proamitae, proavunculi, promaterterae filius, filia, abpatruus, abamita. Hi sunt abavi paterni frater et soror; abavunculus, abmatertera. Hi sunt abaviae paternae maternaeque frater et soror, abavique materni. (Haec¹⁰²) quoque explanari amplius non potest¹⁰³), quam *ut auctor ipse disseruit.) §. 6. Septimo gradu qui sunt cognati recta linea supra infraque propriis nominibus non appellantur; sed ex transversa linea continentur fratris sororisque atnepos, atnepotis, consobrini filii filiaeque. §. 7. Successionis idcirco gradus septem¹⁰⁴) constituti sunt, quia ulterius per rerum naturam nec nomina inveniri, nec vita¹⁰⁵) succedentibus prorogari¹⁰⁶) potest. (In his¹⁰⁷) septem¹⁰⁸) gradibus omnia¹⁰⁹) propinquitatum nomina continentur, ultra quos nec affinitas inveniri, nec¹¹⁰) successio¹¹¹) potest amplius propagari¹¹²).

Gratian. De gradibus consanguinitatis vel affinitatis, quot sint, quomodo computandi, quibus etiam appellentur nominibus, auctoritate Isidori, atque Gregorii, et Alexandri sufficienter monstratum est¹¹³).

QUAESTIO VI.

GRATIANUS.

I. Pars. Nunc quaeritur, quibus accusantibus vel testificantibus consanguineorum coniunctio dirimenda sit? De his ita decrevit Fabianus Papa¹):

C. I. Consanguinei tantum, vel, si progenies defecerit, antiqui et veraces propinquitatem in synodo computent.

Consanguineos extraneorum nullus accuset, vel consanguinitatem in synodo computet; sed propinqui, ad quorum notitiam²) pertinet, id est pater, mater, frater, soror, patruus, avunculus, amita, matertera, et eorum procreatio. Si autem progenies tota defecerit, ab antiquioribus et veracioribus³), quibus eadem propinquitatis nota sit, episcopus canonicè perquirat, et, si inventa fuerit propinquitatis, separentur.

C. II. PALEA.

[Coelestini Papae Decretum Ecclesiae Florentinae missum⁴)].

„Videtur nobis, quod secunda, quam contra prohibitionem ecclesiae duxit, non sit uxor, etiamsi primam non haberet desponsatam. Nam quod contra interdictum et ordiem ecclesiae factum est, *tanquam inordinatum* ratum non haberi, tam divinae quam humanae legis proclamat auctoritas. Quia igitur ea, quam inordinate superduxit, prohibitione renitente uxor non est, cogendus est eam recipere,

quam iuravit et desponsavit, et ex ea prolem genuit, ut iuramenti religio non vilipendatur, et fides ad invicem promissa servetur, et proles in cultu Dei nutriatur et educetur, et alii exinde occasionem peierandi⁵) et alios decipiendi assumere non valeant. §. 1. Quod autem parentes, fratres et cognati utriusque sexus in testificationem⁶) suorum ad matrimonium coniungendum vel dirimendum admittantur, tam antiqua consuetudine⁷) quam legibus approbatur. Ideo enim maxime parentes⁸), et, si defuerint parentes, proximiores admittuntur, quoniam unusquisque suam genealogiam cum testibus et chartis, tum etiam⁹) ex recitatione⁹) maiorum scire laborat. Qui¹⁰) enim melius recipi debent, quam illi, qui melius sciunt, et quorum est interesse, ita ut, si non interfuerint, et consensus non adhibuerint, secundum leges nullum fiat matrimonium? §. 2. Quod vero legitur¹¹): *Pater non recipiatur in causa filii, nec filius in causa patris*, in criminalibus causis et contractibus verum est; in matrimonio *vero* coniungendo¹²) et disiungendo *ex*¹³) ipsius coniugii praerogativa, et quia favorabilis res est, congrue recipiuntur.¹⁴

C. III. Qui iurando propinquitatem firmare debeant.

Item Urbanus Papa Richardo¹⁵) Genuensi Episcopo.

Notificamus tibi, ut post, quam tres aut duo ex propinquieribus iam defunctae uxoris eius¹⁵), qui accusatur, vel vivae, hanc propinquitatem iurando firmaverit, vel¹⁶) tres aut duo ex antiquioribus Genuensibus¹⁷), quibus haec propinquitatis nota est¹⁸), qui bonae famae et veracis testimonii sint, remoto amore, timore, pretio et omni malo studio, supradicto modo consanguinitatem firmaverint, sine omni mora coniugia dissolvantur. Quod si propinqui aut extranei verbis tantum propinquitatem testantur, et iuramento probare *vel*¹⁹) noluerint, vel nequiverint, coniugium nullatenus dissolvatur; sed competens eis poenitentia propter infamiam vel peccati maculam (si forte in hac re²⁰) contraxerint aliquam) iniungatur.

C. IV. Suae confessioni relinquuntur quorum incestum nullus iurando affirmat.

Item ex Concilio Urbani Papae habito in Apulia²¹).

Si duo vel tres viri consanguinitatem iurando firmaverint, vel ipsimet²²) forte confessi fuerint, coniugia dissolvantur. Si vero neutrum contigerit, episcopi eos per baptismum²³), per fidem, per iudicium Christi in vera obedientia obtestentur, quatenus palam faciant, utrum se (sicut est fama) consanguineos²⁴) recognoscant. Si negaverint, sibi ipsis relinquendi sunt; ita tamen, ut, si aliud²⁵) in conscientia habeant, se a liminibus ecclesiae, a corpore et sanguine Domini, a fidelium communione noverint segregatos, atque infames effectos, donec ab incesti facinoroso desinant. Si se episcoporum iudicio segregaverint, si²⁶) iuvenes sunt, alia matrimonia contrahere non prohibeantur.

II. Pars. Gratian. *Eccae, quibus accusantibus vel testificantibus consanguineorum coniunctiones sunt dirimendae. Cuiusmodi vero iuramentum ab accusatore sit exigendum, ex Romano Ordine^b) habetur. Est autem huiusmodi²⁷):*

NOTATIONES CORRECTORUM,

Quaest. VI. C. II. a) Haec Palea deest in plerisque vetustis exemplaribus. Habetur extra, qui matrimonium accus. poss. c. 3. ex Clemente III. al. Coelestino, Florentino episcopo, al. ecclesiae Florentinae: indeque ex aliquot manuscriptis est emendata, verbis aliquot et ad-

ditis, et sublatis.

C. IV. b) Ordine: Ceteri Collectores*) citant non ex Ordine, sed ex conc. Romano sub Gregorio III. Ex quibus collectoribus, et vetustis Gratiani exemplaribus nulla sunt emendata in hoc, et in sequentibus capitibus.

Quaest. V. C. VI. 100) nepos, neptis: absunt a Coll. edit. — 101) consobrini: ead. — Edd. coll. o. — 102) Hi: Edd. coll. o. pr. Bas. — 103) possunt: ead. — Coll. cilt. — 104) sex: Edd. coll. o. — 105) ultra successio: ead. — Iv. Pan. — 106) propagari: Edd. ead. — 107) add.: enim: Edd. Par. Lugdd. — 108) sex: Edd. coll. o. — 109) omnium prop. omnia nom.: ead. — 110) add.: ultra: Edd. Bas. — 111) add.: consanguinitatis: Edd. coll. o. pr. Bas. — 112) prorogari: Edd. coll. o. — Iv. Decr. — 113) Arborem consangu. et affinitatis, cum ipsa Io. Andreae lectura, ne in singulis Decretalium collect. repeti debeat (quod in Ed. Rom. factum), est dabinus ad exitum editionis nostrae.

Quaest. VI. C. I. 1) cf. l. 2. f. 7. c. 9. Theod. cod. Iuliana Interp. — Burch. l. 7. c. 21. Ans. l. 10. c. 60 (67). Ivo Pan. l. 7. c. 84. Decr. p. 9. c. 57. Polyc. l. 6. t. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 41. — 2) notam: Iv. Pan. — ad quos tota progenies pertinet: Ans. — 3) veneratioribus: Iv. Pan. — Ed. Bas. — C. II. 4) Decretum Coelestin. II., cf. c. 1. de matr. contra interd. eccl. celebr. in Comp. I., et c. 3. X. qui matrim. accus. possunt. — 5) peccandi: Edd. coll. o. — 6) testificatione filii vel filiae: Comp. I. — 7) tam antiqui. cons. legibus approbata, quam (et: Ed. Bas.) divinis et humanis legibus ap-

probatur [approbantur: Edd. Bas. Ven. I. II.]. In dirimendo autem matr. ideo maxime parentes recipiuntur, sive si defuerint par., proxim. admitt. : Edd. coll. o. — 8) par. recipiuntur, sive si: Comp. I. — 9) exercitatione: Comp. I. — cum exercitatione et recitatione: Edd. coll. o. pr. Bas. — 10) Quia igitur alii melius sciunt, ideo maxime admittuntur. Similiter recipiuntur et in testificatione matrimonii coniungendi: Edd. coll. o. — 11) cf. fr. 2. Dig. de test. (22. 5.) — 12) contrahendo: Edd. coll. o. — 13) et ex: Bohm. — C. III. 14) Legendum est cum Iv. Decr. p. 9. c. 33.: *Cyriaco*, qui episcop. Iannuensis factus est c. A. 1090. — Pan. l. 7. c. 85. — 15) vel ricae eius, qui acc.: Edd. coll. o. — 16) add.: si: ead. — vel per quatuor aut per duos: Iv. Pan. — 17) Iannuensis: Edd. coll. o. pr. Arg. — 18) sit: Edd. coll. o. — 19) abest ab Iv. Pan. — 20) in hoc: Edd. coll. o. — C. IV. 21) conc. Troi. hab. A. 1093. — Ivo Decr. p. 9. c. 53. Petr. Lomb. ib. — 22) ipsi: Edd. coll. o. — 23) baptismum fidem: Ed. Bas. — 24) add.: esse: Edd. coll. o. — 25) quid: Ed. Bas. — 26) qui: Edd. coll. o. — C. V. 3) nec tamen Burch. et Iv. Decr., qui omni inscr. carent. — 27) Non est in libro Rom. ordinis, et videtur pariter ac seqq. Reginoni (l. 2. c. 231—233.) tribui debere. — Burch. l. 7. c. 25. Ivo Pan. l. 7. c. 87. Decr. p. 9. c. 61. Polyc. l. 6. t. 4.

C. V. *Iuramentum accusatoris.*

De parentela illa, quam dicunt esse inter illum N. 25) et istam eius coniugem N., quicquid inde scis et 29) audisti a tuis vicinis, aut a tuis propinquis antiquioribus, *quod* tu per nullum ingenium, nec propter timorem, nec propter amorem, aut per 30) praemium, aut per 31) consanguinitatem celabis episcopum 32) tuum, aut eius missum, cui hoc inquirere 33) iusserit, quandocunque te ex hoc interrogaverit. Sic te Deus adiuvet, et istae 34) sanctorum reliquiae.

C. VI. *Iuramentum testium* 35).

Illud 36) sacramentum, quod iste iuravit de illa parentela, quae inter illum N. et eius coniugem N. computatur, quod tu illud observabis, in quantum sapis, *aut audisti*. Sic te Deus adiuvet.

III. Pars. Gratian. *Hoc iuramentum non est separationis, sed synodale, institutum ab Eutychiano Papa. Ait enim* 37):

C. VII. *Synodale iuramentum.*

Episcopus in synodo residens, post congruam allocationem septem ex plebe ipsius 38) parochiae, vel eo amplius, prout viderit expedire, maturiores, honestiores atque veraciores viros in medium debet evocare 39), et allatis sanctorum pignoribus unumquemque illorum tali sacramento constringat 40): Amodo 41) in antea quicquid nosti, aut audisti, aut postmodum inquisiturus es, quod contra Dei voluntatem, et rectam 42) Christianitatem in ista parochia factum sit aut futurum erit, si in diebus tuis venerit 43), tantum *ut* ad tuam cognitionem quocunque modo perveniat, si scis, aut tibi fuerit indicatum synodalem causam esse, et ad ministerium episcopi pertinere, quod tu nec propter amorem, nec propter timorem, nec propter pretium, nec propter parentelam ullatenus celes 44) episcopum 45), aut eius missum, cui hoc inquirere iusserit, quandocunque te ex hoc interrogaverit. Sic te Deus adiuvet, et istae 46) sanctorum reliquiae. Illud 47) sacramentum, quod iste iuraverit 47) de synodali causa, quod tu illud ex te ita observabis, in quantum sapis, aut audisti, aut ab hac die in antea inquisiturus es. Sic te Deus adiuvet *etc.*.

IV. Pars. Gratian. *Ab hoc iuramento illud sumtum est, principio paululum derivato. Porro de iuramento separationis Innocentius Papa II. scribit Othoni Lucensi Episcopo, dicens* 48):

C. VIII. *Iuramentum illorum, qui consanguinitatem probant.*

De parentela illa, unde nos consulere voluisti, pro qua etiam est ad nostrum audientiam appellatum, aliorum fratrum scripta suscepimus, qui utique causam ipsam diverso modo narrabant. Et primo quidem tam in gradibus quam in nominibus personarum discordasse, postmodum vero in altero eorum computatores eiusdem parentelae dicuntur convenisse. Ceterum in huiusmodi casibus summopere consideranda est qualitas personarum, quae aliquid contra quoslibet adstruere velint, quae etiam iusiurandum praestare debent, quod neque gratia, neque pretio, vel timore,

vel odio alicuius hoc dicunt contra eos, de quibus agitur; sed potius, quia credant 49) ita verum esse, et ita se a suis antecessoribus audivisse. In quibus omnibus non debet aliqua varietas vel contrarietas inveniri.

V. Pars. Gratian. *Qui vero separantur ab invicem, huiusmodi iuramentum praestabunt* 50):

C. IX. *Iuramentum separationis.*

Ab isto die in antea, *quod* tu per nullum ingenium te sociabis 51) huic tuae consanguineae 4) *N., cum qua contra legem et rectam Christianitatem adulterium et incestum perpetrasti*, nec in coniugio, nec in adulterio *illam tibi sociabis*, nec cum illa ad unam mensam manducabis et 52) bibes, aut sub uno tecto manebis, nisi *forte* in 53) ecclesia, aut in alio publico loco, ubi nulla mala suspicio possit esse, et 54) ibi coram testibus idoneis pro certa necessitate pariter colloquimini; nec aliam coniugem accipies, nisi forte post peractam poenitentiam tibi licentia data fuerit ab episcopo tuo, aut eius misso. Sic te Deus adiuvet, *et istae sanctorum reliquiae*.

VI. Pars. Gratian. *Occasione vero consanguinitatis uxorem suam dimittere, et aliam ducere non licet alicui, nisi causa primum probata fuerit.*

Unde Alexander Papa II. 55) Guilielmo de Monstrolio 56):

C. X. *Nisi coram ecclesia consanguinitate probata uxorem dimittere non licet.*

Multorum relatione cognovimus, te propriam velle abicere uxorem, et adhaerere alteri, praetendentem consanguinitatis occasionem. Unde apostolica auctoritate interdicens mandamus tibi, ut hanc, quam nunc habes uxorem, nullatenus praesumas dimittere, vel aliam ducere, donec 57) episcoporum religiosorum concilium 58) causam istam examinaverit 59).

VII. Pars. Gratian. *Recepturus vero eam, quam iniuste dimisit, hoc modo iurabit:*

C. XI. *Reconciliationis iuramentum* 60).

Ab isto die in antea istam coniugem *tuam* N., quam iniuste dimiseras, ita tenebis, sicut *per rectum* 61) maritus suam debet habere coniugem in dilectione et debita disciplina; nec eam per ullum malum ingenium a te separabis, nec ea vivente aliam accipies. Sic te Deus adiuvet *etc.*.

Gratian. *Quod autem unius testimonio coniugia apud quosdam dirimuntur, nulla ratione ratum habetur. Quum enim Dominus dixerit* 62): *Omne verbum stabit in ore duorum vel trium testium; item quum in Herdensi concilio c. 20. dicitur* 63): *Omnia controversia, quae de ecclesiasticis rebus sit, secundum divinam legem sub duobus vel tribus testibus terminetur, Domino dicente* 64): *Non unus stet contra alium* 65), *sed in ore duorum vel trium testium stet omne verbum*; *item quum alibi dicitur: Nullius personae* 6) *quantumlibet exercitatae testimonio aliquid credatur: evidentissime apparet, unius assertionem coniugia non esse dirimenda.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VII. c) Illud: Burchardus legit: *istud* *), et ante haec verba praeponit hanc rubricam: *Iuramentum ceterorum* **).

C. IX. d) Consanguineae: Quae sequuntur usque ad vers. *Perpetrasti*, addita sunt ex Burchardo et Ivone, itemque alia nonnulla.

C. XI. e) Contra alium: In Deuteronomio haec adduntur: *quicquid illud peccati et facinoris fuerit. In evan-*

gelio autem sunt tantummodo sequentia: *ut in ore duorum etc.*

f) Nullius personae: In codice Theodosiano l. 11. tit. 14. leguntur haec verba: *et nunc manifeste sancimus, ne unius omnino testis responsio audiat, etiamsi praeclaro curiae honore praefulgeat, quorum similia recitantur ab Ivone p. 16. c. 204. Et Gratianus supr. 6. qu. 2. in principio hanc eandem fere sententiam attulit.*

Quaest. VI. C. V. 28) literae: N. et N.: omissae sunt a Reg. IV. Pan. et Edd. coll. o. pr. Bas. — verba: *illum* et: *istam*: absunt ab Ed. Bas. — *inter istum et istam*: Edd. rell. — IV. Pan. — 29) *vel*: Reg. — *aut*: Burch. IV. — Edd. coll. o. — 30) *propter*: Edd. coll. o. — 31) *propter*: ead. — 32) *ep. tuo aut eius misso*: ead. — Reg. — 33) *requirere*: Edd. coll. o. — 34) *istorum*: ead. — *et — rel.*: absunt a Reg. — C. VI. 35) cf. ad c. 5. — Reg. l. 2. c. 232. Burch. l. 7. c. 26. Ivo Pan. l. 7. c. 87. Decr. p. 9. c. 62. — 36) *istud*: Reg. Burch. — C. VII. 37) cf. ad c. 5. — Reg. l. 2. c. 2. seq. Burch. l. 1. c. 91 — 99. Ans. l. 6. c. 152 (157). — 38) *eius*: Edd. coll. o. — 39) *advocare*: ead. — 40) *constringere*: ead. — 41) *ut am.*: ead. — 42) *totam*: Edd. Bas. Lugd. I. — 43) *evenit*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 44) *celare debeat*: Reg. — 45) *episcopo de Treveris aut eius misso*: Reg. — *episcopo* (add. *tu*): Edd. Bas. Lugd. II. III.) *aut eius misso*: Edd. coll. o. — 46) *illae*: ead. — Böhm. — *) Ita Reg. Ans. — **) *Reliqui ita iurent*: Reg. —

47) *iuravit*: Reg. Burch. — Edd. coll. o. pr. Lugd. — C. VIII. 48) *scr. c. A. 1142.* — 49) *credunt*: Ed. Bas. — C. IX. 50) *Auctor est ipse Regino l. 2. c. 233.* — Burch. l. 7. c. 27. Ivo Pan. l. 7. c. 88. Decr. p. 9. c. 63. Polyc. l. 6. t. 4. — 51) *consociabis*: Ed. Bas. — 52) *aut*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 53) *in una*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 54) *ut*: Reg. Burch. — Edd. coll. o. — Böhm. — C. X. 55) *Ep. temporis incerti.* — 56) *Monasteriolo*: Iv. Decr. — *Monstrolia*: Ed. Bas. — *Monsterolo*: Ed. Arg. — *Monstrolico*: Edd. rell. — Iv. Pan. — 57) *donec apud*: Edd. coll. o. — Iv. Pan. — 58) *consilium*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 59) *iustam exantnaveris*: Edd. coll. o. — Iv. Pan. — C. XI. 60) *Imo ipse Regino l. 2. c. 240.* — Burch. l. 9. c. 81. Ivo Pan. l. 7. c. 41. Decr. p. 8. e. 217. Polyc. lb. — 61) *per rect.*: absunt ab Iv. Pan. — 62) *Deut. c. 19. v. 15.* — 63) *hab. A. 546.* — Burch. l. 7. c. 17. Ivo Pan. l. 7. c. 83. Decr. p. 9. c. 52. — 64) *Deut. c. 19. v. 15.* — Matth. c. 18. v. 16. — 65) *aliquem*: Vulg.

QUAESTIO VII.

GRATIANUS.

Quod autem quaeritur, si illi, qui de incestuosis nascuntur, filii reputentur, Augustinus in lib. quaestionum super Leviticum cap. seu qu. 76. determinat, ita dicens:

C. UN. Non appellantur filii, qui de incestuosis nascuntur.

Quid est¹⁾: Quicumque dormierit cum cognata sua²⁾, sine filiis morietur, quum filii ex huiusmodi coniunctionibus et ante nati sint³⁾, hodieque nascantur? An hoc intelligendum est lege Dei constitutum, ut quicumque ex eis nati fuerint non deputentur filii, id est³⁾, nullo parentibus iure succedant?

QUAESTIO VIII.

GRATIANUS.

De his vero, qui ignorantur coniuncti sunt, in quo gradu consanguinitatis vel affinitatis ex dispensatione ecclesiae relinquuntur, Gregorius in Regesto definit, dicens⁴⁾:

C. I. Non separentur qui infra septimam generationem ignorantur copulantur.

De gradibus vero cognationum, qui infra septimam generationem in matrimonio sunt inventi, si nescientes⁵⁾ fecerint, et iam multa curricula annorum sint³⁾ revoluta, ita ut filios habeant, in sexto qui inventi sunt, aut fortasse in quinto, huiusmodi non separentur, donec nos Domino permittente ore ad os loquamur. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Qui vero de his duobus gradibus novas contraxisse nuptias videntur, id est infra anni coronam, modis omnibus separentur. De cetero vero generalia per omnem provinciam statuta percurrentia taliter firmentur, ut nullus audeat deinceps tale scelus perpetrare, et qui fecerint sine retractionis misericordia acrioribus⁶⁾ puniti ultionibus separentur. Hi vero, qui propinquas sanguinis uxoris suae in matrimonio sibi sociaverunt, sicut iamdudum vobis scripsimus, qui in eodem gradu inventi sunt, separentur, aut suspendatur eorum causa, usque dum nos insimul Domino auxiliante conveniamus. Idem: §. 1. De his, qui^{b)} post⁵⁾ mortuas uxores secundas contrahere nuptias voluerint⁶⁾, iuste et honeste et rationabiliter prospeximus, ab earum consanguineis usque ad quartum gradum genealogiae abstinere⁷⁾. Hoc⁸⁾ nos secundum indulgentiam sanctae matris ecclesiae mitius

praelibavimus. Ceterum iuxta saecularium⁸⁾ legum censuram dignis coercitionibus gravibusque disciplinae inventionibus⁹⁾ haec omnia mala et illicita modis omnibus rescandenda¹⁰⁾ sunt, ut in futuro deinceps tempore cuncta quiescant.

C. II. In quarto et quinto gradu qui coniuncti inventi fuerint separentur.

Idem Felici, Messanae civitatis Episcopo^{d)} 11).

Haec salubriter praecavenda sancimus, ne quis fidelium propinquam¹²⁾ sanguinis sui, usquequo affinitatis lineamenta generis successione cognoscuntur¹³⁾, matrimonio sibi desideret copulare¹⁴⁾ sed, sicut^{e)} a maioribus nostris definitum est, ita modis omnibus observetur, quoniam usque ad septenarium numerum parentelae nulli unquam copulam contrahere licentiam damus, his videlicet, qui ex patre et matre consanguinitatis parentela descendunt. Qui autem¹⁵⁾ et quae in quarto vel in quinto gradu coniuncti inventi¹⁶⁾ fuerint, separentur, quoniam scriptum est¹⁷⁾: Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet¹⁸⁾, ut revelet turpitudinem eius; et iterum¹⁹⁾: Anima, quae fecerit quippiam ex istis²⁰⁾, peribit de medio populi sui. Sane quibus^{f)} coniunctio interdicitur illicita, habebunt ineundi coniugii melioris libertatem,

Nisi in eodem⁸⁾ crimine usque ad mortem alterius eorum contumaciter perseveraverint.

Unde in Aurelianensi Concilio^{h)} 21):

C. III. Non ducant uxores qui usque ad mortem alterius in incestu perseveraverint.

Incestuosi²²⁾, dum in ipso detestando atque nefando scelere manent, non inter fideles Christianos, sed inter gentiles aut catechumenos habeantur; id est, cum Christianis non sumant cibum nec potum, sed soli faciant hoc; non osculentur, nec salutentur ab eis. Et si suis sacerdotibus inobedientes extiterint, et a tam nefando scelere se²³⁾ segregare, atque ad publicam poenitentiam redire noluerint, inter eos habeantur, qui spiritu periclitantur immundo, vel etiam inter eos, de quibus per se veritas ait²⁴⁾: Si te non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Et si alter eorumⁱ⁾ morte praeventus fuerit, alter, quamdiu vivit, graviter poeniteat, et sine spe coniugii maneat.

Gratian. Haec auctoritate qui in quarto vel in quinto gradu consanguinitatis coniuncti inventi fuerint ab ecclesia separari iubentur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. VII. C. UN. a) Quicumque dormierit cum cognata sua: Haec verba non sunt hic apud B. Augustinum, sed initio ipsius quaest. 76.

Quaest. VIII. C. I. a) In Polycarpo citatur ex Gregorio in Decretis.

b) De his, qui: In Polycarpo haec verba sunt ex eod. Gregorio, sed habentur coniuncte cum c. De affinitate, supr. qu. 2. et 3., et proxime antecedunt huic cap. De gradibus.

c) Iuxta saecularium: De poena incestorum est in novella 12. Iustiniani, et in Capitul. 1. 7. c. 432. et 435., et in adiectis c. 124. et 127.

C. II. d) Integrum cap. Haec salubriter, ut est apud Gratianum, etiam ab Anselmo citatur ex Gregorio. In Polycarpo autem sequitur post c. Pyctacium, supr. 30. qu. 3. attributum Zachariae. In conc. Tolet. II. c. 5., quod referunt Burchardus et Ivo, habentur cetera huius c. verba, praeter ea, quae indicabuntur.

e) Sed, sicut: Haec usque ad vers. Separentur, absunt a concilio, Burchardo et Ivone.

f) Sane quibus: Haec in conc. impresso non habentur, quamvis apud Burchardum et Ivonem ponantur coniuncte cum superioribus. Leguntur autem in Agathensi, et Epaunensi, Turonico 2., et in Capitularibus adiectis, sed aliqua cum varietate, ut est notatum supra ead. qu. 2. et 3. De incestis.

g) Nisi in eodem: Haec nusquam sunt inventa, et visa sunt Gratiani, quod indicat ille loquendi modus: Unde in Aurelianensi Concilio.

C. III. h) Haec Burchardus etiam et Anselmus citant ex Aurelianensi, et aliquid ad hanc rem faciens habetur in Aurelianensi 3. c. 10., sicut etiam in Agathensi c. 61., ex quo videtur citare Ivo. Sed longe magis cum hoc capite concordat c. 4. conc. Ilerdensis, relatum supra ead. quaest. 2. et 3. De his, qui incesti. Eadem autem plane verba leguntur 1. 7. Capit. c. 433., et in adiectis c. 125., exceptis tamen iis, quae indicabuntur.

i) Et si alter eorum: Haec non sunt in Capitularibus indicatis, sed horum loco habentur ista: Nam cum fidelibus non debent orare, neque in ecclesiam intrare, sed ad ianuam ecclesiae excubare, et intrantibus in eam, et exorantibus ex ea, vultu in terram prostrato veniam postulare, et pro se orare non dedignantur flagitare, et lacrimis profusis, vultu contrito atque humiliato spiritu semper omnibus apparere, usque ad satisfactionem ecclesiae, et proprii episcopi canonicam reconciliationem manere, et ad pristinum incestum nunquam redire, nec saecularia negotia exercere, nec placitis, aut accusationibus, et testimoniis interesse, sed crebris sacerdotum precibus manusque pontificis proprii impositionibus, et elemosynarum largitionibus, atque ceterorum bonorum hominum^{*)} exhibitionibus expurgari sanarique oportet.

Quaest. VII. C. UN. 1) Levit. c. 20. v. 21. — 2) sunt: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 3) et nullo: Edd. coll. o.

Quaest. VIII. C. I. 1) Caput incertum et a Gregorii M. temporibus plane alienum. — Polyc. 1. 6. t. 4. — 2) nescientes: Edd. coll. o. — 3) sunt: ead. — 4) acris: Edd. coll. o. pr. Arg. Lugd. II. III. — 5) mortua uxore: Edd. coll. o. — 6) volunt: Ed. Bas. — 7) abstinere: Edd. coll. o. — 8) haec: Edd. Arg. Bas. — 9) invectionibus: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. — 10) refutanda: Edd. coll. o. — C. II. 11) Non exstat apud Greg.; est tamen ex parte in conc. Tol. II. hab. A. 531., ex quo referunt Burch. 1. 7. c. 6. Ivo

Decr. p. 9. c. 42. — Ans. 1. 10. c. 89 (40). Polyc. 1. 6. t. 4. — 12) ad prop.: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 13) cognoscit, in: Coll. Hisp. — Burch. IV. — 14) copulari: ead. — iid. — Ed. Bas. — 15) etiam: Edd. coll. o. pr. Bas. — 16) abest ab Ed. Bas. — 17) Levit. c. 18. v. 6. — 18) accedet: Coll. Hisp. — Burch. IV. — Edd. coll. o. — 19) Lev. ib. v. 29. — 20) de abominationibus: Coll. Hisp. — Vulg. — C. III. 21) Imo Cap. Reg. Fr. 1. 7. c. 433. — Burch. 1. 7. c. 5. Ans. 1. 11. c. 89. Ivo Decr. p. 9. c. 41. — 22) Incesti: Cap. — 23) segregari: Edd. coll. o. — 24) Matia. c. 18. v. 17. — *) leg.: operum.

QUÆSTIO IX.

GRATIANUS.

I. Pars. Unde quaeritur, si ecclesia fraude testium aut ignorantia eorum decepta aliquos separaverit, qui post separationem alia coniugia contraxerint, si postea deprehensa fuerit calliditas vel falsa opinio testium, an priora coniugia sint redintegrandæ? Quod fieri non posse argumentis et auctoritate probatur. Sententia namque, nisi per appellationem intra terminum lege constitutum relevata fuerit, irrevocabile robur obtinebit. Hinc etiam B. Gregorius scribit, dicens¹⁾:

C. I. Quae rationabiliter decisa sunt mutari non expedit.

Omni modo ecclesiasticae disciplinae vel moderationi conveniens est, ut quae rationabiliter ordinata fuerint vel decisa nulla in posterum debeant refragatione turbari.

C. II. Quae utiliter decisa sunt a successoribus roborentur, a temerariis praesumpta resecantur.

Item Stephanus Papa V. Paulo, Episcopo Placentino²⁾.

Loci nostri consideratio nos admonet rationis auctoritate, quae a praedecessoribus nostris utiliter decisa fuerint roborare, et quae a temerariis praesumpta fuerint in promptu nihilominus ulcisci. Reum quippe ante conspectum divini iudicis se noverit esse qui nititur utiliter finita rescindere, ac roborata quolibet ausu violare. Ecclesiastici quippe vigoris ordo confunditur, si aut temere illicita praesumantur, aut non concessa impune tententur. Proinde si negligenter ea, quae majore usurpantur, omittimus, excessus viam proculdubio aliis aperimus.

Gratian. Quia ergo sententia haec rationabiliter data est, nec per appellationem intra certum terminum relevata, apparet, quod nequaquam priora coniugia sunt redintegrandæ. His ita respondetur: Aliud est, sententiam rescindere et rationabiliter decisa turbare, atque aliud quae per subreptionem obveniunt deprehensa corrigere; sum namque errorem cuique corrigere licet, atque ideo quae a quolibet illicito committuntur, sive a praedecessoribus admissa inveniuntur, in melius revocari oportet. Porro illicitè uxor a viro suo separata est, et illo vivente alii copulata, quem Dominus solius fornicationis causa a viro suo uxorem separari iubet. Sicut ergo, si aliqua, cuius vir putaretur defunctus, alicui copularetur, et qualibet occasione interveniente ab eius consortio discederet, quamvis iudicio ecclesiae cogatur redire ad eum, quem reliquerat, tamen, si³⁾ post triennium virum, qui mortuus putabatur, redire contingerit, priora coniugia redintegrandæ sunt: sic, quem deprehenduntur non fuisse consanguineum qui causa consanguinitatis ab invicem separati sunt, prioris consortii foedera sunt reparanda.

II. Pars. §. 1. Quod autem quae illicitè admittuntur, vel admissa inveniuntur, corrigenda sint, vel quod sententia etiam Romanae sedis in melius commutari valeat, auctoritate Hilarii Papae, et Nicolai monstratur.

At namque Hilarius Episcopus Urbis Romanae Synodo praesidens, c. 4.⁴⁾:

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. IX. C. I. a) In vulgatis Gratiani cod. tribuebatur B. Augustinò. Resstitutum est B. Greg. ex aliquot vetustis exemplaribus, et Anselmo. Ac supra 25. qu. 2. c. Ecclesiasticas, hoc idem cit. ex Gregorio, apud quem legitur eisdem paræne verbis l. 7. ind. 2. ep. 60.

C. II. b) Sententia huius capituli, et multa etiam verba sumta sunt ex B. Gregorio, lib. 7. indict. 1. ep. 13. et 28.

C. IV. c) Apud Anselm. et Polyc. citatur ex epistola Nicolai I. Papae ad Regem Carolum. Exstat in codice

Quaest. IX. C. I. 1) cf. c. 12. C. 25. qu. 2. = C. II. 2) cf. Gregor. M. ep. ad Candidum l. 8. ep. 11. et ad Ioannem Syracus., eod. ep. 27. (Ed. Maur.) — Coll. tr. p. p. 1. t. 64. c. 1. — 3) cf. supra c. 1. C. 34. qu. 1. et 2. = C. III. 4) hab. A. 465. — Coll. tr. p. p. 1. t. 44. c. un. — Ans. l. 6. c. 157 (154). Deused. p. 1. Polyc. l. 4. t. 20. — 5) quae — facit: Edd. coll. o. — 6) omnes sent.: ead. — 7) illicitus: ead. = C. IV. 8) Imo Nicolaus I. ep. 58. ap. Mans. scr. A. 866. — Ans. l. 2. c. 69. Deused. ib. Polyc. l. 5. t. 6. — 9) si: Böh. — 10) vel immutari, si: Edd. coll. o. pr. Bas. = C. V. 11) scr. A. 414. — Polyc. ib. — *) ita Coll. Hisp. — Ed. Bas. — 12) meministis: Coll. Hisp. — 13) quod per: Edd. coll. o. pr. Bas. — 14) demonstratur: Edd. coll. o. — 15) et vel ven.: Coustant. — et ven. hinc tantummodo nobis admitt.: Ed. Bas. —

C. III. Corrigendum est quod illicite admittitur, aut a praedecessoribus admissum invenitur.

Quod quis commisit illicite, aut a praedecessoribus suis invenit admissum, si proprium periculum vult vitare, damnabit. Nos enim in nullo volumus severitatem ultionis exercere; sed qui in causis Dei vel contumacia, vel aliquo excessu deliquerit, aut ipse quod⁵⁾ perperam fecit abolere noluerit, in se quicquid in alio non resecaverit inveniet. Quod ut deinceps possit tenacius custodiri, si placet, sententias⁶⁾, causas, et subscriptiones proprias⁷⁾ omnes commodate, ut synodali iudicio aditus claudatur illicitis⁷⁾.

C. IV. Secundum suae conditionis tenorem apostolica valet mutari sententia.

Item Gregorius⁸⁾.

Apostolicae sedis sententia tanta semper consilii moderatione concipitur, tanta patientiae temeritate decoquitur, tantaque deliberationis gravitate profertur, ut retractatione non egeat, nec immutari necessarium ducat, nisi forte sic⁹⁾ prolata sit, ut retractari possit, vel immutanda¹⁰⁾ secundum praemissae tenorem conditionis existat.

C. V. A praedecessoribus damnatos aliorum supplicationibus in pristinum statum apostolica reformat ecclesia.

Item Innocentius Papa, epist. XXII. ad Episcopos Macedontae¹¹⁾.

Veniam nunc ad Maximum⁴⁾ Photinum, quasi ad quoddam thema, et (quod mihi anxium est ac difficillimum) maiorum meorum revolvant sententias. Fuerat de illo quoquo pacto (ut ipsi etiam commemoratis¹²⁾ aliquid utique gravius constitutum. Verum, quoniam id per¹³⁾ rumorem falsum, ut asseritis, subreptum huic sedi et elicium per insidias demonstratis¹⁴⁾, quia res ad salutem rediit, veniam¹⁵⁾ nos hanc in tantum vobis adnitentibus post condemnationem more apostolico subrogamus, tantisque vestris assertionibus, vobisque¹⁶⁾ tam bonis, tam caris non dare consensum, omnibus rebus duris durius arbitramur. Pro vestra ergo approbatione (fratres carissimi), et sententia, ac postulatione, episcopum Photinum habetote¹⁷⁾, (licitum est enim ita constituere, ut deprecamini), et nostram in melius conyersam sententiam, labore vel testimonio vestro compotem, vobis¹⁸⁾ suscipite. Eustathium¹⁹⁾ vero a me saepissime comprobatum nolite expectare, ut diaconi²⁰⁾ gradu²⁰⁾ exspolietur. Solicitos enim vos pro salute libenter audio: contra²¹⁾ caput, etiam si faciendum sit²¹⁾, non libenter admitto. Cui manum porrigitis vobiscum porrigo, cui porrigo mecum porrigite.

C. VI. Sententiam Romanae sedis in melius commutare licet.

Item Nicolaus Papa ad Michaslem Imp. in epist. VII.²²⁾.

Sententiam²³⁾ Romanae sedis non negamus posse in melius commutari, quum aut²⁴⁾ sibi subreptum aliquid fuerit, aut ipsa pro²⁴⁾ consideratione aetatum, vel temporum, seu gravium necessitatum dispensatorie²⁵⁾ quiddam ordinare decreverit, (quoniam et egregium apostolum Paulum quaedam fecisse dispensatorie legimus, quae postea reprobasse dignoscitur²⁶⁾; quando²⁷⁾ tamen illa, Romana vi-

saepè memorato monasterii Dominicanorum in epistola Nicolai, quae inscribitur ad Ludovicum regem, et in altera eiusdem ad episcopos omnes in regno Ludovici, quae incipit: Gaudemus.

C. V. d) Maximum: Germana lectio est: Veniam nunc ad maximum quasi quoddam thema Photinum⁴⁾. Sed ob glossam nihil est mutatum.

e) Compotem, vobis: Eadem causa fecit, ne mutaretur. Legendum est enim: compotes voti¹⁸⁾.

veniam tantum vobis (nobis: Ed. Arg.) hinc admitt.: Edd. rell. — 16) nobisque: Edd. Arg. Bas. — 17) hab. lic. ita const.: Coust. — **) ita Coll. Hisp. — Coustant. — 18) Eustathium: Ed. Bas. — Eustathium: Ed. Arg. — Eustathium: Edd. rell. — Atque Eust.: Coustant. — Eust. aequè: Coll. Hisp. — 19) diaconi: Coust. — Edd. coll. o. pr. Arg. Ven. II. — 20) gratia: Coust. — 21) est: Edd. coll. o. = C. VI. 22) ep. 8. ap. Mans. scr. A. 862. — Ans. l. 1. c. 75. Ivo Decr. p. 5. c. 19. — 23) Poenitentiam: Edd. Ven. I. II. — 24) abest ab Ed. Bas. — 25) dispensatione quoddam: Edd. coll. o. pr. Bas. — 26) legitur: IV. — Edd. coll. o. — 27) quod (abest ab Ed. Par.) tamen (tantum: Ed. Arg.) observandum est, quando illa Rom. videlicet (abest a Ed. Bas.) eccl. disertissima cons. hoc fieri etc.: Edd. coll. o.

delicet ecclesia, discretissima consideratione fieri delegerit, non quando ipsa quae bene²⁹⁾ sunt diffinita retractare voluerit³⁰⁾.

C. VII. *Cuiusque iudicium apostolicae sedis auctoritas retractare valet.*

Innocentius *Episcopis per Macedoniam constitutis, epist. VII. 29)*.

Grave non oportuit³⁰⁾ videri piissimis moribus vestris cuiuscunque retractari³¹⁾ iudicium, quia veritas saepius exagitata magis splendescit in luce³²⁾, et permicis revocata in iudicium gravius. et sine poenitentia³³⁾ condemnatur. Nam fructus³⁴⁾ divinus est iustitiam saepius recenteri.

C. VIII. *A praedecessoribus depositi a successoribus restituantur.*

Item ex Libro Pontificali³⁵⁾.

Gregorius quartus Theodosium, quem Eugenius antecessor eius presbyterii honore privaverat, ecclesiae Signinae³⁶⁾ consecravit episcopum. Leontius, dum esset presbyter, depositus fuit; sed³⁷⁾ postea in Antiochia patriarcha fuit. Misenum episcopum a Felice Papa damnatum Gelasius successor eius et communioni reddidit, et ecclesiae restituit suae.

CAP. IX.

Sicut ergo sententia Romanae sedis in melius commutari valet, sic cuiuslibet ecclesiae sententia, quum per subreptionem data cognoscitur, rationabiliter revocari potest³⁸⁾.

QUAESTIO X.

GRATIANUS.

De ea vero, quae ad secundas nuptias transit, utrum in eadem affinitate consanguineorum prioris viri remaneat, an soboles ex secundis nuptiis suscepta consanguineis prioris viri copulari possit, merito quaeritur.

De his ita scribit Gregorius Papa Venerio, Caralitiano Episcopo¹⁾:

C. I. *Affinitas in superstite non debetur.*

Fraternitatis vestrae²⁾ studiosae sagacitati, frater amande, quae debeo refero grates. Quoniam quaesisti quae debuisti, iucundum me reddidisti. Unde placide ad inquisita respondeo. Sedem apostolicam consulere decrevistis, si mulier copula nuptiali extraneo viro coniuncta cognationis eius pertineat, si eo defuncto cognatio maneat³⁾, vel si sub altero⁴⁾ viro cognationis vocabula dissolvantur, vel si susceptae soboles possint legitime ad prioris viri cognationis transire copulam. Est enim verbum Domini validum⁵⁾ et forte, est⁶⁾ durabile, est immutabile, est perseverabile, non momentaneum, non transitorium. Ait enim per se ipsa⁷⁾ veritas, quae Deus est et verbum Dei⁸⁾: *Coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Ante, quam Deus in carne inter homines appareret, eo inspirante dixit Adam⁹⁾: *Quamobrem relinquet homo patrem suum¹⁰⁾ et matrem¹¹⁾, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una; cui non contradixit Dominus¹²⁾.* Deinde quum veritas oriretur de terra in terram, et visibilis in

humanitate appareret, interrogatus est, si licitum esset homini uxorem relinquere. Quod prohibens¹³⁾ fieri¹⁴⁾ vetuit, nisi forte fornicatio excluderet maritalem copulam. Unde protulit statim in medium eandem ipsam sententiam, quam ante saecula manens cum Patre verbum inspiraverat Adae, ipse¹⁵⁾ confirmans¹⁶⁾ quod ipse¹⁷⁾ homo primus¹⁸⁾ protulit¹⁹⁾: *Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem²⁰⁾, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.* Si una caro sunt²¹⁾, quomodo potest aliquis eorum propinquus pertinere uni, nisi pertineat alteri? Hoc minime posse fieri credendum est. Porro²²⁾ uno defuncto in superstitite affinitas non deletur, nec alia copula coniugalis affinitatem prioris copulae solvere²³⁾ potest²⁴⁾. Sed neque alterius coniunctionis soboles placet ad affinitatis prioris viri transire consortium, pro eo, quod verbum Domini validum est et forte, et, ut²⁵⁾ inquit dixit²⁶⁾ Propheta: *Verbum Domini manet²⁷⁾ in aeternum.* Et alius Propheta²⁸⁾: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt; statuit ea in aeternum, et in saeculum saeculi; praeceptum posuit, et non praeteribit.* Nam potest²⁹⁾ per verbum³⁰⁾ suum³¹⁾ atque praeceptum efficere³²⁾ Deus³³⁾ duos carnes unam (id est masculinum et feminam), qui innumeram³⁴⁾ multitudinem utriusque sexus non destitit secum facere unum, sicut per se veritas dixit³⁵⁾: *Non pro his tantum rogo, sed etiam pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes³⁶⁾ unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint.* Si quis ergo temerario et sacrilego ausu in defuncto quaerit propinquitatem extinguere, vel sub altero affinitatis vocabulo dissipare, vel susceptam³⁷⁾ sobolem alterius copulae propinquitati prioris credit legitime sociari, hic negat Dei verbum validum esse et forte, et qui tam facile et tam velociter quaerit dissolvere, hic non credit verbum Dei in aeternum permanere. Conice terram ex quatuor locis magna intercapedine a se distantibus, et³⁸⁾ confectam³⁹⁾ et conglutinatam fingo cuiuscunque figurae vel immensitatis corpus volueris⁴⁰⁾, numquid erit humanum ingenium, quod ipsas quatuor partes ab invicem valeat segregare, ut unaquaeque per se possit agnosci? Sic a quatuor avis duo conficiuntur in unum, et de duobus fit una concretio. Hanc similitudinem de quatuor elementis, unde concretus est homo, colligere potes, si eorum unamquamque speciem, quae in multis divisionibus partita est, per discretas inter se partes assignaveris⁴¹⁾. Fit idem in metallis; hoc etiam in liquoribus; probat⁴²⁾ etiam⁴³⁾ in coloribus pictor, qui sequitur arte⁴⁴⁾ naturam, colores admiscendo⁴⁵⁾, ex visibilibus facis corpora fingens⁴⁶⁾.

C. II. *Soboles ex secundis nuptiis genita consanguineis prioris viri copulari non debet.*

Item Innocentius Papa³⁶⁾.

Si cuius patruus vel avunculus uxorum obierit, et illa virum alium postea duxerit, et filios filiasve ex illo genuerit, cum his omnibus modis commiseri prohibemus, quia vir et mulier una caro sunt³⁷⁾.

C. III. *De eodem.*

Item ex Romana Synodo³⁸⁾.

Si qua mulier ad secundas nuptias transierit, et ex eis

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VI. f) Voluerit: Sic etiam in originali impresso; sed Anselmus et Ivo habent: *renuerit.*

C. VIII. g) Haec eadem, ordine tantum mutato, habentur supra dist. 50. c. *Ioannes Chrysostomus. §. Misenum episcopum.* Et caput hoc in plerisque vetustis Gratiani exemplaribus ponitur ante c. *Grave*, sine nomine Paleae³⁾.

Quaest. IX. C. VI. 29) *poene: orig. ap. Mans. — C. VII. 29) scr. c. A. 415. — Ans. l. 2. c. 28 (29). Polyc. l. 5. t. 4. — 30) oportet: Edd. coll. o. pr. Bas. — 31) retractare: ead. pr. Lugd. H. III. — 32) lucem: Edd. coll. o. — 33) sententia: Ed. Bas. — 34) et fr.: ead. — C. VIII. *) ita Ed. Bas. — nomen Paleae adscriptum est in Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 35) cf. D. 50. c. 13. — 36) *Sanguinea: Ed. Arg. — sanguinea: Edd. Nor. Ven. I. II. — Sanguinea: Edd. rell. — 37) et: Edd. coll. o. — C. IX. 38) haec sunt verba Gratiani.**

Quaest. X. C. I. 1) Ep. apocrypha. — Ans. l. 10. c. 53 (54). Iv. Pan. l. 7. c. 68. Decr. p. 9. c. 38. Hug. a S. Vict. l. 2. p. 11. c. 15. — 2) *tuas: Iv. Decr. — Edd. Bas. Lugd. l. — 3) permaneat: Edd. coll. o. — 4) alio: Iv. — 4) et —, et —, et —: Edd. coll. o. — absunt ab Hug. — 5) ipsam: Ed. Bas. — 6) add.: est: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — cf. Luc. c. 21. v. 33. — 7) Gen. c. 2. v. 24. — 8) abest ab Iv. — 9) add.: *suam: id. — Hug. — Ed. Bas. — 10) add.:**

*idem: Edd. Arg. Bas. — 11) armans: Ed. Arg. — 12) tempore: ead. — 13) protinus: Iv. Decr. — abest a Hug. — 14) Matth. c. 19. v. 5. — 15) add.: *quam: Ed. Bas. — 16) fuerit: Edd. coll. o. — 17) Nam: Iv. Hug. — 18) absolvere: Ed. Arg. — 19) valet: Edd. coll. o. — 20) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 21) dicit: Ed. Bas. — cf. Esa. c. 40. v. 8. — verb.: Verb. — Prop. — absunt ab Iv. Pan. et Hug. — 22) stabit: Edd. coll. o. — 23) Psal. 148. v. 5. seqq. — 24) post: Edd. coll. o. — Iv. — 25) effect: ead. — id. — 26) abest ab Edd. Arg. Bas. Nor. — 27) etiam tan.: Ed. Bas. — 28) dicit: ead. — cf. loa. c. 17. v. 20. — 29) abest ab Iv. Hug. — 30) susceptas sobolem: Ed. Bas. — 31) confecta et conglutinata: Edd. coll. o. pr. Bas. — 32) ap. Iv. et Hug. hic est exitus capitis. — 33) signaveris: Ed. Bas. — 34) probatur. In color. pictor prosequitur arie colores etc.: Edd. coll. o. — 35) figens: Edd. Ven. I. II. — C. II. 36) Cap. incertum. — 37) est: Ed. Bas. — C. III. 38) Cap. incert. — In Ed. Arg. et huc et seqq. capp. appositum est nomen Paleae.**

sobolem genuerit, nullo modo potest ad consortium cognationis viri prioris pertingere.

C. IV. *De eodem.* [PALEA.]
Item Hyginus Papa³⁹).

„Si qua mulier transierit ad secundas nuptias, et ex eis prolem habuerit, ipsa proles non potest se copulare cognationi prioris viri usque ad quartam generationem.“
Unde Innocentius Papa⁴⁰):

C. V. *De eodem.* [PALEA.]

„Si qua mulier ad secundas transierit nuptias, et filios et⁴¹) filias ad secundum maritum genuerit, debere⁴²) eas nepotibus prioris mariti coniungi, sancta Romana synodus prorsus inhibuit.“

CAUSA XXXVI.

GRATIANUS.

Filiam cuiusdam ignorante patre quidam muneribus illerit, et ad convivium invitavit; finito convivio iuvenis virginem oppressit. Quo comperto a parentibus iuveni traditur puella, ac more nubentium a iuvene detatur, et publice in uxorem ducitur. (Qu. I.) Queritur primo, an ille raptum admisit? (Qu. II.) Secundo, an rapta raptori nubere possit, patre assensum prestante?

QUÆSTIO I.

GRATIANUS.

Quod autem ille raptum admisit, multorum auctoritate probatur.

Ait enim Isidorus lib. V. *Etymol. c. 26. a*)¹):

C. I. *Quid sit raptus.*

Raptus quoque illicitus coitus a corrumpendo est dictus; unde qui raptu potitur stupro fruitur.

Unde Gelasius Papa²):

C. II. *Ubi raptus admittitur.*

Lex illa praeteritorum principum ibi raptum dixit commissum esse, ubi puella, de cuius ante nuptiis nihil actum fuerat³), videatur⁴) abducta.

Gratian. *Quum ergo haec illicito coitu sit corrupta, quumque ita sit abducta, id est a domo patris ducta, quod de eius nuptiis nihil ante actum fuerit, raptum appellandam negari non potest. Sed non omnis illicitus coitus, nec cuiuslibet illicita defloratio raptus appellatur. Aliud enim est fornicatio, aliud stuprum, aliud adulterium, aliud incestus, aliud raptus. §. 1. Fornicatio autem, licet videatur esse genus cuiuslibet illiciti coitus, qui fit extra uxorem legitimam, tamen specialiter intelligitur in usu viduarum, vel meretricum, vel concubinarum. §. 2. Stuprum autem proprie virginum est illicita defloratio, quando videlicet non praecedente conjugali pactione utriusque voluntate virgo corrumpitur, patre iniuriam ad animum statim post cognitionem non revocante. §. 3. Adulterium vero est alieni tori violatio. Unde adulterium dicitur quasi ad alterius torum accessio. §. 4. Incestus est consanguinearum vel affinium abusus. Unde incestuosi dicuntur qui consanguineis et affinibus abutuntur. §. 5. Raptus admittitur, quum puella violenter a domo patris abducitur, ut corrupta in uxorem habeatur, sive puellae solummodo, sive parentibus tantum, sive utriusque vis illata constiterit; hic morte multatur. Sed si ad ecclesiam cum rapta confugerit, privilegio ecclesiae mortis impunitatem promeretur.*

Unde in Aurelianensi Concilio I. c. 4. legitur⁵):

NOTATIONES CORRECTORUM,

Causa XXXVI. Quæst. I. C. I. a) Ivo habet fere ut Gratianus hic, et supra 27. qu. 2. c. Raptus; nec multo aliter Panormia. In Codice Isidori impresso sic legitur:

Quæst. X. C. IV. 39) Cap. incertum. — Petr. Lomb. I. 4. dist. 41. — C. V. 40) Cap. incertum. — Ans. I. 10. c. 67 (68). — 41) aut: Edd. coll. o. pr. Lugd. I. — 42) non deb.: Edd. Arg. Bas. Causa XXXVI. Quæst. I. C. I. 1) cf. C. 27. qu. 2. c. 48. — Ivo Pan. I. 6. c. 53. Decr. p. 8. c. 26. — C. H. 3) cf. C. 27. qu. 2. c. 49. — 3) fuerit: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 4) videbatur: Edd. Par. Lugd. — videbitur: Böhm. — C. III. 5) hab. A. 511. — Burch. I. 3. c. 191. Ans. I. 10. c. 67 (64). Ivo Pan. I. 2. c. 72. Decr. p. 3. c. 108. — 6) conserit: Coll. Hisp. — 7) add.: et parentibus reddatur: Burch. IV. — Edd. Bas. Lugd. — 8) immunitate: Böhm. — 9) concessa liberam habeat emendi facultatem: Burch. IV., qui etiam in seqq. a concilio plane recedunt. — conc., ad serviendi conditionem etc.: Coll. Hisp. — 10) a patre: ead.

C. III. *Si raptor cum rapta ad ecclesiam confugerit, quid fieri debeat.*

De raptoribus autem id constituendum esse censuimus, ut, si ad ecclesiam raptor cum rapta confugerit⁶), et feminam ipsam violentiam pertulisse constiterit, statim liberetur de potestate raptoris⁷), et raptor, mortis vel poenarum impunitate⁸) concessa⁹), aut ad serviendum subiectus sit, aut redimendi se liberam habeat facultatem. Si vero quae rapitur patrem habere constiterit, et puella raptori consenserit, potestati patris excusata reddatur, et raptor patri¹⁰) superioris conditionis satisfactione teneatur obnoxius.

Gratian. *Ex hac auctoritate liquet, quod aliquando vis inferitur parentibus, et non puellae, quum dicitur: si puella raptori consenserit. Aliquando utrique violentiam perferunt, quum praemittitur: si raptor cum rapta perferit, et feminam ipsam violentiam pertulisse constiterit. Puellas autem, non parentibus vis inferitur, quum voluntate patris puella violenter abducitur, ut eius patiatur concubium, cuius copulas nunquam consensum adhibuit. Hic autem neque parentibus, neque puellas vim intulisse videtur, quum neque illis prohibentibus, neque illa renitente violenter sit abducta. Aliud est enim promissionibus aliquam seducere, aliud sibi vim inferre. Unde, quia neutri vis illata probatur, raptor hoc iure dici non debet. Sed rapina dupliciter fieri dicitur; aliquando enim res ipsa rapitur, aliquando ipsius rei usus tantummodo violenter eripitur. Res ipsa tunc rapitur, quum violenter domino eripitur, ut in perpetuum teneatur; aliquando vero non res ipsa affectatur, sed usus eius domino prohibente violenter usurpatur. Hic ergo raptum admisit, quia florem virginittatis puellae renitenti violenter eripuit.*

QUÆSTIO II.

GRATIANUS.

I. Pars. *Nunc queritur, an purgato vitio rapinae raptor in uxorem possit raptam accipere? Quorum coniunctio auctoritate canonum sanctorum penitus prohibetur.*

Legitur namque in Concilio Chalcedonensi¹) c. 27.:

C. I. *Raptores puellarum et consentientes excommunicantur. Eos, qui rapiunt mulieres²) sub nomine simul habitandi³), aut cooperantes, aut conniventes raptoribus, decrevit sancta synodus, ut, si quidem⁴) clerici sunt, decidant proprio⁵) gradu; si vero laici, anathematizentur.*

C. II. *Ob immanitatem sceleris abiciantur raptores viduarum vel virginum.*

Item Symmachus Papa epistola ad Caesarium, c. 3.⁶) Raptores igitur viduarum vel virginum ob immanitatem tanti facinoris detestamur; illos vehementius persequendo, qui sacras virgines, vel volentes vel invitatas, matrimonio⁷) sociare tentaverint. Quos pro tam nefandissimi criminis atrocitate a communione suspendi praecipimus.

C. III. *De eodem.*

Item Codicis lib. I. tit. de Episcopis et Clericis⁸), Iovianus⁹) Imper.

Si quis non dicam rapere, sed attentare tantummodo matrimonii iungendi causa sacratissimas virgines ausus fuerit, capitali poena feriatur.

C. IV. *De eodem.*

Item ex Concilio Cabilonensi¹⁰).

De puellis raptis, nectam¹¹) desponsatis, in Chalcedonensi concilio statutum est¹²), eos, qui rapiunt puellas sub nomine simul habitandi¹³), cooperantes et conniventes

Stuprum raptus proprie est illicitus coitus, a corrumpendo dictus. Unde Vergilius: raptu potitur, id est: stupro fruitur.

Quæst. II. C. I. 1) hab. 451. — interpr. Dionys. — Burch. I. 9. c. 35. Ans. I. 10. c. 49 (56). Ivo Decr. p. 6. c. 173. Polye. I. 6. t. 4. — 2) puellas sive mul.: Edd. coll. o. — 3) cohabitandi: ead. pr. Bas. — 4) qui: Ed. Bas. — 5) de pr.: Burch. IV. — a pr.: Edd. coll. o. — C. II. 6) ser. A. 502. — Reg. I. 2. c. 168. Coll. tr. p. p. 1. t. 48. c. 2. Ans. I. 10. c. 58 (65). Polye. I. 6. t. 8. — 7) in matrim.: Edd. coll. o. pr. Bas. — add.: suo: Edd. coll. o. — C. III. 8) cf. supra D. 1. de poen. c. 6. — 9) Iustinianus: Edd. coll. o. — C. IV. 10) Imo ex Cap. Ludov. A. 816. — cf. Cap. I. 1. c. 104. I. 7. c. 153. et conc. Worm. hab. A. 868. c. 77. — Reg. I. 2. c. 158. Burch. I. 9. c. 36. Ivo Pan. I. 6. c. 55. Decr. p. 6. c. 174. — 11) nec: Ed. Arg. — nec non: Ivo Pan. — 12) cf. supr. c. 1. — 13) cohab.: Ivo Pan.

raptoribus, decrevit sancta synodus, ut, si quidem clerici aunt, decident proprio¹⁴⁾ gradu; si vero laici, anathematizentur¹⁵⁾. Quibus verbis datur intelligi, qualiter huius mali auctores damnandi sint¹⁶⁾, quando participes consilii et conniventes tanto anathemate feriuntur, ut¹⁷⁾ iuxta canonicam auctoritatem ad coniugia legitima raptas sibi iure vendicare nullatenus possint¹⁸⁾.

C. V. *Excommunicentur raptores viduas vel virgines, cum sibi faventibus.*

Item Gregorius Papa II. in Synodo Romana¹⁹⁾.

Si quis virginem vel viduam, nisi desponsaverit, rapuerit, vel furatus fuerit in uxorem, cum sibi faventibus anathema sit.

C. VI. *Excommunicentur qui viduam vel filiam alterius extra voluntatem parentum rapuit, aut regis beneficio postulatur.*

Item ex Concilio Parisiensi I., c. 6.²⁰⁾

Nullus neque²¹⁾ viduam, neque filiam alterius extra voluntatem parentum aut rapere praesumat, aut regis beneficio aestimet postulandam. Quod si fecerit, ab ecclesiae communione remotus anathematis gladio²²⁾ feriat.

II. Pars. Gratian. *His auctoritatibus evidenter datur intelligi, quod raptor in uxorem raptam ducere non valet. Sed raptor et rapta nomina sunt vitiorum, non personarum. Vitia autem quum per poenitentiam purgata fuerint, nomina eorum abolerentur.*

Unde in quadam homilia Gregorius ait²³⁾:

CAP. VII.

Apud omnipotentem quippe Dominum²⁴⁾ non ille fallax habetur, qui culpam mendacii per poenitentiam delet²⁵⁾.

Gratian. *Prohibetur ergo praemissis auctoritatibus rapta copulari raptori ante, quam vitium rapinae aboleatur, donec ille raptor, et illa rapta iure appellentur. Ceterum, quum illa patriae potestati restituta fuerit, et raptor suae rapinae poenitentiam egerit, quum voluntas parentum utriusque in unum convenerit, non prohibentur ad invicem copulari.*

Unde Hieronymus ait²⁶⁾:

C. VIII. *Quot sunt legitima coniugia, et quod voluntate patris rapta raptori nubere potest.*

Tria legitima coniugia in scripturis leguntur. Primum legitimum coniugium²⁷⁾ est, virgo casta in virginitate viro data legitime, et †) reliqua, quae sequuntur in praedictis. Secundum, virgo²⁸⁾ in civitate deprehensa a viro, et illi per vim copulata. Si voluerit pater eius, dotabit eam iste vir, quantum iudicaverit pater, et dabit pretium pudicitiae eius²⁹⁾. Tertium, filia praedicta deprehensa. Si non fuerit voluntas patris, trahet³⁰⁾ eam a praedicto viro, et tradet eam alii, et dotabit eam, et legitima erit ei. Sed primum his duobus praefertur.

C. IX. *Cum voluntate parentum raptas in coniugium habere permittitur.*

Item Ambrosius in Apologia David, c. 8.³¹⁾

Denique et puellae pater illius, quae vim concubitus nulli desponsata pertulerit³²⁾, quinquaginta drachmas argenteas accipiet; ipsa autem in coniugio permanebit.

C. X. *Post poenitentiam raptori vel raptae licita coniugia concedantur.*

Item ex Concilio Meldensi, c. 65.³³⁾

Si³⁴⁾ autem necdum eas, quas rapuerant, cum voluntate

parentum sub desponsionis³⁵⁾ vel dotalitii nomine in coniugium duxerunt³⁶⁾, quando³⁷⁾ in omnium aures haec fuerit constitutio promulgata, ab eorum coniunctione separentur, et publicae poenitentiae subgantur³⁸⁾; raptae³⁹⁾ autem parentibus legaliter restituantur. Peracta vero poenitentia publica, si aetas et⁴⁰⁾ incontinentia exegerit, legitimo et⁴¹⁾ utrisque⁴²⁾ partibus placito⁴³⁾ coniugio socientur. Nam⁴⁴⁾ in his regulam non constituimus, sed (ut verbis magis Leonis utamur) quid sit tolerabilium aestimamus. Quod si unus ex coniugatis obierit, et is, qui poenitentiam publicam egerit⁴⁵⁾, superates exstiterit, iterare coniugium non praesumat, nisi episcopus aliquam "forte" praeviderit⁴⁶⁾ concedere indulgentiam, ut graviolem possit amovere offensam.

Gratian. *Hac auctoritate Meldensis concilii non permittitur raptori raptae post poenitentiam copulari, sed permittitur utrique post poenitentiam legitimo coniugio copulari, ut rapta videlicet non raptori, sed alii post poenitentiam nubat. Similiter raptor post poenitentiam non eam, quam rapuit, sed aliam permittitur habere uxorem. Quum enim raptor et rapta poenitentiae subici praeceptum, si utrique copulam auctoritas illa permitteret, frustra circa finem capituli diceretur: Quod si unus ex coniugatis obierit, et is, qui publicam poenitentiam egerit, superates exstiterit, iterare coniugium non praesumat. Eorum namque quolibet decedente, qui poenitentiam egerit superstes remanebit. Non ergo hac auctoritate raptor probatur in coniugium raptam posse accipere. Potius invenitur in Concilio apud Aquisgranum⁴⁶⁾, quod nec etiam voluntate parentum adinvicem possunt copulari. Sic enim in praefato concilio legitur⁴⁷⁾:*

C. XI. *Nec etiam voluntate parentis raptores raptam possunt habere coniuges.*

Placuit, ut hi, qui rapiunt feminas vel furantur, aut seducunt, eas⁴⁸⁾ nullatenus habeant uxores, vel nuptis eis postmodum conveniat⁴⁹⁾, aut eas dotaverint, quamvis nuptialiter⁵⁰⁾ cum consensu parentum suorum acceperint⁵¹⁾.

Gratian. *Haec auctoritas non praedicta auctoritati Hieronymi, maxime quum illa testimonio divinae legis nitatur. Legitime igitur post poenitentiam peractam raptor poterit sibi copulare quam rapuit, nisi pater puellae illam raptori detrudere voluerit⁵¹⁾.*

[P A L E A]

„Item Cod. lib. 5. tit. de nuptiis⁵²⁾: Nec filium quidem familias invitum ad ducendam uxorem cogi legum disciplina permittit. Igitur, sicut desideras, observatis iuris praecipis, sociare coniugio tuo quam volueris, non impediris; ita tamen, ut in contrahendis nuptiis patris tui consensus accedat. Item in eodem leg. 20. In coniunctione filiarum in sacris positaram patris expectetur⁵³⁾ arbitrium. Item Dig. de rit. nupt. leg. 2.⁵⁴⁾: Consistere non possunt nuptiae, nisi consentiant omnes, id est qui coeunt, quorumque in potestate sunt. Item Instit. lib. 1. tit. de nuptiis⁵⁵⁾: Iustus autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum praecipua legum coeunt; masculi quidem puberes, feminae autem⁵⁶⁾ viripotentes, sive patresfamilias sint sive filifamilias, dum tamen filifamilias consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nam hoc fieri debere et civilis et naturalis ratio⁵⁷⁾ persuadet in tantum, ut iussus parentis praecedere debeat.“

NOTATIONES CORRECTORUM.

Quaest. II. C. V. a) Factum est hoc caput ex 10. et 11. decreto Gregorii II., qui in Codice canonum Iunior appellatur. C. VIII. b) Post hoc caput apud Ivonem, et in Normania sequitur c. Additur aliud, sup. 27. qu. 2. ex Hiero-

nymo item citatum.

C. XI. c) Burchardus etiam et Ivo citant caput hoc ex Aquisgranensis c. 3. Habetur lib. 7. Capit. cap. 395., et inde refertur in conc. Remensi Trosleiano cap. 8.

Quaest. II. C. IV. 14) a pr.: Reg. — Edd. o. — de pr.: Burch. IV. — 15) excommunicentur: Edd. o. — 16) sunt: Reg. Burch. IV. Pan. — Edd. coll. o. — Böhm. — 17) et: Reg. Burch. — Ed. Bas. — 18) possunt: Reg. Burch. IV. — Edd. Bas. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — C. V. 19) hab. A. 721. — Burch. I. 9. c. 11. 12. Ans. I. 10. c. 49 (51). Ivo Pan. I. 6. c. 54. Decr. p. 8. c. 149. 150. — C. VI. 20) Conc. III. in conc. Coll., hab. A. 557. — Ivo Decr. p. 8. c. 25. — 21) aut — aut: Ivo. — Edd. coll. o. — 22) damnatione pleclatur: orig. — C. VII. 23) Ipsa Greg. verba habentur supra C. 32. qu. 2. c. 10. — 24) Deum: Ed. Bas. — 25) debet: ead. — C. VIII. 26) Cap. incertum. — Reg. I. 2. c. 107. Ivo Pan. I. 6. c. 33. Decr. p. 8. c. 40. — cf. C. 27. qu. 2. c. 13. — 27) abest ab Ivo. Pan. — †) et — praed.: non sunt ap. Reg. — 28) add.: casta: Edd. Bas. Lugd. II. III. — cf. Deut. c. 22. — 29) suae: Ed. Bas. — 30) detrabel: ead. — retrahet: Edd. Lugd. II. III. — C. IX. 31) cf. Deut. c. 22. v. 29. — 32) pertulit: Edd. coll. o. — C. X. 33) hab. A. 845. —

Reg. I. 2. c. 159. Burch. I. 9. c. 39. Ivo Pan. I. 6. c. 56. Decr. p. 9. c. 177. — 34) Hi: orig. — 35) desponsationis: Ivo. Pan. — Edd. coll. o. — Böhm. — 36) duxerint: Ed. Bas. — santas habent: Coll. cilt. — 37) quando haec: Ed. Arg. — quando omnibus hominibus haec: Ed. Bas. — quando omnibus haec: Edd. rell. — 38) subiciantur: Ed. Bas. — 39) et rapt.: Edd. coll. o. pr. Bas. — 40) incontinentiam: Ivo. Pan. — Edd. coll. o. — 41) utriusque: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — Böhm. — 42) placita coniugia: Ed. Arg. — 43) Non in his ergo: Edd. coll. o. — 44) exegerit: ead. — Böhm. — 45) concesserit: Edd. coll. o. — C. XI. 46) Ivo in Cap. Reg. Fr. I. 7. c. 395. — Burch. I. 9. c. 33. Ivo Decr. p. 8. c. 171. — 47) ut eas: orig. — 48) conveniant: Edd. coll. o. — 49) add.: tamen: Edd. Arg. Bas. — 50) susceperint: ead. — 51) Quae sequuntur abstant ab Ed. Bas. — 52) Cod. Iust. I. 5. t. 4. c. 12. — 53) expellitur: Edd. coll. o. — 54) Dig. I. 23. t. 2. fr. 2. — 55) t. 10. in pr. — 56) abest a Böhm. — 57) ordo: Edd. coll. o. pr. Lugd.

D E C R E T I P A R S T E R T I A D E C O N S E C R A T I O N E ¹⁾.

D I S T I N C T I O I. G R A T I A N U S.

C A P. I. ²⁾

Consecrationem ³⁾ ecclesiarum, et missarum celebrationes non alibi quam in sacratis Domino locis absque magna necessitate fieri debere, liquet omnibus, quibus sunt nota veteris et novi testamenti praecepta.

C A P. II. ⁴⁾

Tabernaculum enim ⁵⁾ Moysem Domino praecipiente fecisse et sacrasse, cum mensa et altari eius, et aereis ⁶⁾ vasis et utensilibus ad divinum cultum explendum legimus, et non solum divinis precibus ea sacrasse, sed etiam sancti olei unctione, Domino iubente, perlinisse novimus. Qualiter autem haec facta sint ⁷⁾, et ⁸⁾ "quomodo" ipsa sacra ⁹⁾ non alii, quam sacerdotes ¹⁰⁾ sacra unctione delibuti, Dominoque cum vestibus sanctis sacrati, et Levitae tractabant, ferebant, erigebant, et deponebant, in-ipsis institutionibus ¹¹⁾, quae iubentes Domino conscriptae sunt per Moysem, in lege Domini reperitur. Qualiter ergo David regum piissimus amplificaverit ¹²⁾ cultum Dei, et templum Domino ¹³⁾ aedificare voluerit ¹⁴⁾, sed propter multum sanguinem, quem effuderat, prohibitus est, et ipse collegerat expensas ¹⁵⁾; Salomon quoque filius eius "id ipsum", quod ipse facere optaverat, iubente et auxiliante Deo perfecit, et templum cum altari, et reliqua ad divinum cultum peragendum consecravit, in libro Regum legitur. *Et infra*: §. 1. Fecit ergo ¹⁶⁾ Salomon in tempore illo festivitatem celebrem, et omnis Israël cum eo, multitudo magna ab introitu Emath usque ad rivum Aegypti coram Domino Deo nostro septem diebus et septem diebus, id est quatuordecim diebus, et in die octavo dimisit populos. §. 2. Iudaei

ergo loca, in quibus sacrificabant Domino, divinis habebant supplicationibus consecrata, nec in aliis, quam Deo ¹⁷⁾ dicatis ¹⁸⁾ locis, munera Domino ¹⁹⁾ offerebant. Si enim Iudaei, qui umbrae ²⁰⁾ legis deserviebant, haec ²¹⁾ faciebant, multo magis nos, quibus veritas patefacta "est", et gratia ²²⁾ per Iesum Christum data est, templa Domino aedificare, et, prout melius possumus, ornare, eaque divinis precibus, et sanctis unctionibus suis cum altaribus, et vasis, vestibus quoque et reliquis ad divinum cultum explendum utensilibus devote et solenniter sacrare, et non in aliis locis, quam in Domino sacratis ab episcopis, et non a chorepiscopis (qui saepe prohibiti sunt, nisi, ut praedictum est, summa exigente necessitate), missas celebrare, nec sacrificia offerre Domino debemus. Et hoc ²³⁾ si summa ²⁴⁾ necessitas agere compulerit, non in domibus ²⁵⁾ (quia in sacris canonibus sacrificia in domibus offerri prohibita sunt), "sed in tabernaculis, divinis precibus a pontificibus dicatis, et in mensis Domino sacratis, et sacra unctione a pontificibus delibuti, pro summa, ut praefixum est, necessitate, et non pro libito cuiusquam et pigritia agatur". *Et infra*: §. 3. Si autem, ut legitur in concilio Laodicensi ²⁶⁾ cap. 26. ²⁷⁾, hi, qui non sunt ab episcopis ordinati, tam in ecclesiis quam in domibus exorcizare non possunt, multo magis maioris gradus ministeria nisi ab eis, qui ad eos gradus sunt consecrati, quibus fungi debent, officia agi vel sacrificia offerri non ²⁸⁾ licet ²⁹⁾. Quod autem, ut paulo superius praelibatum est, oblationes in domibus offerri non debeant, in eodem concilio ³⁰⁾ c. 58. ³¹⁾ prohibitum habetur ita: *Non oportet in domibus oblationes celebrari ab episcopis et presbyteris*.

C. III. *Ecclesiarum consecratio absque missa fieri non debet.*

Item Hyginus Papa, c. 5. ³²⁾

II. Pars. Omnes basilicae cum missa debent semper

N O T A T I O N E S C O R R E C T O R U M.

Dist. I. C. I. a) Verba capitis sequentis in vetustis Gratiani exemplaribus non sunt seiuncta a superioribus, quemadmodum neque in ipsa Felicis quarti epistola, neque apud ceteros collectores. Sed ob citationes Doctorum non est mutatum. Nonnulla autem emendata sunt.

C. II. b) Fecit ergo: Ante haec verba in epistola ipsa Felicis inseruntur omnia, quae in cap. 8. tertii libri Regnorum his antecedunt. A Burchardo autem et Ivone etiam haec omittuntur, et concludunt caput in vers. *Consecravit*.

c) Si summa: Burchardus habet: *nisi summa*.

d) Non in domibus: Hic locus usque ad vers. *Agatur*, et emendatus et locupletatus est ex originali, Burchardo et Ivone. Nam antea legebatur: *non in domibus offerri prohibita sunt*, longe a canonis sententia.

e) *Et infra*: Quae hic in epistola inseruntur habentur infra ead. cap. *Sicut*.

f) Offerri non licet: In originali est: *offerri licet*. Sed in eodem, paulo superius, ubi in textu est: *multo magis*, in margine est: *al. multo minus*. Burchardus quidem et Ivo habent ut Gratianus.

g) *Et presbyteris*: Coniuncte cum his in originali, et apud Burchardum habentur verba capitis: *solemnitates dedicationum*, infra eadem.

C. III. h) Caput hoc usque ad vers. *Consecrari*, apud plerosque collectores citatur *ex Evaristo*, aut *ex decretis Evaristi*. Reliqua autem verba alio capite relata ab eisdem tribuuntur Hygino.

Dist. I. 1) *De cons. eccl., et quod missae sunt alibi celebrandas, quam in locis Deo sacratis*: Ed. Arg. — *De cons. eccl., et quod nominis in locis Deo sacratis missae celebrari debent*: Ed. Bas. — *De cons. eccl. et missarum celebratione*: Ed. Nor. — C. I. 2) *Ex Pseudo-Felicis ep. 1. c. 1., cf. Conc. Paris. A. 829. l. 1. c. 47.* — Burch. l. 3. c. 57. seq. — Iv. Pan. l. 2. c. 33. Decr. p. 3. c. 60. — 3) *De eccl. cons. et missarum celebrationibus*: orig. — Coll. cit. — Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — C. II. 4) Burch. l. 3. c. 57. 58. Ivo Pan. lib. (usque ad: *novimus*) Decr. p. 3. c. 60. 61. — 5) *vero*: orig. — Burch. Ivo. — 6) *ceteris*: orig. — Ivo. — 7) *sunt*: Burch. Ivo. — Edd. coll. o. — 8) *ut*: Edd. Par. Lugdd. — 9) *sacramenta*: Edd. coll. o. — 10) *add. ipsi*: ead. — 11) *constitutionibus*: Ed. Bas. — cf. Exod. c. 31. Num. c. 7. — 12) *amplificavit*: Ed. Bas. — cf.

2) Reg. c. 7. — 13) *Domini*: orig. — Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 14) *voluit*: orig. — Burch. Iv. — 15) 1) Paral. c. 22. — 16) *quoque*: Ed. Bas. — 17) *in Deo*: ead. — 18) *dedicatis*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 19) *Deo*: Edd. coll. o. — 20) *add. Dei*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 21) *hoc*: Edd. coll. o. — Iv. — 22) *Ioan. c. 1. v. 17.* — 23) *haec*: Edd. coll. o. — 24) *interpr. Dionys.* — 25) 37: Ed. Bas. — 27: Edd. rell. — 26) *ab eis non*: Ed. Bas. — *nominis ab eis*: Ed. Arg. — 27) *interpr. Dion.* — 28) 59: Edd. coll. o. pr. Bas. — 29) *vel*: conc. Laod. — Edd. coll. o. — C. III. 30) *Ivo ex Cap. Ludov. A. 829. t. 1. c. 3.* — cf. Cap. 1. 5. c. 375. — Reg. l. 2. c. 39. Burch. l. 3. c. 27. 21. Ans. l. 5. c. 83. et Iv. Pan. l. 2. c. 13. (usque ad: *consecrari*) Decr. p. 3. c. 32. 26. Polyc. l. 3. t. 3.

consecrari. §. 1. Ut³¹⁾ ecclesiae destructae, ubi aut³²⁾ plures sunt, quam necesse sit, aut maioris magnitudinis, quam ut ex rebus ad eam³³⁾ pertinentibus restaurari possint, episcopi providentia modus inveniatur, qualiter consistere possint³⁴⁾.

C. IV. *Absque praecepto sedis apostolicae nova non deditur ecclesia.*

Item Gelasius Papa *Episcopis per Lucaniam*, c. 27.³⁵⁾

III. Pars. De locorum³⁶⁾ consecratione sanctorum³⁷⁾, quamvis superius strictim³⁸⁾ fuerit comprehensum, nobis³⁹⁾ quoque patefactum est, quod absque praecepto sedis apostolicae nonnulli factas ecclesias, vel oratoria facere⁴⁰⁾ praesumant.

C. V. *Sine auctoritate summi Pontificis nova non deditur ecclesia.*

Idem⁴⁰⁾.

Præcepta synodalia, quae ante paucos menses de sede nostra ad provinciam sunt directa, et antiquis canonibus⁴¹⁾ consentiunt, et ea, quae minus probantur esse, addidimus, et in utraque parte constat, sine summi Pontificis auctoritate ecclesias noviter conditam non posse dedicari; teque ex hac basilica, quae taliter ad cultum fuerat processionis adducta, suspendisse missas probabiliter computamus. Sed quia devotus locus non debet a ministeriorum gratia⁴²⁾ diu vacuus permanere, frater carissime, eorum martyrum nomine, quos⁴³⁾ relatio continet, auctoritatis nostrae suscepta serie consecrabis, ut populorum frequentatio, quam illic avide convenire mandasti, servatis regulis ecclesiasticis et canonibus, integrum habeat firmata religione conventum.

C. VI. *Non deditur basilicae, quae praeter auctoritatem apostolicae sedis fuerint aedificatae.*

Idem *Episcopis per Lucaniam*, c. 6. k.⁴³⁾

Basilicas noviter institutas, non petitis ex more praeeptionibus, dedicare non⁴⁴⁾ audeant, nec⁴⁵⁾ ambiant sibi met episcopi vendicare clericos potestatis alienae. Et c. 11. §. 1. Quum enim decreta venerabilium sanctionum nos quoque magnopere custodire nitamur, ac sine eorum dispendio etiam illa, quae pro alicuius utilitatis compendio fortasse videantur, laxanda credamus⁴⁶⁾, quumque nobis⁴⁷⁾ contra salutarium reverentiam regularum cupiamus temere nihil licere⁴⁸⁾, et quum sedes apostolica superior⁴⁹⁾ his omnibus, favente Domino, quae paternis canonibus sunt praefixa pio devotoque studeat tenere proposito: satis indignum est, quenquam vel pontificum vel ordinum subsequentium hanc observantiam refutare, quam B. Petri sedem et sequi videat et docere; satisque conveniens sit⁵⁰⁾, ut totum corpus ecclesiae in hac sibi met observatione concordet, quam illic vigere conspiciat, ubi Dominus ecclesiae totius posuit principatum.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. i) Antiquis canonibus: Socrates in ecclesiastica historia l. 2. c. 8. et 17. refert tanquam antiquissimum canonem, sine Romani episcopi auctoritate nullam ecclesiam posse dedicari⁵¹⁾.

C. VI. k) Verba capitis huius usque ad vers. *Alienae*. habentur etiam in Wormaciensi c. 48.

C. IX. l) Et post, quam consecrata: Plenius et aptius in Ordine Romano: *Postquam ergo episcopus crucem in loco, in quo altare fabricandum est, fixerit, tunc aspergat locum aqua benedicta, hanc canendo antiphonam etc.*

Dist. I. C. III. 31) et: Edd. coll. o. — 32) autem: ead. — 33) eas: ead. — 34) possunt: ead. pr. Par. Lugd. II. III. — C. IV. 35) scr. A. 494. — Ans. l. 5. c. 60. — 36) add.: vero: Edd. coll. o. — Böhm. — 37) districtius: Ed. Bas. — add.: *vel scriptis*: Ed. Arg. — 38) mihi: Edd. coll. o. — 39) sacrae: ead. — Ans. — Coll. Hisp. — C. V. 40) Caput incertum. — Ans. l. 5. c. 5 (7). Polyc. l. 1. t. 12. — 41) Falsissimum est atque ab antiquae ecclesiae disciplina vel maxime alienum; asserit hoc tantum Socr. l. 1. nihil praeter R. P. sententiam ab ecclesiis decerni posse. — 41) add.: *dirigere*: Edd. coll. o. — 42) quorum: ead. — Ans. — C. VI. 43) scr. A. 494. — Ans. l. 5. c. 4 (6). Polyc. l. 3. t. 3. — 44) nemo audiet: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 45) Non: ead. — 46) cedamus: Ans. — *condamur*: Ed. Bas. — 47) nos: Edd. coll. o. — 48) dicere: ead. — 49) super: Coll. Hisp. — 50) est: ead. — C. VII. 51) Ans. l. 5. c. 8. add. subscr.: *Dat. Id. April. Bandem ex Deused. l. 2. c. 93. ediderunt Baller. Opp. Leonis M. t. 3. p. CCCIV. — 52) Verum: Ed. Ven. II. — 53) Megentia: Edd. coll. o. pr. Bas. —*

C. VII. *Publicae processionis non fiunt in oratoriis, quae praeter auctoritatem sedis apostolicae consecrantur.*

Idem *Ioanni, Episcopo Sorano*⁵¹⁾.

Certum⁵²⁾ est quidem et nostris praeeptionibus constitutum, ne quis in ecclesia aut in oratorio, quod sedis nostrae non legitur permissione dedicatum, processionem publicam putaret impendi, ne conditores furtivis subreptionibus contra regularum statuta prosilirent. Sed quia Megentia⁵³⁾ spectabilis femina petitorii⁵⁴⁾ nobis oblatione suggestit, in possessionibus propriis suorum corpuscula condidisse, frater carissime, humanitatis intuitu, quod priora statuta non maculent⁵⁵⁾ funeribus et sepulcris, tantum in comprehensis petitorio locis ministeria noveris pro solennitate praestanda, ut defunctorum nomine solummodo divina celebrentur officia, publica frequentatione et processione cessante.

C. VIII. *Sine nutu sedis apostolicae ecclesia non debet institui.*

Item Nicolaus Papa *Electo et Clero Nonensis Ecclesiae*⁵⁶⁾.

Ecclesia, id est catholicorum collectio, quomodo sine apostolicae sedis instituetur nutu, quando iuxta sacra decreta nec ipsa debet absque praeeptione Papae basilica noviter construi, quae ipsam catholicorum intra⁵⁷⁾ semet⁵⁸⁾ amplecti catervam dignoscitur?

C. IX. *Sine dignitate episcopi loci nova non deditur ecclesia.*

Item ex Concilio *Aurelianensi*⁵⁹⁾.

IV. Pars. Nemo ecclesiam aedificet ante, quam episcopus civitatis veniat, et ibidem crucem figat, publice atrium designet, et ante praeficiat⁶⁰⁾, qui⁶¹⁾ aedificare vult, quae ad luminaria, et⁶²⁾ ad custodiam, et ad stipendia custodum sufficiant, et ostensa donatione sic domum aedificet, et⁶³⁾ post, quam consecrata⁶⁴⁾ fuerit, atrium eiusdem ecclesiae sancta aqua conspergat.

C. X. *Non consecratur ecclesia, quae pro quaestu cupiditatis aedificatur.*

Item ex Concilio *Bracarense* II., c. 6.⁶⁴⁾

Si⁶⁵⁾ quis basilicam non pro devotione fidei, sed pro quaestu cupiditatis aedificat, ut quicquid ibidem⁶⁶⁾ de oblatione populi colligitur medium cum clericis dividat, eo quod basilicam in terra sua⁶⁷⁾ quaestus causa⁶⁸⁾ condiderit⁶⁹⁾ (quod in aliquibus locis usque modo dicitur fieri)⁷⁰⁾, hoc⁶⁹⁾ de cetero observari debet, ut nullus episcoporum tam abominabili voto consentiat, nec basilicam, quae non pro⁷¹⁾ sanctorum patrocinio, sed magis sub tributaria conditione est condita, audeat consecrare.

C. XI. *Sacrificia non nisi super altare et locis Deo consecratis offerantur.*

Item Felix Episcopus *omnibus orthodoxis, ep. I. m.*⁷¹⁾

V. Pars. Sicut non alii, quam sacri Domino⁷²⁾ sacerdotes debent missas cantare⁷³⁾, nec sacrificia super altare offerre, sic nec in aliis, quam Domino sacratis⁷⁴⁾ locis, id est in tabernaculis⁷⁵⁾ divinis precibus a pontificibus⁷⁶⁾ delibutis, missas cantare, aut sacrificia offerre li-

C. XI. m) Caput hoc in Polycarpo et apud Anselmum habetur eodem modo atque apud Gratianum, collectum hinc inde ex verbis primae illius epistolae Felicis IV. (causae pars relata est supra ead. *Consecrationem*, et c. *Tabernaculum*), longe aliter dispositis, sed incolumi sententia.

n) Id est in tabernaculis: In epistola, et apud Ivonem haec non habentur hoc loco, sed paulo superius; neque hoc eodem prorsus modo, sed quomodo sunt repetita sup. c. *Tabernaculum*.

54) *petitorum*: Ed. Bas. — *petitoria*: Edd. rell. — 55) *maculet*: vera lectio. — C. VIII. 56) Cap. temporis incert. — Ans. l. 5. c. 42 (44). — *Nic. P. clero et plebi Viennensis (Venensis)*: Ed. Arg. — *Novensis*: Ed. Bas. — *ecclesiae*: Edd. coll. o. — 57) abest ab Edd. Nor. Ven. I. II. — 58) add.: *ipsam*: Ed. Bas. — Böhm. — C. IX. 59) Ivo Jul. Ep. Nov. const. 61. c. 1. — cf. Cap. l. 5. c. 382. — Burch. l. 3. c. 6. Ivo Pan. l. 2. c. 6. Decr. p. 3. c. 8. Polyc. l. 3. t. 2. — 60) *diffiniat*: Ed. Bas. — 61) *quae*: Böhm. — 92) *et cust.*: abest ab Ed. Bas. — 63) *et consp.*: non sunt ap. Iul. et in Cap. — C. X. 64) hab. A. 572. — Coll. tr. p. 2. t. 46. c. 6. — 65) *Placuit, ut si*: Coll. Hisp. — 66) abest ab ead. — 67) *sua ipse cond.*: ead. — 68) *condiderat*: Ed. Bas. — *condidit*: Edd. rell. — 69) add.: *ergo*: Coll. Hisp. — 70) abest ab Ed. Bas. — C. XI. 71) cf. supra c. 2. et Coll. ibi citt. — Ans. l. 7. c. 134 (136). Polyc. l. 3. t. 16. — 72) *Deo*: Edd. coll. o. — 73) *celebrare*: ead. — 74) *consecratis*: ead. — 75) *a pont. delibutis*, *et in mensis Domino sacratis, et sacra unctione a pont. delibutis*: Ans.

vet, nisi summa coegerit necessitas. Satius⁷⁶⁾ ergo⁷⁷⁾ est missam non cantare, aut non audire, quam in illis⁷⁸⁾ locis, ubi fieri non oportet; nisi pro summa contingat necessitate, quoniam necessitas legem non habet. Unde scriptum est⁷⁹⁾: *Vide, ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in omni loco, quem elegerit⁸⁰⁾ Dominus Deus tuus.* In domibus tamen ab episcopis sive presbyteris oblationes celebrari nullatenus licet.

C. XII. *Non nisi in locis sacris missarum solennia celebrentur.*

Item ex Concilio Triburiensi⁸¹⁾.

Missarum solennia non ubique⁸²⁾, sed in locis ab episcopo consecratis, vel ubi ipse permiserit, celebranda esse censemus.

C. XIII. *Precibus divinis consecrentur ecclesiae.*

Item Clemens epist. II. ad Iacobum⁸³⁾.

Ecclesias⁸⁴⁾ per congrua et utilia facite loca, quae divinis precibus sacrare⁸⁵⁾ oportet, et in singulis⁸⁶⁾ sacerdotibus divinis orationibus Deo dicatis poni, quos ab omnibus venerari oportet, et non a quoquam gravari.

C. XIV. *Sacrificare et missas celebrare non licet, nisi in locis Deo sacratis.*

Item Clemens epist. III.⁸⁶⁾

Hic ergo, id est⁸⁷⁾ in praesenti vita positos, oportet nos agnoscere voluntatem Dei, ubi et⁸⁸⁾ agendi, et sacrificandi est locus, quoniam in aliis locis sacrificare⁸⁹⁾ et missas celebrare non licet, nisi in his, in quibus episcopus proprius iusserit, aut ab episcopo regulariter ordinato, tenente videlicet civitatem, consecrata⁹⁰⁾ fuerint. Aliter enim non sunt haec agenda, nec rite celebranda.

Item Silvester Papa in generali residens Synodo dixit⁹¹⁾:

C. XV. *Abiciantur sacerdotes, qui in locis non sacratis missas celebrare praesumunt.*

Nullus presbyter missas celebrare praesumat, nisi in sacratis ab episcopo locis, qui sui particeps de cetero voluerit esse sacerdotii.

C. XVI. *Singulis annis dedicationum solennitates celebrentur, et consecratur etiam ecclesia, de cuius consecratione dubitatur.*

Item Felix Papa omnibus orthodoxis, ep. I. c. 1. et 2.⁹²⁾

VI. Pars. Solennitates dedicationum ecclesiarum, episcoporum⁹³⁾, et sacerdotum, per singulos annos solenniter

sunt celebrandae. §. 1. De ecclesiarum consecratione⁹³⁾ quoties dubitatur, et⁹⁴⁾ nec certa scriptura, nec certi testes existunt⁹⁵⁾, a quibus consecratio sciatur, absque ulla dubitatione scitote eas esse consecrandas; nec talis⁹⁶⁾ trepidatio facit iterationem, quoniam non monstratur esse iteratum quod neacitur⁹⁶⁾ factum.

C. XVII. *De eodem, et quod octo diebus dedicationum solennitas est celebranda.*

Item Gregorius Papa⁹⁷⁾.

Solennitates dedicationum ecclesiarum et sacerdotum⁹⁸⁾ per singulos annos solenniter sunt celebrandae, ipso Domino exemplum dante, qui ad festum dedicationis templi, omnibus id faciendi⁹⁹⁾ dans formam, cum reliquis populis eandem festivitatem celebraturus venit, sicut scriptum est¹⁰⁰⁾: *Facta sunt encaenia in Hierosolymis, et hiems erat, et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis.* Quod autem octo diebus encaenia sint celebranda, in libro¹⁰⁰⁾ Regum perfecta¹⁰¹⁾ dedicatione templi reperietis¹⁰²⁾,

C. XVIII. *Consecratur ecclesiae, de quarum consecratione dubitatur.*

Item ex Concilio Meldensi, c. 8.¹⁰³⁾

VII. Pars. Ecclesiae vel altaria, quae ambigua sunt de consecratione, consecratur, et superflua altaria destruantur.

C. XIX. *Quando ecclesia est iterum consecranda, et salibus tantum exorcizanda.*

Item Hyginus Papa¹⁰⁴⁾.

Si motum fuerit altare, denuo consecratur ecclesia; si parietes mutantur, nec non altare, salibus tantum exorcizetur. §. 1. Si homicidio vel adulterio ecclesia violata fuerit, diligentissime expurgetur et denuo consecratur.

C. XX. *Ecclesia semel Deo consecrata quando est iterum consecranda.*

Item ex Nicaeno Concilio¹⁰⁵⁾.

Ecclesiis semel Deo consecratis non debet iterum consecratio adhiberi, nisi aut ab igne exustae, aut sanguinis effusione, aut cuiuscunque semine pollutae fuerint; quia sicut infans, a quacunque sacerdote in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti semel baptizatus, non debet iterum baptizari: ita nec locus Deo dicatus¹⁰⁶⁾ iterum consecrandus est, nisi propter eas causas, quas superius nominavimus; si tamen fidem sanctae Trinitatis tenuerint qui eum consecraverunt¹⁰⁷⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XII. o) In conc. Moguntino sub Arnulpho c. 9. habentur simul verba huius cap. et cap. *Concedimus*, infra ead. Verum et Burchardus, et Ivo, qui item utrumque coniuncte ponunt, citant ut Gratianus, ex Triburiensi c. 4.

C. XIII. p) Et in singulis: Haec usque ad vers. *Oportet*, addita sunt ex originali et Polycarpo.

C. XVI. q) Caput hoc confectum est ex verbis eiusdem epistolae Felicis c. 1. et 2., omissis nonnullis, quae in sequenti apud Gratianum capite reponuntur.

r) Episcoporum: Abest vox ista ab originali, Burchardo, Irone⁹⁾, et plerisque vetustis Gratiani exemplaribus; sed ob glossam non est inducta.

s) Nec talis: Ivo et Panormia habent fere ut Gratianus: *nec talis trepidatio iterationem incurrit*; et huic lectioni convenit interpretatio glossae. Sed in originali, et

apud Burchardum⁹²⁾ legitur: *ne talis trepidatio faciat deteriorationem.* Atque huic lectioni respondent verba B. Gregorii l. 12. epist. 31. ad Felicem de hac eadem re loquentis: *ne talis, inquit, dubitatio ruina fidelium fiat.* Similis huic sententia infra dist. 4. c. *Placuit*, his verbis exprimitur: *ne ista trepidatio eis faciat sacramentorum purgationis privari.* Et est in conc. Carthaginensi V.

C. XVII. t) Repetitur in hoc cap. prior pars antecedentis usque ad vers. *Celebrandae*; ac deinde subiiciuntur verba illa epist. Felicis, quae ibi erant ommissa. Gregorius autem, quem hic Gratianus citavit, l. 12. epist. 31. habet quidem nonnulla ad ecclesiarum dedicationes pertinentia. Sed ea magis videntur convenire cum superiore cap. in vers. *De ecclesiarum consecratione.*

u) Et sacerdotum: Hae duae voces in aliquot vetustis non leguntur⁹³⁾.

Dist. I. C. XI. 76) Ivo Decr. p. 2. c. 76. — Sanctus: Ed. Bas. — 77) abest ab Ed. Arg. — 78) his: Edd. coll. o. — 79) Deut. c. 12. v. 13. — 80) elegit: Ed. Bas. — C. XII. 81) Ivo ex conc. Mog. hab. A. 886. — Burch. l. 3. c. 56. Ivo Pan. l. 2. c. 30. Decr. p. 3. c. 59. — 82) ubicunque: Iv. — Ed. Bas. — C. XIII. 83) Cap. Pseudoisidor. — Polyc. l. 3. t. 4. — cf. C. 16. qu. 7. c. 28. — 84) add.: divinas: Ed. Bas. — 85) consecrari: Edd. coll. o. — C. XIV. 86) Cap. Pseudoisidor. — Coll. tr. p. p. i. t. i. c. 22. — Burch. l. 3. c. 59. Ivo Decr. p. 3. c. 68. Polyc. l. 3. t. 16. — 87) id est: abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. — hoc est: orig. — Burch. Iv. — 88) abest ab Iv. et Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 89) sacrificari — celebrari: Edd. coll. o. — 90) consecratur fuerit: orig. — consecrati fuer.: Burch. Iv. — C. XV. 91) Cap. apocryphum. — Ans. l. 7. c. 133 (137). Polyc. l. 3. t. 4. — C. XVI. 92) Cap. Pseudoisidor. — cf. Pseudo-Gregorii ep. ad Felicem. — Burch. l. 3. c. 58. Ans. l. 5. c. 24 (25). Ivo Pan. l. 2. c. 11. Decr. p. 3. c. 24. — 93) et Ans. et Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I.

— 93) dedicatione: Ivo Pan. — consecrationibus: Edd. coll. o. — 94) ubi: Edd. Bas. Lugd. I. — ut: Edd. rel. — 95) existant: Edd. coll. o. — Edd. et Ans. — 96) add.: esse: Edd. coll. o. — Iv. — C. XVII. 97) Ivo Pseudo-Felix, cf. Corr. — Burch. Ib. Ans. Ib. Iv. Pan. l. 2. c. 10. Decr. Ib. — 98) abest ab Edd. Arg. Bas. — 99) faciundo: orig. — faciendum: Burch. Iv. Decr. — 99) cf. Ioan. c. 10. v. 22. seq. — 100) cf. 3 Reg. c. 8. 2 Paral. c. 7. — 101) perfecta: orig. — Burch. Iv. Decr. — perfecta: Pan. — 102) reperies: Edd. coll. o. — C. XVIII. 103) Ivo Cap. Reg. Fr. l. 1. c. 144. 145. — Reg. l. 1. c. 30. Burch. l. 3. c. 10. Ivo Pan. l. 2. c. 16. Decr. p. 3. c. 11. (ex conc. Aurel. c. 45.) Polyc. l. 3. t. 16. — C. XIX. 104) Cap. incertum. — In excerptionibus, quae dicuntur, Egberti (Mans. t. 12.) c. 139. profertur nomine Vigili. — Burch. l. 3. c. 11. 12. Ans. l. 5. c. 13. 14. Ivo Pan. l. 2. c. 20. 21. Decr. p. 3. c. 13. 14. Polyc. l. 3. c. 5. — C. XX. 105) cf. D. 68. c. 3. — 106) dedicatus: Edd. Arg. Bas. — 107) consecraverunt: Edd. Arg. Bas. Nor. Ven. I. II.

C. XXI. *De eodem.*

Item Ioannes Papa Episcopus Italiae ¹⁰⁹).

Ecclesias Arianorum ubicunque inveneritis, catholicas eas divinis precibus et operibus absque ulla mora consecrate, quia ¹⁰⁹) et nos, quando fuimus Constantinopoli, tam pro religione v) catholica, quam pro Theodorici regis causa negotii, suadente atque hortante, Arianos extirpante piissimo atque Christianissimo Iustino orthodoxo imperatore, quas-cunque illis in partibus eorum ecclesias reperire potuimus, catholicas eas Domino opem ferente consecravimus.

C. XXII. *De eodem.*

Item in Dialogo Gregorii, lib. III. c. 30. ¹¹⁰)

Arianorum ecclesia in regione urbis illa ¹¹¹), quae Suburra ¹¹²) dicitur, quum clausa usque ante ¹¹³) biennium permansisset, placuit, ut in fide catholica (introducitur illuc B. Sebastiani, et S. Agathae virginis et v) martyris reliquiis) dedicari debuisset, quod et factum est.

C. XXIII. *Item x)* ¹¹⁴).

Agapitus Papa vas catholicum, evangelii tuba, praeco iustitiae, sacra altaris sedisque velamina, sacrilegis Anthimi ¹¹⁵) infecta fabulis, suis catholicis precibus delevit ¹¹⁶).

C. XXIV. *De eodem.*

Item Vigilus Papa ad Eutherium, epist. I. c. 4. v) ¹¹⁷).

De fabrica vero cuiuslibet ecclesiae, si diruta ¹¹⁸) fuerit, instauranda, et si in eo loco consecrationis solemnitas debeat iterari, in quo sanctuaria non fuerint, nihil iudicamus officere, si per eam minime aqua exorcizata ¹¹⁹) iactetur, quia consecrationem ¹²⁰) cuiuslibet ecclesiae, in qua Spiritus sancti arrha ¹²¹) non ponitur, celebritatem scimus tantum esse missarum. Et ideo, si qua sanctorum basilica a fundamentis etiam fuerit innovata sine altaris notione x), sine aliqua dubitatione, quum in ea fuerit missarum sollemnitas celebrata, totius consecrationis ¹²²) sanctificatio impletur. Si vero sanctuaria, quae habebat, ablata sunt, rursus eorum repositione ¹²³), et missarum sollemnitate reverentiam sanctificationis accipiet.

C. XXV. *Absque episcopi permisso in ecclesia consecrata non erigatur altare.*

Item ex Decretis Hormisdæ Papae, c. 10. ¹²⁴)

VIII. Pars. Nullus presbyter in ecclesia consecrata aliud altare erigat, nisi quod ab episcopo loci sanctificatum x) est ¹²⁵) vel permissum, ut sit discretio inter sacrum et non sacrum; nec dedicationem fingat, nisi sit. Quod

si fecerit, si clericus est, degradetur; si vero laicus, anathematizetur.

C. XXVI. *Evertantur altaria, quae sine sanctorum reliquiis eriguntur.*

Item ex Concilio Africano, c. 50. ¹²⁶)

Placuit, ut altaria, quae passim per agros et per villas ¹²⁷) tanquam memoriae martyrum construuntur ¹²⁸), in quibus nullum corpus aut reliquiae martyrum ¹²⁹) conditae probantur, ab episcopis, qui locis eisdem praesunt, si fieri potest, evertantur. Si autem hoc propter ¹³⁰) tumultus populares non sinitur, plebes tamen admoneantur, ne illa loca frequentent, ut qui recte sapiunt nulla ibi superstitione devicti teneantur. Et omnino nulla memoria martyrum probabiliter acceptetur ¹³¹), nisi ubi corpus aut reliquiae certae sunt, aut ¹³²) origo alicuius habitationis, vel possessionis, vel passionis fidelissimam origine traditur ¹³³). Nam quae per somnia et per inanes quasi revelationes quorumlibet hominum ubicunque constituuntur altaria, omnino reprobentur ¹³⁴).

C. XXVII. *Non est consecranda ecclesia, in qua paganus sepultus invenitur.*

Item ex Concilio Aurelianensi, c. 3. ¹³⁵)

Ecclesiam, in ¹³⁶) qua paganus sepultus est, non liceat consecrare ¹³⁷), neque missas in ea celebrare ¹³⁸), sed iactari ¹³⁹) foras, et mundari ¹⁴⁰) oportet.

C. XXVIII. *De ecclesia, in qua cadavera fidelium vel infidelium sepeliuntur.*

Item ex Concilio Agrippinensi ¹⁴¹).

Ecclesiam, in qua mortuorum cadavera infidelium ¹⁴²) sepeliuntur, sanctificare non licet; sed si apta videtur ad consecrandam, inde evulsis corporibus, et rasis parietibus vel tignis ¹⁴³) eius loci, reaedificetur. Sed si haec consecrata ante ¹⁴⁴) fuerit, missas in ea celebrare licet; si tamen fideles fuerint ¹⁴⁵) qui in ea sepulti sunt.

C. XXIX. *Super monumenta in campo non distribuuntur mysteria.*

Item ex Concilio Martini Papae [Bracarense, c. 68. et 69. synod. graecarum] ¹⁴⁶).

Non oportet clericos ignaros et praesumptores ¹⁴⁷) super monumenta in campum ¹⁴⁸) ministeria ¹⁴⁹) portare, aut distribuere sacramenta; sed aut in ecclesia, aut in basilica, ubi martyrum reliquiae sunt depositae, ibi ¹⁵⁰) pro defunctis oblationes ¹⁵¹) offerri. §. 1. Nec ¹⁵²) liceat Christianis prandia ad defunctorum sepulcra deferre, et ¹⁵³) sacrificare mortuis.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXI. v) Pro religione: Locupletatus est hic locus ex ipsa epistola, Burchardo et Ivone.

C. XXII. w) Virginis et: Absunt hae duae voces a plerisque manuscriptis et Polycarpo. In ipso dialogo legitur: *B. Stephani, et S. Marthae martyrum*. Sed in lib. 3. reg. epist. 19. ecclesia haec vocatur ecclesia S. Agathae. Apud Ioannem vero Diaconum lib. 2. c. 31. est: *S. Sebastiani, et S. Agnetis martyrum*.

C. XXIII. x) Item: Antea sequebatur: *Agapitus Papa* x), quae voces temere ex capite ipso irreperant in titulum, et absunt ab aliquot manuscriptis. Exstat autem caput hoc in antiquo codice regesti Gregorii I. in extremo, in scri-

pto quodam: *de moribus, vita, et morte Agapiti primi Papae*, in bibliotheca Vaticana.

C. XXIV. y) Tribuebatur Iuliano, sed ex vetustis exemplaribus restitutum est Vigilio, apud quem exstat, et ex ipso citant Burchardus etiam et Ivo.

z) Sine altaris motione: Absunt haec ab originali, Burchardo et Ivone x). Sed exponuntur in glossa. Alia vero nonnulla sunt emendata.

C. XXV. a) Sanctificatum: Ivo habet: *ab episcopo loci, vel eius missa sanctificatum est, ut sit discretio etc.* Polycarpus et Burchardus: *ab episcopo loci, vel eius permisso sanctificatum est, ut sit etc.*

Dist. I. C. XXI. 106) Cap. Pseudoisidori. — Burch. I. 3. c. 32. Ans. I. 5. c. 22 (23). Ivo Decr. p. 3. c. 37. Polyc. I. 3. t. 4. — 109) in Edd. coll. o. et ap. Ans. hic est cap. exitus: *sicut et nos fecimus, quum pro causa Theodorici regis Constantinopoli fuissetus*. — C. XXII. 110) Ans. I. 5. c. 24. Polyc. ib. — 111) huius: Edd. coll. o. — 112) Suburbana: Ed. Bas. — 113) ad: Edd. coll. o. — C. XXIII. 8) Ha Edd. coll. o. pr. Bas. — 114) Cap. dubiae fidel. — 115) Arriani: Ed. Arg. — 116) Maur. in app. tom. 2. Opp. Greg. — C. XXIV. 117) Tribuitur Iuliano in Edd. Par. Lugd. — Iulio in rell. et Iv. Pan. — est in ep. Vigilii ad Prefaturum ser. A. 538. — Burch. I. 3. c. 62. Ans. I. 5. c. 81 (82). Ivo Pan. I. 2. c. 14. Decr. p. 3. c. 25. Polyc. I. 3. t. 6. — 118) dirupta: Burch. Iv. Pan. — 119) benedicta: orig. — 120) in consecratione: Edd. coll. o. — 121) ara: orig. — Burch. Ans. Iv. — Ed. Bas. — 98) et Ans. — 122) consecratio sanctificationis: Edd. coll. o. — 123) depositione: ead. — Ans. — dispositione: Ivo Pan. — C. XXV. 124) Ivo Cap. Reg. Fr. I. 6. c. 202. — Burch. I. 3. c. 17. Ivo Decr. p. 3. c. 20. Polyc. I. 4. t. 31. — 125) fuerit: Edd. coll. o. — C. XXVI. 126) c. 83. ap. Dionys. et 49. in cod. Hadr. — c. 14. conc. Carth. V. hab. A. 401. — Burch. I. 3. c. 54. Ivo Pan. I. 2. c. 28. Decr. p. 3. c. 57. — cf. Ans. I. 5.

c. 14. — 127) vias: orig. — Burch. Iv. Decr. — 128) constituntur: orig. — Burch. Iv. — 129) martyris: Iv. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 130) per: orig. — Burch. Iv. — 131) accipiatur, nisi aut ubi: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 132) aut nisi: Ed. Bas. — aut ubi: Edd. rell. — 133) tradatur: Ed. Bas. — 134) reprobantur: Edd. Par. Lugd. — C. XXVII. 135) Legitur in poen. Theodori ap. Petium, c. 1. — Burch. I. 3. c. 13. Ivo Pan. I. 2. c. 13. Decr. p. 3. c. 43. — 136) ubi: Ed. Bas. — 137) consecrari: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — Iv. — 138) celebrari: Iv. Decr. — 139) iactare: Ivo Pan. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 140) mundare: Edd. Lugd. II. III. — C. XXVIII. 141) Ivo ex eodem Theodoro lb. — Burch. I. 3. c. 38. Ivo Pan. I. 2. c. 13. et S. Decr. p. 3. c. 43. — 142) fidelium stee inf.: Edd. coll. o. pr. Nor. Ven. I. II. — 143) vel lotis lignis: Burch. — Theod. I. 1. — 144) prius: Burch. Iv. — Theod. — Ed. Bas. — 145) fuerunt: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXIX. 146) Extremam particulam referunt Burch. I. 10. c. 38. Ivo Decr. p. 11. c. 63. — 147) praesumptuosos: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — 148) campo: Coll. Hisp. — 149) mysteria: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — add.: *vel altaria*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 150) ubi offerre solent: Edd. coll. o. — 151) oblationem offerre: Coll. Hisp. — 152) Non: ead. — 153) sacrificia reddere mortuorum Deo: ead.

C. XXX. *Quomodo in ecclesia combusta missa possit celebrari.*

Item ex Concilio Triburiensi (154).

Concedimus etiam, ut sicubi (quod peccatis) nostris exigentibus per plurimum est factum a Normanis, et (155) Sclavis, ab Ungaris (156), et a malis Christianis, seu alio (157) qualicumque modo ecclesiae fuerint incensae et combustae, in capellis cum tabula consecrata missas interim celebrari permittimus, donec ecclesiae ipsae restaurari queant. In itinere vero positus, si ecclesia defuerit, sub dio, seu in tentoriis, si (158) tabula altaris consecrata ceteraque sacra ministeria ad id officium pertinentia ibi affuerint (159), missarum solennia celebrari concedimus. *Aliter omnino interdiciamus* (160).

C. XXXI. *Chrismate non ungantur altaria, nisi fuerint lapidea.*

Item ex Concilio Epauensi, c. 26. et 27. o (161)

Altaria, si non fuerint (162) lapidea, chrismatis unctione (163) non consecratur. Ad celebranda autem divina officia ordinem, quem metropolitanis tenent, comprovinciales (164) observare (165) debent (166).

C. XXXII. *Chrismatis unctione et sacerdotali benedictione sacrentur altaria.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 14. (167)

Altaria (168) placuit non solum unctione chrismatis, sed etiam sacerdotali benedictione sacrari.

C. XXXIII. *In privatis oratoriis licet orare, sed non missam celebrare.*

Item ex Concilio Aurelianensi, c. 3. d (169)

Unicuique fidelium in domo sua oratorium licet habere, et ibi orare; missas autem ibi celebrare non licet.

C. XXXIV. *In privatis oratoriis absque consensu episcopi nullus ministrare praesumat.*

Item ex VI. Synodo, c. 31. (170)

Clericos, qui ministrant *vel baptizant* in oratoriis, quae intra domos sunt, cum consensu episcopi (171) loci hoc facere praecipimus. Si quis vero hoc non observaverit, deponatur.

C. XXXV. *Qui extra parochias habent oratoria, his diebus ad parochias redire cogantur.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 21. (172)

Si quis etiam extra parochias, in quibus legitimus est ordinariusque conventus, oratorium *in agro* habere voluerit, reliquis (173) festivitibus, ut ibi missas audiat (174),

propter fatigationem familiae iusta (175) ordinatione permittimus. Pascha vero, Natali (176) Domini, Epiphania (177) Domini (178), Ascensione (179) Domini (180), Pentecoste (181), et Natali (182) S. Ioannis Baptistae, et (183) si qui maximi dies in festivitibus habentur, non nisi in civitatibus aut in parochiis audiant (184). Clerici vero, si qui (185) in festivitibus (186), quas supra diximus (187) (nisi iubente aut (188) permittente episcopo), missas (189) celebrare (190) voluerint (191), communionem (192) priventur.

C. XXXVI. *Quibus ex causis loca sanctorum mutanda sint.*

Item Augustinus (193).

IX. Pars. Tribus ex (194) causis loca sanctorum transmutanda sunt. Prima, quum necessitas persecutorum loca eorum gravaverit. Secunda, quum difficultas locorum fuerit. Tertia, quum malorum societate gravantur.

C. XXXVII. *Quando alicui corpora sanctorum de loco ad locum transferre non licet.*

Item ex Concilio Moguntinensi I., c. 51. (195)

Corpora sanctorum de loco ad locum nullus transferre praesumat sine consilio (196) principis, vel episcoporum sanctaeque (197) synodi licentia.

C. XXXVIII. *In usus laicorum non converti licet ligna ecclesiae dedicatae.*

Item Hyginus Papa (198).

X. Pars. Ligna ecclesiae dedicatae (199) non debent ad aliud opus iungi, nisi ad aliam ecclesiam, vel igni sunt comburenda, vel ad profectum in monasterio (200) fratribus; in laicorum vero (201) usum (202) non debent admitti.

C. XXXIX. *Vestimenta sacra et vasa prae vetustate consumpta incendantur, et cineres in loca occulta proiciantur.*

Item Clemens Papa Iacobo, Hierosolymitano Episcopo, epist. II. (203)

Altaris palla, cathedra (204), candelabrum, et velum, si fuerint vetustate consumpta, incendio dentur, quia non licet ea, quae in sacrario (205) fuerint, male tractari, sed incendio universa tradantur. Cineres quoque eorum in baptisterium (206) inferantur, ubi nullus transitus (207) habeat; aut in pariete, aut in fossis pavimentorum iacentur, ne introeuntium pedibus inquinentur (208).

C. XL. *Mortui non obvolvantur vestimentis altaris.*
Idem ibidem.

Nemo per ignorantiam clericus (209) mortuum credat obvolvendum (210), aut diaconus (211) scapulas operire velit palla,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXX. b) De hoc capite notatum est supra ad cap. *Missarum solennia.*

C. XXXI. c) Ivo citat, ut vulgata Gratiani exemplaria: *ex concilio Hypponenst*. Sed ex Burchardo et vetustis Gratiani codicibus restitutum est: *Epauensi*, ex cuius 26. et 27. capitibus confectum est.

C. XXXIII. d) Burchardus etiam et Ivo citant ex conc.

Aurelianensi. Ipsa quidem sententia habetur in Capit. I. 5. c. 230. et I. 6. c. 101., et Nov. 58. apud Iulianum Antecessorem, in extremo.

C. XXXVIII. e) Dedicatae: Antea legebatur et hic, et in rubrica: *dedicata* **); emendatum est hoc, sicut et alia nonnulla ex vetustis exemplaribus, Burchardo et Ivone, qui etiam caput hoc citant ex decretis Hygini.

Dist. I. C. XXX. 154) Imo Moguntino, hab. A. 868. — Burch. I. 3. c. 56. Ivo Pan. I. 2. c. 33. Decr. p. 3. c. 59. — †) *culpae*: orig. — 155) *et* — *Christi*: et seqq. *et combustae*, et: *cum tabula consecrata*: non sunt in ipso conc. — 156) *a Bulgaris*: Iv. — Ed. Bas. — 157) *aliquo*: Edd. coll. o. — 158) *item si*: Burch. Iv. — Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 159) *adsunt*: orig. — 160) *contradicimus*: Ivo Pan. — *Al* — *interd.*: absunt ab orig. — C. XXXI. 161) hab. A. 517. — Burch. I. 3. c. 25. Ivo Pan. I. 2. c. 32. Decr. p. 3. c. 30. — *) Ita Edd. coll. o. — 162) *sunt*: Burch. — *sint*: Iv. — In Coll. Hisp. canon ita habetur: *Altaria nisi lapidea chrismatis unguine non sacrentur ad celebr. div. officia. Ordinem etc.* — 163) *unguine*: Burch. Iv. — 164) *provinciales*: ead. — add.: *eorum*: ead. — Edd. coll. o. — 165) *conservare*: Ed. Arg. — 166) *debent*: Ed. Bas. — C. XXXII. 167) hab. A. 506. — Coll. tr. p. 2. t. 18. c. 12. Polyc. I. 3. t. 4. — 168) *add.*: *vero*: Coll. Hisp. — C. XXXIII. 169) Imo ex Cap. Ludov. A. 824. — cf. Cap. I. 5. c. 383. I. 6. c. 102. — Burch. I. 3. c. 86. Ivo Pan. I. 2. c. 39. Decr. p. 3. c. 76. — C. XXXIV. 170) Imo ex Trullana, hab. A. 692. — Coll. tr. p. 2. t. 11. c. 14. — 171) *add.*: *illius*: Edd. Arg. Bas. Nor. Lugdd. II. III. — C. XXXV. 172) hab. A. 506. — Ivo Decr. p. 4. c. 9. — 173) *in rel.*: Ed. Bas. — 174) *tenent*: Iv. — 175) *iusta ordinem*: lid. — *iusto ordine*: Edd. coll. o. — 176) *natale*: Coll. Hisp. — Ed. Arg. — *natalem*: Iv. — 177) *epiphantiam*: ead. — id. — 178) *abest* a Coll. Hisp. — 179) *ascensionem*: ead. — Iv. — Ed. Arg. — 180) *abest* ab Iv. — 181) *pentecosten*: Coll. Hisp. — Iv. — Ed. Arg. — 182) *natale*: Coll. Hisp. — Ed. Arg. — *nativitatem*: Iv. — 183) *vel*: Coll. Hisp. —

184) *tenent*: ead. — Iv. — 185) *abest* ab Edd. Coll. o. pr. Arg. Bas. — 186) *his fest.*: Coll. Hisp. — Iv. — Edd. coll. o. — 187) *add.*: *in oratoriis*: Iv. — Ed. Bas. — *in or. his*: Coll. Hisp. — 188) *et*: Böhm. — 189) *ibi miss.*: Edd. coll. o. — 190) *facere aut tenere*: Coll. Hisp. — Iv. — 191) *praesumerit*: Edd. Arg. Bas. — 192) *a comm. pellantur*: Coll. Hisp. — Iv. — Ed. Bas. — *a comm. priv.*: Edd. rell. — C. XXXVI. 193) Cap. incertum. — *Aug. Ignaro*: Edd. coll. o. — Burch. I. 3. c. 90. Ans. I. 5. c. 16 (17). Ivo Pan. I. 2. c. 38. Decr. p. 3. c. 80. — 194) *de*: Iv. Pan. — C. XXXVII. 195) hab. A. 813. — Burch. I. 3. c. 232. Ivo Pan. I. 2. c. 96. Decr. p. 3. c. 273. — 196) *concilio*: Edd. Lugdd. II. III. — 197) *sauctae synodali*: Edd. coll. o. — C. XXXVII. 198) Exstat in cap. Theodori, editis a D'Acherio t. 1. — Burch. I. 3. c. 39. Ans. I. 5. c. 17 (18). Ivo Pan. I. 2. c. 7. Decr. I. 3. c. 44. Polyc. I. 3. t. 16. — **) Ita Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 199) *monasterium*: Iv. — 200) *abest* a Burch. Ans. et Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 201) *opera*: Burch. Ans. Iv. Decr. — Edd. coll. o. — C. XXXIX. 202) *Leg.* in ea parte ep. 2. Pseudo-Clementis, quae dudum ante Pseudoisidor. confecta nomine Praeceptorum S. Petri de sacramentis conservandis edita est a Baller. Opp. Leonis M. t. 3. p. 674. — cf. ad c. 4. d. 23. — Burch. I. 3. c. 216. Ivo Decr. p. 3. c. 266. et (usque ad: *dentur*) p. 2. c. 66. — 203) *cauthara*: Baller. — 204) *sacrario*: lid. — 205) *baptisterio*: lid. — Edd. coll. o. — 206) *transitus habeatur*: Burch. Iv. — 207) *contingentur*: Edd. coll. o. — C. XL. 208) *abest* ab Ed. Arg. — *palla*: Baller. — 209) *add.*: *obvolvendum*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 210) *usus*: Edd. coll. o.

quae fuit²¹¹) in altari, aut certe quae diacono †) data est in mensam²¹²) Domini. Qui haec²¹³) fecerit, vel leviter quasi nihil et negligenter habuerit²¹⁴) *divina mysteria*, diaconus triennio sexque mensibus a dominico erit alienus²¹⁵) altari, gravi percussus anathemate. Quod²¹⁶) si clericum presbyter non commonuerit²¹⁷), decem annis et sex²¹⁸) mensibus excommunicatus sit, propterea quod de dominicis sacramentis subiecta sibi non amoverit²¹⁹) ministeria; et postea cum grandi²²⁰) humilitate matri reconcilietur ecclesiae. §. 1. Pallas²²¹) vero²²²) et vela sanctuarii²²³), si sordidata fuerint ministerio, diaconi cum humilibus ministris intra sanctuarium lavent, non eicientes foras a sacrario²²⁴), et velamina dominicae mensae abluant, ne forte pulvis dominici corporis male decidat¹). Sindonem vero non foris abluant, et erit haec²²⁵) operanti peccatum. Idcirco intra sacrarium ministris praecipimus *haec sancta²²⁶) cum diligentia custodire. Sane²²⁶) pelvis nova comparetur, et praeter hoc nil aliud tangat. Sed nec ipsa pelvis²²⁸) velis apponatur lavandis, nisi quae ad dominici altaris cultum pertinent; pallae²²⁹) altaris solae in ea laventur, et in alia vela ianuarum. §. 2. *De²³⁰) velis autem ianuarum* cura²³¹) sit ostiariis ex admonitione maiorum²³²), ne quis negligens aut ignarus ad velum ianuae domus Domini manus incognitae²³³) tergat; sed statim coërcitus dicat omnis homo, quia velum atrii domus Domini *sanctum* est.

C. XLI. *Sacra vasa non nisi a sacerdotibus tractentur hominibus.*

Item Sixtus Papa, epist. II. 234)

In sancta *hac* apostolica sede statutum est, ut sacra vasa non ab aliis, quam a sacerdotibus dicatis tractentur hominibus. *Indignum* enim valde est, ut sacra Domini vasa, quaecumque sint, humanis usibus servantur, aut ab aliis, quam a Domino famulantibus eique dicatis tractentur viris, ne pro talibus praesumptionibus iratus Dominus plagas imponat populo suo, et²³⁵) hi etiam, qui non peccaverint²³⁶), *mala patiantur, aut pereant, quia perit iustus saepissime pro impio.

C. XLII. *Non nisi a sacerdotibus hominibus vestimenta sacrata serventur.*

Item Stephanus Episcopus familiari amico Hilariano, epist. I. c. 3. 237)

Vestimenta ecclesiastica²³⁸), quibus Domino ministratur, et sacrata debent esse et honesta, quibus aliis in usibus non debent frui, quam *in* ecclesiasticis et Deo dignis officiis; quae nec ab aliis debent contingi aut ferri²³⁹), nisi a sacerdotibus hominibus, ne ultio, quae Balthasar regem²⁴⁰) percussit, super haec²⁴¹) transgredientes *et talia praesumentes* veniat, et corruiere eos faciat ad ima.

C. XLIII. *Divina ministeria nuptiarum non praestentur ornantibus.*

Item ex Concilio Aurelianensi 242).

Ad nuptiarum ornatum divina ministeria non²⁴³) non praestentur, ne, dum improborum contactu²⁴⁴) pompaeque saecularis luxuriae polluantur²⁴⁵), ad officia sacri mysterii²⁴⁶) videantur indigna.

C. XLIV. *In ligneis vasculis dominici corporis et sanguinis sacramenta non sunt celebranda.*

Item ex Concilio Triburiensi, c. 18. 247)

XI. Pars. Vasa, in²⁴⁸) quibus sacrosancta conficiuntur mysteria, calices sunt²⁴⁹) et patenae, de quibus Bonifacius martyr et episcopus, interrogatus, si liceret in vasculis ligneis sacramenta conficere, respondit: Quondam sacerdotes aurei²⁵⁰) ligneis calicibus²⁵¹) utebantur; *nunc e contrario lignei sacerdotes aureis utuntur calicibus*. Zephyrinus, XVI. Romanus episcopus, patenis vitreis missas celebrari²⁵²) constituit. *Tum* deinde Urbanus²⁵³) Papa omnia ministeria sacra fecit argentea. In hoc enim, sicut et in reliquis cultibus, magis et magis per incrementa temporum decus succrevit ecclesiarum. Nostris enim²⁵⁴) diebus, qui servi patrisfamilias sumus, ne decus matris ecclesiae imminuatur²⁵⁵), sed magis cumuletur et amplifictur, statuimus, ut deinceps nullus sacerdos sacrum mysterium corporis et sanguinis Domini nostri Iesu Christi in ligneis vasculis ullo modo conficere praesumat, ne, unde placari debet, inde irascatur Deus.

C. XLV. *Ex qua materia calix cum patena fieri debeat.*

Item ex Concilio Remensi, c. 6. 256)

Ut calix Domini cum patena²⁵⁷), si non ex auro²⁵⁸), omnino²⁵⁹) ex argento fiat. *Et infra:* §. 1. Si quis autem tam pauper²⁶⁰) est, saltem vel stanneum calicem habeat. §. 2. De aere²⁶¹) aut orichalco²⁶²) non fiat calix²⁶³), quia ob vini virtutem aeruginem parit²⁶⁴), quae vomitum provocat. §. 3. Nullus autem in ligneo aut vitreo calice praesumat missam cantare.

C. XLVI. *Non in serico panno, sed puro linteo sacrificium consecratur altaris.*

Item ex epistola Eusebii Papae et Silvestri 265)

Consulto²⁶⁶) omnium statuimus, ut sacrificium altaris non in serico panno aut tincto²⁶⁷) quisquam celebrare²⁶⁸) praesumat, sed in puro linteo²⁶⁹) ab episcopo consecrato, terreno scilicet lino procreato atque contexto; sicut corpus Domini nostri Iesu Christi in sindone linea munda sepultum fuit.

C. XLVII. *A quibus fuerit tradita missarum celebratio.*

Item ex VI. Synodo, c. 32. 270)

XII. Pars. Iacobus frater Domini secundum carnem,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XL. f) Decidat: In originali est: *decidat a sindone foris abluta*). Sed glossa obstitit, ne mutaretur. Multa autem alia non minimi ponderis sunt ex ipso originali emendata.

Dist. I. C. XL. 211) fuerit: Edd. coll. o. pr. Bas. — †) abest a Baller. — 212) mensa: Edd. coll. o. — 213) hoc: ead. — 214) hab. ministeria: Baller. — 215) remotus: Edd. coll. o. — 216) Eo, quod cler. non admonuerit, presb.: ead. — 217) admonuerit: Baller. — 218) quinqu: iid. — 219) admonuerit: iid. — Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 220) gravi: Baller. — 221) Burch. I. 3. c. 216. Iv. Decr. p. 8. c. 266. (usque ad §. 2.) — 222) add.: ecclesiae: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 223) quae in sanctuarii sordidata fuer.: Baller. — Burch. — quae in sanctuarii sordidata fuer.: Iv. — Ed. Bas. — quae in sanct. sunt, si sordida (sordidata): Ed. Arg. — fuerint: Edd. reil. — add.: ac ministeria: Edd. coll. o. — 224) sanctuario vel sacrario: Ed. Bas. — *) syndone foris delata: Burch. Iv. — 225) hoc: iid. — Böhm. — hoc non: Edd. coll. o. — 226) haec s.: absunt a Burch. Iv. — 227) Sed: Edd. coll. o. — 228) add.: extrinsecus: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 229) Pallae in alta (altera): Ed. Arg. — pelvi lav.: Edd. coll. o. — Baller. — 230) De — tan.: absunt a Baller. — 231) Etiam cura: iid. — Sil etiam: Edd. coll. o. — 232) maioris: ead. — 233) incondite: Baller. — inconquile: Böhm. — C. XLI. 234) Cap. Pseudoisidorii: Burch. I. 3. c. 214. Iv. Decr. p. 2. c. 70. (usque ad: suo) et p. 3. c. 264. Polyc. I. 3. t. 9. — 235) ut: Ed. Bas. — 236) peccaverunt: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — C. XLII. 237) Cap. Pseudoisidorii, confect. ex libro Pont. — Ans. I. 5. c. 29 (30). Iv. Decr. p. 5. c. 72. Polyc. I. 3. t. 16. — 238) ecclesiae: Edd. coll. o. — 239) offerri: ead. — 240) abest ab Ans. Iv. — cf. Daniel. c. 5. — 241) super hoc transgredientibus et talia praesumentibus: Ans. — C. XLIII.

C. XLI. g) Indignum: Addita sunt haec usque ad vers. *Vitis*, itemque alia nonnulla ex originali, Burchardo et Ivone.

242) Imo ex Arvernensi I., hab. A. 535. — Burch. I. 3. c. 166. Iv. Pan. I. 1. c. ult. Decr. p. 2. c. 143. Polyc. I. 3. t. 24. — 243) Ne praestentur: Coll. Hisp. — Burch. — Nec praest.: Iv. Decr. — 244) tactu vel: Coll. Hisp. — Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 245) polluantur: Burch. — Ed. Bas. — 246) ministeria: Coll. Hisp. — Iv. Decr. — Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XLIV. 247) hab. A. 895. — Burch. I. 3. c. 223. Iv. Decr. p. 8. c. 282. — 248) abest ab orig., Burch. Iv. et Edd. Arg. Bas. — 249) abest ab Edd. coll. o. pr. Arg. — 250) non aureis sed: Edd. coll. o. — 251) vasculis et cal.: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 252) celebrare: Edd. coll. o. — cf. Ibrum Pontif. — 253) add.: XVIII.: orig., Burch. Iv. — XVII.: Ed. Bas. — X.: Edd. reil. — 254) etiam: Ed. Bas. — 255) minuatur: Edd. coll. o. — C. XLV. 256) Cap. incert. — Reg. I. 1. c. 67. Burch. I. 3. c. 96. Iv. Pan. I. 1. c. 161. Decr. I. 2. c. 131. — 257) cum pat.: absunt ab Ed. Arg. — 259) add.: est: Edd. Bas. Lugd. I. — 259) tamen: ead. — omni tamen: Edd. Lugd. II. III. — omnimodo: Iv. Pan. — omnimodis: Reg. Burch. — 260) pauperissimus: Reg. — 261) add.: autem: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — Reg. Burch. Iv. — 262) ad ex: iid. — Edd. coll. o. — 263) abest ab Ed. Arg. — 264) facit pariterque: Edd. coll. o. — pariterque: Iv. — C. XLVI. 265) Ex gestis Silvestri, Pontifici insertis. — Burch. I. 3. c. 99. Ans. I. 9. c. 2. Iv. Pan. I. 1. c. 162. Decr. p. 2. c. 194. — 266) consultu: Burch. — Ed. Bas. — 267) in tincto: Iv. — Edd. coll. o. — 268) add.: missam: ead. — 269) linteo: Burch. Iv. Pan. — linteo vel linteo: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XLVII. 270) Imo ex quinquagesima, hab. A. 692. — Coll. tr. p. 2. t. 11. c. 15.

cui primum credita est Hierosolymitana ecclesia, et Basilius, Caesariensis episcopus, cuius claritas per totum orbem circumfulsit²⁷¹⁾, in scripturis addiderunt^{h)} nobis missae celebrationem.

C. XLVIII. *Qua hora sunt missarum solennia celebranda. Item Telesphorus Papa VII. a Petro, in epistola ad omnes, c. 2.*²⁷²⁾

XIII. Pars. Nocte sancta Nativitatis Domini salvatoris missas celebrent presbyteri, et hymnum angelicum in illis solenniter decantent, quoniam et eadem nocte ab angelo pastoribus nunciatus est. *Et infra: §. 1. Et subito facta est cum angelo multitudo militiae coelestis laudantium Deum, et dicentium: Gloria in excelsis²⁷³⁾ Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.* Reliquis²⁷⁴⁾ vero temporibus missarum celebrationes ante horam diei tertiam minime sunt celebrandae, quia et²⁷⁵⁾ eadem hora Dominus²⁷⁶⁾ crucifixus est, et super Apostolos Spiritus sanctus descendisse legitur.

C. XLIX. *Non nisi a ieiunio hominibus sacramenta celebrentur altaris.*

*Item ex Concilio Africano, c. 8.*²⁷⁷⁾

XIV. Pars. Sacramenta altaris non nisi a ieiunio hominibus celebrentur, excepto uno die anniversario, quo coena Domini celebratur. Nam si aliquorum pomeridiano tempore defunctorum, sive episcoporum sive ceterorum, commendatio facienda est, solis orationibus fiat, si illi, qui faciunt²⁷⁸⁾, iam pransi inveniantur²⁷⁹⁾.

C. L. *Ante missarum solennia, circa horam nonam decantata, in Quadragesima comedere non licet.*

*Item ex Concilio Cabilonensi*²⁸⁰⁾.

XV. Pars. Solent plures, qui se ieiunare putant in Quadragesima, mox ut signum audierint²⁸¹⁾ ad horam nonam, comedere²⁸²⁾. Qui nullatenus ieiunare credendi sunt, si ante manducaverint, quam vespertinum celebretur officium. Concurrentium est enim ad missas, et auditis missarum solennibus et vespertinis officiis, et largitis elemosynis ad cibum accedendum est. Si vero aliquis necessitate constrictus fuerit, ut ad missam venire non valeat, aestimata vespertina hora, completa oratione sua ieiunium solvat²⁸³⁾.

XVI. Pars. Gratian. *In ieiuniis etiam quatuor temporum circa vespertinas horas, in sabato vero sancto circa noctis initium missarum solennia sunt celebranda. Unde Leo episcopus*²⁸⁴⁾: *Quod a patribus nostris. Item Gelasius: Ordinationes presbyterorum. Item Pelagius*²⁸⁵⁾: *Dilectionis tuae rescripta. Require in tractatu ordinandorum. In prima quoque parte diei missarum solennia non incongrue celebrantur. Unde Leo Papa Dioscuro, Alexandrino Episcopo, epist. LXXIX. al. LXXXI. c. 2.*²⁸⁶⁾

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLVII. h) In scripturis addiderunt: Graece est: *εγγράφως τὴν μυστικὴν ἡμῶν ἱεροουργίαν παραδεδωκότος, οὕτω τελειοῦν ἐν τῇ θεῷ λειτουργία ἐξ ὕδατος, καὶ οἴνου τὸ ἱερὸν ποτήριον ἐκδεδωκασιν*; id est: *qui in scriptis tradiderunt nobis mysticum sacrificium, hoc modo in divina liturgia sacrum poculum ex aqua et vino conficiendum ediderunt.* Sed nihil mutatum est, tum ob glossam, tum quoniam collector de industria videtur summam retulisse. Abest autem hoc caput ab aliquot vetustis exemplaribus.

C. L. i) Sic etiam citat Ivo et Panormia. Burchardus

C. LI. *Etiam prima parte diei missas celebrare licet.*

Necessae est autem, ut quaedam populi pars sua devotione privetur, si unius tantum missae more servato sacrificium offerre non possint²⁸⁷⁾, nisi *qui* prima diei parte convenierint²⁸⁸⁾. Studiosae ergo dilectionem²⁸⁹⁾ tuam *et*²⁹⁰⁾ familiariter admonemus, ut quod nostrae consuetudini ex forma paternae traditionis insedit²⁹¹⁾ tua quoque cura non negligat, ut per omnia nobis *et*²⁹²⁾ fide et actibus congruamus. Propter quod remeanti filio nostro Possidonio presbytero haec ad fraternitatem²⁹³⁾ tuam epistolam dedimus perferendam, qui in²⁹⁴⁾ nostris processionibus atque actionibus²⁹⁵⁾ frequenter interfuit, et toties ad nos missas quid in omnibus apostolicae sedis^{h)} auctoritas teneret agnovit.

C. LII. *Missae peculiares non sunt in publico cantandae.*

*Item Augustinus*²⁹⁶⁾.

Et hoc attendendum est, ut missae peculiares, quae res solennes a sacerdotibus fiunt, non ita in publico fiant, ut propter²⁹⁷⁾ eas populus a publicis missarum solennibus, quae hora tertia canonice fiunt, abstrahatur. *Et infra: §. 1. Sed sacerdotes, qui in circuitu urbis, aut in eadem urbe sunt, et populus in unum ad missarum publicam celebrationem conveniant, exceptis* Deo sacris feminis, quibus mos est ad publicum non egredi, sed claustris monasterii contineri²⁹⁸⁾.

C. LIII. *Quod missas in die sacerdoti celebrare licet.*

*Item Alexander II.*²⁹⁹⁾

XVII. Pars. Sufficit sacerdoti unam missam in die una celebrare, quia Christus semel passus est³⁰⁰⁾, et totum mundum redemit. Non modica res est unam missam facere, et valde felix est³⁰¹⁾ qui unam digne celebrare potest. Quidam tamen pro defunctis unam faciunt, et alteram de die, si necesse fuerit³⁰²⁾. Qui vero pro pecuniis aut adulationibus saecularium una die praesumunt plures facere missas, non aestimo³⁰³⁾ evadere damnationem.

C. LIV. *Ex Salvatoris et Apostolorum docemur exemplo hymnos cantare.*

*Item ex Concilio Toletano IV., c. 12.*³⁰⁴⁾

XVIII. Pars. De hymnis canendis et Salvatoris, et Apostolorum habemus exemplum. Nam et ipse Dominus hymnum dixisse perhibetur, Matthaeo evangelista attestante³⁰⁵⁾: *Et hymna dicta exierunt in montem Oliveti*³⁰⁶⁾. Et Paulus apostolus ad Ephesios scribit dicens³⁰⁷⁾: *Implemini*³⁰⁸⁾ *Spiritu sancto*³⁰⁹⁾, *loquentes vobismetipsis*³¹⁰⁾ *in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus.* Et quia nonnulli hymni humano studio in laudem Dei, atque Apostolorum et martyrum triumphos compositi esse noscuntur, sicut hi, quos beatissimi doctores Hilarius atque Ambrosius ediderunt, quos tamen quidam specialiter reprobant pro eo, quod de scripturis sanctorum canonum vel apo-

autem ex decretis Silverii Papae; Polycarpus ex Eusebio. Habetur in capitulis Theodulphi, Aurelianensis episcopi, cap. 39.

C. LI. k) Apostolicae sedis: In epistola ipsa legitur: *quid in omnibus apostolicae auctoritatis teneremus*²⁹⁸⁾. Sed omnes Gratiani codices et Ivo concordant.

C. LII. l) Exceptis: Haec usque ad finem addita sunt ex Theodulpho, Burchardo et Ivone, apud quos posita sunt etiam legi alia, quae post versa. *Abstrahatur*, a Gratiano sunt ommissa.

Dist. I. C. XLVII. 271) *refulsi*: Edd. coll. o. = C. XLVIII. 272) Caput Pseudoisidori, confect. sec. libr. Pontif. — Iv. Decr. p. 2. c. 71. Polyc. l. 3. t. 25. — 273) *altissimis*: orig., Iv. et Vulg. Luc. c. 2. v. 14. — 274) Burch. l. 3. c. 63. Ivo Pan. l. 2. c. 40. Decr. p. 3. c. 65. — 275) abest ab orig. — Burch. Iv. — Edd. Arg. Bas. Nor. — Böhm. — 276) *et Dom.*: orig. — Burch. Iv. — Edd. coll. o. — cf. Marc. c. 15. Act. c. 2. = C. XLIX. 277) *ex conc. Carth. III. c. 8.*: Ed. Bas. — *ex conc. Carth. c. 8.*: Edd. rell. — c. 8. in cod. Hadr., et c. 41. ap. Dionys. — c. 29. conc. Carth. III. hab. A. 397. — Reg. l. 1. c. 168. Ans. l. 9. c. 3. — 278) *faciant*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 279) *inventiuntur*: Edd. Lugd. II. III. — orig. = C. L. 280) Ivo Theodulphus Aurel. c. 38. (ap. Mans. t. 13.) — Burch. l. 18. c. 12. Ivo Pan. l. 2. c. 184. Decr. p. 4. c. 45. Polyc. lb. — 281) *audiunt ad nonam*: orig. — 282) *manducare*: id. — Burch. Iv. — Ed. Bas. — 283) *absolvat*: Burch. — *absolvere debet*: orig. — 284) cf. Dist. 75. c. 4. 7. — 285) Dist. 76. c. 12. = C. LI. 286) Ep. 9 (Ed. Baller.) scr. A. 445. — Ivo Decr. p. 2. c. 87. — Prior. part. (usque ad *comen.*) prof. Burch. l. 3. c. 298. Ivo Decr.

p. 3. c. 268. — 287) *possunt*: Iv. — Edd. coll. o. — 288) *convenierint*: Edd. Ven. II. Par. Lugd. — 289) *fraternitatem*: Iv. — Edd. coll. o. — 290) abest ab Iv. — 291) *insedit*: Ed. Bas. — 292) abest a Coll. Hisp. — Iv. — 293) *dilectionem*: id. — Edd. coll. o. — 294) abest a Baller., Coll. Hisp., Iv. et Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 295) *ordinationibus*: Baller. — Coll. Hisp. — *) ita id. — ead. = C. LII. 296) Burch. l. 2. c. 54. Ivo Decr. p. 2. c. 119. profertur: *ex dictis Augustini.* Est inter cap. Theodulphi Aurel. (ap. Mans. t. 13.) c. 45. 46. — Polyc. l. 3. t. 16. — 297) *per*: orig. — Iv. = C. LIII. 298) Cap. incertum. — Simile aliqu. est in Excerptionibus, quas ferunt, Egberti c. 54. — Ivo Decr. p. 2. c. 81. — 299) *est et*: abest ab Ed. Arg. — *est, qui*: Ed. Bas. — 300) abest ab Edd. Arg. Bas. — 301) *sit*: Ed. Bas. — 302) *existimo*: Iv. — Edd. coll. o. pr. Arg. Par. Lugd. I. = C. LIV. 303) hab. A. 633. — Coll. tr. p. 2. t. 37. c. 1. Polyc. l. 3. t. 23. — 304) *testante*: Edd. coll. o. — cf. Matth. c. 26. v. 30. — 305) *Olivarum*: Edd. coll. o. — 306) Ephes. c. 5. v. 18. 19. — 307) *Impleamini*: Edd. coll. o. — 308) abest a Coll. Hisp. — 309) *vos*: ead.

stolice traditione non existunt: respuant ergo et illum hymnum ab hominibus compositum, quem quotidie publico privatoque officio in fine omnium psalmorum dicimus: *Gloria et honor Patri, et Filio, et Spiritui sancto in saecula saeculorum, Amen*. Nam et ille³¹⁰) hymnus, quem nato in carne Christo angeli cecinerunt³¹¹): *Gloria in excelsis*³¹²) Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis, et reliqua, quae ibi sequuntur, ecclesiastici doctores composuerunt. Ergo nec ipsi³¹³) in ecclesiis canendi sunt, quia in sanctorum scripturarum libris non inveniuntur? Componuntur³¹⁴) missae, sive preces, vel orationes, seu commendationes, seu manus impositiones, ex quibus, si nulla decantentur³¹⁵) in ecclesia³¹⁶), vacent officia omnia ecclesiastica. Admonet haec³¹⁷) fieri atque hortatur Timotheum apostolus, dicens³¹⁸): *Obscuro igitur primum*³¹⁹) *fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et pro omnibus, qui in sublimitate sunt*. Sicut ergo orationes, ita et³²⁰) hymnos in laudem Dei compositos, nullus nostrum³²¹) ulterius improbet, sed pari modo in³²²) Gallicia³²³) Hispaniaque celebrent; excommunicatione plectendi, qui hymnum³²⁴) reicere fuerint ausi*.

C. LV. *In novo testamento qui hymni ab angelis decantati inveniuntur.*

Leo IX. †)

Hi duo solummodo hymni ab angelis in novo testamento inveniuntur decantati³²⁵): *Alleluia*, atque: *Gloria in excelsis Deo*. Quos pariter in Septuagesima intermittimus, quia peccato³²⁶) hominis veteris a conventu angelicae iubilationis expulsi in huius miserae vitae Babylonem³²⁷), super flumina eius sedemus, et flemus, dum recordamur³²⁸) illius Sion, in qua Deum decet hymnus³²⁹). Quod novem hebdomadibus Alleluia intermittimus, non incongrue per novem hebdomadas novem ordines angelorum accipimus, quorum decimus ordo per superbiam corruens³³⁰) angelicum numerum minuit, et a felicitate perturbavit. Qui condolentes suae³³¹) diminutionis³³²), et parem ruinam sibi timentes, a perfecta laude creatoris fuere praepediti³³³). Quorum reparationi³³⁴) et consolationi³³⁵) consulens omnipotens Deus creator³³⁶) primum hominem de limo terrae formavit, qui sui generis multiplicatione damna coelestis patriae resarciret, atque angelorum gaudia suppleret. Qua spe angelicus chorus non modicum³³⁷) laetatus est. Nec mirum, si ex lapsu ipsius hominis fuit³³⁸) perturbatus³³⁹). Unde novem ordinum concentus in laudem³⁴⁰) Dei³⁴¹) creatoris permansit³⁴²) imperfectus, donec in Christo resurgente resurrexit lapsus³⁴³) ille protoplastus. Ibi augmento sui collegii, et spe meliori angelicus exercitus gavisus, in novum Alleluia consurrexit totus, et in eo perstat devotus. Quem et nos pro modulo nostro imitantes, a Septuagesima, quando lapsus protoplasti in ecclesia recitatur, Alleluia novem hebdomadibus intermittimus, scilicet usque in Pascha, ubi Christus resurgens a mortuis tristitiam nostram in gaudium vertit, et Alleluia nobis reddit³⁴⁴).

C. LVI. *In coena Domini Gloria in excelsis decantetur.*
Item Nicolaus Papa *Rodolpho, Archiep. Bituricensi*³⁴⁵). Porro Gloria in excelsis Deo ab episcopis in coena Domini

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LVI. m) Apostolico: Vox ista abest ab aliquot Vaticanis codicibus; Ivo tamen habet.

C. LVII. n) Zacharias: Antea legebatur: *Maca-*

Dist. I. C. LIV. 310) add.: *tantum*: Ed. Bas. — 311) Luc. c. 2. v. 14. — 312) *altissimis*: Vulg. — 313) *idem* — *canendus est*: Coll. Hisp. — 314) *Componuntur ergo hymni, sicut comp.*: ead. — 315) *decantantur*: Edd. Par. Lugdd. II. III. — *decantetur*: Edd. Bas. Lugd. I. — *dicantur*: Coll. Hisp. — 316) *in eccl.*: absunt ab Ed. Arg. — 317) *Mc*: ead. — *hoc*: Edd. rell. — 318) 1 Tim. c. 2. v. 1. 2. — 319) add. ex Vulg.: *omnium*: Edd. Bas. Lugdd. — 320) abest ab Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 321) *vestrum*: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 322) abest a Coll. Hisp. — 323) *Gallia*: ead. — Böhm. — 324) *hymnos*: ead. — C. LV. †) Imo Humbertus contra Graecos ap. Canis. t. 6. — 325) Apoc. c. 19. v. 8. Luc. c. 2. v. 14. — 326) *pro pecc.*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 327) cf. Psal. 136. — 328) *recordaremur*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 329) Psal. 64. v. 1. — 330) cf. Apoc. c. 12. — 331) *sui*: Ed. Bas. — 332) *diminutioni*: Edd. coll. o. — 333) *impediti*: Ed. Bas. — *privati vel praep.*: Ed. Arg. — 334) *recuperationi*: Edd. coll. o. — 335) *et cons.*: absunt ab Ed. Arg. — 336) abest ab Ed. Bas. — 337) *admodum laetatus*: ead. — 338) *fuerat*: Edd. coll. o. — 339) *conturbatus*: Ed. Bas. — 340) *laude*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 341)

inter missarum solennia more nostro dicenda est. Pallio vero apostolico³⁴⁶) eadem die uti est illis licitum, quibus³⁴⁶) est ab apostolica sede permissum.

C. LVII. *Cum baculo aut capite velato ad celebrandum missarum solennia clericus non ingrediatur.*

Item Zacharias³⁴⁷) Papa in Synodo Romana, c. 13. et 14.³⁴⁷)

XIX. Pars. Nullus episcopus, presbyter³⁴⁸), aut diaconus ad solennia missarum celebranda³⁴⁹) praesumat cum baculo introire, aut velato capite altario Dei assistere, quoniam et Apostolus³⁵⁰) prohibet viros velato capite orare in ecclesia; et qui³⁵¹) temere praesumerit³⁵²) communionem privetur. Quum vero ingressus fuerit episcopus aut presbyter ad missarum solennia celebranda, nisi passio aliqua intervenerit, nullo modo audeat data oratione recedere, ut ab alio³⁵³) episcopo vel presbytero missarum solennia suppleantur; sed qui initium ponit suppleat usque in finem, quia scriptum est³⁵⁴): *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit**. Si quis vero praesumerit, praeter quod posuimus³⁵⁵), agere, a sacro corpore et sanguine Domini nostri Iesu Christi sit suspensus.

C. LVIII. P A L E A.

[Item ex Decretis Soteris Papae³⁵⁶).]

Ut³⁵⁷) illud divini oraculi singuli praecaveant, quo scribitur³⁵⁸): *Vae soli, quia, quum ceciderit, non habet sublevantem*, summopere verendum nobis est atque cavendum, ne horis illis³⁵⁹) atque temporibus, quibus Deo pallitur vel sacrificatur, unicuique divinis singulariter officiis insistenti perniciosa passio vel corporis³⁶⁰) quaelibet in valetudo occurrat, quae aut corpus subito subruat faciat, aut mentem alienatione vel terrore confundat. Pro huiusmodi ergo casibus³⁶¹) praecaveant, necessarium duximus instituisse, ut, ubi temporis, vel loci, sive cleri copia suffragatur, habeat quisque canens Deo atque sacrificans post se vicini solaminis adiutorem, ut, si aliquo casu ille³⁶²), qui officia impleturus accedit, turbatus fuerit, vel ad terram elisus, a tergo semper habeat qui eius vicem exsequatur intrepidus, et officium inceptum adimpleat †).

C. LIX. *Quot testes episcopus sacrificans secum habere debeat.*

Item Anacletus Iesus Christi servus, omnibus Episcopis, epist. I.³⁶³)

XX. Pars. Episcopus Deo sacrificans testes secum habeat, et plures, quam alius sacerdos; sicut enim maioris honoris gradu fruitur, sic maioris testimonii incremento³⁶⁴) indiget*. In solennioribus³⁶⁵) quippe diebus aut septem, aut quinque, aut tres diaconos, qui oculi eius dicuntur, et subdiaconos, atque reliquos ministros secum habeat, qui sacris induti vestimentis a³⁶⁶) fronte et a tergo, et presbyteri e³⁶⁷) regione dextra laevaue, contrito corde et humiliato spiritu, ac prono stent vultu, custodientes eum a malevolis³⁶⁸) hominibus, et consensum *eius* praebent³⁶⁹) sacrificio. Peracta autem³⁶⁹) consecratione omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere liminibus.

†) Emendatum est ex aliquot vetustis codicibus, et ceteris collectoribus. Et caput ipsum habetur in concilio manuscripto Zachariae.

abest ab Ed. Bas. — 342) *remansit*: ead. — 343) *prolapsus*: Edd. coll. o. — 344) *reddidit*: Ed. Bas. — C. LVI. 345) scr. A. 867. — Ivo Decr. p. 5. c. 20. — 346) add.: *solis*: orig. — C. LVII. 347) ita Edd. coll. o. pr. Arg. — 347) hab. A. 743. — Burch. I. 3. c. 230. seq. — 348) *aut pr.*: Edd. coll. o. — 349) *celebrandum*: orig. — Burch. — Edd. Arg. Bas. Nor. — 350) 1 Cor. c. 11. v. 4. — 351) *si*: orig. — Burch. IV. — Edd. coll. o. — 352) *praesumerit* — *privetur*: ead. pr. Arg. Bas. — 353) *aliquo*: Edd. coll. o. — 354) Matth. c. 10. v. 22. — 355) *expositurus*: orig. — *dispositurus*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — C. LVIII. 356) Imo ex conc. Tolet. XI. — cf. C. 7. qu. 1. c. 15. et Coll. ibi cilt. — Abest ab Ed. Arg. — 357) *Et*: Edd. Nor. Ven. I. II. — 358) Eccl. c. 4. v. 10. — 359) add.: *eorum*: Ed. Bas. — 360) *ausibus*: ead. — 361) add.: *quisque*: ead. — †) *et* — *udimpl.*: non sunt in Coll. Hisp. — C. LIX. 362) Caput Pseudoisidori. — Ans. I. 6. c. 138 (137). — Ivo Decr. p. 2. c. 67. Polyc. I. 4. t. 12. — 363) *incrementatione*: IV. Ans. — 364) *solennibus*: Ed. Bas. — 365) *in*: Edd. coll. o. — 366) *a*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 367) *matris*: Ed. Nor. — 368) *praebentes*: Edd. coll. o. — 369) *Peractaque*: Ed. Bas.

C. LX. *Episcopi sine religiosis testibus Domini sacramenta non conficiant.*

Item Lucius Papa *Episcopis Gallias et Hispanias, c. 1.*³⁷⁰⁾ Iubemus apostolica^{o)} auctoritate, ut semper testes vobiscum sacerdotes et Levitas³⁷¹⁾ habeatis. Et licet conscientia propria sufficere possit, tamen propter malevolos iuxta Apostolum³⁷²⁾ etiam^{o)} testimonium vos³⁷³⁾ oportet habere bonum ab his, qui foris sunt, quoniam³⁷⁴⁾ et in hac sancta sede constitutum habemus, ut^{o)} duo³⁷⁵⁾ presbyteri, et tres diaconi in omni loco episcopum non deserant, propter testimonium ecclesiasticum.

C. LXI. *Nisi duobus praesentibus presbyter missam celebrare non praesumat.*

Item Soter Papa³⁷⁶⁾.

Hoc quoque statutum est, ut nullus presbyterorum missarum solennia celebrare praesumat, nisi duobus praesentibus sibi respondeantibus ipse³⁷⁷⁾ tertius habeatur; quia, quum pluraliter ab eo dicitur: *Dominus vobiscum*, et illud in secretis: *Orate pro me*, aptissime convenit, ut ipsius³⁷⁸⁾ respondeatur salutationi.

C. LXII. *Communione priventur qui usque ad finem missarum solennia non audierint.*

Item ex Canone Apostolorum 10.³⁷⁹⁾

XXI. Pars. Omnes fideles, qui³⁸⁰⁾ conveniunt in solennitatibus³⁸¹⁾ sacris^{o)} ad ecclesiam, et scripturas Apostolorum et evangelium audiant. Qui autem^{o)} non perseverant in oratione, usque dum missa peragatur, nec sanctam communionem percipiunt, velut iniquitates ecclesiae commoverent convenit communionem privari.

C. LXIII. *De eadem.*

Item ex Concilio Carthaginiensi IV., c. 24.³⁸²⁾

Sacerdote verbum in ecclesia faciente qui egressus de auditorio fuerit³⁸³⁾, excommunicetur.

C. LXIV. *Die dominico missas ex integro saeculares audire debent.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 47.³⁸⁴⁾

Missas die dominico saecularibus totas audire³⁸⁵⁾ speciali ordine praecipimus ita, ut ante benedictionem sacerdotis egredi populus non praesumat. Quod si fecerint, ab episcopo publice confundantur.

C. LXV. *Populus non ante discedat, quam missa ex integro celebratur.*

Item ex Concilio Aurelianensi I., c. 28.³⁸⁶⁾

Quum ad celebrandas missas in Dei nomine convenitur³⁸⁷⁾ populus non ante discedat, quam missae solennitas compleatur, et ubi episcopus non³⁸⁸⁾ fuerit, benedictionem accipiat sacerdotis³⁸⁹⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LX. o) Iubemus apostolica: In epistola ipsa sic legitur: *Propter tales, fratres, hortamur vos, sicut in hac sancta ecclesia constitutum habemus, ut semper etc.*

C. LXI. p) Burchardus etiam et Ivo citant ex decretis Soteris Papae. Et in Micrologo c. 7. scribitur, fuisse id ab Anacleto et Sotere statutum. Similem sententiam Burchardus lib. 3. c. 68. refert ex conc. Nannetensi c. 30. Fere autem idem habetur in Moguntino primo, c. 43.

C. LXII. q) In solennitatibus sacris: In tomis conciliorum ad marginem praeae versionis sunt haec eadem verba, quae hic apud Gratianum, et Burchardum, et

Dist. I. C. LX. 370) Cap. Pseudoisidori. — Ans. l. 6. c. 140 (138). Polyc. l. 4. t. 18. — 371) diaconos: orig. — 372) 1 Tim. c. 3. v. 7. — 373) nos: Edd. coll. o. pr. Bas. — 374) quoniam. — ut: absunt ab Ans. — 375) Igitur duo: Ans. — Edd. coll. o. — C. LXI. 376) Reg. l. 1. c. 191. simile aliquid profert ex conc. Nannetensi; et eum videtur Burch. l. 3. c. 74. secutus esse. — cf. Cap. Reg. Fr. l. 5. c. 159. — Ans. in extr. l. 7. Ivo Pan. l. 1. c. 159. Decr. p. 3. c. 127. Polyc. l. 4. t. 31. — 377) et ipse: Edd. coll. o. — 378) et ipsi: Burch. l. 3. c. 127. — C. LXII. 379) cf. conc. Antioch. c. 2. — Reg. l. 1. c. 193. Burch. l. 2. c. 67. Ivo Decr. p. 6. c. 163. Polyc. l. 3. t. 16. — 380) qui ingrediuntur ecclesiam, et scripturas audientes, non autem pers. in or., nec sanctam etc.: orig. — 381) solennibus: Burch. — C. LXIII. 382) c. 31. Statut. eccl. ant., cf. ad c. 9. D. 18. — Reg. l. 1. c. 197. Burch. l. 2. c. 66. Ivo Decr. p. 6. c. 162. — 383) Burch. et Iv. add.: sine graui necessitate. — C. LXIV. 384) hab. A. 506. — cf. tamen ad c. 30. D. 23. — Coll. tr. p. 2. t. 28. c. 45. — 385) tenere, spec. ordinatione: Coll. Hisp. — C. LXV. 386) hab.

C. LXVI. *Excommunicetur qui praetermisso ecclesiae conventu ad spectacula vadit.*

Item ex Concilio Carthaginiensi IV., c. 88.³⁹⁰⁾ Qui die solenni praetermisso solenni³⁹¹⁾ ecclesiae conventu ad spectacula vadit, excommunicetur.

C. LXVII. *Usque ad missam catechumenorum nullus ecclesiam ingredi prohibeatur.*

Item ex Concilio Carthaginiensi IV., c. 84.³⁹²⁾

XXII. Pars. Episcopus nullum prohibeat ingredi ecclesiam, et³⁹³⁾ audire verbum Dei, sive gentilem, sive haereticum, sive iudaeum, usque ad missam catechumenorum.

C. LXVIII. *Evangelia non sendendo, sed stando audire debemus.*

Item Anastasius Episcopus Episcopis Germaniae et Burgundiae, epist. I. c. 1.³⁹⁴⁾

XXIII. Pars. Apostolica auctoritate mandamus, dum sancta evangelia in ecclesia recitantur³⁹⁵⁾, ut sacerdotes et ceteri omnes praesentes³⁹⁶⁾ non sedentes, sed venerabiliter curvi^{o)} in conspectu evangelii stantes dominica verba intente audiant, et fideliter adorent.

C. LXIX. *Ad missarum solennia semper aliquid est offerendum.*

Item Gregorius VII. in Synodo Romana habita anno Domini 1078., c. 13.³⁹⁷⁾

XXIV. Pars. Omnis Christianus procuret ad missarum solennia aliquid Deo offerre, et ducere³⁹⁸⁾ ad memoriam, quod Deus per Moysen dixit³⁹⁹⁾: *Non apparebis in conspectu meo vacuus.* Etenim^{o)} in collectis sanctorum Patrum liquido apparet, quod omnes Christiani offerre aliquid Deo ex usu sanctorum Patrum debent. Ad ipsum^{o)} enim prius est confugiendum, qui nostrae curare possit animae passiones. Verum homines praepostero ordine ante sibi opem ab hominibus accersunt. Ubi autem humana subsidia defecerint, tunc opinantur divini postulandam favoris gratiam.

C. LXX. *Quare Sursum corda in praefatione dicitur.*

Item Cyprianus⁴⁰⁰⁾ sermone VI. de oratione dominica.

XXV. Pars. Quando autem stamus ad orationem, fratres dilectissimi, vigilare⁴⁰¹⁾ et incumbere ad preces toto corde debemus; cogitatio omnis⁴⁰²⁾ carnalis et saecularis abscedat, nec quicquam tunc animus⁴⁰³⁾ quam id solum cogitet, quod precatur. Ideo et⁴⁰⁴⁾ sacerdos ante orationem praefatione praemissa parat fratrum mentes, dicendo: *Sursum corda*, ut dum respondet plebs: *habemus ad Dominum*, admoneatur, nihil se aliud quam Dominum cogitare debere. Claudatur contra adversarium pectus, et soli Deo pateat, nec ad se hostem Dei⁴⁰⁵⁾ tempore orationis adire⁴⁰⁶⁾ patiatur.

Ivonem, et in Polycarpo. Graece est absolute: τοὺς εἰσιόντας, id est: qui ingrediuntur, et ita in Codice canonum, nimirum ex versione Dionysii.

r) Audiant. Qui autem: Ita in eadem margine et in Polycarpo. Sed Burchardus et Ivo propius ad verba graeca: *audiant*, non autem *perseverant*.

C. LXVIII. s) Curvi: Sic in originali, et apud Ivonem part. 6. cap. 93.; sed apud eundem part. 2. cap. 138. et apud Burchardum^{o)} vox ista non habetur.

C. LXIX. t) Ad ipsum: Hinc usque ad fin. cap. non habentur ibi apud Gregorium, neque apud Anselmum, aut Polycarpum^{o)}.

A. 511. — Reg. l. 1. c. 196. Burch. l. 3. c. 39. Ivo Decr. p. 3. c. 34. — 387) convenit: Burch. l. 3. c. 39. — 388) defuerit: Coll. Hisp. — Burch. l. 3. c. 39. — 389) a sacerdote: Edd. coll. o. — C. LXVI. 390) c. 83. Statut. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — Ivo Decr. p. 4. c. 8. — 391) abest a Coll. Hisp., Baller. et Iv. — C. LXVII. 392) c. 17. lb. — Burch. l. 3. c. 83. Ivo Pan. l. 2. c. 41. Decr. p. 3. c. 33. — 393) abest a Baller. — C. LXVIII. 394) Caput Pseudoisidori. — Burch. l. 3. c. 103. Ivo Decr. p. 2. c. 138. p. 6. c. 93. — 395) leguntur: Edd. coll. o. — 396) abest a Burch. l. 3. c. 39. et Ed. Arg. — C. LXIX. 397) Ans. l. 5. c. 40 (41). Polyc. l. 3. t. 16. — 398) ducatur: orig. — reducere: Ed. Bas. — 399) Exod. c. 23. v. 15. — 400) et videntur esse Ipsi Gratiani. — C. LXX. 400) Cyprian. Papa: Edd. coll. o. — 401) invigilare: ead. — 402) hominis: ead. — 403) add.: altus: ead. — 404) autem: Ed. Bas. — 405) omni: ead. — 406) venturo: Edd. coll. o.

C. LXXI. *Quae praefationes in missa sunt cantandas.*
Pelagius II. *Romanae ecclesiae et apostolicae sedis Episcopus universis Germaniarum atque Galliarum Episcopis* 407).

XXVI. Pars. Invenimus has novem praefationes in sacro catalogo tantummodo recipiendas⁴⁰⁸, quas longa retro vetustas in Romana ecclesia hactenus servavit; id est: unam in Albis paschalibus, aliam de Ascensione⁴⁰⁹ Domini, tertiam de⁴¹⁰ Pentecoste, quartam de⁴¹¹ Natali Domini, quintam de Apparitione Domini⁴¹², sextam de Apostolis, septimam de sancta Trinitate, octavam de Cruce, nonam de ieiunio in Quadragesima tantummodo⁴¹³ dicendam. *Has praefationes tenet et custodit sancta Romana ecclesia, has tenendas vobis mandamus.*

C. LXXII. *In omnibus missarum solennibus pro defunctis oratio fiat.*

Item ex Concilio Cabilonensi II, c. 39. 414)

XXVII. Pars. Visum praeterea nobis est, ut in omnibus missarum solennibus pro defunctorum spiritibus loco competenti Dominus⁴¹⁵ deprecetur. Sicut enim nulla dies excipitur, qua non pro viventibus et pro quibuslibet necessitatibus Dominus⁴¹⁶ deprecetur: ita nimirum nulla dies excipi debet, quin pro animabus fidelium preces Domino in missarum solennibus fundantur. Antiquitus igitur hunc morem sancta tenet⁴¹⁷ ecclesia, ut⁴¹⁸ et in missarum solennibus, et in aliis precibus Domino spiritus quiescentium commendat⁴¹⁹, dicente B. Augustino⁴²⁰: *Non sunt praetermittendae supplicationes pro spiritibus defunctorum* 421), *quas faciendas pro omnibus in Christiana et catholica societate laudamus* 422). *Defunctorum etiam tacitis nominibus eorum, quos sub generali commemoratione suscepti ecclesia, ut quibus ad ista* 423) *desunt parentes, aut filii, aut quicumque cognati vel amici, ab una eis exhibeantur* 424) *piam matrem communi.*

C. LXXIII. *Ante preces non sunt a sacerdote nomina recitanda.*

Item Innocentius Episcopus Urbis Romae Decentio Eugubino, epist. I. c. 2. 424)

De nominibus recitandis ante, quam preces⁴²⁵ sacerdos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda sunt, oratione sua commendat, quam superfluum sit, et⁴²⁶ ipse pro tua prudentia recognoscis⁴²⁷; ut cuius hostiam necdum Deo offeras, eius ante nomen insinues, quamvis illi⁴²⁸ incognitum sit nihil.

DISTINCTIO II. GRATIANUS.

C. I. *Panis, et vinum, et aqua in sacramentis sunt offerenda.*

Item Alexander, Urbis Romanae Episcopus, orthodoxis omnibus, epist. I. c. 4. 429)

I. Pars. In sacramentorum oblationibus, quae inter

C. LXXII. u) Laudamus: Apud collectores sunt nonnullae varietates. B. Augustinus (a quo parum variat et concilium, et Amalarius lib. 4. c. 42.) sic habet: *Quas faciendas pro omnibus in Christiana et catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumcumque, sub generali commemoratione suscepit ecclesia.* Ceterum glossa fecit, ne mutaretur.

Dist. II. C. I. a) Locupletatum est caput hoc ex ori-

Dist. I. C. LXXI. 407) Cap. apocryphum. — In Edd. coll. o. pr. Bas. tribuitur *Gelasio*. — Burch. I. 3. c. 69. Ivo Pan. I. 1. c. 158. Decr. p. 2. c. 77. Polyc. I. 3. t. 20. — 408) *receptas*: Iv. — 409) *ascensionis*: Ed. Par. — *die ascensionis*: Edd. rell. — 410) *dei pentecostes*: Edd. coll. o. — 411) *die natalis*: Ed. Bas. — 412) *abest ab Ed. Arg.* — 413) *tant. etc.*: abest ab ead. — C. LXXII. 414) *hab. A. 813.* — Burch. I. 3. c. 64. Ivo Decr. p. 3. c. 66. — 415) *ecclesia Dominum*: Ed. Bas. — *in eccl. ad Dom.*: Edd. rell. — 416) *Domini*: Edd. coll. o. — *abest ab Iv.* — 417) *tenebat*: Ed. Bas. — 418) *ut in miss.*: Edd. Bas. Lugdd. — *et ut miss.*: Ed. Par. — *ut et miss.*: Edd. rell. — *ut miss.*: Iv. — 419) *commendarentur*: Ed. Bas. — *commendantur*: Edd. Par. Lugd. I. — Burch. Iv. — *commendantur*: Edd. rell. — 420) in libro de cura pro mortuis faciendi c. 4. — 421) *mortuorum*: orig. — Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 422) *istam*: Ed. Bas. — 423) *exhibeatur*: Edd. coll. o. — C. LXXIII. 424) *scr. A. 416.* — 425) *preces*: Coll. Hisp. — *Constant.* — 426) *abest ab Edd. Bas. Lugdd. II. III.* — 427) *recognoscet*: Coll. Hisp. — *recognoscas*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 428) *ei*: Ed. Bas.

Dist. II. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, conf. sec. lbr.

missarum solennia Domino offeruntur, *passio³) Domini miscenda est, ut eius, cuius corpus et sanguis conficitur, passio celebretur ita, ut repulis opinionibus superstitionum⁴) tantum⁴) et vinum aqua permixtum in sacrificium⁵) offerantur. Non enim debet *(ut⁶) a Patribus accepimus, et ipsa ratio docet* in calice Domini aut vinum solum, aut aqua sola offerri, sed utrumque permixtum, quia utrumque ex latere eius in passione sua profuissse legitur.

C. II. *Vinum sine aqua, vel e converso in sacramentis offerri non licet.*

Item Cyprianus lib. II. epist. 2. *Caeclilio fratri salutem* 7).

Sic⁸) in sanctificando calice⁹) Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest. Nam si vinum tantum quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine Christo¹⁰). Quando autem¹⁰) utrumque miscetur¹¹), et adunatione confusa sibi invicem copulatur¹²), tunc sacramentum spiritale¹³) et coeleste perficitur. Sic¹⁴) vero¹⁵) calix Domini non est aqua sola, aut¹⁶) vinum solum, nisi utrumque *sibi* misceatur, quomodo nec corpus Domini¹⁷) potest esse farina sola, *aut aqua sola*, nisi utrumque adunatum fuerit et copulatum, et panis unius compage solidatum.

C. III. *Idem in eadem epistola.*

Scriptura dicit: *Quotiescunque¹⁸) enim ederitis panem istum, et calicem istum biberitis, mortem Domini annuntiabit, quoadusque veniat*. Quotiescunque¹⁹) *ergo* calicem in commemorationem²⁰) Domini et passionis eius offerimus, id quod constat Dominum²¹) fecisse, faciamus. Sed vide²²), frater carissime, si quis de antecessoribus nostris vel ignoranter vel simpliciter non hoc servavit²³) et tenuit²⁴), quod nos Dominus facere et²⁵) exemplo et magisterio *suo* docuit, potest simplicitati eius de²⁶) indulgentia Domini venia concedi; nobis vero non poterit²⁷) ignosci, qui nunc a Domino admoniti²⁸) et instructi sumus, ut calicem Domini cum vino mixtum, secundum quod Dominus obtulit, offeramus.

C. IV. *Praeter panem, vinum et aquam in sacramento nihil debet offerri.*

Item ex Concilio Martini²⁹) Bracarenis, c. 55.

Non oportet aliquid aliud in sacramento³⁰) offerri praeter panem, vinum et aquam, quae in typo Christi benedicuntur, quia, dum in cruce penderet, de corpore eius sanguis effluxit et aqua. Haec tria unum sunt in Christo Iesu; haec hostia et oblatio Dei in odorem³¹) suavitatis.

C. V. *De eodem.*

Item ex Concilio Carthaginensi III, c. 24. 32)

In sacramento³²) corporis et sanguinis Domini nihil am-

NOTATIONES CORRECTORUM.

ginali et ceteris collectoribus praeter Anselmum, qui habet, ut antea Gratianus habebat.

C. II. b) Sine Christo: Apud B. Cyprianum sic legitur: *Sanguis Christi incipit esse sine nobis; si vero aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo*, quae verba referuntur etiam infra ead. c. *Quomodo omne*. Sed ob glossam non est mutatum. Multa vero alia, ubi illa non obstabat, ex ipsa epistola sunt emendata, itemque in sequenti capite.

Pont. — Burch. I. 5. c. 5. Ans. I. 9. c. 1. Ivo Decr. p. 2. c. 15. Polyc. I. 3. t. 9. — 2) *pass.* — *superst.*: abest ab Ans. — 3) *quomodo*: Edd. Ven. I. II. — 4) *abest ab Edd. coll. o. pr. Bas.* — 5) *sacrificio*: orig. — Burch. Iv. — 6) *ut — doc.*: abest ab Ans. — C. II. 7) *scr. A. 254.* — *Cyprian. Papa*: Edd. coll. o. — Ans. I. 9. c. 4. — 8) *Sicut*: Edd. coll. o. — 9) *calicem*: ead. — 10) *enim*: ead. — 11) *commiscetur*: Ed. Bas. — 12) *copulantur*: Edd. coll. o. — 13) *et spir.* — *efficitur*: ead. — 14) *si*: Edd. Bas. Ven. II. Par. Lugd. I. — 15) *nec*: Ed. Arg. — 16) *et*: Edd. coll. o. — 17) *Christi*: Ed. Bas. — C. III. 18) 1 Cor. c. 11. v. 26. — 19) *ut quot.*: Edd. coll. o. — 20) *commemoratione*: Ed. Bas. — 21) *et Dom.*: Ed. Arg. — 22) *viderit*: orig. — 23) *observavit*: Ed. Bas. — *observaverit*: Ed. Arg. — *servaverit*: Edd. rell. — 24) *tenuerit*: Edd. Lugdd. II. III. — 25) *abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd.* — 26) *eiusdem*: ead. pr. Bas. — 27) *potest*: Edd. coll. o. — 28) *moniti*: Ed. Bas. — C. IV. 29) *Mart. Papae*: Edd. coll. o. — cf. cap. seq. — 30) *sacramento*: Coll. Hisp. — *sacrario*: Ed. Bas. — 31) *ad. et*: ead. — C. V. 32) *hab. A. 397.* — Burch. I. 5. c. 8. Ivo Decr. p. 2. c. 13. — 33) *sacramentis*: Coll. Hisp. — Burch. Iv.

plius offeratur, quam³⁴⁾ ipse Dominus tradidit, hoc est panis et vinum aquae³⁵⁾ mixtum. *Et infra: §. 1. Nec amplius in sacrificiis³⁶⁾ offeratur, quam de uvis et frumentis.*

C. VI. *Oblationis sacrificio uvas nemo coniungat.*

Item ex VI. Synodo, c. 28. c)³⁷⁾

Didicimus, quod in quibusdam ecclesiis sacerdotes sacrificio oblationis coniungant uvas, quae secundum usum in altari offeruntur, et sic simul utraque populo dispensent. Praecipimus igitur, ut nullus sacerdos hoc ulterius faciat, sed in remissionem peccatorum populo oblationem solam distribuatur, et uvas seorsum benedictas populus, qui petierit, accipiat, et fructuum^{d)} gratias agat.

C. VII. *De his, qui sacrificando varie errabant.*

Item Iulius Papa Episcopis per Aegyptum c)³⁸⁾.

Quum omne crimen atque peccatum oblati Deo sacrificiis deleatur, quid de cetero pro delictorum expiatione Domino dabitur, quando in ipsa sacrificii oblatione erratur? Audivimus enim, quosdam schismatica ambitione detentos contra divinos ordines et apostolicas institutiones lac pro vino in divinis sacrificiis dedicare; alios quoque intinctam eucharistiam populus pro complemento communionis porrigere; quosdam etiam³⁹⁾ expressum vinum^{f)} in sacramento dominici calicis offerre; alios vero pannum^{e)} lineum musto intinctum per totum annum reservare, et in tempore sacrificii partem eius aqua lavare, et sic offerre. Quod quam sit evangelicae et apostolicae doctrinae contrarium, et consuetudini ecclesiasticae adversum, non difficile ab ipso fonte veritatis probatur⁴⁰⁾, a quo ordinata ipsa sacramentorum mysteria processerunt. Quum enim magister veritatis verum salutis nostrae sacrificium suis commendaret discipulis, non illis⁴¹⁾ lac, sed panem tantum et calicem sub hoc sacramento cognovimus⁴²⁾ dedisse. Legitur enim in evangelica veritate⁴³⁾: *Accipit Iesus panem et calicem, et benedicens dedit discipulis suis.* Cesset ergo lac sacrificando⁴⁴⁾ offerri, quia manifestum et evidens evangelicae veritatis exemplum illuxit, quod praeter panem et vinum aliud offerri⁴⁵⁾ non licet⁴⁶⁾. §. 1. Illud vero, quod pro complemento communionis intinctam tradunt eucharistiam populus, nec hoc prolatum ex evangelio testimonium recipit⁴⁷⁾, ubi Apostolis corpus suum et sanguinem commendavit. Seorsum enim panis, et seorsum calicis commendatio memoratur. Nam intinctum panem aliis Christum praebuisse non legitur, excepto illo tantum discipulo, quem intincta buccella magistri⁴⁸⁾ proditorem ostenderet, non quae sacramenti huius institutionem signaret. Nam quod de expresso botro, id est de urvarum granis, populus communicatur⁴⁹⁾, valde est omnino confusum; sed si necesse sit, botrus in calice comprimatur, et aqua misceatur, quia calix dominicus iuxta canonum^{h)} praeccepta vino et aqua permixtum debet offerri, quia videmus in aqua populum intelligi, in vino vero ostendi sanguinem Christi.

Ergo, quum in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, et credentium plebs ei, in quem credit, copulatur et iungitur. Quae copulatio et coniunctio aquae et vini sic miscetur, in calice Domini, ut mixtio⁵⁰⁾ illa non possit separari. Nam si vinum tantum quis offerat, sanguis Christi esse incipit sine nobis. Si vero aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo. Ergo, quando botrus solus offertur, in quo vini tantum efficientia designatur, sacramentum nostrae salutis negligitur, quod per aquam significatur. Non enim potest calix Domini esse aqua sola, aut vinum solum, nisi utrumque *sibi⁵¹⁾ misceatur. §. 2. Et ideo, quia iam *ex hoc plurima et multiplex maiorum manavit sententia⁵²⁾, omnis deinceps talis error atque praesumptio cessare debet, ne perversorum inordinata⁵³⁾ compago statum veritatis enervet. Et ideo nulli deinceps licitum sit⁵⁴⁾ aliud in sacrificiis divinis offerre, nisi iuxta antiquorum sententiam conciliorum panem tantum et calicem vino et aqua permixtum. De⁵⁵⁾ cetero aliter quam praecceptum est faciens tamdiu a sacrificando cessabit, quamdiu legitima poenitentiae satisfactione correctus⁵⁶⁾ ad gradus sui officium⁵⁷⁾ redeat, quod amisit.

C. VIII. *Nulla oblatio corpori et sanguini Christi comparari valet.*

Item Alexander Papa V. a Petro, epist. I. c)⁵⁸⁾

II. Pars. Nihil in sacrificiis maius esse potest, quam corpus et sanguis Christi, nec ulla oblatio hac potior est, sed haec omnes praecellit, quae pura conscientia Domino offerenda est, et pura mente sumenda⁵⁹⁾, atque ab omnibus⁶⁰⁾ veneranda, et sicut potior est ceteris, ita potius excoli et venerari debet.

C. IX. *Ante confecta mysteria pacem non debemus offerre.*

Item Innocentius Papa Decentio, Eugubino Episcopo, salutem, epist. I. c. 1. c)⁶¹⁾

III. Pars. Pacem igitur asseris ante confecta mysteria⁶²⁾ quosdam populis impertiri⁶³⁾, vel sibi inter se sacerdotes tradere, quum post omnia (quae aperire non debeo) pax sit necessario⁶⁴⁾ indicenda, per quam constet populum ad omnia, quae in⁶⁵⁾ mysteriis⁶⁶⁾ aguntur atque in ecclesia celebrantur, praebuisse consensum, ac finita esse pacis concludentis signaculo demonstrantur.

C. X. *Ecclesiasticis liminibus careat minister, qui post consecrationem communicare contemnit.*

Item Anacletus Papa epist. I. c)⁶⁷⁾

Peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere liminibus. Sic enim et Apostoli statuerunt, et sancta Romana tenet ecclesia.

C. XI. *Quisque sacerdos, quoties missam celebrat, toties sacram communionem percipiat.*

Item ex Concilio Toletano XII. c. 5. c)⁶⁸⁾

IV. Pars. Relatum est nobis, quosdam de sacerdotibus non tot vicibus communionis sanctae gratiam sumere,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VI. c) Est quasi summa quaedam canonis citati. Nam in eo plura aliquanto verba sunt, sed eodem fere sensu.

d) Et fructuum: Graece est: πρὸς τὴν τοῦ δωτῆρος τῶν καρπῶν εὐχαριστίαν; id est: ad reddendas gratias fructuum datori.

C. VII. e) Per Aegyptum: Apud ceteros collectores legitur: per Aegyptum missis. Sed in Micrologo c. 19. citatur ex eodem Iulio episcopo Aegypti. Eadem fere habentur nunc in Bracarensi 3. c. 1., et sententia summam collecta in Wormaciensi c. 4.

f) Expressum vinum: Sic apud Ivonem, et in Pannonia, et in Bracarensi. In aliquot tamen vetustis est:

expressum botrum *), ut paulo inferius in hoc eodem capite. Sed Burchardus habet: *non expressum vinum.*

g) Alios vero pannum: Haec usque ad vers. Quod quam sit, non sunt in Bracarensi; neque etiam illa: sed si necesse sit, usque ad vers. Quia.

h) Iuxta canonum: In Bracarensi est: *iuxta quod quidam doctor edisserit.* Significatur autem B. Cyprianus citatus sup. ead. *In sanctificando.*

i) Sententia: In Bracarensi sequitur: *quorum pietas in Deum religiosa sacramentorum horum et efficientias copiose disseruit, et institutiones verissime declaravit.*

C. X. k) Tribuebatur Calixto **). Restitutum est Anacletus ex aliquot vetustis exemplaribus, et Burchardo; cui Anacletus tribuitur etiam supra de consecr. dist. I. Episcopus.

Dist. II. C. V. 34) add: quod: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 35) aqua: Ild. — caed. — 36) primitiis: Ild. — Coll. Hisp. — C. VI. 37) Imo ex Trullana hab. A. 692. — Coll. tr. p. p. 2. t. 11. c. 13. — C. VII. 38) Imo ex conc. Brac. III. hab. A. 675. — Burch. I. 5. c. 1. Ivo Pan. I. 1. c. 147. Decr. p. 2. c. 11. et 85. Polyc. I. 8. t. 9. — 39) autem: Ed. Arg. — *) Ita Ed. Bas. — 40) probatur: Edd. Arg. Bas. — 41) nulli lac: Iv. — Edd. coll. o. — 42) cognovimus: Burch. Iv. — 43) Matth. c. 26. v. 26. — 44) in sacr.: Edd. coll. o. — 45) offerre: Edd. Arg. Bas. — 46) liceat: Burch. Iv. — 47) receperunt: Ild. — Edd. coll. o. — 48) magister: Ed. Bas. — 49) communicat: Iv. — 50) commixtio: Burch. — Ed. Bas. — 51) abest a Burch. Iv. — 52) et in: Iv. Pan. — Edd. coll. o.

— 53) erit: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 54) Et se: Ed. Bas. — 55) corruptus: Burch. Iv. — 56) officii: Ed. Bas. — C. VIII. 57) Caput Pseudoisidori. — Burch. I. 5. c. 5. Ivo Decr. p. 2. c. 15. et 68. — 58) consummanda: Burch. Iv. c. 15. — 59) hominibus: Edd. coll. o. pr. Bas. Nor. Ven. II. — C. IX. 60) ser. A. 416. — Coll. tr. p. p. 1. t. 38. c. 1. — 61) ministeria: Ed. Bas. — 62) imperare: Coll. Hisp. — Constant. — Ed. Bas. — 63) necessaria: Coll. Hisp. — 64) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 65) ministris: Edd. Arg. Bas. — C. XI. 66) Caput Pseudoisidori, confect. ex can. Apost. 10. — cf. supra D. I. c. 62. — Burch. I. 3. c. 77. Ans. I. 6. c. 137. — **) Ita Edd. coll. o. pr. Arg. — C. XI. 67) hab. A. 691. — Ivo Decr. p. 2. c. 114.

quot sacrificia in uno die videntur offerre; sed si in uno die plurima per se offerant sacrificia, in omnibus se oblationibus a communione suspendant, et in sola tantum extrema sacrificii oblatione communionis sanctae gratiam sumant, quasi non sit toties illi vero et singulari sacrificio participandum, quoties corporis et sanguinis Domini nostri Iesu Christi immolatio facta contiterit. Nam ecce Apostolus dicit: *Nonne qui edunt hostias participes sunt altaris?* Certum est, quod hi, qui sacrificantes non edunt, rei sunt dominici sacramenti. Quicumque ergo sacerdotum deinceps divino altario sacrificium oblaturus accesserit, et se a communione suspenderit, ab ipsa, qua se indecenter privavit, gratia communionis anno uno repulsus se noverit. Nam quale erit illud sacrificium, cui nec ipse sacrificans participes esse cognoscitur? Ergo modis omnibus est tenendum, ut, quotiescunque sacrificans corpus et sanguinem Iesu Christi Domini nostri in altario immolat, toties perceptionis corporis et sanguinis Christi participem se praebeat.

C. XII. *Corpus Christi sine eius sanguine sacerdos non debet accipere.*

Item Gelasius Papa *Matorico et Ioanni Episcopis* 1) 82).

Comperimus autem, quod quidam sumta tantummodo corporis sacri portione a calice sacri cruoris abstineant. Qui proculdubio (quoniam nescio qua superstitione docentur obstringi) aut integra sacramenta percipiunt, aut ab integris arceantur, quia divisio unius eiusdemque mysterii sine grandi sacrilegio non potest provenire 83).

C. XIII. *Eucharistiae communionem qui quotidie accipit, nec reprehenditur, nec laudatur.*

Item Augustinus de *ecclesiasticis dogmatibus*, c. 53. m) 89).

V. Pars. Quotidie eucharistiae communionem percipere nec laudo, nec vitupero, omnibus tamen dominicis diebus communicandum suadeo et hortor; si tamen mens sine affectu peccandi sit. Nam habentem adhuc voluntatem peccandi gravari magis dico eucharistiae perceptione, quam purificari. Et ideo, quamvis quis peccato mordeatur, peccandi non habeat de cetero voluntatem, et communicaturus satisfaciat lacrimis et orationibus, et confidens de Domini miseratione, qui peccata propriae confessioni donare consuevit, accedat ad eucharistiam

C. XII. l) De hoc capite notatum est sup. 25. quaest. 2. c. fin., apud Anselmum, et in Polycarpo tit. 30. (nam in nono titulo est caput per se) esse partem epistolae, quae ibi refertur.

C. XIII. m) Caput hoc ex duobus B. Augustini locis confectum, et in summam redactum, ex iisdem, ubi opus esse visum est, et emendatum est et auctum. Algerus autem et Valfridus Strabo citant usque ad vers. *Idem*, ex Gennadio Massiliensi presbytero, quem B. etiam Thomas quodlib. 12. art. 10. facit auctorem libri de ecclesiasticis dogmatibus. Et Platina in vita Symmachi, et Magister Sent. lib. 2. dist. 8.

Dist. II. C. XI. 68) *in un. die*: absunt ab Ed. Bas. — 69) *add.*: Deo: Coll. Hisp. — Iv. — Edd. coll. o. — 70) *offerunt*: ead. pr. Bas. — 71) *communicando*: Coll. Hisp. — 72) *suspendant*: Iv. — Edd. coll. o. — 73) *extremi*: Coll. Hisp. — Iv. — Ed. Bas. — 74) *sumant*: Iv. — Edd. coll. o. — 75) *illis*: Ed. Bas. — *illius veri et singulari sacr. quoties participator corporis — Christi esse destiterit*: Coll. Hisp. — 76) I Cor. c. 10. v. 18. — 77) *Si ergo qui edunt hostias participes sunt altaris, certum etc.*: Coll. Hisp. — 78) *sacrificant*, *si*: Ed. Bas. — 79) *privavit*: Iv. — *privavit*: Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — 80) *cius*: Iv. — Ed. Bas. — 81) *participasse*: Coll. Hisp. — 82) *dignoscitur*: Edd. coll. o. — 83) *perceptioni*: Coll. Hisp. — 84) *Domini nostri Iesu Christi* (abest ab Ed. Nor.): Edd. coll. o. — C. XII. 85) cf. C. 25. qu. 2. c. ult. — Ans. l. 6. c. 147. Ivo Decr. p. 2. c. 89. Polyc. l. 3. t. 9. et 30. — 86) *sacrali*: Edd. coll. o. — 87) *adstricti*: Ed. Bas. — *adstringit*: Edd. rell. — 88) *pervenire*: Edd. coll. o. — C. XIII. *) in libro de veritate corp. et sanguinis dominici l. 1. c. 22. — **) in libro de rebus eccles. c. 12. — 89) Non est Augustini. — Reg. l. 1. c. 194. Burch. l. 5. c. 15. Ans. l. 9. c. 9. Ivo Pan. l. 1. c. 150. Decr. p. 2. c. 25. — Petr. Lomb. l. 4. dist. 12. — 90) *eucharistiam*: Edd. Arg. Bas. — 91) *accipere*: Ivo. — Edd. coll. o. — 92) *suad. at*: absunt a Reg. Ans. Burch. Iv. — 93) *si tamen mens (metus: Burch.) in affectu pecc. est, gravari magis dico*: Reg. Burch. Ans. Iv. Decr. — *si tamen mens. in aff. pecc. non sit*: Edd. coll. — Iv. Pan. — orig. — 94) *nam*

intrepidus et securus. Sed hoc de illo dico, quem capitata et mortalia peccata non gravant. *Idem epist. 118. c. 3. 99)*: §. 1. *Dixerit* quispiam, non quotidie accipiendam eucharistiam, alia affirmit quotidie: faciat unusquisque quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum. *Neuter* enim eorum exhonorat corpus et sanguinem Domini, si saluberrimum sacramentum certatim honorare contendunt. Neque enim litigaverunt inter se, aut quisquam eorum se alteri praeposuit, Zachaeus et ille centurio, quum alter eorum gaudens in domum suam suscepit Dominum, alter dixit: *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum*. Ambo honorificantes Salvatorem diverso et quasi contrario modo, ambo peccatis miseri, ambo misericordiam consecuti. Ad hoc valet, quod manna secundum propriam voluntatem in ore cuiusque sapiebat.

C. XIV. *Qui semper peccat coelestis sacramenti medicinam semper accipiat.*

Item Ambrosius lib. IV. de sacramentis, c. ult. 110)

Si, quotiescunque effunditur sanguis Christi, in remissionem peccatorum effunditur, debeo illum semper accipere, ut semper mihi peccata dimittantur. Qui semper pecco, semper debeo habere medicinam.

C. XV. *Non abstineat a corpore Domini, nisi qui excommunicari meretur.*

Item Hilarius Episcopus 113).

Si non sunt tanta peccata, ut excommunicetur quis, non se debet a medicina corporis et sanguinis Domini separare.

Item Fabianus Papa ait 114):

C. XVI. *Ter in anno quisque fidelium communicet.*

Etsi non frequentius, saltem in anno ter laici homines communicent, nisi forte quis maioribus quibuslibet criminibus impediatur; in Pascha videlicet, et Pentecoste, et Natali Domini.

Item Soter Papa ait 116):

C. XVII. *Etiam in coenu Domini sacram communionem debemus accipere.*

In coena Domini a quibusdam perceptio eucharistiae negligitur, quae quoniam in eadem die ab omnibus fidelibus (exceptis iis, quibus pro gravibus criminibus inhibuitur est) percipienda sit, ecclesiasticus usus demonstrat, quum etiam poenitentes eadem die ad percipiendam corporis et sanguinis dominici sacramenta reconcilientur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

n) Ad hoc valet: *Locus integer legendus est in originali.*

C. XV. o) Ceteri etiam collectores et Algerus citant ex Hilario. Apud B. Augustinum epistola 118. haec habentur: *Si peccata tanta non sunt, ut excommunicandus quisquam homo indicetur, non se debet a medicina dominici corporis separare, nec multo aliter apud Bedam, l. Cor. 11.*

C. XVI. p) Apud eosdem collectores eodem modo citatur. Verum praeter ultima verba: *in Pascha videlicet etc.* habentur in conc. Turonensi III. c. 50., et Capit. l. 2. c. 45.

si adhuc habet: orig. — Iv. Pan. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 95) *abest* ab Ed. Bas. — 96) *add.*: *tamen*: Iv. — Edd. coll. o. — 97) *qui — cons.*: absunt a Coll. cit. — 98) *cap. et*: absunt ab illud. — 99) *Reg. ib.* Burch. l. 5. c. 16. Iv. Decr. p. 2. c. 26. — *Ep. 54. Ed. Maur. scr. A. 400.* — 100) *Si dix.*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 101) *affirmit*: Edd. coll. o. — 102) verba asteriscis inclusa non sunt ap. Reg. Burch. et Iv. — 103) cf. Luc. c. 19. — 104) *domo sua*: Edd. coll. o. — Reg. Burch. Iv. — 105) *suscipit*: ead. — *iid.* — orig. — 106) *Matth. c. 8. v. 8.* — 107) *Domine, non*: Reg. Burch. Iv. — Edd. Bas. Lugd. II. III. — *O Dom.*, non: Edd. rell. — 108) *quamvis non uno modo*: Reg. Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 109) *add.*: *sunt*: Ed. Bas. — C. XIV. 110) Non est Ambrosii. — Burch. l. 5. c. 18. Ivo Decr. p. 2. c. 28. Polyc. l. 3. t. 16. Petr. Lomb. lb. — †) *abest* a Burch. Iv. — *merito*: Edd. coll. o. — 111) *ut — dim.*: absunt a Burch. Iv. — 112) *accipere*: Iv. — Edd. coll. o. — C. XV. **) de verit. corp. et sang. Dom. l. 1. c. 22. — 113) Ivo Augustinus ex ep. supra c. 13. n. 99. cit. — Burch. Iv. Polyc. lb. — C. XVI. 114) Ivo ex conc. Turon. III. hab. A. 813. c. 50. — Verba: *in Pascha etc.* videntur desumpta esse ex conc. Agath. c. 18. cf. infra c. 19. — Reg. l. 2. c. 45. Burch. l. 5. c. 17. Ivo Pan. l. 1. c. 151. Decr. p. 2. c. 27. Polyc. Petr. Lomb. lb. — 115) *Ut sit*: Reg. Burch. Iv. Decr. — C. XVII. 116) ex 47. conc. Cabil. II. hab. A. 813. — Burch. l. 5. c. 20. Ivo Decr. p. 2. c. 30. Polyc. lb.

C. XVIII. *Proiciatur ab ecclesia qui a communione sacramenti se pro luxuria sua avertit.*

Item ex Concilio Martini Bracarenensis, c. 83. 117).

Si quis intrat *in¹¹⁸) ecclesiam Dei, et sacras scripturas audit¹¹⁹), et pro luxuria sua avertit se a communione sacramenti, et in observandis mysteriis¹²⁰) declinat constitutam regulam disciplinae, illum¹²¹) talem proiciendum de ecclesia catholica esse decernimus, donec poenitentiam agat, et ostendat fructum poenitentiae suae, ut possit communione percepta¹) indulgentiam promereri.

C. XIX. *Non habeantur catholici qui his tribus temporibus communicare desinunt.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 18. 122)

Saeculares, qui in¹²³) Natali Domini, Pascha, *et¹ Pentecoste¹²⁴) non communicaverint, catholici non credantur, nec inter catholicos habeantur.

C. XX. *Corripiantur qui in ecclesia communicare contemnunt.*

In Concilio Toletano I., c. 13. 125)

Hi¹²⁶), qui intrant *in¹ ecclesiam¹²⁷), et deprehenduntur nunquam communicare, admonentur. Quod¹²⁸) si non communicant, ad poenitentiam accedant. Si communicant, non semper abstineant¹); si non fecerint, abstineantur¹²⁹).

C. XXI. *Ante sanctam communionem a propria uxore quisque contineat.*

Item ex Concilio Eliberitano 130).

Omnis homo ante sacram communionem a propria uxore abstinere debet tribus¹³¹), aut quatuor, aut octo diebus, nec inter¹) catholicos connumerabitur¹³²) qui in istis videlicet temporibus, Pascha, Pentecoste, et Natali Domini non communicaverit.

Item Sergius Papa ait 133):

C. XXII. *Quare tres partes fiant ex corpore Christi.*

VI. Pars. Triforme est corpus Domini. Pars oblatae¹), in calicem missa, corpus Christi, quod iam resurrexit, monstrat¹³⁴). Pars comesta, ambulans¹³⁵) adhuc super terram. Pars in altari usque ad missae finem remansens, corpus *iacens¹ in sepulcro, quia usque ad finem saeculi corpora sanctorum in sepulcris erunt.

Item Clemens Papa epist. II. ait 136):

C. XXIII. *A quibus sunt contrectanda sacramenta dominica.*

VII. Pars. Tribus gradibus commissa sunt sacramenta divinatorum secretorum, id est presbytero, diacono, et ministro, qui cum timore et tremore clericorum reliquias

fragmentorum corporis dominici¹³⁷) custodire debent. *Item ibidem: §. 1. Tanta 138)* in altario certe holocausta offerantur, quanta populo sufficere debeant. Quod si remanserint, in crastinum non reserventur, sed cum timore et tremore clericorum diligentia¹³⁹) consumantur. Qui autem residua corporis Domini, quae in sacrario relicta sunt, consumunt, non statim ad communes accipiendos cibos conveniant, ne putent sanctae portioni miscere¹⁴⁰) cibum, qui per aqualiculos¹⁴¹) digestus in secussum funditur¹⁴²). Si igitur mane dominica portio editur, usque ad sextam ieiunati ministri, qui eam consumserunt, et, si tertia vel quarta hora asceperint, ieiunent usque ad vesperam¹⁴³). Sic secreta sanctificatione aeterna custodienda sunt sacramenta. *Et infra: §. 2. Praecipimus 144)* etiam, ne unquam¹⁴⁵) extero¹⁴⁶) clerico ecclesiae sive laico de fragmentis oblationum Christi ponatur ad mensam. Unde scis tu, qui passim sanctuarium¹⁴⁷) panes indignis impendis, unde nosti, si a mulieribus mundi sunt *hi¹⁴⁸), quibus impendis? Hinc et David ab Abimelech sacerdote interrogatus, quum panem¹⁴⁹) sibi¹⁵⁰) ad comedendum posceret, *si mundus esset a muliere*, quum se mundum ante triduum profiteretur, panes propositionis manducavit.

C. XXIV. *Inficiuntur, non mundantur scelerosi, qui communicare non desinunt.*

Item Isidorus lib. I. de summo bono, c. 24. 151)

VIII. Pars. Qui scelerate vivunt in ecclesia, et communicare non desinunt, putantes se tali communione mundari, discant nil ad emundationem¹⁵²) sibi proficere, dicente Propheta¹⁵³): *Quid est, quod dilectus meus fecit in domo mea scelera multa? Numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas?* et Apostolus¹⁵⁴): *Probet, inquit, se *ipsum* homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat.*

Item ex VIII. Synodo. Basilius Episcopus dixit 155):

C. XXV. *Damnationem, non salutem acquirunt, qui indigne sacramentis Christi communicant.*

Timorem¹⁵⁶) docet nos Apostolus, dicens¹⁵⁷): *Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit. Fidem vero 158)* edocet nos sermo Domini, dicens¹⁵⁹): *Hoc est corpus meum, quod pro vobis 160)* dabitur. *Hoc facite in meam commemorationem. (Et infra: §. 1. Et Apostolus de unigenito Dei filio 161): Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Quum ergo anima fidem habet his dictis, et considerat magnificentiam gloriae ipsius, et admiratur nimietatem humilitatis, quomodo tantus ac talis obediens fuit patri usque ad mortem 162)* pro nostra vita: puto, quia provocari possit ad¹⁶³) affectum¹⁶⁴), et dilectionem ipsius, et Dei patris, qui¹⁶⁵)

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVIII. q) Communionem percepta: In recentioribus conciliorum editionibus legitur: *ut possint communionem percepta indulgentiam promereri.* Editiones vero antiquae et Vaticani codices habent ut Gratianus. Concilium Antiocheni c. 2. (unde hoc videtur sumtum) haec sunt verba: *καὶ παρακαλέσαντες τυχὴν δυνήθῃσι συγγνώμης; id est: et implorantes consequi veniam possint.*

C. XX. r) Abstineant: In originali legitur; *abstineantur*, quemadmodum in fine capituli etiam in vetustis Gratiani. Sed hoc loco interpretatio glossae magis convenit verbo: *abstineant.*

C. XXI. s) Nec inter: Haec usque ad finem absunt

hoc loco a Burchardo et Ivone*), suntque summa quaedam cap. *Saeculares*, supra ead.

C. XXII. t) Oblatae: Antea legebatur: *oblata***). Emendatum est et hoc, et alia ex vetustis codicibus, glossa ordinaria, atque ex aliis scriptoribus indicatis.

C. XXV. u) Hoc Basili caput est ex versione Ruffini c. 70, quibusdam tamen omissis. Ex hac autem citatione, quam nunc affert Gratianus, et aliis eiusdem locis, ut alibi dictum est, videtur posse colligi, regulas illas B. Basili post VIII. synodum in codice, quo Gratianus usus est, fuisse collocatas***).

Dist. II. C. XVIII. 117) c. 2. conc. Antloch. ex interpr. Martini Brac. (Papae: Edd. coll. o.) — 118) *intra* ecll.: Coll. Hisp. — 119) *fabulando non audit*: ead. — 120) *ministeriis*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 121) *istum*: Edd. coll. o. — Coll. Hisp. = C. XIX. 122) hab. A. 506. — Reg. I. 2. c. 387. Burch. I. 5. c. 23. Ivo Decr. p. 2. c. 33. — 123) *in ecll. Domini*: Ed. Arg. — 124) *et natal. Domini*: ead. = C. XX. 125) hab. A. 400. — 126) *De his*: Coll. Hisp. — 127) *add. : Dei*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 128) *ut si*: Coll. Hisp. — 129) *abstineant*: ead. — Edd. coll. o. = C. XXI. 130) Simile aliquid est ap. Theodorum ex ed. Petit. c. 11. — Reg. I. 1. c. 331. (post can. ex conc. *Helibermensi* allegatum, quod Burchardo ad errandum ansam dedit). Burch. I. 5. c. 22. Ivo Pan. I. 1. c. 151. Decr. p. 2. c. 32. — 131) *VII. aut V. aut III. dies*: Reg. — III. aut V. aut VII. dies: Burch. — III. aut IV. aut VII. dies: Iv. — III. IV. aut V. aut VII.: Ed. Bas. — *) nec tamen Pan. — 132) *numerabitur*: Ed. Arg. = C. XXII. 133) Idem fere est apud Amalarium de divinis officiis l. 3. c. 35., et videtur inscriptio pessima inde deducta esse, quod apud eundem in his, quae praecedunt, de Sergio quaedam ex gestis pontificalibus desumpta proferuntur. — Iv. Pan. I. 1. c. 141. — **) Ita Edd. Par. Lugdd. — 134) *demonstrat*: Ed. Bas. — 135) *ambulantem*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. = C. XXIII.

136) cf. ad c. 39. D. 1. de cons. — Ivo Decr. p. 2. c. 64. Polye. I. 3. t. 16. — 137) *Domini*: Ivo. — Edd. coll. o. — Böhm. — 138) Reg. I. 1. c. 195. Burch. I. 5. c. 11. Ivo Pan. I. 1. c. 149. Decr. p. 2. c. 21. — 139) *et dil.*: Edd. coll. o. — 140) *commisceri*: orig. — *commiscere*: Reg. Burch. Iv. — 141) *cuniculos*: Reg. — 142) *emittitur*: Reg. Burch. Iv. — *diffunditur*: Edd. coll. o. — 143) *vesperam*: Ed. Bas. — *vesperas*: Edd. rell. — 144) Ivo Decr. p. 2. c. 86. — 145) *ne aliquid clerico vel laico*: Ed. Arg. — 146) *eccommunicato ecclesia*: orig. — 147) *sacrarum*: orig. — Iv. — 148) *M* — *imp.*: absunt ab Iv. — 149) *panes*: id. — Edd. Arg. Bas. — 150) *abest* ab Edd. iisd. = C. XXIV. 151) cf. infr. D. 4. c. 115. — 152) *emendationem*: Ed. Bas. — 153) *lerem.* c. 11. v. 15. — 154) I Cor. c. 11. v. 28. = C. XXV. ***)) in collectione, quae trium partium coll. nomine a nobis praeeunte Theihero saepius est citata. — 155) Ivo Basilius, cf. Corr. — Coll. tr. p. 2. t. 14. c. 8. — 156) *add. : quidem*: Ed. Bas. — 157) I Cor. c. 11. v. 27. — 158) *add. : Domine*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 159) *Luc. c. 22. v. 19.* — 160) *multis datur*: Edd. coll. o. — 161) *Philipp. c. 3. v. 8.* — 162) *add. : mortem autem crucis*: Ed. Bas. — 163) *usque ad*: Edd. coll. o. — 164) *effectum*: Edd. Nor. Ven. I. II. Lugd. II. — 165) *Rom. c. 8. v. 32.*

unico filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Et infra: §. 2. Talem ergo affectum et ¹⁶⁶⁾ fidem praeparare debet in animo suo is, qui panem et calicem Domini percipit.

C. XXVI. *Non a quo, sed ante quem offeratur, considerandum est.*

Item Augustinus in lib. quaestionum Numerorum, quaest. XXX.

Et dixit Dominus ad Moysen, et ad Eleazarum filium Aaron sacerdotem ¹⁶⁷⁾: *Tollite thuribula aerea ¹⁶⁸⁾ e medio crustorum, et ignem alienum hunc seminate ¹⁶⁹⁾ ibi, quia sanctificaverunt thuribula peccatorum horum in animabus suis ¹⁷⁰⁾; et fac ea ¹⁷⁰⁾ laminas ductiles, circumpositionem ¹⁷¹⁾ altari ¹⁷²⁾, quoniam oblata sunt ante Dominum, et sanctificata sunt, et facta ¹⁷³⁾ sunt in signum filiis Israël. Sed notandum ¹⁷⁴⁾, novo modo dicta sanctificata poena eorum, a quibus peccatum hoc fuerat perpetratum, quia per eos exemplum datum est ceteris, quo timerent. Circumpositionem ¹⁷⁵⁾ autem altari cur ex eis fieri voluit ¹⁷⁶⁾, addidit dicens: *quoniam oblata sunt ante Dominum, et sanctificata facta sunt in signum ¹⁷⁷⁾ filiis Israël.* Non ergo in eis reprobari voluit, quod a talibus oblata sunt, sed hoc potius attendi ¹⁷⁸⁾, ante quem oblata sint, id est, quia ante Dominum, ut plus in eis valeret ¹⁷⁹⁾ nomen Domini, ante quem oblata sunt, quam pessimum meritum eorum, a quibus oblata sunt.*

C. XXVII. *Poenitentia eius, cuius negligentia de Christi sanguine aliquid stillat.*

Item ex Decreto Papae Pii ¹⁸⁰⁾.

IX. Pars. Si per negligentiam aliquid de sanguine ¹⁸¹⁾ Domini ¹⁸²⁾ stillaverit in terram, lingua ¹⁸³⁾ lambetur, et tabula radetur. Si non fuerit tabula, ut non conculcetur, locus corradetur ¹⁸⁴⁾, et igne consumetur, et cinis intra altare recondetur ¹⁸⁵⁾, et sacerdos XL. diebus poeniteat. Si super altare stillaverit calix, sorbeat minister stillam, et III. diebus poeniteat. Si ¹⁸⁶⁾ super ¹⁸⁷⁾ linteam altaris, et ad aliud stilla pervenerit, IV. diebus poeniteat. Si usque ad tertium ¹⁸⁸⁾, IX. diebus poeniteat ¹⁸⁹⁾. Si usque ad quartum, XX. diebus poeniteat ¹⁹⁰⁾, et linteamina, quae tetigerit ¹⁹¹⁾ stilla, tribus vicibus minister abluat calice supposito, et aqua ablutionis sumatur, et iuxta altare recondatur.

C. XXVIII. *Quae poenitentia sit imponenda ei, qui sacramentum evomit.*

Item ex Poenitentiali Bedae Presbyteri, c. de ebrietate ¹⁹²⁾.

Si per ebrietatem vel voracitatem eucharistiam evomuerit;

XL. diebus poeniteat, si laicus est; clerici, vel monachi, seu diaconi ¹⁹³⁾, et presbyteri LXX. diebus poeniteant; episcopi XC. Si pro infirmitatis causa evomuerint ¹⁹⁴⁾, VII. diebus poeniteant.

C. XXIX. *Sacerdotes non nisi per se divina sacramenta ministrent.*

Item ex Concilio Remensi, c. 2. ¹⁹⁵⁾

X. Pars. Pervenit ad notitiam nostram, quod quidam presbyteri in tantum parvipendant ¹⁹⁶⁾ divina mysteria, ut laico vel feminae sacrum corpus Domini tradant ad defendendum infirmis, et quibus prohibetur, ne sacramentum ingrediantur, nec ad altare appropinquent, illis sancta sacramentum committuntur ¹⁹⁷⁾. Quod quam sit horribile quamque detestabile, omnium religiosorum animadvertit prudentia. Igitur interdicat per omnia synodus, ne talis temeraria praesumptio ulterius fiat; sed omnimodis ¹⁹⁸⁾ presbyter per semetipsum infirmum communicet. Quod si aliter fecerit, gradus sui periculo subiacebit.

C. XXX. *Quando celebratur missa, presbyterium laicus ingredi non praesumat.*

Item Clemens Papa ¹⁹⁹⁾.

XI. Pars. Sacerdotum aliorumque clericorum ecclesiis servientium honores a laicorum loco ²⁰⁰⁾ discrete apparere convenit ²⁰¹⁾. Quamobrem nulli laicorum liceat in eo loco, ubi sacerdotes et reliqui clerici consistunt (quod presbyterium nuncupatur), quando missa celebratur, consistere, ut libere ac honorifice possint sacra officia exercere ²⁰²⁾.

C. XXXI. *Sicut in metropolitana ecclesia, ita ubique missarum solennia celebrantur.*

Item ex Concilio Gerundensi, c. 1. ²⁰³⁾

XII. Pars. Institutio ²⁰⁴⁾ missarum, sicut in metropolitana ecclesia agitur ²⁰⁵⁾, ita in Dei nomine in omnibus provinciis ²⁰⁶⁾ tam ipsius missae ordo, quam psallendi vel ministrandi consuetudo servetur.

C. XXXII. *Quid sit sacrificium, quid sit sacramentum.*

Item Augustinus in lib. X. de civit. Dei, c. 5. ²⁰⁶⁾

XIII. Pars. Sacrificium ²⁰⁷⁾ visibile invisibile est sacramentum, id est sacrum signum. Item alibi: §. 1. Sacramentum ²⁰⁸⁾ est invisibilis gratiae visibilis forma.

C. XXXIII. *Quid sit signum.*

Idem in lib. II. de doctrina Christiana, c. 1. ²⁰⁷⁾

Signum est res praeter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens ²⁰⁹⁾ ex se ²⁰⁸⁾ in cognitionem ²⁰⁹⁾ venire.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVI. v) In animabus suis: Apud B. Augustinum legitur: *in manibus suis*: sed apud Septuaginta, quos ille sequi solet, est: *ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν.*

C. XXVIII. w) Apud Bedam et collectores nonnihil varietatis est, potissimum in dierum numero, qui apud Bedam omnino distinctior est.

C. XXX. x) Exstat caput hoc in synodo Eugenii II. (ex qua etiam citat Anselmus), itemque in synodo Leonis IV. c. 33., et in 7. lib. Capit. c. 278.

C. XXXI. y) Omnibus provinciis: In concilio ipso legitur: *in Tarraconensi ²¹⁰⁾ provincia*; apud Burchardum vero et Ivonem: *in omnibus comprovincialibus ecclesiis.*

Dist. H. C. XXV. 166) vel: Ed. Bas. = C. XXVI. 167) Num. c. 16. v. 37. seq. — 168) aenea: Edd. Lugdd. — aurea: Edd. rell. pr. Bas. — 169) semina: orig. — 170) facias: Ed. Bas. — facies: Edd. rell. — 171) circumponens: Edd. coll. o. pr. Bas. — 172) altaria: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 173) facies: Edd. coll. o. pr. Bas. — 174) add.: est: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 175) circumponere: Edd. Arg. — circumpositiones: Edd. rell. pr. Bas. — 176) nohi: Ed. Arg. — 177) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 178) cogitari et attendi: Edd. coll. o. — orig. — 179) valeat: Ed. Bas. = C. XXVII. 180) Imo ex Poenitent. Theodori (ap. Pett.) c. 51. — Burch. I. 5. c. 47. Ivo Pan. I. 1. c. 156. Decr. p. 2. c. 56. Polyc. I. 3. t. 16. — 181) calices: orig. — Burch. IV. — 182) abest ab orig. et Burch. — 183) ling. lamb.: non sunt ap. Theod. — *linguabitur*: Burch. — 184) corradatur: Ed. Par. — *radatur tamen*: Edd. rell. pr. Lugdd. — 185) condatur: Ivo Decr. — Edd. coll. o. — 186) Si — poen.: non sunt ap. Theod. — 187) per: Burch. — 188) tria: Ed. Arg. — 189) abest ab orig., Burch. et Ed. Bas. — 190) abest ab orig. et Burch. — Si — poen.: ommissa sunt in IV. Pan. — 191) tetigerat: Ed. Bas. — *tetigerint stillam*: Ed. Arg. —

C. XXXII. z) Sacrificium: In originali et apud Lanfrancum et Ivonem est: *Sacrificium ergo visibile invisibilis sacrificii sacramentum, id est sacrum signum est; sed ob glossam non est mutatum.*

a) Sacramentum: In libro de catechizandis rudibus c. 26. haec leguntur: *De sacramento sane, quod accipit, quum ei bene commendatum fuerit, signacula quidem rerum divinarum esse visibilia, sed res ipsas invisibiles in eis honorari. In epistola autem 166. haec: Si autem malus est, operatur per illum Deus visibilem sacramenti formam; ipse autem donat invisibilem gratiam. Ex quibus locus videtur colligi potuisse vulgata ista sacramenti definitio.*

tetigerint stillam: orig. — Burch. = C. XXVIII. 192) Reg. I. 1. c. 149. Burch. I. 5. c. 46. Ivo Pan. I. 1. c. 155. Decr. p. 2. c. 55. — 193) diaconi XL. dies poeniteant; presbyteri LXX. dies: orig. — Reg. Burch. IV. Pan. — 194) evomuerit, — poeniteat: Reg. Burch. = C. XXIX. 195) Eadem fere sunt in conc. Rothomagensi, hab. A. 650. — Reg. I. 1. c. 120. Burch. I. 5. c. 30. Ivo Pan. I. 1. c. 154. Decr. p. 2. c. 39. — 196) parvipendebant: Edd. coll. o. — *parvipendunt*: Iv. Decr. — 197) committunt: Ed. Bas. — 198) omnimode: Reg. — omnimodo: Iv. Pan. — Edd. coll. o. = C. XXX. 199) ex Synod. Rom. Eugen. II. hab. A. 826. — Ans. I. 5. c. 78. — 200) abest ab orig., Ans. et Ed. Bas. — 201) conveniunt: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 202) celebrare: Ed. Arg. — *celebrari*: Ed. Bas. = C. XXXI. 203) hab. A. 517. — Burch. I. 3. c. 66. Ivo Decr. p. 3. c. 68. — 204) De instit. missarum, ut quomodo: Coll. Hisp. — 205) sunt: ead. — Burch. IV. — *) in omni Tarrac. prov.: Coll. Hisp. = C. XXXII. 206) Ivo Pan. I. 2. c. 130. Decr. p. 2. c. 8. = C. XXXIII. 207) Ivo Pan. I. 1. c. 131. Decr. p. 2. c. 8. — 208) verba: ex se: absunt a Böhm., et videntur omnino superflua esse. — 209) cogitationem: orig.

Item Gregorius Papa in homilia paschali ait^{b)} 210):

C. XXXIV. Post consecrationem non substantia, sed species remanet.

Species et similitudo illarum rerum vocabula sunt, quae ante fuerunt, scilicet panis et vini. Unde in fine cuiusdam missae oratur et dicitur: *Perficiant in nobis, quaerimus Domine, tua sacramenta quod continent, ut quod²¹¹⁾ nunc specie gerimus rerum veritate capiamus.* Postulat quippe sacerdos, ut corpus Christi, quod sub specie panis et vini nunc geritur, manifesta visione, sicut revera est, quandoque capiatur. De qua visione Dominus in evangelio secundum Ioannem ait²¹²⁾: *Qui diligit me diligetur a patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei me ipsum.* Quamvis non improbabiler quidam exponant²¹³⁾ hoc loco carnis et sanguinis veritatem ipsam²¹⁴⁾ eorundem efficientiam, id est peccatorum remissionem.

C. XXXV. Visibiles creaturae in Christi corpus et sanguinem invisibiliter convertuntur.

Item Eusebius Emisenus²¹⁵⁾.

XIV. Pars. Quia corpus assumptum ablaturus erat ab oculis *nostris²¹⁶⁾, et sideribus illaturus, necessarium erat, ut die coenae sacramentum nobis corporis et sanguinis *sui²¹⁷⁾ consecraret, ut coleretur iugiter per mysterium, quod semel offerebatur in pretium, ut quia quotidiana, et indefessa currebat pro hominum²¹⁸⁾ salute redemptio, perpetua esset *etiam²¹⁹⁾ redemptionis oblatio, et perennis victima illa viveret in memoria, et semper praesens esset in gratia vere²²⁰⁾ unica et perfecta hostia, fide aestimanda, non specie, nec exteriori censenda visu, sed interiori affectu. Unde *merito²²¹⁾ coelestis confirmat auctoritas, quia caro²²²⁾ mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. §. 1. Recedat ergo²²³⁾ omne infidelitatis ambiguum, quandoquidem²²⁴⁾ qui auctor est muneris ipse etiam²²⁵⁾ testis est veritatis. Nam invisibilis²²⁶⁾ sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis et sanguinis sui verbo suo secreta potestate convertit, ita dicens²²⁷⁾: *Accipite et comedite, hoc est *enim²²⁸⁾ corpus meum; et sanctificatione repetita²²⁹⁾: Accipite, et bibite, hic est sanguis meus.* Ergo sicut ad nutum praecipientis Domini repente ex nihilo substiterunt excelsa coelorum, profunda fluctuum, vasta terrarum: ita pari potestate in spiritalibus sacramentis, ubi²³⁰⁾ praecipit^{c)} virtus, servit effectus. §. 2. Quanta itaque et quam celebranda beneficia vis divinae benedictionis operetur, *attende²³¹⁾, et, ut²³²⁾ tibi novum et impossibile videri²³³⁾ non debeat, quod in Christi substantiam terrena et mortalia convertuntur, te ipsum, qui iam in Christo es regeneratus, interroga. Dudum alienus a vita, peregrinus a misericordia, a salutis via intrinsecus mortuus exsulabas; subito ini-

tiatus Christi legibus, et salutaribus mysteriis innovatus, in corpus ecclesiae non videndo, sed credendo transsiluisti, et de filio perditionis adoptivus Dei filius fieri occulta puritate meruisti; in mensura visibili permanens maior factus es te ipso invisibiliter sine quantitatis augmento; quum ipse atque idem esses, multo alter²³⁴⁾ fidei processibus exististi; in exteriori nihil additum est, et totum in interiori mutatum est, ac sic homo Christi filius effectus, et Christus in hominis mente formatus est. Sicut ergo sine corporali sensu, praeterita vilitate deposita, subito novam indutus es dignitatem, et sicut hoc²³⁵⁾, quod in te Deus laesa curavit, infecta diluit, immaculata²³⁶⁾ detergit, non sunt oculis, nec²³⁷⁾ sensibus tuis credita: ita²³⁸⁾, quum reverendum²³⁹⁾ altare coelestibus cibis satiandus ascenderit, sacrum Dei tui corpus et sanguinem fide respice, honora, mirare, mente continge, cordis manu suscipe, et maxime haustu²⁴⁰⁾ interiore assume.

C. XXXVI. Quare in specie panis et vini sacramentum suum Christus nobis ministravit.

Item Augustinus^{d)} 241).

Quia passus est Dominus pro nobis, commendavit nobis in isto sacramento corpus et sanguinem suum, quod etiam fecit et²⁴²⁾ nos ipsos. Nam et nos ipsius corpus facti sumus, et per misericordiam eius quod accipimus²⁴³⁾ nos sumus. Recordamini: et vos non fuistis, et creati estis; ad²⁴⁴⁾ aream dominicam comportati estis; laboribus boum, id est annuntiantium evangelium, triturati estis; quando catechumeni differebamini²⁴⁵⁾, in horreo servabamini, nomina vestra dedistis, coepistis molli ieiunio *et^{c)} exorcismis; postea ad aquam venistis, et conspersi estis, et panis dominicus facti estis. Ecce, quod accepistis. Quomodo ergo videtis eae unum quod factum est, sic unum estote vos, diligendo²⁴⁶⁾ vos, tenendo unam fidem, unam spem, individuum caritatem. Haeretici, quando hoc accipiunt²⁴⁷⁾, testimonium contra se accipiunt, quia illi quaerunt divisionem, quum panis iste indicet unitatem. Sic et vinum in multis racemis fuit, et modo unum est, unum est^{c)} in suavitate calicis post pressuram torcularis. Et vos post illa ieiunia, post labores, post humilitatem et contritionem *cordis²⁴⁸⁾, iam in nomine Christi tanquam ad calicem Domini²⁴⁹⁾ venistis, et ibi vos estis in mensa, et *ibi²⁵⁰⁾ vos estis in calice, nobiscum vos estis. Simul enim hoc sumimus, simul bibimus, quia simul vivimus. Item in sermone de infantibus: §. 1. Ita Dominus²⁵¹⁾ Iesus Christus nos significavit, nos ad se pertinere voluit, mysterium pacis et unitatis nostrae in *sua^{c)} mensa consecravit. Qui²⁵²⁾ accipit²⁵³⁾ mysterium unitatis, et non tenet vinculum pacis, non mysterium accipit pro se, sed testimonium contra se. Nulli est^{f)} 254) aliquatenus ambigendum, tunc unumquemque fidelium corporis et sanguinis dominici fieri²⁵⁵⁾ participem, quando

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXIV. b) Ivo citat ex Lanfranco, apud quem habetur continenter post verba Gregorii allata ex homilia paschali, quemadmodum et multa alia sequentia, quae a Gratiano ex aliis auctoribus citantur, apud eundem Lanfrancum et Algerum^{a)} exstant, et interdum copiosius, quam apud Ivonem et Gratianum.

C. XXXV. c) Ubi praecipit: Sic apud Ivonem et in Panormia. Apud Paschasium legitur: *ubi praecipit virtus, rei servit effectus*; et fortasse loco dictionis: *ubi*, legendum est: *verbi*. In vetustiore editione homiliae est: *verbis praebet virtus, et rei servit effectus*. In recentiore autem: *verbo praebet virtus, et rei servit effectus*. Multa

vero aliis locis sunt partim ex originali, partim ex Ivone emendata.

C. XXXVI. d) Beda ad c. 10. primae ad Corinthios citat ex sermone de sacramentis fidelium, feria 2. Paschae, neque multo aliter Ivo.

e) Unum est: Ita emendatum est hoc ex Beda, quemadmodum et multa alia. Huius vero lectionis vestigium erat in manuscriptis, et apud Ivonem. In vulgatis legabatur: *vinum in sua nativitate, calix post etc.* **).

f) Nulli est: Haec usque ad finem habentur infr. dist. 4. Nulli, et in Polycarpo citantur ex Innocentio.

Dist. II. C. XXXIV. *) I. e. in libro de verit. corp. et sangu. Dom. Sed Gratianus neque Lanfranco, neque Algero ipsis videtur usus esse. — 210) Ivo Lanfrancus contra Berengarium. — Iv. Pan. l. 1. c. 132. Decr. p. 2. c. 9. — 211) *quas*: orig. — Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 212) abest ab Iv. Pan. et Ed. Bas. — *discipulis dicit*: orig. — cf. Ioan. c. 14. v. 21. — 213) *exponunt*: Iv. Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 214) abest ab Ed. Bas. — C. XXXV. 215) Non est Eusebii, sed tribuitur alii Eucherio Lugd., alii Hilario vel Caesario Arelatensibus, alii denique Rabano vel Bedae. — Ivo Decr. p. 2. c. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 8. — 216) abest ab Iv. — add.: *hominum*: Ed. Bas. — 217) abest ab Iv. — 218) *omnium*: Edd. coll. o. — 219) abest ab Iv. — 220) *vera*: Edd. Par. Lugd. — 221) abest ab Iv. — 222) *Ioan. c. 6. v. 56.* — 223) abest ab Ed. Arg. — 224) *quomodo quid*: Edd. coll. o. — 225) abest ab Ed. Bas. — 226) Ivo Pan. l. 1. c. 139. Petr. Lomb. l. 4. dist. 19. — 227) cf. Matth. c. 26. v. 26. — 228) abest ab Iv. et Vulg. — 229) add.: *ait*: Ed. Bas., et post verb.: *ibid.*: Edd. rell. — 230) *ut*: Ed. Bas. — 231) abest ab Iv. — 232) *et quomodo*: Iv. — Edd. Arg. Bas. Nor. — *quomodo*: Edd. rell. — 233) *esse*: id. —

Edd. coll. o. — 234) *alter*: Iv. — Ed. Arg. — 235) *Mc*: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — 236) *maculata*: orig. — Iv. — 237) *sed*: id. — Edd. coll. o. — 238) *ita et quum*: Iv. — *et quum*: Edd. coll. o. — 239) *ad rev.*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 240) *totum haustu interioris hominis*: Edd. coll. o. — Iv. — C. XXXVI. 241) Non exstat ap. Augustinum, et est fortasse ab ipso Beda ad 1 Cor. c. 10. collectum ex tract. 26. 27. August. in Ioannem. — Ivo Decr. p. 2. c. 1. (: *ex sermone de sacramentis*). — cf. infra ead. c. 62. — 242) *nomestipos*: Iv. — Edd. coll. o. — 243) *accipiuntur*: id. — ead. pr. Lugd. II. — 244) *et ad*: Edd. coll. o. — 245) *deferrebamini*: ead. — Iv. — 246) *diligentes*: ead. — id. — 247) *add.: sacramentum*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — *) *unum est in sua nativ.*: Iv. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — *vinum est in sua nativ., calix est etc.*: Ed. Bas. — 248) abest ab Iv. — 249) abest ab eod. et Ed. Bas. — *Christi*: Edd. rell. — 250) *ibi vos estis*: abest ab Iv. — 251) *add.: noster*: id. — Edd. coll. o. — 252) Petr. Lomb. l. 4. dist. 8. — 253) *accipit*: Ed. Bas. — 254) cf. D. 4. de cons. c. 131. — Polye. l. 3. t. 10. Petr. Lomb. ib. c. 9. — 255) *esse*: Iv. — Edd. coll. o.

in baptisate membrum efficitur Christi, nec alienari ab illius panis calicisque consortio, etiamsi ante, quam panem illum comedit, et calicem bibat, de hoc saeculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat²⁵⁶). Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non privatur²⁵⁷), quando in se hoc, quod illud sacramentum significat, invenit²⁵⁸).

C. XXXVII. *Dum hostia frangitur, passio Christi ad memoriam redit.*

*Item in libro sententiarum Prosperis*²⁵⁹).

Quum²⁶⁰) frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud, quam dominici corporis in cruce immolatio, eiusque sanguinis de latere effusio designatur?

*Item Leo Episcopus, et sancta synodus, quas in urbe Romana convenit, Clero, honoratis, et plebi consistenti Constantinopoli, ita scribit*²⁶¹):

C. XXXVIII. *De veritate corporis et sanguinis Christi ambigere non licet.*

XV. Pars. In quibus isti ignorantiae tenebris, in quo hactenus desidia torpore iacere, ut nec auditu dicerent, vel lectione cognoscerent, quod in ecclesia Dei in²⁶²) omnium ore tam consonum est, ut nec ab infantium linguis veritas corporis et sanguinis Christi inter communis²⁶³) sacramenta *fidei* taceatur, quia in illa mystica distributione spiritualis alimoniae hoc impertitur, hoc sumitur, qui accipientes virtutem coelestis cibi in carnem ipsius, qui caro nostra factus est, transeamus? Idem est²⁶⁴) cibus^b) refectionis, est²⁶⁵) cibus sanguinis. Sicut enim caro Domini²⁶⁶) vere est cibus, ita sanguis²⁶⁷) vere *noster* est potus. *Idem: §. 1. Est *etiam* corpus, de quo²⁶⁸) dictum est²⁶⁹): Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. Circa hoc corpus aquilae sunt, quae alis circumvolitant spiritalibus. Idem: §. 2. Unde²⁷⁰) et corpus Christi edimus, ut vitae aeternae possimus esse participes. Idem: §. 3. Cuius clareⁱ)²⁷¹) argumentis utimur, suis utamur exemplis, incarnationisque²⁷²) exemplo adstruamus²⁷³) mysterii veritatem. Et infra: §. 4. Quid²⁷⁴) hic²⁷⁵) quaevis naturae ordinem in Christi corpore, quum praeter naturam sit ipse *Dominus Iesus* Christus partus ex Virgine?*

C. XXXIX. *Non natura nascitur, sed consecratione nobis conficitur corpus et sanguis Christi.*

*Item Ambrosius in libro de catechizandis rudibus*²⁷⁶). Panis et calix non qualibet, sed certa consecratione mysticus fit nobis, non nascitur. Proinde, quod ita fit nobis, quamvis sit panis et calix, alimentum est²⁷⁷) resurrectionis, non sacramentum religionis; non²⁷⁸) quod benedicimus, gratiasque agimus Domino in omni eius munere, non tantum spiritali, verum etiam corporali.

C. XL. *Quod ante benedictionem panis et vinum est post benedictionem est corpus et sanguis Christi.*

*Idem Ambrosius in lib. de is, qui mysteria initiantur, c. 9.*²⁷⁹)

Ante benedictionem *verborum*²⁸⁰) coelestium^a alia²⁸¹) species nominatur, post benedictionem corpus²⁸²) significatur²⁸³). *Item ibidem: §. 1. In illo sacramento Christus est. Item lib. 4. de sacramentis, c. 5.: §. 2. Qui manduca- verit hoc corpus, fiet ei remissio peccatorum.*

C. XLI. *Sub specie panis et vini invisibilem Christi carnem et sanguinem honoramus.*

*Item Augustinus in lib. sententiarum Prosperis*²⁸⁴).

Nos autem in specie panis et vini, quam videmus, res invisibiles, id est *Christi* carnem et sanguinem, honoramus, nec similiter comprehendimus²⁸⁵) has duas species, *ex*²⁸⁶) quibus consecratur dominicum corpus^a, quemadmodum ante consecrationem comprehendebamus²⁸⁷), quum fideliter fateamur, ante consecrationem esse panem et vinum¹), quod natura formavit; post consecrationem vero²⁸⁸) Christi carnem et sanguinem²⁸⁹), quod benedictio consecravit.

C. XLII. *Confessio Berengarii*^m)²⁹⁰).

XVI. Pars. Ego Berengarius²⁹¹), indignus²⁹²) S. Mauritii Andegavensis ecclesiae diaconus, cognoscens veram, catholicam et apostolicam fidem, anathematizo omnem haeresim, praecipue eam, de qua hactenus infamatus sum, quae adstruere conatur, panem et vinum, quae in altari ponuntur, post consecrationem solummodo sacramentum, et non verum corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi esse, nec²⁹³) posse sensualiter, nisi in solo sacra-

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXVII. g) Apud Lanfrancum (apud quem fere habentur quae a Gratiano citantur ex lib. sententiarum Prosperis, aut ex August. in lib. sententiarum Prosperis) haec antecedunt: *Sacramenta enim illarum rerum, quarum sunt sacramenta, semper similitudinem gerunt, sicut in sacramento, de quo haec quaestio ventilatur, dum frangitur hostia etc.*

C. XXXVIII. h) Idem est cibus: In aliquot vetustis codicibus: *Idem Leo Papa. Est cibus etc.*, eundemque Leonem citat Anselmus. Ceterum apud B. Leonem non sunt inventa, sed apud B. Ambrosium, cuius etiam sunt sequentia variis ex locis collecta.

i) Cuius clare: Gratianus infra c. *Revera*, sic refert ex Ambrosio: *sed quid argumentis utimur? suis utamur exemplis, incarnationis etc.* Et ita etiam Algerus. Ivo reliqua eodem modo; tantummodo in hoc discrepat, quod habet: *incarnationisque novitate*. Sed retenta est Gratiani lectio, cum ob glossam, tum quoniam Lanfrancus fere concordat cum Gratiano, ubi expositam a se catholicam veritatem confirmat B. Ambrosii verbis.

C. XXXIX. k) Ivo citat ex Augustino in lib. de catechizandis rudibus. Beda ad c. 10. primae ad Corinth. et Algerus citant ex B. August. contra Faustum, habeturque

lib. 20. contra Faustum c. 13. Verum apud Algerum^a) et Ivonem est in summam redactum, apud Gratianum multis praeterea locis depravatum, quae ob glossam correctae non sunt. Verba Augustini sunt haec: *Noster autem panis et calix non qualibet, quasi propter Christum in specie et in sarmentis ligatum, sicut illi desipiunt, sed certa consecratione mysticus fit nobis, non nascitur. Proinde, quod non ita fit, quamvis sit panis et calix, alimentum est refectionis, non sacramentum religionis, nisi quod benedicimus, gratiasque agimus Domino in omni eius munere, non solum spiritali, verum etiam corporali.*

C. XLI. l) Et vinum: Apud Lanfrancum, dum verba Augustini in libro de catechizandis rudibus ab adversario sibi obiecta interpretatur, sic legitur: *esse panem vinumque, id est eas res, quas natura formavit, inter sacrandum vero converti in Christi carnem et sanguinem, quas utrasque res benedictio consecravit*. Ivo autem habet fere ut Gratianus.

C. XLII. m) In Regesto Gregorii VII. lib. 3. et 6., in synodo A. D. 1079, habetur alia eiusdem Berengarii abiuratio. Cui repetitioni quid causam dederit, exponitur in scholiis conciliorum, quae Coloniae quatuor tomis sunt impressa.

Dist. II. C. XXXVI. 256) *migraverit*: Edd. coll. o. — Iv. — 257) *privabitur*: Edd. coll. o. — 258) *invenit*: Ed. Bas. — *invenitur*: Edd. reil. — Iv. — C. XXXVII. 259) Imo Lanfrancus contra Berengar. — Ivo Pan. I. 1. c. 140. Decr. p. 2. c. 9. — 260) *Dum*: orig. — Iv. Decr. — Ed. Bas. — C. XXXVIII. 261) usque ad verb. *transeamus*, sumtum est ex ep. 59. Leonis M. scr. A. 450. (Ed. Balzer.) — Ans. I. 9. c. 6. — Reliqua sunt Ambrosii (inde a verbo: *circa*) comm. in Luc. c. 17. (l. 8. c. 7.) et c. 22. (l. 10. c. 9.). — Ans. I. 6. c. 7. — 262) abest ab Ed. Bas. — 263) *communiois sacr. taceatur*: orig. — *communiois sacr. doceatur*: Edd. coll. o. — 264) abest ab Ed. Arg. — 265) *et*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — Böhm. — 266) *Christi*: Ed. Bas. — 267) *et sang.*: Ed. Jngd. I. — add.: *eius*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 268) *unde*: Edd. Par. Lugd. I. — 269) Ioan. c. 6. v. 56. — 270) *Unde et idem*: Edd. coll. o. — 271) *et infr. c. 69.* — 272) *inc. quoque*: Edd. coll. o. — 273) *adstruamus*: Edd. Lugdd. II. III. — *adstruamur*: Edd. Ven. I. II. —

274) Petr. Lomb. I. 4. dist. 10. — 275) *igitur*: Ed. Bas. — C. XXXIX. *) de verit. corp. et sangu. Dom. I. 1. c. 6. — 276) Imo Augustinus, cf. Corr. — Iv. Pan. I. 1. c. 123. Decr. p. 2. c. 1. — 277) abest ab Ed. Arg. — 278) *nisi*: Iv. — C. XL. 279) cf. infra c. 69. — Iv. Pan. I. 1. c. 124. Decr. p. 2. c. 7. Petr. Lomb. I. 4. t. 10. — 280) *verb. coel.*: abest ab Iv. — 281) *illa*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 282) *add.: Christi*: Edd. Bas. Lugdd. — 283) *signatur*: Ed. Arg. — C. XLI. 284) Imo Lanfrancus contra Berengarium. — Ivo Pan. I. 1. c. 125. Decr. p. 2. c. 9. Petr. Lomb. ib. — 285) *pendimus*: Iv. — orig. — 286) *ex — corp.*: abest ab Iv. — 287) *pendebamus*: Iv. — orig. — 288) *vere*: Ed. Bas. — 289) *add.: esse*: Iv. — Edd. Bas. Lugdd. II. III. — C. XLII. 290) ex conc. Rom. hab. A. 1059. — Ivo Pan. I. 1. c. 126. Decr. p. 2. c. 10. Petr. Lomb. I. 4. dist. 12. — 291) *Berengarius*: Edd. Ven. I. II. — 292) *add.: ecclesiae*: Edd. coll. o. — 293) *non*: Iv. Pan. — Edd. Ven. I. II. Nor.

mento manibus sacerdotum tractari, vel frangi, aut fidelium dentibus atteri. Consentio autem sanctae Romanae²⁹⁴) et apostolicae sedi, et ore et corde profiteor²⁹⁵), de sacramentis²⁹⁶) dominicae mensae eandem fidem me tenere, quam dominus et venerabilis Papa Nicolaus, et haec sancta synodus auctoritate evangelica et apostolica tenendam tradidit mihi quae firmavit²⁹⁷): scilicet panem et vinum, quae in altari ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi esse, et sensualiter non solum sacramento²⁹⁸), sed in veritate manibus sacerdotum tractari, frangi, et fidelium dentibus atteri; iurans per sanctam, et homousion Trinitatem, et per haec sacrosancta Christi evangelia. Eos vero²⁹⁹), qui contra hanc fidem venerint, cum dogmatibus et sectoribus³⁰⁰) suis aeterno anathemate dignos esse pronuncio. Quod si ego ipse aliquando contra haec³⁰¹) aliquid sentire aut praedicare praesumerem, subiaceam canonum severitati. Lecto et perlecto sponte subscripsi. §. 1. Hanc³⁰²) confessionem fidei³⁰³) de corpore et sanguine Domini nostri Iesu Christi a Berengario Romae coram CXIII. episcopis factam misit Papa Nicolaus per urbes Italiae, Germaniae, Galliae, et ad quaecunq; loca fama privavitatis eius pervenire ante potuit, ut ecclesiae, quae prius doluerant de averso atque perverso³⁰⁴), postea gauderent³⁰⁴) de reverso atque converso.

C. XLIII. *Quare elementorum species reserventur, quum vere sit corpus Christi et sanguis.*

Item Ambrosius in libro de officiis³⁰⁵).

Forte dicas, quomodo vera caro, quomodo verus sanguis, qui similitudinem non video^o) carnis, non video sanguinis veritatem? Primo omnium dixi tibi de sermone Christi, qui operatur, ut possit mutare et convertere genera et instituta naturae. Deinde, ubi non tulerunt sermonem Christi discipuli eius, sed audientes, quod carnem suam daret manducare³⁰⁶), et sanguinem suum bibendum, recedebant, solus autem³⁰⁷) Petrus dixit³⁰⁸): *Verba vitae aeternae habes, et ego a te quo recedam?* Ne igitur plures hoc dicerent, et³⁰⁹) veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptoris³¹⁰), ideo in similitudine quidem accipis sacramentum, sed verae naturae gratiam virtutemque consequeris. *Ego³¹¹) sum, inquit, panis vivus, qui de caelo descendi.*

C. XLIV. *Non carnaliter, sed spiritualiter Christi corpus et sanguinem debemus accipere.*

Item Augustinus in expositione Psal. LIV.³¹²)

Prima quidem³¹³), inquit, haeresis in discipulis Christi, velut a duritia eius sermonis facta est. Quum enim dice-

ret³¹⁴): *Nisi quis manducaverit carnem meam, et biberit sanguinem meum, non habebit vitam aeternam, illi³¹⁵) non intelligentes dixerunt ad invicem: Durus est hic sermo, quis potest eum audire³¹⁶).* Dicentes, quia durus est hic sermo, separaverunt se ab illo; remansit³¹⁷) cum duodecim³¹⁸). Discendentibus illis instruxit eos, qui remanserunt. Spiritus est, inquit, qui vivificat; caro nihil prodest. Verba, quae locutus sum ad vos, spiritus et vita sunt. Intellexistis³¹⁹) spiritualiter? Spiritus et vita sunt. Intellexistis carnaliter? Etiam³²⁰) sic illa spiritus et vita sunt, sed tibi non sunt spiritus³²¹) et vita, qui spiritualiter non intelligis. Spiritualiter intelligite quae locutus sum. Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, et bibituri illum sanguinem, quem fursuri³²²) sunt qui me crucifigent. Sacramentum aliquid vobis commendavi: spiritualiter intellectum vivificabit vos; caro autem non prodest quicquam. Sed quomodo illi intellexerunt³²³)? Carnem quippe sic intellexerunt, quomodo in cadavere venditur^p), aut in macello dilaniatur. *Sciens autem³²⁴) Iesus ait: hoc vos scandalizat, quia dixi: do vobis carnem meam manducare, et sanguinem meum bibere? Si ergo videritis filium hominis ascendentem, ubi prius erat? Quid est hoc? Hinc³²⁵) solvit, quod illos moverat; hinc³²⁶) aperit, unde fuerant³²⁷) scandalizati: hinc³²⁸) plane, si³²⁹) intelligerent. Illi enim³³⁰) putabant, eum³³¹) erogaturum corpus suum. Ille autem³³²) dixit, se ascensurum in coelum, utique integrum. Quum videritis filium hominis ascendentem, ubi erat prius? certe vel tunc videbitis, quia non eo modo, quo putatis, erogatur³³³) corpus suum, vel tunc intelligetis, quia gratia eius non consumitur morsibus. *Item tractatu 30. in Iohannem: §. 1. Donec saeculum finiatur, sursum est Dominus; sed tamen hic etiam nobiscum est veritas Dominus. Corpus enim Domini³³⁴), in quo resurrexit, uno loco esse oportet; veritas autem eius ubique diffusa est.**

C. XLV. *Quomodo Christi corpus, quod in cruce pependit, accipitur, et quomodo non.*

Item Augustinus in epistola ad Irenaeum^q)³³⁵).

Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, et bibituri illum sanguinem, quem fursuri³³⁶) sunt illi, qui me crucifigent; ipsum quidem, et non ipsum, ipsum invisibiliter, et non ipsum visibiliter. Unde et³³⁷) subditur: *Et³³⁸) si necesse est, illud visibiliter celebrari, necesse est tamen³³⁹), illud³⁴⁰) invisibiliter intelligi.*

C. XLVI. *Quid sit corpus Christi manducare, et sanguinem eius bibere.*

Item Augustinus in sermone de verbis evangelii³⁴¹). Quid est Christum manducare? non hoc solum est, in sa-

NOTATIONES CORRECTORUM.

n) Perverso: Ita etiam Ivo. Lanfrancus habet: *adversoⁿ).*

C. XLIII. o) Non video: Eodem fere modo est apud Ivo. In originali autem, nec multo secus apud Lanfrancum, hic locus sic habet: *Forte dicas: quomodo vera? qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem.*

C. XLIV. p) In cadavere venditur: Ita etiam Algerus^{**}) et Ivo, apud quem totum hoc caput eodem modo, atque apud Gratianum habetur, scilicet hinc inde collectum, verbis interdum transpositis, in summam redactis, mutatis. Beatus autem Augustinus et Lanfrancus hoc loco sic habent: *quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur.*

Dist. II. C. XLII. 294) add.: *ecclesiae*: Edd. coll. o. — 295) *confiteor*: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 296) *sacramento*: Ed. Bas. — 297) *confirmavit*: Iv. Pan. — Edd. Arg. Bas. — 298) *in sacramento*: Ivo Pan. — *sacramentum*: Edd. coll. o. — 299) *abest* ab Iv. Pan. — 300) *consecratoribus*: Ed. Bas. — *consecrationibus*: Ed. Arg. — *consecratoribus*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 301) *hoc*: Iv. Decr. — Edd. coll. o. — 302) *ex eod. Lanfranco*. — 303) *suas* *ad.*: Iv. — Edd. coll. o. — *o*) *adverso atque perv.*: Ivo Decr. — *adverso atque diverso*: Ed. Bas. — 304) *gaudeant*: Edd. coll. o. — C. XLIII. 305) *Imo ex libris de sacramentis (I. 6. c. 2.), qui falso Ambrosio tribuuntur*. — Iv. Pan. I. 1. c. 127. Decr. p. 2. c. 7. — 306) *ad manducandum, ad bibendum*: Ivo. — Edd. coll. o. — 307) *tunc*: Iv. Decr. — *tantum*: Pan. — *tamen*: Edd. coll. o. — 308) *Iohan.* c. 6. v. 69. — 309) *et ne*: Iv. — Edd. coll. o. — 310) *redemptiois*: Lanfr. — Iv. — Edd. Arg. Bas. Nor. — 311) *Iohan. ib. v. 41.* — C. XLIV. 312) *Collectum ex variis Augustini locis, ex interpr. Psalm. 54. et 98., et tract. 28. 27. 30. in Iohan.* — Iv. Pan. I. 1. c. 128. Decr. I. 2. c. 8. Petr. Lomb. I. 4. dist. 10. — 313) *abest* ab Iv. et Edd. Arg. Bas. — 314) *Iohan. c. 6. v. 54.* — 315) *add.: vero*: Edd. coll. o. — cf. *Iohan. ib. v. 61.* — 316) *manducare*: caed. —

317) *et rem.*: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 318) *duobus*: Edd. Ven. L. Hl. — *add.: discipulis*: Edd. coll. o. — 319) *Intell. spiritualiter, intellexistis et carnaliter. Spiritus et vita sunt, sed cibi non sunt, et vera sunt. Spiritualiter intellige*: Ed. Arg. — 320) *etiam*: Böh. — 321) *spir.* — *intell.*: non sunt ap. Iv. — 322) *effusuri*: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 323) *add.: sic responderunt*: Edd. coll. o. — *o*) *de verit. corp. et sang. Dom. I. 1. c. 11.* — 324) *Iohan. c. 6. v. 62.* — 325) *hic*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 326) *hic*: caed. pr. Arg. Bas. Nor. — 327) *fuerant*: caed. — 328) *hic*: caed. pr. Arg. Bas. — *abest* ab Iv. Pan. — 329) *sic*: Edd. Arg. Nor. Ven. L. Hl. — 330) *autem*: Iv. — Edd. coll. o. — 331) *abest* ab eod. et Iisd. pr. Arg. Bas. — 332) *abest* ab Iv. — 333) *aegrotat*: Ed. Arg. — 334) *abest* ab Iv. — C. XLV. *****) I. 1. c. 9. et 11. — 335) *ex enarr. Aug. in Psal. 98.* — Iv. Decr. p. 2. c. 9. (*ex hom. in Ps. 28.*) Pan. I. 1. c. 134. Petr. Lomb. I. 4. dist. 10. — cf. supra c. 44. — 336) *effusuri*: Edd. coll. o. — 337) *abest* ab Iv. — 338) *abest* ab Pan. — 339) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 340) *abest* ab Iv. et Ed. Bas. — C. XLVI. 341) *Similia sunt in tract. 26. in Iohan.* — Iv. Pan. I. 1. c. 135. Decr. p. 2. c. 8. (*in serm. de verb. ev. Tract. 26. in Iohan.*)

tramento³⁴²) corpus eius accipere. Multi enim indigne accipiunt, de quibus ait Apostolus³⁴³): *Qui manducat panem³⁴⁴, et bibit calicem³⁴⁵ Domini³⁴⁶ indigne, iudicium sibi manducat et bibit. Sed quomodo manducandus est Christus? Quomodo ipse dicit³⁴⁷): *Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum³⁴⁸, in me manet, et ego in eo. Si itaque³⁴⁹ in me manet, et ego in illo, tunc manducat, tunc bibit. Qui autem non in me manet, nec ego in illo³⁵⁰, etsi³⁵¹) accipit sacramentum, acquirit magnum tormentum.**

C. XLVII. *Credere in Christum est manducare et bibere Christum.*

Item Augustinus³⁵²)

Ut quid paras³⁵³) dentes³⁵²) et ventrem? Crede, et manducasti. Credere enim in eum, hoc est panem vivum³⁵⁴) manducare. Qui credit in eum manducat eum; invisibiliter³⁵⁵) saginatur, quia et invisibiliter renascitur³⁵⁶).

C. XLVIII. *Sacramentum, et res sacramenti sacrificium ecclesiae conficiunt.*

Item Augustinus in libro sententiarum Prosperi³⁵⁷)

Hoc est, quod dicimus, hoc³⁵⁸) modis omnibus approbare contendimus, sacrificium³⁵⁹) ecclesiae duobus³⁶⁰) confici, duobus constare: visibili elementorum specie, et invisibili Domini nostri Iesu Christi carne et sanguine; sacramento³⁶¹), et re sacramenti, id est corpore Christi, sicut Christi persona constat et conficitur Deo³⁶²) et homine, quum ipse Christus verus sit Deus, et verus homo, quia omnis res illarum rerum naturam et veritatem in se continet, ex quibus conficitur. Conficitur autem sacrificium ecclesiae³⁶³) sacramento, et re sacramenti, id est corpore Christi. Est igitur sacramentum, et res sacramenti, id est corpus Christi. Item: §. 1. Caro eius est, quam forma panis operanti in sacramento accipimus, et sanguis eius, quem sub vini specie et sapore potamus. Caro videlicet carnis, et sanguis sacramentum est sanguinis; carne et sanguine, utroque invisibili, intelligibili, spirituali, significatur³⁶⁴) visibile Domini nostri Iesu Christi corpus, palpabile³⁶⁵), plenum gratia omnium virtutum, et divina maiestate. Item: §. 2. Sicut ergo coelestis panis, qui vere Christi caro est, suo modo vocatur corpus Christi, quum revera sit sacramentum corporis Christi, illius videlicet, quod visibile, palpabile³⁶⁶), mortale³⁶⁷) in cruce est suspensus³⁶⁸), vocaturque ipsa immolatio carnis, quae sacerdotis manibus fit, Christi passio, mors, crucifixio, non

rei veritate, sed significante³⁶⁹) mysterio: sic sacramentum fidei, quod baptismus intelligitur, fides est.

C. XLIX. *Quot modis caro Christi intelligatur.*

Hieronymus in epist. ad Ephes. ad cap. 1.³⁶⁷)

Dupliciter³⁶⁸) intelligitur caro Christi et sanguis: vel spiritalis illa atque divina, de qua ipse ait³⁶⁹): *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus, et³⁷⁰): Nisi manducaveritis carnem meam, et biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam aeternam; vel caro³⁷¹), quae crucifixa est, et sanguis, qui militis effusus est lancea.*

C. L. *De eodem.*

Item Ambrosius ad c. 11. primae ad Corinthios³⁷²).

Quia morte Domini liberati sumus, huius rei memores in edendo et potando carnem et sanguinem³⁷³), quae pro nobis oblata sunt, significamus³⁷⁴).

C. LI. *Quomodo Christus sit immolatus semel, et quomodo quotidie immoletur.*

Item Augustinus in Psalmum XXI.³⁷⁵)

XVII. Pars. Semel³⁷⁶) Christus mortuus est, iustus pro iniustis, et scimus, et certum habemus, et spe immobili retinemus, quia Christus resurgens a mortuis iam non moritur, et mors illi ultra non dominabitur. Verba ista Apostoli³⁷⁷) sunt; tamen, ne obliviscamini³⁷⁸), quod factum est semel in memoria nostra omni anno fit³⁷⁹). Quoties Pascha celebratur, numquid toties Christus moritur³⁸⁰)? sed³⁸¹) tamen anniversaria recordatio³⁸²) repraesentat quod olim factum est, et sic nos facit movere³⁸³), tanquam videamus in cruce pendentem³⁸⁴) Dominum, non³⁸⁵) tamen irridentes, sed credentes³⁸⁶).

C. LII. *Item in libro sententiarum Prosperi³⁸⁷).*

Semel immolatus est Christus in semetipso, et tamen quotidie immolatur in sacramento. Quod ita intelligendum est, quia in manifestatione sui corporis, in distinctione³⁸⁸) membrorum³⁸⁹) omnium verus Deus et verus homo semel tantum in cruce pendit, offerens se ipsum patri hostiam vivam, passibilem, mortalem, vivorum et mortuorum redemptionis efficacem; eorum scilicet, quos divini consilii altitudo redimendos iudicavit, praescivit, praedestinavit, vocavit, modis atque temporibus, quibus id fieri congruebat³⁹⁰).

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLVI. r) Si itaque: Locupletatus est hic locus ex Beda³⁹¹), Magistro, et Ivone.

C. XLVII. s) Citabatur ex libro de poenitentiae remedio, et apud Algerum³⁹²) ex 2. lib. de poenitentia. Videtur autem confectum ex duobus B. Augustini locis in tractatu 25. et tract. 26. in Ioannem, ex qua expositione citat Ivo, sed coniunctum cum iis, quae attulerat ex libro de poenitentiae remedio.

t) Panem vivum: In vulgatis legebatur: *panem et vinum³⁹³*). Restituta est lectio ex plerisque vetustis, originali, et Ivone, quemadmodum et infra ead. c. *Credere*. Nonnulla praeterea hic addita, quae apud Ivonem quoque sunt.

C. XLVIII. u) Haec eadem habentur apud Lanfrancum (ex quo citat Ivo) et apud Algerum³⁹⁴) (qui itidem ac Gratianus ex libro sententiarum Prosperi) non tamen eodem ordine collocata. Ex quibus quidem auctoribus nonnulla sunt emendata.

C. L. v) Citabatur ex Augustino in libro de Trinitate ad Corinthios³⁹⁵) etiam citat ex Augustino de Trinitate. Sed aliquot vetusta Gratiani exemplaria habent: *Ambrosius*, cuius vere est, et ipsum citat Ivo, quamvis statim, postquam citarat librum de Trinitate.

C. LII. w) Et hoc Ivo ex Lanfranco citat, verba B. Augustini et referente et exponente, quod facit etiam Algerus l. 1. c. 16. et 18. Verba autem B. Augustini in epistola ad Bonifacium, quam Algerus etiam citat, sunt haec: *Nonne semel immolatus est Christus in se ipso? et tamen in sacramento non solum per omnes Paschas solennitates, sed omni die populus immolatur.*

x) Congruerat: Apud Lanfrancum haec sequuntur, quae respondent alteri membro propositionis B. Augustini: *In sacramento tamen, quod in huius rei memoriam frequenter ecclesia, caro Domini quotidie immolatur, dividitur, comeditur, et sanguis eius de calice fidelium ore potatur.*

Dist. II. C. XLVI. 342) sacramentis: Ed. Bas. — 343) 1 Cor. c. 11. v. 29. — 344) abest ab Iv. — 345) sanguinem vel cal.: Ed. Bas. — 346) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. — 347) dixit: Qui enim: Edd. coll. o. — cf. Ioan. c. 6. v. 57. — 348) add.: *digne*: Edd. Bas. Lugd. II. — 349) in 1 Cor. c. 11. — 349) add.: *indigne*: Edd. coll. o. — C. XLVII. 350) l. 1. c. 8. — 350) Ivo Pan. l. 1. c. 137. Decr. p. 2. c. 4. — cf. infra c. 59. — 351) add.: *inquit B. Aug. in expositione evangelistae*: Iv. — 352) *dentem*: Edd. coll. o. — 353) Ita Ivo Pan. et Edd. coll. o. pr. Bas. — 353) *invis.*: *renasc.*: abest ab Iv. Pan. — C. XLVIII. 354) l. 1. c. 5. et 11. — 354) Ivo Lanfrancus contra Berengarium. — Ivo Pan. l. 1. c. 198. (Aug. in libro sent. Prosperi). Decr. p. 2. c. 9. Petr. Lomb. l. 4. dist. 10. — 355) *quod*: Iv. — Edd. coll. o. — 356) abest ab Iv. — 357) add.: *modis*: Pan. — Edd. coll. o. — 358) et sacr.: Edd. coll. o. — 359) *ex Deo*: ead. — Ivo Pan. — 360) add.: *duobus*: ead. — Iv. — 361) *saginatur*: ead. pr. Bas. — 362) et palp.: Edd. coll. o. — 363) *quod palp.*: ead. — 364) add.: *est*: Edd. Arg. Nor. Ven. l. II. — 365) *postum*: Ivo. — Edd. coll. o. — 366) *significati*: Edd. Arg.

Bas. — C. XLIX. 367) Ivo Pan. l. 1. c. 139. Decr. p. 2. c. 3. Petr. Lomb. l. 4. dist. 8. — 368) *Multipliciter*: Ivo Pan. — Edd. Nor. Ven. l. II. — add.: *inquit*: Iv. — Ed. Bas. — 369) Ioan. c. 6. v. 56. — 370) Ib. v. 54. — 371) add.: *mea*: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — C. L. 372) Ita Edd. coll. o. — 373) Alg. l. c. 1. c. 19. — 374) Ivo Pan. l. 1. c. 142. Decr. p. 2. c. 7. — 375) add.: *etus*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 374) add.: *vel sanctificamus*: Iv. Pan. — C. LI. 375) Ivo Pan. l. 1. c. 143. Decr. p. 2. c. 8. Petr. Lomb. l. 4. dist. 12. — 376) 1 Petr. c. 3. v. 18. — 377) Rom. c. 6. v. 9. — 378) *obliviscamur*: orig. — Iv. Decr. — Edd. Bas. Lugd. II. III. — *non oblitiscuntur*: Iv. Pan. — 379) *sic*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 380) *occiditur*: Iv. — Edd. coll. o. — 381) *Non, sed*: ead. pr. Arg. Bas. — 382) *moneri*: ead. pr. Bas. — 383) *praesentem*: Iv. — Edd. coll. o. — 384) *non cred.*: abest ab Iv. — C. LII. 385) Ivo Lanfrancus contra Berengarium. — Ivo Pan. l. 1. c. 144. Decr. p. 2. c. 9. — 386) *indistincte*: Ed. Bas. — in distinctionem: Iv. Pan. — 387) add.: *suorum*: Iv. — Edd. coll. o.

C. LIII. *Hostia, quae semel oblata est, in recordationem suae mortis quotidie offertur.*

Item Ambrosius in epist. ad Hebr. c. 10.³⁸⁸⁾

In Christo semel oblata est hostia ad salutem sempiternam potens. Quid ergo nos? nonne per singulos dies offerimus? Offerimus³⁸⁹⁾ quidem³⁹⁰⁾, sed ad recordationem mortis eius, et una est hostia, non multae. Quomodo una, et non multae? quia semel oblatus est Christus. Hoc autem sacrificium exemplum³⁹¹⁾ est illius, id ipsum³⁹²⁾ et³⁹³⁾ semper³⁹⁴⁾ id ipsum. Proinde unum³⁹⁵⁾ est hoc sacrificium³⁹⁶⁾, alioquin³⁹⁶⁾, quoniam in multis locis offertur, multi sunt Christi? Nequaquam, sed unus ubique est Christus, et hic plenus existens, et illic plenus. Sicut enim³⁹⁷⁾ quod ubique offertur unum est corpus, et non multa corpora: ita et unum sacrificium. Pontifex autem ille est, qui hostiam obtulit nos mundantem. Ipsam³⁹⁸⁾ vero³⁹⁹⁾ offerimus etiam nunc, quae tunc oblata³⁹⁹⁾ consumi non potest. Quod nos facimus, in commemorationem fit eius, quod factum est: *Hoc enim facile, ait³⁹⁹⁾, in meam commemorationem.*

C. LIV. *Sacramentum corporis Christi non nisi ieiuni debemus accipere.*

Item Augustinus in libro responsionum ad Ianuarium, c. 6.⁴⁰⁰⁾

XVIII. Pars. Liquido apparet, quando primo acceperunt discipuli corpus et sanguinem Domini, non eos accepisse ieiunos. Numquid tamen propterea calumniandum est universae ecclesiae, quod a ieiuniis semper accipitur? Ex hoc enim placuit Spiritui sancto, ut in honorem⁴⁰¹⁾ tanti sacramenti in os Christiani prius dominicum corpus intraret, quam ceteri⁴⁰²⁾ cibi. Nam ideo per universum orbem nos iste servatur. Neque enim, quia post cibos dedit Dominus, propterea pransi aut coenati fratres ad illud sacramentum accipiendum convenire debent, aut, sicut faciebant quos Apostolus arguit⁴⁰³⁾ et emendat, mensis suis ista miscere. Namque Salvator, quo vehementius commendaret mysterii illius altitudinem, ultimum hoc voluit infingere cordibus et memoriae discipulorum, a quibus ad passionem digressurus erat, et ideo non praecipit, quo deinceps ordine sumeretur, ut Apostolis, per quos ecclesiae dispositurus erat, servaret hunc locum. Nam si hoc ille monuisset, ut post alios cibos semper acciperetur⁴⁰⁴⁾, credo, quod eum morem nemo mutasset⁴⁰⁵⁾. Quomodo vero ait Apostolus, de hoc Sacramento loquens⁴⁰⁶⁾: *Propter quod, fratres, quomodo convenitis⁴⁰⁷⁾ ad manducandum, invicem expectate, si quis esurit, domi manducet, ut non ad iudicium conveniatis*, statim subtextuit⁴⁰⁸⁾: *cetera autem, quomodo venero, ordinabo.* Unde⁴⁰⁹⁾ intelligitur datur, quia multum erat, ut in⁴⁰⁹⁾ epistola totum illum⁴¹⁰⁾ agendi ordinem insinuaret,

quem⁴¹¹⁾ universa per orbem servat ecclesia, ab ipso ordinatum esse, quod nulla orarum⁴¹²⁾ diversitate variatur.

C. LV. *Ante consecrationem est panis, sed verbis Christi in eius corpus mutatur.*

Item Ambrosius in lib. IV. de sacramentis, c. 4.⁴¹³⁾

XIX. Pars. Panis est in altari usitatus ante verba sacramentorum; ubi accessit consecratio, de pane fit caro Christi. Hoc⁴¹⁴⁾ igitur adstruamus. Quomodo⁴¹⁵⁾ potest qui panis est corpus esse Christi? Consecratione. Consecratio autem quibus verbis est, et cuius sermonibus? Domini Iesu. Nam per reliqua omnia, quae⁴¹⁶⁾ dicuntur, laus Deo defertur⁴¹⁷⁾, oratione petitur pro populo, pro regibus, pro ceteris. Ubi⁴¹⁸⁾ venit, ut conficiatur venerabile sacramentum, iam non suis sermonibus sacerdos, sed utitur sermonibus Christi. Ergo Christi sermo hoc conficit sacramentum. Quis sermo Christi? nempe⁴¹⁹⁾ is⁴²⁰⁾, quo⁴²¹⁾ facta sunt omnia. Iussit Dominus, et factum⁴²²⁾ est coelum; iussit Dominus, et facta est terra; iussit Dominus, et facta sunt maria; iussit⁴²³⁾ Dominus, et omnis creatura generata⁴²⁴⁾ est. Vides ergo, quam operatorius⁴²⁵⁾ sit sermo Christi. Si ergo tanta vis est in sermone Domini Iesu, ut inciperent esse⁴²⁶⁾ quae non erant: quanto magis operatorius est, ut sint quae erant⁴²⁷⁾, et in aliud commutentur⁴²⁷⁾? Et sic quod erat panis ante consecrationem iam corpus Christi est post consecrationem, quia sermo Christi creaturam⁴²⁸⁾ mutat, et sic ex pane fit corpus Christi, et vinum cum aqua in calice⁴²⁹⁾ missum⁴³⁰⁾ fit sanguis consecratione verbi coelestis. §. 1. Sed forte dicis: Speciem sanguinis non video; sed habet similitudinem. Sicut enim mortis similitudinem sumisti, ita etiam⁴³¹⁾ similitudinem pretiosi sanguinis⁴³¹⁾ bibis, ut nullus⁴³²⁾ horror cruoris sit, et pretium tamen redemptionis operetur. Didicisti ergo, quia quod accipis corpus est Christi. Et c. 5. §. 2. Vis scire, quia verbis coelestibus consecratur? Accipe, quae sunt verba. Dicit sacerdos: *Fac nobis, inquit, hanc oblationem adscriptam, rationabilem, acceptabilem⁴³³⁾, quod est figura corporis et sanguinis Domini nostri Iesu Christi, qui pridie, quam pateretur, in sanctis manibus suis accepit panem, respexit ad coelum, ad te, sancte Pater, omnipotens, aeternae Deus, gratias agens benedixit, fregit, fractumque Apostolis suis, et discipulis suis tradidit, dicens: Accipite, et edite ex hoc omnes; hoc enim est corpus meum, quod pro multis confringetur. Similiter et calicem post, quam coenatum est, pridie, quam pateretur, accepit, respexit ad coelum, ad te sancte Pater, omnipotens, aeternae Deus, gratias agens benedixit, Apostolis et discipulis suis tradidit, dicens: Accipite, et bibite ex eo omnes; hic est enim sanguis meus.* Vide: omnia illa verba⁴³⁴⁾ Evangelistae sunt usque ad⁴³⁵⁾ Accipite sive corpus, sive sanguinem. Inde verba

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LIII. y) Et semper. Apud B. Ambrosium et B. Ioannem Chrysostomum haec adduntur: *offerimus, nec nunc quidem alium agnum, cras alium, sed semper eundem ipsum*; quae graece in optimo exemplari manuscripto (nam in Veronensi desiderantur) sic habent: *ὁ ὕψ μὲν ἕτερον πρόβατον, αὐριον δὲ ἕτερον, ἀλλ' αἰεὶ τὸ αὐτό.*

z) Sicut enim: In excusis B. Ambrosii nomine commentarii legitur: *sicut enim qui ubique offert.* Sed non est visa mutanda Algeri⁴³⁶⁾, Ivonis, et Gratiani lectio. Graece est: *ὡςπερ οὖν πολλαχού προσφερόμενος ἐν σώμα ἐστίν.* Nonnulla vero alia sunt emendata.

C. LIV. a) Subtextuit: *Sequebatur in vulgatis⁴³⁷⁾: quae ad eiusdem sacramenti ordinem pertinent, scilicet, quo-*

modo ieiuni etc., quae et a plerisque manuscriptis, et originali, et ceteris collectoribus absunt.

C. LV. b) Ut sint quae erant: Haec B. Ambrosii verba, quae Berengarius catholicis obiciebat, accurate explanantur a Guitmundo lib. 3. et ab Algero l. 1. c. 7. Lanfrancus autem non modo ea optime interpretatur, sed etiam addit in quibusdam codicibus sic legi: *Si igitur tanta vis est in sermone Domini Iesu, ut inciperent esse quae non erant, quanto magis operatorius est, ut quae erant in aliud commutentur?*

c) Acceptabilem: In codicibus Gratiani erat: *rationabilem etc.* Addita vero sunt omnia usque ad vers. *Vide*, (quod antea erat: *Inde⁴³⁸⁾*.) Multum enim videntur facere ad ea, quae sequuntur intelligenda.

Dist. II. C. LIII. 388) Non est Ambrosii. — Ivo Pan. l. 1. c. 145. Decr. p. 2. c. 6. — 389) abest ab Iv. Pan. et Edd. coll. o. pr. Arg. — 390) abest ab Iv. — 391) exemplar: orig. — 392) sed id.: Iv. Pan. — 393) abest ab Iv. et Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. — 394) idem: Edd. coll. o. — abest ab Iv. Pan. — 395) add.: *solium*: Ed. Bas. — 396) add.: *dicetur*: Edd. coll. o. — *) l. c. l. 1. c. 15. — 397) *Ipsam vero*: absunt ab Iv. Pan. — *Item ips.*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 398) add.: *est*: Edd. coll. o. — 399) abest ab Edd. Arg. Bas. — cf. Luc. c. 22. v. 19. — C. LIV. 400) Ep. 54. Ed. Maur., scr. A. 400. — Ivo Pan. l. 1. c. 146. Decr. p. 2. c. 112. — 401) honore: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 402) exteri: Ed. Bas. — 403) redarguit: Edd. coll. o. — cf. 1 Cor. c. 11. v. 20. seqq. — 404) *recteretur*: Edd. coll. o. — 405) *variasset*: orig. — Iv. Decr. — 406) 1 Cor. c. 11. v. 33. seq. — 407) *conveneritis*: Edd. Bas. Lugdd. — *veneritis*: Edd. rell. — *) ita Edd. coll. o. pr. Bas. — 408) *Ubi*: Edd. coll. o. — *Ubi intelligitur*: Iv. Pan. — 409) abest

ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 410) *illis*: Iv. — Edd. coll. o. — 411) *quod*: Pan. — ead. — 412) *horarum*: Iv. — Ed. Arg. — *morum*: orig. — C. LV. 413) Non est Ambrosii. — Petr. Lomb. l. 4. dist. 10. — 414) *Hoc — adstr.*: absunt ab Ed. Bas. — 415) add.: *autem*: Edd. coll. o. — 416) add.: *in superioribus a sacerdote*: ead. pr. Bas. — 417) *offertur*: Ed. Bas. — *refertur*: Edd. Par. Lugdd. — 418) *Ubi autem sacrificium conficitur*: Edd. coll. o. — 419) abest ab lisd. pr. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 420) *Mc*: ead. pr. Arg. — 421) *per quem*: Ed. Arg. — 422) *facta sunt coelum et* (abest ab Edd. Arg. Bas. Nor.) *terra et mare*: Edd. coll. o. — 423) *iussit — est*: absunt ab lisd. pr. Arg. — 424) *creata*: Ed. Arg. — 425) *operatoris*: Ed. Lugdd. II. — 426) *inciperet esse quod non erat*: Edd. coll. o. — 427) *converterentur*: Ed. Bas. — 428) *creaturas*: ead. — 429) *calicem*: Edd. Lugdd. II. III. — *) *missum*: Edd. coll. o. — Böhm. — 430) *enim*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 431) add.: *Christi*: Ed. Bas. — 432) *millius*: Böhm. — **) ita Edd. coll. o. — 433) add.: *id*: ead.

sunt Christi: Accipite, bibite⁴³⁴) ex eo omnes; hic est enim⁴³⁵) sanguis meus. Vide singula. Qui pridie, inquit, quam pateretur, in sanctis manibus *suis* accepit panem. Ante, quam consecraretur⁴³⁶), panis est: ubi autem verba Christi accesserint⁴³⁷), corpus est Christi. Denique⁴³⁸) audi dicentem: Accipite, et edite ex eo⁴³⁹) omnes; hoc est enim corpus meum. Et ante verba Christi calix est vini⁴⁴⁰) et aquae plenus. Ubi verba Christi operata fuerint⁴⁴¹), ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. §. 3. Ergo videte, quantis⁴⁴²) generibus potens est sermo Christi universa convertere. Deinde ipse *Dominus* Iesus⁴⁴³) testificatur *nobis*, quod corpus suum accipiamus, et sanguinem suum. Numquid⁴⁴⁴) debemus de eius fide et testificatione dubitare?

C. LVI. *Non corpus, sed animae substantiam fulcit panis vitae aeternae.*

Idem Ambrosius lib. V. de sacramentis⁴⁴⁵), c. 4.

Non iste panis est, qui vadit in corpus, sed *ille* panis vitae aeternae, qui animae nostrae substantiam fulcit⁴⁴⁶). Et paulo post: §. 1. Iste panis quotidianus est; accipe quotidie quod quotidie tibi prosit; sic vive, ut quotidie merearis accipere.

C. LVII. *Etiā secundum carnem Christus est panis vivus.*

Item Augustinus in epistola ad Irenaeum⁴⁴⁷).

Christus panis est, de quo qui manducatur vivit in aeterno, de quo ipsemet dicit⁴⁴⁸): *Et panis, quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita etc.* Determinat, quomodo sit panis, non solum secundum verbum, quo vivunt omnia, sed *etiam* secundum carnem assumptam pro mundi vita. Humana enim caro, quae erat peccato *obnoxia*, et ideo⁴⁴⁹) mortua, carni *eius* munda unita, incorporata, unum cum illo⁴⁴⁹) effecta, vivit⁴⁵⁰) de spiritu eius, sicut vivit corpus de suo spiritu⁴⁵¹). Qui vero non est de corpore Christi, non vivit de spiritu Christi.

C. LVIII. *Quomodo Christus visibiliter in sacramentis spiritualiter manducatur et bibitur.*

Item Augustinus serm. II. de verbis Apostoli⁴⁵²).

Qui manducant et bibunt Christum, vitam manducant et bibunt. Illum⁴⁵³) manducare est refici; illum⁴⁵⁴) bibere est vivere. Quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritaliter manducatur et bibitur. Manducatur⁴⁵⁵) Christus: vivit manducatus, quia resurrexit⁴⁵⁶) occisus. Nec quando manducamus, partes de illo facimus. Et quidem in sacramento sic fit, et norunt fideles, quemadmodum manducant carnem Christi; unusquisque accipit partem suam, unde et⁴⁵⁷) ipsa gratia partes vocantur. Per partes manducatur et *manet integer totus*, per partes manducatur in sacramento, et manet integer totus in coelo*, manet integer totus in corde tuo. Totus erat apud Patrem, quando⁴⁵⁸) venit in Virginem; implevit illam, nec recessit ab illo. Et infra: §. 1. Quod videtur⁴⁵⁹) panis est et calix, quod etiam oculi renunciant. Quod autem fides postulat instruenda, panis est corpus Christi, calix⁴⁶⁰) san-

guis. Et infra: §. 2. Ista ideo dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, aliud⁴⁶¹) intelligitur. Quod videtur speciem habet corporalem; quod intelligitur fructum habet spiritalem. Et infra⁴⁶²): §. 3. Qui accipit mysterium unitatis, et non tenet vinculum pacis, non mysterium accipit pro se, sed testimonium contra se.

C. LIX. *Quomodo spiritaliter corpus Christi sit accipiendum.*

Item Augustinus super Ioannem, ad c. 6. tract. XXVI. et XXVII. *)⁴⁶³)

Crede in Iesum Christum, hoc est manducare panem vivum. Qui credit *in eum* manducatur. Invisibiliter⁴⁶⁴) saginatur, quia *et* invisibiliter renascitur. Et⁴⁶⁵) qui manducat carnem meam, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam. Participatione enim filii⁴⁶⁶) (quod est per unitatem corporis Christi⁴⁶⁷) et sanguinis) homo manducans vivit, non sumens tantum in sacramento (quod et mali faciunt), sed usque ad Spiritus participationem, ut in corpore Domini tanquam membrum maneat, et eius Spiritu vegetetur, quod est, dum eius mandata servat⁴⁶⁸). §. 1. Ad⁴⁶⁹) altare Dei invisibile (quo non accedit impius) ille pervenit, qui ad hoc praesens iustificatus accedit. Inveniet⁴⁷⁰) illic vitam *suam*, qui hic discernit causam suam.

C. LX. *Spiritus sanctus invisibiliter corpus et sanguinem Christi sanctificat.*

Idem in lib. III. de Trinitate, c. 4.

Corpus⁴⁷¹) et sanguinem Christi dicimus illud, quod ex fructibus terrae acceptum, et prece mystica consecratum, rite⁴⁷²) sumimus ad salutem spiritalem in memoriam *pro nobis* dominicae passionis. Quod quum per manus hominum⁴⁷³) ad illam visibilem speciem perducitur⁴⁷³), non sanctificatur, ut sit tam magnum⁴⁷⁴) sacramentum, nisi operante invisibiliter spiritu Dei, quum haec omnia, quae per corporales motus in illo opere fiunt, Deus operetur.

C. LXI. *Per benedictionem panis efficitur corpus Christi.*
Item⁴⁷⁵).

Non omnis panis, sed accipiens benedictionem Christi, fit corpus Christi.

C. LXII. *Dupliciter corpus Christi intelligitur.*
Idem⁴⁷⁶).

Commendavit⁴⁷⁷) nobis Christus⁴⁷⁸) in isto⁴⁷⁹) sacramento corpus et sanguinem suum, quod etiam fecit et nos ipsos. Nam et nos ipsius corpus facti sumus.

C. LXIII. *Sacrificium altaris sacramentum est unitatis.*
Idem tractatu XXVI. ad c. 6. Ioannis⁴⁸⁰).

Hoc sacramentum⁴⁸¹) pietatis est, signum unitatis, vinculum caritatis. Qui vult vivere, *habet ubi vivat, habet unde vivat*, accedat, credat, incorporetur⁴⁸²), *ut vivificetur*. Et infra: §. 1. Hunc *itaque* cibum et potum societatem vult intelligi corporis et membrorum suorum, quod est ecclesia⁴⁸³) in praedestinatis.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LVIII. d) Sententia prioris partis huius capituli est apud B. Augustinum in serm. 2. de verbis Apostoli, et fusi-
us quidem explicata. Cetera autem a vers. *Manducatur Christus*, usque ad finem, sunt apud Bedam⁴⁸⁴), et pars refertur etiam infra c. *Invitat*.

C. LIX. e) Caput hoc confectum est ex dictis B. Augustini in tract. 26. et 27. in Ioannem, et in Psal. 42., et ex Prospero, ut suis locis est indicatum.

C. LX. f) Corpus: Apud B. Augustinum haec ante-

cedunt: *Nec linguam quippe eius* (de Paulo loquitur), *nec membranas, nec atramentum, nec significantes sonos lingua editos, nec signa literarum conscripta pelliculis corpus Christi et sanguinem dicimus, sed illud tantum, quod ex fructibus terrae etc.*, praestatque omnino locum illum integrum legere.

C. LXIII. g) Hoc sacramentum: In originali est: *O sacramentum pietatis, o signum unitatis, o vinculum caritatis*. Ex quo quidem originali reliqua sunt emendata et aucta.

Dist. II. C. LV. 434) et bib. ex hoc: Edd. coll. o. — 495) abest ab Iisd. exc. Bas. — 436) consecraretur: Edd. coll. o. — 437) accesserunt: ead. — 438) Deinde: ead. — 439) hoc: ead. — 440) vino et aqua: Ed. Bas. — 441) fuerunt: Edd. coll. o. pr. Bas. — 442) quam potens: Edd. coll. o. — 443) Christus: ead. pr. Bas. — 444) de cuius fide et testificatione dubitare non debemus: Edd. coll. o. — C. LVI. 445) Non est Ambrosii. — Ivo Decr. p. 2. c. 7. Petr. Lomb. lb. — 446) fulcit: Edd. Lugdd. — C. LVIII. 447) Desumtum videtur ex Aug. tr. 26. in c. 6. Ioan. — cf. Gloss. ord. ib. — 448) dixit: Edd. coll. o. — cf. Ioan. c. 6. v. 52. — 449) illa: Edd. coll. o. pr. Arg. — 450) vivunt: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 451) sp. eius: Ed. Arg. — C. LVIII. *) 1 Cor. c. 10. — 452) cf. c. 70. et 75. infra. — 453) illud: Ed. Bas. — 454) illud: ead. — illam: Ed. Nor. — 455) Manducatur: Edd. coll. o. — Böhm. — 456) surrexit: Edd. Arg. Bas. — 457) abest ab Edd. coll. o. pr.

Lugd. II. III. — 458) add.: Christus: Ed. Bas. — 459) Ergo vidisti: orig. — 460) et cal. est sang.: Ed. Bas. — 461) et al.: Edd. coll. o. — 462) cf. supra c. 36. — C. LIX. 463) cf. supra ead. c. 47. — 464) et imp.: Edd. Bas. Par. Lugd. I. — 465) Ioan. c. 6. v. 55. — 466) add.: Dei: Ed. Bas. — 467) eius: ead. — 468) servantur: ead. — 469) in libro sent. Prosperi c. 189. et Aug. in Psal. 42. — 470) et inv.: Ed. Bas. — C. LX. 471) recte: Edd. coll. o. — 472) hominis: ead. — 473) perducatur: ead. — 474) dignum: Ed. Arg. — C. LXI. 475) cf. Beda ad 1 Cor. c. 10. v. 16. — C. LXII. 476) cf. c. 36. supra ead. in extr. — 477) add.: enim: Edd. coll. o. — 478) abest ab Ed. Arg. — 479) hoc: Edd. coll. o. — C. LXIII. 480) cf. Beda ad 1 Cor. c. 10. v. 16. — 481) et inc.: Böhm. — incorporet hunc cib.: Edd. coll. o. — 482) ecclesias: ead. pr. Arg. Lugdd. II. III.

C. LXIV. *Spiritualiter magis quam corporaliter corpus Christi debemus accipere.*

Idem *ibidem* 483).

XX. Pars. Panem coelestem h) 484) spiritualiter manducare est innocentiam ad altare apportare 485). Peccata etsi sunt 486) quotidiana, vel 487) non sint 488) mortifera. Ante, quam "ad altare" accedatis, "attendite, quod 489) dicatis 490): *Dimittite nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus 491) debitoribus nostris.* Si dimittis, dimittetur tibi; securus accede, panis est, non 492) venenum. Sed vide, si dimittis. Nam 493) si non dimittis, mentiris, et ei mentiris, quem non fallis. Mentiri Deo potes: Deum 494) fallere non potes.

C. LXV. *Sacramentum, non veritatem Christi corporis accipit, qui ab eo discordat.*

Idem *in libro Sententiarum, c. 139.* 495)

Qui discordat a Christo, nec manducat carnem eius, nec sanguinem bibit, etiamsi 496) tantae rei sacramentum ad iudicium suae praesumptionis quotidie "indifferenter" accipiat 497).

C. LXVI. *Sancta nocent malis, et mala prosunt bonis.*

Idem *tractatu VI. et LXII. in Ioannem* 498).

Et sancta malis possunt obesse; bonis sunt ad salutem, malis ad iudicium. Unde Apostolus 499): *Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non quia res illa mala est, sed quia malus male accipit quod bonum est.* Non enim mala erat buccella, quae tradita 500) est Iudae a Domino. Salutem 501) medicus dedit; sed quia ille 502), qui indignus erat, accepit, ad perniciem sui accepit. Et mala prosunt bonis, sicut angelus satanae profuit Paulo. Per malum enim fit bonum, quum bene accipitur malum.

C. LXVII. *Non prohibentur mali de mensa Domini manducare.*

Idem 503).

Non prohibeat dispensator manducare pingues terrae in 504) mensa Domini, sed exactorem moneat timere.

C. LXVIII. *Et qui indigne accipit corpus Christi accipit.*

Idem *in lib. V. de baptismo, c. 8.* 505)

Sicut Iudas, cui 506) buccellam tradidit 507) Dominus, non malum accipiendo, sed male 508) accipiendo locum "in se" diabolo praebuit, sic indigne 509) quisque 510) sumens dominicum 511) sacramentum, non 512) efficit, ut, quia "ipse" malus est, malum sit, aut, quia non ad salutem accipit, nihil acciperit 513). Corpus enim 514) "Domini", et sanguis Domini nihilominus "etiam" erat illis 515), quibus dicebat Apostolus 516): *Qui manducat indigne, iudicium sibi manducat et bibit.*

C. LXIX. *Quibus exemplis praeter naturam substantia panis et vini in corpus et sanguinem Christi converti probetur.*

Item Ambrosius *in libro de his, qui mysteriis initiantur, c. 8. et 9.* 517)

XXI. Pars. Revera mirabile est, quod manna Deus

pluit patribus, et quotidiano coeli pascebantur alimento. Unde dictum est 518): *Panem angelorum manducavit homo.* Sed tamen panem illum qui manducaverunt, omnes in deserto mortui sunt. Ista autem 519) esca, quam accipis 520), iste panis vivus, qui de coelo descendit, vitae aeternae substantiam subministrat 521), et quicumque panem hunc manducaverit, non morietur in aeternum, quia 522) corpus est Christi. Considera nunc, utrum praestantior sit panis angelorum, an caro Christi, quae utique corpus est vitae. Manna illud de coelo, hoc super 523) coelum; illud coeli, hoc Domini coelorum; illud corruptioni obnoxium, si in diem alterum servaretur, hoc alienum ab omni corruptione, "quod" quicumque religiose gustaverit, corruptionem sentire non poterit. Illis aqua de petra fluxit, tibi sanguis e Christo; illos ad horam satiavit aqua, te sanguis diluit in aeternum. Iudaeus bibit et sitit; tu, quum biberis, sitire non poteris; "et" illud in umbra, hoc in veritate. Si illud, quod miraris, umbra est, quantum istud est 524), cuius "et" umbram miraris? Audi, quia umbra est, quae apud patres 525) facta est: *Bibebant* 526), inquit, *de* 527) *consequente eos petra; petra autem erat Christus.* Sed non in pluribus eorum complacitum est Deo. Nam prostrati sunt in deserto. Haec autem in figuram 528) facta sunt nostri. Cognovisti 529) praestantiora 530): potior, etenim lux 531) quam umbra, veritas quam figura, corpus auctoris 532) quam manna de coelo. §. 1. Forte dicas 533): aliud video; quomodo tu mihi asseris, quod Christi corpus accipiam? Et hoc nobis adhuc superest ut probemus. Quantis igitur utimur exemplis 534), ut probemus, non hoc esse, quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, maioremque vim esse benedictionis, quam naturae, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur? Virgae 535) tenebat Moyses; proiecit eam, et facta est serpens. Rursus apprehendit caudam serpentis, et in virgae naturam revertitur. Vides igitur 536), prophetica gratia bis mutatam esse naturam, et serpentis et virgae. Currebant 537) Aegypti flumina puro aquarum meatu; subito de fontium venis sanguis coepit erumpere; non erat potus in fluviis; rursus ad Prophetam preces cruor cessavit fluminum, aquarum natura remeavit. Circumclusus 538) erat undique populus Hebraeorum, hinc Aegyptiis vallatus, inde mari clausus 539). Virgam levavit Moyses; separavit se aqua 540), et in murorum speciem 541) congelavit 542), atque inter undas via pedestris apparuit. Iordanis 543) retrorsum conversus contra naturam in sui fontis revertitur exordium. Nonne claret, naturam vel maritimorum fluctuum, vel fluvialis cursus esse mutatam? Sitebat populus patrum 544), tetigit Moyses petram, et aqua de petra fluxit. Numquid non praeter naturam operata est gratia, ut aquam vomeret petra, quam non habebat natura? Marath 545) fluvius amarissimus erat, ut sitiens populus bibere non posset; misit Moyses lignum in aquam, et amaritudinem suam aquarum natura deposuit, quam infusa subito gratia temperavit. Sub Helisaeo 546) propheta uni ex 547) filiis prophetarum excussum est ferrum de securi, et statim mersum est; rogavit Helisaeum qui amiserat ferrum; misit etiam Helisaeum lignum in aquam, et enatavit 548) ferrum. Utique et hoc praeter naturam factum esse cognoscimus 549). Gravior est enim

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXIV. h) Panem coelestem: In originali legitur *): *Panem coelestem spiritualiter manducate; innocentiam ad altare apportate*, itemque apud indicatos collectores. Sed habita est ratio eius, qui casum scripsit, et Gratiani lectionem secutus est etiam B. Thomas in catena ad

eum Ioannis locum. Reliqua vero sunt emendata et locupletata.

C. LXVI. i) Quae multo fusius apud B. Augustinum explicantur tract. 6. et 62. in Ioan. hic in summam quandam sunt collecta.

Dist. II. C. LXIV. 483) Ivo Decr. p. 2. c. 4. — *) ita Iv. — 484) ad altare: Edd. coll. o. — 485) portare: ead. — 486) sint: ead. — 487) abest ab Iv. — 488) sunt: Böhm. — 489) quid: Iv. — 490) Math. c. 6. v. 12. — 491) dimittite deb. vestris: Edd. coll. o. — 492) et non: ead. exc. Bas. — 493) loco verb.: Nam ment. Deo. — 494) ipsum: Edd. coll. o. — C. LXV. 495) qui Prospero tribuitur. — Ivo Decr. p. 2. c. 8. — 496) et sic: Ed. Lugd. I. — 497) accipit: Edd. coll. o. — C. LXVI. 498) cf. Beda ad I Cor. c. 11. — 499) I Cor. c. 11. v. 27. — 500) data: Edd. coll. o. — cf. Ioan. c. 13. — 501) cf. Aug. in Ioan. tr. 62. — 502) sed quia ille digne dedit, ille, qui indignus erat, ad pern. etc.: Ed. Bas. — C. LXVII. 503) ex glossa ordm. Psal. 22. v. 30. — 504) abest ab Ed. Bas. — C. LXVIII. 505) Ans. I. 9. c. 11. Ivo Decr. p. 2. c. 9. — 506) quum: Ed. Bas. — 507) tradendo: Edd. Ven. I. II., ommissis seqq. usque ad verb.: sed. — 508) add.: bonum: Edd. coll. o. — 509) intellige: Edd. Ven. I. II. — 510) quis: Ed. Arg. — 511) corpus Christi: Edd. coll. o. — 512) add.: id: Ed. Bas. — 513) acci-

piat: Edd. Lugd. II. III. — accipit: Edd. rell. — 514) abest ab Ed. Arg. — 515) in illis: Edd. coll. o. — 516) I Cor. c. 11. v. 27. — C. LXIX. 517) Antea citabatur ex Ambrosio de sacramentis. — Ivo Decr. p. 2. c. 7. — 518) Psal. 77. v. 25. — 519) add.: est: Ed. Bas. — 520) accipitis: Edd. coll. o. — 521) ministrat: ead. — 522) et: Iv. — 523) supra: id. — 524) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 525) fratres: Ed. Bas. — veteres: Iv. — 526) I Cor. c. 10. v. 4. — 527) de spirituali: Vulg. — Edd. coll. o. — 528) figura: ead. — ead. — Iv. — 529) Cognovisti: Böhm. — 530) potiora: Edd. coll. o. — 531) est lux: Iv. — Edd. Bas. Par. Lugd. — 532) creatoris: Edd. coll. o. — 533) dicit: Edd. Bas. Lugd. I. — 534) exemplis? probemus: orig. — 535) Exod. c. 7. — 536) abest ab Iv. — quaque: Edd. Arg. Bas. — 537) Exod. c. 7. — 538) Exod. c. 14. — 539) conclusus: Iv. — Ed. Bas. — 540) et aqu.: Böhm. — 541) specie: Iv. — Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 542) se cong.: Ed. Bas. — 543) Ios. c. 4. — 544) Num. c. 20. — 545) Exod. c. 15. — 546) 4 Reg. c. 6. — 547) de: Edd. coll. o. — 548) natavit: ead. — Iv. — 549) agnoscimus: Iv. — cognovimus: Edd. coll. o.

ferri species, quam aquarum liquor. §. 2. Advertimus igitur, maioris⁵⁵⁰) potentiae esse Dei⁵⁵¹) gratiam quam naturam, et adhuc tamen propheticae⁵⁵²) benedictionis numeramus gratiam. Quod si tantum valuit humana benedictio, ut naturam converteret, quid dicimus de ipsa consecratione⁵⁵³) divina, ubi verba ipsa⁵⁵⁴) Domini salvatoris operantur? Nam sacramentum istud, quod accipis, Christi sermone conficitur. Quod si tantum valuit sermo Heliae⁵⁵⁵), ut ignem de coelo deponeret⁵⁵⁶), non valebit Christi sermo, ut species mutet elementorum? De totius mundi operibus legisti⁵⁵⁷): quia ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt. Sermo igitur Christi, qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest⁵⁵⁸) ea, quae sunt, in id mutare, quod non erant⁵⁵⁹)? Non enim minus est novas rebus dare^k), quam mutare naturas. §. 3. Sed quid argumentis utimur? suis utamur exemplis, incarnationisque⁵⁶⁰) exemplo⁵⁶¹) adstruamus mysterii veritatem. Numquid naturae usus praecessit⁵⁶²), quum Dominus Iesus ex Maria nasceretur? Si ordinem quaerimus, viro mixta femina generare consueverat. Liqueat igitur, quod praeter naturae ordinem virgo generavit. Et hoc, quod conficimus, corpus ex Virgine est. Quid hic quaeris naturae ordinem in Christi corpore, quum praeter naturam sit ipse Dominus Iesus partus ex Virgine? Vera⁵⁶³) utique caro Christi⁵⁶⁴), quae crucifixa est, quae sepulta est. Vere ergo carnis illius sacramentum est. Ipse clamat Dominus⁵⁶⁵) Iesus: *Hoc est corpus meum*. Ante benedictionem verborum coelestium alia species nominatur; post consecrationem corpus Christi significatur⁵⁶⁶). Ipse dicit sanguinem suum. Ante consecrationem aliud dicitur; post consecrationem sanguis⁵⁶⁷) nuncupatur, *et* tu dicis: Amen, hoc est: verum est. Quod⁵⁶⁸) os loquitur mens⁵⁶⁹) inferna⁵⁷⁰) fateatur⁵⁷¹), quod sermo sonat affectus sentiat.

C. LXX. *Quomodo per partes Christus manducatur, et integer permanet.*

Item Augustinus in quodam sermone de verbis Evangelii⁵⁷²).

Invitat Dominus servos, et⁵⁷³) praeparavit eis cibum se ipsum. Quis audeat manducare Dominum suum? et tamen ait⁵⁷⁴): *Qui manducat me, vivit propter me*. Quando *Christus* manducatur, vita manducatur, nec occiditur, ut manducetur, sed mortuos vivificat. Quando manducatur, reficit⁵⁷⁵), sed non deficit. *Non ergo timeamus, fratres, manducare istum panem, ne forte finiamus illum, et postea quid manducemus non inveniamus*. Manducatur Christus: vivit manducatus, quia surrexit⁵⁷⁶) occisus, nec, quando manducamus, partes⁵⁷⁷) de illo facimus. Et quidem in sacramento sic fit, *et* norunt fideles, quemadmodum manducant carnem⁵⁷⁸) Christi; unusquisque accipit partem suam, *unde⁵⁷⁹) et ipsa gratia partes vocantur*; per partes manducatur, et manet integer totus; per partes man-

ducatur in sacramento, et⁵⁸⁰) manet integer totus in coelo, manet integer totus in corde tuo.

C. LXXI. *Quotidianum sacrificium non reiteratio est passionis Christi, sed commemoratio.*

Item Paschasius in lib. de corpore et sanguine Christi, c. 9.⁵⁸¹)

XXII. Pars. Iteratur quotidie haec oblatio, licet Christus, semel passus in carne, per unam eandemque mortis passionem semel salvaverit⁵⁸²) mundum, ex qua morte idem⁵⁸³) resurgens ad vitam, mors ei⁵⁸⁴) ultra non dominabitur, quia⁵⁸⁵) profecto sapientia Dei patris pro multis causis necessarium hoc providit. Primo quidem, quia quotidie peccamus, saltem in peccatis, sine quibus mortalis infirmitas vivere non potest, quia, licet omnia peccata donata sint in baptismo, infirmitas tamen peccati adhuc in carne manet⁵⁸⁶). Unde Psalmista^l): *Benedic⁵⁸⁷) anima mea Domino, qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas*. Et ideo, quia quotidie labimur, quotidie Christus pro nobis mystice immolatur, et passio Christi in mysterio⁵⁸⁸) traditur, ut qui semel moriendo mortem vicerat, quotidie recidiva delictorum per haec sacramenta corporis et sanguinis peccata relaxet. Unde oramus⁵⁸⁹): *Dimitte nobis debita nostra⁵⁹⁰)*, quia, si⁵⁹¹) dixerimus, quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est. *Item infra eodem cap. §. 1. Iteratur hoc mysterium ob⁵⁹²) commemorationem passionis Christi, sicut ipse ait⁵⁹³): Hoc quotiescunque feceritis, ipse meam commemorationem facite. Quotiescunque ergo hunc panem sumitis, et bibitis hunc calicem⁵⁹⁴), mortem Domini annuntiabitis, donec veniat*. Non utique⁵⁹⁵) sic est accipiendum, donec mors Christi veniat, quia iam ultra non moritur, sed donec ipse Dominus ad iudicium veniat⁵⁹⁶). Interdum⁵⁹⁷) autem semper mors Christi pro⁵⁹⁸) saeculi vita posteris nuncianda⁵⁹⁹) est, ut discant, qua caritate⁶⁰⁰) dilexit suos, qui pro eis morti dignatus est, cui omnes vicem debemus rependere caritatis, quia ad hoc nos prior dilexit, quum essemus gehennae filii, ut diligeremus eum a morte iam liberati.

C. LXXII. *Non solum sub figura, sed et in veritate dominici corporis et sanguinis sacramentum celebratur.*

Item Augustinus⁶⁰¹).

Utrum sub figura^m), an in⁶⁰²) veritate hoc mysticum calicis sacramentum fiat. Veritas ait⁶⁰³): *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus est vere potus*. Alioquin quomodo magnum⁶⁰⁴) erit: *Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita, nisi vera sit caro?* Sed quia Christum vorari dentibus fas non est, voluit Dominus⁶⁰⁵) hunc panem et vinum in mysterio vere carnem suam et sanguinem suum⁶⁰⁶)

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXIX. k) *Novas rebus dare*: Antea legebatur *): *Non enim minus est dare, quam mutare novas naturas rebus*. Emendatum est ex originali. Apud Guitmundum**), Lanfrancum, Algerum, Ivonem legitur: *novas res dare, quam mutare naturas*.

C. LXXI. l) Unde Psalmista: Haec Prophetiae verba, et nonnulla alia, quae neque apud Paschasium, neque apud B. Thomam, qui in opusculo de sacramento altaris illum citat, leguntur, habentur tamen in eod. lib. edito Rabani nomine.

Dist. II. C. LXIX. 550) *maiores esse gratiam*: Iv. — 551) abest ab Iv. et Edd. Arg. Bas. Nor. — 552) *ante proph.*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. — 553) *consideratione*: Iv. — 554) abest ab Edd. Arg. Bas. — 555) 4 Reg. c. 1. — 556) *depremeret*: Iv. — 557) Psal. 148. v. 5. — 558) *potuit*: Ed. Bas. — 559) *erat*: Edd. Bas. Lugdd. — *) Ita Edd. coll. o. et Iv. — **) Guitmund. contra Bereng. l. 3. — Lanfranc. adv. Bereng. — Alger. l. 1. c. 9. — 560) *incarnationis*: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 561) *novitate*: Iv. — 562) *praecessit vel praesens fuit*: Ed. Arg. — *praesensit*: Edd. rell. — 563) *Nam vera*: Ed. Bas. — *vere*: Edd. rell. pr. Nor. — 564) *add. est*: Ed. Bas. — 565) *add. noster*: ead. — cf. Luc. c. 22. v. 19. — 566) *vere dicitur*: Edd. Lugdd. II. III. — 567) *signatur*: Edd. rell. pr. Bas. — cf. supra c. 40. — 567) *add. Christi*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 568) *Quod — fat.*: abest ab Edd. Nor. Ven. I. II. — 569) *mens — fat.*: omissa sunt in Edd. Par. Lugd. I. — 570) *intenta*: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 571) *fateatur*: Ed. Arg. — C. LXX. 572) cf. supra c. 58. et infr. c. 75. — Ivo Decr. p. 2. c. 8. Petr. Lomb. l. 4. dist. 12. — 573) *ut praepararet*: Edd. coll. o. — et *et eis*: abest ab Iv. — 574) Ioan. c. 6. v. 58. — 575)

C. LXXII. m) Utrum sub figura: Apud Paschasium, ex cuius locis videtur confectum hoc caput, haec habentur pro titulo quarti capituli: *Utrum sub figura, an in veritate hoc mysterium vera caro et verus sanguis Christi fiat*. Caput autem sic incipit: *Quod in veritate corpus et sanguis fiat consecratione mysterii, nemo, qui verbis divinis credit, dubitat. Unde veritas ait etc.* Algerus autem, qui c. 16. haec eadem fere habet, citat et ipse Augustinum ex libro de sacramento altaris, et hoc facit initium: *Veritas ait etc.*

verba: *reficit — vivit manducatus*: abest ab Iv. — 576) *resurrexit*: Iv. — Edd. Par. Lugdd. — 577) abest ab Iv. — 578) *corpus*: Ed. Bas. — 579) *unde — voc.*: abest ab Iv. — 580) abest ab Iv. et Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — C. LXXI. 581) et Rabanus de sacramento eucharistiae c. 22. — cf. c. seq. §. 1. — 582) *salvavit*: Edd. Arg. Bas. — 583) abest ab Ed. Arg. — 584) *illi*: Edd. coll. o. — 585) *qui*: Ed. Bas. — 586) *remanet*: Edd. coll. o. — 587) Psal. 102. v. 1. — 588) *ministerium*: Böhm. — 589) Matth. c. 6. v. 12. — 590) *add. etc.*: Edd. coll. o. — 591) 1 Ioan. c. 1. v. 6. — 592) *et hoc ob*: Edd. coll. o. — *et ob*: orig. — 593) 1 Cor. c. 11. v. 25. — 594) *sanguinem*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 595) *itaque*: orig. — 596) *veniet*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 597) *Interim*: vera lectio. — Ed. Bas. — 598) *per saec. vitam*: Edd. coll. o. — 599) *annunciando*: Ed. Lugd. II. — *annuncianda*: Edd. rell. — 600) *add. Deus*: orig. — C. LXXII. 601) Ivo Paschasius eodem libro. — 602) *sub*: Edd. coll. o. — 603) Ioan. c. 6. v. 56. — 604) *verum*: orig. — cf. Ioan. ib. v. 52. — 605) abest ab orig. et Ed. Bas. — 606) abest ab eod. et Edd. Arg. Bas.

consecratione Spiritus sancti potentialiter creari, et quotidie pro mundi vita mystice immolari, ut⁶⁰⁷), sicut de Virgine per Spiritum sanctum vera caro sine coitu creatur, ita per eundem ex substantia panis et vini mystice idem corpus Christi consecratur. Corpus Christi et veritas et figura est: veritas, dum corpus Christi et sanguis virtute Spiritus sancti in virtute⁶⁰⁸) ipsius ex panis et vini substantia efficitur; figura vero est⁶⁰⁹) id, quod exterius sentitur. §. 1. Iteratur⁶¹⁰) autem quotidie haec oblatio, licet Christus semel passus sit, quia quotidie peccamus, *saltem* peccatis, sine quibus mortalis infirmitas vivere non potest. Et ideo, quia quotidie labimur, Christus *quoque* mystice pro nobis immolatur. §. 2. Intra⁶¹¹) catholicam ecclesiam in mysterio⁶¹²) corporis Christi nihil a bono maius, nihil a malo minus perficitur sacerdote, quia non in merito consecrantis, sed in verbo efficitur Creatoris, et in virtute Spiritus sancti. Si enim in merito esset sacerdotis, nequaquam ad Christum pertineret. Nunc autem, sicut ipse⁶¹³) est, qui baptizat, ita ipse est, qui per Spiritum sanctum hanc suam efficit carnem, et transitⁿ) vinum⁶¹⁴) in sanguinem. Unde et⁶¹⁵) sacerdos: *Iube, inquit, haec⁶¹⁶) perferri⁶¹⁷) per manus angeli tui sancti in sublime altare tuum in conspectu divinae maiestatis tuae. Ut quid perferenda⁶¹⁸) in lucem deponit, nisi ut intelligatur, quod ista fiant in eius⁶¹⁹) sacerdotio?* Hanc igitur^o) oblationem benedictam, per quam *nos* benedicamur⁶¹⁹); adscriptam, per quam omnes⁶²⁰) in coelo adscribamur⁶²¹); ratam, per quam in⁶²²) visceribus Christi esse⁶²³) censeamur; rationabilem, per⁶²⁴) quam a bestiali sensu exuamur⁶²⁵); acceptabilem, ut qui nobis ipsis displicuimus⁶²⁶) per hanc acceptabiles eius unico filio simus. Nihil rationabilis, ut, quia nos iam similitudinem mortis eius in baptismo accepimus, similitudinem quoque carnis⁶²⁷) *eius* sumamus, *et similitudine pretiosi sanguinis potemur* ita, ut et veritas non desit in sacramento, et ridiculum nullum fiat paganis⁶²⁸), quod cruorem occisi hominis bibamus. Si enim discipuli patienter ferre nequiverunt⁶²⁹), quod Dominus dixit⁶³⁰): *Qui non manduca^t meam carnem etc., sed⁶³¹) dixerunt⁶³²): durus est hic sermo, quomodo ergo ferrent ista increduli?* Credendum est, quod in verbis Christi⁶³³) sacramenta conficiantur. Cuius enim potentia creantur prius⁶³⁴), eius utique verbo ad melius procreantur⁶³⁵). §. 3. Reliqua omnia, quae sacerdos dicit, aut clerus chori⁶³⁶) cantat⁶³⁷), nihil aliud quam laudes et gratiarum actiones sunt, aut certe obsecrationes et fidelium petitiones. Unde et sacerdos dicit prius Evangelistarum⁶³⁸) verba assumens: *Qui pridie, quam pateretur⁶³⁹) etc.* *Porro deinceps^r) sunt verba Dei, potestate et omni efficientia plena: *Accipite, et manducate, hoc est corpus meum*^t. In hoc ergo creatur illud corpus.

C. LXXIII. *In sanguine agni Christi sanguis, qui vere nunc sumitur, olim praefigurabatur.*
Item Gregorius Papa in homilia Paschali, id est XXII. Evang.⁶⁴⁰).

Quid sit sanguis agni, non iam audiendo, sed bibendo didicistis. Qui sanguis super utrumque postem⁶⁴¹) ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur. Item Dial. I. 4. c. 58: §. 1. Haec salutaris⁶⁴²) victima illam nobis mortem unigeniti per mysterium reparat, qui, licet resurgens a mortuis iam non moritur⁶⁴³), *et mors ei⁶⁴⁴) ultra non dominabitur, tamen in semetipso immortaliter et incorruptibiliter vivens, *pro nobis* iterum in hoc mysterio moritur^o). Eius⁶⁴⁵) quippe⁶⁴⁶) ibi corpus sumitur, eius caro in populi salutem patitur⁶⁴⁷), eius sanguis non iam in manus infidelium, sed in ora⁶⁴⁸) fidelium funditur⁶⁴⁹). Hinc ergo pensemus, quale sit *pro nobis* hoc sacrificium⁶⁵⁰), quod pro absolute nostra passionem unigeniti filii semper imitatur. Quis enim fidelium habere dubium possit⁶⁵¹), in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem coelos aperiri? in illo Iesu Christi mysterio⁶⁵²) angelorum chorus adesse? summa⁶⁵³) et ima sociari, *terrena coelestibus iungi*, unumque ex invisibilibus atque visibilibus fieri? Idem: §. 2. Uno, inquit^r) eodemque tempore ac momento in coelo rapitur ministerio angelorum corpori Christi consociandum⁶⁵⁴), et ante oculos sacerdotis in altari videtur. Et infra: §. 3. Tanta est ecclesiae unitas in Christo, ut unus ubique sit panis corporis Christi, et unus sit calix sanguinis eius. Calix enim, quem sacerdos catholicus sacrificat⁶⁵⁵), non est alius, nisi ipse, quem Dominus Apostolis tradidit, quia, sicut divinitas verbi Dei una⁶⁵⁶) est, quae totum implet mundum, ita, licet multis⁶⁵⁷) locis et innumerabilibus diebus illud consecratur⁶⁵⁸) corpus, non sunt tamen multa corpora Christi, neque multi calices, sed unum corpus Christi, et unus sanguis cum illo, quod sumit in utero Virginis, et quod dedit Apostolis. Divinitas enim verbi replet illud, quod ubique est, et coniungit, et facit, ut, sicut ipsa una⁶⁵⁹) est, ita coniungatur^o) corpori⁶⁶⁰) Christi, et unum corpus eius sit in veritate. Unde animadvertendum est, quia, sive plus sive minus quis inde percipiat, omnes aequaliter corpus Christi integerrime sumunt, et generaliter omnes, et specialiter unusquisque. Item: §. 4. Mysterium fidei dicitur, quia credere debes, quod⁶⁶¹) ibi salus nostra consistit⁶⁶²). Providens enim nobis Dominus dedit hoc sacramentum salutis, ut, quia nos quotidie peccamus, et ille iam mori non potest, per istud sacramentum *corporis sui* peccatorum remissionem consequamur. Quotidie enim ipse comeditur et bibitur in veritate, sed integer, et vivus, atque immaculatus manet^t), et ideo magnum et pavendum est mysterium, quia aliud videtur, et aliud in-

NOTATIONES CORRECTORUM.

n) Transit: Paschasius et Polycarpus ex Paschasio ad Placidum habent: *transfundit sanguinem*; sed ob glossam non est mutatum.

o) Hanc igitur: Apud Paschasium et Rabanum (idem enim fere opus est huius atque illius nomine inscriptum) integra est oratio: *Sed obsecrans per filium patrem, per quem ad eum accessum habemus: Rogamus hanc oblationem, inquit, benedictam, per quam nos benedicamur; adscriptam, per quam nos omnes in coelo conscribamur; ratam, per quam in visceribus Christi censeamur; rationabilem, per quam a bestiali sensu exuamur; acceptabilemque facere dignetur, quatenus et nos per hoc, quod in nobis displicuimus, acceptabiles in eius unico filio simus.*

p) Porro deinceps: Sunt haec addita ex Paschasio c. 15., usque ad vers. In hoc ergo, ut sententia ipsa perciperetur.

C. LXXIII. q) Moritur: In originali est: *sacrae oblationis immolatur*. Sed ob glossam non est mutatum.

r) Uno, inquit: Haec habentur apud Alcuinum in lib. de divinis officiis, cap. de celebratione missae, qui Gregorium citat.

s) Manet: Quae post hoc verbum sequuntur apud Alcuinum, sic habent: *Mysterium est, quod aliud videtur, et aliud intelligitur. Quod videtur speciem habet corporalem; quod intelligitur fructum habet spiritualem. Sed quum mysterium sit, unde corpus et sanguis Christi dicitur? Consulens omnipotens Deus infirmitati nostrae, qui non habemus usum comedere carnem crudam, et sanguinem bibere, facit, ut in pristina remaneant forma illa duo munera, et est in veritate corpus Christi et sanguis, sicut ipse dicit.*

Dist. II. C. LXXII. 607) et: Edd. caed. — 608) verbo: orig. — 609) abest ab Ed. Bas. — 610) cf. supra c. 71. — 611) add.: *sanctum*: Edd. coll. o. — cf. C. I. qu. I. c. 77. — Polyc. I. S. t. 9. — 612) ministerio: Ed. Bas. — 613) Christus: ead. — 614) abest ab Ed. Arg. — 615) abest ab Ed. Bas. — 616) hoc: Edd. coll. o. — 617) fieri vel perferri: Ed. Arg. — 618) deferenda: Edd. coll. o. — 619) benedicimur: caed. — 620) homines: Edd. Arg. Bas. — 621) conscribuntur: Ed. Arg. — adscribitur: Edd. rell. — 622) de: Edd. Bas. Lugdd. — abest a rell. — 623) abest ab Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 624) id est per: Ed. Bas. — 625) eruamur: Ed. Arg. — eruntur: Edd. Lugdd. II. III. — 626) displicemus: Edd. coll. o. — 627) carn. et sanguinis: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — et sanguinis: Edd. rell. — 628) a pag.: Edd. coll. o. — 629) nequiverunt: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 630) dixerat: Ed. Bas. — 631) Sed si: caed. — St: Ed. Nor. — 632) Ioan. c. 6. v. 61. — 633) Domini vel

Christi: Ed. Bas. — 634) abest ab Ed. Arg. — 635) recreantur: orig. — 636) chori: abest ab eod. — 637) carit: id. — Edd. coll. o. — 638) evangeliorum: Ed. Arg. — 639) I Cor. c. 11. v. 23. seqq. — C. LXXIII. 640) Petr. Lomb. I. 4. dist. 11. — 641) cf. Exod. c. 12. v. 7. — 642) singulariter: orig. — 643) Rom. c. 6. v. 9. — 644) illi: Edd. coll. o. — 645) Ivo Decr. p. 2. c. 8. — 646) quoque ubique: Edd. coll. o. — 647) partitur: orig. — 648) ore: Edd. Par. Lugd. I. — 649) profunditur: Edd. coll. o. — 650) sacramentum: caed. — 651) potuit: Ed. Bas. — 652) ministerio: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 653) summa imis: orig. — 654) sociandum: Edd. coll. o. — 655) sanctificat: Edd. Arg. Bas. — 656) vita: Edd. coll. o. — 657) in mult.: caed. pr. Par. Lugdd. — 658) consecratur: Ed. Bas. — 659) vox: Edd. Ven. I. II. — 660) et corp.: caed. — corp. Chr.: absunt ab Edd. coll. o. pr. Arg. Ven. I. II. — 661) et: Ed. Arg. — 662) consistat: Ed. Bas.

telligitur. Sed quum mysterium sit, unde corpus et sanguis dicitur? Figuram panis et vini habet faciente Domino, quia non habemus in usu carnem crudam comedere, et bibere sanguinem.

C. LXXIV. *Post consecrationem licet figura panis et vini remaneat, tamen nihil est ibi, nisi corpus et sanguis Christi.*

Item Ambrosius ⁶⁶³).

Omnia ⁶⁶⁴, quaecumque voluit Dominus, fecit in coelo et in terra. Et quia voluit ⁶⁶⁵, licet figura panis et vini *hic* sit ⁶⁶⁶, omnino nihil aliud, quam caro Christi et sanguis post consecrationem credenda sunt ⁶⁶⁷. Unde ipsa veritas ⁶⁶⁸ ad discipulos ⁶⁶⁹: *Haec, inquit, caro mea est, pro mundi vita.* Et, ut mirabilis loquar, non alia plane, quam quae nata est de Maria, et passa in cruce, et resurrexit de sepulcro; haec, inquam, ipsa est. Et ideo Christi caro est, quae pro mundi vita adhuc hodie offertur, et, quum digne percipitur ⁶⁷⁰, vitam ⁶⁷¹ utique aeternam in nobis operatur. Panem quidem ⁶⁷² istum, quem summus in mysterio, illum utique intelligo panem, qui manu S. Spiritus formatus est in utero Virginis, et igne passionis decoctus in ara crucis. Panis ⁶⁷³ enim angelorum factus est cibus hominum, unde ipse ait ⁶⁷⁴: *Ego sum panis vivus* ⁶⁷⁵, qui de coelo descendi ⁶⁷⁶, et item ⁶⁷⁷: *Panis, quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita.* Ex his namque duabus sententiis aperte datur intelligi, quia panis iste et ille non duo, sed unus panis et una caro, proculdubio unum corpus efficitur; illud vere, illud sane, quod sumunt est de Virgine, quod passum est, et sepultum, quod ⁶⁷⁸ surrexit ⁶⁷⁹, et in coelum ascendit, et sedet ad dextram Dei patris, et quod est venturum iudicare vivos et mortuos.

C. LXXV. *Quamvis quotidie manducatur Christus, integer tamen permanet vivus.*

Item Augustinus ex sermone de verbis Domini ⁶⁸⁰).

Qui ⁶⁸⁰ manducat me, vivit propter me. Non ergo, fratres, timeamus manducare panem istum, ne forte ⁶⁸¹ finiamus ⁶⁸² illum, et postea quod manducemus non inveniamus. Manducatur Christus: vivit manducatus, quia surrexit occisus; nec, quando manducamus, partes de illo facimus. Et quidem in sacramento sic fit, et norunt fideles, quemadmodum manducant carnem ⁶⁸³ Christi. Unusquisque accipit partem suam, unde et ipsa gratia partes vocantur ⁶⁸⁴. Per partes manducatur, et manet integer totus; per partes manducatur in sacramento, et manet integer totus in coelo; manet integer totus in corde tuo. Totus enim erat apud patrem, quando venit in Virginem; implevit illam, nec recessit ab illo. Veniebat in carnem ⁶⁸⁵, ut eum homines manducarent ⁶⁸⁶, et manebat integer apud patrem, ut angelos pasceret.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXIV. t) Panem quidem: Haec usque ad finem, quae a Magistro etiam referuntur, non leguntur hoc loco apud Paschasium, aut Rabanum. Sed simile quiddam habetur apud Petrum Chrysologum serm. 67.

C. LXXV. u) Haec eadem fere habentur sup. c. *Qui manducat*, et c. *Invitat*.

C. LXXVII. v) Habetur in missali Ambrosiano in praefatione dominicae quintae post Epiphaniam, et in antiquis etiam praefationibus in praefatione eiusdem dominicae. Ex Ambrosio citant Algerus *) et Ivo, quamvis Magister ex Hieronymo. Guitmundus ait esse ex praefatione, quae per totum orbem latinum decantatur.

Dist. II. C. LXXIV. 663) Similia sunt in l. 4. de sacramentis, qui liber Ambrosio tribui solet; — cf. Paschas. in libr. de corp. et sang. Chr. c. 1. — 664) Psal. 134. v. 6. — 665) *vol.*, *sic factum est*: Edd. Arg. Bas. — *vol. sic, fact. est ita*: Edd. rell. — 666) *videatur, nihil tamen*: Edd. coll. o. — 667) *credendum est*: ead. pr. Bas. — 668) *add. ait*: Edd. coll. o. — 669) Ioan. c. 6. v. 52. — 670) *accipitur*: Edd. coll. o. — 671) *vita aeterna — reparatur*: Edd. Bas. — 672) Psal. 77. v. 25. — 673) Ioan. c. 6. v. 51. 52. — 674) *vitalis*: Edd. Bas. — 675) *descendit*: Edd. Bas. Nor. Ven. I. II. — 676) *iterum*: Edd. Bas. — 677) *quodque*: ead. — 678) *resurrexit*: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — C. LXXV. 679) cf. supra c. 58. et 70. — 680) Ioan. c. 6. v. 58. — 681) *abest ab*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 682) *sumamus*: Edd. Arg. Bas. — 683) *carnem vel corpus*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 684) *add. in sacramento*: ead. — 685) *carne*: Edd. coll. o. — 686) *comederent vel manducarent*: Edd. Arg. — C. LXXVI. 687) Non est ap. Hieronymum. Simile ex-

C. LXXVI. *Corpus et sanguinem Christi secundum se nulli edere licet.*

Item Hieronymus in Leviticum ⁶⁸⁷).

De hac quidem hostia, quae in Christi commemoratione mirabiliter fit, edere licet; de illa vero, quam Christus in ara crucis obtulit, secundum se nulli edere licet.

C. LXXVII. *Corpus Christi in singulis portionibus singuli totum accipiunt.*

Item ⁶⁸⁸ in serm. dominicae V. post Epiphaniam ⁶⁸⁹).

Singuli ⁶⁹⁰ accipiunt Christum Dominum, et in singulis portionibus totus est, nec per singulos ⁶⁹¹ minuitur, sed integrum se praebet in singulis.

C. LXXVIII. *De eodem.*

Item Hilarius ⁶⁹²).

Ubi pars est corporis, est et totum. Eadem ratio est in corpore Domini, quae in manna, quod in eius figura praecessit, de quo dicitur ⁶⁹³: *Qui plus collegerat non habuit amplius, neque qui minus paraverat invenit* ⁶⁹⁴ *vinus.* Non ⁶⁹⁵ est ⁶⁹⁶ *omnino* quantitas visibilis in hoc aestimanda mysterio, sed virtus sacramenti spiritualis.

C. LXXIX. *Corpus Christi, quod sumitur, et figura est in specie, et veritas in substantia.*

Idem ⁶⁹⁷).

Corpus Christi, quod sumitur de altari, figura est, dum panis et vinum extra videtur; veritas autem, dum corpus et sanguis Christi in veritate interiori creditur.

C. LXXX. *Carnem vivificatricem, et ipsius verbi propriam factam in altari accipimus.*

Item ex Symbolo Ephesino ⁶⁹⁸).

Necessario igitur et hoc adiicimus. *Annunciantes enim secundum carnem mortem unigeniti filii Dei, id est Iesu Christi, et resurrectionem eius, et in coelos ascensionem pariter confitentes*, incruentam celebramus in ecclesiis ⁶⁹⁹ sacrificii servitutum. *Sic etiam ad mysticas benedictiones accedimus*, et sanctificamur participes *sancti* corporis et pretiosi sanguinis Christi *omnium nostrum redemptoris effecti*, non ut communem carnem percipientes *(quod abest)*, nec *ut* viri sanctificati, et verbo coniuncti secundum dignitatis unitatem, *aut sicut divinum possidentis habitationem*, sed vere vivificatricem ⁷⁰⁰, et ipsius verbi propriam factam.

C. LXXXI. *Quomodo manna et aqua de petra fuit idem cum nostro cibo et potu.*

Item Augustinus tractatu XXVI. ad c. 6. Ioannis ⁷⁰¹).

Inquit Apostolus ⁷⁰²: *Omnes eandem escam spiritalem manducaverunt.* Spiritalem utique eandem: nam ⁷⁰³ corporalem aliam, quia illi manna ⁷⁰⁴, nos aliud. *Et adiungit* ⁷⁰⁵: *et omnes eundem potum spiritalem biberunt.* Aliud

C. LXXIX. w) Ivo etiam citat ex Hilario, et infra ead. c. *In Christo*, in extremo, refertur una cum verbis Hilarii, apud quem tamen non est inventum. Algerus citat Augustinum de sacramento altaris. Idem fere habetur apud Paschasium c. 4., et ceteros, qui huc idem argumentum tractant.

C. LXXX. x) Caput hoc, in nimias prope angustias conclusum, suae integritati restitutum est, potissimum ex originali.

C. LXXXI. y) Plenius haec res a B. Augustino exponitur. Sed Ivo habet fere, ut Gratianus.

stat ap. Orig. hom. 7. in c. 10. Levit. — C. LXXVII. 688) Ivo Decr. p. 2. c. 7. — *) Alger. l. 1. c. 15. — 689) *Theophaniam*: Iv. — 690) *add. autem*: Edd. Bas. — *autem totum*: Edd. rell. — 691) *singulus*: Ivo. — C. LXXVIII. 692) *Hilarius Papa*: Edd. coll. o. — Est in hom. 5. post Pascha, quae Eusebio vel Eucherio vel Hilario tribuitur. — 693) Exod. c. 16. v. 18. — 694) *habuit*: Edd. coll. o. — 695) *add. enim*: ead. pr. Bas. — 696) *abest ab*: iisd. pr. Bas. Par. Lugdd. — C. LXXIX. 697) Ivo Decr. p. 2. c. 7. — cf. Infr. c. 82. — C. LXXX. 698) Imo ex ep. Cyrilli et synod. Alex. ad Nestorium, quae primum a Dionysio Ex. in latinum sermonem est translata. — Ivo Decr. p. 2. c. 4. — 699) *ecclesiasticis sacrificiis*: Edd. Bas. — 700) *vivificatorem*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. LXXXI. 701) Ivo Decr. p. 2. c. 4. — 702) 1 Cor. c. 10. v. 3. — 703) *abest ab*: Edd. Arg. — 704) *add. manducaverunt*: Edd. coll. o. — 705) 1 Cor. ib. v. 4.

illi, aliud nos: sed specie visibili. Quod tamen idem est⁷⁰⁶) virtute spiritali.

C. LXXXII. *Quod veritatem dominici corporis et sanguinis sumimus.*

Item Hilarius de Trinitate, lib. VIII. 707)

XXIII. Pars. In Christo pater, et Christus in nobis unum in his esse nos faciunt. Si vere igitur⁷⁰⁸) carnem corporis nostri Christus assumpsit, et vere homo ille, qui ex Maria natus fuit⁷⁰⁹), Christus est, nosque vere sub mysterio carnem corporis eius⁷¹⁰) sumimus, et per hoc unum erimus, quia pater in eo est, et ille in nobis, quomodo⁷¹¹) voluntatis unitas asseritur, quum naturalis per sacramentum proprietates perfectae⁷¹²) sacramentum sit unitatis? Non est humano aut⁷¹³) saeculi sensu in⁷¹⁴) Dei rebus loquendum, neque per violentam⁷¹⁵) atque impudentem praedicationem⁷¹⁶) dictorum coelestium sanitati alienae atque impiae intelligentiae perversitas est extorquenda. *Quae scripta⁷¹⁷) sunt legamus, et quae legerimus intelligamus, et tunc perfectae fidei officio fungemur*. De naturali enim in nobis Christi veritate quae dicimus⁷¹⁷), nisi ab eo discimus⁷¹⁸), stulte atque impie dicimus⁷¹⁹). Ipse enim ait⁷²⁰): *Caro mea vere esca est, et sanguis meus vere est potus. Qui edit carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo.* De veritate carnis et sanguinis non est relictus ambigendi locus. Nunc enim et ipsius Domini professione et fide nostra vere caro est, et vere sanguis est, et haec accepta atque hausta *id* efficiunt, ut et nos in Christo, et Christus in nobis sit. Anne⁷²¹) hoc veritas non est? Contingat plane his verum non esse, qui Christum Iesum verum esse Deum negant. Est ergo in nobis ipse per carnem, et sumus in eo, dum secundum⁷²²) hoc, quod nos sumus, in Deo est †). §. 1. Quod autem in eo per sacramentum communicatae carnis et sanguinis simus, ipse testatur, dicens⁷²³): *Et⁷²⁴) hic mundus tam me non videt; vos autem me videbitis, quoniam ego vivo, et vos videtis, quoniam ego in patre meo⁷²⁵) et vos in me, et ego in vobis.* Si voluntatis tantum unitatem intelligi vellet, cur gradum quandam atque ordinem consummandae unitatis exposuit, nisi, ut, quum⁷²⁶) ille in patre per naturam divinitatis esset, nos contra in eo per corporalem eius nativitatem, et ille rursus in nobis per sacramentorum inesse mysterium crederetur⁷²⁷), ac sic perfecta per mediatorem unitas doceretur, quum nobis in se manentibus ipse maneret in patre, et in patre manens, ipse⁷²⁸) maneret in nobis, et ita ad unitatem patris⁷²⁹) proficeremus⁷³⁰), cum eo, qui naturaliter secundum nativitatem⁷³¹) inest, nos quoque in eo naturaliter inessemus, ipso in nobis naturaliter permanente? §. 2. Quod autem in nobis naturalis⁷³²) haec unitas sit, ipse ita testatus est⁷³³): *Qui edit carnem meam, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo.* Nun enim quis⁷³⁴) in eo erit, nisi in quo ipse fuerit, eius tantum⁷³⁵) in se assumptam habens carnem, qui suam sumserit⁷³⁶). *Perfectae autem huius unitatis sacramentum superius iam docuerat, dicens*: *Sicut⁷³⁷) misit me vicens*

pater, et ego vivo per⁷³⁸) patrem, et qui manducaverit meam carnem, et ipse vivet per⁷³⁹) me. *Vivit ergo per patrem, et* quomodo per patrem vivit, eodem modo nos per carnem eius vivemus⁷⁴⁰). Omnis enim comparatio ad intelligentiae formam praesumitur, ut id, de quo agitur, secundum propositum exemplum asequamur*. §. 3. Haec ergo vitae nostrae causa est, quod in nobis carnalibus⁷⁴¹) manentem⁷⁴²) per carnem Christum habemus, victuris⁷⁴³) *nobis* per eum ea conditione, qua vivit ille per patrem. Si⁷⁴⁴) ergo nos naturaliter secundum carnem per eum vivimus, id est naturam suae carnis adepti, quomodo non naturaliter secundum spiritum in se patrem habeat, quum vivat ipse per patrem? *Item infra⁷⁴⁵):* §. 4. Haec autem idcirco commemorata a nobis sunt, quia, voluntatis tantum inter patrem et filium unitatem haeretici mentientes unitatis nostrae ad Deum⁷⁴⁶) utebantur exemplo, tanquam nobis ad filium, et per filium ad patrem obsequio tantum ac voluntate religionis unitis, nulla per sacramentum carnis et⁷⁴⁷) sanguinis naturalis⁷⁴⁸) communionis proprietates indulgeretur, quum et per honorem nobis datum⁷⁴⁹) Dei filii, et permanentem in nobis carnaliter filium⁷⁵⁰), et⁷⁵¹) in eo nobis corporaliter et inseparabiliter unitis mysterium verae ac naturalis unitatis sit praedicandum. *Idem* *)⁷⁵²): §. 1. Corpus Christi, quod sumitur de altari, figura est, dum panis et vinum extra videtur; veritas autem, dum corpus et sanguis Christi in veritate interiorius creditur.

C. LXXXIII. *Quare in sacrificio aqua vino miscetur.*

Item Ambrosius in lib. V. de sacramentis, c. 1. b) 753)

XXIV. Pars. In calicem⁷⁵⁴) mittitur vinum, et *quid* aliud? aqua. Sed *tu mihi* dicis⁷⁵⁵): quomodo ergo Melchisedech⁷⁵⁶) panem et vinum obtulit? Quid sibi vult admixtio aquae? *Rationem accipe. Et paucis interiectis: lussit Deus Moysi, ut tangeret petram de virga; tetigit petram, et petra undam maximam fudit, sicut Apostolus ait⁷⁵⁷): Bibebant autem de consequenti eos petra: petra autem erat Christus. Non immobilis petra, quae populum sequebatur. Et tu bibe, ut te Christus sequatur. Vide mysterium. Moyses, hoc est Propheta; virga, hoc est verbum Dei. Sacerdos verbo Dei tangit petram, et fluit aqua, et bibit populus Dei. *Tangit ergo sacerdos calicem*, redundat aqua in calice, salit in vitam aeternam, *et bibit populus Dei, qui Dei gratiam consecutus est. Didicisti ergo hoc? *Accipe⁷⁵⁸) et aliud⁷⁵⁹). Et paucis interiectis: §. 2. De⁷⁶⁰) latere eius aqua fluxit⁷⁶¹) et sanguis⁷⁶²). *Quare aqua? quare sanguis? Aqua, ut emundaret; sanguis, ut redimeret. Quare de latere? quia unde culpa, inde gratia; culpa per feminam, gratia per *Dominum Iesum Christum. Item c. 3.: §. 3. Audi Psalmum. Vide, quemadmodum aptus sit coelestibus sacramentis⁷⁶³): Dominus pascit me, et nihil mihi deerit etc. Virga tua, et baculus tuus⁷⁶⁴), *ipsa me consolata sunt*. Virga imperium⁷⁶⁵), baculus passio est, *hoc est* aeterna divinitas⁷⁶⁶) Christi, *sed etiam* passio corporalis. Illa creavit, haec redemit⁷⁶⁷). *Parasti in conspectu meo mensam etc.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXXII. z) Quae scripta: Addita haec sunt usque ad vers. *De naturali*, ex ipso originali, itemque alia nonnulla, quae facere videbantur ad sententiae integritatem.

a) Idem: Antea legebatur: *id est* *). Emendatum est

Dist. II. C. LXXXI 706) in: Böhm. = C. LXXXII. 707) Ivo Decr. p. 2. c. 4. — 708) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 709) est: Edd. Lugdd. II. III. — verba: *qui — fuit*: abest a rell. — 710) abest ab Iv. — *sui*: Edd. coll. o. — 711) add.: *enim*: Edd. Bas. Lugd. II. — 712) *perfectum*: Edd. coll. o. — 713) *autem*: Edd. Bas. Lugd. I. — abest a rell. exc. Lugdd. II. III. — 714) *de his*: Edd. coll. o. — 715) *violentiam*: ead. pr. Lugdd. II. III. — Iv. — 716) *praedicatorum*: Ed. Arg. — 717) *dicim.*, nisi quae diximus, et ab eo didicimus: Ed. Bas. — 718) *didicimus*: Iv. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. in quibus est: *didicimus*. — 719) *dicens*: Iv. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 720) Ioan. c. 6. v. 56. — 721) Verba: *anne — negant*, et seqq.: *sumus — est*: abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 722) *secum*: orig. — †) §. 1. et 2. omissae sunt ab Iv. — 723) Ioan. c. 14. v. 19. — 724) *et — vid.*: abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 725) *maneo*: Edd. coll. o. — 726) verb.: *quum et esset*: abest ab Iisd. exc. Lugdd. II. III. — 727) *credatur*: Ed. Bas. — 728) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 729) abest ab Iisd. — 730) *proficisceremur*: ead. — 731) add.: *aeternam*: Ed. Bas. — 732) *naturaliter*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 733) Ioan. c. 6. v. 57. — 734) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 735) *tamen*: Edd. coll. o. — 736) *as-*

ex vetustis codicibus. De hoc autem loco notatum est supr. ead. c. *Corpus*.

C. LXXXIII. b) Caput hoc ex indicatis B. Ambrosii locis confectum, et in summam redactum, ex originali emendatum est et aliquot locis locupletatum.

sumerat: ead. pr. Lugdd. II. III. — 737) *Item sicut*: Edd. coll. o. — cf. Ioan. c. 6. v. 58. — 738) *propter*: Vulg. — Edd. coll. o. pr. Bas. — 739) *propter*: ead. — ead. — 740) *victuris*: orig. — Ed. Bas. — 741) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 742) *manere te Deum*: Ed. Arg. — *manentem Deum*: Ed. Bas. — *manere Deum*: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. — 743) *victuri*: Edd. coll. o. — 744) *Si — patrem*: abest ab Ed. Arg. — 745) *Sequentia usque ad exitum non sunt ap. Iv. — 746) Dominum*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 747) *vel*: ead. — 748) *naturalium*: Ed. Bas. — 749) *dat. filium*: Ed. Arg. — *dat. filii*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 750) abest ab Edd. coll. o. exc. Lugdd. II. III. — 751) *et nos*: Edd. coll. o. — *) ita ead. pr. Arg. Bas. — 752) cf. supra c. 79. = C. LXXXIII. 753) Non est Ambrosii. — 754) *calice*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 755) *dices*: ead. pr. Bas. — 756) cf. Gen. c. 14. v. 18. — 757) 1 Cor. c. 10. v. 10. — 758) *Accipite*: Edd. coll. o. pr. Bas. Par. — 759) *illud*: Edd. coll. o. — add.: *et vide*: Ed. Bas. — 760) *et de*: ead. — cf. Ioan. c. 19. v. 34. — 761) *ef-fluxit*: Edd. coll. o. — 762) *et sang.*, aqua: abest ab Edd. Ven. II. Par. — 763) Psal. 29. v. 4. — 764) add.: *etc.*: Edd. coll. o. — 765) *est imp. divinitatis*: Edd. Bas. Par. Lugdd. — 766) *Delas*: Edd. coll. o. — 767) Psal. lb. v. 8.

*poculum*⁷⁶⁹) *tuum*⁷⁶⁹) *inebrians, quam praeclarum est. (Et infra: §. 4. Quotiescunque bibis, remissionem accipis peccatorum, et inebriaris *in* spiritu⁷⁷⁰). Unde et Apostolus ait⁷⁷¹): Nolite inebriari vino, sed implemini⁷⁷²) Spiritu sancto. *Vino enim qui inebriatur vacillat et titubatur. Spiritu qui inebriatur radicatus in Christo est. Et ideo⁷⁷³ praeclara⁷⁷⁴) ebrietas⁷⁷⁴), quae sobrietatem⁷⁷⁵) mentis operatur. Item c. 4.: §. 5. Fiat⁷⁷⁶) voluntas tua, sicut in coelo et in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie etc. Sanguine Christi pacificata sunt omnia⁷⁷⁷) vel in coelo, vel in terra. Sanctificatum est coelum, deiectus est diabolus, ubi⁷⁷⁸) versatur homo, quem ille deceptit. Et paulo post: §. 6. Dixi vobis, quod ante verba Christi quod offertur panis dicatur⁷⁷⁹). Ubi Christi verba deprompta fuerint, iam non panis dicitur, sed corpus *appellatur*. Quare ergo in oratione dominica, *quae postea sequitur*, ait⁷⁸⁰): Panem nostrum? Panem quidem⁷⁸¹) dixit, sed ἐπιούσιον *dixit*, hoc est supersubstantialem.*

C. LXXXIV. Veram Christi carnem, et verum Christi sanguinem manducamus et bibimus.

Idem in lib. VI. de sacramentis, c. 1.

XXV. Pars. Sicut verus est Dei filius Dominus noster Iesus Christus, non quemadmodum homines per gratiam, sed quasi filius ex substantia patris: ita vera caro⁷⁸²), sicut ipse dixit, quam accipimus, et verus eius sanguis est potus⁷⁸³). Item paulo post: §. 1. Ego⁷⁸³) sum, inquit, panis vivus, qui de coelo descendit. Sed caro non descendit e⁷⁸⁴) coelo, *hoc est, carnem in terris assumpsit ex Virgine*. Quomodo ergo descendit *panis* e⁷⁸⁵) coelo, *et* panis vivus? quia idem Dominus *noster* Iesus *Christus* consors est *et* divinitatis, et corporis. Et tu, quia⁷⁸⁶) accipis panem, divinae eius substantiae in illa participaris⁷⁸⁷) alimento.

C. LXXXV. In sacrificio non corporalem, sed spiritalem escam accipimus.

Item in lib. de his, qui mysteriis initiantur, cap. 9.

In illo sacramento Christus est, quia corpus est Christi. Non ergo corporalis esca, sed spiritalis *est*. Unde et Apostolus de typo eius ait⁷⁸⁸), quia patres nostri escam⁷⁸⁹) spiritalem manducaverunt, *et* potum spiritalem biberunt. Corpus enim Dei corpus est spiritale: corpus Christi corpus est divini spiritus.

C. LXXXVI. Carnem a Christo susceptam, et corpus transfiguratum in altari offerimus.

Item in sermone de Abel et Cain, id est in lib. de incarnationis dominicae sacramento, c. 4.

Si credas⁷⁹⁰), a Christo carnem esse susceptam, et offeras transfigurandum⁷⁹¹) corpus in altaribus, nec distinguas⁷⁹²) tamen naturam verbi et corporis⁷⁹³), *et* tibi dicitur: Si⁷⁹⁴) recte offeras, non recte autem divides, peccasti.

C. LXXXVII. In coena Christus fuit conviva et convivium.

Item Hieronymus ad Hedibiam, quaest. II.⁷⁹⁵)

Nec Moyses dedit nobis⁷⁹⁶) panem verum⁷⁹⁷), sed Dominus Iesus⁷⁹⁸) ipse conviva⁷⁹⁹) et convivium, ipse comedens, et qui comeditur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXXIV. c) Est potus: Post haec verba in originali sequitur c. Forte, supra eadem.

C. XCI. d) Nunc est: Apud B. Ambrosium sic legitur: Et corporeum quidem illud manna hodie plerisque in

C. LXXXVIII. In veritate sui corporis et sanguinis Christus suis discipulis praesentavit quod Melchisedech sacramentaliter obtulit.

Item Hieronymus super Matthaeum, lib. IV, ad c. 26.

Accipite⁸⁰⁰) et comedite. Hoc est corpus meum. Postquam typicum pascha fuerat⁸⁰¹) completum, et agni carnes cum Apostolis comederat, assumit⁸⁰²) panem, qui confortat⁸⁰³) cor hominis⁸⁰⁴), et ad verum Paschae transgreditur⁸⁰⁵) sacramentum, ut, quomodo in praefiguratione eius Melchisedech⁸⁰⁶) *summi Dei sacerdos* panem et vinum offerens fecerat, ipse quoque in⁸⁰⁷) veritate sui corporis et sanguinis repraesentaret.

C. LXXXIX. Christus idem est sacerdos et sacrificium.

Idem in lib. de membris Domini, al. de his, quae Deo in scripturis attribuuntur⁸⁰⁸).

Sacerdos Dei patris dictus⁸⁰⁹) est filius Dei⁸¹⁰), non secundum divinitatem, sed⁸¹¹) secundum humanitatem, in qua se pro nobis *per passionem et mortem suam* acceptabile sacrificium Deo patri obtulit, ut ipse esset⁸¹¹) sacerdos, qui et⁸¹²) sacrificium.

C. XC. Iudaei credentes biberunt sanguinem, quem in cruce fuderunt.

Item Augustinus lib. L. hom. serm. 27. de utilitate agenda poenitentiae⁸¹³).

Tunc eis Petrus⁸¹⁴) annuntiavit eum colendum, quem crucifixerunt, ut eius sanguinem biberent credentes, quem effuderunt⁸¹⁵) sitientes⁸¹⁶).

C. XCI. Corpus, quod ex Virgine sumtum est, a fidelibus accipitur.

Item Ambrosius epist. LXII. al. l. VIII. epist. 1. ad Irenaeum⁸¹⁷).

Corporeum illud manna nunc est^d) tanti miraculi, quia venit quod perfectum est; perfectum autem panis de coelo corpus ex⁸¹⁸) Virgine, *de quo satis evangelium te docet*.

C. XCII. Verum Christi corpus, verumque eius sanguinem quotidie manducamus et bibimus.

Item Augustinus in Psalm. XXXIII.⁸¹⁹)

Accesserunt⁸²⁰) ad Iesum Iudaei, ut crucifigerent; nos *ad eum* accedamus, ut corpus eius et sanguinem accipiamus. Item infra: §. 1. Vere magnus Dominus⁸²¹), et magna misericordia eius *vere*, qui nobis dedit manducare corpus suum, in quo tanta perperussus est, et sanguinem⁸²²) bibere. Item in Psal. 45. ad Iudaeos: §. 2. Iam⁸²³) et securi bibite sanguinem, quem fudistis. Item in Psal. 65: §. 3. Ipsum sanguinem, quem per insaniam fuderunt, per gratiam biberunt. Item in Psal. 98: §. 4. De carne Mariae carnem accepit. *Et quia in ipsa carne hic ambulavit*, et ipsam carnem *nobis* manducandam⁸²⁴) ad salutem dedit. Nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit. Item in Psal. 33.⁸²⁵): §. 5. David⁸²⁶) ferebatur^e) manibus suis. Manibus suis nemo portatur. Quomodo intelligatur in ipso David, secundum literam non invenimus: in Christo autem invenimus. Ferebatur enim Christus manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum ait⁸²⁷):

locis invenitur: sed nunc non est tanti miraculi, quia venit etc. Verum ob glossam non est emendatum.

C. XCII. e) Ferebatur: In graeca vulgata est: παρ-εφέρετο, id est: collabebatur.

Dist. II. C. LXXXIII. 768) calix tnebr., quam praeclarus est: Ed. Arg. sec. Vulg. — 769) meum: Ed. Bas. — 770) add.: sancto: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 771) Ephes. c. 5. v. 18. — 772) implemini: Vulg. — Edd. coll. o. pr. Bas. Par. Lugdd. II. III. — 773) Praecl. — op.: absunt ab Ed. Arg. — 774) est ebr.: Edd. coll. o. pr. Bas. — 775) per sobr.: Ed. Bas. — 776) Matth. c. 6. v. 10. — 777) omni. in coel. et terra: Edd. Lugdd. II. III. — omni. vel in coel. et in terr.: Edd. rell. — 778) ibi vers., ubi et hom.: orig. — 779) dicitur: Edd. Bas. Par. — 780) Matth. c. 6. v. 11. — 781) quippe: Edd. coll. o. — C. LXXXIV. 782) ver. est Christi caro: Edd. coll. o. — cf. Ioan. c. 6. v. 56. — 783) Ioan. ib. v. 51. — 784) de: Edd. coll. o. — 785) de: ead. — 786) qui: ead. — 787) participas: ead. — C. LXXXV. 788) 1 Cor. c. 10. v. 3. — 789) eandem esc.: Edd. coll. o. sec. Vulg. — C. LXXXVI. 790) credis: Edd. coll. o. — 791) transfiguratum corp. in altari: ead. — 792) distinguis: ead. — 793) corp. Christi: ead. pr. Arg. — 794) Gen. c. 4. v. 7. sec. LXX. — C. LXXXVII. 795) Ivo Decr. p. 2. c. 5. — 796) vobis: Edd. coll. o. — 797) pivum: Ed. Bas. — 798) add.: Christus: ead.

— 799) est conv.: Edd. Arg. Bas. — C. LXXXVIII. 800) Matth. c. 26. v. 26. — 801) fuit: Edd. coll. o. — 802) assumpsit: ead. exc. Arg. — 803) confortator est: ead. exc. Bas. — 804) Psal. 103. v. 15. — 805) transit: Edd. Lugdd. II. III. — transit: Edd. rell. — 806) Gen. c. 14. v. 18. — 807) veritatem sui: orig. — C. LXXXIX. 808) Non est Hieronymi. — 809) dicitur: Edd. coll. o. — 810) abest ab Ed. Arg. — 811) sit: Edd. coll. o. — 812) est: ead. — C. XC. 813) Sermon. 352. Ed. Maur. — 814) Act. c. 2. v. 38. — 815) fuderunt: Edd. Lugdd. II. III. — fuderunt: Edd. rell. — 816) saecientes: orig. — Edd. coll. o. — C. XCI. 817) scr. c. A. 380. — Ivo Decr. p. 2. c. 9. — 818) est de: Ed. Arg. — est ex: Edd. Bas. Nor. — est ex Virg. natum: Edd. rell. — C. XCII. 819) Ivo Decr. p. 2. c. 9. — 820) conc. 2. in Pa. 33. — 821) Deus: Iv. — Edd. coll. o. — 822) add.: suum: id. — ead. — 823) Iam — fud.: non sunt ap. Iv. — neque ea, quae sequuntur post §. 3. — 824) ad manducandum: Edd. coll. o. — 825) conc. 1. in Pa. 33. — 826) 1 Reg. c. 21. v. 13. — 827) Matth. c. 26. v. 26.

Hoc est corpus meum. Ferebatur⁸²⁸) enim illud corpus in manibus suis. *Idem super Ioannem tract.* 21.: §. 6. Quousque biberent⁸²⁹) sanguinem, quem fuderant⁸³⁰), *de sua salute* desperaverunt. *Idem in Psal.* 54.⁸³¹): §. 7. Iudaei pascebantur tanquam de poena Domini. *Nam* et nos de cruce Domini pascimur, quia corpus ipsius manducamus. *Et infra:* Habent ergo impii epulas suas, habent et pii suas. *Audi epulas piorum*: *Beati*⁸³²), *qui esuriunt et sitiunt iustitiam.*

C. XCIII. *Pro infirmitatibus eucharistiam presbyter semper habeat paratam.*

*Item ex Concilio Wormaciensi*⁸³³).

XXVI. Pars. Presbyter eucharistiam semper habeat paratam, ut, quando⁸³⁴) quis infirmatus fuerit^f)⁸³⁵), statim eum communiect, ne sine communione moriatur.

C. XCIV. *Poenitentia eius, qui non bene sacrificium custodit.*

*Item ex Concilio Arelatensi*⁸³⁶).

XXVII. Pars. Qui bene non custodierit sacrificium, et mus vel aliquid aliud animal illud comederit, XL. diebus⁸³⁷) poeniteat. Qui autem perdidit illud in ecclesia, aut pars eius ceciderit, et non inventa fuerit, XXX.⁸³⁸) dies⁸³⁹) poeniteat.

C. XCV. *Histrionibus sacra non committantur mysteria.*

Cyprianus *Eucretio fratri salutem, lib. I. ep. 10.*⁸⁴⁰)

XXVIII. Pars. Pro dilectione⁸⁴¹) tua *et verecundia mutua* consulendum me existimasti, frater carissime, quid mihi videatur de histrione quodam⁸⁴²), qui apud vos constitutus in⁸⁴³) *eiusdem* adhuc artis suae dedecore⁸⁴⁴) perseverat, et magister et doctor non erudiendorum, sed perdendorum puerorum, id, quod male didicit⁸⁴⁵), ceteris quoque⁸⁴⁶) insinuat: an⁸⁴⁷) talis debeat communicare nobiscum? *Quod⁸⁴⁸) ego⁸⁴⁹) puto nec maiestati divinae, nec evangelicae disciplinae congruere, ut pudor et honor ecclesiae tam turpi et infami contagione foedetur.

C. XCVI. *Post conversionem non est deneganda gratia communionis.*

*Item ex Concilio Carthaginensi III., c. 35.*⁸⁵⁰)

Scenicis atque histrionibus, ceterisque huiusmodi personis, vel apostaticis conversis, vel⁸⁵¹) reversis ad Dominum⁸⁵²), gratia vel reconciliatio non negetur.

C. XCVII. *Presbyter in altari missam non celebret, in quo eadem die episcopus celebravit.*

*Item ex Concilio Urbico*⁸⁵³).

In altari, in quo episcopus missam cantavit, presbyter eodem die aliam celebrare non praesumat.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XCH. f) *Infirmitas fuerit:* Apud Burchardum et Ivonem (qui item citant conc. Wormaciense c. 5.), et in Capitularibus l. 1. c. 161., ubi habetur, post ista verba interponuntur haec *): *aut parvulus infirmus fuerit.*

Dist. III. C. I. a) *Laicis:* Haec vox abest a Vaticanis exemplaribus, Burchardo et Ivone**).

Dist. II. C. XCH. 828) *ferebat:* orig. — 829) *biberunt:* Ed. Bas. — 830) *fuderunt:* Edd. coll. o. — 831) videtur referendum esse ad Aug. in Psal. 100. — 832) Matth. c. 5. v. 6. — C. XCIII. 833) Imo ex Cap. Reg. Fr. l. 1. c. 165. — Reg. l. 1. c. 69. (: *ex capitul. synodalibus*, cf. Walter. Aurel. Cap. c. 7.) Burch. l. 5. c. 10. Ivo Pan. l. 1. c. 145. Decr. p. 2. c. 20. — 834) *quoniam:* Ed. Arg. — *quandocumque:* Ed. Bas. — s) ita Reg. — 835) *infirmaverit:* Cap. — Reg. — C. XCIV. 836) Exstat inter cap. Theodori ap. Petii. c. 55. — Burch. l. 5. c. 51. Ivo Pan. l. 1. c. 157. Decr. p. 2. c. 60. — ex Aurelianiensi referunt Burch. IV. Pan. et Edd. Arg. Bas. Nor. Lugdd. II. III. — 837) *dies:* Theod. — Burch. IV. — 838) *viginti:* Theod. — Burch. — 839) *diebus:* Ed. Bas. — C. XCV. 840) scr. c. A. 256. — Burch. l. 5. c. 21. Ivo Pan. l. 1. c. 153. Decr. p. 2. c. 31. p. 11. c. 83. — 841) *dil. mutua et ver. tua:* orig. — *pro dil. tua ver. mutua:* IV. Decr. p. 2. — *dil. tua et ver.:* Pan. — *dil. tua et ver. ut ad:* Burch. — 842) *illo:* IV. Decr. p. 2. — *histr. et mago illo:* Burch. IV. Pan. — Edd. coll. o. — 843) *in artis suae adhuc:* iid. — *ead.* — 844) *decore:* Edd. Ven. l. II. — 845) *discit:* Ed. Lugd. II. — *discit:* Edd. Bas. Ven. II. — 846) *abest ab Iv. Pan. — quibusque:* Ed. Arg. — 847) *an talibus sacra communio cum ceteris Christianis debeat dari, aut (haud):* IV. Pan. — *vobiscum (nobiscum):* Burch. — Ed. Bas.) *debeat* (abest a Burch. et Pan.) *communicare:* Burch. IV. Pan. — Edd. coll. o. — 848) *abest a Burch. IV. Pan. et Decr. p. 2. — 849) non est ap. Burch. et in Pan. — C. XCVI. 850) hab. A. 297. — Coll. tr. p. 2. t. 17. c. 25. — cf. Burch. l. 4. c. 36. IV. Decr. p. 1. c. 230. — 851) *vel rev.:* abest ab Ed. Bas. — 852) *Deum:**

DISTINCTIO III.

GRATIANUS.

C. I. *Tempora feriandi in missa sunt laicis nuncianda.*
*Item ex Concilio Lugdunensi*¹).

I. Pars. Pronunciandum esse laicis^a), ut sciant tempora feriandi per annum, id est: omnem dominicam a vespera usque ad vesperam, ne Iudaismo^b) capiantur. Feriandi vero per annum isti sunt dies: Natalis Domini, S. Stephani, S. Ioannis Evangelistae, Innocentium, S. Silvestri, Octavae^c) Domini^b) *et* Theophaniae^d), Purificatio S. Mariae, sanctum Pascha cum tota hebdomada, Rogationes tribus diebus, Ascensio^e) Domini, sancti dies Pentecostes, S. Ioannis Baptistae, duodecim Apostolorum, maxime^f) *tamen*^g) sanctorum Petri et Pauli, qui mundus^h; sua praedicatione illuminaverunt, S. Laurentii, Assumptio S. Mariae, Nativitasⁱ) S. Mariae¹⁰), Dedicatio ecclesiae¹¹), S. Michaelis Archangeli, Dedicatio cuiuscunque oratorii, et omnium sanctorum, et S. Martini, et illae festivitates, quas singuli episcopi in suis episcopatibus¹²) cum populo collaudaverint, quae vicinis tantum circumstantibus indicendae sunt, non generaliter omnibus. Reliquas¹³) vero festivitates per annum non sunt cogendi¹⁴) ad feriandum, nec prohibendi¹⁵). Indictum vero ieiunium quando¹⁶) fuerit denunciatum, ob omnibus observetur.

C. II. *In sanctorum solennitatibus divinis officiis, non saltationibus vel cantilenis, populi debent vacare.*

*Item ex Concilio Toletano III., c. 23.*¹⁷)

Irreligiosa consuetudo est, quam vulgus per sanctorum solennitates agere consuevit. Populi, qui debent officia divina attendere, saltationibus *et* turpibus invigilant¹⁸) canticis, non solum sibi nocentes, sed et religiosorum officii peratrepentes¹⁹). Hoc etenim, ut ab omnibus²⁰) provinciis depellatur, sacerdotum et iudicum a concilio²¹) sanctae curae²²) committitur.

C. III. *Ante Ascensionem Domini tribus diebus litanias celebrentur.*

*Item ex Concilio Aurelianensi I., c. 29.*²³)

Rogationes, id est litanias, ante Ascensionem Domini placuit celebrari ita, ut praemissum²⁴) triduanum ieiunium in²⁵) dominicae Ascensionis solennitate solvatur. Per quod triduum servi et ancillae ab²⁶) opere relaxentur, quo magis plebs universa conveniat. Quo triduo omnes abstineant, et²⁷) quadragesimalibus cibis utantur.

C. IV. *Episcopus die dominico non desit ecclesiae.*

Item ex Concilio eodem, c. 33.

Episcopus, si infirmitate non fuerit impeditus, ecclesiae, cui proximus fuerit, die dominico deesse non debet.

b) *Octavae Domini:* Ita in plerisque vetustis exemplaribus, et in Capitularibus, et apud Ivonem, et ceteros fere veteres scriptores, excepto Burchardo. Ac nihilominus ipsa octava dies ipsius Natalis significatur. Cur autem numero multitudinis proferretur, declarat Alcuinus in c. *de Octava Domini.*

ead. — Coll. Hisp. — C. XCVII. 853) Sententia est in c. 10. conc. Autissiodor., hab. A. 578. — Burch. l. 3. c. 226. IV. Pan. l. 2. c. 35. Decr. p. 3. c. 270.

Dist. III. C. I. 1) Exstat in cap. Abytonis Bas. c. 8. (Harsheim. t. 2.) — Burch. l. 2. c. 77. IV. Decr. p. 4. c. 14. — cf. Cap. l. 1. c. 164. l. 2. c. 35. et conc. Mog. A. 813. c. 36. — 2) *Pron. est, ut laici:* Edd. Bas. Par. Lugd. I. — *pron. est laicis:* Edd. Lugd. II. III. — 3) *in iud.:* Burch. — *a iud.:* Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 4) *octava:* orig. — Edd. coll. o. — *octava natalis Dom.:* Burch. — 5) *Theophania:* orig. — Burch. IV. — 6) *ascensionis:* Edd. Arg. Bas. — 7) *abest ab Iv. — 8) Europam:* orig. — 9) *Nativitas:* Edd. Nor. Ven. l. II. Par. — *Nat. — Mar.:* abest ab orig. — *Nat. eiusdem:* IV. — 10) *add.:* *Virginis:* Burch. — Ed. Bas. — 11) *basilicae:* orig. — Burch. IV. — *abest ab Ed. Bas. — 12) episcopis:* Burch. (Ap. Ahyt. haec conclusus referuntur.) — 13) *reliquae:* orig. — Burch. IV. — Ed. Bas. — 14) *cogendae:* id. — iid. — *ead.* — 15) *prohibendae:* iid. — *ead.* — *prohibendum:* orig. — 16) *add.:* *a palatio vel a domo:* orig. — C. II. l. 7) hab. A. 589. — IV. Decr. p. 4. c. 12. — 17) *ino., cantica non solum mala canentes, sed (add.:* *etiam:* Edd. Par. Lugd. II. III.) *rel.:* Ivo. — Edd. coll. o. — 18) *perstrepunt:* Edd. coll. o. — 19) *ab omni Hispania:* Coll. Hisp. — IV. — 20) *consilio:* Edd. Arg. Ven. l. II. — 21) *curiae:* Ed. Arg. — C. III. 23) hab. A. 511. — Ivo Decr. p. 4. c. 11. — 24) *post missam:* IV. — 25) *post — solennitatem:* Coll. Hisp. — 26) *add.:* *omni:* ead. — 27) *add.:* *etiam:* Edd. coll. o.

C. V. *Hos dies civibus in villa celebrare non licet.*

Item ex eodem, c. 27.²⁸⁾

Nulli²⁹⁾ civium Paschae, Natalis Domini, et³⁰⁾ Quadragesimae³¹⁾ solennitatem in villa liceat³²⁾ celebrare, nisi quem infirmas probabitur tenuisse.

C. VI. *Ante solennitatem Paschae Quadragesima est celebranda.*

Item ex eodem Aurelianensi, c. 26.

Sacerdotibus omnibus est decretum, ut ante Paschae solennitatem non Quinquagesima, sed Quadragesima teneatur.

C. VII. *Quinta feria ultimae septimanae Quadragesimae ieiunium soloi non licet.*

Item ex Concilio Martini Papae Bracarenensis, c. 50.³²⁾

Non liceat³³⁾ quinta feria³⁴⁾ novissimae septimanae ieiunium solvere, et omnem exhonore³⁵⁾ Quadragesimam, sed³⁶⁾ sincere abstinentes totam Quadragesimam peragere †).

C. VIII. *De eodem.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 50.³⁷⁾

Non oportet³⁸⁾ in Quadragesima quinta feria ultimae hebdomadae ieiunium³⁹⁾ dissolvi, et totam Quadragesimam inhonorari; sed per totos *hos* dies⁴⁰⁾ ieiunare, et escis abstinentiae convenientibus, id est aridioribus, uti.

C. IX. *Exceptis diebus dominicis in Quadragesima non solvatur ieiunium.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 12.⁴¹⁾

Placuit, ut omnes ecclesiae⁴²⁾ *filii*⁴³⁾, exceptis diebus dominicis, in quadragesima etiam die⁴⁴⁾ sabbati sacerdotali oratione⁴⁵⁾ et discretionis communione⁴⁶⁾ ieiunent.

C. X. *Nec in die dominico, nec in diebus Pentecostas in oratione genua flectantur.*

Item ex Concilio Nicaeno, c. 20.⁴⁷⁾

Quoniam sunt in die dominica quidam ad orationem genua flectentes, et in diebus Pentecostas, statutum⁴⁸⁾ est a sancta synodo, (quoniam consona, et conveniens per omnes ecclesias custodienda consuetudo est), ut stantes ad orationem vota Domino reddamus.

C. XI. *Quo tempore ab esu carnum sit abstinendum.*

Item Leo Papa IV.⁴⁹⁾

II. Pars. De esu carnum apud vos⁵⁰⁾ vetustissima, et non improbanda traditio semper est tenenda, ut a coenae termino, quae fit in principio noctis quartae feriae, quae lucescit in quarta feria, usque in diluculum quintae feriae, et similiter a coena noctis sextae feriae, quae lucescit in sexta feria, non imperite ieiunatio usque ad sabbati lucem, quantum de diei parte aliquis ieiunare maluerit vel debuerit, protendatur.

C. XII. *Nec die sabbati feriandum, nec die dominico lavacrum est prohibendum.*

Item Gregorius dilectissimis civibus Romae, lib. XI. epist. 3.⁵¹⁾

III. Pars. Pervenit ad me, quosdam perversi spiritus homines prava inter vos aliqua et sanctae fidei adversa seminasse, ita ut die sabbati aliquid operari prohiberent. Quos quid aliud nisi antichristi praedicatores dixerim⁵²⁾ † qui veniens diem sabbatum atque dominicum ab omni faciet opere custodiri. Quia enim mori se et resurgere simulat, haberi in veneratione vult diem dominicum; et quia iudaizare populum compellit⁵³⁾, ut exteriorem legis ritum revocet, et sibi iudaeorum perfidiam subdat, coli vult sabbatum. *Et paulo post: §. 1.* Aliud quoque ad me perlatum est, vobis a perversis hominibus esse praedicatum, ut dominico die nullus debeat lavari. Et quidem si pro luxuria⁵⁴⁾ et pro voluptate quis lavari appetit, hoc fieri nos reliquo quolibet die concedimus. Si autem pro necessitate corporis, hoc nec die dominico⁵⁵⁾ prohibemus.

C. XIII. *Ob reverentiam sepulturae dominicae sabbato ieiunare debemus.*

Item Innocentius Papa, ep. I. ad Decentium, c. 4.⁵⁶⁾

IV. Pars. Sabbato vero ieiunandum esse, ratio evidentissima demonstrat. Nam, si diem dominicum ob venerabilem resurrectionem Domini nostri Iesu Christi non solum in Pascha celebramus, verum etiam per singulos⁵⁷⁾ circulos hebdomadarum ipsius diei imaginem frequentamus, ac⁵⁸⁾ sexta feria propter passionem Domini ieiunamus, sabbatum⁵⁹⁾ praetermittere non debemus, quoniam⁶⁰⁾ inter tristitiam et laetitiam temporis⁶¹⁾ illius videtur⁶²⁾ inclusum. Nam utique constat, Apostolos biduo isto et in moerore fuisse, et propter metum iudaeorum se occultasse⁶³⁾. Quod utique non dubium est in tantum eos ieiunasse biduo memorato, ut traditio ecclesiae habeat isto biduo sacramenta⁶⁴⁾ penitus non celebrari. Quae *utique* forma⁶⁵⁾ per singulas tenenda est hebdomadas propter id, quod commemoratio diei illius semper est celebranda. Quod si putant semel atque uno sabbato ieiunandum, ergo et dominica, et sexta feria semel in Pascha erit utique celebranda.

C. XIV. *Die dominica et quinta feria non est celebrandum ieiunium.*

Item Melchiodes Papa ad Episcopos Hispaniarum, cap. 3.⁶⁶⁾

V. Pars. Ieiunium dominici diei, et quintae feriae nemo celebrare debet, ut inter ieiunium Christianorum et gentilium, veraciter⁶⁷⁾ credentium et infidelium atque haereticorum, vera et non falsa discretio habeatur.

C. XV. *De eodem.*

Item ex Concilio CaesarAugustano, c. 2.⁶⁸⁾

Ne quis ieiunet die dominica causa timoris⁶⁹⁾, aut persuasionis, aut superstitionis, nec Quadragesimarum diebus⁷⁰⁾ ab ecclesiis fideles⁷¹⁾ desint, nec habitent⁷¹⁾ in latibulis

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. V. c) Et Quadragesimae: Sic etiam in originali impresso. Sed Ivo habet: *vel Quinquagesimae* *). Burchardus: *vel Pentecostas*, et ita est in concilio Agathensi c. 63., et in Arvernensi c. 14.

C. IX. d) Oratione: In concilio legitur: *ordinatione, et districtione comminatione ieiunent* **); sed ob glossam non est mutatum.

C. XV. e) Timoris: Hoc exponitur in glossa. Sed

Dist. III. C. V. 28) Burch. l. 2. c. 75. Ivo Decr. p. 4. c. 12. — 29) add.: *unquam*: Edd. coll. o. — 30) *vel*: Ed. Bas. — *) ita Coll. Hisp. — 31) *licet*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. VII. 32) c. 50. conc. Laod. ex interpr. Martini Brac. — 33) *licet*: Böhm. — 34) add.: *fratres*: Edd. coll. o. — 35) *exornare*: Edd. Ven. I. II. — 36) *et*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — †) *perexire*: Edd. coll. o., et Coll. Hisp., in qua add.: *aridioribus cibis utentes*. — C. VIII. 37) hab. inter A. 347. et 381. — Burch. l. 13. c. 8. Ivo Decr. p. 4. c. 41. referunt ex Dionysio. — 38) *op. Quadragesimam*: Coll. Hisp. — 39) abest ab ead. — 40) add.: *Quadragesimae*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — C. IX. 41) hab. A. 506. — 42) *fideles*: Edd. Arg. Bas. — 43) abest a Coll. Hisp. — 44) *in die*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — ***) ita Coll. Hisp. — 45) add.: *completa*: Ed. Arg. — 46) add.: *percepta*: ead. — C. X. 47) hab. A. 325. — Ivo Decr. p. 4. c. 18. ex Dionysio refert Burch. l. 2. c. 88. — 48) *propterea utique stat.*: IV. — Ed. Bas. — *propterea stat.*: Edd. rell. — C. XI. 49) Cap. incerti temporis. — Coll. tr. p. p. 1. t. 60. c. 7. — 50) *nos*: Edd.

in concilio est: *causa temporis* ***), id est, quoniam dies dominicus sit. De qua re habetur supr. dist. 30. cap. *Si quis tanquam*, et cap. fin. Legitur etiam in Pontificali Damasi, ideo Miltiadem sanxisse, ne quis die dominico, aut feria quinta ieiunaret, quia eos dies pagani quasi sacrum ieiunium celebrabant. Et apud Burchardum l. 19. imponitur poenitentia ei, qui die dominica ieiunet propter abstinentiam et religionem.

coll. o. — C. XII. 51) Ep. I. (scr. A. 603.) l. 13. Ed. Maur. — Ivo Decr. p. 2. c. 4. et usque ad: *sabbatum Pan. l. 2. c. 169.* — 52) *dixerimus*: IV. — Edd. coll. o. — 53) *compellet*: IV. Decr. — Ed. Bas. — 54) *luxu animi*: orig. — IV Decr. — 55) *dominicorum*: orig. — C. XII. 56) scr. A. 416. — Ivo Pan. l. 2. c. 177. Decr. p. 4. c. 28. Polyc. l. 3. t. 25. — 57) *per singulas hebdomadas*: Edd. coll. o. — 58) *at sicut*: Ed. Lugd. III. — *ac sicut*: Edd. rell. — *ac si*: Coll. Hisp. — 59) *sic sabb.*: Edd. Bas. Lugdd. — 60) *quod*: Coll. Hisp. — Constant. — 61) *tempore*: Coll. Hisp. — 62) add.: *esse*: Ed. Bas. — 63) *occultasse*: Edd. coll. o. — 64) *sacramentum*: Ed. Bas. — 65) add.: *etiam*: Edd. coll. o. — C. XIV. 66) Caput Pseudoisidori, confect. sec. libr. Pontifical. — Ivo Pan. l. 2. c. 176. Decr. p. 4. c. 27. Polyc. ib. — 67) *et ver.*: IV. Decr. — Ed. Bas. — *vel ver.*: Edd. Lugdd. II. III. — *et non ver. credentium atque haer.*: IV. Pan. — C. XV. 68) hab. A. 380. — Coll. tr. p. p. 3. t. 33. c. 1. — ***) ita Coll. Hisp. — 69) *dis*: ead. — 70) abest ab ead. — 71) *hab. latibula*: ead.

cubiculorum, ac montium, qui in suspicionibus perseverant; sed exemplum et praeceptum custodiant sacerdotum, et ad alienas villas agendorum conventuum causa non conveniant. Ab universis episcopis dictum est: Anathema sit qui haec⁷²⁾ commiserit.

C. XVI. *Quarta et sexta feria sunt servanda ieiunia.*

Item ex dictis S. Apollonii f)⁷³⁾.

VI. Pars. Ieiunia sane legitima, id est quarta et sexta feria, non sunt solvenda, nisi grandis aliqua necessitas fuerit, quia quarta feria ludas de traditione⁷⁴⁾ Domini cogitavit⁷⁵⁾, et sexta feria crucifixus est Salvator. Videbitur ergo, qui in his diebus sine aliqua necessitate solverit statuta ieiunia, vel cum tradente tradere Salvatorem, vel cum crucifigentibus crucifigere. Die autem dominica nihil aliud agendum est, nisi Deo vacandum. Nulla operatio in illa die sancta agatur, nisi tantum hymnis, et psalmis, et canticis spiritualibus dies illa transigatur.

C. XVII. *Quinta feria ultimae hebdomadae quadragesimae penitentis remissionem accipiant.*

Item Innocentius Papa, ep. I. ad Decentium, c. 7.⁷⁶⁾

VII. Pars. De poenitentibus vero, qui sive ex gravioribus commissis, sive ex levioribus poenitentiam gerunt, si nulla interveniat aegritudo, quinta feria ante Pascha eis remittendum⁷⁷⁾, Romanae ecclesiae consuetudo demonstrat. §. 1. Ceterum de pondere aestimando delictorum sacerdotis est iudicare, ut attendat ad confessionem poenitentis, et ad fletus atque lacrimas corrigentis, ac tunc iubere dimitti, quum viderit congruam satisfactionem*. §. 2. Sane si quis aegritudinem⁷⁸⁾ inciderit⁷⁹⁾, atque usque ad desperationem⁸⁰⁾ devenierit, ei est ante tempus Paschae relaxandum, ne de saeculo absque communione discedat⁸¹⁾.

C. XVIII. *Singulis annis quinta feria ultimae hebdomadae quadragesimae novum chrisma conficiatur.*

Item Fabianus Papa orientalibus Episcopis, epist. II. c.⁸²⁾

VIII. Pars. Literis vestris inter cetera insertum invenimus, quosdam regionis⁸³⁾ vestrae⁸⁴⁾ episcopos a⁸⁵⁾ vestro nostroque ordine discrepare, et non per singulos annos in coena Domini chrisma conficere. *Et infra:* Errant vero qui talia excogitant, et mente vesana potius, quam recta sentientes haec⁸⁶⁾ audent. *Et infra:* §. 1. Sicut enim ipsius diei sollemnitas per singulos annos est celebranda, ita ipsius sancti chrisma confectio per singulos annos est agenda, et de anno in annum renovanda⁸⁷⁾, et fidelibus⁸⁸⁾ tradenda⁸⁹⁾, quia novum sacramentum est per singulos annos, et⁹⁰⁾ iam dicto die innovandum, et vetus in sanctis ecclesiis cremandum. Ista a sanctis Apostolis et successoribus eorum accepimus, et vobis tenenda mandamus.

C. XIX. *Servetur ab omnibus festivitas inventionis dominicae crucis.*

Item Eusebius Papa, epist. III.⁹¹⁾

IX. Pars. Crucis Domini nostri Iesu Christi, quae nuper, nobis gubernacula sanctae Romanae ecclesiae tenentibus, quinto nonas Maii inventa est, in praedicto Calendarum die inventionis festum vobis sollemniter celebrare mandamus.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XVI. f) Caput hoc habetur apud Palladium in vita Apoll. Abbatis.

Dist. III. C. XV. 72) hoc: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — C. XVI. 73) Imo ex libr. 2. Vitarum SS. Patrum Rufino interpr. c. 7. — Ivo Pan. l. 2. c. 179. Decr. p. 4. c. 32. — Verba: *Die autem etc.* sumta sunt ex Smaragdi expos. regulae S. Benedicti, et referuntur ab Iv. Decr. ib. c. 13.: *ex statutis Patrum.* — 74) *traditionem:* Edd. coll. o. — 75) *cognovit:* Edd. Ven. I. II. — *cogitaverat:* Iv. Pan. — C. XVII. 76) scr. A. 416. — Burch. l. 18. c. 18. Ans. l. 11. c. 27. Ivo Decr. p. 15. c. 40. — 77) add.: *esse:* Edd. coll. o. — 78) *in aegritudine:* Burch. IV. — Edd. coll. o. — Böhm. — 79) *cecidit:* Edd. coll. o. — *incurrerit:* Constant. — 80) add.: *vitas:* Edd. Bas. Lugdd. — 81) *decidat:* Edd. coll. o. — C. XVIII. 82) Cap. Pseudoisidori. — Iv. Decr. p. 2. c. 73. Polyc. l. 3. t. 16. — 83) *religionis:* Edd. coll. o. pr. Bas. — 84) *nostrae:* Edd. Arg. Bas. — 85) *a nostro ord.:* Ed. Arg. — 86) *hoc facere audent:* Edd. coll. o. — 87) *renovandum:* Ed. Arg. — 88) add.: *est:* Edd. coll. o. — 89) *tradendum:* Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 90) *in:* Ivo. — Edd. coll. o. — C. XIX. 91) Caput Pseudoisidori, confect. sec. libr. Pont. — Ivo Decr. p. 4. c. 5. — C. XX. 92) Caput Pseudoisidori, confect. sec. libr. Pont. — Reg. l. 1. c. 210. Burch. l. 2. c. 53. Ivo

C. XX. *Quare sit institutum, ut aqua sale conspersa sanctificetur.*

Item Alexander Papa V. a Petro, epist. I. c. 5.⁹²⁾

X. Pars. Aquam sale conspersam populis benedicimus, ut ea cuncti aspersi sanctificentur et purificentur. Quod et omnibus sacerdotibus faciendum esse mandamus. Nam⁹³⁾ si cinis vitulae "sanguine" aspersus populum sanctificabat atque mundabat: multo magis aqua sale aspersa, divinisque precibus sacrata, populum sanctificat atque mundat. Et, si sale asperso per Helisaeum⁹⁴⁾ prophetam sterilitas aquae sanata est: quanto magis divinis precibus sacrata⁹⁵⁾ sal sterilitatem rerum auferat humanarum, et coinquinatos sanctificat, "atque mundat", et purgat, et cetera bona multiplicat, et insidias diaboli avertit, et a phantasmatum⁹⁶⁾ versutiis homines defendit?

C. XXI. *Non nisi in die dominico sanctum Pascha celebretur.*

Item Pius Papa IX. a Petro Apostolo, in primo suorum decretalium⁹⁷⁾.

Nosse vos volumus, quod Pascha Domini⁹⁸⁾ die dominico annis temporibus⁹⁹⁾ sit celebrandum. Istit enim temporibus Hermes doctor fidei et scripturarum¹⁰⁰⁾ effulsit inter nos. Et licet nos idem Pascha praedicto die celebremus¹⁰¹⁾, quia¹⁰²⁾ tamen quidam inde¹⁰³⁾ dubitabant¹⁰⁴⁾, ad corroborandas animas eorum eidem Hermae angelus Domini apparuit in habitu pastoris, et praecepit ei, ut Pascha Domini die dominico ab omnibus celebraretur. Unde et vos¹⁰⁵⁾ apostolica auctoritate instruimus, omnes eadem servare debere, quia et nos eadem servamus, nec debetis a capite quoquo modo dissidere¹⁰⁶⁾.

C. XXII. *Non nisi in die dominica sanctum Pascha celebretur.*

Item Victor Papa XIII. a Petro, in primo decretali suo¹⁰⁷⁾.

Celebritatem sancti Paschae die¹⁰⁸⁾ dominico qui debere, et praedecessores nostri iam statuerunt, et nos illud "vobis"¹⁰⁹⁾ eadem die sollemniter celebrari¹¹⁰⁾ mandamus, quia non decet, ut membra a capite discrepent, nec¹¹¹⁾ contraria gerant. A XIV. vero luna primi mensis usque ad XXI. diem eiusdem mensis eadem celebretur festivitas. §. 1. Eodem¹¹²⁾ vero¹¹³⁾ tempore baptismum celebrandum est catholicum. Sed tamen, si necesse fuerit, aut mortis periculum ingruerit, gentiles ad fidem venientes quocunque loco vel momento, ubicunque evenerit, sive in flumine, sive in mari, sive in fontibus, tantum Christianae confessione credulitatis clarificata¹¹⁴⁾ baptizentur. Ipsi quoque quod in baptismo polliciti sunt summopere est attendendum, ne infideles, sed fideles inveniantur. Ipsi vero, qui infidelitatis nota adsparguntur, infames efficiuntur, et inter fideles minime reputantur¹¹⁵⁾. §. 2. Haec¹¹⁶⁾ vero statuta nulla debent improbitate convelli, nulla novitate mutari, quia alia est ratio causarum saecularium, alia divinarum.

C. XXIII. *De eodem.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV., c. 65.¹¹⁷⁾

Paschae sollemnitas uno die et tempore celebranda est.

C. XVIII. g) In originali res copiosius explicatur, quam aut Gratianus, aut Ivo faciant.

Decr. p. 2. c. 68. — 93) Hebr. c. 9. v. 13. 14. — 94) cf. 4 Reg. c. 2. — 95) *sacrata aqua:* Reg. Burch. — 96) *phantasmatis:* orig. — Iv. — Edd. coll. o. — C. XXI. 97) Caput Pseudoisidori, confect. sec. libr. Pontif., cuius locus refertur ap. Iv. Decr. p. 4. c. 145. Ipsi cap. ap. eundem est ib. c. 3. — 98) add.: *tantum:* Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 99) *sollemnitatibus:* orig. — 100) *scripturas:* Iv. — Edd. coll. o. — 101) *celebravimus:* id. — ead. — 102) *et quidam inde dubitarent, ad corr. tamen:* id. — 103) *abest* ab Ed. Bas. — 104) *dubitant:* Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 105) *et nos — institutum:* Edd. coll. o. — 106) *discedere:* ead. — C. XXII. 107) Caput Pseudoisidori, sumtum ex libro Pontif. — Coll. tr. p. 1. t. 12. c. 1. Ans. l. 9. c. 16. (usque ad: *inveniantur*) Ivo Decr. p. 4. c. 4. (usque ad: *gerant*). — 108) *non nisi die:* Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 109) *vos:* Iv. — 110) *celebrare:* Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — Iv. — 111) *aut aliter gerant:* Edd. coll. o. — 112) Burch. l. 4. c. 3. Ivo Decr. p. 1. c. 198. — 113) *quoque:* Edd. coll. o. — 114) *clarificati:* ead. — 115) *reputantur:* ead. pr. Par. Lugdd. — 116) §. 2. *abest* a Burch. et Iv. — C. XXIII. 117) Statut. eccl. ant. c. 65. — cf. Dist. 18. c. 9.

C. XXIV. *Dies Paschae, concilii^{h)}, formatarum subscriptione omnibus intinetur.*

Item ex Concilio Carthaginiensi [V.], c. 7.†)

Placuit, ut dies venerabilis Paschae formatarum¹¹⁸⁾ subscriptione omnibus intinetur; dies vero concilii¹¹⁹⁾ XI. Cal.†) Novembris servetur¹²⁰⁾. Scribendum¹²¹⁾ est etiam ad singularum quarumcunque provinciarum primates, ut, quandocunque¹²²⁾ apud se concilium¹²³⁾ congregant, istum diem non impediunt.

C. XXV. *Quum in concilio omnia statuta fuerint, futurum Pascha annuncietur.*

Item ex Concilio Bracaraensi II., c. 9.¹²⁴⁾

Placuit, ut post, quam omnia in concilio¹²⁵⁾ sacerdotum fuerint ordinata, illud omnimodis observetur¹²⁶⁾, ut super-venturum¹²⁷⁾ ipsius anni Pascha quoto¹²⁸⁾ Calendarum die vel quota luna debeat suscipi, a metropolitano episcopo intinetur¹²⁹⁾. Quod ceteri episcopi vel clerici reliquos breviculo subnotantes, unusquisque in sua ecclesia adveniente Natalis Domini die¹³⁰⁾ populo post evangelicam lectionem annunciet¹³¹⁾.

C. XXVI. *Per orbem universum uno die, et uno tempore Pascha celebratur.*

Item ex Concilio Arelatensi I., quod confirmavit Papa Silvester, c. 1.¹³²⁾

De observatione Paschae Domini¹³³⁾ statuimus, ut uno die et¹³⁴⁾ tempore per omnem orbem observetur, et iuxta consuetudinem literae¹³⁵⁾ ad omnes dirigantur.

C. XXVII. *De imaginibus sanctorum non violandis.*

Item Gregorius Severo, Episcopo Massiliensi, lib. IX. epist. 9.¹³⁶⁾

XII. Pars. Perlatum ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confregeris. Et quidem, quia¹³⁷⁾ eas adorari vetuisses¹³⁸⁾, omnino laudavimus¹³⁹⁾, fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est quod fecisti? *Si non^{h)} aliud, vel illud te non debuit revocare, ne¹⁴⁰⁾ despectis aliis fratribus solum te sanctum esse crederes et sapientem? Aliud est enim picturam adorare: aliud per picturas historiam quid sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis¹⁴¹⁾ praestat pictura cernentibus, quia in ipsa¹⁴²⁾ etiam¹⁴³⁾ ignorantibus vident quid sequi debeant, in ipsa legunt qui literas nesciunt. Unde et praecipue gentibus pro lectione pictura est.

C. XXVIII. *Imagines sanctorum memoria sunt et recordatio praeteritorum.*

Item in VII. Synodo, actione 6.¹⁴⁴⁾

Venerabiles imagines Christiani non deos appellant, neque

serviunt eis, ut diis, neque spem salutis ponunt in eis, neque ab eis expectant futurum iudicium: sed ad memoriam et recordationem primitivorum venerantur eas et adorant, sed non serviunt eis cultu divino, nec alicui creaturae.

C. XXIX. *Non in agni, sed in hominis specie Christus est figurandus.*

Item Hadrianus Papa Tharasio Patriarchae, in actione II. eiusdem VII. Synodi¹⁴⁵⁾.

XIII. Pars. Sextam sanctam synodum recipio cum omnibus canonibus suis, in quibus dicitur: In quibus¹⁴⁶⁾ picturis¹⁴⁷⁾ sanctorum imaginum agnus praecursoris digito ostensus depingitur, qui in figuram gratiae transit¹⁴⁸⁾, verum nobis per legem Moysi demonstrans agnum Iesum Christum Dominum nostrum. Antiquis ergo figuris et umbris, ad¹⁴⁹⁾ veritatis praefigurationem sanctae ecclesiae traditis, vale dicentes¹⁵⁰⁾, gratiam et veritatem praefertimus, et sic¹⁵¹⁾ plenitudinem legis recipimus. Verum igitur agnum Dominum¹⁵²⁾ nostrum Iesum Christum secundum imaginem humanam amodo etiam¹⁵³⁾ in¹⁵⁴⁾ imaginibus pro veteri agno depingi iubemus.

C. XXX. *De fide Trinitatis et Unitatis inviolabiliter servanda.*

Item Augustinus lib. I. de Trinitate, c. 4.¹⁵⁵⁾

Omnes, quos legere potui, qui ante me scripserunt de Trinitate, quae Deus est, divinarum librorum veterum et novorum catholici tractatores, hoc intenderunt secundum scripturas docere, quod Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unius eiusdemque substantiae inseparabili aequalitate divina inveniunt¹⁵⁶⁾ unitatem, ideoque¹⁵⁷⁾ non sint¹⁵⁸⁾ tres Dii, sed unus Deus, quamvis Pater Filium genuerit, et ideo Filius non sit qui Pater est, Filiusque a Patre sit genitus, et ideo non sit Pater qui Filius est, Spiritusque sanctus nec Pater sit, nec Filius, sed tantum¹⁵⁹⁾ Patris et Filii Spiritus, Patri¹⁶⁰⁾ et Filio etiam ipse coequalis, et ad Trinitatis pertinens unitatem; non tamen eandem Trinitatem natam de Maria Virgine, et sub Pontio Pilato crucifixam et sepultam tertia¹⁶¹⁾ die surrexisse, et in coelum ascendisse, sed tantummodo Filium; nec eandem Trinitatem descendisse¹⁶²⁾ in specie columbae super Iesum baptizatum, aut die Pentecostes¹⁶³⁾ post ascensionem Domini sonitu facta de coelo¹⁶⁴⁾, quasi ferretur flatus vehementis, et linguis divisis, velut ignis¹⁶⁵⁾ sedes¹⁶⁶⁾ super unumquemque eorum¹⁶⁷⁾: sed tantummodo Spiritum sanctum; nec eandem Trinitatem dixisse de coelo¹⁶⁸⁾: *Tu es filius meus, sive quum baptizatus es¹⁶⁹⁾* a Ioanne, sive in monte, quando cum illo erant tres discipuli, aut quando sonuit vox dicens¹⁷⁰⁾: **Et clarificavi, et iterum clarificabo: sed tantummodo Patris vocem fuisse ad Filium¹⁷¹⁾* factam, quamvis Pater, Filius, et Spiritus sanctus, sicut inseparabiles sunt, ita inseparabiliter operentur.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXIV. h) Concilii: In aliquot vetustis est: *et concilii*. In originali impresso haec est huius capitis rubrica: *De tempore paschali, seu concilii*. In Codice canonum in indice capitis 40. conc. Africani: *diem Paschae et diem concilii nuntiandum*. In graeco c. 64.: *περὶ τοῦ τῆν ἡμέραν τοῦ πάσχα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς συνόδου ἀγγέλλεσθαι*; id est: *Ut dies Paschae in die synodi annuncietur*.

i) XI. Cal.: Sic in Carthaginiensi V. In Africano autem (etiam in Codice canonum) et Carthaginiensi graeco est: *X. Cal. Septembris**.

C. XXVII. k) Si non: Haec usque ad vers. *Aliud*, sunt addita ex originali.

Dist. III. C. XXIV. †) hab. A. 401. — 118) add.: *terrarum*: Ed. Bas. — 119) *consilii*: Ed. Arg. — *) Ita Coll. Hisp. — 120) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 121) *et scrib. ad*: Coll. Hisp. — 122) *quando*: ead. — 123) *consilia*: Ed. Arg. — *concilia*: Edd. rell. — C. XXV. 124) hab. A. 572. — Coll. tr. p. p. 2. t. 46. c. 9. — 125) *consilio*: Ed. Arg. — 126) *servetur*: Edd. coll. o. — 127) *superventuri*: ead. exc. Bas. — 128) *quo*: Edd. coll. o. — 129) *nunciatur*: Coll. Hisp. — 130) *astant*: ead. — 131) *nunciet*: ead. — C. XXVI. 132) hab. A. 814. — Ivo Decr. p. 4. c. 19. — 133) *dominicæ*: Coll. Hisp. — *dominicæ diei*: Edd. Arg. Bas. — 134) add.: *uno*: Coll. Hisp. — 135) *litteras ad omnes tu dirigas* (L. e. Silvester): ead. — Iv. — C. XXVII. 136) Ep. 19. (scr. A. 601.) l. 1. Ed. Maur. — Recte inscribitur in Edd. coll. o. *Sereno*. — Posteriore part. a verb.: *Aliud est*, ex Greg. ad Secundinum referent Burch. l. 3. c. 36. Ivo Pan. l. 2. c. 56. Decr. p. 3. c. 41. — 137) abest ab Edd. Lugdd. II. III. — 138) *vetuisti*: Ed.

C. XXIX. l) De VI. Synodo et canonibus ipsius notatum est sup. c. *Sexta synodus*.

m) *Gratiae transit*: Et in epistola Hadriani, et apud Ivonem p. 4. c. 122. legitur: *in typum gratiae assumptus est*. Apud eundem Ivonem c. 126. ex Hadriano ad Carolum: *in signum relicto est gratiae*. Graece in canone VI. synodi est: *ὅς εἰς τύπον παρελήφθη τῆς χάριτος*; id est: *qui in typum gratiae assumptus est*. Sed ob glossam non est mutatum.

n) *Vale dicentes*: Sic Ivo. In epistola Hadriani est: *nascipientes*; graece: *καταπαζόμενοι*.

Arg. — *vetuisse*: Edd. rell. — 139) *laudamus*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 140) *ut*: orig. — 141) *et id.*: Edd. coll. o. — C. XXVIII. 142) Syn. Nic. II., hab. A. 787. — In Edd. coll. o. refertur: *ex sexta syn.* — C. XXIX. 143) cf. ad c. 5. D. 16. — Ivo Decr. p. 4. c. 122. — 144) *quibusdam*: Ivo. — 145) *scripturis*: Edd. coll. o. — 146) *et ad*: ead. — 147) *sicut*: Iv. — Ed. Arg. — *et ipsam gratiam sicut*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 148) *qui Dom.* — *hunc. ha. effigat*: Iv. — 149) abest ab eod. — 150) *et in*: abest ab Ed. Arg. — *et in im.*: omnia sunt in Ed. Bas. — C. XXX. 151) Ivo Pan. l. 1. c. 7. Decr. p. 1. c. 2. — 152) *insinuant*: Edd. coll. o. — 153) *ideo*: Edd. Arg. Bas. — 154) *sunt*: Iv. — Edd. coll. o. — Böhm. — 155) *tantummodo*: id. — ead. — 156) *et Patr.*: id. — ead. — 157) *et ter.*: id. — Ed. Bas. — 158) cf. Marc. c. 1. — 159) cf. Act. c. 2. — 160) *coelo, feret fl.*: Ed. Arg. — 161) *sed eorum*: abest a Pan. Iv. — 162) Marc. c. 1. v. 11. — 163) *fuerit*: Edd. coll. o. pr. Arg. Lugdd. II. III. — 164) Ioan. c. 12. v. 28. — 165) add.: *Dei*: Ed. Bas.

DISTINCTIO IV. GRATIANUS.

C. I. *Sine sacramento visibili et fide invisibili nemo salvatur.*

Idem super Ioannem¹⁾.

I. Pars. Necessarium est visibile sacramentum aquae ad abluionem visibilis corporis, sicut necessaria est doctrina invisibilis fidei ad sanctificationem invisibilis animae. *Idem*: §. 1. Renascitur homo ex aqua, visibili sacramento, et spiritu, invisibili²⁾ intellectum, ut symbolum baptismi visibiliter accipiat, et spiritalem intellectum ipsius symboli perficiat³⁾. Vel ex aqua visibili et Spiritu sancto.

C. II. *In baptismo concupiscentia extinguitur, non ut sit, sed ut non obsit.*

Idem in lib. I. de peccatorum meritis et remiss., seu de baptismo parvulorum, c. 39.⁴⁾

Per baptismum Christi id agitur, ut evacuetur caro peccati. Evacuatur⁴⁾ autem, non ut in ipsa vivente carne concupiscentia conspersa et innata repente assumatur, et non sit: sed ne obsit mortuo, quae oberat⁵⁾ nato. Nam si post baptismum vixerit, atque ad aetatem⁶⁾ capacem praeccepti pervenire potuerit, ibi habet⁷⁾ cum qua pugnet, eamque⁸⁾ adiuvante Deo superet, si non in vacuum gratiam eius susceperit, si reprobatum esse noluerit. Nam nec grandibus⁹⁾ hoc praestatur in baptismo, nisi forte miraculo ineffabili omnipotentissimi creatoris¹⁰⁾, ut lex peccati, quae inest in membris, repugnans legi mentis, penitus extinguitur, et¹¹⁾ non sit: sed, ut quicquid mali ab homine factum, dictum, cogitatum¹²⁾ fuerit¹³⁾, quum eidem concupiscentiae subiecta mente serviret, totum aboleatur, et velut¹⁴⁾ factum non fuerit¹⁵⁾ habeatur.

C. III. *Qui ex viro et muliere concipitur, cum originali peccato nascitur, nec sine baptismo salvatur.*

Idem ad Petrum Diaconum, c. 26.¹⁶⁾

Firmissime tene, et nullatenus dubites, omnem hominem, qui per concubitus viri et mulieris concipitur, cum peccato originali nasci, impietati subditum, mortique subiectum, et ob hoc natura¹⁷⁾ irae filium nasci, de qua dicit Apostolus¹⁸⁾: *Eramus enim et nos*¹⁹⁾ natura filii irae, sicut et ceteri. A qua ira nullus liberatur²⁰⁾, nisi per fidem mediatoris Dei et hominum hominis Iesu Christi. *Item* c. 27.: §. 1. Firmissime²¹⁾ tene, et nullatenus dubites, non solum homines iam²²⁾ ratione utentes, verum etiam parvulos, qui sive in utero matrum vivere incipiunt, et ibi moriuntur, sive quum²³⁾ de matribus nati sine²⁴⁾ sacramento sancti baptismatis, quod datur in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, de hoc saeculo transeunt, sempiterno²⁵⁾ igne puniendos; quia, etsi propriae actionis peccatum nullum habuerunt²⁶⁾, originalis tamen peccati damnationem carnali conceptione et²⁷⁾ nativitate traxerunt²⁷⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

Dist. IV. C. II. a) Restitutum est caput hoc suae integritati, ut melius B. Augustini sententia perciperetur. Neque enim glossa impediabat.

C. VII. b) Beneficio: Eadem lectio est apud Ivo-nem, in Panormia, et in originali ad marginem. In textu autem est: *beneficium, qui propriam non habent, potest aliena commodari.*

C. VIII. c) Caput hoc est summa verborum B. Augustini in locis indicatis.

d) Carnem peccati: Apud B. Augustinum longe

C. IV. De eodem.

Item Ioannes Chrysostomus²⁸⁾.

Non potest quis gratiam vitae coelestis accipere, nisi prius purgatus fuerit ab omni sorde peccati per poenitentiae confessionem, per donum baptismi salutaris Domini et salvatoris nostri Iesu Christi, qui est benedictus in saecula saeculorum.

C. V. *Sicut nunc in baptismo, ita olim in circumcisione remittebantur peccata.*

Item Gregorius in Moralibus, lib. IV. c. 2.²⁹⁾

Quod autem apud nos valet aqua baptismatis, hoc egit apud veteres vel pro parvulis sola fides, vel pro maioribus virtus sacrificii, vel pro his, qui de Abrahae stirpe prodierunt³⁰⁾, mysterium circumcisionis.

C. VI. *Originale peccatum nunc in baptismo, olim in circumcisione remittebatur.*

Item Augustinus ad Valerium contra Iulianum, de nuptiis et concupiscentia, lib. II. c. 11.³¹⁾

Ex quo instituta est circumcisio in populo Dei (quod³²⁾ erat tunc signaculum iustitiae fidei³³⁾ ad significationem³⁴⁾ purgationis valebat et parvulis originalis veterisque peccati, sicut et baptismus ex illo³⁵⁾ valere coepit ad innovationem hominis, ex quo est institutus³⁶⁾.

C. VII. *Parvulis in baptismo offerentium prodest fides.*

Idem de libero arbitrio, lib. III. c. 23.³⁷⁾

Illud perscrutari homines solent, sacramentum baptismi Christi quid parvulis prosit, quam eo accepto plerumque moriuntur prius, quam ex eo³⁸⁾ quicquam agnoscere³⁹⁾ potuerunt. Qua in re satis pie recteque creditur prodesse parvulo fides eorum, a quibus consecrandus offertur. Et hoc ecclesiae commendat saluberrima auctoritas, ut ex eo quisque sentiat quid sibi prosit fides sua, quando in aliorum quoque beneficio, qui propriam nondum habent⁴⁰⁾ potestatem, commoda sit.

C. VIII. *Per fidem et baptismum iustificamur a peccatis.*

Idem de baptismo parvulorum, lib. I. c. 32. et 33.⁴¹⁾

Filius Dei carnem peccati⁴²⁾ suscepit, et poenam sine culpa, ut in carne peccati et culpa solveretur et poena. Per fidem ergo et baptismum eius a peccato homo pro iustificationem, et a morte liberatur per resurrectionem. §. 1. Parvuli etiam baptizati inter credentes reputantur per sacramenti virtutem, et offerentium responsionem. Qui vero non sunt baptizati, inter non credentes iudicantur ex evangelio Ioannis⁴³⁾: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.*

C. IX. *Per aquam baptismi de terreno fit homo coelestis.*

Item Ambrosius lib. I. de sacramentis, c. 4. et 5.

Per aquam⁴⁴⁾ baptismi transitus est a⁴⁵⁾ terrenis ad coelestia. Hoc⁴⁶⁾ est enim Pascha, id est transitus eius, transitus a peccato ad vitam, a⁴⁷⁾ culpa ad gratiam, ab

plenus et rectius. *Domitius autem, inquit, in carnem suam non peccatum transtulit tanquam venenum serpentis, sed tantum transtulit mortem, ut esset in similitudine carnis peccati poena sine culpa, unde in carne peccati et culpa solveretur et poena.* Multum igitur interest inter carnem peccati, et similitudinem carnis peccati. Quod explicans B. Augustinus, cum alibi saepe, tum potissimum sermone 48. de verbis Domini, addebat tamen: *si ergo similitudo carnis erat peccati, non caro peccati, quomodo, ut de peccato damnaret peccatum in carne? solet et similitudo capere nomen eius rei, cuius est similitudo.*

Dist. IV. C. I. 1) Ex gloss. ord. ad Ioan. c. 3. v. 5. — 2) add.: *scilicet*: Edd. coll. o. — 3) *percipiat*: ead. — C. II. 4) *Non autem sic evacuatur*: ead. — 5) *inerat*: orig. — 6) *aet. naturalem pervenit*: Edd. coll. o. — 7) *habent* — *pugnet*, — *superent*, — *susceperint*: ead. — 8) *eaque*: Ed. Rom. mendose. — 9) *adultis id*: Edd. coll. o. — 10) *Dei*: ead. — 11) *ut*: ead. — 12) *et cog.*: Edd. Bas. Par. Lugd. — 13) *est*: Edd. coll. o. — 14) *quasi*: ead. — 15) *sit*: ead. — C. III. 16) Imo Fulgentius Ruspensis in libro de fide ad Petrum. — Ivo Pan. l. 1. c. 8. Decr. p. 1. c. 26. — 17) *naturaliter*: Edd. coll. o. — 18) Ephes. c. 2. v. 3. — 19) *et nos*: absunt ab Iv. Pan. — 20) *liberabitur*: Edd. coll. o. — 21) Iv. Pan. l. 1. c. 9. Decr. p. 1. c. 27. Petr. Lomb. l. 4. dist. 4. et 9. — 22) *tam*: Iv. — Edd. coll. o. — 23) *si sine*: Ed. Bas. — 24) *ignis aeterni sempiterno supplicio*: orig. — Iv. — 25) *habeant*: Ed. Bas. —

habent: Edd. coll. o. — 26) *26)* *ex*: Edd. coll. o. — *et nat.*: absunt a Pan. — 27) *contraxerunt*: Edd. Lugd. II. III. — C. IV. 28) cf. supra de poen. D. l. c. 41. — C. V. 29) Ivo Pan. l. 1. c. 10. Decr. p. 1. c. 49. — 30) *prodierant*: Ivo. — C. VI. 31) Ivo Pan. l. 1. c. 11. Decr. p. 1. c. 50. — 32) *quas*: Ed. Bas. — 33) *fidei iustit.*: Ed. IV. Pan. — Edd. coll. o. — 34) *sanctificationem*: ead. — ead. — 35) *add.*: *tempore*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 36) *constitutus*: Edd. coll. o. — C. VII. 37) Ivo Pan. l. 1. c. 12. Decr. p. 1. c. 120. — 38) *se*: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 39) *cognoscere potuerint*: ead. — Iv. — 40) *habeat*: Ed. Rom. mendose. — C. VIII. 41) Ioan. c. 3. v. 5. — C. IX. 42) *qui per hunc fontem transit, transit a terrenis*: orig. — 43) *de*: Edd. coll. o. — 44) *Ideo Pascha transitus dicitur; sic transitus est de pecc. etc.*: ead. — 45) *de culp.* —, *de inq.*: ead.

inquinamento ad sanctificationem. Qui per hunc⁴⁶⁾ fontem transit, non moritur, sed resurgit. §. 1. Non omnis aqua sanat, sed aqua⁴⁷⁾ *sanat*, quae habet gratiam Christi⁴⁸⁾. Aliud est elementum, aliud consecratio; *aliud opus, aliud operatio. Aqua opus est: operatio Spiritus sanctus est*. Non sanat aqua, nisi Spiritus sanctus descenderit⁴⁹⁾, et aquam illam consecraverit⁵⁰⁾, sicut legisti, quod, quum *Dominus noster Iesus* Christus formam baptismatis daret, venit ad Ioannem, et ait illi Ioannes⁵¹⁾: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me? respondit *illi* Christus⁵²⁾: *Sine modo*, sic *enim* decet nos implere omnem iustitiam. Vide⁵³⁾, quia omnis iustitia in baptismo constituta est. Ergo quare⁵⁴⁾ Christus descendit, nisi ut caro ista mundaretur, caro, quam suscepit de nostra conditione? Non enim ablutio peccatorum⁵⁴⁾ *suorum* Christo necessaria erat⁵⁵⁾, qui peccatum non fecit; sed nobis erat necessaria, qui peccato manemus⁵⁶⁾ obnoxii. *Et paulo post: §. 2. Descendit Christus: descendit et Spiritus sanctus. Quare⁵⁷⁾ Christus prior descendit, postea Spiritus⁵⁸⁾, quum forma et usus baptismi hoc habeat, ut ante fons consecratur, et tunc descendat *qui* baptizandus *est*? *Et paucis interiectis: §. 3. Christus autem ante descendit, secutus est Spiritus⁵⁹⁾; *qua ratione*? ut nunquam⁶⁰⁾ ipse egere *Dominus Iesus* sanctificationis mysterio videretur, sed⁶¹⁾ sanctificaret ipse, sanctificaret et Spiritus⁶²⁾.***

C. X. *Aqua baptismi non purgaret peccata, nisi tactu dominici corporis esset sanctificata.*

Item Chromatius⁵⁾ in Matthaem, c. 6.

Nunquam aquae⁶³⁾ baptismi purgare peccata credentium potuissent, nisi tactu dominici corporis sanctificatae fuissent.

C. XI. *Generale baptismum non nisi sabbato sancto Paschae et Pentecostes celebratur.*

Item Siricius Papa Himerio Tarracoeni, epist. I. 64)

II. Pars. Non ratione auctoritatis alicuius, sed sola temeritate praesuntur, ut passim ac libere Natalitii⁶⁵⁾ Christi, seu Apparitionis⁶⁶⁾, nec non *et*⁶⁷⁾ Apostolorum seu martyrum festivitatis, innumerarum, *ut asseris*, plebes baptismi⁶⁸⁾ mysterium consequantur, quum hoc sibi privilegium et apud nos, et apud omnes ecclesias dominicum specialiter Pascha defendat cum sua⁶⁹⁾ Pentecoste.

C. XII. *De eodem.*

Item Leo Papa universis Episcopis per Siciliam constituitis, epist. IV. c. 5. 8) 70)

Duo tempora, id est Pascha et Pentecoste, ad baptizandum a Romano Pontifice legitime sunt praefixa. Unde, quia manifestissime patet⁷¹⁾, baptizandis in ecclesia electis haec duo tempora⁷²⁾, de quibus locuti sumus, esse legitima, dilectionem vestram monemus, ut nullos alios dies huic observantiae misceatis.

C. XIII. *Quare in praedictis temporibus baptismum celebratur. Idem in eadem epistola, c. 3. 71)*

Proprie in morte crucifixi, et in resurrectione ex mortuis

potentia baptismi novam creaturam condidit⁷⁴⁾ ex veteri, ut in renascentibus et mors Christi operetur, et vita, dicente *beato* apostolo *Paulo*⁷⁵⁾: *An ignoratis, quia, quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? consequuti enim sumus cum illo per baptismum in mortem⁷⁶⁾, ut quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus, et cetera, quae latius magister gentium ad commendandum sacramentum baptismatis disputavit, ut appareret, ex huius doctrinae spiritu regenerandis filiis hominum, et in Dei filios adoptandis illum diem *esse*⁷⁷⁾ et illud tempus electum, in quo per similitudinem formamque mysterii ea, quae geruntur in membris, his, quae in ipso⁷⁸⁾ sunt capite gesta, congruerent⁷⁹⁾, dum in baptismatis regula et mox intervenit interfectione⁸⁰⁾ peccati, et sepulturam triduanam imitatur trina demersio, et ab aquis elevatio resurgentis instar est de sepulcro. Ipsa igitur operis qualitas docet, celebrandae⁸¹⁾ generaliter gratiae eum esse legitimum diem, in quo orta⁸²⁾ est et virtus muneris, et species actionis. §. 1. Ad cuius rei confirmationem plurimum valet quod ipse Dominus Iesus Christus postea, quam resurrexit a mortuis, discipulis suis (in quibus omnes ecclesiarum praesules docebantur) et formam et potestatem tradidit baptizandi, dicens⁸³⁾: *Euntes *ergo nunc*⁸⁴⁾ docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. De quo utique eos ante⁸⁵⁾ passionem potuisset instruere, nisi proprie voluisset intelligi, regenerationis gratiam ex sua⁸⁶⁾ resurrectione coepisse. §. 2. Additur sane huic observantiae etiam Pentecostes ex adventu Spiritu sancti sacra⁸⁷⁾ solennitas, quae de paschalis festi pendet articulo, et, quum ad alios dies alia festa pertineant, haec⁸⁸⁾ semper ad eum⁸⁹⁾ diem, qui resurrectione Domini est insignis, occurrit, porrigens quodammodo auxiliantis gratiae manum, et⁹⁰⁾ eos, quos a die Paschae aut molestia infirmitatis, aut longinquitas itineris, aut navigationis difficultas interclusit⁹¹⁾, invitavit⁹²⁾, ut quibuslibet necessitatibus impediti desiderii sui effectum dono Spiritus sancti consequantur. *Et infra c. 4. §. 3. Hoc autem nos non ex nostra persuasionem defendere, sed ex apostolica auctoritate servare, satis idoneo probamus exemplo, sequentes B. apostolum Petrum, qui in eo⁹²⁾ die, quo omnium⁹³⁾ credentium numerum promissus Spiritus sancti replevit adventus, trium millium populum sua praedicatione conversum lavacro baptismatis consecravit. Quod sancta scriptura, quae Apostolorum actus continet, fidei historia docet, dicens⁹⁴⁾: *His auditis compuncti sunt corde, et dixerunt ad Petrum et *ad* reliquos Apostolos⁹⁵⁾: Quid faciemus viri fratres? Petrus vero ad illos: Poenitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine⁹⁶⁾ Iesu Christi in remissionem peccatorum⁹⁷⁾, et accipietis donum Spiritus sancti.****

C. XIV. *De eodem.*

Item in eadem epistola, c. 6. 98)

Si quis autem Epiphaniae festivitatem (quae in suo ordine

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. IX. e) Ergo quare: Haec usque ad vers. Non enim, emendata sunt ex B. Ambrosio. Antea legebatur: *Christus ad baptismum descendit, non ut caro mundaretur, quam suscepit de nostra conditione**. Multis etiam aliis locis in capite hoc restituta est vera lectio.

C. X. f) Chromatius: Antea citabatur Chrysostomus⁸⁸⁾, apud quem non est inventum, sed in fragmentis Chromatii.

C. XII. g) Prior pars huius capituli usque ad vers. Unde quia, non est iisdem omnino verbis in epistola. Sed in Codice canonum est rubricae loco ad hoc caput, et refertur in conc. Moguntino l. c. 4.

C. XIII. h) Invitat: Ivo habet: *invitans*⁸⁸⁾. Sed in originali est: *interclusit invitos* †, aut quibuslibet accessitatibus impeditis; desiderii etc.

Dist. IV. C. IX. 46) *hanc aquam*: Edd. coll. o. — 47) *illa*: ead. — 48) *Dei*: Ed. Arg. — 49) *descendat*: Edd. coll. o. — add.: in eam: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 50) *consecrat, sic legitur*: Edd. coll. o. — 51) *Matth. c. 3. v. 14.* — 52) *Iesus*: Edd. coll. o. — 53) *Vide quae (quid): Edd. Lugdd.) sit omnis iustitia*: ead. — e) *ita ead.* — 54) *peccati*: ead. — 55) *ful*: ead. — 56) *eramus*: ead. — 57) *add. autem*: ead. — 58) *add. sanctus*: ead. — 59) *ita ead.* — 60) *non quasi*: Edd. Arg. Bas. — 61) *sed ut*: Edd. coll. o. — 62) *add. sanctus*: ead. — C. X. 88) *ita ead.* — Petr. Lomb. l. 4. dist. 3. — 63) *aqua — possit — fuisse*: Edd. coll. o. — C. XI. 64) *scr. A. 385.* — Burch. l. 4. c. 5. Ivo Pan. l. 1. c. 16. Decr. p. 1. c. 58. et 200. Petr. Lomb. lb. — 65) *in nativitate*: Edd. coll. o. — natalitii: Iv. Pan. et Decr. c. 58. — 66) *apparitionis*: orig. — 67) *abest ab Iv.* — 68) *baptizantur*: Ed. Arg. — baptizentur: Edd. rell. — 69) *suo*: Burch. — Ivo Decr. c. 58. — sancta: Edd. Lugdd. II. III. — sancto: Edd. rell. — Ivo Pan. — C. XII. 70) *Ep. 16. (Ed. Baller.) scr. A. 447.* — Priora cap. verba sunt rubrica cap. in Coll. Hisp. et ap. Dionys., et referuntur ab Ans. l. 9. c. 13.; reliqua sunt ap. Reg. l. 1. c. 264. Burch. l. 4. c. 2. et Iv.

Decr. p. 1. c. 197. — Coll. tr. p. p. 1. t. 43. c. 4. — 71) *apparet*: Edd. Arg. Bas. — 72) *add. i. e. Pascha et Pentecosten*: Reg. Burch. Iv. — C. XIII. 73) *Iv. Decr. p. 1. c. 43.* — 74) *condit*: Coll. Hisp. — Ball. — Iv. — 75) *verba: beato et Ap. abest ab Iv.* — cf. Rom. c. 6. v. 4. seqq. — 76) *morte*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 77) *abest a Coll. Hisp.* — 78) *Christo*: Edd. Arg. Bas. — 79) *congruere*: Edd. coll. o. — 80) *interfectionem*: Edd. Arg. Bas. — 81) *celebrandum*: Ed. Bas. — 82) *ornata*: Coll. Hisp. — 83) *Matth. c. 28. v. 19.* — 84) *ergo nunc*: abest ab Iv. — 85) *et ante*: Iv. — Edd. coll. o. — 86) *abest a Böhm.* — 87) *sacra*: Coll. Hisp. — Baller. — Iv. — 88) *hoc*: Ed. Bas. — 89) *eundem*: Coll. Hisp. — 90) *ut ii*: ead. — 91) *interclusit*: Edd. Arg. Bas. — 92) *ita* Baller. — †) *ita Coll. Hisp.* — 92) *ipso*: Baller. — Iv. — Edd. coll. o. — 93) *omnem*; *fid.* — id. — Coll. Hisp. — 94) *Act. c. 2. v. 37. seq.* — 95) *discipulos et apostolos*: Edd. Arg. Bas. — 96) *add. Donini nostri*: Edd. coll. o. — 97) *add. omittunt pecc. vestrorum*: ead. — *pecc. vestrorum*: Baller. — Vulg. — C. XIV. 98) *Ivo Pan. l. 1. c. 18. Decr. p. 1. c. 47.*

debito honore veneranda est) ob hoc existimat⁹⁹) privilegium habere baptismatis, quia hoc quidam putant, quod in eadem die Dominus ad baptismum sancti¹⁰⁰) Ioannis accesserit, sciat illius baptismi aliam gratiam, et¹⁰¹) aliam fuisse rationem, nec ad eandem pertinuisse virtutem, qua per Spiritum sanctum renascuntur de quibus dicitur¹⁰²): *qui non ex sanguinibus*¹⁰³), *neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Dominus enim nullius¹⁰⁴) indigens remissione peccati, nec quaerens remedium renascendi, sic voluit baptizari, quomodo voluit¹⁰⁵) circumcidi, hostiamque pro¹⁰⁶) se emundationis offerri, ut qui factus erat ex muliere (sicut Apostolus¹⁰⁷) ait) fieret *et* sub lege, quam non venerat solvere, sed adimplere¹⁰⁸) et implendo finire, sicut *beatus* Apostolus praedicat, dicens¹⁰⁹): *Finis autem legis Christus*¹¹⁰) *ad iustitiam omni credenti.* Baptismi autem sui in se condidit sacramentum, quia in omnibus primatum tenens se docuit esse principium, et tunc regenerationis potentiam sanxit, quando de latere ipsius¹¹¹) profuxerunt sanguis redemptionis et aqua baptismatis.

C. XV. *In sollemnitate paschali et Pentecostes catechumeni baptizentur.*

*Item ex Concilio Gerundensi, c. 4. i)*¹¹²)

De catechumenis baptizandis id statutum¹¹³) est, ut¹¹⁴) in Paschae¹¹⁵) sollemnitate vel Pentecostes¹¹⁶), *quanto*¹¹⁷) maioris celebritatis maior celebritas est, tanto magis ad baptizandum veniant; ceteris sollemnitatibus infirmi tantummodo¹¹⁸) debeant baptizari, *quibus*¹¹⁹) quocunque tempore convenit baptismum non negari.

C. XVI. *Necessitate cogente quolibet tempore baptizare licet.*

*Item Leo Papa, epist. IV. c. 6. k)*¹²⁰)

Si¹²¹) qui necessitate mortis, aegritudinis, obsidionis, persecutionis, et naufragii urgentur, omni tempore debent baptizari.

C. XVII. *Nisi necessitate cogente inter Pascha et Pentecostem nullus baptizare praesumat.*

*Item Gelasius Papa Clero et Plebi Tarentino l)*¹²²).

Venerabilis¹²³) baptismi sacramentum non nisi in festivitate paschali et Pentecostes tradere praesumat episcopus; exceptis iis¹²⁴), quibus urgente mortis periculo talibus oportet, ne in aeternum pereant, remediis subveniri.

C. XVIII. *De eodem.*

Idem Gelasius epistola ad Episcopos Lucaniae, c. 12. 25)

Baptizandi sibi quispiam¹²⁶) passim quocunque tempore nullam credat inesse fiduciam, praeter paschale festum, et Pentecostes venerabile sacramentum, excepto duntaxat gravissimi languoris incurso, in quo verendum est, ne

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XV. i) Restitutum caput est ex suo originali.

C. XVI. k) Apud B. Leonem sententia huius capituli est post c. *Duo tempora*, et ante c. *Si quis autem*, sup. ead.

C. XVII. l) In epistola Gregorii II. clero et plebi Thuringiae, unde citat Ivo (quamvis et Gelasii esse potuerit), et in conc. Wormaciensi, unde Burchardus*), legitur: *Sacrosancti baptismi*, itemque apud Ivoem c. 202. In capite autem 63. est: *Generalis*, et in margine: *Venerabilis*.

Dist. IV. C. XIV. 99) *aestimat*: Baller. — Ivo Pan. — Edd. Arg. Bas. — 100) *abest* ab Edd. liisd. — 101) *abest* a Coll. Hisp., Baller., Iv. — 102) *Ioan. c. 1. v. 13.* — 103) *sanguine*: Coll. Hisp. — Baller. — 104) *illius*: Böhm. — 105) *et vol.*: Coll. Hisp. — Baller. — Iv. — Ed. Bas. — 106) *per emundatione*: Edd. coll. o. — 107) *Galat. c. 4. v. 4.* — 108) *implere*: Coll. Hisp. — Baller. — Iv. — Decr. — Ed. Arg. — cf. Math. c. 5. v. 17. — 109) *Rom. c. 10. v. 4.* — 110) *add.*: *est*: Edd. coll. o. — 111) *ei*: Edd. Arg. Bas. — C. XV. 112) *hab. A. 517.* — Ivo Pan. l. 1. c. 20. Decr. p. 1. c. 60. 113) *decretum*: Iv. — Edd. coll. o. — 114) *add.*: *quia*: Coll. Hisp. — 115) *paschali festivitate*: Edd. coll. o. — 116) *natalis Domini*: Coll. Hisp. — 117) *quanto* — *magis*: absunt ab Iv. — *quando magis solemnitate maior celebr. est, maiores ad baptizandum veniunt*: Coll. Hisp. — 118) *tantum debent*: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 119) *quibus* — *neg.*: absunt ab Iv. — C. XVI. 120) *Haec est rubrica c. 5. ipsius ep.* (cf. supra c. 12.) apud Dionys. — Aus. l. 9. c. 13. — Ivo Pan. l. 1. c. 19. — 121) *Et*: Edd. Arg. Bas. — C. XVII. o) et Reg. l. 2. c. 269. — 122) *Non constat an sit Gelasii.* Legitur in libro diurno RR. PP., et in capitulari, dato a Greg. II. Martiniano et Georgio, et in eiusd. ep. a Corr. cit. (Mans. t. 13.) — Burch. l. 4. c. 7. Ans. l. 6. c. 47. Ivo Pan. l. 1. c. 21. Decr. p. 1. c. 63. —

morbi crescente periculo sine remedio salutari fortassis aegrotans exitio praeventus abscedat.

C. XIX. *Non nisi sacerdos baptizare praesumat.*

*Item Isidorus de officiis, l. II. c. 24.*¹²⁷)

Constat, baptismum solis sacerdotibus esse tractandum¹²⁸), eiusque mysterium nec ipsis diaconis explere est licitum absque episcopo vel presbytero, nisi his procul absentibus ultima languoris necessitas¹²⁹) cogat. Quod et laici fidelibus plerumque permittitur, *ne*¹³⁰) quispiam sine remedio salutari de saeculo evocetur. *Item Gelasius Papa*¹³¹): §. 1. Diaconos quoque propriam etc., *ut supra in tractatu ordinandorum, ubi de reverentia diaconorum erga sacerdotes agitur.*

C. XX. *Non praesumat mulier baptizare.*

*Item ex Concilio Carthaginensi IV., c. 99. et 100.*¹³²)

III. Pars. Mulier, quamvis docta et sancta, viros in conventu docere, vel aliquos baptizare non praesumat¹³³).

Gratian. *Nisi necessitate*¹³⁴) *cogente.* Unde *Urbanus Papa II.*¹³⁵): Super quibus consuluit etc., *ut supra in tractatu coniugii, ubi de compatribus agitur.*

C. XXI. *Etiam laici necessitate cogente baptizare possunt.*

*Item Augustinus ad Fortunatum*¹³⁶).

In necessitate, quam episcopi, aut presbyteri, aut quilibet ministrorum non inveniuntur, et urget periculum eius, qui petit¹³⁷), ne sine isto sacramento hanc vitam finiat, etiam laicos solere dare sacramentum, quod acceperunt, solemus audire.

C. XXII. *De eodem.* [PALEA.]

*Item ex Decreto Martini Papae III.*¹³⁸)

Quicumque presbyter in provincia propria, vel in alia, vel ubicunque inventus fuerit, commendatum sibi infirmum baptizare noluerit, vel pro intentione itineris, vel de alia aliqua excusatione, et sic sine baptismo moritur, deponatur.¹³⁹

C. XXIII. *Non reiteratur baptismum, quod a pagano ministratur.*

*Item Isidorus m)*¹³⁹).

Romanus Pontifex non hominem indicat, qui baptizat, sed spiritum Dei subministrare gratiam baptismi, licet paganus sit, qui baptizat.

C. XXIV. *De eodem.*

*Item Nicolaus ad consulta Bulgarorum, c. 104.*¹⁴⁰)

A quodam Iudaeoⁿ), nescitis utrum Christiano, an pagano, multos in patria vestra baptizatos asseritis, et quid de¹⁴¹) iis sit agendum consultitis. Hi profecto, si in nomine S. Trinitatis, vel tantum in Christi nomine, sicut in Actibus Apostolorum legimus¹⁴²), baptizati sunt (unum quippe

C. XXIII. m) De hoc capite dictum est sup. 1. qu. 1. *Si quis per ignorantiam.*

C. XXIV. n) Iudaeo: Apud Algerum**) est: *ut audio.* Verum in originali post hoc caput sequuntur verba haec: *sed primum, utrum Christianus, an paganus ipse Iudaeus exstiterit, vel si postmodum factus fuerit Christianus, investigandum est.*

123) *Generalis*: Iv. Decr. — 124) *exceptis aegritudine laborantibus*: Ans. Iv. — Edd. coll. o. — C. XVIII. 125) *scr. A. 494.* — Burch. l. 4. c. 4. Ans. l. 9. c. 12. Ivo Decr. p. 1. c. 199. — 126) *quisquam*: Coll. Hisp. — C. XIX. 127) Ivo Pan. l. 1. c. 23. Decr. p. 1. c. 67. Petr. Lomb. l. 4. dist. 6. — 128) *traditum*: orig. — Iv. — Ed. Bas. — 129) *necessitudo*: Iv. — 130) *ne evoc.*: absunt ab Iv. Pan. — 131) *cf. D. 93. c. 13.* — C. XX. 132) *Compositum est ex c. 37. (cf. c. 39. D. 23. et Coll. ibi cit.) et 41. Statut. eccl. aut. — cf. ad c. 9. D. 18. (Ivo Pan. l. 1. c. 25. Decr. p. 1. c. 65.) — 133) *praesumat*: Edd. Arg. Bas. — 134) *add.*: *mortis*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 135) *cf. C. 30. qu. 3. c. 4.* — C. XXI. 136) *Ipsium non est ap. Aug.*; sunt tamen similia quaedam in ep. ad Fortunatum (ep. 228. Ed. Maur.) — Ivo Pan. l. 1. c. 26. Decr. p. 1. c. 191. (cf. libro ad Fortunatum). — 137) *perit*: Böhm. — C. XXII. 138) *In Ed. Arg. adscribitur Martino P. simpliciter; in Ed. Arg.: Fabiano.* Non exstat ap. Martinum III., neque in Capp. Martini Brac., simile tamen est apud Theodulph. Aurel. c. 27. (Mansi t. 13.) — Burch. l. 4. c. 47. Ans. l. 9. c. 54. Iv. Decr. p. 1. c. 241. Polyc. l. 3. t. 10. — C. XXIII. 139) *cf. ad c. 59. C. 1. qu. 1.* — C. XXIV. 140) *scr. A. 865.* — Iv. Pan. l. 1. c. 29. — **) *de verit. corp. et sang. Dom. t. 3. c. 6. — 141) inde*: Edd. coll. o. — 142) *legitur*: ead. — cf. Act. c. 2. et 19.*

idemque est, ut sanctus exponit Ambrosius¹⁴³) constat¹⁴⁴), eos non esse denuo baptizandos.

C. XXV. *Sicut per bonum, ita per malum ministrum aequae baptismi ministratur.*

Item Augustinus contra Cresconium Grammaticum, lib. III. c. 6.¹⁴⁵)

Si inter bonos ministros, quum sit alius alio melior, non est melior baptismus, qui¹⁴⁶) per meliorem datur, nullo modo est malus, qui etiam per malum datur, quando¹⁴⁷) idem baptismus datur, et ideo per ministros dispares Dei munus aequale est, quia non illorum, sed eius est.

C. XXVI. *Non merita ministrorum, sed virtus Christi in baptismo operatur.*

Idem super Ioannem in part. 1. tractat. V. ad c. 1.¹⁴⁸)

Baptismus talis est, qualis ille est, in cuius potestate datur, non qualis est ille, per cuius ministerium datur. *Item ibidem: §. 1. Quid noverat Ioannes Baptista? Dominum¹⁴⁹).* Quid non noverat? potestatem dominici baptismi in nullum hominem a Domino transiuram, sed ministerium plane transiurum; potestatem a Domino in neminem *ministrorum¹⁵⁰), ministerium¹⁵¹) et¹⁵²) in bonos, et in malos. Non exhorreat columba ministerium malorum; respiciat¹⁵³) Domini potestatem. Quid¹⁵⁴) tibi faciat malus minister, ubi bonus est Dominus? Quid te impedit malitiosus praeco, ubi benevolus¹⁵⁵) est iudex? *Item infra: §. 2. Neque¹⁵⁶) qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Item ibidem: §. 3. Ego dico^o), et nos dicimus omnes, quia iustos oportet esse omnes¹⁵⁷), per quos baptizatur, iustos¹⁵⁸) oportet esse tanti iudicis ministros, si ministrare¹⁵⁹) iuste voluerint. Si autem noluerint esse iusti qui in cathedra Moysi sedent, securum me facit¹⁶⁰) magister meus, de quo spiritus eius dixit¹⁶¹): Hic¹⁶²) est, qui baptizat. (Item infra:) §. 4. Non timeo adulterum, *non* ebriosum, non homicidam, quia columbam attendo, per quam mihi dicitur: Hic est, qui baptizat.*

C. XXVII. *De eodem.*

Idem in tractatu VI. ad c. 1. Ioannis.

Quum¹⁶³) baptizat malus ex¹⁶⁴) aliqua vel¹⁶⁵) ignorantia ecclesiae vel tolerantia (aut enim ignorantur mali¹⁶⁶), aut tolerantur¹⁶⁷) *ut* palea, quousque in ultimo ventilatur area), illud, quod datum est, unum est, nec impar propter impares ministros, sed par et aequale propter¹⁶⁸): *Hic est, qui baptizat.*

C. XXVIII. *Non reiteratur baptismus, quod in nomine S. Trinitatis ministratur.*

Idem de ecclesiasticis regulis, c. 52.¹⁶⁹)

Si¹⁷⁰) qui apud illos haereticos baptizati sunt, qui¹⁷¹) in S. Trinitatis confessione baptizant¹⁷²), et veniunt ad nos¹⁷³), recipiantur quidem¹⁷⁴) ut baptizati, ne S. Trinitatis iavo-

catio vel confessio annulletur: sed doceantur integre et instruantur, quo sensu S. Trinitatis mysterium in ecclesia teneatur¹⁷⁵), et, si consentium credere, vel acquiescunt confiteri, purgati *iam¹⁷⁶) fidei integritate confirmantur¹⁷⁷) manus impositione. Si vero parvuli sunt vel¹⁷⁸) hebetes, qui doctrinam non capiant, respondeant pro illis qui eos offerunt iuxta morem baptizandi, et sic per manus impositionem¹⁷⁹) chrismate communicati eucharistiae¹⁷⁹) mysteriis admittantur.

C. XXIX. *De eodem.*

Idem ad Orosium in lib. LXV. Quaestionum dialog. quaest. 59.¹⁸⁰)

Quamvis unum baptismus sit, et haereticorum, eorum¹⁸¹) scilicet, qui in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizantur¹⁸²), et ecclesiae catholicae: tamen quia¹⁸³) foris *et¹⁸⁴) extra* ecclesiam baptizantur, non sumunt baptismum¹⁸⁵) ad salutem, sed ad perniciem, habentes nimirum formam sacramenti¹⁸⁶) virtutem autem eius abnegantes. Et ideo eos ecclesia non rebaptizat, quia in nomine Trinitatis baptizati sunt. Ipsa¹⁸⁶) est profecto forma sacramenti. Ideo, quum reversi fuerint, accipiunt¹⁸⁷) virtutem Spiritus sancti, quem¹⁸⁸) ii, qui extra ecclesiam baptizantur, nondum habent.

C. XXX. *Baptizantur qui tantum in nomine Domini baptizati probantur.*

Item Pelagius Papa Gaudentio Episc.¹⁸⁹)

Si revera hi de haereticis, qui in locis tuae dilectioni vicini¹⁹⁰) commorari dicuntur, solummodo se in¹⁹¹) nomine Domini baptizatos fuisse forsitan constentur, sine cuiusquam dubitationis ambiguo eos ad catholicam fidem venientes in S. Trinitatis nomine baptizabis. Sin vero apud dilectionem tuam eorum, qui converti volunt, manifesta confessione claruerit, quod in nomine Trinitatis fuerint baptizati, sola reconciliationis impensa gratia catholicae sociare fidei maturabis, ut tali dispensatione servata nihil aliter, quam quod evangelica iubet auctoritas, temeritatis cuiusquam spiritu videatur effectum.

C. XXXI. *An approbetur baptismus, quod a non baptizato praestatur.*

Item Augustinus de unico baptismo, lib. VII. c. 53.¹⁹²)

IV. Pars. Solet etiam quaeri, utrum approbandum sit baptismus, quod ab eo, qui non accipit, accipitur, si forte hoc curiositate aliqua didicit, quemadmodum¹⁹³) dandum sit, et utrum nihil intersit, quo animo accipiat ille, cui datur, cum simulatione, an sine simulatione; si cum simulatione, utrum fallens, sicut in ecclesia, vel in ea, quae putatur ecclesia, an¹⁹⁴) iocans, velut¹⁹⁵) in mimo¹⁹⁶). *Et infra: §. 1. Veruntamen, si quis forte me in eo concilio¹⁹⁶) constitutum, ubi talium rerum quaestio versaretur, non praecedentibus meritis^o), quorum sententiam¹⁹⁷)*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXVI. o) Ego dico: Sic etiam Ivo; sed in originali: *Et ego, et omnes dicimus, quia iustos oportet esse tanti iudicis ministros. Sint ministri iusti, si volunt. Si autem noluerint etc.* Sunt autem partes huius capituli ex eodem tractatu quinto hinc inde collectae.

C. XXVIII. p) Per manus impositionem: In originali est: *Et sic manus impositione et chrismate communis, eucharistiae etc.* Sed ob glossam non est mutatum.

C. XXIX. q) Formam sacramenti: Ita etiam

apud Ivonem. In originali est: *habentes quidem speciem pietatis, virtutem tamen eius abnegantes.* Et rursum: *Animales, inquam, Spiritum non habentes. Et ideo eos ecclesia etc.* Utitur autem B. Pauli verbis 2. Tim. 3., et Iudae Ap. c. 1.

C. XXXI. r) Velut in mimo: Hic quae B. Augustinum, et Ivonem multa sunt interiecta, quae ad sequentia percipienda operae pretium fuerit legere.

s) Meritis: In originali, et apud Ivonem est: *tal-*

Dist. IV. C. XXIV. 148) de Spir. sanct. l. 1. c. 9. — 144) quia non illorum, sed eius est, rebaptizari non debent: Edd. coll. o. — et omissis verbis: reb. — deb.: Iv. Pan. — C. XXV. 145) Iv. Pan. l. 1. c. 30. Decr. p. 1. c. 160. — 146) quando idem bapt. datur: Edd. coll. o. pr. Bas. — 147) quoniam: Ed. Bas. — C. XXVI. 148) Iv. Pan. l. 1. c. 31. Decr. p. 1. c. 156—159. Petr. Lomb. l. 4. dist. 5. — 149) add.: nostrum: Edd. coll. o. — 150) add.: venire: Ed. Bas. — transiuram: Edd. rell. — 151) sed min.: Edd. coll. o. — 152) abest ab Iud. pr. Lugd. II. III. — 153) sed recipiat: Ed. Arg. — seu resp.: Edd. rell. — 154) add.: igitur: Edd. coll. o. pr. Arg. — 155) bonus: Ed. Arg. — 156) 1 Cor. c. 3. v. 7. — 157) abest ab Ed. Bas. — Iv. — omnes — esse: absunt a Böhm. — 158) quia iust.: Iv. — Ed. Bas. — 159) sint ministri iusti, si volunt: Iv. — 160) fecit: Edd. coll. o. — Iv. — 161) dicit: ead. — Id. — 162) Ioan. e. 1. v. 33. — C. XXVII. 169) Dum: Ivo Decr. p. 1. c. 160. — 164) vel ex: Edd. Bas. Par. Lugd. I. — 165) abest ab Edd. Lugd. II. III. — 166) mala: Ed. Bas. — 167) toleratur palea: Iv. — tolerantur paleae: Edd. coll. o. — 168) hoc: hic est: Ed. Arg. — hanc, quae: Edd. rell. — Iv. — C. XXVIII. 169) Ivo Decr. p. 1. c. 160. — Id. lb. c. 233. et Burch. l. 4. c. 39. ex Rothomagensi. — 170) Hi:

Iv. c. 160. — Edd. Arg. Bas. — 171) add.: sunt: Edd. Arg. Ven. I. II. — 172) baptizantur: Iv. c. 160. — 173) ad catholicam: Iv. lb. — ad cath. fidem: Edd. coll. o. — 174) quidam: Ed. Lugd. II. — 175) teneant: Edd. coll. o. — 176) abest ab Iv. lb. — 177) Argumentur: id. lb. — Edd. coll. o. — 178) et: id. — ead. pr. Arg. in qua omitt.: et heb. — 179) cum euch.: Edd. coll. o. — C. XXIX. 180) Non videtur esse Augustini. — Iv. Pan. l. 1. c. 28. (usque ad: abnegantes) Decr. p. 1. c. 165. — 181) abest ab Ed. Arg. — 182) baptizant: orig. — Iv. — Edd. coll. o. — 183) qui: ead. — 184) et ext.: absunt ab Iv. — 185) add.: sabdarem et: Ed. Arg. — 186) et tps.: Edd. coll. o. — 187) accipiunt: orig. — Iv. — accipiunt: Ed. Arg. — 188) quam: Iv. — quam si foris eccl.: Edd. coll. o. — C. XXX. 189) Videtur esse Pelagii II., scripta ad Gaudentium Nolanum. — Coll. tr. p. 1. t. 54. c. 3. — Iv. Pan. l. 1. c. 62. (usque ad: baptizabis) Decr. p. 1. c. 161. — 190) destinatis vicinis: Iv. Decr. — 191) abest ab Edd. coll. o. pr. Par. Lugd. — C. XXXI. 192) Ivo Decr. p. 1. c. 162. Petr. Lomb. l. 4. dist. 6. — 193) quomodo: Edd. coll. o. — Iv. — 194) aut: Ed. Arg. — 195) sicut: Iv. — Edd. coll. o. — 196) consilio: Edd. Arg. Bas. Par. Lugd. I. — 197) sententias: Iv. — Edd. coll. o.

sequi malleim, urgeret, ut dicerem quid ipse sentirem, si eo modo affectus essem, quo eram, quum ista¹⁹⁹) dictarem, nequaquam dubitarem, habere eos baptismum, qui ubicunque et a quibuscunque¹⁹⁹) illud verbis evangelicis consecratum sine sua²⁰⁰) simulatione et cum aliqua fide acceperunt, quanquam eis ad salutem spiritalem non prodesset, si²⁰¹) caritate caruissent, qua catholicae insererentur²⁰²) ecclesiae. Si²⁰³) enim habeam, "inquit, fidem", ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum; sicut iam praeteritis maiorum statutis non dubito²⁰⁴), etiam illos habere baptismum, qui quanquam fallaciter id accipiant, in ecclesia tamen accipiunt, vel ubi putatur esse ecclesia ab²⁰⁵) eis, in quorum societate id accipitur; de quibus dictum est²⁰⁶): *Ex nobis exierunt*. Ubi autem neque societas ulla esset "ita credentium, neque ille, qui ibi acciperet, ita crederet²⁰⁷), sed totum ludicre, et mimice, et ioculariter ageretur, utrum approbandus esset baptismus, qui sic daretur, divinum iudicium per alicuius revelationis oraculum, concordii oratione, "et impensis supplicii devotione" gemitibus implorandum esse censerem²⁰⁸), ita sane, ut post me dicturus sententias, si quid iam exploratum et²⁰⁹) cognitum afferrent²¹⁰), humiliter expectarem²¹¹).

C. XXXII. *Non tolleratur baptismus, quod in fide sanctas Trinitatis ab haereticis praestatur.*

Item lib. I. contra Donatistas, c. 1. 212)

V. Pars. Ostenditur, illos impie facere, qui rebaptizare conantur orbis unitatem, et nos²¹³) recte facere, qui Dei sacramenta improbare nec in ipso schismate audeamus. In quo enim nobiscum sentiunt, in²¹⁴) eo etiam nobiscum sunt. In eo autem²¹⁵) a nobis recesserunt, in quo a nobis dissentiunt. *Item paulo superius*²¹⁶): §. 1. Sacramentum baptismi est, quod habet²¹⁷) qui baptizatur, et sacramentum dandi baptismi²¹⁸) est, quod habet²¹⁹) qui ordinatur. Sicut autem²²⁰) baptizatus, si ab unitate recesserit, sacramentum baptismi non amittit: sic etiam ordinatus, si ab unitate recesserit, sacramentum dandi baptismi non amittit. Nulli enim sacramento iniuria faciendi est. Si discedit a malis, utrumque discedit; si permanet in malis, utrumque permanet. Sicut²²¹) ergo acceptatur baptismus, quem non potuit amittere qui ab unitate discesserat²²²): sic acceptandus est baptismus, quem dedit ille, qui sacramentum dandi, quum discederet, non amiserat. *Item eodem lib. c. 12. §. 2.* Si²²³) ad baptismum fictus accessit²²⁴), dimissa sunt ei peccata, an non sunt²²⁵) dimissa? Eligant quod volunt: utrumlibet²²⁶) elegerint, sufficit²²⁷) nobis. Si dimissa dixerint, quomodo²²⁸) "ergo" Spiritus "sanctus" disciplinae effugit fictum, si in isto "ficto" remissionem operatus est peccatorum? Si dixerint non esse dimissa, quaero, si postea fictionem suam corde concusso²²⁹) et vero dolore fateretur²³⁰), an denuo baptizandus iudicaretur? Quod si dementissimum est dicere, fateantur, vero baptismus Christi baptizari posse hominem, et tamen cor eius in malitia vel sacrilegio perseverans peccatorum abolitionem²³¹) non sinere fieri, atque "ita" intelligant, in communionibus²³²) ab ecclesia separatis posse

homines baptizari, ubi Christi baptismus eadem sacramenti celebratione datur et sumitur, qui tamen tunc prosit ad remissionem peccatorum, quum quis²³³) reconciliatus unitati sacrilegio discessionis²³⁴) exiit, quo eius peccata tenebantur, et²³⁵) dimitti non sinebantur.

C. XXXIII. *Valet ad salutem baptismus, etsi non ea fide parvuli offeruntur.*

*Idem in epist. XXIII. ad Bonifacium*²³⁶).

VI. Pars. Non²³⁷) illud te moveat, quod quidam non ea fide ad baptismum percipiendum parvulos ferunt, ut gratia spiritali²³⁸) ad vitam regenerentur aeternam: sed "quod"²³⁹) eos putant hoc remedio temporalem retinere vel recipere sanitatem. Non enim propterea illi non regenerantur, quia non ab istis hac intentione offeruntur²⁴⁰).

C. XXXIV. *Effusio sanguinis implet vicem baptismi.*

Item de unico baptismo contra Donatistas, lib. IV. c. 22. 241)

VII. Pars. Baptismi vicem aliquando implere passionem, de latrone illo, cui non baptizato dictum est †): *Hodie necum eris in paradiso*, non leve documentum "idem" B. Cyprianus assumit²⁴²). Quod etiam atque etiam considerans, inenio, non tantum passionem pro nomine Christi id, quod "ex" baptismo deerat, posse supplere, sed etiam fidem conversionemque²⁴³) cordis, si forte ad celebrandum mysterium baptismi in angustiis temporum succurri non potest. Neque enim latro ille pro nomine Christi crucifixus est, sed pro meritis facinorum suorum, nec quia credidit, passus est, sed, dum patitur²⁴⁴), credidit. Quantum itaque valeat etiam sine visibili sacramento baptismi quod ait Apostolus²⁴⁵): *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*, in illo latrone declaratum est. Sed tunc impletur invisibiliter, quum mysterium baptismi non contemptus religionis, sed articulus necessitatis excludit. *Et infra c. 24. §. 1.* Et sicut in illo latrone quod ex²⁴⁶) baptismi sacramento defuerat complevit omnipotentis benignitas, quia non superbia vel²⁴⁷) contentu, sed necessitate defuerat, sic in infantibus, qui baptizati moriuntur²⁴⁸), eadem gratia omnipotentis implere²⁴⁹) credenda est, quod non ex impia voluntate, sed ex aetatis indigentia, nec corde credere ad iustitiam possunt, nec ore confiteri ad salutem. Ideo quum²⁵⁰) "alii" pro eis respondet²⁵¹), ut impleatur erga eos celebratio sacramenti, valet utique ad eorum consecrationem²⁵²), quia ipsi respondere non possunt. *Item contra Iulianum Pelagianum, lib. 6. c. 4. §. 2.* Alienum quippe opus est, quum credit †) per alterum, sicut alienum opus fuit, quum peccavit in altero †). *Item eodem lib. 4. contra Donatistas, c. 23. §. 3.* Sicut autem in latrone, quia per necessitatem corporaliter baptismus defuit, perfecta salus est, quia per pietatem spiritaliter²⁵³) affuit: sic, et quum ipsa praesto est, si per necessitatem desit quod latroni affuit²⁵⁴), perficitur salus. Quod traditum tenet universitas ecclesiae, quum parvuli infantes baptizantur, qui certe²⁵⁵) nondum possunt corde²⁵⁶) credere ad iustitiam, et ore confiteri ad salutem, quod latro potuit, quin²⁵⁷) etiam flendo et vagiendo, quum "in" eis mysterium celebratur, mysticis ipsis²⁵⁸) vocibus

NOTATIONES CORRECTORUM.

bus. Sed ob glossam non est mutatum. Multa vero alia emendata sunt.

t) Habeam, inquit, fidem: Sine caritate potest

haberi vera fides, sed non vera fidei virtus. Aliud est enim vera fides, aliud vera virtus: prout docuit B. Thomas 2. secundae, quaest. 4. art. 5. Quod auctor glossae videtur non satis percepisse.

Dist. IV. C. XXXI. 196) abest a Lugdd. II. III. — eas: Edd. Arg. Bas. — in ea: Ed. Lugd. I. — ea: Edd. rell. — Iv. — 199) quocunque: Edd. o. pr. Bas. — 200) sui: Edd. o. — 201) scil. si: eaed. pr. Bas. — 202) inseruntur: Edd. coll. o. — 203) i Cor. c. 13. v. 2. — 204) dubites: Edd. coll. o. pr. Bas. — 205) ab eis: abest ab Iisd. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 206) i Ioan. c. 2. v. 19. — 207) crederetur: Edd. coll. o. — 208) censemus: eaed. pr. Bas. — 209) et cogitatum vel cogn.: Ed. Arg. — 210) assererent: Ed. Bas. — 211) explorarent: Ed. Arg. — explorem: Edd. Lugdd. II. III. — explorarem: Edd. rell. — C. XXXII. 212) Ivo Decr. lib. — 213) add.: ostendunt catholico: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 214) in eo: abest ab Edd. coll. o. exc. Iisd. — 215) enim: eaed. exc. Iisd. — 216) Iv. Pan. l. 1. c. 87. — 217) add.: ille: Edd. coll. o. — 218) baptismum: eaed. pr. Bas. — 219) suscipit: Ed. Bas. — 220) enim: Edd. coll. o. — Iv. — 221) Si: Iv. Decr. — 222) discesserit: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 223) Petr. Lomb. l. 4. dist. 4. — 224) accedit: Edd. coll. o. — 225) add.: ei: eaed. — 226) quocunque: eaed. — 227) sufficit: eaed. — 228) Sap. c. 1. v. 5. — 229) converso: Edd. coll. o. — 230) faterentur: Ed. Bas. — fateretur: Edd. rell. — 231) absolutionem: Iv. — Edd. Bas. Par. Lugdd. — 232) communicationibus:

Edd. coll. o. — 233) quisque: Iv. — Ed. Bas. — 234) discessionis: Ed. Bas. — 235) et — sin.: abest ab Ed. Arg. — C. XXXIII. 236) Ep. 98. (scr. A. 408.) Ed. Maur. — cf. infra c. 129. — Iv. Pan. l. 1. c. 95. Decr. p. 1. c. 171. Polyc. l. 3. t. 10. Petr. Lomb. l. 4. dist. 6. — 237) Nec: orig. — 238) specialiter: Ed. Arg. — 239) abest ab Iv. — 240) offerantur: Ed. Arg. — C. XXXIV. 241) Iv. Pan. l. 1. c. 109. Decr. p. 1. c. 177. Petr. Lomb. l. 4. dist. 4. — †) Luc. c. 23. v. 43. — 242) assumit: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. Cyp. ad Iubaianum: 243) consecrationemque: Iv. Pan. — confessionemque: Ed. Bas. — 244) poteretur: Edd. coll. o. pr. Arg. — 245) Rom. c. 10. v. 10. — 246) de: Iv. Decr. — Edd. coll. o. — quod bapt. sacramentum defuerat: Pan. — 247) non: Edd. coll. o. — 248) sine baptismo non mor.: Ed. Arg. — 249) explore: Edd. coll. o. — Iv. — 250) abest ab Ed. Arg. — 251) pro eis oratur: Iv. Decr. (in Pan. omnia sunt ommissa a verb.: ad sal. usque ad: Et bapt. in extr.) — Edd. coll. o. — 252) celebrationem: Ivo. — Edd. coll. o. — †) add.: vel scil.: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — †) alterum: Edd. coll. o. — 253) specialiter: Ed. Bas. — 254) non defuit: Edd. coll. o. — 255) abest ab Iisd. pr. Bas. — 256) abest ab Iv. et Ed. Bas. — 257) quando: Edd. coll. o. — 258) ipsi: eaed. pr. Bas.

obstrepunt, et *tamen* nullus Christianorum dixerit, eos inaniter baptizari. *Item c. 25. §. 4.* Quibus rebus) omnibus ostenditur, aliud esse sacramentum baptismi, aliud conversionem cordis: sed salutem hominis ex utroque compleri. Nec si unum eorum defuerit, ideo putare debemus consequens esse, ut et alterum desit, quia et illud sine isto potest²⁵⁹) esse in²⁶⁰) infante, et hoc²⁶¹) sine illo potest esse in²⁶²) latrone, completo Deo, sive in illo sive in isto, quod non *ex*²⁶³) voluntate defuisset; quum vero²⁶⁴) ex voluntate alterum horum defuerit, reatu hominem involvi. Et baptismus quidem potest inesse, ubi conversio²⁶⁵) cordis defuerit. Conversio²⁶⁶) autem cordis potest quidem inesse non percepto baptismo, sed contempto baptismo²⁶⁷) non potest. Neque *enim*²⁶⁸) ullo modo dicenda est conversio cordis ad Deum²⁶⁹), quum Dei sacramentum contemnitur.

C. XXXV. *Non baptizatur in homine, quicquid in eo est. Idem contra Iulianum, lib. VI. c. 6.*²⁷⁰)

Si quicquid in homine est, quando baptizatur²⁷¹), baptizari et sanctificari²⁷²) putandum²⁷³) est, dicturus es, et ipsa in illo baptizari et sanctificari, quae in intestinis et vesica *sunt* per digestionem²⁷⁴) corporis²⁷⁵) digerenda²⁷⁶); dicturus es, baptizari et sanctificari hominem in²⁷⁷) matris utero constitutum, si ad hoc sacramentum accipiendum gravidam necessitas cogat, et ideo baptizari iam non debere qui nascitur; postremo dicturus es, *et ipsas*²⁷⁸) baptizari et sanctificari febres, quando baptizantur aegroti.

C. XXXVI. *Valet baptisma, etsi per laicos ministraretur. Item ad Fortunatum*²⁷⁹).

Sanctum est baptisma per se ipsum, quod datum est in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ita ut in eodem sacramento sit etiam auctoritas traditionis per Dominum nostrum ad Apostolos, per²⁸⁰) illos autem ad²⁸¹) episcopos, et alios²⁸²) sacerdotes, vel²⁸³) *etiam* laicos Christianos ab eadem origine et stirpe venientes. *Et infra* *): §. 1. Nam quum illa historia narratur, omnes, qui audiunt, *prope* ad lacrimas movet²⁸⁴). Quum in navi quadam fidelis nullus esset praeter unum poenitentem, coepit²⁸⁵) imminere naufragium. Erat ibi quidam non immemor salutis suae, et sacramenti²⁸⁶) vehementissimus flagitator, nec erat aliquis, qui dare posset, nisi poenitens ille; acceperat enim, sed pro peccato, de quo agebat poenitentiam, amiserat sanctitatem, sed non amiserat sacramentum. Nam si hoc amittunt peccantes, quum reconciliantur post poenitentiam, quare non iterum baptizantur? Dedit ergo quod acceperat, et, ne periculose vitam finiret non reconciliatus, petiit ab eo²⁸⁷) ipso, quem baptizaverat, ut eum reconciliaret, et factum est: naufragium²⁸⁸) evaserunt. Cognitum habes quod fecerunt. Nemo exstitit eorum, qui non pium animum ita crederet, ut consiliis

eorum in illo periculo Dominum crederet affuisse. Motus enim animus religiosus et supplex ab homine exegit sacramentum, a Deo ipse²⁸⁹) impetravit²⁹⁰) sanctitatem. Quod si forte hoc, quod narraui de his, qui naufragio imminente periclitabantur, non vult aliquis credere, (non enim hoc scripturarum divinarum auctoritas, sed incerto auctore fama commendat), non repugnabo, sed interrogabo²⁹¹), si tale aliquid contingat, quid futurum est? Non enim potest quisquam dicere, relinquendum esse illum²⁹²), qui morte imminente baptizari desiderat²⁹³). Quem baptizatum a poenitente quisquis non credit²⁹⁴) contigisse, oportet, ut credat posse contingere.

C. XXXVII. *Quamvis recte vivat catechumenus, sine baptismo non potest salvari.*

*Idem ad eundem*²⁹⁵).

Catechumenus, quamvis in bonis operibus defunctus, vitam *aeternam*²⁹⁶) habere non credimus, excepto^w) martyrio, ubi tota baptismi sacramenta complentur. Baptizandus²⁹⁷) confitetur fidem suam coram sacerdote, et interrogatus respondet. Hoc et²⁹⁸) martyr coram persecutore facit²⁹⁹), qui et confitetur fidem *suam*³⁰⁰), et interrogatus respondet. Ille³⁰¹) post confessionem *vel*³⁰²) aspergitur aqua, *vel* intingitur³⁰³). Et³⁰⁴) hic *vel* aspergitur sanguine, vel contingitur igne. Ille manus³⁰⁵) impositione pontificis accipit Spiritum sanctum; hic habitaculum efficitur Spiritus sancti, dum non eat ipse, qui loquitur, sed spiritus Patris³⁰⁶), qui loquitur in illo. Ille communicat eucharistiae in commemorationem³⁰⁷) mortis Domini, hic ipsi Christo commoritur. Ille confitetur se mundi actibus renunciaturum³⁰⁸), hic ipsi³⁰⁹) renunciat³¹⁰) vitae³¹¹). Illi peccata omnia remittuntur³¹²); in isto extinguuntur³¹³).

C. XXXVIII. *Non reiteratur baptisma, cuius formam constat integre collatam.*

Item Leo Papa, epist. XC. al. XCII. ad Rusticum, c. 16.³¹⁴)

VIII. Pars. Hi, de quibus scripsi, qui eos³¹⁵) baptizatos sciunt, sed cuius fidei fuerint qui eos baptizaverunt, se nescire profitentur, quolibet³¹⁶) modo formam baptismatis acceperint³¹⁷), rebaptizandi³¹⁸) non sunt; sed per manus impositionem *invocata*³¹⁹) virtute Spiritus sancti, quam ab haereticis accipere non potuerunt, catholicis copulandi sunt.

C. XXXIX. *Et per bonos et malos ministros aequo baptizatur Christus.*

*Item Augustinus super Ioan. tract. V. ad c. 1.*³²⁰)

IX. Pars. Aliud est baptizare per ministerium: aliud baptizare per potestatem^x). *Item infra*: §. 1. Ergo baptizabant discipuli eius, et ibi adhuc erat Iudas inter discipulos eius. Si quos ergo³²¹) baptizabat Iudas, non sunt

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXIV. u) Quibus rebus: His verbis apud B. Augustinum antecedunt ea, quae leguntur infra ead. *Quum pro parvulis.*

C. XXXVI. v) Et infra: Hic apud Ivoem inseruntur verba cap. *In necessitate*, sup. ead.

Dist. IV. C. XXXIV. 259) *potuit*: Edd. Bas. Lugdd. — 260) *ut in*: Edd. coll. o. — 261) *istud*: ead. — 262) *ut in*: ead. pr. Arg. — IV. — 263) *abest* ab Iv. — 264) *enim*: Edd. coll. o. pr. Bas. Nor. — 265) *confessio*: Edd. coll. o. — 266) *confessio*: Ed. Bas. — 267) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Bas. — 268) *abest* ab Iv. — 269) *Domini*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXXV. 270) Ivo Pan. l. 1. c. 112. Decr. p. 1. c. 184. — 271) *add.*: *et sanctificatur*: Edd. coll. o. — 272) *add.*: *cum homine*: ead. pr. Bas. — 273) *credendum*: Edd. coll. o. — 274) *abest* ab Iv. — 275) *digestiones*: orig. — Edd. Arg. Bas. — 276) *geruntur*: Ed. Arg. — *digeruntur*: Edd. roll. — Iv. — *eagerenda*: orig. — 277) *formatum in utero*: Ed. Arg. — 278) *et ips.*: *absunt* ab Iv. — C. XXXVI. 279) Non exstat ap. Aug. — cf. c. 21. — 280) *et per illos, aut per ep.*: Ed. Bas. — 281) *in*: Iv. — 282) *abest* ab Ed. Bas. — 283) *et*: Edd. coll. o. — 284) *moventur*: ead. — 285) *et naufr. coop. imm.*: ead. pr. Lugdd. II. III. — 286) *sacr. suae salutis honestissimus*: Ed. Arg. — 287) *abest* ab Iv. et Edd. Arg. Lugdd. II. III. — 288) *et sic naufr.*: Edd. coll. o. pr. Bas. — *et naufr.*: Böhm. — 289) *abest* ab Edd. Arg. Bas. et Iv. — 290) *impetrat*: Iv. — Ed. Bas. — 291) *interrogo*: id. — ead. — 292) *abest* ab Ed. Arg. — 293) *bapt. petiit a poenitente*: Edd. coll. o. pr. Bas., in qua est: *quem baptismatum petiit a poenitente. Quidam etc.* — 294) *credat*: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XXXVII. 295) In libro de eccles. dogmatibus, qui perperam tribuitur Augustino. — Burch. l. 4. c. 16. Iv. Pan. l. 1. c. 107. seq. Decr. p. 1. c. 211. (omnes: *ex dictis Aug.*). Polyc. l. 3. t. 10.

C. XXXVII. w) Excepto: Emendatum est ex originali, et Magistro. Antea legebatur: *excepto duntaxat*), nisi martyrii compleat sacramentum.

C. XXXIX. x) Per potestatem: Hic apud B. Augustinum sequitur c. *Baptismus*, supra ead. relatum.

Petr. Lomb. l. 4. dist. 4. — 296) *abest* a Burch. Iv. — *) ita Edd. coll. o. — *martyrio*: Iv. Pan. — *compleat sacramenta*: Burch. — 297) *baptizaturus*: Edd. Bas. Par. Lugd. I. — *baptizatus*: Edd. rell. — Burch. Iv. — 298) *idem*: iid. — Edd. coll. o. — 299) *fecit*: ead. pr. Lugdd. II. III. — 300) *abest* a Burch. Iv. — 301) *et ille*: Edd. coll. o. — 302) *abest* ab Iv. — ap. Burch. locus corruptus est: *ille post conf. adspers. martyrio, vel vero adspers. sanguine vel ling. igne. — 303) vel int.*, et seq.: *vel absunt* ab Iv. — 304) *hic vero*: id. — Edd. coll. o. — 305) *per man. impositionem*: Ed. Bas. — 306) *abest* a Burch. — *sacrus*: Iv. — Edd. coll. o. — 307) *commemoratione*: ead. pr. Lugdd. II. III. — Burch. Iv. — 308) *renunciate*: Iv. — Edd. coll. o. — 309) *ipsis*: Edd. coll. o. — *add.*: *illecebris*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 310) *renunciavit*: Burch. — 311) *et ritae*: Iv. — Edd. coll. o. — 312) *dimittuntur*: Iv. Pan. — Ed. Bas. — 313) *isti*: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — C. XXXVIII. 314) Ep. 167. (scr. A. 458. vel 459.) Ed. Baller. — Burch. l. 4. c. 42. Ans. l. 9. c. 6 (16). Ivo Pan. l. 1. c. 91. Decr. p. 1. c. 236. Polyc. lb. — 315) *se*: Coll. Hisp. — Baller. — Burch. Ans. Iv. — 316) *quoniam quol.*: Coll. Hisp. — Burch. Iv. — *unde quon. quol.*: Baller. — Ans. — 317) *acceperunt*: Coll. Hisp. — Baller. — Ans. Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 318) *baptizandi*: Baller. — Burch. Ans. — 319) *abest* a Coll. Hisp. et Burch. Ans. Iv. — *in vtrf.*: Ed. Bas. — *virtutem Sp. s. accipientes, quam*: Ivo. — C. XXXIX. 320) Petr. Lomb. l. 4. dist. 5. — 321) *autem baptizavit*: Edd. coll. o.

Merum baptizati, et quos baptizavit Iohannes, iterum baptizati sunt? Plane iterum: sed non idem³²²) erat baptismus. Quos enim baptizavit Iohannes, baptizavit Iohannes³²³): quos autem baptizavit Iudas, Christus baptizavit. *Item tract. 6.:* §. 2. Per hanc enim potestatem, quam Christus solus sibi tenuit, et in neminem ministrorum transfudit, quamvis per ministros *suos* baptizare dignatus sit, per hanc³²⁴) stat³²⁵) unitas ecclesiae, quae significatur³²⁶) per columbam, de qua dictum est³²⁷): *Una*³²⁸) *columba mea, una est matris*³²⁹) *suae*. Si enim, ut iam dixi, fratres³³⁰) mei, transferretur potestas a Domino ad ministrum, tot baptismata essent, quot ministri essent, et iam non staret unitas baptismi. Intendite fratres. Ante, quam veniret Dominus noster Iesus Christus ad baptismum, descendit³³¹) columba³³²) in aquam; cognovit³³²) Iohannes quiddam proprium ei, cui hoc dictum est³³³): *Super quem videris Spiritum descendentem sicut columbam, et manentem super eum, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto*. Noverat³³⁴), quia ipse³³⁵) baptizabat in Spiritu sancto; sed quia tali proprietate, ut potestas ab eo³³⁶) non transiret in alterum, quamvis eo donante, *hoc*³³⁷) ibi didicit. *Item tract. 80.:* §. 3. *Iam*³³⁷) *vos mundi estis propter verbum*³³⁸); *quod locutus sum vobis*. Quare non ait: mundi estis propter baptismum, quo loti³³⁹) estis, sed ait: *propter verbum, quod locutus sum vobis, nisi quia et*³⁴⁰) *in aqua verbum mundat*? *Item tract. 5.:* §. 4. Si³⁴¹) fuerit minister iustus, computo illum³⁴²) cum Paulo, *computo illum*³⁴³) cum Petro, cum istis computo iustos ministros. Quia vero iusti ministri gloriam suam non quaerunt (ministri enim sunt), pro ducibus³⁴³) haberi nolunt, spem in se poni erubescunt. Ergo computo cum Paulo iustum ministrum. Quid enim dicit Paulus³⁴⁴)? *Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit*.

C. XL. *Nec baptismum, nec baptizandi potestatem schismatici amittunt.*

Idem in lib. I. de baptismo contra Donatistas, c. 1.³⁴⁵)

Nullus autem *illorum* negat, habere baptismum etiam apostatas, quibus utique redeuntibus, et per poenitentiam conversis, *dum*³⁴⁶) non redditor, amitti³⁴⁶) non potuisse iudicatur. Sic³⁴⁷) et illi, qui per³⁴⁸) sacrilegium schismatis ab ecclesiae communione discedunt, habent utique baptismum, quem prius, quam discederent³⁴⁹), acceperunt. Nam et ipsi, si redeant³⁵⁰), non eis iterum datur. Unde ostenditur, illud, quod acceperant³⁵¹) in unitate positi, non potuisse amittere *ab unitate* separatos. Quod si haberi foris potest, etiam dari cur non potest? Si dicis: non recte foris datur, respondemus: sicut non recte foris habetur, et tamen habetur, sic non recte foris datur; sed tamen datur. Sicut autem per unitatis reconciliationem incipit utiliter haberi quod extra unitatem inutiliter habebatur: sic per

eandem reconciliationem incipit utile esse quod extra eam inutiliter datum est. *Item lib. 3. c. 19.:* §. 1. Haereticis³⁵²) sacramenta et scripturas habent ad spem, non ad salutem. *Item lib. 4. c. 11.*³⁵²): §. 2. Perfidus *et blasphemus*, si in perfidia *et blasphemia* permanserit³⁵³), nec³⁵⁴) extra ecclesiam, *nec intra ecclesiam* remissionem accipit³⁵⁵) peccatorum; aut, si propter³⁵⁶) vim sacramenti ad punctum temporis accipit³⁵⁷), et foris et intus eadem³⁵⁸) vis operatur, sicut vis nominis Christi expulsionem daemonum foris etiam operabatur³⁵⁹).

C. XLI. *Mali non sua potestate, sed Christi virtute baptismum ministrant.*

*Item ibidem lib. V. c. 20. b)*³⁶⁰)

Quomodo exaudit³⁶¹) Deus homicidam deprecantem, vel super aquam baptismi, vel super oleum, vel super eucharistiam, vel super capita eorum, quibus manus imponitur? Quae tamen omnia et fiunt, et valent etiam per homicidas, id est³⁶²) per eos, qui oderunt³⁶³) fratres. Etiam in ipsa intus ecclesia, quum dare nemo possit quod non habet, quomodo dat homicida Spiritum sanctum? et tamen ipse intus etiam baptizat. Deus ergo dat etiam³⁶⁴) ipso³⁶⁵) baptizante Spiritum sanctum. Quapropter³⁶⁶) sacramentum gratiae dat Deus etiam per malos; ipsam vero gratiam non nisi per se ipsum, vel per sanctos suos, et ideo remissionem peccatorum vel per se ipsum facit, vel per illius³⁶⁷) columbae membra, quibus ait³⁶⁸): *Si cui dimiseritis, dimittentur*³⁶⁹), *et si cui tenueritis, tenebuntur*³⁷⁰). Manus³⁷¹) autem impositio si non adhiberetur³⁷²) ab haeresi venienti, quanquam³⁷³) extra omnem culpam esse iudicaretur, propter caritatis tamen copulationem (quod³⁷³) est maximum donum Spiritus sancti, sine quo non valent ad salutem quaecunque alia sancta in homine fuerint) manus haereticis correctis imponitur. Induunt³⁷⁴) autem homines³⁷⁵) Christum aliquando³⁷⁶) usque ad sacramenti perceptionem, aliquando *et* usque ad vitae sanctificationem; atque illud primum et bonis et malis potest esse commune: hoc autem *alterum* proprium est bonorum et piorum. §. 2. Non³⁷⁷) ob aliud visum est quibusdam etiam egregiis viris antistitibus³⁷⁸) Christi, (inter quos praecipue B. Cyprianus eminebat), non esse posse apud haereticos vel schismaticos baptismum Christi, nisi quia non distinguebatur³⁷⁹) sacramentum ab effectu vel usu sacramenti, et quia eius³⁸⁰) effectus atque usus in liberatione a peccatis et cordis rectitudine apud haereticos non inveniebatur³⁸¹), ipsum quoque sacramentum non illic esse putabatur³⁸²). Sed convertentibus oculos ad interioris paleae multitudinem (quum et hi, qui in ipsa unitate perversi sunt, et perditae vivunt, appareant remissionem peccatorum nec dare posse, nec habere, quia non malignis, sed bonis filiis dictum est: *Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei*³⁸³); *si³⁸⁴) cui tenueritis

NOTATIONES CORRECTORUM.

y) Descendit columba: Tota haec pars, quae auctori glossae difficultatem fecit, depravata est. Nam in originali sic legitur: *Ante, quam venisset Dominus noster Iesus Christus ad baptismum, (nam post baptismum descendit columba, in qua cognovit Iohannes quiddam proprium, quum et dictum est: Super quem videris Spiritum descendentem sicut columbam, et manentem super eum, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto) noverat, quia ipse etc.*

z) Mundat: Apud B. Augustinum post haec verba sequitur c. *Detrahe*, sup. 1. qu. 1.

C. XL. a) Haeretici: Sic etiam refertur in Poly-

carpo. Apud B. Augustinum loco indicato haec sunt inventa: *Ut eorum error veritas appelletur, et scelus eorum iustitia putetur propter sacramenta et scripturas, quas tenent ad speciem, non ad salutem.*

C. XLI. b) Caput hoc confectum est ex verbis B. Augustini, sed hinc inde collectis, et alio modo dispositis, interdumque in epitomen redactis.

c) Quanquam: In originali legitur: *Tanquam*) extra omnem culpam esse iudicaretur. Propter caritatis autem copulationem etc.* Sed ob glossam in versic. *Culpam*, non est emendatum.

Dist. IV. C. XXXIX. 322) *iterato baptismo*: Edd. coll. o. — 323) *et Io.*: Edd. Lugdd. II. III. — 324) *add.:* *inquit*: Ed. Arg. — *inquam*: Edd. rell. — 325) *constat*: Ed. Bas. — 326) *signatur*: Ed. Arg. — 327) *Cant. c. 6. v. 8.* — 328) *add.:* *est*: Edd. coll. o. — 329) *matris (matris: Ed. Lugd. I.) suae electa*: ead. — 330) *(fr. mei: absunt ab Ed. Arg. — 331) add.:* *Spir. s. in*: Edd. Arg. Bas. — 332) *in qua cogn.:* Ed. Arg. — 333) *Ioan. c. 1. v. 33.* — 334) *add.:* *autem*: Edd. coll. o. — 335) *abest a Böhm.* — 336) *Deo*: Edd. Arg. Bas. — 337) *Ioan. c. 15. v. 3.* — 338) *add.:* *Dei*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 339) *abuti*: Edd. coll. o. — 340) *tam et*: Edd. Bas. — 341) *cf. c. 1. qu. 1. c. 30.* — 342) *eum*: Edd. coll. o. — 343) *iudicibus*: orig. — 344) *Apostolus*: Edd. Arg. Bas. — *cf. 1 Cor. c. 3. v. 6.* — C. XL. 345) *Ans. l. 9. c. 27. (39. 26. 46.) Polyc. l. 3. t. 10.* — 346) *quia am.*: Edd. coll. o. — 347) *Sicut*: ead. pr. Lugdd. II. III. — 348) *in*: Edd. coll. o. — 349) *accipiunt*: Ed. Arg. — *acceperant*: Edd. Lugdd. II. III. — 350) *redeunt*: Edd. Arg. Bas. — 351) *acceperunt*: Edd. coll. o. — 352) *IV. Decr. p. 1. c. 165.* — 353) *remanserit*: Edd. Arg. Bas. — 354) *add.:* *per bapt. datum*: Ed. Arg. — *per bapt.*: Edd. rell. — 355) *acceperit*: Edd.

Nor. Ven. I. Par. Lugd. I. — 356) *per*: Edd. Bas. Ven. Lugdd. II. III. — 357) *excipit*: Edd. coll. o. — 358) *eum utrum*: ead. — 359) *cf. Matth. c. 8.* — C. XLI. 360) *Ans. l. 9. c. 38 (50).* Polyc. ib. — 361) *exaudit*: Edd. Arg. Bas. Ven. II. — 362) *aut*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 363) *cf. 1 Ioan. c. 3. v. 15.* — 364) *abest ab Edd. Arg. Bas. — 365) in ipso baptizante*: Ed. Bas. — *in ipso baptizante*: Edd. rell. pr. Lugdd. II. III. — 366) *Aug. l. 1. c. 21.* — 367) *ipsius*: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 368) *Ioan. c. 30. v. 23.* — 369) *dimittuntur*: Ed. Bas. — 370) *releuta sunt*: ead. — *ret. erunt*: Edd. rell. pr. Arg., quae cum Ans. omittit: *et — ten.* — 371) *cf. Aug. l. 1. c. 24.* — 372) *adhibetur*: Edd. Arg. Bas. — *) *ita Ans. — 373) quae*: Edd. coll. o. — 374) *Aug. l. 1. c. 24.* — 375) *add.:* *ipsum*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 376) *add.:* *etiam*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 377) *Aug. l. 1. c. 1. 6. c. 1.* — 378) *et antist.*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 379) *distinguebant*: Edd. coll. o. — 380) *eius sacramenti effectum atque usum*: ead. — 381) *inveniebant*: ead. — 382) *putabant*: ead. — 383) *dimittuntur eis et rell.*: ead. — 384) *verba: et — ten.*: absunt ab Ans. — *cf. Ioan. c. 20. v. 23.*

ritis, tenebuntur, habere tamen, et dare, et accipere baptismi sacramentum); satis eluxit pastoribus ecclesiae catholicae, et ovem, quae foris³⁸⁵) errabat, et dominicum characterem foris accipiebat, venientem ad Christianae unitatis salutem ab errore corrigi, characterem tamen dominicum in ea agnoscere³⁸⁶) potius, quam improbari, quandoquidem ipsum characterem multi et³⁸⁷) lupi, et lupis insigunt, qui videntur *quidem* intus esse, veruntamen ad illam ovem, quae *etiam* ex multis una est, non pertinent³⁸⁸). §. 3. Quum³⁸⁹) malus tradit baptismum bono, id est in unitatis vinculo, veraci conversione mutato, inter bonum sacramentum, quod traditur, et bonum fidelem, cui traditur, tradentis malitia³⁹⁰) non separatur, et, quum illi veraciter ad Deum converso peccata dimittuntur³⁹¹) ab eis, quibus ipsa³⁹²) veraci confessione coniungitur, Spiritus sanctus ea dimittit, qui datus est omnibus sanctis sibi caritate cohaerentibus, sive se noverint corporaliter, sive non noverint. Similiter, quum alicuius peccata tenentur, ab eis *utique* tenentur, a quibus ille cordis pravitate disinguntur, sive notis corporaliter, sive ignotis. §. 4. Omnes³⁹³) mali spiritaliter³⁹⁴) a bonis seiuncti sunt. Si autem etiam³⁹⁵) corporaliter aperta dissensione separantur, peiores fiunt³⁹⁶). Sed nihil interest ad baptismi sanctitatem, quanto quisque peior id habeat, et quanto peiori tradatur. Potest tamen³⁹⁷) tradere separatus, sicut potest habere separatus. Sed quam perniciosum est habere, tam³⁹⁸) perniciosum est tradere. Ille autem, cui traditur³⁹⁹), potest salubriter accipere, si ipse non separatus acceperit urgente mortis necessitate. §. 5. Cur⁴⁰⁰) haeretici foris baptizare non possunt? an quia peiores sunt eo ipso, quod foris sunt? Sed nihil interest ad integritatem baptismi, quanto peior id tradatur⁴⁰¹). Neque enim tantum interest inter malum et peiorem, quantum *interest* inter bonum et malum, et tamen, quum baptizatur malus, non aliud dat, *quam* bonus. Ergo et quum baptizatur peior, non aliud dat, quam ille, qui minus est malus. An forte non ad hominis meritum, sed ad ipsius baptismi sacramentum pertinet, ut foris dari non possit? Si hoc ita esset, nec haberi foris posset, et toties necesse esset baptizari, quoties recedens quisque ab ecclesia rursus ad ecclesiam remeasset. §. 6. His⁴⁰²), qui ficto^d) corde baptizantur, aut peccata nullatenus dimittuntur, quia spiritus⁴⁰³) disciplinae effugiet fictum, aut in ipso temporis puncto per vim sacramenti dimissa iterum per fictionem replicantur, ut et illud verum sit: *Quotquot⁴⁰⁴) in Christo baptizati estis, Christum⁴⁰⁵) induistis, et illud: Spiritus⁴⁰⁶) enim sanctus⁴⁰⁷) disciplinae effugiet fictum: id est, ut induat eum Christo⁴⁰⁸) sanctitas baptismi, et exuat eum Christo⁴⁰⁹) perniciem fictionis. Nam redire dimissa peccata, ubi fraterna caritas non est, apertissime Dominus in evangelio docet in illo servo, a quo Dominus dimissum debitum petivit, eo quod ille conservo suo debitum nollet dimittere. Sic⁴¹⁰) non impeditur baptismi gratia, quo minus omnia peccata dimittat, etiamsi odium fraternum in eius, cui dimittuntur, animo perseverat. Solvitur enim haereticus dies, et quicquid superest solvitur etiam ipsa hora momentoque⁴¹¹) ante baptismum, et in⁴¹²) baptismo; deinceps autem reus esse continuo incipit non solum consequentium, sed etiam praeteritorum dierum, ho-*

rarum, momentorum, redeuntibus omnibus, quae dimissa sunt, *peccatis* †).

C. XLII. *Quando prosit baptismus et, qui factus illum accipit.*

Idem eodem I. lib. de baptismo, et eodem c. 12.⁴¹³)

X. Pars. Tunc valere incipit ad salutem baptismus, quum illa fictio veraci confessione recesserit, quae, corde in malitia vel sacrilegio perseverante, peccatorum abolitionem⁴¹⁴) non sinebat fieri.

C. XLIII. *Non reiterantur sacramenta, quae extra ecclesiam conferuntur.*

Idem ad Donatistas, epist. XLVIII.⁴¹⁵)

Non in vobis mutamus in quibus nobiscum estis, (in multis enim estis nobiscum), nam et de talibus dictum est⁴¹⁶): *Quoniam in multis erant mecum; sed ea corrigimus, in quibus *nobiscum* non estis, et ea vos hic accipere volumus, quae non habetis illic, ubi estis. Nobiscum autem estis in baptismo, in symbolo, in ceteris dominicis sacramentis. In spiritu autem unitatis, et vinculo pacis, in ipsa denique⁴¹⁷) catholica ecclesia nobiscum non estis. Et in epistola 51. ad Bonifacium⁴¹⁸): §. 1. Isti autem, cum quibus *agimus*, vel de quibus agimus, non sunt desperandi, adhuc enim sunt in corpore; sed non quaerant⁴¹⁹) Spiritum sanctum, nisi in Christi corpore, cuius habent foris sacramentum, sed rem ipsam non tenent intus, cuius est illud sacramentum, et ideo sibi iudicium manducant et bibunt.*

C. XLIV. *Quomodo recipiantur ab ecclesia qui in nomine Trinitatis apud haereticos baptizantur.*

Item Gregorius Quirino Episcopo, et ceteris in Iberia^e) Episcopis, lib. IX. epist. 61.⁴²⁰)

Ab antiqua Patrum institutione didicimus, ut qui apud haeresim in Trinitatis nomine baptizantur, quum ad sanctam ecclesiam redeunt⁴²¹), aut unctione chrismatis, aut impositione manus, aut sola professione fidei ad sinum matris ecclesiae revocentur. Unde Arianos per impositionem manus occidens, per unctionem vero sancti chrismatis ad ingressum sanctae catholicae ecclesiae oriens reformat. Monothelitas⁴²²) vero, et alios ex sola *vera* confessione recipit, quia sanctum baptismum, quod⁴²³) sunt apud haereticos consecuti, tunc in eis vires emundationis⁴²⁴) recipit⁴²⁵), quum vel illi per impositionem manus Spiritum sanctum acceperint⁴²⁶), vel isti propter professionem verae fidei sanctae et universalis ecclesiae visceribus fuerint⁴²⁷) uniti.

C. XLV. *Extra ecclesiam baptismus accipi potest, sed non prodest.*

Item Augustinus de baptismo, c. 1. §)

Ecclesia paradiso comparata indicat nobis, posse quidem eius baptismum homines etiam foris recipere⁴²⁸), sed salutem beatitudinis extra eam⁴²⁹) neminem vel percipere, vel tenere. *Nam et flumina de fonte paradisi, sicut scriptura testatur⁴³⁰), etiam foras largiter manaverunt. Nominatim quippe commemorantur, et per quas terras fluant. Et quia extra paradisum constituta sunt, omnibus notum est*.

NOTATIONES CORRECTORUM.

d) His, qui ficto: Haec usque ad vers. *Nam redire*, sunt epitome quaedam verborum B. Augustini, partim ex Donatistarum, partim ex sua persona prolatorum.

C. XLIV. e) Iberia: Sic emendatum est ex originali manuscripto Vaticano. Antea erat: *Hibernia* *).

f) Monothelitas: In originali, et Polycarpo, et

apud Ivonem in textu est: *Monophysitas*. De qua haeresi scribit Ioannes Damascenus in libro de duabus Christi voluntatibus, et Nicephorus, et alii. Sed ob glossam non est mutatum.

C. XLV. g) Locupletatum est caput hoc ex originali, ut sententia melius percipiatur.

Dist. IV. C. XLI. 385) abest a Böh. — 386) cognoscit: Edd. coll. o. — 387) abest ab Edd. Bas. Par. Lugd. — 388) pertinet: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 389) Aug. I. l. c. 4. — 390) mal. superatur: vera lectio. — Ans. — 391) dimittantur: Edd. Arg. Bas. Lugd. II. III. — 392) ipse: Edd. coll. o. — 393) cf. Aug. I. l. c. 5. — 394) specialiter: Ed. Bas. — 395) abest ab Ed. Arg. — 396) sunt: Ed. Bas. — 397) add. peiori: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 398) abest ab Ed. Bas. — 399) tradit: orig. — tradit: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 400) Aug. I. l. c. 24. — 401) tradit vel dat: Ed. Arg. — 402) Aug. I. c. 1. c. 12. — 403) add. sanctus: Edd. Arg. Bas. — 404) Galat. c. 3. v. 27. — 405) Chr. ind.: abest ab Ed. Bas. — 406) Sap. c. 1. v. 5. — 407) abest ab Edd. Arg. Bas. — 408) Christum: Edd. coll. o. — 409) Christum: ead. — 410) Ivo Decr. p. 1. c. 163. — 411) momentaque: orig. — Ans. Iv. — 412) in ipso: Edd. coll. o. pr. Arg.

— †) abest ab Iv. — C. XLII. 413) cf. supra c. 32. extr. — 414) abolitionem: Edd. coll. o. — C. XLIII. 415) Ep. 113. (scr. A. 408.) Ed. Maur. — Polyc. I. 3. t. 10. — 416) Psal. 54. v. 19. — 417) Domini catholicaque: Edd. Arg. Bas. — 418) Ep. 185. (scr. A. 417.) Ed. Maur. — 419) quaerunt: Ed. Bas. — C. XLIV. *) ita Edd. coll. o. — 420) Ep. 67. (scr. A. 601.) l. 11. Ed. Maur. — Ans. I. 8. c. 24. Ivo Pan. l. 1. c. 88. (usque ad: reformat) Decr. p. 1. c. 153. Polyc. ib. — 421) redierint: Edd. Arg. Bas. — 422) Monoscellitas: Ed. Nor. — Monoscellitas: Edd. Lugd. II. III. — Monoscellitas: Edd. rell. — 423) quod est ap. haer., sunt: Ed. Bas. — 424) emendationis: ead. — 425) accipit: Iv. — Ed. Arg. — accipit: Ed. Bas. — 426) acceperunt: ead. — 427) sunt: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XLV. 428) accipere: Edd. coll. o. — 429) add.: ecclesiam: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 430) cf. Gen. c. 2.

Nec⁴³¹) tamen in Mesopotamia, vel *in* Aegypto, quo illa flumina pervenerunt⁴³²), est felicitas vitae, quae in paradiso commemoratur. *Ita fit, ut, quum paradisi aqua sit extra paradysum, beatitudo tamen non sit extra paradysum*. Sic ergo baptismus ecclesiae potest esse extra ecclesiam, munus autem beatæ⁴³³) vitae non nisi inter ecclesiam reperitur⁴³⁴).

C. XLVI. *Haeresis h) et sacrilegium haereticorum sunt, non sacramenta.*

Idem de unico baptismo contra Donatistas, lib. III. c. 11.⁴³⁵)

Nunc⁴³⁶) autem non⁴³⁷), sicut haeresis haereticorum est, sicut error ipsorum est, sicut sacrilegium dissensionis⁴³⁸) ipsorum⁴³⁹) est, sic etiam baptismus, quod Christi est, dici debet⁴⁴⁰) ipsorum.

C. XLVII. *De eodem.*

Idem lib. V. c. 13.⁴⁴¹)

Quum tantum valet baptismus per hominem contemptibilem, quantum per Apostolum datus, ita nec illius⁴⁴²), nec illius⁴⁴³) esse cognoscitur, sed Christi. Item c. 14.: §. 1. Invenimus dictum ab Apostolo⁴⁴⁴), et gloriam meam, quamvis utique in Domino, et ministerium meum, et prudentiam meam, et evangelium meum, quamvis utique a Domino impertitum⁴⁴⁵) atque donatum; baptismus⁴⁴⁶) autem meus, nemo eorum dixit omnino. Non enim omnium aequalis est gratia⁴⁴⁷), nec ministrant omnes aequaliter; nec aequali prudentia⁴⁴⁸) sunt omnes praediti, et in evangelizando alius alio melius operatur. Et ideo dici potest alius alio doctior in ipsa doctrina salutari. Alius autem alio magis minusve baptizatus dici non potest, sive ab inferiore sive a maiore baptizetur.

C. XLVIII. *De eodem.*

Idem lib. IV. c. 15.⁴⁴⁹)

Satis ostendimus, ad baptismum, qui verbis evangelicis consecratur, non pertinere cuiusquam vel dantis, vel accipientis errorem, sive de Patre, sive de Filio, sive de Spiritu sancto aliter sentiat, quam coelestis doctrina insinuat.

C. XLIX. *Quod bonis et malis sacramenta ecclesiae communia sunt.*

Idem in libro de baptismo i).

Est unitas ecclesiae, quae late patet, in sacramentorum videlicet societate et communione, quae complectitur⁴⁵⁰) cum granis etiam paleas, quando eas corporaliter mixtas ita patitur, ut neque illas iusti vitent, neque ab illis iusti vitentur. Sic sunt⁴⁵¹) in ecclesia homines mali, ut in corpore humano humores mali, qui interdum exeunt ex corpore.

C. L. *Non transit ad aquam baptismi malitia benedictis.*

Idem de unico baptismo contra Donatistas lib. III. c. 10.⁴⁵¹)

Non est aqua profana et adultera, super quam nomen Dei invocatur, etiamsi a profanis⁴⁵²) et adulteris⁴⁵³) invocetur, quia nec ipsa creatura⁴⁵⁴), nec ipsum nomen adulterum est.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XLVI. h) Haeresis: Sic emendatum est ex aliquot vetustis exemplaribus. Antea legebatur: *baptismus et sacrilegium haereticorum non sunt sacramenta.*

C. XLIX. i) Huius capituli sententia usque ad vers. Sic sunt, habetur in libro de unico baptismo contra Petilianum c. 14. et 15.

C. LI. *Non est rebaptizandus qui ab haereticis baptizatur.*

Item Beda homilia XXXVI. ad c. 3. Ioannis⁴⁵⁵).

Sive haereticus, sive schismaticus, sive facinorosus quisque in confessione sanctae Trinitatis baptizet, non valet ille, qui *ita* baptizatus est, a bonis⁴⁵⁶) catholicis rebaptizari, ne confessio vel invocatio tanti nominis videatur annullari.

C. LII. *Baptizati a paganis in nomine Trinitatis.*

Item Gregorius II. Bonifacio Episcopo, ep. ult.⁴⁵⁷) Quos a paganis baptizatos esse asseruisti, si ita habetur, ut denuo baptizes⁴⁵⁸) in nomine Trinitatis, mandamus.

C. LIII. *Sine exorcismis et exsufflationibus nullus baptizetur.*

Item Coelestinus Papa Episcopi Galliae, epist. I. c. 12.⁴⁵⁹)

XI. Pars. Sive parvuli, sive iuvenes ad regenerationis veniunt⁴⁶⁰) sacramentum, non prius fontem vitae adeant, quam exorcismis et exsufflationibus clericorum Spiritus ab eis immundus abiciatur⁴⁶¹).

C. LIV. *Officium baptizandi catechumeni praeventant.*

Item Rabanus de institutione clericorum lib. I. c. 25.⁴⁶²) Ante baptismum catechizandi debet hominem⁴⁶³) praevnire officium, ut fidei primum catechumenus accipiat rudimentum. Item ibidem: §. 1. Prius ipse Iesus⁴⁶⁴) caeci nati oculos luto ex sputo facto superlinivit, et sic ad aquas Siloë misit, quia prius debet baptizandus fide incarnationis Christi instrui, et sic ad baptismum iam credulus admitti, ut sciat, cuius gratiae in eo est particeps, et cui⁴⁶⁵) iam debitor fiat deinceps.

C. LV. *Quo tempore catechumeni ad exorcizandum sunt deferendi.*

Item ex Concilio Bracarense II., c. 1.⁴⁶⁶)

Ante viginti dies baptismi ad purgationem⁴⁶⁷) exorcismi catechumeni concurrant⁴⁶⁸), in quibus viginti diebus omnino symbolum, quod est: Credo in Deum Patrem omnipotentem, spiritualiter⁴⁶⁹) doceantur.

C. LVI. *Quo tempore competentibus symbolum est praedicandum.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 13.⁴⁷⁰)

Symbolum etiam placuit⁴⁷¹) ab omnibus ecclesiis una die, id est ante octo⁴⁷²) dies dominicae resurrectionis, publice in ecclesia competentibus praedicari⁴⁷³).

C. LVII. *In unaquaque ecclesia baptizandi catechizari possunt.*

Item Nicolaus Papa⁴⁷⁴).

Catechismi baptizandorum a sacerdotibus uniuscuiusque ecclesiae possunt fieri, sicut in sancta hac Romana ecclesia (cui, Deo auctore, ministerium famulatus nostri exhibemus) sollemniter fieri comprobantur.

Dist. IV. C. XLV. 491) Non enim: Edd. coll. o. — 433) perveniunt: Ed. Arg. — 433) bonae: Ed. Bas. — 434) invenitur: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XLVI. 495) Ivo Pan. I. 1. c. 32. Decr. p. 1. c. 164. — 436) Non autem sicut: orig. — IV. — 437) abest ab Ed. Bas. — 438) dissensionis: ead. — 439) eorum: Edd. coll. o. — 440) non deb.: ead. exc. Arg. — C. XLVII. 441) Ivo Pan. I. 1. c. 33. Decr. p. 1. c. 167. — 442) istius: Edd. Lugdd. II. III. — 443) istius: Iv. Pan. — nec ill.: abest ab Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — Böhm. — 444) apostollis: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 445) add.: sil: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 446) baptismum — meum: Ivo. — Edd. coll. o. — 447) gloria: orig. — Ivo. — Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 448) add.: scientia: Ed. Par. — vel sanctimonia vel scientia: Ed. Arg. — vel scientia: Edd. rell. — C. XLVIII. 449) Ivo Pan. I. 1. c. 34. Decr. p. 1. c. 165. — C. XLIX. 450) cf. Matth. c. 9. v. 12. — C. L. 451) Ivo Pan. I. 1. c. 54. Decr. p. 1. c. 116. — 452) personis: Ed. Lugd. II. — 453) et ab: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 454) add.: adultera est: Edd. coll. o. pr. Arg. — C. LI. 455) Ivo Pan. I. 1.

c. 85. Decr. p. 1. c. 173. Petr. Lomb. I. 4. dist. 6. — 456) veris: Ed. Bas. — C. LII. 457) Ivo Greg. III. A. 738. — Coll. tr. p. p. 1. t. 57. c. 3. — Ivo Decr. p. 11. c. 91. — 458) bapt. eos, mand.: Ed. Arg. — C. LIII. 459) ser. A. 431. — Burch. I. 4. c. 10. Ivo Decr. p. 1. c. 205. Polyc. I. 3. t. 20. — 460) venerint: Ed. Bas. — 461) abigatur: orig. — Burch. IV. — Ed. Nor. — abigatur vel abiciatur: Ed. Arg. — C. LIV. 462) Ivo Pan. I. 1. c. 38. Decr. p. 1. c. 82. seq. Petr. Lomb. I. 4. dist. 6. — 463) in hominem pervenire: orig. — in homine perv.: Iv. Pan. — 464) cf. Ioan. c. 9. — 465) cuius: Ed. Bas. — C. LV. 466) hab. A. 572. — cf. C. 10. qu. 1. c. 12. — Iv. Pan. I. 1. c. 39. — cf. Burch. I. 4. c. 8. Decr. p. 1. c. 203. — 367) purgationis exorcismum: Ed. Bas. — 468) currant: Coll. Hisp. — Iv. — Edd. coll. o. — 469) spectalliter: Coll. Hisp. — Ed. Bas. — C. LVI. 470) hab. A. 506. — Burch. I. 4. c. 29. Ivo Decr. p. 1. c. 223. — 471) abest ab Ed. Arg. — 472) septem: Ed. Bas. — 473) tradi: Coll. Hisp. — Burch. IV. — C. LVII. 474) Non exstat inter expressas Nic. epp. — Iv. Pan. I. 1. c. 40. Decr. p. 1. c. 97. tribuit Nic. scribenti ad Ioannem archiep. Ravennae.

C. LVIII. *De eodem.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 46.⁴⁷⁵⁾

Baptizandos oportet fidei symbolum¹⁾ discere, et quinta feria ultimae septimanae vel episcopo vel presbyteris⁴⁷⁶⁾ reddere.

C. LIX. *De eodem.*

Item ex Concilio Martini Bracarenensis, c. 49.⁴⁷⁷⁾

Non liceat ante duas septimanas Paschae, sed ante tres ad baptismum suscipere aliquem. Oportet autem, ut in his diebus⁴⁷⁸⁾, qui baptizandi sunt, symbolum discant, et⁴⁷⁹⁾ in⁴⁷⁹⁾ quinta⁴⁸⁰⁾ feria novissimae septimanae⁴⁸¹⁾ episcopo vel presbytero reddant.

C. LX. *Ante, quam baptizentur, quilibet sunt examinandi.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV., c. 85.⁴⁸²⁾

Baptizandi nomen suum deat⁴⁸³⁾, et diu⁴⁸⁴⁾ sub abstinentia vini et carni, ac manus impositionis⁴⁸⁵⁾ crebra examinatione baptismum percipiant.

C. LXI. *Baptizandi quare exorcizantur et exsufflantur.*

Item Rabanus de institutione clericorum, lib. I. c. 27.⁴⁸⁶⁾

Postquam se baptizandus per confessionem verae fidei in alterius commendaverit⁴⁸⁷⁾ dominium, et per abrenunciationem a⁴⁸⁸⁾ prioris possessoris se alienaverit servitio, exsufflatur ab eo saeva potestas, ut per pium⁴⁸⁹⁾ sacerdotis ministerium Spiritui sancto cedat fugiens spiritus malignus.

C. LXII. *De eodem.*

Item Augustinus de symbolo, lib. I. c. 1.⁴⁹⁰⁾

Sicut nostis, fratres⁴⁹¹⁾ carissimi, et⁴⁹²⁾ parvuli exsufflantur et exorcizantur, ut pellatur ab eis diaboli potestas inimica, quae deceptit hominem, ut possideret homines. Non ergo creatura⁴⁹³⁾ Dei in infantibus exorcizatur aut exsufflatur, sed ille, sub quo sunt omnes⁴⁹²⁾, qui sub peccato nascuntur.

C. LXIII. *Quare signetur baptizandus in corde et fronte.*

Item Rabanus de institutione clericorum, lib. I. c. 27.⁴⁹³⁾

Postea signatur baptizandus signaculo sanctae crucis tam in fronte quam in corde, ut ab eo tempore ipse⁴⁹⁴⁾ apostata diabolus in vase suo pristino, suae interemptionis cognoscens signaculum⁴⁹⁵⁾, iam sibi deinceps illud sciat esse alienum.

C. LXIV. *Quare super eum orationes dicantur.*

Idem ibidem continuo⁴⁹⁵⁾.

Exhinc iam dicuntur super eum orationes, ut fiat catechumenus. Tunc datur baptizando sal benedictum in os, ut per sal typicum, sapientiae sale conditus, foetore careat iniquitatis, et⁴⁹⁶⁾ nec a vermibus peccatorum ultra putrefiat⁴⁹⁷⁾, sed magis illaesus servetur ad maiorem gratiam percipiendam.

C. LXV. *Quare sale initiatur catechumeni.*

Item Beda in Esdras, lib. II. c. 9.⁴⁹⁸⁾

Sal coelestis sapientiae, quo initiatur catechumeni, in cunctis operum nostrorum sacrificiis iubemur offerre⁴⁹⁹⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LVIII. l) Fidei symbolum: Est prisca versio^{*)}, et sententiam sat bene reddit. Hoc autem loco, graece est: *τιν νισιυ*.

C. LXV. m) Antea citabatur in libros Regum^{**)}.

C. LXVI. *Quare iterum exorcizantur.*

Item Rabanus de institut. clericorum, lib. I. c. 27.⁵⁰⁰⁾

Dehinc iterum exorcizatur⁵⁰¹⁾ diabolus, ut suam nequitiam agnoscens, et iustum super se Dei iudicium timens, recedat ab homine, nec iam⁵⁰²⁾ contendat⁵⁰³⁾ eum arte sua subvertere, ne baptismum consequatur, sed magis honorem Deo creatori suo exhibens reddat opus factori⁵⁰⁴⁾ suo.

C. LXVII. *Sacerdotes exorcizando daemonia repellunt.*

Item Gregorius Papa in hom. XXIX. Evangel.⁵⁰⁵⁾

Sacerdotes⁵⁰⁶⁾, quum per exorcismi gratiam manum credentibus imponunt⁵⁰⁷⁾, et habitare malignos spiritus in eorum mente⁵⁰⁸⁾ contradicunt⁵⁰⁹⁾, quid aliud faciunt, nisi⁵¹⁰⁾ daemonia eiiciunt⁵¹¹⁾?

C. LXVIII. *Quare de saliva nares et aures tanguntur.*

Item Rabanus de institut. clericorum, lib. I. c. 27.⁵¹²⁾

Postea tanguntur ei nares et aures cum⁵¹³⁾ saliva, et dicitur ei verbum illud⁵¹⁴⁾ evangelicum, quod Iesus⁵¹⁴⁾, quando surdum et mutum sanavit, tangens cum sputo linguam eius, et mittens digitos in auriculas⁵¹⁵⁾ eius, dixit⁵¹⁶⁾: *Effeta*⁵¹⁷⁾, quod est adaperire. Hoc enim sacramentum hic agit, ut per salivam typicam sacerdotis et tactum sapientia et virtus divina salutem eiusdem catechumeni operetur, ut aperiantur ei nares ad accipiendum⁵¹⁸⁾ odorem notitiae Dei, ut aperiantur illi aures ad audiendum mandata Dei, ut aperiantur⁵¹⁹⁾ ei sensus in intimo corde ad respondendum.

C. LXIX. *Quare nares, non ora baptizandorum episcopus tangit.*

Item Ambrosius de sacramentis, lib. I. c. 1.⁵¹⁹⁾

Propter gloriam⁵²⁰⁾ muneris et operis non os tangit episcopus, sed nares. Quare nares? ut bonum odorem accipias⁵²¹⁾ pietatis aeternae.

C. LXX. *Quare a sacerdote inunguntur.*

Item Rabanus de instit. clericorum, lib. I. c. 27.⁵²²⁾

Deinde a⁵²³⁾ sacerdote inungitur⁵²⁴⁾, ut sacrum baptismum cum fide accepta custodiatur. Ungitur⁵²⁵⁾ tunc illius pectus de oleo sanctificato cum invocatione S. Trinitatis, ut nullae reliquiae latentis inimici in eo resident, sed in fide S. Trinitatis mens eius confortetur. Ungitur⁵²⁶⁾ et⁵²⁷⁾ inter scapulas de eodem oleo, ut undique muniatur, et ad bona opera facienda per Dei gratiam⁵²⁸⁾ roboretur. Item c. 28: §. 1. Consecratur⁵²⁹⁾ post haec⁵³⁰⁾ fons, et⁵³⁰⁾ ad ipsum baptismum catechumenus accedit.

C. LXXI. *Quomodo fontem baptismi Trinitatis praesentia consecrat.*

Item Ambrosius in lib. II. de sacramentis, c. 5. o⁵³¹⁾

Venit sacerdos ad⁵³²⁾ fontem, dicit precem, invocat Patris nomen, praesentiam⁵³³⁾ Filii et Spiritus sancti, utitur verbis coelestibus. Coelestia⁵³³⁾ verba, quae Christi sunt. Praesentia Trinitatis adest; operatur sermo aeternus; ubi⁵³⁴⁾ descendit Spiritus⁵³⁵⁾, primo⁵³⁶⁾ quasi columba descendit,

Dist. IV. C. LVIII. 475) hab. inter A. 347. et 381. — Burch. l. 4. c. 9. Ans. l. 2. c. 20. Ivo Decr. p. 1. c. 204. referunt ex Dionysio. — *) l. e. Hispan. — 476) presbytero: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — C. LIX. 477) c. 45. 46. conc. Laod. ex interpr. Martini Brac. (Papae: Edd. coll. o.) — 478) et — redd.: absunt ab Ed. Arg. — 479) abest a Coll. Hisp. — 480) sexta: Edd. Ven. II. Par. Lugd. I. — 481) abest a Coll. Hisp. — C. LX. 482) c. 23. Statut. eccl. ant. — cf. ad c. 9. D. 18. — Burch. l. 4. c. 11. Ivo Decr. p. 1. c. 206. — 483) add.: in scriptis: Ed. Arg. — 484) dum: Coll. Hisp. — et diu: absunt a Burch. IV. — 485) impositione crebra examinati: Balier. — impos. crebro examinantur: Coll. Hisp. — impos. crebro examinantur baptismum: Burch. IV. — C. LXI. 486) Ivo Pan. l. 1. c. 41. Decr. p. 1. c. 90. — 487) commendavit: Ed. Bas. — 488) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 489) purum: Edd. Arg. Bas. — C. LXII. 490) Ivo Pan. l. 1. c. 42. Decr. p. 1. c. 94. — 491) fr. cur.: absunt ab orig. et Iv. — 492) abest ab Iv. — C. LXIII. 493) Ivo Pan. l. 1. c. 43. Decr. p. 1. c. 95. — 494) signum: orig. — Iv. — Ed. Arg. — C. LXIV. 495) Ivo Pan. l. 1. c. 44. Decr. p. 1. c. 97. 99. — 496) ne: Edd. coll. o. — ut nec: Iv. Pan. — 497) putrescit: Ed. Arg. — C. LXV. **) Ita Ivo et Edd. coll. o. — 498) Ivo Pan. l. 1. c. 45. Decr. p. 1. c. 100. — 499) iubetur offerri: Ed. Bas. — C. LXVI. 500) Iv. Pan. l. 1. c. 46. Decr. p. 1. c. 102. — 501) exorcizatur ut: Edd. Nor. Ven. I. II. — exorc-

izantur ut: Edd. rell. pr. Arg. — 502) abest ab Edd. Nor. Ven. I. II. — 503) praesentat: Ed. Bas. — 504) Deo creatori: Ivo Pan. — Deo factori: Decr. — Edd. coll. o. — C. LXVII. 505) Ivo Pan. l. 1. c. 47. Decr. p. 1. c. 103. — 506) Sacerdos: Ed. Arg. — 507) imponit: Edd. Arg. Bas. — 508) mentes: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 509) contradicit: Edd. Arg. Bas. — 510) nisi quod: Edd. coll. o. — 511) eiicit: Edd. Arg. Bas. — C. LXVIII. 512) Iv. Pan. l. 1. c. 48. Decr. p. 1. c. 104. — 513) de: Edd. coll. o. — 514) add.: dicit: ead. pr. Bas. — Iv. Pan. — 515) auriculum: Edd. coll. o. — Iv. Pan. — 516) Marc. c. 7. v. 34. — 517) Effeta: Böhm. — 518) capiendum: Iv. Pan. — percipiendum: Edd. Arg. Bas. — **) in intimo cordis respondendum: Ivo Pan. — C. LXIX. 519) Ivo Pan. l. 1. c. 49. Decr. p. 1. c. 106. — 520) gratiam operis et muneris: orig. — 521) accipiant: Edd. Bas. Lugd. II. III. — accipiat: Edd. rell. — C. LXX. 522) Ivo Pan. l. 1. c. 50. 52. Decr. p. 1. c. 108. 110. — 523) benedictione sacerdotum munitur: orig. — 524) inunguntur: Edd. Bas. Par. Lugd. — 525) Ungetur: orig. — 526) Ungetur: id. — 527) abest ab Edd. Arg. Bas. — 528) gloriam: orig. — 529) Consecratur: Iv. Pan. — 530) ut — accedat: Edd. coll. o. — et — accedat: Iv. Pan. — C. LXXI. 531) Priorem particulam refert Ivo Decr. p. 1. c. 111. — 532) precem dicit ad fontem: orig. — 533) add.: sunt: Edd. coll. o. — 534) et tibi: Ed. Bas. — 535) add.: sanctus: Edd. coll. o. — 536) sed prim.: Ed. Bas.

nt increduli vocarentur ad fidem. In principio signum debuit esse: in posterioribus *debet esse* perfectio. Apostolia enim Spiritus sanctus datus est in igneis linguis propter incredulos; nobis ⁵³⁷) iam ⁵³⁸) in plenitudine ecclesiae non per signa, sed per fidem veritas est colligenda.

C. LXXII. *Verba erroris per imperitiam prolata non impediunt aquae sanctificationem.*

Item Augustinus de unico baptismo, lib. VI. c. 25. ⁵³⁹)

XII. Pars. Si non sanctificatur aqua, quum aliqua ⁵⁴⁰) erroris verba per imperitiam precator ⁵⁴¹) effudit ⁵⁴²), multi non solum mali, sed etiam boni fratres in ipsa ecclesia non sanctificant aquam. Multorum enim preces emendantur quotidie, si doctioribus fuerint recitatae, et multa in eis reperiuntur contra catholicam fidem. Numquid, si manifestetur ⁵⁴³) aliquos baptizatos, quum illae preces dictae super aquam fuissent, iubebuntur denuo baptizari? Quid ita ⁵⁴⁴)? quia plerumque precis vitium superat precantis affectus, et quia illa certa ⁵⁴⁵) evangelica verba, sine quibus non potest baptismus consecrari, tantum valent, ut per illa sic evacuentur quaecumque in prece vitiosa contra regulam fidei dicuntur, quemadmodum daemonium Christi nomine excluditur. Nam utique haereticus, si afferat preces vitiosas, nec habeat bonum caritatis affectum ⁵⁴⁶), quo possit illa imperitia superari (et ideo similis est ei, quicumque in ipsa catholica ⁵⁴⁷) invidus ⁵⁴⁸) et malevolus, quales arguit illic ⁵⁴⁹) Cyprianus), afferat etiam, ut fieri solet, aliquam preces, in qua loquatur contra regulam fidei, (multi quippe irruunt in preces non solum ab imperitiis loquacibus, sed etiam ab haereticis compositas, et, per ignorantiae simplicitatem non eas ⁵⁵⁰) valentes discernere ⁵⁵¹), utuntur eis arbitrantes, quod bonae sint), nec tamen quod in eis perversum est evacuat illa, quae ibi recta sunt, sed ab eis potius evacuat.

C. LXXIII. *Quid significant mysteria, quae in fonte baptismatis celebrantur.*

Item Augustinus ad Neophytos, hom. III. ⁵⁵²)

XIII. Pars. Prima igitur et ⁵⁵³) secunda praedicatione de his tantum locuti sumus, quae vobis prius, quam ad fontem sanctum veniretis, iuxta catholicae ecclesiae ⁵⁵⁴) instituta tradidimus. Et quid significaret unctio, quae diversis corporis nostri ⁵⁵⁵) adhibita partibus diversum intellectum designat, prout Dominus donare dignatus est, interpretati sumus, quum ostenderemus, vos per oleum sanctificationis ad auditum ⁵⁵⁶) plenae fidei praeparatos, et ad bonum Christi odorem vocatos, ex ⁵⁵⁷) toto corde ad abrenunciandum diabolo ⁵⁵⁸) esse communitos. Nunc vero de interioribus iam mysteriis locuturi sumus, quae in ipso sacro ⁵⁵⁹) fonte celebrata sunt. Emissa enim ⁵⁶⁰) certissima cautione, qua vos abrenunciare omnibus pompis diaboli, et omnibus operibus eius, et omni fornicationi diabolicae spondistis ⁵⁶¹), descendistis ⁵⁶²) in fontem ⁵⁶³) sacrum, fontem redemptionis, fontem sanctificationis virtute coelesti. In hoc ergo fonte ante, quam vos toto corpore

tingeremus, interrogavimus: Credis in Deum Patrem omnipotentem? Respondistis: Credo. Rursum interrogavimus: Credis et in Iesum Christum filium eius, qui ⁵⁶⁴) natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine? Respondistis singuli: Credo. Iterum ⁵⁶⁵) interrogavimus: Credis et in Spiritum sanctum? Respondistis similiter: Credo. Hoc autem fecimus ⁵⁶⁶) iuxta Domini nostri Iesu Christi salvatoris imperium, qui, quum ad patrem in coelum ascenderet, discipulis suis, id est Apostolis, mandavit dicens ⁵⁶⁷): *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* (Item:) §. 1. Quod autem interrogavimus: Credis sanctam? ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem? non eo modo interrogavimus, ut quomodo in Deum creditur, sic et ⁵⁶⁸) in ecclesiam sanctam catholicam, quae ⁵⁶⁹) propterea sancta et catholica est, quia recte credit in Deum. Non ergo diximus, ut in ecclesiam quasi in Deum crederetis: sed intelligite nos dicere et dixisse, ut in ecclesia sancta catholica conversantes in Deum crederetis, crederetis etiam resurrectionem carnis, quae futura est.

C. LXXIV. *Aliorum fide et professione parvuli baptizantur.*
Item Isidorus de officiis, lib. II. c. 24. ⁵⁷⁰)

XIV. Pars. Parvuli alio profitente baptizantur, quia adhuc loqui vel credere nesciunt, sicut etiam aegri, muti, et surdi, quorum vice alius profitetur, ut pro eis, dum baptizantur, respondeat.

C. LXXV. *Aliorum testimonio aegrotantes sunt baptizandi.*
Item ex Concilio Carthaginiensi III., c. 34. ⁵⁷¹)

Aegrotantes, si pro se respondere non possunt, quum voluntas eorum ⁵⁷²) testimonium sui dixerit, baptizentur ⁵⁷³). Similiter ⁵⁷⁴) et de poenitentibus ⁵⁷⁴) agendum est.

C. LXXVI. *Sacramentum fidei, non ipsa fides parvulum facit fidelem.*

Item Augustinus epist. XXIII. ad Bonifacium ⁵⁷⁵). Nihil est aliud credere quam fidem habere, ac per hoc, quum ⁵⁷⁶) respondetur parvulus credere, qui fidei nondum habet affectum ⁵⁷⁷), respondetur fidem habere propter fidei sacramentum, et convertere se ad Deum propter conversionis sacramentum, quia et ipsa responsio ad celebrationem ⁵⁷⁸) pertinet sacramenti. *Item infra ⁵⁷⁹):* §. 1. Parvulum, etsi nondum fides illa, quae in credentium voluntate consistit, iam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit ⁵⁸⁰). *Nam* sicut credere respondetur, ita etiam ⁵⁸¹) fidelis vocatur, non rem ipsam mente annuendo ⁵⁸²), sed ipsius rei sacramentum percipiendo.

C. LXXVII. *Alterius professio non valet ei, qui per se respondere potest.*

Item in lib. IV. de baptismo, c. 24. ⁵⁸³)

Quum pro parvulis alii respondent, ut impleatur erga eos celebratio sacramenti, valet utique ad eorum consecrationem, quia ipsi respondere non possunt. At si pro eo, qui respondere potest, alius respondeat, non ⁵⁸⁴) itidem valet.

NOTATIONES CORRECTORUM.

angustias conclusum est. Quare praestat originale ipsum adire.

C. LXXIII. p) Credis sanctam: Legebatur: *in sanctam*. Inducta est particula: *In* *), ex aliquot vetustis, et Ivone. Atque ita loquendum docet saepe Augustinus.

C. LXXV. q) Voluntas eorum: Nihil mutatum est ob glossam in verbo: *dixerit*. Sed in omnibus vetustis Gratiani exemplaribus, et in conc. Carthaginiensi III., et

in conc. Africano in corpore conciliorum tribus tomis impresso, et apud Ivonem, qui citat Isidorum legitur: *Quum voluntatis eorum testimonium sui dixerint* **). In eodem autem Africano, in Codice canonum, et in Carthaginiensi recentioris editionis conciliorum, et apud Burchardum est: *Quum voluntatis eorum testimonium hi, qui suis periculo proprio affuerit, dixerint*. In Carthaginiensi autem graeco: *ὅτι τῆ αὐτῶν προαίρεσει τὴν περὶ αὐτῶν μαρτυρίαν κινδύνα ἰδίῳ εἰπωσιν*.

Dist. IV. C. LXXI. 537) add.: *autem*: Edd. coll. o. — 538) abest ab Ed. Arg. — C. LXXII. 536) Iv. Pan. l. 1. c. 52. 53. Decr. p. 1. c. 115. — 540) abest ab Edd. Arg. Bas. — 541) *praeco*: Edd. Ven. I. II. — *precum*: Ed. Par. — 542) *effudit*: Edd. Bas. Lugd. I. — 543) *manifeste*: Ed. Bas. — 544) *itaque*: ead. — 545) *vel certe cuncta*: Iv. Pan. — *cetera*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. — 546) *effectum*: Ed. Arg. — 547) *add.*: ecclesia: Edd. coll. o. — Böhm. — 548) *immundus, vel inv., vel malev.*: Iv. Pan. — *invid., immundus vel mal. est*: Edd. coll. o. — 549) *hic*: ead. — Iv. Pan. — 550) *ea*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 551) *decernere*: Ed. Bas. — C. LXXIII. 552) Non est Augustini. — Iv. Pan. l. 1. c. 55. Decr. p. 1. c. 194. — 553) *et sec.*: absunt ab orig. — 554) *regulae*: Iv. — 555) *vestri*: orig. — Iv. Pan. — 556) *ad iudicium vel ad aud.*: Ed. Arg. — 557) *et ex*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 558) *diabolum*: Ed. Bas. — 559) *sancto*: Iv. Decr. — Ed. Bas. — abest a rell. — 560) *add.*: tam: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 561) *promissis*: Ed. Bas. — 562) *descenditis*: Ed. Arg. — *descendentes*: orig. — Iv. — 563) *fontem, fontem sacr.*: orig. — Iv. Decr. — 564) *qui conceptus est de Spir. s., natus ex*

Maria: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 565) *Item*: Edd. coll. o. — Iv. Pan. — 566) *factum*: Edd. Ven. II. Par. — *factum*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. — 567) *Matth. c. 28. v. 19.* — *) abest ab Edd. Arg. Nor. — 568) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 569) abest ab Iled. pr. Bas. Lugd. — C. LXXIV. 570) Iv. Pan. l. 1. c. 13. Petr. Lomb. l. 4. dist. 6. — C. LXXV. 571) *hab. A. 397.* — Burch. l. 4. c. 36. Iv. Pan. l. 1. c. 14. Decr. p. 1. c. 123. — **) ita Coll. Hisp., et omisso verb. *sui*: Iv. Pan. — 572) *baptizantur*: Edd. Lugd. II. III. — 573) *Stm.* — *est*: non sunt in Coll. Hisp. — 574) *poenitentibus*: Ed. Arg. — C. LXXVI. 575) Ep. 98. (scr. A. 408.) Ed. Maur. — Iv. Pan. l. 1. c. 56. Decr. p. 1. c. 187. Petr. Lomb. lb. — 576) *totiens eam*: Ed. Bas. — *totum*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — 577) *effectum*: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 578) *celebritatem*: Edd. coll. o. — 579) *cf. infra c. 129.* — 580) *faciat*: Edd. Lugd. II. III. — 581) *etenim fideles vocantur*: Edd. coll. o. — 582) *abnuendo*: Edd. Bas. Lugd. — C. LXXVII. 583) Iv. Pan. l. 1. c. 15. Decr. p. 1. c. 124. Petr. Lomb. lb. — cf. supra c. 34. — 584) *aliis non*: Ed. Bas.

Ex qua regula illud⁵⁸⁵) in evangelio dictum est, quod omnes, quum legitur, naturaliter movet: *Aetatem habet; ipse pro se loquatur.*

C. LXXVIII. *Quare trina mersio in baptisate celebretur.*

Item Augustinus in hom. III. 586)

Postquam vos credere promisistis, tertio⁵⁸⁷) capita vestra in sacro fonte demersimus. Qui ordo baptismatis duplici mysterii significatione⁵⁸⁸) celebratur. Recte⁵⁸⁹) enim tertio mersi estis, qui accepistis baptismum in nomine S. Trinitatis. Recte tertio mersi estis, qui accepistis baptismum in nomine Iesu Christi, qui die tertia resurrexit a mortuis. Illa enim tertio repetita demersio typum dominicae exprimit sepulturae, per quam Christo consepulti estis in baptismo, et cum Christo resurrexistis in fide, ut peccatis abluti⁵⁹⁰) in sanctitate virtutum Christum imitando vivatis⁵⁹¹).

C. LXXIX. *De his, qui semel, non tertio in baptisate merguntur.*

Item ex Canonibus Apostolorum, c. 50. 592)

Si quis presbyter aut episcopus non trinam mersionem unius mysterii celebret⁵⁹³), sed semel mergat in baptisate, (quod dari⁷) a quibusdam iubetur in morte Domini, deponatur. Non enim dixit nobis Dominus: in morte mea baptizate; sed⁵⁹⁴): *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*

C. LXXX. *De eodem.*

Item Gregorius Leandro, Episcopo Hispaniarum, lib. I. epist. 41. 595)

XV. Pars. De trina mersione baptismatis nihil responderi verius potest, quam quod ipsi sensit, quia in una fide nihil officit sanctae ecclesiae consuetudo diversa. Nos autem, quod tertio mergimus, triduanam sepulturae sacramenta signamus⁵⁹⁶), ut⁵⁹⁷), dum tertio infans ab aquis educitur, resurrectio triduanam temporis exprimitur⁵⁹⁸). Quod si quis forte etiam pro summae Trinitatis veneratione existimet⁵⁹⁹) fieri, neque istud⁶⁰⁰) aliquod obsistit, baptizandos semel in aquis mergere, quia, dum *in* tribus personis⁶⁰¹) una substantia est, reprehensibile esse nullatenus potest, infansem in baptisate vel ter, vel semel immergere, quando⁶⁰²) et in tribus mersionibus personarum trinitas, et in una potest divinitatis⁶⁰³) singularitas designari.

C. LXXXI. *De eodem.*

Item Hieronymus super Epistolam ad Ephesios, lib. II. ad c. 4. [v. 5.] 604)

Eodem modo *et*⁶⁰⁵) in Patrem †), et *in* Filium, et *in* Spiritum sanctum baptizamur et ter mergimur, ut Trinitatis unum appareat sacramentum, *et* non baptizamur in nominibus Patris et Filii, et Spiritus sancti, sed in uno nomine, quod intelligitur Deus. *Item infra: §. 1. Potest unum ba-*

ptisma et ita dici, quod⁶⁰⁶) licet ter⁶⁰⁶) baptizemur⁶⁰⁷) propter mysterium Trinitatis, tamen unum baptismum reputetur.

C. LXXXII. *De his, qui in nomine Christi semel tantum mergunt.*

Item Pelagius Papa Gaudenzio Episcopo⁶⁰⁸).

Multi sunt, qui in nomine solummodo Christi una etiam mersione se asserunt baptizare. Evangelicum vero praeceptum, ipso⁶⁰⁹) Deo et Domino salvatore nostro Iesu Christo tradente⁶¹⁰), nos admonet, in nomine Trinitatis, trina etiam mersione sanctum baptismum unicuique tribuere, dicente Domino⁶¹¹) discipulis suis⁶¹²): *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti¹).*

C. LXXXIII. *In invocatione Trinitatis tertio in baptisate mergere debemus.*

Item Zacharias Papa Bonifacio Episcopo, in epist., cuius initium: „Sacris liminibus“⁶¹³).

XVI. Pars. In synodo Anglorum decretum, et⁶¹⁴) *iudicium* firmissime praeceptum, et diligenter demonstratum esse dignoscitur, ut⁶¹⁵) quicumque sine invocatione Trinitatis mersus fuisset, sacramentum regenerationis non haberet. Quod omnino verum est, quia, si lotus⁶¹⁶) in fonte baptismatis quis fuerit sine invocatione Trinitatis, perfectus Christianus non est, nisi in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti fuerit baptizatus. §. 1. Hoc quae observari⁶¹⁷) in praedicta synodo sacerdotes voluerunt⁶¹⁸), ut qui vel unam de Trinitate personam in baptismo non nominaret⁶¹⁹), illud baptismum esse verum non posset. Quod pro certo verum est, quia, qui unam⁶²⁰) ex sancta Trinitate confessus non fuerit, perfectus Christianus esse non potest. Qui enim confitetur Patrem et Filium, si confessus non fuerit *et* Spiritum sanctum, neque Patrem habet, neque Filium; et qui confessus fuerit Patrem et Spiritum sanctum, et Filium non fuerit confessus, neque Patrem habet, neque Spiritum sanctum, sed vacuus est a divina gratia.

C. LXXXIV. *Rebaptizentur qui in nomine Trinitatis baptizati non fuerint.*

Item Gregorius Quirino⁶²¹), Episcopo in Iberia⁶²²), lib. IX. epist. 61.

Hi⁶²³) vero haeretici, qui in Trinitatis nomine minime⁶²⁴) baptizantur, sicut sunt Bonosiani⁶²⁵) et Cataphryges (quia et illi Christum Dominum non credunt, et isti S. Spiritum perverso sensu esse quandam pravum hominem Montanum credunt, quorum similes multi sunt)⁶²⁶) et alii tales, quum ad sanctam ecclesiam veniunt, baptizantur⁶²⁷), quia baptismum non fuit, quod in errore positi *in*⁶²⁸) S. Trinitatis nomine⁶²⁹) minime perceperunt.

C. LXXXV. *Semel in baptisate mergere licet.*

Item ex Concilio Toletano IV. c. 5. 630)

Propter vitandum schismatis scandalum, vel haeretici dogmatis usum, simplam teneamus baptismi mersionem.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXIX. r) Quod dari: Prisca versio hoc tantum loco discrepat a Gratiano. Sic enim in ea legitur: *quod dari videtur in morte Domini, eodemque modo apud Burchardum. Ivo habet: quod dari*) iubetur in Domini mortem. Graece autem est: ἀλλὰ ἐν βάντισμα τὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ κυρίου διδόμενον; id est: sed unicam mersionem,*

nam, quae in mortem Domini datur.

C. LXXXI. s) Locupletatum et emendatum est caput hoc ex originali.

C. LXXXII. t) Spiritus sancti: Hic videtur sequi c. Si revera, sup. ead.

Dist. IV. C. LXXVII. 585) *illud evangelii*: Edd. coll. o. — cf. Ioan. c. 9. v. 21. — C. LXXVIII. 586) in serm. de mysterio baptismi, qui falso tribuitur Augustino. — Ivo Pan. l. 1. c. 57. Decr. p. 1. c. 194. Petr. Lomb. l. 4. dist. 3. — 587) *ter*: Ed. Arg. — 588) *signatione*: Ed. Bas. — 589) *Recte* — Trin.: absunt ab Ed. Arg. — 590) *absoluti*: Edd. coll. o. — 591) *inductis*: Ed. Arg. — C. LXXIX. 592) Burch. l. 4. c. 23. Ivo Pan. l. 1. c. 58. Decr. p. 1. c. 198. — 593) *celebraverit*, — *mergit*: Burch. — *) *dare*: Ivo Pan. — 594) Matth. c. 28. v. 19. — C. LXXX. 595) Ep. 43. (scr. A. 591.) l. 1. Ed. Maur. — Ans. l. 9. c. 61 (31). Ivo Pan. l. 1. c. 60. Decr. p. 1. c. 130. Polyc. l. 3. t. 10. Petr. Lomb. ib. — 596) *significamus*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 597) *et*: Edd. coll. o. — 598) *exprimitur*: ead. — 599) *aequum*: ead. pr. Bas. Lugdd. II. III. — orig. — Iv. — 600) *ad hoc*: orig. — *hoc*: Iv. — Edd. coll. o. — 601) *substantis*: Edd. Lugdd. II. III. — *subsistentis*: Edd. rell. — Ans. Iv. — 602) *quomodo*: Ed. Bas. — *quoniam*: Edd. rell. — 603) *divinitas singulariter*: Ed. Arg. — *divinitatis singulariter*: Edd. Ven. l. II. — C. LXXXI. 604) Ivo Pan. l. 1. c. 61. Decr. p. 1. c. 131. — 605) Verba asteriscis inclusa neque ap. Iv. leguntur. — †) *Patre*, — *filio* — *Spir. sancto*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 606) *add. etiam*: Ed. Bas. — 607) *baptizemur*: Iv. Decr. — *baptizatur*:

Edd. coll. o. — Iv. Pan. — C. LXXXII. 608) cf. ad c. 30. — Ivo Pan. l. 1. c. 62. Decr. p. 1. c. 161. — 609) *ipso Dom. et Salv.*: Edd. Arg. Bas. — 610) *dicente et trad.*: Edd. Lugdd. II. III. — *dicente vel trad.*: Edd. rell. pr. Bas. — 611) *Dom. Iesu Christo*: Ed. Arg. — *Dominus nostro Iesu Chr.*: Edd. rell. — Iv. Pan. — 612) Matth. c. 28. v. 19. — C. LXXXIII. 613) scr. A. 748. — Ivo Pan. l. 1. c. 63. Decr. p. 1. c. 169. Petr. Lomb. l. 4. dist. 3. — 614) *abest* ab Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 615) *quod*: Edd. coll. o. — 616) *mersus*: ead. — Iv. — orig. — 617) *observasse*: orig. — *observare*: Iv. Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 618) *abest* ab orig. — 619) *nominaverit*: Ed. Bas. — 620) *unum* — *conf. fuerit nomen*: Iv. — Edd. coll. o. — C. LXXXIV. 621) Ep. 67. (scr. A. 601.) l. 1. Ed. Maur. — Ivo Pan. l. 1. c. 64. Decr. p. 1. c. 159. — 622) *Hibernia*: Edd. coll. o. — Iv. — cf. Corr. ad c. 44. supra ead. — 623) *St*: Iv. Pan. — Edd. Nor. Ven. l. II. — 624) *non baptizant*: Edd. Bas. Lugdd. — *non baptizantur*: Edd. rell. — verb.: *minime* abest ab Iv. Decr. — 625) *Bonosiaci*: orig. — Iv. Decr. — 626) *sunt alii, quum*: orig. — Iv. — Edd. Ven. l. II. — *sunt et hi tales*: Ed. Arg. — *sunt al. tal., quum*: Edd. rell. — 627) *baptizentur*: Edd. Bas. Lugdd. — 628) *abest* ab Iv. Pan. — 629) *abest* ab Ed. Nor. — C. LXXXV. 630) hab. A. 633. — Iv. Pan. l. 1. c. 59. Decr. p. 1. c. 129.

C. LXXXVI. *De sacerdote, qui per ignorantiam linguas latinas in invocatione Trinitatis deliquit.*

Item Zacharias Papa Bonifacio Episcopo, in epistola decretali⁶³¹).

Retulerunt nuncii tui⁶³²), quod fuerit⁶³²) in eadem provincia sacerdos, qui latinam linguam penitus ignorabat, et, dum baptizaret, nesciens latini⁶³³) eloquii, infringens linguam diceret: Baptizo te in nomine Patria⁶³⁴), et Filia, et Spiritu⁶³⁵) sancta. Ac per hoc tua reverenda fraternitas⁶³⁶) consideravit eos rebaptizare. Sed, sanctissime frater, si ille, qui baptizavit, non errorem introducens aut haeresim, sed pro sola ignorantia Romanae locutionis infringendo linguam, ut supra fati⁶³⁷) sumus, baptizans dixisset, non possumus consentire, ut denuo baptizentur.

C. LXXXVII. *Quare baptizati a sacerdote unguantur.*

Item Ambrosius de sacramentis, tract. seu lib. I. c. 2.⁶³⁸)

XVII. Pars. Venisti⁶³⁹) ad fontem: ingressus es; considera quid⁶⁴⁰) videris; quid locutus sis⁶⁴¹) considera; repete diligenter; occurrit tibi Levita, occurrit presbyter; unctus es quasi athleta Christi⁶⁴²), ut ad baptismum⁶⁴³) catechumenus accedas.

C. LXXXVIII. *Quare baptizatus a presbytero unguatur in cerebro.*

Item Rabanus de institut. clericorum, lib. I. c. 28.⁶⁴⁴)

Postquam ascenderit⁶⁴⁵) baptizatus de fonte, statim signatur in cerebro a presbytero cum sacro chrismate, sequente simul et oratione, ut regni Christi particeps fiat et a Christo Christianus possit vocari.

C. LXXXIX. *Quid super baptismum a sacerdote dicatur.*

Item Ambrosius de sacramentis, tract. seu lib. II. c. 7.⁶⁴⁴)

Emerstisti⁶⁴⁵) venisti ad sacerdotem. Quid tibi dixit⁶⁴⁶) Deus, inquit⁶⁴⁶)? Pater omnipotens, qui te regeneravit ex aqua et Spiritu sancto, concessitque tibi⁶⁴⁷) peccata tua⁶⁴⁸), ipse te ungat⁶⁴⁹) in vitam aeternam. Vide, ubi unctus⁶⁵⁰) es: in vitam, inquit, aeternam.

C. XC. *Quare unguentum super caput baptizati ponatur.*

Item in lib. III. de sacramentis, c. 1. et 2.†)

Accepisti⁶⁵¹) mysterium, hoc est unguentum supra caput. Quare supra caput? quia sensus sapientis in capite eius^{††}). Et infra c. 2.: §. 1. Sequitur spiritale⁶⁵²) signaculum, quod audisti hodie legi, quia post fontem⁶⁵³) superest, ut⁶⁵⁴) perfectio fiat, quando ad invocationem sacerdotis Spiritus sanctus infunditur.

C. XCI. *Quare candida vestis tradetur Christianis.*

Item Rabanus de institut. clericorum lib. I. c. 29.⁶⁵⁵)

Post baptismum traditur Christiano⁶⁵⁶) vestis candida, designans⁶⁵⁷) innocentiam et puritatem Christianam, quam post ablutas⁶⁵⁸) veteres maculas studio sanctae conversa-

tionis immaculatam servare debet repraesentandam⁶⁵⁹) ante tribunal Christi. Cuncti vero renati albis induuntur vestibus ad mysterium⁶⁶⁰) resurgentis ecclesiae. *Item ibidem: §. 1. Utuntur ergo⁶⁶¹) baptizati albis vestibus, ut quorum primae nativitatis faciem⁶⁶²) vetusti erroris pannus fuscaverat, habitus secundae generationis gloriae praeferat indumentum. Tegitur enim post sacram unctionem caput eius mystico velamine, ut intelligat, se diademate regni et sacerdotali dignitate potiri.*

C. XCII. *De eodem.*

Item Ambrosius in libro de is, qui initiantur mysteriis, c. 7.⁶⁶³)

Accepisti post baptismum vestimenta candida, ut esset indicium, quod exueris involucrium⁶⁶⁴) peccatorum, et indueris innocentiae casta velamina.

C. XCIII. *Quot mensibus Iudaei inter catechumenos habeantur.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 34.⁶⁶⁵)

XVIII. Pars. Iudaei, quorum perfidia frequenter ad vomitum redit, si ad legem⁶⁶⁶) catholicam venire voluerint, octo menses⁶⁶⁷) inter catechumenos ecclesiae limen introeant, et, si pura fide noscuntur venire, tunc demum baptismatis gratiam mereantur⁶⁶⁸). Quod si casu aliquo periculum infirmitatis intra praescriptum tempus incurrerint⁶⁶⁹), et desperati fuerint, baptizentur.

C. XCIV. *De Iudaeis plerisque frequenter ad Iudaismum redeuntibus.*

Item ex Concilio Toletano IV., c. 58.⁶⁷⁰)

Plerique ex Iudaeis, qui dudum ad Christianam fidem promoti sunt, nunc blasphemantes in[†] Christum non solum Iudaicos ritus perpetrasse noscuntur, sed etiam abominandas circumcisiones exercere praesumerunt[†]. De quibus consulto⁶⁷¹) piissimi ac religiosissimi domini nostri Sisenmundi⁶⁷²) regis hoc sanctum decrevit concilium, ut huiusmodi transgressores pontificali auctoritate correcti ad cultum Christiani⁶⁷³) dogmatis revocentur, ut quos propria voluntas non emendat animadversio sacerdotalis coerceat. Eos autem, quos circumciderunt⁶⁷⁴), si filii eorum⁶⁷⁵) sunt⁶⁷⁶), a parentum consortio separentur; si servi, pro iniuria corporis sui libertati tradantur.

C. XCV. *Ante baptismum diabolo et eius operibus renuciare debemus.*

Item Rabanus de instit. clericorum, lib. I. c. 27.⁶⁷⁷)

Primum interrogatur⁶⁷⁸) paganus, si abrenunciat diabolo⁶⁷⁹), et omnibus damnosis operibus eius atque fallacibus pompis⁶⁸⁰), ut primum respuat errorem, et sic appropinquet ad veritatem, possitque iuxta Apostolum⁶⁸¹) deponere veterem hominem, secundum pristinam conversationem, qui corrumpitur secundum desideria erroris, abnegans impietatem et saecularia desideria.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. LXXXVI. u) Nuncii tui: Hae duae voces additae videntur a Gratiano[†]) (quanquam Virgilius et Sidonius, qui hoc retulerant, proprie nuncii Bonifacii non fuissent) ne ea, quae in epistola antecederunt, referre cogeretur, quod tamen Burchardus et Ivo fecerunt.

C. LXXXVII. v) Ut ad baptismum: Ita etiam Ivo, et auctor glossae ad vers. Unctus, videtur huc spectasse,

sed tota haec clausula abest ab originali, in quo huius loco sunt verba haec: quasi luctamen huius saeculi luctatus, professus es luctaminis tui certamina.

C. LXXXIX. w) Emerstisti: Sic apud Ivonem. In originali est: Ergo merstisti, eodem sensu, quem elicit auctor glossae ex verbo: Emerstisti. Frequens autem est apud B. Ambrosium istius vocabuli in hanc sententiam usus.

Dist. IV. C. LXXXVI. 631) scr. A. 744. — Burch. l. 4. c. 43. Iv. Pan. l. 1. c. 65. Decr. p. 1. c. 237. — 632) sunt tamen ap. Iv. Pan. — 633) fati: Edd. coll. o. pr. Bas. — 638) latine loquit: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 634) Patrias et Filias et Spiritus sanctias: Ed. Bas. — 635) spiritua: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — spiritus sancti: Burch. — 636) sanctitas: Edd. coll. o. — 637) diximus: ead. — C. LXXXVII. 638) Non est Ambrosii. — Ivo Pan. l. 1. c. 51. Decr. p. 1. c. 109. — 639) Venimus: orig. — 640) quos: Iv. Decr. — 641) Dei: Edd. coll. o. — C. LXXXVIII. 642) Ivo Pan. l. 1. c. 66. Decr. p. 1. c. 140. — 643) ascendit: Edd. coll. o. — C. LXXXIX. 644) Non est Ambrosii. — Ivo Pan. l. 1. c. 67. Decr. p. 1. c. 141. — 645) Ter emerstisti: Ed. Arg. — merstisti: Ivo Pan. — 646) add. tibi: Edd. coll. o. — 647) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 648) peccatorum tuorum veniam: Ivo Pan. — Edd. coll. o. — 649) inungat: Edd. coll. o. — 650) inunctus: ead. pr. Bas. — C. XC. †) Ivo Pan. l. 1. c. 68. Decr. p. 1. c. 142. — 651) Accipis: Iv. — ecce acc.: Ed. Arg. — accepistis: Böhm. — acc. myrrham: orig. — ††) Eccl. c. 2. v. 14. — 652) speciale: Ed. Bas. — 653) fontes: Edd. coll. o. — 654) quo: ead. — Iv. — C. XCI. 655) Iv. Pan. l. 1. c. 69. Decr. p. 1. c. 144. — 656) Christianis: Edd. coll. o. — 657) quas signat: Ed. Arg. — quas significat: Edd. coll. o. — Iv. — 658)

ablutas: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 659) ad praesentandum: orig. — Iv. Decr. — ad repr.: Pan. — Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 660) ministerium: Edd. Nor. Par. — sanctae: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 661) abest ab Iv. — 662) infantiam: orig. — C. XCII. 663) Ivo Pan. l. 1. c. 70. Decr. p. 1. c. 144. — 664) voluptate: Edd. Arg. Bas. Par. Lugd. I. — voluptatem: Edd. rell. — Iv. Pan. — C. XCIII. 665) hab. A. 506. — Burch. l. 4. c. 81. Ivo Pan. l. 1. c. 71. Decr. p. 1. c. 275. — 666) leges catholicas: Edd. coll. o. — 667) mensibus: Coll. Hisp. — 668) consequantur: ead. — est tamen var. lect. — 669) incurrerit, — desperatus fuerit, baptizetur: ead. — C. XCIV. 670) hab. A. 638. — Burch. l. 1. c. 85. Ivo Pan. l. 1. c. 76. Decr. p. 1. c. 279. — 671) consulto: Coll. Hisp. — consultum: Iv. Decr. — 672) Sisenandi: Coll. Hisp. — Burch. Iv. Pan. — Sisenandi: Iv. Decr. — Edd. coll. o. pr. Arg. — 673) Christianae dignitatis: Edd. coll. o. — 674) circumdederunt: Ed. Bas. — circumdidunt: Edd. rell. pr. Arg. — 675) abest ab Ed. Arg. — 676) sint: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. XCV. 677) Ivo Pan. l. 1. c. 76. Decr. p. 1. c. 78. — 678) interrogetur: Edd. coll. o. — Iv. — 679) add. omnibus pompis: Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — et omni pomp.: Edd. Lugd. II. III. — 680) cunctis: Iv. — Edd. coll. o. — 681) Eph. c. 4. v. 22.

C. XCVI. *Non transit in novam vitam quem non poenitet veteris vitae.*

Item Augustinus in libro de poenitentiae medicina, c. 2.⁶⁸²
Omnis, qui iam suae voluntatis factus est arbiter, quum accedit ad sacramenta fidelium, nisi eum⁶⁸³ poeniteat vitae veteris, novam non potest inchoare. Ab hac poenitentia, quum baptizantur, soli parvuli immunes sunt. Nondum enim uti possunt⁶⁸⁴ libero arbitrio.

C. XCVII. *Ante baptismum poenitentiam agere debemus. Idem⁶⁸⁵ ad Seleucianam⁶⁸⁶, epist. CVIII.*

Agunt homines ante baptismum poenitentiam de suis prioribus peccatis, ita tamen, ut etiam baptizentur, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, loquente Petro ad Iudaeos ac dicente⁶⁸⁷: *Agite poenitentiam, et baptizetur unusquisque vestrum⁶⁸⁸ in nomine⁶⁸⁹ Domini Iesu Christi.*

C. XCVIII. *Quadragesima dierum abstinencia Iudaeis baptizandis indicatur.*

Item Gregorius⁶⁹⁰ Fantina⁶⁹¹ Defensori, lib. VII. epist. 24.

Ne, quod absit, longa dilatio Iudaeorum retro possit animos revocare, cum fratre nostro episcopo loci ipsius⁶⁹² loquere, ut poenitentia ac abstinencia quadragesima dierum indicta, aut die dominico, aut si celeberrima festivitas fortassis⁶⁹³ occurrerit, eos omnipotentis Dei misericordia protegente baptizet⁶⁹⁴.

C. XCIX. *Poenitentia non est necessaria baptizandis.*

Item Ambrosius super epistolam ad Romanos, ad c. 11.⁶⁹⁴

Sine poenitentia sunt dona et vocatio Dei, quia gratia Dei in baptismo non requirit gemitum, non requirit planctum, vel opus aliquod, sed solam fidem^x, et omnia gratia condonat.

C. C. *Necessitate cogente in catechismo et confirmatione idem compater esse potest.*

Item Hyginus Papa⁶⁹⁵.

XIX. Pars. In catechismo⁶⁹⁶, et in baptismo, et in confirmatione unus patrinus⁶⁹⁷ fieri potest, si necessitas cogit. Non est tamen consuetudo Romana, sed per singulos singuli suscipiunt⁶⁹⁸.

C. CI. *Non plures, sed unus parvulum in baptismo suscipiat.*

Item ex Decreto Leonis Papae⁶⁹⁹.

Non plures ad suscipiendum de baptismo infantem accedant, quam unus, sive vir sive mulier. In confirmatione quoque id ipsum fiat.

C. CII. *Qui non est baptizatus nec confirmatus, alium in chrismate vel baptismo tenere non debet.*

Item ex Concilio Moguntino⁷⁰⁰.

In baptismo vel in chrismate non potest alium suscipere in filiolum⁷⁰¹ qui non est ipse baptizatus vel⁷⁰² confirmatus.

C. CIII. *Abbatem vel monacho non licet commatres habere.*

Item ex Concilio Autissiodorensi, c. 25.⁷⁰³

Non licet abbati vel⁷⁰⁴ monacho de baptismo suscipere filios, nec commatres habere.

C. CIV. *De eodem.*

Item ex libro Capitularum⁷⁰⁵.

Monachi sibi compatres commatresve non faciant, nec osculentur feminas.

C. CV. *Qui in baptismo parvulos suscipiunt, pro eis apud Deum fideiussores existunt.*

Item ex sermone S. Augustini post Pascha, qui sic incipit: „Hodiernus dies“⁷⁰⁶.

Vos ante omnia, tam mulieres quam viros, qui filios in baptismo suscepistis, moneo, ut vos cognoscatis fideiussores apud Deum existisse pro illis, quos visi estis de sacro fonte suscipere. Ideoque semper eos admonete, ut castitatem custodiant, iustitiam diligant, caritatem teneant. *Et paulo post: §. 1. Ante omnia symbolum et orationem dominicam et vos ipsi tenete, et illis, quos suscepistis⁷⁰⁷ de sacro fonte, ostendite.*

C. CVI. *Ad baptizandi officium et ad vestimenta altaris lavanda sacerdos propria debet habere vasa.*

Item ex Concilio Herdensi⁷⁰⁸.

XX. Pars. Omnis presbyter, qui fontem lapideum habere nequiverit, vas conveniens⁷⁰⁹ ad hoc solummodo baptizandi officium habeat, quod extra ecclesiam non deponitur. Similiter ad corporale lavandum, et ad pallas altaris propria habeantur vasa, in quibus nihil aliud fiat.

C. CVII. *Neque rebaptizationes, neque reordinationes fieri licet.*

Item ex Concilio Carthaginensi III., c. 38.⁷¹⁰.

XXI. Pars. Non licet fieri rebaptizationes, et⁷¹¹ reordinationes⁷¹², vel translationes⁷¹³ episcoporum.

C. CVIII. *De eodem.*

Item ex epistola Augustini CCIII. ad Maximinum⁷¹⁴. Rebaptizare haereticum hominem, qui haec sanctitatis⁷¹⁵ signa perceperit⁷¹⁶, quae Christiana tradidit⁷¹⁷ disciplina, omnino peccatum est; rebaptizare autem catholicum immatissimum scelus est.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XCIX. x) Sed solam fidem: Sic in glossa ordinaria, unde potius videtur hoc loco sumsisse Gratianus, quam ex Ambrosio, apud quem legitur: *nisi solam ex corde professionem*, quemadmodum etiam refertur supra de poenitentia, dist. 1. c. *Quis aliquando*, in vers. *Gratia Dei*.

C. CI. y) Ceteri collectores citant ex decretis Leonis Papae ad S. Medardum.

C. CIV. z) In indice septimi libri Capitularium numero 494., (nam capita ipsa a 478. usque ad 558. in volumine, quod ex Gallia habitum est, desiderantur*) haec leguntur: *Ne sibi compatres et commatres monachi faciant.*

C. CV. a) Ivo etiam recitat ex dominica prima post Pascha. In sermone 163. de tempore apud B. Augustinum haec leguntur: *Quicumque viri, quaecumque mulieres de sacro fonte filios spiritualiter susceperunt, cognoscant se pro ipsis fideiussores apud Deum existisse, et ideo semper illis sollicitudinem verae caritatis impendant.* Similia etiam habentur in sermone 215., qui est secundus dominicae X. post festum Trinitatis.

C. CVI. b) Similia habentur in Ordine Romano de officiis divinis p. 156.

Dist. IV. C. XCVI. 682) cf. D. I. de poen. c. 81. — Iv. Pan. l. 1. c. 35. Decr. p. 1. c. 76. — 683) *quam*: Böhm. — 684) *posset*: Iv. Pan. — C. XCII. 685) Ep. 265. Ed. Maur. (temp. inc.) — Ans. l. 11. c. 1. Ivo Pan. l. 1. c. 36. Decr. p. 1. c. 77. Petr. Lomb. l. 4. dist. 16. — 686) *Salernitanum*: Ed. Bas. — *Salactitanum*: Edd. Lugd. — *Salactitanum*: Edd. rell. — 687) Act. c. 2. v. 35. — 688) *abest* ab Ed. Bas. — 689) *add. nostri*: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — C. XCVIII. 690) Ep. 23. (scr. A. 598.) l. 8. Ed. Maur. — Iv. Pan. l. 1. c. 37. Decr. p. 1. c. 61. — 691) *Faustino*: Edd. coll. o. — 692) *illius*: Iv. — Edd. coll. o. — 693) *baptizet*: orig. — Iv. Decr. — C. XCIX. 694) Non est Ambrosii. — cf. Grat. post D. I. de poen. c. 87. — C. C. 695) Sumtum est ex cap. Theodori ap. Pettit. c. 4. — Burch. l. 4. c. 24. — Ans. l. 9. c. 25. Iv. Pan. l. 1. c. 77. Decr. p. 1. c. 218. — 696) *catechumeno*: Burch. Ans. Iv. Pan. — 697) *pater*: Burch. Ans. — 698) *suscipiant*: Edd. coll. o. — C. CI. 699) In conc. Sussion. ap. Medard., quod innuere videtur inscr. Burch. l. 4. c. 25. — Ans. l. 9. c. 19 (24). — Iv. Pan. l. 1. c. 78. Decr. p. 1. c. 219., a Corr. indicata, non exstat. — C. CII. 700) Desumptum esse videtur ex Cap. Theodori ap. Pettit. c. 4. — Burch.

l. 4. c. 26. Ivo Pan. l. 1. c. 79. Decr. p. 1. c. 220. — 701) *alium*: Burch. — 702) *et*: Iv. Pan. — C. CIII. 703) hab. A. 578. — Ivo Pan. l. 1. c. 80. Decr. p. 1. c. 132. — 704) *nec monachis*: Iv. Decr. — *vel monachis*: Pan. — C. CIV. *) Recenseri nunc ea capita solent primae additionis nomine, quae, quum ipsum Cap. Aquisgran. antea seorsum editum exhibeat, consulto ommissa est a Baluzio. — 705) Cap. Aquisgr. A. 817. c. 16. — Iv. Pan. l. 1. c. 81. Decr. p. 1. c. 133. — C. CV. 706) Est Caesarii ex sent. Maur. — Iv. Pan. l. 1. c. 81. Decr. p. 1. c. 134. p. 11. c. 17. — 707) *exceptis*: Iv. Decr. — Ed. Arg. — *acceptis*: Pan. — Edd. rell. pr. Lugd. — C. CVI. 708) Burch. l. 4. c. 13. Ivo Decr. p. 1. c. 206. referunt ex Meldensi; est tamen inter Capp. Hiernari Remensis c. 3. (Mansi t. 15.) — Reg. l. 1. c. 79. — 709) *solummodo*: ad: Edd. coll. o. — C. CVII. 710) hab. A. 397. — Iv. Pan. l. 1. c. 83. Decr. p. 1. c. 152. — 711) *abest* ab Iv. — *neque*: Edd. coll. o. — 712) *reordinationes*: Ed. Ven. II. — 713) *retranslationes*: Edd. Arg. Bas. Lugd. II. III. — C. CVIII. 714) Ep. 23. Ed. Maur. scr. A. 392. — Iv. Pan. l. 1. c. 84. Decr. p. 1. c. 172. Petr. Lomb. l. 4. dist. 6. — 715) *sanctae trinitatis*: Edd. coll. o. — 716) *susceperit*: caed. — 717) *tradidit*: Böhm.

C. CIX. De Arianis, quando baptizentur, et quando non.

Item ex Concilio Arelatensi L, c. 8.⁷¹⁸⁾

De Arianis, qui propria lege sua utuntur^{o)}, placuit, si ad ecclesiam aliqui de hac haeresi venerint, interrogent eos nostrae⁷¹⁹⁾ fidei sacerdotes symbolum, et, si perviderint, eos in Patre, et Filio, et Spiritu sancto esse baptizatos, manus eis tantum imponatur⁷²⁰⁾, ut accipiant Spiritum sanctum. Qui si interrogati non responderint hanc Trinitatem, baptizentur⁷²¹⁾.

C. CX. Baptizentur, de quibus ignoratur, an sint baptizati.

Item Gregorius III. Bonifacio, epist. IV.⁷²²⁾

Parvulos, qui a⁷²³⁾ parentibus subtracti sunt, et an baptizati sint⁷²⁴⁾, ignorant⁷²⁵⁾, hos ut baptizare debeas secundum Patrum traditionem⁷²⁶⁾, si non fuerit qui testificetur, ratio poscit.

C. CXI. De eodem.

Item ex Concilio Carthaginensi V, c. 5.⁷²⁷⁾

Placuit de infantibus, quoties non inveniuntur certissimi testes, qui eos baptizatos esse sine dubitatione testentur, neque ipsi sunt per aetatem idonei de traditis sibi sacramentis respondere, absque ullo scrupulo eos esse baptizandos, ne ista trepidatio eos faciat sacramentorum purgatione privari. Hinc⁷²⁸⁾ etiam legati Maurorum⁷²⁹⁾ fratres nostri⁷³⁰⁾ consuluerunt, quia multos tales a barbaris redimunt⁷³¹⁾. Similiter^{d)} et⁷³²⁾ de ecclesiis, quoties super earum consecratione haesitatur, agendum est, id est, ut sine ulla trepidatione consecrentur.

C. CXII. De eodem.

Item Leo Papa⁷³³⁾ Leoni⁷³⁴⁾ Ravennati Episcopo, epist. XXXV. c. 1.

Quum itaque baptismi sui nihil recordetur^{o)} qui regenerationis est cupidus, nec alter⁷³⁵⁾ attestari de eo possit, qui sciat⁷³⁶⁾ consecratum, nec ille, qui consecratur. Scimus quidem, inexpiable esse facinus, quoties iuxta haereticorum damnata⁷³⁷⁾ a sanctis Patribus instituta cogitur aliquis lavacrum, quod regenerandis⁷³⁸⁾ semel tributum est, bis subire, apostolica reclamante sententia⁷³⁹⁾, quae nobis unam praedicat in Trinitate deitatem, unam in fide confessionem, unum in baptismate sacramentum. Sed in hoc nihil simile formidatur, quoniam non potest in iterationis crimen venire quod omnino factum esse nescitur. Atque ideo, quoties persona talis inciderit, sollicita primum examinatione discutite, et longo tempore (nisi forte supremus finis immineat)⁷⁴⁰⁾ indagate, utrum nemo penitus sit, qui testimonio suo⁷⁴¹⁾ iuvare possit ignorantiam nescientis, et, quum constiterit, hunc, qui baptismatis indiget sacramento,

sola inaniter suspicione prohiberi, accedat intrepidus ad consequendam gratiam, cuius in se nullum scit esse vestigium, nec vereamur huic salutis ianuam aperire, quam nunquam ante docetur ingressus.

C. CXIII. De eodem.

Idem epist. XC. ad Rusticum, c. 16.⁷⁴²⁾

Si nulla exstant⁷⁴³⁾ indicia inter propinquos aut⁷⁴⁴⁾ familiares, nulla inter clericos aut vicinos, quibus hi, de quibus quaeritur, baptizati fuisse doceantur, agendum est, ut renascantur, ne manifeste pereant, in quibus, quod non ostenditur gestum, ratio non⁷⁴⁵⁾ sinit, ut⁷⁴⁶⁾ videatur iteratum. Qui autem possunt meminisse, quod ad ecclesiam veniebant cum parentibus suis, possunt recordari, an quod eorum parentibus dabatur acceperint. Sed si hoc etiam ab eorum memoria alienum est, conferendum eis videtur quod collatum esse nescitur, quia non temeritas intervenit praesumptionis, ubi est diligentia pietatis.

C. CXIV. Non baptizatur cum matre, quicquid in eius corpore est.

Item Augustinus contra Iulianum, lib. VI. c. 5.⁷⁴⁷⁾

XXII. Pars. Si ad matris corpus id, quod in ea concipitur, pertinet⁷⁴⁸⁾ ita, ut eius pars deputaretur, non baptizaretur infans, cuius mater baptizata est aliquo mortis urgente periculo, quum eum gestaret in utero. Nunc vero quum etiam ipse baptizatur⁷⁴⁹⁾, non utique⁷⁵⁰⁾ bis baptizatus habebitur⁷⁵¹⁾. Non itaque⁷⁵²⁾ ad maternum corpus, quum esset in utero, pertinebat.

C. CXV. Quare non baptizetur cum matre qui in eius utero est.

Item Isidorus lib. I. de sentent. de summo bono, c. 24.⁷⁵³⁾

Qui in maternis uteris sunt, ideo cum matre baptizari non possunt, quia qui natus adhuc secundum Adam non est, renasci⁷⁵⁴⁾ secundum Christum non potest. Neque enim dici regeneratio in⁷⁵⁵⁾ eo poterit, quem generatio non praecessit. Et infra: §. 1. Qui⁷⁵⁶⁾ scelerate vivunt in ecclesia, et communicare non desinunt, putantes, se tali communione mundari, discant, nihil ad emundationem proficere sibi.

C. CXVI. De eodem.

Item ex Concilio Martini Bracarenensis, c. 54.⁷⁵⁷⁾

Si qua mulier praegnans desideraverit⁷⁵⁸⁾ gratiam baptismi percipere, quando voluerit, habeat potestatem. Nam nihil participat in hoc mater infanti, qui nascitur, propterea, quod uniuscuiusque⁷⁵⁹⁾ propria⁷⁶⁰⁾ voluntas in confessione monstratur⁷⁶¹⁾.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. CIX. c) Utuntur: In concilio impresso sequitur: ut rebaptizentur^{*)}. Ac solitos fuisse ab Arianis rebaptizari catholicos, ac fortasse etiam non catholicos, narrat B. Augustinus in libro de haeresibus c. 49. Ceterum in quibusdam pervetustis huius concilii codicibus sic legitur: De Afris, quod propria lege sua utuntur, ut rebaptizentur, placuit etc. De Afris autem habetur supr. dist. 98. c. Afris, quod est Gregorii I., et repetitur in epistola Gregorii II. ad universum clerum et plebem Turingiae, itemque in synodo Felicis III.

C. CXI. d) Similiter: Haec usque ad finem absunt a codice regio huius concilii, a 72. Carthaginensi canone

Dist. IV. C. CIX. 718) hab. A. 314. — Coll. tr. p. p. 2. t. 23. c. 3. — *) Ita Coll. Hisp. — 719) nostrae — sac.: absunt ab ead. — 720) imponant: Edd. coll. o. — 721) rebaptizentur: Edd. Arg. Bas. Lugd. II. III. — C. CX. 722) Imo Gregor. II., scr. A. 726. — Ivo Pan. I. 1. c. 92. Decr. p. 1. c. 146. — 723) abest ab Ed. Bas. — 724) add.: an non: Iv. Decr. — Edd. coll. o. — 725) ignoratur: Edd. coll. o. — Iv. — 726) traditiones: Edd. coll. o. — C. CXI. 727) hab. A. 401. — Coll. tr. p. p. 2. t. 19. c. 6. Burch. I. 4. c. 45. Ans. I. 9. c. 56 (15). Ivo Pan. I. 1. c. 93. Decr. p. 1. c. 147. et 239. — cf. conc. Worm. hab. A. 868. c. 70. et can. 85. syn. sextae. — 728) verb.: hinc — red.: absunt ab Iv. Pan. et Decr. c. 147. — 729) vestros: Iv. Decr. c. 239. — 730) curissimi: Edd. Bas. Par. Lugd. — 731) redeunt: Ed. Arg. — redemerunt: Edd. coll. o. pr. Bas. — **) et Coll. Hisp., Ans. et Iv. Decr. c. 239. — 732) abest ab Edd. Par. Lugd. — C. CXII. 733) Ep. 166. (scr. A. 458.) Ed. Baller. — Ivo Decr. p. 1. c. 48. — 734) Neon: Baller. — ***) Ita Coll. Hisp. et Baller. — 735) aliter: Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. — 736) add.: eum: Ed. Bas. — se: Edd. rell. pr. Arg. — 737) dogmata contra sanctorum Patrum instituta: Edd. coll. o. —

graeco, a Wormaciensi, et Burchardo **). In canone autem sextae synodi neque illa habentur quae praecedunt, id est: Hinc etiam etc.

C. CXII. e) Nihil recordetur: Sic etiam Ivo, licet cetera plenius, quam Gratianus. Integer locus hic est ***) : Quum itaque baptizatum se nec ille recordetur, qui regenerationis est cupidus, nec alter attestari de eo possit, quod nesciat consecratum, nihil est, in quo peccatum possit obrepere, quum in hac parte conscientiae suae nec ille reus sit, qui consecratur, nec ille, qui consecrat. Scimus quidem etc. Verum ob glossam in vers. Nec ille, non est emendatum.

738) regenerandum: Ed. Bas. — 739) doctrina: Coll. Hisp. — Baller. — cf. Ephes. c. 4. v. 5. — 740) imminet: Coll. Hisp. — 741) abest ab Ed. Bas. — C. CXIII. 742) Ep. 167. Ed. Baller. scr. A. 458. vel 459. — Burch. I. 4. c. 44. Ans. I. 9. c. 15 (14). Ivo Pan. I. 1. c. 94. Decr. p. 1. c. 208. Polyc. I. 3. t. 10. — 743) existant: Baller. — Iv. Pan. — 744) et: Iv. Decr. — Edd. coll. o. — 745) nulla: Edd. coll. o. — 746) ut vid.: absunt ab Iv. Decr. — C. CXIV. 747) Ivo Pan. I. 1. c. 111. Decr. p. 1. c. 184. — 748) pertinet: Edd. coll. o. — 749) baptizaretur: Iv. Decr. — Edd. Ven. I. II. Par. — baptizetur: Edd. rell. — Iv. Pan. — 750) utique: Ed. Lugd. I. — verba: utique — ad: absunt ab Ed. Arg. — 751) habetur: Edd. coll. o. — 752) utique: ead. — Iv. — C. CXV. 753) Ivo Pan. I. 1. c. 112. Decr. p. 1. c. 185. Petr. Lomb. I. 4. dist. 6. — 754) rebaptizari: Iv. Pan. — regenerari: Edd. coll. o. — 755) in eum: ead. — Iv. — 756) cf. supra D. 2. de cons. c. 24. — C. CXVI. 757) c. 6. conc. Neocaes. ex interpr. Martini Brac. (Papae: Edd. coll. o.) — 758) desideravit: Ed. Bas. — Böh. — designaverit: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 759) unicuique: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — 760) posse: Coll. Hisp. — 761) monstratur: ead.

C. CXVII. *De his, qui ignoranter bis baptizantur.*

Item ex Poenitentiali Theodori ⁷⁶²).

XXIII. Pars. Qui bis ignoranter baptizati sunt, non indigent pro eo poenitere, nisi quod secundum canones ordinari non possunt, nisi magna aliqua necessitas cogat. Qui autem non ignari iterum baptizati sunt, quasi ⁷⁶³) iterum crucifixerint [†]) Christum, per septem annos poeniteant quarta et sexta feria, et tres ⁷⁶⁴) Quadragesimas ieiunent ⁷⁶⁵). Si pro vitio aliquo fecerint ⁷⁶⁶), similiter. Si ⁷⁶⁷) pro munditia putaverint, tribus ⁷⁶⁸) annis similiter poeniteant.

C. CXVIII. *De his, qui ex industria bis baptizantur.*

Item Felix Papa III., epist. I. c. 2. et seqq. ⁷⁶⁹)

Eos, quos episcopos, presbyteros vel diaconos fuisse constiterit, et seu optantes ⁷⁷⁰) forsitan, seu coactos lavacri illius unicus *salutarisque* claruerit fecisse iacturam ^f), usque ad exitum sui diem in poenitentia (si resipiscant) ⁷⁷¹) iacere conveniet ⁷⁷²), nec orationi non modo fidelium, sed ne catechumenorum quidem omnimodis interesse; quibus laica tantum communio in morte est reddenda. §. 1. De clericis autem, et monachis, aut ⁷⁷³) puellis Dei, aut saecularibus, servari praecipimus hunc ⁷⁷⁴) tenorem, quem Nicaena synodus circa ⁷⁷⁵) eos, qui lapsi sunt vel fuerint ⁷⁷⁶), servandum esse constituit: ut scilicet, qui nulla necessitate, nullius rei timore aut ⁷⁷⁷) periculo, se, ut rebaptizentur ⁷⁷⁸), haereticis impie dederint ⁷⁷⁹), si tamen eos ex corde poeniteat, tribus annis inter audientes sint; septem autem *annis* subiaceant inter poenitentes manibus sacerdotum; duobus *autem* ⁷⁸⁰) annis etiam ⁷⁸¹) oblationes ⁷⁸²) modis omnibus non sinantur offerre, sed tantummodo saecularibus ⁷⁸³) in oratione socientur, nec confundatur ⁷⁸⁴) Deo colla submittere qui eum non timuit ⁷⁸⁵) abnegare. §. 2. Pueris autem, quibus, quod ⁷⁸⁶) adhuc impubes ⁷⁸⁷) sunt, a pubertate ⁷⁸⁸) vocabulum est, seu clericis seu laicis, aut etiam similibus puellis, quibus ignorantia suffragatur aetatis, aliquamdiu per manus impositione detentis reddenda communio est, nec eorum est expectanda poenitentia, quos excipit ⁷⁸⁹) a coercitione ⁷⁹⁰) censura.

C. CXIX. *Presbyteris baptizatos chrismate ungeri licet.*

Item Innocentius Papa Decentio Episcopo, epist. I. c. 3. ⁷⁹¹)

XXIV. Pars. Presbyteris (seu extra episcopum seu praesente episcopo baptizant) ⁷⁹²) chrismate baptizatos ⁷⁹³) ungeri licet ⁷⁹⁴), sed quod ab episcopo fuerit consecratum; non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis, quum tradunt *Spiritus* ⁷⁹⁵) paraclatum.

C. CXX. *Baptizatos in frontibus presbyteris ungeri non licet.*

Item ex Regesto Gregorii ad Ianuarium, Episcopum Caraitanum, lib. III. epist. 9. ⁷⁹⁶)

Presbyteri baptizatos ⁷⁹⁷) infantes signare sacro in fronti-

bus chrismate non praesumant. Sed presbyteri baptizatos ungant in pectore, ut episcopi postmodum ungeri ⁷⁹⁸) debeant in fronte.

C. CXXI. *Chrismatis pannum secundo linire, et super alium baptizatum mittere licet.*

Item ex Concilio apud Bellvacum ⁷⁹⁹).

Si quis voluerit chrismate ⁸⁰⁰) pannum iterum linire, et super alium baptizatum mittere, non est absurdum.

C. CXXII. *De veteri chrismate baptismum consecrare non licet.*

Item ex Concilio Lugdunensi ⁸⁰¹).

Si quis de alio chrismate, quam de illo novo, quod proprii ⁸⁰²) episcopi largitione vel concessione acceperit ⁸⁰³), baptizare, nisi praeoccupante morte, tentaverit, pro temeritatis ausu ipse in se suae damnationis protulisse sententiam manifestatur.

C. CXXIII. *Non nisi a propriis episcopis presbyteri chrismata accipiant.*

Item ex Concilio apud Valentias ⁸⁰⁴).

Presbyteri, qui dioecesanus ⁸⁰⁵) regunt ecclesias, non a quibuslibet episcopis, sed a suo, nec per minorem ⁸⁰⁶) clericum, sed per se ipsos, aut per illum ⁸⁰⁷), qui ⁸⁰⁸) eiusdem ordinis sit, ante Paschae solennitatem chrismata petant.

C. CXXIV. *Conficere chrisma et per dioeceses destinare omni tempore episcopo licet.*

Item ex Concilio Martini Bracarenensis, c. 54. et seqq. ⁸⁰⁹).

Omni tempore episcopo ⁸¹⁰) liceat ⁸¹¹) chrisma conficere, et per suas dioeceses destinare ⁸¹²) ita, ut ad accipiendum chrisma diaconus aut subdiaconus ante diem Paschae de singulis ecclesiis ad episcopum destinetur. §. 1. Presbyter ⁸¹³) praesente episcopo non signet infantes, nisi forte ab episcopo fuerit illi praeceptum. §. 2. Non ⁸¹⁴) liceat presbytero prius episcopo introire in baptisterium, sed cum episcopo, nisi forte aut absens fuerit, aut aegrotus.

C. CXXV. *Qui baptizandi recipit officium sine chrismate proficisci non debet.*

Item ex Concilio Arausicano, c. 1. ⁸¹⁵)

Nullus ministrorum, qui baptizandi recipit officium, sine chrismate usquam debet progredi, quia inter nos placuit semel in ⁸¹⁶) baptismate chrismari. De eo autem, qui in baptismate, quacunque necessitate faciente, chrismatus non fuerit, in confirmatione sacerdos commonebitur ^e) ⁸¹⁷). Nam inter nos chrismatis ipsius non nisi una benedictio est. Non praedudicantes cuiquam hoc dicimus, sed ut necessaria ^h) habeatur chrismatio.

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. CXVIII. f) Iacturam: Post haec verba in originali, et apud Burchardum et Ivonem multa inseruntur, quae omnino sunt legenda.

C. CXXV. g) Sacerdos commonebitur: Apud Burchardum et Ivonem (qui hic caput concludunt, quod

citant ex Vasensi c. 5.) ^{*}), sic legitur: *in confirmatione sacerdotis perficitur*, aut, ut Ivo: *perficitur*.

h) Ut necessaria: Varietas insignis est in editione conc. Coloniensi trium tomorum. Nam et isto modo legitur, et hoc: *non necessaria habeatur rechrismatio*; et: *non*

Dist. IV. C. CXVII. 762) Legitur inter Cap. Theodori ap. D'Acherium, c. 9. — Burch. l. 4. c. 51. Ivo Pan. l. 1. c. 122. Decr. p. 1. c. 245. — 763) *quia quasi*: Edd. coll. o. pr. Arg. Nor. — †) *crucifixerunt*: Iv. — Edd. coll. o. — 764) *quatuor*: Iv. Pan. — 765) *poeniteant*: Burch. Iv. Decr. — *abstineant*: Pan. — 766) *fuerit*: Burch. Iv. — 767) *Sed si*: Edd. Arg. Bas. — 768) *ter in anno*: Ed. Bas. — C. CXVIII. 769) scr. A. 488. — Burch. l. 4. c. 99. Ivo Decr. p. 1. c. 293. — 770) *obstantes*: Ed. Arg. — 771) *respuerint*: Ed. Bas. — 772) *conveniat*: Edd. coll. o. — Böhm. — 773) *at*: Edd. coll. o. — Iv. — 774) *et hunc*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 775) *inter*: Edd. coll. o. — 776) *aut*: Ed. Bas. — 777) *atque*: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 778) *rebaptizarentur*: Burch. — Edd. Arg. Bas. — 779) *dederunt*: Edd. coll. o. — 780) *abest ab Iv.* — *duobus etiam*: Burch. — 781) *abest ab orig.* — 782) *ad obl.*: Burch., misso sequi. Voc.: *offerre*. — 783) *populartibus*: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — 784) *confundantur*: Edd. coll. o. — 785) *timuerunt*: ead. — 786) *qui*: ead. — 787) *in veste*: Iv. — *inberbes*: Ed. Arg. — 788) *puritate*: Burch. Iv. — 789) *recipit*: Ed. Bas. — *excipit*: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 790) *ad coercitionem*: Edd. coll. o. — C. CXIX. 791) scr. A. 416. — Burch. l. 4. c. 69. Ans. l. 9. c. 32. Ivo Pan. l. 1. c. 116. Decr. p. 1. c. 263. Polyc. l. 3. t. 10. Petr. Lomb. l. 4. dist. 7. — 792) *quem bapt.*: Coll. Hisp. — Constant. — Burch. Ans. Iv. — 793) *abest ab Edd. Arg. Nor.* — 794) *non liceat*: Iv. Pan. — *licet*: Decr. — Edd. coll. o. — 795) *ab-*

est a Burch. Ans. Iv. — C. CXX. 796) Ep. 9. (scr. A. 594.) l. 4. Ed. Maur. — Burch. l. 4. c. 70. Ivo Pan. l. 1. c. 117. Decr. p. 1. c. 264. Petr. Lomb. ib. — 797) *rebaptizatos*: Ed. Bas. — 798) *confirmationem*: Burch. Iv. — Edd. coll. o. — C. CXXI. 799) Imo ex poen. Theodori ap. Petit. c. 4. — Burch. l. 4. c. 94. Ivo Pan. l. 1. c. 99. Decr. p. 1. c. 288. — 800) *chrismatis*: Burch. Iv. — C. CXXII. 801) Cap. incertum. — cf. tamen Cap. Reg. Fr. Add. III. c. 7. — 802) *propria*: Ed. Bas. — *pro*: Edd. rell. — 803) *acceptit*: Burch. Iv. — C. CXXIII. 804) Imo ex conc. Carth. IV. c. 36., seu Statut. eccl. ant. c. 87. (cf. ad c. 9. D. 18.) Inscriptio derivata est a Burch. l. 4. c. 76. et Ivo Decr. p. 1. c. 270. Pan. l. 1. c. 101. ex Coll. Ans. ded. l. 4. c. 115. — 805) *per dioeceses*: Baller. — 806) *uniores*: lid. — Burch. Iv. — Edd. Bas. Lugd. II. III. — 807) *altum*: Ed. Bas. — 808) *qui sacrarium tenet*: Baller. — C. CXXIV. 809) *confectum est a Martino Brac.* (Papa: Edd. coll. o.) ex c. 20. conc. Tol. I. et c. 56. conc. Laod. — cf. D. 95. c. 11. — 810) *episcopo*: Coll. Hisp. — 811) *licet*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 812) *dirigere*: Coll. Hisp. — 813) *add.*: vero: Edd. coll. o. — 814) *nec*: ead. — C. CXXV. 815) hab. A. 441. — Reg. l. 1. c. 78. Coll. tr. p. 2. t. 21. c. 1. Burch. l. 4. c. 73. Ivo Decr. p. 1. c. 267. — 816) *in bapt.*: absunt a Coll. Hisp. — ^{*}) cuius rei ansam Reginonis coll. dedit, in qua c. 3. conc. Vas. est praemisissus. Exitus capitis in ea est in verbo: *commonebitur*. — 817) *commovebitur*: Ed. Bas.

C. CXXVI. *Ante, quam chrisma infundatur, ad aspergendum aquam de fonte accipere licet.*

Item Capitularium lib. VI. c. 77. 819)

In sabbato sancto Paschae vel Pentecostes si quis⁸¹⁹⁾ velit aquam consecratam ad aspersionem in domo sua recipere, ante chrismatism infusionem recipiat⁸²⁰⁾.

C. CXXVII. *Unde aspersionis sanctificatio exordium sumserit.*

Item Cyprianus 821) lib. IV. epist. 7. ad Magnum.

Nec quenquam movere debet, quod aspergi vel perfundi iubentur aegri, quum gratiam dominicam consequuntur, quando⁸²²⁾ scriptura sancta per Ezechielem prophetam loquatur et dicat: *Et aspergam⁸²³⁾ super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus immunditiis⁸²⁴⁾ vestris, et ab omnibus simulacris⁸²⁵⁾ vestris; et mundabo vos, et dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo in⁸²⁶⁾ vobis.* Item in Numeris⁸²⁷⁾: §. 1. *Qui tetigeritⁱ⁾ cadaver hominis, et propter hoc septem diebus fuerit immundus, aspergatur de⁸²⁸⁾ hac aqua die tertio, et septimo, et sic mundabitur. Item: §. 2. Si fide Trinitatis mundatus non fuerit, in resurrectione²⁾ apud sanctorum collegium immundus erit. Si die tertio asperus non fuerit, septimo non poterit emundari. Omnis, qui tetigerit humanae animae morticinium, et asperus ex hac commixtione non fuerit, polluet tabernaculum Domini, et peribit ex Israël, quia qui aqua aspersus non est expiationis immundus erit, et manebit⁸²⁹⁾ spurcilia eius super sum. Et iterum⁸³⁰⁾: *Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Accipe Levitas de medio filiorum Israël, et purificabis eos, et ita facies eis purificationem eorum, circumsparges eos aqua purificationis. Et iterum: Aqua aspersionis purificatio est. Unde apparet, aspersionem quoque aquae instar salutaris lavacri obtinere, et, quando haec in ecclesia fiunt⁸³¹⁾, ubi sit et accipientis et dantis fides, integra stare omnia, et consummari⁸³²⁾ ac perfici posse Domini maiestate, et fidei veritate. Et infra: §. 3. Spiritus vero sanctus non dimensuratur⁸³³⁾, sed super credentem⁸³⁴⁾ totus infunditur. Nam si dies omnibus aequaliter nascitur, et si sol super omnes pari et aequali⁸³⁵⁾ luce diffunditur: quanto magis Christus⁸³⁶⁾ sol et dies verus in ecclesia sua lumen vitae aeternae pari aequalitate largitur? Cuius aequalitatis sacramentum videmus in Exodo esse celebratum, quum de coelo manna deflueret, et futurorum praefiguratione alimentum panis coelestis, et cibum Christi venientis ostenderet. Illic enim sine discrimine⁸³⁷⁾ vel sexus vel aetatis gomor singulis⁸³⁸⁾ aequaliter colligebatur. Unde apparebat, Christi indulgentiam et coelestem gratiam postmodum secururam aequaliter omnibus dividi, sine sexus varietate, sine annorum discrimine⁸³⁹⁾, sine acceptione⁸⁴⁰⁾ personae super omnem Dei populum spiritalis gratiae⁸⁴¹⁾ munus infundi. Plane eadem gratia spiritalis, quae aequaliter in baptismo a credentibus su-**

mitur, in⁸⁴²⁾ conversatione atque actu nostro postmodum vel minuitur, vel augetur, ut in evangelio⁸⁴³⁾ dominicum semen aequaliter seminatur; sed pro varietate terrae aliud⁸⁴⁴⁾ assumitur⁸⁴⁵⁾, aliud in multiformem copiam vel trigesimi, vel sexagesimi, vel centesimi numeri^{†)} fructu exuberante⁸⁴⁶⁾ cumulatur. Et paulo post: §. 4. Quod si aliquis in illo movetur, quod quidam ex⁸⁴⁷⁾ his, qui aegri baptizantur, spiritibus adhuc immundis teneantur¹⁾, sciat, diaboli nequitiam pertinacem usque ad aquam salutarem valere; in baptismo vero omnis⁸⁴⁸⁾ nequitiae suae virus^{††)} amittere. Quod exemplum cernimus in rege⁸⁴⁹⁾ Pharaone, qui, diu⁸⁵⁰⁾ reluctatus et in sua⁸⁵¹⁾ perfidia demoratus, tandiu resistere potuit et praevalere, donec ad aquam veniret, quo quum venisset, et victus est et extinctus. Mare autem^{*} illud sacramentum baptismi fuisse declarat B. apostolus^{*} Paulus, dicens⁸⁵²⁾: *Nolo enim vos ignorare, fratres, quia patres nostri⁸⁵³⁾ omnes sub nube fuerunt, et omnes per⁸⁵⁴⁾ mare transierunt, et omnes in⁸⁵⁵⁾ nube, et in mari, et addidit, dicens: Haec autem omnia figurae⁸⁵⁶⁾ nostras fuerunt. Quod hodie etiam geritur, ut^{*} per⁸⁵⁷⁾ exorcistas voce humasa, et potestate divina flagellatur⁸⁵⁸⁾, et uratur, et torquetur diabolus, et quum exire se, et homines Dei^{*} dimittere saepe dicat, in eo tamen, quod dixerit⁸⁵⁹⁾, fallat⁸⁶⁰⁾, et id, quod per Pharaonem prius gestum est, eodem modo obstinationis et fraudis exercent. Quum tamen ad aquam Dei salutarem atque ad^{*} baptismi sanctificationem venitur, scire debemus et fidere⁸⁶¹⁾, quia illic diabolus opprimitur, et homo Deo dicatus divina indulgentia liberatur.*

C. CXXVIII. *De his, qui usque ad exitum vitae suscipere baptismum differunt.*

Item Ioannes Chrysostomus in epistolam ad Hebraeos, homil. XIII. ad c. 7.

XXV. Pars. Quando quis propterea peccat, ut sanctum baptismum in novissima sua expiratione suscipiat, fortassis non adipiscitur. Et credite mihi, non terrenis vos dico quod dicturus sum. Multos novi, qui hoc⁸⁶²⁾ passi sunt, qui spe baptismatis multa peccabant, circa diem autem mortis discesserunt⁸⁶³⁾ vacui; Deus enim propter hoc baptismum tribuit, ut solvat peccata, non ut addat^{m)}. Si vero quis ad hoc utitur baptismate, ut ampliora delinquat, ipsum fit negligentiae causa.

C. CXXIX. *Parvulis baptizatis parentum non nocet perfidia. Item Augustinus ad Bonifacium, epist. XXIII. 864)*

XXVI. Pars. Quaeis a me, utrum parentes⁸⁶⁵⁾ baptizatis parvulis suis noceant, quum eos daemoniorum sacrificiis sanare conantur, et, si non nocent, quomodo eis prosit, quum baptizantur, parentum fides, quorum eis non potest obesse perfidia? Ubi respondeo, tantam illius sacramenti, hoc est baptismi salutaris, esse virtutem in sancta compage corporis Christi, ut semel regeneratusⁿ⁾

NOTATIONES CORRECTORUM.

necessaria habeatur chrismatio repetita; et: necessaria habeatur chrismatio repetita^{*)}, quae sola lectio retenta est in editione quatuor tomorum.

C. CXXVII. i) Qui tetigerit: Haec usque ad vers. Et locutus est, aliis verbis a B. Cypriano exponuntur, ex quo quidem in ceteris huius capituli partibus multa sunt emendata.

k) In resurrectione: Huius sententiae sunt quaedam vestigia in glossa. interlineari ad istum Numerorum locum.

l) Teneantur: In originali impresso est: tentantur; sed in quinque manuscriptis: tentabantur. Hoc enim sibi

vult B. Cyprianus, dum adhibentur solennitates praecedentes baptismum, tentari adhuc homines posse ab immundis spiritibus, desinere autem tentationem in absolute baptismi, id est in aqua salutaris. Sic enim ab ipso nunc usurpatur vox: baptizantur, ac saepe a philosophis usurpanti solet vox: generari, nimirum pro alteratione praecedente educationem et proventum formae.

C. CXXVIII. m) Non ut addat: In editione Veronensi mendose est: *ἵνα ἀυξήσῃ*; corrigendumque ex manuscriptis: *οὐχ ἵνα ἀυξήσῃ*.

C. CXXIX. n) Semel regeneratus: Plenius apud B. Augustinum^{**)}: *ut semel generatus per carnalem volupta-*

Dist. IV. C. CXXV. *) non ut praedictans quicquam, sed ut non necessaria repetita hab. chr.: Coll. Hilspr. = C. CXXVI. 818) Iv. Pan. l. 1. c. 103. Decr. p. 1. c. 118. = 819) qui: orig. = 820) accipiant: id. = accipiant: Iv. Decr. = C. CXXVII. 821) Cypri. Papa: Edd. coll. o. = scr. c. A. 256. = 822) quum scr. sacra: Edd. coll. o. = cf. Ezech. c. 36. v. 25. = 823) aspergat super nos: Ed. Arg. = 824) peccatis: Ed. Bas. = 825) inquinantis: ead. = 826) abest ab ead. = 827) Num. c. 19. v. 11. = 828) ex: Vulg. = Edd. Arg. Bas. = 829) manet: Ed. Bas. = 830) Num. c. 8. v. 6. = 831) sunt, verissime scitur per acc. et dantis fidem etc.: Edd. coll. o. = 832) add.: vel confirmari: Ed. Arg. = 833) de mensura datur: orig. = 834) credentes: Edd. coll. o. = 835) aequaliter: Ed. Bas. = super omnes aequaliter funditur: Ed. Arg. = 836) abest ab ead. = 837) discretionem: ead. = 838) singuli (singula: Lugd. I.) aequ. colligebant: Edd. coll. o. = 839) discretionem: Ed. Arg. = 840) exceptionem: Ed. Bas. = 841) add.: Dei: Edd. coll. o. pr. Arg. = 842) similiter in: Edd. Bas. Lugd. II. III. = 843) Matth. c. 13. c. 8. =

844) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. = ab Ed. Arg. etiam quae sequ. usque ad: in mult. = 845) assumitur: Edd. coll. o. = †) abest ab Ed. Arg. = 846) exuberans: Edd. Arg. Bas. = exuberantur: Edd. rell. = 847) de: Edd. Arg. Bas. = 848) omnes: Ed. Bas. = omne: orig. = ††) vitres: Böhm. = Edd. coll. o. = 849) abest ab iisd. pr. Bas. = cf. Exod. c. 14. = 850) vi: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. = 851) superbia: Ed. Bas. = 852) 1 Cor. c. 30. v. 1. = 853) vestri: Edd. coll. o. pr. Bas. Nor. Lugd. II. III. = 854) abest a Vulg. et Edd. Bas. Lugd. II. III. = 855) et in: Edd. coll. o. pr. Bas. = 856) in figuram nostri: ead. = 857) videlicet, per: Edd. coll. o. = 858) flagellatur, uritur, torquetur: Ed. Bas. = 859) dixerat: Edd. coll. o. = 860) fallax est: ead. pr. Bas. Lugd. II. III. = 861) confidere: Edd. coll. o. = C. CXXVIII. 862) hic: Ed. Bas. = 863) recesserunt: Edd. Arg. Bas. = C. CXXIX. 864) Ep. 98. Ed. Maur. scr. A. 408. = Ans. l. 9. c. 41 (83). Polyc. l. 3. t. 10. = 865) add.: perdidit: Edd. Arg. Bas. Lugd. II. III. = **) Ita Ans.

per aliquam voluntatem deinceps non possit vinculo alienae iniquitatis obstringi, cui nulla sua voluntate consensit⁸⁶⁶). *Et anima enim⁸⁶⁷ patris mea est, inquit⁸⁶⁸), et anima filii *mea est*, et iterum: Anima, quae peccaverit, ipsa morietur. Non autem⁸⁶⁹ peccat ipsa, quum parentes ei⁸⁷⁰ nescienti⁸⁷¹ vel quilibet alius adhibet sacrilegia daemoniorum. Sed⁸⁷² ideo ex Adam traxit, quod sacramenti illius gratia solveretur, quia nondum erat anima separatim vivens, id est altera anima, de qua diceretur: Et anima patris mea est, et anima filii *mea est*. Iam⁸⁷³ itaque dicit, quod, quum⁸⁷⁴ homo in se ipso est ab⁸⁷⁵ eo, qui genuit, alter effectus, peccato alterius sine sua conscientia⁸⁷⁶ non tenetur obnoxius. Et infra: §. 1. Quomodo itaque⁸⁷⁷ in parvulum maiores peccant offerentes eum, atque obligare conantes daemonum sacrilegis vinculis? non est anima utrorumque communis, ut etiam culpam possint habere communem. Non enim sic communicatur culpa per alterius voluntatem, quemadmodum communicatur gratia per S. Spiritus unitatem. Item paulo superius: Regenerans *ergo* Spiritus⁸⁷⁸ in maioribus offerentibus et parvulo oblato renatoque communis est. Ideo⁸⁷⁹ per hanc societatem unius eiusdemque Spiritus prodest offerentium voluntas parvulo oblato. Et infra: Potest enim et in hoc, et in illo homine esse unus Spiritus *sanctus*, etiamsi se invicem nesciant, per quem sit⁸⁸⁰ utriusque⁸⁸¹ gratia communis; non autem potest spiritus unus esse hominis et huius, et illius, per quem peccante⁸⁸² altero, et altero non peccante, sit tamen culpa communis. Ac per hoc potest parvulus semel ex parentum carne generatus Dei spiritu regenerari, ut ex illis obligatio contracta solvatur. Non potest autem semel Dei spiritu regeneratus ex parentum carne regenerari, ut obligatio, quae soluta est, iterum contrahatur. Et ideo semel perceptam parvulus Christi gratiam non amittit, nisi propria impietate. Et paulo post: §. 2. Verumtamen recte dicuntur parentes, vel quicunque maiores, filios seu quoslibet parvulos baptizatos daemoniorum sacrilegiis obligare conantes, spiritaliter⁸⁸³ homicidae. Nam in illis quidem interfectionem non faciunt, sed, quantum in ipsis est, interfectores fiunt, recteque⁸⁸⁴ illis dicitur, quando ab hoc scelere prohibentur: nolite occidere parvulos vestros. Dicit enim *et* Apostolus: Spiritum⁸⁸⁵ nolite extinguere, non quia ille extinguere potest, sed, quantum in ipsis est, extinctores eius merito dicuntur, qui sic agunt, ut extinctum⁸⁸⁶ velint. §. 3. Nec illud te moveat etc.⁸⁸⁷. Et infra: Celebrantur enim per eos necessaria ministeria⁸⁸⁸. Et infra: Offeruntur quippe⁸⁸⁹ parvuli ad percipiendam spiritalem⁸⁹⁰ gratiam non tam ab eis, quorum gestantur manibus⁸⁹¹, (quamvis et ab ipsis, si et ipsi boni fideles sunt)⁸⁹², quam ab universa societate sanctorum atque fidelium. Ab omnibus namque offerri recte intelliguntur, quibus placet, quod offeruntur, et quorum sancta atque individua caritate ad communicationem⁸⁹³ S. Spiritus adjuvantur. Tota hoc⁸⁹⁴ ergo mater ecclesia, quae in sanctis⁸⁹⁵ est, facit, quia tota omnes, tota singulos parit. Item infra: §. 4. Difficillimam sane quaestionem tibi proposuisse visus es in extremo inquisitionis tuae, ea videlicet intentione, qua soles vehementer cavere mendacium. Si constituum, inquis, ante te parvulum, et

interrogem, utrum, quum creverit⁸⁹⁶, futurus sit castus, vel fur, vel non sit futurus? sine dubio respondebis: nescio; et utrum in eadem parvula aetate constitutus cogitet aliquid boni vel mali? dices: nescio. Si itaque de moribus eius futuris nihil audes certi⁸⁹⁷ promittere, et de eius praesenti cogitatione⁸⁹⁸, quid est⁸⁹⁹ aliud, quam, quando ad baptismum offeruntur, pro eis parentes tanquam fidei auctores⁹⁰⁰ respondent, et dicunt illos facere quod illa⁹⁰¹ aetas cogitare non potest, aut, si potest, occultum est? Interrogamus enim eos, a quibus offeruntur, et dicimus: Credit in Deum? de illa aetate, quae utrum sit Deus ignorat. Respondent: Credit, et ad cetera sic⁹⁰² respondetur singula, quae quaeruntur. Unde miror, parentes in istis rebus tam fidenter pro parvulo respondere, ut dicant, eum tanta bona facere, quae ad horam, qua baptizatur, baptizator interrogat, tamen eadem hora, si subiiciam, erit castus qui baptizatur, aut⁹⁰³ non erit fur? nescio, utrum audeat dicere aliquis, aliquid horum erit, aut non erit, sicut mihi sine dubitatione respondet, quod credit⁹⁰⁴ in Deum, et⁹⁰⁵ quod se convertat ad Deum⁹⁰⁶. Et infra: §. 5. Ecce⁹⁰⁷ facio, quantum possum. Dominus adjuvet, ut quod postulas possim. Nempe saepe ita loquimur, ut Pascha propinquante⁹⁰⁸ dicamus crastinam⁹⁰⁹, vel perdissenam, vel perendissenam. *esse* Domini passionem, quum ille ante *tam*⁹¹⁰ multos annos passus sit, nec omnino, nisi semel, ipsa passio facta sit⁹¹¹). Nempe ipso die dominico dicimus: hodie Dominus resurrexit, quum ex quo resurrexit tot anni transierunt. Cur⁹¹² nemo tam ineptus est, ut nos ita loquentes arguat esse mentitos, nisi quia istos dies secundum illorum, quibus haec gesta sunt, similitudinem nuncupamus, ut dicatur ipse dies, qui⁹¹³ non est ipse, sed revoluzione temporis similis eius, et dicatur illo die fieri propter sacramenti celebrationem, quod non illo⁹¹⁴, sed iam olim factum est⁹¹⁵? Et infra: §. 6. Itaque parvulum etc. Et infra: §. 7. Quum autem homo sapere coeperit, non illud sacramentum repetit, sed intelligit, eiusque veritati consona *etiam* voluntate coaptabitur⁹¹⁶. Hoc⁹¹⁷ quomodo non potest, valebit sacramentum ad eius tutelam adversus contrarias potestates, et tantum valebit, ut, si ante rationis⁹¹⁸ usum⁹¹⁹ ex hac vita emigraverit, per ipsum sacramentum commendante⁹²⁰ ecclesiae caritate ab illa condemnatione, quae per unum hominem intravit in mundum, Christiano adiutorio liberetur. Hoc qui non credit, et fieri non posse arbitrat, profecto infidelis est, etiam habeat fidei sacramentum, longeque melior est ille⁹²¹ parvulus, qui, etiamsi fidem nondum habeat in cogitatione⁹²², non ei tamen obicem contrariae cogitationis⁹²³ opponit, unde sacramentum eius salubriter percipit.

C. CXXX. *Aliorum fides in baptismo parvulos salvat.*

*Item Bonifacio contra duas epistolas Pelagianorum, lib. I. c. 22.*⁹²⁴)

In ecclesia Salvatoris per alios parvuli credunt, sicut ex⁹²⁵ aliis *ea*, quae *illis* in baptismo remittuntur, peccata traxerunt; nec illud cogitatis⁹²⁶, eos vitam habere non posse, qui fuerint⁹²⁶ expertes corporis et sanguinis Christi, dicente ipso⁹²⁷: *Nisi manducaveritis carnem meam etc.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

tem, quum semel regeneratus fuerit per aliorum spiritalem voluntatem etc. Multa vero in hoc capite emendata sunt, ubi per glossam licuit. Sunt autem sententiae ipsae a collectore arbitrato suo transpositae.

C. CXXX. o) Cogitatis: Non est mutatum ob glossam. Sed in vetustis codicibus et originali est: *cogitatis**, pendentque haec omnia ex superioribus, quare integer locus perlegendus.

Dist. IV. C. CXXIX. 866) *consentit*: orig. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 867) *Ezech. c. 18. v. 4.* — 868) *abest a Böhm.* — 869) *enim*: Edd. coll. o. — 870) *etus*: ead. — add.: *omnino*: ead. pr. Arg. — orig. — 871) *abest ab Ed. Arg.* — 872) *Sed omnino*: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — *St vero*: Edd. rell. — 873) *Iam et, quum homo*: orig., Ans. et ita C. 1. qu. 4. c. 8. — 874) *abest ab Ed. Bas.* — 875) *et ab*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 876) *consensione*: orig. — Ed. Bas. — 877) *ergo*: Ed. Bas. — *quando autem*: orig. — 878) *add.: sanctus*: Edd. coll. o. — 879) *Item*: Edd. Bas. Lugdd. — *Idem*: Edd. rell. — 880) *st*: Ed. Arg. — 881) *utriusque*: Ed. Bas. — 882) *peccat alter, ut*: Edd. coll. o. — 883) *speccatiter*: Ed. Bas. — 884) *recte*: orig. — *recte ergo*: Edd. coll. o. — 885) *add.: sanctum*: Edd. coll. o. pr. Bas. — cf. 1 Thess. c. 5. v. 19. — 886) *extingui*: Ed. Bas. — 887) *cf. supra c. 93.* — 888) *mysteria*: Edd. Arg. Bas. — 889) *quidem*: Edd. coll. o. — 890) *specialem*: Ed. Bas. — 891) *in man.*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — 892) *sunt*: Ed. Bas. — 893) *communione*: Edd. coll. o. — 894) *haec*: ead. — 895) *add.: suis*: ead. — 896) *ad aetatem adultam venerit*: ead. — 897) *certo*: Böhm. — 898) *cogn. et cogitatione*: Ed.

Arg. — 899) *abest ab Edd. Arg. Bas.* — *quid est illud, quod quando*: orig. — 900) *actores*: Ed. Arg. — *fideiactores*: orig. — 901) *abest ab Ed. Arg. Bas.* — 902) *quae stig. quær.*, sic resp.: Edd. coll. o. — 903) *vel fur, aut non erit*: ead. — 904) *credit*: ead. — 905) *et — Deum*: abest ab Ed. Arg. — 906) *Dominum*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 907) *Ivo Decr. p. 2. c. 4.* — 908) *appropinquante*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 909) *crast. vel perendinam esse*: orig. — 910) *eam*: Böhm. — 911) *est*: Ed. Bas. — 912) *Quum — st*: ead. — 913) *quae non est ipsa revoluzione (revolutio. Ed. Bas.) temp., sed (abest ab Ed. Arg.) sim. etus*: Edd. coll. o. — 914) *in illo*: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 915) *add.: in alto*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 916) *cf. supra c. 76.* — 917) *coarctabitur*: Edd. Ven. I. II. Par. — 918) *Sed hoc quamdiu puer intelligere*: Edd. Bas. Lugdd. — 919) *maioris aetatis*: Edd. coll. o. — 920) *abest ab Ed. Arg.* — 921) *commendata*: Edd. coll. o. — 922) *iste*: ead. — *illo*: orig. — 923) *cogitatione*: Edd. coll. o. — 924) *scribitur*: Edd. Bas. Lugd. I. — C. CXXX. 924) *scr. c. A. 420.* — Ans. 1.9. c. 49 (55). — 925) *est*: Edd. Lugdd. II. III. — *) *ita Ed. Bas.* — 926) *sunt*: Edd. coll. o. — 927) *ipso Dom.*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — cf. Ioan. c. 6. v. 54.

C. CXXXI. *Corpore et sanguine Christi particeps qui per baptismum membrum eius efficitur.*

Idem 928).

Nulli est aliquatenus ambigendum, tunc unumquemque fidelium 929) corporis sanguinisque dominici 930) participem fieri, quando in baptismo membrum Christi 931) efficitur, nec alienari ab illius panis calicisque consortio, etiamsi ante, quam panem illum comedit, et calicem bibat, de hoc saeculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non privatur, quando ipse hoc, quod illud 932) sacramentum est 933), invenit.

C. CXXXII. *Quare sit baptizandus qui de baptizato nascitur.*

Idem de peccatorum merito et remissione, et baptismo parvulorum, lib. II. c. 25. et 26. 9)

XXVII. Pars. Si baptizata est caro Christi, quae sine peccato erat, propter exemplum imitationis: quanto magis baptizanda est caro mortis propter evitandum iudicium damnationis? Sicut vero in tempore circumcisionis qui de circumciso nascebatur fuit circumcidendus: sic nunc qui de baptizato nascitur erit baptizandus. §. 1. Sacramentum enim baptismi sacramentum est regenerationis. Quare sicut qui non vixerit mori non potest, ita qui natus non fuerit renasci non potest. Ex quo conficitur 933), neminem in suo parente renasci potuisse non natum 934). Et quamvis parenti post conversionem propria peccata non obstant 935), tamen illis obsunt, qui ab eo generantur. Parenti 936) propter hoc non obsunt, quia renatus est; illis autem, qui de illo nati sunt, nisi eodem modo renascantur, quae a parente contracta 937) sunt oberupt, quia etiam innovatus 938) pater non de novitate, sed de reliquiis vetustatis carnaliter gignit, et filii ex parentum reliqua vetustate 939) in peccati carne propagati damnationem sacramentum regenerationis evadunt.

C. CXXXIII. *In baptismo omnia peccata moriuntur.*

Item in Enchiridio, c. 52.

Ut ostenderet Apostolus, nos mortuos esse peccato 940): *An ignoratis, inquit, quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus?* Si ergo hinc ostendimus mortui esse peccato, quia in morte Christi baptizati sumus, profecto *et* parvuli, qui baptizantur in Christo, peccato moriuntur, quia in morte ipsius baptizantur. Nullo enim excepto dictum est: *Quicumque *enim* baptizati sumus in Christo *Iesu*, in *morte* ipsius baptizati sumus*, et ideo dictum est, ut probaretur 941) mortuos nos esse peccato. Cui 942) autem peccato parvuli renascendo moriuntur, nisi quod nascendo traxerunt? Ac per

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. CXXXI. p) Sacramentum est: Apud Bedam (nam originale non est inventum) legitur: *sacramentum significat, invenit, ut supra dist. 2. Quia passus, vers. Nulli, et ita interpretatur nunc auctor glossae verbum: est.*

C. CXXXII. q) Hoc etiam caput confectum est ex verbis B. Augustini, collectoris tamen arbitrato et immutatis, et transpositis, et in summam redactis. Quod in multis sequentibus capitibus ita fit, ut necessarium omnino sit ad ipsum adire auctorem. Quare pauca emendata sunt (et ea quidem ex vetustis fere Gratiani exemplaribus), quae scilicet sensum valde obscurabant, nec glossa obstabat.

Dist. IV. C. CXXXI. 928) cf. c. 96. D. 2. de cons. in quo idem refertur. — Ans. l. 9. c. 23 (35). Ivo Decr. p. 2. c. 1. Polyc. l. 9. t. 10. Petr. Lomb. l. 4. dist. 9. — 929) *fidelem*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 930) *Domini*: Edd. coll. o. — 931) *corpore*: Ed. Arg. — *Chr. corporis*: Edd. rell. — Ans. — 932) *ipsam*: Ans. — *quando ipse (in se)*: Edd. Arg. Bas. *hoc, quod ipsum sacr. est, invenitur*: Edd. coll. o. — (cf. D. 2. c. 36. extr.) — C. CXXXII. 933) *conspicitur*: Edd. coll. o. — 934) *quum nondum sit natus*: ead. — 935) *obsunt*: Edd. Arg. Bas. — 936) *Parente*: ead. — 937) *tracta*: Ed. Arg. — 938) *add. est*: Edd. coll. o. — 939) *vel., toti vetustate carne propagati, peccati damn.*: Ed. Bas. — *vel., carne propagata, peccati damn.*: Edd. rell. — C. CXXXIII. 940) Rom. c. 6. v. 3. — 941) *et in*: Ed. Bas. — 942) *probaret*: Edd. coll. o. — 943) *Parvuli autem renascendo moriuntur illi (illo)*: Edd. Ven. I. II. Par. Lugd. I. *peccato, quod nasc. contraxerunt*: Edd. coll. o. — 944) Rom. c. 6. v. 4. — 945) *morte*: Edd. coll. o. — †) Rom. c. 6. v. 11. — C. CXXXIV. 946) Ivo Decr. p. 17. c. 4. Petr. Lomb. l. 4. dist. 4. — 947) *Parvulo*: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — *add. enim*: Ed. Bas. — 948) *recenter*: Edd. coll. o. — 949) *abest ab*

hoc *etiam* ad ipsos pertinet quod sequitur 944): *Consepulti enim sumus illi per baptismum in mortem* 945). (*Et infra*): §. 1. Baptizatis itaque in morte Christi, in qua non solum maiores, verum etiam parvuli baptizantur, ait †): *Sic vos existimate mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Iesu.*

C. CXXXIV. *Sicut nulli baptismus negatur, ita nemo est, qui non peccato moriatur.*

Item in eodem, c. 43. 946)

A parvulo 947) recens 948) nato usque ad decrepitum senem sicut nullus prohibendus est 949) a baptismo, ita nullus est, qui non peccato moriatur in baptismo. Sed parvuli tantum originali, maiores autem etiam 950) omnibus *iis* moriuntur peccatis, quae male vivendo addiderunt 951) *ad illud, quod nascendo traxerunt*.

C. CXXXV. *In baptismo Ioannis non erat peccati remissio.*

Item in eodem, c. 49.

Non regenerabantur 952) qui 953) baptismo Ioannis baptizabantur 954). Sed quodam praecursorio illius ministerio, qui dicebat 955): *Parate viam Domino* 956), *huic unij, in quo solo renasci poterant, parabantur* 957). Huius enim baptismus est non in aqua tantum, sicut 958) fuit Ioannis, verum etiam in Spiritu 959) sancto, ut de illo *Spiritu* r) regeneretur quisquis in Christum credit, de quo Christus regeneratur 960) regenerationem non cognovit. *Et paulo infra*: §. 1. In aqua 961) baptizari voluit *a Ioanne*, non ut eius iniquitas *nulla* dilueretur, sed *ut magna* commendaretur humanitas 962). Ita quippe 963) nihil in eo baptismus habuit quod ablueret 964), sicut mors nihil quod puniret invenit.

C. CXXXVI. *Non solum originale, sed etiam actualia peccata remittuntur in baptismo.*

Idem de baptismo parvulorum, sive de peccatorum meritis, lib. I. c. 15. et 16.

Regenerante autem s) 965) carne tantummodo contrahitur 966) peccatum originale; regenerante autem Spiritu 967) non solum originalium, sed etiam voluntariorum fit remissio peccatorum. Proinde recte potest dici, parvulos sine baptismo de corpore exeuntes 968) in 969) damnatione omnium mitissima futuros. *Multum* autem 970) fallit et fallitur qui eos in damnatione 971) praedicat non futuros, dicente Apostolo 972): *Per unius delictum *in* omnes homines ad 973) condemnationem etc.*

C. CXXXVII. *Quicumque ex concupiscentia nascitur per baptismum regeneratur.*

Idem in eodem, c. 16. 974)

Quisquis ex concupiscentia carnis, et lege peccati et mor-

C. CXXXV. r) Ut de illo Spiritu: Restitutus est ex B. Augustino hic locus, in quo glossa non impediabat. Antea legebatur: *Ut de illo regeneraretur* *), si quis in Christum crediderit, de illo Christus ***) regeneratur ***), qui regenerationem etc.

C. CXXXVI. s) Regenerante autem: Declarans B. Augustinus, cur ab Apostolo dictum sit: *Sic et gratia regnet per iustitiam in vitam aeternam per Iesum Christum Dominum nostrum*, haec afferebat: *Quia generante carne illud tantummodo trahitur, quod est originale peccatum. Regenerante autem Spiritu non solum originalis, sed etiam voluntariorum fit remissio peccatorum.*

lisd. pr. Par. Lugdd. — 950) *abest ab* Ed. Arg. — 951) *add. originali*: Edd. coll. o. missis rell. — C. CXXXV. 952) *renascebantur*: orig. — *reg. vel renascebantur*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 953) *qui et: baptiz.*: abest ab Ed. Arg. — 954) *add. a quo et ipse baptiz. est*: orig. — 955) Marc. c. 1. v. 3. — 956) *add. Christo Iesu*: Ed. Bas. — *Christo*: Edd. rell. pr. Arg. — 957) *qui par.*: Edd. coll. o. — 958) *ut: ead.* — 959) *Spiritus sancti*: Ed. Bas. — *) *Ita* Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — **) *Christo*: Ed. Arg. — ***) *generatur*: Ed. Bas. — 960) *generatur regeneratione non eguit*: orig. — 961) *add. ergo*: Edd. Arg. Bas. — 962) *humilitas*: orig. — 963) *Itaque*: Edd. coll. o. — 964) *ablueretur*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Par. — C. CXXXVI. 965) *abest ab* Ed. Bas. — 966) *trahitur*: Edd. Arg. Bas. — 967) *add. sancto*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 968) *decidentes*: Edd. coll. o. — 969) *mitissimam (immitissimam)*: Ed. Bas. — *omnium futuros sustinere poenam*: Edd. coll. o. — 970) *Fallit autem*: Ed. Bas. — *Fall. enim*: Edd. rell. — 971) *damnationem*: Ed. Bas. — 972) Rom. c. 5. v. 18. — 973) *in condemnationem*: Vulg. — Ed. Bas. — *in condemnationem*: Edd. rell. — C. CXXXVII. 974) *Sententia potius, quam verba.*

tis carnaliter generatur, regenerari spiritualiter opus habet, ut non solum ad regnum Dei perducatur, verum etiam a peccati damnatione liberetur. Sicut enim⁹⁷⁵⁾ per primum hominem in peccato et morte nascuntur, sic etiam per Christum in iustitia et vita aeterna in⁹⁷⁶⁾ baptismo renascuntur.

C. CXXXVIII. *Offerentium fides parvulos facit fideles.*

Idem in eodem libro, c. 19.⁹⁷⁷⁾

Parvuli fideles recte vocantur, quia⁹⁷⁸⁾ fidem per verba gestantium quodammodo profitentur⁹⁷⁹⁾ et per eorumdem verba diabolo et mundo abrenunciant. Et hoc fit vi sacramenti et divinae gratiae, quam Dominus⁹⁸⁰⁾ donavit ecclesiae. Parvulus autem, qui baptizatur, si ad annos rationales veniens non crediderit, nec ab illicitis abstinuerit, nihil ei prodest quod parvulus accepit.

C. CXXXIX. *De eodem.*

Item Augustinus in eodem lib. I. de meritis et remissione peccatorum, c. 25. et 19.

Mater ecclesiae os maternum parvulis praestat⁹⁸¹⁾, ut sacris mysteriis imbuantur, quia nondum possunt corde proprio credere ad iustitiam⁹⁸²⁾, nec ore proprio confiteri ad salutem. Nec ideo tamen eos quisquam fidelium fideles⁹⁸³⁾ appellare cunctatur, quod⁹⁸⁴⁾ a credendo utique nomen est, quamvis hoc non ipsi, sed alii pro eis inter sacramenta responderint. Si autem propterea recte fideles vocantur, quoniam fidem per verba gestantium quodammodo profitentur, cur etiam non prius poenitentes habeantur, quum per eorumdem verba⁹⁸⁵⁾ gestantium diabolo et huic saeculo renunciare monstrantur?

C. CXL. *Caritas ecclesiae peccata dimittit, vel tenet.*

Idem in tract. CXXI. ad c. 20. Iohannis⁹⁸⁶⁾.

Ecclesiae caritas, quae per Spiritum sanctum diffunditur in cordibus eorum, qui participes⁹⁸⁷⁾ sunt, peccata dimittit; eorum, qui⁹⁸⁸⁾ non sunt, tenet.

C. CXLI. *Solus Christus peccata dimittit.*

Idem de peccatorum meritis et remissione, lib. I. c. 23.

Nemo⁹⁸⁹⁾ tollit peccata, nisi solus Christus, qui est agnus tollens peccata mundi. Et infra: Tollit autem et dimittendo quae facta sunt, (ubi et⁹⁹⁰⁾ originale⁹⁹¹⁾ continentur, et adiuvando ne fiant, et perducendo ad vitam, ubi fieri omnino non possunt⁹⁹²⁾.

C. CXLII. *Praeter baptismum Christi parvulis nulla salus promittitur.*

Idem ibidem, et c. 25.⁹⁹³⁾

Nulla praeter baptismum Christi salus promittitur infantibus, quia infantes, si per sacramentum, quod ad hoc est divinitus institutum, in credentium numerum non transierint⁹⁹⁴⁾, praefecto in tenebris manent.

C. CXLIII. *Baptizati in Christo incorporantur, et eius membra fiunt.*

Idem ibidem, c. 26.⁹⁹⁵⁾

Ad hoc baptismus valet, ut baptizati Christo incorporentur, et⁹⁹⁶⁾ membra eius habeantur⁹⁹⁷⁾, et consociantur, et oblati per sacramentum caritatemque fidelium reconcilientur Deo, ut in illo⁹⁹⁸⁾ vivi, salvi, liberati, redempti, illuminati fiant.

C. CXLIV. *Idem ibidem, c. 27.*

Quis autem nesciat, credere esse infantibus baptizari? non credere autem non baptizari?

C. CXLV. *Gratia non solum peccata dimittit, sed etiam legem implere facit.*

Idem de gratia et libero arbitrio, ad Valentinum, c. 14.⁹⁹⁹⁾

Gratia, quae per Christum datur, non solum peccatorum remissionem facit, sed etiam ut lex impleatur, ut natura liberetur, ne¹⁰⁰⁰⁾ peccatum dominetur; Spiritus etiam gratiae dat fidem, quae etiam non petita a Deo conceditur, ut homini petenti et alia concedantur. Nam¹⁾ fides non est liberi arbitrii tantum, sed donum Dei.

C. CXLVI. *Vetus infirmitas in baptismo non penitus assumitur, sed vires amittit.*

Idem de baptismo parvulorum, sive de peccatorum meritis et remissione, lib. II. c. 7.²⁾

XXVIII. Pars. Non ex quo quisque baptizatur omnis vetus infirmitas in eo assumitur, sed renovatio incipit a remissione³⁾ omnium peccatorum, et intelligentia, et operatione spiritualium. Cetera vero in sp⁴⁾ facta sunt, donec etiam in re fiant⁵⁾, quod erit in resurrectione. Nam in baptismo quamvis plena fiat remissio peccatorum, nondum tamen plena est novitas et perfecta mutatio, quia adhuc remanet corruptio non solum in corpore, sed etiam in animo, qui est homo interior; in quo si perfecta esset novitas, non diceret Apostolus, quod renovatur⁶⁾ de die in diem. Item eodem libro, c. 27.: §. 1. Hoc meminisse debemus, tantummodo omnium peccatorum plenam perfectamque remissionem baptismo⁷⁾ fieri, hominem vero non totum commutari continuo; sed in bene proficientibus de die in diem novitate crescente commutari quod vetustum⁸⁾ et carnale est, donec ita renovetur⁹⁾, ut¹⁰⁾ animalis infirmitas corporis ad firmitatem spiritalem incorruptamque perveniat. Et c. 28.: §. 2. Haec autem lex peccati, de qua dicit Apostolus¹¹⁾: Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, non sic manet¹²⁾ in membris eorum, qui renati sunt, tanquam non sit eius¹³⁾ facta¹⁴⁾ remissio¹⁵⁾, ubi omnino plena et perfecta sit remissio peccatorum¹⁶⁾, omnibus inimicis interfectis, quibus separabamur a Deo: sed manet in vetustate carnis tanquam superatum¹⁷⁾ et peremptum, si non illicitis¹⁸⁾ consensionibus quodammodo reviviscat¹⁹⁾, et in regnum proprium dominationemque revocetur. Ab hac autem vetustate carnis²⁰⁾ (in qua est lex ista peccati, vel peccatum iam remissionis usque adeo Spiritus vita discernitur, in cuius novitate baptizati per Dei gratiam renascuntur, ut tales etiam in praesenti non solum non²¹⁾ in peccato, sed etiam nec in carne esse dicantur, cuius desideria non sequuntur, sed²²⁾ in Spiritu. Ipsa vero carne corruptibili bene utitur qui membra eius ad bene operandum convertit, non secundum desideria carnis vivens lege peccati, quod, licet iam remissum est, in vetustate tamen carnis manet; qua bene utuntur fideles coniugati, qui ex eo, quod sunt in Christi novitate, dominari sibi libidinem non patiuntur; ex eo autem, quod adhuc trahunt²³⁾ Adae vetustatem, regenerandos immortaliter filios mortaliter generant cum ea propagine peccati, qua renati obnoxii non tenentur, et qui nascuntur²⁴⁾ renascendo solvuntur. Item paulo inferius: §. 3. Sicut facta, et dicta, et cogitata

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. CXLVI. t) Quod de multis capitibus iam significatum est, ex locis B. Augustini esse confecta, sed aliter dispositis, et in summam collectis, id in hoc potissimum capite apparet, in quo tamen non pauca sunt et emendata,

et addita.

u) A remissione: Antea legebatur: ad remissionem etc. *) Emendatum est ex plerisque vetustis exemplaribus et originali.

Dist. IV. C. CXXXVII. 975) etiam: Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 976) abest ab Ed. Bas. — C. CXXXVIII. 977) Summa verborum Aug., quae cap. prox. referuntur. — 978) qui: Edd. coll. o. — 979) confitentur: ead. — 980) Deus dedit: ead. — C. CXXXIX. 981) praebet: Edd. coll. o. — 982) cf. Rom. c. 10. v. 10. — 983) infideles dicere potest: Edd. coll. o. — 984) eo quod: ead. pr. Bas. — 985) add.: fide: Ed. Bas. — fide: Ed. Lugd. I. — C. CXL. 986) Petr. Lomb. I. 4. dist. 15. — 987) add.: sui: Edd. coll. o. — 988) add.: sui: ead. pr. Arg. Bas. Nor. — C. CXXI. 989) cf. Ioan. c. 1. v. 36. et Gloss. ord. ib. — 990) abest ab Ed. Bas. et Böhm. 991) add.: peccatum: Ed. Bas. — 992) possint: ead. — C. CXXII. 993) Summa verborum Aug. — Petr. Lomb. ib. — 994) transeunt: Edd. coll. o. pr. Bas. — C. CXXIII. 995) Summa verborum Aug. — 996) ut: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 997) fiant: Ed. Bas. — 998) eo: Edd. coll. o. — C. CXLIV. 999) Summa verborum Aug.

— 1000) nec: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 1) Ephes. c. 2. v. 8. — C. CXLVI. *) ita Edd. coll. o. pr. Arg. — 2) facta: Ed. Bas. — 3) renovantur: Ed. Arg. — cf. 3 Cor. c. 4. v. 16. — 4) in bapt.: Edd. coll. o. — 5) add.: est: ead. pr. Par. Lugdd. — 6) renovetur: Edd. Ven. I. II. — 7) quod: Edd. coll. o. — 8) Rom. c. 6. v. 12. — 9) permanet: Edd. Par. Lugdd. — permanet: Edd. rell. — 10) eis: Edd. coll. o. — 11) abest ab Edd. Ven. I. II. Par. — 12) plene rem.: Edd. coll. o. pr. Arg. — 13) omnia pecc. nostrorum: Edd. coll. o. — 14) separatim: Ed. Bas. — 15) illicito sensu: Ed. Arg. — illicito cons.: Edd. rell. — 16) reviviscat: Ed. Arg. — 17) carn. et peccati, quod iam remissum est: Edd. coll. o. — 18) abest ab Edd. Arg. Bas. — 19) abest ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 20) sed sunt: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 21) trahuntur ad vet.: Ed. Bas. — trahunt ad vet.: Edd. rell. — 22) renascuntur: Ed. Bas.

iniqua animae et corpori v) pertinent, licet autem quantum ad motus iam praeterierunt, et non sunt²³⁾, eis tamen praeteritis reatus eorum manet, nisi peccatum²⁴⁾ per remissionem solvatur: sic *contra in hac* non *iam* praeterita, sed adhuc manente lege concupiscentiae reatus eius²⁵⁾ solvitur, et non erit, quum sit²⁶⁾ in baptismo plena remissio peccatorum²⁷⁾.

C. CXLVII. *Discipuli Christi eius baptismate creduntur abluti.*

Idem in epistola CVIII. ad Seleucianam²⁸⁾.

XXIX. Pars. Quando ab Hierosolymis exiit Iesus cum discipulis suis in Iudaeam terram, et illic²⁹⁾ morabatur cum eis, baptizabat non per se ipsum, sed per discipulos suos, quos intelligimus iam fuisse baptizatos sive baptismo Iohannis (sicut nonnulli arbitrantur) sive (quod magis credibile est) baptismo Christi. Item ibidem: §. 1. Respondit Dominus Petro³⁰⁾: *Qui lotus est, non indiget, nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus. Ubi³¹⁾ intelligitur, quod iam Petrus³²⁾ baptizatus fuerat³³⁾.*

C. CXLVIII. *Apostoli omnes Christi baptismate baptizati creduntur.*

Item ad Vincentium et Victorem, lib. III. de anima et eius origine, c. 9.³⁴⁾

Si eos, de quibus non scriptum³⁵⁾ est, utrum fuerint baptizati³⁶⁾, sine baptismo de hac vita recessisse contendimus, ipsis calumniatur Apostolus, qui, praeter apostolum Paulum, quando baptizati fuerint ignoramus. Sed ipsos baptizatos esse per hoc nobis innotescere potuit, quod B. Petro apostolo Dominus ait³⁷⁾: *Qui lotus est, non indiget, nisi ut pedes lavet.*

C. CXLIX. *Catechumenus catholicus haeretico baptizato praefertur.*

Idem lib. IV. de baptismo contra Donatistas, c. 21.

XXX. Pars. Non dubito, catechumenum catholicum divina caritate flagrantem haeretico baptizato antepone; sed etiam in ipsa intus catholica³⁸⁾ *bonum* catechumenum malo³⁹⁾ baptizato anteponimus. Nec ideo tamen sacramento baptismi, quo iste nondum, ille iam imbutus est, facinus iniuriam. Et paulo post: §. 1. Melior⁴⁰⁾ enim centurio *Cornelius* nondum baptizatus Simone⁴¹⁾ baptizato. Iste enim et ante baptismum S. Spiritu⁴²⁾ repletus est: ille et post baptismum immundo spiritu inflatus est. Verumtamen Cornelius, si *etiam* Spiritu sancto iam accepto baptizari nolisset, contemti⁴³⁾ tanti sacramenti reus fieret. Et infra: §. 2. Sicut autem bono catechumeno baptismus deest ad capessendum regnum coelorum, sic malo⁴⁴⁾ baptizato vera conversio⁴⁵⁾. Qui *enim* dixit⁴⁶⁾: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non⁴⁷⁾ intrabit in regnum coelorum, ipse⁴⁸⁾ etiam dixit⁴⁹⁾: Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scribarum et Pharisaeorum, non intrabit in regnum coelorum.*

C. CL. *Non tam ablutione corporis, quam fide cordis baptismus constat.*

Item in libro sententiarum Prosperi⁵⁰⁾.

Verus baptismus constat non tam ablutione⁵¹⁾ corporis, quam fide cordis, quemadmodum⁵²⁾ apostolica doctrina

tradidit, dicens⁵³⁾: *Fide mundana corda eorum, et alibi⁵⁴⁾: Salvos facit baptismus non carnis depositio sordium, sed conscientiae bonae interrogatio in Deum.*

C. CLI. *Sicut in veteri testamento quidam spirituales, ita in novo quidam carnales inveniuntur.*

Item Augustinus lib. I. de baptismo, c. 15.

Sicut in sacramentis veteris testamenti vivebant quidam spirituales, ad novum scilicet testamentum, quod tunc occultabatur⁵⁵⁾, occulte pertinentes, sic et nunc in sacramentis novi testamenti, quod iam revelatum⁵⁶⁾ est, plerique⁵⁷⁾ vivunt animales, qui proficere si⁵⁸⁾ nolunt ad percipiendam quae sunt Spiritus Dei, quo eos⁵⁹⁾ hortatur sermo apostolicus⁶⁰⁾, ad⁶¹⁾ vetus testamentum pertinebunt⁶²⁾. Si autem proficiunt, et ante, quam capiant baptismum⁶³⁾, ipso profectu et accessu ad novum pertinent, et, si prius, quam spirituales fiant⁶⁴⁾, ex hac vita rapiuntur⁶⁵⁾, custoditi per sacramenti sanctitatem in terra viventium computantur, *ubi est spes nostra et portio Dominus*. Nec invenio quid verius intelligatur⁶⁶⁾ in eo, quod scriptum est⁶⁷⁾: *Imperfectum meum viderunt oculi tui, *quandoquidem sequitur: Et in libro tuo omnes scribentur. (Item lib. 3. c. 14.) §. 1. Non interest, quum de sacramenti integritate et sanctitate tractatur, quid credat, et⁶⁸⁾ quali fide imbutus sit ille, qui accipit⁶⁹⁾ sacramentum. Interest quidem plurimum ad salutis viam, sed ad sacramenti quaestionem nihil interest. Item infra: §. 2. Manifestum est fieri posse, ut fide non integra integrum in quoquam maneat sacramentum baptismi. Item c. 15.: §. 3. Si⁷⁰⁾ possent singuli diligenter interrogari, tot diversitates opinionum fortassis⁷¹⁾, quot homines numerarentur⁷²⁾. Animalis⁷³⁾ enim homo non percipit ea, quae sunt spiritus Dei. Numquid⁷⁴⁾ tamen ideo non integrum sacramentum accipit? aut numquid ideo, si⁷⁵⁾ profecerint, et opinionum carnalium vanitatem emendaverint, denuo quod acceperant repetendum est? Accipit quisque secundum fidem suam, sed quantum capit, gubernante *illa* misericordia Dei, *de qua praesumens idem Apostolus dicit: Si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit*.*

C. CLII. *Non naturae necessitate, sed merito peccati Adam moriturus erat.*

Item ex Concilio Milevitano⁷⁶⁾, cui interfuit Augustinus, et Anselmus⁷⁷⁾ Romanae ecclesiae Legatus, contra Pelagianos, c. 1.

XXXI. Pars. Placuit igitur omnibus episcopis, qui fuerunt in hac sancta synodo, constituere haec, quae in praesenti concilio diffinita sunt: ut quicumque dicit, Adam primum hominem mortalem factum ita, ut, sive peccaret sive non peccaret, moreretur in corpore, hoc est, de corpore exiret, non peccati merito, sed necessitate naturae, anathema sit.

C. CLIII. *Parvuli non solum poenam, sed culpam a parentibus trahunt.*

Item eiusdem Concilii c. 2.⁷⁸⁾

Placuit, ut quicumque parvulos recentes ab uteris matrum baptizandos negat, aut dicit⁷⁹⁾, in remissionem⁸⁰⁾ *quidem* peccatorum eos baptizari⁸¹⁾, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati, quod lavacro regenerationis expie-

NOTATIONES CORRECTORUM.

v) Animae et corpori: In originali est: *quantum ad ipsos motus animi et corporis pertinet, iam praeterierunt, et non sunt; eis tamen praeteritis, et non iam existentibus,*

reatus eorum manet etc. Sed ob glossam non est emendatum.

C. CLIII. w) *Eos baptizari: Sic est emendatum*

Dist. IV. C. CXLVI. 28) *stnt in eis*: ead. — 24) *peccati remissione*: Edd. Arg. Bas. — 25) *et*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 26) *fat*: Edd. coll. o. — *sit*: Böhm. — 27) *peccati*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — C. CXLVII. 28) Ep. 265. Ed. Maur. (temp. Inc.) — Ivo Pan. I. 1. c. 104. Decr. p. 1. c. 309. — cf. Ioan. c. 3. — 29) *ibi*: Iv. — Edd. coll. o. — 30) Ioan. c. 13. v. 10. — 31) *unde*: Iv. — Edd. coll. o. — 32) *abest ab* Ed. Arg. — 33) *fuerit*: Ivo. — C. CXLVIII. 34) Ivo Pan. I. 1. c. 105. Decr. p. 1. c. 310. — 35) *dubium est*: Ed. Arg. — 36) *add. sive non*: Iv. Pan. — Edd. coll. o. — 37) Ioan. c. 13. v. 10. — C. CXLIX. 38) *ecclesia*: Edd. coll. o. — 39) *male*: Ed. Bas. — 40) *Merito*: Edd. coll. o. — cf. Act. c. 10. — 41) *Simoni bapt. antepositur*: Edd. coll. o. — 42) *add. accepto*: ead. — *acc. ante*: Ed. Bas. — 43) *contemtu*: Edd. coll. o. — 44) *male*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 45) *confessio vel conversio*: Ed. Arg. — *confessio*: Edd. rell. — 46) Ioan. c. 3. v. 3. — 47) *in* Edd. coll. o. pr. Arg. pro verb.: *non — coel. leg. etc.* — 48) *ipse qui*: Ed. Arg. — 49) Matth. c. 5. v. 20. — C. CL. 50) Lanfranc. in libro de sacram. adv. Berengar. — Simile est ap. Aug. in tract. 80. ad c. 13. Ioan.

— Ivo Pan. I. 1. c. 110. Decr. p. 2. c. 9. — 51) *ablutione*: Ed. Bas. — 52) *sicut*: Edd. coll. o. — 53) Act. c. 15. v. 9. — 54) I Petr. c. 3. v. 21. — C. CLI. 55) *occultum erat*: Edd. coll. o. — 56) *relatum*: Ed. Bas. — *revelatum*: Ed. Arg. — 57) *quidam*: Edd. coll. o. — 58) *abest ab* Edd. Arg. Bas. — *sibi*: Edd. rell. — 59) *quod*: Edd. Arg. Bas. — *ad quod*: Edd. rell. — 60) I Cor. c. 2. v. 14. — 61) *et ad*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. — 62) *pertinebant*: Edd. Nor. Ven. I. II. Par. Lugd. I. — 63) *abest ab orig.* — 64) *sunt*: Ed. Arg. — 65) *rapiuntur*: Edd. coll. o. — 66) *inventur*: ead. — 67) Psal. 138. v. 16. — 68) *aut*: Edd. coll. o. — 69) *accipit*: Ed. Bas. — 70) *Si fieri posset (potest)*: Ed. Bas.) *ut singuli diligenter interrogarentur*: Edd. coll. o. — 71) *add. inventrentur*: ead. — 72) *numerarentur*: Ed. Arg. — 73) I Cor. c. 2. v. 14. — 74) *Numquid ideo, si non profecerint, non sacr. int.*: Ed. Bas. — 75) *add. bene*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — C. CLII. 76) Imo conc. Carth. hab. A. 418. — Coll. tr. p. 2. t. 22. c. 1. — 77) *legendum est*: Asellus. — C. CLIII. 78) Coll. tr. p. ih. c. 2. — Burch. I. 4. c. 34. Ivo Decr. p. 1. c. 128. — 79) *dicat*: Böhm. — 80) *remissione*: Ed. Bas.

tur (unde fit consequens, ut in eis forma baptismatis in remissionem⁸¹⁾ peccatorum non vera, sed falsa intelligatur,) anathema sit, quoniam non aliter intelligendum est quod ait Apostolus⁸²⁾: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes⁸³⁾ peccaverunt*, nisi quemadmodum ecclesia catholica ubique diffusa semper intellexit. Propter hanc enim fidei regulam etiam parvuli, qui nihil peccatorum in semetipsis adhuc committere potuerunt, ideo in peccatorum remissionem veraciter baptizantur, ut in eis regeneratione mundetur quod generatione traxerunt.

C. CLIV. *Gratia et peccata remittit, et ne reiterentur adiuvat.*
Item eiusdem c. 3.⁸⁴⁾

Placuit, ut quicumque dixerit, gratiam Dei, qua iustificamur per Iesum Christum Dominum⁸⁵⁾ nostrum, ad solam remissionem peccatorum valere, quae iam commissae sunt, non etiam ad adiutorium, ut non committantur, anathema sit.

C. CLV. *Quid sit peccatum gratia docet, et ut videtur facit.*
Item eiusdem c. 4.⁸⁶⁾

Quisquis dixerit, eandem gratiam Dei per Iesum Christum Dominum nostrum propter hoc tantum nos adiuvare ad non peccandum, quia per ipsam nobis revelatur et aperitur intelligentia mandatorum, ut sciamus, quid appetere, quid vitare debeamus, non autem per illam nobis praestari, ut quod faciendum cognoverimus etiam facere diligamus⁸⁷⁾ atque valeamus, anathema sit.

C. CLVI. *Sine gratia divina mandata impleri non possunt.*
Item eiusdem c. 5.⁸⁸⁾

XXXII. Pars. Placuit, ut quicumque dixerit, ideo nobis gratiam iustificationis dari, ut quod facere per liberum arbitrium iubemur facilius possimus implere per gratiam, tanquam etiam si gratia non daretur, non quidem facile, sed tamen possimus⁸⁹⁾ etiam sine illa implere divina mandata, anathema sit.

DISTINCTIO V. GRATIANUS.

C. I. *Post baptisma confirmationis sacramentum praestatur.*
Item Urbanus Papa omnibus Christianis, ep. I. c. 7.¹⁾

I. Pars. Omnes fideles per manus impositionem²⁾ episcoporum Spiritum sanctum post baptismum accipere debent, ut pleni³⁾ Christiani inveniantur, quia, quum Spiritus sanctus infunditur, cor fidele ad prudentiam et constantiam dilatatur.

C. II. *Quid conferat Spiritus sanctus in baptisate,*
quid in confirmatione.

Item Melchiades Papa in ep. ad Episc. Hisp., c. 2.⁴⁾

Spiritus sanctus, qui super aquas baptismi salutifero descendit illapsus⁵⁾, in fonte plenitudinem tribuit ad innocentiam, in confirmatione augmentum praestat ad gratiam. Et quia in hoc mundo tota aetate victuris inter invisibiles hostes et pericula gradiendum est, in baptismo regeneramur ad vitam, post baptismum confirmamur ad pugnam; in baptismo abluimur, post baptismum roboramur. Et⁶⁾ quamvis continuo transitoris sufficiant regenerationis beneficia, victuris tamen necessaria sunt confirmationis auxilia.

NOTATIONES CORRECTORUM.

ex aliquot vetustis et ipsis originalibus. Nam antea legabatur: *non baptizari* *).

Dist. V. C. II. a) Pace beati: Sic est emenda-

Dist. IV. C. CLIII. *) ita Burch. IV. et Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 81) add.: *quidem*: Coll. Hisp. — 82) Rom. c. 5. v. 12. — 83) add.: *homines*: Edd. Lugdd. II. III. — C. CLIV. 84) Coll. tr. p. ib. c. 3. — Ex Gregorio in Moral. referunt Burch. I. 20. c. 18. Ivo Decr. p. 17. c. 30. — 85) *Dom. nostr.*: absunt ab Edd. Bas. — C. CLV. 86) Coll. tr. p. ib. c. 4. — Burch. IV. ib. — 87) *debeamus aut*: Coll. Hisp. — Edd. coll. o. — C. CLVI. 88) Coll. tr. p. ib. — Burch. IV. ib. — 89) *possimus*: Coll. Hisp.
Dist. V. C. I. 1) Caput Pseudoisidori, cf. Hieron. adv. Lucifer. c. 4. — Coll. tr. p. p. I. t. 15. c. 5. Ans. I. 9. c. 23 (30). Burch. I. 4. c. 66. Ivo Pan. I. 1. c. 113. Decr. p. 1. c. 260. et 296. — 2) *impositiones*: Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 3) *plene*: orig. — C. II. 4) Cap. Pseudoisidori, cf. Euseb. (Eucherii) hom. in die Pentecostes. — Coll. tr. p. p. I. t. 31. c. 2. Ans. I. 9. c. 31. Polyc. I. 3. t. 10. — 5) *lapsu*: Edd. coll. o. — 6) *Ac sic*: Ans. — 8*) ita Edd. coll. o. pr. Bas. — 7) *pervenierint* —, *confirmantur*: ead. — C. III. 8) Cap. Pseudoisidori. — Burch. I. 4. c. 61. Ans. I. 9. c. 39. Ivo Pan. I. 1. c. 114. Polyc. ib. — 9) *rogatistis*: orig. — Burch. — *rogatis*: Iv. Decr. — 10) *est*: Pan. — *sit*: Edd.

Regeneratio per se salvat mox in pace beati⁹⁾ saeculi recipiendos; confirmatio armat et instruit ad agones mundi huius et proelia reservandos. Qui autem post baptismum cum acquisita innocentia immaculatus pervenit⁷⁾ ad mortem, confirmatur morte, quia non potest peccare post mortem.

C. III. *Manus impositionis sacramentum dignius est*
sacramento baptismi.

I d e m i b i d e m⁸⁾.

De his vero, super quibus rogastis⁹⁾ vos informari, id est: utrum maius esset¹⁰⁾ sacramentum manus impositio¹¹⁾ episcoporum, aut baptismus? scitote, utrumque magnum esse sacramentum, et, sicut unum a¹²⁾ maioribus fit, id est a summis pontificibus, quod a minoribus¹³⁾ fieri¹⁴⁾ non potest, ita et maiori veneratione venerandum et tenendum est. Sed ita coniuncta sunt haec duo sacramenta, ut ab invicem nisi morte praeveniens nullatenus possint¹⁵⁾ segregari, et unum sine altero rite¹⁶⁾ perfici non potest.

C. IV. *Non ab aliis quam ab episcopis manus impositionis*
sacramentum perfici potest.

Item Eusebius Papa epist. III. ad Episcopos Tusciae et Campaniae¹⁷⁾.

Manus quoque impositionis sacramentum magna veneratione tenendum est, quod ab aliis perfici non potest, nisi a summis sacerdotibus, nec tempore Apostolorum ab aliis quam ab ipsis Apostolis legitur aut scitur peractum esse, nec ab aliis, quam ab¹⁸⁾ illis, qui eorum tenent locum, nunquam perfici potest aut fieri debet. Nam si aliter praesumptum fuerit, irritum habeatur et vacuum, et¹⁹⁾ inter ecclesiastica nunquam reputabitur sacramenta.

C. V. *Quare confirmationis sacramentum baptizato tradatur.*
Item Rabanus de institutione clericorum, lib. I. c. 30.²⁰⁾

Novissime a summo sacerdote per impositionem²¹⁾ manus Paracleti traditur²²⁾ baptizato, ut roboretur per Spiritum sanctum ad praedicandum aliis idem²³⁾ donum, quod *ipse* in baptisate consecutus est per gratiam vitae donatus aeternae. Signatur enim baptizatus cum chrismate per sacerdotem in capitis summitate; per pontificem vero in fronte, ut in priore unctione significetur Spiritus sancti super ipsum descensio ad habitationem Deo consecrandam: in secunda quoque, ut eiusdem Spiritus sancti septiformis gratia cum omni plenitudine sanctitatis, et scientiae, et virtutis venire in hominem²⁴⁾ declararetur.

C. VI. *Ad confirmationem non nisi ieiuni veniant.*
Item ex Concilio Aurelianensi, c. 3.²⁵⁾

Ut²⁶⁾ ieiuni ad confirmationem veniant perfectae aetatis, ut²⁷⁾ moneantur confessionem facere prius, ut mundi donum S. Spiritus valeant accipere, et quia nunquam erit Christianus, nisi confirmatione²⁸⁾ episcopali fuerit christatus²⁹⁾.

C. VII. *Episcopi non nisi ieiuni baptizatos confirmant.*
Item ex Concilio Meldensi, c. 6.³⁰⁾

Ut episcopi non nisi ieiuni per impositionem manuum Spiritum sanctum tradant, exceptis infirmis et morte periclitantibus. Sicut autem duobus temporibus, Pascha videlicet et Pentecoste, a ieiunis celebrari debet baptismus, ita

tum ex manuscriptis, originali et Polycarpo. Antea legabatur: *pace baptismi vel saeculi* **).

coll. o. — Iv. Decr. — 11) *impositionis*: Edd. coll. o. — Burch. IV. — 12) *maioribus, i. e. summ. pont., est accommodatum*: Edd. coll. o. — Iv. Pan. — 13) *nisi a maioribus*: Edd. coll. o. — 14) *perfici*: ead. — orig. — Burch. IV. — 15) *possunt*: Edd. Arg. Bas. Nor. — 16) *abest* ab Edd. Arg. Bas. — C. IV. 17) *Caput Pseudoisidori*, cf. Innocent. ep. ad Decentium Eugub. — Burch. I. 4. c. 63. Ivo Pan. I. 1. c. 115. Decr. p. 1. c. 257. et 297. — 18) *per illos*: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — *ab ipsis*: Iv. Decr. c. 297. — *ab ill.*: absunt ab eod. c. 257. Pan. et Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 19) *nec — unquam*: orig. — Burch. IV. Decr. — Edd. Arg. Bas. — C. V. 20) Ivo Pan. I. 1. c. 118. — 21) *manus impositione*: Edd. Arg. — 22) *tradatur*: Edd. Ven. II. — 23) *id est*: Edd. coll. o. — 24) *hominem*: Edd. Bas. — C. VI. 25) *Exstat apud Herardum Turon. c. 75.* — Burch. I. 4. c. 60. Ivo Pan. I. 1. c. 119. Decr. p. 1. c. 254. — 26) *Et*: Edd. Arg. Ven. I. II. Lugd. I. — 27) *et*: Burch. — 28) *in conf.*: Edd. coll. o. — 29) *confirmatus*: Edd. Bas. — C. VII. 30) *Imo ex Parisiensi VI. hab. A. 829. c. 36. — cf. Add. III. Cap. c. 6. — Burch. I. 4. c. 67. Ivo Pan. I. 1. c. 120. Decr. p. 1. c. 261. Polyc. I. 3. t. 10.*

etiam traditionem Spiritus sancti a ieiuniis pontificibus³¹⁾ convenit celebrari.

C. VIII. *Secundo vel tertio nullus confirmetur.*

Item ex Concilio Tarraconensi, c. 6. b)³²⁾.

Dictum est nobis, quod quidam de plebe bis, vel ter, vel eo amplius, episcopis ignorantibus tamen, ab eisdem episcopis confirmantur. Unde visum est nobis, eandem confirmationem, sicut nec baptisma, iterari minime debere, quia bis, vel ter, vel amplius baptizatos aut confirmatos non saeculo, sed soli Deo sub habitu regulari vel clericali religiosissime famulari decretum est.

C. IX. *De eodem.*

Item Gregorius III. *epist. IV. ad Bonifacium*³³⁾.

De homine, qui a pontifice confirmatus fuerit, denuo³⁴⁾ illi³⁵⁾ talis reiteratio³⁶⁾ prohibenda est.

C. X. *Omnia sacramenta crucis signaculo perficiuntur.*

Item Stephanus Papa V.³⁷⁾

II. Pars. Numquid non omnia chrimata³⁸⁾ sacerdotalis mysterii³⁹⁾ crucis figura perficiuntur? Numquid baptismatis unda nisi quae sanctificata peccata relaxantur⁴⁰⁾, et, ut cetera praetereamus, sine crucis signaculo quis sacerdotii gradus ascendit?

C. XI. *Energumeni omnibus diebus exorcizantur.*

Item ex Concilio Carthaginensi IV., c. 90. et seqq.⁴¹⁾

III. Pars. Omni die exorcistae energumenis manus imponant, energumeni vero⁴²⁾ pavimenta domorum Dei verrant⁴³⁾. Quibus⁴⁴⁾ assidentibus in domo Dei victus quotidianus per exorcistas opportuno tempore ministretur.

C. XII. *A quibus neophyti abstinere debent.*

Item ex eodem, c. 86.⁴⁵⁾

Neophyti aliquamdiu a⁴⁶⁾ lautioribus epulis, et spectaculis, et⁴⁷⁾ coniugibus abstineant.

C. XIII. *De ordine officiorum.*

Item ex Concilio Agathensi, c. 30.⁴⁸⁾

IV. Pars. Convenit ordinem ecclesiae ab omnibus aequaliter custodiri. Unde studendum⁴⁹⁾ est, sicut⁵⁰⁾ ubique fit, ut post antiphonas collationes⁵¹⁾ *per ordinem* ab episcopis vel presbyteris dicantur⁵²⁾, et hymni⁵³⁾ matutini vel vespertini diebus omnibus decantentur, et in conclusione⁵⁴⁾ matutinarum vel vespertinarum missarum⁵⁵⁾ post hymnos capitula⁵⁶⁾ de psalmis dicantur, et plebs⁵⁷⁾ collecta oratione ad vesperam ab episcopo cum benedictione mittatur⁵⁸⁾.

C. XIV. *De eodem.*

Item ex Concilio Gerundensi, c. 10.⁵⁹⁾

Ad semper⁶⁰⁾ placuit observari, ut omnibus diebus post matutinas et vespertas oratio dominica a sacerdote proferatur.

Item Gregorius VII. *in generali Synodo residens*⁶¹⁾ *statuit* c):

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. VIII. b) Burchardus etiam et Ivo citant ut Gratianus. Habetur autem in Cabilonensi 2. c. 27. usque ad vers. *Quia bis*, et in Capitularibus adiectis c. 53.

C. XV. c) Iisdem verbis hoc habetur apud Radulphum *) propositione 10. ex Gregorio VII., itemque magna ex parte

C. XV. *De eodem.*

In die Resurrectionis usque in sabbatum in albis, et in die Pentecostes usque in sabbatum eiusdem⁶²⁾ III. psalmos tantum ad nocturnas⁶³⁾, tresque lectiones antiquo more cantamus⁶⁴⁾ et legimus. Omnibus diebus aliis per totum annum, si festivitas est, IX.⁶⁵⁾ psalmos, et IX. lectiones dicimus. Aliis vero diebus XII. psalmos, et III. lectiones recitamus. In dominicis diebus XVIII. psalmos (excepto⁶⁶⁾ die Paschae et Pentecostes) et IX. lectiones dicimus⁶⁷⁾. Illi autem, qui in quotidianis diebus tres tantummodo psalmos, et III. lectiones celebrare⁶⁸⁾ volunt, non ex regula sanctorum Patrum, sed ex fastidio et negligentia probantur hoc facere. Romani⁶⁹⁾ vero diverso modo agere coeperunt, maxime a tempore, quo Teutonicis concessum est regimen⁷⁰⁾ nostrae ecclesiae. Nos autem et ordinem Romanum investigantes et antiquum morem nostrae ecclesiae, imitantes antiquos Patres, statuimus fieri sicut superius praenotavimus⁷¹⁾.

C. XVI. *De observatione Quadragesimae.*

Item ex homilia Gregorii Papae d)⁷²⁾.

V. Pars. Quadragesima summa observatio est observanda, ut ieiunium⁷³⁾ in ea, (praeter dies dominicos, qui de abstinencia subtracti sunt), nisi quem infirmitas impediit, nullatenus solvatur⁷⁴⁾, quia ipsi dies decimae sunt anni. A prima igitur dominica Quadragesimae usque in Pascha Domini sex hebdomadae computantur, quarum videlicet dies quadraginta et duo fiunt⁷⁵⁾, ex quibus dum sex dominici dies abstinenciae subtrahuntur⁷⁶⁾, non plus in abstinencia, quam triginta et sex dies remanent. Verbi gratia, si per CCCLXV. dies annus volvitur⁷⁷⁾, et⁷⁸⁾ nos per XXXVI. dies affligimur, quasi anni decimas Deo damus. Sed ut sacer numerus XL. dierum adimpleatur, quem Salvator noster suo sacro ieiunio consecravit, IV. dies prioris hebdomadae ad supplementum XL. dierum tolluntur⁷⁹⁾, id est quarta feria, quae caput ieiunii subnotatur, et quinta feria sequens, et sexta⁸⁰⁾, et sabbatum. Nisi enim⁸¹⁾ istos dies IV. superioribus XXXVI. adiunxerimus, XL. dies in abstinencia non habemus⁸²⁾. Iubemur etiam⁸³⁾ ab omnipotenti Deo omnium bonorum nostrorum decimas dare *etc.*

C. XVII. *Ieiunia legitima non solvantur absque necessitate probabili.*

Item Eusebius Papa⁸⁴⁾.

Ieiunia in ecclesia a sacerdotibus constituta sine necessitate rationabili non solvantur.

C. XVIII. *Quotidiana ieiunia duplicata vel triplicata sunt praefenda.*

Item Hieronymus⁸⁵⁾.

Non dico hebdomadas, non⁸⁶⁾ duplicata, *non multiplicata* ieiunia, sed vel⁸⁷⁾ singulos dies absque ciborum luxuria transigamus.

Dist. V. C. VII. 31) abest ab Ed. Arg. = C. VIII. 33) Imo ex Cabilonensi hab. A. 813. — cf. Cap. Add. III. c. 52. — Burch. I. 4. c. 50. Ivo Pan. I. 1. c. 121. Decr. p. 1. c. 244. = C. IX. 33) Imo Gregor. II. A. 726. — Coll. tr. p. 1. t. 57. c. 6. — 34) add.: *quia*: Edd. Ven. I. II. Par. Lugdd. II. III. — 35) *illa*: Edd. coll. o. — 36) *iteratio vel confirmatio*: aed. pr. Arg. Bas. = C. X. 37) Refertur in extr. act. conc. Constant. IV., data ad Stylianum Neocaesar. ep., ut recte inscrib. ab Iv. Decr. p. 1. c. 114. p. 2. c. 91. — 38) *charismata*: Iv. — 39) *ministerii*: id. — 40) *relaxat*: id. — *relaxet*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. = C. XI. 41) c. 62 — 64. *Statt. eccl. ant. cf. ad c. 9. D. 18.* — Priorem part. referunt Burch. I. 2. c. 223. Ivo Decr. p. 6. c. 298. — 42) abest a Baller. et Coll. Hisp. — non: Ed. Bas. — 43) *intrent*: Edd. Par. Lugd. I. — *intrent*: Edd. Arg. Bas. Nor. — 44) *Energumenis*: Baller. — Coll. Hisp. = C. XII. 45) c. 24. eor. — Burch. I. 4. c. 19. Ivo Decr. p. 1. c. 207. — 46) *et*: Coll. Hisp. — Baller. — 47) *vel contagalibus*: Coll. Hisp. = C. XIII. 48) hab. A. 506. — Coll. tr. p. 1. t. 28. c. 28. — 49) *statuendum*: Edd. coll. o. — 50) *ut, sicut ubique post*: Ed. Arg. — 51) *collectiones*: Coll. Hisp. — 52) *decantantur*: Ed. Arg. — 53) *hymnos matutinos vel vesp.* — *decantari*: Coll. Hisp. — 54) *conclusionem*: ead. — 55) *missarumque*: Ed. Arg. 56) *capitula* — *dicit*: Coll. Hisp. — 57) *plebem*: ead. — 58) *dimitti*: ead. — *dimittatur*: Edd. coll. o. = C. XIV. 59) hab. A. 517. — 60) *Id nobis placuit, ut*: Coll. Hisp. = C. XV. 61) Videtur habita

fuisse A. 1074. (cf. Greg. VII. ep. 64. l. 1.) Ans. l. 6. c. 211 (206). Polyc. l. 2. c. 18. — *) de can. observantia, in bibl. Patr. Ed. Col. t. 11. — 62) add.: *hebdomadae*: Ans. Rod. — 63) *ad noctem*: Rod. — *nocturnos*: Edd. coll. o. — 64) *cantamus*: ead. — 65) *IX. psalmos*: et: absunt ab Edd. coll. o. pr. Bas. Lugdd. — 66) *exceptis*: Edd. Arg. Bas. — *exceptis diebus*: Rod. — 67) *celebramus*: id. — Edd. coll. o. — 68) *videntur agere*: Edd. coll. o. — *videntur legere*: Rod. — 69) *Rom.* — *eccl.*: absunt ab Edd. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 70) *regnum*: Rod. — 71) *notavimus*: id. — Ans. = C. XVI. 72) Caput incertum, cf. Corr. — Burch. I. 13. c. 1. Ivo Pan. I. 2. c. 182. Decr. p. 4. c. 84. Polyc. l. 3. t. 25. — 73) *ieiunia*: Edd. Arg. Bas. — 74) *solvantur*: ead. — 75) abest ab Iv. Decr. — *sunt*: Edd. coll. o. pr. Arg. — 76) *subtrahantur*: Ed. Arg. — 77) *dicitur*: Iv. Decr. — *ducitur*: Burch. Pan. — 78) *nos autem*: Burch. — *debent*: Edd. coll. o. — 79) *adduntur*: Iv. Pan. — *tollantur*: Burch. — Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 80) add.: *feria*: Edd. coll. o. — 81) abest a Burch. Iv. et Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 82) *haberamus*: Iv. Pan. — 83) *addem et*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. = C. XVII. 84) Imo Cap. Car. M. A. 769. c. 47. et Cap. l. 1. c. 47. — Burch. I. 13. c. 17. Ivo Decr. p. 4. c. 49. = C. XVIII. 85) Imo ex serm. 5. de Quadragesima, qui vulgo Augustino, in codd. vero mss. quibusdam Hieronymo tribuitur. — Burch. I. 13. c. 22. Ivo Decr. p. 4. c. 54. — 86) *non dico duplicata ieiunia*: Burch. — Edd. coll. o. — 87) *saltem*: Edd. coll. o. — Burch. Iv.

C. XIX. De eodem.

Item Hieronymus ad Eustochium de custodia virginitalis⁸⁸).

Sint tibi quotidiana ieiunia, et⁸⁹) refectio satietatem fugiens. Nihil⁹⁰) prodest biduo triduoque⁹¹) transmissio vacuum portare ventrem, si post⁹²) pariter obstruatur⁹³).

C. XX. De eodem. Idem⁹⁴).

Sint tibi ieiunia pura, *et⁹⁵) continua, moderataque, id est quotidie esurire, et quotidie prandere. Apostolus inquit⁹⁵): *Noli adhuc aquam bibere, sed modico utere vino propter infirmitates tuas.* Curat enim vulnera delinquentis, curatosque sanctificat ieiunium.

C. XXI. Medicinas praecepta divinae sunt cognitioni contraria. Item Ambrosius in Psal. CXVIII. serm. 22. ad versic. Concupivi salutare⁹⁶).

VI. Pars. Contraria *studiose⁹⁷) sunt divinae cognitioni⁹⁸) praecepta medicinae. A⁹⁹) ieiunio revocant, lubricare non sinunt, ab omni intentione¹⁰⁰) meditationis abducunt. Itaque qui se medicis dederit, se ipsum sibi abnegat.

C. XXII. Quot modis vitium gulae nos tentat.

Item Gregorius in expositione B. Iob, lib. XXX. c. 27. Quinque modis nos gulae vitium tentat. Aliquando namque indigentiae tempora praevenerit; aliquando *vero¹⁰¹) tempus¹⁰¹) non praevenerit, sed cibos lautiores quaerit; aliquando quaelibet¹⁰²) sumenda sint, praeparari¹⁰³) accuratius petit; aliquando autem et qualitati¹⁰⁴) ciborum, et temporis¹⁰⁵) congruit, sed in ipsa quantitate sumendi mensuram *moderate¹⁰⁶) refectionis excedit. Nonnunquam *vero¹⁰⁶) et¹⁰⁶) abiectius est quod desiderat, et tamen ipso aestu immensi desiderii deterius peccat.

C. XXIII. Absque puritate mentis ieiunia et orationes non prosunt. Item Pius Papa, epist. I.¹⁰⁷)

Nihil enim prodest homini ieiunare, et orare, et alia religionis bona agere, nisi mens ab iniquitate *revocetur¹⁰⁸), et ab obtreccationibus lingua cohibeatur.

C. XXIV. Mediocere bonum non est magno praefereendum. Item Hieronymus¹⁰⁹).

Non mediocriter errant¹⁰⁹) qui bono magno praeferrunt mediocre bonum. Nonne rationabilis¹¹⁰) homo dignitatem amittit, qui vel ieiunium caritati, aut vigiliis praefert sensus integritati, ut propter abstinendam¹¹¹) immoderatam, atque indiscretam psalmodum vel officiorum decantationem aut amentiae, aut tristitiae notam incurrat? Numquid verborum multitudine flecti Deus ut homo potest? Non enim verbis tantum, sed corde orandum est Deus. Melior¹¹¹) est quinque¹¹²) psalmodum decantatio cum cordis puritate, et serenitate, et spiritali hilaritate, quam totius psalterii modulatio cum anxietate cordis et tristitia. Dum¹¹³) igitur pro cunctis animabus psalmus vel missa dicitur, nihil minus, quam si pro uno quolibet ipsorum diceretur, accipitur. Audiant itaque, qui ea, quae necessaria sunt, corpori subtrahunt, illud, quod per Prophetam Dominus loquitur¹¹⁴): *Ego Dominus odio habens rapinam holocaustorum.* De rapina vero holocaustum offert qui sive ciborum nimia egestate vel somni penuria corpus¹¹⁵) immoerate affligit. Videat itaque quid Apostolus dicat¹¹⁶): *Carnis curam ne feceritis in¹¹⁷) concupiscentiis etc.*

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XX. e) Burchardus*) citat ex dictis Pimenii Eremitae, et habetur in vitis Patrum p. 2. §. 50. ex Pamenio. Apud B. Hieronymum de vita clericorum ad Nepotianum, haec habentur: *Sint tibi pura, casta, simplicia, moderata, et non superstitiosa ieiunia.*

Dist. V. C. XIX. 88) Burch. I. 13. c. 23. Ivo Pan. I. 2. c. 185. Decr. p. 4. c. 55. omnes: ex dictis Pimenii Eremitae. — 89) abest ab Edd. Arg. Bas. — 90) Nihil enim prodest tibi: Burch. IV. — Edd. o. — 91) aut trid. : Iv. Pan. — vel trid. : Decr. — Edd. o. — 92) abest ab orig., Burch. IV. et Ed. Bas. — 93) obstruatur: orig. — Burch. IV. Decr. — C. XX. 94) nec tamen Iv. — 94) Collectum ex variis fragmentis libri eiusd. — Burch. I. 13. c. 24. 25. Ivo Decr. p. 4. c. 56. 57. Pan. I. 2. c. 186. (usque ad: prandere). — 95) 1 Tim. c. 5. v. 23. — C. XXI. 96) Polyc. I. 3. t. 29. — 97) studiosis: orig. — 98) conditum: Edd. coll. o. — 99) quae a: ead. — 100) intentione: orig. — C. XXII. 101) tempora: Edd. coll. o. — 102) quae — sunt: ead. — 103) procurari — caput: ead. — 104) qualitas: ead. — 105) tempus: ead. — 106) abest ab Edd. Arg. Bas. — C. XXIII. 107) cf. supra B. 2. de poen. c. 22. — C. XXIV. 108) In regula monachorum, ex Hieronymo collecta. — Polyc. I. 3. t. 25. — 109) errat, — praefert: Ed. Bas. — 110) rationabiliter: Edd. coll. o.

C. XXV. Non a cibis, sed ab iniquitatibus abstinere, est magnum et generale ieiunium.

Item Augustinus super Ioann. tract. XVII.

Ieiunium autem magnum et generale est abstinere ab iniquitatibus et¹¹⁸) illicitis voluptatibus saeculi, quod est perfectum ieiunium. Et infra: §. 1. In hoc *ergo¹¹⁹) saeculo quasi Quadragesimam abstinentiae celebramus, quum bene vivimus, quum ab iniquitatibus et¹¹⁹) illicitis voluptatibus abstinemus. Sed quia haec abstinentia sine mercede non erit, expectamus beatam illam spem, et revelationem gloriae magni Dei, et salvatoris¹²⁰) Iesu Christi. In illa spe, quum fuerit de spe facta res, accepturi sumus mercedem denarium. Et infra: §. 2. Denarius ergo¹²¹), qui accipit¹²²) nomen a numero decem, redditur¹²³), et coniunctus quadragenario fit quinquagenarius. Unde cum labore celebramus Quadragesimam ante Pascha, cum laetitia vero, tanquam accepta mercede, Quinquagesimam post Pascha. Nam huic tanquam salutaris labori boni operis, qui pertinet ad quadragenarium numerum, additur quietis et felicitatis denarius, ut quinquagenarius fiat. Significavit hoc *et¹²⁴) ipse Dominus *Iesus* multo apertius, quando post¹²⁴) resurrectionem quadraginta diebus conversatus est in terra cum discipulis suis, quadagesimo¹²⁵) autem die, quum ascendisset in coelum, peractis decem diebus misit mercedem Spiritus sancti.

C. XXVI. Raptorem, vel furem non facit necessitas, sed voluntas. Item ex dictis Apollonii¹²⁶).

Discipulos, quum per segetes transeundo vellent¹²⁷) spicas, et ederent, ipsius Christi vox innocens vocat, quia coacti fame hoc fecerunt.

C. XXVII. Non necessitas, sed voluntas facit perseverantiam. Item Hieronymus in c. 7. Oseea.

Quicquid enim necessitate fit cito solvitur; quod voluntate arripitur perseverat.

C. XXVIII. Ciborum temperantia salutem, abundantia contrarium parit.

Item Ioannes Os aureum, hom. XXIX. ad c. 12. ep. ad Hebr. Nihil enim sic iucundum est, sicut cibus bene digestus et¹²⁸) decoctus. Nihil sic¹²⁹) salutem, nihil sic sensuum acumen operatur, nihil sic aegritudinem fugat, sicut moderata refectio; sufficientia quippe cum nutrimento et sospitate simul¹³⁰) procreat et voluptatem; abundantia vero morbum facit et molestias ingerit, et aegritudines generat¹³¹). Quod enim fames facit, hoc etiam plenitudo *facit¹³²) ciborum; magis autem et multo peiora. Fames quippe in paucis diebus aufert hominem et liberat¹³³) de hac vita poenali; excessus vero ciborum consumit et putrefacit¹³³) corpus humanum et¹³⁴) macerat aegritudine diuturna, et tunc cum¹³⁵) morte crudeli consumit.

C. XXIX. Ciborum deliciae, si abundaverint, laedunt.

Item Hieronymus adversus Iovinianum, lib. II.

Ne tales accipiamus cibos, quos aut difficulter digerere, aut comestos magno partos¹³⁶) et perditos¹³⁷) labore doleamus. Olerum, pomorum ac leguminum et facilius apparatus est, et arte impendisque coquorum non indiget, et sine cura sustentat humanum corpus¹³⁸), moderateque¹³⁹) sumtus (quia nec avide devoratur quod irritamenta gulae non habet) leviori¹⁴⁰) digestionem concoquit. Nemo enim

C. XXIV. f) Abstinentiam: Sic est emendatum ex manuscriptis et Polycarpo. Antea legebatur: *Innocentium***.

C. XXVIII. g) De hac vita poenali: Absunt haec ab originali graeco; sed sunt in versione Scholastici, quam satis tolerabilem sequitur Gratianus.

— **) omiss. est in Arg. — 111) quapropter mel.: Edd. coll. o. — 112) septem: Ed. Arg. — cf. 1 Cor. c. 14. v. 19. — 113) Quum: Edd. coll. o. — 114) Esa. c. 61. v. 8. — 115) add.: sum: Edd. coll. o. — 116) Rom. c. 13. extr. — 117) in conc.: absunt ab Ed. Bas. — C. XXV. 118) et ab: Edd. coll. o. — 119) et ab: ead. — 120) add.: nostri: ead. — 121) enim: Ed. Bas. — 122) accipit: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — 123) additur: Edd. Lugdd. — 124) cf. Ioan. c. 14. — 125) cf. Act. c. 1. — C. XXVI. 126) Cap. incert. — 127) vellent: Edd. coll. o. — cf. Matth. c. 13. — C. XXVIII. 128) aut bene: Edd. Arg. Bas. Lugdd. II. III. — aut: Edd. rell. — 129) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 130) add.: etiam: Ed. Bas. — 131) add.: et fuit: Ed. Bas. — 132) add.: eum: Edd. o. — 133) computrescere facit: ead. — 134) add.: carnem: Edd. Bas. Lugdd. II. III. — 135) eum: Edd. o. pr. Arg. — C. XXIX. 136) paratos: Edd. o. pr. Bas. Lugdd. II. III. — 137) et perdit.: absunt ab Ed. Bas. — 138) genus: Edd. o. pr. Lugdd. II. III. — 139) moderate: ead. — 140) et lev.: ead.

uno¹⁴¹) aut duobus cibus hisque¹⁴²) vilibus usque ad inflationem¹⁴³) ventris oneratur, quae diversitate carniū et saporis delectatione percipitur. Quum¹⁴⁴) variis nidoribus fumant patinae, ad esum¹⁴⁵) sui expleta¹⁴⁶) esurie quasi captivos trahunt. Unde et morbi ex¹⁴⁷) saturitate nimia concitantur, multique impatientiam gulae vomitu remediuntur, et quod turpiter ingesserunt turpius egerunt. Hippocrates in aphorismis¹⁴⁸) docet, crassa¹⁴⁹) et obesa corpora¹⁵⁰), quae crescendi mensuram compleverint, nisi cito ablatione sanguinis imminuantur¹⁵¹), in paralyisim et pessima morborum genera erumpere, et idcirco esse necessariam demitionem¹⁵²), ut rursus habeant in quae possint crescere; non enim manere in uno statu¹⁵³) naturam corporum, sed aut crescere semper, aut decrescere, nec posse vivere animal, nisi crescendi capax sit. Unde et Galenus vir doctissimus Hippocratis interpretis athletas, quorum vita et ars sagina est, dicit in exhortatione medicinae, nec vivere posse diu, nec sanos esse, animasque eorum¹⁵⁴) ita nimio sanguine et adipibus quasi luto involutas, nihil tenue, nihil coeleste, sed semper de carnibus, et ructu¹⁵⁵), et ventris ingluvie cogitare.

C. XXX. *Multorum infirmitates ieiunia sanant.*
Idem *ibidem paulo inferius.*

Legimus quosdam, morbo articulari et podagrae humoribus laborantes, proscriptione bonorum ad simplicem mensam et pauperes cibos redactos convaluisse. Caruerant¹⁵⁶) enim sollicitudine dispensandae domus et epularum¹⁵⁷) largitate, quae et corpus frangunt et animam. Irridet Horatius¹⁵⁸) appetitum ciborum, qui consumti relinquunt poenitentiam.

C. XXXI. *Dies sabbatorum a carnibus abstinere debemus.*
Item Gregorius VII. in Synodo celebrata Romae anno sui Pontif. VI., c. 8.¹⁵⁹)

VII. Pars. Quia dies sabbati apud sanctos Patres nostros in abstinentia celebris est habitus, nos eorundem auctoritatem sequentes salubriter admonemus, ut quicumque se Christianae religionis participem esse desiderat, ab esu carniū eadem die (nisi maiori festivitate interveniente, vel infirmitate impediēte) abstineat.

C. XXXII. *Monacho carnem gustare non licet.*
Item Fructuosus Episcopus¹⁶⁰).

VIII. Pars. Carnem cuiquam monacho nec sumendi, nec gustandi est concessa licentia, non quod creaturam Dei iudicemus indignam, sed quod carnis abstinentia utilis et apta monachis aestimetur, servato tamen moderamine pietatis erga aegrotos. Et infra: §. 1. Quod si quis monachus violaverit, et contra sanctionem regulae usumque veterum¹⁶¹) vesci carnibus praesumerit, sex¹⁶²) mensium spatium retrusioni et poenitentiae subiacebit.

C. XXXIII. *De quotidianis operibus monachorum.*
Item Hieronymus ad Rusticum monachum de vivendi forma¹⁶³).

Nunquam de manu tua et¹⁶⁴) oculis tuis recedat¹⁶⁵) liber; dicatur psalterium ad verbum, oratio sine intermissione. Vigil sensus sit, nec vagis¹⁶⁶) cogitationibus patens; corpus pariter et animus tendatur¹⁶⁷) ad Dominum¹⁶⁸). Iram vince patientia. Ama scientiam¹⁶⁹) scripturarum, et carnis vitia non amabis. Nec vacet mens tua variis perturba-

tionibus, quae, si pectori insederint, dominabuntur tui, et te deducunt ad delictum maximum. Facito aliquid operis, ut semper te diabolus inveniat occupatum. Si apostoli ↑), habentes potestatem de evangelio vivere, laborabant manibus suis, ne quem gravarent, et aliis tribuebant refrigeria, quorum pro spiritualibus debebant metere carnalia: cur tu in usus tuos cessura¹⁷⁰) non praepares¹⁷¹)? Vel fiscellam texe iunco, vel canistrum lentis plecte viminibus; sarratur¹⁷²) humus; areolae aequo limite dividantur, in quibus quum olerum iacta¹⁷³) fuerint semina, vel plantae per ordinem positae, aquae ducantur irriguae, ut¹⁷⁴) pulcherriorum versuum spectator assistas¹⁷⁵):

Ecce supercilio clivosi tramitis undam

Elleat; illa cadens rancum per laevia¹⁷⁶) murmur
Saxa ciet, scatebrisque arenia temperat arva.

§. 1. Inserantur infructuosae¹⁷⁷) arbores vel gemmis, vel surculis, ut parvo post tempore laboris tui dulcicia poma decerpas. Apum fabricare¹⁷⁸) alvearia, ad quas te mittunt Salomonis¹⁷⁹) proverbialia, et monasteriorum ordinem ac regiam¹⁸⁰) disciplinam in parvis disce corporibus. Texantur et linea capiendis piscibus. Scribantur libri¹⁸¹), ut et manus operetur cibum, et animus lectione saturetur. In desiderijs¹⁸²) est omnis otiosus. Aegyptiorum monasteria hunc morem tenent, ut nullum absque operis¹⁸³) labore suscipiant, non tam propter victus necessitatem¹⁸⁴), quam propter animae salutem, ne vagetur¹⁸⁵) perniciosis cogitationibus mens, et instar¹⁸⁶) fornicantis Hierusalem¹⁸⁷) omni transeunti divaricet pedes suos. Et in sequentibus: §. 2. Quid? ergo omnes peribunt, qui in urbibus habitant? Ecce illi fruuntur suis rebus, ministrant ecclesijs, adeunt balnea, unguenta non spernunt, et in omnium flore versantur. Ad quod et ante respondi, et nunc breviter respondeo, me in praesenti opusculo non de clericis disputare, sed monachum instituere.

C. XXXIV. *Absque praelati sui licentia canonicis nihil agere licet.*

Item in libro V. Capitularium, c. 115.¹⁸⁸)

IX. Pars. In omnibus igitur (quantum humana permittit fragilitas) decrevimus¹⁸⁹), ut canonici clerici¹⁹⁰) canonicè vivant, observantes divinae scripturae doctrinam, et documenta sanctorum Patrum, et nihil sine licentia episcopi sui vel magistri eorum in composite agere praesumant; in unoquoque episcopatu *ut* simul manducant et dormiant, ubi his facultas id faciendi suppetit; *vel* qui de rebus ecclesiasticis stipendia accipiunt, in suo¹⁹¹) claustrum maneat; et singulis diebus mane primo¹⁹²) ad lectionem veniant, et audiant quid eis imperetur. Ad mensam vero similiter lectionem audiant, et obedientiam secundum canones suis ministris¹⁹³) exhibeant.

C. XXXV. *Presbyteri, qui simul conveniunt, ebrietatem et comestiones summo pere vitent.*

Item ex Concilio Nannetensi, c. 10.¹⁹⁴)

X. Pars. Nullus presbyterorum, quando ad anniversarium diem trigesimum, vel septimum, vel tertium alicuius defuncti, aut quacunque vocatione ad collectam presbyteri convenit¹⁹⁵), se inebriare ullatenus¹⁹⁶) praesumat; nec precatus in amore sanctorum vel alicuius¹⁹⁷) animae bibere, vel alios ad bibendum cogere,

NOTATIONES CORRECTORUM.

C. XXXIV. h) Ministris: In originali et apud Ivonem est: *magistris* *). Sed ob glossam non est emendatum.

Dist. V. C. XXIX. 141) *uno*: Ed. o. pr. Nor. Lugdd. II. III. — 149) *bisque*: Ed. Lugd. II. — 143) *inflationem*: Ed. Lugdd. II. III. — *instomachationem*: Ed. rell. pr. Arg. — 144) *ut quum*: Ed. Arg. 145) *usum*: Ed. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 146) *explenda*: Ed. Arg. — *pro expleta*: Ed. Lugdd. II. III. — *pro explenda*: Ed. rell. — 147) *abest* ab Ed. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 148) *add.*: *epidemits*: Ed. Arg. — *optimis*: Ed. rell. exc. Lugdd. II. III. — 149) *et cr.*: Ed. Ven. I. II. Par. — 150) *abest* ab Ed. coll. o. pr. Par. Lugdd. — 151) *imminuantur*: Ed. coll. o. pr. Arg. Bas. — 152) *deprecationem*: Ed. Bas. — *necessaria est ea redemptio*: Ed. Arg. — 153) *add.*: *posse*: Ed. Bas. — *stat. potuit corp. natura*: Ed. rell. pr. Lugdd. II. III. — 154) *abest* ab Ed. coll. o. exc. Lugdd. II. III. — 155) *eruptare*: Ed. Ven. I. II. — *eructare*: Ed. rell. — C. XXX. 156) *Corruerant*: Ed. Bas. — 157) *puellarum*: Ed. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 158) Ep. I. 1. ep. 2. v. 55. — C. XXXI. 159) hab. A. 1078. — Ans. in extr. l. 7. Polyc. I. 3. t. 25. — C. XXXII. 160) Legitur in c. 5. prioris regulae Fruct., quae edita est ab Holstenio. — 161) *eterem*: Ed. coll. o. — 162) *septem*: Ed. Arg. — C. XXXIII. 163) Ivo Decr. p. 7. c. 5. — 164) *aut oc.*: Ed. Bas. — *vel oc.*: Ed. rell. — 165) *liber psalterii discendat* (*descendat*: Iv.), *dicatur* (*discatur*: Iv.) *ad verb. or. site interm. Vigilet sensus*: Iv. — Ed. coll. o. — 166) *vanis*: orig. — 167) *tendat*: Ed. coll. o. — 168) *Deum*: Ed.

Arg. — 169) *sententiam*: Ed. Bas. — †) 1 Thess. c. 2. v. 9. — 170) *successuras*: Ed. Arg. — *successura*: Ed. rell. pr. Lugdd. II. III. — Iv. — 171) *praeparas*: Ed. Lugdd. II. III. — 172) *seratur*: Ed. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — 173) *taclata*: Iv. — Ed. coll. o. — 174) *hic*: Ed. coll. o. — *hinc*: Iv. — 175) *assiste*: Ed. Bas. — cf. Virg. Georg. I. 1. v. 108. seqq. — 176) *devia*: Ed. Arg. Bas. — 177) *fructuosae*: Ed. coll. o. — Iv. — 178) *fabricata*: Ed. Arg. — *fabrica*: Ed. Ven. I. II. Par. — 179) Prov. c. 6. v. 6. — 180) *regulae*: Ed. Arg. — *regularum*: Ed. Bas. — 181) *et libri*: Ed. coll. o. — Iv. — 182) *add.*: *enim*: Ed. Lugdd. II. III. — *add.*: Ed. rell. exc. Bas. — cf. Prov. c. 13. v. 4. sec. I. XX. — 183) *opere et labore*: Ed. coll. o. — Iv. — 184) *necessaria*: Ed. coll. o. pr. Lugdd. II. III. — Iv. — 185) *vagentur* (misso vocab.: *mens.*) ead. — id. — 186) *ad instar*: Ed. coll. o. — 187) *Israël*: ead. pr. Lugdd. — cf. Ezech. c. 16. v. 25. — C. XXXIV. 188) ex conc. Mog. hab. A. 813. c. 9. — Cap. I. 5. c. 165. — Iv. Decr. p. 6. c. 402. — 189) *decernimus*: Ed. coll. o. — 190) *vel cler.*: Ed. Bas. Lugdd. — 191) *uno*: Ed. coll. o. — 192) *prima hora*: ead. — *prima*: orig. — Iv. — *) Ita Ed. Bas. — 193) *faciant*: Ed. coll. o. — orig. — Iv. — C. XXXV. 194) cf. ad c. 7. D. 44. — 195) *conveniant*, et ita numero plur. *deinceps*: Ed. coll. o. — 196) *ullatenus*: ead. — 197) *ipsius*: Ed. Bas.

vel se aliena precatione ingurgitare; nec plausus¹⁹⁸) et¹⁹⁹) risus inconditos et fabulas inanes ibi referre aut cantare praesumat; vel turpia ioca vel urso vel tornatricibus ante se fieri patiatur; nec larvas daemonum ante se ferri²⁰⁰) consentiat, quia hoc diabolicum est, et a sacris canonibus prohibitum.

C. XXXVI. *Clericus vel laicus sine iussione episcopi non peregrinetur.*

Item ex Concilio Laodicensi, c. 42. et 41.²⁰¹)

XI. Pars. Non oportet ministros²⁰²) altaris, vel quoslibet clericos praeter iussione episcopi ad peregrinandum²⁰³) proficisci. §. 1. Laicum etiam¹) sine canonicis literis, id est formata, similiter²⁰⁴) non oportet alicubi²⁰⁵) proficisci.

C. XXXVII. *Quibus spectaculis clericus interesse non debet.*

Item ex eodem, c. 54. k)²⁰⁶)

Non oportet ministros altaris vel quoslibet clericos spectaculis aliquibus, quae aut in nuptiis, aut scenis²⁰⁷) exhibentur, interesse, sed ante, quam thymelici ingrediantur, surgere eos de convivio, et abire²⁰⁸).

C. XXXVIII. *Colorum fucus mulieres uti non debent.*

Item Augustinus ad Possidium, et qui cum eo sunt fratres, epist. LXXIII.²⁰⁹)

XII. Pars. Fucare²¹⁰) pigmentis, quo vel rubundior, vel candidior²¹¹) appareat, adulterina fallacia est, qua non dubito etiam ipsos²¹²) maritos se nolle decipi, quibus solis permittendae sunt feminae ornari secundum veniam, non secundum imperium. Nam verus ornatus, maxime Christianorum et Christianarum, non²¹³) tantum nullus fucus mendax, verum ne auri quidem vestisque pompa, sed mores boni sunt. §. 1. Exsecranda autem superstitione²¹⁴) ligaturarum (in quibus etiam in aures virorum in summis ex una parte auriculis²¹⁵) suspensae deputentur²¹⁶) non²¹⁷) ad placendum hominibus, sed ab serviendum daemonibus adhibetur²¹⁸).

C. XXXIX. *Quod Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio.*

Item ex Symbolo Ephesini Concilii CC. Episcoporum, quod habitum est contra Nestorium²¹⁹).

XIII. Pars. De Spiritu²²⁰) dicit Dominus in evangelio²²¹): *Ille me clarificabit*²²²). Hoc rectissime sentientes, unum Christum²²³) et Filium, non velut alterius egentem²²⁴) gloria, confitemur a Spiritu sancto gloriam consecutum, quia eius spiritus nec melior, nec superior

ipso est, sed quia mira²²⁵) opera faciens ad demonstrationem suae deitatis virtute proprii spiritus utebatur, ab ipso dicitur clarificari²²⁶), quod²²⁷) virtus sua vel disciplina quaelibet unumquemque clarificet²²⁸). Quamvis enim in sua sit substantia spiritus eius²²⁹), et intelligatur in persona proprietate, iuxta id quod Spiritus est, et non Filius; attamen ab illo alienus non est. Nam spiritus appellatus est veritatis²³⁰), et veritas Christus est. Unde et ab isto similiter sicut ex Deo Patre procedit. Denique hic²³¹) ipse Spiritus etiam per manus sanctorum apostolorum miracula gloriosa perficiens Dominum glorificavit Iesum Christum, postquam ascendit in²³²) coelum. Nam creditus²³³) est Christus natura Deus existere²³⁴) per suum spiritum virtutes efficiens, ideoque dicebat²³⁵): *De meo accipiet, et annuntiabit vobis.*

C. XL. *De eodem.*

Item Didymus in lib. II. de Spiritu sancto, contra errores graecorum²³⁶).

Salvator¹), qui et veritas²³⁷), ait²³⁸): *Non enim loquitur²³⁹) a semetipso, hoc est; non sine me, et sine meo et²⁴⁰) Patris arbitrio, quia inseparabilis a mea et Patris est voluntate. Et amplius: §. 1. Quia non ex se est, sed ex²⁴¹) Patre et²⁴²) me est. Hoc enim ipsum, quod²⁴³) subsistit, et loquitur, a Patre et me²⁴⁴) illi est²⁴⁵): *Ego veritatem loquor, id est inspiro quae loquitur, siquidem spiritus veritatis est. Dicere autem²⁴⁶) et loqui in Trinitate, non secundum consuetudinem²⁴⁷) nostram, qua ad²⁴⁸) nos invicem²⁴⁹) sermocinamur et loquimur, accipiendum²⁵⁰), sed iuxta formam incorporalium naturalium²⁵¹), et maxime Trinitatis, quae voluntatem suam inserit²⁵²) in corde credentium, et²⁵³) eorum, qui eam audire sunt digni, hoc²⁵⁴) est dicere et loqui. Et infra: §. 2. Loqui ergo Patrem et audire Filium, vel e contrario Filio²⁵⁵) loquente audire Patrem, eiusdem naturae in Patre et Filio, consensuque significatio est. Spiritus quoque sanctus, qui est spiritus veritatis, et spiritus sapientiae, non potest Filio²⁵⁶) loquente audire quae nescit, quum hoc ipsum sit, quod profertur a Filio, id est²⁵⁷) procedens a veritate, consolator manans de consolatore²⁵⁸), Deus de Deo spiritus veritatis procedens. Denique, ne quis illum a Patris et Filii voluntate et societate discerneret, scriptum est²⁵⁹): *Non enim a semetipso loquitur²⁶⁰) sed sicut audiet loquitur. Cui etiam simile de se ipso Salvator ait²⁶¹): Sicut audio, et iudico, et alibi²⁶²): Non potest²⁶³) Filius facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem.***

NOTATIONES CORRECTORUM.

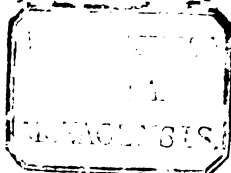
C. XXXVI. j) Laicum etiam: In codice graeco hic est canon 41., quemadmodum superior huius capituli pars est canon 42. Sed in neutro canone fit mentio laici, sicuti neque in versione Dionysii, quam afferunt Burchardus et Ivo; sed utrobique est: *ἱερατικὸν ἢ κληρικόν*, id est: *sacerdotalem vel clericum*. In prisca tamen versione canon 41. sic habet: *Non oportet ministrum altaris, vel etiam laicum*^{*)}.

C. XXXVII. k) Hoc caput non est in canonum volumine graeco Parisiis anno 1540. impresso^{*)}. Habetur tamen apud Balsamonem, et videtur indicari c. 42. sextae synodi. Gratianus autem recitat ex prisca versione.

C. XL. l) Salvator: In originali haec antecedunt: *Dehinc in consequentibus de spiritu veritatis, qui a Patre mittatur, et sit paracletus, Salvator, etc.*

Dist. V. C. XXXV. 198) *placatus vel plausus*: Edd. coll. o. pr. Bas. Lugd. II. III. — 199) *nec*: Ed. Bas. — 200) *fert*: Edd. coll. o. — C. XXXVI. 201) hab. Inter A. 347. et 381. — Burch. l. 2. c. 45. Iv. Decr. p. 6. c. 146. ex Dionysio. — 202) *ministrum alt. vel quemlib. clericum*: Coll. Hisp. — 203) *peregrina*: ead. — *) ita ead. — 204) abest ab ead. — 205) *atquo*: ead. — C. XXXVII. 206) *exstat* tamen in recentioribus. — 206) Iv. Decr. p. 11. c. 78. — 207) *coenis*: Coll. Hisp. — Iv. — 208) *deberet*: ead. — Id. — Edd. coll. o. — C. XXXVIII. 209) Ep. 245. (incert. temp.) Ed. Maur. — Coll. tr. p. 2. t. 50. c. 39. — 210) *Fucari*: orig. — 211) *add.*: vel *verecundior*: Edd. coll. o. — 212) abest ab Ed. Bas. — 213) *non tam est ullus fucus factus mendax*: Ed. Arg. — *non tantum non est ullus fuc. mendax*: Edd. rell. — *add.*: *figmentum*: Ed. Bas. — 214) *est sup.*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 215) *articuli*: Ed. Arg. — *articulis*: Ed. Nor. — 216) *deputantur*: orig. — Edd. coll. o. — 217) *quia non*: Edd. Bas. Lugd. II. III. — 218) *exhibentur*: Ed. Arg. — *adhibentur*: Edd. rell. — C. XXXIX. 219) Imo ex ep. Cyrilli et synod. Alexandr. ad Nestorium. — Coll. tr. p. 2. t. 9. c. un. Ivo Decr. p. 1. c. 3. — 220) *De Sp. quoque quum dicit*: Coll. Hisp. — Iv. — 221) Ioan. c. 16. v. 14. — 222) *glorificabit*: Coll. Hisp. — 223) abest ab Iv. et Coll. Hisp. — 224) *egere*: Ed. Arg. — 225) *humana*: Iv. — Edd. coll. o. — 226) *glorificari*: Iv. — Coll. Hisp. — *clarificatus*: Edd. coll. o. — 227) *eo quod*: ead. — 228) *clarificat*: ead. pr. Bas. — 229) *et eius int.*: Coll. Hisp. — 230) Ioan. c. 16. v. 13. — 231) *hinc*: Edd. coll. o. pr. Arg. Bas. Nor. — 232)

ad: Ed. Bas. — 233) *creditur*: Edd. coll. o. — 234) *existens*: Coll. Hisp. — Iv. — 235) Ioan. c. 16. v. 14. — C. XL. 236) Coll. tr. p. 2. t. 4. c. 31. — 237) *add.*: *est*: Edd. coll. o. — 238) Ioan. c. 16. v. 13. — 239) *loquitur*: Edd. Bas. Nor. Ven. I. II. Par. — 240) *add.*: *sine*: Ed. Bas. — 241) *a*: Ed. Nor. — 242) *a me ille est*: Ed. Bas. — *ex me ille est*: Edd. Lugd. II. III. — *a me est*: Edd. rell. — 243) *quod est, et quod consistit, et loqui*: Edd. coll. o. — 244) *a me illi est*: Edd. Arg. Par. Lugd. II. III. — *a me ille est*: Edd. rell. — 245) Ioan. c. 16. v. 7. — 246) *enim*: Edd. coll. o. pr. Bas. — 247) abest ab Ed. Arg. — 248) *et nos*: Edd. Arg. Nor. Ven. I. II. Lugd. I. — 249) abest ab Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 250) *add.*: *est*: Edd. coll. o. — 251) *add.*: *sive naturalium*: ead. exc. Lugd. II. III. — 252) *ingerit in corda*: ead. — 253) *et cor. cordibus inserit*: Edd. Lugd. II. III. — *eor. cord. inserit*: Edd. rell. — 254) *Liquidum ergo est dicere patr. et audire fil.*: Edd. coll. o. — 255) *filium loquentem et (abest ab Edd. Lugd. II. III.) audire patrem, eiusdem (eiusdemque) Ed. Bas.) naturae esse patrem et filium, et in patre et in filio consensus (consensusque) Ed. Lugd. II. III.; conexio et communio*: Ed. Arg.) *Spiritus sancti, qui est etc.*: Edd. coll. o. — 256) *filium loquentem*: ead. exc. Lugd. II. III. — 257) *t. e. procedens Deus de Deo, Spir. ver. proc. a ver. etc.*: Edd. coll. o. — 258) *add.*: *Deo*: ead. exc. Arg. Bas. — 259) Ioan. c. 16. v. 13. — 260) *loquitur, — audit et loquitur*: Edd. coll. o. pr. Lugd. II. III. — 261) *loquitur*: Edd. Arg. Bas. — cf. Ioan. c. 5. v. 30. — 262) Ioan. lb. c. 19. — 263) *add.*: *a se*: Vulg. — Edd. coll. o.

I.
I N D E X
C A N O N U M D E C R E T I.
E M E N D A T I O R *).

Ab — Adii

Ab antiqua, c. 44. D. IV. de cons.
Abbas in monasterio, c. 2. C. XVIII. qu. 2.
Abbas pro humilitione, c. 8. C. XVIII. qu. 2.
Abbatem cuilibet, c. 3. C. XVIII. qu. 2.
Abbatem in monasterio, c. 4. C. XVIII. qu. 2.
Abbatem, c. 16. C. XVIII. qu. 2.
Abbatii, c. 22. D. LIV.
Abbatibus, presbyteris, c. 41. C. XII. qu. 2.
Abbatibus, qui neque, c. 18. C. XVIII. qu. 2.
Ab eo, c. 24. C. II. qu. 6.
Ab excommunicatis, c. 4. C. IX. qu. 1.
Ab exordio, c. 2. D. XXXV.
Abiit Iudas, c. 83. C. XI. qu. 2.
Ab illo, c. 12. fin. C. XIV. qu. 4.
Ab imperatoribus, c. 10. C. XXIII. qu. 2.
Ab infirmis, c. 1. C. XXVI. qu. 7.
Ab isto die, c. 9. C. XXXV. qu. 6.
Ab isto die, c. 11. fin. C. XXXV. qu. 6.
Absens per alium, c. 18. C. III. qu. 9.
Absens vero nemo, c. 13. C. III. qu. 9.
Absente adversario, c. 11. C. III. qu. 9.
Absente eo, c. 3. C. III. qu. 9.
Absit a Rom., c. 26. D. L.
Absit, ut quicumque, c. 14. C. XI. qu. 8.
Accedens, c. 10. D. L.
Accepisti, c. 92. D. IV. de cons.
Accepistis, c. 90. D. IV. de cons.
Accesserant, c. 92. D. II. de cons.
Accipite, c. 83. D. II. de cons.
Accusatio episcoporum, c. 19. C. II. qu. 7.
Accusatio quoque, c. 15. C. II. qu. 7.
Accusationes, c. 7. C. III. qu. 5.
Accusator, c. 2. fin. C. VI. qu. 5.
Accusatores episcoporum, c. 1. C. III. qu. 8.
Accusatores et accusationes, c. 8. C. III. qu. 8.
Accusatores et testes, c. 2. C. III. qu. 8.
Accusatores fratrum, c. 4. D. XLVI.
Accusatores vel testes, c. 12. C. III. qu. 8.
Accusatori, c. 1. C. III. qu. 9.
Accusatoribus, c. 3. C. III. qu. 5.
Accusatorum, c. 1. C. II. qu. 8.
Accusatum, c. 14. C. II. qu. 5.
Accusatus, c. 5. C. III. qu. 6.
Achab rex, c. 27. D. III. de poen.
Achatius non est, c. 1. C. XXIV. qu. 1.
Achatius non fuit, c. 3. C. XXIV. qu. 1.
Acolythus, c. 16. D. XXIII.
Actione, c. 18. C. XXII. qu. 4.
Acutus intelligunt, c. 2. D. XXVI.
Acutus vero, c. 2. fin. C. XXVIII. qu. 3.
Adam per Evam, c. 18. C. XXXIII. qu. 5.
Adam post culpam, c. 80. D. I. de poen.
Adam primus, c. 11. D. XL.
Ad Deum, c. 7. C. XXXII. qu. 5.
Addidistis, c. 2. C. XX. qu. 1.
Addit, c. 13. C. XXVII. qu. 2.
*Ad eius vero, c. 4. fin. D. V.
Ad episcopos, c. 11. C. XVII. qu. 4.
Ad fidem, c. 33. C. XXIII. qu. 5.
Ad hoc baptismus, c. 143. D. IV. de cons.
Ad hoc dispensationis, c. 7. fin. D. LXXXIX.
Ad hoc locorum, c. 63. C. XVI. qu. 1.
Adhuc instant, c. 32. D. III. de poen.
Adiuvimus, c. 19. C. XVI. qu. 1.

Ad — An

Ad limina, c. 7. C. XXX. qu. 1.
Ad mensam, c. 24. C. XI. qu. 3.
Administratores, c. 26. C. XXIII. qu. 5.
Admittatur, c. 21. D. LIV.
Admoncant, c. 15. C. XXVI. qu. 7.
Admonemus, c. 2. C. XVI. qu. 2.
Admonendi, c. 57. C. II. qu. 7.
Admonere te oam lacrima, c. 8. C. XXXIII. qu. 2.
Admonere te volumus, c. 14. C. XVI. qu. 1.
Ad nuptiarum, c. 43. D. I. de cons.
Ad reatum, c. 33. D. LXXXI.
Adrianus, vid. Hadrianus.
Ad Romanam, c. 6. C. II. qu. 6.
Ad Romanam, c. 8. C. II. qu. 6.
Ad sedem apostolicam, c. 2. C. XXXV. qu. 5.
Adulterii, c. 11. C. XXXII. qu. 7.
Adversitas, c. 48. C. VII. qu. 1.
Advocavit, c. 28. C. XXIV. qu. 1.
Aegrotantes, c. 75. D. IV. de cons.
Aequaliter, c. 13. C. XXXV. qu. 2. et 3.
Affectum, c. 10. C. XXVI. qu. 7.
Afros, c. 3. D. XCVIII.
Agapitus, c. 13. C. XVI. qu. 1.
Agapitus, c. 23. D. I. de cons.
Agatho, c. 21. D. LXIII.
Agathosa, c. 21. C. XXVII. qu. 2.
Agite, c. 44. D. I. de poen.
Agnovimus, c. 13. C. XXVI. qu. 6.
Agunt homines, c. 97. D. IV. de cons.
Ait Coelestinus, c. 38. C. XXIV. qu. 1.
A iudicibus, c. 33. C. II. qu. 6.
Alia causa, c. 6. C. XVI. qu. 1.
Alienationes, c. 37. C. XII. qu. 2.
Alieni, c. 23. C. II. qu. 7.
Alieni, c. 1. C. III. qu. 4.
Alienum clericum, c. 1. C. XIX. qu. 2.
Alienum est, c. 67. D. L.
Alienus est, c. 19. C. XXIV. qu. 1.
Alienus sit, c. 4. D. XC.
Aliorum hominum, c. 14. C. IX. qu. 2.
Aliquando, c. 7. C. XXXII. qu. 2.
Aliquant, c. 6. C. XXVI. qu. 5.
Aliquantos, c. 1. D. LI.
Aliquos, c. 5. C. XV. qu. 1.
Aliter legitimum, c. 1. C. XXX. qu. 5.
Aliter se Orientalium, c. 14. fin. D. XXXI.
Aliud est, c. 39. D. IV. de cons.
Aliud quidem, c. 34. C. XI. qu. 1.
Aliud quidem, c. 65. D. I. de poen.
Alius item, c. 3. C. XV. qu. 6.
Alligant, c. 12. C. XXVI. qu. 7.
Altare, c. 14. C. I. qu. 3.
Altaria si non, c. 31. D. I. de cons.
Altaria vero, c. 32. D. I. de cons.
Altaris palla, c. 39. D. I. de cons.
A malis, c. 8. C. XXIII. qu. 4.
Amputato, c. 11. C. XXV. qu. 2.
Ananias, c. 3. C. XVII. qu. 1.
Anastasius, c. 9. D. XIX.
Ancillam, c. 11. C. XXXII. qu. 2.
Animadvertendum, c. 2. C. XXXII. qu. 2.
Animae defunctorum, c. 22. C. XIII. qu. 2.
*Annis singulis, c. 16. D. XVII.
An non districta, c. 19. C. XXIV. qu. 3.

An — Aut

An putatis, c. 13. D. LXXXVI.
An quod in subditos, c. 2. C. XXXIII. qu. 2.
Ante baptismum, c. 54. D. IV. de cons.
Ante benedictionem, c. 40. D. II. de cons.
Antecessor, c. 104. C. XI. qu. 3.
Ante omnia clericis, c. 9. fin. D. XXXV.
Ante omnia peto, c. 7. D. XL.
Anteriorum, c. 28. C. II. qu. 6.
Ante triennium, c. 1. D. XXXI.
Ante viginti, c. 55. D. IV. de cons.
Antiqui, c. 19. fin. C. XXXIII. qu. 2.
Antiquis, c. 12. C. IX. qu. 3.
Antiquitas, c. 1. C. II. qu. 2.
Antiquus, c. 8. C. X. qu. 1.
A parvulo, c. 134. D. IV. de cons.
Aperiant, c. 11. C. XXXI. qu. 1.
Aperite inquit, c. 36. C. XXIV. qu. 1.
Apostolica auct. mand., c. 68. D. I. de cons.
Apostolica auct. praecip., c. 12. D. LVI.
Apostolica auct. prohib., c. 7. C. VIII. qu. 1.
Apostolicae auctoritatis, c. 13. C. XXIV. qu. 3.
Apostolicae sedis, c. 4. C. XXXV. qu. 9.
Apostolicis, c. 67. C. XVI. qu. 1.
Apostolicos, c. 13. C. XII. qu. 2.
Apostolus dicit, c. 3. C. XXXII. qu. 7.
Apostolus nec ad temp., c. 12. C. XXXIII. qu. 4.
Apostolus Paulus, c. 1. D. LXXXI.
Apostolus sciens, c. 41. D. II. de poen.
*Appellantes, c. 2. C. II. qu. 6.
Apud misericordem, c. 10. C. XXXII. qu. 1.
Apud nos, c. 20. C. XXXII. qu. 5.
Apud omnipotentem, c. 7. C. XXXVI. qu. 2.
Apud veros, c. 6. C. XXIII. qu. 1.
Aquam sale, c. 20. D. III. de cons.
A quodam Iudaeo, c. 24. D. IV. de cons.
Archidiaconum Florentinum, c. un. D. LXXXV.
Archidiaconum tuum, c. 39. D. LXXXI.
Archiepiscopus ab omnibus, c. 1. D. LXVI.
Archiepiscopus nihil, c. 5. C. IX. qu. 3.
A recta ergo, c. 9. C. XXIV. qu. 1.
Arguta, c. 13. C. II. qu. 6.
Arianorum, c. 22. D. I. de cons.
Arianos, c. 78. C. I. qu. 1.
Artaldus, c. 2. fin. C. VIII. qu. 3.
A sanctis patribus, c. 14. C. XXV. qu. 1.
Assumi aliquem, c. 6. D. XXVIII.
A subdiacono, c. 5. D. XXIII.
Atho, c. 47. C. XXVII. qu. 2.
Attendendum, c. 13. C. XVII. qu. 4.
Auctoritatem, c. 2. C. XV. qu. 6.
Audacter, c. 18. C. VIII. qu. 1.
Audi denique, c. 21. C. XI. qu. 3.
Audire episcopum, c. 2. D. XXV.
*Audite, carissimi, c. 6. D. XXXIV.
Auditum est, c. 18. C. II. qu. 5.
Audiimus, dilectissimi, c. 1. C. I. qu. 3.
Audiimus, quibusdam, c. 13. C. XXXIII. qu. 2.
Audiimus, quod, c. 4. C. XXIV. qu. 1.
Audiimus, quosdam, c. 4. C. III. qu. 2.
Angustus, c. 11. C. XXVI. qu. 5.
Angustino, c. 2. C. XII. qu. 2.
Aurelius, c. 5. C. XXVI. qu. 6.
Aurum ecclesia, c. 70. C. XII. qu. 2.
Aut facta, c. 19. D. I. de poen.

* Restituti sunt canones a prioribus editoribus omissi, et sublata est ingens, qua hic capitulum index antea scatebat, mendorum moles. In capitulis ab eodem vocabulo incipientibus adiecta sunt plura cuiusque verba, ut melius inter se distinguerentur. Palaeae denique italico, quem dicunt, characteres sunt expressae, asterisco in istis capitulis adiecto, quae in hac demum editione praecedente III. Bickell Falsarum nomine sunt insignita. Reiectae vero sunt, quoniam harum nullus videbatur usus esse, et Gratiani sententiae, et inscriptiones, inde a Correctorum tempore repeti solitae, sales eae, et a vero haud ita raro aberrantes.

Ba — Cleri

Baptismi vicem, c. 34. D. IV. de cons.
 Baptismus, c. 26. D. IV. de cons.
 Baptizandi nomen, c. 60. D. IV. de cons.
 Baptizandi sibi, c. 18. D. IV. de cons.
 Baptizandis, c. 99. C. I. qu. 1.
 Baptizandos, c. 58. D. IV. de cons.
 Baptizari, c. 3. D. V.
 Baptizatur, c. 16. D. III. de poen.
 Basilicas, c. 6. D. I. de cons.
 Beata Maria, c. 3. C. XXVII. qu. 2.
 Beati Petrus et Paulus, c. 37. C. II. qu. 7.
 Beatus Paulus, c. 5. C. XXII. qu. 2.
 Beatus Petrus, c. 5. C. VI. qu. 1.
 Beatus praedecessor, c. 2. C. III. qu. 4.
 Benedictio, c. 4. C. I. qu. 1.
 Benedictus, c. 9. D. IV. de poen.
 Bene novit, c. 18. D. LXI.
 Bene quidem, c. 1. D. XCVI.
Bene valet, c. 23. D. L.
 Biduum, c. 29. C. II. qu. 6.
 Bonae rei, c. 74. C. XII. qu. 2.
 Boni principis, c. 16. fin. D. XCVI.
 Bonorum auctori, c. 7. D. XLVII.

Calumniator, c. 2. C. II. qu. 3.
 Canon, c. 1. D. III.
 Canones apud Niceeam, c. 60. D. L.
 Canones generalium, c. 1. D. XV.
 Canones, qui dicuntur, c. 1. D. XVI.
 Canonica instituta, c. 107. C. XI. qu. 3.
 Canonica sanctorum, c. 6. C. III. qu. 5.
 Canonum statutis, c. 3. C. XIV. qu. 4.
 Cantantes, c. 1. D. XCH.
 Caritas est aqua, c. 14. D. II. de poen.
 Caritas est, ut, c. 5. D. II. de poen.
 Caritas in quibusdam, c. 19. D. II. de poen.
 Caritas nunquam, c. 7. D. II. de poen.
 Caritas, quae, c. 2. D. II. de poen.
 Caritatem tuam, c. 45. C. XII. qu. 2.
 Carnem, c. 82. D. V. de cons.
 Casellas, c. 1. C. X. qu. 2.
 Catechismi, c. 57. D. IV. de cons.
 Catechumenum, c. 37. D. IV. de cons.
 Catholica ecclesia, c. 8. D. XI.
 Catholicus, c. 32. C. II. qu. 6.
 Catinensis, c. 17. D. LXI.
 Cave, c. 15. C. XXVIII. qu. 1.
 Caveant iudices, c. 2. C. III. qu. 9.
Cavendum est et summop., c. 3. C. I. qu. 7.
 Cavendum est, ne, c. 7. C. X. qu. 3.
 Cavendum nobis, c. 47. D. III. de poen.
 Cavete, c. 20. C. XXII. qu. 5.
 Celebritatem, c. 22. D. III. de cons.
 Cellulas, c. 13. C. XVIII. qu. 2.
 Certe ego, c. 18. C. XII. qu. 1.
 Certis de causis, c. 3. C. XV. qu. 3.
 Certum est hoc, c. 3. D. X.
 Certum est, magnificentiam, c. 12. D. X.
 Certum est, pro his, c. 43. C. XI. qu. 8.
 Certum est quidem, c. 7. D. I. de cons.
 Certum est, quod, c. 9. C. XXIV. qu. 3.
 Ceterum Dei traditio, c. 20. D. LXXXVI.
 Chartae, quas dedit, c. 19. C. III. qu. 9.
 Chorepiscopi, c. 5. D. LXVIII.
 Christiana, c. 23. fin. C. XXXII. qu. 5.
 Christianis, c. 12. C. XI. qu. 1.
 Christiano cum uxore, c. 5. C. XXXIII. qu. 4.
 Christiano non dicam, c. 5. D. XXXIV.
 Christus panis, c. 57. D. II. de cons.
 Christus quid fecit, c. 88. C. I. qu. 1.
 Circumcelliones, c. 1. C. XXIII. qu. 5.
 Circumcisio, c. 28. D. II. de poen.
 Citius ad hoc, c. 44. D. II. de poen.
 Cito turpem, c. 16. C. I. qu. 1.
 Clemens, c. 13. C. VIII. qu. L.
 Clementis librum, c. 3. D. XVI.
 Clerici aut ab indigni, c. 1. C. XIV. qu. 4.
 Clerici, edendi, c. 4. D. XLIV.
 Clerici omnes, c. 10. fin. C. I. qu. 2.
 Clerici, qui comam, c. 22. D. XXXIII.
 Clerici, qui in adol., c. 4. D. XXXIII.
 Clerici, qui in quac., c. 5. C. XXXIII. qu. 8.
 Clerici quilibet, c. 11. C. XVI. qu. 3.
 Clerici, qui monachor., c. un. C. XIX. qu. 1.
 Clerici vel continentes, c. 32. D. LXXXI.
 Clerici vel saecular., c. 11. C. XIII. qu. 2.

Cle — Consti

Clerici vero, c. 5. fin. D. XCI.
 Clerico iacente, c. 37. D. L.
 Clericos autem, c. 6. C. I. qu. 2.
 Clericos aut laicos, c. 49. C. II. qu. 7.
 Clericos in suis, c. 4. D. LXXI.
 Clericos, qui, c. 34. D. I. de cons.
 Clericum alienum, c. 2. D. LXXXII.
 Clericum cuiuslibet, c. 3. C. XI. qu. 1.
 Clericum in duarum, c. 2. C. XXI. qu. 1.
 Clericum nullus, c. 17. C. XI. qu. 1.
Clericum nullus, c. 47. C. XI. qu. 1.
 Clericum per creaturas, c. 9. C. XXII. qu. 1.
 Clericum, qui, c. 5. D. L.
 Clericum scarrilem, c. 6. D. XLVI.
 Clericus ab instanti, c. 1. C. XXI. qu. 1.
 Clericus adversus, c. 10. C. II. qu. 7.
 Clericus haereticorum, c. 35. C. XXIV. qu. 3.
 Clericus invidens, c. 7. D. XLVI.
 Clericus maledicus, c. 5. D. XLVI.
 Clericus professionem, c. 8. fin. D. XLI.
 Clericus quantumlibet, c. 4. D. XCI.
 Clericus, qui adulat., c. 3. D. XLVI.
 Clericus, qui Christi, c. 5. C. XII. qu. 1.
 Clericus, qui episcopi, c. 30. C. XI. qu. 3.
 Clericus sive laicus, c. 48. C. XI. qu. 1.
 Clericus solus, c. 20. D. LXXXI.
 Clericus vero, c. 8. C. III. qu. 4.
 Clericus victum, c. 3. D. XCI.
 Cleri, plebis, et, c. 26. D. LXIII.
 Cleros et clericos, c. 1. D. XXI.
 Coenomanensem, c. 13. D. LVI.
 Coepisti habere, c. 48. C. XI. qu. 3.
 Coepit Ermenegildus, c. 42. fin. C. XXIV. qu. 1.
 Cogitatio, c. 20. D. I. de poen.
 Cogitationis, c. 14. D. I. de poen.
 Cognoscamus, c. 14. D. XXXIV.
 Cognovimus, de rebus, c. 29. C. XII. qu. 2.
 Cognovimus, quod monast., c. 19. C. XVIII. qu. 2.
 Cognovimus, quod si, c. 4. C. XVI. qu. 6.
 Commendavit, c. 62. D. II. de cons.
 Comessiones, c. 1. D. XLIV.
 Communis filius, c. 10. D. XXXIII.
 Communiter diffinitus, c. 3. D. XXXIII.
 Comperimus autem, c. 12. D. II. de cons.
 Comperimus, nullam, c. 2. C. XIV. qu. 6.
 Comperimus, quod, c. 2. C. XXIV. qu. 3.
 Comprovinciales, c. 4. D. LXIV.
 Concedimus, c. 30. D. I. de cons.
 Concesso, c. 26. C. XII. qu. 2.
 Concilia sacerdotum, c. 6. D. XVII.
 Concubinae, c. 5. C. XXXII. qu. 2.
 Concubuit, c. 23. C. XXXII. qu. 7.
 Concussionis, c. 128. C. I. qu. 1.
 Confidimus, c. 1. C. XXV. qu. 1.
 Confirmandum est, c. 65. D. L.
 Congregatio, c. 43. fin. C. XVI. qu. 7.
Congregatio, c. 2. C. XVI. qu. 7.
 Coniuges, c. 6. C. XXVII. qu. 2.
 Coniunctiones, c. 2. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Coniunx, c. 9. C. XXVII. qu. 2.
 Coniurationum, c. 21. C. XI. qu. 1.
 Connubia, c. 4. C. XXXII. qu. 2.
 Conquestus est, o. 8. C. IX. qu. 3.
 Consanguinei, c. 1. C. III. qu. 5.
 Consanguineorum, c. 4. C. III. qu. 4.
 Consanguineos, c. 1. C. XXXV. qu. 6.
 Consanguinitas, c. un. C. XXXV. qu. 4.
 Consecrationem, c. 1. D. I. de cons.
 Consentire, c. 5. D. LXXXIII.
 Consequens est, ut illa, c. 2. D. LXXXVIII.
 Consequens est, ut quod, c. 2. D. XI.
 Consideranda, c. 17. D. LXXXVI.
 Considera, c. 8. C. XXII. qu. 1.
 Considerandum de ecclesiis, c. 35. C. XVI. qu. 7.
 Considerandum nobis, c. 53. D. L.
 Consideratio, c. 15. C. XVI. qu. 1.
 Consideret, c. 1. D. V. de poen.
 Conspiratores, c. 5. C. III. qu. 4.
 Conspirationum, c. 22. C. XI. qu. 1.
 Constantinopolitanae, c. 3. D. XXII.
Constantinus, c. 13. D. XCVI.
Constantinus, c. 14. D. XCVI.
 Constat, baptisma, c. 19. D. IV. de cons.
 Constat, multos, c. 111. C. I. qu. 1.
 Constat ex dictis, c. 2. D. IV. de poen.
 Constitutum iterum, c. 9. C. III. qu. 5.
 Constitutum, ut, c. 2. D. LXXXVI.

Con — De com

Constituit sanctum, c. 31. C. XVII. qu. 4.
 Constituit sane, c. 42. C. XVI. qu. 7.
 Constituit sane, c. 5. fin. C. XX. qu. 8.
Constitutio primi, c. 32. D. LXIII.
 Constitutio vel edict., c. 4. D. II.
 Constitutiones contra, c. 4. D. X.
 Constitutiones sanctorum, c. 17. C. XVI. qu. 7.
 Constitutum est a praesenti, c. 60. C. XVI. qu. 1.
 Constitutum est, ut nulli, c. 22. C. VII. qu. 1.
 Consuetudinem, c. 6. D. XI.
 Consuetudinis, c. 4. D. XI.
 Consuetudo autem, c. 5. D. I.
 Consuetudo nova, c. 1. C. XVI. qu. 6.
 Consuetudo praecedens, c. 7. D. XII.
 Consuetudo, quae, c. 8. D. VIII.
 Consulendum, c. 17. D. XXXVIII.
 Consulito omnium, c. 46. D. I. de cons.
 Consulisti, c. 20. C. II. qu. 5.
 Consulit, c. 9. fin. D. LXXXIV.
 Continua, c. 5. C. XI. qu. 1.
 Contradicimus, c. 21. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Contra idolorum, c. 10. C. XXVI. qu. 8.
 Contra morem, c. 8. D. C.
 Contraria, c. 21. D. V. de cons.
 Contra ritum, c. 3. fin. C. IV. qu. 4.
 Contrarium est, c. 3. D. V. de poen.
 Contra sanctorum, c. 29. C. XVI. qu. 7.
 Contra statuta, c. 7. C. XXV. qu. 1.
 Contumaces, c. 21. D. L.
 Convenientibus, c. 4. C. I. qu. 7.
 Convenior, c. 21. C. XXXIII. qu. 8.
 Convenit, c. 13. D. V. de cons.
 Convertimini, c. 34. D. I. de poen.
 Convivia, c. 6. D. XLIV.
 Corporalia, c. 49. C. I. qu. 1.
 Corpora sanctorum, c. 37. D. I. de cons.
 Corporeum, c. 91. D. II. de cons.
 Corpus Christi, c. 79. D. II. de cons.
 Corpus et sanguinem, c. 60. D. II. de cons.
 Corripiantur, c. 17. C. XXIV. qu. 3.
 Credere in Iesum, c. 59. D. II. de cons.
 Credo, c. 2. C. XXI. qu. 3.
**Crimen vel poena*, c. 6. C. I. qu. 4.
 Criminationes, c. 52. C. II. qu. 7.
 Crasis Domini, c. 19. D. III. de cons.
 Cui est illata, c. 46. C. XI. qu. 3.
 Cui portio, c. 6. C. XII. qu. 1.
 Cuius rei, c. 6. C. XXIX. qu. 2.
 Cum vide Quam.
 Cum excommunicato, c. 18. C. XI. qu. 3.
 Cum omnibus, c. 27. D. LXXXI.
 Cum quibus, c. 36. C. XXIV. qu. 3.
 Cuncta per mandam, c. 17. C. IX. qu. 3.
 Cuncta per mundum, c. 18. C. IX. qu. 3.
 Cunctis fidelibus, c. 41. C. XVI. qu. 1.
 Curae sit omnibus, c. 20. C. XI. qu. 3.
 Curandum ergo, c. 9. D. XXXIV.
 Custodi intus, c. 54. C. XI. qu. 3.
 Cyprianus, c. 4. C. XXI. qu. 3.

Daemonium, c. 18. fin. C. XXVI. qu. 7.
 Damnationis, c. 5. C. XXIV. qu. 2.
De abiectione, c. 3. D. LXII.
 De accusationibus, c. 5. C. III. qu. 5.
 De affinitate, c. 1. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Daibertum, c. 24. C. I. qu. 7.
 De aliena, c. 2. D. LXXI.
 De Arianis, c. 109. D. IV. de cons.
 De Benedicto, c. 5. C. XXXII. qu. 1.
 Debent duodecim, c. 106. C. XI. qu. 3.
 Debet homo, c. 53. C. XXIII. qu. 4.
 De capitalis, c. 9. D. X.
 De catechumenis, c. 15. D. IV. de cons.
 Decenter omnibus, c. 6. D. LXXXIX.
 Decernimus, ut, dum, c. 17. fin. D. XVIII.
 Decernimus, ut ii, c. 2. D. XXVIII.
 Decernimus, ut quandiu, c. 32. C. XVI. qu. 7.
 Decernimus, vestram, c. 10. C. III. qu. 9.
 Decessorum, c. 19. C. XXV. qu. 2.
 De cetero, c. 109. C. I. qu. 1.
 Decimae, c. 66. C. XVI. qu. 1.
 Decimas a populo, c. 47. C. XVI. qu. 1.
 Decimas Deo, c. 6. C. XVI. qu. 7.
 Decimas et ecclesias, c. 39. C. XVI. qu. 7.
 Decimas, quas in us., c. 1. C. XVI. qu. 7.
 Decimas, quas pop., c. 7. C. XVI. qu. 7.
 De communionem, c. 1. C. XXIV. qu. 2.

De — De per

De conciliis, c. 2. D. XXVIII.
 De coningali, c. 50. C. XXVII. qu. 2.
 De consanguinitate, c. 17. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 De Constantinopolitana, c. 4. D. XXII.
 De creta, c. 28. C. XXVII. qu. 2.
 Decreto nostro, c. 11. C. II. qu. 6.
 Decretum est, ut omnes, c. 3. C. X. qu. 1.
 *Decretum est, ut presb., c. 7. C. II. qu. 7.
 Decevimus, c. 10. C. X. qu. 1.
 Decevit, c. 1. D. LXXXVIII.
 Decevit, c. 17. C. XXII. qu. 5.
 De crimine, quod, c. 1. C. XV. qu. 3.
 De crimine, sibi, c. 1. C. XV. qu. 5.
 De decimis, c. 45. C. XVI. qu. 1.
 Dedit baptismum, c. 46. C. I. qu. 1.
 De diversis, c. 44. C. XI. qu. 1.
 De ecclesiasticis, c. 8. C. XXV. qu. 2.
 De eo autem, c. 35. D. L.
 De eo, quod, c. 5. C. XXX. qu. 1.
 De esu carniun, c. 11. D. III. de cons.
 De eulogiis, c. 8. D. XVIII.
 De excommunicationis, c. 15. C. XXIV. qu. 3.
 De fabrica, c. 24. D. I. de cons.
 Defensionis, c. 2. D. LXXXVII.
 De filia, c. 26. C. XXVII. qu. 1.
 De forma, c. 18. C. XXII. qu. 5.
 De gradibus vero, c. 1. C. XXXV. qu. 8.
 De hac quidem, c. 76. D. II. de cons.
 Dehinc iterum, c. 66. D. IV. de cons.
 De his clericis, pro quib., c. 6. D. L.
 De his clericis, qui, c. 36. D. L.
 De his, quae, c. 7. C. X. qu. 1.
 De his, qui fil., c. 6. C. XXX. qu. 1.
 De his, qui frequenter, c. 8. C. XXXI. qu. 1.
 De his, qui incesti, c. 9. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 De his, qui suscepti, c. 5. D. V. de poen.
 De his vero non, c. 12. C. XXXIII. qu. 2.
 De his vero, qui pro, c. 3. C. XXVI. qu. 7.
 De his vero, qui reced., c. 9. C. XXVI. qu. 6.
 De his vero visum, c. 34. D. L.
 De his vero, super, c. 3. D. V. de cons.
 De homine, c. 9. D. V. de cons.
 De hymnis, c. 54. D. I. de cons.
 De ieiunio, c. 3. D. LXXXVI.
 De iis, qui contra, c. 13. D. XII.
 De iis, quos, c. 5. D. XXVIII.
 De illicita, c. 6. C. XXIV. qu. 3.
 De illis autem, e. 5. fin. C. VI. qu. 3.
 De illis presbyteris, c. 109. C. XI. qu. 3.
 De illis, qui, c. 8. C. XXIV. qu. 3.
 De illo clerico, c. 4. D. XXXII.
 De incestis, c. 8. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Deinde a sacerdote, c. 70. D. IV.
 Deinde ponitur, c. 3. D. XXVI.
 De inducis, c. 2. C. III. qu. 3.
 De Iudaeis, c. 5. D. XLV.
 De laicis, c. 46. C. XII. qu. 2.
 De lapsis, c. 5. C. XVI. qu. 6.
 Delator, c. 6. C. V. qu. 6.
 Delatori, c. 5. C. V. qu. 6.
 De libellis, c. 1. D. XX.
 De libertis, c. 63. C. XII. qu. 2.
 Deliciae quaelibet, c. 2. D. XLI.
 De Liguribus, c. 43. C. XXIII. qu. 5.
 De locorum, c. 4. D. I. de cons.
 De manifesta, c. 17. C. II. qu. 1.
 De monachis, monast., c. 12. C. XVIII. qu. 2.
 De monachis, qui diu, c. 3. C. XVI. qu. 1.
 De neptis, c. 3. C. XXXI. qu. 2.
 Denique et puellae, c. 9. C. XXXVI. qu. 2.
 Denique hi, c. 5. D. XCVI.
 Denique mortuo, c. 2. C. XXXI. qu. 1.
 Denique quam sit, c. 9. C. VII. qu. 1.
 Denique sacerdotes, c. 6. fin. D. IV.
 Denique si in epist., c. 6. D. XXI.
 Denique si non, c. 10. C. XIV. qu. 5.
 Denique Saffredas, c. 3. C. VI. qu. 3.
 De nominibus, c. 73. fin. D. I. de cons.
 Denunciatus, c. 23. C. XXV. qu. 2.
 De observatione, c. 26. D. III. de cons.
 De occidentis, c. 8. C. XXIII. qu. 5.
 De ordinationibus, c. 116. C. I. qu. 1.
 De parentela, c. 5. C. XXXV. qu. 6.
 De parentela, c. 8. C. XXXV. qu. 6.
 De persona autem, c. 4. D. LXV.
 De persona presbyteri, c. 38. C. XI. qu. 1.
 De pertuso, c. 17. D. IV. de poen.

De — Dixit

De Petro, c. 4. D. XLVII.
 De poenitentibus, c. 17. D. III. de poen.
 De praesentium, c. 20. C. XVI. qu. 1.
 De precariis, c. 6. C. X. qu. 2.
 De presbyterorum, c. 23. C. XVII. qu. 4.
 De propinquis, c. 3. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 De pudicitia, c. 6. C. XXXII. qu. 5.
 De puellis, c. 4. C. XXXVI. qu. 2.
 De quibus, c. 3. D. XX.
 De quibusdam, c. 12. D. XXXVII.
 De quotidianis, c. 20. D. III. de poen.
 De raptoribus, c. 3. fin. C. XXXVI. qu. 1.
 De rebus, quae, c. 22. C. XII. qu. 2.
 De rebus vero, c. 8. D. LIV.
 De rebitibus, c. 28. C. XII. qu. 2.
 De servorum, c. 6. D. LIV.
 Designata sunt, c. 2. D. LI.
 De Spiritu, c. 39. D. V. de cons.
 Desponsata, c. 27. C. XXXVII. qu. 2.
 Desponsatas, c. 46. C. XXVII. qu. 2.
 De Syracusanae, c. 13. D. XXVIII.
 Deteriores, c. 15. C. VI. qu. 1.
 Detractores, c. 10. C. III. qu. 4.
 Detrahe verbum, c. 54. C. I. qu. 1.
 De trina mersione, c. 80. D. IV. de cons.
 De viduis et puellis, c. 7. C. XXVII. qu. 1.
 De viduis sub nulla, c. 42. C. XXVII. qu. 1.
 De viro nsando, c. 17. C. XII. qu. 2.
 Devotam, c. 27. C. XXVII. qu. 1.
 Devotis, c. 11. C. XX. qu. 1.
 Deus definitionem, c. 78. D. I. de poen.
 Deus ergo, c. 6. fin. C. III. qu. 1.
 Deus masculinum, c. 12. C. XXXI. qu. 1.
 Deus omnipotens, c. 20. C. II. qu. 1.
 Deus quando, c. 38. C. XXIV. qu. 3.
 Diaconi ecclesiae, c. 6. D. XCIII.
 Diaconi ita, c. 17. D. XCIII.
 Diaconi, qui, c. 11. D. XCIII.
 Diaconi quicunque, c. 8. D. XXVIII.
 Diaconi septem, c. 12. D. XCIII.
 Diaconissam, c. 23. C. XXVII. qu. 1.
 Diaconi sunt, c. 23. D. XCIII.
 Diaconi vel presbyteri, c. 35. C. XII. qu. 2.
 Diaconos propriam, c. 13. D. XCIII.
 Diaconum vero, c. 3. D. LXXXIX.
 Diaconus, dum ord., c. 11. D. XXIII.
 Diaconus, qui elig., c. 1. D. XXVII.
 Diaconus sedeat, c. 19. D. XCIII.
 Dicat aliquis, quum, c. 25. C. XXIII. qu. 5.
 Dicat aliquis uxorem, c. 9. C. XXXII. qu. 4.
 Dicenti, c. 16. C. XXV. qu. 2.
 Dictum est a Deo, c. 96. C. I. qu. 1.
 Dictum est nobis, presb., c. 8. D. LXXXI.
 Dictum est nobis, quoad, c. 4. C. XXX. qu. 1.
 Dictum est nobis, quod, c. 8. fin. C. XXXIX. qu. 2.
 Dictum est nobis, quod quid, c. 8. D. V. de cons.
 Dictum est, quod, c. 8. fin. D. XCIV.
 Dictum est, solere, c. 105. C. I. qu. 1.
 Didici a diligendo, c. 15. C. I. qu. 7.
 Didicimus omnes, c. 31. C. XXXIV. qu. 1.
 Didicimus, quod, c. 6. D. II. de cons.
 Diffinitus, eum, c. 1. C. IV. qu. 1.
 Diffinitus, minime, c. 21. C. XVIII. qu. 2.
 Diffinitus, neminem, c. 7. fin. D. XXII.
 Diffinitio, c. 17. C. XXII. qu. 4.
 Diffinitus, c. 35. C. XVIII. qu. 4.
 Dignum est, c. 9. C. III. qu. 9.
 Dilectionis tuae, c. 12. fin. D. LXXXVI.
 Dilectio tua, c. 7. C. XVI. qu. 3.
 Dilectissimi, c. 2. fin. C. VIII. qu. 2.
 Dilectissimis, c. 2. C. XII. qu. 1.
 Disciplina, c. 9. D. XLV.
 Discipulos, c. 26. D. V. de cons.
 Discordantes, c. 1. D. XC.
 *Discutere, c. 6. C. III. qu. 6.
 Dispar, c. 11. C. XXIII. qu. 8.
 Dispensatio, c. 5. fin. D. XLIII.
 Dispensationes, c. 16. C. I. qu. 7.
 Displicet, c. 38. C. XXIII. qu. 4.
 Dissidentes episcopos, c. 6. D. XC.
 Divina clementia, c. 24. fin. D. IV. de poen.
 Divinae retributionis, c. 4. D. LXXXVII.
 Divinis praeceptis, c. 2. C. XXV. qu. 1.
 Divortium, c. 21. D. I. de poen.
 Diuturni mores, c. 6. D. XII.
 Dixi, confitebor, c. 4. D. I. de poen.
 Dixit apostolus, c. 29. C. XXIV. qu. 3.

Dixit — Eos

Dixit Dominus ad Moys., c. 12. C. XIV. qu. 5.
 Dixit Dominus: dimitte, c. 3. D. IV. de poen.
 Dixit Dominus in ev., c. 2. C. XXXII. qu. 1.
 Dixit Sara, c. 3. C. XXXII. qu. 4.
 Docendus est, c. 2. D. LXII.
 Doctos, c. 21. C. XVI. qu. 1.
 Domino sancto, c. 28. D. L.
 Dominus ad illud, c. 6. C. XXXII. qu. 7.
 Dominus declaravit, c. 87. C. I. qu. 1.
 Dominus non vult, c. 15. D. LXXXVI.
 Dominus noster Jesus, c. 8. D. LVI.
 Dominus noster ipse, c. 25. D. XCIII.
 Dominus noster iubet, c. 2. C. XXIII. qu. 2.
 Donare res suas, c. 7. D. LXXXVI.
 Donatum autem, c. 20. C. I. qu. 7.
 Duae sunt eleemosynae, c. 13. D. XLV.
 Duae sunt, inquit, c. 2. C. I. qu. 1.
 Dudum ad sanctis, c. 9. C. III. qu. 6.
 Dudum ad nos, c. 27. C. XVIII. qu. 2.
 *Duobus modis, c. 51. fin. C. XXVII. qu. 2.
 Dnodecim, c. 2. C. V. qu. 4.
 Dno ista, c. 35. C. XXIII. qu. 4.
 Dno mala, c. 1. D. XIII.
 Dno sunt genera, c. 7. C. XII. qu. 1.
 Dno sunt quippe, c. 10. D. XCVI.
 Dno tempora, c. 12. D. IV. de cons.
 Dupliciter, c. 49. D. II. de cons.
 Eadem lege, c. 130. fin. C. I. qu. 1.
 Ea enim, c. 2. C. X. qu. 2.
 Ea quae a sanctis, c. 5. C. I. qu. 3.
 Ea viadicta, c. 51. C. XXIII. qu. 4.
 Ebron, c. 2. C. XIII. qu. 2.
 Ecce autem, c. 18. C. XXIV. qu. 3.
 Ecce dico, c. 10. C. XXII. qu. 5.
 Ecce ego dico, c. 6. D. XCV.
 Ecce in praefatione, c. 5. D. XCIX.
 Ecce inquit, c. 4. C. XXIII. qu. 4.
 Ecce nunc tempus, c. 39. D. I. de poen.
 Ecclesia Christi, c. 70. D. I. de poen.
 Ecclesia habet, c. 7. C. XVI. qu. 1.
 Ecclesia, id est, c. 8. D. I. de cons.
 Ecclesia paradiso, c. 45. D. IV. de cons.
 Ecclesia, quae, c. 11. C. I. qu. 4.
 Ecclesiae antiquitas, c. 43. C. XVI. qu. 1.
 Ecclesiae caritas, c. 140. D. IV. de cons.
 Ecclesiae meae, c. 1. D. XCVII.
 Ecclesiae principes, c. 4. D. XXXV.
 Ecclesiae vel altaria, c. 18. D. I. de cons.
 Ecclesiam, in qua mort., c. 28. D. I. de cons.
 Ecclesiam, in qua pag., c. 27. D. I. de cons.
 Ecclesiarum servos, c. 69. C. XII. qu. 2.
 Ecclesias Arianorum, c. 21. D. I. de cons.
 Ecclesias per congrua, c. 28. C. XVI. qu. 7.
 Ecclesias per congrua, c. 13. D. I. de cons.
 Ecclesias singulas, c. un. C. XIII. qu. 1.
 Ecclesiastica et antiq., c. 9. D. XXIII.
 Ecclesiastica interpret., c. 15. D. XXXVIII.
 Ecclesiasticae, c. 12. C. XXV. qu. 2.
 Ecclesiasticarum, c. 5. D. XI.
 Ecclesiasticis, c. 67. C. XII. qu. 2.
 Ecclesiis semel, c. 3. D. LXVIII.
 Ecclesiis semel, c. 20. D. I. de cons.
 Ego autem, c. 2. C. I. qu. 6.
 Ego Berengarius, c. 42. D. II. de cons.
 Ego dixi, c. 7. C. XXXIV. qu. 1. et 2.
 Ego Ludovicus, c. 30. D. LXIII.
 Ego solis, c. 5. D. IX.
 Egressus itaque, c. 41. C. XXVII. qu. 2.
 Electionem vero, c. 11. fin. D. LXXXIX.
 Eiectis, c. 5. C. III. qu. 2.
 Eliciens Dominus, c. 11. D. LXXXVIII.
 Ei, qui appellat, c. 41. C. II. qu. 6.
 Eleemosyna, c. 7. C. XIV. qu. 5.
 Eleutherius, c. 1. D. XCI.
 Eleutherius, c. 30. C. XVIII. qu. 2.
 Emendari, c. 104. C. I. qu. 1.
 Emeristi, c. 89. D. IV. de cons.
 Engeltrudam, c. 12. fin. C. III. qu. 4.
 Enimvero, c. 4. D. XIX.
 Eodem modo, c. 81. D. IV. de cons.
 Eorum, qui accusantur, c. 76. C. XI. qu. 3.
 Eos ad sacrificia, c. 6. D. XXXI.
 Eos autem, c. 29. C. XXVII. qu. 1.
 Eos etiam, c. 18. D. LXXXI.

Eos — Esto

Eos, qui ad eccl., c. 6. D. LXXXVII.
 Eos, qui eccl., c. 2. C. I. qu. 5.
 Eos, qui falsa, c. 2. C. III. qu. 10.
 Eos, qui per pecun., c. 21. C. I. qu. 1.
 Eos, qui post, c. 10. D. XXXII.
 Eos, qui rapiunt, c. 1. C. XXXVI. qu. 2.
 Eos, qui semel, c. 3. C. XX. qu. 3.
 Eos quos, c. 118. D. IV. de cons.
 Eos sacerdotes, c. 43. C. VII. qu. 1.
 Eos vero, c. 42. D. L.
 Ephesius, c. 4. D. XLIII.
 Epiphanius, c. 4. C. V. qu. 6.
 Episcopi ab omnibus, c. 1. D. LXIV.
 Episcopi de indicio, c. 4. D. XXIV.
 Episcopi de rebas, c. 19. C. XII. qu. 1.
 Episcopi eorumque, c. 12. C. XXXVI. qu. 5.
 Episcopi lectioni, c. 60. C. II. qu. 7.
 Episcopi non in castellis, c. 3. D. LXXX.
 Episcopi, presbyteri, c. 3. C. XXI. qu. 4.
 Episcopi, qui extra, c. 8. C. IX. qu. 2.
 Episcopi si a propriis, c. 2. C. III. qu. 1.
 Episcopi si sacerdotali, c. 8. C. XI. qu. 3.
 Episcopi vel presbyteri, c. 38. C. VII. qu. 1.
 Episcopis suis, c. 1. C. III. qu. 1.
 Episcopo non liceat, c. 4. C. VIII. qu. 1.
 Episcopo non licere, c. 3. C. VIII. qu. 1.
 Episcopo non licet, c. 7. C. XVI. qu. 6.
 Episcopo scribit, c. 9. C. IX. qu. 3.
 Episcoporum etiam, c. 5. D. LXXXIV.
 Episcopos per Aemilium, c. 13. D. LXIII.
 Episcopos, presbyteros, c. 3. D. XXXI.
 Episcopus secundum, c. 7. fin. D. XVII.
 Episcopum aut presbyterum, c. 7. D. XLV.
 Episcopum de dioecesi, c. 25. C. VII. qu. 1.
 Episcopum non debere, c. 7. C. IX. qu. 2.
 Episcopum non oportet, c. 6. D. LXI.
 Episcopum oportet, c. 7. D. LXIV.
 Episcopum per cunctas, c. 11. C. X. qu. 1.
 Episcopum, presbyterum, c. 2. D. XXXIV.
 Episcopus ad synodum, c. 9. D. XVIII.
 Episcopus aut presbyter, c. 1. D. XXXV.
 Episcopus aut presbyter, c. 1. D. XLVII.
 Episcopus aut presbyter, c. 3. D. LXXXVIII.
 Episcopus benedictionem, c. 6. D. LXXXVII.
 Episcopus de loco, c. 37. C. VII. qu. 1.
 Episcopus Deo, c. 59. D. I. de cons.
 Episcopus dum fuerit, c. 11. D. LXI.
 Episcopus ecclesiasticarum, c. 23. C. XII. qu. 1.
 Episcopus gentilium, c. 1. D. XXXVII.
 Episcopus gubernationem, c. 7. D. LXXXVIII.
 Episcopus habeat, c. 7. C. X. qu. 2.
 Episcopus in dioecesim, c. 28. C. VII. qu. 1.
 Episcopus in ecclesia, c. 10. D. XCV.
 Episcopus in quolibet, c. 9. D. XCV.
 Episcopus in synodo, c. 7. C. XXXV. qu. 6.
 Episcopus nec, c. 1. C. XIV. qu. 1.
 Episcopus non debet, c. 11. D. XVII.
 Episcopus non est, c. 3. D. LXV.
 Episcopus nullus, c. 6. D. LXXXVIII.
 Episcopus nullus, c. 6. C. XV. qu. 7.
 Episcopus nullum, c. 67. D. I. de cons.
 Episcopus pauperibus, c. 1. D. LXXXII.
 Episcopus, presbyter, c. 65. C. XI. qu. 3.
 Episcopus, qui filios, c. 34. C. XII. qu. 2.
 Episcopus, qui invitum, c. 1. D. LXXIV.
 Episcopus, qui mancipium, c. 58. C. XII. qu. 2.
 Episcopus, quum ordinatur, c. 7. D. XXXIII.
 Episcopus sacerdotibus, c. 2. fin. D. LXVII.
 Episcopus sacerdotibus, c. 7. fin. C. XV. qu. 7.
 Episcopus si clerico, c. 1. C. VI. qu. 2.
 Episcopus si infirmitate, c. 4. D. III. de cons.
 Episcopus sine concilio, c. 6. D. XXIV.
 Episcopus si tertium, c. 4. fin. C. XII. qu. 3.
 Episcopus subiecto, c. 1. D. LXXXII.
 Episcopus tuitionem, c. 5. D. LXXXVIII.
 Episcopus vilem, c. 7. D. XLI.
 Erga eum, c. 11. C. XXVI. qu. 7.
 Erga simoniacos, c. 110. C. I. qu. 1.
 Erit autem, c. 2. D. IV.
 Error, cui non resistitur, c. 3. D. LXXXIII.
 Erubescant, c. 11. D. XXXII.
 Esau venator, c. 11. D. LXXXVI.
 Est aliud, c. 8. C. XXIV. qu. 1.
 Est etiam contra, c. 2. C. XXII. qu. 4.
 Est iniusta, c. 33. C. XXXIII. qu. 4.
 Est ordo, c. 12. C. XXXIII. qu. 5.
 Esto subiectus, c. 7. D. XCV.

Estote — Forte

Estote ergo, c. 119. C. I. qu. 1.
 Est probanda, c. 16. D. LXXXVI.
 Est unitas, c. 49. D. IV. de cons.
 Et dixit Dominus, c. 26. D. II. de cons.
 Et hoc attendendum, c. 52. D. I. de cons.
 Et hoc diximus, c. 9. C. XVI. qu. 7.
 Et hoc quoque, c. 12. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Etiam corde, c. 48. C. I. qu. 1.
 Et irabunt, c. 7. C. XXII. qu. 1.
 Et purgabit, c. 15. D. L.
 Et quia aliquos, c. 39. C. XXVII. qu. 1.
 Et qui emendat, c. 11. D. XLV.
 Et sacrorum, c. 14. C. XII. qu. 2.
 Et sancta, c. 66. D. II. de cons.
 Etsi ad tempus, c. 53. C. XI. qu. 3.
 Etsi illa, c. 23. C. I. qu. 7.
 Etsi illi, c. 39. C. XII. qu. 2.
 Etsi Judaeorum, c. 17. D. LIV.
 Etsi non frequentius, c. 16. D. II. de cons.
 Et temporis, c. 48. C. XVI. qu. 1.
 Et venit, c. 45. D. I. de poen.
 Eum, qui asseverat, c. 46. D. L.
 Eum, qui contra, c. 40. C. VII. qu. 1.
 Eunuchus, c. 8. D. LV.
 Enphemiam, c. 7. C. II. qu. 3.
 Ex antiquis, c. 9. D. LIV.
 Ex auctoritate, c. 24. C. XVI. qu. 1.
 Ex catholica, c. 31. C. I. qu. 1.
 Excellentissimus, c. 102. C. XI. qu. 3.
 Excommunicati, c. 2. C. IX. qu. 1.
 Excommunicatorum, c. 47. C. XXXIII. qu. 5.
 Excommunicatos, c. 17. C. XI. qu. 3.
 Exemplum Domini, c. 12. C. XII. qu. 1.
 Ex eo, quod prohibet, c. 2. C. XV. qu. 3.
 Ex epistola, c. 13. D. XXIII.
 Ex hinc iam, c. 64. D. IV. de cons.
 Ex his autem, c. 22. C. XII. qu. 1.
 Exigent causae, c. 18. C. I. qu. 7.
 Existimant quidam, c. 84. C. XI. qu. 3.
 Ex merito, c. 18. C. VI. qu. 1.
 Ex multis temporibus, c. 9. C. I. qu. 3.
 Exorcista, c. 17. D. XXXIII.
 Expedit, c. 13. C. XII. qu. 1.
 Experimentiae, c. 15. C. XI. qu. 1.
 Ex poenitentibus, c. 55. D. L.
 Ex quo instituta, c. 7. D. IV. de cons.
 Extra catholicam, c. 71. C. I. qu. 1.
 Extra conscientiam, c. 5. D. LXIV.
 Extraneo clerico, c. 7. D. LXXI.
 Extraordinaria, c. 11. C. XXXV. qu. 2. et 3.

Faciat homo, c. 15. C. XXII. qu. 2.
 Facientis, c. 3. D. LXXXVI.
 Facilius, c. 32. D. I. de poen.
 Factae sunt, c. 1. D. IV.
 Facta subditorum, c. 15. C. IX. qu. 3.
 Factus est, c. 5. C. VII. qu. 1.
 Facultates, c. 1. C. XIII. qu. 2.
 Falsas poenitentias, c. 6. D. V. de poen.
 Fatendum est, c. 29. C. XIII. qu. 2.
 Felix episcopus, c. 4. C. XV. qu. 7.
 Felix episcopus, c. 50. C. XVI. qu. 1.
 Feminae, c. 7. C. XXX. qu. 5.
 Feminas, c. 31. D. LXXXI.
 Ferrum de terra, c. 18. D. L.
 Fertur simoniaca, c. 28. C. I. qu. 1.
 Ficta caritas, c. 12. D. II. de poen.
 Fidelior factus, c. 54. D. L.
 Fidelis femina, c. 8. C. XXXII. qu. 7.
 Fieri potest, c. 4. C. XXXII. qu. 7.
 Filiis vel nepotibus, c. 31. C. XVI. qu. 7.
 Filium vestrum, c. 122. C. I. qu. 1.
 Filius Dei, c. 8. D. IV. de cons.
 Firma autem, c. 1. C. XX. qu. 1.
 Firmissime, c. 55. C. I. qu. 1.
 Firmissime, c. 3. C. XV. qu. 1.
 Firmissime, c. 3. D. IV. de cons.
 Firmum Dei, c. 25. D. II. de poen.
 Fixum abhinc, c. 4. C. XII. qu. 5.
 Flagitia, c. 13. C. XXXII. qu. 7.
 Fleat pro te, c. 79. D. I. de poen.
 Fornicari omnibus, c. 10. D. LXXXVIII.
 Forte aliquis, c. 3. C. XIV. qu. 5.
 Forte dico, c. 43. D. II. de cons.
 Forte in populo, c. 11. C. XXXIII. qu. 4.
 Forte nata, c. 18. D. II. de poen.

Fortitudo — Hi, qui

Fortitudo, c. 5. C. XXXIII. qu. 3.
 Frater et coepiscopus, c. 10. C. XVII. qu. 4.
 Fratemitas, c. 11. C. XII. qu. 2.
 Fratemitatem tuam a nob., c. 5. D. LXXXI.
 Fratemitatem tuam ita, c. 8. fin. D. LXXX.
 Fratemitatem vestram, c. 15. D. LIV.
 Fratemitatis tuae, c. 7. D. XXXIV.
 Fratemitatis vestrae, c. 1. C. XXXV. qu. 10.
 Frater noster, c. 52. C. XVI. qu. 1.
 Frater vester, c. 47. D. L.
 Fratrem nostrum, c. 6. D. LXXXVI.
 Fratres non solum, c. 3. C. XXXIII. qu. 4.
 Fratres nostros, c. 8. fin. D. V. de poen.
 Fratres, quos, c. 19. C. IX. qu. 3.
 Fratris et coepiscopi, c. 40. C. XI. qu. 1.
 Frequens, c. 10. D. LIV.
 Frigentius, c. 27. C. XVI. qu. 7.
 Frustra, c. 7. D. VIII.
 Fucare, c. 38. D. V. de cons.
 Fuerunt autem, c. 2. fin. D. VII.
 Fugitivi, c. 54. C. XII. qu. 2.
 Fuit semper, c. 11. C. IX. qu. 3.
 Fur autem, c. 4. fin. C. XIV. qu. 6.
 Furca, c. 31. C. XIII. qu. 2.
 Futuram, c. 15. C. XII. qu. 1.

Generali, c. 11. C. XXV. qu. 1.
 Generalis, c. 12. D. LIV.
 Generaliter suocimus, c. 40. C. XVI. qu. 1.
 Genuit Ioseph, c. 40. C. XXVII. qu. 2.
 Gesta, quae nobis, c. 2. D. LXXXIV.
 Gloria episcopi, c. 71. C. XII. qu. 2.
 Gonsaldus, c. 1. C. XVII. qu. 2.
 Gratia, quae, c. 145. D. IV. de cons.
 Gratia, si non gratis, c. 1. C. I. qu. 1.
 Gratiam, c. 15. C. I. qu. 1.
 Grave non, c. 7. C. XXXV. qu. 9.
 Grave satis, c. 74. C. XI. qu. 3.
 Gregorius, c. 8. C. XXXV. qu. 9.
 Guisarius, c. 30. C. XXXIII. qu. 4.

Habeatur, c. 3. D. XVIII.
 Habebat Dominus, c. 17. C. XII. qu. 1.
 Habeo librum, c. 6. D. XVI.
 Habet hoc proprium, c. 6. C. II. qu. 6.
 Habemus, c. 12. C. XXII. qu. 1.
 Habent forsitan, c. 27. C. XIII. qu. 2.
 Habetur, c. 6. C. III. qu. 9.
 Habita dinumeratione, c. 23. C. II. qu. 6.
 Habuisse te, c. 7. fin. D. XXXIII.
 Hao consona, c. 13. C. XXV. qu. 1.
 Hac ratione, c. 9. C. XXXI. qu. 1.
 Hadrianus, c. 2. D. LXIII.
 Hadrianus, c. 22. D. LXIII.
 Haec autem scripsimus, c. 16. D. XXX.
 Haec autem verba, c. 17. D. I. de poen.
 Haec autem vita, c. 15. C. XXIII. qu. 4.
 Haec est fides, c. 14. C. XXIV. qu. 1.
 Haec huius placiti, c. 38. C. XII. qu. 2.
 Haec imago, c. 13. C. XXXIII. qu. 5.
 Haec quippe, c. 10. C. III. qu. 6.
 Haec salubriter, c. 2. C. XXXV. qu. 8.
 Haeresis, c. 27. C. XXIV. qu. 3.
 Haereticus non, c. 23. D. IV. de poen.
 Haereticus quum, c. 30. C. XXIV. qu. 3.
 Haereticus, c. 28. C. XXIV. qu. 3.
 Hae vero, c. 9. C. XXVII. qu. 1.
 Hanc consuetudinem, c. 15. fin. C. X. qu. 3.
 Hanc ergo, c. 42. C. XVII. qu. 4.
 Hanc regulam, c. 57. C. I. qu. 1.
 Hanc societatem, c. 12. D. IV. de poen.
 Hic ergo, c. 14. D. I. de cons.
 Hi, de quibus, c. 38. D. IV. de cons.
 Hi duo solummodo, c. 55. D. I. de cons.
 Hi ergo, c. 13. C. XXVII. qu. 1.
 Hinc est etiam, c. 39. C. XVI. qu. 3.
 Hinc etenim, c. 1. D. XLIX.
 * Hi, qui altario, c. 52. D. L.
 Hi, qui altario, c. 2. C. XV. qu. 3.
 Hi, qui arbores, c. 49. D. L.
 Hi, qui baptismum, c. 51. C. I. qu. 1.
 Hi, qui de paginis, c. 3. C. XXVI. qu. 2.
 Hi, qui episcopos, c. 9. C. III. qu. 4.
 Hi, qui in eccl., c. 6. C. XXI. qu. 3.
 Hi, qui in furtis, c. 3. C. XIV. qu. 6.

HI — Ille Rex

Hi, qui intrant, c. 20. D. II. de cons.
 Hi, qui matrimonia, c. 25. C. XXXII. qu. 7.
 Hi, qui post, c. 69. An. D. L.
 Hi, qui se, c. 5. D. LV.
 Hi, quoscunque, c. 44. C. I. qu. 1.
 His, a quibus, c. 30. C. XXXIII. qu. 8.
 His igitur, c. 3. D. XXIII.
 His, qui diversorum, c. 4. C. XXVI. qu. 7.
 His, qui in tempore, c. 10. C. XXVI. qu. 6.
 Historia, c. 3. C. XXXIII. qu. 2.
 Hi vero haeretici, c. 84. D. IV. de cons.
 Hi vero, qui ux., c. 22. C. XXXII. qu. 7.
 Hoc ad nos, c. 3. D. LIX.
 Hoc est, quod dicimus, c. 48. D. II. de cons.
 Hoc etiam placuit, c. 37. C. II. qu. 6.
 Hoc habet, c. 1. D. XLVI.
 Hoc ipsum, c. 11. C. XXXIII. qu. 2.
 Hoc nequaquam, c. 45. C. VII. qu. 1.
 Hoc nobis, c. 16. D. IV. de poen.
 Hoc sacramentum, c. 63. D. II. de cons.
 Hoc quoque, c. 61. D. I. de cons.
 Hoc sanctum, c. 16. fin. C. XXXII. qu. 2.
 Hoc sit in iudicio, c. 8. C. XXVI. qu. 7.
 Hoc solum, c. 8. C. XXXIII. qu. 5.
 Hoc tamen, c. 5. C. XXXIII. qu. 5.
 Hoc tantum, c. 1. C. XVIII. qu. 2.
 Hoc vestrae, c. 10. D. XI.
 Hoc videtur, c. 8. C. XXII. qu. 5.
 Homicidas, c. 31. C. XXXIII. qu. 5.
 Homicidiorum, c. 24. D. I. de poen.
 Homicidium, c. 28. D. I. de poen.
 Homines, c. 3. C. XXII. qu. 2.
 Homini, c. 9. C. I. qu. 4.
 Homo Christianus, c. 5. D. XL.
 Honestum, c. 16. C. XXII. qu. 5.
 Honorantur, c. 13. C. XXXII. qu. 2.
 Honoratus, c. 8. D. LXXIV.
 Horrendus, c. 17. C. XXXII. qu. 5.
 Hortamur Christianit., c. 8. D. LXXI.
 Hortamur, ut sub, c. 20. C. III. qu. 9.
 Hortatu, c. 10. C. XXXIII. qu. 8.
 Hospitalium, c. 17. D. XXXII.
 Huic soli, c. 3. D. XVII.
 Huismodi beneficii, c. 3. C. X. qu. 2.
 Huic observantiae, c. 6. D. LXXVI.
 Humanae, c. 11. C. XXII. qu. 5.

Iacobus frater, c. 47. D. I. de cons.

Iam itaque, c. 8. C. I. qu. 4.
 Iam nuno, c. 8. C. XXVIII. qu. 1.
 Iam vero, c. 4. fin. C. XXXIII. qu. 6.
 Ibi adunati, c. 49. fin. C. VII. qu. 1.
 Ibi semper, c. 1. C. III. qu. 6.
 Idcirco frater, c. 5. D. VII. de poen.
 Id constitimus, c. 36. C. XVII. qu. 4.
 Ideo divina, c. 40. fin. C. XXIV. qu. 3.
 Ideo huic sanctae, c. 10. C. II. qu. 6.
 Ideo huic sanctae, c. 17. C. II. qu. 6.
 Ideo permittente, c. 16. fin. C. XXV. qu. 1.
 Ideo prohibetur, c. 15. D. XXXVII.
 Idololatria, c. 5. C. XXXVIII. qu. 1.
 Id semper, c. 14. D. V. de cons.
 Ieiunia in eocl., c. 17. D. V. de cons.
 Ieiunia sane, c. 16. D. III. de cons.
 Ieiunium autem, c. 25. D. V. de cons.
 Ieiunium dominici, c. 14. D. III. de cons.
 Ieiunium quarti, c. 7. D. LXXVI.
 Ieiunium, quod ter, c. 1. D. LXXVI.
 Iesus, c. 20. D. L.
 Igitur genus, c. 1. C. XXVI. qu. 3. et 4.
 Igitur post, c. 5. D. LXXVI.
 Igitur quam, c. 7. C. XXXIII. qu. 8.
 Igitur secundum, c. 5. C. XXV. qu. 2.
 Ignis succensus, c. 43. D. III. de poen.
 Ignorantia, c. 1. D. XXXVIII.
 Iis potestatis, c. 54. D. I. de poen.
 Illa anima, c. 35. D. II. de poen.
 Illa autem, c. 11. D. XII.
 Illa cavenda, c. 6. C. XV. qu. 1.
 Illa praepositorum, c. 67. C. XI. qu. 3.
 Illae autem, c. 14. C. XXXII. qu. 5.
 Ille gladium, c. 36. C. XXIII. qu. 4.
 Ille poenitentiam, c. 9. D. III. de poen.
 Ille proculdubio, c. 10. D. XCIII.
 Ille, qui, c. 5. C. XXII. qu. 5.
 Ille rex, c. 25. D. III. de poen.

Illi — In ecclesia Dei

Illi autem, c. 25. C. VII. qu. 1.
 Illi offerunt, c. 63. C. I. qu. 1.
 Illi, qui aut, c. 4. C. V. qu. 5.
 Illi, qui illa, c. 3. C. VI. qu. 1.
 Illi, qui peregrinos, c. 25. C. XXIV. qu. 3.
 Illiteratos, c. 1. D. XXXVI.
 Illos planetarios, c. 8. C. XXVI. qu. 2.
 Illud autem animadv., c. 2. D. XL.
 Illud autem, quod, c. 22. D. XCIII.
 Illud autem statuend., c. 10. C. XX. qu. 1.
 Illud breviter, c. 4. D. XII.
 Illud divini, c. 15. C. VII. qu. 1.
 Illud etiam nec, c. 7. fin. C. XXX. qu. 3.
 Illud etiam seiscitari, c. 46. C. XXXIII. qu. 4.
 Illud etiam sincerit., c. 5. C. XIII. qu. 2.
 Illud generaliter, c. 8. fin. D. LXIV.
 Illud inferendum, c. 20. C. VIII. qu. 1.
 Illud magnitudinem, c. 10. fin. C. X. qu. 3.
 Illud nos, c. 1. D. LXXVII.
 Illud perscrutari, c. 7. D. IV. de cons.
 Illud plane, c. 87. C. XI. qu. 3.
 Illud quidem, c. 1. C. VIII. qu. 2.
 Illud, quod est, c. 6. C. XXVI. qu. 2.
 Illud, quod in sacr., c. 47. C. XII. qu. 2.
 Illud quoque fratern., c. 6. fin. C. XXI. qu. 1.
 Illud quoque nos, c. 66. D. L.
 Illud quoque sanctitas, c. 1. D. LXXI.
 Illud relatum, c. 2. C. XV. qu. 1.
 Illud sacramentum, c. 6. C. XXXV. qu. 6.
 Illud sane plurim., c. 34. C. XXIV. qu. 3.
 Illud sane, quod, c. 4. D. LXXX.
 Illud statuendum cens., c. 8. fin. C. XVI. qu. 6.
 Illud statuendum est, c. 5. D. XXXIII.
 Illud superfluum, c. 3. D. XCV.
 Illud te volumus, c. 4. C. X. qu. 3.
 Illud vero communi, c. 3. C. XXXI. qu. 1.
 Illud vero placuit, c. 1. C. IV. qu. 6.
 Illud vero, quam, c. 26. D. III. de poen.
 Imitare Petrum, c. 10. C. VI. qu. 1.
 Immolans, c. 2. C. XIV. qu. 5.
 Imperatores, quando, c. 1. D. IX.
 Imperatores, si in, c. 98. C. XI. qu. 3.
 Imperiali, c. 13. C. XXV. qu. 2.
 Imperium vestrum, c. 5. D. X.
 Importuna, c. 58. D. LI.
 Imprimis, c. 7. C. II. qu. 1.
 Impudicas, c. 11. C. XXVII. qu. 1.
 In actione, c. 84. D. I. de poen.
 In adolescentia, c. 14. C. XXXIII. qu. 2.
 In altari, c. 97. fin. D. II. de cons.
 Inanis est, c. 12. D. III. de poen.
 In antiquis, c. 7. C. XII. qu. 2.
 In apibus, c. 41. C. VII. qu. 1.
 In baptisate, c. 102. D. IV. de cons.
 In calicem, c. 83. D. II. de cons.
 In canonibus, c. 57. C. XVI. qu. 1.
 In canonicis, c. 6. D. XIX.
 In capite quadragesimae, c. 64. D. L.
 Incassum, c. 17. D. III. de poen.
 In catechismo, c. 100. D. IV. de cons.
 Incaute sunt, c. 10. C. XXII. qu. 2.
 Incestuosi, dnu., c. 3. fin. C. XXXV. qu. 8.
 Incestuosi, parricid., c. 22. C. XXXIII. qu. 5.
 In Christo Pater, c. 82. D. II. de cons.
 In Christo semel, c. 53. D. II. de cons.
 In clericorum, c. 49. C. XI. qu. 1.
 In coena Domini, c. 17. D. II. de cons.
 Incommutabilis, c. 9. C. XXII. qu. 4.
 In coniugio, c. 3. C. XXXII. qu. 1.
 In copulatione, c. 18. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 In criminalibus, c. 2. C. V. qu. 3.
 In cunctis, c. 52. C. XI. qu. 3.
 In decima actione, c. 24. C. XVIII. qu. 2.
 Indicas, c. 14. C. III. qu. 9.
 Indicatam est, c. 5. D. LXXXIX.
 In die, c. 15. D. V. de cons.
 Indignatur, c. 4. C. XXXII. qu. 6.
 Indigne, c. 21. C. XII. qu. 2.
 *Indignum, c. 13. D. XXXVIII.
 In dolo, c. 1. C. XXII. qu. 1.
 *In dominicia, c. 4. C. IX. qu. 2.
 In domo patris, c. 11. D. IV. de poen.
 Induciae, c. 3. C. III. qu. 3.
 Induciae, c. 4. C. III. qu. 3.
 In ea synodo, c. 5. D. C.
 Inebriaverunt Loth, c. 9. C. XV. qu. 1.
 In ecclesia Dei, c. 68. C. I. qu. 1.

In ecclesia. Salvat. — Inter nos

In ecclesia. Salvat., c. 130. D. IV. de cons.
 In ecclesiastico, c. 14. C. XIII. qu. 2.
 In eo, c. 12. C. XXXII. qu. 4.
 In eum, qui, c. 127. C. I. qu. 1.
 Infames esse, c. 17. C. VI. qu. 1.
 Infames non, c. 2. C. III. qu. 7.
 Infamis persona, c. 1. C. III. qu. 7.
 Infans, c. 7. C. XX. qu. 1.
 Inferior sedes, c. 4. D. XXI.
 Inferiorum, c. 1. D. LXXXVI.
 Infideles, c. 17. C. XXXIII. qu. 4.
 In Galliarum, c. 3. C. XXV. qu. 2.
 In gravibus, c. 5. C. III. qu. 7.
 In his rebus, c. 7. D. XI.
 In illis vero, c. 2. D. LXXX.
 In illo sacramento, c. 85. D. II. de cons.
 In ipsarum, c. 7. C. XXII. qu. 2.
 Iniquum est, c. 3. C. XXXII. qu. 6.
 In istis temporalibus, c. 3. D. IV.
 Iniustum iudicium, c. 89. C. XI. qu. 3.
 Iniustum videtur, c. 55. C. XII. qu. 2.
 In lectum, c. 6. C. XXXIV. qu. 1. et 2.
 In legibus, c. 10. C. XII. qu. 5.
 In libro, c. 21. C. II. qu. 5.
 In loco, c. 3. fin. C. V. qu. 4.
 In malis, c. 5. C. XXII. qu. 4.
 In mandatis, c. 2. D. XLIII.
 In memoriam, c. 3. D. XIX.
 In necessitate, c. 21. D. IV. de cons.
 Innocens, c. 23. fin. C. XXII. qu. 4.
 In nomine Domini, c. 1. D. XXIII.
 In nomine Patris, c. 1. D. LXXXIII.
 In nona actione, c. 22. C. XVI. qu. 7.
 Innovamus, c. 3. D. LX.
 In novo testam. dictum, c. 3. C. XXII. qu. 1.
 In novo testam. post, c. 2. D. XXI.
 In nullo loco, c. 22. C. XVIII. qu. 2.
 Inolita, c. 42. C. XI. qu. 1.
 In omni, c. 36. C. XXVII. qu. 2.
 In omnibus igitur, c. 34. D. V. de cons.
 In omnibus observare, c. 26. D. LXXXI.
 *In oratorio, c. 7. fin. D. XLII.
 In ordinatione, c. 14. D. LXI.
 In parochia, c. 31. C. XVI. qu. 1.
 In praesenti, c. 20. C. XIII. qu. 2.
 In qualibet civitate, c. 23. C. XXXIII. qu. 8.
 In quibus isti, c. 38. D. II. de cons.
 In quibus rebus, c. 6. C. XXII. qu. 2.
 Inquit apostolus, c. 81. D. II. de cons.
 In sabbato, c. 126. D. IV. de cons.
 In sacerdotibus, c. 2. D. LXI.
 In sacramento, c. 5. D. II. de cons.
 In sacramentorum, c. 1. D. II. de cons.
 In sacris, c. 56. C. XVI. qu. 1.
 In salicibus, c. 37. D. III. de poen.
 In sancta hac, c. 41. D. I. de cons.
 In sancta Nicaena, c. 4. C. II. qu. 7.
 In sancta Romana, c. 2. D. XCII.
 In scripturis narratur, c. 8. D. XCVI.
 In scripturis vestris, c. 4. C. II. qu. 2.
 In scripturis vestris, c. 9. C. VIII. qu. 1.
 In sede, c. 11. C. XXIV. qu. 1.
 In singulis gradibus, c. 2. D. LXXXVII.
 In singulis quoque, c. 19. D. LXXXVI.
 Insolitum est, c. 60. C. XII. qu. 2.
 Institutio missarum, c. 31. D. II. de cons.
 Institutionis, c. 7. C. XXV. qu. 2.
 Institutum est, c. 39. C. XXVII. qu. 2.
 In synodo Anglorum, c. 83. D. IV. de cons.
 In synodo congregata, c. 23. D. LXIII.
 In tantum hanc, c. 9. fin. D. XXI.
 In tantum hominum, c. 33. D. III. de poen.
 Integritas, c. 13. C. XXXII. qu. 1.
 Intelligi, c. 5. C. XXVI. qu. 2.
 Inter cetera denique, c. 8. C. X. qu. 3.
 Inter cetera, ut rog., c. 22. C. XXII. qu. 4.
 Interdicimus, c. 10. C. XVI. qu. 1.
 Interdixit, c. 16. D. XXXII.
 Interfectores, c. 5. C. XXXIII. qu. 2.
 Inter haec hircum, c. 34. D. III. de poen.
 Inter haec hircum, c. 35. D. III. de poen.
 Inter haec sanctitas, c. 6. C. XXXIII. qu. 2.
 Inter haec sciendum, c. 23. D. II. de poen.
 Inter haeresim, c. 26. C. XXXIV. qu. 3.
 Inter memoratos, c. 6. C. XVI. qu. 3.
 Intermittentes, c. 19. D. IV. de poen.
 Inter nos, c. 31. D. LXIII.

Inter — Latorem

Inter querelas, c. 27. C. XXXIII. qu. 4.
 Interrogatum est, c. 24. C. II. qu. 5.
 Interrogo, c. 94. C. I. qu. 1.
 Interveniens, c. 1. C. XXXII. qu. 7.
 Inter verba, c. 53. C. XI. qu. 3.
 Intra catholicam, c. 77. C. I. qu. 1.
 In tuis litteris, c. 1. C. VII. qu. 2.
 In venditionibus, c. 40. C. XVII. qu. 4.
 Invenimus, c. 71. D. I. de cons.
 Inventa est, c. 44. C. XXVII. qu. 2.
 Inventum est, c. 38. C. XVI. qu. 7.
 In veteri lege, c. 7. D. LXXVII.
 In vitat Dominus, c. 70. D. II. de cons.
 Inutile, c. 8. D. LXXXVIII.
Ioannes Chrysostomus, c. 13. D. L.
 Ipsa pietas, c. 24. C. XXIII. qu. 4.
 Ipse ligandi, c. 60. C. XI. qu. 3.
 Ipsi apostoli, c. 38. C. II. qu. 7.
 Ipsi sacerdotes, c. 91. C. I. qu. 1.
 Ipsi sunt canones, c. 16. C. IX. qu. 3.
 Ira saepe, c. 68. C. XI. qu. 3.
 Irreligiosa, c. 2. D. III. de cons.
 Irreligiosum, c. 5. D. LXXXVII.
 Irrisor est, c. 11. D. III. de poen.
 Irritam esse censemus, c. 11. C. III. qu. 6.
 Irritam esse iniustam, c. 35. C. XI. qu. 3.
 Is autem, c. 4. C. XXII. qu. 2.
 Ismaël, c. 9. D. LVI.
 Is, qui non habet, c. 4. D. XXXIV.
 Is, qui poenitentiam, c. 8. C. XXVI. qu. 6.
 Iste Abraham, c. 1. C. XXXII. qu. 4.
 Istud est, c. 20. C. XI. qu. 1.
 Ita corporis, c. 96. C. XI. qu. 3.
 Ita diligere, c. 1. C. XXX. qu. 3.
 Ita Dominus, c. 7. D. XIX.
 Ita ergo, c. 5. C. XXII. qu. 1.
 Ita fit verbum, c. 81. C. I. qu. 1.
 Ita, ne, c. 3. C. XXXII. qu. 5.
 Ita nos Scyllaenorum, c. 25. fin. C. XXV. qu. 2.
 Ita plane, c. 6. C. XXIII. qu. 4.
 Itaque censimus, c. 20. C. XXIV. qu. 3.
 Iteratur quotidie, c. 71. D. II. de cons.
 Iubemus apostolica, c. 60. D. I. de cons.
 Iubemus eos, c. 16. C. XVI. qu. 3.
 Iubemus et hortamur, c. 126. C. I. qu. 1.
 Iudaei baptizati, c. 7. C. I. qu. 4.
 Iudaei, qui Christ, c. 10. C. XXVIII. qu. 1.
 Iudaei, quorum, c. 93. D. IV. de cons.
 Iudaeorum, c. 11. C. XXVIII. qu. 1.
 Iudas, qui, c. 34. C. XVII. qu. 4.
 Iudas poenituit, c. 36. D. III. de poen.
 Index criminorum, c. 2. C. II. qu. 1.
 Index non est, c. 30. C. XXIII. qu. 5.
 Iudicantem, c. 11. C. XXX. qu. 5.
 Iudicare, c. 61. C. XI. qu. 3.
 Indices autem, c. 4. C. XI. qu. 1.
 Indices, inquit, c. 23. C. I. qu. 1.
 Iudicet se ipsum, c. 85. D. I. de poen.
 Iulianus, c. 94. C. XI. qu. 3.
 Iuramenti, c. 12. C. XXII. qu. 5.
 Iuratos, c. 5. fin. C. XV. qu. 6.
 Iuravit David, c. 4. C. XXII. qu. 4.
 Ius autem, c. 6. D. I.
 Ius civile, c. 8. D. I.
 Ius generale, c. 2. D. I.
 Ius gentium, c. 9. D. I.
 Ius militare, c. 10. D. I.
 Ius naturale, c. 7. D. I.
 Ius publicum, c. 11. D. I.
 Ius Quiritium, c. 12. fin. D. I.
 Iustitiae, c. 15. C. XXV. qu. 1.
 Iustum est bellum, c. 1. C. XXIII. qu. 2.
 *Iustum est, principem, c. 2. D. IX.
 Iustum est, ut qui, c. 9. C. XXIII. qu. 3.
 Iuvenulas, c. 12. C. XX. qu. 1.
 Iuxta Chalcedonensis, c. 11. C. XVI. qu. 1.
 Iuxta sanctorum, c. 4. D. XCIII.

Lacrimae, c. 2. D. I. de poen.

Laici in accusatione, c. 14. C. II. qu. 7.
 Laici presbyteros, c. 37. C. XVI. qu. 7.
 Laici, qui, c. 6. D. XXXIII.
 Laicis quamvis, c. 24. C. XVI. qu. 7.
 Laico non licet, c. 3. C. II. qu. 7.
 Laicos non accusare, c. 5. C. II. qu. 7.
 Latorem praesentium, c. 121. C. I. qu. 1.

Latorem — Maximianus

Latorem praesentium, c. 15. C. XXXIII. qu. 2.
 Lator Nemesion, c. 44. C. II. qu. 7.
 Lator praesent. Flavius, c. 11. D. LV.
 Lator praesent. Ioannes, c. 3. fin. C. XVI. qu. 5.
 Lavamini, c. 15. D. III. de poen.
 Lectis sagacitatis, c. 18. D. LXIII.
 Lector quum ordinatur, c. 18. D. XXXIII.
 Lectores quum ad annos, c. 8. D. XXXII.
 Lector si viduam, c. 18. D. XXXIV.
 Legant episcopi, c. 5. D. XXXVII.
 Legatur, c. 2. C. XXIV. qu. 2.
 Lege imperatorum, c. 1. D. X.
 Lege Iulia, c. 129. C. I. qu. 1.
 Legem, quam piissimus, c. nn. D. LIII.
 Leges ecclesiae, c. 13. C. III. qu. 6.
 Legi epistolam, c. 36. C. XVI. qu. 1.
 Legimus aliqua, c. 9. D. XXXVII.
 Legimus de beato, c. 7. D. XXXVII.
 Legimus in Esaia, c. 24. D. XCIII.
 Legimus quosdam, c. 30. D. V. de cons.
 Legi Syromasten, c. 13. C. XXXIII. qu. 8.
 Legitur, quod beatus, c. 25. D. LXXXI.
 *Legum ecclesiasticarum, c. 9. C. II. qu. 1.
 Lex aeterna, c. 15. C. XXIII. qu. 5.
 Lex continentiae, c. 10. D. XXXI.
 Lex divinae, c. 18. C. XXXVII. qu. 2.
 Lex est, c. 3. D. I.
 Lex est, c. 1. D. II.
 Lex illa, c. 49. C. XXVII. qu. 2.
 Lex illa, c. 2. C. XXXVI. qu. 1.
 Libenter ignosco, c. 48. D. I. de poen.
 Liberi dicti, c. 15. fin. C. XXXII. qu. 4.
 Liberorum, c. 14. C. XXXII. qu. 4.
 Liberti ecclesiae, qui, c. 61. C. XII. qu. 2.
 Liberti ecclesiae, quia, c. 65. C. XII. qu. 2.
 Liberti, qui, c. 8. D. LXXXVII.
 Libertos, c. 7. D. LXXXVII.
 Licet appellatori, c. 1. C. II. qu. 6.
 Licet etiam, c. 20. C. II. qu. 6.
 Licet aliquid, c. 11. fin. C. XXVI. qu. 2.
 Licet ergo, c. 15. C. VIII. qu. 1.
 Licet in regulis, c. 5. C. XVI. qu. 3.
 Licet nonnunquam, c. 6. D. XLV.
 Licet omnibus, c. 1. D. LXXXVII.
 Licet plerumque, c. 4. D. XLV.
 Licite dimittitur, c. 2. C. XXXII. qu. 7.
 Ligna ecclesiae, c. 38. D. I. de cons.
 Liquido, c. 54. D. II. de cons.
 Literas caritatis, c. 14. D. LXIII.
 Litteris vestris, c. 18. D. III. de cons.
 Loci nostri, c. 2. C. XXXV. qu. 9.
 Lectio divinarum, c. 14. D. XXXVIII.
 Longinquitate, c. 64. C. XII. qu. 2.
 Loquitur Dominus, c. 18. C. XXIV. qu. 1.
 Lotharius, c. 4. fin. C. XXXI. qu. 2.
 Lugdunensis, c. 10. fin. C. IX. qu. 2.
 Luminoso, c. 6. C. XVIII. qu. 2.
 *Luxuriam facit, c. 7. D. XXXV.
 Luxuriosa res, c. 3. D. XXXV.

Magis, c. 9. C. XXXII. qu. 5.

Magna pietas, c. 5. D. I. de poen.
 Magnae sapientiae, c. 10. C. XXII. qu. 4.
 Magnum quidem, c. 28. C. XI. qu. 1.
 *Magnus episcopus, c. 3. D. LIV.
 Maiores nostri divina, c. 2. C. XXIV. qu. 1.
 Maiores nostri ideo, c. 8. C. XVI. qu. 7.
 Maiorum quispiam, c. 11. C. II. qu. 7.
 Mala consuetudo, c. 3. D. VIII.
 Maledicam, c. 76. C. I. qu. 1.
 Mali sunt, c. 54. fin. C. XXIII. qu. 4.
 Mancipia christiana, c. 13. D. LIV.
 Mandamus, c. 2. C. XIX. qu. 3.
 Mandastis, c. 10. C. II. qu. 5.
 Manet ergo, c. 5. C. XXIV. qu. 1.
 Manifesta accusatione, c. 15. C. II. qu. 1.
 Manifesta autem, c. 20. C. XII. qu. 1.
 Manifestum est, ita, c. II. C. XXXIII. qu. 5.
 Manifestum est, per crud., c. 69. C. I. qu. 1.
 Manus impositio, c. 74. C. I. qu. 1.
 Manus quoque, c. 4. D. V. de cons.
 Marcion et Basilides, c. 64. C. I. qu. 1.
 Maritum dnam, c. 2. D. XXXIII.
 Mater ecclesiae, c. 139. D. IV. de cons.
 Matrimonium, c. 1. C. XXVII. qu. 2.
 Maximianus episcopus, c. 2. C. XXIII. qu. 3.

Maximianus — Nam si

Maximianus filius, c. 6. D. LXXXI.
 Maximum quoque, c. 19. C. I. qu. 7.
 Medicamentum, c. 77. D. I. de poen.
 Medicina, c. 76. D. I. de poen.
 Meliore, c. 21. C. XXVII. qu. 1.
 Memor sum, c. 10. C. XXXIV. qu. 1.
 Mennam, c. 7. C. II. qu. 5.
 Mensuram autem, c. 86. D. I. de poen.
 Meretrices esse, c. 11. C. XXXII. qu. 4.
 Merito, c. 1. C. XV. qu. 1.
 Merito, c. 15. C. XXXII. qu. 2.
 Metropolitanum, c. 19. D. LXIII.
 Metropolitanum, c. 45. C. II. qu. 7.
 Metuentes, c. 32. C. XVII. qu. 4.
 Mihi autem, c. 12. C. XXII. qu. 2.
 Miles, c. 13. C. XXIII. qu. 5.
 Militare, c. 5. C. XXIII. qu. 1.
 Ministrare, c. 3. C. XXVI. qu. 6.
 Ministri altaris, c. 19. D. LXXXI.
 Ministri, qui, c. 2. C. XIV. qu. 4.
 Ministrum, c. 27. D. XXIII.
 Miramur, quomodo, c. 37. C. XXIV. qu. 1.
 Miramur tantum, c. 5. D. LXI.
 Mirandum est, c. 42. D. II. de poen.
 Miratus valde, c. 2. D. XCIII.
 Miror autem, c. 57. D. I. de poen.
 Miror minus, c. 4. D. L.
 Miror quomodo, c. 8. C. XVII. qu. 4.
 Miserum est, c. 4. D. LXI.
 Missarum solemnia, c. 12. D. I. de cons.
 Missas die, c. 64. D. I. de cons.
 Moderamine, c. 23. C. XVI. qu. 1.
 Mollitias, c. 5. C. XXI. qu. 3.
 Monachi a monasterio, c. 35. C. XVI. qu. 1.
 Monachi sibi, c. 104. D. IV. de cons.
 Monachi vagantes, c. 33. C. XVI. qu. 1.
 Monacho non licet, c. 2. C. XX. qu. 4.
 Monacho orarium, c. 32. C. XXVII. qu. 1.
 Monachos quoque, c. 29. C. XVI. qu. 1.
 Monachum aut paterna, c. 3. C. XX. qu. 1.
 Monachum, nisi, c. 3. C. XX. qu. 4.
 Monachus non, c. 4. C. XVI. qu. 1.
 Monachus vero, c. 9. D. LXXXVII.
 Monasteria puellarum, c. 23. C. XVIII. qu. 2.
 Monasteria vel mon., c. 17. C. XVIII. qu. 2.
 Monasteris, c. 6. C. XIX. qu. 3.
 Monasterium, c. 33. C. XVI. qu. 7.
 Monemus, c. 18. C. XII. qu. 2.
 Monomachiam, c. 22. C. II. qu. 5.
 Mos antiquus, c. 6. C. D. LXV.
 Mos est apostolicae, c. 30. C. XII. qu. 2.
 Mos est longa, c. 4. D. I.
 Movet te, c. 16. C. XXII. qu. 1.
 Moyses amicus, c. 6. C. VIII. qu. 1.
 Moyses genti, c. 1. D. VII.
 Moyses tradidit, c. 9. C. XXXII. qu. 2.
 Mulier debet, c. 19. C. XXXIII. qu. 5.
 Mulier, quae, c. 4. C. XV. qu. 1.
 Mulier quamvis, c. 29. D. XXIII.
 Mulier quamvis, c. 20. D. IV. de cons.
 Mulier si fide, c. 21. C. XXII. qu. 4.
 Mulier si quippiam, c. 14. C. XXXII. qu. 2.
 Mulier si sine, c. 3. C. XXXIII. qu. 5.
 Mulierem constat, c. 17. C. XXXIII. qu. 5.
 Mulieres obtentu, c. 31. C. XXVII. qu. 1.
 Mulieres, quae, c. 19. fin. D. XXXII.
 Maltae autem, c. 38. C. I. qu. 1.
 Multi bene, c. 43. D. II. de poen.
 Multi corriguntur, c. 18. C. II. qu. 1.
 Multiplex, c. 49. D. I. de poen.
 Multis ab urbe, c. 5. D. XLIV.
 Multi sacerdotes, c. 12. D. XL.
 Multis conciliis, c. 51. C. XVI. qu. 1.
 Multis denno, c. 5. D. XVII.
 Multi saecularium, c. 64. C. I. qu. 1.
 Multi sine, c. 8. C. XIV. qu. 5.
 Multi sunt, c. 82. D. IV. de cons.
 Multorum relatione cogn., c. 10. C. XXXV. qu. 6.
 *Multorum relatione compem., c. 2. D. XXXII.
 Multorum relatione comp., c. 20. C. XXVII. qu. 2.
 Multos de ecclesiastica, c. 23. D. LIV.
 Multum stapeo, c. 8. C. III. qu. 6.
 Mutationes, c. 34. C. VII. qu. 1.

Nabuchodonosor, c. 22. C. XXIII. qu. 4.

Nam qui Deo, c. 5. C. XVI. qu. 2.
 Nam si concesserimus, c. 7. D. XXVII.

Nam — Nicaena

Nam sicut, c. 5. D. XXXI.
Nasci de adulterio, c. 5. D. LVI.
Naum prophetam, c. 31. D. III. de poen.
Ne amisso, c. 34. C. XXIII. qu. 4.
Nec aliqua, c. 4. C. XXVII. qu. 1.
Nec artificioso, c. 13. C. XXII. qu. 2.
Nec damnosa, c. 14. C. XXV. qu. 2.
Nec eam, quam, c. 10. C. XXXV. qu. 2. et 3.
Nec emeritis, c. 12. D. LXI.
Necessaria etenim, c. 3. C. XII. qu. 1.
Necessaria rerum, c. 6. C. I. qu. 7.
Necessario, c. 80. D. II. de cons.
Necessarium est, c. 1. D. IV. de cons.
Necesse est autem, c. 31. D. I. de cons.
Necesse est, secundum, c. 21. fin. C. III. qu. 9.
Necesse est, ut esse, c. 93. C. I. qu. 1.
Necesse est, ut iuxta, c. 3. fin. D. XXXIX.
Necesse est, ut male, c. 14. C. XXII. qu. 4.
Nec extra, c. 7. C. III. qu. 9.
Nec foris, c. 33. C. I. qu. 1.
Nec hoc quoque, c. 7. C. XIV. qu. 4.
Nec illud, c. 8. C. XXX. qu. 5.
Nec illud, c. 20. fin. C. XXXIII. qu. 5.
Nec is, qui invitatus, c. 11. C. XV. qu. 1.
Nec licuit, c. 4. D. XVII.
Nec mirum, c. 14. C. XXVI. qu. 5.
Nec Moyses, c. 87. D. II. de cons.
Nec novum, c. 17. C. VIII. qu. 1.
Nec numerus, c. 5. C. X. qu. 3.
Nec quenquam, c. 127. D. IV. de cons.
Nec quisquam, c. 4. C. XXIV. qu. 2.
Nec solo, c. 12. C. XXXII. qu. 5.
Nec sufficere, c. 24. fin. C. VIII. qu. 1.
Nec uxorem, c. 11. C. XXXIII. qu. 4.
Nec forte, c. 74. D. I. de poen.
Ne forte, c. 21. D. IV. de poen.
Neganda, c. 1. C. III. qu. 11.
Neganda, c. 2. C. III. qu. 11.
Negare non possum, c. 4. D. IX.
Negligere, c. 55. C. II. qu. 7.
Negotiatorem clericum, c. 9. D. LXXXVIII.
Negotium, c. 7. D. V. de poen.
Neminem absolute, c. 1. D. LXX.
Neminem exhiberi, c. 16. C. III. qu. 6.
Neminem putes, c. 43. D. I. de poen.
Neminem quisquam, c. 2. D. XLV.
Nemini est, c. 30. C. XVII. qu. 4.
Nemini praeterquam, c. 5. fin. C. XV. qu. 3.
Nemini regum, c. 40. C. XVI. qu. 7.
Nemo ad sacrum, c. 12. D. XXXII.
Nemo contemnat, c. 3f. C. XI. qu. 3.
Nemo blandiatur, c. 4. C. XXXII. qu. 4.
Nemo de annorum, c. 17. fin. C. XVI. qu. 3.
Nemo desperandas, c. 1. D. VII. de poen.
Nemo ecclesiam, c. 9. D. I. de cons.
Nemo episcoporum, c. 41. C. XI. qu. 3.
Nemo episcopus, c. 11. C. II. qu. 1.
Nemo indicabit, c. 13. C. IX. qu. 3.
Nemo per ignorantiam, c. 40. D. I. de cons.
Nemo peritorum, c. 81. C. XI. qu. 3.
Nemo potest bene, c. 50. D. I. de poen.
Nemo potest et eccl., c. 2. C. XVI. qu. 1.
Nemo presbyter, c. 2. D. LXXVIII.
Nemo quippe, c. 2. D. LXXXIII.
Nemo, qui rapit, c. 4. C. XIV. qu. 5.
Nemo recte, c. 2. D. LXXXI.
Nemo tollit, c. 141. D. IV. de cons.
Nemo vel in foro, c. 7. D. I. de poen.
Nemo unquam, c. 1. C. XI. qu. 1.
Neophyti, c. 12. D. V. de cons.
Neophytus, c. 9. D. LXI.
Ne pro cuiuslibet, c. 37. C. XVI. qu. 1.
Neque ad Cain, c. 3. D. XC.
Neque apud altare, c. 14. fin. D. LXXXVIII.
Neque decemni, c. 3. fin. C. XVI. qu. 4.
Neque enim, c. 9. C. XIV. qu. 5.
Neque furiosus, c. 26. C. XXXII. qu. 7.
Neque in homine, c. 36. C. I. qu. 1.
Neque potest, c. 95. C. I. qu. 1.
Neque quorumlibet, c. 10. D. IX.
Neque viduas, c. 3. C. XXVII. qu. 1.
Ne quis arbitretur, c. 14. C. XXII. qu. 2.
Ne quis ieiunet, c. 15. D. III. de cons.
Ne quod absit, c. 98. D. IV. de cons.
Nervi testicularum, c. 2. fin. D. XIII.
Ne tales, c. 29. D. V. de cons.
Nicaena synodus, c. 12. D. XXXI.

Nihil — Non

Nihil contra ordinis, c. 16. C. VII. qu. 1.
Nihil contra quemlibet, c. 4. C. II. qu. 1.
Nihil enim prodest, c. 23. D. V. de cons.
Nihil enim sic, c. 28. D. V. de cons.
Nihil est aliud, c. 76. D. IV. de cons.
Nihil illo, c. 6. fin. D. LXXXIII.
Nihil iniquius, c. 1. C. XXXII. qu. 6.
Nihil in sacrificiis, c. 8. D. II. de cons.
Nihil Indae, c. 38. D. III. de poen.
Nihilominus quoque, c. 16. C. III. qu. 9.
Nihil prodest, c. 21. D. III. de poen.
Nihil sic debet, c. 33. C. XI. qu. 3.
**Nimium certe*, c. 1. C. XXXIII. qu. 8.
Nimium sunt, c. 37. C. XXXIII. qu. 4.
Nisi aut in coenobis, c. 9. D. LVI.
Nisi bella, c. 1. C. XXXIII. qu. 1.
Nobilis homo, c. 15. C. II. qu. 5.
Nobilissimus vir, c. 3. fin. D. XCVII.
Nobis Dominus, c. 17. D. LXIII.
Nocte sancta, c. 48. D. I. de cons.
Noli existimare, c. 3. C. XXXIII. qu. 1.
Noli frater, c. 9. D. IX.
Noli meis literis, c. 6. D. IX.
Noli putare, c. 27. D. I. de poen.
Nolite errare, c. 3. D. XI.
Nolite nos existimare, c. 5. D. XXI.
Nolite recedere, c. 22. C. XI. qu. 3.
Nolite timere, c. 86. C. XI. qu. 3.
Nolite velle, c. 1. C. XIV. qu. 5.
Nolo ut aliquis, c. 10. C. XII. qu. 1.
Noluit itaque, c. 16. C. XXXIII. qu. 5.
Nomen presbyteri, c. 12. C. II. qu. 1.
Non aestimemus, c. 19. C. XIII. qu. 2.
Non afferamus, c. 21. C. XXIV. qu. 1.
Non autem, c. 12. C. VII. qu. 1.
Non cogantur, c. 3. D. XLI.
Non confidat, c. 59. D. L.
Non debere, c. 5. D. LXXX.
Non debet episc., c. 10. fin. C. XXX. qu. 1.
Non debet is, c. 64. C. XI. qu. 3.
Non debet ordinari, c. 2. D. LXV.
Non decet, c. 1. D. XII.
Non dicatis, c. 11. C. XII. qu. 1.
Non dico, c. 18. D. V. de cons.
Non dubito, c. 149. D. IV. de cons.
Non enim, c. 11. C. XXXII. qu. 1.
Non erit turpis, c. 8. C. XXXII. qu. 1.
Non est a plebe, c. 1. C. II. qu. 7.
Non est aqua, c. 50. D. IV. de cons.
Non est contra Dei, c. 13. C. XXII. qu. 1.
Non est contra praecipit., c. 2. C. XXII. qu. 1.
Non est credendum, c. 3. C. III. qu. 11.
Non est crudelis, c. 28. C. XXXIII. qu. 5.
Non est culpandus, c. 14. fin. C. XXXII. qu. 1.
Non est dubium, c. 16. C. XXVII. qu. 2.
Non est facile, c. 2. D. XL.
Non est iniquitatis, c. 17. C. XXXIII. qu. 5.
Non est innocentiae, c. 37. C. XXXIII. qu. 5.
Non est nostrum, c. 11. C. XXXIII. qu. 5.
Non est observandum, c. 18. C. XXXII. qu. 4.
Non est peccatum, c. 3. fin. D. VI.
Non est permittendum, c. 6. D. LXIII.
Non est putanda, c. 27. C. I. qu. 1.
Non est quod cuiquam, c. 10. C. XV. qu. 1.
Non est tam iniustus, c. 29. D. II. de poen.
Non exemplo, c. 4. C. XXVI. qu. 2.
Non ex quo, c. 146. D. IV. de cons.
Non fidelibus, c. 5. C. XXXII. qu. 5.
Non frustra, c. 18. C. XXXIII. qu. 5.
Non furem, c. 10. C. VII. qu. 1.
Non habenti, c. 50. C. XII. qu. 2.
Non hoc corpus, c. 45. D. II. de cons.
Non illud, c. 33. D. IV. de cons.
Non imputantur, c. 10. C. I. qu. 4.
Non in inferenda, c. 7. C. XXXIII. qu. 3.
Non in perpetuum, c. 5. C. XXXIV. qu. 3.
Non invenitur, c. 41. C. XXXIII. qu. 4.
Non invitati, c. 9. C. IX. qu. 2.
Non in vobis, c. 43. D. IV. de cons.
Non iste panis, c. 56. D. II. de cons.
Non ita caveatur, c. 11. C. XXII. qu. 2.
Non ita in eocl., c. 18. C. II. qu. 6.
Non liceat alicui, c. 48. C. XII. qu. 2.
Non liceat ante, c. 59. D. IV. de cons.
Non liceat Christianis, c. 3. C. XXVI. qu. 5.
Non liceat clericis, c. 67. C. I. qu. 1.
Non liceat clericis, c. 43. C. XII. qu. 2.

Non liceat — Non semper

Non liceat cultib. ex lect., c. 31. D. XXXIII.
Non liceat cultib. min., c. 32. D. XXXIII.
Non liceat cuiquam, c. 14. C. III. qu. 6.
Non liceat in pulpito, c. 3. D. XCH.
Non liceat Papae, c. 20. C. XII. qu. 2.
Non liceat parent., c. 10. fin. C. XIX. qu. 3.
Non liceat quinta, c. 7. D. III. de cons.
Non liceat sacerdotes, c. 12. fin. D. XLIV.
Non licet abbati, c. 103. D. IV. de cons.
Non licet episcopo, c. 25. D. LXXXVI.
Non licet fieri, c. 107. D. IV. de cons.
Non licet foenerari, c. 9. D. XLVI.
Non licet imperatori, c. 2. D. X.
Non licet iniquas, c. 13. C. XXXV. qu. 7.
Non licet in quadrag., c. 9. C. XXXIII. qu. 4.
Non licet iudici, c. 71. C. XI. qu. 3.
Non licet populo, c. 8. D. LXIII.
Non loca, c. 4. D. XL.
Non mediocriter, c. 24. D. V. de cons.
Non moechaberis, c. 15. C. XXXII. qu. 5.
Non moechaberis, c. 5. fin. C. XXXII. qu. 6.
Non multum, c. 7. D. C.
Nonne directo, c. na. C. VIII. qu. 4.
Non negamus, c. 3. D. LXI.
Nonne Sodomitae, c. 37. C. I. qu. 1.
Nonne vobis, c. 3. D. XXXVII.
Non nocet, c. 89. C. I. qu. 1.
Non nos beatum, c. 1. D. XL.
Nonnulli diaconi, c. 20. D. XCH.
Nonnulli ideo, c. 55. D. I. de poen.
Non observetis, c. 16. C. XXVI. qu. 7.
Non omnes, c. 29. C. II. qu. 7.
Non omnis ignorans, c. 16. fin. D. XXXVII.
Non omnis mulier, c. 12. C. XXXII. qu. 2.
Non omnis panis, c. 61. D. II. de cons.
Non omnis, qui dicit, c. 30. C. II. qu. 7.
Non omnis, qui parat, c. 2. C. V. qu. 5.
Non oportet aliquid, c. 4. D. II. de cons.
Non oportet a septuag., c. 10. C. XXXIII. qu. 4.
Non oportet clericos, c. 2. D. XLIV.
Non oportet clericos, c. 29. D. I. de cons.
Non oportet cum hom., c. 16. C. XXVIII. qu. 1.
Non oportet diaconos, c. 16. D. XCH.
Non oportet diaconum, c. 15. D. XCH.
Non oportet episcopum, c. 19. C. VII. qu. 1.
Non oportet exorciz., c. 2. fin. D. LXIX.
Non oportet filiam, c. 3. C. XXX. qu. 3.
Non oportet haereticor., c. 66. C. I. qu. 1.
Non oportet in basilicis, c. 4. D. XLII.
Non oportet in quadrag., c. 8. C. XXXIII. qu. 4.
Non oportet in quadr., c. 8. D. III. de cons.
Non oportet in sacros., c. 30. D. XXXIII.
Non oportet lectores, c. 28. D. XXXIII.
Non oportet ministros, c. 3. D. XLII.
Non oportet ministros, c. 10. D. XLIV.
Non oportet ministros, c. 28. D. LXXXI.
Non oportet ministros, c. 36. D. V. de cons.
Non oportet ministros, c. 37. D. V. de cons.
Non oportet presbyteros, c. 8. D. XCV.
Non oportet quemquam, c. 5. C. III. qu. 9.
Non oportet sacris, c. 4. C. XXVI. qu. 5.
Non oportet subdiac., c. 26. D. XXXIII.
Non oportet vocatos, c. 5. D. XVIII.
Non osculatur, c. 3. C. V. qu. 5.
Non peierabis, c. 15. C. XXII. qu. 4.
Non pila, c. 3. C. XXXIII. qu. 8.
Non placuit, c. 23. C. XVI. qu. 7.
Non plures, c. 101. D. IV. de cons.
Non potest corpus, c. 8. C. XXXII. qu. 5.
Non potest erga, c. 24. C. II. qu. 7.
Non potest esse, c. 32. C. XXXIII. qu. 4.
Non potest quis, c. 41. D. I. de poen.
Non potest quis, c. 4. D. IV. de cons.
Non potest quisquam, c. 38. D. I. de poen.
Non prohibeat, c. 67. D. II. de cons.
Non pates, c. 36. C. XXXIII. qu. 5.
Non quales, c. 86. C. I. qu. 1.
Non ratione, c. 11. D. IV. de cons.
Non regenerantur, c. 135. D. IV. de cons.
Non revertentur, c. 10. D. II. de poen.
Non sanat, c. 50. C. I. qu. 1.
Non sane, c. 15. fin. C. XIV. qu. 5.
Non satis animadv., c. 3. C. XXXIV. qu. 1. et 2.
Non satis est, c. 14. D. LXXXVI.
Non semel, c. 29. C. XVIII. c. 2.
Non semper malum, c. 92. C. XI. qu. 3.
Non semper promissa, c. 12. C. XXXII. qu. 4.

Non solent — Nullus clericor.

Non solent, c. 30. C. II. qu. 6.
 Non solum abnegat, c. 85. C. XI. qu. 3.
 Non solum de commissis, c. 55. C. XXXII. qu. 7.
 Non solum homines, c. 27. C. XXIII. qu. 5.
 Non solum ille, c. 77. C. XI. qu. 3.
 Non solum in irando, c. 7. C. XXII. qu. 4.
 Non solum moechandum, c. un. C. XXXIII. qu. 8.
 Non solum moechatio, c. 6. C. XXVIII. qu. 1.
 Non solum venditores, c. 11. C. I. qu. 3.
 Non statim, c. 2. C. XXVI. qu. 2.
 Non sufficit, c. 63. D. I. de poen.
 Non sunt audiendi, c. 58. C. XI. qu. 3.
 Non turbatur, c. 7. C. XXIV. qu. 1.
 Non vos hominum, c. 42. C. XXIII. qu. 5.
 Non vos iudicetis, c. 1. C. V. qu. 5.
 Nos ad fidem, c. 2. D. XCVI.
 Nos autem, c. 41. D. II. de cons.
 Nos consecrationem, c. 1. C. IX. qu. 1.
 Nos consuetudinem, c. 8. D. XII.
 Nos in hominem, c. 6. fin. C. IX. qu. 1.
 Nos in quenquam, c. 1. C. II. qu. 1.
 Nos novimus, c. 2. C. XVII. qu. 2.
 Nos, qui praesumus, c. 3. D. XL.
 Nos sacramentum, c. 3. C. II. qu. 5.
 Nos sanctorum exempli, c. 2. C. II. qu. 5.
 Nos sanctorum praedecessor, c. 4. C. XV. qu. 6.
 Nosse credo, c. 9. D. LXXXVI.
 Nosse desideras, c. 3. C. XXX. qu. 1.
 Nos sequentes, c. 19. C. VI. qu. 1.
 Nosse tuam, c. 12. D. LXIII.
 Nosse vos, c. 21. D. III. de cons.
 Nos si incompetenter, c. 41. C. II. qu. 7.
 Nostrates, c. 3. C. XXX. qu. 5.
 Nostrum, c. 5. C. XXIII. qu. 3.
 Notandum est, quod, c. 37. C. XXIV. qu. 3.
 Notandum est sane, c. 3. fin. C. XXIII. qu. 2.
 Notificamus, c. 3. C. XXXV. qu. 6.
 Notificasti, c. 2. C. XXXIII. qu. 5.
 Notum sit, c. 10. C. II. qu. 1.
 Novatianns, c. 6. C. VII. qu. 1.
 Noverint, c. 6. C. X. qu. 1.
 Novissime, c. 5. D. V. de cons.
 Novit Dominus mutare, c. 64. D. I. de poen.
 Novit Dominus, qui, c. 10. D. IV. de poen.
 Novit fraternitas, c. 10. D. XII.
 Novit sanctitas, c. 3. D. C.
 Nubendi, c. 20. C. XXXV. qu. 1.
 Nulla aedificia, c. 4. C. XII. qu. 1.
 Nullam damnationem, c. 3. fin. C. II. qu. 4.
 Nullam potestatem, c. 9. C. XVIII. qu. 2.
 Nulla officia, c. 14. D. LIV.
 Nulla praeter, c. 142. D. IV. de cons.
 Nulla ratio, c. 1. D. LXII.
 Nulla ratione, c. 8. D. XCHI.
 Nulli archiepiscopi, c. 2. D. XCIX.
 Nulli civium, c. 5. D. III. de cons.
 Nulli clerico, c. 3. D. XLIV.
 Nulli de servili, c. 2. D. LIV.
 Nulli dubium, c. 5. C. III. qu. 1.
 Nulli dubium, c. 1. C. XII. qu. 5.
 Nulli episcopi, c. 5. D. XLII.
 Nulli episcopi, ab accus., c. 14. fin. C. III. qu. 5.
 Nulli episcopor. liceat, c. 27. C. XII. qu. 1.
 Nulli episcopor. liceat, c. 62. C. XVI. qu. 1.
 Nulli est, c. 131. D. IV. de cons.
 Nulli ex prop., c. 19. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Nulli fas est, c. 5. D. XIX.
 Nulli fas sit, c. 4. C. XXV. qu. 1.
 Nulli liceat, c. 3. C. XII. qu. 2.
 Nulli sacerdotum, c. 4. D. XXXVIII.
 Nulli unquam, c. 11. C. III. qu. 4.
 Nullus crimen, c. 1. C. I. qu. 4.
 Nullam absque formata, c. 9. fin. D. LXXI.
 Nullum ante, c. 10. C. XXX. qu. 5.
 Nullum episcoporum, c. 6. C. IX. qu. 2.
 Nullum facere, c. 1. D. XXVIII.
 Nullum in utroque, c. 7. C. XXXV. qu. 2.
 Nullum sine dote, c. 6. C. XXX. qu. 6.
 Nullus abbas pretium, c. 3. C. I. qu. 2.
 Nullus abbas vel mon., c. 1. C. XIX. qu. 3.
 *Nullus acolythorum, c. 1. D. XXIV.
 Nullus ad ecclesiasticum, c. 1. D. LVIII.
 Nullus aliqua, c. 1. D. XCVIII.
 Nullus alterius, c. 1. C. IX. qu. 2.
 Nullus anathematizatorum, c. 6. C. III. qu. 4.
 Nullus autem, c. 40. D. IV. de cons.
 Nullus clericor. amplius, c. 6. C. XIV. qu. 4.

Nullus clericor. — Odit

Nullus clericor. servum, c. 19. C. XVII. qu. 4.
 Nullus clericus altum, c. 6. C. XI. qu. 1.
 Nullus clericus vel diac., c. 33. C. XI. qu. 1.
 Nullus debitae, c. 42. D. I. de poen.
 Nullus decimas, c. 4. C. XVI. qu. 2.
 Nullus ducat, c. 1. C. XXXI. qu. 1.
 Nullus eorum ex bono, c. 26. D. II. de poen.
 Nullus eorum, qui conn., c. 2. C. XXI. qu. 4.
 Nullus eorum, qui in, c. 13. C. XXVIII. qu. 1.
 Nullus episcopor. aut presb., c. 1. C. XV. qu. 4.
 Nullus episcopor. dum, c. 3. C. II. qu. 2.
 Nullus episcopor. servum, c. 1. D. LIV.
 Nullus episcopos aut presb., c. 100. C. I. qu. 1.
 Nullus episcopus aut presb., c. 1. C. V. qu. 4.
 *Nullus episcopus cler., c. 28. fin. C. XXIII. qu. 5.
 Nullus episcopus gravamen, c. 124. C. I. qu. 1.
 Nullus episcopus in eocl., c. 1. D. LX.
 Nullus episcopus neque, c. 8. C. XL. qu. 1.
 Nullus episcopus, presb., c. 57. D. I. de cons.
 Nullus episcopus propter, c. 16. fin. D. XXXVIII.
 Nullus episcopus vel, c. 3. fin. C. XV. qu. 4.
 Nullus ex ecclesiastico, c. 22. C. XXII. qu. 5.
 Nullus expectet, c. 6. fin. D. VII. de poen.
 Nullus fidelis, c. 2. C. XXX. qu. 5.
 Nullus in episc. elig., c. 4. fin. D. LX.
 Nullus in episc. nisi, c. 3. D. LXII.
 Nullus in praesentium, c. 2. D. LX.
 Nullus introducatur, c. 2. C. IV. qu. 4.
 Nullus invitus, c. 13. D. LXI.
 Nullus itaque, c. 118. C. I. qu. 1.
 Nullus iudicium, c. 2. C. XI. qu. 1.
 Nullus laicor. ecclesias, c. 18. C. XVI. qu. 7.
 Nullus laicor. principum, c. 1. D. LXIII.
 Nullus laicos, c. 2. C. II. qu. 7.
 Nullus ministrorum, c. 128. D. IV. de cons.
 Nullus missam, c. 5. D. XXXII.
 Nullus monachus congr., c. 14. C. XVIII. qu. 2.
 Nullus monachus talia, c. 54. C. II. qu. 7.
 Nullus mortuus, c. 18. C. XIII. qu. 2.
 Nullus neque, c. 6. C. XXXVI. qu. 2.
 Nullus omnino archidiacon., c. 11. C. XVI. qu. 7.
 Nullus omnino, qui, c. 23. fin. C. VI. qu. 1.
 Nullus ordinetur, c. 2. D. XXIV.
 Nullus patriarcharum, c. 4. D. XCIX.
 Nullus poenitentem, c. 2. D. LV.
 Nullus pontifice, c. 7. D. LXXXIX.
 Nullus potest, c. 5. C. II. qu. 2.
 *Nullus presbyter aut diacon., c. 5. C. IX. qu. 2.
 Nullus presbyter in eocl., c. 15. D. I. de cons.
 Nullus presbyter missas, c. 25. D. I. de cons.
 Nullus presbyterorum, c. 7. D. XLIV.
 Nullus presbyterorum, c. 35. D. V. de cons.
 Nullus primas, nullus, c. 3. C. IX. qu. 2.
 Nullus primas vel metrop., c. 7. C. IX. qu. 3.
 Nullus res ecclesiae, c. 39. C. XVII. qu. 4.
 Nullus sacerdotum, c. 42. C. XI. qu. 3.
 Nullus servus, c. 11. C. III. qu. 5.
 Nullus unquam laicor., c. 4. D. LXXXIX.
 Nullus unquam praesum., c. 1. C. IV. qu. 4.
 Numquid Cain, c. 26. D. I. de poen.
 Numquid non erant, c. 1. C. XXVIII. qu. 1.
 Numquid non omnia, c. 10. D. V. de cons.
 Nunc autem divina, c. 7. D. XXI.
 Nunc autem non, c. 46. D. IV. de cons.
 Nuno vero, c. 20. C. IX. qu. 3.
 Nunciatum est, c. 2. D. LXXXIV.
 Nunquam aquae, c. 10. D. IV. de cons.
 Nunquam de manu, c. 33. D. V. de cons.
 Nunquam de pontificibus, c. 12. D. XCVI.
 Nunquam de vitis, c. 4. D. LVI.
 Nunquam divinito, c. 24. C. I. qu. 1.
 Nuper Foropoplensis, c. 2. fin. C. VII. qu. 2.
 Nuptiae terram replent, c. 12. C. XXXII. qu. 1.
 Nuptiarum bonum, c. 41. C. XXVII. qu. 1.

Obeuntibus, c. 35. D. LXIII.
 Obiiciuntur, c. 7. C. XXXII. qu. 4.
 Obitum Theodori, c. 2. C. XII. qu. 5.
 Obitum Victoris, c. 16. D. LXI.
 Oblationes dissidentium, c. 2. D. XC.
 Observandum quoque, c. un. C. XV. qu. 2.
 Obtineri, c. 21. C. XXXIII. qu. 4.
 Occidit Phinees, c. 14. C. XXIII. qu. 8.
 Octava discussio, c. 62. C. XII. qu. 2.
 Odi et proici, c. 28. C. XXIV. qu. 1.
 Odio habeantur, c. 2. D. LXXXVI.
 Odit Deus, c. 62. C. I. qu. 1.

Offerebat — Osius

Offerebat, c. 12. C. XXXII. qu. 7.
 Officia, c. 16. C. XXXIII. qu. 5.
 Officii nostri, c. 13. C. XXIV. qu. 1.
 Olim idem erat, c. 5. D. XCV.
 Olim inassus, c. 8. C. VIII. qu. 1.
 Omne genus, c. 16. C. XXII. qu. 2.
 Omne itaque, c. 10. C. XXVII. qu. 2.
 Omnem vim, c. 6. D. XXXVII.
 Omne, quod in pacis, c. 1. C. XXII. qu. 1.
 Omne, quod irreprensens, c. 8. C. XXV. qu. 1.
 Omnes basilicae cum miss., c. 3. D. I. de cons.
 Omnes basilicae, quae, c. 10. C. XVI. qu. 7.
 Omnes causationes, c. 7. C. XXXII. qu. 7.
 Omnes decimae, c. 5. C. XVI. qu. 7.
 Omnes deinceps, c. 14. C. XXVIII. qu. 1.
 Omnes ecclesiae, c. 5. C. XVII. qu. 4.
 Omnes episcopi, c. 5. C. II. qu. 6.
 Omnes fideles per man., c. 1. D. V. de cons.
 Omnes fideles, qui conv., c. 62. D. I. de cons.
 Omnes huius, c. 3. D. XLVII.
 Omnes illi, c. 4. C. VI. qu. 1.
 Omnes itaque, c. 36. C. XI. qu. 1.
 Omnes leges aut div., c. 1. D. I.
 Omnes leges tam eocl., c. 2. C. II. qu. 2.
 Omnes presbyteri, c. 26. C. XVII. qu. 4.
 Omnes psallentes, c. 6. D. XXXVIII.
 Omnes, qui adversus, c. 13. C. III. qu. 5.
 Omnes, qui peregre, c. 4. fin. D. XCVIII.
 Omnes, quos in poen., c. 8. C. XXX. qu. 1.
 Omnes, quos legere, c. 30. fin. D. III. de cons.
 Omnes, quos sanot., c. 7. C. III. qu. 4.
 Omnes, sive patriarchii, c. 1. D. XXII.
 Omnes vero, c. 2. C. VI. qu. 1.
 Omnia decretalia, c. 12. C. XXV. qu. 1.
 Omnia, quae adversus, c. 4. C. III. qu. 9.
 Omnia, quaecunque, c. 74. D. II. de cons.
 Omnia sacramenta, c. 78. C. I. qu. 1.
 Omnia talia, c. 12. D. XII.
 Omnibus consideratis, c. 20. C. XXIV. qu. 1.
 Omnibus modis, c. 1. C. XXXV. qu. 9.
 Omnibus nobis, c. 1. C. XXIX. qu. 2.
 Omnibus quibus, c. 2. C. IV. qu. 6.
 Omnibus servis, c. 3. D. XXXIV.
 Omnibus vobis, c. 10. C. II. qu. 5.
 Omni die, c. 11. D. V. de cons.
 Omnino confitemur, c. 11. D. XXXI.
 Omnino puniendus est, c. 27. C. II. qu. 6.
 Omnis aetas, c. 1. C. XII. qu. 1.
 Omnis autem, c. 4. fin. D. III.
 Omnis Christianus, c. 32. C. XI. qu. 3.
 Omnis Christianus, c. 69. D. I. de cons.
 Omnis cuiuslibet, c. 112. C. I. qu. 1.
 Omnis electio, c. 7. D. LXIII.
 Omnis homo, c. 21. D. II. de cons.
 Omnis iactantia, c. 1. C. XXI. qu. 4.
 Omnis iniquitas, c. 25. D. I. de poen.
 Omnis oppressus, c. 3. C. II. qu. 6.
 Omnis presbyter, c. 106. D. IV. de cons.
 Omnis, qui alius, c. 1. C. V. qu. 6.
 Omnis, qui gemebat, c. 36. C. VII. qu. 1.
 Omnis, qui iam, c. 96. D. IV. de cons.
 Omnis, qui iuste, c. 10. D. XLV.
 Omnis, qui non diligit, c. 37. D. I. de poen.
 Omnis, qui recedit, c. 24. C. XXIV. qu. 1.
 Omnis res, c. 4. C. XXVII. qu. 2.
 Omni tempore, c. 124. D. IV. de cons.
 Omni timore, c. 9. C. XXXIII. qu. 8.
 Omnium sacerdotum, c. 1. D. XXXII.
 Omnium vestrum, c. 46. C. XXIII. qu. 5.
 Oportebat, c. 3. D. LXXXIX.
 Oportet episcopum, c. 1. C. XXVIII. qu. 3.
 Oportet enim, c. 12. C. VIII. qu. 1.
 Oportet infantes, c. 4. fin. C. XX. qu. 2.
 Oportet sacerdotes, c. 23. D. LXXXI.
 Oportet ut primus, c. 3. C. III. qu. 2.
 O propheta, c. 80. C. I. qu. 1.
 Optatum tibi, c. 4. D. C.
 Oratorium, c. 6. D. XLII.
 Ordinationes episcoporum, c. 2. D. LXIV.
 Ordinationes episcoporum, c. 1. D. LXXXV.
 Ordinationes presbyt., c. 3. D. LXXXV.
 Ordinationes presbyt., c. 7. D. LXXXV.
 Ordinationes, quae ab haer., c. 5. C. IX. qu. 1.
 Ordinationes, quae interv., c. 113. C. I. qu. 1.
 Ordinato, c. 4. fin. D. LXIX.
 Origo, c. 5. C. XXXII. qu. 4.
 Osius episcopus, c. 10. D. LXI.

Osius — Pervenit

Osius episcopus, c. 7. fin. C. VI. qu. 4.
**Osius papa*, c. 2. D. LVI.
 Ostendit propheta, c. 11. fin. C. XXIII. qu. 3.
 Ostenditur illos, c. 32. D. IV. de cons.
 Ostiarius, c. 19. D. XXIII.
 Oves pastorem, c. 9. C. VI. qu. 1.
 Oves, quae, c. 13. C. II. qu. 7.

Pacem igitur, c. 9. D. II. de cons.
 Paganus, c. 25. C. II. qu. 7.
 Palam est, c. 9. D. XI.
 Pallium tibi, c. 6. D. C.
 Pallium vobis, c. 10. D. C.
 Panem coelestem, c. 64. D. II. de cons.
 Panis est, c. 55. D. II. de cons.
 Panis et calix, c. 39. D. II. de cons.
 Paratus, c. 2. C. XXIII. qu. 1.
 Parentelae, c. 4. C. XXXV. qu. 5.
 Parsimoniam, c. 5. D. XLI.
 Parvuli alio, c. 74. D. IV. de cons.
 Parvuli fideles, c. 138. D. IV. de cons.
 Parvuli, qui sine, c. 14. C. XXII. qu. 5.
 Parvulos, c. 110. D. IV. de cons.
 Pasce fame, c. 21. D. LXXXVI.
 Paschae solennitas, c. 23. D. III. de cons.
 Pastoralis officii, c. 42. C. VII. qu. 1.
 Pastor ecclesiae, c. 7. C. I. qu. 2.
 Paternarum, c. 24. C. XXIV. qu. 3.
 Patet profecto, c. 10. C. IX. qu. 3.
 Patet simoniacos, c. 27. fin. C. I. qu. 7.
 Patrem, c. un. C. XXXII. qu. 3.
 Paulianistae, c. 53. C. I. qu. 1.
**Paulum itaque*, c. 6. C. II. qu. 3.
 Paulus dicit, c. 28. C. II. qu. 7.
 Paulus Dyacinae, c. 43. C. II. qu. 7.
 Paulus Petrum, c. 33. C. II. qu. 7.
 Pauper, c. 72. C. XI. qu. 3.
 Peccatum, c. 7. D. IV. de poen.
 Pecunia, c. 16. C. XVII. qu. 4.
 Pennata, c. 9. D. II. de poen.
 Peracta, c. 10. D. II. de cons.
 Per adoptionem, c. 6. C. XXX. qu. 3.
 Per aquam, c. 9. D. IV. de cons.
 Per baptismum, c. 2. D. IV. de cons.
 Peregrina iudicia, c. 12. C. III. qu. 6.
 Per Esaiam, c. 98. C. I. qu. 1.
 Perfecta poenitentia, c. 40. D. I. de poen.
 Perfecta poenitentia, c. 8. D. III. de poen.
 Per illicitam, c. 25. C. I. qu. 7.
 Per illicitam, c. 3. C. IX. qu. 1.
 Per laicos, c. 20. C. XVI. qu. 7.
 Perlatum ad nos, c. 27. D. III. de cons.
 Perlatum est ad nos, c. 4. D. LXXXVIII.
 Perlatum est ad nos, c. 8. C. XIX. qu. 3.
 Perlatum est ad sanct., c. 7. C. XXIX. qu. 2.
 Perlatum est ad sed., c. 12. fin. D. XC.
 Perlectis, c. 1. D. XXV.
 Perniciosam, c. 25. C. XVIII. qu. 2.
 Perniciosa, c. 23. D. I. de poen.
 Per principalem, c. 123. C. I. qu. 1.
 Per principalem, c. 21. fin. C. IX. qu. 3.
 Per scripta, c. 5. fin. C. II. qu. 8.
 Per singulas eccl., c. 1. C. XVI. qu. 3.
 Per singulas prov. episc., c. 2. C. IX. qu. 3.
 Per singulas prov. oport., c. 1. C. IX. qu. 3.
 Pervenit ad me, quod, c. 26. C. XXIII. qu. 2.
 Pervenit ad me, quosd., c. 12. D. III. de cons.
 Pervenit ad nos diac., c. 21. D. XXIII.
 Pervenit ad nos diac., c. 1. C. XXX. qu. 1.
 Pervenit ad nos fama, c. 13. C. I. qu. 3.
**Pervenit ad nos fama*, c. 3. C. XVI. qu. 7.
 Pervenit ad nos, fratr., c. 1. D. LXXXIV.
 Pervenit ad nos, fratr., c. 59. C. II. qu. 7.
 Pervenit ad nos, figmen., c. 20. C. VII. qu. 1.
 Pervenit ad nos, quod in, c. 20. C. XVIII. qu. 2.
 Pervenit ad nos, quod quid., c. un. D. CI.
 Pervenit ad nos, quod quid., c. 15. C. XXVII. qu. 1.
 Pervenit ad nos, quod quosd., c. 8. C. XXVI. qu. 5.
 Pervenit ad nos, quod si, c. 39. C. XI. qu. 1.
 Pervenit ad nos quosd., c. 9. D. I.
 Pervenit ad nos, unde, c. 9. C. XVI. qu. 1.
 Pervenit ad nostras, c. 6. D. XVIII.
 Pervenit ad notitiam, c. 29. D. II. de cons.
 Pervenit ad sanctum, c. 26. fin. D. LXXXVI.
 Pervenit ad sanctum, c. 14. D. XXIII.
Pervenit in sanctam, c. 1. C. XXI. qu. 3.
 Pervenit quoque, c. 1. D. XCV.

Pessimam — Poenitentes tempore

Pessimam, c. 32. C. XXIII. qu. 8.
 Petiisti, c. 17. C. VII. qu. 1.
 Petrus, c. 19. C. XI. qu. 1.
 Petrus diaconus, c. un. D. XXXIX.
 Petrus doluit, c. 1. D. I. de poen.
 Petrus potestatem, c. 40. C. II. qu. 7.
 Petrus, qui Thabitam, c. 16. C. XXIII. qu. 8.
 Petrus Simoni, c. 19. C. I. qu. 1.
 Piae mentis, c. 26. C. XVI. qu. 7.
 Pitacium, c. 2. C. XXX. qu. 3.
 Pium est, c. 45. D. III. de poen.
 Placet omnibus, c. 5. D. LXV.
 Placita saecularia, c. 2. C. XV. qu. 4.
 Placuit communi, c. 8. C. XVI. qu. 1.
 Placuit de infantibus, c. 3. C. I. qu. 4.
 Placuit de infantibus, c. 111. D. IV. de cons.
 Placuit eorum, c. 53. C. II. qu. 7.
 Placuit episcopos, c. 13. D. XXXII.
 Placuit etiam, c. 9. D. XC.
 Placuit huic sanct. magneque, c. 8. C. XVI. qu. 3.
 Placuit huic sanct. syn., c. 4. D. XVI.
 Placuit igitur, c. 152. D. IV. de cons.
 Placuit omnib. communi, c. 14. fin. D. XII.
 Placuit omnib. episc., c. 12. C. X. qu. 1.
 Placuit omnib. resident., c. 1. C. XVI. qu. 1.
 Placuit per omnia, c. 7. C. XIII. qu. 2.
 Placuit pro communi, c. 4. C. VI. qu. 3.
Placuit sancto convenit, c. 2. C. IV. qu. 2. et 3.
 Placuit universo, c. 9. C. XI. qu. 3.
 Placuit ut altaria, c. 26. D. I. de cons.
 Placuit ut ante, c. 5. D. LXXVII.
 Placuit ut ante, c. 14. C. XX. qu. 1.
 Placuit ut a nullo, c. 27. C. VII. qu. 1.
 Placuit ut a quibuscunq., c. 9. C. II. qu. 6.
 Placuit ut clericus, c. 1. C. XXI. qu. 5.
Placuit ut conservato, c. 1. D. XVII.
Placuit ut deinceps, c. 2. C. IX. qu. 2.
 Placuit ut deinceps, c. 3. fin. D. VI. de poen.
 Placuit ut de ordinatione, c. 22. C. I. qu. 1.
 Placuit ut dies, c. 24. D. III. de cons.
 Placuit ut episcopi, c. 1. C. XII. qu. 3.
 Placuit ut episcopi, c. 3. C. XXI. qu. 3.
 Placuit ut hi, c. 11. fin. C. XXXVI. qu. 2.
 Placuit ut nemini, c. 21. C. VII. qu. 1.
 Placuit ut nullus, c. 102. C. I. qu. 1.
 Placuit ut nullus, c. 1. C. X. qu. 3.
 Placuit ut omnes, c. 9. D. III. de cons.
 Placuit ut ordinandis, c. 7. D. XXXVIII.
 Placuit ut poenitentes, c. 68. D. I.
 Placuit ut postquam, c. 25. D. III. de cons.
 Placuit ut presbyteri, diac., c. 35. C. II. qu. 6.
 Placuit ut presbyteri mon., c. 51. C. XII. qu. 2.
 Placuit ut qui, c. 12. C. XXIII. qu. 5.
 Placuit ut quicunq. ab imp., c. 11. C. XI. qu. 1.
 Placuit ut quicunq. cler., c. 4. D. LXXIV.
 Placuit ut quicunq. dix., c. 154. D. IV. de cons.
 Placuit ut quicunq. dix., c. 156. D. IV. de cons.
 Placuit ut quicunq. episc., c. 15. C. XVI. qu. 3.
 Placuit ut quicunq. episc., c. 2. C. XVI. qu. 6.
 Placuit ut quicunq. in un., c. 3. D. LXXII.
 Placuit ut quicunq. parv., c. 153. D. IV. de cons.
 Placuit ut quisquis, c. 43. C. XI. qu. 1.
 Placuit ut quoties, c. 1. C. I. qu. 2.
 Placuit, ut quotiescunq. cler., c. 1. C. III. qu. 10.
 Placuit, ut quotiescunq. congr., c. 10. D. XVIII.
 Placuit ut secundum, c. 5. C. XXXII. qu. 7.
 Placuit ut si quando, c. 3. fin. C. VI. qu. 2.
 Placuit ut si quis aliqui, c. 1. C. II. qu. 4.
 Placuit ut si quis cler., c. 2. C. XXI. qu. 2.
 Placuit ut si quorumcunq., c. 10. C. XXXIII. qu. 2.
 Placuit ut unusquisque, c. 103. C. I. qu. 1.
 Plebiscita, c. 2. D. II.
 Plebs Diotrensis, c. 11. D. LXIII.
 Plerique ex ind., c. 94. D. IV. de cons.
 Plerique refugientes, c. 3. C. XIV. qu. 3.
 Plerique sacerdotes, c. 5. C. VIII. qu. 1.
 Plerumque boni, c. 27. C. II. qu. 7.
 Plerumque contingit, c. 88. C. XI. qu. 3.
 Pluit Dominus, c. 40. D. III. de poen.
 Plures, c. 54. C. XVI. qu. 1.
 Plurimos sacerdotes, c. 3. D. LXXXII.
 Poenae sicut, c. 18. D. I. de poen.
 Poena illorum, c. 2. C. XXIII. qu. 5.
 Poenale, c. 13. C. XIV. qu. 5.
 Poenitentem, c. 9. C. XXVI. qu. 7.
 Poenitentes si, c. 10. D. III. de poen.
 Poenitentes tempore, c. 63. D. I.

Poenitentes vel — Presbyter

Poenitentes vel inscii, c. 3. D. LV.
 Poenitentia est, c. 1. D. III. de poen.
 Poenitentia est quaed., c. 4. D. III. de poen.
 Poenitentia, quae, c. 62. D. I. de poen.
 Poenitentiam agere, c. 6. D. III. de poen.
 Poenitentiam coniug., c. 13. fin. C. XXXIII. qu. 4.
 Poenitentibus, c. 5. C. XXVI. qu. 7.
 Ponderet, c. 14. D. L.
 Pontifices, qui, c. 4. C. VII. qu. 1.
 Pontifices, quibus, c. 3. C. XII. qu. 3.
 Porro de affinitate, c. 3. C. XXXV. qu. 5.
 Porro duorum, c. 22. fin. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Porro et Hierosolymitarum, c. 2. fin. D. LXV.
 Porro gloria, c. 58. D. I. de cons.
 Porro illi, c. 31. D. I. de poen.
 Porro Moysi, c. 6. fin. D. LXXXIV.
 Porro scias, c. 4. D. LXIII.
 Porro si, c. 14. C. XVI. qu. 3.
 Possessio, c. 2. C. XVI. qu. 5.
 Possessiones ecclesiar., c. 1. C. XVI. qu. 4.
 Possessiones, quas, c. 61. C. XXI. qu. 1.
 Post appellationem, c. 31. C. II. qu. 6.
 Post baptismum, c. 91. D. IV. de cons.
 Postea quam, c. 21. C. XXV. qu. 2.
 Postea signatur, c. 63. D. IV. de cons.
 Postea tanguntur, c. 68. D. IV. de cons.
 Post pascha, c. 10. D. LXXVI.
 Postquam ascenderit, c. 88. D. IV. de cons.
 Postquam hostilis, c. 49. C. XVI. qu. 1.
 Postquam pretio, c. 13. C. XIII. qu. 2.
 Postquam quemquam, c. 11. D. L.
 Postquam se, c. 61. D. IV. de cons.
 Postquam vos credere, c. 78. D. IV. de cons.
 Post quingentos, c. 9. C. XVI. qu. 3.
 Post susceptum, c. 5. C. XXX. qu. 3.
 Postulatus, c. 6. C. III. qu. 7.
 Post uxoris, c. 5. C. XXX. qu. 4.
 Potest discursus, c. 11. D. II. de poen.
 Potest fieri, c. 52. D. I. de poen.
 Praecipit, c. 19. C. XXXII. qu. 5.
 Praecepta canonum, c. 12. D. LV.
 Praecepta synodalia, c. 5. D. I. de cons.
 Praeceptis apostolicis, c. 2. D. XII.
 Praeceptum est Domini, c. 21. C. XXXII. qu. 5.
 Praeceptum est ergo, c. 6. fin. C. II. qu. 2.
 Praecipendum est, c. 15. C. XIII. qu. 2.
 Praecipimus etiam, c. 5. fin. C. XXI. qu. 2.
 Praecipimus, ne diac., c. 26. fin. D. XXIII.
 Praecipimus, ne unq., c. 10. D. XXXIV.
Praecipimus, ut deim., c. 3. C. XVI. qu. 2.
 Praecipimus, ut episc., c. 11. D. XC.
 Praecipimus, ut in, c. 24. C. XII. qu. 1.
 Praecipimus, ut iuxt., c. 53. C. XVI. qu. 1.
 Praecipimus, ut tam, c. 5. fin. C. XXI. qu. 4.
 Praecipue, c. 3. C. XI. qu. 2.
 Praedia, c. 5. C. XII. qu. 2.
 Praedicandum est, c. 17. fin. C. XXII. qu. 1.
 Praedicator, c. 64. C. XVI. qu. 1.
 Praedixerat, c. 75. D. I. de poen.
 Praesens, c. 4. C. XX. qu. 3.
 Praesente presbytero, c. 18. D. XXIII.
Praesenti concilio, c. 18. D. LIV.
 Praesenti decreto, c. 2. C. V. qu. 2.
 Praesentium latoris, c. 3. C. VII. qu. 1.
 Praesentium portitoris, c. 3. fin. C. I. qu. 8.
 Praesul non damnabitur, c. 2. C. II. qu. 4.
 Praesulum, c. 2. C. XVI. qu. 3.
 Praesumunt, c. 22. C. II. qu. 7.
 Praeterea devotionis, c. 12. C. XXXIII. qu. 8.
 Praeterea frequenter, c. 3. D. LI.
 Praeterea placuit, c. 7. D. XXVIII.
 Praeterea sciscitaris, c. 12. D. XXXII.
 Praeter hoc, c. 6. D. XXXII.
 Precariae a nem., c. 4. C. X. qu. 2.
Precariae de quinq., c. 5. C. X. qu. 2.
 Precariae et commutatae, c. 44. C. XII. qu. 2.
 Presbyter ante, c. 4. D. LXXXVIII.
 Presbyter aut diac., quem, c. 2. fin. C. XV. qu. 5.
 Presbyter aut diac., qui, c. 12. D. LXXXI.
 Presbyter dum dioecesium, c. 3. fin. C. XII. qu. 4.
 Presbyter eucharistiam, c. 93. D. II. de cons.
 Presbyteri baptizatos, c. 120. D. IV. de cons.
 Presbyteri de occultis, c. 4. C. XXVI. qu. 6.
 Presbyteri, diaconi, et univ., c. 3. D. XXIV.
 Presbyteri, diaconi, subdiacon., c. 19. D. XXXIV.
 Presbyteri, diaconi, vel cet., c. 34. C. XI. qu. 3.
 Presbyter inconsulto, c. 2. C. XXVI. qu. 6.

Presbyter — Puella

Presbyter inconsulto, c. 14. *fin.* C. XXVI. qu. 6.
 Presbyteri, qui dioecesanus, c. 123. D. IV. de cons.
 Presbyteri, qui per dioeceses, c. 4. D. XCV.
 Presbyteri, quos, c. 2. D. LXXVIII.
 Presbyteri *varie*, in ecclesia, c. 12. *fin.* D. XCV.
 Presbyteris, diaconis, c. 8. D. XXVII.
 Presbyteria seu, c. 119. D. IV. de cons.
 Presbyter *manu*, c. 2. D. XCL.
 Presbyter praesente, c. 11. D. XCV.
 Presbyter quam ordinar, c. 8. D. XXXIII.
 Presbyterorum filios, c. 1. D. LVI.
 Presbyteros, diac., c. 88. C. XVI. qu. 1.
 Presbyteros, qui immol., c. 32. D. L.
 Presbyteros ultra, c. 2. D. XCV.
 Presbyter quidam, c. 18. D. XXXII.
 Presbyter si a plebe, c. 13. C. II. qu. 5.
 Presbyter si fornicationem, c. 8. D. LXXXII.
 Presbyter si per pecuniam, c. 3. C. I. qu. 1.
 Presbyter si uxorem, c. 9. D. XXVIII.
 Presbyter vel quilibet, c. 5. C. II. qu. 5.
 Presbyterum, de quo, c. 3. D. L.
 Presbyterum per ignor., c. 16. D. XXVIII.
 Pridem praecipuus, c. 7. C. XVIII. qu. 2.
 Prima actio, c. 13. C. XVI. qu. 3.
 Prima annotatio, c. 11. D. XVI.
 Prima autem, c. 10. D. XVI.
 Prima consolatio, c. 41. D. III. de poen.
 Primae sedis, c. 3. D. XCIX.
 Prima igitur, c. 73. D. IV. de cons.
 Prima quidem, c. 44. D. II. de cons.
 Prima salus, c. 9. C. XXV. qu. 1.
 Primates, c. 3. C. II. qu. 1.
 Primatus episcopus, c. 6. D. LXXI.
 Primo gradu, c. 6. C. XXXV. qu. 5.
 Primo semper, c. 13. C. II. qu. 1.
 Primum est, c. 8. C. XXII. qu. 2.
 Primum interrogatur, c. 95. D. IV. de cons.
 Primum itaque, c. 6. *fin.* D. XXV.
 Primus homo, c. 34. D. II. de poen.
 Princeps vitiatorum, c. 32. D. II. de poen.
 Principali, c. 15. D. LXIII.
 Principatus, c. 25. C. I. qu. 1.
 Principes saeculi, c. 20. C. XXXIII. qu. 5.
 Principium, c. 45. *fin.* D. II. de poen.
 Prisca consuetudo, c. 2. D. C.
 Priscis igitur, c. 1. D. LV.
 Priscis quidem, c. 2. C. X. qu. 3.
 Privilegia ecclesiar., c. 1. C. XXV. qu. 2.
 Privilegia ecclesiar., c. 2. C. XXV. qu. 2.
 Privilegia ecclesiar., c. 17. C. XXV. qu. 2.
 Privilegia sunt leges, c. 3. D. III.
 Privilegium, c. 62. C. XI. qu. 3.
 Prius ergo, c. 6. C. III. qu. 2.
 Prius est, c. 4. *fin.* C. III. qu. 11.
 Priusquam ad nos, c. 4. D. XXVIII.
 Priusquam convenirent, c. 42. C. XXVII. qu. 2.
 Frobinum, c. 18. C. XVI. qu. 1.
 Proclivis, c. 2. C. XX. qu. 3.
 Prodest, c. 4. C. XXXIII. qu. 5.
 Pro dilectione, c. 95. D. II. de cons.
 Productor est, c. 7. D. III. de poen.
 Progeniem suam, c. 16. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Prohibendum, c. 34. *fin.* D. LIV.
 Prohibetur, c. 14. C. II. qu. 1.
 Prohibete, c. 21. D. XXXIII.
 Pro membris, c. 4. C. XXXIII. qu. 3.
 Pronunciandum, c. 1. D. III. de cons.
 Pro obentibus, c. 21. C. XIII. qu. 2.
 Prophetavit, c. 79. C. I. qu. 1.
 Proposito, c. 4. C. XXXII. qu. 5.
 Propositum, c. 1. C. XX. qu. 3.
 Propositi, c. 2. D. LXXXII.
 Proprie, c. 13. D. IV. de cons.
 Propter ecclesiasticas, c. 15. D. XVIII.
 Propter ecclesiasticas, c. 4. D. XVIII.
 Propter eos, c. 26. C. VII. qu. 1.
 Propter gloriam, c. 69. D. IV. de cons.
 Propter superfluum, c. 22. C. II. qu. 6.
 Propter totius, c. 10. D. XIX.
 Propter vitandum, c. 85. D. IV. de cons.
 Pro qualitate, c. 7. C. XXVI. qu. 7.
 Pro reverentia, c. 11. D. XLIV.
 Provinciae, c. 1. D. XCIX.
 Psalmista, c. 20. D. XXXIII.
 Pudenda, c. 33. C. XXIV. qu. 1.
 Pudor est, c. 1. C. XXXII. qu. 3.
 Puella, c. 2. C. XX. qu. 2.

Puellas — Quantumlibet

Puella, c. 8. C. XX. qu. 1.
 Pueri ad sacros, c. 120. C. I. qu. 1.
 Pueri ante annos, c. 15. C. XXII. qu. 5.
 Fulchra etiam, c. 18. D. LXXXVI.
 Pulsatus, c. 3. C. III. qu. 6.
 Para et simplex, c. 17. C. III. qu. 9.
 Puto Christianum, c. 16. C. XXXII. qu. 5.
 Puto, quod sine, c. 35. C. II. qu. 7.
 Putant quidam, c. 2. C. XIV. qu. 3.
 Quaecunque arte, c. 9. C. XXII. qu. 5.
 Quadragesima sex, c. 5. D. IV.
 Quadragesima summa, c. 16. D. V. de cons.
 Quae ad perpetuam, c. 3. C. XXV. qu. 1.
 Quae Christo, c. 10. C. XXVII. qu. 1.
 Quae contra mores, c. 2. D. VIII.
 Quaecunque a parentibus, c. 20. C. XXV. qu. 2.
 Quaecunque contentiones, c. 7. C. XI. qu. 1.
 Quaecunque enim, c. 6. D. IV. de poen.
 Quaecunque mulier, c. 2. D. XXX.
 Quaecunque res, c. 3. C. X. qu. 1.
 Quaedam capitula, c. 3. D. XCVI.
 Quaedam cum fratre, c. 19. C. XXXII. qu. 7.
 Quaedam etiam, c. 6. D. II.
 Quaedam lex terr., c. 20. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Quae de causa, c. 9. C. II. qu. 5.
 Quae dignior, c. 26. C. XXXIV. qu. 1.
 Quae ipsis sacerdotibus, c. 5. D. XXXVIII.
 Quaelibet occulta, c. 10. D. XL.
 Quae Lotharius, c. 18. C. II. qu. 1.
 Quaerat hic aliquis, c. 44. D. III. de poen.
 Quaerendum est in iudic., c. 18. C. II. qu. 7.
 Quaerendum est interea, c. 6. D. II. de poen.
 Quaeris a me, c. 129. D. IV. de cons.
 Quaeritur, c. 22. *fin.* C. XXII. qu. 2.
 Quaero ergo, c. 21. C. VI. qu. 1.
 Quae semel, c. 4. C. XIX. qu. 2.
 Quaesitum est ab aliquib., c. 30. C. XIII. qu. 2.
 Quaesitum est de episc., c. 4. C. I. qu. 3.
 Quaesitum est etiam, c. 45. C. XXIII. qu. 4.
 Quaestionem, c. 59. C. XII. qu. 2.
 Quali nos, c. 44. C. XXXIII. qu. 5.
 Qualis condemnatio, c. 9. C. II. qu. 7.
 Qualis debeat, c. 4. C. XXX. qu. 5.
 Qualis enim, c. 21. C. VIII. qu. 1.
 Qualis hinc, c. 4. D. XXV.
 Qualitas lucri, c. 2. D. V. de poen.
 Qualiter ordinati, c. 13. C. VII. qu. 1.
 Quam magnam, c. 10. C. XXXIII. qu. 4.
 Quamobrem, c. 68. D. I. de poen.
 Quam periculosum, c. 8. C. VII. qu. 1.
 Quam pio mentis, c. 2. C. I. qu. 2.
 Quam praeposteram, c. 25. C. XIII. qu. 2.
 Quam sit necessarium, c. 5. C. XVIII. qu. 2.
 Quamvis caute, c. 62. D. L.
 Quamvis caute, c. 22. D. III. de poen.
 *Quamvis chorepiscopi, c. 4. D. LXVIII.
 Quamvis dictum, c. 15. C. XXII. qu. 1.
 Quamvis errare, c. 11. D. XXXVIII.
 Quamvis liceat, c. 7. C. III. qu. 6.
 Quamvis plenitudo, c. 89. D. I. de poen.
 Quamvis trista, c. 14. C. VII. qu. 1.
 Quamvis vera, c. 75. C. XI. qu. 3.
 Quamvis universae, c. 3. D. XXI.
 Quamvis unum, c. 29. D. IV. de cons.
 Quande ab Hierosolymis, c. 147. D. IV. de cons.
 Quando Adam, c. 33. D. II. de poen.
 Quando autem convenit, c. 8. D. XLIV.
 Quando autem stamus, c. 70. D. I. de cons.
 Quando episcopus, c. 5. D. XXIV.
 Quando ergo, c. 23. C. XI. qu. 3.
 Quando et ubi, c. 6. D. LXXV.
 Quando necessitas, c. 4. D. LXXXVI.
 Quando presbyteri aut diac., c. 3. D. XXXVIII.
 Quando presbyteri in paroch., c. 2. D. XXXVIII.
 Quando presbyteri per kal., c. 9. D. XLIV.
 Quando quis, c. 128. D. IV. de cons.
 Quando vult Deus, c. 39. C. XXIII. qu. 4.
 Quanamqum omnes, c. 6. D. XXIII.
 Quanamqum sacerdotum, c. 2. C. XIV. qu. 2.
 Quanamqum secundum hon., c. 34. C. II. qu. 7.
 Quanto a nobis, c. 8. C. II. qu. 5.
 Quanto apostolica, c. 10. D. LXIII.
 Quanto tempore, c. 1. C. III. qu. 2.
 Quantum dicit, c. 48. D. L.
 Quantumlibet, c. 9. D. XLVII.

Quantus — Quicumque episcopos.

Quantus, c. 14. C. XXXIII. qu. 4.
 Quantuslibet, c. 53. D. I. de poen.
 Quapropter nec cler., c. 47. C. II. qu. 7.
 Quapropter in filiab., c. 37. C. XXVII. qu. 2.
 Qua traditio, c. 5. D. XXII.
 Quatuor autem, c. 27. C. XII. qu. 2.
 Quatuor modis, c. 78. C. XI. qu. 3.
 Quemadmodum illicita, c. 9. D. XII.
 Quemadmodum membr., c. 4. *fin.* C. XXXIII. qu. 7.
 Quemadmodum non reot., c. 10. C. XXXII. qu. 7.
 Quem poenitet, c. 88. D. I. de poen.
 Quem primogenitores, c. 6. C. XX. qu. 1.
 Queritur pater, c. 36. C. II. qu. 7.
 Quae est nobis, c. 12. C. XIII. qu. 2.
 Quae nobis sunt, c. 41. C. XVII. qu. 4.
 Quae sunt, c. 46. C. XVI. qu. 1.
 Quia Agatio, c. 25. C. XXVII. qu. 2.
 Quia alii, c. 24. C. XIII. qu. 2.
 Quia aliquanti, c. 4. D. LXXXII.
 *Quia autem, c. 5. C. XL. qu. 1.
 Qui abstulerit, c. 6. C. XII. qu. 2.
 Qui accusare, c. 8. C. III. qu. 9.
 Quia cognovimus, c. 6. C. X. qu. 2.
 Quia corpus, c. 35. D. II. de cons.
 Quia dies, c. 31. D. V. de cons.
 Qui admisit, c. 1. C. XV. qu. 8.
 Qui admissa plangit, c. 14. D. III. de poen.
 Qui admissa plangunt, c. 13. D. III. de poen.
 Quia divinitatis, c. 73. D. I. de poen.
 Quia ea, c. 9. *fin.* C. III. qu. 2.
 Quia episcopus, c. 3. *fin.* C. V. qu. 3.
 Quia ex sola, c. 22. C. XXIV. qu. 1.
 Quia frater, c. 18. C. VII. qu. 1.
 Quia igitur, c. 9. D. LXIII.
 Quia ingredientibus, c. 7. C. XIX. qu. 3.
 Quia in quibusdam, c. 4. D. LXXXIX.
 Quia Ioannes, c. 3. C. XII. qu. 5.
 Quia iuxta canonicas, c. 3. C. V. qu. 6.
 Quia iuxta sanctor., c. 59. C. XVI. qu. 1.
 Qui aliorum, c. 32. C. XXIV. qu. 3.
 Qui ambulat, c. 5. *fin.* C. V. qu. 5.
 Quia morte, c. 50. D. II. de cons.
 Quia passus est, c. 38. D. II. de cons.
 Quia per ambitiones, c. 6. D. LXIV.
 Quia praesulatus, c. 5. C. I. qu. 4.
 Qui apud, c. 4. C. I. qu. 4.
 Quia radix, c. 13. D. II. de poen.
 Quia res, c. 50. *fin.* C. XI. qu. 1.
 Quia sacerdotes, c. 13. C. X. qu. 1.
 Quia sancta, c. 28. D. LXIII.
 Quia sanctitas, c. 16. D. L.
 Quia simpliciter, c. 14. *fin.* D. LVI.
 Quia sunt, c. 10. D. XXVIII.
 Quia te quasi, c. 38. D. L.
 Quia tua fraternitas, c. 8. C. XII. qu. 1.
 Qui bene, c. 94. D. II. de cons.
 Qui bis igitur, c. 117. D. IV. de cons.
 Qui bona agunt, c. 4. *fin.* C. XVII. qu. 1.
 Quibusdam narrantibus, c. 117. C. I. qu. 1.
 Quibus episcopi, c. 27. C. XI. qu. 3.
 Quibus peccata, c. 16. C. XIII. qu. 2.
 Qui calumniam, c. 2. C. V. qu. 6.
 Qui cathedram, c. 3. C. XCIII.
 Qui Christi, c. 1. C. XII. qu. 2.
 Qui clementiam, c. 22. D. LXXXVI.
 Qui communicaverit, c. 19. C. XI. qu. 2.
 Qui compulsus, c. 1. C. XXII. qu. 8.
 Qui consentit, c. 100. C. XI. qu. 3.
 Qui contenta, c. 6. D. VIII.
 Qui contra, c. 32. C. XXIV. qu. 1.
 Quicquid enim, c. 27. D. V. de cons.
 Quicquid inter, c. 3. C. XXXII. qu. 2.
 Quicquid invisibilis, c. 101. C. I. qu. 1.
 Quicquid mulier, c. 22. C. XXXIII. qu. 5.
 Quicquid parochiar., c. 36. C. XII. qu. 2.
 Qui crimen intendit, c. 6. C. VII. qu. 1.
 Qui crimen obicit, c. 4. C. II. qu. 8.
 Qui crimen obicit, c. 18. *fin.* C. III. qu. 6.
 Quicumque ab unit., c. 27. C. XXIV. qu. 1.
 Quicumque assus, c. 8. D. I. de poen.
 Quicumque aut, c. 79. C. XI. qu. 3.
 Quicumque clericus, c. 4. C. XXXIII. qu. 8.
 Quicumque contristaverit, c. 12. C. XI. qu. 3.
 Quicumque de sacer., c. 2. C. XII. qu. 3.
 Quicumque dignitatem, c. 30. D. L.
 Quicumque episcopi, c. 66. C. XII. qu. 2.
 Quicumque episcopos, c. 1. C. XVII. qu. 4.

Quicumque — Qui in castigatione

Quicumque episcopus, c. 4. C. XVI. qu. 3.
 Quicumque ex clero, c. 6. C. XXXIII. qu. 5.
 Quicumque ex grada, c. 7. fin. C. XII. qu. 5.
 Quicumque ex his, c. 5. D. LXXXI.
 Quicumque fidelium, c. 30. C. XVI. qu. 7.
 Quicumque intra, c. 37. C. XI. qu. 3.
 Quicumque itaque, c. 3. D. LXXXVII.
 Quicumque libertatem, c. 5. D. LIV.
 Quicumque litem, c. 35. C. XI. qu. 1.
 Quicumque militum, c. 4. C. XII. qu. 2.
 Quicumque non, c. 25. C. II. qu. 6.
 Quicumque parentib., c. 4. C. XX. qu. 1.
 Quicumque perentil, c. 33. C. XXXIII. qu. 8.
 Quicumque poenitens, c. 56. D. L.
 *Quicumque presbyter, c. 22. D. IV. de cons.
 Quicumque propriam, c. 7. C. XXXIII. qu. 2.
 Quicumque recognoverit, c. 4. C. XVI. qu. 7.
 Quicumque sacerdotum, c. 13. C. XXVI. qu. 5.
 Quicumque sacros, c. 12. C. I. qu. 1.
 Quicumque sane, c. 1. C. I. qu. 5.
 Quicumque sciens, c. 18. C. VI. qu. 1.
 Quicumque studet, c. 2. C. I. qu. 1.
 Quicumque sub condit., c. 8. C. XXVII. qu. 2.
 Quicumque sub hoc, c. 2. C. XII. qu. 4.
 Quicumque tempora, c. 9. C. XIV. qu. 4.
 Quicumque virginit., c. 9. D. XXXI.
 Quicumque voluerit, c. 44. C. XVI. qu. 1.
 Quicumque vos, c. 1. C. XXXIII. qu. 7.
 Quicumque vult, c. 43. fin. C. XVII. qu. 4.
 Quidam autem haeretici, c. 39. C. XXIIV. qu. 3.
 Quidam clerici, c. 30. D. LXXXI.
 Quidam Deo, c. 90. fin. D. I. de poen.
 Quidam desponsavit, c. 31. C. XXVII. qu. 2.
 Quidam fornicatus, c. 10. fin. C. XXXIV. qu. 1.
 Quidam maligni, c. 2. C. V. qu. 1.
 Quidam monachi, c. 17. C. XVI. qu. 1.
 Quidam monachorum, c. 10. C. XVIII. qu. 2.
 Quidam nubentes, c. 2. D. XXVII.
 Quidam vero e contrario, c. 18. C. XXXIII. qu. 4.
 Quid autem de episc., c. 1. D. XLV.
 Quid autem ego, c. 23. C. VIII. qu. 1.
 Quid autem iniquus, c. 30. C. XXIV. qu. 3.
 Quid crudele, c. 44. C. XXXIII. qu. 4.
 Quid culpatur, c. 4. C. XXXIII. qu. 1.
 Quid dicam, c. 11. C. XIV. qu. 4.
 Quid de mensa, c. 11. D. XXXVII.
 Quid enim prodest, c. 4. D. LXXXIII.
 Quid ergo ait, c. 6. C. XXXIII. qu. 5.
 Quid ergo mirum, c. 99. C. XI. qu. 3.
 Quid ergo turbamur, c. 48. D. II. de poen.
 Quid ergo voluit, c. 3. C. XXXIII. qu. 4.
 Qui desponsatam, c. 12. C. XXVII. qu. 2.
 *Quid est aliud, c. 13. D. LXXXVIII.
 Quid est Christum, c. 46. D. II. de cons.
 Quid est hoc, c. 17. D. L.
 Quid est manus, c. 3. D. LXXXVIII.
 Quid est quicumque, c. un. C. XXXV. qu. 7.
 Quid est, quod dicitur, c. 13. D. IV. de poen.
 Quid faciet, c. 25. C. XXXIII. qu. 4.
 Qui die solenni, c. 68. D. I. de cons.
 Quid in omnibus, c. 16. C. XXXIII. qu. 7.
 Qui discordat, c. 63. D. II. de cons.
 Qui divina, c. 28. C. XIII. qu. 2.
 Qui divinationes, c. 2. C. XXVI. qu. 5.
 Qui divini, c. 4. D. IV. de poen.
 Quid obest, c. 50. C. XI. qu. 3.
 Qui dormierit, c. 30. C. XXVII. qu. 2.
 Qui dormierit, c. 21. C. XXXIII. qu. 7.
 Quid proderit, c. 7. D. LXI.
 Quid prodest ieiunare, c. 12. D. LXXXVI.
 Quid sit sanguis, c. 73. D. II. de cons.
 Qui ea, quae Dei sunt, c. 10. D. XXXVIII.
 Qui ecclesiasticis, c. 2. D. XXXVI.
 Qui ecclesiasticis, c. 1. D. LIX.
 Qui egerit veraciter, c. 3. D. VII. de poen.
 Qui episcopatum, c. 11. C. VIII. qu. 1.
 Qui episcopus, c. 2. D. XXXIII.
 Quiescamus, c. 2. D. XLII.
 Quiescite, c. 12. C. VI. qu. 1.
 Qui et divinis, c. 24. C. XII. qu. 2.
 Qui ex familiis, c. 4. D. LIV.
 Qui exigit, c. 6. C. XXII. qu. 3.
 Qui habetis, c. 14. C. XIV. qu. 5.
 Qui in aliquo, c. 5. fin. D. LL.
 Qui in aliud, c. 5. D. LXX.
 Qui in alterius, c. 1. C. V. qu. 1.
 Qui in castigatione, c. 6. C. XXXIII. qu. 6.

Qui in ecclesia — Qui vero excomm.

Qui in ecclesia, c. 31. C. XXIV. qu. 3.
 Qui in matris, c. 115. D. IV. de cons.
 Qui in qualibet, c. 10. C. I. qu. 7.
 Qui iubente, c. 39. C. XI. qu. 3.
 Qui iustus est, c. 90. C. XI. qu. 3.
 Quilibet fratrum, c. un. C. VIII. qu. 5.
 Qui malos, c. 29. C. XXXIII. qu. 5.
 Qui manducant, c. 58. D. II. de cons.
 Qui manducat, c. 75. D. II. de cons.
 Qui merito, c. 29. C. XI. qu. 3.
 Qui natus est, c. 26. D. I. de poen.
 Qui neo regiminis, c. 32. C. II. qu. 7.
 Qui negligit, c. 3. C. XXIV. qu. 3.
 Qui non probaverit, c. 3. C. II. qu. 3.
 Quinque modis, c. 22. D. V. de cons.
 Qui oblationes defunct. aut, c. 9. C. XIII. qu. 2.
 Qui oblationes defunct. ret., c. 10. C. XIII. qu. 2.
 Qui occiderit, c. 28. C. XVII. qu. 4.
 Qui omnipotentem, c. 95. C. XI. qu. 3.
 Qui partem, c. 6. D. LV.
 Qui peccat, c. 40. C. XXXIII. qu. 4.
 Qui peierare, c. 13. C. XXII. qu. 5.
 Qui peierat, c. 2. C. XXII. qu. 5.
 Qui per pecunias, c. 9. C. I. qu. 1.
 Qui perfectionem, c. 17. C. I. qu. 1.
 Qui plures, c. 3. C. XXI. qu. 1.
 Qui potest, c. 8. C. XXXIII. qu. 3.
 Qui presbyterum, c. 24. C. XVII. qu. 4.
 Qui propinquum, c. 4. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Qui rapit, c. 18. C. XVII. qu. 4.
 Qui recedit, c. 14. D. IV. de poen.
 Qui recedant, c. 7. C. XXVI. qu. 6.
 Qui recte indicat, c. 66. C. XI. qu. 3.
 Qui religiosus, c. 11. C. XVIII. qu. 2.
 Qui resistit, c. 97. C. XI. qu. 3.
 Qui sacramento, c. 11. C. XXII. qu. 4.
 Qui sacrum, c. 45. D. L.
 Quis aestimaret, c. 17. C. XXVI. qu. 7.
 Quis aliquando, c. 87. D. I. de poen.
 Qui sanctus, c. 68. D. I. de poen.
 Quis autem leges, c. 11. D. X.
 Quis autem nesciat, c. 144. D. IV. de cons.
 Quis aut leges, c. 11. D. LIV.
 Qui scelerate, c. 24. D. II. de cons.
 Qui scit, se, c. 14. C. II. qu. 6.
 Quis dubitet, c. 9. D. XCVI.
 Qui secundum carnem, c. 13. C. XXXIII. qu. 4.
 Qui semel, c. 2. D. L.
 Quis enim nostrum, c. 48. C. XXXIII. qu. 5.
 Qui se scit, c. 12. C. II. qu. 6.
 Quis ignorat, c. 6. C. XXXIII. qu. 4.
 Qui sincera, c. 3. D. XLV.
 Qui sine crimine, c. 5. fin. D. XXVI.
 Qui sine peccato est, c. 3. C. III. qu. 7.
 Qui sine Salvatore, c. 7. C. XXVI. qu. 2.
 Qui sinit, c. 9. C. XXXIII. qu. 5.
 Quis locus, c. 2. C. I. qu. 4.
 Quis nesciat, aut, c. 11. fin. D. XI.
 Quis nesciat sanctam, c. 3. D. IX.
 Quis nos, c. 43. C. XXXIII. qu. 4.
 Qui spirituale, c. 4. C. XXX. qu. 4.
 Quisquis Christianam, c. 52. C. XXXIII. qu. 4.
 Quisquis clericus, c. 5. D. LXXXIV.
 Quisquis cum militibus, c. 9. D. I. de poen.
 Quisquis dixerit, c. 155. D. IV. de cons.
 Quisquis episcoporum, c. un. C. IV. qu. 5.
 Qui quis episcopus, c. 19. C. XII. qu. 2.
 Quisquis ex concupisc., c. 137. D. IV. de cons.
 Quisquis ille, c. 3. C. II. qu. 8.
 Quisquis in negotiis, c. 3. D. LXXXVII.
 Quisquis inventus, c. 21. C. XVII. qu. 4.
 Quisquis metu, c. 80. C. XI. qu. 3.
 Quisquis per dolum, c. 22. C. XXIV. qu. 3.
 Quisquis per pecuniam, c. 5. C. I. qu. 1.
 Quisquis praecipit, c. 3. fin. C. XIV. qu. 1.
 Quisquis pro aliquo, c. 38. C. XXIV. qu. 1.
 Quisquis probatus, c. 19. C. II. qu. 6.
 Quisquis rebus, c. 1. D. XLI.
 Quisquis vel quod, c. 5. C. XXXIII. qu. 4.
 Qui statet, c. 11. C. I. qu. 1.
 Qui subdiaconum, c. 27. C. XVII. qu. 6.
 Qui sub gradu, c. 31. D. L.
 Qui suis episcopis, c. 9. D. XCVI.
 Qui venatoribus, c. 8. D. LXXXVI.
 Qui venatoribus, c. 9. D. LXXXVI.
 Qui vere, c. 12. C. XVI. qu. 1.
 Qui vero excommunicato, c. 38. C. XL. qu. 3.

Qui vero odii — Quotiescunque

Qui vero odii, c. 40. D. L.
 Qui viderit, c. 13. C. XXXIII. qu. 5.
 Qui vitium, c. 38. C. XXXIII. qu. 5.
 Qui vos spernit, c. 14. C. VIII. qu. 1.
 Qui vult confiteri, c. 1. D. VI. de poen.
 Qui vult eleemosynam, c. 19. D. III. de poen.
 Qui vult facere, c. 16. D. II. de poen.
 Qui uxorem suam, c. 10. C. XXXIII. qu. 5.
 Quo ausu, c. 26. C. XXXIII. qu. 8.
 Quod ad nos, c. 10. fin. D. XLVII.
 Quod ait Sodomitis, c. 1. D. XIV.
 Quodam loco, c. 3. fin. C. XXVI. qu. 3. et 4.
 Quod a patribus, c. 4. D. LXXXV.
 Quod autem ait, c. 18. C. XXII. qu. 2.
 Quod autem apud, c. 5. D. IV. de cons.
 Quod autem hi, c. 2. C. IV. qu. 1.
 Quod autem frater, c. 5. C. XXXV. qu. 5.
 Quod autem patribus, c. 4. D. LXXXV.
 Quod autem ait, c. 18. C. XXII. qu. 2.
 Quod autem apud, c. 5. D. IV. de cons.
 Quod autem hi, c. 2. C. IV. qu. 1.
 Quod autem frater, c. 5. C. XXXV. qu. 5.
 Quod autem interrogasti, c. 29. C. XXXVII. qu. 2.
 Quod autem interrogasti, c. 1. C. XXXIII. qu. 1.
 Quod autem nobis, c. 3. C. XXXIII. qu. 7.
 Quod autem postulas, c. 1. C. VI. qu. 5.
 Quod autem tibi, c. 7. C. XXXII. qu. 1.
 Quod autem uxor, c. 6. fin. C. XXX. qu. 4.
 Quod bene, c. 6. C. VI. qu. 4.
 Quod Christus, c. 26. C. XXXIII. qu. 4.
 Quod conditio, c. 7. C. XXXVII. qu. 2.
 Quodouaque, c. 6. C. XXIV. qu. 1.
 Quod David, c. 3. C. XXII. qu. 4.
 Quod debetur, c. 2. C. XIV. qu. 1.
 Quod Deo, c. 4. C. XXXIII. qu. 5.
 Quod dicit Dominus, c. 4. D. XLI.
 Quod dicitis, c. 14. fin. D. XVI.
 Quod die dominico, c. 5. D. LXXXV.
 Quod erraverat, c. 2. C. XXXIII. qu. 6.
 Quod interrogasti, c. 6. D. XXVII.
 Quod praedecessor, c. 103. C. XI. qu. 3.
 Quod pro necessitate, c. 41. C. I. qu. 1.
 Quod proposuisti, c. 18. C. XXXII. qu. 7.
 Quod pro remedio, c. 7. C. I. qu. 7.
 Quod quidam, c. 97. C. I. qu. 1.
 Quod quis commisit, c. 3. C. XXXV. qu. 9.
 Quodsi accusatorum, c. 4. fin. C. IV. qu. 6.
 Quodsi dormierit, c. 13. fin. C. XXXI. qu. 1.
 Quodsi poenitentiam, c. 5. C. XXXVII. qu. 1.
 Quod suspecti, c. 15. fin. C. III. qu. 5.
 Quod vero dicitis, c. 10. C. XXV. qu. 2.
 Quod vero non, c. 8. C. XXXII. qu. 2.
 Quo iure, c. 1. D. VIII.
 Quomodo exaudit, c. 41. D. IV. de cons.
 Quomodo renovari, c. 31. D. II. de poen.
 Quomodo sacerdos, c. 44. C. XI. qu. 3.
 Quomodo virginibus, c. 10. C. XXXI. qu. 1.
 Quoniam a quibusdam, c. 5. C. XXXI. qu. 3.
 Quoniam diversarum, c. 1. C. XXI. qu. 2.
 Quoniam Festus, c. 19. fin. D. LXI.
 Quoniam idem, c. 8. D. X.
 Quoniam in quibusd. eccl., c. 21. C. XVI. qu. 7.
 Quoniam in quibusd. prov., c. 15. D. XXXII.
 Quoniam in Romani, c. 13. D. XXXI.
 Quoniam investituram, c. 13. C. XVI. qu. 7.
 Quoniam mos, c. 7. D. LXXV.
 Quoniam multa, c. 1. D. XLVIII.
 Quoniam multi cleric., c. 8. C. XIV. qu. 4.
 Quoniam multi sub., c. 2. D. XLVII.
 Quoniam multos, c. 103. C. XI. qu. 3.
 Quoniam non cognovi, c. 12. D. LXXXVIII.
 Quoniam quicquid ab alt., c. 13. C. I. qu. 7.
 Quoniam quicquid habent, c. 68. fin. C. XVI. qu. 1.
 Quoniam quidam metrop., c. 2. D. LXXXV.
 Quoniam quidam metrop., c. 1. D. C.
 Quoniam quidem, c. 7. D. XLVIII.
 Quoniam sanctae, c. 7. D. XVI.
 Quoniam sunt, c. 10. D. III. de cons.
 Quoniam Velina, c. 14. C. XII. qu. 1.
 Quoniam vetusto, c. 25. C. XXIV. qu. 1.
 Quoniam videmus, c. 1. D. LXIX.
 Quorum vices, c. 6. fin. D. LXVIII.
 Quorundam ad nos, c. 6. D. LXXXIV.
 Quorundam cleric., c. 14. D. XXXII.
 Quorundam relatione, c. 1. D. XXXIV.
 Quos a paginis, c. 52. D. IV. de cons.
 Quos constitit, c. 6. C. I. qu. 1.
 Quos Deus coniunxit, c. 18. C. XXXIII. qu. 2.
 Quotidie, c. 13. D. II. de cons.
 Quoties a populis, c. 14. C. I. qu. 7.
 Quoties cordis, c. 9. C. I. qu. 7.
 Quotiescunque, c. 2. C. XXXIII. qu. 4.

Quoties episcopi — Relatum

Quoties episcopi, c. 16. C. II. qu. 6.
 Quoties fidei, c. 12. C. XXIV. qu. 1.
 *Quoties frater, c. 17. C. II. qu. 5.
 Quoties post, c. 26. C. II. qu. 6.
 Quoties vero, c. 21. C. XXII. qu. 5.
 Quotquot, c. 26. C. XXVII. qu. 1.
 Quam accusatus, c. 1. C. III. qu. 3.
 Quam ad celebrandas, c. 65. D. I. de cons.
 Quam ad verum, c. 6. D. XCVI.
 *Quam a Iudaeis, c. 2. C. XXIII. qu. 8.
 Quam aliquis, c. 108. C. XI. qu. 3.
 Quam aliquis, c. 7. C. XXIV. qu. 3.
 Quam apud Thessalonicam, c. 9. C. XI. qu. 3.
 Quam baptizat, c. 27. D. IV. de cons.
 Quam beatissimus, c. 16. C. XXIV. qu. 1.
 Quam beatus, c. 8. D. XLV.
 Quam caput, c. 15. C. XXXIII. qu. 5.
 Quam de quorundam, p. 4. D. LXXXIV.
 Quam devotissimam, c. 8. C. XII. qu. 2.
 Quam ecclesiae, c. 2. C. III. qu. 2.
 Quam enixa, c. 1. D. V.
 Quam ergo, c. 11. C. XXIV. qu. 3.
 Quam exandiero, c. 19. D. L.
 Quam frangitur, c. 37. D. II. de cons.
 Quam gravia, c. 17. C. XIII. qu. 2.
 Quam Hadrianus, c. 29. D. LXIII.
 Quam homo, c. 19. C. XXXIII. qu. 5.
 Quam humilitatis, c. 9. C. XXII. qu. 2.
 Quam igitur, c. nn. C. XXXV. qu. 1.
 Quam in captivitate, c. 2. C. XXXIV. qu. 1. et 2.
 Quam initiator, c. 5. C. XXVII. qu. 2.
 Quam initiator, c. 35. C. XXVII. qu. 2.
 Quam in lege, c. 16. C. XXXIII. qu. 4.
 Quam in praeterito, c. 3. D. LXXXIV.
 Quam ita puniatur, c. 22. D. IV. de poen.
 Quam itaque, c. 112. D. IV. de cons.
 Quam liqueat, c. 13. C. I. qu. 1.
 Quam longe, c. 25. D. LXIII.
 Quam maiores, c. 20. C. VI. qu. 1.
 Quam minister, c. 14. C. XXXIII. qu. 5.
 Quam multa, c. 5. D. LXXXVI.
 Quam multae, c. 3. C. XV. qu. 8.
 Quam omne crimen, c. 7. D. II. de cons.
 Quam omnis avaritia, c. 20. C. I. qu. 1.
 Quam ordinaretur, c. 14. C. I. qu. 1.
 Quam pastoris, c. 58. C. II. qu. 7.
 Quam Paulus, c. 26. C. I. qu. 1.
 Quam per bellicam, c. 1. C. XXXIV. qu. 1. et 2.
 Quam perussio, c. 2. C. VII. qu. 1.
 Quam pia, c. 9. C. XXV. qu. 2.
 Quam pro parvulis, c. 77. D. IV. de cons.
 Quam pro utilitate, c. 34. C. XVI. qu. 1.
 Quam quisque, c. 19. C. XXIII. qu. 4.
 Quam Redemptor, c. 68. C. XII. qu. 2.
 Quam renuncietur, c. 9. C. XXXII. qu. 1.
 Quam sanctam, c. 15. D. II. de poen.
 Quam sancti, c. 12. C. XXIV. qu. 3.
 Quam scriptura, c. 83. C. I. qu. 1.
 Quam sinus, c. 3. C. IX. qu. 3.
 Quam societas, c. 17. C. XXVII. qu. 2.
 Quam tantum, c. 47. D. IV. de cons.

Radicata est, c. 3. D. II. de poen.
 Rapinam emere, c. 3. C. XIV. qu. 5.
 Raptor, c. 33. C. XXVII. qu. 2.
 Raptores igitur, c. 2. C. XXXVI. qu. 2.
 Raptus est, c. 48. C. XXVII. qu. 2.
 Raptus quoque, c. 1. C. XXXVI. qu. 1.
 Rationis ordo non, c. 34. C. XVI. qu. 7.
 Rationis ordo omnino, c. 9. D. C.
 Ratio nulla, c. 2. C. XVII. qu. 4.
 Beatina ecclesia, c. 16. D. LXIII.
 Rebaptizare, c. 108. D. IV. de cons.
 Recedite, exite, c. 9. C. XXIII. qu. 4.
 Recedite, inquinant, c. 16. D. XLV.
 Recurrat, c. 2. C. XXXII. qu. 4.
 Redintegranda, c. 3. C. III. qu. 1.
 Redintegranda, c. 4. C. III. qu. 1.
 Regenda est, c. 4. C. X. qu. 1.
 Regenerante, c. 136. D. IV. de cons.
 Regula, c. 2. D. III.
 Regulae sanctorum, c. 2. D. XXIX.
 Regula vestra, c. 2. D. XVII.
 Regum officium, c. 23. C. XXIII. qu. 5.
 Relata est, c. 9. C. X. qu. 1.
 Relatio, c. 3. C. XXI. qu. 1.
 Relatum est ad huf., c. 14. C. XI. qu. 1.

Relatum — Saepe principes

Relatum est ad sed., c. 8. C. V. qu. 2.
 Relatum est auribus, c. 4. C. XXXI. qu. 1.
 Relatum est nobis, quod, c. 14. D. XXXVII.
 Relatum est nobis, quosd., c. 11. D. II. de cons.
 Relatum est nobis, sanctae, c. 9. C. X. qu. 3.
 Relegentes, c. 45. C. XXXIII. qu. 5.
 Religiosam, c. 75. fin. C. XII. qu. 2.
 Reliqui sacerdotes, c. 1. D. LXVII.
 Remissionein, c. 39. C. I. qu. 1.
 Remittuntur, c. 49. fin. C. XXIII. qu. 5.
 Remoto, c. 30. C. VII. qu. 1.
 Renovantes, c. 6. D. XXII.
 Reos sanguinis, c. 7. C. XXXIII. qu. 5.
 Reperiuntur quam plurimi, c. 7. C. I. qu. 1.
 Reperiuntur qui, c. 2. D. III. de poen.
 Reprehensibile, c. 19. C. XXIII. qu. 8.
 Requiritis, c. 5. C. I. qu. 7.
 Requisisti, c. 2. C. XXXIII. qu. 1.
 Res autem, c. 21. C. XXXIII. qu. 5.
 Rescripta, c. 15. C. XXV. qu. 2.
 Resecandae, c. 16. C. XXIV. qu. 3.
 Res ecclesiae non, c. 26. C. XII. qu. 1.
 Res ecclesiae, quae, c. 12. C. I. qu. 3.
 Res in episcopatu, c. 12. C. XII. qu. 2.
 Responsa, c. 5. D. II.
 Resuscitatus, c. 35. D. I. de poen.
 Retulerant, c. 86. D. IV. de cons.
 Revera iustus, c. 12. C. III. qu. 9.
 Revera mirabile, c. 69. D. II. de cons.
 Revera non, c. 2. C. XXXII. qu. 5.
 Revertar, c. 5. D. IV. de poen.
 Revertimini, c. 65. C. XVI. qu. 1.
 Reum ad ecclesiam, c. 9. C. XVII. qu. 4.
 Rex debet, c. 40. C. XXXIII. qu. 5.
 Rhodiae, c. 8. fin. D. II.
 Ridiculum est et sat., c. 5. D. XII.
 Ridiculum est, ut, c. 45. C. XI. qu. 3.
 Rogamus vos, c. 15. C. XXIV. qu. 1.
 Rogationes, c. 3. D. III. de cons.
 Rogo, hortor et moneo, c. 25. C. XI. qu. 3.
 Romanus, c. 11. D. LXXXI.
 Romanus Pontifex, c. 23. D. IV. de cons.
 Rursus, c. 36. C. XI. qu. 3.

Sabbato, c. 13. D. III. de cons.
 Sacerdos ante, c. 2. D. VI. de poen.
 Sacerdos aut, c. 7. D. LXXXI.
 Sacerdos, cui, c. 9. C. I. qu. 2.
 Sacerdos Dei, c. 89. D. II. de cons.
 Sacerdos poenitentiam, c. 6. C. XXXVI. qu. 7.
 Sacerdos quidem, c. 24. D. L.
 Sacerdos, ut, c. 7. fin. C. III. qu. 7.
 Sacerdotale officium, c. 1. D. LXI.
 Sacerdote, c. 63. D. I. de cons.
 Sacerdotes Dei, c. 2. D. XXXVII.
 Sacerdotes et rel., c. 8. C. II. qu. 7.
 Sacerdotes nomen, c. 2. fin. D. XLIX.
 Sacerdotes, qui euchar., c. 90. C. I. qu. 1.
 Sacerdotes, qui propr., c. 8. C. VI. qu. 1.
 Sacerdotes, quum, c. 67. D. IV. de cons.
 Sacerdotes si, c. 33. D. L.
 Sacerdotes ut, c. 51. C. II. qu. 7.
 Sacerdotes vel, c. 1. C. XII. qu. 4.
 Sacerdotes vero, c. 7. D. XCIII.
 Sacerdotibus autem, c. 41. C. XI. qu. 1.
 Sacerdotibus omnib., c. 6. D. III. de cons.
 Sacerdotibus ut, c. 2. D. XXXI.
 Sacerdotinum, c. 7. fin. C. XXI. qu. 3.
 Sacerdotum, c. 30. D. II. de cons.
 Sacramenta altaris, c. 49. D. I. de cons.
 Sacramenta, quae, c. 34. C. I. qu. 1.
 Sacramentum hactenus, c. 1. C. II. qu. 5.
 Sacras, c. 25. D. XXXIII.
 Sacrificium Deo, c. 3. D. I. de poen.
 Sacrificium visib., c. 32. D. II. de cons.
 Sacmlegium, c. 4. C. XVII. qu. 4.
 Sacrorum canonum non, c. 34. D. LXIII.
 Sacrorum canonum statuta, c. 15. C. XII. qu. 2.
 Sacrosancta religio, c. 92. C. I. qu. 1.
 Sacrosancta Romana, c. 2. D. XXII.
 Saeculares, qui conit., c. 1. C. XXXIII. qu. 2.
 Saeculares, qui in, c. 19. D. II. de cons.
 Saepe contingit, dum, c. 50. D. L.
 Saepe contingit, ut, c. 23. C. II. qu. 5.
 Saepe fit, c. 72. C. XII. qu. 2.
 Saepe in malum, c. 12. C. XXVIII. qu. 1.
 Saepe principes, c. 29. C. XXXIII. qu. 8.

Saepe se vitia — Sed si forte

Saepe se vitia, c. 6. D. XLI.
 Sal coelestis, c. 65. D. IV. de cons.
 Salomon, c. 13. C. XXXII. qu. 4.
 Salomonitanae, c. 24. D. LXIII.
 Salvator praedicat, c. 8. C. I. qu. 3.
 Salvator, qui, c. 40. fin. D. V. de cons.
 Saluberrimum, c. 21. C. I. qu. 7.
 Salvo in omnibus, c. 4. C. IX. qu. 3.
 Sana quippe, c. 11. fin. D. IX.
 Sancimus eiusmodi, c. 26. C. I. qu. 7.
 Sancimus omnibus, c. 31. C. XII. qu. 2.
 Sanctum est atque, c. 33. C. VII. qu. 1.
 Sanctum est, ut, c. 25. C. XXIII. qu. 8.
 Sancta octo, c. 8. D. XVI.
 Sancta quippe, c. 56. C. II. qu. 7.
 Sancta Romana, c. 3. fin. D. XV.
 Sanctimoniales, c. 13. C. XX. qu. 1.
 Sanctimonialis, c. 24. D. XXXIII.
 Sanctis quippe, c. 110. fin. C. XI. qu. 3.
 Sanctissimo in Christo, c. 2. fin. D. LXXXIII.
 Sanctorum canonum, c. 2. fin. D. LXX.
 Sanctorum patrum canonib., c. 14. C. X. qu. 1.
 Sanctorum patrum exempla, c. 10. C. I. qu. 1.
 Sanctum est, c. 36. D. IV. de cons.
 Sane cavendum, c. 18. D. III. de poen.
 Sane consang., c. 14. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Sane discimus, c. 7. C. XV. qu. 1.
 Sane percussor, c. 18. fin. D. XLV.
 Sane profertur, c. 6. fin. C. XXIV. qu. 2.
 Sane quia, c. 6. C. XVI. qu. 2.
 Sane quisquis, c. 4. C. XV. qu. 3.
 Sane quod super, c. 3. C. XXIV. qu. 2.
 Sane si communi, c. 1. D. LXV.
 Sane si ex consensu, c. 24. C. II. qu. 6.
 Sane Thessalonicenses, c. 15. C. XVI. qu. 7.
 Sapiens non est, c. 14. C. VI. qu. 1.
 Sapiens nunquam, c. 37. D. II. de poen.
 Satagendum, c. 10. C. XXV. qu. 1.
 Satis evidenter, c. 7. D. XXVI.
 Satisfactio poenitentiae, c. 3. D. III. de poen.
 Satis hinc apparet, c. 14. C. XXXIII. qu. 5.
 Satis ostendimus, c. 48. D. IV. de cons.
 Satis perversum, c. 7. D. LVI.
 Satyra, c. 7. D. II.
 Sceleratior omnibus, c. 39. D. III. de poen.
 Soelus, c. 21. fin. C. II. qu. 1.
 Scenicis, c. 90. D. II. de cons.
 Schisma, c. 34. C. XXIV. qu. 1.
 Schismatici, c. 1. C. XXXIII. qu. 6.
 Sciant cuncti, c. 2. C. II. qu. 8.
 Scius frater, c. 35. C. VII. qu. 1.
 Sciatis fratres, c. 1. C. XXXIII. qu. 4.
 Sciendum est, haec, c. 2. C. XXVI. qu. 3. et 4.
 Sciendum est omnib., c. 37. C. XXVII. qu. 1.
 Sciendum est, quod, c. 1. D. XXIX.
 Sciendum quippe, c. 22. D. II. de poen.
 Sciendum summo opere, c. 10. C. VIII. qu. 1.
 Scimus autem, c. 3. D. XLIII.
 Scimus vos, c. 9. C. XII. qu. 1.
 Scindite corda, c. 33. D. I. de poen.
 Scire debes, c. 7. C. VII. qu. 1.
 Scire debet, c. 8. D. LXXVI.
 Scire vos oportet, c. 8. C. XXXIII. qu. 8.
 Sciscitantibus, c. 5. fin. C. XV. qu. 8.
 Sciscitaris, c. 47. C. VII. qu. 1.
 Sciscitatur, c. 1. C. XXX. qu. 4.
 Scitote, c. 2. C. VI. qu. 3.
 Scit sancta, c. 3. D. XII.
 Scripsit mihi, c. 1. C. VII. qu. 1.
 Scripsit nobis, c. 26. C. XXVII. qu. 2.
 Scriptorum vestrorum, c. 11. fin. D. C.
 Scriptum est in lege, c. 1. C. VI. qu. 3.
 Scriptum est: victimae, c. 11. C. XIV. qu. 5.
 Scriptura dicit, c. 3. D. II. de cons.
 Secunda, c. 72. D. I. de poen.
 Secundum canonicam, c. 24. C. XXXIII. qu. 8.
 Secundum catholicam, c. 47. C. XI. qu. 2.
 Secundum ecclesiae, c. 8. D. XIX.
 Secundum verba, c. 5. C. XXXIII. qu. 5.
 Secuti sunt, c. 31. C. II. qu. 7.
 Sed continuo, c. 46. D. I. de poen.
 Sed et illud, c. 9. C. XXVI. qu. 2.
 Sed illud, c. 17. D. XLV.
 Seditiosarios, c. 8. D. XLVI.
 Sed nec Adam, c. 38. D. II. de poen.
 Sed pensandum, c. 2. D. VI.
 Sed si forte, c. 21. D. LXXXI.

Sedulo — Sicut inquit

Sedulo monendi, c. 12. D. XXXVIII.
 Semel Christus, c. 51. D. II. de cons.
 Semel immolatus, c. 52. D. II. de cons.
 Senatusconsultum, c. 3. D. II.
 Sententia Cham, c. 12. C. II. qu. 7.
 Sententiam Romanæ, c. 6. C. XXXV. qu. 9.
 Sententia pastoris, c. 1. C. XI. qu. 3.
 Senti, c. 51. C. XI. qu. 3.
 Septies cadit, c. 23. D. III. de poen.
 Septuaginta, c. 12. D. XVI.
 Seriatim, c. 14. D. XXXII.
 Series consanguinitatis, c. 1. C. XXXV. qu. 5.
 Serpens deceptit, c. 47. D. I. de poen.
 Servatiam privilegia, c. 6. C. XXV. qu. 2.
 Servetur, c. 73. C. XI. qu. 3.
 Servitium, c. 31. fin. C. XVIII. qu. 2.
 Sexaginta, c. 2. D. XVI.
 Sex differentiae, c. 1. C. XXXIII. qu. 3.
 Sexta actio, c. 1. C. XV. qu. 7.
 Sextam sanctam, c. 29. D. III. de cons.
 Sextam synodum, c. 5. D. XVI.
 Sexta synodus, c. 9. D. XVI.
 Sexto die, c. 8. D. XXXV.
 Si accusatorum, c. 3. fin. C. III. qu. 10.
 Si accusatorum, c. 3. C. IV. qu. 6.
 Si ad matris, c. 114. D. IV. de cons.
 Si ad peccatum, c. 20. C. XXII. qu. 4.
 Si ad scripturas, c. 7. D. IX.
 Si aegrotans, c. 1. C. V. qu. 3.
 Si agamus, c. 67. D. I. de poen.
 Si aliqua causa, c. 11. C. XXII. qu. 1.
 Si aliquid, c. 6. C. XXII. qu. 4.
 Si aliquid, c. 16. C. XXII. qu. 4.
 Si aliquis, c. 11. C. XXVI. qu. 6.
 Si Apostolus, c. 5. D. III. de poen.
 Si apud, c. 24. C. XXIII. qu. 5.
 Si audieris, c. 32. C. XXIII. qu. 5.
 Si averterit, c. 15. D. IV. de poen.
 Si autem aliquis, c. 6. C. IX. qu. 3.
 Si autem necdum, c. 10. C. XXXVI. qu. 2.
 Si autem presbyteri, c. 5. C. XV. qu. 7.
 Si autem provocatum, c. 39. C. II. qu. 6.
 Si autem vobis, c. 11. C. XI. qu. 3.
 Si baptizata est, c. 132. D. IV. de cons.
 Si causa, c. 4. C. XXXIII. qu. 4.
 Sic autem, c. 32. C. I. qu. 1.
 Si clericatus, c. 27. C. XVI. qu. 2.
 Si clerici, c. 24. C. XI. qu. 1.
 Si clericus, c. 48. C. XI. qu. 1.
 Sic decet, c. 22. C. XXV. qu. 2.
 Sic enim, c. 9. C. XXVIII. qu. 1.
 Sic in sanctificando, c. 2. D. II. de cons.
 Sic non sunt, c. 10. C. XXXII. qu. 4.
 Sic omnes, c. 2. D. XIX.
 Si concupiscentia, c. 8. C. XV. qu. 1.
 Si consuetudinem, c. 5. D. VIII.
 Sic populus, c. 61. C. I. qu. 1.
 Sic quidam, c. 2. C. X. qu. 1.
 Sic quippe, c. 45. C. XXVII. qu. 2.
 Si credas, c. 86. D. II. de cons.
 Siombi, c. 6. C. XII. qu. 5.
 Si cui etiam, c. 30. D. I. de poen.
 Sic vive, c. 26. C. XVI. qu. 1.
 Si cuius patrum, c. 2. C. XXXV. qu. 10.
 Si cuius uxorem, c. 11. D. XXXIV.
 Si cupis, c. 5. C. XVI. qu. 1.
 Si castos, c. 18. C. XXVII. qu. 1.
 Sicut Achab, c. 29. D. III. de poen.
 Sicut ait, c. 30. D. III. de poen.
 Sicut alterius, c. 39. C. VII. qu. 1.
 Sicut antiquitas, c. 6. C. XVII. qu. 4.
 Sicut Apostoli, c. 16. C. XI. qu. 3.
 Sicut bonum, c. 1. C. XXVII. qu. 1.
 Sicut Christus, c. 75. C. I. qu. 1.
 Sicut crudelis, c. 1. C. XXXII. qu. 1.
 Sicut dioecesis, c. 3. C. XVI. qu. 3.
 Sicut Domini, c. 19. C. XVI. qu. 7.
 Sicut ecclesia, c. 49. C. XII. qu. 2.
 Sicut enim peccat, c. 10. C. XXXII. qu. 5.
 Sicut enim tibi, c. 30. C. XI. qu. 1.
 Sicut episcopum, c. 4. C. I. qu. 2.
 Sicut ergo, c. 9. fin. C. XXXV. qu. 9.
 Sicut eunuchus, c. 29. C. I. qu. 1.
 Sicut excellentiam, c. 48. C. XXIII. qu. 4.
 Sicut ficti, c. 35. C. I. qu. 1.
 Sicut ille, c. 8. D. XLVII.
 Sicut inquit, c. 40. C. II. qu. 7.

Sicut in sacram. — Si inimicus

Sicut in sacramentis, c. 151. D. IV. de cons.
 Sicut in unaqueque, c. 4. C. XXI. qu. 2.
 Sicut in, c. 3. fin. C. I. qu. 6.
 Sicut Indas, c. 68. D. II. de cons.
 Sicut neophytus, c. 2. fin. D. XLVIII.
 Sicut non alii, c. 11. D. I. de cons.
 Sicut non est, c. 20. C. XXXIII. qu. 4.
 Sicut non omnis, c. 2. C. XXXII. qu. 2.
 Sicut non suo, c. 10. fin. D. XLVI.
 Sicut notus, c. 62. D. IV. de cons.
 Sicut omnino, c. 16. C. XII. qu. 2.
 Sicut primi, c. 33. D. I. de poen.
 Sicut quaedam, c. 2. fin. D. XIV.
 Sicut quamvis, c. 15. D. XCVI.
 Sicut qui ecclesiam, c. 12. C. XVII. qu. 4.
 Sicut qui monasteria, c. 9. C. XX. qu. 1.
 Sicut sacerdotes, c. 6. C. II. qu. 7.
 Sicut sancti, c. 2. D. XV.
 Sicut satius, c. 8. C. XXXII. qu. 4.
 Sicut semel, c. 1. D. LXVIII.
 Sicut semina, c. 10. C. XXXII. qu. 2.
 Sicut seta, c. 17. D. II. de poen.
 Sicut stellas, c. 8. D. XXXVIII.
 Sicut sine, c. 3. C. II. qu. 1.
 Sicut tribus, c. 21. D. I. de poen.
 Sicut verus est, c. 84. D. II. de cons.
 Sicut vir, c. 11. C. VII. qu. 1.
 Sicut viri, c. 8. D. XL.
 Sicut urgeri, c. 47. C. I. qu. 1.
 Si de area, c. 10. C. XXVI. qu. 2.
 Si decreta, c. 2. D. XX.
 Si de rebus, c. 2. C. XXXIII. qu. 7.
 Si diaconus, c. 14. D. LXXXI.
 Si dicat vir, c. 1. C. XXXIII. qu. 5.
 Si dominus, c. 93. C. XI. qu. 3.
 Si ducturi, c. 2. C. XXXII. qu. 6.
 Si duo forte, c. 8. D. LXXXIX.
 Si duo fratres, c. 51. D. L.
 Si duo vel, c. 4. C. XXXV. qu. 6.
 Si ea, de quibus, c. 50. C. XXXIII. qu. 4.
 Si ea destruerem, c. 4. C. XXV. qu. 2.
 Si ecclesia, c. 42. C. XXXIII. qu. 4.
 Si enim cognovisset, c. 43. C. XXVII. qu. 2.
 Si enim, inquit, c. 40. D. II. de poen.
 Si eos, de quibus, c. 148. D. IV. de cons.
 Si episcopo, c. 26. fin. C. II. qu. 5.
 Si episcoporum, c. 6. fin. C. XXI. qu. 5.
 Si episcopum, c. 3. C. XVI. qu. 6.
 Si episcopus ante, c. 40. C. XI. qu. 3.
 Si episcopus condito, c. 5. C. XII. qu. 5.
 Si episcopus humanitatis, c. 12. C. XVI. qu. 3.
 Si episcopus metropol., c. 13. D. XVIII.
 Si episcopus, presb., c. 7. D. L.
 Si episcopus quis, c. 4. C. XI. qu. 3.
 Si episcopus suis, c. 8. C. III. qu. 2.
 Si episcopus unam, c. 73. C. XII. qu. 2.
 Si ergo, c. 16. C. VIII. qu. 1.
 Si evangelica, c. 13. fin. D. LV.
 Si ex bono, c. 8. D. IV. de poen.
 Si ex laicis, c. 1. C. X. qu. 1.
 Si expositus, c. 9. fin. D. LXXXVII.
 Si femina, c. 5. C. XXXIX. qu. 2.
 Si foeneraveris, c. 1. C. XIV. qu. 3.
 Si fortassis, c. 6. C. XVI. qu. 6.
 Si forte aliquis, c. 4. C. XXI. qu. 5.
 Si forte in, c. 9. D. LXV.
 Si forte mulier, c. 11. D. I. de poen.
 Si forte quispiam, c. 15. C. XVII. qu. 4.
 Si forte quod, c. 36. fin. D. LXIII.
 Si fur aut latro, c. 32. fin. C. XIII. qu. 2.
 Si gens Anglorum, c. 10. D. LVI.
 Significastis, c. 85. C. I. qu. 1.
 Signum est, c. 33. D. II. de cons.
 Si habes, c. 1. C. XXIV. qu. 3.
 Si haereticus, c. 26. C. II. qu. 7.
 Si homicidium, c. 41. C. XXXIII. qu. 5.
 Si homo esses, c. 19. C. XXXVII. qu. 1.
 Si homo fornicatus, c. 6. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Si igitur, c. 10. C. XXIV. qu. 2.
 Si ille, qui, c. 58. D. L.
 Si illic, c. 29. C. XXXIII. qu. 4.
 Si imperator, c. 11. D. XCVI.
 Si in adiutorium, c. 7. D. X.
 Si infidelis, dicit, c. 7. C. XXXVIII. qu. 1.
 Si infidelis descendit, c. 2. fin. C. XXXVIII. qu. 2.
 Si inimicus, c. 1. D. XCIII.
 Si inimicus, c. 15. C. XI. qu. 3.

Si in laicis — Si quem

Si in laicis, c. 8. D. XXXVIII.
 Si in morte, c. 20. C. XXXIII. qu. 8.
 Si in plebibus, c. 20. D. LXIII.
 Si in qualibet, c. 1. C. XX. qu. 2.
 Si inter bonos, c. 25. D. IV. de cons.
 Si inter episcopos, c. 8. C. VI. qu. 4.
 Si is, qui praestit, c. 101. C. XI. qu. 3.
 Si is, qui praelatus, c. 28. C. XXXIII. qu. 4.
 Si iubet, c. 1. C. XXVI. qu. 6.
 Si Iudas, c. 1. D. IV. de poen.
 Si iustus, c. 80. C. I. qu. 1.
 Si iuxta Apostolum, c. 9. D. XXXVIII.
 Si laici uxor, c. 12. D. XXXIV.
 Si laicus, c. 7. D. XXXI.
 Si lapsis, c. 1. D. L.
 Si legitimus, c. 12. C. II. qu. 5.
 Silvester, c. 13. C. XI. qu. 1.
 Si mala fama, c. 16. C. II. qu. 5.
 Si metropolitanus, c. 4. C. VI. qu. 4.
 Similem Dei, c. 66. D. II. de poen.
 Simili modo, c. 3. C. XXXVIII. qu. 1.
 Similiter et hoc, c. 88. C. XVI. qu. 1.
 Similiter in, c. 10. C. III. qu. 5.
 Si monachus, c. 22. C. XVI. qu. 1.
 Si motum fuerit, c. 19. D. I. de cons.
 Si mulier, c. 2. D. V.
 Sine exceptione, c. 52. C. XII. qu. 2.
 Sine ornatu, c. 4. C. XXI. qu. 4.
 Sine poenitentia, c. 99. D. IV. de cons.
 Singula ecclesiastici, c. 1. D. LXXXIX.
 Singuli accipiant, c. 77. D. II. de cons.
 Si non ex fidei, c. 49. C. XXXIII. qu. 4.
 Si non licet, c. 9. C. XXXIII. qu. 5.
 Si non sanctificatur, c. 72. D. IV. de cons.
 Si non sunt, c. 15. D. II. de cons.
 Sint manifestae, c. 21. C. XII. qu. 1.
 Sint tibi ieiunia, c. 20. D. V. de cons.
 Sint tibi quotidiana, c. 19. D. V. de cons.
 Si nulla exstant, c. 113. D. IV. de cons.
 Si nulla urget, c. 15. C. XXIII. qu. 8.
 Si nupserit, c. 5. D. XXVII.
 Si officia, c. 2. D. LIX.
 Si omnia, c. 7. C. VI. qu. 1.
 Si Papa, c. 6. D. XL.
 Si pater, c. 2. C. XXX. qu. 4.
 Si Paulus, c. 11. C. XXXIII. qu. 5.
 Si peccatum David, c. 82. D. I. de poen.
 Si peccatum esset, c. 14. C. XXII. qu. 1.
 Si peccaverit, c. 19. C. II. qu. 1.
 Si per ebrietatem, c. 28. D. II. de cons.
 Si per negligentiam, c. 27. D. II. de cons.
 Si per ordinationem, c. 5. D. LXIII.
 Si per sortitias, c. 4. C. XXXIII. qu. 1.
 Si Petrus princeps, c. 1. C. VIII. qu. 1.
 Si Petrus volens, c. 17. C. XXXIV. qu. 1.
 Si plures, c. 36. C. XVI. qu. 7.
 Si post ordinationem, c. 12. D. L.
 Si presbyter ordinatus, c. 60. C. I. qu. 1.
 Si presbyter poenitentiam, c. 12. C. XXVI. qu. 6.
 Si primates, c. 4. fin. C. V. qu. 2.
 Si privatum, c. 28. fin. C. XII. qu. 1.
 Si propterea non, c. 29. D. I. de poen.
 Si propterea persecutor, c. 34. C. XXXIII. qu. 5.
 Si publicis, c. 1. C. XXII. qu. 4.
 Si qua de rebus, c. 42. C. XII. qu. 2.
 Si quae causae, c. 26. C. XI. qu. 1.
 Si quaelibet, c. 20. C. XXII. qu. 2.
 Si qua femina, c. 43. D. L.
 Si qua fuerit, c. 7. C. XXXI. qu. I.
 Si qua monacharum, c. 28. C. XXVII. qu. 1.
 Si qua mulier ad secund., c. 3. C. XXXV. qu. 10.
 Si qua mulier ad secund., c. 5. C. XXXV. qu. 10.
 Si qua mulier aut, c. 9. C. XIX. qu. 3.
 Si qua mulier derelicto, c. 3. D. XXX.
 Si qua mulier in, c. 6. C. XXXI. qu. 1.
 Si qua mulier praegnans, c. 116. D. IV. de cons.
 Si qua mulier suo, c. 6. D. XXX.
 Si qua mulier transierit, c. 4. C. XXXV. qu. 10.
 Si quando in, c. 40. C. II. qu. 6.
 Si quando videris, c. 46. D. III. de poen.
 Si quandoque, c. 1. C. XV. qu. 6.
 Si quatuor, c. 34. fin. C. XXXIII. qu. 8.
 Si qua vidua, c. 12. D. XXVIII.
 Si qua virgo, c. 22. C. XXXVII. qu. 1.
 Si quem a clericatu, c. 32. C. XVI. qu. 1.
 Si quem forte, c. 40. C. XXXIV. qu. 1.
 Si quem poenituerit, c. 8. fin. C. II. qu. 8.

- Si qui apud — Si quis deinceps episc.**
- Si qui apud, c. 28. D. IV. de cons.
 Si qui a simoniaco, c. 108. C. I. qu. 1.
 Si qui clerici ab episc., c. 3. D. LXXIV.
 Si qui clerici ab istis, c. 40. C. I. qu. 1.
 Si qui clerici aut, c. 23. C. XI. qu. 1.
 Si qui clericorum, c. 25. C. XI. qu. 1.
 Si quicquid, c. 35. D. IV. de cons.
 Si quid de quocunque, c. 2. C. XV. qu. 7.
 Si quid in ecclesia, c. 48. C. II. qu. 7.
 Si quid invenisti, c. 6. C. XIV. qu. 5.
 Si quid veri, c. 13. D. XXXVII.
 Si quid vero, c. 28. D. LXXXVI.
 Si qui episcopi ordinati, c. 6. D. XCII.
 Si qui episcopi talem, c. 43. C. I. qu. 1.
 Si qui episcopi talem, c. 24. C. XXV. qu. 2.
 Si qui ex fratribus, c. 82. C. XI. qu. 1.
 Si qui filii, c. 1. D. XXX.
 Si qui inventi, c. 3. fin. C. V. qu. 1.
 Si quilibet, c. 16. D. LIV.
 Si qui necessitate, c. 16. D. IV. de cons.
 Si qui parentes, c. un. C. XXXI. qu. 3.
 Si qui presbyteri, c. 1. G. I. qu. 7.
 Si qui sine, c. 4. D. LXXXI.
 Si qui sunt presbyteri, c. 15. D. LXXXI.
 Si qui sunt vituperatores, c. 17. C. II. qu. 7.
 Si qui vel temeritate, c. 12. C. I. qu. 7.
 Si qui vero per, c. 4. D. V. de poen.
 Si qui vero sine, c. 23. C. VII. qu. 1.
 Si qui vero sunt, c. 3. D. XXXII.
 Si qui voluerint, c. 8. C. I. qu. 7.
 Si quis abbas, c. 15. C. XVIII. qu. 2.
 Si quis ab episcopo, c. 20. C. II. qu. 7.
 Si quis abscondit, c. 4. D. LV.
 Si quis a catholica, c. 7. C. XXXIII. qu. 4.
 Si quis accepit, c. 3. C. XXXIII. qu. 1.
 *Si quis ad te, c. 17. C. XXXI. qu. 2.
 Si quis a medicis, c. 7. D. LV.
 Si quis amodo, c. 16. D. LXXXI.
 Si quis ancillam, c. 3. C. XXXI. qu. 2.
 Si quis apostolicae, c. 1. D. LXXXIX.
 Si quis a proprio, c. 2. C. XI. qu. 3.
 Si quis a proprio, c. 2. C. XXI. qu. 5.
 Si quis ariolos, c. 1. C. XXVI. qu. 5.
 Si quis artem, c. 10. D. XXXVII.
 Si quis ausus, c. 3. D. LXXXI.
 Si quis autem Epiphaniae, c. 14. D. IV. de cons.
 Si quis autem episcopatum, c. 1. C. I. qu. 6.
 Si quis autem etc., c. 4. D. VII. de poen.
 Si quis autem legationem, c. 2. D. XCIV.
 Si quis autem non, c. 49. fin. D. III. de poen.
 Si quis autem synodo, c. 12. D. XVIII.
 Si quis basilicam, c. 10. D. I. de cons.
 Si quis calendas, c. 14. C. XXVI. qu. 7.
 Si quis carnem, c. 13. D. XXX.
 Si quis circa, c. 1. C. II. qu. 3.
 Si quis clericorum, c. 5. D. XLVII.
 Si quis clericus, abbas, c. 16. C. XVI. qu. 7.
 Si quis clericus accusans, c. 10. C. XI. qu. 1.
 Si quis clericus adulterasse, c. 10. D. LXXXI.
 Si quis clericus furtum, c. 17. C. XVII. qu. 4.
 Si quis clericus, monachus, c. 9. C. XXVI. qu. 5.
 Si quis clericus solidum, c. 5. C. XIV. qu. 4.
 Si quis clericus super, c. 17. C. III. qu. 6.
 Si quis coactus, c. 3. C. XXII. qu. 5.
 Si quis confugerit, c. 52. C. I. qu. 1.
 Si quis coniugatus, c. 22. C. XXVII. qu. 2.
 Si quis contristatus, c. 10. D. XC.
 Si quis contumax, c. 20. C. XVII. qu. 4.
 Si quis convictus, c. 7. C. XXII. qu. 5.
 Si quis cuiuslibet, c. 3. C. XXI. qu. 5.
 Si qui cum clerico, c. 45. C. XI. qu. 1.
 Si quis cum dnabus fuerit, c. 16. C. XXXIII. qu. 2.
 Si quis cum dnab., sor., c. 8. C. XXXIV. qu. 1. et 2.
 Si quis cum matre et fil., c. 9. C. XXXIV. qu. 1. et 2.
 Si quis cum matre et fil., c. 5. C. XXXV. qu. 2.
 Si quis cum matre forn., c. 17. C. XXXIII. qu. 2.
 Si quis cum militibus, c. 22. C. VI. qu. 1.
 Si quis cum noverca, c. 24. C. XXXII. qu. 7.
 Si quis dator, c. 2. C. I. qu. 3.
 Si quis de alio, c. 122. D. IV. de cons.
 Si quis de alterius, c. 2. fin. D. LVIII.
 Si quis de clericis, c. 33. C. XII. qu. 2.
 Si quis de clericis, c. 40. C. XII. qu. 2.
 Si quis de corpore, c. 6. C. XXVI. qu. 6.
 Si quis dederit, c. 41. C. XXI. qu. 1.
 Si quis deinceps episc., c. 12. C. XVI. qu. 7.
- Si quis deinceps — Si quis membr.**
- Si quis deinceps priorum, c. 22. C. XVII. qu. 4.
 Si quis de laicis, c. 8. D. XXXIV.
 Si quis de ordine, c. 32. C. VII. qu. 1.
 Si quis de potentibus, c. 21. C. XXIV. qu. 3.
 Si quis de religioso, c. 8. fin. D. LXXVII.
 Si quis dereliquerit, c. 14. D. XXX.
 Si quis despicit, c. 1. D. XLII.
 Si quis desponsata, c. 38. C. XXVII. qu. 2.
 Si quis desponsaverit sibi, c. 11. C. XXVII. qu. 2.
 Si quis desponsaverit ux., c. 15. C. XXVII. qu. 2.
 Si quis diaconus, c. 29. D. L.
 Si quis discernit, c. 15. D. XXVIII.
 Si quis divinis, c. 9. C. XXX. qu. 5.
 Si quis dixerit, c. 57. C. XI. qu. 3.
 Si quis docet, c. 10. D. XXX.
 Si quis docuerit, c. 14. D. XXVIII.
 Si quis dogmata, c. 18. C. XXV. qu. 2.
 Si quis ecclesiam, c. 14. C. XVII. qu. 4.
 Si quis eorum, qui ad, c. 7. D. XXXII.
 Si quis eorum, qui in, c. 8. D. XXX.
 Si quis episcoporum, communio, c. 14. D. XXVIII.
 Si quis episcoporum in, c. 1. C. XVI. qu. 5.
 Si quis episcoporum super, c. 2. C. III. qu. 6.
 Si quis episcopum, c. 4. C. II. qu. 3.
 Si quis episcopum accusans, c. 36. C. II. qu. 6.
 Si quis episcopum aut abbas, c. 91. C. XI. qu. 3.
 Si quis episcopum aut presb., c. 13. D. LXXXI.
 Si quis episcopum aut presb., c. 27. C. XXXIII. qu. 8.
 Si quis episcopum aut presb., c. 5. C. XXVI. qu. 5.
 Si quis episcopus criminalit., c. 1. C. VI. qu. 4.
 Si quis episcopus criminalit., c. 5. C. VI. qu. 4.
 Si quis episcopus damnatus, c. 6. C. XI. qu. 3.
 Si quis episcopus fornicat., c. 1. D. LXXXIII.
 Si quis episcopus in aliquibus, c. 2. C. VI. qu. 4.
 Si quis episcopus in concil., c. 7. C. XI. qu. 3.
 Si quis episcopus mediocr., c. 31. C. VII. qu. 1.
 Si quis episcopus nulla, c. 8. fin. C. X. qu. 2.
 Si quis episcopus ordinatus, c. 5. D. XCII.
 Si quis episcopus per manus, c. 7. D. XCII.
 Si quis episcopus per pecun., c. 8. C. I. qu. 1.
 Si quis episcopus praebendas, c. 3. C. I. qu. 3.
 Si quis episcopus, presb., c. 50. C. II. qu. 7.
 Si quis episcopus, presb., c. 5. C. XXI. qu. 5.
 Si quis episcopus, presb., c. 6. C. XXVII. qu. 1.
 Si quis episcopus secular., c. 14. C. XVI. qu. 7.
 Si quis episcopus sive, c. 22. C. I. qu. 7.
 Si quis episcopus vacans, c. 8. D. XCII.
 Si quis erga, c. 16. C. II. qu. 7.
 Si quis etiam, c. 35. D. I. de cons.
 Si quis ex clericis, c. 23. D. XXXIII.
 Si quis ex episcopis, c. 5. D. LXXXIX.
 Si quis ex sacerdotibus, c. 6. D. LXXXIX.
 Si quis extra ecclesiam, c. 11. D. XXX.
 Si quis ex uno, c. 3. C. XXX. qu. 4.
 Si quis falsum, c. 7. C. V. qu. 6.
 Si quis filiastrum, c. 2. C. XXX. qu. 1.
 Si quis fortitudinem, c. 6. C. XXXIII. qu. 3.
 Si quis frater, c. 28. C. XI. qu. 3.
 Si quis fuerit, c. 9. C. XXXII. qu. 7.
 Si quis gentilis, c. 2. C. XXVIII. qu. 1.
 Si quis habuerit, c. 1. C. XXVIII. qu. 2.
 Si quis haereticus, c. 42. C. I. qu. 1.
 Si quis hominem, c. 58. C. XI. qu. 3.
 Si quis homicidium, c. 41. D. L.
 Si quis iam, c. 3. C. XXI. qu. 2.
 Si quis in aegritudine, c. un. D. LVII.
 Si quis in atrio, c. 7. C. XVII. qu. 4.
 Si quis in clero, c. 29. C. VII. qu. 1.
 Si quis incognitus, c. 3. fin. C. XVII. qu. 2.
 Si quis sine, c. 4. D. LXXXI.
 Si quis ingenuus, c. 4. C. XXXIX. qu. 2.
 Si quis in infirmitate, c. 10. D. LV.
 Si quis in metropolitana, c. 8. D. LKV.
 Si quis inquit, c. 70. C. I. qu. 1.
 Si quis insaniens, c. 12. C. XV. qu. 1.
 Si quis in tantam, c. 13. fin. C. I. qu. 4.
 Si quis intrat, c. 18. D. II. de cons.
 Si quis irascitur, c. 8. C. XIII. qu. 2.
 Si quis iratus, c. 5. C. II. qu. 3.
 Si quis iratus, c. 22. D. I. de poen.
 Si quis iudicis, c. 17. fin. C. XXVIII. qu. 1.
 Si quis iudicem, c. 21. C. II. qu. 6.
 Si quis laicus abstinetur, c. 26. C. XI. qu. 3.
 Si quis laicus incament., c. 19. C. XXII. qu. 5.
 Si quis laicus vel, c. 42. C. XVI. qu. 1.
 Si quis liber, c. 2. C. XXIX. qu. 2.
 Si quis membrorum, c. 31. C. XXXIII. qu. 8.
- Si quis monachus — Si quis votum**
- Si quis monachus contentiones, c. 5. D. XC.
 Si quis monachus fuerit, c. 28. C. XVI. qu. 1.
 Si quis neoandi, c. 10. D. I. de poen.
 Si quis necessitate, c. 4. C. XXXIV. qu. 1. et 2.
 Si quis neque, c. 115. C. I. qu. 1.
 Si quis, non dicam, c. 6. D. I. de poen.
 Si quis, non dicam, c. 3. C. XXXVI. qu. 2.
 Si quis non iratus, c. 13. C. XV. qu. 1.
 Si quis non recto, c. 4. C. XXIV. qu. 3.
 Si quis nuptias, c. 12. D. XXX.
 Si quis obicerit, c. 7. C. I. qu. 3.
 Si quis obligatus, c. 7. D. LIV.
 Si quis oblitus, c. 4. C. XIV. qu. 4.
 Si quis omnem, c. 2. C. I. qu. 7.
 Si quis ordinatus, c. 4. D. XCII.
 Si quis Papa, c. 2. D. LXXXIX.
 Si quis pecunia, c. 9. D. LXXXIX.
 Si quis peieraverit, c. 4. C. XXII. qu. 5.
 Si quis per capillum, c. 10. C. XXXI. qu. 1.
 Si quis per ignorantiam, c. 59. C. I. qu. 1.
 Si quis per superbiam, c. 9. D. XXX.
 Si quis per vetus, c. 19. C. XXII. qu. 2.
 Si quisquam, c. 22. D. LXXXIX.
 Si quis positus, c. 2. D. VII. de poen.
 Si quis post acceptum, c. 1. D. XXXIII.
 Si quis post baptismum, c. 4. D. LI.
 Si quis post remissionem, c. 61. D. L.
 Si quis potestatem, c. 31. C. XXXIII. qu. 4.
 Si quis praebendas, c. 15. fin. C. I. qu. 3.
 Si quis praepropera, c. 27. D. L.
 Si quis praeventus, c. 19. C. XXII. qu. 4.
 Si quis presbyter ab episc., c. 5. C. XI. qu. 3.
 Si quis presb. ante, c. 4. C. XV. qu. 8.
 Si quis presb. aut diac., c. 7. fin. D. XXIV.
 Si quis presb. aut diac., c. 22. D. L.
 Si quis presb. aut diac., c. 9. fin. D. XCH.
 Si quis presb. aut episc., c. 79. D. IV. de cons.
 Si quis presb. contra, c. 4. C. II. qu. 5.
 Si quis presb. propter, c. 17. fin. D. XXX.
 Si quis presb. vel diac., c. 24. C. VII. qu. 1.
 Si quis principum, c. 25. C. XVI. qu. 7.
 Si quis pro aegritudine, c. 9. D. LV.
 Si quis propter Deum, c. 4. D. XXX.
 Si quis propter hoc, c. 8. C. I. qu. 2.
 Si quis pulsatus, c. 13. D. I. de poen.
 Si quis putaverit, c. 7. C. II. qu. 6.
 Si quis putaverit, c. 15. C. II. qu. 6.
 Si quis qualibet, c. 56. C. XII. qu. 2.
 Si quisquam, c. 16. C. XI. qu. 1.
 Si quis rapuerit, c. 30. C. XXVII. qu. 1.
 Si quis Romipetas, c. 23. C. XXIV. qu. 3.
 Si quis sacerdos, c. 9. C. XXX. qu. 1.
 Si quis sacerdotum vel diac., c. 17. D. LXXXIX.
 Si quis sacerdotum vel rel., c. 18. C. XI. qu. 1.
 Si quis sacro, c. 17. C. XXVII. qu. 1.
 Si quis semel, c. 1. D. II. de poen.
 Si quis servum, c. 37. C. XVII. qu. 4.
 Si quis servum, c. 38. C. XVII. qu. 4.
 Si quis sponsam, c. 32. C. XXVII. qu. 3.
 Si quis suadente, c. 29. C. XVII. qu. 4.
 Si quis super, c. 42. C. II. qu. 7.
 Si quis tam feminam, c. 12. D. I. de poen.
 Si quis tanquam, c. 7. D. XXX.
 Si quis triginta, c. 1. D. LXXXVIII.
 Si quis timidus, c. 3. C. XV. qu. 7.
 Si quis usuram, c. 10. C. XIV. qu. 4.
 Si quis uxorem despons., c. 14. C. XXXVII. qu. 2.
 Si quis uxorem suam, c. 4. C. XXXII. qu. 1.
 Si quis uxorem suam, c. 6. C. XXXII. qu. 1.
 Si quis vel virginitatem, c. 5. D. XXX.
 Si quis vero a suo, c. 3. C. III. qu. 4.
 Si quis vero non, c. 13. C. XI. qu. 3.
 Si quis vero saecular., c. 8. fin. C. V. qu. 6.
 Si quis vestrum, c. 4. C. II. qu. 6.
 Si quis viduam aut ab, c. 8. D. L.
 Si quis viduam aut eiecit., c. 15. D. XXXIV.
 Si quis viduam, licet, c. 13. D. XXXIV.
 Si quis viduam uxorem, c. 20. C. XXXII. qu. 7.
 Si quis virginem, c. 5. C. XXXVI. qu. 2.
 Si quis virorum, c. 15. D. XXX.
 Si quis vituperat, c. 8. D. XXXI.
 Si quis vivente, c. 5. C. XXXI. qu. 1.
 Si qui sunt presbyteri, c. 15. D. LXXXI.
 Si qui sunt vituperatores, c. 17. C. II. qu. 7.
 Si qui voluerit, c. 121. D. IV. de cons.
 Si quis voluntarie, c. 44. D. L.
 Si quis votum, c. 43. fin. C. XXVII. qu. 1.

Si quis vult — Sufficit

Si quis vult monaster., c. 41. C. XVI. qu. 7.
 Si quis vult pontif., c. 3. fin. D. XXXVI.
 Si qui vel temeritate, c. 12. C. I. qu. 7.
 Si qui vero per, c. 4. D. V. de poen.
 Si qui vero sine, c. 23. C. VII. qu. 1.
 Si qui vero sunt, c. 3. D. XXXII.
 Si qui voluerint, c. 8. C. I. qu. 7.
 Si quod verius, c. 9. C. XXXIII. qu. 2.
 Si quos de servis, c. 57. C. XII. qu. 2.
 Si quos igitur, c. 47. C. XXXIII. qu. 4.
 Si quotiescunque, c. 14. D. II. de cons.
 Si refugientes, c. 18. D. IV. de poen.
 Si res aliena, c. 1. C. XIV. qu. 6.
 Si revera, c. 30. D. IV. de cons.
 *Si Romanorum, c. 1. D. XIX.
 Si sacerdos peccaverit, c. 59. D. I. de poen.
 Si sacerdos sine, c. 1. C. VI. qu. 1.
 Si sacerdotes, c. 10. C. XVI. qu. 3.
 Si saeculi, c. 9. C. XII. qu. 2.
 Si se cuiquam, c. 11. D. XXVIII.
 Si sermo meus, c. 20. D. II. de poen.
 Si servus absente, c. 19. D. LIV.
 Si servus scienter, c. 20. D. LIV.
 Si solus, c. 9. fin. D. VIII.
 Si subdiaconus, c. 17. D. XXXIV.
 Si tantum episcopus, c. 2. C. VI. qu. 2.
 Si testes omnes, c. 3. fin. C. IV. qu. 2. et 3.
 Si transitus, c. 10. D. LXXIX.
 Sit rector discretus, c. 1. D. XLIII.
 Si tributum, c. 27. C. XI. qu. 1.
 Si triginta, c. 5. fin. D. LXXVIII.
 Si tu abstines, c. 24. C. XXVII. qu. 2.
 Si uxorem, c. 18. C. XXXII. qu. 5.
 Sive de coniugii, c. 4. C. XXXIII. qu. 2.
 Sive haereticus, c. 51. D. IV. de cons.
 Sive parvuli, c. 53. D. IV. de cons.
 Si vero qui, c. 57. D. L.
 Si verum, c. 1. C. XXXI. qu. 2.
 Si vir et uxor divertere, c. 23. C. XXVII. qu. 2.
 Si vir et uxor non, c. 15. C. XXXV. qu. 2. et 3.
 Si virgo, c. 5. C. XXXIV. qu. 1. et 2.
 Si vir simplex, c. 3. D. XXVII.
 Si vobis fratres, c. 28. C. XXIII. qu. 8.
 Si vos contra, c. 35. C. XXIII. qu. 5.
 Solennitates, c. 16. D. I. de cons.
 Solennitates, c. 17. D. I. de cons.
 Solent plures, c. 50. D. I. de cons.
 Solet etiam, c. 31. D. IV. de cons.
 Solet quaeri, c. 6. C. XXXII. qu. 2.
 Solicitatores, c. 15. D. I. de poen.
 Solicitududo, c. un. D. LII.
 Sors non aliquid, c. 1. C. XXVI. qu. 2.
 Sortes, c. 7. C. XXVI. qu. 5.
 Sortilegi, c. un. C. XXVI. qu. 1.
 Species, c. 34. D. II. de cons.
 Spiritus sanctus in sancta, c. 58. C. I. qu. 1.
 Spiritus sanctus, qui, c. 2. D. V. de cons.
 Sponsus et sponsa, c. 33. D. XXIII.
 Sponsus et sponsa, c. 5. C. XXX. qu. 5.
 Sponsus ille, c. 6. D. LVI.
 Statuendum nobis, c. 7. fin. C. XVI. qu. 2.
 Statuimus decretum, c. 107. C. I. qu. 1.
 Statuimus etiam, c. 4. D. LXXVI.
 Statuimus ne in al., c. 8. D. LXI.
 Statuimus ne profess., c. 3. C. XIX. qu. 3.
 Statuimus quod, c. 32. C. XII. qu. 2.
 Statuimus ut septem, c. 4. D. IV.
 Statuimus ut si abbas, c. 3. C. XX. qu. 2.
 Statuimus ut sicut, c. 106. C. I. qu. 1.
 Statuimus ut si quis, c. 31. C. XI. qu. 1.
 Statuimus ut si quis, c. 55. C. XVI. qu. 1.
 Statuit quoque, c. 25. C. II. qu. 5.
 *Statuta, c. 8. C. II. qu. 1.
 Statutum est a sacro, c. 34. C. XXVII. qu. 2.
 Statutum est et ration., c. un. C. XVIII. qu. 1.
 Statutum est, ut qui, c. 36. C. II. qu. 6.
 Student sanctitas, c. 39. D. L.
 Studendum est, c. 7. D. XC.
 Studii vestri, c. 15. D. LXI.
 Subdiaconis tuis, c. 9. D. XXXII.
 Subdiaconus non, c. 4. D. LXXVII.
 Subdiaconus quondam, c. 39. C. XXIV. qu. 1.
 Subdiaconus quum, c. 15. D. XXIII.
 Submittitur, c. 8. D. XXI.
 Sufficiat, c. 2. C. XXVII. qu. 2.
 Sufficit poenitenti, c. 61. D. I. de poen.
 Sufficit sacerdoti, c. 59. D. I. de cons.

Suggero — Ubicumque facultas

Suggero, c. 2. fin. C. III. qu. 8.
 Suggestum nobis est, c. 46. C. VII. qu. 1.
 Summa iniquitas, c. 16. C. VI. qu. 1.
 Summa militiae, c. 7. fin. C. XXIII. qu. 1.
 Summopere, c. 70. C. XI. qu. 3.
 Sunt in ecclesia, c. 19. C. VIII. qu. 1.
 Sunt namque, c. 14. D. XLV.
 Sunt nonnulli nulla, c. 25. C. XVI. qu. 1.
 Sunt nonnulli, qui dum, c. 2. D. XLVI.
 Sunt nonnulli, qui quidem, c. 114. C. I. qu. 1.
 Sunt nonnulli, qui praeos., c. 21. C. II. qu. 7.
 Sunt plures, c. 42. D. III. de poen.
 Sunt plarium, c. 11. C. VI. qu. 1.
 Sunt quaedam enormia, c. 39. C. XXIII. qu. 5.
 Sunt quaedam quae, c. 1. C. XVII. qu. 1.
 Sunt, qui arbitrentur, c. 56. D. I. de poen.
 Sunt quidam dicentes, c. 6. C. XXV. qu. 1.
 Sunt quidam, qui vel, c. 125. C. I. qu. 1.
 Sunt, qui dicunt, c. 19. C. XXVII. qu. 2.
 Sunt, qui opes, c. 8. C. XVII. qu. 4.
 Super causa, c. 11. C. II. qu. 5.
 Super prudentia, c. 1. C. XIV. qu. 2.
 Super quibus, c. 4. C. XXX. qu. 5.
 Super tribus, c. 71. D. I. de poen.
 Super tribus, c. 24. D. II. de poen.
 Superveniente, c. 72. C. I. qu. 1.
 Suppliciter, c. 18. C. XXXIII. qu. 8.
 Suscipitane, c. 6. D. X.
 Suspectos, c. 4. C. III. qu. 5.
 Symbolum, c. 56. D. IV. de cons.
 *Synodum, c. 1. D. XVII.
 Tabernaculum, c. 2. D. I. de cons.
 Tales, c. 4. D. XXIII.
 Talia quidem, c. 1. C. VIII. qu. 3.
 Talibus Deus, c. 27. D. II. de poen.
 Tali coniugio, c. 17. C. I. qu. 7.
 Talis mihi, c. 28. D. III. de poen.
 Tandem, c. 7. C. III. qu. 2.
 Tam sacerdotes, c. 14. C. XXIV. qu. 3.
 Tanta nequitia, c. 24. D. LXXXVI.
 Tanta nequitia, c. 11. C. I. qu. 7.
 Tantis Daniel, c. 3. D. LXXXI.
 Tantum valet, c. 27. C. XXXII. qu. 7.
 Temerarium, c. 49. C. XI. qu. 3.
 Tempora poenitendae, c. 2. C. XXVI. qu. 7.
 Temporis qualitas, c. 44. C. VII. qu. 1.
 Tempus, quod, c. 23. C. XIII. qu. 2.
 Teneamus, c. 56. C. I. qu. 1.
 Tenere debet, c. 4. D. XXXI.
 Te quidem, c. 29. C. XI. qu. 1.
 Terrulas, c. 53. C. XII. qu. 2.
 Testamentum, c. 1. D. VI.
 Testes absque, c. 39. C. II. qu. 7.
 Testes autem, c. 1. C. IV. qu. 2. et 3.
 Testes per quamcunque, c. 15. C. III. qu. 9.
 Testimonium, c. 9. C. XI. qu. 1.
 Tengualdum, c. 10. C. XI. qu. 3.
 Tibi domino, c. 33. D. LXIII.
 Timorem, c. 25. D. II. de cons.
 Tolerabilis, c. 1. C. XXXII. qu. 5.
 Tolerandi sunt, c. 1. C. XXXIII. qu. 4.
 Tolle caritatem, c. 30. D. II. de poen.
 Totam poenitentiam, c. 24. D. III. de poen.
 Totum, c. 6. C. I. qu. 3.
 Transferunt, c. 38. C. XXIV. qu. 3.
 Transmarinos, c. 2. D. XXVIII.
 Tres personas, c. 12. C. XXXIII. qu. 4.
 Tres sunt actiones, c. 81. D. I. de poen.
 Tria legitima, c. 8. C. XXXVI. qu. 2.
 Tria sunt genera, c. 12. D. XLV.
 Tribus ex causis, c. 36. D. I. de cons.
 Tribus gradibus, c. 23. D. II. de cons.
 Tributum, c. 22. C. XXXII. qu. 8.
 Triforme est, c. 22. D. II. de cons.
 Tua sanctitas, c. 2. C. XXXI. qu. 2.
 Tu bonus, c. 2. C. XXXII. qu. 4.
 Tu dixisti, c. 10. C. XXXIII. qu. 5.
 Tu malum, c. 6. C. XXII. qu. 1.
 Tunc eis, c. 90. D. II. de cons.
 Tunc salvabitur, c. 7. C. XXXIII. qu. 5.
 Tunc valere, c. 42. D. IV. de cons.
 Tunc vera, c. 62. C. XI. qu. 3.
 Turbat acumen, c. 8. D. XXXVII.
 Turbatur navicula, c. 12. C. I. qu. 4.
 Ubicumque facultas, c. 16. C. XVI. qu. 1.

Ubicumque sepeliamur — Vidua, quae

Ubicumque sepeliamur, c. 26. C. XIII. qu. 2.
 Ubicumque temporum, c. 6. C. XIII. qu. 2.
 Ubi ista didicisti, c. 7. D. LXXIV.
 Ubinam legistis, c. 4. D. XCVI.
 Ubi non est, c. un. C. XXX. qu. 2.
 Ubi pars est, c. 78. D. II. de cons.
 Ubi sana, c. 29. C. XXIV. qu. 1.
 Ultima voluntas, c. 4. C. XIII. qu. 2.
 Ultra provinciarum, c. 4. C. III. qu. 6.
 Unaquaeque mulier, c. 3. C. XIII. qu. 2.
 Unaquaeque provincia, c. 15. C. III. qu. 6.
 Una sola, c. 6. C. XXXIII. qu. 5.
 Una tantum, c. 4. D. XXVI.
 Unctio invisibilis, c. 8. D. II. de poen.
 Undecunque, c. 3. D. LVI.
 Unde ipse, c. 2. C. VIII. qu. 1.
 Unicuique fidelium, c. 33. D. I. de cons.
 Unicuique providendum, c. 82. C. XI. qu. 3.
 Unio nostrae, c. 3. C. X. qu. 3.
 Unius uxoris, c. 1. D. XXVI.
 Unum abbatem, c. 4. C. XXI. qu. 1.
 Unum orarium, c. 3. D. XXV.
 Unum solium, c. 3. C. XXIII. qu. 5.
 Unus ex vobis, c. 6. C. II. qu. 1.
 Unusquisque, c. 8. C. XXII. qu. 4.
 Urbes et loca, c. 1. D. LXXX.
 Usque adeo manent, c. 28. fin. C. XXXII. qu. 7.
 Usque adeo sane, c. 5. D. XXXIII.
 Usura est, c. 4. fin. C. XIV. qu. 3.
 Usus auctoritatis, c. 1. D. XI.
 Usus naturalis, c. 14. C. XXXII. qu. 7.
 Ut calix domini, c. 45. D. I. de cons.
 Ut cognoverunt, c. 39. D. II. de poen.
 Ut constitueretur, c. 25. D. L.
 Ut episcopi, c. 7. D. V. de cons.
 Ut evidenter, c. 82. C. I. qu. 1.
 Ut ieiunii, c. 6. D. V. de cons.
 Utilem, c. 21. C. XXII. qu. 2.
 Ut illud, c. 58. D. I. de cons.
 Utinam omni, c. 11. D. LXXXVI.
 Ut lex, c. 40. C. XXVII. qu. 1.
 Ut noveritis, c. 40. C. XXII. qu. 1.
 Ut ostenderet, c. 133. D. IV. de cons.
 Ut presbyteri, c. 25. C. XVII. qu. 4.
 Ut pridem, c. 17. C. XXIII. qu. 8.
 Ut quid paras, c. 47. D. II. de cons.
 Utrum sub figura, c. 72. D. II. de cons.
 Ut veterum, c. 6. D. IX.
 Uxor a viro, c. 17. C. XXXII. qu. 7.
 Uxor Felicis, c. 33. C. XVII. qu. 4.
 Uxor legitima, c. 4. C. XXVIII. qu. 1.
 Vae eis, c. 20. D. IV. de poen.
 Vae, qui dicitis, c. 59. C. XI. qu. 3.
 Valde necessarium, c. 1. D. XCVI.
 Valentinianus, c. 3. D. LXIII.
 Valentinus clericus, c. 20. fin. D. XXXIV.
 Valet interdum, c. 9. D. LXXXI.
 Valida est, c. 4. D. II. de poen.
 Vasa, in quibus, c. 44. D. I. de cons.
 Vasis irae, c. 23. C. XXXIII. qu. 4.
 Vendentes, c. 10. C. I. qu. 3.
 Venerabiles, c. 28. D. III. de cons.
 Venerabilis, c. 17. D. IV. de cons.
 Veniam nunc, c. 5. C. XXXV. qu. 9.
 Venisti ad fontem, c. 87. D. IV. de cons.
 Venit sacerdos, c. 71. D. IV. de cons.
 Vester mero, c. 5. D. XXXV.
 Ventum est, c. 18. C. I. qu. 1.
 Vera iustitia, c. 15. D. XLV.
 Verbum Dei, c. 51. D. I. de poen.
 Vereor, c. 22. C. VIII. qu. 1.
 Veritate, c. 4. D. VIII.
 Verus baptismus, c. 150. D. IV. de cons.
 Vestimenta ecclesiae, c. 42. D. I. de cons.
 Vestram flagitamus, c. 13. fin. D. X.
 Victor Honorius, c. 2. D. XCVII.
 Vide benignum, c. 69. D. I. de poen.
 Videntes autem, c. 16. C. XII. qu. 1.
 Vident homines, c. 10. D. LXXXVI.
 Vide quantum, c. 65. C. I. qu. 1.
 Vides, fili, c. 10. D. X.
 Vides, ut opinor, c. 3. C. XXXIII. qu. 6.
 Videtur nobis, c. 2. C. XXXV. qu. 6.
 Vidua est, cuius, c. 16. D. XXXIV.
 Vidua, quae sanctae, c. 16. fin. C. XX. qu. 1.

Vidua, quidem — Vinolentum

Vidua, quidem, c. 34. C. XXVII. qu. 1.
Viduae, quae se, c. 33. C. XXVII. qu. 1.
Viduae, quae stipend., c. 34. fn. D. LXXXI.
Viduae, si, c. 38. C. XXVII. qu. 1.
Viduas a propos., c. 2. C. XXVII. qu. 1.
***Viduas autem**, c. 8. C. XXVII. qu. 1.
Viduas honora, c. 5. C. I. qu. 2.
Viduas, quae, c. 16. C. XXVII. qu. 1.
Viduitatis, c. 35. C. XXVII. qu. 1.
Viginti tantum, c. 13. D. XVI.
Vilissimus, c. 45. C. I. qu. 1.
Vino inebriantur, c. 4. D. XXXVII.
Vinolentum, c. 6. D. XXXV.

Violatores — Vobis

Violatores, c. 5. C. XXV. qu. 1.
Vir cum propria, c. 7. C. XXXIII. qu. 4.
Virginem, c. 12. C. XXVII. qu. 1.
***Virgines nos**, c. 15. C. XX. qu. 1.
Virgines, quae post, c. 9. fn. D. XXVII.
Virgines, quae se, c. 25. C. XXVII. qu. 1.
Virgines sacrae, c. 1. C. XX. qu. 4.
Virginibus, c. 14. C. XXVII. qu. 1.
Virum catholicum, c. 6. D. XLVII.
Visis literis, c. 1. C. XVI. qu. 2.
Visitandi, c. 28. C. XVIII. qu. 2.
Visum praeterea, c. 72. D. I. de cons.
Vobis enim, c. 23. C. XII. qu. 2.

Vocatio — Vulteranae

Vocatio ad synodum, c. 1. C. V. qu. 2.
Voluissent, c. 60. D. I. de poen.
Volunt accedentem, c. 2. C. XVI. qu. 4.
Voluntus atque, c. 37. C. XI. qu. 1.
Voluntus ut frater, c. 2. D. LXXXIX.
Voluntus ut sacerdotes, c. 24. D. LXXXI.
Vos ante omnia, c. 105. D. IV. de cons.
Vos autem, c. 30. C. XVI. qu. 1.
Vota civium, c. 27. D. LXIII.
Voventibus, c. 4. D. XXVII.
Voventibus, c. 2. C. XVII. qu. 1.
Vulgaris, c. 16. D. I. de poen.
Vulteranae, c. 25. C. XII. qu. 2.

II.

I N D E X

SUMMORUM PONTIFICUM, SS. PATRUM ET SCRIPTORUM ECCL., QUORUM
 NOMINE A GRATIANO CANONES REFERUNTUR.

A. SUMMI PONTIFICES.

Agatho. A. 679—682.
Alexander I. A. 109—119.
Alexander II. A. 1061—1073.
Anacletus. A. 78—91.
Anastasius I. A. 389—401.
Anastasius II. A. 496—498.
Anicetus (Anitius). A. 157—168.
Anterus. A. 235—236.
Benedictus I. A. 574—578.
Bonifacius I. A. 418—422.
Bonifacius II. A. 530—532.
Caius. A. 288—296.
Callistus I. A. 219—222.
Clemens I. A. 91—100.
Coelestinus I. A. 422—432.
Cornelius. A. 251—252.
Damasus I. A. 366—384.
Deusdedit. A. 615—618.
Dionysius. A. 259—269.
Ereutherius. A. 177—192.
Eugenius II. A. 824—827.
Eusebius. A. 310.
Eutychianus. A. 275—283.
Evaristus. A. 100—109.
Fabianus. A. 236—250.
Felix I. A. 269—274.
Felix II. A. 355—365.
Felix III. (II.). A. 483—492.
Felix IV. (III.). A. 526—580.

Gelasius I. A. 492—496.
Gregorius I. A. 590—604.
Gregorius II. A. 715—731.
Gregorius III. A. 731—741.
Gregorius IV. A. 827—844.
Gregorius VII. A. 1073—1085.

Hadrianus I. A. 772—795.
Hilarius. A. 461—468.
Hormisdas. A. 514—523.
Hyginus. A. 139—142.

Innocentius I. A. 401—417.
Innocentius II. A. 1130—1143.
Ioannes I. A. 523—526.
Ioannes III. A. 560—573.
Ioannes VIII. A. 872—882.
Iulius I. A. 337—352.

Leo I. A. 440—461.
Leo III. A. 795—816.
Leo IV. A. 849—852.
Leo VIII. A. 863—865.
Leo IX. A. 1048—1054.
Liberius. A. 352—366.
Lucius I. A. 252—253.

Marcellinus. A. 296—304.
Marcellus I. A. 308—310.
Martinus I. A. 649—654.
Miltiades (Melchiodas). A. 311—314.

Nicolaus I. A. 858—867.
Nicolaus II. A. 1058—1061.

Paschalis I. A. 817—824.
Paschalis II. A. 1099—1118.
Pelagius I. A. 555—560.
Pelagius II. A. 578—590.
Pius I. A. 142—157.
Pontianus. A. 230—235.

Silverius. A. 536—537.
Silvester I. A. 314—335.
Simplicius. A. 468—482.
Siricius. A. 384—398.
Sixtus I. A. 119—127.
Sixtus II. A. 257—258.
Sixtus III. A. 482—440.
Soter. A. 168—177.
Stephanus I. A. 253—257.
Stephanus III. (IV.). A. 768—772.
Stephanus V. (VI.). A. 835—891.
Symmachus. A. 498—514.

Telesphorus. A. 127—139.

Urbanus I. A. 223—230.
Urbanus II. A. 1088—1097.

Victor I. A. 193—202.
Vigilius. A. 537—555.

Zacharias. A. 741—752.
Zephyrinus. A. 202—216.
Zosimus. A. 417—418.

B. SS. PATRES ET SCRIPTORES ECCLESIASTICI.

Alcuinus, f. A. 804.
Ambrosius, f. A. 397.
Anastasius Bibl., f. o. A. 887.
Athanasius, f. A. 371.
Atticus, f. A. 427.
Augustinus, f. A. 430.
Basilius M., f. A. 378.
Beda, f. o. A. 735.
Benedictus Abb., f. A. 542 vel 548.
Cassiodorus, f. o. A. 570.
Chromatius, f. c. A. 410.
Cyprianus, f. A. 258.
Cyrillus, f. A. 444.

Didymus, f. c. A. 392.
Eusebius, f. o. A. 360.
Fructuosus, f. c. A. 675.
Fulbertus, f. c. A. 1028.
Gregorius M., f. A. 604.
Gregorius Naz., f. A. 389.
Haymo, f. A. 853.
Hermas, saec. I.
Hesychius, ut vid., Hierosol., f. A. 609.
Hieronimus, f. A. 420.
Hilarius Pict., f. c. A. 370.
Hincmarus Rem., f. A. 882.

Ioannes Chrysostom., f. A. 407.
Isidorus Mispal., f. A. 636.
Leo M., f. A. 461.
Origenes, f. A. 254.
Paschasius, f. A. 851.
Paulinus Nol., f. A. 431.
Prosper Aquit., f. c. A. 460.
Rabanus, f. A. 856.
Rufinus, f. A. 410.
Theodorus Cantuar., f. A. 600.

I N D E X

ADDENDORUM ET EMENDANDORUM.

Pag. VIII. Correctorum nomina, quae cum Boehmero ex Fontaninio descripsimus, integra non habenda esse in libello *De emendatoribus Gratiani* in praefatione allegato a nobis ostensum est. Delendum enim est commentitium Lalenii Salemi nomen, et adiciendi sunt Ioannes Marsa et Ioannes Bapt. Fontana de Comitibus Mediolanensis.

D. V. c. 3. n. 7. et 10. *Edd. Arg. Ven. I.*: leg.: *Edd. coll. o.* — D. VIII. c. 1. in inscr.: §. 1.: leg.: v. 1. — D. X. c. 1. n. 11.: l. 17. c.: leg.: l. 15. c. 9. — D. XIII. c. 2. n. 12.: *Edd. Bas. Lugdd. etc.*: leg.: *Edd. coll. o. pr. Bas. etc.* — D. XVI. c. 2. in inscr.: *Zephyrinus*: leg.: *Zephyrinus*. — ib. c. 7. in inscr.: ep. 112.: leg.: ep. 112. 30). — D. XXII. c. 5. n. 26.: *quae*: leg.: *qui*. — D. XXIII. c. 2. n. 41.: *Ed. Lugd. II.*: leg.: *Edd. Lugdd. II. III.* — ib. c. 12. n. 90.: A. 964.: leg.: A. 864. — D. XXV. c. 3. §. 7.: *in potu*: leg.: *potu*. — D. XXVII. c. 7. lin. 8.: *pronunciatum*: leg.: *praenunciatum*. D. XXVIII. c. 6. n. 28.: A. 461.: leg.: A. 460. — D. XXIX. c. 3. lin. 6.: *apostolus Paulus*: leg.: *Apostolus*. — ib. n. 4.: *abst. a Böhm.*: leg.: *add.*: *Paulus*: Böhm. — D. XXXIV. c. 7. lin. 11.: *conulescentes*: leg.: *conulescentes*. — ib. Grat. ad c. 12.: *sacres*: leg.: *sacris*. — D. XXXVII. c. 7. n. 28.: delenda sunt verba: *haec non leguntur*. — D. XXXIX. c. 2.: *et tenere*: leg.: *tenere*. — ib. c. 7. lin. 7.: *et periculosius*: leg.: *periculosus*. — D. XLII. c. 3. not. Corr.: *Ἐκκλησιαστικῆ*: leg.: *Ἐκκλησιαστικῆ*. — ib. c. 6. in inscr.: *Abbatis c.*: leg.: *Abbatis*. — D. XLIII. c. 1. lin. 21.: *tuae*: leg.: *tui*. — D. XLIV. c. 1. lin. 13.: *Itaque*: leg.: *Ita*. — D. XLV. c. 5. n. 30. *add.*: pr. *Lugd. II. III.* — n. 33.: *et facultate*: leg.: *et voluntate*. — ib. c. 12. delenda est not. 96. et leg.: *Apud Alcuinum in libro de virtutibus et vitiis c. 17.* — D. XLVII. c. 8. n. 32. 34. 35. 36. 40.: *add.*: pr. *Lugd. III.* — D. L. c. 8. n. 21.: *relictum*: leg.: *relictam*. — ib. c. 29. n. 200.: 1676.: leg.: 1677. — ib. c. 34. n. 237.: *poen. c. 1.*: leg.: *poen. c. 10.* — D. LIII. c. 1. in rubr.: *constitutus*: leg.: *constitutus*. — D. LIV. c. 9. n. 37.: *cuus*: leg.: *quae*. — ib. c. 21. n. 116. 118. 120. 121. 122. pro Iul. epitome per errorem allegata leg.: *Iust. Nov.*, et delenda verba n. 118.: *Coll. Ans. etc.* — D. LV. c. 1. n. 1.: Ivo Decr. p. 2.: leg.: p. 3. — D. LVI. c. 8. n. 30.: *Museum*: leg.: *Museo*. — ib. c. 10. n. 57.: 344.: leg.: 347. — D. LXII. c. 1. n. 1.: *Burch. I. 1. c. 2.*: leg.: *Burch. I. 1. c. 11.* — D. LXIII. c. 11. n. 58.: *consuit*: leg.: *consuit*. — ib. c. 28. in rubr.: *Romonus*: leg.: *Romanus*. — D. LXV. c. 9. n. 35. et D. LXXI. c. 1. n. 1.: 344.: leg.: 347. — D. LXXIII. n. extr.: *Lugd. II. III.*: leg.: *Lugd.* — D. LXXVI. c. 3. n. 5.: 1023.: leg.: 1022. — ib. c. 7. 8. 9. in notis, quibus *Lugd. II.* mentio facta est, addendus tertiae *Lugd.* numerus est, ut ex integro huius exemplo (cf. praef.) nunc tandem videre licuit. — D. LXXVIII. c. 3. extr.: *ordinari*: leg.: *ordinari*? — D. LXXIX. c. 11. n. 36.: 138.: leg.: 238. — D. LXXXI. c. 16. n. 54.: *usquequaque*: leg.: *omnino*. — D. LXXXV. c. 1. lin. penult.: *edicto*: leg.: *dicto*. — et pro not. 10.: *edicto*: *Edd. coll. o.* — Böhm. —

D. XCIII. c. 23. delenda est nota 104. — D. XCV. c. 7. n. 64.: *Ed. Lugd. II.*: leg.: *Edd. Lugdd. II. III.* — D. XCVI. c. 1. n. 32.: *Lugd.*: leg.: *Lugd.* I. II. — ib. c. 14. n. 85.: *confecta*: leg.: *confectum*.

C. I. qu. 1. c. 11. n. 40.: T. IV.: leg.: T. V. — num. 102. inscriptioni additus adiciendus est verbo: *pecunia* lin. 3. — ib. n. 112.: *propethae*: leg.: *prophetae*. — ib. c. 31. n. 161.: 418.: leg.: 408. — ib. c. 50. n. 226.: *add.*: l. 3. c. 17. — ib. c. 58. n. 260.: delendum est nomen Burchardi. — ib. c. 59. n. 261.: *Alg. I. 3. c. 6.*: leg.: *Alg. I. 1. c. 52.* — ib. c. 73. in inscr.: *LVIII.*: leg.: *XVIII.* — ib. c. 80. n. 251.: *populo*: leg.: *popule*. — ib. c. 102. ad verb.: *exigat*: *add.*: nota: *exigatur*: Ed. Rom. mendose. — qu. 2. c. 8. lin. 12.: *vescit*: leg.: *vestit*. — qu. 3. c. 11. delenda est nota 60. — qu. 4. c. 1. n. 93.: 400.: leg.: 408. — ib. c. 6. addenda est Paleae nota. — qu. 7. c. 27. Prior cap. pars exstat ap. Anselm. contra Wibertum l. 2. (Canis. Lect. ant. t. 3.). — C. II. qu. 5. c. 12. Sumtum est hoc caput ex cone. Mogunt. hab. A. 851., ed. Inter Monum. hist. Germ. ab Ill. Pertzio T. III. p. 413. — qu. 6. c. 10. lin. 3.: *etiam*: leg.: *et*. — ib. c. 11. lin. 6.: *et nostri*: leg.: *nostri*. — ib. c. 13. lin. 2.: *Rotandum*: leg.: *Rhotandum*. — ib. c. 17. delenda est nota Paleae. — ib. Grat. ad c. 31. in extr.: *huiusmodi*: leg.: *hutusmodi*. — C. III. qu. 4. c. 12. in rubr.: *anathematizatio*: leg.: *anathematizatio*. — qu. 7. c. 5. n. 72.: *Ed. Maur.*: leg.: l. 9. *Ed. Maur.* — qu. 9. Grat. ad c. 15. lin. 1.: *quae*: leg.: *qui*. — qu. 10. c. 2. n. 3.: c. 18. D. 12.: leg.: D. 18. c. 12. — C. VI. qu. 1. c. 8. lin. 4.: *institui*: leg.: *instrui*. — ib. c. 22. lin. 17.: *ad nulla*: leg.: *nulla*. — qu. 4. c. 4. Sumtum est hoc caput, cuius nec Berardus nec Böhmerus originem investigarunt, ex conc. Aurel. V. hab. A. 549. c. 17. — C. VIII. qu. 1. c. 10. lin. 11.: *obedientiae*: leg.: *obedientia*, et in not. 55.: *obedientiae*: Böhm. — C. XI. qu. 1. c. 5. n. 12. extr.: *XLII.*: leg.: *XCII.* — qu. 3. c. 32. in inscr.: *XCVIII.*: leg.: *LXVIII.* — C. XII. qu. 2. c. 3. in rubr.: *consecratur*: leg.: *consecratur*. — ib. c. 30. n. 161.: 611.: leg.: 64. — C. XIII. qu. 2. c. 9. in inscr.: *Concilio*: leg.: *Concilio*. — ib. c. 21. n. 117.: *offerre*: leg.: *offerre*. — C. XIV. qu. 4. c. 6. n. 17.: 1597.: leg.: 897. — C. XVI. qu. 1. c. 30. in inscr.: *Augustinus*: leg.: *Augustinus*. — ib. c. 34. n. 140.: 524.: leg.: 546. — qu. 3. c. 12. n. 62.: pr. *Bas. Lugd. II. III. in quibus*: leg.: pr. *Bas. in qua*. — qu. 7. c. 3. addenda est nota Paleae. — ib. c. 31. n. 155.: *Lugd. II. III.*: leg.: *Lugd. II.* — ib. c. 33. signum †) ex errore verbo *orator*. adiectum inserendum est rubricae post verb.: *monaster*. — ib. c. 42. lin. 1.: *facit*: leg.: *sacer*. — C. XVII. qu. 4. c. 19. n. 60.: 524.: leg.: 546. — C. XX. qu. 1. c. 15. addenda est nota Paleae. — C. XXII. qu. 2. c. 15. numerus notae 94. transferendus est ad verb.: *In Ed. Rom. etc.* — qu. 4. c. 9. n. 42.: 638.: leg.: 653. — C. XXIII. qu. 4. c. 31. n. 317.: *Amprostii*: leg.: *Amprostii*. — C. XXVI. qu. 7. c. 7. n. 26.: *acceptum*: leg.: *in acceptum*. — C. XXXV. qu. 5. extr. n. 113.: *factum*,) *est*: leg.: *factum est*,).

Alla, si quae inventa fuerint, progrediente editione indicabuntur.